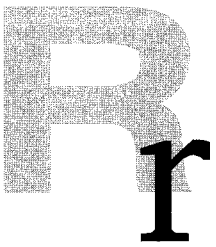

R, r m. invar. a douăzeci şi una literă a alfabetului limbii române; sunetul (consoană sonantă lichidă vibrantă dentală) notat cu această literă.

rabánă f. 1. ţesătură impermeabilă din rafie, folosită la confecţionarea îmbrăcămintii în Africa; 2. ţesătură cu urzeală de rafie şi cu bătătură de bumbac sau mătase, din care se fac perdele, pînză de cort etc. [Din fr. ***rabane***].

rabárbură, rabarbure f. (bot.; reg.) revent (*Rheum officinale*). [Din germ. ***Rhabarber,*** magh. ***rebarbara***].

rabát, rabaturi n. 1. reducere a preţului unei mărfi acordată de vînzător clienţilor (fideli); bonificaţie, remiză: *calculau pe zi ... rabatul de la o consumaţie aşa de mare.* VLAH.; **rabat comercial,** reducere de preţ acordată de vînzător la cumpărarea unei cantităţi mari de mărfuri cu plata în numerar, la cumpărarea în extrasezon etc.; 2. (fig.) reducere, diminuare a exigenţilor, a pretenţiilor: *e un inginer pe puncte, adică făcut prea repede şi cu rabat asupra inteligenţei şi valorii lui profesionale.* PR. [Din germ. ***Rabatt***].

rabatá, rabatez vb. (tr.) 1. (geom.) a roti o figură plană în jurul unei drepte din planul figurii; 2. a lăsa în jos; (şi: **rabate**). [Din fr. ***rabattre***].

rabatábil, ~i, rabatabilă, ~e a. care poate fi rotit în jurul unei axe (orizontale): *scaune rabatabile.* [Din fr. ***rabattable***].

rabatáre, rabatări f. acţiunea de a rabata şi rezultatul ei; (şi: **rabatere**). [V. ***rabata;*** cf. fr. ***rabattement***].

rabatát, ~ţi, rabatată, ~e a. 1. (geom.) care a fost rotit în jurul unei drepte (pe care o conţine); 2. lăsat în jos: *dormeam în maşină pe scaunele rabatate.* [V. ***rabata***].

rabáte vb. v. **rabata.**

rabátere f. v. **rabatare.**

rabatór, rabatoare n. organ al secerătorilor, al combinelor agricole care susţine partea superioară a plantelor în timpul tăierii, aşezîndu-le uniform pe platforma maşinii. [Din fr. ***rabatteur***].

rabdomanţie f. arta de a decela surse de apă, de zăcăminte etc. cu ajutorul unei baghete; radiestezie practicată cu o baghetă. [Din fr. ***rhabdomancie, rabdomancie***].

rabdomióm n. tumoare benignă derivată din muşchiul striat (foarte rară în stare pură). [Din fr. ***rhabdomyome***].

rabiát, ~ţi, rabiată, ~e a. (rar) furios, furibund; turbat: *era un agent propagandist rabiat – groaza cîrciumarilor.* CAR. [Din germ. ***rabiat***].

rábic, ~ci, rabică, ~ce a. (med.) care aparţine rabiei, caracteristic rabiei, referitor la rabie: *substanţă rabică.* [Din fr. ***rabique***].

rábie f. (med.) turbare. [Din lat. ***rabia***].

rábin, rabini m. 1. învăţătorul legii la evrei: *ei ziseră lui: „ravi ..., unde lăcuieşti?".* COR.; 2. conducător religios al unei comunităţi mozaice: *merge la leşi să spună rabinului că ... a aprins o făclie lui Christos.* CAR.; (şi: (înv.) **ravi**). [Din pol. ***rabin,*** germ. ***Rabbiner,*** sl. ***ravvi***].

rabinát n. (rar) 1. demnitatea, funcţia de rabin; 2. perioadă de timp în care cineva îndeplineşte această funcţie. [Din germ. ***Rabbinat***].

rabínic, ~ci, rabinică, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic rabinului, referitor la rabin; (ca) de rabin: *ţinuta lui e rabinică, demnă.* CĂL.; **ebraică rabinică** (sau **talmudică**), ebraică postbiblică, influenţată de arameană şi arabă, scrisă de rabinii din evul mediu. [Din fr. ***rabbinique,*** germ. ***rabbinisch***].

rabinísm n. 1. activitate religioasă şi literară a iudaismului, desfăşurată între sec. I şi sec. al XVIII-lea (de la distrugerea Templului pînă la dispersarea poporului evreu); 2. învăţătură, doctrină a rabinilor cuprinsă în comentarii, exegeze, prescripţii etc. [Din fr. ***rabbinisme***].

răbiţ n. reţea de sîrmă subţire (galvanizată) folosită la construcţii, pentru fixarea tencuielii sau pentru executarea unor ornamente. [Din germ. ***Rabitz***(*wand*)].

rablagí, rablagesc vb. (fam.; refl.) 1. a se uza, a se deteriora: *bicicleta s-a rablagit;* 2. a-şi pierde puterile, vigoarea; a se ramoli: *directorul se rablagise;* (şi: **răblăgi**). [De la ***rablagiu***].

rablagít, ~ţi, rablagită, ~e a. 1. uzat, deteriorat, răblărit: *are o maşină rablagită;* 2. sleit de puteri, fără vlagă, neputincios (de boală sau de bătrîneţe); ramolit: *primea de pomană la poartă, tîrîndu-se cum putea cu picioarele rablagite.* PR. [V. ***rablagi***].

rablagíu, ~ii, rablagie, ~ii a. (adesea subst.) rablagit. [***Rablă*** + *-agiu*].

ráblă, rable f. (fam.) 1. obiect vechi, uzat, deteriorat; lucru de proastă calitate; vechitură: *pînă vine doctorul cu rabla lui să te ia, mai stăm de vorbă.* PETR.; *vecinul descurcăreţ a adus o rablă de maşină.* D.; 2. animal bătrîn şi slab; gloabă, mîrţoagă: *înhamă ... rabla lui de cal.* ISP.; 3. om istovit, îmbătrînit, ramolit: *ce să ne ostenim noi caii pentru o rablă ca Panaitopulo!* ZAMF. [Din bulg. ***hrăbla*** „lucru spart, rupt, cu lipsuri"].

rablionétă, rablionete f. (fam.) automobil vechi, uzat. [De la ***rablă*** (după *camionetă*)].

rabotá, rabotez vb. (tr.) a prelucra prin aşchiere suprafaţa unei piese (de metal) cu ajutorul rabotezei. [Din fr. ***raboter***].

rabotăj, rabotaje n. rabotare. [Din fr. ***rabotage***].

rabotáre, rabotări f. acţiunea de a rabota şi rezultatul ei; rabotaj, rabotat. [V. ***rabota***].

rabotát n. rabotare; **maşină de rabotat,** raboteză. [V. ***rabota***].

rabotéză, raboteze f. maşină-unealtă cu care se prelucrează, prin aşchiere, suprafeţele pieselor (metalice) de dimensiuni mari; maşină de rabotat: *acum sînt maistru peste zece raboteze.* PR. [Din fr. ***raboteuse***].

rabotór, rabotori m. muncitor care lucrează la raboteză. [Din fr. ***raboteur***].

rac[1], raci m. 1. crustaceu decapod, comestibil, cu o carapace brună-verzuie (care devine roşie la fiert), cu cinci perechi de picioare, cea din faţă în formă de cleşte, cu abdomenul inelat, care trăieşte în lacuri şi rîuri (*Astacus fluviatilis*): *văzuse peşte proaspăt şi raci vii aduşi de sub scorburile de pe malul Vedei.* PETR.; *muşchiul moale şi fraged din crusta racilor fierţi.* CĂRT.; **rac de mare, a)** homar (*Homarus*); **b)** crab (*Carcinus moenas*); **a da** (ori **a merge**) **înapoi** (sau **îndărăt**) **ca racul,** a regresa, a-i merge rău: *vai de biet român săracul, îndărat tot dă ca racul!* EM.; **roşu ca racul** (sau **ca un rac fiert**), se spune despre o persoană roşie la faţă; (compus; bot.) **racul-pămîntului,** ciormoiag (*Melampyrum cristatum*); 2. (astron.; artic.) numele unei constelaţii din emisfera boreală, reprezentînd a patra zodie din zodiac, situată între Gemenii şi Leul; al patrulea semn zodiacal; Cancerul: *soarele în zodia Racului se coboară.* CANT.; **tropicul racului** (sau **cancerului**), paralelă de 23° 27′ latitudine nordică, limitînd zona

tropicală de cea boreală; **3.** (astrol.) numele celei de-a patra zodii a anului, cuprinsă între 22 iunie şi 22 iulie; (p. ext.; fam.) persoană născută în această zodie: *Racule! gîndii, zodie bizară, chiar o să pleci?* PR.; **4.** (med.; pop.) cancer; **5.** (p. anal.; şi n., pl. **racuri**) nume dat unor unelte servind la prins, la agăţat, la ridicat: **a)** tirbuşon: *înşurupă racul, dopurile pocniră şi vinul înroşi paharele.* SAD.; **b)** unealtă cu care se scoate încărcătura puştii şi se curăţă puşca în interior; **c)** piedică la căruţă; **d)** cric; **e)** ancoră: *să ridice racurile şi să umfle pînzele.* POP; **f)** cîrlig de fier cu mai mulţi colţi, atîrnat de o frînghie, folosit pentru scoaterea găleţilor căzute în fîntînă; **g)** dispozitiv de prindere şi apoi de extragere din gaura de sondă a unor piese scăpate sau rămase în sondă în urma unui accident; **h)** dispozitiv folosit la fixarea coloanei de ţevi de pompare în coloana de exploatare a unei sonde; **i)** belciug; **6.** (reg.; de obicei artic.) numele unui dans popular cu ritm de horă; melodia acestui dans. [Din sl. ***rakŭ***].

rac² interj. (de obicei repetat) **1.** cuvînt care imită strigătul broaştelor; oac; **2.** cuvînt care imită strigătul raţelor; mac. [Onomat.].

racaméte, racameţi m. (reg.) **1.** (zool.) broatec (*Hyla arborea*); **2.** numele a trei plante erbacee: **a)** captalan (*Petasites officinalis*); **b)** măcriş (*Rumex acetosa*); **c)** brăbin (*Bunias orientalis*). [De la ***rac¹***].

racatéţ, racateţi m. (zool.; reg.) broatec: [pasarea] *începe ... a mişca guşa ca un racateţ.* POP [De la ***rac¹***].

racém, raceme n. tip de inflorescenţă în formă de ciorchine; **racem compus**, panicul. [Din fr. ***racème,*** lat. ***racemus***].

racemáză, racemaze f. enzimă care catalizează reacţiile de racemizare. [***Racem****(ic)* + *-ază*].

racémic, ~ci, racemică, ~ce a. şi n. (agent chimic organic) care este optic inactiv, fiind format dintr-un amestec echimolecular de antipozi optici (dextrogir şi levogir). [Din fr. ***racémique***].

racemifórm, ~i, racemiformă, ~e a. (bot.; despre inflorescenţe) în formă de racem. [Din fr. ***racémiforme***].

racemizáre, racemizări f. proces prin care o substanţă optic activă devine racemică. [Din fr. ***racémisation***].

rachétă¹, rachete f. 1. (şi **rachetă luminoasă**) cartuş special umplut cu material explozibil, care, lansat cu un pistol, se aprinde în aer, producînd o lumină puternică (de diferite culori), fiind folosit la semnalizări, la focuri de artificii etc.: *în văzduh rachete orbitoare ... se spărgeau deasupra satului.* REBR.; *afară începură să se audă împuşcăturile de rachete care îngropau anul care trecuse.* PR.; **2.** proiectil sau vehicul zburător fusiform propulsat printr-un sistem cu reacţie: *faima acestor călăreţi era susţinută ... de spaima rachetelor de pulbere de puşcă.* SAD.; **motor-rachetă,** motor la care propulsia se realizează prin evacuarea cu mare viteză a unui jet gazos; **3.** aparat de zbor propulsat prin reacţie directă, echipat cu un motor-rachetă: *rachetă cu două trepte;* **rachetă cosmică,** rachetă de mari dimensiuni care serveşte la plasarea unui obiect spaţial (satelit artificial, navă cosmică, staţie interplanetară) pe o orbită cosmică; **rachetă meteorologică,** rachetă recuperabilă dotată cu aparatură specială pentru investigaţii ale atmosferei pînă la altitudini de 150 km. [Din germ. ***Rakette,*** rus. ***raketa***].

rachétă², rachete f. **1.** obiect format dintr-o reţea de coarde fixate pe un cadru oval de lemn sau de metal, prevăzut cu mîner lung, cu care se loveşte mingea la tenisul de cîmp şi la badminton; **2.** paletă ovală aplicată pe talpa încălţămintei pentru a nu se afunda în zăpadă. [Din fr. ***raquette***].

rachetíst, rachetişti m. militar care face parte dintr-o unitate de rachete¹. [***Rachetă¹*** + *-ist*].

rachetodróm, rachetodromuri n. teren şi instalaţii amenajate pentru aterizarea şi decolarea rachetelor¹, precum şi pentru dirijarea zborului acestora. [***Rachetă¹*** + *(aero)****drom***].

rachetomodél, rachetomodele n. model de rachetă¹ de dimensiuni reduse. [***Rachetă¹*** + ***model***].

rachetomodelísm n. sport aviatic constînd în proiectarea, construirea şi lansarea de rachetomodele. [***Rachetomodel*** + *-ism*].

rachetomodelíst, ~şti, rachetomodelistă, ~e m., f. specialist în rachetomodelism. [***Rachetomodel*** + *-ist*].

rachiáş, rachiaşe n. diminutiv al lui rachiu: *rachiaş în clondiraş.* POP [***Rachiu*** + *-aş*].

rachiér, rachieri m. (înv.) persoană care fabrică sau vinde rachiu; ţuicar. [***Rachiu***+ *-ar*].

rachieríe¹, rachierii f. (înv.) **1.** fabrică, distilerie de rachiu: *rachieria pe care i-a dat-o unchiu-său.* DELAVR. [***Rachiu*** + *-erie*].

rachieríe² f. (înv.) îndeletnicire de a fabrica sau de a vinde rachiu: *să deprindă rachieria.* [***Rachier*** + *-ie*].

rachíu, rachiuri n. **1.** nume generic pentru băuturile alcoolice tari, obţinute prin distilarea vinului, a fructelor, a cerealelor etc. sau prin amestecul alcoolului cu apă (cu adaos de esenţe); holercă, palincă, vinars, ţuică: *basamacul, boştina, prăştina, ţuică etc.: le căra ... rachiu cu vadra.* VOIC.; *refuză rachiul de cireşe.* GHEŢIE; **2.** cantitate determinată dintr-o asemenea băutură (cît încape într-un pahar, într-o sticlă etc.): *mai bea un rachiu.* CAR. [Din turc. ***rakı***].

rácilă¹, racile f. **1.** boală veche, cronică, incurabilă; beteşug: *mulţi ... au rămas cu beteşuguri ..., cu racile.* ST.; **2.** (fig.) cusur, meteahnă; viciu; **3.** (fig.) duşmănie, ură: *este o racilă veche între ei;* **4.** (reg.) fiinţă pipernicită; avorton: *i-a fost moartea tot din racila aia de copil.* POP. [Et. nec.; cf. ***rac¹***].

rácilă², racile f. (pop.) unealtă folosită la prinderea racilor. [De la ***rac¹***].

rack, rackuri n. (tehn.) cadru metalic pe care se fixează diferite aparate, componente ale unui sistem. [Din engl. ***rack***].

rácket, racheţi m. hoţ, bandit (care obţine bani prin violenţă). // n. (pl. **rackete**) **1.** stoarcere de bani prin intimidare şi violenţă; extorcare; **2.** bandă de hoţi care obţin banii prin astfel de mijloace. [Din engl., fr. ***racket***].

raclă, raclez vb. (tr.) **1.** a rade, a răzui; **2.** (med.) a chiureta. [Din fr. ***racler***].

raclăj, raclaje n. **1.** intervenţie chirurgicală prin care se îndepărtează, cu chiureta, o formaţie patologică (polip, vegetaţie etc.); **2.** (spec.) curăţarea stratului superficial al mucoasei uterine cu chiureta, pentru a îndepărta ovulul fecundat; chiuretaj: *o amînare ar fi făcut imposibil raclajul.* CĂL. [Din fr. ***raclage***].

racláre, raclări f. acţiunea de a racla. [V. ***racla***].

ráclă, racle f. (înv. şi pop.) **1.** sicriu, coşciug: *păru-i de aur curge din raclă la pămînt.* EM.; **2.** (bis.) sicriu (mic) în care se păstrează moaştele sfinţilor: *în dreapta stă racla sfintei.* NEGR.; *racla cu rămăşiţele mucenicului s-au păstrat ... în această biserică.* MAT.; **3.** ladă mare de lemn (ornamentată) în care se păstrează diferite obiecte: *n-avea ... nice raclă, nice masă.* DOS.; **4.** cutie de lemn, cu capac, în care se păstrează brînză, unt etc.; **5.** porţiune cuprinsă între două grinzi ale podului casei, între doi stîlpi ai unui gard; **6.** despărţitură într-un hambar; **7.** bucată de pămînt; parcelă: *străbatem cîteva racle de ogoare şi dăm din nou în pădurea deasă.* POP; **8.** pînză urzită din două feluri de bumbac; (şi: **lacră**). [Din bulg. ***rakla*** „cutie, ladă"].

raclétă, raclete f. lamă flexibilă de metal folosită la curăţarea sau la răzuirea unor suprafeţe, la aşchiere etc. [Din fr. ***raclette***].

raclór, racloare n. **1.** dispozitiv mobil pentru curăţarea nămolului depus pe fundul decantoarelor, fără scoaterea din funcţiune a instalaţiei; **2.** instrument cu care se raclează; răzuitor. [Din fr. ***racloir***].

racolá, racolez vb. (tr.) a recruta, a atrage pe cineva prin promisiuni, prin presiuni etc. într-o activitate (reprobabilă): *pe sub mînă umblă cu agenţi de racolat clientela.* PETR. [Din fr. ***racoler***].

racoláj, racolaje n. faptul de a racola; racolare. [Din fr. ***racolage***].

racoláre, racolări f. acţiunea de a racola şi rezultatul ei; racolaj: *s-au făcut racolări de informatori.* [V. ***racola***].

racolér, racoleri m. persoană care racolează. [Din fr. ***racoleur***].

racontá, racontez vb. (franţuzism; tr.) a povesti, a istorisi; a relata: *coriştii îi racontă că Lucia iubeşte pe altul.* FIL. [Din fr. ***raconter***].

racórd, racorduri n. **1.** element de legătură între două părţi ale unui sistem tehnic; **2.** (şi **racord olandez**) piesă tubulară cu două piuliţe care face legătura între două ţevi, două conducte etc.; **3.** parte cu profil curb dintr-o piesă, care face legătura între două zone cu secţiuni diferite ale piesei; **4.** porţiune dintr-un circuit electric care leagă o conductă principală şi una secundară de distribuţie; **5.** cadru între două planuri, între două secvenţe de film, care asigură continuitatea ideii cinematografice; **6.** îmbinare a două benzi magnetice de sunet, fără a întrerupe unitatea coloanei sonore. [Din fr. ***raccord***].

racordá, racordez vb. **1.** (tr.) a realiza o legătură între două elemente ale unui întreg sau între două părţi separate; **2.** (tr.) a efectua operaţia de racordare a două porţiuni de drum sau de cale ferată; **3.** (mat.; tr.) a uni între ele două drepte sau două curbe printr-o curbă tangentă la fiecare dintre dreptele sau curbele între care se face legătura; **4.** (fig.; refl.) a se lega; a se corela: *ar trebui să ne racordăm la stilul de muncă european.* [Din fr. ***raccorder***].

racordábil, ~i, racordabilă, ~e a. **1.** care poate fi legat, alipit la ceva: *conducte racordabile;* **2.** (fig.) care se poate corela cu ceva: *spaţiul românesc e racordabil zonei europene civilizate.* [***Racorda*** + *-bil*].

racordáre, racordări f. **1.** acţiunea de a (se) racorda şi rezultatul ei; **2.** porţiune din suprafaţa unei ţevi, a unui tub etc. prin care se face trecerea dintre două zone cu secţiuni diferite; **3.** locul de legătură între două elemente ale unui sistem tehnic; **4.** realizare a unei legături între două porţiuni de drum sau de cale ferată prin introducerea între ele a unui tronson de traseu cu axa curbă. [V. ***racorda***].

racursí, racursiuri n. **1.** procedeu de micşorare a dimensiunilor unei figuri văzute în perspectivă, folosit în artele plastice şi în cinematografie; linii sumare care evocă o perspectivă, o vedere de ansamblu într-un tablou; (concr.) desen, pictură, sculptură executată după acest procedeu: *racursiurile lui Michelangelo;* **2.** (livr.) prescurtare; reducţie: *„specialiştii" ... vor găsi multe de obiectat: surse uitate, raccourciuri abuzive, informaţii şi teme rămase pe dinafară.* PLEŞU; (scris şi: *raccourci*). [Din fr. ***raccourci***].

rad, razi m. (fiz.) unitate de măsură egală cu doza radiaţiei care cedează o energie de 100 de ergi unui gram din substanţa în care este absorbită. [Din fr. ***rad,*** engl. ***r****(adiation)* ***a****(bsorbtion)* ***d****(osage)*].

radár, radare n. 1. instalaţie de radiolocaţie cu care se detectează şi se determină poziţia, distanţa şi direcţia unui obiect îndepărtat, prin emiterea unor unde radio şi recepţionarea lor după ce au fost reflectate de obiectul respectiv; radiolocator; **2.** sistem de detectare şi de localizare aflat la baza acestei instalaţii; **radar auto,** aparat portabil cu care se măsoară viteza autovehiculelor care trec prin cîmpul electromagnetic emis. [Din engl., fr. ***radar,*** germ. ***Radar***].

radaríst, radarişti m. specialist în probleme de radar. [Din fr. ***radariste***].

radarterapíe f. tratament al unor boli cu ajutorul undelor electromagnetice folosite în radar. [Din fr. ***radarthérapie***].

rádă¹, rade f. porţiune, zonă din vecinătatea unui port, apărată de valuri şi de curenţi, în care pot ancora şi staţiona nave: *se întîlneau în rada portului.* [Din fr. ***rade***].

rádă², rade f. **1.** (înv.) sfat, adunare, întrunire: *vei strînge tot omul la radă.* DOS.; **2.** denumire dată, la unele popoare slave, parlamentului. [Din pol., rus. ***rada***].

ráde, rad şi (înv. şi reg.) **raz** vb. **1.** (tr.) a răzui: *radem cu unghiile florile de gheaţă.* VLAH.; **2.** (tr.) a

da pe răzătoare; (refl. pas.) *se rade morcovul;* **3.** (tr.) a şterge (cu guma, cu lama etc.) ceva scris; a tăia, a anula; (spec.) a şterge numele cuiva de pe o listă; a scoate din evidenţă; a radia: *i-am ras greşelile de ortografie;* **4.** (tr. şi refl.) a(-şi) tăia de la rădăcină părul, barba, mustăţile etc. cu briciul sau cu maşina de ras; a (se) bărbieri: *şi-a ras barba.* NEGR.; *se rase ... cu meticulozitate.* GHEŢIE; **a rade pe cineva fără săpun,** a critica aspru pe cineva: *gazetele liberale îl rad acuma fără săpun.* CAR.; **5.** (tr.) a îndepărta părul de pe pielea unui animal sau solzii de pe un peşte: *tăia tata porcul, şi-l pîrlea, şi-l opărea, şi-l învălea iute cu paie ... ca să se poată rade mai frumos.* CR.; **6.** (tr.) a atinge (din mers, din zbor); a trece razant: *pasărea ... rade apa cu aripile.* GANE; (fam. şi pop.) **a rade cuiva o palmă** (sau **palme**), a da cuiva o palmă; a pălmui: *Codrean palma zbici făcea şi trei palme îi rădea.* POP.; **7.** (fig.; tr.) a distruge, a nimici; a dărîma: *Bucureştiul va fi ras, pămîntul se va căsca şi un fluviu va ţîşni peste ruinele lui.* PR.; **8.** (fig.; tr.) a învinge un adversar; a lua cuiva toţi banii (la un joc de noroc): *am jucat ..., i-am ras.* CAR. [Lat. ***radere***].

rádere, raderi f. acţiunea de a (se) rade şi rezultatul ei; îndepărtare; distrugere. [V. ***rade***].

radiá[1], radiez vb. (tr.) **1.** a şterge; a elimina: *am obţinut să nu fii radiat de la iacobini.* PETR.; **2.** (jur.) a şterge dintr-un registru menţiunea referitoare la un act, la un drept etc.; a desfiinţa, a anula: *am putea să radiem definitiv ipotecile ce apasă asupra proprietăţilor noastre.* CĂL. [Din fr. ***radier***].

radiá[2], radiez vb. **1.** (tr. şi intr.) a emite, a împrăştia raze de lumină, căldură, unde sonore etc.; (spec.) a emite radiaţii; a răza; (fig.) *peruzeaua ... radiază o poemă.* MACED.; **2.** (fig.; tr.) a exprima, a reflecta pe figură bucurie, satisfacţie, fericire; a arăta foarte vesel, fericit, bine dispus: *obrazul Carlei radia plăcerea de a se plimba.* GHEŢIE. [Din fr. ***radier***].

radiál, ~i, radială, ~e a. **1.** (adesea adv.) care pleacă dintr-un centru ca razele unui cerc; aşezat, dispus în formă de raze; radiar, radiat: *am vedea de aici marile artere desfăşurîndu-se radial.* CĂL.; **2.** (anat.) care se găseşte în regiunea radiusului, referitor la radius: *arteră radială.* [Din fr., germ. ***radial***].

radián, radiani m. unitate de măsură pentru unghiuri egală cu un unghi care, avînd vîrful în centrul unui cerc, intersectează pe circumferinţa acestuia un arc a cărui lungime este egală cu raza cercului. [Din fr. ***radian***].

radiánt, ~ţi, radiantă, ~e a. **1.** care se propagă, se răspîndeşte prin radiaţii: *căldură, energie radiantă;* **2.** care emite radiaţii; care radiază. [Din fr. ***radiant***].

radiánţă, radianţe f. mărime fotometrică egală cu raportul dintre fluxul luminos emis de suprafaţa unui corp şi aria acestei suprafeţe; emitanţă. [Din fr. ***radiance***].

radiár, ~i, radiară, ~e a. radial. [Din fr. ***radiaire***].

radiáre f. v. radiere.

radiát, ~ţi, radiată, ~e a. (şi adv.) radial: *lamele dispuse radiat.* // n. pl. **1.** grup de animale nevertebrate ale căror organe sînt dispuse în formă de raze în jurul unui centru; (şi la sg.) animal din acest grup (ex.: celenteratele, echinodermele); **2.** grup de plante din familia compozitelor ale căror petale sînt aşezate radial; (şi la sg.) plantă din acest grup. [Din fr. ***radié***].

radiatív, ~i, radiativă, ~e a. **1.** care ţine de radiaţie, referitor la radiaţie; **2.** însoţit de emisia unei radiaţii; **3.** (şi **bilanţ radiativ**), raportul dintre cantitatea de căldură primită şi cea cedată de pămînt într-o perioadă de timp determinată. [Din fr. ***radiatif***].

radiatór, radiatoare n. **1.** corp, dispozitiv care emite radiaţii; **2.** corp alcătuit din unul sau mai multe elemente tubulare, cu suprafaţa mare în raport cu volumul, prin care circulă aburii sau apa caldă într-o instalaţie de încălzire centrală; (p. ext.) calorifer: *un şnur gros de perdea legat de radiatorul caloriferului.* CĂL.; **3. radiator electric,** aparat electric de încălzire a încăperilor, alcătuit din unul sau mai multe rezistoare; **4.** dispozitiv care serveşte la răcirea apei în motoarele cu ardere internă prin transmiterea căldurii de la lichidul răcitor la mediul exterior: *am pus antigel în radiator;* **5.** antenă de emisie reprezentînd elementul activ al unui sistem de antene. [Din fr. ***radiateur***].

radiáţie, radiaţii f. **1.** emisie şi propagare de unde (sonore, electromagnetice etc.) sau de particule; radiere; (fig.) *imaginile ... au adesea o forţă de radiaţie asupra întregului pasagiu.* IBR.; **2.** energie emisă şi propagată sub formă de unde într-un mediu material; **radiaţie electromagnetică,** cîmp electromagnetic variabil în timp şi în spaţiu, care se propagă sub formă de unde transversale, cu viteza de aprox. 300.000 km/s în vid; **3.** ansamblul undelor, particulelor etc. emise; raze: *corpurile radioactive emit radiaţii.* [Din fr. ***radiation***].

radicál, ~i, radicală, ~e a. **1.** care ţine de natura, de esenţa unui lucru, a unei fiinţe; de bază, fundamental, esenţial, funciar: *descoperise viciul radical al acestui sistem social;* **2.** care atinge fundamentele a ceea ce vrea să schimbe: *totalitariştii sînt ... partizanii unor reforme radicale în viaţa economică, socială şi politică.* GHEŢIE; **3.** care este eficient, care vindecă definitiv, complet: *să urmeze o cură radicală şi favorabilă sănătăţii sale.* AL.; **4.** (bot.) care aparţine rădăcinii; **5.** (lingv.) care face parte din rădăcina unui cuvînt; (p. ext.) de la care se formează derivate: *vocală radicală; cuvînt radical;* **6.** care aparţine radicalismului, propriu, caracteristic radicalismului, referitor la radicalism: *stînga radicală înfierează ... vehement mondializarea.* D. // adv. cu desăvîrşire, total, din temelie; categoric, ferm: *„Literatorul" ... promova mai radical principiul purităţii artei.* CĂL.; *se schimbase radical.* // m. **1.** partizan al radicalismului: *radicalii reprezintă în mod unilateral interesele claselor de jos ..., exploatînd nemulţumirile acelor clase.* EM.; **2.** (mat.) rădăcină; numărul dat; simbol matematic($\sqrt{\ }$) care indică o extragere de rădăcină; **axă radicală,** locul geometric al punctelor din plan cu aceeaşi putere faţă de două cercuri date, reprezentat printr-o dreaptă perpendiculară pe linia care uneşte centrele cercurilor; **plan radical,** locul geometric al punctelor din spaţiu avînd aceeaşi putere faţă de două sfere date, reprezentat printr-un plan; **3.** grupare de atomi care rămîne neschimbată într-o reacţie chimică şi care se comportă ca un element unic; **4.** (lingv.) rădăcină: *derivate din aceleaşi radical.* // n. pl. (depr.) cuvinte căutate, neologice: *vrei să chem pe Turică să-ţi mai spuie radicale?* ZAMF.; **a vorbi (pe) radical** sau **în radicale,** a vorbi căutat, în termeni elevaţi, cu exces de neologisme: *culteranismul reprezintă un preţiozism, o manie de a vorbi în radicale şi imagini.* CĂL.. [Din fr. ***radical,*** germ. ***Radikal***].

radicalísm n. **1.** tendinţă, înclinaţie spre măsuri categorice în soluţionarea problemelor; **2.** (spec.) sistem politic care tinde la o reformă completă a instituţiilor unei ţări; **3.** hotărîre, fermitate: *are un anume radicalism în gîndire.* [Din fr. ***radicalisme,*** germ. ***Radikalismus***].

radicalíst, ~şti, radicalistă, ~e a. care aparţine, care este specific radicalismului, referitor la radicalism: *măsuri radicaliste.* // m., f. adept al radicalismului. [***Radical*** + ***-ist;*** cf. germ. ***Radikalist***].

radicalizá, radicalizez vb. (tr. şi refl.) a deveni sau a face să devină (mai) radical, (mai) ferm, (mai) dur; a (se) înăspri: *radicalizăm deosebirea dintre cultură şi civilizaţie, dîndu-i proporţii ontologice.* BL.; *măsurile împotriva corupţiei s-au radicalizat.* [Din fr. ***radicaliser***, germ ***radikalisieren***].

radicalizáre, radicalizări f. acţiunea de a (se) radicaliza: *radicalizarea mişcării sindicale.* [V. ***radicaliza***].

radicánt, ~ţi, radicantă, ~e a. **1.** (despre tulpini) care emite din loc în loc rădăcini; **2.** (despre plante) care se agaţă prin rădăcini suplimentare. [Din fr. ***radicant***].

radicáţie, radicaţii f. dispoziţie a rădăcinilor unei plante. [Din fr. ***radication***].

radicélă, radicele f. (bot.) fiecare dintre ramificaţiile secundare dezvoltate dintr-o rădăcină principală. [Din fr. ***radicelle***].

radicifórm, ~i, radiciformă, ~e a. de forma unei rădăcini. [Din fr. ***radiciforme***].

radicivór, ~i, radicivoră, ~e a. care mănîncă rădăcini: *coropişniţa este radicivoră.* [Din fr. ***radicivore***].

radiculár, ~i, radiculară, ~e a. care aparţine rădăcinii, referitor la rădăcină. [Din fr. ***radiculaire***].

radículă, radicule f. parte a embrionului unei seminţe din care se dezvoltă, după germinaţie, rădăcina plantulei. [Din fr. ***radicule,*** lat. ***radicula***].

radiér, radiere n. **1.** placă de beton armat (uneori cu grinzi), servind ca fundaţie pentru construcţii hidrotehnice sau pentru construcţii grele (silozuri, castele de apă etc.); **2.** element de rezistenţă drept sau în formă de boltă întoarsă, aşezat la baza unui tunel; **3.** căptuşeală de beton sau de piatră executată pe fundul albiei unei ape sau între picioarele unui pod, pentru a evita eroziunea şi adîncirea albiei. [Din fr. ***radier***].

radiéră, radiere f. gumă de şters urmele de creion, de cerneală etc. de pe hîrtie. [Din germ. ***Radier(gummi)***].

radiére[1], radieri f. **1.** acţiunea de a radia[1] şi rezultatul ei; eliminare: *mînia generalului a decis doar radierea ... de pe tabloul de avansări.* CĂL.; **2.** (jur.) ştergere dintr-un registru a menţiunii referitoare la un act, la un drept etc.; desfiinţare, anulare: *radierea unei ipoteci;* (şi: (înv.) **radiare**). [V. ***radia[1]***].

radiére[2], radieri f. faptul de a radia[2]; radiaţie: *radiere solară.* [V. ***radia[2]***].

radiestezíe, radiestezii f. **1.** receptivitate particulară a unor persoane la radiaţiile electromagnetice emise de anumite corpuri; **2.** metodă de a detecta obiecte, boli etc. prin intermediul unei baghete, a unei pendule etc., bazată pe această receptivitate particulară. [Din fr. ***radiesthésie***].

radifér, ~i, radiferă, ~e a. care conţine radiu. [Din fr. ***radifère***].

rádină, radine f. (reg.) **1.** împletitură, îngrămădire de rădăcini, crengi care atîrnă sau se rup de pe malul unei ape şi plutesc pe apă; răgălie; **2.** loc scobit sub malul unei ape unde se adună peştii; **3.** reţea cu ochiuri mari care se montează la setcile de prins peşte; sirec; (şi: **ratină**). [Din sb., rus. ***redina***].

radio-[1] element de compunere care indică referirea unei mărimi, a unui aparat etc. la radiaţia electromagnetică sau la radioactivitate. [Din fr. ***radio-***].

rádio[2], radiouri n. **1.** instalaţie de transmitere a sunetelor prin unde electromagnetice, cuprinzînd aparatele de emisie şi de recepţie; radiodifuziune: *progrese în domeniul radioului;* **post de radio,** post de emisiune radiofonică; **radio pirat,** radiopirat; **2.** (şi **aparat de radio**) aparat de recepţie radiofonică; radioreceptor: *răsucea înfrigurată butoanele aparatului de radio.* CĂL.; **3.** sistemul şi activitatea de transmitere a diferitelor programe prin intermediul acestui aparat; emisiune radiofonică: *se va transmite la radio comunicarea ta de mîine.* PETR.; **4.** instituţie care coordonează problemele referitoare la radio; radiodifuziune: *domnul este de la radio;* **5.** radiotelefonie: *militarii comunicau prin radio.* // a. **1.** referitor la radioreceptoare; **2.** referitor la emisiunile difuzate printr-un radioreceptor; **3.** care aparţine radiaţiei electromagnetice, referitor la radiaţia electromagnetică. [Din germ. ***Radio***, fr. ***radio***].

radioactív, ~i, radioactivă, ~e a. **1.** care prezintă radioactivitate: *avem în faţă o astfel de pietricică radioactivă.* PR.; *elemente radioactive;* **2.** care conţine elemente cu această proprietate: *zăcăminte radioactive;* **3.** care aparţine radioactivităţii, referitor la radioactivitate: *proprietăţi radioactive.* [Din germ. ***radioaktiv,*** fr. ***radioactif***].

radioactivitáte f. (proprietate a unor elemente chimice, ca radiul, toriul etc., de a se dezintegra cu) emisie continuă de radiaţii alfa, beta sau gamma: *ce s-a aflat în legătură cu radioactivitatea* [radiumului]? PR.; **2.** parte a fizicii care studiază fenomenele radioactive şi elementele care produc aceste fenomene. [Din fr. ***radioactivité***].

radioactualitáte, radioactualităţi f. emisiune radiofonică în care se transmit actualităţi. [*Radio*[2] + *actualitate*].

radioaltimétru, radioaltimetre n. aparat de radiolocaţie instalat la bordul unei aeronave, cu care se determină altitudinea aeronavei faţă de sol. [Din fr. *radioaltimètre*].

radioamatór, radioamatori m. persoană care practică radioamatorismul. [Din fr. *radioamateur*].

radioamatorísm n. practicare a radiocomunicaţiilor de către amatori, prin posturi de emisie-recepţie proprii. [Din fr. *radioamateurisme*].

radioamplificáre, radioamplificări f. recepţia, amplificarea şi distribuirea prin reţea a programelor de radiodifuziune, cu ajutorul unei instalaţii speciale. [*Radio-*[2] + *amplificare;* cf. fr. *(station de)* *radioamplification*].

radioamplificatór, radioamplificatoare n. amplificator radio[2]. [Din fr. *radioamplificateur*].

radioascultáre, radioascultări f. **1.** ascultare a emisiunilor de radio[2]; **2.** serviciu, post specializat în ascultarea emisiunilor radiofonice; **3.** timp rezervat ascultării în emisiunile de radioamatori. [*Radio*[2] + *ascultare*].

radioascultátor, ~i, radioascultătoáre m., f. persoană care ascultă programele radio[2]. [*Radio*[2] + *ascultător*].

radioastronóm, radioastronomi m. specialist în radioastronomie. [Din fr. *radioastronome*].

radioastronómic, ~ci, radioastronomică, ~ce a. care aparţine radioastronomiei, referitor la radioastronomie. [Din fr. *radioastronomique*].

radioastronomíe f. ramură a astronomiei care studiază corpurile şi fenomenele cereşti prin recepţionarea şi interpretarea undelor radio[2] venite din cosmos. [Din fr. *radioastronomie,* germ. *Radioastronomie*].

radioaterizáre, radioaterizări f. aterizare ghidată prin radio[2] de la sol[1], în cazul zborului fără vizibilitate. [*Radio-*[2] + *aterizare*].

radiobalizá, radiobalizez vb. (tr.) a marca o rută aeriană sau maritimă cu radiobalize. [Din fr. *radiobaliser*].

radiobalizáj, radiobalizaje n. semnalizare a unei rute aeriene sau maritime cu ajutorul radiobalizelor; radiobalizare. [Din fr. *radiobalisage*].

radiobalizáre, radiobalizări f. acţiunea de a radiobaliza şi rezultatul ei; radiobalizaj. [V. *radiobaliza*].

radiobalizát, ~ţi, radiobalizată, ~e a. (despre o rută aeriană sau maritimă) marcat, semnalizat cu radiobalize. [V. *radiobaliza*].

radiobalíză, radiobalize f. emiţător radio[2] instalat la sol sau pe o geamandură, ale cărei emisiuni ghidează navele pe mare sau indică avioanelor poziţia acestora; radiofar. [Din fr. *radiobalise*].

radiobiológ, ~gi, radiobiologă, ~ge m., f. specialist în radiobiologie. [Din fr. *radiobiologue*].

radiobiológic, ~ci, radiobiologică, ~ce a. care aparţine radiobiologiei, referitor la radiobiologie. [Din fr. *radiobiologique,* engl. *radiobiologic*].

radiobiológie f. ramură a biologiei care studiază acţiunea radiaţiilor ionizate (ultraviolete, roengen, cosmice etc.) asupra organismelor vii. [Din fr. *radiobiologie*].

radiobiótic, ~ci, radiobiotică, ~ce a. referitor la efectele radiaţiilor asupra organismelor vii. [Din fr. *radiobiotique*].

radiocálciu n. izotopul radioactiv al calciului. [*Radio-*[1] + *calciu*].

radiocarbón n. izotopul radioactiv al carbonului, utilizat în cercetările biologice şi arheologice pentru datarea fosilelor. [Din fr. *radiocarbon*].

radiocasetofón, radiocasetofoane n. aparat care încorporează un radioreceptor şi un casetofon: *toată ziua ascultă muzică la radiocasetofon.* [*Radio*[2] + *casetofon*; cf. *radiocassette*].

radiochimíe f. ramură a chimiei care studiază modificările chimice provocate de radiaţiile ionizante. [Din fr. *radiochimie*].

radiocinematografíe f. metodă modernă de investigaţie radiologică constînd în înregistrarea pe un film cinematografic a imaginilor unui organ (stomac, inimă etc.) în funcţiune. [Din fr. *radiocinématographie*].

radioclúb, radiocluburi n. club al radioamatorilor. [*Radio*[2] + *club*].

radiocóbalt n. izotopul radioactiv al cobaltului. [Din fr. *radiocobalt*].

radiocomándă, radiocomenzi f. telecomandă efectuată prin intermediul undelor radio[2]. [Din fr. *radiocomande*].

radiocomentatór, radiocomentatori m. comentator al unui post de radioemisiune. [*Radio*[2] + *comentator*].

radiocompás, radiocompasuri n. radiogoniometru (automat) care permite unui avion sau unei nave maritime să-şi păstreze direcţia cu ajutorul unor fascicule radioelectrice emise de un radiofar. [Din fr. *radiocompas*].

radiocomunicáţie, radiocomunicaţii f. telecomunicaţie prin radiounde. [Din fr. *radiocommunication*].

radioconductór, radioconductoare n. conductor a cărui rezistenţă variază sub acţiunea undelor electromagnetice. [Din fr. *radioconducteur*].

radiocristalografíe f. studiul structurii cristalelor, bazat pe difracţia prin acestea a razelor X, a electronilor etc. [Din fr. *radiocristallographie*].

radiodermítă, radiodermite f. dermită provocată de iradieri cu raze X sau cu substanţe radioactive. [Din fr. *radiodermite*].

radiodetécţie, radiodetecţii f. (fiz.) radiolocaţie. [Din fr. *radiodétection*].

radiodiagnóstic, radiodiagnostice n. diagnostic medical pe bază de examinare radiologică. [Din fr. *radiodiagnostic*].

radiodifuzá, radiodifuzez vb. (tr.) a transmite, a emite prin radio: *concertul va fi radiodifuzat.* [Din fr. *radiodiffuser*].

radiodifuziúne, radiodifuziuni f. **1.** radiocomunicaţie destinată transmiterii unor programe sonore sau sonore şi vizuale pentru recepţia publică; (p. ext.) radio[2]; **2.** instituţie care coordonează această activitate; radio[2]: *colaborează cu radiodifuziunea română.* [Din fr. *radiodiffusion*].

radiodistribúţie f. distribuire a programelor de radiodifuziune prin linii de telecomunicaţii unui număr de receptoare; radioficaţie. [*Radio*[2] + *distribuţie*].

radioecologíe f. studiul efectelor radiaţiilor naturale asupra organismelor. [Din engl. *radioecology*].

radioecóu, radioecouri n. radiundă recepţionată după emisie, în urma reflexiei ei pe suprafaţa unui corp (ceresc). [*Radio*[2] + *ecou*].

radioeléctric, ~ci, radioelectrică, ~ce a. care aparţine radioelectricităţii, referitor la radioelectricitate. [Din fr. *radioélectrique*].

radioelectrician, ~eni, radioelectriciană, ~ene m., f. specialist în radioelectricitate. [Din fr. *radioélectricien*].

radioelectricitáte f. **1.** tehnica transmisiei la distanţă a mesajelor şi a sunetelor cu ajutorul undelor electromagnetice; **2.** ramură a ştiinţei şi tehnicii care studiază undele electromagnetice şi aplicaţiile acestora în radiocomunicaţii, în radiolocaţie etc. [Din fr. *radioélectricité*].

radioelemént, radioelemente n. element chimic radioactiv; radioizotop. [Din fr. *radioélément*].

radioemísie, radioemisii f. **1.** emisie de radiaţii electromagnetice de radiofrecvenţă; emisie radio[2]; **2.** (în **forma radioemisiune**) emisiune radiofonică prin intermediul căreia se transmit ştiri, programe culturale etc.; (şi: **radioemisiune**). [Din fr. *radioémision*].

radioemisiúne f. v. radioemisie.

radioemiţátor, radioemiţătoare n. instalaţie cu care se produc unde electromagnetice folosite la radiocomunicaţii; emiţător radio[2]. [*Radio*[2] + *emiţător*].

radiofár, radiofaruri n. radiobaliză. [Din fr. *radiophare*].

radioficá vb. (tr.) a instala aparatură de radioficare; a efectua o radioficare: *satul fusese radioficat.* [De la *radioficare*].

radioficáre, radioficări f. acţiunea de a radiofica şi rezultatul ei; extindere a difuzării programelor de radio pe un anumit teritoriu; **staţie de radioficare,** post de radiodistribuţie. [V. *radiofica;* cf. rus. *radioficaţija*].

radioficát, ~ţi, radioficată, ~e a. înzestrat cu posturi de radioficaţie. [V. *radiofica*].

radioficăţie, radioficaţii f. radiodistribuţie. [Din rus. *radiofikaţija*].

radiofízică f. ramură a fizicii care studiază oscilaţiile electromagnetice de înaltă frecvenţă, precum şi producerea şi propagarea undelor radio[2], influenţa stării atmosferei asupra acestora etc. [Din fr. *radiophysique*].

radiofón, radiofoane n. aparat de comunicare prin radiofonie folosit în aeronautică. [Din fr., engl. *radiophone*].

radiofónic, ~ci, radiofonică, ~ce a. care aparţine, care este specific radiofoniei, referitor la radiofonie; care utilizează radiofonia: *ascultă prima emisiune radiofonică şi vorbi pentru întîia oară la telefon.* GHEŢIE; **scenariu radiofonic,** v. **scenariu.** [Din fr. *radiophonique*].

radiofoníe, radiofonii f. transmitere şi recepţionare de mesaje sonore prin unde electromagnetice; radio[2]. [Din fr. *radiophonie*].

radiofoníst, ~şti, radiofonistă, ~e m., f. specialist în radiofonie. [*Radiofonie* + *-ist*].

radiofósfor n. izotopul radioactiv al fosforului. [Din engl. *radiophosphorus*].

radiofotografíe, radiofotografii f. clişeu al unei imagini obţinut pe un ecran cu ajutorul razelor X. [Din fr. *radiophotographie*].

radiofrecvénţă, radiofrecvenţe f. frecvenţă a undelor electromagnetice, limitată superior de frecvenţa undelor infraroşii, iar inferior de frecvenţa undelor sonore, folosită în radiocomunicaţie. [Din fr. *radiofréquence*].

radiogalaxíe, radiogalaxii f. galaxie caracterizată printr-o emisie intensă de radiounde. [Din fr. *radiogalaxie,* engl. *radiogalaxy*].

radiogazétă, radiogazete f. rubrică în cadrul emisiunilor radiofonice. [*Radio*[2] + *gazetă*].

radiogenétic, ~ci, radiogenetică, ~ce a. care aparţine radiogeneticii, referitor la radiogenetică. // f. capitol al geneticii care studiază utilizarea radiaţiilor ionizante şi neionizante în transformările ereditare ale organismelor vii, în vederea ameliorării lor. [Din fr. *radiogénetique,* engl. *radiogenetic*].

radiogeodezíe f. domeniu al geodeziei care se ocupă cu măsurarea distanţelor dintre punctele geodezice, cu aparatură radio[2] de mare precizie. [*Radio-*[1] + *geodezie*].

radiogeológic, ~ci, radiogeologică, ~ce a. care aparţine radiogeologiei, referitor la radiogeologie. [*Radio-*[1] + *geologic*].

radiogeológie f. parte a geologiei care utilizează tehnica radioactivităţii. [*Radio-*[1] + *geologie*].

radioghidá, radioghidez vb. (tr.) a conduce sau a dirija de la distanţă un vehicul cu ajutorul undelor radio[2]. [Din fr. *radioguider*].

radioghidáj, radioghidaje n. **1.** teleghidare a unui vehicul cu ajutorul undelor electromagnetice; **2.** a difuza informaţii radiofonice referitoare la traficul rutier. [Din fr. *radioguidage*].

radioghidáre, radioghidări f. acţiunea de a radioghida şi rezultatul ei. [V. *radioghida*].

radioghidát, ~ți, radioghidată, ~e a. dirijat prin radioghidaj. [V. *radioghida*].

radiogoniográf, radiogoniografe n. radiogoniometru înregistrator. [Din fr. *radiogoniographe*].

radiogoniometrá, radiogoniometrez vb. (tr.) a determina direcția unui radioemițător prin radiogoniometrie. [De la *radiogoniometru*].

radiogoniometráre, radiogoniometrări f. acțiunea de a radiogoniometra și rezultatul ei. [V. *radiogoniometra*].

radiogoniométric, ~ci, radiogoniometrică, ~ce a. care aparține radiogoniometriei, referitor la radiogoniometrie. [Din fr. *radiogoniométrique*].

radiogoniometríe f. metodă de determinare a direcției unui radioemițător, cu ajutorul radiogoniometrului. [Din fr. *radiogoniométrie*].

radiogoniométru, radiogoniometre n. aparat de radiorecepție pentru determinarea direcției din care se emit unde radio[2], care, montat la bordul unui avion sau al unei nave maritime, servește la reperarea direcției și poziției acesteia (în condiții de vizibilitate redusă). [Din fr. *radiogoniomètre*].

radiografiá, radiografiez vb. (rar; tr.) **1.** (med.) a face o radiografie; **2.** (fig.) a evalua (cu precizie și obiectivitate): *doream ... să radiografiem, să măsurăm gradul de cunoaștere în lume a culturii române.* CF. [Din fr. *radiographier*].

radiográfic, ~ci, radiografică, ~ce a. care aparține radiografiei, referitor la radiografie. [Din fr. *radiographique*].

radiografíe, radiografii f. **1.** fotografiere cu ajutorul razelor γ sau X a imaginii unui corp opac, a unui organ sau a unei porțiuni din interiorul corpului omenesc; **2.** (concr.) fotografie obținută în acest mod; radiogramă: *radiografia descoperă o congestie renală.* CĂL.; **3.** (fig.) analiză, evaluare precisă obiectivă: *a făcut radiografia epocii.* [Din fr. *radiographie*].

radiográmă, radiograme f. **1.** radiotelegramă; **2.** radiografie. [Din fr. *radiogramme*].

radioimunuterapíe f. utilizare a anticorpilor legați de un element radioactiv, în tratamentul intravenos al unor forme de cancer, în special al limfoamelor. [Din fr. *radioimmunothérapie,* engl. *radioimmunotherapy*].

radiointerferométru, radiointerferometre n. radiotelescop a cărui funcționare se bazează pe interferența radioundelor ce ajung la un sistem de antene cu care este echipat radiotelescopul. [Din fr. *radiointerféromètre*].

radioitinerár, radioitinerare n. itinerar al unei aeronave pilotate după semnalele primite de la un radiofar. [*Radio-*[1] *+ itinerar;* cf. fr. *radioraid*].

radioizotóp, radioizotopi m. izotop radioactiv; radioelement. [Din fr. *radio-isotope*].

radioizotópic, ~ci, radioizotopică, ~ce a. care aparține radioizotopilor, referitor la radioizotopi. [Din fr. *radio-isotopique*].

radiojurnál, radiojurnale n. emisiune radiofonică de știri și comentarii de actualitate internă și externă, transmisă la anumite ore. [Din fr. *radiojournal*].

radiolár, radiolari m. (la pl.) ordin de protozoare marine, învelite într-o cochilie silicoasă din care ies pseudopodele dispuse radial; (și la sg.) animal din acest ordin. [Din fr. *radiolaires*].

radiolarít, radiolarite n. rocă sedimentară silicoasă, rezultată din acumularea scheletelor de radiolari, utilizată ca material abraziv și absorbant. [Din fr. *radiolarit*].

radiolocatór, radiolocatoare n. instalație de radiolocație; radar. [Din rus. *radiolokator,* engl. *radiolocator*].

radiolocáție, radiolocații f. detectare și determinare a poziției unui obiect prin emiterea unor fascicule de unde electromagnetice și transformarea acestora în semnale vizibile după reflectarea lor de către obiectul respectiv; radiodetecție, radioreperaj. [Din engl., fr. *radiolocation,* rus. *radiolocația*].

radiológ, ~gi, radiologă, ~ge m., f. medic specialist în radiologie. [Din fr. *radiologue*].

radiológic, ~ci, radiologică, ~ce a. care aparține radiologiei, referitor la radiologie: *examen radiologic.* [Din fr. *radiologique*].

radiologíe f. **1.** ramură a fizicii și a tehnicii care se ocupă cu studiul și cu aplicațiile în medicină, în metalografie etc. ale radiațiilor X și γ; **2.** (ramură a medicinei care se ocupă cu) examinarea și tratarea corpului uman cu ajutorul razelor X și γ. [Din fr. *radiologie*].

radiomagazín, radiomagazine n. emisiune cu caracter variat (informativ, artistic, cultural etc.) transmisă prin radio[2]. [*Radio*[2] *+ magazin*].

radiomanometríe, radiomanometrii f. examinare pe clișee radiologice a traseului și particularităților unor vase, canale etc. în care s-a injectat substanță de contrast opacă la raze X (ex.: radiomanometrie biliară, radiomanometrie portală). [Din fr. *radiomanométrie*].

radiometalografíe f. ramură a metalografiei care studiază structura metalelor și pieselor metalice, folosind razele X și γ. [Din fr. *radiométallographie*].

radiométric, ~ci, radiometrică, ~ce a. care aparține radiometriei sau radiometrului, referitor la radiometrie sau la radiometru; **efect radiometric,** creștere a presiunii aerului pe suprafața unui corp iluminat datorită încălzirii locale a corpului și a aerului, produsă de energia luminii absorbite de corp. [Din fr. *radiométrique*].

radiometríe, radiometrii f. tehnică a măsurării intensității radioactivității rocilor, precum și a apei și a aerului conținute în acestea. [Din fr. *radiométrie*].

radiométru, radiometre n. **1.** instrument pentru măsurarea presiunii exercitate de radiația sonoră; **2.** aparat demonstrativ pentru punerea în evidență a efectului radiometric; **3.** aparat care servea pe mare la măsurarea pe meridian a înălțimii soarelui. [Din fr. *radiomètre*].

radiomicrofón, radiomicrofoane n. mic radioemițător portabil prevăzut cu un microfon, folosit pentru interviuri sau pe scenă. [*Radio-*[1] *+ microfon*].

radiomicrométru, radiomicrometre n. aparat pentru măsurarea intensităților de radiație foarte mici. [Din fr. *radiomicromètre*].

radiomimétic, ~ci, radiomimetică, ~ce a. (fiz.; despre substanțe) cu acțiune asemănătoare radiațiilor ionizate. [Din fr. *radiomimétique,* engl. *radiomimetic*].

radionavigăție, radionavigații f. conducere a unei nave aeriene sau maritime prin mijloace radiotehnice. [Din fr. *radionavigation,* rus. *radionavigația*].

radionecróză, radionecroze f. necroză a unui țesut, provocată de o doză excesivă de radiații ionizate. [Din fr. *radionécrose*].

radionevrítă, radionevrite f. nevrită cauzată de acțiunea razelor radioactive asupra unui nerv. [Din fr. *radionévrite*].

radionucléu, radionuclee n. (fiz.) nucleu (instabil) radioactiv. [*Radio-*[1] *+ nucleu;* cf. fr., engl. *radionuclide*].

radioopăc, ~ci, radioopacă, ~ce a. (fiz.; despre substanțe) care împiedică trecerea radiațiilor printr-un organ, determinînd obținerea unei imagini radiologice sau radiografice clare. [Din fr. *radioopaque*].

radiooperatór, ~i, radiooperatoáre m., f. operator de radio[2]. [Din engl. *radiooperator*].

radiopatíe f. termen generic pentru modificările patologice (dermice, sangvine, oculare etc.) cauzate de acțiunea razelor X sau a altor tipuri de radiații. [Cf. fr. *radiolésion*].

radiopatologíe f. domeniu al medicinei care studiază bolile provocate de raze X sau de corpuri radioactive. [Din fr. *radiopathologie*].

radiopirát n. post de radio[2] clandestin; (scris și: *radio pirat*). [Din fr. *radiopirate*].

radioprográm, radioprograme n. program de radio[2]. [*Radio*[2] *+ program*].

radioproiectór, radioproiectoare n. instalație destinată să descopere și să lumineze țintele aeriene în timpul nopții. [*Radio*[2] *+ proiector*].

radioprotectór, ~i, radioprotectoare a. care protejează de radiații. // f. **radioprotectoare chimică,** substanță chimică ce atenuează, după ingestia sa, efectele iradierii organismului. [Din fr. *radioprotecteur*].

radioprotácție, radioprotecții f. totalitatea procedeelor destinate protecției personalului medical din radiologie sau din alte domenii împotriva radiațiilor. [Din fr. *radioprotection*].

radioreceptór, radioreceptoare n. aparat sau instalație de telecomunicații pentru captarea undelor radio[2] prin intermediul unei antene și transformarea lor în semnale similare celor ce compun mesajul transmis; radio[2]. [Din fr. *radiorécepteur*].

radiorecépție, radiorecepții f. recepție a undelor radio[2], însoțită de transformarea semnalelor electrice transmise în semnale acustice sau vizuale corespunzătoare, folosită în telecomunicații. [Din fr. *radioréception*].

radioreléu, radiorelee n. istalație prin care se realizează comunicația fără fir între două stații terminale, prin mai multe stații intermediare de recepție-emisie. [*Radio-*[2] *+ releu*].

radioreperáj, radioreperaje n. radiolocație. [Din fr. *radiorepérage*].

radioreportáj, radioreportaje n. reportaj transmis prin radio[2]. [Din fr. *radioreportage*].

radioreporter, radioreporteri m. reporter pentru emisiunile de radio[2]. [Din fr. *radioreporter*].

radiorezisténț, ~ți, radiorezistentă, ~e a. (med.) care prezintă radiorezistență. [Din engl. *radioresistant*].

radiorezistență, radiorezistențe f. **1.** rezistență a organismelor vii sau a celulelor, țesuturilor, organelor la acțiunea nocivă a radiațiilor; **2.** proprietate a unor celule sau țesuturi de a-și pierde în timp radiosensibilitatea, prin acțiunea repetată a unor doze de raze X. [Din fr. *radiorésistance*].

radiós, ~și, radioásă, ~e a. **1.** luminos, strălucitor: *raiu-mi deschide poarta-i radioasă.* AL.; **2.** (fig.) care exprimă seninătate, mulțumire, bucurie, încîntare; senin, voios, încîntat: *se întoarse radios de parcă ar fi câștigat cel mai greu proces.* ST. [Din fr. *radieux,* lat. *radiosus,* it. *radioso*].

radioscópic, ~ci, radioscopică, ~ce a. care aparține radioscopiei, referitor la radioscopie, de radioscopie: *examen radioscopic.* [Din fr. *radioscopique*].

radioscopíe, radioscopii f. examinare a unui corp, a unui organ anatomic etc. prin proiectarea pe un ecran fluorescent a unui fascicul de radiații X care a străbătut acel corp, acel organ etc. [Din fr. *radioscopie*].

radiosemnál, radiosemnale n. semnal transmis prin radiații electromagnetice. [*Radio*[2]*+ semnal*].

radiosensibilitáte f. (med.) capacitate a organismelor, a organelor, a țesuturilor, a celulelor de a reacționa la doze diferite de radiații ionizante. [Din fr. *radiosensibilité*].

radioservice [radiosérvis] n. serviciu pentru aparatura de radiocomunicații. [Din engl. *radio-service*].

radiosextánt, radiosextante n. aparat cu care se stabilește pe hartă poziția unei nave, folosind emisiunile radio[2] ale aștrilor. [*Radio*[2] *+ sextant*].

radiosimpozión, radiosimpozioane n. simpozion prezentat la radio[2]. [*Radio*[2] *+ simpozion*].

radiosondáj, radiosondaje n. explorare a păturilor superioare ale atmosferei cu radiosonda. [Din fr. *radiosondage*].

radiosóndă, radiosonde f. aparat de sondaj meteorologic, montat într-un balon-sondă, folosit pentru cercetarea păturilor superioare ale atmosferei (presiune, temperatură, umiditatea aerului etc.), datele fiind comunicate prin semnale radioelectrice unor staţii terestre. [Din fr. ***radiosonde***].

radiostáţie, radiostaţii f. ansamblu format dintr-un radioemiţător, o antenă de emisiune, instalaţii şi clădirile aferente, destinat efectuării radioemisiunilor; (şi: **radiostaţiune**). [Din rus. ***radiostanţija***].

radiostaţiúne f. v. radiostaţie.

radiosteá, radiostele f. radiosursă de dimensiuni foarte mici (cît un punct). [***Radio-¹*** + ***stea***].

radiostereografíe, radiostereografii f. radiografie cu imaginea în relief. [Din fr. ***radiostéréographie***].

radiostimuláre, radiostimulări f. metodă de stimulare a creşterii plantelor prin tratarea seminţelor cu radiaţii. [Din fr. ***radiostimulation***].

radiosúrsă, radiosurse f. obiect ceresc emiţător de unde radioelectrice. [Din fr. ***radiosource***].

radioşcoálă f. emisiune de radio² pentru elevi. [***Radio²*** + ***şcoală***].

radiotéhnic, ~ci, radiotehnică, ~ce a. care aparţine radiotehnicii, referitor la radiotehnică: *măsurători radiotehnice.* // f. **1.** ramură a tehnicii care se ocupă cu aplicaţiile oscilaţiilor şi ale undelor electromagnetice de înaltă frecvenţă, pentru transmiterea şi recepţionarea la distanţă a sunetelor şi imaginilor; **2.** tehnică a fabricării aparatajului pentru radiocomunicaţii. [Din fr. ***radiotechnique***].

radiotelefón, radiotelefoane n. aparat portabil de emisie-recepţie utilizat pentru radiocomunicaţii bilaterale pe distanţe relativ scurte. [Din fr. ***radiotéléphone***].

radiotelefónic, ~ci, radiotelefonică, ~ce a. care aparţine radiotelefoniei, referitor la radiotelefonie. [Din fr. ***radiotéléphonique***].

radiotelefoníe, radiotelefonii f. sistem de comunicaţie radiofonică în ambele sensuri între două posturi echipate cu radiotelefoane; radio². [Din fr. ***radiotéléphonie***].

radioteleghidát, ~ţi, radioteleghidată, ~e a. teleghidat prin unde radio². [***Radio²*** + ***teleghidat***].

radiotelegrafiá, radiotelegrafiez vb. (tr.) a transmite o ştire, o comunicare etc. prin radiotelegrafie. [Din fr. ***radiotélégraphier***].

radiotelegrafiát, ~ţi, radiotelegrafiată, ~e a. transmis prin radiotelegrafie: *mesaj radiotelegrafiat.* [V. ***radiotelegrafia***].

radiotelegráfic, ~ci, radiotelegrafică, ~ce a. care aparţine radiotelegrafiei, referitor la radiotelegrafie. [Din fr. ***radiotélégraphique***].

radiotelegrafíe f. comunicaţie telegrafică prin unde electromagnetice; telegrafie fără fir. [Din fr. ***radiotélégraphie***].

radiotelegrafiére f. acţiunea de a radiotelegrafia. [V. ***radiotelegrafia***].

radiotelegrafíst, ~şti, radiotelegrafistă, ~e m., f. persoană specializată în radiotelegrafie. [Din fr. ***radiotélégraphiste***].

radiotelegrámă, radiotelegrame f. mesaj transmis prin radiocomunicaţie; radiogramă. [Din fr. ***radiotélégramme***].

radiotelemecánică f. ramură a telemecanicii care utilizează undele radio² pentru emiterea şi recepţionarea comenzilor. [***Radio-¹*** + ***telemecanică***].

radiotelemétric, ~ci, radiotelemetrică, ~ce a. care aparţine radiotelemetriei, referitor la radiotelemetrie. [De la ***radiotelemetrie***].

radiotelemetríe f. determinare a distanţei dintre un obiect şi un reper dat, folosind undele radio². [***Radio-¹*** + ***telemetrie***].

radiotelemétru, radiotelemetre n. aparat pentru măsurarea distanţelor folosind undele radio². [Din fr. ***radiotélémètre,*** engl. ***radiotelemeter***].

radiotelescóp, radiotelescoape n. instalaţie pentru recepţionarea şi studierea undelor radioelectrice emise de corpurile cereşti. [Din fr. ***radiotéléscope,*** germ. ***Radioteleskop***].

radiotelevizát, ~ţi, radiotelevizată, ~e a. transmis simultan la radio² şi la televiziune: *meci radiotelevizat.* [Din fr. ***radiotélévisé***].

radioteleviziúne f. ansamblu de instalaţii, servicii şi programe de radio² şi de televiziune; instituţia respectivă: *ne-a vizitat un domn de la radioteleviziune.* [Din fr. ***radiotélévision***].

radioteodolít, radioteodolite n. radiogoniometru pentru reperarea la înălţime. [Din germ. ***Radiotheodolit***].

radioterapeút, ~ţi, radioterapeută, ~e m., f. specialist în radioterapie. [Din fr. ***radiothérapeute***].

radioterápic, ~ci, radioterapică, ~ce a. care aparţine radioterapiei. [Din fr. ***radiothérapique***].

radioterapíe f. metodă de tratare a unor boli cu ajutorul razelor X; roengenterapie. [Din fr. ***radiothérapie***].

radiotransmísie, radiotransmisii f. transmitere la distanţă, prin unde electromagnetice, a unor sunete sau imagini; (şi: **radiotransmisiune**). [Din fr. ***radiotransmission***].

radiotransmisioníst, ~şti, radiotransmisionistă, ~e m., f. specialist în radiotransmisiuni. [***Radiotransmisiune*** + ***-ist***].

radiotransmisiúne f. v. radiotransmisie.

radiotratamént, radiotratamente n. tratament cu radiaţii (în tumori, dermatoze etc.). [***Radio-¹*** + ***tratament***].

radioúndă, radiounde f. (fiz.) undă electromagnetică cu lungimea cuprinsă între 10 km şi 1 mm. [***Radio²*** + ***undă;*** cf. engl. ***radio waves,*** germ. ***Radiowellen***].

radíst, radişti m. militar specializat în emisiuni şi recepţii radio². [***Radio²*** + ***-ist***].

rádiu n. element radioactiv din grupa metalelor alcalino-pământoase, prezent în minereurile de uraniu, descoperit în 1898 de P. şi M. Curie, întrebuinţat în fizica nucleară şi în medicină: *vă amintiţi vîlva pe care a produs-o descoperirea radiumului?* PR.; (şi: **radium**). [Din fr. ***radium,*** germ. ***Radium***].

rádium n. v. radiu.

radiumterapíe f. tratament al unor forme de cancer cu ajutorul radiului; curieterapie. [Din fr. ***radiumthérapie***].

rádius n. os lung care, împreună cu cubitusul, formează scheletul antebraţului. [Din fr., lat. ***radius***].

radóm, radomuri n. dispozitiv pentru protejarea antenelor de unde scurte contra agenţilor atmosferici. [Din fr. ***radôme***].

radón n. element radioactiv din grupa gazelor nobile, produs prin dezintegrarea radiului. [Din fr. ***radon***].

radóu, radouri n. (franţuzism; înv.) plută (pentru transportul pe apă): *şeapte săptămîni pe dramaticul radou.* GHICA. [Din fr. ***radeau***].

radúlă, radule f. placă chitinoasă cu numeroşi dinţişori, asemănătoare cu o pilă¹, aflată la baza limbii unor moluşte, servind la roaderea hranei. [Din fr. ***radule,*** lat. ***radula***].

raf, rafuri n. (reg.) şină de fier care se aplică pe obada roţilor de lemn la care şi căruţe: *sare un raf (cerc) de pe roată.* POP. [Din magh. ***raf;*** cf. germ. ***Reif***].

rafaélic, ~ci, rafaelică, ~ce a. care aparţine lui Rafael, referitor la Rafael; specific artei lui Rafael, în maniera lui Rafael, care evocă tipurile lui Rafael; rafaelit, rafaelitic: *madonă rafaelică.* [Din fr. ***raphaélique***].

rafaelísm n. **1.** ceea ce este specific artei lui Rafael; **2.** tendinţă de a cultiva maniera lui Rafael. [Din engl. ***Raphaelism***].

rafaelít, ~ţi, rafaelită, ~e a. rafaelic: *fata păstrase toată graţia rafaelică.* CĂL. // m., f. adept al rafaelismului. [Din engl. ***Raphaelite***].

rafaelític, ~ci, rafaelitică, ~ce a. rafaelic: *plete blonde rafaelitice.* CĂL. [***Rafael*** n. pr. + ***-itic***].

rafálă, rafale f. **1.** izbucnire, dezlănţuire bruscă şi de scurtă durată de vînt, de ploaie, de ninsoare: *plopii ... se aplecau ..., chinuiţi de rafalele vîntului.* PR.; **2.** serie continuă (scurtă) de lovituri trase cu o armă automată sau de o baterie de tunuri: *satul lui e sfărîmat de rafalele tunurilor* C.PETR. [Din fr. ***rafale***].

raféu, rafee n. linie de reunire mediană, formată din încrucişarea fibrelor provenind din structuri anatomice simetrice (ex.: rafeu anococcigian, rafeu bulbar etc.). [Din fr. ***raphé***].

ráfie, rafii f. **1.** nume dat unor specii de palmier cu tulpina scurtă şi cu frunze de dimensiuni mari, cu nervuri foarte rezistente (*Raphia*); **2.** fibre obţinute din nervurile şi teaca frunzelor acestor plante, folosite în viticultură, în horticultură sau la confecţionarea unor obiecte împletite; **3.** (p. ext.) fibră asemănătoare cu cea descrisă mai sus obţinută din coajă de tei, avînd aceleaşi utilizări: *o ploscuţă ... îmbrăcată în împletitură de rafie.* SAD.; *coş de rafie;* **4.** (p. ext.) fibră sintetică asemănătoare cu cele descrise, avînd aceleaşi utilizări. [Din fr. ***raphia,*** germ. ***Raphia***].

rafiná, rafinez vb. **1.** (tr.) a curăţa o substanţă, un produs etc. de impurităţi prin distilare, tratare cu agenţi chimici etc.; (refl. pas.) *o fabrică unde se rafinează zahărul;* **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) face mai fin, mai delicat, mai subtil; a (se) cizela, a (se) stila: *învăţăturile înalte rafinînd gustul ... unei generaţiuni.* CAR. [Din fr. ***raffiner,*** germ. ***raffinieren***].

rafinăj, rafinaje n. rafinare. [Din fr. ***raffinage***].

rafinamént, rafinamente n. **1.** subtilitate, fineţe a gustului, a simţirii: *îmbrăcat cu un anumit rafinament desuet, purta cravate-jabou sidefii.* GHEŢIE; **2.** (depr.) viclenie, perfidie: *cu rafinamentul şi sadismul ei, se uită ... cu oarece satisfacţie răutăcioasă.* V.R. [Din fr. ***raffinement***].

rafináre, rafinări f. **1.** acţiunea de a rafina şi rezultatul ei; rafinaj; **2.** proces tehnologic prin care se îndepărtează impurităţile dintr-o substanţă, dintr-un produs etc.: *deschise un atelier ... pentru rafinarea petrolului.* PETR.; *rafinarea zahărului;* **3.** (spec.) tratament mecanic al pastei de hîrtie, al semicelulozei etc., exercitat cu ajutorul rafinoarelor; **4.** (fig.) rafinament: *ei suferă ... de rafinarea vieţii citadine şi tînjesc după sănătoasa ţărănie.* CĂL. [V. ***rafina***].

rafinát, ~ţi, rafinată, ~e a. **1.** curăţat de impurităţi; purificat: *ţuică rafinată;* **2.** (fig.) care este subtil, fin, delicat; care vădeşte, care denotă rafinament: *Viena e ... un paradis pentru oamenii subţiri şi rafinaţi.* GHEŢIE; *o exprimare rafinată;* (subst.) *jocul cunoscut al saţietăţii ... împinge pe rafinaţi spre primitivism.* LOV.; *sisteme muzicale ... pe care numai rafinatul le percepe.* CĂL.; **3.** (depr.) perfid, şiret, viclean: *blesteme vărsau asupra tiranului rafinat.* NEGR. [V. ***rafina***].

rafinatór, rafinatori m. rafinor. [***Rafina*** + ***-tor***].

rafinăríe, rafinării f. **1.** instalaţie în care se face rafinarea unor produse; **2.** unitate industrială în care se prelucrează ţiţeiul: *pînă-atunci avioanele se duceau mai mult pe la Ploieşti, la rafinării.* CĂRT.; **3.** (fig.) rafinament: *mi-a arătat, cu rafinărie infernală, o strălucitoare perspectivă.* CAR.; **4.** (fig.) perfidie, viclenie, şiretenie: *oameni ocupaţi cu producţiunea brută ... cad în genere jertfă rafinerieiu speculanţilor.* EM.; (şi: (înv.) **rafinerie**). [Din fr. ***raffinerie,*** germ. ***Raffinerie***].

rafinerie f. v. rafinărie.

rafinór, rafinori m. muncitor calificat în operaţii de rafinare; rafinator. // n. (pl. **rafinoare**) maşină folosită la măcinarea sau la rafinarea semifabricatelor fibroase ori a pastei de hîrtie; rafinator. [Din fr. ***raffineur,*** germ. ***Raffineur***].

rafinóză f. zaharidă formată din galactoză, glucoză şi fructoză, prezentă în seminţele de bumbac şi în sfecla de zahăr, folosită în medicină şi bacteriologie. [Din fr. ***rafinose***].

rafistolá, rafistolez vb. (tr.) a repara, a îndrepta ceva (în linii mari, sumar, nesistematic). [Din fr. ***rafistoler***].

raft[1], rafturi n. (înv.; mai ales la pl.) harnașament de lux: *ori șaua te-ndeasă, ori frîul cu fluturi. ori scumpele rafturi.* POP. [Din turc. ***raht***].

raft[2], rafturi n. poliță într-un dulap, la o etajeră sau fixată de-a lungul pereților unei încăperi: *a găsit într-un raft o sumă de cărți de teozofie, ocultism și yoga.* EL. [Din turc. ***raf(t)***].

ráftă, rafte f. (reg.) parte cu care cineva contribuie la o cheltuială, la o datorie comună sau care revine cuiva în urma unei împărțeli; **a (o) spune cuiva rafta** (sau **raftă**) **în ochi,** a spune cuiva deschis, fără menajamente: *mi-a spus rafta ca să ne lăsăm de astfel de gînduri.* POP; **a fi rafta cu cineva,** a fi chit, a nu mai datora nimic. [Et. nec.].

ragáce f. v. răgace.

ragăci, ragace n. unealtă în formă de clește cu coadă lungă, folosită la pescuit. [Din rus. ***rogač***].

ragádă, ragade f. **1.** mică ulcerație liniară formată pe piele între degete, la colțurile gurii, la nări, pe mamelon în timpul alăptării etc.; zăbăluță; **2.** sfîrcul mamelei. [Din gr. mod. ***ragáda,*** fr. ***rhagade***].

raganélă, raganele f. instrument muzical autofon care, prin învîrtire, produce un zbîrnîit ca morișca. [Din it. ***raganella***].

rágе, rag vb. (intr.) **1.** a scoate răgete; a mugi: *boii rag, caii nechează.* AL.; (tr.) *un leu ... rage turbarea lui.* EM.; **2.** (fig.) a țipa, a zbiera: *badea rage prin pîrloage.* POP. [Lat. ***ragere***].

rageá f. v. regea.

rageál m., n. v. regeal.

ráget n. v. răget.

rághilă f. v. ragilă.

ragilá vb. v. răgila.

rágiiă, ragile f. **1.** instrument format dintr-o scîndură în care sînt înfipți dinți de fier, prin care se trage cînepa sau inul melițat, ca să se curețe de puzderii și de cîlți: *ragila și pieptinii de pieptănat cîlți.* CR.; (fig.) *scărmănînd norii în raghila de stînci.* VLAH.; **2.** zgardă cu țepi de fier care se pune la gîtul cîinilor ciobănești ca să-i apere de mușcătura lupului: *un cîne mare flocos, cu ragila la gît, se opri la cîțiva pași.* SAD.; **3.** scîndură sau curea cu cîteva cuie, care se fixează la botul vițeilor ca să nu poată suge: *mînzatului leagă-i ragila cea cu cuie pe bot, ca să împungă pe mă-sa cînd a năzui să sugă.* SAD.; **4.** (compus; bot.; reg.) **ragila-pămîntului,** sparanghel (*Asparagus officinalis*); (și: **raghilă, ravilă**). [Din săs. **ravel*].

raglán, raglane n. **1.** croială specială a mînecii pornind de la răscroiala gulerului; **2.** haină (de obicei palton sau pardesiu) cu o asemenea croială: *întruși, cu înfățișări de brute, cu raglane pe ei.* PR. [Din fr. ***raglan***].

ragtime [régtaim] n. gen de muzică sincopată și alertă, specifică negrilor americani, una dintre sursele jazului; stil pianistic de interpretare a acestui gen. [Din engl., fr. ***ragtime***].

rahagiu, rahagii m. (înv.) fabricant sau vînzător (ambulant) de rahat: *Tănase rahagiul ... a vîndut rahat.* CAR.; (și: **rahatgiu**). [***Rahat*** + *-giu*].

rahát[1], rahaturi n. produs de cofetărie cu aspect gelatinos, făcut din sirop de zahăr, amidon și diferite arome; rahatlocum: *rahat de Belavista și de Syra.* // m. (pl. *rahați*) **1.** (fam.) materii fecale: *vezi că s-a murdărit copilul cu rahat; peste tot rahați de cîine;* **2.** (fig.; fam.) lucru lipsit de importanță; fleac: *ce să zic ..., mai mare decît un rahat cu moț!* PR.; *țara moare și voi vă ocupați de rahaturi.* [Din turc. ***rahat***(*lokum*)].

rahát[2] n. (înv.) confort; huzur: *să trăiești bine, bine și în rahat.* [Din turc. ***rahat***].

rahatgíu m. v. rahagiu.

rahatlocúm, rahatlocumuri n. (înv.) rahat[1]: *bătrînul derviș ni se înfățișează cu o cutie de rahat-locum.* AL. [Din turc. ***rahatlocum***].

rahi- element de compunere cu sensul „(referitor la) coloana vertebrală", „măduva spinării". [Din fr. ***rachi-***].

rahialgíe, rahialgii f. durere în regiunea coloanei vertebrale. [Din fr. ***rachialgie***].

rahianestézic, ~ci, rahianestezică, ~ce a. și n. (medicament, substanță) cu acțiune anestezică locală, care se injectează în canalul rahidian. [De la ***rahianestezie***].

rahianestezíe, rahianestezii f. anestezie a jumătății inferioare a corpului (a picioarelor și a organelor bazinului) obținută în urma injectării unei substanțe anestezice în canalul rahidian; anestezie rahidiană. [Din fr. ***rachianesthésie***].

rahicentéză, rahicenteze f. punctie a spațiului dintre două vertebre, în scop explorator, terapeutic sau anestezic. [Din fr. ***rachicentèse***].

rahidián, ~eni, rahidiană, ~ene a. care aparține coloanei vertebrale sau măduvei spinării, referitor la coloana vertebrală sau la măduva spinării; **canal rahidian,** canal medular; **bulb rahidian,** segment inferior al creierului; **anestezie rahidiană,** rahianestezie. [Din fr. ***rachidien***].

ráhis n. **1.** (anat.) coloană vertebrală; **2.** (bot.) ax central pe care se prind o serie de organe (ex.: peduncul comun al spicelor gramineelor, pețiolul frunzelor compuse etc.). [Din fr. ***rachis***].

rahisintéză, rahisinteze f. intervenție chirurgicală prin care se solidarizează mai multe vertebre. [***Rahi***(*dian*) + ***sinteză***].

rahític, ~ci, rahitică, ~ce a. **1.** care suferă de rahitism: *copil rahitic;* **2.** anormal dezvoltat, cu malformații ale corpului: *picioare rahitice.* [Din gr. mod. ***rahitikós,*** fr. ***rachitique***].

rahitísm n. boală caracteristică primei copilării, constînd în deformări osoase, întîrziere în apariția dinților etc., determinată de lipsa vitaminei D din organism: *mama își expune copilul la soare ca să prevină rahitismul.* [Din fr. ***rachitisme***].

ráhnă, rahne f. (reg.) guturai, răceală; troahnă. [Din germ. ***Rachen***(*katarrh*)].

rahtiván, rahtivani m. (înv.) slujbaș însărcinat cu ținerea rafturilor[1] la caii domnești: *după aceștia veneau comișii, rahtivanii și postelnicii călări.* FIL. [Din turc. ***rahtvan***(*ağasi*)].

rai[1] n. **1.** paradis, eden: *ascultă rugăciunile împărtășirii ca pe un murmur al grădinilor raiului.* GAL.; **2.** (fig.) loc din natură frumos, încîntător: *era un rai și nu altceva.* CR.; **3.** (fig.) loc, ambianță plăcută, încîntătoare în care cineva se simte fericit; paradis: *viața, tinerețea, mi-ai prefăcut-o-n rai.* EM.; **4.** loc prielnic plantelor, animalelor etc.: *este undeva ... un rai al cucoșilor sălbatici.* SAD.; **5.** (bis.; reg.) pomană care se împarte la o înmormîntare (colivă, colaci, mere, lămîi etc.); **6.** (compus; bot.) **iarba-raiului,** vetrice (*Chryssanthemum vulgare*). [Din sl. ***raj***].

rai[2], raiuri n. roată de lemn sau de metal cu caneluri la margine, prin care poate fi rulată o parîmă de cînepă sau de oțel. [Et. nec.].

raiá[1], raiale f. (înv.) **1.** cetate, împreună cu ținuturile din jur, de pe teritoriul Țării Românești (ex.: Brăila, Giurgiu, Turnu-Severin) și al Moldovei (ex.: Hotin, Bender, Chilia), ocupată și administrată de turci: *așa irea-n raiaua Brăilei.* POP.; **2.** nume dat de turci (locuitorilor) Moldovei și Țării Românești, care plăteau tribut Porții, fără a fi administrate de aceasta: *bătrînul vizir ... jură ... că va supune această raia revoltată.* BĂLC.; **3.** sărăcime, popor: *principi, preoți, sclavi și raia.* COȘB.; **4.** creștin supus Imperiului Otoman; (adj.) *cererile creștinilor raiale.* OD. [Din turc. ***raya***].

raiá[2], raiele f. (reg.) **1.** șipcă, leat de brad întrebuințat la făcutul gardurilor, la fixarea tencuielii pe pereții de lemn etc.; **2.** prăjină de care se prinde pînza luntrii; **3.** lemn lung și rotund. [Cf. germ. ***Rahe***].

raid, raiduri n. **1.** incursiune rapidă făcută de avioane sau de nave în scopuri militare pe teritoriul unei țări străine: *altcineva vorbi ... despre raiduri de aeroplane.* SAD.; **2. raid-anchetă,** anchetă rapidă pe o anumită temă, efectuată în diferite locuri. [Din fr., engl. ***raid***].

ráigras n. (bot.) **1.** (și **raigras englezesc**) plantă erbacee perenă din familia gramineelor, cu frunzele alungit-liniare, cu inflorescența în spic, cultivată ca plantă furajeră și ornamentală; zizanie (*Lolium perenne*); **2.** (compus) **raigras-de-mare,** iarbă-de-mare (*Zostera marina*). [Din germ. ***Raigras***].

ráină, răini f. (reg.) cratiță; conținutul acesteia. [Din germ. ***Reine***].

raión, raioane n. **1.** spațiu (circular); cuprins, rază: *pe raionul orașului;* **2.** sector într-un magazin unde se găsesc mărfuri dintr-o anumită grupă: *raionul de confecții;* **3.** unitate administrativ-teritorială în România (între 1950 și 1968) în cadrul unei regiuni și în București; unitate administrativ-teritorială în Republica Moldova: *oameni destoinici și harnici, cum îi vedem astăzi în raionul Neamț.* SAD.; *muncise o vreme ... la săparea șanțurilor pentru conducte și la alte lucrări publice în Raionul 1 Mai.* CĂRT. [Din fr. ***rayon,*** rus. ***raion***].

raioná, raionez vb. (tr.) a repartiza pe raioane; a împărți în raioane. [De la ***raion***].

raionál, ~i, raională, ~e a. care aparține raionului, referitor la raion: *are nevoie de cineva care să curețe periodic busturile din parcurile raionale.* CĂRT. [***Raion*** + *-al*].

raionáre, raionări f. acțiunea de a raiona și rezultatul ei: *raionarea magazinului.* [V. ***raiona***].

ráită, raite f. **1.** trecere în grabă pe undeva; vizită scurtă; abatere din drum; ocol: *hotărî să dea însăși o raită prin orașele oltenești.* OD.; *pînă la cină am dat o raită ... prin grădină.* GHEȚIE; **2.** (reg.) **cu raita în sus,** dat peste cap: *te dai cu raita-n sus.* POP. // interj. (înv.) cuvînt de recunoaștere rostit de paznicii de noapte: *fanaragii ... strigau regulat: raita!* NEGR. [Din magh. ***rajta***].

ráiter m. v. răitar.

rajáh, rajahi m. titlu purtat de suveran în India antică și feudală, devenit ulterior titlu princiar; prinț indian: *acolo, cu banii noștri vom trăi ca un rajah.* EL. [Din fr. ***rajah***].

ral, raluri n. (mai ales la pl.) zgomot anormal al respirației, perceput la auscultație, în afecțiunile bronhiilor sau ale alveolelor pulmonare. [Din fr. ***râle***].

ralantí, ralantiuri n. **1.** regim de mers încetinit al motoarelor cu ardere internă: *un motor ... fusese uitat la ralenti în mijlocul drumului.* PR.; **2.** efect special obținut cu aparatul de luat vederi, care dă impresia de mișcare mai lentă decît în realitate; (scris și: *ralenti*). [Din fr. ***ralenti***].

raliá, raliez vb. **1.** (înv.; tr. și refl.) a (se) regrupa (după o bătălie): *vedem pe ai noștri ... a se ralia și a năvăli de isnoavă.* BĂLC.; **2.** (tr. și refl.) a (se) aduna, a (se) strînge în jurul cuiva sau a ceva, în scopul unei acțiuni comune; a se alia: *gîndul meu de a acționa ... n-avea nici cea mai mică șansă de a ralia pe cineva.* PR.; **3.** (refl.) a adera la o părere, la o propunere etc.: *așadar și dumneata, inspectore, te raliezi la bănuielile domnului.* ST. [Din fr. ***rallier***].

raliáre f. v. raliere.

raliát, raliați m. (rar) persoană care se raliază la ceva sau cu cineva. [V. ***ralia***].

ralíd, ralide n. (la pl.) familie de păsări alergătoare, terestre sau semiacvatice, cu cioc scurt, cu picioare lungi și penaj întunecat, care trăiesc mai ales în regiuni mlăștinoase (*Rallidae*); (și la sg.) pasăre din această familie (ex.: lișița, cristeiul de baltă). [Din fr. ***rallidés***].

raliére, ralieri f. faptul de a (se) ralia; aderare, adeziune: *semnalul de raliere al conspiratorilor.* CAR.; *cîteva cuvinte de raliere ar aranja totul.* GHEȚIE; (și: (înv.) **raliare**). [V. ***ralia***].

ráliță f. v. rariță.

ralíu, raliuri n. cursă automobilistică pe distanțe mari, uneori și cu probe speciale (de îndemînare, de viteză etc.). [Din fr. ***rallye***].

rallentándo adv. (muz.; ca indicație de execuție) rărind progresiv tempoul mișcării. [Cuv. it.].

ram, ramuri n. **1.** ramură: *teiul vechi un ram întins-a.* EM.; *de cîntecul mierlei ramul se leagănă.* VIERU; **2.** (fig.) diviziune, parte integrantă; sector, domeniu: *ramul administrativ.* AL. [Lat. ***ramus***].

ramá, ramez vb. (rar; intr.) a vîsli. [Din fr. *ramer*].

ramadán n. 1. a noua lună a anului la musulmani, considerată sfîntă; postul cel mai mare pe care musulmanii îl ţin în această lună de la răsăritul pînă la apusul soarelui; (p. gener.) post: *postul se face în timpul ramazanului pentru sărbătoarea baieramului.* BOL.; *în timpul ramadanului bogaţii şi săracii musulmani îndură laolaltă setea şi foamea;* 2. (fam.) stomac; **a-l tăia pe cineva la ramazan,** a-i fi cuiva foame; (şi: **ramazan**). [Din turc. *ramazan,* fr. *ramadan*].

ramáre, ramară f. acţiunea de a rama. [V. *rama*].

ramazán n. v. **ramadan**.

rámă[1], rame f. 1. cadru de lemn, de metal etc. în care se fixează o fotografie, o oglindă, un tablou etc.; (p. ext.) tablou, fotografie înrămată: *portretul ... în ramă aurită.* AL.; *văzui, într-o ramă veche, un chip tînăr.* ST.; 2. schelet de forme şi de mărimi diferite în care se încadrează ceva: *profesorul apăruse fără obişnuiţii ochelari cu ramă de aur.* GHEŢIE; *rama ferestrei;* 3. fîşie de piele, cusută pe marginea încălţămintei, de care se prinde talpa. [Din germ. dial. *Rahme(n)*].

rámă[2], rame f. vîslă manevrată de o singură persoană: *şalupa plutea încă, o ramă avea drept catarg.* HEL. [Din fr. *rame*].

rambleiá, rambleiez vb. (tr.) 1. a umple golurile rămase în urma unor excavări subterane; 2. a executa un rambleu de drum sau de cale ferată. [Din fr. *rambleyer*].

rambleiáj, rambleiaje n. rambleiere. [Din fr. *rambleyage*].

rambleiatór, rambleiatori m. miner care execută lucrări de rambleiere. [*Rambleia* + *-tor*; cf. fr. *rembleyeur*].

rambleiére, rambleieri f. 1. acţiunea de a rambleia şi rezultatul ei; rambleiaj; 2. umplere cu nisip, prundiş etc. a golurilor rămase în urma unor excavări subterane; 3. executare a unui rambleu de drum sau de cale ferată. [V. *rambleia*].

rambléu, rambleuri şi **ramblee** n. 1. lucrare de terasament din piatră, pămînt etc., destinată să susţină suprastructura unei şosele sau a unei căi ferate deasupra nivelului terenului: *să se facă ... un pod, un podeţ ..., un rambleu.* GHICA; 2. material solid (bucăţi de rocă, pietriş etc.) care serveşte la umplerea golurilor rămase într-o mină în urma exploatării sau pentru a ridica un teren la nivelul necesar unei construcţii. [Din fr. *remblai*].

rambúrs, rambursuri n. 1. rambursare; 2. sistem de expediere a mărfurilor, în care destinatarul achită la primire (contravaloarea acestora şi taxa de transport; (concr.) sumă plătită de destinatar: *a expedia (cu) ramburs.* [De la *rambursa*].

rambursá, rambursez vb. (tr.) 1. a restitui un împrumut, un credit; (p. ext.) a achita ceva: *a rambursa acel cost.* EM.; *banii luaţi de la Banca Naţională trebuiau rambursaţi într-o lună.* GHEŢIE; 2. (rar) a trimite (prin ramburs). [Din fr. *rembourser*].

rambursábil, ~i, rambursabilă, ~e a. care poate (sau trebuie) să fie rambursat: *obţinu cinci milioane cu rescont de 2%, rambursabile în trei ani.* GHEŢIE. [Din fr. *remboursable*].

rambursáre, rambursări f. acţiunea de a rambursa şi rezultatul ei; ramburs. [V. *rambursa*].

rámcă, ramce f. ramă de fier care încadrează forma tipografică a materialului cules pentru a fi introdus în maşina de tipar. [Din rus. *ramka*].

ramér, ~i, rameră, ~e m., f. sportiv care manevrează ramele unei ambarcaţii. [Din fr. *rameur*].

raméză, rameze f. dispozitiv mecanic pentru uscat ţesături în stare întinsă, prin prinderea lor de o ramă mobilă într-un spaţiu în care circulă un curent de aer cald. [Din fr. *rameuse*].

ramforíncus m. reptilă zburătoare fosilă de mărimea unui uliu, cu cioc lung şi dinţi puternici. [Din fr. *ramphorhynque*].

rámia f. v. **ramie**.

rámie f. 1. plantă textilă din familia urticaceelor, cu frunze mari, alungite, originară din Extremul Orient (*Boehmeria nivea*); 2. fibră textilă extrasă din tulpina acestei plante, din care se fac ţesături fine, dantele, perdele, plase de pescuit etc.; (şi: **ramia**). [Din fr. *ramie*].

ramificá, pers. 3 **ramífică** vb. (refl.) 1. a se desface în ramuri; a se răsmuri: *copacul se ramifică la cîţiva centimetri de la sol;* 2. a se despărţi în ramificaţii: *aci, cărarea se ramifică.* AG. [Din fr. *ramifier*].

ramificáre, ramificări f. faptul de a se ramifica; ramificaţie. [V. *ramifica*].

ramificát, ~ţi, ramificată, ~e a. despărţit în ramuri; cu ramificaţii; răsmurat: *rădăcină ramificată.* [V. *ramifica*].

ramificáţie, ramificaţii f. 1. ramificare; ansamblul şi dispunerea ramurilor laterale la tulpinile (şi rădăcinile) plantelor: *tulpină cu ramificaţii bogate;* 2. (p. anal.) diviziunile arterelor, vaselor, nervilor etc.; 3. parte desfăcută dintr-un întreg; braţ; prelungire: *cele din urmă ramificaţii ale munţilor Dobrogei, la Dunăre, se urcau pe nesimţite.* ZAMF.; 4. loc de separare a unei căi de circulaţie, a unei conducte etc. în două sau în mai multe ramuri; fiecare dintre despărţirile (secundare) formate prin această separare; 5. grupare secundară dependentă de un centru; subdiviziune: *ramificaţiile francmasoneriei;* (şi: (înv.) **ramificaţiune**). [Din fr. *ramification*].

ramificaţiúne f. v. **ramificaţie**.

ramoleálă f. faptul de a se ramoli, starea celui ramolit; ramolisment: *la bătrîneţe vine şi ramoleala.* [*Ramoli* + *-eală*].

ramolí, ramolesc vb. (refl.) a-şi pierde (la bătrîneţe) integritatea facultăţilor intelectuale şi fizice; a se rablagi. [Din fr. *ramollir*].

ramolíre, ramoliri f. faptul de a se ramoli; ramoleală, ramolisment, decrepitudine, ramolisire, ramoliţie: *intervenise şi o uşoară ramolire a bunicului.* [V. *ramoli*].

ramolisíre f. (rar) ramolire: *această uşoară ramolisire ascundea un tertip.* ZAMF. [De la *ramolisment*].

ramolismént n. termen generic pentru modificarea patologică a structurii unui ţesut, avînd ca rezultat diminuarea consistenţei, înmuierea, încetinirea funcţiilor etc. acestuia; ramolire, ramoleală (ex.: ramolisment medular, ramolisment osos etc.); **ramolisment cerebral,** necroză a unei porţiuni de ţesut cerebral, datorită întreruperii locale a circulaţiei sangvine, în urma unei tromboze sau a unei embolii. [Din fr. *ramollissement*].

ramolít, ~ţi, ramolită, ~e a. (adesea subst.) care şi-a pierdut integritatea facultăţilor intelectuale şi fizice (din cauza îmbătrînirii); decrepit: *teribil e de ramolită.* CAR. [V. *ramoli*].

ramoliţie f. (rar) ramolire. [*Ramolit* + *-ie*].

ramonáj, ramonaje n. escaladare, în alpinism, prin interiorul unei formaţiuni stîncoase. [Din fr. *ramonage*].

rampánt, ~ţi, rampantă, ~e a. înclinat: *suprafaţă rampantă.* // n. (arhit.) fiecare dintre cele două laturi oblice ale unui fronton. [Din fr. *rampant*].

rámpă, rampe f. 1. balustradă de-a lungul unei scări, (rar) al unui pod: *începi a vedea ... rampele podurilor.* VLAH.; 2. partea dinspre sală a unei scene de teatru, unde sînt instalate luminile; rivaltă: *păşeşte spre rampă şi declamă.* CAR.; **a chema la rampă,** a cere, prin aplauze, revenirea artiştilor pe scenă la sfîrşitul unui act sau al unei piese: *de trei ori actriţa fu chemată la rampă.* CĂL.; **a vedea lumina** (sau **luminile**) **rampei,** (despre piese) a intra în repertoriul unui teatru, a fi jucat în faţa publicului; 3. platformă orizontală situată la nivelul corespunzător pentru încărcarea şi descărcarea unor vehicule; (p. ext.) loc (lîngă linia ferată) destinat încărcării şi descărcării mărfurilor: *se vedeau magaziile şi rampele de descărcare.* PR.; 4. loc de trecere peste linia ferată; barieră: *am aşteptat la rampă să treacă trenul;* 5. porţiune în pantă urcătoare din traseul unei şosele sau al unei căi ferate; 6. excavaţie minieră de legătură între un puţ de extracţie şi galeria de transport; 7. **rampă de lansare,** a) platformă prevăzută cu dispozitive de ghidare, pentru lansarea avioanelor catapultate, a rachetelor etc.; b) (fig.) ocazie prin care cineva se poate afirma. [Din fr. *rampe,* germ. *Rampe*].

ramplasá, ramplasez vb. (franţuzism; tr.) a înlocui. [Din fr. *remplacer*].

rámtata interj. (rar) cuvînt care imită sunetul tobelor. [Onomat.].

rámură, ramuri f. 1. fiecare dintre ramificaţiile unei tulpini de plantă, în special ale unui trunchi de arbore; creangă: *luminos învălmăşite curg pe ramuri albe flori.* VIERU; 2. ramificaţie a unei artere, a unui nerv etc.; 3. fiecare dintre ramificaţiile coarnelor cerbului; rază: *ce falnic îşi purta coarnele cu zece ramuri.* DELAVR.; 4. derivaţie a unui curs de apă, a unei căi rutiere; braţ; parte a unui masiv muntos etc.; ramificaţie: *Carpaţii au mai multe ramuri;* 5. (fig.) diviziune a unei ştiinţe, a unui domeniu de activitate: *diferitele ramuri ale matematicilor;* 6. (fig.) ramificaţie a unei familii, a unui popor: *familia Cantacuzino este originară din Franţa, din ramura Valois.* BĂLC.; *la Baia-Mare ... se căsători, întemeind ramura băimăreană a Henţeştilor.* GHEŢIE. [De la *ram* (sg. refăcut după pl. *ramuri*)].

ránă, răni f. 1. ruptură a unui ţesut din corpul unei fiinţe; plagă, leziune: *aş vrea să zbor şi rana din pulpă nu mă lasă.* AL.; *mulţi aveau răni deschise.* PATAP.; **bun de pus la rană,** se spune despre un om foarte bun: *Ştefan domnul era aşa de bun ..., încît să mi-l pui la rană şi să se vindece.* ISP.; **a pune** (sau **a turna**) **sare** (sau **oţet**) **pe rană,** a agrava situaţia, a pune paie pe foc; **a pune degetul pe rană,** a arăta clar, lămurit pricina unei situaţii necorespunzătoare, neplăcute, supărătoare: *îmi era cu neputinţă să pun degetul pe rana ascunsă.* GHEŢIE; **a prinde vulpea la rană,** se spune despre un bolnav prefăcut, despre un mofturos; 2. (fig.) durere sufletească; suferinţă, chin: *nu e rană sufletească mai grozavă, decît mila rea şi disprepuitoare.* VLAH.; 3. (înv.) lovitură, bătaie; tortură: *tiranul ... muncindu-te fără de milă cu ranele, pînă ce ţi-ai dat sfîrşitul suflet.* MINEIUL. [Din sl. *rana*].

ranch, ranchuri [rénci] n. fermă mare pentru creşterea vitelor (în vestul SUA şi în Mexic). [Din engl. *ranch*].

ranchiúnă, ranchiune f. duşmănie însoţită de dorinţa (ascunsă) de răzbunare; pizmă, pică, rancoare: *nu ţine nici o ranchiună.* BOLLIAC; *ranchiuna nedomolită şi invidia infernală îşi fac apariţia.* PR.; (scris şi: (înv.) *rancună*). [Din fr. *rancune*].

ranchiunós, ~şi, ranchiunoásă, ~e a. 1. care poartă ranchiună, care ţine duşmănie; răzbunător: *fereşte-te de el, e foarte ranchiunos;* 2. care trădează ranchiună: *o mînie acră, ranchiunoasă, izbucni din el împotriva Adinei.* TEODOR. [Din fr. *rancuneux*].

rancoáre f. (latinism; înv.) ranchiună; duşmănie, ură: *rancoarea deplorabilă dintre ...* GHICA. [Din lat. *rancor, -oris*].

randaliná, randalinez vb. (tehn.; tr.) a moleta. [Din germ. *randalieren*].

randalináre, randalinări f. (tehn.) moletare. [V. *randalina*].

randalínă, randaline f. (tehn.) moletă. [Cf. germ. *Rändeleisen*].

randamént, randamente n. 1. raportul dintre timpul consumat, efortul depus într-o activitate şi rezultatul obţinut; rezultatul, produsul efectiv al unei activităţi: *randamentul morii a scăzut sensibil.* GHEŢIE; *lucrează mult, dar fără randament;* 2. folos, beneficiu: *terenuri agricole fără randament;* **randamentul obligaţiunii,** raportul dintre dobînda adusă de o obligaţiune şi preţul de cumpărare al acesteia; 3. (fiz.) raportul dintre lucrul mecanic produs şi energia consumată de un sistem tehnic (maşină, aparat etc.) pentru a produce acel lucru mecanic. [Din fr. *rendement*].

rándă, rande f. pînză trapezoidală pe catargul de la pupă: *vasele cu pînză au sarturi ..., o randă, o salamastră, o rîndunică.* CĂL. [Din it. *randa*].

randeá f. (reg.) **a-şi lua randeaua,** a pleca repede, a-şi lua tălpăşiţa: *n-o mai stat mult pi gînduri ş-o luat rîndeaua.* POP; (şi: **rîndea**). [Cf. germ. ***Rand*** „margine"].

randevú n. (franţuzism) (fam.) întîlnire dinainte stabilită: *rendez-vous i-a dat în şură.* EM.; (scris şi: *rendez-vous*). [Din fr. ***rendez-vous***].

randomizá, randomizez vb. (tr.) a distribui întîmplător variantele din cîmpul de experienţă (pentru eliminarea erorilor experimentale). [Din engl. ***randomize***].

randomizáre, randomizări f. acţiunea de a randomiza şi rezultatul ei. [V. ***randomiza***].

ranfluá, ranfluez vb. (tr.) **1.** a ridica la suprafaţă şi a repune în stare de plutire o navă scufundată; **2.** (fig.) a procura fonduri pentru a restabili situaţia financiară a cuiva. [Din fr. ***renflouer***].

ranfluáre, ranfluări f. acţiunea de a ranflua şi rezultatul ei. [V. ***ranflua***].

ranforsá, ranforsez vb. (tr.) **1.** a întări o piesă, o construcţie metalică cu ajutorul unor bare, nervuri, grinzi etc., pentru mărirea rigidităţii, rezistenţei acestora; a consolida; **2.** (p. ext.) a da mai multă forţă, putere, eficienţă; a consolida: *primăria a ranforsat transportul în comun.* [Din fr. ***renforcer***].

ranforsáj, ranforsaje n. ranforsare; (spec.) întărire a suspensiei la automobile. [Din fr. ***renforçage***].

ranforsáre, ranforsări f. acţiunea de a ranforsa şi rezultatul ei; ranforsaj. [V. ***ranforsa***].

ranforsát, ~ţi, ranforsată, ~e a. întărit cu ranforturi; **suspensie ranforsată,** suspensie mai rezistentă la caroseriile de automobil. [V. ***ranforsa***].

ranfórt, ranforturi n. **1.** element de rigidizare a unui pod metalic, constituit dintr-una sau din mai multe bare de oţel profilat; **2.** fiecare dintre nervurile unei pile înalte de beton armat, care asigură rigiditatea acesteia. [Din fr. ***renfort***].

rang, ranguri n. **1.** loc într-o serie ordonată; (spec.) poziţie ocupată într-o ierarhie, într-o scară de valori; treaptă: *s-aşază toţi la masă cum li-s anii, cum li-i rangul.* EM.; **de prim rang** (sau **de rangul întîi, al doilea etc.**), de categoria sau de calitatea întîi (sau a doua etc.): *scriitor de prim rang;* **a ridica la rangul ...** (sau **la rang de ...**), a considera drept ...: *cei doi ... ridicau ideile lui şcolăreşti la rangul de sistem de gîndire.* PR.; **lojă de rangul întîi** (sau **al doilea**), lojă din rîndul situat imediat deasupra parterului (sau din rîndul al doilea): *se ducea la Teatrul Naţional ...; îşi lua loc într-o lojă de rangul întîi şi dădea bacşişuri mari plasatoarelor.* GHEŢIE; **2.** demnitate, dregătorie; titlu: *şi-a luat rangul de pitar.* FIL.; **3.** grad militar: *s-a retras cu rangul de locotenent-colonel.* AL.; **4.** condiţie, stare, teapă: *sînt de acelaşi rang;* **5.** (franţuzism; înv.) şir de persoane; rînd: *şi-n rangurile rupte zbor glonţii.* AL.; **6.** (mat.) număr care arată locul pe care un termen îl ocupă într-un şir; **7.** (lingv.) loc pe care îl ocupă un cuvînt, un fonem etc. în ordinea frecvenţei; **8.** clasificare a navelor conform mărimii sau armamentului lor. [Din fr. ***rang***].

rángă, rângi f. bară de oţel, teşită la un capăt, utilizată ca pîrghie pentru ridicarea sau deplasarea corpurilor grele, la desfacerea unor pavage etc.: *îi trebuia ... o rangă de săpat în pămînt găuri pentru stîlpi.* GAL. [Et. nec.].

ranger, rangeri [réngăr] m. soldat într-o unitate de şoc în armata americană. [Din engl., fr. ***ranger***].

ranicultúră f. cultura broaştelor de baltă comestibile. [Din it. ***ranicoltura***].

rániţă, raniţe f. sac special de pînză (impermeabilizată), de piele etc., purtat în spate (sau pe umăr) de militari, vînători, turişti etc., pentru transportarea comodă a hranei şi a obiectelor necesare la drum; rucsac: *îşi ia raniţa în spate ... şi ... se tot duce.* CR.; *după ordinul de popas ..., flăcăii zvîrl raniţele.* SAD. [Din rus. ***ranec***].

rănplanplan interj. cuvînt care imită sunetul tobelor: *înainte, marş! ranplanplan, ranplanplan.* AL.; (şi: **rantaplan**). [Onomat.].

rántaplan interj. v. **ranplanplan.**

rántie, rantii f. **1.** haină lungă şi largă purtată peste îmbrăcăminte de preoţi, călugări etc.; mantie: *şi-i aruncă peste şale rantiile lor ducale.* AL.; *preasfinţitul Anastasie s-a înfăţişat ... în negreaţa rantiei şi a camilafcei.* SAD.; **2.** (înv. şi reg.) haină veche, uzată; cîrpă, zdreanţă. [Et. nec.].

ranţ, ranţuri n. (reg.) franj; (la pl.) fire destrămate atîrnînd la o haină netivită; (fig.) *giubeaua zimţuită la poale cu ranţuri de glod.* SAD. [Din magh. ***ránc***].

ranunculacée, ranunculacee f. (la pl.) familie de plante erbacee dicotiledonate, cu tuberculi sau rizomi, cu flori bisexuate, cu fructele folicule, nucule sau bace, cuprinzînd unele specii (otrăvitoare); (şi la sg.) plantă din această familie (ex.: piciorul-cocoşului, bujorul etc.). [Cf. fr. ***renonculacées***].

ranversá, ranversez vb. (rar; tr.) a da peste cap; a răsturna. [Din fr. ***renverser***].

ranversáre, ranversări f. **1.** acţiunea de a ranversa şi rezultatul ei; **2.** evoluţie acrobatică a unui avion, constînd în urcarea pe verticală şi întoarcerea cu 180°, pe o aripă, pentru schimbarea rapidă a direcţiei de zbor. [V. ***ranversa***].

rap[1] interj. **1.** (repetat) cuvînt care imită zgomote scurte, dese şi ritmice, produse prin lovirea unei suprafeţe dure; **2.** cuvînt care imită zgomotul produs de mişcarea bruscă a unui corp: *din pămînt, odată, rap! ca fulger iese un balaur.* COŞB. [Onomat.].

rap[2] [rep] n. gen de muzică uşoară de origine afro-americană, influenţat de rock and roll, avînd ca specific rostirea sacadadă a textului, pe fondul ritmic, monoton al unei baterii. [Cuv. engl.].

rapáce, (rar) **rapaci** a. **1.** (înv.) de pradă; răpitor: *animal, pasăre rapace;* **2.** lacom, hrăpăreţ, hapsîn: *restul listelor consistă din tot ce societatea română are mai stupid şi rapace.* EM. [Din fr., it. ***rapace,*** lat. ***rapax, -acis***].

rapacitáte f. **1.** (înv.) însuşirea animalului, păsării rapace, de pradă; **2.** însuşirea de a fi rapace; lăcomie de cîştig, de bunuri; cupiditate: *ne-a uluit rapacitatea fostului editor.* [Din fr. ***rapacité,*** lat. ***rapacitas, -atis***].

rapakívi s. varietate roşie de granit, cu structură porfirică, cristalizată, folosită în construcţii şi ca ornament. [Din fr. ***rapakiwi***].

rapandúlă, rapandule f. (reg.) epitet pentru o femeie imorală sau de condiţie proastă: *vreau să afli ... că soră-mea nu-i o rapandulă cu opinci.* GHEŢIE. [Et. nec.].

rapanghél, rapanghele n. (pop.) **a lua pe cineva la rapanghel** (sau **la rapanghele**) ori **a da pe cineva în rapanghel,** a lua la rost pe cineva, a-l certa, a-l lua la bătaie: *îl luară din nou la rapanghele.* ISP; *te-a luat ăla la rapanghele.* SOR. [Din gr. mod. ***parangelía*** „poruncă, ordin"].

rápăn, rapăne n. **1.** boală de piele asemănătoare cu rîia, pe care o capătă caii, cîinii şi porcii, uneori şi oamenii; **2.** plantă folosită în medicina populară pentru vindecarea acestei boli (*Capsella bursapastoris*); **3.** strat gros de murdărie pe piele; jeg: *spală-ţi rapănul de pe gît;* **4.** boală a merilor şi a perilor provocată de o ciupercă (*Endostigme inaequalis*) şi manifestată prin apariţia unor cruste pe frunze, pe fructe şi pe ramurile tinere, care încetinesc sau opresc creşterea. [Din săs. ***râpen, raepen***].

rapél, rapeluri n. **1.** readucere în poziţia iniţială a unui sistem tehnic sau a unei piese, sub acţiunea greutăţii proprii sau a unor forţe elastice; **2.** manevră de coardă în alpinism care asigură coborîrea unui perete abrupt cu maximum de securitate: *coborîre în rapel;* **3.** revaccinare făcută cu scopul de a prelungi imunitatea dată de vaccinarea anterioară; **4.** (înv.) rechemare (a unui ambasador, a unui exilat). [Din fr. ***rappel***].

rapíd, ~zi, rapidă, ~e a. **1.** (adesea adv.) care se petrece, se efectuează sau se mişcă cu repeziciune; iute: *pulsul era rapid, aproape o sută de bătăi pe minut.* GHEŢIE; **tren rapid** (şi n.), tren de viteză mare, care opreşte numai în staţiile importante; **2.** care acţionează repede, cu promptitudine. // f. porţiune a unui rîu unde apa curge cu viteză, făcînd vîrtejuri: *se văd ceţile depărtării, ... un prival al Dunării, o rapidă a Bistriţei.* SAD. [Din fr. ***rapide,*** lat. ***rapidus***].

rapiditáte f. însuşirea de a fi rapid; repeziciune, iuţeală; promptitudine: *rapiditate în mişcări, în gîndire.* [Din fr. ***rapidité,*** lat. ***rapiditas, -atis***].

rapiéră, rapiere f. spadă cu lama lungă şi fină, folosită, în trecut, la dueluri. [Din fr. ***rapière***].

rápiţă f. **1.** numele a două plante erbacee din familia cruciferelor, cu rădăcină lungă şi subţire, cu flori galbene, cultivate pentru seminţele lor bogate în uleiuri cu numeroase întrebuinţări în industrie (*Brassica rapa* şi *napus*); **2.** (p. restr.) sămînţa acestor plante; uleiul extras din această sămînţă: *am văzut băcani ... cari vînd rapiţă în loc de untdelemn.* FIL.; **3.** (compus) **rapiţă-sălbatică** (sau **de cîmp**), muştar de cîmp, ridichioară (*Sinapis arvensis*); **rapiţă-albă** (sau **-de-grădină**), muştar (*Sinapis alba*). [Din bulg. ***rapica***].

rapórt, rapoarte şi **raporturi** n. **1.** dare de seamă (scrisă sau verbală) despre o activitate (oficială), despre o lucrare etc., prezentată în faţa unei adunări, a unei autorităţi; textul unei asemenea dări de seamă: *trebuia să facem un raport ministrului.* DELAVR.; **a da** (sau **a(-şi) face**) **raport** (ori **raportul**), a raporta: *marele vizir a început să-şi facă raportul despre felurite treburi.* CAR.; **2.** scurtă prezentare orală asupra situaţiei unei unităţi militare, făcută de un militar în faţa superiorului său: *don sergent primeşte raportul.* GAL.; **a se prezenta** (sau **a ieşi, a fi scos**) **la raport,** a se prezenta în faţa unui superior pentru a-şi susţine o doleanţă sau pentru a răspunde de o greşeală săvîrşită: *se hotărî să se prezinte la raport, să-i explice situaţia.* REBR.; **3.** (mai ales la pl.; în forma **raporturi**) legătură între două sau mai multe persoane, instituţii etc.; relaţie: *raporturile dintre aceste două fiinţe umile sînt pline de delicateţe.* IBR.; **raport sexual,** relaţie sexuală între un bărbat şi o femeie: *cei doi au întreţinut raporturi sexuale;* **4.** legătură, relaţie între două sau mai multe obiecte, fenomene, noţiuni etc.: *care ar fi raportul dintre spirit şi materie?* PR.; *raport de cauză la efect; raportul adjectivului cu substantivul său;* **în raport cu ...,** în comparaţie cu ...: *o picătură în raport cu nemărginirea.* EM.; **sub raportul** (sau **sub raport**), din acest punct de vedere: *Kant ... nu făcea afirmaţiuni fără de a-şi controla sub toate raporturile cele ce avea să spună.* BL.; **a avea raport, a)** a avea legătură; a se potrivi: *tot ce are raport cu excelenţa în mijlocul naturii este notabil.* CĂL.; **b)** a se referi: *din cîte vom spune ..., foarte puţine vor avea raport la locuitorii ei.* OD.; **5.** relaţie (numerică) între două valori, rezultată din compararea lor; proporţie: *noi n-avem decît 40 de indivizi pe kilometrul pătrat, pe cînd raportul firesc e de 70.* ZAMF.; **6.** (mat.) cîtul dintre două mărimi; **7.** (jur.) aducere înapoi, la masa succesiunii, a unei donaţii primite anterior, pentru ca succesiunea să se împartă egal între toţi moştenitorii; **8.** cîştig; **casă** (sau **imobil**) **de raport,** casă sau imobil care aduce venit proprietarului prin închiriere: *era o casă de raport construită ... în stilul imobilelor pariziene.* GHEŢIE. [Din fr. ***rapport***].

raportá, raportez vb. **1.** (tr.) a prezenta (în scris sau oral) un raport (oficial); a aduce un lucru la cunoştinţa cuiva: *anchetaţi urgent scandalul ... şi raportaţi imediat.* CAR.; *raportai comandantului care îmi rînji dispreţuitor.* PR.; **2.** (tr.) a relata, a povesti din auzite (deformat, răutăcios); a pîri: *călătorii raportează adesea lucruri false;* **3.** (tr.) a stabili un raport între două sau mai multe noţiuni, lucruri, fenomene, fapte etc.; a considera ceva în relaţie cu ...; a compara: *ostilitatea ... ne face să nu mai judecăm meritul pe scara valorii lui reale, ci să-l raportăm pe scara pretenţiei lui ideale.* LOV; (refl. pas.) *nu se precizează la ce se raportează acest regres.* D.; **4.** (înv.; refl.) a se referi la ceva sau la cineva; a face aluzie la ceva: *această tradiţie se raportează la cultul naturii;* **5.** (tr.) a reprezenta grafic pe un plan, la o anumită scară, elementele unei ridicări de teren sau anumite figuri geometrice; **6.** (jur.; tr.) a readuce la masa succesiunii o donaţie primită anterior, pentru ca succesiunea să poată fi împărţită în mod egal între toţi moştenitorii; **7.** (rar; tr.) a produce venituri, a aduce beneficii: *vă veţi convinge ce înseamnă această*

sumă pe lîngă ceea ce raportează în prezent casa. SAD. [Din fr. ***rapporter***].

raportábil, ~i, raportabilă, ~e a. care se poate raporta la ..., care se raportează la ...: *criza economică raportabilă la cea interbelică.* [Din fr. ***rapportable***].

raportáre, raportări f. faptul de a (se) raporta; punere în relaţie; referire: *definirea s-a făcut prin raportare la genul proxim şi la diferenţa specifică.* GHEŢIE; *raportarea se face la idealizata perioadă interbelică.* D. [V. ***raporta***].

raportór, ~i, raportoáre m., f. persoană care face, care prezintă un raport: *au sosit raportorii europeni.* // n. (pl. **raportoare**) instrument geometric, în formă de semicerc sau de cerc, care serveşte la măsurarea şi la trasarea unghiurilor. [Din fr. ***rapporteur***].

rapper, rapperi [répăr] m. persoană care cîntă sau apreciază muzica rap. [Cuv. engl.].

rapsód, rapsozi m. **1.** (la grecii antici) cîntăreţ rătăcitor care recita poeme epice, îndeosebi fragmente din Iliada şi Odiseea; **2.** autor de poeme epice: *de-aşa vremi se-nvrednicirăˆ cronicarii şi rapsozii.* EM. [Din fr. ***r(h)apsode***].

rapsodiá, rapsodiez vb. (rar; intr.) a compune şi a recita poeme epice: [ei] *încep a rapsodia pe lira Caliopei.* OD. [V. ***rapsodie***].

rapsódic, ~ci, rapsodică, ~ce a. fragmentat ca o rapsodie; lipsit de unitate, fărîmiţat; rapsodistic. [Din fr. ***r(h)apsodique,*** germ. ***rhapsodisch***].

rapsodíe, rapsodii f. **1.** (la grecii antici) fragment dintr-un poem, îndeosebi din poemele homerice, recitat de rapsozi; cîntec epic; **2.** poezie (epică) alcătuită de obicei din mai multe părţi; **3.** compoziţie muzicală de formă liberă, alcătuită din fragmente de melodii de inspiraţie folclorică: *îi plăceau mai ales în rapsodiile ungare ale lui Liszt ritmurile tari, jucătoare.* VR. [Din fr. ***r(h)apsodie***].

rapsodiére, rapsodieri f. acţiunea de a rapsodia şi rezultatul ei. [V. ***rapsodia***].

rapsodístic, ~ci, rapsodistică, ~ce a. (înv.; rar) rapsodic: *am adunat ca material de construcţie rapsodistic cunoştinţele respective.* EM. [Din germ. ***rhapsodistisch***].

rapt, rapturi n. **1.** răpire a unei persoane: (fig.) *prin ce miracol se transformă o simplă întîmplare în extaz şi rapt, iar o întîlnire în dragoste?* EL.; **2.** furt, hoţie săvîrşită prin violenţă; jaf: *deşteptară ..., prin sabie şi prin rapt, toată albia Mediteranei.* GAL. [Din fr. ***rapt,*** lat. ***raptus***].

ráptus n. comportament paroxistic cu izbucniri bruşte şi necontrolate, care apare în unele boli mintale (epilepsie, schizofrenie, psihoză maniaco-depresivă), care determină bolnavul să comită acte violente şi grave (omucidere, sinucidere, mutilare etc.). [Din fr., lat. ***raptus***].

rar, ~i, rară, ~e a. **1.** care are elementele componente mai depărtate între ele sau mai puţin numeroase decît de obicei; cu densitate mică: *preoţi cu pleata rară.* EM.; *pînză rară;* **2.** care, într-un şir de lucruri, de fiinţe etc. de acelaşi fel, se află la o distanţă mai mare decît cea obişnuită unul faţă de altul: *tărîmul ... acoperit cu cîţiva rari copaci.* OD.; **3.** (adesea adv.) puţin numeros; care se găseşte numai în puţine locuri: *ca dumneata, bobocule, mai rar cineva.* CAR.; **4.** neobişnuit; care nu este comun: *apăru un tînăr de o rară frumuseţe.* EL.; **5.** deosebit, excepţional; ales: *e un om rar;* **6.** scump, preţios; valoros: *smarandul rar.* EM.; **piatră rară,** nestemată; **7.** (adesea adv.) care se desfăşoară, se petrece, se efectuează lent: *dascălul ... începu rar şi cu dese pauze.* NEGR.; **8.** (adesea adv.) care se succedă la intervale mari: *se mînia rar, dar atunci era prăpăd.* GHEŢIE; *rare sînt momentele de fericire.* // f. (reg.) un fel de mreajă de pescuit, cu ochiuri mari. [Lat. ***rarus***].

rára adv. (pop.; adesea repetat) încet, domol, pe îndelete: *pornea rara-rara pe dealuri.* VLAH.; *o ia rara, rara prin fîneaţă.* DELAVR. [***Rar*** + *-a*].

rarău, rarăi m. (înv.) numele unei păsări răpitoare: *iuţi aripile vulturilor, ... rarăilor, şoimilor.* CANT. [Din magh. ***ráró***].

rarefăcţie, rarefacţii f. **1.** rarefiere; **2.** proces de reducere a densităţii unui ţesut de la nivelul unei structuri anatomice şi rezultatul acestui proces (ex.: rarefacţie osoasă); **3.** (fig.) diminuare: *de atîta erudiţie poetică şi exerciţiu în toate manierele s-a produs o rarefacţie a emoţiei.* CĂL.; (şi: **rarefacţiune**). [Din fr. ***raréfaction***].

rarefacţiúne f. v. rarefacţie.

rarefiá, rarefiez vb. (tr. şi refl.) **1.** (despre gaze) a(-şi) micşora densitatea: *soarele atrage spre sine gazurile din atmosferă, le rarifică molecular.* EM.; **2.** (rar) a deveni sau a face să devină mai rar, mai greu de găsit: *pe piaţă produsele româneşti s-au rarefiat;* **3.** (fig.) a (se) diminua: *vroiam ..., cu armonia frazelor bine ticluite, să rarefiez tensiunea insuportabilă.* VR.; (şi: (înv.) **rarifica**). [Din fr. ***raréfier,*** lat. ***rarefacere,*** germ. ***rarefizieren***].

rarefiábil, ~i, rarefiabilă, ~e a. (rar) care poate fi rarefiat, care se poate rarefia: *gaze rarefiabile.* [Din fr. ***raréfiable***].

rarefiánt, ~ţi, rarefiantă, ~e a. care rarefiază. [Din fr. ***raréfiant***].

rarefiát, ~ţi, rarefiată, ~e a. cu densitate micşorată; rar: *aerul era foarte rarefiat.* PR.; *gaze rarefiate.* [V. ***rarefia***].

rarefiére, rarefieri f. **1.** acţiunea de a (se) rarefia şi rezultatul ei; rarefacţie; **2.** micşorare a densităţii unui gaz; **3.** rarefacţie a unei structuri anatomice; (şi: (înv.) **rarificare**). [V. ***rarefia***].

ráreori adv. cîteodată, uneori; nu prea des: *rareori o putea vedea.* NEGR.; *tinereţea e o trufie, rareori o valoare.* PR. [***Rare*** (pl. lui *rar*) + ***ori***].

rarescént, ~ţi, rarescentă, ~e a. care se rarefiază. [Din fr. ***rarescent***].

ráreş, ~i, rareşă, ~e a. (înv.) cu barba rară; spînatic: *era scund ..., rareş.* DOS. [***Rar*** + *-eş*].

rarificá vb. v. rarefia.

rarificáre f. v. rarefiere.

rarísim, ~i, rarisimă, ~e a. extrem de rar; cu totul neobişnuit: *această rarisimă ediţiune.* HASD. [Din fr. ***rarissime,*** lat. ***rarissimus***].

rárişte, rarişti f. loc (într-o pădure) unde copacii sînt rari; răriş, răritură, rărime: *rariştea de brazi.* EM. [***Rar*** + *-işte*].

raritáte, raritáţi f. **1.** însuşirea, caracterul a ceea ce este rar, puţin numeros; cantitate mică: *raritatea populaţiei;* **2.** faptul de a fi rar, de a se petrece sporadic: *raritatea acestor întîmplări;* **3.** (p. ext.) obiect, fenomen etc. rar întîlnit; lucru excepţional; curiozitate: *cum să nu fie raritate un călugăr care n-are nici caretă, nici armăsari.* NEGR. [Din lat. ***raritas, -atis,*** fr. ***rareté***].

ráriţă, rariţe f. **1.** plug cu două cormane, care răstoarnă brazda în ambele părţi, îngrămădind pămîntul la rădăcina plantelor prăşitoare; **2.** (mai ales la pl.; artic.) numele popular al şirului de trei stele din constelaţia Orion şi al stelei Sirius: *rariţele ... şi luceafărul de ziuă ... trebuie să răsară.* CR.; (şi: **raliţă**). [Din bulg., sb. ***ralica***].

ras[1], ~şi, rasă, ~e a. **1.** curăţat, prin răzuire, de stratul exterior; răzuit: *varul se aplică pe pereţii raşi;* **2.** curăţat de coajă; mărunţit prin frecare pe răzoare: *morcovi raşi;* **3.** tăiat de la rădăcină: *cu mustăţile rase;* **4.** care nu poartă barbă (şi mustăţi); cu părul tăiat, tuns pînă la piele; bărbierit: *ascundea capu-i ras.* OD.; (fam.) **c-o fi tunsă, c-o fi rasă,** după multe discuţii; în sfîrşit; **5.** (fig.) cositi, secerat: *cîmpul ras rămîne verde, ca o apă luminoasă.* AL.; **6.** neted, drept, întins: *priveşte! s-a dus monotonia cîmpului ras.* VLAH.; **7.** plin pînă la marginea de sus; foarte plin; plin ochi: *cu găleata rasă, ploile se varsă.* POP. // adv. razant: *zboară ras cu pămîntul.* // f. pl. **rase, tunse,** certuri, cuvinte de ocară. [V. ***rade***].

ras[2], rasuri n. acţiunea de a (se) rade; bărbierit, răsătură: *rasul barbei;* **lamă de ras,** v. **lamă.** [V. ***rade***].

rasát, ~ţi, rasată, ~e a. (livr.) **1.** de rasă; **2.** (p. ext.) distins, select: *individ rasat.* [Din fr. ***racé***].

rásă[1], rase f. **1.** fiecare dintre grupările mari, naturale de oameni, unitare prin origine şi printr-un ansamblu de caractere somatice ereditare (în special culoarea pielii): *rasă albă (europidă), rasă galbenă (mongolidă sau mongolă), rasă neagră (negridă sau negroidă);* **2.** origine etnică; neam, seminţie; viţă: *naţiune de rasă latină.* MAIOR.; **3.** apartenenţă prin naştere la o anumită familie; descendenţă; viţă: *era ... ţăran de o rasă aşa de bătrînă şi neprimenită, încît avea fineţi de aristocrat.* CĂL.; **4.** categorie (de oameni); fel, soi: *de rasa lui Leonardo da Vinci sau Michelangelo ..., Cellini e şi el un artist universal.* LOV.; *se recăsătorise ... cu o studentă pasionată ... de literatură, de altă rasă decît Ivona.* PR.; **de rasă,** ales, superior: *ambiţia ... metafizicienilor de rasă a fost totdeauna aceea de a zidi ... o viziune cosmologică.* BL.; **5.** (zool.) grup individualizat de animale din aceeaşi specie, cu proprietăţi biologice (şi productive) asemănătoare: *acel model al rasei cîneşti avea o coadă subţire.* OD.; **de rasă,** de soi bun; select: *cai de rasă.* [Din fr. ***race,*** germ. ***Rasse***].

rásă[2], rase f. haină (neagră) de postav, largă şi lungă pînă la călcîie, pe care o poartă călugării şi călugăriţele peste îmbrăcăminte: *călugării ... ziseră: „ce fată frumoasă ..., ah! să nu am pe mine astă rasă!“* B.-DEL.; *o rasă de şiac, un comănac negru.* EM. [Din sl. ***rasa***].

rascólnic, ~ci, rascolnică, ~ce m., f. adept al unei secte din Rusia, desprinsă de biserica ortodoxă oficială la mijlocul secolului al XVII-lea, rămînînd fidelă aşa-numitului „rit-vechi“. [Din rus. ***raskol´nik*** „schismatic“].

rascótă, rascote f. (reg.; de obicei la pl.) creangă uscată; vreasc: *ghizuina era înconjurată de buşteni şi de rascote.* ISP. [Et. nec.: cf. ***rasc*** (<***vreasc***)].

raseológie f. ramură a antropologiei care studiază rasele omeneşti. [De la ***rasă[1]***].

rasiál, ~i, rasială, ~e a. rasist: *crezi că noi facem aici discriminări rasiale?* PR. [Din fr. ***racial***].

rasísm n. teorie care afirmă superioritatea unui grup rasial faţă de altele; sistem care vizează separarea grupurilor rasiale în interiorul unei ţări (segregaţie rasială) sau chiar exterminarea unei minorităţi; ură faţă de oamenii de altă rasă: *rasismul antisemit al naziştilor.* [Din fr. ***racisme***].

rasíst, ~şti, rasistă, ~e a. care aparţine rasismului, referitor la rasism; bazat pe rasism; rasial: *sînt inacceptabile manifestările rasiste.* // m., f. adept al rasismului. [Din fr. ***raciste***].

rasofór, rasofori m. călugăr novice, îmbrăcat în rasă[2]: *a fost tuns rasofor şi hirotonisit diacon.* CĂL. [Din gr. mod. ***rasofóros***].

rasól, rasoluri n. **1.** fel de mîncare constînd din carne sau din peşte, fiert în apă cu legume şi cu ingrediente; **2.** sortiment de carne de bovine sau de porcine, din regiunea gambei, din care se prepară acest fel de mîncare; **3.** (înv. şi reg.) tencuială: *a da rasol unui zid;* **4.** (fam.) rasoleală: *ce rasol ai făcut!;* **a da rasol,** a face un lucru în grabă, superficial, de mîntuială. [Din bulg. ***raszol***].

rasoleálă, rasoleli f. **1.** (rar) acţiunea de a rasoli; **2.** (înv. şi reg.) tencuială, spoială; **3.** (fam.) lucru făcut în grabă, superficial, de mîntuială; rasol. [***Rasoli*** + *-eală*].

rasolí, rasolesc vb. (tr.) **1.** (înv. şi reg.) a tencui (cu un strat gros) un perete; **2.** (fam.) a face un lucru în grabă, de mîntuială: *părintele Silvăşan rasoleşte prea din cale-afară spovedaniile.* GHEŢIE. [De la ***rasol***].

rasolít, ~ţi, rasolită, ~e a. (fam.) făcut în grabă, superficial, de mîntuială: *un număr de lux ..., nu rasolit ca numerele cotidiane.* CAR. [V. ***rasoli***].

rast[1], rasturi n. (pop.) inflamaţie a splinei (din cauza malariei); splină (mărită, inflamată): *pătimesc de rast.* AL. [Din sl. ***rastŭ***].

rast[2], rasturi n. (reg.) fiecare dintre grinzile transversale care susţin tavanul unei construcţii. [Din săs. ***Rast***].

rastél, rastele şi **rasteluri** n. **1.** suport compartimentat, format din bare de lemn, de metal etc.,

servind la susţinerea sau rezemarea unor obiecte: *o vitrină mare conţinea pe un rastel numeroase puşti de vînătoare.* CĂL.; **2.** subansamblu al unor maşini de filat şi al maşinilor de răsucit firele textile, avînd rolul de a susţine materialul cu care sînt alimentate aceste maşini. [Din it. ***rastello,*** germ. ***Rastel***].

ráster, rastere n. **1.** placă de sticlă cu o reţea fină de linii sau de puncte, folosită în tipografie la fotoreproducerea anumitor figuri; sită fotografică; **2.** instrument pentru liniat portative (trasînd cinci linii deodată); **3.** rastru. [Din germ. ***Raster***].

rástru, rastre n. ansamblul liniilor (orizontale) în care este descompusă o imagine de televiziune; raster. [Cf. germ. ***Raster***].

răşcă, răşci f. prăjină cu care pescarii împing frînghiile năvodului pe sub gheaţă de la o copcă la alta sau cu care gonesc peştele spre năvod. [Et. nec.].

raşchetá, raşchetez vb. (tr.) **1.** a curăţa (de vopsea, de rugină etc.) cu raşcheta o piesă metalică; **2.** a rade parchetul cu raşcheta pentru a-l curăţa; **3.** a netezi cu raşcheta o tencuială; **4.** a imprima unei tencuieli proaspete şanţuri mici şi dese, cu raşcheta (cu cuie). [De la ***raşchetă***].

raşchetáre, raşchetări f. acţiunea de a raşcheta şi rezultatul ei. [V. ***raşcheta***].

raşchetát, ~ţi, raşchetată, ~e a. curăţat, ras cu raşcheta: *parchet proaspăt raşchetat.* [V. ***raşcheta***].

raşchetatór, ~i, raşchetatoáre m., f. muncitor specializat în raşchetarea parchetului. [***Raşcheta*** + ***-tor***].

raşchétă, raşchete f. **1.** daltă încovoiată cu care se rade vopseaua, rugina de pe o suprafaţă metalică; **2.** răzuitor pentru parchet; **3.** unealtă în formă de perie, avînd cuie în loc de peri, cu care se imprimă şanţuri mici şi dese pe o tencuială proaspătă; **4.** unealtă în formă de perie de bordaj, la care perii sînt înlocuiţi cu o bucată prismatică de cauciuc, folosită la curăţarea punţilor navei. [Din germ. ***Raskette,*** it. ***raschietto***].

raşél, raşele n. maşină de tricotat, echipată cu două sisteme de ace cu limbă, cu ajutorul căreia se obţin tricouri din urzeală cu legături caracteristice. [Et. nec.; probabil denumire comercială].

răşpă f. v. raşpel.

răşpel, raşpele n. pilă lată, cu dinţi mari pentru răzuirea lemnului, a tălpii, a metalelor moi; (şi: (reg.) raşpă, raşpilă). [Din germ. ***Raspel, Raspiel,*** magh. ***ráspo***].

răşpilă f. v. raşpel.

rată, ratez vb. **1.** (tr.) a da greş, a nu reuşi într-o împrejurare: *în seara aceea îmi jucasem ultima carte şi ratasem totul.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a pierde o ocazie: *am ratat întîlnirea;* **3.** (refl.) a nu reuşi să se afirme, să realizeze pe măsura posibilităţilor; a eşua: *te pomeneşti că ţi-ai ratat cariera!* PR.; (intr.) *majoritatea românilor ratează o dată cu maturitatea.* EL.; **4.** (intr.; despre arme) a nu lua foc la declanşare. [Din fr. ***rater***].

ratáre, ratări f. acţiunea de a (se) rata şi rezultatul ei; nereuşită: *ratarea mi se pare o boală a voinţei.* CĂL.; *ratarea ne vine din interior.* PR. [V. ***rata***].

ratașá, ratașez vb. (refl.) a se lega, a se ataşa. [Din fr. ***rattacher***].

ratát, ~ţi, ratată, ~e a. **1.** care a dat greş; neizbutit, nereuşit: *iată, o a doua întîlnire ratată; o afacere ratată;* **2.** (adesea subst.) care nu a reuşit să se realizeze, să se afirme: *un poet neizbutit, ratat, după şir de infructuoase asalturi rimate ... s-apucă de critică.* VLAH.; *era un nume cunoscut ... în acea sferă de rataţi.* CĂL. [V. ***rata***].

ratatináre f. tulburare de nutriţie caracterizată prin reducerea în dimensiuni şi zbîrcirea celulelor, ca urmare a pierderii apei intercelulare. [Cf. fr. ***ratatiner***].

rátă, rate f. **1.** parte, cotă dintr-o datorie sau dintr-o obligaţie care se plăteşte regulat, la date succesive, dinainte stabilite: *mai aveau de plătit ratele la mobila Mărioarei.* GHEŢIE; **în rate,** cu plata eşalonată în tranşe (egale): *ne-am cumpărat maşina în rate;* **2.** raport, procent; **rata plusvalorii** (sau **a profitului**), raportul dintre plusvaloare şi capitalul variabil; **rata dobînzii,** raportul procentual dintre dobîndă şi suma împrumutată; **rata finanţării interne,** raportul dintre sursele de autofinanţare şi valoarea investiţiei; **3.** curs: *rata schimbului.* [Din germ. ***Rate***].

rătęş n. v. ratoş.

ratéu, rateuri n. **1.** încercare nereuşită de a trage un foc de armă sau de a aprinde un explozibil; proiectil de artilerie neexplodat la atingerea ţintei; **2.** defect de funcţionare a unui motor cu electroaprindere, constînd în arderea incompletă a amestecului de combustibil şi cu producerea unei explozii false, fără dezvoltare de lucru mecanic; (p. ext.) pocnet care însoţeşte falsa explozie: *maşina dă rateuri;* **3.** (fig.) încercare nereuşită; eşec: *o viaţă plină de rateuri.* [Din fr. ***raté***].

raticíd, ~zi, raticídă, ~e a. şi n. (substanţă) care stîrpeşte şoarecii. [Din fr. ***rat*** (după *insecticid, bactericid* etc.)].

ratiérá, ratiere f. dispozitiv la războiul mecanic de ţesut, cu care se ridică şi se coboară iţele pentru formarea rostului. [Din fr. ***ratière***].

ratificá, ratífic vb. (tr.) **1.** a confirma în formă autentică un act, un tratat, o lege etc., pentru a-i da deplină valabilitate; a face o ratificare: *divanul, sub îndemnul ambasadorului, primeşte şi ratifică tratatul.* AL.; *părţile amîndouă erau datoare să ratifice tratatul.* EM.; **2.** a recunoaşte validitatea unui angajament luat de o persoană care nu avea mandat pentru aceasta. [Din fr. ***ratifier,*** lat. ***ratificare***].

ratificáre, ratificări f. **1.** acţiunea de a ratifica şi rezultatul ei; confirmare, aprobare, ratificaţie; **2.** procedeu prin care parlamentul declară că îşi însuşeşte o ordonanţă de guvern; **3.** act juridic prin care o persoană recunoaşte un angajament luat în numele său de o altă persoană care nu era abilitată pentru aceasta; **4.** act prin care organul competent al statului declară că îşi însuşeşte un tratat semnat de reprezentantul său cu alt stat, conferind astfel tratatului forţă obligatorie: *ratificarea cerută şi preschimbarea documentelor s-au ... făcut înlăuntrul terminului hotărît.* EM.; **instrument de ratificare,** document prin care un stat face cunoscută îndeplinirea formalităţilor cerute de legea internă pentru exprimarea consimţămîntului său de a fi legat printr-un tratat. [V. ***ratifica***].

ratificát, ~ţi, ratificată, ~e a. confirmat în formă autentică; aprobat oficial: *documente ratificate.* [V. ***ratifica***].

ratificáţie, ratificaţii f. (înv.) ratificare; (şi: **ratificaţiúne**). [Din fr. ***ratification***].

ratificaţiúne f. v. ratificaţie.

ratiná, ratinez vb. (tr.) a da un aspect buclat feţei unei ţesături. [Din fr. ***ratiner***].

ratinăre, ratinări f. acţiunea de a ratina; operaţie de finisare a ţesăturilor de lînă scămoşate, prin care firele de pe faţa ţesăturii se strîng şi se răsucesc în noduri sau se ordonează în valuri. [V. ***ratina***].

ratinát, ~ţi, ratinată, ~e a. cu aspect buclat: *ţesături ratinate.* [V. ***ratina***].

rátină f. v. radină.

rating [réting] n. **1.** indicele clasamentului băncilor în funcţie de creditul care li se poate acorda; **2.** (spec.) evaluare a situaţiei financiare a unui titlu de împrumut în vederea aprecierii riscului legat de rambursarea datoriei sau de plata dobînzilor; **3.** popularitatea relativă a unui program, a unei emisiuni transmise, determinată de mărimea estimată a audienţei; **4.** situaţie estimată a credibilităţii unei personalităţi. [Din engl. ***rating*** „evaluare"].

rátio n. raport procentual între două mărimi servind ca indicatori în controlul activităţii unei firme. [Din fr. ***ratio***].

ratíte f. pl. acarinate. [Din fr. ***ratites***].

rătoş, ratoşe n. (reg.) han la drumul mare, în afara localităţii: *a ţinut ... ratoşul de la Bodeşti.* CR.; *mă întrebaţi dacă-i bun rachiul de la rateşul boieresc?* SAD.; (şi: **rateş**). [Din ucr. ***ratuš***].

rátă, raţe f. **1.** nume dat mai multor specii de păsări înotătoare din ordinul anseriformelor, cu penaj diferit colorat, cu picioarele scurte, cu ciocul lat şi turtit, dintre care unele sînt crescute pentru carnea, fulgii şi ouăle lor (*Anas platyrhynchos domestica*), iar altele, sălbatice, sînt vînate pentru carnea lor (*Anas platyrhynchos*): *raţa ... îşi vîra ciocul cînd în mîncare, cînd în apă.* PR.; *o raţă sălbatică, cu pene verzi-cenuşii, se înalţă pentru o clipă.* GHEŢIE; **a merge** (sau **a umbla**) **ca o raţă,** a merge legănat, greoi; **2.** carnea (gătită a) acestor păsări: *venea cu raţa friptă.* SOR.; **3.** (reg.; artic.) numele unui dans popular; melodia acestui dans; **4.** (artic.) numele unui dans modern, în care dansatorii, ţinînd braţele pe lîngă corp cu palmele întinse lateral, înaintează cu paşi legănaţi în şir indian; melodia acestui dans; **5.** (rar) **de-a raţa,** joc de copii. [Cuv. autoht.; cf. alb. ***rosë,*** sb. ***raca,*** friulan ***raze***].

rátcă, raţce f. **1.** varietate de oi ţurcane cu lîna groasă, cu coarnele răsucite; **2.** lînă neomogenă, de calitate inferioară, produsă de aceste oi. [Din sb., magh. ***racka***].

ráţie, raţii f. **1.** porţie, mai ales de hrană, socotită ca fiind necesară pentru un timp determinat: *îi dădea din propria lui raţie.* PR.; **2.** (mat.) număr egal cu diferenţa (sau cu cîtul) a doi termeni consecutivi ai unei progresii aritmetice (respectiv geometrice). [Din lat. ***ratio, -onis,*** fr. ***ration,*** germ. ***Ration***].

raţiocináţi, raţiocinez vb. (livr.; tr.) a face raţionamente înterminabile, a despica firul în patru. [Din it. ***raziocinare,*** fr. ***ratiociner***].

raţiocinăre, raţiocinări f. (livr.) faptul de a raţiocina; argumentaţie inutilă, raţionament extrem de subtil. [V. ***raţiocina;*** cf. fr. ***ratiocination***].

raţiocinánt, ~ţi, raţiocinantă, ~e a. (livr.) persoană căreia îi place să facă raţionamente, să despice firul în patru; (subst.) *chiar cînd gesturile femeii sînt încurajatoare, raţiocinantul nostru e plin de scrupule.* CĂL. [Din it. ***raziocinante***].

raţioná[1], raţionez vb. (intr.) a gîndi, a judeca raţional: *nu mai poţi raţiona liniştit cînd ţi se îndoaie gîrbaciul pe spinarea goală.* PR. [Din germ. ***rationieren,*** fr. ***raisonner***].

raţioná[2], raţionez vb. a face raţii; a raţionaliza. [Din fr. ***rationner***].

raţionábil, ~i, raţionabilă, ~e a. (înv.) **1.** înzestrat cu raţiune: *omul este raţionabil.* HEL.; **2.** rezonabil; just, logic: *negăsind termenii raţionabili ca să mă combată.* FIL.; **3.** convenabil: *preţ raţionabil.* [Din lat. ***rationabilis***].

raţionál, ~i, raţională, ~e a. **1.** care aparţine raţiunii, relevat de raţiune: *admitea cunoştinţele raţionale şi nu pe cele revelate;* **2.** conform cu principiile, cu cerinţele raţiunii; logic; izvorît din raţiune, dedus prin raţionament şi nu pe cale experimentală; raţionat: *filozofia ca ştiinţă raţională are de-a face cu nesensibilul.* CĂL.; **3.** corect conceput sub aspect logic; raţionat: *răspuns raţional.* MAIOR.; **4.** fondat numai pe raţiune: *argumentele raţionale cădeau unul după altul.* GHEŢIE; **5.** înzestrat cu raţiune; care gîndeşte logic; cumpănit, chibzuit: *fiinţă raţională;* **6.** (adesea adv.) făcut cu judecată, cu măsură, cu bun-simţ; sistematic, metodic; măsurat, cumpătat: *pămîntul produce mult dacă îl exploatezi raţional;* **7.** (mat.) **număr raţional,** nume dat fiecăruia dintre elementele unei clase de numere din care fac parte numerele întregi şi fracţionare, pozitive şi negative, precum şi numărul zero, care pot fi exprimate printr-un raport între două numere întregi: *matematicienii greci încep să se ocupe de numerele raţionale şi iraţionale.* BL.; **expresie raţională,** expresie algebrică ce nu conţine extrageri de radical asupra necunoscutei; **8.** (fiz.) **mecanică raţională,** mecanică teoretică. // n. ceea ce este conform cu raţiunea: *raţionalul şi realul.* [Din lat. ***rationalis,*** fr. ***rationnel,*** it. ***razional***].

raţionalísm n. **1.** concepţie filozofică potrivit căreia raţiunea oferă singura posibilitate a cunoaşterii autentice: *raţionalismul susţine ... că adevăratul izvor al cunoaşterii este inteligenţa producătoare de concepte.* BL.; *raţionalismul cartezian;* **2.** doctrină filozofică potrivit căreia cunoaşterea provine din

principii apriorice, universale şi necesare, iar nu din experienţă: *raţionalismul lui Kant se opune empirismului lui Hume;* **3.** doctrină care respinge orice altă autoritate decît aceea a raţiunii şi care, în particular, refuză orice credinţă religioasă; încredere în posibilităţile infinite ale cunoaşterii bazate pe raţiune: *utopiste sînt popoarele în care sectele şi raţionalismul au ajuns la dominanţă.* STĂNIL.; **4.** caracter raţional; ceea ce este bazat (numai) pe raţiune, pe argumentare abstractă: *faţă cu raţionalismul frazelor, gol, insipid, inexact al aşa-numiţilor liberali, noi reprezentăm realismul naturii înnăscute a statului.* EM. [Din fr. ***rationallisme,*** germ. ***Rationalismus,*** it. ***razionalismo***].

raţionalíst, ~şti, raţionalístă, ~e a. care aparţine raţionalismului, propriu, caracteristic raţionalismului, referitor la raţionalism; raţionalistic: *voia să treacă ... la doctrina raţionalistă (Descartes, Leibniz, Wolff).* GHEŢIE; *şcoală raţionalistă.* // m., f. adept al raţionalismului: *raţionaliştii şi ateii, neştiind ... de Dumnezeu, sînt convinşi de atotputernicia raţiunii omeneşti.* STĂNIL. [Din lat. ***rationalistus,*** it. ***rationalista,*** fr. ***rationnaliste***].

raţionalístic, ~ci, raţionalístică, ~ce a. (înv.) raţionalist: *rezultatele unei teologii plate, raţionalistice, optimiste.* C.L. [Din lat. ***rationalisticus,*** germ. ***rationalistisch***].

raţionalitáte f. caracterul a ceea ce este raţional: *raţionalitatea nu este un criteriu sine qua non al existenţei.* BL. [Din lat. ***rationalitas, -atis,*** fr. ***rationalité,*** it. ***razionalita***].

raţionalizá, raţionalizez vb. (tr.) **1.** a organiza o activitate după norme şi principii raţionale, în vederea eficientizării acesteia; **2.** a supune unei restricţii, a dirija consumul unor produse (de primă necesitate), de obicei deficitare; a raţiona[2]: *guvernanţii au raţionalizat zahărul, benzina;* **3.** a transforma o expresie algebrică care cuprinde o extragere de rădăcină într-o expresie echivalentă, fără radical. [Din fr. ***rationaliser,*** germ. ***rationalisieren***].

raţionalizáre, raţionalizări f. **1.** acţiunea de a raţionaliza şi rezultatul ei; **2.** reducere a consumului unor produse (de primă necesitate), de obicei deficitare; raţionare[2]: *raţionalizarea cărnii.* [V. ***raţionaliza***].

raţionalizát, ~ţi, raţionalizată, ~e a. supus unui consum dirijat după norme prestabilite; raţionat: *alimente raţionalizate.* [V. ***raţionaliza***].

raţionamént, raţionamente n. **1.** operaţie discursivă a gîndirii constînd în înlănţuirea ideilor şi judecăţilor conform unor principii determinate, care duce la formularea unei concluzii; rezonement: *mintea se rătăcea ... printre noţiuni şi raţionamente abstracte.* GHEŢIE; **2.** (p. ext.) şir de argumente folosite de cineva pentru a-şi susţine punctul de vedere; argumentaţie: *fie-ne permis a ne pune cîteva întrebări, la care luăm angajamentul a răspunde cu raţionamente necontestate.* MACED.; **3.** (înv.; rar) mod de a raţiona: *trebuie să se arate copia unui raţionament profan.* EM.; **4.** (rar) cauză, motiv: *nu am făcut-o pentru mai multe raţionamente.* FIL.; (şi: (înv.) **raţionamînt**). [Din lat. ***rationamentum,*** it. ***razionamento,*** fr. ***raisonnement***].

raţionamînt n. v. **raţionament.**

raţionáre[1], raţionări f. acţiunea de a raţiona[1] şi rezultatul ei; gîndire logică; deducţie; rezonare. [V. ***raţiona***].

raţionáre[2], raţionări f. acţiunea de a raţiona[2] şi rezultatul ei; raţionalizare. [V. ***raţiona***[2]].

raţionát, ~ţi, raţionată, ~e a. (înv.) **1.** bazat pe raţionament; raţional; **2.** conform cu cerinţele raţiunii; logic, raţional; **3.** care urmează principiile, metodele raţionalismului: *gramatică raţională;* **4.** raţional, corect gîndit; elaborat, metodic: *o instrumentare ... bine raţionată.* FIL.; **5.** judicios, echilibrat: *alegere raţionată.* [V. ***raţiona***[1]].

raţionatór, ~i, raţionatoáre a. (înv.) care raţionează; care se bazează pe raţiune: *gîndire raţionatoare, judecătoare şi formătoare de noţiuni.* C.L.; (subst.) *există o sumă de sofişti de ingenuitate, care nu sînt decît răi raţionatori, amăgindu-se înainte de toate pe ei înşişi.* EM. [***Raţiona***[1] + ***-tor***].

raţiúne, raţiuni f. **1.** facultate a omului de a cunoaşte, de a gîndi şi de a judeca; gîndire, judecată: *simbolul mişcă intelectul, dar nu raţiunea, de vreme ce nu stabileşte raporturi de cauzalitate în lumea fenomenală.* CĂL.; **2.** capacitate a omului de a gîndi corect; dreaptă judecată; minte; rezon: *în acţiunile lui ... văzu o aventură de neexplicat la un om cu raţiunea rece.* GHEŢIE; **3.** cauză, motiv; temei, justificare; îndreptăţire: *spre ce efect? din ce raţiune? ... sînt întrebări specifice omeneşti.* MAIOR.; **raţiunea de a fi** (sau **de a exista**), ceea ce justifică existenţa cuiva sau a ceva: *aceste legi stau ... în flagrantă contrazicere cu însăşi raţiunea de-a fi a liberalismului.* EM.; **raţiune de stat,** principiu în baza căruia o autoritate de stat ia anumite măsuri de interes general, trecînd peste interesul particular, individual: *acesta începe, în virtutea demonului interior şi fără nici o raţiune de stat, să ucidă pe boieri.* CĂL.; **4.** scop, ţel: *aveam o raţiune în viaţă şi îmi îndeplineam datoria cu sfinţenie faţă de ea.* CĂL. [Din lat. ***ratio, -onis***].

ravác n. **1.** miere de cea mai bună calitate, scursă din fagurii expuşi la soare; **2.** must scurs din boabele de struguri înainte de a fi date la teasc; vin obţinut din astfel de must; vin limpede, separat de drojdie, prin transvazare: *o vedriţă de răvac.* POP.; (adj.) *voia să dea ministrului un banchet ... cu vinuri răvac.* ZAME; **3.** vin obţinut din fructe de pădure; (şi: (pop.) **răvac**). [Din turc. ***ravak***].

ravágiu, ravagii n. (mai ales la pl.) pagubă mare, distrugere, pustiire cauzată de furturi, inundaţii, boli, războaie etc.: *cancerul ... face ravagii.* CĂL.; *cutremurul a făcut ravagii;* (fig.) *dublul limbaj, dihotomia dintre vorbă şi faptă fac ravagii în lumea românească.* D. [Din fr. ***ravage***].

rávăn a. v. **reavăn.**

ravenáre f. (geol.) proces de formare a ravenelor. [De la ***ravenă;*** cf. fr. ***ravinement***].

ravénă, ravene f. vale strîmtă cu versanţi abrupţi, instabili, rezultată în urma eroziunii în adîncime produsă de şuvoaiele de apă. [Din fr. ***ravin***].

rávi m. v. **rabin.**

rávilă f. v. **ragilă.**

ravióli n. invar. preparat culinar în formă de piroşti umplute cu carne, servite cu sos. [Din it., fr. ***ravioli***].

raz, razuri n. **1.** rangă: *se puseră apoi cu razurile şi cu cîngile ... să spargă sloiul.* SL.; **2.** răzătoare de dulgher; răzuitor. [Din sb. ***raz***].

razachíe, razachii f. soi românesc de viţă de vie care produce struguri cu boabe mari, ovale, albe sau roşii, foarte cărnoase: *frunzuliţă razachie, cine mi-a fost taică mie.* POP. [Din turc. ***razakî, raziki;*** cf. bulg., sb. ***razakija,*** gr. mod. ***razakí***].

razánt, ~ţi, razantă, ~e a. care trece, în viteză, la mică distanţă de o suprafaţă, aproape atingînd-o: *zborul razant al lăstunilor;* (adv.) *avionul a trecut razant peste munţi;* (fig.) *premierul a trecut razant peste spinoasa problemă a deficitului bugetar.* A. [Din fr. ***rasant***].

razánţă, razanţe f. **1.** proprietate a unei traiectorii descrise de un proiectil de a avea curbură mică; **2.** distanţă pînă la care o traiectorie se păstrează paralel şi la mică înălţime faţă de pămînt. [Din fr. ***rasance,*** germ. ***Rasanz***].

rază, raze f. **1.** fascicul subţire de lumină; traiectorie luminoasă: *un soare coborît spre orizont îşi trimitea ultimele raze.* GHEŢIE; (fig.) *de raze umede ochii-s izvoare.* EM.; **2.** lumină; strălucire: *ce să vază în a zilei albă rază?* AL.; **3.** (fig.) splendoare, frumuseţe: *ea e în lume cea dintîi rază.* PANN; *paloarei tale raza inocenţei eu i-am dat.* EM.; **4.** (fig.) semn slab de ...; pîlpîire, licărire: *la cine pot să aflu o rază de-ndurare.* AL.; **5.** (fiz.; la pl.) radiaţie; **raze** (sau **radiaţie**) **X** (sau **Roentgen**), unde electromagnetice cu lungimi de undă mult mai mici decît ale luminii, folosite în radiografie şi în radioscopie; **6.** (mat.) distanţa dintre centrul unui cerc pînă la orice punct de pe circumferinţa lui sau din centrul unei sfere pînă la orice punct de pe suprafaţa ei; **7.** arie, loc pe care se exercită o acţiune, peste care se întinde puterea, influenţa cuiva sau a ceva; zonă: [santinelele] *păzeau prima rază a lagărului.* FIL.; *pe o rază de douăzeci de km;* **rază vizuală,** v. **vizual; rază de acţiune,** distanţă maximă pînă la care este eficientă o anumită acţiune, măsurată de la sursă sau de la un punct de referinţă; **8.** (reg.) ramură, creangă; *razele ţi s-o usca, rădăcina ţi-o seca.* POP.; **9.** (reg.) ramificaţie a coarnelor cerbului; ramură: *cerbul ... e un animal mare şi mîndru cu optsprezece raze.* SAD.; **10.** (reg.) fiecare dintre fofezele unei vîrtelniţe. [Lat. ***radia***].

rázem n. v. **reazem.**

rázie, razii f. **1.** invazie pe un teritoriu vrăjmaş, cu scopul de a prăda; **2.** control inopinat într-o anumită rază teritorială făcut de poliţie, pentru descoperirea unor răufăcători, infractori. [Din fr., it. ***razzia,*** germ. ***Razzia***].

rázim n. v. **reazem.**

razmót n. zbor orizontal al unei aeronave, foarte aproape de sol. [Din fr. ***rase-mottes***].

rázna adv. **1.** fără o ţintă precisă, încoace şi încolo, la întîmplare: *tot umbli razna pe drumuri degeabă.* PANN; **a o lua (a o apuca** etc.) **razna,** a pleca la întîmplare, fără ţintă; (fig.) a se abate, a devia (de la linia normală, de la subiect etc.): *simţii că o luasem razna.* PR.; **2.** la oarecare distanţă de ...; izolat, departe: *se plimba cam razna de curtencele sale.* ISP. [Din sl. ***razĭno***].

ráznă, razne f. (rar) **1.** răzleţire; împrăştiere: *prostia pîndeşte mintea omului cum pîndesc lupii razna oilor.* DELAVR.; **2.** (fig.) deviere; digresiune: *convorbirea* [era] *... fără lăbărţări, razne şi prisosuri.* M.CAR. [De la ***răzni***].

raznocínţi m. pl. denumire dată intelectualităţii ruse care s-a format, începînd din secolul al XVIII-lea, din rîndurile funcţionărimii, ale micii burghezii şi ţărănimii. [Din rus. ***raznočinţî***].

răbdá, rabd vb. **1.** (tr. şi intr.) a suporta, fără împotrivire, cu resemnare o neplăcere, o suferinţă, o durere fizică sau morală; a îndura, a pătimi, a suferi: *Mieluşelul Domnului a răbdat ... răstignire.* DELAVR.; *roibule ..., rabdă ce-i răbda, că îndată ţi-oi da ovăz.* SAD.; **2.** (intr.) a fi rezistent, durabil: *vitele de acest soi ... rabdă la frig şi la ploaie.* GHICA; **3.** (înv. şi pop.; tr. şi intr.) a aştepta **în** linişte: *voi răbda pe Domnul să mă ducă-n slavă.* DOS.; **4.** (tr.) a tolera, a permite, a îngădui un lucru supărător, neîngăduit; a suporta prezenţa cuiva sau a ceva: *doar n-oi răbda să mă ruşineze dînsul pe mine în faţa satului.* REBR.; **a(nu-)l răbda pe cineva inima (să ...),** a (nu) se putea stăpîni (să ...), a (nu) se îndura să ...: *şi-apoi stă de-i priveşte, dacă te rabdă inima.* CR.; **a nu-i (mai) răbda pămîntul,** v. **pămînt; 5.** (înv.; tr.) a urma crezînd în cineva; a nădăjdui: *toţi ceia, Doamne, ce te rabdă.* DOS.; **6.** (intr. şi refl.) a-şi înfrîna pornirile, nerăbdarea; a se stăpîni, a se abţine: *nu se poate răbda pînă ce nu ştie ea toate.* POP. [Et. nec.].

răbdáre, răbdări f. faptul de a răbda; virtutea, puterea de a suporta cu resemnare, fără împotrivire, neplăceri, suferinţe, dureri fizice sau morale; răbdurie, răbdat: *covîrşirea strîmbăturilor suferite sleiseră răbdarea împilaţilor.* BĂLC.; *răbdarea îndelungată se preschimbă-n lene.* VIERU; **a-şi pierde răbdarea** sau **a-şi ieşi din răbdări** ori **a ajunge la capătul răbdării,** a-şi pierde calmul, stăpînirea de sine: *măsura luată contra unui profesor care şi-a pierdut pe o clipă răbdarea este nedreaptă.* EM.; *ajunsese la capătul răbdării.* GHEŢIE; **a scoate pe cineva din răbdare** (sau **din răbdări**), a enerva pe cineva peste măsură; a scoate din sărite: *oricît de blajin să fie omul, îl scoateţi din toate răbdările.* CAR.; **2.** puterea de a aştepta cu calm, în linişte ceva ce întîrzie să vină, să se producă: *lucrurile nu se pot îndrepta de azi pe mîine, e nevoie de răbdare.* GHEŢIE; **răbdare şi tutun,** se spune cuiva care are de aşteptat mult; (glumeţ) **a mînca** (sau **a se hrăni cu**) **răbdări prăjite,** a răbda de foame: *mai mîncaţi şi răbdări prăjite că nu v-a fi nimica.* CR.; **3.** (cu valoare de imperativ) aşteptă!: *răbdare, Arvinte, fătu-meu, răbdare!* AL.; **4.** perseverenţă, stăruinţă; tenacitate: *osteneala şi răbdarea pot orce a dobîndi.* ALEX. [V. ***răbda***].

răbdát n. (rar) răbdare: *m-am ales cu răbdatul.* [V. ***răbda***].

răbdător, ~i, răbdătoare a. **1.** (adesea subst.) care suportă fără împotrivire, cu resemnare nepăceri, suferinţe etc.; răbduriu, răbduros: *era o fată robace şi răbdătoare.* CR.; *Mîntuitorul a învăţat-o să fie atît de răbdătoare.* PR.; **2.** care aşteaptă liniştit ceva ce întîrzie să apară, să se producă: *aşteaptă răspunsurile răbdător.* REBR.; **3.** (înv.) îngăduitor, indulgent: *de oameni iubitoriu iaste şi în lung răbdătoriu.* COR.; (fig.) *hîrtia e răbdătoare, căci pe dînsa poţi scrie ce vrei, bun şi rău.* B.-DEL.; **4.** (rar) rezistent: *ierburi sălbatice, răbdătoare la sete.* GAL.; **5.** perseverent, stăruitor, tenace: *ştia carte, era răbdător, făcea lecţii clare.* GAL.; **6.** care denotă perseverenţă, stăruinţă, tenacitate: *a fost ultima dovadă de iscusinţă a minţii, de calcul feroce şi răbdător.* C.PETR.; (şi: (înv. şi reg.) **răbdătoriu**). [*Răbda* + *-tor*].

răbdătóriu a. v. răbdător.

răbduríu, ~ii, răbdurie, ~ii a. (înv. şi reg.) **1.** răbdător: *era om bun ..., răbduriu, nelacom.* MOXA; **2.** stăruitor, perseverent: *se va tăia, cu răbdurie migală, din lemn, o troiţă.* BL. // f. (înv. şi reg.) răbdare: *să fiţi întăriţi ... în toată răbduria, în lungă răbdare cu veselie.* COR. [De la *răbda*].

răbdurós, ~şi, răbduroásă, ~e a. **1.** (înv.; rar) răbdător: (subst.) *multă posoacă cruntă dintr-acel sfînt şi răbduros ... cursă.* DOS.; **2.** (reg.) rezistent, viguros: *oameni răbduroşi.* POP. [*Răbdur(iu)* + *-os*].

răblăgí vb. v. rablagi.

răblărí, răblăresc vb. (fam.; tr.) a uza, a strica, a deteriora. [*Rablă* + *-ări*].

răblărít, ~ţi, răblărită, ~e a. (fam.) rablagit: *în paltonul lui răblărit ..., păşea hotărît şi mîndru.* VLAH. [V. *răblări*].

răbój, răbojuri n. **1.** bucată de lemn pe care se însemnau, prin crestături, diferite socoteli, numărători etc.: *ca să nu pierdeţi şirul, luaţi în mînă cîte un răboj şi să tăiaţi ... pînă s-o împlini numărul.* ISP; (fig.) *a lor nume trecătoare le însamnă pe răboj.* EM.; **a însemna la răboj,** a număra, a socoti; a înregistra: *am însemnat şi eu la răbuş vreo optzeci şi mai bine de ai.* SAD.; **a şterge de pe răboj,** a ierta, a da uitării: *Helena nu ştersese de pe răboj vechile socoteli pe care le avea cu vară-sa.* GHEŢIE; **ca pe** (sau **după**) **răboj,** întocmai, exact; ca din carte: *mama ... crezîndu-le toate lăptoase, după răbuş, cum i le spusesem eu.* CR.; **2.** ceea ce se înseamnă pe asemenea bucată de lemn; (p. ext.) calcul, socoteală: *ucise atîţia* [urşi] *... încît ... le pierduse ... răbojul.* GANE; **a(-şi) ieşi** (sau **a scoate pe cineva**) **din răboj (afară),** a(-şi) pierde (sau a face pe cineva să-şi piardă) răbdarea, a (se) supăra: *să* [nu] *mă faci ... să-mi ies din răbuş afară.* CR.; **3.** crestătură făcută, ca semn distinctiv, la urechea oilor sau vitelor; (şi: (reg.) **răbuş**). [Din bulg., sb. *raboš*].

răbojí, răbojesc vb. (rar; tr.) a însemna pe răboj. [De la *răboj*].

răbufneáiă, răbufneli f. **1.** zgomot surd şi puternic; răbufnire, bufnitură: *se auzeau ... răbufneli de grinzi ce se năruie.* C.L.; **2.** suflu puternic (de vînt) însoţit de un zgomot surd: *răbufneli ca de vifor.* CĂL. **3.** (fig.) izbucnire: *răbufneala pasiunii.* [*Răbufni* + *-eală*].

răbufní, răbufnesc vb. (intr.) **1.** a produce (prin izbire, cădere etc.) un zgomot surd şi puternic; a se izbi, a se trînti cu zgomot: *cînd răbufni pe pămînt ..., era scăldat în sînge.* DELAVR.; **2.** a răsuna puternic: *tunetele din nou răbufnind.* C.PETR.; **3.** a izbucni, a năvăli cu putere; a ţîşni: *fumul răbufneşte pe geamuri;* **4.** (fig.) a se manifesta brusc, violent; a izbucni: *turburarea lui ... răbufni pînă la cer.* GAL. [*Ră*(z)- + *bufni*].

răbufníre, răbufníri f. **1.** faptul de a răbufni; zgomot surd şi puternic; răbufnitură: *o răbufnire de vînt le biciui obrazele.* GHEŢIE; **2.** (fig.) izbucnire (a unui sentiment): *răbufnire de bucurie.* [V. *răbufni*].

răbufnitúră, răbufnituri f. (rar) răbufnire: *răbufnirile vîntului ... zgîlţîiau ferestrele.* GHEŢIE. [*Răbufni* + *-tură*].

răbuí, răbuiesc vb. (reg.; tr.) **1.** (înv.) a şterge de pe răboj; a lichida o socoteală; **2.** a unge cu răbuială, cu o unsoare: *răbuind ciubotele cu dohot.* CR. [Din germ. *reiben* „ a freca"].

răbuiálă, răbuieli f. (reg.) **1.** răbuire: [îmi] *trăgea un pui de răbuială ... pe la bot.* CR.; **2.** unsoare preparată din păcură cu care se ung unele obiecte din piele ca să se înmoaie şi să nu pătrundă în ele apa: *ciubote unse cu răbuială.* [*Răbui* + *-eală*].

răbuíre, răbuiri f. (reg.) acţiunea de a răbui şi rezultatul ei; răbuială. [V. *răbui*].

răbuít, ~ţi, răbuită, ~e a. (reg.) dat cu unsoare: *ghete răbuite.* [V. *răbui*].

răbuní, răbunesc vb. (reg.; refl.) a se tolăni. [Et. nec.].

răbunít, ~ţi, răbunită, ~e a. (reg.) tolănit: *stînd ... răbunită pe verdeaţă.* POP. [V. *răbuni*].

răbúş n. v. **răboj.**

răcán, răcani m. (depr.) recrut. [Probabil *rec*[*r*]*ut* + *rîtan*].

răcár, răcari m .(înv.) persoană care prinde sau vinde raci: *cele patruzeci Iude scutelnici: pescari, răcari, vînători.* FIL. [*Rac*[1] + *-ar*].

răcăduí, răcăduiesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a pune mîna pe ceva; a apuca; a agonisi: *nu-i lăsa să se dădălcească din ce răgăduia.* POP.; **2.** (refl.) a sări asupra cuiva; a se repezi; a se răsti la cineva; a amenința: *se răcăduieşte el cu puşca.* CR.; **3.** (reg.; intr.) a năvăli, a da buzna: (fig.) *după aia a răgăduit în lume nu ştiu ce molimă.* SOR.; (şi: **răgădui**). [Din magh. *ragad*].

răcăduíre, răcăduiri f. (reg.) acţiunea de a (se) răcădui şi rezultatul ei. [V. *răcădui*].

răcăí vb. v. rîcîi.

răcălíci, răcălici m. răcănel. [Cf. *răcăni*].

răcănél, răcănei m. (zool.; reg.) brotăcel: *răcăneii, respirînd iute, cu guşile verzi pe marginea bălţii, clipeau.* SOR. [*Răcăni* + *-el*].

răcăní, pers. 3 **răcăneşte** şi **răcăne** vb. (reg.; intr.) a orăcăi: *brotacul răcăneşte cînd e vremea de ploaie.* [*Rac*[2] + *-ăni*].

răcănít n. (reg.) orăcăit: *răcănit de broaşte.* [V. *răcăni*].

răcărít n. (rar) îndeletnicirea de a prinde raci[1]: *trecusem ... la învăţătura răcăritului.* SAD. [De la *răcar*].

răceálă, răceli f. **1.** însuşirea, starea unui corp de a fi rece: *m-a cam pătruns răceala băncii.* GHEŢIE; **2.** temperatură scăzută; frig: *păru înfiorată de răceala nopţii.* SAD.; **3.** senzaţie de frig: *mă iau fiori de răceală;* **4.** (fig.) lipsă de afecţiune, atitudine distantă; indiferenţă, nepăsare; înstrăinare: *o sfială, mai mult, răceală se putea cunoaşte din feţe, din vorbe, din purtări.* AG.; *l-a primit cu răceală;* **5.** (fig.) calm; obiectivitate; imparţialitate: *cu răceală demnă ... şi cu dragoste întreagă de adevăr.* CAR.; *romanul este ... lipsit de răceala observaţiei.* CĂL.; **6.** factor climatologic favorizant sau agravant al contaminării sau al transmiterii unor boli, precum virozele căilor respiratorii, reumatismul etc.: *boala s-a datorat răcelii la care s-a expus prosteşte, îmbrăcîndu-se neadecvat;* **7.** nume generic dat unor boli uşoare, provocate de frig, localizate pe căile respiratorii, care se manifestă prin guturai, traheită, bronşită, febră etc.: *boala ta nu e atît de gravă; o simplă răceală.* C.PETR.; *nu e răceală ..., totul e curat, amigdalele, faringele, laringele.* PR. [*Răci* + *-eală*].

răchităn, răchitani m. numele a două plante erbacee cu inflorescenţe roşii-purpurii, crescute la vîrful tulpinilor şi al ramurilor, la una în spice mari şi dese, la cealaltă în spice lungi şi subţiri, care cresc prin locuri umede şi mlăştinoase; lemnuşcă (*Lithrum salicaria* şi *virgatum*). [*Răchită* + *-an*].

răchitár, răchitari m. fluture mare de noapte, brumăriu, a cărui larvă atacă arborii, în special răchitele, găurindu-le lemnul (*Cossus ligniperda*). [*Răchită* + *-ar*].

răchítă, răchite şi (pop.) **răchiţi** f. **1.** nume dat mai multor specii de salcie, cu frunze înguste, alungite, cu ramuri flexibile din care se împletesc diferite obiecte (*Salix purpurea* şi *fragilis, alba* etc.): *dulce-i umbra de răchiţi.* EM.; *oamenii ieşiţi de la slujbă purtau în mîini smicele de răchită.* GHEŢIE; **2.** nuiele (sau coajă) de la aceste plante din care se fac obiecte împletite (coşuri, scaune etc.): *se aşeza într-un fotoliu de răchită.* PR.; **3.** (col.) răchiţiş: *mlaştină cu stuf şi cu richită.* OD.; (şi: (reg.) **richită**). [Din bulg. *rakita*].

răchitíş, răchitişuri n. desiş sau plantaţie de răchite: *la marginea răchitişului el o ajunse, o luă de mînă.* SL. [*Răchită* + *-iş*].

răchiţícă, răchiţele f. **1.** diminutiv al lui răchită; răchită tînără; (p. restr.) vlăstare de răchită (din care se extrage o vopsea galbenă): *după cules răchiţică de făcut gălbenele ... cine umblă?* CR.; **2.** arbust spinos, cu frunze lanceolate, acoperite cu solzi stelaţi, ce le dau un aspect argintiu, cu flori mici, galbene, plăcut mirositoare; sălcioară (*Elaeagnus angustifolia*); **3.** (la pl.) mic arbust tîrîtor, cu frunze persistente, cu flori roz-carmin, cu fructe roşii, acrişoare, comestibile (*Oxycoccus quadripetalus*). [*Răchită* + *-ică*].

răcí, răcesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină (mai) rece; a(-şi) scădea temperatura: *s-a răcit cafeaua.* EL.; **a-şi răci gura** (**degeaba** sau **în zadar, de pomană** etc.), a vorbi fără folos, a insista zadarnic: *pentru cei sorţiţi pieirii nu ne răcim gura degeaba.* DELAVR.; *să nu-şi mai răcească gura cu promisiuni.* PR.; **2.** (refl.) a pierde din căldura obişnuită a corpului (din cauza unei emoţii, de spaimă etc.); a avea senzaţia de frig; a îngheţa, a încremeni: *tot sîngele i se răcise în vine.* ISP; *cînd a strigat la mine, m-am răcit;* **a i se** (sau **a-i**) **răci cuiva inim**a, a (se) speria, a (se) înspăimînta: *privirea aspră, cruntă, a boierului îi răcise inima.* VLAH.; **3.** (refl.) a deveni (mai) friguros: *vremea se răceşte;* **4.** (fig.; refl.) a-şi pierde însufleţirea, interesul pentru cineva sau ceva; a fi distant, nepăsător, indiferent; a se înstrăina: *îmi pare rău că ne-am răcit.* CAR.; *interesul meu pentru geografie se răcise.* GHEŢIE; **5.** (tr.) a tempera; a diminua: *publicul, fără a-şi răci dorinţa de a avea un teatru naţional, simţi stîmpărîndu-i-se entuziasmul.* NEGR.; **6.** (intr.) a se îmbolnăvi de răceală: *a răcit pe drum.* AL.; *puştiule, scoal-în sus, că răceşti, e pămîntul umed.* PR. [De la *rece*].

răcílă, răcile f. unealtă cu care se prind raci. [Cf. sb. *rečilo*].

răcíre, răciri f. **1.** acţiunea de a (se) răci şi rezultatul ei; **2.** scădere a temperaturii: *a oprit maşina pentru răcirea motorului; vreme în continuă răcire;* **3.** (fig.) răceală; înstrăinare: *între cumnaţi se petrecuse o răcire.* GHEŢIE. [V. *răci*].

răcít[1]**, ~ţi, răcită, ~e** a. **1.** care a devenit (mai) rece; care este rece: *se aşează la vatra răcită.* C.PETR.; **2.** care şi-a pierdut căldura obişnuită a corpului (din cauza unei emoţii, de spaimă etc.); îngheţat, încremenit: *Safta asculta răcită pînă în adîncul inimii.* SL.; **cu inima răcită,** speriat, îngrozit: *din pridvor, cu inima răcită, Salvina observă tot ce se petrecea jos în curte.* AG.; **3.** bolnav de răceală: *omul răcit ... scoate vocalele ... pe nas.* HEL. [V. *răci*].

răcít[2] n. faptul de a (se) răci; răcire. [V. *răci*].

răcitór, ~i, răcitoáre a. (înv.) care produce frig, care răceşte. // f. vas cu gheaţă pentru răcirea băuturilor: *răsucea gîtul sticlei în răcitoare.* C.PETR. // n. **1.** instalaţie care, cu ajutorul unui agent refrigerent (gheaţă, lichid volatil, aer sau apă rece etc.) menţine o temperatură scăzută faţă de cea a mediului înconjurător: *o drîmbă de aburi ţîşni pe gura ţevii de lîngă răcitor.* GHEŢIE; **2.** dulap cu pereţi dubli, în care se introduce gheaţă, folosit pentru răcirea sau pentru păstrarea alimentelor, băuturilor etc. [*Răci* + *-tor*].

răcitúră, răcituri f. (reg.; mai ales la pl.) piftie: *răcituri cu usturoi.* AL. [*Răci* + *-tură*].

răcíţă, răcliţe f. diminutiv al lui raclă; cutie: *încercară să-l scoată din lăcriţa lui.* CĂRT.; (şi: (reg.) **lăcriţă**). [*Răclă* + *-iţă*].

răcluí, răcluiesc vb. (reg.; tr.) a împărţi un teren în racle; a parcela. [*Raclă* + *-ui*].

răcnet, răcnete n. **1.** urlet, zbieret de animal: *răcnetul leului;* **2.** strigăt, ţipet puternic scos de om; răcnitură: *s-a pornit cocoana pe răcnete.* CAR. [*Răcni* + *-et*].

răcní, răcnesc vb. (intr.) **1.** (despre animale) a scoate strigăte puternice şi prelungi (specifice speciei); a rage, a mugi, a zbiera, a urla: *leul ... răcnea de se cutremurau codrii.* ISP; **2.** a striga, a ţipa; (p. ext.) a vorbi răstit şi tare; a se răsti: *taci, soro, ... nu mai răcni aşa.* AL.; *răcni cuprins de o groază bizară.* PR. [Din sl. ***ryknonti***].

răcníre, răcniri f. (rar) acţiunea de a răcni; răcnitură. [V. ***răcni***].

răcnitúră, răcnituri f. (înv. şi reg.) răcnet, urlet; strigăt, ţipăt; răcnire. [***Răcni*** + *-tură*].

răcoáre, răcori f. **1.** temperatură uşor scăzută a aerului; vreme plăcută; (p. ext.) loc umbrit, răcoros (plăcut); răcoreală: *răcoare la umbra bisericii.* SOR.; **pe răcoare,** pe vreme răcoroasă: *ne plimbam noaptea, pe răcoare;* **a se lăsa (cu) răcoare,** a se răci vremea, a se face frig: *se lăsase o răcoare care ne înfiora, căci toate eram îmbrăcate în rochiţe ... subţiri.* CĂRT.; (fam.) **la răcoare,** la închisoare: *l-a băgat la răcoare.* VLAH.; **2.** (rar) adiere, boare răcoroasă: *armăsarul suflă răcoare.* ISP.; **3.** însuşirea de a fi răcoros; senzaţie de răceală pe care o produc unele obiecte la atingere; răceală: *am simţit pe buze ... răcoarea izvorului.* SAD.; **4.** senzaţie de frig produsă de temperatura scăzută a aerului: *mi-era răcoare.* DELAVR.; **5.** (mai ales la pl.) senzaţie de frig, provocată de o emoţie puternică, de o stare patologică; fior: *nişte răcori o apucară.* ISP.; **a băga pe cineva în răcori** (sau **în toate răcorile**) ori **a-l trece toate răcorile,** a (se) speria tare, a (se) îngrozi: *de ce a băgat el în răcori ... pe toţi împăraţii?* CAR. // a. (înv.) răcoros, răcitor: *aerul întunecos şi răcoare al nopţii.* EM. [***Rece***+ *-oare*].

răcodélie, răcodelii f. (înv. şi reg.) muncă manuală; (concr.) lucru de mînă: *ie, fiule, aceste răcodelii şi le du în Damasc de le vinde.* DOS.; (şi: **rocodele**). [Din sl. ***ronkodělije***].

răcoreálă, răcoreli f. faptul de a (se) răcori; răcoare; boare, adiere răcoroasă; răcorire: *o răcoreală ce pătrunde prin ferestrele deschise.* EM. [***Răcori*** + *-eală*].

răcoréle f. pl. (reg.) numele unor plante erbacee agăţătoare, care înfloresc dimineaţa, pe răcoare: **a)** volbură (*Convolvulus arvensis*); **b)** zorele (*Impomaea purpurea* şi *Pharbitis hederacea*). [***Răcoare*** + *-ele*].

răcorí, răcoresc vb. **1.** (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină mai rece; a (se) răci: *se răcoreşte cuptiorul.* CR.; **2.** (refl.) a se face răcoare, frig: *după căldura de peste zi, se răcorise simţitor.* GHEŢIE; **3.** (refl. şi tr.) a(-şi) potoli senzaţia de fierbinţeală; a(-şi) astîmpăra setea; a (se) înviora: *fă-mă, Doamne-o fîntînea, toate fetele să bea, să-şi răcorească faţa, să-şi stîmpere inima.* IONEL; **4.** (fig.; refl. şi tr.) a (se) linişti, a (se) calma, a (se) potoli: *ne răcoriram cel puţin sufletul.* ST. [De la ***răcoare***].

răcoríre, răcoriri f. **1.** faptul de a (se) răcori; răcoreală, răcoare: *zefire, ... nu sufla cu răcorire.* PANN; **2.** (fig.) liniştire, calmare, potolire: *„patrioţii" ar fi simulat un paroxim care ar fi făcut necesară răcorirea lor în casele de sănătate.* EM. [V. ***răcori***].

răcorít, ~ţi, răcorită, ~e a. 1. care răcoreşte; răcoros: *arbori ... răspîndeau o umbră răcorită.* EM.; **2.** (fig.) liniştit, potolit. [V. ***răcori***].

răcoritór, ~i, răcoritoáre a. 1. care răcoreşte; răcorit: *umbrar răcoritor.* OD.; **2.** (fig.) calmant, liniştitor: *proferînd înjurături răcoritoare.* CĂL. // f. pl. băutură care potoleşte setea, care răcoreşte: *bem răcoritoare.* CAR. [***Răcori*** + *-tor*].

răcorós, ~şi, răcoroásă, ~e a. **1.** cu o temperatură uşor scăzută; răcoritor, răcorit: *pornii prin noaptea răcoroasă de sfîrşit de septembrie.* PR.; **2.** proaspăt, înviorător: *un vînt răcoros;* **3.** (reg.) tînăr, fraged: *fată ... dulce, răcoroasă.* POP; **4.** (fig.) care linişteşte, care potoleşte: *Marta îi zîmbeşte cu o răcoroasă bună-cuviinţă.* SL.; **5.** care ţine răcoare, care nu este călduros: *toalete răcoroase şi frumoase.* NEGR.; *şi-nfăşurîndu-şi pieptul în pînza răcoroasă, ... plecau direct la coasă.* VIERU. [***Răcoare*** + *-os*].

răcovínă, răcovine f. **1.** mică plantă erbacee cu tulpină tîrîtoare, cu flori albe, cu fructul o capsulă alungită, care creşte prin păduri, folosită în medicina populară; rocoţel, scînteiuţă, steluţă; iarba-găinii (*Stellaria media*): *la foc le punea ..., aripă de-albină, fir de rocoină.* COŞB.; **2.** (bot.) rocoţea (*Stellaria graminea*); **3.** (bot.) scînteiuţă (*Anagalis arvensus*); (şi: **răcuină, rocoină**). [Et. nec.; cf. sl. ***rakovina***].

răcuínă f. v. răcovină.

răculéţ, răculeţi m. **1.** răcuşor; **2.** plantă erbacee tîrîtoare din regiunea montană, cu flori albe-roşietice, cu rizom gros, vînd proprietăţi diuretice; rădăcina-şarpelui (*Polygonum bistorta*). [***Rac***[1] + *-uleţ*].

răcúşcă f. (reg.; col.) crustacee mici, de toate felurile. [***Rac***[1] + *-uşcă*].

răcuşór, răcuşori m. **1.** diminutiv al lui rac[1]; răculeţ: *îţi aduc vro doi răcuşori.* AL.; **2.** (p. anal.) insectă mică acvatică, cu picioarele de dinainte asemănătoare cu cleştii racului; ploşniţă-de-apă (*Nepa cinerea*). [***Rac***[1] + *-uşor*].

răcúţ m. v. recrut.

rădán n. v. redan.

rădáşcă, rădaşte f. insectă mare din ordinul coleopterelor, de culoare neagră-castanie, masculul prezentînd o pereche de mandibule lungi, asemănătoare coarnelor de cerb; răgace (*Lucanus cervus*): *icoana ... unei rudaşte.* EM.; (şi: **rudaşcă**). [Din bulg. ***rogačka***].

rădăcínă, rădăcini f. **1.** organ al plantelor superioare avînd rolul de a fixa planta în sol şi de a absorbi apa cu substanţele hrănitoare; (pop.) parte a plantei aflată în pămînt (indiferent de structura şi de funcţiile pe care le are): *aţi văzut pom să nu aibă rădăcini?* VIERU; **rădăcină de micşunea,** rizomul parfumat al unei varietăţi de stînjenei (*Iris florentina*), folosit în cosmetică; **a prinde rădăcini, a)** a căpăta rădăcini; **b)** (fig.) a se fixa (într-un loc); **2.** (pop.; la pl.) această parte comestibilă (fiartă) a unor plante leguminoase: *lăsatul secului se ţine cu sfinţenie ..., ca şi cînd toţi ar avea de gînd de-a doua zi s-o ţină numai în rădăcini şi-n rugăciuni.* SOR.; **3.** (compuse; bot.; reg.) **rădăcină-dulce,** lemn-dulce (*Glycyrhiza echinata*); **rădăcina-ciumei,** captalan (*Petasites officinalis*); **rădăcina-şerpilor,** răculeţ (*Polygonum bistorta*); **rădăcină-amară,** ghinţură (*Gentiana lutea*); **rădăcină-roşie,** mai-păsăresc (*Lithospermum officinale*); **rădăcina vieţii,** ginseng (*Panax*); **4.** (p. anal.) parte a unui organ anatomic prin care acesta este fixat într-un ţesut; partea de la baza unor asemenea organe: *dor şi rădăcinile dinţilor* ST.; *vopseaua se aplică mai întîi la rădăcina părului;* **rădăcina nasului,** nasion; **5.** (pop.) parte profundă a unei tumori, a unui abces etc.: *bubele dulci ... de mînie-au crăpat, rădăcina le-a secat.* POP; **6.** (fig.) origine, izvor; cauză: *rădăcina adevărată a vieţii.* EM.; *simţul pitorescului pare ... a avea rădăcini sufleteşti mai adînci.* BL.; **a curma** (sau **a tăia, a stîrpi**) **răul din rădăcină** (ori **din rădăcini**), a înlătura cu totul un rău: *neorînduiala din viaţa lor trebuie curmată din rădăcini.* GHEŢIE; **7.** (fig.) strămoş îndepărtat; familie, neam: *rădăcina lui era la Crîm.* CĂL.; **8.** partea de lîngă pămînt a tulpinii unui copac: *şezui la rădăcina unui tei.* BOL.; **9.** partea de jos a unei construcţii, a unui zid etc.; bază, temelie: *rădăcinile munţilor.* EM.; *se aşezară jos la rădăcina zidului.* ISP.; **10.** parte a unei unelte, a unei arme etc. aflată mai aproape de mîner: *se împlîntau baionetele pînă în rădăcină.* GANE; **11.** (lingv.) element ireductibil al unui cuvînt, comun tuturor cuvintelor din aceeaşi familie lexicală, purtător de sens lexical, obţinut prin eliminarea desinenţelor, sufixelor sau prefixelor; bază, radical (ex.: *muncă, munci, muncitor, muncitoresc, muncitorime* au rădăcina *munc-*); **12.** (mat.) valoarea necunoscutei într-o ecuaţie; radical; **rădăcină pătrată,** număr care, înmulţit cu sine însuşi, dă numărul respectiv; **rădăcină cubică,** număr care, înmulţit succesiv de două ori cu sine însuşi, dă numărul respectiv: *a estrage rădăcina cubică.* EM. [Lat. ***radicina;*** cf. fr. ***racine***].

rădăciníş n. (col.) mulţime de rădăcini. [***Rădăcină*** + *-iş*].

rădăciníu, ~ii, rădăcinie, ~ii a. de culoarea rădăcinii arborilor; gălbui: *cerneală rădăcinie.* [***Rădăcină*** + *-iu*].

rădăcinós, ~şi, rădăcinoásă, ~e a. cu rădăcini multe sau mari: *plante rădăcinoase.* // f. (la pl.) grup de plante cultivate pentru rădăcinile lor, folosite în alimentaţia omului, în industrie sau ca furaj; (şi la sg.) plantă din acest grup (ex.: napi, sfeclă, morcovi etc.). [***Rădăcină*** + *-os*].

rădăşcát, ~ţi, rădăşcată, ~e a. (despre coarnele animalelor) care seamănă cu coarnele rădaştei. [***Rădaşcă*** + *-at*].

rădícă vb. v. ridica.

rădícare f. v. ridicare.

rădícát[1] n. v. ridicat[1].

rădícát[2] a. v. ridicat[2].

rădicătúră f. v. ridicătură.

rădíche f. v. ridiche.

rădiu n. v. rediu.

rădúce, rădúc vb. (înv. şi reg.; refl. şi intr.) a fi la fel, a se asemăna: *firea chipului cu firea dihaniii ca să-şi răducă tare am nevoit.* CANT. [Lat. ***reducere***].

rădván, rădvane n. (înv.) trăsură de lux (închisă), montată pe arcuri şi trasă de mai mulţi cai: *o jupîneasă cu cinci copii s-au aruncat înaintea rădvanului meu.* NEGR. [Din pol., rus. ***rydvan***].

răfrecá vb. v. refeca.

răftuléţ, răftuleţe n. diminutiv al lui raft[2]. [***Raft***[2] + *-uleţ*].

răfuí, răfuiesc vb. **1.** (înv.; tr.) a clarifica o socoteală băneaască; a plăti o datorie, a achita; răfuire: *răfui datoriile.* BĂLC.; **2.** (refl. recipr.) a lămuri cu cineva o neînţelegere, un diferend; a cere socoteală cuiva; a se certa, a se bate: *a făgăduit că se va răfui cu hangiul.* CĂL.; (fig.) *ne vom răfui cu o altă dihotomie care face ravagii.* PLEŞU; **3.** (tr.) a critica aspru, a judeca, a mustra; a bate: *ceteşte-mi-l, să vedem cum răfuieşti guvernul.* AL.; *să ne lămurim şi să mi te răfuiesc!* C.PETR. [Et. nec.].

răfuiálă, răfuieli f. **1.** (înv. şi pop.) achitare a unei datorii; socoteală, plată: *speriaţi de ruina ... unei asemenea răfuieli pripite.* GHICA; **2.** clarificare a unei neînţelegeri, a unui diferend; ceartă, bătaie: *epoca răfuielii a sosit.* EM.; *o răfuială cu dumneata nu mi-ar oferi acum nici o satisfacţie.* GHEŢIE; **a-i trage** (sau **a-i da**) **cuiva o răfuială,** a certa, a bate pe cineva: *am văzut iar dosarul ..., am să le trag o răfuială număru unu.* SAD.; **a lua pe cineva la răfuială,** a cere cuiva socoteală; a lua la rost, a certa: *să-l ia la răfuială pentru purtările lui.* SL. [***Răfui*** + *-eală*].

răfuíre, răfuiri f. (înv.) faptul de a răfui; răfuială: *răfuirea socotelilor dintre noi.* FIL. [V. ***răfui***].

răgáce, răgace f. (zool.) rădaşcă (*Lucanus cervus*): *ea şchiopăta, se poticnea stîngace, ca o răgace.* ARG.; (şi: (reg.) **ragace**). [Din bulg., sb. ***rogač***].

răgáz, răgazuri n. 1. timp liber, disponibil pentru a face ceva; răspas: *cînd vă vor da răgaz variile sporturi nautice, vom primi, sper, cîte o vorbuşoară de la dv.* CAR.; **2.** perioadă de timp îngăduită cuiva pentru a face ceva; amînare, păsuire; îngăduinţă: *avea nevoie de un răgaz înainte de a se hotărî.* GHEŢIE; **3.** odihnă, repaus; inactivitate: *încetează răgazul contemplativ.* MAIOR.; **fără (de) răgaz,** necontenit, continuu: *am muncit o viaţă, fără răgaz şi fără hodină.* SAD.; **4.** linişte, tihnă, pace: *neaflînd minută de răgaz, am fugit la ţară.* NEGR. [Et. nec.; cf. lituanianul ***rákas*** „termen, timp"].

răgăduí vb. v. răcădui.

răgăí vb. v. rîgîi.

răgălíe, răgălii f. (reg.) **1.** rădăcină (de copac) ieşită sau scoasă din pămînt: *aduse o răgălie de stejar grea.* DOS.; *hangiul ... a mai aruncat o răgălie în sobă.* CAR.; **2.** îngrămădire de rădăcini la malul apelor curgătoare, servind ca ascunzătoare pentru peşti; (p. gener.) îngrămădire de lemne, crengi etc. aduse de apă pe malul unui rîu; radină: *scoşi cu japca de sub răgălii, bieţii peşti îşi sclipeau ... solzii.* SOR. [Et. nec.].

răgeá f. v. regea.

răgeái m., n. v. regeal.

răget, răgete n. **1.** strigăt, zbieret scos de unele animale (vite cornute, cerbi); muget: *răgete lungi pornesc din ocol.* BAC.; **2.** ţipăt, strigăt (de durere) scos de om: *femeile se pornesc pe ragete.* CAR.; (şi: **raget**). [*Rage* + *-et*].

răghilá vb. v. răgila.

răghilát[1] n. v. răgilat[1].

răghilát[2] a. v. răgilat[2].

răgilá, rágil vb. (pop.; tr.) a trage pe ragilă fuiorul de cînepă sau de in: *femeile ... te-au răgilat, te-au periat, te-au făcut frumos şi moale ca mătasa.* CR.; (şi: (reg.) **răghila, ragila**). [Din săs. **raveln*].

răgilát[1] n. (pop.) acţiunea de a răgila; curăţarea de puzderii a fuiorului de in sau de cînepă cu ragila; (şi: (reg.) **răghilat**). [V. *răgila*].

răgilát[2]**, ~ţi, răgilată, ~e** a. (pop.) tras pe ragilă: *fuior de in răgilat;* (şi: (reg.) **răghilat**). [V. *răgila*].

răguşeálă, răguşeli f. îngroşare şi slăbire a vocii, provocate mai ales de inflamarea laringelui şi a coardelor vocale; disfonie. [*Răguşi* + *-eală*].

răguşí, răguşesc vb. (intr.) a i se îngroşa şi a-i slăbi vocea din cauza inflamării laringelui şi a coardelor vocale: *am răguşit cîntînd.* AL.; *răguşisem cu totul, abia mai puteam rosti cuvintele.* PR. [Et. nec.].

răguşít, ~ţi, răguşită, ~e a. **1.** îngroşat, slăbit, dogit, ca urmare a răguşelii: *îl trezi ... vocea răguşită a birtaşului.* AG.; (adv.) *izbucni deodată răguşit.* REBR.; **2.** emis de o asemenea voce: *note răguşite şi ... note zbierătoare.* FIL.; *sunete răguşite;* **3.** cu voce îngroşată, slăbită, surdă: *nu-i plac femeile răguşite, fumătoarele;* **4.** cu glas gros, şters: *n-auzi tu de departe cucoşul răguşit?* EM. [V. *răguşi*].

răhnáci a. v. rîvnaci.

răíme f. (înv. şi reg.) răutate. [*Rău* + *-ime*].

răitár, răitari m. (înv.) soldat călare; cavalerist: *200 răitari nemţi călări.* COSTIN; *cizme de raiter.* SAD.; (şi: **raiter**). [Din pol. *rajtar,* germ. *Reiter*].

răjghiná vb. v. răzghina.

răjghinát a. v. răzghinat.

rămás[1]**, ~şi, rămasă, ~e** a. **1.** care se găseşte în locul unde a fost mai înainte; părăsit; aflat în starea de mai înainte: *numai eu, rămas aceleaşi, bat mereu acelaşi drum.* EM.; **2.** (pop.) orfan, văduv: *e rămasă de bărbat.* COŞB.; *un pui de leu rămas de mama sa.* SAD.; **3.** (reg.) înbătrînit fără a se fi căsătorit vreodată; (subst.) *nu iau fata cea rămasă.* POP; *dragu mi-i ... badea tînăr, nu rămas.* POP; **4.** care dăinuie; care supravieţuieşte: *amintirile se întunecă şi întîmplările rămase iau întorsături de legendă.* SAD.; **5.** care prisoseşte (după ce restul a fost consumat): *cu puţinele parale rămase, se mai ducea la cinematograf sau bea o bere.* GHEŢIE; **6.** (înv. şi pop.) **a da rămas pe cineva,** a declara pe cineva învins: *dacă judecătorii noştri ar vra să mă asculte, ei ar da totdeauna rămas pe advocaţii ce vorbesc aşa de pocit.* I.NEGR.; **a se da rămas,** a se da bătut, învins: *nu voia să se dea rămas.* ISP. [V. *rămîne*].

rămás[2]**,** (rar) **rămasuri** n. **1.** faptul de a rămîne; rămînere; **rămas bun** sau **bun rămas,** formulă de salut adresată de cel care se desparte de cineva: *feciorul craiului ... zice rămas bun fraţilor săi.* CR.; **a-şi lua rămas bun,** a se despărţi de cineva (cu cuvinte de salut, de afecţiune), a pleca: *ia-ţi rămas bun de la domnul arhitect.* CĂL.; **2.** (reg.) rămăşag, pariu: *pe asta pun rămas.* COŞB.; **3.** (înv.) ceea ce rămîne; rămăşiţă, rest: *luară den rămas fărîme.* COR.; **de ajuns şi de rămas,** din plin, din belşug, cu prisosinţă: *ţi-au spus aceia de ajuns şi de rămas ce înseamnează scripturile acestea.* GAL.; **4.** (înv.) moştenire: *avea zece mii de galbeni zestre din rămasurile mele.* BOL. [V. *rămîne*].

rămăşág, rămăşaguri n. (pop.) pariu, prinsoare: *a cîştigat rămăşagul;* **a pune** (sau **a face**) **rămăşag,** a paria: *pun rămăşag că-i pare bine.* REBR. [*Rămas*[2] + *-ag*].

rămăşí, rămăşesc vb. (înv. şi pop.) **1.** (refl. recipr.) a pune rămăşag, a paria: *mă rămăşesc c-o să alergaţi astfel prin toate oraşele mari din Europa.* SL.; **2.** (refl.) a se obliga, a se angaja (demonstrativ) să facă ceva; a se prinde; a promite: *eu mă rămăşesc că într-un ceas toate ţi le isprăvesc.* PANN; *ne rămăşim a nimici punct cu punct toate neadevărurile.* EM. [De la *rămăşag*].

rămăşíţă, rămăşiţe f. **1.** ceea ce a rămas dintr-un tot, dintr-o cantitate oarecare, după ce partea cea mai mare a dispărut, s-a consumat etc.; rest: *rămăşiţe ale artei romane.* OD.; *nu poţi iubi pe cineva cu rămăşiţele alteia în suflet.* PR.; **2.** (şi **rămăşiţe pămînteşti** sau **trupeşti**) corpul neînsufleţit al unui om; cadavru; moaşte: *dricul modest în care erau rămăşiţele pămînteşti ale poetului.* GHICA; *racla cu rămăşiţele mucenicului s-au păstrat multă vreme în această biserică.* MAT.; **3.** (înv. şi pop.) ceea ce a rămas neachitat dintr-o datorie, neîndeplinit dintr-o obligaţie; restanţă: *perceptorul execută pe o văduvă pentru o rămăşiţă de o sută de lei.* GAL.; **4.** (reg.) fată nemăritată, fată bătrînă: *nu ca tine-o rămăşiţă!;* POP; **5.** (înv. şi pop.) moştenire; **6.** (rar) ceea ce lipseşte pînă la limita, la cantitatea, suma prevăzută: *mai am o rămăşiţă de plătit la bancă;* **7.** (adesea depr.) urmaş, descendent: *triste rămăşiţe ale acelor viteje oşti.* NEGR.; **8.** (mat.; înv.) rezultatul unei scăderi; rest. [*Rămas*[2] + *-iţă*].

rămîne, rămîn vb. (intr.) **1.** a sta pe loc, a nu părăsi locul unde se află; a nu fi mutat, dus din locul în care se găseşte: *o, rămîi, rămîi la mine.* EM.; *n-avea chef să rămînă în tîrgul acela prăpădit.* GHEŢIE; **să rămînă între noi,** se spune ca îndemn pentru a păstra discreţie, pentru a nu divulga un secret: *toate cîte ţi le spun între noi trebuie să rămînă.* CAR.; **a-i rămîne cuiva ochii** (sau **inima**) **la cineva** sau **la ceva** ori **a-i rămîne cuiva ceva** sau **cineva la inimă,** a-i plăcea cuiva foarte mult cineva sau ceva: *de-atunci şi ochii i-au rămas şi inima la el.* COŞB.; **rămîi cu bine** (sau **sănătos, în pace**), formulă de salut la despărţire: *binecuvîntează-mă tată, şi rămîi sănătos.* CR.; **2.** a se opri din mers; a încremeni: *ea rămase pironită locului.* GHEŢIE; **3.** a fi lăsat în urmă; a fi depăşit, întrecut: *tătarii rămăseseră în urmă cu prinşii.* SAD.; *satul a rămas departe;* (pop.) **a rămîne de ..., a)** a se răzleţi de ...: *omul a rămas de oaste şi-a trăit în ţara bulgărească o vreme.* SAD.; **b)** a nu face la timp ceva; a nu ajunge la timp: *ar fi păcat, rămîne de studii.* AG.; **a rămîne de căruţă,** a nu reuşi; (înv. şi pop.; tr.) **a rămîne pe cineva,** a întrece, a învinge pe cineva: *Ercule îi rămase pe toţi.* ISP.; **4.** (despre ceas) a marca timpul cu întîrziere; **5.** a muri (undeva): *a luptat în Tatra şi acolo a rămas;* (fam.) **a-i rămîne cuiva oasele** (sau **ciolanele**) **undeva,** a nu se mai putea întoarce din locuri îndepărtate; a muri; **6.** a se afla, a se menţine, a ajunge într-o anumită stare, situaţie; a persista într-o anumită atitudine; a-şi menţine aspectul iniţial: *mult bogat ai fost odată, mult rămas-ai tu sărac.* EM.; **a rămîne numai cu ...,** a nu mai avea decît ...; **a rămîne pe gînduri,** a reflecta, a medita: *după plecarea studenţilor, Dimitrie rămase pe gînduri.* GHEŢIE; **a rămîne de minciună,** a se dovedi mincinos; **a rămîne de ruşine,** v. **ruşine; a rămîne baltă,** a fi întrerupt, neterminat, nerezolvat: *m-am îmbolnăvit şi toate au rămas baltă;* **a rămîne însărcinată** (sau **grea**), a fi însărcinată: *eşti sigură că ai rămas însărcinată?* PR.; **a rămîne pe drumuri,** a săraci; **a rămas înţeles** sau **rămînem înţeleşi,** se spune ca încheiere a unei discuţii, după ce s-a ajuns la un acord; (pop.) **a rămîne (tot) pe a cuiva,** a rămîne după voia cuiva: *tot pe a mamei a rămas.* CR.; **cum rămîne (cu ...)?,** ce hotărîre luăm?; ce se întîmplă (cu) ...: *cum a rămas cu balul?* NEGR.; **7.** a continua să existe; a dăinui: *rămîne stînca, deşi moare valul.* EM.; **8.** a supravieţui: *a rămas singur din toată familia;* **a rămîne cu zile** (sau **cu sufletul în oase**), a continua să trăiască, a scăpa cu viaţă: *să-i aducă pe fata lui Verdeş împărat, dacă vrea ... să rămîie cu sufletul în oase.* ISP.; **9.** a se păstra în conştiinţa, în amintirea cuiva: *faptele oamenilor buni rămîn;* **10.** a se afla, a ajunge, a trece în posesia cuiva: *dacă îl treci pe numele meu ..., apartamentul vă rămîne.* PR.; **11.** a lăsa o bucată, un rest dintr-un întreg; a fi în plus, a prisosi: *ce speranţă să-mi mai rămînă?* OD.; *cîinele ... se apropie de ceaunul gol să vază de-a mai rămas ceva şi pentru el.* REBR.; **mult a fost, puţin a (mai) rămas,** se spune, ca încurajare, celui care este pe punctul să abandoneze o treabă, fără a o fi dus la capăt; **a rămîne pentru** (sau **pe**) **altă dată** (ori **zi, săptămînă etc.**), a se amîna: *excursia noastră rămîne pe săptămîna viitoare.* CAR.; **nu (mai) rămîne (nici o) îndoială,** există siguranţa că ...; **mai rămîne vorbă?,** e sigur, neîndoielnic; **a nu-i (mai) rămîne cuiva (alta) decît să ...,** a nu găsi altă soluţie decît să ...: *nu-mi mai rămîne decît să ard tot ce-am scris.* VLAH.; **12.** a se alege cu ceva: *mi-au rămas însemnările.* M.CAR.; **13.** a mai trebui încă ceva; a lipsi: *moartea să-l apuce foarte puţin a rămas.* PANN; (şi: (pop.) **rămînea**). [Lat. *remanere*].

rămîneá vb. v. rămîne.

rămînere, rămîneri f. faptul de a rămîne; rămas[2]: *nu se opuse rămînerii ... bolnavului în sanatoriu.* GHEŢIE; **rămînere în urmă,** întîrziere, restanţă. [V. *rămîne*].

rămurát, ~ţi, rămurată, ~e a. ramificat; rămuros: *o sălcică rămurată.* POP. [*Ramuri* (pl. lui *ramură*) + *-at*].

rămureá (~ícă), rămurele f. diminutiv al lui ramură: *o rămurică de liliac.* CAR. // f. pl. ciupercă comestibilă cu tulpina groasă şi cu numeroase ramificaţii cărnoase; opintic (*Clavaria botrytis*). [*Ramură* + *-ea(~ică)*].

rămurí, pers.3 **rămureşte** vb. (rar) **1.** (refl.) a se ramifica; **2.** (refl. şi tr.) a (se) împărţi; a (se) clasifica: *toate relaţiunile ideale în care se rămureşte vorbirea.* EM. [De la *ramură*].

rămuríş, rămurişuri n. totalitatea ramurilor unui copac; desiş de ramuri; rămurişte: *plop negru, încrustat în ger ... cu rămuriş de zgură şi de fier.* TOP. [*Ramură* + *-iş*].

rămuríste, rămurişti f. (rar) rămuriş: *privirea mea distrată, prin negre rămurişti, mi-arată doi ochi adînci şi trişti.* TOP. [*Ramură* + *-işte*].

rămurós, ~şi, rămuroásă, ~e a. **1.** cu multe ramuri; rămurat, stufos: *cel cu coarne rămuroase.* EM.; *alee mărginită de cîţiva tei rămuroşi.* GHEŢIE; **2.** (rar) ramificat: *descendenţa sa în linie dreaptă e destul de rămuroasă.* CĂL. [*Ramură* + *-os*].

răní[1]**, rănesc** vb. **1.** (tr. şi refl.) a(-şi) face o rană; a (se) vătăma: *am fost uşor rănit din cele dintîi lupte.* EL.; (fig.) *lumine roşi de torţi rănesc întunecimea ca pete de jeratic.* EM.; **2.** (fig.; tr.) a îndurera, a întrista, a amărî; a jigni pe cineva: *cît de puţin aş fi în stare să rănesc pe cineva în credinţele şi pasiunile lui.* CAR.; *eşti rănit să constaţi la scriitor atîta seninătate platitidine.* CĂL.; **3.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) impresiona, a (se) înflăcăra: *se răniră cu toţii de dragostea ei.* POP; **4.** (înv.; tr.) a pîngări: *Veronico, ţi-ai rănit inima cu o vedere pămîntească.* GAL. [Din sl. **raniti**].

rání[2] vb. v. rîni.

ránire, rániri f. **1.** acţiunea de a (se) răni; rană; **2.** (fig.) jignire, ofensă; **3.** (fig.) durere sufletească: *vezi, ochii tăi ce rănire pot a-mi pricinui mie.* CONACHI. [V. *răni*].

ránit, ~ţi, rănită, ~e a. **1.** (adesea subst.) care are o rană: *un tînăr rănit îşi pierde-al lui sînge.* AL.; **2.** (fig.) jignit, ofensat; îndurerat: *gînduri mîngîitoare pentru o inimă rănită.* NEGR. [V. *răni*].

rántuná, rántún şi **rántunez** vb. (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) răsturna; a (se) rostogoli: *să rântuna lacrămile pe chipul icoanei.* NEC. [Cf. *înturna*].

ránúnchi[1] m. v. rărunchi[1].

ránúnchi[2] m. v. rărunchi[2].

ránunchioárá f. v. rărunchioară.

răpausáre f. v. răposare.

răpăgá, răpág vb. (reg.) **1.** (intr.) a aluneca (pe loc abrupt, pe gheaţă etc.); **2.** (refl. şi intr.) a se da pe gheaţă. [Et. nec.].

răpăí, răpăi şi **răpăiesc** vb. (intr.) **1.** a cădea ploaie, grindină etc. producînd zgomote scurte şi dese: *nu se auzi decît ploaia răpăind duşmănoasă pe acoperişul de tinichea.* GHEŢIE; **2.** a bate, a lovi ritmic în ceva (cu picioarele, cu mîinile etc.): *lumea ... a pornit să răpăie din palme.* CAR.; **3.** (despre gloanţe, arme) a ţăcăni; a pîrîi sacadat; **4.** a răsuna; a trosni: *răpăia ramurile pe unde trecea.* ISP. [Onomat.].

răpăiálă, răpăieli f. **1.** răpăit[1]: *o răpăială de grindină cutremură valea.* VLAH.; **2.** ploaie repede, de scurtă durată; ropot: *a fost numai o răpăială;* **3.** zgomot produs de lovituri ritmice: *umplînd văzduhul cu răpăiala aripilor.* ZAMF.; *răpăiala palmelor.* [*Răpăi* + *-eală*].

răpăít[1] n. **1.** faptul de a răpăi; răpăială: *auzeam răpăitul ploii.* ST.; **2.** succesiune de lovituri dese, scurte şi ritmice; zgomotul produs de astfel de lovituri: *răpăit de tobe.* [V. *răpăi*].

răpăít[2] adv. cu zgomote dese şi scurte: *plouă răpăit.* [V. *răpăi*].

răpăitór, ~i, răpăitoáre a. care răpăie: *ploaia cade ... răpăitoare ca o grindină.* VLAH. [*Răpăi* + *-tor*].

răpăitúră, răpăituri f. zgomot produs de lovituri ritmice: *în vale sună ... răpăituri de mitralieră.* SAD. [*Răpăi* + *-tură*].

răpănós, ~şi, răpănoásă, ~e a. plin de rapăn, bolnav de rapăn; (p. ext.) murdar: *cal răpănos.* CR. [*Rapăn* + *-os*].

răpăusá vb. v. răposa.

răpăusát a. v. răposat.

răpciúgă f. **1.** boală contagioasă, de obicei la cai, manifestată prin noduli şi ulceraţii, pe fosele nazale, prin respiraţie grea etc., care se poate transmite şi la om, fiind, de regulă, mortală; morvă, muci, mucărie: [calul] *se scutură ... de toate bubele şi răpciuga de pe dînsul.* ISP.; **2.** epitet pentru un animal slab, bătrîn şi bolnav: *o răpciugă de cal grebănos.* CR. [Et. nec.].

răpciugós, ~şi, răpciugoásă, ~e a. **1.** bolnav de răpciugă; morvos; (p. ext.) rău îngrijit, prăpădit: *purcelul cel ... răpciugos.* CR.; **2.** (p. ext.) deformat, urîţit de boală, de suferinţă; nesănătos: *un cactus atacat de ciuperci, palid şi răpciugos.* CĂRT.; **3.** (fig.) sărac, zdrenţăros. [*Răpciugă* + *-os*].

răpciúne m. (înv. şi pop.) numele lunii septembrie: *Bucureşti, 15/27 răpciune.* CAR. {Et. nec.; cf. lat. *raptio, -onis* „seceriş"].

răpéz n. v. repez.

răpezí vb. v. repezi.

răpí, răpesc vb. (tr.) **1.** a apuca cu forţa, a lua cu sila şi a-l duce cu sine; a fura: *un leu ... răpi o găină.* CR.; **2.** a lua înainte de vreme, a curma firul vieţii cuiva: *dă-mi înapoi pe-aceea ce moartea mi-a răpit.* EM.; **3.** a nimici; a răpune, a ucide: *îşi pierduse consoarta, răpită de o pneumonie.* GHEŢIE; **4.** a-şi însuşi pe nedrept; a jefui: *năvăli deodată cu toată armata sa ..., arzînd oraşele hrăpind bucatele.* BĂLC.; **5.** a lua în stăpînire; a cuceri: *împărăţia ne-au fost răpit-o duşmanii.* ISP.; **6.** (fig.) a lipsi pe cineva (prin abuz) de ceea ce îi revine, i se cuvine, îi e necesar: *mizeria umană răpeşte liniştea celor buni şi drepţi;* **7.** (fig.) a fascina, a fermeca, a vrăji, a încînta; a captiva: *el se simţi răpit deodată de-o caldă însufleţire.* AG.; *Silvia era răpită, nu ştiu ce-i plăcuse ei aici.* PR.; (refl. pas.) *al ei suflet se răpeşte de închide-a ei pleoape.* EM.; (şi: (înv.) **hrăpi**). [Lat. *rapire (= rapere)*].

răpíre, răpiri f. **1.** acţiunea de a răpi şi rezultatul ei; luare cu forţa a cuiva; răpitură: *junele pune la cale răpirea fetei.* CĂL.; **2.** jefuire, prădare: *hrăpirile, nedreptăţile şi împilările ... căzuseră pe capul bieţilor locuitori.* ISP.; **3.** (fig.) extaz, fascinaţie; fermecare, încîntare: *toată adunarea vede cu răpire o fetiţă dulce.* BOL.; **4.** (înv.) pornire nestăpînită, înflăcărată; înfocare: [poporul] *în răpirea entuziasmului ce avea pentru eroul său, nu-l numea altfel decît „Macedon al nostru".* BĂLC.; (şi: (înv.) **hrăpire**). [V. *răpi*].

răpít[1], ~ţi, răpită, ~e a. **1.** (rar) furat; capturat: *el va da giudeţul muierii ceii răpite.* PRAV.; **2.** jefuit; **3.** (fig.) încîntat, fermecat, vrăjit, captivat: *o priveam răpit.* EM.; **4.** (înv.) nestăpînit; aprig: *era straşnic şi răpit la mînie.* MUSTE. [V. *răpi*].

răpít[2] n. (înv.) răpire: *lupi la hrăpit, vulpi la vicleşug.* MARC.; (şi: **hrăpit**). [V. *răpi*].

răpitór, ~i, răpitoáre a. **1.** (adesea subst.) care răpeşte pe cineva: *să ... scape de la răpitor pe iubita lui.* ISP.; **2.** care răpeşte animalele vii pentru a le mînca; rapace: *lup răpitor;* **3.** (adesea subst.) jefuitor, hoţ; hrăpăreţ: *mi-a spus că eşti hoţ, răpitor, mîrşav.* FIL.; **4.** (fig.) fermecător, încîntător, fascinant: *ea avea un surîs răpitor.* PR.; *în rochia de seară decoltată ... primadona era într-adevăr răpitoare.* GHEŢIE. // f. (la pl.) numele a două ordine de păsări de pradă (de zi sau de noapte), bune zburătoare, cu cioc gros şi încovoiat, cu gheare ascuţite şi încovoiate; (şi la sg.) pasăre din fiecare dintre aceste ordine: *răpitoare nocturne;* (şi: (înv.) **hrăpitor**). [*Răpi* + *-tor*].

răpitúră, răpituri f. (înv.; rar) **1.** răpire; **2.** (fig.; concr.) obiect luat prin pradă: *voi ... curăţ[i] paharul şi blidul, dară denlăuntru pline sînt de răpituri şi de necurăţie.* N.TEST. [*Răpi* + *-tură*].

răposá, răposez vb. **1.** (înv.; refl. şi intr.) a se odihni (după efort); a poposi: *răposăm o zi la dînşii.* COR.; **2.** (intr.) a muri, a deceda: *a răposat în braţele mele.* AL.; (şi: (înv. şi reg.) **răpăusa**). [Lat. *repausare*].

răposáre f. faptul de a răposa; răposat[1]; moarte, deces; (şi: **răpausare**). [V. *răposa*].

răposát[1] n. (pop.) răposare. [V. *răposa*].

răposát[2], ~ţi, răposată, ~e a. **1.** (înv.) netulburat, liniştit; **2.** (adesea subst.) mort, defunct: *avocatul elogia memoria răposatei.* GHEŢIE. // m., f. (artic.) soţul sau soţia decedat(ă): *boceşti pe răposatul?* CAR.; (şi: (înv.) **răpăusat**). [V. *răposa*].

răpotín, răpotini m. (de obicei artic.; mai ales la pl.) **1.** (şi **răpotinul testelor**) numele unei sărbători populare care se ţine, de obicei, în trei marţi consecutive, începînd cu a treia marţi de după Paşti: *nouă marţi şi răpotinii i-am păzit cum am putut.* PANN; **2.** (p. ext.) turtă făcută cu prilejul acestei sărbători: *făcerea răpotinilor după Paşti;* (şi: **ropotin**). [Et. nec.].

răpşí vb. v. răpşti.

răpşte f. (înv.) mustrare, dojană: *cerşind iertăciune pentru răpşte ce l-au mustrat.* DOS. {De la *răpşti*].

răpşti, răpştesc vb. **1.** (înv. şi reg.; intr.) a cîrti, a protesta: *răpştiră spre domnul casei.* N.TEST.; **2.** (înv. şi reg.; refl.) a se răsti; **3.** (înv.; tr.) a răpi, a jefui; a uzurpa; (şi: (înv.) **răpşi**). [Din sl. *rŭpŭtati, rŭpŭšton* „a mormăi"].

răpuitór a. v. răpunător.

răpunătór, ~i, răpunătoáre a. (înv.) (adesea subst.) ucigaş. // m., f. (fig.) persoană care încîntă, farmecă, cucereşte: *răpuitor de femei.* GANE; (şi: **răpuitor**). [*Răpune* + *-tor*].

răpúne, răpún vb. (înv. şi pop.) **1.** (tr.) a ucide, a omorî: *o boală de piept îl răpune.* CĂL.; *fetele seduse nu-şi răpun seducătorul.* ARG.; **a răpune cuiva capul** (sau **viaţa, zilele**), a lua viaţa cuiva; a omorî: *vrea să-mi răpuie capul cu orice preţ.* CR.; **2.** (refl. şi intr.) a-şi pierde viaţa; a muri: *numai dor şi jale-adun, mă duc, mîndră, mă răpun.* IONEL; **a-şi răpune capul** (sau **viaţa, zilele**), a muri; a se sinucide: *am hotărît cu cugetul meu ... să-mi răpun viaţa.* SAD.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) pierde, a (se) prăpădi, a (se) distruge: *dacă moare juncul, se răpune jugul.* PANN; **4.** (reg.; tr. şi refl.) a (se) rătăci; a (se) pierde: *mi s-au răpus banii;* **5.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) sfîrşi, a (se) stinge; a dispărea sau a face să dispară: *valul vremilor ce curg atîtea cîntece-a răpus.* GOGA; **6.** (rar; refl.) a se epuiza, a se omorî: *muncea să se răpuie.* DELAVR.; **7.** (tr.) a învinge într-o luptă; a războ; a subjuga: *boii uniţi la păşune, lupul nu-i poate răpune.* Z.; **8.** (tr.) a întrece: *vorba era vorbă ..., şi nu-l putea răpune te mieri cine.* CR.; **9.** (fig.; tr.) a copleşi; a chinui: *jalea te răpune.* COŞB. [Lat. *reponere*].

răpúnere, răpuneri f. (înv. şi pop.) **1.** acţiunea de a (se) răpune şi rezultatul ei; **2.** pierdere; pieire, moarte: *i se rupeau rărunchii împăratului pentru răpunerea fiicei sale.* ISP.; **3.** înfrîngere; subjugare: *răpunerea inamicului.* [V. *răpune*].

răpús, ~şi, răpusă, ~e a. (pop.) **1.** distrus, nimicit; **2.** învins, înfrînt; zdrobit: *aşa răpus, zăcea pe ţol ..., cu ochii stinşi şi fără vlagă.* COŞB.; **3.** (fig.) sfîrşit, stins; dispărut: *cu farmecul durerilor răpuse, din preajmă-mi fugi, deşartă năzuinţă.* VLAH. [V. *răpune*].

rărí, răresc vb. **1.** (refl. şi tr.) a fi sau a deveni (mai) rar, mai depărtat unul faţă de altul: *frunzişul mi-l răreşte.* EM.; **2.** (refl.) a deveni mai puţin numeros: *în lume e război şi se măreşte satul.* VIERU; *din cauza mizeriei populaţia s-a rărit;* **3.** (tr.) a face să devină mai puţin compact; a depărta, a distanţa; a spaţia: *a rări rîndurile într-un text;* **4.** (refl.) a se subţia prin folosire îndelungată; (p. ext.) a se uza: *pînza s-a rărit;* **5.** (tr.) a încetini ritmul unei acţiuni: *mă vezi rărindu-mi pasul.* EM.; **a (o) mai rări cu ceva,** a face ceva mai rar decît de obicei; a o lăsa mai domol: *cu paharul îndeseşte, dar cu birul mai măreşte.* NEGR.; **a (o) mai rări cu cineva,** a se duce mai rar la cineva, a se întîlni mai rar cu cineva; **a o (mai** sau **cam) rări de (pe) undeva, a)** a se duce undeva din ce în ce mai rar: *de prin clasa a şasea ... o rărise de pe la şcoală.* ZAMF.; **b)** a pleca de undeva; a o şterge: *cînd era de făcut ceva treabă, o cam răream de pe-acasă.* CR. [De la *rar*].

răricél, ~i, răricícă (~eá), ~ele a. rărişor. // f. (reg.; în forma **răricică**) varietate de struguri. [*Rar* + *-icel*].

răríme, (rar) **rărimi** f. **1.** (înv. şi reg.) faptul de a fi rar, starea a ceea ce este rar; **2.** (reg.) rarişte. [*Rar* + *-ime*].

răríre, răriri f. acţiunea de a (se) rări şi rezultatul ei; rărit[2], răritură: *rărirea căpşunilor.* [V. *rări*].

răríş, rărişuri n. rarişte: *tace cucul la răris.* POP. [*Rar* + *-iş*].

rărişór, ~i, rărişoáră, ~e a. diminutiv al lui rar; răruţ: *era ... barba rărişoară.* DOS.; *unde sînt casele mai rărişoare.* SOR.; (adv.) *rărişor să cercetezi.* PANN. [*Rar* + *-işor*].

rărít[1], ~ţi, rărită, ~e a. **1.** devenit mai rar: *cu pasul cel rărit de întristare.* EM.; **2.** mai puţin compact; spaţiat: *şi-a ales litera cu grijă, compunînd o pagină diafană, cu caractere rărite.* CĂL. [V. *rări*].

rărít[2] n. rărire; răritură: *răritul porumbului.* [V. *rări*].

răritúră, rărituri f. **1.** rărire; **2.** loc gol între obiecte aşezate rar; **3.** loc într-o ţesătură unde firele sînt mai rare decît în rest; **4.** rarişte; poiană: *ici-colo, în rărituri, se prevede muntele.* SAD. [*Rări* + *-tură*].

rărităá, rărităez vb. (tr.) a. a lucra pămîntul cu rariţa; (spec.) a prăşi: *mergeam să terminăm de rărităt locul ăla.* SOR. [De la *rariţă*].

rărităre, răritări f. acţiunea de a rărita şi rezultatul ei; rărităt. [V. *rărita*].

rărităt n. rărităre: *mă zgîriase ... o foaie de porumb, la rărităt.* SOR. [V. *rărita*].

rărúnchi[1], rărunchi m. (înv. şi pop.) **1.** rinichi: *un vultur rozîndu-i rărunchii.* ISP.; **2.** (mai ales la pl.) interiorul, adîncul trupului omenesc considerat ca centru al sensibilităţii, al forţei etc.; (p. ext.) mijlocul, miezul unui lucru: *am simţit o durere monstruoasă în adîncul rărunchilor.* DELAVR.; **din rărunchi** sau **din fundul rărunchilor,** din toate puterile; foarte tare, intens: *m-am bucurat din rărunchi că te-afli sănătos.* FIL.; **a i se rupe cuiva rărunchii de milă** (sau **de mîhnire**), a-i fi foarte milă, a i se rupe inima: *i se rupea rărunchii împăratului de mîhnire pentru răpunerea fiicei sale.* ISP.; **3.** (fig.; înv.) rudă, neam: *mă certară din dzî pănă-n noapte rărunchii miei.* DOS.; (şi: (reg.) **rănunchi**). [Lat. *renunculus*].

rărúnchi[2] m. (bot.; reg.) numele mai multor plante din familia ranunculaceelor: **a)** piciorul-cocoşului (*Ranunculus acris*); **b)** gălbenele (*Ranunculus polyanthemos*); **c)** boglar (*Ranunculus sceleratus*); (şi: **rănunchi**). [Lat. *ranunculus*].

rărunchioáră, rărunchioare f. (bot.; reg.) numele a două plante erbacee din familia ranunculaceelor: **a)** boglar (*Ranunculus sceleratus*); **b)** silnica (*Glechoma hederaceum* şi *Ghechoma hirsutum*); (şi: **rănunchioară**). [*Rărunchi[2]* + *-ioară*].

rărúţ, ~i, rărúţă, ~e a. (pop.; adesea adv.) rărişor: *pînză răruţă.* [*Rar* + *-uţ*].

răs- element de compunere formînd derivate semnificînd: **1. a)** o prelungire, o repetare sau o intensificare a acţiunii exprimate de verbul simplu (ex. *răscoace, răsciti*); **b)** revenirea la o stare mai veche (ex. *răscumpăra*); **c)** modificarea (în sens negativ) a situaţiei iniţiale (ex. *răstălmăci*); **2.** o

intensificare a însuşirii exprimate de adjectivul simplu (ex. *răscopt*); **3.** ideea de intensitate ori de înrudire îndepărtată în raport cu substantivul simplu (ex.: *răsputere, războinic*); **4.** un timp mai îndelungat decît cel exprimat de adverbul simplu (ex. *răspoimîine*); (şi: (înaintea vocalelor şi a consoanelor sonore) **răz-**). [Din sl. ***ras-, raz-***].

răsád, răsaduri n. **1.** plantă tînără, crescută din sămînţă (în răsadniţă, în seră), cu scopul de a fi răsădită într-un loc de cultură: *sădeam răsaduri de varză, de vinete.* ST.; **2.** (fig.) neam, popor, seminţie: *viteaz răsad.* COŞB.; **3.** (reg.) sămînţă din care se obţine o astfel de plantă tînără; (fig.) *săgeţi ce prind răsad de moarte-n piepturi omeneşti.* AL. [Din bulg. ***razsad,*** sb. ***rasad***].

răsádniţă, răsadniţe f. **1.** construcţie simplă din scînduri sau din elemente prefabricate, fără instalaţii sau dotări speciale, aşezată pe un pat de gunoi de grajd, acoperită, de obicei, cu sticlă sau cu folii de mase plastice, destinată obţinerii răsadurilor timpurii de legume şi de flori; pătul; **2.** (fig.) adăpost, cuib cald: *îmi fac răsadniţă în odaia asta.* AL. [Din bulg., sb. ***rasadnik***].

răsalăltăieri adv. în ziua care precedă pe cea de alaltăieri: *răsalaltăieri a fost mai agitat.* GHEŢIE. [***Răs-*** + ***alaltăieri***].

răsădí, răsădesc vb. (tr.) a transplanta un răsad din seră sau din răsadniţă la locul de cultură; a planta, a sădi, a răstăvi, a repica: *grădinarul meu să-mi răsădească ... flori.* NEGR.; (fig.) *doru-n mine-au răsădit.* AL. [Din bulg. ***razsadja,*** sb. ***rasaditi***].

răsădíre, răsădiri f. acţiunea de a răsădi şi rezultatul ei; plantare, sădire. [V. ***răsădi***].

răsădít, ~ţi, răsădită, ~e a. care a fost mutat din seră sau din răsadniţă în locul de cultură; plantat, sădit[1]: *un mormînt ... acoperit cu flori răsădite.* SAD. [V. ***răsădi***].

răsăltá, răsált vb. (rar; intr.) a se destinde; a se descovoia: *arcul răsaltă.* [***Răs-*** + ***sălta***].

răsămănă, răsámăn vb. (înv.; rar; intr.) a semăna în toate părţile; a împrăştia, a risipi. [***Răs-*** + ***sămăna***].

răsăreálă, răsăreli f. (reg.) **1.** răsărire[1]; **2.** tresărire: *femeia născută să nu se uite-n oglindă că e rău de răsăreală.* POP. [***Răsări[1]*** + *-eală*].

răsărí[1], răsár vb. (intr.) **1.** a se arăta (soarele) la orizont; a apărea (un astru) pe cer: *nu răsăriră încă stelele.* EL.; *pînă a nu răsări soarele;* **soare-răsare,** răsărit; **2.** (pop.) a sări brusc în picioare; a (se) sălta; (p. ext.) a tresări: *dete un ţipăt, răsărind din somn.* ISP.; (fig.) *izvorul prins de vrajă, răsărea, sunînd din valuri.* EM.; **3.** a se arăta pe neaşteptate, a se ivi: *de unde ai răsărit?;* **a(-i) răsări cuiva ceva (în minte),** a-şi aminti deodată ceva; a i se năzări: *ea îi răsări deodată clară şi frumoasă ca o zînă.* VLAH.; *răsărită în minte, mezaventura de la cofetăria „Parma" mă înnegură pe loc.* GHEŢIE; **4.** a intra în raza vizuală a cuiva (care se apropie); a apărea: *de-a lungul liniei răsăreau şi piereau table cu reclame.* REBR.; **5.** a se auzi; a răzbate: *ciripitul ... răsărea ... din tufarul verde.* DELAVR.; **6.** a ieşi din pămînt; a încolţi; (p. ext.) a creşte: *din rădăcinile vechi a răsărit crîng tînăr.* ST.; (fig.) *din fiece cuvînt răsar o mie de lacrimi, o mie de plînsete ce-au devenit cleştar.* VIERU; **a răsări ca ciupercile după ploaie,** a se înmulţi repede şi peste măsură; (glumeţ) **seamănă, dar nu răsare,** se spune pentru a respinge afirmaţia cuiva despre asemănarea dintre două lucruri sau două persoane; **7.** a apărea, a se naşte: *oameni ca Eminescu răsar de la depărtări de veacuri în existenţa unui popor.* VLAH.; *unde nu se află o clasă ... de lux, nu poate răsări nici marea cultură.* CĂL.; **8.** a se crea, a se forma; a izvorî: *din el va răsări norocul acestui neam sfîrşit de jale.* GOGA; **9.** a se ridica, a se înălţa; a se întemeia: *un oraş a răsărit ca în basme, pe coastele muntelui.* VLAH.; **10.** a ieşi în evidenţă, a fi mai vizibil; a se ridica deasupra celor din jur: *din zidurile arcate răsăreau ferestre strălucite.* EM.; **11.** a creşte, a se face mai mare: *cît a răsărit copilul!* [Lat. **resalire*].

răsărí[2], răsár vb. **1.** (înv.; refl.) a se rătăci, a se răzleţi; a se pierde: *izvoadele lui s-au răsărit.* COSTIN; **2.** (înv.; refl. şi intr.) a se îndepărta, a se înstrăina: *răsărindu-să Ion de la locul lui în ţara turcească* (a. 1728). URIC.; **3.** (reg.; tr. şi intr.) a (se) desprinde dintr-un întreg; a (se) despica; **unde baţi** (sau **dai**) **şi unde răsare,** se spune cînd se întîmplă cu totul altfel decît se prevedea, se aştepta; **4.** (reg.; intr.) a sări de pe locul unde a căzut; a reveni la formă iniţială. [***Răs-*** + ***sări***].

răsărire[1] f. **1.** acţiunea de a răsări[1] şi rezultatul ei; răsăreală; **2.** ivire, apariţie: *răsărirea unei noi lumine din marea izvorînd a Învierii.* IONEL; **3.** (pop.) tresărire; **4.** (despre plante) încolţire; creştere. [V. ***răsări[1]***].

răsărire[2] f. (reg.) acţiunea de a răsări[2] şi rezultatul ei; desprindere, tăiere; despicare; **răsărirea capului lui Sfîntul Ion,** tăierea capului Sfîntului Ioan Botezătorul. [V. ***răsări[2]***].

răsărít[1], ~ţi, răsărită, ~e a. **1.** care se ridică peste ...; care iese în relief, în evidenţă: *ferecătura ... lucrată cu figuri răsărite.* OD.; **2.** mai mare, mai dezvoltat decît alţii: *boi din cei mai răsăriţi.* ISP.; **3.** (fig.) mai de seamă, mai important decît altul; valoros: *fecior de oameni răsăriţi.* CĂL.; **4.** încolţit[2]: *erau răsărite seminţele.* SL. // f. (bot.; reg.) floarea-soarelui (*Helianthus annuus*); (p. restr.) seminţele acestei plante: *stau de vorbă şi mănînc răsărită;* (fig.) *se uită soarele în ai răsăritei ochi pînă cînd prind a clipi negri şi mari.* VIERU. [V. ***răsări[1]***].

răsărít[2], răsărituri n. **1.** faptul de a răsări[1]; **2.** apariţie a unui astru pe cer; (spec.) momentul zilei cînd răsare soarele: *pe un deal răsare luna, ca o vatră de jăratic.* EM.; *la oraş nu prea ai prilejul să vezi răsăritul soarelui.* ST.; *munceşte de la răsărit pînă la asfinţit;* **3.** punct cardinal situat în partea orizontului de unde răsare soarele; est, orient: *văzu la stînga, în răsărit, geană de zori.* SAD.; **4.** spaţiu geografic aflat în direcţia acestui punct cardinal; lumea, popoarele din acest spaţiu; (spec.) Europa estică şi Orientul: *scopul final ... ar fi mutarea culturii şi artei europene aici, în răsărit.* PR.; **răsăritul şi apusul,** lumea întreagă; **5.** (pop.) tresărit. [V. ***răsări[1]***].

răsăriteán, ~eni, răsăriteană, ~ene a. **1.** care se află la răsărit[2]; de la răsărit; propriu, caracteristic regiunilor din răsărit; estic; oriental: *să deschiză lacătul de la talpa răsăriteană a palatului.* DELAVR.; **2.** ortodox, de rit grecesc: *în rai voi să slobod răsăriteană ceată.* NEGR.; *liturghia începu ..., înceată şi tărăgănată, cum sînt slujbele în bisericile răsăritene.* GHEŢIE. // m., f. persoană (originară) dintr-o ţară, regiune din răsărit; (la pl.) popoarele din răsărit: *noi, răsăritenii, ne putem mîndri în genere cu un sentiment mult mai lămurit al etnicului decît apusenii.* BL. [***Răsărit[2]*** + *-ean*].

răsăriteáncă, răsăritence f. persoană (originară) din regiunile, ţările din răsărit[2]; orientală. [***Răsăritean*** + *-că*].

răsărítor, ~i, răsăritoáre a. **1.** (rar) care răsare pe cer: *varsă o viorie lumină răsăritoarea lună.* EM.; **2.** (înv.; rar; despre plante) care încolţeşte, care creşte. [***Răsări[1]*** + *-tor*].

răsăritúră, răsărituri f. (înv.) **1.** apariţie, ivire; (fig.) *imaginile trecute îi reveneau în minte, slăbite, cu cîte o răsăritură de observaţie copilărească.* ZAMF.; **2.** tresărire; zvîcnitură, palpitaţie: *o răsăritură a inimei.* OD. [***Răsări[1]*** + *-tură*].

răsătúră, răsături f. **1.** faptul de a (se) rade, de a (se) îndepărta (cu un instrument) un strat superficial de pe suprafaţa unui obiect; urmă rămasă pe un obiect de pe care s-a ras ceva; (spec.) ştersătură cu guma, cu lama[1] pe o hîrtie; răsură[2]: *manuscrisele lui sînt pline de răsături;* **2.** ras[2]; (mod de a fi) bărbierit: *la aşa barbă, aşa răsătură.* PANN; **3.** (concr.) ceea ce rezultă din raderea suprafeţei unui obiect: *coji şi răsături de legume.* GHICA; **4.** (reg.) răsunoi; (şi: **răzătură**). [***Ras*** (part. lui *rade*) + *-ătură*].

răscăcără vb. v. răscrăcăna.

răscăcărát a. v. răscrăcănat.

răscăpărá, răscápăr vb. (rar; tr.) a scăpăra mereu, des: *arme ... cu zăngăt vuind, răscapără flăcări.* COŞB. [***Răs-*** + ***scăpăra***].

răschirá vb. v. răşchira.

răschirát a. v. răşchirat.

răschití, răschitesc vb. (rar; intr.) a se gîndi, a chibzui din nou, mai bine: *a doua oară socotind şi răschitind ... gîndul într-alt chip începu a i se pleca.* CANT. [***Răs-*** + ***chiti[2]***].

răschitór n. v. răşchitor.

răscití, răscitesc vb. (tr.) a citi acelaşi lucru de mai multe ori: *se tortura în fiecare sîmbătă cu „Oglinda conştiinţei" pe care o citea şi o răscitea pînă se tulbura.* GHEŢIE. [***Răs-*** + ***citi***].

răscîntá, răscînt vb. (tr.) a cînta acelaşi cîntec de mai multe ori; a cînta din nou. [***Răs-*** + ***cînta***].

răscîntátor, ~i, răscîntătoáre a. care repetă acelaşi cîntec răsunător: *filomela ... povestea cu întristare la Eho răscîntătoare.* ALEX. [***Răscînta*** + *-tor*].

răsclocí, răsciocesc vb. (tr.) **1.** (despre găini) a cădea cloşcă din nou; **2.** a face ca o cloşcă să înceteze de a cloci. [***Răs-*** + ***cloci***].

răsclocít[1], ~ţi, răsclocită, ~e a. **1.** (despre ouă) care nu a fost clocit destul; **2.** (despre cloşte) care a încetat de a cloci. [V. ***răscloci***].

răsclocít[2] n. faptul de a răscloci: *pun cloşca la răsclocit.* [V. ***răscloci***].

răscoáce, răscóc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) coace mai mult decît trebuie, a rămîne prea mult timp expus la foc: *s-au răscopt ouăle;* **2.** (refl.) a se coace prea tare (nefiind cules la timp): *se răscoc pepenii;* **3.** (intr.; despre bube) a fi gata să se spargă. [***Răs-*** + ***coace***].

răscoácere, răscoaceri f. faptul de a (se) răscoace. [V. ***răscoace***].

răscoáge f. (reg.) numele a două plante erbacee: **a)** zburătoare (*Epilobium angustifolium*); **b)** pufuliţă (*Epilobium hirsutum*). [Et. nec.].

răscoálă, răscoale f. **1.** revoltă (ţărănească); răzmeriţă, răzvală; rebeliune, rebelie: *poate să izbucnească o răscoală.* AL.; **2.** (fig.) împotrivire, protest: *se ridică satira lui pînă la o puternică răscoală în contra mîrşăviei.* OD.; **3.** (fig.) zarvă, agitaţie; dezordine: *se făcu ... o răscoală între dînşii.* ISP.; **4.** (fig.) involburare, tumult: *vîntul vîjîia ca o apă mare în răscoală.* SAD.; **5.** (fig.) tulburare sufletească, dezlănţuire a unor patimi: *niciodată n-avusese răscoală aşa de crîncenă în toată firea ei.* DELAVR. [De la ***răscula***].

răscól, răscoale n. **1.** (pop.) desfacere a stînii toamna şi separarea oilor după proprietari; răvăşeală; (p. ext.) momentul cînd au loc aceste operaţiuni: *la răscol ... vîră baciul răbuşul în pămînt.* POP.; **2.** construcţie înjghebată pe lîngă o stînă servind la numărarea şi la separatul oilor după proprietari; **3.** bară de lemn prevăzută la capete cu cîte o gaură în care intră carîmbii de sus ai loitrelor carului: *mereu se rupea ceva* [la car]: *... cîrceii, răscolul, obada.* SOR.; **a lega pe cineva în răscol,** a pune pe cineva în obezi: *căpitanul ... i-a legat în răscol.* ST.; **4.** (reg.) margine, gură a unui vas; **a trece** (sau **a da**) **peste răscoale,** a se întrece cu gluma, cu îndrăzneala: *vedea că prea trece preste răscoale Pandora cu atîtea întrebări.* ISP.; **5.** (reg.) căuş cu care se scoate apa din luntre. [Din sl. ***raskolŭ***].

răscolí, răscolesc şi **răscól** vb. **1.** (pop.; tr.) a desface toamna stîna, separînd oile după proprietari; **2.** (tr. şi intr.) a căuta ceva de-a fir a păr, deranjînd, răsturnînd totul; a scotoci, a răvăşi: *vino de răscoleşte, vino de caută!* DELAVR.; *a răscolit toată casa;* **3.** (tr. şi intr.) a căuta prin cărţi, reviste; a răsfoi; a cerceta, a studia: *şi-n asemenea cărţi el răscolea cu ... patimă.* EM.; [Kogălniceanu] *răscoli letopiseţile ce se aflau ... în casele boiereşti.* CĂL.; **4.** (fig.; tr.) a cutreiera un loc cercetînd amănunţit, căutînd ceva sau pe cineva: *am răscolit din zori pînă în noapte Roma şi Florenţa, neuitînd nici un loc mai important.* GHEŢIE; **5.** (tr.) a scormoni focul, jăraticul pentru a-l înviora: *răscolea jaratecul cu o ţandără de lemn.* ISP.; **6.** (tr.) a scurma; a rîcîi; (p. ext.) a săpa: *răscoleam şi cenuşa din vatră, căutînd bogăţii ascunse.* VLAH.; *răscoleam cu un surcel pe mejdină, poate descopăr comoara.* SOR.; **7.** (fig.; tr.) a trezi amintiri, (re)sentimente; a reactiva: *de ce răscoleşti tu toată durerea?* EM.;

conflictul ... avu darul să răscolească drojdii mai vechi. GHEŢIE; **8.** (tr.) a pune în mişcare; a agita; a stîrni: *răscoleau praful duşumelelor.* REBR.; *o apă răscolită de vifor.* SAD.; **9.** (tr.) a provoca o indigestie; a deranja: *infectul coniac ... îmi răscoli stomacul ..., sub o formă de greaţă persistentă.* PR.; **10.** (fig.; tr.) a provoca agitaţie; a întărîta, a aţîţa: *banii răscolesc împărăţiile.* COSTIN; **11.** (fig.; tr.) a tulbura; a enerva: *veninul ce-i răscolea inima pestriţă.* EM. [Din sl. ***raskoliti***].

răscolíre, răscoliri f. **1.** acţiunea de a răscoli şi rezultatul ei; scotocire, răvăşire: *răscolirea casei;* **2.** (fig.) agitaţie, tulburare; frămîntare: *răscolire sufletească.* [V. ***răscoli***].

răscolít, ~ţi, răscolită, ~e a. **1.** răvăşit; deranjat; dezordonat: *trasă la faţă, cu pieptănătura răscolită.* GHEŢIE; *casă răscolită;* **2.** scormonit, răcîit; (p. ext.) săpat: *pămînt răscolit;* **3.** pus în mişcare; stîrnit, spulberat: *un amestec orb ca-n colbul răscolitelor furnici.* COŞB.; *dinspre Cucuteni nu se zărea pulbere răscolită, nu venea nici o veste.* SAD.; **4.** (fig.) agitat, tulburat sufleteşte: *apele adînci ale simţirii mele răscolite năvăleau.* PR. [V. ***răscoli***].

răscolitór, ~i, răscolitoáre a. **1.** (înv.) care îndeamnă la răscoală; agitator, instigator; **2.** (fig.) care trezeşte amintiri, emoţii; tulburător, răvăşitor: *atracţia urii e ... mai puternică şi mai răscolitoare decît iubirea.* PR.; *niciodată ... nu încercasem o emoţie mai răscolitoare.* GHEŢIE. [***Răscoli*** + *-tor*].

răscópt, ~ţi, răscoáptă, ~e a. **1.** copt la foc mai mult decît trebuie, prea copt: *pita ... nici necoaptă, nici răscoaptă.* POP.; (fig.) *sufletul românesc a fost frămîntat şi răscopt în mustul ortodoxiei.* STĂNIL.; **ou răscopt,** ou fiert pînă la coagularea completă; **2.** foarte copt la soare, prea copt: *pepene răscopt;* **3.** încins de soare; uscat prea tare; ars: *bălării răscoaptă de soare.* CAR.; (susbt.) *bălării uriaşe mirosind a răscopt.* CĂL.; **4.** (fig.; iron.) trecut de vîrsta tinereţii; matur: *bărbat răscopt.* [V. ***răscoace***].

răscrăcănă, răscrácăn vb. (pop.) **1.** (tr. şi refl.) a-şi depărta (în mod dizgraţios) picioarele unul de altul; a se crăcăna, a se crăci: [calul] *se răscăcăra, ridica deodată ... toate picioarele-n vînt.* CAR.; **2.** (refl. impers.) **a se răscrăcăra de ziuă,** a se crăpa de ziuă; (şi: **răscăcăra, răscrăcăra**). [***Răs-*** + ***crăcăna***].

răscrăcănáre f. **1.** acţiunea de a (se) răscrăcăna; **2.** (fig.) răsfirare, întindere: *versuri în zigzag, a căror supremă originalitate rezidă în răscrăcărarea tipografică a strofei pe o pagină întreagă.* ARG. [V. ***răscrăcăna***].

răscrăcănát, ~ţi, răscrăcănată, ~e a. **1.** cu picioarele larg desfăcute (în mod dizgraţios); crăcănat, crăcit: *o broască răscrăcărată.* OD.; *să se fi dus acolo ..., nu să ne aştepte proţăpit pe creastă, cu picioarele răscăcărate.* PR.; **2.** (fig.) răsfirat, întins: [via este] *răscrăcănată la soare.* PANN; (şi: **răscăcărat, răscrăcărat**). [V. ***răscrăcăna***].

răscrăcărá vb. v. răscrăcăna.

răscrăcărát a. v. răscrăcănat.

răscroí, răscroiesc vb. (tr.) a tăia un material pentru o haină, urmînd linia spatelui, a gîtului sau a braţelor; (p. gener.) a croi după măsură. [***Răs-*** + ***croi***[1]].

răscroiálă, răscroieli f. acţiunea de a răscroi şi rezultatul ei; tăietură adîncită în croiala unei haine, în special la mîneci şi la gît; răscroitură: *se întrerupse cîteva clipe ..., cu mîinile în răscroiala vestei.* GHEŢIE. [***Răscroi*** + *-eală*].

răscroít, ~ţi, răscroită, ~e a. **1.** tăiat, croit după forma corpului, în special la mîneci şi la gît: *era îmbrăcată într-o rochie ... răscroită adînc la gît.* CĂL.; **2.** fasonat, modelat: *izmănuţe de fuior, răscroite pe picior.* POP. [V. ***răscroi***].

răscroitúră, răscroituri f. răscroială. [***Răscroi*** + *-tură*].

răscrúce, răscruci f. **1.** loc unde se încrucişează sau unde se separă două sau mai multe drumuri; răspîndite: *oprindu-ne în răscrucile drumului.* CR.; (pop.) **răscrucea** (sau **răscrucile**) **cerului,** zenit: *soarele săgeta în răscrucea cerului.* REBR.; **în răscruce,** în formă de cruce; cruciş: *m-oi duce ... unde-i drumul în răscruce.* POP.; **2.** (fig.) moment decisiv, crucial în viaţa cuiva; cotitură, răspîntie: *relaţiile ... ajunseră într-un moment de răscruce.* GHEŢIE; **3.** (rar) cruce: *cruce cu trei răscruci.* OD.; (în înjurături) *răcnete şi înjurături, cruci şi răscruci.* GHICA; **4.** (pop.) parte a carului, căruţei etc. de care se prind şleaurile; cruce; **5.** (pop.) fofelniţă. [***Răs-*** + ***cruce***].

răsculá, răscól vb. **1.** (refl.) a se răzvrăti împotriva unei oprimări, a unor abuzuri; a porni o răscoală; a se revolta, a se rebela: *armatele musulmane ... se răsculau asupră-le.* BĂLC.; (tr. fact.) *cînd foamea ne va răscula, Hristoşi să flţi, nu veţi scăpa.* COŞB.; **2.** (tr.) a stîrni, a răscoli: *el răscoală în popoare a distrugerii scînteie.* EM.; **3.** (fig.; tr.) a indigna; a revolta; a tulbura: *această cruntă privelişte ... răscoală inima.* BĂLC.; **4.** (tr.) a pune pe zdruncin; a alarma: *răscula toată mahalaua cu răcnetele.* [***Răs-*** + ***scula***].

răsculáre f. acţiunea de a (se) răscula şi rezultatul ei; răscoală, răzvrătire, rebeliune: *se înţelese ... să ajute răsculărea.* FIL. [V. ***răscula***].

răsculát, ~ţi, răsculată, ~e a. (adesea subst.) care s-a ridicat împotriva unei oprimări; răzvrătit, revoltat; rebel, rebelat: *răsculaţii, beţi şi indecişi, petrec acel răstimp de aşteptare anxioasă.* CĂL. [V. ***răscula***].

răsculátór, răsculatori m. (înv.) care s-a răsculat; răzvrătit: *face act de autoritate ...pedepsind pe răsculatori.* GHICA. [***Răscula*** + *-tor*].

răscumpărá, răscúmpăr vb. (tr.) **1.** a obţine eliberarea (din captivitate, din robie) sau viaţa cuiva în schimbul unei sume de bani: *captivii au fost răscumpăraţi contra unei plăţi uriaşe;* **2.** a mîntui, a izbăvi: *Isus a răscumpărat pe creştini de moartea eternă;* **3.** (înv.) a pedepsi, a sancţiona; a răzbuna: *jurînd să nu cunoască ... pace, pînă ce n-or răscumpăra sîngele pîrcălabului.* SAD.; **4.** a plăti preţul unui lucru vîndut, pierdut sau amanetat, pentru a reintra în posesia lui: *şi-a răscumpărat bijuteriile; ţi-ai răscumpărat moşia pierdută la pocher?;* **5.** a achita echivalentul unei sume datorate; a lichida o obligaţie bănească: *vechile acţiuni puteau să se răscumpere la paritatea zece acţiuni vechi pentru o acţiune nouă.* GHEŢIE; **6.** (fig.) a redobîndi ceva pierdut; a recîştiga, a recuceri: *în loc de a răscumpăra vremea cea pierdută, ne sîrguim ... a pierde şi pe cea viitoare.* MARC.; *fundul ... să n-aibă stînci, că laşi ancora zălog şi n-o mai răscumperi decît dacă vii cu scafandri.* TUD.; **7.** a compensa, a răsplăti; a constitui o compensaţie: *era ... convins că multa hîrtie pe care o stricăm va fi într-o zi răscumpărată.* GAL.; **8.** (fig.) a ispăşi: *se întîmplă adesea ... să ne răscumpărăm păcatele.* GHEŢIE. [***Răs-*** + ***cumpăra***].

răscumpărábil, ~i, răscumpărabilă, ~e a. care poate fi răscumpărat; răscumpărător. [***Răscumpăra*** + *-bil*].

răscumpăráre, răscumpărări f. **1.** acţiunea de a răscumpăra şi rezultatul ei; **2.** obţinerea eliberării sau vieţii unui captiv, a unui rob în schimbul unei sume de bani: *dacă soarta vreodată m-ar lovi, a mea răscumpărare cam mult ar zăbovi.* MACED.; **3.** plătirea unei sume pentru a readuce în stăpînire un bun înstrăinat: *răscumpărarea moşiei;* **4.** mîntuire de păcate: *să-l pierdză pentru răscumpărarea a mulţi.* DOS.; **5.** (înv.) răzbunare; pedeapsă: *s-au arătat ... răscumpărarea lui Dumnezeu cea dreaptă.* N.COSTIN. [V. ***răscumpăra***].

răscumpărát, ~ţi, răscumpărată, ~e a. **1.** (despre oameni) eliberat în schimbul unei sume de bani; **2.** (despre bunuri) redobîndit prin restituirea preţului de înstrăinare; **3.** (rar) răzbunat; (fig.) *luptătorii jertfiţi ai poporului, răscumpăraţi în primăvara nouă a lumii.* SAD. [V. ***răscumpăra***].

răscumpărátór, ~i, răscumpărătoáre a. (înv.) **1.** răscumpărabil: *casele ... răscumpărătoare pururea vor fi.* BIBLIA; **2.** răzbunător: *diavolul este răscumpărătoriu şi mîndru.* VARL. // m. nume dat lui Isus Hristos: *fiul lui Dumnedzău, milostivul nostru, răscumpărătoriu.* VARL.; *răscumpărătorul păcatului omenesc.* SAD.; (şi: **răscumpărătoriu**). [***Răscumpăra*** + *-ător*].

răscumpărătóriu a. şi m. v. răscumpărător.

răscunoáşte, răscunósc vb. (tr.) a cunoaşte foarte bine: *o cunosc şi o răscunosc.* PR. [***Răs-*** + ***cunoaşte***].

răscunoscút, ~ţi, recunoscută, ~e a. foarte cunoscut; arhicunoscut, notoriu. [***Răs-*** + ***cunoscut***].

răsfáce, răsfác vb. **1.** (rar; tr.) a face ceva de mai multe ori; **2.** (înv.; refl.) a se desface, a se deschide: *în două părţi să se răsfacă* [pămîntul]. N.COSTIN. [***Răs-*** + ***face***].

răsfăţ, răsfăţuri n. **1.** faptul de a (se) răsfăţa; alintare; răzgîiere, răsfăţătură: *răsfăţurile* [mamei] *... sînt dulci.* BOL.; **2.** desfăţare, plăcere: *pentru o fiinţă ca ea, viaţa e numai răsfăţ şi desfătare.* GHEŢIE; **3.** huzur; belşug: *trai în răsfăţ.* COŞB. [De la ***răsfăţa***].

răsfăţá, răsfăţ vb. **1.** (tr.) a înconjura pe cineva cu multă dragoste, cu tandreţe; a mîngîia; a dezmierda; a alinta: *mîna sa mică ... răsfăţa părul amantului său.* BOL.; *Floreal (ăsta e numele cu care am răsfăţat-o).* GAL.; **2.** (tr.) a trata pe cineva cu prea multă blîndeţe; a satisface capriciile cuiva; a răzgîia: *o viaţă întreagă şi-a răsfăţat copiii în toate chipurile.* GHEŢIE; **3.** (refl.) a se purta ca un răsfăţat; a se alinta; a se răzgîia: *ce mi te răsfeţi?;* **4.** (tr. şi refl.) a (se) desfăţa, a (se) delecta; a se înveseli: *inima se avîntă ..., gîndul se răsfaţă.* OD.; **5.** (refl.) a trăi un belşug, a huzuri; a se îmbuiba: [armata] *se răsfăţa în pradă.* HASD.; *Duţu se răsfaţa ..., abia acum vedea el ce mare lucru e să ai bani.* SL.; **6.** (fig.; tr.) a se întinde (în voie); a se lăfăi: *pe faţa-i roşă se răsfăţa un nas de o formă ciudată.* SAD. [***Răs-*** + ***faţă***].

răsfăţáre, răsfăţări f. **1.** acţiunea de a (se) răsfăţa şi rezultatul ei; răsfăţ, alintare; răzgîiere: *viaţa cea plină de răsfăţări părinteşti.* FIL.; **2.** desfătare: *legănat în răsfăţările poeziei.* OD. [V. ***răsfăţa***].

răsfăţát[1], ~ţi, răsfăţată, ~e a. **1.** (adesea subst.) alintat, dezmierdat; răzgîiat; capricios: *un copil răsfăţat.* CAR.; *fusese cîndva răsfăţatul saloanelor ieşene.* GHEŢIE; **2.** îmbelşugat, îmbuibat: *capitala Moldovei oferi, într-o vreme, icoana unei vieţi sociale nu numai bogate şi răsfăţate, dar şi şlefuite şi distinse.* GAL.; **3.** larg, întins; răsfirat: *poiana mare, răsfăţată între munţi.* GANE. [V. ***răsfăţa***].

răsfăţát[2] n. faptul de a răsfăţa; răsfăţ: *s-a obişnuit cu răsfăţatul babei.* REBR. [V. ***răsfăţa***].

răsfăţătúră, răsfăţături f. (rar) alintătură, răsfăţ: *răsfăţăturile ei de copil drăgălaş.* VLAH. [***Răsfăţa*** + *-ătură*].

răsfăţíe f. (reg.) **din răsfăţie,** din distracţie, din plăcere: *eu numai din răsfăţie am venit.* POP. [***Răsfăţ*** + *-ie*].

răsfiérbe, răsfiérb vb. (rar; refl.) a fierbe mult timp, mai mult decît trebuie. [***Răs-*** + ***fierbe***].

răsfíră, răsfír vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) desface fir cu fir (părul, barba etc.); a (se) răşchira: *pe umeri pletele-i resfir.* BAC.; **2.** (tr.) a îndepărta unul de altul: *Trifon Guju îşi răsfiră picioarele.* REBR.; *a răsfira degetele;* **3.** (tr.) a întinde în lături; a desface: *păsările îşi răsfiră aripile;* **4.** (tr. şi refl.) a (se) întinde în diferite direcţii, pe o suprafaţă mare; a (se) împrăştia, a (se) răspîndi; a (se) răzleţi: *armata se zdrobeşte şi se răsfiră.* BĂLC.; *satele, ... răsfirate, aproape nu se zăresc.* CĂL.; (fig.) *două suflete de flori le desparte-al nopţii mire ... le răsfiră pînă mor.* EM.; **5.** (tr.) a presăra, a împrăştia; a risipi: *răsfirînd pe a lor cale nişte nemernice flori.* NEGR.; (şi: **resfira,** (reg.) **răshira**). [***Răs-*** + ***fir***].

răsfiráre, răsfirări f. acţiunea de a (se) răsfira şi rezultatul ei; împrăştiere, răspîndire; risipire: *se zăreau ... desfăşurările grăbite ale sulurilor cenuşii de fum şi răsfirarea lor în goana vîntului.* SAD. [V. ***răsfira***].

răsfirát, ~ţi, răsfirată, ~e a. **1.** cu firele (părului, bărbii etc.) depărtate unele de altele: *răsfiratul păr de aur peste perini se-mprăştie.* EM.; **2.** îndepărtat unul de altul; desfăcut; răschirat: *un mesteacăn bătrîn răsfirat în crenguţe fine.* SAD.; **3.** întins în diferite direcţii, pe o suprafaţă mare; împrăştiat, răspîndit; răzleţit: *pe coaste, răsfirat, se întinde satul.* SL.; *oşti răsfirate;* **4.** (fig.) nestatornic: *ş-ai o fire răsfirată, te-ai iubi cu lumea toată.* POP. [V. ***răsfira***].

răsfoi[1], **răsfoiesc** vb. **1.** (tr.) a întoarce foaie cu foaie o carte, un ziar etc., citind în fugă, pe sărite; a frunzări, a foileta: *am răsfoit cartea ta.* OD.; *am răsfoit filă cu filă toate volumele.* EL.; **2.** (intr.) a cerceta, a consulta: *am început a răsfoi ziare străine.* EM.; **3.** (fig.; tr.) a răsuci, a frămînta: *își răsfoiesc mintea pentru a găsi o materie convenabilă.* MAIOR.; **4.** (fig.; tr.) a rememora: *ceasuri întregi ... răsfoiam viața noastră de școală.* HOGAȘ; **5.** (tr.) a răsfira, a desface: *curcanul își răsfoiește coada.* [*Răs-* + *foi* (pl. lui *foaie*)].

răsfoi[2], **răsfoiesc** vb. (rar; refl.) a se lăfăi: [hangiul] *se răsfoia în duhoarea de țuică.* DELAVR. [*Răs-* + *foi*].

răsfoiálă, răsfoieli f. răsfoire: [manuscrisul] *n-a stîrnit curiozitatea unei răsfoieli de cinci minute.* C.PETR. [*Răsfoi* + *-eală*].

răsfoíre, răsfoiri f. acțiunea de a răsfoi; răsfoit[1]; frunzăreală, răsfoială: *cîteva poezii luate din prima răsfoire.* MAIOR. [V. *răsfoi*].

răsfoít[1] n. răsfoire, frunzăreală: *îl deranja răsfoitul zgomotos al ziarului.* [V. *răsfoi*].

răsfoít[2], **~ți, răsfoită, ~e** a. desfăcut în foi; răsfirat: *cu coada răsfoită.* [V. *răsfoi*].

răsfrînge, răsfrîng vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) întoarce în afară; a (se) îndoi: [buza] *de deasupra se răsfrîngea în sus.* CR.; mînecele-și *răsfrîngea.* POP; **2.** (tr. și refl.) a(-și) proiecta lumina asupra unui obiect, făcînd-o să se reflecte; a(-și) reflecta lumina primită; a (se) refracta: *murii ... lumina lunii blînde în sală o răsfrîng.* EM.; *lovită pieziș de ultimele raze ale soarelui, cîmpia răsfrîngea o strălucire fumurie, ca a argintului.* GHEȚIE; **3.** (refl.; despre sunete) a se întoarce sub formă de ecou; a se repeta; **4.** (fig.; refl.) a-și exercita influența; a se face simțit, influențînd, determinînd; a se repercuta asupra cuiva sau a ceva: *această scădere se răsfrîngea ... asupra guvernămîntului.* BOL.; *asupra capului meu se răsfrîngea via lor iubire.* M.CAR.; **5.** (tr. și refl.) a (se) reflecta, a (se) oglindi: *o oglindă ... răsfrîngea un colț din camera de culcare.* GAL.; (și: **resfrînge**). [*Răs-* + *frînge*].

răsfrîngere, răsfrîngeri f. **1.** acțiunea de a (se) răsfrînge și rezultatul ei; **2.** lumină, lucire, strălucire: *la răsfrîngerile focului văzu pe starostele Nechifor Căliman.* SAD.; **3.** reflectare, oglindire: *răsfrîngerea soarelui pe suprafața bălții mă orbise.* AL.; (și: **resfrîngere**). [V. *răsfrînge*].

răsfrînt, ~ți, răsfrîntă, ~e a. **1.** întors în afară, peste ceva; îndoit: *mi se părea urîtă ..., cu buzele cărnoase și răsfrînte.* EL.; *guler răsfrînt;* **2.** (despre lumină) reflectat; difuzat, împrăștiat; **3.** (despre sunete) repetat (de ecou); **4.** reflectat pe o suprafață lucie; oglindit: *toată casa se vede resfrîntă în apa liniștită ca un cristal.* CĂL.; (și: **resfrînt**). [V. *răsfrînge*].

răsfúg n. **1.** (și **răsfug alb**) boală contagioasă a oilor și a caprelor, care se manifestă prin inflamarea ugerului și încetarea secreției lactate; agalactie contagioasă; **2.** (reg.) antrax; **3.** (pop.) capie; **a dat răsfugu-n el,** se agită fără motiv, a căpiat. // m. numele mai multor plante erbacee: **a)** plantă din familia compozitelor, cu ramurile aproape lipsite de frunze, cu flori galbene, întrebuințată în medicina populară împotriva agalactiei contagioase; sălăți-ca-zidului (*Chondrilla juncea*); **b)** (reg.) dalac (*Paris quadrifolia*); (și: **răsfulg**). [*Răs-* + *foc*].

răsfúlg n. v. răsfug.

răshirá vb. v. răsfira.

răsípă f. v. risipă.

răsipí vb. v. risipi.

răsipíre f. v. risipire.

răsipít a. v. risipit.

răsipitór a. v. risipitor.

răsipitúră f. v. risipitură.

răsînțelége, răsînțelég vb. (tr.) a înțelege foarte bine: *acum cred c-ați înțeles și răsînțeles.* CR. [*Răs-* + *înțelege*].

răspás, răspasuri n. (pop.) răgaz; răstimp: *nu-i dădu răspas să se mai gîndească.* ISP. [*Răs-* + *pas*[1]].

răspăr[1], **răspări** m. **1.** pește marin de apă dulce, de culoare galbenă, cu aripile dorsale terminate cu ghimpi; meles (*Acerina schraetser*); **2.** (iht.; reg.) biban (*Perca fluviatilis*); **3.** (iht.; reg.) ghiborț (*Acerina cernna*). [Cf. *răspăr*[2]].

răspăr[2] n. **1.** în răspăr, **a)** împotriva direcției firești în care crește părul: *mîngîia pisica în răspăr;* **b)** împotriva direcției de curgere a apei, de suflare a vîntului etc.: *vîntul ... sufla în răspăr apa albastră.* MACED.; **c)** contrar, potrivnic; ostil; echivoc: *tu ai rămas de-atuncea-n răspăr și răzvrătit.* ARG.; **în răspărul, a)** împotriva ..., în contra ...: *a înota în răspărul apei;* **b)** în ciuda ..., în pofida ...: *trec eu Dunărea, în răspărul primejdiei.* GAL.; **a lua pe cineva în răspăr,** a-și bate joc de cineva; a dojeni, a brusca: *văzîndu-se luat în răspăr de babele satului ..., se apăra.* OD.; **2.** (rar) răfuială. [*Răs-* + *păr*[2]].

răspétie, răspetii f. **1.** (înv.; rar) crucifix; **2.** (reg.) giulgiu; (și: **respete**). [Din sl. *raspetije*].

răspicá, răspíc vb. (tr.) **1.** (înv.) a străbate, a despica; (fig.) *tu răspici cu mintea cumplitele furtune.* MACED.; **2.** (fig.) a analiza, a cerceta: *a răspica și a pătrunde ... toate răsfățurile de stil ale unui autor.* OD.; **3.** a rosti, a spune deslușit, limpede; a explica, a lămuri; a preciza: *n-am avut puterea ... cuvinte să răspic.* COȘB. [*Răs-* + (*des*)*pica*].

răspicáre, răspicări f. (înv.) faptul de a răspica; cercetare; rostire; explicare, lămurire: *prin răspicarea înclinărilor inimei omenești, un spirit puternic poate să ne explice taine.* OD. [V. *răspica*].

răspicát, ~ți, răspicată, ~e a. **1.** (înv.) despicat: *Straton în doi chedri legat și răspicat se săvîrșește.* DOS.; **2.** (adesea adv.) clar, deslușit, lămurit; (p. ext.) hotărît, energic: *nu îi spusesem încă răspicat că o iubesc.* EL.; **3.** (adesea adv.) precis, categoric, ferm: *considerațiuni ... care depășesc răspicat stadiul actual al cercetărilor.* BL.; *se ferea să rostească o judecată răspicată despre ei.* GHEȚIE. [V. *răspica*].

răspíntene f. v. răspîntie.

răspîndác, răspîndaci m. (fam.) zvonist. [*Răspîndi* + *-ac*].

răspîndí, răspîndesc vb. (refl. și tr.) **1.** a (se) duce în direcții diferite, în toate părțile; a (se) împrăștia, a (se) dispersa, a (se) risipi, a (se) răzleți; a (se) răsfira: *ieniceri ... răspîndindu-se în roiuri.* EM.; **2.** a (se) împrăștia, a se propaga (sub formă de unde, emanații, vapori etc.); a (se) degaja: *un miros iute, pișcăcios se răspîndi în încăpere.* GHEȚIE; **3.** (fig.) a (se) revărsa: *un farmec blînd de fericire tu răspîndești oriunde-i sta.* EM.; **4.** a (se) întinde pe o suprafață întinsă, într-un spațiu mare; a (se) extinde; a se lăți: *sîngele ... se răspîndi în toate părțile.* CR.; *focul s-a răspîndit și la vecini;* **5.** a (se) face cunoscut, a (se) difuza: *Asachi a răspîndit povestea Dochiei.* CĂL.; *a răspîndi un zvon.* [Din sl. *rasponditi*].

răspîndíre, răspîndiri f. acțiunea de a (se) răspîndi și rezultatul ei; împrăștiere; propagare, difuzare; extensiune, întindere: *iepurii aveau răspîndire bogată în tot cuprinsul țării.* SAD.; *Șincai se străduia s-o traducă în latinește, gîndind a-i da o mai mare răspîndire.* CĂL. [V. *răspîndi*].

răspîndít, ~ți, răspîndită, ~e a. **1.** împrăștiat, risipit: *călărești răspîndiți în cîmpie.* BĂLC.; **2.** cunoscut, frecvent, obișnuit: *floare ... foarte răspîndită în țară.* CR. [V. *răspîndi*].

răspîndítor, ~i, răspîndítoare a. care răspîndește; care radiază: *prietenos și răspîndítor de prietenie.* GAL. // m., f. persoană care răspîndește doctrine, idei, știri, zvonuri etc.; propagator: *cei dintăi răspîndítori ai creștinătății la noi au fost Sf[ințiі] Inna, Pinna și Rimma, ucenicii Sf[ințului] apostol Andrei.* MAT.; *răspîndítor de zvonuri.* // n. mașină care servește la împrăștierea și așternerea (uniformă a) materialelor rutiere pe șosele. [*Răspîndi* + *-tor*].

răspîntie, răspîntii f. **1.** răscruce de drumuri: *la o răspîntie de mahala.* CAR.; *am sărit în răspîntenele unui drum.* CR.; **2.** (fig.) moment decisiv, crucial în viața cuiva; răscruce: *ajuns la această răspîntie, două lucruri se pot întîmpla.* PETR.; (și: (reg.) **răspintene**). [Din sl. *raspontije*].

răsplátă, (rar) **răsplăți** f. **1.** ceea ce se face sau se dă cuiva ca mulțumire pentru o faptă bună, ca recunoaștere și stimulare a unei activități meritorii; recompensă, răsplătire: *se vădește ș-acum, ca totdeauna, ... că binele n-are niciodată răsplată.* SAD.; *fă-mi plăcerea să primești de la mine trei mii de lei ca răsplată pentru rezultatele de la studii.* GHEȚIE; **2.** pedeapsă primită de cineva pentru faptele reprobabile săvîrșite: *ai să-ți primești răsplata pentru toate ticăloșiile făcute.* [De la *răsplăti*].

răsplămădí, răsplămădesc vb. (rar; tr. și refl.) **1.** a (se) plămădi din nou; **2.** (fig.) a (se) plăsmui, a (se) zămisli: *demonic infinit! ... cu tine dorul am să fii răsplămădit.* ARG. [*Răs-* + *plămădi*].

răsplătí, răsplătesc vb. (tr.) **1.** a da cuiva o recompensă, o răsplată pentru ceea ce a făcut; a recompensa: *cu ce vrei să te răsplătesc pentru atîta osteneală?* CAR.; *virtutea este răplătită și nelegiuirea sancționată.* CĂL.; **2.** a compensa, a despăgubi: *e timpul ca să ni se răsplătească și nouă sacrificiile.* EM.; *de răbdat îi greu cînd cineva te prigonește, dar, frate, pentru acest rău acel de Sus te răsplătește.* MAT.; **3.** a pedepsi pe cineva pentru o faptă rea săvîrșită; a răzbuna: *Dumnezeu nu răsplătește ca dușmanul.* PANN; **4.** a ispăși: *i-a fost scris ... să răsplătească și păcatele iepei.* CR. [*Răs-* + *plăti*].

răsplătíre, răsplătiri f. **1.** acțiunea de a răsplăti și rezultatul ei; **2.** recompensare, recompensă, răsplată: *apără dreptul, legea, credința, și răsplătirea-i nemurire.* ALEX.; *răsplătirea faptelor mari e pizma.* CĂL.; **3.** (înv.) răzbunare, revanșă; pedeapsă: *n-o să aibă răsplătire de la dreptul Dumnezeu?* NEGR. [V. *răsplăti*].

răsplătitór, ~i, răsplătitoáre a. și m., f. (înv.) **1.** (persoană) care răsplătește, care oferă o recompensă: *un drept și nemitarnic răsplătitor.* MARC.; **2.** (persoană) care se răzbună, care pedepsește: *în loc de răsplătitoare, ai să te arăți miloasă.* CONACHI. [*Răsplăti* + *-tor*].

răspóimîine adv. în ziua care urmează după poimîine; a treia zi începînd din ziua prezentă. [*Răs-* + *poimîine*].

răspópă, răspopi m. (înv.) persoană căreia i s-au luat calitatea de preot. [*Răs-* + *popă*].

răspopí, răspopesc vb. (tr.) a scoate pe cineva din rîndul preoților, a-i lua darul preoției; a caterisi; (refl. pas.) *n-a fi cel care a fost popă și s-a răspopit?* SAD. [*Răs-* + *popi*].

răspopíre f. faptul de a răspopi; caterisire: *preotul fusese amenințat cu răspopirea.* [V. *răspopi*].

răspopít, răspopiți a. scos din preoție; caterisit: (subst.) *au primit ... pe toți răspopiții ... alungați pentru ticăloșii.* SAD. [V. *răspopi*].

răspúnde, răspúnd și (înv. și reg.) **răspunz** vb. **1.** (intr. și tr.) a da răspuns la o întrebare sau la vorbele adresate de cineva: *își reproșa ... că i-a răspuns înțepat.* GHEȚIE; **2.** (intr. și tr.) a face dovada cunoștințelor sale în fața unui examinator: *candidatul a răspuns bine; elevul n-a răspuns nimic;* **3.** (intr.) a reacționa prin vorbe, gesturi, atitudini la o solicitare, la o provocare etc.; a replica, a riposta, a obiecta; a se angaja într-o polemică (publică): *cui te lovește, nu-i răspunde ..., tu ești poet – deci cîntă.* VLAH.; *buna creștere îl împiedică să-mi răspundă cu aceeași monedă.* PR.; **4.** (intr.) a scrie cuiva de la care a primit o scrisoare: *nu i-am răspuns încă;* **5.** (intr.) a saluta pe cel care i-a adresat un salut: *îi salutarăm; ne răspunseră înclinînd ușor capul.* ST.; **6.** (intr.) a da urmare unui apel, unei cereri etc.: *nu se prileji a răspunde cererei.* BĂLC.; **7.** (intr.) a lămuri o problemă la solicitarea cuiva: *redactorul va răspunde ascultătorilor într-o emisiune viitoare;* **8.** (intr.) a da socoteală, a fi responsabil, a-și lua răspunderea pentru faptele sale sau ale altuia; a garanta: *de-ai fi venit, Ioane, azi nu răspundeam de mintea ta și de viața ta.* EM.; *răspunzi de acest rob cu viața.* SAD.; **9.** (înv.; tr.) a achita, a plăti o sumă de bani: *visteria țării îți va răspunde cheltuielilor însutit.* GANE; *va să răspundem la Țarigrad mucarerul.* SAD.; **10.** (înv.; refl.) a se prezenta; a se recomanda: *un Filip oarecarele, de aicea răspunzîndu-să au venit la noi.* DOS.; **11.** (intr.) a corespunde, a se potrivi: *poeziile de iubire răspund la iubiri adevărate.*

DELAVR.; **12.** (intr.) a străbate pînă la ..., a avea legătură, comunicație cu ...; a ieși în ...: *trei uși răspunzînd la trei terase.* CAR.; **13.** (intr.) a se face simțit, a se transmite; a răzbate: *durerea din șale îi răspundea în picior;* **14.** (pop.; refl. recipr.) a comunica cu cineva; a ține legătură: *să se rușinească să se răspundă cu socrii săi.* NEGR. [Lat. ***respondere***].

răspúndere, răspunderi f. **1.** faptul de a răspunde; **2.** obligația de a răspunde de rezolvarea unei probleme, de îndeplinirea unei acțiuni, sarcini etc.; sarcină asumată de cineva; responsabilitate: *pentru a-și putea administra liber averea și răspunderea personală.* CAR.; *ori își ia răspunderea vindecării, ori se declară neputincios în a-l face bine.* GHEȚIE; **pe răspunderea mea** (sau **ta, sa etc.**), pe garanția mea (sau ta, sa etc.): *nu-i rămînea decît să facă pe răspunderea ei ceea ce făcea.* SL.; **a trage** (sau **a chema**) **pe cineva la răspundere,** a-i cere cuiva socoteală pentru faptele săvîrșite: *va veni vremea cînd să fiți trași la răspundere.* ISP.; **simț de răspundere** sau **simțul răspunderii,** conștiință a necesității, importanței sarcinilor asumate sau primite; seriozitate în rezolvarea unor asemenea sarcini: *era nepăsător, lipsit de simțul răspunderii și risipitor;* **post** (sau **funcție**) **de răspundere,** post (sau funcție) care presupune luarea unor decizii importante: *ocupa o funcție de răspundere la o societate de explorări miniere.* GHEȚIE; **3.** starea celui răspunzător de ceva; responsabilitate: *mă copleșește un sentiment întunecat de răspundere.* EL.; **4.** (jur.) consecință rezultată din neîndeplinirea unei obligații legale: *răspundere civilă; răspundere penală;* **răspundere ministerială,** obligația echipei ministeriale, a guvernului de a demisiona cînd parlamentul îi retrage încrederea; **5.** (înv.) plată, achitare. [V. ***răspunde***].

răspúns, răspunsuri n. **1.** ceea ce se comunică celui care întreabă ceva, care se adresează cuiva; vorbe spuse, scrise sau transmise celui care a întrebat ceva sau s-a adresat cuiva: *răspunsul este favorabil.* ALEX.; *cuvintele Evangheliei citite de preot îi readuseră în minte ... zecile de întrebări rostite în căutarea unor răspunsuri mîntuitoare.* GHEȚIE; (pop.) **a da** (sau **a face**) **răspuns,** a răspunde; **2.** ceea ce se răspunde la o scrisoare: *mi-a scris înainte de a primi răspunsul meu.* CAR.; **3.** expunere prin care un elev, student etc. își dovedește cunoștințele în fața unui examinator: *răspunsul e limpede, sigur.* VLAH.; **4.** reacție prin vorbe, gesturi etc. la o solicitare, la o provocare etc.; ripostă, replică: *un zîmbet malițios, neîncrezător se ivi, în chip de răspuns.* GHEȚIE; **răspuns la mesaj,** cuvîntare, intervenție pe marginea unui mesaj al regelui: *într-o zi se discută răspunsul la mesaj.* VLAH.; **5.** soluție, dezlegare; rezoluție: *cînd a început anul universitar ..., a venit și răspunsul că mi se acordase bursa.* CF.; **6.** (mat.) rezolvare: *care e răspunsul la problemă?;* **7.** știre, veste, informație: *mă duc eu să-ți aduc răspuns.* CR.; **8.** (înv.) hotărîre, poruncă, sentință: *ieșind răspunsul să-i taie capul.* DOS. [Lat. ***responsum***].

răspunzător, ~i, răspunzătoare a. **1.** (adesea subst.) care răspunde pentru faptele ori vorbele sale sau ale altora; care poartă răspunderea; responsabil: *avea mintea rătăcită și nu putea fi făcut răspunzător de faptele sale.* GHEȚIE; *miniștrii sînt răspunzători de administrarea țării;* **2.** (înv.) corespunzător: *se face într-un mod răspunzător scopului.* GHICA. [***Răspunz*** (prez. ind. al lui *răspunde*) + *-tor*].

răsputére, răsputeri f. **din răsputeri** sau (rar) **din răsputere,** din toate puterile; foarte tare: *lumea nebunise gemînd din răsputere.* EM.; *s-a împotrivit din răsputeri farmecului.* EL. [***Răs-*** + ***putere***].

răsștí, răsștíu vb. (fam.; tr.) a ști, a cunoaște foarte bine: *îl știu și-l răsștiu.* [***Răs-*** + ***ști***].

răsștiút, ~ți, răsștiută, ~e a. cunoscut foarte bine: *timpul petrecut ... printre scriptele știute și răsștiute.* GHEȚIE. [***Răs-*** + ***știut***[2]].

răstáv, răstavuri n. (reg.) **1.** fîșie de pămînt cultivată cu un singur fel de plante: *din răstavul de borceag copt, o ciocîrlie se înălța.* C.L.; **2.** fîșie de pămînt între două rînduri de semănături; distanță între rîndurile unei culturi; **3.** șină de fier dințată servind la fixarea formelor de tipar în rame; **4.** sulul de dinainte la războiul de țesut. [Cf. ***răstăvi***].

răstălmăcí, răstălmăcesc vb. (tr.) **1.** a interpreta, a explica: *nu se poate iubi fără a răstălmăci iubirea?* ZAMF.; **2.** a interpreta eronat o idee, un cuvînt, un text; a denatura (intenționat) sensul: *observația justă a unui fenomen poate fi răstălmăcită în sensul unei teorii preconcepute.* BL.; *nu-mi place să mă răstălmăcești.* PR.; *îmi răstălmăcești cuvintele.* GHEȚIE; **3.** (rar) a transpune; a oglindi, a reflecta: *busturile ... erau aduse în școală spre a fi răstălmăcite în bronz.* GAL.; (fig.) *foile de ulm răstălmăcesc o toacă.* BL. [***Răs-*** + ***tălmăci***].

răstălmăcíre, răstălmăciri f. faptul de a răstălmăci; explicare, interpretare eronată, denaturată, falsă: *nu putea înțelege acele ... răstălmăciri ... care fac albul negru.* NEGR.; *iată o răstălmăcire cu care nu ne-am putea declara de acord.* BL. [V. ***răstălmăci***].

răstălmăcít, ~ți, răstălmăcită, ~e a. **1.** explicat, interpretat: *scrisoare tradusă și răstălmăcită în țară.* MAIOR.; **2.** denaturat, falsificat: *adevăruri, idei răstălmăcite.* [V. ***răstălmăci***].

răstăví, răstăvesc vb. (reg.; tr.) a răsădi. [Din ucr. ***rastaviti***].

răsteálă, răsteli f. (pop.) vorbire aspră, cu ton ridicat și amenințător: *profesorul îi lua și cu supărarea și cu răstelile.* GAL. [***Răsti*** + *-eală*].

răstéi n. v. **resteu.**

răstí, răstesc vb. (refl.) a vorbi cu asprime, a se adresa cuiva pe un ton ridicat, amenințător; a ridica glasul, a răcni, a se stropși, a se răpși, a se răcădui; a se răți[2]; (p. ext.) a face un gest de amenințare: *bate cu pumnul în masă sau se răstește la operatorii din spatele camerei.* PATAP; *el la mă-sa se răstea.* POP. [Et. nec.].

răstíc n. v. **ristic.**

răstigní, răstignesc vb. **1.** (tr.) a pironi pe cineva pe o cruce pentru a-l ucide; a crucifica; (p. ext.) a chinui, a tortura: (refl. pas.) *doar Dumnezeu ... nu s-a răstignit numai pentru un om pe lumea asta.* CR.; **2.** (tr.) a face pe cineva să stea cu mîinile (și picioarele) întinse: *pînă să se ridice hangiul într-un cot, îl răstigniră jos.* CAR.; **3.** (refl.) a se întinde (prăbușindu-se) la pămînt; a se tolăni cu mîinile și picioarele depărtate: *omu mestecă ... vorbe nehotărîte și se răstigni iar pe pămîntul cald.* SAD.; *trupul lui Alexandru veni spre el și se răstigni pe spate, cu mîinile depărtate.* GHEȚIE; **4.** (fig.; înv.; tr.) a înăbuși; a înfrînge: *toate pohtele trupului și năravurile lumiei ... să le răstignim.* COR.; **5.** (fig.; înv.; refl.) a se stăpîni, a se abține de la ...: *să ne răstignim ... de lucrurile lumiei trecătoare.* COR. [Din sl. ***rastengnonti***].

răstignire, răstigniri f. **1.** faptul de a răstigni; crucificare: *Mieluțelul Domnului a răbdat scuipat, bătaie și răstignire.* DELAVR.; (fig.) *tristețe și răstigniri.* BL.; **2.** cruce mare (de lemn) pusă la margine de drum. [V. ***răstigni***].

răstignít, ~ți, răstignită, ~e a. **1.** pironit pe cruce pentru a fi ucis; crucificat; (p. ext.) chinuit, torturat; **2.** cu brațele depărtate și întinse; desfăcut, întins: *Mimi se pusese în dreptul ușii, cu brațele răstignite.* ZAMF.; *zăcea răstignit pe iarbă.* [V. ***răstigni***].

răstímp, răstimpuri n. durată limitată între două momente; interval între două momente, între două perioade diferite de timp; timp: *răsculații ... petrec acel răstimp de așteptare anxioasă.* CĂL.; **în** (sau **la**) **răstimpuri** sau **din răstimp în răstimp,** din cînd în cînd; uneori: *în răstimpuri veneau vîrtejuri repezi.* VLAH.; *la cetate trăsneau din răstimp în răstimp bombardele.* SAD.; *se oprea la răstimpuri și asculta, apoi pornea iar.* EL.; **în răstimp,** în acest timp; între timp: *în răstimp ... Rogojinaru scoase o foaie galbenă pe care o arată conductorului.* REBR. [Din sl. ***rastonpŭ*** (după *timp*)].

răstíre, răstiri f. acțiunea de a răsti și rezultatul ei; **cu răstire,** răstit, aspru: *răspunse împăratul cu răstire.* POP. [V. ***răsti***].

răstít[1], ~ți, răstită, ~e a. **1.** (adesea adv.) aspru, tare; amenințător: *eu nu sînt periculoasă! zise ea răstită.* EM.; *modul în care replicase, năvalnic și aproape răstit, îi displăcu lui însuși.* GHEȚIE; **2.** dușmănos, ostil: *aerul răstit, dominator cu care-l privea.* VLAH.; (fig.) *valurile-n-furiate ridic frunțile răstite.* EM. [V. ***răsti***].

răstít[2] n. (înv. și reg.) **cu răstit(ul),** aspru, mînios; cu răstire: *cu răstitul nu reușești.* [V. ***răsti***].

răstoácă, răstoace f. **1.** (vîrtej într-un) loc unde o apă curgătoare este puțin adîncă: *izvoare ... sar în bulgări fluizi peste prundul din răstoace.* EM.; **2.** gîrlă puțin adîncă formată prin abaterea apei, cu scopul de a prinde pește în albia secată: *se primblă prin răstoace iarna.* POP. [Din bulg. ***raztoka***].

răstoárce, răstórc vb. (tr.) **1.** a se răzbuna: *am vrut să-mi răstorc cele trei lovituri.* CR.; **2.** (fig.) a reda, a transpune: *deși este înzestrat cu facultatea iritării ...*: [gușatul] *nu are darul ... de a o răstoarce prin procedeu intelectual.* CAR. [***Răs-*** + (*în*)***toarce***].

răstocí, răstocesc vb. (tr.) a abate cursul unei ape pentru a prinde pește în albia secată: *am răstocit la deal Nemțișorul, ca să prindem chitici și raci.* SAD. [Din sl. ***rastociti***].

răstocíre, răstociri f. acțiunea de a răstoci; abaterea cursului unei ape. [V. ***răstoci***].

răstorníș n. v. **răsturniș.**

răstrăbún, răstrăbuni m. (înv. și reg.) părinte al străbunicului sau al străbunicii, considerat în raport cu strănepoții; răstrăbunic, răstrămoș: *Radu Negru, moșul lui Dan și răstrăbunul lui Mihai.* HEL. [***Răs-*** + ***străbun***].

răstrăbunícu, ~ci, răstrăbunică, ~ci m., f. (rar) răstrăbun: *aici sînt îngropați bunicul, străbunicul și răstrăbunicul meu.* GHEȚIE. [***Răs-*** + ***străbunic***].

răstrămóș, ~i, răstrămoásă, ~e m., f. (rar) răstrăbun. [***Răs-*** + ***strămoș***].

răstrănepót, ~ți, răstrănepoátă, ~e m., f. (rar) copil al strănepotului sau al strănepoatei de fiu sau fiică, considerat în raport cu bunicii; copil al strănepotului sau al strănepoatei de frate sau soră, considerat în raport cu unchii și mătușile. [***Răs-*** + ***strănepot***].

răstríște f. v. **restriște.**

răstulburá, răstúlbur vb. (înv.; tr.) a tulbura foarte tare, peste măsură: [i]*ngrozirile tale mă răsturburară.* DOS.; (și: **răsturbura**). [***Răs-*** + ***tulbura***].

răsturbúra vb. v. **răstulbura.**

răsturnă, răstórn vb. **1.** (tr.) a mișca un corp din poziția lui normală, făcîndu-l să cadă într-o parte sau întorcîndu-l cu susul în jos; a culca la pămînt, a doborî, a răntuna: *am răsturnat masa omului.* CR.; *furnica nu răstoarnă muntele, dar îl poate muta din loc.* SL.; **a răsturna brazda,** a tăia și a întoarce brazde cu plugul; a ara: *brazda mea nici patru boi nu pot s-o răstoarne.* COȘB.; **2.** (tr.) a întoarce un recipient cu gura în jos (pentru a-l goli); a vărsa: *scoatem apă cu ciutura, o răsturnăm în scobitură.* ST.; **a răsturna pe gît,** a bea repede, pe nerăsuflate: *turnă vin în pahar, îl răsturnă pe gît.* C.PETR.; **3.** (refl. și tr.) a (se) rostogoli, a (se) prăvăli: *cînd nu-ți mai avea praf de pușcă, răsturnați la bolovani pe capul dușmanilor.* AL.; **4.** (tr. și refl.) a face să cadă sau a cădea dintr-un scaun, dintr-un fotoliu etc.: *se răsturnă pe spate cu scaun cu tot și se prăbuși ... pe podea.* PR.; **5.** (tr.) a deranja: *ai răsturnat toată casa;* **6.** (fig.; tr.) a schimba o situație veche cu una nouă; a modifica, a preface: *Christos întreprinse a răsturna lumea veche.* BĂLC.; **7.** (fig.; tr.) a înlătura de la putere: *autoritățile operaseră ... arestări printre foștii demnitari ai guvernului de curînd răsturnat.* GHEȚIE; **8.** (tr.) a desființa o situație, un plan, o concepție, o teorie etc.; a distruge: [Heliade] *răstoarnă cu totul domnia caracterelor chirilice.* MACED.; **9.** (refl.) a se așeza, a sta comod, cu spatele sprijinit de ceva: *s-a răsturnat în trăsură.* [***Răs-*** + ***turna***].

răsturnáre, răsturnări f. **1.** acțiunea de a (se) răsturna și rezultatul ei; **2.** prăvălire, doborîre; zgomotul produs de aceasta: *se aude răsturnare de mobile în dreapta.* CAR.; **3.** (fig.) schimbare, prefacere: *se impunea ... o răsturnare de perspectivă.* BL.; *avea ... asemeni răsturnări de umoare.* PR.; **4.** dezordine; **5.** (fig.) înlăturare, îndepărtare (de la conducere): *cugetai în sine-ți răsturnarea mea.* BOL. [V. ***răsturna***].

răsturnát, ~ți, răsturnată, ~e a. 1. doborît, trîntit la pămînt: *răsturnați în țărînă.* AL.; **2.** răvășit, dezordonat: *casă răsturnată cu susul în jos;* **3.** așezat comod, neglijent într-un scaun, într-un fotoliu etc.: *răsturnat pe un jilț american.* CĂL. [V. ***răsturna***].

răsturnătór, ~i, răsturnătoáre a. (fig.; adesea adv.) care schimbă, răstoarnă o situație, o stare de lucruri: *de domni ce nu-ți plac dibaci răsturnător.* AL. // n. **1.** dispozitiv folosit la laminoare pentru a răsturna pe o față sau pe alta blocurile, lingourile, tablele etc. între două faze succesive de laminare; **2.** dispozitiv folosit la răsturnarea vagonetelor de mină, în scopul golirii acestora. // f. (reg.) cormană. [***Răsturna*** + *-ător*].

răsturnícă, răsturnici f. (reg.) femeie desfrînată. [Cf. ***răsturna***].

răsturníș, răsturnișuri n. coastă de deal abruptă; loc pieziș (unde se răstoarnă carul); povîrniș: *casa rumânului era așezată pe un răsturniș de deal.* C.L.; *numai pante mari, pieptișe, răstorniș.* SOR.; (și: (reg.) **răstorníș**). [***Răsturna*** + *-iș*].

răsúc, răsucuri n. unealtă asemănătoare cu fusul, avînd un cîrlig de care se leagă firul pentru a fi răsucit. [De la ***răsuci***].

răsuceálă, răsuceli f. răsucire, răsucitură: *ierburi sălbatice ... trainice la răsucelile vîntului.* GAL. [***Răsuci*** + *-eală*].

răsucí, răsucesc vb. **1.** (tr.) a învîrti un fir (textil) în jurul lui însuși sau mai multe fire unele în jurul altora, pentru a obține un fir mai gros și mai rezistent; a suci: *bătrîna răsucea un fir de borangic.* DELAVR.; *am răsucit niște mlădițe;* **2.** (tr.) a-și învîrti capetele mustăților pentru a le da o anumită formă: *caporalul își răsucea mustățile și se uita mereu împrejur ... cu dispreț.* REBR.; **3.** (tr. și refl.) a (se) încolăci, a (se) încovrigi, a (se) înfășura, a (se) suci: *curcubeta ... se răsucește pînă în vîrful parilor.* SL.; *un șarpe alb răsucit pe trunchiul unui arbore uscat își îndrepta limba despicată spre el.* GHEȚIE; **4.** (tr. și refl.) a(-și) imprima o mișcare de rotație; a (se) roti, a (se) întoarce pe loc, brusc; a (se) învîrti, a (se) suci: *răsucea înfrigurată butoanele aparatului de radio.* CĂL.; *valurile ... pot răsuci nava în loc.* TUD.; **a o răsuci,** a-și schimba părerea, atitudinea; a o întoarce: *a vrut el ... s-o răsucească, s-a contrazis și l-au arestat.* CAR.; **5.** (tr.) a mînui o armă pentru a lovi cu ea: *să răsucească paloșul.* ISP; **6.** (tr. și refl.) a(-și) schimba poziția (unei părți a) corpului sau a face pe cineva să și-o schimbe; a(-și) întoarce corpul, capul etc.: *mă răsucesc într-un picior.* CR.; *se răsuci din nou spre cei doi bărbați.* GHEȚIE; **a răsuci cuiva gîtul,** a omorî, a ucide: *apucă cocoșul de gît și i-l răsuci.* ISP; *mai bine-mi răsucea mama gîtu de mică.* SAD.; **a răsuci capul cuiva,** a zăpăci pe cineva, a-i suci capul; **7.** (refl.) a se foi pe o parte și pe alta; a se suci: *se răsucea în așternut, pradă unei emoții mistuitoare.* GHEȚIE; **8.** (tr.) a(-și) întoarce cu violență, a(-și) scrînti o mînă, un picior etc.: *mi-am răsucit un picior.* GANE; *i-a răsucit brațul;* **9.** (tr.) a înfășura un fir în jurul unui suport; **10.** (tr. și refl.) a (se) încovoia, a(se) curba: *leațul s-a răsucit;* **11.** (tr.) a învîrti ceva, dîndu-i forma unui sul; **12.** (tr.) a face o țigară, înfășurînd tutun într-o foiță: *își scoase tabacherea și începu să-și răsucească o țigară.* EL.; **13.** (tr.) a întoarce ceva pe toate fețele (pentru a examina); a suci: *răsuceam filele scrisorii furibund.* PR.; **14.** (tr.) a învîrti (cu un gest mecanic) un obiect ținut în mînă: *tot învîrtea* [căciula] *și-o răsucea.* CAR. [***Răs-*** + ***suci***].

răsucíre, răsuciri f. **1.** acțiunea de a (se) răsuci și rezultatul ei; răsuceală, răsucitură; **2.** deformație elicoidală a fețelor cherestelei de grosime mică; defect de curbare a pieselor de lemn; **3.** (bot.) **răsucirea frunzelor,** boală virotică a cartofului, tutunului și pătlăgelelor roșii manifestată prin îngălbenirea și încovoierea frunzelor și nanismului plantelor. [V. ***răsuci***].

răsucít, ~ți, răsucită, ~e a. **1.** care a fost supus răsucirii; **2.** învîrtit, întors; înfășurat; rotit; în formă de spirală: *fir răsucit; coarne răsucite; turnuri răsucite;* **3.** încovoiat, strîmb: *darîmături și fiare răsucite.* SAD.; **4.** făcut cu mîna prin înfășurarea tutunului într-o foiță: *suge cu sete o țigară răsucită din tutun verde.* ST.; **5.** cu corpul (sau cu o parte a corpului) întors într-o parte; rotit: *medicul se oprì ..., reflectînd cu privirea răsucită înt-o parte.* PR. [V. ***răsuci***].

răsucitór, ~i, răsucitoáre m., f. muncitor care se ocupă cu răsucitul firelor, într-o fabrică de textile. // n., f. **1.** unealtă folosită la efectuarea unor operații de răsucire; **2.** piesă la ferăstrău, la masa de dulgherie etc., care, prin învîrtire, slăbește sau strînge o legătură. [***Răsuci*** + *-tor*].

răsucitúră, răsucituri f. **1.** fiecare dintre întorsăturile pe care le capătă un fir prin răsucire; (p. ext.) mod de a răsuci un fir; **2.** cotitură, întorsătură (a unui drum): *cînd ajungeam la răsucitură, ne opream.* V.R. [***Răsuci*** + *-tură*].

răsuflá, răsúflu vb. **1.** (pop.; intr.) a respira: *răsuflă greu, din adînc.* GHEȚIE; **2.** (tr.) a inspira; a inhala: *vei răsufla miroase dulci de crin.* EM.; *fugea la Nisa, ca să răsufle aerul viu al mării.* CĂL.; **3.** (intr.) a se aerisi, a se răcori: *purta un cămeșoi de pînză ca să poată trupul răsulfa.* CĂL.; **4.** (intr.) a-și reveni după o emoție, după un efort; a simți o ușurare, o relaxare după o stare de încordare: *primejdia războiului trecuse și oamenii răsuflau ușurați.* GHEȚIE; **5.** (intr.) a se opri, a sta ca să se odihnească: *să stăm, să mai răsuflăm.* CAR.; *cică s-ar fi așezat ... pe-o piatră de hotar să răsufle.* SOR.; (tr. fact.) *să mai răsuflăm iepele oleacă.* CR.; **6.** (înv. și pop.; intr.) a avea liniște, tihnă; a nu se mai simți în primejdie: *las' să se mănînce lupii ca să mai răsufle oile.* NEGR.; **7.** (intr. și refl.) a avea găuri, crăpături care lăsa să se scurgă conținutul unui recipient: *canistra răsuflă pe undeva;* **8.** (refl.) a-și pierde tăria, gustul pentru că vasul în care s-a păstrat n-a fost bine închis: *vinul s-a răsuflat;* **9.** (fig.; refl.) a se banaliza, a se învechi: *parigoriile s-au răsuflat.* VLAH.; *poanta s-a răsuflat;* **10.** (reg.; intr.) a ieși la suprafață; a se sparge: *buba a răsuflat;* **11.** (intr.) a deveni cunoscut, public; a ajunge la urechile celor ce n-ar trebui să știe; a transpira: *așa ceva poate răsufla, se poate auzi și ar fi mai mare rușinea.* AG.; **12.** (tr. și refl.) a se destăinui; a-și vărsa năduful, mînia; a se ușura; a spune, a zice: *s-a răsuflat ... către un prieten.* CR.; *eu unul nu mai pot aștepta, răsuflă din fundul inimii vărul-meu.* ST.; **13.** (fig.; tr.) a răspîndi, a degaja: *mișcările-i ... răsuflă spaima, moartea.* HEL. [***Răs-*** + ***sufla***].

răsufláre, răsuflări f. **1.** acțiunea de a (se) răsufla și rezultatul ei; respirație, răsuflet, răsuflu, răsuflătură, suflare: *uimit de spaimă și fără răsuflare.* BOLLIAC; **dintr-o (singură) răsuflare,** dintr-o dată; repede: *dintr-o răsuflare spuneau ... cele șepte taine.* CR.; **a-și trage răsuflarea,** a respira; a-și trage sufletul: *vru să se oprească o clipă să-și tragă răsuflarea.* EL.; **a-și ține** (sau **a-și opri, a-și stăpîni**) **răsuflarea,** a se sili să **nu** respire sau a respira ușor, fără zgomot; a-și ține răsuflul: *ascultă, stăpînindu-și răsuflarea.* VLAH.; **a i se curma** (sau **a i se opri, a-i pieri** etc.) **răsuflarea,** a fi sugrumat de o emoție puternică: *cînd ajung cu ea alături, răsuflarea-mi mi se curmă.* EM.; *Mărioarei i se tăie răsuflarea la auzul acestor cuvinte.* GHEȚIE; **2.** expirație; aerul expirat din plămîni; suflu: *îmi simțeam răsuflarea de foc.* SAD.; **a-și da răsuflarea (de pe urmă),** a muri: *te strîng de gît pînă o să-ți dai răsuflarea.* PR.; **3.** (fig.) adiere, boare; **4.** (înv.) eliberare dintr-o stare apăsătoare; ușurare, liniștire: *s-au făcut răsuflare.* BIBLIA; *era răsuflare în țară.* NEC.; **5.** (rar) răsuflătoare: *peștera ... în loc necunoscut își are răsuflarea.* ALEX.; **6.** (fig.; înv.) destăinuire; exprimare a sentimentelor: *cugetele ... răsuflări le socotea.* PANN. [V. ***răsufla***].

răsuflát, ~ți, răsuflată, ~e a. **1.** (înv.) insuflat, inspirat: *Psaltira este răsuflată de duhul sfînt.* PSALT.; **2.** care și-a pierdut tăria, gustul: *vin răsuflat;* **3.** ajuns la urechile celor ce n-ar trebui să știe; transpirat: *taină răsuflată;* **4.** (fig.; fam.) învechit; banal; arhicunoscut: *vîntura mereu din revistă în revistă aceleași borș de platitudini răsuflate.* VLAH.; *bancuri răsuflate;* **5.** (depr.) sătul de viață; epuizat; ramolit: *om răsuflat.* [V. ***răsufla***].

răsuflátór, ~i, răsuflătoáre a. (rar) care servește la respirat: *structura organelor ei răsuflătoare.* OD. // f. **1.** deschizătură la o încăpere, la un recipient, prin care se face aerisirea, ventilația: *de prin răsuflători de pivniți ... iese ... o duhoare rea.* VLAH.; **2.** canal de evacuare a aerului și a gazelor la turnarea metalului lichid în forme, servind la verificarea umplerii formei. // n. tub de evacuare a gazelor de ardere din carterul unui motor cu ardere internă. [***Răsufla*** + *-ător*].

răsuflătúră, răsuflături f. **1.** (rar) răsuflare: *scoase o răsuflătură.* PANN; **2.** (reg.) spuzeală pe corp; bubă. [***Răsufla*** + *-ătură*].

răsuflecá, răsúflec vb. (înv. și reg.; tr. și refl.) a (se) sufleca: *răsuflecîndu-și mînicile.* DRĂGHICI. [***Răs-*** + ***sufleca***].

răsúflet, răsuflete n. **1.** respirație, răsuflare; aerul expirat din plămîni: *cînd sorb al tău răsuflet în suflarea vieții mele.* EM.; (fig.) *trebuie să recunoaștem ... o îndeminare a compoziției, un răsuflet regulat în desfășurarea epică.* CĂL.; **într-un răsuflet,** foarte repede: *venise într-un răsuflet din oraș.* AG.; **a-și lua** (sau **a-și trage**) **răsufletul,** a-și reveni după un efort, după o emoție: *o clipă tăcu să-și tragă răsufletul.* V.R.; **2.** repaus; răgaz: *un răstimp de răsuflet.* VLAH.; **3.** (fig.) adiere, boare; emanație: *din răzoarele cu multicolore flori, se înalța un răsuflet cald.* C.PETR.; *hai, puiu, nani-na, că mama te-a legăna ... pe răsuflet cald de doină.* VIERU. [***Răsufla*** + *-et*].

răsúflu, răsufluri n. **1.** (pop.) răsuflare, respirație; răsuflet: *răsuflul ți-este scurt.* ARG.; (fig.) *răsuflul pădurilor e umed.* AG.; **a-și ține răsuflul,** a-și ține răsuflarea: *ținîndu-și răsuflul, au trecut.* NEGR.; **2.** (fig.) adiere, boare: *lanul încă umed de răsuflul aurorei.* AL.; **3.** (înv.) timp de odihnă; răgaz: *le-au dat ... răsuflu.* N.COSTIN. [De la ***răsufla***].

răsún n. (înv. și reg.) răsunet: *răsunul coardelor de arc.* MOXA. [De la ***răsuna***].

răsuná, pers. 3 **răsúnă** vb. (intr.) **1.** a suna tare și prelung, auzindu-se de departe sau pînă departe; a produce sunete puternice și prelungi: *în văzduh voios răsună clinchete de zurgălăi.* AL.; **2.** a se umple de sunete puternice; a vui: *răsuna casa de cîntece și rugăciuni.* SOR.; **3.** (fig.) a părea că se mai aude; a avea răsunet, ecou în conștiința, în sufletul cuiva; a vibra: *viața copilăriei nu mai răsuna în mine decît foarte slab.* SAD.; *vorbele Aurichii îi răsunau în urechi.* CĂL. [Lat. ***resonare***].

răsunáre, răsunări f. (înv.) acțiunea de a răsuna și rezultatul ei; sunet, zgomot: *munții ...* [i]*n răsunare prăvălesc de stînci căciule.* EM. [V. ***răsuna***].

răsunătór, ~i, răsunătoáre a. **1.** care răsună; zgomotos: *scripca sa răsunătoare.* CR.; *cu vocea răsunătoare ca o trîmbiță.* GHEȚIE; **2.** (fig.) care impresionează puternic, care produce senzație, care stîrnește interes; de mare efect: *răsunătoarele fapte ale lui Mihai.* CĂL. [***Răsuna*** + *-ător*].

răsúnet, răsunete n. **1.** sunet puternic și prelung; (p. gener.) sunet, zgomot; răsun: *răsunetul puștii mele.* NEGR.; **2.** rezonanță; ecou: *un preot ... cînta rugăciunile, c-o voce fără răsunet.* SAD.; **3.** (fig.) impresie profundă asupra cuiva; interes stîrnit de ceva: *un studiu cu un mare răsunet.* GAL.; **a avea** (sau **a găsi**) **răsunet,** a trezi interes, a face impresie; a avea ecou: *a avut un răsunet mare ancheta în legătură cu pretinsul furt.* CĂL.; *această credință populară ... și-a găsit răsunetul în versuri de colind.* BL. [***Răsuna*** + *-et*].

răsunói, răsunoaie n. **1.** (reg.) aluat ras de pe vasul în care s-a frămîntat pîinea; răsătură, răsură[2], răzuitură; pîinișoară făcută din acest aluat; **2.** (fig.) om de nimic: *au început a ne da lecții toate răsunoaiele.* // m. (pl. **răsunoi**) (fig.; reg.) epitet depreciativ pentru cel mai mic dintre frați. [***Răsură***[2] + *-oi*].

răsúr n. v. răsură[1].

răsură, răsurez vb. (rar; tr.) a îmbujora: *obrajii ei bălai, răsurați cu niște pajure roșietice ca măceașea.* DELAVR. [De la ***răsură***[1]].

răsúră[1], răsuri f. **1.** numele a două specii de trandafir sălbatic: **a)** mic arbust cu mulți spini, cu flori mari, purpurii; ruxandră (*Rosa gallica*); **b)** măceș (*Rosa canina*): *copiii se înghimpă în păducei și răsuri.* SAD.; **2.** (p. restr.) floarea măceșului: *s-a trezit dimineața în miros de ... răsuri.* SOR.; *cînta-vă-voi un cîntec pe rumenea răsură.* POP; **3.** (entom.) efemeră (*Ephemera vulgata*); (și: (înv.) **răsur**). [Et. nec.].

răsúră², **răsuri** f. 1. (înv.) răsătură; ștersătură: *trebuie dar să fie fost acolo un cuvînt care au legat aceste doao cuvinte; ... se vede acolo o răsură.* B.-DEL.; 2. (reg.) răsunoi. [*Ras* (part. lui *rade*) + *-ură*].

răsúră³, **răsuri** f. impozit suplimentar care se percepea, în țările române, pentru lefile funcționarilor publici și a suitei domnului: *și le-au ales răsura să ie giumătate mai mult decît soțiile lor.* NEC.; (reg.) **răsura limbii,** amendă dată pentru infamii spuse pe seama cuiva. [Et. nec.; cf. ***răsură²***].

răsuréi m. pl. (reg.) model de cusătură cu flori, în rînduri șerpuitoare. [***Răsură¹*** + *-ei*].

răsuríu, ~ii, răsuríe, ~ii a. (rar) de culoarea răsurii¹; trandafiriu: *chip cu unde răsurii.* DELAVR. [***Răsură¹*** + *-iu*].

răszíce, răszíc vb. (rar; intr.) a repeta ceva de multe ori, insistent: *v-am zis și v-am răszis.* [***Răs-*** + ***zice***].

rășchía, rășchiez și (reg.) **rășchiu** vb. (pop.; tr.) 1. a depăna firele toarse de pe fus sau de pe ghem pe rășchitor: *a doua rîșchie fusele pe un rîșchitor de aur.* POP; 2. (reg.) a scurma; a zgîria; (și: (reg.) **rîșchia**). [Lat. **rasclare*].

rașchiát, ~ți, rașchiată, ~e a. (pop.) depănat pe rășchitor. [V. ***rășchia***].

rășchierát a. v. rășchirat.

rășchiére, răschieri f. (pop.) acțiunea de a rășchia și rezultatul ei. [V. ***rășchia***].

rășchirá, răschirez vb. 1. (pop.; tr.) a răsfira părul, barba, penele: *rășchirîndu-și mînios cu degetele barba și mustățile cărunte.* SAD.; *și-și rășchira penele ca mîndra sprîncenele.* POP; 2. (pop.; tr. și refl.) a (se) depărta unul de altul; a (se) desface; a (se) răsfira; a (se) răscrăcăna: *ei își rășchirează picioarele, scot cu ifos pepturile înainte.* SĂM.; 3. (înv. și reg.; tr. și refl.) a (se) împrăștia, a (se) risipi: *frunza că mi-o răschira.* POP; 4. (înv. și reg.; refl.) a se răspîndi, a se extinde: *să răschiră în tot trupul.* VARL.; 5. (fig.; înv.; tr.) a pronunța clar; a răspica: *reșchierînd fiecare cuvînt ca să-mi intre bine în ureche.* GANE; 6. (reg.; tr.; prin confuzie) a rășchia: *fata tort rășchira, fuse pline-nfira.* COȘB.; (și: **răschira, reșchira, reșchiera**). [Cf. ***răsfira***].

rășchiráre, rășchirări f. (înv. și reg.) acțiunea de a (se) rășchira și rezultatul ei; împrăștiere, risipire: *rășchirarea în toate împărățiile.* BIBLIA. [V. ***rășchira***].

rășchirát, ~ți, răschiratá, ~e a. 1. (pop.) răsfirat: *o cioară ... cu penele rășchierate.* B.-DEL.; *barbă rășchirată;* 2. (pop.) depărtat unul de altul; desfăcut; răsfirat; răscrăcănat: *făcea cu degetele rășchirate un gest insistent și nedefinit.* PR.; *s-a proptit bine pe picioarele rășchirate.* SOR.; 3. (înv. și reg.) răspîndit, împrăștiat; risipit: *svinți ... ce-i ... trimisese rășchirați prin temnițele orașelor.* DOS.; 4. (pop.) ramificat, rămuros: *coarne rășchirate.* OD.; *spinările rășchirate ale munților.* VLAH.; (și: **răschirat, rășchierat**). [V. ***rășchira***].

rășchitór, rășchitoare n. 1. (pop.) unealtă pe care se întind firele de pe fus sau de pe ghem, pentru a le face sculuri sau jurubițe: *tortul l-am depănat pe rășchitor.* CR.; *rășchitoare de depănat lîna.* SOR.; 2. (fig.) om slab și înalt, deșirat; (și: **răschitor,** (înv. și reg.) **rîșchitor**). [***Rășchia*** + *-tor*].

rășină, rășinez vb. (înv. și reg.; tr.) a unge cu rășină: *cu bumbac o-nfășura, cu rășină-o rășina.* POP. [De la ***rășină***].

rășinár, rășinari m. (reg.) persoană care se ocupă cu extracția sau cu vînzarea rășinii. [***Rășină*** + *-ar*].

rășínă, rășini f. nume generic dat unor substanțe solide sau vîscoase, lipicioase, insolubile în apă, secretate de diferite plante (mai ales conifere) sau produse pe cale sintetică, avînd numeroase întrebuințări: *făclii roșii de rășină.* EM.; *la Ciucea ... a tras în piept aerul proaspăt cu miros de rășină, ce cobora din munți.* GHEȚIE; **rășină alchidică,** alchidal; **rășină anionactivă,** anionit; **rășină fenolică,** fenoplast; **rășini de melanină,** produși de condensare a melaninei cu formaldehida, utilizați ca adezivi, la fabricarea unor obiecte de uz casnic etc. [Lat. ***resina***].

rășinós, ~și, rășinoásă, ~e a. 1. care produce, care conține rășină: *coniferii colosali dau ... „scorburi" de tămîie, rășinoasa ambră se adună în prunduri.* CĂL.; *arbore rășinos;* 2. cu aspectul sau cu însușirile rășinii; lipicios, cleios: *materie rășinoasă.* // f. pl. (bot.) conifere: *pădure de rășinoase.* [***Rășină*** + *-os*].

rășluí, rășluiesc vb. (pop.; tr.) 1. a tăia de pe margini, a desprinde așchii, părți din ceva, cu o unealtă: *a rășlui o piatră;* 2. a decoji, a decortica semințe, grăunțe etc.; 3. (fig.) a răpi, a lua prin abuz (o parte din) bunul cuiva: *mi-o rășluit bucățica mea de răzășie.* AL.; 4. a rade de pe fața pămîntului; a distruge, a pustii: *satul ... era rășluit pînă la fața pămîntului.* SAD. [Din sl. ***razločiti,*** sb. ***razlušiti***].

rășluíre, rășluiri f. (pop.) acțiunea de a rășlui și rezultatul ei; (fig.) *se învinovățeau de înșelăciune și de rășluire.* GAL. [V. ***rășlui***].

rășluít, ~ți, rășluită, ~e a. (pop.) 1. din care s-a luat o parte; ciuntit: *a rămas cu moșia rășluită;* 2. (despre semințe, grăunțe etc.) decojit, decorticat. [V. ***rășlui***].

rășpăluí, rășpăluiesc vb. (tr.) a prelucra suprafețe (metalice) cu rașpelul; a răzui; (p. ext.) a zgîria. [***Raspel*** + *-ui*].

rășpăluíre, rășpăluiri f. acțiunea de a rășpălui și rezultatul ei. [V. ***rășpălui***].

rășpăluít, ~ți, rășpăluită, ~e a. răzuit, zgîriat cu rașpelul. [V. ***rășpălui***].

răt n. v. rît².

rătăcánă, rătăcane și **rătăcăni** f. (reg.) groapă, hîrtop: *mergînd ... din hop în hop, ... prin rătăcăniile de pe ulițele Iașilor.* CR.; (și: **rătăcanie**). [Et. nec.].

rătăcánie f. v. rătăcană.

rătăcí, rătăcesc vb. 1. (refl. și intr.) a greși drumul; a pierde direcția: *dacă vă rătăciți să vă aducă vreun om de mînă.* SOR.; (tr.) *am rătăcit drumul.* HOGAȘ; (fig.) *și-a adus aminte de ceva și s-a pierdut, s-a rătăcit în trecut.* EL.; 2. (intr.) a umbla încolo și încoace (căutînd drumul bun, încercînd să ajungă la țintă); a hoinări, a colinda, a peregrina; a pribegi: *vin cu mine, rătăcește pe cărări cu coturi.* EM.; *rătăceam pe stradă în noaptea vastă și senină.* BAC.; (fig.) *rătăcim de milenii prin codri de ficțiuni și prin munți de himere, avînd drept unică certitudine ... tocmai dubiul, îndoiala, acel skepsis al vechilor noștri maeștri, elenii.* GHEȚIE; 3. (refl. și intr.) a se pierde de cineva; a se răzleți: *m-am rătăcit de voi.* CAR.; 4. (tr.) a pierde ceva sau pe cineva, a nu mai ști unde se găsește; a prăpădi: *am rătăcit cheile;* (refl. pas.) *foaia s-a rătăcit printre celelalte hîrtii de pe birou.* GHEȚIE; 5. (refl. și intr.) a ajunge, a se așeza într-un loc unde nimeni nu se aștepta să fie; a se aciua, a se pripăși: *pe la noi ce rătăcești?* AL.; 6. (fig.; înv. și reg.; intr.) a păcătui: *au rătăcit den credință.* COR.; 7. (fig.; refl.) a-și pierde controlul, judecata; a se zăpăci, a se tulbura: *mă turbur și mă rătăcesc privindu-mă.* MARC.; 8. (tr. fact.) a zăpăci; a dezorienta: *înrîurirea slavă, cam masivă, rătăcește ... pe străinul de grai neolatin nepregătit filologicește.* CĂL.; 9. (fig.; refl.) a privi fără țintă, aiurea; a se fixa în gol: *ochiul rătăcește, plimbîndu-se prin stele.* AL. [Lat. **erraticire* (= ***erraticare*** <***erraticus*** „rătăcitor")].

rătăcíre, rătăciri f. 1. faptul de a (se) rătăci; pierderea drumului bun: *rătăcirea fetiței ... precede și pregătește visul și basmul cu prichindeii.* IBR.; 2. hoinăreală, peregrinare; pribegie: *îmi plac rătăcirile prin locuri neumblate;* (fig.) *cu sensibilitatea și scrupulele tale e firesc să fi ieșit la lumină după o lungă rătăcire.* GHEȚIE; 3. (fig.) greșeală, eroare; păcat: *păcătoasa-mi rătăcire.* OD.; 4. (rar; la pl.) ieșiri necontrolate; apucături destrăbălate: *nu-ți mai suport rătăcirile!;* 5. (fig.) întunecare a minții; nebunie: *dintr-o dragoste i se trage rătăcirea.* SAD.; 6. (rar) deformare, denaturare: *bîntuiți ... de o ciudată rătăcire a gustului.* CAR. [V. ***rătăcit***].

rătăcít, ~ți, rătăcită, ~e a. 1. care a pierdut drumul, direcția: *Ștefan ... rătăcit prin văi.* BOL.; 2. (adesea subst.) care rătăcește, care umblă din loc în loc; rătăcitor, hoinar; pribeag: *bătuse bulevardele Parisului și cafenelele pline de rătăciții lumii întregi.* SAD.; 3. care s-a înstrăinat de ai săi; răzleț, singuratic: *în lume, singurel și rătăcit.* EM.; 4. (fig.; adesea subst.) înstrăinat de credință; păcătos: *rătăciții întorcea spre adeverita înțelegere.* COR.; 5. (fig.) dezorientat: (subst.) *eroii săi sînt niște rătăciți, niște ființe învinse.* CĂL.; 6. (fig.) greșit, eronat: *părere ... rătăcită.* BĂLC.; 7. (fig.; adesea subst.) care și-a pierdut controlul, judecata; cu mintea întunecată; nebun: *ești bolnav ..., ești rătăcit.* HASD.; 8. tulburat, întunecat: *avea mintea rătăcită.* GHEȚIE; 9. (fig.) care exprimă dezorientare, nedumerire, tulburare; pierdut, fixat în gol: *cu părul vîlvoi și cu ochii rătăciți.* SAD.; (adv.) *privi rătăcit la Ioanide.* CĂL.. [V. ***rătăci***].

rătăcitór, ~i, rătăcitoáre a. 1. care rătăcește, care umblă din loc în loc; hoinar, pribeag, pribegitor, rătăcit: *cavaler rătăcitor;* 2. (fig.) trecător, pieritor: *te-ndreaptă spre-acel pămînt rătăcitor.* EM.; 3. (fig.) care exprimă dezorientare, nedumerire, tulburare; pierdut, fixat în gol: *cu ochii rătăcitori și cu sufletul crîmpoțit de înfricoșare.* REBR. [***Rătăci*** + *-tor*].

rătări, rătăresc vb. (reg.; intr.) a se retrage (din fața dușmanului): *căpitane, căpitane, lasă-ne să răterim.* POP.; (și: **răteri**). [Din germ. ***retirieren***].

rătează f. v. rătez.

răteri vb. v. rătări.

rătéz, răteze n. (înv. și pop.) 1. închizătoare la uși și la ferestre, formată dintr-o limbă de lemn sau de metal; zăvor: *încuiați porțile ... cu răteze.* VARL.; 2. (înv. și reg.) lanț; verigă: *plutoneru ... pus-a pe mine rătează.* POP.; 3. (reg.) lănțișor de care flăcăii își leagă cuțitele; (și: **retez, rătează**). [Din ucr. ***retjazĭ,*** magh. ***retesz***].

rățișă, rățișe și **rățiși** f. (reg.) plăcintă din foi subțiri (umplute cu brînză sau mere). [Din magh. ***rétes***].

rătui, rătuiesc vb. (înv.; tr.) a salva pe cineva; a apăra: *cu arme să rătuiască ortodoxia.* CANT. [Din pol. ***ratowaí,*** ucr. ***rativati***].

rătúnd a. v. rotund.

rătungiór a. v. rotunjor.

rătunjí vb. v. rotunji.

rătuteálă, rătuteli f. (reg.) zăpăceală; fîstîceală: *mai de întunerec, mai de rătuteală, sfîntul pusese capul calului la măgar.* POP. [***Rătuti*** + *-eală*].

rătutí, rătutesc vb. (reg.; refl.) 1. a-și pierde capul; a se zăpăci; a înnebuni: *se gătise și se dichisise ... pentru a-l ameți și a-l rătuti.* ST.; 2. a se rătăci: *mi s-au rătutit boii prin pădure.* C.L. [Et. nec.; cf. ***tut***].

rătutíș adv. (reg.) zăpăcit, năuc: *se uita cam rătutiș.* POP. [***Rătuti*** + *-iș*].

rătutít, ~ți, rătutită, ~e a. (reg.) amețit (de băutură), zăpăcit; smintit, nebun. [V. ***rătuti***].

rățăríe, rățării f. mulțime de rațe; loc cu multe rațe: *îmi vorbește de rățăriile din niște bălți.* SAD. [***Rață*** + *-ărie*].

rățeá f. v. rețea.

rățișoáră, rățișoare f. 1. rățușcă; 2. (la pl.) gen de insecte din ordinul coleopterelor, brune-cenușii, cu rostrul lățit, asemănător cu ciocul de rață, care atacă culturile de porumb, sfeclă, ovăz etc. (*Tanymecus*); (și la sg.) insectă din acest gen; 3. (bot.; la pl.) stînjenel, iris (*Iris pumila*). [***Rață*** + *-işoară*].

rățói¹, rățoi m. bărbătușul raței: *un cîrlionț ca o coadă de rățoi.* C.PETR. [***Rață*** + *-oi*].

rățoí², rățoiesc vb. (refl.) 1. a se răsti la cineva; a vorbi aspru, amenințător: *nu te mai rățoi așa!* AL.; *se rățoi deodată hamalul semeț.* REBR.; 2. a se îngîmfa, a se făli; a căuta să epateze: (gazetarul) *rățoindu-se pe trei coloane și forfecînd ... noptile de ostenealã ale vreunui nenorocit de scriitor.* VLAH. [De la ***rățoi¹***].

rățoiálă, rățoieli f. vorbă răstită, amenințare; atitudine îngîmfată, cu ifose: *rățoieli ridicule și nesocotite de criticastri ignoranți.* VLAH. [***Rățoi²*** + *-eală*].

rățoíre, rățoiri f. faptul de a se rățoi². [V. ***rățoi²***].

rățúșcă, rățuște f. 1. diminutiv al lui rață; pui de rață; boboc, rățișoară: *se ivi ... un cîrd de rățuște.*

ZAME; *mergea ca o rățușcă, fără spor.* PR.; **2.** (la pl.) joc de copii constînd în aruncarea cît mai departe a unei pietricele în apa unui iaz, în așa fel încît aceasta să facă mai multe sărituri la suprafața apei înainte de a se scufunda; (p. restr.) fiecare dintre aceste sărituri; părăluțe. [*Rață* + *-ușcă*].

rău, ~i, rea, ~le a. **1.** (adesea subst.) care face, în mod obișnuit, neajunsuri, necazuri, neplăceri altora: *Despot este un om rău.* AL.; *voi sînteți urmașii Romei? niște răi și niște fameni!* EM.; **poamă rea** sau **soi rău,** persoană cu deprinderi urîte; **rău ca mama focului,** foarte rău; **rău de gură,** v. **gură**; **2.** care exprimă răutate; răutăcios, dușmănos, răuvoitor: *n-am nici un gînd rău asupră-ți.* ISP; *spune întunecos, cu ochii răi.* GAL.; (compuse) **rea-voință,** purtare sau atitudine ostilă; **rea-credință** atitudine incorectă, necinstită: *să sperăm că scandalul ... nu va fi exploatat de indivizi de rea-credință.* GHEȚIE; **3.** care nu-și îndeplinește îndatoririle, care nu-și respectă obligațiile: *eu am fost mamă rea, femeie cu inimă cîinoasă.* SL.; *soț rău;* **4.** neascultător, obraznic; răsfățat: *copii răi;* **5.** care este în dezacord cu regulile moralei; nelegiuit; păcătos: *maiorul ... o gonise pentru rele purtări.* PR.; (subst.) *aci ... așteaptă pe cei răi spăimîntare; cei buni sînt fericiți.* EM.; **6.** care jignește; (p. ext.) urît, necuviincios: *vorba rea se duce ca glonțul.* PANN; **7.** greu de suportat; chinuitor, apăsător: *traiul rău și proasta stare ... redusese pe domniță la un singur fiu.* OD.; **a duce casă rea cu cineva,** a nu se înțelege cu cineva; **8.** întristat, mîhnit, amărît: *era inima-n mine neagră și rea.* SAD.; **a(-și) face sînge rău** (sau **inimă, voie rea**), a (se) necăji, a (se) întrista: *las' jupînești, nu-ți face voie rea.* CR.; **9.** care anunță un necaz, o supărare; neplăcut: *veștile rele nu conteneau.* GHEȚIE; **10.** care nu corespunde destinației, scopului, care nu îndeplinește calitățile cerute; care nu funcționează normal; defect: *are un televizor rău;* **11.** (fiz.) **corp rău conducător de căldură** (sau **de electricitate**), corp prin care nu se transmite căldura (sau electricitatea); **12.** (pop.) care prezintă afecțiuni, deficiențe; bolnav, nesănătos: *are un rinichi rău;* **rău de frig** (sau **de căldură**), sensibil la frig (sau la căldură); **rea de muscă,** (femeie) desfrînată; **13.** pe care se circulă greu; desfundat; impracticabil: *poate vor fi drumurile rele.* AG.; **14.** de proastă calitate; inferior: *lucrul rău nu piere cu una cu două.* CR.; **15.** neplăcut la gust; prost gătit: *apa e sălcie, rea.* CĂL.; *mîncare rea;* **16.** fals; care nu are curs, ieșit din circulație: *banul rău nu se pierde.* NEGR.; **17.** lipsit de talent, de aptitudini; neîndemînatic, nepriceput: *actor, scriitor rău;* **18.** lipsit de valoare; nesatisfăcător; dăunător: *rele-or zice că sînt toate cîte nu vor înțelege.* EM.; **19.** urît, nevaforabil: *e vreme rea.* CAR.; **20.** prevestitor de nenorociri; nefast, nenorocos: *avusese ea un vis rău.* SOR.; *semn rău;* **21.** potrivnic, vrăjmaș: *să fereși de soarta rea pe-a ta dulce surioară.* AL. // adv. **1.** contrar dorințelor sau intereselor cuiva; neplăcut, dezagreabil; supărător: *dai dintr-o nălucire într-alta și sfîrșești rău.* GHEȚIE; **a-i merge** (sau **a-i fi**) **cuiva rău,** a avea o viață grea, a trece prin momente grele: *rău mi-a mai mers astăzi!* CR.; **a ajunge rău,** v. **ajunge**; **a se simți** (sau **a-i fi**) **rău,** a se simți bolnav: *mi-e rău.* CAR.; **a i se face cuiva rău,** a simți dintr-o dată amețeală, dureri etc.; a leșina: *i se făcuse rău.* PR.; **a-i face cuiva rău,** a-i provoca neplăceri, suferințe: *condimentele îmi fac rău;* **a-i părea cuiva rău (de ... sau după ...),** a regreta: *se prefăcu că-i pare rău.* ISP; **2.** în situație grea, defavorabilă, incomod, neconfortabil: *cîți au fost ca mine, ba încă și mai rău decît mine.* FIL.; **3.** cu vrăjmășie, dușmănos: *or să se uite rău la mine.* VLAH.; **4.** cum nu trebuie; greșit; nepotrivit: *știi că nu m-ai învățat rău?* CR.; *o casă rău mobilată.* BOL.; *se apropiau ... două femei rău îmbrăcate;* **a-i ședea** (sau **a-i sta, a-i veni**) **rău,** a nu i se potrivi o haină, o atitudine etc.; a fi caraghios, ridicol: *îi stă rău cu pălărie;* **5.** inexact, incorect, fals: *istoria noastră ... a fost rău scrisă pînă acum.* BĂLC.; **6.** foarte, tare: *lanțul rău mă strînge!* BOLLIAC; *acoperișul era spart rău.* SOR. // n. **1.** ceea ce provoacă nemulțumire; neplăcere, neajuns, necaz, nenorocire: *cine e deprins cu răul la mai bine nici nu gîndește.* SL.; *apărat de rele, omul e, totodată, eliberat de frică.* PLEȘU; **cu părere de rău,** cu regret; **a vrea** (sau **a dori**) **cuiva răul,** a dori să i se întîmple cuiva lucruri neplăcute: *nu trebuie să voiești răul aproapelui tău.* Z.; **a vorbi de rău pe cineva,** a bîrfi: *a vorbit de rău pe cel mai bun prieten al lui.* SAD.; **a ține (de) rău pe cineva,** a fi supărat pe cineva, a avea ceva a-i reproșa: *nu te mai ține de rău, în gînd, pe tine.* ARG.; **atîta rău!,** nu-mi pasă!; atîta pagubă!; **din rău în mai rău,** dintr-o nenorocire în alta, din necaz în necaz: *femeia a dat din rău în mai rău.* REBR.; **2.** boală, suferință: *nu zac de nici un rău.* POP.; **rău de mare,** stare de indispoziție generală de care suferă unii călători pe mare, manifestată prin amețeală, dureri de cap, greață, vărsături; naupatie: *pasagerii suferă de rău de mare.* CĂL.; **rău de altitudine,** stare de indispoziție generală de care suferă unele persoane în cursul ascensiunilor peste o anumită altitudine, manifestată prin dureri de cap, astenie, amețeli, somnolență etc.; **3.** ceea ce este contrar moralei, virtuții, onoarei; ceea ce nu e recomandabil; (p. ext.) faptă reprobabilă, condamnabilă: *oboseala, slăbiciunea, toate relele ... sînt într-un mod fatal legate.* EM.; *luminează-mă să săvîrșesc binele și să înconjur răul.* GHEȚIE; **4.** răutate: *mînie pre Domnul cu răul ce are în sine.* DOS.; **de rău cuiva,** din cauza răutății cuiva: *nu puteau trăi de răul ei.* ISP.; *plec de răul vostru.* [Lat. ***reus*** „acuzat, vinovat"].

răufăcător, ~i, răufăcătoare m., f. și a. (persoană) care face sau aduce mult rău altora; care încalcă legile morale și sociale; făcător de rele; infractor: *s-au înmulțit răufăcătorii.* [***Rău*** + ***făcător***].

răurúșcă f. v. lăuruscă.

răutáte, răutăți f. **1.** înclinare de a face rău altora; însușirea celui rău; răime: *să scuture trîndăvia și răutatea.* BIBLIA; *ți-ar plăcea să fii mare; nu ești lipsit de ambiție; dar răutatea îți lipsește, tovarășa ambiției.* EM.; **2.** cruzime, neîndurare: *se preumblă peste cîmpuri milioane de țînțari, care după răutate seamănă a oameni mari.* ALEX.; **3.** maliție: *un zîmbet plin de răutate.* FIL.; **4.** faptă rea, intenție rea; nelegiuire; ticăloșie: *ce răutăți a făptuit fiul dumitale de l-au închis?* ST.; *beția este ușa tuturor răutăților.* Z.; **5.** (la pl.) slăbiciuni, păcate, vicii: *vor căta vieții tale să-i găsească ... răutăți și mici scandale.* EM.; **6.** om rău: *chiteam că să fi venit ... niște răutăți ..., niște jigănii de păgîni.* SAD.; **7.** (înv. și pop.) nenorocire, necaz, pacoste: *mare răutate-a dat!* POP.; **8.** (pop.) suferință fizică; boală; infecție, cangrenă: *domnu doftor ... mi-o tăiet mîna stîngă ... ș-o lepădat jos răutatea.* SAD.; **răutatea copiilor,** epilepsie. [***Rău*** + *-ătate*].

răutăciós, ~și, răutăcioásă, ~e a. **1.** (adesea subst.) plin de răutate, rău din fire: *era un om răutăcios la culme.* CR.; **2.** înclinat să facă mici răutăți, să jignească; malițios: *ce răutăcios ești!;* **3.** care exprimă răutate, maliție; malițizitate: *Helena avu un zîmbet răutăcios.* GHEȚIE; **4.** care conține răutăți, care supără: *glumă răutăcioasă.* [***Răutate*** + *-ios*].

răuvoitór, ~i, răuvoitoáre a. (adesea subst.) care vrea răul cuiva, care manifestă rea-voință; ostil: *omul cuminte nu dă apă la moară răuvoitorilor* GHEȚIE; *zvonuri rău-voitoare.* [***Rău*** + ***voitor***].

răvác n. v. ravac.

răvăr, răvare n. (reg.) **1.** scurtătură de lemn crestat cu care se frămîntă cașul la stînă; **2.** strecurătoare (de lut) folosită la bucătărie: *scurge mazărea prin răvar;* **3.** vas de lemn în care se frămîntă cașul, urda sau în care se spală carnea; **4.** vas de lut sau de tuci; oală; **5.** ghiveci de flori: *ca garoafa din răvare.* POP.; (și: **răvor**). [Et. nec.].

răváș, răvașe n. **1.** (reg.) crestătură pe răboj; (p. ext.) evidență, socoteală; răboj: *răvașul de la birău spune că ce plătesc eu.* POP.; **2.** (înv.) chitanță, dovadă; autorizație: *i-am dat răvaș că-i sînt dator.* FIL.; **3.** (înv.) legitimație de călătorie; pașaport: *răvaș de drum;* **a-i face cuiva răvașul** sau **a-i da cuiva răvaș (de drum),** a îndepărta, a izgoni pe cineva: *Leicuței i-a făcut răvaș de drum.* DELAVR.; **4.** (pop.) scrisoare, bilet: *amoroasele răvașe.* NEGR.; **5.** bilețel cu conținut glumeț, pus de Anul Nou în plăcintă, pentru a produce haz. [Din magh. ***rovás***].

răvăci, răvăcesc vb. (reg.; tr.) a trage vinul (limpezit) de pe drojdie, trecîndu-l în alt vas; a pritoci. [De la ***ravac***].

răvări, răvăresc vb. (reg.; tr.) a trece alimente, în special legume fierte, prin răvar; a făcălui. [De la ***răvar***].

răvărsá vb. v. revărsa.

răvărsáre f. v. revărsare.

răvărsát[1] n. v. revărsat[1].

răvărsát[2] a. v. revărsat[2].

răvășeálă, răvășeli f. **1.** (reg.) răscol: *răvășeala oilor;* **2.** dezordine, neorînduială; răvășire: *e mare răvășeală în casă.* [***Răvăși*** + *-eală*].

răvășél, răvășele n. **1.** diminutiv al lui răvaș; **2.** (înv.) chitanță, autorizație; ordin; jalbă; **3.** (pop.) bilețel, scrisorică: *îmi dă un răvășel și-mi zice că așteaptă răspuns.* CAR. [***Răvaș*** + *-el*].

răvășí, răvășesc vb. (tr.) **1.** (reg.) a răscoli oile toamna, la stînă; **2.** a răsturna, a împrăștia lucrurile (căutînd ceva); a scotoci, a răscoli, a vrăfui; a face dezordine: *trecu la scrin, unde răvășí rufăria, cercetînd cu febrilitate.* GHEȚIE; *ai răvășit casa;* **3.** (fig.) a tulbura; a dezorienta: *un lucru de nimic cum hotărăște soarta omului, cum îi răvășește tot mersul vieții!* REBR. [Et. nec.].

răvășíre, răvășiri f. acțiunea de a răvăși și rezultatul ei; răvășeală. [V. ***răvăși***].

răvășít, ~ți, răvășită, ~e a. **1.** aflat în dezordine, în neorînduială; împrăștiat, răscolit: *nu înceta să se scuze că au găsit casa așa de răvășită.* REBR.; **2.** (fig.) tulburat, dezorientat; crispat, descompus: *rămîne lîngă cele două cufere, încă răvășit de întîmplare.* VR.; *fețele răvășite de patimi.* SAD. [V. ***răvăși***].

răvór n. v. răvar.

răz- v. răs-.

răză, pers. 3 **ráză** vb. (pop.; intr.) a revărsa raze; a radia; a străluci, a lumina: *două raze unde-mi ráză?* POP. [De la ***rază***].

răzáre f. (pop.) faptul de a răza; sclipire, revărsare a luminii razelor (de soare): *la răzarea soarelui.* POP. [V. ***răza***].

răzălău, răzălaie n. (reg.) **1.** pilă groasă; rașpel; **2.** răzătoare. [Din magh. ***reszelő***].

răzălí vb. v. răzălui.

răzălui, răzăluiesc vb. (reg.; tr.) **1.** a răzui: *răzăluiește pereții;* **2.** a da pe răzătoare: *ai răzăluit hreanul?*; (și: **răzăli**). [Din magh. ***reszel***].

răzăluiálă, răzăluieli f. (reg.) răzuire. [***Răzălui*** + *-eală*].

răzăluíre, răzăluiri f. (reg.) acțiunea de a răzălui; răzăluială. [V. ***răzălui***].

răzăluít, ~ți, răzăluită, ~e a. răzuit[1]: *pereți răzăluiți.* [V. ***răzălui***].

răzătoáre, răzători f. **1.** obiect de uz casnic, folosit pentru ras legume, fructe, cașcaval etc.; răzuitoare: *erau atîrnate ... răzători de hrean.* FIL.; **2.** obiect (de oțel, de lemn), în formă de lamă, fixat la intrarea unei case, de care se rade noroiul de pe talpa încălțămintei. [***Raz*** (prez. ind. al lui *rade*) + *-ătoare*].

răzătúră f. v. răsătură.

răzbáte, răzbát vb. **1.** (înv.; tr.) a birui, a învinge; a bate: *pierzînd Decheval războiul ... însă nu așe de tot ..., răzbătut fiind.* CANT.; **2.** (pop.; tr.) a bate din nou, des: *tu cuțit sincelat, ... eu te bat și te răzbat.* POP.; **3.** (intr.) a trece dincolo de ...; a pătrunde, a străbate: *lumina răzbătu iarăși.* CĂL.; *vîntul cînd a bate prin ele-a răzbate.* POP.; **4.** (intr.) a se face auzit: *un zvon stins de glasuri răzbate dinspre antreu.* GHEȚIE; *de pe culoar răzbăteau pînă la noi ... zgomotele.* PATAP.; **5.** (intr.) a se face cunoscut, a deveni public; a se răspîndi, a se difuza: *gîndul lor de eliberare ... a răzbătut de-a lungul și de-a latul țării.* PETR.; *nimic ... nu răzbătea în afară din viața acestui cuplu.* PR.; **6.** (intr.) a înainta, a-și croi drum prin ...; a străbate cu greu; a răzbi: *te bizuiești că-i putea răzbate pînă acolo.* CR.; *în vagoane nu mai putea răzbate nimeni.* SAD.; **7.** (pop.; intr. și tr.) a cutreiera; a colinda: *răzbătînd prin toți munții.* POP.; **8.** (tr.) a pune stăpînire pe cineva; a cuprinde, a

copleşi: *glas de libertate ce pătrunde şi răzbate orice suflet.* AL.; **9.** (fig.; intr.) a izbuti, a reuşi: *am să muncesc ş-am să răzbat.* VLAH. [***Răz-** + **bate***].

răzbátere, răzbateri f. acţiunea de a răzbate şi rezultatul ei. [V. ***răzbate***].

răzbătătór, ~i, răzbătătoáre a. care răzbate, care îşi face drum, învingînd obstacolele; care nu se dă bătut; tenace: *înfăţişarea trădează pe omul de muncă, răzbătător.* CĂL. [***Răzbate** + **-ător***].

răzbél, răzbele n. (înv. şi pop.) război: *o alianţă sacră contra rezbelului.* EM.; (şi: **rezbel**). [De la ***război;*** cf. lat. ***bellum***].

răzbí, răzbesc vb. **1.** (înv. şi reg.; tr.) a zdrobi, a sfărîma; a lovi: *au răzbit tîmpla lui, au răzbit capul lui* [cu ţăruşul]. BIBLIA; **2.** (tr.) a învinge, a birui, a răpune: *se bătu cu ei şi-i răzbi.* OD.; **a răzbi pe cineva cu bătaia** (sau **în bătaie**), a bate rău pe cineva; a bate măr; **3.** (tr.) a cuprinde, a copleşi pe cineva o senzaţie neplăcută; a pătrunde: *răzbit de mizerie, veni la Sibiu.* CĂL.; *l-a răzbit frigul, foamea;* **4.** (intr.) a pătrunde, a trece dincolo ...; a răzbate, a străbate: *a faclelor lucire răzbind prin pînza fină.* EM.; **5.** (intr.) a ajunge (cu greu) undeva, a se strecura pînă la ...; a răzbate: *cea de pe urmă năvală a tătarilor ... răzbise prin Moldova pînă aproape de Cluj.* GHEŢIE; *cum ai putut răzbi pînă aci?;* **6.** (intr.) a se face auzit, simţit; a străbate, a răzbate: *prin vîjîitul ... mării răzbiră chemările ascuţite ale unui claxon de automobil.* GAL.; **7.** (intr.) a se răspîndi: *spre seară răzbea ... mireasma de lămîiţă.* V.R.; **8.** (fig.; tr. şi intr.) a o scoate la capăt, a izbăvi; a reuşi, a izbuti: *împreună au răzbit în viaţă.* [Din sl. ***razbiti*** „frînge"].

răzbíci[1], răzbicе şi **răzbiciuri** n. (reg.) **1.** ţăruş cu care se fac găuri în pămînt cînd se seamănă porumbul, fasolea etc.; chitonag; **2.** beţişor sau cui cu care se scoate un lemn sau un cui înţepenit dintr-o gaură; **3.** beţişor cu care se împinge dopul la puşca de soc; **4.** retevei, bîtă, ciomag. [***Răzbi** + **-ici***].

răzbicí[2], răzbicesc vb. (reg.; tr.) **1.** a perfora, a găuri; **2.** a scoate ceva bătînd cu răzbiciul[1]. [De la ***răzbici***[1]].

răzbíre, răzbiri f. **1.** acţiunea de a răzbi şi rezultatul ei; **2.** răzbatere, străbatere, ajungere (cu greu); răspîndire: *răzbirea la lumină nu-ţi mai era de-ajuns.* ARG.; **3.** învingere, biruire. [V. ***răzbi***].

răzbít, ~ţi, răzbită, ~e a. **1.** (înv.) străpuns, străbătut; **2.** peste care s-a trecut, care a fost depăşit (cu mare efort): *greutăţile răzbite;* **3.** înfrînt, biruit: *hărmăsarul, răzbit, intră la tocmeală.* POP. [V. ***răzbi***].

răzbitór, ~i, răzbitoáre a. **1.** care răzbate, care străbate; pătrunzător: *fă-te fulger răzbitor.* AL.; **2.** (înv.; rar) biruitor. [***Răzbi** + **-tor***].

răzbói[1], războaie n. **1.** conflict armat (de durată) între două sau mai multe state, naţiuni, grupuri umane; război: *copilăria mea a fost pîrjolită ... de focul războiului.* VIERU; *războaiele de apărare sînt singurele drepte;* **război civil,** formă de luptă armată, dusă în scopul cuceririi puterii, supremaţiei politice într-un stat; **război psihologic,** stare de tensiune, de hărţuială nervoasă iniţiată şi întreţinută pentru a zdruncina moralul adversarilor şi a demoraliza populaţia: *am intrat la secţia de război psihologic ca traducător, avînd obligaţia să ascult radio în mai multe limbi, să transcriu şi să sintetizez informaţia.* CF.; **stare de război,** beligeranţă; **războiul rece,** starea de criză, de tensiune în relaţiile dintre unele state (în special între SUA şi URSS, după 1950): *în timpul războiului rece, forţele ONU erau desfăşurate.* D.; **2.** (înv. şi reg.) luptă, bătălie, încăierare: *Mihail şi îngerii lui făcură război cu balaurul.* N.TEST.; **3.** artă militară; tactică de luptă: *e un nonsens ca un om care nu ştie meseria războiului să fie ales a comanda un corp de armată.* EM.; *Napoleon avea geniul războiului;* **4.** (fig.) conflict, ceartă, neînţelegere: *e în război cu toţi vecinii.* [Din sl. ***razboj*** „ucidere, jaf"].

războí[2], războiesc vb. (refl. recipr.) a purta război; a se lupta, a se bate: *ca nişte uriaşi s-au războit românii din îmbele ţări.* BĂLC.; (fig.) *nu ne războim cu neologismele.* VIERU. [De la ***război***[1]].

războí[3], războaie n. **1.** (şi ***război de ţesut***) unealtă (manuală sau mecanizată) de ţesut pînză, stofă etc.; stativă: *abia mai erau folosite trei-patru războaie de ţesut în tot satul.* AG.; *ea ţesea mereu la războiul dimie.* SOR.; **2.** (reg.) carul joagărului; **3.** (reg.) jug; **4.** (reg.) parte a morii de vînt, care ţine coşul; cal, căluşel; **5.** (reg.) cadru la ferăstrău. [Din bulg., sb. ***razboj***].

răzbóinic, ~ci, războinică, ~ce a. **1.** care aparţine războiului, referitor la război, de război; războinicesc: *se pleacă pe războinicul său arc.* AL.; **2.** căruia îi place lupta; bătăios: *popor războinic.* // m. oştean care ia parte la război; luptător, ostaş: *supune pe războinicii vestiţi.* ALEX.; *figura lui impunătoare de războinic.* SAD. [Din sl. ***razbojnikŭ***].

războinicésc, ~şti, războiniceáscă, ~eşti a. (înv.) războinic; de război: *pămîntul îl clădeşte războinicescul tunet.* ALEX. [***Războinic** + **-esc***].

războíre, războiri f. acţiunea de a (se) război şi rezultatul ei; luptă, bătălie, război[1]: *aşteptînd războirea ce vine.* COŞB.; *el în valea cea de plîngeri venit-au nu cu războire.* MAT. [V. ***război***[2]].

războitór, ~i, războitoáre a. (înv.; adesea subst.) care se războieşte, care poartă război: *oştile războitoare.* OD. [***Război***[2] **+** ***-tor***].

războlí, războiesc vb. (înv. şi pop.; refl.) a cădea bolnav, a se îmbolnăvi: *Radul Vodă ... s-au războlit de ochi.* COSTIN; *i s-ar mai fi cuvenit hodină, după ce s-a războlit.* SAD. [Din sl. ***razboleti***].

războlíre, războliri f. (înv.) faptul de a se războli; îmbolnăvire. [V. ***războli***].

războlít, ~ţi, războlită, ~e a. (înv. şi pop.) bolnav: *războlit de grea boală.* DOS. [V. ***războli***].

războteză, războtéz vb. (înv.; rar; refl.) a se boteza din nou: *bărbatul ei ... mearsă şi să războtedză în botedzul arienesc.* DOS. [***Răz-** + **boteza***].

răzbubuí, pers. 3 **răzbúbuie** vb. (intr.) a bubui tare, puternic; a detuna: *furtuna ... răzbubuie.* OD.; *de vuiet răzbubuie dealul.* COŞB. [***Răz-** + **bubui***].

răzbubuíre, răzbubuiri f. acţiunea de a răzbubui şi rezultatul ei. [V. ***răzbubui***].

răzbubuít, răzbubuituri n. (rar) bubuit: *scîrţîitul sfîşietor al roţilor, pufăitul obosit al locomotivei se contopeau într-un răzbubuit surd.* REBR. [V. ***răzbubui***].

răzbucurós, ~şi, răzbucuroásă, ~e a. (rar) foarte bucuros: *era bucuroasă ... şi răzbucuroasă în sufletul ei.* CR. [***Răz-** + **bucuros***].

răzbún n. **1.** (înv. şi reg.) odihnă, linişte, pace; amînare, păsuire: *foamea ... nu-i da răzbun.* C.; **2.** (reg.) vreme frumoasă; senin; **3.** (rar) (dorinţă de) răzbunare: *să-ţi stîmperi sufletul ars de răzbun.* COŞB. [De la ***răzbuna***].

răzbuná, răzbún vb. **1.** (refl.) a-şi face singur dreptate, pedepsind pe cel de la care a suferit un rău, o nedreptate: *a vrut şi ea să se răzbune pe tine pentru că n-ai iubit-o.* PR.; **2.** (refl.) a-şi vărsa focul, mînia, necazul pe cineva; a se descărca pe cineva: *vii nervos şi te răzbuni pe copil;* **3.** (tr.) a da satisfacţie unei persoane care nu este în măsură să-şi facă singură dreptate, pedepsind în numele acesteia pe cel care i-a făcut un rău: *o să vă răzbun pe toţi.* AL.; *suferinţele unui rob răzbunat de soartă.* CĂL.; **4.** (tr.) a pedepsi, a răscumpăra: *Mihnea-Voievod ... răzbună cumplit purtarea cea neomenească a boierului către popor.* BĂLC.; **5.** (refl.; la pers. 3) a se face vreme bună; a se însenina: *peste vrun ceas se răzbună.* VLAH.; *ploaia încetase şi cerul se răzbunase.* REBR.; **6.** (refl.) a se împrăştia, a se risipi; a se domoli: *cum se răzbun-un vifor zburînd din nor în nor.* EM.; **7.** (reg.; refl. şi tr.) a (se) însănătoşi; a (se) vindeca: *de boală mă răzbună.* POP.; **a răzbuna pe cineva la inimă** sau **a i se răzbuna cuiva inima,** a (se) îmbuna, a (se) înveseli: *calul bun şi mîndra bună la inimă mă răzbună.* POP.; [***Răz-** + **bun***].

răzbunáre, răzbunări f. acţiunea de a (se) răzbuna şi rezultatul ei; dorinţă de a se răzbuna; faptă prin care cineva se răzbună; răzbun: *era masca ... unui suflet plin de ură şi de răzbunare.* EM.; *cruzimea răzbunărilor politice.* CĂL. [V. ***răzbuna***].

răzbunát, ~ţi, răzbunată, ~e a. **1.** căruia i s-a dat satisfacţie, i s-a făcut dreptate: *acum eşti răzbunat;* **2.** pedepsit: *faptă răzbunată.* [V. ***răzbuna***].

răzbunătór, ~i, răzbunătoáre a. **1.** (adesea subst.) care (se) răzbună, care nu iartă răul făcut; revanşard, vindicativ, răscumpărător: *se credea ... răzbunătorul nedreptăţilor.* REBR.; **2.** care trădează dorinţă de răzbunare: *se exprimă ... cu o violenţă nestăpînită şi răzbunătoare.* PR. [***Răzbuna** + **-tor***].

răzbunic, răzbunici m. (pop.) străbunic: *trăia pe-atunci răzbunicu.* SAD. [***Răz-** + **bunic***].

răzbunícă, răzbunici f. (pop.) străbunică: *răzbunica noastră ... ar fi păcătuit c-un ţigan.* SAD. [***Răz-** + **bunică***].

răzbuzá, răzbuzez vb. (reg.) **1.** (refl.) a-şi lăsa buzele în jos (de supărare); a se bosumfla: *ce te-ai răzbuzat aşa, fata mamii?* POP.; **2.** (p. anal.; tr. şi refl.) a (se) răsfrînge: *haina s-a răzbuzat.* [De la ***răzbuzat***].

răzbuzát, ~ţi, răzbuzată, ~e a. **1.** (înv. şi reg.) răsfrînt; cu buzele groase şi răsfrînte: *le era buzele îmflate şi răzbuzate în sus.* DOS.; **2.** (reg.) bosumflat, supărat; **3.** (p. anal.) cu marginile răsfrînte: *umblă cu cămaşa răzbuzata.* POP. [***Răz-** + **buzat***].

răzdá, răzdáu vb. (tr.) a da mult; a da mereu: *să le dai şi să le răzdai.* CR. [***Răz-** + **da***].

răzéş, răzeşi m. **1.** ţăran liber, proprietar în devălmăşie în Moldova medievală; moşnean; (p. gener.) ţăran liber, proprietar de pămînt: *să ştii d-ta că răzăşii din ziua de astăzi au fost cele mai mari familii în vremea veche.* AL.; **2.** (înv.) vecin: *să se vîndă vreo moşie ... între cei ce nu sînt răzăşi sau rudenii* (a. 1785). URIC. [Din magh. ***részes***].

răzeşésc, ~şti, răzeşeáscă, ~eşti a. (reg.) care aparţine, care este caracteristic răzeşilor, referitor la răzeşi; de răzeşi: *sat vechi răzăşesc.* CR.; *intrară în tagma răzăşească, ceea ce e un fel de nobleţe.* CĂL. // f. dans popular moldovenesc executat în perechi, în cerc, într-un ritm vioi; melodia acestui dans. [***Răzeş** + **-esc***].

răzeşéşte adv. (reg.) în felul răzeşilor, ca răzeşii: *să poată apoi să se judece răzăşeşte pînă-n pînzele albe, cînd or fi să aibă gîlceava cu boierii cei mari.* EM. [***Răzeş** + **-eşte***].

răzeşí, răzeşesc vb. (reg.; refl.) a se învecina: *cu care moşii se răzeşesc* (a. 1781). URIC. [De la ***răzeş***].

răzeşíe, răzeşii f. (reg.) **1.** proprietate a unui răzeş: *o răzăşie destul de mare.* CR.; **2.** starea socială a răzeşului: *ard-o focul răzeşie!* AL. [***Răzeş** + **-ie***].

răzeşíme, răzeşimi f. mulţimea, clasa răzeşilor: *nu vrea răzeşimea să-i vadă.* AL.; *răzăşimile nu mai au astîmpăr.* SAD. [***Răzeş** + **-ime***].

răzeşíţă, răzeşiţe f. (reg.) ţărancă liberă, proprietară de pămînt (în devălmăşie); soţie de răzeş: *răzăşita lui Griga intră cu claponii în ţiglă.* SAD. [***Răzeş** + **-iţă***].

răzghiná, răzghín vb. (reg.; refl.) **1.** a se crăcăna; a se răşchira; a-şi scrînti picioarele depărtîndu-le prea mult prin alunecare; (p. gener.) a se rupe, a se răşchira: *caii lunecau, li se răjghinau picioarele, căzeau.* ST.; [caii] *s-au răzghinat, jos că mi-au picat.* POP.; **2.** (despre crengi) a se îndoi, a se dezbina (sub greutatea fructelor); (şi: **răjghina**). [***Răz-** + **(îm)bina***].

răzghinát, ~ţi, răzghinată, ~e a. (reg.) crăcănat; răşchirat: *Stoicea se ridică în două picioare, răjghinate de trei coţi unul de altul.* GAL.; (şi: **răjghinat**). [V. ***răzghina***].

răzgîlá, răzgîí vb. (tr.) a răsfăţa, a alinta peste măsură, a satisface capriciile cuiva (mai ales ale copiilor): *mama ... ne răzgîia.* MACED.; *e de vină şi moş Costache care o răzgîia.* CĂL.; (şi: **rîzgîia**). [Din bulg. ***razgalja***].

răzgîiálă, rîzgîieli f. alintare, răsfăţare: *se tocmea aşa la sumele mici, din rîzgîială.* CĂL.; (şi: **rîzgîială**). [***Răzgîia** + **-eală***].

răzgîiát, ~ţi, răzgîiată, ~e a. alintat, răsfăţat peste măsură; prost-crescut: *boala m-a schimbat în copil răzgîiat.* DELAVR.; (şi: **rîzgîiat**). [V. ***răzgîia***].

răzgîiére, răzgîieri f. (rar) acţiunea de a (se) răzgîia şi rezultatul ei; răzgîială. [V. ***răzgîia***].

răzgîndí, răzgîndesc vb. (refl.) **1.** a se gîndi (mai) bine; a chibzui temeinic; a reflecta: *m-am gîndit şi m-am răzgîndit.* AL.; **2.** a-şi schimba gîndul, părerea; a reveni asupra unei hotărîri: *va înţelege ea şi poate se va răzgîndi.* GHEŢIE. [***Răz-*** + ***gîndi***].

răzgîndíre, răzgîndiri f. faptul de a se răzgîndi: *ce părere v-a făcut răzgîndirea d-lui Costică?* CAR. [V. ***răzgîndi***].

răzimíş adv. (pop.) hotărît, cu convingere. [***Răzima*** + ***-iş***].

răzişoáră, răzişoare f. diminutiv al lui rază. [***Rază*** + ***-işoară***].

răzjudecá, răzjúdec vb. (tr.) **1.** a judeca din nou; a reflecta, a cumpăni: *cu mintea sa răzjudecase drept.* OD.; **2.** a răstălmăci, a comenta. [***Răz-*** + ***judeca***].

răzjudecát, ~ţi, răzjudecată, ~e a. judecat în repetate rînduri; bine chibzuit. [V. ***răzjudeca***].

răzlăţí vb. v. răzleţi.

răzléţ, ~i, răzleáţă, ~eţe a. **1.** care s-a desprins, s-a depărtat de ceilalţi; singuratic, izolat: (subst.) *amar e de răzleţul ce-n urma lor rămîne.* AL.; (fig.) *frumoasă ca un gînd răzleţ.* COŞB.; **2.** (adesea adv.) aflat la distanţă (unul de altul); izolat: *foile răzleţe.* CAR.; *o concepţie personală ... unea aceste puncte răzleţe într-un sistem.* GHEŢIE; **3.** răspîndit, împrăştiat: *herghelii răzleţe pe întinsul cîmpiilor.* AL.; **4.** pribeag; înstrăinat: *rămas-am răzleţ în lume.* GANE; **5.** rătăcit, tulburat: *cu ochii răzleţi, căta drept la dînsul.* OD.; (adv.) *privind aşa pe deal, răzleţ.* COŞB. [De la ***răzleţi***].

răzleţí, răzleţesc vb. (refl.) **1.** a se desprinde dintr-un grup, a se depărta, a se rătăci de alţii; a se despărţi; a se izola, a se răzni: *poate ... s-a răzleţit în codru.* SAD.; *Eliade se răzleţi de colegii săi.* CĂL.; (tr.) *pentru a nu răzleţi feciorii de pe lîngă sine, mai dură încă două case alăturea.* CR.; **2.** a se răspîndi în direcţii diferite; a se împrăştia; a se răsfira; a se risipi: *cetele ... răzlăţindu-se peste tot.* OD.; (fig.) *după servirea fripturii, conversaţia se răzleţi.* GHEŢIE; **3.** a se separa, apucînd diferite direcţii; a se ramifica: *apele ei se răzleţesc şi se împrăştie.* VLAH.; **4.** a se înstrăina, a pribegi: *de cînd te-ai răzleţit pe la noi n-ai mai venit.* AL.; (şi: **răzlăţi, rezleţi**). [Probabil ***răz-*** + ***lăţi;*** cf. ***răzneţi***].

răzleţíre, răzleţíri f. faptul de a (se) răzleţi; despărţire, îndepărtare; împrăştiere: *stepa se îmbracă cu solare răzleţiri.* MACED. [V. ***răzleţi***].

răzleţít, ~ţi, răzleţită, ~e a. **1.** desprins din grup, depărtat de ceilalţi; singur, izolat; răznit: *o vacă fugea, răzleţită, cu coarnele înălţate.* SAD.; **2.** risipit, împrăştiat: *cînd e turma răzleţită, fără cîini, fără păstor.* AL.; **3.** răsfirat; ramificat: *sat răzleţit pe văi.* [V. ***răzleţi***].

răzlóg, răzlogi m. (reg.) despicătură lungă din trunchiul unui copac, întrebuinţată la îngrădiri; scîndură groasă; dulap: *cocioabă ... îngrădită cu răzlogi de brad.* CR.; *am pătruns în poiana închisă cu răzlogi.* SAD. [Din sl. ***razlogŭ***].

răzmerí, răzmeresc vb. (rar; tr.) a alunga, a îndepărta. [Cf. ***răzmeriţă***].

răzmeríţă, răzmeríţe f. (pop.) răscoală, răzvrătire: *de cînd cu răzmeriţa volintirilor.* AL.; *dacă a venit răzmeriţa, oamenii vor s-apuce şi ei nitel pămînt.* REBR. [Din bulg., sb. ***razmirica*** „război"].

răznepót, răznepoţi m. (pop.) strănepot. [***Răz-*** + ***nepot***].

răznéţ, ~i, răzneáţă, ~eţe a. (pop.) care a luat-o razna; răzleţ; pribeag, înstrăinat: *aoleu, frate răznet! ce ne treci ca un drumeţ şi nu vii să ne mai vezi?* POP. [***Razna*** + ***-eţ***].

răzneţí, răzneţesc vb. (rar; refl.) a se răzleţi; a se răzni. [De la ***răzneţ***].

răzní, răznesc vb. (pop.; refl.) **1.** a se pierde, a se depărta de cîrd sau de turmă; a se rătăci; a se răzleţi: *unul din taurii cirezii s-a răznit de turmă.* ISP.; **2.** a se izola; a se înstrăina (de ai săi): *el de frică s-a răznit şi s-a dus la haiducit.* POP. [De la ***razna***].

răznít, ~ţi, răznită, ~e a. **1.** răzleţit, izolat; rătăcit: *oaie răznită;* **2.** părăsit, singuratic. [V. ***răzni***].

răzór[1], răzoare n. **1.** fîşie îngustă de pămînt nearat sau brazdă adîncă (servind ca hotar) între două loturi agricole; hat: *se opri în marginea delniţei, pe răzorul ce-o despărţea de altă fineaţă.* REBR.; **2.** cărare, potecă: *la margine de drum, s-oprise pe răzor.* COŞB.; **3.** loc arat; ogor: *lacuri amare şi sărate ... stau pe răzoarele ... Bărăganului.* OD.; **4.** strat de flori sau de legume; brazdă: *din răzoarele cu multicolore flori, se înălţa un răsuflet cald.* C.PETR.; *dă o raită pe la răzoarele lui Lache, smulge vreo trei, patru cepe.* SOR.; **5.** (înv. şi reg.) şir (de viţă de vie); distanţă dintre şiruri: *trei răzoare de vie.* [Din bulg., sb. ***razor*** „brazdă"].

răzór[2], răzoare n. (înv.) **1.** arc mare de trăsură: *fişîitură de roate pe răzoare.* CAR.; **2.** drug de metal pentru străpungerea gheţii, în vederea pescuitului. [Din fr. ***ressort*** (după ***răzor[1]***)].

răzoráş, răzoraşe n. diminutiv al lui răzor[1]: *răzoraşe cu trandafiri.* // m. (pl. **răzoraşi**) (înv.) vecin (cu proprietatea). [***Răzor[1]*** + ***-aş***].

răzorí, răzoresc vb. **1.** (rar; tr.) a face răzor (ca hotar); a despărţi: *au răzorit ogoarele pe luncă;* **2.** (înv.; refl.) a se mărgini, a se învecina: *unde se răzoresc hotarele noastre cu ale Ardealului.* VLAH. [De la ***răzor[1]***].

răzorít, ~ţi, răzorită, ~e a. (rar) mărginit; tivit: [fetiţa] *adormind cu mîna aninată de cerculeţele Kirei, răzorite cu arnici.* DELAVR. [V. ***răzori***].

răzuí, răzuiesc şi (pop.) **răzui** vb. (tr.) **1.** a îndepărta un strat subţire de pe suprafaţa unui lucru, cu ajutorul unei răzuitoare sau a unei răşchete; a rade, a răşpălui, a răzălui, a rîcîi; a netezi: *a răzuit pereţii;* **2.** a da, a rade pe răzătoare: *e o buruiană de are rădăcini în toate părţile; o răzui şi-o pui în spirt.* SOR. [***Raz*** (prez. ind. al lui ***rade***) + ***-ui***].

răzuiálă, răzuieli f. răzuire. [***Răzui*** + ***-eală***].

răzuíre, răzuiri f. acţiunea de a răzui; răzuială. [V. ***răzui***].

răzuít, ~ţi, răzuită, ~e a. ras (cu o unealtă specială): *perete răzuit.* [V. ***răzui***].

răzuitoáre, răzuitori f. **1.** unealtă cu care se răzuiesc diferite obiecte; **2.** unealtă pentru desfăcut boabele de pe ştiuleţii de porumb; **3.** răzătoare: *hrean dat pe răzuitoare;* **4.** maşină cu care se curăţă bobul de orez încolţit. [***Răzui*** + ***-toare***].

răzuitór, răzuitoare n. **1.** răzătoare; **2.** unealtă formată dintr-o lamă de oţel, cu o muchie ascuţită, cu care se curăţă suprafaţa pieselor de lemn sau de tablă; raclor, raz. [***Răzui*** + ***-tor***].

răzuitúră, răzuituri f. ceea ce rămîne în urma răzuirii; (spec.) răsunoi. [***Răzui*** + ***-tură***].

răzúş, răzuşuri n. **1.** unealtă cu care se rade ceea ce a rămas lipit de ceva; **2.** daltă folosită în dulgherie; **3.** (reg.) otic; **4.** unealtă pentru plivit, formată dintr-un băţ cu vîrf de oţel, lăţit şi ascuţit. [***Răzui*** + ***-uş***].

răzválă f. (înv. şi pop.) răscoală: *nu vă-nspăimîntaţi că nu e răzvală-n ţară.* POP. [Din sl. ***razvala***].

răzvéchi, răzveche a. (rar) foarte vechi; străvechi. [***Răz-*** + ***vechi***].

răzvedí, răzvedesc vb. (rar; intr.) a lămuri, a desluşi, a explica. [Din sb. ***razvideti,*** ucr. ***razvidati*** „a cerceta"].

răzvedít adv. (reg.) clar, limpede, desluşit: *acum vedea răzvedit lucrurile.* [V. ***răzvedi***].

răzvód, răzvoduri n. (înv.) paradă militară. [Din rus. ***razvod***].

răzvót, răzvoturi n. (rar) votare din nou a unei legi, a unei propuneri respinse printr-un vot anterior. [***Răz-*** + ***vot***].

răzvrăti, răzvrătesc vb. **1.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) schimba, a (se) transforma: *ai răzvrătit mintea cea prea rea a părerii lui.* MINEIUL; **2.** (tr. şi refl.) a (se) răscula, a (se) revolta: *eu răzvrăteam imperii.* EM.; **3.** (rar; intr.) a unelti, a complota: *a răzvrătit contra Kentului.* NEGR.; **4.** (refl.) a se indigna: *îmi spune lucruri care mă ard şi tot ea se răzvrăteşte.* EL.; **5.** (tr. şi refl.) a (se) risipi, a (se) împrăştia: *groaza s-a răzvrătit ... în tot cuprinsul Lehiei.* SAD.; **6.** (tr.) a răscoli, a scormoni: *răzvrătesc ... brazdele de fîn.* COŞB. [Din sl. ***razvratiti***].

răzvrătíre, răzvrătiri f. **1.** acţiunea de a (se) răzvrăti şi rezultatul ei; **2.** revoltă, răscoală, răzvrăţ: *temîndu-se ... de vreo răzvrătire.* ALEX.; **3.** indignare, nemulţumire, revoltă sufletească: *inima-i fierbea de necaz şi de o răzvrătire neînţeleasă.* REBR.; *mă nelinişteau răzvrătirile ei.* EL. [V. ***răzvrăti***].

răzvrătít, ~ţi, răzvrătită, ~e a. **1.** (adesea subst.) revoltat, răsculat, rebel: *taraful boierilor răzvrătiţi.* FIL.; **2.** (fig.) răvăşit; răscolit, împrăştiat: *văzduhul era răzvrătit.* SAD. [V. ***răzvrăti***].

răzvrătitór, ~i, răzvrătitoáre a. şi m., f. (persoană) care instigă, care aţîţă la răzvrătire; instigator: *ies răzvrătitorii ... să ne invite la dreptate şi frăţie.* BOLLIAC. [***Răzvrăti*** + ***-tor***].

răzvrăţ n. (rar) răzvrătire: *răzvrăţul e în aer, ca fulgerul în nori.* AL. [De la ***răzvrăti***].

re-[1] element de compunere care exprimă o repetare (ex.: re-edita, re-aduce etc.). [Din fr., lat. ***re-***].

re[2] m. **1.** a doua treaptă din gama do major; sunetul corespunzător; nota corespunzătoare: *sonata în re major;* **2.** a treia coardă a unei viori. [Din it. ***re,*** fr. ***ré***].

reabilitá, reabilitez vb. **1.** (refl. şi tr.) a-şi recăpăta sau a face să-şi recapete buna reputaţie, prestigiul: *s-a reabilitat în ochii tuturor;* **2.** (jur.; tr.) a repune pe cineva în drepturile pierdute în urma unei condamnări: *cîţiva lideri comunişti fuseseră reabilitaţi.* CĂRT. [Din fr. ***réhabiliter***].

reabilitáre, reabilitări f. **1.** acţiunea de a (se) reabilita şi rezultatul ei; reabilitaţie; **2.** recăpătare a bunei reputaţii, a prestigiului: *n-a aşteptat reabilitarea postumă.* CĂL.; **3.** (jur.) (act care atestă) repunerea în drepturile personale pierdute în urma unei condamnări: *reabilitarea şterge condamnarea.* [V. ***reabilita***].

reabilitát, ~ţi, reabilitată, ~e a. **1.** care şi-a redobîndit buna reputaţie, prestigiul: *personalismul, reabilitat de creştinism, a fost tot mai mult dezaprobat.* STĂNIL.; **2.** (jur.) care a obţinut reabilitarea; repus în drepturi. [V. ***reabilita***].

reabilitáţie, reabilitáţii f. (rar) reabilitare; (şi: **reabilitaţiune**). [Din fr. ***réhabilitation***].

reabilitaţiúne f. v. reabilitaţie.

reabonă, reabonez vb. (refl.) a se abona din nou, a-şi reînnoi abonamentul: *m-am reabonat la „România literară".* [***Re-[1]*** + ***abona***].

reabonáre f. acţiunea de a se reabona şi rezultatul ei. [V. ***reabona***].

reabonát, ~ţi, reabonată, ~e a. care beneficiază de un nou abonament. [V. ***reabona***].

reabordá, reabordez vb. (tr.) a aborda din nou o problemă, un subiect. [***Re-[1]*** + ***aborda;*** cf. fr. ***réaborder***].

reabordáre, reabordări f. acţiunea de a reaborda. [V. ***reaborda***].

reabordát, ~ţi, reabordată, ~e a. care a fost abordat din nou: *problemele reabordate se înmulţesc.* [V. ***reaborda***].

reabsorbí, reabsórb vb. (tr.) a absorbi din nou, încă o dată: *luminile sînt reabsorbite în fondul de unde au purces.* BL. [***Re-[1]*** + ***absorbi***].

reaclimatizá, reaclimatizez vb. (tr. şi refl.) a (se) aclimatiza din nou la anumite condiţii. [***Re-[1]*** + ***aclimatiza;*** cf. engl. ***reacclimatize***].

reaclimatizáre f. acţiunea de a (se) reaclimatiza şi rezultatul ei: *reaclimatizarea unor plante.* [V. ***reaclimatiza***].

reaclimatizát, ~ţi, reaclimatizată, ~e a. aclimatizat din nou la anumite condiţii. [V. ***reaclimatiza***].

reacoperí, reacópăr vb. (tr.) a acoperi ceva din nou, a acoperi la loc (după ce a fost descoperit). [***Re-[1]*** + ***acoperi***].

reacoperíre f. acţiunea de a reacoperi şi rezultatul ei. [V. *reacoperi*].

reacomodá, reacomodez vb. (tr. şi refl.) a (se) acomoda din nou: *mă reacomodez la noua situaţie.* [*Re-*[1] + *acomoda*].

reacomodáre, reacomodări f. acţiunea de a (se) reacomoda şi rezultatul ei: *urmă o perioadă de reacomodare în viaţa de toate zilele a celor doi soţi.* GHEŢIE. [V. *reacomoda*].

reacordá, reacórd vb. (tr.) a acorda din nou, încă o dată îngăduinţă, favoare, avantaje cuiva: *îţi reacord favoarea de a petrece cu noi.* // (prez. ind. **reacordez**) a acorda din nou un instrument muzical (dezacordat). [*Re-*[1] + *acorda*].

reacordáre, reacordări f. acţiunea de a reacorda şi rezultatul ei: *reacordarea pianului se impunea.* [V. *reacorda*].

reacordát, ~ţi, reacordată, ~e a. acordat din nou: *pian reacordat.* [V. *reacorda*].

reactánt, reactanţi m. substanţă care ia parte la o reacţie chimică. [Din engl. *reactant*].

reactánţă, reactanţe f. **1.** mărime caracteristică circuitelor electrice de curent alternativ cu bobine sau condensatoare, definită prin produsul dintre impedanţa circuitului şi sinusul unghiului de defazaj dintre tensiune şi curent; **2.** bobină electrică având această mărime sensibilă. [Din engl. *reactance*].

reactív, ~i, reactivă, ~e a. (chim.; fiz.) referitor la reactanţă; care realizează un transfer periodic de energie în circuit, introducînd un defazaj între intensitatea curentului şi tensiunea electrică: *rezistenţă reactivă; substanţă reactivă.* // m. substanţă care are proprietatea de a reacţiona specific într-o reacţie chimică (în prezenţa unui anumit ion sau a unei grupe de ioni). [Din fr. *réactif*].

reactivá, reactívez vb. **1.** (tr.) a repune în activitate; **2.** (refl.) a reintra în cadrele active ale armatei; **3.** (chim.; fiz.; tr.) a face ca o substanţă, un fenomen să devină din nou activ; **4.** (refl.) a se declanşa din nou; a recidiva: *boala s-a reactivat;* (fig.) *temerile din copilărie ... se reactivară.* GHEŢIE. [Din fr. *réactiver*].

reactivánt, ~ţi, reactivantă, ~e a. care reactivează, care repune în activitate: *acţiune reactivantă asupra creierului.* // m. reactiv chimic folosit în industria extractivă pentru a da particulelor de minereu proprietatea de a pluti într-un lichid. [*Reactiva* + *-ant*].

reactiváre, reactivări f. acţiunea de a (se) reactiva şi rezultatul ei. [V. *reactiva*].

reactivitáte f. **1.** însuşirea de a fi reactiv; reacţie la o excitaţie; **2.** (chim.) capacitate a unui atom, a unei molecule sau a unui radical de a participa la o reacţie chimică; **3.** (fiz.) mărime care caracterizează funcţionarea unui reactor nuclear; **4.** (med.) capacitate a unui organism de a răspunde la o excitaţie. [Din fr. *réactivité*].

reactopropulsór, reactopropulsoare n. reactor având ca organ propulsor o elice antrenată de o turbină cu gaze alimentată de gazele evacuate din camera de combustie a reactorului. [*Reacto(r)* + *propulsor*].

reactór, reactoare n. **1.** aparat în care se produce o reacţie chimică; **2. reactor nuclear,** instalaţie complexă în care reacţiile în lanţ de fisiune a nucleelor atomice ale elementelor grele radioactive produc energie utilizabilă; **3.** motor termic folosit pentru propulsia unui vehicul, prin transformarea energiei chimice a combustibilului în energie cinetică a jetului de fluid evacuat sub presiune; motor cu reacţie; **4.** bobină electrică sau condensator electric folosit ca sistem fizic care prezintă în principiu reactanţa într-un circuit electric; bobină cu reactanţă. [Din fr. *réacteur*].

reactualizá, reactualizez vb. (tr.) a face să devină din nou actual, a readuce în actualitate: *nu aveam răgăz ... să leg faptele unele de altele, să reactualizez anumite scene.* EL.; *a şi anunţat că o să reactualizeze toate dosarele* [de cadre]. PR. [*Re-*[1] + *actualiza*].

reactualizáre, reactualizări f. acţiunea de a reactualiza şi rezultatul ei. [V. *reactualiza*].

reacţie, reacţii f. **1.** faptul de a reacţiona; manifestare, atitudine ca răspuns la o acţiune venită din afară; ripostă: *orice acţiune are reacţiunea sa.* BOL.; *dominaţia ticăloşilor va determina o reacţie a partizanilor vechilor valori.* PR.; **2.** (biol.) fenomen constînd în faptul că materia vie răspunde acţiunii unui excitant: *reacţiunile plantelor aşa-zise „senzitive", cum este mimoza, erau ... cunoscute naturaliştilor.* BL.; *am simţit reacţia vaccinului.* TUD.; **reacţie antigen-anticorp,** reacţie rezultată ca urmare a punerii în contact a grupărilor determinante ale antigenului cu situsul de combinare al anticorpului; **reacţie de respingere,** rejet; **3.** transformare a substanţelor chimice, sub acţiunea unor agenţi fizici sau a altor substanţe chimice, prin care rezultă substanţe noi, cu proprietăţi diferite de ale celor iniţiale; **reacţie în lanţ,** reacţie chimică în care se produc mai multe reacţii succesive, întreţinute prin reutilizarea produşilor formaţi; **4.** (fiz.) forţă care se opune unei acţiuni, fiind egală cu această, dar în sens contrar; **reacţie nucleară,** v. **nuclear; avion cu reacţie,** avion a cărui propulsie este asigurată de reactoare; **motor cu reacţie,** reactor; **5.** derivarea unei puteri din circuitul de ieşire al unui amplificator de radio cu tuburi electronice şi introducerea ei în circuitul lui de intrare; **reacţiunea indusului,** totalitatea fenomenelor datorate cîmpului magnetic produs de indus la funcţionarea în sarcină a unei maşini electrice; **6.** (astr.) **reacţie gravitaţională,** modificare a direcţiei şi a modulului vectorului de viteză caracteristice unei nave spaţiale care trece prin apropierea unui corp ceresc, datorită cîmpului gravitaţional al acestuia; **7.** (mai ales în forma **reacţiune**) împotrivire a unei grupări politice (în declin) faţă de progresul social, economic, cultural etc., în scopul restaurării stării anterioare a lucrurilor; (p. ext.) totalitatea forţelor sociale, politice etc. ostile progresului: *reacţiunea a prins iar la limbă.* CAR.; (şi: **reacţiune**). [Din fr. *réaction*].

reacţionă, reacţionez vb. (intr.) **1.** a răspunde (într-un anumit fel) la o acţiune sau la o excitare exterioară; a reaga: *prin transpiraţie organismul reacţionează la căldură;* **2.** a lua atitudine; a riposta, a replica: *cum ai reacţionat la o asemenea propunere?* [De la *reacţie*].

reacţionál, ~i, reacţională, ~e a. care aparţine reacţiei, referitor la reacţie: *fenomene reacţionale.* [Din fr. *réactionnel*].

reacţionár, ~i, reacţionară, ~e a. care aparţine reacţiunii, referitor la reacţiune, specific reacţiunii; ostil progresului; retrograd: *calomnia că dreapta e reacţionară şi-a trăit şi ea traiul.* EM.; *să mă las biruit, ca o teorie reacţionară, de ultimele moderne credinţe.* CAR. // m. adept, partizan al reacţiunii politice; contrarevoluţionar: *guvernul provizoriu va fi răsturnat de reacţionari.* PETR.; *a fost un reacţionar oportunist şi cinic.* PATAP. [Din fr. *réactionnaire*].

reacţionarísm n. concepţie politică reacţionară; caracterul a ceea ce este reacţionar; atitudine ostilă progresului: *societatea burgheză din Berlin, duşmana naturală a reacţionarismului aristocratic.* MAIOR.; *reacţionarismul său a fost o transplantare din Apus.* IBR. [*Reacţionar* + *-ism;* cf. engl. *reactionarism*].

reacţiúne f. v. reacţie.

reacumulá, reacumulez vb. (tr.) a acumula din nou: *a reacumulat energia pierdută.* [*Re-*[1] + *acumula;* cf. fr. *réaccumuler*].

readaptá, readaptez vb. (tr. şi refl.) a (se) adapta din nou: *s-a readaptat greu.* [*Re-*[1] + *adapta;* cf. fr. *réadapter*].

readaptáre, readaptări f. faptul de a (se) readapta: *efect de readaptare.* [V. *readapta*].

reáde f. v. rediu.

readjudecá, readjúdec vb. (tr.) a adjudeca din nou. [*Re-*[1] + *adjudeca;* cf. fr. *réadjuger*].

readjudecáre, readjudecări f. acţiunea de a readjudeca. [V. *readjudeca*].

readmísie, readmísii f. (înv.; rar) readmitere. [Din fr. *réadmission*].

readmíte, readmít vb. (tr.) a admite din nou; a reprimi: *au fost readmişi în convenţie.* [*Re-*[1] + *admite*; cf. fr. *réadmettre*].

readmítere, readmiteri f. acţiunea de a readmite şi rezultatul ei; readmisie. [V. *readmite*].

readmonestá, readmonestez vb. (tr.) a admonesta pentru noi abateri. [*Re-*[1] + *admonesta*].

readmonestáre, readmonestări f. acţiunea de a readmonesta. [V. *readmonesta*].

readormí, readórm vb. (intr.) a adormi din nou: *se îndoia ca pisica ... şi ... readormea.* PR. [*Re-*[1] + *adormi*].

readucătór, readucătoare n. dispozitiv de restabilire totală sau parţială a condiţiilor iniţiale de funcţionare ale unui sistem tehnic sau de readucere a unei mărimi la o valoare cuprinsă în intervalul de reglare, pentru a se obţine funcţionarea stabilă a sistemului. [*Readuce* + *-ător*].

readúce, readúc vb. (tr.) a aduce la locul sau la starea de mai înainte, a face să apară, să se manifeste din nou: *cuvintele Evangheliei citite de preot îi readuseră în minte ... zecile de întrebări rostite în căutarea unor răspunsuri mîntuitoare.* GHEŢIE. [*Re-*[1] + *aduce*].

readúcere, readuceri f. acţiunea de a readuce şi rezultatul ei: *readucere la normal a situaţiei economice.* [V. *readuce*].

readună, readún vb. (tr. şi refl.) a (se) aduna din nou, a (se) strînge iarăşi la un loc: *lumea s-a readunat ... în oraş.* GHICA. [*Re-*[1] + *aduna*].

ready-made [rédimeid] n. tehnică în arta modernă constînd în expunerea unor (montaje de) obiecte obişnuite, „gata făcute", scoase din contextul cotidian; obiectul expus. [Cuv. engl.].

reaerisí, reaerisesc vb. (tr.) a aerisi din nou o încăpere, un obiect de îmbrăcăminte etc. [*Re-*[1] + *aerisi;* cf. fr. *réaérer*].

reaerisíre f. acţiunea de reaerisi. [V. *reaerisi*].

reaerisít, ~ţi, reaerisită, ~e a. care a fost aerisit din nou: *încăperi reaerisite.* [V. *reaerisi*].

reafirmá, reafírm vb. (tr.) a afirma ceva din nou: *şi-a reafirmat crezul politic.* [Din fr. *réaffirmer*].

reafirmáre, reafirmări f. acţiunea de a reafirma şi rezultatul ei: *procesul de reafirmare a ortodoxiei.* BL. [V. *reafirma*].

reaflá, reáflu vb. (tr.) a afla din nou; a regăsi: *mi-am reaflat copila!* MACED. [*Re-*[1] + *afla*].

reagá, reagez vb. (înv.; rar; intr.) a răspunde la o acţiune exterioară; a reacţiona: *nu fiecare organism sau element reagează sub aceleaşi împrejurări.* EM. [Din germ. *reagieren*].

reagént, reagenţi m. (înv.; rar) reactiv; (fig.) *iată reagentul chimic pe care foaia guvernamentală uită să-l toarne.* EM. [Din germ. *Reagens,* lat. *reagens*].

reagénţă, reagenţe f. (înv.; rar) reacţie; (fig.) *puterea reagenţei ... morale pe care Macbeth a adunato în sufletul său.* EM. [Din germ. *Reagenz*].

reagravá, pers. 3 **reagravează** vb. (refl.) a se agrava din nou: *situaţia s-a reagravat.* [*Re-*[1] + *agrava*].

reagraváre, reagravări f. faptul de a se reagrava. [V. *reagrava*].

reajúnge, reajúng vb. (intr.) a ajunge din nou într-o anumită situaţie; a redeveni: *să nu reajungă omul o fiară.* [*Re-*[1] + *ajunge*].

reajustá, reajustez vb. (tr.) a ajusta din nou; a potrivi, a adapta ceva unei noi situaţii. [Din fr. *réajuster*].

reajustáre, reajustări f. acţiunea de a reajusta şi rezultatul ei. [V. *reajusta*].

reál[1]**, ~i, reală, ~e** a. **1.** care există în realitate; obiectiv; adevărat, autentic: *o lume reală, plină de amăgiri.* FIL.; **fapt real,** fapt autentic; **2.** efectiv, de netăgăduit: *ştiu cît reală valoare au.* CAR.; **3.** veritabil; remarcabil; incontestabil: *o reală plăcere;* **4. drept**

real, drept pe care titularul său îl poate exercita în mod direct şi imediat; **5. număr real**, numărul-limită al unui şir convergent de numere raţionale; **6. imagine reală**, imagine a unui obiect dată de un instrument optic, care poate fi prinsă pe un ecran sau pe o peliculă; **7.** care ţine de ştiinţele exacte; care se bazează pe ştiinţele exacte: *învăţămîntul real paralel cu cel clasic.* EM.; **ştiinţe reale**, ştiinţe exacte; **liceu real** (şi n.), liceu în care se pune accent pe ştiinţele exacte: *nu înţelegi latineşte? – nici boabă ...; am învăţat realul.* ST. // n. ceea ce există, ceea ce este; realitate: *ai avut ... o mai justă înţelegere a realului.* PETR.; *ieşi din realul imediat.* PLEŞU. [Din lat. ***realis,*** germ. ***real,*** fr. ***réel***].

reál², **reali** m. veche monedă spaniolă de argint, valorînd 25 de centime. [Din fr. ***réal,*** sp. ***real***].

realége, realég vb. (tr.) a alege din nou. [***Re-¹*** + ***alege;*** cf. fr. ***réélire***].

realégere, realegeri f. acţiunea de a realege şi rezultatul ei: *speră în realegerea sa ca parlamentar.* [V. ***realege***].

realgér n. sulfură naturală de arsen, de culoare portocalie, cu luciu adamantin, utilizată în vopsitorie, pirotehnie, industria sticlei etc. [Din fr. ***réalgar***].

realimentá, realimentez vb. (tr.) a alimenta din nou; a reînnoi provizia de alimente, de combustibil, de muniţii etc. [***Re-¹*** + ***alimenta***].

realimentáre, realimentări f. acţiunea de a realimenta şi rezultatul ei: *realimentarea cu combustibil a motorului.* [V. ***realimenta***].

realiniá, realiniez vb. (tr. şi refl.) a (se) alinia din nou: *au fost realiniate străzile.* [***Re-¹*** + ***alinia;*** cf. fr. ***réaligner***].

realiniére, realinieri f. acţiunea de a (se) realinia şi rezultatul ei. [V. ***realinia***].

realipí, realipesc f. a alipi din nou. [***Re-¹*** + ***alipi***].

realipíre, realipiri f. acţiunea de a realipi şi rezultatul ei. [V. ***realipi***].

realísm n. **1.** doctrină filozofică potrivit căreia lumea exterioară are o realitate independentă de subiectul cunoscător; concepţie proprie filozofiei scolastice, opusă nominalismului, conform căreia noţiunile generale (universaliile) constituie realităţi de sine stătătoare, anterioare atît intelectului, cît şi lucrurilor individuale; **2.** curent în artă şi în literatură care (pretinde că) imită natura, realitatea în trăsăturile ei esenţiale, caracteristice (cu excluderea oricărui ideal), cultivînd obiectivitatea şi stilul impersonal al autorului: *recitirea „Arhanghelilor" lui Agîrbiceanu ne arată ce drum avea de străbătut realismul epic după 1914.* VIANU; *realismul lui Flaubert; realismul artei flamande;* **3.** atitudine care ţine cont de realitate; simţ al realităţii; spirit practic: *era o persoană lipsită de orice realism.* [Din fr. ***réalisme,*** germ. ***Realismus***].

realíst, ~şti, realistă, ~e a. 1. care aparţine realismului, referitor la realism, specific realismului: *în „Azilul de noapte" nu e nici o acţiune, ci o înşirare de scene pitoreşti de o mare vigoare realistă.* LOV.; **2.** care reprezintă realismul (în artele plastice, literatură, filozofie): *e o eroare să crezi că aşa-zişti artişti realişti sînt nişte fotografi ai realităţii.* GHEŢIE; **3.** care ţine seama de realitate, bazat pe realitate; obiectiv, realistic: *cum ai putut ... să proiectezi o astfel de viziune minuţioasă şi realistă asupra viitorului nostru?* PR.; **4.** înzestrat cu spirit practic, cu simţul realităţii; pragmatic: *poporul nostru nu e sceptic, ci realist; el are o judecată lucidă.* STĂNIL. // m. adept, reprezentant al realismului (filozofic sau artistic): *în rîndul primilor realişti stă Costache Negruzzi.* VIANU; *neokantian convins, a luat-o de departe, de la Platon, a trecut la nominaliştii şi la realiştii evului mediu, apoi la senzualişti.* GHEŢIE. [Din fr. ***réaliste***].

realístic, ~ci, realistică, ~ce a. (rar) realist: *nuvela (fabuloasă ori realistică) este ... un spectacol.* CĂL. [Din it. ***realistico,*** germ. ***realistisch***].

realitáte, realităţi f. **1.** existenţă obiectivă; tot ce există în afara conştiinţei noastre: *fusese vis ... sau fusese realitate?* EM.; *realitatea obiectivă, pe care trebuie s-o redai în proză, te distrage de la influenţele străine pe care le-ai suferit.* IBR.; **2.** lucru, fapt care există efectiv; stare de fapt; (p. ext.) adevăr: *pentru cine citeşte puţin şi scrie puţin, savantul ... rămîne un personaj ... fără priză asupra realităţilor.* CĂL.; *nu voiam să accept cu nici un preţ realitatea.* GHEŢIE; *va suferi cînd va descoperi realitatea;* **în realitate**, de fapt, în adevăr: *dacă ... ţi-ar veni la urechi că iubita te înşală, ... n-ai suferi ca şi cum te-ar înşela în realitate?* DELAVR.; **a aduce** (sau **a chema, a readuce**) **pe cineva la realitate**, a face, a determina pe cineva să vadă, să ia lucrurile aşa cum sînt: *pare că a voit să mă cheme la realitate.* GAL.; **3.** (înv.; la pl.) bunuri imobile. [Din lat. ***realitas, -atis,*** fr. ***realité,*** germ. ***Realität***].

realizá, realizez vb. **1.** (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină real¹; a (se) înfăptui, a (se) împlini: *voinţele ţi se realizează după gîndirea ta.* EM.; *mă ajută să-mi realizez ideea.* GAL.; *visul său s-a realizat;* **2.** (tr. şi refl.) a (se) concretiza, a (se) întruchipa, a (se) întrupa: *frumuseţea cucoanei Frosa şi a surorii ei Agata se realizase în acest fiu şi nepot.* SAD.; **3.** (tr.) a da fiinţă la ceva; a zămisli: *nu agonisirea de averi conta înainte de toate, ci dorinţa arzătoare de a realiza ceva, de a învinge, de a se depăşi prin propria muncă.* GHEŢIE; **4.** (tr.) a crea (o operă de artă): *a realizat poemul puţin înaintea morţii;* **5.** (tr.) a obţine, a dobîndi, a cîştiga: *întreprinzătorii au realizat beneficii mari;* **6.** (refl.) a se împlini, a-şi pune în valoare capacitatea, posibilităţile creatoare: *la Paris, amicul meu ... s-a realizat, şi-a rotunjit personalitatea.* ST.; **7.** (tr.) a-şi da seama, a înţelege (clar, precis): *oamenii au realizat tîrziu ce se întîmplase.* [Din fr. ***réaliser,*** engl. ***realize***].

realizábil, ~i, realizabilá, ~e a. care poate fi realizat, înfăptuit, pus în practică: *îşi crea în imaginaţia sa aceste realizabile visuri.* FIL. [Din fr. ***réalisable***].

realizánt, realizanţi m. (mat.) discriminant. [Din fr. ***réalisant***].

realizáre, realizári f. 1. acţiunea de a (se) realiza şi rezultatul ei; împlinire, înfăptuire; realizaţie: *îmi ceri ajutorul meu pentru realizarea proiectului dumitale.* GAL.; **2.** concretizare, întruchipare, întrupare: *poezia ... nu se valorifică decît pe măsura realizării sale în material verbal.* LOV.; *Brâncuşi şi-a sculptat operele cu mintea, realizarea lor practică necesitînd un minimum de meşteşug.* GHEŢIE; **3.** (concr.) lucru realizat; înfăptuire: *în realizările naturii orice om e un exemplu unic şi inedit.* PETR.; **4.** obţinere, dobîndire: *realizarea unor beneficii;* **5.** creaţie, operă: *realizări folclorice;* **6.** succes, reuşită: *ediţiile de texte vechi constituie realizări remarcabile ale filologiei.* [V. ***realiza***].

realizát, ~ţi, realizată, ~e a. **1.** înfăptuit, îndeplinit: *legi realizate în dreptul public.* MAIOR.; **2.** dobîndit, obţinut, cîştigat: *sumă realizată;* **3.** reuşit (din punct de vedere artistic); valoros: *mai realizate sînt antumele.* [V. ***realiza***].

realizátor, ~i, realizatoáre a. (adesea subst.) care realizează, care înfăptuieşte, care creează ceva: *realizatorul filmului.* [Din fr. ***réalisateur***].

realizáţie, realizaţii f. (înv.) realizare; (şi: **realizaţiune**). [Din fr. ***réalisation***].

realizaţiúne f. v. **realizaţie.**

realménte adv. în mod real, în adevăr; de fapt: *autorii neacceptaţi într-o epocă, dacă sînt realmente valoroşi ..., capătă mai tîrziu favoarea publicului.* CĂL.; *Goethe credea realmente în puteri magice.* BL. [Din it. ***realmente,*** fr. ***réellement***].

realtoí, realtoiesc vb. (tr.) a altoi² încă o dată o plantă la care altoiul¹ anterior nu s-a prins. [***Re-¹*** + ***altoi²***].

realtoíre, realtoiri f. acţiunea de a realtoi şi rezultatul ei. [V. ***realtoi***].

realtoít, ~ţi, realtoită, ~e a. altoit din nou, cu un nou altoi²: *lămîi realtoit.* [V. ***realtoi***].

realţá, reálţ vb. (italienism; înv.; tr. şi refl.) a (se) înălţa, a (se) ridica din nou: *a realţa o naţie slăbită ... de tiranie.* BĂLC. [Din it. ***rialzare***].

reambalá, reambalez vb. (rar) a ambala din nou: *produsele au fost reambalate.* [***Re-¹*** + ***ambala***].

reambaláre, reambalári f. acţiunea de a reambala şi rezultatul ei. [V. ***reambala***].

reambarcá, reambárc vb. (tr. şi refl.) a (se) ambarca din nou. [***Re-¹*** + ***ambarca***].

reambarcáre, reambarcări f. acţiunea de a (se) reambarca şi rezultatul ei. [V. ***reambarca***].

reambuláre, reambulári f. operaţie de actualizare a unei hărţi, a unui plan topografic prin suprimarea detaliilor topografice dispărute şi introducerea celor apărute pe teren după întocmirea iniţială a hărţii, a planului. [Din fr. ***reambulation,*** germ. ***Reambulierung***].

reamenajá, reamenajez vb. (tr.) a amenaja într-o nouă formă, îmbunătăţită: *hotelul a fost reamenajat.* [Din fr. ***réaménager***].

reamenajáre, reamenajári f. acţiunea de a reamenaja şi rezultatul ei. [V. ***reamenaja***].

reamenaját, ~ţi, reamenajată, ~e a. refăcut cu îmbunătăţiri, cu modificări: *local reamenajat.* [V. ***reamenaja***].

reamintí, reamintesc vb. (tr. şi refl.) a(-şi) aminti din nou, a readuce în memorie, în minte: *stînd ... singur el cu sine, putea să-şi reamintească ... suferinţele trecute.* SL.; *discuţia noastră mi-a reamintit de primii mei ani de practică medicală.* GHEŢIE. [***Re-¹*** + ***aminti***].

reamintíre, reamintiri f. faptul de a(-şi) reaminti; amintire din nou, rememorare: *reamintirea îi schimbă ... faţa.* EM. [V. ***reaminti***].

reamplasá, reamplasez vb. (tr.) a amplasa din nou, în condiţii modificate. [***Re-¹*** + ***amplasa***].

reamplasáre, reamplasări f. acţiunea de a reamplasa şi rezultatul ei: *reamplasarea băncilor în parc.* [V. ***reamplasa***].

reamputá, reamputez vb. (tr.) a amputa un nou segment al aceluiaşi organ. [***Re-¹*** + ***amputa***].

reamputáre, reamputári f. acţiunea de a reamputa şi rezultatul ei. [V. ***reamputa***].

reamputát, ~ţi, reamputată, ~e a. amputat din nou. [V. ***reamputa***].

reanalizá, reanalizez vb. (tr.) a analiza încă o dată: *am reanalizat situaţia şi mi-am modificat părerea.* [***Re-¹*** + ***analiza***].

reanalizáre, reanalizări f. acţiunea de reanaliza şi rezultatul ei: *reanalizarea contextului.* [V. ***reanaliza***].

reanclanşá, reanclanşez vb. (tehn.; tr.) a realiza o reanclanşare automată rapidă. [Din fr. ***réenclencher***].

reanclanşáre, reanclanşări f. **reanclanşare automată rapidă**, restabilire automată a alimentării unui circuit întrerupt în urma unui scurtcircuit. [Din fr. ***réenclenchement***].

reangajá, reangajez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) angaja din nou: *pensionarii lexicografi au fost reangajaţi;* **2.** (spec.; refl.) a se angaja în cadrele active ale armatei, după efectuarea stagiului militar: *în armată a înaintat sergent şi se făcea că i-ar fi propus însuşi căpitanul să se reangajeze.* REBR. [Din fr. ***réengager***].

reangajáre, reangajári f. acţiunea de a (se) reangaja şi rezultatul ei. [V. ***reangaja***].

reangaját, ~ţi, reangajată, ~e a. angajat din nou. // m. denumire dată celui care, după efectuarea stagiului militar, s-a angajat ca subofiţer: *au început a trage, ochind în ofiţeri şi în reangajaţi.* ST. [V. ***reangaja***].

reanimá, reaním şi **reanimez** vb. (tr.) **1.** a readuce la viaţă, a restabili funcţiile vitale ale organismului; a reînsufleţi; (med.) a face o reanimare; (fig.) *avem nevoie de un înger păzitor, care să reanimeze instinctul libertăţii.* PLEŞU; **2.** (fig.; şi refl.) a se înviora, a se reînsufleţi: *reanimează-te, deşteaptă în tine orgoliul.* FIL. [Din fr. ***réanimer***].

reanimáre, reanimări f. **1.** acţiunea de a reanima şi rezultatul ei; **2.** (med.) ansamblul măsurilor (masajul cardiac, şocul electric, intubarea, respiraţia gură la gură etc.) folosite pentru restabilirea funcţiilor vitale ale organismului (respiraţia şi

circulația), cînd acestea au fost compromise printr-o situație acută medicală, chirurgicală sau traumatică cu risc vital. [V. *reanima*].

reanimátor, ~i, reanimatoáre m., f. medic specialist în reanimare. [Din fr. *réanimateur*].

reapáre vb. v. reapărea.

reapariție, reapariții f. **1.** faptul de a reapărea; apariție din nou; **2.** renaștere, regenerare: *reapariția tumorii;* **3.** republicare, retipărire: *reapariția revistei „Dilema", cu titlul ușor schimbat;* (și: (înv.) **reaparițiune**). [Din fr. *réapparition*].

reapariţiúne f. v. reapariție.

reapăreá, reapár vb. (intr.) **1.** a apărea din nou: *dispăru și reapăru după vreo două ore.* PR.; **2.** a lua naștere, a se forma din nou; a se regenera: *i-a reapărut eczema pe corp;* **3.** a reveni în gînd, în amintire: *la ce mai reapări să-ngreui al meu gînd?* EM.; **4.** a se republica, a se retipări: *a reapărut rubrica „diverse";* (și: **reapare**). [*Re-*[1] + *apărea*].

reaprínde, reaprínd vb. (tr.) **1.** a aprinde din nou: *reaprindeți candela-n căscioare lîngă busuiocul cel mereu.* VIERU; **2.** (fig.; tr. și refl.) a (se) reînsufleți, a (se) redeștepta: *i s-a reaprins iubirea pentru el.* [*Re-*[1] + *aprinde*].

reapríndere, reaprinderi f. **1.** acțiunea de a (se) reaprinde și rezultatul ei; aprindere din nou: *reaprinderea unui lan de stele.* CĂL.; **2.** (fig.) reînsuflețire: *reaprinderea discuției.* [V. *reaprinde*].

reapropiá, reaprópii vb. (tr. și refl.) a (se) apropia din nou: *s-a reapropiat de mine.* [*Re-*[1] + *apropia*].

reaprovizioná, reaprovizionez vb. (tr. și refl.) a (se) aproviziona din nou: *măcelăriile s-au reaprovizionat cu carne de vită.* [*Re-*[1] + *aproviziona*].

reaprovizionáre, reaprovizionări f. acțiunea de a (se) reaproviziona și rezultatul ei. [V. *reaproviziona*].

reapucá, reapúc vb. (refl.) a relua o activitate: *m-am reapucat de Jules Verne.* [*Re-*[1] + *apuca*].

rearanjá, rearanjez vb. (tr. și refl.) a (se) aranja din nou (după alte criterii, în altă ordine, sub altă formă); a reorganiza, a reface: *a rearanjat vitrina, biblioteca.* [Din fr. *réarranger*].

rearanjáre, rearanjări f. acțiunea de a rearanja și rezultatul ei; refacere: *rearanjarea vitrinelor.* [V. *rearanja*].

rearanját, ~ți, rearanjată, ~e a. aranjat, organizat din nou, altfel; refăcut, reorganizat. [V. *rearanja*].

rearbitrá, rearbitrez vb. (jur.; tr.) a soluționa din nou un litigiu arbitral, după anularea ca netemeinică sau nelegală a primei hotărîri pronunțate în cauză. [*Re-*[1] + *arbitra*].

rearbitráre, rearbitrări f. (jur.) acțiunea de a rearbitra. [V. *rearbitra*].

rearendá, rearendez vb. (tr.) a arenda din nou (alcuiva): *să rearendeze pe zece ani altcuiva moșia cu o sumă mai mare.* CĂL. [*Re-*[1] + *arenda*].

rearendáre, rearendări f. acțiunea de a rearenda și rezultatul ei: *rearendarea pămîntului.* [V. *rearenda*].

reargintá, reargintez vb. (tr.) a arginta un obiect (metalic) de pe care s-a curățat ori deteriorat stratul anterior de argint: *am reargintat tacîmurile.* [Din fr. *réargenter*].

reargintáre, reargintări f. acțiunea de rearginta și rezultatul ei. [V. *rearginta*].

reargintát, ~ți, reargintată, ~e a. acoperit cu un nou strat de argint, după ce stratul anterior s-a deteriorat: *oglindă reargintată.* [V. *rearginta*].

reascultá, reascúlt vb. (tr.) a reaudia. [*Re-*[1] + *asculta*].

reascultáre, reascultări f. faptul de a reasculta; reaudiere. [V. *reasculta*].

reascuți, reascút vb. (tr.) **1.** a ascuți din nou, mai bine, pentru a face să taie: *am reascuțit cuțitul;* **2.** a reface vîrful unui obiect: *mi-am reascuțit creioanele.* [*Re-*[1] + *ascuți*].

reascuțíre, reascuțiri f. acțiunea de a reascuți (un cuțit, un creion etc.) și rezultatul ei. [V. *reascuți*].

reasigurá, reasígur vb. (tr. și refl.) a (se) asigura din nou; a reînnoi o asigurare. [*Re-*[1] + *asigura;* cf. fr. *réassurer*].

reasiguráre, reasigurări f. **1.** acțiunea de a (se) reasigura și rezultatul ei; **2.** operație prin care un asigurător, parțial sau integral, se asigură el însuși la un alt asigurător (pentru a obține acoperire la o parte din riscuri); **3.** sumă depusă pentru această operație. [V. *reasigura*].

reasigurát, reasigurați a. și m. (societate de asigurări) care cedează, parțial sau integral, unei alte societăți de asigurări riscurile asumate. [V. *reasigura*].

reasigurátor, ~i, reasigurătoáre a. și m. (societate de asigurări) care preia, parțial sau integral, riscurile ce depășesc capacitatea de plată a reasiguratului. [*Reasigura* + *-tor*].

reasociá, reasociez vb. (tr. și refl.) a (se) asocia cu aceiași parteneri la o acțiune nouă sau repetată: *la alegeri s-au reasociat.* [*Re-*[1] + *asocia*].

reasociát, ~ți, reasociată, ~e a. asociat cu aceiași parteneri la o acțiune nouă sau repetată: *partide reasociate.* [V. *reasocia*].

reasociére, reasocieri f. acțiunea de a (se) reasocia și rezultatul ei. [V. *reasocia*].

reașează, reașéz vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) așeza din nou: *mă reașezai pe pat.* PR.; **2.** (tr.) a stabili ceva după alte criterii; a pune într-o altă ordine, pe temeiuri noi: *a reașeza societatea;* **3.** (fig.; refl.) a se potoli, a se liniști: *speram să te reașezi după divorț.* [*Re-*[1] + *așeza*].

reașezáre, reașezări f. **1.** acțiunea de a reașeza și rezultatul ei: *reașezare pe tron;* **2.** restabilire; (jur.) **reașezare în drepturi,** repunere în drepturi; **3.** (fig.) potolire, liniștire: *reașezarea vremurilor.* [V. *reașeza*].

reașezát, ~ți, reașezată, ~e a. **1.** așezat într-o nouă poziție; **2.** stabilit pe noi criterii; reactualizat: *prețuri reașezate.* [V. *reașeza*].

reatribuí, reatríbui vb. (tr.) a atribui din nou sau a atribui altceva ori altcuiva: *bieților oameni nu le-au fost încă reatribuite pămînturile.* [*Re-*[1] + *atribui*].

reatribuíre, reatribuiri f. acțiunea de a reatribui și rezultatul ei: *reatribuirea averii confiscate samavolnic.* [V. *reatribui*].

reaudiá, reaudiez vb. (tr.) **1.** (jur.) a audia din nou, a supune unui nou interogatoriu: *au fost reaudiate părțile;* **2.** a asculta din nou, încă o dată o prelegere, un discurs etc.; a reasculta. [*Re-*[1] + *audia*].

reaudiére, reaudieri f. **1.** faptul de a reaudia; reascultare; **2.** (jur.) audiere din nou, supunere la un nou interogatoriu: *reaudierea martorilor;* **3.** ascultare din nou, încă o dată a unei prelegeri, a unui disc etc. [V. *reaudia*].

reávăn, reveni, reavănă, revene a. **1.** care conține umiditatea necesară culturilor; umed, jilav: *pămînt reavăn;* **2.** răcoros, proaspăt: *a rămas fixat în noi ... răsuflul ravăn, ca de ape, al vegetației îmbelșugate.* SAD.; (și: (înv. și reg.) **ravăn**). [Din bulg. *raven*].

reăzem, reazeme n. **1.** ceea ce servește pentru a sprijini ceva; proptea, rezemătoare, sprijin; (spec.) balustradă: *bătu cu mîna pe razămul scării.* DELAVR.; **2.** parte a războiului de țesut formată din cele două tălpi orizontale pe care se sprijină celelalte părți ale acestuia; pat; **3.** parte a unui sistem tehnic prin care se face legătura între două corpuri și care impune anumite restricții deplasării relative a acestora; (spec.) legătură care restrînge posibilitățile de mișcare a unui corp, anulînd unul sau mai multe grade de libertate ale acestuia; sprijin; **punct de reazem,** punct fix în jurul căruia forța și rezistența tind să ajungă în echilibru; **4.** (fig.) sprijin, ajutor, protecție; persoană care ajută; sprijinitor, ocrotitor: *bizuindu-se pe reazemul lor ostășesc.* OD.; **5.** (fig.) temei, motiv: *[î]nvinuirea a fost ... fără razem, fără fond.* EM.; (și: **reazim, razem, razim**). [De la *rezema*].

reăzim n. v. reazem.

rebáb, rebaburi n. instrument muzical cu două coarde, asemănător viorii, folosit în țările magrebiene și în Asia. [Din fr. *rebab*].

rebandajá, rebandajez vb. (tr.) a înlocui bandajele roților unui vehicul feroviar. [*Re-*[1] + *bandaja*].

rebandajáre, rebandajări f. acțiunea de a rebandaja și rezultatul ei. [V. *rebandaja*].

rebarbatív, ~i, rebarbativă, ~e a. **1.** cu aspect respingător; neplăcut, urît: *subiectul are și aspecte mai puțin rebarbative.* BL.; (adv.) *„farnientismo" ... sună puțin cam rebarbativ.* D.; **cuvînt rebarbativ,** cuvînt neintegrabil într-o limbă; **2.** anost, plictisitor: *studii rebarbative;* **3.** (fig.) refractar. [Din fr. *rébarbatif*].

rebáte, rebát vb. (tr. și refl.) a bate din nou la mașină un text (corectat, amplificat etc.); a redactilografia: *am rebătut lucrarea.* [*Re-*[1] + *bate*].

rebátere, rebateri f. acțiunea de a rebate și rezultatul ei; redactilografiere: *am pierdut mult timp cu rebaterea textului.* [V. *rebate*].

rebătút, ~ți, rebătută, ~e a. bătut la mașină din nou (cu corecturi, adăugiri etc.); redactilografiat: *textele rebătute sînt în mapă.* [V. *rebate*].

rebéc, rebecuri n. vechi instrument muzical, în formă de lăută cu trei coarde, introdus în Europa de arabi. [Din fr. *rebec*].

rebedénie f. v. rubedenie.

rebegeálă, rebegeli f. **1.** faptul de a (se) rebegi; starea celui rebegit: *mi-l culc cu capu-n poală să-i treacă de rebegeală.* POP.; **2.** (reg.) răceală la animale. [*Rebegi* + *-eală*].

rebegí, rebegesc vb. **1.** (intr. și tr.) a amorți, a înțepeni de frig; a se zgribuli: *ne rebegește gerul.* BOLLIAC; *ești rebegit de frig, îți arde fruntea.* GHEȚIE; **2.** (refl.) a slăbi, a se vlăgui; a arăta rău: *s-a rebegit, săracul!* [Din magh. *rebegni*].

rebegít, ~ți, rebegită, ~e a. **1.** pătruns de frig; înghețat: *barza de frig rebegită.* ISP; **2.** stors de puteri, slăbit, vlăguit; fără chef, abătut: *sînt și cam rebegit de vremea asta.* CAR. [V. *rebegi*].

rebél, ~i, rebelá, ~e a. **1.** (adesea subst.) care nu se supune autorității legitime; care instigă la răzvrătire; care ia parte la o rebeliune: *îl învinovăți de trădător și rebel.* BĂLC.; (fig.) *viața-i o baltă de vise rebele.* EM.; **2.** nesupus, refractar, necalcitrant, greu de stăpînit; neadaptabil, nonconformist, rebelist: *n-o scoate la capăt cu nepotul rebel.* GHEȚIE; **3.** care exprimă nesupunere, revoltă: *fire rebelă;* **4.** (fig.) răvășit, zbîrlit: *aranjează cîrlionții rebeli.* CAR.; **5.** care cedează greu la tratamentul medical; greu de vindecat: *friguri rebele.* [Din lat. ***rebellis,*** germ. ***Rebelle,*** fr. ***rebelle***].

rebelá, rebelez vb. (înv.; refl.) a se răscula, a se răzvrăti: *voiește ... a se rebela împotriva cesarului.* BĂLC. [Din fr. *rebeller*].

rebelát, ~ți, rebelată, ~e a. (înv.; rar) răzvrătit, răsculat: *pedepsi pe cerbicoșii nobili ... rebelați.* BĂLC. [V. *rebela*].

rebelíe, rebelii f. (înv. și pop.) rebeliune: *vinovăție de papism și de rebelie.* NEGR. [***Rebel*** + *-ie*].

rebelíst, ~ști, rebelistă, ~e m. (înv.) rebel, răzvrătit: *se arată plictisit de cariera acestui rebelist.* CĂL. [***Rebelie*** + *-ist*].

rebeliúne, rebeliuni f. revoltă, răzvrătire, răscoală față de autoritățile statului; nesupunere, indignare; rebelie: *o controversă ... le pare ... un act de rebeliune.* MAIOR.; *îl puse la curent cu înfrîngerea rebeliunii legionare.* GHEȚIE. [Din fr. ***rébellion,*** germ. ***Rebellion***].

rébo, rebouri n. gen de rebus, asemănător monoverbelor ilustrate, în care trebuie să rezulte un singur cuvînt din citirea ligamentată a două sau mai multor cuvinte, sugerată prin imagini. [Din fr. *rebot*].

rebobiná, rebobinez vb. (tr.) **1.** a bobina din nou, a reface bobinajul unei mașini electrice; **2.** a întoarce filmul cinematografic pentru a fi adus din nou la început, după rulare. [Din fr. ***rebobiner***].

rebobináre, rebobinări f. acțiunea de a rebobina și rezultatul ei. [V. *rebobina*].

rebonificá, rebonífic vb. (tr.) a restitui suma avansată în contul unei mărfi, al unui serviciu etc. [*Re-*[1] *+ bonifica*].

rebonificáre, rebonificări f. acţiunea de a rebonifica şi rezultatul ei. [V. *rebonifica*].

rebórd, reborduri n. (tehn.) margine proeminentă, ieşită în afară. [Din fr. *rebord*].

rebotezá, rebotéz vb. (tr. şi refl.) a (se) boteza încă o dată (într-o altă religie sau cu un alt nume): *Heimann Tiktin, rebotezîndu-se, şi-a luat numele Hariton.* [*Re-*[1] *+ boteza;* cf. fr. *rebaptiser*].

rebotezáre, rebotezări f. faptul de a (se) reboteza. [V. *reboteza*].

rebotezát, ~ţi, rebotezată, ~e a. trecut la o altă religie; botezat cu alt nume. [V. *reboteza*].

rebrusmánt, rebrusmente m. manevră de schimbare a sensului de mişcare a unui tren prin întoarcerea locomotivei şi legarea ei la capătul opus al şirului de vagoane. [Din fr. *rebroussement*].

rébus, rebusuri n. **1.** joc în care urmează să se reconstituie un cuvînt sau o frază pe baza unei definiţii sau printr-o combinaţie de figuri, litere sau semne; **2.** (fig.) enigmă, şaradă. [Din fr. *rébus,* germ. *Rebus*].

rebusíst, ~şti, rebusistă, ~e a. (rar) rebusistic. // m., f. persoană care alcătuieşte sau rezolvă probleme de rebus. [*Rebus* + *-ist*].

rebusístic, ~ci, rebusistică, ~ce a. care aparţine, care este specific rebusului, referitor la rebus; rebusist: *dezlegări rebusistice.* [*Rebusist* + *-ic*].

rebút, rebuturi n. produs care nu corespunde exigenţelor cerute şi destinaţiei pentru care a fost realizat, reprezentînd o pierdere economică: *au rebuturi mari ... şi, în loc să tragă consecinţele care se impun, dau drumul produsului pe piaţă.* PR.; **a da** (sau **a cădea**) **la rebut**, a rebuta: *asemenea operă a unui asemenea individ trebuie să cadă la rebut.* SAD.; *acele piese au fost date la rebut.* [Din fr. *rebut*].

rebutá, rebutez vb. (tr.) a respinge ceva ca necorespunzător; a declara rebut un produs; a da la rebut: *dacă rebutam o piesă eram penalizat.* PR. [Din fr. *rebuter*].

rebutáre, rebutări f. acţiunea de a rebuta şi rezultatul ei; operaţie de identificare a rebutului. [V. *rebuta*].

rebutát, ~ţi, rebutată, ~e a. dat la rebut; declarat ca necorespunzător: *mărfuri rebutate.* [V. *rebuta*].

rec, recuri n. bară fixă pe care se fac exerciţii de gimnastică. [Din germ. *Reck*].

recáde vb. v. recădea.

recalcitránt, ~ţi, recalcitrantă, ~e a. (adesea subst.) care se opune, care rezistă cu încăpăţînare, care nu se lasă convins; încăpăţînat, îndărătnic; refractar, nesupus: *încăpăţînat şi recalcitrant, trecea de cîte ori putea peste cuvintele guvernantei.* GHEŢIE. [Din fr. *récalcitrant*].

recalcitránţă, recalcitranţe f. faptul de a fi recalcitrant; încăpăţînare, nesupunere: *cocoana, turbată de recalcitranţa lui ..., trage o palmă bucătarului.* CĂL. [Din fr. *récalcitrance*].

recalculá, recalculez vb. (tr.) a calcula din nou, a stabili ceva pe baza unor calcule noi (pornind de la alte date): *au fost recalculate impozitele.* [Din fr. *recalculer*].

recalculáre, recalculări f. acţiunea de a recalcula şi rezultatul ei: *recalcularea pensiilor.* [V. *recalcula*].

recalescénţă f. creştere bruscă a temperaturii concomitent cu începerea solidificării unui metal topit subrăcit, care se manifestă vizibil printr-o licărire la suprafaţa metalului. [Din fr. *recalescence*].

recalibrá, recalibrez vb. (tr.) a calibra din nou (o piesă, o armă etc.). [*Re-*[1] *+ calibra;* cf. fr. *recalibrer*].

recalibráre, recalibrări f. acţiunea de a recalibra şi rezultatul ei; operaţie prin care se realizează cu precizie piese identice şi interschimbabile, dar cu dimensiuni diferite de cele obţinute la calibrarea iniţială. [V. *recalibra*].

recalifică, recalífic vb. (tr. şi refl.) a (se) pregăti, a (se) instrui pentru o nouă calificare profesională; a da sau a obţine o nouă calificare: *muncitorii fabricii au fost recalificaţi.* [*Re-*[1] *+ califica*].

recalificáre, recalificări f. **1.** acţiunea de a (se) recalifica; pregătire în vederea obţinerii unei noi calificări profesionale; **2.** probă suplimentară pe care o susţine un sportiv sau o echipă (care a ratat calificarea la prima tentativă), pentru a se putea califica mai departe într-o competiţie. [V. *recalifica*].

racamiér, racamiere n. studio: *aici dormea Helena pe o canapea largă, cu spătar capitonat şi ladă de rufe la căpătîi, un recamier, cum i se spunea de la războiul încoace.* GHEŢIE. [Din fr. *récamier*].

recapitulá, recapitulez vb. (tr.) **1.** a reveni asupra punctelor esenţiale ale unei lucrări, ale unei expuneri; (p. ext.) a sintetiza, a rezuma: *recapitulînd acum toate concluziile ..., dobîndim următoarele idei principale.* MAIOR.; **2.** a revedea, a trece în revistă; a rememora: *Victor încercă să recapituleze întîmplările ultimelor luni.* GHEŢIE; **3.** a citi sau a reproduce încă o dată sau de mai multe ori o lecţie, o materie şcolară pentru a şi-o fixa în memorie sau pentru a-i înţelege conţinutul; a repeta: *să recapitulăm funcţiile atributului.* [Din fr. *récapituler,* lat. *recapitulare*].

recapituláre, recapitulări f. **1.** acţiunea de a recapitula şi rezultatul ei; (p. ext.) sintetizare, rezumare; recapitulaţie; **2.** rememorare, trecere în revistă: *să facem ... o recapitulare de lucrările cele mai importante.* AL.; **3.** revedere sistematică a materiei parcurse într-o anumită perioadă a anului şcolar; repetare: *recapitulare generală.* [V. *recapitula*].

recapitulatív, ~i, recapitulativă, ~e a. **1.** în care se revede sistematic materia şcolară parcursă: *lecţie recapitulativă; seminarii recapitulative;* **2.** care cuprinde o recapitulare; (p. ext.) rezumativ: *capitol recapitulativ.* [Din fr. *récapitulatif*].

recapitulaţie, recapitulaţii f. (înv.) recapitulare; (şi: **recapitulaţiune**). [Din fr. *recapitulation*].

recapitulaţiúne f. v. recapitulaţie.

recarburá, recarburez vb. (tr.) a mări procentul de carbon al unui oţel în stare lichidă, care în timpul elaborării s-a decarburat sub limita prescrisă. [Din fr. *recarburer*].

recarburáre, recarburări f. acţiunea de a recarbura şi rezultatul ei. [V. *recarbura*].

recădeá, recád vb. (intr.) **1.** a cădea, a se prăbuşi din nou: *prin întuneric bîjbîiesc prin casă, şi cad, recad, şi nu mai tac din gură.* BAC.; **2.** a se lăsa din nou în jos, a reveni la nivelul sau la starea normală; a cădea la loc: *lăsă perdeaua să recadă.* EM.; *o piatră azvîrlită recade la pămînt.* BL.; **3.** (fig.) a fi cuprins din nou de ...; a reveni: *totul recăzu în linişte.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **recade**). [*Re-*[1] *+ cădea*].

recădére, recăderi f. **1.** acţiunea de a recădea şi rezultatul ei; reîntoarcere, revenire: *făptura se teme de recădere în neexistenţă.* STĂNIL.; **2.** (med.; înv.) recidivă; **3.** (fig.) decădere: *o aşa recădere a limbii la gradul de dialect n-a putut decît să fie dezastruoasă.* MACED. [V. *recădea*].

recál, recăle n. (reg.) haină scurtă (bărbătească) de postav; vestă. [Din săs. *reckel,* magh. *rékli*].

recăpătá, recápăt vb. (tr.) a căpăta din nou; a redobîndi, a recîştiga: *şi-a recăpătat repede stăpînirea de sine.* EL.; *îşi recăpătă somnul, pofta de mîncare.* GHEŢIE. [*Re-*[1] *+ căpăta*].

recăpătáre, recăpătări f. acţiunea de a recăpăta; redobîndire, recîştigare: *recăpătarea averii.* [V. *recăpăta*].

recăsătorí, recăsătoresc vb. (refl.) a se căsători din nou: *se răcăsătorise ... cu o studentă pasionată ca şi el de literatură.* PR. [*Re-*[1] *+ căsători*].

recăsătoríre, recăsătoriri f. faptul de a se recăsători. [V. *recăsători*].

recăsătorít, ~ţi, recăsătorită, ~e a. casătorit din nou. [V. *recăsători*].

réce, ~i, rece, ~i a. **1.** proaspăt, de curînd adus de la sursă: *un pahar de apă rece.* COŞB.; *bem apă rece dintr-un cofăiel de brad.* SAD.; **a (se) îmbăta cu apă rece,** v. **îmbăta; 2.** care dă senzaţia de frig, care aduce frig: *am simţit în nări aer rece cu mireasmă de iarnă.* SAD.; **climă rece,** climă caracteristică regiunilor polare; **locuinţă rece,** locuinţă friguroasă; (fig.) neprimitor; **războiul rece,** v. **război; 3.** cu temperatura corpului scăzută sub nivelul normal; înţepenit (de frig, de emoţie); (p. ext.) inert, neînsufleţit, ţeapăn: *mîinile ei reci s-ascunseră în sînul lui.* EM.; **(cu) sînge rece,** (cu) calm, (cu) detaşare; (cu) prezenţă de spirit: *fiecare dintre aceşti oameni fusese torturat cu sînge rece de un semen al său.* PATAP.; **a(-i) fi cuiva inima rece,** a-i fi mereu teamă, a fi înspăimîntat: *nu-i era, zău, nimănui în pept inima rece.* AL.; **4.** care dă frisoane, care înfioară, care înfrigurează: *un fior rece ca gheaţa îi trece prin vine.* CR.; **5.** care şi-a pierdut căldura; care nu este (re)încălzit; răcit: *o bucată de mămăligă rece.* CR.; **hrană rece,** hrană care se consumă fără a fi încălzită: *se mulţumi ... cu resturile hranei reci ce-i fusese dată pentru drum.* GHEŢIE; **6.** care nu ţine cald; răcoros: *haine reci;* **7.** (fig.) lipsit de afectivitate; insensibil, distant, nepăsător, flegmatic; neprietenos, străin: *să rămîi rece la toate boldurile vanităţii, rece la toate plăcerile şi slăbiciunile vieţii.* DELAVR.; **a lăsa pe cineva rece,** v. **lăsa; 8.** (fig.) care exprimă indiferenţă, insensibilitate, ostilitate; inexpresiv: *nu înseamnă că povestirile sale sînt reci şi lipsite de orice entuziasm.* CAR.; *mi-a aruncat o privire rece;* **9.** (fig.) cu caracter obiectiv; raţional: *noţiuni reci, abstracte.* MAIOR. // n. **1.** răceală, frig, temperatură scăzută: *nu ţi-e prea rece?* ARG.; **la rece,** a) la o temperatură scăzută: *medicamentele se ţin la rece;* b) la temperatura normală, fără a încălzi: *prelucrare la rece;* **c)** (fig.) neinfluenţat de sentimente; nepărtinitor, obiectiv: *analiză la rece;* **a-i trece cuiva rece prin inimă** (sau **prin spate**), a se înfiora, a se înspăimînta; **2.** (înv.) ruşine, ocară: *să se îmbrace în reace şi în ruşene.* COR. // f. pl. (reg.) piftie. [Lat. *recens* „proaspăt"].

recedá, recedez şi **recéd** vb. (rar; intr.) a ceda din nou. [*Re-*[1] *+ ceda*].

receiver [risívăr] n. receptor al unui telefon, al unei antene (satelit). [Cuv. engl.].

recelá, recelez vb. (livr.) **1.** (tr.) a păstra şi a ascunde un obiect furat de altcineva; **2.** (tr.) a sustrage de la cercetările justiţiei pe cineva: *au recelat un criminal;* **3.** (refl.) a se ascunde; a se refugia. [Din fr. *receler*].

receláre, recelări f. (livr.) acţiunea de a recela şi rezultatul ei. [V. *recela*].

recensămînt, recensăminte şi **recensăminturi** n. formă de observare statistică (periodică), constînd în înregistrarea exhaustivă a datelor supuse direct observaţiei; recenzie[1]: *să dau tot sprijinul unei comisiuni de recensămînt.* GAL.; **recensămînt fiscal** (sau (înv.) **al dărilor**), înregistrarea contribuabililor, a averii şi a veniturilor acestora susceptibile de a fi impuse la fisc: *noul recensămînt al dărilor.* EM.; **recensămîntul populaţiei,** stabilire a numărului şi a structurii populaţiei (după sex, vîrstă, stare civilă, naţionalitate, nivel de instruire, ocupaţie, religie etc.) de pe întreg teritoriul unei ţări, la un moment dat; (şi: (înv.) **recensemînt, recensimînt**). [Din fr. *recensement*].

recensemînt n. v. recensămînt.

recénsie f. v. recenzie[2].

recensimînt n. v. recensămînt.

recensiúne[1] f. v. recenzie[1].

recensiúne[2] f. v. recenzie[2].

recensór m. v. recenzor[1].

recént, ~ţi, recentă, ~e a. petrecut, apărut de curînd; care există de puţin timp; nou, proaspăt: *aproape toate descoperirile sale recente de scriitori sînt ... neîndreptăţite.* CĂL.; (adv.) *ce semnificaţie avea vizita recent încheiată?* GHEŢIE. [Din fr. *récent,* lat. *recens, -entis*].

recenzá[1]**, recenzez** vb. (tr.) a face un recensămînt. [Din fr. *recenser*].

recenzá[2]**, recenzez** vb. (tr.) a prezenta critic o lucrare literară sau ştiinţifică; a face o recenzie[2]: *cronicarul recenzează un volum de versuri.* CĂL. [De la *recenzie*[2]*;* cf. germ. *rezensieren*].

recenzáre[1], recenzări f. acţiunea de a recenza[1] şi rezultatul ei: *recenzarea populaţiei României din 1992.* [V. ***recenza[1]***].

recenzáre[2], recenzări f. acţiunea de a recenza[2] şi rezultatul ei: *recenzarea unei cărţi.* [V. ***recenza[2]***].

recenzăt[1], ~ţi, recenzată, ~e a. cuprins într-un recensământ: *bunuri, animale recenzate.* [V. ***recenza[1]***].

recenzăt[2], ~ţi, recenzată, ~e a. care are (multe) recenzii: *carte foarte recenzată.* [V. ***recenza[2]***].

recenzént, ~ţi, recenzentă, ~e m., f. autor al unei recenzii: *recenzentul se arată încîntat de lucrare;* (scris şi: *recensent*). [Din germ. ***Rezensent***].

recénzie[1], recenzii f. (înv.) recensământ: *populaţiunea acestui oraş, după ultima recensiune se ridică la ... 187 de mii.* FIL.; (şi: **recensiune**). [Din fr. ***recension***].

recénzie[2], recenzii f. 1. comparare a ediţiei unui autor vechi cu manuscrisele; text revăzut şi editat critic: *metoda admisă în recensiunea autorilor clasici.* HASD.; 2. prezentare succintă, cu comentarii şi aprecieri critice, a unei lucrări literare sau ştiinţifice (recent apărute): *înainte de a ceti recuzia criticului francez, am avut aceeaşi impresie.* IBR.; (şi: **recensie, recensiune**). [Din germ. ***Rezension***].

recenzór, ~i, recenzoáre m., f. persoană care participă la un recensământ; (şi: **recensor**). [Din fr. ***recenseur***].

recepáj, recepaje n. recepare. [Din fr. ***recepage***].

recepăre, recepări f. tăiere de jos a puieţilor de arbori pentru formarea unor noi tulpini prin lăstărire; recepaj. [Cf. fr. ***recepage***].

recepísă f. v. recipisă.

receptá, receptez vb. (tr.) **1.** a capta, a înregistra, a recepţiona unde, radiaţii etc.; a recepţiona; **2.** (fig.) a surprinde: *Dănuţ nu receptează obiectiv specificul bucureştean.* CĂL. [Cf. ***receptor, receptiv, recepţie***].

receptacól n. v. receptacul.

receptácul, receptacule n. **1.** partea dilatată a pedunculului (în formă de pahar, disc sau con) care susţine floarea şi care adesea se prelungeşte, formînd pedunculul floral; **2.** loc unde se găsesc adunate lucruri, persoane etc. venite din mai multe părţi; (spec.) bazin unde se adună apele: *lacul este receptaculul a numeroase rîuri;* (fig.) *găsea felurite însemnări ..., le citea mirat ..., le adăpostea din nou în receptacolul profund al redingotei.* CĂL.; *lumea e vas primitor, receptacul.* BL.; (şi: **receptacol**). [Din fr. ***réceptacle,*** lat. ***receptaculum***].

receptáre, receptări f. acţiunea de a recepta şi rezultatul ei; înregistrare, captare, recepţionare; recepţie; (spec.) proces neuropsihic de detectare, captare şi codificare a informaţiilor, finalizat prin constituirea de imagini vizuale, auditive etc.: *dacă ne mulţumim cu ideea că sîntem o cultură minoră şi rămînem numai în faza receptării şi de receptivitate, nu-i vom ajunge niciodată din urmă pe ceilalţi, deoarece, între timp, ei vor face alte progrese.* CE. [V. ***recepta***].

receptív, ~i, receptivă, ~e a. **1.** capabil de a recepţiona impresii din afară; care acceptă cu uşurinţă observaţiile ce i se fac: *dacă vei fi receptiv la critica noastră dreaptă, vei avea de cîştigat;* **2.** care învaţă, care asimilează uşor: *aveam cîţiva elevi foarte receptivi;* **3.** care contractează uşor o boală (contagioasă). [Din fr. ***réceptif***].

receptivitáte f. **1.** însuşirea de a fi receptiv; predispoziţie de a primi uşor impresii, influenţe, semnale etc. din afară: *lipsa de receptivitate estetică sau reaua-credinţă pot susţine absurdul.* LOV.; *categoriile de care s-a interesat filozofia ţin de receptivitatea umană.* BL.; **2.** predispoziţie de a contracta cu uşurinţă o boală (contagioasă). [Din germ. ***Rezeptivität,*** fr. ***réceptivité***].

receptór, ~i, receptoáre a. (tehn.) care recepteză, care primeşte o acţiune mecanică, un curent, un semnal etc.: *post receptor.* // n. aparat, maşină sau instalaţie care primeşte energie de o anumită formă pe care o transformă în energie utilă; **receptor radio,** radioreceptor; **receptor (telefonic),** aparat care transformă oscilaţiile curentului electric produse de un microfon telefonic în vibraţii sonore; (p. ext.) piesă a unui aparat telefonic conţinînd acest dispozitiv: *glasul tău în receptor era ca un strigăt.* PR. // m. **1.** (segment specializat al unui) organ de simţ care transformă energia excitantului extern în excitaţie nervoasă (ex.: retina); **2.** (lingv.) persoană care primeşte mesajul (lingvistic), persoană care ascultă; interlocutor. [Din fr. ***récepteur,*** germ. ***Rezeptor***].

receptúră, recepturi f. **1.** preparare în farmacie a unui medicament după o reţetă; **2.** loc într-o farmacie unde se prepară medicamentele prescrise într-o reţetă. [Din germ. ***Rezeptur***].

recépţie, recepţii f. **1.** primire, întîmpinare (ceremonioasă) a unui oaspete; (spec.) ceremonie care marchează admiterea oficială a cuiva într-o societate ştiinţifică: *să prepare recepţiunea directorului.* AL.; **discurs de recepţie,** discurs rostit de către un membru nou-ales al unei academii: *mai bine să nu facem deloc academii ... cu şedinţele solemne, cu discursurile de recepţiune.* MAIOR.; **2.** reuniune cu caracter festiv (în cercurile oficiale): *mă punea să mă îmbrac urît la recepţiile oficiale.* PR.; *prea multe baluri şi recepţii;* **3.** luare în primire a unui material, a unei lucrări etc., în urma verificării calitative şi cantitative; recepţionare: *s-a făcut recepţia imobilului;* **4.** (tehn.) primire a unei anumite forme de energie pentru a o transforma în energie utilă; **5.** captare a semnalelor de telecomunicaţii urmată de amplificarea şi transformarea lor într-un mesaj (sonor, optic sau grafic); **6.** serviciu de primire şi cazare a clienţilor într-un hotel: *am lăsat adresa la recepţie;* **7.** (rar) receptare: *toată recepţia e falsă, straniu de refractară.* CĂL.; (şi: (înv.) **recepţiune**). [Din fr. ***réception,*** germ. ***Rezeption***].

recepţioná, recepţionez vb. (tr.) **1.** a lua în primire o marfă, un material, o lucrare etc., în urma unor verificări: *venisem atunci la Bucureşti ca să recepţionez o serie de materiale.* EL.; **2.** (tehn.) a recepta: *au fost recepţionate mesajele vasului.* [Din fr. ***réceptionner***].

recepţionáre, recepţionări f. acţiunea de a recepţiona şi rezultatul ei; recepţie: *am crezut că e vorba de o recepţionare a materialelor.* EL. [V. ***recepţiona***].

recepţionér, ~i, recepţioneră, ~e m., f. **1.** persoană care recepţionează o lucrare, o marfă etc.; **2.** persoană care primeşte obiectele expediate (prin poştă); **3.** angajat al unui hotel care se ocupă cu cazarea şi evidenţa clienţilor: *recepţionerul se scuză că n-a înţeles bine cui fuseseră rezervate camerele.* PR. [Din fr. ***réceptionnaire***].

recepţiúne f. v. recepţie.

recercá, recérc vb. (înv.; tr.) **1.** a cerceta din nou; **2.** a solicita, a ruga din nou pe cineva. [***Re-[1]*** + ***cerca;*** cf. fr. ***rechercher***].

recercáre, recercări f. acţiunea de a recerca şi rezultatul ei. [V. ***recerca***].

recercetá, recercetez vb. (tr.) a cerceta din nou pentru a aprofunda, a corecta etc. [***Re-[1]*** + ***cerceta***].

recercetáre, recercetări f. acţiunea de a recerceta şi rezultatul ei. [V. ***recerceta***].

recésie f. v. recesiune.

recesioníst, ~şti, recesionistă, ~e a. cu caracter de recesiune, referitor la recesiune: *perioadă recesionistă.* [De la ***recesiune***].

recesiúne, recesiuni f. **1.** fază a ciclului economic constînd în scăderea producţiei, diminuarea produsului intern brut, reducerea investiţiilor, restrîngerea afacerilor comerciale, financiare sau de bursă, creşterea şomajului etc.; criză: *situaţia era destul de grea, pentru că întreaga Italie era în recesiune.* CR; **2.** îndepărtare progresivă a galaxiilor unele faţă de altele, cu o viteză proporţională cu distanţa dintre ele, provocată de expansiunea universului; (şi: **recesie**). [Din fr. ***récession***].

recesív, ~i, recesivă, ~e a. **1.** care dă îndărăt; retras; **2.** care există în stare latentă; **caracter recesiv,** caracter ereditar sau genă care nu se manifestă decît la unele generaţii (în absenţa unui caracter numit dominat); **alelă recesivă,** alelă care nu se manifestă la heterozigoţi în prima generaţie de urmaşi. [Din fr. ***récesif***].

recesivitáte f. caracter recesiv: *atavismul se datorează recesivităţii;* (fig.) *parveniţii îşi reprimă originile pentru a-şi nega recesivitatea.* PATAP. [Din fr. ***récessivité***].

rechemá, rechém vb. (tr.) **1.** a chema înapoi, a chema din nou: *el noaptea o recheamă.* EM.; **2.** a revoca din funcţie un ambasador, un ministru plenipotenţiar etc., chemîndu-l înapoi în ţară; **3.** (fig.) a evoca, a-şi reaminti o imagine, un fapt din trecut: *tu ne rechemi cu fală trecutul glorios.* BOL.; *numele lui recheamă atîtea amintiri dureroase.* VLAH. [***Re-[1]*** + ***chema***; cf. fr. ***rappeler***].

rechemáre, rechemări f. **1.** acţiunea de a rechema şi rezultatul ei; chemare înapoi; **2.** revocare din funcţie a unui ambasador, a unui ministru plenipotenţiar etc.: *rechemarea diplomatică ... a fost însoţită de lanţuri şi închisoare.* SAD.; *scrisori de rechemare;* **3.** (fig.) evocare, rememorare: *am scris cîndva o pagină de rechemare.* GAL. [V. ***rechema***].

réchie, rechii f. plantă erbacee meliferă, cu tulpina ramificată, cu flori mici, galbene-verzui; rezedă sălbatică (*Reseda lutea*). [Et. nec.].

rechín, rechini m. **1.** (la pl.) gen de peşti marini răpitori, cu corpul acoperit cu solzi mărunţi, aspri, cu coada formată din doi lobi lungi, inegali şi cu schelet cartilaginos, care ajung uneori la 15 m lungime; (şi la sg.) peşte din acest gen; **rechin albastru,** specie de rechini lung de 3-5 metri, care trăiesc în Marea Mediterană şi în Oceanul Atlantic (*Charcharias glaucus*); **2.** (fig.) om lacom, hrăpăreţ, fără scrupule: *fauna marilor rechini îmbogăţiţi fără muncă.* PR. [Din fr. ***requin***].

rechizíte f. pl. totalitatea materialelor, obiectelor pentru scris, desenat etc. (ex.: cerneală, creioane, hîrtie etc.): *le va da cărţi şi rechizite şcolare fără plată.* SAD.; (scris şi: (rar) *recvizite*). [Din germ. ***Requisit***].

rechizitór n. v. rechizitoriu.

rechizitoriál, ~i, rechizitorială, ~e a. care aparţine rechizitoriului, cu caracter de rechizitoriu; acuzator: *discurs rechizitorial.* [Din fr. ***réquisitorial***].

rechizitóriu, rechizitorii n. **1.** act prin care procurorul deschide acţiunea penală şi dispune trimiterea în judecată a inculpatului; expunerea acuzatoare a procurorului în faţa instanţei de judecată: *apoi va veni procesul, cu rechizitoriul procurorului.* ST.; **2.** (fig.) acuzaţie, imputare gravă (şi violentă): *a făcut un rechizitoriu asupra guvernului care hotărîse războiul.* CĂL.; (şi: **rechizitor**). [Din fr. ***réquisitoire,*** lat. ***requisitorium***].

rechizíţie, rechiziţii f. **1.** măsură excepţională (în timp de război) prin care statul obligă populaţia să cedeze anumite lucruri (construcţii, vehicule, animale etc.), cu obligaţia de a le restitui sau contra cost; aplicare a acestei măsuri; rechiziţionare; recrutaţie: *s-au făcut rechiziţii şi încartiruiri.* GHEŢIE; **de rechiziţie,** rechiziţionat: *într-o căruţă de rechiziţie ... Milescu se întorcea.* ZAMF; **2.** (rar) obiect supus acestei măsuri: *prin oraş treceau căruţe, camioane, landouri demodate ..., toate rechiziţiile pe care le ascundeau hambarele.* PAP-B.; (şi: (înv.) **rechiziţiune**). [Din germ. ***Requisition,*** fr. ***réquisition***].

rechiziţioná, rechiziţionez vb. (tr.) a face o rechiziţie, a lua prin rechiziţie: *am rechiziţionat ce-am putut! răspunse soldatul.* SAD. [Din fr. ***réquisitionner***].

rechiziţionáre, rechiziţionări f. acţiunea de a rechiziţiona şi rezultatul ei: *rechiziţionarea cailor.* [V. ***rechiziţiona***].

rechiziţionát, ~ţi, rechiziţionată, ~e a. luat prin rechiziţie: *juncanii rechiziţionaţi.* C.PETR. [V. ***rechiziţiona***].

rechiziţiúne f. v. rechiziţie.

reciclá, reciclez vb. **1.** (tr. şi refl.) a(-şi) perfecţiona pregătirea profesională într-un sistem organizat, pentru a corespunde cerinţelor ştiinţei şi tehnicii actuale; **2.** (tr.) a prelucra anumite deşeuri, reziduuri etc. în vederea refolosirii lor sau în scopuri ecologice. [Din fr. ***recycler***].

recicláre f. acţiunea de a (se) recicla şi rezultatul ei. [V. *recicla*].

reciclát, ~ţi, reciclată, ~e a. care a suferit un proces de reciclare: *deşeuri reciclate.* [V. *recicla*].

recidivá, recidivez vb. (intr.) **1.** (jur.) a comite o infracţiune după ce mai fusese condamnat pentru săvîrşirea altei infracţiuni; a săvîrşi o recidivă; **2.** (med.) a se manifesta din nou, a reveni după o vindecare clinică: *boala recidivează.* [Din fr. *récidiver*].

recidivánt, ~ţi, recidivantă, ~e a. care recidivează: *boli recidivante.* [Din fr. *récidivant*].

recidivăre, recidivări f. acţiunea de a recidiva şi rezultatul ei. [V. *recidiva*].

recidívă, recidive f. **1.** (jur.) săvîrşire de către aceeaşi persoană, anterior condamnată, a unei noi infracţiuni, pentru care legea penală prevede pedepse mai grele; noua infracţiune însăşi; **2.** (p. ext.) repetare de către cineva a aceleiaşi greşeli: *să-i împiedic recidiva.* CAR.; **3.** reapariţie, revenire a unei boli după vindecarea clinică: *te-ai însănătoşit ... şi nu vei mai avea nici o recidivă.* GHEŢIE. [Din fr. *récidive,* germ. *Rezidiv(e)*].

recidivíst, ~şti, recidivistă, ~e a. şi m., f. **1.** (jur.) (persoană) care comite o recidivă: *hoţi recidivişti;* **2.** (persoană) care repetă aceeaşi greşeală. // a. (rar) fără leac, intratabil; (fig.) *răbdarea noastră şi simplicitatea recidivistă sînt asaltate de şarlatani.* SAD. [Din fr. *récidiviste*].

recidivitáte f. (rar) tendinţă a unei boli spre recidivă. [Din fr. *récidivité*].

recíf, recife n. acumulare calcaroasă formată din schelete de corali (uneori de echinoderme, foraminifere, moluşte etc.), specifică mărilor calde. [Din fr. *récif*].

recípe n. termen folosit în prescripţiile medicale pentru a indica obligativitatea respectării stricte a compoziţiei farmaceutice şi a dozelor specificate. [Din lat. *recipe* „primeşte"].

recipiendár, ~i, recipiendară, ~e m., f. (înv.) persoană care urmează să fie primită (solemn) într-o societate constituită; (p. ext.) persoană desemnată pentru un titlu, o funcţie etc.: *cînd se înfăţişează recipiendarul, îl întreabă.* GHICA. [Din fr. *récipiendaire*].

recipiént, recipiente n. vas folosit pentru păstrarea sau transportul unui material fluid, pulverulent sau granular. [Din fr. *récipient,* lat. *recipiens, -ntis*].

recipísă, recipise f. înscris oficial prin care se confirmă primirea unor acte, telegrame, colete, bani etc. (destinate a fi expediate): *aveam datoria să înaintez rapoarte lunare conducerii instituţiei, anexînd chitanţele şi recipisele care certificau cheltuielile făcute.* GHEŢIE; (şi: **recepisă**). [Din germ. *Rezepisse,* fr. *récépissé*].

recipospolítă f. (înv.) suita regelui polon; consiliul suprem al vechiului stat polon: *scoboriţu-s-au craiul Sobeţchie ... cu toţi hatmanii şi cu toată recipospolita.* NEC. [Din pol. *rzeczpospolita*].

recipróc, ~ci, reciprocă, ~ce a. care acţionează unul asupra celuilalt, unul pentru altul, care se influenţează unul pe altul, care vine din amîndouă părţile; (p. ext.) care angajează în egală măsură (părţile contractante): *vizitele reciproce se înmulţiră şi deveniră regulate.* GHEŢIE; (adv.) *se urăsc reciproc.* PR.; (log.) **propoziţii** (sau **judecăţi**) **reciproce,** propoziţii (sau judecăţi) în care subiectul uneia poate deveni predicatul alteia, şi invers; (gram.) **reflexiv reciproc,** formă verbală care arată că acţiunea este făcută simultan de două sau mai multe subiecte, fiecare dintre ele suferind efectele acţiunii celuilalt; (fiz.) **figură reciprocă,** figură cu ajutorul căreia se determină forţele care acţionează în barele unei grinzi cu zăbrele; (mat.) **ecuaţie reciprocă,** ecuaţie care, pe lîngă orice altă soluţie dată, admite ca soluţie şi valoarea inversă a acesteia; (mat.) **teoremă reciprocă** (şi f.), teoremă ale cărei premise constituie concluziile altei teoreme, şi invers; **numere reciproce,** numere care, înmulţite unul cu celălalt, dau un produs egal cu unitatea. [Din fr. *réciproque,* lat. *reciprocus,* germ. *reziprok*].

reciprocitáte, reciprocităţi f. **1.** însuşirea de a fi reciproc; starea celor reciproce: *o iubea nebuneşte pe soţia fratelui său, existînd în această privinţă o deplină reciprocitate.* GHEŢIE; **2.** (jur.) aplicare de către un stat altui stat cu care întreţine relaţii diplomatice, culturale, comerciale etc. a unui tratament egal sau echivalent cu tratamentul pe care acel stat i-l aplică la rîndul lui; **3.** proprietatea razelor luminoase, manifestată în fenomenele de reflexie şi de refracţie, de a nu-şi schimba forma şi poziţia cînd se inversează sensul de propagare a luminii. [Din fr. *réciprocité*].

recirculá, recírcul vb. (tr.) a face (o materie, o substanţă etc.) să intre într-un proces de recirculaţie. [*Re-*[1] + *circula;* cf. fr. *récirculer*].

recirculáre, recirculări f. acţiunea de a recircula şi rezultatul ei; recirculaţie. [V. *recircula*].

recirculáţie f. reintroducerea, de obicei parţială, a unui material sau a unei substanţe în ciclul de producţie (ex.: retopirea deşeurilor metalice, reintroducerea apei care a servit la răcirea unei instalaţii după ce a fost trecută prin turnul de răcire etc.); recirculare. [Din fr. *recirculation*].

recită, recít vb. (tr.) a spune cu voce tare (din memorie) un text (în versuri), cu intonaţia adecvată; a declama: *Caragiale moşteni ... voluptatea de a vorbi şi de a recita.* CĂL.; *scrie poeme pentru mine şi-mi recită ziua întreagă versuri.* EL. [Din fr. *réciter*].

recitál, recitaluri n. **1.** concert al cărui program este susţinut de un singur interpret sau formaţie camerală; **2.** (p. ext.) spectacol susţinut de un singur interpret ori de cîţiva sau în cadrul căruia se prezintă acelaşi gen artistic: *se anunţase un recital de dans.* ST. [Din fr. *récital*].

recitándo adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) declamînd. [Cuv. it.].

recitánt, ~ţi, recitantă, ~e a. (despre voci sau instrumente) care execută singur partea principală a unei bucăţi muzicale. // m. interpret al unui recitativ, într-un oratoriu sau într-o cantată. [Din fr. *récitant*].

recitáre, recitări f. **1.** acţiunea de a recita şi rezultatul ei; declamare, recitaţie: *colegul ştia prost scena aceasta şi recitarea mergea greu.* GAL.; **2.** poezie recitată; text recitat: *coruri şi recitări.* [V. *recita*].

recitatív, recitative n. gen de muzică vocală (interpretată de solist), cu sau fără acompaniament instrumental, care, prin intonaţie şi ritmica asemănătoare vorbirii, se apropie de declamaţie (în operă comentînd acţiunea şi făcînd legătura între arii): *recitativul ... nu este scris după legile stabilite pentru recitativul operei comice.* FIL.; *ai o voce plăcută, de recitativ.* PR. [Din fr. *récitatif,* germ. *Rezitativ*].

recitatór, ~i, recitatoáre m., f. **1.** persoană care recită: *toţi recitatorii buni ai lui Eminescu ... începeau această „Scrisoare" pornind încet.* IBR.; **2.** persoană care interpetează recitative. [Din fr. *récitateur*].

recitáţie, recitaţii f. (înv.) recitare. [Din fr. *récitation*].

recití, recitesc vb. (tr.) a citi din nou acelaşi text: *scrisorile ... le citesc şi le recitesc.* CAR.; *recitea corectînd cele peste trei sute de pagini bătute la maşină.* GHEŢIE. [*Re-*[1] + *citi*].

recitíre, recitiri f. acţiunea de a reciti şi rezultatul ei: *numai după o recitire atentă se poate ghici linia epică.* CĂL. [V. *reciti*].

recîntări, recîntăresc vb. 1. (tr. şi refl.) a (se) cîntări din nou (cu atenţie): *a recîntărit marfa;* **2.** (fig.; tr.) a judeca din nou (şi mai bine); a regîndi: *am recîntărit faptele.* [*Re-*[1] + *cîntări*].

recîntărire f. acţiunea de a recîntări şi rezultatul ei. [V. *recîntări*].

recîştigá, recîştíg vb. (tr.) a cîştiga din nou; a redobîndi, a recăpăta, a recuceri, a recupera: *nu cu lacrimi se recîştigă paradisul pierdut, ci cu fapta.* GHEŢIE; *mi-am recîştigat echilibrul sufletesc.* [*Re-*[1] + *cîştiga*].

recîştigáre, recîştigări f. acţiunea de a recîştiga şi rezultatul ei; redobîndire, recăpătare; recucerire, recuperare: *tratatul de Adrianopoli aduse ţărilor recîştigarea a parte din drepturile pierdute de atîta vreme.* NEGR. [V. *recîştiga*].

reclamá, reclám vb. **1.** (tr.) a cere cu stăruinţă ceva cuvenit; a revendica: *oamenii reclamau preţul muncii depuse;* **2.** (tr.) a chema, a solicita pe cineva (cu insistenţă): *veniţi, că vă reclamă un pasager bolnav.* GAL.; **3.** (tr.) a face necesar; a necesita, a cere, a impune: *arta abstractă reclamă întîi de toate ingeniozitate şi numai apoi meşteşug.* GHEŢIE; **4.** (intr.) a face o reclamaţie, o plîngere împotriva cuiva; a pîrî: *venise să reclame în contra arendaşului.* FIL.; **5.** (tr.) a formula pretenţii în faţa unui organ de jurisdicţie; **6.** (refl.) a se declara înrudit cu ... sau descendent din ...; a se prezenta ca ...; a se pretinde: *se reclamă din latinişti;* **7.** (rar; tr.) a declara pe cineva ca fiind ...: *avem dreptul a-l reclama de patriot.* NEGR.; (şi: (pop.) **lăcrăma**). [Din fr. *réclamer,* lat. *reclamare*].

reclamagíu[1]**, reclamagii** m. (fam.) persoană care obişnuieşte să facă reclamaţii (neîntemeiate). [*Reclama* + *-agiu*].

reclamagíu[2]**, reclamagii** m. (fam.) persoană care îşi face reclamă, publicitate; lăudăros. [*Reclamă* + *-agiu*].

reclamánt, ~ţi, reclamantă, ~e m., f. persoană care face o reclamaţie; (jur.) persoană care prezintă o reclamaţie în justiţie pentru a i se recunoaşte un drept, pentru a obţine repararea unei nedreptăţi etc.: *judecătorul ... ascultă ce spun reclamanţii şi avocaţii reclamanţilor.* ST. [Din fr. *réclamant*].

reclamáre f. (rar) acţiunea de a reclama; reclamaţie. [V. *reclama*].

reclamát, ~ţi, reclamată, ~e a. **1.** cerut, pretins, revendicat: *dreptul reclamat;* **2.** (şi m., f.) pîrît[2], învinuit, inculpat: *reclamatul e în sală.* [V. *reclama*].

reclamáţie, reclamaţii f. faptul de a reclama; reclamare; plîngere, petiţie prin care se cere ceva sau se aduc învinuiri cuiva; (jur.) sesizare adresată unui organ al administraţiei de stat în legătură cu încălcarea unui drept al petiţionarului sau unui organ de urmărire penală în legătură cu săvîrşirea unei infracţiuni: *reclamaţiile anonime se duc direct în coşul de hîrtii.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **reclamaţiune;** (pop.) **lăcrămaţie**). [Din fr. *réclamation*].

reclamaţiúne f. v. reclamaţie.

reclámă, reclame f. **1.** publicitate (prin afişe, prospecte, radio, televiziune etc.) pentru cumpărarea anumitor mărfuri, pentru folosirea anumitor servicii, pentru vizionarea unor spectacole etc.: *reclama este sufletul comerţului;* **2.** răspîndire de informaţii elogioase despre ceva sau cineva, cu scopul de a-i face popularitate: *cu toată reclama, conferinţele au trebuit să înceteze.* VLAH.; **3.** (concr.) afiş, prospect, anunţ în presă etc. folosit în acest scop: *se vedeau bine reclamele luminate.* EL.; *paginile de reclame ale ziarelor.* CĂRT. [Din fr. *réclame,* germ. *Reklame*].

reclasá, reclasez vb. (tr.) **1.** a clasa din nou sau în alt mod, a face o nouă clasare; **2.** a distribui pe cineva în alt post, în alt sector; **3.** a reeduca un delincvent pentru a-l reabilita. [Din fr. *reclasser*].

reclasáre, reclasări f. acţiunea de a reclasa şi rezultatul ei. [V. *reclasa*].

reclasificá, reclasífic vb. (tr.) a face o nouă clasificare (după alte criterii). [*Re-*[1] + *clasifica*].

reclasificáre, reclasificări f. acţiunea de a reclasifica şi rezultatul ei. [V. *reclasifica*].

reclădí, reclădesc vb. (tr.) **1.** a clădi din nou, a reface o clădire din temelii; a reconstrui: *cîţiva meşteri pricepuţi au reclădit biserica într-o singură vară;* (fig.) *toată viaţa noastră trebuie reclădită pe temelii mai largi, mai sănătoase.* GAL.; **2.** (fig.) a reconstitui; a evoca: *închipuirea noastră reclădeşte acea sală.* OD. [*Re-*[1] + *clădi*].

reclădíre, reclădiri f. acţiunea de a reclădi şi rezultatul ei; reconstrucţie, reconstruire. [V. *reclădi*].

reclinát, ~ţi, reclinată, ~e a. (rar) îndoit înapoi. [Din fr. *récliné,* lat. *reclinatus*].

recluzionár, ~i, recluzionară, ~e a. (rar) care ține de recluziune, referitor la recluziune. // m. deținut, arestat. [Din fr. ***reclusionnaire***].

recluziúne, recluziuni f. 1. (jur.) pedeapsă privativă de libertate (aplicată pentru crime): *fu condamnat la recluziune în palatul împărătesc.* EM.; *recluziune pe viață;* **2.** (livr.) faptul de a fi închis; starea celui izolat; izolare, solitudine: *recluziunea și traiul de noapte a fost condiția favorabilă pentru acea introspecție unică.* IBR.; (fig.) *poet al recluziunii melancolice.* CĂL. [Din fr. ***reclusion***].

recoáce, recóc vb. (tr.) a trata termic prin încălzire și apoi prin răcire lentă piese sau materiale metalice pentru a le îmbunătăți proprietățile structurale și fizico-chimice, tehnologice etc. [***Re-***[1] + ***coace***].

recoácere, recoaceri f. acțiunea de a recoace și rezultatul ei. [V. ***recoace***].

recoborî, recobór vb. (intr. și refl.) a (se) coborî din nou, încă o dată: *închisă dacă vă e lumea, recoborîți-vă-ntre roze.* MACED. [***Re-***[1] + ***coborî***].

recoborîre, recoborîri f. acțiunea de a (se) recoborî. [V. ***recoborî***].

recognitív, ~i, recognitivă, ~e a. (despre acte) prin care se recunoaște o obligație. [Din fr. ***récognitif***].

recogníție f. v. recognițiune.

recognițiúne, recognițiuni f. (livr.) recunoaștere: *sinteza recogniției în noțiune.* EM.; (și: **recogníție**). [Din fr. ***récognition***].

recognoscíbil, ~i, recognoscibilă, ~e a. (livr.) care poate fi recunoscut: *agentul, ușor recognoscibil, patrula în fața clădirii.* GHEȚIE. [***Re-***[1] + ***cognoscibil;*** cf. it. ***riconoscibile***].

recolmént, recolmente n. verificare a legalității tăierii unei păduri. [Din fr. ***récolement***].

recolonizá, recolonizez vb. (tr.) **1.** a transforma din nou o țară, un teritoriu în colonie; **2.** a intensifica procesul de colonizare a unei țări, a unei regiuni. [Din engl. ***recolonize***].

recolonizáre, recolonizări f. acțiunea de a recoloniza și rezultatul ei; repopulare a unui teritoriu (slab populat). [V. ***recoloniza***].

recolonizát, ~ți, recolonizată, ~e a. **1.** care a redevenit colonie[1]: *țară recolonizată;* **2.** colonizat din nou sau mai intens: *teritoriu recolonizat.* [V. ***recoloniza***].

recolorá, recolorez vb. (tr.) a colora din nou ceva pentru a spori intensitatea culorii inițiale sau pentru a o schimba. [***Re-***[1] + ***colora***].

recoloráre f. acțiunea de a recolora și rezultatul ei: *recolorarea părului.* [V. ***recolora***].

recolorát, ~ți, recolorată, ~e a. colorat din nou pentru a-i întări sau schimba culoarea: *planșă recolorată.* [V. ***recolora***].

recoltá, recoltez vb. (tr.) **1.** a culege, a strînge, a aduna recolta: *fermierii au reușit să recolteze tot grîul;* **2.** (med.) a lua sînge, spută, suc gastric etc. de la un om sau de la un animal, pentru examene de laborator; **3.** (p. ext.) a aduna fapte, probe de pe teren pentru analiză; (fig.) *jurnalistul a recoltat fapte inedite.* [Din fr. ***récolter***].

recoltábil, ~i, recoltabilă, ~e a. care poate fi recoltat, fiind ajuns la maturitate: *strugurii sînt deja recoltabili.* [***Recolta*** + ***-bil***].

recoltáre, recoltări f. acțiunea de a recolta și rezultatul ei; recoltat[1], recoltă: *„jocul" meu ... era culesul spicelor pe mirişte în urma recoltării.* VIERU. [V. ***recolta***].

recoltát[1] n. recoltare: *s-a terminat recoltatul grîului;* **mașină de recoltat,** mașină pentru recoltarea produselor agricole cultivate. [V. ***recolta***].

recoltát[2]**, ~ți, recoltată, ~e** a. strîns, cules, adunat (de pe cîmp, din livezi etc.): *poame recoltate.* [V. ***recolta***].

recóltă, recolte f. **1.** cantitate de cereale, roade adunate într-o anumită perioadă; rod, strînsură: *recoltă de grîu;* **2.** (fig.) rezultat (bun) al unei activități: *o însemnată recoltă de traduceri;* **3.** acțiunea de a recolta; recoltare, cules: *recolta se face mecanic;* **4.** perioadă, timpul recoltării: *plata se face la recoltă.* [Din fr. ***récolte***].

recomandá, recománd vb. **1.** (tr.) a semnala în mod special pe cineva sau ceva atenției, bunăvoinței cuiva; a prezenta elogios, favorabil pe cineva sau ceva; a propune, a indica pe cineva pentru un post, pentru o misiune etc.; a recomandui: *nu am nevoie să recomand ce iese din pana lui.* AL.; **2.** (tr.) a sfătui, a îndemna pe cineva să facă ceva (în interesul său); a prescrie, a indica, a propune: *recomandăm formula și expresia lapidară.* ARG.; *nu vă recomand păstrăvi ..., sînt prea mici.* PR.; **3.** (refl. și tr.) a face cunoștință cu cineva; a se prezenta spunîndu-și numele: *eu sînt Puşa, s-a recomandat ea.* GHEȚIE; **4.** (refl.) a se da drept ..., a se prezenta ca ...: *ofițerul se recomandă ca un francez în slujba regelui.* NEGR.; **5.** (înv.; tr.) a expedia recomandat o scrisoare: *recomandă-o cu retour.* CAR. [Din fr. ***reccommander,*** lat. ***recommendare***].

recomandábil, ~i, recomandabilă, ~e a. care poate fi recomandat, care merită să fie recomandat; potrivit, indicat: *consumarea acestui produs nu este recomandabilă;* (adv.) *nu e recomandabil să cedăm unor opinii preconcepute.* BL. [Din fr. ***recommandable,*** lat. ***recommendabilis***].

recomandáre, recomandări f. **1.** acțiunea de a (se) recomanda și rezultatul ei; recomandație; **2.** sfat, îndemn; prescripție, indicație, recomandație: *este o recomandare pe care o fac și tuturor elevilor mei.* CF. [V. ***recomanda***].

recomandát, ~ți, recomandată, ~e a. **1.** indicat ca bun, ca potrivit: *am studiat cartea recomandată;* **2.** (med.) prescris, eficace pentru ...; **3.** (și f.) (scrisoare) pentru care poșta garantează expedierea și predarea la destinație, în schimbul unui tarif special: *nu cunoșteam scrisul persoanei care-mi expediase recomandata.* GHEȚIE. [V. ***recomanda***].

recomandáție, recomandații f. 1. prezentare elogioasă, favorabilă; recomandare: *nici o recomandație nu poate fi mai bună ... decît simțimintele lui.* BOL.; **2.** (și **scrisoare** sau **bilet, bilețel de recomandație**) scrisoare, bilet etc. prin care este recomandat cineva (favorabil, călduros): *dă-mi o scrisoare călduroasă de recomandație.* CAR.; **3.** sfat, îndemn (stăruitor), indicație, recomandare: *cu amintirea recomandațiilor duioase ale mamei ..., Eminescu își începu activitatea de licean.* CĂL.; **4.** prescripție medicală; (și: (înv.) **recomandațiune**). [Din fr. ***recommandation***].

recomandațiúne f. v. recomandație.

recomanduí, recomanduiesc vb. (înv.; tr.) a recomanda. [Cf. fr. ***recommander***].

recombiná, recombín vb. 1. (tr.) a combina din nou elementele unui tot; **2.** (fiz.; biol.; refl. recipr.) a realiza o recombinare. [Din fr. ***recombiner***].

recombináre, recombinări f. 1. acțiunea de a recombina și rezultatul ei; **2.** (fiz.) neutralizare reciprocă a purtătorilor de sarcină electrică de semn contrar, produsă direct, la întîlnirea acestora, sau indirect, prin mijlocirea unei particule neutre; **3.** (biol.) proces genetic prin care, la o generație dată, genele se combină între ele diferit față de generația precedentă. [V. ***recombina;*** cf. fr. ***recombinaison***].

recompartimentá, recompartimentez vb. (tr.) a reface o nouă compartimentare (după alte criterii): *am recompartimentat apartamentul.* [***Re-***[1] + ***compartimenta***].

recompartimentáre, recompartimentări f. acțiunea de a recompartimenta și rezultatul ei: *recompartimentarea casei a costat enorm.* [V. ***recompartimenta***].

recompartimentát, ~ți, recompartimentată, ~e a. a cărui compartimentare a fost refăcută (după alte criterii): *apartamentul recompartimentat arată splendid.* [V. ***recompartimenta***].

recompensá, recompensez vb. (tr.) a da o recompensă; a răsplăti: *știți nu numai a recunoaște merite, dar și a le recompensa.* AL.; *recompense se vor plăti regulat.* EM. [Din fr. ***récompenser***].

recompensáre, recompensări f. acțiunea de a recompensa și rezultatul ei; răsplătire: *vă gîndiți numai la recompensări materiale.* [V. ***recompensa***].

recompensatór, ~i, recompensatoáre a. (rar) care recompensează: *act recompensator;* (și: **recompensatoriu**). [***Recompensa*** + ***-tor***].

recompensatóriu a. v. recompensator.

recompensáție, recompensații f. (înv.) recompensă. [Din lat. ***recompensatio,*** germ. ***Rekompensation***].

recompénsă, recompense f. **1.** răsplată (materială sau morală) drept recunoștință pentru un serviciu făcut sau pentru un merit deosebit; gratificație: *o viață zdruncinată ..., fără recompense.* GHICA; **2.** (jur.) sumă de bani ce se cuvine inventatorului sau inovatorului care cedează statului invenția sau inovația sa. [Din fr. ***récompense***].

recomprimá, recomprím vb. (tehn.; tr.) a efectua o recomprimare. [Din fr. ***recomprimer***].

recomprimáre, recomprimări f. (tehn.) ridicare a presiunii gazelor dintr-o conductă, efectuată din loc în loc prin introducerea unor stații intermediare de comprimare, pentru a compensa pierderile de energie și a asigura curgerea gazului pînă la locul de folosire. [V. ***recomprima***].

recompúne, recompún vb. (tr. și refl.) a (se) compune din nou; a (se) reface; a (se) reconstrui din elementele inițiale, în care a fost descompus; a reconstitui: *grupurile disparate se recompuneau imediat.* [***Re-***[1] + ***compune;*** cf. fr. ***recomposer***].

recompúnere, recompuneri f. acțiunea de a recompune și rezultatul ei; reconstituire: *țignalele sergenților se dovedeau neputincioase să disperseze grămezile în continuă recompunere ale sutelor de oameni.* GHEȚIE. [V. ***recompune***].

reconciliá, reconciliez vb. (tr. și refl.) a (se) împăca, a (se) pune din nou de acord; a (se) reîmpăca: *vă reconciliez și vă dau în păstrare unul altuia.* GAL. [Din fr. ***réconcilier***].

reconciliábil, ~i, reconciliabilă, ~e a. care poate fi reconciliat, pus din nou de acord; împăcat. [Din fr. ***réconciliable***].

reconciliáre f. v. reconciliere.

reconciliére, reconcilieri f. acțiunea de a (se) reconcilia și rezultatul ei; punere de acord; împăcare: *în pofida încercării de reconciliere ..., dialogul fusese rupt pentru totdeauna.* GHEȚIE; *reconciliere națională;* (și: reconciliare). [V. ***reconcilia***].

recondiționá, recondiționez vb. (tr.) a readuce un utilaj, un vehicul, un obiect de uz curent etc. uzat sau deteriorat în stare de funcționare; a repara, a reface pentru a putea fi utilizat. [Din fr. ***reconditionner***].

recondiționáre, recondiționări f. acțiunea de a recondiționa și rezultatul ei. [V. ***recondiționa***].

recondiționát, ~ți, recondiționată, ~e a. readus în stare de funcționare; reparat, renovat: *motor recondiționat.* [V. ***recondiționa***].

recondúce, recondúc vb. (înv.; rar; tr.) a însoți pe cineva la plecare; a conduce. [***Re-***[1] + ***conduce***].

recondúcție, recondúcții f. (jur.) reînnoire a unui contract de închiriere sau de arendă. [Din fr. ***reconduction***].

reconfigurá, pers. 3 **reconfigurează** vb. (rar; refl.) a lua o nouă formă, o nouă configurație. [***Re-***[1] + ***configura***].

reconfigoráre, reconfigurări f. acțiunea de a se reconfigura și rezultatul ei. [V. ***reconfigura***].

reconfirmá, reconfírm vb. (tr.) a confirma, a întări din nou: *specialistul a reconfirmat corectitudinea rezultatelor cercetării.* [Din fr. ***reconfirmer***].

reconfirmáre f. acțiunea de a reconfirma și rezultatul ei. [V. ***reconfirma***].

reconfórt n. (rar) reconfortare: *cercetătorul găsește un mare reconfort la atîta erudiție și imaginație.* CĂL. [Din fr. ***réconfort***].

reconfortá, reconfortez vb. 1. (tr. şi refl.) a (se) întări, a (se) reface fizic sau psihic; a (se) întrema, a (se) fortifica: *se reconfortau cu fripturi savuroase.* SAD.; 2. (tr.) a reda cuiva încrederea, curajul, buna dispoziţie; a recrea: *muzica îl reconfortează.* [Din fr. ***réconforter***].

reconfortánt, ~ţi, reconfortantă, ~e a. 1. care reconfortează, care reface forţele fizice sau psihice; întăritor, fortifiant: *injecţii reconfortante;* 2. recreativ, odihnitor, liniştitor: *privelişti reconfortante.* // n. medicament care reconfortează; tonic: *doctorul a prescris reconfortante ... şi odihnă.* CAR. [Din fr. ***réconfortant***].

reconfortáre, reconfortări f. 1. acţiunea de a (se) reconforta şi rezultatul ei; întremare; reconfort; 2. odihnă, recreaţie; destindere: *supeul! ... un moment de odihnă şi de reconfortare.* CAR. [V. ***reconforta***].

reconfortát, ~ţi, reconfortată, ~e a. care şi-a recăpătat forţele, energia, buna dispoziţie; întremat, fortificat: *mă întorsei acasă reconfortat.* PR. [V. ***reconforta***].

reconsideră, reconsíder vb. (tr.) a interpreta dintr-un punct de vedere nou o operă, un autor, un eveniment etc.; a revalorifica: *mi-am reconsiderat părerea despre el.* [Din fr. ***reconsidérer***].

reconsideráre, reconsiderări f. acţiunea de a reconsidera şi rezultatul ei; revalorificare: *reconsiderările marilor valori ale trecutului n-o atingeau.* PR. [V. ***reconsidera***].

reconsolidá, reconsolídez vb. (tr.) a consolida, a întări din nou: *a fost reconsolidat podul.* [***Re-***[1] + ***consolida***].

reconsolidáre, reconsolidări f. acţiunea de a reconsolida şi rezultatul ei. [V. ***reconsolida***].

reconstatáre, reconstatări f. (rar) constatare din nou; reanalizare: *suma unor experienţe se formează într-o judecată rezumătoare, care dispensează generaţia actuală a mai cheltui vremea cu reconstatatea lor întreagă.* MAIOR. [***Re-***[1] + ***constatare***].

reconstituí, reconstítui vb. (tr.) 1. a reface un întreg; a recompune: *reconstituim următoarea ... serie de evenimente.* HASD.; 2. a reface, în forma originală, un edificiu, o operă de artă etc., pe bază de fragmente sau de documente: *se reconstituie Academia Mihăileană;* (fig.) *încercarea de a reconstitui sensul originar al unei opere literare este legitimă şi binevenită.* VIANU; 3. (fig.) a reface din memorie; a evoca: *reconstituia în fraze scurte ... o întîmplare dramatică.* SAD.; 4. (lingv.) a reface forma unui cuvînt neatestat în texte, cu ajutorul metodei comparativ-istorice; (p. ext.) a reface o limbă: *au fost reconstituite etimoanele unor cuvinte româneşti;* 5. (jur.) a face o reconstituire. [Din fr. ***reconstituer***].

reconstituíre, reconstituíri f. 1. acţiunea de a reconstitui şi rezultatul ei; recompunere; 2. refacere (în forma originală), reconstrucţie: *reconstituirea unor edificii;* 3. refacere a unui text, a unei opere de artă, în formă originară, pe bază de fragmente sau de documente; 4. (fig.) evocare: *reconstituirea acelor scumpe timpuri.* CAR.; *autorul optează în favoarea ... reconstituirii istorice.* CR.; 5. (jur.) restabilirea împrejurărilor în care s-a comis o infracţiune; 6. (lingv.) reconstrucţie: *reconstituirea unor limbi vechi, dispărute, prin metoda comparativ-istorică.* [V. ***reconstitui***].

reconstructív, ~i, reconstructivă, ~e a. care aparţine reconstrucţiei, care implică reconstrucţia: *împreună cu darul reconstructiv, Ion Ghica are un talent de narator incomparabil.* CĂL. [Din engl. ***reconstructive***].

reconstrúcţie, reconstrucţii f. 1. reconstruire, refacere, reclădire: *reconstrucţia spitalului;* 2. (fig.) evocare, reconstituire: *interesante sînt ... reconstrucţiile de viaţă socială.* CĂL.; 3. (lingv.) refacere a formei unui cuvînt neatestat în texte, cu ajutorul metodei comparativ-istorice; (p. ext.) reconstituirea unei limbi; reconstituire. [V. ***reconstrui***].

reconstruí, reconstruiesc vb. (tr.) 1. a construi din nou, a reface, a reclădi: *la uzina de tractoare reconstruită în locul celei de montat avioane ... lucra acum tatăl meu.* PR.; 2. (rar) a reconstitui un monument istoric; 3. (fig.) a evoca, a reconstitui: *reconstruiesc lanţul impresiilor.* CAR.; 4. (lingv.) a reconstitui, a reface: *a reconstrui forma originară a unui cuvînt.* [Din fr. ***reconstruire***].

reconstruíre, reconstruíri f. acţiunea de a reconstrui şi rezultatul ei; reclădire, reconstrucţie; reconstruire. [V. ***reconstrui***].

reconvenţionálă, reconvenţionale a. (jur.) **cerere** (sau **acţiune**) **reconvenţională**, cerere prin care, într-un litigiu, pîrîtul formulează pretenţii împotriva reclamantului în legătură cu litigiul respectiv; reconvenţiune. [Din fr. ***reconventionnel***].

reconvenţiúne, reconvenţiuni f. (înv.) cerere reconvenţională. [Din fr. ***reconvention***].

reconvérsie f. v. reconversiune.

reconversiúne, reconversiuni f. adaptare a activităţii unor întreprinderi, a unor ramuri industriale etc., la noile condiţii economice, la o nouă producţie (în special ca urmare a trecerii de la industria de război la cea de pace); reconvertire; (şi: **reconversie**). [Din fr. ***reconversion***].

reconvertí, reconvertesc vb. (tr.) a proceda la reconversiune: *a reconverti industria de război.* [Din fr. ***reconvertir***].

reconvertíre, reconvertiri f. acţiunea de a reconverti şi rezultatul ei; reconversiune. [V. ***reconverti***].

reconvertít, ~ţi, reconvertită, ~e a. care a suferit o reconversiune: *nu s-au eficientizat întreprinderile reconvertite.* [V. ***reconverti***].

reconvocá, reconvóc vb. (tr.) a convoca pentru altă dată: *sesiunea a fost reconvocată.* [Din fr. ***reconvoquer***].

reconvocáre, reconvocări f. acţiunea de a reconvoca şi rezultatul ei. [V. ***reconvoca***].

reconvocát, ~ţi, reconvocată, ~e a. convocat din nou, pentru altă dată: *s-au înmulţit şedinţele reconvocate.* [V. ***reconvoca***].

recopiá, recopiez vb. (tr.) a copia din nou un text; a face o nouă copie: *a recopiat toate ciornele.* [Din fr. ***recopier***].

recopiére, recopieri f. acţiunea de a recopia şi rezultatul ei. [V. ***recopia***].

recopiát, ~ţi, recopiată, ~e a. copiat din nou: *actele recopiate sînt în dosar.* [V. ***recopia***].

recórd, recorduri n. rezultat obţinut într-o competiţie sportivă, reprezentînd cea mai bună performanţă omologată; (p. ext.) performanţă maximă într-o activitate, într-un domeniu; **a deţine** (sau **a ţine**) **recordul** (sau **un record**), a deţine locul de frunte, a fi neîntrecut în ...: *ţineam recordul gazetelor bine informate.* CAR.; **a bate recordul,** a atinge treapta cea mai înaltă într-un domeniu, într-o activitate etc.: *eu am aicea înscrişi patru sute cincizeci de elevi ..., batem recordul pe toată România.* PR. [Din fr. ***record***].

recórder, recordere n. videorecorder. [Din engl. *recorder*].

recórding n. înregistrare fonografică. [Din engl. *recording*].

recordman, ~i, recordmană, ~e [recórdmen] m., f. deţinător al unui record sportiv: *recordman mondial la săritura în lungime.* [Din fr., engl. ***record-man***].

recorelá, recorelez vb. (tr.) a corela mai nou; a corela mai bine. [***Re-*** + ***corela***].

recoreláre, recorelări f. acţiunea de a recorela. [V. ***recorela***].

recreá[1]**, recreez** vb. (refl. şi tr.) a (se) odihni, a (se) relaxa, a (se) reface (după un efort susţinut); a (se) înviora, a (se) destinde; a se distra: *ai face bine să te recreezi undeva în munţi.* EL. [Din fr. ***récréer,*** lat. ***recreare***].

recreá[2]**, recreez** vb. (tr.) a crea din nou; a reînfiinţa; a reface: *asociaţia trebuie recreată; am recreat armonia iniţială.* [Din fr. ***recréer***].

recreánţă, recreanţe f. (jur.) uzufruct al unui bun în litigiu. [Din fr. ***récréance***].

recreáre[1] f. faptul de a (se) recrea[1]; refacere (după un efort susţinut); relaxare, destindere; (şi: **recreere**). [V. ***recrea***[1]].

recreáre[2] f. acţiunea de a recrea[2] şi rezultatul ei. [V. ***recrea***[2]].

recreát, ~ţi, recreată, ~e a. odihnit, refăcut; destins: *se simte recreat ca de un curent răcoritor.* VLAH. [V. ***recrea***[1]].

recreatív, ~i, recreativă, ~e a. care recreează[1], destinde, relaxează; odihnitor, recreator: *plimbare recreativă.* [Din fr. ***récréatif***].

recreatór, ~i, recreatoáre a. recreativ: *lecturi recreatoare.* [***Recrea***[1] + ***-tor***].

recreáţie, recreaţii f. 1. faptul de a (se) recrea[1]; odihnă (după un efort susţinut); destindere: *singura lui recreaţiune era poezia.* NEGR.; 2. pauză între orele de curs, destinată recreării[1] şi jocului elevilor: *într-o recreaţie se apropie de mine ... şi îmi şopti.* PR.; (şi: (înv.) **recreaţiune**). [Din lat. ***recreatio, -onis,*** fr. ***recréation***].

recreaţiúne f. v. recreaţie.

recreére f. v. recreare[1].

recriminá, recrimínez vb. (tr.) a răspunde unor acuzaţii sau învinuiri în acelaşi mod; a reproşa, a acuza. [Din fr. ***récriminer***].

recrimináre, recriminări f. acţiunea de a recrimina şi rezultatul ei; reproş, acuzaţie, insultă, injurie, recriminaţie: *nesfîrşite îi erau recriminările care mă înjoseau în propriii mei ochi.* PR. [V. ***recrimina***].

recriminatóriu, ~ii, recriminatorie, ~ii a. care conţine o acuzaţie, un reproş, o mustrare, ca răspuns la o altă acuzaţie, la un alt reproş, la o altă mustrare. [Din fr. ***récriminatoire***].

recriminăţie, recriminaţii f. (înv.) recriminare: *îneacă într-un general sentiment de iubire toate recriminaţiunile politice.* EM.; (şi: **recriminaţiune**). [Din fr. ***récrimination***].

recriminaţiúne f. v. recriminaţie.

recristalizáre, recristalizări f. 1. cristalizare repetată a unei substanţe chimice, după ce în prealabil a fost dizolvată la cald, în vederea purificării ei; 2. fenomen de refacere a cristalelor unui metal sau ale unui aliaj, deformate printr-un tratament mecanic la rece. [***Re-***[1] + ***cristalizare***].

recromá, recromez vb. (tr.) a supune o piele tăbăcită operaţiei de recromare. [***Re-***[1] + ***croma***].

recromáre, recromări f. operaţie de tăbăcire cu crom a pieilor deja tăbăcite. [V. ***recroma***].

recromát, ~ţi, recromată, ~e a. supus operaţiei de recromare: *piele recromată.* [V. ***recroma***].

recrudescént, ~ţi, recrudescentă, ~e a. care prezintă o recrudescenţă; care revine cu intensitate, cu forţă: *boală recrudescentă.* [Din fr. ***recrudescent***].

recrudescénţă, recrudescenţe f. 1. revenire, într-o formă acută, a unei boli, a unei epidemii; agravare; 2. (fig.) reluare sau revenire mai accentuată, mai intensă a unei activităţi, a unei stări etc.: *asistăm la o recrudescenţă a violenţei.* [Din fr. ***recrudescence***].

recrút, recruţi m. 1. soldat încorporat de curînd, aparţinînd ultimului contingent chemat sub arme: *au ieşit recruţii la instrucţie.* SAD.; 2. (fig.) începător, novice: *tovarăşul meu, recrut în asemenea treburi ..., dete rachiul de duşcă pînă la fund.* HOGAŞ; (şi: (reg.) **răcut**). [Din germ. ***Rekrut,*** rus. ***rekrut,*** magh. ***regruta***].

recrutá, recrutez vb. (tr.) 1. a înscrie un tînăr în evidenţa armatei, în vederea încorporării; a se prezenta pentru înscrierea în această evidenţă; 2. (p. ext.) a angaja soldaţi în armată; a înrola: *îşi recrutează oştirea.* OD.; 3. a angaja pe cineva într-o activitate; (spec.) a angaja personal: *avem o trupă recrutată dintre tineri înamoraţi de arta dramatică.* NEGR.; 4. (fig.) a atrage, a cîştiga pe cineva într-un grup, într-o asociaţie etc.: *cafeneaua ... îşi recruta clientela mai ales dintre comercianţi.* GHEŢIE. [Din fr. ***recruter,*** germ. ***rekrutieren***].

recrutáre, recrutări f. 1. acţiunea de a recruta şi rezultatul ei; 2. operaţia de înregistrare a tinerilor în

vederea încorporării în armată; recrutaţie: *numai bunul Dumnezeu ştie dacă ar fi izbutit să-l scape de la recrutare.* GHEŢIE; **3.** angajarea într-o activitate: *recrutarea tinerilor valoroşi în cercetare;* **4.** (fig.) atragere într-un grup, într-o asociaţie etc.: *originalizarea merge paralel cu recrutarea scriitorilor din clase tot mai aproape de popor.* IBR. [V. ***recruta***].

recrutáţie, recrutaţii f. (înv.) **1.** recrutare: *regele dase ordin pentru o recrutaţie şi un bir nou.* BOLLIAC; **2.** rechiziţie. [***Recruta*** + *-aţie*].

recrutór, recrutori m. **1.** persoană care recrutează soldaţi, mercenari etc.; **2.** persoană care recrutează personal, aderenţi la o grupare, clienţi etc. [Din fr. ***recruteur***].

rect, recturi n. porţiunea terminală a intestinului gros, care se deschide la exterior prin anus; (şi: (înv.) **rectum**). [Din fr. ***rectum,*** lat. *(intestinum)**rectum***].

rectál, ~i, rectaiă, ~e a. care aparţine rectului, referitor la rect. [Din fr. ***rectal***].

rectángul, rectangule n. (înv.) dreptunghi. [Din fr. ***rectangle;*** cf. lat. ***rectiangulum***].

rectangulár, ~i, rectangulară, ~e a. dreptunghiular; **coordonate rectangulare,** coordonate perpendiculare una pe alta, formînd unghiuri drepte. [Din fr. ***rectangulaire***].

récte adv. de fapt, anume; adică. [Cuv. lat.].

rectificá, rectífic vb. (tr.) **1.** a îndrepta, a corecta: *au fost rectificate unele erori;* **2.** (chim.) a separa, prin distilare, componenţii volatili cu puncte de fierbere diferite dintr-un amestec lichid; **3.** (tehn.) a efectua o rectificare. [Din fr. ***rectifier,*** lat. ***rectificare***].

rectificábil, ~i, rectificabilă, ~e a. **1.** care poate fi rectificat; **2.** (mat.) **curbă rectificabilă,** curbă din plan sau din spaţiu pentru care orice arc mărginit al ei are o lungime. [***Rectifica*** + *-bil;* cf. fr. ***rectifiable***].

rectificáre, rectificări f. **1.** acţiunea de a rectifica şi rezultatul ei; îndreptare, corectare: *încerca ... o rectificare a numărului.* CĂL.; **2.** (concr.) notă într-un ziar, într-o revistă prin care se rectifică o informaţie, o afirmaţie etc.; **3.** (chim.) separare a componenţilor volatili cu puncte de fierbere diferite dintr-un amestec lichid, printr-o succesiune de evaporări şi de condensări, în care o parte din lichidul rezultat prin condensarea vaporilor este recirculat în coloană sub formă de reflux; **4.** (tehn.) operaţie de prelucrare prin aşchiere, executată la maşinile de rectificat, cu ajutorul sculelor abrazive, pentru obţinerea unor suprafeţe foarte netede, a unor dimensiuni de mare precizie; **5.** (jur.) înlăturare a erorilor materiale strecurate în dispozitivul hotărîrii asupra numelui, calităţii sau susţinerilor părţilor ori asupra unui calcul efectuat de către un organ de jurisdicţie, printr-un înscris. [V. ***rectifica***].

rectificát[1] n. faptul de a rectifica; **maşină de rectificat,** maşină-unealtă de prelucrare a suprafeţelor metalice prin rectificare. [V. ***rectifica***].

rectificát[2]**, ~ţi, rectificată, ~e** a. corectat, îndreptat; modificat: *nuvelele, mai degrabă nişte amintiri foarte uşor rectificate.* CĂL. [V. ***rectifica***].

rectificatór, ~i, rectificatoáre a. care rectifică, care aduce o rectificare: *în şirul patetic ... apare amintirea teribilă, dar rectificatoare, a morţii.* VIANU. // m. muncitor care lucrează la o maşină de rectificat. // n. dispozitiv care separă vaporii de apă antrenaţi de vaporii de amoniac, folosit în instalaţiile frigorifice cu absorbţie. [Din fr. ***rectificateur***].

rectiliniár, ~i, rectiliniară, ~e a. ortoscopic. [Din fr. ***rectilinéaire***].

rectiliniarítáte f. (fiz.) calitate a unui sistem optic de a forma imagini corecte, fără distorsiuni. [***Rectiliniar*** + *-itate*].

rectilíniu, ~ii, rectilinie, ~ii a. **1.** care se desfăşoară în linie dreaptă; care este în linie dreaptă; drept: *mai încolo, o căsuţă, după o împrejmuire de ziduri rectilinii.* SAD.; *mişcare rectilinie;* **2.** (mat.) mărginit de linii drepte: *figură geometrică rectilinie.* [Din fr. ***rectiligne***].

rectítă, rectite f. (med.) inflamaţie a rectului; proctită. [Din fr. ***rectite***].

rectitúdine, rectitudini f. **1.** calitatea, starea a ceea ce este drept: *rectitudinea unei linii;* **2.** (fig.) spirit de dreptate, de corectitudine: *model de rectitudine civică.* [Din lat. ***rectitudo, -inis,*** fr. ***rectitude***].

récto n. prima pagină a unei foi scrise; faţă; pagina din dreapta a unei foi de carte. [Din fr. ***recto-;*** cf. lat. ***rectum***].

rectocolítă, rectocolite f. inflamaţie simultană a rectului şi a colonului. [Din fr. ***recto-colite***].

réctor, rectori m. **1.** conducător al unei universităţi, al unui colegiu; grad deţinut de acesta: *rectorul îl exmatriculă pe bătăuş.* GHEŢIE; **2.** (înv.) conducător, cîrmuitor. // a. **spirit rector,** conducător spiritual: *spiritul rector al acestui grup era, desigur, profesorul Ibrăileanu.* TEODOR. [Din lat. ***rector,*** germ. ***Rektor,*** fr. ***recteur***].

rectoragíe, rectoragii f. evacuare prin anus de sînge roşu, necoagulat, indiciu al unei leziuni în partea inferioară a tubului digestiv (colon, rect, anus), foarte rar consecinţa unui ulcer gastroduodenal. [Din fr. ***rectorragie***].

rectorát, rectorate n. **1.** funcţia de rector; durata acestei funcţii: *a fost destituit din rectorat;* **2.** birourile şi serviciile administrative care depind de rector: *numirea asistenţilor o rezolvă rectoratul.* GHEŢIE. [Din fr. ***rectorat,*** germ. ***Rektorat***].

rectoscóp, rectoscoape n. endoscop special pentru examenul optic al rectului. [Din fr. ***rectoscope***].

rectoscopíe, rectoscopii f. examinare a rectului cu rectoscopul. [Din fr. ***rectoscopie***].

rectríce, rectrice f. fiecare dintre penele mari şi late din coada păsărilor, care servesc la dirijarea zborului. [Din fr. ***rectrice,*** lat. ***rectrix, -icis***].

réctum n. v. rect.

recţiúne, recţiuni f. (gram.) proprietate a unui cuvînt de a primi un determinant care trebuie să aibă o anumită formă flexionară sau o anumită construcţie prepoziţională; legătura dintre determinate şi determinanţele lor; regim. [Din fr. ***rection,*** germ. ***Rektion***].

recucerí, recuceresc vb. (tr.) a cuceri din nou; a lua înapoi; a recîştiga, a redobîndi: *se prăbuşi planul meu de a o recuceri.* PR.; *mi-am recucerit libertatea.* [***Re-***[1] + ***cuceri***].

recuceríre, recuceriri f. acţiunea de a recuceri şi rezultatul ei; recîştigare, redobîndire: *nimic nu mi se pare mai important ca recucerirea libertăţii.* [V. ***recuceri***].

recúl, reculuri n. **1.** mişcare îndărăt a unui corp solid, produsă prin forţa de reacţie, de mişcare a unui alt corp considerat ca avînd sensul de deplasare înainte, care, de obicei, are masa mult mai mică decît primul corp; **2.** (spec.) impuls pe care îl capătă o armă de foc în momentul ieşirii proiectilului pe ţeavă, avînd sensul contrar proiectilului; **3.** distanţa parcursă de un corp solid în timpul mişcării sale înapoi, provocată prin reacţie; **4.** (p. ext.) mişcare îndărăt; retragere: *mulţimea avu un recul.* VR.; **5.** (fig.) regres. [Din fr. ***recul***].

recuiá, pers. 3 **reculează** vb. (intr.) a se retrage, a face un recul. [Din fr. ***reculer***].

reculánt, ~ţi, reculantă, ~e a. (despre mecanisme) care reculează. [Din fr. ***reculant***].

reculáre, reculări f. acţiunea de a recula şi rezultatul ei; retragere; regres; (fig.) *toate cotiturile, toate reculările, toate iniţiativele ... în care abundă istoria ştiinţelor.* BL. [V. ***recula***].

reculége, reculég vb. (refl.) **1.** a-şi recăpăta liniştea, calmul (după o emoţie, o încercare grea etc.); a-şi veni în fire; a se regăsi: *România batjocorită ... a trebuit să se reculeagă şi să cerce a micşora răul.* EM.; *maiorul se opreşte ..., ca şi cum ar vrea să se reculeagă.* CAR.; **2.** a se concentra, a se cufunda în meditaţie; a reflecta: *s-au ridicat în picioare toţi, se reculeg cîteva clipe, apoi se aşază.* PETR. [***Re-***[1] + ***culege;*** cf. fr. ***recueillir***].

reculégere, reculegeri f. acţiunea de a (se) reculege şi rezultatul ei; meditaţie, concentrare a gîndului asupra unui anumit lucru, fapt etc.: *Young scosese o lecţie de reculegere şi cucernicie.* VR.; **moment** (sau **minut**) **de reculegere,** moment de tăcere şi de meditaţie, în semn de omagiu pentru o persoană decedată: *vizitatorii păstrau cîteva momente de reculegere în faţa sicriului acoperit de flori.* GHEŢIE. [V. ***reculege***].

recunoáşte, recunósc vb. **1.** (tr.) a identifica o persoană, un lucru sau trăsături ale acestora, cunoscute mai înainte; a cunoaşte: *doi cîini ciobăneşti ... îl recunoscuseră şi se gudurară la picioarele lui.* REBR.; *i-am recunoscut mersul săltat, inconfundabil.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a deosebi, a distinge ceva după anumite semne (caracteristice); (refl. pas.) *scriitorul mare se recunoaşte după stilul său;* **3.** (refl.) a-şi regăsi imaginea într-o oglindă, într-o fotografie: *se privi mirat în oglindă, parcă i-ar fi fost greu să se recunoască.* EL.; **4.** (refl.) a-şi descoperi **în** altul trăsăturile caracteristice; a se regăsi în altcineva: *se recunoaşte în fiul său;* (fig.) *valoarea naţională a unei opere nu stă în faptul că autorul aparţine respectivei naţiuni, ci fiindcă naţiunea se recunoaşte în ea.* CĂL.; **5.** (tr.) a admite ceva ca adevărat, ca valabil, ca bun etc.: *recunosc că ai lucrat ca un înţelept.* GAL.; **6.** (tr.) a admite pe cineva ca şef, ca maestru etc.: *şi vrei să te recunosc ca mentor?;* **7.** (tr.) a mărturisi un act criticabil, reprobabil: *recunosc că am greşit;* **8.** (refl.) a se considera, a se socoti: *eu mă recunosc dator.* AL.; **9.** (tr.) a considera pe cineva sau ceva merituos, valoros: *fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l.* EM.; (refl. pas.) *să lucreze serios şi la un moment dat se va recunoaşte această seriozitate.* CF.; **10.** (tr.) a declara sau a accepta o situaţie juridică nou creată pe plan internaţional: *Poarta ... recunoscu pe noul crai al Poloniei.* BĂLC.; (refl. pas.) *un congres european ... să facă a se recunoaşte Regatul României de către celelalte puteri.* EM.; **11.** (jur.; tr.) a declara un copil natural ca legitim: *tatăl a recunoscut copilul;* **12.** (mil.; tr.) a face o recunoaştere: *ne-am dus să recunoaştem ce-i dincolo de deal.* SAD.; **13.** (franţuzism; tr.) a arăta recunoştinţă, a se arăta recunoscător faţă de cineva: *recunosc acest serviciu pe care mi l-ai făcut.* [***Re-***[1] + ***cunoaşte;*** cf fr. ***reconnaître***].

recunoáştere, recunoaşteri f. **1.** acţiunea de a (se) recunoaşte şi rezultatul ei; recognitiune; **2.** proces al memoriei prin care constatăm, în prezenţa unui lucru, a unei fiinţe etc. percepute anterior, că lucrul, fiinţa etc. respectivă a mai fost cunoscută de noi în trecut; identificare, după anumite trăsături caracteristice, a unui lucru, a unei persoane etc. care nu au fost cunoscute mai înainte: *nu credeam că nu-mi va arunca măcar o privire de recunoaştere.* PR.; **semn de recunoaştere,** trăsătură distinctivă după care se recunoaşte, se identifică o fiinţă sau un lucru; **3.** admitere a unui lucru ca bun, valabil, adevărat etc.: *concesia ce o făceau românii prin recunoaşterea primatului papal ... nu altera prin nimic esenţa spiritualităţii ortodoxe.* BL.; **4.** mărturisire a unui act criticabil, reprobabil: *lumea ar interpreta-o ca o recunoaştere a vinovăţiei.* GHEŢIE; **5.** apreciere a unor persoane sau calităţi ale acestora (iniţial ignorate sau negate); consideraţie: *o recunoaştere cît de platonică a unei mici calităţi, ce poate cu bunăvoinţă mi s-ar găsi şi mie, m-ar mîngîia de umilirea ce am îndurat-o o viaţă-ntreagă.* CAR.; **6.** act prin care un stat declară sau acceptă existenţa unor situaţii juridice nou-create pe plan internaţional: *recunoaşterea Republicii Franceze.* GHICA; **7.** (concr.) act prin care se recunoaşte primirea unei sume, a unui depozit; **8.** (jur.) act prin care un copil născut în afara căsătoriei dobîndeşte o condiţie juridică asemănătoare celei a copilului născut din căsătorie; legitimare; **9.** acordare de către un stat a calităţii de cetăţean unei persoane de altă cetăţenie, dar care aparţine, după origine, populaţiei majoritare a statului respectiv; **10.** (mil.) cercetare efectuată pe teren pentru a afla posibilităţile de a da, de a cîştiga o luptă: *trămise ... o sută de călăreţi ca să facă o recunoaştere.* BĂLC.; **11.** unitate, formaţie militară care efectuează o asemenea cercetare: *o recunoaştere inamică ... a aşteptat ascunsă într-o pădure.* PETR.; **12.** examinare, studiere, cercetare: *Radu Comşa păşeşte prin cameră ...; face recunoaşterea locului.* C.PETR. [V. ***recunoaşte***].

recunoscătór, ~i, recunoscătoáre a. 1. care poartă cuiva recunoştinţă; mulţumitor: *am rămas ... recunoscător bunului părinte.* NEGR.; 2. care exprimă recunoştinţă: *îi aruncă ... o privire recunoscătoare.* GHEŢIE. [*Recunoaşte* + *-ător*].

recunoscút, ~ţi, recunoscută, ~e a. 1. cunoscut, identificat: *l-a denunţat pe infractorul recunoscut;* 2. acceptat ca bun, ca valabil, ca îndreptăţit: *drepturi recunoscute; guvern recunoscut;* 3. consacrat ca autoritate în materie; considerat ca atare; notoriu: *autori recunoscuţi.* MAIOR.; 4. mărturisit, declarat: *greşeala recunoscută e pe jumătate iertată;* 5. declarat ca legitim: *fără să fiu copil recunoscut, totuşi tata a lăsat cu limbă de moarte ca ... neamurile să mă crească şi să mă ţină în şcoli.* GAL. [V. *recunoaşte*].

recunoştínţă, recunoştinţe f. conştiinţa obligaţiei morale faţă de un binefăcător; recunoaştere a unei binefaceri primite; gratitudine: *Artimon îi purta ... o recunoştinţă vecină cu iubirea.* PR. [*Recunoaşte* + *-inţă*].

recuperá, recuperez vb. 1. (tr.) a redobîndi, a recăpăta, a recîştiga ceva (considerat pierdut): *nici măcar mobila n-am putut să ne-o recuperăm.* PR.; 2. (tr.) a utiliza, total sau parţial, deşeuri, energie etc., care altfel s-ar pierde; 3. (tr.) a efectua un timp de muncă în locul celui pierdut (din diferite cauze): *am recuperat cele trei zile libere;* 4. (refl.) a-şi recăpăta forţa, energia, sănătatea; a se reface: *ai nevoie de cîteva zile pentru a te recupera.* [Din fr. ***récupérer,*** lat. ***recuperare***].

recuperábil, ~i, recuperabilă, ~e a. care poate fi recuperat: *pierderi recuperabile.* [Din fr. ***récupérable***].

recuperabilitáte f. calitatea de a fi recuperabil. [Din fr. ***récuperabilité,*** engl. ***recuperability***].

recuperáre, recuperări f. 1. acţiunea de a (se) recupera şi rezultatul ei; redobîndire, recăpătare, recîştigare: *să pomenească de ... recuperarea autonomiei.* GHICA; 2. refolosire, întrebuinţare din nou: *recuperarea deşeurilor;* 3. recăpătare a integrităţii fizice sau morale, refacere a sănătăţii: *credea şi el în recuperarea pacientului.* GHEŢIE; *spital de recuperare.* [V. ***recupera***].

recuperát, ~ţi, recuperată, ~e a. obţinut prin recuperare: *material recuperat.* [V. ***recupera***].

recuperatór[1], recuperatori m. (la romani) judecător angajat în problemele de despăgubire, de restituire. [Din lat. ***recuperator***].

recuperatór[2], ~i, recuperatoáre a. care recuperează. // n. 1. parte dintr-o instalaţie industrială în care se face recuperarea energiei, a deşeurilor etc.; 2. preîncălzitor de aer pentru cuptoare industriale. // m., f. persoană angajată de cineva să recupereze (prin ameninţări, violenţă) bani, bunuri etc. de la un datornic al acestuia. [Din fr. ***récupérateur***].

recuprínde, recuprínd vb. (tr.) a cuprinde din nou; a recuceri: *am recuprins Transilvania.* GHICA. [*Re-*[1] + ***cuprinde***].

recurá, recurez vb. (jur.; tr.) a declara recurs împotriva unei hotărîri judecătoreşti: *vom recura hotărîrea la Curtea Supremă.* [Din lat. ***recurrere*** „a reveni", fr. ***recourir*** „a recurge"].

recuráre, recurări f. (jur.) acţiunea de a recura şi rezultatul ei; recurs. [V. ***recura***].

recurát, ~ţi, recurată, ~e a. (despre o hotărîre judecătorească) împotriva căreia s-a declarat recurs: *care este numărul hotărîrilor recurate?* [V. ***recura***].

recurbá, recurbez vb. (tr. şi refl.) a (se) îndoi, a (se) încovoia, a (se) curba din nou. [Din fr. ***recourber***].

recurbáre, recurbări f. acţiunea de a (se) recurba şi rezultatul ei. [V. ***recurba***].

recurbát, ~ţi, recurbată, ~e a. care a fost supus recurbării. [V. ***recurba***].

recurént[1], ~ţi, recurentă, ~e m., f. (jur.) persoană care face un recurs în justiţie. [Din lat. ***recurrens, -ntis***].

recurént[2], ~ţi, recurentă, ~e a. 1. (anat.) care revine la punctul de origine, la punctul de plecare: *arteră recurentă;* 2. (med.) care recidivează; **febră recurentă** sau **friguri recurente** (şi f.), boală infecţioasă acută, datorată unei spirochete (*Treponema recurentis*) şi transmisă omului prin păduchi, purici, căpuşe etc., caracterizată prin alternanţa de accese febrile cu perioade apiretice; 3. care revine, care se repetă: *în culturile europene ... tema îngerilor este o temă recurentă.* PLEŞU; (lingv.) **formă recurentă,** formă cu mai multe ocurenţe. [Din fr. ***récurrent***].

recurénţă, recurenţe f. 1. caracterul a ceea ce este recurent[2]; revenire, întoarcere; repetiţie; 2. revenire, după o perioadă relativ îndelungată, a simptomelor unei boli aparent vindecate, fără un nou contact patogen; 3. (mat.) **raţionament prin recurenţă,** inducţie completă; **formulă de recurenţă,** formulă care exprimă orice termen dintr-un şir, de la un rang oarecare, prin unul din termenii anteriori. [Din fr. ***récurrence***].

recúrge, recúrg vb. (intr.) a apela la cineva sau la ceva; a se adresa cuiva pentru ajutor; a se servi, a face uz de ...: *sperăm că nimeni nu va mai recurge la plebiscit în materie literară.* LOV.; *omul simplu putea recurge la violenţă.* PR.; *recurg din nou la dumneavoastră.* [*Re-*[1] + ***curge***].

recúrgere f. acţiunea de a recurge şi rezultatul ei; recurs. [V. ***recurge***].

recúrs, recursuri n. 1. (jur.) cale de atac prin care se cere unei instanţe superioare anularea sau modificarea unei hotărîri judecătoreşti anterioare, considerată ca neîntemeiată sau nelegală: *a făcut recurs la Casaţie;* **recurs extraordinar,** cale de atac introdusă la Tribunalul Suprem în contra hotărîrilor judecătoreşti împotriva cărora nu mai există nici o altă cale de atac; 2. recurgere; referire: *cetăţeanul să nu trebuiască să facă neîncetat recurs la demnitate pentru a supravieţui.* D.; 3. sprijin, ajutor: *sărmanul nu a găsit recurs la autorităţi.* [Din lat. ***recursus,*** germ. ***Rekurs***, fr. ***recours***].

recúrsie, recursii f. (fon.) momentul în care organele articulatorii, părăsind poziţia de articulare, revin la normal; destindere; (şi: **recursiune**). [Din lat. ***recursio, -onis***].

recursiúne f. v. recursie.

recursív, ~i, recursivă, ~e a. (livr.) care poate fi repetat în mod nelimitat. [Din fr. ***récursif,*** engl. ***recursive***].

recursivitáte f. (livr.) însuşirea de a fi recursiv. [Din fr. ***récursivité***].

recursóriu, ~ii, recursorie, ~ii a. (jur.) prin care se exercită dreptul de recurs; **acţiune recursorie,** acţiune intentată de o persoană care a posedat un bun dobîndit în mod oneros, împotriva celui care i-a înstrăinat acest bun; acţiune a unui garant, care a plătit o datorie, intentată împotriva debitorului: *acţiune recursorie pentru daune-interese.* [Din fr. ***récursoire***].

recuză, recúz vb. 1. (tr.) a cere retragerea din completul de judecată a unui judecător, a cărui obiectivitate poate fi pusă la îndoială; a respinge depoziţia unui martor, raportul unui expert etc.; a declina; 2. (tr.; p. ext.) a respinge, a nu recunoaşte, a nu admite: *soarta pare c-ar fi voit să ne recuze orice altă origine decît pogorîrea noastră din neamul roman.* OD.; 3. (refl.) a refuza judecarea unei cauze; (p. ext.) a se declara indisponibil; a refuza un post, o misiune etc.: *dacă credeţi că trebuie să vă recuzaţi în acest proces al meu, recuzaţi-vă singuri.* GAL. [Din fr. ***récuser***].

recuzábil, ~i, recuzabilă, ~e a. care poate fi recuzat: *mărturie recuzabilă.* [Din fr. ***récusable***].

recuzáre, recuzări f. acţiunea de a (se) recuza şi rezultatul ei; recuzaţie; (jur.) cerere formulată de părţi pentru retragerea din completul de judecată a unui judecător, a cărui obiectivitate poate fi pusă la îndoială din motive certe. [V. ***recuza***].

recuzát, ~ţi, recuzată, ~e a. şi m., f. (persoană) căreia i s-a respins sau nu i s-a recunoscut competenţa ori autoritatea: *arbitru a fost recuzat.* [V. ***recuza***].

recuzáţie, recuzaţii f. (înv.) recuzare; (şi: **recuzaţiune**). [Din fr. ***récusation,*** lat. ***recusatio, -onis***].

recuzaţiúne f. v. recuzaţie.

recuzítă, recuzite f. totalitatea obiectelor necesare la montarea unei piese de teatru, a unui film etc.: *recuzita ... era simplă şi uşor de procurat: o masă, cîteva scaune.* V.R.; (fig.) *scriitorul se adresează ... recuzitei de metafore şi comparaţii obişnuite în romantism.* VIANU; (şi: (înv.) **recvizită**). [Din germ. ***Requisit***].

recuzitér, ~i, recuziteră, ~e m., f. persoană care procură şi păstrează recuzita unui teatru sau a unui studio cinematografic; (şi: **recuzitor**). [Din germ. ***Requisiteur***].

recuzitór m., f. v. recuziter.

recviém, recviemuri n. 1. (slujbă romano-catolică de) rugăciune pentru pomenirea unui mort; compoziţie muzicală solemnă inspirată de această slujbă: *iată pentru ce pomenirea lui Caragiale nu poate fi făcută cu liniştea deplină şi religioasă, cuvenită unui recviem.* GAL.; 2. compoziţie corală cu orchestră scrisă pe textul liturgic al misei funebre; (şi: **requiem**). [Din lat., fr. ***requiem***].

recvizítă f. v. recuzită.

redá, redáu vb. (tr.) 1. a da din nou ceva cuiva; a restitui: *redă-mi comoara unei clipe!* EM.; 2. (fig.) a reproduce: *această copie redă perfect originalul;* 3. (fig.) a prezenta, a înfăţişa; a reprezenta: *ornamentica germană redă scene de viaţă.* BL.; 4. (fig.) a exprima ceva (prin viu grai, prin scris, prin mijloace artistice); a descrie: *e ... greu să redau în cuvinte ce am simţit.* GHEŢIE. [***Re-*[1] + ***da;*** cf. fr. ***redonner***].

redactá, redactez vb. (tr.) 1. a compune, a formula în scris un text (după un anumit tipic); a întocmi un act, o cerere etc.; a redija: *hotărîrile adunării vor fi redactate ... în ambele limbi.* GHEŢIE; 2. a asigura (la un ziar, la o editură etc.) finisarea, în conţinut şi formă, a unor manuscrise primite de la autori, în vederea publicării lor. [Din fr. ***rédiger,*** lat. ***redigere*** (după *redacţie, redactor*)].

redactáre, redactări f. acţiunea de a redacta şi rezultatul ei; redijare; formulare în scris, compunere; (p. ext.) text redactat: *cu redactarea întregului raport a fost însărcinat d. G.Misail.* MAIOR.; *uşurinţei de redactare ... nu-i corespunde, din păcate, darul construcţiei.* CĂL.; *s-au computerizat două mape cu redactări.* [V. ***redacta***].

redactát, ~ţi, redactată, ~e a. (despre acte, articole etc.) formulat în scris. [V. ***redacta***].

redactilografiá, redactilografiez vb. (tr.) a dactilografia din nou un text (corectat, amplificat); a rebate (la maşina de scris). [***Re-*[1] + ***dactilografia***].

redactilografiát, ~ţi, redactilografiată, ~e a. dactilografiat din nou: *textele redactilografiate sînt în mapă.* [V. ***redactilografia***].

redactilografiére, redactilografieri f. acţiunea de a redactilografia şi rezultatul ei; rebatere (la maşina de scris). [V. ***redactilografia***].

redáctor, ~i, (rar) **redactoáre** m., f. 1. persoană care lucrează în redacţia unui ziar, a unei reviste, a unei edituri etc., îngrijind lucrările care se tipăresc: *redactorii „Convorbirilor" din Iaşi.* OD.; *acum e redactoare la o revistă de literatură.* PR.; 2. persoană care redactează, care elaborează un studiu, un articol etc.: *redactorii Dicţionarului Academiei au slujit cu devotament limba română.* [Din fr. ***rédacteur,*** germ. ***Redaktor***].

redácţie, redacţii f. 1. (înv.) redactare; felul, forma în care este redactat un text: *m-am declarat pentru cea din urmă redacţie.* BĂLC.; 2. (lingv.) denumire dată diferitelor redactări locale tîrzii ale slavei vechi (ex.: redacţia sîrbă, redacţia bulgară); 3. colectiv de redactori la un ziar, la o editură etc.: *dacă toată redacţia lipseşte de patru zile, cum să mai scoatem atunci gazeta?* PETR.; 4. localul în care se găsesc birourile redactorilor unui ziar, ai unei reviste etc.: *veniţi mîine seară la redacţia ziarului.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **redacţiune**). [Din fr. ***rédaction***].

redacţionál, ~i, redacţională, ~e a. care aparţine redacţiei; referitor la redacţie sau la redactor: *comitet redacţional.* [Din fr. ***rédactionnel***].

redacţiúne f. v. redacţie.

redán, redane n. **1.** lucrare simplă de fortificaţie, alcătuită dintr-un zid în formă de unghi ieşit în afară, folosită, în trecut, pentru apărarea unei treceri: *şoimu-n redan cade răcnind.* AL.; **2.** aliniere oblică a clădirilor de-a lungul unei străzi, astfel ca un colţ al lor să iasă mai mult spre stradă; (rar) **în redane,** în zigzag; **3.** motiv decorativ sculptat în formă de dinţi alăturaţi, folosit în arhitectura medievală; **4.** fiecare dintre treptele amenajate în partea superioară a unui zid construit pe un teren înclinat; **5.** element de construcţie din beton armat, în formă de prismă, piramidă sau con, aşezat pe radierul unui disipator de energie a apei, pentru a mări efectul de disipare; **6.** suprafaţă proeminentă pe fundul cocei[3] unei ambarcaţii sau a unui hidroavion, având rolul de a le reduce rezistenţa la înaintare; (şi: **rădan**). [Din fr. *redan*].

redáre, redări f. acţiunea de a reda şi rezultatul ei; exprimare, prezentare, descriere: *Bălcescu nu aspiră către redarea lucrurilor şi fiinţelor.* VIANU; *memoria se naşte ... din tulburările care fac redarea imperfectă.* PATAP. [V. *reda*].

redată, redatez vb. (tr.) a data din nou după corectarea unei erori de datare: *a redatat multe cronici.* [*Re-*[1] + *data*].

redatáre, redatări f. acţiunea de redata şi rezultatul ei. [V. *redata*].

redatát, ~ţi, redatată, ~e a. a cărui datare eronată a fost corectată: *manuscris redatat.* [V. *redata*].

redefiní, redefinesc vb. (tr.) **1.** a defini din nou, mai corect, mai exact; a reveni asupra unei definiţii anterioare pentru a o corecta, a o îmbunătăţi: *unele definiţii vor fi redefinite în ediţiile viitoare;* **2.** a preciza din nou: *şi-a redefinit poziţia în echipă.* [Din fr. *rédefinir*].

redefiníre, redefiníri f. acţiunea de a redefini şi rezultatul ei. [V. *redefini*].

redefinít, ~ţi, redefinită, ~e a. definit din nou, mai corect, mai exact: *concepte lingvistice redefinite.* [V. *redefini*].

redempţiúne, redempţiuni f. izbăvire, mîntuire: *mă ocupam de redempţiunea sufletului.* FIL. [Din fr. *rédemption,* lat. *redemptio, -onis*].

redeschíde, redeschíd vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) deschide din nou: *am redeschis jurnalul şi am adăugat: „poate mă înşel".* EL.; *a redeschis uşa;* **2.** (refl.) a-şi relua activitatea întreruptă pentru un timp: *adunările se redeschid în sesiune extraordinară.* EM.; *se redeschid şcolile;* **3.** (tr. şi refl.) a se reface sau a face să se refacă o ulceraţie (stomacală, duodenală): *necazurile din ultimele luni redeschiseră vechiul catar stomacal.* GHEŢIE; **4.** (jur.; tr.) a repune pe rol (un proces): *reuşise să redeschidă procesul lui de viol.* PR. [*Re-*[1] + *deschide*].

redeschídere, redeschíderi f. **1.** acţiunea de a (se) redeschide: *chiliile s-au redeschis.* VLAH.; **2.** reluare a unei activităţi întrerupte pentru un timp; dată la care are loc reluarea activităţii: *în drum spre Bucureşti, la redeschiderea Camerelor, mă opresc la Blaj.* GHEŢIE; *redeschiderea şcolii;* **3.** (jur.) repunere pe rol (a unui proces): *redeschidere a faimosului proces.* CAR. [V. *redeschide*].

redescoperí, redescópăr vb. (tr.) a descoperi din nou; a regăsi: *omul uită un adevăr, îl caută din nou; îl redescoperă.* C.PETR.; *o redescoperisem, bine clădită, imaginea însăşi a fertilităţii.* PR. [*Re-*[1] + *descoperi*].

redescoperíre, redescoperíri f. acţiunea de a redescoperi şi rezultatul ei: *redescoperirea demnităţii.* [V. *redescoperi*].

redeşteptă, redeşténpt vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) trezi din nou; a face să-şi revină sau a-şi veni în fire; a (se) trezi din nou la viaţă: *mă redeştept curînd acelaşi, şi-n mine nu se face calm.* MACED.; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) stîrni din nou, a (se) reaprinde, a reizbucni: *a redeştepta violenţa vechilor dezbateri.* MAIOR.; *eterna laşitate a bărbatului se redeşteptase în mine.* EL.; **3.** (tr.) a reaminti, a evoca: *redeşteptînd în faţă-mi trecutele nimicuri.* EM. [*Re-*[1] + *deştepta*].

redeşteptáre, redeşteptări f. acţiunea de a (se) redeştepta şi rezultatul ei; trezire din amorţire, din lîncezeală; reînviere: *redeşteptarea simţului de demnitate personală.* AL.; *redeşteptare naţională.* CĂL. [V. *redeştepta*].

redevăbil, ~i, redevabilă, ~e a. (livr.) îndatorat, dator; tributar: *un poet de atîtea ori redevabil viziunilor baudelaireiene.* VIANU. [Din fr. *redevable*].

redevení, redevín vb. (intr.) a deveni, a fi din nou aşa cum a fost mai înainte: *Dostoevski se sperie la gîndul că omul, redevenit liber, n-o să ştie ce să facă cu libertatea.* PR.; *după un timp ..., redeveni el însuşi.* GHEŢIE. [*Re-*[1] + *deveni;* cf. fr. *redevenir*].

redevenire, redeveniri f. faptul de a redeveni. [V. *redeveni*].

redevénţă, redevenţe f. **1.** datorie, obligaţie, taxă care se plăteşte periodic (în bani sau în natură): *a rămas ... simplu arendaş, plătind proprietarului o redevenţă de 4% asupra valorii proprietăţii.* SAD.; **2.** sumă datorată unui autor, deţinătorului unui brevet etc. [Din fr. *redevance*].

redhibitóriu, ~ii, redhibitorie, ~ii a. (jur.) care poate motiva anularea vînzării: *vicii redhibitorii.* [Din fr. *rédhibitoire*].

redhibíţie f. anulare a unei vînzări cînd actul vînzării are un viciu; (şi: **redhibiţiune**). [Din fr. *rédhibition*].

redhibiţiúne f. v. redhibiţie.

rédie, redii f. stadiu larvar în dezvoltarea gălbezei; larvă aflată în acest stadiu, care trăieşte ca parazit în melcul Limnea. [Et. nec.].

redíf, redifi m. (turcism) soldat rezervist în armata turcă. [Din turc. *redif*].

redíge vb. v. redija.

redijá, redíjez vb. (înv.; tr.) a redacta: *ziarul „Unirea" din Iaşi ... redijăt se vede de tineri.* EM.; (şi: **redige**). [Din fr. *rédiger*].

redijáre, redijări f. (înv.) acţiunea de a redija şi rezultatul ei; redactare. [V. *redija*].

redimensioná, redimensionez vb. (tr.) **1.** a recalcula dimensiunile unei construcţii, unei maşini etc.; **2.** (fig.) a aborda prin prisma unei noi concepţii; a regîndi dintr-o nouă perspectivă; a restructura: *şi-a redimensionat teoria.* [*Re-*[1] + *dimensiona*].

redimensionáre, redimensionări f. acţiunea de a redimensiona şi rezultatul ei: *redimensionarea utilajului;* (fig.) *orice concepţie originală asupra istoriei aduce o redimensionare a cronologiei.* PATAP. [V. *redimensiona*].

redimensionát, ~ţi, redimensionată, ~e a. **1.** cu dimensiuni recalculate: *motor redimensionat;* **2.** (fig.) restructurat, regîndit: *proiect redimensionat.* [V. *redimensiona*].

redingótă, redingote f. haină bărbătească festivă (de culoare neagră), cu poalele lungi pînă la genunchi, încheiată cu două rînduri de nasturi: *poartă o redingotă neagră, foarte lungă-n poale.* CAR.; *la festivaluri apare cu redingota de catifea neagră.* CĂL. [Din fr. *redingote*].

rediscută, rediscút vb. (tr.) a discuta din nou (o chestiune); a repune ceva în discuţie: *am rediscutat contractul.* [*Re-*[1] + *discuta*].

rediscutáre, rediscutări f. acţiunea de a rediscuta şi rezultatul ei: *se impune rediscutarea proiectului.* [V. *rediscuta*].

redispăreá, redispár vb. (tr.) a dispărea din nou: *ea se reivi, surîse ..., redispăru.* EM. [*Re-*[1] + *dispărea*].

redistilă, redistilez vb. (tr.) a distila din nou pentru a obţine un produs mai pur. [Din fr. *redistiler*].

redistiláre, redistilări f. acţiunea de a redistila şi rezultatul ei. [V. *redistila*].

redistribuí, redistríbui vb. (tr.) a distribui, a repartiza din nou; a reîmpărţi: *a fost redistribuite în colectiv materialul neredactat.* [Din fr. *redistribuer*].

redistribuíre, redistribuiri f. acţiunea de a redistribui şi rezultatul ei; reîmpărţire. [V. *redistribui*].

rédiu, rediuri şi **redii** n. **1.** pădure mică, tînără; pădurice; dumbravă; deşis: *unde sînt rediurile umbroase?* NEGR.; **2.** (reg.) vale adîncă (împădurită): *are în dreapta un rediu prăpăstios ...; în acel rediu era o curmătură de ape de ploi.* SAD.; (şi: **rădiu,** (înv.) **reade**). [Et. nec.].

redoáre, redori f. **1.** (rar) lipsă de supleţe; înţepeneală, rigiditate; **2.** (med.) limitare a mişcărilor unei articulaţii. [Din fr. *raideur*].

redobîndí, redobîndesc vb. (tr.) a dobîndi din nou un lucru, o situaţie etc.; a recăpăta, a recîştiga, a recupera: *să-şi redobîndească drepturile.* OD.; *îşi redobîndi judecata limpede.* GHEŢIE. [*Re-*[1] + *dobîndi*].

redobîndíre, redobîndiri f. acţiunea de a redobîndi şi rezultatul ei: *redobîndirea înstrăinatului teritoriu.* HASD. [V. *redobîndi*].

redondánt a. v. redundant.

redondánţă f. v. redundanţă.

redresá, redresez vb. **1.** (tr. şi refl.) a reveni sau a readuce la poziţia, la situaţia etc. normală, după o perturbaţie accidentală; a (se) îndrepta: *nava a fost redresată;* **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) reface; a (se) înviora: *acum s-a redresat şi fizic şi moral;* **3.** (tr.) a transforma energia electromagnetică de curent alternativ în energie electromagnetică de curent continuu, realizată în staţiile de redresare. [Din fr. *redresser*].

redresáre, redresări f. **1.** acţiunea de a (se) redresa şi rezultatul ei; revenire la poziţia, la situaţia etc. normală; îndreptare; **2.** (spec.) revenire a unui avion dintr-o evoluţie de zbor oarecare în poziţia de zbor orizontal; **3.** (fig.) refacere; înviorare: *speră la o redresare materială;* **4.** transformare a energiei electromagnetice de curent alternativ în energie electromagnetică de curent continuu. [V. *redresa*].

redresát, ~ţi, redresată, ~e a. **1.** care a revenit la poziţia, la situaţia etc. normală; **2.** (despre curent electric) care a suferit o redresare. [V. *redresa*].

redresór, redresoare n. **1.** aparat sau dispozitiv care transformă energia electromagnetică de curent alternativ în energie electromagnetică de curent continuu; supapă electrică; **2.** sistem de lentile sau de prisme dispuse într-un instrument optic, pentru redresarea imaginii răsturnate date de obiectivul instrumentului; **3.** dispozitiv care readuce în direcţia iniţială un curent de fluid, abătut de un obstacol oarecare. [Din fr. *redresseur*].

reducátor, reducători m. substanţă chimică care, într-o reacţie de oxidoreducere, pierde electroni, oxidîndu-se; reductor. [*Reduce* + *-ător*].

redúce, redúc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) face mai mic, mai puţin; a (se) micşora, a scădea, a (se) diminua: *o nouă reformă agrară redusese moşiile la jumătate.* GHEŢIE; *s-au redus cheltuielile;* **2.** (tr.) a micşora, la scară, dimensiunile unei hărţi, ale unei piese etc.; a reproduce la dimensiuni mai mici: *a reduce un desen, o statuie;* **3.** (tr.) a simplifica o fracţie sau o expresie algebrică; a **reduce la un singur** (sau **la acelaşi**) **numitor,** a suprima factorii comuni de la numitorul şi de la numărătorul unei fracţii; a aduce la acelaşi numitor; **4.** (tr. şi refl.) a (se) restrînge, a (se) limita, a (se) mărgini: *Hegel ... reduce totul la idee.* BL.; *războiul se reducea ... la hărţuieli între patrule.* GHEŢIE; **a reduce pe cineva la tăcere,** a face pe cineva să nu mai poată spune nimic; **5.** (tr.) a aduce pe cineva sau ceva într-o situaţie mai rea decît aceea pe care a avut-o: *familiile istorice sînt ... reduse la condiţia de cîrcaşi.* BOL.; **6.** (înv.; tr.) a supune, a cuceri: *vru ţara să-ţi reducă.* AL.; **7.** (franţuzism; rar; tr.) a transforma: *a reduce grîul în făină;* **8.** (chim; tr.) a elimina oxigenul dintr-o combinaţie; a micşora valenţa unui atom sau a unui ion în urma adiţionării de electroni. [Din lat. *reducere,* fr. *réduire*].

redúcere, reduceri f. **1.** acţiunea de a (se) reduce şi rezultatul ei; reducţie; **2.** micşorare, diminuare, scădere: *dacă făceai două norme pe zi, asta însemna o reducere la jumătate a pedepsei.* PR.; **3.** (spec.) micşorare a preţului unei mărfi; rabat: *s-a făcut reducere de 4 %;* **4.** simplificare: *reducerea formelor nominale;* **5.** restrîngere, limitare: *Heidegger ... s-a*

însărcinat să încerce o ... reducere a existenței umane la substanța ei lirică. BL.; **6.** înrăutățire a stării, a situației cuiva: *reducerea românului la rolul de salahor agricol cine-o plătește?* EM.; **7.** (mat.) transformare, pe baza regulilor de calcul, a unei egalități sau inegalități pentru obținerea celei mai simple forme a egalității sau a inegalității respective; reducție; **reducere la unitate,** transformare a unui raport numeric în alt raport echivalent, unul dintre termeni având acum valoarea 1; **reducerea termenilor asemenea,** operație de înlocuire a monoamelor asemenea prin suma lor; **8.** proces invers oxidării caracterizat prin îndepărtarea oxigenului dintr-un compus oxigenat; (p. gener.) orice reacție prin care un atom sau un ion câștigă electroni; **9.** operație logică de probare a corectitudinii modurilor silogistice; **reducere la absurd,** demonstrare a adevărului unei teze prin arătarea faptului că teza contrară este falsă; **10.** (med.) reducție. [V. ***reduce***].

reductíbil, ~i, reductibílă, ~e a. care poate fi redus, restrîns, care se poate limita, simplifica: *după Yung ..., miturile sînt expresii simbolice, reductibile la amintiri embriologice și infantile.* BL. [Din fr. ***réductible***].

reductibilitáte, reductibilități f. însușirea de a fi reductibil. [Din fr. ***réductibilité***].

reductór, ~i, reductoáre a. care reduce, care micșorează ceva. // n. aparat, dispozitiv, mecanism care reduce o viteză, o presiune etc.; **reductor de tensiune,** divizor de tensiune. // m. (chim.) reducător. [Din fr. ***réducteur***].

reducție, reducții f. **1.** faptul de a reduce ceva; **2.** copie în mic a unui obiect; (fig.) *pompa de la curtea domnului era reducțiunea celei de la Țarigrad.* MACED.; **3.** (jur.; înv.) împărțire, divizare: *fiind nevoie d-a face împărțeala, ... avură trebuință de cineva care să facă reducție.* BĂLC.; **4.** (mat.) reducere; **5.** limitare, mărginire; restrîngere: *reducția orizontului ei nu înseamnă abolirea vieții sentimentale.* CĂL.; **6.** metodă ortopedică prin care oasele luxate sau fracturate sînt puse la loc; reducere; **7.** (jur.; în forma **reducțiune**) restrîngere, prin horărîre judecătorească, după moartea unei persoane, a liberalităților făcute de ea prin încălcarea drepturilor unor moștenitori; **8.** adaptare pentru pian a unei lucrări simfonice sau de operă; **9.** (concr.) piesă de legătură între tuburi sau țevi cu diametre diferite; (și: **reducțiune**). [Din fr. ***réduction***].

reducționál, ~i, reducțională, ~e a. care aparține reducției; (biol.) **diviziune reducțională,** meioză. [Din fr. ***réductionnel***].

reducționísm n. **1.** modalitate de explicare sau de interpretare a unor fenomene, structuri sau valori complexe ale realității sau cunoașterii, prin reducerea lor la concepte, structuri, legi sau configurații mai simple; **2.** simplificare excesivă. [Din engl. ***réductionism***].

reducțiúne f. v. reducție.

redundánt, ~ți, redundantă, ~e a. referitor la redundanță; care prezintă redundanță; care este în plus: *epitete redundante;* (fig.) *dispus a o interpreta în stil baroc: puțin redondant, solemn ceremonios.* CĂL.; (și: **redondant**). [Din fr. ***redondant***].

redundánță, redundanțe f. **1.** abundență inutilă, surplus de cuvinte, de expersii sau de imagini pentru redarea unei idei; **2.** (telec.) exces de informație transmisă față de strictul necesar; (și: **redondanță**). [Din fr. ***redondance,*** engl. ***redundancy***].

reduplicá, redúplic vb. (tr.) **1.** a dubla; **2.** (lingv.) a repeta unul sau mai multe foneme dintr-un cuvînt pentru a da cuvîntului o nouă valoare morfologică sau stilistică ori pentru a crea un cuvînt nou. [Din lat. ***reduplicare***].

reduplicáre, reduplicări f. (lingv.) acțiunea de a reduplica și rezultatul ei; reduplicație. [V. ***reduplica***].

reduplicatív, ~i, reduplicativă, ~e a. **1.** referitor la reduplicare, rezultat prin reduplicare; care servește la reduplicare: *silaba reduplicativă.* EM.; **2.** care exprimă o repetare: *„re" e o particulă reduplicativă.* [Din fr. ***réduplicatif***].

reduplicáție, reduplicații f. (lingv.) reduplicare; (și: (înv.) **reduplicațiune**). [Din fr. ***réduplication,*** lat. ***reduplicatio, -onis***].

reduplicațiúne f. v. reduplicație.

redús, ~și, redusă, ~e a. **1.** scăzut, micșorat, diminuat; mic: *preț redus;* **termen redus,** stagiu militar cu o durată mai scurtă, de care beneficiază absolvenții unei facultăți: *venise ca soldat cu termen redus.* CĂL.; **2.** restrîns, limitat, mărginit: *viața pe care o dusese ... nu-și meritase numele, redusă la oscilarea regulată, asemănătoare limbii unui ceasornic.* GHEȚIE; *vocabular redus;* **3.** lipsit de inteligență; mărginit, prost: *om redus la minte;* **4.** (chim.) din care a fost scos oxigenul și care a cîștigat electroni; care a suferit o reducere; **5.** (mat.; despre egalități sau inegalități) asupra căreia s-a efectuat operația de reducere. [V. ***reduce***].

redutábil, ~i, redutabilă, ~e a. de temut; puternic: *acea îndîrjire și îndrăzneală în afaceri ... fac din americani astăzi concurenți redutabili și aproape biruitori ai metropoliei.* SAD.; *adversar redutabil.* [Din fr. ***redoutable***].

redútă, redute f. **1.** mic fort de apărare, de formă poligonală, înconjurat de șanțuri: *intraseră în retranșamentul din fața redutei, gonind pe turci.* ZAMF.; **2.** (înv.) local public de petrecere cu muzică și dans: *mîne ... va fi iluminație strălucită, serenadă ... la redută.* NEGR.; **3.** (rar) bal mascat: *Eminescu ... începu să frecventeze pe ascuns redutele, adică balurile mascate.* CĂL. [Din fr. ***redoute,*** germ. ***Redoute,*** rus. ***redut***].

reechilibrá, reechilibrez vb. (tr. și refl.) a readuce sau a reveni la starea de echilibru. [***Re-***[1] + ***echilibra***].

reechilibráre, reechilibrări f. acțiunea de a (se) reechilibra și rezultatul ei; revenire la starea de echilibru. [V. ***reechilibra***].

reedifică, reedífic vb. (tr.) a reclădi, a reconstrui: *biserica ... reedificată după cutremurul de la 1838.* CĂL. [***Re-***[1] + ***edifica;*** cf. fr. ***réédifier***].

reedificáre, reedificări f. acțiunea de a reedifica; reclădire, reconstruire. [V. ***reedifica***].

reeditá, reeditez vb. (tr.) **1.** a edita din nou o lucrare, o operă etc.; a publica o lucrare, o operă etc. într-o nouă ediție; a republica: (refl. pas.) *acest dicționar se va reedita peste cîțiva ani;* **2.** (fig.) a relua, a repune în discuție, în circulație o idee, o teorie etc.; a retrăi un anumit moment, o anumită situație; a repeta; a reface: *vînătorii dau de o peșteră care reeditează Edenul lui Euthanasius.* CĂL.; *nu va mai reedita scena penibilă.* [Din fr. ***rééditer***].

reeditáre, reeditări f. acțiunea de a reedita și rezultatul ei; republicare: *reeditarea unei opere literare.* [V. ***reedita***].

reeditát, ~ți, reeditată, ~e a. **1.** publicat într-o nouă ediție; republicat; **2.** (fig.) reluat; repetat; refăcut. [V. ***reedita***].

reeducá, reedúc vb. (tr.) **1.** a corija educația greșită a cuiva; a da cuiva o nouă educație: *de-ar fi fost mai tînără, Caty putea fi reeducată.* CĂL.; **2.** a deprinde un infirm să-și folosească partea corpului, facultatea psihică lezată, afectată; a deprinde un organ, o parte a corpului să funcționeze din nou: *și-a reeducat membrele;* **3.** a deprinde un infirm cu o meserie pe care s-o poată practica. [Din fr. ***rééduquer***].

reeducáre, reeducări f. acțiunea de reeduca și rezultatul ei: *reeducarea copilului; reeducarea memoriei.* [V. ***reeduca***].

reeducát, ~ți, reeducată, ~e a. **1.** căruia i s-a corijat educația; care a primit o nouă educație: *copil reeducat;* **2.** (despre infirmi) deprins să uzeze din nou de partea corpului sau de facultatea psihică lezată, afectată; deprins să activeze din nou. [V. ***reeduca***].

reeligíbil, ~i, reeligibilă, ~e a. care poate fi reales în aceeași funcție. [Din fr. ***réélligible***].

reeligibilitáte f. calitatea de a fi reeligibil. [Din fr. ***reéligibilité***].

reemigrațiúne f. (rar) emigrare din nou; o nouă emigrație. [***Re-***[1] + ***emigrațiune***].

reescónt, reesconturi n. operație prin care o bancă vinde, înainte de scadență, altei bănci o cambie, o trată etc. la ordinul său, în scopul accelerării rotației și lărgirii plasamentelor; sumă de bani egală cu dobînda cuvenită unei bănci pentru achitarea anticipată a unei polițe deja scontate, inclusiv comisionul: *ar acorda bucuros un împrumut de cinci milioane cu rescont de 2 %.* GHEȚIE. [Din fr. ***réescompte***].

reescontá, reescontez vb. (fin.; tr.) a efectua un reescont. [Din fr. ***réescompter***].

reescontáre, reescontări f. (fin.) acțiunea de a reesconta și rezultatul ei. [V. ***reesconta***].

reeșaloná, reeșalonez vb. (tr.) a eșalona din nou o datorie (scadentă), fixînd un nou termen de plată: *au fost reeșalonate datoriile marilor întreprinderi de stat.* [***Re-***[1] + ***eșalona***].

reeșalonáre, reeșalonări f. acțiunea de a reeșalona și rezultatul ei. [V. ***reeșalona***].

reeșalonát, ~ți, reeșalonată, ~e a. (despre datorii, credite etc.) eșalonat din nou, cu un nou termen de plată. [V. ***reeșalona***].

reevaluá, reevaluez vb. (tr.) a evalua din nou, pe baze noi: *premierul a reevaluat situația politică.* [Din fr. ***réevaluer***].

reevaluáre, reevaluări f. **1.** acțiunea de a reevalua și rezultatul ei; **2.** creștere a parității unei monede în raport cu alta: *reevaluare valutară.* [V. ***reevalua***].

reevaluát, ~ți, reevaluată, ~e a. supus unei reevaluări: *prețuri reevaluate.* [V. ***reevalua***].

reevocá, reevóc vb. (tr.) a evoca din nou, încă o dată: *aceste scene au scopul de a ne reevoca atmosfera socială a României.* CĂL. [***Re-***[1] + ***evoca***].

reevocáre, reevocări f. faptul de a reevoca; reamintire. [V. ***reevoca***].

reexaminá, reexaminez vb. (tr.) **1.** a examina din nou un elev, un student (după un examen cu rezultate slabe, nesatisfăcătoare); **2.** a analiza, a examina, a cerceta din nou o problemă, o lucrare etc.; a restudia: *eseistul va avea de reexaminat unele opinii prea cordiale ori prea reticente.* CĂL. [***Re-***[1] + ***examina***].

reexamináre, reexaminări f. **1.** acțiunea de a reexamina și rezultatul ei; **2.** faptul de a examina din nou un student, un elev (după un examen cu rezultate slabe, nesatisfăcătoare); (p. ext.) examenul însuși: *restanțierii au fost admiși la reexaminare; au promovat abia la reexaminare;* **3.** analizare, examinare, cercetare nouă, mai profundă a unei probleme, a unei lucrări etc.; restudiere. [V. ***reexamina***].

reexaminát, ~ți, reexaminată, ~e a. supus din nou unui examen, unei reexaminări: *lista studenților reexaminați.* [V. ***reexamina***].

reexpediá, reexpediez vb. (tr.) a expedia din nou; a retrimite: *am reexpediat coletul la noua adresă.* [Din fr. ***réexpedier***].

reexpediáre, reexpedieri f. acțiunea de a reexpedia și rezultatul ei; retrimitere: *reexpedierea coletelor.* [V. ***reexpedia***].

reexpórt, reexporturi n. export al unor mărfuri importate anterior (nesupuse vreunei prelucrări), cu scopul realizării unor cîștiguri din diferența dintre prețul de import și cel realizat prin noul export. [De la ***reexporta***].

reexportá, reexpórt vb. (tr.) a exporta mărfuri importate, nesupuse vreunei prelucrări; a face un reexport. [Din fr. ***réexporter***].

reexpoziție, reexpoziții f. secțiune a unei sonate, a unei fugi etc. în care se repetă temele principale; repriză; (și: **reexpozițiune**). [Din fr. ***réexposition***].

reexpozițiúne f. v. reexpoziție.

refáce, refác vb. **1.** (tr.) a face din nou ceva (prost făcut sau parțial distrus); a drege, a repara; (p. ext.) a transforma, a modifica: *am refăcut prefața;* (refl.) *sînt bătrîn ... și știu că ... nu se mai reface o viață trăită.* CAR.; **2.** (tr. și refl.) a readuce sau a reveni la starea bună de dinainte, la starea inițială; a (se) restabili: *ne-ar trebui o mie de lei să ne refacem.* ST.;

(fig.) *redă-mi puterea biruinţei, refă-mă omul care-am fost.* MACED.; **3.** (refl.; despre ţesuturi) a se regenera; **4.** (fig.; refl.) a se restabili după o boală, a se însănătoşi, a se întrema: *s-a refăcut complet într-o săptămînă;* **5.** (tr.) a reconstrui: *a refăcut complet casa;* **6.** (tr.) a reconstitui: *paleontologii refac balaurul dintr-o unghie.* BL.; *a refăcut în gînd întreg traseul.* [*Re-*[1] *+ face*; cf. fr. ***refaire***].

refácere, refaceri f. **1.** acţiunea de a (se) reface şi rezultatul ei; **2.** readucere la starea bună de dinainte; restabilire: *refacerea sumei pierdute;* (fig.) *refacerea naturii omeneşti căzute se face printr-un ajutor de sus.* STĂNIL.; **3.** reconstruire, restaurare: *refacerea bisericii vechi;* **4.** (fig.) întremare, însănătoşire: *ia vitamine pentru refacere;* **5.** operaţie prin care o unitate militară este retrasă din luptă pentru odihnă şi pentru reîntregirea efectivului, a armamentului. [V. ***reface***].

refăcţie, refacţii f. **1.** (înv.) bonificaţie; **2.** reducere a preţului unei mărfi la livrare, dacă nu corespunde exigenţelor convenite; (spec.) reducere a taxelor vamale pentru mărfuri care s-au degradat de pe urma transportului pe mare; **3. refacţia căii,** înlocuire a elementelor componente ale unei căi ferate ca urmare a uzurii sau scăderii siguranţei în funcţionare. [Din fr. ***réfaction***].

refăcút, ~ţi, refăcută, ~e a. **1.** transformat, modificat: *primi din partea redacţiei ... un plic ce conţinea o versiune refăcută a interviului.* GHEŢIE; **2.** readus în starea bună de dinainte; reconstruit, restaurat: *viaduct refăcut;* **2.** (fig.) însănătoşit, întremat: *arată complet refăcut.* [V. ***reface***].

reféc, refecuri n. cusătură prin care se îmbină două bucăţi de pînză, de stofă etc., îndoind marginile ca să nu se destrame; (p. ext.) tiv; refecătură: *fără refec se destramă ştergarele;* **a lua pe cineva la refec,** a mustra aspru pe cineva, a-i cere socoteală; a critica: *furios se-nchide-n casă, şi-i ia cartea la refec.* VLAH. [Cf. ***refeca***].

refecá, reféc vb. (tr.) **1.** a coase un refec; (p. ext.) a tivi; **2.** a îndepărta cu ferăstrăul marginile teşite ale scîndurilor brute, pentru a le face paralelipipedice; (şi: (înv. şi reg.) **răfreca**). [Cf. lat. ***refricare***].

refecáre, refecări f. acţiunea de a refeca şi rezultatul ei. [V. ***refeca***].

refecát, ~ţi, refecată, ~e a. cusut cu refec; (p. ext.) tivit: *cămaşa de borangic ... refecată cu bibiluri.* FIL. [V. ***refeca***].

refecătúră, refecături f. (pop.) refec. [***Refec*** *+* *-ătură*].

refectór n. v. **refectoriu.**

refectóriu, refectorii n. sală unde se mănîncă în comun, într-un internat, într-o mănăstire etc.; sală de mese, cantină: *din vechea aşezare mănăstirească rămăseseră ... chiliile fraţilor, scriptoriul, biblioteca şi refectoriul.* GHEŢIE; (şi: (rar) **refector**). [Din lat. ***refectorium,*** fr. ***réfectoire***].

refeneá, refenele f. **1.** (înv.) sumă de bani reprezentînd contribuţia fiecăruia la o cheltuială comună; cotă-parte; **2.** (pop.) petrecere în comun; chef: *haiducii că ni-i strîngea şi la refenea pleca.* POP; **a face refenea,** a petrece, a se distra: *intru în cîrciumă, unde fac refenea oameni mulţi.* CAR.; **3.** (reg.) petrecere cu mîncare, băutură şi dans care se face în seară de Lăsatul secului: *drag mi-a fost la refenea cu voinici de seama mea.* POP; **4.** (reg.) batjocură; bătaie; **a trage cuiva o refenea,** a lua în rîs. [Din turc. ***refene*** „cotizaţie"].

referá vb. v. **referi.**

referáre f. v. **referire.**

referát, referate n. **1.** dare de seamă (scrisă) asupra unei activităţi: *directorul e un incapabil, care se ascunde după regulamente şi referate.* GHEŢIE; **2.** apreciere critică asupra unei lucrări ştiinţifice, asupra unei cărţi etc.; **3.** (spec.) lucrare ştiinţifică (scurtă) susţinută de un doctorant în faţa specialiştilor din domeniul respectiv; **4.** rezoluţie scrisă pe marginea unei cereri, a unui act etc. [Din germ. ***Referat***].

referendár, referendari m. **1.** (înv.) referent: *Haret ... îndemnase pe Coşbuc şi Vlăhuţă, referendari literari ai „Casei şcoalelor", să întreprindă o acţiune de înviorare a literaturii.* SAD.; **2.** demnitar la Curtea franceză însărcinat cu prezentarea şi urmărirea cererilor referitoare la titlurile de nobleţe, la dispensele de vîrstă etc.; **mare refendar,** membru al senatului în Imperiul francez, care deţinea sigiliul adunării şi arhivele. [Din lat. ***referendarius,*** germ. ***Referendar,*** fr. ***référendaire***].

referéndum, referendumuri n. consultare a cetăţenilor chemaţi să se pronunţe prin „da" sau „nu" asupra unei probleme importante, asupra unei legi etc.: *preşedintele ţării a cerut organizarea unui referendum.* [Din lat. ***referendum,*** fr. ***référendum***].

referént, ~ţi, referentă, ~e m., f. **1.** specialist în cadrul unei instituţii, care dă îndrumări şi informaţii de specialitate; consilier, referendar: *era referent şcolar şi ne bucuram cu toţii cînd el ne raporta despre starea învăţămîntului.* SL.; **2.** persoană care redactează un referat în legătură cu lucrarea unui aspirant la un titlu ştiinţific: *fusese hotărît de venerabilul colegiu să fie referentul meu.* GAL. [Din germ. ***Referent,*** lat. ***referens, -ntis***].

referénţă f. v. **referinţă.**

referenţiál, ~i, referenţială, ~e a. referitor la ceva, care constituie un sistem de referinţă: *funcţie referenţială.* // n. **1.** sistem de referinţă; ansamblu de elemente legate de acest sistem; **2.** sistem de reperaj în psihologie care permite încadrarea unui eveniment în timp şi spaţiu. [Din fr. ***référentiel***].

referí, refér vb. **1.** (intr.) a face un referat; a relata (unei autorităţi); a raporta: *Departamentul dinlăuntru au referat Sfatului* (a. 1851). URIC.; *o seară întreagă a trebuit să refere familiei Gavrilaş.* REBR.; **2.** (refl.) a se raporta la ..., a avea legătură cu ..., a viza ceva sau pe cineva, a face aluzie la ...: *cînd oamenii vorbesc ..., ei se referă totdeauna şi exclusiv la lucrul în sine.* EM.; *mă voi referi la ceea ce eu numesc libertate convenţională.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **refera**). [Din fr. ***référer,*** germ. ***referieren***].

referínţă, referinţe f. **1.** (înv.) legătură, raport, relaţie; **2.** faptul de a raporta un lucru la altul, o problemă la alta, un fapt la altul etc.; referire: *simţim mereu nevoia unor referinţe extra-europene.* PLEŞU; *face referinţă la opera sa;* **3.** informaţie; explicaţie, lămurire: *ai nevoie de serioase referinţe livreşti pentru ... a pricepe cu adevărat.* D.; *referinţe bibliografice;* **lucrare de referinţă,** lucrare care se consultă mereu; (p. ext.) lucrare valoroasă: *Ion Gheţie e autorul unor lucrări de referinţă despre primele scrieri româneşti.* R.L.; **4.** (la pl.) informaţii asupra calităţilor celui care solicită un post; recomandare: *are referinţe bune;* **5. sistem de referinţă, a)** (geom.) sistem de coordonate la care se raportează poziţiile figurilor geometrice; referenţial; **b)** (fiz.) sistem de coordonate imobile unul faţă de altul, la care se raportează poziţiile corpurilor sau poziţiile în cîmpurile de forţă; (şi: (înv.) **referenţă**). [Din fr. ***référence,*** germ. ***Referenz***].

referíre, referiri f. faptul de a (se) referi; raportare, referinţă: *diferenţa între transcendental şi empiric se ţine aşadar de critica cunoştinţei şi nu atinge referarea ei la obiecte.* EM.; **cu referire la ...,** în legătură cu ..., referitor la ...: *cu referire la puţinătatea şi monotonia elementelor de sensibilizare s-a putut vorbi.* VIANU; (şi: (înv.) **referare**). [V. ***referi***].

referitór, ~i, referitoáre a. care este în legătură cu ..., care priveşte pe cineva sau ceva: *începu prin a-i face confidenţe referitoare la situaţia învăţămîntului.* PR.; **referitor la ...,** cu privire la ..., despre ..., în legătură cu ...: *am adus noi argumente referitoare la originea prezumtivului românesc.* [***Referi*** *+* *-tor*].

refiérbe, refiérb vb. (tr.) a fierbe ceva din nou: *am reflert dulceaţa fiindcă se zaharisise.* [***Re-***[1]*+****flerbe***].

refierbătór, refierbătoare n. schimbător de căldură tubular pentru fierberea unui lichid cu ajutorul aburului. [***Refierbe*** *+* *-ător*].

reflact, reflecte n. (înv.) reflex: *candela ... cu reflectul ei roz-alb.* EM. [Din fr. ***reflet*** (după *reflecta*)].

reflectá, pers. 3 **reflectă** vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) produce o răsfrîngere a luminii, a sunetelor, a undelor radioelectrice la întîlnirea unui obstacol; a determina sau a suferi o reflexie: *undele-i uimite ... reflectă-n ele ţărmii.* EM.; *flacăra căminului se reflecta în ochii ei ca într-o noapte depărtată.* ZAMF.; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) oglindi; a reda, a exprima (un sentiment, o stare etc.): *sufletul se reflectă în ochi.* // (ind. prez. **reflectez**) (intr.) a gîndi; a medita: *reflectai asupra nenorocirilor.* FIL.; *reflectează matur şi hotărăşte-te!* GHEŢIE. [Din lat. ***reflectere,*** fr. ***réfléter,*** germ. ***reflektieren***].

reflectánt, ~ţi, reflectantă, ~e a. a cărui suprafaţă reflectă lumina, sunetele etc.; reflectorizant: *corp reflectant.* [***Reflecta*** *+* *-ant*].

reflectáre, reflectări f. **1.** acţiunea de a (se) reflecta şi rezultatul ei; răsfrîngere: *reflectarea ceriului înstelat într-un strop de rouă.* EM.; (fig.) *toate cele întîmplate atunci, probabil nişte halucinaţii, au fost o reflectare simbolică inconştientă a unor realităţi.* GHEŢIE; **2.** (fig.) oglindire; redare, exprimare (a unui sentiment, a unei stări etc.): *a recunoscut creaţia artistică ca o reflectare a vieţii.* V.R.; **3.** categorie a gnoseologiei care defineşte raportul dintre subiect şi obiect, dintre conştiinţă şi lumea exterioară; procesul de cunoaştere a lumii de către om. [V. ***reflecta***].

reflectát, ~ţi, reflectată, ~e a. răsfrînt: *lumina plantelor este numai lumină reflectată.* BL. [V. ***reflecta***].

reflectátor, ~i, reflectătoare a. (rar) care reflectă: *suprafaţă reflectătoare.* [***Reflecta*** *+* *-ător*].

reflectív, ~i, reflectivă, ~e a. (rar) meditativ, reflexiv: *precugetările sale reflective.* OD. [***Reflecta*** *+* *-iv*].

reflectivitáte f. (biol.) însuşire a ţesuturilor vii de a provoca răspunsuri reflexe. [Din fr. ***réflectivité,*** engl. ***reflectivity***].

reflectométru, reflectometre n. instrument pentru determinarea puterii de reflexie sau a calităţii luciului suprafeţei corpurilor, prin comparare cu suprafaţa unui corp de referinţă, utilizat mai ales în industria hîrtiei. [Din fr. ***réflectomètre,*** germ. ***Reflektometer***].

reflectór, ~i, reflectoáre a. (rar) care reflectă lumina. // n. **1.** dispozitiv al unui corp de iluminat care, folosind fenomenul reflexiei, dirijează fluxul luminos într-o anumită direcţie sau pe o anumită suprafaţă; (p. ext.) aparat înzestrat cu un asemenea dispozitiv; **2.** oglindă concavă care reflectă lumina în direcţia voită; (p. ext.) proiector; **3.** telescop al cărui obiectiv este o oglindă concavă; **4.** element component al unor antene servind la mărirea directivităţii acestora; **5.** strat de material care înconjoară zona activă a unui reactor nuclear, reflectînd neutronii incidenţi şi nelăsîndu-i să părăsească această zonă. [Din fr. ***réflecteur***].

reflectorizá, pers. 3 **reflectorizează** vb. (tr.) a răsfrînge orice fascicul de lumină. [Din engl. ***reflectorize***].

reflectorizánt, ~ţi, reflectorizantă, ~e a. a cărui suprafaţă reflectă lumina (mai ales lumina farurilor automobilului); reflectant, reflectător: *indicator reflectorizant;* **placă reflectorizantă,** strat alcătuit din numeroase bile mici de sticlă înglobate într-un material plastic transparent şi colorat, care reflectă bine lumina incidentă, folosit în semnalizarea rutieră. [***Reflector*** *+* *-izant*].

reflectorizáre, reflectorizări f. faptul de a reflectoriza. [V. ***reflectoriza***].

reflécţie, reflecţii f. **1.** reîntoarcere a gîndirii spre sine pentru a examina mai profund (şi critic) idei, situaţii, probleme etc.; concluzia rezultată; meditaţie, cugetare; observaţie, constatare; reflexie: *nu sentimentalitatea, ci reflecţia ... trebuie să dicteze.* MAIOR.; *reflecţia nu mi-a relevat niciodată nimic.* EL.; **2.** (fiz.) reflexie; (şi: **reflecţiune**). [Din lat. ***reflectio, -onis,*** fr. ***reflexion,*** germ. ***Reflexion*** (după *reflecta*)].

reflecţiúne f. v. **reflecţie.**

refléx, ~cşi, reflexă, ~e a. **1.** (înv.) care suferă o reflexie: *lumină reflexă;* **2.** care este produs în mod spontan, independent de voinţă: *cu un gest reflex*

aruncă ziarul într-un coș. GHEȚIE. // n. **1.** rază reflectată; lucire, sclipire, strălucire; reflect: *neobicinuite și metalice reflexe.* OD.; **2.** (fig.) oglindire, reflectare a unei stări de lucruri, a unei stări sufletești etc.: *puritatea ... exista ... în privirea ei, reflex misterios al sufletului.* PR.; **3.** (psih.) reacție involuntară a organismului uman sau animal la un stimulent senzitiv sau senzorial: *salivația este un reflex produs prin excitarea papilelor gustative;* **reflex condiționat,** act reflex dobîndit în timpul vieții; **4.** (p. ext.) reacție imediată și promptă la o situație neprevăzută: *reflex de apărare.* [Din lat. ***reflexus,*** fr. ***réflex,*** germ. ***Reflex***].

reflexíbil, ~i, reflexibilă, ~e a. (rar) care are proprietatea de a reflecta lumină, sunete etc. [Din fr. ***réflexible***].

reflexibilitáte f. (rar) proprietatea luminii, a sunetelor etc. de a se reflecta. [Din fr. ***réflexibilité***].

reflécție, reflexii f. **1.** fenomen de reîntoarcere în mediul din care au venit a undelor luminoase, acustice, radioelectrice etc., cauzată de un obstacol; reflecție; **2.** reflecție; meditație: *pe cînd fac tristele mele reflexiuni, intră ... tînărul.* CAR.; (și: **reflexiúne**). [Din lat. ***reflectio, -onis,*** fr. ***réflexion,*** germ. ***Reflexion***].

reflexiúne f. v. reflexie.

reflexív, ~i, reflexivă, ~e a. **1.** predispus la reflecție; meditativ, reflectiv: *Camil Petrescu este un autor reflexiv.* VIANU; *spirit reflexiv;* **2.** (rar) care denotă, care presupune reflecție, reflexivitate; **3. pronume reflexiv,** pronume care ține locul numelui unui obiect asupra căruia se exercită direct sau indirect acțiunea verbului și care este identic cu subiectul verbului; **verb reflexiv,** verb însoțit de pronume reflxiv; **diateză reflexivă** (și n.), diateză care arată că autorul acțiunii exprimate de verb este și obiectul acestei acțiuni; **4.** (mat.) **relație reflexivă,** relație care are proprietatea de reflexivitate. [Din fr. ***réflexif,*** germ. ***reflexiv***].

reflexivitáte f. **1.** faptul de a fi reflexiv; predispoziție spre meditație; **2.** (mat.) proprietate a unei relații de a avea loc întotdeauna între un element și el însuși. [***Reflexiv*** + ***-itate;*** cf. fr. ***réflexivité***].

reflexogén, ~i, reflexogenă, ~e a. (psih.) care poate produce un reflex. [Din fr. ***réflexogène***].

reflexológ, ~gi, reflexologă, ~ge m., f. medic specialist în reflexologie. [De la ***reflexologie***].

reflexologíe f. disciplină a psihologiei care studiază reflexele. [Din fr. ***réflexologie***].

reflexoterapíe, reflexoterapii f. metodă terapeutică ce se bazează pe solicitarea anumitor reflexe. [Din fr. ***réflexothérapie***].

refluă, pers. 3 **refluează** vb. (intr.; despre lichide) a reveni la locul de unde a curs; a se întoarce. [Din fr. ***refluer***].

reflúx, refluxuri n. **1.** fază de coborîre a nivelului apelor mărilor și oceanelor, în cadrul mareei; **2.** întoarcere în sens contrar (a unei mulțimi): *refluxul masei de oameni îi permise să ajungă din nou în fața „Cărții Românești".* GHEȚIE; **3.** trecere a unui lichid printr-un conduct natural în sens opus sensului fiziologic (ex.: reflux gastroesofagian); **4.** (fig.) descreștere, regres: *se constată un reflux al culturii.* [Din fr. ***reflux***].

refolosí, refolosesc vb. (tr.) **1.** a da o nouă întrebuințare unor materiale, obiecte etc., după o prealabilă prelucrare; **2.** a folosi din nou un procedeu, o metodă. [***Re-***[1] + ***folosi***].

refolosibíl, ~i, refolosibilă, ~e a. care poate fi folosit din nou după o prealabilă prelucrare. [***Re-***[1] + ***folosibil***].

refolosíre, refolosiri f. acțiunea de a refolosi și rezultatul ei: *refolosirea ambalajelor.* [V. ***refolosi***].

refolosít, ~ți, refolosită, ~e a. întrebuințat din nou (după o prelucrare): *cauciucuri refolosite.* [V. ***refolosi***].

reformá[1]**, reformez** vb. (tr.) **1.** a schimba (în bine), a înnoi o stare de lucruri, a face o reformă; a îndrepta, a ameliora: *scriitorul ... vrea să reformeze societatea, s-o moralizeze.* CĂL.; *era însuflețit de dorința de a reforma, schimbînd ceea ce se învechise.* GHEȚIE; **2.** (jur.; înv.) a modifica o sentință dată de o instanță inferioară; **3.** a declara o persoană inaptă pentru serviciul militar și a o elimina din armată: *a fost reformat din pricina miopiei;* **4.** a scoate din uz, din exploatare o unealtă, o mașină, datorită degradării sau inutilității; a da la reformă; **5.** (refl.) a se forma din nou; a se reface. [Din lat. ***reformare,*** fr. ***réformer***].

reformá[2]**, refórm** vb. (înv.; tr.) a converti la protestantism. [De la ***reformat***[2]].

reformáre, reformări f. **1.** acțiunea de a reforma și rezultatul ei; **2.** schimbare, înnoire; reformă: *prin reformarea legilor economice ale țării, o țară întreagă ajunse roaba unor particulari.* BĂLC.; **3.** scoatere din uz, din exploatare a unei unelte, a unei mașini, datorită degradării sau inutilității. [V. ***reforma***].

reformát[1]**, ~ți, reformată, ~e** a. **1.** care a suferit o reformă, o modificare, o ameliorare: *Take Ionescu ... ne-a arătat meritele legii electorale reformate.* MAIOR.; **2.** (adesea subst.) declarat inapt pentru serviciul militar și eliminat din armată: *să rămîie reformații să cosească grînele.* POP.; **3.** scos din uz, dat la reformă: *lîngă horn stătea rezemată o pușcă reformată.* SAD. [V. ***reforma***[1]].

reformát[2]**, ~ți, reformată, ~e** a. care aparține cultului religios protestant, referitor la protestantism: *biserica reformată.* // m., f. protestant; (p. restr.) calvin: *tata ... a fost reformat, și încă nepot de episcop.* GHEȚIE. [Din lat. ***reformatus,*** fr. ***réformé***].

reformatór, ~i, reformatoáre a. și m., f. (persoană) care face reforme[1], care înnoiește; (fig.) *o, an prezis atîta, măreț, reformator.* ALEX.; *semnul dumnezeiesc prin care se deosebesc adevărații reformatori de panglicarii ce vor să ia ochii mulțimii ... este iubirea trecutului.* EM. [Din fr. ***réformateur,*** lat. ***reformator, -oris***].

reformáție, reformații f. (înv.) reformă. [Din lat. ***reformatio, -onis,*** germ. ***Reformation,*** fr. ***réformation***].

reformă, reforme f. **1.** schimbare, modificare (prin lege) a unei stări de lucruri, pentru a obține o ameliorare, un progres; reformație: *să dorim cu toții din inimă reforme radicale.* GHICA; *liberalii erau mai toți boieri și făcuseră reforme fie din generozitate ..., fie spre a lua comanda noilor vremi.* CĂL.; *reforma administrativă;* **reformă monetară** (sau **bănească**), schimbare (totală sau parțială) a sistemului monetar al unei țări; **2.** declarare a unei persoane ca inaptă pentru serviciul militar și eliminarea ei din armată: *punerea sa la reformă pentru infirmități incurabile.* GHICA; **3.** scoaterea din uz a materialelor, uneltelor, efectelor etc. degradate sau inutilizabile; totalitatea acestora; (p. ext.) depozit în care se păstrează asemenea obiecte; (fam.) **a da la reformă,** a reforma[1]; a arunca; **4.** (artic.; și ca n. pr.) mișcare social-politică și religioasă, apărută în epoca Renașterii (sec. al XVI-lea), care a susținut principiul mîntuirii prin credință, secularizarea averilor clerului, simplificarea ierarhiei și cultului catolic, introducerea limbilor naționale în serviciile de cult și care a dus la crearea bisericii reformate (protestante); (p. restr.) protestantism: *trecuseră în răstimpul principatului la reformă, devenind calvini.* BL. [Din fr. ***réforme,*** germ. ***Reform***].

reformísm n. **1.** atitudine politică a celor care preconizează, care susțin reforme: *în cadrul reformismului ... lui Iosif al II-lea, s-a dat o deosebită atenție dezvoltării ... învățămîntului popular.* BL.; **2.** curent politic care susține că transformarea societății, în sensul justiției sociale, se poate face în cadrul instituțiilor existente, prin intermediul unor reforme legislative succesive. [Din fr. ***réformisme***].

reformíst, ~ști, reformistă, ~e a. **1.** care preconizează, care susține reforme: *împăratul reformist visa ... o împărăție centralizată.* BL.; **2.** care susține reformismul (legislativ), care se face în spiritul reformismului: *concepții reformiste.* // m., f. adept al reformismului (legislativ). [Din fr. ***réformiste***].

reformulá, reformulez vb. (tr.) a formula din nou (în alți termeni): *ar trebui să reformulezi cererea.* [***Re-***[1] + ***formula;*** cf. fr. ***reformuler***].

reformuláre, reformulări f. acțiunea de a reformula și rezultatul ei. [V. ***reformula***].

reformulát, ~ți, reformulată, ~e a. cu o nouă formulare, exprimat cu alți termeni: *text complet reformulat.* [V. ***reformula***].

refractá, pers. 3 **refráctă** și (rar) **refractează** vb. **1.** (refl.) a se răsfrînge, a devia la trecerea dintr-un mediu în altul; a suferi fenomenul refracției: *raza de lumină se refractă;* **2.** (tr.) a produce fenomenul refracției: *aerul refractă lumina.* [Din fr. ***réfracter***].

refractár, ~i, refractară, ~e a. **1.** care rezistă la temperaturi înalte, fără să-și schimbe structura, compoziția și caracteristicile: *zidărie refractară;* **cărămidă refractară,** cărămidă produsă dintr-un material special, rezistentă la temperaturi înalte, folosită la căptușirea focarelor de la cuptoarele industriale, de la cazanele de încălzire centrală etc.; **2.** (fig.) care se împotrivește, care opune rezistență, care nu este receptiv la ceva; recalcitrant, îndărătnic, încăpățînat: *artistul este din fire refractar.* MAIOR.; *românul e ... refractar aventurii.* STĂNIL. [Din fr. ***réfractaire***].

refractarísm n. (rar) atitudine refractară; împotrivire, nesupunere: *unii sînt impacienți de refractarismul nostru.* HOGAȘ. [***Refractar*** + ***-ism***].

refractarítáte f. **1.** proprietatea unui material de a fi refractar; **2.** temparatură la care se înmoaie un material refractar. [Din fr. ***réfractarité***].

refractát, ~ți, refractată, ~e a. răsfrînt, deviat (după anumite legi), la trecerea dintr-un mediu în altul: *rază de lumină refractată.* [V. ***refracta***].

refractometríe f. (parte a opticii care se ocupă cu) ansamblul procedeelor utilizate pentru determinarea indicilor de refracție ai substanțelor și pentru studierea unor proprietăți legate de valorile acestor indici. [Din fr. ***réfractométrie***].

refractométru, refractometre n. instrument optic pentru măsurarea indicelui de refracție al substanțelor. [Din fr. ***réfractomètre***].

refractór, refractoare n. **1.** dispozitiv optic care schimbă direcția unui fascicul de lumină prin refracție; **2.** (rar) lunetă astronomică. [Din fr. ***réfracteur,*** germ. ***Refraktor***].

refracție, refracții f. **1.** fenomen de modificare a direcției de propagare a unei unde, a unei radiații etc. cînd traversează suprafața de separare a două medii diferite; **indice de refracție,** mărime caracteristică fenomenului de refracție a unei radiații luminoase sau a unei unde, egală cu raportul dintre viteza de propagare a acelei radiații sau a acelei unde în mediul din care provin și viteza lor de propagare în mediul în care pătrund; **refracție astronomică,** deviere a razei de lumină a unui astru de la direcția rectilinie, datorită refracției sale în atmosfera terestră; **2.** (fig.) lipsă de receptivitate; neaderență: *refracțiunea cititorului comun la clasicitate este un lucru dovedit.* CĂL.; (și: (înv.) **refracțiune**). [Din fr. ***réfraction,*** lat. ***refractio, -onis***].

refracțiúne f. v. refracție.

refrangíbil, ~i, refrangibilă, ~e a. care se poate refracta. [Din fr. ***réfrangible***].

refrangibilitáte, refrangibilități f. însușirea de a se refracta: *culorile au refrangibilitate diferită.* [Din fr. ***réfrangibilité***].

refrén, refrene n. **1.** vers sau grup de versuri care se repetă la sfîrșitul unor strofe ale unei poezii (cu formă fixă), cu rolul de a sublinia o idee poetică; **2.** frază muzicală care se repetă după fiecare cuplet al unui cîntec: *e o voce ce șoptește ... un refren din cîte-un cîntec.* MACED.; **3.** (fig.) cuvînt, frază, expresie care se repetă stereotip: *refrenul acesta ... mi-a ajuns mai tîrziu un adevărat leitmotiv al vieții.* EL.; *„nu-s bani! nu-s bani!" – veșnicul vostru refren.* [Din fr. ***refrain***].

refrigerá, refrigerez vb. (tr. și refl.) a (se) răci pînă aproape de temperatura de înghețare; (p. ext.) a îngheța: *produsele erau bine refrigerate.* [Din fr. ***réfrigérer***].

refrigeránt a. v. refrigerent.

refrigeráre, refrigerări f. acţiunea de a (se) refrigera şi rezultatul ei; răcire a unui produs pînă aproape de temperatura de îngheţare, în scopul conservării lui îndelungate; refrigeraţie. [V. ***refrigera***].

refrigerát, ~ţi, refrigerată, ~e a. trecut prin procesul refrigerării: *se va dubla producţia de lapte condensat şi refrigerat.* [V. ***refrigera***].

refrigerator, refrigeratoare n. aparat sau parte dintr-o instalaţie în care se produce temperatură scăzută, servind la refrigerare. [Din fr. ***réfrigérateur***].

refrigeráţie, refrigeraţii f. **1.** refrigerare; **2.** metodă chirurgicală constînd în producerea unei temperaturi joase (cu pungi de gheaţă sau cu aparate refrigerente) într-o regiune a corpului, în scop anestezic sau terapeutic. [Din fr. ***réfrigération***].

refrigerént, ~ţi, refrigerentă, ~e a. care produce scăderea temperaturii; care răceşte: *amestec refrigerent; porţiune refrigerentă;* (fig.) *relaţii disparate şi oarecum refrigerente.* MAIOR. // n. schimbător de căldură, confecţionat din sticlă sau din metal, folosit în laborator la condensarea vaporilor rezultaţi la distilare; (şi: (înv.) **refrigerant**). [Din fr. ***réfrigérant***].

refringént, ~ţi, refringentă, ~e a. (despe un mediu) care refractă lumina. [Din fr. ***réfringent***].

refringénţă, refringenţe f. (fiz.) **1.** proprietate a mediilor transparente de a refracta lumina; **2.** mărime caracteristică mediilor transparente, egală cu diferenţa dintre indicele de refracţie a mediului şi unitate. [Din fr. ***réfringence***].

refrişá, refrişez vb. (tr. şi refl.) a (se) împrospăta; a (se) face ca nou. [Din fr. ***refraichir***].

refugiá, refugiez vb. (refl.) **1.** a se retrage dintr-un teritoriu ocupat, a fugi de un pericol, de o prigonire (politică, religioasă etc.), căutînd sprijin sau ocrotire la cineva sau undeva; a se pune la adăpost: *el se refugiase în Moldova.* FIL.; **2.** (fig.) a se izola, a se retrage într-un loc liniştit: *se refugiază în liniştitul imperiu al trecutului.* VLAH. [Din fr. ***réfugier***].

refugiát, ~ţi, refugiată, ~e a. şi m., f. (persoană) care s-a retras dintr-un teritoriu ocupat sau care a fugit de un pericol, de o prigonire (politică, religioasă etc.), punîndu-se la adăpost undeva sau la cineva: *să ne întîlnim cu rude, prieteni ... refugiaţi ca şi noi.* NEGR.; *multe ziare publicau ştiri despre refugiaţi.* CR; **refugiat politic,** persoană care cere azil politic în altă ţară, fiind prigonită în ţara sa. [V ***refugia***].

refugiére, refugieri f. acţiunea de a se refugia; refugiu: *unii istorici ... înclină să imagineze refugierea ca o retragere totală în munţi.* BL. [V. ***refugia***].

refúgiu, refugii n. **1.** retragere dintr-un teritoriu ocupat, fugă de un pericol, de o prigonire (religioasă, politică etc.); refugiere; timp petrecut ca refugiat într-un anumit loc: *în timpul refugiului plecă în Moldova.* CĂL.; **2.** loc de scăpare, de adăpostire în caz de pericol; adăpost, azil: *oamenii se întorc la căminurile lor ...; aici e refugiul.* SAD.; **3.** (fig.) consolare, alinare, mîngîiere: *tu cauţi refugiu în trecut;* **4.** loc ferit, izolat, confortabil în care se retrage cineva pentru a se relaxa, pentru a se odihni: *o masă şi fotolii de răchită constituiau un refugiu plăcut.* GHEŢIE; **5.** porţiune ridicată şi amenajată ca un trotuar, pe partea carosabilă a unei străzi cu trafic intens sau în mijocul unei pieţe, pentru a uşura traversarea de către pietoni, urcarea ori coborîrea din vehiculele de transport în comun etc. [Din fr. ***refuge,*** lat. ***refugium***].

refulá, refulez vb. (tr.) **1.** a înăbuşi în sine dorinţe, idei, instincte etc. contrare conştiinţei morale a individului, a le respinge din domeniul conştientului în subconştient: *îşi refula dorinţele incestuoase;* **2.** a deplasa sau a împinge un fluid într-o conductă sau într-un recipient, cu ajutorul unei pompe; **3.** a prelucra piese de metal prin batere cu ciocanul sau prin presare, în scopul măririi unor dimensiuni transversale ale acestora. [Din fr. ***refouler***].

refuláre, refulări f. acţiunea de a refula şi rezultatul ei: *recunoaştem psihanalizei meritul de a fi pus în lumină mecanismul refulării.* BL. [V. ***refula***].

refulát, ~ţi, refulată, ~e a. înăbuşit în sine, respins în subconştient: *convingeri morale şi religioase refulate ... ar putea produce dezordini şi anomalii sufleteşti.* BL. // m., f. persoană care îşi refulează ideile, dorinţele, instinctele etc.: *educaţia severă l-a transformat într-un refulat.* [V. ***refula***].

refutá, refutez vb. (tr.) a combate o afirmaţie, o teorie etc. cu argumente puternice: *nu mi-ai trimis articolul lui Arsache prin care refutează scrierea mea.* GHICA; (refl. pas.) *Platon, Kant, Schopenhauer vor fi amintiţi numai spre a li se refuta ideile.* GHEŢIE. [Din lat. ***refutare,*** fr. ***réfuter***].

refutábil, ~i, refutabilă, ~e a. care poate fi combătut. [Din fr. ***réfutable***].

refutáre, refutări f. acţiunea de a refuta şi rezultatul ei; combatere, refutaţie. [V. ***refuta***].

refutáţie, refutaţii f. refutare: *a mai ieşit un articol în care Eliad te înjură anume; cred că nu merită o refutaţie.* GHICA. [Din fr. ***réfutation***].

refúz, refuzuri n. **1.** faptul de a refuza; respingere, neacceptare: *e replica la refuzul meu de a colabora.* GHEŢIE; **pînă la refuz,** pînă la limita maximă, atît încît nu se mai poate adăuga nimic: *sală plină pînă la refuz;* (fam.) **a trata cu refuz,** a refuza; **2.** (tehn.) materialul rămas după o operaţie de cernere, de sortare, de clasare; **3.** deficienţă în funcţionarea unui sistem tehnic; **4.** defect de turnare constînd în producerea unor goluri rezultate din umplerea incompletă a formei cu metal topit. [Din fr. ***refus***].

refuză, refúz vb. **1.** (tr.) a respinge, a nu accepta, a nu primi ceva ce ţi se oferă: *ai refuzat să intri la noi în casă.* PR.; *refuză rachiul de cireşe.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a respinge (ca nesatisfăcător): *editorul i-a refuzat manuscrisul;* **3.** (tr.) a nu da, a nu acorda, a nu face ceva ce ţi se cere; a nu consimţi la ceva: *nu-mi închipuiesc să fie atît de hain să te refuze, tocmai acum cînd eşti la aman.* REBR.; *refuza să dea orice informaţie.* SAD.; **4.** (tr.) a se priva de ceva, a renunţa la ceva: *nu-şi refuză nimic;* **5.** (refl.) a se sustrage (atenţiei, observaţiei, înţelegerii): *unele fenomene ... s-ar refuza astfel cunoaşterii noastre.* VIANU; **6.** (rar; refl.) a rezista (la avansurile cuiva): *ar fi vrut-o pe Otilia călugăriţă, refuzîndu-se tuturor.* CĂL. [Din fr. ***refuser***].

refuzáre, refuzări f. acţiunea de a refuza şi rezultatul ei. [V. ***refuza***].

reg, reguri n. suprafaţă netedă acoperită cu pietrişuri şi nisipuri din deşertul Sahara. [Din fr. ***reg***].

regál[1], ~i, regală, ~e a. **1.** care aparţine unui rege, referitor la rege; regesc: *încîntată de regalele promisiuni.* FIL.; **2.** demn de un rege; specific regilor, ca regii; maiestuos, măreţ: *palida înţelepciune cu zîmbirea ei regală.* EM.; **3. apă regală,** amestec de acid clorhidric şi acid azotic, întrebuinţat la dizolvarea unor metale. [Din fr. ***régale,*** lat. ***regalis,*** it. ***regale***].

regál[2], regale n. (tipogr.) dulăpior în care se păstrează casetele cu litere, suporturile, fundamentele de pagini etc. [Din germ. ***Regal***].

regál[3], regaluri şi **regale** n. **1.** ospăţ bogat; banchet: *sper să-mi serveşti un adevărat regal.* CAR.; **2.** ceea ce produce încîntare, plăcere; desfătare, plăcere deosebită: *venirea dv. va fi un regal pentru mine.* [Din fr. ***régal***].

regalá, regalez vb. **1.** (rar; tr. şi refl.) a (se) ospăta bine; **2.** (fig.; tr.) a desfăta, a încînta: *ne dă detalii de tot interesante despre estrema bunăvoinţă cu care ne regalează fraţii maghiari.* EM.; *ne-a regalat cu un concert.* [Din fr. ***régaler***].

regaláre f. **1.** acţiunea de a (se) regala; **2.** (fig.) desfătare, încîntare. [V. ***regala***].

regálă[1], regale f. (înv.) **1.** pahar de bere mai mic decît ţapul; conţinutul unui asemenea pahar; **2.** nume dat unor ţigări şi ţigarete de calitate superioară. [De la ***regal[1]***].

regálă[2], regale f. **1.** instrument de suflat asemănător cu orga, dar mai mic; **2.** unul dintre registrele orgii. [Din fr. ***régale***].

regalísm n. monarhism. [***Regal[1]*** + *-ism*; cf. fr. ***royalisme***].

regalíst, ~şti, regalistă, ~e m., f. monarhist: *se oferă să facă pe victima regaliştilor.* CĂL. [***Regal[1]*** + *-ist*; cf. fr. ***royaliste***].

regalíst[2], regalişti m. (înv.) senator numit de către monarh, în Dieta Transilvaniei. [Din lat. med. ***regalista, -ae;*** cf. fr. ***régaliste***].

regalitáte, regalităţi f. **1.** regim monarhic; monarhie: *avea să izgonească ... din Franţa regalitatea.* SAD.; **2.** faptul de a fi rege; demnitatea de rege: *regalitatea de azi nu e decît un titlu fără esenţă şi fără spirit monarhic; în fapt trăim în republică.* EM.; (fig.) *vorbeşti de lucrările mele, de faima mea şi de regalitatea mea ştiinţifică.* GAL. [***Rege*** + *-itate*; cf. lat. ***regalitas, -atis,*** fr. ***royauté***].

regát, regate n. **1.** stat guvernat de un rege; monarhie: *un regat pentru-o ţigară.* EM.; **2.** (şi **Vechiul Regat**) nume dat Moldovei, Munteniei şi Olteniei, după primul război mondial: *Ardealul trebuia să aducă Bucureştilor o elită intelectuală, cu neputinţă de găsit în Vechiul Regat.* ARG. [***Rege*** + *-at*].

regátă, regate f. **1.** denumire dată unor competiţii sportive nautice (caiac, canoe, canotaj, iahting); **2.** probă în competiţiile de iahting, cu mai multe etape în cadrul aceluiaşi program; **3.** (rar) un fel de cravată care se înnoadă ca o fundă şi ale cărei capete cad pe plastronul cămăşii. [Din fr. ***régate,*** it. ***regatta***].

regazoná, regazonez vb. (tr.) a reînsămînţa un gazon, a replanta un gazon. [Din fr. ***regazonner***].

regazonáre, regazonări f. acţiunea de a regazona şi rezultatul ei: *regazonarea stadionului.* [V. ***regazona***].

regăsí, regăsesc vb. **1.** (tr.) a găsi din nou pe cineva sau ceva; a redescoperi: *tustrei regăsiră plăcerea de a vorbi împreună.* GHEŢIE; *şi-a regăsit cîinele pierdut a doua oară;* **2.** (tr. şi refl.) a (se) reîntîlni; a (se) recunoaşte, a (se) descoperi: *de cînd am venit aici la tine, caut mereu să te regăsesc.* PR.; *cum ne vom regăsi?;* **3.** (refl.) a se afla, a se găsi (din nou) în acelaşi loc, în aceeaşi stare, situaţie: *după cîteva clipe se regăsi singur în întuneric, zîmbind.* SAD.; *tot naltul îndurărilor divine se regăseşte-n noi pe veci iubire.* IONEL; **4.** (fig.; refl.) a se reculege, a-şi recăpăta echilibrul sufletesc (după o frămîntare, un zbucium): *tu aşează-te deoparte, regăsindu-te pe tine.* EM.; *nu mă mai pot regăsi.* PETR. [***Re-[1]*** + ***găsi;*** cf. fr. ***retrouver***].

regăsíre, regăsiri f. faptul de a (se) regăsi. [V. ***regăsi***].

regăţeán, ~eni, regăţeană, ~ene m., f. (la pl.) denumire dată, după primul război mondial, locuitorilor Vechiului Regat; (şi la sg.) locuitor al Vechiului Regat; (şi la sg.) locuitor al Vechiului Regat: *regăţenii spun despre noi, ardelenii, că n-avem humor.* PR.; *regăţenii au murit ca să facă România Mare.* GHEŢIE. [***Regat*** + *-ean*].

regăţeáncă, regăţence f. regăţeană. [***Regăţean*** + *-că*].

regăţenésc, ~şti, regăţeneáscă, ~eşti a. care aparţine, care este caracteristic Vechiului Regat sau regăţenilor, originar din Vechiul Regat: *învăţătorul vorbea ..., amestecînd cuvinte regăţeneşti: „belea, catadicsi, angarale".* GHEŢIE. [***Regăţean*** + *-esc*].

rége[1], regi m. **1.** suveranul unui regat; monarh: *luă parte ... la proclamarea solemnă a lui Mihai I ca rege al României.* GHEŢIE; **2.** (fig.) cel dintîi, cel mai bun într-un domeniu, cel mai puternic dintr-o colectivitate, dintr-un grup: *acel rege-al poeziei.* EM.; *leul e regele animalelor;* **3.** numele piesei principale la jocul de şah (care nu poate fi pierdută): *răstoarnă pe covor doi nebuni peste un rege.* AL.; **4.** numele uneia dintre cărţile de joc cu figura unui monarh; crai, popă, rigă; **5. cei trei regi,** numele unui grup de stele în mijlocul constelaţiei Orion; **6.** (la pl.) numele a două cărţi canonice din Vechiul Testament, care conţin istoria evreilor de la sfîrşitul domniei lui David şi urcarea pe tron a lui Solomon pînă la captivitatea babilonică. [Din lat. ***rex, -gis***].

rége[2], reg vb. (latinism; înv.; tr.) a conduce, a cîrmui. [Din lat. ***regere***].

regeá, regele f. (înv.) rugăminte; intervenţie; sprijin, protecţie: *hina d-tale ... vrea să-ţi facă o răgea.* AL.; (şi: **ragea, răgea**). [Din turc. ***reca, rica***].

regeál, regeali m., şi **rege(a)le** n. (turcism; înv.) ministru al Porţii otomane; mare demnitar: *alergă pe capete ... pe la toate regealele.* GHICA; (şi: **rageal, răgeal**). [Din turc. ***rical***].

regealîc, regealîcuri n. (înv.) rugăminte, intervenţie: *prin regealîcul domniţei.* CAR. [***Regea*** + ***-lîc***].

regenerá, regenerez vb. **1.** (tr. şi refl.) a reveni sau a face să revină la o viaţă nouă; a (se) înnoi, a (se) primeni; a (se) înviora: *naţia ... se poate regenera dimpreună cu limba ei.* HEL.; **2.** (refl.) a se reface, a-şi recăpăta integritatea anatomică: *ţesutul se regenerează;* **3.** (tr.) a readuce în stare de folosire unele produse sau materiale uzate, prin redarea proprietăţilor iniţiale; **4.** (tehn.) a face un tratament termic cu scopul de a transforma o structură brută în structură fină. [Din fr. ***régénérer,*** lat. ***regenerare***].

regenerábil, ~i, regenerabilă, ~e a. care se poate regenera; regenerativ. [Din engl. ***regenerable***].

regeneráre, regenerări f. **1.** acţiunea de a (se) regenera şi rezultatul ei; regeneraţie; **2.** înnoire, primenire, înviorare: *societatea noastră este bolnavă şi în curînd va ajunge muribundă, dacă nu se va descoperi o cale de regenerare.* GHEŢIE; **3.** capacitate a organismelor vii de a-şi reface organe, structuri etc. lezate; regenerescenţă: *regenerarea epidermei;* **4.** readucere în stare de folosire a unui material uzat: *regenerarea cauciucurilor.* [V. ***regenera***].

regenerát, ~ţi, regenerată, ~e a. 1. înnoit, primenit; înviorat: *spirit regenerat;* **2.** refăcut: *ţesut regenerat;* **3.** readus în stare de folosire; recondiţionat: *cauciuc regenerat.* [V. ***regenera***].

regeneratív, ~i, regenerativă, ~e a. regenerabil. [Din fr. ***régénératif***].

regeneratór, ~i, regeneratoáre a. care regenerează, care reface; înnoitor; înviorător: *nu vede în juru-i ... decît munca regeneratoare.* SAD. // n. sistem tehnic care serveşte la regenerarea unui material uzat. [Din fr. ***régénérateur***].

regeneráţie, regeneraţii f. (înv.) regenerare; (şi: **regeneraţiune**). [Din fr. ***régénération,*** germ. ***Regeneration***].

regeneraţiúne f. v. **regeneraţie.**

regenerescénţă f. regenerare: *regenerescenţa celulelor.* [Din fr. ***régénérescence***].

regént, ~ţi, regentă, ~e m., f. **1.** persoană care guvernează o monarhie în timpul unei regenţe: *şi pe acest regent Ioan Asan îl cruţă cu mărinimie.* EM.; **2.** (înv.) director de colegiu: *era cel dintîi şcolar la învăţătură ... şi iubitul regentului.* C. // a. **1. planetă regentă** (şi m.), planetă care are principala influenţă într-un horoscop; planetă dominantă: *regentul anului;* **2.** (adesea subst.; despre propoziţii) căreia îi este subordonată altă propoziţie: *subordonarea faţă de o regentă;* **3.** (adesea subst.) de care depinde, gramatical, o subordonantă: *element regent.* [Din fr. ***régent,*** lat. ***regens, -entis,*** germ. ***Regent***].

regentă, regentez vb. (franţuzism; tr.) a conduce; a domina: *secretul care regentează fenomenul.* ARG. [Din fr. ***régenter***].

regénţă, regenţe f. **1.** guvernare provizorie a unui stat monarhic de către una sau mai multe persoane, în timpul minoratului sau în absenţa monarhului; perioadă cît durează o asemenea guvernare; cel sau cei care exercită această guvernare; căimăcămie, locotenenţă: *susţine regenţa şi duce campanie împotriva prinţului Carol.* ST.; **2.** (artic.; şi n. pr.) nume dat în istoria Franţei perioadei minorităţii lui Ludovic al XV-lea (1715-1723); **3.** nume dat unor state musulmane din nordul Africii (Tripolitania, Algeria, Tunisia) guvernate printr-o delegaţie a sultanului din Constantinopol; **4.** stil în arhitectura şi în artele decorative franceze de la începutul sec. al XVIII-lea (sub regele Filip d'Orleans), caracterizat prin supleţea, graţia şi delicateţea elementelor: *regenţa anticipă stilul rococo.* [Din fr. ***régence***].

regésc, ~şti, regeáscă, ~eşti a. 1. regal[1]: *dregătorii regeşti urmau a striga norod în leafă pentru război împotriva păgînilor.* SAD.; *putere regească;* **2.** (rar) care are calitatea de rege: *să răzbune pe regescul său părinte.* GHICA; **3.** demn de un rege; specific regilor, ca regii; maiestuos, regal[1]: *drapate-n purpură regească.* MACED.; *trupul vînjos al omului ... îşi luă deodată o ţinută regească.* AG. [***Rege***[1] + ***-esc***].

regéste f. pl. nume dat repertoriilor cronologice de acte emanate de la aceeaşi cancelarie sau de la aceeaşi personalitate din evul mediu, însoţite de note explicative şi de extrase din cronici. [Din lat. ***regesta,*** fr. ***regeste,*** germ. ***Regesten***].

regéşte adv. 1. ca un rege, în felul regilor: *îşi mobilase locuinţa regeşte.* SAD.; **2.** (fig.) din abundenţă, cu generozitate: *daruri împărţite regeşte.* [***Rege***[1] + ***-eşte***].

reggae [réghe] f. muzică ritmică jamaicană, cu ritm sincopat; dans executat pe această muzică. [Cuv. fr., it.].

réghie, reghii f. (înv.) act în baza cărui proprietarii de animale puteau trece graniţa dintre Transilvania şi Ţara Românească fără să plătească vamă; autorizaţie de vînzare a vitelor. [Din magh. ***régyija,*** lat. ***regia***].

regicíd, ~zi, regicidă, ~e a. şi m., f. (persoană) care a asasinat un rege[1]. // n. faptul de a asasina un rege; crima celui care a asasinat un rege. [Din fr. ***régicide***].

regíe, regii f. **1.** sistem de executare a unei lucrări sau de exploatare a unui bun prin intermediul unui administrator; **lucrări în regie,** lucrări publice, executate de către stat sub supravegherea agenţilor săi; **cheltuieli de regie,** cheltuieli de întreţinere la o întreprindere, la o instituţie; cheltuieli făcute la executarea unei lucrări pentru diverse operaţii, care se adaugă la costul total: *a doua cale de a obţine bani constă în reducerea cheltuielilor de regie.* GHEŢIE; **în regie (proprie),** (despre construcţii, reparaţii etc.) executat de beneficiar cu mijloacele proprii; **2.** (spec.) formă de organizare a unor întreprinderi cu personalitate juridică şi cu gestiune separată, avînd ca obiect exploatarea de bunuri ale statului sau valorificarea unor drepturi ale acestuia; sediul, personalul, administraţia unor asemenea întreprinderi: *aici este regia monopolurilor! aici nu se primesc petiţii pentru pensii!* CAR., **3.** (p. restr.) debit, tutungerie: *intră într-o regie să cumpere ţigări;* **4.** concepţia interpretării scenice a unui text dramatic, a unui scenariu sau libret destinat să devină spectacol; îndrumarea jocului actorilor şi a montării unui spectacol de teatru, de operă, de cinema etc.; artă regizorală; persoană căreia îi aparţine concepţia şi realizarea unui spectacol: *reuşita spectacolului se datorează regiei;* **regie tehnică,** încăpere cu dotare tehnică specială ataşată unui studio de radiodifuziune sau de televiziune pentru efectuarea reglajului şi controlului programelor înregistrate, radiodifuzate sau televizate; persoană care asigură efectuarea acestor operaţii. [Din fr. ***régie,*** germ. ***Regie***].

regifúgiu, regifugii n. sărbătoare romană care se celebra în amintirea alungării regilor din vechea Romă. [Din lat. ***regifugium***].

regím, regimuri n. **1.** sistem de organizare şi de conducere a vieţii economice, politice, sociale a unui stat; formă de guvernămînt a unui stat: *soarta regimului absolutist ... a coborît în sicriul istoriei.* GAL.; *se discută enorm ... despre regimurile democratice şi despre cele totalitare.* GHEŢIE; **regim parlamentar,** formă de guvernămînt în care puterea supremă este deţinută de parlament: *voim realitatea regimului parlamentar, care e un regim de control şi de bună-credinţă.* EM.; **2.** ansamblu de reguli, dispoziţii etc. specifice organizării, funcţionării anumitor instituţii; organizarea, funcţionarea acestor instituţii: *regim de spital; regim de penitenciar;* **3.** sistem de norme, reguli privind anumite relaţii economice sau sociale; convenţie prin care se stabilesc anumite drepturi şi obligaţii: *urmase un regim al învoielilor agricole.* SAD.; *regim dotal;* **regim prefenţial,** acordare de avantaje în relaţiile de comerţ exterior de către un stat, pe bază de reciprocitate; **regim de economii,** ansamblul măsurilor de raţionalizare a resurselor materiale, financiare şi de muncă, în vederea eficientizării rezultatelor; **4.** mod de a trăi, (spec.) de a se alimenta; dietă: *căpitanul se supuse unui regim de izolare aproape totală.* GHEŢIE; **5.** totalitatea condiţiilor (turaţie, viteză, stare de ungere etc.) care determină funcţionarea normală sau modul de utilizare a unui sistem tehnic; **6.** mod de evoluţie a unor fenomene hidrologice şi meteorologice ciclice, într-o perioadă determinată: *regimul rîurilor; regimul ploilor;* **7.** raport gramatical dintre două cuvinte dependente unul de altul; recţiune: *regim direct; regim indirect;* **caz regim,** caz cerut prin recţiune de anumite verbe: *cazul regim al verbelor tranzitive este acuzativul.* [Din fr. ***régime***].

regimént, regimente n. **1.** unitate militară compusă din mai multe batalioane (sau divizioane, escadroane etc.); militari dintr-o astfel de unitate; polc: *pe loc tot regimentul se-nşiră.* AL.; *compania ... constituie avangarda regimentului.* PETR.; **2.** (fig.) număr mare, mulţime: *are un regiment de fete.* [Din fr. ***régiment,*** germ. ***Regiment***].

regimentár, ~i, regimentară, ~e a. care aparţine regimentului, referitor la regiment: *două camioane regimentare şi turismele comandanţilor aşteptau loc de încolonare.* SAD.; **tren regimentar,** convoi de căruţe sau de camioane care transportă pe front muniţiile ori proviziile unui regiment. [Din fr. ***regiméntaire***].

regínă, regine f. **1.** soţia regelui; suverana unui regat: *se proclamă rege şi regină Poloniei.* NEGR.; **2.** (fig.) cea dintîi, cea mai bună într-un domeniu, cea mai frumoasă, cea mai aleasă dintr-o colectivitate, dintr-un grup; ceea ce deţine o poziţie dominantă, hotărîtoare: *voi o să fiţi reginele balului.* REBR.; *roza e regina florilor; opinia e regina lumii;* **3.** matca albinelor: *regina ... avea să zboare în azur cu trîntorii după ea.* PR.; **4.** numele unei piese la jocul de şah (imediat după rege[1], ca importanţă), care poate fi mutată în orice direcţie; damă; **5.** (compuse) **regina-nopţii,** nume dat unor plante de grădină din familia solanaceelor, cu flori albe, roşietice sau violete, care se deschid la căderea nopţii, răspîndind un miros plăcut; floarea-nopţii (*Nicotiana*): *asta-i regina-nopţii, spuse birjarul aspirînd adînc.* EL.; (reg.) **regina-stelelor,** steaua Vega, din constelaţia Lirei. // a. suveran: *voi urmaţi cu răpejune cugetările regine.* EM. [Din lat. ***regina***].

regionál, ~i, regională, ~e a. care aparţine, care este caracteristic unei regiuni, referitor la o regiune; făcut, organizat în cadrul unei regiuni: *particularităţi regionale ale limbii; concursuri regionale.* // f. subunitate organizatorică, corespunzătoare unei regiuni administrative: *regionala CFR Iaşi.* [Din fr. ***régional***].

regionalísm, regionalisme n. **1.** doctrină care favorizează constituirea grupărilor regionale (autonome); sistem politic sau administrativ care tinde să asigure o oarecare autonomie regiunilor: *regionalismul şi separatismul sînt concepte diferite;* **2.** atenţie deosebită pentru descrierea obiceiurilor, peisajelor etc. dintr-o anumită regiune într-o operă literară; supraapreciere a unei provincii; patriotism local: *regionalismul, adică naţionalismul pe un spaţiu particular şi îngust, este pernicios.* CĂL.; **3.** fapt de limbă folosit numai într-o anumită regiune a ţării; provincialism: *scrierea abundă în regionalisme.* [Din fr. ***régionalisme***].

regionalíst, ~şti, regionalistă, ~e a. şi m., f. **1.** (persoană) care susţine, care cultivă regionalismul; **2.** (om) stăpînit de patriotism local. [Din fr. ***régionaliste***].

regionáre, regionări f. împărţire a unui teritoriu în zone sau în regiuni, pe baza unor indici geografici, climaterici etc.: *regionarea hidrologică a ţării.* [De la ***regiune***].

registrá, registrez vb. (înv.; tr.) a înregistra: *am o afacere de registrat.* CAR. [Din fr. ***register,*** germ. ***registrieren***].

registratór, ~i, registratoáre m., f. funcţionar care înregistrează actele, documentele etc. într-o instituţie; înregistrator: *registratorii de la Ministerul dinlăuntru.* FIL. [Din lat. ***registrator,*** germ. ***Registrator,*** fr. ***régistrateur***].

registratúră, registraturi f. serviciu într-o instituție sau într-o întreprindere unde se înregistrează corespondența, actele; biroul unde funcționează acest serviciu: *în biroul registraturii generale a unei mari administrațiuni, impiegatul își pregătește registrul.* CAR. [Din lat. ***registratura,*** germ. ***Registratur***].

registráție f. arta de a folosi (în compozițiile moderne) posibilitățile timbrate ale orgii sau ale clavecinului. [Din fr. ***registration***].

regístru, registre n. **1.** caiet, condică, sistem de fișe, foi volante etc. în care se înscriu diferite date, acte administrative, comerciale etc.; catastif, opis: *registrele de contabilitate ... n-aveau în ele nimic nociv.* PR.; *însemna într-un registru fiecare creițar cheltuit.* GHEȚIE; **registru de stare civilă,** condică în care sînt înscrise actele de stare civilă, referitoare la naștere, căsătorie, deces, înfiere, schimbarea numelui etc.; **2.** întindere a scării muzicale a unei voci sau a unui instrument de la nota cea mai de jos la nota cea mai de sus, produse fără schimbarea timbrului: *o voce ... egală în toată estensiunea registrului tonal.* FIL.; **3.** (concr.) grupul tuburilor sau butoanelor de același timbru ale unui instrument muzical: *se așază în fața unei mici orgi, căreia îi trase registrele.* CĂL.; **4.** (fig.) modalitate specifică de exprimare: *vulgarizarea manifestată prin apelul la registrul argotic este supărătoare prin abuz.* D.; *Mioara Avram cunoaște la fel de bine limba veche ..., variantele regionale și mai ales registrele stilistice, normele și abaterile limbii actuale.* R.L.; **5.** suprafața de decorație arhitectonică cuprinsă între două profiluri orizontale de-a lungul unei fațade: *registrul de jos, corespunzător parterului, are ferestre mai mici.* PETR.; **6.** fiecare dintre zonele în care este împărțită o suprafață decorativă (perete pictat, vase etc.); **7.** (tehn.) placă cu ajutorul căreia se reglează deschiderea unei conducte; **8.** sertar sau clapă de oțel, de fontă, de ceramică etc. servind la reglarea tirajului sau la închiderea canalelor de fum de la căldările de abur sau de la cuptoarele industriale; **9.** dispozitiv utilizat în centralele telefonice automate la înregistrarea numărului telefonului chemat; **10.** (inform.) dispozitiv folosit în calculatoarele electronice, destinat stocării temporare a informației. [Din lat. ***register,*** germ. ***Register,*** fr. ***registre***].

régiu, ~ii, regie, ~ii a. (latinism; înv.) regal[1]; (fig.) *umbra gîndurilor regii.* EM. [Din lat. ***regius***].

regiúne, regiuni f. **1.** întindere mare de pămînt, căreia îi sînt specifice anumite caracteristici; ținut, zonă: *intru în regiunea munților.* NEGR.; *m-am născut într-o ... regiune a globului unde ordinea și legea domnesc de mult.* PR.; **2.** unitate administrativ-teritorială în România (între 1950 și 1968), alcătuită din raioane; **3.** parte dintr-un tot; porțiune, zonă; domeniu, sector: *un mantou de leopard veritabil ... depilat pe regiuni întregi.* CĂL.; (fig.) *interlocutorul meu înclina ... să rămîie în regiunea profetizărilor.* SAD.; **4.** parte determinată a corpului sau a unui organ: *regiunea inimii.* [Din lat. ***regio, -onis,*** fr. ***région***].

regizá, regizez vb. (tr.) **1.** a îndruma în calitate de regizor jocul actorilor și montarea unui spectacol, a unui film etc.; a pune în scenă: *a regizat teatrul lui Caragiale;* **2.** (fig.) a organiza, a conduce (din umbră) o acțiune, o operație etc.: *a regizat abil lucrările comisiei.* [De la ***regizor***].

regizáre, regizări f. faptul de a regiza: *regizarea filmului a fost dificilă.* [V. ***regiza***].

regizór, ~i, regizoáre m., f. **1.** specialist care regizează o piesă de teatru, un film etc.: *sufler ți-am fost, regizor ți-am fost.* CAR.; *autorul își presăra piesele cu note pentru actori și pentru regizori.* CĂL.; **2.** (franțuzism; rar) vechil. [Din fr. ***régisseur,*** germ. ***Regisseur***].

regizorál, ~i, regizorală, ~e a. care aparține regizorului, referitor la regizor: *creație regizorală.* [***Regizor*** + ***-al***].

regizorát n. **1.** faptul de a regiza; arta regizorului; regie; **2.** birou unde lucrează regizorul unui teatru, al unui studio cinematografic etc.: *aștepta la ușa regizoratului.* [***Regizor*** + ***-at***].

regîndí, regîndesc vb. (tr.) a gîndi, a judeca, a aprecia din nou (și în alt fel, mai bine, mai corect); a redimensiona: *Samoil Clain ... încercă să regîndească lucrurile filozofic.* BL. [***Re-***[1] + ***gîndi***].

regîndíre f. faptul de a regîndi: *fiecare din afirmațiile sale e bazată pe verificări, pe regîndirea faptelor, pe măsurarea justeței și a relevanței lor.* R.L. [V. ***regîndi***].

regîndít, ~ți, regîndită, ~e a. care a fost gîndit, judecat încă o dată (și în alt fel, mai bine, mai corect): *proiect regîndit.* [V. ***regîndi***].

reglá, reglez vb. (tr.) **1.** a menține la o anumită valoare o caracteristică de funcționare a unui sistem tehnic sau a o face să varieze după o anumită normă; a pune la punct: *reglează turația motorului;* **2.** a potrivi, a îndrepta tirul unei arme de foc; **3.** a reglementa funcționarea unui organ, a unui sistem etc. dintr-un organism viu: *să-mi reglez respirația.* PR.; **4.** a aranja, a organiza; a reglementa: *societatea încearcă să regleze relațiile ... în spațiul public.* D. [Din fr. ***régler***].

reglábil, ~i, reglabilă, ~e a. care se poate regla: *tir reglabil.* [***Regla*** + ***-bil***].

reglabilitáte f. (tehn.) însușirea de a fi reglabil. [***Reglabil*** + ***-itate***].

regláj, reglaje n. (mod de) realizare a reglării unui sistem tehnic, a unui mecanism; reglare: *primeam cîte cinci cartușe, două de reglaj și trei de ciuruit țintа.* GHEȚIE. [Din fr. ***réglage***].

regláre, reglări f. acțiunea de a regla și rezultatul ei; reglaj, regulare. [V. ***regla***].

reglatór, ~i, reglatoáre a. care reglează; regulator: *Pavlov a descoperit rolul reglator al scoarței cerebrale pentru întregul organism.* [***Regla*** + ***-tor***].

regleménт, reglemente n. (înv.) regulament: *nu mai există nici o divergență esențială ... în privirea reglementului de navigație și supraveghere.* EM. [Din fr. ***réglement,*** germ. ***Reglement***].

reglementá, reglementez vb. (tr.) **1.** a supune ceva unui regulament, unor norme; a legaliza; (p. ext.) a pune în ordine; a aranja: *legile reglementează conduita oamenilor;* **2.** (rar) a face un regulament. [Din fr. ***réglementer***].

reglementár, ~i, reglementară, ~e a. **1.** care este sau se face conform unui regulament sau unor norme; regulamentar, regular: *ținută reglementară;* **2.** (înv.) care ține de Regulamentul organic, referitor la Regulamentul organic: *legi reglementare;* **domniile reglementare,** domniile dirijate de Regulamentul organic (1831-1859). [Din fr. ***réglementaire***].

reglementáre, reglementări f. **1.** acțiunea de a reglementa și rezultatul ei; regulare, regularisire: *tata ... a așteptat o reglementare a situației.* PR.; **2.** operație de stabilire a unor norme (noi); ansamblu de reguli, de norme: *de astăzi, elevii și funcționarii publici din 14 landuri germane ... sînt obligați să scrie conform unor reglementări ortografice hotărîte în 1996 de lingviști, în esență mari anonimi.* R.LIB.; **3.** ansamblu de norme juridice aplicabile într-un anumit domeniu: *va respecta reglementările în vigoare.* [V. ***reglementa***].

reglét, reglete n. piesă de metal folosită în tipografie la umplerea spațiilor dintre rînduri sau la umplerea spațiilor dintre formă și ramă; albitură. [Din fr. ***réglet***].

reglétă, reglete f. element auxiliar izolant de montaj al unei instalații electrice prin care se face legătura între cablul fix al instalației și diferitele aparate. [Din fr. ***réglette***].

reglór, reglori m. **1.** tehnician care reglează mașini-unelte, dispozitive etc. într-o secție de producție; **2.** specialist care reglează un aparat în curs de fabricație, astfel încît piesele rezultate prin prelucrare să aibă dimensiunile prestabilite. [Din fr. ***régleur***].

regn, regnuri n. **1.** fiecare dintre cele trei mari diviziuni în care se împart corpurile din natură (regnul animal, vegetal și mineral): *Pan este ... o întruchipare a voluptății de a participa la toate regnurile.* CĂL.; **2.** (înv.) ținut, guvernămînt; regat, imperiu. [Din lat. ***regnum, -i,*** fr. ***règne***].

regnicolár, ~i, regnicolară, ~e a. (latinism; înv.) care ține de o anumită țară, referitor la o anumită țară; băștinaș, autohton: *drepturi civile și regnicolare.* [Din lat. med. ***regnicolaris***].

regosól, regosoluri n. tip de sol tînăr format pe depozite afînate sau slab consolidate (nisipuri, loess, argile, marne etc.). [Din fr. ***régosol***].

regrés, regrese n. **1.** mers înapoi; întoarcere la o stare inferioară; declin, decădere, regresiune: *am văzut pe semenii mei făcînd pași în regres spre caverne.* SAD.; *nu se precizează la ce se raportează acest regres.* D.; **2.** (jur.) **acțiune de regres,** acțiune prin care o persoană care a plătit o sumă de bani din culpa alteia se întoarce împotriva acesteia din urmă pentru recuperarea sumei plătite. [Din lat. ***regressus,*** it. ***regresso,*** fr. ***règres,*** germ. ***Regress***].

regresá, regresez vb. **1.** (intr.) a merge îndărăt, a da înapoi; a se întoarce la o stare inferioară, a înregistra un regres; a decădea: *tumoarea a regresat; producția regresează;* **2.** (jur.; refl. pas.) a fi despăgubit, în urma acțiunii de regres, de o pierdere materială suferită. [Din fr. ***régresser***].

regresiúne, regresiuni f. **1.** regres: *bătrînul fuge de durere prin regresiune spre instincte și-și pregătește stingerea în cascada unui pîrîu.* CĂL.; **2.** proces de retragere a apelor mării de pe unele suprafețe continentale, provocată de ridicarea uscatului sau de scăderea nivelului general oceanic; **3.** trecere de la stadii de dezvoltare economică la stadii de declin sau de stagnare; **4.** reducere a extensiunii geografice a unui fenomen lingvistic. [Din fr. ***régression***].

regresív, ~i, regresivă, ~e a. **1.** care tinde spre o stare înapoiată; care este în regres, care dă înapoi; **2.** care se face în direcția inversă celei normale: *mișcare regresivă;* (adv.) *se întorceau pe spate ... călcînd numai apa, regresiv, cu tălpile picioarelor.* CĂL.; **derivare regresivă,** procedeu de formare a unui cuvînt nou de la un cuvînt existent în limbă prin suprimarea unui afix; **derivat regresiv** sau **formație regresivă,** cuvînt obținut prin acest procedeu; **asimilație regresivă,** fenomen fonetic în care sunetul modificat se află înaintea sunetului care exercită influența modificatoare (ex. sosetă). [Din fr. ***régressif***].

regrét, regrete n. părere de rău cauzată de pierderea cuiva sau a ceva, de săvîrșirea unei greșeli, de neîmplinirea unei dorințe, de nerealizarea unui proiect etc.; remușcare, căință: *valuri de regrete surde o năpădeau.* VLAH.; *se strecoară în mine regretul că pierd vremea ascultîndu-i vorbăria.* PR.; **cu regret** sau **cu tot regretul,** formulă prin care cineva își exprimă părerea de rău: *cu regret, amice, nu ești bun de noi!* CAR.; **regrete eterne,** formulă de inscripție funerară. [Din fr. ***regret***].

regretá, regrét vb. (tr.) a fi cuprins de regret pentru o pierdere, pentru o greșeală săvîrșită, pentru o neîmplinire sau nerealizare; a avea remușcări, a se căi: *nu poate cineva decît a regreta activitatea în darn cheltuită.* NEGR.; *pentru întîia dată regretai că nu le înțeleg deloc limba.* EL. [Din fr. ***regretter***].

regretábil, ~i, regretabilă, ~e a. care provoacă părere de rău; vrednic de regret: *e regretabilă lacuna, dar nu i se poate imputa d-sale.* MAIOR.; *atare neseriozitate din ușurință e regretabilă.* CĂL. [Din fr. ***regrettable***].

regretát, ~ți, regretată, ~e a. **1.** (adesea subst., artic.) a cărui dispariție provoacă regrete: *mult regretata artistă juca pe regină.* CAR.; *este soția regretatului nostru profesor;* **2.** de care îți pare rău că s-a întîmplat: *situație mult regretată.* [V. ***regreta***].

regrupá, regrupez vb. (tr. și refl.) a (se) grupa din nou; a (se) reorganiza: *trupele franceze se regrupară de-a lungul unei noi linii de apărare.* GHEȚIE. [Din fr. ***regrouper***].

regrupáre, regrupări f. acțiunea de a (se) regrupa; reorganizare, reunire: *acțiune de regrupare a forțelor.* ST. [V. ***regrupa***].

regulá, regulez vb. **1.** (tr.) a supune unor reguli, unui regim strict: *România ... s-a hotărît de a regula poziția evreilor cu legi și regulamente.* EM.; **2.** (tr.) a pune în ordine; a aranja, a rîndui, a regularisi: *afacerile bănești le-am regulat.* CAR.; *duce-vă-ți, mă, de regulați la vite.* SOR.; **3.** (tr.) a stabili; a organiza:

60476 intrări • 55310 articole

a regula ordinea unei ceremonii; **4.** (tr.) a pune capăt; a rezolva: *au fost regulate abuzurile; a regula un diferend;* **5.** (tr.) a face (un aparat, un mecanism etc.) să funcţioneze regulat; a regla, a repara: *cinci ceasornici de părete ..., toată ziua el nu face decît tot le regulează înapoi sau înainte.* NEGR.; **6.** (tr.) a regla tirul unei arme de foc: *acel pitic regula mişcările automatului.* SAD.; **7.** (fig.; fam.; tr.) a pune pe cineva la punct, a da cuiva pedeapsa meritată, a-l învăţa minte; a regulariși; (p. ext.) a bate pe cineva: *îl voi regula eu!;* **8.** (arg.; tr. şi refl.) a avea relaţii sexuale, a face amor: *umblu ca un nebun după fata aia s-o regulez.* PR. [Din lat. ***regulare,*** it. ***regolare;*** cf. fr. ***regulariser,*** germ. ***regulieren***].

regulaménţ, regulamente n. **1.** totalitatea instrucţiunilor, normelor şi regulilor care stabilesc şi asigură ordinea şi bunul mers al unei instituţii, întreprinderi, organizaţii etc.; lucrare care cuprinde aceste instrucţiuni; reglement: *o gravă încălcare a regulamentelor profesionale.* PETR.; ***regulament şcolar;*** **regulament cadru,** regulament cu caracter general; **2.** normele după care se desfăşoară un joc, un sport etc.; lucrare care cuprinde aceste norme; **3. Regulamentele organice,** legile de reorganizare a principatelor române în timpul ocupaţiei ruseşti, cu rol de cartă constituţională între 1831-1857: *„Regulamentul organic", ca legiuire unitară pentru amîndouă ţările, ... era un liniament al unirii ţărilor.* EM.; **4.** act administrativ cu caracter normativ emis de puterea executivă în aplicarea unei legi: *guvernul a elaborat regulamentul de aplicare a legilor proprietăţii.* [Din lat. ***regulamentum***].

regulamentár, ~i, regulamentară, ~e a. **1.** prevăzut într-un regulament, conform unui regulament; reglementar: *joc regulamentar;* **2.** care aparţine Regulamentului organic, referitor la Regulamentul organic: *reforma lui Mavrocordat ... a coprins dispoziţii regulamentare.* BĂLC.; *sălile destinate epocii regulamentare.* CĂL.; **domn regulamentar,** domnitor al principatelor române din perioada Regulamentului organic: *servi pe cei trei domni regulamentari şi înaintă.* BOL. [***Regulament*** + *-ar;* cf. fr. ***réglementaire,*** germ. ***reglementarisch***].

regulár, ~i, regulară, ~e a. (înv.) **1.** regulat, după regulă, după regulament; reglementar: *vor intra şi profesorii pe calea regulară.* MAIOR.; *luată în mod regular.* EM.; **2.** (despre preoţi) care este supus regulilor unui ordin călugăresc, care aparţine unei mănăstiri. [Din lat. ***regularis*** şi ***regularius***].

reguláre, regulări f. **1.** acţiunea de a regula şi rezultatul ei; aranjare; reglementare: *celelalte regulări le voi face eu.* MAIOR.; **2.** (înv.) hotărîre, decizie; **3.** (rar) reglare a tirului unei arme de foc: *maiorul ... începu a vorbi ... despre regularea tragerii.* SAD. [V. ***regula***].

regularisí, regularisesc vb. (înv.; tr.) **1.** a aranja, a organiza; a regula: *se mulţumeşte a regularisi vitele.* OD.; **2.** (fig.) a pune la punct, a învăţa minte pe cineva; a regula: *regularisiţi-l şi pe acest trîntor!* AL. [***Regula*** + *-arisí*].

regularisíre, regularisiri f. (înv.) acţiunea de a regularisi şi rezultatul ei; aranjare; reglementare: *regularisirea de cheltuieli, venituri ... o lăsase pe seama vătăjească.* NEGR. [V. ***regularisí***].

regularitáte, regularităţi f. **1.** caracterul a ceea ce se face, se produce în acelaşi fel şi la intervale de timp regulate: *reuniunile se ţineau cu regularitate, întotdeauna cu aceiaşi participanţi.* GHEŢIE; **2.** simetrie; proporţionalitate: *regularitatea trăsăturilor feţei;* **3.** uniformitate: *regularitatea fibrelor unei ţesături;* **4.** conformitatea cu o regulă, cu o ordine fixată: *trebuie respectată regularitatea alegerilor.* [Din fr. ***régularité***].

regularizá, regularizez vb. (tr.) **1.** a supune unor reguli, unor norme; a face ca ceva să fie regulat: *o mîndrie virilă liniştită îi regulariza bătăile inimii.* CĂL.; *situaţia politică ... a fost regularizată.* D.; **2.** a da formă regulată unui obiect; **3.** a amenaja cursul unei ape, astfel încît să fie uniform, constant; **4.** a pune în ordine, în concordanţă evidenţe contabile, balanţe etc.; a pune de acord datele evidenţei contabile cu realitatea constantă pe teren prin inventariere. [Din fr. ***régulariser***].

regularizáre, regularizări f. acţiunea de a regulariza şi rezultatul ei: *regularizarea reţelei hidrografice a ţării.* [V. ***regulariza***].

regularizát, ~ţi, regularizată, ~e a. **1.** care a fost supus unor norme, unor reguli; care se face regulat: *trafic regularizat;* **2.** amenajat; cu un curs uniform, constant: *rîuri regularizate.* [V. ***regularizá***].

regulát[1], ~ţi, regulată, ~e a. **1.** (adesea adv.) care este conform unei reguli, care se face, se produce cu regularitate, fără abatere; obişnuit, firesc, normal; regular: *vizitele reciproce se înmulţiră şi deveniră regulate.* GHEŢIE; (adv.) *trec regulat cu tramvaiul ăsta de trei ori pe săptămînă.* EL.; **verbe regulate,** verbe care se conjugă după regulile generale ale conjugărilor; **2.** care se desfăşoară normal, firesc, uniform: *respiraţie regulată;* **3.** ordonat: *eu ..., deşi fire de artist, duc o viaţă regulată.* EL.; **4.** organizat pe baza unor legi sau regulamente, având un caracter permanent: *armată regulată;* **5.** aranjat, sistematizat: *străzi regulate;* **6.** care are toate laturile şi toate unghiurile egale: *poligon, poliedru regulat;* **7.** proporţionat, simetric, armonios; frumos: *regulată arhitectură.* NEGR.; *liniile feţei sînt regulate.* VLAH. // adv. la timp, punctual: *trenul soseşte la Sinaia regulat.* CAR.; *platou regulat şi bine colaboratorii.* V.R. [Din lat. ***regulatus,*** it. ***regolato***].

regulát[2] n. (arg.) act sexual: *avea poftă de regulat.* [V. ***regula***].

regulatór, ~i, regulatoáre a. (şi subst.) care regulează, sistematizează, care stabileşte regularitatea, ordinea; reglator; care îndrumă, conduce: *d-ta eşti regulatorul ... ceasornicelor din Bucureşti.* CAR.; *fusese un timp secretar la comisiunea regulatoare a documentelor mînăstireşti.* CĂL. // n. **1.** aparat sau dispozitiv folosit pentru reglarea funcţionării unui sistem tehnic; **2.** (jur.) **regulator de competenţă,** act prin care organul de jurisdicţie superior celor între care s-a ivit un conflict de competenţă stabileşte care dintre ele este competent să judece procesul. [Din fr. ***régulateur,*** germ. ***Regulator***].

régulă, reguli şi (înv.) **regule** f. **1.** normă, lege după care se desfăşoară o activitate, se produce un fenomen: *perfecţionatu-s-a limba? statornicitu-s-au regulele ei?* NEGR.; *excepţia aceasta, după o absurdă axiomă, confirmă regula.* SAD.; **2.** mod, metodă, principiu de rezolvare a unor probleme cu caracteristici comune; **regulă de trei,** metodă pentru determinarea celei de a patra proporţionale a trei numere date: *ne dete la regula de trei tema următoare.* CR.; **regula de trei simplă,** regulă pentru calcularea valorii unei mărimi direct sau invers proporţionale cu altă mărime, atunci cînd se cunosc două valori ale uneia dintre mărimi şi o valoare a celeilalte; **regula de trei compusă,** regulă pentru calcularea valorii unei mărimi care depinde direct sau invers proporţional de două sau mai multe mărimi; **3.** (rar) fiecare dintre cele patru operaţii aritmetice elementare (adunare, scădere, înmulţire, împărţire); **4.** principiu, linie de conduită, precept; obicei: *regulă de purtare; regulile politeţei;* **5.** rînduială, ordine; regularitate: *înlocuirea sistemului de taxare „ad valorem" prin sistemul ponderal a introdus ... regula şi a asigurat controlul în operaţiunile vamale.* EM.; **de regulă,** în mod obişnuit: *de regulă, băiatul îndeplinea tot ce i se cerea.* GHEŢIE; **în (bună) regulă,** în ordine, aşa cum se cuvine: *ceva nu era în regulă în toată chestia asta.* PR.; **în toată regula sau în regulă,** după toate regulile, în lege; veritabil, adevărat: *începu o anchetă în regulă asupra activităţii lui Costică.* CAR.; *este la mijloc un complot în toată regula.* REBR.; **6.** (rar) rost; treabă: *eu îs şi cioban şi strungăraş: eu duc toată regula.* SAD.; **7.** (rar) punctualitate, regularitate: *cu aceeaşi regulă ca la venit ne întoarserăm devreme acasă.* HOGAŞ; **8.** (pop.) menstruaţie. [Din lat. ***regula,*** fr. ***règle***].

regurgitá, regurgitez vb. (intr.) a-i reveni cuiva alimentele în gură prin regurgitaţie. [Din fr. ***régurgiter,*** lat. ***regurgitare***].

regurgitáţie, regurgitaţii f. revenirea în gură a alimentelor din stomac sau esofag, fără spasmul de vomă, dar însoţit, de obicei, de eructaţie. [Din fr. ***régurgitation***].

rehidratáre, rehidratări f. reintroducere (terapeutică) de apă într-un organism deshidratat. [Cf. fr. ***réhydratation***].

reiát, ~ţi, reiată, ~e a. cu dungi (în relief) formate din ţesătură; dungat, vărgat: *stofă reiată.* [Din fr. ***rayé***].

Reichsrath [ráihsrat] n. denumire a consiliului Imperiului Austro-Ungar între 1848-1861, a parlamentului austriac între 1861-1918, a uneia dintre camerele parlamentului german între 1919-1934. [Cuv. germ.].

Reichstag [ráihstag] n. denumire a parlamentului german între 1867 şi 1945. [Cuv. germ.].

reieşí[1], pers. 3 **reiése** vb. (intr.) a rezulta, a decurge; a se reliefa: *atît reieşise din mărturisirile lui.* ST. [***Re-[1]*** + ***ieşí***; cf. fr. ***ressortir***].

reieşí[2], reiés vb. (înv.; intr.) a izbuti, a reuşi: *ei nu reieşiră a rădica stindardul libertăţii.* FIL. [***Re-[1]*** + ***ieşí***; cf. it. ***riuscire,*** fr. ***réussir***].

reificáre, reificări f. (filoz.) proces prin care omul se transformă din subiect (agent conştient) al proceselor sociale, în obiect al acestora, asemenea unui lucru, iar relaţiile sociale iau forma unor relaţii obiectuale. [Cf. fr. ***réification***].

reimentár, reimentari m. (înv.) comandant de regiment, colonel (la polonezi): *ducîndu-l acel reimentar la stăpînu-său.* NEC. [Din pol. ***regimentarz***].

reimportá, reimpórt vb. (tr.) a importa din nou: *reimportăm produse chineze şti.* [Din fr. ***réimporter***].

reimprimá, reimprím vb. (tr.) a imprima din nou; a retipări: *admira pe Eliade ... şi obliga pe succesori să reimprime cartea cu ortografia heliadescă.* CĂL. [Din fr. ***réimprimer***].

reimprimáre, reimprimări f. acţiunea de a reimprima şi rezultatul ei; tipărire: *dicţionar actualizat la fiecare reimprimare.* [V. ***reimprimá***].

reincarná, reincarnez vb. 1. (tr. şi refl.) a (se) incarna din nou; **2.** (refl.) a retrăi, după moarte, în alt corp (de om sau de animal): *sufletul omenesc se reîncarnează de nenumărate ori pe pămînt.* BL.; *poate că într-o viaţă anterioară oi fi fost un mare risipitor şi a trebuit să mă reîncarnez într-un contabil.* PR.; (şi: **reîncarna**). [Din fr. ***réincarner***].

reincarnáre, reincarnări f. **1.** faptul de a (se) reincarna; **2.** trecere a sufletului, după moarte, în alt corp (de om sau de animal); reincarnaţie: *reîncarnarea sufletului se face ... în aceeaşi familie.* BL.; *Dionis are revelaţia uneia dintre reîncarnările sale trecute.* CĂL.; (şi: **reîncarnare**). [V. ***reîncarná***].

reincarnát, ~ţi, reincarnată, ~e a. care retrăieşte, după moarte, în alt corp (de om sau de animal): *copilul ... este identificat cu strămoşul reîncarnat.* BL.; (şi: **reîncarnat**). [V. ***reîncarná***].

reincarnáţie, reincarnaţii f. reincarnare: *problema curmării reincarnaţiunilor se situează şi în centrul preocupărilor budhiste.* BL. [Din fr. ***réincarnation***].

reinfectá, reinfectez vb. (tr. şi refl.) a (se) infecta din nou: *rana s-a reinfectat.* [Din fr. ***réinfecter***].

reinfectáre, reinfectări f. faptul de a (se) reinfecta. [V. ***reinfectá***].

reinfectát, ~ţi, reinfectată, ~e a. infectat din nou: *plagă reinfectată.* [V. ***reinfectá***].

reinsérţie, reinserţii f. **1.** fixare în acelaşi loc a unei porţiuni detaşate dintr-un ţesut; **2.** reîntoarcere a unui deţinut, a unui prizonier, a unui deficient etc. în societate, într-o activitate productivă: *reinserţia şomerilor.* [Din fr. ***réinsertion***].

reinstalá, reinstalez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) instala din nou: *a fost reinstalat prefect;* **2.** (tr.) a amenaja din nou: *casa este complet reinstalată.* CAR. [Din fr. ***réinstaller***].

reinstaláre, reinstalări f. acţiunea de a (se) reinstala şi rezultatul ei. [V. ***reinstalá***].

reinstaurá, reinstaurez vb. (tr.) a instaura din nou; a reîntrona, a restaura: *a reinstaurat ordinea.* [Din fr. ***réinstaurer***].

reinstaurâre, reinstaurări f. acţiunea de a reinstaura şi rezultatul ei. [V. ***reinstaura***].

reintegrá, reintegrez vb. **1.** (tr.) a repune pe cineva în drepturile sale; a restabili pe cineva într-un post, într-o funcţie: *funcţionarii prinşi cu abuzuri ... erau graţiaţi şi reintegraţi de ministrul ce venea în urmă.* BOL.; *nu fusese reintegrat în învăţământul superior.* GHEŢIE; **2.** (refl.) a se include; a se îngloba, a se contopi: *s-a reintegrat în colectivitate.* [Din fr. ***réintégrer***].

reintegrábil, ~i, reintegrabilă, ~e a. care poate fi reintegrat: *individ reintegrabil în societate.* [Din fr. ***réintégrable***].

reintegráre, reintegrări f. acţiunea de a (se) reintegra şi rezultatul ei; repunere în drepturi; restabilire, reintegraţie. [V. ***reintegra***].

reintegrát, ~ţi, reintegrată, ~e a. **1.** repus în drepturi; **2.** înglobat, contopit. [V. ***reintegra***].

reintegráţie, reintegraţii f. reintegrare. [Din fr. ***réintégration***].

reinterogá, reinteroghez vb. (tr.) a interoga din nou, pentru obţinerea de noi date: *martorii au fost reinterogaţi.* [Din fr. ***réinterroger***].

reinterogáre, reinterogări f. acţiunea de a reinteroga şi rezultatul ei. [V. ***reinteroga***].

reinterpretá, reinterpretez vb. (tr.) a interpreta din nou, a da o nouă interpretare: *au fost reinterpretate textele.* [Din fr. ***réinterpretér***].

reinterpretáre, reinterpretări f. acţiunea de a reinterpreta şi rezultatul ei. [V. ***reinterpreta***].

reintrá, reíntru vb. (intr.) **1.** a intra din nou: *umbrele lor mute ... reintră în mormînt.* BOL.; **2.** a reveni la starea, la situaţia de dinainte: *lucrurile vor reintra în normal.* GHEŢIE. [***Re-¹ + intra;*** cf. fr. ***rentrer***].

reintráre, reintrări f. acţiunea de a reintra şi rezultatul ei. [V. ***reintra***].

reintrodúce, reintrodúc vb. (tr.) a introduce ceva din nou; a face să intre din nou: *au fost reintroduse taxele şcolare.* [***Re-¹ + introduce***].

reintrodúcere, reintroduceri f. acţiunea de a reintroduce şi rezultatul ei: *reintroducerea religiei în şcoală.* [V. ***reintroduce***].

reinventariá, reinventariez vb. (tr.) a inventaria din nou. [***Re-¹ + inventaria***].

reinventariére, reinventarieri f. acţiunea de a reinventaria şi rezultatul ei: *reinventarierea cărţilor din bibliotecă.* [V. ***reinventaria***].

reinvestí, reinvestesc vb. (tr.) a face o nouă investiţie pentru un (alt) obiectiv: *am reinvestit banii în construcţii.* [Din fr. ***réinvestir***].

reinvestíre, reinvestiri f. acţiunea de a reinvesti şi rezultatul ei: *este preocupat de reinvestirea capitalului.* [V. ***reinvesti***].

reinvitá, reinvít vb. (tr.) a invita din nou: *aşteptau să fie reinvitaţi.* [***Re¹- + invita;*** cf. fr. ***réinviter***].

reionánt, ~ţi, reionantă, ~e a. (arhit.) radiant; **stil gotic reionant** sau **goticul reionant,** variantă a arhitecturii gotice (între goticul lanceolat şi cel flamboaiant), creată în sec. al XIII-lea, caracterizată prin numeroase motive ornamentale cu imense rozete polilobate şi radiante; **capelă reionantă,** capelă cu deschiderea spre ambulatoriu. [Din fr. ***rayonnant***].

reionísm n. mişcare abstracţionistă în artele plastice din Rusia, iniţiată la începutul sec. al XX-lea de M. Larionov, care îşi propunea să sugereze în pictură a patra dimensiune, să dea impresia că opera ar fi atemporală şi aspaţială, prin compoziţii din raze colorate. [Din fr. ***rayonnism***].

reitcórd n. nume dat unei ţesături de bumbac mercerizat, folosită pentru confecţionarea balonzaidelor, raglanelor şi canadienelor. [Denumire comercială].

reiterá, reiterez vb. (tr.) a repeta: *sînt reiterate aceleaşi sloganuri.* [Din fr. ***réitérer***].

reiteráre, reiterări f. acţiunea de a reitera; repetare, reiteraţie: *pare a fi reiterarea unei promisiuni de revanşă.* EM. [V. ***reitera***].

reiterát, ~ţi, reiterată, ~e a. f. repetat, reiterativ: *greşeală reiterată.* [V. ***reitera***].

reiterativ, ~i, reiterativă, ~e a. care reiterează; reiterat. [Din fr. ***réintératif***].

reiteráţie, reiteraţii f. reiterare. [Din fr. ***réitération***].

reiví, reivesc vb. (refl.) a se ivi din nou; a reapărea: *ea se reivi, surîse.* EM. [***Re-¹ + ivi***].

reivíre, reiviri f. (rar) faptul de a se reivi; reapariţie. [V. ***reivi***].

reíz, reizi m. (înv.) căpitan (de corabie) la turci. [Din turc. ***reis***].

reíz-eféndi m. (înv.) mare cancelar al Imperiului Otoman; ministru de externe: *după mai multe conferinţe cu vizirul şi cu reis-efendi.* GHICA; (scris şi: *reis-efendi*). [Din turc. ***reis-efendi***].

reîmbărbătá, reîmbărbătez vb. (tr.) a îmbărbăta, a încuraja, a însufleţi din nou (pe cel deprimat): *reîmbărbătînd pe ai săi, se aruncă puternic înainte.* BĂLC. [***Re-¹ + îmbărbăta***].

reîmbărbătáre, reîmbărbătări f. acţiunea de a reîmbărbăta şi rezultatul ei: *reîmbărbătarea oştilor.* BĂLC. [V. ***reîmbărbăta***].

reîmpăcá, reîmpác vb. (tr. şi refl.) a (se) împăca din nou: *or să se reîmpace negreşit.* [***Re-¹ + împăca***].

reîmpăcáre, reîmpăcări f. acţiunea de a (se) reîmpăca şi rezultatul ei. [V. ***reîmpăca***].

reîmpădurí, reîmpăduresc vb. (tr.) a planta din nou o pădure; a împăduri din nou: *să reîmpădurim dealurile.* [***Re-¹ + împăduri***].

reîmpăduríre, reîmpăduriri f. acţiunea de a reîmpăduri şi rezultatul ei: *se impune reîmpădurirea dealurilor şi a munţilor.* [V. ***reîmpăduri***].

reîmpădurít, ~ţi, reîmpădurită, ~e a. împădurit din nou: *priveam cu încîntare dealurile reîmpădurite.* [V. ***reîmpăduri***].

reîmpărţí, reîmpárt vb. (tr.) a împărţi din nou, a face o nouă împărţire; a redistribui: *primarul a reîmpărţit pămînturile după bunul plac.* [***Re-¹ + împărţi***].

reîmpărţíre, reîmpărţiri f. acţiunea de a reîmpărţi şi rezultatul ei; redistribuire: *reîmpărţirea bunurilor.* [V. ***reîmpărţi***].

reîmpínge, reîmpíng vb. (înv.; tr.) a împinge din nou; a respinge: *eroul ... reîmpinse barbarii ce şiroiră.* HEL. [***Re-¹ + împinge;*** cf. fr. ***répousser***].

reîmprietení, reîmpritenesc vb. (tr. şi refl. recipr.) a (se) împrieteni din nou: *ne-am reîmprietenit astă dată de-a binele.* GANE. [***Re-¹ + împrieteni***].

reîmprospătá, reîmprospătez vb. (tr.) **1.** a împrospăta din nou; a reînnoi: *n-ai reîmprospătat apa la florile din vază!;* (fig.) *ele contribuie la reîmprospătarea unei poezii a cotidianului.* CF.; **2.** (fig.) a readuce în memorie; a-şi reaminti, a rememora: *el îşi reîmprospăta amintirile vieţii de rob pe care o dusese în tinereţe.* V.R. [***Re-¹ + împrospăta***].

reîmprospătáre, reîmprospătări f. **1.** acţiunea de a reîmprospăta şi rezultatul ei; reînnoire: *rămîne după el un copil, simbol al reîmprospătării clasei boiereşti decăzute.* CĂL.; **2.** (fig.) reamintire, rememorare: *reîmprospătarea cunoştinţelor din liceu.* [V. ***reîmprospăta***].

reînarmá, reînarmez vb. (tr. şi refl.) a (se) înarma din nou; a(-şi) înzestra armata cu mijloace noi de luptă, cu armament nou. [***Re-¹ + înarma***].

reînarmáre, reînarmări f. acţiunea de a (se) reînarma; înzestrare cu armament nou. [V. ***reînarma***].

reînarmát, ~ţi, reînarmată, ~e a. înarmat din nou; înzestrat cu armament nou: *trupele reînarmate vor învinge.* [V. ***reînarma***].

reînăiţá, reînălţ vb. (tr.) **1.** a înălţa din nou; a reclădi: *vechi monastiri ruinate, de tine reînălţate.* ALEX.; **2.** (fig.) a ridica la adevărata valoare; a reabilita. [***Re-¹ + înălţa***].

reînălţáre, reînălţări f. acţiunea de a reînălţa şi rezultatul ei: *reînălţarea turnurilor distruse va dura cîţiva ani.* [V. ***reînălţa***].

reîncadrá, reîncadrez vb. (tr.) a încadra pe cineva din nou într-un post pe care l-a ocupat anterior: *pentru finalizarea dicţionarului au fost reîncadraţi lexicografii pensionaţi.* [***Re-¹ + incadra***].

reîncadráre, reîncadrări f. acţiunea de a reîncadra şi rezultatul ei. [V. ***reîncadra***].

reîncarná vb. v. **reincarna.**

reîncarnáre f. v. **reincarnare.**

reîncarnát a. v. **reincarnat.**

reîncălzí, reîncălzesc vb. (tr.) **1.** a încălzi din nou: *te-am aşteptat cu masa, am reîncălzit mîncarea de cîteva ori;* **2.** (spec.) a încălzi din nou un material a cărui temperatură a coborît în timpul prelucrării sub limita admisă. [***Re-¹ + încălzi***].

reîncălzíre, reîncălziri f. acţiunea de a reîncălzi şi rezultatul ei. [V. ***reîncălzi***].

reîncălzít, ~ţi, reîncălzită, ~e a. încălzit din nou: *nu-i plăcea mîncarea reîncălzită.* [V. ***reîncălzi***].

reîncărcá, reîncárc vb. (tr.) **1.** a încărca din nou un vehicul, un recipient: *au reîncărcat vaporul după reparaţia acestuia;* **2.** a introduce un nou cartuş într-o armă de foc: *îşi reîncărcă arma şi porni iar.* SAD. [***Re-¹ + încărca***].

reîncărcáre, reîncărcări f. acţiunea de a reîncărca: *au terminat reîncărcarea cisternei.* [V. ***reîncărca***].

reîncépe, reîncép vb. (tr. şi intr.) a începe din nou; a relua o activitate, o acţiune etc.: *orchestra reîncepuse să cînte.* GHEŢIE; *a reînceput să strige şi mai tare.* CĂRT. [***Re-¹ + începe***].

reîncépere f. acţiunea de a reîncepe: *reînceperea anului şcolar.* [V. ***reîncepe***].

reînchegá, reînchég vb. (tr.) **1.** a închega din nou; **2.** (fig.) a reface: *se-ntoarce Ştefan să-şi reînchege oastea-i sfărîmată.* VLAH. [***Re-¹ + închega***].

reînchegáre, reînchegări f. acţiunea de a reînchega şi rezultatul ei. [V. ***reînchega***].

reînchíde, reînchíd vb. (tr.) a închide din nou: *reînchisei ochii de frică să nu mă trezesc.* BOL.; (fig.) *noaptea-şi reînchise întunericul.* DELAVR. [***Re-¹ + închide***].

reînchídere, reînchideri f. acţiunea de a reînchide şi rezultatul ei. [V. ***reînchide***].

reînchiriá, reînchiriez vb. (tr.) a închiria din nou. [***Re-¹ + închiria***].

reînchiriére, reînchirieri f. acţiunea de a reînchiria şi rezultatul ei. [V. ***reînchiria***].

reîncolţí, pers. 3 **reîncolţeşte** vb. (intr.) a germina din nou, a da din nou colţ; (fig.) *în adîncul inimilor, de teamă să nu mai fi rămas acolo un germene cît de infim, din care să poată reîncolţi, aţi turnat ...otrava scepticismului.* CAR. [***Re-¹ + încolţi***].

reîncolţíre, reîncolţiri f. acţiunea de a reîncolţi şi rezultatul ei. [V. ***reîncolţi***].

reîncorporá, reîncorporez vb. (tr.) a încorpora din nou; a reîntrupa: *provincia a fost reîncorporată la patria-mamă.* [***Re-¹ + încorpora***].

reîncorporáre, reîncorporări f. acţiunea de a reîncorpora şi rezultatul ei; reîntrupare. [V. ***reîncorpora***].

reînfăşurá, reînfăşór şi **reînfăşur** vb. (tr.) a înfăşura din nou; a învălui din nou; (fig.) *a speranţei mîngîiere mă reînfăşură treptat.* MACED. [***Re-¹ + înfăşura***].

reînfăşuráre, reînfăşurări f. acţiunea de a reînfăşura şi rezultatul ei. [V. ***reînfăşura***].

reînfăţişá, reînfăţişez vb. (tr. şi refl.) a (se) înfăţişa din nou: *mi se reînfăţişă ... întreg trecutul meu.* GANE. [***Re-¹ + înfăţişa***].

reînfăţişáre, reînfăţişări f. acţiunea de a (se) reînfăţişa şi rezultatul ei. [V. ***reînfăţişa***].

reînfiinţá, reînfiinţez vb. (tr.) a înfiinţa din nou; a reîntemeia, a reface: *trebuie să reînfiinţăm acest minister!* GAL. [***Re-¹ + înfiinţa***].

reînfiinţáre, reînfiinţări f. acţiunea de a reînfiinţa; refacere. [V. ***reînfiinţa***].

reînflori, pers. 3 **reînfloreşte** vb. (intr.) a înflori din nou: *au reînflorit cactuşii.* ST. [*Re-*[1] + *înflori*].

reînflorire, reînfloriri f. faptul de a reînflori; (fig.) *reînflorirea culturii.* [V. *reînflori*].

reînflorít, ~ţi, reînflorită, ~e a. înflorit din nou: *rupi un fir de grîu reînflorit.* ST. [V. *reînflori*].

reînmatriculá, reînmatriculez vb. (tr. şi refl.) a (se) înmatricula din nou (după o exmatriculare): *studenţii repetenţi au fost reînmatriculaţi.* [*Re-*[1] + *înmatricula*].

reînmatriculáre, reînmatriculări f. acţiunea de a (se) reînmatricula: *reînmatricularea automobilului.* [V. *reînmatricula*].

reînmatriculát, ~ţi, reînmatriculată, ~e a. înmatriculat din nou (după o exmatriculare): *pînă şi elevii reînmatriculaţi protestează.* [V. *reînmatricula*].

reînnodá, reînnód vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) înnoda din nou după ce s-a desfăcut nodul: *şi-a reînnodat şireturile;* **2.** (fig.; tr.) a restabili o legătură, o relaţie deteriorată; a reface o prietenie: *va reînnoda legăturile cele sfărîmate.* MARC. [*Re-*[1] + *înnoda*].

reînnodáre, reînnodări f. acţiunea de a (se) reînnoda şi rezultatul ei. [V. *reînnoda*].

reînnodát, ~ţi, reînnodată, ~e a. **1.** căruia i s-a făcut din nou un nod; care s-a înnodat din nou; **2.** (fig.) refăcut, reluat: *prietenia reînnodată nu durează.* [V. *reînnoda*].

reînnoí, reînnoiesc vb. **1.** (tr.) a înnoi încă o dată; a schimba din nou: *ne-am reînnoit mobilierul;* **2.** (fig.; tr.) a reactualiza, a redeştepta: *reînnoi memoria ... matroanelor romane.* OD.; **3.** (tr.) a preschimba un document, a-i prelungi valabilitatea: *şi-a reînnoit buletinul; a reînnoi un contract;* **4.** (tr. şi refl.) a (se) produce din nou; a (se) repeta: *îşi reînnoi atacul.* ST.; **5.** (tr.) a restabili; a relua: *au reînnoit prietenia;* **6.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) reînsufleţi, a (se) revigora; a (se) reîmprospăta: *calculatorul a reînnoit viaţa lumii moderne.* [*Re-*[1] + *înnoi*].

reînnoíre, reînnoiri f. **1.** acţiunea de a (se) reînnoi şi rezultatul ei; refacere; **2.** (fig.) schimbare, prefacere; regenerare, reîmprospătare: *minunatele reînnoiri ce se fac pe pămînt.* BĂLC. [V. *reînnoi*].

reînnoít, ~ţi, reînnoită, ~e a. **1.** care a fost făcut din nou; refăcut: *cavaleria cea reînnoită.* HASD.; **2.** (fig.) schimbat; reîmprospătat, primenit: *lecturi reînnoite.* [V. *reînnoi*].

reînsămînţá, reînsămînţez vb. (tr.) a însămînţa din nou: *au fost reînsămînţate 1000 de hectare.* [*Re-*[1] + *însămînţa*].

reînsămînţáre, reînsămînţări f. acţiunea de a reînsămînţa şi rezultatul ei: *însămînţarea şi reînsămînţarea terenurilor agricole.* [V. *reînsămînţa*].

reînsămînţát, ~ţi, reînsămînţată, ~e a. însămînţat din nou: *10 hectare reînsămînţate.* [V. *reînsămînţa*].

reînsănătoşí, reînsănătoşesc vb. (refl.) a se face iar sănătos: *s-a reînsănătoşit miraculos.* [*Re-*[1] + *însănătoşi*].

reînsănătoşíre f. faptul de a se reînsănătoşi; restabilire a sănătăţii; (fig.) *reînsănătoşirea societăţii.* [V. *reînsănătoşi*].

reînscăuná, reînscăunez vb. (tr. şi refl.) a (se) înscăuna din nou, a reveni la putere; a (se) reinstala, a (se) reîntrona: *regele a fost reînscăunat după război.* [*Re-*[1] + *înscăuna*].

reînscăunáre, reînscăunări f. acţiunea de a (se) reînscăuna: *reînscăunarea directorului.* [V. *reînscăuna*].

reînsufleţí, reînsufleţesc vb. (tr. şi refl.) a (se) însufleţi din nou, a prinde sau a face să prindă din nou viaţă; a (se) reînviora: *domniţă, tu mă reînsufleţeşti!* AL.; *Suzi se reînsufleţi.* PR. [*Re-*[1] + *însufleţi*].

reînsufleţíre, reînsufleţiri f. acţiunea de a (se) reînsufleţi; animaţie, viaţă: *plîngi, n-o s-o învieze şiroaiele amare, să-i dea rensufleţire nimic nu mai e-n stare.* MACED. [V. *reînsufleţi*].

reînşurubă, reînşurubez vb. (tr.) a strînge la loc un şurub, un ghivent slăbit, un capac etc. [*Re-*[1] + *înşuruba*].

reînşurubáre, reînşurubări f. acţiunea de a reînşuruba şi rezultatul ei. [V. *reînşuruba*].

reîntărí, reîntăresc vb. (tr.) **1.** a întări, a fortifica din nou: *reîntărise cetăţuia cam zdrobită.* BĂLC.; **2.** (înv.) a confirma, a atesta din nou pe cineva într-o slujbă. [*Re-*[1] + *întări*].

reîntăríre, reîntăriri f. (la pl.) trupe militare trimise în ajutor; întăriri: *au sosit reîntăriri.* [V. *reîntări*].

reîntemeiá, reîntemeiez vb. (tr.) a întemeia din nou; a reînfiinţa: *zădărnici toate întreprinderile de a reîntemeia regatul Daciei.* BĂLC. [*Re-*[1] + *întemeia*].

reîntemeiére, reîntemeieri f. (rar) acţiunea de a reîntemeia şi rezultatul ei; reînfiinţare. [V. *reîntemeia*].

reîntinerí, reîntinieresc vb. (intr. şi tr.) a deveni sau a face să devină din nou tînăr, a se simţi sau a face să se simtă din nou tînăr; a căpăta sau a face să capete o înfăţişare tinerească: *culoarea roz te întinereşte;* (fig.) *în luptă cu oceanul bătrîn, ea se simte reîntinerind.* EM. [*Re-*[1] + *întineri*].

reîntineríre f. faptul de a reîntineri: *tratament pentru reîntinerire;* (fig.) *cartea lui îţi lasă o impresie de sănătate şi reîntinerire intelectuală.* VLAH. [V. *reîntineri*].

reîntinerít, ~ţi, reîntinerită, ~e a. care a întinerit din nou; (fig.) *viaţă reîntinerită.* [V. *reîntineri*].

reîntîlní, reîntîlnesc vb. (tr. şi refl. recipr.) a (se) întîlni din nou; a (se) revedea, a (se) regăsi: (fig.) *s-a reîntîlnit cu inocenţa copilăriei.* [*Re-*[1] + *întîlni*].

reîntîlníre, reîntîlniri f. acţiunea de a (se) reîntîlni; revedere, regăsire: *tata ... i-a mărturisit că reîntîlnirea i-a făcut mare plăcere.* GHEŢIE; *pregătea cu frenezie reîntîlnirea promoţiei.* [V. *reîntîlni*].

reîntoárce, reîntórc vb. **1.** (refl.) a se întoarce din nou la locul de plecare; a reveni, a se înapoia: *el se reîntoarse şi găsi pe fată iar singură.* EM.; (fig.) *am trecut de jumătatea vieţii, şi cu ce sete mă reîntorc la începutul ei.* VLAH.; *se reîntoarseră necazurile.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a restitui, a da înapoi: *ai reîntors datoria?* [*Re-*[1] + *întoarce;* cf. fr. *retourner*].

reîntoárcere, reîntoarceri f. acţiunea de a se reîntoarce; revenire: *reîntoarcerea fiului produse mare bucurie familiei;* (fig.) *ideea despre veşnica reîntoarcere e unul din motivele cele mai poetice.* BL. [V. *reîntoarce*].

reîntregí, reîntregesc vb. (tr.) a întregi din nou, a completa un întreg; a reuni, a reunifica; a reconstitui. [*Re-*[1] + *întregi*].

reîntregíre, reîntregiri f. acţiunea de a reîntregi şi rezultatul ei; reunire, reunificare; reconstituire: *ridică un monument ... pe care fură trecuţi toţi eroii războiului de reîntregire.* PR.; *sînt foarte mulţi pe care perspectiva reîntregirii îi lasă cu totul indiferenţi.* CF. [V. *reîntregi*].

reîntregít, ~ţi, reîntregită, ~e a. care a redevenit întreg; reunit, reunificat; reconstituit: *visez la ţara reîntregită.* [V. *reîntregi*].

reîntremá, reîntremez vb. (refl.) a se întrema, a se înzdrăveni din nou, a-şi recăpăta sănătatea, puterile: *s-a mai reîntremat, după lunga suferinţă.* [*Re-*[1] + *întrema*].

reîntremáre f. faptul de a se reîntrema. [V. *reîntrema*].

reîntremát, ~ţi, reîntremată, ~e a. care şi-a recăpătat sănătatea, puterile, care s-a înzdrăvenit din nou: *în cîteva clipe, moaşa Lucsiţa s-a simţit reîntremată.* CAR. [V. *reîntrema*].

reîntronă, reîntronez vb. (tr.) a întrona din nou; a restabili, a restaura: *a fost reîntronat regele;* (fig.; refl. pas.) *s-a reîntronat pacea.* [*Re-*[1] + *întrona*].

reîntronáre, reîntronări f. acţiunea de a reîntrona şi rezultatul ei; (fig.) *reîntronarea legalităţii.* [V. *reîntrona*].

reîntronát, ~ţi, reîntronată, ~e a. readus pe tron, revenit la putere: *rege reîntronat; prefect reîntronat.* [V. *reîntrona*].

reîntrupá, reîntrupez vb. **1.** (tr. şi refl.) a da sau a lua din nou formă concretă; a (se) întruchipa din nou; (fig.) *vechea idee a fost reîntrupată în vremurile noastre;* **2.** (înv.; tr.) a reuni din nou într-un singur tot, a întrupa din nou; a reîncorpora: *să caute ... a reîntrupa ... vechea crăiie a Daciei.* BĂLC. [*Re-*[1] + *întrupa*].

reîntrupáre, reîntrupări f. acţiunea de a (se) reîntrupa; reîncorporare. [V. *reîntrupa*].

reîntурnă, reîntórn vb. 1. (refl.) a se reîntoarce, a se înapoia, a reveni: *să-l văd reînturnat în patria pe care o plînse.* MACED.; **2.** (tr.) a da înapoi, a înapoia, a restitui: *reînturna Moldaviei drepturile ... vechi.* NEGR. [*Re-*[1] + *întурna;* cf. fr. *retourner*].

reînturnáre, reînturnări f. acţiunea de a (se) reînturna şi rezultatul ei; reîntoarcere. [V. *reînturna*].

reînverzí, reînverzesc vb. (intr.) a înverzi din nou: *buturuga nu mai reînverzeşte!* AL. [*Re-*[1] + *înverzi*].

reînverzíre, reînverziri f. faptul de a reînverzi. [V. *reînverzi*].

reînverzít, ~ţi, reînverzită, ~e a. înverzit din nou; acoperit din nou cu verdeaţă: *iederă reînverzită; cîmp reînverzit.* [V. *reînverzi*].

reînvestí, reînvestesc vb. (tr.) a acorda din nou, încă o dată o învestitură: *a fost reînvestit ca preşedinte.* [*Re-*[1] + *învesti*].

reînvestíre, reînvestiri f. acţiunea de a reînvesti şi rezultatul ei: *am fost prezent la ceremonia de reînvestire.* [V. *reînvesti*].

reînvestít, ~ţi, reînvestită, ~e a. căruia i s-a acordat o nouă învestitură: *discursul ministrului reînvestit.* [V. *reînvesti*].

reînviá, reînvíi şi **reînviez** vb. 1. (intr.) a învia; a reveni la viaţă: *pot să mai reînviu luminos ... ca pasărea Phoenix?* EM.; **2.** (tr.) a repune în funcţie inima, respiraţia, funcţiile vitale; a resuscita; **3.** (fig.; intr.) a căpăta din nou viaţă, forţă; a renaşte, a se înviora: *vede-n a lui ţară libertatea renviind.* AL.; *vor mai reînvia retezatele mele elanuri?* PR.; **4.** (tr.) a reactualiza, a face să fie din nou utilizat: *ziceri culese din vechi scrisori, pre care voieşte ... a le reînvia.* NEGR.; (refl. pas.) *în forma articolului de jurnal se reînviază tehnica cronicii.* CĂL.; **5.** (fig.; tr. şi intr.) a reveni în amintirea cuiva: *viaţa amorţită de şase ani de zile-i reînviase toată în ceasul acela.* DELAVR.; *revederea pămîntului reînviase în el vechile gînduri.* GHEŢIE. [*Re-*[1] + *învia*].

reînviát, ~ţi, reînviată, ~e a. 1. care a revenit la viaţă; resuscitat; **2.** (fig.) reactualizat: *obiceiuri reînviate.* [V. *reînvia*].

reînviére, reînvieri f. **1.** faptul de a reînvia; renaştere: *văzut-a de atuncea vreun mort reînvierea, să-ţi spună că dincolo vei fi recompensat?* EM.; **2.** (fig.) redeşteptare, emancipare: *să cînţi cu glas d-aramă măreaţa-ţi reînviere.* OD. [V. *reînvia*].

reînvietór, ~i, reînvietoáre a. (rar) care reînvie, care reînsufleţeşte: *reînvietoarea mişcare de la '48.* VLAH. [*Reînvia* + *-tor*].

reînviorá, reînviorez vb. (tr. şi refl.) a (se) înviora din nou; a (se) reînsufleţi. [*Re-*[1] + *înviora*].

reînvioráre f. acţiunea de a (se) reînviora şi rezultatul ei: *reînviorarea naturii.* [V. *reînviora*].

rejánsă, rejanse f. panglică neextensibilă, cu o ţesătură specială (de rips), foarte apretată, folosită ca furnitură în croitorie. [Din fr. *régence*].

rejét, rejeturi n. **1.** (livr.) respingere; **2.** (med.) ansamblul reacţiilor (în special imunitare ale) organismului primitor împotriva ţesuturilor grefate; reacţie de respingere; **3.** (geol.) denivelare produsă de o falie; **4.** procedeu poetic asemănător ingambamentului, constînd în trecerea unui cuvînt, care aparţine sintactic unui emistih, în emistihul următor. [Din fr. *rejet*].

rejucă, pers. 3 **rejoácă** vb. (refl.) a se juca încă o dată: *meciul se va rejuca joi.* [*Re-*[1] + *juca*].

rejudecá, rejúdec vb. (tr.) **1.** a judeca din nou un proces; **2.** a judeca încă o dată pentru a aprofunda, pentru a elimina greşelile; a reinterpreta: *ar trebui rejudecate concluziile.* [*Re-*[1] + *judeca*].

rejudecáre, rejudecări f. acţiunea de a rejudeca şi rezultatul ei: *rejudecarea procesului se amînă.* [V. ***rejudeca***].

rejudecát, ~ţi, rejudecată, ~e a. (jur.) judecat din nou: *hotărîre definitivă în urma procesului rejudecat.* [V. ***rejudeca***].

relaiór, ~i, relaioáre m., f. fiecare dintre participanţii la o probă de ştafetă. [Din fr. ***relayeur***].

reláns, relansuri n. supralicitare a mizei la jocul de cărţi; plusare. [Din fr. ***relance***].

relansá, relansez vb. **1.** (intr.) a mări miza la jocul de cărţi; **2.** (tr.) a trimite înapoi mingea (la jocul de tenis); **3.** (fig.; refl.) a relua o activitate, a se reangaja, a se avînta din nou într-o acţiune: *se va relansa în politică.* [Din fr. ***relancer***].

relansáre, relansări f. acţiunea de a (se) relansa şi rezultatul ei: *relansarea economiei.* [V. ***relansa***].

relascóp, relascoape n. aparat pentru determinarea înălţimii arborilor, a suprafeţei totale ocupate de trunchiurile arborilor dintr-un arboret. [Et. nec.].

reláş, relaşuri n. **1.** suspendare temporară a reprezentaţiilor unui teatru, ale unei opere; **2.** zi sau interval de timp de repaos: *toţi slujbaşii erau în relaş.* [Din fr. ***relâche***].

relatá, relatez vb. (tr.) a povesti ceva amănunţit şi cu exactitate; a expune, a istorisi: *mai bine să relatez ce s-a întîmplat.* PR. [Din fr. ***relater***].

relatáre, relatări f. acţiunea de a relata şi rezultatul ei; povestire, expunere, istorisire: *va păstra forma unei relatări de călătorie.* AL.; *procurorul ... ascultă cu un ochi încruntat relatările directorului.* GHEŢIE. [V. ***relata***].

relatív, ~i, relativă, ~e a. **1.** referitor la ceva sau la cineva, care are legătură cu ceva sau cu cineva: *fraude relative la băuturi;* **relativ la ...,** în ceea ce priveşte ..., în legătură cu ..., referitor la ...: *orice primiţi ... relativ la venirea lui, rog să-mi faceţi şi mie cunoscut.* CAR.; **2.** care există numai în relaţie cu alt termen: *cauză şi efect sînt termeni relativi;* **3.** care are o valoare dependentă de anumite limite, de anumite condiţii; întîmplător, accidental, variabil; aproximativ: *nu e vorba deci de valoarea absolută a unor asemenea studii ..., ci de valoarea relativă, de ceea ce se cheltuieşte din viaţă şi se cîştigă în viaţă prin ele.* EM.; *idealurile politice au toate o valoare relativă.* CĂL.; **cronologie relativă,** cronologie care stabileşte că un fenomen sau un eveniment a avut loc înaintea altuia sau după altul, fără să se poată stabili cu exactitate data; **4.** incomplet; imperfect; precar: *casa avea un confort relativ; cultura lui e cu totul relativă;* **5.** (despre mărimi fizice) care are valoare dependentă de un sistem de referinţă; care se defineşte sau se calculează prin raportarea la o altă mărime sau la anumite condiţii concrete; **mişcare relativă,** deplasare a unui corp faţă de un sistem de referinţă mobil; **6. pronume** (sau **adverb**) **relativ,** pronume (sau adverb) care face legătura între o propoziţie subordonată şi cuvîntul din propoziţia regentă pe care îl determină; **propoziţie relativă** (şi f.), propoziţie subordonată introdusă printr-un pronume sau printr-un adverb relativ. // n. ceea ce nu există, ceea ce nu are valoare în sine şi prin sine, ci numai prin raportare la alte lucruri: *neputînd concilia absolutul cu relativul, se sinucide.* CĂL.; *relativul domneşte în lume.* // adv. aproximativ, în oarecare măsură: *o judecată relativ nouă.* MAIOR.; *preţul relativ ridicat al acţiunilor era fixat anume spre a descuraja pe micii cumpărători.* GHEŢIE. [Din lat. ***relativus,*** fr. ***relatif,*** it. ***relativo,*** germ. ***relativ***].

relativísm n. **1.** doctrină filozofică fondată pe relativitatea cunoaşterii, în sensul că nimic nu este absolut adevărat decît prin raportare la individ: *relativismul este pînea religiei naturale, a voltairianismului.* CĂL.; **2.** relativitate: *singura putinţă de a ne salva din relativismul fatal al cunoştinţei este a înmulţi perspectivele în jurul aceluiaşi obiect.* VIANU. [Din fr. ***relativisme,*** germ. ***Relativismus***].

relativíst, ~şti, relativistă, ~e a. **1.** care aparţine relativismului, referitor la relativism: *teorie relativistă;* **2.** referitor la teoria relativităţii: *mecanică relativistă.* // m., f. adept al relativismului. [Din fr. ***relativiste***].

relativitáte f. **1.** faptul de a fi relativ, însuşirea a ceea ce este relativ; relativism: *se izbeşte de relativitatea vieţii morale a oamenilor din jurul său.* CĂL.; *relativitatea cunoştinţelor noastre;* **2.** (fiz.) proprietate a mărimilor fizice de a depinde de condiţiile concrete în care se efectuează măsurarea lor sau de sistemul de referinţă la care sînt raportate; **teoria relativităţii,** teorie fizică a interdependenţei dintre spaţiu, timp şi materia în mişcare (elaborată de A.Einstein în două etape, între anii 1905 şi 1916), aplicabilă atît în cazul vitezelor relativ mici de deplasare a corpurilor, cît şi în cazul vitezelor foarte mari, comparabile cu viteza luminii: *teoria relativităţii e pentru fizica clasică mai mult o încoronare.* BL. [Din fr. ***relativité,*** germ. ***Relativität***].

relativizá, relativizez vb. **1.** (refl.) a-şi pierde caracterul absolut; a deveni relativ; **2.** (tr.) a face ca ceva să devină relativ, a da, a imprima un caracter relativ: *ei relativizează viaţa morală.* [De la ***relativ;*** cf. germ. ***relativieren***].

relativizáre f. acţiunea de a (se) relativiza şi rezultatul ei. [V. ***relativiza***].

relaţie, relaţii f. **1.** legătură, raport, conexiune între lucruri, fapte, idei etc.; nex: *o relaţie necesară între virtute şi recompensă;* **2.** (mai ales la pl.) legătură de interes, de afaceri, de prietenie, de colaborare între persoane, popoare etc.: *nu există la noi deloc relaţia maestru – discipol.* CE.; *relaţiile noastre cu străinătatea;* **relaţii publice,** ansamblu de mijloace vizînd informarea publicului despre activitatea organismelor publice sau private, stabilirea unui climat social civilizat, favorabil tuturor; **relaţii diplomatice,** relaţii politice cu caracter de continuitate între state, stabilite prin misiuni diplomatice ale acestora; **3.** legătură de dragoste; legătură sexuală: *o relaţiune amoroasă nebună se constată între ei.* CAR.; *nu mai putea vorbi mătuşe-sei despre relaţiile Aglaiei cu Scatiu.* ZAMF.; **4.** (la pl.) legături pe care le are cineva cu oameni suspuşi, influenţi, în măsură să ajute, să protejeze etc.; pilă[2]: *nu strică să-ţi cultivi relaţiile.* GHEŢIE; *are multe relaţii la Bucureşti;* **5.** relatare, expunere, povestire (amănunţită) a unui fapt, a unui eveniment; referinţă; (mai ales la pl.) informaţie: *relaţia manuscriptă a domnului Paul de Marenne ... cuprinde lungi consideraţii morale şi filozofice.* SAD.; *scriitorul ne dă o relaţie vizuală asupra economiei săteşti.* CĂL.; **a da relaţii,** a informa, a relata despre cineva sau ceva; **6.** (gram.) conexiune, interdependenţă a două sau mai multe elemente morfo-sintactice; raport: *relaţii sintactice; cuvinte de relaţie;* **complement circumstanţial de relaţie,** complement circumstanţial care arată obiectul la care se referă o acţiune sau o calitate; **propoziţie circumstanţială de relaţie,** propoziţie circumstanţială corespunzătoare complementului circumstanţial de relaţie; **7.** (mat.) familie de perechi în mulţimea perechilor ordonate de elemente ale unei mulţimi date (considerată în vederea remarcării anumitor legături între elementele mulţimii); **8. funcţie de relaţie,** funcţie prin care organismul se pune în legătură cu mediul înconjurător, în vederea existenţei şi perpetuării speciei; (şi: (înv.) **relaţiune**). [Din lat. ***relatio, -onis,*** fr. ***relation,*** germ. ***Relation***].

relaţionă, relaţionez vb. (tr.) a pune în relaţie două sau mai multe aspecte, fenomene, evenimente etc. [De la ***relaţie***].

relaţionál, ~i, relaţională, ~e a. care aparţine relaţiei, referitor la relaţie, care stabileşte o relaţie: *critica nefiind cu putinţă fără prelungirea prin cercetări relaţionale a experienţei estetice prime.* CĂL.; *calcul relaţional.* [Din fr. ***relationnel,*** engl. ***relational***].

relaţionáre, relaţionări f. (rar) acţiunea de a relaţiona şi rezultatul ei. [V. ***relaţiona***].

relaţionát, ~ţi, relaţionată, ~e a. pus în relaţie unul cu altul, pus în legătură cu ceva: *termeni relaţionaţi.* [V. ***relaţiona***].

relaţionísm n. concepţie potrivit căreia realitatea ar fi un sistem de relaţii logice: *relaţionismul e mărginit sociologic şi etnologic.* CĂL. [Din engl. ***relationism,*** germ. ***Relationismus***].

relaţiúne f. v. **relaţie.**

relaxá, relaxez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) destinde (fizic şi psihic): *fetiţa se relaxă, corpul ei micuţ se făcu moale.* PR.; *şi-a relaxat chipul crispat;* **2.** (tr. şi refl.) a (se) linişti, a (se) calma; a (se) odihni, a (se) recrea[1]: *trebuie să te relaxezi; baia l-a relaxat;* **3.** (tr.) a pune un sistem fizic scos din starea de echilibru în stare de libertate, din care îşi revine lent la vechea stare sau la o nouă stare de echilibru; **4.** (refl.; despre tensiunile interne dintr-un corp) a scădea, fără ca să varieze deformaţia corpului. [Din fr. ***relaxer***].

relaxánt, ~ţi, relaxantă, ~e a. şi n. (fapt, factor, substanţă etc.) care relaxează, destinde: *lecturi relaxante.* [***Relaxa*** + ***-ant***].

relaxáre, relaxări f. **1.** faptul de a (se) relaxa (fizic sau psihic); destindere: *spiritul său nu cunoaşte relaxarea, această stare care ne apropie de contemplare.* PR.; (fig.) *trebuie să dispară relaxarea organelor administrative.* MAIOR.; **2.** liniştе, calmare; odihnă, recreare[1]: *relaxare prin lectură;* **3.** proces prin care un sistem fizic scos din starea de echilibru revine liber şi lent la vechea stare sau la o nouă stare de echilibru; **4.** scădere a tensiunilor dintr-un material, sub deformaţie constantă. [V. ***relaxa***].

relaxát, ~ţi, relaxată, ~e a. **1.** destins: *cu faţa relaxată;* **2.** (fig.) comod; degajat, lejer: *aveam cursuri la ore mai relaxate.* PR.; *ţinută relaxată;* **3.** (despre corpuri plastice) care are tensiunile mecanice scăzute, fără varierea deformaţiei. [V. ***relaxa***].

relaxă, relaxe f. tip de saltea confecţionată din burete de material plastic. [Denumire comercială].

relectúră, relecturi f. (rar) recitire. [***Re-***[1] + ***lectură***].

relegă, relég vb. (livr.; tr.) a izgoni; a surghiuni, a exila, a expulza. [Din fr. ***reléguer,*** lat. ***relegare***].

relegáre, relegări f. (livr.) acţiunea de a relega şi rezultatul ei; izgonire, surghiunire; expulzare; relegaţie. [V. ***relega***].

relegát, ~ţi, relegată, ~e a. (livr.) izgonit, surghiunit; expulzat. [V. ***relega***].

relegáţie, relegaţii f. (livr.) relegare; (fig.) *scriitorii ... sînt bucuroşi să găsească în critică un loc de relegaţie pentru unii concurenţi.* CĂL.; (şi: **relegaţiune**). [Din fr. ***relégation,*** lat. ***relegatio, -onis***].

relegaţiúne f. v. **relegaţie.**

relége, relegi f. (înv.) religie: *sili ... pre catolici a-şi lepăda relegea.* NEGR. [Contaminare între ***religie*** şi ***lege***].

reléu, relee şi (înv.) **releuri** n. **1.** înlocuire a cailor (în cursul unui drum), a cîinilor (în timpul vînătorii) sau a ştafetelor (în timpul unei curse); loc unde se făcea schimbul; animal sau ştafetă de schimb: *de ce ... nu ţineţi releuri postale?* MAIOR.; **2.** aparat sau dispozitiv care comandă anumite modificări într-un alt sistem tehnic, atunci cînd variază o mărime caracteristică a sistemului la care este conectat; **3.** instalaţie intermediară de recepţie şi retransmisie a semnalelor în radiodifuziune şi televiziune, prin care parametrii mesajelor, atenuaţi sau deformaţi pe parcurs, se readuc la valoarea iniţială. [Din fr. ***relais***].

relevá, relév vb. **1.** (tr.) a scoate în relief, a face să se observe; a evidenţia; a remarca, a sublinia: *reflecţia nu mi-a relevat niciodată nimic.* EL.; (refl. pas.) *vrednică de-a se releva în treacăt măcar e următoarea împrejurare.* EM.; **2.** (refl.) a se dovedi, a se manifesta (ca ...); a se dezvălui: *acest specific* [naţional] *se relevă mai pregnant atunci cînd ne înfruntăm cu probleme universale.* CE. [Din fr. ***relever***].

relevábil, ~i, relevabilă, ~e a. care merită să fie relevat, remarcat: *fapt relevabil.* [***Releva*** + ***-bil***].

relevánt, ~ţi, relevantă, ~e a. care relevă, reliefează; care scoate sau iese în evidenţă; remarcabil: *exemplu relevant.* [Din fr. ***relevant***].

relevánţă, relevanţe f. calitatea de a fi relevant; însemnătate, semnificaţie: *vechiul paternalism al statelor bogate ... îşi va pierde treptat relevanţa.* D.; *fiecare din afirmaţiile sale e bazată pe verificări, pe regîndirea faptelor, pe măsurarea justeţei şi a relevanţei lor.* R.L.; *amănunte fără relevanţă.* [Din fr. ***relevance***].

releváre, relevări f. acţiunea de a (se) releva şi rezultatul ei; reliefare, evidenţiere, relevaţie: *mizeria curmă relevarea posibilei genialităţi.* C. [V. **releva**].

relevăţie relevaţii f. (rar) relevare. [Din germ. *Relevation*].

relevéu, relevee n. operaţie de măsurare şi de desenare la o anumită scară a elementelor unei construcţii, ale unui ansamblu de construcţii etc.; desenul astfel realizat. [Din fr. **relevé**].

relevmént, relevmente n. 1. unghi în plan orizontal format de o direcţie de referinţă şi direcţia unui reper, reprezentat printr-un astru ori printr-un obiect terestru sau de pe mare; **2.** (telec.) unghi format de o direcţie de referinţă cu direcţia unei raze vizuale sau cu direcţia aparentă a unui emiţător de unde electromagnetice. [Din fr. **relèvement**].

relíct, ~ţi, relictă, ~e a. care s-a păstrat, care s-a menţinut din trecut; **specie relictă,** specie de plantă sau de animal care a supravieţuit dispariţiei faunei sau florei din care făcea parte (ex. dreţele). // m., f. rămăşiţă. [Din lat. **relictus,** germ. **relikt**].

relicváriu, relicvarii n. cutie, casetă în care se păstrează rămăşiţe din trupul sau din obiectele unui sfînt. [Din fr. **reliquaire,** it. **reliquario**].

relicvát, relicvate n. (fin.) rest de datorie după reglarea unui cont. [Din fr. **reliquat**].

relícvă, relicve f. **1.** (mai ales la pl.) moaşte: *Iosif* [al II-lea] *interzice veneraţia relicvelor.* BL.; **2.** obiect vechi păstrat ca amintire; vestigiu: *bisericuţa ... stă ... ca o sfîntă relicvie.* NEGR.; *Moldova cea veche, cu monumente şi relicve legendare, renaşte.* VR.; (şi: (înv.) **relícvie**). [Din lat. **reliquiae,** fr. **relique**].

relícvie f. v. relicvă.

reliéf, reliefuri n. **1.** ridicătură, proeminenţă pe o suprafaţă: *mă uitam în zarea capricios tăiată de relieful munţilor.* GAL.; **în relief,** ieşit în afară dintr-un plan; proeminent: *în mijlocul tavanului ... un cerc de flori arăbeşti ... lucrate în relief.* FIL.; a **scoate** (sau **a pune**) **în relief,** a reliefa, a pune în lumină; a evidenţia, a remarca; a sublinia, a accentua: *o botină din piele neagră ... scotea în relief subţirimea şi fineţea gleznei.* GHEŢIE; **2.** configuraţie a suprafeţei terestre constituită din totalitatea neregularităţilor de forme pozitive sau negative considerate faţă de un plan de referinţă: *relieful României este variat;* **3.** sculptură al cărei volum aderă, mai mult sau mai puţin, la un plan-suport (ex.: basorelief, altorelief, meplat); **4.** modelaj al volumelor obţinut prin valoraţie în pictură şi grafică; **5.** (fig.) pregnanţă; plasticitate; strălucire, forţă: *versul lui Eminescu se detaşează într-un relief izbitor.* VLAH.; *peisajul comun, populat de personaje lipsite în aparenţă de relief.* CE [Din fr. **relief,** germ. **Relief**].

reliefá, reliefez vb. (tr.) **1.** a lucra în relief (ornamente, gravuri etc.): *pe monedă era reliefat chipul împăratului;* **2.** (fig.) a scoate în relief, a pune în lumină; a evidenţia, a sublinia, a accentua: *cronicarul a reliefat contribuţia regizorului.* [De la **relief**].

reliefánt, ~ţi, reliefantă, ~e a. (rar) pregnant. [De la **reliefa**].

reliefáre, reliefări f. acţiunea de a reliefa şi rezultatul ei; evidenţiere, subliniere, accentuare: *reliefarea personalităţii poetului.* [V. **reliefa**].

reliefát, ~ţi, reliefată, ~e a. **1.** ieşit în relief; proeminent: *cu pometi reliefaţi;* **2.** (fig.) scos în evidenţă; subliniat, accentuat, conturat: *stratificarea socială era mult mai reliefată şi mai diferenţiată.* BL. [V. **reliefa**].

relígie, religii f. **1.** totalitatea dogmelor şi practicilor care au ca obiect relaţia omului cu divinitatea; doctrină religioasă, confesiune, cult (ex.: budismul, catolicismul, brahmanismul, fetişismul, ortodoxismul, mahomedanismul, mozaismul): *naţia şi religia sînt noţiuni corelative.* CĂL.; *orice religie ... îşi propune o mîntuire a omului.* PR.; *filozofia are la temelie îndoiala şi raţionamentul, religia, certitudinea şi credinţa.* GHEŢIE; **religie naturală,** principii de morală independente de orice doctrină sau cult religios; **2.** disciplină de învăţămînt care instruieşte şi educă elevii în spiritul credinţei în Dumnezeu: *figura părintelui Catihetu, profesorul nostru de religie.* VLAH.; **3.** evlavie, credinţă: *om fără religie;* **4.** (fig.) sentiment de respect (asemenea celui religios); crez, cult; lucru sfînt, sacru: *scrisul era la Caragiale o religiune.* ARG.; (şi: (înv.) **religiune**). [Din lat. ***religio, -onis,*** germ. ***Religion,*** fr. ***religion***].

religionár, ~i, religionară, ~e a. (înv.) religios, bisericesc. [Din lat. ***religionarius,*** fr. ***religionnaire***].

religiós, ~şi, religioásă, ~e a. **1.** care aparţine religiei, referitor la religie; bisericesc, ecleziastic; religionar: *apocrifele religioase abundă.* CĂL.; *pater Laurenţiu observă că educaţia religioasă a bătiatului fusese foarte neglijată.* GHEŢIE; **2.** evlavios, bisericos, cucernic, pios: *era un om religios, cu frica lui Dumnezeu;* (fig.) *ascultau într-o religioasă tăcere.* NEGR.; *o linişte religioasă domnea.* VLAH.; **3.** (fig.) exact, riguros, scrupulos: *observator religios al legilor.* // m. **1.** om credincios: *antiteza între religioşi şi socialişti.* EM.; **2.** (rar) călugăr: *ai uitat că religioşii ... sînt şi ei oameni?* FIL. [Din lat. ***religiosus,*** fr. ***religieux,*** germ. ***religiös***].

religióso adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu evlavie, cu religiozitate. [Cuv. it.].

religiozitáte f. **1.** sentiment religios profund; evlavie, pietate: *gîndirea şi religiozitatea greacă se amestecă ... cu cultele şi învăţăturile de tip orfic.* BL.; *nu s-a văzut în religiozitatea noastră tradiţională nici o urmă de mîndrie.* STĂNIL.; **2.** (fig.) rigurozitate, strictеţe, sfinţenie: *Maiorescu ţine cu religiozitate seama de opinia publică.* CĂL.; **3.** concentrare; reculegere: *Victoria îi ascultă cu religiozitate.* SAD. [Din fr. ***religiosité,*** germ. ***Religiosität***].

religiúne f. v. religie.

relocaţiúne, relocaţiuni f. (jur.; înv.) (act de) reînchiriere: *locatarul nu poate opune relocaţiunea tăcută.* [Din fr. ***relocation***].

relón n. fibră obţinută prin polimerizarea caprolactamei, folosită la fabricarea ţesăturilor, a tricotajelor etc. [Cf. ***nailon,*** cu iniţiala de la ***România***].

relúa, reiáu vb. (tr.) **1.** a lua din nou (în mînă): *reiau cartea din bibliotecă;* **2.** a lua înapoi: *reia-mi al nemuririi nimb.* EM.; **3.** a continua după o întrerupere; a începe din nou: *credea că relaţiile dintre ei mai puteau fi reluate.* GHEŢIE; *lăutarul se grăbi ... să reia bucata.* CĂRT.; **4.** a prelua, a adopta: *am reluat literele străbune.* NEGR. [***Re-*** [1] ***+ lua;*** cf. fr. ***reprendre***].

reluáre, reluări f. **1.** acţiunea de a relua şi rezultatul ei; **2.** reprezentare a unei piese de teatru care nu s-a mai jucat de multă vreme. [V. **relua**].

reluctánţă, reluctanţe f. (fiz.) mărime egală cu raportul dintre tensiunea magnetică de-a lungul unui circuit şi fluxul magnetic care îl străbate; **reluctanţă specifică,** reluctivitate. [Din fr. ***réluctance,*** engl. ***reluctance***].

reluctivitáte, reluctivităţi f. mărime caracteristică materialelor magnetice, egală cu reluctanţa unui cub confecţionat din materialul respectiv, avînd muchia egală cu unitatea; reluctanţă specifică. [Din fr. ***reluctivité,*** engl. ***reluctivity***].

rem, remi m. unitate de măsură a dozelor de radiaţie raportate la efectul lor biologic, egală cu doza unei radiaţii care produce într-un ţesut acelaşi efect ca un rad al unei radiaţii X de referinţă. [Din fr., engl. ***rem***].

remaiá, remaiez vb. (tr.) a reface (la un ciorap, la un tricot) firele deşirate, prinzînd ochiurile scăpate, rupte, cu ajutorul unui instrument special. [Din fr. ***remmailler***].

remaiáj, remaiaje n. remaiere. [Din fr. ***remaillage***].

remaiát n. faptul de a remaia; remaiere: *am dus ciorapii la remaiat.* [V. **remaia**].

remaiére, remaieri f. acţiunea de a remaia şi rezultatul ei; remaiaj, remaiat. [V. **remaia**].

remaiéză, remaieze f. persoană care se ocupă cu remaierea ciorapilor. [Din fr. ***remmailleuse***].

remake [riméik] n. ecranizare nouă a unui film (de succes) turnat mai demult. [Cuv. engl.].

remanént, ~ţi, remanentă, ~e a. care se datorează fenomenului de remanenţă; care persistă; durabil: *deformare remanentă.* [Din fr. ***rémanent***].

remanénţă, remanenţe f. persistenţă a stării unui corp după suprimarea cauzei care a produs-o; **remanenţă electrică,** stare de polarizare a unui corp electric păstrată de acesta după anularea cîmpului electric polarizator extern; **remanenţă magnetică,** stare de polarizare magnetică păstrată de un corp după anularea cîmpului de magnetizare exterior care a creat-o. [Din fr. ***rémanence***].

remaniá, remaniez vb. (tr.) **1.** a face schimbări, a aduce îmbunătăţiri în cuprinsul unei lucrări, în organizarea unei instituţii, în componenţa unui guvern etc.; a modifica: *unii ... ar voi să vază remaniat întregul budget.* MAIOR.; *regele îşi remanie guvernul.* ST.; **2.** a transforma parţial o maşină, o construcţie etc., îmbunătăţindu-i caracteristicile funcţionale; **3.** a înlătura defectele unor materiale sau ale unor produse necorespunzătoare. [Din fr. ***remanier***].

remaniábil, ~i, remaniabilă, ~e a. care se poate schimba, care se poate reface: *rebuturi remaniabile.* [Din fr. ***remaniable***].

remaniáre f. v. remaniere.

remaniére, remanieri f. acţiunea de a remania şi rezultatul ei; schimbare, modificare, îmbunătăţire: *se cere ... o remaniare a sumei fixate.* MAIOR.; **remaniere ministerială** (sau **guvernamentală**), schimbare în componenţa unui guvern, intervenită în urma demisiei sau demiterii unui ministru ori a trecerii acestuia la conducerea unui alt minister: *Brătianu procedase ... la o remaniere guvernamentală.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **remaniare**). [V. ***remania***].

remarcá, remárc vb. **1.** (tr.) a observa; a releva: *acum remarcă ... în urechile ei mici ... cercei de aur.* GHEŢIE; (refl. pas.) *la unele moluşte s-a remarcat prezenţa unui ochi.* BL.; **2.** (refl.) a se distinge; a se evidenţia: *se remarca prin purtarea lui cordial populară.* CĂL. [Din fr. ***remarquer***].

remarcábil, ~i, remarcabilă, ~e a. demn de a fi remarcat; însemnat, important, deosebit: *studiul e de o remarcabilă pătrundere.* MAIOR.; *e o remarcabilă poetă a dragostei pudice.* CĂL. [Din fr. ***remarquable***].

remarcáre, remarcări f. (rar) acţiunea de a (se) remarca şi rezultatul ei. [V. ***remarca***].

remárcă, remarci f. observaţie; constatare: *dacă cineva cuteza a-i face remarcă ..., se mînia foc.* HEL.; *i-am întrerupt acele remarci prea lucide, ca să nu fie dureroase pentru mine.* GHEŢIE. [Din fr. ***remarque***].

remărită, remărít vb. (refl.) a se mărita din nou; a se recăsători: *Matilda avea să se remărite.* PR. [***Re-*** [1] ***+ mărita***].

remăritátă, ~e a. recăsătorită: *preotesele remăritate sînt foarte chinuite.* CĂL. [V. ***remărita***].

remăsurá, remăsór vb. (tr.) a măsura din nou (mai corect). [***Re-*** [1] ***+ măsura***].

rembrandtián, ~eni, rembrandtiană, ~ene a. care aparţine lui Rembrandt, referitor la Rembrandt, în genul picturii acestuia: *manieră rembrandtiană.* [***Rembrandt*** n. pr. ***+ -ian***].

remediá, remediez vb. **1.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) vindeca, a (se) tămădui, a (se) lecui: *boala se remediază fără un tratament special;* **2.** (tr.) a îndrepta, a corecta; a îmbunătăţi, a ameliora: *defecţiunea va fi remediată.* PR. [Din fr. ***remédier***].

remediábil, ~i, remediabilă, ~e a. **1.** (rar) care se poate vindeca; **2.** care poate fi remediat; căruia i se poate aduce o îmbunătăţire: *eroare remediabilă.* [Din fr. ***remédiable***].

remediére, remedieri f. acţiunea de a remedia şi rezultatul ei; remediu: *municipalitatea ... a aşteptat răbdătoare să găsească fonduri pentru remedierea situaţiei.* CĂRT. [V. ***remedia***].

remédiu, remedii n. **1.** leac; medicament; **2.** modalitate sau mijloc de îndreptare, de îmbunătăţire a unei stări, a unei situaţii; soluţie: *somnul era ... singurul remediu ce putea să aline o stare ca aceea.* EM.; *există remediu la toate.* CĂL. [Din lat. ***remedium,*** germ. ***Remedium,*** fr. ***remède***].

R

remember [riménbăr] n. îndemn de a ţine minte, de a-şi aminti mereu ceva (important); ţine minte! aminteşte-ţi! [Cuv. engl.].

rememorá, rememorez vb. (tr.) a-şi aduce din nou aminte; a-şi reaminti: *Titu căută să-şi rememoreze harta, să vază unde vine judeţul Argeş.* REBR.; *[î]ţi rememorezi păcatele.* PLEŞU. [Din fr. *remémorer*].

rememoráre, rememorări f. acţiunea de a rememora şi rezultatul ei; reamintire: *nu vreau nişte simple rememorări indiferente, ci retrăiri încărcate de emoţie.* GHEŢIE. [V. *rememora*].

rememorativ, ~i, rememorativă, ~e a. (rar) comemorativ. [Din fr. *remémoratif*].

remf n. (şi **buruiană de remf**) plantă cu flori galbene, dispuse în fascicule la subsoara frunzelor, cu fructul o capsulă în formă de pară; curcubeţea, curcubeţică, mărul-lupului, poama-vulpii (*Aristolochia clematitis*): *buruiana de remf fiartă cu apă nefierbeţită serveşte la oblojit brînca.* [Din săs. *rămp, remp*].

remíge, remige f. fiecare dintre penele mari ale aripilor unei păsări, care servesc la baterea aerului în timpul zborului. [Din fr. *rémige*].

remilitarizá, remilitarizez vb. (tr.) a reorganiza (în scopuri războinice) armata unei ţări, a reface industria de război a acesteia. [Din fr. *remilitariser*].

remilitarizáre, remilitarizări f. acţiunea de a remilitariza şi rezultatul ei. [V. *remilitariza*].

remineralizá, remineralizez vb. (tr. şi refl.) a redobîndi sau a face să redobîndească minerale, pînă la compoziţia normală. [Din fr. *reminéraliser*].

remineralizáre, remineralizări f. acţiunea de a (se) mineraliza. [V. *mineraliza*].

reminiscénţă, reminiscenţe f. **1.** amintire vagă a unor fapte, a unor fiinţe etc. aproape dispărute din memorie: *ne-ncarcă memoria cu reminiscenţele ruşinoase.* EM.; **2.** rămăşiţă, rest; urmă: *cadavrele în putrefacţie, sînii surpaţi ai iubitei sînt o reminiscenţă din Baudelaire.* CĂL.; *ultimele reminiscenţe ale adolescentului de odinioară dispăruseră.* GHEŢIE. [Din fr. *réminiscence,* lat. *reminiscentia, -ae,* it. *reminiscenza*].

remisiúne, remisiuni f. **1.** (bis.; la catolici) iertare a păcatelor; **2.** (jur.; înv.) anulare a unei datorii, a unei obligaţii; dispensă; remitere; **3.** (med.) diminuare sau dispariţie temporară a manifestărilor unei boli; remitenţă: *după o scurtă remisiune, se simţea din nou rău.* GHEŢIE. [Din lat. *remissio, -onis,* fr. *rémission*].

remíte, remít vb. **1.** (tr.) a preda, a înmîna; a încredinţa: *i-a remis o scrisoare;* **2.** (tr.) a renunţa, total sau parţial, la o sumă de bani datorată de un debitor, a face să se stingă o datorie; **3.** (rar; tr.) a amîna: *a remite o afacere;* **4.** (rar; refl.) a-şi veni în fire, a se reculege, a se regăsi: *ştergîndu-se repede la ochi şi remiţîndu-se d-odată.* CAR. [Din lat. ***remittere;*** cf. fr. ***remettre***].

remitént[1], remitenţi m. **1.** posesorul unei poliţe; **2.** girant. [Din germ. ***Remittent***].

remitént[2], ~ţi, remitentă, ~e a. (med.) care scade din intensitate, care dispare temporar: *febră remitentă.* [Din fr. *rémittent*].

remiténţă, remitenţe f. (med.) remisiune. [Din fr. *rémittence*].

remítere, remiteri f. acţiunea de a remite şi rezultatul ei; remisiune; **remitere de datorie,** iertare de datorie. [V. *remite*].

remizá, remizez vb. (intr.) a încheia o partidă de şah prin remiză. [De la *remiză*].

remizáre, remizări f. acţiunea de a remiza. [V. *remiza*].

remíză, remize f. **1.** retribuire făcută unui lucrător comercial sub forma unei cote procentuale calculate în funcţie de volumul vînzărilor, al contractărilor etc.; sumă de bani astfel acordată; **2.** comision; **3.** rabat (acordat clienţilor fideli); reducere a unei datorii; **4.** situaţie în care doi şahişti consimt ca partida să se termine la egalitate; partidă de şah terminată la egalitate; (adj.) *din cînd în cînd o partidă ieşea remiză.* SAD.; **5.** construcţie destinată adăpostirii vehiculelor, maşinilor agricole etc.: *în fundul curţii se întindeau grajdurile şi remizele de birji, carete, sănii şi căruţe.* ARG.; **6.** pădure sau tufărie servind ca adăpost pentru vînat. [Din fr. *remise*].

remizér m. v. **remizier.**

remiziér, remizieri m. (înv.) lucrător comercial plătit prin remiză: *remizer la Bursă;* (şi: **remizer**). [Din fr. *remisier*].

remobiliá, remobilez vb. (tr.) a mobila din nou, a schimba, a înlocui mobila unei încăperi, locuinţe etc.: *palatul a fost complet remobilat.* [*Re-[1] + **mobila***].

remobiliáre, remobilări f. acţiunea de a remobila şi rezultatul ei: *remobilarea locuinţei a costat enorm.* [V. ***remobila***].

remonstrá, remonstrez vb. (înv.; intr.) a ridica o obiecţie; a protesta. [Din germ. ***remonstrieren***].

remonstráre, remonstrări f. (înv.) acţiunea de a remonstra; obiecţie, reproş; remonstraţiune: *se va fi făcut o remonstrare verbală.* [V. ***remonstra***].

remonstraţiúne, remonstraţiuni f. (înv.; rar) critică, atenţionare, admonestare (pentru o faptă săvîrşită); remonstrare: *era chinuit de remuşcări vii şi de aspre remonstraţiuni din partea autorităţilor canonice.* EM. [Din germ. ***Remonstration,*** lat. ***remonstration, -onis***].

remónt, ~ţi, remontă, ~e m., f. cal achiziţionat pentru nevoile armatei; (p. ext.) cal tînăr de rasă, încă neobişnuit la ham sau la călărie: *se pricepea ... să stăpînească remonţii.* SAD. [De la ***remontă***].

remontă, remontez vb. **1.** (tr.) a procura cai necesari armatei; **2.** (tr.) a monta din nou o fabrică, o instalaţie etc.; **3.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) reface, a (se) redresa, a (se) fortifica: *tonicele m-au remontat.* [Din fr. ***remonter***].

remontánt, ~ţi, remontantă, ~e a. **1.** care întăreşte, care înviorează; **2.** (bot.) care înfloreşte de mai multe ori în perioada de vegetaţie: *trandafiri remontanţi.* [Din fr. ***remontant***].

remontáre, remontări f. acţiunea de a (se) remonta şi rezultatul ei. [V. ***remonta***].

remóntă, remonte f. **1.** acţiunea de a procura cai pentru nevoile armatei sau armăsari pentru creşcătoriile de cai; serviciul militar însărcinat cu această acţiune: *să nu daţi un ban pentru remontă.* MAIOR.; **2.** totalitatea cailor astfel procuraţi: *un transport de remontă.* [Din fr. ***remonte,*** germ. ***Remonte***].

remontoár, remontoare n. mecanism cu care se întoarce arcul unui ceasornic: *vrui să-mi întorc ceasul: avea arcul rupt, remontoarul mergea în gol.* PR. [Din fr. ***remontoir***].

remóră, remore f. numele a două specii de peşti din Marea Mediterană şi din mările tropicale, caracterizate prin prezenţa unui disc adeziv pe partea superioară a capului, cu care se fixează de vasele plutitoare sau de corpul unor peşti mari (rechini), pentru a se deplasa (*Echeneis remora* şi *naucrates*). [Din fr. ***rémora,*** lat. ***remora***].

remorcá, remorchez vb. (tr.) **1.** a trage după sine (legat cu un cablu) un vapor, un camion etc.; a tîrî: *am întîlnit bricul turcesc ... şi l-am remorcat.* GHICA; **2.** (fig.; fam.) a lua cu sine, a duce cu sine pe cineva; a ataşa pe cineva unui grup: *vor veni ... nişte oameni aşa de isprăvi, că mi-ar fi stat pe suflet să nu-i remorchez.* CAR. [Din fr. ***remorquer***].

remorcábil, ~i, remorcabilă, ~e a. care poate fi remorcat. [*Remorca* + *-bil*].

remorcáj, remorcaje n. remorcare. [Din fr. *remorquage*].

remorcáre, remorcări f. acţiunea de a remorca şi rezultatul ei; tragere a unui vehicul de către alt vehicul autopropulsat, astfel încît vehiculul tractat să se deplaseze fără consum propriu de energie; remorcaj. [V. ***remorca***].

remórcă, remorci f. **1.** vehicul fără autopropulsie tractat de un autovehicul şi destinat transportului de persoane sau de mărfuri: *tramvaiul sosi tîrîndu-şi remorca.* GHEŢIE; **a fi** (sau **a sta etc.**) **la remorca cuiva,** a fi condus, dominat de cineva; a depinde total de cineva sau de ceva: *să fie ... la remorca politicei turceşti.* OD.; **2.** cablu cu care se remorchează o navă, un şlep etc. [Din fr. ***remorque***].

remorchér, remorchere n. navă autopropulsată, de mare putere, destinată să remorcheze ambarcaţiuni sau nave fără propulsie proprie: *alunecau greoaie mahoane negre, bărci, şalupe şi remorchere.* TUD. [Din fr. ***remorqueur***].

remú n. v. **remuu.**

remuládă, remulade f. sos picant preparat din untdelemn, zeamă de lămîie, muştar şi verdeţuri. [Din fr. ***rémoulade***].

remunerá, remunerez vb. (tr.) a retribui, a plăti; a răsplăti: *intelectualii sînt prost remuneraţi.* [Din fr. ***rémunérer,*** lat. ***remunerare***].

remuneráre, remunerări f. acţiunea de a remunera şi rezultatul ei; retribuire, plată, remuneraţie. [V. *remunera*].

remunerativ, ~i, remunerativă, ~e a. **1.** care serveşte pentru remunerare; **2.** profitabil. [Din engl. *remunerative*].

remunerátor a. v. **remuneratoriu.**

remuneratóriu, ~ii, remuneratorie, ~ii a. cu caracter de remuneraţie, de recompensă; care aduce cîştig; rentabil: *contract remuneratoriu;* (şi: (înv.) **remunerator**). [Din fr. ***rémunerateur,*** lat. ***remunerator***].

remunerátie, remuneraţii f. retribuţie, salariu; răsplată; remunerare: *îl numise administratorul băilor, fără remuneraţie lunară, ci cu un procent din încasări.* GHEŢIE; (şi: **remuneraţiune**). [Din fr. ***rémunération,*** lat. ***remuneratio, -onis***].

remuneraţiúne f. v. **remuneraţie.**

remuşcáre, remuşcări f. mustrare de cuget, părere de rău; căinţă, regret: *am omorît un om, niciodată n-am simţit remuşcări adevărate.* PR.; *remuşcările se dovedirâ lipsite de temei.* GHEŢIE. [*Re-[1] + **muşcare;*** cf. fr. ***remords,*** it. ***rimordere***].

remuşcátor, ~i, remuşcătoáre a. (rar) care provoacă remuşcări: *suavii trandafiri ... m-au torturat ..., ca o amintire remuşcătoare.* GAL. [***Remuşc***[*are*] + *-ător*].

remúu, remuuri n. **1.** turbion, vîrtej de apă care se formează în urma unei nave în mers; **2.** vîrtej datorat unui obstacol în curgerea unui fluid; **3.** (nav.) contracurent în lungul malurilor unui curs de apă; **4. remuu de aer,** zonă instabilă a sistemului baric, cu curenţi ascendenţi şi descendenţi; (şi: **remu**). [Din fr. ***remous***].

ren, reni m. mamifer rumegător, asemănător cu cerbul, cu coarne în formă de arc, ramificate, care trăieşte în regiunile nordice, sălbatic sau domesticit (folosit pentru tracţiune) (*Rangifer tarandus*). [Din fr. *renne*].

renál, ~i, renală, ~e a. care aparţine rinichilor, referitor la rinichi; nefritic: *radiografia descoperă o ... tuberculoză renală.* CĂL.; **hil renal,** porţiune de la suprafaţa rinichiului prin care pătrund vasele sangvine şi nervii. [Din fr. ***rénal***].

renán, ~i, renană, ~e a. care aparţine Rinului sau regiunilor străbătute de acest fluviu: *Prusia renană.* [Din fr. ***rhénan***].

renascentíst, ~şti, renascentistă, ~e a. care aparţine Renaşterii, referitor la Renaştere; în spiritul Renaşterii. [De la ***Renaştere;*** cf. it. ***rinascita,*** germ. ***renaissancistisch***].

renáşte, renásc vb. **1.** (intr.) a se naşte din nou, a lua fiinţă: *ei ... renasc în strănepoţi.* EM.; **2.** (fig.; intr. şi refl.) a (se) redresa, a (se) reface moral: *simt din nou tumultul vieţii şi renasc dintre ruine.* MACED.; **3.** (intr.) a creşte din nou; a se regenera: *frunzele renasc;* **4.** (fig.; intr.) a se trezi din nou la viaţă; a-şi reveni: *iubire, ... tu eşti puterea creatoare, sub care inimile noastre renasc.* VLAH.; **5.** (fig.; intr. şi refl.) a reapărea: *veselia renăscu în sînul oaspeţilor.* FIL.; **6.** (fig.; intr. şi refl.) a (se) forma din nou; a se reface: *o nouă Romă renaşte-o nouă lume.* AL. [*Re-[1] + **naşte;*** cf. fr. ***renaître***].

renáştere, renaşteri f. **1.** faptul de a renaşte; naştere din nou a unei fiinţe: *renaşteri din nobilul sînge troianic.* COŞB.; **2.** (fig.) redresare, refacere morală: *samăn în lume ... renaşterea sufletească.* GAL.; **3.** (fig.) refacere a puterii economice, politice etc.; reviriment: *în urma unei catastrofe, să ne aşteptăm la o bruscă renaştere.* LOV.; **4.** mişcare social-politică şi culturală din secolele al XIV-lea – al XVI-lea în Europa occidentală, caracterizată prin mari invenţii şi descoperiri geografice, prin înflorirea ştiinţelor şi artelor inspirată de redescoperirea antichităţii, prin creştere demografică şi urbanizare; epocă din istoria Europei în care s-a manifestat această mişcare; **Renaştere timpurie italiană,** quattrocento. [V. ***renaşte;*** cf. fr. *Renaissance*].

renăscătór, ~i, renăscătoáre a. **1.** care renaşte; care face să renască: (fig.) *cu ochii tăi întunecaţi, renăscători, din moarte.* EM.; **2.** (fig.) care reapare mereu: *tu n-ai iubit – nu ştii ce va să zică puterea asta-n veci renăscătoare.* VLAH. [***Renaşte*** + ***-ător***].

renăscínd, ~zi, renăscîndă, ~e a. (rar) care ia naştere, care apare din nou; renăscut: *îmbrăţişează cu ardoare cariera renăscîndă a armelor.* OD. [V. ***renaşte***].

renăscút, ~ţi, renăscută, ~e a. **1.** care s-a născut din nou: *omul se simte ca renăscut.* PETR.; **2.** (fig.) înviorat, trezit la viaţă: *este fiorul-mpreunării dintre natura renăscută şi-atotputerea veciniciei de om abia întrevăzută.* MACED.; **3.** care a reapărut, care s-a produs din nou; **4.** care s-a format din nou; refăcut: *ţară renăscută.* [V. ***renaşte***].

renci n. stofă în fîşii de diferite culori şi desene, produsă în cantitate redusă pentru selectarea mostrelor şi lansarea lor în producţie. [Et. nec.].

renclódă f. v. **renglotă.**

renclótă f. v. **renglotă.**

réndită, rendite f. venit adus de un imobil, de un capital etc.; rentă: *rendită pe viaţă.* [Din it. ***rendita***].

rendzínă, rendzine f. grup de soluri formate pe un substrat calcaros, într-un climat umed sau semiuscat. [Din fr. ***rendzine***].

renegă, renég vb. (tr.) **1.** a nu recunoaşte pe cineva ca fiind al său, a se lepăda de cineva; a abjura: *Sîn Petru renegă pe Mîntuitor;* **2.** a nega, a contesta ceva; a repudia, a se dezice, a retracta: *ca filozof ... nu poate să-şi renege ideile.* PR.; *adolescentul ... reneagă treptat universul copilăriei.* PATAP. [Din lat. ***renegare;*** cf. fr. ***renier***].

renegáre, renegări f. faptul de a renega; abjurare; repudiere. [V. ***renega***].

renegát, ~ţi, renegată, ~e a. şi m., f. **1.** (persoană) care s-a lepădat de credinţa sa pentru a îmbrăţişa alta: *era un creştin renegat, un olandez care se turcise.* PETR.; **2.** (persoană) care s-a înstrăinat de patria sa, care a renunţat din interes la convingerile sale (politice), care şi-a trădat ţara, partidul etc.: *e un ticălos, un renegat şi-un trădător.* SAD. [V. ***renega***].

renegociá, renegociez vb. (tr.) a negocia din nou, în vederea unui acord: *poliţa fu renegociată, pe termen de şase luni.* GHEŢIE. [Din fr. ***renégocier***].

renegociére, renegocieri f. acţiunea de a renegocia şi rezultatul ei: *nu a acceptat renegocierea contractului.* [V. ***renegocia***].

renét, renete n. (şi **renet-ananas**) soi de măr de origine olandeză, cu fructe conice, de mărime mijlocie, galbene cu nuanţe portocalii pe partea expusă la soare, cu gust plăcut; (adj.) *mere renete.* [Din fr. ***reinette***].

renghi, renghiuri n. festă, păcăleală; farsă; **a juca cuiva renghiul** (sau **un renghi**), a păcăli pe cineva, a face cuiva o farsă: *se temură să nu le fi jucat iarăşi vreun renghi.* ISP [Din turc. ***reng, renk*** „suferinţă, durere"].

rengiót, rengloţi m. soi de prun care produce renglote. [De la ***renglotă***].

rengiótă, renglote f. varietate de prune mari, sferice, galbene-verzui sau roşcate, cu miezul suculent: *îi trimetea cireşe, ... renclode toropite şi prea dulci.* TEODOR.; (şi: **renclodă, renclotă**). [Din germ. ***Ringlotte,*** fr. ***reine-Claude***].

reni s. v. **renie.**

rénie, renii f. porţiune din meandrul unui rîu acoperită cu nisip şi prundiş, reprezentînd zona de acumulare a aluviunilor; plajă, margine puţin adîncă a mării: *apa a cărat pietriş în dosul morii, unde s-a făcut un fel de reni, care ţine apa vîltoare în ţărmuri.* SL.; (şi: (reg.) **reni**). [Din ucr. ***rjien***].

renifórm, ~i, reniformă, ~e a. în formă de rinichi. [Din fr. ***réniforme***].

renínă, renine f. enzimă cu efect hipertensiv, eliberată de celulele renale în condiţii de circulaţie vasculară insuficientă. [Din fr. ***rennine***].

reníş, renişuri n. (reg.) loc acoperit cu aluviuni pe malul unui rîu; banc de nisip sau de pietriş pe fundul unei ape: *îi arăta ... potmol cu crap şi renişul cu cosac.* POP. [***Renie*** + ***-iş***].

renitént, ~ţi, renitentă, ~e a. **1.** (înv.) care se opune; îndărătnic, recalcitrant; **2.** (med.) care opune rezistenţă la presiunea degetelor în timpul palpării: *tumoare renitentă.* [Din lat. ***renitens,*** germ. ***renitent,*** fr. ***rénitent***].

reniténţă, renitenţe f. **1.** (înv.) opoziţie, îndărătnicie; **2.** (med.) rezistenţă la presiunea degetelor în timpul palpării. [Din lat. ***renitentia,*** germ. ***Renitenz,*** fr. ***rénitence***].

réniu n. metal rar, asemănător cu platina, prezent în natură în cantităţi foarte mici. [Din fr. ***rhénium,*** germ. ***Rhenium***].

renová, renovez vb. (tr.) a repara, a reînnoi o clădire, o instalaţie, o mobilă etc.: *ne-am renovat locuinţa;* (fig.) *îşi scoase oglinda, roşul şi pudra, renovîndu-şi faţada.* C.PETR. [Din fr. ***rénover***].

renováre, renovări f. **1.** acţiunea de a renova şi rezultatul ei; schimbare, transformare în bine, modernizare a ceva, fără a-i schimba destinaţia; renovaţie: *nu trebuia uitată renovarea casei strămoşeşti.* GHEŢIE; **2.** (fig.) înnoire, schimbare: *renovarea societăţii.* [V. ***renova***].

renovát, ~ţi, renovată, ~e a. refăcut (radical); reparat: *muzeu renovat.* [V. ***renova***].

renovatór, ~i, renovatoáre a. **1.** care reînnoieşte; înnoitor; **2.** (şi m., f.) (persoană) care aduce înnoiri, prefaceri: *Millo rămîne în Bucureşti, preţuit ca ... renovator în arta dicţiunii.* SAD. [Din fr. ***rénovateur***].

renovăţie, renovăţii f. renovare; (şi: **renovaţiune**). [Din fr. ***rénovation***].

renovaţiúne f. v. **renovaţie.**

rentá, pers. 3 **rentează** vb. (intr.) **1.** a produce venit, a aduce cîştig, profit, beneficiu: *pămîntul nu mai rentează ca odinioară.* REBR.; *negoţul rentează;* **2.** (fam.) a merita osteneală; a fi util: *crezi că nu rentează să înveţi atîta?* [Din fr. ***renter***].

rentábil, ~i, rentabilă, ~e a. care rentează; avantajos, productiv: *e cu neputinţă să faci o agricultură sistematică şi rentabilă cu ... patru-cinci iugăre.* GHEŢIE; *afacere rentabilă.* [Din fr. ***rentable***].

rentabilitáte, rentabilităţi f. însuşirea de a fi rentabil; posibilitate de cîştig, de beneficiu; (spec.) rezultat financiar al unei activităţi economice concretizat în obţinerea unor venituri care depăşesc cheltuielile: *concurenţa acerbă şi primatul rentabilităţii ar fi încurajat mimetismul mediatic.* D.; **rata rentabilităţii,** raport între profitul net şi capitalul permanent. [Din fr. ***rentabilité***].

rentabilizá, rentabilizez vb. (tr.) a face să devină rentabil. [Din fr. ***rentabiliser***].

rentabilizáre, rentabilizări f. acţiunea de a rentabiliza şi rezultatul ei: *rentabilizarea fabricilor.* [V. ***rentabiliza***].

rentabilizát, ~ţi, rentabilizată, ~e a. care a devenit rentabil. [V. ***rentabiliza***].

réntă, rente f. **1.** venit regulat pe care îl aduce proprietarului un bun imobiliar sau mobiliar; rendită: *s-a salvat din dezastru cu casa şi cu o rentă din care asigură familiei o viaţă decentă.* GHEŢIE; **rentă viageră,** sumă de bani pe care o persoană se obligă să o plătească periodic alteia pe toată durata vieţii acesteia; **2.** venit obţinut în fiecare an din fonduri plasate şi bunuri exploatate: *rentă funciară;* **3.** împrumut de la stat pe termen lung sau mediu, negociabil la bursă: *dintre multe pachete fără valoare, se aleseseră în sfîrşit cîteva acţiuni şi titluri de rentă.* SAD.; **4.** plată (în muncă, produse sau bani) la care era obligat iobagul faţă de stăpînul său. [Din fr. ***rente***].

rentiér, ~i, rentieră, ~e m., f. beneficiar al unei rente, persoană care trăieşte din rentă: *a trăi ca un rentier era de neconceput.* SAD. [Din fr. ***rentier***].

rénting n. formă de leasing constînd în închirierea de mijloace de transport, de apartamente etc. [Din engl. ***renting***].

renúme n. **1.** opinie publică în legătură cu cineva sau cu ceva; reputaţie: *îşi făcuse renume de mizantrop.* CĂL.; **2.** nume bun; faimă, reputaţie, celebritate; notorietate: *n-aş vrea să am mărimi deşerte, n-am nici o sete de renume.* MACED. [Din fr. ***renom*** (după *nume*)].

renumí, renumesc vb. (înv.; refl.) a deveni renumit, celebru: *secolul prin care se renumiră şi ... se luptară pentru libertate.* BĂLC. [Din fr. ***renommer*** (după *nume*)].

renumít, ~ţi, renumită, ~e a. **1.** cu renume; cunoscut (în lume): *era un om prietenos, afabil, renumit prin ospitalitate.* GHEŢIE; **2.** celebru, faimos, vestit, ilustru: *mă pomenisem într-o casă măruntă, în care locuia un renumit poet.* ST. [Din fr. ***renommé*** (după *nume*)].

renunţá, renúnţ vb. (intr.) **1.** a înceta de a mai face ceva; a întrerupe o activitate: *după cîtva timp renunţă să se mai împotrivească.* EL.; *făcuse o miocardită, care-i lăsa cîţiva ani, cu condiţia să renunţe la efort.* GHEŢIE; **2.** a se lăsa de ceva; a abandona de bunăvoie: *neputînd să renunţe la nici una din plăcerile vieţii.* CĂL.; *nu trebuie să renunţăm la ceea ce ne identifică.* D.; **3.** a abandona o idee: *renunţasem la proiect;* **4.** a înceta (de bunăvoie) de a mai cere, de a mai pretinde ceva, de a mai acţiona pentru a obţine ceva: *am renunţat la succesiune.* [Din fr. ***renoncer,*** lat. ***renuntiare***].

renunţáre, renunţări f. acţiunea de a renunţa şi rezultatul ei; abandonare; cedare: *e-ntunecoasa renunţare, e umbra dulcilor dorinţi.* EM.; *împotriva răului nu se poate lupta ... decît prin renunţarea la sine.* STĂNIL. [V. ***renunţa***].

renúră, renuri f. (tehn.) canelură. [Din fr. ***rainure***].

reo- element de compunere cu sensul „curgător", „scurgere", „curent de apă", „curent electric". [Din fr. *rhéo-*].

reobázá, reobaze f. **1.** (fiziol.) măsură a stării de excitabilitate a unui nerv, muşchi etc. reprezentată de valoarea minimă a intensităţii stimulului natural sau artificial necesară pentru a produce excitaţia; **2.** (fiz.) intensitate minimă a unui curent galvanic capabil să producă excitaţia unui ţesut viu. [Din fr. ***rhéobase***].

reocupá, reocúp vb. (tr.) a ocupa din nou; a recuceri: *trupele au reocupat oraşul.* [Din fr. ***réoccuper***].

reocupáre, reocupări f. acţiunea de a reocupa şi rezultatul ei: *reocuparea locurilor.* [V. ***reocupa***].

reofíl, ~i, reofilă, ~e a. care trăieşte în apele curgătoare: *vieţuitoare reofile.* [Din fr. ***rhéophile,*** engl. ***rheophile***].

reofór, reofori m. fir al unei pile electrice. [Din fr. ***rhéophore***].

reográf, reografe n. aparat pentru înregistrarea unei curbe de curent sau de tensiune. [Din fr. ***rhéographe***].

reografíe, reografii f. explorare a modului în care se face circulaţia sîngelui în anumite organe sau regiuni ale corpului pe baza variaţiilor electrice ale acestora. [Din fr. ***rhéographie***].

reográmă, reograme f. curbă reprezentînd variaţiile electrice ale anumitor organe. [Din fr. ***rhéogramme***].

reológic, ~ci, reologică, ~ce a. care aparţine reologiei, referitor la reologie. [De la ***reologie***].

reologíe f. ramură a mecanicii care se ocupă cu studiul curgerii lichidelor şi al deformaţiilor corpurilor

plastice sub acţiunea forţelor exercitate asupra lor. [Din fr. *rhéologie*].

reometríe, reometrii f. tehnică de măsurare a unui material cu proprietăţi reologice. [Din fr. *rhéométrie,* engl. *rheometry*].

reométru, reometre n. instrument pentru studierea şi măsurarea caracteristicilor reologice ale materialelor. [Din fr. *rhéomètre*].

reomorfísm n. proces prin care o rocă, un sediment se transformă într-o masă fluidă. [Din fr. *rhéomorphisme*].

reomorfóză, reomorfoze f. transformare a diferitelor forme de animale (de ex., oxiuri) datorită apei curgătoare. [Din germ. *Rheomorphose*].

reoní, reonesc vb. (înv. şi reg.; tr.) a face cuiva rău; a vătăma: *cinre se reoniiască voi.* COD. VOR. [De la *reoniu*].

reóniu, ~oni, reoáne a. şi m., f. (înv.) (persoană) care face rău: *coaper-me de zborul reonilor.* PSALT. [*Rău* + *-oniu*].

reorchestrá, reorchestrez vb. (tr.) a orchestra din nou o bucată muzicală, a face o altă orchestraţie. [Din fr. *réorchestrer*].

reorchestráre, reorchestrări f. acţiunea de a reorchestra şi rezultatul ei. [V. *reorchestra*].

reorchestrát, ~ţi, reorchestrată, ~e a. care a fost orchestrat din nou. [V. *reorchestra*].

reordoná, reordonez vb. (tr.) a reface o ordine stricată; a ordona altfel, după alte criterii: *am reordonat tot fişierul.* [*Re-*[1] + *ordona*].

reordonanţá, reordonanţez vb. (tr.) a ordonanţa din nou. [Din fr. *réordonnancer*].

reordonanţáre, reordonanţări f. acţiunea de a reordonanţa şi rezultatul ei. [V. *reordonanţa*].

reordonáre, reordonări f. acţiunea de a reordona şi rezultatul ei: *reordonarea fişierului.* [V. *reordona*].

reordonát, ~ţi, reordonată, ~e a. cu ordinea refăcută, reparată; cu altă ordine: *reordonarea manuscriselor.* [V. *reordona*].

reorganizá, reorganizez vb. (tr.) a organiza din nou, pe principii, pe criterii noi; a restructura: *nimic nu este mai periculos pentru un stat ce voieşte a se reorganiza decît a da frînele guvernului în mînile parveniţilor.* FIL.; *a început să-mi reorganizez viaţa.* EL. [Din fr. *réorganiser*].

reorganizáre, reorganizări f. acţiunea de a reorganiza şi rezultatul ei; restructurare, reorganizaţie: *n-am putut încă forma tabloul de reorganizare a şcoalelor pentru amîndouă judeţele.* EM.; *de cînd cu reorganizarea băncii devenise alt om.* GHEŢIE. [V. *reorganiza*].

reorganizát, ~ţi, reorganizată, ~e a. organizat din nou pe principii sau după criterii noi; restructurat: *informaţii despre ministerele reorganizate.* A. [V. *reorganiza*].

reorganizatór, ~i, reorganizatoáre m., f. persoană care reorganizează: *reorganizatorul cercetării româneşti.* [*Reorganiza* + *-tor*].

reorganizáţie, reorganizaţii f. (înv.) reorganizare. [Din fr. *réorganisation*].

reorientá, reorientez vb. (tr. şi refl.) a (se) orienta într-o nouă direcţie, către alt obiectiv. [*Re-*[1] + *orienta;* cf. fr. *réorienter*].

reorientáre, reorientări f. acţiunea de a (se) reorienta şi rezultatul ei. [V. *reorienta*].

reorientát, ~ţi, reorientată, ~e a. orientat într-o nouă direcţie, către alt obiectiv. [V. *reorienta*].

reortodoxizáre f. (rar) revenire la ortodoxie: *antagonismul acesta religios nu a dus ... la reortodoxizarea tuturor uniţilor.* BL. [De la *ortodox*].

reoscóp, reoscoape n. instrument cu care se constată prezenţa unui curent electric. [Din fr. *rhéoscope,* germ. *Rheoskop*].

reoscópic, ~ci, reoscopică, ~ce a. obţinut cu reoscopul, de reoscop. [Din fr. *rhéoscopique*].

reospăiátór, reospălătoare n. jgheab înclinat, confecţionat din tablă şi căptuşit cu faianţă, utilizat la spălarea cărbunilor. [*Reo-* + *spălător*].

reostát, reostate n. aparat alcătuit dintr-un rezistor cu rezistenţă variabilă, utilizat la reglarea intensităţii curentului electric într-un circuit. [Din fr. *rhéostat*].

reostátic, ~ci, reostatică, ~ce a. care aparţine reostatului, referitor la reostat. [Din fr. *rhéostatique*].

reostricţiúne, reostricţiuni f. contracţie transversală a unui fascicul de purtători de sarcină electrică, datorată forţelor exercitate de cîmpul magnetic propriu. [Din fr. *reostriction*].

reotropísm, reotropisme n. orientare în direcţia curentului apei a organismelor acvatice fixate. [Din fr. *rhéotropisme*].

repaginá, repaginez vb. (tr.) a reface o paginaţie (greşită): *a fost repaginată revista din pricina celor două note introduse în text.* [*Re-*[1] + *pagina*].

repagináre, repaginări f. acţiunea de a repagina: *în urma repaginării s-au încurcat desenele.* [V. *repagina*].

repaginát, ~ţi, repaginată, ~e a. paginat din nou: *aşteaptă corectura repaginată.* [V. *repagina*].

repantír m. v. repentir.

repáos n. v. repaus.

repară, repár vb. (tr.) **1.** a readuce în stare bună, de folosire, de funcţionare; a drege, a reface; a cîrpi: *mi-am reparat patefonul.* EL.; *e păpucarul ... care ne repara ghetele.* GHEŢIE; **2.** (fig.) a îndrepta, a corecta: *se grăbi să repare impresia rea ce o făcuse.* VLAH.; **3.** (jur.) a acoperi o pagubă; a despăgubi: *a repara daunele produse.* [Din fr. *réparer*].

reparábil, ~i, reparabilă, ~e a. **1.** care poate fi reparat, dres: *defecţiunea aparatului este reparabilă;* **2.** (fig.) care poate fi corectat, îndreptat: *gafă reparabilă.* [Din fr. *réparable*].

reparáre, reparări f. **1.** acţiunea de a repara şi rezultatul ei; refacere, reparat[1]: *repararea zidăriei;* **2.** (fig.) îndreptare, corectare: *repararea unei bucăţi în versuri.* CAR. [V. *repara*].

reparát[1] n. reparare: *trimise la reparat un scaun.* CĂL. [V. *repara*].

reparát[2]**, ~ţi, reparată, ~e** a. **1.** readus în stare bună, de folosire, de funcţionare; dres; recondiţionat, renovat; cîrpit: *îi întinsese pantoful reparat şi lustruit.* REBR.; **2.** (fig.) îndreptat, corectat: *poznă reparată;* **3.** (jur.; despre stricăciuni, ofense etc.) pentru care s-au plătit daune. [V. *repara*].

reparatór, ~i, reparatoáre a. (adesea subst.) **1.** care repară: *citea mult ... cînd îi dădea răgaz meseria lui de curelar şi de reparator de hamuri.* GAL.; **2.** (p. ext.) care întremează, care înviorează: *binefacerile somnului reparator.* CAR.; **3.** (jur.) care acoperă un prejudiciu; reparatoriu. [Din fr. *réparateur,* lat. *reparator, -oris*].

reparatóriu, ~ii, reparatorie, ~ii a. (jur.) reparator: *daune reparatorii.* [Din fr. *réparatoire*].

reparatúră f. (rar) reparaţie: [odaia] *are nevoie de foarte puţină reparatură.* EM. [Din germ. *Reparatur,* lat. *reparatura*].

reparáţie, reparaţii f. **1.** ansamblu de operaţii efectuate asupra unui obiect uzat, defectat, pentru a-l readuce în stare bună, de folosire, de funcţionare; reparatură: *reparaţiuni moderne.* OD.; *întreaga instalaţie ar avea nevoie ... de reparaţii temeinice.* GHEŢIE; **reparaţii capitale,** înlocuire sau refacere completă a unor elemente principale ale maşinilor, utilajelor, construcţiilor etc.; **2.** (fig.) satisfacţie dată cuiva pentru o ofensă: *gestul său ... are semnificaţia gravă a unei reparaţii morale.* CE; **3.** (jur.) despăgubire; (şi: **reparaţiune**). [Din fr. *réparation,* lat. *reparatio, -onis,* germ. *Reparation*].

reparaţiúne f. v. reparaţie.

repartitór, repartitoare n. **1.** dispozitiv pentru repartizarea circuitelor în centralele telefonice; **2.** dispozitiv electronic de evidenţiere indirectă a cantităţii de energie termică emisă de corpurile unei instalaţii de încălzire centrală: *ne-am montat repartitoare la calorifere.* [Din fr. *répartiteur*].

repartíţie, repartiţii f. **1.** distribuire, împărţire; repartizare: *cum s-ar face repartiţiunea fiecărui muncitor?* GHICA; **2.** (concr.) înscris prin care se atestă repartizarea a ceva: *trebuia să se mute în locuinţa indicată în repartiţie.* PR.; (şi: **repartiţiune**). [Din fr. *répartition*].

repartiţiúne f. v. repartiţie.

repartizá, repartizez vb. (tr.) **1.** a împărţi, a distribui ceva (după anumite norme): *să repartizezi în mod egal materia primă.* PR.; **2.** a da, a atribui: *comunitatea i-a repartizat un loc de casă;* **3.** a destina, a afecta: *toate fondurile au fost repartizate sănătăţii;* **4.** a pune pe cineva într-un anumit loc sau domeniu de activitate; a numi: *am fost repartizată în biroul domnului Vasilescu-Plopu.* GAL.; *se va hotărî dacă va fi repartizat la vreun spital militar sau trimis ... pe front.* GHEŢIE. [Din fr. *répartir*].

repartizáre, repartizări f. **1.** acţiunea de a repartiza şi rezultatul ei; **2.** distribuire, împărţire; atribuire: *a început ... repartizarea loturilor.* GAL.; **3.** numire într-un post; repartiţie: *repartizările în învăţămînt ţin de alte organe.* PR. [V. *repartiza*].

repartizát, ~ţi, repartizată, ~e a. împărţit, distribuit; atribuit: *se certau de la loturile repartizate.* [V. *repartiza*].

repartizatór, repartizatoare n. (tehn.) distribuitor. [*Repartiza* + *-tor*].

repartizór, repartizoare n. (tehn.) distribuitor. [*Repartiza* + *-or*].

repasá, repasez vb. (tr.) a revizui ţesăturile şi tricotajele în scopul descoperirii şi corectării defectelor, cu ajutorul unui ac sau al unei maşini speciale, la o masă translucidă luminată de dedesupt. [Din fr. *repasser*].

repasáre, repasări f. acţiunea de a repasa şi rezultatul ei. [V. *repasa*].

repasát, ~ţi, repasată, ~e a. (despre defecte la ţesături, tricotaje) corectat. [V. *repasa*].

repasatoáre, repasatoare f. muncitoare care execută lucrări de repasare. [*Repasa* + *-toare*].

repatría, repatriez vb. (refl. şi tr.) a reveni sau a readuce pe cineva în patrie după o absenţă îndelungată (voită sau silită): *va fi repatriat tezaurul nostru.* [Din lat. *repatriare,* fr. *repatrier*].

repatriát, ~ţi, repatriată, ~e a. şi s. (persoană, obiect) care revine în patrie după o lungă absenţă: *se întoarse în ţară, ca repatriat.* CĂL. [V. *repatria*].

repatriére, repatrieri f. acţiunea de a se repatria şi rezultatul ei; revenire, întoarcere în ţară: *n-am fi avut nimic contra repatrierii ... sub auspiciile voinţei liber exprimate a provincialilor dobrogeni.* EM. [V. *repatria*].

repáus, repausuri n. **1.** stare în care o activitate este temporar întreruptă (pentru refacerea organismului); inactivitate, odihnă: *un oraş mare în zilele de repaus duminical.* CAR.; *să dăm organismului o noapte de repaus.* GHEŢIE; **2.** (fiz.) stare a unui corp în care acesta nu-şi modifică poziţia în raport cu un sistem de referinţă; **3.** (fig.) calm, pace, linişte (sufletească); tihnă, răgaz: *n-are repaos amarul nădejdilor noastre.* GOGA; **4.** (bis.) moarte (ca odihnă veşnică): *cerşi-vor pentru mine repaosul de veci.* EM.; (şi: **repaos**). [Lat. *repausum*].

repauză, repauzez, pers. 3 şi (rar) **repauză** vb. **1.** (refl.) a se odihni: *să te repauzezi pe această piatră.* FIL.; **2.** (p. ext.; intr.) a se sprijini, a se baza: *principiu ... pe care repauză astăzi tot progresul uman.* CAR.; **3.** (rar; intr.) a muri: *mulţi au repauzat.* [Din lat. *repausare*].

repauzáre, repauzări f. **1.** acţiunea de a (se) repauza şi rezultatul ei; odihnă; **2.** moarte. [V. *repauza*].

repauzát, ~ţi, repauzată, ~e a. **1.** odihnit, refăcut; **2.** (adesea subst.) răposat, decedat: *ultimele rugăciuni ale celor repauzaţi.* FIL. [V. *repauza*].

répede, ~zi, repede, ~zi a. **1.** care se face, se desfăşoară iute, rapid: *printr-o repede ochire, inspectă mîncărurile.* GHEŢIE; **2.** care se deplasează cu iuţeală:

dorul ... e mai răpede ca vîntul. POP; **3.** care curge cu repeziciune: *pîraie repezi s-azvîrl cu vuiet în Bistriţa.* VLAH.; **4.** care trece cu repeziciune: *nu e păcat ca să se lepede clipa cea repede ce ni s-a dat?* EM.; **5.** succint, sumar: *analizăm ... într-o repede schiţare această evoluţiune.* MAIOR.; **6.** iute (în mişcări), ager, sprinten; grăbit, pripit; repezit: *degetele repezi poartă acul fin.* EM.; *mă gîndeam la ... băiatul plin de avînt, cu gesturile foarte repezi şi nervoase.* SAD.; **cu paşi repezi,** grabnic: *ieşiră cu paşi repezi.* AG.; **7.** intens, dar de scurtă durată: *deodată o ploaie răpede căzînd.* BĂLC.; **8.** abrupt, foarte înclinat, alunecos: *zidind, schele-nalte şi repezi ridici.* ARG.; **9.** care duce direct la ţintă; fără ocol: *vine cu zbor ... pe repede cale fecioară.* COŞB. // adv. **1.** iute, cu grabă: *îmbucă repede ce îmbucă.* CR.; **2.** îndată, imediat; deodată, brusc: *Mihnea ... repede iară încalecă.* BOL.; *ca toţi oamenii energici, nestăpîniţi la fire, se aprindea repede.* GHEŢIE; **a lua pe cineva repede,** a lua pe cineva pe nepregătite, prin surprindere: *stai, nu mă lua aşa repede!;* **repede-repejor,** îndată, fără întîrziere; **3.** devreme, de timpuriu; curînd: *i-a trecut repede necazul.* CAR. // f. coleopter de culoare arămie, cu ochii mari, cu elitrele verzi stopite cu alb, care fuge foarte iute (*Cincindela campestris*). [Lat. ***rapidus, rapide***].

repegiór adv. v. **repejor.**

repegiúne f. v. **repejune.**

repejór adv. diminutiv al lui repede: *cum vă duc? la pas sau mai repejor?* EL.; (şi: (reg.) **repegior**). [***Repede*** + ***-ior***].

repejúne, repejuni f. (înv.) repeziciune: *am văzut în repegiune ale Africii mistere.* AL.; (şi: (reg.) **repegiune**). [***Repede*** + ***-iune***].

repént, ~ţi, repentă, ~e a. (bot.) care se întinde pe pămînt (formînd din loc în loc rădăcini); tîrîtor: *plantă repentă.* [Din lat. ***repens, -ntis***].

repentín, ~i, repentină, ~e a. (latinism) subit, brusc; neprevăzut: *aceste repentine schimbări.* FIL. [Din lat. ***repentinus***].

repentír, repentire n. (franţuzism; înv.) căinţă, regret: *de dor, de repentire îşi rătăceşte paşii.* HEL. // m. (pl. **repentiri**) bucle lungi de păr, la modă în epoca romantismului: *albeaţa feţei şi a grumazilor ei pe care fluturau lungi repantiri.* NEGR.; (şi: **repantir**). [Din fr. ***repentir***].

repér, repere n. **1.** semn (obiect, detaliu de teren etc.) care serveşte ca mijloc de orientare: *e necesar să ai alte puncte de reper.* SAD.; (fig.) *egalitatea aceasta democratică riscă să devină una lipsită de repere vii ... dacă refuză singularitatea, admiraţia pentru excepţie.* D.; **2.** (teh.n.) semn trasat pe un obicet pentru a recunoaşte poziţia acestuia într-un ansamblu; semn trasat pe diferite piese care urmează să fie asamblate, pentru a marca poziţia lor corectă în ansamblu; **3.** fiecare dintre piesele componente ale unui obiect tehnic complex: *motor cu toate reperele româneşti;* **4.** indicator topografic de nivel servind la calcularea sau la verificarea altitudinii unui punct de pe teren; **5.** detaliu de teren distinct, care ajută la orientare, la indicarea obiectivelor militare, la executarea tragerii etc.; **6.** (mat.) sistem de referinţă pentru o dreaptă (plan sau spaţiu) în raport cu care, cu ajutorul unui sistem de numere numite coordonate, poate fi determinat orice punct al dreptei (planului sau spaţiului). [Din fr. ***repère***].

reperá, reperez vb. (tr.) **1.** a determina cu ajutorul unui reper poziţia exactă a unui loc, a unui obiectiv; a identifica: *toată ziua petrecu ... comparînd în gînd punctele reperate pe hartă.* REBR.; **2.** a marca prin repere: *a reperat terenul.* [Din fr. ***repérer***].

reperáj, reperaje n. reperare. [Din fr. ***repérage***].

reperáre, reperări f. acţiunea de a repera şi rezultatul ei; reperaj: *reperarea punctelor strategice.* [V. ***repera***].

reperát, ~ţi, reperată, ~e a. care a suferit acţiunea de reperare: *obiectiv reperat.* [V. ***repera***].

repercusiúne, repercusiuni f. **1.** urmare, consecinţă: *opiniunile defavorabile exprimate în ziare, trebuiau să aibă neapărata lor repercusiune.* GAL.; *problema ... comportă soluţii cu repercusiuni de natură vădit filozofică.* BL.; **2.** (rar) reflexie, răsfrîngere (a sunetului). [Din fr. ***répercussion***].

repercutá, pers. 3 **repercutează** vb. (refl.) **1.** a se răsfrînge, a se întoarce, a se retransmite; a se reflecta: *lumina, sunetul se repercutează;* **2.** (fig.) a avea urmări, consecinţe; a-şi manifesta indirect efectele: *războiul ... se repercutează asupra afacerilor noastre.* MAIOR. [Din fr. ***répercuter***].

repercutáre, repercutări f. acţiunea de a se repercuta şi rezultatul ei; răsfrîngere, retransmitere. [V. ***repercuta***].

repercutát, ~ţi, repercutată, ~e a. răsfrînt, întors, revenit: *glonţ repercutat.* [V. ***repercuta***].

repertoár n. v. **repertoriu.**

repertoriá, repertoriez vb. (tr.) a înscrie, a înregistra într-un repertoriu; a repertoriza: *ne-am repertoriat biblioteca.* [Din fr. ***répertorier***].

repertoriál, ~i, repertorială, ~e a. care aparţine repertoriului unui teatru. [Din engl. ***repertorial***].

repertóriu, repertorii n. **1.** caiet, registru (cu literele alfabetului pe margine) în care se înscriu date, nume etc.: *le prescriu droguri trecute în repertoarele uzuale.* GHEŢIE; **2.** totalitatea pieselor teatrale, muzicale jucate la un teatru, la o operă (într-o stagiune): *socot că „Baba Hîrca" ... are întreit motiv ca să rămîie definitiv în repertoriul teatrului nostru.* SAD.; **3.** totalitatea pieselor teatrale sau muzicale scrise de un autor ori interpretate de un actor sau cîntăreţ: *cîntînd bucăţi alese din repertoriul părintelui ei.* CAR.; **4.** culegere de texte, de cîntece etc.: *repertoriu de proverbe;* **5.** (fig.; fam.) persoană care ştie multe şi e totdeauna gata să instruiască pe ceilalţi; (şi: **repertoar**). [Din lat. ***repertorium,*** fr. ***répertoire***].

repertorizá, repertorizez vb. (tr.) a repertoria. [***Repertoriu*** + ***-iza***].

repetá, repét vb. **1.** (tr.) a spune, a face, a produce ceva încă o dată (sau de mai multe ori): *tot repetînd aceeaşi minciună, începe a crede că e un adevăr* VLAH.; *vrei să repeţi trista experienţă?;* (refl. pas.) *se întrevedea chiar necesitatea să se repete spectacolul.* REBR.; **2.** (tr.) a spune după alţii; a reproduce, a relua: *n-or să cuteze să repete zvonurile proaste cu privire la mine.* ST.; **3.** (tr.) a recapitula materia şcolară, o lecţie etc.: *el ocolea curtea repetînd pe de rost cu cartea-nchisă-n mînă.* CAR.; **4.** (tr.) a face repetiţia unui rol, a unei piese de teatru etc.; a pregăti un spectacol; **5.** (tr.) a urma încă o dată cursurile anului şcolar în care a rămas repetent: *repetă clasa a VI-a;* **6.** (refl.) a spune mereu aceleaşi lucruri: *se repetă întruna, parcă s-a ramolit;* **7.** (refl.) a se produce, a avea loc din nou; a reveni: *în fiece noapte se repeta acest vis.* EM.; (şi: (înv.) **repeţi**). [Din fr. ***répéter,*** germ. ***repetieren***].

repetábil, ~i, repetabilă, ~e a. care se poate repeta: *fenomene repetabile.* [Din fr. ***répétable***].

repetabilitáte f. însuşirea de a fi repetabil. [***Repetabil*** + ***-itate***].

repetáre, repetări f. acţiunea de a (se) repeta şi rezultatul ei; repetiţie: *Tolstoi e ilustru pentru stilul lui ... plin de repetiri.* IBR.; *se vorbea de pe acum de repetarea spectacolului.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **repeţire**). [V. ***repeta***].

repetát, ~ţi, repetată, ~e a. care este spus sau făcut încă o dată (sau de mai multe ori); care se repetă: *repetatele cereri de a se însura cu dînsa.* BOL.; **în repetate rînduri,** de mai multe ori; adesea: *se întrebă în repetate rînduri dacă nu e victima unei iluzii.* GHEŢIE. [V. ***repeta***].

repetént, ~ţi, repetentă, ~e a. şi m., f. (elev sau student) care repetă o clasă sau un an de studii deoarece nu a obţinut note de promovare: *ai rămas repetent de două ori la Chişinău.* PR. [Din germ. ***Repetent***].

repeténţă f. (rar) repetenţie: *plecase mortificat, cu o impresie de repetenţă extraşcolară.* TEODOR. [De la ***repetent***].

repetenţíe, repetenţii f. faptul de a rămîne repetent; situaţia de repetent; repetenţă: *profesorul îl amenînţase cu repetenţia.* [***Repetent*** + ***-ie***].

repetitív, ~i, repetitivă, ~e a. care se repetă fără încetare; monoton; **muzică repetitivă,** mişcare muzicală americană lansată la sfîrşitul anilor '50, avînd la bază ideea de repetiţie şi pulsaţie ritmică constantă. [Din fr. ***répétitif***].

repetitivitáte f. caracter repetitiv. [***Repetitiv*** + ***-itate***].

repetitór, ~i, repetitoáre m., f. (înv.) **1.** meditator; pedagog: *să ia un repetitor de matematică.* GHICA; **2.** (muz.) corepetitor. // n. sală de meditaţie într-un internat: *elevii se duseră în repetitor.* VLAH. [Din fr. ***répétiteur,*** germ. ***Repetitor***].

repetitóriu, repetitorii n. (rar) curs universitar recapitulativ, pe parcursul căruia profesorul verifică cunoştinţele studenţilor din materia predată anterior: *facultatea devenea tot mai grea: cursuri, lucrări practice, repetitorii şi mai ales proiecte.* GHEŢIE. [Din germ. ***Repetitorium;*** cf. fr. ***répétiteur***].

repetíţie, repetiţii f. **1.** repetare, reluare a aceloraşi vorbe, idei, acţiuni: *mă agasează repetiţiile lui stăruitoare;* **armă cu repetiţie,** armă automată; **2.** recapitulare de către elevi, în cadrul unor lecţii speciale sau acasă, a materiei parcurse anterior: *repetiţia este mama învăţăturii;* **3.** exerciţiu făcut de interpreţi pentru pregătirea unui spectacol, a unei audiţii publice: *trebuie ... să priveghezi repetiţiile „Fîntînei Blanduziei".* AL.; *repetiţiile se ţineau cu punctualitate, iar concertul inaugural fixat pentru jumătatea lui noiembrie.* GHEŢIE; **repetiţie generală,** ultima repetiţie (cu decoruri şi costume) făcută înainte de premieră; **4.** figură de stil constînd în reluarea aceluiaşi cuvînt sau grup de cuvinte, pentru a obţine anumite efecte stilistice: *acele veşnice repetiţii ... sînt refrenuri liturgice.* CĂL.; **5.** (jur.) acţiunea de a cere prin justiţie restituirea unei sume de bani care a fost plătită fără a fi datorată: *ceea ce s-a plătit fără să fie debit este supus repetiţiunii;* (şi: **repetiţiune**). [Din fr. ***répétition***].

repetíţiúne f. v. **repetiţie.**

repetór, repetoare n. aparat care amplifică curentul în liniile telefonice aeriene. [Din fr. ***répéteur***].

repeţí vb. v. **repeta.**

repeţíre f. v. **repetare.**

repéz, repezuri n. **1. a da repez,** a face să o ia la goană, să fugă: *calul îşi înfierbînta ş-un răpez voinic îi da.* POP; **a-şi da repez,** a-şi lua avînt; **2.** porţiune din cursul unui rîu unde apa are viteza cea mai mare; repeziş, repezină; (şi: **răpez**). [De la ***repezi***].

repezeálă, repezeli f. **1.** iuţeală, grabă mare; repeziciune; **la repezeală,** repede, în grabă; (fig.) superficial: *se îmbrăcă la repezeală şi părăsi îndată casa.* GHEŢIE; *învăţasem cîteva lecţii la repezeală;* **2.** (rar) goană, fugă; distanţă parcursă în fugă; călătorie făcută în grabă: *vremea este ... minunată pentru o repezeală spre Marea Nordului.* CAR. [***Repezi*** + ***-eală***].

repezí, repéd vb. **1.** (refl.) a porni în grabă, a se duce repede; a da fuga: *se repezirâ toţi ... spre pod.* BĂLC.; **2.** (refl.) a se duce pînă undeva sau la cineva în grabă şi pentru scurt timp; a trece, a se abate pe la ...; a da o fugă: *eu mă reped pînă în tîrg.* SAD.; *între prînz şi-ntre nemiaz, mă repezeam pe la Ilie să ne mai jucăm.* SOR.; **3.** (tr.) a trimite pe cineva în grabă într-un loc (cu o misiune, cu o treabă): *servitoarea a fost repezită după doctor şi după moaşă.* GHEŢIE; **a repezi veste,** a da de veste; a vesti: *răscoli domnia ... repezind veste împărătească.* DELAVR.; **4.** (refl.) a se năpusti, a se arunca, a năvăli: *se repezeau ... cu lingurile, cu mîna, care cu ce apuca, fiindcă le era foame.* SOR.; *leul se repezi asupra-i;* **5.** (refl.) a face ceva în grabă, fără chibzuială; a se pripi: *gîndeşte-te! nu te repezi;* **6.** (rar; tr.) a pregăti ceva în pripă, la repezeală: *ea repezi o mămăliguţă;* **7.** (tr.) a arunca cu putere; a zvîrli: *o văd ... repezindu-şi papucii, cu o aruncătură de gleznă, tocmai în celălalt capăt al zidului.* EL.; **8.** (tr.) a trînti, a izbi: *peste mii de sloiuri de valuri repezite, o pasăre pluteşte.* EM.; **9.** (tr.) a lovi violent; a împinge: *îi repede un bot de cizmă în coastă.* ST.; **10.** (fig.; tr.) a se răsti la cineva, a trata cu asprime; a brusca: *repezea cu sudalme grele pe oricine.* GHEŢIE; *mereu îşi repezea copiii;* (şi: (reg.) **răpezi**). [De la ***repede***].

repeziciós, ~şi, repezicioásă, ~e a. (rar) foarte povîrnit; prăpăstios: *pantă repezicioasă.* [*Repezi* + *-cios*].

repeziciúne, repeziciuni f. **1.** însuşirea de a fi repede; iuţeală, grabă mare, viteză, rapiditate, repezire: *Caterina venea pe calul său cu o repeziciune fabuloasă.* BOL.; *creşterea literaturii române se face cu ... repeziciune.* CĂL.; **2.** (rar) înclinare mare a unei pante: *avîntul* [batalioanelor] *... se mărea ajutat de repeziciunea văii.* ZAMF. [*Repede* + *-iciune*].

repezínă, repezine f. (pop.) porţiune din cursul unui rîu unde apa are viteza cea mai mare; repez, repeziş: *io mă zbat ca peştele ..., ca mreana la repezină.* POP. [*Repede* + *-ină*].

repezíre, repeziri f. acţiunea de a (se) repezi şi rezultatul ei; repeziciune: *a cerceta, în repezirea penei, din ce străbuni iluştri s-au pogorît.* OD. [V. *repezi*].

repeziş, repezişuri n. **1.** mişcare violentă; goană, năvală; **2.** (fig.) precipitare, izbucnire; **3.** pantă abruptă, povîrniş; prăpastie; **4.** repezină: *în gîrla plină ... de repezişuri de apă ... se sporeau peştii.* V.R. // adv. repede, în grabă: *să se păzască cu suliţa repeziş.* PANN. [*Repede* + *-iş*].

repezít, ~ţi, repezită, ~e a. **1.** grăbit; făcut în grabă, la repezeală; zorit: *mîncase pe apucate, unde-i îngăduiau călătoriile astea repezite.* PETR.; (adv.) *se opri şi se întoarse repezit.* SAD.; **2.** brusc; pripit: *în fraze repezite, febril retorice, el se ridică împotriva războiului.* CĂL.; **3.** nestăpînit, nervos; răstit[1]: *sînt cam repezită de felul meu.* GHEŢIE; (adv.) *începu a vorbi ... repezit, cum îi era obiceiul.* SAD. [V. *repezi*].

repezitúră, repeziturí f. goană, fugă; repeziş: *dete o repezitură.* ISP. [*Repezi* + *-tură*].

repezúş, repezuşuri n. (reg.) incursiune, năvală: *s-a mai întîmplat şi repezuşul de anul trecut din secuime, cînd a prins Măria sa pe Petru Aron Vodă.* SAD. [*Repede* + *-uş*].

repicá, repichez vb. (tr.) a transplanta în alt loc, la distanţe mai mari, plantele tinere crescute în răsadniţe sau în sere; a răsădi. [Din fr. *repiquer*].

repicáj, repicaje n. repicare. [Din fr. *repiquage*].

repicáre, repicări f. acţiunea de a repica şi rezultatul ei; transplantare, repicaj, repicat. [V. *repica*].

repicát, repicaturi n. repicare. [V. *repica*].

replantá, replantez vb. (tr.) a planta din nou; a transplanta: *au hotărît să replanteze ... viţa altoită.* SAD. [*Re-*[1] + *planta;* cf. fr. *replanter*].

replantáre, replantări f. acţiunea de a replanta şi rezultatul ei; transplantare. [V. *replanta*].

replay [ripléi] n. reluare imediată a fazelor interesante într-o transmisie sportivă (directă) la televiziune. [Cuv. engl.].

repliá, repliez vb. **1.** (tr.) a strînge (după ce a fost desfăşurat) prin suprapunerea unei părţi peste alta: *turiştii au repliat harta cu grijă;* **2.** (mil.; refl.) a se retrage pe un aliniament mai favorabil: *se repliază sute de divizii.* V.R.; **3.** (fig.; refl.) a se regăsi, a se reculege. [Din fr. *replier*].

replică, réplic vb. (tr.) a da o replică; a răspunde; a riposta: *n-a găsit de cuviinţă să replice măcar cu un cuvînt.* GHEŢIE. [Din fr. *répliquer*].

replicáre, replicări f. **1.** acţiunea de a replica; **2.** duplicare a unei molecule sau a unui agregat de molecule prin copierea structurii unei molecule preexistente de acelaşi fel; duplicare a organelor celulare; replicaţie. [V. *replica*].

replicáţie, replicaţii f. replicare. [Din germ. *Replikation*].

réplică, replici f. **1.** răspuns prompt şi energic la afirmaţiile cuiva; ripostă: *mestecă-n sine o replică zdrobitoare.* CAR.; **fără replică,** fără a mai putea răspunde; definitiv: *răspunsul meu ar fi fără replică.* NEGR.; **a da (o) replică** (sau **replica**), a replica, a răspunde: *Inocenţiu voi să-i dea replica.* SAD.; **a fi tare în replici,** a găsi răspunsul potrivit: *solgăbirăul nu era tare în replici.* REBR.; **a avea replică,** a răspunde prompt şi răspicat; **2.** (jur.) răspuns dat părţii adverse în cursul dezbaterii; concluzii opuse de reclamant celor formulate de pîrît; **3.** parte din rolul unui actor, constituind un răspuns la cele spuse de partenerul său; partea finală a unui dialog: *vine actul al patrulea, replica se apropie.* CAR.; **4.** răspuns dat de o voce sau de un instrument într-un duet, terţet etc.; **5.** acţiune provocată de ceva; reacţie: *e replica la refuzul meu de a colabora.* GHEŢIE; **6.** copie a unei opere de artă, executată de autor sau sub supravegherea lui; **7.** (fiz.) mulaj al suprafeţei unui corp, realizat sub forma unei pelicule care pe o parte este plană, iar pe cealaltă reproduce structura superficială a corpului, utilizat în microscopia electronică, pentru studiul corpurilor groase, netransparente pentru electroni; **8.** şir de cutremure de mai mică intensitate care se succed după un cutremur puternic. [Din lat. *replica,* fr. *réplique*].

repliére, replieri f. **1.** acţiunea de a (se) replia şi rezultatul ei; (fig.) *n-o să-ţi meargă cu hotărîri de unul singur, aici nu mai merge cu astfel de replieri în noi înşine.* PR.; **2.** mutare a apărării militare de pe un aliniament pe altul, situat mai în spate. [V. *replia*].

repopulá, repopulez vb. (tr.) **1.** a popula din nou un teritoriu; **2.** a reface un teren forestier despădurit. [*Re-*[1] + *popula*].

repopuláre, repopulări f. acţiunea de a repopula şi rezultatul ei. [V. *repopula*].

repopulát, ~ţi, repopulată, ~e a. care a fost populat din nou. [V. *repopula*].

repórt, reporturi n. **1.** (fin.) trecere a unei sume (reprezentînd un total parţial) din josul unei coloane în fruntea coloanei următoare, pentru a fi adunată la aceasta; (p. ext.) sumă reportată sau orice sumă rămasă dintr-un calcul anterior: *a face un report;* **2.** prelungire a unei operaţii de bursă, ajunse la termen, pînă la lichidarea următoare; **3.** (jur.) acţiune prin care se adaugă la o moştenire ceea ce s-a primit înainte: *reportul nu se poate face decît numai la succesiunea donatorului;* **4. report de voturi,** transfer de voturi electorale de la un candidat la altul (în al doilea tur de scrutin); **5.** amînare pentru o altă dată decît cea stabilită iniţial. [Din fr. *report*].

reportá, reportez vb. (fin.; tr.) a face un report; (şi: (rar) **repurta**). [Din fr. *reporter*].

reportáj, reportaje n. **1.** specie publicistică (literară), care informează asupra unor situaţii, evenimente, probleme, pe baza datelor culese la faţa locului: *acest gazetar ... scria un reportaj economic.* EL.; **2.** anchetă radiodifuzată, filmată sau televizată: *am văzut un reportaj despre corupţie;* **car de reportaj,** autovehicul special dotat cu echipamentul necesar realizării unei înregistrări sau a unei transmisiuni de radiodifuziune ori de televiziune, în afara studiourilor; **3.** (rar) ocupaţia reporterului: *a debutat în reportaj.* [Din fr. *reportage*].

reportáre, reportări f. (fin.) acţiunea de a reporta şi rezultatul ei. [V. *reporta*].

repórter, reporteri m. ziarist care culege de pe teren şi transmite ştiri, informaţii pentru un ziar, pentru radio sau televiziune; autor de reportaje: *e un reporter care prinde pulsul social al unei vremi.* CĂL.; **reporter cinematografic,** operator care filmează în vederea realizării unor jurnale cinematografice sau a unor filme documentare. [Din fr., engl. *reporter,* germ. *Reporter*].

reporteráş, reporteraşi m. (depr.) diminutiv al lui reporter; reporter neînsemnat, obscur: *reporteraşul unei mari gazete bucureştene.* CAR. [*Reporter* + *-aş*].

reporticésc, ~şti, reporticeáscă, ~eşti a. care aparţine, care este caracteristic reporterului, referitor la reporter: *stil reporticesc.* [*Reporter* + *-icesc*].

reportofón, reportofoane n. casetofon (mic) special pentru reportaje, interviuri etc.: *interviul a fost realizat în două reprize ...; am înregistrat la reportofon răspunsurile Domniei Sale.* CF. [*Report*(*er*) + (*caset*)*ofon*].

repovestí, repovestesc vb. (tr.) a povesti din nou, a mai spune încă o dată ceea ce a fost povestit: *viaţa-mi ... cură încet repovestită de o străină gură.* EM.; *am fost pusă să povestesc şi să repovestesc.* PR. [*Re-*[1] + *povesti*].

repovestíre, repovestiri f. acţiunea de a repovesti şi rezultatul ei. [V. *repovesti*].

repovestít, ~ţi, repovestită, ~e a. povestit din nou, povestit încă o dată. [V. *repovesti*].

reprehensíbil, ~i, reprehensibilă, ~e a. (livr.) care merită blamat; blamabil; reprobabil, condamnabil: *purtare reprehensibilă.* [Din fr. *répréhensible,* lat. *reprehensibilis*].

reprehensiúne, reprehensiuni f. (livr.) mustrare, reproş; blam. [Din fr. *répréhension,* lat. *reprehensio, -onis*].

represálii f. pl. **1.** măsuri de reprimare luate de organele de stat împotriva unor grupări răzvrătite sau împotriva celor care comit acte ilicite: *ucisese trei sute de femei şi copii, cînd cu asediul cetăţii, ca represalii.* PETR.; *de teama represaliilor fiecare îşi ascundea bucuria.* GHEŢIE; **2.** măsuri de constrîngere luate de un stat împotriva (cetăţenilor) altui stat, cu scopul ca acesta din urmă să pună capăt acţiunilor care au declanşat adoptarea acestor măsuri; (şi: (înv.) **reprezalii**). [Din fr. *représailles,* lat. *repressalia*].

represíbil, ~i, represibilă, ~e a. (rar) care poate sau trebuie să fie reprimat: *fapte represibile.* [Din fr. *répressible*].

represie f. v. represiune.

represiúne, represiuni f. **1.** reprimare, înnăbuşire prin violenţă a unei acţiuni de opoziţie, de revoltă colectivă; acţiune drastică întreprinsă în acest scop: *protestau vehement ca nu cumva să se recurgă la represiuni violente.* REBR.; *represiunea fusese mai puternică decît demonstranţii.* PATAP; (fig.) *presa noastră ... era lăsată la represiunea guvernului.* MAIOR.; **2.** măsură de constrîngere şi de pedepsire a celui care comite o infracţiune: *represiunea unui delict;* **3.** (biol.; în forma **represie**) inhibiţie, blocare a unei gene, devenită incapabilă să îşi exercite acţiunea; (şi: **represie**). [Din fr. *répression*].

represív, ~i, represivă, ~e a. care reprimă; care serveşte la represiune; de represiune, referitor la represiune: *legile represive ale Nordului au fost fioroase.* SAD.; *pentru întărirea ... noii legalităţi se face necesar un amplu aparat represiv.* R.L. [Din fr. *répressif*].

represór, represori m. moleculă proteică reglatoare care se fixează pe secvenţele regulatoare ale ADN (sau ARN) blocînd astfel transcripţia sau, respectiv, traducerea. [Din fr. *répresseur,* engl. *repressor*].

reprezálii f. pl. v. represalii.

reprezentá, reprezínt vb. (tr.) **1.** a înfăţişa, a reda ceva prin mijloace artistice, prin limbaj sau prin alt procedeu; a oglindi; a reflecta: *o imensă tapiserie ..., reprezentînd un subiect de vînătoare cu personaje mitologice.* GHEŢIE; **2.** a avea forma sau înfăţişarea unui anumit obiect; a realiza (în miniatură) un obiect: *bibeloul reprezenta un dragon;* **3.** a reda în forme concrete; a întruchipa; a simboliza, a personifica: *cu cît o femeie e mai enigmatică, cu atîta reprezintă mai bine feminitatea.* IBR.; *el reprezenta inocenţa;* **4.** a da o reprezentare teatrală, a juca în faţa publicului: *cunoaşteau ... valoarea muzicală şi dramatică a operelor ce reprezentau.* FIL.; (refl. pas.) *la 26 dechemvrie 1848 ..., s-a reprezentat pentru întîia oară „Baba Hîrca".* SAD.; **5.** a acţiona ca împuternicit, ca mandatar, ca delegat al unei persoane, al unei colectivităţi etc.: *n-am eu dreptate, spune? – ai de vreme ce reprezinţi stăpînirea.* REBR.; *fiecare judeţ e reprezentat în Cameră prin mai mulţi deputaţi;* **6.** a fi exponentul unui curent, al unei şcoli, al unei idei etc.: *domnii ... reprezentau principiul monarhic.* BĂLC.; *Leonardo reprezintă ... pe „omul universal" al Renaşterii.* BL.; **7.** a ilustra; a marca; a semnifica: *unica valoare a unui om de ştiinţă stă în faptul de a fi reprezentat cu putere un moment din istoria disciplinei.* CĂL.; **8.** a constitui, a însemna: *dumneata reprezinţi pentru mine o amintire.* SAD.; *o casă ca asta, un adevărat palat ..., asta reprezintă milioane.* EL.; **9.** (psih.) a avea capacitatea de a-şi forma imaginea mentală a unor obiecte, situaţii etc. prin raportare la realităţi asemănătoare sau corespunzătoare celor din lumea în care trăieşte: *îmi reprezentam raiul ca pe grădina*

de la țară; **10.** a-și readuce în conștiință, în memorie imaginea unor ființe, obiecte, fenomene percepute senzorial anterior; a-și imagina, a-și închipui: *adesea mi-o reprezint pe mama așa cum era în anii copilăriei mele;* **11.** a exprima o legătură între mai multe mărimi printr-o relație matematică. [Din fr. ***représenter,*** lat. ***repraesentare***].

reprezentábil, ~i, reprezentabilă, ~e a. care poate fi reprezentat pe scenă; care poate fi reprodus sau evocat: *o anume ținută expresionistă ... împiedică teatrul lui Lucian Blaga de a fi reprezentabil.* CĂL. [Din fr. ***représentable***].

reprezentabilitáte f. (rar) însușirea de a fi reprezentabil: *dovedește reprezentabilitatea lucrurilor pe care fiecine le visa numai ca idealuri abstracte.* EM. [***Reprezentabil*** + *-itate*].

reprezentánt, ~ți, reprezentantă, ~e m., f. **1.** persoană împuternicită să reprezinte pe cineva, să țină locul cuiva, să acționeze în numele cuiva; (spec.) persoană care reprezintă interesele unui stat în alt stat: *episcopul Bobb nu venea la înmormîntare, delegîndu-l ca reprezentant pe ... prepozitul capitular.* GHEȚIE; *reprezentant diplomatic;* **2.** persoană împuternicită să facă afaceri, tranzacții pentru o casă de comerț; **3.** membru al unei adunări legislative, în unele țări, precum Belgia, Statele Unite etc.: *Camera Reprezentanților;* **4.** persoană care reprezintă o școală, un curent etc.; exponent: *a născut pe reprezintantele libertății, pe martirul omenirii înlănțuite, pe Crist.* EM.; *G.Ivănescu este un eminent reprezentant al școlii lingvistice ieșene;* (și: (înv.) **reprezintante**). [Din fr. ***représentant***].

reprezentánță, reprezentanțe f. **1.** organ reprezentînd o colectivitate; **reprezentanță națională,** putere legislativă exercitată prin reprezentanți aleși; totalitatea deputaților și senatorilor dintr-un parlament; reprezentație națională: *repezentanța națională ... cînd face o lege tip nu este bine să zică că nu are încredere ... în ea.* MAIOR.; **reprezentanță diplomatică,** organ al unui stat care, aflat pe teritoriul altui stat, reprezintă interesele propriei țării; **2.** filială, agență a unei instituții, a unei întreprinderi, a unei firme comerciale. [Din germ. ***Reprăsentanz***].

reprezentáre, reprezentări f. **1.** acțiunea de a reprezenta și rezultatul ei; **2.** înfățișare, redare, reproducere (prin mijloace artistice): *reprezentări plastice ale scenelor de vînătoare.* OD.; *romanul este reprezentarea obiectivă a realității.* CĂL.; *mahomedanii ocolesc reprezentarea divinității.* BL.; **reprezentare topografică,** înscriere pe un plan, pe o hartă etc. a detaliilor de pe teren cu ajutorul semnelor topografice; **3.** prezentare pe scenă a unei lucrări dramatice; reprezentație: *interzic oricărui teatru reprezentarea pieselor fără autorizația mea în scris.* CAR.; **4.** faptul de a acționa ca împuternicit, ca mandatar, ca delegat al unei persoane, al unei colectivități etc.; reprezentație; **cheltuieli de reprezentare,** sume prevăzute în bugetul unui stat, al unei instituții etc. pentru îndeplinirea funcțiilor oficiale (în țară, în lume); **5.** capacitate a omului de a-și forma imagini mentale prin raportare la obiecte, situații etc. asemănătoare sau corespunzătoare celor din lumea în care trăiește; imaginea mentală astfel formată: *valoarea metafizicii stă în acea că întrunește două reprezentări aparent străine una de alta într-o singură semnificație.* CĂL.; *despre ..., „lumea spiritului" nu avem reprezentări.* PLEȘU; *omul de știință nu operează cu reprezentări, ci cu noțiuni;* **6.** transcriere simbolică a unei proprietăți matematice, figurare geometrică a unei funcții etc.; **reprezentare parametrică,** exprimarea coordonatelor carteziene ale unui punct curent al unei curbe (suprafețe) ca funcție de un parametru. [V. ***reprezenta***].

reprezentatív, ~i, reprezentativă, ~e a. **1.** care are menirea, misiunea de a reprezenta; care reprezintă o colectivitate și acționează în numele ei: *se vede o dată mai mult folosul alternării guvernelor într-o monarhie reprezentativă.* MAIOR.; **guvern reprezentativ,** guvern ai cărui membri reprezintă colectivitatea care i-a ales; **2.** care, prin însușirile sale, reprezintă, ilustrează epoca, mediul, curentul etc. din care face parte; ilustrativ, tipic: *figură reprezentativă a vieții culturale românești.* // f. echipă sportivă reprezentată a unei țări: *reprezentativa României s-a calificat.* [Din fr. ***représentatif***].

reprezentativitáte f. **1.** caracter reprezentativ: *reprezentativitatea unui eșantion corespunzător;* **2.** caracterul unui organ politic care reprezintă poporul, națiunea: *reprezentativitatea parlamentului;* **3.** caracterul unei persoane care are calitatea de a vorbi sau de a acționa în numele alteia sau al altora: *a fost contestată reprezentativitatea liderului sindical.* [Din fr. ***représentativité***].

reprezentátor, ~i, reprezentatoáre m., f. (rar) **1.** reprezentant; **2.** actor: *reprezentatorul trebuie să sensibilizeze ... încît ... să simțim împreună cu el toate afectele sufletului său.* EM. [***Reprezenta*** + *-tor*].

reprezentáție, reprezentații f. **1.** (înv.) reproducere (prin mijloace artistice); înfățișare, reprezentare, redare: *reprezentațiunea unei bătălii;* **2.** prezentare pe scenă a unei lucrări dramatice, a unui program artistic etc.; spectacol; reprezentare: *la reprezentația de deschidere, grădina era plină de lume.* CAR.; *avu impresia că asistă la o iluzorie reprezentație de păpuși.* GHEȚIE; **3.** (înv.) reprezentare a unei persoane, a unei colectivități etc. ca împuternicit, ca mandatar, ca delegat: *a fost dus la mormînt ... fără delegațiune oficială, fără reprezentațiune academică.* MACED.; **cheltuieli de reprezentațiune,** cheltuieli de reprezentare; (înv.) **reprezentație națională,** reprezentanță națională: *reprezentațiunea națională se împarte în două adunări: Senatul și Camera;* **4.** (înv.) act prin care se exprimă o cerere, o dorință, o mulțumire etc.; întîmpinare; rugăminte: *aceste reprezentații rămaseră fără răspuns.* BĂLC.; **5.** (jur.; înv.) ficțiune a legii care pune pe reprezentanți în locul, în gradul și în drepturile reprezentatului; **6.** (rar) observație, mustrare: *a face cuiva reprezentațiuni;* (și: (înv.) **reprezentațiune**). [Din fr. ***représentation,*** lat. ***representatio, -onis***].

reprezentațiúne f. v. reprezentație.

reprezintánte m. v. reprezentant.

reprimă, reprím vb. (tr.) **1.** a opri manifestarea unei acțiuni, a unui sentiment; a stăpîni, a domina, a înhiba: *mi-am reprimat rîsul auzind această inepție.* PR.; *își reprima pasiunile;* **2.** a împiedica, a înăbuși prin violență desfășurarea unei acțiuni, a unui act de opoziție, de revoltă colectivă, considerat periculos; (p. ext.) a extermina pe autorii unei asemenea acțiuni: *avu a reprima o răscoală de boieri.* OD.; *vor să-i reprime pe cei răi.* PR. [Din fr. ***réprimer***].

reprimándă, reprimande f. (franțuzism; înv.) mustrare, dojană (făcută în special unui magistrat care a compromis demnitatea funcției sale): *asemenea acte de sinceritate prea izbesc în buna-cuviință internațională pentru ca să le lași să treacă fără reprimandă.* EM. [Din fr. ***réprimande***].

reprimáre, reprimări f. acțiunea de a reprima și rezultatul ei: *fuseseră concediați după reprimarea grevei.* PR. [V. ***reprima***].

reprimát, ~ți, reprimată, ~e a. înăbușit, înfrînat, stăpînit: *dorințe reprimate.* [V. ***reprima***].

reprimatór, ~i, reprimatoáre a. și m., f. (persoană) care reprimă. [***Reprima*** + *-tor*].

reprimí, reprimesc vb. (tr.) **1.** a primi înapoi (un lucru luat sau împrumutat de cineva): *ți-ai reprimi proprietatea?;* **2.** a reangaja o persoană concediată anterior: *o să fii reprimit la Universitate.* PR. [***Re-***[1] + ***primi***].

reprimíre, reprimiri f. **1.** acțiunea de a reprimi și rezultatul ei; **2.** redobîndire; **3.** reangajare. [V. ***reprimi***].

reprint, reprinturi [riprínt] n. retipărire. [Cuv. engl.].

reprivatizá, reprivatizez vb. (tr.) a trece o întreprindere, o ramură economică etc. naționalizată de către stat din nou în proprietate privată. [***Re-***[1] + ***privatiza***].

reprivatizáre, reprivatizări f. acțiunea de reprivatiza și rezultatul ei. [V. ***reprivatiza***].

reprivatizát, ~ți, reprivatizată, ~e a. care a redevenit proprietate privată: *fabrici reprivatizate.* [V. ***reprivatiza***].

reprivi, reprivesc vb. (rar; intr.) a privi retrospectiv. [***Re-***[1] + ***privi***].

reprivíre, repriviri f. (rar) privire retrospectivă: *prezentul nu este treaptă în slujba viitorului, nici pervaz de reprivire elegiacă asupra trecutului.* BL. [V. ***reprivi***].

repríză, reprize f. **1.** fiecare dintre etapele succesive ale unei competiții sportive, între care se interpun pauze: *provocat de un coleg la două reprize de spadă se descurcă de minune.* GHEȚIE; *prima repriză a meciului s-a încheiat la egalitate;* **2.** (muz.) reexpoziție: *repriză de fluier.* AL.; **3.** etapă de lucru: *interviul ... a fost realizat în două reprize.* CF.; **4.** reluare a unei operații tehnice întrerupte; modificare a regimului de funcționare a unui motor de autovehicul de la un regim cu turație joasă la unul cu turație înaltă, printr-o accelerare bruscă; **5.** defect de suprafață a pieselor metalice turnate, sub formă de șănțulețe, cu margini rotunjite și oxidate etc., cauzat de umplerea incompletă a formelor de turnare. [Din fr. ***reprise***].

reprobă, reprobez vb. (tr.) a respinge, a dezaproba, a condamna un act, o acțiune: *o politică reprobată de națiune.* GHICA; *Zamfirescu reprobase metoda de îndulcire a folclorului.* CĂL. [Din lat. ***reprobare;*** cf. fr. ***réprouver***].

reprobábil, ~i, reprobabilă, ~e a. care merită să fie reprobat, dezaprobat; condamnabil: *a mutila lucrarea de artă ... este a te face vinovat de o faptă reprobabilă.* CAR.; *a sta impasibil ... e o atitudine reprobabilă.* GHEȚIE. [Din lat. ***reprobabilis***].

reprobáre, reprobări f. acțiunea de a reproba și rezultatul ei; dezaprobare, reprobațiune: *simțimîntul de reprobare și de ură al nobilei copile.* FIL.; [romanul] *a fost ... privit cu reprobare de oficialii literaturii.* D. [V. ***reproba***].

reprobatív, ~i, reprobativă, ~e a. (rar) reprobator: *s-a produs rumoare aprobativă dar și reprobativă la adresa celui care vrusese să arunce un dubiu asupra sincerității ei.* PR. [De la ***reproba***].

reprobatór, ~i, reprobatoáre a. care exprimă o dezaprobare, care reprobează; dezaprobator, reprobativ: *dădea ... peste mîzgîleala sîngeroasă a pereților și ofta rebrobator.* GHEȚIE. [Din fr. ***réprobateur,*** lat. ***reprobator***].

reprobáție f. v. reprobațiune.

reprobațiúne, reprobațiuni f. (rar) reprobare; blam foarte energic: *acea critică, ... urzicînd pe cei demni de rîs și de reprobațiune.* OD.; (și: **reprobație**). [Din fr. ***réprobation,*** lat. ***reprobatio, -onis***].

reproducătór, ~i, reproducătoáre a. **1.** care imită, care reproduce; imitator: *a intrat în rîndul imitatorilor reproducători, dar se supune, ca să nu scape crîmpeiul de glorie.* ARG.; **2.** care este capabil să se reproducă, care se înmulțește (ușor); de reproducere: *animale reproducătoare.* // m. animal domestic selecționat pe criterii biologice și productive pentru reproducere. [Din fr. ***reproducteur*** (după *reproduce*)].

reproducé, reprodúc vb. **1.** (tr.) a reda întocmai ceea ce a fost spus sau scris de cineva: *reprodusei cît mă pricepui mai exact intervenția ei.* ST.; **2.** (tr.) a tipări, a publica un capitol, un articol etc. extras din altă lucrare: *au fost reproduse ilustrațiile din Larousse;* **3.** (tr.) a înfățișa cu fidelitate ceva; a reprezenta (în forme concrete): *nimeni n-ar putea reproduce patosul acestui artist.* SAD.; *arta nouă nu mai avea să reproducă natura.* BL.; **4.** (tr.) a imita, a copia: *gesturile, atitudinile, expresiile* [lui], *pe care ea le reproduce inconștient.* VLAH.; **5.** (refl.) a reactualiza în memorie imagini, idei, cunoștințe anterioare; a reflecta în conștiință: *veți putea reproduce în d-voastră cîte ceva din formele ... vieții din afară.* VLAH.; **6.** (rar; refl.) a se produce, a se arăta din nou; a se repeta; **7.** (biol.; refl.) a se perpetua prin reproducere; a se înmulți; a se prăsi: *plantele, animalele se reproduc.* [***Re-***[1] + ***produce;*** cf. fr. ***reproduire***].

reprodúcere, reproduceri f. **1.** acțiunea de a (se) reproduce și rezultatul ei; **2.** redare, înfățișare fidelă a unui lucru: *strictă exactitate la reproducerea naturei omenești în loc de forme estetice ideale.* OD.;

3. (concr.) copie după o lucrare de artă, după o fotografie etc.: *reproducerile umpluseră lumea.* PETR.; **4.** proces al memoriei prin care se reactualizează mintal imagini, idei, cunoştinţe însuşite anterior, în lipsa obiectelor, textelor etc. respective: *reproducere mecanică;* **5.** funcţie prin care fiinţele vii îşi perpetuează specia; înmulţire, reproducţie: *plăcerea dobitocească, reproducerea în muşinoiul pământului.* EM.; *uneori are loc un proces de reproducere fără fecundare masculină.* BL.; **de reproducere**, reproducător. [V. ***reproduce***].

reproductibil, ~i, reproductibilă, ~e a. care poate fi reprodus. [Din fr. ***reproductible***].

reproductív, ~i, reproductivă, ~e a. **1.** care reprezintă o reproducere; care reproduce: *imaginaţia nu are numai un caracter reproductiv ..., ci este prin excelenţă o funcţie de sinteză ..., creatoare de imagini noi.* STĂNIL.; **2.** (biol.) care face posibilă o reproducere: *organe reproductive.* [Din fr. ***reproductif***].

reproductivitáte, reproductivităţi f. (rar) capacitatea de a (se) reproduce. [Din fr. ***reproductivité***].

reprodúcţie, reproducţii f. **1.** (înv.) redare, înfăţişare, reprezentare: *scrisul ... trebuie să fie reproducţiunea exactă a vorbei.* GHICA; **2.** (concr.) reproducere după o operă de artă: *reproducere după un tablou de Grigorescu;* **3.** reluare, reînnoire a producţiei economice: *reproducţie simplă; reproducţie lărgită;* **4.** (biol.) reproducere a animalelor (domestice); înmulţire, prăsilă: *o să cumpărăm ... un taur pentru reproducţie.* V.R.; (şi: **reproducţiune**). [Din fr. ***reproduction,*** lat. ***reproductio, -onis***].

reproducţiúne f. v. reproducţie.

reprodús, ~şi, reprodusă, ~e a. care este rezultatul unei reproducţii. [V. ***reproduce***].

reprofilá, reprofilez vb. **1.** (tr.) a schimba profilul unei instituţii, al unei întreprinderi etc.; a reorganiza: *trebuie să reprofilăm din mers aceste magazine.* R.L.; **2.** (refl.) a-şi schimba ocupaţia, meseria: *mulţi muncitori se reprofilează.* [***Re***[1]***-*** + ***profila***].

reprofiláre, reprofilări f. acţiunea de a (se) reprofila şi rezultatul ei; reorganizare: *reprofilarea fabricilor.* [V. ***reprofila***].

reprografíe f. nume generic pentru procedeele tehnice de multiplicare a textelor. [Din fr. ***reprographie***].

reprogramá, reprogramez vb. (tr.) a programa din nou: *spectacolul a fost reprogramat.* [***Re***[1] ***-*** + ***programa***].

reprogramábil, ~i, reprogramabilă, ~e a. care poate fi reprogramat. [***Reprograma*** + ***-bil***].

reprogramáre, reprogramări f. acţiunea de a reprograma şi rezultatul ei: *reprogramare la dentist; reprogramarea cursurilor a produs atîtea perturbări.* [V. ***reprograma***].

reprogramát, ~ţi, reprogramată, ~e a. care a fost programat din nou, amînat: *examene reprogramate.* [V. ***reprograma***].

repróş, reproşuri n. critică adresată cuiva; învinuire, imputare; mustrare, dojană: *am să-ţi fac reproşuri ..., ai început a mă neglija.* AL.; *reproşul nostru nu scade ... meritele ce şi le-a cîştigat.* BL. [Din fr. ***reproche***].

reproşá, reproşez vb. (tr.) a-şi face sau a-i face cuiva mustrări, reproşuri; a(-şi) imputa: *nu i se putea reproşa semeţia ... de a fi atribuit poporului nostru o misiune mesianică în lume.* BL.; *Dimitrie îşi reproşa întruna, că i-a răspuns înţepat.* GHEŢIE. [Din fr. ***reprocher***].

reproşábil, ~i, reproşabilă, ~e a. (rar) care merită reproşuri. [Din fr. ***reprochable***].

reptíl n. v. reptilă.

reptílă, reptile f. **1.** (la pl.) clasă de vertebrate tîrîtoare, ovipare, cu temperatura corpului variabilă, cu pielea groasă, solzoasă, fără picioare sau cu picioare scurte, dispuse lateral; (şi la sg.) animal din această clasă (ex.: şarpele, broasca-ţestoasă, crocodilul); **2.** (fig.) persoană nedemnă, gata să se înjosească pentru a parveni; **3. reptilă monetară**, limită a fluctuaţiei cursului bancar pentru un anumit ansamblu de monede; (şi: (înv.) **reptil**). [Din fr. ***reptiles,*** germ. ***Reptile***].

reptilián, ~eni, reptiliană, ~ene a. **1.** care aparţine reptilei, specific reptilei, referitor la reptile: *rinocerul mamifer se aseamănă ... cu o specie reptiliană paleobiologică.* BL.; **2.** (fig.) josnic. [Din fr. ***reptilien***].

republicá, repúblic vb. (tr.) a publica din nou; a retipări; a reedita: *contrazicerea a treia ... republicată în broşura roşie.* MAIOR. [***Re***[1] ***+ publica;*** cf. fr. ***republier***].

republicábil, ~i, republicabilă, ~e a. care poate fi republicat. [***Republica*** + ***-bil***].

republicán, ~i, republicană, ~e a. care aparţine republicii, referitor la republică: *guvern republican.* // m., f. adept al republicii ca formă de guvernămînt: *republicanii conservatori apără Constituţia actuală a Franţei.* EM.; *a uitat că sînt republicană.* CAR. [Din lat. ***republicanus,*** fr. ***républicaine,*** germ. ***Republikaner***].

republicanísm n. concepţie care susţine republica ca formă de guvernămînt; atitudine, activitate în favoarea republicii: [Bolliac] *în 1859 lămurea cum că nu admite republicanismul.* CĂL. [Din fr. ***républicanisme***].

republicáre, republicări f. acţiunea de a republica şi rezultatul ei; retipărire, reapariţie, reeditare: *republicarea operei lui Creangă.* [V. ***republica***].

republicát, ~ţi, republicată, ~e a. care a fost publicat din nou; reeditat: *fragmentul republicat i-a iritat pe critici.* [V. ***republica***].

repúblică, republici f. **1.** formă de guvernămînt în care autoritatea statului este exercitată, în numele tuturor, prin reprezentanţi aleşi pe timp determinat; ţară cu o astfel de formă de guvernămînt: *în republicile clasice, oratorii romani şi greci discutau, înaintea cetăţenilor, probleme ... arzătoare.* GAL.; **2.** (fig.) **republica literelor** (sau **a literaturii**), totalitatea scriitorilor: *o mare revoluţie în republica literaturii româneşti.* NEGR. [Din lat. ***respublica,*** fr. ***république,*** germ. ***Republik,*** it. ***republica***].

repudiá, repudiez vb. (tr.) **1.** a respinge, a nu mai recunoaşte pe cineva sau ceva; a desconsidera; a renega: *părinţii nu se decid să o repudieze, ... ştiind că nimeni n-ar mai lua-o de nevastă.* CĂL.; *Wundt ... repudiază toate explicaţiile intelectualiste.* BL.; **2.** (în Roma antică) a se despărţi de soţia sa, după formele legale; a divorţa; **3.** (fig.) a părăsi, a abandona: *acest popor repudiase anticele sale virtuţi;* **4.** (jur.) a renunţa la o moştenire, la un legat: *a repudia o succesiune.* [Din fr. ***répudier***].

repudiábil, ~i, repudiabilă, ~e a. (rar) care merită să fie repudiat; reprobabil: *va trebui să recurg la orice mijloace, chiar repudiabile.* PR. [***Repudia*** + ***-bil***].

repudiáre f. v. repudiere.

repudiát, ~ţi, repudiată, ~e a. (adesea subst.) care a fost repudiat: *se ridica, în anii maturităţii, avocat şi tribun greşiţilor şi ... pe nedrept repudiaţilor societăţii noastre.* GAL. [V. ***repudia***].

repudiére, repudieri f. **1.** acţiunea de a repudia şi rezultatul ei; respingere, renegare: *din repudiere ... şi-a făcut o aureolă.* CĂL.; **2.** (jur.) renunţare la o moştenire, la un legat; (şi: (înv.) **repudiare**). [V. ***repudia***].

repugnă, pers. 3 **repúgnă** vb. (intr.) **1.** a-i produce cuiva silă, dezgust, oroare; a-i displăcea profund; a-l scîrbi: *poliţismul îi repugna.* REBR.; *orice duplicitate îmi repugnă.* GHEŢIE; **2.** (înv.) a nu se potrivi, a fi contrar cu ...: *aceasta repugnă caracterului meu.* [Din fr. ***répugner,*** lat. ***repugnare***].

repugnánt, ~ţi, repugnantă, ~e a. **1.** care produce silă; dezgustător, respingător; scîrbos: *medicament repugnant;* **2.** (rar) care nu se potriveşte cu ..., care contravine; opus, contrar: *lucruri repugnante raţiunii.* [Din fr. ***répugnant***].

repugnánţă f. (rar) dezgust, oroare, aversiune; repulsie: *vreo predilecţie ori vreo repugnanţă în privinţa cutărui sau cutărui nume.* CAR. [Din fr. ***répugnance,*** lat. ***repugnantia***].

repúlsie, repulsii f. **1.** aversiune instinctivă; dezgust, oroare; resentiment; respingere, repugnanţă: *faţă de* [Rodeanu] *... simţea o repulsiune instinctivă.* AG.; *opera geniului, mereu asimilată, e obiectul unor atracţii şi repulsii continui.* CĂL.; **2.** (fiz.) respingere; (şi: **repulsiune**). [Din fr. ***répulsion,*** lat. ***repulsio, -onis***].

repulsiúne f. v. repulsie.

repulsív, ~i, repulsivă, ~e a. **1.** care inspiră repulsie; respingător, dezgustător: *figura repulsivă ... îi luneca prin minte.* VLAH.; *lui Camil Petrescu persoanele îi sînt străine, repulsive.* CĂL.; **2.** care respinge, care nu admite; care exprimă, denotă repulsie: *profesorul avu o mişcare repulsivă.* GAL. [Din fr. ***répulsif***].

repúne, repún vb. (tr.) a pune din nou, a pune la loc; a reaşeza: *doreau cu toţii să repună în funcţie banca.* GHEŢIE; **a repune pe cineva în drepturi**, a-i reda cuiva drepturile; **a repune în scaun**, a reînscăuna: *îl repuse în scaun Ştefan.* CĂL. [***Re***[1] ***+ pune***].

repúnere, repuneri f. acţiunea de a repune şi rezultatul ei: *repunere în drepturi.* [V. ***repune***].

repurtá[1]**, repórt** vb. (înv.; refl.) a-şi îndrepta gîndul spre oameni, fapte etc. din trecut, a se întoarce cu gîndul în trecut: *să mă report ferice la patria-mi cu soare.* AL. [Din fr. ***reporter*** (după *purta*)].

repurtá[2]**, repurtez** vb. (tr.) a cîştiga, a obţine o victorie, un succes etc.: *eminenţa diplomatică a repurtat un deplin triumf.* CAR. [Din lat. ***reportare,*** it. ***riportare***].

repurtá[3] vb. v. reporta.

reputát, ~ţi, reputată, ~e a. **1.** care se bucură de o reputaţie bună; renumit, celebru, ilustru: *dacă un pesimist apare într-o epocă deprimată, el e selectat numaidecît şi devine reputat.* CĂL.; *un reputat savant;* **2.** (jur.; înv.) considerat: *reparaţii reputate locative.* [Din fr. ***réputé***].

reputáţie, reputaţii f. **1.** părere, opinie publică despre cineva sau ceva; felul în care cineva este cunoscut sau apreciat; renume: *tot am eu reputaţia că-s cam într-o ureche.* SAD.; **2.** nume bun, renume, faimă; celebritate: *trecea drept un savant în materie şi avea reputaţia unui iscusit vorbitor.* GHEŢIE; (şi: **reputaţiune**). [Din fr. ***réputation,*** lat. ***reputatio, -onis***].

reputaţiúne f. v. reputaţie.

requiém n. v. recviem.

reromanizá, pers. 3 **reromanizează** vb. (tr. şi refl.) a (se) romaniza din nou: *limba se reromanizează.* [***Re***[1] ***-*** + ***romaniza***].

reromanizáre, reromanizări f. acţiunea de a (se) reromaniza şi rezultatul ei. [V. ***reromaniza***].

resabotá, resabotez vb. (tr.) a rectifica înclinarea şinelor de cale ferată (după un timp de exploatare). [***Re***[1] ***+ sabota***].

resabotáre, resabotări f. acţiunea de a resabota şi rezultatul ei. [V. ***resabota***].

resabotát, ~ţi, resabotată, ~e a. care a fost supus resabotării: *linie ferată resabotată.* [V. ***resabota***].

resác, resacuri n. întoarcere violentă a valurilor mării asupra lor însele, la izbirea de un obstacol, prezentînd aspectul unei explozii; val astfel produs. [Din fr. ***ressac***].

resăltá, resált vb. (intr.) **1.** a sălta din nou; **2.** (fig.) a tresări, a palpita: *cîte inimi în plăcere îi resaltă uşurel.* EM.; **3.** (înv.) a sări înapoi. [***Re***[1] ***+ sălta;*** cf. it. ***risaltare***].

resciziúne, resciziuni f. (jur.) anulare a unui act juridic din cauza unui viciu radical. [Din fr. ***rescision,*** lat. ***rescissio, -onis***].

rescizór a. v. rescizoriu.

rescizóriu, ~ii, rescizorie, ~ii a. (jur.) care provoacă o resciziune; (şi: **resçizor**). [Din lat. ***rescissorius,*** fr. ***rescisoire***].

rescríe, rescríu vb. (tr.) **1.** a scrie din nou; a copia; (p. restr.) a răspunde în scris: *am rescris articolul;* **2.** a transpune în alt limbaj artistic, în altă formă artistică. [***Re***[1] ***+ scrie;*** cf. fr. ***récrir***].

rescríere, rescrieri f. (rar) acţiunea de a rescrie şi rezultatul ei. [V. ***rescrie***].

rescrípt, rescripte n. 1. răspuns dat de împăraţii romani la chestiunile de drept şi administrative puse de magistraţii sau de guvernatorii din provincii; (p. ext.) ordin emanat de la un suveran: *a găsit un remediu ..., făcînd pe împăratul rege să iscălească un rescript prin care aduce aminte că actele guvernului prusian şi ale celui imperial sînt libera emanaţiune a voinţei monarhului.* EM.; **2.** decizie a papei ca răspuns la o chestiune teologică. [Din lat. ***rescriptum,*** germ. ***Reskript***].

rescrís, ~şi, rescrisă, ~e a. scris din nou în altă formă; copiat: *am predat redactările rescrise.* [V. ***rescris***].

resemná, resemnez vb. 1. (refl.) a se împăca cu o situaţie grea, defavorabilă; a accepta, a suporta un rău, o povară, o pedeapsă fără împotrivire: *ar fi trebuit să mă resemnez, să accept adevărul.* GHEŢIE; **2.** (înv.; intr.) a renunţa la o situaţie, la o funcţie etc.; (şi: (înv.) **rezigna, resigna**). [Din fr. ***résigner*** (după *semna*)].

resemnáre, resemnări f. faptul de a (se) resemna; împăcare cu o situaţie grea, defavorabilă; acceptare a unui rău, a unei pedepse fără împotrivire; supunere la voia lui Dumnezeu, a destinului; resemnaţie: *să urmeze ritmic dealurile încrederii şi văile resignării.* BL.; *omului nu-i rămîne decît resemnarea şi atunci ajunge asemenea robilor aflaţi în cea mai jalnică nemernicie.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **resignare, rezignare**). [V. ***resemna***].

resemnát, ~ţi, resemnată, ~e a. 1. care se împacă cu o situaţie grea, defavorabilă; care suportă un rău, o povară, o pedeapsă fără împotrivire; răbdător: *cum va fi voia Domnului, murmură ea resemnată.* GHEŢIE; **2.** care exprimă, denotă resemnare: *avea o expresie atît de resemnată!* EL.; (şi: (înv.) **resignat**). [V. ***resemna***].

resemnáţie, resemnaţii f. (înv.) resemnare: *ea se supunea cu cea mai mare resignaţiune.* FIL.; (şi: **resignaţiune**). [Din fr. ***résignation,*** lat. ***resignatio, -onis*** (după *resemna*)].

resentimént, resentimente n. sentiment ostil faţă de cineva; pornire împotriva cuiva (izvorînd dintr-o nemulţumire mai veche); dorinţă de răzbunare; ură, duşmănie, pică, antipatie: *numind lucrurile pe numele lor şi alegînd cei mai exacţi echivalenţi lexicali, atît pentru ideile cît şi pentru resentimentele noastre, vom contribui a însănătoşa spiritul public.* EM.; *timpul ... ne face să uităm orice jignire sau resentiment.* PR. [Din fr. ***ressentiment***].

resentimentár, ~i, resentimentară, ~e a. care nu poate ierta unele nemulţumiri, neplăceri, nedreptăţi din trecut; dominat de resentimente: *îşi trăia ... vocaţia sub forma unei înhibiţii laşe şi din ce în ce mai resentimentare.* PATAP.; *e o generaţie resentimentară.* [***Resentiment*** + ***-ar***; cf. fr. ***ressentimental***].

resetá, resetez vb. (inform.; tr.) a reinstala unul sau mai multe programe într-un calculator. [***Re-***[1] + ***seta***].

resetáre, resetări f. acţiunea de a reseta şi rezultatul ei. [v. ***reseta***].

resfiră vb. v. răsfira.

resfrînge vb. v. răsfrînge.

resfrîngere f. v. răsfrîngere.

resfrînt a. v. răsfrînt.

resignă vb. v. resemna.

resignáre f. v. resemnare.

resignát a. v. resemnat.

resignaţiúne f. v. resemnaţie.

resimţămînt, resimţăminte n. (înv.) resentiment: *îşi înfrînară resimţămintele.* OD.; (şi: **resimţimînt**). [Din fr. ***ressentiment*** (după *simţămînt*)].

resimţí, resímt vb. 1. (tr.) a simţi (intens); a simţi din nou: *resimţeam amîndoi lipsa celei plecate.* GHEŢIE; **2.** (refl.) a simţi urmările, consecinţele unui fapt, ale unei împrejurări anterioare: *cultura babiloniană se resimte de ecourile acestei viziuni temporale.* BL.; **3.** (refl.) a se face simţit, a avea repercusiuni: *reforma s-a resimţit în cultură.* [Din fr. ***ressentir*** (după *simţi*)].

resimţímînt n. v. resimţămînt.

resimţíre f. (rar) faptul de a (se) resimţi. [V. ***resimţi***].

resintetizá, resintetizez vb. (tr.) a sintetiza din nou. [Din fr. ***resynthétiser***].

resintetizáre, resintetizări f. acţiunea de a resintetiza. [V. ***resintetiza***].

resipiscénţă, resipiscenţe f. (franţuzism; înv.) recunoaştere şi regretare a unei greşeli proprii: *a veni la resipiscenţă.* EM. [Din fr. ***résipiscence***].

resistematizá, resistematizez vb. (tr.) a sistematiza din nou, după alte criterii: *bulevardele şi casele lui au fost resistematizate în urma unei opţiuni a baronului Haussmann.* PR. [***Re-***[1] + ***sistematiza***].

resistematizáre, resistematizări f. acţiunea de a resistematiza şi rezultatul ei: *resistematizarea capitalei va costa enorm.* [V. ***resistematiza***].

resistematizát, ~ţi, resistematizată, ~e a. care a fost sistematizat din nou, după alte criterii: *sînt splendide cartierele resistematizate.* [V. ***resistematiza***].

resm, resmuri n. (înv.) 1. ceremonial domnesc; 2. solemnitate; 3. datină. [Din turc. ***resm***].

resór n. v. resort.

resorbí, resórb vb. 1. (med.; refl.) a dispărea prin resorbţie: *abcesul s-a resorbit;* **2.** (tr.) a încorpora în sine; a absorbi: *este astăzi o condiţie de existenţă de a resorbi ... tot ce poate fi folositor.* MAIOR. [Din lat. ***resorbere,*** fr. ***résorber*** (după *sorbi*)].

resórbţie, resorbţii f. 1. proces prin care un lichid, un gaz, un corp străin organismului dispare dintr-o cavitate naturală sau patologică ori din spaţiile interstiţiale ale ţesuturilor; 2. proces de atrofiere progresivă, fiziologică sau patologică, a unui organ sau ţesut; 3. trecere a unei substanţe dintr-o cavitate a organismului, dintr-un ţesut etc. în sistemul circulator, printr-o membrană: *medicamentele înghiţite pătrund în circulaţia generală prin resorbţie;* **4.** (fiz.) absorbţie sau adsorbţie a gazelor sau a vaporilor proveniţi din corpul absorbantului sau adsorbantului. [Din fr. ***résorption***].

resorcínă f. substanţă chimică extrasă din anumite răşini, folosită în medicină şi în industria coloranţilor. [Din fr. ***résorcine***].

resórt, resorturi şi (rar) **resoarte** n. 1. organ elastic al unui mecanism care, sub acţiunea unei forţe exterioare, se deformează, revenind la forma iniţială cînd acţiunea exterioară încetează; arc: *caleaşca ... mai are nevoie numai de un resor.* AL.; *resort de ceasornic;* (fig.) *resorturile adînci ale fiinţei noastre pot fi ele întoarse la infinit?* PR.; **2.** (fig.) sursă, izvor de energie (fizică sau morală); imbold, suport moral: *resortul lui psihologic este plăcerea amintirii.* VIANU; *speranţa e marele resort al sufletului;* **3.** (fig.) resursă, capacitate, mijloc (de succes): *la nevoie, îşi pune în mişcare toate resorturile;* **4.** sector, domeniu de activitate: *miniştrii ... trec de la un resort la altul fără cea mai mică sfială.* MAIOR.; **de resort,** de specialitate: *a format cabinetul ... numai din oameni de resort.* EM.; **a fi de resortul cuiva,** a fi, a ţine de competenţa cuiva, a intra în atribuţiile cuiva: *asta e o problemă ... care nu e de resortul meu.* CĂL.; (şi: (înv.) **resor, rezor**). [Din fr. ***ressort,*** germ. ***Ressort***].

resortisánt, resortisanţi m. persoană fizică sau juridică aparţinînd unui stat, dar aflată sub protecţia altui stat: *consulul i-a protejat pe resortisanţii turci.* [Din fr. ***ressortissant***].

respéct, respecte n. 1. sentiment de stimă, de consideraţie deosebită faţă de cineva sau de ceva, care se manifestă printr-o atitudine deferentă, reţinută; deferenţă; veneraţie: *ura presupune oarecare respect.* EM.; *ştiuse să impună un respect nemăsurat.* CĂL.; **a ţine pe cineva la** (sau **în**) **respect,** a nu-i permite cuiva să devină prea familiar, a-l ţine la distanţă: *ştia a ţine în respect pe ... vecini.* NEGR.; **a pune pe cineva la respect,** a impune cuiva o atitudine respectuoasă; a pune pe cineva la punct; **respectele mele,** formulă de salut; salutări: *respectele mele nepoatei matale!* IBR.; **2.** grijă specială de a nu încălca un principiu, o lege, un angajament etc.; respectare: *ea în sine poartă a legilor respect.* NEGR.; *respectul adevărului.* MAIOR.; **3.** atenţie deosebită, consideraţie faţă de cineva sau de ceva; menajare; respectare: *pentru respectul sentimentelor lui, nu vrea să-şi amintească decît lucrurile de care n-are nevoie să roşească.* REBR.; **4.** (înv.) consideren; **în tot respectul,** din toate punctele de vedere; **în respectul cuiva** (sau **a ceva**) ori **cu respect la ...,** în ceea ce priveşte ..., în privinţa ..., faţă de ...: *am fost un infam în respectul său.* CAR.; **5.** (tipogr.) **foaie de respect,** fila rămasă albă la diferite imprimate. [Din fr. ***respect,*** lat. ***respectus***].

respectá, respéct vb. 1. (tr.) a simţi şi a manifesta respect faţă de cineva sau ceva; a stima, a cinsti, a preţui: *dacă nu respecţi un om, atunci ce mai respecţi?* PR.; *respectaţi pe părinţii voştri!;* **2.** (tr.) a ţine seama de ..., a acorda atenţia cuvenită; a nu neglija: *învaţă-te să respecţi şi părerea celorlalţi.* PETR.; *au respectat durerea femeii;* **3.** (tr.) a cruţa pe cineva sau ceva, a nu vătăma; a nu tulbura, a nu deranja: *moartea nu respectă pe nimeni;* **4.** (refl.) a-şi păstra demnitatea: *e o femeie care se respectă;* **5.** (tr.) a nu încălca un principiu, o lege, un angajament etc.; a nu se abate: *acest drept nu le-a fost mereu respectat.* OD.; *vor fi obişnuiţi să respecte disciplina.* V.R. [Din fr. ***respecter***].

respectábil, ~i, respectabilă, ~e a. 1. demn de respect; care impune respect: *matroană respectabilă.* NEGR.; **2.** (fam.) considerabil, mare; impozant, impresionant: *statul cheltuieşte cu instituţiuni savante sume destul de respectabile.* CAR. [Din fr. ***respectable***].

respectabilitáte f. (rar) calitatea sau faptul de a fi respectabil; onorabilitate: *ţinea grozav de mult la respectabilitatea casei.* GHEŢIE. [Din fr. ***respectabilité***].

respectáre, respectări f. faptul de a respecta: *locuitorii cer ... respectarea drepturilor lor.* PETR.; *respectarea programului.* [V. ***respecta***].

respectát, ~ţi, respectată, ~e a. care se bucură de respect; stimat, onorat: *boierul cel bătrîn era pentru ei adevăratul stăpîn respectat.* REBR. [V. ***respecta***].

respectív, ~i, respectivă, ~e a. care priveşte persoana, obiectul, faptul, împrejurarea despre care este vorba; referitor la fiecare în particular, care priveşte fiecare dintre părţile interesate: *îi asigură că vor fi despăgubiţi şi-i invită să depună cererile respective.* REBR.; *asta se datoreşte ... şi lipsei de simpatie pentru respectivii domni profesori.* CĂL. // m., f. (fam.; artic.) soţul sau iubitul cuiva în raport cu această persoană; soţia în raport cu soţul; (p. ext.) persoană despre care este vorba: *biletul meu l-a găsit în odaie la Didina d-tale respectivul ei.* CAR. // adv. pentru cealaltă situaţie (poziţie, parte); pentru al doilea caz. [Din fr. ***respectif,*** lat. ***respectivus***].

respectós a. v. respectuos.

respectuós, ~şi, respectuoásă, ~e a. 1. plin de respect; care denotă respect; cuviincios: *avea despre el ... cele mai respectuoase convingeri.* GAL.; (adv.) *la intrare, un portar galant, ... îl salută respectuos.* GHEŢIE; **2.** (rar) care respectă întocmai, care nu se abate de la ...: *visa pentru copiii săi o treaptă socială mai înaltă, un copac genealogic ... în umbra căruia el respectuos de genealogii să-şi sfîrşească bătrîneţea.* CĂL.; (jur.; înv.) **act respectuos,** act prin care tinerii care urmau să se căsătorească cereau consimţămîntul părinţilor; (şi: **respectos**). [Din fr. ***respecteux,*** lat. ***respectuosus***].

respéte f. v. răspetie.

respingătór, ~i, respingătoáre a. care respinge, care inspiră dezgust, aversiune, silă; dezgustător, odios, repulsiv, repugnant, scîrbos: *se poate ca tu să nu fi văzut în mine decît ceea ce am respingător.* PR.; *om respingător;* **pompă aspiratoare-respingătoare,** pompă cu piston în care lichidul aspirat în cilindru este pompat la o anumită înălţime prin presiunea exercitată de piston. [***Respinge*** + ***-ător***].

respínge, respíng vb. (tr.) 1. a face pe cineva să dea înapoi, a îndepărta de la sine, a da la o parte; a alunga: *cu o mînă îl respinge.* EM.; *nu mă respingea,*

dar era vădit că nu-i plăcea asaltul meu. PR.; **2.** (fig.) a insufla dezgust, repulsie: *figura sa te respinge;* **3.** a sili duşmanul să se retragă, a ţine piept unui atac armat: *pedestrimea ... fu respinsă în pădure.* BĂLC.; **4.** a arunca înapoi: *o săgeată ... loveşte scutul care zingheneşte şi-o respinge.* AL.; *portarul respinge mingea;* **5.** a dezaproba, a condamna, a dezavua; a combate: *opinia publică a respins gestul lui năsăbuit; toţi au respins această calomnie;* **6.** a nu admite, a nu accepta ceva; a refuza, a nu primi: *nu respingeţi mîna de ajutor pe care v-o întind din toată inima.* GHEŢIE; *am respins pînă la urmă aceste oferte.* CE; **7.** a declara pe cineva nereuşit la examen, a nu-l promova; a declara pe cineva necorespunzător, inapt pentru a face ceva: *[i]l respinge! profesor de buchi, iar nu de facultate.* DELAVR.; *am fost respins la vizita medicală.* CE; **8.** (fig.) a înăbuşi un sentiment, o pornire; a reprima: *respingînd în el orice semn al supărării.* SAD. [Din it. ***respingere***].

respíngere, respingeri f. **1.** faptul de a respinge; refuz, rejet: *ajunsese la respingerea oricărui ajutor;* **2.** (fig.) dezgust, repulsie: *Cantacuzin încerca faţă de această arahnidă o respingere fizică.* SAD.; **3.** (med.) **reacţie de respingere,** rejet: *bănuiesc că trebuie să fie o reacţie imunologică de respingere.* PR.; **4.** (fiz.) exercitare a unei forţe dirijate dinspre corpul care o exercită spre corpul asupra căruia se exercită; repulsie. [V. ***respinge***].

respír n. (rar) respiraţie: *pe buză respirul lor îngheaţă.* COŞB. [De la ***respira***].

respirá, respír vb. **1.** (intr.) a inspira aer din atmosferă şi a-l expira din plămîni; a răsufla, a sufla: *cobor geamul, aplecîndu-mă să respir.* CAR.; **2.** (tr.) a inspira, a inhala aer în plămîni: *se opriră amîndoi să respire parfumul florilor.* EL.; *respira ... aerul greu şi acru al odăii.* ST., **3.** (fig.; intr.) a se simţi uşurat, relaxat după o stare de încordare; a-şi reveni după o emoţie, după un efort; a se odihni puţin; a răsufla: *treburile nu m-au lăsat să respir tot anul;* **4.** (fig.; tr.) a răspîndi, a împrăştia, a degaja: *faptura lui respira fineţa aulică.* CĂL.; *aici totul respiră muncă, strădanie, nelinişte.* GHEŢIE. [Din fr. ***respirer,*** lat. ***respirare***].

respirábil, ~i, respirabilă, ~e a. care poate fi respirat: *aer respirabil.* [Din fr. ***respirable***].

respiráre, respirări f. **1.** (rar) respiraţie: *un abur tare, îmbătător îmi înecă respirarea.* VLAH.; **2.** boare, adiere: *respirarea cea de ape îl îmbată ca şi sara.* EM. [V. ***respira***].

respirátor, ~i, respiratoáre a. care aparţine respiraţiei, referitor la respiraţie; care foloseşte la respiraţie: *unele tulburări respiratorii persistă.* GHEŢIE; *virozăa respiratorie;* **aparat respirator,** sistem de organe care asigură respiraţia. // n. aparat care permite asigurarea ventilaţiei pulmonare a unui bolnav, cu aer sau cu oxigen, de obicei prin insuflaţie în trahee; **căile respiratorii,** v. **cale;** (şi: **respiratoriu**). [Din fr. ***respiratoire***].

respiratóriu a. v. **respirator.**

respiráţie, respiraţii f. **1.** proces fiziologic prin care se realizează schimbul de gaze între organismele vii şi mediu, constînd în absorbirea oxigenului şi eliminarea bioxidului de carbon; respirare, răsuflare, suflare: *respiraţia muribundului, pînă atunci horcăitoare, scăzu simţitor, pînă la stingere.* GHEŢIE; **a-şi pierde respiraţia,** a respira greu; a se sufoca: *cel ce lovea îşi pierdea respiraţia.* PATAP.; **respiraţie artificială,** mijloc de reanimare prin care se provoacă reluarea mişcărilor respiratorii normale întrerupte (în caz de asfixiere, sincopă etc.); **2.** aerul expirat; suflare: *îi simt respiraţia în ceafă;* **3.** (fig.) răspîndire, degajare a unor idei, sentimente etc.: *este evidentă respiraţia filozofică a romanului;* **de largă** (sau **scurtă**) **respiraţie,** de amploare mare (sau redusă): *descoperire ştiinţifică de largă respiraţie.* [Din fr. ***respiration,*** lat. ***respiratio, -onis***].

respíro n. (livr.) moment de relaxare între două perioade de tensiune. [Din it. ***respiro***].

respirométru, respirometre n. aparat care permite modificarea arficială a presiunii atmosferice pentru adaptarea organismului la altitudini mari. [Din engl. ***respirometer***].

resplendá, pers. **3. respléndă** vb. (înv.; tr.) a reflecta; a străluci: *şi-n ochii-i ... viitorul resplendă radios.* AL.; *o fizionomie arhitectonică regulată, ce resplendă tot ce-i cu adevărat uman.* EM. [Din lat. ***resplendere***].

responsábil, ~i, responsabilă, ~e a. **1.** (adesea subst.) care poartă răspunderea unui fapt, a unui lucru; răspunzător: *nimeni nu poate fi făcut responsabil de ceea ce nasc ideile lui în capetele altora.* GHEŢIE; **2.** care implică sau care denotă responsabilitate, seriozitate; serios: *niciodată n-aş fi crezut că fata aceasta poate gîndi probleme atît de responsabile.* EL.; *atitudine responsabilă.* // m., f. persoană căreia i s-a încredinţat o responsabilitate, care are puterea de a decide într-un grup organizat; şef: *Bucureştiul şi Sofia rămîn în atenţia responsabililor europeni.* A.; *responsabil de temă sau de proiect;* (fig.) *sîntem toţi însoţiţi de un responsabil ceresc.* PLEŞU. [Din fr. ***responsable***].

responsabilitáte, responsabilităţi f. **1.** faptul de a fi responsabil; starea celui responsabil de ceva: *dacă există necesitatea universală a legilor naturei, responsabilitatea presupune posibilitatea de a acţiona în cunoştinţă de cauză;* **2.** obligaţia de a efectua un lucru, de a da seama de ceva, de a suporta consecinţele; răspundere: *responsabilitatea individului dispare.* MAIOR.; *responsabilitatea pentru moartea celor şapte soldaţi îi revine.* GHEŢIE; **responsabilitate ministerială,** obligaţie a miniştrilor de a renunţa la putere cînd parlamentul le retrage încrederea: *libertatea alegerilor, responsabilitatea ministerială ... sînt cuvinte care se-nvaţă pe de rost într-un sfert de ceas.* EM.; **3.** sarcină pe care şi-o asumă cineva; misiune, funcţie: *o prudenţă înnăscută ... îl îndeamnă să fugă de mari responsabilităţi.* CĂL.; *ar trebui să se dedice responsabilităţilor pe care le-au asumat.* D.; *lingvistul are responsabilitatea ortografiei.* [Din fr. ***responsabilité***].

responsabilizá, responsabilizez vb. (tr.) a face ca cineva să devină responsabil; a obişnui pe cineva să-şi asume anumite responsabilităţi. [Din fr. ***responsabiliser***].

responsabilizáre f. acţiunea de a responsabiliza şi rezultatul ei. [v. ***responsabiliza***].

rest, resturi n. **1.** ceea ce rămîne dintr-un tot după ce s-a luat, s-a consumat, s-a îndepărtat cea mai mare parte; rămăşiţă: *Eva ... zvîrli restul ţigării peste parapet.* GHEŢIE; **2.** sumă de bani care este în plus şi se înapoiază celui care face o plată: *păstrează restul;* **3.** ceea ce rămîne de executat dintr-o lucrare, dintr-o acţiune după ce o (mare) parte a fost terminată, consumată: *restul drumului l-am făcut pe jos;* **4.** perioadă de timp care nu s-a scurs încă: *ce mi-ar folosi un rest de viaţă dacă ai muri tu?* AL.; *restul anului stau la ţara.* REBR.; **5.** (mai ales la pl.) rămăşiţă; deşeu: *se văd resturile cetăţii;* **6.** parte dintr-un tot care nu este menţionată, care rămîne în afara celei care interesează: *restul listelor consistă din tot ce societatea română are mai stupid şi rapace.* EM.; *el şi restul lumii;* **în rest,** în afară de obiectul discuţiei: *în rest, toate bune şi frumoasele;* **7.** plată neachitată la termen; restanţă: *viţelul i-l luase pîrcălabul pentru bir, rest din iarnă.* PETR.; **8.** (mat.) partea indivizibilă care rămîne după efectuarea unei împărţiri. [Din germ. ***Rest,*** fr. ***reste***].

restabilí, restabilesc vb. **1.** (tr.) a readuce la starea de la început sau într-o altă stare mai bună; a restatornici, a reface: *nu voi să stric legea veche, zise Isus Nazarineanul, voi s-o restabilesc.* EM.; *de ieri relaţiile mele cu Maitreyi ... s-au restabilit pe vechiul temei de intensă afecţie.* EL.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) reîntrona, a (se) reaşeza, a (se) restatornici: *se restabili în oraşul nostru o convieţuire normală şi paşnică între noi şi minoritatea maghiară.* PR.; *a restabilit disciplina în armată;* **3.** (tr.) a întrema, a vindeca: *acest medicament l-a restabilit;* **4.** (refl.) a-şi reface sănătatea şubrezită; a se însănătoşi, a se întrema, a se reface: *prin odihnă îndelungată şi bună îngrijire se va restabili.* CĂL.; **5.** (tr.) a reconstitui cuvinte, texte etc. în forma (presupusă) originară: *cercetătorii ... le-au descifrat, pagină cu pagină, pentru a restabili textul.* ST. [***Re-***[1] + ***stabili***; cf. fr. ***rétablir,*** lat. ***restabilire***].

restabilíre, restabiliri f. **1.** acţiunea de a (se) restabili şi rezultatul ei; refacere; **2.** readucere la starea de la început sau într-o stare mai bună; reîntronare, reaşezare, restatornicire: *ai conspirat pentru restabilirea regalităţii.* PETR.; *restabilirea păcii;* **3.** însănătoşire; întremare, refacere; **4.** reconstituire: *restabilirea textului originar.* [V. ***restabili***].

restabilít, ~ţi, restabilită, ~e a. însănătoşit, refăcut: *o parte din bolnavi părăsesc spitalul restabiliţi.* GHEŢIE. [V. ***restabili***].

restánt, ~ţi, restantă, ~e a. **1.** care a rămas (de pe urma cuiva sau a ceva): *calcele metalice restante sînt mai grele decît metalele.* MAIOR.; **2.** rămas în urmă; neachitat la termen; întîrziat: *plată restantă;* **3.** nepromovat: *mi s-a aprobat să mă înscriu ... în anul patru, cu condiţia să-mi trec examenele restante.* GHEŢIE. [Din fr., germ. ***restant***].

restánţă, restanţe f. **1.** plată neachitată la termenul stabilit; **2.** lucrare în întîrziere: [funcţionarii] *nu primiră vreo muşteluială, dar li se atrase atenţia să grăbească încheierea restanţelor.* GHEŢIE; **3.** examen nepromovat la termenul fixat. [Din lat. ***restantia,*** it. ***restanza***].

restanţiér, ~i, restanţieră, ~e a. (adesea subst.) **1.** care a rămas în urmă cu efectuarea unei plăţi, a unei lucrări: *sînt mulţi restanţieri la plata întreţinerii;* **2.** care nu şi-a trecut examenul la termenul stabilit: *student restanţier;* (subst.) *restanţierii au făcut cereri de reexaminare.* [***Restanţă*** + ***-ier***].

restatornicí, restatornicesc vb. (tr. şi refl.) a (se) statornici din nou; a (se) restabili: *restatornicească vechea legiuire a ţării.* NEGR. [***Re-***[1] + ***statornici***].

restatornicíre, restatorniciri f. acţiunea de a (se) restatornici şi rezultatul ei; restabilire. [V. ***restatornici***].

restaurá, restaurez vb. **1.** (tr.) a readuce în forma iniţială o clădire, un monument etc.; a reface; a repara: *portice, bibliotecă, templu ... la capul căii Apiane pe care el o restaurase.* OD.; *palatul fusese restaurat în 1832 de soţia banului.* PETR.; **2.** (tr.) a reinstaura o formă de guvernămînt (abolită); a reinstala o dinastie: *a fost restaurată monarhia;* **3.** (rar; tr.) a reintroduce: *a fost restaurată religia în şcoli;* **4.** (fig.; refl.) a-şi recăpăta puterile; a se întrema: *avem puţină brînză şi fructe ...; încercînd a te restaura, te rog să binevoieşti a asculta unele din plîngerile şi suferinţele noastre.* SAD.; **5.** (fig.; refl.) a se reface: *memoria vie se restaurează.* GHICA. [Din fr. ***restaurer,*** lat., it. ***restaurare***].

restauránt, restaurante n. local public unde se mănîncă şi se bea contra plată: *pornirăa să ia cina împreună la restaurant.* AG. [Din fr. ***restaurant***].

restauráre, restaurări f. **1.** acţiunea de a (se) restaura şi rezultatul ei; **2.** readucere în forma iniţială a unei clădiri, a unui monument etc.; refacere, reparaţie: *restaurarea, sub Kiseleff, pusese o pecete neoclasică asupra construcţiei.* GHEŢIE; **3.** restabilire: *restaurarea disciplinei;* **4.** reinstaurare a unei forme de guvernămînt (abolite); reinstalare a unei dinastii: *epoca restaurării Burbonilor face din el un pamfletar.* SAD. [V. ***restaura***].

restauratór, ~i, restauratoáre m., f. **1.** persoană specializată în restaurarea unor lucrări de artă sau de arhitectură: *noul oaspete era un restaurator de monumente istorice.* V.R.; (adj.) *cîndva am lucrat ca pictor, ca restaurator.* CE; **2.** (rar) proprietar sau administrator de restaurant: *toate se măritau cu oameni bogaţi ... preferînd ... marii industriaşi, marii restauratori sau hotelieri.* CĂL.; **3.** (fig.) persoană care reface ceva: *ce caut eu în mijlocul acestor restauratori de trupuri omeneşti?* GHEŢIE. // a. (înv.) care reface; hrănitor, fortifiant: *hrană restauratoare.* [Din fr. ***restaurateur,*** lat. ***restaurator, -oris***].

restauráţie, restauraţii f. **1.** restaurare a unei clădiri, a unui monument etc.: *restaurarea monumentelor.* MAIOR.; **2.** perioadă din istoria unor state, caracterizată prin readucerea pe tron a unor dinastii detronate: *restaurarea Bourbonilor în Franţa (1814-1830);* **3.** (p. ext.) reinstaurare a unor regimuri politice abolite: *se temea de o restaurare comunistă;* **4.** stil decorativ, în arta franceză din perioada

restauraţiei (epoca Bourbonilor), caracterizat prin linii grațioase, forme curbate, rotunjite etc.; **5.** perioadă din istoria literaturii engleze din a doua jumătate a sec. al XVII-lea, de orientare neoclasicistă, apărută ca reacţie la literatura din epoca elisabetană; (şi: (înv.) **restauraţiune**). [Din fr. ***restauration,*** lat. ***restauratio, -onis***].

restauraţiúne f. v. restauraţie.

restéu, resteie n. 1. fiecare dintre cele două vergele de lemn sau de metal, cu care se închid părţile laterale ale jugului, după înjugarea vitelor: *boul băga singur grumazul în jug, punea omul resteul, se suia pe suşlete şi pleca.* SOR.; **a lua pe cineva cu resteul,** a se purta aspru cu cineva; **2.** (reg.) cui lung de fier sau de lemn, avînd diverse întrebuinţări; (şi: (reg.) **răstei**). [Et. nec.; cf. magh. ***resztó***].

restituí, restítui vb. (tr.) **1.** a da ceva înapoi; a înapoia: *împăratul îi restitui sabia.* MAIOR.; **2.** a restabili, a reface forma originară; a reconstitui: *să restituim cuvintelor sensurile adevărate.* D. [Din fr. ***restituer***].

restituíbil, ~i, restituibilă, ~e a. care trebuie restituit: *împrumuturi restituibile.* [***Restitui*** + *-bil;* cf. fr. ***restituable***].

restituíre, restituiri f. **1.** acţiunea de a restitui; înapoiere, restituţie: *cereau restituirea integrală a sumelor încredinţate băncii.* GHEŢIE; **2.** (rar) restaurare a unui monument deteriorat; **3.** restabilire, refacere a formei originare; reconstituire: *restituirea textului.* [V. ***restitui***].

restitutio ad integrum, revenire la o stare identică celei existente înainte. [Cuv. lat.].

restitutór, ~i, restitutoáre m., f. (rar) persoană care restituie ceva. [Din it. ***restitutore***].

restitutóriu, ~ii, restitutorie, ~ii a. (jur.) prin care se cere o restituire. [Din lat. ***restitutorius,*** fr. ***restitutoire***].

restitúţie, restituţii f. 1. restituire: *oamenii cereau restituţia averilor;* (fig.) *i se prezintă gîndul dreptăţii şi al restituţiilor necesare în lume.* VIANU; **2.** (jur.) restituire de către un stat beligerant către alt stat beligerant a unor lucruri aparţinînd acestuia din urmă, pe care şi le-a însuşit fără drept, transportîndu-le pe teritoriul său: *restituţia tezaurului;* **3.** restabilire, refacere a formei originare; reconstituire: *biografia este arheologie şi, numai după ce timpul a mistuit arhivele, e posibilă restituţia omului moral prin escavaţiuni.* CĂL.; (şi: (înv.) **restituţiune**). [Din fr. ***restitution***].

restituţiúne f. v. restituţie.

restrictív, ~i, restrictivă, ~e a. care îngrădeşte, limitează; care creează restricţii; limitativ: *o clauză restrictivă preciza că fostul proprietar va continua să beneficieze de cîştigurile întreprinderii înstrăinate.* GHEŢIE. [Din fr. ***restrictif***].

restrícţie, restricţii f. **1.** măsură, condiţie care limitează, care îngrădeşte un drept, o libertate etc.; restrîngere, limitare, oprelişte: *artistul rămînea liber de orice restricţiune muzicală.* FIL.; *orice restricţie pecuniară fiind înlăturată, Dimitrie se putea consacra fără oprelişti pasiunii sale.* GHEŢIE; **fără (nici o) restricţie,** în întregime, fără rezerve, deplin: *noi n-am cerut ca ţara să se închine cu umilinţă şi fără restricţiune Porţei.* OD.; **2.** limitare a valorilor minime de funcţionare ale unui sistem tehnic; (spec.) limitare a vitezei de circulaţie a autovehiculelor: *pe bulevard se circulă cu restricţie de viteză;* **3.** (rar) **restricţie mentală,** omisiune a unui detaliu, a unei circumstanţe, făcută pentru a-l înşela, a-l induce în eroare pe interlocutor; (şi: **restricţiune**). [Din fr. ***restriction,*** lat. ***restrictio, -onis***].

restricţiúne f. v. restricţie.

restringént, ~ţi, restringentă, ~e a. şi n. (substanţă) care restrînge, care micşorează ţesuturile animale; astringent. [Din fr. ***restringent***].

restríşte, restrişti f. şir de nenorociri care se abat asupra cuiva; soartă nenorocită; vreme de cumpănă, situaţie grea: *restriştea mi-a fost leagăn.* ALEX.; (şi: **răstrişte**). [*Răs-* + ***trişte*** „soartă"].

restrînge, restrîng vb. **1.** (tr.) a reduce, a micşora; a limita, a mărgini: *să restrîngem ... cercul cercetării noastre.* MAIOR.; *restrîngîndu-şi raza vizuală, criticul poate comite unele erori de optică.* CĂL.; **2.** (fam.; refl.) a(-şi) limita, a-şi reduce cheltuielile pentru trai; a trăi mai modest: *oamenii se restrîng de la lună la lună;* **3.** (înv.; tr. şi refl.) a întări o alianţă, o prietenie; a se aduna: *cu ai săi el se restrînge.* HEL. [*Re-*[1] + ***strînge;*** cf. fr. ***restreindre***].

restrîngere, restrîngeri f. **1.** acţiunea de a (se) restrînge şi rezultatul ei; **2.** reducere, limitare: *critici profesionişti ... ţinuţi prin chiar restrîngerea sferei de activitate să-şi lege destinul de recepţia literaturii.* CĂL.; **3.** restricţiune, privaţiune: *este un timp de restrîngere, este deficit în buget.* MAIOR. [V. ***restrînge***].

restrîns, ~şi, restrînsă, ~e a. redus, limitat, mărginit: *a trăit ... într-un cerc foarte restrîns de prieteni.* CAR. [V. ***restrînge***].

restructurá, restructurez vb. (tr.) a schimba structura unui lucru organizat; a reorganiza, a reprofila; a redimensiona: *a fost restructurat învăţămîntul.* [*Re-*[1] + ***structura***].

restructuráre, restructurări f. acţiunea de a restructura şi rezultatul ei: reorganizare, reprofilare; redimensionare: *restructurarea institutelor de cercetare.* [V. ***restructura***].

restudiá, restudiez vb. (tr.) a studia din nou, mai atent, mai temeinic; a reexamina: *să restudiem cazul.* [***Re-***[1] + ***studia***].

restudiére, restudieri f. acţiunea de a restudia; reexaminare. [V. ***restudia***].

resumţiúne, resumţiuni f. (latinism; înv.) restabilire, refacere: *un organ al raţiunei pure ar fi resumţiunea tuturor principielor.* EM. [Din lat. ***resumptio, -onis***].

resurécţie, resurecţii f. **1.** reînviere, redeşteptare: *se impune o resurecţie morală;* **2.** reapariţie a unui fenomen social, cultural etc.: *resurecţia rasismului.* [Din fr. ***résurrection,*** lat. ***resurectio, -onis***].

resurgénţă, resurgenţe f. (geol.) izvor carstic intermitent; izbuc. [Din fr. ***résurgence***].

resúrsă, resurse f. 1. (de obicei la pl.) bogăţie naturală, bunuri, mijloace materiale de care (poate) dispune o ţară, o colectivitate: *nu înţelegem ca sub nume de înarmare să se stoarcă ... o mare parte din resursele ţării.* MAIOR.; *resurse hidroenergetice;* **resurse naturale,** totalitatea zăcămintelor de minerale şi de minereuri, a terenurilor cultivabile, a apelor, a pădurilor etc. de care dispune o ţară; **resurse umane,** personalul unei întreprinderi; **2.** (la pl.) mijloace pecuniare; bani: *daţi-mi nişte bani, că mi-am cheltuit ultimele resurse.* CĂL.; **3.** (fig.; la pl.) disponibilităţi sufleteşti, posibilităţi intelectuale, mijloace de acţiune, abilităţi proprii unei persoane, susceptibile de a fi valorificate într-o împrejurare dată: *te comporţi cu demnitate printr-o mobilizare spontană a resurselor tale de libertate.* D.; *şi-a valorificat toate resursele, dar n-a izbutit să creeze;* **4.** manevră de redresare a unui avion în timpul unui picaj: *avion în resursă.* [Din fr. ***ressource***].

resuscitá, resuscitez vb. (tr.) **1.** a reda organismului funcţiile vitale (cardio-circulatorie şi respiratorie) printr-un ansamblu de măsuri urgente; **2.** (fig.) a face să renască; a reînvia, a trezi la viaţă, a revigora; *gîndul la caietele mele ... nu resuscitase în conştiinţa mea stinsele elanuri de altădată.* PR. [Din fr. ***ressusciter***].

resuscitáre, resuscitări f. **1.** acţiunea de a resuscita şi rezultatul ei: *resuscitare cardiacă, resuscitare respiratorie;* **2.** (fig.) reînviere, revenire la viaţă, revigorare. [V. ***resuscita***].

resuvenire, resuveniri f. (rar) aducere-aminte, reamintire: *resuveniri în cari el se juca cu imagina-i.* EM. [Din fr. ***resouvenir***].

reşapá, reşapez vb. (tr.) a reconstitui banda de rulare a unei anvelope uzate prin adăugarea unui nou strat de cauciuc pe pînză. [Din fr. ***rechaper***].

reşapábil, ~i, reşapabilă, ~e a. care poate fi reşapat: *cauciucuri reşapabile.* [***Reşapa*** + *-bil*].

reşapáre, reşapări f. acţiunea de a reşapa şi rezultatul ei. [V. ***reşapa***].

reşapát, ~ţi, reşapată, ~e a. (despre cauciucuri) cu banda de rulare refăcută. [V. ***reşapa***].

reşarjá, reşarjez vb. (tr.) a încărca cuptorul cu o nouă şarjă. [Din fr. ***recharger***].

reşarjáre, reşarjări f. acţiunea de a reşarja. [V. ***reşarja***].

réşcă, reşce f. unealtă de pescuit la mare adîncime, în formă de sac din plasă, purtată de pescarii din două bărci. [Et. nec.].

reşchierá vb. v. reşchira.

reşchirá vb. v. răşchira.

reşedínţă, reşedinţe f. **1.** sediul unei autorităţi, al unei persoane oficiale, mai rar, particulare; localitate sau clădire în care se află acest sediu; rezidenţă: *vicepreşedinte cu reşedinţa în Bucureşti.* GHICA; **2.** (p. ext.) capitală a unei unităţi administrative teritoriale: *în zadar a ajuns reşedinţă de plasă, că Ocna tot sat a rămas.* GHEŢIE; **3.** local în care cineva locuieşte vremelnic: *reşedinţă de vară.* [Din fr. ***résidence,*** lat. ***residentia***].

reşlefuí, reşlefuiesc vb. (tr.) a şlefui din nou. [***Re-***[1] + ***şlefui***].

reşlefuíre, reşlefuiri f. acţiunea de a reşlefui. [V. ***reşlefui***].

reşlefuít, ~ţi, reşlefuită, ~e a. care a fost şlefuit încă o dată: *piesă reşlefuită.* [V. ***reşlefui***].

reşóu, reşouri n. aparat portativ cu plită, încălzit electric sau cu gaz, folosit în bucătărie sau în laborator. [Din fr. ***réchaud***].

reşútă, reşute f. revenire a simptomelor unei boli care era aparent pe cale de vindecare: *reşuta este altceva decît recidiva.* [Din fr. ***rechute***].

retárd a. invar. (despre medicamente) care are efect prelungit (ex. penicilină retard). // n. deficit, întîrziere în evoluţia unui proces fiziologic (ex.: retard psihic, retard de creştere etc.). [Din fr. ***retard***].

retardá, retardez vb. (rar; intr.) a rămîne în urmă; a întîrzia: *a existat poate pe teritoriul românesc o circulaţie umană mai vie, care a retardat diferenţierea* [limbii]? BL. [Din fr. ***retarder***].

retardáre, retardări f. (rar) rămînere în urmă; întîrziere; **retardare mentală,** oprire a dezvoltării intelectuale sau dezvoltare intelectuală incompletă, datorită diminuării capacităţilor cognitive, de vorbire, motorii şi sociale. [V. ***retarda***].

retardát, ~ţi, retardată, ~e a. 1. care a rămas în urmă; **2.** (şi m., f.) (persoană) care nu s-a dezvoltat normal din punct de vedere intelectual; înapoiat mintal: *am ajuns să primim lecţii de la nişte retardaţi.* [V. ***retarda***].

retardatár, ~i, retardatară, ~e a. şi m., f. (rar) **1.** (elev, student) slab la învăţătură: *Iorga ... intra adus de un val de studenţi retardatari în mijlocul sălii cucernice.* CĂL.; **2.** retrograd; înapoiat. [Din fr. ***retardataire***].

retasúră, retasuri f. defect sub formă de goluri în partea superioară a pieselor de metal turnate, datorat contracţiei neuniforme a metalului în timpul solidificării. [Din fr. ***retassure***].

retăbăcíre, retăbăciri f. operaţie efectuată după tăbăcirea propriu-zisă, mai ales la pieile de talpă, constînd în tensionarea pieilor în soluţii concentrate de tananţi pentru umplerea spaţiilor dintre fibre. [***Re-***[1] + ***tăbăcire***].

retăceá, retác vb. (înv.; tr.) a trece sub tăcere; a ascunde: *farmecul acestui fel de poezii nu este atît în ceea ce spun, cît în ceea ce retac.* MAIOR. [***Re-***[1] + ***tăcea;*** cf. germ. ***verschweigen***].

retălmăcí, retălmăcesc vb. (tr.) **1.** a tălmăci din nou; **2.** (rar) a răstălmăci. [***Re-***[1] + ***tălmăci***].

retălmăcíre, retălmăciri f. acţiunea de a retălmăci şi rezultatul ei. [V. ***retălmăci***].

retălmăcít, ~ţi, retălmăcită, ~e a. 1. care a fost tălmăcit din nou; **2.** răstălmăcit. [V. ***retălmăci***].

retentív, ~i, retentivă, ~e a. (rar) care aparţine reţinerii; cu caracter de reţinere. [Din fr. ***rétentif***].

reténţie, reţenţii f. **1.** oprire, reţinere; (jur.) **drept de reţenţie**, drept pe care îl are creditorul de a păstra un gaj pînă la achitarea completă a datoriei de către debitor; **2.** (fig.) stăpînire de sine, reţinere, înfrînare: *mistificator agitat şi fără reţenţii de ordin moral.* CĂL.; *reţenţia pasiunilor;* **3.** reţinere şi acumulare în organism a lichidelor sau a gazelor care în mod obişnuit sînt eliminate; reţinere: *reţenţie urinară;* **4.** reţinere temporară în bazine de acumulare a viiturilor de apă: *baraje de reţenţie;* **5.** proprietate a unor substanţe chimice de a încetini evaporarea solventului cu care au fost amestecate omogen; (şi: **reţenţiune**). [Din fr. ***rétention,*** lat. ***retentio, -onis***].

reţenţiúne f. v. **reţenţie.**

retevéi, reteveie n. bucată de lemn scurtă şi groasă; scurtătură: *mătuşă-mea, la ţară ..., punea mîna pe-un retevei şi îl arunca furioasă în cîinele care dormea.* PR.; **a lua pe cineva cu reteveiul,** a bate; a trata cu asprime: *dacă nu-i iei cu reteveiul, ţi se urcă în cap.* ST. [Et. nec.].

reteveiát, ~ţi, reteveiată, ~e a. (rar) în formă de retevei; tare ca reteveiul. [***Retevei*** + *-at*].

reteveíst, reteveişti m. (rar) bătăuş (cu reteveiul), ciomăgar: *un reteveist cu patru clase primare, agent electoral ..., e şef al diviziei instrucţiei în România.* EM. [***Retevei*** + *-ist*].

retéz[1] n. v. rătez.

retéz[2]**, reteze** n. **1.** (pop.) **la retezul părului,** în locul unde se retează părul; la ceafă: *unde să mi-l lovesc? la retezul părului.* POP; **2.** (reg.) lemn gros, retezat la capete; **3.** (reg.) crestătură care se face la urechea oilor, pentru a fi recunoscute; **4.** (înv.) diametru; secţiune transversală. [De la ***reteza***].

retezá, retéz vb. (tr.) **1.** a tăia complet, transversal, dintr-o singură tăietură; (p. gener.) a tăia: *ah, duşmanul! pîndeşte să-mi reteze degetele.* VIERU; *prima măsură fu să-i reteze pletele.* GHEŢIE; **a o reteza,** a o lua de-a dreptul pentru a scurta drumul: *de la Brebu o retezăm călări peste culmea Negraşului.* VLAH.; **2.** a tăia fagurii dintr-un stup pentru a recolta mierea; **3.** (fig.) a pune capăt la ceva, a face să înceteze brusc; a curma, a întrerupe: *toţi rîd ... dar ce retează deodată rîsul lor?* AL.; *îmi reteza din faşă dorinţa de a-i pune aceste întrebări.* PR.; **a i-o reteza cuiva,** a pune pe cineva la punct; a-i tăia vorba cuiva: *mi-a retezat-o scurt.* [Et. nec.].

retezáre, retezări f. **1.** acţiunea de a reteza şi rezultatul ei; tăiere, retezat[1]; **2.** (fig.) curmare, întrerupere bruscă. [V. ***reteza***].

retezát[1]**, retezaturi** n. **1.** retezare: *retezatul părului;* **2.** tăiere a fagurilor pentru a recolta mierea. [V. ***reteza***].

retezát[2]**, ~ţi, retezată, ~e** a. **1.** tăiat, scurtat: *puşti cu ţevile retezate.* SAD.; **2.** (reg.) cu părul tuns: *şede Gheorghe tinerel, pieptănat şi retezat.* POP.; **3.** (fig.) curmat, întrerupt brusc: *vor mai reînvia retezatele mele elanuri?* PR.; *geamurile dîrdîiau, scaunele scoteau ţipete retezate.* GHEŢIE. [V. ***reteza***].

retezătúră, retezături f. **1.** retezare, tăiere; loc unde a fost retezat ceva; (p. ext.) platou, podiş: *sat pe retezătură.* ST.; **2.** partea retezată dintr-un lucru; bucată retezată din ceva; **3.** (reg.) crestătură făcută la urechea oilor, ca semn de recunoaştere. [***Reteza*** + *-tură*].

retiár, retiari m. gladiator roman înarmat cu un trident, un pumnal şi o plasă, cu care încerca prinderea adversarului. [Din lat. ***retiarius,*** fr. ***rétiaire***].

reticént, ~ţi, reticentă, ~e a. **1.** care manifestă reticenţă, reţinere: *era silit să se arate reticent.* GHEŢIE; **2.** care denotă, care vădeşte reticenţă, reţinere: *eseistul va avea de reexaminat unele opinii prea cordiale ori prea reticente.* CĂL.; **3.** care ezită; rezervat: *tocmeala se face numaidecît cu clientul reticent.* ARG. [Din fr. ***réticent***].

reticénţă, reticenţe f. **1.** omisiune voită a unui lucru ce trebuie spus: *fără nici o probă pozitivă, prin reticenţe şi sofisme, se tăgăduieşte continuitatea românilor în Dacia.* EM.; **2.** atitudine reţinută, rezervată într-o problemă; ezitare în a spune ce gîndeşte sau în luarea unei decizii: *în dragoste nu au ce căuta reticenţele şi jumătăţile de măsură.* GHEŢIE; **3.** figură retorică prin care vorbitorul, întrerupîndu-şi brusc expunerea, trece la altă idee, lăsînd totuşi să se înţeleagă lucrurile trecute sub tăcere. [Din fr. ***réticence,*** lat. ***reticentia***].

retícul, reticule n. **1.** ansamblu de linii încrucişate, de scări gradate etc. care intră în construcţia unor instrumente optice, servind la vizarea precisă a obiectelor, la efectuarea unor măsurători etc.; **2.** denumire generică pentru o formaţie anatomice cu aspect de reţea; **reticul endoplasmic,** sistem de canalicule din interiorul citoplasmei celulelor, cu rol în sinteza şi transportul proteinelor şi lipidelor. [Din fr. ***réticule,*** lat. ***reticulum***].

reticulár, ~i, reticulară, ~e a. **1.** în formă de reţea (de linii sau de puncte); reticulat: *celulă reticulară;* **2.** care aparţine unui reticul: *fir reticular.* [Din fr. ***réticulaire***].

reticulát, ~ţi, reticulată, ~e a. reticular; **formaţiune reticulară,** structură anatomică aparţinînd trunchiului cerebral, cu rol important în reglarea tonusului muscular, în determinarea reactivităţii scoarţei cerebrale etc. [Din fr. ***reticulé,*** lat. ***reticulatus***].

reticulaţie, reticulaţii f. defect iremediabil în fotografie constînd în apariţia unor crăpături fine pe suprafaţa negativului din cauza diferenţei de temperatură dintre două băi succesive. [Din fr. ***réticulation***].

reticulínă f. substanţă organică albuminoidă bogată în fosfor, prezentă în organele cu ţesut reticular (măduvă osoasă, ganglionii limfatici, splină). [Din fr. ***reticulaire***].

reticulítă, reticulite f. inflamaţie a ţesutului reticular. [Din fr. ***réticulite***].

reticulocít, reticulocite n. globulă roşie tînără, fără nucleu. [Din fr. ***réticulocyte***].

reticulopatíe, reticulopatii f. (med.) reticuloză. [Din fr. ***réticulopathie***].

reticulóză, reticuloze f. boală datorată creşterii numărului reticulocitelor din sînge; reticulopatie. [Din fr. ***réticulose***].

retínă, retine f. membrană internă a ochiului, sensibilă la lumină, alcătuită din mai multe straturi de celule, pe care se formează imaginea vizuală: *sînt ... priviri crîncene, care smulg retina sau o pătrund sălbatic, sîngerînd-o.* EL.; *desprindere de retină;* (fig.) *pe retina îngustă a ferestrei stîlpii de telegraf alergau.* CĂL. [Din fr. ***rétine***].

retiníán, ~eni, retiniană, ~ene a. care aparţine retinei, referitor la retină. [Din fr. ***rétinien***].

retinítă, retinite f. inflamaţie a retinei, care determină scăderea progresivă a vederii, mergînd pînă la orbire. [Din fr. ***rétinite***].

retinopatíe, retinopatii f. denumire generică pentru bolile retinei. [Din fr. ***rétinopathie***].

retipări, retipăresc vb. (tr.) a tipări din nou; a reimprima, a reedita: *articolele ... retipărite în volumul de faţă.* MAIOR. [***Re-***[1] + ***tipări***].

retipăríre, retipăriri f. acţiunea de a retipări şi rezultatul ei; reimprimare, reeditare. [V. ***retipări***].

retipărít, ~ţi, retipărită, ~e a. tipărit din nou; reeditat. [V. ***retipări***].

retirá, retirez vb. (înv.; refl.) a se retrage; a fugi: *armata austriacă se retira.* FIL. [Din fr. ***retirer***].

retirádă, retirade f. **1.** (înv.) retragere din faţa duşmanului: *armia austriacă, nemaiputînd să reziste ..., făcu o retiradă.* FIL.; **2.** (reg.) closet, latrină: *la noi acasă, la retirată, în cui, stau nu petice de ziar, ci hîrtii de o mie!* GHEŢIE; (şi: **retirată**). [Din fr. ***retirade,*** germ. ***Retirade,*** it. ***ritirata***].

retirát, ~ţi, retirată, ~e a. (înv.) retras, izolat: *un şoarece ... petrecea retirat într-un vechi parmazan.* ALEX. [V. ***retira***].

retirátă f. v. **retiradă.**

retopí, retopesc vb. (tr.) a topi din nou: *metale retopite.* [***Re-***[1] + ***topi***].

retopíre, retopiri f. acţiunea de a retopi şi rezultatul ei. [V. ***retopi***].

retopít, ~ţi, retopită, ~e a. topit din nou. [V. ***retopi***].

rétor, retori m. **1.** profesor de retorică (la greco-romani): *s-a trimes la curtea preaputernicului împărat Carol retori cătră una din domniţele lui, spre a-i ascuţi limba pentru graiul nobil şi subţire al romeilor.* SAD.; **2.** orator: *într-un an ţi-l fac ritor.* PANN; *C.A.Rosetti mai este ... şi un retor sincer, emotiv.* CĂL.; **3.** orator afectat; demagog: *a învăţat la Bizanţ toată înţelepciunea mincinoasă a retorilor.* SAD.; (şi: (înv.) **ritor**). [Din gr. mod. ***rítor,*** lat. ***rhetor, -oris,*** fr. ***rhéteur***].

retóric, ~ci, retorică, ~ce a. **1.** care aparţine, care este specific retoricii, referitor la retorică; retoricesc: *în stilul retoric ... nu trebuie să uite autorul ...* [calitatea] *de a arăta adevărul.* HEL.; *vremea floricelelor retorice trecuse, acum senatorii se sfîşiau între ei şi nu o dată se împroşcau cu noroi.* GHEŢIE; (fig.) *n-avem oameni ce se luptă cu retoricele sulite în aplauzele grele a canaliei de uliţi?* EM.; **figură retorică,** formă expresivă a vorbirii, care adaugă stilului mai multă vigoare şi caracter sugestiv; **2.** emfatic, afectat: *discursuri retorice gîlgîitoare.* [Din fr. ***rhétorique,*** gr. mod. ***ritorikós,*** lat. ***rhetoricus***].

retórică f. **1.** arta de a vorbi frumos; arta de a convinge un auditoriu, printr-o argumentaţie bogată, riguroasă, pusă în valoare de un stil ales, atrăgător; ansamblul regulilor acestei arte; elocinţă, elocvenţă: *sînt învăţată în toate ştiinţele cărţilor, retorica, filozofia, geometria.* DOS.; *se ţin discursuri după toate legile retoricii, chiar dacă oratorul nu e ascultat decît de un cîine.* SOR.; **2.** mod de exprimare directă, persuasivă, specific acestei arte: *opţiunea pentru retorica prelegerii universitare a rezolvat de la sine dilema: adresare directă, cordială, provocator-descriptivă.* PLEŞU; **3.** stil emfatic, declamator, pompos; elocvenţă afectată; retorism: *Tacit susţine că adevărata elocinţă trebuie să dispreţuiască retorica.* LOV. [Din lat. ***rhetorica,*** gr. mod. ***ritorikí,*** fr. ***rhétorique***].

retoricésc, ~şti, retoriceáscă, ~eşti a. (înv.) retoric: *gesturile retoriceşti.* FIL.; *Dimitrie îşi desfăşură toate iscusinţele retoriceşti.* CĂL.; (şi: **ritoricesc**). [Din lat. ***rhetoric*(*us*)**, gr. mod. ***ritorik*(*ós*)**, germ. ***rhetorisch*** + *-esc*].

retorísm n. elocvenţă încărcată de figuri retorice; vorbire afectată, preţioasă, lipsită de conţinut: *Catilinarele lui Cicero sînt insuportabile din pricina retorismului emfatic.* LOV.; *izgonea din juru-i ca pe ceva brutal retorismul patriotic.* SAD. [De la ***retor***].

retoromán, ~i, retoromană, ~e m., f. (la pl.) populaţie care trăieşte în sud-estul Elveţiei, în nord-estul Italiei şi în unele regiuni ale Alpilor Dolomitici; (şi la sg.) persoană care aparţine acestei populaţii. // f. limbă romanică occidentală, cu două ramuri (dialecte) importante, friulana şi romanşa. // a. care aparţine, care este specific acestei populaţii, referitor la această populaţie: *graiul retoroman.* [Din fr. ***rhétoroman,*** germ. ***rhetoromanisch***].

retorsiúne, retorsiuni f. **1.** întoarcere împotriva cuiva a propriilor argumente; **2.** aplicarea de măsuri coercitive de către un stat împotriva altui stat, ca replică la măsurile coercitive ale acestuia din urmă faţă de statul respectiv. [Din fr. ***rétorsion***].

retórtă, retorte f. **1.** vas de sticlă, de pămînt sau de platină, în formă de balon cu gîtul lung şi curbat, întrebuinţat în laboratoare; **2.** recipient din metal sau din materiale refractare, folosit în industrie pentru distilări la temperaturi ridicate; **cărbune de retortă,** cărbune care se depune pe pereţii retortelor din instalaţiile de distilare a cărbunilor, folosit la fabricarea unor electrozi. [Din fr. ***retorte,*** germ. ***Retorte***].

retractá, retractez vb. **1.** (tr.) a retrage o afirmaţie, a reveni (sub presiune) asupra celor spuse sau scrise; a se dezice; a nu mai recunoaşte o faptă, o atitudine; a renega: *d-sa retractează înţelesul pasajului de mai înainte.* MAIOR.; *era chemat criticul şi beştelit, pus să-şi retracteze opinia.* PR.; **2.** (refl.; despre organe, ţesuturi) a se contracta, a se strînge; **3.** (refl.; despre materiale) a-şi restrînge volumul. [Din fr. ***rétracter***].

retractábil, ~i, retractabilă, ~e a. (rar) care poate fi retractat: *concesie retractabilă.* [Din fr. *rétractable*].

retractáre, retractări f. **1.** acţiunea de a (se) retracta şi rezultatul ei; **2.** revenire asupra celor afirmate sau făcute anterior: *au cerut să le dăm timp ... ca să obţină o retractare şi garanţii de credinţă.* PETR.; **3.** (med.) contractare: *retractarea muşchilor;* **4.** restrîngere: *retractarea volumului corpurilor.* [V. *retracta*].

retractíl, ~i, retractilă, ~e a. **1.** (despre organe, părţi ale corpului) care are proprietatea de a se strînge, de a se trage înapoi sau în interior (ex.: ghearele felinelor, acul himenopterelor); **2.** care este susceptibil de retracţie (ex.: cicatrice retractilă, organe retractile); **3.** (fig.) retras; sensibil: *gingaş la suflet şi retractil ca mimoza, ... a ocupat locul cel mai curat.* ARG. [Din fr. *rétractile*].

retractilitáte f. însuşirea de a fi retractil, de a se strînge. [Din fr. *retractilité*].

retrácţie, retracţii f. **1.** însuşire a unui ţesut sau a unui organ de a se contracta, de a-şi micşora volumul din cauza unei excitaţii, a unei boli etc.; **2.** mişcare a mandibulei înapoi faţă de poziţia centrală a dentiţiei. [Din fr. *rétraction*].

retradúce, retradúc vb. (tr.) a traduce din nou: *vrînd a retraduce cuvînt din cuvînt traducţia d-tale în franceză.* NEGR. [*Re-*[1] *+ traduce*].

retradúcere, retraduceri f. acţiunea de a retraduce şi rezultatul ei. [V. *retraduce*].

retradús, ~şi, retradusă, ~e a. tradus din nou, încă o dată. [V. *retraduce*].

retráge, retrág vb. **1.** (tr.) a trage înapoi: *îşi retrage mîna de pe ea;* **2.** (tr.) a lua înapoi din locul unde a fost pus sau dat; a scoate: *şi-a retras banii de la bancă; a retras copilul de la şcoală;* **3.** (fig.; tr.) a retracta; a revoca: *împărăţia i-a retras încrederea, mazilindu-l.* SAD.; *retrag ce-am recunoscut mai înainte.* ST.; **4.** (refl.) a ieşi voluntar dintr-o funcţie, dintr-un serviciu etc.; a renunţa la ...: *s-a retras cu o pensioară de treicezi de lei.* CAR.; *a hotărît să se retragă din guvern;* **5.** (refl.) a se da deoparte, a se feri: *el se retrase după perdea, ca s-o observe.* EM.; **6.** (refl.) a se izola de lume, a părăsi viaţa socială: *poporul românesc ... se retrage, mocnind interior, într-o viaţă de tip organic.* BL.; **7.** (fig.; refl.) a se închide în sine: *se retrăsese sanctuarului inimii sale.* AL.; *se retraseseră în adînc din clipa cînd fusesem arestat.* PR.; **8.** (refl.) a părăsi un loc, o încăpere etc.; a pleca: *mai toată lumea se retrăsese din odaie.* ZAMF.; **9.** (refl.) a se da înapoi din faţa duşmanului; a efectua o retragere: *se retrăsese în cetate.* OD.; *coloanele soldăţeşti se retrăgeau în dezordine.* GHEŢIE; **10.** (refl.) a se trage înapoi; a se îndepărta: *Gavrilescu se retrase repede şi se rezemă de pian.* EL.; **11.** (refl.) a reintra în albie (după revărsare): *apele s-au retras;* **12.** (refl.) a ieşi din circulaţie, întrerupîndu-şi activitatea: *tramvaiele s-au retras;* **13.** (tr.) a scoate din circulaţie, din uz, pierzîndu-şi valabilitatea: *Banca Naţională a retras bancnotele vechi.* [*Re-*[1] *+ trage;* cf. fr. *retirer*].

retrágere, retrageri f. **1.** acţiunea de a (se) retrage şi rezultatul ei; **2.** luare înapoi; scoatere din locul unde a fost pus sau dat: *nu dăm importanţă unor simple retrageri de fonduri.* GHEŢIE; **3.** (mil.) acţiune de luptă constînd în cedarea unei fîşii de teren pentru a scoate trupele proprii dintr-o situaţie nefavorabilă şi în plasarea lor mai înapoi, pe o poziţie mai avantajoasă: *Mohamed-paşa ..., schimbînd retragerea în fugă.* BĂLC.; *războiul ăsta a cunoscut ceea ce se numeşte retragerea strategică.* PETR.; **4.** întrarea obligatorie a soldaţilor în dormitoare seara, la ora stabilită; semnalul acestei intrări: *a sunat retragerea;* **5.** ieşire voluntară dintr-o funcţie, dintr-un serviciu; renunţare: *a murit general în retragere.* CĂL.; *retragerea de la guvernare;* **6.** izolare de lume: *această mănăstire istorică a fost nu numai un loc de retragere şi de rugăciune ..., ci şi o cetate de pază.* VLAH.; **7.** locul unde se izolează cineva; refugiu: *în încîntătoarea sa retragere de la Mircești, poetul petrece.* SAD.; **8.** tragere înapoi; îndepărtare: *bătrînul ... avu o mişcare de retragere.* SAD.; **retragere cu torţe,** paradă sau manifestaţie făcută seara, cu făcliі aprinse; **a bate în retragere,** a se retrage; a renunţa să mai susţină ceva cu aceeaşi tărie; a retracta cele susţinute anterior; **9.** scoatere din circulaţie, din uz: *retragerea bancnotelor vechi.* [V. *retrage*].

retranscríe, retranscríu vb. (tr.) a transcrie din nou: *am retranscris tot textul.* [*Re-*[1] *+ transcrie*].

retranscríere, retranscrieri f. acţiunea de a retranscrie şi rezultatul ei. [V. *retranscrie*].

retranscrís, ~şi, retranscrisă, ~e a. care a fost transcris din nou, încă o dată. [V. *retranscrie*].

retransmísie, retransmisii f. recepţie şi reemisie concomitentă a unor semnale de telecomunicaţii, a unor emisiuni de radio sau de televiziune primite de la alt post; (şi: **retransmisiune**). [*Re-*[1] *+ transmisie*].

retransmisiúne f. v. retransmisie.

retransmíte, retransmít vb. (tr.) **1.** a realiza o retransmisie; **2.** a transmite prin intermediul cuiva: *a fost retransmis ordinul de atac.* [*Re-*[1] *+ transmite*].

retransmítere, retransmiteri f. acţiunea de a retransmite şi rezultatul ei. [V. *retransmite*].

retranşá, retranşez vb. (mil.; refl.) a se întări pe o poziţie; a se fortifica: *asaltul ce se dă poziţiunilor în cari duşmanul s-a retranşat este hotărîtor.* MACED. [Din fr. *retrancher*].

retranşamént, retranşamente n. obstacol folosit ca mijloc de apărare împotriva inamicului; fortificaţie: *intraseră în retranşamentul din faţa redutei.* ZAMF. [Din fr. *retranchement*].

retrás, ~şi, retrasă, ~e a. **1.** izolat, singuratic, solitar: *şedea tăcută şi retrasă ceasuri întregi.* SL.; *ducem o viaţă retrasă.* GHEŢIE; **2.** situat la o parte; dosnic, izolat; (p. ext.) liniştit: *mă plimbam ... pe aleele retrase.* GAL.; *avea o casă retrasă.* [V. *retrage*].

retratá, retratez vb. (tr.) **1.** a trata din nou; **2.** a trata un material textil cu anumite soluţii, pentru a-i mări rezistenţa la decolorare. [*Re-*[1] *+ trata*].

retratáre, retratări f. acţiunea de a retrata. [V. *retrata*].

retrăí, retrăiesc vb. **1.** (tr.) a simţi intens ceea ce a mai simţit o dată; a avea impresia că trece prin aceleaşi întîmplări prin care a mai trecut o dată: *nu pot retrăi aievea ... nesiguranţa şi turburarea celor dîntîi întîlniri.* EL.; *retrăia emoţia primului sărut;* **2.** (tr.) a simţi ceea ce a simţit altul: *Rebreanu retrăieşte zbuciumul lui Bologa.* V.R.; **3.** (intr.) a dăinui, a se perpetua: *rostul omului e ... să aibă copii în care să retrăiești, care să-ţi ducă mai departe numele.* CĂL. [*Re-*[2] *+ trăi*].

retrăíre, retrăiri f. faptul de a retrăi: *nu erau nişte simple rememorări indiferente, ci retrăiri încărcate de emoţie.* GHEŢIE. [V. *retrăi*].

retréce, retréc vb. (intr.) a trece de mai multe ori (încoace şi încolo) printr-un loc, pe lîngă ceva sau cineva: *Dacia ... îl văzu trecînd şi retrecînd pe pămîntul său.* BĂLC. [*Re-*[1]*+ trece;* cf. fr. *repasser*].

retribuí, retribui vb. (tr.) a plăti cuiva o sumă de bani pentru munca prestată; a remunera: *bugetarii sînt foarte prost retribuiţi.* [Din fr. *rétribuer,* lat. *retribuere*].

retribuíre, retribuiri f. acţiunea de a retribui şi rezultatul ei; remunerare: *se încearcă schimbarea sistemului de retribuire.* [V. *retribui*].

retribuít, ~ţi, retribuită, ~e a. care primeşte o retribuţie în schimbul muncii prestate; pentru care se primeşte retribuţie: *devenind conferenţiar retribuit de estetică.* CĂL. [V. *retribui*].

retribúţie, retribuţii f. plată pentru o muncă prestată, pentru un serviciu; leafă, salariu, remuneraţie: *retribuţia ... a fost atît de puţină.* BOL.; (şi: (înv.) **retribuţiune**). [Din fr. *rétribution*].

retribuţiúne f. v. retribuţie.

retrimíte, retrimít vb. (tr.) **1.** a trimite din nou; a reexpedia; a trimite înapoi; a restitui; **2.** a recomanda consultarea unui (nou) text. [*Re-*[1] *+ trimite;* cf. fr. *renvoyer*].

retrimítere, retrimiteri f. acţiunea de a retrimite şi rezultatul ei. [V. *retrimite*].

retro-[1] element de compunere cu sensul „înapoi", „în sens contrar". [Din fr. *retro-*].

rétro[2] a. invar. care reflectă o întoarcere în timp, reluînd sau imitînd un stil mai vechi: *modă retro; muzică retro.* [Din fr. *retro(grade)*].

retroactív, ~i, retroactivă, ~e a. care se aplică pentru fapte din trecut; care produce aceleaşi efecte şi pentru faptele petrecute anterior: *legea nu are putere retroactivă.* [Din fr. *rétroactif*].

retroactivitáte, retroactivităţi f. caracterul a ceea ce este retroactiv; acţiune retroactivă: *retroactivitatea unor legi.* [Din fr. *rétroactivité*].

retroacţiúne, retroacţiuni f. **1.** acţiunea de răspuns la o altă acţiune; **2.** efect retroactiv; **3.** feedback. [Din fr. *rétroaction*].

retrocedá, retrocedez vb. (tr.) a restitui un bun, un teritoriu, un drept etc. celui care îl cedase anterior; a face o retrocesiune. [Din fr. *rétrocéder*].

retrocedánt, ~ţi, retrocedantă, ~e a. şi m., f. (persoană) care retrocedează. [Din fr. *rétrocédant*].

retrocedáre, retrocedări f. acţiunea de a retroceda şi rezultatul ei: *retrocedarea unor teritorii.* [V. *retroceda*].

retrocedát, ~ţi, retrocedată, ~e a care a fost restituit celui care îl cedase anterior: *teritoriile retrocedate.* [V. *retroceda*].

retrocesiúne, retrocesiuni f. **1.** act prin care se retrocedează un drept sau un bun persoanei care l-a cedat anterior: *oricum s-ar interpreta ... actul politic al retrocesiunii, nimeni nu e atît de simplu de-a crede că s-a făcut pentru folosul privat al monarhului.* EM.; **2.** (spec.) retrocedare a unui teritoriu. [Din fr. *rétrocession*].

retrocesív, ~i, retrocesivă, ~e a. (jur.) care comportă o retrocesiune. [Din fr. *rétrocessif*].

retrocompatibilitáte f. proprietate a unui sistem de televiziune în culori de a reproduce în alb-negru imaginile transmise de un sistem de televiziune în alb-negru. [Din fr. *rétrocompatibilité*].

retrofuzée, retrofuzee f. motor-rachetă al unui vehicul spaţial, destinat frînării mişcării acestuia; retrorachetă. [Din fr. *rétrofusée*].

retrognatísm n. conformaţie a feţei caracterizată prin poziţia posterioară a bărbiei faţă de planul frontal al craniului; retrognaţie. [Din fr. *rétrognatisme*].

retrognáţie (med.) retrognatism. [Din fr. *rétrognathie*].

retrográd, ~zi, retrogradă, ~e a. **1.** care se opune progresului, care ţine să readucă stări de lucruri învechite; reacţionar: *spirit retrograd;* (subst.) *după ce dete mîna cu toate partidele pe care le trădă ..., se dete cu cei mai înfocaţi retrograzi.* BOL.; **2.** contrar progresului; învechit: *concepţie socială retrogradă.* CĂL.; *idei retrograde;* **3.** care merge înapoi; care se întoarce spre punctul de plecare: *mişcare retrogradă;* **4.** (despre aştri) care se deplasează, real sau aparent, de la est la vest. [Din fr. *rétrograde,* lat. *retrogradus*].

retrogradá, retrogradez vb. **1.** (înv.; intr.) a merge înapoi; a se retrage: *vede infanteria retrogradînd.* HASD.; **2.** (fig.; intr.) a pierde ceva dobîndit; a regresa: *ne place dar a spera că ... se vor introduce reforme ..., nefiindu-ne iertat ... a retrograda.* FIL.; **3.** (tr.) a trece pe cineva într-o funcţie, într-un grad inferior celui avut înainte: *mănînci banii statului pe degeaba, domnule inspector; o să te retrogradăm.* ST.; **4.** (sport; intr.) a trece într-o categorie inferioară celei precedente: *echipa a retrogradat în divizia B.* [Din fr. *rétrograder*].

retrogradáre, retrogradări f. **1.** acţiunea de a retrograda şi rezultatul ei; **2.** regres: *vine retrogradarea şi decadenţa.* FIL.; **3.** trecerea cuiva într-o funcţie, într-un grad inferior celui avut înainte; **4.** (sport) trecere într-o categorie inferioară celei precedente: *echipă ameninţată cu retrogradarea.* [V. *retrograda*].

retrogradáţie, retrogradaţii f. mişcare reală sau aparentă a planetelor printre stele, de la est la vest. [Din fr. *rétrogradation*].

retrogresiúne f. **1.** mișcare înapoi, în sens invers celui normal; **2.** act de revenire la comportamente și atitudini dintr-o perioadă depășită a dezvoltării individuale. [Din fr. *rétrogression*].

retrogresív, ~i, retrogresivă, ~e a. de retrogresiune. [Din fr. *rétrogressif*].

retroproiectór, retroproiectoare n. aparat de proiecție folosit la reproducerea imaginii pe un ecran plasat în spatele operatorului: *conferențiarul prezintă documentele cu retroproiectorul.* [Din fr. *rétroprojecteur*].

retroproiécție, retroproiecții f. **1.** proiecție cinematografică la care aparatul de proiecție se află în spatele unui ecran translucid; **2.** (fig.) proiectare înapoi în timp. [Din fr. *rétroprojection*].

retrorachétă, retrorachete f. retrofuzee. [Din fr. *rétro-rackét*].

retrospectív, ~i, retrospectivă, ~e a. care privește în urmă, referitor la fapte, la situații din trecut: *pot arunca vreo lumină retrospectivă asupra epocei anterioare.* HASD.; *nevătămătoare, sinceritatea retrospectivă devine nu numai posibilă, ci și obligatorie.* LOV.; **expoziție retrospectivă** (și f.), expoziție de artă plastică în care sînt expuse opere din trecutul unui artist, al unei școli artistice etc. [Din fr. *rétrospectif*].

retrospécție f. v. retrospecțiune.

retrospecțiúne, retrospecțiuni f. **1.** privire, examinare retrospectivă: *aniversarea „Ciocoilor" ne oferă prilejul unei retrospecțiuni.* LOV; **2.** metodă psihologică, formă a introspecției constînd în evocarea trecutului cu scopul reexaminării unor fapte, a unor trăiri; (și: **retrospecție**). [Din fr. *rétrospection*].

retrosternái, ~i, retrosternală, ~e a. aflat în spatele sternului. [Din fr. *rétrosternal*].

retrovérsie, retroversii f. poziție anormală a unui organ, consecutivă basculării înapoi în jurul axului sau transversal; **retroversie uterină**, înclinarea uterului posterior către sacrum; (și: **retroversiune**). [Din fr. *rétroversion*].

retroversiúne[1], retrovesiuni f. **1.** retraducere a unui text în limba din care a fost tradus: *făcea primele retroversiuni din Salustius.* GHEȚIE; **2.** traducere a unui text din limba maternă într-o limbă străină. [Din germ. *Retroversion*].

retroversiúne[2] f. v. retroversie.

retrovizór, retrovizoare n. (și adj. **oglindă retrovizoare**) oglindă fixată la autovehicule cu un sistem mobil de prindere, care poate fi orientată în așa fel încît să permită conducătorului auto să vadă ce se petrece în spate: *ridicînd ochii spre oglinda retrovizoare, prinse în ea chipul Evei.* GHEȚIE. [Din fr. *rétroviseur*].

retúr, retururi n. **1.** întoarcere pe același drum, revenire la locul de plecare: *bilet pentru Paris și retur;* **2.** indicație pe un plic poștal sau pe un colet, arătînd că obiectul trebuie înapoiat expeditorului; **3.** a doua parte a unei competiții sportive, în care echipele se reîntîlnesc în revanșă; **4.** retrimitere a mingii servite de adversar în terenul acestuia, mai ales la tenis; **5.** (tehn.) conductă de întoarcere a agentului calorifer sau frigorifer dintr-o instalație de încălzire sau de răcire, după ce acesta a trecut prin instalație și a cedat sau a preluat căldura. [Din fr. *retour*].

returná[1], retórn vb. (tr.) a turna din nou o formă, o piesă etc. [*Re-*[1] + *turna*[1]].

returnă[2], returnez vb. (tr.) a turna din nou un film. [*Re-*[1] + *turna*[2]].

returná[3], returnez vb. (tr.) a trimite înapoi; a înapoia: *toată lumea încasează prime pentru depășiri de plan ..., în loc să li se returneze toată marfa și să fie puși s-o plătească.* PR.; *pachetul a fost returnat.* [Din fr. *retourner*].

returnáre[1], returnări f. acțiunea de a returna[1] și rezultatul ei: *returnarea pieselor defecte.* [V. *returna*[1]].

returnáre[2], returnări f. acțiunea de a returna[2] și rezultatul ei. [V. *returna*[2]].

returnăre[3], returnări f. acțiunea de a returna[3] și rezultatul ei: *returnarea scrisorii la adresa expeditorului.* [V. *returna*[3]].

returnát[1], ~ți, returnată, ~e a. care a fost turnat[2] din nou: *piese de fontă returnate.* [V. *returna*[1]].

returnát[2], ~ți, returnată, ~e a. (despre filme) care a fost turnat[1] din nou. [V. *returna*[2]].

returnát[3], ~ți, returnată, ~e a. retrimis expeditorului: *scrisori returnate.* [V. *returna*[3]].

retúș, retușuri n. îndreptare, corectare a unei picturi, a unei fotografii, a unei piese tehnice etc.; retușare. [Din fr. *retouche*].

retușá, retușez vb. (tr.) **1.** a face un retuș (unei picturi, unei fotografii etc.): *fotografia a fost prea retușată;* **2.** a corecta, a îmbunătăți: *am retușat textul.* [Din fr. *retoucher*].

retușáre, retușări f. **1.** acțiunea de a retuși și rezultatul ei; retuș, retușat[2]; **2.** corectare, îmbunătățire: [lingvistul] *a adus unele retușări definiției sale mai vechi.* VIANU; **3.** împodobire a unei melodii cu diferite ornamente. [V. *retuși*].

retușát[1], ~ți, retușată, ~e a. care a suferit un retuș; corectat, îndreptat: *fotografia retușată ... încearcă să facă dintr-o fetiță o femeie.* PR. [V. *retuși*].

retușát[2] n. retușare: *am dus costumul la retușat.* [V. *retuși*].

retușór, ~i, retușoáre m., f. **1.** persoană care retușează fotografii într-un atelier specializat; **2.** persoană care face retușuri la confecții. [Din fr. *retoucheur*].

rețéa, rețele f. **1.** împletitură din fire (de ață, de sîrmă etc.) lucrată cu ochiuri mari; plasă, fileu; (p. ext.) țesătură rară imitînd acest fel de împletitură: *perdelușele de rățea.* CAR.; **2.** (înv.) dantelă: *rățele și horbote de Lipsca.* FIL.; **3.** obiect făcut dintr-o asemenea împletitură; plasă (de vînătoare, de pescuit); **4.** (fig.) intrigă; capcană: *aveam simțirea stranie a unui om prins într-o rețea.* GANE; **5.** obstacol în fața trenșeelor, în formă de gard făcut din sîrmă ghimpată; **6.** ansamblu de conducte, galerii, străzi etc. cu multe ramificații și întretăieri: *rățeaua de căi ferate.* MAIOR.; **rețea de distribuție,** ansamblu de ramificații prin care se distribuie consumatorilor dintr-un oraș apa, gazele, electricitatea; **rețea de telecomunicații,** ansamblul liniilor, stațiilor de amplificare, centralelor etc. care realizează comunicațiile pe un anumit teritoriu; **rețea de radiodifuziune,** ansamblu de instalații destinat să asigure radiodifuzarea programelor de radio; **rețea hidrografică,** totalitatea apelor curgătoare pe un anumit teritoriu; **7.** (fig.) ansamblu format din mai multe sisteme de linii care se întretaie între ele; corp situat la întretăierea acestor sisteme; **rețea de difracție,** placă de sticlă transparentă pe care sînt trasate linii foarte fine la distanțe egale, folosită în locul prismei pentru dispersarea luminii și producerea unui spectru; **8.** sistem de vase sangvine, de nervi etc.; **9.** unul dintre cele patru compartimente ale stomacului rumegătoarelor, asemănător cu un fagure, cu rol de depozitare și fărîmițare a furajelor; ciur; **10.** ansamblu de instituții răspîndite într-un teritoriu: *s-a degradat rețeaua școlară din județ;* **11.** organizație clandestină formată din persoane dominate de același țel: *atentatorul a fost lăsat liber să se poată depista întreaga rețea de complotiști.* PR.; **12.** ansamblul calculatoarelor și al terminalelor interconectate pentru schimbul de informații; (și: (înv. și reg.) **rățea**). [Lat. **retella*].

rețetár, rețetare n. **1.** bloc cu formulare pe care se scriu rețete; **2.** listă cu rețete pentru mîncăruri sau băuturi; **3.** normativ conținînd alimentele și rațiile alocate echipajului unei nave comerciale. // m. (pl. **rețetari**) persoană care execută rețetele într-o farmacie. [*Rețetă* + *-ar*].

rețétă, rețete f. **1.** formula preparării unui medicament; formulare în scris, prescripție de către medic a medicamentelor necesare unui bolnav; formular pe care medicul scrie prescripția medicală: *rețetele grețoase ale medicinei.* OD.; [doctorul] *lăsă rețeta, luă onorariul și plecă.* GHEȚIE; **2.** indicație pentru prepararea unei mîncări sau băuturi: *De Marenne este cucerit de fineţele culinare ale Moldovei și vrea rețeta mîncărilor.* CĂL.; **3.** ansamblu de indicații pentru obținerea unui produs industrial; **4.** (fig.) soluție practică: *vrei să găsești rețeta fericirii?*; **5.** (fig.) formulă stereotipă; șablon: *transfigurarea idilică a trecutului după cea mai autentică rețetă a refugierii în trecut.* VR.; **6.** sumă de bani realizată din vînzarea biletelor pentru un spectacol. [Din gr. mod. *retsétta,* germ. ***Rezept,*** it. ***ricetta,*** fr. ***recette***].

reținátor, ~i, reținătoáre a. (rar) care reține. // n. **1.** ansamblu de conducte și de dispozitive care permite circulația fluidului dintr-o instalație într-un singur sens; **2.** casetă cu organe de reținere care comandă aspirația sau refularea fluidului la o pompă cu piston sau la un compresor cu piston. [***Reține*** + ***-ător***].

rețíne, rețín vb. (tr.) **1.** a ține pe loc, a împiedica de la ceva; a opri: *armata ... reține centrul, înaintează aripile.* HASD.; **2.** a priva pe cineva de libertate temporar, a închide; a întemnița: *a fost reținut la poliție;* **3.** a-și înfrîna o pornire, un sentiment; (refl.) a se stăpîni, a se abține: *nu ne-am putea reține rîsul.* CĂL.; *m-am reținut cu multă greutate.* EL.; **4.** a opri la sine ceva ce nu-i aparține: *a reținut averea soției;* **5.** a opri din drepturile (bănești) cuvenite cuiva; a popri: *îmi reține atîta la sută;* **6.** a nu înapoia, a nu restitui; a păstra: *mi-a reținut rețeta la farmacie;* **7.** a face pe cineva să mai rămînă într-un loc, să-și piardă timpul: *te-am reținut mai mult decît s-ar fi căzut.* GHEȚIE; *nu mă rețineți, sînt grăbit;* **8.** a invita: *m-au reținut la prînz;* **9.** a rezerva un loc la un spectacol, în tren etc.: *mi-a reținut un loc la matineu;* **10.** a ține minte, a nu uita: *n-am putut reține decît aceste patru versuri.* VLAH.; *i-am reținut figura și numele;* **11.** a-și opri atenția asupra ...; a remarca: *mi-au reținut atenția mai ales memoriile și mărturiile contemporanilor.* GHEȚIE; *a reținut articolul critic;* **12.** (jur.) a se stabili, a se admite de către instanță existența unei stări de fapt pe baza probelor prezentate: *completul reține în sarcina inculpatului;* **13.** a absorbi în sine; a păstra: *acest material reține apa.* [***Re-***[1] + ***ține;*** cf. fr. ***retenir***].

rețínere, rețineri f. **1.** acțiunea de a (se) reține și rezultatul ei; păstrare, oprire; **2.** deținere temporară a unei persoane înainte de punerea sa sub urmărire; **3.** stăpînire de sine; abținere, rezervă; discreție: *în joc rămînul își manifestă exuberanța cu anumite rețineri; nu se tăvălește pe jos ca rusul.* STĂNIL.; **4.** oprire a unei părți din drepturile bănești cuvenite cuiva: *întîrzierea era pedepsită cu reținerea din salariu.* ST.; **5.** rezervare: *s-au făcut rețineri de locuri;* **6.** (med.) retenție. [V. ***reține***].

rețínut, ~ți, reținută, ~e a. **1.** privat de libertate temporar; închis: *cei reținuți legal în pușcării se socoteau privilegiați, la adăpost ... de samavolnicii.* GHEȚIE; **2.** stăpînit, rezervat; sobru: *a devenit ... serios și reținut.* SAD. [V. ***reține***].

reumátic, ~ci, reumatică, ~ce a. **1.** cauzat de reumatism: *dureri reumatice;* **2.** (adesea subst.) care suferă de reumatism: *profesorii reumatici se plimbă prin clase în paltoane.* SAD.; *reumaticii presimt ploaia.* [Din lat. ***rheumaticus,*** it. ***reumatico,*** germ. ***rheumatisch***].

reumatísm, reumatisme n. **1.** denumire generică pentru o serie de afecțiuni ale aparatului locomotor, în special ale articulațiilor și ale țesuturilor înconjurătoare, manifestate prin dureri, inflamații și alte tulburări, cauzate de o infecție (streptococică), o reacție inflamatorie articulară și periarticulară sau o patogenie inflamatorie alergică; reumă: *căpitanul suferea de o criză acută de reumatism.* GHEȚIE; **reumatism poliarticular acut,** boală acută, de natură infecțioasă, frecventă la copii și la tineri, consecutivă amigdalitei, caracterizată prin transpirații și tumefacții dureroase ale articulațiilor, care poate provoca îmbolnăvirea inimii, pleurezie, nefrită etc.; **2.** durere reumatică: *pensionară de azil ..., plină de reumatisme.* GAL.; *mă supără reumatismul.* [Din lat. ***rheumatismus,*** germ. ***Rheumatismus,*** it. ***reumatismo***].

reumatismál, ~i, reumatismală, ~e a. de natură reumatică: *dureri reumatismale.* [Din fr. ***rhumatismal*** (după *reumatism*)].

reumatológ, ~gi, reumatologă, ~ge m., f. medic specialist în reumatologie. [De la ***reumatologie***].

reumatológic, ~ci, reumatologică, ~ce a. care ţine de reumatologie, referitor la reumatologie: *examen reumatologic.* [Din fr. ***rhumatologique*** (după *reumatologie*)].

reumatologíe f. ramură a medicinei interne care se ocupă cu studiul afecţiunilor reumatice. [Din fr. ***rhumatologie*** (după *reumatism*)].

reúmă, reume f. (reg.) reumatism; (accent. şi ***réumă***). [Din magh. ***reuma,*** germ. ***Rheuma,*** lat. *rheuma*].

reúmple, reúmplu vb. (tr. şi refl.) a (se) umple din nou: (fig.) *inima i se reumplea ... de nădejde.* MACED. [***Re-***[1] + ***umple;*** cf. fr. ***remplir***].

reuní, reunesc vb. (tr. şi refl.) a (se) aduna, a (se) strînge laolaltă, a (se) întruni: *a le reuni* [popoarele] *prin credinţe religioase.* BOL.; *Camera şi Senatul s-au reunit în şedinţă solemnă.* ST. [Din fr. ***réunir***].

reunificá, reunífic vb. (tr.) a unifica din nou, a restabili unitatea; a reîntregi: *gîndesc să reunifice ţara.* [***Re-***[1] + ***unifica;*** cf. fr. ***réunifier***].

reunificáre, reunificări f. acţiunea de a reunifica şi rezultatul ei; reîntregire: *reunificarea partidelor social-democrate.* [V. ***reunifica***].

reunificát, ~ţi, reunificată, ~e a. care s-a unit din nou, care şi-a restabilit unitatea; reîntregit: *teritorii reunificate.* [V. ***reunifica***].

reuníre, reuniri f. acţiunea de a (se) reuni; adunare la un loc; întrunire; reuniune. [V. ***reuni***].

reuniúne, reuniuni f. **1.** întîlnire a unui grup de persoane; întrunire; adunare: *reuniunile ... se ţineau cu regularitate, întotdeauna cu aceiaşi participanţi.* GHEŢIE; **2.** întrecere, competiţie sportivă: *reuniune de box;* **3.** (înv.) asociaţie, societate; **4.** (mat.) **reuniune a două mulţimi,** mulţime ale cărei elemente aparţin cel puţin uneia dintre cele două mulţimi date. [Din fr. ***réunion***].

reurcá, reúrc vb. (intr. şi refl.) a se urca din nou: *monarhul a reurcat pe tron.* [***Re-***[1] + ***urca***].

reurcáre, reurcări f. acţiunea de a (se) reurca şi rezultatul ei: *reurcarea pe tron a lui Bathori.* BĂLC. [V. ***reurca***].

reuşí, reuşesc vb. **1.** (tr. şi intr.) a ajunge la rezultatul dorit; a izbuti, a izbîndi: *vornicul ... reuşise a scăpa în Transilvania.* HASD.; **2.** (intr.) a avea succes; a termina cu bine: *înţelege bine că această misiune diplomatică ... poate să nu reuşească.* SAD.; *a reuşit la concurs;* **3.** (tr.) a face ceva cu pricepere, cu îndemînare; a ieşi bine: *cozonacii mi-au reuşit.* [Din fr. ***réussir,*** it. ***riuscire***].

reuşíre, reuşiri f. acţiunea de a reuşi şi rezultatul ei; reuşită: *reuşirea victorioasă a „Convorbirilor".* AL. [V. ***reuşi***].

reuşít, ~ţi, reuşită, ~e a. **1.** izbutit, bine realizat: *gluma e reuşită, chiar dacă macabră.* GHEŢIE; *volum reuşit;* **2.** frumos, bine făcut: *nevasta lui era reuşită.* PR. [V. ***reuşi***].

reuşítă, reuşite f. izbîndă, succes; realizare; reuşire: *noţiunea de reuşită are alt sens la noi în Europa ... decît la americani.* PR.; *privea cu ... admiraţie reuşita fiului ei.* GHEŢIE. [Din fr. ***réusite,*** it. ***riuscita***].

reutilá, reutilez vb. (tr.) a utila din nou, a înzestra cu utilaje noi. [***Re-***[1] + ***utila***].

reutiláre, reutilări f. acţiunea de a reutila şi rezultatul ei: *reutilarea industriei.* [V. ***reutila***].

revacciná, revaccinez vb. (tr.) a vaccina din nou pentru a întări sau a prelungi efectul vaccinării anterioare. [Din fr. ***revacciner***].

revaccináre, revaccinări f. acţiunea de a revaccina şi rezultatul ei. [V. ***revaccina***].

revalidá, revalidez vb. (tr.) a valida din nou. [Din fr. ***revalider***].

revalidáre, revalidări f. acţiunea de a revalida şi rezultatul ei: *revalidarea alegerilor.* [V. ***revalida***].

revalorificá, revalorífic vb. (tr.) **1.** a valorifica din nou, a repune în valoare; a reconsidera: *revalorificăm judicios tradiţia;* **2.** (tehn.) a readuce în stare de folosire deşeuri, rebuturi, piese uzate etc. [***Re-***[1] + ***valorifica***].

revalorificáre, revalorificări f. **1.** acţiunea de a revalorifica şi rezultatul ei; **2.** (p. ext.) reconsiderare a unui autor, a unei opere etc. [V. ***revalorifica***].

revalorizá, revalorizez vb. (tr.) **1.** a aduce la valoarea iniţială; a da o valoare nouă: *a revaloriza o concepţie;* **2.** a mări valoarea unei monede în raportul de schimb cu o altă monedă; a modifica rata de schimb valutar a unei monede: *revalorizarea leului.* [Din fr. ***révaloriser***].

revalorizáre, revalorizări f. acţiunea de a revaloriza şi rezultatul ei. [V. ***revaloriza***].

revánc n. v. **robanc.**

revanşá, revanşez vb. (refl.) **1.** a întoarce cuiva binele sau răul făcut; a-şi lua revanşa; **2.** a reuşi să-şi învingă adversarul după ce, în meciul anterior, fusese învins de acesta. [Din fr. ***revancher***].

revanşárd, ~zi, revanşardă, ~e a. **1.** (adesea subst.) care urmăreşte să se răzbune, să-şi ia revanşa; răzbunător: *sînt nişte revanşarzi;* **2.** care duce sau sprijină o politică de recucerire a unor teritorii pierdute în urma unui război, printr-un tratat etc.: *politică revanşardă.* [Din fr. ***revanchard***].

revanşáre, revanşări f. acţiunea de a se revanşa. [V. ***revanşa***].

revánşă, revanşe f. **1.** acţiune prin care cineva se ravanşează; răzbunare pentru un rău suferit sau (mai rar) răsplată pentru un serviciu, pentru un bine: *era o mică revanşă pe care mi-o datorai, aceea să binevoieşti să mă asculţi.* PETR.; **spirit de revanşă,** dorinţă de răzbunare; revanşism; **a-şi lua revanşa,** a se revanşa: *lasă, îmi voi lua eu revanşa!* GHEŢIE; **2.** a doua partidă prin care un sportiv sau o echipă învinsă anterior încearcă să obţină victoria în faţa aceluiaşi adversar. [Din fr. ***revanche***].

revanşísm n. **1.** spirit de revanşă, dorinţă de răzbunare; **2.** politică orientată spre recucerirea unor teritorii pierdute în urma unui război, printr-un tratat etc.; politică revanşardă. [***Revanşă*** + ***-ism***].

revărsá, revărs vb. **1.** (refl.) a trece peste maluri, a ieşi din albie; a deborda; a inunda: *cînd se revarsă apele primăverii, stăm în bîrlogurile noastre.* SAD.; (fig.) *dintr-o grădină se revărsau, înalte, deasupra trotuarului, ramuri stufoase, compacte, de tei.* EL.; **2.** (refl.) a curge abundent, năvalnic: *sîngele saltă şi să răvarsă.* B.-DEL.; *se revarsă ploile;* (fig.) *continuă să reverse neistovit şuvoiul de cuvinte.* GHEŢIE; **3.** (fig.; fam.; refl. şi intr.) a se lăsa peste ...; a atîrna: *burta i se revarsă peste curea;* **4.** (refl. şi tr.) a (se) împrăştia în toate părţile; a (se) răspîndi, a (se) difuza: *clopotul continua să-şi reverse chemarea nesfîrşită.* GHEŢIE; *un soare orbitor, de dimineaţă, se revărsa în cameră.* CĂRT.; **se revarsă zorile** sau **se revarsă de ziuă,** se ivesc zorile, se face ziuă: *pînă s-au revărsat zorile, m-am frămîntat.* CR.; **5.** (fig.; refl.) a se exterioriza, a se manifesta: *potop de jale se revarsă.* DELAVR.; *un zîmbet bun s-a revărsat din ochii şi de pe buzele bunicului.* ST.; **6.** (fig.; refl. şi tr.) a ieşi în număr mare; a năvăli; a împînzi: *mulţimea se revărsa pe străzi;* **7.** (pop.; tr.) a arunca, a vărsa în cantitate mare, din belşug; a împrăştia, a risipi: *peste masă grîu revarsă.* POP; (fig.) *multă fericire ai revărsat în mine.* AL.; **8.** (pop.; refl. şi tr.) a (se) întoarce, a (se) răsturna: *brazdă neagră răvărsa.* POP; (şi: (înv. şi pop.) **răvărsa**). [***Răs(s)-*** + ***vărsa***].

revărsáre, revărsări f. **1.** acţiunea de a (se) revărsa şi rezultatul ei; **2.** ieşire din albie, peste maluri a unei ape; inundaţie; apă provenită din inundaţii: *revărsările deltei ... oglindeau singurătăţi încremenite.* SAD.; **3.** curgere abundentă, năvalnică: *ascultînd ritmul ... apei pe acoperiş, revărsări fără pomină.* EL.; (fig.) *nu auzisem pînă atunci o asemenea revărsare neistovită de vorbe.* GHEŢIE; **4.** împrăştiere, difuzare: *într-o revărsare de lumină nesfîrşită, soarele sui în cerul albastru.* SAD.; **la revărsarea zorilor,** la ivirea zorilor, în zori de ziuă: *şoseaua începea să fie mai frecventată acum, la revărsarea zorilor.* EL.; **5.** (fig.) exteriorizare exagerată a unor sentimente: *revărsarea aceea sentimentală i se păru excesivă copilului neobişnuit cu asemenea manifestări.* GHEŢIE; *o revărsare de bucurie;* **6.** (fig.) venire în număr mare; năvălire; invazie: *răvărsarea popoarălor nouă au prefăcut pămîntul.* RUSSO; **7.** împrăştiere, risipă: *viaţa e o bogăţie, o revărsare de daruri.* PR.; *era o revărsare de catifele şi mătăsuri cum nu mai văzuse pînă atunci.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **răvărsare**). [V. ***revărsa***].

revărsát[1] n. **1. revărsatul zorilor** (sau **zilei**) ori **revărsat de zori** (sau **de ziuă**), zori de zi: *la revărsatul zorilor, un om plîngea.* BOL.; *se scula-n răvărsat de zori.* VLAH.; **2.** (fig.) început: *legat-ai revărsatul cu-apusul vieţii tale?* AL.; (şi: (înv. şi pop.) **răvărsat**). [V. ***revărsa***].

revărsát[2]**, ~ţi, revărsată, ~e** a. **1.** care a ieşit din albie, peste maluri; care a inundat: *Prutul revărsat şi tulbure;* **2.** (fig.; fam.) care atîrnă peste ...; lăbărţat: *cu foalele revărsate.* SAD.; **3.** ivit, apărut; împrăştiat, difuzat: *dimineţi trandafiriu revărsate.* GAL.; **4.** răspîndit pe o suprafaţă mare; întins; împrăştiat; lăţit: *sat mare ..., revărsat pe valea rîului Motru.* VLAH.; **5.** (şi adv.; reg.) abundent, din belşug: *acolo-i pămînt lăudat, creşte grîul revărsat.* POP; (şi: (înv. şi pop.) **răvărsat**). [V. ***revărsa***].

revăzút, ~ţi, revăzută, ~e a. examinat din nou; revizuit: *ediţie revăzută şi adăugită.* [V. ***revedea***].

revedeá, revăd vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) vedea din nou; a (se) întîlni iar (după mai multă vreme): *îşi revăzură patria.* OD.; *ne îmbrăţişăm ... cînd ne revedem.* PR.; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) vedea în amintire (aşa cum era odinioară); a(-şi) evoca lucruri, fapte din trecut: *mă revăd băiatul tînăr cu superbe-nsufleţiri.* MACED; **3.** (tr.) a citi, a examina din nou un text; a revizui: *profesorul ... i-a revăzut peste vară proiectul de diplomă.* GHEŢIE; [***Re-***[1] + ***vedea;*** cf. fr. ***revoir***].

revedére, revederi f. faptul de a (se) revedea: *revederea va fi cu atît mai plăcută.* REBR.; *revederea Bucureştiului îl înviora.* GHEŢIE; **la revedere!,** formulă de salut la despărţire: *la revedere! şi nu mă uita.* SAD.; **a-şi lua la revedere,** a se despărţi de cineva, salutîndu-l (cu formula de mai sus): *îl urmai, uitînd să-mi iau la revedere, să-i dau bună ziua Matildei.* PR. [V. ***revedea***].

reveión n. v. revelion.

revelá, revelez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) face cunoscut, a ieşi la lumină (ceva ascuns); a (se) dezvălui, a (se) descoperi; a (se) destăinui: *ameninţarea dragostei noastre îmi revelase adevărata iubire.* EL.; **2.** (refl.) a (se) face cunoscut, a se manifesta prin revelaţie: *Dumnezeu atunci cînd vrea să se reveleze ... se arată mai firesc ca om.* STĂNIL.; **3.** (tr.) a developa un film fotografic. [Din fr. ***révéler,*** lat. ***revelare***].

reveláre, revelări f. faptul de a (se) revela; dezvăluire, descoperire; destăinuire, revelaţie: *lumea e revelarea substanţei divine.* BL. [V. ***revela***].

revelát, ~ţi, revelată, ~e a. **1.** dezvăluit, descoperit; destăinuit: *nu ştiu cum să exprim toate sentimentele acestea revelate.* EL.; **2.** dezvăluit prin revelaţie divină: *raţionalismul lui Wolff va admite ... religia revelată.* BL. [V. ***revela***].

revelatór, ~i, revelatoáre a. care revelează, care dezvăluie, descoperă sau duce la descoperirea unui adevăr ascuns, a unei taine; (p. ext.) semnificativ: *căutam să fiu în notaţiile mele amănunţit, revelatoriu.* GAL.; *metafora revelatorie începe în momentul cînd omul ... se aşază în orizontul şi în dimensiunile misterului.* BL.; *cuvîntul are o funcţie revelatoare.* STĂNIL. // n. soluţie chimică folosită la developarea filmelor; (şi: **revelatoriu**). [Din fr. ***révélateur,*** lat. ***revelatorius, -a, -um***].

revelatóriu a. v. revelator.

revelátie, revelaţii f. **1.** revelare; dezvăluire, descoperire (neaşteptată) a unui adevăr ascuns, a unei taine, a unei însuşiri latente etc.; (p. ext.) lucru revelat: *revelaţia a fost Chabu, un suflet panteist.* EL.; *mă stingherise atunci ... revelaţia subită că voi muri fără a fi săvîrşit ceva durabil în viaţă.* GHEŢIE; **a fi o revelaţie,** a depăşi aşteptările, a surprinde, a uimi (prin calităţi): *tînăra dansatoare a fost o revelaţie;* **2.** actul prin care Dumnezeu îşi face cunoscută, îşi manifestă voinţa prin intermediul unor aleşi; dezvăluirea unui mister ori a unui adevăr de către Dumnezeu sau de către un om inspirat de Dumnezeu; (şi: **revelaţiune**). [Din fr. ***révélation,*** lat. ***revelatio, -onis***].

revelaţiúne f. v. revelaţie.

revelión, revelioane n. noaptea dintre 31 decembrie şi 1 ianuarie, în care se sărbătoreşte Anul Nou; petrecerea din această noapte: *oi juca şi eu la revelion?* AL.; *îşi reînnoi intenţia de a o vizita din nou de revelion.* GHEŢIE; (şi: **reveion**). [Din fr. ***réveillon***].

revendicá, revéndic vb. (tr.) **1.** a reclama un drept sau un bun ce i se cuvine ori îi aparţine (aflat în posesiunea altuia); (jur.) a prezenta o revendicare: *toate naţiunile ... revendicau dreptul la o viaţă naţională.* GHICA; *bunicul revendica posesiunea unui cîmp;* **2.** (p. ext.) a cere, a pretinde (ca fiind al său): *se încinse o controversă asupra notei, fiecare revendicînd pentru sine obligaţia de plată.* REBR.; **3.** (înv.) a-şi atribui; a-şi asuma: *a revendica o responsabilitate.* [Din fr. ***revendiquer***].

revendicánt, ~ţi, revendicantă, ~e m., f. (jur.) persoană care revendică ceva. [De la ***revendica***].

revendicáre, revendicări f. acţiunea de a revendica şi rezultatul ei; reclamare a unui drept de posesiune, a exercitării unui drept politic sau social; (concr.) ceea ce se revendică; revendicaţie: *o legitimă revendicare naţională.* MAIOR.; *sînt o serie de revendicări pe care nu le înţelege.* GHEŢIE; **acţiune în revendicare,** acţiune prin care se urmăreşte recunoaşterea de către un organ de jurisdicţie a dreptului de proprietate asupra unui lucru aflat fără drept în posesia altei persoane. [V. ***revendica***].

revendicatív, ~i, revendicativă, ~e a. care revendică un bun, un drept cuvenit; care cuprinde o revendicare: *discurs revendicativ; mişcări revendicative.* [Din fr. ***revendicatif***].

revendicáţie, revendicaţii f. (înv.) revendicare; (şi: **revendicaţiune**). [Din fr. ***revendication,*** germ. ***Revindikation***].

revendicaţiúne f. v. revendicaţie.

reveneálă, reveneli f. **1.** umezeală, jilăveală (din pământ, din ziduri, din atmosferă): *apa ..., strecurîndu-se prin porii olanelor, ţine reveneală.* GHICA; **2.** (reg.) răcoare; răcorire; (fig.) *banii, cînd e zăduf, ţi-aduc reveneală ..., cînd ţi-e frig, îţi ţin cald.* DELAVR.; **3.** (reg.) boare, adiere; **4.** (rar) aromă, mireasmă: *ţuica te ameţea cu reveneala ei de prune.* PETR. [***Reveni***[2] + ***-eală***].

reveni[1], revín vb. (intr.) **1.** a veni înapoi, a se întoarce: *revenii în casa părintească.* PR.; *peste patru ani voi reveni în ţară cu licenţa.* GHEŢIE; (fig.) *Ştefan Vodă ..., revenit între noi în imagine plastică, în carne şi-n oase de bronz.* EM.; **2.** a se ivi, a apărea, a se manifesta iar; a se face din nou văzut, simţit: *acelaşi gînd îi revenea necontenit.* AG.; *îi revine culoarea în obraji;* **3.** a se întoarce la starea (sufletească) anterioară, normală; a se regăsi; a se trezi (din leşin): *Alexandru reveni din leşinul său.* BOL.; **a reveni la viaţă,** a scăpa cu viaţă dintr-o boală grea; a se însănătoşi; **a-şi reveni în fire,** a-şi recăpăta cunoştinţa; **4.** a se ocupa din nou de ceva; a relua un subiect, o idee etc.: *să revin la chestiune.* CĂL.; **5.** a i se atribui un bun; a i se cuveni ceva: *moşia îi revenea de drept;* (fig.) *bizantinilor şi arabilor le revine meritul de a fi salvat patrimoniul spiritual al antichităţii.* BL.; **6.** a cădea în atribuţia, în responsabilitatea cuiva; a fi de datoria, de resortul cuiva; a incumba: *responsabilitatea pentru moartea celor şapte soldaţii îi revine.* GHEŢIE; *îi revine misiunea;* **7.** a renunţa la cele spuse sau promise; a revoca: *revenise asupra hotărîrii de a demisiona;* **8.** a costa. [***Re-***[1] + ***veni;*** cf. fr. ***revenir***].

reveni[2], pers. 3 **reveneşte** vb. (reg.) **1.** (intr. şi refl.) a deveni reavăn; a se jilăvi, a se umezi: *pămîntul se reveneşte;* **2.** (tr. şi refl.) a (se) răcori: *stau la umbră să mă revenesc puţin.* POP; (fig.) *numai în noianul primejdiilor i se revenea sufletul.* REBR.; **3.** (refl.) a se împrospăta, a se primeni: *deschide fereastra, să se mai revenească aerul!* POP. [De la ***reavăn***].

reveníre, reveniri f. **1.** acţiunea de a reveni[1]; reîntoarcere: *revenirea în ţară a celui mai mare campion mondial de box profesionist.* A.; **2.** întoarcere la o stare (sufletească) anterioară, normală: *freamăt de revenire la viaţă.* GANE; **3.** reluare a unui subiect, a unei idei etc.: *discurs cu prea multe reveniri;* **4.** renunţare la o idee, la o promisiune; revocare: *tînărul stătu locului ... aşteptînd o revenire asupra tăgadei.* CĂL.; **5.** tratament termic care se aplică unor piese metalice călite, constînd în încălzirea lor la temperaturi înalte şi la răcirea lentă, în scopul îmbunătăţirii ductibilităţii şi tenacităţii acestora; **6.** variaţie în timp a deformaţiei unui corp după suprimarea sarcinilor aplicate iniţial. [V. ***reveni***[1]].

revént m. **1.** plantă legumicolă cu flori mici, verzui, cu frunze mari, al căror peţiol este folosit în alimentaţie, iar rădăcina şi rizomul în medicină, ca purgativ; rabarbură, rubarbă (*Rheum officinale*); **2.** ceai, sirop purgativ preparat din această plantă: *îi dăm o linguriţă de revent.* VLAH. [Din turc. ***râvent***].

revér, revere n. **1.** partea răsfrîntă a unei haine, în prelungirea gulerului, de o parte şi de alta a pieptului: *îmbrăcat într-o haină de casă cu revere de mătase neagră.* GHEŢIE; **2.** lovitură executată cu partea exterioară a rachetei[2] sau a paletei, la tenis sau la tenis de masă. [Din fr. ***revers***].

reverbér, reverbere n. **1.** oglindă montată la o lampă pentru a reflecta lumina în direcţia dorită; **2.** felinar prevăzut cu oglindă metalică, destinat să lumineze străzile; **3. cuptor** (sau **furnal**) **cu reverber,** cuptor cu reverberaţie. [Din fr. ***réverbère***].

reverberá, reverberez vb. (tr.) **1.** a produce reverberaţii; **2.** a reflecta lumina sau căldura; **3.** (rar) a lumina: *lămpi electrice ... reverberau vasta pivniţă.* CĂL. [Din fr. ***réverbérer***].

reverberánt, ~ţi, reverberantă, ~e a. care reverberează. [Din fr. ***réverbérant,*** engl. ***reverberant***].

reverberáre, reverberări f. acţiunea de a reverbera. [V. ***reverbera***].

reverberát, ~ţi, reverberată, ~e a. rezultat prin reverberare: *sunete reverberate.* [V. ***reverbera***].

reverberatór, reverberatoare n. aparat care produce o reverberaţie artificială. [Din engl. ***reverberator***].

reverberáţie, reverberaţii f. **1.** persistenţă a unui sunet într-o încăpere, după ce sursa sonoră a încetat să mai emită unde, datorită reflexiei sunetului pe pereţi sau pe alte corpuri; sunetul astfel reflectat: *mă întîmpină ... reverberaţiile violente ale trecerii unui tren.* PR.; **reverberaţie artificială,** prelucrare electroacustică a semnalelor sonore în scopul obţinerii unor condiţii optime de audiţie în sălile de spectacole, în studiourile de televiziune etc.; **2.** reflexie a luminii sau a căldurii; strălucire, reflex, scînteiere; (fig.) *sufletul ei ... are întunecări repezi de conştiinţă, ... reverberaţii de groază.* VLAH.; **3.** (tehn.) reflexia repetată a căldurii pe pereţii unui focar sau ai unui cuptor special; **cuptor cu reverberaţie,** cuptor cu acoperişul boltit, căptuşit cu cărămidă refractară, în care încălzirea materialului se face prin contactul cu gazele de ardere şi prin radierea căldurii din acoperişul boltit. [Din fr. ***réverbération***].

reverberométru, reverberometre n. aparat pentru măsurarea timpului de reverberaţie. [Din engl. ***reverberometer***].

reveránd, reverenzi m. titlu dat preoţilor şi călugărilor creştini de anumite confesiuni, în special anglicani; persoană căreia i se dă acest titlu: *îl chemă reverendul pe ginere-său.* CAR. [Din fr. ***révérend,*** lat. ***reverendus***].

reveréndă, reverende f. haină preoţească lungă, de obicei de culoare neagră; anteriu: *cu reverenda tăiată după moda romano-catolică.* PR. [Din lat. ***reverenda***].

reverendísim, reverendisimi m. titlu onorific rezervat prelaţilor (catolici); persoană care deţine acest titlu: *numai pălăria largă cît roata carului ... nu o lepădase reverendisimul.* GHEŢIE. [Din lat. med. ***reverendissimus***].

reverénţă, reverenţe f. **1.** salut ceremonios făcut prin înclinarea bustului şi îndoirea genunchilor; plecăciune, temenea: *o mică domnişoară ... a fost trimisă să facă o reverenţă ceremonioasă celor mari.* PR.; **2.** (p. ext.) respect, stimă, consideraţie: *să vă înfăţoşeze adînca sa reverinţă.* NEGR.; *în societatea de azi, unde modelele sînt rare, admiraţia, reverenţa sînt parcă şi mai rare.* D.; **pronume de reverenţă,** pronume de politeţe; (şi: (înv.) **reverinţă**). [Din lat. ***reverentia,*** fr. ***révérence***].

reverenţiál a. v. reverenţiar.

reverenţiár, ~i, reverenţiară, ~e a. (rar) **1.** reverenţios; **2.** (jur.) **temere reverenţiară,** sentiment de teamă şi de respect totodată; (şi: **reverenţial**). [Din fr. ***révérenciel***].

reverenţiós, ~şi, reverenţioásă, ~e a. (adesea adv.) foarte respectuos; ceremonios: *Eminescu cel adevărat e accesibil numai unei analize ... reverenţioase.* BL.; *salut reverenţios.* [Din fr. ***révérencieux***].

reveríe, reverii f. **1.** starea sufletească a celui furat de imaginaţie, de visuri, de amintiri, de gînduri; visare, contemplare: *gînd cu gînd se-mbină în lungă reverie.* EM.; *rămînea minute în şir cu ochii pierduţi ..., ca într-o reverie.* GHEŢIE; **2.** piesă vocală sau instrumentală de mici proporţii, care predispune la visare. [Din fr. ***rêverie***].

reverifică, reverífic vb. (tr.) a verifica din nou, încă o dată: *am reverificat instalaţia de gaz la plecare.* [***Re-***[1] + ***verifica***].

reverificáre, reverificări f. acţiunea de a reverifica şi rezultatul ei. [V. ***reverifica***].

reverínţă f. v. reverenţă.

revérs, reversuri n. **1.** dosul unei monede, al unei medalii, (p. ext.) al unei foi scrise: *o cruce pe revers.* HASD.; **reversul medaliei,** v. **medalie; 2.** (fig.) parte a unui lucru, aspect al unei situaţii, aflat în contrast, opus faţă de cel care se prezintă: *defectul acesta este mai curînd reversul unei virtuţi.* BL.; **3.** (fig.) insucces, eşec: *compuse teatru care avu succese şi reversuri, deopotrivă motivate.* CĂL. [Din lat. ***reversus,*** fr. ***revers,*** germ. ***Revers***].

reversále s. pl. (înv.) **1.** înscris prin care se face o concesie în schimbul alteia; act prin care cineva se obligă să respecte un angajament; **2.** act prin care un catolic căsătorit cu o persoană de altă confesiune se obligă a-şi creşte copiii în religia catolică. [Din lat. med. ***reversales,*** fr. ***réversales***].

reversíbil, ~i, reversibilă, ~e a. **1.** (jur.; despre bunuri) care urmează să revină în posesia celui care a făcut înstrăinarea (a fostului proprietar sau a moştenitorilor); **2.** (jur.; despre rente, pensii) care, la moartea titularului, poate trece asupra altei persoane (îndreptăţite): *votîndu-i pensie reversibilă, după moartea lui, văduvei.* AL.; (fig.) *partidul conservator ... n-are obiceiul ... de-a vota pensii reversibile.* EM.; **3.** care poate reveni, care poate fi întors, adus înapoi: *timpul nu e reversibil;* **4.** (fiz.; chim.; despre transformări) care se poate produce atît într-un sens, cît şi în sens invers, trecînd prin aceleaşi stări intermediare; **5.** (tehn.) care poate acţiona, care se poate mişca în două sensuri opuse; **plug reversibil,** plug care poate răsturna brazda la dus şi la întors în aceeaşi parte, servind în special la arături pe coaste de deal; **6.** (gram.) care nu-şi modifică înţelesul cînd se schimbă diateza verbului: *propoziţii reversibile.* [Din fr. ***réversible***].

reversibilitáte, reversibilităţi f. **1.** faptul sau însuşirea de a fi reversibil: *opera lui ... reprezintă un caz de curioasă reversibilitate, continuînd un fir întrerupt sau numai pierdut din vedere în literatura cultă.* LOV.; **2.** fapt reversibil: (fig.) [agricultura] *alimentează totul, ... pînă şi reversibilităţile patriotice.* EM.; **3.** (fiz.; chim.) proprietate a unei transformări de a fi reversibilă. [Din fr. ***réversibilité***].

revérsie f. v. reversiune.

reversiúne, reversiuni f. **1.** (jur.) dreptul în virtutea căruia bunurile donate unei persoane care moare fără a avea copii sau care moare înaintea donatorului revin donatorului; **2.** (rar) reîntoarcere, revenire la o stare anterioară: *cazul de reversie el îl cunoaşte în carne şi în oase.* CAR.; **3.** schimbarea ordinii de parcurgere a succesiunii de stări intermediare prin care trece un sistem fizic în cursul unei transformări; **4.** (med.) atavism; (şi: (rar) **reversie**). [Din fr. ***réversion,*** lat. ***reversio, -onis***].

reversív, ~i, reversivă, ~e a. (despre mecanisme, procese etc.) care revine spontan la poziţia sau la starea iniţială după încetarea acţiunii fenomenului modificator. [Din fr. ***réversif***].

reversór, reversoare n. dispozitiv la maşinile care efectuează încercări de tracţiune şi de compresiune. [Din engl. *reverser*].

revigorá, revigorez vb. (tr. şi refl.) a da sau a căpăta forţă, vigoare; a (se) fortifica, a (se) revitaliza, a (se) întări, a (se) înviora: *duşul m-a revigorat.* [Din fr. *revigorer*].

revigoráre, revigorări f. acţiunea de a (se) revigora: (fig.) *oxigenul respectiv nu a fost de ajuns pentru revigorarea investiţiilor aflate la pământ.* D. [V. *revigora*].

revigorát, ~ţi, revigorată, ~e a. care s-a fortificat, care s-a înviorat; revitalizat: *m-am întors revigorat de la munte.* [V. *revigora*].

revigoratór, ~i, revigoratoáre a. înviorător. [*Revigora* + *-tor*].

revínde, revínd vb. (tr.) a vinde din nou; a vinde un obiect cumpărat de la altcineva: *a revîndut maşina cu supraprеţ.* [*Re-*[1] + *vinde*].

revíndere, revinderi f. acţiunea de a revinde şi rezultatul ei; revînzare. [V. *revinde*].

reviriмént, revirimente n. **1.** schimbare bruscă şi completă în bine; înviorare, renaştere: *un reviriment literar însemnat se schiţează de cîtva timp în spiritul neolatinilor.* MACED.; **2.** (înv.) **reviriment de fonduri**, virament. [Din fr. *revirement*].

revístă, reviste f. **1.** publicaţie periodică cuprinzînd bucăţi literare, articole, studii, recenzii etc. din domenii variate sau dintr-o anumită specialitate: *am citit într-o mare revistă literară.* CAR.; **2.** (şi **trecere în revistă**) solemnitate constînd în trecerea unui comandant, a unei persoane oficiale pe dinaintea unei formaţii militare care dă onorul; inspecţie sumară făcută de un comandant unei unităţi militare adunate în acest scop; (fig.) examinare succesivă a elemenetelor unui ansamblu: *domnul o dată într-un an să facă revistă ... armatei şi miliţiei.* BĂLC.; *nu lipseşte din această revistă a aspectelor generale ale naturii ... răsăritul lunii.* VIANU; **a trece în revistă**, a trece prin faţa unei unităţi militare care dă onorul; a inspecta trupele adunate în acest scop; (fig.) a examina, a cerceta succesiv elementele unui ansamblu: *aşezaţi milităreşte, în ordine alfabetică, fură trecuţi în revistă întîi de rege.* CĂL.; *am trecut în revistă ... cele două rînduri de loji, fără a o descoperi.* GHEŢIE; **revista presei**, prezentare succintă a ideilor importante din presa cotidiană; **3.** (gen de) spectacol de estradă alcătuit dintr-o succesiune de momente muzicale, coregrafice, cuplete, scenete vesele cu subiecte din actualitate (avînd o temă comună); (spectacol de) varietăţi: *e o aventură din repertoriul revistelor bucureştene.* SAD.; *teatru de revistă.* [Din it. ***rivista;*** cf. fr. ***revue***].

revitalizá, revitalizez vb. (tr.) a reda noi puteri; a revigora. [Din fr. *revitaliser*].

revitalizáre, revitalizări f. acţiunea de a revitaliza şi rezultatul ei: *revitalizarea organismului;* (fig.) *revitalizarea exporturilor nu poate fi considerată ... un succes.* D. [V. *revitaliza*].

revitalizát, ~ţi, revitalizată, ~e a. care a prins puteri, care s-a fortificat; revigorat. [V. *revitaliza*].

reviviscént, ~ţi, reviviscentă, ~e a. (rar) care poate reînvia sau reveni la viaţă. [Din fr. *reviviscent*].

reviviscénţă f. **1.** revenire la viaţă; înviorare, însufleţire; **2.** (biol.) proprietate a unor plante şi animale acvatice (inferioare) de a reveni la viaţă, prin umiditate, după ce s-au uscat; **3.** reapariţie a unor stări de conştiinţă uitate. [Din fr. *reviviscence*].

revízie, revizii f. **1.** cercetare nouă; verificare, revizuire; (p. ext.) modificare, îmbunătăţire: *textul nu-l mulţumi, ... reveni asupra lui, supunîndu-l unor revizii succesive.* GHEŢIE; *revizia listelor electorale;* **2.** inspecţie: *revizii de feţe bisericeşti şi politiceşti.* CR.; **3.** reexaminare a celor amînaţi la recrutarea în armată pentru debilitate fizică sau boală, precum şi a celor reformaţi: *pe mine m-au trimis jandarmii la revizie, la Turnu.* ST.; *consiliu de revizie;* **4.** control contabil constînd în reverificarea documentelor de evidenţă referitoare la operaţii financiare anterioare; **5.** ultima corectură în pagini a unui text ce urmează să fie tipărit: *împreună cu revizia, îmi trimeteţi şi corectura a doua a mea.* CAR.; **6.** ansamblul operaţiilor (periodice) de reglare a pieselor, aparatelor etc. unei instalaţii sau maşini: *o revizie sistematică a morii devenise absolut necesară.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **reviziune**). [Din fr. ***revision,*** lat. ***revisio, -onis***].

revizionísm n. atitudine sau acţiune care urmăreşte modificarea unei legi, a unui tratat etc., revizuirea tezelor fundamentale ale unei doctrine. [Din fr. *révisionnisme*].

revizioníst, ~şti, revizionistă, ~e a. care aparţine, care este specific revizionismului, referitor la revizionism; care urmăreşte revizuirea unei legi, a unui tratat, a unei doctrine: *nu se justifica legiferarea revizionistă.* MAIOR. // m., f. adept al revizionismului. [Din fr. ***révizionniste***].

reviziúne f. v. revizie.

revízor, ~i, revizoáre m., f. **1.** persoană care face revizie, care cercetează din nou, care controlează, verifică; (p. ext.) persoană care îmbunătăţeşte ceva (în urma verificării): *revizorii dicţionarului definitivează textul în vederea tipăririi;* **2.** persoană specializată în revizii contabile; **3.** (înv.; şi **revizor şcolar**) inspector al şcolilor primare dintr-un judeţ: *interpelări ... asupra numirii unui revizor şcolar.* MAIOR. [Din germ. ***Revisor,*** fr. ***révisseur***].

revizorát, revizorate n. **1.** funcţia de revizor; (p. ext.) timpul cît cineva îndeplineşte această funcţie: *predecesorul meu ... lăsîndu-mi arhiva acestui revizorat nu tocmai în bună regulă.* EM.; **2.** serviciu în cadrul căruia îşi exercită revizorul funcţia; localul unde funcţionează acest serviciu: *lucrează la revizorat.* [*Revizor* + *-at*].

revizuént, ~ţi, revizuentă, ~e m., f. (jur.) persoană care introduce o cerere de revizuire a unui proces. [*Revizui* + *-ent*].

revizuí, revizuiesc vb. (tr.) **1.** a revedea o lucrare; a cerceta din nou pentru a verifica exactitatea şi pentru corectarea eventualelor greşeli; a controla; (p. ext.) a modifica, a îmbunătăţi: *şcolarii i se suiseră în cap şi atunci a trebuit să-şi revizuiască atitudinea.* GAL.; *am revizuit conturile;* **2.** (rar) a trece în revistă: *înainte de a mă culca, îmi revizuiesc, în amintire, şi alte evenimente ale zilei.* SAD.; **3.** a face revizia unei instalaţii, a unei maşini. [Din fr. *réviser*].

revizuíre, revizuiri f. **1.** acţiunea de a revizui şi rezultatul ei; revizie: *era nevoie de revizuirea Constituţiei.* D.; **2.** verificare, cercetare de către o autoritate: *revizuirea conturilor publice;* **3.** (jur.) cale de atac introdusă pentru desfiinţarea unei hotărîri judecătoreşti definitive, ca fiind nelegală şi netemeinică, în baza unor probe descoperite ulterior. [V. ***revizui***].

revizuít, ~ţi, revizuită, ~e a. reexaminat; corectat; (p. ext.) modificat, îmbunătăţit: *manuscris revizuit.* [V. ***revizui***].

revînzáre, revînzări f. revindere. [*Re-*[1] + *vînzare*].

revocá[1]**, revóc** vb. (tr.) a evoca: *el revocă-n dulci icoane a istoriei minune.* EM. [*Re-*[1] + ***evoca***].

revocá[2]**, revóc** vb. (tr.) **1.** a retrage mandatul unui diplomat; a demite, a îndepărta pe cineva dintr-o funcţie publică; a destitui, a mazili: *trebuie revocat imediat.* PETR.; **2.** a anula, a abroga, a declara nul un decret, un ordin etc.; a desfiinţa, a contramanda: *ordinele date oştirilor ... erau revocate a doua zi.* GHICA; **3.** (jur.) a face un act de revocare. [Din fr. ***révoquer,*** lat. ***revocare***].

revocábil, ~i, revocabilă, ~e a. care poate fi revocat: *act revocabil.* [Din fr. ***révocable,*** lat. ***revocabilis***].

revocabilitáte f. **1.** starea, situaţia a ceea ce poate fi revocat; **2.** posibilitate de retragere a mandatului încredinţat unei persoane de către cei ce au ales-o; **3.** calitate a unor acte de a putea fi anulate, abrogate de către cei ce le-au emis. [Din fr. ***révocabilité***].

revocáre, revocări f. **1.** acţiunea de a revoca[2] şi rezultatul ei; revocaţie; **2.** anulare, abrogare, contramandare, desfiinţare; **3.** act prin care organul de stat competent hotărăşte încetarea calităţii de membru într-un organ ales; **4.** retragere de către alegători a mandatului încredinţat unei persoane; **5.** (jur.) desfacere unilaterală a unui act prin manifestarea de voinţă a persoanei care l-a făcut (ex. revocarea unui legat[2]); **6.** (jur.) desfacerea unui act juridic în condiţiile prevăzute de lege (ex. revocarea unei donaţii pentru ingratitudinea donatarului). [V. ***revoca***[2]].

revocát, ~ţi, revocată, ~e a. **1.** eliberat din funcţie; destituit; concediat: *diplomat revocat;* **2.** anulat, abrogat, desfiinţat, contramandat: *decret revocat.* [V. ***revoca***[2]].

revocáţie, revocaţii f. (înv.) revocare. [Din lat. ***revocatio, -onis,*** fr. ***révocation***].

revoltă, revólt vb. (refl. şi tr.) **1.** a (se) răscula, a (se) răzvrăti: *armata se revoltă şi ţara cade în cea mai groaznică anarhie militară.* BĂLC.; *plan de a revolta Italia întreagă.* FIL.; **2.** a fi sau a face să fie cuprins de revoltă; a (se) indigna: *duhurile se revoltară.* NEGR.; *perfidia ne revoltă.* [Din fr. ***révolter***].

revoltánt, ~ţi, revoltantă, ~e a. (rar) revoltător: *semnele trivialităţii celei mai revoltante.* AL. // m. (înv.) răzvrătit, răsculat: *cetele revoltanţilor ... pustiesc.* OD. [Din fr. ***révoltant***].

revoltáre f. faptul de a (se) revolta; răzvrătire; indignare. [V. ***revolta***].

revoltát, ~ţi, revoltată, ~e a. (adesea subst.) **1.** răzvrătit, răsculat, rebel: *moldovenii se-mpreună cu dobrogenii revoltaţi.* BĂLC.; **2.** cuprins de revoltă; indignat: *ne vei face să vedem în tine un geniu revoltat.* VLAH.; **3.** care exprimă revoltă: *din vreo sută de gîturi izbucni ... acelaşi „huo" revoltat.* REBR. [V. ***revolta***].

revóltă, revolte f. **1.** răzvrătire violentă, spontană a unei colectivităţi împotriva autorităţii, a conducerii, ca urmare a nemulţumirilor provocate de abuzuri, oprimare, sărăcie etc.; răscoală, rebeliune: *după revolta decembriştilor ..., Siberia fusese pentru mulţi cărturari ruşi pămîntul morţii şi al uitării.* SAD.; (fig.) *parc-auzi a Mării Negre şi a Dunării revoltă.* EM.; **2.** mînie provocată de o nedreptate, de un fapt nedemn, reprobabil; indignare: *avea clipe de revoltă.* [Din fr. ***révolte***].

revoltátor, ~i, revoltătoáre a. care provoacă revoltă, indignare; scandalos, revoltant: *purtarea lui ... i se părea revoltătoare.* REBR.; *abuz revoltător.* [*Revolta* + *-ător*].

revolút, ~ţi, revolută, ~e a. **1.** care şi-a încheiat cursul; sfîrşit, terminat, împlinit: *epocă revolută;* **2.** (despre părţi ale plantelor) răsfrînt, întors în afară. [Din lat. ***revolutus,*** fr. ***révolu***].

revolutív, ~i, revolutivă, ~e a. referitor la mişcarea unui astru. [Din fr. ***révolutif***].

revolúţie, revoluţii f. **1.** schimbare radicală în viaţa socială, politică, economică, morală etc. a omenirii, în istorie: *o revoluţie nu e utilă, justificată şi durabilă, decît atunci cînd sancţionează o evoluţie împlinită.* C.PETR.; *singura revoluţie în care cred fără rezerve e evoluţia.* GHEŢIE; **2.** ansamblu de evenimente istorice care au loc cînd se impune o transformare radicală în societate; mişcare colectivă (organizată) avînd ca scop cucerirea puterii politice într-un stat; insurecţie: *fără revoluţia franceză Mirabeau ar fi rămas poate un necunoscut.* IBR.; *nu există revoluţie paşnică, chiar dacă ea ... nu e sîngeroasă.* PR.; **3.** (pop.) răscoală, revoltă: *în cîteva minute, întreg seminarul păru în plină revoluţie.* AG.; **4.** schimbare radicală într-un anumit domeniu: *prin revenirea lui Şerban se făcu o revoluţie în teatru;* **revoluţie industrială**, procesul înlocuirii radicale a producţiei manufacturiere (manuale) cu producţia bazată pe maşini (iniţiat în Anglia la sfîrşitul sec. al XVIII-lea); **5.** schimbare geologică a scoarţei terestre: *prin revoluţii geologice, care înspăimîntă imaginaţia, fundul vechiului ocean s-a ridicat spre soare.* GAL.; **6.** (astr.) mişcare orbitală a unui corp ceresc (planetă sau satelit) în jurul altui corp ceresc superior din punct de vedere al masei; perioadă de timp în care se execută această mişcare: *Sadoveanu înfăţişează toate acele ritmuri ale vieţii primitive, determinate numai de revoluţiunea Pămîntului şi nicidecum de vreo iniţiativă individuală.* CĂL.; *Pămîntul îşi face revoluţia în jurul Soarelui în 365 de zile şi 6 ore;* **7.** (geom.) mişcare de rotaţie a unei figuri în jurul unei axe; **8.** (fiz.) mişcare periodică continuă a unui corp în jurul unui ax sau a unui punct central; **9.** (tehn.) rotaţie completă a unei roţi

în jurul osiei sale; turaţie; (şi: (înv.) **revoluţiune**). [Din lat. ***revolutio, -onis,*** fr. ***révolution,*** germ. ***Revolution***].

revoluţioná, revoluţionez vb. (tr.) **1.** a schimba radical, profund, a transforma brusc un domeniu; a preface: *Radul cel Mare ... revoluţionînd organizaţia democratică a clerului.* BĂLC.; *au avut darul de a revoluţiona gîndirea ştiinţifică.* BL.; **2.** a îndemna, a aţîţa la revoluţie; a revoluţionariza: *pe unde merg înrolează şi revoluţionează.* GHICA. [Din fr. ***révolutionner***].

revoluţionár, ~i, revoluţionară, ~e a. **1.** care aparţine revoluţiei, legat de revoluţie, referitor la o revoluţie; care revoluţionează: *era agitator de idei revoluţionare.* MAIOR.; **2.** (fig.) înnoitor, capabil să schimbe o situaţie veche: *lucrare ştiinţifică revoluţionară.* // m., f. adept al revoluţiei; participant la o revoluţie: *un om atît de avut nu poate fi un revoluţionar.* BOL.; *revoluţionarii ... umblau să strice o ordine.* CĂL. [Din fr. ***révolutionnaire***].

revoluţionáre, revoluţionări f. acţiunea de a revoluţiona; transformare bruscă şi profundă în lume, într-o ţară, într-un domeniu: *revoluţionarea sau perfecţionarea ... societăţii întregi.* BĂLC. [V. ***revoluţiona***].

revoluţionarísm n. 1. ideologie revoluţionară; **2.** atitudine revoluţionară, spirit revoluţionar. [***Revoluţionar*** + ***-ism***; cf. germ. ***Revolutionarismus***].

revoluţionarizá, revoluţionarizez vb. (tr.; rar) a îndemna la revoluţie; a provoca o revoluţie; a revoluţiona. [Cf. rus. ***revoluţionizirovati***].

revoluţiúne f. v. revoluţie.

revolvér, revolvere n. **1.** armă de foc cu repetiţie, de dimensiuni mici, care se mînuieşte cu o singură mînă; (p. ext.) pistol: *nu călătorea niciodată fără să ia revolverul cu sine.* GHEŢIE; **2.** (tehn.) ciocan pneumatic; **strung-revolver,** strung echipat cu mai multe unelte care lucrează succesiv, servind la prelucrarea în serie a pieselor complicate. [Din fr. ***revolver,*** germ. ***Revolver***].

revopsí, revopsesc vb. (tr.) a vopsi din nou (cu altă culoare). [***Re-***[1] + ***vopsi***].

revopsíre, revopsiri f. acţiunea de a revopsi şi rezultatul ei. [V. ***revopsi***].

revopsít, ~ţi, revopsită, ~e a. vopsit din nou (cu altă culoare): *automobil revopsit.* [V. ***revopsi***].

revuíst, revuişti m. autor de spectacole de revistă. [Din fr. ***revuiste***].

revuístic, ~ci, revuistică, ~ce a. specific spectacolului de revistă, referitor la spectacolul de revistă. [***Revuist*** + ***-ic***].

revúlsie, revulsii f. (procedeu de) descongestionare a unui organ sau a unei regiuni afectate de un proces patologic inflamator, prin aplicarea căldurii sau a unei substanţe iritante (cataplasme cu muştar) care dirijează sîngele în altă zonă decît cea afectată: *sinapismul a provocat revulsia.* [Din fr. ***révulsion***].

revulsív, ~i, revulsivă, ~e a. şi n. (medicament sau metodă) care provoacă revulsie: *recomandă linişte în camera bolnavului şi unele revulsive.* CĂL.; *remediu revulsiv.* [Din fr. ***révulsif***].

rezalét, rezaleturi n. (înv.) ruşine, înjosire. [Din turc. ***rezalet***].

rezalít, rezalite n. porţiune ieşită din planul unui zid (rezultînd adesea din alcătuirea clădirii), cu rol de rezistenţă sau decorativ: *contrafortul este un rezalit.* [Din germ. ***Risalit***].

réză, reze f. (reg.) zăvor la uşă; ivăr. [Din sb. ***reza***].

rezbél n. v. războel.

rezecá, rezéc vb. (tr.) a face o rezecţie. [Din fr. ***réséquer***].

rezécţie, rezecţii f. îndepărtare (totală sau parţială) pe cale chirurgicală a unui organ sau a unui ţesut (ex. rezecţie apicală); (fig.) *după alte rezecţii operate nu de mult în trupul ţării, noua amputare părea să prevestească o inevitabilă şi iminentă prăbuşire.* GHEŢIE. [Din fr. ***résection***].

rezédă, rezede f. numele a două plante erbacee: **a)** plantă erbacee decorativă, cu tulpina ramificată, cu flori mici, în racem, galbene-aurii, plăcut mirositoare; rozetă (*Reseda odorata*); (p. restr.) florile acestei plante: *îi întinse o mînă uşoară ..., mirosind a parfum de rezeda.* GHEŢIE; **b)** (şi **rezedă sălbatică**) rechie (*Reseda lutea*). [Din fr. ***réséda,*** germ. ***Resede,*** magh. ***rezeda***].

rezemá, reázem şi (pop.) **rézem** vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) aşeza astfel încît să fie susţinut de ceva; a (se) sprijini, a (se) propti: *se rezemau pe toiag.* AL.; *rezemai schiurile într-un colţ.* PR.; (fam.) **a rezema pereţii,** a nu lua parte la dans; a sta degeaba, a pierde vremea: *răzima şi el ... pereţii cafenelelor.* AG.; **2.** (fig.; refl.) a se întemeia, a se baza; a se bizui: *fericirea noastră se reazimă pe judecata altuia.* CAR.; (intr.) *să razăme Izrail la Domnul.* DOS.; (şi: **rezima**). [Et. nec.].

rezemáre, rezemări f. **1.** faptul de a (se) rezema; **2.** (tehn.) mod de realizare a contactului dintre două corpuri solide, în plan sau în spaţiu, folosind reazeme. [V. ***rezema***].

rezemát, ~ţi, rezemată, ~e a. **1.** sprijinit, propţit: *mă coboram pe o scară rezemată de zid.* GHICA; *stătea liniştită rezemată în perne.* GHEŢIE; **2.** (fig.) care se bizuie pe ceva; întemeiat: *domnii ... rezemaţi pe elementul popular.* BĂLC. [V. ***rezema***].

rezemătoáre, rezemători f. **1.** spetează a unui scaun, a unei bănci etc.; spătar: *stă cu capul pe rezemătoarea banchetei.* CAR.; **2.** fiecare dintre părţile laterale ale unui scaun sau fotoliu, pe care se sprijină braţele: *aşează palmele pe rezemătorile fotoliului.* GHEŢIE; **3.** balustradă, parapet: *se aşezară ... sprijiniţi de rezemătoarea podeţului.* ZAMF.; **4.** suport de care se reazemă ceva: *rezemătoare de puşti.* [***Rezema*** + ***-ătoare***].

rezemúş, rezemuşuri n. (reg.) stîlp de susţinere sau de legătură între părţile unei case. [***Rezema*** + ***-uş***].

rezerpínă f. alcaloid cu acţiune sedativă şi hipotensivă; serpasil. [Din fr. ***réserpine***].

rezervá, rezérv vb. **1.** (tr.) a reţine o parte dintr-un tot pentru cineva sau pentru ceva: *mă duse într-o încăpere, un separeu, acolo li se rezervase masa.* PR.; **2.** (tr.) a păstra, a pune la o parte ceva (pentru altă vreme sau pentru altă întrebuinţare): *îmi rezerv bani pentru o călătorie;* **a-şi rezerva dreptul ...,** a-şi păstra pentru sine dreptul de a ...: *ne-am rezervat dreptul de a face ultima corectură textului;* **3.** (tr.) a destina; a pregăti cuiva ceva: *lectura cărţii e rezervată unui cerc restrîns.* CĂL.; (refl. pas.) *băncii i se rezervase tot o lichidare ..., ascunsă sub termenul de fuziune.* GHEŢIE; **4.** (refl.) a se reţine, a se abţine: *abil, prepuelnic, rezervîndu-se necontenit, aţîţînd şi apoi fugind, el socoti că e mai bine să aibă mîinile libere.* PETR.; **5.** (fig.; tr.) a hărăzi, a meni: *viaţa îi rezervase încă neprevăzuturi.* SAD. [Din fr. ***réserver***].

rezerváre, rezervări f. **1.** acţiunea de a (se) rezerva şi rezultatul ei; reţinere: *rezervarea unei camere la hotel;* **2.** discreţie, rezervă; circumspecţie: *în rezervarea şi izolarea lui ibseniană, Vlahuţă a fost un magistru al demnităţii personale.* GAL. [V. ***rezerva***].

rezervát, ~ţi, rezervată, ~e a. **1.** pus la o parte (pentru cineva sau pentru ceva); reţinut, păstrat: *în uşa camerei rezervate se auzi un ciocănit.* AG.; *loc rezervat;* **2.** cumpănit, reţinut, sobru; discret; circumspect; distant: *eşti întotdeauna aşa de rezervat cu femeile?* GHEŢIE. [V. ***rezerva***].

rezervatár, ~i, rezervatară, ~e a. (jur.) **1.** (şi m., f.) (moştenitor) care are dreptul de rezervă succesorală; **2.** (şi n.) (stat) care formulează o rezervă la încheierea unui tratat. [Din fr. ***réservataire***].

rezervăţie, rezervaţii f. **1.** (şi **rezervaţie naturală**) teritoriu pe care plantele, animalele şi formaţiunile geologice sînt ocrotite prin lege pentru importanţa lor ştiinţifică; **2.** teritoriu limitat într-un stat pentru anumite grupuri indigene. [Din fr. ***réservation***].

rezérvă, rezerve f. **1.** cantitate de alimente, de materiale, de bani etc. pusă la o parte şi păstrată, pentru a fi folosită la nevoie; depozit: *credeau că Iosif Rodeanu avea rezerve mari.* AG.; (fig.) *beneficiarii unei trainice rezerve de teamă şi de idolatrie.* GAL.; **de rezervă,** destinat să înlocuiască la nevoie o piesă, un obiect etc. similar: *roată de rezervă;* **rezervă de stat,** cantitate de bunuri materiale de strictă necesitate acumulate şi centralizate cu scopul de a asigura necesităţile de consum ale populaţiei, în cazul unor calamităţi sau ale unor greutăţi neprevăzute; **rezervă-aur,** cantitate de aur pe care o păstrează băncile de emisiune ca garanţie pentru biletele de bancă puse în circulaţie şi pentru lichidarea datoriilor către alte ţări, în cazul cînd acestea nu pot fi achitate prin livrări de mărfuri obişnuite; **rezervă lichidă, a)** totalitatea mijloacelor băneşti, existente sub orice formă, negrevate de nici o sarcină, disponibile la o bancă, la o întreprindere etc.; **b)** aurul disponibil în monede sau în lingouri, precum şi valutele şi devizele liber convertibile în aur, destinate operaţiilor internaţionale; **rezervă bugetară,** parte din veniturile unui buget, constituită ca depozite, în scopul acoperirii unor cheltuieli neprevăzute sau în cazul nerealizării integrale a veniturilor; **2.** cantitate de substanţe minerale utile (minereuri, cărbuni, ţiţei etc.); **3. rezervă alcalină,** cantitate de bicarbonat de sodiu din plasmă, exprimată în cm^3 de bioxid de carbon care se degajă din 100 ml de plasmă la presiunea parţială a bioxidului de carbon de 40 mm mercur şi la temperatura corpului; **4.** parte a armatei formată din persoane care au satisfăcut serviciul militar şi care este chemată sub arme în caz de război sau de concentrare; trupe neangajate în luptă, păstrate pentru a interveni la nevoie: *în capul rezervei sale, el îmbla să treacă podul.* BĂLC.; *compania lui Laţi fusese trecută în rezervă pentru două săptămîni, într-un sătuc aflat la opt kilometri de front.* GHEŢIE; **ofiţer de** (sau **în**) **rezervă,** ofiţer care nu face parte din cadrele armatei: *spătosul era ... maior în rezervă.* SAD.; **5.** cameră de spital, de obicei pentru un singur bolnav: *la spitalul judeţean sînt într-o rezervă cu un camarad de regiment.* PETR.; **6.** (sport) jucător care înlocuieşte la nevoie pe unul dintre jucătorii titulari: *rezervele stau pe tuşă;* **7. rezervă succesorală,** parte dintr-o succesiune de care testatorul nu poate dispune liber, fiind rezervată de drept moştenitorilor rezervatari; **8.** obiecţie, îndoială, lipsă de încredere: *începură ... să-şi arate rezervele.* CĂL.; *cît priveşte filozofia ta de viaţă ..., am unele rezerve.* GHEŢIE; **fără rezervă** (sau **rezerve**), în întregime, fără reţinere: *primim rectificarea făcută fără rezervă.* MAIOR.; **cu rezervă,** cu îndoială: *informaţia trebuie primită cu rezervă;* **sub rezerva ...,** cu condiţia ...: *se primeşte cererea sub rezerva achitării taxei în douăzeci şi patru de ore;* **9.** (jur.) manifestare prin care un stat, devenit parte la un tratat, declară că vrea să excludă sau să limiteze anumite clauze ale respectivului tratat sau să le atribuie alt înţeles; **10.** (fig.) stăpînire de sine; reţinere, cumpătare; discreţie, prudenţă; (p. ext.) răceală, indiferenţă; jenă: *faţă de lumea străină ... a avut o rezervă deosebită.* SAD. [Din fr. ***réserve***].

rezervíst, rezervişti m. soldat sau ofiţer din rezerva armatei: *li se vor da rezerviştilor hainele militare care se încheagă scoarţă pe trup.* ST. [Din fr. ***réserviste***].

rezervór, rezervoare n. 1. bazin, recipient pentru depozitarea fluidelor sau a materialelor pulverulente ori granulare: *turnă o viţă scînteietoare de apă în rezervoriu, potolind setea maşinii.* SAD.; *rezervor de apă, de benzină;* (fig.) *cugetau ... că şi-o fi scoţînd din rezervorul memoriei sale vrun dulce nume de iubită.* EM.; **toc rezervor,** stilou; **2.** depresiune de teren amenajată pentru a colecta apele de pe un anumit teritoriu sau în scopuri tehnice; **3.** loc unde sînt îngrămădite anumite rezerve: *rezervor de materii prime;* (şi: **rezervoriu**). [Din fr. ***réservoir***].

rezervóriu n. v. rezervor.

rezíce, rezíc vb. (tr.) a zice din nou; a repeta: *iartă-mă ..., îţi rezic.* NEGR. [***Re-***[1] + ***zice***].

rezidá, pers. 3 **rezídă** vb. (intr.) **1.** (rar) a sta într-o localitate; a locui; a-şi avea reşedinţa: *e ca şi cînd s-ar numi Bucureştii cetatea lui Radu Negru, deşi acesta la Cîmpulung rezida.* EM.; **2.** a exista, a se afla; a consta în ...: *secretul rezidă în acele rotiţi şi resorturi pe care le-au văzut.* SAD. [Din fr. ***résider,*** lat. ***residere***].

rezidént, rezidenţi m. **1.** (şi (înv.) **ministru rezident**) reprezentant diplomatic inferior în grad ministrului plenipotenţiar sau ambasadorului: *s-a grăbit a numi la noi un ministru rezident.* MAIOR. // a. şi m., f. (persoană) care este stabilită în alt stat decît ţara sa de origine. // m., f. absolvent al unei facultăţi de medicină care îşi perfecţionează practica în spital. [Din lat. ***residens, -ntis,*** germ. ***Resident,*** fr. ***résident***].

rezidénţă, rezidenţe f. **1.** (înv.) reşedinţă: *acest tîrg a fost odată rezidenţa domnească.* NEGR.; **2.** situaţie, drept al unei persoane stabilite ca rezident într-o ţară străină. [Din lat. ***rezidentia,*** germ. ***Residenz,*** fr. ***résidence***].

rezidenţiál, ~i, rezidenţială, ~e a. al rezidentului, referitor la rezident: *cartier rezidenţial.* [Din fr. ***résidentiel,*** it. ***residenziale***].

rezidenţiát, rezidenţiate n. etapă în pregătirea unui medic, constînd într-un stagiu de practică şi specializare în spital, imediat după absolvirea facultăţii; concurs naţional pentru ocuparea locurilor disponibile în vederea efectuării acestui stagiu; perioadă în care se efectuează acest stagiu: *ai terminat rezidenţiatul?* [De la ***rezident***].

rezidí, rezidesc vb. (tr.) a zidi din nou; a reclădi: *rezidiseră cetatea.* BĂLC. [***Re-***[1] **+ *zidi***].

rezidíre, rezidiri f. acţiunea de a rezidi şi rezultatul ei; reclădire: *se termină şi rezidirea cuptorului.* PR. [V. ***rezidi***].

rezidít, ~ţi, rezidită, ~e a. care a fost zidit din nou; reclădit: *pereţii rezidiţi au igrasie.* [V. ***rezidi***].

reziduál, ~i, reziduală, ~e a. **1.** care rămîne ca reziduu; **apă reziduală,** apă întrebuinţată în procesele tehnologice, care conţine anumite impurităţi sau substanţe toxice; **2.** care rămîne după vindecarea unei boli: *ai constatat idei delirante sau manii reziduale?* GHEŢIE. [Din fr. ***résiduel,*** it. ***residuale***].

reziduár, ~i, reziduară, ~e a. (rar) care formează reziduuri. [Din fr. ***résiduaire***].

rezíduu, reziduuri n. **1.** ceea ce rămîne de la prelucrarea unui material brut, ca deşeu, ca rebut; rest: *atinse probleme ciudate, cum ar fi întrebuinţarea dată reziduurilor rezultate din arderea motorinei.* GHEŢIE; (fig.) *orice cuvînt e încărcat de reziduurile unei sensibilităţi cumulate de veacuri.* LOV.; *inconştientul nu reprezintă un simplu reziduu de imagini şi de porniri refulate.* BL.; **2.** materie depusă pe pereţii sau pe fundul recipientelor cu lichide. [Din fr. ***résidu,*** lat. ***residuum***].

rezignă vb. v. **resemna.**

rezignáre f. v. **resemnare.**

rezíl, reziluri n. (franţuzism; înv.) fileu: *reziluri de dame.* [Din fr. ***résille***].

reziliá, reziliez vb. (tr.) a anula un contract, o convenţie; a face o reziliere. [Din fr. ***résilier***].

reziliábil, ~i, reziliabilă, ~e a. care poate fi reziliat: *căsătoria este un contract şi ca toate contractele e reziliabil.* ZAMF. [Din fr. ***résiliable***].

reziliáre f. v. **reziliere.**

reziliát, ~ţi, reziliată, ~e a. anulat, desfiinţat: *se putea trezi cu contractul de arendare reziliat.* GHEŢIE. [V. ***rezilia***].

rezilién̦ţă, rezilienţe f. mărime caracteristică pentru comportarea materialelor la solicitările prin şoc, egală cu raportul dintre lucrul mecanic consumat pentru ruperea la încovoiere, prin şoc, a unei epruvete şi valoarea iniţială a ariei secţiunii transversale în care s-a produs ruperea respectivă. [Din fr. ***résilience***].

reziliére, rezilieri f. acţiunea de a rezilia şi rezultatul ei; anulare a unor contracte în cazul în care una dintre obligaţiile reciproce nu a fost executată, menţinîndu-se acele efecte ale contractului care s-au produs pînă la data desfacerii lui; desfiinţare: *rezilierea se va face numai în funcţie de clauzele din acest contract.* A.; (şi: (înv.) **reziliare**). [V. ***rezilia***].

rezimá vb. v. **rezema.**

rezină, rezinez vb. (tr.) a recolta, a extrage răşina din arborii răşinoşi prin colectarea ei din scurgerile naturale sau din tăieturile făcute special în trunchiul arborilor. [Din fr. ***résiner***].

rezinăj, rezinaje n. operaţia de extragere şi de colectare a răşinii din arborii răşinoşi; rezinare. [Din fr. ***résinage***].

rezináre, rezinări f. acţiunea de a rezina şi rezultatul ei; rezinaj. [V. ***rezina***].

rezinát, rezinaţi m. substanţă solidă, insolubilă în apă, obţinută prin combinarea unei răşini cu un metal, întrebuinţată în industria lacurilor, a vopselelor etc. [Din fr. ***résinate***].

rezinifér, ~i, reziniferă, ~e a. care produce sau conţine răşină. [Din fr. ***résinifére***].

rezinificá, rezinífic vb. (tr.) a transforma o substanţă chimică într-un produs asemănător răşinii. [Din fr. ***résinifier***].

rezinificáre, rezinificări f. acţiunea de a rezinifica şi rezultatul ei. [V. ***rezinifica***].

rezistá, rezíst vb. (intr.) **1.** a nu ceda unor forţe din afară; a se opune; a dura, a se păstra (intact): *noile motoare rezistaseră cu bine solicitărilor extraordinare din ultimele luni.* GHEŢIE; *această piatră rezistă daltei;* **2.** a se împotrivi, a nu se lăsa învins, cucerit: *turcii rezistă atacului.* GHICA; *cum să reziştî cînd te ia aşa mieros?* PR.; **3.** a suporta lipsuri, suferinţe, necazuri etc.; a face faţă; a înfrunta: *nu va putea rezista mult, se va sufoca.* EL.; *ba un război, ba n-a plouat, ba lunecă la vale-un sat, ba ne ameninţă atomul, nu mai rezistă, Doamne, omul.* VIERU; **4.** a se menţine, a se susţine prin temeinicie, prin corectitudine: *o concepţie monolitică despre cultură ... nu oferă nici o şansă de a rezista criticii.* BL. [Din fr. ***résister,*** lat. ***resistere***].

rezisténd, ~ţi, rezistentă, ~e a. **1.** care nu cedează la acţiunea unor forţe din afară; care rezistă; durabil, trainic: *material rezistent;* **2.** care nu se lasă biruit, care înfruntă, suportă uşor lipsuri, suferinţe, necazuri etc.; dîrz; puternic, tare: *e de neînchipuit ce rezistente sînt femeile.* CĂL. [Din fr. ***résistant***].

rezistánţă, rezistenţe f. **1.** faptul de a rezista; **2.** împotrivire; opoziţie: *rezistenţa, fie şi violentă, era o datorie.* MAIOR.; *un critic experimentat nu se cade să se lase intimidat de rezistenţa contemporanilor imediaţi.* CĂL.; **3.** respingere a atacurilor inamicului şi menţinerea poziţiilor proprii: *regimentele noastre ... au găsit rezistenţa unor regimente nouă.* SAD.; **4.** mişcare populară antifascistă de eliberare în timpul celui de-al doilea război mondial; **5.** calitatea unui agent patogen de a nu fi afectat de medicamente: *viruşi cu rezistenţă la antibiotice;* **6.** calitatea unui organism de a nu contracta o boală contagioasă; **7.** putere de a înfrunta, de a suporta lipsuri, suferinţe, necazuri etc.: *se simţi la capătul rezistenţelor ei trupeşti.* GAL.; **8.** proprietate a unui corp de a suporta, fără modificări în masa proprie, acţiunea altui corp sau a unei forţe străine; **rezistenţa materialelor,** ramură a mecanicii care studiază metodele şi procedeele de calcul ale eforturilor unitare şi ale deformaţiilor specifice din interiorul corpurilor solide deformabile sub acţiunea unor forţe exterioare: *profesorul de rezistenţa materialelor ... bătea cu creionul în postavul verde.* GHEŢIE; **9.** forţă opusă de un conductor la trecerea curentului electric prin el; **rezistenţă electrică,** mărime caracteristică unui circuit electric egală cu raportul dintre tensiunea aplicată la capetele lui şi intensitatea curentului care îl străbate; **10.** (impr.) rezistor. [Din fr. ***résistence***].

rezistíbil, ~i, rezistibilă, ~e a. (rar) căruia i se poate rezista. [Din fr. ***résistible***].

rezistibilitáte f. (rar) însuşirea de a fi rezistibil. [***Rezistibil*** + ***-itate***].

rezistivimétru, rezistivimetre n. instrument pentru măsurarea rezistivităţii. [Din fr. ***résistivimètre***].

rezistivitáte f. mărime caracteristică oricărui material, egală cu rezistenţa electrică a unui cub din materialul respectiv, avînd lungimea şi secţiunea transversală egală cu unitatea; rezistenţă electrică specifică. [Din fr. ***résistivité***].

rezistór, rezistoare n. şi **rezistori** m. element al unui circuit electric cu inductivitate şi capacitate neglijabile, dar care prezintă o anumită rezistenţă electrică, folosit în construcţia reostatelor, a aparatelor de încălzire electrică etc.; rezistenţă. [Din fr. ***résistor,*** engl. ***resistor***].

rezítă, rezite f. răşină sintetică, asemănătoare cu bachelita, obţinută ca produs final în reacţia de policondensare la cald a formaldehidei cu fenoli, în prezenţa unui catalizator bazic, întrebuinţată în electrotehnică, la fabricarea izolatoarelor electrice, a plăcilor de gramofon etc. [Din fr. ***résite,*** germ. ***Resit***].

rezleţí vb. v. **răzleţi.**

rezól, rezoli m. răşină sintetică obţinută ca prim stadiu în reacţia de policondensare a unor fenoli cu formaldehidă, în prezenţa unui catalizator bazic, cu aspect de masă sticloasă, galbenă sau brună, casantă şi uşor de pulverizat, solubilă în solvenţi organici, folosită ca lac izolant în electrotehnică. [Din fr. ***résol,*** germ. ***Resol***].

rezolút, ~ţi, rezolută, ~e a. (livr.) hotărît, decis, tranşant, ferm; îndrăzneţ: *o voinţă rezolută;* (adv.) *craiul zise aste vorbe rezolut, aprins şi tare.* COŞB. [Din lat. ***resolutus,*** germ. ***resolut,*** fr. ***résolu***].

rezolutív, ~i, rezolutivă, ~e a. şi n. (medicament) care micşorează o inflamaţie, care readuce în stare normală o regiune inflamată a corpului. [Din fr. ***résolutif***].

rezolutóriu, ~ii, rezolutorie, ~ii a. (jur.) care provoacă anularea (unui act), care desfiinţează; **condiţie rezolutorie,** condiţie a cărei îndeplinire determină stingerea cu efect retroactiv a efectelor unui act juridic. [Din lat. ***resolutorius,*** fr. ***résolutoire***].

rezolúţie, rezoluţii f. **1.** hotărîre, decizie luată în urma unor dezbateri colective; document care consemnează o asemenea hotărîre (adoptat prin vot): *s-a schimbat rezoluţia consiliului;* **2.** rezolvare a unei cereri, a unei plîngeri etc., printr-o menţiune scrisă pe actul respectiv: *să mi-o aduci* [plîngerea] *ca să scriu pe dînsa rezoluţia.* SAD.; **3.** (jur.) desfiinţare, cu efect retroactiv, a unui contract, în cazul în care una dintre obligaţiile reciproce cărora acesta le dă naştere nu a fost executată: *a cere rezoluţiunea vînzării;* **4.** dispariţie a unui proces patologic (inflamaţie, formaţiune tumorală etc.); **5. putere de rezoluţie,** capacitate a ochiului, a instrumentelor optice etc. de a distinge amănunte ale obiectelor studiate; putere de separare; **6.** (înv.; rar) descompunere a numerelor în factori primi; (şi: **rezoluţiune**). [Din lat. ***resolutio, -onis,*** fr. ***résolution,*** germ. ***Resolution***].

rezoluţiúne f. v. **rezoluţie.**

rezolvá, rezólv vb. **1.** (tr.) a găsi dezlegarea unei probleme; a pune capăt unei controverse, unui litigiu, unui conflict; a soluţiona: *crezi tu că tocmai cele cîteva biete sute de pogoane ale mele au să rezolve problema?* REBR.; *rezolv eu totul la timpul potrivit.* GHEŢIE; **2.** (mat.; tr.) a dezlega o problemă; a afla rezultatul corect: *ai rezolvat ecuaţia?;* **3.** (tr.) a îndeplini; a duce la bun sfîrşit: *politicienii n-au rezolvat nimic din ce-au promis;* **4.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) hotărî, a (se) decide; **5.** (tr.) a pune rezoluţia pe un act: *poate că au ceva hîrtii de rezolvat.* ST.; **6.** (rar; tr. şi refl.) a (se) descompune, a (se) diviza: *a rezolva un corp în pulbere;* (fig.) *fascicolul stărilor sufleteşti complexe se rezolvă în sentimente disparate.* LOV.; **7.** (rar; tr.) a dizolva, a topi; **8.** (jur.; tr.) a anula: *a rezolva un contract;* **9.** (rar; tr. şi refl.) a (se) schimba, a (se) transforma: *vîntul rezolvă norii în ploaie; ceaţa se rezolvă în ploaie;* **10.** (med.; rar; tr. şi refl.) a scădea sau a face să scadă treptat şi să dispară un proces inflamator; a se resorbi: *s-a rezolvat tumoarea;* **11.** (tr.; despre instrumente optice) a distinge amănunte foarte fine ale obiectelor studiate; (şi: **rezolvi**). [Din lat. ***resolvere,*** germ. ***resolvieren***].

rezolvábil, ~i, rezolvabilă, ~e a. care poate fi rezolvat: *chestiune rezolvabilă.* [***Rezolva*** + ***-bil***].

rezolvántă, rezolvante a. (mat.) **ecuaţie rezolvantă** (şi f.), ecuaţie formată cu coeficienţii unei ecuaţii, care ajută la găsirea rădăcinilor acesteia. [Din fr. ***résolvante***].

rezolváre, rezolvări f. **1.** acţiunea de a rezolva şi rezultatul ei; **2.** soluţionare, dezlegare: *urgenta rezolvare a chestiei.* MAIOR.; *totdeauna să te intereseze*

în primul rînd lucrul, problema obiectivă şi să nu te gîndeşti niciodată la ce vei putea obţine, la ce vei putea ajunge prin rezolvarea problemei. CR; **2.** (rar) descompunere a unei substanţe în elementele componente: *rezolvarea gheţii în apă.* [V. ***rezolva***].

rezolvát, ~ţi, rezolvată, ~e a. **1.** pentru care s-a găsit o soluţie (convenabilă); soluţionat: *nu vă mai pierdeţi timpul cu situaţii rezolvate;* **2.** căruia i s-a pus capăt; soluţionat: *litigiu rezolvat.* [V. ***rezolva***].

rezolví vb. v. **rezolva.**

rezón, rezoane n. (înv.) **1.** îndreptăţire, justificare; cauză, motiv, temei; raţiune: *asta n-ar fi un rezon.* AL.; **2.** dreptate, justeţe; **a avea rezon,** a avea dreptate: (eliptic) *rezon! aşa-i cu drept cuvînt.* CAR.; **3.** raţiune, judecată (dreaptă): *începu să-l cerceteze ... cu rezon bun.* PANN; **a pune pe cineva la rezon,** a învăţa minte pe cineva, a pune la punct; a constrînge să judece, să se poarte cum trebuie: *negustorii aceştia ar trebui puşi odată la rezon!* SAD. [Din fr. ***raison***].

rezoná[1], rezonez vb. (înv.; intr.) **1.** a judeca, a raţiona, a gîndi; **2.** a cîrti. [Din fr. ***raisonner,*** germ. ***raisonnieren***].

rezoná[2], pers. 3 **rezonează** vb. (rar; intr.) a se afla în rezonanţă: *clădirea rezonează.* [Din fr. ***résonner***].

rezonábil, ~i, rezonabilă, ~e a. **1.** raţional, logic, cu judecată; cumpănit, cuminte: *să lăsăm ... această cohortă de fanatici ... şi să venim la cei mai rezonabili.* FIL.; **2.** fără exagerări; moderat, normal; acceptabil: *e o măsură rezonabilă şi înţeleaptă.* GHEŢIE; **3.** potrivit; accesibil: *preţ rezonabil.* [Din fr. ***raisonnable***].

rezonabilitáte f. faptul sau calitatea de a fi rezonabil: *fără generoasa lui pisălogeală şi ... rezonabilitatea lui filozofică n-aş fi avut destule motivaţii să scriu.* PLEŞU. [***Rezonabil*** + ***-itate***].

rezonaménte n. v. **rezonement.**

rezonánt, ~ţi, rezonantă, ~e a. **1.** care rezonează[2]: *voce rezonantă;* (adv.; fig.) *să căutăm orizontul ce vibrează rezonant într-un cîntec.* BL.; **2.** (despre corpuri sau sisteme fizice) capabil să intre în rezonanţă. [Din fr. ***résonnant***].

rezonánţă, rezonanţe f. **1.** proprietate a unor corpuri, încăperi etc. de a amplifica şi prelungi sunetele; sunet puternic şi prelung; răsunet: *tainica rezonanţă a codrilor de brazi.* OD.; (fig.) *versuri de rezonanţă eminesciană.* CĂL.; **cutie de rezonanţă,** cavitate al cărei volum de aer este capabil să oscileze şi să amplifice sunetele; **2.** (fig.) efect produs în sufletul cuiva de ceva deosebit; răsunet, ecou: *scrierile moşneagului ... a căror rezonanţă era atît de mare.* EM.; *fiece amănunt ... avea o rezonanţă vie pentru întreaga lui fire.* REBR.; **3.** stare de vibraţie a unui sistem fizic, datorată energiei primite din exterior de la alt sistem care vibrează cu o frecvenţă (aproximativ) egală cu primul: *aceste corpuri ... intră în rezonanţă;* **rezonanţă electrică,** fenomen de rezonanţă care se produce într-un circuit electric oscilant cînd este alimentat de o tensiune alternativă cu frecvenţă apropiată de propria sa frecvenţă; **rezonanţă nucleară,** fenomen de rezonanţă în interiorul unui nucleu, datorat transferurilor între nivelurile de energie; **4.** teorie conform căreia starea electronică reală a moleculei rezultă prin suprapunerea diferitelor stări electronice probabile ale moleculei respective (structuri limită); **rezonanţă magnetică nucleară,** metodă prin care, sub acţiunea unui cîmp magnetic cu o anumită frecvenţă, nucleii de hidrogen (protonii) din ţesuturile biologice se pun în rezonanţă, utilizată în medicină pentru localizarea tumorilor şi a modificărilor din ţesuturi; **5.** tulburare de gîndire la schizofrenici, caracterizată prin înlocuirea legăturilor de fond ale acţiunilor prin relaţii verbale. [Din fr. ***résonance***].

rezonáre, rezonări f. (înv.) faptul de a rezona[1]; raţionare[1]: *rezonările minţii.* EM. [V. ***rezona***].

rezonatór, rezonatori m. **1.** corp, sistem fizic etc. capabil să amplifice oscilaţii prin rezonanţă; **2.** parte a cavităţii bucale sau nazale care participă la emiterea sunetelor. [Din fr. ***résonateur***].

rezonemént, rezonemente n. (înv.) **1.** facultatea de a raţiona; raţionament: *lipsa de farse şi rezonamente ... la oameni.* EM.; **2.** discuţie, polemică; (şi: **rezonament**). [Din fr. ***raisonnement,*** germ. ***Raisonnement, Räsonnement***].

rezór n. v. **resort.**

rezonér, rezoneri m. **1.** personaj dintr-o operă literară, în special dintr-o piesă de teatru, sau dintr-un film, care reflectează asupra acţiunii, asupra celorlalte personaje; **2.** (p. ext.) persoană care face obiecţii în orice împrejurare. [Din fr. ***raisonner***].

rezorcínă f. substanţă organică (derivat al benzenului), solidă, cristalizată, incoloră, solubilă în apă şi alcool, întrebuinţată în industria coloranţilor, a medicamentelor, a explozibililor etc. [Din fr. ***résorcine***].

rezultá, pers. 3 **rezúltă** vb. (intr.) **1.** a apărea drept consecinţă, a decurge din ...; a urma, a reieşi: *trei chestiuni rezultă din cele spuse de Ţugurlan.* PR.; **2.** a proveni; a se obţine: *cultura rezultă ca o emisiune complementară din specificitatea existenţei umane.* BL.; *beneficiul rezultă din ...;* **3.** (mat.) a avea drept rezultat; a da: *prin multiplicaţiunea de semne identice rezultă totdeauna semnul pozitiv.* EM. [Din fr. ***résulter***].

rezultánt, ~ţi, rezultantă, ~e a. **1.** care rezultă din ceva; **2.** referitor la o rezultantă. [Din fr. ***résultant***].

rezultántă, rezultante f. **1.** (fiz.) forţă obţinută prin compunerea tuturor forţelor care acţionează simultan asupra unui corp; **2.** (fig.) rezultatul acţiunii conjugate a mai multor factori; efectul combinat a mai multor cauze: *pentru omul comun o stare de suflet este o rezultantă de ale cărei componente este neştiut.* IBR.; *rezultanta socială se prelinge peste formele individuale.* BL. [Din fr. ***résultante,*** germ. ***Resultante***].

rezultát, rezultate n. **1.** ceea ce rezultă dintr-o acţiune, dintr-un fapt etc.; consecinţă, urmare, efect; (mai ales la pl.) realizare concretă: *care oare va fi rezultatul final al acestei căi?* BĂLC.; *veni ... medicul cu rezultatul analizelor.* PR.; *răsplată pentru rezultatele de la studii.* GHEŢIE; **fără rezultat,** fără efect, inutil; **a da rezultat** (sau **rezultate**), a da roade, a produce efectul dorit; **2.** (de obicei la pl.) reuşită sau eşec la un examen, la un concurs, la o competiţie; lista persoanelor care au reuşit: *s-au afişat rezultatele de la admitere;* **3.** ceea ce se obţine dintr-un şir de operaţii matematice; soluţie. [Din fr. ***résultat,*** germ. ***Resultat***].

rezultatív, ~i, rezultativă, ~e a. care rezultă. [Din fr. ***résultatif***].

rezultátor, ~i, rezultătoare a. (înv.) care rezultă, care decurge din ceva: *convingerea conştiută că orice viaţă nu e decît unitate rezultătoare din antiteze care se dezvoltă întruna.* EM. [***Rezulta*** + ***-ător***].

rezumá, rezúm vb. **1.** (tr.) a reda succint conţinutul unei lucrări, al unei expuneri etc.: *rezumă în cîteva minute conţinutul prelegerii precedente.* GHEŢIE; **2.** (refl.) a se mărgini, a se limita la ...; a se mulţumi cu ...: *mă voi rezuma la două chestiuni;* **3.** (tr.) a cuprinde în sine; a sintetiza, a însuma: *clasicii ... rezumă în ei ... civilizaţia şi calităţile veacului lor.* RUSSO; (refl. pas.) *ansamblul caracteristic al unei plante se rezumă mai bine în floare decît în fruct.* BL. [Din fr. ***résumer***].

rezumáre, rezumări f. acţiunea de a (se) rezuma şi rezultatul ei; sintetizare, rezumat: *compuneri epico-lirice ... pe care rezumarea le face mai vii decît sînt.* CĂL. [V. ***rezuma***].

rezumát, rezumate n. redare, prezentare succintă (scrisă sau orală) a conţinutului unei lucrări, al unei expuneri; recapitulare succintă; sinteză, rezumare: *vom face un rezumat al punctelor de vedere susţinute de cei trei preopinenţi.* STĂNIL.; **în rezumat,** pe scurt; cu alte cuvinte: *iată, în rezumat, economia acestui proiect.* CAR. [Din fr. ***résumé***].

rezumatív, ~i, rezumativă, ~e a. care rezumă; în formă de rezumat; recapitulativ, succint, concis, rezumator: *numele din opera lui Caragiale ... sînt formule rezumative.* IBR. [De la ***rezuma***].

rezumatór, ~i, rezumatoáre a. (rar) rezumativ: *suma unor experienţe trecute se formulează într-o judecată rezumătoare.* MAIOR. // m., f. persoană care alcătuieşte un rezumat; (şi: **rezumător**). [***Rezuma*** + ***-tor***].

rezumătór a. v. **rezumator.**

riál, riali m. unitate bănească în Iran, Oman şi Yemen. [Din fr. ***rial***].

riboflavínă f. nume dat vitaminei B_2, prezentă în lapte, ficat, rinichi, ouă, frunze verzi etc. [Din fr. ***riboflavine***].

ribonucleázá f. enzimă prezentă în sucurile digestive intestinale, cu acţiune specifică asupra acidului ribonucleic. [Din fr. ***ribonucléase***].

ribonucléic, ribonucleici a. **acid ribonucleic,** acid prezent în citoplasma tuturor celulelor vegetale şi animale, cu rol esenţial în transmiterea informaţiei genetice şi la sinteza proteinelor. [Din fr. ***ribonucléique***].

ribonucleoproteínă, ribonucleoproteine f. complex macromolecular format din proteine şi acid ribonucleic. [Din fr. ***ribonucléoprotéine,*** engl. ***ribonucleoprotein***].

ribovírus, ribovirusuri n. virus la care material ereditar este reprezentat de acidul ribonucleic. [***Ribo***(***nucleu***) + ***virus***].

ribóză, riboze f. monozaharidă cu cinci atomi de carbon caracteristică acizilor ribonucleici, component esenţial al tuturor celulelor vii. [Din fr. ***ribose***].

ribozóm, ribozomi m. particulă citoplasmatică, aproximativ sferică, de dimensiuni foarte mici, formată din proteine şi acizi ribonucleici, cu rol activ în sinteza proteinelor şi la decodificarea mesajului genetic: *sisteme şi aparate compuse din ţesuturi ..., din celule ..., din organe: ribozomi, lizozomi, mitocondrii.* CĂRT. [Din fr., engl. ***ribosome***].

ricaná, ricanez vb. (livr.; intr.) a rîde batjocoritor; a rînji: *la asemenea argumente hilare, am ricanat.* [Din fr. ***ricaner***].

ricanáre, ricanări f. (livr.) faptul de a ricana; rînjet. [V. ***ricana***].

rícă f. v. **rîcă.**

ricercár n. compoziţie muzicală polifonică anterioară fugii, alcătuită din mai multe secţiuni (fiecare avînd tema sa proprie), care se cîntă fără întrerupere; capriciu, fantezie. [Din it. ***ricercare***].

richiáb, richiabi m. (turcism; înv.) **1.** fiecare dintre cei patru ofiţeri superiori din suita împăratului; **2.** nume dat puterii imperiale turceşti. [Din turc. ***rikyab***].

richítă f. v. **răchită.**

ricín, ricini m. plantă erbacee sau arborescentă oleaginoasă din familia euforbiaceelor, originară din Africa, cu rădăcina pivotantă, cu tulpina înaltă de peste un metru, cu frunze mari, palmate, cu flori unisexuate, roşietice, gălbui sau violete, cu seminţe mari uleioase; căpuşă (*Ricinus communis*); **ulei** (sau **unt**) **de ricin,** ulei extras din seminţele acestei plante, folosit ca purgativ şi ca lubrifiant la motoarele de avion, în industria pielăriei, în cosmetică etc. [Din lat. ***ricinus,*** germ. ***Rizinus***].

ricínă, ricine f. **1.** toxină vegetală prezentă în seminţele de ricin, avînd proprietatea de a aglutina globulele sîngelui; **2.** (pop.) ulei de ricin. [***Ricin*** + ***-ă***].

rickéttsia, rickettsii f. gen de microorganisme care fac trecerea de la bacterii la viruşi, agenţi specifici ai unor boli de obicei febrile şi cu erupţii cutanate. [Din fr. ***rickettsie***].

reckettsióză f. nume generic pentru o serie de boli infecţioase febrile, endemice sau epidemice (ex.: tifosul exantematic, febra tifoidă etc.), provocate de rickettsii şi transmise prin artropodele hematofage. [Din fr. ***rickettsiose***].

ricoşá, pers. 3 **ricoşează** vb. (intr.) (despre un proiectil, (p. ext.), despre orice lucru aruncat cu putere) a-şi schimba direcţia în urma ciocnirii de un obstacol. [Din fr. ***ricocher***].

ricoşéu, ricoşeuri n. **1.** faptul de a ricoşa; schimbare a direcţiei unui proiectil, (p. ext.) a oricărui obiect, în urma ciocnirii de un obstacol; **tragere prin ricoşeu,** tragere în care se folosesc efectele exploziei proiectilelor care au ricoşat; **2.** (fig.) efect indirect, invers: *aruncături de observaţii din o parte în alta şi din aceasta, prin ricoşeuri, în a treia.* MAIOR.; *o să-l distrug pe Amăiculiţului prin ricoşeu, lovind tare în acest secretar general, care îl susţine.* PR. [Din fr. ***ricochet,*** germ. ***Rikoschett***].

rícşă, ricşe f. trăsurică cu două roţi, trasă de un om, de bicicletă etc., folosită în unele ţări din Orient. [Din engl. ***ricksha,*** germ. ***Rikscha***].

ríctus, rictusuri n. contracţie spasmodică a muşchilor feţei care dă figurii expresia unui rîs crispat; strîmbătură a gurii provocată de această contracţie (care poate fi simptomul unor boli, precum tetanosul): *o călugăriţă suavă ... are un anume rictus hidos.* CĂL.; *reuşi să bîiguie şi avu un rictus care îi strîmbă buzele palide.* PR. [Din lat., fr. ***rictus***].

rid, riduri n. încreţitură a pielii obrazului; zbîrcitură, cută, creţ: *mă uitai la acest chip ..., cu puzderie de riduri în jurul ochilor.* PR. [Din fr. ***ride***].

ridá, ridez vb. (refl.) a face, a căpăta riduri: *s-a ridat grozav din cauza fumatului.* [Din fr. ***rider***].

ridáre, ridări f. faptul de a se rida: *foloseşte creme împotriva ridării.* [V. ***rida***].

ridát, ~ţi, ridată, ~e a. cu riduri; zbîrcit: *faţă ridată.* [V. ***rida***].

ridger [ríger] n. utilaj folosit pentru executarea digurilor mici, la lucrări de irigaţii, pentru reţinerea zăpezii pe terenuri agricole etc. [Cuv. engl.].

ridicá, ridíc vb. **1.** (tr.) a lua de jos şi a înălţa (cu braţele, cu spinarea etc.); a sălta: *leagă o sarcină mare, mare cît pe ce să n-o poată ridica în spinare.* CR.; *ca să-l sărut trebuia să mă ridice în braţe.* GHEŢIE; **a ridica mănuşa,** a primi o provocare (la duel): *sînt mulţi cei care ridică mănuşa.* D.; **2.** (tr.) a înălţa; a trage în sus: *ridică satîrul, voieşte a izbi.* BĂLC.; *se repede de-mi ridică poalele cămăşii în sus.* SOR.; **a ridica paharul** (sau **cupa, un toast etc.**), a închina în cinstea cuiva: *nu uiţi a ridica şi pentru amicul d-tale cîte un toast.* CAR.; *Ana ... ne ură să fim fericiţi, ridicarăm cupele şi băură.* PR.; **a ridica armele (împotriva cuiva),** a porni la luptă împotriva cuiva, a începe un război; **a ridica ancora,** (despre vapoare) a părăsi portul, a porni în larg; **3.** (tr.) a duce, a îndrepta în sus o parte a corpului: *rădicînd mîinile în sus şi îngenunchind, o blestemă.* ISP; **a(-şi) ridica ochii** (sau **privirea**), a privi în sus: *ridica frumoşii săi ochi spre cer.* NEGR.; **a(-şi) ridica capul** (sau **fruntea**), **a)** a se arăta dîrz, plin de curaj: *s-o-ntîmpla, cu vreme, România s-ardice fruntea sa.* ALEX.; **b)** a se răzvrăti: *vornice, nu ridica capul în sus.* DELAVR.; **a ridica mîna** (sau **mîinile**) **asupra cuiva,** a ataca, a lovi pe cineva: *cum ai putut, nenorocitule, să ridici mîna asupra părintelui tău?;* **a ridica mîinile,** a se preda; **a ridica (mirat, surprins) din sprîncene,** a privi mirat, a face ochii mari de mirare: *ridicai din sprîncene: omul are chef să se plimbe singur.* PR.; **a ridica** (sau **a da**) **din umeri,** a-şi arăta nedumerirea, indiferenţa sau neputinţa: *doctorii ridicau neputincioşi din umeri.* GHEŢIE; **4.** (tr.) a lua de pe cineva sau de pe ceva; a îndepărta; a înlătura (trăgînd în sus): *ridică chersinul binişor.* CR.; (refl. pas.) *cortina se ridică.* SAD.; **a (i se) ridica (cuiva) o piatră de pe inimă,** a scăpa de o grijă apăsătoare; **a-şi ridica pălăria,** a-şi descoperi capul în semn de salut sau de respect: *aşa ... vicar episcopesc cum fusese, îşi ridica pălăria în faţa celui mai umil locuitor.* GHEŢIE; **5.** (înv.; tr.) a face să răsară, să iasă la iveală: *planta ridică din pămînt colţ;* **6.** (fig.; tr.) a face să înceteze; a suspenda; a desfiinţa, a anula: *domnia ta poţi să rădici această piedică.* FIL.; *controlorii i-au ridicat autorizaţia de funcţionare;* **a ridica şedinţa,** a declara şedinţa închisă; **7.** (fig.; tr.) a lua cuiva ceva, a lipsi pe cineva de ceva; a răpi; a sustrage: *a ridica un drept oarecare;* **a ridica (cuiva) viaţa** (sau **zilele**), a omorî: *veneau să-i ridice viaţa.* ISP; *cine ţi-a dat dreptul să ridici nişte vieţi asupra cărora nu tu eşti stăpînul?* GHEŢIE; **a-şi ridica viaţa,** a se sinucide: *sînt capabil să-mi ridic viaţa.* SAD.; **8.** (tr.) a lua şi a duce, a muta din loc; a transporta: *Pîrvu îşi rădicase casa ca să pribegească.* OD.; **a ridica masa,** a strînge masa (vesela, tăcîmurile etc.) după ce s-a terminat de mîncat: *după ce au isprăvit de mîncare, mama lui ... a ridicat masa.* CAR.; **9.** (tr.) a lua pe cineva cu forţa; a aresta: *am ordin să ridic fata.* ST.; *am fost ridicat printre primii, cînd incredibila rezistenţă a poporului Bucureştiului împotriva dictatului comuniste abia începea.* PATAP.; **10.** (tr.) a lua în primire: *plecă să ridice marfa;* **11.** (tr.) a strînge o dare, un impozit; a încasa o sumă de bani; **12.** (tr.) a aşeza un obiect în poziţie dreaptă, verticală: *a ridica un gard;* **13.** (înv.; refl.) a se muta; a pleca în altă parte: *Bathori, ridicîndu-se de la Braşov, merse în ... Alba-Iulia.* BĂLC.; **14.** (refl.) a se scula în picioare (de jos, de pe scaun etc.): *împărăteasa se rîdică în toată măreţia ei statuară.* EM.; *doamna ..., ridicîndu-se ostensiv, trecu la celălalt capăt al tramvaiului.* EL.; *musafirii se ridicaseră să plece;* **a se ridica în capul oaselor,** a se scula din pat şi a sta aşezat sau în picioare: *se ridică singur în capul oaselor.* VLAH.; **a ridica din scaun,** a detrona; **15.** (fig.; tr.) a scoate din mizerie; a salva: *copilul ce s-aştepta ... să ridice pe omul cel căzut.* ALEX.; **16.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) scula din morţi; a învia; **17.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) pune pe picioare; a (se) însănătoşi, a (se) întrema: *după şase luni mă ridicai de pe boală.* AL.; **18.** (refl.) a se arăta în toată înălţimea; a se înălţa: *la marginea unei pădurici se ridică o colină.* SAD.; **19.** (refl.) a se îndrepta în sus, a se înălţa în văzduh; a-şi lua zborul: *fumuri albe se ridică.* AL.; *hulubii jucători se ridică pînă în slava cerului.* ST.; **20.** (refl.) a se sui pe bolta cerească; a răsări: *luna se ridică.* BOL.; *imensa pîrtie ... devenise orbitoare sub soarele care se ridica.* PR.; **21.** (refl.) a se împrăştia, a se risipi: *nană, de dragostea ta, s-a ridicat negura şi prinse-a cînta mierla.* IONEL; **22.** (refl.) a ieşi din apă la suprafaţă; **23.** (refl.) a se urca, a se sui, a se căţăra: *ne rîdicăm pe malul rîpei şi privim dealul de dincolo.* PETR.; **a se ridica în şa,** a încăleca; a se ridica în scări, a se înălţa în scările şeii; **24.** (fig.; refl.) a-şi face o situaţie mai bună; a ajunge la putere; a progresa: *deasupra tuturora se ridică cine poate.* EM.; **a se ridica prin cineva** (sau **pe umerii cuiva**), a prospera, a promova prin protecţia cuiva (nu prin forţe proprii); **25.** (fig.; tr.) a ajuta să progreseze; a promova pe cineva: *boierii ... în loc d-a se uni dînşii spre a se apropia de popor, spre a-l ridica pînă la ei, ei se izolară de dînsul.* BĂLC.; **a ridica cuiva moralul,** a îmbărbăta pe cineva: *au fost atît de puţini cei care au încercat să-mi ridice moralul;* **26.** (fig.; tr.) a arăta consideraţie, respect; a înălţa în grad, în rang etc.: *rădicat la această demnitate prin intrigele unei principese.* FIL.; **a ridica pe cineva în slavă** (sau **în slava cerului**), a-l lăuda foarte tare; (înv.) **a ridica în scaun** sau **a ridica domn,** a înscăuna (un domn, un rege): *ridicat-au domn ţărîi pe Ştefan Vodă.* N.COSTIN; *o să te ridicăm pe tine în scaun.* ISP.; **27.** (refl.) a se face mare; a creşte: *începusem şi eu ... a mă rădica băieţaş.* CR.; **28.** (fig.; refl.) a se ivi; a lua naştere, a se forma, a se dezvolta: *idei generoase însufleţeau tinerimea care se ridica.* VLAH.; *în el se ridică instincte de vînător.* CĂL.; **29.** (refl. şi tr.) a se face mai înalt: *apele îşi rîdicau valurile mai sus.* EM.; **30.** (tr.) a mări, a spori; **a ridica preţul,** a scumpi (o marfă); **a ridica un număr la (o) putere,** a înmulţi un număr cu el însuşi de atîtea ori de cîte ori arată exponentul; **a ridica la pătrat,** a înmulţi un număr cu el însuşi; **a ridica la cub,** a înmulţi pătratul unui număr cu numărul simplu; **31.** (refl.) a atinge o anumită valoare, o anumită sumă etc.; a se cifra la ...: *ispaşa se rădică la o sută de pungi.* FIL.; *nivelul ei spiritual nu se ridica deasupra zidarilor.* PR.; **32.** (tr.) a zidi, a construi; a făuri; a dura: *ca Meşterul Manole am cutezat să ridic o construcţie care să dăinuie veşnic.* VIERU; **33.** (tr.) **a ridica o perpendiculară,** a trasa o dreaptă perpendiculară pe altă dreaptă sau pe un plan; **34.** (tr.) **a ridica un plan,** a determina prin măsurători poziţia punctelor dintr-o regiune şi a le reprezenta pe hartă: *să ridic planul locului pe unde are să treacă drumul de fier.* AL.; **35.** (tr. şi refl.) a (se) stîrni, a (se) isca, a (se) produce; a provoca: *graţie viscolului ce s-a ridicat.* AL.; *ar putea să ridice bănuieli.* AG.; **a ridica pretenţii,** a pretinde ceva; a ridica o obiecţie, a obiecta, a avea rezerve; **a ridica o problemă,** a pune în discuţie o problemă; **36.** (refl. şi tr.) a se auzi sau a face să se audă puternic; a răsuna: *se ridicau ici-colo izbucniri de rîsete.* REBR.; *oştenii ridicară glasuri de mulţămire.* SAD.; (tr.) **a ridica tonul** (sau **glasul, vocea**), a vorbi tare, autoritar, răstit: *cum îndrăzniţi voi să ridicaţi glasul?* AL., **37.** (refl.) a protesta, a se opune; a se răscula, a porni la luptă: *s-au ridicat satele împotriva curţilor boiereşti.* ST.; **a ridica obiecţii,** a obiecta: *nimeni nu ridică vreo obiecţie.* GHEŢIE; (tr.) **a-i** (sau **a-şi**) **ridica pe cineva în cap,** a crea nemulţumiri celor din jur, a-şi face duşmani; **38.** (tr.) a pune în mişcare; a mobiliza (mulţi oameni): [ispravnicii] *să ridice satele.* OD.; (înv. şi pop.) **a ridica oaste** (sau **oşti, oştire**), a înrola ostaşii pentru a porni la luptă: *grele oşti şi-a rădicat.* POP; **39.** (refl.) a-şi exprima punctul de vedere; a lua atitudine: *o să mă ridic în şedinţă contra ta.* PR.; **40.** (înv.; refl.) a (se) cutremura; (şi: (înv. şi pop.) **rădica, ar(i)dica**). [Lat. ***eradicare***].

ridicáre, ridicări f. **1.** acţiunea de a (se) ridica şi rezultatul ei; ridicat[1]; **2.** săltare; înălţare: *ridicarea cortinei.* CAR.; *primul şuier ... anunţă iminenţa ridicării ancorei.* CĂL.; **3.** (fig.; înv.) anulare, desfiinţare; ştergere: *rădicarea cenzurii* (a.1848). URIC.; **4.** sculare în picioare (de jos, de pe scaun etc.): *ridicarea copiilor la intrarea profesorului era obligatorie;* **5.** (fig.) înălţare în rang; promovare; (p. ext.) rang, funcţie; situare pe o treaptă (socială) superioară: *ridicarea tinerilor e singura speranţă;* **6.** (fig.) dezvoltare, propăşire: *ridicare economică;* **7.** construire; edificare: *începuse ridicarea casei;* **ridicare planimetrică,** ansamblul operaţiilor necesare pentru reprezentarea pe hartă a detaliilor planimetrice; **ridicare topografică,** ansamblul operaţiilor necesare întocmirii unei hărţi; **8.** tulburare, răzvrătire, revoltă; răscoală: *ridicarea românilor.* BĂLC.; **9.** mobilizare (de oameni): *aceste ridicări de oşti ... domnul Ştefan le săvîrşea cu stăruinţă.* SAD.; (şi: (înv. şi pop.) **rădicare**). [V. ***rida***].

ridicát[1] n. ridicare: *sîntem într-o vreme unde rîdicatul nasului e de bon-ton.* AL.; (şi: (înv. şi pop.) **rădicat**). [V. ***ridica***].

ridicát[2], ~ţi, ridicată, ~e a. **1.** dus, tras, împins în (sau mai) sus; înălţat: *cu paharul ridicat;* **2.** îndreptat în sus: *sprîncenile rădicate.* NEGR.; **3.** dat la o parte; tras: *ferestre cu perdele ridicate;* **4.** înălţat: *o birjă cu coşul ridicat.* CAR.; **5.** sumes, suflecat: *cu mînecile ridicate;* **6.** sculat în picioare; aşezat în poziţie verticală: *ridicat în picioare, cu mîinile încleştate de mînerul scaunului.* GHEŢIE; **7.** înalt: *era ... locul cam ridicat.* BĂLC.; **8.** (fig.) cu valoare crescută; mărit, sporit, urcat: *temperaturile maxime vor fi ... mai ridicate în subcarpaţi.* A.; *preţ ridicat;* **9.** construit, zidit: *oraş ridicat pe coline;* **10.** tare, răstit: *vocea mea era puţin ridicată.* PR.; (şi: (înv. şi pop.) **rădicat**). [V. ***ridica***].

ridicáta f. artic. **cu ridicata, a)** în cantităţi mari, cu toptanul; angro: *precupeţi cu ridicata.* CAR.; *a cumpăra cu ridicata;* **b)** (fig.) în număr mare, cu grămada: *ne-ai luat banii la toţi cu ridicata.* AL.; **comerţ cu ridicata,** comerţ care constă în cumpărarea-vînzarea unor mărfuri în cantităţi mari direct de la producător; **comerciant cu ridicata,** angrosist; **preţ cu ridicata,** v. **preţ.** [De la ***ridicat[1]***].

ridicátor, ~i, ridicătoáre a. (înv.) care ridică, poartă, înalţă. // n. **1.** (înv.) pîrghie; **2.** mecanism al combinelor de cereale folosit la ridicarea şi adunarea plantelor căzute sau a celor tăiate în timpul recoltării. [***Ridica*** + ***-ător***].

ridicătúră, ridicături f. **1.** faptul de a ridica ceva (greu); ridicare: *el se ferea de ridicături, pentru că se temea de surpătură.* CR.; **2.** înălţime, loc ridicat; dîmb, movilă; proeminenţă: *Tudor zări îndată ridicătura verde-cenuşie de pămînt sterp.* GHEŢIE; **3.** (fig.; înv.) scutire de bir; înlesnire: *nemărui rădicătură nu făce.* NEC.; **4.** (fig.; înv.) înălţare la rang; (şi: (înv. şi pop.) **rădicătură**). [***Ridica*** + ***-ătură***].

ridíche, ridichi f. plantă legumicolă din familia cruciferelor, cu frunze adînc crestate, cu rădăcina sferică sau conică, alungită, comestibilă, cu coaja albă, roşie, violacee sau neagră (*Raphanus sativus*); (p. restr.) rădăcina comestibilă a acestei plante (ex.: ridiche de lună sau roşie, ridiche neagră sau de

iarnă, ridiche albă sau de vară etc.); (fam.) **a freca cuiva ridichea**, a bate zdravăn pe cineva, a-i face greutăţi; a certa aspru: *vedea că freacă ridichea becisnicului de zăcaş, după cum i se cuvenea.* ISP; (compus) **ridiche-sălbatică**, plantă erbacee din familia cruciferelor, cu rădăcina pivotantă lungă şi subţire, cu tulpina acoperită cu peri rigizi, cu florile albe, roşii, violete, rar, gălbui (*Raphamus raphanistrum*); (şi: (reg.) **rădiche, ridichie**). [Lat. ***radicula***].

ridíchie f. v. **ridiche.**

ridichioáră, ridichioare f. **1.** plantă erbacee din familia cruciferelor, cu frunze ovale, inegal crestate şi cu flori galbene; rapiţă-sălbatică (*Sinapsis arvensis*); **2.** (bot.) puturoasă (*Diplotaxis tenuifolia*). [***Ridiche*** + *-ioară*].

ridícol, ~i, ridicolă, ~e a. **1.** care stîrneşte rîsul, batjocura; vrednic de rîs, de batjocură; caraghios; ridibil: *cînd iubeşti şi te stăpîneşte un sentiment de triumf, are grijă femeia să te facă să te simţi ridicol.* PR.; **2.** foarte mic, neînsemnat; derizoriu: *a primit o sumă ridicolă.* // n. ceea ce este vrednic de rîs, de batjocură; aspect caraghios: *ar fi părut că-s gelos şi eu am oroare de ridicul.* REBR.; *brusc revenit la realitate, percepu ridicolul situaţiei.* GHEŢIE; (şi: **ridicul**). [Din fr. ***ridicule,*** it. ***ridicolo***].

ridícul a. v. **ridicol.**

ridiculizá, ridiculizez vb. (tr.) a scoate în evidenţă ridicolul, a face pe cineva sau ceva să apară ridicol, caraghios; a persifla, a ironiza, a-şi bate joc: *ridiculiza defectul ce aveau.* NEGR.; *Caragiale n-a ridiculizat decît pe bărbaţi.* IBR. [Din fr. ***ridiculiser***].

ridiculizáre, ridiculizări f. acţiunea de a ridiculiza: *ridiculizarea politicienilor.* [V. ***ridiculiza***].

riél m. unitate bănească în Cambodgia. [Din fr. ***riel***].

rif, rifi m. (înv. şi reg.) unitate de măsură pentru lungimi, valorînd aproximativ 77 cm: *zece rifi de pînză fină.* [Din turc. ***rif, irif,*** magh. ***réf***].

riff, riffuri n. **1.** frază melodică sau motiv care se repetă ca temă principală în muzica de jaz; **2.** mod de construcţie melodică specific folclorului negru. [Din engl., fr. ***riff***].

riflát, ~ţi, riflată, ~e a. care are rifluri: *valţuri riflate.* [De la ***riflu***].

ríflu, rifluri n. şanţ de riflură. [Din germ. ***Riffel***].

rifluí, rifluiesc vb. (tr.) a face rifluri pe suprafaţa activă a cilindrilor valţurilor de moară. [***Riflu*** + *-ui*].

rifluíre, rifluiri f. acţiunea de a riflui. [V. ***riflui***].

rifluitór, rifluitori m. muncitor care execută rifluri. [***Riflui*** + *-tor*].

riflúră, rifluri f. fiecare dintre şanţurile elicoidale de la suprafaţa activă a cilindrilor valţurilor de moară. [Din fr. ***riflure***].

rift, rifturi n. **1.** şir de rupturi ale scoarţei terestre suboceanice; **2.** fisură în sol făcută de un rîu. [Din fr., engl. ***rift***].

rígă, rigi m. **1.** (înv.) rege: *cu trufie riga ungur către ţară-naintează.* ALEX.; **2.** numele uneia dintre cărţile de joc cu figura unui rege; rege[1]; popă: *cine joacă? poftim riga de cupă.* SAD. [Din gr. mod. ***rígas***].

rigíd, ~zi, rigidă, ~e a. **1.** care nu se deformează sub acţiunea forţelor exterioare; lipsit de flexibilitate; ţeapăn, inflexibil: *guler drept şi rigid de modă veche.* TEODOR.; *bară rigidă;* **2.** care opune rezistenţă la întindere, la răsucire etc.: *prindere rigidă;* **3.** (fig.) care nu admite abateri de la o normă, de la regulă: *clasificare rigidă; morală rigidă;* **4.** care nu acceptă compromisul, care nu face concesii; intransigent, sever; neînduplecat: *nu ştiu dacă trebuie să fiu rigid.* EL.; **5.** (fig.) care exprimă asprime, severitate: *avea ... expresia rigidă şi palidă.* PR. [Din fr. ***rigide***].

rigiditáte, rigidităţi f. **1.** însuşirea de a fi rigid; proprietate a corpurilor de a nu suferi deformări sub acţiunea forţelor exercitate asupra lor; **rigiditate dielectrică**, proprietate a unui mediu rău conductor de electricitate de a nu fi străpuns sub acţiunea unei tensiuni electrice; **2.** lipsă de flexibilitate, de maleabilitate; redoare, înţepeneală, înţepenire: *rămase cu o anumită rigiditate a ţinutei, precum şi cu o claudicaţie ... a piciorului stîng.* GHEŢIE; **rigiditate cadaverică**, înţepenire a corpului în primele ore după moarte; **rigiditate musculară**, contracţie musculară susţinută care apare în unele boli nervoase (meningită, tetanos); **3.** (fig.) severitate, intransigenţă; duritate: *ordinea şi rigiditatea aceasta au în ele răceală.* SAD.; **4.** (fig.) formalism: *se vor găsi aceia care să zică că ...* [rima] *este o rigiditate excesivă.* MACED. [Din fr. ***rigidité***].

rigidizá, rigidizez vb. (tr.) a întări o piesă sau un element de construcţie prin fixarea unor nervuri, traverse etc., care împiedică deformarea acestora; a face să devină (mai) rigid. [***Rigid*** + *-iza*].

rigidizáre, rigidizări f. acţiunea de a rigidiza; operaţie de întărire a unei piese, a unui element de construcţie prin nervuri, traverse etc., care împiedică deformarea. [V. ***rigidiza***].

riglă, riglez vb. (tr.) a trage linii cu rigla. [De la ***riglă;*** cf. fr. ***régler***].

riglát, ~ţi, riglată, ~e a. **1.** (rar) liniat: *foaie riglată;* **2.** (despre suprafeţe) care se obţine prin mişcarea unei linii drepte. [V. ***rigla;*** cf. fr. ***réglé***].

ríglă[1], rigle f. **1.** instrument în formă de bară plată din lemn, metal, celuloid etc., de obicei gradat, cu care se trag linii drepte, se măsoară lungimile, se verifică suprafeţele plane etc.; linie: *ţăranul se va feri ... să tragă o linie dreaptă cu rigla.* BL.; **riglă de calcul**, instrument pentru efectuarea rapidă a anumitor calcule, alcătuit dintr-o riglă fixă, una mobilă (ambele avînd diviziuni logaritmice) şi un cursor; **2.** unealtă metalică sau de lemn folosită în metalurgie pentru netezirea şi îndepărtarea surplusului de amestec din cutia de formare; **3.** (înv.) rubrică. [Din gr. mod. ***rígla*** „regulă"].

ríglă[2], rigle f. (reg.) **1.** zăvor, rătez; **2.** bucată de lemn aplicată pe un element de construcţie pentru a-l rigidiza; **3.** leaţ; bucată de lemn groasă şi lată obţinută prin tăierea dulapilor, a scîndurilor groase; **4.** fiecare dintre grinzile pe care se sprijină podeaua de scînduri la casele ţărăneşti; **5.** barieră; **6.** piesă la războiul de ţesut mecanic, servind la conducerea şi întinderea firelor de urzeală. [Din germ. ***Riegel***].

riglétă, riglete f. **1.** riglă mică folosită mai ales pentru măsurarea unghiurilor în topografie; **2.** riglă mobilă a unei rigle de calcul. [Din fr. ***réglette*** (după *riglă*)].

rigoáre, rigori f. **1.** severitate, asprime, stricteţe; rigurozitate: *unele neamuri au învins cu rigoarea, cu disciplina şi cu regulamentul.* ARG.; **de rigoare,** cerut de anumite uzanţe, impus de circumstanţe; obligatoriu: *se impun măsurile de rigoare;* **la rigoare,** în caz de extremă necesitate, la mare nevoie: *m-aş mulţumi, la rigoare, şi cu o catedră în învăţămîntul secundar.* GHEŢIE; **2.** (la pl.) acte de duritate extremă: *compozitorul a suferit rigorile cenzurii.* D.; **a suferi rigorile legii,** a fi pedepsit conform legii; **3.** asprime a climei: *căciula şi paltonul ... trebuiau să mă apere de rigorile iernii.* PR.; **4.** exactitate, precizie; acurateţe; rigurozitate: *cauza nu este uşor de explicat, deşi o credem valabilă şi compatibilă cu toată rigoarea unei judecăţi estetice.* MAIOR.; *gramatica sa e un monument de rigoare ştiinţifică.* R.L. [Din fr. ***rigueur,*** it. ***rigore,*** lat. ***rigor, -oris***].

rigólă, rigole f. **1.** şanţ mic de-a lungul trotuarelor, pentru scurgerea apei: *rigolele trotuarelor trebuie curăţate;* **2.** canal mic într-o reţea de irigaţie; **3.** formă de eroziune în adîncime a solului, de pînă la o jumătate de metru. [Din fr. ***rigole***].

rigorísm n. respect exagerat (şi afectat), ataşament riguros faţă de normele religioase sau faţă de principiile morale; austeritate: *dragostea de pitoresc apare în sufletul apuseanului ... după o saturaţie de rigorism spiritual.* BL. [Din fr. ***rigorisme***].

rigoríst, ~şti, rigoristă, ~e a. care aparţine rigorismului sau susţinătorilor lui, referitor la rigorism sau la susţinătorii acestuia: *principii rigoriste.* // m., f. persoană care manifestă rigorism; adept al rigorismului. [Din fr. ***rigoriste***].

rigoróz, rigoroaze n. (înv.) examen (de doctorat): *şi-a trecut la timp rigoroazele, cu aprecieri din cele mai bune.* GHEŢIE. [Din lat. ***rigorosum,*** germ. ***Rigorosum***].

rigorozánt, rigorozanţi m. (înv.) candidat la examenul de doctorat. [De la ***rigoroz***].

rigurós, ~şi, riguroásă, ~e a. **1.** care nu admite abateri de la norme, de la principii; sever, rigid, inflexibil: *s-a impus o disciplină riguroasă;* **2.** (rar) aspru, greu de suportat: *frig riguros;* (jur.) **detenţiune riguroasă,** închisoare grea; **3.** exact, precis: *definirea riguroasă a termenilor;* (adv.) *pînă şi data era riguros exactă.* GHEŢIE; **4.** în care fiecare afirmaţie este consecinţa logică a afirmaţiilor demonstrate anterior: *demonstraţie riguroasă.* [Din fr. ***rigoreux,*** lat. ***rigorosus,*** it. ***rigoroso***].

rigurozitáte f. **1.** severitate, stricteţe; rigiditate, asprime; rigoare: *rigurozitatea legii;* **cu rigurozitate,** în mod sever, riguros; **2.** exactitate, precizie; rigoare: *rigurozitatea demonstraţiei.* [***Riguros*** + *-itate;* cf. it. ***rigurosita***].

rihtuí, rihtuiesc vb. (tr.) a îmbina prin cusături bucăţile de piele ale unor obiecte de încălţăminte; a căptuşi feţele croite. [Din germ. ***richten***].

rihtuíre, rihtuiri f. acţiunea de a rihtui şi rezultatul ei. [V. ***rihtui***].

rihtuitór, ~i, rihtuitoáre m., f. muncitor care rihtuieşte. [***Rihtui*** + *-tor*].

riksdág n. denumirea parlamentului suedez. [Din fr. ***riksdag***].

riksmál n. una dintre cele două limbi literare norvegiene moderne (alături de landsmal), creată în sec. al XIX-lea pe baza limbii daneze. [Din fr. ***rinksmal***].

ril, rile n. **1.** şanţ făcut cu o maşină specială pe linia de îndoire a unui carton, astfel încît straturile exterioare din spatele îndoiturii să nu se rupă; **2.** şanţ pe un disc de pickup; (şi: **rilă**). [Din germ. ***Rille***].

rílă f. v. **ril.**

rimá, rimez vb. **1.** (intr.) a avea aceleaşi sunete în silabele finale: *versurile rimează;* **2.** (fig.; intr.) a se potrivi, a se asemăna; a fi în acord: *ceea ce aud acum din gura ta nu rimează în totul cu amintirile mele.* GAL.; **3.** (rar; tr.) a face versuri cu rimă: *am un amic farmacist, care ... găseşte timp să şi rimeze.* CAR. [Din fr. ***rimer***].

rimát, ~ţi, rimată, ~e a. care rimează cu altul: *poeziile cu versuri lungi au ... toate versurile rimate.* IBR. [V. ***rima***].

rímă, rime f. **1.** repetare a sunetelor finale în două sau mai multe versuri (începînd cu ultima silabă accentuată); (p. ext.) potrivire a sunetelor finale a două cuvinte: *ei cer să cînt ... durerea mea adîncă s-o lustruiesc în rime şi-n cadenţe.* EM.; *ritmul, metrul, rima nu sînt valori absolute ale graiului poetic.* BL.; **2.** cuvînt care rimează cu altul; (p. ext.) vers: *în cîntecul ce cînta ... era vreo rimă supărătoare.* NEGR.; *cioplind mereu la rime, făcut-am ca să plîngă pe cine mă citea?* MACED. [Din fr. ***rime***].

riméi, rimeluri n. produs cosmetic sub formă de pastă (neagră), folosit pentru machierea genelor. [Din fr. ***rimmel***].

rimelá, rimelez vb. (tr. şi refl.) a(-şi) da cu rimel pe gene. [De la ***rimel***].

rimeláre, rimelări f. acţiunea de a (se) rimela şi rezultatul ei. [V. ***rimela***].

rimelát[1], ~ţi, rimelată, ~e a. **1.** (despre gene, ochi) dat cu rimel; **2.** care are ochii fardaţi cu rimel: *o fată rimelată.* [V. ***rimela***].

rimelát[2] n. faptul de a (se) rimela: *şi-a stricat ochii de la rimelat.* [V. ***rimela***].

rimésă, rimese f. (înv.) poliţă dată drept plată. [Din it. ***rimessa***].

rinalgíe, rinalgii f. durere de nas. [Din fr. ***rhinalgie***].

rinasciménto n. nume dat Renaşterii în Italia. [Din it. ***rinascimento***].

rínă, rine f. jgheab prin care metalele şi aliajele topite se scurg în oalele de turnare şi de transport. [Din germ. ***Rinne***].

rincocefál, rincocefali m. (la pl.) ordin primitiv de reptile (din triasic) caracterizate prin prezenţa coardei dorsale; (şi la sg.) reptilă din acest ordin. [Din fr. ***rhynchocéphale***].

rîndea, rîndele f. **1.** unealtă compusă din unul sau mai multe cuţite fixate într-un corp de lemn, care serveşte la netezirea şi la fasonarea pieselor de lemn, prin aşchiere; făţuitor: *el nu are strung, nici rîndea, nici ferăstrău.* ARG.; **a da** (sau **a trage**) **la rîndea,** a rîndelui: *sicriul ... era de brad, abia dat în fugă la rîndea.* CĂL.; **2.** unealtă folosită la netezirea unor piese metalice moi: *să nu te mai prind la fierărie, Maromete, spuse Iocan aruncînd departe cu rîndeaua.* PR.; (şi: **rîndea**). [Din turc. ***rende***].

rîndelá, rîndelez vb. (tr.) a rîndelui. [De la ***rîndea***].

rîndeláre, rîndelări f. rîndeluire. [V. ***rîndela***].

rîndelúi, rîndeluiesc vb. (tr.) a netezi, a fasona, a făţui piese de lemn cu rîndeaua; a da la rîndea; a rîndela; **maşină de rîndeluit,** maşină care efectuează mecanic operaţii cu rîndeaua, printr-o mişcare de rotaţie a cuţitelor, ca la frezare. [***Rîndea*** + *-ălui*].

rîndeluíre, rîndeluiri f. acţiunea de a rîndelui şi rezultatul ei; prelucrare prin aşchiere a lemnului, pentru a obţine piese cu feţe netede, plane sau profilate; rîndelare, rîndeluit. [V. ***rîndelui***].

rîndeluít n. rîndeluire. [V. ***rîndelui***].

rinencefál, rinencefale n. parte a creierului (cea mai veche în evoluţia acestuia la speciile animale) cuprinzînd acele zone ale emisferei cerebrale legate direct cu simţul olfactiv. [Din fr. ***rhinencéphale***].

rînforzando [rînforţándo] adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu sonoritate crescută. [Cuv. it.].

ring, ringuri n. **1.** estradă împrejmuită cu corzi, pe care se desfăşoară meciurile de box, de catch etc.: *managerii tot mîngîind cocoşii, se aşezară de o parte şi de alta a ringului.* TUD.; **2.** estradă, spaţiu amenajat pentru dans în localuri: *lumea umplu ringul de dans.* GHEŢIE; **3.** maşină folosită în industria textilă la întinderea sau dublarea tortului, pentru răsucirea firului şi înfăşurarea lui pe ţevi; **4.** cerc de metal pentru acostarea navelor, fixat de bulonul de pe peretele cheiului. [Din fr., engl. ***ring***].

rinichi, rinichi m. **1.** fiecare dintre cele două organe perechi ale aparatului urinar, la om şi la animalele superioare, situate în regiunea lombară, de o parte şi de alta a coloanei vertebrale, în afara cavităţii peritoneale, care secretează şi excretează urina; rărunchi: *inflamarea acută a rinichilor, adică nefrita, e o boală care se vindecă.* GHEŢIE; **rinichi artificial,** aparat care serveşte la înlocuirea temporară a funcţiilor rinichiului, eliminînd produşii toxici (ex. ureea) din sînge; dializor; **2.** fel de mîncare gătită din aceste organe provenite de la unele animale: *ostropel de rinichi de vacă.* [Lat. ***reniculus***].

rinítă, rinite f. inflamaţie a mucoasei nazale; guturai, coriză. [Din fr. ***rhinite***].

rinocér, rinoceri m. numele a două genuri de mamifere pahiderme imparicopitate erbivore mari din Asia şi din Africa, caracterizate prin unul sau două coarne pe bot (*Rhinoceros unicornis* şi *Diceros bicornis*); (şi la sg.) animal din aceste genuri: *colecţiune de vase ... şi corn de rinocer.* FIL. [Din fr. ***rhinocéros,*** lat. ***rhinoceros,*** gr. mod. ***rinókeros***].

rinocerid, rinoceride n. (la pl.) familie de mamifere pahiderme imparicopitate, avînd ca tip rinocerul; (şi la sg.) animal din această familie. [Din fr. ***rhinoceride***].

rinocerítă f. (livr.) efectul, rezultatul rinocerizării. [***Rinocer***(*iza*) + *-ită*].

rinocerizá, rinocerizez vb. (livr.; refl. şi tr.) (despre indivizi) a (se) înstrăina, a (se) depersonaliza sub acţiunea unor factori social-politici ostili, agresivi, abrutizînd(u-se). [De la ***Rinocerii,*** numele piesei lui Eugen Ionescu].

rinocerizáre, rinocerizări f. (livr.) faptul de a (se) rinoceriza. [V. ***rinoceriza***].

rinocerizát, ~ţi, rinocerizată, ~e a. (livr.) înstrăinat, depersonalizat; abrutizat. [V. ***rinoceriza***].

rinofaríngе, rinofaringe n. partea superioară a faringelui, care comunică cu fosele nazale. [Din fr. ***rhino-pharynx*** (după *faringe*)].

rinofaringítă, rinofaringite f. inflamaţie a rinofaringelui. [Din fr. ***rhino-pharyngite***].

rinofoníe f. perturbare a timbrului vocii prin alterarea rezonanţei nazale; rinolalie. [Din fr. ***rhinophonie***].

rinolalíe f. (med.) rinofonie. [Din fr. ***rhinolalie***].

rinológ, ~gi, rinologă, ~ge m., f. medic specialist în rinologie. [Din germ. ***Rhinolog***].

rinológic, ~ci, rinologică, ~ce a. care aparţine rinologiei, referitor la rinologie. [Din fr. ***rhinologique***].

rinológie f. ramură a medicinei care studiază anatomia, fiziologia şi bolile nasului şi ale foselor nazale. [Din fr. ***rhinologie***].

rinoplástic, ~ci, rinoplastică, ~ce a. (med.) referitor la rinoplastie. [Din fr. ***rhinoplastique***].

rinoplastíe, rinoplastii f. intervenţie chirurgicală pentru refacerea sau remodelarea unui nas urît conformat, diform sau mutilat. [Din fr. ***rhinoplastie***].

rinoragíe, rinoragii f. hemoragie nazală; epistaxis. [Din fr. ***rhinorragie***].

rinoscleróm n. boală infecţioasă caracterizată clinic prin tumefacţie de o duritate cartilaginoasă a narinelor, a septului şi a buzei superioare. [Din fr. ***rhinosclérome***].

rinosclerózа f. atrofiere a mucoasei nazale. [Din fr. ***rhinosclérose***].

rinoscóp, rinoscoape n. instrument cu care se examinează fosele nazale. [Din fr. ***rhinoscope***].

rinoscopíe, rinoscopii f. examinare a foselor nazale, fie cu rinoscopul prin narine, fie cu o oglindă mică introdusă în gură, în spatele vălului palatului. [Din fr. ***rhinoscopie***].

rinsóu, rinsouri n. motiv decorativ, pictat sau sculptat, de o formă curbată, reprezentînd ramuri sau fructe. [Din fr. ***rinceau***].

riolít, riolite n. (geol.) liparit. [Din fr. ***rhyolite,*** germ. ***Rhyolith***].

ripá, ripez vb. (tr.) a deplasa transversal pe distanţe foarte scurte o piesă grea (ex.: o porţiune dintr-o linie ferată, tablierul unui pod etc.). [Din fr. ***riper***].

ripáre, ripări f. acţiunea de a ripa şi rezultatul ei. [V. ***ripa***].

rípă, ripe f. (reg.) sfeclă pentru vite (*Beta vulgaris*). [Din magh. ***répa,*** germ. ***Rübe***].

ripeág, ripeaguri n. (reg.) carmac format dintr-un singur şir de cîrlige folosit la prinderea sturionilor din mare. [Din ucr. ***ripjak*** „scaiete"].

ripídă, ripide şi **ripidii** f. obiect liturgic de metal sau de lemn, în forma unei palete, împodobit cu chipul unui înger, cu scene biblice etc., folosit pentru stingerea candelelor din biserică, în altar pentru apărarea de muşte a sfintelor daruri sau la procesiuni: *şapte băieţi ... poartă ripidele şi sfeşnicele în faţa altarului.* EM. [Din sl. ***ripida***].

ripícol, ~i, ripicolă, ~e a. care trăieşte pe malul apelor curgătoare. [Din fr. ***ripicole***].

ripídium n. tip de inflorescenţă cimoasă în formă de evantai. [Din lat., fr. ***rhipidium***].

ripiéno n. grupa viorilor într-o orchestră simfonică // adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) **1.** cîntat de toţi; **2.** cu o voce suplimentară într-un ansamblu. [Cuv. it.].

ripolín n. (rar) email special de diferite culori. [Din fr. ***ripolin***].

ripolinát, ~ţi, ripolinată, ~e a. vopsit cu ripolin; lăcuit. [***Ripolin*** + *-at*].

ripostá, ripostez vb. (intr.) **1.** a răspunde prompt şi energic (în contradictoriu); a replica: *e cazul să ripostăm.* BL.; *e greu să ripostezi la asemenea insolenţă;* (tr.) *nu îndrăzni a riposta ceva.* CĂL.; **2.** a răspunde imediat unui atac al adversarului (într-o luptă, într-o întrecere sportivă etc.). [Din fr. ***riposter***].

ripóstă, riposte f. **1.** răspuns prompt şi energic; replică: *acel mizerabil merita riposta voastră;* **2.** acţiune hotărîtă prin care se respinge un atac. [Din fr. ***riposte***].

rips, ripsuri n. ţesătură de bumbac sau de mătase, cu dungi dese, fine, în relief, din care se fac obiecte de îmbrăcăminte, panglici, stofe de tapiserie etc.: *pe fotoliile acoperite cu huse aspre, de rips, aşteptau trei persoane.* GHEŢIE. [Din germ. ***Rips***].

ripsát, ~ţi, ripsată, ~e a. cu aspect de rips; ca ripsul: *mătase ripsată.* [***Rips*** + *-at*].

risbérmă, risberme f. element de construcţie care protejează fundaţiile unor lucrări hidraulice împotriva coroziunii. [Din fr. ***risberme***].

risc, riscuri n. pericol posibil; posibilitate de a suferi o pagubă, un eşec, un necaz etc.; rizic: *cu riscul şi cu plăcerea legată de risc, ofiţeri şi soldaţi explorează împrejurimile.* CĂL.; *pîndeşte riscul ca în locul lui să fie ales un alt incapabil.* GHEŢIE; **cu orice risc,** cu orice preţ: *voi protesta, cu orice risc!* [Din fr. ***risque***].

riscă, risc vb. **1.** (tr. şi intr.) a-şi pune în primejdie viaţa, onoarea etc.; a (se) expune unui pericol posibil, unui risc: *oamenii cari riscă tot pentru că n-au ce pierde.* EM.; *la cea mai mică violenţă de limbaj riscau să fie concediaţi.* GHEŢIE; **2.** (intr.) a se angaja într-o acţiune nesigură sau periculoasă; a acţiona la noroc: *etimologistul riscă să facă scufundări în gol.* CĂL.; *tata n-a riscat să-şi epuizeze stocurile.* PR.; **3.** (înv.; refl.) a cuteza, a îndrăzni, a se încumeta: *nime nu s-ar fi riscat a merge pe jos.* NEGR. [Din fr. ***risquer***].

riscánt, ~ţi, riscantă, ~e a. expus la riscuri, la primejdii; nesigur, primejdios, riscat: *situaţia era de-a dreptul riscantă.* EL.; *gîndul meu de a acţiona în apărarea marelui poet ... era ... riscant.* PR.; (adv.) *pare riscant, dar trebuie să încerc.* [Din germ. ***riskant***].

riscát, ~ţi, riscată, ~e a. expus unei primejdii; cu riscuri, nesigur; riscant: *e foarte delicat lucru ..., e chiar foarte riscat.* PETR.; (adv.) *ar fi riscat să pledezi pentru mine.* [Din fr. ***risqué***].

risípă, risipe şi (înv.) **risipuri** f. **1.** cheltuială nechibzuită, irosire a unor bunuri materiale sau băneşti: *se făcuse mare risipă în curtea stăpînului său.* FIL.; (fig.) *făcu acest lucru cu o mare risipă de energie.* GHEŢIE; **2.** (fig.) belşug, abundenţă, prisos: *atîta risipă de copilărie.* VLAH.; *prada fusese peste toate aşteptările şi era acum risipă de toate.* PETR.; **3.** împrăştiere, răspîndire în toate părţile; risipire: *au mai trăit pre aceste locuri vreun neam după răsipa descălecării lui Traian.* N.COSTIN; **4.** fugă în dezordine, împrăştiere; (p. ext.) înfrîngere: *deasa tătărime ce-i gata de risipă.* AL.; **în risipă,** în dezordine: *flota-n risipă a sfărîmat-o.* COŞB.; **5.** (înv.) dărîmare, surpare, ruinare: *Omir ... au scris după răsipa Troadei.* COŞB.; **6.** (înv.) ruină, dărîmătură: *urme din risipurile cetăţii.* NEGR.; **7.** (înv.) distrugere, nimicire; pieire: *obiceiele cele noao fac răsipa ţărilor.* NEC.; (şi: (înv. şi reg.) **răsipă**). [De la ***risipi***].

risipélnic, ~ci, risipelnică, ~ce a. (rar) risipitor. [***Risipi*** + *-elnic*].

risipí, risipesc vb. **1.** a cheltui fără socoteală; a irosi avere, bani: *risipise averea părinteasсă.* BOL.; (fig.) *mi-aş risipi o viaţă.* EM.; **2.** (tr. şi refl.) a arunca sau a cădea în toate părţile; a (se) împrăştia, a (se) răspîndi, a (se) răsfira, a (se) răzleţi: *banii mărunţi ... se risipiră zornăind pe duşumele.* GHEŢIE; (fig.) *o nemaipomenită beatitudine i se risipi ca un fior cald în tot trupul.* EL.; **3.** (tr.) a pune pe fugă (o armată): *coborî din munţi şi risipi pe păgîni.* CĂL.; **4.** (tr. şi refl.) a (se) răspîndi (o ştire, un zvon etc.); a (se) difuza, a (se) propaga: *se răsipi cuvîntul pretutindeni.* PANN; *încet răsunetul de clopot se risipeşte tremurînd.* VLAH.; **5.** (refl. şi tr.) a (se) destrăma, a (se) împrăştia: *ceaţa se risipi peste noapte.* GHEŢIE; **6.** (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a (se) dărîma, a (se) prăbuşi, a (se) surpa: *oleacă numai de nu s-a răsipit bolta ceriului.* CR.; **7.** (tr. şi refl.) a (se) sfărîma, a (se) fărîmiţa: *cînd prînzul nu-i place ..., risipeşte în ţăndări farfuriile.* CĂL.; **8.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) nimici, a (se) prăpădi, a (se) distruge: *să răsipească toate pregătirile făcute.* BĂLC.; **9.** (tr.) a face să dispară, a îndepărta o grijă, o durere, un gînd: *socoteam că ameţindu-mă are să mi se risipească tristeţea.* EL.; (şi: (înv. şi reg.) **răsipi**). [Din bulg. ***razsipja,*** sb. ***rasipati***].

risipíre, risipiri f. **1.** acţiunea de a (se) risipi şi rezultatul ei; risipă; **2.** cheltuială nesăbuită, irosire a unor bunuri materiale sau băneşti; risipă: *este răspunzător de risipirea averii;* (fig.) *poate c-aţi fi mai scumpi în răsipirea iluziunilor junеţei voastre.* FIL.; **3.** (fig.) abundenţă, belşug; risipă: *într-o*

R

risipire de pomi înfloriți, se înălțau acoperișuri roșii de olane. SAD.; **cu risipire,** din belșug, din abundență: *dragostea ce-mi dai cu risipire.* I.NEGR.; **4.** împrăștiere, răspîndire, dispersare: *risipirea zavergiilor de către turci.* CĂL.; **5.** (înv.) dărîmare, surpare: *Agapia ..., bătrînă biserică pornită spre risipire.* SAD.; **6.** (concr.) dărîmătură, ruină: *au început risipirile a să astupa.* BIBLIA; **7.** nimicire, distrugere, pieire: *un trandafir crescut în umbră moare și soare nu-i să-i plîngă risipirea.* GOGA; *risipirea rodului era păcat în simțirea și judecata ei indiană.* EL.; (și: (înv. și reg.) **răsipire**). [V. ***risipi***].

risipít, ~ți, risipită, ~e a. **1.** cheltuit fără măsură, fără socoteală; irosit: *avere risipită;* **2.** răspîndit în toate părțile; răzleț: *locuitorii* [Moldovei] *... răsipiți.* BĂLC.; **3.** împrăștiat, răsfirat: *mai erau cîțiva nori risipiți;* **4.** pus pe fugă; alungat, înfrînt: *risipite se-mprăștie a dușmanilor șiraguri.* EM.; **5.** spulberat, nimicit: *a mele visuri risipite.* VLAH.; **7.** dărîmat, prăbușit, ruinat: *casă risipită;* (și: (înv. și reg.) **răsipit**). [V. ***risipi***].

risipitór, ~i, risipitoáre a. (adesea subst.) **1.** care își risipește averea, bunurile; cheltuitor: *să te ferească Dumnezeu de femeia leneșă, mîrșavă și răsipitoare.* CR.; **2.** (înv.) care produce ruină; distrugător; nimicitor: [domni] *tirani și risipitori de țară.* BĂLC.; (și: (înv. și reg.) **răsipitor**). [***Risipi*** + *-tor*].

risipitúră, risipituri f. **1.** (înv.) alungare, împrăștiere a unei oști; (p. ext.) înfrîngere; (concr.; la pl.) rămășiță a unei oști înfrînte: *risipiturile de călărime pămînteană ... se mistuiau repede.* SAD.; **2.** (reg.) risipă; belșug, abundență; **3.** (înv.) dărîmare, năruire, surpare; (concr.; mai ales la pl.) dărîmătură, ruină, spărtură: *fugiră mereu pănă-n risipiturile unei stînci.* EM.; (și: (înv. și reg.) **răsipitură**). [***Risipi*** + *-tură*].

rísling n. soi de viță de vie avînd strugurii cu boabele mici, rotunde, verzi sau gălbui, cu pieliță groasă; (p. ext.) vin obținut din struguri de acest soi: *e cel mai bun riesling din via unchiului.* GHEȚIE; (scris și: *riesling*). [Din germ. ***Riesling,*** fr. ***riesling***].

risolúto adv. (muz.; ca indicație de execuție) decis, hotărît; cu fermitate. [Cuv. it.].

risorgiménto n. mișcare ideologică, politică, literară care a contribuit la crearea statului italian unitar (1820-1870). [Din it. ***risorgimento***].

ristíc n. **1. gogoașă de ristic,** excrescență bogată în tanin, formată pe frunzele și ramurile, tinere ale unor stejari, în urmă înțepăturii unor insecte (o specie de viespe), întrebuințată în industria chimică, farmaceutică, în tăbăcărie etc.; **2.** fard făcut dintr-un amestec de antimoniu și de asemenea gogoși, întrebuințat pentru înnegrirea sprîncenelor, a genelor, a părului: *babo ... [i]ți trebuie ristic pentru sprîncene.* POP. (și: **răstic**). [Din gr. mod. ***rastíki***].

ristúrnă, risturne f. **1.** avantaj bănesc acordat unui client de către un comerciant; **2.** comision dat unui intermediar ocazional; **3.** parte din beneficiile unei societăți cooperative dată membrilor săi. [Din fr. ***ristourne***].

rișcár, rișcari m. jucător de rișcă. [***Rișcă*** + *-ar*].

rîșcă f. numele unui joc de noroc, în care cîștigă cel ce ghicește pe ce parte va cădea o monedă aruncată în sus; pajură sau număr, orleancă. [Cf. rus. ***reška***].

rit, rituri n. **1.** ansamblu de reguli și ceremonii practicate într-o comunitate religioasă; ritual: *într-o societate de tip arhaic, rezolvarea zbuciumului în rit e foarte normală.* CĂL.; *rituri sacre;* **2.** (p. ext.) rînduială, regulă, tipic: *rit masonic;* **3.** religie, confesiune religioasă: *erau de ritul ortodox.* GHICA; *Paștele ... anul acela se prăznui deodată de credincioșii de ambele rituri.* GHEȚIE. [Din gr. mod. ***ritón,*** lat. ***ritus,*** fr. ***rite***].

ritardándo adv. (muz.; ca indicație de execuție) cu ritm încetinit treptat. [Cuv. it.].

ritenúto adv. (muz.; ca indicație de execuție) în tempo reținut, (mai) moderat. [Cuv. it.].

ritidóm, ritidomuri n. strat extern al scoarței arborilor bătrîni, alcătuit din țesuturi moarte care se exfoliază. [Din fr. ***rhytidome***].

ritm, ritmuri n. **1.** succesiune simetrică și periodică a silabelor accentuate și neaccentuate într-un vers sau într-o frază; (p. ext.) vers: *de ce ritmul nu m-abate cu ispita-i de la trebi?* EM.; *poeziile de efuziune, de fericire ... sînt scrise în ritmul trohaic; cele elegiace, ... în ritm iambic.* IBR.; **2.** sistem de organizare a duratelor sunetelor și pauzelor în cadrul unei lucrări muzicale: *o visa rotindu-se în ritmul valsului;* **3.** mișcare periodică, regulată, cadențată; tempo, cadență: *ritmul inimii;* **4.** curs regulat, desfășurare gradată a unei activități, a unui proces: *războiul s-a încheiat, lumea încearcă să regăsească vechiul ritm de viață sau poate unul nou.* GHEȚIE; (fig.) *ritmul etnic cu oarecare durată constituie tradiția.* STĂNIL.; **5.** repetare periodică a unor elemente arhitectonice sau decorative la o construcție; **6.** proporție, armonie între părțile unui întreg, în artele plastice. [Din gr. mod. ***rythmós,*** lat. ***rhythmus,*** fr. ***rythme***].

ritmá, ritmez vb. (tr.) **1.** a pune accentele pe silabele unui vers sau ale unei fraze; **2.** a imprima un ritm unei melodii; **3.** a imprima ritm unei mișcări, unei acțiuni; a cadența: *își ritmează pașii.* [Din fr. ***rythmer***].

ritmáre, ritmări f. acțiunea de a ritma. [V. ***ritma***].

ritmát, ~ți, ritmată, ~e a. **1.** cu ritm; ritmic: *frază ritmată;* **2.** cadențat: *ciocănitorile ritmate ale trapătului de potcoave.* CAR. [V. ***ritma***].

rítmic, ~ci, ritmică, ~ce a. **1.** care ține de ritm, referitor la ritm: *în cele mai vechi documente de poezie germanică ... nu găsim metrul ritmic și nici rimele.* BL.; *vorbesc în timpul dansului ca să compensez ... ineficiențele ritmice.* EL.; **2.** cu ritm, ritmat: *gîndurile lui adesea se transformau în șiruri ritmice, în vorbe ritmate.* EM.; **gimnastică ritmică,** ramură a gimnasticii în care exercițiile se execută cadențat și cu acompaniament muzical; **3.** (adesea adv.) supus unui ritm, făcut după un ritm; care se desfășoară la intervale regulate; cadențat: *ritmic valurile cad.* COȘB.; *firma luminoasă ... se stingea și se aprindea ritmic.* GHEȚIE. // f. **1.** ansamblu de reguli referitoare la folosirea ritmului în poezie (și în proză); întrebuințarea ritmului; totalitatea ritmurilor: *o cadență de mașinărie ... vine din fonetismul psihic, nu din ritmica exterioară a stilurilor.* CĂL.; *copia întocmai ritmica narațiunii clasice.* CĂL.; **2.** capitol al teoriei muzicale care se ocupă cu studiul ritmului. [Din fr. ***rythmique***].

ritmicitáte, ritmicități f. **1.** însușirea de a avea ritm: *ritmicitatea frazelor;* **2.** desfășurare ritmică, uniformă, fără întreruperi a unei mișcări, a unei activități etc.: *s-a discutat despre ritmicitatea aprovizionării.* [Din fr. ***rythmicité***].

ritmoterapíe f. terapie psihică și fiziologică, constînd în exerciții de restructurare a ritmului funcțional perturbat. [***Ritm*** + ***terapie***].

ritologíe f. (ramură a mitologiei și religiei care se ocupă cu) studiul ritului, ritualului și al ritualismului. [Din fr. ***ritologie***].

ritón n. vas conic de metal sau de lut, asemănător unui corn de vită cu vîrful modelat în forma unui cap de animal, folosit de grecii antici pentru libații și la petreceri. [Din gr. ***rhyton***].

rítor m. v. **retor.**

ritoricésc a. v. **retoricesc.**

ritoríe f. (înv.) oratorie, elocvență. [Din gr. mod. ***ritoría***].

ritornélă, ritornele f. **1.** (muz.; înv.) refren; **2.** scurt fragment de muzică instrumentală servind ca preludiu sau ca încheiere a unei melodii: *coardele și naiul începură riturnela simplă a vechii balade.* SAD.; **3.** scurt motiv muzical repetat la începutul fiecărei melodii de dans; **4.** vers sau grup de versuri repetate într-o poezie, la intervale regulate: *versul liber renunță ... riturnela ... captivantă, purtătoare de ecouri.* VR.; **5.** (rar) improvizație poetică formată din trei versuri, dintre care primul rimează cu al treilea; (și: **riturnelă**). [Din it. ***ritornello,*** fr. ***ritournelle***].

ritós adv. categoric, hotărît; precis, clar: *Alec îi declară ritos că a sosit momentul să ia o hotărîre.* GHEȚIE; (adj.) *ritos lucru; afirmații ritoase.* [Din gr. mod. ***ritós***].

rituál, ~i, rituală, ~e a. care ține de un ceremonial, care se face după un anumit rit, referitor la un ceremonial; de rit; ritualic: *bărbații și femeile șopteau închinarea rituală.* SAD.; *masă rituală.* // n. (pl. **ritualuri**) **1.** ceremonial religios; rit: *ritualul tainelor: botez, mir, nuntă.* CĂL.; *ritual funebru;* **2.** carte conținînd rugăciunile și ceremoniile unui cult religios; **3.** ceremonial folcloric, desfășurat după reguli tradiționale, în momentele decisive din viața omului sau a comunității (naștere, căsătorie, moarte, semănat, cules etc.); **4.** (p. gener.) ceremonial, obicei, tipic: *voia să facă din meserie o castă, cu un fel de ritual al ei.* PETR.; *ritualul încoronării.* [Din fr. ***rituel,*** lat. ***ritualis, -e,*** germ. ***Ritual***].

ritualíc, ~ci, ritualică, ~ce a. ritual: *după spălăturile ritualice și rugăciune,* [turcii] *se așezară cu picioarele încrucișate subt ei.* SAD.; (adv.) *se închină ritualic, îngenunchind în fața icoanei.* [***Ritual*** + *-ic*].

ritualísm n. supunere excesivă la ceremoniile bisericești; formalism religios: *automatismele pietății, ritualismul limbajului religios ... nu îi atrăgeau.* D. [Din fr. ***ritualisme***].

ritualíst, ~ști, ritualistă, ~e a. care ține de ritual, de practici ritualizate sau de ritualism, referitor la ritual, la practicile ritualizate sau la ritualism: *excese ritualiste.* // m., f. adept al ritualismului. [Din fr. ***ritualiste***].

ritualizá, ritualizez vb. a conferi caracter solemn, ceremonios, de ritual. [Din fr. ***ritualiser***].

ritualizáre, ritualizări f. acțiunea de a ritualiza și rezultatul ei; (fig.) *putem vorbi chiar despre o anume ritualizare a eșecurilor.* CE. [V. ***ritualiza;*** cf. fr. ***ritualisation***].

ritualizát, ~ți, ritualizată, ~e a. care a dobîndit caracter solemn, ceremonios, de ritual: *practici ritualizate.* [V. ***ritualiza***].

riturnélă f. v. **ritornelă.**

riț, rițuri n. adîncitură liniară făcută pe o foaie de carton sau de mucava, în locul unde urmează să fie îndoită. [Din germ. ***Ritz***].

rițuí, rițuiesc vb. (tr.) a face un riț pe o foaie de carton sau de mucava. [Din germ. ***ritzen***].

rițuíre, rițuiri f. acțiunea de a rițui și rezultatul ei. [V. ***rițui***].

rițuít n. rițuire. [V. ***rițui***].

rivál, ~i, rivală, ~e m., f. **1.** persoană care aspiră, în concurență cu alta, la aceeași situație, la aceleași avantaje etc.; concurent, adversar, potrivnic: *nerăbdătoare să-l vadă scos din domnie pe Bibescu și mai ales pe rivala ei personală, Maricica Doamna.* PETR.; *subsecretarul de stat de la Interne găsi că e momentul cel mai potrivit să înceapă să-l sape pe rivalul său.* ST.; (adj.) *popoare rivale;* **2.** persoană care disputâ, deodată cu alta, dragostea aceleiași persoane: *bărbatul se duce la rivalul său și-i spune să-i dea nevasta înapoi.* PR.; **3.** persoană care are merite și calități egale cu ale alteia; egal, emul: *nu are rival în poezie;* **fără rival,** fără pereche, fără seamăn; inegalabil: *vinul ... e fără rival.* SAD. [Din fr. ***rival,*** lat. ***rivalis,*** germ. ***Rival***].

rivalitáte, rivalități f. concurență între persoane, popoare etc. care aspiră la același lucru; emulație; competiție: *această rivalitate aduse robirea comună.* BĂLC.; *certurile și rivalitățile politice.* EM. [Din fr. ***rivalité,*** lat. ***rivalitas, -atis***].

rivalizá, rivalizez vb. (intr.) **1.** a fi rival cu cineva, a aspira, a năzui să ajungă sau să întrecă pe cineva în merite, în realizări etc.; a concura: *de cînd se știu au rivalizat pentru dobîndirea prestigiului științific;* **2.** a sta alături de ...; a egala: *nicăieri în cetatea lui San Marc nu se puteau vedea palate mai bogate, rivalizînd cu ale Bizanțului.* SAD. [Din fr. ***rivaliser***].

rivalizáre, rivalizări f. faptul de a rivaliza. [V. ***rivaliza***].

rivăltă, rivalte f. șir de lumini fixate în dosul cortinei, la nivelul podelei, care luminează scena; (p. ext.) rampă. [Din it. ***ribalta***].

rivanól n. produs farmaceutic folosit ca antiseptic. [Din germ. ***Rivanol***].

riverán, ~i, riverană, ~e a. **1.** situat pe malul unei ape sau străbătut de o apă curgătoare: *țară*

riverană; **2.** situat lîngă o stradă, lîngă liziera unei păduri, aproape de un aeroport etc.: *proprietate riverană.* // m., f. **1.** persoană care locuieşte pe malul unei ape; (adj.) **proprietar riveran,** proprietar al unui loc de pe malul unui rîu; **2.** persoană care locuieşte într-un imobil aflat de-a lungul unei străzi sau al unei căi de comunicaţie: *aici este permis numai accesul riveranilor.* [Din fr. ***riverain***].

riviéră, riviere f. **1.** obstacol format dintr-un şanţ cu apă pe care trebuie să-l sară un atlet sau un cal de curse; **2.** teren pe malul unei ape; **3.** (rar) colier de diamante. [Din fr. ***rivière,*** it. ***riviera***].

rîxă, rixe f. ceartă însoţită de injurii (şi de bătaie); dispută, controversă. [Din fr. ***rixe***].

riz, rizuri n. **1.** fisură fină, de mică adîncime, care apare la suprafaţa unei piese de metal, din cauza uzurii, a prelucrării defectuoase etc.; **2.** zgîrietură făcută pe o piesă metalică pentru a o marca într-un anumit fel; **3.** şanţ pe marginea tălpii de încălţăminte prin care trece cusătura. [Din germ. ***Risz***].

rizá, rizez vb. (tr. şi refl.) a căpăta sau a face să capete rizuri: *cilindrul metalic s-a rizat.* [Din fr. ***riser***].

rizácă, rizace f. (reg.) **1.** unealtă asemănătoare cu o coasă cu coada lungă, folosită la tăiatul stufului, a bălăriilor din bălţi; sabiţă; **2.** (bot.) foarfeca-bălţilor (*Stratiotes aloides*). [Din ucr. ***rizak***].

rizáfcă f. v. rizeafcă.

riza-pazár n. (turcism; înv.) preţ stabilit prin înţelegere între vînzător şi cumpărător; preţ liber. [Din turc. ***rizapazar***].

rizáre, rizări f. acţiunea de a (se) riza şi rezultatul ei; formare a rizurilor. [V. ***riza***].

rizát, ~ţi, rizată, ~e a. (despre piese metalice) a cărei suprafaţă prezintă rizuri. [V. ***riza***].

rizeáfcă, rizeafce f. specie de scrumbie care trăieşte în Marea Neagră, de unde migrează în Dunăre pentru reproducere; scrumbiţă (*Alosa caspia nordmanni*); (şi: **rizafcă**). [Et. nec.].

rizíbil, ~i, rizibilă, ~e a. de rîs, caraghios; ridicol: *rizibilă poliloghie politico-ideologică.* CĂL. [Din fr. ***risible***].

rizíc, rizicuri n. (înv.) risc, pericol: *mă hotărăsc să-ţi răspund, cu rizicul de a-mi face din tine un vrăjmaş.* VLAH.; **a pune în rizic,** a risca, a pune în pericol: *pune în rizic pe o masă de cărţi pînea copiilor.* AL.; *producţiunea agricolă pe ani înainte* [e] *pusă în rizic.* EM. [Din it. ***risico,*** germ. ***Risiko***].

rizicultór, ~i, rizicultoáre m., f. cultivator de orez. [Din fr. ***riziculteur***].

rizicultúră, rizicultúri f. **1.** cultură a orezului; **2.** loc cultivat cu orez; orezărie. [Din fr. ***riziculture***].

rizifórm, ~i, riziformă, ~e a. cu aspectul, de forma boabelor de orez. [Din fr. ***riziforme***].

rizilíc n. (reg.) **1.** rîs, batjocură; dispreţ, înjosire: *fata ... să sufere rizilicul celorlalte surori.* POP.; **a-şi face rizilic de cineva,** a-şi bate joc; **2.** dezordine, murdărie. [Din turc. ***rezillik***].

rizocarpée, rizocarpee f. (la pl.) ordin de plante ierboase, avînd numai rădăcinile perene; (şi la sg.) plantă din acest ordin. [Din fr. ***rhizocarpée***].

rizoctonióză, rizoctonioze f. boală a plantelor provocată de o ciupercă (*Rhizoctonia solani*), care se manifestă prin înmuierea părţilor aeriene ale acestora. [Din fr. ***rhizoctoniose***].

rizodérmă, rizodrme f. epidermă a rădăcinii formată dintr-un singur strat de celule, dintre care cele mai multe se transformă în perişori absorbanţi. [Din fr. ***rhizoderme***].

rizofág, ~gi, rizofagă, ~ge a. (biol.) care se hrăneşte cu rădăcini. [Din fr. ***rhizophage***].

rizoíd, rizoizi m. organ de fixare şi de absorbţie al unor plante inferioare (ex.: muşchi, licheni etc.), constituit din filamente simple sau ramificate, cu peretele foarte subţire. [Din fr. ***rhizoïde***].

rizóm, rizomi n. tulpină subterană lipsită de clorofilă (asemănătoare rădăcinii, dar cu frunze rudimentare şi structură specifică), servind la înmagazinarea substanţelor de rezervă şi ca organ de înmulţire vegetativă; bulb, tubercul. [Din fr. ***rhizome***].

rizómic, ~ci, rizomică, ~ce a. (rar) prevăzut, dotat cu rizomi; (fig.) *basarabenii au creat o literatură rizomică.* [***Rizom*** + ***-ic***].

rizopód, rizopode n. (la pl.) clasă de protozoare libere şi parazite care se mişcă cu ajutorul pseudopodelor în mări şi ape dulci (*Rhizopoda*); (şi la sg.) animal din această clasă: *numitele celule amiboide ale mesodermului mistuie întocmai ca rizopodele ori infuzoriile.* C. [Din fr. ***rhizopode***].

rizosféră f. strat de pămînt de circa doi metri grosime, în care se găsesc rădăcinile plantelor. [Din fr. ***rizosphère***].

rizóto n. mîncare din orez, unt, sos de roşii şi parmezan. [Din fr., it. ***risotto,*** germ. ***Risotto***].

rîbár, rîbari m. pasăre din ordinul pescăruşilor, asemănătoare cu rîndunica, care trăieşte pe malul mării şi se hrăneşte cu peşti mici; rîndunică-de-mare (*Sterna hirundo*). [Din bulg. ***rîbar,*** rus. ***rîbarĭ,*** ucr. ***rybarĭ***].

rîbiţă, rîbiţe şi **rîbiţi** f. (iht.; reg.) porcuşor (*Gobio gobio*); (şi: **rînchiţă**). [Din bulg. ***rîbiţa,*** sb. ***ribica***].

rîcă, (rar) **rîci** f. (pop. şi fam.) ceartă, gîlceavă; neînţelegere, vrajbă: *că-i mai bună, dimpreună, viiaţa cea frăţească, decît rîcă, care strică oaste vitejască.* COSTIN; *aţi fost profesor la facultate, de ce nu mai sînteţi ..., o fi vreo nedreptate, vreo rîcă?* PR.; **a căuta cuiva rîcă,** a căuta prilej de ceartă cu cineva: *oamenii fuseseră aruncaţi peste el în beci ca să-i caute rîcă.* ST.; **a purta cuiva rîcă,** a purta cuiva duşmănie: *credea ... că-i port rîcă.* PETR.; **a se pune în** (sau **la**) **rîcă,** a se împotrivi cuiva, luîndu-se la ceartă: *să răpui pe toţi cîţi ... s-or pune în rîcă cu tine.* POP.; (şi: **rică**). [De la ***rîcîi***].

rîcăi² vb. v. rîcîi.

rîcîí, rîcîi vb. **1.** (tr. şi intr.) a scormoni, a scurma pămîntul cu ghearele, cu labele; (p. ext.) a zgîria: *nişte găini ... săreau pe geam în sus, rîcîiau cu ghearele să iasă.* SOR.; **2.** (fig.; tr.) a preocupa; a frămînta, a chinui; a roade: *te rîcîie orice împlinire a semenilor;* **a-l rîcîi ceva la** (sau **pe**) **inimă,** a-l chinui un gînd, o dorinţă, o curiozitate nesatisfăcută; a-l roade: *îl tot rîcîia pe inimă să o întrebe ceva.* PETR.; **3.** (tr.) a răzui: *ea rîcîie de pe zidurile monumentelor scoarţa.* CAR.; (şi: (înv. şi reg.) **rîcăi, răcăi**). [Onomat.].

rîcîiálă, rîcîieli f. rîcîire, rîcîit, rîcîitură. [***Rîcîi*** + ***-eală***].

rîcîíre, rîcîíri f. acţiunea de a rîcîi şi rezultatul ei; rîcîială, rîcîit, rîcîitură. [V. ***rîcîi***].

rîcîít n. faptul de a rîcîi; rîcîire; zgomotul produs prin rîcîire. [V. ***rîcîi***].

rîcîitúră, rîcîituri f. rîcîire, rîcîială, rîcîit: *o rîcîitură de chibrit se auzi.* DELAVR. [***Rîcîi*** + ***-tură***].

rîde, rîd şi (înv. şi reg.) **rîz** vb. (intr.) **1.** a-şi manifesta bucuria, satisfacţia printr-o mişcare caracteristică a feţei şi a gurii, însoţită de un şir de sunete nearticulate, specifice, succesive: *rîsul e sănătate, cine rîde trăieşte o sută de ani.* GHEŢIE; **a rîde în barbă** (sau **pe sub mustaţă**), a rîde reţinut, pe ascuns; **a rîde cuiva în nas** (sau în **faţă,** în **obraz**), a-şi bate joc de cineva care este de faţă; a sfida: *îmi şi rîzi în nas cînd eu mă jeluiesc dumitale.* CAR.; **2.** a se înveseli, a se distra, a se amuza pe socoteala cuiva; a face haz de ceva: *toată societatea vorbea, rîdea, cînta.* BOL.; *rîdeam că te-ai încurcat şi-ai băut din cană în loc să bei din pahar.* EL.; **3.** a fi mulţumit, vesel, fericit; a se bucura: *cine rîde la urmă rîde mai bine, băiete!* REBR.; (fig.) *rîd codrii în apusul soarelui.* ZAMF.; **4.** a arăta cuiva simpatie, surîzîndu-i; a zîmbi: *erai de paisprezece ani cînd mi-ai rîs întîi.* DELAVR.; *eu i-am rîs, el nu mi-a rîs.* POP.; **5.** a-i fi cuiva favorabil, prielnic; a surîde: *norocul îţi rîde din toate părţile.* CR.; **6.** a-şi bate joc de cineva sau de ceva; a lua în rîs: *el rîde cu păgînii de legea creştinească.* AL.; *te-am amăgit, am rîs de dumneata.* CAR.; (tr.) *ar vrea ca să mă rîdă!* AL.; **rîd şi cîinii, curcile** (sau **ciorile**) **de el,** se spune despre cineva care s-a făcut de rîs, s-a compromis: *fugi d-aici, Ioane, că rîd şi curcile de tine!* REBR.; **7.** (pop.) a sîlui o femeie: *au vrut să-şi rîdă de dînsa.* NEC.; **8.** a nesocoti, a desconsidera; a dispreţui: *eu rîz de-a mea durere.* ALEX. [Lat. ***ridere***].

rîgîí, rîgîi vb. (intr.) a scoate pe gît un zgomot caracteristic, provocat de eliminarea gazelor din stomac; a eructa: *el mînca sandviciuri ..., rîgîia, se scobea în măsele.* PR.; *nu rîgîiau, nu-şi uitau prohabul dezbumbat.* CĂRT.; (şi: (reg.) **răgăi, gîrîi**). [Onomat.; cf. sb. ***rigati***].

rîgîiálă, rîgîieli f. rîgîit; rîgîitură. [***Rîgîi*** + ***-eală***].

rîgîít, rîgîituri n. faptul de a rîgîi; zgomotul produs de ieşirea pe gît a gazelor din stomac; rîgîială: *acele infame gesturi ..., uitatul pe fereastră, căscatul, rîgîitul.* PR. [V. ***rîgîi***].

rîgîitúră, rîgîituri f. rîgîială. [***Rîgîi*** + ***-tură***].

rîie f. **1.** boală contagioasă de piele la oameni şi la animale, provocată de un parazit (artropod), caracterizată prin apariţia unor mici vezicule (localizate mai ales între degete) care produc mîncărime; scabie: *după toată sărăcia îi mai mănîncă şi rîia.* PANN; **a se ţine ca rîia de om,** se spune despre cineva de care nu poţi să scapi; **2.** epitet depreciativ pentru cineva sau ceva, care provoacă multe necazuri; pacoste, năpastă: *am scăpat ţara de o aşa rîie.* NEGR.; *moşia asta ... a fost a bătrînilor noştri, pînă ce s-a încuibat între noi o rîie boierească.* SAD.; **3. rîia neagră a cartofului,** boală a cartofului provocată de o ciupercă, manifestată prin apariţia unor excrescenţe moi, negre-brune pe părţile subterane ale plantei; **rîia (comună a) cartofului,** actinomicoza cartofului. [Lat. ***aranea*** „păianjen"].

rîiós, ~şi, rîioásă, ~e a. **1.** (adesea subst.) bolnav de rîie; plin de rîie; scabios: *două capre slabe şi rîioase.* CR.; **2.** (p. ext.; reg.) murdar, jegos; respingător: *du-te şi te spală, rîiosule!;* **3.** (depr.) parşiv, rău, al dracului; (fam.) **a face pe rîiosul,** a fi mîndru, înfumurat; a-şi da aere: *mă, nu face pe rîiosul!* SAD.; **4.** (fig.) cu aspect neplăcut; urît; scorojit: *uşa gotică din lemn, mai umflată şi mai rîioasă ca oricînd.* CĂL. [***Rîie*** + ***-os***].

rîjnică, rîjnici f. numele mai multor plante erbacee din familia cruciferelor: **a)** plantă cu flori mici, albe, care creşte prin păduri (*Cardamine impatiens*); **b)** scuipatul-cucului (*Cardamine pratensis*). [Et. nec.].

rîlă f. v. rînă.

rîmá, pers. 3 **rîmă** vb. (intr. şi tr.) a scormoni pămîntul cu rîtul: *odată au dat porcii pe-acolo, au început să rîme.* SOR.; (pop.) **a-l rîma pe cineva la** (sau **în, prin**) **inimă,** a îmboldi, a da ghes; a roade: *pe mine mă rîmă la inimă să ştiu ceva.* ISP. [Lat. ***rimare***].

rîmă, rîme f. vierme anelid cu corpul lung, cilindric, de culoare roşcată, care trăieşte în pămînt, afînîndu-l şi contribuind la formarea humusului (*Lumbricus terrestris*): *începură a pune rîme în cîrlige.* SAD.; *rîmele umblă a ploaie.* [De la ***rîma***].

rîmătór, rîmători m. (pop.) porc: *înainte nu le zicea porci, le zicea rîmători.* SOR. [***Rîma*** + ***-ător***].

rîmătúră, rîmături f. loc rîmat, scormonit de porci; (p. ext.) loc cu pămînt răsturnat, răscolit, scormonit: *trecem ... prin rîmături de obuze.* SAD. [***Rîma*** + ***-ătură***].

rîmleán, ~eni, rîmleană, ~ene a. (înv.) care aparţine, care este caracteristic Romei, Imperiului Roman sau locuitorilor acestora, referitor la Roma, la Imperiul Roman sau la locuitorii acestora; roman; rîmlenesc: *iată un căpitan, căpitan rîmlean.* POP. // m., f. roman: *Iovan Iorgovan, fecior de rîmlean.* POP. [Din sl. ***rimljaninŭ***].

rîmlenésc, ~şti, rîmleneáscă, ~eşti a. (înv.) rîmlean: *graiul de casă al ardelenilor mai mult are în sine însemnarea graiului rîmlenesc.* COSTIN. [***Rîmlean*** + ***-esc***].

rîmlenéşte adv. (înv.) ca romanii, în felul romanilor; în limba latină: *ştii româneşte, adecă rîmleneşte?* COSTIN. [***Rîmlean*** + ***-eşte***].

rîmnă f. v. rîvnă.

rîmni vb. v. **rîvni.**

rîmnic, rîmnice n. (reg.) iaz cu peşte; heleşteu: *rîde vidra din fundul rîmnicului.* SAD. [Din ucr. ***ribnik***, bulg. ***rîbnik***].

rînă, rîne şi (reg.) **rîni** f. fiecare dintre părţile laterale ale corpului omenesc; coastă, latură; **într-o** (sau **pe o**) **rînă, a)** (culcat) pe o parte: *se pune într-o rînă jos lîngă foc.* CR.; *va zîmbi, lăsîndu-se într-o rînă şi închizînd ochii.* SAD.; **b)** înclinat, pieziş, strîmb: *căsuţa ... lăsată într-o rînă.* C.; (şi: (reg.) **rîlă**). [Lat. ***ren, renis***].

rîncáci, rîncaci a. (adesea subst.) **1.** castrat rău; cu un singur testicul; rîncălău, rîncău: *cal rancaci;* **2.** (despre oameni) lubric, libidinos; desfrînat. [***Rîncă*** + *-aci*].

rîncălău, rîncălăi m. (reg.) cal (sau bou) rîncăci. [De la ***rîncă***].

rîncă, rînci f. **1.** organul genital al armăsarului, al taurului; **2.** vînă de bou; (p. ext.) cravaşă, curea: *l-a bătut cu rînca;* **3.** inel făcut dintr-o curea, din vînă de bou, din fier etc., cu care se leagă capătul de sus al leucii de carîmbul loitrei carului; postoroncă. [Et. nec.].

rîncălui, pers. 3 **rîncăluieşte** vb. (reg.; intr.) a boncălui; a mugi: *văcuţa ei ... se ofilea şi rîncăluia.* POP. [***Rîncălău*** + *-ui*].

rîncău, rîncăi m. (reg.) animal rîncaci. [De la ***rîncă***].

rînced, ~zi, rîncedă, ~e a. **1.** cu gust şi miros neplăcut din cauza alterării; rîncezit: *mănînca slănină rîncedă.* CR.; *unt rînced;* **2.** caracteristic grăsimilor alterate; neplăcut: *o duhoare rîncedă de hoit împuţit îi izbi.* VLAH. [Lat. ***rancidus***].

rîncezeálă, rîncezeli f. **1.** faptul de a fi rînced; gust, miros de grăsime rîncedă; **2.** (concr.) slănină sau untură rîncedă: *ceru ... o ţîr de rîncezeală.* POP. [***Rîncezi*** + *-eală*].

rîncezí, pers. 3 **rîncezeşte** vb. (intr. şi refl.) a căpăta un miros şi un gust neplăcut, specific, în urma descompunerii grăsimilor (sau a alimentelor cu grăsimi) în contact cu aerul; a se altera: *îi stăteau prăjiturile nevîndute pînă se rîncezeau.* PR.; *untul s-a rîncezit.* [De la ***rînced***].

rîncezíre, rînceziri f. faptul de a (se) rîncezi; alterare a grăsimilor. [V. ***rîncezi***].

rîncezít, ~ţi, rîncezită, ~e a. rînced: *jumări rîncezite.* [V. ***rîncezi***].

rînchéz, rînchezuri n. (rar) rînchezat. [De la ***rînchezа***].

rînchezá, pers. 3 **rîncheázа** vb. (intr.) a necheza: *calul trist a rînchezat.* AL. [Lat. **rhonchizare* (după *nechezat*)].

rînchezáre, rînchezări f. rînchezat: *chiote de biruinţă şi-a cailor rînchezări.* NEGR. [V. ***rînchezа***].

rînchezát n. faptul de a rînchezа; rînchez, rînchezare, rînchezătură: *rînchezatul unei iepe cînd îşi cheamă mînzul.* VOIC. [V. ***rînchezа***].

rînchezătúră, rînchezături f. (rar) rînchezat: *mînzul ... dete o rînchezătură.* PANN. [***Rînchezа*** + *-ătură*].

rînchezău, rînchezăi f. (reg.) numele unei specii de cufundar al cărui ţipăt seamănă cu nechezatul cailor (*Podiceps griseigena griseigena*). [***Rînchezа*** + *-ău*].

rînchiţă f. v. **rîbiţă.**

rînd, rînduri n. **1.** şir (drept, aliniat) de lucruri sau de fiinţe: *drumul s-aşterne drept, între două rînduri de arbori.* VLAH.; **de-a rîndul, a)** unul după altul, în şir; continuu, fără întrerupere, neîntrerupt, consecutiv: *să se bată zece ani de-a rîndul.* FIL.; **b)** de la un capăt la altul; pretutindeni; **pe rînd, a)** unul după altul; succesiv: *stelele piereau pe rînd.* NEGR.; **b)** alternativ: *pe rînd şi-astupă gura.* EM.; **pe rînd** sau **rînd pe rînd** ori **rînduri-rînduri,** unul după altul; treptat: *anii pustii trec rînduri-rînduri.* VLAH.; *opinia noastră publică restrînsă a fost, rînd pe rînd, neutră, loială şi definitivă.* ARG.; **în primul rînd,** înainte de toate, mai ales: *Alexandru Macedonski a fost, în primul rînd, un descriptiv.* VIANU; **în rînd,** deopotrivă: *lucra toată vara în rînd cu zidarii.* SL.; **a fi în primele rînduri, a)** a ocupa locul din faţă într-un şir; **b)** a fi în frunte într-un domeniu de activitate: *i-ar fi plăcut să fie în primele rînduri;* **2.** fiecare dintre şirurile orizontale de cuvinte dintr-un text: *Otilia luă scrisoarea ... sorbi repede întîiele rînduri.* CĂL.; **a citi printre rînduri,** a descifra într-un text şi ceea ce nu este exprimat direct, ci subînţeles; **3.** şir de obiecte suprapus altui şir: *două rînduri de cărămizi;* **4.** (înv.) etaj: *case cu două rînduri.* FIL.; **5.** şir de ochi[2] dintr-o împletitură: *mişcarea neîntreruptă a andrelelor, număratul rîndurilor o linişteau.* GHEŢIE; **6.** loc cuvenit cuiva sau ocupat de cineva într-un şir sau în cadrul unei activităţi; ordinea în care se succedă faptele; moment potrivit, indicat pentru o activitate: *în ţara asta unde curge miere şi lapte, ... noi, sărmanii, n-avem rînd la ospăţ.* SAD.; *omu urît nici la moară n-are rînd.* POP; **la rînd,** unul după altul, în ordinea cuvenită; **cu rîndul,** cu schimbul; alternativ: *stau la masă toţi împreună, făcînd mîncare cu rîndul.* CR.; **de rînd,** de serviciu: *pe cînd era de rînd viteazul nostru să pîndească, ieşi balaurul.* ISP.; **a ţine** (sau **a păstra**) **rîndul,** a respecta locul sau ordinea stabilită: *dacă ţii rîndul de la trei dimineaţa şi chiar de cu seara, prinzi.* CĂL.; **a ţine cuiva rîndu(ul),** a păstra un loc pentru cineva lîngă sine, într-un şir; **a nu-şi da rînd,** a lucra de zor, a face ceva întruna; a nu prididi: *sărea piticu-ntr-un picior, de nu-şi da rînd!* COŞB.; **a nu da cuiva rînd,** a nu da răgaz, a nu îngădui: *nu-i dădea rînd la vorbă;* **a veni** (sau **a fi**) **rîndul cuiva** sau **a veni rîndul pentru ceva,** a sosi momentul pentru a face un lucru: *era rîndul meu să vorbesc.* GAL.; **la rîndul meu** (sau **tău etc.**), **a)** cînd apare momentul potrivit pentru mine (tine etc.); **b)** din partea mea (a ta etc.): *Pandele-i asculta şi la rîndu-i cuvînta.* POP; **a da rînd la ...,** a ţine seama de ...; **fără (de) rînd,** fără chibzuinţă, fără seamăn; **7.** dată, oară: *a fost în multe rînduri ciumă.* GHICA; *congresul se sparse într-ast rînd fără succes.* OD.; **într-un rînd,** la un moment dat; odată: *într-un rînd îi picase lui moş Nichifor două iepuroaice.* CR.; **8.** grup de fiinţe, obiecte etc. care urmează după alte grupuri de acelaşi fel; număr de obiecte formînd un tot, o serie: *un rînd de haine.* ISP; *Pantazi urmări încă un rînd de turci.* M.CAR.; **a plînge cu zece rînduri de lacrimi,** a plînge foarte tare: *nu mă duc la Socola ..., ziceam eu plîngînd cu zece rînduri de lacrimi.* CR.; **9.** ansamblu de lucruri analoge; categorie, serie: *aceasta face parte din rîndul vorbelor urîte pe care nu aveam voie să le rostim.* GHEŢIE; **10.** grup de persoane formînd un tot: *veselia creştea în rîndurile dansatorilor.* REBR.; **11.** (înv.) clasă de indivizi; categorie socială; tagmă: *învoirea ... boierilor, straturilor şi rîndurilor ţării.* BĂLC.; *un băiat destoinic ... e uşor primit în rîndul celor bogaţi fiindcă se ghiceşte în el o forţă potenţială, adică un priceput viitor om de afaceri.* PR.; **de rînd,** a) din popor: *nu e om de rînd, el este domnul Ţării Româneşti.* EM.; **b)** comun, ordinar: *vezi un chip dumnezeiesc într-o femeie, la care eu nu găsesc decît însuşiri de rînd.* PETR.; **în rînd cu cineva** sau **în rîndul cuiva,** în categoria cuiva, alături de cineva; pe aceeaşi treaptă (socială, profesională etc.): *ce frumos să fii pus în rîndul literaţilor!* GANE; **12.** (înv. şi pop.) obicei, rînduială, fel (de a fi, de a trăi); rost: *haita cea bătrînă ... ştia rîndul la stînă.* POP; **fără (de) rînd,** nechibzuit, fără seamă: *eu zic dorului plîngînd c-am iubit fără de rînd.* POP; **cum e rîndul?,** cum stau lucrurile?; cum se face că ...?: *cum e rîndu la oraş?* POP; **a umbla** (sau **a căuta, a vedea**) **de rîndul cuiva,** a se interesa de cineva, a purta de grijă cuiva: *caută-ţi de rînd cu oamenii, precum vezi, voiesc să plece.* SL.; *du-te, maică, la birău şi umblă de rîndul meu.* POP. [Din sl. ***rendŭ*** „ordine, grad, linie; soartă, fire"].

rîndáş, rîndaşi m. (înv.) servitor, slugă la o gospodărie (boierească), care se ocupă mai ales de îngrijirea animalelor din grajd; argat: *vede în partea grajdurilor o spărtură în uluci ..., pe unde aruncau rîndaşii gunoiul.* CAR. [***Rînduі*** + *-aş*].

rîndeá[1] f. v. **rindea.**

rîndeá[2] f. v. **randea.**

rînduí, rînduiesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) aşeza în rînd, într-o succesiune regulată; a (se) înşirui: *boierii rînduiţi în îndoit şireag.* OD.; **2.** (refl.) a se succeda, a se perinda: *cîţi domnitori ... s-au rînduit la scaunul Moldovei.* CR.; **3.** (tr.) a pune (în) ordine; a aranja; a organiza: *moldoveanul îşi rînduieşte, fără nici o ură, înmormîntarea.* CĂL.; *Helena le rîndui pe toate într-o casetă ... de palisandru.* GHEŢIE; **4.** (tr.) a hotărî, a dispune; a meni, a hărăzi: *se cununară cu fetele, după cum rînduise Prislea.* ISP.; **5.** (tr.) a da o însărcinare, o dispoziţie; a numi, a desemna, a învesti: *să mă rînduiască secretar la vreun minister.* AL.; *la orice-l rînduieşte, nici o slujbă nu-mplineşte.* ALEX.; **6.** (tr.) a fixa, a stabili, a statornici; a destina: *ţie din visterie pensie îţi rînduieşte.* NEGR.; (refl. pas.) *se rîndui ziua, locul, şi toţi adunaţi şedea.* PANN. [***Rînd*** + *-ui*].

rînduiálă, rînduieli f. **1.** faptul de a rîndui; orînduială; mod de aşezare, de aranjare a lucrurilor într-o anumită ordine; (p. ext.) ordine: *se mira ea de buna rînduială ce găsi.* ISP.; **a pune în (bună) rînduială,** a aranja, a ordona: *să-şi pună în rînduială apartamentul.* CĂL.; **2.** (înv.) loc ocupat într-o succesiune; poziţie socială; categorie, tagmă, rînd: *dînd învăţătură fieştecăruia după vîrsta şi rînduiala lui.* ANTIM; **3.** mod de organizare a unei realităţi sau de desfăşurare a unei activităţi, statornicit sau impus; regulă, normă; obicei, datină: *ce-i împotriva rînduielii fireşti nu rezistă.* PETR.; *a venit momentul să se facă rînduială în ţara românească.* GHEŢIE; **4.** ceremonial, tipic: *să-l îngroape ... cu toată rînduiala.* ISP.; **5.** (înv. şi pop.) alcătuire, organizare: *rînduială economică.* BĂLC.; *rînduiala nedreaptă trebuie răsturnată.* SAD.; **6.** (înv. şi pop.) măsură; hotărîre; poruncă, ordin: *rînduială ţ-am lăsat să nu faci mult sărutat.* POP.; **7.** (înv.) dare, impozit: *poruncă dau să se plece toţi vistieriei, plătind rînduielile pînă la o para.* SAD. [***Rînduі*** + *-eală*].

rînduíre, rînduiri f. acţiunea de a (se) rîndui şi rezultatul ei; dispunere într-o anumită ordine; aranjare. [V. ***rînduі***].

rînduít, ~ţi, rînduită, ~e a. **1.** aşezat în rînd; înşirat, aliniat: *stau pe ţeţuri demonii rînduiţi.* BOL.; **2.** aranjat, ordonat; organizat: *o piramidă din capete rînduite după rang.* CĂL.; *gospodărie rînduită;* **3.** hotărît, fixat; stabilit, statornicit: *la rînduitele vremi ale anului* (a.1803). URIC.; *preotul sfîrşi de citit cuvintele rînduite pentru liturghia zilei.* GHEŢIE; **4.** (înv.) numit într-o slujbă; învestit; **5.** (pop.) ursit, predestinat; (subst.) *e rînduitul meu de cînd era mititel.* POP. [V. ***rînduі***].

rîndunél, rîndunei m. bărbăţuşul rîndunicii; rîndunoi: *se iubesc sub streaşina casei rîndunel cu rîndunea.* VIERU. // adv. repede (ca rîndunica): *calul rîndunel zbura.* POP [***Rîndunea*** + *-el*].

rîndunícă (~eá), rîndunele (~ici) f. **1.** pasăre migratoare insectivoră, din ordinul paseriformelor, cu coada adînc bifurcată, cu pene negre pe spate şi albe-gălbui pe pîntece, ce-şi face cuibul sub streşinile caselor (*Hirundo rustica*): *peste vîrf de rămurele trec în stoluri rîndunele.* EM.; **2.** (compuse) **rîndunica-Domnului,** codobatură (*Motacilla alba*); **rîndunică-de-mare, a)** peşte marin, răspîndit în Marea Neagră, care înoată pe fundul apei cu ajutorul înotătoarelor pectorale (*Trigla lucerna*); **b)** rîbar (*Sterna hirundo*); **coada-rîndunicii,** v. **coadă; rochiţa-rîndunicii,** v. **rochiţă; 3.** ultima dintre cele cinci pînze ale unui catarg, aşezată în vîrful acestuia: *vasele cu pînză au sarturi ..., o randă, o salamastră, o rîndunică.* CĂL.; **4.** (bot.; reg.; în forma **rîndunică**) iarba-fiarelor (*Cynachum vince-toxicum*); (şi: (înv. şi reg.) **rîndurică**). [Lat. ***hirundinella*** > ***rîndunea*** + *-ică* > ***rîndunică***].

rîndunói, rîndunoi m. (ornit.; reg.) rîndunel: *nu-i găină rîndunica, rîndunoiul nu-i cucoş.* EM. [***Rîndunea*** + *-oi*].

rîndurícă f. v. **rîndunică.**

rîni, rînesc vb. (tr.) **1.** a curăţa un loc de stratul (de murdărie) depus: *fata rîneşte fîntîna şi o grijeşte foarte bine.* CR.; *care se duce să rînească la vite?* SOR.; **2.** (fig.) a îndepărta; a alunga: *mai rîneşte cu lopata cele scîrbe.* C.; (şi: (înv. şi reg.) **răni**). [Din bulg. ***rina***].

rînjeálă, rînjeli f. rînjire, rînjet: *rînjeala acelei fiare.* CAR. [***Rînji*** + *-eală*].

rînjet, rînjete n. **1.** grimasă de batjocură, de răutate, de prostie, care strîmbă figura şi descoperă dinţii; rîs, zîmbet sarcastic, răutăcios, prostesc; rînjeală, rînjet, rînjitură, ricanare: *c-un rînjet diabolic, îi şoptesc.* CAR.; *o mustaţă groasă ... masca o gură hilară, gata să se întindă în rînjet.* PR.; **2.** manifestare de furie sau de ameninţare la unele animale, constînd în arătarea colţilor, însoţită de sunete caracteristice: *rînjetul unui leu mă înfioră.* [***Rînji*** + *-et*].

rînji, rînjesc vb. (pop.; intr. şi refl.) **1.** a-şi arăta colţii, mîrîind ameninţător: *lupul ... îşi arăta dinţii rînjind.* ISP; **2.** a-şi arăta dinţii într-o grimasă de răutate, de batjocură, de prostie; a ricana; (p. ext.) a rîde (arătîndu-şi dinţii): *de ce rîd ăştia? ... ce-au găsit de rînjesc?* SOR.; *am rînjit cu răutate; – şi de ce te pişcă de ţîţe?* GHEŢIE; (tr.) *famenul îşi rînji nişte dinţi laţi şi galbeni.* PR.; **3.** a rîde forţat, în silă, fără veselie: *unii ... se sileau a rînji.* OD.; **4.** (înv.) a-şi bate joc, a rîde de cineva; (fig.) *rînjind de biata domnie.* HASD. [Din bulg. ***rănža*** „a mîrîi"].

rînjíre, rînjiri f. faptul de a (se) rînji; rînjet, rînjeală, rînjitură: *cerşeau a ta rînjire.* ALEX. [V. ***rînji***].

rînjít[1], rînjituri n. rînjire: *rînji ea şi de astă dată, dară îi dete rînjitul prin piele.* ISP. [V. ***rînji***].

rînjít[2], ~ţi, rînjită, ~e a. **1.** dezvelit prin rînjet: *lupul ... aşază cele două capete cu dinţii rînjiţi.* CR.; **2.** care îşi arată dinţii într-un rînjet: *leii ... cu gurile rînjite.* DOS.; **3.** care rînjeşte (întruna): *comicii şi rînjiţii satiri.* OD. [V. ***rînji***].

rînjitór, ~i, rînjitoáre a. **1.** care rînjeşte; batjocoritor: *oglindea pe faţa-i rînjitoare şi botoasă josnicia cea mai murdară.* M.CAR.; **2.** care seamănă a rînjet: *un zîmbet rînjitor i se revarsă pe faţă.* AG. [***Rînji*** + *-tor*].

rînjitúră, rînjituri f. rînjire; rînjet: *toată Camera colectivistă se frămîntă ...: întreruperi, rînjituri, zgomot.* CAR. [***Rînji*** + *-tură*].

rînsă, rînse f. (pop.) inflorescenţa masculină a unor arbori; ament, mîţişor; (şi: (reg.) **rînză**). [Din sl. ***rensa***].

rîntáş, rîntaşuri n. sos făcut din făină (cu ceapă) prăjită în grăsime, care se adaugă la unele mîncăruri; prăjeală, prăjitură: *sînt bune speranţele, numai că nu poţi face rîntaşul cu ele.* GHEŢIE. [Din magh. ***rántás***].

rînticós, ~şi, rînticoásă, ~e a. (reg.) zdrenţăros: *să nu-i batjocoreşti, zicîndu-le sau boanghină sau jidov rînticos.* GHEŢIE. [Probabil de la ***rantie***].

rînză[1], rînze f. **1.** (pop.) stomac: *săracă voi ajunge de vei îndesa zilnic atîta în rînză.* GHEŢIE; **a i se întoarce cuiva rînza pe dos,** a i se face greaţă; a se enerva; a **crăpa** (sau **a plesni**) **rînza în cineva** (ori **cuiva**), a fi foarte supărat; a-i fi necaz; a fi furios: *mai toarnă-mi un pahar ..., că crapă rînza în mine.* SAD.; **2.** (p. ext.) abdomen, burtă: *printre maşini, muscali graşi, cu rînzele răsfrînte.* ST.; **3.** (pop.) pipotă: *rînză de dropie.* AL.; **4.** (reg.) numele unor boli de stomac. [Cuv. autoht.; cf. alb. ***rrendës*** „cheag"].

rînză[2] f. v. **rînsă**.

rînzişoáră, rînzişoare f. (bot.; reg.) **1.** boglar (*Ranunculus sceleratus*); **2.** gălbenele (*Ranunculus polyanthemos* şi *pedatus*). [***Rînză*** + *-işoară*].

rînzós, ~şi, rînzoásă, ~e a. (pop.) rău, răutăcios; iute la mînie, arţăgos: *era odată o babă foarte rînzoasă.* POP. [***Rînză[1]*** + *-os*].

rîpă, rîpe şi **rîpi** f. **1.** coastă abruptă a unui deal; surpătură de pămînt făcută de torente sau de şuvoaie: *prin rîpi adînci zăpada de soare se ascunde.* AL.; **a (se) da** (sau **a merge, a se duce**) **de rîpă**, a (se) distruge, a (se) nimici; a eşua: *o să-ţi dea împărăţia de rîpă.* CAR.; *vedea cum căsnicia lui Victor se duce de rîpă.* GHEŢIE; **2.** mal, ţărm: *rîpele înverzite ale lacului.* OD. [Lat. ***ripa***].

rîpcă, rîpci şi **rîpce** f. (înv. şi reg.) ramură (uscată) de viţă de vie. [Et. nec.].

rîpós, ~şi, rîpoásă, ~e a. plin de rîpe, cu coaste repezi; cu maluri abrupte; prăpăstios: *vedeţi ... aceaste stînci rîpoase?* ALEX. [***Rîpă*** + *-os*].

rîs[1], rîsuri n. **1.** acţiunea de a rîde şi rezultatul ei; manifestare a veseliei printr-o mişcare caracteristică a gurii şi a feţei, însoţită de un şir de sunete specifice; rîset: *nu şi-a mai putut stăpîni rîsul.* CAR.; *rîsul e sănătate; cine rîde trăieşte o sută de ani.* GHEŢIE; (fig.) *fusele zbîrnîie alene într-un rîs spornic.* DELAVR.; **de rîs,** hazliu, vesel: *se zic lucruri de rîs.* BĂLC.; **2.** batjocură, ocară, insultă: *striga ... cu rîsuri şi cu ocări.* VARL.; **de rîs,** fără valoare; de ocară: *totuşi pe aceste preţuri de rîs rumânii îşi vînd bucatele.* ST.; **de rîs** sau **de rîsul lumii (satului, curcilor etc.)**, de batjocură; ridicol: *mă tem că m-oi face de rîs.* CR.; *îi era teamă ... să nu fi ajuns cumva de rîsul lumii.* SOR.; **a lua pe cineva în rîs,** v. **lua; a-şi face rîs de cineva** (sau **de ceva**), a-şi bate joc de cineva (sau de ceva): *să-şi facă el rîs de lucrul meu!* AL.; **3.** (p. anal.) sunet în cascade caracteristic unor păsări: *se opri şi ascultă rîsul unui hulub sălbatic.* SAD. [Lat. ***risus***].

rîs[2], rîşi m. **1.** mamifer sălbatic, carnivor, din familia felidelor, mai mare decît pisica sălbatică, cu blana galbenă-roşcată, cu pete negre, şi cu cîte un smoc de păr în vîrful urechilor; **linx** (*Lynx lynx*): *de lupi, rîşi, mistreţi şi căprioare erau plini codrii.* SAD.; **2.** blană (prelucrată) a acestui animal: *dulamă de lastră roşie cu rîşi.* OD. [Din sl. ***rysĭ***].

rîset, rîsete n. rîs[1]: *nu prea băga de samă rîsetul poznaş al lui moş Petrea.* SAD.; *de afară ... răzbăteau cînd şi cînd vorbele şi rîsetele tinerilor.* GHEŢIE. [***Rîs[1]*** + *-et*].

rîsoáică, rîsoaice f. (rar) femela rîsului[2]: *puii acelei rîsoaice scheaună de foame.* SAD. [***Rîs[2]*** + *-oaică*].

rîşchiá vb. v. **răşchia**.

rîşchitór n. v. **răşchitor**.

rîşcov, rîşcovi m. ciupercă comestibilă cu pălăria roşie-cărămizie şi cu piciorul galben-roşcat, care creşte în pădurile de fag şi de brad; lăptucă, pîinea-pădurii, pîinişoară (*Lactarius deliciosus*): *rîşcovii şi hribii apărură pe vetriţă în jurul focului.* SAD.; (şi: (reg.) **roşcov**). [Cf. ucr. ***ryžok, ryžka***].

rîşní, rîşnesc vb. **1.** (tr.) a măcina (cereale, cafea, piper etc.) cu rîşniţa: *puneai mieiul în rîşniţă şi rîşneai ..., învîrteai, învîrteai, pentru o mămăligă.* ST.; **2.** (fig.; intr.) a vorbi (mult); a trăncăni, a măcina: *prinse a rîşni din gură despre alte cele.* SAD. [De la ***rîşniţă***].

rîşnicioáră, rîşnicioare f. diminutiv al lui rîşniţă. [***Rîşniţă*** + *-ioară*].

rîşníre f. (rar) acţiunea de a rîşni; rîşnit[1]. [V. ***rîşni***].

rîşnít[1] n. rîşnire. [V. ***rîşni***].

rîşnít[2], ~ţi, rîşnită, ~e a. care este măcinat cu rîşniţa: *cafea rîşnită.* [V. ***rîşni***].

rîşnitoáre, rîşnitori f. (reg.) piatră de moară. [***Rîşni*** + *-toare*].

rîşniţár, rîşniţari m. persoană care rîşneşte cereale, sare etc.: *se îmbulzeau ... boccegii, salahorii, rîşniţarii.* C.PETR. [***Rîşniţă*** + *-ar*].

rîşniţă, rîşniţe f. **1.** moară rudimentară de măcinat cereale, sare etc., compusă din două pietre suprapuse, cea de deasupra fiind învîrtită cu ajutorul unui mîner: *rîşniţa ... se găseşte în toate cetăţile romane.* BOLLIAC; *peştele de undiţă şi mămăliga de rîşniţă nu ţin saţ.* SAD.; **a ajunge de la moară la rîşniţă,** a săraci, a scăpăta; **2.** maşină mică de uz casnic, cu care se macină boabele de cafea, de piper etc.; morişcă; **3.** (p. anal.; reg.) stomac. [Din bulg. ***răšnica***].

rît[1], rîturi n. **1.** botul porcului: *belciug de aur la rîtul porcului.* PANN; **2.** (depr.) gură: *dau năvală cu rîtul, ca porcul.* ST. [Din sl. ***rŭtŭ***].

rît[2], rîturi n. (reg.) **1.** şes de-a lungul unei ape curgătoare, pe unde creşte iarbă pentru cosit sau pentru păşunat; livadă: *să nu mai văd pe luncă, lătrînd, cîinii cum s-aruncă peste rît.* COŞB.; *nu-i ca mine floare-n rît.* POP; **2.** loc umed, mlăştinos; păpuriş, stufăriş; baltă: *zburdă ca dracu în mijlocul rîtului.* Z.; (şi: **rât**). [Din magh. ***rét, rit,*** sb. ***rit***].

rîtán, rîtani m. **1.** (pop.) porc (*Sus scrofa domestica*); **2.** epitet pentru un om grosolan, mojic, mitocan: *te calicească pînă la lescaie, rîtane!* CAR. [***Rît[1]*** + *-an*].

rîu, rîuri n. **1.** apă curgătoare mare, formată prin unirea mai multor pîraie, care se varsă într-un fluviu, în alt rîu sau în mare: *rîurile leneşe împodobite cu lunci.* SAD.; **2.** (p. ext.) cantitate mare dintr-un lichid; şuvoi, torent, val: *scrie despre ei tomuri întregi, prefeţe, face să curgă rîuri de cerneală.* PR.; *rîu de lacrimi am vărsat.* POP.; (fig.) *un rîu falnic de lumină se revarsă peste munte.* AL.; **3.** (fig.) coloană, val de oameni în mers: *rîul celor veniţi intră în mulţime ca un şuvoi într-o mare.* PETR.; **rîuri-rîuri,** în număr mare; val după val; fără sfîrşit: *neamurile ... se mişcară rîuri-rîuri.* EM.; **4.** (la pl.) cusături decorative în rînduri verticale, şerpuitoare, la mînecile, pe piepţii iilor, ai cămăşilor naţionale româneşti, pe cojoace etc.: *poartă cămaşă cusută frumos cu rîuri de arnici albastru.* SOR. [Lat. ***rivus***].

rîuléţ, rîuleţe n. diminutiv al lui rîu; pîrîu: *un rîuleţ ... trece pe la poalele oraşului.* BOL. [***Rîu*** + *-uleţ*].

rîurá, pers. 3 **rîurează** şi (înv.) **rîură** vb. **1.** (intr.) a curge (ca un rîu): *pe faţa-i întristată, dulci lacrimi rîuresc.* BOL.; (fig.) *rîură pe sînu-i mărgele de opal.* MACED.; **2.** (fig.; intr.) a cădea în ondulaţii pe spate; a undui: *venea cu părul rîurînd.* COŞB.; **3.** (rar; tr.; despre rîuri) a străbate un loc (alimentîndu-l cu apă); **4.** (tr.) a împodobi o ie, o cămaşă etc. cu rîuri; (şi: (înv.) **rîuri**). [De la ***rîuri*** (pl. lui ***rîu***)].

rîurát, ~ţi, rîurată, ~e a. împodobit, cusut cu rîuri: *cu iile rîurate.* [V. ***rîura***].

rîurí vb. v. **rîura**.

rîuşór, rîuşoare n. rîuleţ: *de-aş fi, mîndră, rîuşorul care dorul şi-l confie cîmpului.* EM. [***Rîu*** + *-uşor*].

rîvnăci, rîvnace a. (înv.) **1.** care e plin de rîvnă; rîvnitor: *de pravoslavnica credinţă rîvnaci.* DOS.; **2.** invidios; rlval; (şi: **răhnaci**). [***Rîvni*** + *-aci*].

rîvnă, rîvne f. **1.** imbold lăuntric, pornire intensă de a realiza, de a obţine ceva; aspiraţie, năzuinţă: *înflăcărarea tinerească şi rîvna de a şti cît mai multe scăzură.* GHEŢIE; **2.** (înv.) evlavie, cucernicie: *cu rîvnă mare ... s-a călugărit.* NEGR.; **3.** poftă, patimă: *păcate necitite şi rîvne ticăloase.* ARG.; **4.** însufleţire în muncă; silinţă, zel, sîrguinţă: *rîvna-ţi fu neobosită.* ALEX.; *munca şi rîvna permanentă au stat la baza acestei performanţe.* CR; **5.** (pop.) deochi; farmec: *mi se frîngă ... şi pocitura şi toată rîvna.* POP; (şi: (înv. şi reg.) **rîmnă**). [De la ***rîvni***].

rîvní, rîvnesc vb. (intr. şi tr.) **1.** a dori ceva cu ardoare, a simţi un imbold lăuntric puternic să realizeze, să obţină ceva; a aspira, a năzui: *erau speranţe ... să fie declarat „doctor sub auspiciis regis", cea mai înaltă onoare la care putea rîvni un tînăr studios.* GHEŢIE; **2.** a jindui un lucru străin, a dori să-şi însuşească un lucru aparţinînd altuia: *Despot rîvneşte a mea putere.* AL.; *nu se cade să rîvneşti la moşia omului care o munceşte.* REBR.; **3.** (reg.) a avea poftă; a pofti: *a rîvnit la varză acră şi n-a găsit şi i-a lepădat* [copiii]. SOR.; **4.** (înv. şi reg.) a privi cu invidie pe cineva; a dori să fie asemenea cuiva; a invidia: *se uita cu jind la ceilalţi ... cum ... se zbenguiau cu fetele şi rîmnea la dînşii.* ISP; **5.** (înv.) a se supăra; a se mîhni: *văzu Dumnezeu şi rîvni şi întărîtă-se.* COR.; **6.** (pop.) a fermeca, a vrăji; a deochia; (şi: (înv. şi reg.) **rîmni**). [Din sl. ***rĭvĭnovati***].

rîvníre, rîvniri f. **1.** faptul de a rîvni; aspiraţie, năzuinţă: *o prostatică rîvnire la mărire.* OD.; **2.** (înv.) invidie, pizmă: *pizma şi rîvnirea mai rea iaste decît toate realele.* COR. [V. ***rîvni***].

rîvnít, ~ţi, rîvnită, ~e a. **1.** dorit, poftit: *puternică e rîvnita pace asupra spiritelor mulţimii.* CĂL.; **2.** (înv.) pizmuit. [V. ***rîvni***].

rîvnitór, ~i, rîvnitoáre a. **1.** care rîvneşte, care aspiră, năzuieşte spre ceva: *rîvnitor chiar la domnie.* OD.; **2.** (adesea subst.) plin de rîvnă; zelos, sîrguitor; rîvnaci: *o adunare de ... rîvnitori găseşte frumosul literaturii.* BOLLIAC; **3.** (înv.) invidios, pizmaş: *rîvnitori necuraţi.* COR. // m., f. (pop.) persoană care face farmece, care deoache: *despică ochii rîvnitorului, despică ochii deochietorului.* POP. [***Rîvni*** + *-tor*].

rîzăréţ, ~i, rîzăreáţă, ~eţe a. care rîde mereu şi de orice; rîzător. [***Rîz*** (prez. ind. al lui *rîde*) + *-ăreţ*].

rîzătór, ~i, rîzătoáre a. **1.** care rîde, care exprimă, care răspîndeşte veselie, voie bună; vesel, rîzăreţ, rîzînd: *nişte ciobani se uitau, desigur, rîzînd; românul e de felul lui rîzător.* EM.; (fig.) *pe firea rîzătoare vîntul morţii suflă greu.* C.L.; **2.** care ironizează, persiflează; care ia în rîs, zeflemitor; batjocoritor: *mă tem că mi-ai răspunde c-un aer rîzător.* AL.; *personalitatea autorului stă tocmai în acea sentimen-*

talitate rîzătoare care nu jigneşte lumea observată. CĂL. [*Rîz* (prez. ind. al lui *rîde*) + *-ător*].

rîzgîiá vb. v. **răzgîia.**

rîzgîiálă f. v. **răzgîialâ.**

rîzgîiát a. v. **răzgîiat.**

rîzínd, ~zi, rîzîndă, ~e a. (rar) rîzător: *le văd pe toate ... vesele, triste, rîzînde.* NEGR.; *era masca rîzîndă şi comică a unui suflet plin de ură.* EM. [V. ***rîde***].

rîznár, rîznari m. (reg.) muncitor care lucrează la rîznă. [*Rîznă* + *-ar*].

rízná, rîzne f. (reg.) vagonet cu care se transportă piatra sau minereul de la locul de extracţie pînă la gura minei. [Et. nec.].

roábă, roabe f. **1.** vehicul pentru transportul materialelor, pe distanţe mici, format dintr-o ladă sau o platformă rezemată la un capăt pe o roată şi prevăzută la celălalt capăt cu două mînere; tărăboanţă: *norma noastră era de doi metri cubi săpaţi, încărcaţi în roabă şi duşi mai încolo.* PR.; **2.** cantitate de material care se poate transporta o dată cu acest vehicul: *mai trebuie două roabe de pietriş.* [Din săs. *rabber*].

roádă f. v. **rod.**

roáde, rod şi (înv. şi reg.) **roz** vb. **1.** (tr. şi intr.) a rupe cu dinţii puţin cîte puţin dintr-un obiect tare (pentru a mînca): *un cîne roade-un os.* ALEX.; *Raul îşi rodea unghiile.* GHEŢIE; (fam.) **a roade cuiva urechile, a)** a mînca foarte mult, păgubind pe cineva; **b)** a plictisi pe cineva, reperîndu-i mereu acelaşi lucru: [î]*mi rod urechile să le dau fata.* CR.; **2.** (tr.) a morfoli ceva în gură, fără a fărîmiţa sau mînca: *amu la bătrîne-ţe, îmi rod mîndrele mustăţe.* POP; **3.** (tr. şi refl.) a (se) distruge printr-o măcinare, printr-o frecare lentă sau printr-o utilizare îndelungată: *rugina roade fierul; i s-a ros haina în cot;* (fig.) *sărăcia roade orice ideal, puţini rezistă.* PR.; **a roade cuiva pragul,** a vizita pe cineva prea des; **4.** (fig.; tr.) a frămînta, a chinui; a tortura: *începu să mă roadă o îndoială vagă.* EL.; **5.** (tr.) a freca pielea provocînd răni: *bocanci care rod degetele şi gleznele.* ST.; *cămaşa era lungă şi mă rodea la gleznе cînd fugeam.* SOR.; **6.** (fig.; refl.) a se şlefui, a se ciopli; a se civiliza: *doar ne-om mai roade puţintel şi noi.* AL. [Lat. *rodere*].

roádere, roaderi f. acţiunea de a (se) roade şi rezultatul ei. [V. ***roade***].

roátă[1], roţi şi **roate** f. **1.** cerc de lemn sau de metal, cu spiţe sau plin, care, învîrtindu-se în jurul axei proprii, pune în mişcare un vehicul: *să mă arunc sub roatele primului tren.* CAR.; *se auzea doar scîrţîitul roţilor.* SOR.; **caii** (sau **boii**) **de la roată,** rotaşii: *caii de la roate era ... de trei stînjini depărtaţi de naintaşii pe care-i mîna.* NEGR.; (reg.) **de la roate,** foarte tare: *tu m-ai fermecat de la roate.* AL.; **a pune pe roate,** a organiza ceva, a face să meargă, să funcţioneze; **a merge ca pe roate,** a se desfăşura, a funcţiona foarte bine: *totul mersese ca pe roate pînă atunci.* GHEŢIE; **a fi cu trei roate la car,** a fi zăpăcit, ţicnit; **2.** organ de maşină sau ansamblu unitar de piese în formă de cerc, care se poate roti în jurul axei proprii, servind la transmiterea unei mişcări de rotaţie: *cîrmaciul o aşază la roata cîrmei.* AL.; *Maria se aşează, puse piciorul pe pedală şi învîrti uşor roata cu bielă.* CĂRT.; **3.** nume dat unor obiecte, instrumente etc. asemănătoare cu obiectul descris mai sus, avînd diverse întrebuinţări; **roata morii,** roată acţionată de o apă curgătoare, care pune în mişcare o moară; **roata olarului,** mecanism simplu, alcătuit dintr-un disc orizontal fixat pe un arbore rotitor, pe care olarul dă formă oalelor: *un ulcior pe roata olarului creşte zvelt.* BL.; **roata noroculuі,** cerc mare numerotat, învîrtit cu mîna de jucătorul care îşi încearcă norocul; **roata lumii** (sau **a vremii, a istoriei**), succesiune a evenimentelor: *nimeni nu mai poate da înapoi roata istoriei.* PR.; **s-a întors roata,** s-a schimbat situaţia (în defavoarea cuiva); s-a întors norocul: *nu ştii cum se-n-toarce roata, azi la mine, mîine la tine.* PANN; **4.** instrument de tortură şi de execuţie folosit în evul mediu: *la roată de munci îl chinuiră.* DOS.; **5.** obiect fabricat, aranjat sau legat în formă de cerc; disc: *puse pe masă ... o mare roată de caşcaval galben.* ST.; *roată de frînghie;* **6.** figură formată din mai multe lucruri sau fiinţe aşezate în cerc; (p. ext.) lucrurile şi fiinţele astfel aşezate: *oameni buni, faceţi roata mai mare şi lăsaţi-ne în mijloc mai mult loc de joc.* ISP.; (adv.) *flăcăi voinici şed roată pe lîngă un foc mare.* AL.; **a (se) face roată (în jurul, împrejurul cuiva** sau **a ceva),** a înconjura, a încercui: *cîteva mueri ... făcuseră roată în jurul ei.* DELAVR.; **7.** mişcare circulară; învîrtitură, rotire, răsucire, rotocol: *şi fîlfîie deasupra-i, gonindu-se în roate, cu-aripile-ostenite un alb şi-un negru corb.* EM.; (adv.) *de sus, de pe culme, ele văd roată împrejur pînă cine ştie unde.* ZAME; **de-a roata,** de-a rostogolul: *furtuna ... ducea păsările de-a roata în aer.* GANE; **a da (o) roată,** a merge de jur împrejur; a da ocol: *dă o roată prin vecini;* **8.** (şi **roata ţiganului**) figură de acrobaţie constînd în rotirea laterală a corpului prin sprijinirea succesivă pe mîini şi pe picioare: *cei mai sprinteni se dau tumba sau făceau roata.* MACED.; **roata morţii,** acrobaţie constînd în alergarea în cerc, cu motocicleta, pe pereţii aproape verticali ai unei construcţii special amenajate; **9.** (pop.) **roata stelelor,** coroana boreală: *fă-mă roata stelelor în drumul muntenilor.* POP.; **10.** (rar) **roata de foc,** alimori. [Lat. *rota*].

roátă[2], roate f. (înv. şi pop.) companie de ostaşi: *trei roate de călăreţi;* (fig.) *un voinic ... merge-ncet, smerit, în roata ucenicilor pescari.* MAT. [Din pol., rus. ***rota***].

rob, ~i, roábă, ~e m., f. **1.** om dependent total faţă de un stăpîn şi obligat să muncească pentru acesta; sclav; slugă: *cei ce s-au învăţat fără robi vor putea trăi şi fără stăpîni.* BOLLIAC; **2.** prizonier, captiv: *Maria cade roabă, dusă la divan.* BOL.; **3.** (pop.) întemniţat, ocnaş: *regina ostrogotă ... în turn aici e roabă.* COŞB.; **4.** persoană aflată în stare de aservire, de subjugare; exploatat: *bunul plac al ciocoilor dictează milioanelor de robi în zdrenţe.* REBR.; **5.** persoană foarte supusă, foarte devotată cuiva; persoană aservită cuiva: *era robul copiilor săi;* **6.** (bis.) credincios; (spec.) creştin: *se cunună robul lui Dumnezeu;* **7.** (fig.) persoană dominată de o pasiune, de o preocupare, de o obligaţie etc.: *azi, cînd patimilor proprii muritorii toţi sînt robi.* EM.; *eram robul propriei mele închipuiri.* EL.; **8.** (compus) **Calea** (sau **Drumul**) **-Robilor,** Calea lactee: *calea-robilor alburea pe cerul liniştit.* DELAVR.; *mereu cad stele; cad şi din Calea robilor.* ST. [Din sl. ***robŭ***].

robáci, robace a. (reg.) neobosit la muncă; harnic, muncitor: *fată robace şi răbdătoare.* CR.; *încă rupe, ca de aur, struguri mîna cea robace.* VIERU; **cal robaci,** cal care trage bine la ham: *caii noştri sînt cai robaci; te scot de la orice nevoie.* SAD. [***Rob*** + *-aci*].

robánc, robancuri n. (reg.) gealău; (şi: **revanc**). [Din germ. ***Rauhbank***].

róbá, robe f. **1.** haină lungă, amplă, de culoare neagră, purtată de magistraţi (şi avocaţi) în şedinţele de judecată şi de profesorii universitari la anumite solemnităţi: *venise un ordin din Bucureşti ca judecătorii, procurorii şi avocaţii să puie robe ca în Franţa.* I.NEGR.; **2.** denumire generică pentru culoarea şi particularităţile părului la cai, vaci etc.: *robă roib înspicat.* [Din fr. ***robe***].

róber, robere n. cele două jocuri din care se compune fiecare partidă de bridge sau de vist: *după opt robere ... zise.* NEGR. [Din engl. ***rubber***].

robí, robesc vb. **1.** (tr.) a priva pe cineva de libertate; a ţine în captivitate; a-l face rob; a înrobi: *atîţia voinici ... fusese robiţi şi ucişi.* OD.; **2.** (intr.) a trăi în robie, a fi rob: *mai bine să murim decît să robim.* AL.; **3.** (intr.) a munci din greu, ca un rob; a trudi: *o sută de ani am robit acolo.* SAD.; **4.** (înv. şi pop.; intr.) a sluji pe cineva, a servi cuiva: *aş cătăni la streini de n-aş robi.* POP.; **5.** (înv.; tr.) a înrobi, a cuceri, a subjuga o ţară, un popor: *tătărîi ... i-or robi ţara.* NEC.; **6.** (rar; tr.) a asupri, a exploata: *această clasă apostată ... robise pe fraţii şi pe părinţii săi.* BĂLC.; **7.** (înv. şi pop.; tr.) a întemniţa: *era ... robiţi şi puşi în fiare.* OD.; **8.** (fig.; tr.) a subjuga, a cuceri pe cineva prin farmec, frumuseţe: *zîna ... robi toate inimile.* ISP.; **9.** (fig.; tr.) a copleşi, a supune pe cineva: *robiţi de-aceeaşi jale.* EM.; *în firea unui om s-alege o patimă care covîrşeşte şi întunecă pe celelalte, o patimă care robeşte şi umple toată viaţa acestui om.* VLAH.; **10.** (fig.; refl.) a se lăsa subjugat, dominat; a fi robul unei pasiuni, al unei preocupări etc.; a fi dominat, captivat de cineva sau de ceva: *inima mea n-are plecare a se robi.* NEGR.; *în timpul din urmă ne-am robit acestor preocupări cu toată pasiunea.* BL. [De la ***rob***].

robíe, robii f. **1.** starea, condiţia de rob; sclavie: *romanii aduşi de Traian nu cunoşteau robia.* NEGR.; **2.** (înv. şi pop.) captivitate; prizonierat: *duseră pe locuitori în robie.* BĂLC.; **3.** muncă grea; viaţă ca de rob: *robie grea e viaţa spălătorilor de aur.* VR.; **4.** stare de aservire politică, socială, economică; asuprire, exploatare: *mizeria, nepregătirea, veacurile de robie au împins ... pe ţăranul român la dezordine gospodărească.* BL.; **5.** (pop.) starea unei persoane întemniţate; (p.ext.) temniţă, închisoare: *slobozi robii din robie.* POP; **6.** (fig.) dominaţie, subjugare: *inima-mi astăzi e izbăvită de-acea robie cumplită.* ALEX.; *să dezrobească omenirea din robia prejudecăţilor seculare.* GAL. [***Rob*** + *-ie*].

robíme f. (înv.) **1.** mulţime de robi; **2.** mulţime de prizonieri: *aduseră robimea ... şi prada lor la tabără.* BIBLIA; **3.** sclavie; prizonierat: *fii şi fete ... vor merge întru robime.* BIBLIA. [***Rob*** + *-ime*].

robinét, robinete n. şi **robineţi** m. **1.** dispozitiv montat la o conductă, care poate întrerupe ori restabili circulaţia unui fluid sau îi poate varia debitul: *dădui drumul robinetului.* PR.; **2.** (p. ext.) instalaţie de alimentare cu apă prevăzută cu un asemenea dispozitiv: *bău un pahar de apă sălcie de la robinet.* GHEŢIE. [Din fr. ***robinet***].

róbinson m. persoană care duce o viaţă izolată, singuratică. [De la ***Robinson*** (*Crusoe*) n. pr.].

robinsoná, robinsonez vb. (livr.; intr.) a se izola (refugiindu-se în natură). [De la ***robinson***].

robinsonádă, robinsonade f. **1.** povestire despre naufraugiaţii pierduţi; (p. ext.) fantezie în care individul izolat apare trăind (fericit) departe de lume (în natură); singurătate, izolare: *e un fel de robinsonadă infantilă în care vedem cum, în vremea războiului, un băiat, Luca, se instalează într-o scorbură de codru, înfrăţindu-se cu o lupoaică.* CĂL.; **2.** săritură acrobatică executată de un jucător dintr-o echipă (de fotbal). [Din germ. ***Robinsonade***].

robíre, robiri f. **1.** acţiunea de a (se) robi şi rezultatul ei; înrobire; **2.** stare de rob; subjugare, aservire (politică, socială, economică): *această rivalitate naţională aduse robirea comună.* BĂLC.; **3.** (înv.) luare de prizonieri; prizonierat, captivitate: *am auzit că ... sînt ... năvăliri, şi tăieri, şi robiri.* SAD.; **4.** (fig.) dominare totală a cuiva de un sentiment, de o preocupare etc.: *nu cumva tot ce facem e determinat de asemenea robiri sentimentale?* EL. [V. ***robi***].

robít, ~ţi, robită, ~e a. (adesea subst.) **1.** (înv.) care este prizonier, care se află în prizonierat: *ostaşii biruitori loveau şi vindeau pe cei robiţi.* OD.; **2.** aservit (politic, social, economic); exploatat: *legea pe fiii tăi împarte în liberi şi robiţi.* BOL.; **3.** (fig.) copleşit, supus, subjugat (de ...): *li se pare nevrednic de consolat acel suflet robit durerii.* EL.; **4.** (fig.) captivat, dominat; fermecat: *teoreticienii prea robiţi de unele idei ştiu să evite ... faptele care ar putea să-i contrazică.* BL. [V. ***robi***].

robitór, ~i, robitoáre a. (adesea subst.) **1.** care subjugă, care asupreşte; exploatator, înrobitor; **2.** (fig.) care captivează; fermecător: *îmi vorbea ... cu nu ştiu ce lumină interioară robitoare.* GAL. [***Robi*** + *-tor*].

robót[1], roboţi m. **1.** sistem automatizat care poate îndeplini, pe baza unui program, o serie de acţiuni dirijate, asemănătoare unor activităţi umane; **robot industrial,** manipulator; **2.** (fig.) persoană care lucrează, care acţionează mecanic, precum un automat: *umanizează-te, ai devenit un robot!* [Din fr. ***robot***].

robót[2] n. v. **robotă.**

robotáş, robotaşi m. (reg.) clăcaş, iobag. [***Robotă*** + *-aş*].

robótă f. **1.** clacă (la boier): *paru zile de robot (adică de clacă).* OD.; **2.** muncă grea; trudă: *toată ziua cu robota;* (şi: **robot**). [Din sl. ***robota***].

roboteálă, roboteli f. faptul de a roboti; (spec.) treburi mărunte în gospodărie; robotit: *după o*

robotească de o vară întreagă pe la alții ... s-a ales cu vreo sută de zloți. REBR. [*Roboti* + *-ească*].

robotéhnică f. domeniu al tehnicii consacrat construirii sistemelor mecanice, informatice sau mixte și a roboților. [*Robot* + *tehnică*].

robotí, robotesc vb. (intr.) **1.** a munci din greu; a trudi; a lucra claca sau robota: *țăranii noștri, robotind mai rău ca robii, nu ajung să își câștige nici măcar mîncarea.* REBR.; **2.** a face treburi mărunte în gospodărie; a trebălui: *începuse să robotească prin casă.* GHEȚIE. [De la *robotă*].

robótică f. domeniu pluridisciplinar al științei și tehnicii care studiază proiectarea și tehnica construirii sistemelor mecanice, informatice sau mixte și a roboților; robotologie. [Din fr. *robotique,* engl. *robotics*].

robotít n. acțiunea de a roboti și rezultatul ei; robotească: *femeia se opri din robotitul ei vioi și vesel prin casă.* SAD. [V. *roboti*].

robotizá, robotizez vb. (tr.) **1.** a dota cu sisteme mecanice, informatice sau mixte, cu roboți procesul de producție, pentru a înlocui omul în operații repetabile sau vătămătoare; **2.** (fig.; refl.) a acționa, a se comporta ca un robot; a se depersonaliza: *nu mai gîndea liber, se robotizase.* [Din fr. *robotiser*].

robotizáre, robotizări f. acțiunea de a (se) robotiza și rezultatul ei. [V. *robotiza*].

robotizát, ~ți, robotizată, ~e a. **1.** dotat cu roboți; **2.** (fig.) care acționează, se comportă ca un robot: *individ robotizat.* [V. *robotiza*].

robotologíe f. robotică. [*Robot* + *(tehno)logie*].

roburít n. exploziv folosit în lucrări miniere. [Din fr. *roburite*].

robúst, ~ști, robustă, ~e a. **1.** înzestrat cu o constituție fizică puternică; viguros, voinic, vînjos, rezistent: *fusese un copil sănătos și robust.* VLAH.; *era înaltă, robustă, cu ceva impunător în atitudine.* GHEȚIE; **2.** (p. anal.) solid; masiv: *cupola amplă și joasă, nartexul ... și contraforții îi dau o stabilitate robustă.* D.; **3.** (fig.) ferm, de neclintit: *o credință robustă.* [Din fr. *robuste*].

robustéțe f. faptul sau însușirea de a fi robust; vigoare, putere, rezistență: *la Blaj o duse greu, ... suportînd totul cu robustețe.* CĂL. [Din fr. *robustesse*].

roc[1], rocuri n. (înv. și reg.) haină bărbătească (rar femeiască) pînă la genunchi; veston: *gulerul uns ... al rocului.* EM. [Din germ. *Rock*].

roc[2] m. pasăre fabuloasă, gigantică (în basmele orientale). [Din fr. *rock*].

rocádă, rocade f. **1.** mutare combinată la jocul de șah, constînd în aducerea unei ture lîngă rege și trecerea regelui peste tură; **2.** inversare reciprocă de poziții; a face o rocadă (sau **rocade**), a schimba pe cineva (sau ceva) cu altcineva (sau altceva); **3.** (și **linie de rocadă**), linie pe care se mișcă rezervele unei armate, în spatele frontului. [Din fr. *rocade,* germ. *Rochade*].

rocaíllie [rocái] a. stil rocaille, stil în arhitectura de interior și în artele decorative franceze (din timpul lui Ludovic al XV-lea), reprezentînd faza de înflorire a stilului rococo, caracterizat prin imitarea unor elemente naturale (grote, stînci, scoici). [Cuv. fr.].

rocambolésc, ~ști, rocambolească, ~ști a. (livr.) plin de peripeții extraordinare, incredibile; extravagant: *această poveste este rocambolească; aventuri rocambolești.* [Din fr. *rocambolesque*].

rocărniță, rocarniță f. cerc de oțel sau de parîmă servind la ridicarea pînzelor unei nave de-a lungul catargului. [Cf. germ. *Rackring*].

rócă, roci f. agregat mineral, de compoziție aproape uniformă, constituent al scoarței terestre; (p. ext.) bolovan, stîncă: *scormoneam bolta* [minei] *cu lopețile pînă dădeam de roca dură.* PR.; (fig.) *păzea, să nu te-ajtern pe-o filă și-n roca unui vers masiv să te-ncrustez definitiv ca pe-o fosilă.* TOP; **rocă utilă,** rocă folosită în industrie ca material de construcție abraziv, absorbant, piatră de ornament etc. [Din fr. *roc, roque, it. rocca*].

rocărie, rocării f. teren cu pietre, cu roci, cu stînci. [*Rocă* + *-ărie;* cf. engl. *rockery*].

róchie, rochii f. **1.** îmbrăcăminte femeiască la care fusta și bluza (din același material) formează o singură piesă: *purta ... rochie de stambă.* EL.; **2.** (bot.; compuse) **rochia-rîndunicii, a)** ghizdei (*Lotus corniculatus*); **b)** volbură (*Convolvulus arvensis*); **rochia-rîndunelei,** zorele (*Ipomaea purpurea*): *avea un mic chioșc, o filegorie, acoperită cu volbură și rochia-rîndunelei.* GHEȚIE. [Din bulg., sb. *roklja*].

rochíță, rochițe f. **1.** diminutiv al lui rochie; (pop.) rochie: *păpușile ... cu rochițele lor ... străvezii.* DELAVR.; *la mama purtam rochiță, la bărbat n-am nici catrință.* POP; **2.** (bot.; compuse) **rochița-rîndunicii** (sau **-rîndunelei**) sau **rochița-păsării, a)** volbură (*Convolvulus arvensis*); **b)** zorele (*Ipomaea purpurea*): *iată ... și rochița-rîndunelei.* NEGR. [*Rochie* + *-iță*].

roci, rociuri n. (reg.) plasă întrebuințată la pescuit sau la vînat; (spec.) plasă de pescuit în formă de sac, cu gura montată pe un semicerc de lemn și pe o coardă întinsă între capetele semicercului. [Et. nec.].

rock (and roli) n. **1.** dans modern cu mișcări vioaie, bine marcate, cu răsuciri, cu piruiete; melodia acestui dans; **2.** stil în muzica ușoară: *Elvis Presley este regele rockului;* (adj.) *muzică rock.* [Din engl. *rock*].

rocker, rockeri [rókăr] m. **1.** cîntăreț de rock; **2.** tînăr pasionat de muzica rock; tînăr care se îmbracă și se comportă asemenea cîntăreților de rock. [Din engl., fr. *rocker*].

rocmáni m. pl. v. rohmani.

rococó a. **1. stil rococo** (și subst.), stil în arhitectură și în arta decorativă din secolul al XVIII-lea, caracterizat printr-o ornamentație excesivă, cu multe linii curbe, cu ghirlande împletite asimetric, incrustate cu cochilii, prin preferința pentru culorile deschise și strălucitoare, prin pitoresc: *salonul era mobilat în stil rococo.* GHEȚIE; *barocul și rococoul au consacrat dimensiunea infantilă și feminină a îngerului.* PLEȘU; **2.** extravagant; fistichiu: *ornamentica germană redă ... idile cu soldați rococo.* BL.; (adv.) *articolele de gazetă sînt ... ditirambice ori pamfletare (... ornamentate rococo).* CĂL. [Din fr. *rococo*].

rocodéle f. pl. v. răcodelie.

rocoínă f. v. răcovină.

rócoș, rocoșuri n. (înv.) răzvrătire, răscoală: *potolindu-să rocoșul.* DOS. [Din pol. *rokosz*].

rocoșán, rocoșani și **rocoșeni** m. (înv.) răzvrătit, răsculat: *ostenind craiul după așezarea și potolitul acelor rocoșeni, să bolnăvește.* N.COSTIN. [Din pol. *rokoszanin*].

rocoșeálă, rocoșeli f. (înv.; rar) răzvrătire, răscoală: *după potolitul ... rocoșelii în Ardeal.* COSTIN. [*Rocoși* + *-eală*].

rocoșí, rocoșesc vb. (înv.; refl.) a se răzvrăti, a se răscula: *Constantin serdarul Cantemir învăluise pe mazilii și răzășii care se rocoșiseră împotriva domniei.* SAD. [Din pol. *rokoszysie*].

rocoșíre, rocoșiri f. (înv.) acțiunea de a se rocoși și rezultatul ei; răzvrătire, răscoală. [V. *rocoși*].

rocoțél, ~i, rocoțea, ~ele m., f. mică plantă tîrîtoare, toxică, din familia cariofilaceelor, cu frunze opuse, liniare, cu flori albe, ca niște steluțe, așezate cîte două; steluță (*Stellaria graminea*). // m. (bot.) **1.** răcovină (*Stellaria media*); **2.** cuișoriță (*Holosteum umbellatum*). [Cf. *rocoină*].

rod, roade și (înv. și pop.) **roduri** n. **1.** nume generic dat produselor vegetale ale plantelor cultivate, în special fructelor; (p. ext.) recoltă: *multe flori sînt, dar puține rod în lume o să poarte.* EM.; **cu** (sau **pe**) **rod,** care rodește; roditor: *are de vînzare o vie pe rod.* PETR.; **a da** (sau **a face, a lega**) **rod** (ori **roadă**), a rodi; a produce: *pomul care nu face roadă se taie.* CR.; *cînd sfîrșeau un loc de arat ... nu plecau de-acolo, ca să lege pămîntul rod.* SOR.; **2.** (compus) **rodul-pămîntului,** plantă erbacee veninoasă, cu frunze mari, late și lucioase, după a cărei dezvoltare florală poporul apreciază recolta anului; cocoșoaică (*Arum maculatum*); (p. restr.) floarea acestei plante: *rodul-pămîntului, ca un fel de butoiaș.* SOR.; *bureți informi ..., înconjurați de brîndușe și de rodul-pămîntului.* CĂRT.; **3.** (compus; înv.) **rod-de-zahăr,** rodozahăr; **4.** (fig.) urmare, rezultat, efect al unei activități, al unei acțiuni; folos, avantaj: *rădăcina învățăturii este amară, dulci sînt însă rodurile sale.* NEGR.; *cumplit e cînd rodul străduinții e amar.* SAD.; **5.** (înv. și pop.) copil, prunc; pui: *risipirea rodului era păcat, în simțirea și judecata ei indiană.* EL.; **6.** (înv.) urmaș, descendent; (p. ext.) familie, neam; viță: *umana roadă în calea ei îngheață.* EM.; (și: **roadă**). [Din sl. *rodŭ*].

rodá, rodez vb. **1.** (tr.) a face operația de rodaj; **2.** (fig.; refl.) a se experimenta; a se acomoda, a se obișnui cu o situație, cu o activitate: *după un an de convietuire s-au rodat;* **3.** (fig.; intr.) a acumula experiență; a practica; a experimenta, a proba: *democrația de tip anglo-american, rodată vreme de două secole.* D.; *s-a mers pe tipicul vechi, festivist, bine rodat în anii din urmă.* CR.; **4.** (tr.) a netezi fin suprafața unui obiect cu ajutori unor pulberi sau paste abrazive. [Din fr. *roder*].

rodáj, rodaje n. **1.** operație prin care un sistem tehnic este supus la diferite regimuri de funcționare, în scopul ajustării, netezirii suprafețelor de contact; perioadă în care un motor funcționează în asemenea regim; rodare: *mașina este în rodaj;* **2.** operația de netezire fină a suprafețelor de contact a două piese. [Din fr. *rodage*].

rodăn, rodane n. sucală: *rodanele și maldărele de lînă.* DELAVR. [Din gr. mod. *rodăni*].

rodánță, rodanțe f. inel metalic cu un jgheab pe suprafața laterală, care apără ochiurile parîmelor la ambarcații. [Din it. *rodancia*].

rodanúră, rodanuri f. (chim.) sulfocianură. [Din it. *rhodanure*].

rodáre, rodări f. acțiunea de a (se) roda; rodaj. [V. *roda*].

rodát, ~ți, rodată, ~e a. **1.** care a fost supus operației de rodaj: *motor rodat;* **2.** (fig.) care a acumulat experiență; experimentat; acomodat într-o activitate: *colectiv rodat.* [V. *roda*].

rodenticíd, rodenticide n. substanță toxică sau cultură bacteriană pentru distrugerea rozătoarelor. [Din germ. *Rodentizid*].

rodéo n. **1.** serbare organizată cu prilejul marcajului animalelor în unele regiuni din America; **2.** întrecere sportivă în care un călăreț trebuie să încalece și să călărească cît mai mult un cal sau un taur nedomesticit, fără șa. [Din sp. *rodeo,* fr. *rodéo*].

rodí, rodesc vb. **1.** (intr.) a prinde, a produce rod: *prunii noștri ... nu rodeau, înfloreau și prune nu făceau.* SOR.; (fig.) *numai în suferință crește și rodește iubirea cea mare.* REBR.; **2.** (tr.) a produce: *rodește acea țară grîu.* UR.; *ogorul lui rodea și livada înflorea.* SAD.; **3.** (tr. fact.) a fertiliza: *sîngele vărsat ... rodește pămîntul.* GANE; **4.** (înv. și pop.; tr.) a naște, a zămisli: *an bun, an rău, nevestele din sat rodesc.* PETR. [Din sl. *roditi*].

ródie, rodii f. **1.** fructul comestibil al rodiului[1], de mărimea unui măr, cu coaja groasă, roșiatică și cu multe semințe înconjurate de un înveliș cărnos: *o portocală roșie ... cu gust de rodie.* TEODOR.; *buzele ca rodia.* SAD.; **2.** (înv. și reg.) rodiu[1]: *rodii înflorite.* BIBLIA. [Din gr. mod. *ródhi*].

rodiér, rodieri m. (bot.; rar) rodiu[1] (*Punica granatum*): *rodieri crescuți pe malurile lui.* AL. [*Rodie* + *-ar*].

ródin s. v. rodină.

ródină, rodine f. **1.** (înv.; mai ales la pl.) zi de naștere; sărbătoare (cu ocazia zilei de naștere a cuiva): *să prăznuiască la rodinile cuconului.* DOS.; **2.** (pop.) dar (ouă, găini etc.) care se duce unei lehuze: *părintele Nicodim a trecut pe la lehuză, ducîndu-i rodin binecuvîntarea sa.* SAD.; (și: **rodin**). [Din ucr. *rodyny* „zi de naștere"].

rodíre, rodiri f. **1.** acțiunea de a rodi și rezultatul ei: *semințe îngropate spre rodire.* GAL.; **2.** fertilitate, rodnicie: *rîndunică, ... simbol de rodire, simbol de unire.* BOLLIAC; **3.** (rar) procreare; zămislire: *setea ei de rodire mi-a revelat atunci o altă Ileană.* EL.; **4.** (înv. și reg.) rod: *sfinții îl vor dărui ... cu rodire multă.* POP; **5.** (fig.) folos. [V. *rodi*].

rodít, ~ți, roditá, ~e a. (înv. și pop.) care a făcut rod, care dă roade (multe); roditor: *un pom mîndru rodit.* POP. [V. *rodi*].

roditór, ~i, roditoáre a. 1. care dă roade; rodit; cu fructul comestibil; fructifer: *livezi de pomi roditori.* BĂLC.; **2.** fertil, mănos, rodnic; rodos: *cîmpie frumoasă, roditoare.* AL.; *aici, în roditoarea mea humă, odihni-se-vor oasele mele.* VIERU; **3.** (fig.) cu rezultate bune; rodnic, folositor, rentabil: *o viaţă de pace şi de muncă roditoare.* VLAH.; *frumoase şi roditoare sînt cărţile de literatură bună.* GAL. [***Rodi*** + *-tor*].

ródiu[1], rodii m. arbust mediteranean, cu frunze lanceolate, cu flori mari roşii, cu fructe mari, comestibile; rodier (*Punica granatum*): *Saul şedea ... supt rodiul cel de la Maglon.* BIBLIA. [De la ***rodie***].

ródiu[2] n. metal rar, alb-argintiu din familia platinidelor, asemănător cu platina, întrebuinţat, în aliaj, la fabricarea unor instrumente de laborator. [Din fr. ***rhodium***].

ródnic, ~ci, rodnică, ~ce a. 1. care produce rod (mult); care face să rodească mult; roditor, mănos, fertil: *două văi frumoase şi rodnice.* VLAH.; **2.** în care se obţin recolte bogate: *a avut şi noroc cu cîţiva ani rodnici, atît la bucate, cît şi la poame.* GHEŢIE; **3.** prolific: *fusese rodnică sîrboaica.* ISP.; **4.** (fig.) care dă rezultate bune; roditor, rentabil, folositor: *a venit vremea unei ere de pace, înfrăţire şi rodnică rodnică.* SAD. [***Rod*** + *-nic*].

rodnicí, rodnicesc vb. (tr.) a face să fie rodnic; a fecunda, a fertiliza: *ţăranii rodniceau pămîntul.* BOLLIAC; *această sămînţă caută setoasă ouăle depuse de femele şi le rodniceşte.* VOIC. [De la ***rodnic***].

rodnicíe, rodnicii f. însuşirea de a fi rodnic; fertilitate, fecunditate; productivitate: *rodnicia păşunilor şi holdelor* VLAH. [***Rodnic*** + *-ie*].

rodocrozít n. carbonat natural de mangan, de culoare roz, sursă importantă pentru extragerea manganului. [Din fr. ***rhodocrosite***].

rododáfin, rododafini m. (bot.; înv.) leandru (*Norium oleander*). [Din gr. mod. ***rododáfin***].

rododéndron, rododendroni m. (bot.) smirdar (*Rhododendron hotschyi*): *cresc afară ... cedri şi rododendri.* GHICA; (şi: **rododendru**). [Din fr. ***rhododendron,*** germ. ***Rhododendron***].

rododéndru m. v. rododendron.

rodomontádă, rodomontade f. tiradă emfatică, conţinînd o laudă de sine zgomotoasă; lăudăroşenie, fanfaronadă: *face ... o provocare teribilă, adevărată rodomontadă.* CĂL. [Din fr. ***rodomontade***].

rodonít n. silicat natural de mangan, de culoare roz-cenuşie, cu luciu sticlos, utilizat ca piatră ornamentală, la confecţionarea unor obiecte decorative etc. [Din fr. ***rhodonite,*** germ. ***Rhodonit***].

rodopsín n. v. rodopsină.

rodopsínă f. albumină prezentă în retina ochiului; (şi: **rodopsin**). [Din fr. ***rhodopsine***].

rodór, rodoare n. unealtă cu care se rodează suprafaţa unor obiecte. [Din fr. ***rodoir***].

rodós, ~şi, rodoásă, ~e a. (pop.) roditor; mănos: *ţinut rodos.* [***Rod*** + *-os*].

rodozahár n. (înv.) dulceaţă de trandafir; rod-de-zahăr: *rodozahar, şerbeturi de trandafir.* GHICA; (şi: **rodozahăr**). [Din gr. mod. ***rodozáhar***].

rodozáhăr n. v. rodozahar.

roentgen, roentgeni [rönghen] m. veche unitate de măsură pentru doza de radiaţie X sau γ; (adj.) **raze** (sau **radiaţii**) **roentgen,** raze X. // n. aparat cu care se produc raze X: *cercetaţi cu aparatul Roentgen, plămînii se arătau sănătoşi.* GHEŢIE; (scris şi: *röntgen*). [Din germ. ***Röntgen*** *(strahlen)*].

roentgenologíe f. ramură a radiologiei care studiază aplicarea radiaţiilor roentgen; (scris şi: *röntgenologie*). [Din germ. ***Röntgenologie***].

roentgenterapíe [rönghenterapíe] f. (med.) radioterapie; (scris şi: *röntgenterapie*). [Din fr. ***röntgenthérapie,*** germ. ***Röntgentherapie***].

rófie f. v. rohie.

rogatóriu, ~ii, rogatorie, ~ii a. (înv.) care este însărcinat cu reluarea unei cercetări juridice; **comisie rogatorie,** intervenţie făcută de un organ de jurisdicţie către un organ de jurisdicţie din altă localitate sau ţară, pentru a o solicita să efectueze un act de procedură sau de instrucţie judiciară. [Din fr. ***rogatoire***].

rogaţiúne, rogaţiuni f. proiect de lege în dreptul roman, prezentat poporului pentru a-l aproba. [Din lat. ***rogatio, -onis,*** fr. ***rogation***].

rogodéle f. pl. (pop.) fructe (mărunte), poame de tot felul: *rădăcină de buruieni şi alte rogodele.* POP. [Cf. ***rocodele***].

rogojinár, rogojinari m. persoană care face sau vinde rogojini. [***Rogojină*** + *-ar*].

rogojínă, rogojini f. 1. obiect confecţionat dintr-o împletitură de tulpini ori de frunze de rogoz sau de papură, care se aşterne pe pat ori pe jos (în casele ţărăneşti) sau cu care se acoperă (pentru a le proteja) elemente de construcţie, instalaţii etc.: *laviţă învelită cu rogojini.* OD.; *se aşează pe rogojină.* EL.; (înv.) **cu rogojina aprinsă în cap şi cu jalba în proţap,** v. **proţap; 2.** unealtă de pescuit făcută din mai multe asemenea obiecte cusute între ele, avînd marginile îndoite în sus şi prinse cu sfoară: *cu rogojinile, pescuitul se face noaptea.* SAD. [Din bulg. ***rogožina*** „covor"].

rogóz n. gen de plante erbacee din familia ciperaceelor, cu tulpina în trei muchii, cu frunzele lungi, liniare, cu florile monoice, grupate în spice, care cresc prin locuri umede, prin mlaştini etc., unele dintre ele fiind folosite la împletitul rogojinilor şi la acoperitul caselor ţărăneşti; plantă din acest gen (*Carex riparia, vulpina* etc.): *stufişuri dese de rogoz.* CAR.; *frunză verde de rogoz, s-a dus badea şi s-a-ntors.* POP. [Din sl. ***rogozŭ***].

rogozíş, rogozişuri n. (rar) loc unde creşte mult rogoz. [***Rogoz*** + *-iş*].

rogozós, ~şi, rogozoásă, ~e a. (pop.) cu (mult) rogoz: *nu ştiu fînu-i rogozos ori mirele nu-i voios.* POP. [***Rogoz*** + *-os*].

rohátcă, rohatce şi **rohătci** f. (reg.) **1.** loc pe unde se intra în oraş şi unde se încasau taxele pentru mărfurile aduse spre vînzare: *intram în Iaşi, pe rohatca Păcurari.* CR.; **2.** barieră: *călcînd rohatcele în picioare, au intrat în tîrg.* GANE; *binevoiţi a vă opri aici la rohatca tîrgului.* SAD. [Din ucr. ***rohatka,*** rus. ***rogatka***].

róhie, rohii f. (pop.; de obicei la pl.) bubuliţă care apare uneori la copii pe cap şi pe faţă (îndată după naştere); (şi: **rofie**). [Cf. sb. ***rohav*** „ciupit de vărsat"].

rohmáni m. pl. (în credinţele populare) blajini: *Paştele rohmanilor;* (şi: **rocmani**). [Din ucr. ***rahman*** „milos, bun"].

róhmistru m. v. rotmistru.

roí[1], roiesc vb. (intr.) **1.** (despre albine) a zbura în roiuri din stupul vechi pentru căutarea unui nou adăpost şi constituirea unei familii noi; (p. ext., despre stupi) a da naştere unei noi familii de albine; **2.** (p. ext.) a zbura în grupuri dintr-o parte într-alta: *roiau fluturi.* EM.; *într-o lumină grea, verzuie ... roiau musculiţe.* CĂRT.; **3.** (p. anal.) a se răspîndi în grup pornind din acelaşi loc; a se mişca în număr mare (în jurul cuiva sau a ceva); a umbla de colo-colo; a forfoti, a mişuna: *călăreţii împlu cîmpul şi roiesc după un semn.* EM.; *nemţii începură să roiască spre Paris.* GHEŢIE. [Din bulg. ***roja,*** sb. ***rojiti***].

roi[2], roiuri n. **1.** grup compact de albine, ieşite din stup împreună cu matca, în căutarea unui nou adăpost; familie de albine: *un roi de albine se învîrtea în zbor.* CR.; **2.** grup numeros de insecte sau de păsări mici în zbor: *roiuri de rîndunele.* GANE; **3.** mulţime de oameni în mişcare: *mii roiuri vorbitoare curgînd spre vechea Romă.* EM.; **4.** mulţime de obiecte, de particule, de fenomene (luminoase) de acelaşi fel (în mişcare): *în ochi-mi scînteiază un roi de năluci.* AL.; **5.** grup de corpuri cereşti, relativ concentrate în spaţiu: *roi de stele; roi de galaxii;* **6.** (fig.) mulţime, număr mare: *luarăm cîteşitrei ceaiuri într-un roi de minciuni, de care zîmbeam.* BAC.; *la sfîrşit ..., se afla un roi de mici fotografii.* CĂL. [Din sl. ***roj***].

roib, ~i, roáibă, ~e a. cu părul roşcat sau brun: *înhămară la altă brişcă un cal roib.* GHEŢIE. // m. cal cu părul roşcat sau brun: *să-mi vadă roibul, cînd îl port.* COŞB. [Lat. ***robeus***].

róibă, roibe f. plantă erbacee perenă, din familia rubiaceelor, cu frunze lanceolate, cu flori albe-gălbui, dispuse în cime, a cărei rădăcină conţine o materie colorantă, roşie, cu care se vopsesc fibrele textile; orcanetă (*Rubia tinctorum*). [Lat. ***robia***].

roibuléţ, roibuleţi a. şi m. diminutiv al lui roib: *încălecat pe un roibuleţ scund.* SAD.; *un căluşel roibuleţ.* POP. [***Roib*** + *-uleţ*].

róinic, ~ci, roinică, ~ce a. care este în veşnică mişcare; care se răspîndeşte, care umblă dintr-o parte în alta: *domnind semeţ şi tînăr pe roinicele stoluri.* EM. [***Roi[2]*** + *-nic*].

róiniţă[1], roiniţe f. (pop.) stup mic portativ, cu care se prinde un roi[2] nou de albine: *aştepta ... să iasă un roi întîrziat şi-şi gătise ... roiniţa ca să-l împreuneze cu alt întîrziat.* SAD. [Din sb. ***rojnica***].

róiniţă[2], roiniţe f. plantă erbacee meliferă, din familia labiatelor, cu flori albe sau liliachii, plăcut mirositoare, din ale cărei frunze ovale se extrage un ulei volatil, întrebuinţat în industria farmaceutică; iarba (sau buruiana) -stupului, mătăciune, melisă, roişte (*Melissa officinalis*). [***Roi[2]*** + *-niţă*].

roíre, roiri f. **1.** acţiunea de a roi[1]; plecare în roi a albinelor din stup; roişte, roit[1]; **2.** zbor agitat al unui grup numeros de insecte sau de păsări mici: *din roirea fluturilor.* EM.; **3.** mişcare grăbită de oameni; forfotă: *roirea de viteji.* COŞB.; **4.** (fig.) mulţime de obiecte, particule etc. (în mişcare); roi[2]: *roirile de fulgi ... se înfundau vîrtej pe străzi.* SAD. [V. ***roi[1]***].

róişte f. **1.** roire; **2.** (bot.) roiniţă[2] (*Melissa officinalis*). [***Roi[2]*** + *-işte*].

roít[1] n. roire: *localul vuia ca un stup în preajma roitului.* GHEŢIE. [V. ***roi[1]***].

roit[2], roituri n. (reg.; mai ales la pl.) ciucure, canaf; franj. [Din magh. ***rojt***].

roitór, ~i, roitoáre a. care roieşte: *albine roitoare luminoasă miere sug.* EM. [***Roi[1]*** + *-tor*].

rojdánic, rojdanice n. carte de literatură populară care cuprinde preziceri asupra destinului oamenilor potrivit zodiei în care s-au născut; zodiac, horoscop: *răspîndite au fost rojdanicele (horoscoape de nativitate).* CĂL. [Din sl. ***roždenikŭ*** „nou-născut"].

rol, roluri n. **1.** partitură scenică ce revine unui actor, unui cîntăreţ într-un spectacol, într-un film: *rolul lor să se citească de un lector ad-hoc.* NEGR.; *începu să declame ... tirade întregi din rolele învăţate la şcoală.* PETR.; **2.** personaj interpretat de un actor, de un cîntăreţ: *actorii sînt ... rău distribuiţi în roluri.* PR.; **3.** atribuţie, sarcină care îi revine cuiva; misiune, datorie; menire; (p. ext.) scop, ţintă: *femeia joacă rolul ... principal.* FIL.; (fig.) *rolul cuvîntului scris este în acelaşi timp infim şi extraordinar.* GAL.; **4.** registru în care sînt înscrişi contribuabilii pentru plata impozitelor: *multe pensii neplătite, sau impozite plătite de două ori, sau impozabili omişi de pe roluri ar fi ieşit la iveală!* PR.; **rol fiscal,** registru în care se află înscris fiecare contribuabil în parte, cu impozitul la care este supus; **5.** (jur.) lista proceselor care urmează să se judece la un tribunal într-o anumită zi: *proces pe rol;* **repunere pe rol,** fixare a unui termen de judecată a unui proces al cărui curs a fost suspendat; **scoatere de pe rol,** măsură prin care un organ de jurisdicţie dispune întreruperea îndeplinirii actelor de procedură referitoare la un proces; **6.** listă nominală a echipajului unei nave (document fără de care nu se poate naviga legal); (şi: (înv.) **rolă**). [Din fr. ***rôle,*** germ. ***Rolle***].

rolán n. denumire comercială românească dată unor fibre sintetice cu proprietăţi asemănătoare lînii. [Cf. ***relon***].

roláre, rolări f. **1.** operaţie de netezire a unei suprafeţe metalice realizată prin presare cu ajutorul unei role[2]; **2.** operaţie de finisare a unor tencuieli sau pardoseli de beton, constînd în imprimarea unor modele cu ajutorul unei role[2] de oţel cu suprafaţa profilată. [De la ***rolă[2]***].

rólă[1], role f. (reg.) cuptorul maşinii de gătit; (şi: rulă). [Din pol. ***rura, rula***].

rólă[2], role f. **1.** piesă de forma unei roţi mici care se învîrteşte în jurul axei sale, servind la rularea unui vehicul pe o cale, la transmiterea unei mişcări, la stabilirea unui contact electric etc.; **2.** unealtă formată dintr-un cilindru cu mîner, folosită la netezirea

unei suprafeţe, la zugrăvit, la imprimarea unui desen pe hîrtie etc.; **3.** piesă mecanică cilindrică, cu ax interior, care se roteşte uşor şi pe care se înfăşoară filmul fotografic; **4.** piesă de contact a unor trolee, constituită dintr-o roată cu şanţ care se rostogoleşte pe firul de contact; **5.** (la pl.) patine pe rotile: *mi-am cumpărat role noi.* [Din germ. ***Rolle***].

rólă[3] f. v. **rol.**

rolfilm, rolfilme n. peliculă fotografică în formă de bandă îngustă înfăşurată pe un mosor ambalat în hîrtie opacă sau introdus într-o casetă specială, folosită la aparatele fotografice de format mic; (accent. şi **rólfilm**). [Din germ. ***Rollfilm,*** fr. ***rollfilm***].

rálgang, rolganguri n. transportor cu rulouri folosit în industria constructoare de maşini şi în cea metalurgică. [Din germ. ***Rollgang***].

rolínă f. (înv.; rar) jocul de ruletă. [Cf. ***ruletă***].

rolişór, rolişoare n. (adesea depr.) diminutiv al lui rol: *în sfîrşit, a căpătat un rolişor într-un film.* [***Rol*** + ***-işor***].

rom[1]**, romuri** n. **1.** băutură alcoolică tare obţinută prin fermentarea şi distilarea melasei din trestia de zahăr sau din alcool rafinat cu adaos de esenţe sintetice şi colorat cu caramel: [cocoşilor] *le dădea boabe şi grăunţe zăcute-n rom.* CAR.; *adormeam îmbrăcat ... după ce înghiţeam o ceaşcă de ceai cu rom mult.* EL.; **2.** cantitate din această băutură servită într-un pahar sau într-un ţoi: *dă-mi un rom.* [Din fr. ***rhum,*** germ. ***Rum***].

rom[2]**, romi** m. ţigan: *cei şase romi ... cîntau înfocat.* V.R. [Din ţig. ***rom*** „om"].

romáic, ~ci, romaică, ~ce a. (rar) care aparţine, care este caracteristic Greciei sau grecilor, referitor la Grecia sau la greci; originar din Grecia; **limba romaică** (şi f.), limba neogreacă. [Din fr. ***romaïque***].

román[1]**, ~i, romană, ~e** a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Romei antice, Imperiului Roman sau locuitorilor acestora, referitor la Roma antică, la Imperiul Roman sau la locuitorii acestora; rîmlean, romanesc, latin[1]: *ard albastrele armure ale zeilor romani.* EM.; *îndărătul epistolelor nu mai sînt modele greceşti, ci însuşi geniul roman lucid, practic şi, mai ales, sarcastic.* LOV.; **cifre romane,** cifre reprezentate prin (combinaţii de) litere din alfabetul latin; **litere romane,** litere latine; **stil roman,** stil romantic; **balanţă romană,** balanţă formată dintr-o pîrghie cu braţe neegale, mobilă în jurul unui ax orizontal, pe braţul mai lung şi gradat alunecînd o greutate care echilibrează obiectul de cîntărit; **2.** romano-catolic: *călugărindu-te la Pesta, vei îmbrăţişa, vrînd-nevrînd, ritul roman.* GHEŢIE; **biserică romană,** biserică catolică; catolicism. // m., f. **1.** locuitor al vechii Rome; persoană (cu drepturi cetăţeneşti depline) din Imperiul Roman; latin[1]: *romanii Daciei nu uitară că au o misie în omenire.* BĂLC.; **2.** persoană din Sfîntul Imperiu Roman de naţiune germană; (la pl.) populaţia acestui imperiu; **3.** (artic.) numele unui fel de cadril, devenit dans popular. // m. pl. populaţia Romei antice; populaţia Imperiului Roman; latin[1]: *romanii erau războinici.* // m. (reg.) numele dansului căluşarilor (în Transilvania). // f. pl. sandale cu talpa subţire, care se prind de picior cu nojiţe: *fata era încălţată cu romane.* [Din lat. ***romanus,*** fr. ***roman, romain,*** it. ***romano***].

román[2]**, romane** n. **1.** specie a genului epic, de întindere mare, cu conţinut complex, angajînd, de obicei, mai multe personaje, care reflectă, prin jocul pasiunilor sau prin bizareria aventurilor, evenimente, moravuri, fenomene ale vieţii unei societăţi etc.; naraţiune epică în proză aparţinînd acestei specii: *romanele româneşti sînt ... creaţiuni subiective, în care scriitorul îşi fixează momentele vieţii.* LOV.; *personajul de roman are o structură complexă.* CĂL.; **2.** operă narativă în proză sau în versuri scrisă, în evul mediu, într-o limbă romanică; **3.** (fig.) povestire a unor întîmplări cu multe peripeţii (ce par neverosimile): *am ascultat la o cafea şi o ţigară romanul său de dragoste.* BAC.; (şi: (înv.) **romanţ**). [Din fr. ***roman,*** it. ***romanzo***].

róman[3] m. (bot.; reg.) **1.** muşeţel (*Matricaria chamomilla*); **2.** margaretă (*Chrysanthemum leucanthemum*); **3.** romaniţă-mare (*Anthemis nobilis*). [Din ucr. ***roman***].

romancero, romancerouri [romanséro] n. culegere de poeme spaniole medievale, cu subiecte cavalereşti, eroice. [Din fr., sp. ***romancero***].

romanciér, ~i, romancieră, ~e m., f. autor de romane[2]: *va fi romancierul pe care-l aşteaptă zadarnic ... literele române.* GAL.; *romanicerul e un observator, un clasificator.* CĂL. [Din fr. ***romancier***].

romanésc[1]**, ~şti, romanească, ~şti** a. (livr.) **1.** care ţine de roman[2], caracteristic romanului; cu caracter de roman: *toată opera romanescă din Franţa zilelor noastre e literatură de idei.* IBR.; *ficţiune romanescă;* **2.** ca de roman[2]; fantezist, de aventură; romantic: *imaginaţia lui romanescă şi pitorească era, totuşi, înfrînată de ... sentimentul măsurii.* LOV.; *spirit romanesc.* [Din fr. ***romanesque***].

romanésc[2]**, ~şti, romanească, ~şti** a. (înv.) roman[1]: *sceptru romanesc, adică al romanilor.* HEL. [Din fr. ***romanesco***].

romaní[1]**, romanesc** vb. (rar; refl. şi tr.) a (se) romaniza: *iar care* [daci] *au mai rămas, se romanră.* NEGR. [De la ***roman***[1]].

romaní[2] f. limba ţiganilor. [Din fr. ***romani***].

románic, ~ci, romanică, ~ce a. **1.** care se trage din romani, referitor la Imperiul Roman sau la romani; **stil romanic** (sau **roman**), denumire dată stilului arhitectonic dezvoltat în Occident între sec. al X-lea - al XIII-lea, care preia unele trăsături ale artei carolingiene (masivitate, robusteţea edificiilor, arcade, portaluri, ferestre cu arcul în centru, bolţi semicilindrice etc.); **limbă romanică,** grup de limbi care au la bază limba latină, care derivă din limba latină; limbă neolatină: *româna, italiana, franceza, spaniola, portugheza, sarda, provensala, catalana, retoromana sînt limbi romanice;* **2.** care aparţine, care este caracteristică acestor limbi: *încă din secolul al IV-lea româna avea unele trăsături romanice;* **3.** care se ocupă de limbile derivate din latină; care studiază aceste limbi: *nu am revenit în ţară decît în 1968, ... la un congres de lingvistică românică.* CE; *studii romanice.* [Din germ. ***romanisch,*** it. ***romanico***].

romaníst, ~şti, romanistă, ~e m., f. **1.** specialist în studiul limbilor romanice; **2.** specialist în studiul dreptului roman. [Din germ. ***Romanist,*** fr. ***romaniste***].

romanística f. disciplină lingvistică şi filologică care studiază (comparativ) limbile romanice. [Din germ. ***Romanistik***].

romanitáte f. **1.** caracter roman[1] sau romanic al unui popor, al unei culturi etc.; latinitate; origine, descendenţă romană: *limba trebuie să fie o icoană a romanităţii noastre.* CĂL.; **2.** lumea romană[1], totalitatea popoarelor romanice: *durerea ce ne sfîşie la privirea dărăpănării romanităţii.* NEGR. [Din fr. ***romanité,*** it. ***romanità,*** lat. ***romanitas, -atis***].

romaniţă, romaniţe f. (bot.) **1.** muşeţel (*Matricaria chamomilla*): *eu pe-un fir de romaniţă voi cerca de mă iubeşti.* EM.; **2.** (compuse) **romaniţă-puturoasă,** plantă erbacee, cu miros neplăcut, cu flori asemănătoare cu ale muşeţelului; mărarul-cîinelui (*Anthemis cotula*); **romaniţă-mare,** plantă erbacee nedefinită mai îndeaproape; roman[3] (*Anthemis nobilis*); (şi: (reg.) **romăniţă, romoniţă**). [Din ucr. ***romanec'***, pol. ***rumianiec***].

romanizá, romanizez vb. **1.** (tr.) a imprima sau a impune unei ţări, unei regiuni, unei populaţii instituţiile, organizarea, obiceiurile, limba, cultura, civilizaţia romană; a face să devină roman[1]; a romani; a latiniza; **2.** (refl.) a-şi însuşi, a asimila modul de organizare, limba, cultura, viaţa romanilor; a deveni roman[1] sau romanic; a se romani, a se latiniza: *dacii se romanizară relativ repede.* [Din fr. ***romaniser***].

romanizáre f. acţiunea de a (se) romaniza şi rezultatul ei; latinizare: *romanizarea Daciei.* [V. ***romaniza***].

romanizát, ~ţi, romanizată, ~e a. care a adoptat limba, obiceiurile, cultura, instituţiile etc. romanilor[1]; latinizator: *provincii romanizate.* [V. ***romaniza***].

romanizatór, ~i, romanizatoáre a. care romanizează; care favorizează romanizarea; latinizator: *superioritatea culturii şi civilizaţiei romane a fost un factor romanizator.* [***Romaniza*** + ***-tor***].

romano-católic, ~ci, romano-catolică, ~ce a. care aparţine bisericii catolice sau catolicismului, referitor la biserica catolică sau la catolicism: *cîţiva dintre notabilii comunităţii romano-catolice.* EM.; **biserica romano-catolică,** biserica catolică. // m., f. catolic. [***Roman***[1] + ***catolic***].

románşă f. nume dat ramurii vestice a limbii retoromane. [Din fr. ***romanche***].

románţic, ~ci, romantică, ~ce a. **1.** care aparţine, care este caracteristic romantismului, referitor la romantism: *după liniştea şi echilibrul olimpic al clasicismului vremelnic ... a bătut ceasul reacţiunii romantice.* BL.; **2.** care aminteşte de locurile frumoase şi singuratice descrise în literatură; care predispune la visare, la melancolie etc.; romanţios; pitoresc, romanesc[1]: *înfăţoşează un peisaj romantic.* NEGR.; *ne plimbam prin locuri romantice;* **3.** care evocă teme, atitudini, trăiri etc. specifice romantismului; care denotă sensibilitate, exaltare, visare, melancolie; romanţios; (p. ext.) excepţional, fabulos, romanesc[1]: *o noapte tocmai bună pentru amoruri romantice.* FIL.; *e osîndit ... să fie strivit de cei ce nu cunosc ... astfel de sentimentalisme romantice.* REBR.; **4.** (adesea subst.) visător, melancolic; romanţios: *e cam romantică şi-i plac serenadele.* AL. // m. creator de opere aparţinînd romantismului: *romanticii ... vor portretiza natura ca pe o iubită.* V.R.; *în poezia întregului continent se simţeau rezonanţe ale marilor romantici francezi.* SAD. // n. ceea ce ţine de romantism: *clasicul e placid, romanticul poate fi hieratic.* CĂL. [Din fr. ***romantique,*** germ. ***romantisch***].

romantísm n. **1.** mişcare artistică şi literară apărută la începutul sec. al XIX-lea ca o reacţie împotriva clasicismului şi regulilor lui formale, caracterizată prin introducerea notelor de lirism, de sensibilitate şi imaginaţie, prin atracţia către miraculos, extravagant, fantastic (proprii naturii mistice a evului mediu creştin şi contrare formelor antichităţii păgîne şi pozitivismului epocii moderne), prin tendinţa evadării în vis, în exotism, în trecut; atitudine estetică ce susţine primatul factorului emoţional asupra celui raţional; manifestare a sensibilităţii, a sentimentului: *metafore şi comparaţii obicinuite în romantism.* VIANU; **2.** înclinare spre lirism, visare, melancolie; trăire, atitudine romantică; romanţiozitate: *eu am experienţă ..., sînt, cum s-ar zice, vindecat de anume romantisme.* CĂL. [Din fr. ***romantisme***].

románţ n. v. **roman**[2].

romanţá, romanţez vb. (tr.) a prezenta într-o formă literară, idealizată, viaţa unei persoane, un fapt istoric etc., deformînd mai mult sau mai puţin realitatea cu adaosuri imaginate de autor; a da caracter de roman[2]: *Ibrăileanu, care citea pe Diogene Laertiu, romanţa sofistica melancolică a scepticilor.* CĂL. [Din fr. ***romancer,*** it. ***romanzare***].

romanţáre, romanţări f. faptul de a romanţa: *romanţarea biografiei duce la modele perimate.* CĂL. [V. ***romanţa***].

romanţát, ~ţi, romanţată, ~e a. prezentat sub formă de roman[2], cu adaosuri imaginate de autor: *n-avem de-a face cu o nuvelă, ci cu o cronică uşor romanţată.* CĂL.; *biografii romanţate.* [V. ***romanţa***].

románţă, romanţe f. **1.** poezie lirică sentimentală, de obicei de inspiraţie erotică: *Ibrăileanu stabileşte uimitor structura romanţelor lui Eminescu.* CĂL.; **2.** compoziţie muzicală vocală (cu acompaniament instrumental), cu conţinut liric, sentimental; (p. ext.) piesă instrumentală cu un asemenea caracter: *am să-ţi cînt o romanţă.* DELAVR. [Din fr. ***romance,*** it. ***romanza,*** germ. ***Romanze***].

romanţiós, ~şi, romanţioásă, ~e a. **1.** predispus la visare, la melancolie; visător, sentimental, melancolic, romantic: [fata] *foarte romanţioasă.* CAR.; (subst.) *trecea cîte-un romanţios fluierînd.* EM.; **2.** care predispune la melancolie, la visare; romantic: *privelişti romanţioase;* **3.** care evocă atmosfera, trăirile, atitudinile etc. specifice romantismului; care denotă romantism; romantic: *legătura dintre ei ... era cît se poate de romanţioasă.* GHEŢIE; **4.** care tratează teme sentimentale, care conţine note de melancolie, de visare: *se hrănise cu lecturi romanţioase.* CĂL. [***Romanţ*** + ***-ios***].

romanţiozitáte f. înclinare spre visare, spre melancolie; romantism. [*Romanţios* + *-itate*].

romăníţă f. v. romanţă.

román, ~i, română, ~e a. care aparţine, care este caracteristic României sau locuitorilor ei, referitor la România sau la locuitorii acesteia; românesc: *hai să dăm mînă cu mînă cei cu inima română.* AL. // f. **1.** limbă romanică vorbită de români: *româna se vorbeşte în România şi în Republica Moldova;* **româna comună** (sau **primitivă**), stadiu în evoluţia limbii române anterior defirenţierii dialectale; străromână, protoromână. // m., f. persoană (originară) din România; persoană care vorbeşte româna ca limbă maternă: *cei doi veri stătură de vorbă ... despre lupta naţională a românilor din Ardeal.* GHEŢIE. // m. pl. **1.** populaţie romanică răspîndită pe un spaţiu întins la nordul şi la sudul Dunării, după cucerirea acestor regiuni de către romani; valahi: *românii în evul mediu sînt cunoscuţi sub numele de v(a)lahi;* **2.** popor constituit ca naţiune în România: *românii fac mari eforturi în vederea integrării în Uniunea Europeană.* // m. **1.** (pop.) ţăran: *pe cîmpul neted ies românii cu-a lor pluguri.* AL.; *pe aceste preţuri de rîs rumânii îşi vînd bucatele.* ST.; **2.** (pop.) bărbat, soţ: *hai acasă, măi române!;* **3.** om (în general): *se tocmea bietul român.* ISP.; **4.** (reg.) ortodox; **l-am făcut român,** l-am creştinat; l-am botezat; **5.** (în Ţara Românească; în forma **rumân**) iobag, vecin: *fiece rumân să rămîie veşnic în această stare – decretează „legătura lui Mihai";* (şi: (înv. şi pop.) **rumân**). [Lat. *romanus*].

românâş, românaşi m. diminutiv al lui român; românică: *un brad de românaş.* ISP. [*Român* + *-aş*].

româncă, romance f. **1.** femeie (originară) din România; soţie de român: *la Paris am cunoscut o românce foarte instruită;* **2.** (pop.) ţărancă: *şi să ţese pînzele, precum ţes româncile.* POP. [*Român* + *-că*].

româncúţă, **românc**uţe f. diminutiv al lui româncă: *frunză verde de sălcuţă, eu iubesc o româncuţă.* POP. [*Românc*ă + *-uţă*].

românésc, ~şti, româneáscă, ~eşti a. **1.** român: *voim a păstra şi ţara, şi libertăţile, şi avutul, şi aptitudinile poporului românesc.* EM.; *trei culori şi-o singură vorbire românească.* VIERU; **Ţara Românească,** numele oficial al Munteniei (şi Olteniei) pînă la unirea Principatelor; **2.** (pop.) creştin, ortodox: *lasă-ţi legea românească şi dă-te-n legea turcească.* POP. // f. artic. limba română: *Anicuţa vorbea repede, într-o românească savuroasă, sută la sută muntenească, sărind, fără pauze, de la o frază la alta.* GHEŢIE; (şi: (înv. şi pop.) **rumânesc**). [*Român* + *-esc*].

românéşte adv. ca românii, în felul românilor; în limba română: *Szekely era un ungur distins, ... simpatizat în tot liceul pentru că vorbea româneşte perfect.* PR.; (şi: înv.) **rumâneşte**). [*Român* + *-eşte*].

români, românesc vb. (intr.) **1.** (pop.; tr. şi refl.) a (se) româniza: *noi pe el nu l-am turcit, el pe noi ne-a românit.* POP.; **2.** (tr.) a traduce în limba română: *ne este oare permis ... a cere de la scriitorii români ... o perfecţiune de stil clasică, totdeauna în raport cu aceea a autorului pe care ei au a-l români?* OD.; **3.** (tr.; în forma **rumâni**) a aduce pe cineva în stare de iobag; (şi: **rumâni**). [De la *român*].

românícă m. (rar) diminutiv al lui român: *ce minuni să zică de-l va-ntîlni-n cale vreun românică.* PANN. [*Român* + *-ică*].

româníe f. (înv.) **1.** limba română: *tălmăcirile uricilor ... sînt încă dovezi a României.* RUSSO; **pe românie,** în limba română; româneşte: *de pe grecie pe românie tîlcuită.* EM.; **2.** (în forma **rumânie**) condiţie de rumân; iobăgie, şerbie: *rumânia a fost consacrată prin „legătura" lui Mihai-Viteazul din 1596 şi desfiinţată prin reforma lui Mavrocordat din 1748;* (şi: **rumânie**). [*Român* + *-ie*].

româníme f. totalitatea românilor, naţiunea română; număr mare, mulţime de români; românism: *voieşte a întrupa toată românimea într-un singur stat.* BĂLC.; *soarele renaşterii a început să arunce şi asupra românimei băsărăbene razele sale strălucitoare.* MAT. [*Român* + *-ime*].

românísm, românisme n. **1.** natura particulară, specifică a poporului român; spiritul românesc; sentimentul naţional al românilor: *deşteptarea românismului din letargia în care îl afundase grecismul fanariot.* GHICA; *ţărănimea română ... păstrătoarea şi reprezentanta românismului.* IBR.; **2.** (rar) românime: *sîntem moldoveni, fii ai vechei Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului.* MAT.; **3.** particularitate (cuvînt, construcţie sintactică, expresie etc.) specifică limbii române: *postpunerea articolului hotărît este un românism;* **4.** cuvînt, expresie etc. românească împrumutată de o altă limbă (dar neadaptată la sistemul acesteia): *românismele din maghiară.* [*Român* + *-ism*].

româníst, ~şti, românistă, ~e m., f. specialist în românistică. [De la *românistică*].

românístică f. disciplină care studiază limba, literatura, cultura şi istoria poporului român; (spec.) studiul limbii române: *sînt adeptul încercării de a integra românistica în varii contexte.* CF. [*Român* + *-istică* (după *romanistică*)].

românít, ~ţi, românită, ~e a. (înv.) românizat: *familie ... cu totul românită.* OD. [V. *români*].

românítâte f. (rar) caracter român, specific românesc; origine, descendenţă română: *nu există nici un scriitor care să se poată compara cu ei în privinţa românităţii din punct de vedere al subiectelor.* IBR.; *voia să demonstreze românitatea ceangăilor.* [*Român* + *-itate*].

românizá, românizez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) asimila cu populaţia de limbă română; a deveni sau a face să devină român; a (se) români; **2.** (tr.) a modifica un fapt lingvistic străin după sistemul limbii române: *dialogurile de tipic platonician, în care numele convorbitorilor au fost cu tact românizate.* CĂL. [*Român* + *-iza*].

românizáre, românizări f. acţiunea de a (se) româniza şi rezultatul ei: *românizarea unor neologisme poate crea confuzii, precum: învesti–investi.* [V. *româniza*].

românizát, ~ţi, românizată, ~e a. **1.** asimilat poporului român (prin limbă, obiceiuri etc.); românit: *papistaşi de origine săsească românizaţi.* CĂL.; **2.** adaptat la sistemul limbii române: *toponime maghiare românizate;* **3.** (rar) tradus în românește: *dialogul românizat din cartea ... lui Lamenais.* BĂLC. [V. *românizа*].

românizatór, ~i, românizatoáre a. care românizează; care favorizează românizarea: *factor românizator.* [*Românizа* + *-tor*].

românofíl, ~i, românofilă, ~e a. şi m., f. (persoană) care manifestă simpatie pentru români, pentru cultura, politica etc. acestora: *atitudini românofile.* [*Român* + *-fil* (după *francofil, rusofil*)].

românofílie f. atitudinea românofilului. [De la *românofil,* după *francofilie*].

românofób, ~i, românofobă, ~e a. şi m., f. (persoană) care manifestă antipatie faţă de români, faţă de cultura, politica etc. acestora: *cum explicaţi atitudinea românofobă a unor occidentali?* [*Român* + *-fob* (după *rusofob*)].

romb, romburi n. **1.** patrulater cu toate laturile egale şi cu unghiurile opuse egale; **2.** figură de forma acestuia: *halat matlasat cu romburi.* [Din gr. mod. *rómbos,* fr. *rhombe,* lat. *rhombus,* germ. *Rhombus*].

rómbic, ~ci, rombică, ~ce a. în formă de romb, ca un romb; romboidal: *era o încăpere scundă cu pereţii rombici.* C.PETR.; **sistem rombic,** sistem de cristalizare a cărui formă fundamentală este o prismă dreaptă cu bazele romburi. [Din fr. *rhombique*].

romboédric, ~ci, romboedrică, ~ce a. în formă de romboedru; **sistem romboedric,** sistem de cristalizare a cărui formă fundamentală este o prismă dreaptă cu bazele triunghiuri. [Din fr. *rhomboédrique*].

romboédru, romboedre n. **1.** poliedru cu toate feţele în formă de romb; **2.** formă cristalografică simplă, limitată la şase feţe cu contur rombic. [Din fr. *rhomboèdre*].

romboíd, ~zi, romboidă, ~e a. în formă de romb. // n. (înv.) figură în formă de romb: *arabescuri în octogone, rotocoale şi romboide.* OD. [Din fr. *rhomboïde,* lat. *rhomboides,* germ. *Rhomboid*].

romboidál, ~i, romboidală, ~e a. rombic: *acoperişul ... de tinichea cenuşie, împărţit în sute de solzi romboidali.* GHEŢIE. [Din fr. *rhomboïdal*].

romergán n. produs farmaceutic cu acţiune antialergică. [Denumire comercială].

roméu, romei m. numele grecilor din Imperiul Roman de răsărit: *le trimise împreună c-un număr de romei prizonieri, ca parte de pradă cuvenită aliatului său.* EM.; *graiul nobil şi subţire al romeilor.* SAD. [Din gr. mod. *romaíos*].

rómnia f. (artic.) (reg.) numele unui dans popular (împrumutat de la ţigani). [Din ţig. *romni* „ţigancă"].

romoníţă f. v. romaniţă.

romostín m. varietate de struguri. [Et. nec.].

rond, rondă, ~e a. (rar) rotund: *Tonel ... avea o rondă faţă, de măr domnesc.* TEODOR.; **scriere** (sau **literă**) **rondă,** tip de scriere cu litere rotunde, groase şi drepte; literă astfel scrisă: *fel de fel de scrituri: engleze, italice, gotice, batarde, ronde.* CAR.; **peniţă rondă,** peniţă cu vîrful lat, folosită pentru acest tip de scriere: *erau ... două peniţe ronde.* CĂL. // n. (pl. **ronduri**) **1.** contur în formă de cerc: *un rond de tricolici.* AL.; **2.** piaţetă circulară de unde pornesc mai multe artere de circulaţie (cu un strat de flori sau cu un monument la mijloc): *birjarul ... mîna înainte pînă la rondul al doilea.* SL.; **3.** strat de flori (circular), mai ridicat decît terenul din jur: *se vedeau rondurile cu flori.* EL.; **4.** inspecţie de noapte la posturile de pază pentru a controla santinelele; (p. ext.) persoană care face această inspecţie: *ieşirăm din tranşee pentru rond.* PETR.; **ofiţer de rond,** ofiţer însărcinat cu controlul santinelelor pe garnizoană: *se zări chipul ofiţerului de rond.* SAD.; **a fi de rond** sau **a face rondul,** a fi însărcinat cu inspecţia santinelelor: *deseară ştii că eşti de rond?* CAR.; **5.** (p. ext.) inspecţie, control; raită: *era Tătaru, încasatorul, înapoiat din rondul de dimineaţă.* GHEŢIE; **6.** (coregr.; pl. **ronde**) mişcare circulară a piciorului, executată liber pe sol sau în aer. // f. (înv.) **1.** notă muzicală întreagă, valorînd două doimi; **2.** manta femeiască lungă şi fără mîneci; **3.** (rar) dans în cerc. [Din fr. *rond, ronde,* germ. *Ronde*].

rondá, rondez vb. (nav.; intr.) a executa un rondou: *căpitanul rondează nava.* [De la *rondou*].

rondáre, rondări f. acţiunea de a ronda şi rezultatul ei. [V. *ronda*].

rondeá f. v. rondelă.

ronde-bosse [rónd-bos] n. (tip de) sculptură ale cărei volume evoluează în spaţiu, neaderînd la nici o suprafaţă plană. [Cuv. fr.].

rondél, rondeluri n. specie a poeziei lirice cu formă fixă, în care primul sau primele versuri se repetă la mijlocul şi la sfîrşitul poeziei, şi în care există numai două rime: *rondelurile pribege.* MACED. [Din fr. *rondel,* it. *rondello*].

rondélă, rondele f. **1.** mic disc de metal, de lemn etc. avînd diverse utilizări în tehnică, mai ales ca şaibă la piuliţe; **2.** (p. anal.) felie subţire şi rotundă: *poftească pe cîrciumar ... să-i mai taie o rondelă de salam.* SAD.; **3.** căpăcel de carton în formă de disc care acoperă alicele într-un cartuş de vînătoare; **4.** disc de metal folosit ca semifabricat pentru monede, medalii etc.; **5.** mostră de formă cilindrică din trunchiul unui arbore, folosită de silvicultori pentru analiza structurii lemnului, pentru determinarea vîrstei arborilor doborîţi etc.; **6.** (înv.; rar) pelerină încreţită la gît: *celălalt era acoperit de o rondelă neagră de postav.* SAD.; (şi: **rondea**). [Din fr. *rondelle*].

rondíno n. (muz.) rondo de dimensiuni mai reduse. [Din it. *rondino*].

rondó, rondouri n. formă muzicală instrumentală cu caracter vioi, a cărei temă principală revine periodic, alternînd cu diferite alte teme. [Din fr., it. *rondo*].

rondóu, rondouri n. **1.** loc de formă circulară (amenajat în grădini, în pieţe etc.); **2.** manevră de schimbare cu 180° a direcţiei de înaintare a unei

nave; **3.** poezie cu formă fixă, cultivată în lirica franceză în sec. al XV-lea – al XVI-lea. [Din fr. ***rondeau***].

ronflánt, ~ţi, ronflantă, ~e a. sforăitor; emfatic. [Din fr. ***ronflant***].

rongalít n. substanţă chimică folosită ca reducător în vopsitorie şi la sinteza unor medicamente; (şi: **rongalită**). [Din fr. ***rongalite***].

rongalítă f. v. rongalit.

ronín, ronini m. (rar) samurai rătăcitor, care nu mai depinde de un daimio (senior japonez local), după moartea acestuia. [Din fr. ***ronin***].

ronjá, ronjez vb. (rar; tr.) a coroda (ţesături). [Din fr. ***ronger***].

ronjánt, ronjanţi m. reactiv folosit la imprimarea ţesăturilor prin ronjare. [Din fr. ***rongeant***].

ronjáre, ronjări f. procedeu de imprimare a ţesăturilor în prealabil vopsite, prin corodarea colorantului, pe anumite porţiuni. [V. ***ronja;*** cf. fr. ***rongeage***].

ronját, ~ţi, ronjată, ~e a. (despre ţesături) care a fost supus ronjării; corodat. [V. ***ronja***].

ronrón n. zgomot surd şi continuu produs de un motor: (fig.) *universul se umple de un ronron cosmic.* CĂL. [Din fr. ***ronron***].

ronţ interj. cuvînt care imită zgomotul produs de cel care roade cu dinţii ceva uscat şi tare. // n. (reg.) cartilaj, zgîrci: *din măduva osului şi din ronţu nasului.* POP. [Onomat.].

ronţăí, rónţăi vb. (tr.) **1.** a mînca sfărîmînd între dinţi, puţin cîte puţin, un aliment tare, crocant, producînd un zgomot caracteristic: *veveriţele ... ronţăind alune, ghindă şi scoruşe.* OD.; *se apucă să citească, ronţăind cîte o bomboană.* GHEŢIE; **2.** a roade cu dinţii ceva, fără a mînca: *nu mai ronţăi creionul!* [***Ronţ*** + ***-ăi***].

ronţăiálă, ronţăieli f. faptul de a ronţăi; zgomot produs de roaderea cu dinţii a unui aliment tare, crocant; ronţăire, ronţăit, ronţăitură: *s-auzea ... ronţăiala calului.* CAR. [***Ronţăi*** + ***-eală***].

ronţăíre, ronţăiri f. **1.** acţiunea de a ronţăi şi rezultatul ei; ronţăială, ronţăit; **2.** (tehn.) grinotare. [V. ***ronţăi***].

ronţăít n. ronţăială: *se auzi o vreme numai ronţăitul cailor.* SAD. [V. ***ronţăi***].

ronţăitúră, ronţăituri f. (rar) ronţăială. [***Ronţăi*** + ***-tură***].

roós a. v. rouos.

rópai interj. (repetat) tropai: *şi tropai, tropai! ropai, ropai! i se aprind lui Ipate al nostru călcâiele.* CR. [Onomat.].

rópot, ropote n. **1.** mersul unui cal în trap sau în galop; trap; (p. ext.) fugă, goană, alergare: *dă bici iepelor şi iar mai trage un ropot.* CR.; **2.** zgomot produs de copitele unui cal care aleargă; (p. ext.) zgomot produs de paşi (repezi); tropăit: *un ropot de cai ... li se trezi în urechi.* DELAVR.; **în ropot** sau **într-un ropot**, în fugă: *Tănase venind într-un ropot pe urma lor.* REBR.; **3.** gălăgie; zarvă; (p. ext.) protest zgomotos: *aşa schimbare a vechei scrieri bisericeşti n-au putut să nu stîrnească mare ropot din partea multor preoţi.* MAT.; **4.** cădere abundentă, precipitată şi zgomotoasă de ploaie sau grindină; zgomot produs de aceasta: *ca ropotul de grindeni ... vin săgeţi de pretutindeni.* EM.; **5.** curgere repede şi zgomotoasă a unui torent, a valurilor agitate: *ropotele valurilor care se zvîrcoleau năvalnic ... o învăluiau cu zgomote asurzitoare.* REBR.; **6.** izbucnire, dezlănţuire de aplauze; zgomot produs de aplauze: *un ropot de aplauze vesti încheierea numărului.* GHEŢIE; **7.** manifestare zgomotoasă (şi trecătoare) a unei stări sufleteşti: *au mai tras un ropot de plîns.* SOR.; *se auzeau ropotele de rîs ale copiilor;* **8.** succesiune de lovituri (ritmice); zgomot produs de asemenea lovituri: *dacă nu cînţi, îţi mai dau un ropot de ciomege.* SAD.; **9.** mişcare săltăreaţă şi zgomotoasă la unele dansuri populare; **10.** (reg.) agonie; **a pune ropot**, a trage să moară. [Din bulg. ***ropot***].

ropotí, ropotesc vb. (intr.) **1.** a produce zgomote repezi şi cadenţate, lovind ritmic în ceva: *izvoare care ropotesc ... toată ziua.* EM.; **2.** a răsuna (de ropot): *pămîntul ropoteşte sub tropot de copite.* AL. [De la ***ropot***].

ropotín m. v. răpotin.

ropotíre, ropotiri f. faptul de a ropoti; ropot. [V. ***ropoti***].

ropotitór, ~i, ropotitoáre a. care ropoteşte: *fugea ... în aplauzele ropotitoare ale auditorului.* CĂL. [***Ropoti*** + ***-tor***].

ros, ~şi, roásă, ~e a. **1.** distrus la suprafaţă, măcinat prin acţiunea (lentă) a unui agent extern; subţiat; uzat, deteriorat: *îşi potriveşte surtucul cam ros la coate.* SAD.; **2.** (fig.) care a avut mult de-a face cu ...; hîrşit; care e plictisit de ...: *era ros de tribunale şi se pricepea în daraveri.* VLAH.; **3.** (fig.) mîncat, măcinat, chinuit de ...: *omul ros de ură.* AL.; *se vedea că e roasă de curiozitate.* GHEŢIE. [V. ***roade***].

rosătúră, rosături f. **1.** efectul roaderii; (spec.) rană superficială provenită dintr-o roadere; rosură: *ce să stric eu rachiul pentru o rosătură de ciubotă?* SAD.; **2.** loc ros, tocit, găurit: *într-un colţ al corabiei vede o rosătură mare.* POP.; (şi: **rozătură**). [***Ros*** + ***-ătură***].

rósbif, rosbifuri n. friptură din muşchi de vacă, rumenită în grăsime de porc, aproape crudă la mijloc. [Din fr. ***rosbif,*** engl. ***roast beef***].

rósbrat, rosbraturi n. carne de vacă friptă înăbuşit, cu multă ceapă. [Din germ. ***Rostbraten***].

róshar n. păr provenit din coama sau din coada cailor, folosit ca material de umplutură în tapiserie, ca urzeală la anumite ţesături etc.; (p. ext.) ţesătură avînd ca urzeală fire de bumbac, iar ca bătătură păr de cal, întrebuinţată ca furnitură la hainele bărbăteşti. [Din germ. ***Rosshaar***].

rosmarín m. v. rozmarin.

rospíscă f. (rusism; înv.) chitanţă, dovadă. [Din rus. ***rospiska***].

rost, rosturi n. **1.** (înv. şi reg.) gură: *din rostul dreptului izvoreşte înţălepciune.* COSTIN; **pe de rost**, pe dinafară, din memorie: *cine-i acel ce spune povestea pe de rost?* EM.; **a învăţa pe de rost**, a învăţa un text pentru a-l putea reproduce din memorie: *învăţasem pe de rost aproape toate cuvintele.* SAD.; **a lua pe cineva la rost,** a mustra pe cineva, a-i cere socoteală; **2.** (pop.) cioc, plisc: *o păsăruică ... îl apucă repede cu rostul ei cel lung.* POP.; **3.** (înv. şi pop.) (mod de) vorbire; limbă, grai; vorbă, spusă: *rostul ei cel blajin.* ISP.; *şăgalnicul rost al povestitorului.* GAL.; **4.** spaţiu în formă de unghi dintre firele de urzeală prin care se trece firul cu suveica pentru a ţese: *rostul pînzei;* **5.** spaţiu îngust dintre cărămizile unui zid, dintre scîndurile unei duşumele, dintre două piese alăturate, care să le permită o mişcare relativă sub acţiunea forţelor interioare sau a variaţiilor de temperatură; crăpătură: *rost de lucru;* **6.** jgheab îngust săpat în lemn, pe care lunecă o ferestruică, o uşă, un capac etc.; **7.** mod sau plan de desfăşurare a unei acţiuni; organizare, rînduială: *făcură tot ce trebuia pentru rostul căsătoriei lor.* ISP.; *ţi-am stricat rosturile.* CĂL.; **cu rost,** ordonat, metodic: *om cu rost la treabă;* **fără rost,** dezordonat, nemetodic: *om fără rost;* **a şti** (sau **a cunoaşte, a învăţa**) **rostul** (sau **rosturile**), a şti (sau a cunoaşte, a învăţa) mersul lucrurilor; a fi familiarizat cu ceva: *nimeni nu ştie mai bine ca mine rostul comunei.* ARG.; **a-şi pierde rostul** (sau **rosturile**), a-şi pierde cumpătul, a se zăpăci: *Zîna, cînd a văzut pe Prepeleac, şi-a pierdut rosturile şi se-nvoi să fugă amîndoi.* POP.; **a nu-şi afla rost** sau **a nu mai avea nici un rost,** a nu-şi găsi locul, a nu-şi găsi astîmpăr: *măi fîrtaţi, nu-mi aflu rost.* COŞB.; **8.** loc unde se cuvine sau se potriveşte să fie cineva sau ceva: *negustorimea şi meseriaşii ... muncesc la rostul lor.* PETR.; **9.** ocupaţie; sursă de cîştig: *îi fac eu într-altă parte, un rost mai bun.* GAL.; **10.** mod de a-şi rîndui viaţa; stare, situaţie socială, materială, familială; (p. ext.) gospodărie: *un băiat care munceşte încet-încet îşi face un rost.* PR.; *nu voia să plece de-acasă, de la rostul ei.* SOR.; **a face rost de ceva,** a obţine, a procura ceva: *poţi să faci rost de bani?* ST.; **a fi** (sau **a simţi**) **rost de ceva,** a întrevedea posibilitatea de a găsi ceva: *azi o întoarce pentru că simte rost de chilipir.* REBR.; **11.** sens, înţeles, tîlc; raţiune, motiv; scop, menire, justificare: *ar pricepe aceşti oameni politici rostul unei biblioteci în fiecare sat?* ARG.; *rostul nostru, al tuturor oamenilor, e acela de a înmulţi darul cu care am fost înzestraţi din naştere.* GHEŢIE; **a da de rost,** a înţelege, a desluşi, a găsi rezolvarea: *bre, ce zodie-ncîlcită! cît n-am stat să-i dau de rost?* VLAH.; **fără rost,** zadarnic, inutil, de prisos: *umbli ..., de colo pînă colo, fără rost.* CAR.; **12.** atribuţie, sarcină: *avea şi alte rosturi acolo.* [Din lat. ***rostrum*** „cioc"].

rostí, rostesc vb. **1.** (tr.) a pronunţa cuvinte, sunete: *nu poţi rosti pe î, ă, ş, c.* NEGR.; *rostesc cuvinte ca să iau aer.* VIERU; **2.** (tr.) a formula un enunţ; a spune, a vorbi, a zice, a povesti: *pentru ce am rostit acele cuvinte de insultă?* GAL.; *moşneagul rostea o poveste ... tristă.* SAD.; **3.** (tr.) a expune, a prezenta: *atitudinea ei m-a făcut ... să transform filipica într-o predică abstractă, rostită cu stîngăcie.* GHEŢIE; *o anumită severitate a judecăţii, rostite rece şi clar, speria.* R.L.; **4.** (tr.) a face cunoscut, a comunica (în public); a mărturisi, a declara: *liber eşti numai atunci cînd ai curajul să rosteşti adevărul.* PATAP; *joi completul va rosti sentinţa;* **5.** (înv.; refl.) a se pronunţa, a-şi spune părerea autorizată: *cum s-au rostit corpurile legiuitoare.* MAIOR.; **6.** (pop.; intr.) a face rostul pînzei la ţesut; a năvădi; **7.** (pop.; intr.) a mări rostul micşorat în timpul ţesutului, înfăşurînd pe sulul din faţă al războiului porţiunea de pînză ţesută şi desfăşurînd în acelaşi timp o porţiune corespunzătoare de urzeală de pe sulul de dinapoi; **8.** (reg.; tr.) a face o gaură sau a lărgi o gaură cu sfredelul; **9.** (pop.; tr. şi intr.) a pregăti, a aranja ceva; a pune în ordine; a rostui, a rîndui: *acum vezi de rosteşte pentru masă.* ISP.; **10.** (pop.; tr.) a face rost; a procura: *să-i rostim o casă.* [De la ***rost***].

rostíre, rostiri f. **1.** faptul de a rosti; **2.** pronunţare: *avea ... o mare repeziciune în rostire.* SOR.; *rostirea palatalizată a labialelor;* **3.** exprimare; (concr.) vorbă, spusă: *noi sîntem pentru libertatea absolută a rostirii ideilor.* MAIOR.; *numai radioul ne aducea în auz rostirea curat românească.* CF.; **4.** mod de a se exprima; elocvenţă, stil: *rostirea-i o misiune, purtarea-i un model.* NEGR. [V. ***rosti***].

rostít, ~ţi, rostită, ~e a. **1.** exprimat; comunicat (în public); spus: *adevărurile rostite supără;* **2.** (rar) scos în evidenţă; reliefat, pregnant. [V. ***rosti***].

rostitór, ~i, rostitoáre a. (rar) **1.** (adesea subst.) care rosteşte, care spune ceva: *rostitor de discursuri funebre.* BR.-VOIN.; **2.** rostit, spus: *părinte, vorbei tale prielnic rostitoare am dat ... ascultare.* I.NEGR. [***Rostit*** + ***-tor***].

rostogól, rostogoluri n. **1.** mişcare de rostogolire: *trunchiul de zdraveni bolovani în rostogol.* AL.; **2.** pantă cu înclinare mare într-o mină, care permite transportarea prin alunecare sau rostogolire a materialelor extrase. // adv. de-a dura, peste cap, de-a berbeleacul: *rostogol la vale cădea ... stîncă peste stîncă.* HEL.; (fig.) *luna mere rostogol.* POP.; **de-a rostogolul,** dîndu-se peste cap, rostogolindu-se: *a căzut de-a rostogolu.* AL. // m. plantă erbacee meliferă din familia compozitelor, cu tulpina dreaptă şi înaltă, cu frunzele lanceolate, păroase, cu flori alburii în capitule numeroase; scai (rotund) (*Echinops sphaeracephalus*). [Et. nec.; cf. ***rotocol***].

rostogolí, rostogolesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a înainta sau a face să înainteze rotindu-se în jurul lui însuşi; a (se) da de-a dura, de-a rostogolul; a (se) prăvăli, a (se) prestăvăli: *pandurii se îmbrînceau şi se rostogoleau pe scară.* OD.; *se plasa ... în apropierea fîntînilor prin care rostogoleam jos mintereul.* PR.; (fig.) *se uita lung la tînăr, rostogolind în minte cine ştie ce imagini din trecut.* ZAMF.; **a rostogoli ochii,** a mişca ochii vioi în toate părţile: *îşi rostogoleau ochii ... privind ... ca nişte fiare.* SAD.; **2.** (fig.; refl.) a înainta dînd impresia unei rostogoliri: *văd cum se rostogoleşte soarele după deal.* CR.; **3.** (refl.) a curge repede, tumultuos, în valuri: *apa se rostogoli năvalnic.* REBR.; (tr.) *Dunărea ... rostogoleşte a ei valuri.* EM. [De la ***rostogol***].

rostogolíre, rostogoliri f. **1.** acţiunea de a (se) rostogoli şi rezultatul ei; **2.** înaintare (însoţită de zgomot) a unui obiect printr-o mişcare de rotire în jurul lui însuşi; rostogolit[2]: *nu se auzea decît rostogolirea nesfîrşită a roţilor.* GHEŢIE; **2.** mişcare tumultuoasă a valurilor unei ape: *mergînd pe văile cu ape în rostogolire.* CĂL. [V. ***rostogoli***].

rostogolít[1], **~ţi, rostogolită, ~e** a. 1. răsturnat, prăbuşit; **2.** care curge năvalnic, tumultuos: *râuri milostive sînt, ca-n rostogolite valuri să dea omului mormînt.* COŞB.; (fig.) *lipseşte verva dialectică inimitabilă a lui Ibrăileanu, acel stil rostogolit care excită gîndirea.* CĂL. [V. ***rostogoli***].

rostogolít[2] n. (rar) rostogolire; zgomotul care o însoţeşte: *am auzit un rostogolit de tacîmuri.* PETR. [V. ***rostogoli***].

rostogolitór, ~i, rostogolitoáre a. care se rostogoleşte: (fig.) *marea rostogolitoare de safire.* GAL. [***Rostogoli*** + *-tor*].

rostopáscă f. plantă erbacee din familia papaveraceelor, cu flori galbene-aurii, care conţine un suc galben otrăvitor, întrebuinţat în medicină; negelariţă, sălăţea (*Chelidonium majus*): *acolo dă peste rostopască, talpa-gîştii ..., potroacă.* SOR.; *foaie verde rostopască, de la deal de casa noastră, creşte-o floricic-albastră.* POP. [Din ucr. ***rostopast'***].

rostopcín s. (reg.) palincă dulce: *cinci litre mari de rostopcin.* COŞB. [Et. nec.].

rostrál, ~i, rostrală, ~e a. (despre elemente de arhitectură sau obiecte de artă) în forma unei nave antice; decorat cu forme asemănătoare navelor antice; **coloană rostrală,** coloană de piatră ornată cu prore sculptate în relief, simbolizînd victoriile navale. [Din fr. ***rostral***].

róstru, rostruri n. **1.** prelungire cartilaginoasă a botului rechinului, a peştilor etc.; **2.** organ bucal la unele insecte (muşte, ploşniţe etc.) în forma unei trompe ascuţite; **3.** pinten la prora navelor de război romane. [Din lat. ***rostrum,*** fr. ***rostre***].

rostuí, rostuiesc vb. (tr.) **1.** a forma rostul urzelii la războiul de ţesut; **2.** a umple rosturile dintre cărămizile unei zidării, dintre pavelele unei şosele etc.: *cazmaua smulge bolovani, ... frumos mistria-i rostuieşte.* CAR.; **3.** a bate, pe o parte şi pe alta, vîrful dinţilor unei pînze de ferăstrău; **4.** a pune în ordine, a aranja; a face ordine: *mama rostuieşte la bucătărie.* GAL.; **5.** a procura, a face rost de ceva: *ar trebui să-şi rostuiască un porc.* REBR. [***Rost*** + *-ui*].

rostuíre, rostuiri f. acţiunea de a rostui şi rezultatul ei. [V. ***rostui***].

rostuít, ~ţi, rostuită, ~e a. 1. cu rosturile umplute: *zid de cărămizi rostuite;* **2.** care are o situaţie materială bună, o slujbă convenabilă etc.; cu gospodărie proprie: *băiatul nu era încă rostuit;* **3.** organizat, ordonat; cu rost: *pentru că la treaba rostuită nu era bun, Ivan Maximovici îl făcuse cîrmaci.* V.R. [V. ***rostui***].

rostuitór, rostuitoare n. unealtă a lemnarului făcută dintr-o lamă de oţel, cu care se abat dinţii pînzelor de ferăstrău. [***Rostui*** + *-tor*].

rosúră, rosuri f. **1.** (înv. şi reg.) acţiunea de a roade şi rezultatul ei; **2.** rosătură; **3.** (înv. şi reg.) durere: *ieşiţi, voi, rosuri ... din piept, din spate, din mîini.* POP; **4.** (reg.; la pl.) resturile de aluat rămase pe covată; răsătură. [***Ros*** + *-ură*].

roş a. v. **roşu.**

roşăţeá, roşăţele f. (bot.) crin-de-baltă (*Butomus umbellatus*). [De la ***roşu***].

roşcát, ~ţi, roşcată, ~e a. 1. cu reflexe roşietice: *ardeau, roşcate, numai două felinare.* SAD.; *acoperişuri roşcate;* **2.** (adesea subst.) (cu părul) blond sau castaniu bătînd în roşu; roşcovan: *o femeie cu părul roşcat ... îl conduse într-o odaie.* GHEŢIE; **3.** rumen, roşcovan: *voinică ..., cu o faţă osoasă roşcată.* REBR. // n. culoare care bate în roşu: *păr aspru ... de coloare castanie bătînd în roşcat-ruginiu.* CAR. // m., f. nume dat unui animal cu blana roşcată; (spec.) vulpe; roşcă. [***Roşcă*** + *-at*].

róşcă, roşte m., f. **1.** persoană cu părul roşcat sau cu faţa roşcată; **2.** nume dat unor animale cu părul roşcat; **3.** (fam.) evreică. [***Roşu*** + *-că*].

róşcov[1], **roşcovi** m. mic arbore din familia leguminoaselor, originar din Arabia, răspîndit în zona mediteraneană, cu frunze persistente, cu fructe păstăi lungi, dulci, comestibile (*Ceratonia siliqua*): *de cîte ori ... n-am coborît noi doi bulevardele vechi cu roşcovi şi castani.* EL.; **roşcov-sălbatic,** plătică[2] (*Gleditschia triacanthos*). [Din bulg. ***rožkov***].

róşcov[2] m. v. **rîşcov.**

roşcován, ~i, roşcovană, ~e a. **1.** (adesea subst.) roşu la faţă, cu obrajii roşii; roşcat; rumen: *apare ... un roşcovan pîrlit de soare.* CAR.; *rămăsese pe peron bărbatul roşcovan.* ST.; **2.** cu părul (bătînd în) roşu; roşcat: *cîine roşcovan.* [***Roşcă*** + *-ovan*].

róşcovă, roşcove f. **1.** fructul dulce, comestibil al roşcovului, în formă de păstaie lungă, de culoare cafenie-închis; coarnă-de-mare: *nuci poleite, roşcove şi smochine.* CR.; **2.** (reg.) numele unei boli de cai, care provoacă apariţia unor osişoare la nări; **3.** (reg.) alesătură de pînză, făcută la războiul de ţesut. [***Roşcov*** + *-ă*].

roşeálă, roşele şi **roşeli** f. (pop.) **1.** culoare roşie; roşeaţă; **2.** îmbujorare (a feţei), împurpurare: *un nor de roşeală i se lăsa pe faţă.* OD.; **3.** substanţă roşie cu care se vopsesc ţesăturile şi alte obiecte; (spec.) soluţie cu care se vopsesc ouăle; **4.** cerneală roşie: *scrie cu roşeală.* POP; **5.** (mai ales la pl.) fard roşu; suliman: *roşele ştiu c-ai pus ... cu lingura, ca să te poţ mărita.* POP. [***Roşu*** + *-eală*].

roşeáţă f. **1.** culoare roşie; roşeală: *în fundul nopţii o umbră de roşeaţă.* EM.; **2.** coloraţie a feţei sub efectul unei emoţii, a frigului etc.; împurpurare, îmbujorare: *o uşoară roşeaţă îi îmbujora obrajii rotunzi.* GHEŢIE; **3.** (înv. şi reg.) fard, suliman; **4.** (pop.) pată roşie ce apare pe piele (ca simptom al unei boli): *orbalţ cu roşaţă.* POP; **5.** (pop.) nume dat unor boli care se manifestă, între altele, printr-o culoare roşie a pielii (ex.: erizipel, pelagră, inflamaţie a gingiilor, a mucoasei nazale etc.): *dăi în ochi albeaţă, în păr mătreaţă, în nas roşeaţă.* POP. [***Roşu*** + *-eaţă*].

roşí, roşesc vb. **1.** (tr.; intr. şi refl.) a căpăta sau a face să capete o culoare roşie; a (se) înroşi: *apele Neajlovului se roşiseră de sîngele vărsat.* BĂLC.; **2.** (intr. şi refl.) a se îmbujora (de emoţie, de frig etc.): *simţii că roşesc, fiindcă îmi dădeam seama că îmi plăcuse.* PR.; *şi suferinţa te poate face să roşeşti.* PATAP. [De la ***roşu***].

roşiátec a. v. **roşiatic.**

roşiátic, ~etici, roşiatică, ~etice a. care bate în roşu, în care predomină nuanţe de roşu: *două roze roşiatice.* NEGR.; (şi: **roşiatec, roşietic**). [***Roşu*** + *-atic*].

roşiétic a. v. **roşiatic.**

roşiór, ~i, roşioáră, ~e a. diminutiv al lui roşu: *să-mi fac fustă roşioară.* POP.; **pere roşioare,** soi de pere care se conservă toată iarna; **prune roşioare,** soi de prune timpurii. // f. **1.** soi autohton de viţă de vie cu struguri mici, de culoare roşiatică; **2.** (bot.) bujor (*Paeonia officinalis*): *rumenind la faţă ca o roşioară.* BOL.; **3.** (bot.) filimică (*Calendula officinalis*); **4.** peşte mic de baltă din familia crapului, cu corpul turtit lateral, cu ochii şi cu înotătoarele roşietice; ocheană[2] (*Scardinius erythrophtalmus*). // m. (la pl.) corp de elită al cavaleriei, în organizarea mai veche a armatei române; (şi la sg.) ostaş din acest corp de cavalerie, îmbrăcat în tunică roşie: *roşiori de ţară, vînători semeţi.* BOL.; *l-am găsit îmbrăcat ca maior de roşiori.* CAR. [***Roş(u)*** + *-ior*].

roşíre, roşiri f. (înv.) acţiunea de a (se) roşi şi rezultatul ei; înroşire; roşit[1]. [V. ***roşi***].

roşít[1] n. (pop.) roşire: *roşitul ouălor de Paşti.* [V. ***roşi***].

roşít[2]**, ~ţi, roşită, ~e** a. **1.** colorat în roşu; înroşit: *intră ... soţia inginerului ... cu picioarele goale, cu tălpile şi unghiile roşite.* EL.; **2.** fardat cu roşu: *femeie cu buzele roşite şi obrazul pudrat.* ST.; **3.** îmbujorat: *Ana tresări şi se ridică roşită ca bujorul.* SL. [V. ***roşi***].

roştéi, roşteie n. (reg.) dispozitiv format dintr-un cadru cu gratii, care se montează în tocul uşilor şi al ferestrelor ca măsură de siguranţă; (p. restr.) gratie, zăbrea: *să stiu vorbi cu domnii prin roşteiu temniţii.* POP; **2.** grătarul de la sobă, prin care cade cenuşa. [Din magh. ***rostély***].

róşu, ~ii, roşie, ~ii a. **1.** de culoarea sîngelui: *intrai în oficiu şi mă întorsei cu o sticlă de vin roşu.* PR.; **ouă roşii,** ouă vopsite cu roşu, (p. ext., cu altă culoare), tradiţionale la creştini de Paşti: *scoteau ouăle roşii, ciocneau şi mîncau cu mămăligă.* SOR.; **pămînt roşu,** pămînt de culoare roşiatică, specific zonei mediteraneene; (înv.) **ban roşu** (şi m.), ban de aramă; (p. ext.) monedă de valoare mică: *tribut anual de 3000 de bani roşii.* BĂLC.; **2.** roşcovan, roşcat, arămiu: *părul bogat, roşu aprins era adunat şi împletit savant în creştetul capului.* EL.; **3.** de culoare rumenă; îmbujorat: *faţă roşă de sfială.* EM.; *se opri, roşie-foc, parcă i-ar fi spus o taină grozavă.* REBR.; **4.** injectat, congestionat: *avea ochii veşnic roşii de plîns ascuns.* REBR.; **5.** înroşit în foc; incandescent: *se face casa roşă cum e jăraticul.* CR.; **fier roşu,** fier înroşit în foc cu care se însemnează animalele (odinioară şi sclavii, ocnaşii etc.): *parcă mi-a trecut un fier roş prin vine.* SAD.; **6.** care are ca emblemă un drapel de culoarea sîngelui; comunist; **gărzile roşii,** detaşamente de muncitori înarmaţi, organizate în Rusia în timpul revoluţiei din 1917; **armata roşie,** armata URSS. // n. **1.** culoarea sîngelui; prima dintre culorile fundamentale ale spectrului luminii, situată la marginea dinspre lungimile de undă mari: *îi stă bine în roşu;* **pînă la roşu,** (despre metale) încălzit pînă la incandescenţă; **a vedea (sau a i se face) cuiva roşu înaintea ochilor,** a se enerva foarte tare, a se înfuria: *mi s-a făcut roşu înaintea ochilor ...; pe cine să iai de gît?* PR.; **de roşu,** carte de joc pe care este desenată o inimă de culoarea sîngelui; de cupă: *de roşu, de ghindă, de tobă ori de verde?* CAR.; **2.** (concr.) vopsea de culoarea sîngelui: *tabloul în negru şi roşu.* CĂL.; **roşu de Congo,** colorant organic de sinteză, sub formă de pulbere roşie, uşor solubilă în apă, folosit în vopsitorie şi ca indicator în chimia analitică; **3.** fard de culoare rumenă pentru obraz şi buze; ruj: *eu nu mă supăr că mata dai puţină pudră şi roş.* SAD.; **4.** garnitură, panglică, broderie de culoarea sîngelui: *şapcă cu roşu.* NEGR. //m. **1.** (la pl.; şi **roşii de ţară**) corp de oşteni (călăreţi sau pedestraşi) în vechea armată a Ţării Româneşti; (şi la sg.) oştean din acest corp de trupă: *în urdia turcă roşii năvălesc.* BOL.; **2.** curtean în Ţara Românească; **3.** descendent din boierii mici; **4.** (la pl.) corp de slujitori domneşti înfiinţat în sec. al XVIII-lea în Moldova; **5.** (înv.) adept al ideilor progresiste, revoluţionare; (spec.) poreclă dată de adversari membrilor (radicali) ai partidului liberal din România, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea: *mă asigurau roşii francezi şi ai noştri ... că va fi negreşit o revoluţie.* GHICA; *mult te-ai schimbat în opiniile politice ...; ar zice cineva că eşti roşu.* BOL.; **6.** denumire dată bolşevicilor: *patria e apărată ... de roşii, de bolşevici.* C. // f. **1.** pătălăgea cu fructul de culoarea sîngelui (*Lycopersicum esculentum*); (p. restr.) fructul acesteia: *eu cerusem brînză albă şi roşii natur.* PR.; *rupeam cîte-o roşie şi muşcam din ea.* CĂRT.; **2. roşie daneză,** rasă de taurine bună producătoare de lapte, obţinută în Danemarca; **roşie de stepă,** rasă de taurine bună producătoare de lapte, obţinută în Rusia; (şi: (înv. şi pop.) **roş**). [Lat. ***roseus***].

rotá vb. v. **roti.**

rotacísm n. **1.** fenomen fonetic constînd în transformarea unei consoane intervocalice în *r*; rotacizare; **2.** fenomen fonetic dialectal specific limbii române constînd în transformarea în *r* a lui *n* intervocalic în cuvintele moştenite din latină (ex. *bire* < *bine*). [Din fr. ***rhotacisme***].

rotacizá, rotacizez vb. **1.** (refl.; despre consoane) a suferi fenomenul rotacismului; **2.** (intr.) a vorbi cu rotacism: *moţii rotacizează.* [Din fr. ***rhotaciser***].

rotacizánt, ~ţi, rotacizantă, ~e a. care prezintă fenomenul rotacismului; cu rotacism: *texte rotacizante.* [Din fr. ***rhotacisant***].

rotacizáre, rotacizări f. faptul de a (se) rotaciza; rotacism. [V. ***rotaciza***].

rotacizát, ~ţi, rotacizată, ~e a. cu rotacism: *forme rotacizate.* [V. ***rotaciza***].

rotalít, rotalite n. piesă de sticlă turnată, de formă cilindrică, rezistentă şi translucidă, cavă, colorată în verde-albăstrui sau galben, care se înglobează în anumiţi pereţi sau în anumite planşee, pentru a permite trecerea luminii. [Din rus. ***rotalit***].

rotamétru, rotametre n. instrument pentru măsurarea debitelor de fluid într-o conductă. [Din fr. ***rotamètre***].

rotaprínt, rotaprinturi n. **1.** procedeu de tipărire monocrom, în care cerneala se transmite de pe forma

de imprimare pe o suprafaţă intermediară de cauciuc şi apoi pe hîrtie; **2.** maşină tipografică de imprimare prin acest procedeu: *cursuri universitare multiplicate la rotaprint; toate rotaprinturile s-au defectat.* [Din engl. ***rotaprint,*** germ. ***Rotaprint****(druck)*].

rotár, rotari m. **1.** meseriaş care face roţi, căruţe etc.: *îţi face carul mai trainic şi mai frumos decît cel mai vestit rotar.* SL.; **2.** lucrător care manevrează formele pentru presa de imprimat şi care întreţine presa. // n. (pl. **rotare**) (reg.) scaun pe care se aşază roata cînd i se fixează spiţele şi obada. [***Roată*** + *-ar*].

rotáre, rotări f. mişcare circulară de 360° a corpului, în gimnastică, la patinaj, la sărituri în apă etc. [V. ***rota***].

rotary n. **1.** sistem de foraj mecanic cu circulaţie continuă de fluid şi cu rotirea garniturii de foraj; **2.** sistem de telefonie automată, în care unele organe sînt acţionate de o mişcare de rotaţie continuă. [Cuv. engl.].

rotáş, rotaşi m. **1.** (adesea adj.) cal înhămat (sau bou înjugat) lîngă roata şi oiştea căruţei (sau a carului), (în spatele înaintaşilor): *sosea ... cutare, călare pe rotaşul din stînga.* DELAVR.; **2.** (rar) vizitiu care conduce caii astfel înhămaţi: *se auzea gîrbaciul rotaşului pocnind.* ZAMF.; **3.** porumbel care face tumbe în timpul zborului; porumbel cu coada rotată; (adj.) *am primit doi porumbei rotaşi.* [***Roată*** + *-aş*].

rotát, ~ţi, rotată, ~e a. **1.** în formă de roată; rotund; (spec.) cu coroana rotundă: *după scaldă, te duci şi verşi apa asta la un pom rotat ..., să crească pruncul frumos.* SOR.; *un măr rotat cu mere domneşti ... se înalţă în faţa casei.* VIERU; **2.** cu penele, cu coada înfoiată: *porumbei rotaţi;* **3.** alb sau sur, cu pete mai închise: *un superb cal vînăt rotat.* CAR. [***Roată*** + *-at*].

rotatív, ~i, rotativă, ~e a. **1.** circular: *mişcare rotativă;* **2.** care poate efectua o mişcare de rotaţie (parţială); care are părţi rotitoare: *se vedea un scaun rotativ de pian.* CĂL. // f. maşină pentru tipărirea publicaţiilor de mare tiraj, care funcţionează prin rotirea a doi cilindri printre care trece hîrtia, pe unul dintre ei găsindu-se forma de imprimat: *prinşi în formidabila rotativă a hîrtiei tipărite, puteam visa ... epoca idilică a unei omeniri ce nu cunoaşte abuzul literei asasine.* LOV. [Din fr. ***rotatif***].

rotatór, ~i, rotatoáre a. care face să se rotească: *direcţia mişcării rîului în mişcare rotatoare.* EM.; *forţă rotatoare.* [***Rota*** + *-tor*; cf. lat. ***rotator***].

rotatóriu, ~ii, rotatorie, ~ii a. **1.** care efectuează o rotaţie, referitor la rotaţie; de rotaţie: *mişcarea rotatorie a Pămîntului se-n-tîmplă astfel încît cel mai mic diametru al ei formează linia sau axa împrejurul căreia Pămîntul se-nvîrteşte.* EM.; **muşchi rotatoriu,** muşchi care permite rotaţia în jurul axei unui membru sau a trunchiului; **2.** (anat.) care deplasează o structură circulară: *mişcarea rotatorie a globilor oculari.* [Din fr. ***rotatoire,*** lat. ***rotator, -oris***].

rotáţie, rotaţii f. **1.** mişcare a unui corp în jurul unui punct sau al unui ax: *ştiind sensul de rotaţie al primei roţi dintr-un angrenaj complicat, încerci să afli cum se va roti ultima.* CĂRT.; **2.** mişcare a unui corp ceresc în jurul axei sale: *rotaţia Pămîntului;* **perioadă de rotaţie,** interval de timp în care un corp ceresc execută o rotaţie completă; **3.** serie de permutări în care fiecare membru al unui grup ocupă succesiv (toate) posturile, funcţiile etc., ocupate anterior de ceilalţi membri: *rotaţia muncitorilor conduce la o calificare complexă; rotaţia cadrelor;* **prin rotaţie,** cu schimbul, pe rînd: *şedinţele comitetului ... se ţinură ... acasă la cei şapte membri, prin rotaţie.* GHEŢIE; **4.** succesiune, alternanţă ciclică (de elemente, de operaţii, de activităţi, de servicii): *unii psalmi au totuşi, prin rotaţia lor litanică, o remarcabilă suavitate verbală.* CĂL.; **rotaţia culturilor,** alternare sau succesiune metodică a culturilor agricole în timp, pe acelaşi teren, într-un asolament, în funcţie de caracteristicile plantelor, pentru a obţine recolte mari şi a menţine fertilitatea solului; **rotaţia capitalului,** circuitul capitalului industrial; **rotaţia stocurilor,** reînnoire periodică a unui stoc; (şi: (înv.) **rotaţiune**). [Din fr. ***rotation,*** lat. ***rotatio, -onis,*** germ. *Rotation*].

rotaţiúne f. v. rotaţie.

rotăreásă, rotărese f. soţie de rotar; rotăriţă. [***Rotar*** + *-easă*].

rotăríe, rotării f. **1.** meseria rotarului; rotărit: *vrei să înveţi rotăria?* SAD.; **2.** atelierul rotarului: *mai încolo, era o răscruce cu o rotărie.* PETR. [***Rotar*** + *-ie*].

rotărít n. rotărie: *se ocupă cu rotăritul.* [***Rotar*** + *-it*].

rotăríţă, rotăriţe f. rotăreasă. [***Rotar*** + *-iţă*].

rotenónă f. produs toxic, insecticid, extras din anumite plante (leguminoase). [Din fr. ***roténone***].

rotí, rotesc vb. **1.** (refl.) a se învîrti în cerc; a se răsuci; a se rotocoli, a se rotila: *bîtlanii ... se roteau în cercuri mari.* GANE; **2.** (pop.; refl.) a dansa mişcîndu-se în cerc; a se învîrti: *o urmărea cum se roteşte pe parchetul strălucitor.* GHEŢIE; *flăcăii să se rotească.* POP; **3.** (intr. şi refl.) a forma ochiuri, vîrtejuri: *apa, unde-au fost căzut, în cercuri se roteşte.* EM.; **4.** (refl. şi intr.) a (se) învîrti în jurul cuiva sau a ceva: *Pămîntul se roteşte în jurul Soarelui;* **5.** (fig.; refl.) a sta mereu în preajma cuiva, pentru a-i cîştiga simpatia sau bunăvoinţa: *fiul împăratului ... se rotea pe lîngă dînsa.* ISP.; **6.** (tr.) a-şi plimba privirea, ochii de jur-împrejur, în toate părţile: *îşi roti privirea peste tot cuprinsul.* REBR.; **7.** (tr.) a învîrti în aer (deasupra capului) o armă, un baston etc.; (fig.) *îşi roteşte fulgerînd armele prin toată Bulgaria.* BĂLC.; **8.** (refl. şi tr.) a-şi desface penele cozii şi aripile; a (se) înfoia; a se fuduli: *ca cocoşul se roteşte.* PANN; *îşi rotea coada, desfăşurînd-o în evantaliu.* SAD.; **9.** (refl. şi tr.; despre cocoşii-de-munte) a scoate sunete caracteristice şi a se mişca în cercuri, în perioada împerecherii; (şi: **rota**). [De la ***roată***].

roticícă (~eá), roticele f. rotiţă: *o maşinărie complicată, cu atîtea roate şi roticele.* ZAMF. [***Roată*** + *-icică (-icea)*].

rotifér, rotifere n. (la pl.) clasă de viermi acvatici inferiori, microscopici, cu corpul înconjurat la partea anterioară de cili puternici cu care se învîrtesc ca o roată (*Rotatoria*); (şi la sg.) vierme din această clasă. [Din fr. ***rotifère***].

rotilă, rotilez vb. (pop.; refl.) a se roti, a se învîrti, a se răsuci. [De la ***roată***].

rotilát, ~ţi, rotilată, ~e a. (pop.) **1.** în formă de roată; rotund: *este-o masă rotilată.* POP; **2.** încovoiat; îndoit: *paloş rotilat.* [***Rotilă*** + *-at*].

rotílă, rotile f. **1.** rotiţă: *se plimba ... călare p-o scîndură, pusă pe patru rotile.* GHICA; *măsuţa joasă, pe rotile era încărcată cu tot felul de bunătăţi.* GHEŢIE; **2.** fiecare dintre cele două roţi ale cotigii plugului; (la pl.) cotiga plugului. [***Roată*** + *-ilă*].

rotilícă, rotiliţe f. (pop.) **1.** horă: *asta-i roata, rotiliţa, fără osii, fără spiţe.* POP; **2.** (bot.) floarea-paştilor (*Anemone nemorosa*). [***Rotilă*** + *-iţă*].

rotíre, rotiri f. **1.** acţiunea de a (se) roti; mişcare în cerc sau în spirală; (p. ext.) cerc, roată; rotit[1], rotitură: *face în giuru-i o rotire.* AL.; *rotirea-n bolţi a şoimilor.* ARG.; **2.** mişcare de rotaţie: *a stelelor rotire.* NEGR. [V. ***roti***].

rotiseríe, rotiserii f. local în care se prepară şi se vînd diverse specialităţi de friptură la rotisor. [Din fr. ***rôtisserie***].

rotisór, rotisoare n. gratar special electric sau cu raze infraroşii pentru fripturi: *pui la rotisor.* [Din fr. ***rôtissoire***].

rotíş adv. în formă de roată, în cerc: *cocoare ... se întrec cu norii ..., sub cerul ce se-ntoarce rotiş deasupra lor* AL. [***Roată*** + *-iş*].

rotít[1] n. **1.** rotire; **2.** strigătul şi jocul cocoşului-de-munte în perioada împerecherii. [V. ***roti***].

rotít[2], ~ţi, rotită, ~e a. (rar) **1.** întors, răsucit; **2.** care se roteşte: *şi-n aşteptare, număr ca nebunii luceferii rotiţi din coada lunii.* ARG. [V. ***roti***].

rotitór, ~i, rotitoáre a. care se roteşte: *dînd atîta întunerec rotitorului talaz.* EM.; *lăsînd acul patefonului să scrîşnească mai departe pe placa rotitoare.* CĂRT. [***Roti*** + *-tor*].

rotitúră, rotituri f. (pop.) rotire; roată, ocol. [***Roti*** + *-tură*].

rotíţă, rotiţe şi (pop.) **rotiţi** f. **1.** diminitiv al lui roată; roticică; rotilă; obiect de forma unei roţi: *secretul rezidă în acele rotiţi şi resorturi.* SAD.; *răsucesc uşor rotiţa lămpii.* ST.; **2.** (reg.; la pl.) cotigă, rotile. [***Roată*** + *-iţă*].

rótmistru, rotmiştri m. (înv.) căpitan de cavalerie în armata polonă; (p. ext.) ofiţer: *în vremea tinereţelor lui a fost şi el rohmistru la Ieşi.* SAD.; (şi: **rohmistru**). [Din pol. ***rotmistrz***].

rotocól, ~i, rotocoálă, ~e a. (pop.) rotund, în formă de cerc: *satul mic şi rotocol.* PANN; *tot pămîntul rotogol era al lor.* GOGA. // n. **1.** figură, corp etc. de formă rotundă (cerc, disc, inel etc.): *se găsesc ... rotocoale sau ovale de piatră.* OD.; **în rotocol** (sau **rotocoale**), în spirală; (fig.) *ai fi rîvnit să cînţi şi-n rotocoale să crească larg şi cîntecele tale.* ARG.; **2.** suprafaţă rotundă: *se mai aflau destule fete pe rotocolul pămîntului.* GHEŢIE; **3.** mişcare circulară; rotire, învîrtire: *vulturii făceau rotocoale pe cer;* **a da rotocol** (sau **rotocoale**) **cuiva** (sau **la ceva**), a înconjura pe cineva (sau ceva) de mai multe ori; a da tîrcoale; **4.** vîrtej: *apele ... se rostogolesc prea repede acolo unde valea se lărgeşte, destăinuind prin rotocoale neregularitatea fundurilor.* CĂL. // f. pl. numele a două plante: **a)** brumărele (*Phox paniculata*); **b)** (reg.; în forma **rotoghete**) ochiul-boului (*Callistephus chinensis*); (şi: **rotogol**). [***Roată*** + ***ocol***].

rotocolí, rotocolesc vb. **1.** (refl.; intr. şi tr.) a (se) roti; a (se) învîrti: (fig.) *liniştea ... îi învîltora minţile şi le rotocolea în jurul unui singur gînd.* REBR.; **2.** (intr.) a coti, a ocoli: *rotocolirăm cu ai vornicului Groza.* DELAVR. [De la ***rotocol***].

rotocolíre, rotocoliri f. (rar) acţiunea de a (se) rotocoli. [V. ***rotocoli***].

rotocolít, ~ţi, rotocolită, ~e a. în formă de cerc; circular, rotund: *tigrului i se urîse cu această goană rotocolită, întocmai ca alergătura cailor cînd trieră la arie.* OD. [V. ***rotocoli***].

rotoféi, rotofeie a. **1.** dolofan, durduliu; bondoc: *un bătrînel mărunţel şi rotofei.* REBR.; *un cal roib, scund şi rotofei.* GHEŢIE; **2.** (fig.) rotund, umflat: *pîine rotofeie.* [Et. nec.].

rotofílm, rotofílme n. peliculă fotografică specială pentru formele de tipar cilindrice. [Din germ. ***Rotofilm***].

rotofóto n. (tipogr.) instalaţie pentru culegerea fotografică bazată pe sistemul monotip. [Din fr. ***rotophoto****(graphie)*].

rotoghílă, rotoghile f. (rar) sferă, glob: *soarele se învîrtea şi se suia, rotoghilă arsă în foc.* GAL. [***Rotog****(ol)* + *-ilă*].

rotogól a. v. rotocol.

rotogravúră, rotogravuri f. rotoheliografie. [Din fr. ***rotogravure***].

rotoheliografíe, rotoheliografii f. tipar adînc în care se folosesc forme de tipar cilindrice din cupru, cu suprafaţa activă gravată prin procedee fotochimice, utilizat la reproducerea şi multiplicarea originalelor în semitonuri (la reviste, timbre, reproduceri pentru albume de artă etc.); rotogravură, rotoheliogravură. [Din fr. ***rotohéliographie***].

rotoheliogravúră, rotoheliogravuri f. rotoheliografie. [Din fr. ***rotohéliogravure***].

rotóndă, rotonde f. **1.** construcţie circulară cu acoperişul în formă de cupolă; **2.** sală mare, circulară, cu tavanul în formă de cupolă, înglobată unei construcţii; **3.** (rar) platformă circulară; ring de dans: *pe mizera rotondă din mijlocul localului se încinsese ... dansul.* ST. [Din fr. ***rotonde***].

rotoplán, rotoplane n. aparat de zbor dotat cu un rotor care asigură numai sustentaţia aparatului (nu şi propulsarea acestuia); autogir. [Din engl. ***rotor plane***].

rotór, rotoare n. organ al unei maşini (motor sau generator de energie) care se roteşte, în timpul funcţionării, în jurul axului arborelui pe care e montat: *revedea motoarele ..., rotorul dinamului, manetele de pe tabloul de comandă.* GHEŢIE. [Din fr. ***rotor***].

rototécă, rototeci f. catalog mecanic cu fişe aplicate pe plăci montate într-un dispozitiv rotativ,

care pot fi consultate fără a fi scoase de la locul lor. [Din fr. *rotothèque*].

rototranslăţie, rototranslaţii f. mişcare complexă a unui corp, obţinută prin suprapunerea unei rotaţii şi a unei translaţii. [Din fr. *rototranslation*].

rotoţéle f. pl. **1.** (şi **rotoţele-albe**) plantă erbacee din familia compozitelor, cu frunze lanceolate, dinţate şi cu flori albe-gălbui dispuse în capitule, care creşte prin finaţuri şi tufişuri umede (*Achillea ptarmica*); **2.** (bot.) strănutătoare (*Achilea cartilaginea*). [De la *roată*].

rótring, rotringuri n. stilou cu vîrf tubular, de diferite diametre, utilizat la desenul (tehnic) în tuş. [Din fr. *rotring*].

rottweiler [rótvailăr] m. rasă de cîini de origine germană, de talie mare, cu părul scurt, folosit ca animal de pază şi de companie. [Cuv. germ.].

rotúlă, rotule f. os mic în formă de disc, în partea anterioară a genunchiului, care închide în aşa fel încheietura, încît flexiunea se face numai într-un singur sens; oul genunchiului. [Din fr. *rotule*, lat. *rotula*].

rotulián, ~eni, rotuliană, ~ene a. care aparţine rotulei, referitor la rotulă: *articulaţie rotuliană*. [Din fr. *rotulien*].

rotúnd, ~zi, rotundă, ~e a. **1.** de forma unui cerc, a unei sfere, a unui disc; rotilat: *mămăliga prindea forma rotundă a tuciului.* SOR.; **2.** cu caractere rotunjite: *scris rotund;* **3.** cu creasta rotunjită, fără muchii sau colţuri: *un deal rotund, îmbrăcat în brazi.* VLAH.; **4.** (mat.; despre o curbă plană sau despre o suprafaţă) care are toate punctele la aceeaşi distanţă de un punct dat; în formă de cerc; **corp rotund,** corp cu forma sferică sau cilindrică; **5.** împlinit, grăsuş, durduliu, rotofei, rotunjit: *feţele rotunde şi grase ale milionarilor improvizaţi devin galbene ca ceara.* EM.; **6.** fără fracţiuni sau subdiviziuni; întreg, complet: *sumă rotundă;* **7.** (fig.) domol, lin: *desfăcînd acordeonul ... cu gesturi calme şi rotunde.* DELAVR.; **8.** (fig.) plăcut, armonios: *auzim un sol natural, rotund şi forte.* FIL.; **9.** (fig.) bine închegat; desăvîrşit: *discurs rotund;* **a se da rotund,** a se crede grozav, a se grozăvi. // n. (pl. **rotunduri**) figură sau suprafaţă în formă de disc sau de cerc: *cîmpia albă, un imens rotund.* BAC.; *a desenat un rotund.* // f. (bot.; reg.) muşcată (*Pelargonium odoratissimum*); (compus) **rotunda-puturoasă,** arbust ornamental cu ramuri cărnoase, cu frunze uşor încreţite pe margini, cu flori roşii (*Pelargonium zonale*); (şi: (înv. şi reg.) **rătund**). [Lat. ***retundus*** *(=rotundus)*].

rotunditáte, rotundităţi f. (rar) rotunjime: *rotunditatea feţei şi fruntea bombată.* CĂL.; (fig.) *compoziţional vorbind, rotunditatea cărţii poate fi încă derutantă.* VR. [***Rotund*** + *-itate;* cf. fr. ***rotondité***].

rotunjeálă, rotunjeli f. (înv.) rotunjime. [***Rotunji*** + *-eală*].

rotunjél, ~i, rotunjeá (~ícă), ~ele a. rotunjor: *două mere ... rotunzele.* POP.; (şi: **rotunzel**). [***Rotund*** + *-el, (-ică) -ea*].

rotunjí, rotunjesc vb. **1.** (tr.) a face rotund; a da unui obiect formă rotundă: *sperioasă ca o căprioară, rotunjea ochii la mine.* PAP.-B.; *a rotunjit un bulgăre şi l-a aruncat în geam;* **2.** (tr.) a prelucra muchiile şi colţurile unui corp (prin tăiere, aşchiere etc.) pentru a obţine suprafeţe fără muchii ascuţite: *stolerul a rotunjit muchiile mesei;* **3.** (tr.) a întregi, a mări, a spori o avere, o sumă de bani etc.: *tînărul magistrat ... luă, spre a-şi rotunzi salariul, doi şcolari în gazdă.* CĂL.; *îşi rotunjiră averea.* GHEŢIE; **4.** (refl.) a căpăta forme rotunde; a se îngrăşa, a se împlini: *Otilia se rotunjise puţin la faţă.* CĂL.; *doamna s-a cam rotunjit;* **5.** (tr.) a elimina subdiviziunile, fracţiunile unui număr, ale unei sume; a face întreg; **6.** (refl.) a se forma, a se închega: *s-a rotunzit sfat sub şopru.* SAD.; **7.** (fig.; tr.) a da armonie: *şi-a rotunjit frazele;* **8.** (fig.; tr.) a desăvîrşi: *la Paris, amicul meu ... s-a realizat, şi-a rotunjit personalitatea.* ST.; (şi: **rotunzi,** (reg.) **rătunji**). [De la *rotund*].

rotunjíme, rotunjimi f. **1.** însuşirea a ceea ce este rotund; rotunditate; rotunjeală; (p. ext.) linie, formă rotundă: *s-au oploşit în dumbrăvi ..., pe rotunzimile mormintelor scitice, ... insecte mediteranee.* SAD.; **2.** formă rotundă, plină a corpului: *rotunzimea obrazului.* DELAVR.; *şorţul ... îi strîngea talia, accentuîndu-i rotunzimile.* IBR.; **3.** calitatea de a fi întreg, fără fracţiuni sau subdiviziuni; total: *mărunţişul ... nu sporea şi-i ameninţa rotunjimea celor trei sutare.* REBR.; **4.** (fig.) îmbinare armonioasă: *rotunjimea frazei;* **5.** (fig.) desăvîrşire, perfecţiune: *o cultură de o mare rotunzime.* CĂL.; (şi: **rotunzime**). [***Rotund*** + *-ime*].

rotunjíre, rotunjiri f. acţiunea de a (se) rotunji; completare, împlinire, întregire. [V. ***rotunji***].

rotunjít, ~ţi, rotunjită, ~e a. **1.** cu o formă rotundă, cu un contur rotund: *trăsăturile fine şi rotunjite.* FIL.; **consoană rotunjită,** consoană la rostirea căreia se adaugă o articulaţie suplimentară de rotunjire a buzelor; **vocală rotunjită,** vocală pronunţată cu participarea buzelor, care se apropie formînd o deschizătură circulară; **2.** cu formă circulară; cu muchiile rotunde: *avea o masă dreptunghiulară cu colţurile larg rotunjite.* PR.; **3.** plin, gras, împlinit: *şolduri rotunjite;* **4.** mărit, sporit; întregit: *salariu rotunjit;* **5.** rotund: *număr rotunjit;* **6.** retezat, scurtat la rotund: *barbă ... deasă şi rotunjită.* DELAVR.; (şi: **rotunzit**). [V. ***rotunji***].

rotunjitór, rotunjitoare n. unealtă care serveşte la fasonarea, îndreptarea sau netezirea pieselor cu secţiune circulară. [***Rotunji*** + *-tor*].

rotunjór, ~i, rotunjoárá, ~e a. **1.** diminutiv al lui rotund; rotunjel; **2.** rotunjit, plinuţ: *umeri rotunjori.* // f. numele mai multor plante erbacee: **a)** mică plantă din familia compozitelor, cu tulpina păroasă, cu frunze lungi, cu flori roşii-purpurii dispuse într-un capitul terminal, care creşte în regiunile alpine (*Homogyne alpina*); **b)** (reg.) silnică (*Glechoma hederaceum* şi *hirsutum*); **c)** creţişoară (*Alchemilla vulgaris*); (şi: **rătungior**). [***Rotund*** + *-ior*].

rotunzél a. v. **rotunjel.**

rotunzí vb. v. **rotunji.**

rotunzíme f. v. **rotunjime.**

rotunzít a. v. **rotunjit.**

rouá, pers. 3 **rouează** vb. (reg.; intr.) a roura: *cu ploaia m-a plouat, şi cu roua m-a rouat.* POP. [De la *rouă*].

róuă f. **1.** picături de apă care se formează, în dimineţile senine de primăvară, vară sau toamnă, prin condensarea vaporilor de apă din atmosferă, cînd temperatura scade pînă la punctul de saturaţie a acestora şi care se depun pe plante, pe pămînt, pe lucrurile aflate în aer liber: *cade roua înroúînd iarba.* IONEL; (fig.) *cu-acest picur de rouă din genele mele ţara mea se aseamănă.* VIERU; **ca roua,** delicat, fragil; curat, pur: *rufe ca roua;* **pe rouă,** de dimineaţă, înainte de a se ridica soarele: *au plecat pe rouă;* **2.** (fiz.) **temperatură de rouă,** temperatură la care trebuie răcit, sub presiune constantă, un amestec de vapori şi gaze cu conţinut constant de vapori, pentru ca, din cauza saturaţiei de vapori, să apară primele picături de lichid; **3. rouă dulce,** nectarul florilor; **4.** (compus) **roua-cerului,** mică plantă erbacee insectivoră, din familia gramineelor, cu flori albe şi cu frunze alungite, dispuse într-o rozetă bazală, acoperite cu peri care secretă o substanţă vîscoasă de care se prind insectele şi cu ajurotul căreia sînt digerate (*Drosera rotundifolia*). [Lat. ***ros, roris***].

rouós, ~şi, rouoásă, ~a a. (rar) rourat: *s-ascunde-n coama verde a cîmpului rouos.* BOL.; (şi: **roos**). [***Rouă*** + *-os*].

rourá, pers. 3 **rourează** vb. **1.** (intr.) a cădea rouă; a roua; **2.** (tr. şi refl.) a (se) acoperi sau a (se) stropi cu picături (ca) de rouă; a (se) uda, a (se) umezi: *pămîntul ce era încă de al său sînge rourat.* NEGR.; *cu sufletul te-oi sufla, cu lacrimi te-oi roura, cu irma ţ-oi lumina.* IONEL; **3.** (înv. şi pop.; intr.) a picura, a curge: *din ochii ei rourează lacrimi;* **4.** (înv. şi pop.; intr.) a cădea ploaie măruntă; a burniţa: *afară rourează.* [Lat. ***rorare*** (după *rouă*)].

rouráre, rourări f. faptul de a (se) roura. [V. ***roura***].

rourát, ~ţi, rourată, ~e a. **1.** acoperit, stropit de rouă, plin de rouă; rouos, rouros, rouratic: *cîmpia rourată.* AL.; **2.** (fig.) umed, umezit: *ochi rouraţi de extaze.* MACED. [V. ***roura***].

rourátec a. v. **rouratic.**

rourátic, ~ci, rouratică, ~ce a. (reg.) rourat: *de prin desemile grădinii, din roúrateca verdeaţă de rîs voios de-acuma crinii.* MAT.; (şi: **rouratec**). [***Roura*** + *-atic*].

rourícă, rourele f. plantă erbacee din familia gramineelor, cu tulpina culcată, cu inflorescenţa în spiculeţe, cu fructe dulci, comestibile, care creşte prin mlaştini şi pe marginea apelor lin curgătoare; iarba-dulce, plutitoare (*Glyceria fluitans*). [***Rouă*** + *-ică* (după *roura*)].

rourós, ~şi, rouroásă, ~e a. rourat. [***Rouă*** + *-os* (după *roura*)].

rouşoárá f. (rar) diminutiv al lui rouă: *rouşoara de pe flori.* SL. [***Rouă*** + *-uşoară*].

rovínă, rovine f. (pop.) **1.** groapă, surpătură de teren; rîpă: *cerbul ... se avînta ca în zbor dasupra rovinilor.* OD.; **2.** loc mlăştinos; mocirlă: *sub pluta bătrînă de lîngă rovină.* DELAVR. [Din bulg. ***rovina***].

roviniétă, roviniete f. etichetă care atestă plata taxei pe automobil, în România. [***Ro***(mânia) + *vinietă*].

roxolán, roxolani m. (la pl.) triburi sarmatice, stabilite la începutul erei noastre la graniţele de răsărit ale Daciei, care au atacat provincia romană Moesia, au fost aliaţi cu Decebal în războiul cu romanii (101-102), fiind supuşi de goţi la mijlocul sec. al III-lea. [Din lat. ***Rhoxolani, -orum,*** fr. ***roxolans***].

roylón n. fibră de polimer sintetic poliamidic cu proprietăţi identice cu ale nailonului. [Denumire comercială].

roz, ~i, rozá, ~e a. (astăzi, de obicei, invar.) roşu foarte deschis; trandafiriu, roziu: *nuferi delicaţi de la Nil, de o culoare rozá, lucesc.* SAD.; *cămăşile mele roz sau prăzului.* CĂRT.; **a nu fi roz,** a nu fi îmbucurător, agreabil, favorabil: *situaţia nu e deocamdată prea rozá.* GHEŢIE; *viaţa nu-i întotdeauna roz.* // n. culoarea trandafirie: *paloarea sa obicinuită se colora cu-n gingaş roza.* EM.; *un roz şi violet ... peste palate se lăsa.* BAC.; **a vedea ceva în roz,** a fi optimist; (şi: (rar) **roza**). [Din fr. ***rose***].

róza n. v. **roz.**

rozáce, rozace f. **1.** motiv decorativ sau ornament în formă de rozá; rozetă: *suspenda de o rozace un candelabru de nichel.* ARG.; **2.** fereastră circulară de mari dimensiuni, decorată cu vitralii, deasupra portalurilor la catedralele gotice; rozá, rozetă: *nouă veacuri de artă gotică privesc prin ochiul deschis al rozacei catedralei.* LOV.; (şi: **rozasă**). [Din fr. ***rosace***].

rozacée, rozacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate, erbacee şi lemnoase, din care fac parte peste 3500 de specii; (şi la sg.) plantă din această familie (ex.: trandafirul, mărul, părul, cireşul, măceşul, scoruşul, fragii etc.). [Din fr. ***rosacée***].

rozacéu, ~ei, rozacée a. (rar) cu nuanţe de roz, care bate în roz. [Din fr. ***rosacé,*** lat. ***rosaceus***].

rozálb, ~i, rozalbă, ~e a. roz-deschis, apropiat de alb: *candela cea tristă, cu reflexul ei rozalb.* EM.; *umerii rotunzi şi rozalbi.* PETR. [***Roz*** + *-alb*].

rozálii f. pl. sărbători romane celebrate la sfîrşitul primăverii în cinstea morţilor, cînd se presărau flori (trandafiri) pe morminte. [Din lat. ***rosalia***].

rozăr n. v. **rozariu[1].**

rozáriu[1], rozarii n. **1.** culegere de rugăciuni catolice pentru Fecioara Maria; **2.** şirag de mărgele, puse într-o anumită ordine şi avînd la unul dintre capete o cruciuliţă, pe care credincioşii catolici le trec printre degete pentru a-şi număra rugăciunile rostite; mătănii: *se ruga des la icoana Maicii Sfinte, cu rozarul petrecut printre degete.* GHEŢIE; (şi: **rozar**). [Din lat. ***rosarium,*** it. ***rosario,*** fr. ***rosaire***].

rozáriu[2], rozarii n. loc plantat numai cu trandafiri: *ai văzut rozariul de la Grădina Botanică?* [Din fr. ***rosarium,*** it. ***rosario***].

rozăsă f. v. **rosace.**

rozátic, ~ci, rozatică, ~ce a. (rar) trandafiriu: *lumina rozatică din zori.* AL.; (adv.) *aurora ... rozatic se coboară.* AL. [***Roz*** + *-atic*].

rózǎ, roze f. **1.** (bot.) trandafir (*Rosa*): *obloanele erau deschise, ca să intre parfumul de roze.* SAD.; **războiul celor două roze,** denumire a războiului civil din Anglia (1455-1485), dintre casa de York, care avea ca emblemă o roză albă, şi casa de Lancaster, care avea ca emblemă o roză roşie; **2.** (fig.) plăcere, desfătare; confort: *drum de roze semănat.* EM.; **a (nu) sta pe roze,** a (nu) se găsi într-o situaţie favorabilă: *ţăranii nu stau pe roze.* REBR.; **3.** obiect (de podoabă) de forma unui trandafir: *o roză în diamante;* **4.** motiv decorativ sau ornament în formă de trandafir: *rozele de cristal pecetluiau cele opt zone; apoi desene fine, roşii poleiau tot paharul.* CĂL.; **5. roza-vînturilor,** reprezentare grafică în formă de stea (cu 32 de raze) a direcţiilor punctelor cardinale şi a unor direcţii intermediare, folosită pentru determinarea direcţiei şi vitezei vîntului; **roza fisurilor,** reprezentare grafică pentru determinarea direcţiilor principale pe care le urmează fisurile de separaţie într-un masiv de roci; **6.** şlefuire specială pentru diamante; **7.** (arhit.) rozace (la catedralele gotice); rozetă. [Din fr. *rose,* lat. *rosa, -ae,* it. *rosa,* germ. *Rose*].

rozátor, ~i, rozătoáre a. care roade (cu dinţii): *şoricime ... de literi rozătoare.* ALEX. // n. (la pl.) ordin de mamifere dăunătoare, cu dinţii incisivi foarte dezvoltaţi, adaptaţi pentru roaderea vegetalelor; (şi la sg.) animal din acest ordin (ex.: iepurele, şoarecele, veverita etc.): *avea ... o figură de rozătoare, de veveriţă isteaţă.* CĂRT. [*Roz* (prez. ind. al lui *roade*)+ *-ător*].

rozátúră f. v. rosătură.

rozé a. invar. de culoare roz; trandafiriu: *vin roze; şampanie roze;* (şi: (rar) **rozeu**). [Din fr. *rosé*].

rozeólă, rozeole f. erupţie pe piele care apare în unele boli infecţioase (rubeolă, rujeolă, tifos exantematic etc.), în intoxicaţii etc., sub forma unor pete mici roz, care evoluează spre dispariţie în cîteva zile; **rozeolă sifilitică,** erupţie cutanată, de culoare roz, caracteristică sifilisului secundar. [Din fr. *roséole*].

rozétă, rozete f. **1.** motiv decorativ sau ornament în formă de trandafir, în pictură, sculptură, arhitectură etc.; rozace: *un frontispiciu în mijlocul căruia se deschide o mare rozetă.* FIL.; *în centrul tăvii este o rozetă de fine arabescuri.* OD.; **2.** element decorativ pentru rochii, făcut din panglică sub forma unei roze; **3.** nasture de alamă pe care îl purtau la tunică şi la cizme ostaşii din trupele de cavalerie, de roşiori: *cizmele oglindă, cu pinteni şi rozetă, scîrţîiau.* ST.; **4.** insignă în formă de roză, purtată la butonieră; **5.** fereastră circulară de mari dimensiuni, decorată cu vitralii, deasupra portalurilor la catedralele gotice; roză, rozace; **6.** (tehn.) armătură sau guler marginal al unei tije care serveşte ca element de legătură, de suspensie sau de protecţie; **7.** disc (de formă rotundă) care se aplică pe faţa diferitelor elemente de construcţie, pentru a masca ceva; **8.** cusătură (decorativă) în formă de triunghi, făcută cu fire de mătase, la deschizătura buzunarelor, servind ca întăritură sau ca ornament; **9.** (bot.) rezedă (*Reseda odorata*): *garoafele, rozetele şi micşunelele ne îmbălsămau cu dulcele lor parfum.* NEGR. [Din fr. *rosette*].

rozéu a. v. roze.

rozíu, ~ii, rozie, ~ii a. trandafiriu, roz: *aurora se iveşte ... dulce, veselă, rozie.* AL. [*Roz* + *-iu*].

rozmarín, rozmarini m. arbust mic, aromatic, din familia labiatelor, cu frunze aciculare, totdeauna verzi, cu flori albastre, albe sau roşii, întrebuinţate în medicină şi în industria parfumurilor (*Rosmarinus officinalis*): *frunză verde rosmarin.* AL.; *du-te şi le-adună la cearcăn de lună; ... pe cer, pe senin, la abur de-alin, flori de rozmarin.* IONEL; (şi: **rosmarin**). [Din germ. *Rosmarin*].

rozói, (rar) **rozoale** n. (înv. şi reg.) rachiu roşu îndulcit cu zahăr sau miere. [Din germ. *Rosolia,* magh. *rozsolls,* it. *rosoglio*].

ruáj, ruaje n. **1.** totalitatea roţilor unei maşini; **2.** (piesă dintr-un) angrenaj: (fig.) *în vorbirea lui ... cu Veta, unde Chiriac nu mai este un ruaj al statului ..., el vorbeşte curat românește.* IBR. [Din fr. *rouage*].

ruandéz, ~i, ruadeză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Rwandei sau locuitorilor ei, referitor la Rwanda sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Rwanda. [*Rwanda* n. pr. + *-ez*].

rubái, rubaiate n. catren persan în care se exprimă o idee mistică sau filozofică, cultivat îndeosebi de Omar Khayyam. [Din fr. *rubaiyyāt*].

rubanátă, rubanate f. textură a unor roci eruptive cu aspectul unor dungi; (adj.) *structură rubanată.* [Din fr. *rubané*].

rubár, rubare n. (înv.) comparaţie; confruntare. [Din turc. *rubar*].

rubárbă, rubarbe f. (bot.) revent (*Rheum officinale*). [Din fr. *rhubarbe*].

rubáşcă, rubăşti f. cămaşă bărbătească încheiată pe umăr, purtată de obicei peste pantaloni, specifică portului popular rusesc: *îmbrăcat în rubaşcă de mătase albastră.* TEODOR. [Din rus. *rubaška*].

rubáto n. (muz.) interpretare liberă din punct de vedere ritmic, adaptată textului, pentru a da o mai mare expresivitate. // adv. (ca indicaţie de execuţie) liber sub aspect ritmic, adaptat la text; **parlando rubato,** v. **parlando.** [Cuv. it.].

rubedénie, rubedenii f. (pop.) rudă[1]; rudenie: *rubedenie la rubedenie trage ca acul la magnet.* ISP.; *s-au numit comisii părtinitoare, alcătuite din ... rubedenii de-ale cutărui sau cutărui candidat.* GHEŢIE; (şi: **rebedenie**). [Cf. *rudenie*].

rubefácţie, rubefacţii f. înroşire a pielii produsă de o substanţă rubefiantă. [Din fr. *rubéfaction*].

rubefiánt, ~ţi, rubefiantă, ~e a. şi n. (substanţă) care, în contact cu pielea, provoacă o iritaţie uşoară, cu acţiune revulsivă (ex.: tinctura de iod, făina de muştar, terebentina etc.). [Din fr. *rubéfiant*].

rubelít, rubelite n. piatră semipreţioasă de culoare roz, care conţine litiu. [Din fr. *rubellite*].

rubeólă, (rar) **rubeole** f. boală infecţioasă contagioasă, cu incubaţie de circa 15 zile, care apare de obicei la copii, caracterizată prin erupţie cutanată, febră, tuse, inflamarea ganglionilor cervicali etc. [Din fr. *rubéole*].

rubeólic, ~ci, rubeolică, ~ce a. care aparţine rubeolei, specific rubeolei, referitor la rubeolă: *simptome rubeolice.* [*Rubeolă* + *-ic*].

rúber n. cauciuc natural, obţinut din latexul unor plante tropicale. [Din germ. *Rubber*].

ruberoíd n. carton elastic şi neinflamabil, impregnant cu asfalt, folosit ca material izolant la acoperişuri, subsoluri etc.; carton asfaltat. [Din fr. *ruberoïde,* engl. *ruberoid,* germ. *Ruberoid*].

rubiá, rubiele f. (înv.) monedă turcească de aur, egală cu a patra parte dintr-un irmilic, care a circulat şi în ţările române în prima jumătate a sec. al XIX-lea: *am găsit cîteva rubiele puse de turci.* CR. [Din turc. *rubiyye*].

rubiacée, rubiacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate, lemnoase şi erbacee, cu frunze înguste, crescute mai multe la un nod, cu flori hermafrodite în inflorescenţe bogate (raceme sau cime); (şi la sg.) plantă din această familie (ex.: sînzienele, roiba, arborele de chinină). [Din fr. *rubiacée*].

rubicél, rubicele n. varietate de cuarţ de culoare roşie-violetă. [Din fr. *rubicelle*].

rubicónd, ~zi, rubicondă, ~e a. roşu, rumen; îmbujorat: *un omuleţ chel, rubicond ... îi atrase maliţios atenţia.* GHEŢIE. [Din fr. *rubicond,* lat. *rubicondus*].

rubídiu n. metal alcalin, strălucitor ca argintul, uşor oxidabil, prezent în natură în cantităţi mici, însoţind sodiul şi potasiul. [Din fr. *rubidium,* germ. *Rubidium*].

rubíl, ~i, rubilă, ~e a. de culoare galben-roşiatică. [Din lat. *rubellus*].

rubín, rubine şi (înv.) **rubinuri** n. varietate roşie de corindon, foarte dur, utilizată ca piatră preţioasă şi în mecanica de precizie: *diamantele şi rubinele ... ea le avea toate.* FIL.; *rubinuri, olmazuri şi smaragde ... se află în păstrarea vărului meu.* SAD.; (fig.) *soarele ... păru un cuib de rubin între ramuri.* EM. [Din lat. *rubinus,* germ. *Rubin,* it. *rubino*].

rubiná, pers. 3 **rubinează** vb. (rar; intr.) a deveni roşu: *ruşaşte răsăritul, muntele rubinează.* HEL. [De la *rubin*].

rubiníu, ~ii, rubinie, ~ii a. de culoare rubinului; roşu-închis; rubinos: *munţii ... îşi ondulează coama pe poalele rubenii ale cerului.* VLAH. // n. vin roşu (de culoarea rubinului): *un rubiniu ... pentru fripturi grase şi alivenci.* VOIC. [*Rubin* + *-iu*].

rubinós, ~şi, rubinoásă, ~e a. (înv.) rubiniu: [luna] *glob rubinos.* ALEX. [*Rubin* + *-os;* cf. it. *rubinoso*].

rubinspinél, rubinspineli n. varietate de spinel roşu-închis. [*Rubin* + *spinel*].

rúblă, ruble f. **1.** unitate monetară principală în Federaţia Rusă şi în Belarus; monedă reprezentînd această unitate: *îs om prost, da în buzunar am cinci sute de ruble.* MAT.; **2.** nume dat în trecut monedelor străine din argint. [Din rus. *rubl'*].

rubricá, rubrichez vb. (rar; tr.) a împărţi în rubrici; a clasifica; a ordona. [Din fr. *rubriquer*].

rubricáre, rubricări f. (rar) acţiunea de a rubrica; clasificare, ordonare: *lipsa de preciziune şi de rubricare completă a acestor deosebiri.* MAIOR. [V. *rubrica*].

rubricatúră, rubricaturi f. împărţire a unui registru, formular etc. în rubrici; liniatură. [Din germ. *Rubrikatur*].

rúbrică, rubrici f. **1.** (înv.) cerneală roşie; (p. ext.) un fel de cretă roşie întrebuinţată de dulgheri; **2.** titlu de carte sau de capitol scris cu roşu, în cărţile şi manuscrisele vechi; (p. ext.) titlu: *rubrica gravurii lui Dürer.* OD.; **3.** despărţitură, spaţiu delimitat într-un registru, într-un formular, într-un grafic etc.: *se scrie numele în prima rubrică;* **4.** spaţiu rezervat (permanent) într-un ziar, într-o revistă etc. unui anumit gen sau unui anumit domeniu: *am apelat la rubrica de mică publicitate a unuia din ziarele locale.* GHEŢIE; *rubrica de sport.* [Din lat. *rubrica,* germ. *Rubrik,* fr. *rubrique*].

rubylíth n. material special destinat fotografierii prin transparenţă a planurilor circuitelor integrate. [Din fr., engl. *rubylith*].

rucáviţă, rucaviţe f. (înv.; mai ales la pl.) fiecare dintre cele două manşete detaşabile din stofă, cusute cu fir, care strîng mînecile stiharului cu un şnur trecut printr-un şir de inele, purtate de preot sau de diacon cît oficiază slujba bisericească; mînecar, mînecuţă, naracliţă. [Din sl. *rukavita*].

rúcsac, rucsacuri n. sac din pînză impermeabilă, piele etc. cu bretele, purtat în spate, mai ales de excursionişti; raniţă: *scotea din rucsac pui fripţi ..., ouă fierte.* PR. [Din germ. *Rucksack*].

rudár, rudari m. **1.** lucrător (ţigan) care se ocupa cu extragerea aurului din nisipul rîurilor; ţigan aurar; **2.** meşter ţigan care lucrează albii, linguri de lemn etc.; lingurar: *ţiganii de laie ... se deosebeau, după meseriile ce esersau, în rudari, ursari, cărămidari, fierari.* OD.; *vouă v-ar părea bine dacă v-am da la rudari?* SOR. [Din bulg. *rudar*].

rudăşcă f. v. rădaşcă.

rúdă[1], rude f. **1.** (înv.) popor, neam, seminţie; rudenie: *Moisi scoase pe ruda ovreiască din robia lui Faraon.* MOXA; **2.** (înv.) origine, obîrşie; naţionalitate: *acesta svînt avea ruda sa de la Antiohiia.* DOS.; **de rudă** sau **rudă de ...,** de origine; de naţionalitate: *acesta au fost eghiptean de rudă.* MINEIUL; **3.** (înv.) generaţie; rudenie: *văzu Iov pre fiii lui şi pre fiii fiilor lui, a patra rudă.* BIBLIA; **din rudă în rudă,** din generaţie în generaţie, din neam în neam; **4.** (înv.) familie, neam; viţă: *a fost odată ca-n poveşti ... din rude mari împărăteşti o prea frumoasă fată.* EM.; **5.** persoană din aceeaşi familie cu alte persoane, unite între ele prin legături de sînge sau prin alianţă; neam, rudenie, rubedenie: *mama mi-a vorbit ... de dumneavoastră ca de o rudă apropiată.* GHEŢIE; *cu rudele daraveri să n-aibi.* Z.; **a fi rudă cu cineva** sau **a-i fi cuiva rudă,** a se înrudi cu cineva: *toţi sînt rudă, rudenie, rubedenie, cuscri, fini, naşi.* DELAVR.; **a avea rude la Ierusalim,** a fi protejat, a avea pile[2], proptele; **pe rudă (şi) pe sămînţă, a)** pe toţi, fără excepţie: *ţi le păpa pe rudă pe sămînţă.* CR.; **b)** peste tot; **6.** (pop.) sămînţă, soi (de animale); rasă: *li s-a pierdut ruda la toţi.* POP; **de rudă,** de prăsilă: *berbeci de rudă.* [Din bulg. *roda*].

rúdă², **rude** f. (reg.) **1.** prăjină, par, drug, avînd diferite întrebuinţări: *armele lor cele mai cumplite era[u] furce şi rude.* B.-DEL.; **2.** prăjină lungă de care se atîrnă haine, obiecte casnice etc. (în casele ţărăneşti); culme: *du-te, mamă, şi peteşte unde-i vedea ruda grea şi cocoana frumuşea.* POP.; **3.** oişte; proţap: *boii se fereau cîrnind ruda.* AG.; *se ţin cătră olaltă ca doi cai înfrînaţi la rudă.* POP. [Din magh. ***rud,*** sb. ***ruda***].

rudăreásă, rudărese f. soţie de rudar: *se vedeau grămădiţi o duzină de rudari şi rudărese.* SAD. [***Rudar*** + *-easă*].

rudărésc, ~şti, rudăreáscă, ~eşti a. **1.** de rudar; făcut de un rudar: *un taler rudăresc.* PANN; **2.** (fig.) grosolan: *lucru rudăresc.* PANN. [***Rudar*** + *-esc*].

rudăríe f. **1.** meseria rudarului; **2.** totalitatea uneltelor, sculelor rudarului. [***Rudar*** + *-ie*].

rudénie, rudenii f. **1.** (înv.) popor, neam; rudă[1]: *vor vedea rudenie, şi oamenii, şi limbile.* N.TEST.; **2.** (înv.) generaţie; rudă[1]: *pînă în a patra rudenie.* MOXA; **3.** legătură directă sau colaterală între persoane care fac parte din aceeaşi familie; înrudire: *sub adăpostul rudeniei îl pupa pe tata şi îl strîngea în braţe.* PR.; *legaţi prin rudenie;* **4.** persoană din aceeaşi familie cu alte persoane, unite prin legături de sînge sau prin alianţă; rudă[1], rubedenie: *cariera lui Alexandru împlini speranţele rudeniilor.* GHEŢIE. [***Rudi*** + *-enie*].

rudí, rudesc vb. (înv. şi reg.; refl.) **1.** a fi rudă[1] cu cineva; a se înrudi: *se rudea cu maică-mea răposata.* AL.; **2.** (fig.) a se apropia de ...; a se înrudi: *prostia şi nerozia se rudesc cu nebunia.* PANN. [De la ***rudă***[1]].

rudiмént, rudimente n. **1.** (mai ales la pl.) primele noţiuni, elementare, ale unei ştiinţe, ale unei arte: *nici rudimentele limbii latine ... nu le cunoştea.* NEGR.; **2.** început, germene: *moment în care s-au ivit primele rudimente ale inteligenţei abstractoare.* VIANU; **3.** (biol.) organ rudimentar: *un rudiment de coadă.* [Din fr. ***rudiment,*** lat. ***rudimentum***].

rudimentár, ~i, rudimentară, ~e a. care abia începe să se formeze, care se află în stadiul iniţial al dezvoltării; primitiv, neevoluat, elementar: *deschisese un atelier cam rudimentar pentru rafinarea petrolului.* PETR.; (fig.) *aceste fiinţe sînt închircite, rudimentare, fără complicaţie sufletească.* CĂL.; *despre dragoste avea o părere prea rudimentare ca să-i dea de gîndit.* EL.; **organ rudimentar,** organ atrofiat, fără funcţionalitate la unele specii actuale, care a fost deplin dezvoltat la speciile de origine; rudiment. [Din fr. ***rudimentaire***].

rudimentarísm n. (rar) faptul de a fi rudimentar; primitivism, rudimentaritate. [***Rudimentar*** + *-ism*].

rudimentaritáte f. **1.** însuşirea a ceea ce este rudimentar; **2.** lipsă de fineţe, de supleţe. [***Rudimentar*** + *-itate*].

rudíre, rudiri f. (rar) înrudire. [V. ***rudi***].

rudişoáră, rudişoare f. diminutiv al lui rudă[1]. [***Rudă***[1] + *-işoară*].

rudísti m. pl. grup fosil de lamelibranhiate, cu valvele foarte modificate din cauza fixării lor. [Din fr. ***rudistes***].

rudiţă, rudiţe f. (reg.) diminutiv al lui rudă[2]; hulubă. [***Rudă***[2] + *-iţă*].

ruf, rufuri n. partea centrală a suprastructurii unei nave (deasupra punţii superioare), cuprinzînd diferite cabine pentru echipaj. [Din fr. ***rouf***].

rúfă, rufe f. **1.** obiect de îmbrăcăminte care se poartă direct pe corp; (p. ext.; la pl.) albituri (cearşafuri, feţe de masă etc.); schimburi: *din cămeşă sau rufă ... ai să te faci tearfă.* CR.; *Leana punea rufele în albie, la înmuiat.* SOR.; **rufele (murdare) se spală în familie,** certurile şi neînţelegerile trebuie rezolvate într-un cadru restrîns; **2.** (reg.) zdrenţă, cîrpă. [Din sl. ***ruho***].

rufărie f. totalitatea rufelor; lenjerie, albituri: *trecu la scrin, unde răvăşi rufăria.* GHEŢIE. [***Rufă*** + *-ărie*].

rufét, rufeturi n. (înv.) **1.** breaslă sau corporaţie de meseriaşi: *rufetul podarilor;* **2.** corp de ostaşi sau de slujitori înarmaţi, recrutat dintre rufetaşi. [Din turc. ***rufet***].

rufetáş, rufetaşi m. (înv.) breslaş: *interesele ... rufetaşilor.* NEGR. [***Rufet*** + *-aş*].

rufián, ~i, rufiană, ~e m., f. mediator de legături amoroase; codoş. [Din it. ***ruffiano***].

rufós, ~şi, rufoásă, ~e a. **1.** zdrenţăros: *eşti cam rufos.* AL.; **2.** zdrenţuit, rupt: *haine rufoase.* [***Rufă*** + *-os*].

rufşoáră f. v. **rufuşoară**.

rufuşoáră, rufuşoare f. diminutiv al lui rufă; (şi: **rufşoară**). [***Rufă*** + *-uşoară*].

rug[1], ruguri n. grămadă de lemne pe care se ardeau, în antichitate, jertfele sau morţii şi, în evul mediu, condamnaţii la moarte: *o legară de rugul unde avea să fie arsă.* OD.; (fig.) *pe-al meu propriu rug mă topesc în flăcări.* EM. [Lat. ***rogus*** (după ***rug***[2])].

rug[2], rugi m. **1.** (înv.) mărăcine: *nu vei aduna amu den spini smochine, nece den rugi lua-veri struguri.* COR.; **2.** numele unor arbuşti spinoşi din familia rozaceelor; tulpina (tîrîtoare) a acestor plante: **a)** (şi **rug de mure**) mur[1] (*Rubus caesius şi plicatus*): *frunză verde rug de mure.* POP; **b)** (şi **rug de măceş**) măceş (*Rosa canina*); **c)** (şi **rug de casă** sau **domnesc**) trandafir (*Rosa*); **d) rug de zmeură** (sau **de munte**) ori **rugul jidovului,** zmeur (*Rubus idaeus*). [Lat. ***rubus***].

rugá, rog vb. **1.** (tr.) a cere cuiva respectuos şi stăruitor îndeplinirea unei dorinţe, un serviciu, o favoare etc.: *te-aş ruga, mări, ruga, să-mi trimiţi prin cineva ce-i mai mîndru-n valea ta.* EM.; *mă rugă ... să-i prepar o ceaşcă de cacao.* EL.; **a ruga pe cineva de toţi Dumnezeii** (sau **cu Dumnezeu, cu cerul şi pămîntul**), a cere foarte insistent ceva: *o rugă de toţi Dumnezeii ca să-i dea ajutor.* CR.; **te rog!,** formulă (de politeţe) cu care te adresezi cînd ceri ceva; fii bun, fii amabil: *te rog să fii politicos!* EL.; **a-şi ruga moartea,** a-şi dori moartea: *scrisese două epistole desperate ... în care îşi ruga moartea.* AG.; **a-i ruga cuiva moartea,** a dori moartea cuiva: *ziua şi noaptea îmi roagă moartea.* Z.; **2.** (tr.) a pofti, a invita: *Doamna B este rugată ... a veni la 5 ceasuri.* NEGR.; **3.** (refl.) a cere cuiva voie sau îngăduinţa, permisiunea să facă ceva: *sosind pe-acolo s-a rugat să bea din cana lor.* COŞB.; **mă rog,** formulă incidentală, însemnînd uneori „dacă vrei, cum vrei": *mă rog, vorbeşte din carte, n-ai ce face!* CAR.; **4.** (refl.) a spune o rugăciune, a invoca divinitatea; a se închina: *se ruga des la icoana Maicii Sfinte.* GHEŢIE; *Domnului să ne rugăm!* [Lat. ***rogare***].

rugáre, rugári f. **1.** acţiunea de a (se) ruga şi rezultatul ei; **2.** (pop.) rugăminte, rugă: *o rugare eu ţi-aş face.* COŞB.; **3.** (reg.) petiţie, cerere: *dumneata i-ai făcut rugare să-l lase să şadă în Armandia.* REBR.; **4.** (înv.) rugăciune: *Doamne, ... ia aminte rugării meale.* COR. [V. ***ruga***].

rugát, ~ţi, rugată, ~e a. **1.** (pop.) care imploră; rugător: *s-apropie-acum de bătrîn cu vorbire rugată.* COŞB.; **2.** (înv.) închinător: *va bea cel rugat vin.* BIBLIA. [V. ***ruga***].

rúgă, rugi f. **1.** rugăciune: *să-nalţe la cer o sfîntă rugă.* AL.; *să înalţe rugi fierbinţi sau să slujească liturghii pentru însănătoşirea lui.* GHEŢIE.; **2.** (înv. şi reg.) loc de rugăciune; biserică, mănăstire: *dar în rugă cini se roagă?* POP; **3.** (reg.) troiţă, cruce: *lîngă Rîpiţa este o rugă, lîngă rugă este o fîntînă.* SL.; **4.** (reg.) sărbătoarea patronului unei biserici; (p. ext.) patronul unei biserici; hram; **5.** rugăminte, implorare: *ea-l opreşte-n loc cu ochii şi c-o mult smerită rugă.* EM.; **6.** (rar) **a se duce rugă,** a se duce vestea: *stăpîne, zieu să duce rugă de vitejia noastră!* B.-DEL. [V. ***ruga***].

rugăciúne, rugăciuni f. **1.** faptul de a se ruga la divinitate; rugare, rugă: *paloarea feţei trădau o noapte de rugăciune şi de meditaţie.* EL.; **2.** cerere umilă, implorare, mulţumire sau laudă adresată de credincioşi divinităţii; rugă: *îşi şoptea ... rugăciunile, în licărul tremurat al candelei.* GHEŢIE; *primeşte-mă în rugăciunea ta, murmură-mă cu buze reci.* IONEL; *carte de rugăciuni;* **3.** (înv.) rugăminte: *vreau ... să vă fac o rugăciune mare.* CAR. [Lat. ***rogatio, -onis***].

rugămínte, rugămínţi f. **1.** cerere respectuoasă, insistentă adresată cuiva pentru a obţine ceva; rugă, rugăciune: *nu e în stare să-ţi refuze o rugăminte.* CAR.; *văd că aceştia au surzit la rugămînţile noastre.* GHEŢIE; **2.** (înv.) implorare adresată divinităţii; rugăciune; rugă: *să mi-asculţi graiul de rugăminte.* DOS. [***Rugă*** + *-ămînt*].

rugătór, ~i, rugătoáre a. care se roagă; care exprimă o rugăminte; rugat: *tonul rugător al colegului său îi făcea milă.* GHEŢIE; (adv.) *vorbeşte-mi, zise el rugător.* EM. // m. **1.** persoană care se roagă, care se închină; (spec.) călugăr; preot: *dar stareţul rămîne neclintit şi rugătorilor astfel răspunde: „ce este-n lavră-odată poruncit, aceea să-mplineşte!* MAT.; **2.** (înv.) sol, trimis: *împăratul ... au mînat rugători de l-au chemat.* DOS. [***Ruga*** + *-ător*].

rugbi [rúibi] n. joc sportiv asemănător cu fotbalul, care se dispută în două reprize, între două echipe alcătuite fiecare din cîte 15 jucători şi în care mingea, de formă ovală, poate fi jucată atît cu mîinile, cît şi cu picioarele. [Din engl., fr. ***rugby***].

rugbíst, rugbişti [ruibíst] m. jucător de rugbi. [***Rugbi*** + *-ist*].

rugbístic, ~ci, rugbisticá, ~ce [ruibístic] a. care aparţine rugbiului, referitor la rugbi. [***Rugbi*** + *-istic*].

rugeá vb. v. **rugi**.

rugí, rugesc vb. (înv. şi reg.; intr.) a rage, a urla: *doi lei ... căzură la picioarele lui rugind.* DOS.; *nu rîma ca porcul, nu rugea ca cînele.* POP.; (şi: **rugea**). [Lat. ***rugire***].

ruginára, ruginări f. mic arbust otrăvitor, cu frunze înguste, lucioase, persistente, cu flori albe sau roşietice dispuse în raceme la vîrful ramurilor, care creşte prin mlaştini şi turbării (*Andromeda polifolia*). [De la ***rugină***].

rugínă, rugini şi (înv. şi reg.) **rugine** f. **1.** substanţă brună-roşcată, poroasă, sfărîmicioasă, formată pe obiectele de fier prin oxidarea acestora în mediu umed: *roade ... ca rugina fierul.* PANN; *erau paturi de fier strîmbate şi oale de noapte mîncate de rugină.* CĂRT.; **2.** pojghiţă brun-roşcată care acoperă uneori pietrele, produsă prin oxidarea minereurilor de fier din ele: *maluri surpate ... cu urme de rugină roşii ca sîngele.* VLAH.; **3.** obiect (de fier) vechi, prost întreţinut, uzat; ruginitură, rablă: *să-i dea ... o rugină de paloş.* ISP; **4.** (fig.) idee, mentalitate, ideologie înapoiată, învechită: *mă, Todiriţă, ce nu mai aruncaţi şi voi rugina? ... numai avere şi avere.* CĂL.; *n-am prins încă pe inimă şi pe creier cocleala şi rugina rutinei şi conformismului.* GHEŢIE; **5.** (fig.) persoană cu mentalitate învechită; tombateră: *risc de a fi numărat între ruginele literaţilor.* NEGR.; **6.** boală infecţioasă a plantelor, cauzată de ciuperci microscopice, care se manifestă prin apariţia unor pete brune-ruginii pe frunze, pe tulpini sau pe inflorescenţe; mucegai: *habar n-ai de ce se întîmplă pe cîmp; ... dacă în grîu nu dă rugina.* SAD.; **7.** plantă erbacee din familia compozitelor, cu tulpina striată, fără frunze, cu flori galben-aurii (*Senecio jacobaea*); **8.** plantă erbacee perenă cu tulpina netedă, cu frunze lungi, ţepoase, avînd la vîrf o inflorescenţă cu flori mici, brune; pipirig, ţipirig (*Juncus effusus* şi *conglomeratus, inflexus*). [Din lat. *****aerugina*** *<* ***aerugo, -inis***].

rufinătúră f. v. **ruginitură**.

ruginí, ruginesc vb. **1.** (intr.) a prinde rugină, a se acoperi cu rugină; a se oxida: *haina gata venită din Apus face să ruginească foarfecele croitorului nostru.* EM.; *n-a ruginit sabia care a slujit lui Ştefan!* DELAVR.; (refl.) *plugul se roginească dacă nu lucrezi cu el.* Z.; **2.** (tr. fact.) a face să prindă rugină: *umezeala roginească fierul;* **3.** (fig.; intr.) a căpăta culoarea galben-roşiatică, arămie, asemănătoare cu a ruginii: *a ruginit frunza din vii;* **4.** (intr.; despre plante, frunze etc.) a fi atacat de rugină; **5.** (fig.; intr. şi refl.) a-şi pierde din calităţi; a se altera, a se degrada; a nu mai fi actual; a se perima: *vechile-i instituţii se şterg, s-au ruginit.* ALEX.; *ruginîndu-ţi demnitatea, nu ţi se lustruieşte faima.* D. [De la ***rugină***].

ruginíre, ruginíri f. faptul de a (se) rugini: *ruginirea fierului.* [V. ***rugini***].

ruginít, ~ţi, ruginită, ~e a. **1.** acoperit, atacat de rugină; ruginos, oxidat: *o sabie cam ruginită.* ISP; **2.** (fig.) vechi, uzat; **3.** (fig.) dogit, răgujit: *voce ruginită.* EM.; **4.** (fig.) de culoarea galben-ro-

şiatică, arămie, asemănătoare cu a ruginii: *lunca bătută de brumă ... pare ruginită.* AL.; **5.** (despre plante) atacat de rugină; **6.** (fig.) care şi-a pierdut din calităţi; alterat, degradat: *învăţaţi-vă dar graiul ruginit de multă vreme, şterge slimul, mucegaiul al uitării-n care geme.* MAT.; **7.** care nu mai este actual; perimat, învechit, demodat, retrograd: *te ştiu că eşti vechi şi ruginit reacţionar.* SAD.; (subst.) *bonjuriştii ne numesc pe noi ruginiţii.* AL. [V. ***rugini***].

ruginitúră, ruginituri f. obiect ruginit; (p. ext.) lucru vechi, uzat, lipsit de valoare; rugină: *hîrburi şi ruginături desfundate din gropi.* C.PETR.; (şi: (rar) **ruginătură**). [***Rugini*** + *-tură*].

ruginíţă, ruginiţe f. **1.** numele a două plante: **a)** plantă erbacee cu frunze mici, înguste la bază şi dinţate la vîrf (*Asplenium ruta muraria*); **b)** streşnic (*Asplenium trichomanes*); **2.** ciupercă parazită care atacă frunzele plantelor (*Uromyces scuteleatus*). [***Ruginã*** + *-iţă*].

ruginíu, ~ii, ruginie, ~ii a. de culoarea ruginii; galben-roşiatic, arămiu: *jderii ... cu blana ruginie.* OD.; *iar e toamnă ...; frunza ruginie cade.* VIERU. // n. (pl. **ruginiuri**) culoare galben-roşiatică, arămie; (la pl.) diferite nuanţe ale acestei culori: *ruginiul frunzelor.* [***Ruginã*** + *-iu*].

ruginós, ~şi, ruginoásă, ~e a. (înv. şi pop.) ruginit: *cum ar scoate din teacă sabia cea ruginoasă.* B.-DEL. [***Ruginã*** + *-os*].

rugós, ~şi, rugoásă, ~e a. care prezintă rugozităţi; aspru, zgrunţuros: *zidurile rugoase, de culoarea incendiului abia domolit.* D. [Din fr. ***rugueux***].

rugozimétru, rugozimetre n. aparat cu care se măsoară rugozitatea. [Din fr. ***rugosimètre***].

rugozitáte, rugozităţi f. **1.** însuşire a suprafeţei unui obiect de a avea mici asperităţi, de a fi aspră; **2.** mică asperitate apărută pe suprafaţa unui obiect. [Din fr. ***rugosité***].

ruguiéţ, ruguleţi m. diminutiv al lui rug[2]; ruguţ: *frunzuliţă ruguleţ, căpitane de judeţ, nu mă mai ţine-n coteţ pentr-un pui de murguleţ.* POP. [***Rug***[2] + *-uleţ*].

rugumá vb. v. **rumega**.

rugúţ, ruguţi m. ruguleţ: *ruguţ verde şi cu mure, ardă-te focul, pădure.* POP. [***Rug***[2] + *-uţ*].

ruín, ruini n. plantă erbacee cu tulpina acoperită cu peri, cu flori liliachii, roşietice sau albe, dispuse în capitule sferice în vîrful lujerilor; muşcatel-draculuí (*Succisa pratensis*). [Cf. sb. ***rujan***].

ruínă, ruinez vb. (refl. şi tr.) **1.** a (se) preface în ruină; a (se) dărîma, a (se) dărăpăna, a (se) nărui: *clopotniţa ... începe să se ruineze.* SAD.; **2.** (fig.) a-şi pierde sau a face pe cineva să-şi piardă averea, a sărăci sau a face să sărăcească; a (se) distruge: *este fiica unui aristocrat ruinat de patima cărţilor de joc.* CĂL.; **3.** (fig.) a(-şi) distruge sănătatea; a (se) degrada (trupeşte, sufleteşte): *băgai de seamă că el se ruina din zi în zi.* EM.; *mi-e teamă că viaţa de aici ... te va ruina.* EL. [Din lat. ***ruinare,*** fr. ***ruiner***].

ruináre, ruinări f. **1.** acţiunea de a (se) ruina şi rezultatul ei; ruină; **2.** sărăcie; distrugere: *lenea duce la ruinarea averii;* **3.** (fig.) degradare (trupească, sufletească): *povestirea ruinării sufleteşti a lui Iosif Rodean.* VIANU. [V. ***ruina***].

ruinát, ~ţi, ruinată, ~e a. **1.** prefăcut în ruină; dărîmat, dărăpănat, năruit: *turcii conăciră într-un sat ruinat.* BĂLC.; *o clădire veche, ruinată, ... cu planşeurile dintre etaje înclinate.* CĂRT.; **2.** (fig.) care şi-a pierdut averea, puterile; sărăcit, scăpătat: *sînt ruinat şi n-o mai poci duce în străinătate.* GHICA. [V. ***ruina***].

ruínă, ruine f. **1.** faptul de a (se) ruina; ruinare; (p. ext.) distrugere: *a dus la ruină Imperiului Roman;* **2.** resturile, rămăşiţele unui edificiu, ale unui oraş, sat etc. dărîmat, distrus; dărîmătură: *Bucureştiul va fi ras, pămîntul se va căsca şi un fluviu va ţîşni peste ruinele lui.* PR.; *ruinele Ninivei;* (fig.) *ai ştiut tu ... că pămîntu-i o ruină?* EM.; **în ruină** (sau **ruine**), ruinat, dărăpănat, stricat: *să fumege ... oraşe-n ruine.* EM.; **3.** (fig.) rămăşiţă a trecutului; vestigiu: *aceste vechi ruine ce strică chiar căzînd, fărîmă ce e tînăr.* BOL.; **4.** (fig.) pierdere a averii; dezastru; degradare: *fusese faurul ruinei cîtorva feciori de bani gata.* M.CAR.; **5.** (fig.) persoană distrusă fizic sau moral (ca urmare a sănătăţii precare, a unor suferinţe, necazuri): *ai ajuns o ruină.* [Din lat. ***ruina,*** fr. ***ruine***].

ruinátór, ~i, ruinătoáre a. care ruinează; distrugător; ruinos: *nu poate ... să-şi obţină partea cuvenită decît printr-un proces lung şi ruinător.* GAL. [***Ruina*** + *-ător*].

ruinós, ~şi, ruinoásă, ~e a. (rar) ruinător: *nu e de cuviinţă unui om căsătorit a lăuda astă dezbrăcătoare şi ruinoasă patimă.* NEGR. [Din fr. ***ruineaux***].

ruj, rujuri n. **1.** (şi **ruj de buze**) preparat cosmetic, de diferite nuanţe de roşu, pentru colorarea buzelor; fard roşu: *mai du-te şi tu la coafor, dă-ţi cu pudră şi cu ruj.* PR.; **2.** pastă compusă din oxid de fier şi oxid de crom încorporate într-un liant, folosită în tehnica dentară. [Din fr. ***rouge***].

rujá, rujez vb. (refl.) a-şi da cu ruj pe buze: *se rujează strident.* [De la ***ruj***].

rujalínă, rujaline f. (bot.) nalbă de grădină (*Althae rosea*); (şi: **rujulină**). [De la ***rujă***].

ruján, ~i, rujană, ~e a. (reg.; despre vite) cu părul roşcat. [De la ***rujă***].

rujár, rujari m. lucrător în port, specializat în rujare. [De la ***rujare***].

rujáre, rujări f. operaţie de nivelare a grînelor încărcate în vrac, pentru umplerea golurilor şi folosirea la maximum a capacităţii destinate acestora, astfel încît încărcătura să nu se poată deplasa în cursul navigaţiei. [Et. nec.].

rújă[1], ruje şi **ruji** f. **1.** (bot.; reg.) măceş (*Rosa canina*); **2.** (bot.; reg.; şi **rujă roşie**) trandafir (*Rosa centifolia*); (p. ext.) floarea roşie a acestuia: *rosa la noi se numea rujă.* NEGR.; **3.** (bot.; reg.; şi **rugă de Rusalii**) bujor (*Paeonia officinalis*): *obrajii ca rujele;* **4.** (fig.) nume dat unei persoane frumoase: *pentru tine, rujă-nvoaltă, mă rup cîinii.* POP; **5.** roşeaţa, rumeneala din obraz: *plîng ... şi pierd rujea din obraz.* EM.; *acum rujele femeii îi veniseră iar în obraji.* SAD.; **6.** plantă erbacee cu frunze cărnoase, cu flori galbene-purpurii, grupate într-un buchet, cu miros de trandafir, care creşte în regiunile muntoase, pe stînci (*Sedum rosea*); **7.** (compuse) **rujă-galbenă,** plantă cu tulpina fără peri, cu frunze ovale şi cu flori mari galbene; mărită-mă-mamă (*Rudbeckia laciniata*); **rujă-de-toamnă,** crizantemă (*Crysanthemum indicum*). [Din bulg., sb. ***ruža***].

rújă[2], ruje f. bandă de pînză, dantelă etc., plisată sau încreţită, folosită ca ornament la obiecte de îmbrăcăminte. [Din fr. ***ruche***].

rujeólă, rujeole f. boală infecţioasă virotică, contagioasă, frecventă îndeosebi la copii, caracterizată printr-o erupţie de pete roşii pe piele şi pe mucoase; pojar, cori. [Din fr. ***rougeole***].

rujét n. boală infecţioasă a porcilor, transmisibilă şi la om prin carnea de porc infectată, manifestată prin febră şi prin apariţia unor pete roşii pe piele; brîncă[2]. [Din fr. ***rouget***].

rujíţă, rujiţe f. (bot.; pop.) măceş (*Rosa canina*); (p. ext.) floare de măceş: *rujiţa rugului din mijlocul stratului.* POP. [***Rujă*** + *-iţă*].

rujulínă f. v. **rujalină**.

rujulíţă, rujuliţe f. (bot.) filimică (*Calendula officinalis*). [***Rujă*** + *-uliţă*].

rulá, rulez vb. **1.** (tr.) a deplasa un corp prin rostogolire; **2.** (intr.) a se deplasa prin rotirea roţilor sau a unor role[2]: *maşina rulează repede;* **3.** (sport; intr.) a alerga relaxat şi uniform; **4.** (tr.) a înfăşura ceva în formă de sul, de rulou: *studentul a rulat planşele şi le-a introdus în tub;* **5.** (tr.) a se proiecta pe ecran: *la „Aro" rula un film, italian.* GHEŢIE; **6.** (tr.) a pune şi a menţine în circulaţie bani, capital, cu scopul de a obţine profit; **7.** (tr.) a netezi sau a întinde un material textil prin apăsare cu un obiect în rostogolire; **8.** (inform.; tr.) a prelua un program într-un sistem de calcul. [Din fr. ***rouler***].

ruládă, rulade f. **1.** preparat (dulce) în formă de sul, făcut dintr-o foaie de aluat umplută cu dulceaţă, cremă, brînză etc.; **2.** preparat culinar făcut din muşchi de vită sau de porc umplut cu tocătură, ouă fierte etc. şi rulat sau din carne tocată, ouă fierte, verdeaţă etc., căruia i se dă forma de rulou; **3.** ornament muzical de coloratură, format dintr-o succesiune de acorduri cîntate pe o singură silabă: *imitînd ruladele unei demoazele ..., cînta prin adunări.* AL. [Din fr. ***roulade***].

ruláj, rulaje n. **1.** faptul de a rula; **2.** circulaţie a unui vehicul; timpul cît acesta este în circulaţie; **3.** timpul scurs dintre două încărcături succesive ale unui vagon de marfă de cale ferată, totalizînd timpul necesar aducerii, încărcării, transportului, descărcării şi manevrelor; **4.** circulaţie a fondurilor băneşti, a capitalului, a mărfurilor etc. [Din fr. ***roulage***].

rulánt, ~ţi, rulantă, ~e a. care se deplasează cu ajutorul unor roţi, rulmenţi etc.: *mîncărurile şi băuturile fură aduse pe o măsuţă rulantă.* GHEŢIE; **pod rulant,** macara formată dintr-un pod metalic ce se deplasează la înălţime pe o cale de rulare şi un cărucior pe care este montată instalaţia de ridicat şi transportat sarcina, folosită în ateliere, hale de montaj etc.; **bandă rulantă,** fîşie continuă de piele, cauciuc sau metal, acţionată mecanic, servind la transportul obiectelor, materialelor etc. în procesul de producţie industrială; **scară rulantă,** v. **scară**; **material rulant,** totalitatea locomotivelor, vagoanelor etc. care circulă pe liniile de cale ferată. [Din fr. ***roulant***].

ruláre, rulări f. **1.** acţiunea de a rula şi rezultatul ei; **2.** deplasare a unui vehicul cu ajutorul roţilor sau a unor role[2]; **3.** proiectare a unui film pe un ecran cinematografic. [V. ***rula***].

rulát, ~ţi, rulată, ~e a. **1.** care a parcurs mulţi kilometri (într-un timp îndelungat); (p. ext.) uzat: *maşina e foarte rulată;* **2.** înfăşurat în formă de sul: *planşele, unele împăturite, altele rulate, stăteau pe birou.* [V. ***rula***].

rúlă f. v. **rolă[1]**.

rulétă, rulete f. **1.** instrument pentru măsurarea lungimilor, format dintr-o panglică de oţel sau de material textil, gradată în sistemul metric, care se strînge prin rularea pe un ax într-o casetă metalică, prin acţionarea unei manivele; panglică; **2.** instalaţie la unele jocuri de noroc, constînd dintr-un disc metalic împărţit în compartimente colorate şi numerotate şi dintr-o bilă care se roteşte o dată cu discul, indicînd, la oprire, numărul cîştigător; (p. ext.) denumire dată jocului practicat (în cazinouri) la această instalaţie: *o masă ... în jurul căriia sta o ruletă.* NEGR.; *au prefăcut Parlamentul în local de ruletă şi de joc de bursă.* EM.; **ruletă rusească,** duel sau joc sinucigaş în care se trage o dată (eventual de mai multe ori) asupra adversarului sau asupra propriei persoane cu un revolver al cărui încărcător cilindric, avînd un singur cartuş, se roteşte astfel încît cartuşul poate să ajungă (sau nu) în dreptul ţevii; **3.** instrument format dintr-o rotiţă cu marginea dinţată, folosită la desenarea tiparelor pe materiale textile, la tăierea aluatului etc. [Din fr. ***roulette***].

rulíu, ruliuri n. oscilaţie de înclinare a unei nave în jurul axei sale longitudinale, provocată de acţiunea valurilor înalte, cînd direcţia de înaintare a navei este paralelă cu valurile. [Din fr. ***roulis***].

rulmént, rulmenţi m. **1.** organ de maşină constînd din două inele concentrice, separate prin bile sau cilindri cu acelaşi diametru, care transformă mişcarea de alunecare în mişcare de rostogolire, micşorînd prin aceasta rezistenţa la frecare; **2. fond de rulment,** ansamblul capitalului şi al valorilor de care dispune o întreprindere pentru cheltuieli curente; mijloace circulante. [Din fr. ***roulement***].

rulmentíst, ~şti, rulmentistă, ~e m., f. muncitor dintr-o fabrică de rulmenţi. [***Rulment*** + *-ist*].

rulótă, rulote f. vehicul cu două roţi remorcat de un autoturism şi dotat cu cele necesare unei mici camere de locuit. [Din fr. ***roulotte***].

rulóu, rulouri n. **1.** obiect constituit din material flexibil înfăşurat sub formă de sul: *rulou de hîrtie;* **2.** cilindru de lemn sau de metal servind la susţinerea şi la rularea unui sistem tehnic, la deplasarea unor obiecte grele, la înfăşurarea unor fire etc.; **3.** sul subţire de lemn (prevăzut cu un arc) pe care se înfăşoară storul de la ferestre; (p. ext.) stor, transperant; jaluzea; **4.** cilindru cu greutate mare al compresoarelor rutiere; tăvălug de compresor; **5.** pieptănătură

femeiască cu părul înfăşurat în formă de sul; **6.** prăjitură în formă de sul umplut cu marmeladă, cremă, frişcă etc. [Din fr. *rouleau*].

rulúră, ruluri f. defect de creştere a arborilor constînd în dezlipirea straturilor lemnoase de-a lungul inelelor anuale; crăpătură inelară. [Din fr. *roulure*].

rumân a. v. **român.**

rumânésc a. v. **românesc.**

rumânéşte adv. v. **româneşte.**

rumâní vb. v. **români.**

rumânie f. v. **românie.**

rumb, rumburi n. **1.** unitate de măsură pentru unghiuri folosită la roza-vînturilor, egală cu a 32-a parte dintr-un cerc; **2.** gură de aerisire a magaziilor unui şlep, situată pe punte. [Din fr. *rhumb*].

rumbatrón, rumbatroane n. aparat pentru obţinerea curenţilor de foarte înaltă frecvenţă, care produc unde electromagnetice şi lungimi de undă de ordinul decimetrului şi centimetrului. [Din fr. *rhumbatron*].

rúmbă f. dans de origine cubaneză, sincopat şi cu mişcări rapide; melodia acestui dans. [Din fr., sp. *rumba*].

rumegá, rúmeg vb. **1.** (intr.) a mesteca a doua oară mîncarea regurgitată din rumen; a rumina: *cerbul ... rumegă ... şi pe urmă se aşterne pe somn.* CR.; *boul rumega nepăsător.* SOR.; **2.** (tr.) a mesteca ceva în gură: *rumega tutun;* **3.** (fig.; tr.) a cugeta îndelung asupra unui fapt, analizîndu-l cu luare-aminte; a medita, a gîndi, a chibzui: *hangiul ... se puse să rumege în minte tot ce auzise.* CAR.; (şi: (reg.) **ruguma**). [Lat. *rumigare*].

rumegáre, rumegări f. acţiunea de a rumega şi rezultatul ei; rumegat[1], ruminaţie: (fig.) *rumegare a impresiei.* CĂL. [V. *rumega*].

rumegát[1] n. **1.** rumegare: *zgomotul monoton ... al rumegatului.* VR.; **2.** (fig.) meditare: *pînă şi politologii ar găsi cîte ceva de rumegat parcurgînd unele texte vechi despre comunitatea îngerilor.* PLEŞU. [V. *rumega*].

rumegát[2], ~ţi, rumegată, ~e a. **1.** (despre hrana rumegătoarelor) mestecat a doua oară; ruminat; **2.** (fig.) gîndit îndelung; chibzuit: *planuri bine rumegate.* [V. *rumega*].

rumegătór, ~i, rumegătoáre a. care rumegă: *animale rumegătoare.* // f. pl. subordin de mamifere erbivore avînd conformaţia dinţilor şi stomacul (compus din mai multe camere) adaptate pentru rumegare (*Ruminantia*); (şi la sg.) animal din acest subordin (ex.: boul, oaia, cămila, cerbul etc.). [*Rumega* + *-ător*].

rumegătúră, rumegături f. **1.** ceea ce a fost rumegat; hrană rumegată: *dobitocul ... scoate rumegătură.* BIBLIA; **2.** rumeguş: *secunda ... pe sîrma tăioasă-a veciei, în scame şi rumegătură să vi se destrame.* ARG. [*Rumega* + *-ătură*].

rumegúş n. (col.) deşeuri de lemn, asemănătoare cu tărîţele, rezultate din tăierea lemnului cu ferăstrăul; rumegătură: *aducea ... iarbă pentru capră, talaş şi rumeguş.* CĂL.; *cumpărase o pereche de hamsteri pe care îi ţinea într-un borcan pe rumeguş.* CĂRT. [*Rumega* + *-uş*].

rumeiór, ~i, rumeioáră, ~e a. diminutiv al lui rumen[1]: *un măr rumeior.* ISP. // f. (bot.) cîrmîz (*Phytolaca americana*); (şi: **rumeor**). [*Rumen* + *-ior*].

rúmen[1], ~i, rumenă, ~e a. **1.** care bate în roşu; cu faţa îmbujorată; roşcovan, rubicond: *un zîmbet vesel ... îi lumina obrazul cărnos, rumen, de om deprins cu traiul bun.* GHEŢIE; **2.** bine copt; care a căpătat o culoare arămiu-aurie (sub acţiunea focului sau a soarelui): *o doamnă ... le aducea un cozonac rumen, auriu.* PR.; *mere rumene;* **3.** de culoare roşu-aprins; trandafiriu: *rumenă floare.* AL.; *în aer rumene văpăi.* EM. [Din sl. *rumĕnŭ*].

rúmen[2], rumene n. primul şi cel mai mare compartiment al stomacului rumegătoarelor, de forma unui sac dublu, în care se stochează vegetalele şi se macerează sub influenţa florei bacteriene, a fermenţilor şi a mişcării pereţilor acestuia înainte de rumegare; ierbar. [Din fr. *rumen*].

rumeneálă, rumenele f. **1.** culoare rumenă; roşeaţă, îmbujorare, rumenire: *o vie rumeneală cuprinse faţa sa.* BOL.; **2.** (pop.) fard roşu; dresuri: *sulimanul şi rumeneala cu care se văpsea.* GHICA; **3.** culoare arămiu-aurie datorată acţiunii focului sau a soarelui: *rumeneala frumoasă a cozonacului, a pîinii;* **4.** culoare roşu-aprins; trandafiriu: *rumeneala trandafirilor;* **5.** plantă erbacee din familia rozaceelor, cu tulpina tîrîtoare şi cu flori galbene (*Potentilla procumbens*). [*Rumeni* + *-eală*].

rumení, rumenesc vb. **1.** (refl. şi intr.) a deveni sau a face să devină rumen[1]; a (se) înroşi (de emoţie, de enervare); a se îmbujora: *plecă ochii ... şi se rumeni de mînie.* DELAVR.; **2.** (pop.; refl.) a se farda: *frumoasă eşti colea cînd te rumeneşti.* POP.; **3.** (refl.) a se frige, a se coace (un aliment) pînă capătă o crustă de) culoare rumen-arămie: *curcanii ... să mi-i rumenească frumos.* AL.; **4.** (tr. şi refl.) a (se) colora în roşu-aprins, a deveni rumen[1]: *răsare luna, ca o vatră de jăratic, rumenind străvechii codri şi castelul singuratic.* EM.; (şi: (reg.) **rumini**). [De la *rumen[1]*].

rumenire f. **1.** acţiunea de a (se) rumeni şi rezultatul ei; **2.** rumeneală, îmbujorare: *te-ai însenina văzîndu-i rumenirea din obraji.* EM. [V. *rumeni*].

rumenít, ~ţi, rumenită, ~e a. **1.** rumen[1], îmbujorat: *la faţă rumenit.* POP; **2.** fardat: *toate aveau ... buzele rumenite.* SAD.; **3.** bine copt; care a căpătat o (crustă de) culoare rumenă (sub acţiunea focului sau a soarelui): *plăcinte crescute şi rumenite.* CR.; *costiţă rumenită pe mazăre.* PETR. [V. *rumeni*].

rumeníu, ~ii, rumenie, ~ii a. roşiatic, trandafiriu: *lumina lunii se schimbă în polei rumeniu.* DELAVR. [*Rumen[1]* + *-iu*].

rumeór a. v. rumeior.

rumináre, ruminez vb. **1.** (intr.; despre animale) a rumega; **2.** (fig.; tr.) a medita, a cugeta îndelung asupra unui fapt; a se frămînta: *mintea sa ... rumina ridicarea şi conservarea familiei.* CĂL. [Din fr. *ruminer*].

ruminát, ~ţi, ruminată, ~e a. (rar) rumegat: *hrană ruminată.* [V. *rumina*].

ruminaţie, ruminaţii f. **1.** rumegare; **2.** (fig.) frămîntare necontenită, căutare continuă. [Din fr. *rumination*].

rumíni vb. v. rumeni.

ruminítă f. inflamaţie (patologică) a rumenului[2]. [Din fr. *ruminite*].

rummy [römi] n. joc de societate cu 106 cărţi sau cu plăcuţe prismatice din piatră, lemn, os, material plastic etc., marcate cu cifre de diferite culori; pietre: *în afară de pian, ... acum e în scenă şi o masă de rummy.* PETR. [Cuv. fr., engl.].

rumoáre, rumori f. **1.** zgomot surd, confuz de voci care se aud în acelaşi timp; murmur de protest, de nemulţumire al unei mulţimi de oameni: *rumoarea în braserie crescuse.* PR.; *rumoarea surdă ... răzbătea din sala de tranzacţii.* GHEŢIE; **2.** (rar) vîlvă produsă de o noutate răspîndită în public, a cărei origine şi autenticitate sînt îndoielnice: *teologii nu s-au tulburat prea tare de rumoarea acestei concepţii.* BL.; **3.** (rar) informaţie, zvon: *Erodot, după o confuză rumoare, deduce de acolo însăşi Dunărea.* HASD. [Din fr. *rumeur*, lat. *rumor, -oris*].

rúmpe vb. v. rupe.

runc, runcuri n. **1.** loc despădurit folosit ca păşune sau pentru a fi cultivat; curătură: *de pre runc nou iese brînză multă.* POP; **2.** (reg.) loc cu zmeură. [Lat. *runcus*].

rúndă, runde f. **1.** fiecare dintre seriile de partide dintr-un turneu de şah, în care un participant joacă o singură dată; **2.** fiecare dintre reprizele unei competiţii sportive de box, de lupte etc.; **3.** parte dintr-un şir de acţiuni, manifestări etc.: *s-a încheiat prima rundă a convorbirilor oficiale.* [Din germ. *Runde*, fr. *round*].

rúne f. pl. caractere grafice ale celor mai vechi alfabete germanice: *rune cu semnificaţii pierdute, cine le va tălmăci?* BL. [Din germ. *Runen*, fr. *runes*].

rúnic, ~ci, runică, ~ce a. cu caracter de rune, referitor la rune; care utilizează runele, scris cu rune: *alfabet runic;* (adv.; fig.) *linia vieţii runic săpată într-o imensă zăbavnică palmă.* BL. [Din germ. *runisch*, fr. *runique*].

runológ, ~gi, runologă, ~ge m., f. specialist în runologie. [Din germ. *Runolog*, fr. *runologue*].

runologíe f. studiul, cercetarea runelor, a scrierilor cu rune. [Din germ. *Runologie*].

rup, rupuri m. (înv.) măsură de lungime, echivalentă cu a opta parte dintr-un cot (aproximativ opt centimetri): *ştie cum se-mparte un rup în patru grefuri.* NEGR. [Din turc. *rup*].

rúpe, rup vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) distruge integritatea, continuitatea unui material; a (se) desface (intenţionat) un întreg în bucăţi; a (se) fragmenta: *împăratul Traian ... îşi rupea hainele de pe el pentru a lega ranele soldaţilor căzuţi în bătălie.* EM.; *mi-l închipui rupînd lanţuri într-o panoramă de bîlci.* GHEŢIE; (fig.) *Neaga îşi rupse firul gîndului.* ST.; **a (i se) rupe cuiva inima** (sau **sufletul**), a produce cuiva sau a simţi o mare durere sufletească: *treci, dorule, Murăşul, nu-mi mai rupe sufletul, treci, dorule, Tîrnava, nu-mi mai rupe inima.* POP; (fam.) **a rupe mîţa în două**, v. **mîţă**; (arg.) **a i se rupe cuiva în paişpe**, v. **paisprezece**; **2.** (tr. şi refl.) a(-şi) fractura o mînă, un picior etc.: *mi-ţi rupe vro mînă.* AL.; **a-şi rupe picioarele**, v. **picior**; **a-şi rupe gîtul**, a-şi pierde viaţa sau cinstea, averea; a o păţi: *ăla care ne ţine banii acolo o să-şi rupă gîtul.* PR.; **a-şi rupe pieptul**, a-şi obosi plămînii vorbind, strigînd, cîntînd; **3.** (fam.; refl.) a-şi cheltui energia făcînd ceva; a se epuiza, a se consuma: *nu se rupea învăţînd la cursurile ţinute de inginer.* VR.; **4.** (tr.) a separa o mulţime compactă în două părţi; a-şi face loc de trecere printr-o asemenea mulţime, rupîndu-i compactitatea: *printre cetele păgîne trec rupîndu-şi large uliţi.* EM.; **a rupe frontul** (sau **tabăra**), a străpunge, a sparge linia de apărare a inamicului; **5.** (tr.) a dezlipi; a desface: *rupe plicul cu intenţia vădită de a-l citi în auzul tuturor.* PR.; *rupse pecetea de ceară de pe un plic de hîrtie groasă şi dădu citire testamentului.* GHEŢIE; **6.** (tr. şi refl.) a (se) distruge prin sfărîmare, lovire etc.; a (se) face bucăţi; a (se) sfărîma; a (se) strica: *puhoiul rupsese şoseaua pe-o lăţime de-o jumătate de kilometru.* SOR.; *podul s-a rupt;* **7.** (refl.) a se transforma în ploaie torenţială: *norii s-au rupt în potop.* SAD.; **8.** (tr. şi intr.) a întrerupe, a curma, a face să înceteze relaţiile cu cineva; a se înstrăina: *să rupă relaţiile cu cei mai buni amici.* BOL.; *nu poţi rupe cu o femeie care e soţia băiatului tău, fără primejdia de a-l pierde.* GHEŢIE; **a o rupe cu cineva** (sau **cu ceva**), a pune capăt unei legături, unei situaţii, unui obicei etc.: *noi am rupt-o cu trecutul, fie ca limbă, fie ca idee.* EM.; **9.** (tr.) a anula, a abroga, a călca: *din două, una: ori rupem zapisu de vînzare, ori îmi dai pe Măndica.* AL.; (refl. pas.) *tainele se sparg, jurămintele se rup.* SAD.; (înv. şi reg.) **a rupe preţul** (sau **tîrgul, tocmeala** etc.), a cădea de acord, a ajunge la învoială: *să rupem tîrgul!* AL.; **10.** (tr. şi refl.) a (se) distruge prin întrebuinţare; a (se) uza, a (se) roade: *nu rupea pantofii.* DELAVR.; **11.** (tr.) a desprinde, a separa o bucată dintr-un întreg; a sfîşia un lucru smulgînd bucăţi dintr-însul; (spec.) a mînca: *începu a rupe cu dinţii bucăţele mici dintr-un covrig.* SAD.; *găseam prin clase foi rupte din abecedar.* CĂRT.; **12.** (tr.) a mînca, a sfîşia un om sau un animal: *se răped cînii să rupă omul, nu altăceva.* CR.; *vino, mîndro, că nu-s lup, nici vrun cîine, să te rup.* POP; **13.** (tr.) a lua, a desprinde o parte din ceva (pentru a şi-o însuşi): *dreptul de la unul ş-altul tot să rupă îi plăcea.* PANN; **14.** (tr.) a smulge, a desprinde din locul unde era fixat: *să rupă o şindrilă din streaşina casei.* ISP.; *a rupt o stinghie de la pod, i-a dat ... în cap.* SOR.; **a-i rupe cuiva urechile**, a pedepsi pe cineva, trăgîndu-l de urechi: *să nu te mai văd cu paie de astea, că-ţi rup urechile.* VLAH.; **a(-şi) rupe de la gură**, a (se) lipsi de strictul necesar în folosul altuia: *i-ar pofti afară din casa ridicată cu bănişorii rupţi de la gura copiilor.* REBR.; **(a fi) rupt din soare** (sau **din rai**), (a fi) foarte frumos: *chipul tău e rupt din soare.* BOL.; **15.** (tr.) a obţine (cu greu) o sumă de bani: *şi-a desfăcut coşurile la precupeţi cu ridicata pe ce a putut rupe şi s-a dus.* CAR.; **16.** (tr.) a desprinde de pe tulpina unei plante; a culege: *vreau de-aici să rump o floare.* COŞB.; *rupeam cîte-o roşie şi muşcam din ea.* CĂRT.; **17.** (tr.) a smulge

burueni, rădăcini etc.; **18.** (refl. şi tr.) a (se) depărta, a (se) despărţi de cineva sau de ceva; a se desprinde, a se detaşa dintr-un grup; a (se) împrăştia: *s-a rupt din locul lui de sus.* EM.; *hăitaşii se rupseră din grămadă.* SAD.; **a (se) rupe rîndurile,** a fugi, stricînd ordinea unei alinieri; a (se) împrăştia; **19.** (înv. şi pop.; tr.) a începe: *mi-şi rupe a vorbi.* POP.; **a o rupe la** (ori **de**) **fugă** sau (reg.) **a o rupe de-a fuga,** a porni în fugă, a o lua la fugă: *atît a speriat-o ..., încît a rupt-o la fugă prin ploaie.* EL.; **20.** (fam.; tr.) a se exprima greu într-o limbă străină, a cunoaşte puţin o limbă străină: *rupea cîteva vorbe nemţeşti.* CĂL.; *o rupe franţuzeşte;* (şi: (înv. şi reg.) **rumpe**). [Lat. *rumpere*].

rúpere, ruperi f. **1.** acţiunea de a (se) rupe şi rezultatul ei; **2.** distrugere a integrităţii, a continuităţii unui material; **rupere de nori,** ploaie torenţială însoţită de descărcări electrice: *la ruperile de nori,* [torenţii] *măturau totul în cale.* GHEŢIE; **cu rupere de inimă,** cu jale, cu mare durere: *la plecare, mama Ilinca l-a sărutat mai cu rupere de inimă.* VLAH.; **3.** desfacere, separare; descompunere; **ruperea emulsiei,** desfacerea unei emulsii în elementele componente; (fiz.) **teorii de rupere,** teorii elaborate pentru a explica ruperea corpurilor solide deformabile supuse unor solicitări mecanice pe mai multe direcţii; (tehn.) **rupere de pantă,** construcţie (de beton, de piatră, de lemn sau de nuiele) între două porţiuni vecine ale unui canal, situate la niveluri diferite, pentru evitarea eroziunilor; **4.** dezorganizare; **ruperea rîndurilor,** stricare a ordinii unui şir aliniat: *la ruperea rîndurilor, pornea în pas de tact după flăcări.* SAD.; **5.** detaşare a unei părţi dintr-un întreg; desprindere de la locul fixat: *învăţătoarea le interzise ruperea foilor din caiet;* **6.** anulare; încălcare a unui legămînt: *se vorbea de ruperea logodnei celor doi;* (pop.) **ruperea preţului,** fixarea preţului unei vînzări (prin negocieri). [V. *rupe*].

rupéstru, ~ştri, rupestră, ~e a. **1.** care creşte pe stînci: *plante rupestre;* **2.** săpat, construit în stîncă: *locuinţă rupestră;* **artă rupestră,** desen, pictură sau sculptură făcută pe stînci sau pe pereţii peşterilor. [Din fr. *rupestre*].

rupiáh m. unitate monetară în Indonezia; monedă reprezentînd această unitate. [Din engl. *rupiah*].

rupícol, ~i, rupicolă, ~e a. (despre plante) care creşte pe stînci sau bolovănişuri. [Din fr. *rupicole*].

rúpie, rupii f. **1.** unitate monetară în India, Pakistan şi în alte ţări din Asia; monedă reprezentînd această unitate: *postul era ... mai bine plătit, de la 250 la 400 de rupii lunar.* EL.; **2.** veche monedă turcească de aur. [Din fr. *roupie*].

rupt[1], ~ţi, ruptă, ~e a. **1.** lipsit de continuitate; făcut bucăţi; desfăcut, fragmentat (în două); sfărîmat; stricat: *ostreţele ... erau rupte şi culcate la pămînt.* DELAVR.; *un copac rupt în două, prăbuşit pe gardul unei vile.* PETR.; **inimă ruptă,** durere, supărare, necaz, deznădejde: *codru de ce-ngălbineşte, voinic de ce-mbătrîneşte? codrul, de zăpadă multă, voinic, de inimă ruptă.* POP; **2.** fracturat: *m-am ales cu ... mîna ruptă.* COŞB.; **3.** ros, uzat, găurit; (p. ext.) zdrenţăros: *totdeauna rupt şi fără bani.* EM.; *avea pantalonii rupţi în genunchi.* SOR.; **4.** întrerupt, întretăiat; sacadat: *din vorba ruptă, zgîrcită a vînătorului, nu putusem să pricep multe lucruri.* SAD.; *din gît scoate sunete sparte, rupte.* ST.; **5.** cu carnea sfîrtecată; rănit; sfîşiat: *o capră ruptă în bucăţi.* CR.; **6.** (fig.) zdrobit, copleşit; epuizat: *rupţi de foame şi obosiţi de trude.* AL.; **7.** smuls, desprins (cu forţa) dintr-un loc: *rămurică ruptă.* ISP.; **8.** despărţit, separat: *rupt de ea, uitasem că niciodată nu-i spusesem că o iubesc.* PR.; **9.** (fig.) înstrăinat de ...: *rupt de realitate.* [V. *rupe*].

rupt[2], rupte n. **1.** faptul de a (se) rupe; rupere, ruptură; **(nici) în ruptul capului,** cu nici un preţ; nicidecum: *eu mă închin principiului sacru al libertăţii opiniunilor dar în ruptul capului nu pot admite şi obligativitatea lor.* CAR.; *n-ar suferi în ruptul capului să nu mă îngroape cu pompă şi alai.* GHEŢIE; **a veni** (sau **a se duce**) **în** (sau **de-a**) **ruptul capului,** a veni ori a se duce foarte repede: *mişcă băiete! ... să mi te duci de-a ruptu capului.* AL.; **2. pe rupte** sau **pe ruptele(a),** din toate puterile, din răsputeri; cu mare intensitate: *munceam pe ruptelea.* ST.; *la prînz am mîncat pe rupte, cu o poftă de neînchipuit.* GHEŢIE; **3.** (înv.) **cu ruptul** sau **cu rupta, a)** plătit în raport cu volumul de muncă, nu cu durata muncii; **b)** impus, obligatoriu: *şi-mi dă lucru cu ruptul şi mîncare cu pumnul.* POP; **4.** (înv.; în forma **ruptă**) înţelegere între contribuabili şi vistierie, în ţările române, prin care, în locul tuturor dărilor existente, se stabilea un impozit global fix (plătitul în rate); (p. ext.) dare plătită pe baza acestei înţelegeri: *Antioh Vodă scos-au o socoteală peste toată ţara, şi pe boieri, şi pe mazili, şi pe toate breslele, şi pe ţărani, ruptă, ca să ştie tot omul ce va da într-un an.* N. COSTIN; **cu ruptul** sau **cu rupta,** cu ridicata; global; (şi: **ruptă**). [V. *rupe*].

ruptáş, ruptaşi m. (înv.) **1.** contribuabil care încheia şi plătea o ruptă; (p. ext.) persoană privilegiată: *mazilii, ruptaşii şi răzeşii ..., cu un cuvînt, o feudalitate cam tîrzielnică în viaţa ei, dar liniştită şi liberă.* EM.; **2.** persoană care se angaja să facă o muncă cu ruptul. [*Rupt[2]* + *-aş*].

rúptă f. v. **rupt[2]**.

ruptoáre f. **1.** (înv. şi reg.; şi **ruptoarea preţului**) stabilirea, prin negocire, a preţului unei mărfi; învoială: *ruptoarea era făcută.* OD.; **2.** (înv. şi reg.) preţ fixat prin învoială: *ruptoarea vinului;* **3.** (înv.) impozit fix; rupt[2]: *le-au făcut ruptoare* [preoţilor]. N.COSTIN; **4.** (rar) început, primul pas: *ruptoarea era făcută, sîngele cursese.* OD. [*Rupt[2]* + *-oare*].

ruptór, ruptoare n. întrerupător la motoarele electrice, folosit la comutarea circuitelor electrice, în automatizări etc., care funcţionează sub acţiunea şi pe durata unei comenzi din exterior. [Din fr. *rupteur*].

ruptúră, rupturi f. **1.** faptul de a (se) rupe; rupere, ript[2]; **2.** întrerupere, distrugere a continuităţii, a integrităţii unui material: *a murit din cauza unei rupturi de vînă.* DELAVR.; (fig.) *am înţeles că între cele două ipostaze nu era de fapt o ruptură atît de profundă.* R.L.; **3.** încetare a unei acţiuni, a unui proces etc.: *această ruptură a fost o nenorocire pentru istoria contemporană.* IBR.; **4.** curmare a unei legături; despărţire, separare: *scandalul iscat ... însemna ruptura definitivă dintre el şi Matilda.* GHEŢIE; **5.** locul unde un obiect este rupt; spărtură, gaură: *ascunse ruptura din covor;* **6.** surpătură de teren (provocată de torenţi): *se desfăcea o pădurice către o ruptură de văi cu ponoare înfricoşate.* SAD.; **ruptură de pantă,** loc de unde porneşte brusc panta unui deal sau a unui munte; **7.** bucată ruptă din ceva; frîntură: *desfundîndu-i calea printre rupturi de lespezi.* VLAH.; **8.** haină uzată; zdreanţă: *îl primeni cu nişte rupturi de haine ale sale.* ISP. [*Rupt[1]* + *-ură;* cf. fr. *rupture*].

rurál, ~i, rurală, ~e a. **1.** care aparţine, care este caracteristic satului, referitor la sat sau la ţărani; de la sat; sătesc, ţărănesc: *proletarizarea claselor rurale are drept efect nimicirea statului.* EM.; **comună rurală,** cea mai mică unitate administrativă condusă de un primar; (înv.) **lege rurală,** reformă agrară: *legea rurală ..., secularizarea averilor mănăstireşti vorbeau în favoarea lui Cuza.* MAIOR.; **2.** care descrie aspecte de la ţară, care tratează subiecte din viaţa de la ţară: *aceleaşi cărţi au un mare răsunet în poezia rurală.* CĂL. // m. om de la ţară; ţăran: *ne aşteptam la apariţia unui rural, prost şi înţepenit în gesturi sfioase.* LOV. [Din fr. *rural*].

ruralísm n. caracter rural; viaţă rurală: *manifestaţie de ruralism.* CĂL. [Din fr. *ruralisme*].

rus[1], ~şi, rusă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Rusiei sau locuitorilor ei, referitor la Rusia sau la locuitorii acesteia; rusesc: *gînditorii ruşi ... şi-au îndreptat interesul spre mujicul rus ca spre Mesia.* BL.; *teza lui Marx: acolo unde proletariatul e mai numeros şi mai evoluat, acolo va izbucni revoluţia, a fost infirmată de revoluţia rusă.* PR. // f. limbă din grupul limbilor slave de răsărit vorbită de ruşi. // m., f. persoană (originară) din Rusia; persoană care vorbeşte rusa ca limbă maternă: *era odată un rus, pe care îl chema Ivan.* CR. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Rusia: *ruşii s-au încreştinat tîrziu.* STĂNIL. [Din rus. *russkii, rus'*].

rus[2], ~şi, rusă, ~e a. (înv. şi reg.) de culoare roşie; roşcat. [Din bulg., sb. *rus*].

rusálcă, rusalce f. duh (rău) al rîurilor, lacurilor, pădurilor şi cîmpiilor, închipuit în mitologia slavă ca o fată tînără îmbrăcată în alb, care atrage pe tineri în fundul apelor, înecîndu-i. [Din sl. *rusalka*].

rusálie, rusalii f. **1.** (la pl.) sărbătoare religioasă creştină, cu străvechi origini păgîne, provenind din ritualuri de pomenire a morţilor, prăznuită în a cincizecea zi după Paşti; Duminica-Mare: *în sîmbăta Rusaliilor se împart, pentru morţi, vase pline cu vin şi mîncări încununate cu flori;* **2.** (mit. pop.; la pl.) zîne rele, asemănătoare cu ielele, care dezlănţuie furtuni, răpesc copii, îi schilodesc pe oameni sau le iau minţile; iele, drăgaice: *cucuveici, iele zburlite şi rusaliile pocite!* AL.; *l-au umflat rusaliile;* **3.** (fig.; fam.) femeie rea: *du-te, rusalie, pe cea lume.* AL.; **4.** (entom.) larvă acvatică a insectei *Ephemeride Polingezia;* (p. ext.) efemeră: *cega se hrăneşte mai ales cu rusalii.* [Din sl. *rusalija*].

rúscă[1], ruşte f. (pop.) rusoaică; (p. ext.) ucraineană: *tata neamţ, bunica ruscă, mama româncă.* SAD. [Din ucr. *ruska*].

rúscă[2], rusce f. (reg.) nume dat animalelor domestice cu părul roşu sau cu pete roşii; (şi: **ruşcă**). [*Rus[2]* + *-că*].

ruscúţă, ruscuţe f. (bot.) **1.** numele unor specii de plante erbacee din familia ranunculaceelor, cu frunze compuse, cu flori diferit colorate, cu fructe nucule, dintre care unele se folosesc în industria farmaceutică (ex.: cocoşel, cocoşel de cîmp etc.) (*Adonis aestivalis, flammea* etc.); (compuse) **ruscuţă-de-primăvară** (sau **-primăvăratică**), plantă perenă, otrăvitoare, cu flori galben-aurii, specifică vegetaţiei de stepă (*Adonis vernalis*); **ruscuţă-de-toamnă** (sau **-tomnatică**), plantă anuală, cu flori purpurii pătate cu negru la bază (*Adonis autumnalis*); **2.** (bot.; reg.; la pl.) cocoşei (*Erythoronium dens canis*); (şi: **ruşcuţă**). [Et. nec.].

rusésc, ~şti, ruseáscă, ~eşti a. rus: *vizitul în vechi costum rusesc.* NEGR.; *noi înţelegem foarte bine resentimentele de natură politică ce noi, românii, le putem avea asupra guvernului rusesc în urma pierderii Basarabiei.* EM. // f. artic. **1.** limba vorbită de ruşi: *amîndoi vorbim o rusească stîlcită.* V.R.; **2.** numele unui dans popular care se joacă cu paşi mici şi repezi; melodia acestui dans; căzăceasca: *ţiganii încep o rusească aprigă, ... cizmele tropăiesc în tact.* SAD. [*Rus* + *-esc*].

rusésţe adv. în felul ruşilor, ca ruşii; în limba rusă: *Florian tradus ruseşte.* NEGR.; *te pomeneşti că ştie şi ruseşte!* PR. [*Rus* + *-eşte*].

rusifícă, rusífic vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) asimila cu populaţia de limbă rusă; a deveni sau a face să devină rus; **2.** (tr.) a modifica un fapt lingvistic străin după sistemul limbii ruse. [Din fr. *russifier*].

rusificáre, rusificări f. acţiunea de a (se) rusifica şi rezultatul ei. [V. *rustifica*].

rusificát, ~ţi, rusificată, ~e a. **1.** asimilat poporului rus (prin limbă, obiceiuri etc.): *moldoveni rusificaţi;* **2.** adaptat la sistemul limbii ruse: *pronunţia rusificată a moldovenilor.* [V. *rustifica*].

rusísm, rusisme n. cuvînt, expresie etc. rusească împrumutată de o altă limbă (dar neadaptată la sistemul acesteia): *rusismele au intrat mai ales în nomenclatura militară şi administrativă, însă puţine din aceste rusisme au rămas definitiv în limba română, cele mai multe dispărînd odată cu ocupaţiile ruseşti.* [*Rus[1]* + *-ism*].

rusístică f. disciplină care studiază limba, literatura, cultura şi istoria poporului rus; (spec.) studiul limbii ruse. [*Rus* + *-istică* (după *romanistică, slavistică*)].

rusitóri m. pl. (reg.) sărbătoare populară care cade în a şasea zi după Duminica-Mare şi în a cincea zi după Rusalii. [Et. nec.; cf. *ursitori*].

rusnác, ~ci, rusnacă, ~ce m., f. ucrainean, rutean; (p. ext.) rus: *eşti rusnac sau român? dacă eşti rusnac, să fii sănătos, vorbeşte atunci ruseşte.* PR.; *rusnacii ... se purtaseră ca fiarele sălbatice; violurile şi jafurile se ţinuseră lanţ sub ruşi.* CĂRT.; (şi: **rusneac**). [Din ucr. *rusnak*].

rusneác m. v. **rusnac**.

rusoáică, rusoaice f. femeie (originară) din Rusia; ruscă[1]: *m-am împrietenit cu Svetlana, o rusoaică frumoasă şi deşteaptă.* [*Rus[1]* + *-oaică*].

rusofíl, ~i, rusofílă, ~e a. şi m., f. (persoană) care manifestă simpatie pentru ruşi, pentru cultura, politica etc. acestora: *din rusofilă devenise naţionalistă.* CĂRT. [Din fr. ***russophile***].

rusofób, ~i, rusofobă, ~e a. şi m., f. (persoană) care manifestă antipatie faţă de ruşi, faţă de cultura, politica etc. acestora: *socotea rusofob pe ginerele marelui funcţionar.* CĂL. [Din engl. ***rusophobe***].

rustémul n. artic. numele unui dans popular (oltenesc) în care jucătorii, dispuşi în şir, ţinîndu-se cu braţele încrucişate la spate, fac paşi înainte şi înapoi cu încrucişarea picioarelor, în ritm vioi, uşor săltat; melodia acestui dans. [Cf. ***Rüstem*** n. pr.].

rústic, ~ci, rustică, ~ce a. **1.** care ţine de lumea satului, de viaţa de (la) ţară; ca la ţară, referitor la viaţa de la ţară; cîmpenesc; ţărănesc: *la periferiile cu gospodării aproape rustice lipsa era mare.* BL.; **limba latină rustică,** limba latină populară; **2.** cu aspect simplu, nefinisat, nemeşteşugit: *o casă ... încăpătoare şi gospodărească, nu lipsită de anume eleganţă rustică.* CĂL.; (fig.) *rusticele răspunsuri ale învăţătorilor sătenşti.* OD.; **3.** (fig.) grosolan, necioplit. // n. ceea ce este caracteristic vieţii de la ţară: *rusticul îl fascinează.* [Din lat. ***rusticus,*** fr. ***rustique***].

rusticán, ~i, rusticană, ~e a. (italienism) rustic: *cavaleria rusticană.* [Din it. ***rusticano***].

rusticitáte f. **1.** caracterul a ceea ce este rustic: *rusticitatea degenerează cîteodată în vulgaritate.* CĂL.; **2.** (fig.) bădăranie. [Din fr. ***rusticité***].

rusticizá, rusticizez vb. (tr. şi refl.) a da sau a căpăta caracter rustic. [Din engl. ***rusticize***].

rusticizáre, rusticizări f. acţiunea de a (se) rusticiza şi rezultatul ei. [V. ***rusticiza***].

rusticizát, ~ţi, rusticizată, ~e a. care a devenit rustic. [V. ***rusticiza***].

rusumát, rusumaturi n. contribuţie indirectă, impozit care constituia venitul domniei, în ţările române. [Din turc. ***rüsumat***].

ruşálă f. bir plătit în Ţara Românească de curteni. [De la ***roşu***].

rúşcă f. v. ruscă.

ruşcúţă f. v. ruscuţă.

ruşfért n. v. ruşfet.

ruşfét, ruşfeturi n. (înv.) **1.** mită: *isprăvniciile se dau cu ruşfet.* FIL.; *cît ruşfetul se iveşte, cinsteandată se topeşte!* AL.; **2.** obligaţie suplimentară în muncă sau în produse, pe care ţăranii trebuiau să o presteze moşierului: *să ne mîngîiem c-am scăpat măcar de boieresc, de ruşfert şi de alte blăstămăţii.* SAD.; **3.** învoială agricolă între ţăran şi moşier, în Ţara Românească, prin care ţăranul lucra două pogoane pentru el şi unul pentru moşier; (şi: **ruşfert**). [Din turc. ***rüşvet***].

ruşfetăr, ruşfetari m. (înv.) **1.** persoană care ia ruşfet; mitarnic; **2.** ţăran care a încheiat cu moşierul un ruşfet, în Ţara Românească. [***Ruşfet*** + *-ar*].

ruşfetărie, ruşfetării f. (înv.) mituire: *ruşfetărie şi potlogărie.* AL. [***Ruşfetar*** + *-ie*].

ruşiná, ruşinez vb. **1.** (refl.) a-i fi ruşine, a se jena: *prea curînd să ruşinează, fără ale sale vreri.* PANN; *ş-atîta mă laudă, că foarte mă ruşinez şi mă doare-n suflet că nu sînt aşa cum spune mămuca.* VLAH.; **2.** (tr.) a face ca cineva să se simtă jenat: *nu vream să spui cucoanelor ... ca să nu le ruşinez.* CAR.; **3.** (refl.) a se simţi stingherit, încurcat, jenat de ceva; a se sfii în faţa cuiva: *mă aplec să le sărut mîna; ele şi-o zmulg îndărăt ..., ruşinîndu-se de pămîntul de sub unghii.* VIERU; **4.** (înv.; tr.) a face de ruşine; a umili, a înjosi, a batjocori: *să nu rămîie vizirul ruşinat de cătră împărat.* NEC.; **5.** (înv. şi pop.; tr.) a necinsti, a dezonora: *a cunoscut ... pe boierul care-i ruşinase logodnica în tinereţe.* SAD. [De la ***ruşine***].

ruşináre, ruşinări f. **1.** faptul de a (se) ruşina; **2.** ruşine: *şi de mare ruşinare, trist la pămînt să uita.* PANN; **3.** sfială, decenţă, pudoare: *începu cu sfială căsnicia, c-un fel de ruşinare.* AG.; **4.** (înv.) batjocorire, umilire; **5.** (înv.) viaţă, faptă imorală; desfrîu, dezmăţ: *să dederă ruşinării.* N.TEST.; *ruşinările lui de promiscuitate le-a povestit.* CĂL. [V. ***ruşina***].

ruşinát, ~ţi, ruşinată, ~e a. **1.** cuprins de sfială, copleşit de ruşine; jenat: *ea se scuză ... ruşinată de cele ce zisese.* EM.; **2.** (înv. şi reg.) făcut de ocară, batjocorit; umilit, înjosit: *să nu mă lase a muri ruşinat.* ISP. [V. ***ruşina***].

ruşíne f. **1.** sentiment penibil de jenă, provocat de un eşec, de o greşeală etc.; ruşinare: *îşi muşca fata acum degetele ... de ciudă şi de ruşine.* CR.; **a-i fi** (sau **a i se face, a avea**) **ruşine,** a se ruşina, a se jena: *i-e ruşine omenirii să vă zică vouă oameni!* EM.; **a muri de ruşine** sau **a-i plesni** (sau **a-i crăpa**) **cuiva obrazul de ruşine,** v. **obraz; n-ai** (sau **n-are**) **ruşine** ori **nu-ţi** (sau **nu-i** etc.) **e ruşine (obrazului),** se spune cuiva lipsit de bun-simţ, obraznic, nerușinat: *nu ţi-e ruşine, slugă necredincioasă!* GHICA; **2.** sfială, timiditate, pudoare; modestie; reţinere, rezervă: *faţa ei era roşie de ruşine.* EM.; *un sentiment de jenă, vecin cu ruşinea, îl opri să i se adreseze.* GHEŢIE; **fără (de** sau **de nici o) ruşine,** fără jenă, cu obrăznicie; **3.** ocară, batjocură; ofensă: *înghiţi ruşinea ce-i făcură fraţii.* ISP; **a fi** (sau **a rămîne, a (se) da, a (se) face) de ruşine,** a ajunge sau a face să ajungă într-o situaţie umilitoare, jenantă; a (se) face de rîs, de batjocură: *prea făcurăţi neamul nostru de ruşine şi ocară.* EM.; *vezi ce faci, ... să nu mă dai de ruşine.* GHEŢIE; **4.** motiv de a se simţi ruşinat; lucru, fapt, gest dezonorant; necinste, dezonoare: *cei ce rabdă jugul ... merită să-l poarte, spre ruşinea lor!* BOL.; *a munci cu lopata nu e o ruşine şi ... tot ce există s-a făcut cu lopata şi tîrnăcopul.* PR.; **(e) ruşine** sau **(e) mai mare ruşinea,** (e) nepotrivit, necorespunzător, ruşinos: *e ruşine să nu ştii limba ta!* NEGR.; **a fi ruşinea cuiva,** a fi om de nimic, cauza dezonoarei cuiva: *el este ruşinea familiei noastre;* **5.** (pop.) organ genital la oameni şi la animale: *cămaşa, cît de proastă, acopere ruşinea!* POP.; **6.** (compus) **ruşinea-fetei** (sau **fetelor**), numele a două plante erbacee din familia umbeliferelor, cu tulpina acoperită cu peri rigizi, cu flori albe sau trandafirii, dispuse în mici umbele (*Daucus carota* şi *silvestris*): *odată o floare numită ruşinea-fetelor.* CR. [Cf. lat. ***roseus***].

ruşinós, ~şi, ruşinoásă, ~e a. **1.** care se ruşinează uşor; sfios, timid: *am fost atît de neghiob şi de ruşinos cu dînsa.* DELAVR.; **2.** care cauzează ruşine, dezonoare; reprobabil, blamabil: *de ce-am mai spera la izbîndă, moţăind filozofic în ruşinosul proverb: „capul plecat sabia nu-l taie!"* VIERU; *Ferdi îi face întruna propuneri ruşinoase.* GHEŢIE. [***Ruşine*** + *-os*].

ruşuliţă, ruşuliţe f. plantă erbacee din familia compozitelor, cu tulpina şi cu frunzele acoperite cu peri lungi, cu flori roşii-portocalii, care creşte în regiunile de munte; sînge-rîndă (*Hieracium aurantiacum*). [***Roşu*** + *-uliţă*].

rut n. stare fiziologică în perioada de împerechere la animale, în timpul căreia au loc anumite transformări ale aparatului genital; **în rut,** în călduri. [Din fr. ***rut***].

rutacée f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate, aromatice, de obicei arborescente, cuprinzînd în special plantele citrice; (şi la sg.) plantă din această familie (ex.: lămîiul, portocalul, grepfrutul). [Din fr. ***rutacée***].

rútă[1], rute f. (bot.) virnanţ (*Ruta graveolens*). [Lat. ***ruta***].

rútă[2], rute f. drum străbătut de un vehicul; traseu; (p. ext.) direcţie. [Din fr. ***route,*** germ. ***Rutte***].

ruteá, rutele f. (înv.) moment favorabil la jocul de cărţi: *tot meşteşugul îi să pontariseşti la vreme şi să găseşti ruteaua norocului.* AL. [Din turc. ***rüte*** „punct"].

ruteán, ~eni, ruteană, ~ene a. (înv.) care aparţine, care este caracteristic ucrainenilor din Austro-Ungaria, referitor la ucrainenii din Austro-Ungaria; rutenesc: *obiceiuri rutene.* // m. pl. (înv.) nume dat ucrainenilor din Austro-Ungaria: *sfîntul se ducea înainte din sat în sat, printre ruteni şi printre români.* SAD. // m., f. (înv.) uncrainean (originar) din Austro-Ungaria: *bunicul nostru era rutean.* [Din germ. ***Ruthene***].

rutenésc, ~şti, ruteneáscă, ~eşti a. (înv.) rutean: *cuvinte ruteneşti.* [***Rutean*** + *-esc*].

rutenísm, rutenisme n. cuvînt, expresie etc. ucraineană împrumutată de o altă limbă (dar neadaptată la sistemul acesteia). [***Rutean*** + *-ism*].

ruténiu n. metal cenuşiu, din grupa metalelor platinice, foarte refractar, casabil şi greu fuzibil, folosit la fabricarea filamentului pentru lămpile cu incandescenţă. [Din fr. ***ruthénium***].

rutherford, rutherforzi [răzărford] m. unitate de măsură pentru radioactivitate egală cu un milion de dezintegrări pe secundă emise de un element radioactiv. [Din fr., engl. ***rutherford***].

rutiér, ~i, rutieră, ~e a. **1.** care aparţine transportului sau circulaţiei pe drumuri şi şosele, referitor la drumuri şi la şosele, la transportul pe şosele: *transport rutier; vehicul rutier;* **tractor rutier,** tractor cu remorcă, prevăzut cu roţi cu pneuri, servind la transportul pe şosele; **2.** care serveşte la construirea sau la repararea drumurilor, şoselelor etc.: *materiale rutiere;* **maşină rutieră** (şi f.), maşină folosită la construirea sau repararea şoselelor. // m. ciclist specializat în cursele pe şosele. [Din fr. ***routier***].

rutieríst, rutierişti m. tractorist cu drept de conducere pe şosele; conducător al unui tractor rutier. [***Rutier*** + *-ist*].

rutíl n. oxid de titan de culoare galben-deschis pînă la brun-roşcat, cu luciu adamantin, din care se extrage titan, folosit în radiotehnică, vopselărie etc. [Din fr. ***rutile***].

rutiná, rutinez vb. (rar; tr. şi refl.) a căpăta rutină: *tînărul s-a rutinat.* [Din fr. ***routiner***].

rutinár, ~i, rutinară, ~e a. făcut din rutină; şablonizat. // m., f. persoană care lucrează numai prin rutină; rutinier: *Roiban este un militar onest, incult, rutinar.* CĂL. [***Rutină*** + *-ar*].

rutinát, ~ţi, rutinată, ~e a. cu experienţă, cu rutină; priceput, versat: *proza lui ... trădează pe omul rutinat într-ale literaturii.* CĂL. [V. ***rutina***].

rutínă f. **1.** capacitate dobîndită printr-o practică îndelungată; experienţă, abilitate: *cu rutina şi abilitatea lui, Keller era persoana cea mai potrivită pentru a urni din loc treburile băncii.* GHEŢIE; **2.** deprindere de a face mereu acelaşi lucru, de a gîndi mereu în aceeaşi manieră; respectare servilă a unui şablon de lucru; ansamblu de prejudecăţi care inhibă creativitatea, care blochează progresul: *rutina superiorului e pusă în faţa unui obstacol neprevăzut: independenţa de gîndire a inferiorului.* CĂL.; *n-am prins încă pe inimă şi pe creier cocleala şi rugina rutinei şi conformismului.* GHEŢIE; **3.** (inform.) set de instrucţiuni dintr-un program de prelucrare a datelor de folosinţă curentă. [Din fr. ***routine***].

rutiniér, ~i, rutinieră, ~e a. (rar) şablonizat; standardizat: *diplomaţia a devenit infinit mai rutinieră, standardizată.* D.; *muncă rutinieră.* // m., f. rutinar: *rutinierul mulţumit de sine ... ia drept genialitate mecanismul abilităţii scenice.* EM.; *lipsa de supleţe a rutinierului anchilozat într-o disciplină excesivă.* C. [Din fr. ***routinier***].

rutişór m. numele mai multor plante erbacee din familia ranunculaceelor: **a)** plantă cu tulpina înaltă, cu flori galbene, dispuse în panicule pe vîrfurile ramurilor, care creşte prin păşuni şi locuri umede (*Thalictrum angustifolim*); **b)** plantă cu miros urît, cu florile verzui-gălbui, plecate în jos (*Thalictrum foetidum*); (compus) **rutişor-galben,** plantă cu rizom tîrîtor şi cu numeroase flori galbene mici, dispuse în umbele (*Thalictrum flavum*). [***Rută[1]*** + *-işor*].

ruxándră, ruxandre f. (bot.) răsură[1] (*Rosa gallica*). [Cf. ***micsandră***].

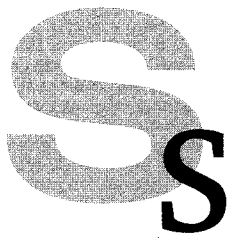

S, s m. invar. a douăzeci şi doua literă a alfabetului limbii române; sunetul (consoană constrictivă dentală surdă) notat cu această literă.

sa interj. v. **şo**.

sábaş, sabaşe n. (reg.) (ban dat ca) bacşiş: *să bagi mîna în buzunar, să cauţi un sabaş de cei mari, să dai la cei lăutari.* POP. [Et. nec.].

sabát, sabaturi n. **1.** sîmbătă, ultima zi a săptămînii la mozaici şi la unii sectanţi creştini, consacrată odihnei şi ceremoniilor cultului: *îi făcea pe aceşti sectanţi să respingă biserica şi să ţină sabatul, ca la evrei.* PR.; **2.** numele primului tratat din *Talmud* referitor la sărbători; **3.** adunare de vrăjitori şi vrăjitoare care, potrivit unor legende medievale, se ţinea sîmbăta, după miezul nopţii, într-un loc singuratic: *teme-te să nu vezi cîmpul unde sabatul s-adună.* NEGR.; *într-un templu peceneg ... ni se înfăţişează un sabat carpatin.* CĂL.; **4.** (fig.) gălăgie mare; hărmălaie, zarvă; agitaţie frenetică: *rîsetele femeilor, chiotele de veselie, vorba zgomotoasă a bărbaţilor ... formau un sabat infernal.* FIL. [Din lat. ***sabbatum***, fr. ***sabbat***].

sabatián, ~eni, sabatiană, ~ene m., f. membru al unei secte creştine fondate în sec. al XIV-lea de către Sabbathius, care celebra Paştele în aceeaşi zi cu evreii. [Din fr. ***sabbathien***].

sabátic, ~ci sabatică, ~ce a. care ţine de sabat, referitor la sabat: *ceremoniile sabatice ale evreilor*; **an sabatic, a)** fiecare al şaptelea an în care evreii, conform legii mozaice, îşi eliberau sclavii şi lăsau pămînturile nelucrate; **b)** an destinat studiului, cercetării, acordat universitarilor scutiţi în această perioadă de obligaţii didactice, în unele ţări. [Din fr. ***sabbatique***].

sabatísm n. (înv.) sărbătorire a sabatului; sabatizare. [Din lat. ***sabbatismus***].

sabatizá, sabatizez vb. (tr.) a celebra sabatul. [Din lat. ***sabbatisare***, it. ***sabatizzare***, fr. ***sabbatiser***].

sabatizáre, sabatizări f. sabatism. [V. ***sabatiza***].

sabeeán, sabeeni m. (la pl.) numele unei secte iudeo-creştine menţionate în Coran, care practica sabeismul; (şi la sg.) membru al acestei secte. [Din fr. ***sabéen***].

sabeísm n. cult al focului şi al aştrilor (menţionat în Coran), practicat în vechime de unele popoare creştine din Arabia meridională (perşi, caldeeni etc.). [Din fr. ***sabéisme***].

sábie, săbii f. **1.** armă formată dintr-o lamă lungă de oţel, ascuţită la vîrf şi pe una dintre laturi, fixată într-un mîner, care se poartă atîrnată de cingătoare, în stînga corpului: *acele săbii ... reteză şi despică un trup dintr-o pălitură.* SAD.; (fig.) *sabia necruţătoare a neprevăzutului ... îţi poate reteza cele mai aurite proiecte.* GHEŢIE; **sabia lui Damocle(s)**, pericol ce ameninţă permanent pe cineva; a **trece** (sau **a lua, a trage**) **în** (ori **sub, prin**) **sabie pe cineva** (sau **prin ascuţişul sabiei**), a ucide, a nimici: *creştinii ... mai pe toţi turcii ... îi trecură prin ascuţişul sabiei.* BĂLC.; a **pune mîna pe sabie**, a porni la luptă; **a scoate** (sau **a trage**) **sabia** (**împotriva cuiva**), a provoca la luptă; a porni război: *cel ce scoate sabia, de sabie va pieri.* CR.; **sabie cu două tăişuri**, situaţie ambiguă, care prezintă, în acelaşi timp, avantaje şi dezavantaje, perspective optimiste şi pericole; **a-şi băga** (sau **a-şi pune**) **capul** (**teafăr**) **sub sabie**, a-şi provoca un necaz; **2.** lovitură dată cu arma descrisă mai sus; atac, luptă (cu această armă), conflict armat; (p. ext.) consecinţe distrugătoare provocate de acestea; prăpăd: *Mihai ... le dă o sabie, îi împrăştie.* BĂLC.; *nouă nu ne trebuie ... nici război, nici dobînda săbiei; noi cu dulceaţă trăim.* SAD.; **3.** (fig.) luptător (cu această armă): *eu sînt un braţ şi-o sabie la porunca Măriilor voastre.* DELAVR.; **4.** (fig.; înv. şi pop.) duşman; putere ostilă: *au intrat iară sabie în ţară, paloş de tatar.* AL.; **5. sabie-baionetă**, sabie scurtă care poate fi ataşată la puşcă, în luptele corp la corp; **6.** armă sportivă formată dintr-o lamă elastică de oţel, cu gardă şi mîner, folosită la scrimă; probă de scrimă cu această armă; **7.** (p. anal.) numele unor (părţi de) piese tehnice, maşini-unelte etc. asemănătoare cu arma descrisă mai sus (pîrghie, schimbător la roţile plugului etc.); **8.** (iht.) sabiţă (*Pelecus cultratus*); **9.** (bot.; reg.) stînjenel (*Iris germanica*). [Din sl. ***sabja***, bulg. ***sab(i)ja***].

sabín, ~i, sabină, ~e m., f. persoană aparţinînd populaţiei italice antice care locuia în centrul Italiei, la nord de Latium, supusă de romani la începutul sec. al III-lea î.d.Hr.: *răpirea sabinelor.* // m. pl. populaţie formată din aceste persoane. // a. care aparţine, care este caracteristic acestei populaţii, referitor la această populaţie: *relicve sabine.* [Din lat. ***Sabinis***, fr. ***Sabins***].

sabínă, sabine f. varietate de ienupăr din Europa meridională, cu miros dezagreabil de terebentină, ale cărei frunze au proprietăţi medicinale (*Juniperus sabina*). [Din fr. ***sabine***, lat. ***sabina***].

sabinísm n. intoxicaţie cu ulei de sabină. [Din fr. ***sabinisme***].

sabír n. jargon conţinînd cuvinte arabe, berbere, franceze, spaniole, italiene, provensale, greceşti etc. care era vorbit în Africa de Nord şi în Levant de grupuri cu limbi materne diferite; **2.** sistem lingvistic mixt, rudimentar ca vocabular şi gramatică, provenit din contactele între comunităţi de limbi foarte diferite, vorbit în porturile Mării Mediterane; **3.** (depr.) limbaj eterogen (cu amestec de elemente străine), greu de înţeles; jargon. [Din fr. ***sabir***].

sábiţă, sabiţe f. **1.** numele a două specii de peşti de apă dulce: **a)** peşte din familia ciprinidelor, cu corpul turtit lateral şi cu abdomenul arcuit; sabie, săbioară, săbiuţă (*Pelecus cultratus*); **b)** (reg.) obleţ (*Alburnus alburnus*); **2.** (reg.) rizacă. [Din bulg. ***sabica***].

sabiá, sablez vb. (tr.) a curăţa, a netezi sau a mătui o suprafaţă, de obicei metalică, prin împroşcare cu un jet de nisip, de zgură etc. sau cu lichide. [Din fr. ***sabler***].

sabláj, sablaje n. sablare. [Din fr. ***sablage***].

sablánt, sablanţi m. jet de particule folosit la sablare. [***Sabla*** + ***-ant***].

sablăre, sablări f. acţiunea de a sabla şi rezultatul ei; sablaj. [V. ***sabla***].

sablát, ~ţi, sablată, ~e a. (despre suprafeţe metalice) curăţat, netezit prin sablare. [V. ***sabla***].

sablatór, ~i, sablatoáre m., f. muncitor calificat în sablare. [***Sabla*** + ***-tor***].

sabléză, sableze f. maşină de sablat. [Din fr. ***sableuse***].

sabórd, saborduri n. deschizătură în bordajul sau în parapetul unei nave, care serveşte la aerisire, la scurgerea rapidă a apei acumulate pe puntea superioară, la descărcarea şi încărcarea mărfurilor etc. [Din fr. ***sabord***].

sabordá, sabordez vb. (tr.) **1.** a scufunda propria navă pentru a nu fi capturată de duşman; **2.** a găuri corpul unei nave scufundate pentru a-i scoate încărcătura. [Din fr. ***saborder***].

sabordáj, sabordaje n. sabordare. [Din fr. ***sabordage***].

sabordáre, sabordări f. acţiunea de a sabordă şi rezultatul ei; sabordaj. [V. ***sabordă***].

sabót, saboţi m. **1.** (mai ales la pl.) încălţăminte făcută dintr-o singură bucată de lemn scobit; (p. ext.) încălţăminte făcută dintr-o talpă groasă (de lemn), fără călcîi, cu faţă din piele, cauciuc sau material textil: *bătea pavajul de cărămidă cu saboţii de lemn.* SAD.; **2.** (tehn.) papuc; **3.** dispozitiv montat pe o şină de cale ferată în scopul frînării sau opririi vagoanelor: *sabot de cale*; **4.** organ principal al unei frîne cu fricţiune, avînd rolul de a încetini sau de a opri mişcarea unui autovehicul, a unei maşini-unelte etc.: *sabot de frînă*; **5.** dispozitiv montat la roţile unui autovehicul parcat neregulamentar pentru a-l bloca pînă la plata amenzii: *poliţistul a pus sabotul la roată.* [Din fr. ***sabot***].

sabotá, sabotez vb. (tr.) a împiedica intenţionat (şi pe ascuns) buna funcţionare a unei maşini, a unei instalaţii, a unui proces de producţie etc.; a submina un proiect, o acţiune. [Din fr. ***saboter***].

sabotáj, sabotaje n. deteriorare, distrugere intenţionată a unei maşini, a unei instalaţii, a unui proces de producţie etc.; subminare a unui proiect, a unei acţiuni; act prin care se efectuează acest lucru; sabotare: *în presă se vorbea mereu de sabotaj.* PR. [Din fr. ***sabotage***].

sabotáre, sabotări f. acţiunea de a sabota şi rezultatul ei; sabotaj: *sabotarea unor negocieri.* [V. ***sabota***].

sabotór, ~i, sabotoáre m., f. persoană care sabotează: *nu era în complicitate cu alţi sabotori ai regimului.* CĂL. [Din fr. ***saboteur***].

sabóu m. v. săbău.

sabrér, sabreri m. scrimer specializat în probele de sabie. [Din fr. ***sabreur***].

sabretáş, sabretaşe n. geantă plată de piele purtată odinioară la centiron, lîngă sabie, la unele uniforme de cavalerie. [Din fr. ***sabretache***].

sábur n. **1.** răşină brună-roşiatică, cu miros plăcut şi gust foarte amar, extrasă din sucul frunzelor a două specii de aloe (*Aloe ferox* şi *succotrina*), utilizată în industria farmaceutică: *saburul serveşte ca purgativ*; **2.** (fig.) alinare, mîngîiere: *împărăţia începu să-şi mai facă sabur inimei.* POP. [Din turc. ***sabur*** „aloe"].

sac, saci m. **1.** obiect confecţionat din pînză, hîrtie rezistentă, material plastic etc., în care se păstrează sau se transportă materiale, produse etc.: *în ţara cînipei, sacii şi sfoara le cumpărăm de la nemţi!* GHICA; **2.** conţinutul unui astfel de obiect; obiectul respectiv împreună cu conţinutul său: *să văd cîţi saci de grîu mai ai în cămară.* SAD.; **sac fără fund**, om lacom, nesătul; loc cu resurse inepuizabile: *aista-i Flămînzilă, foametea, sac fără fund.* CR.; *gîndeai că România e sac fără fund?* **a da de fundul sacului**, a sărăci; **a prinde pe cineva cu mîţa** (sau **cu mîna**) **în sac**, a surprinde pe cineva săvîrşind o faptă rea: *prins cu mîna în sac, cu moarte trebuie să mori.* ISP.; **a-şi goli** (sau **a-şi deşerta**) **sacul**, a spune tot ce are pe inimă sau tot ce ştie; a se destăinui: *în timp ce înghiţea o cafea ... îşi deşerta în pripă sacul cu noutăţi.* GHEŢIE; **3.** (fig.) cantitate mare, grămadă: *are un sac de bani;* **cu sacul**, din belşug, din abundenţă: *geaba binele cu sacul după ce moare săracul.* PANN; **4.** pînză de fuior, de cînepă sau de buci din care se face obiectul descris mai sus, avînd însă şi alte întrebuinţări: *ar trebui să aveţi ... cearşafuri de sac.* ARG.; **5.** îmbrăcăminte dintr-o astfel de pînză; **6. sac de dormit**, obiect în formă de sac, confecţionat dintr-un material (sintetic) izolant, prevăzut cu un fermoar (şi cu o glugă), folosit (de excursionişti) pentru dormit în corturi, în campinguri etc.; **7.** geantă mare în care se pun lucrurile necesare pentru o călătorie: *repede-mi iau sacul de drum şi mă duc la cel mai apropiat vagon.* CAR.; **8.** unealtă de pescuit făcută dintr-o reţea de sfoară în forma obiectului descris mai sus, cu fundul adînc şi cu gura ţinută deschisă printr-un arc de lemn: *să nu prinzi peşte înaintea sacului.* Z.; **9.** (bot.) **sac polinic**, fiecare dintre compartimentele din antera staminei, în care se formează polenul; **10. sac aerian**, organ de forma unui sac, în prelungirea extrapulmonară a bronhiilor păsărilor, care menţine ritmul de respiraţie al acestora în timpul zborului; **11. sac embrionar**, cavitate în interiorul nucelei ovarului de angiosperme, în care se află şi oosfera; **12. sac vitelin**, anexă sferică sau piriformă de pe faţa ventrală a embrionului peştilor, reptilelor, păsărilor şi mamiferelor, în care se află vitelusul nutritiv; vezică ombilicală; **13.** (reg.) nimfă sau larvă de furnică. [Lat. ***saccus***].

sacá, sacale f. butoi aşezat pe un suport cu două sau patru roţi, tras de un cal, cu care se transporta apă (de băut) de la un rîu sau de la o cişmea: *să aduci apă cu sacaua de la Filaret.* FIL.; **dop de saca**, om scund şi îndesat; bondoc: *era ... gras şi gros ca un butoi, adecă, cum i-am zice noi astăzi: dop de saca.* ISP. [Din turc. ***saka*** „sacagiu"].

sacabáş, sacabaşi m. (înv.) şeful sacagiilor (la alaiurile domneşti). [Din turc. ***saka başı***].

sacadá, sacadez vb. (intr.) a acţiona sau a se manifesta (în special a vorbi) sacadat, cu intermitenţe. [Din fr. ***saccader***].

sacadáre, sacadări f. acţiunea de a sacada; întrerupere bruscă, repetată (regulat) la intervale mici: *monoloagele sînt interesante ... în rostogolirea lor furtunoasă sau în sacadare.* CĂL. [V. ***sacada***].

sacadát, ~ţi, sacadată, ~e a. **1.** (adesea adv.) cu întreruperi scurte şi dese (care se succedă regulat); intermitent: *vocea i se gîtuia cîteodată din pricina respiraţiei sacadate.* GHEŢIE; *vorbeşte sacadat*; **2.** compus din propoziţii, din fraze scurte (supărătoare la auz): *stilul jurnalistului e sacadat ..., e stilul demonstrativ şi jovial al omului convins.* CĂL. [Din fr. ***sacadé***].

sacádă, sacade f. (livr.) mişcare, vorbire sacadată: *Trahanache a urmărit cu mîna tactul sacadelor oratorice ale lui Farfuridi.* CAR. [Din fr. ***saccade***].

sacagíu, sacagii m. **1.** persoană care transporta (şi vindea) apă (de băut) cu sacaua; apar: *sacagiii intrau cu sacalele în vad să ia apă pentru gospodării.* TUD.; **a vinde apă la sacagiu**, a da cuiva un lucru pe care îl are din belşug; a încerca să înveţi (sau să înşeli) pe cineva mai priceput (sau mai şiret) decît tine; a vinde castraveţi la grădinar; **2.** (înv. şi reg.) pompier. [***Saca*** + ***-giu***].

sacalúş n. v. săcăluş.

sacáră f. v. secară.

sacát, ~ţi, sacată, ~e a. (înv.) bolnav, vătămat; rănit; infirm: *boul fiind sacat, la un picior rănit.* ALEX. [Din turc. ***sakat*** „spetit"].

sacatlîc, sacatlîcuri n. (turcism; înv.) infirmitate, invaliditate; (p. ext.) necaz. [Din turc. ***sakatlık***].

saccifórm, ~i, sacciformă, ~e a. (anat.) în formă de sac: *anevrism sacciform.* [Din fr. ***sacciforme***].

sacerdót, sacerdoţi m. (livr.) preot: (fig.) *este sau nu este poetul un preot, un sacerdote, ca să zic aşa, al Binelui, Frumosului şi Adevărului?* CAR.; (şi: (înv.) **sacerdote**). [Din lat. ***sacerdos, -otis***, it. ***sacerdote***].

sacerdotál, ~i, sacerdotală, ~e a. (livr.) care ţine de sacerdoţiu; preoţesc; (p. ext.) sacru; solemn: *eram mistic şi visam hlamida sacerdotală.* GAL.; *un ton sacerdotal creştin.* CĂL.; (adv.) *rosti sacerdotal.* [Din fr. ***sacerdotal***, lat. ***sacerdotalis***].

sacerdóte m. v. sacerdot.

sacerdóţiu n. (livr.) **1.** darul preoţiei; rang, demnitate de preot: *părăseşte sacerdoţiul*; **2.** (p. gener.) demnitate, funcţie (de mare răspundere): *prefect ... în exerciţiul unui sacerdoţiu care-l depăşea.* V.R.; **3.** (fig.) misiune, chemare: *a fi poet este un sacerdoţiu, de care sîntem nevrednici toţi.* PATAP.; **4.** (col.) preoţime, cler: *războaiele medievale între sacerdoţiu şi imperiu sînt celebre.* [Din lat. ***sacerdotium***].

sacfíu m. v. secfiu.

sachelăr, sachelari m. (înv.) **1.** grad onorific în ierarhia preoţească; preot care purta acest grad; **2.** cleric cu diverse funcţii administrative la o mănăstire. [Din gr. mod. ***sakellários***].

sacifórm, ~i, saciformă, ~e a. în formă de sac. [Din fr. ***sacciforme***].

sacíz n. **1.** mastic: *gusta rachiurile de sacîz şi de anason.* OD.; **2.** colofoniu: *îşi frecă arcuşul cu sacîz.* DELAVR.; **3.** (reg.) bumbac alb, inferior, folosit ca bătează la ţesut. [Din turc. ***sakız***].

sacnasíu, sacnasie şi **sacnasiuri** n. (înv.) **1.** balcon închis cu geamuri sau jaluzele, la ultimul nivel al caselor domneşti sau boiereşti, ieşit din planul faţadei, de unde se putea privi în stradă, fără a fi văzut; bovindou: *sacnasiul cu geamlîc ... era obicinuita şedere a doamnei şi a femeilor sale.* OD.; **2.** cameră mică în care aşteptau cei veniţi cu treburi la boier: *gîrbaciul ... atîrnat deasupra uşii sacnasiului.* FIL. [Din turc. ***şahnişin*** „şedere domnească"].

sácos, sacose n. veşmînt arhieresc de mătase, pînă la genunchi, ornamentat cu broderii şi pietre scumpe, cu mîneci largi, purtat peste stihar; polistavrion: *trimise ... mitropolitului Iosif sacos şi mitră.* NEGR. [Din gr. mod. ***sákkos***].

sacóşă, sacoşe f. geantă sau sac mic din pînză, piele etc. pentru cumpărături şi bagaje mici; plasă: *revenise din oraş ..., cu o sacoşă plină cu de-ale gurii.* GHEŢIE. [Din fr. ***sacoche***].

sacóu, sacouri n. haină bărbătească (lejeră), care poate fi purtată la diferiţi pantaloni; veston, surtuc: *purta ... vestă înflorată, sacou gri cu şiret negru la revere.* TUD. [Din germ. ***Sakko***].

sacóviţe, sacoviţi f. unealtă de pescuit făcută dintr-o plasă întinsă pe două nuiele încrucişate şi agăţate de o prăjină, cu care se pescuieşte de pe mal în apele repezi curgătoare. [***Sac*** + ***-oviţe***].

sacóviţă, sacoviţe f. (reg.) sicaiţă. [Cf. ***sacoviţe***].

sacrá, sacrez vb. (înv.; tr.) a sfinţi; (spec.) a hirotonisi; (p. ext.) a consacra, a consfinţi: [*Adam şi Eva*] *au fost sacraţi de preoţi.* HEL. [Din fr. ***sacrer***].

sacrál[1], ~i, sacrală, ~e a. (livr.) sacru[1]: *arta plastică indică, în preponderenţă de natură sacrală, e reprezentată printr-un ... belşug de monumente.* BL. [Din fr. ***sacral***].

sacrál[2], ~i, sacrală, ~e a. (anat.) care ţine de sacrum, referitor la sacrum; sacrat[2]: *vertebră sacrală; regiune sacrală.* [Din germ. ***sakral***].

sacralgíe, sacralgii f. durere localizată la nivelul sacrumului sau a regiunii sacrate. [Din fr. ***sacralgie***].

sacralitáte f. (rar) caracterul a ceea ce este sacru[1]: *nu sînt un om religios, sînt mai mult decît atît: sînt un om care crede în sacralitatea vieţii.* R.L. [***Sacral[1]*** + ***-itate***].

sacralizá, sacralizez vb. (livr.; tr.) a conferi caracter sacru[1] unui lucru profan: *ceea ce sacralizează poetul e fiinţa noastră naţională.* R.L. [Din fr. ***sacraliser***].

sacralizáre[1], sacralizări f. (livr.) faptul de a sacraliza; (p. ext.) fetişizare. [V. ***sacraliza***].

sacralizáre[2], sacralizări f. malformaţie lombosacrată constînd în fuziunea parţială sau totală a celei de a cincea vertebre lombare cu sacrumul. [Din fr. ***sacralisation***].

sacralizát, ~ţi, sacralizată, ~e a. care a primit caracter sacru. [V. ***sacraliza***].

sacramént, sacramente n. **1.** jurămînt de fidelitate al unui militar roman faţă de împărat; **2.** nume dat de catolici şi ortodocşi fiecăreia dintre cele şapte taine bisericeşti (botezul, mirungerea, împărtăşania sau euharistia, pocăinţa sau spovedania, maslul, preoţia şi căsătoria); (spec.; la pl.) taina împărtăşaniei: *astăzi nu voi împărtăşi pe nimeni cu sfintele sacramente.* GHEŢIE. [Din lat. ***sacramentum***, germ. ***Sakrament***, fr. ***sacrement***].

sacramentál, ~i, sacramentală, ~e a. **1.** care ţine de sacrament, referitor la sacrament; sacru[1]: *misterul sacramental e prefăcut într-un fel de mit naturalist.* BL.; **2.** (p. ext.) solemn: *amorul de patrie, libertatea, egalitatea şi devotamentul sînt vorbele sacramentale ale ciocoiului.* FIL. [Din lat. ***sacramentalis***, it. ***sacramentale***, fr. ***sacramental***, germ. ***sakramental***].

sacráre, sacrări f. (înv.) faptul de a sacra; (p. ext.) consacrare, consfinţire. [V. ***sacra***].

sacráriu, sacrarii n. **1.** loc de rugăciune în casele romanilor; **2.** parte a unui templu unde se păstrau lucrurile sacre. [Din lat. ***sacrarium***].

sacrát[1], ~ţi, sacrată, ~e a. (livr.) sfinţit; sfînt, sacru. [Din fr. ***sacré***].

sacrát[2], ~ţi, sacrată, ~e a. (anat.) sacral[2]: *măduvă sacrată*. [Din fr. ***sacré***].

sacrificá, sacrífic vb. 1. (tr.) a jertfi, după un anumit ritual, fiinţe ca ofrandă adusă divinităţii, în antichitate; **2.** (tr.) a ucide animale, pentru hrană, din cauza unor boli, în scopuri ştiinţifice etc.: *au fost sacrificate toate vacile nebune*; **3.** (tr.) a renunţa la cineva sau la ceva în favoarea, în interesul altuia sau în numele unui scop, al unei realizări etc.: *sistemul dumitale de guvernare ... este a sacrifica interesele generale în favoarea intereselor individuale*. BOL.; *va trebui să-şi sacrifice tabieturile*. GHEŢIE; **4.** (refl.) a se jertfi pe sine pentru o fiinţă, pentru o cauză etc., din devotament, din abnegaţie; a se consacra, a se devota: *Prometeu, nelecuit umanitarist, se va sacrifica din nou pentru omenire*. CĂL.; *părinţii se sacrifică pentru copii*. [Din lat. ***sacrificare***, fr. ***sacrifier***].

sacrificábil, ~i, sacrificabilă, ~e a. (rar) care poate fi sau care urmează să fie sacrificat. [***Sacrifica*** + ***-bil***; cf. fr. ***sacrifiable***].

sacrificáre, sacrificări f. acţiunea de a (se) sacrifica şi rezultatul ei: *întîmplarea făcu să fie ... martorul sacrificării unei găini*. GHEŢIE. [V. ***sacrifica***].

sacrificát, ~ţi, sacrificată, ~e a. 1. jertfit, după un anumit ritual, ca ofrandă adusă divinităţii: *mielul sacrificat*; **2.** ucis pentru hrana oamenilor, din cauza unor boli, în scopuri ştiinţifice etc.: *mii de animale sacrificate*; **3.** a cărui existenţă (idealuri, virtuţi etc.) a fost jertfită sau irosită în interesul sau din cauza cuiva sau a ceva: *dar de unde oare şi atîtea mame şi poeţi atîţia: vieţi sacrificate?!* VIERU; *încă o generaţie sacrificată*. [V. ***sacrifica***].

sacrificatór, sacrificatori m. preot care oficia un sacrificiu, în antichitate. [Din fr. ***Sacrificateur***, lat. ***sacrificator, -oris***].

sacrificiál, ~i, sacrificială, ~e a. (livr.) propriu, specific unui sacrificiu: *ritual sacrificial*. [Din fr. ***sacrificiel***].

sacrifíciu, sacrificii n. 1. ofrandă rituală adusă divinităţii, în antichitate, constînd în jertfirea unei fiinţe; jertfă, sacrificare: *un altar de sacrificiu*. MAIOR.; **2.** renunţare voluntară la ceva (considerat) preţios, pentru binele, în favoarea, în interesul altuia sau în numele unui scop, al unei realizări etc.: *problema ţărănească nu se poate rezolva fără sacrificii din partea celor ce stăpînesc pămîntul*. REBR.; *depindea de ... puterea ei de sacrificiu pentru a izbuti*. GHEŢIE; **curbă de sacrificiu**, v. **curbă**; **3.** (de obicei la pl.) eforturi deosebite, cheltuieli, privaţiuni care se impun: *concetăţenii noştri ... au făcut sacrificii*. CAR.; *fiul ei merita toate sacrificiile*. ST.; **4.** jertfire de sine din devotament, din abnegaţie: *îi adresează veşnicul apel la sacrificiul de sine însuşi*. MAIOR.; **de sacrificiu**, sacrificat: *generaţia noastră nu e o generaţie de sacrificiu, ci o generaţie de biruitori*. LOV.; **echipă de sacrificiu**, grup de oameni care înfruntă o primejdie, riscîndu-şi viaţa, pentru a îndeplini o misiune, o datorie. [Din lat. ***sacrificium***, fr. ***sacrifice***].

sacrilég, ~gi, sacrilegă, ~ge a. (livr.) 1. care ţine de un sacrilegiu: *faptă sacrilegă*. **2.** (şi m., f.) (persoană) care comite un sacrilegiu, (cel) vinovat, răspunzător de un sacrilegiu; profanator; (p. ext.) ticălos, nelegiuit: *Coliseul ... a înfruntat 18 veacuri de viaţă şi mîna sacrilege a omului*. ZAMF.; *Eschil va vesteji trufia sacrilege a perşilor*. VIANU. [Din lat. ***sacrilegus***; cf. fr. ***sacrilège***].

sacrilégiu, sacrilegii n. profanare a unui loc, a unui lucru (considerat) sfînt sau care trebuie respectat; faptă profanatoare; pîngărire, necinstire, impietate: *un sacrilegiu în contra spiritului poetic şi naţional*. MAIOR.; *cine n-ar fi în stare să strige: sacrilej! ... cînd ar cuteza cineva să se atingă de bisericuţa Stavropoleos*. CAR.; (şi: (înv.) **sacrilej**). [Din lat. ***sacrilegium***, fr. ***sacrilège***].

sacriléj n. v. sacrilegiu.

sacristán, sacristani m. persoană care are în grijă sacristia unei biserici catolice; crîsnic, tîrcovnic: *în uşa bisericii ... erau patru sacristani*. FIL. [Din fr. ***sacristain***, lat. ***sacristanus***, germ. ***Sakristaner***].

sacristíe, sacristii f. încăpere în bisericile catolice sau clădire anexă a acestor biserici, în care se păstrează obiectele de cult şi veşmintele preoţeşti: *mica sacristie ce este lipită de biserica cea mare şi schimbată în paraclis, rămîne mai mult goală*. AL. [Din lat. ***sacristia***, fr. ***Sacristie***, germ. ***Sakristei***].

sacrocoxalgíe, sacrocoxalgii f. durere localizată la nivelul sacrumului sau al regiunii sacrate. [Din fr. ***sacrocoxalgie***].

sacrolistézis n. anomalie lombosacrată constînd în glisarea sacrumului înainte, în raport cu a cincea vertebră lombară, manifestată prin lordoză lombară exagerată, însoţită de dureri asemănătoare celor din lumbago sau din nevralgia sciatică. [Din fr. ***sacrolisthésis***].

sacrosánct, ~ţi, sacrosanctă, ~e a. (livr.) sfînt, sacru[1]; (p. ext.) intangibil, inviolabil: *o defectuoasă lege a instrucţiei îi făcuse în aparenţă sacrosancţi*. EM.; *pe Matilda o lăsăm deoparte; ea e sacrosanctă*. GHEŢIE; (şi: **sacrosant**). [Din lat. ***sacrosanctus***].

sacrosánt a. v. sacrosanct.

sácru[1], ~i, sacră, ~e a. 1. care a primit consacrarea religioasă, care are caracter religios; care aparţine, care este caracteristic religiei, referitor la religie; sfînt, sacral[1], sacrat[1], sacrosanct: *ieşind din templul sacru*. EM.; *le plăcea meşterilor cei vechi să întruchipeze unele legende sacre*. M.CAR.; **foc sacru**, vocaţie, talent, geniu; însufleţire, entuziasm: *se poate crede că vreodată ce e foc sacru se va stinge şi muzele că vor rămîne amăgitoare năluciri?* MACED.; *cu jertfe multe se susţine focul sacru pe altarul naţiunii*. AG.; **2.** consacrat cultului religios: *vase sacre*; **3.** care insuflă un respect aproape religios, care impune veneraţie; divinizat, venerat; deosebit de preţios, de o valoare absolută; de care nu te poţi atinge; inviolabil: *Bibescu a devenit un principe constituţional şi ca atare persoana lui e sacră şi inviolabilă*. PETR.; **monstru sacru**, mare personalitate într-un domeniu artistic; (spec.) mare actor. // n. ceea ce transcede umanul, ceea ce e dincolo de lumea fizică, de profan: *sacrul şi profanul*. [Din lat. ***sacer, -cra, -um***].

sácru[2] n. v. sacrum.

sácrum n. (şi **os sacrum** sau **os sacru**) os triunghiular situat la baza coloanei vertebrale, rezultat din sudura celor cinci vertebre sacrale, formînd împreună cu oasele iliace bazinul; (şi: **sacru**). [Din fr., lat. ***sacrum***].

sacsíe, sacsii f. (reg.) ghiveci (de flori); (şi: saxie). [Din turc. ***saksi***].

sacúl n. v. saculă.

sacúlă, sacule f. 1. unul dintre cele două compartimente ale urechii interne, în formă de veziculă sferică, parte a labirintului membranos, situat în zona inferioară a vestibulului osos; **2.** formaţiune saciformă de dimensiuni mici; (şi: **sacul**). [Din fr. ***saccule***].

sad, saduri n. 1. (înv.) plantă; răsad, butaş: *vitele ... şi sadurile toate*. PANN; (fig.) *libertatea ... sad puternic şi cu rădăcină ţapănă*. BĂLC.; **2.** (înv. şi reg.) grădină; livadă: *grădini, saduri, livezi*. NEGR.; **3.** (înv. şi reg.) vie tînără; **4.** (reg.) sămînţă; (şi: (reg.) **sadă**). [Din sl. ***sadŭ*** „plantă, fruct"].

sádă f. v. sad.

sadeá a. invar. 1. (înv.) simplu, fără ornamente, fără podoabe: *catifea ... sadea de Veneţia*. FIL.; **2.** neamestecat cu altceva, de un singur fel; curat, pur; **cafea sadea**, cafea fără zahăr; **3.** de o singură culoare; fără desen; uni: *rochie de percal sadea*; **4.** (pop. şi fam.) autentic, veritabil, adevărat: *hărnicie fără omenie e sadea neomenie*. DELAVR.; *Nastratin al nostru e filozof sadea*. SAD. // adv. 1. (înv.) de-a dreptul, direct; pur şi simplu: *cîine sadea îmi zice, iar nu Domnia-voastră*. ALEX. **2.** (pop.) cu totul, complet, pe de-a-ntregul: *oi albe sadea*; **3.** (pop. şi fam.) în mod precis; exact: *în aşa-zisul centru intelectual al României (sau mai sadea în Bucureşti)*. AL. [Din turc. ***sade***].

sádic, ~ci, sadică, ~ce a. 1. care vădeşte sadism, care porneşte din sadism, plin de sadism; crud: *îl observa cu o plăcere sadică*. V.R.; *pornire sadică; scenă sadică*; **2.** (adesea subst.) care chinuieşte, torturează pe cineva din plăcerea bolnăvicioasă de a-l vedea suferind; crud, rău: *văzusem ucigaşi sadici*. ST. [Din fr. ***sadique***].

sádină, sadine f. plantă erbacee din familia gramineelor, cu frunze păroase, cu spiculeţe violete sau gălbui, avînd la baza lor un smoc de peri aurii sau ruginii, care creşte prin regiunile aride de cîmpie (*Chrysopogon gryllus*): *ce ţi-e guşa galbină? – tot mîncînd la sadină*. POP. [Din bulg. ***sadina***].

sadísm, (rar) **sadisme** n. 1. plăcere bolnăvicioasă de a pricinui cuiva suferinţe fizice sau de a vedea pe cineva suferind; cruzime extremă: *vizitarea lagărului m-a năucit; oameni chinuind cu sadism alţi oameni*. ST.; **2.** perversiune sexuală în care satisfacţia depinde de suferinţa fizică sau psihică provocată partenerului. [Din fr. ***sadisme***].

sadovenián, ~eni, sadovenianá, ~ene a. propriu, specific lui M. Sadoveanu sau creaţiei lui, în genul creaţiei lui Sadoveanu: *descriere sadoveniană*. [***Sadoveanu*** n. pr. + ***-ian***].

sadrazán, sadrazani m. (turcism; înv.) mare vizir. [Din turc. ***sadrazam, sadrı âzam***].

saducheísm n. doctrina saducheilor. [Din fr. ***saducéisme*** (după ***saducheu***)].

saduchéu, saduchei m. membru al unei secte religioase iudaice constituită din aristocraţia sacerdotală, reprezentînd interesele marilor proprietari, ostilă fariseismului şi favorabilă elenismului, care nega viaţa viitoare şi nemurirea sufletului, dispreţuind totodată practicile religioase; adept al saducheismului. [Din lat. ***Sadducaei***, sl. ***sadukeĭ***].

saegíu m. v. saigiu.

safalád, safalade n. (de obicei la pl.) cîrnat (de calitate inferioară) bine condimentat şi afumat; (spec.) debreţin; (şi: (reg.) **săfălăgi**). [Din magh. ***szafaládé***].

safári, safariuri n. 1. expediţie de vînătoare în Africa Neagră; **2.** raliu automobilistic, fără probe speciale, desfăşurat pe drumurile din Africa. [Din fr. ***safari***].

safé n. v. seif.

safénă, safene f. fiecare dintre cele două vene care colectează sîngele venelor superficiale ale membrelor inferioare: (adj.) *vene safene*. [Din fr. ***saphène***].

saféu n. v. seif.

safí a. şi adv. (înv. şi reg.) curat, pur; adevărat; net: *un cazan plin numai săfi cu galbeni de aur*. POP. [Din turc. ***safi***].

safián n. v. saftian.

sáfic, ~ci, safică, ~ce a. propriu poetei antice Safo sau scris în maniera acesteia; **vers safic**, vers specific liricii greceşti şi latine, alcătuit din 11 silabe cu cinci picioare metrice (un troheu, un spondeu, un dactil şi doi trohei), atribuit poetei Safo; **strofă safică**, strofă din patru versuri, primele trei safice, iar ultimul adonic (un dactil şi un spondeu sau un troheu). [Din fr. ***saphique***].

safír, safire n. 1. varietate albastră de corindon, transparentă, folosită ca piatră preţioasă: *era un inel simplu, însă cu un foarte frumos safir*. CĂL.; (fig.) *întindere-albăstrie, nemărginit safir*. AL.; **2.** varietate de blană de nurcă de culoare albăstrie; (şi: (înv. şi pop.) **zanfir, zamfir**). [Din gr. mod. ***sappheíros***, lat. ***sapphirus***, sl. ***sa(m)firŭ***, fr. ***saphir***].

safiríu, ~ii, safirie, ~ii a. (rar) de culoarea safirului; albăstrui: *cer safiriu*. [***Safir*** + ***-iu***].

safísm n. lesbianism. [Din fr. ***saphisme***].

safrán[1] m. v. şofran[1].

safrán[2], safrane şi **safranuri** n. piesă plată, verticală, constituind partea esenţială a cîrmei unei nave, asupra căreia se exercită presiunea apei cînd se realizează întoarcerea navei; pană[1]. [Din fr. ***safran***].

safraníně, safranine f. colorant roşu sau roz-violet folosit pentru vopsirea bumbacului. [Din fr. ***safranine***].

safteá f. 1. prima vînzare (de bun augur) făcută de un negustor dintr-o marfă (nouă) sau la începutul

unei zile, al unei săptămîni etc.; (p. ext.) început norocos într-o afacere: *safteaua mi-a făcut-o un zaraf din gura pieţei.* VLAH.; **2.** (fig.) prima întrebuinţare a unui lucru: *îmi dai voie să fac saftea cumpenii?* AL.; *să nu-i fac saftea pe spinarea ta!* CAR.; (şi: (înv. şi reg.) **seftea**). [Din turc. ***sefte, siftah***].

safterеá f. v. sefterea.

saftián, saftianuri şi **saftiane** n. **1.** marochin: *erau încălţate cu ... pantofi de saftian negru.* FIL.; (fam.) **a avea urechi de săftian**, a fi surd: *ho! ... că doar n-am urechi de săftian.* AL.; **2.** pielea feţei; (p. ext.) faţă, obraz: *a îmbătrînit ... i s-a zbîrcit saftianul;* (şi: **safian, săftian, săfian**). [Din turc. ***sahtiyan***].

sága f. **1.** nume dat legendelor mitologice din literatura veche scandinavă (sec. al X-lea – al XIV-lea), în care sînt prezentate evenimente din istoria Islandei, fapte ale regilor norvegieni etc., împletite cu elemente din mitologia nordică; epopee: *o saga scandinavă.* HASD.; **2.** (p. gener.) lucrare epică de mare întindere (povestind istoria unei familii): *Forsyte Saga.* [Din fr. ***saga,*** germ. ***Saga***].

sagáce, ~ci, sagace a. (livr.) **1.** ager la minte; isteţ, perspicace, pătrunzător: *amfitrionul sagace cunoscător de oameni, ... privea curios pe cel ce mă adusese.* GAL.; *spirit sagace;* **2.** care denotă perspicacitate, profunzime: *lectura lui Dante ... formează deprinderea lecturii atente şi sagace.* VIANU. [Din fr. ***sagace***, lat. ***sagax, -cis***].

sagacitáte f. (livr.) agerime a minţii; isteţime, perspicacitate: *Petru Maior a dezbătut cu multă sagacitate ... trecerea romanilor ... înapoi peste Dunăre.* OD. [Din fr. ***sagacité***, lat. ***sagacitas, -atis***].

saghíon s. (înv.) îmbrăcăminte somptuoasă purtată de nobilii bizantini: *Kesarion văzu pe tînărul Vasilevs îmbrăcat cu saghion de purpură brodată cu aur şi cu hlamidă.* SAD. [Din gr. mod. ***sakkíon***].

sagitál, ~i, sagitală, ~e a. (anat.) care urmează axul de simetrie a corpului, fiind orientat antero-posterior; **sutură sagitală**, sutură care uneşte cele două oase parietale. [Din fr. ***sagittal***].

sagitár, sagitari m. (rar) arcaş în armata romană: *sagitarii şi veliţii ... înarmaţi cu proaşte, scuturi.* AL. [Din lat. ***sagittarius***].

sagitát, ~ţi, sagitată, ~e a. (despre frunze) în formă de săgeată. [Din fr. ***sagitté***].

ságnă, sagne f. **1.** rană, rosătură pe spinarea calului, făcută de şa, de ham sau de tarniţă; **2.** cicatrice, semn pe corpul unui animal, rămas după marcarea cu fierul roşu. [Din sb., ucr. ***sadno***].

sagó n. produs alimentar sub formă de praf sau de granule de culoare albă sau roşiatică, extras din măduva sagotierului sau din amidon de cartofi, care se consumă fiert în supă sau în lapte; (şi: **sagu**). [Din fr. ***sagou***, germ. ***Sago***].

sagotiér, sagotieri m. numele mai multor specii de palmieri (din Africa, Asia, America tropicală), din măduva cărora se extrage sago (*Metroxylon*). [Din fr. ***sagoutier***].

sagú n. v. sago.

ságum, sagumuri n. manta scurtă, prinsă pe umăr, pe care o purtau romanii şi galii. [Din lat., fr. ***sagum***].

sahaidác n. v. săhăidac.

sahán, sahane n. (înv. şi reg.) vas metalic de diverse forme şi dimensiuni, în care se găteşte, se încălzeşte mîncarea: *medelnicerii ... aduseră pe masă, în sahane de argint ..., pilaf.* OD. [Din turc. ***sahan***].

saharián, ~eni, saharianá, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Saharei, referitor la Sahara. // f. bluză sport cu epoleţi şi cu mîneci scurte. [Din fr. ***saharien***].

sahél n. zonă de tranziţie între Sahara şi savanele Africii subecuatoriale, cu precipitaţii puţine, cu vegetaţie de savană uscată şi de stepă. [Din fr. ***sahel***].

sahelián, ~eni, sahelianá, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) primul etaj al pliocenului inferior din nordul Africii, reprezentat prin depozite cu faună marină. [Din fr. ***sahélien***].

sahíb, sahibi m. nume dat de băştinaşii hinduşi din coloniile britanice stăpînului sau (p. ext.) omului alb: *se vedea ... că sînt un sahib şi încă un sahib alb.* EL. [Din engl., fr. ***sahib***].

sai n. v. saia[2].

saiá[1], saiele f. (reg.) adăpost (improvizat) pentru vite, în special pentru oi; saivan; staul: *d-a lungul zidului ... se adăposteau saielile cu vite.* OD. [Din turc. ***saye*** „umbră; umbrar"].

saiá[2], saiele f. (pop.) **1.** ţesătură (subţire) de lînă; saită: *Mărie, poale de sai, toată vara te-ntrebai.* POP; **2.** îmbrăcăminte confecţionată din această ţesătură: *cu saiaua-nfiptă-n brîu.* POP; (şi: (reg.) **sai**). [Din turc. ***saya***].

saiá[3], saiele f. aţă pentru însăilat; (p. ext.) cusătură provizorie, cu împunsături rare; însăilătură. [Et. nec.; cf. ***însăila***].

saidecár, saidecari m. meşter argintar care broda cu fir odoarele bisericeşti: *[arta] cusăturilor religioase ... exercitată de breslele seidicarilor şi ceaprazarilor.* OD.; (şi: **seidicar**). [Din turc. ***sadekâr*** „lucrător în aur curat"].

saielúţă, saieluţe f. (reg.) diminutiv al lui saia[2]: *peste saieluţa ta pune, maică, rochia mea.* POP. [***Saiele*** (pl. lui ***saia[2]***) + ***-uţă***].

saigá f. antilopă cu botul mare, care trăieşte în stepele dintre Marea Caspică şi Munţii Ural. [Din fr. ***saïga***].

saigí, saigesc vb. (înv. şi reg.; intr. şi tr.) a îndeplini funcţia de saigiu; a strînge beilicul sau oieritul: *sultanul ... firman îi da ... ca să saigească, haraci să-şi întoarcă.* POP [De la ***saigiu***].

saigíe, saigii f. (înv.) faptul de a saigi; slujba saigiului; saigit: *mi-a venit şi mie ca să plec în saigie.* POP. [***Saigiu*** + ***-ie***].

saigít, saigituri n. (înv.) saigie: *am venit pentru saigit.* POP. [V. ***saigi***].

saigíu, saigii m. **1.** slujbaş al Porţii otomane, însărcinat cu strîngerea beilicului şi a oieritului din ţările române; slujbaş al stăpînirii care număra oile în acest scop; **2.** (în forma **saegiu**) furnizor de vite pentru măcelăria împărătească din Constantinopol; **3.** (înv.) grăjdar (la grajdurile domneşti); **4.** (reg.; la pl.) flăcăii (unul deghizat în cadînă) care, în noaptea din ajunul zilei Sfîntului Dumitru, merg din casă în casă, jucînd şi cîntînd din fluiere şi cavale: obiceiul practicat de aceşti flăcăi; (şi: **saegiu**). [Din turc. ***sayıcı***, „cel ce numără"].

saín, sainuri n. (înv.) carne de porc. [Cf. lat. ***suinus***].

saint-bernard, saint-bernarzi [senbernár] m. rasă de cîini mari, originară din Elveţia, cu părul lung de culoare albă cu pete roşcate, dresaţi pentru găsirea persoanelor rătăcite în munţi; cîine din această rasă; bernardin. [Din fr. ***saint-bernard***].

saint-simonian, ~eni, saint-simonianá, ~ene [sen-simonián] a. care aparţine, care este caracteristic saint-simonismului sau adepţilor lui, referitor la Saint-Simon, la doctrina sa, la saint-simonism sau la adepţii acestuia: *principiul saint-simonian era: „fiecăruia după capacitatea sa, fiecărei capacităţi după operele sale".* // m., f. saint-simonist: *slujnicăria este o societate secretă ca a francmasonilor, carbonarilor şi sansimonienilor.* FIL.; (scris şi: *sansimonian*). [Din fr. ***saint-simonien***].

saint-simonism [sen-simonísm] n. doctrină socialistă elaborată de Saint-Simon, care considera că societatea viitoare se va întemeia pe marea industrie planificată, pe participarea la muncă a tuturor şi pe repartiţia după muncă, cu păstrarea proprietăţii private şi a claselor sociale, progresul societăţii fiind determinat de ştiinţă şi de raţiunea umană. [Din fr. ***saint-simonisme***].

saint-simonist, ~şti, saint-simonistă, ~e [sen-simoníst] a. care ţine de saint-simonism, referitor la saint-simonism: *doctrină saint-simonistă.* // m. adept al saint-simonismului; saint-simonian. (***Saint-simon***(*ism*) + ***-ist***].

saíp, saipi m. (turcism; înv.) prieten intim, favorit al sultanului. [Din turc. ***sahip***].

saítă, saite f. (înv.) saia[2]. [Din it. ***saietta***].

saitóc, ~ci, saitoăce s. (reg.) **1.** care merge săltînd; **2.** neastîmpărat: *copii saitoci.* // n. (pl. şi **saitocuri**) (reg.) săritură. // interj. (reg.; adesea repetat) cuvînt care imită mersul săltat şi grăbit: *zmeul saitoc-saitoc cu crăcanele lui.* POP. // [Onomat.].

saiván, saivane şi **saivanuri** n. **1.** (înv.) cort deschis, ca un baldachin, destinat împăratului, domnitorului, înalţilor demnitari (turci sau români): *marsără ... pînă la un săivan a paşii.* NEC.; **2.** adăpost de iarnă pentru oi sau, mai rar, pentru vite; perdea: *păstorul şi-a adăpostit în saivanuri şi perdele oile şi vitele.* SAD.; **3.** (reg.) încăpere unde se păstrează plugul, căruţa, uneltele etc.; **4.** (reg.) magazie pentru adăpostit şirele de tutun pe vreme umedă; (şi: (înv. şi pop.) **săivan**). [Din turc. ***sayvan*** „umbrar"].

saké n. băutură alcoolică japoneză, făcută din orez fermentat, care se bea, de obicei, fierbinte. [Din fr. ***saké***].

săki m. maimuţă cu coadă stufoasă, răspîndită în America de Sud. [Din fr. ***saki***].

sal, saluri n. plută mare formată prin alăturarea mai multor plute mici. [Din turc. ***sal***].

salacitáte f. (franţuzism) pornire (irezistibilă) spre plăceri sexuale: *masca turmentată şi hilară, ... aerul de salacitate ce-i dă urmărirea fictivă a unei nimfe invizibile.* LOV. [Din fr. ***salacité***].

salăfiu n. v. sileaf.

salahór, salahori m. **1.** demnitar al Imperiului Otoman care avea grijă de grajdurile împărăteşti, însărcinat uneori cu instalarea noului domn în ţările române; **2.** boier pămîntean, care avea în grijă grajdurile domneşti şi însoţea alaiurile; comis[1]: *venea restul alaiului ... sacagiii domneşti şi salahorii cu beţele în mîini.* FIL.; **3.** sătean scutit de dări, pus la dispoziţia Porţii otomane pentru repararea cetăţilor turceşti, întreţinerea drumurilor şi pentru alte munci grele: *s-au rădicat cu toată boierimea şi cu salahori şi s-au dus la Tighine.* NEC.; **4.** muncitor necalificat, plătit cu ziua, care lucrează mai ales la construcţii de case, şosele etc.: *salahori cu roaba.* OD.; *poate găsesc salahori, să fac şi casă cum ştiu eu.* CĂL. **5.** (p. ext.) persoană care efectuează munci foarte grele, care face partea brută, neplăcută, adesea anonimă a unei activităţi: *la Enciclopedia Hoepli ... am făcut muncă de salahor intelectual, scriind articole din domenii necunoscute de mine, aşa încît a trebuit să mă documentez.* CF. [Din turc. ***salahor***].

salahorésc, ~şti, salahoreáscă, ~eşti a. (rar) care aparţine, care este specific salahorului, referitor la salahor: *muncă salahorească.* [***Salahor*** + ***-esc***].

salahorésţe adv. (rar) ca salahorii: *munceşte salahoreşte.* [***Salahor*** + ***-eşte***].

salahorí, salahoresc vb. (intr.) a munci ca salahor; (p. gener.) a munci din greu: *salahoriţi prin tîrguri.* GANE. [De la ***salahor***].

salahoríe, salahorii f. situaţie sau muncă de salahor; (p. gener.) muncă grea; salahorit: *profita de salahoria lor ca să-şi facă pe ieftin o căscioară.* GHICA; *el făcuse salahorie benevolă şi nimic mai mult.* GHEŢIE. [***Salahor*** + ***-ie***].

salahorít n. (rar) salahorie: *treizăci şi doi liudi pentru salahorit* (a. 1823). URIC. [V. ***salahori***].

salám, salamuri n. şi (înv.) **salami** m. cîrnat (mai gros), făcut din carne tocată şi condimentată, de obicei afumat şi uscat pentru a se putea conserva: *brînză de Parma, salami de Verona.* FIL.; *salam de Sibiu.* [Din turc. ***salam***, it. ***salame***; cf. fr. ***salami***].

salamaléc, salamalecuri n. **1.** formulă de salut la mahomedani, cu mîna dreaptă dusă, pe rînd, la inimă, la gură şi la frunte; (p. ext.) plecăciune, temenea (care însoţeşte această formulă): *a schimbat cu el un salamalec larg; gestul său a fost teatral; al turcului reţinut.* SAD.; **2.** (p. ext.) cuvinte, gesturi de politeţe (exagerată); schimb de amabilităţi: *aşteptai liniştit lîngă uşă să se termine pupăturile şi salamalecurile de despărţire.* PR.; *îşi curmă ... obişnuitele salamalecuri.* GHEŢIE; (şi (reg.) **selamalíc**). [Din turc. ***selâmaleyküm*** „pacea să fie cu voi"; cf. fr. ***salamalec***].

salamándră, salamandre f. **1.** specie de batracian, asemănător cu şopîrla, cu pielea lucioasă, neagră, cu pete galbene, care secretă o substanţă iritantă cu rol protector. (*Salamandra salamandra*): *doar salamandrele pestriţe vin.* BL.; *cînd ies ... solomîzdre în ogradă, va ploua.* POP; (fig.) *privind la salamandrele din sobă.* GHICA; (compuse) **sălămîzdră-crestată**, specie de batracian de culoare castanie, cu pete, avînd o creastă dinţată de-a lungul spinării (*Molge cristata*); **sălămîzdră-cu-dungi**, specie de batracian de culoare măslinie cu dungi (*Monge vulgaris*); **sălămîzdră-de-munte**, specie de batracian cu spatele albastru-cenuşiu cu pete (*Molge alpestris*); **2.** (reg.) şopîrlă (*Lacerta*); **3.** (rar) sobă de fier, asemănătoare cu godinul; (şi: (pop.) **sălămăzdră, sălămîzdră, sălămînd**ră, **solomîzdră, solomîndră**). [Din gr. mod. ***salamándra***, lat. ***salamandra***, fr. ***salamandre***, germ. ***Salamander***].

salamástră, salamastre f. **1.** împletitură de parîme la bordul unei nave: *vasele cu pînză au sarturi ..., o randă, o salamastră, o rîndunică.* CĂL.; **2.** (reg.) vînă de bou. [Din turc. ***salmastra***].

salamúră f. v. saramură.

salangánă, salangane f. pasăre răspîndită pe coastele Extremului Orient, asemănătoare cu rîndunica, al cărei cuib, făcut din alge şi salivă, este comestibil, sub numele de „cuib de rîndunică" (*Collocalia esculenta*). [Din fr. ***salangane***].

salár n. v. salariu.

salariá, salariez vb. (rar; tr.) a salariza. [Din fr. ***salarier***].

salariál, ~i, salarială, ~e a. care ţine de salarii, referitor la salarii; organizat pe bază de salariu: *drepturi salariale; masă salarială.* [Din fr. ***salarial***].

salariát, ~ţi, salariată, ~e a. şi m., f. (persoană) care, în schimbul unei munci, primeşte un salariu, pe baza unui contract individual de muncă încheiat cu angajatorul: *ceilalţi trei salariaţi (portarul, paznicul de noapte, servitoarea) alcătuiau personalul de serviciu.* GHEŢIE. // a. care este plătit cu un salariu: *ocupă cîteva funcţii bine salariate.* EM.; *muncă salariată.* [Din fr. ***salarié***].

salariére, salarieri f. (rar) salarizare. [V. ***salaria***].

saláriu, salarii n. plată primită regulat pentru munca prestată ca angajat permanent, în baza contractului individual de muncă; leafă, retribuţie, remuneraţie, simbrie, nafaca: *au speculat geniul oamenilor simpli de a putea trăi din salarii mici.* PR.; *salariile sînt mici, iar viaţa se scumpeşte întruna.* GHEŢIE; **salariu brut**, suma totală a salariului cuvenit pentru orele de muncă prestate, cuprinzînd salariu net, impozitul pe salariu individual şi alte contribuţii prevăzute de lege; **salariu net**, suma efectivă de bani încasată de salariat după scăderea din salariu brut a impozitului pe salariu individual şi a altor contribuţii prevăzute de lege; **salariu real**, cantitatea de mărfuri şi servicii de consum care poate fi achiziţionată, la un moment dat, cu salariu net; (şi: (pop. şi fam.) **salar**). [Din lat. ***salarium***, fr. ***salaire***].

salarizá, salarizez vb. (tr.) a plăti cuiva un salariu; a salaria: *cercetătorii sînt prost salarizaţi.* [***Salariu*** + *-iza*].

salarizáre, salarizări f. acţiunea de a salariza şi rezultatul ei; principiile şi obligaţiile stabilirii salariilor, a plăţii acestora şi a garantării plăţii creanţelor salariale, conform „Codului muncii": *proasta salarizare a oamenilor sărmani nu-i preocupă pe îmbogăţiţii de astăzi.* [V. ***salariza***].

salátă, salate f. **1.** (şi **salată verde**) plantă legumicolă anuală din familia compozitelor, cu frunze mari, rotunde, comestibile în stare verde; lăptucă, marulă (*Lactuca sativa*); (p. gener.) plantă erbacee cu frunzele comestibile: *toate soiurile de varză, de salată, ... bine rînduite şi bine lucrate.* SAD.; **2.** preparat culinar făcut din frunzele acestor plante sau din anumite legume crude, fierte sau coapte, (p. gener.) din ouă, peşte etc., cu adaos de sare, untdelemn, oţet etc., servit ca aperitiv sau ca garnitură: *am mîncat ... o farfurie de salată de vinete.* PETR.; *avem grătar şi salată de roşii ... cu oţet şi untdelemn.* PR.; **salată (de) boeuf**, preparat culinar făcut din legume (morcov, pătrunjel, ţelină, cartofi, mazăre) fierte, carne de vită fiartă, castraveţi şi gogoşari muraţi, toate tăiate mărunt şi amestecate cu maionează; **salată de fructe**, desert făcut din fructe tăiate mărunt, presărate cu zahăr, stropite cu rom, coniac sau vin (şi garnisite cu frişcă); **3.** (bot.; compuse) **salata-mielului**, fetică (*Valerianella locusta*); **salata-iepurelui**, crestăţea (*Prenanthes purpurea*); (reg.) **salata-cîinelui** sau **salată-cîinească**, zgrăbunţică (*Lapsana communis*); (reg.) **salată-de-cîmp**, untişor (*Ranunculus ficaria*); (reg.) **salată-de-iarnă**, a) salsifi (*Scorzonera hispanica*); b) barba-caprei (*Tragopogon dubius major*). [Din gr. mod. ***saláta***, it. ***salata***, fr. ***salade***, germ. ***Salat***].

salatiéră, salatiere f. **1.** castron de porţelan, de sticlă etc. în care se serveşte salata; **salatiera de argint**, cupă acordată cîştigătorului competiţiei mondiale de tenis „Cupa Davis"; **2.** serviciu de masă format dintr-un suport cu sticluţe pentru untdelemn şi oţet şi cu solniţe pentru sare şi piper. [Din gr. mod. ***salatiéra***, germ. ***Salatiere***, fr. ***saladier***].

salavát, salavaturi n. formulă religioasă a islamului, cuprinzînd mărturisirea credinţei în Alah şi Mahomed; obiect pe care este gravată o asemenea formulă, folosit ca talisman: *că inelul de-mi privea, salavatul cunoştea.* POP. [Din turc. ***salâvat*** „rugăciune canonică"].

sálă, săli f. **1.** încăpere spaţioasă destinată spectacolelor, expoziţiilor, întrunirilor, întrecerilor sportive etc.: *locuinţele monahilor sînt clădite ... avînd în centru o sală mare, rotundă.* FIL.; *sala tribunalului era încăpătoare.* CĂL.; *sală de spectacol; sală de lectură*; **sală de arme** sau **sala armelor**, a) încăpere (într-un muzeu) în care sînt expuse armele, trofeele etc.; b) încăpere în care se dau lecţii de scrimă; **sală de mîncare** (sau **de mese**), sufragerie: *îi întîlnesc în sala de mîncare,* GHICA; **sală de clasă**, clasă; **sală de curs**, amfiteatru: *Dimitrie se rezumă la o prezenţă anonimă în sălile de curs.* GHEŢIE; **2.** totalitatea persoanelor reunite într-o asemenea încăpere: *sala izbucni în urale.* V.R.; **3.** încăpere mică (la intrare); antreu, vestibul, anticameră, tindă: *găseşte uşa sălii ... şi coboară în curte.* CAR.; *sală de aşteptare;* **4.** coridor, culoar, hol: *căsuţă cu trei camere de o parte şi de alta a unei săli întunecate.* [Din gr. mod. ***sál(l)a***, fr. ***salle***, germ. ***Saal***, it. ***salla***].

salău, salăi m. (reg.) oaspete, persoană aflată în trecere la cineva sau undeva: *greu un salău mi-a picat.* POP. [Din magh. ***szálló***].

salbándă, salbande f. (geol.) zonă de contact între un filon şi rocile înconjurătoare pe care le străbate. [Din fr. ***salbande***, germ. ***Sahlband***].

sálbă, salbe f. **1.** podoabă purtată la gît (de femei) făcută din unul ori mai multe şiraguri de monede (de aur), pietre preţioase, mărgele etc.: *îi ieşi în faţă o fată tînără ..., cu salbă şi cercei mari de aur.* EL.; *nu-mi lua cercei şi salbe, că de-amu am plete albe.* VIERU; (pop.) **salba dracului**, persoană sîcîitoare; om rău, afurisit, ticălos: *nepotul e salba dracului.* NEGR.; **2.** (fig.) grup de elemente înşirate, constituind un întreg: *frumoasă salbă de versuri armonioase.* OD.; *ciobanul rumpse salba povestei.* GAL.; **3.** (p. anal.) guşă la bovine şi la unele ovine, constituind adesea un caracter de rasă; fanon; **4.** (compuse) **salbă-moale**, arbust înalt, cu frunze opuse, lanceolate sau eliptice, cu flori verzi-gălbui, cu fructe roz, care creşte prin păduri, crînguri şi tufişuri, din lemnul căruia se obţine cărbune fin, folosit la desen (*Evonymus europaeus*): *în valea Motrului salba-moale şi teii cresc amestecaţi cu falnici jugastri.* OD.; **salbă-rîioasă**, arbust înalt cu frunze ovale sau alungite, cu flori mici brune, cu fructe capsule, care conţine gutapercă în scoarţa rădăcinilor (*Evonymus verrucosus*). [Lat. ***subalba***].

sálbed a. v. searbăd[1].

sálbie f. v. salvie.

sálcă f. v. salcie.

sálce[1] f. **1.** numele mai multor plante erbacee din familia liliaceelor, originare din America de Sud (*Smilax medica, officinalis* şi *sarsaparilla*); **2.** (p. restr.; pop.) rădăcina acestor plante, cu gust amărui-acrişor, întrebuinţată în medicina populară; sarsaparilă: *bolnavilor de cel perit ... li se dă salce.* POP; **salce mare** (sau **păzită**), leac preparat din rădăcina fiartă a acestor plante; **salce mică** (sau **umblătoare**), leac preparat din rădăcina nefiartă a acestor plante; (şi: (reg.) **sarce**). [Din germ. ***Salsa***, fr. ***salse*** (după *salcie*)].

sálce[2] f.v. salcie.

sălcie, sălcii şi **salcii** f. **1.** numele mai multor arbori şi arbuşti din familia salicaceelor, cu ramuri lungi, subţiri şi flexibile, cu frunze lanceolate, cu flori galbene-verzui dispuse în amenţi, care cresc, de obicei, pe lîngă ape; **a) salcie pletoasă** (sau **plîngătoare, jalnică, plecată**), varietate de salcie cu ramuri lungi şi flexibile, aţîrnînd pînă la pămînt, cultivată prin parcuri şi cimitire (*Salix babylonica*); **b) salcie albă** (sau **alburie**), arbore mic, cu ramurile erecte şi flexibile, a cărui scoarţă conţine salicilina (*Salix alba*); **c) salcie de munte**, arbore înalt, cu frunzele fin şi dens dinţate, mirositoare şi lucioase (*Salix pentandra*); **d) salcie căprească** (sau **moale**), iov (*Salix capraea*): *o ţarcă le răspunde dintr-o salcie căprească.* SAD.; **e) salcie vînjoasă** (sau **de mlaje**), mlajă (*Salix viminalis*); **f) salcie pitică**, arbust alpin care creşte în boschete, cu frunze mici, lucioase, cu nervuri proeminente pe partea inferioară (*Salix retusa*): *nimic nu se deslueşea dincolo de pîlcul de sălcii pitice.* GHEŢIE; **2.** (p. restr.) ramură de la aceşti arbori şi arbuşti folosită la împletitul gardurilor, al coşurilor etc.: *în ogrăzi, după gardurile de salcie, se aud caii ronţăind.* C.PETR.; **3.** (p. restr.; reg.) stîlpare, mîţişor: *se leagă viţa de vie cu salcie de la Florii.* POP; (şi: (înv. şi pop.) **salce**, (pop.) **salcă**). [Lat. ***salix, -icis***].

salcîm, salcîmi m. **1.** arbore melifer din familia leguminoaselor, înalt, cu frunze compuse imparipenate, cu flori albe sau violete, plăcut mirositoare, grupate în raceme lungi, cu fructele păstăi, cu lemnul tare şi rezistent la umezeală; **acaţ**, mălinaş (*Robinia pseudacacia*): *se scuturâ salcîmii de toamnă şi de vînt.* EM.; *nu pot uita mireasma de floare de salcîm.* VIERU; **a vorbi (mai) salcîm**, a vorbi mieros; **2.** (p. restr.) floarea acestui arbore: *era pe vremea salcîmului.* M.CAR.; *culoarea mierii de salcîm.* PR.; **3.** (compuse) **salcîm-galben**, arbust din familia leguminoaselor, cu frunze trifoliate, cu flori galbene în raceme mari, din lemnul căruia se fac obiecte de artă (*Laburnum anagyroides*); **salcîm-japonez** (sau **-boieresc**), arbore din familia leguminoaselor, cu coroană rotundă, cu frunze mici, înguste şi lucioase, cultivat ca plantă ornamentală (*Sophora japonica*); **salcîm-mic**, arbust din familia leguminoaselor, originar din America de Nord, cu flori purpurii-violacee, cultivat ca plantă ornamentală (*Amorpha fruticosa*). [Din turc. ***salkim***].

salcîmăríe, salcîmării f. (reg.) loc cu salcîmi; pădure de salcîmi. [***Salcîm*** + *-ărie*].

salcîmíş n. (reg.) salcîmişte. [***Salcîm*** + *-iş*].

salcîmíşte f. (rar) mulţime de salcîmi; loc cu salcîmi; salcîmiş. [***Salcîm*** + *-işte*].

sáldo n. (italienism) sold. [Din it. ***saldo***].

salép, salepi m. (bot.; reg.) numele unei specii de orhidee; poroinic (*Orchis mascula*) // n. (pl. **salepuri**) **1.** nume dat tuberculilor uscaţi ai acestei specii de orhidee, gălbui sau bruni, de formă ovală-sferică, cu aspect mucilaginos; **2.** feculă alimentară extrasă din aceşti tuberculi, care, fiartă în lapte sau în supă, se întrebuinţa ca aliment întăritor: *salepul constituie o mîncare bună pentru convalescenţi;* **3.** băutură orientală, sănătoasă şi uşoară, preparată din această feculă, miere şi apă: *poate c-ai vîndut salip la noi.* DELAVR.; (înv.) **salepul morţii**, otravă; (şi: **salip**). [Din turc. ***salep***].

salepgíu, salepgii m. persoană care (prepara şi) vindea salep: *bragagii şi salipgii arnăuţi.* FIL.; *erau şi vînzători de alune, şi limonagii, şi salepgii.* TUD.; (şi: **salipgiu**). [Din turc. ***salepçi***].

saléu, saleuri n. preparat de patiserie crocant, făcut din aluat sărat, picant (cu adaos de brînză, caşcaval etc.), de forma unui bastonaş, care se serveşte ca aperitiv. [Din fr. ***salé*** „sărat"].

salhaná f. v. zalhana.

sálic, ~ci, salică, ~ce a. care aparţine unui trib al vechilor franci (stabilit în sec. al III-lea în regiunea

Rinului inferior), referitor la acest trib; **lege salică**, corp de legi elaborat de francii din Galia, care, printre altele, prevedea excluderea femeilor de la succesiunea pământului şi de la tron. [Din fr. ***salique***, it. ***salico***, germ. ***salisch***].

salicacée, salicacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate, cu frunze simple, alterne, cu flori reunite în amenţi care apar înainte sau o dată cu frunzele, cu fructe capsule, cu seminţe păroase (*Salicaceae*); (şi la sg.) plantă din această familie (ex.: plopul, salcia). [Din fr. ***salicacées***].

salicilamídă f. compus din grupa salicilaţilor, folosit ca medicament, datorită proprietăţilor lui analgezice, antipiretice şi antireumatice. [***Salicil***(*at*) + ***amidă***].

salicilát, salicilaţi m. sare sau ester al acidului salicilic, folosit în medicină, în industria alimentară etc.: *intrară în odaia caldă cu miros ... de salcîm al unsorilor plămădite din salicilat*. VOIC.; **salicilat de sodiu**, substanţă solidă cristalină, solubilă în apă, întrebuinţată în tratamentul reumatismului, la conservarea legumelor şi fructelor. [Din fr. ***salicylate***].

salicílic a. **acid salicilic**, acid organic derivat din fenol, inodor, acrişor, parţial solubil în apă, alcool şi eter, întrebuinţat în medicină, în industria coloranţilor şi la conservarea alimentelor. [Din fr. ***salicylique***].

salicilínă f. substanţă medicamentoasă extrasă din scoarţa unor specii de salcie sau obţinută pe cale sintetică, care se prezintă sub formă de cristale albe, solubile în apă şi alcool, cu însuşiri antifebrile şi antireumatice. [Cf. fr. ***salicyne***, germ. ***Salizin***].

saliéni m. pl. nume dat la romani preoţilor zeului Marte, grupaţi într-un colegiu pe Palatin, păstrători ai scuturilor sacre şi conducători ai dansurilor războinice la sărbătoarea zeului. [Din fr. ***saliens***].

salifér, ~i, saliferă, ~e a. care conţine sare, bogat în sare; salin: *soluri salifere*. [Din fr. ***salifère***].

salifiábil, ~i, salifiabilă, ~e a. (chim.) care are proprietatea de a forma săruri. [Din fr. ***salifiable***].

salificá, salífic vb. (chim.; tr.) a combina o bază cu un acid pentru a obţine o sare. [Din fr. ***salifier***].

salificáre f. acţiunea de a salifica şi rezultatul ei; salificaţie. [V. ***salifica***].

salificáţie f. (chim.) salificare. [Din fr. ***salification***].

salifiére, salifieri f. separare a coloizilor liofili dintr-o soluţie prin adăugare de electroliţi, alcool etc. [Cf. fr. ***salifier***].

salín, ~i, salină, ~e a. **1.** care conţine sare; sărat: *adierea amară şi salină a aerului*. CĂL.; *ape saline*; **2.** (chim.) care are caracter de sare: *oxid salin de fier*. [Din lat. ***salinus***, fr. ***salin***].

salínă, saline f. mină de sare; ocnă; (p. gener.; înv.) mină: *sîntem în una din cele mai bogate saline din lume*. VLAH. [Din fr. ***saline***, lat. ***salina***, germ. ***Saline***].

salinifér, ~i, saliniferă, ~e a. care conţine sare, bogat în sare, format din sare: *depozitele salinifere din România*. [Din fr. ***salinifère***].

salinitáte, salinităţi f. însuşirea unei ape, a unei soluţii, a unui sol de a conţine o anumită cantitate de sare; conţinutul în sare al unei ape, al unei soluţii, al unui sol: *salinitatea Mării Negre*. [Din fr. ***salinité***].

salinizá, pers. 3 **salinizează** vb. (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni salin; a (se) îmbiba cu săruri minerale solubile: *apa s-a salinizat*. [Din fr. ***saliniser***].

salinizáre, salinizări f. acţiunea de a (se) saliniza şi rezultatul ei; proces de acumulare a sărurilor solubile în stratul arabil al solului, care conduce la scăderea fertilităţii acestuia. [V. ***salinizа***].

salinizát, ~ţi, salinizată, ~e a. îmbibat cu săruri minerale solubile; care a devenit salin: *cernoziom salinizat*. [V. ***saliniza***].

salinométru, salinometre n. instrument pentru determinarea concentraţiei soluţiilor de sare. [Din fr. ***salinomètre***].

salíp n. v. **salep**.

salipgíu m. v. **salepgiu**.

salipirínă f. substanţă medicamentoasă sintetică, obţinută din acid salicilic şi antipirină, întrebuinţată ca analgezic, antireumatic etc. [Din germ. ***Salipyrin***, fr. ***salipyrine***].

salivá, salivez vb. (intr.) a secreta (multă) salivă. [Din fr. ***saliver***].

salivár, ~i, salivară, ~e a. care aparţine salivei, referitor la salivă; **glande salivare**, fiecare dintre glandele exocrine, care secretează saliva (ex.: glandele parotide, glandele sublinguale etc.). [Din fr. ***salivaire***].

saliváre, salivări f. acţiunea de a saliva şi rezultatul ei; salivaţie. [V. ***saliva***].

salivát n. salivaţie. [V. ***saliva***].

saliváţie, salivaţii f. faptul de a secreta salivă, salivare, salivat; funcţia glandelor salivare; secreţie (abundentă) de salivă. [Din fr. ***salivation***, lat. ***salivatio, -onis***].

salívă, salive f. lichid apos şi puţin vîscos, secretat continuu de glandele salivare şi eliminat prin canalele excretoare în gură, cu rol în masticaţie, în formarea şi înghiţirea bolului alimentar, în digestie, în umezirea şi spălarea membranei mucoase a gurii etc.: *gura mi s-a umplut de salivă*. GHEŢIE. [Din fr. ***salive***, lat. ***saliva***].

salmastrícol, ~i, salmastricolă, ~e a. (despre animale şi plante) care trăieşte în ape salmastre. [Din it. ***salmastricolo***].

salmástru, ~ştri, salmastră, ~e a. apă **salmastră**, apă cu salinitate redusă, caracteristică locurilor în care se varsă fluviile în mare: *în apele salmastre de la gurile Dunării pescarii prind ... nisetru şi cegă*. SAD.; **lac salmastru**, lac cu astfel de apă. [Din lat. ***salmaster***, it. ***salmastro***].

salmiác n. (rar) clorură de amoniu naturală, folosită în industrie şi în medicină; ţipirig. [Din germ. ***Salmiak***].

sálmie, salmii f. tocană preparată din bucăţi de vînat, prăjite în prealabil: *elaborarea salmiei de raţă sălbatică*. SAD. [Din fr. ***salmis***].

salmonélă f. gen de bacterii patogene, larg răspîndite în natură, care provoacă febra tifoidă, diverse tulburări gastrointestinale, pneumonii etc. [Din fr. ***salmonella***].

salmonelóză, salmoneloze f. nume generic dat bolilor infecţioase ale mamiferelor şi păsărilor, transmisibile şi la om prin carnea şi ouăle de la animalele infectate cu salmonelă, care evoluează ca o toxiinfecţie alimentară, cu manifestări digestive ce se pot complica uneori cu septicemie; paratifoză. [Din fr. ***salmonellose***].

salmonícol, ~i, salmonicolă, ~e a. care ţine de salmonicultură, referitor la salmonicultură; de salmonide: *staţiuni salmonicole*. [Din fr. ***salmonicole***].

salmonicultúră f. cultură de salmonide, în vederea producerii de puiet: *specialişti în salmonicultură*. [Din fr. ***salmoniculture***].

salmonid, salmonide n. (la pl.) familie de peşti răpitori din apele dulci (de munte) şi marine, caracterizaţi printr-o a două înotătoare dorsală, adipoasă (*Salmonidae*); (şi la sg.) peşte din această familie (ex.: păstrăvul, lipanul, somonul). [Din fr. ***salmonidés***].

salól n. salicilat de fenil, care se prezintă sub formă de cristale albe, cu gust şi miros slab aromat, folosit ca antiseptic şi antipiretic. [Din germ. ***Salol***, fr. ***salol***].

salomíe, salomii f. (bot.; reg.) **1.** filimică (*Calendula officinalis*); **2.** (compus) **salomie-galbenă**, margaretă (*Chrysanthemum leucanthemum*). [Et. nec.; cf. *Salomia* n. pr.].

salón, saloane n. **1.** încăpere (spaţioasă, luxoasă) într-o locuinţă, în care se primesc oaspeţi: *să pofteaască dumnealor în salon*. REBR.; **2.** sală publică pentru baluri, serbări, reuniuni etc.; (p. ext.; la pl.) societatea care frecventează aceste festivităţi: *în salonul unde se adunase atîta mulţime ..., toţi oamenii erau cuprinşi de discuţiile lor politice*. MAIOR.; *amanţii constată ... că saloanele bîrfesc*. CĂL.; **de salon**, specific lumii mondene; din lumea bună: *purta un nume mai mult de şatră decît de salon*. AL.; (fam.) **fii salon!**, **a)** ţine-te de cuvînt; **b)** nu fi mojic; (fam.) **a fi salon**, a fi de calitate bună; a fi distins; **3.** sală pentru expoziţii de pictură, de sculptură, de fotografii, de cărţi etc.; (p. ext.) expoziţia însăşi: *au ajuns pictorii saloanelor mondene*. VLAH.; **4.** cenaclu; reuniune a membrilor unui cenaclu; loc de întîlnire a acestora: *salon literar în care să primeze meritul personal nu există*. CĂL.; **5.** cameră special amenajată, cu mai multe paturi, în care sînt ţinuţi şi îngrijiţi bolnavii într-un spital: *mă familiarizasem cu salonul de muribunzi în care fusesem internat*. PR.; **6.** (p. gener.) sală amenajată pentru diferite activităţi destinate publicului: *eram ... în dreptul unui cunoscut salon fotografic*. GHEŢIE; *salon de coafură*. [Din fr. ***salon***].

salonárd, ~zi, salonardă, ~e a. **1.** de salon; **2.** obişnuit (şi apreciat) în saloanele mondene; snob: *limbaj salonard*. // m., f. (depr.) persoană care frecventează saloanele mondene: *nu-i plăceau salonarzii*. [Din fr. ***salonnard***].

salonáş, salonaşe n. diminutiv al lui salon: *în salonaşul rotund ... luau de obicei micul dejun*. GHEŢIE. [***Salon*** + ***-aş***].

saloon [sălún] n. cîrciumă, han (în filmele western). [Cuv. engl.].

salóp, salopuri n. (înv.) haină (scurtă) de damă, îmblănită sau vătuită, cu sau fără mîneci: *şade ... avînd picioarele acoperite cu un salup blănit*. NEGR.; (şi **salup**). [Din fr. ***salope***, rus. ***salop***].

salopétă, salopete f. costum de protecţie confecţionat de regulă din doc (compus dintr-un pantalon prelungit printr-un plastron cu bretele), purtat, de obicei, peste hainele obişnuite: *ajungem în garaj, ne punem salopetele şi începem să lucrăm*. PR. [Din fr. ***salopette***].

salpétru n. azotat natural de sodiu (salpetru de Chile) sau de potasiu (salpetru de India), de calciu sau de amoniu, folosit ca îngrăşămînt mineral, la prepararea acidului azotic, a unor explozivi etc.: *era o duhoare închisă de ... salpetru*. CĂL. [Din germ. ***Salpeter***, fr. ***salpêtre***].

salpínge n. formaţiune anatomică de formă tubulară (ex.: trompa uterină, trompa lui Eustache); (şi: **salpinx**). ([Din lat. ***salpinx, -ingis***, fr. ***salpinge***].

salpingectomíe, salpingectomii f. îndepărtare chirurgicală (parţială sau totală) a trompelor uterine. [Din fr. ***salpingectomie***].

salpingítă, salpingite f. inflamaţie a trompelor uterine. [Din fr. ***salpingite***].

salpingografíe, salpingografii f. procedeu radiologic constînd în vizualizarea trompelor uterine, după injectarea unui mediu de contrast opac la razele X. [Din fr. ***salpingographie***].

salpingoovarítă, salpingoovarite f. (med.) anexită. [Din fr. ***salpingo-ovarite***].

salpingoplastíe f. intervenţie chirurgicală reparatorie, în scopul restabilirii permeabilităţii trompei uterine, practicată în unele cazuri de sterilitate. [Din fr. ***salpingoplastie***].

salpingoscóp, salpingoscoape n. instrument folosit în salpingoscopii. [Din fr. ***salpingoscope***].

salpingoscopíe, salpingoscopii f. explorare vizuală, cu salpingoscopul, a orificiului faringian al trompei lui Eustache. [Din fr. ***salpingoscopie***].

salpingostomíe, salpingostomii f. tratament chirurgical al sterilităţii feminine de origine tubulară, constînd în dezopturarea trompei uterine pentru restabilirea permeabilităţii acesteia. [Din fr. ***salpingostomie***].

sálpinx n. v. **salpinge**.

salsifí m. plantă erbacee din familia compozitelor, cu rădăcina pivotantă, groasă, cu gust plăcut, cu tulpina dreaptă, ramificată, cu flori galbene, frumos mirositoare, cultivată ca legumă şi ca materie primă pentru fabricarea surogatelor de cafea; salată-de-iarnă, scorţoneră (*Scorzonera hispanica*). [Din fr. ***salsifis***].

salt[1], **salturi** n. **1.** avîntare bruscă a corpului în sus, prin care se desprinde de sol sau de un punct de

sprijin oarecare, revenind în același loc sau deplasîndu-se; deplasare în acest mod: *se repede c-un sălbatic salt un tigru.* EM.; *c-un salt săr peste punte.* CĂL.; **triplu-salt**, probă atletică, constînd din trei sărituri consecutive în lungime; **2.** trecere bruscă de la o stare, de la o situație la alta: *toate popoarele tinere care vor să se pună în curent cu civilizația modernă, trebuie să treacă printr-o epocă de salturi.* ZAMF.; *în ciuda saltului formidabil al științei și tehnicii, se petrec sub ochii noștri toate atrocitățile.* R.L.; **salt calitativ**, stadiu de schimbare în bine a calității unui obiect sau a unui proces. [Din lat. *saltus*, it. *salto*].

salt² adv. (înv. și reg.) singur, neînsoțit (de trupe, de escortă etc.): *au venit în mezil la Ieși saltu, numai cu dzece, douădzeci de oameni.* NEC. [Din turc. ***salt***].

saltanát, saltanaturi și **saltanate** n. (înv. și pop.) **1.** suită domnească; alai, cortegiu: *plecă și nunta cu tot saltanatul său.* POP; **2.** pompă²; lux, fast, strălucire: *asta este casă de boier de protipendadă, e saltanat domnesc.* FIL. [Din turc. ***saltanat*** „mîndrețe"].

saltándo adv. (muz.; ca indicație de execuție) ca la staccato, prin desprinderea ușoară a arcușului de coarde și revenirea lui în cădere liberă; saltato. [Cuv. it.].

saltár n. v. **sertar.**

saltarélla f. vechi dans italian și spaniol, cu mișcare rapidă, însoțit de sărituri; melodia acestui dans. [Cuv. it.].

saltáto adv. (muz.; ca indicație de execuție) saltando. [Cuv. it.].

saltáție¹ f. artă romană cuprinzînd dansul, pantomima și oratoriul. [Din lat. ***saltatio, -onis*** „dans"].

saltáție², saltații f. deplasare în salturi a particulelor antrenate de un curent de apă sau de aer. [Din fr. ***saltation***].

salteá, saltele f. **1.** obiect plat, în formă de sac din pînză, din material plastic etc. în care se introduce un strat gros de lînă, de paie, de vată, de iarbă de mare, de cauciuc spongios etc. (fixat din loc în loc prin cusături), folosit ca așternut moale (pe paturi), pentru protecție corporală în unele probe sportive etc.: *încep ... a cărăbăni la saltele cu puf* CR.; *s-au zdrobit paiele din saltele.* GHEȚIE; **saltea pneumatică**, saltea specială, formată dintr-o învelitoare impermeabilă, etanșă, gonflabilă, folosită ca așternut (în excursii) sau pentru a pluti pe apă; **saltea de apă**, mic bazin cu apă construit la piciorul unui baraj deversor, pentru a amortiza lovitura apei care cade la piciorul barajului; **saltea de beton**, construcție de protecție a albiei rîurilor, alcătuită din plăci de beton sau din beton armat; **saltea de piatră**, strat de piatră avînd rolul de a colecta infiltrațiile de apă din galeriile de tunel; **saltea de protecție**, înveliș al unui cablu electric, cu rolul de a-l proteja de deteriorările care pot surveni la montare; **2.** produs obținut prin coaserea la mașini speciale cu sîrmă, sfoară etc. a unor materiale fibroase (vată de sticlă, azbest etc.) pe diferite suporturi (carton bitumat, plasă de rabiț, împletitură din fibre de sticlă etc.), folosit în termoizolații și fonoizolații. [Din gr. mod. ***seltés***].

saltelúță, salteluțe f. diminutiv al lui saltea. [***Saltele*** (pl. lui *saltea*) + ***-uță***].

saltigrád, ~zi, saltigradă, ~e a. (despre animale) care înaintează prin salturi. [Din fr. ***saltigrade***].

saltimbánc, saltimbanci m. **1.** actor de circ, cu mimică bufă, care execută figuri acrobatice ușoare; bufon, clovn, măscărici: *în cap nu stau decît saltimbancii.* TUD.; **2.** (fig.) om neserios, fără caracter; oportunist; șarlatan: *veacul nostru ni-l umplură saltimbancii și irozii.* EM. [Din fr. ***saltimbanque***].

sálță¹, salțe f. (înv.) sos (picant); zeamă făcută din usturoi pisat, cu lămîie, oțet, piper, cimbru etc., cu care se ungeau anumite fripturi: *scosese un miez ... și îl udau cu un fel de salță.* FIL. [Din gr. mod. ***sáltsa***, it. ***salsa***].

sálță², salțe f. vulcan noroios. [Din it. ***salsa***].

salubritáte, (rar) **salubrități** f. **1.** faptul sau însușirea de a fi salubru; stare generală favorabilă sănătății, condițiilor igienice și sanitare dintr-un loc; curățenie: *îmbunătățirea traiului material, a stării igienice și a salubrității.* GHICA; **2.** serviciu public care asigură curățenia într-o localitate: *ce a făcut ... salubritatea publică?* MAIOR. [Din fr. ***salubrité***, lat. ***salubritas, -atis***].

salubrizá, salubrizez vb. (tr.) a face salubru pentru populație mediul de viață, de muncă etc.: *primarii au dispus să fie salubrizate cartierele mărginașe.* [***Salubru*** + ***-iza***].

salubrizáre, salubrizări f. acțiunea de salubriza și rezultatul ei: *salubrizarea orașului;* (fig.) *măsuri de salubrizare politică.* [V. ***salubriza***].

salubrizát, ~ți, salubrizată, ~e a. care a devenit salubru (în urma unei activități organizate în acest sens): *numărul școlilor salubrizate s-a redus.* [V. ***salubriza***].

salúbru, ~i, salubră, ~e a. referitor la starea de salubritate; favorabil sănătății; care contribuie la menținerea sau refacerea sănătății; sănătos, curat: *mirosul salubru de vîsc marin.* M.CAR.; *a trebuit ... să se strămute într-o regiune salubră.* VOIC.; (fig.) *mînia lui Dante este justă și salubră.* VIANU. [Din fr. ***salubre***, lat. ***saluber***].

salúp n. v. **salop.**

salút¹, saluturi n. **1.** cuvînt, formulă, gest cu care oamenii se salută: *vă trimit un salut din Budapesta.* CAR.; *am încercat și eu să schițez acel salut indian.* EL.; (fam.) **salut!**, formulă de salut la întîlnire sau la despărțire; **2.** cuvîntare cu care se salută o adunare, se întîmpină un oaspete oficial etc. [Din fr. ***salut***].

salút², saluturi n. (înv.) salvare: *armata salutului.* [Din lat. ***salus, -tis***].

salutá, salút vb. **1.** (tr. și refl. recipr.) a face un gest sau a rosti o formulă uzuală de politețe ori de respect la întîlnirea cu cineva sau la despărțire: *la intrare, un portar galonat ... îl salută respectuos.* GHEȚIE; *nici nu se mai salută de la o vreme*; **2.** (tr.) a complimenta pe cineva (în scris) prin intermediul cuiva: *salută din parte-mi pe ...*; **3.** (tr.) a-și manifesta bucuria prin aclamații, gesturi: *mulțimea de pe stadion îi salută pe campioni*; **4.** (tr.) a întîmpina cu bucurie, cu entuziasm pe cineva sau ceva: *salutînd pre doamna Ruxandra de regentă ... proclamară pre Bogdan de domn.* NEGR.; *lovitura de stat a lui Cuza ... fu salutată.* CĂL. [Din lat., it. ***salutare***].

salutár, ~i, salutară, ~e a. folositor sănătății, vieții, onoarei; binefăcător, salvator; providențial; (p. ext.) potrivit, favorabil, adecvat într-o împrejurare dată: *o reacție salutară a spiritului nostru literar.* MAIOR.; *descrînd crud urîtul moral fac operă salutară.* CĂL. [Din fr. ***salutaire***].

salutáre, salutări f. **1.** faptul de a (se) saluta; formulă, gest de salut: *după cîteva salutări adînci, se puse dinaintea stăpînului.* FIL.; **salutare!**, formulă de salut la întîlnire sau la despărțire: *salutare, colega!* AG.; **2.** (la pl.) expresie de politețe transmisă (în scris) prin intermediul cuiva: *calde salutări părinților.* [V. ***saluta***].

salutiér, salutiere n. navă mică de pescuit, folosită mai ales în mările nordice. [Din fr. ***salutier***].

salvá, salvez vb. (tr. și refl.) **1.** a scăpa pe cineva sau a reuși să iasă, să scape dintr-o încurcătură, dintr-o primejdie: *crede el că viața lui e atît de prețioasă încît e dispus să facă toate compromisurile pentru a și-o salva.* PR.; *trebuie salvată întreaga societate.* GHEȚIE; *s-a salvat de la moarte*; **a salva aparențele**, a face să nu fie observat un rău lăuntric; **2.** a (se) elibera, a (se) dezrobi: *salvați-vă, salvați-vă, salvați-vă prin limbă și prin carte.* VIERU; **3.** (bis.) a (se) mîntui, a (se) izbăvi: *Isus ne-a salvat.* [Din lat., it. ***salvare***].

salvamár n. serviciu maritim destinat să salveze pe cei aflați în pericol de a se îneca. // m. (pl. **salvamari**) salvamarist. [***Salva***(*re*) + ***mar***(*ină*)].

salvamaríst, salvamarişti m. persoană din serviciul salvamarului specializată în salvarea celor aflați în pericol de a se îneca în mare; salvamar. [***Salvamar*** + ***-ist***].

salvamónt n. serviciu destinat să salveze pe cei accidentați, rătăciți, surprinși de viscole, avalanșe etc. în munți: *grupul nostru o să observe că nu ne întoarcem și o să trimită după noi salvamontul.* PR. [***Salva***(*re*) + ***mont***(*ană*)].

salvamontíst, salvamontişti m. persoană din serviciul salvamontului specializată în salvarea celor accidentați, rătăciți, surprinși de viscole, avalanșe etc. în munți. [***Salvamont*** + ***-ist***].

salváre, salvări f. **1.** acțiunea de a (se) salva; scăpare; (concr.) obiect, ființă, circumstanță salvatoare: *plecarea îmi apărea singura salvare.* EL.; *salvarea posibililor supraviețuitori.* A.; **de salvare**, care servește pentru a salva: *am cerut ... bărci de salvare.* ST.; **2.** eliberare, dezrobire: *salvarea din robie;* **3.** (bis.) mîntuire, izbăvire: *danii pioase ... pentru salvarea sufletului.* GHICA; **4.** serviciu medical destinat să acorde primul ajutor accidentaților sau bolnavilor în stare gravă: *echipele de salvare vor scoate de sub dărîmături un trup mutilat.* GHEȚIE; **5.** vehicul special dotat cu care se transportă accidentații sau bolnavii la o unitate spitalicească; ambulanță: *l-au transportat cu salvarea.* PR. [V. ***salva***].

salvarsán n. derivat organic al arsenului, sub formă de pulbere galbenă, folosit în tratamentul sifilisului. [Din germ. ***Salvarsan***].

salvát, ~ți, salvată, ~e a. care a fost scos dintr-o primejdie, dintr-o încurcătură; scăpat: (subst.) *ajutoarele s-au distribuit celor salvați.* [V. ***salva***].

salvatór, ~i, salvatoáre a. și m., f. (persoană) care salvează sau poate salva; mîntuitor; eliberator: *virtutea prin care se naște un salvator.* GHICA; *nu dormi noaptea întreagă în căutarea unei decizii salvatoare.* GHEȚIE. [***Salva*** + ***-tor***].

sálvă, salve f. **1.** descărcare simultană a mai multor arme de foc (puști sau tunuri): *salva de gloanțe umplu cerul cu o răpăială pripită.* REBR.; **2.** (și **salvă de salut**) lovitură de tun sau de pușcă trasă simultan cu încărcături speciale, fără proiectile, în semn de onoare sau de bucurie la ocazii solemne, festive: *flota ... răsună de salve tunătoare.* AL.; (fig.) *o salvă de aplauze.* VLAH. [Din fr. ***salve***, germ. ***Salve***].

salvcondúct, salvconducte n. (înv.) **1.** pașaport special acordat cuiva pentru a se putea duce într-un anumit loc și a se întoarce liber; **2.** document eliberat de autorități (militare), care permitea unei persoane să intre, să staționeze în zona de război sau să iasă dintr-o asemenea zonă. [Din it. ***salvacondotto***, fr. ***saufconduit***].

sálve interj. (rar) formulă de salut la întîlnire sau la despărțire; salutare: *salve, amice!* [Din lat. ***salve***].

salvgardá, salvgardez vb. (livr.; tr.) a apăra, a proteja, a lua sub ocrotire un bun moral, social etc.; a salva: *aceasta era cel mai eficace mijloc ... de a salvgarda interesele naționale.* GHEȚIE. [Din fr. ***sauvegarder***, it. ***salvaguardare*** (după *salva*)].

salvgardáre f. (livr.) acțiunea de a salvgarda: *salvgardarea monumentelor arhitecturale.* R.L. [V. ***salvgarda***].

sálvie, salvii f. (bot.) jale² (*Salvia officinalis*): *o luaseră de-a lungul foișorului, pe lîngă ghivecele cu salvie.* GHEȚIE. (și: **salbie**). [Din lat. ***salvia***; cf. germ. ***Salbei***].

samá, samale f. produs bogat în enzime (pancreatină, tripsină etc.), întrebuințat în pielărie, la sămăluire². [Et. nec.].

samaníu, ~ii, samanie, ~ii a. (înv.) galben-deschis (ca paiul): *cu părul ca un abur samaniu.* DELAVR. [Din turc. ***samanı*** „de culoarea paielor"].

samár, samare n. **1.** șa mare fără scări, care se pune, pentru transportat poveri, pe măgari, pe cămile etc.: *puse samarul pe un catîr.* ST.; **2.** (p. ext.) sarcină, încărcătură transportată pe spatele unui animal de povară; (înv.) **animale de samar**, animale de povară; **3.** panou de lemn având la partea inferioară o mică platformă și chingi rezistente pentru a fi purtat în spate, folosit la transportul cărămizilor pe șantierele de construcții; **4.** (pop.; mai ales în formă **samară**) grindă la culmea acoperișului unei case, pe care se sprijină căpriorii; (și: (înv. și reg.) **samară**). [Din bulg. ***samar***, gr. mod. ***sagmária***].

samără¹ f. v. **samar.**

samără², **samare** f. tip de fruct uscat, dehiscent, cu o singură sămînţă şi cu pericarpul prelungit în formă de aripioare (ex.: fructele de ulm, arţar, paltin etc.). [Din fr. *samare*].

samarineán, ~eni, samarineană, ~ene a. şi m., f. samaritean: *un samarinean ... veni.* VARL. [Din sl. *samarěninŭ*].

samariteán, ~eni, samariteană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic provinciei palestiniene Samaria sau locuitorilor ei, referitor la Samaria sau la locuitorii acesteia; samarinean: *milostenie samariteană.* // m. pl. comunitate etnico-religioasă din provincia palestiniană Samaria, provenită din amestecul evreilor antici cu coloniştii aduşi de cuceritorii asirieni. // m., f. **1.** persoană (originară) din Samaria; **bunul samaritean**, personaj al unei parabole din Evanghelia după Luca (X, 29–37), propus ca pildă de generozitate; **2.** om bun, milostiv. [Din fr. *samaritaine*].

samáriu n. element chimic din familia lantanidelor. [Din fr. *samarium*].

samavólnic, ~ci, samavolnică, ~ce a. **1.** care procedează după bunul lui plac, nesocotind voinţa şi drepturile altora: *domni samavolnici*; **2.** făcut după bunul plac, prin nesocotirea voinţei şi drepturilor altora; abuziv, arbitrar: *act samavolnic*; (şi: (rar) **samovolnic**). [Din sl. *samovolinikŭ*, rus. *samovol'nîi*].

samavolnicíe, samavolnicii f. faptul de a acţiona samavolnic; act samavolnic: *guvern ... în care domneşte interesul şi samovolnicia.* AL.; *relată câteva din abuzurile şi samavolniciile sergentului.* GHEŢIE; (şi: (rar) **samovolnicie**). [*Samavolnic* + *-ie*].

sámă f. v. seamă.

sámbă, sambe f. (mai ales artic.) dans de origine braziliană, înrudit cu rumba, cu mişcări vioaie, exuberante şi ritm sincopat; melodia acestui dans. [Din fr., port. *samba*].

sámbo¹ m. descendent provenit din căsătoria unui amerindian cu un negroid sau cu un mulatru. [Cuv. sp.].

sámbo² n. luptă sportivă răspîndită în Rusia şi în ţările învecinate, asemănătoare cu jiu-jitsu, cuprinzînd metode eficiente de autoapărare. [Din fr. *sambo*].

sambúc, sambucuri n. **1.** parte a unei maşini de război medievale, de forma unei punţi volante, care se lasă dintr-un turn de asediu pe zidurile cetăţii asediate; **2.** (în forma *sambucă*) harfă cu patru coarde, la greci; [şi: **sambucă**]. [Din fr. *sambuque*, lat. *sambuca*].

sambúcă f. v. sambuc.

sámcă, samce f. **1.** (mit. pop.; mai ales artic.) fiinţă imaginară rea, care omoară îndeosebi lăuzele şi pe copiii lor: *o avut samca nouă feciori.* POP; **2.** (pop.) numele unor boli grave (de copii), considerate a fi provocate de o asemenea fiinţă; spasmă: *descîntec de samcă*; **3.** (pop.) amuletă purtată ca remediu împotriva acestor boli; **4.** (bot.; reg.) scai vînăt (sau albastru) (*Eryngium planum*). [Din ucr. *samka*].

sámeş, sameşi m. **1.** dregător însărcinat cu strîngerea birului (samei), în Ţara Românească; **2.** funcţionar administrativ care încasa diverse plăţi, care supraveghea bunul mers al unor instituţii etc.; administrator (de moşie); vechil, vătaf: *vai cînd ajunge lupul sameş la oi!* PANN. // a. (înv. şi reg.) chibzuit, calculat: *el nu era pre samiş, nice lacom.* NEC.; (şi: (înv. şi reg.) **samiş**). [*Samă* + *-eş*].

sámiş m. şi a. v. sameş.

samizdát n. ansamblu de mijloace folosite în spaţiul sovietic şi în ţările comuniste pentru a difuza clandestin lucrările literare, ştiinţifice etc. interzise de cenzură; operă astfel difuzată. [Din fr. *samizdat*, rus. *sam izdat'*].

samnít, ~ţi, samniţă, ~e m. pl. populaţie antică din centrul Peninsulei Italice, supusă de romani la începutul sec. al III-lea î.d.Hr.: (adj.) *triburi samnite.* [Din lat., fr. *Samnites*].

samoán, ~i, samoană, ~e a. care aparţine, care este caracteristic insulelor Samoa sau locuitorilor ei, referitor la Samoa sau la locuitorii acesteia. // f. limbă polineziană din familia de limbi malaiezo-polineziene, vorbită în Samoa de Vest. //m., f. persoană (originară) din Samoa. [Din fr. *samoan*].

samodérjeţ, samoderjeţi m. şi a. (înv.) (suveran) absolut, autocrat: *săninatul domn al Ţării Moldovii samoderjeţ (singur stăpînitor).* NEC. [Din sl. *samodrŭjeţĭ*, rus. *samoderžec*].

samodíva, samodive f. (artic.) **1.** (mit. pop.) fiinţă imaginară rea, care răpeşte copiii şi-i omoară sau ademeneşte fetele şi băieţii şi le stoarce puterea; (p. gener.) fiinţă aducătoare de nenorociri: *leliţa Floarea ... parcă e samodiva.* SOR.; (în blesteme) *mîncate-ar samodiva!*; **2.** (pop.) moarte; **3.** (reg.) epitet pentru o femeie rea, urîtă, prefăcută. [Din bulg. *samodiva* „zînă rea"].

samoéd, ~zi, samoedă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Siberiei de Nord sau locuitorilor ei, referitor la Siberia de Nord sau la locuitorii acesteia. // m. pl. populaţie mongolică din Siberia de Nord (districtul Nemeţk); nemeţi. // m., f. persoană (originară) din Siberia de Nord. // f. limbă vorbită de samoezi. [Din fr. *samoyède*].

samovár, samovare n. vas de metal prevăzut cu un încălzitor (cu cărbuni aprinşi sau electric), în care se fierbe apă pentru ceai: *un samovar fierbea la o parte.* VLAH. [Din rus. *samovar*].

samovólnic a. v. samavolnic.

samovolnicíe f. v. samavolnicie.

sampán n. v. şampană.

samsár, samsari m. **1.** mijlocitor în afaceri negustoreşti (între vînzător şi cumpărător); misit, intermediar: *soseşte ... vreun posesoraş sau vreun simzar.* AL.; *se ocupa, pe lîngă altele, de vînzări-cumpărări şi făcea pe samsarul de locuinţe.* GHEŢIE; **2.** (fig.) persoană care face din orice lucru obiect de negoţ: *oameni fanatici ... devin samsarii şi propagatorii tuturor corupţiunilor.* GHICA; (şi: (înv.) **simzar**). [Din turc. *simsar*, bulg. *samsar*].

samsará f. doctrină brahmanică, budistă şi hinduistă referitoare la transmigraţia sufletului, la ciclul reîncarnărilor. [Din fr. *samsara*].

samsarlîc, samsarlîcuri n. **1.** îndeletnicirea samsarului; tranzacţie încheiată de samsar; misitie: *un simplu samsarlîc între micii producători.* GHICA; **2.** plată pentru serviciile samsarului; beneficiul samsarului. [Din turc. *simsarlık*].

samsón, samsoni m. (înv.) dulău, zăvod. [Din turc. *samsun*].

samúr, samuri m. mamifer carnivor din familia mustelidelor, originar din pădurea siberiană şi din Asia Centrală, vînat pentru blana lui preţioasă, sură, cu o pată albă pe piept; zibelină (*Martes zibellina*): *se duse să-şi petrecă viaţa cu samurii.* NEGR. // n. (pl. **samurури**) blana prelucrată a acestui animal; obiect de îmbrăcăminte confecţionat din această blană: *trămise atunci domnului stofe ..., samururi frumoase.* BĂLC.; *blană lungă, moale, cu samur în poale.* POP. [Din turc. *samur*].

samuráche m. cîine cu părul fin, lucios, lins, asemănător cu acela al samurului: *un domn şi fidelul său, un cogeamite samurache, veniră musafiri.* GAL. [*Samur* + *-ache*].

samurái, samurai m. membru al castei feudalo-militare din Japonia, desfiinţată după revoluţia din 1867-1868. [Din fr. *samouraï, samurai*].

samuráslă, samurasle f. **1.** (pop.; col.) plante răsărite din seminţele scuturate la strîngerea recoltei anterioare sau din bulbii, tuberculii etc. nescoşi din pămînt: *flori de sămulastră ieşite pe coastă din iubirea noastră.* IONEL; *foaie verde sămuraslă, uite mintea mea cea proastă.* POP; **2.** (bot.; reg.) usturoi-sălbatic (*Allium vineale*); (şi: **sămulastră**, **sămuraslă**). [Din sl. *samoraslŭ*, bulg. *samorasăl* „ce răsare de la sine"].

sanatoriál, ~i, sanatorială, ~e a. care aparţine, care este specific sanatoriului, referitor la sanatoriu; cu regim de sanatoriu: *se prezentase la vila sanatorială.* PR. [*Sanatoriu* + *-al*].

sanatóriu, sanatorii n. instituţie medicală pentru tratarea unor boli cronice (tuberculoză, nevroză etc.) sau pentru convalescenţă, recuperare; casă de sănătate; spital particular: *să intri într-un sanatoriu de reculegere.* SAD.; *a aflat că sînt bolnav la sanatoriu.* EL. [Din fr. *sanatorium*, germ. *Sanatorium*].

sanbeníto n. **1.** tunică galbenă, din pînză de sac, cu care erau îmbrăcaţi cei condamnaţi de inchiziţie; **2.** (p. ext.) condamnare. [Din it. *sanbenito*, fr., sp. *san-benito*].

sánche adv. v. sanchi.

sánchi adv. (fam.) cum s-ar zice, chipurile; vorbă să fie; adică: [nişte patrioţi] *se încercară a face, sanche, ... o revoluţie.* AL.; *m-am dus pe coclauri să-ţi aduc, sanchi, copii de suflet.* CR.; (şi: **sanche**). [Din turc. *sankı*].

sanchilót m. v. sanculot.

sanchíu, ~ii, sanchie, ~ii a. (pop.) posac, tăcut, ursuz; încăpăţînat; rău: *era un om sanchiu şi sucit, care-i căuta nod în papură.* SĂM.; (subst.) *un sanchiu mare şi uricios.* CĂL.; (adv.) *maiorul îl privi sanchiu.* PETR. [Din turc. *sankı* „tăcut"].

sanctifică, sanctífic vb. (tr.) **1.** (bis.) a trece pe cineva în rîndul sfinţilor; a canoniza, a sfinţi: *Ştefan cel Mare a fost sanctificat*; **2.** (livr.) a consfinţi: *cîştigurile lor au fost sanctificate de sacrificiul eroilor.* VIANU. [Din lat. *sanctificare*, fr. *sanctifier*].

sanctificáre, sanctificări f. acţiunea de a sanctifica şi rezultatul ei; canonizare: *sanctificarea martirilor.* [V. *sanctifica*].

sanctificát, ~ţi, sanctificată, ~e a. sfinţit, canonizat; (p. ext.) venerat. [V. *sanctifica*].

sanctitáte f. **1.** sfinţenie: *sanctitatea ce-mi inspira internul monasterului.* FIL.; **2.** (artic.; urmat de un a. pos.) titlu dat papilor şi patriarhilor ortodocşi: *răsfăţat al sanctităţii sale papa.* SAD.; *Sanctitatea Voastră!* [Din lat. *sanctitas, -atis*].

sanctuár, sanctuare n. **1.** loc sfînt într-un templu sau într-o biserică, consacrat unor ritualuri religioase, interzis profanilor; altar; sfîntariu: *sanctuarul strîmt al bisericii Stavropoleos.* ARG.; **2.** (p. gener.) locaş de cult: *mergînd la sanctuarul Madonei di San Luca, numără pilaştrii interminabilului portic.* CĂL.; **3.** (fig.) loc venerat; loc inviolabil; azil: *ne aflăm în sanctuarul tainic, în care noi lucrăm.* AL.; *a deschis un sanctuar, din care scotea manuscrisele lui Eminescu.* BL. [Din lat. *sanctuarium*, fr. *sanctuaire*].

sancţioná, sancţionez vb. (tr.) **1.** a confirma, a ratifica o lege, o dispoziţie, a da valabilitate unui act; (p. gener.) a recunoaşte ca valabil, just; a consacra, a consfinţi: *aţi ameninţat pe funcţionarii publici cu destituire dacă vor continua să aplice legea votată de Corpurile legiuitoare şi sancţionată de capul statului.* EM.; *o revoluţie nu e utilă, justificată şi durabilă, decît atunci cînd sancţionează o evoluţie împlinită.* C.PETR.; **2.** a aplica o sancţiune, a pedepsi; (p. ext.) a dezaproba, a condamna: *virtutea este răsplătită şi nelegiuirea sancţionată.* CĂL.; [a fost] *sancţionat pentru neregulile constatate la popota regimentului.* GHEŢIE. [Din fr. *sanctionner*].

sancţionábil, ~i, sancţionabilă, ~e a. pasibil de o sancţiune. [*Sancţiona* + *-bil*].

sancţionáre, sancţionări f. **1.** acţiunea de a sancţiona şi rezultatul ei; **2.** confirmare, ratificare a unei legi, a unei decizii; (p. gener.) recunoaştere ca valabil, just; consacrare, consfinţire: *sancţionarea Constituţiei*; **3.** aplicare a unei sancţiuni, a unei pedepse; pedepsire; (p. ext.) dezaprobare: *sancţionarea greşelii.* [V. *sancţiona*].

sancţionát, ~ţi, sancţionată, ~e a. **1.** confirmat, ratificat, aprobat; consfinţit: *lege sancţionată*; **2.** pedepsit (conform legii): *funcţionar sancţionat.* [V. *sancţiona*].

sancţionatór, ~i, sancţionatoáre a. (rar) care sancţionează: *măsuri sancţionatoare.* [*Sancţiona* + *-tor*].

sancţiúne, sancţiuni f. **1.** aprobare a unei legi de către şeful statului, pentru a o face executorie; confirmare a unui act, a unei decizii etc. de către o autoritate superioară celei care a emis-o, pentru a-i

da valabilitate: *este sancţiunea, acuma, o condiţiune de exigenţă a unei legi, ori nu?* EM.; **2.** (p. gener.) recunoaştere a valabilităţii, justeţei a ceva; aprobare, confirmare; consfinţire: *această vorbă n-a primit sancţiunea uzului*; **3.** pedeapsă prevăzută de lege pentru cei care încalcă dispoziţiile ei; (p. gener.) pedeapsă: *pe urmă va începe şi opera justiţiei, care va aplica sancţiuni necruţătoare spre a evita în viitor repetarea unor astfel de nenorociri naţionale.* REBR.; *libera alegere între bine şi rău ... presupune şi sancţiuni.* CĂL.; **4.** (la pl.) ansamblu de măsuri (economice, financiare, militare) cu caracter de pedeapsă, aplicat unui stat; represalii: *sancţiunile din partea Fondului Monetar s-au dovedit ineficiente.* [Din fr. ***sanction***, lat. ***sanctio, -onis***].

sanculót, sanculoţi [sancülot] m. nume dat de aristocraţi partizanilor revoluţiei franceze de la 1789, care purtau în locul pantalonilor pînă la genunchi (aristocratici) pantaloni lungi (populari): *armatele republicii franceze, brigăzile acelea de sanculoţi ..., au învins toată Europa.* PETR.; *ştiu, jertfeşte pentru ţeară al lui sînge sanchilotul, laudă-i aduc, dar ... nu-l mai pot urma nicicum.* CĂRT.; (şi: **sanchilot**). [Din fr. ***sans-culotte***].

sandá f. v. sandală.

sandác n. v. sandic.

sandál[1], sandale şi **sandaluri** n. (înv. şi pop.) luntre lungă pentru transportat mărfuri (la turci): *şepte bolozale şi şepte sandale.* POP. [Din turc. ***sandal***].

sandál[2], sandaluri n. numele unei ţesături de mătase (pentru obiecte de îmbrăcăminte): *zăbun de sandal de Veneţia.* [Din turc. ***sandal***].

sandál[3] m. v. santal.

sandálă, sandale f. încălţăminte uşoară de vară, cu feţele foarte decupate sau făcute din cureluşe ori din piele perforată; sandaletă: *eu venisem în sandale, şi-mi jucam picioarele în aer.* EL.; *o sanda avea cureaua desfăcută.* PR.; *sandale romane*; (şi: **sanda**). [Din fr. ***sandale***, lat. ***sandalium***].

sandalétă, sandalete f. sandală. [De la ***sandală***].

sandarác, (rar) **sandaracuri** n. răşină naturală extrasă dintr-o specie de tuia (*Callitris quadrivalvis*), folosită în industria lacurilor, vopselelor etc. [Din gr. mod. ***sandaráke***, lat. ***sandaraca***, fr. ***sandaraque***].

sandîc, sandîcuri n. (înv. şi reg.) cufăr; ladă: *lovi cu mînie sunducul.* SAD.; *ascunde-mă, măiculiţă, în sandac ori în chivniţă.* POP; (şi: **sandac, sunduc**). [Din turc. ***sandık, sanduk***].

sandomírcă f. varietate de grîu cu spicul roşu-deschis, cultivată mai ales în Moldova (*Triticum vulgare albo-rubrum*). [Din pol. ***sandomirka***].

sandóu, sandouri n. cablu elastic din fire de cauciuc, îmbrăcate într-o ţesătură de in sau de bumbac. [Din fr. ***sandow***].

sándră, sandre f. tip de cîmpie fluvio-glaciară, uşor ondulată, formată din depuneri de nisipuri şi pietrişuri de la periferia gheţarilor continentali în faţa morenelor frontale. [Din fr. ***sandre***].

sanducél, sanducele n. (înv. şi reg.) diminutiv al lui sandîc: *cîteva mărunţişuri ... se află într-un sunducel de argint.* SAD.; (şi: **sunducel**). [***Sandîc*** + ***-el***].

sándvici n. v. **sandviş.**

sándviş, sandvişuri n. felie subţire de pîine (unsă cu unt) pe care se pune o felie de şuncă, salam, brînză etc. (şi peste care se aşază o altă felie de pîine); tartină: *sandwichuri savant combinate de barmani.* CĂL.; *îmi ajungea un sandvici cu unt şi brînză sau jambon.* PR.; **a face sandviş pe cineva**, a strivi pe cineva; a bate pe cineva (strivindu-l); (scris şi: *sandwich*); (şi: **sandvici, sanviş, sendviş**). [Din fr., engl. ***sandwich***].

sanepíd, sanepiduri n. instituţie sanitară care se ocupă de diferite domenii de igienă publică, precum şi cu combaterea bolilor contagioase. [Din rus. ***san****(itarnaia)* + ***epid****(emiologhiceskaia slujba)*].

sanfedíst, sanfedişti m. membru al asociaţiei politico-religioase Santa-Fede, din Italia meridională, care lupta împotriva stăpînirii impuse de francezi după revoluţia din 1789: *carbonarii trecură Peimontul şi, sub nume de sanfedişti, urziră colosalul plan de a revolta Italia întreagă.* FIL. [Din it. ***sanfedista***].

sanforizáre, sanforizări f. tratament aplicat ţesăturilor de bumbac pentru a le stabiliza dimensiunile, evitînd astfel modificarea acestora la spălare, la umezire. [Din fr. ***sanforisage***].

sangeác, sangeacuri n. **1.** steag de mătase verde, folosit în războaiele turcilor, cînd la luptă participa sultanul sau marele vizir; (p. gener.) steag turcesc: *sprijină cu viaţa ... săngeacul lui Mohamed.* AL.; **2.** steag cu semilună în vîrful lăncii, trimis de Poarta otomană noului domn din ţările române, ca semn de învestire: *copiii din casă ... purtau sîngeacul ... şi două tuiuri turceşti date de la împărăţie.* OD.; **3.** sangeacat: *prin sangeacuri că umbla, zaherele că strîngea.* POP. // m. (pl. **sangeaci**) guvernator al unui sangeacat: *sangeacul cînd auzea, cinci sute de turci pornea.* POP; (şi: **săngeac**). [Din turc. ***sancakı***].

sangeacát, sangeacaturi n. subdiviziune administrativ-teritorială în Imperiul Otoman; sangeac: *Şinan-paşa născut ... în sangeacatul Prevezei.* BĂLC. [***Sangeac*** + ***-at***].

sanghín a. v. sangvin.

sanghinolént a. v. sangvinolent.

sanguín a. v. sangvin.

sanguinár a. v. sangvinar.

sanguinárіu a. v. sangvinar.

sanguínă, sanguine f. **1.** mineral de culoare roşie-brună, care conţine oxid feric natural; **2.** creion (pentru desen) cu mină din acest mineral: *portret în sanguină*; **3.** desen executat cu astfel de creion; **4.** litografie care imită un asemenea desen. [Din fr. ***sanguine***].

sanguínic a. v. sangvinic.

sanguinolént a. v. sangvinolent.

sangulíe, sangulii f. (înv. şi pop.) ţesătură foarte subţire (de mătase); maramă făcută din această ţesătură: *fes ... legat cu o sangulie albă cusută cu fir.* FIL. [Et. nec.].

sangvín, ~i, sangvină, ~e a. 1. care aparţine sîngelui, referitor la sînge, la compoziţia sau la circulaţia acestuia în organism; prin care circulă sîngele: *muşchiul cardiac absoarbe şi respinge lichidul sanguin.* VIANU; *vase sangvine*; **2.** în care predomină sîngele; de culoarea sîngelui: *părul devenise ceva mai cenuşiu, tenul ceva mai sanghin.* TEODOR.; *jasp sangvin*; **3. temperament sangvin**, temperament caracterizat prin vioiciune, mobilitate, impulsivitate în reacţii; temperament sangvinic; **4.** care are un asemenea temperament; sangvinic: *bărbatul trebuie să fie sanguin în faţa micilor suferinţe.* ZAMF.; (şi: **sanguin, sanghin**). [Din fr. ***sanguin***, lat. ***sanguineus***].

sangvinár, ~i, sangvinară, ~e a. cu instincte de omucidere; crud; sîngeros, feroce: *caracterul ei sanguinariu.* FIL.; *s-a prăpădit o generaţie din nebunia unor megalomani sanguinari.* SAD.; (şi: **sanguinar, sanguinariu**). [Din fr. ***sanguinaire***].

sangvínic, ~ci, sangvinică, ~ce a. **1. temperament sangvinic**, temperament sangvin: *cu gestul larg şi cu rîsul zgomotos al temperamentului sanguinic, era ... un om bun la inimă.* MAIOR.; **2.** cu temperament sangvin: *bărbat sangvinic*; (şi: **sanguinic**). [Din germ. ***sanguinisch***].

sangvinolént, ~ţi, sangvinolentă, ~e a. **1.** amestecat cu sînge, care conţine sînge: *îi repugnă friptura sangvinolentă.* CĂL.; *lichid sangvinolent*; **2.** de culoarea sîngelui; sîngeriu: *un fruct cu miezul roşu sangvinolent*; (şi: **sanguinolent, sanghinolent**). [Din fr. ***sanguinolent***, lat. ***sanguinolentus***].

sanhedrín, sanhedrinuri n. 1. tribunal suprem la vechii evrei, cu sediul la Ierusalim, prezidat de marele preot; sinedriu; **2.** (fig.) cerc (închis) de oameni care pretind a da verdicte infailibile: *Titu Herdelea ... intimidat de sanhedrinul redacţional, deveni centrul interesului.* REBR. [Din fr. ***sanhédrin***].

sanidín n. feldspat potasic incolor, alb, roz ori cenuşiu, cu luciu sticlos; (şi: **sanidină**). [Din fr. ***sanidine***].

sanidínă f. v. sanidin.

sanidinít m. rocă magmatică formată din sanidin, cu minerale rare. [Din fr. ***sanidinite***].

sánie, sănii f. **1.** vehicul (cu tracţiune animală) avînd în loc de roţi două tălpi de lemn sau de fier cu care alunecă pe zăpadă sau pe gheaţă: *să ne suim într-o sanie.* AL.; **2.** organ de maşini-unelte care poate aluneca în lungul unor ghidaje spre a deplasa o sculă prelucrătoare sau piesa de prelucrat. [Din bulg. ***sani***].

sanificá, sanífic vb. (rar; tr.) a vindeca, a însănătoşi: (fig.) *literatura şi artele sînt chemate ... să sanifice inteligenţele.* EM. [Cf. lat. ***sanus, sanifer***, germ. ***sanieren***].

sanificáre f. (rar) vindecare, însănătoşire: (fig.) *pentru sanificarea noastră e necesar să dispară din viaţa publică elementele parazite.* EM. [V. ***sanifica***].

sanitár, ~i, sanitară, ~e a. **1.** care ţine de sănătate, referitor la sănătate; destinat ocrotirii şi îngrijirii sănătăţii publice: *regulamentele sanitare.* GHICA; **punct sanitar**, v. **punct**; **instalaţie sanitară**, denumire generică pentru instalaţiile de closet, baie, apă curentă etc.; **spirt sanitar**, spirt medicinal; **2.** care aparţine instalaţiilor sanitare, referitor la instalaţiile sanitare: *obiecte sanitare.* // m. (şi (adj.) **agent sanitar**) cadru medical mediu (îndeosebi la ţară şi în armată): *injecţii ... poate face orice agent sanitar.* VOIC.; *pe frontul rusesc ... sanitarii nu dovedesc cu lucrul.* GHEŢIE. [Din fr. ***sanitaire***].

sanitáţie f. ansamblu de măsuri pentru asanarea mediului. [Din engl., fr. ***sanitation***].

sanogenétic, ~ci, sanogenetică, ~ce a. care aparţine sanogenezei, referitor la sanogeneză. [Din fr. ***sanogénétique***].

sanogenéză f. ramură a medicinei care se ocupă cu asigurarea stării de sănătate a populaţiei, cercetînd mediul social ca factor patologic, condiţiile de muncă şi de viaţă, fenomenele de urbanizare, de poluare etc. [Din fr. ***sangenèse***].

sanscrít, ~ţi, sanscrită, ~e a. **1. limba sanscrită** (şi f.), veche limbă indo-europeană din India, care a devenit limbă clasică şi sacră în această ţară: *în sanscrită se pot găsi texte în care se spune că nici după moarte nu se stinge o prietenie.* PR.; *brahmanii vorbeau sanscrita*; **2.** care aparţine limbii sanscrite, referitor la această limbă; scris în limba sanscrită: *i-a arătat ... manuscrisele sanscrite din biblioteca unchiului său.* EL.; *gramatica sanscrită a lui Pannini.* [Din germ. ***Sanskrit***, fr. ***sanscrit***].

sanscritíst, sanscritişti m. (rar) sanscritolog. [Din germ. ***Sanskritist***, fr. ***sanscritiste***].

sanscritológ, sanscritologi m. specialist în limba sanscrită şi în literatura scrisă în această limbă; sanscritist. [Din rus. ***sanskritolog***].

sanseviéră f. plantă tropicală decorativă din familia liliaceelor, cu frunze lungi, cărnoase, din ale căror fibre rezistente se fac sfori, pînză etc. (*Sansevieria*). [Din lat. ***Sansevieria***].

santál, santali m. numele unor specii de arbori exotici tropicali, scunzi, cu frunze mari, cu flori în raceme, cu lemnul, după varietăţi, alb, mirositor sau brun-roşiatic, fără miros (*Santalum*); arbore din una dintre aceste specii: *în cetatea Basora ... are preţ mare lemnul de santal.* SAD. // n. (pl. **santaluri**) **1.** lemnul arborilor descrişi mai sus, în special al varietăţii albe, dens şi parfumat, folosit mai ales pentru mobile de lux, obiecte decorative etc.: *vîsle de santal.* AL.; *mătăniile de santal încrustat cu rubine.* PETR.; **2.** (şi **ulei de santal**) esenţă extrasă prin distilare din lemnul (şi din rădăcina varietăţii albe a) acestor specii de arbori, cu întrebuinţări în medicină şi în parfumerie: *fierturâ de tutun cu miere, santal, smochine şi opiu.* TEODOR.; **3.** (p. restr.) miros plăcut al acestei esenţe: *să lase-n urmă val de smirnă şi santal.* CĂL.; (şi: (înv.) **sandal**). [Din fr. ***santal***, gr. mod. ***sántalon***, turc. ***sandal***].

santínă, santine f. spaţiu pe fundul unei nave în care se colectează apa de pe punţile inferioare sau cea provenită din infiltraţii şi din condensare, care este eliminată apoi cu ajutorul pompelor: *termina cu scosul apei din santină.* TUD. [Din fr. ***sentine***].

S

santinélă, santinele f. **1.** militar înarmat care face serviciul de pază a unui post, a unei instituții; (p. gener.) persoană care stă de pază; străjă: *întrevorbirea ... fu întreruptă de vocea santinelelor ce păzeau prima rază a lagărului.* FIL.; **2.** faptul de a veghea, de a supraveghea; pază: *de-aseară-n sentinelă Jder şede tot la pîndă.* AL.; *facem toată lumea de sentinelă, toată noaptea.* PETR.; (şi: **sentinelă**). [Din fr. ***sentinelle***].

santiniér, santinieri m. mecanic la santina navei. [***Santină*** + *-ier*].

santonínă f. substanță extrasă din semințele sau din mugurii unor plante (*Semen contra, Florens cinae, Artemisia cina* etc.), întrebuințată în medicină, ca vermifug. [Din fr. ***santonine***].

santún, santuni m. (înv., rar) nebun venerat de arabi (pentru că ar fi comunicat direct cu Mahomed): *doi santuni aleargă sărind şi amenințînd pe toți trecătorii cu vîrful lăncilor.* AL. [Din fr. ***santon***].

sánviş n. v. **sandviş**.

sapán, sapane n. parîmă cu care se leagă mărfurile, în vederea încărcării sau descărcării lor de pe o navă; (şi: **ţapan**). [Din turc. ***sapan***].

saparínă f. v. **ţaparină**.

sápă[1], sape şi (reg.) **săpi** f. **1.** unealtă alcătuită dintr-o lamă de oțel, plană sau uşor concavă, fixată pe o coadă de lemn, folosită în agricultură, la prăşit şi la săpat, în minerit etc.: *noi ştim a învîrti sapa, coasa şi secera.* CR.; *n-a lăsat sapa din mînă pînă n-a căzut ruptă de osteneală.* DELAVR.; **a ajunge** (sau **a aduce, a lăsa pe cineva**) **la** (sau **în**) **sapă de lemn**, a (se) ruina, a sărăci: *mi-a mîncat starea şi m-a lăsat în sapă de lemn.* FIL.; *ar ajunge la sapă de lemn dacă nu s-ar ajuta cu plutele.* SL.; **sapa şi lopata**, moartea: *sapa şi lopata are să-l scape.* ISP; **2.** săpare, săpat[1]; (spec.) praşilă, prăşit: *pe urmă a ieşit la sapă.* SAD.; *ştii tu, mîndră, ce ți-am spus la sapă de cucuruz?* POP; **3. sapă rotativă**, maşină agricolă alcătuită dintr-un sistem de discuri dințate, cu care se sfărîmă crusta formată la suprafața pămîntului, înainte de a răsări plantele; **4.** (şi **sapă de foraj**) dispozitiv de la extremitatea inferioară a garniturii de foraj, cu care se sapă gaura de sondă; **5.** piesă metalică de la partea posterioară a afetului unui tun, care se înfige în pămînt la tragere, fixînd astfel tunul; **6.** fiecare dintre cei patru căpriori de la colțurile acoperişului unei case țărăneşti. [Lat. ***sappa***].

sápă[2], sape f. (înv. şi pop.) crupa calului (mai rar a altor animale): *călări pe cal ... seizi negri ... [î]i netezesc pe sapă.* POP. [Cf. turc. ***sap*** „şold", sb., bulg. ***sapa*** „crupă"].

sapiént, ~ţi, sapientă, ~e a. şi m., f. (livr.) (om) înțelept; (om) doct, învățat; savant: *sapient, te ştiu, destul ți-e atîta!* CAR. [Din lat. ***sapiens, -ntis***].

sapiénţă f. (livr.) înțelepciune; ştiință, învățătură: *fără litere, ... cu moartea unui sapient, s-ar fi pierdut şi sapiența lui.* HEL. [Din lat. ***sapientia***].

sapienţiál, ~i, sapienţială, ~e a. (livr.) care ține de sapiență, referitor la sapiență; care denotă sapiență; specific sapienței: *predilecția pentru literatura sapienţială.* PATAP; *rafinament sapienţial.* [Din lat. ***sapientialis***, fr. ***sapiential***].

sapínă f. v. **ţapină**.

sapindacée, sapindacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate, dialipetale, tropicale, lemnoase şi liane, grimpante sau volubile; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***sapindacee***].

saplăic, saplaicuri şi **saplaice** n. (reg.) cupă mare de lemn folosită la cazanele de țuică şi la teascurile de vin. [Din sb. ***saplak***].

saponificá, saponífic vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) descompune un ester prin hidroliză în acizi organici şi alcool sau fenol; **2.** a (se) descompune grăsimile sub acțiunea apei, transformîndu-se în săpun: *într-o tinichea strînge toate resturile ce rămîn din gospodărie, apoi le tratează cu sodă caustică şi le saponifică.* CĂL. [Din fr. ***saponifier***, it. ***saponificare***].

saponificáre, saponificări f. acțiunea de a (se) saponifica şi rezultatul ei; saponificație. [V. ***saponifica***].

saponificáţie, saponificaţii f. saponificare. [Din fr. ***saponification***].

saponínă, saponine f. substanță de origine vegetală de natură glicozidică, care produce spumificare, emulsionare şi hemoliză, avînd acțiune distructivă asupra globulelor roşii. [Din fr. ***saponine***].

saporífic, ~ci, saporifică, ~ce a. (livr.) care dă gust, savoare. [Din fr. ***saporifique***].

sapotacée, sapotacee f. (la pl.) familie de plante tropicale, dicotiledonate, gamopetale, bogate în latex, din care se obțin balata şi gutaperca; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***sapotacée***].

sapotiér, sapotieri m. arbore originar din America tropicală, foarte înalt, bogat în latex, cu frunzele alterne ce au la bază flori albe, cu fructul o bacă cenuşie, de mărimea unei lămîi, foarte dulce (*Achras sapata*). [Din fr. ***sapotier***].

saprobiónt, ~ţi, saprobiontă, ~e a. şi n. (organism vegetal sau microorganism) care se hrăneşte cu substanțe organice în descompunere. [Din germ. ***Saprobiont***].

saprofág, ~gi, saprofagă, ~ge a. (despre animale) care se hrăneşte cu materii organice în descompunere. [Din fr. ***saprophage***].

saprofít, ~ţi, saprofită, ~e a. şi n., f. (organism vegetal sau microorganism) care se hrăneşte cu substanțe organice în descompunere (ex. unele ciuperci şi bacterii). [Din fr. ***saprophyte***].

saprofitísm n. **1.** mod de viață al organismelor saprofite; **2.** incapacitate a unor microorganisme de a provoca boli organismului pe care se dezvoltă. [Din fr. ***saprophytisme***].

saprogén, ~i, saprogenă, ~e a. şi m. (microorganism) care produce putrefacția: *bacil saprogen.* [Din fr. ***saprogène***].

sapropél, sapropeluri n. nămol cu efecte terapeutice, bogat în substanțe organice în descompunere, format în mări sau în lacuri sărace în oxigen, din care iau naştere rocile-mame de petrol, bitumenele etc. [Din fr. ***sapropel***, germ. ***Sapropel***].

sapropélic, ~ci, sapropelică, ~ce a. format din sapropel; bogat în sapropel: *nămol sapropelic.* [Din fr. ***sapropélique***].

sapropelít s. **1.** cărbune bituminos format prin descompunerea unor materii vegetale bogate în substanțe proteice şi grase; **2.** rocă sedimentară cu un conținut variabil de sapropel. [Din fr. ***sapropélite***, germ. ***Sapropelit***].

sarabalíe, sarabalii f. (reg.) ceată, gloată, liotă: *se umplea odaia de praf ... cînd trecea o sarabalie întreagă.* SOR. [Et. nec.].

sarabándă, sarabande f. **1.** vechi dans spaniol (asemănător cu menuetul), solemn, cu mişcare lentă şi ritm în trei timpi; melodia acestui dans: *sonata în re major, a lui Jean Maria Leclair, conține o sarabandă în largo.* CĂL. **2.** (fig.) mişcare amețitoare, tumultuoasă; agitație, vînzoleală; (p. ext.) mulțime dezlănțuită, agitată, gălăgioasă: *în jurul lor dănțuieşte nebuna sarabandă a unui carnaval.* SAD.; *o sarabandă a propriilor gînduri şi spaime.* R.L. [Din fr. ***sarabande***].

saracén m. v. **sarazin**.

saracín m. v. **sărăcin**.

sarafán, sarafane n. **1.** un fel de fustă lungă şi foarte largă, cu platcă şi cu bretele scurte, purtată peste bluză, în costumul popular rusesc; **2.** rochie decoltată, fără mîneci, purtată peste o bluză: *purta ... un sarafan bleu, îmbrăcat peste o bluză de mătase albă.* GHEȚIE. [Din rus. ***sarafan***].

sarageá, saragele f. **1.** călăreț din vechea cavalerie turcească; **2.** călăreț din cavaleria neregulată în țările române; (la pl.) corp de cavalerie: *sărăcei, scutelnici, ageri călăreți.* BOL.; (adj.) *cu catane sarangele cari poartă slujbe grele.* POP; (şi: **sarangea, sărăcel**). [Din turc. ***sarıca***].

sarái n. v. **serai**.

sarailíe, sarailii f. prăjitură făcută din foi de plăcintă rulate, cu umplutură de nuci, alune sau migdale, îmbibate cu sirop de zahăr sau de miere: *iaurt, seralii, baclavele.* NEGR.; *mînca ... feluri moldoveneşti, îmbielşugate şi grase, isprăvind cu sarailii şi baclavale turceşti.* SAD.; (şi: (înv.) **seralie**). [Din turc. ***sarayłı*** „(prăjitură) de palat"].

saramurá, saramurez vb. (tr.) **1.** a introduce în saramură carne, legume etc. pentru a le conserva; **2.** a ține în saramură piei crude, înainte de tăbăcire; **3.** a trata cu fungicide semințele de cereale înainte de semănat, pentru combaterea bolilor criptogamice: *să-şi saramureze grîul de sămînță.* VR. [De la ***saramură***].

saramuráre f. acțiunea de a saramura şi rezultatul ei. [V. ***saramura***].

saramurát, ~ţi, saramurată, ~e a. care a suferit operația de saramurare: *grîu saramurat.* [V. ***saramura***].

saramúră, saramuri f. **1.** soluție din apă cu (multă) sare de bucătărie, folosită la conservarea unor alimente, în agricultură, în industria tăbăcăriei etc.: *mușchiuleț de purcel scos de la saramură şi fript pe grătar.* VOIC.; **a-şi pune pielea la saramură**, v. **piele**; **2.** zeamă sărată, uneori condimentată cu oțet, usturoi etc., cu care se servesc unele mîncăruri; (p. ext.) mîncare preparată cu astfel de zeamă: *am şi niște plătici ... fripte pe cărbuni şi cu salamură de usturoi.* SAD.; **3.** (pop.) telemea; **4.** (pop.) izvor cu apă sărată; apă cu conținut natural de sare; slatină: *Bălțăteştii cei plini de salamură.* CR.; (şi: (pop.) **salamură**). [Din gr. mod. ***Salamúra*** (după *sare*); cf. bulg. ***salamúra***].

sarangeá f. v. saragea.

sarasír n. v. **serasir**.

sarazín, ~i, sarazină, ~e a. care aparține, care este caracteristic arabilor (musulmani) din apusul Europei medievale, referitor la arabii (musulmani) din apusul Europei medievale: *olane sarazine.* // nume dat arabilor din apusul Europei medievale; (p. ext.) musulman din apusul Europei medievale: *sarazinii cuceresc castelul în care perechea de îndrăgostiți se adăpostise.* VIANU; (şi: (înv.) **saracen**). [Din fr. ***sarrazin***, lat. ***saracenus***].

sarazínă, sarazine f. hersă prevăzută în partea inferioară cu colți de oțel: *sarazinele medievale.* [Din fr. ***sarrasine***].

sără f. v. **seară**.

sarbacánă, sarbacane f. **1.** tub lung şi drept cu care se pot arunca, prin suflare, proiectile mici; **2.** armă cu care musulmanii aruncau materii incendiare asupra inamicului. [Din fr. ***sarbacane***].

sárbăd[1] a. v. **searbăd[1]**.

sárbăd[2] a. v. **searbăd[2]**.

sarcásm, sarcasme n. **1.** ironie mușcătoare, insultătoare; atitudine disprețuitoare; batjocură: *un poet de frunte, cu turbă şi sarcasm.* AL.; *spirit critic ... fără sarcasm steril.* CĂL.; **2.** (mai ales la pl.) vorbă, expresie sarcastică, incisivă: *i-a plătit-o cu sarcasme groase.* CAR.; *nu mai isprăvește cu sarcasmele la adresa politicei din Muntenia.* IBR. [Din lat. ***sarcasmus***, gr. mod. ***sarkasmós***, fr. ***sarcasme***].

sarcástic, ~ci, sarcastică, ~ce a. **1.** (adesea adv.) care denotă, exprimă sarcasm; batjocoritor; caustic: *Alecsandri ..., boier moldovan, antiburghez şi spirit sarcastic.* IBR.; *rîzînd mereu sarcastic.* CĂL.; **2.** care utilizează în mod voluntar sarcasmul; caracterizat prin sarcasm, plin de sarcasm: *tata nu era sarcastic.* PR. // n. ceea ce este caustic, insultător (într-o operă literară): *de la Baudelaire încoace, poezia modernă cultivă ... urîtul, grotescul, sarcasticul.* R.L. [Din fr. ***sarcastique***].

sărcă f. v. **ţarcă**.

sárce[1] f. v. **salce[1]**.

sárce[2], sărci f. (ornit.; reg.) lişiță (*Fulica atra*). [Din magh. ***szárcsa***].

sárcenă f. v. **sarcină**.

sárcină, sarcini f. **1.** încărcătură, greutate purtată de cineva; povară; apăsare: *sarcini de aur şi de smirnă ei încarcă pe cămile.* EM.; (fig.) *cuvîntul „toiag" poartă altă sarcină mitică decît cuvîntul „baston", care e deşertat de orice asemenea sarcină.* BL. **2.** (spec.) legătură, grămadă care (sau cîtă)

poate fi dusă în spate sau cu brațele: *femei nevoiașe ... de-abia pășesc sub sarcina de iarbă.* VLAH.; *o sarcină de lemne*; **3.** starea femeii însărcinate; durata gravidității: *Laura era însărcinată și se lăuda că are sarcină grea.* REBR. **4.** obligație, răspundere (materială sau morală): *luasem sarcina întreținerii și educației acestui tînăr.* CAR.; **în sarcina ..., a)** în seama ..., în grija ...; în obligația: *cine era prea sărac ... rămînea în sarcina vătafului.* GAL.; **b)** pe seama ...; **asupra**, împotriva: *faptă reținută în sarcina pîrîtului*; **5.** îndatorire materială față de o autoritate; contribuție către stat: *de partea lui nu voia să se atingă, păstrînd-o liberă de sarcini, pentru orice eventualitate.* GHEȚIE; **6.** activitate pe care o prestează cineva, regulat, organizat; funcție; slujbă: *s-a angajat ... într-un restaurant de stat, unde îndeplinește nu știu ce sarcină.* CĂL.; **7.** misiune: *avem o sarcină delicată*; **8.** mărime fizică ce produce o stare de solicitare mecanică într-un corp solid deformabil ori într-un sistem fizic sau tehnic; putere debitată de un sistem generator, transmițător sau transformator de energie; **9.** (și **sarcină electrică**) mărime fizică ce caracterizează starea de încărcare electrică a unui corp; mărime scalară care caracterizează proprietatea unui corp de a crea în jurul său un cîmp electric sau de a fi acționat atunci cînd se găsește în cîmpul electric al unui corp: *diferitele obiecte poartă ... o sarcină electrică.* BL. (și: (înv.) **sarcenă**). [Lat. ***sarcina*** „bagaje militare"].

sarcocél, sarcocele n. tumoare dură a testiculelor, cauzată de o inflamație, de un traumatism etc. [Din fr. ***sarcocéle***].

sarcofág, sarcofage n. **1.** mormînt în care anticii puneau cadavrele ce nu se ardeau; **2.** sicriu monumental antic făcut din piatră, ceramică, bronz etc. (bogat ornamentat): *mulțime de sarcofagii deschise.* BOL.; *obiectele vrăjite depozitate în sarcofagele faraonilor se crede că ... și-au mai păstrat oculta eficiență.* BL.; **3.** monument funerar modern în formă de sicriu; **4.** (rar) sicriu: *patru sacristani purtau pe umăr un sarcofagiu (coșciug).* FIL.; (și: (înv.) **sarcofagiu**). [Din fr. ***sarcophage***, lat. ***sarcophagus***].

sarcofágiu n. v. sarcofag.

sarcoíd, sarcoide n. nume dat leziunii cutanate din sarcoidoză, asemănătoare sarcomului, dar de natură benignă. [Din fr. ***sarcoïde***].

sarcoidóză f. stare patologică caracterizată printr-o leziune histologică particulară, care se poate localiza în numeroase organe (plămîni, oase, ochi etc.). [Din fr. ***sarcoïdose***].

sarcolém, sarcoleme n. membrană conjunctivă care învelește la exterior fibrele musculare (netede sau striate); (și: **sarcolemă**). [Din fr. ***sarcolemme***].

sarcolémă f. v. sarcolem.

sarcologíe f. (anat.; rar) miologie. [Din fr. ***sarcologie***].

sarcóm, sarcoame și **sarcomuri** n. tumoare malignă a țesutului conjunctiv, caracterizată microscopic prin prezența a numeroase celule atipice. [Din fr. ***sarcome***, lat. ***sarcoma***].

sarcomatós, ~și, sarcomatoásă, ~e a. referitor la sarcom, cu sarcom; de natura sarcomului; afectat de sarcom: *țesuturi, celule sarcomatoase.* [Din fr. ***sarcomateux***].

sarcomatóză, sarcomatoze f. boală caracterizată prin apariția unor sarcomuri multiple. [Din fr. ***sarcomatose***].

sarcoplásmă f. citoplasmă care ocupă spațiile cuprinse între miofibrile și fibrele musculare. [Din fr. ***sarcoplasme***].

sarcoplást, sarcoplaste n. celulă din care se formează fibrele musculare striate. [Din fr. ***sarcoplast***].

sarcoplástic, ~ci, sarcoplastică, ~ce a. caracteristic sarcoplastului, referitor la sarcoplast. [Din fr. ***sarcoplastique***].

sarcópt, sarcopți m. parazit microscopic din clasa arahnidelor care pătrunde în pielea omului sau a animalelor, provocînd scabia (*Sarcoptes scabiei*): (fig.) *nu sînt decît un sarcopt.* CĂRT. [Din fr. ***sarcopte***].

sarcóptic, ~ci, sarcoptică, ~ce a. produs de sarcopt: *rîie sarcoptică.* [***Sarcopt*** + *-ic*].

sarcosporidióză, sarcosporidioze f. boală parazitară a erbivorelor și a păsărilor, provocată de un sporozoar care se localizează în țesutul muscular, formînd chisturi. [Din fr. ***sarcosporidiose***].

sarcoterapíe f. metodă de tratament cu ajutorul extractelor din carnea animalelor. [Din fr. ***sarcothérapie***].

sarcozínă f. aminoacid obținut sintetic sau prin hidroliza creatinei musculare, sub formă de cristale incolore, cu gust dulceag. [Din fr. ***sarcosine***].

sarcozóm, sarcozomi m. nume dat unor particule fine cu aspect granular din sarcoplasmă. [Din fr. ***sarcosome***].

sard, ~zi, sardă, ~e a. care aparține, care este caracteristic Sardiniei sau locuitorilor ei, referitor la Sardinia sau la locuitorii acesteia: *am auzit deslușit chiar vocabule sarde și spaniole.* SAD. // f. limbă romanică vorbită de sarzi. // m. pl. populația Sardiniei. // m., f. persoană (originară) din Sardinia; persoană care vorbește sarda ca limbă maternă. [Din fr. ***sarde***].

sardanapálic, ~ci, sardanapalică, ~ce a. exagerat de îmbelșugat, de luxos; (p. ext.) desfrînat, dezmățat: *urmăriți ... să mă asasinați cu belșugul unui ospăț sardanapalic?* ST.; *viață sardanapalică.* [***Sardanapal*** n. pr. + *-ic*; cf. fr. ***sardanapalesque***].

sardanapalísm n. (livr.) viață desfrînată, destrăbălată. [***Sardanapal(ic)*** + *-ism*].

sardeá, sardele f. numele mai multor specii de pești marini mici, din familia clupeidelor, care trăiesc pe lîngă coastele de vest și de sud ale Europei, dintre care cea mai cunoscută este *Sardina pilchardus*; (mai ales la pl.) conservă preparată din carnea acestor pești: *nu prea merg sardelele cu vin roșu.* PR.; **ca sardelele**, foarte înghesuiți; unul lîngă altul: *musafirii sînt grămădiți ca sardelele-n putină.* AL.; (și: **sardelă**). [De la ***sardele*** (pl. lui *sardelă* <gr. mod. ***sardélla***, it. ***sardella***)].

sardélă f. v. sardea.

sardelúță, sardeluțe f. diminutiv al lui sardea. [***Sardelă*** + *-uță*].

sardínă, sardine f. **1.** pește marin din familia clupeidelor, asemănător cu scrumbia, albăstrui-verzui pe spate și argintiu pe pîntece, foarte vorace (*Sardina pilchardus*); **2.** pește marin rezultat din adaptarea peștelui descris mai sus la condițiile din Marea Neagră (*Sardina dobrogica*). [Din fr. ***sardine***].

sardinélă, sardinele f. **1.** pește marin din familia clupeidelor, asemănător cu sardeaua, care trăiește în Marea Egee, pătrunzînd și în Marea Neagră prin Bosfor (*Sardinella aurita*); **2.** pește marin rezultat din adaptarea peștelui descris mai sus la condițiile din Marea Neagră (*Sardinella euxina*). [Din lat. ***sardinella***, fr. ***sardinelle***].

sárdion s. v. sardiu.

sárdiu n. piatră semiprețioasă, transparentă, roșie sau brună: *sardion, topazion și zmaragol.* BIBLIA; (și: (înv.) **sardion**). [Din lat. ***sardius***, gr. mod ***sárdion***].

sardónic, ~ci, sardonică, ~ce a. (adesea adv.) care exprimă răutate, satisfacție diabolică, sarcasm; batjocoritor, malițios, sarcastic: *temîndu-mă de-a lumii sardonică zîmbire.* AL.; *rîde sardonic.* CAR.; *i-au răspuns cu o voce sardonică.* PR.; [Din lat. ***sardonicus***, fr. ***sardonique***].

sardóniu n. v. sardonix.

sardónix n. varietate de calcedonie cu dungi concentrice, regulate, roșii sau brune, folosită ca piatră semiprețioasă de podoabă și ornament: *un inel cu o enormă piatră portocalie ..., probabil sardoniu.* CĂL.; (și: **sardoniu**). [Din lat. ***sardonyx***, gr. mod. ***sardónix***, germ. ***Sardonix***].

sáre, săruri f. **1.** (și **sare de bucătărie**) substanță cristalină, sfărîmicioasă, solubilă în apă și cu gust specific, extrasă din saline sau din apele marine, constituind un condiment de bază în alimentația oamenilor; clorură de sodiu: *erau săraci ..., cînd mălai aveau n-aveau sare.* ISP; *zece ani am cioplit la sare.* VLAH.; **sare gemă**, clorură naturală de sodiu cristalizată; **sarea pămîntului** (sau **a lumii, a poporului etc.**), ceea ce este mai de preț, mai valoros; esență a ceva: *clerul era sarea poporului.* GHICA; **a da** (sau **a pune**) **sare**, a săra: *pun sare; gust în vîrful lingurii.* SAD.; **a pune la sare**, a saramura; **marea cu sarea** sau **sarea și** (ori **cu**) **marea**, ceva exagerat de mult; ceva imposibil de obținut, de realizat; **a-i fi cuiva drag ca sarea în ochi**, a-i fi cuiva nesuferit, antipatic: *li era drag ca sarea-n ochi.* CR; **a-i fi cuiva de ceva** (sau **a-i veni cuiva să facă ceva**) **cum îi este cîinelui a linge sare**, a nu dori deloc (să facă) un anumit lucru: *nu ne era a învăța, cum nu i-i cînelui a linge sare.* CR.; **a primi pe cineva cu pîine și sare**, a primi pe cineva cu deosebită cinste; **a pune** (sau **a turna**) **sare pe rană**, a provoca cuiva o durere sufletească, o iritare, reactualizînd o problemă delicată, insistînd asupra ei; **2.** (fig.) finețe spirituală; farmec, haz: *glumă fără sare;* **sare atică**, ironie fină (în felul atenienilor); **3.** compus chimic rezultat de obicei din reacția dintre un acid și o bază; **sare amară**, sulfat de magneziu, folosit, sub formă de praf alb, ca purgativ; **sare de lămîie**, acid citric; săricică; (reg.) **sarea pisicii** (sau **mîței**), (sulfură de) antimoniu; (înv.) **sare de cenușă**, carbonat de potasiu; **4.** (la pl.) nume dat unor preparate din substanțe (volatile) cu miros puternic, pe bază de fenol, camfor etc., care se întrebuințau pentru trezirea din leșin ori pentru prevenirea acestuia: *trebui slujnica să-i dea sărurile și s-o frece cu oțet la tîmple.* GHEȚIE. [Lat. ***sal***, ***salis***].

sargásă, sargase f. algă flotantă de culoare brună care crește pe coastele Americii, ale cărei acumulări formează adevărate pajiști plutitoare în nordul Oceanului Atlantic, între insulele Bermude, Canare și Azore, unde este dusă de curenții marini. [Din fr. ***sargasse***].

sarí, sariuri n. obiect de îmbrăcăminte femeiască din portul tradițional indian, constînd dintr-o fîșie lungă de țesătură înfășurată în jurul corpului, de la piept pînă la glezne, cu un capăt aruncat peste umăr: *Maitreyi mi s-a părut ... frumoasă, în sari de culoarea ceaiului palid.* EL. [Din fr., engl. ***sari***].

saríc, sarice și **saricuri** n. (înv.) văl dintr-o țesătură fină (împodobit cu pietre prețioase), care se înfășura în jurul fesului, formînd împreună turbanul turcesc; (p. ext.) turban: *pe capu-i ..., saricu-i de velură rouat de pietre scumpe.* BOL.; (adj.) *un conci saric cu măiestrie împletit din felurite stofe de aur și cu mărgăritar.* DRĂGHICI. [Din turc. ***sarık***, „muselină sau șal servind de turban"].

sárică, sarici f. manta țărănească lungă, mițoasă, țesută din fire groase de lînă, pe care o poartă oamenii de la munte, în special ciobanii; (p. ext.) țesătură din care se confecționează această haină: *eram ... învălit într-o saricâ ghițoasă.* CR.; [î]*l înveșmîntară ...., punîndu-i pe umeri, pe deasupra, și o saricâ mițoasă de oaie.* CĂRT.; (accent. și: ***sarícă***). [Lat. ***sarica***].

sarígă, sarigi f. (zool.; rar) oposum (*Didelphys virginiana*). [Din fr. ***sarigue***].

sarín n. substanță toxică de luptă, cu acțiune neuroparalitică: *o sectă japoneză a ucis zeci de oameni cu sarin.* [Din germ. ***Sarin***].

sarmá, sarmale f. (mai ales la pl.) preparat culinar constînd din cocoloașe de carne tocată amestecată cu orez și cu alte ingrediente, înfășurate în foi de varză (acră), de viță, de știevie etc.; găluște: *bucătarul ... nimerea foarte bine sarmalele.* GHICA; *Măria sa ... înghiți o sarmală prea fierbinte.* SAD.; **a toca cuiva carnea sarmale**, a tăia pe cineva în bucățele, a-l sfîșia; (și: **sarmală**). [Din turc., sb. ***sarma***].

sarmálă f. v. sarma.

sarmát, ~ți, sarmată, ~e a. sarmatic: *neamuri sarmate.* // f. limbă vorbită de sarmați. // m. pl. veche populație indo-europeană nomadă, înrudită cu sciții, stabilită în nord-estul Mării Negre, între Don și Marea Caspică, asimilată de vechii slavi, geto-daci, huni etc. // m., f. persoană aparținînd acestei populații. [Din fr. ***Sarmates***, cf. lat. ***sarmata***].

sarmátic, ~ci, sarmatică, ~ce a. **1.** care aparţine, care este caracteristic sarmaţilor, referitor la sarmaţi; sarmat: *triburi sarmatice;* **2.** (şi n.) sarmaţian: *roci sarmatice*. [Din fr. ***sarmatique***].

sarmaţián, ~eni, sarmaţiană, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) ultimul etaj al miocenului din sud-estul Europei, caracterizat prin faună de gasteropode, lamelibranhiate, foraminifere etc.; sarmatic: *depozitele din sarmaţian conţin zăcăminte de gaze naturale, petrol şi cărbuni*. [Din fr. ***sarmatien***].

sarmentós, ~şi, sarmentoásă, ~e a. (despre plante) cu tulpina sau ramurile lungi, mlădioase şi agăţătoare. [Din fr. ***sarmenteux***].

sárniţă, sarniţe şi **sarniţi** f. (reg.) solniţă: *chiar sarniţa de dinaintea lui era plină cu zahăr pisat*. ISP. [***Sare*** + *-niţă*].

saróng, saronguri n. obiect vestimentar tradiţional malaiez, de forma unei fuste lungi şi strîmte, purtat de bărbaţi şi de femei: *mă supărau din cînd în cînd acele saronguri de rogojină, un fel de jupoane de paie împletite*. VOIC. [Din fr. ***sarong***].

sáros, sarosuri n. perioadă de optsprezece ani, unsprezece zile şi opt ore, după care se repetă, la aceleaşi intervale şi în aceeaşi ordine, eclipsele de Soare şi de Lună (aproximativ optzeci şi patru de asemenea eclipse). [Din fr. ***saros***].

sarsaílă m. **1.** unul dintre numele populare ale diavolului; (spec.) scaraoţchi: *stăi, sarsailă!* CR.; **2.** (fam.) epitet pentru un om rău, viclean, ciudat. [Et. nec.].

sarsaná f. v. saxana.

sarsaparílă f. (livr.) salce[1]. [Din [*Smilax*] **sarsaparilla,** numele ştiinţific al salcei[1]; cf. fr. ***salsepareille***].

sarsélă, sarsele f. mică pasăre sălbatică de baltă, din familia raţei sălbatice (*Anas crecca*): *crihance ori sarsele, cu zboruri fulgerătoare*. SAD. [Din fr. ***sarcelle***].

sart, sarturi n. parîmă, odgon etc. servind la fixarea catargelor de bordurile navei şi la prinderea scărilor cu care se urcă pe catarge: *sarturile zbîrnîiau, întrecînd şuieratul vîntului*. TUD. [Din it. ***sarta***, turc. ***sart***, gr. mod. ***sártia***].

sas[1], saşi m. (la pl.) populaţie germană (originară din Flandra, Saxonia şi din regiunile Rinului şi ale Mosellei), colonizată de regii unguri în Transilvania (zonele Tîrnave, Sibiu, Braşov, Bistriţa), în sec. al XII-lea – al XIII-lea; (şi la sg.) persoană aparţinînd acestei populaţii: *sasul ceru iertare că nu mă poate înşoţi*. VOIC.; *saşii sînt ingineri născuţi, ei impun naturii ordinea din sufletul lor*. BL. [Cf. magh. ***szász***, germ. ***Sachse***].

sas[2], sasuri n. **1.** încăpere sau compartiment dintr-un sistem tehnic, dintr-o instalaţie, dintr-o hală, care separă sectoare cu regim climatic sau tehnologic diferit şi care poate comunica alternativ cu fiecare dintre aceste sectoare ori cu exteriorul; **2.** (p. ext.) încăpere mică situată între două sau mai multe camere ale unui apartament; degajament; **3.** tub de oţel al unui cheson pneumatic pentru executarea fundaţiilor, care leagă camera de lucru cu celula de aer. [Din fr. ***sas***].

sasafrás m. arbore din familia lauraceelor, originar din America de Nord, cu lemnul gălbui, uşor, folosit în construcţii, cu rădăcini din care se extrage o esenţă parfumată, cu frunze întrebuinţate, după uscare, drept condiment (*Sassafras officinalis*). [Din fr. ***sassafras***].

sasanid, ~zi, sasanidă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic dinastiei persane a Sasanizilor sau epocii ei, referitor la această dinastie sau la epoca ei: *petrecere sasanidă*. OD.; *Imperiul Sassanid;* (scris şi: *sassanid*). [Din fr. ***sassanide***].

sáscă[1], saşte f. (reg.) săsoaică: *frunză verde cea nemţească, fost-au un sas şi o sască*. POP. [***Sas[1]*** + *-că*].

sáscă[2] f. (reg.) varietate de struguri acrişori, cu pieliţa bobului tare. [Et. nec.; cf. ***sască[1]***].

saschíu, saschii m. numele a două plante erbacee, cu tulpina tîrîtoare, cu frunze persistente, lucioase, cu flori albastre (*Vinca herbacea*) sau albastre-violete, roz, rar, albe; pervincă, sacfiu, sămăchişă (*Vinca minor*). [Din magh. ***szászfű***].

sasistí vb. v. sastisi.

sasistíre f. v. sastisire.

sasistít a. v. sastisit.

sastiseálă, sastiseli f. (înv.) plictiseală: *el va începe naraţiunea sa cu un fel de sastiseală care, fireşte, se poate lesne esplica*. EM. [***Sastisi*** + *-eală*].

sastisí, sastisesc vb. (tr. şi refl.) **1.** (înv.) a (se) tulbura, a (se) zăpăci; a (se) fistîci: *nu mă sastisesc nicidecum*. AL.; **2.** (fam.) a (se) plictisi; a (se) sătura: *să trăim ... fără de a ne mai sastisi cu statistice*. OD.; (şi: **sasisti**). [Din gr. mod. ***sástisa*** (aor. lui ***sastízo***)].

sastisíre, sastisiri f. (fam.) faptul de a (se) sastisi; plictiseală: *eroii au aceeaşi amestecătură de sasistire şi evlavie protocolară*. CĂL.; (şi: **sasistire**). [V. ***sastisi***].

sastisít, ~ţi, sastisită, ~e a. **1.** (înv.) tulburat, zăpăcit: *nu acum, că-s prea sastisită*. AL.; **2.** (fam.) plictisit: *doi dobrogeni sastisiţi ... se uitau pe păreţi*. SAD.; *sub aerele sale sasistite ... ascundea un spirit fin*. CĂL.; (şi: **sasistit**). [V. ***sastisi***].

saşéu, saşeuri n. (franţuzism) pungă mică din pînză în care se păstrează batiste, ciorapi etc. sau în care se pun, în dulap, flori mirositoare pentru a parfuma rufele: *doamna Deleanu* [pusese] *saşeuri de livănţică în şifonieră*. TEODOR. [Din fr. ***sachet***].

saşíu, ~ii, saşie, ~ii a. **1.** (adesea subst.) care se uită cruciş; încrucişat, strabic, zbanghiu: *saşiul se uită lung la tînăr*. CAR.; *o domnişoară cam saşie ... răsfoia o revistă ilustrată*. GHEŢIE; **2.** (despre ochi, privire) cruciş, încrucişat, ponciş; (adv.) *se uită saşiu;* (şi: **şaşiu**). [Din turc. ***şaşi***].

sat, sate n. **1.** (înv.) cort; locuinţă (rudimentară); (p. ext.) aşezare umană formată din corturi: *fie curtea lor pustinie şi în fsatele lor nu fie cine se vie*. PSALT.; **2.** (înv.) cîmp; ogor, ţarină; moşie: *cumpărat-am sat*. VARL.; **3.** aşezare rurală (cu case şi gospodării ţărăneşti), a cărei populaţie are ca ocupaţie principală agricultura: *o boceau de vuia satul*. CR.; *în zadar a ajuns reşedinţă de plasă, că Ocna tot sat a rămas, fără drum pietruit, fără trotuare*. GHEŢIE.; **sat fără cîini** ori **satul lui Cremene**, loc fără pază; loc fără stăpîn în care fiecare face ce vrea; (pop.) **a face sat** (**undeva** sau **cu cineva**), a se statornici, a rămîne undeva sau cu cineva: *n-am să fac sat cu el;* **4.** locuitorii unei asemenea aşezări: *satul ..., solidar cu durerea femeii, nu se urnea din loc*. VOIC.; **a se supăra** (sau **a se mînia**) **ca văcarul pe sat**, a se supăra nejustificat pe toată lumea; **5.** (înv.) aşternut, culcuş; pat: *în fsatul lui întors-ai în lăngoarea lui*. PSALT.; **6.** (înv.) lăcaş, sanctuar: *satul lui Dumnezeu*. COR. (şi: (înv.) **fsat**). [Lat. ***fossatum*** „şanţ"; cf. alb. ***fshat***].

satán m. v. satană.

satánă, satane f. **1.** (artic.) numele biblic al diavolului; căpetenie a diavolilor; scaraoţchi, tartorul: *ispitindu-se de satana*. BIBLIA; *tu, al cerului duşman! duhul răului, satan!* AL.; **2.** întruchipare sau unealtă a răului: *trufia este o satană*. ISP.; **3.** termen injurios pentru oameni şi animale: *să piei din ochii mei, satană afurisită*. REBR.; (şi: satan). [Din sl. ***satana***, gr. mod. ***Satanár***, fr. ***satan***].

satanésc, ~şti, sataneáscă, ~eşti a. (înv. şi pop.) satanic: *strînge din sprîncene c-un zîmbet satanesc*. NEGR.; *un zbieret satanesc*. ALEX.; (şi: **sătănesc**). [***Satană*** + *-esc*].

satánic, ~ci, satanică, ~ce a. drăcesc, demonic, diabolic; (p. ext.) crud, perfid; satanesc, satanicesc: *o idee satanică veni unuia*. NEGR.; *statul e în fiinţa sa o împreunare de contradicţii extreme, divine şi satanice*. STĂNIL.. [Din fr. ***satanique***].

satanicésc, ~şti, sataniceáscă, ~eşti a. (înv.) satanic: *făceau toate chipurile sataniceşti*. CR. [Cf. gr. mod. ***satanikós***].

satanísm n. **1.** însuşire a ceea ce este satanic; caracter satanic; atitudine diabolică: *ar fi mai bine să ne recunoaştem satanismul, poate l-am practica mai puţin*. PR.; **2.** cult consacrat lui Satan şi răului (în literatura romantică); demonism: *există la Bacovia un satanism ..., care e un stil al pateticului*. CĂL. [Din fr. ***satanisme***].

sataníst, ~şti, satanistă, ~e a. care ţine de satanism, referitor la satanism: *manifestări sataniste*. //m., f. adept al satanismului. [Din engl. ***satanist***].

sataníza, satanizez vb. (tr.) a da caracter satanic; a afurisi. [***Satan*** n. pr. + *-iza*].

satará, satarale f. **1.** (mai ales la pl.) dare excepţională (în afara celor obişnuite), percepută în ţările române; (p. gener.) impozit, bir: *scoasă ... şi satarale, şi hîrtii, şi fumăret*. NEC.; **2.** (şi **satara belea**) povară, sarcină; (p. ext.) pacoste, năpastă: *s-o scape de sataraua procletului de băiat*. ISP.; *satara-belea-n spinare-ţi căzu ca din senin*. [Cf. turc. (*mu*)***sadere*** „confiscare"].

satelít, sateliţi m. **1.** corp ceresc care gravitează, pe o orbită circulară sau eliptică în jurul altui corp ceresc: *Luna e satelitul Pămîntului;* **2.** (şi **satelit artificial**) vehicul cosmic, prevăzut cu aparataj, lansat în spaţiul circumterestru, cu ajutorul rachetelor cosmice şi care, după lansarea pe orbită, continuă să graviteze în jurul Pămîntului, fără a avea nevoie de propulsie; **satelit de telecomunicaţii,** satelit artificial dotat cu echipament special, folosit pentru realizarea unor canale de telecomunicaţii, necesare în cercetarea ştiinţifică, navigaţie, comunicaţii, difuziunea programelor de televiziune etc.; **satelit meteorologic**, satelit artificial dotat cu echipament special, folosit pentru cercetarea învelişului oceanului aerian şi pentru obţinerea unor informaţii specifice din zonele terestre greu accesibile; **3.** roată dinţată a unui mecanism planetar, servind la transformarea unei mişcări de rotaţie în raporturi de transformare variabile, în funcţie de condiţiile de lucru ale mecanismului; **4.** segment cromozomial scurt şi contractat; **5.** corpuscul mic, adiacent nucleonului, care conţine ADN, frecvent în celula nervoasă; **6.** (fig.) persoană, colectivitate etc. care depinde de cineva sau ceva în jurul căruia gravitează; persoană, colectivitate etc. care urmează şi execută orbeşte ordinele cuiva; acolit: *sateliţii tiranului ... îl îmbrînceau în mulţime*. NEGR. // a. care gravitează în jurul cuiva sau a ceva; care depinde de ceva, subordonat cuiva; secundar: *particule satelite;* **oraş-satelit,** localitate de importanţă secundară aflată în vecinătatea unui oraş mare, cu care are relaţii de cooperare. [Din fr. ***satellite***].

satelizá, satelizez vb. (rar; tr.) a plasa pe o orbită circumterestră (ca satelit): (fig.) *o droaie de baloane satelizate pe ată*. ARG. [Din fr. ***satelliser***].

sateloíd, sateloizi m. şi **sateloide** n. aparat de zbor orbital, cu motor-rachetă de mică tracţiune, constituind un intermediar între un avion şi un satelit artificial. [De la ***satelit***].

satí f. (la brahmani) **1.** nume dat văduvei arse pe rugul funerar alături de corpul soţului ei defunct; **2.** ritualul respectiv. [Din fr. ***sati***].

satín, satinuri n. ţesătură deasă de mătase, de bumbac, de fibre sintetice etc., cu una dintre feţe lucioasă şi netedă, folosită mai ales pentru căptuşeli de îmbrăcăminte: *te-nzestrezi cu mîneci roşii la tunică de satin*. MACED. [Din fr. ***satin***].

satiná, satinez vb. (tr.) a da luciu, aspect de satin hîrtiei, cartonului sau ţesăturilor, cu ajutorul calandrului. [Din fr. ***satiner***].

satinái, satinaje n. luciu caracteristic dat ţesăturilor, hîrtiei, cartonului prin satinare. [Din fr. ***satinage***].

satináre, satinări f. acţiunea de a satina şi rezultatul ei. [V. ***satina***].

satinát, ~ţi, satinată, ~e a. cu aspect lucios, mătăsos, ca satinul: *tălpile lui erau satinate*. ARG. [V. ***satina***; cf. fr. ***satiné***].

satinét, satineturi n. ţesătură (de bumbac) care seamănă cu un satin subţire. [Din fr. ***satinette***].

satinós, ~şi, satinoásă, ~e a. (rar) ca de satin, specific satinului: *pe dedesuptul veşmintelor sale trecu un foşnet satinos*. CĂL. [***Satin*** + *-os*].

satintúr, satintururi n. (înv.) varietate de satin: *rochii de satintur*. AL. [Din fr. ***satin*** (*de*) *Tours*].

satír, satiri m. 1. divinitate rustică din mitologia greacă, reprezentată prin ființe cu corp omenesc acoperit cu păr, cu coarne, coadă și picioare de țap (sau de cal), personificînd instinctele brutale: *satirul ... cornat și bărbos.* BOLLIAC; *satirul, personificarea bestialității primitive, se resoarbe în natură; el devine Pan.* VIANU; 2. epitet pentru un om cinic, desfrînat, senzual, libidinos: *dacă ... eram un bizar, un maniac cu obsesii morbide, un satir, un masochist care pentru început mimează normalul?* PR. [Din lat. ***Satyrus***, gr. ***sătyros***, fr. ***satyre***, germ. ***Satyr***].

satiră, satirez vb. (înv.; tr.) a satiriza; a ironiza: *pe noi tu ne-ai satirat!* ALEX. [De la ***satiră***].

sátiră, satire f. 1. compoziție literară (versificată) în care sînt criticate, ridiculizate vicii, defecte, apucături ciudate, aspecte negative ale societății etc.; (p. gener.) scriere, operă dramatică sau cinematografică, discurs etc. cu caracter satiric; (p. ext.) satirizare: *toți acei împunși de satirele ce nu încetasem a publica se uniră împotriva noastră.* I. NEGR.; *intenția de satiră e copleșită de neprihănirea reală a călugărilor, de umorul inocenței.* CĂL.; 2. categorie estetică din sfera comicului reprezentată de acest gen de scrieri: *s-a cultivat stilul caustic de satiră și pamflet*; 3. piesă de teatru, la grecii antici și la romani, în care personajele principale erau satiri; (accent. și: ***satíră***). [Din gr. ***satíra***, lat. ***satira***, fr. ***satire***].

satíric, ~ci, satirică, ~ce a. 1. care aparține, care este caracteristic satirei, referitor la satiră; care constituie o satiră: *li se cuvine ... persiflarea satirică.* MAIOR.; 2. înclinat spre satiră: *scriitorii dăruiți de pronie ... cu duh satiric sînt mult mai puțini.* GAL.; *muza mea satirică v-a-nchinat ... cîte-o strofă lirică.* TOP // m. autor de satire: *acei vestiți satirici: Pers, Iuvenal, Orațiu.* NEGR. // n. (de obicei artic.) element, conținut propriu satirei: *femeia ... e mai puțin compatibilă cu comicul și mai ales cu satiricul.* IBR. [Din lat. ***satiricus***, gr. ***satyrikós***, fr. ***satirique***].

satirizá, satirizez vb. (tr.) a critica, a ridiculiza printr-o satiră; a prezenta în mod satiric; a satira: *este satirizată justiția în persoana procurorului Guță.* CĂL. [Din fr. ***satiriser***].

satirizáre, satirizări f. acțiunea de a satiriza și rezultatul ei; ridiculizare: *satirizarea vieții saloanelor bucurestene ... este de un oarecare interes documentar.* CĂL. [V. ***satiriza***].

satisfáce, satisfác vb. (tr.) 1. a mulțumi pe cineva, îndeplinindu-i o dorință, o necesitate, o cerere etc.; a da satisfacție; a-i conveni, a-i plăcea ceva: *rezultatul nu ne satisfăcea.* HASD.; 2. a face sau a fi făcut să corespundă gustului, exigențelor, așteptărilor, năzuințelor etc. cuiva; a fi conform cu ..., pe măsura ...: *o pasiune, cu cît n-o satisfaci, cu atîta te chinuiește mai mult.* IBR.; *îl răsfăța, născîndu-i capricii, anume ca să i le satisfacă.* GHEȚIE; 3. (spec.) a realiza, a onora etc. potrivit unui angajament; **a(-și) satisface serviciul** militar (sau **armata**), a face armata; 4. a repara o ofensă. [Din lat. ***satisfacere***, fr. ***satisfaire*** (după *face*)].

satisfácere, satisfaceri f. 1. acțiunea de a satisface; 2. împlinire, rezolvare: *satisfacerea trebuințelor este originea proprietății.* GHICA; 3. (înv.) satisfacție: *spre deplina d-tale satisfacere.* CAR.; **a da satisfacere**, a da satisfacție: *ne dispensează ... de datoria îndealtmintrelea plăcută, de-a da satisfacere unui bărbat care s-ar crede nedreptățit prin șirurile noastre.* EM. [V. ***satisface***].

satisfácție, satisfacții f. 1. sentiment de mulțumire, de plăcere al aceluia care (și-)a îndeplinit, (și-)a satisfăcut o necesitate, o dorință, o aspirație etc.: *simțea în inima ei o satisfacție că a văzut femeia ce-i făcuse atîta rău, umilită.* BOL.; *amicul meu zîmbește cu acea satisfacție pe care o simte orice om cînd i se face dreptate.* CAR.; 2. ceea ce produce mulțumire; motiv, prilej de a fi satisfăcut: *are nevoie numai de satisfacții materiale;* 3. act prin care se repară o ofensă sau o nedreptate, un neajuns etc.; act prin care cineva obține sau dă cuiva ceea ce pretinde, dorește sau merită: *Jim fusese jignit și avea nevoie de o satisfacție.* CĂL.; **a cere** (sau **a da**) **satisfacție**, a provoca (sau a accepta o provocare) la duel: *trebuie să-mi dai satisfacție ..., mă duc să aduc arme.* AL.; 4. acțiunea de a satisface, de a oferi ceea ce (se) cere, (se) dorește; satisfacere: **a da satisfacție**, a satisface; a împlini dorința, cererea etc. cuiva, producîndu-i mulțumire, plăcere; a da dreptate, cîștig de cauză: *să dea satisfacțiune aspirațiunilor naționale.* GHICA; *ți-au solicitat autografe și fotografii, iar tu nu le dai satisfacție.* CĂL.; (și: (înv.) **satisfacțiune**). [Din lat. ***satisfactio, -onis***, fr. ***satisfaction***].

satisfacțiúne f. v. satisfacție.

satisfăcătór, ~i, satisfăcătoáre a. 1. corespunzător anumitor cerințe, norme etc.; potrivit cu anumite criterii: *toți indivizii cu o musculatură satisfăcătoare mînuiau un arc și o suliță.* CĂL.; 2. care satisface pe cineva; care corespunde așteptărilor; mulțumitor, acceptabil: *acei cari au încercat nu au dobîndit rezultate satisfăcătoare.* GHICA; 3. îndestulător, suficient: *o cantitate satisfăcătoare.* // adv. în mod mulțumitor, (destul de) bine: *lucrurile mergeau ... satisfăcător în casa de pe Copou.* GHEȚIE. [***Satisface*** + ***-ător***].

satisfăcút, ~ți, satisfăcută, ~e a. 1. care are ce vrea; ale cărui dorințe, exigențe, pretenții au fost îndeplinite; căruia i s-a dat satisfacție; mulțumit; împăcat: *se declarau foarte satisfăcuți cînd izbuteau, bunăoară, să citească ... vreun mare autor străin.* BL.; (subst.) *în numele egalității ... acești satisfăcuți și-au atribuit toate onorurile, toate sinecurele, toate privilegiele.* EM.; 2. care are plăcere sexuală: *o femeie satisfăcută*; 3. care exprimă mulțumire, satisfacție: *cuprinse cu o privire satisfăcută și protectoare copiii strînși în juru-i.* C.PETR.; 4. împlinit, înfăptuit: *iată un vis satisfăcut.* [V. ***satisface***].

satîr[1], satîre n. 1. secure folosită în trecut ca armă de luptă sau ca unealtă a călăului: *gîdea cu satîrul în mînă.* BĂLC.; 2. cuțit de bucătărie cu lamă scurtă, lată și grea, pentru tocat carne, spart oase etc.: *taie cu satîrul carnea, o cîntărește.* ST.; *satîre de Gabrova*; 3. (glumeț) sabie: *vă poruncesc ... să puneți satîrele-n teacă.* AL. [Din turc. ***satır***].

satîr[2] m. v. șatîr.

satîráș, satîrași m. (înv.; mai ales la pl.) soldat mercenar din garda domnească, în țările române, înarmat cu satîr[1]; satîrgiu: *arnăuții și satîrașii își curățau armele.* FIL. [***Satîr[1]*** + ***-aș***].

satîrbáș m. v. șatîrbaș.

satîrgi-bașá m. (înv.) căpetenia satîrașilor; șatîrbaș: *sub comanda marelui satîrgi-baș al cămărășiei.* FIL. [Din turc. ***satırcı başı***].

satîrgíu, satîrgii m. (înv.) satîraș. [Din turc. ***satırcı***].

satráp, satrapi m. 1. guvernator al unei satrapii, cu puteri absolute; 2. (p. ext.) conducător despotic; dictator, tiran: *ați înființat o sumă de satrapi în miniatură, care au căzut ca lăcustele pe spinarea județelor.* EM.; 3. epitet pentru o persoană cu apucături dictatoriale, tiranice: *ai devenit un satrap!* [Din gr. mod. ***satrápes***, lat. ***satrapes***, fr. ***satrape***].

satrápic, ~ci, satrapică, ~ce a. de satrap, al satrapului, referitor la satrap; tiranic, despotic: *comportament satrapic.* [Din fr. ***satrapique***].

satrapíe, satrapii f. 1. provincie în vechiul imperiu persan guvernată de un satrap: *la curtea sa cea nouă veneau darurile satrapiilor încărcate pe cămile și catîri.* SAD.; (fig.) *România nu e chemată să rămînă în vecii vecilor proprietatea sau satrapia politicianilor analfabeți.* MACED.; 2. (p. ext.) guvernare, stăpînire despotică, tiranică; comportare, faptă de tiran, de dictator. [Din gr. mod. ***satrapeía***, lat. ***satrapia***, fr. ***satrapie***].

saturá, saturez vb. (tr.) 1. a aduce un sistem fizico-chimic sau tehnic în stare de saturație: *sarea nu se poate dizolva în apa de mare, care e saturată de sare*; 2. (fig.) a satisface pe deplin (și excesiv) pe cineva sau ceva: *saturat de lectură, ar fi avut nevoie de ... destindere.* GHEȚIE. [Din fr. ***saturer***, lat. ***saturare***].

saturábil, ~i, saturabilă, ~e a. (chim.; fiz.; tehn.) care poate fi adus în stare de saturație. [Din fr. ***saturable***].

saturabilitáte f. (chim.; fiz.) capacitatea de a fi saturabil. [Din fr. ***saturabilité***].

saturánt, ~ți, saturantă, ~e a. 1. care se află în contact cu lichidul care l-a produs: *vapori saturanți;* 2. care este capabil de a produce o stare de saturație. [Din fr. ***saturant***].

saturáre, saturări f. faptul de a satura; aducere a unui sistem fizico-chimic sau tehnic în stare de saturație. [V. ***satura***].

saturát, ~ți, saturată, ~e a. 1. (chim., fiz.) care a fost adus sau se află în stare de saturație; 2. (fig.) care a atins punctul de suportabilitate, de intensitate, de valoare etc. maximă, care nu mai poate fi depășit: *numeroase determinări ... completează portretul, dîndu-i înfățișarea unui întreg saturat.* VIANU. [V. ***satura***].

saturatór, saturatoare n. aparat pentru concentrarea unei soluții pînă la saturație, prin dizolvarea unei substanțe solide sau a unui gaz. [Din fr. ***saturateur***].

saturáție f. 1. stare a unui compus chimic care nu mai conține valențe libere și nu mai poate adiționa alte elemente în molecula lui; stare a unei soluții în care nu se mai poate dizolva o nouă cantitate de substanță; stare a unui mediu gazos în care nu se mai poate vaporiza o nouă cantitate dintr-un lichid; stare a unui sistem chimic, fizic sau tehnic în care o anumită mărime caracteristică a atins o valoare maximă; 2. (fig.) stare de plinătate, de satisfacere deplină, excesivă; (p.ext.) plictiseală, oboseală, dezgust, silă decurgînd dintr-o astfel de stare; sațietate: *dragostea de pitoresc apare în sufletul apuseanului ... după o saturație de rigorism spiritual.* BL.; *tonul apologetic pînă la saturație nu li se pare criticilor noștri „moderni" suficient.* R.L. (și: (înv.) **saturațiune**). [Din fr. ***saturation***, lat. ***saturatio, -onis***].

saturațiúne f. v. saturație.

satúrn n. numele plumbului în alchimie. [Din fr. ***saturne***].

saturnále f. pl. 1. serbări anuale la romani, organizate în onoarea zeului Saturn, pe la mijlocul lunii decembrie, la terminarea muncilor agricole: *poet de saturnale.* AL.; 2. (fig.) petrecere desfrînată; orgie; timp, loc de desfășurare a unor asemenea petreceri: *saturnalele carnavalului;* (și: **saturnalii**). [Din lat. ***saturnalia***, fr. ***saturnales***].

saturnálii f. pl. v. saturnale.

saturnián, ~eni, saturniană, ~ene a. 1. **perioadă saturniană**, perioadă anterioară revoluției geologice care a dat continentelor forma lor actuală; 2. care aparține, care este caracteristic acestei perioade, referitor la această perioadă: [țărîna] *n-are negriciunea saturniană a celei din regiunea Buzăului.* CĂL.; 3. referitor la zeul Saturn: *mituri saturniene*; 4. care aparține planetei Saturn, referitor la planeta Saturn; 5. **vers saturnian**, vers saturnin. [Din fr. ***saturnien***].

satúrnic, ~ci, saturnică, ~ce a. (livr.) trist; melancolic: *saturnica doamnă.* COȘB. [Din fr. ***saturnique***].

saturnín[1], ~i, saturnină, ~e a. 1. referitor la plumb; 2. provocat de (intoxicația cu) plumb: *boli, colici saturnine.* [Din fr. ***saturnin***].

saturnín[2], ~i, saturnină, ~e a. **vers saturnin**, structură metrică insuficient cunoscută, constînd, probabil, dintr-un vers iambic de șapte silabe, caracteristic poeziei latine arhaice; vers saturnian. [Cf. fr. ***saturnien***].

saturnísm n. boală profesională provocată de o intoxicație cronică cu plumb. [Din fr. ***saturnisme***].

saț n. 1. senzație a celui sătul; săturare, îndestulare, sațietate: *poame a căror suc aflță foame, iar saț n-aduce.* AL.; **fără (de) saț**, lacom, nesătios; (p. ext.) nepotolit, neistovit: *ca două patimi fără saț și pline de-ntuneric.* EM.; **a ține cuiva (de) saț**, a sătura repede, a potoli foamea pentru mai multă vreme: *peștele de undiță și mămăliga de rîșniță nu țin saț.* SAD.; a **nu avea saț**, a fi lacom, nesătios; 2. (p. ext.) senzație de suprasaturație; plictiseală, dezgust, silă, lehamite: *îl cuprinse saț de politică*; 3. (înv. și pop.) stare, senzație, pornire a omului lacom, nesătul sau

îmbuibat: *nu cumva să se îngreuiaze inimile voastre cu saţiul mîncării şi beţiei.* N.TEST.; *o dată se însoară omul şi are şi el dreptul la o zi de saţ.* POP.; **4.** (înv. şi pop.) abundenţă, belşug, îndestulare: *sosi toamna, şi ... veni şi saţiul în casa lui.* NEGR.; (şi: (înv. şi pop.) **saţiu**). [Lat. *satium*].

saţiát, ~ţi, saţiată, ~e a. (înv. şi reg.) sătul: *eşti saţiată mai nainte d-a avea vrun gust.* ISP. [De la *saţiu*].

saţietáte f. **1.** stare a celui sătul; saţ; (spec.) stare de suprasaturaţie produsă de îmbuibarea cu alimente; **2.** (p. ext.) plictiseală, oboseală; silă, dezgust: *e un intelectual de o rară fineţe, ajuns la anume saţietate.* R.L. [Din fr. *satiété*, lat. *satietas, -atis*].

sáţiu n. v. saţ.

sau conj. indică: **1.** o alternativă dintre elemente opuse, contrare, incompatibile; ori: *tot una-i dacă astăzi sau mîne o să mor.* EM.; *viu sau mort;* **2.** o echivalenţă între două realităţi, între două valori etc.; adică, cu alte cuvinte: *doi napoleoni sau 40 de franci*; **3.** o enumerare de elemente de aceeaşi natură, complementare; precum şi: *nisipul se găseşte pe prundul rîurilor, lacurilor sau mărilor;* **4.** o concluzie atenuată de îndoială; poate?; oare?: *de ce nu scrii? sau n-ai timp?* [*Să* + *au*].

saudít, ~ţi, saudită, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Arabiei Saudite sau locuitorilor ei, referitor la Arabia Saudită sau la locuitorii acesteia. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Arabia Saudită. // m., f. persoană (originară) din Arabia Saudită. [Din fr. *saoudite*].

sáulă, saule f. parîmă (subţire) la bordul unei nave pentru ridicarea pavilionului, fixarea suplimentară a unei vele etc. [Et. nec.; cf. germ. *Säule*].

sáună, saune f. tip de baie de aburi (practicată iniţial în ţările nordice) într-o încăpere cu aer supraîncălzit la 70-80°C, urmată de răcire bruscă (duşuri, plonjare în apă rece etc.), cu efect stimulator pentru aparatul circulator şi respirator. [Din fr. *sauna*].

saurián, saurieni m. (la pl.) ordin de reptile cu pielea acoperită cu solzi cornoşi şi cu coada de obicei lungă (*Sauria*); (şi la sg.) reptilă din acest ordin (ex.: şopîrla, năpîrca). [Din fr. *saurien*].

sauvignon [sovinión] n. **1.** soi de viţă de vie cu struguri mici, îndesaţi şi cu boabele verzui, uşor transparente, din care se produc vinuri superioare; **2.** vin demisec produs din strugurii acestui soi de viţă de vie. [Din fr. *sauvignon*].

savăi adv. v. săvai.

savánă, savane f. formaţiune vegetală caracteristică zonei tropicale, cu ierburi înalte şi arbori pitici sau arbuşti spinoşi, rezistenţi la secetă şi cu o faună foarte bogată: *pe cea savană-ntinsă şi cu sălbatic nume.* AL. [Din fr. *savane*, germ. *Savanne*].

savánt, ~ţi, savantă, ~e a. **1.** (şi m., f.) (persoană) cu cunoştinţe vaste, creator în domeniul ştiinţei; erudit, învăţat; doct: *era savant şi eu socot că pricepea filozofie.* COŞB.; *marile puteri au pus mîna pe acele descoperiri ale savanţilor, cu ajutorul cărora îşi pot nimici adversarul în cîteva minute.* PR.; **2.** care denotă multă ştiinţă, erudiţie sau (p. ext.) rafinament, pricepere, artă etc.: *fantazia şi intuiţiile ... pot să se ruşineze în faţa metodelor exacte ale cercetării savante.* VIANU; (adv.) *amestecul de idei culte şi de naivităţi dă impresia ... unei nerozii savant ticluite.* CĂL.; **3.** făcut după legile ştiinţei sau artei, care conţine multă ştiinţă: *dorm volumele savante-n înghepatele vitrine.* BAC.; **4.** format din persoane cultivate, instruite, alese: (iron.) *prostatecele nări şi le umflă orişicine în savante adunări.* EM.; **5.** care, datorită dificultăţii, nu este accesibil tuturor: *nu înţeleg, e prea savant pentru mine*; **6.** (lingv.) împrumutat (recent) din greacă sau din latină; format din elemente greceşti sau latineşti; folosit de oameni instruiţi; livresc: *neologisme savante*; **7.** care are la bază limbile şi cultura clasică greco-latină, care provine din acestea; (p. ext.) cult: *cînd doreşte să înfăţişeze idei de provenienţă savantă ... nu poate oferi echivalenţele juste.* VIANU; **limbă savantă**, limbă folosită (de eruditi) ca limbă de cultură (ex.: limba latină). [Din fr. *savant*].

savantism n. (rar) **1.** calitatea de a fi savant; **2.** calitate a unei lucrări ştiinţifice, artistice etc. de a fi savantă: *carte de un adînc savantism*; **3.** pedantism. [*Savant* + *-ism*].

savantizá, savantizez vb. (rar; tr.) a da un aspect savant, pedant: *şi-a savantizat limbajul.* [*Savant* + *-iza*].

savantlîc, savantlîcuri n. **1.** (fam.) erudiţie; pedanterie, preţiozitate: *cartea e de un savantlîc cu totul nepotrivit menirii ei şi e înţesată de neologisme.* CĂL.; **2.** (rar) preocupare ştiinţifică: *sătul ... de savantlîcuri, simţeam nevoia să petrec, să rîd.* M.CAR. [*Savant* + *-lîc*].

savăr m. v. savart.

savarínă, savarine f. prăjitură făcută dintr-un aluat pufos, copt în forme speciale, bine îmbibată cu sirop (cu rom) şi umplută cu frişcă. [Din fr. *savarin*].

savárt, savarţi m. unitate de măsură pentru intervale muzicale, de 301 ori mai mică decît o octavă; (şi: **savar**). [Din fr. *savart*; cf. germ. *Savart*].

savoáre, (rar) **savori** f. **1.** senzaţie produsă de unele substanţe asupra organului gustului; (spec.) gust plăcut, aromă a unor alimente: *simţul fizic al gustului ... percepe savorile.* VIANU; *vinul avea o savoare deosebită*; **2.** (fig.) farmec; haz: *[î]ţi scriu puţin şi fără savoare.* BĂLC.; *savoarea vine din ineditul mediului.* CĂL. [Din fr. *saveur*].

savoiárd, ~zi, savoiardă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Savoiei sau locuitorilor ei, referitor la Savoia sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Savoia. [Din fr. *savoyard*].

savoir-vivre [savoár-vivr] n. cunoaşterea şi practicarea uzanţelor în societate. [Cuv. fr.].

savón n. v. sovon.

savoniéră, savoniere f. săpunieră. [Din fr. *savonnier, -ère*].

savurá, savurez vb. (tr.) **1.** a gusta, a mînca sau a bea pe îndelete şi cu plăcere; a aprecia în mod deosebit gustul: *savuram cafeaua;* **2.** (fig.) a se bucura în tihnă de ceva; a aprecia în mod deosebit ceva; a se delecta, a se desfăta: *am savurat această ... scrisoare.* CAR.; *savura execuţia asta publică?* PR. [Din fr. *savourer*].

savuráre f. acţiunea de a savura şi rezultatul ei: *savurarea unei băuturi;* (fig.) *savurarea unei lecturi.* [V. *savura*].

savúră, savuri f. **1.** (mar.) lest; **2.** material granular obţinut prin concasarea rocilor, folosit la prepararea asfaltului, a macadamurilor etc. [Din gr. mod. *savúra*].

savurós, ~şi, savuroásă, ~e a. **1.** cu gust plăcut; delicios, gustos: *a fost un dineu ... pretenţios, compus din specialităţi locale, savuroase, dar indigeste.* GHEŢIE; **2.** (fig.) plin de farmec; agreabil, încîntător: *cele mai savuroase anecdote născocite de poet sînt în legătură cu călugării.* BL. [Din fr. *savoureux*].

saxaná, saxanale f. (înv. şi pop.) **1.** sarcină, povară (purtată de animale sau de oameni, în spinare); (p. ext.) animal de povară: *se duce acasă cu saxanaua în spinare.* ISP.; **2.** (fig.) necaz, greutate: *învăţat cu saxanaua.* POP. // a. (pop.) complet dezbrăcat; gol puşcă: *se lăsară toţi saxana, cum i-a născut mă-sa.* POP.; (şi: **sarsana**). [Din turc. *seksane* „cal de samar şi sarcina ce poartă"; cf. sb. *seksana*].

saxatíl, ~i, saxatilă, ~e a. (despre plante şi animale) care creşte sau trăieşte prin locuri pietroase, stîncoase. [Din fr. *saxatile*, lat. *saxatilis*].

saxaúl, saxauli m. (la pl.) gen de arbori sau de arbuşti din familia chenopodiaceelor, răspîndiţi în Asia Centrală, cu rămurele verzi, cu frunzele puţin dezvoltate, buni fixatori ai solurilor nisipoase (*Haloxylon*); (şi la sg.) plantă din acest gen. [Din fr. *saxaoul*].

saxhórn, saxhornuri n. instrument muzical de suflat din alamă, folosit în fanfare şi orchestre. [Din germ. *Saxhorn*, fr. *saxhorn*].

saxícol, ~i, saxicolă, ~e (bot.) care creşte pe stînci sau pe roci (ex.: muşchii, lichenii şi algele). // f. gen de păsări cîntătoare cu penajul cenuşiu deschis pe spate, cu pîntecele galben, guşa ruginie şi aripile negre. [Din lat. *saxicola*, fr. *saxicole*].

saxíe f. v. sacsie.

saxifragacée, saxifragacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate, polipetale, cuprinzînd arbori, arbuşti, plante perene şi unele specii de ierburi; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *saxifragacées*].

saxifrágă, saxifrage şi **saxifragi** f. numele unor specii de plante erbacee perene din familia saxifragacee. [Din lat. *saxifraga*, fr. *saxifrage*].

saxofón, saxofoane n. instrument muzical de suflat din alamă, de forma unui tub conic îndoit, cu muştiuc şi clape, folosit mai ales în muzica uşoară: *negrii cei buzaţi ... suflau în trompete şi saxofoane.* CĂRT. [Din fr. *saxophone*, germ. *Saxophon*].

saxofoníst, saxofonişti m. instrumentist care cîntă la saxofon. [Din fr. *saxophoniste*].

saxón, saxoni m. **1.** (la pl.) uniune de triburi germanice care au populat încă din antichitate ţinuturile dintre Elba şi Rin, o parte dintre acestea participînd (între sec. al V-lea – al VII-lea), alături de angli şi iuţi, la cucerirea şi colonizarea Britaniei, fiind supuse de Carol cel Mare, în urma unor lupte îndelungate (772-804); (şi la sg.) persoană aparţinînd acestei uniuni de triburi sau originară din teritoriile respective: *este chemat un saxon din Britania, ... care organizează învăţămîntul.* VIANU; **2.** (rar) sas[1]: *cărţi nemţeşti, ce şi le procura de la profesorii saxoni de la gimnaziul din Sebeş.* BL. // a. (şi **saxonă, ~e**) care aparţine, care este caracteristic Saxoniei sau locuitorilor ei, referitor la Saxonia sau la locuitorii acesteia: *ilustrul vostru împărat ... drege ceasornice ... ca un umil meşter saxon.* R.L. [Din fr. *saxon*].

saxotrómbă, saxotrombe f. instrument muzical de suflat, mai mare decît cornul, confecţionat din piele, folosit în muzica militară şi în fanfare. [Din fr. *saxotromba*].

saxtúbă, saxtube f. instrument muzical de suflat din alamă, cu sonoritate puternică de bas, utilizat în orchestre mari. [Din germ. *Saxtuba*].

saz, sazuri n. numele unui instrument muzical oriental cu coarde: *dezmierdat de melodioase sazuri.* C. [Din turc. *saz*].

sazán, sazani m. (iht.; reg.) crap (*Cyprinus carpio*). [Din turc. *sazan*].

să conj. serveşte la formarea conjunctivului (care înlocuieşte adesea infinitivul): *nu ştiu ce să fac; nu poate să scrie.* // indică: **1.** o condiţie pentru realizarea unei acţiuni: *să am, ţi-aş da*; **numai să ...**, dacă, de: *îţi poate fi de folos, numai să vrea.* DELAVR.; **2.** o presupunere a posibilităţii de realizare a unei acţiuni, a unei stări etc.: *să fi dat mii de mii de lei, nu găseai fir de mac printre nisip.* CR.; **măcar să ...**, chiar de-ar fi..., chiar dacă...: *nu mă duc la Socola, măcar să mă omori.* CR.; **3.** un ordin, un sfat, o poruncă: *să iubeşti pre ... de aproapele tău ca însuţi pre tine.* VARL.; *spune-i să plece*; **4.** un scop, finalitatea acţiunii: *fă-mă prooroc, să te fac bogat.* NEGR.; *ochi aveţi să vedeţi*; **în loc să ...**, v. **loc**. [Lat. *si* „dacă"].

săbărél n. (de obicei artic.) numele unui dans popular, răspîndit mai ales în Muntenia; melodia acestui dans: *cît e Argeşu de mare haz ca săbărelu n-are!* POP. [*Sabar* n. pr. + *-el*].

săbăşág, săbăşaguri n. (reg.) vacanţă; concediu; permisie: *fă-te, măi mîndruţ beteag şi vină pe sabaşag.* POP. [Din magh. *szabadság*].

săbău, săbăi m. (reg.) croitor; cojocar, blănar: *am haine la sabou, să n-ajung să le port eu!* POP.; (şi: **sabou**). [Din magh. *szabó*].

săbiá, săbiez vb. **1.** (înv. şi pop.; tr.) a tăia cu sabia: *[î]i spînzurară şi-i săbiară.* DOS.; **2.** (reg.; refl.; în forma **săbii**) a se ascuţi, a se îngusta ca o sabie; (şi: **săbii**). [De la *sabie*].

săbiát, ~ţi, săbiată, ~e a. **1.** (înv. şi reg.) (ascuţit) ca o sabie: *cuţit săbiat*; **2.** (reg.) strîmb; pieziş. [V. *sabia*].

săbiér, săbieri m. (înv.) **1.** fabricant (şi vînzător) de săbii: *fost-au tat'tău săbier ca să le cunoşti pe fier?* POP.; **2.** luptător (cu sabia). [*Sabie* + *-ar*].

săbiére, săbieri f. (înv. şi reg.) acţiunea de a săbia. [V. ***săbia***].

săbií vb. v. săbia.

săbioáră, săbioare f. **1.** diminutiv al lui sabie; săbiuţă: *stau înfipte în glob săbioarele şi-aproape că nu mai e loc pentru pana poetului.* VIERU; **2.** numele a doi peşti; **a)** sabiţă (*Pelecus cultratus*); **b)** obleţ (*Alburnus alburnus*); **3.** (reg.) numele mai multor plante erbacee: **a)** săbiuţă (*Gladiolus imbricatus*); **b)** gladiolă (*Gladiolus gandavensis*): *frunzuliţă săbioară, dragă Mărioară, ce ţi-am povestit aseară.* POP.; **4.** (ornit.; reg.) uliu-păsăresc (*Accipiter nisus*). [***Sabie*** + *-ioară*].

săbióí, săbioaie n. augmentativ al lui sabie: *alese un săbioi.* ISP. [***Sabie*** + *-oi*].

săbiúţă, săbiuţe f. **1.** săbioară; sabie scurtă; **2.** (iht.) sabiţă (*Pelecus cultratus*); **3.** plantă erbacee din familia iridaceelor, cu tulpina dreaptă, cu frunze lungi în formă de sabie, cu flori purpurii dispuse în racem; secerea, săbioară, săgeată, săgeţică, spetează, crin-vînăt (*Gladiolus imbricatus*): *barbarii, spre a-şi scădea volumul splinei ..., aspiră pe gură fum de săbiuţă.* OD.; **4.** (bot.; reg.) gladiolă (*Gladiolus gandavensis*); **5.** (reg.) pasăre călătoare cu penajul alb pătat cu negru, cu ciocul lung, subţire, arcuit în sus, cu picioarele înalte; cioc-întors (*Recurvirostra avosetta*). [***Sabie*** + *-uţă*].

săblăznă, săblazne f. (înv.) **1.** pericol, primejdie de moarte; supărare, necaz: *ceastă cale a lor, săblazne lor.* PSALT.; **2.** prilej de a păcătui; ispită, tentaţie: *fereaşte-mă de cursele ceastea ce ascunseră mie şi de săblazne ce fac fărăleage.* COR.; **3.** faptul de a greşi, de a cădea în păcat: *cine iubeaşte fratele său întru lumină lăcuiaşte şi săblaznă întru el nu iaste.* COR.; **4.** poluţie: *de va fi întru tine om carele nu iaste curat den săblazna lui noaptea.* BIBLIA; **5.** onanie[2]: *să nu preacurvească, sau să curvească, sau să facă săblaznă.* ANTIM. [Din sl. ***sŭblazni***].

săblăzní, săblăznesc vb. (înv.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) abate de la calea dreaptă, a cădea în păcat: *şi să te săblăzneaşte mîna ta dereaptă, taie-o şi o lapădă de la tine.* N.TEST.; **2.** (refl.) a se lepăda de ...: *fericit iaste cela ce nu se va săblăzni de mine.* COR.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) supăra, a (se) necăji; **4.** (refl.) a avea poluţie. [Din sl. ***sŭblazniti***].

săblăzníre, săblăzníri f. (înv.; rar) rătăcire, pribegire. [V. ***săblăzni***].

săblăznitór, săblăznitori m. (înv.) om păcătos: *va aduna toţi săblăznitorii ... şi arunca-i-va în cuptoriul de foc.* COR. [***Săblăzni*** + *-tor*].

săbór n. v. sobor.

săbórnic a. v. sobornic.

săbuí, săbuiesc vb. (reg.; tr.) a săbia; (p. ext.) a tăia: *noi mireasă i-am găsit pe jupîneasa Carpina ..., din bardă nebărduită, din secure săbuită.* POP. [Din magh. ***szabni*** „a tăia, a spinteca"].

săc a. v. sec.

săcáră f. v. secară.

săcăciúne f. v. secăciune.

săcăláş n. v. săcăluş.

săcălúş, săcăluşuri şi **săcăluşe** n. tun mic, primitiv sau puşcă mică folosite în evul mediu: *se născocise pe lume un meşteşug ..., al pulberei de puşcă şi al unor sacalaşuri mari de bronz care detunã şi bat cu ghiulele de piatră şi de fier.* SAD.; (şi: **sacaluş, săcălaş, ţăcălaş**). [Din magh. ***szakallás***].

săcătéu, săcăteie n. (reg.) săculeţ. [Din magh. ***szakató*** „coş, paner"].

săcătuí vb. v. secătui.

săcătuít a. v. secătuit.

săceálă f. v. ţesală.

săcelá vb. v. ţesăla.

săcelát a. v. ţesălat[2].

săceríş n. v. seceriş.

săciuí vb. v. seciui.

săcói, săcoaie n. augmentativ al lui sac: *un săcoi de galbeni.* [***Sac*** + *-oi*].

săcós, ~şi, sacoásă, ~e a. (rar) ca de sac: *haină săcoasă.* [***Sac*** + *-os*].

săcotéi, săcoteie n. (reg.) săculeţ. [***Sac*** + *-otei*].

săcrét a. v. secret[2].

săcríu n. v. sicriu.

săcşór m. v. săcuşor.

săcúi[1], săcuie n. (reg.) săculeţ; traistă; trăistuţă. [***Sac*** + *-ui;* cf. lat. **sacculeus* (=***sacculus***)].

săcúi[2] m. v. secui.

săcuiésc a. v. secuiesc.

săcuíme f. v. secuime.

săculéte, săculeţi m. (reg.) săculeţ. [***Sac*** + *-ulete*].

săculéţ, săculeţe n. **1.** diminutiv al lui sac; săculete, săculeţ, săcuşor; săcăteu, săcotei, săcui[1]; **2.** sac de voiaj: *mam'mare scoate din săculeţul ei un beret.* CAR.; **3.** (pop.) sedilă[2]; **4.** (anat.; reg.) scrot; (rar) **săculeţ seminal,** testicul. [***Sac*** + *-uleţ*].

săculeáţă f. v. săculeţ.

săculéţ, săculeţe n. **1.** (înv. şi reg.) săculeţ; **2.** (reg.) pungă cu bani: *c-o săculeaţă gura mi-ai astupat.* AL.; **3.** (reg.) sac în care cad grăunţele la moară; **4.** (reg.) sedilă[2]; **5.** (rar) fileu pentru strîns părul: *zulufii după reguli în rînduială-i pui, ... ş-o parte după ceafă în săculeţ s-ascunde.* NEGR.; (şi: (reg.) **săculteaţă**). [***Sac*** + *-ulteţ*].

săcúre f. v. secure.

săcuşór, săcuşori m. şi (înv.) **săcuşoare** n. **1.** săculeţ: *era săcşorul de făină cîte 5 lei.* NEC.; **2.** (rar) sac de voiaj; poşetică: *bomboane ... nu lipsesc ... niciodată din săcuşorul ei.* IBR.; **3.** (reg.) larvă sau nimfă de furnică; (şi: (înv. şi pop.) **săcşor**). [***Sac*** + *-uşor*].

sădélcă f. v. sidelcă.

sădí, sădesc vb. (tr.) **1.** a planta; a răsădi: *o vie mare, boierească ... sădită cu viţă altoită.* AG.; *sădeam răsaduri de varză, de vinete.* ST.; (fig.) *sădi în inimile copiilor sentimente nobile;* **2.** (rar) a semăna: *mama sădeşte seminţe de flori;* **3.** (înv.) a aşeza, a statornici într-un loc: *nărodul iudeesc ... den Eghipet amu adus fu şi în ţara făgăduită sădit de Dumnezeu.* COR.; **4.** (înv. şi reg.) a întemeia, a înfiinţa: *sălăşluiri ... peste tot pămîntul ş-au sămănat, sădit şi întemeiat.* CANT. [Din sl. ***saditi***].

sădílă f. v. sedilă[2].

sădíre, sădiri f. **1.** acţiunea de a sădi şi rezultatul ei; sădit[2]; plantare: *sădirea pomilor;* **2.** (concr.; înv.; mai ales la pl.) plantă sădită; plantaţie: *cine ar sădi duzi, pruni, peri, meri, dacă nu i s-ar garanta dreptul de a să folosi de roadele acelor sădiri?* GHICA. [V. ***sădi***].

sădít[1], ~ţi, sădită, ~e a. plantat; răsădit: *puieţi sădiţi.* [V. ***sădi***].

sădít[2] n. sădire: *săditul florilor.* [V. ***sădi***].

săditór, ~i, săditoáre a. **1.** care sădeşte; **2.** (despre plante) bun de sădit; **material săditor,** plante tinere care pot fi sădite; puieţi. // n. plantator: *rădăcini înfipte cu săditorul.* [***Sădi*** + *-tor*].

săditúră, sădituri f. (înv.) plantaţie; puieţi: *roada săditurii carea am sădit.* CANT. [***Sădi*** + *-tură*].

săfălágí s. pl. v. safalad.

săfián n. v. saftian.

săftián n. v. saftian.

săgeátă, săgeţi f. **1.** vergea de lemn cu vîrf (metalic) ascuţit, aruncată cu arcul, folosită în trecut ca proiectil de vînătoare sau de luptă, iar astăzi în unele probe de tir; săhăidac: *ei ades cu-a lor săgeată ... au oprit vulturu-n zbor.* AL.; *iute ca săgeata;* **2.** (fig.) rază (fierbinte) a unui astru: *călătorul soare ... izbea săgeţi răzbunătoare.* COŞB.; **3.** (fig.; înv. şi pop.) (lumină de) fulger; trăsnet: *deodată fulgerã-n cer o săgeată.* AL.; **4.** (pop.) nume dat unor resturi de arme vechi, găsite în pămînt (închipuite ca vîrfuri de trăsnet): *cu nouă săgeţi ea ţi-a descînta, săgetăturile te-or lăsa.* POP; **5.** (fig.) junghi, înţepătură; săgetătură: *înfige o săgeată nouă în amărîta mea inimă.* MARC.; *să se alineze ... toate săgeţile.* POP; **6.** (fig.; la pl.) privire pătrunzătoare, sfredelitoare: *privirile mă săgetează ..., am rezistat pînă aici, înfruntînd ploaia de săgeţi.* CAR.; **7.** (fig.; de obicei la pl.) vorbă, aluzie răutăcioasă; ironie, înţepătură: *asemenea săgeţi* [invectivele] *se întorc totdeauna în contra celui ce le-a slobozit.* MAIOR.; **8.** indicator de direcţie în forma obiectului descris mai sus; *săgeata arată la dreapta;* **9.** vîrful ascuţit al coroanei unor arbori; **10.** (tehn.) deplasare maximă pe verticală a punctelor unei grinzi, ale unei bare sau ale unei plăci subţiri, sub acţiunea unor sarcini; **săgeată admisibilă,** săgeată maximă pe care o poate avea un element de construcţie fără a fi în pericol de deteriorare; **11.** fiecare dintre stîlpii caselor ţărăneşti, ai pătulelor etc. fixaţi cu un capăt în temelie, iar cu celălalt în grinzile acoperişului; **12.** fiecare dintre barele în care sînt fixate aripile morii de vînt; (p. ext.) aripă a morii de vînt; **13.** fiecare dintre stîlpii unui şteamp, care pisează minereul într-o piuă; **14.** fiecare dintre barele scrînciobului de care atîrnă scaunele; **15.** (reg.) fiecare dintre cele două ţepuşe de pe coama caselor ţărăneşti; sulinar: *să-mi lipească el o săgeată în vîrful învelitorii.* BR.-VOIN.; **16.** (pop.) prăjină; cumpăna fîntînii; **17.** nume dat mai multor piese ale unei nave, formate din bare ori traverse servind la susţinerea, fixarea etc. altor piese ale acesteia; **18.** (geom.) distanţa maximă dintre coarda unui arc de curbă şi tangenta la acel arc, paralelă cu coarda; **19.** (geogr.) **săgeată litorală,** perisip; **20. săgeata apei** (sau **apelor**), plantă erbacee cu frunze în forma obiectului descris mai sus, cu flori albe, cu mijlocul purpuriu, cu tuberculi comestibili, care creşte pe marginea rîurilor sau în ape stătătoare (*Sagittaria sagittifolia*); **21.** (bot.; reg.) săbiuţă (*Gladiolus imbricatus*); **22.** (compuse; bot.; reg.) **săgeata-lui-Dumnezeu,** verigel (*Orobanche caryophyllacea*); **săgeata-Domnului,** sporiş (*Verbena officinalis*). // adv. în mare viteză, foarte repede (ca o săgeată): *numai el e în stare să fugă săgeată şi să urmărească pînă în zare un iepure.* SAD. [Lat. ***sagitta***].

săgetá, săgetez vb. **1.** (intr.) a trage cu arcul, a arunca săgeţi cu arcul: *începu a săgeta la căprioare şi la ciute.* ISP.; **2.** (tr.) a ţinti, a lovi cu săgeata; a răni, a ucide cu săgeata; (spec.) a vîna (cu arcul): *îl vedeau săgetînd rîndunica din zbor.* CAR.; **3.** (rar; tr.) a înţepa, a împunge, a pişca, producînd o durere ascuţită, puternică: *m-a săgetat pustiul de ghimpe.* ISP.; (fig.) *cînd copilul ieşi afară ..., îl săgetă crivăţul.* DELAVR.; **4.** (p. ext.; intr. şi tr.) a trimite, a răspîndi raze: *raze oblice de aur săgetau printre brazi împrejurimile.* PR.; **5.** (reg.; intr.) a fulgera; a trăsni: *Sfîntu Ilie cînd săgetează poate să te omoare.* POP.; **6.** (fig.; tr.) a provoca sau a simţi o durere bruscă acută, înţepătoare: *o durere ascuţită îl săgetă pînă în creieri.* GHEŢIE; *cucu-n spate mi-a cîntat şi moartea m-a săgetat.* POP.; **7.** (fig.; tr.) a provoca sau a simţi o emoţie bruscă (şi intensă); a tulbura: *dorul badei mă săgetează.* POP; **8.** (fig.; tr. şi intr.) a pătrunde, a străpunge cu privirea; a se uita la cineva cu insistenţă, cu priviri pătrunzătoare, sfredelitoare: *privirile mă săgetează.* CAR.; **9.** (fig.; tr.) a face aluzii sau observaţii ironice, răutăcioase la adresa cuiva; a ironiza, a înţepa: *mumă-sa nu l-a mai săgetat cu nici o vorbă.* SAD.; **10.** (fig.; intr.) a se mişca, a se deplasa repede (şi drept) ca o săgeată; a ţîşni: *lăstunii săgetau văzduhul;* **11.** (fig.; tr.) a străbate iute, fulgerător: *un şuier a săgetat cuprinsul.* VLAH. [Lat. ***sagittare***].

săgetár, săgetari m. **1.** (înv.) persoană care făcea săgeţi (şi arcuri); **2.** (înv. şi reg.) arcaş, săgetător: *adunară şi alţi ostaşi ..., lănceri şi săgetari.* BĂLC.; *de arc bun săgetar.* POP. [***Săgeată*** + *-ar*].

săgetáre, săgetări f. **1.** acţiunea de a săgeta şi rezultatul ei; tragere cu arcul, cu săgeţi; ţintire; lovire cu săgeata; rănire, omorîre cu lovituri de săgeată; săgetat[2], săgetătură: *copilul ... învăţa meşteşugul săgetării.* ISP.; **2.** (fig.) privire pătrunzătoare, sfredelitoare: *din ochii lîncezi sclipi o scurtă săgetare.* C.PETR.; **3.** (p. ext.) sclipire; rază: *chimirurile late sticlind în săgetările soarelui.* SAD.; **4.** (fig.) junghi, înţepătură; săgeată, săgetătură: *am simţit o săgetare în inimă.* CĂRT; **5.** (fig.) mişcare, deplasare rapidă (şi dreaptă): *săgetări de vînt.* SAD. [V. ***săgeta***].

săgetáş, săgetaşi m. (înv. şi pop.) arcaş, săgetător: *vînătorii cei mai vestiţi de săgetaşi dibaci.* ISP. [*Săgeată* + *-aş*].

săgetát[1], ~ţi, săgetată, ~e a. **1.** lovit, străpuns, rănit, omorît cu lovituri de săgeată: *mai toţi răniţi şi săgetaţi.* UR.; **2.** (fig.; pop.) atins, bolnav de săgetătură: *şi vă duceţi colo-n sat la cel bolnav săgetat.* AL.; **3.** (fig.) cu mişcări, cu deplasări rapide (în linie dreaptă); săgetător: *zborul săgetat al rîndunelelor.* [V. *săgeta*].

săgetát[2] n. (înv.) săgetare. [V. *săgeta*].

săgetătór, ~i, săgetătoáre a. **1.** care săgetează, care trimite săgeţi: *Apollon ... îi dete un arc mai săgetător decît razele soarelui.* ISP.; **2.** (fig.; despre dureri) viu, acut; **3.** (fig.) plin de răutate, de ironie; înţepător, caustic: *Schiller reia această temă ... dîndu-i o semnificaţie socială mai săgetătoare.* VIANU; **4.** (fig.) pătrunzător; scînteietor: *zîmbetul d-tale e fermecător şi ochiul săgetător.* EM.; **5.** (fig.) cu mişcări, cu deplasări rapide (şi în linie dreaptă): *zbor săgetător.* // m., f. **1.** persoană care trage cu arcul; arcaş, săgetar, săgetaş: *săgeata slujaşte după săgetător.* Z.; **2.** (pop.) duh rău, necurat care provoacă boala numită săgetătură. // m. (astron.; artic.) numele unei constelaţii din emisfera australă, reprezentînd a noua zodie din zodiac, situată între Scorpionul şi Capricornul; al noulea semn zodiacal; Arcaşul: *doar tîrziu Săgetătorul încerca-ntr-o doar' s-apună.* BL.; **3.** (astrol.) numele celei de a noua zodii a anului, cuprinsă între 22 noiembrie şi 20 decembrie; (p. ext.; fam.) persoană născută în această zodie: *săgetătorii sînt curajoşi.* [*Săgeta* + *-ător*].

săgetătúră, săgetături f. **1.** (înv.) săgetare: *la războiu mi-ai datu-mi bună-nvăţătură, braţe de aramă la săgetătură.* DOS.; **2.** (înv.) lovitură, rană provocată de săgeată: *să vindeca ... de săgetăturile ce l-au săgetat.* BIBLIA; **3.** (fig.) junghi, înţepătură; săgeată, săgetare: *am nişte săgetături prin creier;* **4.** (fig.; pop.) numele mai multor boli, care se manifestă brusc şi violent, prin dureri de cap, de ochi, prin congestii cerebrale, paralizii etc.; săgeată: *ba c-o fi deochi, ba c-o fi săgetătură şi ... nu-i putură da de leac.* ISP.; *descîntec de săgetătură.* [*Săgeta* + *-ătură*].

săgeţícă (~eă), săgeţele f. **1.** diminutiv al lui săgeată: *fata ...[î]şi pierdu o săgeţică de care punea el în arculeţul lui.* ISP.; **2.** (bot.; reg.; în forma **săgeţea**) săbiuţă (*Gladiolus imbricatus*); **3.** (bot.; reg.) greghetin (*Geranium pratense*); **4.** (bot.; reg.) buchet (*Geranium pusillum*). [*Săgeată* + *-ică* (*-ea*)].

săghieş, săghieşi m. (ornit.; reg.) cinteză (*Fringilla coelebs* şi *montifringilla*). [Cf. *sabie*].

săgni, săgnesc vb. (reg.) **1.** (refl. şi tr.; despre animale de tracţiune) a căpăta sau a produce răni, rosături de la şa, de la ham etc.; **2.** (tr.) a marca, a însemna un animal cu fierul roşu. [De la *sagnă*].

săgníre, săgniri f. (reg.) **1.** acţiunea de a (se) săgni şi rezultatul ei; **2.** marcare, însemnare prin înfierare a unui animal. [V. *săgni*].

săgnít, ~ţi, săgnită, ~e a. (reg.) **1.** care a căpătat o sagnă; rănit: *cal săgnit;* **2.** care este puţin murdar: *guler săgnit.* [V. *săgni*].

săhástru a. v. sihastru.

săhăidác, săhăidace n. **1.** (înv.) tolbă pentru săgeţi: *sahaidacele lor au spînzurat de zăbrelele tale.* BIBLIA; **2.** (p. ext.; înv.) săgeată: *Moav şi Agar la săhăidace, Geval şi Amon gătează lance.* DOS.; **3.** (reg.) un fel de sac de pînză cu care ţărancele îşi poartă în spate copiii cînd merg la cîmp, la drum lung etc.: *din scutece copilul cînd plînge-n săhăidac, te duci şi-l joci în braţe.* COŞB.; (şi: **sahaidac, săidac**). [Din pol. *sahajdac, sajdak,* turc. *sajdak*].

săhăidăcár, săhăidăcari m. (înv. şi reg.) persoană care făcea şi vindea săhăidace, (p. ext.) arcuri, săgeţi, obiecte de harnaşament etc.: *uliţele tuturor breslelor care lucrează pentru război, de la armurieri pînă la săidăcari, s-au sculat, mergînd către hipodrom.* SAD.; (şi: **săidăcar**). [*Săhăidac* + *-ar*].

săhástresc a. v. sihastresc.

săhástreşte adv. v. sihastreşte.

săhástri vb. v. sihăstri.

săhástrie f. v. sihăstrie.

săidác n. v. săhăidac.

săidăcár m. v. săhăidăcar.

săidăcăríe[1], săidăcării f. (înv. şi reg.) **1.** meseria săhăidăcarului; **2.** atelierul săhăidăcarului; loc unde se păstrează şi se vînd obiecte de şelărie. [*Săidăcar* + *-ie*].

săidăcăríe[2], săidăcării f. (col.; înv. şi reg.) obiecte de şelărie, de harnaşament. [*Săidac* + *-ărie*].

săím n. v. seim.

săín a. v. sein.

săiván n. v. saivan.

săiăş, sălaşe şi **sălaşuri** n. **1.** loc de adăpost; locuinţă (modestă); casă, cămin; domiciliu: *ne-am pornit cu chef la sălaşurile noastre.* SAD.; **2.** (bis.) locaş al sfinţilor, al sufletelor credincioşilor: *neputînd-o îndupleca cu muncile o mutară de pre pămînt în sălaşele ceriului.* DOS.; **3.** (reg.) locaş de cult: *m-oi face ... dăscăleş, la ăst sfînt sălaş.* POP.; **4.** (înv. şi reg.) aşezare omenească; sat, cătun; (p. ext.) locuitorii acestuia: *stau pitulate ... sălaşe neaoş româneşti.* OD.; **5.** (înv. şi reg.) culcuş, aşternut: *dar tu, bade Ionaş, tot în pene ai sălaş.* POP.; **6.** adăpost al animalelor sălbatice; bîrlog, cuib, vizuină: *lanţul carpatin ... era sălaş al ursului, al mistreţului şi cerbului.* SAD.; **7.** (reg.) sicriu, coşciug: *că nu-s scînduri spre sălaş, nici nu-i pînză pe obraz.* POP.; **8.** loc de odihnă, de adăpost; găzduire vremelnică: *te rog să-mi dai sălaş.* PANN; (fig.) *de aicea pîn' la Blaj, dorul meu n-are sălaş.* POP.; **9.** (înv.) cort; tabără: *uneltele lui le-au pus la sălaşul lui.* BIBLIA; **10.** (spec.) cort sau aşezare de ţigani (nomazi); (p. ext.) familie sau grup de familii de ţigani (nomazi): *s-adaugi încă două sălaşe de ţigani în foaia de zestre.* AL.; **11.** construcţie rudimentară (pe cîmp, în ţarină, la munte) servind ca adăpost sezonier pentru oameni sau animale; **12.** (reg.) grajd, staul: *trage murgul la sălaş şi voinicu unde-o mas.* POP. [Din magh. *szállás* „cartier, locuinţă, cătun"].

sălăgeá, sălăgele f. (bot.; reg.) unţişor (*Ranunculus ficaria*). [Cf. *sălăţea*].

sălămăzdră f. v. salamandră.

sălămíndră f. v. salamandră.

sălămízdră f. v. salamandră.

sălăşél, sălăşele n. **1.** diminutiv al lui sălaş; **2.** (reg.) sicriaş: *Fira supărată ... păşea-ncetinel după sălăşel.* COŞB. [*Sălaş* + *-el*].

sălăşí, sălăşesc vb. (reg.; intr.) a sălăşlui: *la răscruce unde-mi sălăşeşte şi mi te pîndeşte.* POP. [De la *sălaş*].

sălăşlui, sălăşluiesc vb. **1.** (intr.) a-şi avea sălaşul, a locui undeva; a-şi duce existenţa, a trăi; a sălăşi, a sălăşlui: *aici sălăşluieşte Mama-Pădurii!* GANE; (fig.) *în tine sălăşluieşte izvorul tuturor temerilor şi îndoielilor tale.* GHEŢIE; **2.** (înv. şi pop.; refl. şi tr.) a (se) aşeza, a (se) statornici într-un loc; a (se) instala: *veni de să sălăşlui în cetatea ... Nazaret.* N.TEST.; (fig.) *n-am gîndit ... că sfînta poezie va veni să se sălăşluiască în casa mea.* NEGR.; **3.** (bis.; tr. şi refl.) a da sau a-şi dobîndi, a-şi afla tihna sufletească, odihna veşnică; a sălăşui: *acesta ... să sălăşluiaşte în sălaşele ceriului.* DOS.; *să-i sălăşluiască Domnul în împărăţia ceriului, în vecinica odihnă.* MAT.; **4.** (înv. şi pop.; intr. şi refl.) a petrece noaptea sau un timp undeva; a trage în gazdă;, a mînea: *tot timpul cît am sălăşluit aici, pacea aceasta ... n-a fost tulburată.* SAD.; **5.** (înv. şi reg.; tr.) a da cuiva adăpost; a găzdui: *i-a adus apoi la chilia lui, sălăşluindu-i, acum vara, afară pe prispă.* VOIC. [Din magh. *szállásol*].

sălăşluínţă, sălăşluinţe f. (înv.) **1.** sălăşluire: *sălaş pentru sălăşluinţa acestor svinte moştii.* DOS.; **2.** locuinţă, sălaş: *era sălăşluinţa unui zmeu.* ISP. [*Sălăşlui* + *-inţă*].

sălăşluíre, sălăşluíri f. **1.** acţiunea de a (se) sălăşlui şi rezultatul ei; locuire, vieţuire într-un loc; sălăşluinţă; **2.** adăpost, găzduire; ospitalitate: *m-am rătăcit ... şi te rog să-mi dai sălăşluire.* CR.; **3.** (concr.; înv.) locuinţă: *aşezare omenească; sat, cătun: puind el la cale sălăşluirea, bucătăria, hruba.* DRĂGHICI. [V. *sălăşlui*].

sălăşuí, sălăşuiesc vb. **1.** (înv.; intr.) a locui, a trăi undeva; a sălăşlui; **2.** (înv. şi reg.; refl. şi tr.) a (se) aşeza undeva; a (se) statornici; **3.** (bis.; refl. şi tr.) a da sau a-şi dobîndi odihna veşnică; a sălăşlui: *cela ce va şade în scaun să va sălăşui cu ei.* N.TEST.; **4.** (înv.; intr. şi refl.) a mînea, a (se) sălăşlui: *iaste loc în casa tătîni-tău unde am putea sălăşui?* PALIA. [*Sălaş* + *-ui*].

sălăţícă (~eă), sălăţele f. **1.** diminutiv al lui salată: *frunză verde sălăţele.* POP.; **2.** plantă erbacee din familia compozitelor, cu flori galbene, care creşte în zone de deal şi de munte (*Aposeris foetida*); **3.** (bot.; reg.) unţişor (*Ranunculus ficaria*); **4.** (bot.; reg.; în forma **sălăţea**) rostopască (*Chelidonium majus*); **5.** (compus; bot.; reg.) **sălăţica-zidului,** răsfug (*Chondrilla juncea*). [*Salată* + *-ică* (*-ea*)].

sălbátec a. v. sălbatic.

sălbátic, ~ci, sălbatică, ~ce a. **1.** care trăieşte liber în natură, departe de oameni; care nu este domesticit sau îmblînzit; sălbăticos: *mă lupt şi cu fiare sălbatice.* ISP.; *stoluri de raţe sălbatice.* VLAH.; **2.** sperios, temător; sălbăticit: *avea un pisoi sălbatic;* **3.** care creşte de la sine, fără intervenţia omului; nealtoit: *s-au instalat pe scara cerdacului, la umbra viţei sălbatice.* TEODOR.; **4.** nelucrat, necultivat; părăginit: *pămînt sălbatic de pădure; cîmp sălbatic;* **5.** nelocuit, pustiu; neaccesibil, neospitalier: *a mers ea ... pînă ce a ajuns într-un loc sălbatic.* CR.; *ţinuturi sălbatice;* **6.** (şi m., f.) (persoană) care trăieşte în afara lumii civilizate; primitiv, barbar; sălbăticesc: *priviră cu spaimă la uriaş, care părea sălbatic.* AG.; *căpetenii de seminţii sălbatice cărora le fusese oaspe.* M.CAR.; **7.** (şi m., f.) (persoană) care evită societatea; om retras, singuratic, nesociabil: *cu cît înainta în vîrstă, se făcea mai posac, mai sălbatic.* VOIC.; **8.** sperios; timid: *scriam versuri dulci, de pildă, către vreo trandafirie şi sălbatică Clotildă.* EM.; *fetele erau sălbatice pe acolo.* CĂL.; **9.** creat de natură, fără intervenţia omului; lipsit de artificiu, de rafinament; natural, simplu, frust: *o frumuseţe sălbatică;* **10.** (adesea subst.) rudimentar, necultivat; grosolan, necioplit; primitiv: *nişte ţopîrlani sălbatici.* CR.; *apucături sălbatice;* **11.** (adesea subst.) lipsit de omenie; care se comportă violent, brutal, crud, barbar: *tu, vlădică, om sălbatec, făr' de frică.* POP.; **12.** care trădează brutalitate, violenţă, cruzime, barbarie: *se uită la soru-mea cu ochi sălbatici, ar mînca-o de vie dacă s-ar putea.* ST.; (adv.) *Comuna din Paris a putut fi reprimată sălbatic.* PR.; **13.** nestăpînit; aprig, impulsiv: *a izbutit a domoli o inimă sălbatică.* NEGR.; **14.** (adesea fig.) foarte violent; înfiorător, înfricoşător: *gerul aspru şi sălbatic.* AL.; *un chef sălbatic se încinse.* SAD.; (adv.) *Arald se primblă singur, rîzînd, vorbind sălbatic.* EM.; **15.** rapid; impetuos: *se repede c-un sălbatec salt de tigru.* EM.; (adv.) *jocul se-ncinge sălbatic şi-aprins.* COŞB.; (şi: **sălbatec**). [Lat. *silvaticus*].

sălbătăcésc a. v. sălbăticesc.

sălbătăcéşte adv. v. sălbăticeşte.

sălbătăcí vb. v. sălbătici.

sălbătăcíe f. v. sălbăticie.

sălbătăcíme f. v. sălbăticime.

sălbătăcít a. v. sălbăticit.

sălbătăciúne f. v. sălbăticiune.

sălbăticésc, ~şti, sălbăticéască, ~eşti a. (înv.) sălbatic: *obiceiul sălbătăcesc.* DRĂGHICI; (şi: **sălbătăcesc**). [*Sălbatic* + *-esc*].

sălbăticéşte adv. (înv.) ca un animal sau ca un om sălbatic: *apucîndu-l sălbătăceşte.* DOS.; (şi: **sălbătăceşte**). [*Sălbatic* + *-eşte*].

sălbătící, sălbăticesc vb. **1.** (refl.) a deveni sălbatic: *iepele se sălbătăciseră şi se făcuseră rele.* ISP.; **2.** (refl.) a se părăgini: *livada se sălbăticea;* **3.** (tr. fact.) a aduce în stare de paragină: *un iaz, ale cărui maluri erau sălbăticite de fel de fel de buruiene.* EM.; **4.** (refl.) a deveni pustiu, nelocuit, inaccesibil: *locurile se sălbăticesc, văile-s tot mai înguste şi mai rîpoase.* VLAH.; **5.** (înv.; tr. fact. şi

refl.) a face să devină sau a deveni violent, brutal: *cînd se îmbată se sălbăticește*; **6.** (intr., refl. și tr. fact.) a deveni sau a face să devină nesociabil, retras: *și eu am fugit de-am sălbăticit de rușinea ta și de-a maică-ta.* POP; (și: (pop.) **sălbătăci**). [De la *sălbatic*].

sălbăticíe, sălbăticii f. **1.** stare în care se află animalele sălbatice; (p. ext.) însușirea unui asemenea animal; cruzime, ferocitate: *cum oare ai putut cunoaște sălbătăcia calului?* SAD.; *sălbăticia tigrului;* **2.** stare a naturii virgine, neatinse, netransformate de mîna omului; loc cu plante spontane, necultivate: *gustînd ... libertatea și sălbăticia stepelor în care turmele ... zburdă suverane.* TEODOR.; **3.** (stare a unui) loc, ținut nelocuit, pustiu: *pustietatea, sălbăticia acestor locuri neumblate ... te fac să te crezi departe de pămînt.* VLAH.; **4.** stare de înapoiere, lipsă de civilizație; barbarie; primitivism: *crescuseră în sălbăticie*; **5.** loc în care nu a pătruns civilizația, aflat în afara lumii civilizate; pustietate, sălbăticime: *prostia pe care o făcusem să mă-nfund în sălbăticia și anosteala asta.* VLAH.; **6.** atitudine sau trăsătură a omului crud, brutal, violent; cruzime, brutalitate, violență: *în anecdotele despre sectarii iluminați, se povestesc cîteodată executări de așa absurdă sălbăticie.* CAR.; **cu sălbăticie**, crunt; crud: *lovindu-și cu sălbăticie calul căzut.* ST.; **7.** act de cruzime, de brutalitate, de violență: *pretutindeni ... sînt justificate ... sălbăticiile țăranilor răzvrătiți.* REBR.; **8.** retragere din societate; izolare, singurătate; fel de a fi al persoanei izolate, retrase: *nu înțelege sălbăticia ei de a se încuia în odaie și de a fugi de toată lumea.* VLAH.; **9.** forță haotică, de nestăpînit; impetuozitate: *sălbăticia naturii dezlănțuite*; (și: (pop.) **sălbătăcie**). [*Sălbatic* + *-ie*].

sălbăticíme, sălbăticimi f. **1.** mulțime de animale sălbatice; **2.** loc sălbatic, nelocuit, departe de lumea civilizată; sălbăticie: *se minună cînd văzu așa casă într-o astfel de sălbăticime.* ISP; *impresia vine din evocarea speriată a unei sălbăticimi totale.* CĂL.; (și: (înv. și pop.) **sălbătăcime**). [*Sălbatic* + *-ime*].

sălbăticíre, sălbăticiri f. **1.** faptul de a (se) sălbătici: *sălbăticirea unui măr; sălbăticirea unui cal;* **2.** părăginire: *sălbăticirea livezii*; **3.** pierdere a însușirilor morale umane; abrutizare; **4.** cădere în primitivism; (p. ext.) sălbăticie: *rămășiți din timpuri de sălbăticire.* PHIL. [V. *sălbătici*].

sălbăticít, ~ți, sălbăticită, ~e a. **1.** care a devenit sălbatic, ajuns în stare de sălbăticie: *trandafir sălbăticit; pisică sălbăticită*; **2.** rămas în stare naturală; necultivat; neîngrijit, părăginit: *privea ... la prăvălatica grădină frumoasă și sălbăticită.* EM.; **3.** care a ajuns să trăiască, să se comporte ca un sălbatic; care a devenit crud, brutal, violent; abrutizat, îndobitocit: *găsește ... un om sălbăticit trăind împreună cu fiarele.* CĂL.; *după ce-a făcut pușcărie, a venit cam sălbăticit.* SOR.; **4.** care exprimă, denotă sălbăticie, abrutizare, cruzime: *fețele lor erau sălbăticite, îndobitocite.* EM.; *nu mai știu dacă ură sau iubire țîșnea din privirea ei parcă sălbăticită.* PR.; **5.** (rar) decăzut moral; necivilizat: *popor sălbăticit*; (și: (pop.) **sălbătăcit**). [V. *sălbătici*].

sălbăticiúne, sălbăticiuni f. **1.** animal sălbatic: *acolo-i împărăția sălbătăciunilor, cît țin munții și sihlele.* SAD.; *trebuia ... să-și ducă viața ca o sălbătăciune.* ST.; **2.** epitet pentru o persoană retrasă, singuratică; **3.** (starea unui) loc, ținut pustiu, sălbatic; sălbăticie: *cum era să viu eu singur prin sălbătăciunea asta!* GAL.; (și: (pop.) **sălbătăciune**). [*Sălbatic* + *-iune*].

sălbăticós, ~și, sălbăticoásă, ~e a. (înv.) sălbatic: *mîndri păunași, sălbăticoși cocori ..., găinușe moțate ... picau ca fermecate cînd ieșea el la vînătoare.* OD. [*Sălbatic* + *-os*].

sălbățícă a. (reg.) diminutiv al lui sălbătică; cam sălbatică; cam sperioasă, cam timidă: *să n-ai nici o frică, fată sălbățică, că te-oi lua în brață să mai prind la viață.* ISP. [*Sălbatic* + *-ică*].

sălbățíe, sălbății f. plantă erbacee din familia gramineelor, cu tulpină rigidă, cu frunze aspre, cu flori în spice lungi, cu fructe otrăvitoare. (*Lolium temulentum*). [Et. nec.; cf. *salbă*].

sălbioáră, sălbioare f. (reg.) sălbiuță: *să vînd grîul și secară, să-ți cumpăr o sălbioară.* POP. [*Salbă* + *-ioară*].

sălbíță, sălbițe f. (reg.) sălbiuță: *fetele* [au] *cîte o sălbiță mică cu icusari și-o salbă cu galbeni mari.* SOR. [*Salbă* + *-iță*].

sălbiúță, sălbiuțe f. diminutiv al lui salbă; sălbioară, sălbiță, sălbuliță: *am o neagră sălbiuță de cercat la gîtul tău.* POP. [*Salbie* + *-uță*].

sălbulíță, sălbulițe f. (reg.) sălbiuță: *mai am d-o sălbuliță, și s-o dau la copiliță.* POP. [*Salbă* + *-uliță*].

sălcét, sălceturi și **sălcete** n. sălciș; crîng. [*Salce* + *-et*].

sălcícă f. (bot.; reg.) sălcioară: *zărea o sălcică rămurată pe-n izvor rece culcată.* POP. [*Salcie* + *-ică*].

sălciníș, sălcinișuri n. (reg.) sălciș. [*Salcie* + *-iniș*].

sălcioáră, sălcioare f. **1.** diminutiv al lui salcie; sălcică: *frunză verde sălcioară, dragostea de astă vară prăpăditā-i prin ponoară.* IONEL; **2.** (bot.; reg.) răchițică (*Elaeagnus angustifolia*); **3.** (pop.; artic.) numele unei hore jucate după masa de nuntă; melodia acestui dans. [*Salcie* + *-ioară*].

sălcíș, sălcișuri n. loc cu sălcii; desiș, crîng; sălcet, sălciniș: *pe lîngă bălți cresc răchite și se îmbuibă sălcișul.* SL. [*Salcie* + *-iș*].

sălcíu, ~ii, sălcie, ~ii a. **1.** cu gust leșietic, neplăcut, ușor dulceag, sărat, amărui: *apa e sălcie, rea, seceta sinistră.* CĂL.; **2.** care nu este gustos, fără nici un gust; fad, leșios, searbăd: *îmi sorbii bulionul, care mi se păru sălciu.* PR.; **3.** cu gust neplăcut, leșietic, asemănător aceluia al alimentelor fade, serbede: *mi se bășicase limba, gura-mi devenise sălcie.* GHEȚIE; **4.** (fig.) searbăd, plictisitor, anost: *reportaj sălciu.* [*Salcie* + *-iu*].

sălcúță, sălcuțe f. **1.** diminutiv al lui salce[1]: *frunză verde de sălcuță, eu iubesc o romăncuță.* POP; **2.** (reg.) mîțișor, stîlpare, salcie; **3.** plantă erbacee cu frunze lanceolate, cu inflorescențe în spice groase, roșii, care plutește pe apele stătătoare (*Polygonum amphibium*). [*Salcă* + *-uță*].

sălhúi a. v. silhui.

săiíe, sălii f. (reg.) **1.** giulgiu cu care se acoperă mortul în sicriu; **2.** văl, voal; (spec.) vălul miresei. [Cf. magh. *szál* „fir"].

săliște f. v. siliște.

sălișoárā, sălișoare f. (rar) sălință: *sălișoarele mizere.* CĂRT. [*Sală* + *-işoară*].

sălíță, sălițe f. diminutiv al lui sală; sălișoară: *o sălință între două odăi.* VLAH. [*Sală* + *-iță*].

săltă, salt vb. **1.** (intr.) a sări în sus cu putere (și de mai multe ori), a face salturi (repetate): *caii saltă și nechează.* AL.; *Elenuța ... mai săltă de cîteva ori prin casă, apoi se opri.* AG.; a **sălta de bucurie** sau **a-i sălta cuiva inima** (ori **sufletul**) (**de bucurie**), a se bucura mult; a fi cuprins de emoție: *cînd mă gîndesc la locul nașterii mele, ... parcă-mi saltă și acum inima de bucurie!* CR.; **2.** (intr. și refl.) a (se) ridica de la pămînt pentru a (se) urca undeva: *am învățat în sus a mă sălta, ținîndu-mă de crucea tatălui și-a bunicului.* VIERU; *voinicul se săltă în șa*; **3.** (intr.) a se ridica în picioare din poziția orizontală sau șezîndă; a se scula: *se săltă și începu să facă cîteva mișcări prin odaie.* SAD.; **4.** (intr. și refl.) a se mișca repetat, ritmic de jos în sus și de sus în jos (sub impulsul unei forțe din afară): *de-un suspin își saltă pieptul.* VLAH.; (tr. fact.) *canapelele acele elastice care te saltă.* AL.; **5.** (tr.) a arunca ceva în sus, prinzînd în palmă: *taxatorul săltă de mai multe ori monezile în palmă.* EL.; **6.** (intr.) a se agita, a se învolbura: *vîntul suflă, cerul tună, apa saltă clocotind.* AL.; **7.** (intr.) a merge, a se deplasa în salturi: *iepurașu-n trei picioare saltă, fuge ușurel.* AL.; **8.** (intr.) a dansa, a juca: *fetele săltau gingaș ... și abia de atingeau pămîntul.* REBR.; **9.** (intr. și tr.) a trece peste ceva printr-un salt; a sări peste ceva: *din viroagă am săltat în albia unui torent.* VOIC.; **10.** (intr. și refl.) a ieși brusc, a țîșni de undeva: *izvoară vii murmură și saltă de sub piatră.* EM.; **11.** (intr. și refl.) a se înălța; a se ivi, a răsări: *încet se saltă soarele.* VLAH.; **12.** (tr.) a mișca din loc un obiect, ridicîndu-l în sus: *hangiul a dat atunci să-l salte de jos.* CAR.; **13.** (tr. și intr.) a-și îndrepta în sus, a-și înălța o parte a corpului: *sălta din umeri; își saltă capul*; **14.** (refl.) a se ridica pe vîrfurile picioarelor pentru a se înălța: *s-a săltat puțin ca să-și admire căpșorul în oglinda de lîngă bibliotecă.* GHEȚIE; **15.** (refl.) a se face mai înalt; a crește: *s-au săltat copiii bine*; **16.** (fig.; tr., intr. și refl.) a ieși sau a scoate pe cineva din greutăți, din nevoi; a(-și) îmbunătăți situația; a avansa: *de vor pieri ei, și mai sus să salte pe urmașii lor.* DELAVR. [Lat. *saltare*].

săltár n. v. sertar.

săltáre, săltări f. **1.** acțiunea de a (se) sălta și rezultatul ei; **2.** (înv.) săritură, țopăială; **dans**, joc; (p. ext.) petrecere cu dansuri: *vă repauzați de ostenelele danțului și săltărilor din astă-noapte.* ISP.; **2.** (fig.) vioiciune, elan, avînt: *versurile capătă o săltare înveselitoare.* CĂL.; **3.** (fig.; înv.) cerință, dorință sufletească sau trupească: *altă nemică nu poate săltarea trupului ca viața pustiei.* VARL. [V. *sălta*].

săltát[1], săltaturi n. faptul de a (se) sălta. [V. *sălta*].

săltát[2], ~ți, săltată, ~e a. **1.** (adesea adv.) cu salturi; sprinten, vioi, săltăreț: *i-am recunoscut mersul săltat, inconfundabil.* GHEȚIE; *pășea săltat*; **2.** cu ritm vioi; ritmat, sincopat: *muzică săltată*; **3.** (fig.; adesea subst.) smintit, nebun: *era cam săltat.* SAD.; **4.** (rar) ridicat, înălțat: *prispă săltată deasupra temeliei*; **5.** înalt, crescut; măricel: *fetițe săltate ... furișează cîte o ochire pe cine mai știe ce flăcău.* DELAVR. [V *sălta*].

săltăráș n. v. sertăraș.

săltăréț, ~i, săltăreáță, ~e a. **1.** care saltă întruna, care umblă, fuge sărind; săltător: *capra săltăreață nu scăpa cu viață.* OD.; *o broască săltăreață;* **2.** care se face în salturi; sprinten, vioi, săltat[2]: *venea ... în fuga măruntă și săltăreață a picioarelor.* VLAH.; *porni la vale ... c-un pas săltăreț și sprinten.* SAD.; **3.** cu ritm vioi; ritmat, sincopat: *iambii suitori, troheii, săltărețele dactile.* EM.; *fanfara regimentului ... atacă un marș săltăreț.* GHEȚIE. [*Sălta* + *-ăreț*].

săltátor, ~i, săltătoáre a. (rar) săltăreț: *cerbul săltător să rumege.* COȘB.; *s-a îndîrjit asupra ghiulelei săltătoare, care i-a scăpat din mînă.* CAR. [*Sălta* + *-ător*].

săltătúră, săltături f. (înv. și reg.) salt, săritură: *intră în curțile domnești în săltăturile ... unui armăsăruș arăbesc.* OD. [*Sălta* + *-ătură*].

săluí, săluiesc și **sălui** vb. (reg.) **1.** (intr.) a poposi undeva (peste noapte); a mînea: *iată-mă la ce-am venit, în ce loc am săluit.* POP; **2.** (tr.) a găzdui (peste noapte): *că io v-aș vut și, v-aș vut sălui.* POP. [Din magh. *száll*].

sămăchíșă, sămăchișe f. (reg.) **1.** lapte acru de vacă; chișleag; **2.** brînză proaspătă de vaci (cu smîntînă); **3.** numele mai multor plante erbacee; **a)** coronișteă (*Coronilla varia*); **b)** brumărele (*Phlox paniculata*); **c)** ghizdei (*Lotus corniculatus*); **d)** saschiu (*Vinca minor*). [Din ucr. *samokiša*].

sămădáș, sămădașuri n. (reg.) socoteală, calcul: *pe răvaș făcea trăsuri și sămădaș din slove și din numărușuri.* COȘB. [Din magh. *számadás*].

sămădău, sămădăi m. (reg.) **1.** contabil; casier: *nu te băga sămădău, că-i pare satului rău.* POP; **2.** porcar cu stare, care despăgubește porcii pierduți sau furați: *acest cineva e sămădăul, porcar și el, dar om cu stare, care poate să plătească grăsunii pierduți ori pe cei furați.* SL. [Din magh. *számadó*].

sămăluí, sămăluiesc vb. (înv. și reg.) **1.** (tr.) a calcula, a socoti; a aprecia, a estima: *n-am sămăluit bine.* POP; **2.** (tr., intr. și refl.) a gîndi, a chibzui; a judeca: *omul acela fiind înțălept au sămăluit și-au giudecat că acesta lucru iaste o socoteală dumnăzăiască.* DOS. [Din magh. *számol*].

sămăluínță, sămăluințe f. (înv.) capacitate de a discerne, de a anticipa ceva: *i s-au adaos lui încă și a sămăluinței dar și cele fiitoare gîcea.* DOS. [*Sămălui* + *-ință*].

sămăluíre[1], sămăluiri f. (înv.) **1.** faptul de a sămălui; socoteală; apreciere, estimare: *cartea*

sămăluirii vremilor. CANT.; **2.** judecată; discernământ: *au nu toate ... sămăluirile Corbului mi se cuvin?* CANT. [V. ***sămălui***].

sămăluíre², sămăluiri f. operaţie de tratare a pieilor, înainte de tăbăcire, cu sama, pentru a le da suplеţe, elasticitate etc. [De la ***sama***].

sămăluitór, ~i, sămăluitoáre a. şi m. (înv.; rar) **1.** (persoană) care calculează, apreciază, estimează: *a vremilor iscusiţi sămăluitori.* CANT.; **2.** (fiinţă) care chibzuieşte, judecă: *giudecătoriu asuprelelor mele şi drept sămăluitoriu să te poftesc.* CANT. // a. (înv.) capabil, destoinic: *ochi sămăluitori ... să vadă.* CANT. [***Sămălui*** + *-tor*].

sămănáˡ vb. v. **semăna¹**.

sămănáˀ vb. v. **semăna²**.

sămănáreˡ f. v. **semănare¹**.

sămănáreˀ f. v. **semănare²**.

sămănát n. v. **semănat**.

sămănăciúne f. (înv.; rar) asemănare: *mărturisindu-i har mult pentru închipuiciune şi sămănăciune.* DOS. [***Sămăna¹*** + *-ăciune*].

sămănătór m., f. v. **semănător**.

sămănătorísm n. curent literar (şi ideologic) inaugurat la Bucureşti în 1901 de revista „Sămănătorul", care promova o literatură naţională inspirată din viaţa ţăranului, a boierului autohton şi din trecutul istoric, iniţiind totodată o acţiune de culturalizare (la sate); ideologia acestui curent: *Maiorescu va milita, ca şi sămănătorismul mai tîrziu, fără şovinism, pentru „păstrarea şi chiar accentuarea elementului naţional".* R.L. [***Sămănătorul*** n. pr. + *-ism*].

sămănătoríst, ~şti, sămănătorístă, ~e a. care aparţine, care este specific sămănătorismului, referitor la sămănătorism: *întreaga literatură sămănătoristă reflectă ... acest proces de inadaptare.* LOV. // m., f. adept al sămănătorismului; (spec.) scriitor sămănătorist: *Slavici n-are nimic din spiritul de înfrumuseţare a vieţii rurale, atribuit mai tîrziu sămănătoriştilor.* CĂL. [***Sămănător*** (*ism*) + *-ist*].

sămănătúră f. v. **semănătură**.

sămăşluí, sămăşluiesc vb. (înv.; tr.) **1.** a chibzui, a judeca; a decide, a hotărî; **2.** a oficia, a celebra. [Din sl. ***sŭmysliti***].

sămceá f. v. **sîmcea**.

sămcúţă, sămcuţe f. (reg.) numele mai multor plante: **a)** cucută de pădure (*Galium schultesii*); **b)** bobornic (*Veronica chamaedrys*); **c)** brîncuţă (*Sisymbrium officinale*). [***Samcă*** + *-uţă*].

sămeníş n. v. **semeniş**.

sămeşíe, sămeşii f. (înv.) **1.** funcţia de sameş: *fără a îndrăzni să aspire la slujbe mai înalte decît ... o sămeşie.* GHICA; **2.** instituţie care strîngea dările; casierie; localul acestei instituţii: *am găsit lada sămeşiei deschisă.* AL. [***Sameş*** + *-ie*].

sămeşoáie, sămeşoaie f. (înv.) soţia sameşului: *făceam dulceţi sămeşoaiei.* AL. [***Sameş*** + *-oaie*].

Sămétru m. v. **Sîmedru**.

sămînţă, seminţe f. **1.** organ al plantelor superioare gimnosperme şi angiosperme (închis în fruct) conţinînd embrionul din care, în condiţii prielnice, se dezvoltă o nouă plantă; (p. gener.) orice parte a plantei care se seamănă: *sămînţa e în floare, învăţămintele sînt în lucruri.* SAD.; *ploi multe ... pămîntul de-a răcorit şi sămînţa a încolţit.* POP.; **de sămînţă**, (bun) pentru semănat: *e ameninţat să rămîie fără porumb de sămînţă.* REBR.; **nici de sămînţă**, deloc: *n-a mai lăsat para nici de sămînţă în punga românului.* GHICA; **2.** (mai ales la pl.) grăunţe întrebuinţate în alimentaţie, în industrie etc.; (spec.) sîmburi de floarea-soarelui, de dovleac etc.: *sămînţa de cînepă se făcea oloi.* CR.; *nu se mănîncă seminţe ca peste Nistru, dar se vorbeşte clocotitor* CĂL.; **3.** (fig.) cantitate mică din ceva; fărîmă, strop, picˡ: *îmi reaprinse licărul de speranţă din suflet; era atît de ... plăpîndă acea sămînţă de lumină.* GHEŢIE; **4.** (pop.) produs al glandelor de reproducere (ou, icră, ovul, spermă etc.): *viermii de mătasă ... ieşiseră de vreo cîteva zile din sămînţă.* BL.; **bun de sămînţă**, prolific; **de sămînţă**, (bun) pentru reproducere; de prăsilă: *nu-i găscă, ci-i gînsac: l-am cumpărat de sămînţă.* CR.; **5.** (înv. şi pop.) germen patogen: *soldaţii ... căpătară sămînţă de ciumă.* BOL.; **6.** (fig.) element din care se dezvoltă ceva; germen: *sămînţa progresului este învăţătura.* GHICA; *geniul e o perfecţiune a unei însuşiri pe care o avem toţi în sămînţă.* CĂL.; **7.** (fig.) cauză, pretext, motiv: *acea iubire ... e leagăn unor vieţe ce seminţe sînt de ură.* EM.; *sămînţa discordiei;* **sămînţă de vorbă**, prilej de discuţie; poftă de vorbă, de flecăreală: *călăuzul meu ... avea sămînţă multă de vorbă.* OD.; **8.** (înv. şi reg.) progenitură; urmaş, descendent; neam, rudă¹; familie: *să nu mai rămîie picior de ciocoi, să le piară viţa şi sămînţa.* REBR.; *nu-mi sameni tu mie, te-ai aruncat în sămînţa cea ră a mîne-ta.* MAT.; **9.** (reg.) neam bun, ales: *alta mi-am căpătat, mai din viţă şi sămînţă.* POP.; *care-i din viţă şi din sămînţă ştie ce-i cînia şi omenia.* Z.; **10.** (pop.) soi, rasă de animale; **11.** (pop.) fel, tip, categorie, gen: *un om ... zicea că nu este sămînţă mai rea pe lumea asta decît neamul muieresc.* SAD.; **sămînţă de ...,** nici un ...: *să nu vadă sămînţă de călugăr pe la biserica lui.* CR.; (şi: (înv. şi reg.) **semînţă**). [Lat. ***sementia***].

sămînţér m. v. **semincer**.

sămînţós, ~şi, sămînţoásă, ~e a. **1.** cu multe seminţe: *roşii, vinete sămînţoase;* **2.** prolific: *sămînţoasă muiere!* // f. (la pl.) grup de pomi fructiferi cu fructe cărnoase, avînd mai multe seminţe situate în cinci loji; (şi la sg.) arbore din acest grup (ex.: mărul, părul, gutuiul). [***Sămînţă*** + *-os*].

sămn n. v. **semn**.

sămná vb. v. **semna**.

sămnuí vb. v. **semnui**.

sămsárí, sămsăresc vb. (pop.; tr. şi intr.) a face treburi de samsar, a mijloci afaceri; a trafica: *sămsăresc interesele ţării.* [De la ***samsar***].

sămulástră f. v. **samuraslă**.

sămuráslă f. v. **samuraslă**.

sănătáte, (rar) **sănătăţi** f. **1.** stare a unui organism neatins de boală, în care toate organele funcţionează normal; (p. gener.) stare generală a unui organism: *nimic nu e ca sănătatea.* PANN; *arta ... care îmi perverteşte inima copilului şi sapă sănătatea lui sufletească şi trupească trebuie denunţată.* GAL.; *cu sănătatea cum mai stai, naşule?* SOR.; **casă de sănătate**, sanatoriu; ospiciu: *trebuiau luate grabnic măsuri pentru a-l aşeza pe bolnav ... într-o casă de sănătate.* GHEŢIE; **cu sănătate**, în condiţii bune; cu bine: *marţi, de-om ajunge cu sănătate, am să ieu nepotul cu mine.* CR.; **a bea** (sau **a închina**) **în sănătatea cuiva**, a bea (sau a închina) un pahar de vin, de rachiu etc. în cinstea cuiva, urîndu-i să fie sănătos, să aibă noroc etc.: *poţi bea ... în sănătatea aceleia care-ţi va face fericirea vieţii.* CAR.; **2.** (înv.; la pl.) urări, toasturi; (glumeţ) băutură consumată cu ocazia acestora: *pe la mijlocul mesei începură sănătăţile.* GANE; *or să cadă bolnavi de mult ce-nghit la sănătăţi.* AL.; **3.** formulă de salut sau de urare; salutare: *la toţi, sănătate!;* **sănătate (bună)!**, **a)** (pop. şi fam.) s-a sfîrşit!, nu mai e nimic de făcut!: *voi încerca norocul, de voi izbuti ..., iară de nu, sănătate bună!* ISP.; **b)** puţin îmi pasă, atîta pagubă!: *dacă nu vrei, sănătate!*; (rar) **a lăsa sănătate**, a-şi lua adio, a muri: *mămuca ... are de gînd să ne lese sănătate, sărmana.* CR.; **4.** starea sanitară a unei colectivităţi umane; starea de salubritate a populaţiei de pe un anumit teritoriu: *Ministerul Sănătăţii; sănătate publică;* **5.** (fig.) tărie sufletească; robusteţe, forţă morală: *polemica ... e unul dintre principalele semne de sănătate ale unei culturi.* R.L.; *demnitatea e un semn de sănătate morală.* [Lat. ***sanitas, -atis***].

sănătós, ~şi, sănătoásă, ~e a. **1.** care se bucură de sănătate deplină, care nu suferă de nici o boală ori infirmitate; care se ţine bine; cu o constituţie robustă; teafăr, zdravăn: *şi să ştii că-s sănătos.* EM.; **a (se) face sănătos**, a (se) însănătoşi, a (se) vindeca: *trebuie să iei medicamentele dacă vrei să te faci sănătos;* (în urări) *mergi sănătos!; rămîi sănătos!;* **a se lega ca boala de om(ul) sănătos**, a aduce cuiva învinuiri (nedrepte); a căuta prilej de ceartă cu cineva; **să-l** (sau **să o etc.**) **porţi sănătos** (ori **sănătoasă**), urare adresată uneî persoane care poartă o haină, o încălţăminte nouă; **să fii sănătos!**, **a)** formulă de urare sau de mulţumire; **b)** treaba ta, nu ai decît!: *dacă eşti rusnac să fii sănătos, vorbeşte atunci ruseşte.* PR.; **2.** care exprimă, vădeşte sănătate: *figură sănătoasă şi rumenă.* GHICA; **3.** (spec.) cu mintea întreagă, în deplinătatea facultăţilor mintale; (p. ext.) conform raţiunii; înţelept, cumpătat: *are o minte sănătoasă.* LOV.; *sănătoasă la cap nu eşti dacă ai ajuns să-mi doreşti moartea.* PR.; **4.** prielnic sănătăţi; salubru: *aerul curat şi sănătos.* VLAH.; *hrană sănătoasă;* **5.** în bună stare; intact; rezistent, trainic: *o clădire veche de piatră, sănătoasă.* CAR.; **6.** (fig.) nealterat moralmente; cinstit, corect: *a fost odat-o fată sănătoasă, cu gînd senin, curat.* GOGA; **7.** (fig.) care nu corupe, nu vicioază (intelectual, moral): *lecturi sănătoase;* **8.** (fig.) aşa cum trebuie să fie; înţelept, cu (sau de) bun-simţ; adecvat, corect, nimerit, potrivit: *avea idei sănătoase în materie de educaţie.* GHEŢIE; (adv.) *a vorbi sănătos limba mamei este o datorie.* VIERU; **9.** (fig.) util, folositor: *fuga e ruşinoasă, dar e sănătoasă.* Z.; **a o lua** (sau **a o rupe**, **a o şterge etc.**) **la sănătoasa**, a fugi, a pleca repede (pe furiş): *atunci eu ... o ieu la sănătoasa spre casă.* CR.; **10.** (fig.) de o mare amploare, bogăţie, intensitate etc.; serios, temeinic: *la ţară ... s-ar fi pus pe plugărie sănătoasă.* M.CAR.; **rîs sănătos**, rîs din toată inima; **a rîde sănătos**, a rîde cu poftă, din toată inima: *rîde gros, plin, sănătos.* PETR. [Lat. ***sanitosus***].

sănătoşél, ~i, sănătoşícă, ~ele a. diminutiv al lui sănătos: *te-ai întors sănătoşel?* DELAVR. [***Sănătos*** + *-el, -ică*].

sănătoşí, sănătoşesc vb. (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) însănătoşi, a (se) vindeca: *şi să sănătoşi fiica ei.* BIBLIA. [De la ***sănătos***].

săneáţă f. v. **sîneaţă**.

sănecă vb. v. **sineca**.

săngeác n. v. **sangeac**.

săniá, săniez şi **sániu** vb. **1.** (refl.) a se da cu săniuţa; a merge cu sania (la plimbare): *îmi scrii că ... te săniezi pe drumurile albe.* AG.; **2.** (tr.) a transporta tîrînd pe jos sau lăsînd să alunece pe un plan înclinat; **3.** (p. gener.; refl.) a aluneca. [De la ***sanie***].

săniát n. (reg.) săniuş. [V. ***sănia***].

sănicioáră f. v. **sănişoară**.

săniére, sănieri f. acţiunea de a (se) sănia. [V. ***sănia***].

sănín a. v. **senin**.

săninát a. v. **seninat**.

săninătáte f. v. **senînătate**.

sănineáţă f. v. **senineaţă**.

sănioáră, sănioare f. săniuţă. [***Sanie*** + *-ioară*].

săniói, sănioaie n. augmentativ al lui sanie. [***Sanie*** + *-oi*].

sănişoáră, sănişoare f. plantă erbacee din familia umbeliferelor, cu frunze mari, dinţate, cu flori mici, albe-roşietice, grupate în capitule globuloase, care creşte prin păduri umede, folosită în medicina populară (*Sanicula europaea*); (şi: **sănicioară**). [Cf. lat. ***sanicula***].

săniúş, săniuşuri n. **1.** derdeluş: *iarna mă desfătam pe gheaţă şi la săniuş.* CR.; **2.** faptul de a se da cu săniuţa; săniat: *eram meşteri la săniuş.* SAD.; **de-a săniuşul**, alunecînd (pe gheaţă): [roata lumii] *nu se învîrteşte; a împiedicat-o nu ştiu cine şi merge de-a săniuşul.* HOGAŞ; **3.** (reg.) drum de sanie. [***Sanie*** + *-uş*].

săniúţă, săniuţe f. diminutiv al lui sanie; sănioară: *săniuţa, cuib de iarnă, e cam strîmtă pentru doi.* AL.; *iarna ne dăm cu săniuţa.* [***Sanie*** + *-uţă*].

săntirímb n. v. **ţintirim**.

săpá, sap şi (pop.) **săp** vb. **1.** (tr.) a lucra, a fărîmiţa pămîntul cu sapa, cu cazmaua etc., pentru a însămînţa: *lucrase în grădină, făcînd cuiburi în pămîntul săpat mai înainte.* AG.; **2.** (spec.; reg.; tr.

și intr.) a prăși: *sapă un pogon de porumb.* GHICA; *am săpat mult la flori.* DRĂGHICI; **3.** (înv. și pop.; tr.) a scoate cu sapa, cu cazmaua etc. o plantă din pământ (pentru a o răsădi): *hai, ileană, la poiană ... să săpăm o buruiană.* POP.; **4.** (tr.) a scoate cu sapa un obiect din pământ; a dezgropa: *omul, văzînd comoara, s-apucă s-o sape.* POP; **5.** (tr.) a face cu sapa (sau cu alte instrumente, mașini etc.) o groapă, un șanț etc. în pământ: *săpați-mi un mormînt la marginea mării.* EM.; *cînd cauți comori nu sapi în nori, ci în pămînt.* BL.; **6.** (tr.) a eroda, a măcina; a surpa: *apa curge ... săpînd malul năsipos.* AL.; **7.** (fig.; tr.) a nimici, a distruge încetul cu încetul, pe nesimțite: *cu încetul boala săpă trupul și mintea lui.* CĂL.; **8.** (fig.; tr. și refl. recipr.) a (se) submina: *boierii sapă tronul lui Mircea.* AL.; *se pîrăsc și se sapă mereu unul pe altul.* VLAH.; **9.** (tr.) a tăia, a sculpta, a grava în piatră, în lemn: *pagubă că Toderică n-a avut la el o daltă ..., ca să poată săpa mîntuitorul semn.* NEGR.; **10.** (fig.; tr. și refl.) a (se) întipări, a (se) imprima o urmă (adîncă): *nenorocirile au săpat urme adînci și-ntr-al tău* [chip]. DELAVR. [Lat. ***sappare***; cf. fr. ***saper***].

săpare, săpări f. acțiunea de a (se) săpa; săpat[1], săpătură: *muncise o vreme ... la săparea șanțurilor pentru conducte.* CĂRT. [V. ***săpa***].

săpát[1], săpaturi n. **1.** faptul de a săpa; săpare; **2.** (spec.; reg.) prașilă, prășit[1]: *e vremea săpatului*; **3.** dezgropare: *săpatul unei comori;* **4.** (dizlocare a unui volum de pămînt pentru) realizarea unei gropi, a unui șanț etc.: *la săpatul unei fîntîni s-ar fi aflat piatră care măcinată a dat aur.* AG.; **5.** sculptare, gravare, incrustare în piatră, în lemn: *săpatul pietrei cu dalta.* [V. ***săpa***].

săpát[2], ~ți, săpată, ~e a. **1.** (despre sol) lucrat cu sapa, cu hîrletul etc.; **2.** (spec.) prășit[2]: *porumb săpat*; **3.** erodat: *maluri săpate*; **4.** tăiat, sculptat în piatră, în lemn: *pereții erau împodobiți cu chipuri și flori săpate.* ISP.; **5.** (pop.) cu adîncituri, cu gropi; desfundat, accidentat: *la dealul Barbat, pe drumul săpat.* POP. [V. ***săpa***].

săpălău, săpălaie n. (reg.) **1.** sapă mare; săpoi; **2.** tîrnăcop. [***Sapă[1]*** + ***-ălău***].

săpăliгă, săpăligi f. sapă mică, lunguiață (cu doi sau trei colți la partea opusă tăișului) folosită mai ales în horticultură; săpălugă, săpușoară: *cîțiva săteni apucară săpăligi și țăruși ... și începură să spargă gheața.* CĂRT.; (și: **țepeligă**). [***Săpa*** + ***-ăligă***].

săpălúgă, săpălugi f. (reg.) săpăligă: *alături cu dînșii vei vedea o săpălugă de aur.* ISP. [***Sapă[1]*** + ***-ălugă***].

săpătór, ~i, săpătoáre m., f. **1.** persoană care sapă pămîntul pentru a însămînța, a prăși sau pentru a face gropi, șanțuri etc.: *săpători adînc săpa, lopătari pămînt scotea.* POP; *aveam săpători la vie*; **2.** sculptor, gravor: *săpător în piatră.* // m. (spec.) ostaș din trupele de geniu care sapă la fortificații, la diferite construcții militare. // f. (pl. **săpători**) mașină de săpat. [***Sapă*** + ***-ător***; cf. fr. ***sapeur***].

săpătúră, săpături f. **1.** săpat[1], săpare; (spec.) prașilă, prășit[1]: *stăpînul viei are ... să-i dea o săpătură țapănă, căci prea s-a înțelenit pămîntul.* ISP.; **2.** (concr.; înv. și reg.) teren lucrat cu sapa; (p. gener.) teren cultivabil: *care moșie ... am dat dumilor sale, cu iazuri, cu loc de fîn, cu pădure, cu săpături în deal* (a. 1780). URIC.; **3.** lucrări de excavare a pămîntului; (spec.; la pl.) lucrări arheologice: *săpăturile ce se fac prin împrejurimi descopăr ziduri antice.* VLAH.; *întreprindea săpături arheologice la Cucuteni.* CĂL.; **4.** (concr.) groapă, șanț (făcut cu sapa, cu instrumente, cu mașini de săpat): *zăpada acoperise săpăturile*; **5.** săpare, sculptare, gravare în piatră, în lemn: *era foarte meșter ... de săpături la pietre.* NEC.; **6.** (concr.; înv.) sculptură, gravură: *săpăturile de pe templu s-au deteriorat.* [***Săpa*** + ***-ătură***].

săpíe, săpii f. ciubăr cu gura mai largă decît fundul, folosit la argăsitul pieilor. [Din sb. ***sepija***].

săpói, săpoaie n. **1.** augmentativ al lui sapă; săpălău; **2.** (reg.) tîrnăcop. [***Sapă*** + ***-oi***].

săptămînál, ~i, săptămînală, ~e a. și adv. (care apare, se petrece, se produce) o dată pe săptămînă, în fiecare săptămînă: *au apărut ... multe reviste literare săptămînale.* SAD.; *programa analitică consacră săptămînal treizeci de ore activităților intelectuale și abia două celor fizice.* GHEȚIE. // n. publicație care apare o dată pe săptămînă; hebdomadar: *citeam săptămînalul preferat.* [***Săptămînă*** + ***-al***].

săptămînă, săptămîni f. **1.** perioadă de șapte zile consecutive (de luni dimineața pînă duminică seara), care se repetă de cincizeci și două de ori într-un an, constituind o diviziune calendaristică; (p. gener.) perioadă de șapte zile consecutive: *am petrecut două săptămîni vesele.* NEGR.; (bis.) **Săptămîna (cea) mare** (sau **a Paștilor, a patimilor**), ultima săptămînă înainte de Paști: *de ce nu vă astîmpărați în mănăstiri și să vă căutați de suflet, măcar în Săptămîna patimilor?* CR.; **săptămîna Paștilor** (sau (pop.) **a sărbătorilor, luminată**), săptămîna dintre Paști și duminica Tomii: *în săptămîna luminată e iarmaroc mare.* CAR.; **săptămîna albă** (sau **a brînzei**), prima săptămînă din postul Paștilor, în care biserica ortodoxă permite să se mănînce produse lactate: *în săptămîna brînzei să nu te speli la cap.* POP; **pe săptămînă**, săptămînal, în interval de o săptămînă: *trec regulat cu tramvaiul ăsta de trei ori pe săptămînă.* EL.; **cu săptămînile**, timp de mai multe săptămîni; (p. ext.) timp îndelungat: *umbla vara prin munți cu săptămînile.* VLAH.; **2.** (spec.) interval de șapte zile destinat unei anumite activități: *săptămîna teatrului; săptămîna cărții;* **3.** (la pl.) timp nedeterminat, cuprinzînd un număr mare de zile; vreme îndelungată: *te urmărește săptămîni un pas făcut alene, o dulce strîngere de mîni, un tremurat de gene.* EM.; *era o cădere nervoasă, survenită după lungi săptămîni de încordare.* GHEȚIE. [Lat. ***septimana***].

săpún, săpunuri n. **1.** produs care servește la spălat, obținut prin tratarea acizilor grași sau a grăsimilor cu hidroxid de sodiu sau de potasiu, cu adaos de alte ingrediente (parfumuri, coloranți etc.); bucată din acest produs: *cel mai bun parfum este apa cu săpun.* CĂRT.; **a rade pe cineva fără săpun**, a trata pe cineva fără menajamente; **2.** clăbuc obținut cu acest produs: *rămîneam cîteodată cu săpunul pe față.* PR.; **3.** (la pl.) sortimente din acest produs: *săpunurile parfumate strică... pielea.* VOIC.; *săpun de rufe;* **săpun medicinal,** preparat din uleiuri vegetale și hidroxid de sodiu sau de potasiu, utilizat în prepararea pilulelor laxative, a supozitoarelor, în dermatologie etc.; **4.** săruri ale acizilor grași, ale acizilor naftenici sau ale colofoniului cu sodiul, potasiul, zincul, magneziul, plumbul etc., întrebuințate la fabricarea unsorilor consistente, ca adaosuri la prelucrarea unor materiale plastice etc. // m. (pl. **săpuni**) (bot.; reg.) săpunariță (*Saponaria officinalis*); (și: (înv. și reg.) **sopon**). [Lat. ***sapo, -onis***].

săpunár, săpunari m. fabricant sau vînzător de săpun: *breasla săpunarilor.* // a. **cartof săpunar** (și m.), soi de cartofi lunguieți, cu miezul alb-roz. [***Săpun*** + ***-ar***].

săpunáriță, săpunarițe f. (bot.) odagaci (*Saponaria officinalis*). [***Săpun*** + ***-ariță***].

săpunáș, săpunașe n. diminutiv al lui săpun. // m. (pl. **săpunași**) (bot.; reg.; de obicei la pl.) săpunariță (*Saponaria officinalis*). [***Săpun*** + ***-aș***].

săpunărícă, săpunărici f. (bot.; înv.) săpunariță (*Saponaria officinalis*). [***Săpunare*** + ***-ică***].

săpunărie, săpunării f. **1.** fabrică, atelier în care se face săpun; **2.** prăvălie în care se vindea săpun; **3.** sortiment de săpun. [***Săpun*** + ***-ărie***].

săpunărít n. dare percepută anual în țările române de la cei care fabricau săpun. [***Săpun*** + ***-ărit***].

săpunăríță, săpunarițe f. (bot.; reg.) săpunariță (*Saponaria officinalis*). [***Săpun*** + ***-ăriță***].

săpuneálă, săpuneli și (reg.) **săpunele** f. **1.** (mai ales la pl.) spumă de săpun; clăbuc: *calul era tot alb de spume, gîndeai că-i săpunit cu săpunele, așa era de asudat.* POP.; **2.** (fig.; fam.) dojană, mustrare; frecuș: *mă așteptam la o săpuneală zdravănă*; **a trage cuiva o săpuneală**, a dojeni, a critica aspru pe cineva; a-l săpuni: *felul cum preotul se poartă cu el ... l-ar îndreptăți să-i tragă o săpuneală bună.* REBR. [***Săpuni*** + ***-eală***].

săpúnel, ~i, săpunea (~ică), ~ele m., f. (bot.) săpunariță (*Saponaria officinalis*). // m. (în forma **soponel**) mică plantă erbacee cu tulpina tîrîtoare și cu flori mari, roșii-purpurii; cimbrișor (*Thymus comosus*). // f. (la pl.) plantă erbacee ornamentală, cu frunze lanceolate, cu flori albastre (*Aster novae-angliae*). // n. **1.** diminutiv al lui săpun; **2.** supozitor pentru copii; (și: (reg.) **soponel**. [***Săpun*** + ***-el, -ea (-ică)***].

săpuní, săpunesc vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) freca cu (apă și) săpun; a (se) acoperi cu clăbuci de săpun, pentru a (se) spăla; (p. ext.) a (se) spăla cu săpun: *trebuie să te tunzi, îmi spuse în timp ce mă săpunea.* PR.; **2.** (spec.; tr. și refl.) a(-și) muia barba cu clăbuci de săpun, înainte de ras: *i-a tuns scurt barba, i-a săpunit-o bine și la urmă i-a ras-o cu perdaf.* CAR.; **3.** (fig.; fam.; tr.) a dojeni, a mustra; a trage o săpuneală cuiva: *l-a săpunit șeful.* [De la ***săpun***].

săpuniéră, săpuniere f. cutie, vas mic în care se ține săpunul de toaletă; savonieră. [***Săpun*** + ***-ieră***; cf. ***savonieră***].

săpunire, săpuniri f. **1.** acțiunea de a (se) săpuni și rezultatul ei; săpunit[2]: *frecîndu-și mîinile ca pentru săpunire.* TEODOR.; **2.** (spec.) operație de finisare la vopsirea și imprimarea textilelor, constînd într-o baie de săpun la temperatura de fierbere; **3.** (fig.; fam.) dojenire, mustrare. [V. ***săpuni***].

săpunít[1], ~ți, săpunită, ~e a. **1.** frecat cu (apă și) săpun; (p. ext.) spălat cu săpun: *rufe săpunite;* **2.** muiat cu clăbuci de săpun înainte de ras: *barbă bine săpunită.* [V. ***săpuni***].

săpunít[2] n. faptul de a (se) săpuni; săpunire. [V. ***săpuni***].

săpunós, ~și, săpunoásă, ~e a. cu aspect de săpun, ca săpunul; care conține săpun; pe bază de săpun: *părea o cretă săpunoasă alb-albăstrie.* CĂRT. [***Săpun*** + ***-os***].

săpușoáră, săpușoare f. diminutiv al lui sapă; (spec.; reg.) săpăligă. [***Sapă[1]*** + ***-ușoară***].

sără, sărez și (reg.) **sar, săr** vb. (tr.) a pune sare în alimente pentru a le potrivi gustul sau pentru a le conserva: *începutul bătrîneții se cunoaște după aceea că, de la o vreme, nu mai sărezi mămăliga.* SOR.; (refl. pas.) *blocurile de slănină se sărează.* CĂL.; **a-și săra inima** (sau **sufletul**), a fi satisfăcut (în urma unei răzbunări sau a înfrîngerii adversarului): *încai mi-am sărat sufletul, i-am dat eu dumneaei ce i se cuvenea.* CAR.; *Joe ... acum era încredințat că-și va săra inima cu fericirea omenirei.* ISP. [Lat. ***salare***].

sărác, ~ci, săracă, ~ce a. **1.** (și m., f.) (om) lipsit de avere, care n-are cele trebuincioase traiului; sărman, nevoiaș: *ești sărac, nu te bagă nimeni în seamă.* FIL.; [doctorul] *dădea consultații gratuite celor săraci sau le cerea onorarii simbolice.* GHEȚIE; **sărac lipit (pămîntului)**, v. **lipit**; **sărac și curat,** precept al celui care nu vrea să se îmbogățească pe căi necinstite: *mai bine să fiu sărac și curat, decît bogat și hulit de lume.* AL.; **2.** care reflectă, denotă sărăcie; de om sărac; sărăcăcios, meschin: *îmbrăcămintea lor săracă.* VLAH.; (adv.) *apartamentul meu ... era confortabil, deși încă sărac mobilat.* PR.; **3.** (și m., f.; înv. și reg.) (copil) orfan: *tatăl copiilor acestora, care au rămas săraci.* NEGR.; **4.** (și m., f.; înv.) (om) văduv: *femeile cele rămase sărace să se mărite.* DOS.; **5.** care produce puțin; lipsit de bogății (naturale); populat cu oameni puțin avuți; mizer, prăpădit; sărăcăcios: *țară săracă.* EM.; **6.** care posedă prea puțin; nesatisfăcător: *istorie săracă în documente;* **7.** (despre limbă) cu un vocabular redus; cu insuficiente mijloace de expresie; **8.** care există în cantitate, în măsură (prea) mică: *experiența e săracă, dar concludentă.* IBR.; **9.** (p. gener.) care este fără ..., lipsit (de ...): *sărac de bunuri, frumusețe și spirit.* EM.; **sărac cu duhul**, v. **duh**; **10.** neproductiv, neroditor, nefertil: *pămîntul nostru este foarte sărac.* GHICA; **11.** cu intensitate scăzută; slab: *o lumînare ... împrăștie o lumină săracă.* VLAH.; **12.** firav, pipernicit: *tufișuri sărace se înălțau dintre ... stînci.* AG.; **13.** de calitate inferioară, de valoare modestă; prost; modest, simplu; sărăcăcios: *o oală spartă dintr-un lut sărac și prost.* COȘB.; *hrană săracă*; **14.** (fig.) lipsit de conținut, de farmec, de frumusețe; inexpresiv; banal: *stil sărac; imagini sărace*; **15.** vrednic de compătimire, de îngăduință, de înțelegere, de simpatie; biet,

sărman, nenorocit: *săraca inima mea, iar începe-a mă durea!* POP; (subst.) *vai de biet român, săracul, înapoi tot dă ca racul!* EM. // m., f. (pop.) cerşetor: *de-acum vor fi şi ei bogaţi ... şi vor avea şi ei ce da săracilor de-acum.* COŞB.; (şi: (pop.) **sireac**). [Din sl. ***sirakŭ***].

săracán a. v. **sărăcan.**

sărád, săraduri n. **1.** (reg.) şiret din lînă împletită (în trei), cu care se cos ornamente pe sumane, catrinţe etc.; ornamentele înseşi; **2.** (înv.) ghirlandă (de frunze, flori etc.): *sfîntul îi dete frunze de finic şi-i zise: apucă de împleteşte sărad.* DOS. [Din gr. mod. ***sirádhion***].

sărăr, sărari m. (înv.) vînzător de sare. // n. (pl. **sărare**) (reg.) **1.** vas în care se păstrează sarea; solniţă; **2.** crăcană în care se pune un bulgăre de sare pentru vite. [***Sare*** + *-ar*].

sărare, sărări f. **1.** acţiunea de a săra şi rezultatul ei; **2.** (procedeu de) conservare a alimentelor cu (multă) sare; sărat[2]; **3.** (procedeu de) conservare a pieilor brute prin tratare cu sare. [V. ***săra***].

sărát[1], ~ţi, sărată, ~e a. **1.** care conţine sare în mod natural; salin: *izvoare sărate ce-aştern ... cărări de zăpadă.* VLAH.; **2.** în care s-a pus (prea multă) sare; presărat cu sare: *bune bucate, tot cam sărate şi chipărate.* NEGR.; **3.** (spec.) conservat prin sărare: *se întoarse cu gustări, sardele sărate ..., măsline, brînză.* PR.; **4.** (fig.) spiritual, rafinat: *ţine ... un discurs foarte sărat şi foarte gustat.* CAR.; **5.** (fig.) (excesiv de) ridicat: *luase dobînzi cam sărate.* CAR.; **6.** (fig.; reg.) (excesiv de) intens, puternic; straşnic: *dacă-i de feste ..., apoi să ţi-o gioc eu mai sărată şi mai chipărată.* AL.; *loviturile sînt ... sărate.* POP. [V. ***săra***].

sărát[2] n. faptul de a săra: *săratul peştilor.* [V. ***săra***].

sărăcán, ~i, sărăcană, ~e m., f. (pop.) **1.** om sărac: *nişte sărăcani care vor să facă pe grozavii.* ST.; **2.** (artic.; adesea iron.) bietul, sărmanul, nenorocitul: *samănă tătîne-său, sireicanul.* CR.; **sărăcan de mine**, vai de mine: *săracan de mine! ce-au păţit.* AL.; *iracan de mini! zic şi eu ca prostul.* TEODOR.; (şi: **sărăcan**, (reg.) **sireican, aracan**). [***Sărac*** + *-an*; cf. ***săraca-mi de mine***].

sărăcăciós, ~şi, sărăcăcioásă, ~e a. **1.** care dă impresia de om sărac; cam sărac: *din cîrciumar sărăcăcios s-a pomenit după războiu mare proprietar.* GAL.; **2.** cu înfăţişare săracă; care denotă, reflectă sărăcie; de om sărac; meschin: *sărăcăciosul bordei al moşneagului.* CR.; (adv.) *era un salon ... sărăcăcios mobilat.* EL.; **3.** lipsit de bogăţii (naturale); populat cu oameni săraci; mizer, prăpădit: *trăiau tupilaţi prin sărăcăcioasele înfundături ale Fanarului.* OD.; **4.** plin de lipsuri, de greutăţi (materiale); greu, anevoios: *care suflet de-al meu suflet ... s-ar lipi să ia povara unui trai sărăcăcios?* MACED.; **5.** în cantitate mică, insuficientă; frugal: *masa era totuşi cam sărăcăcioasă.* PR.; **6.** nefertil, neproductiv: *pămîntul ... se vede sărăcăcios, cu iarba colbuită.* TUD.; **7.** de calitate inferioară, de valoare modestă; prost; modest, simplu: *mobilă sărăcăcioasă*; **8.** (fig.) lipsit de conţinut, de valoare, de farmec; inexpresiv; banal: *conversaţia era sărăcăcioasă.* GHEŢIE; *stil sărăcăcios.* [***Sărac*** + *-ăcios*].

sărăcăcioşíe f. (rar) însuşirea de a fi sărăcăcios; caracter nesatisfăcător; sărăcie, lipsă: (fig.) *aceeaşi lipsă de cultură, de adîncime ... a artei reprezentative au degradat şi critica teatrală la asemenea sărăcăcioşie.* EM. [***Sărăcăcios*** + *-ie*; cf. germ. ***Armseligkeit***].

sărăcéi m. pl. v. **saragea.**

sărăcí, sărăcesc vb. **1.** (intr.) a ajunge sărac, a-şi pierde (tot) avutul: *toţi săräceau, numai el se îmbogăţea.* VLAH.; **2.** (reg.; tr. şi refl.) a face să ajungă sau a ajunge orfan: *casele se pustiesc, copiii se sărăcesc, femeile vădănesc.* POP.; **3.** (tr.) a aduce la sărăcie pe cineva, a face să-şi piardă averea, bogăţiile; a face pe cineva să devină sărac; a pauperiza: *ei îşi fac mendrele şi vă sărăcesc, creîndu-şi locuri şi locuşoare, deputăţii, primării.* EM.; **4.** (intr. şi tr.) a (se) reduce cantitatea, numărul; a (se) împuţina: *interdicţia de a vorbi despre ei a sărăcit referinţele necesare.* R.L.; *mînicele sufleca ..., rău pe turci îi sărăcea.* POP.; **5.** (înv. şi pop.; intr. şi tr.) a lua cuiva ceva, a lipsi de ceva: *mărul lîngă drum n-are pace nicidecum, cîţi trec îi zburutăiesc şi de crăci îl sărăcesc.* POP.; **6.** (tr. şi intr.) a face să devină nefertil, neroditor: *pămîntul sărăceşte fără îngrăşăminte*; **7.** (tr.) a face să-şi piardă din valoare, din semnificaţie etc.: *n-ai făcut decît să sărăceşti viaţa, s-o areţi şi mai pustie.* AG.; *teama sărăceşte imaginaţia*; **8.** (înv. şi reg.; refl.) a se văita, a se căina; **9.** (reg.; tr.) a compătimi: *pe drum cine trecea tot pe badiu-l sărăcea, tot pe badiu mi-l căia.* POP. [De la ***sărac***].

sărăcíe, sărăcii f. **1.** starea, traiul celui sărac; lipsă de avere sau de mijloace materiale necesare vieţii; nevoie; mizerie, penurie: *şi-n această sărăcie, te inspiră, cîntă, barde!* EM.; *sărăcia roade orice ideal, puţini rezistă.* PR.; *există o sărăcie decentă, suportabilă; dar mizeria, cu cortegiul de boli, promiscuitatea şi înjosirea omenească e mai mult decît o plagă.* GHEŢIE; **sărăcie lucie**, v. **luciu; a-şi vedea** (sau **căuta**) **de sărăcie**, a-şi vedea de treburile proprii; **2.** (pop. şi fam.) epitet pentru un om sărac, pentru un golan, o haimana: *nici nu se făcea ginere dacă n-avea cojoc; numai sărăciile n-aveau.* SOR.; **3.** aspect, mediu etc. sărăcăcios: *privind acareturile pline de sărăcie şi de pustiu.* DELAVR.; **4.** (înv. şi reg.) starea de orfan: *să poarte în minte părinţii vitregi ... că şi cuconii lor pot rămînea la sărăcie* (a. 1685). GCR.; **5.** lipsă de fertilitate a solului: *cu toată sărăcia pămîntului muntos, sătenii sămănau grîu.* AG.; **6.** (p. gener.) cantitate (prea) mică, nesatisfăcătoare din ceva; lipsă (de ...): *aşa sărăcie de lemne nu s-a văzut nici la bordeiul cel mai sărăcăcios.* CR.; *sărăcie lexicală*; **7.** (fig.) lipsă de conţinut, de amploare, de valoare, de farmec: *m-a scos din sărite atîta sărăcie de spirit.* PETR.; **sărăcie de duh**, prostie; **8.** (pop. şi fam.) epitet depreciativ sau injurios pentru un lucru sau o fiinţă fără valoare: *văzuşi, nene, ce bine a lovit-o sărăcia de hagiu!* CAR; *sărăcia de epistolă.* M.CAR. [***Sărac*** + *-ie*].

sărăcílă m. **1.** (pop.; depr.) om sărac: *ce pofteşti, nea sărăcilă?* DELAVR.; **2.** vînt uscat şi cald care suflă (vara) în Dobrogea; vîntul negru. [***Sărac*** + *-ilă*].

sărăcíme f. totalitatea săracilor; (mulţime de) oameni săraci: *veselie mare între toţi era, chiar şi sărăcimea ospăţa şi bea.* CR.; *îi părea bine că-şi alesese o fată din sărăcime şi nu o slujnică.* GHEŢIE. [***Sărac*** + *-ime*].

sărăcín, ~i, sărăcină, ~e m., f. (înv.) sarazin: *o dede unui spurcat curvariu sărăcin ... să o strice.* DOS.; *saracinul Hisiam, califul Damascului, porunci să i se taie mîna dreaptă.* NEGR.; (şi: **saracin**). [Din sl. ***sračinŭ, sarakinŭ***].

sărăcíre, (rar) **sărăciri** f. **1.** acţiunea de a (se) săraci şi rezultatul ei; **2.** pierdere a averii, a bunăstării; pauperizare: *păstoria ... a căzut din cauza grelelor impozite şi sărăcirea populaţiunei agricole.* GHICA; **3.** (fig.) diminuare, împuţinare a calităţii, valorii, semnificaţiei etc.: *moartea lui ... e o dureroasă şi dramatică sărăcire a prezentului.* R.L. [V. ***săraci***].

sărăcít, ~ţi, sărăcită, ~e a. **1.** care a devenit sărac; fără avere; scăpătat; ruinat: *mi-am găsit neamurile sărăcite şi casa părinţilor mei pustie.* SAD.; **2.** devenit neroditor, nefertil: *pămînt sărăcit*; **3.** (fig.) diminuat, redus, împuţinat în valoare, intensitate, semnificaţie etc.: *fără ea se simţea ... sărăcit sufleteşte.* GHEŢIE. [V. ***săraci***].

sărăcústă, sărăcuste f. **1.** (înv.) interval de patruzeci de zile; **2.** (înv. şi reg.) sărindar; slujbă de pomenire a morţilor (în sîmbetele postului Paştilor): *liturghii şi sărăcuste pentru partea sufleteasca.* C.; *cînd zece sărindare şi zece sărăcuste plini-vei pentru Lina: scăpat vei fi atunci.* COŞB.; **3.** (înv. şi reg.) praznic la înmormîntare. [Din sl. ***sarakusti*** (<gr. mod. ***saracosté*** „a patruzecea zi după răposare")].

sărăcúţ, ~i, sărăcuţă, ~e a. **1.** (adesea subst.) diminutiv al lui sărac; cam sărac; sărman: *era sărăcuţ, ... trăia tot cu noduri fripte învăluite cu răbdări prăjite.* POP.; **2.** care denotă, reflectă sărăcie; de om sărac; sărăcăcios: *costum cam sărăcuţ, dar curăţel.* CAR.; *la casele mai sărăcuţe ..., un pomuleţ cu cireşe amare, un agud la gard.* VIERU; (adv.) *cam sărăcuţ îmbrăcat*; **3.** (adesea subst.) biet, sărman, nenorocit: *s-au suit, sărăcuţele, pe stînci şi s-au azvîrlit în prăpastie.* VLAH.; **sărăcuţ(ul) de mine** (sau **de tine** etc.), bietul de mine (sau de tine etc.): *sărăcuţul de mine, zice cel mic, să nu cumva să faceţi pozna să deschideţi.* CR. [***Sărac*** + *-uţ*].

sărădí, sărădesc vb. (reg.) a sărădui: *ţundra-i neagră, sărădită cu găitane vinete.* OD. [De la ***sărad***].

sărăduí, sărăduiesc vb. (reg.; tr.) a împodobi cu sărad sumane, catrinţe etc.; a sărădi: *la cusut şi sărăduit sumane.* CR. [***Sărad*** + *-ui*].

sărăduít, ~ţi, sărăduită, ~e a. (reg.) împodobit cu săraduri: *sumane sărăduite.* [V. ***sărădui***].

sărăntóc, ~ci, sărăntoácă, ~ce m., f. (pop.; adesea depr.) om sărac: *n-au venit în satul nostru pe doi cai albi ..., ci pe jos, ca sărăntocii.* SOR.; *eu dau banii unor sărîntoci.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **sărîntoc**). [Din sl. ***sirotŭkŭ***].

sărăríe, sărării f. **1.** (înv. şi reg.) salină; **2.** depozit de sare; prăvălie în care se vindea sare: *cămara este cantora sărăriilor.* NEGR.; **3.** (înv.) impozit pe vînzarea sării; **4.** loc (într-o pădure) unde se pun bulgări de sare pentru animale (capre, căprioare, cerbi); **5.** (reg.) solniţă. [***Sare*** + *-ărie*].

sărărít n. (înv.) impozit pe extragerea sării. [***Sare*** + *-ărit*].

sărăríţă, sărăriţe f. **1.** (pop.) solniţă: *ce ieşea din mîna lui! ... linguri cioplite, sărăriţe frumoase.* SOR.; *n-are ... nici sare în sărăriţă.* POP.; **2.** (fam.) utilaj care împrăştie sare pe drumuri pentru topirea zăpezii. [***Sare*** + *-ăriţă*].

sărătór, ~i, sărătoáre m., f. lucrător într-o fabrică de conserve, care sărează alimentele. [***Săra*** + *-ător*].

sărăturát, ~ţi, sărăturată, ~e a. (despre soluri) sărături. [***Sărătură*** + *-at*].

sărătúră, sărături f. **1.** mîncare cu prea multă sare; aliment (în special peşte) conservat cu sare: *se întoarse cu gustări, sardele sărate ..., măsline, brînză, castraveţi muraţi ...; numai sărături.* PR.; **2.** (fig.) element esenţial, valoros din ceva: *umoru-i sărătura vieţii mai senine.* C.L.; **3.** (izvor de) apă sărată; slatină; saramură: *îşi trăiesc în sărătura mării vîrsta prefacerii.* SAD.; **4.** (înv. şi reg.) sărare; **5.** faptul de a fi sărat; însuşirea unui aliment de a conţine sare; cantitate, proporţie de sare conţinută de ceva; sare conţinută (într-o proporţie oarecare) de ceva: *hribii au fost cam sărăţi şi sărătura face sete.* HOGAŞ; *tratează despre sărătura pămîntului.* CĂL.; **6.** teren bogat în săruri solubile, cu fertilitate scăzută; (p. ext.) păşune pe un astfel de loc: *cătunul a fost clădit pe sărătură, pe luncă.* ST.; *avem sărătură şi păşunat mult şi bun.* POP. [***Săra*** + *-ătură*].

sărăturós, ~şi, sărăturoásă, ~e a. (despre soluri) îmbibat cu săruri vătămătoare pentru plante; sărăturat. [***Sărătură*** + *-os*].

sărăţél, ~i, sărăţeá (~ícă), ~ele a. diminutiv al lui sărat: *bericică blondină ... cu un hering sărăţel.* CAR. // f. **1.** (mai ales la pl.) saleu: *sărăţele cu chimen sau mac*; **2.** (reg.; artic.; în forma de **sărăţica**) numele unui dans popular dobrogean, asemănător cu învîrtita; melodia acestui dans. [***Sărat***[1] + *-el, -ea* (*-ică*)].

sărbătoáre, sărbători f. **1.** zi consacrată ceremoniilor civile sau religioase; (p. ext.) zi oficială de odihnă: *românul nu va cîmpuri fără flori, zile lungi şi triste, fără sărbători.* BOL.; *era tot aşa, cam pe la sărbătorile Paştilor.* VLAH.; (fig.) *deşteaptă-te în sufletul meu, soare ..., străbate-mă cu sărbătoare.* ARG.; **sărbători împărăteşti**, sărbători în onoarea Mîntuitorului Isus Hristos şi a Sfintei Fecioare Maria: *sărbătorile împărăteşti sînt: Naşterea Născătoarei de Dumnezeu, Înălţarea Sfintei Cruci, Intrarea în Biserică, Naşterea Mîntuitorului, Botezul Domnului, Întîmpinarea Domnului, Buna-Vestire, Schimbarea la faţă, Adormirea Maicii Domnului, Intrarea Domnului în Ierusalim, Înălţarea Domnului, Pogorîrea Duhului Sfînt şi Sfînta Treime*; **sărbători mobile**, sărbători religioase care nu revin anual la aceeaşi dată, precum Paştele, Rusaliile etc.; **sărbătoare naţională**, sărbătorire a unui eveniment însemnat din istoria unei ţări; ziua în care se aniversează evenimentul respectiv (ex.: Marea Unire (1 decembrie), Unirea Principatelor (24 ianuarie), Proclamarea

Independenței (10 mai) etc.); **sărbători superstițioase** (sau **populare**, **băbești**), sărbători rămase din timpurile de idolatrie, ținute mai ales la țară, (ex.: Foca, Pălie, Pantelii, Răpotin, Drăgaica, Circovii, Ciurica etc.); **sărbătoarea muncii**, 1 Mai, ziua solidarității celor ce muncesc din lumea întreagă; **sărbătoare legală**, v. **legal**; **de sărbătoare** (sau **sărbători**), **a)** în care se sărbătorește ceva; de odihnă: *oamenii umblau ca în zi de sărbătoare.* ISP.; **b)** (ca) pentru sărbătoare; festiv, ceremonios: *să ne-mbrăcăm de sărbătoare.* DELAVR.; *pășeau cei doi preoți ... în odăjdii de sărbătoare.* GHEȚIE; **în** (sau **de**) **sărbători**, cu ocazia sărbătorilor; (spec.) în timpul Paștelui sau al Crăciunului: *cînd îl văd în sărbători, mereu mă iau la fiori.* POP; **2.** eveniment plăcut, emoționant; prilej de mare bucurie, de plăcere: *mergeam din cînd în cînd să-l văd și era de atîtea ori pentru mine o sărbătoare.* M.CAR.; **3.** sărbătorire; petrecere: *Bucureștii într-o sărbătoare o duceau.* GHICA; *a fost o mare ... sărbătoare de familie.* PETR. // adv. (artic.) în zi ca aceea definită mai sus: *sărbătorile mergem la biserică.* [***Serba*** + *-ătoare* sau lat. **servatoria*].

sărbătorésc, ~ști, sărbătoreáscă, ~ești a. **1.** specific unei sărbători, pentru sărbători; (ca) de sărbătoare: *preparară haine sărbătorești pentru plecarea fratelui său.* HASD.; **2.** (p. ext.) solemn, festiv; pompos: *mitropolitul ... începu a zice cu glas sărbătoresc.* NEGR.; *mă întorsei cu o sticlă de vin roșu, pe care o destupai cu un sentiment sărbătoresc.* PR. [***Sărbătoare*** + *-esc*].

sărbătorește adv. (ca) de sărbătoare; solemn festiv, cu pompă: *îmbrăcați sărbătorește.* [***Sărbătoare*** + *-ește*].

sărbători, sărbătoresc vb. (tr.) **1.** a ține, a celebra o sărbătoare; a organiza o petrecere, o festivitate etc. în cinstea cuiva sau a ceva; a serba: *de ce mă ferișem eu să sărbătoresc însurătoarea mea?* PR.; *am sărbătorit Paștele în familie*; **2.** a primi pe cineva cu simpatie, cu bucurie, în cinste: *pretutindeni e bine pimit, sărbătorit, plimbat și ospătat.* NEGR. [De la ***sărbătoare***].

sărbătoríe, sărbătorii f. (înv.) sărbătorire. [***Sărbătoare*** + *-ie*].

sărbătoríre, sărbătoriri f. faptul de a sărbători; (p. ext.) serbare; sărbătoare, sărbătorie: *scrisoarea adresată d-lui ..., cu ocazia sărbătoririi sale, cînd a împlinit șaizeci de ani.* IBR.; *ne-am văzut la sărbătorirea Unirii.* [V. ***sărbători***].

sărbătorit, ~ți, sărbătorită, ~e a. (adesea subst.) căruia i s-a organizat o petrecere, o serbare, cu prilejul aniversării, onomasticei, în semn de prețuire etc.: *să ciocnim cu sărbătoritul!* [V. ***sărbători***].

sărbezeálă f. faptul de a fi sarbăd sau de a se sărbezi. [***Sărbezi*** + *-eală*].

sărbezí, pers. 3 **sărbezește** vb. (pop.) **1.** (refl.) a se înăcri (în urma alterării): *laptele se sărbezește;* **2.** (refl.) a-și pierde coloritul: *lîna vopsită se sărbezește;* **3.** (fig.; refl.) a deveni slab, palid, fără putere: *așa de tare mă serbezisem.* OD.; **4.** (fig.; tr.) a slăbi, a tulbura: *mințile-i smintea, capu-i serbezea.* POP.; (și: (reg.) **serbezi, selbezi**). [De la ***sarbăd***].

sărbúșcă, sărbuște f. (reg.) mîncare preparată din zer sau chișleag, lapte prins ori dulce, îngroșat cu făină de grîu, cu mălai, cu dovleac etc.: *m-am îndulcit cu sărbușcă.* AL.; *îți pare mai bună serbușca din satul altuia, decît meșnița din satul tău.* Z.; (și: **serbușcă**) [Cf. ***sarbăd***].

sărcinér, sărcinere n. prepeleac de care se atîrnă, la țară, diverse obiecte gospodărești, săculețele de brînză la scurs etc. [***Sarcină*** + *-ar*].

sărdác, sărdace n. (reg.) suman scurt pînă la brîu: *sumane mari, genunchere și sărdace.* CR. [Din ucr. ***sardak***, ***serdak*** „pieptar"].

sărdár m. v. **serdar**.

sări, sar și (pop.) **sai, săr** vb. **1.** (intr.) a sălta: *Carla sărea într-un picior și-și plesnea încîntată palmele.* GHEȚIE; **2.** (pop.; intr.) a dansa; a juca; a țopăi: *vioara ... să facă pe mosafiri să sară în cadență.* GHICA; (tr.) **a sări tontoroiul** (sau **drăgaica**), v. **tontoroiul**; **3.** (intr.) a se deplasa prin salturi: *broaștele sar, nu umblă*; **pe sărite**, omițînd anumite părți (la o lectură, la o scriere etc.): *îi citi pe sărite cîteva titluri:* ST.; **4.** (intr.) a coborî printr-o săritură, a se arunca de sus în jos: *Irinel sări ușor din trăsură.* DELAVR.; **a sări din lac în puț**, v. lac; **5.** (fig.; intr.) a trece brusc în altă situație, la altă idee etc.: *vorbea mai mult și mai tare decît toți, sărea de la una la alta.* VLAH.; **6.** (intr. și tr.) a se repezi și a trece dincolo de un obstacol printr-o săritură; a escalada: *am sărit peste uluci prin fundul curții.* CAR.; **a sări peste cal**, a exagera; **a sări pîrleazul**, a avea purtări ușuratice; **a sări garduri** (ori **gardul, peste garduri**), a umbla după sau a avea aventuri amoroase: *apoi doar eu nu-s de-acelea de cari crede el, n-am sărit peste garduri niciodată de cînd sînt.* CR.; **7.** (fig.; tr.) a omite, a trece cu vederea, a scăpa din vedere: *zețarul sărise rîndul din manuscript.* MAIOR.; *a sărit un alineat*; **8.** (intr.) a se scula, a se ridica brusc de undeva și a porni: *sar din așternut.* NEGR.; **9.** (intr.) a se trezi brusc din somn, din visare, din indiferență etc.; a tresări: *băiatul sare din somn.* CAR.; **10.** (fig.; fam.; intr.) a dispărea, a pieri: *ce să fac să-ți sară lenea?*; **11.** (intr.) a se grăbi, a se repezi să facă ceva: *tînăra domniță la fereastră sare.* BOL.; **a sări cuiva înainte**, a ieși în întîmpinarea cuiva: *ea-i sări înainte, întinzîndu-i mîna de departe.* VLAH.; **a-i sări cuiva de** (sau **în**) **gît**, a îmbrățișa pe cineva (cuprinzîndu-l după gît); (p. ext.) a arăta cuiva o dragoste impudică, senzuală: *i-ar fi sărit în gît, l-ar fi sărutat de o mie de ori.* EM.; **12.** (intr.) a interveni grabnic, prompt într-o situație, a veni repede în ajutorul cuiva; (spec.) a interveni neașteptat (sau nedorit) într-o discuție: *făcu legătura ... ca la orice primejdie să sară unul pentru altul.* ISP.; *mama ... s-a pomenit sărind în apărarea bisericii ortodoxe.* SOR.; **sări(ți)!**, strigăt desperat de ajutor: *săriți! că se omoară!*; **a sări cu gura** (**mare**) **pe** (sau **la**) **cineva**, a face reproșuri vehemente cuiva: *bogatul, văzîndu-și vita moartă, sări cu gura mare asupra săracului.* ISP; **13.** (intr.) a se repezi la cineva, a se năpusti asupra cuiva; a ataca: *după ce te primește omul în casă ..., mai sai cu bătaia la dînsul.* REBR.; **a sări în capul cuiva** sau **a-i sări cuiva în cap**, a ocărî aspru, a injura pe cineva: *e mică și a dracului, sare-n capul bărbatului.* POP.; **14.** (intr.) a apărea, a se ivi pe neașteptate; a răsări: *da'aista de unde-o sărit cu poeziile lui?* AL.; **a(-i) sări în ochi**, a fi evident; a frapa: *îmi săreau în ochi doar cerșetorii estropiați.* CÂRT.; *defectele lui sar în ochi;* **15.** (intr.) a se desprinde brusc, neașteptat din locul în care a fost fixat; a-și schimba brusc poziția datorită unei forțe din afară: *cu zgomot sare poarta din vechii ei ușori.* EM.; *elevii noștri învață la fizică despre electricitate, dar n-au idee să repare o siguranță care a sărit.* GHEȚIE; (în imprecații, în jurăminte etc.) *ochii mai bine vreau să-mi sară, dar nu te iert!* COȘB.; **a-(i) sări inima** (**din loc**), a simți o emoție puternică: *cînd spunea cîte una ... te făcea să-ți sară inima din loc, de frică.* CR.; **a-și sări din minți** (sau **din fire**), a înnebuni, a se țicni: *din pricina năcazurilor uneori parcă își sare din fire.* SAD.; (fam.) **a-i sări cuiva țandăra** (sau **aschia, țîfna, mușchii**), a se enerva; a se înfuria: *lui Ieremie nu-i sărea ușor țandăra, și apoi era și obișnuit cu cicăliturile.* AG.; (fam.) **a-și sări din țîțîni** (sau **din balamale, din nituri**), a nu mai putea suporta, a-și pierde cumpătul; a se enerva: *nu vă vine a crede că mi-am sărit din balamale.* PR.; **16.** (intr.) a se ridica brusc, de obicei sub impulsul unei forțe din exterior: *așa fugeam de tare pe prund, de săreau pietrele ... cît mine de sus.* CR.; **a sări în aer**, a exploda; a se distruge (în urma unei explozii): *pulberăria a sărit în aer*; **a sări în țandări**, a se sparge în bucăți; **plînge** (sau **rîde**) **de sare cămașa de pe el**, plînge (sau rîde) **în hohote**: *Smărăndița ... plîngea ca o mireasă, de sărea cămeșa de pe dînsa.* CR.; **17.** (intr.) a se împrăștia brusc în toate părțile; a țîșni, a împroșca: *vechiul cîntec mai străbate, cum în nopți izvorul sare.* EM. // (compus) **sare-garduri** m., afemeiat, mulieratic: *nu-ți e rușine ca să te porți ca un sare-garduri.* AL. [Lat. ***salire***].

sărícică, săricele f. (pop.) **1.** diminutiv al lui sare: [**murgului**] *să-i dai apă din găleată, săricică de pe piatră.* POP.; **2.** arsenic, șoricioaică: *lua săricică d-o para și otravă de alta.* POP.; **3.** sare de lămîie; **4.** plantă erbacee cărnoasă, cu tulpina păroasă, foarte ramificată, cu frunze spinoase, cu flori verzui, alburii sau roșietice, care crește în locuri nisipoase sărate; ciurlan (*Salsola kali*). [***Sare*** + *-icică*].

sărín a. v. **senin**.

sărínd, ~zi, sărindă, ~e a. (înv.; rar) care sare: *numai a cărui inimă a săltat de bucurie asupra sărindelor valuri poate să descrie aceste strămutări de veselie.* HEL. [V. ***sări***].

sărindár, sărindare n. **1.** ciclu de rugăciuni făcute de preoții ortodocși patruzeci de zile în șir, în timpul liturghiei, pentru odihna celor răposați, pentru iertarea păcatelor, pentru vindecarea bolnavilor etc.; sărăcustă: *multe sărindare mai dăduse el pînă atunci pe la popi ... ca să-i poată izgoni dracii de la casă.* CR.; **2.** plată (în bani sau în natură) care revine preotului pentru aceste rugăciuni: *sărindarele, acatistele ... îmbogățesc epitropia bisericii.* GHICA; **3.** păcat pentru a cărui iertare preotul face o slujbă specială. [Din gr. mod. ***sarantári*** (<***saránda*** „patruzeci"), sl. ***sarandarŭ***].

săríre f. acțiunea de a sări. [V. ***sări***].

sărít[1], ~ți, sărită, ~e a. **1.** desprins brusc din locul în care a fost fixat; **cu inima sărită**, plin de emoție, de spaimă: *așteptînd cu inima sărită pe musafirii de noapte.* CAR.; **2.** (fig.; fam.) ieșit din minți; nebun, țicnit: *e cam sărit*; **3.** omis: *cîteva rînduri sărite.* // f. **1.** (pop.) săritură, salt; (p. ext.) distanță mică: *calul fuge în sărite;* **de-a sărita**, *săltăreț*; **2.** (pop.) (artic.; și **de-a sărita** sau **d-an sărita**) numele unui dans popular cu pași bătuți pe loc, în care dansatorii se țin de mînă ca la horă sau stau unul în spatele celuilalt; **3.** (reg.) cascadă; (spec.) cădere de apă la moară; săritoare; **4. a-și ieși din sărite** sau (pop.) **a(-și) pierde sărita**, a-și pierde cumpătul, a se enerva: *ei și-or pierde toată sărita.* DOS.; *nu-mi umbla mie cu marafeturi, că-mi pierd sărita.* C.PETR.; **a scoate pe cineva din sărite**, a enerva, a înfuria pe cineva: *cuvintele d-tale pot să mă scoată din sărite.* AL.; *zîmbetul ei impertinent ... îl scotea din sărite.* GHEȚIE; (reg.) **a-i sări săritele**, a se speria. [V. ***sări***].

sărít[2] f. **1.** faptul de a sări; săritură: *săritul gardurilor*; **2.** (reg.) montă. [V. ***sări***].

săritór, ~i, săritoáre a. **1.** care sare: *capra mea nu-i de cele săritoare, și-i bună de lapte.* CR.; **săritor în ochi**, foarte evident, frapant: *aceasta e calitatea cea mai săritoare în ochi a lui Eminescu.* IBR.; *Bucureștiul nu e un Babilon înfricoșător, ci ... un oraș de provincie, cu contraste săritoare în ochi.* GHEȚIE; **2.** (înv.; despre ape) care țîșnește în sus; **fîntînă săritoare**, fîntînă arteziană; **3.** care se repede să facă ceva; care intervine grabnic într-o situație specială, care este gata să ajute pe cineva; îndatoritor, serviabil: *pînă atunci nu întîlnise oameni deschiși la fire, prietenoși și săritori ca bucureștenii.* GHEȚIE; // m., f. sportiv care participă la probe de sărituri. // f. **1.** (pop.) cascadă: *Jiul ... se prăbușește în săritoarea de la Zăval.* VLAH.; **2.** (reg.) loc peste care se sare; pîrleaz; **3.** (rar) coardă (cu care se joacă copiii): *nenea ăla ... îi făcuse odată o săritoare din piele.* PR.; **4.** (reg.) nume dat unor insecte care sar (ex.: lăcuste, cosași etc.). [***Sări*** + *-tor*].

săritúră, sărituri f. **1.** rezultatul acțiunii de a sări; salt[1]: *săritura locustelor prin iarbă.* ISP.; **2.** nume dat mai multor probe sportive (în atletism, natație, schi) în care concurentul face un salt[1]; **3.** (pop.) spațiu parcurs într-un salt[1]; (p.ext.) distanță mică: *cîinele era la o săritură de mine;* **4.** (fig.) trecere bruscă de la o idee la alta, de la o situație, de la o fază etc. la alta: *nu cred că printr-o săritură se poate ajunge și întrece națiunile cele mai înaintate.* GHICA; **5.** (fig.) schimbare, oscilație bruscă: *nu știu dacă sînt colțuri de lume unde săriturile climei să fie mai aprige.* SAD.; **săritură de vînt**, schimbare bruscă a direcției vîntului (în timpul cicloanelor); **6.** trecere prin salt[1] sau prin escaladare a unui obstacol: *acel ponor lamile numai cu săritura îl trecea.* DRĂGHICI; **7.** omisiune (de litere, rînduri, pagini); trecere cu vederea: *orice săritură, oricît de rațională ar fi, este permisă adevăratei poezii.* MACED.; **8.** ridicare, scular bruscă în picioare: *hangiul, smintit și el de frica morții, a făcut o săritură deznădăjduită.* CAR. [***Sări*** + *-tură*].

sărîntóc m. v. săräntoc.

sărmán, ~i, sărmană, ~e a. şi m., f. **1.** (om) sărac, fără avere; nevoiaş: *în ţara asta unde curge miere şi lapte..., noi, sărmanii, n-avem rînd la ospăţ.* SAD.; *trebuie să fie destul de amarnic să fii sărman.* R.L.; **2.** (înv. şi reg.) (copil) orfan: *a fost odată un flăcăiandru sărman de părinţi.* ISP.; **3.** vrednic de compătimire, de plîns: *nu te iubesc, sărmană copilă!* NEGR.*; o sărmane, ţii tu minte cîte-n lume-ai auzit?* EM. // m., f. **1.** (reg.) cerşetor; om fără căpătîi; **2.** (înv.; în forma **suruman**) om smerit, evlavios, cucernic: *fericiţi surumanii sufleteşti.* N.TEST. // a. **1.** (înv.) lipsit de ..., fără: *şaua îi rămase goală şi calul de el sîrman.* PANN; **sărman cu duhul,** sărac cu duhul; **2.** (înv.; despre copii) natural; (şi: (înv. şi reg.) **sirman, siriman, suruman**). [Din sl. *siromahŭ*, sb. *siromah* „orfan".

sărmălúţă, sărmăluţe f. diminutiv al lui sarma: *de-atîtica timp în şir să nu vezi o sărmăluţă, ci numai borş cu ştir!* HASD. [*Sarmale* (pl. lui *sarma*) + *-uţă*].

sărmănéi, ~i, sărmănícă, ~ele a. şi m., f. (pop.) diminutiv al lui sărman; cam sărman; sărmănuţ: *ce-i vinovată sărmănica de dînsa, ca să rabde de foame.* C. [*Sărman* + *-el, -ică*].

sărmănúţ, ~i, sărmănuţă, ~e a. şi m., f. (pop.) sărmănel: *dar vai d-acela care-ndrăzneşte să ia patentă de autor cînd, sîrmănuţul, n-o iscăleşte bietul Apollon.* ALEX.; (şi: **sîrmănuţ**). [*Sărman* + *-uţ*].

sărpún, sărpuni m. (bot.; reg.) cimbrişor (*Thymus pulegioides* şi *serpyllum*). [Cf. lat. *serpullum*].

sărpunél, sărpunei m. (bot.; reg.) sărpun (*Thymus pulegioides* şi *serpyllum*). [*Sărpun* + *-el*].

sărúne, săruni f. (reg.) **1.** sare (pisată cu tărîţe) care se dă oilor şi vitelor; **2.** (p. restr.) jgheab în care se pune aceasta; **3.** loc în care se aşază (bulgări de) sare pentru oi, vite, animale sălbatice. [De la *sare*].

sărút, săruturi n. faptul de a săruta; atingere cu buzele a buzelor, a obrazului, a mîinii etc. cuiva, în semn de afecţiune, de respect, de umilinţă; sărutare, sărutat: *se trezi din somn deodată de sărutu-i fermecat.* EM.; *îşi unirä buzele într-un sărut în acelaşi timp precaut şi pasionat.* GHEŢIE; (fig.) *cobori pe trepte de săruturi spre un aerian castel.* PHIL.; (bis.) **sărutul iubirii** (sau **păcii**), sărutarea iubirii. [De la *săruta*].

sărutá, sărút vb. **1.** (înv.; tr.) a saluta: *sărută pre ei cu cuvîntul ... „pace voao".* COR.; **2.** (înv.; rar; tr.) a îmbrăţişa, a se consacra: *făcîndu-ş un bordeuţ mic săruta viaţa călugărească.* DOS.; **3.** (tr. şi refl. recipr.) a (se) atinge cu buzele în semn de afecţiune, de respect, de umilinţă etc.; a (se) pupa: *mă ruşinam cînd maica mea, în faţa ta, mă săruta.* VIERU; *de cînd badiu te-a lăsat, tu cu cîţi te-ai sărutat?* POP.; **sărut mîna** (sau **mîinile, mînuşiţa etc.**) formulă de salut (sau de mulţumire) adresată femeilor, persoanelor (mai) în vîrstă, stăpînilor: *săru-mîna, duduie Monică.* TEODOR.; (înv.) **sărutăm dreapta,** formulă de salut adresată preoţilor, domnitorilor, stăpînilor: *sărutăm dreapta Măriei tale!;* **4.** (tr.) a atinge cu buzele în semn de adoraţie un obiect de cult (sau considerat ca atare): *săruta icoana la mir.* GHICA; *îi dă paloşul să-l sărute.* CR.; (reg.) **a-i săruta cuiva cununiile,** a asista la cununia cuiva, a ajunge să vadă pe cineva căsătorit. [Lat. *salutare*].

sărutáre, sărutări f. **1.** acţiunea de a (se) săruta şi rezultatul ei; **2.** (înv.) salut[1], salutare: *sărutare! locuri triste ce plîngînd am părăsit.* ALEX.; **3.** sărut, sărutat: *tu-mi cei chiar nemurirea mea în schimb pe-o sărutare.* EM.; *sărutările ei ... erau fierbinţi şi neînfrînate.* PR.; (fig.) *pămîntul şi cerul ... îşi dau sărutare prin stele şi flori.* AL.; (bis.) **sărutarea iubirii** (sau **dragostei, de dragoste, păcii**), moment al slujbei religioase în care preoţii se îmbrăţişează, sărutîndu-se unul cu altul pe umeri, în altar, în dreptul uşilor împărăteşti, (în trecut şi credincioşii, în biserică), ca semn al comuniunii creştine; ţelovanie: *închinaţi-vă unul către alalt cu sărutare de dragoste; pace voao tuturor, celor în Hrisos Isus!* BIBLIA; **2.** gest care imită sau sugerează sărutul: *i-a aruncat din prag o sărutare.* TOP. [V. *săruta*].

sărutát, sărutaturi n. faptul de a (se) săruta; sărutare, sărut: *se mulţămise c-un sărutat din partea frumoasei crîşmăriţe.* CR.; *dar sclavă plăcerii, ea geme şi cere un lung sărutat.* BAC. [V. *săruta*].

sărutătúră, sărutături f. (înv.) **1.** salut: *fu glas sărutătura ta în urechile meale.* COR.; **2.** sărutare: *sărutătura-ţi mă înviază.* HEL. [*Săruta* + *-ătură*].

săscúţă, săscuţe f. (reg.) **1.** diminutiv al lui sască[2]: *sasu plîngea cu săscuţa.* POP.; **2.** (bot.; mai ales la pl.) crăiţă (*Tagetes patula*). [*Sască*[2] + *-uţă*].

săsésc, ~şti, săseáscă, ~eşti a. care aparţine, care este caracteristic saşilor[1], referitor la saşi: *în Moldova erau papistaşi de origine săsească româniza ţi.* CĂL. [*Sas*[1] + *-esc*].

săséşte adv. ca saşii[1]; în limba saşilor: *vorbeşte săseşte.* [*Sas*[1] + *-eşte*].

săsíme f. populaţie săsească; mulţime de saşi[1]: *să meargă la Ardeal în săsime.* POP. [*Sas*[1] + *-ime*].

săsísm, săsisme n. cuvînt, expresie etc. săsească împrumutată de o altă limbă (dar neadaptată la sistemul acesteia). [*Sas*[1] + *-ism*].

săsoáică, săsoaice f. femeie aparţinînd populaţiei săseşti; săsoaie: *o săsoaică, un blond şi melancolic căpşor german din Transilvania.* HASD. [*Sas*[1] + *-oaică*].

săsoáie f. (înv. şi reg.) săsoaică. [*Sas*[1] + *-oaie*].

sătánésc a. v. satanesc.

săteán, ~eni, săteană, ~ene m., f. (înv. şi reg.) locuitor al unui sat; ţăran: *avea ... drăguţă pe o copilaşă tînără săteană.* B.-DEL.; *du-te şi spune sătenilor dumitale, moş Ioane, că pe unde te-a scuipat boierul, te-a sărutat domnitorul ţării.* CR. [*Sat* + *-ean*].

săteáncă, sătence f. locuitoare a unui sat; ţărancă: *sătencele păstrează datinile.* [*Sătean* + *-că*].

sătésc, ~şti, săteáscă, ~eşti a. care aparţine, care este caracteristic satului sau sătenilor, referitor la sat sau la săteni, de sat; rural, ţărănesc: *înainte de a avea învăţători sătesti, am făcut şcoli prin sate.* MAIOR.; *era un om cu stare, proprietar de moară sătească.* PR. [*Sat* + *-esc*].

săticél, săticele n. sătuleţ. [*Sat* + *-icel*].

sătişór, sătişoare n. sătuleţ: *la poalele muntelui ... era un sătişor care se alcătuia din vro douăzeci de case.* C.L. [*Sat* + *-işor*].

sătúc, sătuce şi **sătucuri** n. sătuleţ: *se vede sătucul risipit pe poalele Palmeşului.* VLAH. [*Sat* + *-uc*].

sătuceán, sătucene n. sătuleţ: *în dreapta monästirei se ridicau dealuri cu păduri, grădini, vii, sătucene cu căsuţe albe.* EM. [*Sătuc* + *-ean*].

sătúl, ~i, sătulă, ~e a. **1.** care a mîncat sau a băut pînă şi-a potolit foamea sau setea, care s-a săturat; îndestulat, saţiat, prînzit[2]: *de mori sătul ori mori flămînd, tot una e!* COŞB.; (subst.) *sătulul nu crede celui flămînd.* NEGR.; **2.** (fig.) satisfăcut, mulţumit (de sau cu ceva): *era obosită de emoţiune, dar nu sătulă de a privi.* EM.; **3.** (fig.) ajuns la saturaţie; dezgustat, plictisit; scîrbit: *publicul e sătul de lucruri ordinare.* VLAH.; *fiind sătul de teoria goalei forţe morale.* CĂL. [Lat. *satullus*].

sătuléţ, sătuleţe n. diminutiv al lui sat; săticel, sătişor, sătuc, sătucel, sătucean: *ajunse seara într-un sătuleţ unde se adăposti.* BĂLC. [*Sat* + *-uleţ*].

săturá, sátur vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) îndestula cu mîncare sau cu băutură, a(-şi) potoli pe deplin foamea sau setea: *după ce mîncă şi se sătură, se puse la vorbă.* ISP.; **pe săturate,** pînă la potolirea deplină a foamei (sau a setei); (p. ext.) foarte mult, din belşug: *acasă o să mîncăm pe săturate;* **2.** (fig.; refl. şi tr.) a fi sau a face să fie mulţumit, satisfăcut (de sau cu ceva): *nu mă săturam privind-o.* EL.; *de vorbă şi de bani nu se satură omul niciodată.* GHEŢIE; **3.** (tr.) a satisface: *cu ce vei sătura lăcomia acestor cete de păgîni?* NEGR.; **4.** (fig.; tr. fact.) a lecui, a vindeca: *de ce să nu le dăm o bombă în cap să-i săturăm?* PR.; *să-i pun mîna în chică, să-l satur de ibovnică.* POP.; **5.** (fig.; refl.) a ajunge la saturaţie; a-i fi lehamite, a fi dezgustat, plictisit, scîrbit de ceva; a se sastisi, a se lehămeţi: *m-am săturat de bătrîneţe.* NEGR.; **a se sătura ca de mere acre** (sau **pădureţe**) ori **a se sătura pînă în gît** (sau **pînă peste cap**), a fi plictisit, dezgustat: *m-am săturat de ei ca de mere pădureţe.* CR.; *m-am săturat pînă-n gît de viaţa pe care o duc aici.* VLAH.; *m-am săturat pînă peste cap de prefecătorii.* GHEŢIE. [Lat. *saturare*].

sătúrare f. **1.** acţiunea de a (se) sătura şi rezultatul ei; îndestulare; (p. ext.) belşug (de mîncare); îmbuibare: *voi face s-ai mîncare, multe luni de săturare.* POP.; **2.** (înv.; concr.; mai ales la pl.) hrană (din belşug): *vei da săturări la ţarine şi dobitoacelor tale.* BIBLIA. [V. *sătura*].

săturát, ~ţi, săturată, ~e a. **1.** sătul, îndestulat; **2.** (fig.) dezgustat; plictisit, scîrbit: *om săturat de mizeria vieţii.* [V. *sătura*].

săţiós, ~şi, săţioásă, ~e a. care satură, care ţine sat; hrănitor, consistent, nutritiv: *alunele sînt foarte săţioase.* GHEŢIE. [*Saţiu* + *-os*].

său[1], săi, sa, sale pron. pos. (precedat de art. *al, ai, a, ale*) **1.** înlocuieşte numele obiectului posedat de cel despre care se vorbeşte, precum şi numele vorbitorului: *Francesco apucă mîna într-a sa.* EM.; **2.** (la m. pl.) înlocuieşte numele familiei, rudelor, prietenilor persoanei despre care se vorbeşte: *ai săi îşi pierduseră nădejdea într-un urmaş.* GHEŢIE; **3.** (la f. pl.) înlocuieşte numele bunurilor, treburilor, preocupărilor persoanei despre care se vorbeşte: *după aceasta împăratul ... se duce la ale sale.* CR. // a. pos. **1.** care aparţine, care este în posesia persoanei despre care se vorbeşte: *pe marginea patului său şede cineva.* EM.; *îi dete înscris cu sîngele său.* ISP.; **2.** indică dependenţa, legătura reciprocă: *ce se va întîmpla ... cu ceilalţi fii ai săi.* ST.; *avea încredere desăvîrşită în semenii săi.* TUD.; **3.** care este spus, săvîrşit, folosit de persoana despre care se vorbeşte: *mama ... era vestită pentru năzdrăvăniile sale.* CR. [Lat. **seus*, **sa* (=*suus, sua*) (după *meus*)].

său[2] n. v. seu.

săvái adv. **1.** (înv.) măcar, barem: *să rugară să o vadză săvai.* DOS.; **2.** (înv. şi pop.) chiar (şi ...); întocmai: *savai bolnav cum era.* COSTIN; *cine urcă la Istriţa? savai, căpitan Gheorghiţă.* POP.; **săvai că** (sau **şi**), deşi, cu toate că: *săvai că ne iaste cărarea-nchisă, către tine, Doamne, mi-i inema tinsă.* DOS. // conj. (înv.) **1.** deşi; chiar dacă: *săvai eşti şi păcătos ..., tot să te rogi.* VARL.; **2.** fie, ori, sau: *săvai la moarte şi săvai la viaţă, că acolo va fi robul tău.* BIBLIA; (şi: **săvai** pop.) **savai**). [*Să* + *va* „vrea"].

săvîrşénie, săvîrşenii f. (înv.) **1.** sfîrşit; **2.** moarte: *după a lor săvîrşenie.* DOS. [*Săvîrşi* + *-enie*; cf. sl. *sŭvrŭšenije*].

săvîrşí, săvîrşesc vb. **1.** (înv. şi reg.; tr.) a duce la bun sfîrşit, a termina cu bine; a sfîrşi, a încheia: *îşi săvîrşi cursul academic.* NEGR.; **2.** (înv. şi reg.; refl.) a muri: *tata şi maica de pe cînd eram copil s-au săvîrşit.* SAD.; **3.** (înv.; tr.) a omorî: *doresc să-l săvîrşesc.* PANN; **4.** (tr.) a face, a îndeplini; a realiza, a înfăptui; a crea: *mulţumită ... că a putut săvîrşi o faptă bună.* CR.; *mă stingherise atunci ... revelaţia subită că voi muri fără a fi săvîrşit ceva durabil în viaţă.* GHEŢIE; **5.** (tr.) a comite: *a săvîrşit o crimă*; **6.** (înv. şi pop.; tr.) a oficia, a celebra: *se simţeau ... mîndri de importanţa ritualului străvechi săvîrşit.* AG.; (refl. pas.) *s-a cîntat şi săvîrşit sfînta liturghie.* GAL. [Din sl. *sŭvrŭšiti* „a consuma"].

săvîrşíre, săvîrşiri f. **1.** acţiunea de a (se) săvîrşi şi rezultatul ei; **2.** (înv.) terminare, isprăvire; (p. ext.) sfîrşit[2]: *apropiind săvîrşirea gardului, au socotit să facă şi o scară.* DRĂGHICI; **a lua săvîrşire,** a se sfîrşi: *astfel cu încetul luă săvîrşire, iat-o şi ieşită de supt tipărire.* PANN; **3.** desăvîrşire, perfecţiune: *posedă săvîrşirea făptuirilor divine.* AL.; **4.** (înv. şi reg.) moarte: *înaintea săvîrşirii sale, chemat-au ... toţi sfetnicii.* UR.; **5.** realizare, înfăptuire; îndeplinire; elaborare, creare: *înţelegerea binelui ... implică săvîrşirea lui cu onestitate.* CE.; **6.** comitere: *săvîrşirea crimei*; **7.** (înv. şi pop.) oficiere, celebrare: *săvîrşirea tainei botezului.* [V. *săvîrşi*].

săvîrşít[1], ~ţi, săvîrşită, ~e a. **1.** (înv.) terminat; (gram.) **timp săvîrşit** (şi n.), perfect simplu: *ei nicăiri n-au voit a întrebuinţa timpul săvîrşit al verbului, ci tot cel nehotărît, niciodată: „avui", „făcui", „fui", totdeauna: „am avut", „am fost".* NEGR.;

2. (înv.) perfect, desăvîrşit: (subst.) *apostolii ... poftiia să moară ca nişte săvîrşiţi.* BIBLIA; **3.** (înv. şi reg.; adesea subst.) mort, decedat: *avînd danie de la săvîrşitul ban* (a. 1820). URIC. [V. ***săvîrşi***].

săvîrşit², săvîrşituri n. (înv.) **1.** sfîrşit²; capăt: *arată cum va fi săvîrşitul lumiei.* N.TEST.; **fără săvîrşit,** etern, veşnic; **2.** moarte; pieire: *îngăduinţa omului a pierdut, împingînd pre dînsul la săvîrşit.* BIBLIA; **3.** înfăptuire, împlinire; creare: *cu ajutoriul Fiului şi cu săvîrşitul Duhului sfînt.* PALIA; **4.** destinaţie, scop; intenţie: *care săvîrşit nu este alt fără cît însuşi Dumnezău.* BIBLIA. [V. ***săvîrşi***].

săvîrşitór, ~i, săvîrşitoáre a. (înv.) care săvîrşeşte, îndeplineşte ceva: *răspunde la întrebările mele oarbe şi neghioabe cu îndurările tale ...săvîrşitoare de minuni.* GAL. [***Săvîrşi*** + *-tor*].

săvîrşitúră, săvîrşituri f. (înv.) terminare, sfîrşit²; (p. ext.) lucru terminat: *lucru spurcat la începătură şi încă mai spurcat la săvîrşitură!* CANT. [***Săvîrşi*** + *-tură*].

săzdánie, săzdanii f. (bis.) creaţie; (p. ext.) creatură, făptură: *făptuitoriul ... a toată săzdania.* DOS. [Din sl. ***sŭzdanije***].

scábie f. rîie: *bolnav de scabie.* [Din lat. ***scabies***].

scabiós, ~şi, scabioásă, ~e a. **1.** (adesea subst.) rîios; **2.** care ţine de scabie, specific scabiei, provocat de scabie: *răni scabioase.* // f. numele mai multor plante erbacee, cu frunze alungite, cu flori albastre, liliachii, albe sau roşii, dispuse în capitule (*Scabiosa*): *oalele aceste cu ... scabioase ... ne spun că aici locuieşte o văduviţă.* NEGR. [Din lat. ***scabiosus***, fr. ***scabieux***].

scabrós, ~şi, scabroásă, ~e a. **1.** (înv.) dificil, delicat, neplăcut de spus, de tratat (într-un mod cuviincios); periculos: *să trecem acum la punctul cel mai scabros în istoria Ţării Româneşti.* HASD.; **2.** lipsit de cuviinţă, de ruşine, de morală; indecent, imoral, neruşinat: *individ scabros*; **3.** care denotă, care trădează necuviinţă, neruşinare; obscen, scîrbos, trivial: *cunoaştem toţi asemenea întîmplări scabroase.* PR.; *au învăţat să rîdă gros la spectacolele scabroase.* D. // adv. în mod indecent, neruşinat: *se comportă scabros.* // n. fapt, situaţie, atmosferă indecentă, obscenă: *scena frizează scabrosul.* [Din lat. ***scabrosus,*** fr. ***scabreux***].

scabrozitáte, scabrozităţi f. însuşirea a ceea ce este scabros; vorbă, atitudine, faptă scabroasă; indecenţă, neruşinare, obscenitate, trivialitate: *nu-i mai suport scabrozităţile.* [Din fr. ***scabrosité***].

scábru, ~i, scabră, ~e a. (despre plante sau părţi ale lor) aspru la pipăit; acoperit cu peri. [Din fr. ***scabre***].

scadént, ~ţi, scadentă, ~e a. **1.** (înv.; rar) cu scăderi, cu imperfecţiuni: *partea lui lord Ashton pare oarecum mai scadentă ..., dintr-o necesitate dramatică.* FIL.; **2.** (despre datorii, obligaţii etc.) ajuns la scadenţă; (despre termene) la care trebuie onorată o datorie, o obligaţie; care expiră. [Din it. ***scadente***].

scadenţár, scadenţare n. registru pentru evidenţa scadenţelor. [Din it. ***scadenzario***].

scadénţă, scadenţe f. **1.** termen de plată pentru o datorie, o poliţă etc.; expirare a termenului de plată: *scadenţa poliţei e la 31 decembrie.* GHEŢIE; **2.** (p. ext.) dată, termen la care trebuie să se facă, să se împlinească etc. ceva: *era noaptea Paştelui, scadenţa făgăduielii lui Gheorghe.* CAR. [Din it. ***scadenza***].

scafandriér, scafandrieri m. scafandru: *într-o vară am făcut ... pe scafandrierul fără aparat.* VOIC. // n. (pl. **scafandriere**) echipament special pentru scafandri; scafandru. [Din fr. ***scaphandrier***].

scafándru, scafandri m. **1.** persoană specializată care, cu un echipament special, efectuează anumite lucrări sub apă; scafandrier: *iese din mare un scafandru.* ARG.; **2.** persoană specializată care, cu un echipament special, efectuează zboruri şi cercetări în cosmos. // n. (pl. **scafandre**) echipament special impermeabil, închis ermetic, prevăzut cu o cască metalică cu vizor şi cu aparat respirator, pentru persoane specializate care coboară sub apă, pentru aviatori şi cosmonauţi; scafandrier. [Din fr. ***scaphandre***].

scáfă, scafe f. **1.** (înv.) cupă; pahar; **2.** (înv.; bis.) vas mare (în formă de cupă) servind la păstrarea vinului sfinţit, a mirodeniilor etc.: *scafe de aur pline de mirodenii.* N.TEST.; **3.** (înv. şi reg.) strachină de lemn scobit; găvan: *în scafe se face mujdei*; **4.** căuş de lemn sau de metal (servind la măsurarea grăunţelor, a făinii etc.); conţinutul acestuia: *să te miluiesc ... c-o scafă de tărîţă.* POP; **5.** (înv. şi reg.) taler de balanţă; **6.** (înv.) luntre primitivă făcută dintr-un trunchi scobit; **7.** suprafaţă curbă (cu stucaturi sau picturi) care face racordarea tavanului (sau pardoselii) cu pereţii unei încăperi: *utilizarea tuburilor fluorescente ascunse într-o scafă dublă.* C.; **8.** piesă prefabricată (din beton, ceramică etc.) din care se fac asemenea suprafeţe; **9.** (înv. şi reg.) craniu, ţeastă; **10.** (reg.) un fel de cuţit lat, netăios, servind la înlăturarea părţilor grase, cărnoase de pe piei. [Din gr. mod. ***skáfi***].

scafoálcă f. v. scatoalcă.

scafoíd, scafoide n. unul dintre cele şapte oase ale labei piciorului (carpiene şi, respectiv, tarsiene): (adj.) *os scafoid.* [Din fr. ***scaphoïde***].

scafoidítă, scafoidite f. inflamaţie a osului scafoid. [Din fr. ***scaphoïdite***].

scai¹, scai m. **1.** numele mai multor plante erbacee, cu frunze şi fructe ghimpoase; scaiete; (p. restr.) fructul acestor plante care se agaţă de haine, de lîna oilor etc.: **a)** plantă erbacee din familia compozitelor, cu frunze lanceolate spinoase, cu flori roşii, rar albe, terminate cu un spin lung (*Cirsium vulgare*); **b)** crăpuşnic (*Cirsium decussatum*); **c)** ciulin (*Carduus nutans*); **d)** (şi **scai voinicesc**) spin (*Carduus acanthoides*); **e)** (şi **scai rotund**) rostogol (*Echinops sphaerocephalus*); **f)** (şi **scaiul dracului**) plantă erbacee din familia opiaceelor, cu flori solitare albăstrui-verzui, folosită în medicina populară, contra durerilor de dinţi (*Eryngium campestre*); **g)** (şi **scai de ochi, scaiul popii, scai voinicesc** sau **scaiul voinicului**) varga-ciobanului (*Dipsacus silvestris*); **h)** (şi **scai muscălesc** sau **tătăresc**) holeră (*Xanthium spinosum*); **i)** (şi **scai măgăresc**) plantă erbacee din familia compozitelor, cu frunze alungite, cu flori purpurii, dispuse în capitule terminate într-un spin; sita-zînelor (*Onopordon acanthium*); **j)** (reg.) **scai tătăresc** sau **scaiul popii,** cornuţ(i) (*Xanthium strumarium*); **k) scai vînăt** (sau **albastru**), plantă erbacee din familia umbeliferelor, cu tulpina violetă, cu frunze late, spinoase, cu flori violacee dispuse în capitule ovale, cultivată prin grădini; samcă, spin vînăt, spinul vîntului (*Eryngium planum*): *împrejurau pe-alocurea ... ciulini, scai sau vrejuri de mure.* DELAVR.; **a se ţine** (sau **a se lega, a se agăţa etc.**) **de cineva ca scaiul** (ori (adv.) **scai de ...**), a urmări pe cineva pretutindeni, a nu-i da pace: *începe a se ţinea de fată ca scaiul de oaie.* CR.; (reg.) **a pune cuiva scaiul în uşă,** a sărăci pe cineva; **2.** (compuse) **scai-ghimpos** (sau **-mărunt, -voinicesc**) ori **scaiul-dracului,** plantă erbacee din familia compozitelor, cu tulpina foarte ramificată, cu flori purpurii, spinoase, dispuse în capitule (*Centaurea calcitrapa*); **scai-galben,** plantă erbacee din familia compozitelor, cu frunze subţiri, flori galbene, dispuse în capitule cu ghimpi (*Centaurea solstitialis*); (reg.) **scai-mărunt, a)** turiţă (*Agrimonia cupatoria*); **b)** lipicioasă (*Galium aparine*); **3.** epitet pentru un om care te urmăreşte cu insistenţă, de care nu poţi scăpa, nu te poţi descotorosi. [Din sb. ***čkalj;*** cf. lat. ****squaleus***].

scai² n. **1.** imitaţie de piele făcută din material plastic, moale, lucioasă, din care se confecţionează obiecte de îmbrăcăminte, de încălţăminte, de marochinărie: *poşetă de scai;* **2.** sistem de încheiere a unor obiecte de îmbrăcăminte, de încălţăminte, de marochinărie etc., cu ajutorul unor clapete prevăzute cu un material aderent, care se suprapun peste o porţiune, de asemenea, aderentă: *s-a stricat scaiul de la adidaşi.* [Din engl. ***skay***, fr. ***skaï***].

scaiéte, scaieţi m. nume generic dat mai multor plante cu frunze sau capitule spinoase: **a)** plantă erbacee din familia compozitelor, cu frunze păroase, cu flori purpurii reunite în capitule solitare pe vîrful ramurilor (*Carduus kerneri*); **b)** ciulin (*Carduus nutans*); **c)** spin (*Carduus acanthoides*); **d)** plantă erbacee cu tulpina păroasă, cu ţepi; scăiuş (*Dipsacus laciniatus*); **e)** pălămidă (*Cirsium arvense*); **f)** varga-ciobanului (*Dipsacus silvestris*); **g)** (şi **scaietele popii**) cornuţ(i) (*Xanthium strumarium*): *lîngă crin nu creşte scaietele, lîngă micşunea, viorea, nu creşte şi urzica?* BOLLIAC. [***Scai***¹ + *-ete*].

scalár¹, scalari m. peşte teleostean de acvariu, originar din America de Sud, cu corpul discoidal, argintiu cu reflexe aurii şi brune, brăzdat cu dungi transversale negre sau gri (*Pterophyllum scalare*). [Din fr. ***scalaire***].

scalár², ~i, scalară, ~e a. şi m. (fiz., mat.) (mărime) care are o valoare determinată numai prin unitatea de măsură şi printr-un număr real, pozitiv sau negativ, care nu depinde de vreun sistem de referinţă (ex.: masa, sarcina electrică, aria etc.). [Din germ. ***Skalar***, fr. ***scalaire***].

scalarifórm, ~i, scalariformă, ~e a. în formă de scară: *sistem nervos ganglionar scalariform.* [Din fr. ***scalariphorme***].

scálă¹, scale f. **1.** (înv.) punct vamal; (p. ext.) port²; (p. restr.) debarcader: *să nu treacă neguţătorii cu negoţ pe la vreo scală.* PRAV.; *unghiul Mării Negre cu scalele lui, unde-i acum Bugiacul.* N.COSTIN; **2.** scară gradată; **3.** (spec.) placă gradată la aparatele de radio, pe care se urmăresc posturile şi lungimile de undă; **4.** (muz.; înv.) gamă; **scală cromatică,** v. **scară**; **5.** (înv., rar) scară. [Din gr. mod. ***skála***, it. ***scala***, germ. ***Skala***].

scálă², scale f. boală a cornutelor, a oilor şi caprelor, caracterizată printr-o rană la ţesutul cornos de la picior (provenită din lipsa curăţeniei). [Et. nec.].

scălce, scălci f. (bot.; reg.) **1.** calce (*Caltha palustris*). **2.** (la pl.) bulbuci (*Trolius europaeus*); **3.** (compuse) **scălci-mici, a)** scînteiuţă (*Anagallis arvensis*); **b)** untişor (*Ranunculus ficaria*); **c)** scînteiuţă (*Gagea arvensis*); **d)** (şi **scalce-mare**) rostopască (*Chelidonium majus*). [*S-* + ***calce***].

scald, scalzi m. nume dat vechilor poeţi nordici (islandezi şi scandinavi), a căror poezie are, în general, un caracter eroic: *racle ce încap în ele epopeea unui scald.* EM. [Din fr. ***scalde***].

scáldă, scalde f. (pop.) **1.** scăldare, îmbăiere; baie: *după scaldă, te duci şi verşi apa asta la un pom rotat ... să crească pruncul frumos.* SOR.; **2.** apă în care se scaldă cineva; scăldare, scăldătoare: *şi limpede să-i fie de-a pururi scalda ei.* COŞB.; **3.** loc de scăldat într-o apă (curgătoare); scăldare, scăldătoare; **4.** vas, albie pentru îmbăiat; cadă: *plînse, într-o scaldă de aur aşezată lîngă ea, lacrimi curate ca diamantul.* EM. [De la ***scălda***].

scalén, ~e, ~i a. **1. triunghi scalen** (şi n.), triunghi cu laturile neegale: *de ce a ales ... Plato tocmai isoscelul şi scalenul drept configuraţii de bază ale corpurilor?* BL.; **2. muşchi scalen** (şi m.), fiecare dintre cei trei muşchi, dispuşi în formă de triunghi scalen, din regiunea cervicală laterală. [Din it. ***scaleno***, fr. ***scalène***].

scalenotomíe, scalenotomii f. secţionare a muşchiului scalen, în scopul imobilizării primelor două coaste superioare. [Din fr. ***scalénotomie***].

scaliólă, scaliole f. placă uşoară din ipsos şi zgură sau rumeguş întrebuinţată la confecţionarea pereţilor interiori în construcţiile cu elemente prefabricate. [Din it., fr. ***scagliola***].

scalográmă, scalograme f. reprezentare grafică cu care se măsoară şi se ilustrează intensitatea opiniilor unor grupuri sociale, în statistică şi marketing. [Din fr. ***scalogramme***].

scaloián, scaloieni m. **1.** (mit.; pop.) caloian: *iene, iene, scaloiene, du-mi-te la Dumnezeu şi te roagă tot mereu să dea drumul cerului ca să curgă ploile.* POP; **2.** (reg.) omuleţ sprinten, neastîmpărat (şi slab): *tartorul trimise un scaloian de drăcuşor.* ISP. [*S-* + ***caloian***].

scalp, scalpuri n. **1.** pielea împreună cu părul, desprins, smuls de pe capul unui om: *ne mai trebuie, bătrîne, scalpul caraghios şi vechi.* R.L.; **a lua scalpul cuiva,** a scalpa; **2.** scalpare: *triburi în care domneşte legea scalpului.* LOV. [Din fr., engl. ***scalp***].

scalpá, scalpez vb. (tr.) **1.** a desprinde, a detaşa pielea împreună cu părul de pe capul unui om (cu un instrument special); **2.** a smulge, prin violenţă, pielea împeună cu părul de pe capul cuiva; a lua scalpul cuiva. [Din fr. ***scalper***].

scalpáre, scalpări f. acţiunea de a scalpa şi rezultatul ei. [V. ***scalpa***].

scalpél, scalpele n. cuţitaş cu lamă ascuţită, de obicei curbă, cu unul sau cu două tăişuri, folosit la disecţii anatomice şi în chirurgie (la scalpări): *făcînd o operaţie s-a tăiat la un deget cu scalpelul.* SAD.; (fig.) *s-au aruncat cu toată furia împotriva iluziei şi au început s-o disece cu scalpelele lor.* IBR. [Din fr. ***scalpel***, lat. ***scalpellum***].

scamatór, scamatori m. **1.** actor de circ care face scamatorii; iluzionist, prestidigitator: *cu o mişcare de scamator, trece lui Dan un buchet.* VLAH.; **2.** (fig.) şarlatan, escroc, pungaş. [Din fr. ***escamoteur***].

scamatoríe, scamatorii f. **1.** arta şi tehnica de a produce iluzii (optice) prin mişcări abile şi rapide ale mîinilor; (p. ext.) iluzie (optică) astfel creată; iluzionism, prestidigitaţie: *mergeau la bîlci să vadă scamatorii*; **2.** (fig.) şarlatanie; potlogărie, înşelăciune: *inima ta de cetăţean te lasă să comiţi o asemenea scamatorie în banii statului?* AL. [***Scamator*** + ***-ie***].

scámă, scame f. **1.** fir subţire şi scurt destrămat dintr-o ţesătură: *cînd pleacă, se mai uită pe el, să n-aibă vreo scamă.* SOR.; *cine n-are dor de mamă vîntu-l poartă ca pe-o scamă.* VIERU; **2.** (col.) fibre textile foarte scurte rezultate în cursul proceselor tehnologice din filaturi şi folosite ca izolant, ca material de umplutură etc.; **3.** (col.) fire destrămate dintr-o bucată de pînză albă (uzată) cu care se pansau rănile (în loc de vată): *mi-a dat, pentru bieţii răniţi, cinci ocă de scamă, făcută cu mîinile d-sale.* AL.; **4.** (bot.; col.) puf[2]: *făgădueli, trecătoare ca scamele de păpădie.* SAD.; **5.** (reg.; col.) rumeguş; talaş. [Lat. ***squama*** „solz de peşte sau de crustaceu"].

scamn n. v. **scaun**.

scamonée, scamonee f. **1.** plantă din Asia Mică, cu frunze triunghiulare, cu flori galbene (*Convulvulus scammonea*); **2.** suc răşinos extras din rădăcina acestei plante, folosit în medicină ca purgativ puternic. [Din fr. ***scammonée***, lat. ***scammonea***].

scamotá vb. v. **escamota**.

scámpoio, scampolouri n. bluză de damă făcută din tricot, avînd la gît o deschizătură prevăzută cu nasturi sau cu fermoar. [Din it. ***scampolo*** „cupon"].

scaná, scanez vb. (tr.) **1.** (tehn., med.) a explora prin intermediul unui scaner; **2.** (inform.) a reproduce texte (cu ilustraţii) cu un scaner: *n-am reuşit să scanez toată cartea.* [Din engl. ***scan***].

scanáre, scanări f. acţiunea de a scana şi rezultatul ei. [V. ***scana***].

scandá, scandez vb. (tr.) **1.** a marca măsura versurilor (greceşti sau latineşti), descompunîndu-le în unităţi metrice sau silabice, într-o recitare; a recita, scoţînd în evidenţă alternanţele silabice: *îi plăcea să recite şi scanda patetic sute de versuri latine.* CĂL.; *scanda hexametrii latineşti*; **2.** (p. gener.) a pronunţa ritmic, apăsînd fiecare cuvînt, fiecare silabă etc.: *masa compactă ... începu iar să scandeze nu mai mi-aduc aminte ce fel de lozincă.* PR.; **3.** a citi o frază muzicală punînd accentul pe timpii tari. [Din fr. ***scander***, lat. ***scandare***].

scandál, scandaluri şi (înv.) **scandale** n. **1.** (înv.) prilej de a păcătui, ocazie de a greşi: *Dumnezăii lor vor fi voauo întru scandală.* BIBLIA; **2.** (înv.) păcat, greşeală: *pedeapsa ... prin certarea cu bătaie şi cu post, de cumva s-au făcut o mare sminteală şi scandală.* PRAV.; **3.** (înv. şi reg.) ruşine, sfială provocată de o anume faptă: *nu-ţi fie scandală, fia mea, şi lasă să te tămăduiesc.* DOS.; **4.** faptă reprobabilă, situaţie, întîmplare urîtă, ruşinoasă, care provoacă indignare, revoltă, nemulţumire etc.; (p. ext.) prilej de indignare, de revoltă, de nemulţumire; persoana care oferă asemenea prilej: *eu ... să fiu un scandal în familia mea!* GHICA; *scandalul chiverniselei neruşinate pe socoteala statului continuă, fie sub formă de grase pensiuni viagere, fie sub titlu de recompense patriotice ..., fie prin mijlocul diurnelor, misiilor în străinătate.* EM.; *revoluţia, ea însăşi, e un scandal.* PR.; **5.** indignare, protest, revoltă produsă de o asemenea faptă, situaţie: *a fost un scandal nemaipomenit cînd trupa franceză ... a cutezat să facă pe scenă un joc de cuvinte inocent.* CAR.; **6.** ceartă violentă (însoţită de bătaie, de ţipete) între două sau mai multe persoane; zgomot, zarvă produsă de o asemenea ceartă; tărăboi: *în faţa restaurantului era mare scandal*; **a face cuiva scandal**, a certa pe cineva aspru, cu glas ridicat: *şeful ne-a făcut un scandal îngrozitor*; **7.** (înv.) neînţelegere; vrajbă, duşmănie; supărare (pe ...): *papa ... îl ameninţa ... pentru această crimă şi acest scandal împotriva creştinătăţii.* BĂLC.; **8.** (înv. şi reg.) greutate, neajuns, neplăcere survenită într-o acţiune: *fietecarile hotarîle sale să-şi cunoască şi supuşii fără nici o scandală să-şi deosăbească.* CANT.; (înv.) **piatra** (sau **pietruţa, stînca**) **scandalei** (sau **scandalului, de scandală**), obstacol, piedică, dificultate neprevăzută; **9.** (fam.) portjartier; (accent. şi: (înv.) ***scándal***); (şi: (înv.) **scandală**). [Din sl. ***skandalŭ***, gr. mod. ***skándalon***, fr. ***scandale***, lat. ***scandalum***].

scandalagioáică, scandalagioaice f. femeie care caută, care provoacă mereu scandal, căreia îi place scandalul. [***Scandalagiu*** + ***-oaică***].

scandalagíu, scandalagii m. bărbat care caută, care provoacă mereu scandal, căruia îi place scandalul: *se adunară scandalagii mahalalei.* [***Scandal*** + ***-agiu***].

scándală f. v. **scandal**.

scandalisí, scandalisesc vb. **1.** (înv.; rar; în forma **scădălizi**; refl.) a se jena, a se ruşina: *nime să nu să scădălizască de mine.* DOS.; **2.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) scandaliza; (şi: **scădălizi**). [Din gr. mod. ***skandálisa***].

scandalisíre, scandalisiri f. (înv.) acţiunea de a se scandalisi şi rezultatul ei. [V. ***scandalisi***].

scandalizá, scandalizez vb. (refl. şi tr.) a fi sau a face să fie indignat, revoltat în faţa unor fapte reprobabile, a unor abuzuri etc.; a fi sau a face să fie neplăcut impresionat, şocat de un fapt neaşteptat, insolit, exagerat, etc.: *atîta îndrăzneală îl scandaliză.* ZAMF.; *a crezut că un copil e un instrument al voinţei ei şi e scandalizată că Silvia are de pe acum o voinţă a ei proprie.* PR. [Din fr. ***scandaliser***, lat. ***scandalizare***].

scandalizáre, (rar) **scandalizări** f. acţiunea de a (se) scandaliza şi rezultatul ei; indignare, revoltă; şocare: *cu ingenuă scandalizare e nararea stîrpirii seimenilor.* CĂL. [V. ***scandaliza***].

scandalizát, ~ţi, scandalizată, ~e a. **1.** indignat, revoltat: *femeile erau scandalizate*; **2.** care exprimă, denotă indignare, revoltă: *Petrişor făcu o mutră scandalizată.* CĂL. [V. ***scandaliza***].

scandalós, ~şi, scandaloásă, ~e a. **1.** care provoacă sau poate să provoace scandal, indignare, revoltă; care şochează prin caracterul neaşteptat, insolit, excesiv etc.; revoltător; ruşinos: *fusese amestecat ... într-o serie de afaceri scandaloase.* EL.; **2.** excesiv, exagerat (de mare, de mult): *preţuri scandaloase*; **3.** referitor la scandal, care se ocupă de scandaluri, zvonuri, bîrfeli etc.: *fiece Olimp trebuie să-şi aibă mica lui cronică scandaloasă.* CAR. [Din fr. ***scandaleux***, lat. ***scandalosus***].

scandáre, scandări f. **1.** acţiunea de a scanda: *era maestru la scandare*; **2.** tulburare funcţională a vorbirii, constînd în disocierea cuvintelor în silabe. [V. ***scanda***].

scandát, ~ţi, scandată, ~e a. recitat, rostit, spus prin scandare: *versuri bine scandate.* [V. ***scanda***].

scandináv, ~i, scandinavă, ~e a. care aparţine Peninsulei Scandinave (Scandinaviei), referitor la Peninsula Scandinavă; care aparţine, care este caracteristic ţărilor din Scandinavia sau locuitorilor lor, referitor la ţările din Scandinavia sau la locuitorii acestora; scandinavic: *toţi zeii mării scandinave veghează.* GOGA. // m., f. persoană (originară) dintr-o ţară din Scandinavia. [Din fr. ***scandinave***].

scandinávic, ~ci, scandinavică, ~ce a. scandinav: *civilizaţie scandinavică.* [Din germ. ***skandinavisch***].

scándiu n. element chimic metalic din grupa pămînturilor rare, alb-cenuşiu cu luciu metalic, prezent în natură sub formă de oxid. [Din germ. ***Skandium***, fr. ***scandium***].

scáner, scanere [skénăr] n. **1.** aparat folosit în diferite sisteme de investigaţie pentru explorarea amănunţită, punct cu punct; scanograf; **2.** aparat care serveşte la reproducerea prin baleiaj electronic a unui (fragment de) text original (cu ilustraţii, color), putînd fi conectat la un calculator în vederea afişării pe un ecran a imaginilor analizate şi ulterior la imprimarea acestora cu ajutorul unui dispozitiv specializat; (scris şi: *scanner*). [Din engl., fr. ***scanner***].

scanográf, scanografe n. (med.) scaner. [Din fr. ***scan***(***n***)***ographe***].

scap, scapi m. şi **scapuri** n. tulpină, peţiol sau peduncul la o plantă; (spec.) peduncul floral lipsit de frunze, care se dezvoltă direct din sol. [Din fr. ***scape***].

scápăr n. **1.** scăpărare; **2.** fulgerare; fulger. [De la ***scăpăra***].

scăpăt n. **1.** (pop.) apus, asfinţit; (p. ext.) vremea asfinţitului: *soarele era pe scăpăt.* OD.; *în scapătul soarelui, la uşa oborului.* POP; **2.** capăt, sfîrşit[2]: *scapătul vieţii*; **3.** (înv. şi reg.) pantă[2], povîrniş. [De la ***scăpăta***].

scapét, scapeţi m. **1.** membru al sectei scopiţilor[1]; (p. ext.) birjar (rus, aparţinînd acestei secte); lipovean, muscal[1]: *birjarul, un scapet bătrîn, întoarse faţa.* TEODOR.; **2.** bărbat castrat; scopit[1]: *începu să îngîne cu glas de scapet.* ST.; (şi: (înv.) **scopeţ**). [Din sl. ***skopeci***, rus. ***skopeţ***].

scapolít, scapolite n. mineral amorf, incolor sau opac, compus al silicatului de aluminiu cu silicat de calciu, existent în unele roci vulcanice. [Din fr. ***scapolite***].

scapúl, scapule n. tip de tulpină aeriană lungă, terminată cu o inflorescenţă, cu frunze prinse la noduri, în formă de rozetă. [Din fr. ***scapule***].

scapulalgíe, scapualgii f. durere în umăr. [Din fr. ***scapulalgie***].

scapulár, ~i, scapulară, ~e a. care aparţine omoplatului sau umărului, referitor la omoplat sau la umăr, din zona omoplatului sau a umărului: *braţele corespund picioarelor, centura pelviană celei scapulare.* CART. [Din fr. ***scapulaire***].

scápulă, scapule f. omoplat. [Din lat. ***scapula***].

scarabéu, scarabei m. **1.** (la pl.) gen de insecte din ordinul coleopterelor, cu corpul negru, lat şi turtit, cu capul şi cu picioarele dinţate, care se hrănesc cu excremente (*Scarabeus*); (şi la sg.) insectă din acest gen: *pe lespezi dacă te-apleci auzi scarabei sărutînd pămînteştile luturi.* BL.; **2.** pecete, bijuterie etc. înfăţişînd o asemenea insectă (considerată sacră de unele popoare antice): *un scarabeu de smarald pe lanţ.* ARG. [Din lat. ***scarabaeus***, fr. ***scarabée***].

scaramúcă, scaramuce f. (înv.) luptă (preliminară) de mică amploare, scurtă, între două armate; hărţuială. [Din it. ***scaramuccia***].

scaramúş, scaramuşi m. bufon din vechea comedie italiană, îmbrăcat în negru. [Din fr. ***scaramouche***].

scarandív, ~i, scarandivă, ~e a. (reg.) capricios, mofturos, năzuros la mîncare; (p. ext.) plăpînd, delicat, gingaş: *copil scarandiv.* [De la ***scarandivi***].

scarandivi, scarandivesc vb. (înv.; refl.) a se îngreţoşa; (şi: **scărăndivi**). [Din sl. ***skarondovati sen***].

scaraóschi m. v. **scaraoţchi**.

scaraóţchi m. (pop. şi fam.) tartorul, căpetenia dracilor: *în acea zi, Scaraoschi, căpetenia dracilor, ... a dat poroncă.* CR.; (reg.) **l-a înţărcat Scaraoţchi**, se spune despre cineva foarte şiret, viclean: *mare hîtru mai eşti! ... să juri că te-o înţărcat Scaraoţchi.* AL.; (şi: **scaraoschi**). [Din sl. (I)***skariotski*** „(I)scario-

teanul", porecla lui Iuda vînzătorul, devenit numele necuratului].

scără, scări f. **1.** obiect (portativ) din lemn, din fier, din frînghie etc. format din două părți paralele verticale ori ușor înclinate, unite între ele, la distanțe egale, prin piese transversale, servind la urcat sau coborît: *coboram pe o scară rezemată de zid.* GHICA; **scara mîței** (sau **pisicii**) ori **scară de pisică**, scară flexibilă formată din două parîme, între care se fixează trepte de lemn, folosită în navigație: *m-am cam săturat de scara mîței și de alergări călare.* AL.; **2.** element de construcție alcătuit dintr-un șir de trepte din piatră, marmură etc. (cu balustradă), care leagă două nivele succesive ale unei clădiri, parterul cu exteriorul clădirii etc.: *o trăsură ... trase la scară.* GANE; *sui scările ..., cu balustrade lucioase de marmură.* GHEȚIE; **a întinde** (sau a **pune, a așeza etc.) pe cineva la scară**, a întinde pe cineva pe jos, pentru a-l bate (cu biciul): *m-a și amenințat că altădată ... are să poruncească să mă întindă la scară și să mă bată cu biciul.* CR.; (fam.) **a avea mașină la scară**, a avea o situație materială sau socială bună; **scară rulantă**, scară cu trepte mobile, montate pe o bandă rulantă, utilizată în locuri cu circulație intensă sau cu diferențe mari de nivel; escalator; **3.** (de obicei la pl.) fiecare dintre treptele acestui element de construcție: *scările de piatră tocite.* EM.; (fig.) *lungi oftaturi cu scări.* VLAH.; **a tunde în scări**, a tunde cuiva părul, astfel încît firele să nu fie egal retezate, ci mai scurte spre ceafă și mai lungi spre creștet; **4.** treaptă sau șir de trepte la un vehicul, servind la urcare și la coborîre: *se apropie de scara trăsurii.* CAR.; **5.** fiecare dintre cele două inele atîrnînd de o parte și de alta a șeii, în care călărețul își sprijină picioarele: *încălecînd să te ții bine și în scări.* ISP.; **6.** șir, serie, succesiune continuă și progresivă de elemente, așezate în ordine crescîndă, descrescîndă sau cronologică, servind la stabilirea valorii a ceva: **scara durității** (sau **de duritate**), succesiune progresivă a durității celor zece minerale adoptate ca etalon al gradului de duritate; **scară de gri**, scară care reprezintă variația luminației între nivelul de alb și nivelul de negru, servind pentru controlul și reglajul sistemelor de televiziune; **7.** (și **scară muzicală**) ansamblul sunetelor succesive dintr-un sistem muzical; succesiune a sunetelor muzicale cuprinzînd aproximativ opt octave; **scară** (sau **scală**) **cromatică**, serie de douăsprezece semitonuri care alcătuiesc o octavă; **8.** totalitatea ființelor imaginate ca o serie (de la cele mai simple la cele mai evoluate): *lăudat pe veci să fii pe-a lumii scară-ntreagă.* EM.; **9.** (înv.) tablă de materii: *scara cărții*; **10.** rang, treaptă socială; ierarhie: *începînd la talpa însăși a mulțimii omenești și suind în susul scării pîn' la frunțile crăiești.* EM.; *urcase pînă la vîrf scara onorurilor.* GHEȚIE; **11.** ierarhie a manifestărilor și a valorilor morale și spirituale: *aici ... scara valorilor morale e cu totul răsturnată, ... nu se ia în serios nimic.* M.CAR.; **12.** serie de diviziuni la unele aparate și instrumente (termometru, barometru etc.), formînd o linie gradată, care servește la determinarea unei mărimi prin deplasarea unei părți mobile; **scară gradată**, scară ale cărei elemente sînt diviziuni marcate cu valorile numerice ale mărimii raportate corespunzător; scală[1]; **scară Beaufort**, scară convențională de măsurare relativă a intensității vîntului; **13.** raport dintre lungimea unei linii pe un plan, pe o hartă și lungimea reală a acelei linii în natură (exprimat printr-o fracție sau printr-un segment de dreaptă gradată); **la scară**, într-un anumit raport constant față de realitate; **a reduce la scară**, a reprezenta un obiect reducîndu-i dimensiunile, dar păstrînd un raport constant față de realitate; **14.** (fig.) măsură, proporție: *transpusă la altă scară, viața într-o stație de mare e absolut la fel cu viața corespunzătoare de la oraș.* PETR.; *longevitatea operelor ... nu se măsoară la scara unei singure vieți omenești.* CR.; **pe** (o) **scară întinsă** (sau **largă**, **mare** etc.), în măsură mare, în proporții mari: *ne-am înțeles misiunea pe o scară colosală.* HASD.; **15.** (compus; bot.) **scara-domnului** (sau **-doamnei**), plantă erbacee din zona montană, cu multe frunze, cu flori albastre sau albe grupate în buchete, cu fructul o capsulă sămînțoasă; scăricea (*Polemonium coeruleum*). [Lat. ***scala***; cf. fr. ***échelle***, it. ***scala***].

scarificá, scarífic vb. (tr.) **1.** a cresta superficial pielea unui bolnav cu un scarificator, bisturiu, brici etc., în scop terapeutic; **2.** a afîna pămîntul cu scarificatorul; **3.** a scormoni și a disloca cu scarificatorul materialul de suprafață (pietre, bucăți de asfalt etc.) al unor drumuri, al unei șosele, în operațiile de refacere a acestora. [Dat. ***scarificare***, fr. ***scarifier***].

scarificáre, scarificări f. **1.** acțiunea de a scarifica și rezultatul ei; scarificație; **2.** crestare superficială a pielii cu scarificatorul; **3.** afînare a solului cu scarificatorul; **4.** scormonire și dislocare a materialului de la suprafața unui drum, a unei șosele cu scarificatorul, în vederea refacerii. [V. ***scarifica***].

scarificát, ~ți, scarificată, ~e a. **1.** (despre sol) care a suferit o scarificare; **2.** (despre materialul de suprafață al unor drumuri, șosele etc.) supus scarificării. [V. ***scarifica***].

scarificatór, scarificatoare n. **1.** instrument medical format din mai multe lame tăioase acționate de un resort, folosit la crestarea pielii în scop terapeutic; **2.** mașină agricolă prevăzută cu cuțite în formă de gheară, folosită la afînarea pămîntului, fără scoaterea lui la suprafață, pentru întinerirea pășunilor, fînețelor etc.; **3.** utilaj rutier prevăzut cu colți de oțel, folosit la scormonirea și la dislocarea pămîntului sau a unei suprafețe pietruite, prost asfaltate, în scopul ușurării operațiilor ulterioare de refacere. [Din fr. ***scarificateur***].

scarificáție, scarificații f. scarificare. [Din fr. ***scarification***, lat. ***scarificatio, -onis***].

scarіós, ~și, scarioásă, ~e a. (bot.; despre organe) membranos, translucid, tare și lipsit de clorofilă. [Din fr. ***scarieux***, lat. ***scariosus***].

scarlát n. **1.** (înv.) numele unei stofe de culoare stacojie: *tîmbar de schirlet*; **2.** (rar) culoare stacojie; (și: **schirlet**). [Din it. ***scarlatto***, lat. ***scarlatus,*** turc. ***iskerlet***].

scarlatínă, scariatine f. boală infecțioasă, contagioasă și epidemică (mai ales la copii), provocată de streptococi, caracterizată prin febră mare, dureri de gît și de cap, vomă și prin apariția unor pete roșii pe pielea întregului corp, urmată de descuamare: *se-nchid școlile din pricina scarlatinei.* SAD.; *pe vremuri scarlatina era foarte primejdioasă.* GHEȚIE. [Din gr. mod. ***skarlatína***, fr. ***scarlatine***].

scarlatinós, ~și, scarlatinoásă, ~e a. **1.** care ține de scarlatină, referitor la scarlatină, specific scarlatinei: *eritem scarlatinos*; **2.** (adesea subst.) bolnav de scarlatină: *copii scarlatinoși.* [Din fr. ***scarlatineux***].

scarp m. v. **scarpă.**

scárpă, scarpe f. **1.** (reg.; mai ales la pl.) pantof de damă ușor (împodobit cu broderii); condur; papuc: *mergeți ... tot pe vîrful scarpilor* AL.; **2.** (reg.) pantof vechi, scîlciat (călcat pe ștaif); **3.** (înv. și reg.) suprafață înclinată, taluz de pămînt, de pietriș etc., care mărginește terasamente, șanțuri, cursuri de apă etc.; (și: (reg.) **scarp**). [Din it. ***scarpa***].

scat n. stil vocal specific jazului, în care interpretul înlocuiește textul cu silabe sau sunete onomatopeice, imitînd instrumentația orchestrală. [Cuv. engl.].

scatíu, scatii m. **1.** numele mai multor păsări cîntătoare: **a)** pasăre mică, foarte vioaie, cu pene verzi-gălbui, cenușii pe spate, iar pe aripi cu două dungi negre, al cărei cîntec seamănă cu al canarului; oiță (*Carduelis spinus*); **b)** (rar) cănăraș (*Serinus canaria*); **c)** presură: (*Emberiza citrinella*): *botgroșii și scatiii ... îl întîmpinau peste tot locul.* OD.; **2.** (arg.) agent de poliție; sergent de stradă: *vezi că te fluieră scatiul!* [Din gr. mod. ***skathí***].

scatoálcă, scatoalce f. **1.** (pop. și fam.) lovitură cu palma[1], cu pumnul dată cuiva; ghiont; (p. gener.) bătaie; calcavură: *trebuia să-i tragi măcar vreo două scatoalce, să te pomenească.* REBR.; **2.** (reg.; în forma **scafoalcă**) epitet injurios pentru o femeie ușuratică, flecară; **3.** (în formele **scatolcă** și **scatulcă**) baborniță; (și: (reg.) **scatolcă, scatulcă, scafoalcă**). [Et. nec.].

scatofág, ~gi, scatofagă, ~ge a. și m., f. (biol.) coprofag. [Din fr. ***scatophage***].

scatofagíe f. (biol., med.) tulburare gravă a instinctului alimentar, constînd în ingerarea de materii fecale, care apare în demență, oligofrenie gravă, schizofrenie; coprofagie. [Din fr. ***scatophagie***].

scatofíl, ~i, scatofilă, ~e a. coprofil. [Din fr. ***scatophile***].

scatofilíe f. atracție morbidă către materiile fecale, la unii bolnavi psihic. [Din fr. ***scatophilie***].

scatofobíe f. (med.) coprofobie. [Din fr. ***scatophobie***].

scatól n. substanță chimică azotată rezultată din descompunerea proteinelor în intestinul gros al mamiferelor. [Din fr. ***scatol***].

scatólcă[1] f. v. scatoalcă.

scatólcă[2] f. v. scatulcă.

scatológic, ~ci, scatologică, ~ce a. care ține de scatologie, referitor la scatologie; care cultivă scatologia; scabros: *imaginație scatologică.* // n. element, aspect din sfera scatologiei: *cultivă scatologicul în literatură.* [Din fr. ***scatologique***].

scatologíe, scatologii f. **1.** referire trivială la fiziologia excreției, făcută într-o glumă, într-o scriere; gen de glume, de scrieri care conțin asemenea referiri; **2.** tendință morbidă (în unele boli psihice) de a utiliza cuvinte scabroase, pornografice și obscene; coprolalie. [Din fr. ***scatologie***].

scatóm n. tumoare formată prin acumulare de materii fecale în intestin; fecalom, stercorom. [Din fr. ***scatome***].

scatúlcă[1], scatulce și **scatulci** f. (înv. și reg.) lădiță, cufăraș pentru obiecte de preț, pentru lucruri mărunte (în scopul păstrării sau transportării): *o scatulcă ce avea cu odoarele sale.* N.COSTIN; *umplu și cîteva clondire cu vin și rachiu și le puse în scatolcă.* FIL.; (și: **scatolcă**). [Din rus. ***škatulka***, ucr. ***škatylka***].

scatúlcă[2] f. v. scatoalcă.

scaturígine, scaturigini f. (latinism; înv.) izvor (al unei ape). [Din lat. ***scaturigo, -inis***].

scáun, scaune n. **1.** mobilă cu sau fără spătar pe care poate ședea o singură persoană: *celelalte dame se așează ... pe scaune și pe canapele.* GHICA; *se ridică de pe scaun.* GHEȚIE; **scaun de tortură** (sau **de supliciu**), dispozitiv de o formă asemănătoare obiectului descris mai sus, pe care era așezat cel supus torturii; **scaun electric,** dispozitiv de forma obiectului descris mai sus, pentru executarea prin electrocutare a condamnaților la moarte; (p. ext.) moarte astfel provocată: *sentința este definitivă: scaunul electric*; (reg.) **a fi în scaun**, a fi la asfințit: *soarele e în scaun;* **2.** (înv. și reg.) bancă; laviță: *părintele vine la școală și ne aduce un scaun nou și lung.* CR.; **3.** (reg.) năsălie: *de vii ședea neic-un an, mi-i afla moartă pe scamn.* POP.; **4.** (arg.) nota patru: *cîte scaune ai la mate?*; **5.** (înv.) tron (pentru monarhi, înalții prelați, pentru divinitate): *celor drepți Domnul le vede toată calea din scaun ce șade.* DOS.; **6.** (p. ext.) simbol al puterii, al autorității reprezentat de tron; funcție, autoritate a monarhului, a unui înalt demnitar (ecleziastic) etc.; domnie: *fiul său Bogdan, pre care îl lasă moșnean scaunului.* NEGR.; *scaunul metropolitan al Heracleei.* GAL.; **a** (**se**) **așeza** (sau **a** (**se**) **pune, a** (**se**) **urca**, a (**se**) **ridica** etc.) **în scaun**, a (se) înscăuna: *să așeze pentru vecie neamul lor pe scaunul domnesc.* OD.; **a scoate** (sau **a izgoni, a arunca etc.) din scaun**, a detrona: *l-au scos din scaun boierii.* ST.; **7.** demnitate, funcție (înaltă); post[2]: *au durat scaune care trebuiau umplute.* EM.; *nu mai văd eu scaun în Sf. Sinod, cît hău.* C.; **a-și păzi** (sau **a-și teme**) **scaunul**, a avea mare grijă, a face orice compromis ca să nu fie destituit, demis; **8.** (bis.) prima categorie în ierarhia îngerilor: *în prima grupă a îngerilor, formată din trei trepte, sînt: serafimii, heruvimii și scaunele*; **9.** (înv.) reședință (a monarhului, a papei); capitală: *Iași ... a fost scaun domnesc.* GHICA; *aici a fost sîmburele dintru întîi al țării Moldovii, cînd scaun era Baia.* SAD.; **de scaun**, care constituie reședința; de reședință: *cetate de scaun;* **Sfîntul scaun** sau **Scaunul apostolic** (ori **pontifical**), reședința papei; (p. ext.) papalitate: *onoarea Scaunului apostolic cere neapărat ca locuitorii de lege grecească ... să fie*

convertiți la legea catolică de rit roman. EM.; **10.** (fig.; înv.) centru, sediu; focar: *gîndul omului are scaunul său în cap, că acolo șade mentea și înțelegerea din carea purcede înțelepciunea.* VARL.; **11.** (înv. și reg.) consiliu, sfat, divan; local, sediu al acestora: *în scaunul bătrînilor lăuda-l-vor.* PSALT.; **scaun de judecată**, instanță judecătorească: *a ținut la Iași, Vaslui și Bîrlad scaune de judecată.* SAD.; **12.** (fig.) rațiune, judecată sănătoasă, inteligență: *toate dezlegările erau nemerite, după cum îl povățuia mintea lui cu scaun sănătos.* CAR.; **cu scaun la cap** (sau **la minte, la judecată**), deștept; judicios, chibzuit: *oamenii cu scaun la cap nu se potrivesc la zvonuri și minciuni*; **13.** (înv.) (nume dat autorităților dintr-o) unitate teritorial-administrativă; sediul acestor autorități; ocol; jurisdicție: *orașe și sate ... carele sînt împărțite pe scaune, ca să se știe de cine ascultă* (cca 1670). GCR.; **14.** diviziune și organizare teritorial-administrativă a șaselor și secuilor din Transilvania, în evul mediu: *secuii ... erau împărțiți în scaune și aveau o organizare cu totul democratică.* BĂLC.; **15.** telescaun: *scaunele nu erau chiar impasibile și sîrma care le trăgea se curba.* PR.; **16.** suport special pe care se stă la closet; (p. ext.) (faptul de a elimina) materii fecale: *are scaune dese, cu sînge*; **17.** (înv. și pop.) butuc, masă specială pe care măcelarul taie carnea; tejghea într-o măcelărie; (p. ext.) abator, măcelărie; pescărie: *șetrele precupeților, scaunele măcelarilor ... erau închise.* OD.; **18.** (reg.) parte a meliței constînd dintr-o scîndură scobită (în care intră limba), pe care se așază mănunchiul de in sau de cînepă pentru melițat; **19.** (reg.) piedică la războiul de țesut; cordenci; **20.** (reg.) **scaun de cioplit**, bedreagul rotarului; **21.** (reg.) scăunoaie: *scaun de doage*; **22.** (reg.) **scaun de spițe**, cobilă; **23.** (pop.) suport, postament la diferite unelte, instrumente, mașini etc.; **24.** (pop.) schelet de lemn care susține învelitoarea unui acoperiș; **25.** (pop.) fiecare dintre părțile spicului cerealelor care susține cîte un bob; locul bobului în spic; **a băga** (sau **a da**) **scaun**, a lega: *grîul începuse să dea scaun*; **26.** (reg.) numele unui motiv ornamental pe țesături, cojoace etc.: *niște lăicere țesute în scaune.* C.; **27.** căluș, scăunaș; **28.** (astr.; pop.; artic.) **scaunul lui Dumnezeu**, constelația Casiopeea; **29.** (compuse; bot.) **scaunul-cucului**, a) plantă erbacee robustă, cu flori purpurii reunite într-un capitul (*Dianthus giganteus*); **b**) (reg.) ciuboțica-cucului (*Primula veris*); **c**) (reg.) garoafă (*Dianthus barbatus*); **scaunul-popii**, **a**) cuișoare (*Dianthus chinensis*); **b**) (reg.) garoafă (*Dianthus barbatus*); **scaunul-lui-Dumnezeu**, cuișoare (*Dianthus chinensis*); (reg.) **scaunul-Domnului**, brumărea (*Phlox paniculata*); (și: (înv. și reg.) **scamn**). [Lat. ***scamnum***].

scădălizí vb. v. scandalisi.

scădeá, scad și (pop.) **scaz** vb. **1.** (intr.) a deveni mai mic (ca întindere, volum, adîncime, grosime, greutate etc.); a se micșora; a se împuțina: *Ceahlăul sub furtună nu scade mușunoi.* AL.; **2.** (intr.) a-și împuțina apa, a-și coborî nivelul; a reveni în matcă: *apa scade răsfirîndu-se-n larg pe matca-i bolovănoasă.* VLAH.; **3.** (intr.) a-și pierde zeama, sosul prin fierbere; a se îngroșa: *mîncarea a scăzut în cuptor*; **4.** (intr.) a slăbi, a se închirci: *trupul mamei, secat și scăzut de o îndelungată boală ..., rămînea nemișcat.* ST.; **5.** (intr. și tr. fact.) a deveni sau a face să devină mai puțin (numeros, abundent, consistent etc.); a (se) reduce, a (se) rări: *numărul bravilor scădea pe toată ziua.* NEGR.; *prețul pămîntului a scăzut*; **6.** (tr.) a lua o parte, a reduce proporțiile prin extragerea unei părți: *le-am primit drept bani scăzîndu-mi din sumele scrise în ele dobînda pe trei luni.* GHICA; **7.** (mat.; tr.) a face o operație de scădere: *nu știa să scadă*; **8.** (intr.) a se scurta: *ziua scade, noaptea crește.* EM.; **9.** (intr.) a slăbi în intensitate, în tărie; a descrește, a se domoli, a se diminua: *bătrînul, simțind că-i scade energia, se grăbi să plece.* CAR.; *respirația muribundului, pînă atunci horcăitoare, scăzu simțitor.* GHEȚIE; **10.** (intr.) a coborî spre apus; a asfinți, a apune, a scăpăta: *soarele-a scăzut spre seară și-n urmă soarele-a apus.* COȘB.; **11.** (intr. și tr. fact.) a(-și) diminua valoarea, importanța, prestigiul etc.: *vei rîde, tată, cum ai rîs și de surioarele mele, fără ... să le scază cinstea.* ISP.; **12.** (înv.; intr. și tr. fact.) a (se) lipsi de o favoare, calitate, funcție etc.: *umili pe Mihai, scăzîndu-l din treapta de domn suveran.* BĂLC. [Lat. **excadere*].

scădére, scăderi f. **1.** acțiunea de a scădea și rezultatul ei; **2.** micșorare a întinderii, a volumului, a adîncimii, a grosimii, a greutății: *din uscarea ierbei rezultă scăderea stogului*; **3.** coborîre, descreștere a nivelului unei ape; **4.** reducere a numărului, a abundenței etc.: *scăderea în număr ... era pusă la loc prin deasa imigrare din țara vecină.* EM.; *scăderea prețurilor*; **5.** îndepărtare, suprimare a unei părți dintr-un întreg; **6.** una dintre cele patru operații aritmetice fundamentale prin care se calculează diferența între două numere, primul fiind numit descăzut, iar al doilea scăzător; **7.** reducere, scurtare a duratei: *nopțile sînt în scădere*; **8.** slăbire, diminuare a intensității, a tăriei; domolire: *îi prescrie ceva pentru scăderea temperaturii.* GHEȚIE; **9.** diminuare a valorii, a importanței, a prestigiului etc.: *Ieșii au împiedicat acest lucru, spre scăderea creștinătății.* COSTIN; *o scădere morală.* CĂL.; **10.** (înv. și reg.) umilire, degradare; rușine: *nu ar fi nici o scădere pentru Miron Costin de a fi comparat lui Comines.* MAIOR.; **11.** defect, cusur, lipsă; greșeală, păcat: *arta ... are și ea scăderile și suferințele ei.* VLAH.; **12.** (înv.) pierdere; pagubă: *au luat cetatea ... fără nice o scădere de oști.* NEC.; **13.** (înv.) pieire; dispariție: *nu te voi părăsi, de ar veni toate împărățiile și cräiile mele la scădere.* N.COSTIN. [V. ***scădea***].

scăfár, scăfari m. (reg.) meșter de scafe. [***Scafă*** + *-ar*].

scăfíță, scăfițe și **scăfiți** f. (pop.) **1.** diminutiv al lui scafă; **2.** scafă mică; conținutul acesteia: *în scăfițe de lemn* [erau] *cîțiva hribi fierți.* SAD.; **3.** căuș mic cu care se scoate apa dintr-o luntre; **4.** numele a două specii de ciuperci necomestibile: **a**) ciupercă mică galbenă-brună, cu pălăria galbenă sau portocalie, care crește pe lemnele putrede din păduri (*Cyathus striatus* sau *crucibulum*); **b**) ciupercă mică albă-cenușie sau gălbuie, care crește pe lemne putrede (*Nidularia granulifera*). [***Scafă*** + *-iță*].

scăfîrlíe, scăfîrlii f. **1.** (înv. și reg.) cupă; (p. gener.) (obiect cu) scobitură în formă de cupă: *voi face sfeșnic de aur curat ..., și fofezele, și scăfîrliile, și ... florile dentr-însul vor fi.* BIBLIA; **2.** (pop.) orbita ochiului: *sară-ți ochii tăi din frunte, să-ți rămînă scăfîrlia ca să ouă ciocîrlia.* POP.; **3.** (pop. și fam.) cutie craniană; craniu: *rînjind ca o scăfîrlie de mort.* C.; **4.** (fam.) cap (al unei ființe): *dacă mă nimeream în bucătărie, mă trezeam cu cîte un făcăleț peste scăfîrlie.* GHEȚIE; **5.** (reg.) creștetul capului: *cînd sufla cu dînsele ...* [buza] *de deasupra se răsfrîngea în sus peste scăfîrlia capului.* CR.; **6.** (reg.) calotă a pălăriei; **7.** (înv. și reg.) rotulă: *și-i tăiară scăfîrlia genunchiului.* DOS. [De la ***scafă***].

scăiecíor, scăieciori m. (ornit.; pop.) sticlete (*Carduelis carduelis*). [***Scaieți*** (pl. lui *scaiete*) + *-ior*].

scăiér, scăieri m. (ornit.; reg.) sticlete (*Carduelis carduelis*). [***Scai***[1] + *-ar*].

scăiós, ~și, scăioásă, ~e a. (pop.) plin de scai[1]: *holde scăioase.* [***Scai***[1] + *-os*].

scăișór, scăișori m. **1.** numele mai multor plante: **a**) turiță (*Agrimonia cupatoria*); **b**) cornicei (*Ranunculus arvensis*); **c**) (la pl.) pejmă (*Amberboa moschata*); **2.** (ornit.; reg.) sticlete (*Carduelis carduelis*). [***Scai***[1] + *-șor*].

scălúș, scăluși m. **1.** plantă cu tulpina robustă acoperită cu peri și țepi, cu flori alburii sau gălbui dispuse în capitule globuloase, spinoase; varga-ciobanului (*Dipsacus pilosus*); **2.** (bot.; reg.) scaiete (*Dipsacus laciniatus*). [***Scai***[1] + *-uș*].

scălán, scălane n. (reg.) ciorchine; ghirlandă (de fructe): *scălan de strugure; scălan de cireșe.* [Et. nec.].

scălămbăiá vb. v. scălîmbăia.

scălămbăiálă f. v. scălîmbăială.

scălămbăiát a. v. scălîmbăiat.

scălămbăiére f. v. scălîmbăiere.

scălciá vb. v. scîlcia.

scălciát a. v. scîlciat.

scăldá, scald vb. **1.** (tr.) a face baie cuiva; a îmbăia: *fiindcă știa bine treaba moșitului, lă purcelul, îl scăldă.* CR.; (fig.) *soarele zîmbitor scălda în razele lui căldicele adunările pestrițe ale nuntașilor.* MAT.; **a scălda în sînge**, a provoca un măcel, un omor sîngeros; **2.** (refl.) a se cufunda într-o apă (mare) pentru a se răcori, a înota, a se spăla: *să scaldă în mare în toate zilele.* GHICA; *mă scald în pîrău.* SAD.; (fig.) *Roma arde și furtuna chiuind în ea se scaldă.* EM.; **a ști** (sau **a vedea**) **în ce ape se scaldă**, v. apă; **în ce ape se scaldă?**, ce fel de om este?, ce păreri, ce intenții are?, în ce dipoziție sufletească se află?: *să meargă ... să-l întrebe în ce ape se scaldă.* REBR.; **3.** (p. anal.; refl.) a se tăvăli în nisip, în noroi etc.: *se scaldă vrăbiile în colb.* POP; **4.** (tr.) a uda, a muia: *o sudoare de moarte scăldă tot trupul lui Zibal.* CAR.; **a-și scălda ochii în lacrimi**, a plînge, a lăcrima: *fața i se lumina, ochii-n lacrimi își scălda.* AL.; **5.** (tr.) a curge în jurul ...; a străbate (udînd) un teritoriu: *Ialomița ... scaldă în deșert profilul vastului bărăgan.* HASD.; *marea scaldă țărmul*; **6.** (fig.; refl.) a se reflecta; a se oglindi: *un luciu întins ... în a cărui oglindă bălaie se scălda în fund luna de argint.* EM.; **7.** (pop. și fam.; tr.) **a o scălda**, a avea o atitudine nehotărîtă, șovăitoare; a evita un răspuns ferm; a șovăi: *nu vă spuneam eu ... că lordul ... n-o să răspundă la interpelarea baronului Worms și c-o s-o scalde?* GHICA; *de cînd ești prin locurile astea o cam scalzi.* PETR. [Lat. ***excaldare***].

scăldáre, scăldări f. **1.** acțiunea de a (se) scălda și rezultatul ei; **2.** îmbăiere a cuiva: *scăldarea copilului; scăldarea unui mort*; **3.** cufundare într-o apă (mare) pentru a se răcori, a înota, a se spăla etc.: *avea ... o cămașă de borangic subțire, făcută înadins pentru scăldarea în Iordan.* BOL.; **4.** (reg.; concr.) loc de scăldat într-o apă (curgătoare); scaldă, scăldătoare; **5.** (reg.; concr.) vană, cadă în care se scaldă, se îmbăiază cineva; scăldătoare: *am lăsat pruncu-n scăldare.* POP. [V. ***scălda***].

scăldát n. **1.** faptul de a (se) scălda: *cei mai mulți se scăldară scăldatul din urmă.* ISP; **2.** (reg.; concr.) loc de scăldat într-o apă (curgătoare); scăldătoare, scaldă: *și pe la scăldat am tras o raită.* CR. [V. ***scălda***].

scăldátór, ~i, scăldătoáre m., f. **1.** (pop.) persoană care scaldă un nou-născut: *cele dintîi ființe omenești care mi-au trecut pragul au fost moașele și scăldătoarele.* GAL.; **2.** (înv.) persoană care se scaldă; (spec.) persoană care face băi curative: *balta era plină de scăldători.* AL. // f. **1.** (pop.) scăldare, îmbăiere; baie: *face degrabă leșie, pregătește de scăldătoare.* CR.; **2.** (înv. și pop.) apă în care se scaldă cineva; (spec.) apa din cristelniță în care se botează copiii: *o lua și o afundă în scăldătoare.* DOS.; (reg.) **s-a căcat în scăldătoare**, se spune despre un om norocos sau ghinionist; **3.** (înv. și pop.) loc de scăldat într-o apă (curgătoare); scăldare, scaldă, scăldat: *se formase un lac de apă, ce servea de scăldătoare cîtorva rațe.* FIL.; **4.** (înv. și reg.) cadă, albie etc. în care se scaldă cineva; (spec.) vas al jertfelnicului la vechii evrei; (spec.) cristelniță: *ea-i puse-o scăldătoare cu apa nencepută, de ploaie neatinsă, de soare nevăzută.* AL.; **5.** (fig.) apus (al soarelui); vest: *unii porneau din revărsatul zorilor, alții tocmai din scăldătoarea soarelui.* DELAVR. [***Scălda*** + *-ător*].

scăldătúră, scăldături f. **1.** (înv.) scăldat (în scop curativ): *bolnavul s-a simțit bine după zece scăldături*; **2.** (înv. și reg.) apă în care se scaldă cineva; scăldătoare, scaldă: *știa tot felul de scăldături de dragoste.* GHICA; **3.** (înv. și reg.) cadă, albie în care se scaldă cineva; scăldătoare; (spec.) cristelniță. [***Scălda*** + *-ătură*].

scăldúșă, scăldușe f. (reg.) **1.** îmbăiere (a nou-născuților); scăldușcă; **2.** apă în care se scaldă mai ales nou-născuții; **3.** cadă, albie în care se scaldă mai ales copiii mici. [***Scaldă*** + *-ușă*].

scăldúșcă, scălduște f. (reg.) scăldușă. [***Scaldă*** + *-ușcă*].

scălîmb, ~i, scălîmbă, ~e a. (pop. și fam.) **1.** (adesea subst.) strîmb, sucit, schimonosit, diform; scălîmbăiat: *scălîmb era-n față-i, în trupu-i, în mișcări.* HEL.; *nebunul, scălîmbul, cocoșatul.* BOLLIAC; **2.** deformat, scîlciat: *îi privise și hainele sărăcuțe și ghetele scălîmbe.* ST. [Et. nec.; cf. it. ***scalembru*** „sucit"].

scălîmbá vb. v. scălîmbăia.

scălîmbáre f. v. scălîmbăiere.

scălîmbát a. v. scălîmbăiat.

scălîmbăí vb. v. scălîmbăia.

scălîmbăilá, scălîmbăi și **scălîmbăiez** vb. (pop. și fam.; refl. și tr.) a (se) strîmba, a (se) schimonosi, a (se) poci; a (se) deforma: *boierul își scălîmbăie gura.* VOIC.; (fig.) *nici vă mai amăgiți cu deșarta speranță că veți scălîmba vreodată firea românului ardelean.* OD.; (și: **scălîmba, scălîmbăi, scălămbăia**). [De la ***scălîmb***].

scălîmbăiálă, scălîmbăieli f. (pop. și fam.) scălîmbăiere; (și: **scălămbăială**). [***Scălîmbăia*** + *-eală*].

scălîmbălát, ~ți, scălîmbăiată, ~e a. (pop. și fam.) **1.** strîmb, sucit; schimonosit, pocit; scălîmb: *pielea obrazului subțiată, încrețită și scălămbăiată.* GHICA; **2.** deformat; degradat: *miniaturile scălîmbate și ticluite de prin cărțile didactice.* OD.; *cîntece scălămbăiate.* DELAVR.; (și: **scălîmbat, scălămbăiat**). [V. ***scălîmbăia***].

scălîmbăiére, scălîmbăieri f. (pop. și fam.) acțiunea de a (se) scălîmbăia și rezultatul ei; scălîmbăială, scălîmbăitură: *ceata ... se depărta cu zbierăte și scălămbăieri de sălbatici.* VLAH.; (și: **scălîmbare, scălămbăiere**). [V. ***scălîmbăia***].

scălîmbăitúră, scălîmbăituri f. (pop. și fam.) **1.** scălîmbăiere; grimasă: *nu vei putea suferi scălîmbăturile și declamările lui.* FIL.; **2.** (p. ext.) ființă pocită, scălîmbăiată: *apăru o scălămbătură de om;* (și: **scălîmbătură**). [***Scălîmbăi*** + *-tură*].

scălîmbătúră f. v. scălîmbăitură.

scăiúș, scălușe n. (reg.) **1.** bulfeu (la jug); **2.** căluș (de pus în gură). // m. (pl. **scăluși**) **1.** (entom.); (reg.) cosaș (*Locusta viridissima* și *cantans*); (compus) **scăluș-de-apă**, calul-dracului (*Libellula*); **2.** (reg.) jocul călușarii. [*S-* + ***căluș***].

scămós, ~și, scămoásă, ~e a. **1.** cu scame; plin de scame; scămoșat[1]: *palton scămos; pînză scămoasă*; **2.** (rar) cu puf[2]; pufos: *floare scămoasă*; **3.** (rar) acoperit de scuoame, care se descuamează: *piele scămoasă.* [***Scamă*** + *-os*].

scămoșá, scămoșez vb. 1. (refl.; la pers. 3) a se face cu scame, pierzîndu-și aspectul neted, lucios; a se destrăma; a se face ca scama: *stofa s-a scămoșat*; **2.** (spec.; tr.) a face ca o țesătură să capete aspect pufos; a efectua operația de scămoșare; **3.** (reg.; refl.; despre boabele de grîu) a se desprinde de palee[2]. [De la ***scămos***].

scămoșáre, scămoșări f. **1.** acțiunea de a (se) scămoșa și rezultatul ei; scămoșat[2]; **2.** (spec.) operație, în finisarea textilă, constînd în extragerea mecanizată a capetelor de fibre din țesături și tricoturi, pentru a se obține un strat moale, pufos, plușat; **3.** (p. anal.) operație de mărire a rugozității suprafeței pieselor supuse îmbinării prin lipire: *scămoșarea tălpii de piele*; **4.** (rar) descuamare: *scămoșarea pielii bolnavului.* [V. ***scămoșa***].

scămoșát[1], ~ți, scămoșată, ~e a. **1.** cu scame, plin de scame; care se destramă ușor; scămos: *fișii de pînză scămoșată.* ST.; **2.** cu aspect plușat, pufos: *cu talia strîns înfășurată într-un fel de șal scămoșat.* VLAH.; **3.** (rar; despre plante, flori etc.) pufos. [V. ***scămoșa***].

scămoșát[2] n. scămoșare. [V. ***scămoșa***].

scăndálí, scăndălesc vb. **1.** (înv.; tr.) a insulta, a jigni; a leza; **2.** (înv.; refl. și tr.) a (se) scandaliza: *pentru ocara fiului meu m-am scăndălit.* DOS.; **3.** (înv.; rar; refl. recipr.) a se învrăjbi, a se certa; **4.** (înv.; rar; refl.) a se rușina, a se sfii: *cînd miruia femeia să scăndălea.* DOS.; **5.** (reg.; intr.) a greși. [De la ***scandal***].

scăpá, scap și (pop.) **scăp** vb. **1.** (intr. și tr.) a (se) desprinde, a (se) elibera din ...; a (se) salva: *cucoșul, cum scăpă din mînile moșneagului, fugi de-acasă.* CR.; *Victor scăpă din îmbrățișarea năvalnică a fetei.* GHEȚIE; **2.** (intr.) a izbuti să iasă dintr-o situație critică, neplăcută, împovărătoare, primejdioasă etc.; a se mîntui: *oamenii erau veseli că au scăpat și de iarna asta.* SOR.; *să crezi, mîndră, dragostea cînd te-i îneca în ea și n-ăi mai putea scăpa.* IONEL; **a scăpa ieftin,** v. **ieftin**; **a scăpa teafăr** (sau **cu viață, cu zile**), a supraviețui: *încă mă mier cum am scăpat cu viață.* CR.; **a scăpa ca prin urechile acului,** a ieși cu greu dintr-o primejdie, dintr-o încurcătură: *își da seama de primejdia din care a scăpat ca prin urechile acului.* VLAH.; **a nu scăpa nici în gaură de șarpe** (sau **nici în borta șoarecelui**), a nu putea înlătura ori evita un pericol: *nici în borta șoarecelui nu ești scăpat de mine.* CR.; **a scăpa cu obraz(ul) curat,** v. **obraz**; **3.** (spec.; intr.) a se vindeca, a se îndrepta: *nevastă-mea ... a scăpat de o boală foarte grea.* CAR.; *după două săptămîni de boală, nu știam dacă mor sau scap.* SOR.; **4.** (fam.; intr. și refl.) a (se) dezbăra, a (se) lăsa: *am scăpat de toate viciile*; **5.** (intr. și tr.) a (se) menține intact, în stare bună: *această bisericuță a scăpat neatinsă.* GHICA; **6.** (rar; intr.) a se strecura prin ...; a străbate: *o luminiță scăpa prin jaluzele*; **7.** (intr.) a reuși să iasă, să se arate etc. (învingînd un obstacol): [Jiul] *scapă din trecătoarea Petroșanilor.* VIANU; *au apucat calea prin cea pădure să scape undeva la largul.* POP; **8.** (intr.) a evada, a fugi: *hoții au scăpat*; **9.** (tr.) a salva pe cineva (de la moarte); a scoate pe cineva dintr-o situație grea, dintr-o încurcătură: *dacă lumea ar trebui să piară și eu aș putea s-o scap printr-o minciună, eu n-aș spune-o.* EM.; *trebuia să vii la mine cu procesul; eu te scăpam.* REBR.; **10.** (intr. și refl.) a (se) debarasa, a (se) descotorosi de cineva; a nu mai avea a face cu cineva: *ți-am făcut rău, dar ... ai scăpat de mine.* CAR.; *scapă-te de dînșii!* COȘB.; **11.** (intr.) a evita ceva neplăcut, nefavorabil, dăunător; a se sustrage, a se eschiva: *unii scapă fără a plăti impozitul personal.* GHICA; *orice voi face, nu voi scăpa de ceea ce îmi este scris.* GHEȚIE; **12.** (intr.) a se achita: *a scăpat de o obligație*; **13.** (intr.) (a se îndrepta, a fugi spre ..., pentru) a-și afla salvarea, refugiul, mîntuirea: *numai un singur nobil ... scăpă în Moldova.* BĂLC.; **14.** (rar; intr.) a trece dincolo de ...: *soarele scăpase din crucea amiezii.* SAD.; **15.** (înv. și reg.; intr.) a avea chef de ..., a-i veni să ...: *cîntă, cîntă, gură mîndră, după ce te-i mărita, nu ți-a scăpa a cînta.* POP; **16.** (înv.; refl.) a se clinti; a aluneca; a cădea: *puțin de m-am smintit din cărare, să mă scap în gios cătră pierdzare.* DOS.; **17.** (refl.) a spune sau a face ceva (rău, nepotrivit etc.) fără voie, din greșeală: *m-am jurat că n-oi mere seara-n sat la nevastă cu bărbat, dar ș-aseară m-am scăpat, m-am scăpat c-am fost cam beat.* POP.; **18.** (intr. și tr.) a (se) exprima, a (se) exterioriza, neputîndu-se stăpîni: *biata fata ... tăcu, lăsînd să scape din sînul ei o oftare.* NEGR.; **a scăpa o vorbă,** a face o indiscreție; **19.** (refl.) a avea senzația acută de defecare sau urinare; a urina, a defeca involuntar: *s-a scăpat în pat;* **20.** (tr.) a da drumul (involuntar) unui obiect ținut în mînă: *să sărim în luntrea mică ... și să scap din mînă cîrma.* EM.; **a scăpa din mînă pe cineva** (sau **ceva**), **a)** a pierde un bun prilej de a face ceva: *mi-ar părea rău ... să-mi scape din mînă o afacere așa de grasă.* GHICA; **b)** a pierde de sub control, a nu mai domina pe cineva sau ceva: *își scăpase din mînă copiii*; **a scăpa printre degete,** v. **deget**; **21.** (tr. și refl.) a lăsa să alunece sau a aluneca fără voie (de obosealã, din neatenție etc.): *oamenii cărora de osteneală le scapă piciorul alăturea de scîndură ... se rostogolesc.* ST.; **22.** (tr.) a nu mai putea ține, menține sub control; a da drumul (fără voie) unui animal (legat, închis) să plece, să fugă: *ș-apoi dacă scăpam iepele, știu că era frumos.* CR.; *de ce-ai lăsat oile de-au scăpat în lucernă? dacă plesneau?* SOR.; **a nu scăpa pe cineva din ochi** (sau **din priviri, din vedere**), a ține sub continuă observație, sub supraveghere: *n-o scăpa din vedere nici cît ai da în cremene.* ISP.; **23.** (tr.) a lăsa să iasă din el; a nu fi etanș: *butelia scapă gaz;* **24.** (înv.; tr. și refl.) a (se) lipsi de ...: *atîta i-au datu-i războiu pizmașul cel sufletesc, cît s-au scăpat și de avere, și de cuconi, și de femeie.* DOS.; **25.** (tr. și refl.) a renunța la ceva; a se dispensa: *vrei să te scapi de moșie, de care n-ai avea nici timpul nici priceperea să te ocupi.* GHEȚIE; **26.** (intr.) a nu (putea) sesiza, înțelege, pricepe, reține; a rămîne cuiva ceva neclar, neînțeles: *scapă neobservate aspectele stilistice mai adînci ale așa-zisei revelații divine.* BL.; *acum oamenilor le scapă importanța ortografiei;* **27.** (tr.) a se strecura din neatenția cuiva: *în text au scăpat cîteva greșeli de tipar;* **28.** (tr.) a nu-și (putea) aminti; a trece sau a rămîne neobservat, a pierde din vedere; a omite; (p. ext.) a uita: *oricîte hoții îmi vor fi scăpat din vedere, însemnați-le pe un catastih.* FIL.; *îmi scapă numele ei de fată*; **29.** (tr. și intr.) a nu reuși să obțină, să dețină, să cucerească, să cîștige ceva: *cu desăvîrșire lipsit de manierele comune, succesul îi scăpa foarte adesea.* CAR.; *a intrat în rîndul imitatorilor reproducători, dar se supune ca să nu scape crîmpeiul de glorie.* ARG.; **30.** (tr.) a pierde un spectacol, o întîlnire, o ocazie, un mijloc de transport etc. (întîrziind); a nu apuca: *să nu scap reprezentația de la teatru.* NEGR. [Lat. ****excappare*** „a lepăda mantaua", de unde sensul de „a (se) elibera"].

scăpáre, scăpări f. **1.** acțiunea de a (se) scăpa și rezultatul ei; **2.** ieșire sau scoatere dintr-o situație critică, neplăcută, împovărătoare, primejdioasă etc.; eliberare, salvare; mîntuire: *lui îi datorim scăparea noastră din ghearele fanarioților.* GHICA; *gîndul morții i se coborî în suflet ca o scăpare fericită.* REBR.; **3.** mijloc, modalitate, posibilitate de a (se) salva; ajutor: *era bolnavă rău, nu mai era nădejde de scăpare.* CAR.; *știu însă că există pentru mine o scăpare.* PR.; **4.** eliberare de o obligație: *scăparea din armată*; **5.** debarasare, îndepărtare de cineva sau de ceva care provoacă necazuri, neplăceri etc.; descotorosire; (pop.) **a-i fi (de-)a scăpare(a)** ori **a face ceva de-a scăpării,** a dori să scape de cineva sau de ceva: *îmi era acum a scăpare de dînsul.* CR.; **6.** neputință de a sesiza, înțelege, pricepe ceva; **7.** trecere cu vederea a ceva; omisiune: *nu e scăpare din vedere, nu e greșeală de tipar.* CAR.; **8.** pierdere a unei situații favorabile: *se adaugă și scăparea deplasării în străinătate.* [V. ***scăpa***].

scăpát[1], ~ți, scăpată, ~e a. salvat, scos dintr-o situație grea, critică, primejdioasă etc.: *cînd s-a văzut scăpat, a uitat de legămîntul făcut*; **a face scăpat pe cineva,** a-l lăsa să plece, să fugă: *ieri mi te-am făcut scăpată, azi nu-mi scapi nesărutată.* COȘB. [V. ***scăpa***].

scăpát[2] n. (reg.) asfințit, apus: *scăpatul soarelui.* [V. ***scăpa***].

scăpăclúne, scăpăciuni f. (înv. și reg.) scăpătare: *i-au prădat casele ..., la multă scăpăciune a rămas* (a. 1728). URIC. [***Scăpa*** + *-ăciune*].

scăpărá, scápăr vb. **1.** (intr.) a scoate, a produce scîntei lovind cremenea cu amnarul sau ciocnind pietre, corpuri dure: *sub copitele pintenogului pietrele scăpărau.* OD.; *Harap Alb ... scapără și-i dă foc cu o bucățică de iască aprinsă.* CR.; **cît ai scăpăra** (**cu amnarul**), (într-)o clipă: *nu se despărțise de dînsul nici cît ai scăpăra.* ISP.; (**fuge** ori **aleargă**) **de** (îi) **scapără picioarele** (sau **călcîiele, potcoavele etc.**), (fuge) foarte repede, din răsputeri: *am retezat-o la fugă-ndărăt, de-mi scăpărau călcîiele.* VLAH.; **a scăpăra din picioare,** a azvîrli, a bate din picioare de neastîmpăr, de nerăbdare etc.: *tot scăpăram din picioare, așteptînd ... să vie un lainic de școlar de afară.* CR.; (reg.) **a-i scăpăra cuiva buza** (sau **buzele, măseaua**) **de** ..., a avea mare nevoie de ...; **2.** (tr.) a aprinde un chibrit: *scăpărasem chibritul să-mi aprind țigara*; **3.** (rar; tr. și intr.; despre foc, flăcări) a arunca, a împrăștia scîntei; **4.** (intr. și tr.) a produce, a împrăștia lumină; a străluci, a luci, a licări; a scînteia, a sclipi: *sara pe deal, buciumul sună cu jale, turmele-l urc', stele le scapără-n cale.* EM.; *ochii ni se întîlniră în întunericul în care scăpărau scîntei albastre și roșii.* PR.; **5.** (pop.; impers.; intr.) a fulgera: *cînd scapără pentru prima oară să te pleci jos.* POP.; (fig.) *n-ai știut ... ce fulger mi-e-n condei și-aprins ce scapăr.* COȘB.; **6.** (intr.) a arunca priviri vii, pătrunzătoare, scînteietoare (de mînie, de durere etc.): *i-a ars o palmă de i-a scăpărat ochii lui Negoiță.* CAR.; **7.** (fig.; intr.) a apărea, a se ivi deodată, fulgerător: *îi scăpără iarăși tabloul de la început.* DELAVR.; **8.** (fig.; intr.) a se manifesta intens, violent; a izbucni: *scăpărau înjurăturile de mînios ce era.* ZAMF.; **9.** (fig.; intr.) a dori cu ardoare; a fi plin de pasiune; a arde, a fremăta: *domnișoarelor ce scapăr, le arăt că lumea vis e.* EM.; *tînărul cel smead scăpăra de neastîmpăr.* SAD. [Et. nec.; cf. alb. ***shkrep*** „foc, scînteie"].

scăpăráre, scăpărări f. **1.** acțiunea de a scăpăra și rezultatul ei; scăpărat; **2.** producere de scîntei prin lovirea cremenei cu amnarul sau prin ciocnirea unor corpuri dure; (p. ext.) scînteie astfel produsă: *Ieronim*

plesni cu vîrful săbiei într-un zid de granit şi la scăpărare se recunoscură ambii rivali. EM.; **3.** strălucire, lucire, licărire; scînteiere, sclipire: *scăpărarea stelelor*; **4.** (pop.) fulgerare; fulger; **5.** strălucire vie, pătrunzătoare; scînteiere a ochilor, a privirii: *Dimitrie abia observă cît de frumoşi îi erau ochii, verzi, cu scăpărări fosforescente.* GHEŢIE; *o scăpărare mînioasă îi ţîşni din ochi;* **6.** (fig.) apariţie bruscă, manifestare fulgerătoare a unei idei, a unui sentiment, a unei senzaţii etc.; (p. ext.) idee, sentiment, senzaţie etc. bruscă, fulgerătoare: *o scăpărare de bucurie îmi dădu puteri.* SAD.; *scăpărări geniale.* [V. ***scăpăra***].

scăpărát n. scăpărare: *amnarul folosea la scăpărat.* [V. ***scăpăra***].

scăpărămînt, scăpărăminte şi **scăpărămînte** n. (pop.) scăpărătoare; chibrit: *să le furăm scăpărămîntele, să nu mai poată face foc.* POP. [***Scăpăra*** + *-mînt*].

scăpărătór, ~i, scăpărătoáre a. **1.** care scapără, care dă foc: *din scîntei scăpărătoare, pară arzătoare se face.* POP.; **2.** scînteietor, pătrunzător: *avea ... doi ochi scăpărători.* GHEŢIE; **3.** (fig.) dotat cu inteligenţă vie; care vădeşte o asemenea inteligenţă; sclipitor, strălucitor: *aceeaşi inteligenţă scăpărătoare, aceeaşi vervă seducătoare.* VLAH. // f. (pl. **scăpărători**) **1.** obiect cu care se scapără pentru a aprinde ceva; scăpărămînt: *îmi răsucesc o ţigară; scot scăpărătorile şi iasca şi aprind.* SAD.; **2.** (fam. şi reg.) chibrit; brichetă: *dă-mi scăpărătoarea ta să-mi aprind ţigara*; **3.** (reg.) cocoş sau percutor al unei arme de foc: *George pune plumbii sub scăpărătoare.* COŞB. [***Scăpăra*** + *-ător*].

scăpărătúră, scăpărături f. **1.** (înv. şi reg.) scăpărătoare (de aprins focul); **2.** (înv.) scăpărare; fulgerare, fulger: *în urma lor scăpărături uşoare se aprinseră în negură ...; tunete pocneau.* SAD. [***Scăpăra*** + *-ătură*].

scăpătá, scápăt vb. **1.** (intr.) a aluneca (involuntar), a cădea (accidental): *de frică să nu scapeţi de pe frînghie jos.* NEGR.; **2.** (tr.) a lăsa să lunece, să cadă: *un om care, de somnoros, leneş şi beat ce era, ... îşi scăpăta capul în toate părţile.* POP.; **3.** (intr.) a coborî: *de pe Culmea Frumoasei ... scăpătăm în valea largă şi luminoasă a Tismanei.* VLAH.; **4.** (pop.; intr.; la pers. 3) a asfinţi, a apune: *soarele scăpăta, întinzînd pe cer brîul roşu-sînge al apusului.* DELAVR.; *soarele scăpăta spre asfinţit.* MAT.; **5.** (înv. şi reg.; intr. şi refl.) a se abate de la o normă morală; a greşi; a se scăpa: *m-am scăpătat şi am furat;* **6.** (intr.) a ajunge sărac; a sărăci, a se ruina: *ai scăpătat şi mergi să slugăreşti unde nu te cunoaşte nimeni?* CAR.; *mîine-poimîine-am să scapăt, frumuseţea n-are capăt.* VIERU; **7.** (înv.; intr.) a decădea. [Lat. **excapitare* „a ajunge la capăt, a cădea"].

scăpătáre, scăpătări f. **1.** acţiunea de a scăpăta şi rezultatul ei; **2.** (pop.) asfinţire, apus: *mă culc după scăpătare, mă scol soare cînd răsare.* POP.; **3.** sărăcie; sărăcire; scăpăciune: *miroase a scăpătare şi părăginire.* CAR.; **4.** (înv.) decădere, declin; înjosire: *însăşi fiarele, scîrbite de a vedea scăpătarea gustului artistic la bipezi, şi-au luat lumea în cap.* OD. [V. ***scăpăta***].

scăpătát', **~ţi, scăpătată, ~e** a. **1.** (pop.) care a asfinţit, a apus; căzător: *umeda noapte cade din cer şi ne cheamă la somn scăpătatele stele.* COŞB.; **2.** (fig.; reg.) sfîrşit, împlinit, încheiat: *de cînd eu cu el mă bat ... sînt opt ani şi jumătate, trei săptămîni scăpătate.* POP.; **3.** (adesea subst.) căzut în mizerie; sărăcit: *sărac eşti de fel ori scăpătat?* PANN; *bogatul scump, mai sărac decît cel mai scăpătat.* Z.; **4.** (înv.; rar) decăzut. [V. ***scăpăta***].

scăpătát², (înv. şi reg.) **scăpătate** n. (pop.) **1.** faptul de a scăpăta; **2.** asfinţit, apus; (p. ext.) vremea asfinţitului: *într-o zi, pe la scăpătatul soarelui, ..., s-au dus la plimbare într-o pădure.* CAR.; **3.** apus, vest: *marele Constantin, trecînd de la părţile scăpătatelor spre răsărite ..., învăţă de sloboziră pre toţi creştinii.* DOS.; *arătă cu mîna, dincolo de zare, undeva spre scăpătat.* ST. [V. ***scăpăta***].

scăpătăciúne f. (înv.) starea celui scăpătat; scăpătare: *nu voiţi a da ajutor sărmanului întru scăpătăciune.* MARC. [***Scăpăta*** + *-ăciune*].

scăpătór, ~i, scăpătoáre a. şi m., f. (înv.) salvator, eliberator: *la acest duel, pricina sînt eu, să te pierz astfel, scăpătorul meu.* PANN. [***Scăpa*** + *-ător*].

scăpău, scăpăuri n. **1.** (reg.) ieşire, gaură prin care scapă cineva; **2.** (reg.) greşeală; **3.** (pop.) excremente, fecale: *să pui la buba care te doare niţeluş scăpău de fată mare.* POP. [***Scăpa*** + *-ău*].

scărár, scărari m. meşter care face scări. [***Scară*** + *-ar*].

scărăndăviciós, ~şi, scărăndăvicioásă, ~e a. (înv.; rar) greţos, scîrbos: *de lucru spurcat şi scărăndăvicios ca acesta se apuca.* CANT. [***Scarandiv*** + *-icios*].

scărăndăvitúră, scărăndăvituri f. (înv.; rar) lucru greţos, scîrbos: *a nebunului bolbătură şie ură, iară altora scărăndăvitură este.* CANT. [***Scarandivi*** + *-tură*].

scărăndávós, ~şi, scărăndávoásă, ~e a. (înv.; rar) greţos, scîrbos: *a numelui pomenire ... auzului scărăndăvoasă este.* CANT. [***Scarandiv*** + *-os*].

scărăndívi vb. v. **scarandivi**.

scărí, scăresc vb. (reg.) **1.** (tr. şi intr.) a scădea (treptat): *mai mult, mai mult răsuflu-i scăreşte din putere.* COŞB.; **2.** (tr.) a ridica, a spori preţul; a licita. [De la ***scară***].

scăriceá (~ícă), scăricele f. **1.** scăriţă: *coborî iute pe scăricică.* CAR.; **2.** (bot.; în formă **scăricea**) scara-domnului (sau -doamnei) (*Polemonium coeruleum*). [***Scară*** + *-icea* (*-icică*)].

scărílă, scările f. **1.** (pop.) codîrla carului sau a căruţei: *el şade în scărilă şi mînă boii.* SĂM.; **2.** (reg.) pîrleaz. [***Scară*** + *-ilă*].

scăríre, scăriri f. (înv.) acţiunea de a scări şi rezultatul ei. [V. ***scări***].

scăríş adv. (înv.) ca treptele unei scări, din treaptă în treaptă; (p. ext.) treptat, gradat; succesiv. [***Scară*** + *-iş*].

scărişoáră, scărişoare f. scăriţă. [***Scară*** + *-işoară*].

scărít, ~ţi, scărită, ~e a. (înv. şi reg.) cu trepte, în formă de trepte: *s-au abătut la pogorişul cel scărit.* DOS. [V. ***scări***].

scăriţă, scăriţe f. **1.** diminutiv al lui scară: scăricea, scăricică, scărişoară: *te sui pe o scăriţă ... şi intri într-o săliţă.* NEGR.; *punînd un picior pe scăriţa trăsurii.* CAR.; **2.** unul dintre cele trei oscioare ale urechii mijlocii; **3.** (compus) **scăriţa-muntelui**, varietate de ferigă care creşte prin locuri umede (*Blechnum spicant*). [***Scară*** + *-iţă*].

scărmaná, scármăn vb. **1.** (tr.) a descurca, a răsfira smulgînd (cu mîna sau cu maşini speciale) lîna brută, bumbacul etc. pentru a desface fibrele, a le înfoia şi a le curăţa de impurităţi: *pe jos să şadă fete pe ţolul aşternut, să scarmene cu mîna lîna.* EM.; **2.** (tr.) a smulge fulgii de pe cotorul penelor, pentru a face puf: *să trăiască fetele, c-au scărmănat penele.* POP.; **3.** (pop. şi fam.; tr.) a părui[1]: *să nu te dezlipeşti de aici, ai înţeles? dacă nu vrei să te scarmăn.* CAR.; (reg.; refl.) a **se scărmăna de cap**, a-şi smulge părul[2] de pe cap (de necaz, de deznădejde): *începe a se scărmăna de cap şi a plînge cu amar.* CR.; **4.** (înv. şi reg.; tr. şi intr.) a scormoni; **a-i scărmăna punga cuiva**, a-i lua banii, a-l jefui; **5.** (fig.; înv.; tr.) a cerceta, a analiza. [Lat. **excarminare*].

scărmănáre, scărmănări f. **1.** acţiunea de a scărmăna şi rezultatul ei; scărmănat[2]: *scărmănarea se face la darac*; **2.** (pop. şi fam.) păruială, bătaie: *mă dusei să cumpăr sare ... mă luară la-ntrebare, la dubit şi scărmănare.* POP. [V. ***scărmăna***].

scărmănát', **~ţi, scărmănată, ~e** a. **1.** (despre lînă, bumbac etc.) descurcat, răsfirat, înfoiat şi curăţat de impurităţi (cu mîna sau cu maşini speciale); **2.** (pop. şi fam.) care a fost păruit[1], bătut; (p. ext.) cu hainele sfîşiate, rupte (în urma bătăii): *o femeie scărmănată.* [V. ***scărmăna***].

scărmănát² n. scărmănare: *terminase scărmănatul lînii.* [V. ***scărmăna***].

scărmănátor, ~i, scărmănătoáre m., f. persoană care scarmănă lînă, pene etc.; lucrător specializat în scărmănarea lînii, a penelor etc.: *abia apucase să se vază şi ea la masă cu scărmănătorii de pene.* SL.; (glumeţ) *bucură-te, soacră mare, ţi-am adus scărmănătoare.* POP. // f. unealtă de scărmănat lîna; darac. [***Scărmăna*** + *-ător*].

scărmănătúră, scărmănături f. **1.** scărmănare; (concr.) lînă scărmănată; **2.** (pop. şi fam.) păruială, scărmăneală, trînteală: *să-i dau o scărmănătură bună.* CR. [***Scărmăna*** + *-ătură*].

scărmăneálă, scărmăneli f. (pop. şi fam.) păruială, scărmănătură; ceartă: *am să-ţi trag o scărmăneală!* [***Scărmăna*** + *-eală*].

scărpiná, scárpin vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) freca cu unghiile, cu ghearele etc. (sau de un obiect dur) în locul în care simte mîncărime: *să vedeţi ce şi-a făcut pe trup, tot scărpinîndu-se.* VLAH.; *o mîncărime nesăţioasă, că s-ar fi scărpinat tot timpul.* SOR.; **2.** (refl.) a-şi freca cu mîna uşor, de obicei, capul ori ceafa, imitînd scărpinatul, pentru a-şi manifesta astfel îndoiala, nedumerirea, iritarea, plictiseala etc.: *ţiganul plecă scărpinîndu-se-n cap şi bombănind.* CAR.; *dascalul se ruşinează şi-şi scarpină ceafa.* MAT.; **3.** (fam.; tr.) a ciupi strunele unui instrument muzical: *ţiganul înainta pe valuri elastice, scărpinînd strunele scripcei.* TEODOR.; **4.** (fig.; pop.; tr.) a bate (zdravăn): *te mănîncă spinarea, cum văd eu, şi acuş te scarpin, dacă vrei.* CR. [Lat. ***scarpinare***].

scărpináre, scărpinări f. acţiunea de a (se) scărpina; scărpinat, scărpinătură: *de sărac nici unghii n-are la vreme de scărpinare.* PANN. [V. ***scărpina***].

scărpinát n. faptul de a (se) scărpina; scărpiniş: *cînd am fost de-am sărutat, n-am putut de scărpinat.* POP. [V. ***scărpina***].

scărpinătoáre, scărpinători f. **1.** dispozitiv cu care sînt scărpinate (sau de care se freacă pentru a se scărpina) unele animale domestice; **2.** beţişor prevăzut la un capăt cu o lopăţică, folosit odinioară la scărpinat; **3.** (fig.; reg.) bătaie (dată cuiva). [***Scărpina*** + *-ătoare*].

scărpinătúră, scărpinături f. **1.** scărpinare; (p. ext.) senzaţie de mîncărime; (concr.) rană provocată prin scărpinare: *trupul îi era numai jupuieli şi bube din pricina scărpinăturilor.* CAR.; **2.** (fig.; reg.) bătaie (dată cuiva): *o scărpinătură bună nu i-ar strica derbedeului.* POP. [***Scărpina*** + *-ătură*].

scărpiníş, scărpinişuri n. (reg.) **1.** scărpinat: *cîinele se absoarbe totalmente în propriul scărpiniş.* ARG.; **2.** (fig.) bătaie (dată cuiva): *ţi s-a făcut de scărpiniş?* POP. [***Scărpina*** + *-iş*].

scăuiéş n. v. **scăunaş**.

scăunáş, scăunaşe n. **1.** scăunel: *ia poftim, cumătre, zise ea luînd scăuieşul şi punîndu-l deasupra groapei ..., şezi colea.* CR.; *se aşezaseră pe scăunaşele cu trei picioare, în jurul mesei rotunde.* CĂRT.; **2.** căluş, scaun (la vioară). // m. (pl. **scăunaşi**) (înv.) **1.** (mijlocitor al unui) negustor de vite sau de grîne; persoană care strîngea zahereaua: *badea Niculae ... fusese scăunaş, adică comisionarul unui turc din Vidin ..., pe seama căruia strîngea zaherea de prin satele vecine.* GHICA; **2.** scăunean; (şi: (pop.) **scăuieş**). [***Scaun*** + *-aş*].

scăuneán, scăuneni m. (înv.) **1.** consilier (municipal); magistrat al unui scaun; **2.** locuitor al unui scaun; scăunaş. [***Scaun*** + *-ean*].

scăunéci, scăunece n. (pop.) scăunel: *ciobanii ... îi puseră scăuneci să şadă.* POP. [***Scaun*** + *-eci*].

scăunél, scăunele n. diminutiv al lui scaun; scăunaş, scăuneci: *mănîncă stăpînii la măsuţa joasă pe scăunele cu trei picioare.* SOR. [***Scaun*** + *-el*].

scăunoáie, scăunoaie f. bancă la care lucrează dulgherul, dogarul, tîmplarul, prevăzută cu un dispozitiv pentru fixarea piesei de prelucrat; scaun (de doage, de cuţitoaie, de lemnar etc.). [***Scaun*** + *-oaie*].

scăzămînt, scăzăminte n. pierdere, scădere în greutate, în volum etc.; reducere; (concr.) parte (dintr-o marfă) care se pierde, se reduce (în greutate, volum etc.): *lemnul are scăzămînt cînd se usucă.* [***Scaz*** (prez. ind. al lui *scădea*) + *-ămînt*].

scăzător, scăzători m. (mat.) număr care se scade din alt număr. [*Scaz* (prez. ind. al lui *scădea*) + *-ător*].

scăzút, ~ţi, scăzută, ~e a. **1.** micşorat (ca întindere, volum, înălţime, greutate etc.): *să ne închipuim lumea redusă la dimensiunile unui glonte şi toate celea din ea scăzute în analogie.* EM.; **2.** slăbit (tare): *vatamanul ... scăzut şi adus de şale, e în prisacă.* SAD.; **3.** cu nivelul coborît: *debit de apă scăzut*; **4.** cu sos puţin; bine legat[1] (prin fierbere); îngroşat: *mîncare scăzută*; **5.** mai puţin (numeros, abundent etc.); împuţinat, redus: *dobînda cea mai scăzută în ţară.* GHICA; *tirajul revistei noastre era într-adevăr scăzut.* PR.; **6.** slăbit (în intensitate, tărie, concentraţie); diminuat, slab: *sub dogoreala din ce în ce mai scăzută a cerului.* VLAH.; **7.** domol, molcom, şoptit: *doi bărbaţi discutau pe un ton scăzut.* GHEŢIE; **8.** cu valori coborîte; jos, coborît: *temperaturi scăzute*; **9.** decăzut (ca importanţă, valoare, prestigiu): *voi sînteţi tot atît de putrezi şi scăzuţi.* BOL.; **10.** mediocru; modest: *se arată de o valoare etică ... scăzută.* LOV.; *roman cu o valoare artistică scăzută*; **11.** devalorizat, depreciat: *cursul scăzut al leului.* [V. *scădea*].

scelerát, ~ţi, sceleratá, ~e m., f. persoană culpabilă sau capabilă de mari nelegiuiri, de crime; om mîrşav, ticălos, criminal: *nu numai marii sceleraţi au coşmarul sfîrşitului, ci şi egoiştii de toate nuanţele.* PR.; *sceleraţii care-l molestaseră ... erau produsele societăţii moderne.* GHEŢIE; // a. care aparţine, care este caracteristic unui asemenea om, făcut de un asemenea om; ticălos, mîrşav, criminal: *aceleaşi caractere pasionale ..., uneori scelerate.* VIANU; *legi scelerate; conduită sceleratá.* [Din fr. *scélerat*].

sceleratáţă f. v. scelerateţe.

scelerateţe, sceleratéţi f. (rar) faptă de scelerat: ticăloşie, scleratism: *să le deie spornic ajutor pentru ca aceştia, în calitate de inchizitori, să combată sceleratéţa eretică.* EM.; (şi: (înv.) **sceleratáţă**). [Din fr. *scélératesse*].

sceleratísm n. (rar) scelerateţe: *stîrpirea sceleratismului eretic o puse în perspectiva lui ca o condiţie neapărată pentru iertarea păcatelor.* EM. [*Scelerat* + *-ism*].

scénal n. v. scenariu.

scenaríst, ~şti, scenaristă, ~e m., f. autor de scenarii (pentru cinema şi televiziune): *scenaristul italian ... are şi înclinaţia de a urmări martirajul uman.* R.L. [Din fr. *scénariste*].

scenarístic, ~ci, scenaristică, ~ce a. care aparţine, care este specific scenariului, referitor la scenariu: *ingeniozitate scenaristică.* // f. (rar) arta de a scrie scenarii; profesiunea de scenarist: *„Dimineţile" sînt debutul în scenaristică al unui student în filozofie.* C. [*Scenariu* + *-istic*].

scenáriu, scenarii n. **1.** (înv.) (modalitate de) punere în scenă a unui spectacol dramatic: *scenalul întreg de la această operă este pus în flagrantă opoziţiune cu istoria.* FIL.; **2.** text succint al unei piese de teatru, al unui film etc. (împreună cu indicaţiile tehnice şi de regie); **scenariu radiofonic**, adaptare a unui text literar, în special a unei piese de teatru, pentru a fi transmisă la radio; **3.** (livr.) canavaua unei piese de teatru, a unui roman: *scenariul „Moromeţilor"*; **4.** (fig.) plan al unei acţiuni; desfăşurare prestabilită, concentrată a unei acţiuni: *în acest scenariu politic, o piesă nu se potriveşte deloc.* A.; *scenariul revoluţiei*; (şi: (înv.; rar) **scenal**). [Din fr. *scénario*, it. *scenario*].

scenarizá, scenarizez vb. (tr.) a transpune o lucrare literară, un eveniment, un fapt etc. în scenariu de teatru sau de film. [Din engl. *scenarize*].

scenarizáre, scenarizări f. acţiunea de a scenariza şi rezultatul ei. [V. *scenariza*].

scénă, scene f. **1.** spaţiu special amenajat într-o sală sau în aer liber, destinat reprezentării unui spectacol; (p. gener.) teatru: *cunoscuse o mare faimă pe scenele teatrelor lirice.* GHEŢIE; *acest actor a trecut de pe scenă pe ecran*; **la scenă deschisă**, (care are loc) în timpul spectacolului; la vedere: *cu astfel de sală, iei aplauze la scenă deschisă.* PETR.; **a pune în scenă**, a monta o piesă de teatru; a regiza; **a urca în scenă**, a-şi începe cariera teatrală; **a părăsi scena**, a părăsi profesiunea de actor; (p. ext.) a se retrage dintr-o activitate: *un om ca tine, oaspe lui Cezar şi Mecena, cînd lumea îl aclamă nu părăseşte scena.* AL.; **2.** decor reprezentînd locul unde se petrece acţiunea: *scena reprezintă un castel*; **3.** acţiunea reprezentată într-un asemenea cadru: *scena se petrece la Roma*; **4.** (fig.) lumea, viaţa considerată ca teatru: *lumea-ntinde lucii mreje, ca să schimbe-actori-n scenă, te momeşte în vîrteje.* EM.; *moartea „seniorului" va schimba scena politică*; **5.** (operă ţinînd de) arta dramatică; (p. ext.) spectacol de teatru: *limba scenei reprezintă un model de vorbire corectă; a ilustrat scena românească*; **6.** subdiviziune a unui act (marcată prin intrarea sau ieşirea unui personaj); acţiunea care se petrece în această subdiviziune a unui act: *văd scena balconului a nemuritorului Shakespeare.* SAD.; *actul III, scena IV*; **7.** (p. gener.) episod, fragment cu oarecare unitate în cadrul unei opere literare, al unui film: *scena meticuloasă a peţirii ... constituie un document.* CĂL.; **8.** compoziţie plastică ce înfăţişează unul sau mai multe personaje (sugerînd o acţiune): *privi păreţii sculptaţi cu scene de amor.* EM.; **9.** tablou (viu) din natură; privelişte, peisaj: *aş fi privit cu plăcere această scenă măreaţă a naturii.* NEGR.; **10.** acţiune, fapt, eveniment interesant, extraordinar la care asistă cineva: *toţi alergară pe acasă ... gîndind la scena ce văzuse.* NEGR.; **11.** loc unde se petrece o asemenea acţiune: *scena crimei*; **12.** (fam.) ieşire violentă, explozie de furie; dispută zgomotoasă; ceartă; scandal: *vă cer scuze pentru această scenă.* EL.; a **face cuiva o scenă**, a imputa cuiva ceva în public: *i-a făcut o scenă de gelozie.* [Din fr. *scène*, lat. *scaena*, it. *scena*, germ. *Szene*].

sceneríe, scenerii f. (rar) montare teatrală; scenografie: *după natura ei se împarte în două: tehnica sceneriei şi reprezentarea dramatică prop[r]ie.* EM.; (fig.) *stăm azi în preziua păcii ...; adorabilă scenerie de marionete!* GAL. [Din germ. *Szenerie*].

scenétă, scenete f. scurtă piesă de teatru, într-un singur act, cu personaje puţine. [Din it. *scenetta*; cf. fr. *saynète*].

scénic, ~ci, scenică, ~ce a. care aparţine, care este specific scenei sau teatrului, referitor la scenă sau la teatru; adecvat scenei, adaptat pentru scenă; (p. ext.) regizoral: *Davila analizează scenic şi cu o maturitate tehnică desăvîrşită arta de guvernare a unui domn.* CĂL.; *el a determinat o nouă structură a textului dramatic, modalităţi interpretative şi scenice necunoscute înainte.* R.L.; **artă scenică**, scenografie; **spaţiu scenic**, parte a scenei expusă vederii publicului, unde se desfăşoară jocul actorilor; **perspectivă scenică**, vedere de ansamblu a unui decor. [Din fr. *scénique*, it. *scenico*].

scenicitáte f. ansamblul trăsăturilor unei lucrări dramatice; calitatea unui text de a putea fi reprezentat pe scenă: *tehnica narativă ... se caracterizează prin simplitatea epică şi prin scenicitatea descrierii şi a dialogului.* R.L. [*Scenic* + *-itate*].

scenográf, ~i, scenografă, ~e m., f. specialist în scenografie: (adj.) *pictor scenograf.* [Din fr. *scénographe*, it. *scenografo*].

scenográfic, ~ci, scenografică, ~ce a. care aparţine, care este specific scenografiei, referitor la scenografie: *creaţiile ... actoriceşti, scenografice şi regizorale se cer cunoscute.* C. [Din fr. *scénographique*].

scenografíe, scenografii f. arta organizării scenei, cadrului, atmosferei unui spectacol, prin decoruri, costume, lumini etc.; arta organizării cadrului, ambianţei unui spectacol de televiziune sau de film; artă scenică: *scenografia concepe ... o lume unde totul şi-a pierdut densitatea.* R.L. [Din fr. *scénographie*, it. *scenografia*].

scenopegíe f. sărbătoare a vechilor evrei, consacrată comemorării vieţii nomade din pustiu. [Din fr. *scénopégie*].

scenotéhnică, ~ci, scenotehnică, ~ce a. care aparţine, care este specific tehnicii aparaturii de scenă şi trucajelor mecanice în teatru, referitor la aceste tehnici şi trucaje: *un spectacol strălucitor ..., pavoazat cu fel de fel de podoabe scenotehnice.* R.LIB. // f. (disciplină care studiază) tehnica aparaturii de scenă şi a trucajelor mecanice în teatru. [Din it. *scenotecnico, scenotecnica*].

scéptic, ~ci, sceptică, ~ce a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care nu are încredere în nimic, care se îndoieşte de toate; neîncrezător, scepticist: *femeile din clasa aristocratică sînt ... sceptice.* FIL.; *poporul nostru nu e sceptic, ci realist; el are o judecată lucidă.* STĂNIL.; **2.** care exprimă, denotă scepticism; caracteristic omului neîncrezător: *vocea lui Costache suna sceptică.* GHEŢIE; **3.** care ţine de scepticism, referitor la scepticism: *se naşte neîncrederea sceptică în propriile sale creaţiuni.* EM.; **4.** (şi m., f.) (care este) adept al scepticismului: *filozofi sceptici.* [Din fr. *sceptique*].

scepticísm n. **1.** doctrină (a vechilor filozofi greci) care neagă posibilitatea cunoaşterii de către om a lumii existente, a adevărului obiectiv, a oricărei cunoştinţe certe, insistînd asupra caracterului relativ, incomplet şi inexact al acesteia; **2.** îndoială, neîncredere faţă de cineva sau ceva; neîncredere în reuşită: *această boală psihologică a scepticismului.* EM.; *scepticismul ... e cea mai nenorocită stare în care poate ajunge un om.* GHEŢIE. [Din fr. *scepticisme*, lat. *scepticismus*].

scepticíst, ~şti, scepticistă, ~e a. şi m., f. (rar) sceptic: *sever, contrastat din mari speranţe în viitor – mari suveniri din trecut – şi cu toate acestea scepticist prin meschinătatea curtezanilor ce-l încongioară.* EM. [*Sceptic*(*ism*) + *-ist*].

scepticizá, scepticizez vb. (rar; tr.) a face să devină sceptic, neîncrezător: *trebuie cineva să fie mai mult decît clasic pentru de-a pretinde de la acel persecutat, ... părăsit şi scepticizat de dureri, să fie în toate drept.* EM. [*Sceptic* + *-iza*].

scéptru, sceptre n. **1.** baston încrustat cu metale şi cu pietre preţioase purtat de suverani şi de înalţi prelaţi, ca simbol al puterii supreme; (p. ext.) autoritate, putere (de suveran); schiptru: *mîna care-au dorit sceptrul universului şi gînduri ce-au cuprins tot universul încap bine-n patru scînduri.* EM.; (fig.) *eu regăsii în mine un suflet de-mpărat, purtînd puternic sceptru de vis şi poezie.* VOIC.; **2.** (fig.) superioritate, autoritate într-un domeniu; supremaţie: *ţine sceptrul frumuseţii orientale de douăzeci de ani.* BOL.; *englezii posedau sceptrul mărilor.* [Din lat. *sceptrum*, fr. *sceptre*, it. *scettro*].

scheau interj. (reg.; adesea repetat) cuvînt care redă sunetul pe care îl scot cîinii. [Onomat.].

scheáun, scheaune n. (rar) scheunătură: *jivinele rătăceau ... amestecîndu-şi scîncetele şi schiaunele cu glasurile vîntului.* SAD.; (scris şi: *schiaun*). [De la *scheuna*].

scheci, scheciuri n. scenetă cu caracter satiric, umoristic (cu teme de actualitate). [Din fr., engl. *sketch*].

scheelit [şélit] n. wolframat natural de calciu, incolor sau cenuşiu, galben-brun, verzui sau roşiatic, din care se obţine wolframul. [Din fr. *scheelite*, germ. *Scheelit*].

schélă, schele f. **1.** (înv. şi reg.) port[2] mic pe lîngă fluvii sau rîuri navigabile; (p. restr.) debarcader; (p. ext.) punct vamal într-un asemenea port: *judeţul Teleorman ... are zece plăşi ... şi schelă la Dunăre.* FIL.; *schela Calafatului*; **2.** loc pe malul unui rîu unde se înjgheabă sau se ancorează plute: *pe maluri sînt schele de plute.* VLAH.; **3.** punte fixă sau mobilă care face legătura între o navă şi chei sau ţărm: *sosise vaporul de pasageri de la Galaţi şi tocmai se punea schela.* TUD.; **4.** punte de la ţărm spre largul apei pe care stau pescarii cînd pescuiesc; **5.** schelet provizoriu de rezistenţă, servind ca suport muncitorilor care lucrează la înălţime; eşafodaj: *a căzut de pe schelă bietul Ion teslariul.* AL.; (fig.) *te văd ... suind, palid suflet, a norilor schele.* EM.; *lucrul va fi ... posibil numai după ce vom fi ridicat schelele unei concepţii proprii.* BL.; **6.** (înv.) platformă; eşafod (pentru execuţii): *pune trupul cel fără cap în mijlocul pieţii, pe o schelă cu trei trepte.* ISP; **7.** (şi **schelă petrolieră**) unitate industrială care se ocupă cu exploatarea unui zăcămînt (sau a unor zăcăminte)

de ţiţei; fiecare dintre sondele care alcătuiesc această unitate: *sosim la Moineşti, cea mai bogată schelă de petrol din Moldova*. VLAH.; (şi: (înv. şi reg.) **schilă**). [Din sb. ***skela***, bulg. ***skelja***, „port, grindiş"].

schelălăí, pers. 3 **schelălăie** şi **schelălăieşte** vb. **1.** (intr.) a chelălăi, a scheuna: *cîinii ... schelălăiesc sălbatic, rod oasele deoparte*. AL.; *cînele ... a început să schelălăie*. SOR.; **2.** (intr. şi refl.) a zbiera, a plînge continuu: *boierii ... urlau şi schelălăiau ca într-o menajerie*. ZAMF. [*S-* + ***chelălăi***].

schelălăiálă, schelălăieli f. chelălăială: *schelălăielile* [cîinilor] *... umplură ograda*. VOIC. [***Schelălăi*** + *-eală*].

schelălăít, schelălăituri n. chelălăit: *se auzea prin curţi schelălăitul de groază al cîinilor* AG. [V. ***schelălăi***].

schelălăitór, ~i, schelălăitoáre a. (rar) care emite, care produce sunete stridente: *Catavencu e zgomotos, schelălăitor, escroc*. CĂL.; *trăsese de schelălăitorul clopoţel*. CĂL. [***Schelălăi*** + *-tor*].

schelălăitúră, schelălăituri f. chelălăitură: *dulăii ... toate văile ... de schelălăituri împlură*. CANT; *a schimbat lătratul într-o schelălăitură ca o implorare*. VOIC. [***Schelălăi*** + *-tură*].

schelăríe, schelării f. **1.** scheletul unei construcţii, a unui sistem tehnic: *clopotul cel mare atîrnat de schelărie ... sună rar*. PETR.; (fig.) *singur îmi dărîmam toată schelăria argumentaţiei*. PR.; **2.** totalitatea schelelor folosite la executarea sau la repararea unei construcţii. [***Schelă*** + *-ărie*].

schelét, schelete n. **1.** totalitatea oaselor care susţin corpul unui vertebrat; sistem osos, osatură; (spec.) sistem osos descărnat: *moartea se înfăţişează la moderni sub forma unui schelet hidos*. MAIOR.; *peste un timp, umblîndu-se la mormînt, i se găsice scheletul răsucit în sicriu*. GHEŢIE; **de schelet**, foarte slab, scheletic: *ridică deodată o mînă de schelet*. BOL.; **2.** (fig.) om foarte slab, numai piele şi oase: *ai ajuns un schelet!;* **3.** totalitatea elementelor structurii de rezistenţă a unei construcţii, a unui sistem tehnic; schelărie: *pe undele încete îşi mişcă legănate corăbii învechite scheletele de lemn*. EM.; (fig.) *structura tipologică există ... ca un schelet susţinător*. CĂL. **4.** (fig.) plan sumar al unei opere literare, ştiinţifice etc.; schemă: *finalizase scheletul romanului;* **5.** totalitatea sunetelor unui cuvînt; partea materială a unui cuvînt. [Din gr. mod. ***skeletós***, lat. ***sceletus***, fr. ***squelette***, germ. ***Skelett***].

schelétic, ~ci, scheletică, ~ce a. **1.** cu înfăţişare de schelet, ca un schelet; (p. ext.) slab, descarnat; jigărit: *copii scheletici*. SAD.; *bătrînul şi nevastă-sa umblă năuci ..., împiedicîndu-se de un cîine scheletic*. CĂRT.; **2.** alcătuit numai dintr-un schelet (metalic, de lemn etc.); din care a rămas doar scheletul, în urma degradării: *descoperi în depărtare siluetele ciudate, scheletice ale sondelor*. GHEŢIE. [Din fr. ***squelettique***].

scheletón, scheletoane n. **1.** sanie de metal foarte joasă, condusă prin mişcări ale corpului şi din vîrful bocancilor de un concurent în poziţie culcat pe burtă; **2.** sport de iarnă practicat cu această sanie; (scris şi: *skeleton*). [Din engl. ***skeleton***].

schemátic, ~ci, schematică, ~ce a. **1.** care constituie o schemă, o reprezentare simplificată: [în] *noul proiect ..., palatul făcea o impresie grandioasă, chiar în faza schematică*. CĂL.; *figură schematică;* **2.** (p. ext.) redus la caracteristicile esenţiale; sumar: *le-au explicat în linii schematice*. SAD.; **3.** (depr.) fără profunzime, superficial; lipsit de nuanţe, rigid, dogmatic: *observaţia este prea schematică*. CĂL.; *gîndire schematică*. [Din fr. ***schématique***].

schematísm, schematisme n. **1.** (astăzi rar) schemă; caracter, aspect sintetic, cuprins în formule, reguli, legi: *în privinţa schematismului conjugării, el există în orice limbă*. MAIOR.; **2.** mod de a concepe sau de a prezenta lucrurile schematic, simplist, superficial: *schematismul e un defect al conţinutului, un mod viţios de a concepe*. CĂL.; **3.** (depr.) utilizare a unor formule fixe; formulă şablonardă, dogmatică: *utilizează schematisme gazetăreşti*. [Din lat. ***schematismus***, germ. ***Schematismus***, fr. ***schématisme***].

schematíză, schematizez vb. (tr.) a prezenta ceva într-o manieră schematică; a simplifica excesiv: *a schematizat teoria pînă la denaturarea ei*. [Din fr. ***schématiser***].

schematizánt, ~ţi, schematizantă, ~e a. care schematizează: *ce socotiţi dumneavoastră că-i lipseşte autorului schematizant?* CĂL.; *critică schematizantă*. [***Schematiza*** + *-ant*].

schematizáre, schematizări f. acţiunea de a schematiza şi rezultatul ei; concepere a lucrurilor sau prezentare (prea) schematică: *schematizările şi generalizările pripite dăunează*. [V. ***schematiza***].

schematizát, ~ţi, schematizată, ~e a. cu caracter (prea) schematic: *analize schematizate*. [V. ***schematiza***].

schémă, scheme f. **1.** reprezentare grafică simplificată a unui obiect destinată să-i explice structura şi funcţionarea; diagramă: *schema unui motor*; **schemă bloc**, schemă a unei instalaţii în care elementele funcţionale sînt reprezentate prin dreptunghiuri, triunghiuri sau cercuri, iar legăturile funcţionale prin săgeţi; **2.** plan sumar (redus la cîteva idei generale şi note esenţiale) al unei teorii, al unui proces, al unui fenomen etc.; schiţă, schematism: *tablele erau pline de schemele unei sisteme lumeşti imaginare*. EM.; *nu ne ridicăm împotriva schemelor, dar le recunoaştem numai o utilitate şcolară*. LOV.; **3.** tabel cuprinzînd denumirea posturilor şi a salariilor într-o instituţie sau întreprindere; organigramă: *s-a redus schema*. [Din lat. ***schema***, fr. ***schème***, it. ***schema***, germ. ***Schema***].

schembeă f. v. schimbea.

schemni-agá m. înalt demnitar turc avînd funcţia de a oferi sultanului scăunelul la urcarea sau la coborîrea de pe cal, fiind totodată însărcinat, ca reprezentant al Porţii otomane, cu instalarea, în ţările române, a noului domn: *ş-au răpezit Gligorie Vodă oamenii săi înainte cu schimi-aga*. NEC.; (şi: **schimi-aga**). [Din turc. ***iskemni ağası***].

schemni-ceaúş, schemni-ceauşi m. ceauş care, ca reprezentant al Porţii otomane, însoţea pe noul domn numit în ţările române; (şi: **schimni-ceauş**). [Din turc. ***iskemni çavuşu***].

schépsis n. **1.** (înv.) reflecţie, meditaţie; consideraţie; **2.** (înv.) deviz; calcul, socoteală: *vom face atuncea schepsis cîţi bani trebuiesc la cumpărarea ... podelelor* (a. 1815). URIC.; **3.** (fam.) minte, judecată; pricepre; **cu schepsis, a)** bine chibzuit, gîndit: *rînduise cu schepsis zgîrcenia asta bugetară*. VOIC.; **b)** cu o anumită intenţie (nemărturisită); cu şiretenie; **c)** (rar) cu haz; (scris şi: *skepsis*). [Din gr. mod. ***sképsis***].

scherzando [scherţándo] adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) în tempo vioi, însufleţit, vesel. [Cuv. it.].

scherzo [schérţo] n. (parte dintr-o) piesă muzicală scrisă (sau executată) într-un tempo vioi, însufleţit, vesel: *un schezo de Mozart*. [Cuv. it.].

schéting, schetinguri n. **1.** patină pe rotile; **2.** sport practicat cu aceste patine. [Din engl., fr. ***skating***].

scheuná, scheăun vb. **1.** (pop.; intr.; mai ales despre cîini) a scoate sunete plîngătoare, ascuţite şi repetate (de obicei de durere); a chelălăi, a schelălăi: *s-aud cîni sub garduri că scheaună şi latră*. EM.; *puii acelei rîsoaice scheaună de foame*. SAD.; **2.** (fam.; intr. şi refl.) a plînge, a se văita; a schelălăi: *poate cînd te-oi privi ... scheunîndu-te ..., m-oi vindeca de tine*. PETR. [Onomat.; cf. ***scheau***].

scheunáre, scheunări f. acţiunea de a scheuna şi rezultatul ei; scheunătură, chelălăială, scheunat: *îi sună casa-n gură mare de trîmbiţe şi scheunare*. COŞB. [V. ***scheuna***].

scheunát n. scheunare, chelălăit: *nu mai pot dormi de scheunatul buhelor*. AG.; *căţelandrul ... scoase un scheunat*. PR. [V. ***scheuna***].

scheunătúră, scheunături f. scheunare, chelălăială, scheaun: *pe deal se aud nişte scheunături jalnice şi lungi*. C. [***Scheuna*** + *-ătură*].

schevofílax m. (înv.) preot sau călugăr însărcinat cu păstrarea odoarelor bisericeşti (în altar). [Din gr. mod. ***skevofílax***].

schi, schiuri n. **1.** obiect constînd dintr-o bandă îngustă şi alungită de lemn, de material plastic etc., care, prinsă la talpa ghetelor, serveşte ca mijloc de alunecare rapidă pe zăpadă: *cumpără-ţi schiuri şi te învăţ eu*. PR.; **2.** (la sg.) sport de iarnă practicat cu astfel de mijloace: *la Predeal, Ileana m-a ajutat să descopăr voluptatea ... schiului*. EL.; **schi nautic**, sport nautic în care executantul, tras de o barcă cu motor, de un elicopter etc., alunecă pe apă, menţinîndu-şi echilibrul pe una sau pe două benzi asemănătoare cu cele descrise mai sus; water-ski. [Din fr. ***ski***, germ. ***Ski***].

schiá, schiez vb. (intr.) a aluneca pe zăpadă cu schiurile; a practica schiul: *nu ne ducem şi noi doi la Sinaia să schiem puţin?* PR. [Din fr. ***skier***].

schiagrafíe, schiagrafii f. (livr.) radiografie. [Din fr. ***skiagraphie***].

schiagrámă, schiagrame f. (livr.) radiografie, radiogramă. [Din fr. ***skiagramme***].

schiau m. v. şcheau.

schidól a. v. schilod.

schif, schifuri n. **1.** ambarcaţie sportivă uşoară, lungă şi îngustă, cu scaune mobile şi rame lungi şi uşoare; **2.** (la sg.) probă sportivă a canotajului academic practicată cu aceste ambarcaţii. [Din fr., engl. ***skiff***].

schifíst, ~şti, schifistă, ~e m., f. sportiv specializat în probele de schif. [***Schif*** + *-ist*].

schíjă, schije f. **1.** (pop.) fontă, tuci: *chiar clopotul m-a plînge cu limba lui de spijă*. EM.; **de schijă**, puternic, călit, oţelit: *în braţele-i de schijă, rîzînd, grozav îl strînge*. AL.; **2.** bucăţică de metal rezultată din sfărîmarea prin explozie a unui proiectil, a unei bombe etc.: *rănit la mîna dreaptă de o schijă de obuz*. PETR.; *ne băgăm în tranşee, unde nu ne ajung schijele*. GHEŢIE; (şi (reg.) **spijă**). [Din pol. ***spiża***].

schílav, ~i, schilavă, ~e a. (înv. şi pop.; adesea subst.) schilod: *eşti schilav tot! un cerşetor te-ntorci acum acasă*. COŞB. [Probabil contaminare între ***chilav*** şi ***schilod*** sau din *s-* + ***chilav***].

schílă[1], **schile** f. (reg.) javră, potaie: *de-aceea slujii cu credinţă ţie, ca să mă previnzi altor ca pe-o schilă?* B.-DEL. [Din gr. mod. ***skýla***].

schílă[2] f. v. schelă.

schilăví, schilăvesc vb. (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) schilodi: *l-au schilăvit în bătaie*. [De la ***schilav***].

schilăvíre, schilăviri f. (înv. şi reg.) schilodire. [V. ***schilăvi***].

schilăvít, ~ţi, schilăvită, ~e a. (înv. şi reg.) schilodit: *trupuri multe schilăvite pretutindenea*. PANN. [V. ***schilăvi***].

schilăvós, ~şi, schilăvoásă, ~e a. (înv.) schilod: (fig.) *nişte stihuri schilăvoase pe care nu le înţelege nime*. NEGR. [***Schilav*** + *-os*].

schilér, schileri m. dregător domnesc, şef al unui punct vamal (din preajma unei schele la un port, la o trecătoare etc.). [***Schilă***[2] + *-ar*].

schilíft, schilifturi n. instalaţie pentru transportul schiorilor în vîrful ori în susul unei pante sau al unei pîrtii. [Din germ. ***Skilift***, engl. ***skilift***].

schillerián, ~eni, schillerianá, ~ene [şilerián] a. care aparţine lui Schiller, referitor la Schiller sau la opera lui, specific lui Schiller sau operei sale: *dramă schillerianâ*. [***Schiller*** n. pr. + *-ian*].

schilód, ~zi, schiloádă, ~e a. **1.** (adesea subst.) cu unul sau cu mai multe membre mutilate, anchilozate, deformate de o infirmitate; schilav, schilăvos: *luaţi de lîngă mine pe aceste femei schiloade, căci mînele lor uscate ... mă îngheaţă de frică*. FIL.; **2.** mutilat, deformat, anchilozat: *mişei cu braţe ori picioare schiloade*. SAD.; **3.** (fig.) scris sau pronunţat greşit; care constituie o abatere de la regulă: *un poet ... a pus o rimă schiloadă*. MACED.; (şi: (înv. şi reg.) **schidol**). [Et. nec.; cf. ***schilav***].

schilodeálă, schilodeli f. (rar) schilodire. [***Schilodi*** + *-eală*].

schilodénie, schilodenii f. **1.** starea omului schilod: *are picioare încîrcite din naştere, iar braţele*

lungi şi osoase ca nişte căngi, anume spre a-şi tîrî schilozenia. REBR.; **2.** om schilod; pocitură: *o schilodenie de om;* (şi: (reg.) **schilozenie**). [*Schilod* + *-enie*].

schilodí, schilodesc vb. (tr. şi refl.) a face pe cineva să devină schilod sau a deveni schilod, infirm; a (se) mutila, a (se) schilăvi: [dracii] *să-i schilodească vreun bou.* CR. [De la ***schilod***].

schilodíre, schilodiri f. acţiunea de a (se) schilodi şi rezultatul ei; mutilare, schilodeală, schilăvire. [V. ***schilodi***].

schilodít, ~ţi, schilodită, ~e a. devenit schilod; infirm, mutilat, schilăvit: *a scăpat abia cu zile deşelat şi schilodit.* C. [V. ***schilodi***].

schilozénie f. v. schilodenie.

schímă, schime f. **1.** (înv. şi reg.) rasă[2]; haină preoţească: *fu ... dezbrăcat de schima călugărească.* DOS.; **a lua** (sau **a îmbrăca**) **schima călugărească** (sau **monahală**) ori **a se îmbrăca în schima îngerească**, a se călugări: *lăsînd împărăţia şi luînd schima călugărească.* CANT.; **2.** (înv.) tagmă călugărească sau preoţească; cin; (p. ext.) viaţă monahală: *s-au suit în schimă de cliric.* DOS.; **3.** (înv.) fizionomie; înfăţişare; formă, aspect: *privirea i se întunecă şi schima cuvintelor i se perdu în minte.* C.; **4.** mişcare a feţei; grimasă; strîmbătură; (p. gener.) mişcare, gest, atitudine (care exprimă ceva): *aplaudă frenetic schime, cîntece şi jocuri.* EM.; *ea plasa atunci „efecte", adică mirări ..., schime ale feţei.* CĂL.; (şi: (înv.) **shimă**). [Din sl. ***skíma***, gr. ***schima***].

schimb, schimburi n. **1.** înlocuire a cuiva sau a ceva cu altcineva sau altceva (de aceeaşi natură); schimbare: *nu vrei să facem schimb, să-ţi dau capra asta şi să-mi dai gîsca?* CR.; *schimbul cailor de poştă;* **piesă de schimb**, piesă fabricată separat, pentru a putea înlocui o piesă uzată dintr-un mecanism; **schimb de materii**, totalitatea proceselor fiziologice care se produc în organism o dată cu asimilarea hranei; **schimburi respiratorii**, totalitatea proceselor fiziologice care au loc în organism în timpul introducerii oxigenului în sînge şi al eliminării bioxidului de carbon; **liber schimb**, comerţ exterior neîngrădit de restricţii, de taxe vamale: *România ... numai prin liberul schimb poate ajunge a avea, într-o zi, o industrie naţională.* GHICA; **schimb de scrisori**, corespondenţă: *îmi permit a vă aminti schimbul nostru de scrisori.* CAR.; **cu schimbul**, cînd unul, cînd altul; pe rînd: *medicii au vegheat cu schimbul la căpătîiul bolnavului;* **trupă cu schimbul**, trupă în care soldaţii erau chemaţi periodic să facă serviciul militar (în rest fiind demobilizaţi); **soldat** (sau **ostaş, călăraş, dorobanţ etc.**) **cu schimbul**, soldat (sau călăraş, dorobanţ etc.) care făcea parte din trupa cu schimbul; schimbaş: *un băiat au avut şi ei, era călăraş cu schimbul.* VLAH.; **în schimb**, ca echivalent, drept compensaţie: *reia-mi al nemuririi nimb şi focul din privire, şi pentru toate dă-mi în schimb o oră de iubire.* EM.; **în schimbul ...**, în locul, pentru ...: *o persoană ... subscrie o sută de mii de lei, în schimbul a o sută de acţiuni.* GHEŢIE; *a dat un cadou în schimbul notei de trecere;* **2.** transformare a unei sume de bani în alta de aceeaşi valoare, dar în alte monede; comerţ cu bani; (p. ext.) valoarea cu care se cotează zilnic diferite hîrtii de valoare la bursă: *cumpărase dolari la schimbul zilei;* **bancă** (sau **casă**) **de schimb**, instituţie financiară care se ocupă cu schimbarea banilor, a valorilor etc.; **scrisoare de schimb**, act prin care semnatarul cere unei persoane să plătească o sumă de bani celui indicat în act; **agent de schimb**, intermediar care negociază, în mod oficial, obligaţiuni de stat şi alte efecte; **3.** discuţie (sumară); ceartă: *în curînd auzii ... schimbul de cuvinte din antreu.* PR.; *nu mai era nevoie de nici un schimb de vorbe;* **4.** (fiz.) trecere a unei energii, a unei sarcini electrice etc. dintr-o parte în alta, de la un sistem fizic la altul; transfer: *schimb de căldură;* **5.** totalitatea salariaţilor, echipa care se găseşte în acelaşi timp la lucru (unde se lucrează în ture); interval de timp cît lucrează astfel o echipă sau o persoană; tură; echipă, persoană care înlocuieşte la lucru altă echipă, persoană: *la fabrică ... lucrau toate într-un schimb.* VR.; *lucrează în schimbul de noapte; schimbul întîrzie;* **6.** (mai ales la pl.) lenjerie de corp sau de pat curată, care o înlocuieşte pe cea purtată; primeneală: *îşi ie ... schimburi în desagi şi o ploscă plină cu apă.* CR. [De la ***schimba***].

schimbă, schimb vb. **1.** (tr.) a înlocui pe cineva sau ceva cu altcineva sau cu altceva (de aceeaşi natură): *schimb a ta coroană într-o ramură de spini.* EM.; **2.** (tr.) a da un lucru în locul altuia; a face schimb; (spec.) a da o sumă de bani pentru a primi alta de aceeaşi valoare, dar în alte monede: *operaţiunile bancare erau foarte simple ... schimbau monedele unele într-altele.* GHICA; **3.** (tr.) a-şi lepăda, a-i cădea părul, penajul etc. şi a căpăta altul în loc: *lupul păru-şi schimbă, dar năravul ba.* Z.; **4.** (tr.) a îndepărta dintr-un post, dintr-o funcţie etc. şi a înlocui cu altcineva: *de două săptămîni am schimbat armaşul.* DELAVR.; *a fost schimbat directorul;* **5.** (refl. şi tr.) a(-şi) pune alte haine (curate); a (se) primeni; a (se) travesti: *abia avui vreme a-mi schimba hainele.* NEGR.; *ne schimbarăm toţi în mocani.* BOL.; **6.** (tr.) a trimite, a adresa, a transmite unul către altul: *între mai multe note schimbate între cele şapte cabinete ale Europei, ... au trebuit să recunoască unirea.* GHICA; **a schimba priviri** (sau **ochiri**), a se privi unul pe altul (fugitiv, cu subînţeles); **a schimba scrisori**, a coresponda; **7.** (tr.) a vorbi, a discuta (puţin), în treacăt cu cineva sau unul cu altul: *intrară în camerile lor fără să schimbe nici o vorbă.* FIL.; *avusese prilejul ... să schimbe cîteva cuvinte cu ele.* PR.; **8.** (tr.) a-şi împărtăşi reciproc: *schimbau impresii, discutau artă.* VLAH.; **9.** (tr.) a-şi fixa locul în altă parte; a muta: *un sultan dintre aceia ce domnesc peste vro limbă, ce, cu-a turmelor păşune, a ei patrie şi-o schimbă.* EM.; **10.** (tr.) a abate, a îndepărta gînduri, intenţii, hotărîri etc. de la poziţia, direcţia iniţială; a renunţa la o părere, hotărîre etc.: *de ce nu-ţi schimbi tu gîndurile, mă băiete?* CAR.; **a schimba vorba**, a aduce alt subiect în discuţie, deturnînd conversaţia: *Ilinca schimbă vorba, ... întrebă de ce mai e pe acasă.* VLAH.; *nu schimba iar vorba!* EL.; **11.** (tr. şi refl.) a (se) modifica, a (se) transforma (în parte sau total, în bine sau în rău): *zicînd că-n lume toate se schimbă, unii cu hapca cereau schimbări.* AL.; *războaiele nu schimbă nimic într-un om, ... odată trecute, le uităm.* PR.; *vremea se schimbase.* GHEŢIE; **a schimba feţe** (**-feţe**) sau **a se schimba la faţă**, a se înroşi la faţă sau a deveni palid (de emoţie, de boală etc.): *crăiasa schimbă feţe, că n-a văzut în viaţa ei inel, şi ce mîndreţe!* COŞB.; **se schimbă vorba** (sau **socoteala, chestiunea etc.**), se pune altfel problema: *dar acum se schimbă vorba: o cale scurtă de 2 poşte ... nu se potriveşte c-o întindere de şese poşte.* CR.; **a schimba foaia** (sau **cîntecul, nota etc.**), a-şi modifica atitudinea; **a schimba macazul**, v. **macaz**; **12.** (tr.; spec.) a da alt nume decît cel avut pînă atunci: *şi-a schimbat numele.* [Lat. **excambiare*].

schimbábil, ~i, schimbabilă, ~e a. care se poate schimba (uşor). [*Schimba* + *-bil*].

schimbáre, schimbări f. **1.** acţiunea de a (se) schimba şi rezultatul ei; schimbat[2]; **2.** înlocuire cu altcineva sau cu altceva; schimb, schimbătură: *oamenii tăi, Doamne, dedeşi pre vînzare, şi-n schimbarea noastră n-ai pus preţul mare.* DOS.; **3.** lepădare, căderea a părului, a penajului etc. şi căpătarea altuia: *încă dinainte de schimbarea dinţilor* ARG.; **4.** îndepărtare dintr-un post, dintr-o funcţie, dintr-o demnitate şi înlocuire cu altcineva: *bătrînii însă spun: schimbare de domnie, fălire de nebun.* AL.; *în revoluţiunile ce s-au succedat ... n-au văzut decît schimbări de domn.* GHICA; **5.** îmbrăcare a altor haine (curate); primenire: *schimbarea veşmintelor; schimbarea lenjeriei;* **6.** fixare în altă parte; mutare: *şi-a făcut studiile liceale în peregrinaţiile impuse tatălui de schimbările de garnizoană.* CĂL.; *schimbarea domiciliului;* **7.** abatere, îndepărtare a gîndurilor, intenţiilor, hotărîrilor etc. de la poziţia, direcţia iniţială; renunţare la o părere, la un proiect etc.; întorsătură: *am rămas cu pasiunea şi neliniştea schimbărilor.* PETR.; **8.** modificare, transformare, prefacere (în parte sau total, în bine sau în rău): *mi-a prevestit schimbarea vremii.* SAD.; *mari schimbări politice se profilau la orizont.* GHEŢIE; **Schimbarea la faţă**, arătare a lui Isus Hristos la trei dintre apostolii săi pe Muntele Tabor cu faţa transformată, spre revelarea dumnezeirii sale; sărbătoarea creştină celebrată la 6 august în amintirea acestui eveniment; **9.** (spec.) atribuire a altui nume decît cel avut pînă atunci. [V. ***schimba***].

schimbáş, schimbaşi m. (înv.) soldat (călăraş, dorobanţ etc.) cu schimbul: *pleacă schimbaşii ... după ce dau în primire.* SAD. [***Schimba*** + *-aş*].

schimbát[1], ~ţi, schimbată, ~e a. **1.** primenit; îmbrăcat cu alte haine (curate): *eu nu pot ieşi în curte, că de-oi fi, bade, schimbată, mi-or zice că-s blestemată.* POP.; **2.** transformat, modificat (de emoţie, de boală etc.): *nu l-am mai cunoscut, atît era de schimbat.* GHICA; *avea faţa schimbată.* GHEŢIE; **3.** care este altul decît cel avut anterior: *trăia cu nume schimbat.* M.CAR. [V. ***schimba***].

schimbát[2] n. faptul de a (se) schimba; schimbare: *riscase cu schimbatul banilor.* [V. ***schimba***].

schimbăcíos, ~şi, schimbăcioásă, ~e a. care se schimbă uşor; care este supus schimbărilor; schimbător, nestatornic: *stăpînirea ... schimbăcioasă ca zodiacul.* BL.; *schimbăcios ca vremea;* (subst.) *timpul nu se scurge, ci în* [el] *se scurge esistenţa celor schimbăcioase.* EM. [***Schimba*** + *-ăcios*].

schimbătór, ~i, schimbătoáre a. **1.** care se schimbă (uşor, repede); nestatornic, variabil, schimbăcios: *numai omu-i schimbător, pe pămînt rătăcitor.* EM.; *apele se duc, păcile se strică şi toate ale oamenilor sînt schimbătoare.* SAD.; *vremea devenise schimbătoare.* GHEŢIE; **2.** trecător; muritor. // n. **1.** dispozitiv cu care se pot modifica anumiţi parametri ai unui sistem tehnic, direcţia mersului unui vehicul etc.; **schimbător de viteză**, mecanism cu care se modifică turaţia arborelui de acţionare al unei maşini; **schimbător de cale**, macaz; **2.** sistem tehnic sau agent care permite transferul de energie între două medii sau schimbul de particule cu alte substanţe cu care se află în contact: *schimbător de căldură.* // f. piesă în formă de arc, prevăzută cu găuri, care se ataşează la osia cotigii plugului şi care reglează cu ajutorul unui cîrlig introdus în una dintre găurile piesei, brăzdarul plugului; schimboaie, lăsătoare. [***Schimba*** + *-ător*].

schimbătúră, schimbături f. (înv.) schimbare: *o întîleaptă schimbătură.* DOS. [***Schimba*** + *-ătură*].

schimbeá, schimbele f. **1.** (înv.) stomac ori abdomen de animal domestic (de obicei de vacă); **2.** (înv.) burduf făcut din pielea (argăsită a) unui asemenea stomac, în care se păstrau alimente; conţinutul unui astfel de burduf; **3.** (înv.) ciorbă de burtă; drob de miel: *schembeaua dreasă bine, cu puţin ardei roşu.* CAR.; (reg.) **a mîncat schimbeaua**, s-a păcălit (într-o afacere); (şi: **schembea**). [Din turc. ***işkembe***].

schimbíş adv. (reg.) alternativ: *încep a cînta schimbiş, unul după altul.* POP. [***Schimb*** + *-iş*].

schimboáie, schimboaie f. (pop.) schimbătoare (la plug). [***Schimba*** + *-oaie*].

schimi-agá m. v. schemni-aga.

schimnic, ~ci, schimnică, ~ce m., f. pustnic, sihastru; schimonah: *în sălbăticia şi pustietatea aceea, trăiesc patru schimnici.* VLAH. // a. (rar) schimnicesc: *viaţă schimnică;* (şi: **schivnic**). [Din sl. ***skiminikŭ***].

schimni-ceaúş m. v. schemni-ceauş.

schimnicésc, ~şti, schimniceáscă, ~eşti a. care aparţine, care este specific schimnicului sau schimniciei, referitor la schimnic sau la schimnicie; pustnicesc, sihăstresc, schimnic: *viaţa era rînduită după toate canoanele schimniceşti.* VOIC.; (şi: **schivnicesc**). [***Schimnic*** + *-esc*].

schimnicéşte adv. (rar) ca schimnicii; sihăstreşte. [***Schimnic*** + *-eşte*].

schimnicí, schimnicesc vb. **1.** (rar; tr.) a sihăstri: *să trăiască şi să schimnicească prin văi şi prin munţi.* POP.; **2.** (refl.) a se face schimnic; a se sihăstri: *păşi în mînăstirea Cernica, unde se schimnici.* CĂL.; (şi: **schuvnici**). [De la ***schimnic***].

schimnicíe, schimnicii vb. **1.** faptul de a trăi ca un schimnic; stare, viaţă de schimnic; pustnicie, sihăstrie, schimnicit[2]: *ea mi se ducea ... la călugărie, neagră schimnicie.* POP.; **2.** loc unde trăieşte un

S

schimnic; locuinţă a schimnicului: *adîncul murmur melodios al clopotului de la schit ... din schivnicia ... unde rămăsese singur.* SAD.; **3.** singurătate, izolare: *trăind într-o schimnicie relativă, o vizita frecvent pe maică-sa.* R.L.; (şi: **schivnicie**). [***Schimnic*** + *-ie*].

schimnicít[1], **~ţi, schimnicită, ~e** a. (rar) care duce viaţă de schimnic; sihăstrit: *adăpostul unei voievodese schimnicite.* C.PETR. [V. ***schimnici***].

schimnicít[2] n. (reg.) schimnicie: *viaţă c-a trăit tot în schimnicit.* POP. [V. ***schimnici***].

schimonáh, schimonahi m. (înv.) schimnic: *obişnuiau să povestească despre un schimonah care s-ar fi ridicat din singurătăţile Atonului.* SAD. [Din gr. mod. ***skimónahos***].

schimonoseálă, schimonoseli f. **1.** faptul de a (se) schimonosi; **2.** strîmbătură, schimonositură: *schimonoselile feţei*; **3.** (fig.) deformare, scîlciere, stîlcire: *schimonoseala limbii.* [***Schimonosí*** + *-eală*].

schimonosí, schimonosesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) deforma aspectul, a (se) desfigura; a (se) poci: *ce-ai păţit de te-ai schimonosit aşa?* AL.; *torsul cel mult ... m-a schimonosit.* POP; **2.** (refl.) a se strîmba, a face grimase: *faţa Matildei se schimonosi într-o grimasă de dispreţ.* GHEŢIE; **3.** (înv. şi reg.; refl.) a se fandosi, a face nazuri; **4.** (fig.; tr.) a pronunţa, a scrie incorect; a denatura, a stîlci: *răspundea ... schimonosind cuvintele şi îndrugîndu-le fără nici o noimă.* CR.; **5.** (fig.; înv.; tr.; în forma **schimosi**) a ruşina: *ruşinea-n obraz să-i schimosască.* DOS.; (şi: (înv. şi reg.) **schimosi**). [Din gr. mod. ***ashímosa*** (aor. lui ***askimonó***)].

schimonosíre, schimonosiri f. **1.** acţiunea de a (se) schimonosi şi rezultatul ei; **2.** pocire; urîţire: *schimonosirea feţei*; **3.** (rar) strîmbătură, grimasă, schimonoseală; **4.** (înv.) fandoseală, sclifoseală; **5.** (fig.) deformare, stîlcire a pronunţiei, a scrierii: *un glas din lăuntru ne mustră pentru această schimosire a limbii.* C.L.; (şi: (înv. şi reg.) **schimosire**). [V. ***schimonosi***].

schimonosít, ~ţi, schimonosită, ~e a. **1.** urît, respingător; pocit: *cine erau cele trei femei schimonosite de la masa de nuntă?* POP; **2.** stricat, stîlciat, deformat: *nimic mai grotesc decît sărmanul chivot, schimonosit într-astfel.* OD.; **3.** strîmbat, contractat într-o grimasă (trecătoare): *o pală de vînt dezveli chipul schimonosit şi însîngerat al sinucigaşului.* GHEŢIE; **4.** (înv.) fandosit, afectat; **5.** (fig.) pronunţat, scris incorect; denaturat, stîlcit: *o limbă schimosită şi neconformă cu geniul limbii româneşti.* IBR.; (şi: (înv. şi reg.) **schimosit**). [V. ***schimonosi***].

schimonositúră, schimonosituri f. **1.** monstru, pocitanie, pocitură: *o schimonositură de om avea în frunte numai un ochi.* CR.; **2.** lucru deformat, pocit: *cum de au îndrăznit ei să alătureze acele grosolane schimosituri şi să le aşeze ... printre finele şi graţioasele alesături?* OD.; **3.** strîmbătură, grimasă: *faţa i se urîţi într-o scurtă schimonositură.* GHEŢIE; **4.** (înv.) fandoseală, sclifoseală, afectare: *nu-ţi mai uda basmaua degeaba; schimonositurile aceste mă strîng de gît!* AL.; **5.** (fig.) deformare, alterare a pronunţiei, a scrierii; denaturare a adevărului: *socoteasca şi aicea cititoriul şi cunoască schimonositura basnii.* CANT.; (şi: (înv. şi reg.) **schimositură**). [***Schimonosi*** + *-tură*].

schimosí vb. v. **schimonosi.**

schimosíre f. v. **schimonosire.**

schimosít a. v. **schimonosit.**

schimositúră f. v. **schimonositură.**

schindúc, schinduci m. **1.** numele mai multor plante erbacee: **a)** plantă din familia leguminoaselor, cu miros pătrunzător, cu frunze trifoliate, cu flori albe-gălbui, folosită în medicină, în bucătărie sau ca nutreţ (*Trigonella foenum graecum*); **b)** cimbrişor (*Thymus serpyllum*); **c)** sulfină-albastră (*Trigonella caerulea*); **2.** plantă erbacee montană din familia umbeliferelor, cu flori albe-verzui, cu fructe ovale, lucioase, prevăzute cu aripioare, aromatice, folosită la prepararea unei băuturi alcoolice (*Conioselinum vaginatum*); **3.** băutură alcoolică preparată din fructele acestei plante: *bem schinduc, un rachiu de afine, cu lămîie şi o umbeliferă cu gust de leuştean.* CĂL.; *călugării din schitul Durău prepară un schinduc bun*; (şi: **schinduf**). [Et. nec.].

schindúf m. v. **schinduc.**

schinél, schinei m. mică plantă erbacee din familia compozitelor, cu flori galbene dispuse în capitule mari, cu fructe cilindrice, folosită în medicină (*Cnicus benedictus*). [***Schin*** (=***spin***) + *-el*].

schingi, schingiuiri n. (înv.; mai ales la pl.) schingiuire: *născoci feluri de schingiuri.* NEGR.; *îl omorî în schingiuiri.* [Din turc. ***işkence***].

schingiuí, schinguiesc vb. (tr.) **1.** a supune pe cineva la mari suferinţe fizice; a tortura, a chinui, a maltrata: *prefecţii şi subprefecţii regimului arestează, bat şi schingiuiesc pe cetăţeni, în dispreţul Constituţiunii.* EM.; *au tăbărît cu toţii pe dînsul şi l-au schingiuit.* CR.; (fig.) *iubirea ... ca doi tîlhari în miez de noapte ne-o schingiuirăm deopotrivă.* GOGA; **2.** (fig.) a pronunţa, a scrie incorect; a denatura, a stîlci: *a morfoli şi-a schingiui nişte biete vorbe nevinovate.* VLAH. [***Schingi*** + *-ui*].

schingiuíre, schingiuiri f. acţiunea de a schingiui şi rezultatul ei; schingiuit[2], tortură, chin: *o cămară boltită ... servea spre schingiuirea prizonierilor.* NEGR. [V. ***schingiui***].

schingiuít[1], **~ţi, schingiuită, ~e** a. **1.** torturat, chinuit: *om schingiuit*; (fig.) *s-auzea o vioară schingiuită.* EM.; **2.** (fig.) pronunţat, scris incorect; denaturat, stîlcit: *frumoasa noastră limbă căznită şi schingiuită astfel.* NEGR. [V. ***schingiui***].

schingiuít[2] n. (rar) schingiuire. [V. ***schingiui***].

schingiuitór, ~i, schingiuitoáre a. (adesea subst.) care schingiuieşte: *armaşul schingiuitor şi ucigaş se prăpădise de timpuriu.* M.CAR. [***Schingiui*** + *-tor*].

schintéie f. v. **scînteie.**

schinteioáră f. v. **scînteioară.**

schintéuă f. v. **scînteie.**

schinúţă, schinuţe f. (bot.) bănică (*Phyteuma orbiculare*). [***Schin*** (=***spin***) + *-uţă*].

schiop a. v. **şchiop.**

schiopă vb. v. **şchiopa.**

schiopătá vb. v. **şchiopăta.**

schiór, ~i, schioáre m., f. persoană care schiază, care practică schiul: *pîrtia începuse să se populeze de noi schiori.* PR. [Din fr. ***skieur***].

schip, schipuri n. recipient mare de metal prevăzut cu role de rulare pe o distanţă fixă care se descarcă automat prin basculare la capătul căii de ghidare, folosit la transportul materialelor în mine, în fabrici etc. [Din fr., engl. ***skip***].

schipetár, schipetari m. denumire pe care şi-o dau albanezii. [Din alb. ***shqipëtar***].

schíptru, schiptre n. (înv.) sceptru: *au luat Ştefan Vodă schiptrul Ţării Moldovii.* UR.; *să şază pre scaun ... cu cununa în cap şi cu schiptrul cel de aur în mînă.* ANTIM. [Din gr. mod. ***sképtron***, sl. ***skiptrŭ***].

schir, schiruri n. tumoare canceroasă a epiteliului glandular, nedureroasă, fibroasă şi tare la pipăit: *greaca ursuză ... roasă de schiros şi de pizmă.* M.CAR.; (şi: (înv.) **schiros**). [Din gr. mod. ***skirrós***, fr. ***squirre***].

schirlét n. v. **scarlat.**

schirós[1], **~şi, schiroásă, ~e** a. (înv.) de natura schirului, cu aspect de schir, care formează schiruri. [Din fr. ***squirreux*** (după *schir*)].

schíros[2] n. v. **schir.**

schismátic, ~ci, schismatică, ~ce a. (adesea subst.) **1.** care s-a separat de comunitatea bisericească, religioasă căreia îi aparţine; care nu mai recunoaşte autoritatea unei biserici; aflat în schismă: *în Bosnia ... locuiesc mulţi schismatici şi eretici.* HASD.; *îndărătnicul Ioan Asan e rînduit în categoria schismaticilor, de vreme ce s-a lepădat de legea romană.* EM.; **2.** (p. gener.) despărţit, separat de o grupare (politică, literară etc.) unitară: *se întreabă îngrijorat dacă Eminescu şi-a băut suficient situaţia de schismatic pentru a-şi mîntui sufletul.* CĂL. [Din gr. mod. ***shismatikós***, lat. ***schismaticus***, fr. ***schismatique***].

schísmă, schisme f. **1.** sciziune în rîndul bisericii; separare a unui grup de credincioşi de biserica, de comunitatea religioasă căreia îi aparţine, refuzul acestuia de a se supune conducerii oficiale a bisericii: *schisma între confesiuni este un nonsens.* CĂL.; **marea schismă bisericească**, v. **mare**[1]; **2.** divizare, dezbinare, ruptură într-o grupare, într-o mişcare, într-un partid, provocată de neînţelegeri pe chestiuni de principiu, de divergenţe, conflicte de interese; sciziune: *am căşunat şi eu discuţii, controverse şi schisme.* GAL.; (şi: **schizmă**). [Din gr. mod. ***shísma***, lat. ***schisma***, fr. ***schisme***].

schist n. v. **şist.**

schistocít, schistocite n. fragment de hematie prezent adesea în sîngele periferic al bolnavilor de anemie hemolitică; schizocit. [Din fr. ***schistocyte***].

schistós a. v. **şistos.**

schit, schituri n. mănăstire mică sau aşezare călugărească situată într-un loc retras; sihăstrie; (p. ext.) călugării dintr-o asemenea mănăstire sau aşezare: *mîini, în schit, la sfînta Ana, vei găsi la cel din stele mîngîierea vieţii tale.* EM. [Din sl. ***skitŭ*** „pustietate, locuinţă de pustnic"].

schiteán, schiteni m. călugăr dintr-un schit: *să strînsă toată ţara şi schitenii cei cu portul alb.* DOS. [***Schit*** + *-ean*; cf. sl. ***skitěninŭ***].

schituléţ, schituleţe n. diminutiv al lui schit: *un singur schituleţ era ascuns într-un luminiş.* VLAH. [***Schit*** + *-uleţ*].

schiţá, schiţez vb. **1.** (tr.) a desena ceva în linii mari, schematic, ca primă formă a unui desen; a face o schiţă: *acest episod a fost schiţat de penelul energic al lui Rubens.* OD.; **2.** (tr.) a fixa, a stabili punctele principale ale unui plan de acţiune, ale unei lucrări etc.; a concepe: *cugeta de mult la un roman ..., şi mergînd îşi schiţa planul în linii mari.* VLAH.; *sarcina unui scriitor este foarte grea într-o literatură în care principiile abia sînt schiţate.* MACED.; **3.** (tr.) a descrie, a expune ceva în mod sumar, în cîteva trăsături caracteristice; a contura: *la începutul operei schiţarăm în cîteva cuvinte generale starea Europei de atunci.* HASD.; *voi încerca să schiţez cîteva explicaţii posibile.* CF.; **4.** (refl.) a se prefigura: *direcţiunea al cărei promotor se schiţa a fi Maiorescu era ... venită absolut la timp.* MACED.; **5.** (tr.) a face în mod vag, incomplet un gest, o mişcare etc.: *schiţă un zîmbet timid.* GHEŢIE; *n-a schiţat ... nici un gest.* CĂRT. [Din it. ***schizzare***, germ. ***skizzieren***].

schiţáre, schiţări f. acţiunea de a (se) schiţa şi rezultatul ei; (concr.) ceea ce se schiţează: *să analizăm, deşi numai într-o repede schiţare, această evoluţiune.* MAIOR.; *trecu treptat la schiţarea unei biografii ... spirituale a filozofului.* GHEŢIE. [V. ***schiţa***].

schíţă, schiţe f. **1.** prima formă (în creion) a unui tablou, a unei sculpturi etc.; desen rapid, schematic (după model); crochiu: *o chiliuţă ... pe care şi-o împodobise cu flori şi cu schiţe zugrăvite de el.* EM.; **2.** reprezentare simplificată, schematică a unui mecanism, aparat etc.; schemă: *dă-mi schiţa calculatorului*; **3.** reprezentare sumară a (concepţiei) unei lucrări, expuneri, a unui plan de acţiune etc.; lucrare, expunere etc., astfel concepută; proiect, canava: *e o schiţă asupra originii şi a limbii ţiganilor.* NEGR.; **4.** operă literară în proză, de dimensiuni reduse, prezentînd un episod caracteristic din viaţa unui personaj, din realitatea socială etc.: *schiţele au o desfăşurare de o economie perfectă, care face ca prin mijloace aşa de simple să se capete efecte emoţionale atît de durabile.* CĂL.; **5.** gest, atitudine etc. abia sugerată, vagă: *o schiţă de salut.* [Din fr. ***esquisse***, it. ***schizzo***].

schiverniseálă, schiverniseli f. (înv.) chiverniseală: *numai de nu s-ar pune în schiverniseală.* AL.; *avea obicei să-şi lege vaca dinapoia căruţei, pentru schivirniseală, ca să aibă lăptişor la drum.* CR.; (şi: **schivirniseală**). [*S-* + ***chiverniseală***].

schivernisí, schivernisesc vb. (înv.) **1.** (tr.) a cîrmui; a stăpîni; a administra, a gospodări: *ţara era puţină şi boierii era tineri, nu ştie cum or schivernisi.* NEC.; **2.** (tr. şi refl.) a (se) înstări (făcînd economii); a (se) căpătui: *fiind în slujbă şi eu m-am schivernisit.* AL. [*S-* + ***chivernisi***].

schivirniseálă f. v. schiverniseală.

schívnic a. v. schimnic.

schivnicésc a. v. schimnicesc.

schivnicí vb. v. schimnici.

schivnicíe f. v. schimnicie.

schízmă f. v. schismă.

schizmí, schizmesc vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) forma, a (se) constitui; a (se) schimba; a simula: *limba ..., împodobindu-să şi subţiindu-să, frumos s-au schizmit şi s-au ghizdăvit.* CANT. [Et. nec.; cf. ***schizmă***].

schizocít, schizocite n. (med.) schistocit. [Din fr. ***schizocyte***].

schizofazíe, schizofazii f. tulburare patologică manifestată prin vorbire incoerentă, confuză, întîlnită în formele avansate de schizofrenie; disfazie. [Din fr. ***schizophasie***].

schizofítă, schizofite f. (la pl.) grup de plante avînd ca mod de reproducere diviziunea simplă (*Schizophyta*); (şi la sg.) plantă din acest grup. [Din fr. ***schizophytes***].

schizofrén, ~i, schizofrenă, ~e a. şi m., f. schizofrenic. [Din fr. ***schizophrène***].

schizofrénic, ~ci, schizofrenică, ~ce a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care suferă de schizofrenie; schizofren: *am cunoscut nenumăraţi maniaci religioşi, profeţi şi reformatori paranoici, schizofrenici.* R.L.; **2.** care aparţine schizofreniei sau schizofrenilor, referitor la schizofrenie sau la schizofreni, specific schizofreniei sau schizofrenilor: *delir schizofrenic;* (fig.) *este schizofrenică disocierea esteticului de etic şi teoretic.* C. [Din fr. ***schizophrénique***].

schizofreníe, schizofrenii f. boală mintală cronică caracterizată prin destrămarea progresivă a funcţiilor psihice şi prin pierderea contactului cu realitatea, avînd ca simptome caracteristice ideaţia delirantă, halucinaţii, incoerenţă ideativă, izolare socială şi autism, disocierea personalităţii, reacţii afective neadecvate etc.: *un om poate să fie despicat în două vieţi; aceasta nu în sensul patologic, al schizofreniei, ci datorită naturii umane, ca atare.* BL. [Din fr. ***schizophrénie***].

schizogén, ~i, schizogenă, ~e a. (biol.) care ia naştere prin schizogeneză. [Din germ. ***schizogen***].

schizogenéză, schizogeneze f. (biol.) reproducere asexuată prin diviziune. [Din fr. ***schizogénèse***].

schizogoníe, schizogonii f. (biol.) înmulţire asexuată, prin diviziune multiplă ori prin separare, la protozoare şi la unele plante inferioare. [Din fr. ***schizogonie***].

schizoíd, ~zi, schizoidă, ~e a. şi m., f. (constituţie mintală, personalitate, psihic) predispus la schizofrenie (fără ca o asemenea evoluţie să fie inevitabilă); (om) atins de schizoidie; schizotim: *ea prezintă acele curioase simptome de imobilitate schizoidă.* R.L. [Din fr. ***schizoïde***].

schizoidíe, schizoidii f. predispoziţie a unor constituţii mintale, personalităţi la schizofrenie; constituţie mintală, psihic, personalitate care manifestă această predispoziţie, caracterizată în special prin predominarea vieţii interioare, tendinţa de izolare, comportament bizar; schizotimie. [Din fr. ***schizoïdie***].

schizomaníe, schizomanii f. nume dat unor psihoze caracterizate printr-o comportare bizară, prin izolare, determinate de factori toxiinfecţioşi şi favorizate de o anumită structură psihică. [Din fr. ***schizomanie***].

schizopód, schizopode n. (la pl.) ordin de crustacee mici, terestre şi acvatice, cu picioarele bifurcate şi cu o serie de caractere primitive (*Schizopoda*); (şi la sg.) crustaceu din acest ordin. [Din fr. ***schizopodes***].

schizotím, ~i, schizotimă, ~e a. şi m., f. (rar) schizoid. [Din fr. ***schizothyme***].

schizotimíe, schizotimii f. (rar) schizoidie. [Din fr. ***schizothymie***].

schooner, schoonere [scúnăr] n. navă cu vele, cu două catarge înclinate, asemănătoare cu goeleta, folosită pentru pescuit şi cabotaj: *poate are să închirieze un schooner.* TUD. [Din engl., fr. ***schooner***].

schwyz [sviţ] n. rasă superioară de taurine, de culoare predominant brună, originară din Elveţia, crescută pentru lapte şi carne; animal aparţinînd acestei rase. [De la ***Schwyz*** n. pr.].

sciálitic, scialitice n. dispozitiv de iluminare care nu produce umbră, folosit în chirurgie. [Din fr. ***scialytique***].

sciátic, ~ci, sciatică, ~ce a. **1. nerv sciatic** (şi m.), nerv rahidian, ramificat în toată partea de jos a corpului, care inervează membrele inferioare; **2.** care aparţine, care este specific nervului sciatic, referitor la nervul sciatic, provocat de nervul sciatic: *nevralgie sciatică.* // f. boală care se manifestă prin dureri de-a lungul nervului sciatic: *are o sciatică infecţioasă, care îl ţine la pat.* PR. [Din fr. ***sciatique***].

science-fiction [sáins ficşăn] n. literatură, film etc. cu caracter ştiinţifico-fantastic. [Din engl. ***science-fiction***].

sciéntică f. disciplină care studiază ştiinţa ca fenomen social; ştiinţa despre ştiinţe; scientologie. [Cf. lat. ***scientia***].

scientísm n. concepţie de esenţă pozitivistă (iniţiată la sfîrşitul sec. al XIX-lea), care consideră că ştiinţa poate rezolva toate problemele teoretice şi practice ale cunoaşterii; fetişizare a ştiinţei, absolutizare a posibilităţilor, a rolului ştiinţelor pozitive: *păreri judicioase, ostile scientismului exagerat în critică.* CĂL. [Din fr. ***scientisme***, it. ***scientismo***].

scientíst, ~şti, scientistă, ~e a. care aparţine scientismului, referitor la scientism, specific scientismului: *filozofia scientistă ... pontează permanent pe ideea mecanismului.* BL. // m., f. adept al scientismului. [Din fr. ***scientiste***].

scientiză, scientizez vb. (tr.) a introduce în anumite discipline sau domenii metodele proprii unor ştiinţe exacte, în special matematicii. [Cf. lat. ***scientia***, engl. ***scientize***].

scientizáre, scientizări f. acţiunea de a scientiza şi rezultatul ei. [V. ***scientiza***].

scientizát, ~ţi, scientizată, ~e a. (despre discipline, metode etc.) în care s-au introdus metodele altor ştiinţe, în special matematicii. [V. ***scientiza***].

scientológ, ~gi, scientologă, ~ge m., f. specialist în scientologie. [De la ***scientologie***].

scientológic, ~ci, scientologică, ~ce a. care aparţine scientologiei, referitor la scientologie. [Din fr. ***scientologique***].

scientologíe f. scientică. [Din fr. ***scientologie***, engl. ***scientology***].

scifozoár, scifozoare n. (la pl.) clasă de celenterate marine cuprinzînd polipii solitari mici şi meduzele fără văl (*Scyphozoa*); (şi la sg.) animal din această clasă. [Din fr. ***scyphozoaires***].

scindá, scindez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) divide în elementele constitutive, a (se) descompune în combinaţii mai simple; a (se) diviza, a (se) fracţiona: *conştiinţa nu e dublă şi nu se scindează, cum crede şi Dostoievski.* PR.; **2.** (refl.) a se separa în grupuri, în fracţiuni divergente, rivale: *partidul s-a scindat.* [Din fr. ***scinder***].

scindáre, scindări f. **1.** acţiunea de a (se) scinda şi rezultatul ei; divizare, fracţionare: *nu e o scindare a personalităţii, ci dualitatea sa funciară; sîntem ... concomitent, subiect şi obiect.* GHEŢIE; **2.** separare, fracţionare a unei colectivităţi, grupări etc.: *scindarea Europei.* [V. ***scinda***].

scintigráf, scintigrafe n. dispozitiv utilizat la efectuarea scintigrafiei. [Din fr. ***scintigraphe***].

scintigráfic, ~ci, scintigrafică, ~ce a. care ţine de scintigrafie, obţinut prin scintigrafie: *investigaţie scintigrafică.* [Din engl. ***scintigraphic***].

scintigrafíe, scintigrafii f. metodă de explorare a unui ţesut, a unui organ intern prin introducerea unei substanţe radioactive care se fixează prin mecanisme specifice la nivelul structurii anatomice investigate şi ale cărei radiaţii pot fi detectate cu un scintigraf; (concr.) imagine astfel obţinută. [Din fr. ***scintigraphie***, engl. ***scintigraphy***].

scintigrámă, scintigrame f. înregistrare grafică a radioactivităţii unui ţesut după introducerea la nivelul structurii anatomice explorate sau chiar în întregul organism a unei substanţe radioactive; scintilogramă (ex.: scintigramă tiroidiană, pulmonară, osoasă etc.). [Din fr. ***scintigramme***].

scintilánt, ~ţi, scintilantă, ~e a. (despre substanţe, materiale) care emite radiaţii luminoase sub acţiunea unor radiaţii ionizante. [Din fr. ***scintillant***].

scintilatór, scintilatoare n. (fiz.) substanţă, material în masa căruia se produc scintilaţii sub acţiunea radiaţiilor ionizante, folosit în construcţia detectoarelor cu scintilaţie şi a fotomultiplicatoarelor. [Din fr. ***scintillateur***].

scintilaţíe, scintilaţii f. **1.** (livr.) scînteiere, sclipire; **2.** impuls luminos de scurtă durată produs la contactul unei particule cu un scintilator, utilizat îndeosebi la detectarea radiaţiilor nucleare; **3.** modificare de intensitate şi de coloraţie a luminii stelare, datorită refracţiei sale neregulate în atmosferă. [Din fr. ***scintillation***, lat. ***scintillatio, -onis***].

scintilográmă, scintilograme f. (med.; rar) scintigramă. [Din fr. ***scintillogramme***].

scintilométru, scintilometre n. aparat pentru măsurarea sclipirii stelelor. [Din fr. ***scintillomètre***].

scit, ~ţi, scită, ~e a. scitic: *aşezări scite.* // m. pl. populaţie indo-europeană antică, de limbă iraniană, care a trăit în stepele din nordul Mării Negre, în Sciţia, supusă de sarmaţi în sec. al III-lea î.d.Hr.: *sciţii s-au retras departe, spre munţi.* VLAH. // m., f. persoană aparţinînd acestei populaţii: *multe obiecte antice ..., printre care şi un vas magistral de orfăurărie elenă, pe ale cărui pîntece se văd reprezentaţi ... sciţi.* OD. [Din fr. ***Scythes***, lat. ***Scythae***].

scític, ~ci, scitică, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic Sciţiei sau populaţiei ei, referitor la Sciţia sau la populaţia acesteia; scit: *pre daci, naţie scitică, liberă şi vitează, grecii îi numeau barbari.* NEGR.; *s-au oploşit ... pe rotunzimile mormintelor scitice ... insecte mediteranee.* SAD. [Din fr. ***scythique***, lat. ***scythicus***].

scizioná, scizionez vb. (tr. şi refl.) a (se) desprinde dintr-un întreg, dintr-un grup organizat; a (se) despărţi, a (se) separa. [***Sciziune*** + *-ona*].

scizionár, ~i, scizionară, ~e a. (rar) scizionist. [Din fr. ***scissionnaire***].

scizionáre, scizionări f. acţiunea de a (se) sciziona şi rezultatul ei. [V. ***sciziona***].

scizionát, ~ţi, scizionată, ~e a. desprins, separat de întreg: *această dualitate ... presupune o natură scizionată.* PR. [V. ***sciziona***].

scizioníst, ~şti, schizionistă, ~e a. şi m., f. (persoană) care aparţine unei fracţiuni sau care încearcă să provoace o sciziune într-un grup organizat; scizionar: *manevre scizioniste.* [Din fr. ***scissionniste***].

scizipár, ~i, scizipară, ~e a. şi n. (organism inferior) care se reproduce prin sciziparitate. [Din fr. ***scissipare***].

sciziparitáte f. formă de reproducere asexuată, la bacterii, la unele alge şi la protozoare, constînd în divizarea organismului în două părţi aproximativ egale; fisiune. [Din fr. ***scissiparité***].

sciziúne, sciziuni f. **1.** divizare a unui întreg; despicare, secţionare; **2.** dezbinare, despărţire a unui grup organizat, bazată de obicei pe deosebiri de principiu; fracţionare: *sciziunea mişcării sindicale.* [Din fr. ***scission***].

scizúră, scizuri f. **1.** şanţ adînc care străbate suprafaţa unor structuri anatomice (creier, ficat, plămîn etc.), împărţindu-le uneori în segmente bine individualizate, corespunzătoare, de regulă, septurilor interlobare; **2.** fisură pe suprafaţa unui organ; crăpătură. [Din fr. ***scissure***].

scizurítă, scizurite f. inflamaţie a pleurei situate la nivelul scizurilor pulmonare. [Din fr. ***scissurite***].

scîlceá, scîlcele f. (reg.) scîlceză. [Cf. ***scalce***].

scîlceáză, scîlceze f. **1.** unealtă de pescuit formată din cîteva scîndurele manevrate cu piciorul,

folosită pentru a stîrni peştele şi pentru a-l dirija spre sacul de pescuit; tălpig (de pescuit); scîlcea; **2.** (reg.) lopăţică cu care se îndeasă băteala, la ţesut; **3.** (reg.) lopăţică pentru curăţat noroiul din stînă. [Cf. ***scîlcea***].

scîlcia, scîlciez şi (reg.) **scîlcii** vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) toci tocul (într-o parte); a (se) strîmba încălţămintea: *cînd i se scîlcie tocurile... le bate singur cîteva fleacuri.* DELAVR.; **2.** (p. gener.; refl.) a se deforma, a se desface din încheieturi: *s-a scîlciat dulapul*; **3.** (fig.; tr.) a pronunţa, a scrie incorect; a denatura, a schimonosi: *el scîlcia cuvintele; scîlciază limba*; **4.** (înv. şi reg.; tr.; în forma **scălcia**) a împinge (cu piciorul); **5.** (reg.; tr. şi refl.) a (se) clătina, a (se) legăna; **6.** (reg.; tr. şi refl.) a (se) scutura, a (se) zdruncina; (şi: (înv. şi reg.) **scălcia**). [Lat. ***excalciare***].

scîlciát, ~ţi, scîlciată, ~e a. **1.** tocit (într-o parte); strîmbat: *o crustă uscată de noroi îi acoperea pantofii scîlciaţi.* GHEŢIE; **2.** (p. gener.) deformat, desfăcut din încheieturi; (p. ext.) urît: *pălărie scîlciată*; **3.** (fig.) pronunţat, scris incorect; denaturat, schimonosit: *ar fi rămas scălciate ... sute şi mii de nume proprii din literatura greacă şi latină.* HASD.; *bolborosind nişte vorbe scîlciate.* VOIC.; (şi: (înv. şi reg.) **scălciat**). [V. ***scîlcia***].

scîlciére, scîlcieri f. **1.** acţiunea de a (se) scîlcia şi rezultatul ei; **2.** strîmbare, deformare: *îşi vădea neglijenţa şi scîlcierea pantofilor.* CĂL.; **3.** (fig.) denaturare, schimonosire: *scîlcierea limbii.* [V. ***scîlcia***].

scîlcietúră, scîlcieturi f. 1. faptul de a (se) scîlcia; **2.** tocire, strîmbare; (concr.) parte tocită, deformată a unui obiect (în special a încălţămintei); **3.** (fig.) deformare, denaturare, schimonosire: *scîlcieturi de scriere.* [***Scîlcia*** + ***-ătură***].

scînceálă, scînceli f. scîncet: [copilul] *se porni pe scînceală.* REBR.; [***Scînci*** + ***-eală***].

scíncet, scíncete n. **1.** sunet surd (şi repetat) scos de unele animale, de obicei pentru a exterioriza o durere; scheunat, scînceală: *cîinele dădu scîncet.* SAD.; **2.** plîns înăbuşit şi întretăiat (de copil); scîncit, scînceală: *auzi scîncetul copilului.* AG.; **3.** geamăt, tînguire: *se aud scîncete adînci de durere.* [***Scînci*** + ***-et***].

scîncí, scíncesc vb. 1. (intr.) a scheuna (de durere, de foame, de bucurie); a lătra scurt şi repetat: *îşi lăsă botul pe labe, scîncind cu tristeţe.* TUD.; **2.** (intr. şi refl.) a plînge înăbuşit şi întretăiat: *băiatul începu să scîncească de foame.* ISP.; **3.** (intr. şi refl.) a se văita: *lăsînd pe alte dame de frig să se scîncească.* BOL.; **4.** (intr. şi refl.) a icni, a geme: *staretul se aşeză, scîncind, în jilţul căptuşit.* VOIC.; **5.** (intr. şi refl.) a vorbi cu glas scăzut, întretăiat (şi plîngător): *mă înfăţişez dinaintea mamei ..., o sărut şi zic scîncind: – „mamă, bate-mă!"* CR. [Din sl. ***skyčati*** „a ierta"].

scíncit[1]**, ~ţi, scíncită, ~e** a. **1.** care scînceşte (mereu): (subst.) *ce vrei, scîncitule!;* **2.** tînguitor, plîngător; trist, jalnic: *îşi amesteca şi ea glasu-i argintiu cu tărăgănatul şi scîncitul „Doamne miluieşte" al călugăriţelor.* VLAH. [V. ***scînci***].

scíncit[2]**, scíncituri** n. faptul de a (se) scînci; scînceală, scîncet, scîncitură: *mai termină cu scîncitul!* [V. ***scînci***].

scîncitór, ~i, scîncitoáre a. care scîncește: *glas scîncitor; om scîncitor.* [***Scînci*** + ***-tor***].

scîncitúră, scîncituri f. 1. scheunat (de durere, de foame): *neamul dulăilor de scîncitură s-apucă.* CANT.; **2.** scîncet (de copil); **3.** (rar) lamentare, văicăreală: *Ema se întoarse necăjită de scînciturile lui Radu, agasată.* PETR. [***Scînci*** + ***-tură***].

scíndură, scînduri f. **1.** piesă de lemn lată, cu secţiunea dreptunghiulară, groasă de cel mult 5 cm, obţinută prin tăierea în lung a unui trunchi de copac, întrebuinţată la lucrări de construcţie, de tîmplărie: *un ţol şi o cergă, pe care le aşternu pe scîndurile patului.* AL.; **scîndură de salvare** (sau **de scăpare**), mijloc, prilej oferit cuiva ori găsit, folosit de cineva pentru a se salva dintr-o situaţie disperată; colac de salvare: *Dimitrie se agăţă de această ultimă mărturisire ca de o scîndură de salvare.* GHEŢIE; **a se usca** (sau **a slăbi, a se face, a fi etc.**) **ca o scîndură** sau **ca scîndura** ori (adv.) **scîndură** sau **uscat** (ori **slab etc.**) **ca o scîndură** sau **ca scîndura** ori (adv.) **scîndură**, foarte slab, numai pielea şi oasele: *o babă, zbîrcită drob şi uscată scîndură.* DELAVR.; **a lăsa pe cineva pe scîndură** (sau **ca scîndura, pe scîndura goală**), a lăsa pe cineva sărac, a-i lua totul: *mi-au tocat paralele, m-au băut şi m-au mîncat, ca scîndura m-au lăsat.* POP; **2.** numele unor (părţi de) obiecte, făcute din asemenea piese de lemn sau asemănătoare cu acestea: **a)** tăblie de deasupra unei mese, a unei tejghele: *altu-mparte lumea de pe scîndura tărăbii.* EM.; **b)** planşetă pentru frămîntat aluatul: *cînd a fost coca gata, mama a scos-o din copaie şi, întinzînd-o pe scîndura presărată cu făină, a îndesat-o.* ARG.; **c) scîndură de călcat**, placă lată de lemn pe care se calcă rufe cu fierul de călcat; **d)** (reg.) laviţă, bancă: *doi bărbaţi cu sumanele pe umeri şedeau pe scîndura din faţă.* GHEŢIE; **3.** (mai ales la pl.) podea, duşumea: *un moale pas abia atins de scînduri.* EM.; *am frecat scîndurile*; **4.** (pop.) sicriu, coşciug: *că urîtul n-are vad decît scîndura de brad.* POP; **a-i suna** (sau **a-i bate**) **cuiva scîndura**, a-i sosi momentul morţii, a-i suna ceasul: *lume, lume, soro, lume, de tine m-oi sătura cînd mi-o suna scîndura.* POP [Lat. ***scandula***].

scîndurăríe f. **1.** totalitatea scîndurilor din care este construit un obiect; (spec.) partea de lemnărie a unei construcţii; mulţime de scînduri; (p. ext.) obiect din scînduri: *în scîndurăria bărăcii de la Sulina, ... turcul găsise un piron ascuţit.* TUD.; **2.** depozit de scînduri. [***Scîndură*** + ***-ărie***].

scîndureánă, scîndurene f. (reg.) **1.** scîndurică; **2.** (mai ales la pl.) tălpig (la războiul de ţesut). [***Scîndură*** + ***-eană***].

scîndurícă (~eá), scîndurele f. **1.** diminutiv al lui scîndură; scîndurice, scîndureană, scînduriţă: *descoperi o scîndurică aşezată peste un muşuroi.* V.R.; **2.** (reg.) numele unor (părţi de) obiecte făcute dintr-o scîndură mică. [***Scîndură*** + ***-ică*** (***-ea***)].

scînduríce, scîndurici f. **1.** (pop.) scîndurică; **2.** (reg.) lopăţică (la amnarul războiului de ţesut); scînduriţă. [***Scîndură*** + ***-ice***].

scînduríţă, scînduriţe f. (pop.) **1.** scîndurică; **2.** lopăţică (la amnarul războiului de ţesut); scîndurice. [***Scîndură*** + ***-iţă***].

scînteiá, pers. 3 **scînteiază** şi **scîntéie** vb. (intr.) **1.** a produce, a împrăştia scîntei: *ard nuielele trăsnind, creşte para scînteind.* AL.; **2.** a produce luminiţe vii, strălucitoare; a străluci ca o scînteie; a licări, a luci, a sclipi: *tresărind scînteie lacul şi se leagănă sub soare.* EM.; *bradul scînteiază înveliut de o strălucire orbitoare.* GHEŢIE; (fig.) *înăuntrul frunţii a scînteiat o mare inspiraţie.* CAR.; **3.** a privi viu, pătrunzător; a avea o strălucire specifică, vie în priviri, trădînd un sentiment puternic; a sclipi, a scăpăra: *dacă voi nu mă vreţi, eu vă vreu, răspunse Lăpuşneanu, a cărui ochi scînteiară ca un fulger.* NEGR.; *ochii ei frumoşi scînteiau de fericire.* VLAH. [De la ***scînteie***].

scîntéie, scîntei f. **1.** particulă incandescentă care sare din foc, dintr-un corp aprins, din ciocnirea unor corpuri dure etc., stingîndu-se foarte repede: *dacă vom continua ..., pămîntul va ajunge un uriaş depozit de pulbere, care va lua foc la cea mai neînsemnată scînteie.* GHEŢIE; **scînteie electrică**, tip de descărcare electrică luminoasă, care apare la tensiuni ridicate între electrozi: *ideea este ... un fel de scînteie electrică care luminează spiritul.* GHICA; **a se învăţa** (sau **a se deprinde**) **ca ţiganul cu scînteia**, a se obişnui cu răul, cu nevoia; **2.** strălucire specifică, vie în ochi, în privire; privire vie, pătrunzătoare, trădînd un sentiment puternic; sclipire, scăpărare: *ochii lor ... sclipeau din cînd în cînd cu scîntei de amor şi voluptate.* FIL.; **a i se face cuiva scîntei** (**pe dinaintea ochilor**), a vedea stele verzi: *sar odată ... drept cu faţa-n jos, numai scîntei mi s-au făcut pe dinaintea ochilor de durere.* CR.; **3.** luminiţă vie, strălucitoare; licăr, licărire, scînteiere, strălucire: *scînteiele strălucitoare ale licuricilor.* OD.; (fig.) *pizma cumplită pe care o nutresc aceste nulităţi pentru orice scînteie de merit adevărat.* EM.; **4.** (fig.) fapt, în aparenţă neînsemnat, care declanşează o acţiune, un sentiment etc.: *ei răscoală în popoare a distrugerii scînteie.* EM.; **5.** (fig.) părticică neînsemnată din ceva; fărîmă, pic[1]: *Ţugulea scăpase cu o scînteie de viaţă.* ISP.; *dacă ar fi în inima noastră o singură schinteuă din virtutea antică a oamenilor pre carii noi ne măgulim de a-i avea de străbuni ...* EM.; **6.** (bot.; reg.) garofiţă (*Dianthus carthusianorum*); **7.** (bot.; reg.) liliac (*Syringa vulgaris*); **8.** (bot.; reg.) bănuţi (*Bellis perennis*); **9.** (bot.; reg.) scînteiuţă (*Anagalis arvensis*); (şi: (înv. şi reg.) **schinteie**, (înv.) **schinteuă**). [Lat. **scantillia* (=*scintilla*)].

scînteiére, scînteieri f. 1. acţiunea de a scînteia şi rezultatul ei; **2.** luminiţă vie, strălucitoare ca o scînteie; licăr, licărire, strălucire: *ia-ne, du-ne-ncet subt a lunii scînteiere.* CAR.; **3.** variaţie a strălucirii şi a culorilor stelelor, vizibilă cu ochiul liber, cauzată de neomogenitatea atmosferei terestre şi de fluctuaţiile locale ale indicelui de refracţie; scintilaţie; **4.** strălucire specifică, vie a ochilor, a privirii, trădînd un sentiment puternic; sclipire, scăpărare: *Catrina închise pe jumătate ochii, lunecînd spre Ruset scînteierea lor de smoală topită.* SAD. [V. ***scînteia***].

scînteietór, ~i, scînteietoáre a. **1.** care (pare că) împrăştie scîntei; scînteios: *producea artificii scînteietoare.* PR.; *peste tot ... pietre scînteietoare.* GHEŢIE; **2.** care produce o lumină vie, strălucitoare; strălucitor, sclipitor: *încet se saltă soarele rotund şi scînteietor.* VLAH.; **3.** cu o strălucire specifică, vie, pătrunzătoare, trădînd un sentiment puternic; scăpărător: *faţa lui e rumenă şi ochii scînteietori.* VLAH.; **4.** (fig.) dotat cu o inteligenţă vie, spontană; care vădeşte, denotă o asemenea inteligenţă; sclipitor, strălucitor, scăpărător: *era un tip scînteietor; prietenul meu are o minte scînteietoare.* [***Scînteia*** + ***-ător***].

scînteioáră, scînteioare f. **1.** diminutiv al lui scînteie; scînteiuţă: *două scînteioare se strecurară pe coş şi picară în grădină.* ISP.; **2.** (bot.) scînteiuţă (*Anagalis arvensis*): *scînteioarele se ridicau cu vîrful roşu.* DELAVR.; **3.** mică plantă erbacee din familia liliaceelor, cu flori galbene, care creşte pe coaste stîncoase (*Gagea saxatilis*); **4.** plantă erbacee ornamentală, cu tulpina ramificată, noduroasă, cu flori bleu (*Commelina communis*); **5.** (bot.; reg.) bănuţi (*Bellis perennis*); **6.** (bot.; reg.) arşinic (*Lychnis calcedonica*); **7.** (bot.; reg.) lipscănoaice (*Coreopsis tinctoria*); (şi: (reg.) **schinteioară**). [***Scînteie*** + ***-oară***].

scînteiós, ~şi, scînteioásă, ~e a. (înv.) scînteietor: *mi se părea că ... nişte luciri scînteioase umblau împregiurul meu.* NEGR.; *cu ochii scînteioşi.* AL. [***Scînteie*** + ***-os***].

scînteiúţă, scînteiuţe f. **1.** scînteioară: *pe dinaintea noastră fulgerau licuricii zburători ca nişte scînteiuţe.* SAD.; **2.** (entom.; reg.) licurici (*Lampyris noctiluca*); **3.** (şi **scînteiuţă roşie**) mică plantă erbacee decorativă din familia primulaceelor, cu flori roşii, albastre sau albe; scînteioară, sclipeţ, ochişor, răcovină (*Anagallis arvensis*): *ş-o veni ş-a mea drăguţă cu peană de scînteuţă.* POP; **4.** mică plantă erbacee din familia liliaceelor, cu flori galbene dispuse în cime; brumărea (*Gagea arvensis*); **5.** (bot.; reg.) ceapa-ciorii (*Gagea pratensis*); **6.** (la pl.) plantă erbacee din familia compozitelor, cu flori alungite, albastre; sălcioară, săpunele (*Aster novi-belgii*); **7.** (bot.; reg.) garoafă (*Dianthus caryophyllus*); **8.** (bot.; reg.) fierea-pămîntului, potroacă (*Centaurium minus*); **9.** (bot.; reg.) răcovină (*Stellaria media*); **10.** (bot.; reg.) bănuţi (*Bellis perennis*); **11.** (bot.; reg.) brumărea (*Phlex drummondii* şi *paniculata*); **12.** (bot.; reg.; la pl.) lipscănoaice (*Coreopsis tinctoria*); **13.** (compuse; bot.) **scînte(i)uţă-de-munte**, parpian (*Antennaria dioica*); **scînte(i)uţe-albe**, strănutătoare (*Achillea cartilaginea*); **scînte(i)uţă-galbenă**, rostopască (*Chelidonium majus*); (şi: (înv. şi reg.) **scînteuţă**). [***Scînteie*** + ***-uţă***].

scînteúţă f. v. **scînteiuţă**.

scîrbav, ~i, scîrbavă, ~e a. (rar) scîrbos. [***Scîrbă*** + ***-av***].

scîrbávnic, ~ci, scîrbavnică, ~ce a. (înv.) scîrbos: *izvoditoriu scîrbavnicii scrisori purtătoare de ocarnice bîrfire se va pedepsi după măsura cutezării sale* (a. 1804). URIC. [***Scîrbă*** + ***-avnic***].

scîrbă, scîrbe f. **1.** (înv. şi reg.) întristare, mîhnire, amărăciune; fapt, împrejurare etc. care produce asemenea stări: *îndată să schimbă bucuria în scîrbă.* NEC.; **a fi rău de scîrbă**, a trăi prea intens neplăcerile;

2. (înv. şi reg.) grijă, necaz, năpastă: *tuturor le pare bine c-au venit scîrba la mine.* POP; **3.** (înv. şi reg.) iritare, mînie, furie; duşmănie: *orice lucru ce să va face cu mînie şi cu scîrbă, nu-i bun de nemică.* PRAV.; *Mamac-Han ... se zvîrcolea de mînie şi scîrbă.* SAD.; (înv.) **a-i fi cineva cu scîrbă**, a-i fi cineva duşman, potrivnic: *să nu laşi toată dziua om ce mi-e cu scîrbă să mă lupte.* DOS.; **4.** (înv. şi reg.) ceartă: *să iau la sfadă, să iau la scîrbă tăţ.* POP; **5.** (înv. şi pop.) teamă, frică; spaimă: *un Dumnezeu al scîrbei şi mare temnicer le-a pus de mici o faşe şi scutece de fier.* ARG.; *scîrba lui nu era proastă.* POP; **6.** aversiune puternică, dezgust, repulsie; greaţă, silă; ceea ce provoacă asemenea stări: *cînd văzu ... pieile de bufniţă tot acolo, îl apucă un cutremur de scîrbă.* ISP.; **a-i fi** (sau **a i se face**) **cuiva scîrbă** sau **a-l prinde** (ori **a-l cuprinde**) **pe cineva scîrba** (sau **o scîrbă**), a se scîrbi de cineva sau de ceva: *de marşuri mi-e cam scîrbă.* COŞB.; *mi-a fost scîrbă de tine de la început.* PR.; **7.** (fam.) epitet pentru o persoană josnică, imorală: *nişte scîrbe*; **8.** (înv.) animal spurcat, necurat: *să nu mîncaţi toată scîrba ..., cămila şi iepurele şi ariciul.* BIBLIA; **9.** (înv.) faptă, atitudine urîtă, nedemnă, condamnabilă: *Doamne, ... ce voi face în scîrba mea şi cum mă voi mîntui?* (a. 1808). GCR.; **10.** (înv.; la pl.) vorbe injurioase, triviale: *scrie cărţi cu scîrbe.* NEC. [Din sl. ***skrŭbi***].

scîrbélnic, ~ci, scîrbelnică, ~ce a. (înv.) **1.** dezgustător, scîrbos; scîrbavnic: *faptă scîrbelnică*; **2.** îngrozitor, înfiorător: *strigoiul cel scîrbelnic ... aruncă-n groapa deschisă pe cioclul cel tremurător.* NEGR. [***Scîrbă*** + *-elnic*].

scîrbéţ, ~i, scîrbeáţă, ~eţe a. (înv.; rar) îngrozitor, înfiorător: *jalnică soarte şi scîrbeaţă.* B.-DEL. [***Scîrbă*** + *-eţ*].

scîrbí, scîrbesc vb. **1.** (înv. şi reg.; refl., intr. şi tr.) a (se) întrista, a (se) mîhni, a (se) necăji: *are să se scîrbească cînd o auzi de moartea surori-si.* BOL.; *de ce se roagă şi se scîrbeşte Hristos, ducîndu-se la chin.* MAT.; **2.** (înv.; refl.) a se irita, a se înciuda, a se mînia, a se supăra; a duşmăni: *împăratul neamţului foarte s-au scîrbit pre moscali.* NEC.; **3.** (reg.; refl.) a se răsti (la cineva): *asta nu mă interesează, s-a scîrbit ciocoiul.* SAD.; **4.** (înv. şi reg.; refl.) a se teme; a se îngrozi, a se înfricoşa: *să scîrbeşte* [de şarpe] *şî i să-ntorc perii pă cap.* POP; **5.** (refl. şi tr.) a simţi sau a produce scîrbă; a (se) îngreţoşa, a (se) dezgusta: *tinerii aceştia care vînează numai zestre se cred îndreptăţiţi să se îmbulzească în tine, să te scîrbească cu curtea ce-ţi fac.* AG.; *toate mă scîrbesc*; **6.** (rar; refl.) a renega, a se lepăda: *şi-a lepădat şalvarii şi fesul, s-a îmbrăcat ca rumânii ... şi s-a scîrbit de legea lui.* ST. [Din sl. ***skrŭbĕti***].

scîrbíre, scîrbiri f. acţiunea de a (se) scîrbi şi rezultatul ei; scîrbă, dezgust: *ah! şi-n ce culme de saţ şi de scîrbire trebuia să se găsească inima ta!* VLAH. [V. ***scîrbi***].

scîrbít, ~ţi, scîrbită, ~e a. **1.** (înv. şi reg.) întristat, amărît, supărat, mîhnit: *stînd Roşu-împărat scîrbit şi dus pe gînduri în cortul lui, iată-i soseşte o ştafetă.* CAR.; **2.** (înv. şi reg.) iritat, înciudat, enervat, mîniat: *sultanul scîrbit pe dînsul, îl trimise surghiun la Malgara.* ISP.; **3.** cuprins de scîrbă; îngreţoşat, dezgustat; plictisit: *sorbi ceaiul scîrbit, se întinse în pat.* PR. [V. ***scîrbi***].

scîrbós, ~şi, scîrboásă, ~e a. **1.** care provoacă dispreţ, indignare, repulsie; scabros; infam, josnic, detestabil; respingător, dezgustător: *în vîrtejul acestor intrigi nemernice, scîrboase şi neruşinate ..., se lasă curs liber venalităţii impiegaţilor.* GHICA; **2.** care provoacă scîrbă; greţos; scîrbav: scîrbavnic, scîrnav: *am văzut scîrboasele alea de piei.* ISP.; (adv.) *o gură ... cu dinţii strînşi, scîrbos schimonosită.* PETR.; **3.** care se îngreţoşează uşor: *nu-s scîrbos de felul meu, dar melci şi broaşte nu mănînc*; **4.** dezagreabil, nesuferit: *privighetoarea urîtă, dar frumos ne cîntă, păunul frumos, dar la cîntare scîrbos.* POP. [***Scîrbă*** + *-os*].

scîrboşénie, scîrboşenii f. însuşirea de a fi scîrbos; lucru, fapt, comportament etc. dezgustător; (spec.; la pl.) vorbe injurioase, triviale: *Pîrgu avea în sînge dorul vieţii de dezmăţare ţigănească ..., cîntecele fără perdea, scîrboşeniile şi măscările.* M.CAR.; *încetează cu scîrboşeniile astea!* [***Scîrbos*** + *-enie*].

scîrcium n. v. **scrînciob**.

scîrlióNţ, scîrlionţi m. (pop.) cîrlionţ, buclă: *Paraschiva, cu scîrlionţul pe sprînceană, disociază căţei de usturoi.* ARG. [*S-* + ***cîrlionţ***].

scîrnav, ~i, scîrnavă, ~e a. (înv. şi pop.) **1.** murdar (de scîrnă): *să nu te îmbraci cu scîrnavă lînă.* BIBLIA; **2.** dezgustător, respingător; scîrbos: *la faţă aşa scîrnav s-a făcut.* PANN; *puzderie de vietăţi scîrnave.* TUD.; **3.** infam, josnic; detestabil: *semeţia le era sporită de scîrnava lăcomie a dobînzii.* SAD.; **4.** imoral, obscen: *învaţă meşteşugul dragostelor scîrnave.* CANT.; **5.** (rar) neprielnic; urît: *aici e o vreme ... scîrnavă.* CAR. [Din sl. ***skvrŭnavŭ***].

scîrnă, scîrne f. (înv. şi pop.) excrement; balegă: *a zvîrlit în butoiul deschis scîrnă de cîine.* ST.; *muştele la scîrnă s-adună.* Z. [Din sl. ***skvrŭna***].

scîrnăvénie, scîrnăvenii f. (rar) scîrnăvie: *ce scîrnăvenie de femeie!* SL. [***Scîrnav*** + *-enie*].

scîrnăví, scîrnăvesc vb. **1.** (înv. şi pop.; refl.) a defeca: *toţi cîţi se scîrnăvesc şi se pişe ... pus era să dea bir.* MOXA; *au bătut budă, unde se scîrnăveşte Mehmet-Sultan.* SAD.; **2.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) murdări (cu scîrnă); **3.** (fig.; tr.) a profana, a pîngări: *două muieri scîrnăveau pămîntul lui Dumnezeu.* TEODOR. [De la ***scîrnav***].

scîmăvie, scîrnăvii f. **1.** (înv. şi pop.) excrement; (p. gener.) murdărie: [iapa] *face iar scîrnăvii.* VOIC.; **2.** (fig.) om, animal, fapt etc. greţos, respingător, dezgustător: *o scîrnăvie de şobolan*; **3.** (fig.) însuşirea de a fi scîrnav; faptă, purtare, vorbă etc. necuviincioasă, josnică, mîrşavă; infamie, josnicie, mîrşăvie: *au făcut ... sile şi scîrnăvii.* COSTIN; *gura ei umedă ... [i]i şoptea scîrnăvii şi îndemnuri necuviincioase.* GHEŢIE; **4.** (fam.) epitet pentru o persoană josnică, imorală; scîrnăvenie: *ai văzut, scîrnăvia! ne-a pîrît*; **5.** (fig.; înv.) pîngărire, profanare: *să punem iar la loc crucile căzute în scîrnăvia păgînilor.* SAD. [***Scîrnav*** + *-ie*].

scîrşní vb. v. **scrîşni**.

scîrşnitór a. v. **scrîşnitor**.

scîrţ interj. **1.** cuvînt care imită zgomotul ascuţit, strident produs de obiecte, corpuri, substanţe etc. prin frecare, apăsare, deplasare etc.: *băgă cheia în broasca uşii şi ... scîrţ! uşa se deschide.* ISP.; *carul face scîrţ*; **2.** (adesea repetat) cuvînt care imită zgomotul produs uneori de încălţăminte în timpul mersului: *cizmele: scîţ-scîrţ.* ST.; **3.** (fam.) exclamaţie de dezaprobare, de indiferenţă sau de dispreţ faţă de spusele cuiva; aş!, da de unde!, vorbă să fie!: *poate mă superi! scîrţ!* // m. **1.** adaos special la încălţăminte ca s-o facă să scîrţîie; scîrţîitoare: *numai scîrţi uitase Pavăl să puie* [la ciubote]. CR.; **2.** (compus; depr.) **scîrţa-scîrţa (pe hîrtie)**, funcţionar; contopist: *nişte scîrţa-scîrţa pe hîrtie!* CAR. [Onomat.].

scîrţár, scîrţari m. (fam.) om zgîrcit, avar. [***Scîrţ*** + *-ar*].

scîrţăí vb. v. **scîrţîi**.

scîrţăít n. v. **scîrţîit**[1].

scîrţăitór a. v. **scîrţîitor**.

scîrţăitúră f. v. **scîrţîitură**.

scîrţí vb. v. **scîrţîi**.

scîrţíire f. v. **scîrţîire**.

scîrţiitór a. v. **scîrţîitor**.

scîrţiitúră f. v. **scîrţîitură**.

scîrţíi, scîrţîi vb. **1.** (intr.) a produce (prin frecare, apăsare, deplasare etc.) un zgomot ascuţit, strident: *o zguduitură scurtă făcu să scîrţîie osiile vagonului.* GHEŢIE; *uşa neunsă scîrţîie*; **a unge osia ca să nu scîrţîie** (**carul**), a mitui; **a scîrţîi uşa cuiva**, a stărui cu insistenţe plictisitoare pe lîngă cineva: *mie nu mi-o scîrţîit nime uşa pînă-n ziua de astăzi, cum o scîrţîi tu la altele, berbantule!* HOGAŞ; **2.** (intr.) a produce (în timpul mersului) un zgomot ascuţit, caracteristic: *cizmele oglindă, cu pinteni şi rozetă, scîrţîau.* ST.; **3.** (intr.) a scoate sunete specifice, asemănătoare cu scîrţîitul produs la obiecte, corpuri etc. prin frecare, apăsare: *eu aud ... insecte ce se strecoară prin ierburi ţiuind, scîrţîind, fluierînd.* OD.; **4.** (fam.; intr. şi tr.) a cînta prost, cu sunete stridente la un instrument cu coarde: *îţi scîrţîie, frate, cîte două ceasuri la ureche nişte bazaconii.* AL.; **5.** (fam.; intr.) a scrie (greu, mişcînd anevoie tocul, zgîriind cu peniţa): *cîştigă pîinea scîrţîind cu condeiul pe hîrtie.* ST.; **6.** (fam.; intr.) a funcţiona prost; a evolua nesatisfăcător: *afacerea scîrţîie*; **7.** (fig.; intr.) a nu se simţi bine, a o duce rău cu sănătatea: *băbăţia lui, de la o vreme încoace, nu ştiu ce avea, că începuse a scîrţîi.* CR.; (şi: (înv. şi reg.) **scîrţii**, (reg.) **scîrţăi**). [***Scîrţ*** + *-îi*].

scîrţîiálă, scîrţîieli f. scîrţîit[1]: *cu gîţîieli, cu scîrţîieli, corabia e trasă la mal.* TUD. [***Scîrţîi*** + *-eală*].

scîrţîíre, scîrţîiri f. (rar) acţiunea de a scîrţîi şi rezultatul ei: *scîrţîirea de condeie dădea farmec astei linişti.* EM.; (şi: (înv.) **scîrţiire**). [V. ***scîrţîi***].

scîrţîít[1] n. **1.** faptul de a scîrţîi; scîrţîială, scîrţîitură; **2.** zgomot specific ascuţit, strident produs de obiecte, corpuri, substanţe etc. (prin frecare, apăsare, deplasare etc.); scrîşnire; *se auzea doar scîrţîitul roţilor.* SOR.; *asculta o vreme ... scîrţîitul pompei de apă.* CĂRT.; **3.** (rar) sunet ascuţit, caracteristic produs de unele insecte: *ultimul clinchet muri într-un scîrţîit de greier.* CĂL.; **4.** (fam.) sunet strident, nearmonios emis de un instrument muzical cu coarde; scîrţîitură: *o vioară dezacordată mai scîrţîi cîteva clipe în surdină.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **scîrţăit**). [V. ***scîrţîi***].

scîrţîít[2]**, ~ţi, scîrţîită, ~e** a. (rar) **1.** (fam.) care cîntă prost: *vioară scîrţîită*; **2.** (fig.; fam.) care scîncheşte fiindcă nu se simte prea bine: *copiii erau cam scîrţîiţi.* [V. ***scîrţîi***].

scîrţîitór, ~i, scîrţîitoáre a. care scîrţîie, care produce un scîrţîit[1]; (p. ext.) ascuţit, strident, scrîşnit[1]: *zăpadă scîrţîitoare.* CAR.; *pe treptele scîrţîitoare ale unei scări de lemn suiră spre o platformă.* GHEŢIE; // f. **1.** jucărie care produce un zgomot strident, prin rotirea unui dispozitiv, prin frecarea unei sfori etc.: *să nu plîngă puişorul bunicăi, că-i ... cumpăr la tîrg o scîrţăitoare.* C.L.; **2.** sperietoare, morişcă, zbîrnîitoare; **3.** scîrţ: *ghete cu scîrţîitori*; **4.** plantă erbacee cu tulpina tîrîtoare, cu flori hermafrodite verzui, care creşte prin locuri pietroase şi nisipoase (*Polycnemum arvense*). // m. (fam.) **1.** instrumentist, lăutar prost: *dacă aţi fi un bun instrumentist şi nu un scîrţîitor, v-aş recomanda ceva mult mai fin.* CĂL.; **2.** conţopist; (p. ext.) scriitor netalentat; (şi: **scîrţăitor**, (înv.) **scîrţiitor**). [***Scîrţîi*** + *-tor*].

scîrţîitúră, scîrţîituri f. **1.** scîrţîială, scîrţîit[1]: *uşile palatului ... vorbesc între ele prin scîrţîituri.* SOR.; **2.** (fam.) sunet strident, nearmonios produs de un instrument muzical cu coarde: *scîrţîituri şi răcnete ţigăneşti, pentru plăcerea urechilor!* AL.; **3.** (rar) sunet ascuţit produs de alunecarea peniţei pe hîrtie: *îi era acru sufletul de atîta scîrţîitură şi iscălitură.* C.L.; (şi: (reg.) **scîrţăitură**, (înv.) **scîrţiitură**). [***Scîrţîi*** + *-tură*].

scládă, sclade f. (înv.) stivă, grămadă de lemne; (spec.) rug[1]: *sosind sfîntul la acea scladă de foc.* DOS. [Din pol., ucr. ***sklad***].

sclav, ~i, sclavă, ~e m., f. **1.** persoană aflată sub puterea absolută a unui stăpîn şi în totală dependenţă faţă de acesta, fiind lipsită de mijloace de trai şi de drepturi; rob: *eşti sclavul lui Horaţiu?* AL.; **2.** persoană aservită, dependentă de cineva sau de ceva: *de ce să fiţi voi sclavii milioanelor nefaste?* EM.; **3.** persoană foarte supusă, servilă, fără personalitate; slugă: *patriotismul ... care emană din înjosire, din linguşire şi din corupţiune ... nu poate face decît numai sclavi.* GHICA; **4.** (fig.) persoană subjugată de o pasiune, de o preocupare, de un viciu etc.; rob: *doar sclavă plăcerii, ea geme şi cere un lung sărutat.* BAC.; *scriitorul este sclavul frazei.* CĂL. // a. (rar) care aparţine, care este caracteristic robilor; de rob: *dacii ... vor mai bine-o moarte crudă, decît o viaţă sclavă.* EM. [Din lat. ***sclavus***; cf. fr. ***esclave***].

sclavagísm n. tip de orînduire socială (anterioară feudalismului) caracterizată prin proprietatea stăpînilor de sclavi asupra mijloacelor de producţie şi asupra sclavilor: *împăcarea omului cu realitatea ... n-a fost adînc compromisă prin însăşi dezvoltarea sclavagismului? conjugal.* R.L. [Din fr. ***esclavagisme*** (după *sclav*)].

sclavagíst, ~şti, sclavagistă, ~e a. care aparţine, care este specific sclavagismului, referitor la sclavagism: *prăbuşirea orînduirii sclavagiste ... aduce cu sine căderea culturii antice.* VIANU. [Din fr. ***esclavagiste*** (după *sclav*)].

sclavâj m. (livr.) sclavie; (p. ext.) stare de aservire: *sclavajul* [din vremea] *... cezarilor bizantini.* BOL. [Din fr. ***esclavage*** (după *sclav*)].

sclavíe, (rar) **sclavii** f. **1.** stare, condiţie de sclav; robie, sclavaj, servaj: *hai, scumpe surioare, uitîndu-ne sclavia să ne-oglindim în apa fîntînii Blanduzia.* AL.; **2.** starea celui aflat sub o stăpînire tiranică; stare de asuprire, exploatare, aservire: *bulgarii ... zăceau în sclavia grecilor.* HASD.; *viaţa nu e liberă; viaţa e o sclavie şi un joc de cărţi.* DELAVR.; **3.** (fig.) starea celui dominat, subjugat de o pasiune, de un viciu etc.; dependenţă: *îmi satisface ... apetitul de sclavie, nevoia imperioasă de a-i pune la picioare întreaga mea libertate.* IBR. [***Sclav*** + *-ie*].

sclavín, ~i, sclavínă, ~e m., f. nume dat slavilor de sud în evul mediu timpuriu. // a. care aparţine acestor slavi sudici, referitor la aceşti slavi sudici: *năvăliri sclavine.* [Din lat. ***Sclavini***].

sclepţ, sclepţi m. (entom.) **1.** (înv. şi reg.) streche (a vitelor, a oilor, a cailor) (*Hypoderma bovis, Oestrus ovis şi Gastrophilus equi*): *un loc ... plin de viespi şi gărgăuni, şi tăuni, şi sclepţi.* DOS.; **2.** (înv. şi reg.) tăun (*Tabanus bovinus*); **3.** (reg.) ţînţar (*Sulex*). [Et. nec.; cf. sb. *šklopac*].

scleradeníe, scleradenii f. (med.) adenopatie cu caracter scleros. [Din fr. ***scléradénie***].

scierál, ~i, scleralâ, ~e a. care aparţine scleroticii, referitor la sclerotică; care afectează sclerotica. [Din fr. ***scléral***].

scléră, sclere f. (anat.) sclerotică. [Din fr. ***sclère,*** germ. *Sklera*].

sclerectomíe, sclerectomii f. operaţie chirurgicală constînd în tăierea unui mic fragment de scleră. [Din fr. ***sclérectomie***].

scleredém, scleredeme n. infiltraţie cutanată difuză, simetrică, afectînd iniţial faţa, capul şi gîtul, extinzîndu-se progresiv la umeri, braţe şi torace, cu etiologie necunoscută, precedată de procese infecţioase, îndeosebi stafilococice, care dispare, de obicei, spontan, după circa şase luni. [Din fr. ***scléroedème***].

scleréidă, sclereide f. (bot.) celulă poliedrică moartă, cu membrană îngroşată, lignificată, formînd ţesutul dur al cojilor de nucă, de alună etc. sau al sîmburilor de piersică, de prună etc. [Din fr. ***scléréide,*** germ. *Sklereide*].

sclerém, sclereme n. (med.) sclerodermie cu caracter difuz. [Din fr. ***sclérème***].

sclerenchím, sclerenchimuri n. ţesut vegetal alcătuit din celule moarte, lungi, cu pereţi îngroşaţi, de obicei lignifianţi, care conferă plantelor rezistenţă la îndoire, compresiune etc. [Din fr. ***sclérenchyme***].

sclerítă, sclerite f. inflamaţie a scleroticii. [Din fr. ***sclérite***].

sclerocheratítă, sclerocheratite f. inflamaţie concomitentă a sclerei şi a corneei. [Din fr. ***sclérokératite***].

sclerodactilíe, sclerodactilii f. formă de sclerodermie localizată la extremităţile degetelor de la mîini şi de la picioare, ducînd la deformaţii, atrofieri etc. [Din fr. ***sclérodactylie***].

sclerodermíe, sclerodermii f. boală din grupul colagenozelor, caracterizată printr-o întărire şi îngroşare a pielii (şi a ţesutului celular subcutanat), ducînd, de obicei, la atrofierea şi fibrozarea tegumentelor. [Din fr. ***sclérodermie***].

sclerodesmíe, sclerodesmii f. creştere a consistenţei ligamentelor pînă la îngroşarea lor. [Din fr. ***sclérodesmie***].

scleroftalmíe f. scleroză a ochiului. [Din fr. ***sclérophtalmie***].

sclerogén, ~i, sclerogenă, ~e a. care provoacă scleroză. [Din fr. ***sclérogène***].

scleromalacíe, scleromalacii f. afecţiune oculară constînd în subţierea progresivă pînă la eliminarea unor porţiuni din sclerotică. [Din fr. ***sclératomalacie***].

sclerométru, sclerometre n. instrument pentru determinarea durităţii materialelor, în special a mineralelor şi a obiectelor metalice, prin măsurarea rezistenţei lor la zgîriere. [Din fr. ***scléromètre***].

sclerón n. aliaj uşor şi dur pe bază de aluminiu. [Din germ. *Skleron*].

scleronóm, ~i, scleronomă, ~e a. (despre legăturile sistemelor de puncte materiale) care nu variază în timp. [Din fr. ***scléronome***].

scleroproteínă, scleroproteine f. proteină animală cu structură fibroasă, constituind componenta organică principală a ţesutului de susţinere a organismului. [Din fr. ***scléroprotéine***].

sclerós, ~şi, scleroásă, ~e a. (med.) **1.** care ţine de scleroză, produs de scleroză; **2.** îngroşat, fibros: *ţesut scleros.* [Din fr. ***scléreux***].

scleroscóp, scleroscoape n. instrument pentru determinarea durităţii unui material prin măsurarea înălţimii ricoşeului unui percutor în căderea liberă pe suprafaţa materialului respectiv. [Din fr. ***scléroscope***].

sclerót, scleroţi m. ansamblu de filamente al unor ciuperci, în care se acumulează substanţe de rezervă. [Din fr. ***sclérote***].

sclerótică, sclerotice f. înveliş extern, alb, opac al globului ocular, constînd dintr-o membrană fibroasă, cu funcţie protectoare; scleră, albul ochiului. [Din fr. ***sclérotique***].

scleroză, sclerozez vb. **1.** (refl.) a suferi de scleroză: *s-a sclerozat bătrînul;* **2.** (tr.) a provoca scleroza unui ţesut, organ etc. [Din fr. ***scléroser***].

sclerozáre, sclerozări f. acţiunea de a (se) scleroza şi rezultatul ei: (fig.) *bătrînii, printr-un fel de sclerozare a vieţii lor morale, receptează prea puţin din prezent.* CĂL. [V. ***scleroza***].

sclerozát, ~ţi, sclerozată, ~e a. afectat de scleroză: *creier sclerozat;* (fig.) *gîndire sclerozată.* [V. ***scleroza***; cf. fr. ***sclérosé***].

sclerózã, scleroze f. modificare a structurii normale a unui organ ca urmare a unor procese inflamatorii sau degenerative: *scleroza apare adesea la bătrîni;* (fig.) [îngerul] *te fereşte de ... o timpurie scleroză!* PLEŞU; **scleroză în plăci,** boală a sistemului nervos central caracterizată prin apariţia unor plăci de demielinizare şi manifestată prin tulburări de mişcare, de vedere, sfincteriene, psihice etc. [Din fr. ***sclérose***].

sclifoseálă, sclifoseli f. (fam.) **1.** smorcăială; **2.** (comportare, atitudine etc. plină de) nazuri, mofturi, fasoane; fandoseală: *ştiu eu sclifoselile astea muiereşti.* VLAH. [***Sclifosi*** + *-eală*].

sclifosí, sclifosesc vb. (fam.; refl.) **1.** a se preface că plînge; a se smiorcăi, a se miorlăi: *degeaba te mai sclifoseşti, Ioane, răspunde mama cu nepăsare.* CR.; **2.** a face mofturi, nazuri; a se fandosi: *femeile mai în vîrstă, bucuroase ... se sclifoseau făcînd fel de fel de mofturi.* PETR. [Din gr. mod. ***stílvosa*** (aor. lui ***stilvóno*** „a lustrui"].

sclifosíre, sclifosiri f. (fam.) faptul de a se sclifosi. [V. ***sclifosi***].

sclifosít[1], ~ţi, sclifosită, ~e a. (fam.) care se sclifoseşte; fandosit, izmenit: *nişte domnişoare sclifosite;* (subst.) *m-am săturat de sclifosiţii ăştia!* [V. ***sclifosi***].

sclifosít[2] n. (fam.) faptul de a se sclifosi: *te agasează sclifositul funcţionarelor.* [V. ***sclifosi***].

sclimpúş, sclimpuşe şi **sclimpuşuri** n. (reg.) **1.** clempuş; **2.** cîrlig de rufe. [*S-* + ***climpuş***].

sclinteálă f. v. scrînteală.

sclintí vb. v. scrînti.

sclintít a. v. scrîntit.

sclintitoáre f. v. scrîntitoare.

sclintitúră f. v. scrîntitură.

sclíntiţă f. v. scrîntiţă.

sclip, sclipuri n. (înv.) boltă sau arcadă a unei construcţii; (p. ext.) construcţie subterană (boltită): *puind trupul Ducăi vodă ... în sclipul gropniţei lui Alexa Balaban.* N. COSTIN. [Din pol. ***sklip*** (=***sklep***)].

sclípăt n. v. sclipet.

sclipeálă, sclipeli f. sclipit[2]: *sclipeala turnurilor de tinichea din oraş.* CAR. [***Sclipi*** + *-eală*].

sclípet n. (pop.) sclipit[2], sclipeală: *sclipetul stelelor;* (fig.) *mă odihnesc în tăcerea pietrei, în al icoanei tale sclipăt.* VIERU; (şi: **şchipăt**). [***Sclipi*** + *-et*].

sclípeţ, sclipeţi m. (bot.) **1.** (mai ales la pl.) plantă erbacee din familia rozaceelor, cu frunzele compuse din trei foliole, cu flori mici, galbene, întrebuinţată în medicină; scrîntitoare, strînsurea (*Potentilla erecta*); **2.** (reg.; la pl.) plantă erbacee cu flori aurii, care creşte pe păşunile de munte (*Potentilla aurea*); **3.** (reg.) scînteiuţă (*Anagallis arvensis*); **4.** (înv. şi reg.) brînca-ursului (*Heracleum sphondylium*). [Cf. ***sclipi***].

sclipí, sclipesc vb. (intr.) **1.** a produce o lumină vie, strălucitoare, tremurătoare sau intermitentă; a luci pentru o clipă; a licări, a scînteia; a străluci: *soarele ... sclipea pe fierul plugului.* SOR.; *o duzină de luminiţe vesele sclipiră printre ţurţurii de cristal ai candelabrului.* GHEŢIE; **2.** a sticli, a scînteia, trădînd un sentiment puternic; a privi pătrunzător; a scăpăra: *ochii lui ... sclipeau cu o bolnavă dorinţă.* EM.; **3.** a-şi exterioriza stări sufleteşti, însuşiri etc. în ochi, în privire: *erau doi ochi duri, sticloşi, în care sclipea spaima.* AG.; **4.** (fig.) a se remarca printr-o inteligenţă vie, deosebită: *tînărul sclipeşte, e eminent;* **5.** (pop.) a clipi (din ochi): *te voi tămădui ... eu, adause ea, sclipind din ochi.* GANE. [*S-* + ***clipi***].

sclipíci s. (fam.) **1.** paiete sau fire strălucitoare, folosite ca ornament: *rochie cu sclipici;* **2.** particule strălucitoare; luciu: *lac de unghii cu sclipici.* [***Sclipi*** + *-ici*].

sclipiciós, ~şi, sclipicioásă, ~e a. (pop. şi fam.) sclipitor: *boierul ... puse pe masă 100 de galbeni frumoşi şi sclipicioşi.* POP. [***Sclipi*** + *-cios*].

sclipínd, ~zi, sclipindă, ~e a. (rar) sclipitor: *roz-albă aurorã, cu bucle de aur sclipinde-n rubin, revarsă din ochii-i de lacrimi tezaur.* EM. [V. ***sclipi***].

sclipíre, sclipiri f. **1.** lucire (scurtă); licăr, licărire; scînteiere, strălucire: *într-o noapte adîncă, la sclipirea fulgerului, se vede o cale limpede.* CAR.; **2.** strălucire, sticlire a ochilor, a privirii, trădînd un sentiment puternic; scăpărare: *avea ... în ochi o sclipire enigmatică.* PR. [V. ***sclipi***].

sclipít[1], ~ţi, sclipită, ~e a. (înv.; rar) sclipitor: *ochi sclipiţi.* [V. ***sclipi***].

sclipít[2] n. faptul de a sclipi; lucire, luciu (de moment, trecător); sclipeală, sclipet, sclipitură: *înseşi stelele, în sclipitul lor, lăcrămează.* GANE. [V. ***sclipi***].

sclipitór, ~i, sclipitoáre a. **1.** care sclipeşte; lucitor, sclipicios, sclipind: *ceriul era limpede şi luceferii sclipitori rîdeau la stele.* CR.; **2.** (fig.) luxos, fastuos: *i se deschide-n minte tot sensul din tablouri a vieţii sclipitoare.* EM.; **3.** cu o strălucire specifică, vie a ochilor, a privirii, trădînd un sentiment puternic; strălucitor, scînteietor, scăpărător: *toată asistenţa, cu ochii sclipitori, aprobă unanim propunerea.* CAR.; **4.** dotat cu o inteligenţă vie, deosebită; care denotă asemenea calităţi; strălucitor, scăpărător: [românii] *sînt geniali în copilărie, sclipitori şi plini de talent în tinereţe şi rataţi la maturitate.* EL.; *profunda estetică a lui Ibrăileanu, sclipitoare de intuiţie.* CĂL. [***Sclipi*** + *-tor*].

sclipitúră, sclipituri f. (rar) sclipit[2]: *şapte sfetnice atîrnau din tavanul lucrat în sidef în feluri de sclipituri care-ţi lua ochii.* CAR. [***Sclipi*** + *-tură*].

sclipuí, sclipuiesc şi **sclípui** vb. (pop.; tr.) a înjgheba, a agonisi puţin cîte puţin, a face rost, a strînge de ici de colo: *slujind cu credinţă ba la unul, ba la altul ... ş-a sclipuit puţine parale, cîteva oi.* CR. [Et. nec.; cf. ***clipi***, care exprimă o acţiune momentană].

sclipuiálă, sclipuieli f. (reg.) sclipuire. [***Sclipui*** + *-eală*].

sclipuíre, sclipuiri f. (reg.) acţiunea de a sclipui şi rezultatul ei; sclipuială. [V. ***sclipui***].

scliviseálă, scliviseli f. **1.** (înv. şi reg.) sclivisire; **2.** (concr.) strat subţire de tencuială de ciment sau

ipsos aplicat pe suprafaţa unui element de construcţie, pentru a realiza o suprafaţă perfect netedă şi impermeabilă; **3.** (fam.) găteală, dichiseală, ferchezuială. [*Sclivisi* + *-eală*].

sclivisí, sclivisesc vb. **1.** (înv. şi reg.; tr.) a şlefui, a lustrui, a netezi (o suprafaţă): *aiştiii lui Neagoe Basarab ... făţuiau şi sclivíseau subţire cu dălţiţa.* OD.; **2.** (tr.) a aplica un strat de sclivisează pentru a netezi şi impermeabiliza elemente de construcţie: *sclivíseau pereţii cu lapte de ciment*; **3.** (fam.; tr. şi refl.) a (se) găti, a (se) dichisi, a (se) ferchezui: *să te vadă tineri parfumaţi, de spirit, sclivisiţi ca de paradă.* VLAH. [Din gr. mod. ***sklivóso*** (viit. lui *sklivóno*)].

sclivisíre, sclivisiri f. acţiunea de a (se) sclivisi şi rezultatul ei; scliviseală: *sclivisirea pereţilor.* [V. ***sclivisi***].

sclivisít, ~ţi, sclivisită, ~e a. **1.** (pop.) pe care s-a aplicat scliviseală: *toată casa este sclivisită;* **2.** (înv. şi pop.) şlefuit; netezit, lustruit; (p. ext.) lucitor, lucios: *e o hîrtie sclivisită.* CAR.; **3.** (fam.) (excesiv de) îngrijit; gătit, dichisit, ferchezuit: *un astfel de tip, tînăr ... mlădios, sclivisit, are felurite expediente de a trăi bine şi luxos.* VLAH. [V. ***sclivisi***].

scoábă[1], scoabe f. **1.** piesă metalică formată dintr-o bară scurtă, cu capetele îndoite în unghi drept şi ascuţite la vîrf, utilizată la îmbinarea (provizorie a) pieselor de lemn (la schele, la barăci etc.): *avea în mînă ... două scoabe şi o prăjină.* GHEŢIE; (reg.) **a se face** sau **a fi** (**făcut**) **scoabă**, a slăbi foarte tare, a fi extrem de slab; **2.** element din sîrmă de oţel sau de alamă, folosit la îmbinări, în industria confecţiilor din piele; **3.** (pop. şi fam.) epitet depreciativ pentru o persoană slabă, gîrbovită (şi rea): *mi-a făcut-o scoaba bătrînă!;* **4.** mică piesă metalică formată din sîrmă subţire sau din bolduri îndoite în unghi drept, lansate de copii cu praştia: *ştiţi ce sînt scoabele? sînt nişte ace de gămălii, îndoite dibaci, care pot fi lansate cu ajutorul unor praştii din elastic subţire.* R.L.; **5.** (p. anal.; reg.) nume dat unor piese metalice sau de lemn, asemănătoare ca formă sau ca funcţie cu piesa metalică descrisă mai sus (ex. cercelul de la loitrea carului); **6.** (reg.) daltă (cu tăiş semicircular); ghin; **7.** (reg.) teslă: *un ţigan cu scoabele să sape coveţile.* POP; **8.** (reg.) gripcă (pentru curăţarea doagelor vechi); **9.** (reg.) lămbuitor; **10.** (reg.) unealtă în formă de cuţit îndoit la un capăt, folosită pentru desfăcut şi răzuit fagurii; **11.** fiecare dintre discurile osoase de pe pielea unor peşti ca morunul, nisetrul, cega etc.; **12.** (bot.; reg.) măceaşă; **13.** (bot.; reg.; la pl.) măceş (*Rosa canina*). [Din sl. ***skoba*** „cîrlig" şi ***skobli*** „răzuitoare", ambele confundîndu-se în românește].

scoábă[2], scoabe f. **1.** (reg.) scobitură, adîncitură, de diferite forme şi mărimi, făcută cu dalta, cu tesla, cu lămbuitorul: *scoburile geamurilor*; **2.** (reg.) uluc pe care curge făină la moară; **3.** (înv.; rar) firidă (în zid): *într-o scoabă, în părete, ardea o candelă.* OD.; **4.** (p. anal.) loc (păduros) înfundat între dealuri sau munţi; depresiune, vale; (şi: (reg.) **scob**). [De la ***scobi***].

scoácă f. (reg.) lapte acru (încălzit); brînză proaspătă făcută din lapte acru. [De la ***scoace***].

scoáce, scoc vb. **1.** (pop.; tr.) a încălzi la foc lapte acru pentru a-l transforma în brînză; a înfierbînta smîntîna ca să se aleagă untul; **2.** (reg.; tr. şi refl.) a (se) fierbe sau a (se) coace mai mult decît trebuie; a (se) închega prea tare, a scădea: *vîrf oala ... în cuptor potolit, ca să se scoacă boiştenii în dulceaţa lor.* SAD.; **3.** (reg.; tr. şi refl.) a (se) usca şi a crăpa de căldură: *pielea s-a scopt*; **4.** (înv.; refl.; despre fîn, făină etc.) a se încinge, a se aprinde. [Lat. ***excoquere***].

scoácere, scoaceri f. (pop.) acţiunea de a (se) scoace şi rezultatul ei. [V. ***scoace***].

scoăie f. covată în care curge făina la moară. [Et. nec.].

scoálă f. v. şcoală.

scoárnă, scoarne f. **1.** (reg.) persoană inventivă, foarte activă; **2.** (rar) scornitură. [De la ***scorni***].

scoárţă, scoarţe f. **1.** coajă a unui arbore, a unei plante lemnoase: *şi-ntr-o scoarţă de copac o să bată tica-tac tactul gheunoaia.* COŞB.; (înv. şi reg.) **scoarţă dulce** (sau **aromatică**), scorţişoară; (reg.) **de scoarţă,** vitreg: *această fată bună era horopsită şi de sora cea de scoarţă şi de mama cea vitregă.* CR.; **obraz de scoarţă,** om fără ruşine, neobrăzat; trăsături ale unui asemenea om: *picioare de cal, gură de lup, obraz de scoarţă şi pîntece de iapă se cer unui popă.* CR.; **a se face** (sau **a căpăta**) **scoarţă**, a se întări, a se îngroşa: *pînza s-a făcut scoarţă;* **2.** (reg.) găoace (a oului); **3.** (reg.) coajă (a fructelor): *scoarţă de portocală*; **4.** prăjitură făcută din făină, ouă, zahăr, nuci sau migdale, coaptă ca o foaie şi tăiată în bucăţele; **5.** fiecare dintre pereţii de scînduri sau de nuiele împletite cu care se înlocuiesc loitrele carului cînd se transportă grăunţe, obiecte mărunte; **6.** copertă rigidă (a unei cărţi, a unui registru etc.): *găsisem o carte cu scoarţe de piele.* EM.; **din scoaţă (pînă) în scoarţă**, de la prima pînă la ultima pagină; de la început pînă la sfîrşit, în întregime: *am sorbit cartea din scoarţă în scoarţă.* ST.; **7.** litosferă; (p. gener.) pămînt: *deprinzîndu-mă a cerceta scoarţa pămîntului ..., am ajuns să-mi pun probleme.* SAD.; **8. scoarţă cerebrală**, strat de substanţă nervoasă cenuşie care acoperă suprafaţa emisferelor cerebrale; cortex cerebral; **9.** covor (subţire) ţărănesc de lînă, care se aşterne pe pat, pe jos sau se atîrnă pe pereţi: *cămeşoaie, lăicere şi scorţuri înflorite ... le ducea lunea în tîrg de vînzare.* CR.; *stăteam sub scoarţă, cu genunchii la gură.* SOR. // adv. ca scoarţa; foarte tare; foarte întărit: *cu cămaşa scoarţă de sînge ... doarme somnul cel fără deşteptare.* VLAH.; (şi: (reg.) **scorţ**). [Lat. ***scortea***].

scoáte, scot şi (reg.) **scoţ** vb. (tr.) **1.** a lua ceva, a face să iasă din locul în care se află: *le-am scos un cofăiel de vin.* CR.; *un copil voia să scoată peştele din apă, să nu se înece.* BL.; a **scoate apă** (sau **lapte**) **din piatră** (**seacă**), a face lucruri neobişnuite, dovedind vrednicie, isteţime: *este român dezgheţat care scoate lapte dulce din piatră seacă.* ISP.; **2.** a extrage o materie din spaţiul în care s-a format (pentru a o valorifica); a obţine un produs din ceva: (refl. pas.) *băi din cari se scotea odinioară fier pentru trebuinţele ţării.* VLAH.; **a scoate din pămînt** (**din iarbă verde**) ori **de unde-o şti** sau (pop.) **din fundul pămîntului**, a găsi, a face rost cu orice preţ, neapărat: *scotea care pentru proviant din pămînt, din iarbă verde.* GHICA; **3.** a dezgropa: *ne-aţi scos şi morţii din mormînt.* COŞB.; **4.** a elibera dintr-o strînsoare; a degaja: *veniră ... de-l scoaseră din glodul unde se nomolise.* ISP.; **5.** (înv.) a rezuma; a traduce, a transpune: *cinci cărţi ale lui Moisi proorocul ..., scoase den limba jidovească.* PALIA; **6.** a produce; a fabrica: *ai scos din buturugă o vioară.* ARG.; *muierea bărbată scoate pînză foarte lată.* POP; **7.** a obţine, a face rost; a reuşi să recupereze, să recîştige; (spec.) a încasa: *să îmble cu cărţile să-ţi scoată dreptăţile.* AL.; *scoate-or ei de la episcop carte ca să mă popească.* EM.; **a-şi scoate pîinea** (sau **mămăliga**), a-şi asigura traiul zilnic (modest, umil): *doi oameni cu doi boi, la vreme de iarnă, abia îşi puteau scoate mămăliga.* CR.; **8.** a îndepărta, a desprinde (cu violenţă) din locul unde era fixat, lăsînd un gol; a extrage, a extirpa: *Tarsiţa vrea să-ţi scoată ochii.* AL.; *în fiecare an ... îşi scotea o măsea.* GHEŢIE; **a-i scoate cuiva ochii, a)** a-i aminti cuiva mereu, cu reproş, cu răutate despre anumite fapte, atitudini urîte: *mucegaiul de babă ... mă morocăneşte şi-mi scoate ochii cu cele tinere.* CR.; **b)** a-i aminti cuiva întruna de binele făcut; **a-i scoate cuiva sufletul**, a agasa, a necăji foarte tare pe cineva: *nişte copii leneşi ... care-i scoteau sufletul.* VLAH.; **a-şi scoate sufletul**, a se obosi prea mult, a pune mult suflet; a se extenua: *îmi scot sufletul cu dicţionarul ăsta, şi tot nu reuşesc să-l termin*; **9.** a smulge: *cui pe cui se scoate*; **10.** (fig.) a obţine, a stoarce mărturisiri, informaţii etc.: *nu pot scoate o vorbă de la ea.* AG.; *se puse ea cu linguşire să scoată vorba de la el.* POP.; **11.** a lua afară, tăind: *scoate inimile din caii toţi şi le pune într-unul singur.* EM.; **12.** a îndepărta, pe cale chirurgicală, din locul în care a intrat, s-a înfipt; a extirpa: *mi-a scos plumbul de sub coastă.* GHICA; **13.** a elimina, a exclude dintr-un ansamblu, dintr-o serie, din uz etc.: *trebuia să scoatem toată cauza din sfera simţimîntului.* MAIOR.; **a scoate din circuit**, **a)** a întrerupe legăturile unui aparat, făcîndu-l să nu mai funcţioneze; **b)** a retrage din circulaţie; a desfiinţa, a elimina; (fam.) **a scoate din circulaţie**, a sili pe cineva să stea în inactivitate, în umbră; a-l face să nu mai fie bun de nimic; **a scoate corecturile**, a îndrepta greşelile indicate în corecturile unui text pregătit pentru tipar; **14.** a îndepărta, a face să dispară (prin şpălare, frecare etc.): *a scos petele cu un detergent bun*; **15.** (mat.; înv. şi pop.) a scădea: *scoţînd din şapte patru rămîn trei*; **16.** a lua, a da jos, a muta din locul în care era prins, fixat: *ce trînteşti uşa s-o scoţi din ţîţîni?* VLAH.; **a scoate pe cineva din balamale** (sau **din ţîţîni**), a enerva peste măsură: *vorbele ... neruşinate ale cîntecului o scoaseră din ţîţîni.* GHEŢIE; **17.** a trage afară: *şi inelul scump i-l scoate de pe degetul cel mic.* EM.; **18.** a da jos de pe sine; a se dezbrăca; a se descălţa: *îşi scoate pălăria.* VLAH.; *îşi scoase pantofii.* EL.; **pe unde scot** (sau **scoţi etc.**) **cămaşa?**, cum aş (sau ai etc.) putea ieşi din încurcătură?; **19.** a trage afară din locul în care era vîrît, ascuns, pus etc., aducînd la vedere: *scoate pistolul şi trage.* GHICA; *îşi scoase batista şi-şi şterse îndelung fruntea.* EL.; **cu sabia scoasă**, gata de luptă cu sabia: *eu, călare, cu sabia scoasă.* DELAVR.; **a scoate arma** sau **sabia** (**din teacă**), a începe ostilităţile, războiul: *cine scoate sabia, de sabie va pieri.* Z.; (**ca**) **scos** sau **pare că, parcă e** (ori **eşti, este etc.**) **scos din cutie** sau (**este, eşti etc.**) **scos ca din cutie**, se spune despre persoanele foarte îngrijite, prea dichisite: *pare că eşti scos din cutie şi asta nu-mi prea place.* FIL.; **20.** a da deoparte de la foc, a lua afară din cuptor: *zise moşu să o scoată din spuză că s-o fi copt.* ISP.; **a scoate castane(le)** (**din foc, din spuză** etc.) **cu mîna altuia**, a se folosi de cineva pentru a-şi rezolva o problemă (riscantă): *noi ne batem şi murim, ... cei mari scot din spuză castane cu mîinile noastre.* C.; **21.** a trage în sus, a ridica din adîncuri: *o prinsese în apă, o scosese afară.* BOL.; *cînd turcul trăgea sfoara, scotea ... zeci de lufari.* VOIC.; **22.** a face să iasă dintr-o situaţie grea, periculoasă; a salva; (spec.) a elibera, a dezrobi: *caută a ne scoate din nevoie.* BĂLC.; *pe cei robiţi scotea.* POP; **a scoate pe cineva basma curată**, v. **basma**; **23.** (bis) a mîntui: *tu, Doamne, ne scoate şi ne socoteşte!* DOS.; **24.** a face să iasă dintr-o anumită stare (sufletească, fiziologică); a schimba starea cuiva: *peste cîteva zile îl scoate din boală.* CR.; *clipa de linişte îl scoase pe conte din îngîndurare.* GHEŢIE; **a scoate pe cineva din fire** (sau **din minţi, din minte**), a enerva pe cineva; a-l zăpăci; a-i suci capul: *ce dar are femeia asta de-a-l scoate din fire şi de-a-l face rău!* VLAH.; *două fete culeg linte, Bujor le scoate din minte!* POP.; **a scoate pe cineva din sărite** (sau **din pepeni**), a supăra rău pe cineva; a enerva peste măsură, a înfuria: *m-a scos din sărite atîta sărăcie de spirit.* PETR.; *eram ... scos din pepeni că femeia mea îşi avea numele legat de un altul.* PR.; **a scoate pe cineva din răbdare** (sau **din răbdări**), v. **răbdare**; **25.** a face să iasă dintr-o incintă; a duce afară: *i-am prins de mînă ca să-i scoţ pre ei din Eghipet.* N.TEST.; *nu-l mai scoteai din casă*; **26.** a provoca purgaţie sau diureză: *ceaiul de cruşin l-a scos afară*; **27.** a duce pe cineva într-un anumit loc; a conduce undeva pe cineva; a îndrepta: *pre măriia sa şi pre împărăteasă ... să-i scot în Ţara ungurească.* NEC.; *poteca ... îl scoase drept la un eleşteu mare.* ISP.; **a** (**putea**) **scoate** (**cu bine**) sau **a o** (**putea**) **scoate** (**cu bine**) **la** (**un**) **capăt**, a duce la (bun) sfîrşit (un lucru, o acţiune); a ajunge la un rezultat (bun), la o înţelegere (deplină); a scăpa de cineva: *nu-i chip de a o scoate la capăt cu omul acesta.* NEGR.; **a scoate pe cineva la covrigi** (sau **la boi breji, la drum de boi**), a-l ruina: *las' pe dînşii, că ne scot ei la covrigi.* CR.; **28.** a lua în mînă, în braţe etc. pentru a duce undeva: *murgule, coamă rotată, mai scoate-mă-n deal o dată.* POP.; **29.** a determina, a obliga pe cineva să facă ceva, să vină, să se prezinte undeva, la cineva; a chema, a convoca (pentru ...): *de frică să nu te scoată la tablă.* VLAH.; *n-o scoate la adunat pălămida..., n-o scoate la munci grele.* ST.; **a fi scos la raport**, v. **raport**; **30.** a sili să iasă, să plece de undeva; a alunga, a izgoni, a da afară: *ca să scoţi sărăcia din casă, trebuie să ai ce pune în locul ei.* ISP.; **31.** a îndepărta dintr-o slujbă, dintr-o demnitate; a concedia; a demite, a destitui; (spec.) a detrona: *după ce s-au isprăvit alegerile şi n-a mai avut trebuinţă de mine, m-a scos.* GHICA; *fusese scos de la minister.* PETR.; **a scoate pe cineva la pensie**,

v. **pensie**; **32.** a pune la vedere, a înfăţişa, a da la iveală; a expune: *urgisita şi zbuciumata lui soţie scosese acum pe tipsie şi cloşca cu puii de aur.* CR.; **a scoate la lumină**, a face cunoscut, a dezvălui; (spec.) a publica; **a scoate în lume** (sau **la iveală**, (înv., **la arătare**), a face să fie văzut, cunoscut de lume: *aici mi-am scos fetele la ivală.* AL.; *au crescut [fetele] şi trebuie să le scot în lume pentru a le mărita.* GHEŢIE; **a scoate în evidenţă** (sau **în relief**), a evidenţia, a sublinia, a accentua: *epitetele scot în evidenţă particularităţile închipuirii şi sensibilităţile poetului.* VIANU; *botinele îi scoteau în relief fineţea gleznei*; **a scoate la** (sau **în**) **vînzare**, a pune în vînzare: *casele lui ... le-au scos turcii la vînzare.* MUSTE; **a scoate la licitaţie** (sau **la mezat**), a licita: *o casă scoasă la licitaţie.* TEODOR.; **33.** a împinge făcînd să iasă (mai) în afară; a lăsa să se vadă: *un tigru ... scoate limba.* EM.; *scoate capul pe ghişeu să vadă cine-i domnul.* VLAH.; **a-(i) scoate limba cuiva**, a se strîmba la cineva, arătîndu-şi limba: *a scos limba la două cucoane.* ARG.; **34.** a produce; a emana, a răspîndi: *cîmpia scoate aburi.* AL.; *aprinse un mototol de cîrpe pe care îl agita să scoată fum.* PR.; **a scoate scîntei**, a scînteia: *pietrele scoteau scîntei sub potcoave.* SOR.; **35.** a face să se audă, a emite sunete; a pronunţa, a rosti cuvinte; (p. ext.) a spune, a zice: *scotea cîte un oftat din adîncul plămînilor.* GANE; *înalta doamnă a scos un ţipăt şi s-a îndepărtat.* PR.; *n-a scos un cuvînt*; **a-i scoate cuiva vorbe** (**rele**) sau **nume** (**rău**), a bîrfi, a calomnia, a denigra: *se vor cerca ... a ne scoate nume că nu sîntem buni de nici o treabă.* OD.; **a scoate vorbă** (sau **vorbe, veste**) (că ...), a da de ştire că ..., a face să se zvonească: *să vorbeşti frumos cu ele, să nu-ţi scoată vorbă-n ţară că tu eşti crescută rău!* COŞB.; **36.** a crea, a născoci, a inventa; a scorni: *cei mai procopsiţi dintre dînşii i-au scos şi cîntec.* ISP.; **37.** a face, a considera (pe nedrept) răspunzător de ...: *[i]l scot dator cu două fălci de arat.* VLAH.; **38.** (înv.) a institui, a hotărî, a stabili: *au scos atunce nevoie în ţară, de tot omul un leu.* NEC.; **39.** a face să apară o carte, o revistă etc.; a tipări, a publica; a edita: *scot o revistă juridică.* VLAH.; *îşi cheltuia leafa de profesor universitar ca să scoată gazete.* PETR.; (înv.) **a scoate afară o proclamaţie**, a da, a face publică o proclamaţie: *Mihai scoase afară o proclamaţie.* BĂLC.; **40.** a cloci ouă şi a face să iasă pui: *găina scosese şi cîţiva pui de raţă*; **41.** a face să răsară, să crească; a rodi: *nici mărăcinele struguri scoate, nici scaietele smochine.* Z. [Lat. **excotere*].

scoátere, scoateri f. **1.** acţiunea de a scoate şi rezultatul ei; scos[2]; **2.** extragere: *scoaterea cărbunilor*; **3.** extracţie; extirpare: *scoaterea măselei cariate*; **4.** obţinere, producere; dobîndire: *scoaterea untului din lapte*; **5.** eliminare; excludere: *scoaterea jucătorului din teren*; **6.** dezbrăcare, descălţare: *era obligatorie scoaterea pantofilor la intrare*; **7.** concediere, demitere, destituire: *cînd erai la putere, ai cîştigat un proces nedrept prin ordinul ce ai dat judecătorilor, amenînţîndu-i cu scoaterea.* BOL.; **8.** creare, inventare; născocire, scornire: *se ocupa cu scoaterea zvonurilor şi a vorbelor rele*; **9.** elaborare a unei lucrări în vederea publicării; editare, tipărire: *scoaterea unei noi ediţii.* [V. ***scoate***].

scob n. v. scoabă[2].

scobái, scobai m. (iht.; reg.) scobar[1] (*Chondrostoma nasus*): *în rîuri ... mreana, scobaiul, havatul şi şalăul se apără cu viclenie.* SAD. [De la ***scobar***[1]; cf. sb. ***skobalj***].

scobár[1], scobari m. **1.** peşte de rîu din familia ciprinidelor, cu botul conic, proeminent ca un nas, verde-măsliniu pe spate şi argintiu pe laturi şi pe burtă, care trăieşte în grupuri mari; poduţ[1], scobai, maţe-negre, (*Chondrostoma nasus*); **2.** varietate de nisetru: (adj.) *nisetru scobar*; **3.** (ornit.; reg.) pescărel (*Cinclus cinclus*). [De la ***scoabă***[1], ***scobi***; cf. bulg. ***skobar***].

scobár[2], scobare n. **1.** (reg.) unealtă formată dintr-un cilindru tăios de oţel, fixat pe un mîner de lemn, folosită în dogărie pentru netezirea în interior a vaselor mici; **2.** capră alcătuită dintr-o bucată de lemn rezemată pe patru picioare, folosită în industria ţărănească (la executarea ulucelor din şindrile). [***Scoabă***[1] + ***-ar***].

scobí, scobesc vb. **1.** (tr.) a găuri (cu scoaba), a face o adîncitură în ceva: *acul de scobit în lemn al artistului grafic.* ARG.; **2.** (rar; tr.) a scrijeli: *copiii ... scobesc băncile cu cuţitaşele.* CAR.; **3.** (înv.; tr.) a sculpta, a grava: *scoate scobind, din marmur-o vie făptură.* COŞB.; **4.** (tr.) a eroda: *o stîncă puhavă şi scobită de pîraie.* EM.; **5.** (tr.) a tăia, a aşchia, pătrunzînd adînc în interiorul suprafeţei de prelucrat, pentru a-i da o formă concavă; (p. ext.) a realiza prin tăiere, prin aşchiere obiecte în formă concavă: *scobeşte coveţile cele mai mari care s-au văzut pe lumea asta.* SAD.; *ţiganul scobea linguri*; **6.** (tr.) a face să fie gol pe dinăuntru: *găseşte un buştihan putregăios, îl scobeşte cu ce poate şi-i face urdiniş.* CR.; **7.** (tr.) a realiza gropi, şanţuri sau construcţii care implică săpături, excavînd: *puse de scobi într-un munte de cremene ... un sălaş.* ISP.; **8.** (intr.) a scormoni; a scocioî (pentru a da de ceva): *şacalul şi cu fiii ... au împărţit rămasul acestor oseminte scobind în negre seri.* BOL.; *scobeşte vatra, scobeşte mai ales ţestul.* ST.; **9.** (fam.; refl.) a se scotoci (în buzunar, în portofel etc.); **10.** (refl. şi tr.) a(-şi) vîrî degetele sau un beţişor ascuţit în nas, în gură, în urechi pentru a (se) curăţa: *nu învăţaserăm ... să se scobească în dinţi.* EL. [De la ***scoabă***[1]].

scobíre, scobiri f. **1.** acţiunea de a (se) scobi şi rezultatul ei; **2.** găurire: *scobirea lemnului*; **3.** excavare: *scobirea dealului*; **4.** (spec.) havare: *scobirea zăcămîntului*; **5.** scormonire; **6.** curăţare a cariilor cu scobitoarea: *scobirea măselelor.* [V. ***scobi***].

scobít[1], ~ţi, scobită, ~e a. care are o scobitură, cu aspect de scobitură; de formă concavă: *era ... cu obrazul scobit.* GHEŢIE. [V. ***scobi***].

scobít[2] n. **1.** faptul de a (se) scobi; **2.** (înv.) sculptat[2]. [V. ***scobi***].

scobitór, ~i, scobitoáre a. (rar) care scobeşte. // m. **1.** (înv.) cioplitor; sculptor; gravor: *scobitor de piatră*; **2.** (reg.) lambar. // f. (pl. **scobitori**) **1.** beţişor foarte subţire de lemn, os etc., ascuţit la un capăt, cu care se scot resturi alimentare dintre dinţi, din carii: *mănîncă de-un sfanţ şi face gură de-un galben ..., strică pe toată ziua zece scobitori.* AL.; *ni s-a servit cîte o măslină înfiptă în scobitoare.* ST.; **2.** epitet pentru un om foarte slab; **3.** (înv.) daltă; **4.** (ornit.; reg.) ciocănitoare (*Picus*). // n. (reg.) **1.** ghin (la dogărie); **2.** bucată de piatră sau de fier pusă pe vatra ţărănească, sub lemne, pentru ca, ridicîndu-le uşor, să ardă mai bine. [***Scobi*** + ***-tor***].

scobitúră, scobituri f. **1.** scobire; (concr.) ceea ce a fost scos, îndepărtat prin scobire; **2.** excavaţie, excavare; havare; **3.** făgaş orizontal sau paralel cu stratificaţia unui zăcămînt, obţinut prin havare; **4.** loc scobit pe o suprafaţă, într-un material etc.; gaură, cavitate, adîncitură, săpătură: *îmi pune în scobitura pupitrului un foarte frumos creion.* PR.; [era] *scheletic, livid, cu scobituri în obraji.* CĂL.; **5.** răscroială: *scobitura taiorului*; **6.** (înv.) sculptură; **7.** (rar) nişă; firidă: *într-o scobitură în perete ardea o candelă.* OD.; **8.** formă de relief cu aspect de gaură; văgăună: *ne oprim ... la Cernavoda, port aşezat în scobitura malului drept.* VLAH.; *Mănăstirea Secu stă singuratică într-o scobitură a muntelui.* SAD.; **9.** (bot.; reg.; la pl.) măceş (*Rosa canina*). [***Scobi*** + ***-tură***].

scoborî, scobór vb. (astăzi rar) **1.** (intr. şi refl.) a se deplasa de sus în jos pe o pantă, a veni la vale; a coborî: *agale se scoborau pe tăpşan vitele.* VLAH.; **2.** (intr. şi refl.) a se da jos de undeva (pe o scară); a pune piciorul pe sol, dîndu-se jos dintr-un vehicul; a coborî: *Andrei se scobora pe scara palatului.* BĂLC.; **3.** (intr. şi refl.) a veni (mai) jos din zbor; a se aşeza undeva venind din zbor; a coborî: *îngeri de-mi aflau, jos se scoborau.* POP.; **4.** (tr.) a da jos un obiect aflat undeva, sus; a coborî: *se sui iute în pod şi scoboară de acolo un ştiubei cu pene.* CR.; **5.** (intr. şi refl.) a se apropia de linia orizontului; a coborî; a apune, a asfinţi: *m-am uitat la lună, de cînd răsare pînă se scoboară.* ARG.; **6.** (tr.) a scădea intensitatea, înălţimea tonului vocii; a coborî: *îşi scoborau glasul.* VLAH.; **7.** (fig.; refl. şi tr.) a (se) înjosi, a (se) degrada; a (se) coborî: *bogăţia vocabularului de insulte îi scoborau în ochii lucrătorilor.* EL. [*S-* + ***coborî***].

scoborîre, scoborîri f. coborîre: *încercam, într-un noroc, o nouă scoborîre de pe Ceahlău.* VLAH. [V. ***scoborî***].

scoborîş, scoborîşuri n. (astăzi rar) **1.** faptul de a (se) scoborî; coborîş: *scoborîşul pînă în sat ne va cere ... o oră şi mai bine.* OD.; **2.** (concr.) coastă, povîrniş: *scoborîşul muntelui este abrupt.* [***Scoborî*** + ***-îş***].

scoborît[1], ~ţi, scoborîtă, ~e a. (astăzi rar) **1.** lăsat în jos; coborît: *jaluzelele scoborîte păstrau răcoarea încăperii*; **2.** scăzut ca intensitate; încet, coborît: *spuse cu glas scoborît.* [V. ***scoborî***].

scoborît[2] n. (rar) scoborîş. [V. ***scoborî***].

scoborîtór, ~i, scoborîtoáre a. (înv.) care coboară; coborîtor: *drum scoborîtor.* // m., f. descendent, urmaş: *din zei de-am fi scoborîtori, c-o moarte tot sîntem datori.* COŞB. [***Scoborî*** + ***-tor***].

scoc, scocuri n. **1.** canal pe care este condusă apa la roata morii, a joagărului etc. pentru a o pune în mişcare; lăptoc, uluc: *ploaia se aruncă rîuri ca pe gura unui scoc.* NEGR.; **2.** (p. gener.) canal, jgheab pentru scurgerea unui lichid; **3.** (înv. şi reg.) streaşină (la acoperiş): *sub streaşina acoperişului de ţiglă erau fixate scocuri de lemn.* AG.; **4.** (rar) loc unde cade apa la moară; bulboană, vîltoare; **5.** (înv. şi reg.) troacă, teică: *împlură scocurile, ... oile să le adape.* PALIA; **6.** (pop.) stavilă, zăgaz la moara de apă; **7.** (p. anal.) construcţie în formă de canal pe care alunecă buştenii de la locul de tăiere la căile de transport; **8.** (p. anal.) jgheab sau tub metalic folosit la transportul prin alunecare al produselor miniere, al rambleului etc. [Din sl. **skokŭ* „săritură, cădere de apă"; cf. bulg., sb. ***skok***].

scóchin n. v. scochină.

scóchină, scochini f. (reg.) **1.** vale strîmtă şi adîncă, săpată de şuvoaiele de apă care vin de la munte; rîpă; văgăună: *scochini de munţi.* POP.; **2.** gaură, scobitură; (spec.) copcă (în gheaţă); **3.** unealtă de pescuit alcătuită dintr-un coş de nuiele care se aşază pe fundul apelor curgătoare, constituind un adăpost temporar pentru peştii ce urmează a fi prinşi; (şi: **scochin**). [Et. nec.; cf. ***scoc***].

scoci[1], scociuri n. fîşie adezivă, subţire, îngustă (şi transparentă), care serveşte la lipit (pachete): *colegii mei veneau mereu la şcoală cu discuri ... lipite cu scotch.* CĂRT.; (scris şi: *scotch*). [Din engl. ***scotch***(*tape*), fr. ***scotch***].

scoci[2], scociuri n. whisky scoţian; (scris şi: *scotch*). [Din engl. ***scotch***(*whisky*)].

scocioreálă, scocioreli f. **1.** (reg.) faptul de a (se) scocorî; căutare; **2.** (înv. şi reg.; în forma **scoroceală**) trezitul din somn (brusc): *scoroceala de noaptea e surioară cu moartea.* POP.; (şi: **scoroceală**). [***Scocorî*** + ***-eală***].

scocioríi vb. v. scocorî.

scocioríi, scocioríisc vb. **1.** (pop. şi fam.; tr.) a scormoni, a scurma, a rîcîi: *scociora gunoiul cu un băţ*; **2.** (înv. şi pop.; tr., intr. şi refl.) a (se) scotoci, a (se) căuta amănunţit (pentru a găsi ceva): *să răscolim munţii, să scociorîm pădurile, să o găsim numaidecît.* GANE; *scociorăşte închisoarea cu torţe aprinse.* CĂL.; **3.** (fig.; pop. şi fam.; tr. şi intr.) a cerceta cu atenţie, a analiza în profunzime; a scruta: *nevoia de a scociori cu mintea ... în pulberea de vorbe un grăunte de înţeles.* VLAH.; **4.** (pop.; tr.) a face să se mişte din loc, să iasă de unde se află; a stîrni, a scormoni: *scocioram un furnicar*; **5.** (fig.; înv. şi reg.; tr.) a ridica; a aţîţa, a agita: *papa de Rîm şi Rodolfa, împăratul nemţăsc, poruncesc să nu scociorască arme asupra leşilor.* N. COSTIN; **6.** (înv.; rar; tr.) a trezi (din somn); a scormoni; **7.** (reg.; refl.) a se enerva, a se înfuria; a se răsti; **8.** (înv. şi reg.; refl.) a se ivi, a apărea; a se isca, a se stîrni: *că din sămîncioara ta s-a scociorît dragostea.* POP.; (şi: **scocíori**). [Et. nec.; cf. ***scotoci***].

scocioríre, scocioríri f. (pop. şi fam.) acţiunea de a (se) scocorî şi rezultatul ei: *scocioríreа jarului în sobă.* [V. ***scocioríi***].

scocioríit n. (pop. şi fam.) faptul de a (se) scocorî. [V. ***scocioríi***].

scociorîtór, ~i, scociorîtoáre a. (reg.) care scociorăşte. // n. (reg.) vătrai. [*Scociorî* + *-tor*].

scodolí, scodolesc vb. **1.** (înv. şi reg.; tr. şi intr.) a scotoci: *au scodolit tot oraşul*; **2.** (reg.; refl.) a se scobi (în dinţi); **3.** (înv.; tr.) a scormoni; a împrăştia; **4.** (înv.; rar; tr. fact.) a trezi (din somn). [Et. nec.; cf. ***scotoci***].

scofálă f. **1.** (fam.) ceea ce este demn de laudă, ceea ce este de folos, valoros; pricopseală, folos; isprăvă: *nici vro scofală mare nu era de dînşii.* CR.; *ăsta ... crede că a realizat scofală mare în tinereţe.* PR.; **2.** (reg.) mîncare bună, preparată din zeamă de carne îngroşată cu făină de grîu: *nu pot mînca nici scofală.* POP. [Et. nec.; cf. ***fală***].

scofălí, scofălesc vb. (reg.; intr.) a găti bine, a face mîncăruri bune. [De la ***scofală***].

scofelí, scofelesc vb. (reg.) **1.** (intr., refl. şi tr.) a (se) scotoci, a (se) cotrobăi: *răscolesc ăia tot ..., scofelesc în sus şi în jos.* POP.; **2.** (refl.) a se scobi (în nas); **3.** (tr.) a aduna, a strînge; a agonisi: *mult-puţîn ce scofelea, trei catîri că-mpovăra.* POP. [Et. nec.].

scoféturi n. pl. (reg.) mîncăruri bune, gustoase. [*S-* + ***cofeturi***].

scofîlcí, scofîlcesc vb. **1.** (refl.) a slăbi mult, a se descărna, a avea obrajii supţi, cu zbîrcituri; a ajunge numai piele şi oase; (p. ext.) a îmbătrîni, a părea bătrîn: *i se scofîlciseră obrajii.* PETR.; *se scofîlcise bunica*; **2.** (fam.; refl.) a se turti, a se deforma, a se deteriora, a se scîlcia; a se coşcovi: *s-au scofîlcit pantofii*; **3.** (înv.; tr.) a ornamenta în relief obiecte de metal. [Et. nec.; cf. ***falcă***].

scofîlcíre, scofîlciri f. acţiunea de a (se) scofîlci şi rezultatul ei. [V. ***scofîlci***].

scofîlcít, ~ţi, scofîlcită, ~e a. **1.** foarte slab, uscat; descărnat; cu obrajii uscaţi, cu zbîrcituri; numai piele (şi oase); (p.ext.) bătrîn, îmbătrînit: *un moşneag micuţ, intrat la apă şi scofîlcit.* CAR.; *obrajii ... scofîlciţi şi reci.* EL.; **2.** (fam.) turtit, deformat, scîlciat; coşcovit, scorojit: *pălăriile scofîlcite şi soioase.* GHICA. [V. ***scofîlci***].

scofîlcitúră, scofîlcituri f. **1.** adîncitură, cută pe obrajii persoanelor bătrîne foarte slabe: *cîteva lacrămi, cotind după scofîlciturile feţei, îi alunecară.* DELAVR.; **2.** (fam.) parte adîncită a unei suprafeţe; văgăună, făgaş: *nici o tufă nu se zăreşte pe scofîlciturile văroase şi crăpate ale acestui ostrov.* VLAH. [***Scofîlci*** + *-tură*].

scofleájă, scofleje şi **scofleji** f. (reg.) **1.** coaja dovleacului (folosită ca recipient); tigvă; **2.** bucată de dovleac copt: *mîncau scofleje*; **3.** (fig.) om bătrîn, slab, scofîlcit: *o scofleajă de uncheaş.* POP. [Et. nec.; cf. ***scofîlcit***].

scoicár, scoicari m. pasăre acvatică din ordinul picioroangelor, cu pene negre pe spate şi albe pe piept, cu ciocul puternic, roşu, care se hrăneşte cu scoici (*Haematopus ostralegus*). [***Scoică*** + *-ar*].

scóică, scoici f. **1.** nume dat mai multor specii de moluşte, cu corpul moale, turtit lateral, adăpostit într-o cochilie bivalvă; lamelibranhiat; (p. restr.) cochilia acestora: *să crezi orice himeră, precum aceea că marea poţi măsura c-o scoică.* NEGR.; **scoică de baltă** (sau **de iazuri, de lac**), gen de lamelibranhiate, cu carnea comestibilă, care trăieşte în mîlul apelor stătătoare sau cu curs liniştit; anodontă (*Anodonta*); **scoică de rîu**, gen de lamelibranhiate comestibile, care trăiesc îngropate pe jumătate pe fundul apelor curgătoare (*Unio*); **scoică de mărgăritar**, scoică din regiunile marine tropicale, care produce perle (*Meleagrina margaritifera*); (rar) **scoică de mare**, stridie (*Ostrea eculis*); (reg.) a **ajunge o scoică**, a deveni foarte slab, numai piele şi oase; **2.** (p. restr.) corpul cărnos, comestibil al unor specii de moluşte: *ciorbă de scoici, zeamă goală, mîncăm.* ST.; **3.** scheletul calcaros al acestor moluşte; cochilie: *am cules scoici de pe plajă*; **4.** (p. anal.) cochiliile de melc; **5.** acoperiş mic (de sticlă), în formă de evantai sau de cochilie de moluscă, construit la intrarea într-o clădire: *scara de marmoră roşie apărată sus de o uriaşă scoică de sticlă.* REBR.; **6.** tumoare osoasă care se formează pe chişiţa sau pe coroana copitei cabalinelor (şi bovinelor), făcîndu-le să şchiopăteze; **7.** adîncitură a închizătorului armelor de vînătoare, în care este înşurubat percutorul. [Din sl. ***skolĭka***; cf. bulg. ***skoĭka***].

scoicărie, scoicării f. mulţime de scoici: *pe mamelonul de scoicărie măcinată nu se mai poate trăi.* R.L. [***Scoică*** + *-ărie*].

scoicít, ~ţi, scoicită, ~e a. (reg.) slab, pipernicit: *mai sărea cîte un cîine, da cînd o vedea aşa de schiloadă ..., făcută cujbă, scoicită, nici n-o mai apuca.* SOR. [De la ***scoică***].

scoicúţă, scoicuţe f. diminutiv al lui scoică. [***Scoică*** + *-uţă*].

scolár m. v. **şcolar**[2].

scolaritáte f. v. **şcolaritate**.

scolást, scolaşti m. (rar) **1.** şcolar într-o şcoală de tip scolastic; **2.** adept al scolasticii; scolastic; **3.** (p. ext.) persoană care judecă rigid, dogmatic. [Din germ. ***Scholast***].

scolástic, ~ci, scolastică, ~ce a. **1.** (înv.) şcolar: *examene scolastice.* HASD.; *în Constituţiunea Germaniei sînt conţinute pînă şi legi organice (legea scolastică).* EM.; **2.** care aparţine, care este caracteristic scolasticii medievale, referitor la scolastică: *predă unele noţiuni asupra ... filozofilor scolastici.* VIANU; **3.** care aminteşte de scolastica decadentă, de excesul său de formalism, de pedantism; livresc: *masele armonice erau tratate cu o simplitate plină de dulceaţă, ... fără nici o tendinţă scolastică, ce devenise la modă.* FIL.; *prin acest schematism scolastic, criticul îşi închipuie că a determinat valoarea poeziei lui Eminescu.* LOV. // f. **1.** filozofie şi teologie fondate pe îmbinarea dogmelor religioase cu tradiţia mistică şi intuitivă a filozofiei patristice, studiate în universităţile europene medievale; învăţămînt şi metode pedagogice caracterizate prin raţionamente abstracte şi artificii logice, proprii acestora: *acest italian ... combătuse scolastica, dar şi aristotelismul.* PR.; *scolastica a reuşit ... să clarifice propoziţiile privitoare la îngeri.* PLEŞU; **2.** (p. ext.) mod de gîndire dogmatic, dominat de formalism. // m. **1.** (înv.) discipol; şcolar; **2.** filozof sau teolog care cultivă disciplinele descrise mai sus; scolast: *fu cunoscut şi ... Evthie sholasticul arhiereul.* DOS.; *de la cei vechi sărisem la cei moderni, evitînd reluarea scolasticilor, care mă plictisiseră în facultate.* PR.; (şi: (înv.) **sholastic**). [Din lat. ***scholasticus***, gr. mod. ***sholastikós***, fr. ***scolastique***].

scolasticésc, ~şti, scolasticeáscă, ~eşti a. (înv.) şcolar: *cărţi scolasticeşti.* [Cf. lat. ***scholasticus***, gr. mod. ***sholastikós***].

scolasticísm n. (înv.) concepţie, metodă specifică scolasticii: *ortografia franceză ... este născută în veacurile scolasticismului.* HEL. [Din fr. ***scolasticisme***].

scolér m. v. **şcolar**[2].

scoleríţă f. v. **şcolăriţă**.

scólex, scolexuri n. extremitatea anterioară a teniei, pe care se află organele de fixare. [Din lat., fr. ***scolex***].

scoliást, scoliaşti m. autor de scolii: *în Opian, în acel noian de graţii ..., cum îl numeşte sholiastul Ioan Tzetzes, aş găsi, fără îndoială, frumuseţi îndestule de citat.* OD. [Din gr. mod. ***sholiastés***, fr. ***scoliaste***].

scólie, scolii f. **1.** notă gramaticală, comentariu filologic care serveşte la înţelegerea textului unui autor clasic (antic): [traducătorul] *ajutorîndu-se ... cu scholiele şi adnotaţiunile cele mai erudite.* OD.; **2.** (mat.; înv.) remarcă sau comentariu final la o problemă rezolvată, la o teoremă demonstrată; formulare a unei teoreme; **3.** cîntec recitat cu acompaniament instrumental, în Grecia antică; (scris şi: *scholie*). [Din gr. mod. ***shólion***, germ. ***Scholie***, fr. ***scholie***, ***scolie***].

scoliótic, ~ci, scoliotică, ~ce a. şi m., f. (persoană) care suferă de scolioză. [Din fr. ***scoliotique***].

scolióză, scolioze f. deviaţie patologică laterală a coloanei vertebrale (în regiunea dorsală), cauzată de leziuni osoase sau de dereglări în echilibrul anatomic al muşchilor vertebrali. [Din fr. ***scoliose***].

scolopéndră[1]**, scolopendre** f. specie de miriapod insectivor (cu 21 de perechi de picioare), cu muşcătura periculoasă pentru om, care trăieşte în locuri umede şi întunecoase; cîrcăiac, sfoiag (*Scolopendra cingulata*). [Din fr. ***scolopendre***, lat. ***scolopendra***].

scolopéndră[2]**, scolopendre** f. (bot.; rar) năvalnic (*Scolopendrium vulgare* sau *Phyllitis scolopendrium*). [Din lat. ***Scholopendrium*** (*vulgare*), numele ştiinţific al plantei].

scomîrlí f. v. **şcomîrlă**.

sconcénie f. (înv.) **1.** capăt, extremitate; **2.** sfîrşit; pieire: *i-au venit sconcenie ... de au perit.* NEC. [Din sl. ***sŭkoničanije***].

sconcs, sconcşi m. mic mamifer carnivor din America, înrudit cu dihorul, avînd blană preţioasă, neagră cu dungi albe, cu glande anale cu secreţie urît mirositoare; puturos (*Mephitis mephitis*). // n. (pl. **sconcsuri**) blana (prelucrată a) acestui animal: *guler de sconcs.* [Din fr. ***sconse***, ***skunks***, germ. ***Skons,*** engl. ***skunks***].

scóndru, scondri m. prăjină cilindrică sau ţeavă metalică lungă, prevăzută cu armături la ambele capete, folosită pe nave pentru diverse operaţii. [Din it. ***scontro***; cf. germ. ***Schorbaum***].

scont, sconturi n. **1.** reducere acordată debitorului care achită o poliţă, o datorie înainte de scadenţă; **2.** operaţie financiară prin care se cumpără de către o bancă efecte de comerţ (cambii, trate etc.) achitîndu-se valoarea lor înainte de scadenţă, cu reţinerea unei dobînzi şi a unui comision; **3.** dobîndă reţinută anticipat de o bancă, de un cămătar în momentul acordării împrumutului, care se scade din valoarea acestuia: *cît a cîştigat banca numai într-o lună ..., nu mai vorbesc de sconturi, resconturi, dobînzi.* ARG.; **rata** (sau **taxa**) **oficială a scontului,** rata dobînzii practicată de Banca Centrală (Naţională) pentru creditele de refinanţare acordate băncilor comerciale, necesare pentru acoperirea unor nevoi urgente; **4.** reducere acordată cumpărătorului care achită preţul unor mărfuri în numerar. [Din it. ***sconto***, fr. ***escompte***].

scontá, scontez vb. (tr.) **1.** a cumpăra sau a vinde efecte de comerţ (cambii, trate etc.) înainte de scadenţă; a efectua un scont: *vor fi angajaţi ... aceia ale căror creanţe sînt scontate de marile bănci.* CĂL.; (refl. pas.); *poliţele mărunte erau o adevărată pacoste, pentru că se scontau.* GHEŢIE; **2.** a încasa o sumă de bani (de la o instituţie financiară), înainte de termenul convenit, cu plata unei dobînzi: *am scontat leafa pe 15 zile, numai ca să-ţi fac acei 200 de lei.* DELAVR.; **3.** (rar) a cheltui o sumă de bani înainte de a o fi încasat: *şi-a scontat moştenirea*; **4.** (fig.) a conta pe cineva; a se baza (întemeiat, justificat) pe ceva: *rezultatul scontat de ei cu bunăvoinţă nu se produce.* PR.; *scontasem pe izbînda opoziţiei.* [Din it. ***scontare***].

scontábil, ~i, scontabilă, ~e a. (despre efecte de comerţ) care se poate sconta. [Din it. ***scontabile***].

scontáre, scontări f. acţiunea de a sconta şi rezultatul ei. [V. ***sconta***].

scontát, ~ţi, scontată, ~e a. **1.** supus unei operaţii de scont: *veniturile din ţară fiindu-i de mult scontate, ... se văzu luat cu asalt de creditori.* CĂL.; **2.** (fig.) pe care se poate conta; care a fost prevăzut: *efectele nu fură însă cele scontate.* GHEŢIE. [V. ***sconta***].

scontatór, ~i, scontatoáre a. şi m., f. (persoană, instituţie) care efectuează operaţii de scont. [***Sconta*** + *-tor*].

scop, scopuri n. ceea ce are în vedere cineva să înfăptuiască; ţintă către care tinde cineva; obiectiv, ţel; raţiune; intenţie, proiect: *păsările cu alt scopos ţi se vor părea că zbor.* PANN; *adevăratul scop al strădaniilor noastre trebuie să fie acela de a ne aduce un strop de mulţumire şi bucurie.* GHEŢIE; **în** (sau **cu**) **scopul** ..., în vederea, în interesul ..., cu intenţia ...: *el vorbeşte ... în scopul de a produce în ascultător neliniştea metafizică.* CĂL.; *dogmele ortodoxe nu sînt stabilite cu scopul de a interzice activitatea intelectuală a omului.* STĂNIL.; (şi: (înv.) **scopos**). [Din gr. mod. ***skópos***, lat. ***scopus***].

scópcă, scopce f. (reg.) săritură făcută de cal în galop: [calul] *nu voieşte să dea scopce înainte.* C.L. [*S-* + ***copcă***[2]].

scopcí, pers. 3 **scopceşte** vb. (reg.; intr.) a sări fugind în galop: *un cal negru scopcind, din copite scăpărînd.* POP. [De la *scopcă*].

scopéţ m. v. **scapet.**

scopí, scopesc vb. (înv. şi pop.; tr.) a castra, a jugăni: *bieţii copii ... pe care-i prindeau ..., îi scopeau şi pe cei cari supravieţuiau după această barbară şi periculoasă operaţiune, îi vindeau.* GHICA. [Din sl. *skopiti*].

scopire, scopiri f. (înv. şi pop.) acţiunea de a scopi şi rezultatul ei; castrare, jugănire: *poposeau la caii de patru ani, sub şoproane, unde erau pregătite meşteşugurile de scopire.* SAD. [V. *scopi*].

scopít[1]**, ~ţi, scopită, ~e** a. (înv. şi pop.) castrat, jugănit: *berbec scopit.* // m. **1.** bărbat castrat; scapet: *viele voastre va zeciui şi va da scopiţilor lui şi robilor lui.* BIBLIA; **2.** (la pl.) sectă a rascolnicilor ruşi care, căutînd mîntuirea sufletească, se automutilau castrîndu-se pentru a scăpa de tentaţia plăcerilor fizice; (şi la sg.) membru al acestei secte; scapet: *persecutaţi în Rusia, scopiţii trecură în Moldova, Muntenia şi Dobrogea, fiind adesea birjari (aşa-numiţii muscali).* [V. *scopi*].

scopít[2] n. (înv. şi pop.) faptul de a scopi; castrat, jugănit: *beţişoare lustruite pentru scopitul armăsarilor.* VOIC. [V. *scopi*].

scopoiamínă f. alcaloid din grupul atropinei, extras din frunzele şi seminţele unor plante din familia solanaceelor (*Scopolia japonica* şi *Atropa belladonna*), folosit în medicină ca sedativ, hipnotic şi spasmolitic. [Din fr. *scopolamine*].

scopóiie, scopolii f. (bot.; rar) mutulică (*Scopolia carniolica*). [Din fr. *scopolia*, lat. *Scopolia* (*carniolica*)].

scópos[1] n. v. scop.

scópos[2]**, scopose** n. (înv.) melodie, cîntec: *mai bine iaste ... a să veseli cu cîntece şi cu scoposă frumoasă.* VARL. [Din gr. mod. *skópos*].

scoposí, scoposesc vb. (reg.; tr.) a proiecta. [De la *scopos*[1]].

scoposít, ~ţi, scopositǎ, ~e a. (reg.) proiectat: *pentru noi, „viaţa conştiută şi scopositǎ" este o abstracţiune fără înţeles.* MAIOR.; *proiectul în cestiune, dacă s-ar fi votat, n-ar* [fi] *ajuns defel la rezultatul scoposit.* EM. [V. *scoposi*].

scópot, scopote n. (reg.) **1.** răstimp; **2.** distanţă, depărtare: *paloşul s-a dus tot în sus un scopot bun, apoi s-a îndreptat în jos.* POP. [Et. nec.].

scopt, ~ţi, scoáptă, ~e a. **1.** (reg.; despre lapte) alterat, brînzit; **2.** (pop.; despre lapte acru smîntînit) încălzit la foc mic pentru a se alege brînza; **3.** (pop.; despre brînză de vaci) închegat prea tare, cu prea puţin zer; **4.** (reg.) copt sau fiert mai mult decît trebuie: *mămăliga scoaptă*; **5.** (reg.) ţinut prea mult la argăseală şi uscat, întărit, scorojit: *mi-ai pus piele scoaptă, cîrpaciule.* CR.; **6.** (reg.; despre fîn, cereale etc.) ars de soare, foarte uscat. // n. (reg.) brînză de vaci (neseparată de zer). [V. *scoace*].

scor, scoruri n. rezultat exprimînd raportul de forţe într-o întrecere sportivă; **scor alb**, meci nul. [Din fr., engl. *score*].

scorb, scorburi n. (înv.; rar) gaură în pămînt sau în trunchiul unui copac. [Cf. *scorbură*, lat. *scrobis* „gaură în pămînt, groapă"].

scorbelí, scorbelesc vb. (înv. şi reg.) **1.** (tr. şi intr.) a scormoni; **2.** (refl.) a se scobi în nas; **3.** (tr. şi intr.) a scotoci: *au scorbelit peste tot.* M.CAR. [Cf. *scobi*, *scormoni*].

scórboră f. v. scorbură.

scorborós a. v. scorburos.

scorboroşí, scorboroşesc vb. (reg.) **1.** (refl.) a deveni scorburos; a se scorburi: *copacul se scorboroşise de bătrîneţe*; **2.** (refl.) a se caria: *măselele s-au scorboroşit*; **3.** (tr. fact.) a face să devină scorburos: *munţii ... sînt sparţi şi scorboroşiţi de ape.* VLAH. [De la *scorboros*].

scorboroşít, ~ţi, scorboroşită, ~e a. **1.** (reg.) scorburos: *un trunchi scorboroşit şi noduros.* VLAH.; **2.** (fig.) înfundat, surd, înăbuşit: *oticni într-o tuse scorboroşită.* DELAVR. [V. *scorboroşi*].

scorbós, ~şi, scorboásă, ~e a. (reg.) scorburos, găunos: *calul rîios se scarpină de copaciul scrobos.* PANN; (şi: **scrobos**). [Cf. *scorb*].

scórbură, scorburi f. **1.** scobitură (mare) în trunchiul unui copac putrezit pe dinăuntru; bortă, scochină: *veveriţele, găvozdite una peste alta în scorburi de copaci.* CR.; *vîjîie vîntul prin scorburi, să scoată afară bufniţele.* SOR.; **2.** (p. ext.) trunchi de copac găunos, putrezit: *şipotul dintre molizi ... bulbucea printr-un jgheab de scorbură.* SAD.; **3.** gaură, văgăună în munte, în pămînt etc.; (spec.; reg.) peşteră: *şi cu scorburi de tămîie şi cu prund de ambră de-aur, insulele se înalţă cu dumbrăvile de laur.* EM.; **4.** (p. gener.; înv. şi reg.) gaură, cavitate; (reg.) **a avea scorbură la inimă**, a fi foarte supărat; (şi: **scorboră**). [Cf. *scorb*, alb. *korbull*].

scorburí, scorburesc vb. (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) scorboroşi. [De la *scorbură*].

scorburós, ~şi, scorburoásă, ~e a. **1.** plin de scorburi; găunos, scorboroşit: *o pupăză ... făcea cuib de mulţi ani într-un tei foarte bătrîn şi scorburos.* CR.; *a ajuns lîngă stejarul bătrîn şi scorburos.* GHEŢIE; **2.** plin de văgăuni: *munţi 'nalţi, colţoroşi şi scorboroşi.* ISP.; (şi: (reg.) **scorboros**). [*Scorbură* + *-os*].

scorbút n. boală cauzată de lipsa vitaminei C din alimentaţie, care se manifestă prin anemie, sîngerarea gingiilor, căderea dinţilor, apariţia unor plăgi deschise etc. [Din lat. *scorbutus*, germ. *Skorbut*, fr. *scorbut*].

scorbútic, ~ci, scorbutică, ~ce a. de natura scorbutului, referitor la scorbut: *afecţiuni scorbutice.* // m., f. bolnav de scorbut. [Din lat. *scorbuticus*, germ. *skorbutisch*, fr. *scorbutique*].

scordísc, ~şti, scordiscă, ~şte a. care aparţine, care este caracteristic acestei populaţii, referitor la această populaţie: *ramura scordiscă a celţilor.* // m. (pl. **scordişti**) (la pl.) populaţie de origine celtică, stabilită în vechime pe valea superioară a Dunării; (şi la sg.) persoană aparţinînd acestei populaţii. [Din fr. *Scordisques*].

scordoleá, scordolele f. sos preparat din nuci pisate, miez de pîine (sau pesmeţ), frecate cu usturoi, untdelemn, oţet (sau zeamă de lămîie), care se serveşte cu raci fierţi, peşte rasol, legume fierte etc.; (p. ext.) mîncare cu acest sos: *trimiseră la masă ... scordolele şi pilaf de gîturi de raci.* VOIC.; (adj.) *maicele ... mănîncă în chilia lor raci-scordolea.* CĂL. [Din gr. mod. *skordalía*].

scórer, scoreri m. **1.** golgheter; **2.** persoană care ţine evidenţa (şi afişează) scorul într-o întrecere sportivă. // n. (pl. **scorere**) panou pe care se afişează scorul într-o întrecere sportivă. [Din engl. *scorer*].

scoréţ, scoreţe n. (reg.) **1.** teică (la moară); **2.** piscoaie (la moară). [*S-* + *coreţ*].

scoriácee, scoriacee a. (despre lavă) cu scorii vulcanice, cu aspectul, cu caracteristicile scoriei vulcanice. [Din fr. *scoriacée*].

scórie, scorii f. **1.** (şi **scorie vulcanică**) material provenit din lava vulcanilor incomplet degazificată în contact cu apa: (fig.) *a fost un demiurg a cărui creaţie avea amestec de lavă, noroi şi scorii.* SAD.; **2.** zgură; **3.** ţunder; **4.** (fig.) imperfecţiune, defect; lipsă: *e o purificare, în sensul curăţirii de scorii terestre şi de orice impuritate.* R.L. [Din fr. *scorie*; cf. lat. *scoria*].

scóriă f. v. şcorlă.

scormolí vb. v. **scormoni.**

scormoní, scormonesc vb. **1.** (tr.) a săpa (adînc) pămîntul şi a-l întoarce (pentru a da de ceva): *cît colo plesneşte un groaznic obuz ... şi ţăndările lui scormonesc aprig ţărîna.* OD.; *scormoneam bolta* [minei] *cu lopeţile pînă dădeam de rocă dură.* PR.; **2.** (tr. şi intr.) a scurma: *găinile scormonesc după mîncare*; **3.** (tr. şi intr.) a răscoli cenuşa, jarul, focul pentru a-l înviora: *scormonind focul în vatră pentru a-l aţiţa.* GANE; **4.** (fig.; intr. şi tr.) a aţîţa, a aprinde; a zgîndări, a întărîta: *dacă nu venea să-l întîmpine durerea din afară, el ştia să şi-o scormonească singur.* CAR.; **a-l scormoni la inimă**, a tulbura pe cineva, a nelinişti; a nemulţumi: *Moş Ion Roată ... spunea omului verde în ochi ... cînd îl scormolea ceva la inimă.* CR.; **5.** (intr.) a scobi într-o materie dură; a sfredeli: *în creierii lui ... începu să ţiuie cuvîntul ... parcă i-ar fi scormonit un pumnal.* REBR.; **6.** (înv.; rar; intr.) a sculpta, a grava, a scobi; a cizela: *artiştii lui Neagoe Basarab scormoneau, ferecau, făţuiau şi scliviseau subţire cu dălţile.* OD.; **7.** (tr. şi intr.) a căuta cu de-amănuntul, răscolind, răvăşind; a scotoci, a cotrobăi; (p. gener.) a căuta: *a început a scormoli în toate părţile ... şi numai iată ce dă de secure.* CR.; *a scormonit bibliotecile.* CĂL.; (refl.) *se scormoneşte prin buzunare*; (fig.) *se apucă să-şi scormonească mintea şi să treacă pe hîrtie toate spezele făcute.* GHEŢIE; **8.** (fig.; tr.) a pătrunde cu privirea; a scruta: *scormoni cu ochii mulţimea din jur.* ST.; **9.** (tr.) a scoate sau a face să iasă ceva la iveală (dintr-un loc ascuns); a face să iasă, să se mişte dintr-un loc; a stîrni, a scociorî: *copiii scormoneau muşuroiul*; **10.** (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) trezi (din somn); a scociorî: *dup-aceea se scormoni şi ... vînătorul: Doamne, dar greu am mai dormit!* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **scormoli**). [Et. nec.; cf. *scurma*, *răscoli*].

scormonire, scormoniri f. acţiunea de a (se) scormoni şi rezultatul ei; răscolire, scociorîre. [V. *scormoni*].

scormonít[1]**, ~ţi, scormonită, ~e** a. scurmat, răscolit, scociorît: *pămînt proaspăt scormonit.* [V. *scormoni*].

scormonít[2] n. (rar) scormonire, scurmat. [V. *scormoni*].

scormonitór, ~i, scormonitoáre a. **1.** (şi m., f.) (fiinţă) care scormoneşte: *scormonitori în gunoaie*; **2.** (şi m., f.) (persoană) care caută cu de-amănuntul (răvăşind, răscolind), care cercetează: *românul nu e ... un scormonitor în tainele vieţii.* STĂNIL.; *scormonitori de arhive*; **3.** (fig.) care caută să pătrundă cu privirea; scrutător; iscoditor: *priviri scormonitoare*; **4.** (fig.) ager, pătrunzător, subtil: *minte scormonitoare.* // n. piesă metalică în formă de gheară, montată la unele pluguri, pentru a scormoni pămîntul de sub brazdă; (p. ext.) unealtă agricolă prevăzută cu o asemenea piesă. [*Scormoni* + *-tor*].

scornáci, scornace a. (înv.) isteţ, dezgheţat; inventiv; vigilent. [*Scorni* + *-aci*].

scorneálă, scorneli f. **1.** (înv.; rar) provocare: *scorneala greţii plinului stomah.* CANT.; **2.** scornitură: *cineva ţi-a îmbuiat capul cu scorneli.* GHEŢIE; [*Scorni* + *-eală*].

scorní, scornesc vb. **1.** (înv. şi pop.; tr.) a face să iasă, să se mişte din adăpost; a hăitui; a stîrni (animale); a pune în mişcare, a urni (oameni): *Foca Nichifor voievod scorni oşti.* MOXA; *a scorni vînatul*; **2.** (înv. şi reg.; tr.) a provoca stări sufleteşti, evenimente, acţiuni etc.: *scorneşte pîră în mijloc de fraţi.* DOS.; *cele ce am auzit ... mi-au scornit neşte idei.* GHICA; **3.** (înv. şi reg.; refl.) a se dezlănţui, a se isca: *s-a scornit ... o fortună de vînt mare.* MUSTE; (tr.) *mari holbure ... vîntul austrului scorneşte.* CANT.; **4.** (tr.) a crea ceva nou; a inventa, a născoci, a plăsmui: *îşi umplea orele libere scornind ghicitori.* BL.; *cine-a scornit doina arsă i-a fost inima.* POP.; **5.** (înv.; tr.) a institui legi, dispoziţii, impozite etc.: *au scornit şi el acest obicei rău de vii: de pogon cîte un leu să dea.* NEC.; **6.** (tr.) a născoci; a plăsmui neadevăruri, a lansa zvonuri (pentru a induce în eroare); a ticlui, a scornoci: *spune minciuni ...; cînd n-o ştie de la altul, o scorneşte de la sine.* SL.; (şi: (reg.) **zgorni**). [Din bulg. *skorna*].

scorníci s. (reg.) turtă de mălai tăiată bucăţele şi prăjită în untură; puricei. [Et. nec.].

scornire, scorniri f. acţiunea de a scorni şi rezultatul ei: *moda aceasta de a adormi lumea e o scornire drăcească.* C. [V. *scorni*].

scornít, ~ţi, scornită, ~e a. plăsmuit, născocit de fantezia oamenilor; neîntemeiat, fals: *ar fi vrut chiar şi veşti scornite.* SOR. [V. *scorni*].

scornitór, ~i, scornitoáre a. şi m., f. **1.** (persoană) care creează, inventează ceva; născocitor, făuritor: *scornitor de poveşti şi glume*; **2.** (persoană)

care plăsmuieşte neadevăruri, care lansează zvonuri; mincinos: *nu te mai potrivi la scornitoarea asta*; **3.** (înv.) provocator; instigator: *este scornitoriul a toate pricinile* (a. 1804). URIC. [***Scorni*** + *-tor*].

scornitúră, scornituri f. **1.** (înv.) născocire, făurire, creare: *învăţătura ... şi scornitura slovelor la scrisoare*. COSTIN; **2.** minciună, lucru scornit; născocire, plăsmuire, scorneală: *nu mai umbla şi Sfinţia-ta cu scornituri de aceste chiar în ziua de Lăsatul secului*. CR.; *unde te întorci, unde te uiţi, numai scornituri şi gîlceavă*. SAD. [***Scorni*** + *-tură*].

scornocí, scornocesc vb. (reg.; tr.) a scorni: *Basta, carele căuta lui Mihai cearta cu lumînarea, scornoci că românii lui sînt de pricină, de vin atîtea plîngeri de jafuri*. ISP. [***Scorni*** + *-oci*].

scoroámbă, scoroambe f. (reg.) porumbă. [Cf. ***coroabă***].

scorobáie, scorobăi f. (reg.) vale adîncă şi îngustă: *mergeţi în ale văi, în scorovăi*. POP.; (şi: **scorovaie**). [*S-* + ***corobaie***].

scoroceálă f. v. scocioreală.

scorogói m. (bot.; reg.) bundiţa-vîntului (*Phlomis pungens*): *verde, verde scorogoi, o să ne pierdem, vai de noi!* POP. [Et. nec.].

scorojeálă, scorojeli f. faptul de a (se) scoroji; (concr.) tencuială, vopsea cojită, coşcovită. [***Scoroji*** + *-eală*].

scorojí, scorojesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a (se) deteriora la suprafaţă; a (se) deforma, a (se) coji (de căldură, de uscăciune etc.): *mobila s-a scorojit*; (fig.) *slăbănogi, fripţi de dări, scorojiţi de nevoi*. POP.; **2.** (refl.) a plesni la suprafaţă; a se coşcovi, a se coji: *pereţii se scorojiseră*; **3.** (refl.) a se crăpa, a deveni aspră: *pielea lor arsă şi scorojită ca de foc*. TUD. [*S-* + ***coroji***].

scorojíre, scorojiri f. acţiunea de a (se) scoroji şi rezultatul ei. [V. ***scoroji***].

scorojít, ~ţi, scorojită, ~e a. **1.** deteriorat (la suprafaţă); deformat, cojit (de căldură, de uscăciune): *intrai ... călcînd greu cu bocancii mei scorojiţi*. PR.; *ceasloave scorojite*; **2.** coşcovit, cojit: *tapetul de pe pereţi era scorojit*. GHEŢIE; *pereţi scorojiţi*; **3.** aspru, cu crăpături; zbîrcit: *pe mîinile-i scorojite stetea pielea zgîrcită şi uscată, ca o coajă de nucă*. VLAH.; **4.** (fig.) degradat fizic; scofîlcit: *o babă scorojită*. [V. ***scoroji***].

scorojitúră, scorojituri f. (reg.) **1.** lucru deformat, scîlciat, scorojit: *o scorojitură de dulap*. POP.; **2.** vopsea, tencuială scorojită: *cădeau scorojituri de pe pereţi*; **3.** (fig.) om slab, uscat, scofîlcit: *vine scorojitura de uncheş*. [***Scoroji*** + *-tură*].

scorombăr, scorombari m. (bot.; reg.) porumbar[2] (*Prunus spinosa*). [***Scoroambă*** + *-ar*].

scorováie f. v. scorobaie.

scórpie, scorpii f. **1.** (înv. şi pop.) scorpion: *te-au dus pren pustiul cel mare ..., unde şărpii muşcînd şi scorpii*. BIBLIA; *sub piatra cea mai frumoasă, scorpia ascunsă zace*. Z.; **2.** (mai ales artic.) numele popular al constelaţiei Scorpionul; **3.** (în basme) fiinţă fantastică, închipuită ca un monstru zburător feminin, ca un balaur cu multe capete, ce scoate flăcări pe nări, pe gură; scorpioană: *cînd Scorpia este necăjită rău, varsă foc şi smoală*. ISP.; **4.** epitet pentru o persoană (mai ales femeie) foarte rea (şi urîtă): *o scorpie! ... bate slugile pînă la sînge*. CAR.; *tipesa era gen bibelou ..., greu de dibăcit scorpia din ea, fiindcă oricum scorpie era*. PR.; **5.** (reg.) viperă (*Pelias berus*); **6.** (compus; iht.) **scorpie-de-mare**, porc-de-mare (*Scorpaena porcus*); **7.** (ornit.; reg.) pescărel (*Cinclus cinclus*); **8.** (înv.) harapnic: *tată-mieu v-au certat pre voi cu bice, iară eu voiu certa pre voi cu scorpii*. BIBLIA. [Din sl. ***skorpija***; cf. gr. mod. ***skorpíos***].

scorpioánă, scorpioane f. (reg.) scorpie, fiinţă fantastică: *scorpioana c-auzea şi din puţ se azvîrlea*. POP. [***Scorpie*** + *-oaie* (dial. ***oan'e***)].

scorpión, scorpioni m. **1.** numele mai multor specii de arahnide cu glande veninoase, care se deschid în vîrful unui ac aflat în partea posterioară a abdomenului şi cu o pereche de palpi maxilari ca nişte cleşti; scorpie: *muri ... înţepat de un scorpion*. CĂRT.; *am văzut scorpioni în Sahara*; **scorpionul de cărţi**, arahnidă minusculă fără glande veninoase, care trăieşte printre filele cărţilor vechi, hrănindu-se cu insecte dăunătoare acestora; chelifer (*Chelifer cancroides*); (compus) **scorpion-de-baltă**, insectă heteropteră acvatică, de culoarea mîlului, cu corpul turtit şi cu picioarele anterioare în formă de cleşte (*Nepa cinerea*); **2.** (astron.; artic.) numele unei constelaţii zodiacale din emisfera australă, reprezentînd a opta zodie din zodiac, situată între Balanţa şi Săgetătorul; al optulea semn zodiacal; **3.** (astrol.) numele celei de a opta zodii a anului, cuprinsă între 23 octombrie – 21 noiembrie; (p. ext.) persoană născută în această zodie: *scorpionii sînt şireţi*. [Din fr. ***scorpion***; cf. lat. ***scorpio, -onis***].

scorţ n. v. scoarţă.

scorţár, scorţari m. **1.** (şi **scorţar mare**) pasăre migratoare insectivoră mică, cu gîtul alb, cu spinarea cenuşie şi pîntecele galben, cu ciocul tare şi ascuţit, cu coada scurtă, retezată; ciocîrleţ (*Sitta europaea*); **2.** (şi **scorţar mic**) scorţărel (*Certhia familiaris*); **3.** (reg.; la pl.) opinci din scoarţă de copac, purtate de mocani iarna, ca să nu alunece; **4.** (reg.) acoperiş din scoarţă de copac; **5.** (înv.) meşter de scoarţe, de covoare: *covoare lucrate de scorţari din ţară*. EM. // n. (pl. **scorţare**) (reg.) scoarţă, velinţă; covor ţărănesc: *dar pe pat, ce-i aşternut? ... scorţar mîndru, mohorît*. POP. [***Scoarţă*** + *-ar*].

scorţăríu, ~ii, scorţărie, ~ii a. (reg.) de culoarea penajului scorţarului: *aveam două rînduri de straie nouă, unul siniliu şi altul scorţăriu*. HOGAŞ. [***Scorţar*** + *-iu*].

scorţărăş, scorţăraşi m. (ornit.) scorţărel (*Certhia familiaris*). [***Scorţar*** + *-aş*].

scorţărél, scorţărei m. pasăre migratoare insectivoră din familia paseriformelor, cu spinarea cafenie pătată cu alb, cu pîntecele alb şi cu ciocul în formă de sabie; scorţar (mic), scorţăraş (*Certhia familiaris*). [***Scorţar*** + *-el*].

scorţícă f. (reg.) scorţişoară. [***Scoarţă*** + *-ică*].

scorţişoáră, scorţişoare f. **1.** diminutiv al lui scoarţă; **2.** scoarţa aromatică de culoare roşcată-cenuşie a scorţişorului, întrebuinţată drept condiment şi în medicină; scorţică: *vin fiert cu scorţişoară şi cu boabe de piper*. VLAH.; *măcieşe cu miros de tămîie şi scorţişoară*. EL.; **3.** (reg.) băcan[2] (pentru vopsit). [***Scoarţă*** + *-işoară*].

scorţişór, scorţişori m. numele mai multor specii de arbori exotici, a căror scoarţă este folosită drept condiment şi în medicină (*Cinnamomum*); arbore aparţinînd fiecăreia dintre aceste specii. [De la ***scorţişoară***].

scorţişoríu, ~ii, scorţişorie, ~ii a. (pop.) de culoarea scorţişoarei; roşcat-cenuşiu. [***Scorţişoară*** + *-iu*].

scorţonéră, scorţonere f. (bot.) salsifi (*Scorzonera hispanica*). [Din germ. ***Scorzonera***, lat. ***scorzonera*** (*hispanica*)].

scorţós, ~şi, scorţoásă, ~e a. **1.** cu scoarţă tare, aspră, cu crăpături: *calul rîios găseşte copaciul scorţos*. POP.; **2.** cu coajă tare şi groasă; **pepene scorţos**, varietate de pepene galben cu miezul tare; **mere scorţoase**, varietate de mere mari, cu coaja groasă, galbenă-ruginie; **3.** cu pielea aspră, îngroşată, bătătoritâ, crăpată; scorţoşat: *birjarul învîrti un leu alb în mîna lui udă şi scorţoasă*. DELAVR.; **4.** care nu se îndoaie, lipsit de supleţe; ţeapăn, tare, rigid; cu asperităţi, aspru la pipăit: *mama ... cosea cămăşi de pînză din cînepă scorţoasă*. VIERU; *avea o haină de piele scorţoasă*; **5.** (fig.) lipsit de maleabilitate; intransigent, sever; rigid, distant; scrobit: *academici scorţoşi şi reci*. [***Scoarţă*** + *-os*].

scorţoşá, scorţoşez vb. (pop.; refl.) a se înăspri, a se îngroşa, a se bătători, a se crăpa: *i s-au scorţoşat tălpile*. [V. ***scorţos***].

scorţoşáre, scorţoşări f. (rar) acţiunea de a se scorţoşa şi rezultatul ei; (concr.) strat scorţos. [V. ***scorţoşa***].

scorţoşát, ~ţi, scorţoşată, ~e a. (reg.) scorţos. [V. ***scorţoşa***].

scorţoşénie, scorţoşenii f. atitudine distantă, rigidă: *scorţoşenia domnilor care privesc numai cu coada ochilor*. CĂL.; *dispreţuia scorţoşenia semidocţilor*. [***Scorţos*** + *-enie*].

scorţotínă, scorţotine f. (fam.) prostituată. [De la ***scoarţă***; cf. ***buleandră***].

scorúmnic, ~ci, scorumnică, ~ce a. (despre fructe, legume, cereale) care se coace timpuriu. // m. varietate de porumb cu ştiuletele gros şi boabele mari, aurii, care se coace timpuriu. [Et. nec.].

scorúş[1], scoruşi m. arbore din familia rozaceelor, cu flori albe, în buchete, cu fructe comestibile, galbene sau brune, al cărui lemn dur şi dens este folosit în industria mobilelor (*Sorbus domestica*); **scoruş-păsăresc** (sau **sălbatic, de munte**), arbore melifer mic din familia rozaceelor, cu crengile rare şi mlădioase, cu fructe mici, roşii, astringente; merişor[1], sorb[2] (*Sorbus aucuparia*); (compus; reg.) **scoruş-nemţesc**, moşmon (*Mespilus germanica*). [De la ***scoruşă***].

scorúş[2], scoruşe n. (reg.) parte a bisericii unde cîntă corul. [Din lat. ***chorus***].

scorúşă, scoruşe f. fructul comestibil al scoruşului: *veveriţele ... ronţăind alune, ghindă şi scoruşe*. OD. [Din bulg. ***oskoruša***].

scorúşiu, ~ii, scoruşie, ~ii a. (reg.) de culoarea galbenă-brună a scoruşelor: *brîu scoruşiu*. [***Scoruşă*** + *-iu*].

scos[1], ~şi, scoásă, ~e a. (rar) **1.** proeminent, bombat: *cu umerii obrajilor scoşi ca la mongoli*. VLAH.; **2.** eliminat, destituit; retras: *savantul devenise un biet profesor scos*. [V. ***scoate***].

scos[2], scosuri n. **1.** scoatere: *păcăleşte pe copii cu scosul sîngelui din grindă*. CĂL.; *ciutura foloseşte la scosul apei din fîntînă*; **2.** (înv.) parte ieşită în afară a unei construcţii: *case cu scosuri în toate părţile şi cu sacnasiu*. GHICA; **3.** (înv.) ornament în relief pe suprafaţa unei construcţii. [V. ***scoate***].

scosătúră, scosături f. (înv.) ceva scos în afară; ieşitură; proeminenţă. [***Scos[2]*** + *-ătură*].

scótă, scote f. **1.** parîmă folosită la ridicarea sau coborîrea colţului de jos al unei vele; **2.** manevră folosită la o asemenea fixare a velei. [Din it. ***scotta***].

scótie, scotii f. mulură concavă între două muluri proeminente. [Din fr. ***scotie***].

scotoceálă, scotoceli f. scotocire: *să nu intre vreun hoţoman în cabina lui şi să se apuce de scotoceală*. TUD. [***Scotoci*** + *-eală*].

scotocí, scotocesc vb. **1.** (tr., refl. şi intr.) a (se) căuta cu de-amănuntul, peste tot (pentru a găsi ceva); a scormoni, a cotrobăi, a scurma, a scodoli: *scotocind în cele mai ascunse locuri ale cetăţii, după pradă*. BĂLC.; *l-am scotocit prin buzunare, peste tot*. CAR.; **2.** (fig.; tr. şi intr.) a cerceta, a analiza cu atenţie, în amănunt: *toată viaţa lui ... fu scotocită şi scoasă la iveală*. VLAH.; **3.** (rar; tr.) a scormoni, a scurma: *îţi oferă un scarabeu; acuma l-a găsit, scotocind nisipul*. TEODOR. [***Scoate*** + *-oci*].

scotocíre, scotociri f. acţiunea de a (se) scotoci; căutare amănunţită, cercetare minuţioasă; scotoceală: *scotocirea arhivei a fost anevoiasă*. [V. ***scotoci***].

scotocít[1], ~ţi, scotocită, ~e a. cotrobăit, răscolit: *găsi sertarele scotocite*. [V. ***scotoci***].

scotocít[2] n. scotocire: *scotocitul casei două zile*. [V. ***scotoci***].

scotocitór, ~i, scotocitoáre a. **1.** care scotoceşte (răvăşind, răscolind); *mîna îndrăzneaţă şi scotocitoare a omului a spart în sfîrşit şi încuietorile acestor tainiţi*. VLAH.; **2.** (fig.) care cercetează, analizează cu atenţie: (subst.) *scriitorul acesta insolit ..., scotocitor al sordidului*. R.L. [***Scotoci*** + *-tor*].

scotofobíe f. teamă patologică de întuneric. [Din fr. ***scotophobie***].

scotóm, scotoame n. pierdere a vederii pe o porţiune limitată a cîmpului vizual, cauzată de o leziune a nervului optic. [Din fr. ***scotome***].

scoţătór, ~i, scoţătoáre a. (înv.) **1.** (despre medicamente) care are proprietatea de a provoca

transpiraţie, diureză, purgaţie; **2.** (şi m.) mîntuitor, salvator: *el va fi slobozitoriu, din tot păcatul scoţătoriu* (a. 1600-1650). GCR. // m., f. muncitor care scoate materialele (dintr-un cuptor, dintr-o maşină), în cursul unui proces de fabricaţie. [*Scoate* + *-ător*].

scoţéz, ~i, scoţeză, ~e a. (rar) scoţian: *costumele nu sînt ... chiar complecte sau cum le cere luxul scoţez.* FIL. [Din it. *scozzese*].

scoţi m. pl. triburi celtice care au populat, la începutul erei creştine vestul şi nordul Islandei, în sec. al V-lea – al VI-lea stabilindu-se în nordul insulei britanice, numită ulterior Scoţia. [Din lat. *Scoti*].

scoţián, ~eni, scoţiană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Scoţiei sau locuitorilor ei, referitor la Scoţia sau la locuitorii acesteia: *înfiinţarea unui atelier pe baza băncilor scoţiene pentru agricultură.* GHICA; **duş scoţian**, duş în care apa foarte fierbinte alternează cu apa foarte rece; **şcoala scoţiană**, şcoală filozofică engleză din sec. al XVIII-lea, care cultiva o doctrină bazată pe „bunul-simţ". // m., f. persoană (originară) din Scoţia. [*Scoţia* n. pr. + *-ean*].

scovárdă, scoverzi f. **1.** (mai ales la pl.) plăcintă din aluat (dospit), prăjită în grăsime (şi umplută cu brînză, urdă etc.): *o masă rotundă ..., bună pentru întins foi de plăcintă şi scoverzi.* DELAVR.; **2.** epitet pentru o persoană foarte slabă, scofîlcită: *s-a făcut scovardă uncheşul.* POP; **3.** (fig.; la pl.) minciuni, palavre: *ce tot înşiri scovergi?*; (şi: **scovergă**). [Din sl. *skovrada* „tigaie"].

scovérgă[1], scovergi f. (reg.) **1.** învelitoare, velinţă, ţol: *pe picioare îşi întinse două scovergi.* DELAVR.; **2.** sac de plasă pentru prins peşte: *leasa aduna în scoverga ei şi prefira toată apa gîrliţei.* VOIC. [*S-* + *covergă*].

scovérgă[2] f. v. scovardă.

scovîrdă, pers. 3 **scovîrdează** vb. (înv. şi reg.; refl.) **1.** a se îndoi (la mijloc), a deveni concav; a se curba, a se încovoia: *lemnul se scovîrdează*; **2.** a se scufunda; a aluneca: *pămîntul s-a scovîrdat.* [De la *scovardă*].

scovîrdáre, scovîrdări f. acţiunea de a se scovîrda; încovoiere, curbare. [V. *scovîrda*].

scovîrdát, ~ţi, scovîrdată, ~e a. (înv. şi reg.) **1.** curbat, încovoiat; strîmb: *lemn scovîrdat*; **2.** lăsat, scufundat: *loc scovîrdat.* [V. *scovîrda*].

scrab m. v. scrabă.

scrábă f. (bot.; reg.) **1.** ciormoiag, grîul-prepeliţei (*Melampyrum cristatum*); **2.** (în forma **scrab**) sor-cu-frate (*Melampyrum nemorosum*); (şi: **scrab**). [Et. nec.].

scrabbie [screbl] n. joc logic cu litere, asemănător cu cuvintele încrucişate. [Cuv. engl.].

scrádă f. numele a două plante care cresc în regiunile muntoase, prin păduri şi prin locuri umbroase, şi care, menţinîndu-se verzi şi în timpul iernii, servesc ca hrană animalelor (*Cares pilosa* şi *Testuca drymeia*). [Et. nec.; cf. arom. *scrada*].

scratch [screci] n. eliminare a unui concurent dintr-o competiţie sportivă (pentru neprezentare) prin ştergerea de pe listele de participanţi. [Cuv. engl.].

scrădíş, scrădişuri n. depunere de nisip sau de pietriş mărunt, amestecat cu scoici, melci etc., formînd fundul unui rîu, al unui fluviu, al unei bălţi; (p. ext.) loc acoperit cu astfel de depuneri. [Et. nec.].

scrăşcá vb. v. scrîşca.

screámăt n. v. scremet.

screening [scríning] examen medical realizat cu raze X: *noul centru medical ... vă oferă ... toate serviciile de screening şi diagnostic.* A. [Cuv. engl.].

scréme, screm vb. (refl.) **1.** a-şi încorda muşchii abdomenului (scoţînd sunete caracteristice) pentru a evacua excrementele; **2.** (p. ext.) a-şi încorda puternic muşchii abdomenului (scoţînd gemete, ţipete) pentru a expulza fătul: *cocoană mare, screme-te mai tare şi fă un cocon mare.* POP; **3.** (fig.; fam.) a se strădui să facă, să obţină etc. ceva (zadarnic ori cu rezultate minore); a se opinti (în van): *poeţii noştri se screm a cînta.* BOL.; *s-a scremut un munte şi-a ieşit un şoarece.* Z.; **a se screme să ...**, a fi pe punctul de a ..., a fi gata să ... (fără a reuşi): *se screme să plouă.* POP; **4.** (reg.) a se văita; **5.** (rar) a se răsti: *scoateţi-vă în faţa mea căciulele! s-a scremut din scaun nea Ghiţă.* SAD. [Lat. *exprimere*].

scrémere, scremeri f. acţiunea de a se screme şi rezultatul ei. [V. *screme*].

scrémet, scremete n. **1.** faptul de a se screme; **2.** încordare a muşchilor abdomenului (însoţită de sunete caracteristice) pentru evacuarea excrementelor; scremut; **3.** (înv.; concr.) excrement; **4.** (fig.; fam.) efort deosebit (zadarnic, în van) pentru a face, a obţine etc. ceva: *după atîta scremet, a scris doar un capitol;* (şi: **creamăt**). [*Screme* + *-et*].

scremút, scremuturi n. scremet. [V. *screme*].

scréper, screpere n. **1.** maşină trasă de un tractor pe şenile, folosită pentru săparea, transportarea etc. pămîntului la lucrările rutiere, la construcţiile de canale etc.; **2.** dispozitiv de transport minier alcătuit dintr-o cutie de oţel fără fund, cu o lamă cu gheare la partea inferioară, trasă printr-un cablu peste grămada de materiale de transportat. [Din engl. *scraper*, rus. *skreper*].

scri vb. v. scrie.

scrib, scribi m. **1.** cărturar (la vechii evrei) care tălmăcea poporului cărţile lui Moise; (p. ext.) cunoscător al legilor; **2.** copist, alcătuitor de acte oficiale la diferite popoare; diac, uricar, logofăt: *toţi scribii îi admiră iscălitura.* SAD.; **3.** funcţionar mărunt (care scrie, înregistrează acte, documente etc.): *un funcţionar cocoşat ... suia pe o scăriţă metalică şi modifica cifrele; fiecărei urcări a scribului îi urma o mişcare a mulţimii.* GHEŢIE; **4.** scriitor care scrie mult şi prost; gazetar fără valoare; scribăreţ: *scribii moderni, fără nici o necesitate, se pun a face la fabule.* HEL. [Din fr. *scrible*, lat. *scriba*].

scribălău, scribălăi m. augmentativ al lui scrib; (depr.): funcţionar mărunt, contopist. [*Scrib* + *-ălău*].

scribăréţ, scribăreţi m. (rar; depr. sau iron.) scrib: *şi scribăreţul acesta cine mai este?* C.PETR. [*Scrib* + *-ăreţ*].

scríe, scriu vb. **1.** (intr. şi tr.) a reprezenta prin semne convenţionale sunete, cuvinte etc.: *unul scria în cridă pe postavul verde.* EM.; *era logofăt la Veleşti, ... învăţase să scrie pe nisip.* SOR.; **2.** (înv.; tr. şi intr.) a ortografia: *fiecare scrim cum voim, cîţi scriitori atîtea ortografii.* GHICA; *acum 200 de ani, Goethe ... nota: „nu contează defel cum anume scrii un cuvînt, ci doar ca cititorul să înţeleagă ceea ce ai vrut să exprimi cu ajutorul acestuia".* R.LIB.; **3.** (pop.; refl.) a se semna; **de cînd se scria musca pe perete**, de (foarte) multă vreme, de demult; **4.** (tr.) a completa un formular, un act tipărit în alb: *d-le Caţavencu, fii bun, scrie-i, mă rog, votul acestui onest cetăţean.* CAR.; **5.** (înv.; rar; tr.) a tipări: *aceaste doo cărţi ... le-au scris în cheltuială multă.* PALIA; **6.** (înv. şi pop.; tr.) a desena; a picta: *Theofil împărat le-au scris obrazele pentru sfintele icoane.* DOS.; **7.** (pop.; tr.) a încondeia: *a scrie ouă de Paşti*; **8.** (fig.; tr.) a lăsa urme; a întipări, a imprima: (refl. pas.) *urmele celor doi străini se scriseseră adînc în zăpadă.* ST.; (fig.) *întristarea ţi-e scrisă pe obraz.* BOL.; **9.** (tr. şi refl.) a (se) contura: *mai departe se scria pe cer linia Şurianului; se lămureau şi alte piscuri.* SAD.; **10.** (tr.) a trasa; a descrie: *un frac fără mînece ..., pre care îl scria calfa pe la toate încheieturile cu credă.* NEGR.; (fig.) *avionul scria pe cer rotocoale albe*; **11.** (pop.; tr. şi refl.) a (se) înscrie pe o listă, într-o evidenţă; a (se) înregistra într-un colectiv, într-o organizaţie etc.: *zicea c-o să mă scrie de-a dreptul în clasa a treia.* DELAVR.; *s-a scris la liberali*; **12.** (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a recruta: *pe pruncuţ ... mi l-au scris la oaste.* POP; **13.** (înv.; tr.) a recenza[1]; a catagrafia; a inventaria: *puse de scrise oastea şi găsi că era de opt mii de oameni.* ISP.; **14.** (fig.; înv. şi reg.; tr.) a pune pe seama cuiva: *spune-mi drept, ţi-au spus vrodată popii că păcate-ţi scriu dacă-mbrăţişezi vro fată?* COŞB.; **15.** (tr.) a înregistra (avere, bunuri etc.) pe numele cuiva: *să-i scrie toate pămînturile pe numele lui.* REBR.; **16.** (tr. şi intr.) a-şi exprima în scris gîndurile, ideile, impresiile etc.; a compune, a redacta o lucrare, o operă (literară, ştiinţifică etc.): *de ce nu voi pentru nume, pentru glorie să scriu?* EM.; *am venit să scriu o carte despre India.* EL.; **17.** (tr. şi intr.) a semnala prin scris; a relata în scris; a descrie, a povesti, a consemna: *îndemnatu-s-au ... a scrie întru pomenirea domnilor.* NEC.; **18.** (tr. şi intr.) a publica, a colabora la un ziar, la o revistă: *scrie periodic la „Dilema"*; **19.** (tr. impers.) a se afla scris, a fi scris: *aşa scrie şi la noi în cărţi despre unii, că tocmai la bătrîneţe au făcut copii.* CR.; **20.** (tr.) a fi stabilit, a fi hotărît (prin legi, regulamente etc.): **a(-i) fi scris cuiva**, a-i fi sortit: *orice voi face nu voi scăpa de ceea ce îmi este scris.* GHEŢIE; **21.** (spec.; tr.) a redacta o scrisoare: *am scris în două zile zece scrisori de afaceri.* CAR.; **22.** (tr. şi intr.) a trimite cuiva o scrisoare; a coresponda: [inima] *tot mă mai doare ... cînd plec prin străini şi nu scriu cu lunile acasă.* VIERU; (refl. recipr.) *ne scriem din cînd în cînd*; **23.** (tr.) a înştiinţa, a comunica ceva în scris: *iată ce-mi scrie frate-meu.* CR.; **24.** (înv.; tr. şi intr.) a prevedea: *după cum scrie pravila.* PRAV; **25.** (pop.; tr.) a prescrie un medicament, un tratament: *orice i-ar scrie, boala n-are leac*; (şi: (pop.) **scri**). [Lat. *scribere*].

scríere, scrieri f. **1.** acţiunea de a scrie şi rezultatul ei; **2.** (sistem de) semne grafice convenţionale prin care sînt reprezentate sunetele, cuvintele etc. unei limbi; scris[2], scrisoare: *nu ştiu, zău, dacă din cele patru clase primare îi mai rămăsese altăceva decît ştiinţa scrierii şi a cetirii.* GANE; **3.** (înv.) ortografie: *am scris şi publicat studiul „Despre scrierea limbei române".* MAIOR.; **4.** mod particular de a caligrafia semnele grafice; fel de a scrie; scris[2], scrisoare, scriitură: *cu scriere citeaţă; scriere rondă*; **5.** text scris: *dau aci ca specimen cîteva scrieri şi epistole.* GHICA; **6.** exprimare în scris, redactare a unui text; scris[2]: *omul ştie arta scrierii.* BOL.; **7.** lucrare, operă literară, ştiinţifică etc.; (spec.) carte; (la pl.) totalitatea textelor unui autor, ale unui curent (literar), ale unui popor etc.; operă, scriptură, scris[2]: *iată ce înţelesuri şi ce cugete rele vrăşmaşii fără lege dau scrierilor mele.* ALEX.; [„Alexandru Lăpuşneanu"] *ar fi devenit o scriere celebră ... dacă literatura română ar fi avut în ajutor prestigiul unei limbi universale.* CĂL. [V. *scrie*].

scriitór, ~i, scriitoáre m., f. **1.** autor de opere literare; scriptor: *sarcina unui scriitor este foarte grea într-o literatură în care principiile abia sînt schiţate.* MACED.; *un scriitor român, prin sînge, trebuie să aibă neapărat o notă distinctivă naţională.* CĂL.; **2.** persoană care copia sau redacta acte oficiale în cancelariile domneşti; secretar într-o cancelarie; funcţionar, slujbaş mărunt; grămătic, diac, copist, scrib: *vechi scriitor la judecătorie.* GHICA; **3.** (reg.) persoană care redactează sau scrie după dictare scrisori, documente etc. pentru analfabeţi: *alţi scriitori din sat au obicei de pun vorbe de ale lor; dar aceea-i scrisoarea lor, şi ea vrea să trimeată o scrisoare a ei.* SAD. // n. (înv.) masă de scris; birou: *m-am dus la scriitoriul meu şi am scris lui Ipolit ca să vie.* NEGR. [*Scrie* + *-tor*].

scriitoráş, scriitoraşi m. **1.** (depr.) diminutiv al lui scriitor; scriitor fără talent, fără valoare: *umplu gazetele tot felul de scriitoraşi*; **2.** funcţionar mărunt; contopist: *ar fi putut rămînea toată viaţa un biet scriitoraş ... într-un orăşel de provincie.* VLAH. [*Scriitor* + *-aş*].

scriitoricésc, ~şti, scriitoriceáscă, ~eşti a. care aparţine scriitorilor sau operei lor, referitor la scriitori sau la opera acestora; caracteristic scriitorilor: *ceea ce ai făcut zi de zi n-a fost un act scriitoricesc, ci unul de viaţă.* R.L.; *lumea scriitoricească; arta scriitoricească.* [*Scriitor* + *-icesc*].

scriitoríe, scriitorii f. (înv.) **1.** profesiune de scriitor; **2.** cancelarie. [*Scriitor* + *-ie*].

scriitoríme f. totalitatea scriitorilor; mulţime de scriitori: *scriitorimea românească.* [*Scriitor* + *-ime*].

scriitúră, scrituri f. **1.** (înv.) scriere; **2.** (fam.) mod de a scrie; scriere, scris[2], caligrafie: *găsesc pe masă un bilet cu scriitura mărunţică.* VLAH.; **3.** fel de scriere; (sistem de) semne grafice convenţionale pentru redarea sunetelor, cuvintelor etc. unei limbi; scriere, scris[2], scrisoare: *fel de fel de scriituri: engleze, italice, gotice.* CAR.; **4.** (livr.) (manieră artistică de)

exprimare în scris, fel particular de alcătuire a unui text (literar): *o scriitură chinuită, scremută, inadecvată conținutului; se adunaseră la redacție fel de fel de scriituri*; **5.** aspect tehnic al unei compoziții muzicale în raport cu adaptarea ei la instrumentul muzical; **6.** (reg.) cusătură cu arnici: *pe la poale scriitură, la obraz cu zbîrcitură*. POP. [*Scrie* + *-tură*].

scrijeá, scrijele f. (reg.) **1.** bucată, felie subțire: *niște scrijele de curechi*; **2.** (la pl.) jumări (de grăsime); (și: **scrijeală**). [Din sl. ***skrižali***; cf. sb. (*s*)***križka*** „felie"].

scrijeálă f. v. **scrijea**.

scrijelá vb. v. **scrijeli**.

scrijeleálă, scrijeleli f. scrijelire; scrijelitură. [*Scrijeli* + *-eală*].

scrijelí, scrijelesc vb. (tr.) **1.** a zgîria ușor, a cresta o suprafață cu un obiect tăios: *niște mese și bănci de lemn ... scrijilate cu cuțitașul*. GANE; *horcăiturile se reluară; era ca și cum ar fi scrijelat cineva cu un cuțit varul de pe perete*. GHEȚIE; **2.** a tăia brazde cu plugul; **3.** (rar) a ciupi alegînd ce-i mai bun dintr-o mîncare; (și: **scrijela**, (pop.) **scrijila, scrijili**). [De la *scrijeală*].

scrijelíre, scrijeliri f. acțiunea de a scrijeli și rezultatul ei; zgîrietură, crestătură, scrijeleală; (și: (pop.) **scrijilire**). [V. *scrijeli*].

scrijelít, ~ți, scrijelită, ~e a. acoperit cu scrijeliturí; zgîriat, crestat: *bănci scrijelite*; (și: (pop.) **scrijilit**). [V. *scrijeli*].

scrijelitúră, scrijeliturí f. tăietură (superficială); zgîrietură, crestătură; scrijelire, scrijeleală: *privea dezgustat scrijeliturile de pe pereți*; (și: (pop.) **scrijilitură**). [*Scrijeli* + *-tură*].

scrijilá vb. v. **scrijeli**.

scrijilí vb. v. scrijeli.

scrijilíre f. v. **scrijelire**.

scrijilít a. v. **scrijelit**.

scrijilitúră f. v. **scrijelitură**.

scrimá, scrimez vb. (rar; intr.) a practica scrima. [Cf. fr. ***escrimer*** (după *scrimă*)].

scrímă f. arta de a mînui armele albe (sabia, spada și floreta); ramură sportivă cuprinzînd probe de sabie, de spadă sau de floretă: *îl găsi pe avocat făcînd un exercițiu de floretă ..., sub privirile lui Michel, maestrul de scrimă al clubului*. GHEȚIE. [Din it. ***scrima***, fr. ***escrime***].

scrimér, ~i, scrimeră, ~e m., f. sportiv care practică scrima: *reputația mea de boxer și bun scrimeur îi înghețase pe scaune*. PETR.; (scris și: *scrimeur*). [Din fr. ***escrimeur*** (după *scrimă*)].

scrín, scrinuri n. **1.** dulap de înălțime medie, cu mai multe sertare suprapuse, în care se păstrează mai ales lenjerie; comodă: *scoase cîteva cearșafuri albe dintr-un scrin*. GHEȚIE; **2.** cutie, casetă în care se păstrează bijuterii, bani etc. [Din rus. ***skrin***, lat. ***scrinium***].

scriniáriu m. (înv.; rar) arhivar: *Evstratie ... era scriniariu a cinul duchicesc*. DOS. [Din lat. ***scriniarius***].

scrínte f. (bot.; reg.) **1.** liliac (*Syringa vulgaris*); **2.** (reg.; în forma **scrintea**) scrîntitoare (*Potentilla argentea*); (și; **scrintea**). [Et. nec.; cf. ***scrintitoare, scînteie***].

scrinteá f. v. **scrinte**.

scrinteálă f. v. **scrînteală**.

scrintí vb. v. **scrînti**.

scrintíre f. v. **scrîntire**.

scrintít a. v. **scrîntit**.

scrintitoáre f. v. **scrîntitoare**.

scrintitúră f. v. **scrîntitură**.

scrínțiță f. v. **scrîntiță**.

scripcár, scripcari m. **1.** (pop.) lăutar (care cîntă din scripcă); viorist: *scripcarul zicea bine și din gură*. SAD.; **2.** scriitor, poet lipsit de talent, fără valoare; cîntăreț: *o, vînturători de fraze, scripcari sarbezi și smintiți, nu vedeți în ce mocirlă de prostii vă bălăciți?* VLAH.; **3.** gîndac negru, cu antene lungi, care scoate un scîrțîit ca de scripcă; plopar, tăietor-de-lemne (*Saperda carcharias*). [***Scripcă*** + *-ar*].

scrípcă, scripci f. (pop.) **1.** vioară: *și cîte și mai cîte nu cînta ... din scripca sa răsunătoare*. CR.; **2.** cîntec de vioară: *bade, dorul de la tine ... nu-l poate opri nime, nici țiganul cu scripca, numai eu cu inima*. POP.; **3.** meseria de scripcar: *își cîștiga pîinea cu scripca*. [Din ucr., rus. ***skripka***].

scripcăráș, scripcărași m. (ornit.; reg.) greier de cîmp (*Gryllus campestris*). [***Scripcar*** + *-aș*].

scrípet n., m. v. **scripete**.

scrípete, scripeți m. **1.** mecanism alcătuit dintr-o roată cu un șanț periferic în care rulează un cablu, un lanț etc., prin intermediul căruia este transmisă o forță; dispozitiv cu un asemenea mecanism, folosit la ridicarea unor greutăți; muflă: *pe gura ocnei se cobora cu o funie pe scripete o roată în care ședea un om*. BOL.; (fig.) *cu evlavie adîncă ne-nvîrteau al minții scripet, legînînd cînd o planetă, cînd pe-un rege din Egipet*. EM.; **2.** dispozitiv la războiul de țesut servind la ridicarea și coborîrea alternativă a ițelor: *au început a țese: adecă a trece bătătura prin urzeală cu ajutorul tălpigilor, al scripților și al ițelor*. CR.; (și: **scripet**, (înv. și reg.) **scripț**). [Din bulg. ***skripec***, rus. ***skripet'*** „a scîrți"].

scripisí, scripisesc vb. (înv.; tr.) a parafa acte, documente etc. [Cf. rus. ***skrěpa*** „parafă"].

scripisít, ~ți, scripisită, ~e a. (înv.) parafat: *se poate dovidi din cuprinsul delilor scripisite și șnuruite ce se află la arhivă*. AL. [V. ***scripisi***].

scrípte f. pl. **1.** (înv.) hrisoave, documente (istorice): *scriptele și actele posterioare menționează mai multe diplome*. HASD.; **2.** condici, registre, acte de evidență (contabilă) etc.; însemnări cuprinse în ele: *cercetînd scriptele ..., găsiră treburile moșiei cît se poate de încurcate*. GHEȚIE; **3.** (jur.) înscrisuri sub semnătură privată. [Din lat. ***scripta***].

scríptic, ~ci, scriptică, ~ce a. **1.** (rar) scris[1]: *stil oral și scriptic*; **2.** care a fost înscris, înregistrat în scripte; realizat pe baza sau cu ajutorul scriptelor: *evidență scriptică*; **fond scriptic**, fond destinat pentru retribuirea personalului dintr-o întreprindere, instituție etc.; **personal scriptic**, personal angajat în schema unei întreprinderi, instituții etc.; personal bugetar. [***Scripte*** + *-ic*].

scriptológ, scriptologi m. (depr.) birocrat; funcționar mărunt; scribălău. [De la ***scripte***].

scriptologíe f. (depr.) birocrație; paperaserie. [***Scriptolog*** + *-ie*].

scriptomán, ~i, scriptomană, ~e m., f. (depr.) persoană care are mania scrisului[2]. [***Scripte*** + *-oman*].

scriptomaníe f. (depr.) mania scrisului. [***Scriptoman*** + *-ie*].

scríptor, scriptori m. (latinism) scriitor: *aceasta ... am cetit la scriptorii bizantinești*. B.-DEL. [Din lat. ***scriptor***].

scriptóriu, scriptorii n. **1.** (înv.) masă de scris; birou; **2.** atelier al copiștilor de manuscrise, în mănăstirile medievale: *din vechea așezare mănăstirească rămăseseră o parte a zidului de incintă ..., chiliile fraților, scriptoriul, biblioteca și refectoriul comun*. GHEȚIE; *ca un novice sîrguincios dintr-un scriptorium medieval, acel adolescent și-a dedicat mai multe luni lecturii cursive din Kant*. PATAP.; (și: **scriptorium**). [Din lat. ***scriptorium***].

scriptórium n. v. **scriptoriu**.

scripturál, ~i, scripturală, ~e a. referitor la scriitură, la textele scrise; **monedă scripturală**, mijloc de plată, altul decît biletele de bancă sau piesele monede (ex.: conturi de bancă, efecte de comerț etc.). [Din fr. ***scriptural***].

scripturár, ~i, scripturară, ~e a. care ține de Sfînta Scriptură, referitor la Sfînta Scriptură: *prestigiul scripturar al păsării ... este remarcabil; porumbelul are un statut privilegiat*. PLEȘU. [Din fr. ***scripturaire***].

scripturátic, ~ci, scripturatică, ~ce a. (înv.; rar) conform cu scriptura: [cartea] *luminează pe tot omul cu direpte răspunsuri firișe și scripturatice*. DOS. [***Scriptură*** + *-atic*].

scriptúră, scripturi și (înv.) **scripture** f. **1.** (înv.) scriere; literă scrisă, tipărită: *carte cu scripturi de aur*. DOS.; **2.** (înv.) fel de a scrie; scris[2]; caligrafie: *scriptura este excesiv de îngrijită*. CAR.; **3.** (înv.) inscripție: *banii cei buni ... să aibă chip și scriptură cinstită și frumoasă*. PRAV.; **4.** (înv.) scrisoare: *scrise o hîrtie de o aruncă naintea lu Chesar; în scriptură zicea...* MOXA; **5.** (înv.) însemnare, consemnare, relatare scrisă; text; **6.** scriere, operă literară, științifică; conținutul acesteia: *cînd privesc zilele de-aur a scripturelor române*. EM.; **7.** (și **Sfînta Scriptură**) carte religioasă cuprinzînd Vechiul și Noul Testament; Biblia; (p. ext.) preceptele, legile etc. propovăduite de aceasta: *adă-ți aminte de zisa scripturei și iartă greșiților tăi!* NEGR.; *nu mai știe Atotziditorul unde să ne-așeze mai bine, plutind ca somnambulii pe marginea Scripturii*. VIERU; **a treia zi după scripturi**, prea tîrziu; **8.** (rar) precept moral, principiu: *eu am demult scriptura mea și-mi țin scriptura*. COȘB. [Lat. ***scriptura***].

scripturístic, ~ci, scripturistică, ~ce a. (înv.) scris[1]: *examenul scripturistic consta din probe de algebră, mecanică, chimie*. GHEȚIE. [***Scriptură*** + *-istic*].

scripț m. v. **scripete**.

scris[1], ~și, scrisă, ~e a. **1.** notat, redat prin scriere: *drepturile popoarelor nu sînt niciodată scrise*. GHICA; **limbă scrisă**, aspect scris al unei limbi; limbă literară: *norma limbei scrise trebuie să fie cea care există obiectiv*. EM.; **2.** care se desfășoară prin intermediul scrierii; scriptic, scripturistic: *examen scris*; **3.** acoperit cu un text: *pe o mescioară era o foaie scrisă*. EM.; **4.** (pop.) desenat; pictat; zugrăvit: *erau niște pomi înalți, stufoși ... de părea că erau scrișI*. ISP.; *foaie verde de lemn scris*. POP.; **a rămîne (ca) scris pe perete**, a încremeni (de spaimă): *tîlharii rămaseră ca scrișI pe părete și tăcură mîlcă*. ISP.; **(a fi) ca** (sau **parcă**) **scris** sau **scris de frumos**, (a fi) foarte frumos. // **1.** (artic.; pop.) soartă, ursită: *ce e scrisa omului trebuie să o pătimească*. PANN; **2.** (și m.; artic.; pop.) persoană predestinată să devină soțul sau soția cuiva: *hotărî ... să se ducă să-și caute scrisa*. ISP.; **3.** (la pl.) (ceea ce se spune într-un) text scris; scriere: *cele mai multe din acele datine bătrînești ... strănepoții noștri nu le vor mai cunoaște poate decît din scrisele noastre*. OD.; *voim să ne întemeiem ... pe scrisele autorilor*. IBR. [V. ***scrie***].

scris[2], scrisuri n. **1.** faptul de a scrie: *judecătorul ... abia prididea cu scrisul*. AG.; **mașină de scris**, mașină pentru dactilografierea textelor; **2.** (sistem de) semne grafice convenționale prin care sînt reprezentate sunetele, cuvintele etc. unei limbi; scriere, scrisoare, scriptură: *învățase cititul și scrisul*; **în scris**, notat, consemnat pe hîrtie: *dă-mi în scris pe Gagamiță ăla, să nu-i uit numele*. CAR.; **3.** mod particular de a caligrafia; fel de a scrie al cuiva; scriere; scriitură, scrisoare, scriptură: *nu cunoșteam scrisul personanei*. GHEȚIE; **4.** formulare scrisă a unui enunț; compunere, redactare a unei lucrări, a unei opere (literare); scriere: *nu s-așeza niciodată la scris pînă cînd nu-și avea în cap un subiect lămurit*. VLAH.; *scrisul se învață; ceea ce pare talent nu este adesea decît efectul unei ucenicii*. LOV.; **5.** mod individual de a compune un text (literar); stil: *scrisul său este clar*; **6.** activitate de scriitor, de publicist: *scrisul nu-i aduce nici bani, nici satisfacții*; **7.** lucrare, operă literară, științifică etc.; (spec.) carte; (la pl.) totalitatea textelor unui autor, ale unui curent literar, ale unui popor etc.; scriere; operă: *voi credeați în scrisul vostru*. EM.; **8.** (pop.) (comunicare, înștiințare printr-o) scrisoare: *de nuntă se pregătea, scris la Miiul trimitea*. POP.; **9.** (înv. și reg.) act, dovadă: *ce să urmează după obiceiul pămîntului n-are nevoie de scris*. DELAVR.; **10.** (înv.; la pl.) efecte emise de o societate de credit și admise la Banca Națională: *scrisuri funciare rurale și urbane*. [V. ***scrie***].

scrisoáre, scrisori f. **1.** (înv. și reg.) (sistem de) semne grafice convenționale pentru redarea sunetelor, cuvintelor etc. unei limbi; scriere, scris[2], scriptură: *am fost la Liov ... ș-am învățat scrisoare latinească*.

SAD.; **2.** (înv. şi pop.) mod particular de a caligrafia; fel de a scrie; scriere, scris[2], scriitură: *m-am cercat să cetesc ..., dar scrisoarea era atît de încîlcită, încît le-am lăsat.* NEGR.; **3.** (înv. şi reg.) dovadă scrisă; act, document care atestă anumite împuterniciri, relaţii etc.: *au dat poroncă la toată boierimea să-ş aducă scrisori ce or ave pre moşiile lor, să le scrie la condică.* NEC.; **scrisoare de credit**, document (la purtător) prin care un bancher sau o bancă cere altui bancher sau altei bănci să achite titularului suma menţionată; **scrisoare de trăsură**, fraht; **scrisoare de acreditare**, v. **acreditare**; **4.** (înv.) operă, scriere literară, ştiinţifică etc.: *atîţia ... nechemaţi ale căror scrisori le gustă numai şoarecii.* GANE; **5.** comunicare scrisă, trimisă cuiva prin poştă sau printr-un intermediar; epistolă, răvaş: *poştaşul aduse o scrisoare.* GHEŢIE; (fig.) *vîntu-o foaie veştejită mi-au adus muşcînd fereastra – este moartea ce-mi trimite fără plic scrisoarea-aceasta.* EM.; **scrisoare deschisă**, articol sub formă de epistolă (cu caracter polemic): *e plină presa de scrisori deschise*; **6.** (la pl.) specie a prozei literare sub formă de corespondenţă: *Ghica, „Scrisori către V. Alecsandri"*; **7.** specie literară în versuri, varietate a poeziei didactice, tratînd subiecte filozofice, morale etc.; epistolă: *Scrisoarea III de M. Eminescu.* [*Scris*[2] + *-oare*].

scrisorică, scrisorele f. diminutiv al lui scrisoare: *din plic a tras o scrisorică.* CAR. [*Scrisoare* + *-ică*].

scrîmbiţă f. v. **scrumbiţă**.

scrînciob, scrîncioburi şi (pop.) **scrîncioabe** n. **1.** construcţie alcătuită din mai multe leagăne sau bănci (dispuse în cerc sau suprapuse) fixate pe acelaşi schelet, care se balansează sau se învîrtesc, servind ca mijloc de distracţie; dulap: *în scrîncioabul din culme se dau flăcăi şi fete.* AL.; *niciodată cînd fusese mic nu se dăduse-n scrînciob.* CĂRT.; **2.** (pop.) leagăn în care se leagănă copiii: *cînd era mică a căzut din scrînciob.* NEGR.; **3.** scîndură lungă sprijinită la mijloc pe un suport gros, pe ale cărei capete se aşază două persoane, pentru a se balansa în sus şi în jos; (şi: (reg.) **scîrcium**). [Din sl. *sŭkrontiti*].

scrînciobár, scînciobari m. (reg.) persoană care învîrteşte scrînciobul. [*Scrînciob* + *-ar*].

scrînteálă, scrînteli f. **1.** deplasare a unui os din articulaţia lui; luxaţie, scrîntire, scrîntitură, torsiune; **2.** (fig.) greşeală: *nimic nu este mai supus la scrînteli, la deviaţiuni ... ca regimul constituţional.* OD.; **3.** (fig.) tulburare a minţii; sminteală, ţicneală, nebunie: *are oleacă de scrîntealã la cap*; (şi: (pop.) **scrinteală**, (reg.) **sclinteală**). [*Scrînti* + *-eală*].

scrînti, scrîntesc vb. **1.** (tr.) a deplasa, a scoate un os din articulaţie, din poziţia normală; a suferi o entorsă; a luxa, a răsuci: *nu cumva să aluneci şi să-ţi scrîntească piciorul.* GHEŢIE; *mîna dreaptă să-ţi sclintească.* POP; **2.** (refl.) a se deplasa din articulaţie; a se luxa, a se răsuci: *i s-a scrîntit mîna*; **3.** (fig.; tr.) a deforma, a strica; a greşi ceva: *crezînd că drege gingaşul monument ... el n-a făcut altceva decît ... a-l scrînti în multe părţi ale sale.* OD.; **a o scrînti**, a greşi; a gafa: *dascălul văzu că a cam scrîntit-o şi o întoarse pe foaia aialaltă.* ISP.; **4.** (fig.; refl.) a-şi pierde judecata; a se sminti, a se ţicni, a înnebuni: *D-zeu ştie cum s-or fi scrîntit toate celea în capul bietului om.* EM.; *cine citeşte prea mult se scrînteşte.* CĂL.; (şi: (pop.) **scrinti**, (reg.) **sclinti**). [Din sl. *sŭkrononti*].

scrîntíre, scrîntiri f. **1.** acţiunea de a (se) scrînti şi rezultatul ei; scrînteală, luxaţie; entorsă; **2.** (fig.) sminteală, ţicneală, nebunie; (şi: (înv.) **scrintire**). [V. *scrînti*].

scrîntít, ~ţi, scrîntită, ~e a. **1.** deplasat din articulaţie; luxat: *se pomenea cu o mînă scrîntită sau un picior frînt.* FIL.; **2.** (fig.) dezechilibrat mintal; dement, nebun, smintit: *era scrîntit la minte*; (şi: (pop.) **scrintit**, (reg.) **sclintit**). [V. *scrînti*].

scrîntitoáre, scrîntitori f. **1.** numele mai multor plante erbacee din familia rozaceelor, folosite în medicina populară: **a)** plantă cu tulpina tîrîtoare sau ascendentă, cu flori mici, galbene, în raceme; scrintea (*Potentilla argentea*); **b)** plantă cu tulpina tîrîtoare sau ascendentă, cu flori mici galbene solitare (*Potentilla supina*); **c)** coada-racului (*Potentilla anserina*); **d)** buruiană-de-cinci-degete (*Potentilla recta*); **e)** sclipeţ (*Potentilla erecta*); **f)** cinci-degete (*Potentilla alba*); **2.** (bot.; reg.) dreţe (*Lysimachia nummularia*); **3.** (reg.) ciumărea (*Galega officinalis*); **4.** (reg.; în forma **scrintitoare**) cocoşei-de-cîmp (*Adonis aestivalis*); (şi: (pop.) **scrintitoare**, (reg.) **sclintitoare**). [*Scrînti* + *-toare*].

scrîntitúră, scrîntituri f. **1.** scrînteală, luxaţie; entorsă: *doctorul a constatat că era o simplă scrîntitură.* VOIC.; **2.** (concr.) articulaţie scrîntită: *îşi legă scrîntitura*; **3.** (bot.; reg.) dreţe (*Lysimachia nummularia*); **4.** (bot.; reg.) coada-racului (*Potentilla anserina*); (şi: (pop.) **scrintitură**, (reg.) **sclintitură**). [*Scrînti* + *-tură*].

scrîntiţă, scrîntiţe f. (bot.; reg.) **1.** bob-de-ţarină (*Lathyrus sylvester*); **2.** coada-racului (*Potentilla anserina*); **3.** (în forma **sclintiţă**) argintică (*Dryas octopetala*); (şi: **scrintiţă, sclintiţă**). [*Scrînti* + *-iţă*].

scrîşcá, scrîşc vb. (înv. şi reg.; intr.) a scrîşni: *scrăşcînd din dinţi.* DOS.; (şi: **scrăşca**). [*S-* + *crîşca*].

scrîşcáre, scrîşcări f. acţiunea de a scrîşca; scrîşnire: *el se văieta cu scrîşcare.* DOS. [V. *scrîşca*].

scrîşnet, scrîşnete n. **1.** zgomot caracteristic provocat de strîngerea fălcilor şi frecarea dinţilor de sus cu cei de jos (la mînie, la durere etc.); scrîşnire: *se auzeau scrîşnetele suferinzilor*; **2.** (p. anal.) zgomot scîrţîitor, strident (produs prin frecare); scîrţîit: *auzi scrîşnetul cheii în broască.* GHEŢIE. [*Scrîşni* + *-et*].

scrîşní, scrîşnesc vb. **1.** (intr.) a-şi strînge fălcile şi a-şi freca dinţii de sus cu cei de jos, producînd un zgomot caracteristic (la furie, la durere etc.); a (s)crîşca: *baba scrîşni din dinţi ca apucată.* EM.; (tr.) *s-a pus o geruială ... de trosneau lemnele şi-ţi scrîşneau dinţii în gură.* DELAVR.; **2.** (fig.; intr. şi tr.) a rosti, a spune ceva printre dinţi, cu ură, cu mînie, cu ciudă: *flăcăul scrîşni o înjurătură*; **3.** (p. anal.; intr.) a produce (prin frecare) un zgomot scîrţîitor, strident; a scîrţîi: *roţile trăsurii scrîşnirã pe pojghiţa de zăpada îngheţată.* GHEŢIE; *lăsînd acul patefonului să scrîşnească mai departe pe placa rotitoare.* CĂRT.; (şi: (pop.) **scîrşni**). [Din sl. *skrŭžitati*, bulg. *skărša*, sb. *skršiti*].

scrîşnire, scrîşniri f. **1.** acţiunea de a scrîşni şi rezultatul ei; **2.** scrîşnet: *nu-i auzea vocea tremurată şi scrîşnirile.* SAD.; **3.** cuvînt rostit printre dinţi; (p. ext.) necaz, ciudă, mînie, ură: *Mihăileanu, în culmea scrîşnirii: „cine e?"* CAR.; **4.** (p. anal.) scîrţîit[1]: *scrîşnirile roţilor pe pietriş.* [V. *scrîşni*].

scrîşnít[1], ~ţi, scrîşnită, ~e a. **1.** exprimat, exteriorizat prin scrîşnete, însoţit de scrîşnete: *rosteau cu glasul urii becisnicul său nume prin gemete scrîşnite strivindu-i-l în dinţi.* COŞB.; **2.** rostit printre dinţi (la ură, la mînie etc.): *uncheşul ... a început a mormăi vorbe scrîşnite împotriva muierilor.* SAD.; (adv.) *vorbeşte scrîşnit*; **3.** scîrţîitor: *o furtună de zgomote scrîşnite.* ARG. [V. *scrîşni*].

scrîşnít[2], scrîşnituri n. scrîşnire: *scrîşnitul dinţilor e enervant.* [V. *scrîşni*].

scrîşnitór, ~i, scrîşnitoáre a. **1.** care scrîşneşte, care scoate scrîşnete: *cu fălci negre scrîşnitoare.* AL.; **2.** (p. anal.) care produce scrîşnete, scîrţîituri: *balamale scrîşnitoare*; (şi: (pop.) **scîrşnitor**). [*Scrîşni* + *-tor*].

scroáfă, scroafe f. **1.** femela porcului; purcea: *vede în bulhac o scroafă cu doisprezece purcei.* CR.; **s-a suit** (sau **s-a urcat**) **scroafa în copac**, se spune despre un parvenit înfumurat; **2.** epitet injurios pentru o femeie neserioasă, nerușinată etc.; **3.** (compuse; pop.) **scroafă-de-baltă**, pasăre din ordinul picioroangelor, cu pene roşcate (*Ardetta minuta*); **scroafa-cu-purcei**, numele unei constelaţii din emisfera boreală; **4.** (reg.) contrabas; **5.** lovitură de biliard executată rău, dar care, din întîmplare, nimereşte bine. [Lat. *scrofa*].

scroámbe f. pl. (reg.) cizme grosolane, nepotrivite pe picior; încălţăminte veche, uzată: *şi scroambele ieste a voastre îs pocite.* CR. [Din ucr. *škrab*].

scrob, scroburi n. (reg.) **1.** ouă bătute şi prăjite în ulei sau untură; jumări (de ouă): *scrobul ... umple încăperea cu un miros plăcut.* VLAH.; **2.** terci din făină de grîu; **3.** aluat subţire pentru clătite şi scoverzi; **4.** pojghiţă de gheaţă formată deasupra zăpezii; **5.** tencuială. [Din bulg., sb. *skrob*].

scrobeálă, scrobeli f. **1.** (şi **scrobeală albă**) amidon (granule sau pulbere) folosit la scrobirea unor fire textile, a rufelor etc.; suspensie cu acest amidon; apret; **2.** (şi **scrobeală albastră**) albăstreală: *lulachiul era un fel de vopsea ca scrobeala albastră; se punea în usucul de oaie.* SOR.; **3.** (pop.) mînjeală (cu care se unge urzeala de cînepă ca să nu se rupă la ţesut). [*Scrobi* + *-eală*].

scrobí, scrobesc vb. **1.** (tr.) a da rigiditate, asprime, luciu fibrelor, materialelor textile, rufelor etc. prin scufundarea în suspensie de amidon cu apă; a apreta: *am scrobit cămăşile*; **2.** (pop.; tr.) a albăstri rufe, ţesături; **3.** (pop.; tr.) a unge cu scrobeală urzeala de cînepă ca să nu se rupă firele la ţesut; a mînjeli; **4.** (reg.; refl.; despre zăpadă) a prinde o pojghiţă de gheaţă. [Din bulg. *skrobja*, sb. *skrobiti*].

scrobíre, scrobiri f. acţiunea de a scrobi şi rezultatul ei; scrobit[2]. [V. *scrobi*].

scrobít[1], ~ţi, scrobită, ~e a. **1.** întărit cu scrobeală (albă); apretat: *purta un halat alb, proaspăt scrobit.* GHEŢIE; **2.** (fig.) lipsit de maleabilitate; îngîmfat; rigid, distant, preţios; scorţos: *venirã din capitală cîţiva funcţionari scrobiţi.* [V. *scrobi*].

scrobít[2] n. scrobire: *abia terminase cu scrobitul rufelor.* [V. *scrobi*].

scrobós a. v. scorbos.

scrof n. v. scrofulă.

scrofíţă, scrofiţe f. **1.** diminutiv al lui scroafă: *colo-n vatră la bordei e o mîţă ... ş-o scrofiţă cu purcei.* POP; **2.** (reg.) pasăre cîntătoare cu pene brune sau negre; pitulice, privighetoare-de-grădină (*Sylvia borin*); **3.** (ornit.; reg.) purceluşă (*Sylvia hortensis*). [*Scroafă* + *-iţă*].

scrofulariacée, scrofulariacee f. (la pl.) familie de plante erbacee dicotiledonate, cu flori hermafrodite, solitare sau grupate în inflorescenţe, cu fructe capsule sau bace (*Scrophulariaceae*); (şi la sg.) plantă din această familie (ex.: gura-leului, sor-cu-frate, lumînărică). [Din fr. *scrofulariacées*].

scrófulă, scrofule f. (mai ales la pl.) **1.** ganglion limfatic din regiunea cervicală, inghinală sau axială atins de scrofuloză; gîlcă: *strîngea iarba lui Tatin, tătănească, bună de scrofuri, buboaie pe la gît.* SOR.; **2.** (pop.) scrofuloză; (şi: (înv. şi reg.) **scrof**). [Din fr. *scrofules*].

scrofulós, ~şi, scrofuloásă, ~e a. **1.** care ţine de scrofule sau de scrofuloză, referitor la scrofule sau la scrofuloză, de natura scrofulelor sau a scrofulozei: *ulceraţii scrofuloase*; **2.** cu scrofule, plin de scrofule; bolnav de scrofuloză: *copii cu gîturi scrofuloase.* // m., f. persoană bolnavă de scrofuloză. [Din fr. *scrofuleux*].

scrofulóză, scrofuloze f. **1.** boală cronică de natură tuberculoasă, manifestată prin inflamarea ganglionilor limfatici din regiunea cervicală, inghinală sau axială, care pot supura la suprafaţa pielii, lăsînd cicatrice mutilante; scrofulă: *ciungi, şchiopi ..., leproşi, atinşi de antrax, de scrofuloză, de vitiligo.* CĂRT.; **2.** stare de debilitate (specifică tinerilor şi copiilor) manifestată prin limfatism, hipertrofie ganglionară, predispoziţie la tuberculoză etc. [Din germ. *Skrofulose*].

scrombăí, scrombăiesc vb. (reg.; tr.) a scîlcia, a strica încălţămintea: *ai purtat ciubotele atîta amar de vreme ... şi le-ai scrombăit pe la jocuri.* CR. [*Scroambe* + *-ăi*].

scrot, scroturi n. înveliş cutanat al testiculelor. [Din lat., fr. *scrotum*].

scrub n. fitocenoză caracteristică Australiei centrale, în care predomină tufişuri xerofite. [Din engl. *scrub*].

scrúber, scrubere n. epurator de gaz cu ajutorul unui jet de apă. [Din engl. *scrubber*].

scrum, (rar) **scrumuri** n. **1.** materie neagră sau cenuşie care rămîne după arderea completă a unui corp: *casa şi tot se făcuse scrum.* CR.; *scutură scrumul ţigării cu o mişcare nervoasă.* GHEŢIE; **a se alege (numai) scrumul (şi fumul** sau **şi cenuşa) de ceva**

ori **de cineva**, a se distruge complet: *am fost ... şi impiegat la regia tutunului, din care s-a ales numai fum şi scrum.* AL.; *să se aleagă scrum şi cenuşă din tot neamul lor!* REBR.; **2.** (înv. şi reg.) coajă arsă dintr-o mîncare, prinsă pe fundul unui vas; arsură. [Cf. alb. *shkrump*].

scrumbie, scrumbii f. 1. numele a două specii de peşti teleosteeni migratori: **a)** (şi **scrumbie de mare** sau **scrumbie albastră**) peşte marin cu capul cilindric, acoperit cu solzi mărunţi albaştri-verzui pe spate, mult răspîndit în Oceanul Atlantic (*Scomber scombrus*); **b)** (şi **scrumbie de Dunăre**) peşte cu corpul alungit şi turtit lateral, acoperit cu solzi mari verzui pe spate şi albi-argintii pe părţile laterale, care trăieşte pe coastele Mării Negre, de unde migrează în Dunăre (*Caspiolosa pontica*); **2.** carnea (conservată) a acestor peşti: *Mimi servi peşte – scrumbie cu ceapă.* PR.; (şi: (înv.) **scumbrie**). [Din gr. mod. *skumbrí*].

scrumbioáră, scrumbioare f. 1. diminutiv al lui scrumbie; **2.** specie de scrumbie de dimensiuni mici, care trăieşte în Dunăre şi în bălţile limitrofe; scrumbiţă (*Clupeonella delicatula Nordmanni*). [*Scrumbie* + *-oară*].

scrumbíţă, scrumbiţe f. 1. scrumbioară (*Clupeonella delicatula Nordmanni*); **2.** rizeafcă (*Alosa capsia nordmanni*); (şi: (pop.) **scrîmbiţă**). [*Scrumbie* + *-iţă*].

scrumélniţă, scrumelniţe şi **scrumelniţi** f. (rar) scrumieră: *prăvălioare ... pline de ... scrumelniţi şi pipe în formă de saboţi.* SAD. [*Scrum* + *-elniţă*].

scrumí, scrumesc vb. (tr.) a scrumui. [De la *scrum*].

scrumíe, scrumii f. (rar) scrumieră. [*Scrum* + *-ie*].

scrumiéră, scrumiere f. mic recipient (de obicei de forma unei farfurioare) în care se scutură scrumul de ţigară şi se aruncă mucurile, chibriturile arse; scrumelniţă, scrumie: *stinse ţigara în scrumieră.* GHEŢIE. [*Scrum* + *-ieră*; cf. fr. *cendrier*].

scrumít, ~ţi, scrumită, ~e a. prefăcut în scrum, devenit scrum: *pădurea scrumită era chiar a lui.* CĂL. [V. *scrumi*].

scrumuí, scrúmui vb. (pop.; tr.) a preface în scrum; a scrumi: (fig.) *şi eu am fost aruncat în focul care te scrumuie pe tine.* SL. [*Scrum* + *-ui*].

scruntár, scruntare n. (reg.) loc nisipos, pietros (la malul unei ape): *a luat apa Ozanei în sus de-a dreptul, prin gîrle şi scruntare.* SAD. [Et. nec.; probabil cuv. autoht.]

scrupós, ~şi, scrupoásă, ~e a. (reg.) sfărîmicios: *acelaşi pămînt scrupos, uscat, plesnit în toate părţile.* VLAH. [Cf. ucr. *skrupity*].

scrúpul, scrupule n. 1. stare de nelinişte, îngrijorare a cuiva cu privire la legitimitatea, la moralitatea, la corectitudinea unui lucru ce a făcut sau e pe cale să facă: *îşi face scrupule;* **fără** (sau **lipsit de**) **scrupul** (sau **scrupule**), lipsit de orice considerent moral; incorect, imoral: *prietenia ... o mimează, ştie că e o forţă şi o foloseşte cu perfidie, fără cel mai mic scrupul.* PR.; **2.** exigenţă morală, profesională etc. foarte dezvoltată; mare exactitate, rigoare în îndeplinirea datoriilor; tendinţă de a judeca riguros, critic propriile fapte: *cu sensibilitatea şi scrupulele tale e firesc să fi ieşit la lumină după o lungă rătăcire.* GHEŢIE. [Din fr. *scrupule*].

scrupulós, ~şi, scrupuloásă, ~e a. 1. care are scrupule, stăpînit de scrupule; cinstit, corect, onest: *era un om foarte scrupulos, foarte strict, care lua parcă asupra lui şi greşelile colegilor.* AG.; **2.** care face ceva cu multă grijă, cu multă atenţie, cu conştiinciozitate; conştiincios, meticulos: *observator foarte scrupulos şi narator foarte veridic.* HASD.; **3.** făcut cu multă atenţie, cu multă grijă, conform normelor, exigenţelor; exact, minuţios: *toate părticelele acestei compuneri sînt lucrate ... cu o scrupuloasă acurateţă.* OD. [Din fr. *scrupuleux*].

scrupulozitáte f. 1. însuşirea de a fi scrupulos; corectitudine, cinste, onestitate: *scrupulozitatea îl reţine să denatureze faptele;* **2.** conştiinciozitate, meticulozitate (la lucru); exactitate: *el făcea pretutindeni chipul animalelor ce întîlnea, însemnînd cu scrupulozitate proveniența lor.* OD.; *documentaţia istorică ... e condusă cu scrupulozitate.* CĂL. [Din fr. *scrupulosité*].

scrută, scrutez vb. (tr.) **1.** a privi atent, iscoditor; a căuta să pătrundă cu privirea; a examina, a observa: *bătrînul ... scruta bolta cerească.* GHEŢIE; **2.** a cerceta cu de-amănuntul, a căuta să cunoască bine, să înţeleagă; a analiza, a studia: *poporul, ca şi copilul, nu scrutează niciodată cauzele prime sau mediate.* HASD.; **3.** a căuta să surprindă; a sonda: *simţea că-i scrutez intenţiile.* [Din fr. *scruter*].

scrutáre, scrutări f. **1.** acţiunea de a scruta şi rezultatul ei; **2.** (rar) privire atentă, iscoditoare; examinare: *tipul, ca şi cum ar pricepe că este obiectivul celei mai diabolice scrutări, îşi mută scaunul, întorcîndu-le spatele.* CAR.; **3.** analiză, cercetare minuţioasă; studiere: *scrutarea faptelor i-a dezlegat misterul.* [V. *scruta*].

scrutátór, ~i, scrutătoáre a. 1. care priveşte atent, pătrunzător; iscoditor: *sub privirile scrutătoare ale profesorului se simţea stingherit.* GHEŢIE; (adv.) *Olimpia se uita foarte scrutător.* CĂL.; **2.** care analizează minuţios, care surprinde esenţa: *spirit scrutător.* // m. (înv.) **1.** cercetător: *puţinii „scrutători" literari ... trebuiau să aibă destulă cunoştinţă de cauză.* MAIOR.; **2.** persoană însărcinată cu supravegherea şi verificarea scrutinului. [Din fr. *scrutateur*, lat. *scrutator*].

scrutín, scrutine n. 1. mod de alegere (a deputaţilor, a senatorilor etc.) pe bază de buletine sau bile care se introduc într-o urnă: *scrutin secret;* **scrutin de listă**, alegerea întregii liste de candidaţi de pe un buletin; **scrutin individual** (sau **nominal, uninominal**), votare în care pe fiecare buletin este trecut numele unui singur candidat: *ar urma să se adopte scrutinul uninominal.* A.; **scrutin public**, votare prin ridicare de mîini sau prin aprobări orale; **2.** totalitatea operaţiilor pe care le implică exercitarea dreptului de vot; (p. restr.) fiecare dintre aceste operaţii: *scrutinul începe la şase dimineaţa;* **3.** totalitatea voturilor depuse în urnă: *membru al unei subcomisii de supravegherea şi despuierea scrutinului.* PR.; **4.** mod de adoptare, prin vot, a hotărîrilor la conferinţele internaţionale sau la sesiunile organizaţiilor internaţionale. [Din fr. *scrutin*].

scuámă, scuame f. **1.** strat epidermic subţire care se desprinde în unele boli (de piele) (ex.: scarlatină, micoze); **2.** (şi în forma **scvamă**) frunzişoară modificată, tare, care protejează mugurii, receptaculul; (şi: **scvamă**). [Din fr. *squame*, lat. *squama*].

scuamós, ~şi, scuamoásă, ~e a. care are scuoame; acoperit, protejat de scoame. [Din fr. *squameux*, lat. *squamosus*].

scuár, scuaruri n. mică grădină publică situată la o intersecţie sau în mijlocul unei pieţe; (p. restr.) spaţiu plantat cu iarbă, flori etc.: *se aşează pe bordura unui mic havuz secat din mijlocul unui scuar.* PR. [Din fr., engl. *square*].

scud, scuzi m. veche monedă (italiană) de argint sau de aur, care a circulat în apusul Europei între sec. al XV-lea şi al XVIII-lea, avînd valoarea variabilă după ţări şi epoci: *o sută de mii de scuzi.* BĂLC. [Din it. *scudo*].

scúfă, scufe f. scufie: *Helena îşi tocmi scufa pe cap şi îşi căută locul în aşternut.* GHEŢIE. [Din gr. mod. *skúfos*].

scufíe, scufii f. 1. bonetă de pînză, de stofă etc. purtată mai ales noaptea, în timpul somnului; scufă, tichie: *Leonida e în halat, în papuci şi cu scufia de noapte.* CAR.; **2.** boneţică pentru sugari: *mititel şi-nfăşeţel ... în cap are o scufie.* POP.; **3.** căciulă cilindrică, făcută de obicei din pîslă neagră, purtată de călugări şi călugăriţe: *egumena îi dăduse scufia de soră.* GAL. [Din gr. mod. *skúfia* (<it. *scuffia*)].

scufíţă, scufiţe f. diminutiv al lui scufă; boneţică: *fetiţa purta o scufiţă roşie.* [*Scufă* + *-iţă*].

scufundă, scufúnd vb. **1.** (refl. şi tr.) a intra sau a (se) băga cu totul într-un lichid; a (se) cufunda; (spec.) a (se) îneca: *fiecare se scufunda de trei ori în apă.* BOL.; *barca s-a scufundat cu toţi pasagerii;* **2.** (fig.; refl.) a apune; a dispărea: *soarele se scufundase la orizont;* **3.** (refl.) a intra (adînc) în ceva; a se afunda; a se adînci, a se înfunda: *picioarele ... i se scufundă pînă la glezne [în zăpadă].* DELAVR.; *Alexandru ... se scufundă în scaunul său.* SAD.; **4.** (refl.) a se surpa, a se prăbuşi: *se luptară de credeau că o să se scufunde pămîntul subt ei.* ISP; **n-are să se scufunde pămîntul**, nu va fi nici o nenorocire, nici o pagubă: *n-are să se scufunde pămîntul dacă o muri unul din ei.* POP.; **5.** (refl.) a se înfunda în orbite: *ochii mamei s-au scufundat cu totul în orbite.* ST.; **6.** (fig.; refl. şi intr.) a fi absorbit de o activitate, de o preocupare, de un gînd etc.: *se scufunda în gînduri şi nu mai spunea nimic.* VLAH.; *mă scufundasem iar în toropeala febrei şi a visului.* SAD. [*S-* + *cufunda*].

scufundár, scufundari m. (ornit.) cufundar (*Podiceps cristatus*). [*Scufunda* + *-ar*].

scufundáre, scufundări f. 1. acţiunea de a (se) scufunda şi rezultatul ei; **2.** intrare în apă sau în alt lichid, cădere la fundul unei ape; înecare: *scufundarea „Titanicului"*; (fig.) *o scufundare în apa vieţii.* PETR.; **3.** prăbuşire, surpare: *scufundarea pămîntului.* [V. *scufunda*].

scufundát, ~ţi, scufundată, ~e a. 1. afundat, cufundat în apă; înecat: *patru vapoare scufundate!*; **2.** surpat, prăbuşit; lăsat: *mal scufundat.* [V. *scufunda*].

scufundătór, ~i, scufundătoáre a. care (se) scufundă. // m. specialist în scufundări sub apă (fără costum de scafandru). // n. greutate cilindrică de fontă folosită la ancorarea unor geamanduri de pescuit. [*Scufunda* + *-ător*].

scufundătúră, scufundături f. faptul de a (se) scufunda; efectul acestuia; surpătură, scufundiş. [*Scufunda* + *-ătură*].

scufundíş, scufundişuri şi **scufundişe** n. (reg.) **a se da de-a scufundişul**, a se scufunda: *broasca s-a dat d-a scufundişul în adîncurile mărilor.* POP; **2.** (rar) scufundătură. [*Scufunda* + *-iş*].

scufundós, ~şi, scufundoásă, ~e a. 1. (rar) moale; **2.** (reg.) adînc: *două farfurii, dintre care una scufundoasă, pentru supă.* GHEŢIE. [*Scufunda* + *-os*].

scuipá, scuip vb. 1. (intr.) a elimina din gură salivă, cu o mişcare specifică a buzelor şi a limbii: *scuipă-n palme şi apucă lopata.* VLAH.; **2.** (tr.) a expectora: *scuipă flegmă;* (pop. şi fam.) **a-şi scuipa plămînii** (sau **bojogii**), **a)** se spune despre bolnavii de tuberculoză, care tuşesc şi expectorează des: *îşi scuipă bojogii în bordei.* PETR.; **b)** (şi **a-şi scuipa sufletul**), a se chinui, a face eforturi mari (în dauna sănătăţii) cu cineva nesupus, îndărătnic sau nepriceput; (pop.) **a scuipa sînge**, a avea o hemoptizie; **3.** (intr.; despre pisici) a-şi încorda corpul pentru atac sau apărare, scoţînd un sunet specific; **4.** (tr.) a arunca scuipat asupra (sau în urma) cuiva (sau a face numai gestul respectiv), în semn de dispreţ, de batjocură, de dezaprobare; (fig.) **a-şi** manifesta dispreţul (prin cuvinte, atitudini etc.): *cine se leagă de leafa altuia merită să-l scuipi.* PR.; *vine tot satul să te scuipe.* SOR.; (refl. recipr.) *îşi fac şicane şi se scuipă toată ziua;* **5.** (mit. pop.; tr.) a arunca scuipat (sau a face numai gestul respectiv) pentru a feri pe cineva de deochi, pentru a alunga un rău: *scuipă-l, să nu-l deochi!;* **6.** (fig.; tr.) a spune, a rosti cuvinte jignitoare, lucruri neplăcute (cu mînie, cu dispreţ): *cîte rele-n lume le scuipa nevasta din gură cu spume.* PANN; *aceste vorbe să fie scuipate acelui ghiaur.* SAD.; **7.** (tr.) a elimina (ajutat de salivă) un corp străin aflat sau introdus în gură: *cinema-urile ... pline de muncitori care scuipau seminţe pe jos.* CĂRT.; **8.** (p. anal.; tr. şi intr.) a arunca cu putere, cu forţă: *muntele scuipă foc; motorul scuipă benzină;* **9.** (arg.; tr.) a da, a oferi: *i-aş scuipa un bacşiş.* [Lat. * *scupire*].

scuipáre, scuipări f. 1. acţiunea de a scuipa şi rezultatul ei; **2.** scuipătură; expectorare; (pop.) **scuipare de sînge**, hemoptizie; **3.** aruncare de scuipat asupra (sau în urma) cuiva, în semn de dispreţ, de batjocorire; (fig.) înjosire, dispreţ: *„fosilele" sînt deopotrivă nesimţitoare şi la scuipări şi la adoraţiuni.* CAR. [V. *scuipa*].

scuipát[1], ~ţi, scuipată, ~e a. 1. aruncat, scos din gură; expectorat: *bucăţi de plămîn scuipate;* **2.** stropit de scuipat[2], în semn de batjocorire, de

dispreț; (fig.) batjocorit, înjosit: *lăsîndu-te pălmuit și scuipat.* CAR.; **3.** (fig.; înv. și reg.) foarte asemănător cu ..., leit: *Cremene, lat în spate cît trei, și Borbea, scuipat ostaș, negru, tăcut, ca o stîncă.* DELAVR. [V. ***scuipa***].

scuipát², scuipaturi n. **1.** faptul de a scuipa; scuipare: *scuipatul pe stradă ar trebui pedepsit*; **2.** salivă; expectorație: *îl făcu alb de scuipat; i se uscase scuipatul în gură*; **3.** (compus) **scuipatul-cucului, a)** plantă erbacee din familia cruciferelor, cu frunze în formă de rozetă, cu flori liliachii, roz, rar, albe; stupitul-cucului, spumeală, punga-popii, rîjnică (*Cardamine pratensis*); **b)** depozit granulos sau vîscos format în jurul ramurilor arborilor din ouăle unor fluturi. [V. ***scuipa***].

scuipătoáre, scuipători f. vas special în care se scuipă: *scuipături stagnate, în care se înecă mucurile de țigări.* ARG. [***Scuipa*** + ***-ătoare***].

scuipătúră, scuipături f. **1.** eliminare de salivă din gură cu o mișcare specifică a buzelor și a limbii; scuipare: *îi trase o scuipătură țigănească*; **2.** expectorație; salivă, flegmă (scuipată); scuipat²: *cobora ... cu silă ... pe trotuarul împînzit cu scuipături însîngerate.* GHEȚIE. [***Scuipa*** + ***-ătură***].

scul, sculuri n. formă de depănare constînd dintr-un fir continuu de lînă, de mătase etc. înfășurat în formă de colac, în scopul unor prelucrări ulterioare sau pentru a fi livrat: *stăteau atîrnate în niște lemne strîmbe sculuri de lînă felurit boite.* SAD. [Din gr. mod. ***skulli***].

sculă, scoli vb. **1.** (refl. și tr.) a (se) trezi, a (se) deștepta din somn (și a se da jos din pat): *trist se scula din patul împărătesc, de lîngă împărăteasa tînără.* EM.; *mă trezește mama într-o dimineață din somn ..., zicîndu-mi: scoală, duglișule!* CR.; a se **scula cu noaptea-n cap**, a se scula dis-de-dimineață, foarte devreme: *se scula cu noaptea în cap.* GHEȚIE; **a se scula cu dosul** (ori **cu curul**) **în sus** (sau **cu fața la pernă** ori **la cearșaf**), se spune despre cineva prost dispus; **2.** (refl.) a părăsi patul după boală; a se însănătoși: *căzu iarăși la pat și nu se mai sculă.* VLAH.; (tr. fact.) *ochii tăi mă bagă-n boală, sprîncenele iar mă scoală.* POP; **3.** (refl.) a învia (din morți), a reveni la viață: *îngerii vor trîmbița, morții din gropi se vor scula.* POP; **4.** (refl.) a se ridica în picioare din poziția orizontală sau șezînd: *el se sculă din iarbă cu cartea cea veche în mînă.* EM.; *se sculau de la măsuțe și se-nghesuiau pe ringul de dans.* CĂRT.; **5.** (refl.; despre organele genitale masculine ale oamenilor și animalelor) a intra (și a se menține) în erecție; **6.** (refl.) a se ridica să plece, întrerupînd, încheind o acțiune, o activitate: *cînd se scularâ de la masă, zîna se duse la împăratul socru.* ISP; **7.** (fig.; tr. și refl.) a scoate din starea de calm, de liniște, tulburînd, enervînd etc.: *a sculat mai tot satul în picioare din pricina pupăzii din tei.* CR.; *se porni pe țipete să scoale casa.* VOIC.; **8.** (fig.; înv. și pop.; refl.) a se reface dintr-o situație proastă; a se redresa: *cînd stăpînul va cădea, ai săi nu se vor mai scula.* POP; **9.** (fig.; pop.; refl.) a se ivi; a se naște: *după bătălie mulți viteji se scoală.* Z.; **10.** (înv.; refl.) a se pregăti să plece, să meargă undeva; a pleca, a se porni: *fiindcă dorești mult să mă vezi ... apoi scoală-te și vino aici.* BĂLC.; **11.** (refl.) a se hotărî să facă ceva, a se apuca de ceva: *ne-am sculat și am vîndut a noastră dreaptă ocină și moșie* (a. 1662). URIC.; (fam.) **a i se scula cuiva** (**să ...** sau **de ...**), a se hotărî (brusc) să facă, să obțină ceva; a avea chef de ceva; a i se năzări; **12.** (tr.) a antrena într-o acțiune; a pune în mișcare; a mobiliza, a ridica: *tatăl său țara-a sculat, tău-ntreg de l-au cătat și copiii și-au aflat.* POP; **13.** (fig.; înv. și pop.; refl.) a se ridica împotriva cuiva sau a ceva: *s-au sculat cu multă răutate asupra mea.* POP; (tr. fact.) *mi-e rușine și mi-e greu că scoală satu-n capul meu.* COȘB.; **14.** (fig.; refl.) a se revolta, a se răscula: *o nație să se scoale, să surpe tirania.* BOL.; **15.** (înv.; refl.) a porni la război, la luptă împotriva cuiva: *cînd se sculau românii, pe loc pierea dușmanul.* OD.; **16.** (înv.; tr.) a recruta, a mobiliza: *începe a scula pandurimea.* GHICA. [Lat. **excubulare*].

sculament, sculamente n. (med.; pop.) blenoragie: *s-a îmbolnăvit de sculament.* [Din gr. mod. ***skulaménto***].

sculăre, sculări f. **1.** acțiunea de a (se) scula și rezultatul ei; **2.** trezire din somn: [sătenii] *nu așteptau decît scularea lui Păturică.* FIL.; **3.** momentul trezirii din somn: *a înghițit pastila la sculare*; **4.** (înv.) înviere din morți; **5.** ridicare în picioare din poziția orizontală sau șezîndă; **6.** (fig.) răsculare, răzvrătire; răscoală: *s-a zis ... că scularea românilor ardeleni n-avu nimic național.* BĂLC. [V. ***scula***].

sculát¹, ~ți, sculată, ~e a. **1.** trezit² din somn: *îl găsi pe copil sculat*; **2.** ridicat în picioare din poziția orizontală sau șezîndă: *de vreme ce l-au rănit ... n-au putut a mai sta sculat.* DOS.; **3.** (fig.) răsculat, revoltat: *spîrcuise satele sculate.* SAD. [V. ***scula***].

sculát² n. faptul de a se scula; trezit² din somn: *sculatul de dimineață și însuratul de tînăr nu strică niciodată.* Z. [V. ***scula***].

scúlă, scule f. **1.** (înv. și pop.; de obicei la pl.) obiect de preț; bijuterie, giuvaier: *i-am încărcat de daruri, de scule și de bani.* AL.; **2.** (fig.) persoană care se distinge prin ceva, în bine sau în rău: *o scul̆ă de om*; (iron.) *sînt sătulă de-așa scul̆ă.* PANN; **3.** (la pl.) veșminte, obiecte de cult: *în mijloc e biserica, plină de scule și odoare vechi.* VLAH.; **4.** piesă folosită pentru prelucrarea unor materiale solide; unealtă, instrument, ustensilă; (la pl.) totalitatea instrumentelor necesare cuiva pentru practicarea unei îndeletniciri: [pescarii] *aveau toate sculele cu ei.* SAD.; *asta a fost averea lui ..., o paporniță cu scule.* SOR.; **5.** (p. restr.) partea activă cu care acționează o unealtă: *pînza de oțel constituie scula ferăstrăului*; **6.** (fig.) persoană, acțiune, fapt de care se servește cineva pentru atingerea unui scop; instrument: *femeia e scula dracului.* Z.; **7.** (arg.) penis: *ne-am perindat pe rînd prin fața medicului, descheindu-ne la pantaloni și arătîndu-ne scula.* GHEȚIE; **8.** (înv. și pop.; la pl.) lucruri de preț, obiecte (casnice), constituind averea unei case, a unei familii: *pe atunci nu erau safeuri și bieții oameni, la nevoie, încredințau banii și sculele lor prețioase pămîntului.* VOIC. [Et. nec.; cf. ***scul***].

sculărie, scularii f. **1.** atelier, secție (într-o uzină) unde se fabrică, se repară sau se păstrează scule: *lîngă secția de sculărie ... se află și o pompă cu apă.* PR.; **2.** totalitatea sculelor dintr-un anumit loc; mulțime de scule. [***Scul̆ă*** + ***-ărie***].

sculătoáre, sculători f. (reg.) numele mai multor plante (medicinale): **a)** bujorel, gemănariță (*Orchis papilonacea*); b) poroinic (*Orchis militaris* și *purpurea*); **c)** vătămătoare (*Anthyllis vulneraria*); **d)** linariță (*Linaria vulgaris*). [***Scul̆a*** + ***-ătoare***].

sculățél, ~i, sculățeá (~ícă), ~ele a. (reg.) săltăreț, vioi: *ne cîntă din fluier ... cîntece sculățele ..., de jucam pînă ce asudau podelele.* CR. [***Sculat¹*** + ***-el***].

sculér, sculeri m. muncitor care face sau repară scule. [***Scul̆ă*** + ***-ar***].

sculișoáră, sculișoare f. diminutiv al lui scul̆ă. [***Scul̆ă*** + ***-işoară***].

sculișór, sculișoáre n. diminutiv al lui scul: *un sculișor de mătase.* [***Scul*** + ***-işor***].

sculptá, sculptez vb. (tr.) **1.** a prelucra cioplind, modelînd cu dalta marmură, lemn, metal etc. pentru a obține figuri, modele, ornamente etc.: *un baston ... sculptat cu flori.* ST.; **2.** a săpa, a scobi: *găsi* [peștera] *... sculptată în piatră.* EM.; **3.** a reproduce plastic, în trei dimensiuni, o figură, o imagine, o idee etc., cioplind un material dur sau modelînd o substanță plastică: *ai un singur bloc de marmură; dacă îl întrebuințezi pentru o figură caricată, de unde să mai poți sculpta o Minervă?* MAIOR.; (fig.) *meșteșugul de a-și sculpta versul într-o tărie de vorbe vii, sonore.* VLAH.; **4.** a crea o operă de artă prin mijloace specifice sculpturii: *Brâncuși și-a sculptat operele cu mintea, realizarea lor practică necesitînd un minimum de meșteșug (vezi „Oul primordial").* GHEȚIE; **5.** (absol.) a practica sculptura: *fratele ei sculptează.* [Din fr. ***sculpter***].

sculptáre, sculptări f. **1.** acțiunea de a sculpta și rezultatul ei; **2.** săpare, erodare a unei suprafețe de teren de către o apă. [V. ***sculpta***].

sculptát¹, ~ți, sculptată, ~e a. **1.** prelucrat prin cioplire, modelare, gravare etc., pentru a fi împodobit cu ornamente, cu forme sculpturale: *contempla tavanele de lemn sculptat.* GHEȚIE; **2.** creat prin mijloace specifice sculpturii: *totul ... pare aci zugrăvit, aci sculptat, cînd sfînt ca poezia, cînd fermecător ca un vis.* ARG. [V. ***sculpta***].

sculptát² n. faptul de a sculpta. [V. ***sculpta***].

scúlptor, sculptori m. artist care creează opere de sculptură; persoană care sculptează: *scenele de vînătoare au fost foarte mult întrebuințate ca subiecte decorative de către sculptorii antichității.* OD. [Din fr. ***sculpteur***].

scúlptoriță, sculptorițe f. artistă care creează opere de sculptură; femeie care sculptează: *sculptorița știe ... să speculeze monumentalitatea.* C. [***Sculptor*** + ***-iță***].

sculptúrál, ~i, sculpturală, ~e a. **1.** care ține de sculptură, referitor la sculptură, care sugerează o sculptură; lucrat ca o sculptură: *un grup sculptural trebuie ... să poată fi văzut în întregime din orice loc.* BL.; **2.** demn de a fi sculptat; care are frumusețea, desăvîrșirea sculpturilor (antice): *acea tipică figură de „rudăreasă", un cap de egiptean sculptural, de o frumusețe puternică.* VLAH.; **3.** săpat, erodat de ape, provenit prin erodare; de erodare: *suprafețe morfologice sculpturale; procese sculpturale.* [Din fr. ***sculptural***].

sculpturalitáte, sculpturalități f. (rar) însușirea de a fi sculptural. [***Sculptural*** + ***-itate***].

sculptúră f. **1.** modalitate de interpretare artistică a realității în imagini vizuale, redate tridimensional sau în relief prin cioplirea sau modelarea unui material; artă plastică bazată pe această modalitate; arta de a sculpta: *sculptura își taie ideea în lemn sau în piatră, pictura și-o exprimă prin culori, muzica prin sonuri.* MAIOR.; *găsi dalta și uneltele de sculptură.* EM.; **2.** operă, lucrare artistică realizată de un sculptor; ornament sculptat: *poarta ogrăzii ... lucrată toată în sculpturi migăloase.* VLAH.; *sculpturile lui Brâncuși sînt expuse în toată lumea*; **3.** (la sg.; col.) totalitatea sculpturilor aparținînd unui sculptor, unei școli, unei epoci etc. (reflectînd o manieră, un stil propriu, caracteristic): *sculptura lui Rodin; capodoperele sculpturii antice grecești.* [Din fr. ***sculpture***, lat. ***sculptura***].

scumbríe f. v. scrumbie.

scump, ~i, scumpă, ~e a. **1.** (înv. și reg.) zgîrcit, avar: *se plînse de nemți că sînt grei și scumpi.* BĂLC.; (subst.) *scumpul mai mult păgubește.* Z.; (**a fi**) **scump la tărîțe și ieftin la făină**, se spune despre un om nechibzuit; (**a fi**) **scump la vorbă**, (a fi) tăcut; (a **fi**) **scump la vedere**, a se arăta rar în lume; **a fi scump la rîs**, a rîde rar; a fi posac: *fetișoara asta, o vezi dumneata cît e de scumpă la rîs?* CR.; **2.** chibzuit la cheltuieli; econom: *Dumnezeu s-o ierte!... ce femeie scumpă și iconomă!* AL.; **3.** (înv.) meticulos, scrupulos; exact: *cei înțelepți critici ... vor întra în scumpă cercetare celor lucrate.* PANN; **4.** care se vinde, se cumpără sau se obține la preț mare; care costă mult; costisitor: *viața este foarte scumpă.* BOL.; *comandă mîncările cele mai scumpe.* GHEȚIE; **mai scumpă ața decît fața**, costă mai scump executarea sau repararea unui lucru decît valoarea lui; trudă multă și folos puțin; **5.** care cere prețuri mari: *negustor scump*; **6.** care are, care reprezintă o mare valoare; prețios, valoros: *cinstea ... pentru mine a fost cel mai scump lucru.* CR.; **7.** (adesea subst.) foarte drag cuiva; iubit: *mă jur pe ce am mai scump pe lume, pe tată.* ISP; *scumpii mei, le vorbi prințesa.* CĂL. // adv. cu preț mare; cu mizăr mare: *joc numai vist și nu mai scump de un leu fisa.* NEGR. [Din sl. ***skonpŭ*** „avar"; sensul cuvîntului a fost înnobilat în română (cf. ***drag***)].

scumpăré, scúmpăr vb. (înv.; tr.) **1.** a cumpăra; **2.** a răscumpăra: *va scumpăra pre ei și le va dărui slobozie.* COR.; **3.** a salva; a elibera: *să ne dezleage den păcate ..., să ne scumpere și să ne iarte.* COR.; **4.** a mîntui: *adu-ți, Doamne, de turmă aminte, ... ce-ai scumpărat să-ți fie-n vecie.* DOS. [*S-* + ***cumpăra***].

scumpărare, scumpărări f. (înv.) acțiunea de a scumpăra și rezultatul ei; răscumpărare; salvare, eliberare; mîntuire: *Domnul ... nice le uită rugă și strigare să-l lase-n nevoie fără scumpărare.* DOS. [V. ***scumpăra***].

scumpătáte, scumpătăți f. **1.** (înv.) zgîrcenie, avariție; **2.** grijă, atenție; scrupulozitate, meticulozitate; exactitate; strictețe: *luați cu dinadinsul aminte la punctuația mea, păstrați-o cu toată scumpătatea.* CAR.; *păstrați cu scumpătate datinile străbune!*; **3.** (înv. și pop.) scumpire: *scumpătatea hranei*; **4.** (pop. și fam.; la pl.) lucruri de preț; scumpeturi: *a trebuit să-și vîndă scumpătățile.* [*Scump* + *-ătate*].

scumpénie, scumpenii f. (înv.) **1.** zgîrcenie; **2.** scumpete. [*Scump* + *-enie*].

scumpéte, scumpeturi f. **1.** (înv.) zgîrcenie cumplită, avariție: *scumpetea, și pofta, și iubirea de sine sînt trei lucruri carele scurtează viața.* ANTIM; **2.** (înv.; rar) grijă, atenție mare: *sta-mprejurul lor mulțimea și cu scumpete-i privea, și cine e-nvingătorul să cunoască nu putea.* PANN; **3.** creștere mare a prețurilor mărfurilor; scumpire: situație generată de această creștere; perioadă în care prețurile sînt foarte ridicate; scumpătate, scumpenie: *scumpetea traiului ... care este acum n-a mai fost de cînd lumea.* GHICA; *era o scumpete de nedescris.* GHEȚIE; **4.** (înv. și reg.) sărăcie, lipsă: *era o scumpete mare de pîne și de fîn.* NEC.; **5.** (la pl.) lucruri scumpe, scule de preț; scumpie[2]: *deși era fecior de împărat, nu mai văzuse asemenea scumpeturi.* ISP; **6.** valoare (bănească) mare; frumusețe, splendoare a unui lucru scump: *avea rochii multe de o eleganță și de o scumpete ce nu se potrivea deloc cu vîrsta ei.* VLAH.; *o podoabă de negrăită scumpete și frumusețe.* ARG.; **7.** (fam.) termen de adresare pentru o persoană iubită, dragă: *vino, dară, scumpetea vieții mele.* C.L.; (reg.) **cu scumpete**, cu drag, cu plăcere. [*Scump* + *-ete*].

scumpí, scumpesc vb. **1.** (refl.) a se tocmi mult; a se calici, a se zgîrci: *de ce te scumpești pentru nimica toată și nu-ți iei o slugă vrednică.* CR.; **2.** (tr.) a urca prețul unei mărfi, a vinde mai scump: *cine marfa își scumpește ca Nastratin păgubește.* PANN; **3.** (refl. pas.) a deveni mai scump: *salariile sînt mici, iar viața se scumpește întruna.* GHEȚIE; (fig.) *s-au scumpit mirii ca vămile.* AL.; **4.** (tr.) a mări, a ridica prețul, dobîndа etc.: *fiindcă ne-ai luat mosafirul, ... am să-ți scumpesc arenda.* REBR.; **5.** (refl.) a cere prețuri mari, ridicate: *v-ați scumpit de tot ..., vremuri grele!* DELAVR. [De la *scump*].

scumpíe[1], scumpii f. **1.** arbust înalt, cu flori mici galbene-verzui în panicule mari, a cărui coajă și ale cărui frunze sînt întrebuințate în vopsitorie și la tăbăcirea pieilor, precum și în medicina populară (*Cotinus coggygria*): *lupi-ndată-i tăbăciră pielea fără de scumpie.* PANN; **2.** (înv. și reg.) liliac (*Syringa vulgaris*): *floare de scumpie și de fericie, Domnul să te ție.* IONEL. [Din pol. *skapia*].

scumpíe[2], scumpii f. **1.** (înv.) zgîrcenie; **2.** (înv. și reg.; la pl.) lucruri de preț, de valoare; scumpeturi. [*Scump* + *-ie*].

scumpíre, scumpiri f. acțiunea de a (se) scumpi și rezultatul ei; scumpete: *venirea soldaților a adus cu sine o scumpire a vieții.* GHEȚIE; *se anunță noi scumpiri de alimente.* [V. *scumpi*].

scumpișór, ~i, scumpișoáră, ~e a. (fam.) scumpușor. [*Scump* + *-işor*].

scumpușór, ~i, scumpușoáră, ~e a. (fam.) diminutiv al lui scump; scumpișor: *eu îi spusesem să tragă la un otel mai scumpușor, însă luminos și călduros.* CAR. [*Scump* + *-uşor*].

scund, ~zi, scundă, ~e a. **1.** mic de stat, de statură mică; scurt, mărunt: *părea scund pentru că era îndesat și musculos.* GHEȚIE; **2.** puțin ridicat de la pămînt; jos: *cîteva chilii scunde.* VLAH.; *e o căsuță puțintică și scundă.* SAD. [Din sl. *skondŭ*].

scundác, ~ci, scundacă, ~ce a. cam (prea) scund: *un bătrînel scundac, dar verde și vioi.* VOIC. [*Scund* + *-ac*].

scundicél, ~i, scundiceá, ~ele a. (înv. și reg.) diminutiv al lui scund; scurticel: *sfîntul era scundicel.* DOS. [*Scund* + *-icel*].

scuólă f. v. școală.

scúpcină f. v. scupștină.

scupștínă, scupștine f. (înv.) adunarea națională, parlamentul, în Serbia; (și: (înv.) **scupcină**). [Din sb. *skupština*].

scúrge, scurg vb. **1.** (refl.) a curge (continuu), prelingîndu-se (pînă la ultima picătură): *o lacrimă se scurse tremurînd din genele strălucitoare.* EM.; **2.** (tr. fact.) a face să curgă un lichid dintr-un recipient, pînă la ultima picătură; a vărsa: *mama a scurs apa din balie*; **3.** (refl. și tr.) a (se) goli: (refl. pas.) *așa joacă babele ... cînd se scurg ulcelele.* POP; **a-și scurge ochii (de lacrimi)**, a plînge foarte tare, neîncetat: *nu-ți mai scurge ochii tineri.* EM.; **a i se scurge ochii (după cineva** sau **după ceva)**, a se uita cu plăcere, cu dragoste la cineva sau ceva; a dori cu pasiune: *fata de împărat tot uitîndu-se la el, i se scurgeau ochii după frumusețea și după boiul lui.* ISP.; **4.** (refl.) a se sparge, împrăștiindu-se din orbită: *vărsatul a stricat-o puțin și i s-a scurs un ochi.* NEGR.; **5.** (tr.) a separa (de) partea lichidă dintr-un amestec, dintr-o suspensie, prin stoarcere, strecurare etc.: *a scurge zeama; a scurge brînza*; **6.** (refl.) a seca[1]: *heleșteul s-a scurs năpădit de șovar.* VOIC.; **7.** (tr.) a asana; a drena; **8.** (refl.) a curge la vale (lăsînd în urmă locul sec): *a ajuns primăvara în munte și s-au scurs puhoaiele.* SAD.; **9.** (fig.; refl.) a se succeda, a trece în aceeași direcție un grup, o mulțime (de oameni, vehicule etc.); a se perinda: *demonstranții se scurgeau pe bulevard*; **10.** (fig.; refl.) a trece, a se desfășura: *viața mea se scursese pînă atunci fără drame.* EL.; *opt ani se scurseră ... pînă la nașterea primului și unicului lor fiu.* GHEȚIE; **11.** (fig.; înv. și reg.; tr.) a stoarce de bani; a secătui: *m-a scurs bine de bani prin Viena și prin Paris.* AL. [Lat. ***excurrere*** (după *curge*)].

scúrgere, scurgeri f. **1.** acțiunea de a (se) scurge și rezultatul ei; **2.** curgere (continuă) a unui lichid puțin cîte puțin (pînă la ultima picătură); scursoare, scursură: *scurgerea apei dintr-o găleată spartă*; **3.** (spec.) pierdere a unui fluid (dintr-o conductă defectă): *scurgere de gaz*; **4.** (pop.) (numele unor boli caracterizate printr-o) secreție patologică (ex.: otoree, leucoree, blenoragie); **5.** (loc de) colectare și evacuare a apelor de precipitație, menajere, reziduale etc.: *astăzi rîul ... slujește de albie de scurgere tuturor canalizărilor.* ARG.; **6.** (fig.) succedare, trecere în aceeași direcție a unui grup, a unei mulțimi; perindare: *scurgerea popoarelor barbare prin Dacia*; **7.** (fig.) trecere a timpului, a vieții; desfășurare: *de cîte ori în scurgerea anilor, nu s-a gîndit că va scăpa odată de bătrîn.* AG. [V. ***scurge***].

scurmá, scurm vb. **1.** (înv. și reg.; tr.) a săpa: *lac au scurmat.* NEC.; **2.** (tr. și intr.) a zgîria, a scormoni pămîntul (cu rîtul, cu ciocul, cu ghearele, cu mîna, cu o unealtă): *scurmînd de trei ori cu piciorul în pămînt se tolăgește jos pe pajiște.* CR.; *se lăsară pe vine și începură să scurme țărîna afînată cu degetele.* CĂRT.; *cocoșul scurma după rîme*; **3.** (tr. și intr.) a roade: *să-mi cumpere o coasă, cea veche ... o fi acum și roasă de cînd rugina scurmă-n ea.* COȘB.; **a-l scurma la inimă**, a-l tulbura; a-l nemulțumi: *îl scurmă la inimă.* CĂL.; (pop.) **a-l scurma pe cineva paralele în pungă**, a fi risipitor; **4.** (rar; tr.) a ara: *a scurma ogorul*; **5.** (înv. și pop.; intr.) a scormoni (în foc): *scurmă cu vătraiul tata, în focul de pe vatră.* ST.; **6.** (rar; tr. și intr.) a răscoli: *vîntul ... scurmă prin stogul de paie.* COȘB.; **7.** (tr., intr. și refl.) a (se) căuta cu de-amănuntul (pentru a găsi ceva); a (se) scotoci: *țăranul caută dreptatea scurmînd în chimir.* SAD.; **8.** (fig.; tr.) a analiza, a cerceta cu atenție, în amănunt; a scotoci: *rareori li se provoacă curiozitatea și nevoia de a scurma și a căuta în pulberea de vorbe un grăunte de înțeles.* VLAH.; **9.** (fig.; tr.) a irita, a preocupa, a chinui: *îl scurmă gîndul că a fost înșelat.* [Cf. lat. ***excorrimare**, alb. *gërmoj, zgërmis*].

scurmáre, scurmări f. acțiunea de a (se) scurma și rezultatul ei; scurmat[2], scurmătură. [V. ***scurma***].

scurmăt[1], ~ți, scurmată, ~e a. scormonit, răscolit la suprafață; răvășit: *pămînt scurmat*; (fig.) *aceeași față palidă ..., scurmată, devastată.* TEODOR. [V. ***scurma***].

scurmát[2] n. (rar) scurmare: *găinile ieșiseră la scurmat.* [V. ***scurma***].

scurmătór, ~i, scurmătoáre a. și m., f. (ființă) care scurmă în căutarea hranei sau pentru a-și face culcuș: *dobitoace scurmătoare își sapă pe-n pămînt case.* CONACHI; *sînt astăzi mulți scurmători în gunoaie.* [***Scurma*** + *-ător*].

scurmătúră, scurmături f. **1.** scurmare; **2.** (concr.) loc unde s-a scurmat; groapă, gaură făcută prin scurmare: *găsiră cîteva scurmături în nisip*; **3.** (rar) zgomot făcut la scurmarea pămîntului (cu ghearele): *nemaiauzind ... nici o scurmătură de găină, am țîșnit.* CR. [***Scurma*** + *-ătură*].

scurmúș, scurmușe n. (reg.) gheară (de pasăre): **parc-a mîncat scurmuș de găină**, se spune despre cel care nu poate păstra un secret. [***Scurma*** + *-uș*].

scurs[1], ~și, scursă, ~e a. **1.** care a curs (continuu), prelungîndu-se (pînă la ultima picătură): *sîngele scurs îl vlăgui*; **2.** spart și împrăștiat din orbită: *cu ochii scurși*; **3.** din care a fost eliminată partea lichidă (zeama, zerul etc.): *brînză prea scursă*; **4.** (fig.) trecut (unul după altul); desfășurat: *regreta anii scurși; o viață scursă, plină de neîmpliniri.* [V. ***scurge***].

scurs[2], scursuri n. **1.** faptul de a (se) scurge; **2.** (reg.) curs al unei ape: *în vadul Brăilii, 'n scursul Dunării ... carcă-mi-se-ncarcă ... nouă galioane.* POP. [V. ***scurge***].

scursoáre, scursori f. **1.** (rar) scurgere: *scursoarea apei*; **2.** lichid (murdar) care s-a scurs dintr-un sau într-un loc; scursură: *puțul aduna scursorile din mahala*; **3.** (pop.) (numele unor boli caracterizate printr-o) secreție patologică; scurgere; **4.** (loc de) colectare și evacuare a apelor de precipitație, menajere, reziduale etc.; scurgere: *îl găsiră mort într-o scursoare a orașului*; **5.** (fig.) om de nimic; scursură, lepădătură: *crescut în mijlocul scursorilor și gunoaielor orașelor.* GANE; **6.** apă scursă de pe înălțimi; apă curgătoare: *valea, mai strîmtîndu-se, aduna, ca într-o pîlnie, scursorile pripoarelor.* VLAH.; **7.** (rar) curs al unei ape; (p. restr.) albie, făgaș: *porcii i-a pornit în sus, pe scursoarea pîrîului.* GAL.; **8.** (reg.) cădere de apă, la moară: *duceți-vă-ți, agalelor, pe luciul Dunării, la scursorile morii.* POP [***Scurs***[2] + *-oare*].

scursúră, scursuri f. **1.** (înv.) scurgere: *scursură a apei*; **2.** lichid (murdar) care s-a scurs dintr-un sau într-un loc; scursoare: *venit-au, venit ... cu tină de la topilă, cu scursuri de pe tocilă.* POP.; **3.** (pop.) (numele unor boli caracterizate printr-o) secreție patologică; scurgere, scursoare; **4.** (fig.) om de nimic; scursoare, lepădătură: *te-ai înhăitat cu scursura mahalalei*; **5.** (înv. și pop.) curs al unei ape; (p. restr.) făgaș, albie: *mergînd el pe scursura pîrîului, tot în susul apei.* CR. [***Scurs***[2] + *-ură*].

scurt, ~ți, scurtă, ~e a. **1.** care are o lungime mică, redusă, ale cărei capete sînt aproape unul de altul: *de-ai fi văzut cum au jucat copilele de împărat ... cu rochii scurte.* COȘB.; *fata ta-i scurtă-n picioare.* POP.; a **avea mînă scurtă**, a fi zgîrcit; **2.** care se întinde pe o distanță mică, care se parcurge în puțin timp: *ei mergeau fără a simți că merg, părîndu-li-se calea scurtă.* CR.; **vedere scurtă**, miopie: **scurt de vedere**, miop: *era și cam scurt de vedere, așa că trebuia să se uite lung pân' să-i cunoască.* C.; **3.** scund, mărunt, mic: *gazda mea era un moșneag ... scurt și gros.* NEGR.; (înv.) **a face pe cineva mai scurt de (cîte) o palmă** (sau **cu un cap**), a decapita: *Mihai ... pre vrăjmași îi făcu mai scurți de cîte o palmă.* ISP.; **4.** de proporții reduse; sumar: *în volumele din urmă, sînt adăogate biografii scurte ale autorilor.* MAIOR.; **infinitiv scurt**, formă de infinitiv în limba română care poartă caracteristica conjugării; **5.** concis, fără multe cuvinte, succint; laconic, lapidar: *pentru a fi scurt aș putea să spun ...* PR.; *mai bine auzire multă și vorbă mai scurtă.* Z.; (adv.) *alții au scris mai scurt.* MOXA; **pe** (sau **în**) **scurt**, fără multe cuvinte: *ne spune pe scurt faptele de laudă.* OD.; *el povesti în scurt toată istoria cu merele.* ISP.; (**a fi**) **scurt la** (sau **în**) **vorbă** (ori **la cuvînt**), (a fi) puțin comunicativ: *tată-meu era de felul lui scurt la vorbă.* GANE; **scurt și cuprinzător** sau (fam.) **scurt pe doi**, fără multă vorbă; fără nici o discuție: *scurt și cuprinzător, sărut mîna mătușei, luîndu-mi ziua bună.* CR.; **6.** (fig.) mărginit, redus: *poale lungi și minte scurtă.* EM.; **a avea memoria scurtă**, a nu putea (sau a nu vrea) să țină minte; a fi uituc: *au memoria scurtă, s-au obicinuit cu relele și uită lesne pe acei care i-au asuprit.* GHICA; **7.** care durează

S

puţin; care trece repede: *trec anii cu grăbire pe calea scurtei vieţi!* AL.; *vizitele fură scurte şi protocolare.* GHEŢIE; **în** (ori **la**) **scurtă vreme** sau **în** (ori **la, peste**) **scurt timp**, curînd, peste puţină vreme: *în scurtă vreme, robul s-a întors la palat.* CAR.; **silabă** (sau **vocală**) **scurtă**, silabă (sau vocală) care are o durată mai mică decît media. // adv. **1.** (de) la mică distanţă; limitînd libertatea de mişcare; (p. ext.) strîns: *calul ... stătuse multă vreme acolo, ... legat scurt, fără nutreţ.* POP; **a lua pe cineva din scurt**, a trage la răspundere, a cere socoteală: *directorul îl luă din scurt: ai fost sau nu?;* **a ţine pe cineva din** (sau, înv. **de**) **scurt**, a supraveghea pe cineva îndeaproape; a trata cu asprime: *o să fiu cu dînşii şi o să-i ţin de scurt.* FIL.; **2.** fără a admite replică; hotărît, tranşant, categoric: *d-ta vorbeşti în bobote, şi eu ..., scurt! Nu merg!* C.; **a** (**o** ori **a i-o, a-l**) **tăia** (sau **reteza**) **scurt**, a întrerupe pe cineva cu bruschețe, a nu-l mai lăsa să vorbească: *le-o tăia ... scurt ori de cîte ori îşi luau nasul la purtare.* GHEŢIE; **3.** repede; brusc: *am sunat nervos, scurt.* EL.; // f. **1.** haină groasă, lungă pînă deasupra genunchilor: *îşi puse o scurtă îmblănită;* **2.** (pop.) adenopatie (axială sau inghinală); **3.** (pop.) **a trage scurta**, a duce greul, a suporta consecinţele neplăcute; **4.** (la pl.) unde scurte: *poţi prinde postul pe scurte.* // n. (înv.) scurtime: *n-avem în scurtul vieţii nici timpul de sperat.* AL. [Lat. **excurtus*].

scurtă, scurtez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) micşora lungimea sau înălţimea unui obiect; a (se) face (mai) scurt: *scurteica fusese încă p-atît de lungă, dar o scurtase mereu din poale ca să încăputeze mînecile.* DELAVR.; *pantalonii s-au scurtat la spălat;* **a scurta cuiva ghearele**, a limita puterea (de a face rău a) cuiva; **a scurta cuiva limba**, a interzice cuiva să bîrfească: *le mai scurtezi limbile acelor bîrfitori?* CAR.; **2.** (înv. şi pop.; tr.) a decapita: *Măria ta poţi găsi iertare dacă scurtezi pe un fiu de voievod.* SAD.; **a scurta de cap**, a decapita: *de capete-i scurtam şi aleanu-mi uşuram.* POP.; **3.** (tr. şi intr.) a reduce o distanţă, alegînd drumul cel mai scurt; a evita ocolurile (mergînd direct): *ca să scurteze drumul, o luă prin pădure; să mai scurtăm din cale*; (reg.) **a-i scurta cuiva cărările** (sau **potecile, drumurile**), a împiedica pe cineva să facă ceva; a pune viaţa cuiva în primejdie: *scurtează-i drumul grabnic prin moarte, sau eşti mort.* AL.; **4.** (tr. şi intr.) a exprima în cuvinte puţine; a vorbi concis: *dar, ca să scurtăm, pe dumneavoastră vă rugăm.* POP.; **a scurta cuiva vorba** sau **a i-o scurta**, a împiedica pe cineva să (mai) vorbească; **5.** (tr.) a reduce din proporţii; a concentra; a rezuma: *am scurtat introducerea lucrării;* **6.** (tr. şi refl.) a face să dureze sau a dura mai puţin, a face ca timpul să pară mai scurt; a (se) micşora: *în zadar, urgie crudă, lungeşti noaptea-ntunecoasă ..., scurtezi ziua luminoasă.* AL.; (înv. şi pop.) **a-i scurta viaţa cuiva**, a face să moară mai repede; a omorî: *stăpînii puteau să scurteze viaţa cui pofteau.* ARG.; **7.** (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni mai mic, mai puţin; a (se) diminua, a (se) împuţina, a scădea: *scurta-i-s-ar zilele!* POP. [De la ***scurt***].

scurtáre, scurtări f. 1. acţiunea de a (se) scurta şi rezultatul ei; **2.** micşorare a lungimii sau a înălţimii unui obiect; retezare: *scurtarea părului;* **3.** (înv.) prescurtare: *scurtarea cuvintelor;* **4.** reducere a unei distanţe; evitarea ocolurilor: *scurtarea drumului;* **5.** diminuare, micşorare a unei durate, a unei perioade de timp: *scurtarea vieţii; scurtarea tranziţiei.* [V. ***scurta***].

scurtát, ~ţi, scurtată, ~e a. **1.** micşorat, redus în lungime sau în înălţime; retezat: *căluţii ... aveau coamele tunse şi cozile scurtate.* SAD.; *păr scurtat la ceafă;* **2.** (înv.) decapitat: *încît să rămînem scurtaţi de capete.* SAD.; **3.** redus ca proporţii; prescurtat: *varianta scurtată a lucrării;* **4.** redus ca durată: *săptămînă de lucru scurtată.* [V. ***scurta***].

scurtătúră, scurtături f. **1.** bucată scurtă de lemn; retevei: *zvîrr! cu o scurtătură în urma noastră.* CR.; **2.** cărare ce duce de-a dreptul, urmînd calea cea mai scurtă (pînă la destinaţie), fără ocoluri, fără cotituri: *o luarăm pe scurtătură.* [***Scurta*** + ***-ătură***].

scurtcircuít, scurtcircuite n. **1.** legătură electrică de rezistenţă (respectiv impedanţă) foarte mică, stabilită între două puncte ale unui circuit; **2.** întrerupere accidentală a curentului electric într-o reţea sau într-o instalaţie; **3.** (fam.) atingere accidentală a două fire sau puncte neizolate dintr-un circuit electric. [***Scurt*** + ***circuit;*** cf. fr. ***court-circuit***].

scurtcircuitá, scurtcircuitez vb. (tr. şi refl.) a (se) produce un scurtcircuit: (fig.) *acest „contact direct" între premier şi popor scurtcircuitează în mod simbolic edificiul administraţiei.* D. [De la ***scurtcircuit;*** cf. fr. ***court-circuiter***].

scurtcircuitáre, scurtcircuitări f. acţiunea de a (se) scurtcircuita şi rezultatul ei. [V. ***scurtcircuita***].

scurtcircuitát, ~ţi, scurtcircuitată, ~e a. (despre circuite, reţele electrice etc.) în care s-a produs un scurtcircuit; care, în urma unui scurtcircuit, nu mai funcţionează. [V. ***scurtcircuita***].

scurtcircuitór, scurtcircuitoare n. aparat prin care sînt scurtcircuitate conductoarele unei instalaţii electrice. [***Scurtcircuita*** + ***-tor***].

scurteícă, scurteici f. haină femeiască din stofă, catifea sau mătase, de obicei îmblănită, lungă pînă la (sau pînă sub) genunchi, purtată mai ales la ţară; cataveică: *scurteicile-nflorite şi sumăieşele cu ciucuri ... toate sînt ţesute şi lucrate-n casă.* VLAH.; *le luau ... scurteicile, de li se mai zicea şi cataveici.* SOR. [***Scurtă*** + ***-eică***].

scurteicúţă, scurteicuţe f. **1.** diminutiv al lui scurteică: *copilul îmbrăcat ... c-o scurteicuţă blănită.* DELAVR.; **2.** (reg.) haină (de interior) pînă la genunchi, din pînză sau din stofă subţire, căptuşită (cu americă), purtată de ţărance. [***Scurteică*** + ***-uţă***].

scurticél, ~i, scurticeá (~ícă), ~ele a. **1.** diminutiv al lui scurt; scurtişor, scurtuţ; **2.** care este cam scurt: *rochia scurticică, maică.* DELAVR.; **3.** care este cam scund; scundicel: *drag mi-e omul scurticel.* POP; **4.** de porţii (cam) reduse, care nu e prea amplu; scurtişor: *cîntă-mi tu un cîntecel, fie cît de scurticel.* POP. [***Scurt*** + ***-icel, -icea, (-ică)***].

scurtíme, scurtimi f. **1.** însuşirea de a fi scurt; dimensiune, întindere mică a unui obiect de la un capăt la altul: *scurtimea hainei; scurtimea gîtului o dezavantaja;* **2.** de proporţii reduse; micime: *scurtimea operelor noastre literare s-ar explica ţinînd seama de evenimentele felurite.* DELAVR.; **3.** concizie: *scurtimea exprimării;* **4.** durată mică: *scurtimea vieţii.* [***Scurt*** + ***-ime***].

scurtişór, ~i, scurtişoáră, ~e a. scurticel. [***Scurt*** + ***-işor***].

scurtmetráj, scurtmetraje n. film care nu depăşeşte o mie de metri lungime sau treizeci de minute durată de proiecţie. [***Scurt*** + ***metraj;*** cf. fr. ***court-métrage***].

scurtúţ, ~i, scurtuţă, ~e a. scurticel. [***Scurt*** + ***-uţ***].

scut, scuturi n. **1.** armă defensivă de metal, de piele etc., cu care luptătorii din antichitate şi din evul mediu îşi apărau pieptul de lovituri; pavăză: *braţu-i stîng era-ncordat sub un scut de fier săpat.* AL.; **2.** (înv.) blazon: *scutul de Malipieri este aur cu gheara de vultur.* NEGR.; **3.** (fig.) sprijin, ocrotire; protecţie: *biserica este ... scutul neamului nostru credincios şi asuprit.* REBR.; *sub scutul legii;* **4.** paravan pentru protejarea unor dispozitive la acţiuni mecanice sau termice: *scutul motorului s-a sfărîmat;* **5.** mască protectoare pentru sudori; **6.** (înv. şi reg.) adăpost rudimentar (la cîmp); **7.** construcţie mobilă metalică sau de lemn, avînd rolul de a apăra spaţiul în curs de exploatare în lucrările miniere; **8.** (geol.) porţiune întinsă a unei platforme în care apare la suprafaţa pămîntului fundamentul cristalin cutat al acesteia, baza continentelor actuale; **9.** formaţie chitinoasă a corpului unor animale avînd rol de apărare a ţesuturilor moi; **10.** (astron.; artic.) numele unei constelaţii din emisfera australă, situată între constelaţiile Vulturul, Şarpele şi Săgetătorul. [Lat. ***scutum***].

scutár[1], scutari m. cioban care administrează, conduce stîna; vătaf peste ciobani: *eu slujisem ca scutar tinerel la acei oieri.* SAD. [Din sl. ***skotarĭ*** „cioban"].

scutár[2], scutari m. (înv.) scutier: *diviziunea Guillomilor era cea mai numeroasă: o sută zece cavaleri, afară de simpli scutari.* HASD. [Din lat. ***scutarius***].

scuteálă, scuteli f. **1.** (înv.) protejare; protecţie: *ai dat mie scuteală mîntuirei mele.* BIBLIA; **2.** (înv. şi pop.) adăpost: *să fie la scuteală legat şi să aibă ... ceva ogrinji dinainte.* POP; **a ţine** sau **a** (**se**) **pune, a** (**se**) **băga la scuteală**; a (se) adăposti; **3.** (înv.) privilegiu de a nu (mai) presta anumite servicii, de a nu (mai) plăti anumite dări; **carte de scuteală**, înscris domnesc prin care se acorda cuiva scutire de unele impozite sau obligaţii; carte de scutire: *veniţi după mine, să vă fac cărţi de scuteală, să nu daţi nemică în dzilele mele.* NEC.; **om de scuteală**, scutelnic; **ostaş de scuteală**, scutelnicel: *puterea armată ... se osebea în ostaşi cu leafă (armată) şi ostaşi de scuteală (miliţie).* BĂLC. [***Scuti*** + ***-eală***].

scútec, scutece n. **1.** bucată (dreptunghiulară) de pînză, de flanelă, de pichet etc. cu care se înfaşă sugarii; pelincă: *e băiat! a strigat cu bucurie aşezîndu-mă pe scutec.* GHEŢIE; *mititel, înfăşeţel în scutec de bumbăcel.* POP.; **din scutece**, încă din vremea prunciei: *pe trei i-a tăiat moartea din scutece.* ST.; **2.** (fig.) fază iniţială; început: *sub zidurile acestea, zac scuticile poporului român de azi.* VLAH.; (şi: (înv. şi reg.) **scutic**). [Et. nec.; cf. bulg. ***skutak***].

scutecél, scutecele n. diminutiv al lui scutec: *scoasă scutecele albe de în şi de lînă curate ... de-nfăşat pruncul.* DOS. [***Scutec*** + ***-el***].

scutélnic, scutelnici m. (înv.) **1.** om scutit de plata birului domnesc, în schimbul unor obligaţii (militare); om de scuteală: *scutelnicii munceau în folosul domnului, al boierilor sau al mănăstirilor în apropierea cărora locuiau;* **2.** ostaş care slujea fără leafă, fiind în schimb scutit de biruri: *veneau lefegii cu haine galbene, simenii şi scutelnicii pedeştri.* OD. // a. care era scutit de biruri: *să nu mai fie crîşmă scutelnică.* N.COSTIN. [***Scuti*** + ***-elnic***].

scutelnicél, scutelnicei m. (înv.) soldat recrutat din rîndul scutelnicilor; ostaş de scuteală: *sărăceii, 500 şi scutelniceii, iar 500 ..., erau călărimea Bucureştilor sub căpitanul spătăriei.* BĂLC. [***Scutelnic*** + ***-el***].

scúter, scutere n. tip de motocicletă uşoară, cu carcasă aerodinamică şi cu roţi mici, putînd transporta una sau două persoane. [Din engl., fr. ***scooter***].

scutí, scutesc vb. **1.** (astăzi rar; tr.) a apăra, a ocroti, a proteja: *Doamne, scuteşte-mă de zile rele;* **2.** (reg.; refl.) a se adăposti; a se feri: *dragostea din satul tău e mai bună, fătul meu ..., de drum n-ai să te-ngrijeşti, nici de ploi să te scuteşti.* POP; (fig.) *contribuie ... amîndoi la ridicarea adăpostului care să-i scutească de furtunile vieţii.* AG.; **3.** (tr.) a feri, a scăpa de ceva neplăcut; a cruţa, a menaja, a dispensa: *republica literelor nu e scutită de animozităţi şi lupte civile.* CAR.; *m-ai scutit de o scenă penibilă;* **4.** (fam.; tr.) a lăsa în pace, a nu plictisi, a nu agasa, a nu sîcîi pe cineva: *scuteşte-mă, te rog!;* **5.** (tr.) a dispensa pe cineva de anumite îndatoriri sau sarcini; a nu supune pe cineva la anumite obligaţii: *pe mulţi i-a scutit de armată.* ST.; *dacă facem reparaţiile, comuna ne scuteşte doi ani ... de orice taxă.* GHEŢIE; **6.** (p. ext.; tr.) a fi lipsit de ...: *credeai că o faptă atît de cumplită este scutită de consecinţe?* ARG. [De la ***scut***].

scútic n. v. **scutec**.

scutiér, scutieri m. tînăr nobil care purta scutul şi celelalte arme ale cavalerului sau ale seniorului, în evul mediu, în apusul Europei; titlu purtat de tinerii nobili înainte de a deveni cavaleri; (p. ext.) soldat, luptător cu scut: *trage cu săgeata scutierul mare.* BOL.; *un paloş de izbîndă există-n orice fier, în tot păstorul astăzi există un scutier.* AL. [***Scut*** + ***-ier;*** cf. fr. ***écuyer***].

scutínţă, scutinţe f. (înv.) **1.** protejare; protecţie: *şi mi-ai dat scutinţă să mă sprejinească sfînta ta direaptă.* DOS.; **2.** scutire. [***Scuti*** + ***-inţă***].

scutíre, scutiri f. **1.** acţiunea de a (se) scuti şi rezultatul ei; **2.** (înv.) protejare; protecţie; **scutire de boală**, imunitate; **3.** (rar) adăpost: *un lac întreg era prin casă şi-n lac peşti mulţi; el îi prindea şi-apoi punîndu-i la scutire, de nou se da la pescuire.* COŞB.; **4.** privilegiu de a nu (mai) presta anumite servicii, de a nu (mai) plăti anumite dări; dispensă: *fabricile de zahăr ..., deosebit de scutirea de vamă ..., au şi alte scutiri municipale.* GHICA; *acestor oameni vrei*

d-ta să le duci acuma pe tavă făgăduieli de scutiri de taxe? REBR.; **5.** act, document prin care se acordă cuiva un asemenea privilegiu, o dispensă, **carte de scutire**, carte de scuteală. [V. ***scuti***].

scutişór, scutişoare n. **1.** diminutiv al lui scut; **2.** strat de celule care separă embrionul bobului de grîu de masa endospermului. [***Scut*** + *-işor*].

scutít, ~ţi, scutită, ~e a. **1.** (rar) protejat; ferit: *nici o casă n-a găsit fără dureri, un loc scutit.* COŞB.; **2.** dispensat (legal) de îndeplinirea unor obligaţii, de plata unor taxe, impozite etc.: *scutit de armată*; (subst.) *să dea din zece vedre una, afară de privilegiaţi şi scutiţi cu hrisoave domneşti.* FIL. [V. ***scuti***].

scutitór, ~i, scutitoáre m., f. (înv.) protector, apărător: *în acele vremi grele, Ardealul mai cu samă fu scutitorul naţiei române.* BĂLC. [***Scuti*** + *-tor*].

scútur n. (rar) **1.** scuturat[2]; (spec.) suflare de vînt; adiere: *florile-şi pierd roua l-al zefirului scutur.* AL.; **2.** scuturătură (a corpului); tremurici; frison: *aşa scutur l-a găsit.* [De la ***scutura***].

scutură, scútur vb. **1.** (tr.) a face să cadă, să se îndepărteze materii, corpuri străine etc. din sau de pe un obiect, clătinîndu-l, agitîndu-l, bătîndu-l: *a scuturat faţa de masă cu firimituri şi rămăşiţe.* GHEŢIE; *scutură scrumul în scrumieră*; **a scutura pe cineva de bani** (ori **de parale**) sau **a scutura punga** (ori **buzunarele**) **cuiva**, a stoarce pe cineva de bani; a jefui; **2.** (refl.) a se curăţa de praf, scame, noroi etc., agitînd, periind etc.: *îşi scoaseră glugile, se scuturară bine de zăpadă.* CAR.; **3.** (tr. şi intr.) a şterge praful; a deretica: *biata fata unchiaşului torcea ..., mătura şi scutura.* ISP.; *am scuturat toată casa*; **4.** (tr.) a înlătura, a îndepărta, a alunga, a lepăda de la sine: *scuturîndu-şi lanţurile, cere de la zei libertatea de a putea trăi departe de Roma.* LOV.; **5.** (fig.; refl. şi tr.) a (se) elibera de ceva supărător, apăsător; a (se) debarasa, a (se) degaja: *ce plăcere de-a giuca şi de griji a se scutura.* AL.; *nu ne mai putem scutura de sărăcie.* REBR.; **6.** (fig.; refl. şi tr.) a (se) trezi: *o să se scuture satul din somn.* ST.; **7.** (refl. şi tr.) a (se) despuia de frunze, de flori, de rod etc.; a cădea sau a face să cadă florile, fructele de pe plante; a (se) împrăştia: *se scutură salcîmii de toamnă şi de vînt.* EM.; *se scutura ovăsul cela pe jos.* CR.; **8.** (tr., intr. şi refl.) a (se) mişca cu putere încoace şi încolo, în sus şi în jos etc., de multe ori; a (se) agita, a (se) clătina, a (se) zgîlţîi: *turturica ... îşi scutură aripile.* OD.; *scuturîndu-se de cîteva ori, pletele îi căzură ... pe umeri.* EL.; **a scutura mîna cuiva**, a strînge mîna cuiva, mişcîndu-i-o repetat, în semn de salut (călduros): *i-a scuturat mîna cu o cordialitate exagerată.* C.PETR.; **9.** (tr.) a hurduca, a zdruncina: *căruţa l-a scuturat straşnic*; **10.** (refl. şi tr.) a tremura sau a face să tremure din tot corpul; a (se) cutremura; a (se) înfiora: *te scuturi la ideea că omul se joacă cu viaţa lui.* OD.; *un fior o scutură puternic.* CAR.; **a i se scutura cuiva carnea** (sau **oasele, inima**), a se înfiora (de frică, de scîrbă etc.); **a-l scutura pe cineva frigurile** sau **a fi scuturat de friguri**, a avea un acces de friguri, a avea frisoane: *galben ca lămîia şi scuturat de friguri, tata a urcat în expresul de Viena.* GHEŢIE; **11.** (fam.; tr.) a bate (tare); a critica aspru; a mustra: *am să-l scutur zdravăn, să ţină minte;* (pop.) **a scutura cojocul** (sau **nădragii, blana**) **cuiva**, a bate (zdravăn), a stîlci în bătaie. [Lat. **excutulare*].

scuturáre, scuturări f. **1.** acţiunea de a (se) scutura şi rezultatul ei; scutur, scuturat[2]; **2.** mişcare bruscă şi repetată încolo şi încoace, în sus şi în jos; clătinare, zgîlţîire: *scuturarea pomilor*; **3.** căderea, îndepărtare etc. a unor materii, corpuri străine etc. din sau de pe un obiect, prin clătinare, agitare, batere: *scuturarea aşternutului*; **4.** curăţare de praful, noroiul, scamele etc. de pe picioare, haine etc., prin ştergere, periere etc.; **5.** (fig.) înlăturare a unei poveri, a unei apăsări, a unei asupriri; eliberare, scăpare, descătuşare: *măreţul vis al eroului: scuturarea jugului musulman!* HASD. [V. ***scutura***].

scuturát[1], ~ţi, scuturată, ~e a. **1.** curăţat de praf, de noroi, de zăpadă etc. prin scuturare: *covoare scuturate*; **2.** deretícat: *casă scuturată*; **3.** (fig.; fam.) prezentabil; educat, cizelat: *se întorc unul cîte unul din capitalele Europei spălaţi şi scuturaţi.* GHICA; **4.** despuiat de frunze, de flori, de rod: *un pom veşted, scuturat.* PANN; **5.** desprins şi căzut din pom: *porcii mîncau prunele scuturate.* // adv. (reg.) săltat[2]: *cine joacă scuturat de trei zile n-o mîncat.* POP. [V. ***scutura***].

scuturát[2] n. **1.** faptul de a (se) scutura; scutur, scuturare, scuturătură; **2.** deretícat: *abia isprăvise scuturatul.* [V. ***scutura***].

scuturátor, ~i, scuturătoáre m., f. (reg.) **1.** persoană angajată la scuturarea pomilor fructiferi ca să cadă fructele pentru a fi culese; **2.** numele unui soi de struguri cu boabe rare şi mărunte: *struguri scuturători; poamă scuturătoare.* // f. **1.** (pl. **scuturători**) măturică de pene cu care se scutură praful; **2.** (pop.) teica morii; **3.** (rar) scrumieră: *umplea văzduhul de fum şi scuturătoarele de capete de ţigări.* ZAMF. // n. **1.** maşină servind la separarea şi la eliminarea impurităţilor dintr-un material fibros, folosită în filaturi; **2.** (şi **scuturător de paie**) batoză care separă materialul treierat şi elimină paiele lungi. [***Scutura*** + *-ător*].

scuturătúră, scuturături f. **1.** faptul de a (se) scutura; **2.** ceea ce cade jos (în urma scuturării); **3.** (rar) ploaie de vară uşoară şi scurtă: *nourii de ploaie din răsărit ... n-aduc numai o scuturătură de şagă şi batjocură ca aceea care a trecut, ci ploaia se pune cu temei.* SAD.; **4.** curăţenie generală; deretícare: *am făcut o scuturătură bună*; **5.** scuturatul pomilor ca să cadă fructele pentru a fi culese; (p. ext.) fructe scuturate: *toamna culegea mere rămase din scuturătură.* CĂL.; **6.** (pop.) flori de fîn scuturate, rămăşiţe de fîn din iesle, de pe fundul carului etc.; **7.** mişcare bruscă, repetată şi efectul ei; clătinare, zgîlţîire: *cu o scuturătură zvîrli din spate cojocul pe o laiţă.* SAD.; *auzi o scuturătură de zurgălăi*; **8.** hurducare, zdruncinare: *scuturătura căruţei*; **9.** tremurare a corpului; cutremurare, înfiorare; scutur: *o scuturătură puternică îl apucă dintre spete.* CAR.; **10.** (fam.) bătaie (zdravănă): *îi trase o scuturătură.* [***Scutura*** + *-ătură*].

scuţ, scuţi m. şi **scuţuri** n. (pop.) **1.** ţurţur: *scuţurile, semn de frig*; **2.** sloi mare de gheaţă: *scuţi năpraznici, ca steiuri de sare grunjoasă lunecau agale în jos.* C.L.; **a se face** (sau **a îngheţa**) **scuţ**, a îngheţa bocnă; **3.** crustă zgrunţuroasă formată pe burta animalelor prin îmbîcsirea părului cu murdărie. [Et. nec.].

scuză, scuz vb. **1.** (tr.) a servi ca scuză; a dezvinovăţi; a motiva; a justifica: *scopul scuză mijloacele.* CAR.; **2.** (refl.) a-şi căuta motive, explicaţii etc. pentru o faptă (reprobabilă); a se justifica, a se dezvinovăţi; a-şi cere scuze, iertare pentru o greşeală comisă, pentru un deranj etc.: *s-a scuzat dacă ne-a făcut cumva vreo necuviinţă.* CAR.; *voi căuta să mă scuz în vreun fel*; (tr. absol.) **scuzaţi!**, formulă de politeţe prin care cineva îşi cere iertare pentru o greşeală, o stîngăcie, o gafă etc.: *scuzaţi, vă rog, domnule profesor, nu v-am băgat de seamă.* AG.; **3.** (tr.) a accepta, a primi scuzele cuiva; a ierta: *vă rog să mă scuzaţi.* REBR. [Din fr. ***excuser***, it. ***scusare***].

scuzábil, ~i, scuzabilă, ~e a. care poate fi justificat, scuzat, iertat, trecut cu vederea: *asta înseamnă că delapidarea, că necinstea lor ar fi scuzabile?* CAR. [Din it. ***scusabile***].

scuzáre, scuzări f. acţiunea de a (se) scuza şi rezultatul ei. [V. ***scuza***].

scúză, scuze f. **1.** motiv real sau pretext invocat de cineva pentru a se dezvinovăţi, pentru a justifica o anumită situaţie, o acţiune (reprobabilă); dezvinovăţire, disculpare, justificare: *scriitorii jurnalelor ... vor putea afla o scuză pentru neîngrijirea formei sub care îşi prezintă ideile.* MAIOR.; **2.** (de obicei la pl.) exprimare a regretului pentru o greşeală, un deranj, o jignire etc. adusă cuiva; cuvînt de disculpare: *vă cer scuze pentru această scenă.* EL.; *se aştepta ca ... bărbatul ei ... să murmure cîteva cuvinte de scuză.* GHEŢIE; **(mii de) scuze!** sau **scuzele mele!**, formulă prin care se cere iertare; **a primi** (sau **a accepta, a admite**) **scuzele cuiva**, a scuza: *te rog să accepţi scuzele mele.* [Din it. ***scusa***, fr. ***escuse***].

scvămă f. v. **scuamă**.

se pron. refl. **I.** indică: **1.** identitatea dintre persoana care face lucrarea şi aceea care o suferă: *să se îmbrace pe ascuns într-o piele de urs.* CR.; **2.** reciprocitatea: *Parnasul şi Olimpul cu fală se priviră.* ALEX.; *de cînd se iau de gît lupii cu mieii.* ISP.; **3.** diateza reflexivă: *se bolnăvi de ochi.* EM.; *se piaptănă*; **II.** sugerează subiectul (impersonal): *ce-o să aibă, din acestea pentru ei, bătrînul dascăl? nemurirea se va zice.* EM.; **III. 1.** intră în construcţii impersonale: *se pare că va reuşi*; **2.** intră în construcţii reflexive cu valoare de pasiv: *grandoarea se face după cîtăţimea mai mare sau mai mică de sensibilitate.* MAIOR. [Lat. ***se***].

seálbă f. v. **solbă**.

sea-line [si-lâin] f. canalizare sub apă care permite încărcarea şi descărcarea unui produs petrolier în plină mare sau în rada unui port. [Cuv. engl., fr.].

seámă, semi şi **seme** f. **1.** număr, cantitate mare; grămadă, mulţime de fiinţe, lucruri etc.; (p. restr.) parte (însemnată) (din ...): *întorcîndu-se o seamă de viteji.* ISP.; **fără seamă (de ...)** sau (reg.) **fără chip** (ori **număr, rost**) **şi (fără) seamă** sau **din seamă afară, a)** în număr mare, nemăsurat; exagerat, neobişnuit (de mult, mare etc.); din cale afară de ...: *strîngînd bogăţîe fără samă de multă.* DOS.; **b)** fără asemănare, fără seamăn: *cuminte fără seamă precum era.* COŞB.; **peste seamă**, peste măsură, foarte (mult, mare etc.); extraordinar: *era curvar peste samă.* N.COSTIN; **2.** (înv. şi pop.) perioadă, interval, bucată de timp: *aşa trăiu biata mă-sa de o seamă de vreme.* VLAH.; **3.** (pop.; artic.) vîrstă; generaţie: *copile tinerele, de seama puicuţei mele.* POP.; **de-o seamă** (**cu cineva**), de aceeaşi vîrstă (cu cineva): *copiii sînt de-o seamă*; **4.** (înv.) sumă (de bani); cont, socoteală, evidenţă, justificare (financiară): *socotelile sau semile mănăstirilor închinate.* OD.; **pe** (sau **în**) **seamă** (ori **seama cuiva**), **a)** în sarcina, în obligaţia cuiva, pe socoteala cuiva: *numai negustorul ... trăieşte din săul său şi pe sama lui.* CR.; **b)** în posesia, în stăpînirea cuiva; în grija, în paza cuiva: *lasă grija sfinţilor în sama părinţilor.* EM.; **c)** în favoarea, în interesul, în folosul cuiva: *a poruncit să-i dea o locuinţă în palat pe seama lui.* CAR.; **a da seamă** (ori **seama**), **a)** a răspunde de cele făcute; a suporta consecinţele; a da socoteală: *vei da seamă de-ai fost strîmb ori de-ai fost drept!* VLAH.; **b)** (înv.) a declara; a înştiinţa: *au dispecetluit banii Jora ş-au luat cîţiva galbini ş-au dat samă către Dabije Vodă că aşe despecetluiţi i-au găsit.* NEC.; **a(-i) ţine seama** (sau **seamă**) ori **a ţine în seamă** (**de ceva**), a avea în vedere; a ţine cont: *aşa-i că, dacă n-am ţinut samă de vorbele lui, am ajuns slugă la dîrloagă.* CR.; (înv. şi reg.) **a(-i) cere** (sau **a lua**) (**cuiva**) **seamă** (ori **seama**), a trage pe cineva la răspundere, a cere cuiva socoteală: *care vi-i dreptul de a-mi cere mie seamă?* AL.; (pop.) **a(-i) face seama** (**cuiva**), a omorî; (pop.) **a-şi face** (**singur**) **seama** (sau **seamă**), a se sinucide: *ajunsese să se gîndească ca să-şi facă seamă singur.* ISP.; **5.** (înv.) dare în bani înglobînd toate obligaţiile birnicului, percepută iniţial de domnie de patru ori pe an, în Ţara Românească; (p. ext.) bir: *vor fi aceşti oameni ... iertaţi de bir de ţară, de miere cu ceară, de găleată cu fîn, de seama a doua şi a treia* (a. 1684). HASD.; **6.** situaţie (bună): *liniştit de seama averii, Vasile ar fi trebuit să se întoarcă la Pesta, pentru a-şi încheia studiile.* GHEŢIE; **7.** (înv.) rost; rînduială: *strigau unii din drumeţi nencercaţi la seama cailor.* OD.; (pop.) **a şti** (sau **a cunoaşte**) **seama a ceva** (sau **a cuiva**), a fi familiarizat, hîrşit cu ceva (sau cu cineva): *eu ştiu sama petrecerilor şi a prieteniilor.* SAD.; (pop.) **a nu şti de seama cuiva**, a nu avea cunoştinţă despre ce face, unde este etc. cineva: *l-a întrebat despre bărbatul ei şi fiu-său nu ştie de seama lui nimic.* ISP.; **8.** stare, condiţie socială; rang: *[i]l ştiu toate autorităţile publice ca pe un cetăţean de seama-ntîi.* CAR.; **9.** (înv. şi pop.) fel, gen; soi: *acestea cugetînd eu şi altele de această samă.* DOS.; **de-o seamă**, la fel, deopotrivă, asemenea: *amîndoi sînt de-o mamă, de-o făptură şi de-o samă.* AL.; **de seama cuiva**, la fel cu ..., asemenea, pe măsura ..., de potriva ...: *împăraţi romani de seama lui Aurelian.* OD.; **10.** (înv. şi reg.) respect: *slujiţi Domnului cu teamă şi vă bucuraţi cu samă.* DOS.; **11.** importanţă, valoare, însemnătate; faimă; atenţie, consideraţie: *nu i-am luat în seamă multă vreme o serie de acte foarte abile şi discrete.* EL.; **de seamă**,

S

cu însuşiri, cu merite deosebite; important; cu trecere: *hagiul ... era om de seamă.* CAR.; **băgat** (sau **luat**) **în seamă**, luat în consideraţie, tratat cu respect; de vază: *şi mai fost-au poftiţi încă: crai, crăiese şi-mpăraţi, oameni în seamă băgaţi.* CR.; **nebăgat în seamă**, v. **nebăgat**[2]; **nebăgare de** (sau **în**) **seamă**, v. **nebăgare**; **nebăgător de** (sau **în**) **seamă**, v. **nebăgător**; **12.** cercetare, observaţie, examinare, supraveghere; constatare, remarcă; înţelegere; **a băga de seamă**, a observa, a constata: *băgasem de seamă că fetele mă ocolesc.* PR.; **cu băgare de seamă**, cu grijă, cu atenţie: *privi cu băgare de seamă portretul*; (pop.) **a lua seama** (sau (**de**) **seamă**), a supraveghea: *cine nu ia sama slugii, vede fundul pungii.* Z.; **a-şi lua seama** (sau **de seamă**), a reflecta mai bine; a se supraveghea; a remarca, a înţelege: *imediat îşi luă seama şi, schimbînd tonul şi figura ..., se grăbi să repare impresia rea ce-o făcuse amîndurora.* VLAH.; **a-şi da seama** (sau **seamă**), a fi conştient; a constata, a realiza: *a venit vremea să-ţi dai seama de nelegiuirea ce-ai făcut.* GANE; *nu-mi dau seama de ce eram îngîndurat.* GHEŢIE; **de bună seamă**, cu adevărat; cu certitudine; desigur, fără îndoială: *de bună seamă cel mai drag a fost ales.* COŞB.; **mai cu seamă**, mai ales, îndeosebi: *pofti să o aibă el de nevastă, mai cu seamă că era burlac.* ISP; (şi: (pop.) **samă**). [Din magh. ***szám***, „număr, socoteală, sumă"; în română cuvîntul şi-a lărgit foarte mult sfera semantică].

seámăn, semeni, seamănă, semene m., (rar) f. **1.** fiinţă, lucru etc. care seamănă perfect cu altă fiinţă, cu alt lucru etc.; pereche, potrivă: *cine-n aste locuri s-ar măsura cu mine ş-ar merge mie semen?* HEL.; **fără** (**de**) **seamăn**, incomparabil, inegalabil; extraordinar: *vecinic ar visa acea oară fără de seamăn.* EM.; *Gore Pirgu era o lichea fără seamăn.* M. CAR.; **a nu** (**mai**) **avea seamăn** (**pe lume**), a fi unic, a nu avea asemănare; a nu (mai) avea pereche: *de-aş avea un copilaş ... obrăjelu-i ca de spume n-ar avea seamăn pe lume!* AL.; **2.** fiinţa (umană) considerată din punctul de vedere al apartenenţei la aceeaşi specie, categorie, grup etc.; aproape: *am învăţat, în ţara mea, să respect căminul şi tihna semenului meu.* SAD.; *avea încredere desăvîrşită în semenii săi.* TUD.; (şi: **semen**). [De la ***semăna***[1]].

seănţă, seanţe f. (înv.) şedinţă: *seanţa e deschisă.* AL. [Din fr. ***séance***].

seară, seri f. ultima parte a zilei; timpul de cînd apune soarele pînă se întunecă bine: *căci este sara-n asfinţit şi noaptea o să-nceapă.* EM.; **bună seara** (sau, reg., **seară**)!, formulă de salut în timpul serii sau al nopţii; (pop.) **seara** (sau **seară**) **bună!**, formulă de salut la despărţire, în timpul serii sau al nopţii: *eu vă las cu sara bună.* AL.; **a da cuiva bună seara** (sau (pop.) **seara bună**), a saluta pe cineva în cursul serii sau al nopţii; **de seară**, **a**) care se face, se petrece, funcţionează etc. în timpul serii: *a prins trenul de seară*; **b**) care se poartă în timpul serii sau al nopţii, la ocazii: *îmbrăcată într-o rochie de seară din moar.* GHEŢIE; **astă-** (sau (reg.) **ia-**) **seară**, în timpul serii de astăzi: *am rugat-o să fie cuminte măcar astă-seară.* ST.; **pe** (sau **către, spre, înspre,** (pop.) **sub**) **seară**, pe înserate, în amurg: *chiar în acea zi, către sară, baba începu să puie la cale viaţa nurori-sa.* CR.; **seară de seară**, în fiecare seară: *somn m-aş preface ..., ca să-ţi închiz ochii din seară în seară.* PANN; **de cu seară**, (încă) din timpul serii precedente, o dată cu venirea serii: *de cu seară mititelul începetase să mai ţipe.* VLAH. // adv. (în forma **seara** sau **serile**) în (tot) timpul serii; în fiecare seară: *sara pe deal buciumul sună cu jale.* EM.; **(de) dimineaţa (şi) pînă seara**, în tot timpul zilei; în fiecare zi; (p. ext.) tot timpul, mereu: *aceeaşi muncă de dimineaţa pînă seara.* VLAH.; (şi: (pop.) **sară**). [Lat. ***sera***].

seárbăd[1], serbezi, searbădă, serbede a. **1.** (înv. şi pop.) palid; fără vlagă; slab: *e sarbăd şi suflet nu mai are.* AL.; **2.** (reg.) puhav: *erau serbezi de beutură.* POP; **3.** fără strălucire, lipsit de intensitate; stins: *lumina cea sarbădă a lămpei.* NEGR.; **4.** (pop.) spălăcit, inexpresiv: *avînd ochii mai serbezi ca de mort.* COŞB.; **5.** fără gust, fără savoare; fad, sălciu: *mîncare searbădă*; **6.** (fig.) anost, plicticos, monoton, banal: *decît un vis sarbăd, mai bine nimic.* EM.; *viaţa mi se pare uneori destul de searbădă.* GHEŢIE; **7.** (fig.) lipsit de spirit, fără haz, fără farmec; anost, insipid, nesărat: *era o mătuşă sarbădă şi tomnatică.* GANE; (şi: **sarbăd**, (înv.) **salbed**). [Lat. ***exalbidus***].

seárbăd[2], serbezi, searbădă, serbede a. **1.** (înv. şi pop.) acru; (p. ext.) alterat: *lapte sarbăd.* N.COSTIN; *vin searbăd*; **2.** (reg.) necopt: *zarzăre sarbede*; (şi: **sarbăd**). [Cf. alb. ***tharbët***].

sebacéu, ~ei, sebacee a. care ţine de sebum, referitor la sebum; **glandă sebacee**, glandă exocrină în formă de ciorchine, aflată la nivelul tegumentelor, la rădăcina firelor de păr, care secretă sebum: *sensibil la mirosul acidului butiric, ce-l emană glandele sebacee ale tuturor mamiferelor.* BL.; **chist sebaceu**, umflătură sub piele, produsă prin hipertrofia glandelor sebacee. [Din fr. ***sébacé***, lat. ***sebaceus***].

sebastocrátor, sebastocratori m. titlu bizantin care urma după cel de împărat (dat persoanelor din familia domnitoare). [Din gr. mod. ***sevastokrátor***].

sebopoiézã f. secreţie de sebum. [Din fr. ***sébopoïèse***].

seborée, seboree f. hipersecreţie patologică a glandelor sebacee, de origine frecvent hormonală, însoţită adesea de hipertrofia acestora şi de apariţia acneei. [Din fr. ***séborrhée***].

seboréic, ~ci, seboreică, ~ce a. de natura seboreei, de seboree, referitor la seboree: *cheratoză seboreică; eczemă seboreică.* [Din fr. ***séborrhéique***].

sébum n. produs de secreţie al glandelor sebacee, format din acizi graşi şi materii proteice, cu rol în protecţia pielii, fiind fungistatic şi bactericid. [Din fr. ***sébum***, lat. ***sebum***].

sec, seci, seacă, seci a. **1.** lipsit de apă; care a secat; uscat: *fîntîna cea mîlită şi seacă.* CR.; **regim sec**, regim de interdicţie a băuturilor alcoolice; **timbru** (sau **sigiliu**) **sec**, ştampilă în relief, fără tuş, care se imprimă pe anumite acte: *reţetă cu timbru sec*; **tuse seacă**, tuse fără expectoraţie: *era bolnav – tuse seacă, dureri la lingurea.* CAR.; **2.** care nu mai lăcrimează: *pîn'ce-oi simţi că ochiu-mi de lacrime e sec.* EM.; **3.** fără precipitaţii atmosferice; secetos: *vîntul nordic goseşte la noi sec.* HASD.; *ger sec*; **4.** (înv. şi reg.) fără sos, fără zeamă; fără adaos de altceva; gol: *mînca ... pîine sacă uscată.* DOS.; (pop.) **Vinerea seacă**, Vinerea mare (în care se ţine post negru): *în vinerea seacă ne-am trezit vindecaţi.* CR.; **5.** (şi adv.) fără adaos de sifon sau apă minerală; simplu, neamestecat: *doriţi vinul sec sau cu sifon?*; **6.** care conţine o cantitate mică de zahăr: *ni se oferă vin de Cotnar ... mai sec la gust.* CĂL.; **7.** lipsit de umezeală; arid; (p. ext.) neproductiv: *sub paşi răsună cîmpul sec.* AL.; **8.** (rar) cu pielea uscată, crăpată: *atinse cu buza ei seacă lacrima cea rece.* EM.; **9.** (înv. şi reg.) slab, palid; neputincios, fără vlagă: *tîmplîndu-să săc de multe bătrîneţe şi de boală.* DOS.; **10.** (înv. şi reg.) schilod; paralizat, atrofiat: *zise omului celuia ce avea mînă seacă.* N.TEST.; **11.** (înv. şi pop.) gol, deşert: *sacul sec nu poate sta în picioare.* Z.; **ochi sec**, orbită a ochiului goală: *are un ochi sec*; **12.** (reg.) care nu este încărcat: *cu puşca seacă la vînătoare să nu pleci.* PANN; **13.** golit (de ...): *hăleşteele săci de peşti.* N.COSTIN; (fig.) *socotind că este sec de noroc.* ISP.; **14.** fără miez; cu miezul zbîrcit, stricat: *nucă seacă*; **15.** (adesea adv.) scurt, fără rezonanţă: *un pocnet sec ... răsuna undeva în afară.* GHEŢIE; *tropotul lui se auzea, răsunînd sec pe prundiş.* GANE; **16.** (fig.) lipsit de sens, de conţinut, de valoare, de temei etc.; inutil: *un trai nesăbuit şi sec întins pe patimi ca un vrej.* VLAH.; *atîtea vorbe şi minciuni, atîtea seci promisiuni.* VIERU; **17.** (fig.; adesea subst.) (om) fără minte, prost: *m-am luat după capul tău cel sec.* CR.; *mă, seculet zise unchiul.* CAR.; **18.** (fig.) lipsit de expresivitate, de sensibilitate, de căldură; rece: *românii de la Brusa sînt seci de tot.* GHICA; (adv.) *autori modeşti se bucură de cronici copioase ..., alţii mai suculenţi sînt expediaţi sec.* CĂL.; **umor sec**, mod de relatare fără intenţia de umor, acesta reieşind din legătura neaşteptată între elemente incompatibile, a cărei înţelegere implică un răstimp şi întîrzie reacţia prin rîs; **19.** care nu face apel la sensibilitate, la afect, ci numai la intelect; teoretic: *o exactitate seacă a simţului de observaţie.* VIANU; **20.** (rar) dîrz: *voinţă seacă.* // n. **1.** (reg.) partea scobită a corpului, între ultima coastă şi şold; deşert: *m-a lovit în sec*; **2.** post[1]; **lăsatul** (sau **lăsata**) **secului**, v. **lăsat**[2]; **de sec**, **a**) de post: *mîncare de sec*; **b**) în care se posteşte: *zi de sec*; **3.** (înv. şi pop.) gol, vid; **în sec**, **a**) în gol; în prăpastie: *a da, a călca, a sări în sec*; **b**) degeaba, fără folos, fără rost: *rugăciunile mele le făceam în sec.* ISP.; **c**) fără flegmă (sunînd a gol): *tuşeşte în sec.* DELAVR.; **a înghiţi în sec**, a înghiţi fără a avea ceva în gură; (p. ext.) a se abţine de la ceva, a-şi înfrînge o dorinţă: *Pîrvu-nghiţi-n sec de cîteva ori.* VLAH.; *cîinele ... să se uite în gura lor, înghiţînd în sec.* SOR.; (pop.) **a-i ieşi cuiva cu sec**, a-i ieşi în cale cu un vas gol, prevestind un insucces; (reg.) **a-i merge cuiva în sec** sau **a da tot în sec**, a avea mereu insuccese; (şi: (înv. şi reg.) **săc**). [Lat. ***siccus***].

secă[1], sec vb. **1.** (tr. fact.) a fi sau a face să devină sec; a usca: *soarele seacă lacurile şi mlaştinile.* GHICA; **2.** (fig.; tr.) a secătui, a stoarce, a epuiza; a slei, a vlăgui: *poeţii timpului secase nesfîrşitele comori ale închipuirei lor.* FIL.; *pîrdalnicele de bătrîneţe mi-au secat vîrtutea.* ISP; **3.** (fig.; tr.) a sfîrşi, a termina: *fraţii mei n-au secat şirul întrebărilor.* GHEŢIE; **4.** (intr.) a-şi pierde (total) apa, a deveni sec; a dispărea (total): *rîurile vor seca.* AL.; *apele ... fug în pămînt şi seacă.* EM.; **5.** (p. anal.; tr.) a înceta să mai curgă, să mai secreteze: *de-amar îndelungat, nevestei mele i-a secat al laptelui izvor.* COŞB.; **6.** (intr.) a-şi pierde seva, germenele de viaţă; a se usca; a se veşteji: *viile şi pomii au secat de geruri.* UR.; **7.** (pop.; intr.) a se atrofia; a paraliza: *de ţi-ar fi secat mîna cînd mi-ai pus tu cununa.* POP; **8.** (fig.; tr.) a pricinui cuiva o emoţie puternică, o durere insuportabilă; a chinui: *dorul de mîndră dragă rău la inimă te seacă.* POP.; **a-l seca pe cineva la inimă** ori **a-i seca cuiva inima**, a regreta ceva sau pe cineva: *pierderea fiului i-a secat inima*; **9.** (înv.; tr.) a omorî: *scotea ochi, tăia mîni, ciuntea şi seca pe cine avea prepus.* NEGR. [Lat. ***siccare*** şi ***seccare***].

séca[2] f. (reg.) termen de respect folosit (de cei mai tineri) pentru a vorbi cu (sau despre) o femeie (mai) în vîrstă; mătuşă, lele: *seca Lena avea două fete.* SL. [Din sb. ***seka***].

secánt, ~ţi, secantă, ~e a. (mat.; despre drepte sau curbe) care intersectează o linie, un plan; **plan secant**, plan care intersectează una sau mai multe suprafeţe, fără a fi plan tangent. // f. **1.** dreaptă care intersectează un (arc de) cerc sau curbă, o curbă în două puncte ori una sau mai multe drepte, unul sau mai multe plane; **2.** funcţie trigonometrică care, înmulţită cu funcţia cosinus, este egală cu funcţia unitate. [Din fr. ***sécant***, germ. ***Sekante***].

secără f. **1.** plantă erbacee din familia gramineelor, cu tulpina mai înaltă şi cu spicul mai aspru decît al grîului, cu fructul o cariopsă, cultivată ca plantă furajeră şi alimentară (*Secale cereale*): *pe-un spic verde de secară să mă duc, că el se-nsoară.* POP; **2.** (p. restr.) semînţele acestei plante: *secara se întrebuinţează la fabricarea rachiului*; **3.** (p. restr.) făină de secară: *se puseră la cale ... cu peşte fript, cu pîine de secară.* SAD.; **4.** (compuse) **secară-cornută** sau (înv.) **secară-pintenată** (ori **-măluroasă**), sclerotul ciupercii *Claviceps purpurea*, care trăieşte parazit în ovarul unor graminee, în special în ovarul florilor de secară, atacîndu-le spicul; (reg.) **secară-albă**, alac (*Triticum spelta*); (reg.) **secară-sălbatică**, secărea (*Bromus secalinus*); (şi: (înv. şi pop.) **săcară**, (reg.) **sacară**). [Lat. ***secale***].

secáre, secări f. **1.** acţiunea de a seca[1] şi rezultatul ei; **2.** golire, secătuire de apă a izvoarelor, a rîurilor, a bălţilor etc.; secat[2], secătuire; (spec.) desecare: *secarea Bahluiului*; **3.** pierdere (totală) a apei din izvoare, rîuri etc.; secătuire: *secarea apei din fîntîni.* [V. ***seca***].

secát[1], ~ţi, secată, ~e a. **1.** din care s-a scos apa, golit de apă: *fîntînă secată*; **2.** (fig.) secătuit: *a găsit ţara secată, ... înecată în datorii.* GHICA; **3.** care şi-a pierdut (total) apa, care a devenit sec: *baltă secată*; **4.** paralizat; infirm: *această mînă secată tot ar mai putea trimite duşmanului o săgeată.* HASD.; **5.** chinuit de o durere insuportabilă; epuizat sufleteşte, îndurerat: *domniţa nu se uită nici la el; şi drăguţul se duse cu inima secată.* DELAVR. [V. ***seca***[1]].

secát² n. (rar) faptul de a seca; secare: *secatul mlaştinilor.* [V. ***seca¹***].

secatór, secatoare n. foarfece mare cu cuţite scurte şi braţe lungi, acţionat cu ambele mîini, folosit la grădinărit: *cu o nevăzută foarfecă rapidă ca un secator, capul muştei e retezat.* ARG. [Din fr. ***sécateur***].

secaţiúne, secaţiuni f. (înv.; rar) lipsă de valoare; găunoşenie: *secaţiunea sa de pe-alocurea e oglinda Domniei-voastre proprie.* EM. [***Seca¹*** + *-ţiune*; cf. ***secăciune***].

secăciúne, secăciuni f. **1.** (înv. şi pop.) perioadă lipsită de precipitaţii; secetă, uscăciune: *copacii au săcat de săcăciune.* UR.; **2.** (înv.) proces de deshidratare, de uscare excesivă: *prin mantale se zăreau oasele albite de secăciune.* EM.; **3.** (înv.; rar) paralizie; infirmitate: *o mînă direaptă sacă, îndată o dezleagă din săcăciune.* DOS.; **4.** (fig.) lipsă de valoare; găunoşenie: *şi-n toate aceste volume de poezie şi proză nici o idee, o limbă ce numai românească nu e, în fine o secăciune cumplită.* EM.; (şi: **săcăciune**). [Lat. ***siccatio, -onis***].

secăreá (~ícă), secărele f. **1.** numele mai multor plante erbacee aromatice din familia umbeliferelor: **a)** (pop.) chimen (*Carum carvi*); **b)** (pop.) molură (*Foeniculum vulgare*); **c)** (înv.) anason (*Pimpinella anisum*); **2.** (bot.) obsigă, secară-sălbatică (*Bromus secalinus*); **3.** (în forma **secăricá**) rachiu preparat din secară: *băură un păhăruţ împreună, o secărică din cea care se făcea tot mai rară.* CĂRT. [***Secară*** + *-ea* (*-icá*)].

secăríşte, secărişti f. (reg.) cîmp semănat cu secară. [***Secară*** + *-işte*].

secăríţă, secăriţe f. (bot.; reg.) **1.** chimen (*Carum carvi*); **2.** perişor (*Elymus asper*). [***Secară*** + *-iţă*].

secărós, ~şi, secăroásă, ~e a. (înv. şi reg.) prin care a crescut secară; plin de secară: *grîu secăros.* [***Secară*** + *-os*].

secătuí, secătuiesc vb. (tr.) **1.** a seca¹ rîuri, bălţi, fîntîni; **2.** (rar) a deseca: (refl. pas.) *se secătuiesc bălţi, se deşartă noroaie.* SAD.; **3.** (fig.) a seca¹ pe cineva de puteri; a slei, a istovi: *pe faţa lui se văd urmele patimilor ce l-au secătuit fără vreme.* GANE; **4.** a epuiza rezervele (naturale ale) unei ţări, ale unui ţinut etc.; a fi (aproape) terminate rezervele dintr-un zăcămînt; a sărăci: *tezaurul a fost secătuit*; **5.** a stoarce pe cineva de bani, de avere: *îl secătuise de parale.* AG.; **6.** a face ca un teren să devină neproductiv: *atîta secetă a secătuit pămîntul;* (şi: (reg.) **săcătui**). [***Secat¹*** + *-ui*].

secătuíre, secătuiri f. **1.** acţiunea de a secătui şi rezultatul ei; **2.** (rar) secare; **3.** desecare: *trei mari pompe de secătuire au fost aşezate ... la marginea acestor diguri.* SAD.; **4.** (fig.) epuizare a rezervelor (naturale ale) unei ţări, unui ţinut etc.; terminare a rezervelor dintr-un zăcămînt; sărăcire: *secătuirea bogăţiilor ţării.* [V. ***secătui***].

secătuít, ~ţi, secătuítă, ~e a. (rar) secat¹: *izvor secătuit*; **2.** (fig.) stors, sleit de puteri; epuizat: *biata femeie se simţea secătuită*; **3.** (fig.) consumat (aproape) în întregime; sărăcit, epuizat: *bogăţii secătuite; ţară secătuită*; **4.** care a devenit neroditor: *pămînt secătuit*; (şi: (înv. şi reg.) **săcătuit**). [V. ***secătui***].

secătúră, secături f. **1.** (pop.) loc secat¹ de apă (unde se poate prinde peşte); **2.** (înv. şi reg.) seci: *Secătura Călimăneştilor*; **3.** (de obicei la pl.) lucru, faptă, vorbă fără valoare, fără sens; fleacuri, mofturi: *fabula nu sufere secătură şi umplutură: ea cere, pe lîngă talent, o bonomie, un stil simplu.* NEGR.; *v-aţi găsit şi voi să vorbiţi secături.* ISP.; **4.** (fig.) om de nimic; netrebnic, lichea, puşlama: *mai bine ... îmi frîng pana decît să laud vitejiile şi virtuţile unui om care n-a fost decît o secătură.* GHICA. [***Seca¹*** + *-ătură*].

secăturícă, secăturele f. diminutiv al lui secătură: *numai de secăturele totdauna se ţinea.* PANN. [***Secătură*** + *-ică*].

secăţíu, ~ii, secăţie, ~ii a. (înv. şi reg.) **1.** uscat, sec: *teren secăţiu*; **2.** uscăţiv: *om secăţiu.* [***Secat*** + *-iu*].

secăţív, ~i, secăţívă, ~e a. **1.** (înv.) sec, uscat: *pămînturi secăţive*; **2.** (înv. şi reg.) uscăţiv, slab: *cine se hrăneşte bine ... nu e bolnăvicios, şubred şi secăţiv.* POP. [***Sec*** + ***-uscăţiv***].

secău, ~i, secăie a. (reg.) **1.** cu bobul sec; cu miezul uscat: *grîu secău*; **2.** neplăcut la gust, searbăd, astringent; înecăcios: *pară secăie.* [***Sec*** + *-ău*].

secentísm n. mişcare literară şi artistică din sec. al XVII-lea, în Italia: *secentismul, adică arta barocului italian, a pastoralelor dramatice şi narative ... marchează un moment de criză adîncă a societăţii şi artei italiene.* VIANU. [Din it. ***seicentismo***].

secentíst, ~şti, secentístă, ~e a. (rar) care ţine de secentism, referitor la secentism, specific secentismului: *lirică secentistă.* // m. scriitor, artist care aparţine secentismului. [Din it. ***seicentista***].

seceră, sécer vb. (tr.) **1.** a reteza de la baza tulpinii cerealele păioase cu secera sau cu maşina de secerat; (p. ext.) a culege, a recolta: *unii secerau, alţii legau snopii, alţii făceau clăi.* CR.; *cum vei semăna, aşa vei secera.* Z.; *(fig.) [î]n serate şi petreceri nici o inimă nu seceri.* VLAH.; **2.** (fig.) a ucide fulgerător (şi în masă); (p. ext.) a distruge, a nimici: *tot felul de boli ... secerau ...: scarlatină, anghină.* SOR. [Lat. ***sicilare***].

secerár m. (pop.) luna august. [***Seceră*** + *-ar*].

seceráre, secerări f. acţiunea de a secera; secerat², seceriş: *secerarea grînelor.* [V. ***secera***].

seceráş, seceraşi m. (reg.) bărbat care seceră; secerător: *te-oi dărui ... cu opt seceraşi, negri ţigănaşi.* POP. [***Seceră*** + *-aş*].

secerát¹, ~ţi, secerată, ~e a. **1.** care este adunat, culeş², recoltat cu secera sau cu secerătoarea: *grîne secerate*; **2.** (p. ext.) de pe care s-a cules, s-a recoltat (grîu) prin secerare: *pe lanuri secerate am văzut mîndre fecioare.* EM.; **3.** (fig.) ucis fulgerător; mort: *flăcăii ... seceraţi cădeau la vale.* VOIC. [V. ***secera***].

secerát², seceraturi n. secerare, seceriş, seceră: *grîul dădea în pîrg şi trebuiau tocmiţi oamenii pentru secerat.* GHEŢIE. [V. ***secera***].

séceră, seceri f. **1.** unealtă agricolă manuală alcătuită dintr-o lamă de oţel semicirculară, cu tăişul zimţat, fixată într-un mîner de lemn, folosită de obicei la recoltarea păioaselor: *noi ştim a învîrti sapa, coasa şi secerea, dar dumneavoastră învîrtiţi condeiul.* CR.; **2.** (pop.) secerat², secerare, seceriş: *secerea grîului era în toi.* SAD.; *n-o scoate la seceră, n-o scoate la munci grele.* ST.; **3.** (p. anal.) aspect al lunii în primul şi în ultimul pătrar; semilună: *az-noapte secera lunii a strălucit lîngă luceafăr.* ARG.; (şi: (înv. şi pop.) **secere**). [Lat. ***sicilis***].

secerăciúne f. (înv.) **1.** secerat², seceriş; **2.** (concr.) cereale care au fost sau urmează să fie secerate; secerătură: *secerăciune e multă şi lucrători puţini.* COR. [***Secera*** + *-ăciune*].

secerătór, ~i, secerătoáre m., f. şi a. (persoană) care seceră: *doar nu samăn eu grîu de ieri, de-alaltăieri, să nu fi avut a face cu secerători.* CR.; *fetele secerătoare rîd şi cîntă.* COŞB. // f. (pl. **secerători**) maşină agricolă de secerat² cereale şi alte plante agricole: *cîmpul vesel şi bogat străbătut de tot felul de maşini! ... secerători, cositoare.* GHICA; **secerătoare-legătoare**, maşină care seceră şi totodată leagă snopii; **secerătoare-treierătoare**, combină agricolă de recoltat care seceră şi totodată treieră cerealele. [***Secera*** + *-ător*].

secerătúră, secerături f. **1.** (înv. şi reg.) secerat², seceriş: *să nu isprăviţi secerătura voastră.* BIBLIA; **2.** (rar) vremea seceratului: *era pe la secerătura orzului*; **3.** (înv. şi reg.; concr.) secerăciune: *secerătură-i multă iară lucrători-s puţini.* N.TEST.; **4.** (reg.) mirişte. [***Secera*** + *-ătură*].

sécere f. v. seceră.

secereá, (~ícă), secerele f. **1.** (pop.) diminutiv al lui seceră; seceruică: *făcu nouă secerele şi nouă toporele.* POP.; **2.** (bot.; reg.; la pl.) săbiuţă (*Gladiolus imbricatus*). [***Seceră*** + *-ea* (*-ică*)].

secerége adv. (reg.) ca la secerat²; ca din seceră: *mîna pe sabie punea şi mi-l tăia secereşte.* POP. [***Seceră*** + *-eşte*].

seceríş, secerişuri n. **1.** acţiunea de a secera şi rezultatul ei; secerare, secerat², seceră, secerătură, secerăciune: *la o săptămînă după Sînpetru începu secerişul secării.* AG.; **2.** perioadă de timp în care se seceră (cerealele): *au zăcut tot secerişul*; **3.** recoltă (secerată): *săcerişul a fost bun.* NEGR.; (fig.) *a da publicului un bogat seceriş de documente vechi.* OD.; (şi: (înv. şi reg.) **săceriş**). [***Secera*** + *-iş*].

secerúică, seceruici f. (pop.) secerea: *a luat opt oci de fer să gătească seceruici.* POP. [***Seceră*** + *-uică*].

secesion [sesesión] n. **1.** stil în artele plastice şi în arhitectura europeană de la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, caracterizat prin forme sinuoase şi prin decoraţiuni inspirate îndeosebi din motive vegetale; **2.** numele grupărilor artistice de avangardă din Germania şi din Austria de la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, care au susţinut impresionismul şi expresionismul. [Din germ. ***Sezession***].

secesioníst¹, ~şti, secesionístă, ~e a. **1.** care ţine de secesiune, referitor la secesiune, specific secesiunii: *declaraţii secesioniste*; **2.** care luptă pentru secesiunea unui stat, a unei federaţii etc.: *mişcare secesionistă.* // m., f. partizan al secesiunii; (spec.) partizan al Confederaţiei Sudului în timpul războiului de secesiune din Statele Unite ale Americii: *secesioniştii şi-au alcătuit noi strategii de luptă.* [Din fr. ***sécessionniste***].

secesioníst², ~şti, secesionístă, ~e a. care ţine de secesion, referitor la secesion, specific secesionului: *artă secesionistă.* // m., f. adept, partizan al secesionului: *expoziţia secesioniştilor din Berlin.* CAR. [Din germ. ***Sezessionist***].

secesiúne, secesiuni f. separare (prin forţă) a unui grup organizat, a unui stat, a unei federaţii ori confederaţii de restul colectivităţii, statului, federaţiei ori confederaţiei din care făcea parte; **războiul de secesiune**, război civil dintre statele nordice (abolioniste) şi cele sudice (apărătoare ale sclaviei) ale Statelor Unite ale Americii (1861-1865), terminat cu înfrîngerea statelor din sud şi cu abolirea sclaviei; **2.** (p. gener.) separare; constituire în parte. [Din fr. ***sécession***, lat. ***secessio, -onis***].

sécetă, secete f. **1.** absenţă îndelungată a precipitaţiilor (însoţită de temperatura ridicată a aerului), avînd ca urmare uscarea solului şi a vegetaţiei; vreme uscată, secetoasă: *toamna trecută a fost cam secetă.* PR.; *de secetă au secat şi fîntînile*; **2.** (rar) lipsă de apă; uscăciune: *Setilă sorbea apa de prin bălţi şi iazuri ... şi ţipa şerpele în gura broaştei de secetă mare.* CR.; **3.** (fig.) uscăciune sufletească; lipsă de creativitate, de originalitate: *secetă de idei.* [Lat. ***siccitas***].

secetós, ~şi, secetoásă, ~e a. **1.** fără ploi (sau zăpadă); cu secetă: *vreme secetoasă; an secetos*; **2.** care produce secetă: *vînt secetos*; **3.** lipsit de sure de apă, expus la secetă; arid, uscat: *regiuni secetoase.* [***Secetă*** + *-os*].

secfestră vb. v. sechestra.

secfestrăre f. v. sechestrare.

secféstru n. v. sechestru.

secfíu, secfii m. **1.** numele unor plante erbacee cu flori variat colorate, cu miros plăcut: **a)** (reg.; şi **sacfiu turcesc** sau **nemţesc**) garoafă (*Dianthus caryophyllus*); **b)** (reg.; la pl.) cuişoare (*Dianthus chinensis*); **2.** (bot.; reg.; în forma **sacfiu**) saschiu (*Vinca herbacea* şi *minor*); (şi: **sacfiu**). [Din magh. ***szegfű***].

sechélă, sechele f. (mai ales la pl.) tulburare funcţională sau organică durabilă rămasă după o boală, după un traumatism, după o operaţie etc.: (fig.) *te gîndeşti cum poate înfăptui reforma cineva care nu s-a eliberat, mental, de sechelele trecutului.* D. [Din fr. ***séquelle***].

sechestrá, sechestrez vb. **1.** (jur.; tr.) a pune sechestru asupra unor bunuri aflate în litigiu sau aparţinînd unui debitor (ca măsură de asigurare sau de executare silită a unei datorii); **2.** (tr.) a confisca; a acapara, a monopoliza: *cît pentru biografia lui Alexandrescu, cred că s-ar putea ... publica în „Convorbiri" fără a fi sechestrat de „Anale".* AL.; **3.** (rar; tr.) a pune deoparte; a dosi: *ai sechestrat o parte din*

moştenire; **4.** (tr.) a reţine, a închide ilegal o persoană: *domnul Deleanu fu sechestrat în birou.* TEODOR.; *nu poţi sechestra un minor*; **5.** (fig.; refl.) a se depărta de lume, a fugi de societate; a se claustra; (şi: (înv. şi reg.) **secfestra**). [Din fr. ***séquestrer***, lat. ***sequestrare***].

sechestráre, sechestrări f. **1.** acţiunea de a sechestra şi rezultatul ei; sechestraţie; **2.** punere sub sechestru: *sechestrarea unui imobil*; **3.** reţinere, închidere ilegală a unei persoane: *sechestrarea şi siluirea fetei*; (şi: (înv. şi reg.) **secfestrare**). [V. ***sechestra***].

sechestrát, ~ţi, sechestrată, ~e a. (jur.) pus sub sechestru: *bunuri sechestrate.* [V. ***sechestra***].

sechestráţie, sechestraţii f. (înv.) sechestrare. [Din lat. ***sequestratio, -onis***, germ. ***Sequestration***, fr. ***séquestration***].

sechéstru, sechestre n. **1.** încredinţare, din ordinul justiţiei, a unui lucru litigios unei terţe persoane pînă la soluţionarea litigiului, cînd lucrul va fi predat celui în drept; măsură prin care se dispune aceasta; **2.** măsură de asigurare, ordonată de justiţie sau de fisc, constînd în indisponibilizarea (prin aplicare de sigilii a) unui bun, pentru a se preveni înstrăinarea şi sustragerea acestuia de la executare silită ori confiscare: *nu se ajunse la instituirea sechestrului, deoarece datornicul ... plăti.* GHEŢIE; **a(-i) pune** (sau **aplica**) **cuiva** (un) **sechestru** ori **a pune sub sechestru ceva**, a sechestra: *să zorească strîngerea birurilor şi să pună sechestre celor rămaşi prea mult în urmă.* REBR.; **3.** (med.) ţesut necrozat. // m. (şi **sechestru judiciar**) persoană căreia îi sînt încredinţate lucrurile sechestrate, pînă la rezolvarea litigiului; (şi: (înv. şi pop.) **secfestru, secvestru**). [Din lat. ***sequestrum, sequester***, fr. ***séquestre***].

sechín m. v. **ţechin**.

sechiráş, sechiraşi m. (înv. şi reg.) căruţaş; vizitiu: *se făcea sechiraş de îmbla cu carul cu 4 cai.* MOXA. [Din magh. ***szekeres***].

seci, seciuri n. **1.** (pop.) loc într-o pădure defrişat şi folosit ca păşune sau ca ogor; secătură: *în seci se găsesc mure*; **2.** (reg.) pădurice rămasă dintr-o pădure mai mare; **3.** parapet din copaci tăiaţi; **4.** (reg.) îngrăditură sau gard din crengi rămuroase; (p. restr.) vreasc; nuia: *laţurile nu l-au oprit, seciurile nu l-au încuiat.* CANT.; **5.** (pop.) loc (la stînă) îngrădit (şi acoperit) pentru adăpostirea oilor. [Din sl. ***sĕci***].

seciuí, seciuiesc vb. (tr.) **1.** (înv. şi reg.) a reteza copaci, păduri; (p. ext.) a prăvăli: *pre la Codrul Cosminului să treacă se temea ... să nu săciuiască pădurea asupra lor.* UR.; **2.** (reg.) a defrişa păduri, lunci etc.; (şi: (înv. şi reg.) **săciui**). [***Seci*** + ***-ui***].

sécoi, secole n. şi (înv.) **secoli** m. **1.** perioadă, răstimp de o sută de ani (socotit de la orice dată); interval de o sută de ani socotit de la o dată fixă, cel mai adesea de la naşterea lui Isus Hristos; veac: *s-a schimbat într-o jumătate de secul ca prin minune.* CAR.; *noi, oamenii secolului al XX-lea, avem o excelentă opinie despre epoca noastră.* GHEŢIE; **2.** (p. ext.) timp îndelungat, multă vreme; veşnicie: *bani n-am mai văzut de-un secol.* EM.; **3.** (la pl.) timp considerat în desfăşurarea lui; (p. ext.) generaţii care se succedă în timp: *şi-atunci gîndurile mele îndărăt prin secoli trec şi zburînd prin Capitoliu se opresc pe-Olimpul grec.* COŞB.; **4.** epocă istorică devenită celebră graţie unei personalităţi, unor descoperiri, unor evenimente excepţionale: *secolul lui Pericle; secolul lui Augustus; secolul lui Leon X; secolul lui Ludovic XIV*; **secolul de aur**, secolul al XVII-lea în Spania; **secolul luminilor**, secolul al XVIII-lea în Europa; (înv.) **secolul de mijloc**, evul mediu: *în secolul de mijloc, cînd nu mai trăiau romanii, s-a lăţit asupra tuturor cuvintelor neglijenţa pronunţării.* MAIOR.; *această idee predomnitoare în secolul de mijloc s-a propagat chiar şi în ordinul moral.* OD.; **5.** timpul în care trăim; contemporaneitate: *descoperirile secolului*; **6.** epocă (apreciată după gradul de civilizaţie, după calităţile sau erorile ei etc.): *ce-un secol ne zice, ceilalţi o dezic.* EM.; *era mai presus de secolul său*; **7.** durată de o sută de ani: *acest copac a fost plantat acum un secol*; **8.** (relig.) lumea pămînteacă, viaţa lumească (temporală); (şi: (înv.) **secul**). [Din lat. ***saeculum***, it. ***secolo***].

second hand [sécând hend] a. invar. folosit sau purtat de un posesor anterior; cumpărat, achiziţionat după ce a fost folosit de altul; la mîna a doua: *şi-a cumpărat un palton second hand.* // n. (pl. **second-hand-uri**) magazin în care se vînd mărfuri de acest fel; comerţ cu asemenea mărfuri: *second-hand-urile noastre.* A.; *mi-am cumpărat un pulover de la second hand.* [Cuv. engl.]

secondá vb. v. **secunda**.

secondár a. v. **secundar**[1].

secóviţe, secoviţi f. (reg.) vad în care se găseşte un ochi adînc de apă. [***Sec*** + ***-oviţe***].

secrét[1], ~ţi, secretă, ~e a. **1.** cunoscut numai de unul sau de foarte puţini oameni; care este sau trebuie ascuns publicului; confidenţial, tainic: *procedeu secret; negocieri secrete*; **agent secret**, persoană aparţinînd unui serviciu de informaţii, de spionaj etc.; (spec.) detectiv, informator: *raporturile agentului său secret ... anunţară că Elena nu primeşte pe nimeni.* BOL.; (fig.) *agent secret mi-a fost iubirea, dar nu ştiu cînd s-a demascat.* BAC.; **poliţie secretă**, siguranţa statului; securitate: *veniturile acestea s-au confundat cu veniturile statului ..., fără a ţinea în seamă de să întrebuinţează pentru jandarmi ..., pentru poliţia secretă sau pentru şcoli.* GHICA; **fond secret**, sumă de care dispune un guvern, a cărei întrebuinţare se sustrage regulilor de contabilitate publică şi controlului de stat: *corespondent al ziarelor străine, stipendiate din fondurile secrete, calomnia Camera şi Constituţiunea.* GHICA; **testament secret**, testament mistic; **2.** păstrat în taină; tăinuit, nemărturisit, nedeclarat: *inima ei era zdrobită de vro durere secretă.* AL.; *dacă vreţi cumva să ispăşiţi o vină secretă, mergeţi la o mănăstire şi faceţi acolo penitenţă.* PR.; **3.** (rar) discret; prefăcut: *nu eşti deloc secret*; **4.** ascuns privirilor, greu de găsit; camuflat, mascat: *uşă secretă*; **5.** enigmatic, misterios, inexplicabil: *are un farmec secret.* // n. **1.** ceea ce trebuie ţinut ascuns; ceea ce nu trebuie spus nimănui; taină: *tinerii să păzească secretele pe cari le spun fetele.* AG.; *legea-i garantează secretul votului.* SAD.; **în secret**, fără a fi văzut, ştiut de cineva; în particular, neoficial: *a venit în secret; lucra în secret*; **secret de stat**, informaţie a cărei divulgare lezează interesele statului, fiind pedepsită de lege; **secretul lui Polichinelle**, fals secret, cunoscut de toţi; **2.** tăcere, discreţie în legătură cu ceea ce a aflat, cu ceea ce ştie cineva: *în politică tactul, consecvenţa şi secretul ţin întîiul loc.* GHICA; **secret profesional**, obligaţie (pentru medici, avocaţi etc.) de a nu divulga date confidenţiale obţinute în exercitarea profesiei; **3.** procedeu, sistem (ingenios) cunoscut numai de o persoană sau de cîteva, de o naţiune etc. care refuză să-l divulge: *secret de fabricaţie; chinezii au secretul fabricării lacului*; **4.** mijloc particular de a reuşi: *crezi c-ai dezlegat ... secretul atîtor averi grămădite în mîinile proştilor?* VLAH.; *deţine secretul fericirii*; **5.** ceea ce nu poate fi cunoscut, înţeles, pătruns de mintea omenească; enigmă, mister: *acest secret mintea omenească nu-l poate încă pătrunde.* BĂLC.; **6.** explicaţie, raţiune ascunsă: *caută-n cartea cea sfîntă un secret, se-ntoarce şi vorbeşte solemn ca un profet.* COŞB.; **7.** ceea ce constituie partea cea mai dificilă, esenţială a unei arte, a unei ştiinţe: *armonia – asta este marele secret al artei.* CAR.; **8.** mecanism, resort care funcţionează numai în anumite condiţii cunoscute de o persoană sau de mai multe: *a pus lacăt cu secret*; **9.** (înv.) celulă izolată într-o închisoare: *le slăbise pe chivuţe, lăsîndu-le însă tot la secret, nemîncate.* CAR. [Din fr. ***secret***, lat. ***secretus***].

secrét[2], ~ţi, secreată, ~ete a. **1.** (înv. şi pop.) pustiu; nelocuit, părăsit: *tot încet, dorule, -ncet, că pe-aicea-i loc sicret.* POP; **2.** (pop.) neumblat: *prin cei codri săcreţi.* POP; **3.** (pop.; adesea subst.) afurisit; blestemat: *acum te mai prăpădeşti şi tu prin cea săcreată de lume.* POP // n. (înv. şi pop.) loc pustiu, părăsit. // m., f. (înv. şi pop.; artic.) diavol: *du-te la săcretu!*; (şi: (înv. şi pop.) **săcret, sicret**). [Lat. ***secretus***].

secretá, pers. 3 **secretează** şi **secrátă** vb. (tr.) a produce şi a elimina secreţii: *cum secretează pancreasul meu şi glanda pituitară sucurile lor?* CĂRT.; *ficatul secretează bila.* [Din fr. ***sécréter***].

secretár, ~i, secretară, ~e m., f. **1.** (la m.) (titlu dat unui) dregător care conducea lucrările unei cancelarii; logofăt; (p. ext.) persoană de încredere pe lîngă un înalt demnitar, o personalitate marcantă etc., însărcinată cu redactarea unor lucrări (secrete), cu întocmirea corespondenţei etc.: *ca secretar al lui Belisariu, el luase parte la toate străluciteleexpediţiuni ale marelui căpitan.* HASD.; *paşa ne trimite îndată secretarul şi doctorul său.* BOL.; **2.** demnitar sau funcţionar (superior) cu diferite însărcinări în organele puterii sau ale administraţiei de stat: **secretar de stat**, înalt funcţionar care conduce un departament ministerial; împuternicit guvernamental sau diplomatic; (în unele ţări, în trecut şi la noi) ministru de externe: *miniştrii mei, secretari de stat, sînt lupi! şi eu i-am rînduit păstori la oi.* AL.; **secretar general**, **a)** funcţionar superior într-un minister, într-un departament etc.; **b)** persoană aleasă să conducă secretariatul unui partid, al unei organizaţii (internaţionale): *secretarul general O.N.U.*; **secretar de ambasadă** (sau **de legaţie**), diplomat al unei misiuni diplomatice care rezolvă lucrările curente ale acesteia; **3.** persoană însărcinată cu organizarea şi funcţionarea unei adunări, a unei societăţi etc.; (spec.) persoană însărcinată cu întocmirea proceselor-verbale ale şedinţelor acestora: *noi stăm şi discutăm aci ore întregi, dar secretarul şedinţei ... nu notează decît două-trei pagini.* PETR.; *secretarul Academiei*; **4.** funcţionar al unei instituţii publice sau private, cu atribuţii administrative variate: *clasa biurocraţilor, de la secretar de primărie sau notar pînă la prezident de consiliu de miniştri.* GHICA; **secretar de redacţie**, persoană din redacţia unei publicaţii însărcinată cu coordonarea, cu punerea în pagini a materialului pentru tipar; **5.** conducător ales al unei organizaţii social-politice: *a devenit secretar cu agitaţia şi propaganda în comitetul judeţean de partid.* PR. // n. (şi în forma **secreter**) mobilă prevăzută cu sertare în care se ţin scrisori, acte etc. şi cu o placă rabatabilă pe care se scrie: *se apucă să pună la loc cărţile şi caietele înşirate pe secretar.* GHEŢIE. (şi: **secreter**). [Din fr. ***secrétaire***, lat. ***secretarius***].

secretariát, secretariate n. **1.** funcţie de secretar; perioadă în care cineva exercită această funcţie; **secretariat de stat**, (în unele ţări, în trecut şi la noi) minister (de externe); postelnicie: *înfiinţase pe lîngă secretariatul de stat un birou al rangurilor boiereşti.* BOL.; **2.** serviciu într-o instituţie, într-o întreprindere, într-o organizaţie etc., care rezolvă lucrările curente şi de coordonare; (p. ext.) personalul acestui serviciu; birou, sediu al unui astfel de serviciu: *s-a adresat la secretariatul şcolii*; **3.** grup de persoane care consemnează dezbaterile unei şedinţe; **4.** organ al unei organizaţii (internaţionale) cu atribuţii administrative şi executive; (p. ext.) personalul, sediul acestuia: *Secretariatul ONU.* [Din fr. ***secrétariat***].

secretăráş, secretăraşi m. (de obicei depr.) diminutiv al lui secretar: *un diplomat străin, un fel de secretăraş spînatec, de consulat.* CAR. [***Secretar*** + ***-aş***].

secretér n. v. secretar.

secretínă f. hormon secretat de mucoasa duodenală, avînd proprietatea de a excita secreţia pancreatică, a bilei şi a salivei. [Din fr. ***sécrétine***].

secretizá, secretizez vb. (tr.) a face să devină secret[1]: *comisia a secretizat documentele;* (refl. pas.) *s-a secretizat arhiva.* [***Secret[1]*** + ***-iza***].

secretizáre, secretizări f. acţiunea de a secretiza şi rezultatul ei. [V. ***secretiza***].

secretizát, ~ţi, secretizată, ~e a. care a devenit secret[1]: *informaţii secretizate.* [V. ***secretiza***].

secretomanie f. tendinţa de a face un secret din orice: *şefii noştri sufăr de secretomanie.* [***Secret[1]*** + ***manie***].

secretór, ~i, secretoáre a. care produce şi elimină secreţii; care serveşte la secreţii: *organ secretor*; **nerv secretor**, filet nervos care acţionează asupra secreţiei unei glande; (şi: **secretoriu**). [Din fr. ***sécréteur***].

secretóriu a. v. secretor.

secretós, ~şi, secretoásă, ~e a. şi m., f. (fam.) (persoană) care ştie să păstreze un secret, o

tainã; (persoanã) care nu se destãinuieşte; discret: *a devenit foarte secretos.* [***Secret***[1] + *-os*].

secréţie, secreţii f. **1.** proces fiziologic de formare şi eliminare a unor substanţe organice lichide rezultate din activitatea celulelor glandulare: *secreţia bilei*; **2.** substanţă organică produsă şi eliminată de celulele glandulare; (p. ext.) produs patologic rezultat din îmbolnăvirea unui organ, a epidermei etc.; scurgere, scursoare (secreţie biliară, gastrică, lacrimală, pancreatică, tiroidiană etc.): (fig.) *fiecare cuvînt îi era parcă scăldat într-un fel de secreţie de dispreţ.* PR.; (şi: **secreţiune**). [Din lat. ***secretio, -onis***, fr. ***sécrétion***, germ. ***Sekretion***].

secreţiúne f. v. secreţie.

secríu n. v. **sicriu**.

sectánt, ~ţi, sectantă, ~e a. propriu, specific adepţilor unei secte; (p. ext.) intolerant, exclusivist, fanatic: *spirit sectant.* // m., f. membru al unei secte religioase; sectar; (p. restr.) pocăit: *mîndria acestor sectanţi era ... că nu minţeau şi îşi respectau credinţa.* PR. [Din lat. ***sectans, -ntis***].

sectár, ~i, sectară, ~e a. care ţine de sectă, referitor la sectă; (p. ext.) care se detaşează de la o grupare constituită; (p.ext.) intolerant faţă de cei cu alte convingeri; fanatic, exclusivist: *spiritul sectar e efectul unui dezechilibru sufletesc, fără a presupune numaidecît şi lipsă de inteligenţă.* LOV.; (adv.) *putem redeveni mici dacă lucrăm sectar şi de capul nostru.* PR. // m., f. **1.** (rar) sectant; **2.** partizan fanatic, intolerant al unei doctrine religioase, politice etc.; exclusivist: *în anecdotele despre sectarii iluminaţi, se povestesc cîteodată executări de aşa absurdă sălbăticie.* CAR. [Din fr. ***sectaire***].

sectarísm n. spirit, atitudine a unei persoane sau a unui grup sectar; (p. ext.) exclusivism, intoleranţă: *a impune noi poetului idealul nostru ... e o dovadă de enorm sectarism.* CĂL.; *protestantismul şi sectarismul cred că pot dizolva credinţa în înţelegere.* STĂNIL. [Din fr. ***sectarisme***].

sectaríst, ~şti, sectaristă, ~e a. şi m., f. (rar) sectar: *sîntem în plin mediu sectarist, centrul acţiunii formîndu-l mişcarea mileniştilor.* CĂL. [***Sectar*** + *-ist*].

sectatór, ~i, sectatoáre m., f. (înv.) persoană care profesează opiniile unui filozof, credinţele (conducătorului) unei secte religioase: *coloritul viu şi discordant, umbritul gros şi posomorît al sectatorilor lui Metodiu nu se întîlnesc în pictura de la Agapia.* HOGAŞ. [Din fr. ***sectateur***].

séctă, secte f. **1.** comunitate religioasă desprinsă de biserica, de dogma oficială (creştinism, islam, budism etc.), în vederea practicării unui cult independent, bazat pe o doctrină considerată ca eretică sau eronată: *utopiste sînt popoarele în care sectele şi raţionalismul au ajuns la dominanţă.* STĂNIL. **2.** grupare ideologică şi mistică ai cărei membri trăiesc într-o comunitate, sub influenţa unui ghid spiritual; **3.** grup restrîns şi închis care profesează aceeaşi doctrină filozofică sau politică: *acest adevăr prozaic, recunoscut de toate sectele filozofilor antici şi moderni.* FIL.; **4.** (depr.) grupare ataşată fanatic unei doctrine, unui cerc de interese; clică: *nu mai poţi pătrunde în secta „baronilor" locali.* [Din lat. ***secta***, fr. ***secte***].

sectór, sectoare n. 1. (geom.; şi **sector de cerc, sector circular**) porţiune dintr-un plan limitată de două drepte concurente şi de arcul unei curbe cuprins între cele două drepte; mulţimea punctelor din interiorul unei sfere, situată în interiorul conului avînd ca bază un cerc mic al sferei, iar ca vîrf centrul sferei; **2.** porţiune limitată dintr-o suprafaţă, dintr-un teritoriu; fiecare dintre zonele corespunzătoare unei asemenea delimitări: *terminase săpăturile arheologice în sectorul său*; **3.** (spec.) subdiviziune teritorial-administrativă a unui oraş mare: *în Bucureşti sînt şase sectoare*; **4.** porţiune a unui front, constituind zona de operaţii militare: *la oprirea trenului se înfăţişează un delegat de la divizia română a sectorului.* SAD.; **5.** domeniu, ramură de activitate; diviziune, domeniu economic: *„nababii" din sectorul energetic.* A.; *sectoarele cu foc continuu*; **sector formal,** sector cuprinzînd societăţile comerciale, instituţiile financiar-bancare şi de asigurări, sindicate, partide politice, organizaţii religioase şi alte organizaţii nelucrative, legal constituite; **sector informal,** sector cuprinzînd unităţile cu un nivel redus de organizare, cu un capital mic, bazate, în principal, pe relaţii de familie (ex.: asociaţiile familiale şi profesiile libere); **sector instituţional,** sector cuprinzînd ansamblul unităţilor instituţionale cu un comportament asemănător în ce priveşte funcţia economică principală şi sursa de provenienţă a resurselor; **6.** (tehn.) organ de maşină, piesă cu profilul în formă de sferă, de roată (dinţată). [Din fr. ***secteur***, lat. ***sector***, germ. ***Sektor***].

sectoriál, ~i, sectorială, ~e a. 1. (despre figuri geometrice) în formă de sector de cerc; **2.** care ţine de un sector (de activitate), referitor la un sector (de activitate): *vor fi făcute schimbările structurale sectoriale şi la nivel macroeconomic.* A. [Din fr. ***sectoriel,*** engl. ***sectorial***].

sectoríst, sectorişti m. ofiţer sau subofiţer de poliţie avînd în sarcină menţinerea ordinii publice şi evidenţa populaţiei dintr-un sector, dintr-un cartier al unei localităţi: *portăreasa poate să declare ceea ce a văzut, geamurile sparte şi sosirea sectoristului.* PR. [***Sector*** + *-ist*].

sectorizát, ~ţi, sectorizată, ~e a. (rar) împărţit pe sectoare. [De la ***sector***].

sécţie, secţii f. 1. subdiviziune, sector al unei instituţii sau întreprinderi, stabilit pe domenii de activitate, pe specialităţi; (p. ext.) personalul care o alcătuieşte; locul în care activează acesta: *această societate ..., imitînd Institutul din Franţa, a făcut trei secţiuni foarte savante.* MAIOR.; *şobolanii circulau nestingheriţi prin secţii ..., se urcau pe maşini.* PR.; **2.** fiecare dintre subunităţile de poliţie dintr-un oraş; (p. ext.) zonă supravegheată de o astfel de subunitate; local al acestei subunităţi: *am ieşit pe dincolo, pe fereastră, ca să dau de ştire la secţie.* CAR.; **3.** subdiviziune a unui pluton, a unei companii, a unei baterii etc.: *va lăsa în sat o secţie de soldaţi sub comanda unui ofiţer.* REBR.; **4. secţie de votare** (sau **de vot**), fiecare dintre subdiviziunile în care se împarte o circumscripţie electorală; locul unde votează alegătorii dintr-o asemenea subdiviziune; **5.** compartiment cu destinaţie specială într-un magazin, într-un muzeu etc.; raion: *secţia de confecţii; secţia flamandă.* // (în forma **secţiune**) **1.** faptul de a secţiona; tăietură (transversală) într-un corp; (p. ext.) locul unde s-a făcut o secţionare; porţiune, parte rezultată în urma secţionării: *secţiunea unui nerv*; **2.** porţiune din suprafaţa, din lungimea etc. unui tot: *Oltul despărţea teritoriul nostru în două mari secţiuni.* HASD.; **3.** formare a unei figuri geometrice prin intersectarea altor două; figură geometrică astfel formată; **4.** suprafaţă rezultată din intersecţia unui corp solid cu o suprafaţă plană sau curbă; aria unei asemenea suprafeţe; **5.** (tehn.) schiţă reprezentînd suprafaţa intersecţiei unei piese sau a unui sistem tehnic cu un anumit plan; **6.** (mat.) intersecţie a două mulţimi; **secţiune plană,** porţiunea comună pe care o are un corp cu un plan dat; **7.** diviziune a unei cărţi, a unei lucrări literare, ştiinţifice, muzicale etc.; parte; (p. ext.) capitol: *prima secţiune tratează fonetica istorică*; (şi: **secţiune**). [Din fr. ***section***, lat. ***sectio, -onis,*** rus. ***sekţiia***].

secţionă, secţionez vb. (tr.) 1. a tăia ceva, împărţind în secţiuni; a fracţiona, a divide: (fig.) *a secţionat ... umanitatea în două: cei care stăpînesc pînea şi cei care ar vrea s-o mănînce.* R.L.; **2.** a tăia (imaginar) cu un plan transversal: *paravanul secţiona încăperea*; **3.** (med.) a tăia (transversal) organe, ţesuturi, nervi etc. [Din fr. ***sectionner***].

secţionábil, ~i, secţionabilă, ~e a. (rar) care poate fi secţionat. [***Secţiona*** + *-bil*].

secţionáre, secţionări f. acţiunea de a secţiona şi rezultatul ei; tăiere; fracţionare, divizare. [V. ***secţiona***].

secţionór, secţionoare n. (rar) separator (electric). [Din fr. ***séctionneur***].

secţiúne f. v. secţie.

secúi[1]**, secui** m. (la pl.) populaţie rezultată din amestecul triburilor maghiare cu populaţii de origine turcică, aşezată de regii unguri, în sec. al XII-lea – al XIII-lea, în estul Transilvaniei (iniţial pe Valea Tîrnavelor şi apoi pe Valea Trotuşului); (şi la sg.) bărbat aparţinînd acestei populaţii: *pe Andrei Batori ... îl ucise un săcui la care ceruse adăpostire.* ISP.; (şi: (înv. şi pop.) **săcui**). [Din magh. ***székely***].

secuí[2]**, secuiesc** vb. (tr.) a tăia şi a înlătura un inel din scoarţa unui arbore, pentru a împiedica circulaţia sevei şi a provoca uscarea lentă a arborelui înainte de doborîre. [***Sec*** + *-ui*].

secuiáncă, secuience f. femeie aparţinînd secuilor. [***Secui***[1] + *-ancă*].

secuiésc, ~şti, secuiáscă, ~eşti a. care aparţine, care este caracteristic secuilor, referitor la secui: *de prin văgăunile ungureşti şi secuieşti s-a pornit negustorimea cea de aur iubitoare şi îndrăzneaţă.* GAL.; *scaune secuieşti*; (şi: (înv. şi pop.) **săcuiesc**). [***Secui***[1] + *-esc*].

secuíme f. mulţime de secui, totalitatea secuilor; ţinut locuit de secui: *află Ştefan Vodă că ucigaşul părintelui său şi-a găsit sălaş în secuime.* SAD.; (şi: (înv. şi pop.) **săcuime**). [***Secui***[1] + *-ime*].

secuíre, secuiri f. acţiunea de a secui[2] şi rezultatul ei: *secuirea arborilor.* [V. ***secui***[2]].

sécul m. v. secol.

seculár, ~i, seculară, ~e a. **1.** care are loc o dată la un secol: *ceremonie seculară*; **an secular**, an care încheie un secol; **2.** care are o vechime, care durează de un secol sau de mai multe secole; (p. ext.) străvechi: *Eliad zidea din visuri şi din basme seculare.* EM.; *să dezrobească omenirea din robia prejudecăţilor seculare.* GAL.; **3.** care ţine de lumea laică (şi nu de cea ecleziastică); mirean; (p. ext.) civil; **jurisdicţie seculară**, justiţie civilă; **braţul secular**, puterea justiţiei civile; **4.** (şi m.) (cleric) care trăieşte în lume, în afara rigorilor mănăstireşti sau ale vreunui ordin religios; (preot) de mir[2]: *preot secular;* **institut secular,** societate ai cărei membri caută desăvîrşirea creştină prin voturile călugăreşti (sărăcie, curăţie, ascultare), dar nu poartă veşminte specifice şi nu trăiesc în mănăstire, avînd locuinţă şi un loc de muncă pe cont propriu. [Din lat. ***saecularis***, fr. ***séculaire***, ***séculier***].

secularizá, secularizez vb. (tr.) **1.** (înv.) a face să devină secular, laic; a laiciza; **2.** a trece în patrimoniul statului bunuri aparţinînd bisericii sau mănăstirii (în schimbul unei despăgubiri): *domnitorul Cuza secularizase mînăstirile româneşti.* ARG. [Din fr. ***séculariser***].

secularizáre, secularizări f. **1.** acţiunea de a seculariza şi rezultatul ei; secularizaţie; **2.** laicizare: *secularizarea învăţămîntului bisericesc*; **3.** trecere în patrimoniul statului a bunurilor bisericeşti sau mănăstireşti (în schimbul unei despăgubiri): *Unirea Principatelor ..., legea rurală ..., secularizarea averilor mănăstireşti vorbeau în favoarea lui Cuza.* MAIOR. [V. ***seculariza***].

secularizát, ~ţi, secularizată, ~e a. 1. devenit laic; laicizat: *învăţămînt secularizat*; **2.** trecut în patrimoniul statului: *proprietăţi secularizate ale Mitropoliei.* MAIOR. [V. ***secularizat***].

secularizáţie, secularizaţii f. (înv.) secularizare. [Din fr. ***secularisation***].

secúnd, ~zi, secundă, ~e num. ord. (cu valoare adj.) care se află imediat după primul într-o succesiune, într-o ierarhie etc.; al doilea: *între prima şi secunda linie, stetea principele, înconjurat de garda personală.* HASD.; **ofiţer secund** (şi m.), ofiţer de marină, adjunct al comandantului unei nave: *comandantul, secundul, inspectorii, toţi vin să-mi dea lămuriri.* VLAH.; **arbitru secund** (şi m.), arbitru care ajută pe arbitrul principal la o competiţie sportivă (volei, baschet, handbal, hochei). // a. şi n. (instrumente, voci sau instrumentişti) care cîntă vocea a doua, care acompaniază. // a. secundar, minor; colateral, periferic: *constatarea unui stil e un fapt secund.* BL. // f. tiparul de pe a doua faţă a unei coli de tipar. // n. titlu interior al broşurilor şi al cărţilor. [Din lat. ***secundus***, fr. ***second***, it. ***secondo***].

secundá, secundez vb. (tr.) **1.** a ajuta, a sprijini, a însoţi pe cineva în acţiunile sale: *moldovenii, scîrbiţi de tirania lui, refuzară a-l secunda.* BĂLC.; **2.** a ocupa locul al doilea într-o ierarhie; a veni, a urma

imediat după ...: *atletul român îl secondează pe fostul campion*; **3.** (muz.) a acompania: *nu puteau cînta singuri, ci se mulţumeau să secondeze, mai mult să bornăie după ceilalţi, căci nu puteau ghici cuvintele.* AG.; (şi: **seconda**). [Din lat. ***secundare***, fr. ***seconder***, germ. ***sekundieren***].

secundánt, ~ţi, secundantă, ~e m., f. **1.** (înv.) martor într-un duel: *locul duelului se hotărî de secundanţi.* AL.; **2.** persoană care secundează pe cineva; asistent: *Horia, însoţit numai de credinciosul său secundant, Cloşca.* OD.; **3.** arbitru secund (la box, şah etc.); **4.** (muz.) acompaniator: *vioristul Fátyol, împreună cu doi secundanţi.* GHEŢIE; **5.** (rar) persoană sau echipă care, într-o cursă de ciclism, alergări, canotaj etc., ţine aproape de concurentul aflat în faţă. [Din germ. ***Sekundant***, lat. ***secundans, -ntis***].

secundár[1], ~i, secundară, ~e a. **1.** care se plasează pe locul al doilea într-o succesiune, într-o ierarhie; **şcoală secundară** sau **învăţămînt** (ori **curs**) **secundar**, şcoală, ciclu şcolar care urma după cel primar: *şcoalele secundare sînt înfiinţate cu un scop de utilitate.* GHICA; *m-aş mulţumi ... şi cu o catedră în învăţămîntul secundar.* GHEŢIE; **profesor secundar**, profesor care predă în învăţămîntul secundar: *vărul inginerului ... era profesor secundar.* EL.; **eră secundară** (şi n.), mezozoic; **sifilis secundar**, sifilis aflat în a doua fază, caracterizat prin apariţia unor erupţii cutanate; **2.** (p. ext.) care se situează pe planul al doilea; minor, neimportant, colateral, periferic; accesoriu: *compila ... articole după izvoare secundare.* CĂL.; *personaje secundare*; **medic secundar**, medic admis, în urma unui concurs, să efectueze un stagiu (de trei-cinci ani) într-o clinică, în vederea specializării sale; grad în ierarhia medicală inferior medicului specialist; **fenomen secundar**, fenomen patologic, mai puţin grav, care apare în cursul unei boli; efect indezirabil al unui medicament; **3.** (despre propoziţii sau despre părţi de propoziţie) care depinde de o altă parte de propoziţie (principală); subordonat; (şi: (înv.) **secondar**). [Din lat. ***secundarius***, fr. ***secondaire***].

secundár[2], secundare n. acul ceasornicului care indică secundele: (fig.) *un secundar fantastic punctează veşnicia.* PETR. [***Secundă*** + ***-ar***; cf. fr. ***secondaire***, lat. ***secondarius***].

secundariát, secundariate n. **1.** perioadă de timp în care îşi face stagiul un medic secundar: *urmau patru ani de secundariat.* C.; **2.** examen sau concurs pentru obţinerea gradului de medic secundar: *mă voi prezenta la secundariat.* [De la ***secundar***[1]].

secúndă, secunde f. **1.** unitate de măsură a timpului egală cu a şaizecea parte dintr-un minut; (p. ext.) timp foarte scurt; clipă, moment: *orologiul din perete bătea nepăsător secundele.* GHEŢIE; **într-o secundă** sau **în două secunde** ori **din secundă în secundă** sau **dintr-o secundă într-alta** ori **de la o secundă la alta**, imediat, numaidecît, repede; din moment în moment, dintr-o clipă într-alta: *într-o secundă i se perindară prin faţa ochilor mulţimi de întîmplări.* PR.; **o secundă (vă rog)!**, se spune pentru a solicita cuiva un foarte scurt răgaz; **2.** unitate de măsură a unghiurilor, egală cu a şaizecea parte dintr-un minut hexagesimal sau cu a suta parte dintr-un minut centezimal; **3.** interval dintre două sunete ale unei game, la distanţă de două trepte; **4.** una din poziţiile (de apărare) la scrimă. [Din lat. ***secundus***, fr. ***seconde***, germ. ***Sekunde***].

secundipáră, secundipare a. şi f. (femeie) care naşte a doua oară. [Din fr. ***secondipare***].

secúndo adv. (livr. şi fam.) în al doilea rînd, apoi: *primo, ai minţit, secundo, ai persistat în minciună.* [Cuv. lat.].

secúre, securi f. **1.** unealtă formată dintr-un corp de oţel cu tăiş, fixat într-o coadă scurtă de lemn, folosită la doborîrea copacilor, la despicatul lemnelor etc., iar în trecut şi ca armă de luptă şi de execuţie prin decapitare: *s-a pus s-ascută ... securea de tăiat lemne.* CAR.; (reg.) **cît ai arunca cu securea,** foarte aproape; **2.** (p. ext.) lovitură dată cu asemenea unealtă: *codrul ... de săcure se tot pleacă şi izvoarele îi seacă.* EM.; (şi: (pop.) **săcure**). [Lat. ***securis***].

securíce, securici f. diminutiv al lui secure; secure mică. [***Secure*** + ***-ice***].

securist, ~şti, securistă, ~e m., f. persoană în serviciul securităţii din fostele state comuniste: *în aceeaşi zi au apărut în facultate doi securişti care l-au arestat pe băiat.* PR. [***Secur***(*itate*) + ***-ist***].

securitístic, ~ci, securitistică, ~ce a. care aparţine, care este specific securităţii din fostele state comuniste, referitor la securitatea din fostele state comuniste: *procedee securistice.* [***Securit***(*ate*) + ***-istic***].

securít n. (şi **geam securit**) sticlă specială de siguranţă foarte rezistentă, care la spargere se transformă în pulbere, folosită mai ales pentru parbrize şi ferestre la autovehicule. [Din germ. ***Sekurit***(*glass*)].

securitáte f. **1.** faptul de a fi la adăpost de orice pericol; (stare, sentiment de) încredere, linişte, datorate absenţei oricărui pericol; siguranţă: *în momentul acela se gîndea numai la propria lui securitate, pe care ... o credea grav ameninţată.* GHEŢIE; **2.** ansamblu de legi, de măsuri privind ocrotirea oamenilor, a bunurilor etc.; protecţie, apărare; pază: *reprimă tîlhăria ... şi rînduieşte un sistem sever de securitate a şoselelor.* VIANU; **securitate colectivă**, stare a relaţiilor dintre state creată prin luarea pe cale de tratat a unor măsuri de apărare comună împotriva unei agresiuni; **Consiliu de securitate**, organ permanent al ONU, care are sarcina menţinerii păcii şi asigurării securităţii internaţionale; **3.** totalitatea organelor de stat care, în ţările comuniste, aveau sarcina apărării sistemului politic, social, economic respectiv; (spec.) organ de stat represiv, instituţie cu asemenea atribuţii; sediu, local al unei astfel de instituţii: *ofiţerii de securitate erau bărbaţi zîmbitori şi energici.* CĂRT.; *luni în şir a fost interogat la securitate.* [Din lat. ***securitas, -atis***, fr. ***sécurité***].

securizá[1], securizez vb. (tr.) **1.** a asigura securitatea, protecţia, paza unui dispozitiv, a unei instituţii etc.: *transportul de uraniu fusese securizat*; **2.** (rar) a insufla cuiva un sentiment de securitate, de încredere în sine. [Din fr. ***sécuriser***].

securizá[2], securizez vb. (tehn.; tr.) a trata termic sticla în vederea obţinerii securitului. [***Secur***(*it*) + ***-iza***].

securizáre[1], securizări f. acţiunea de a securiza[1] şi rezultatul ei; asigurare, protecţie, pază: *sistemul de securizare a informaţiilor nu este pus la punct.* A.; *securizarea frontierelor.* [V. ***securiza***[1]].

securizáre[2], securizări f. (tehn.) acţiunea de a securiza[2] şi rezultatul ei. [V. ***securiza***[2]].

secúsă, secuse f. (med.) contracţie musculară provocată de aplicarea unui stimul electric unic. [Din fr. ***secousse***].

secvánţă, secvenţe f. **1.** grupare unitară de imagini şi de scene într-un film: *în filmele actuale abundă secvenţele cu bătăi şi crime*; **2.** serie ordonată de fapte, de momente, de stări etc. (formînd un tot): *să-ţi fi povestit secvenţe din anii de studii la Paris!*; **3.** repetare, pe trepte diferite, a unei formule melodice sau a unei succesiuni de acorduri; **4.** imn religios caracterizat prin repetarea versetului, cîntat la anumite sărbători catolice; **5.** succesiune de cuvinte alcătuind un (fragment de) enunţ; **6.** succesiune de fenomene fizice sau ordinea de variaţie în timp a mărimilor unui sistem fizic. [Din fr. ***séquence***, lat. ***sequentia***, it. ***sequenza***].

secvenţiál, ~i, secvenţială, ~e a. care ţine de secvenţă, referitor la secvenţă: *cercetare secvenţială.* [Din fr. ***séquentiel***].

secvéstru n. v. **sechestru**.

sedá, sedez vb. (tr. şi refl.) a(-şi) administra sedative: *îl sedam ca să se mai liniştească.* [Din lat. ***sedare***].

sedáre, sedări f. acţiunea de a (se) seda şi rezultatul ei; sedaţie. [V. ***seda***].

sedát, ~ţi, sedată, ~e a. care se află sub efectul unui sedativ: *acum doarme, e sedat.* [V. ***seda***].

sedatív, ~i, sedativă, ~e a. **1.** care alină durerea; **apă sedativă**, medicament preparat din alcool camforat, amoniac şi apă sărată, pentru calmarea durerilor nevralgice şi reumatice; **2.** (şi n.) (medicament, tratament etc.) care calmează; calmant, lenitiv: *v-am prescris nişte sedative uşoare, pentru cazul că veţi fi mai nervos.* GHEŢIE. [Din fr. ***sédatif***].

sedáţie, sedaţii f. (med.) sedare. [Din fr. ***sédation***].

sedélnă, sedelne f. imn religios cîntat în biserică, cînd cei prezenţi stau pe scaune. [Din sl. ***sědělĭna***].

sedentár, ~i, sedentară, ~e a. **1.** care preferă să nu facă mişcare, care stă mai mult în casă, care iese puţin: *era un tip sedentar*; (subst.) *a fost întotdeauna un sedentar.* CĂL.; **2.** care nu necesită mişcare, care se exercită într-un spaţiu închis, care se desfăşoară mai mult şezînd pe scaun: *viaţă sedentară; profesie sedentară*; **3.** fixat pe un anumit teritoriu; care nu migrează; stabil: *populaţii sedentare*; **parte sedentară**, parte a unităţilor militare rămase în garnizoană în timp de război, avînd atribuţii administrative; **pasăre sedentară**, pasăre care nu migrează în timpul iernii; **animal sedentar**, animal nevertebrat care stă temporar în galerii, pe care şi le face singur. [Din fr. ***sédentaire***, lat. ***sedentarius***].

sedentarísm n. **1.** faptul de a fi sedentar; viaţă sedentară; sedentaritate: *nu neglijă nici latura anecdotică a vieţii lui Kant, le vorbi ... despre sedentarismul lui proverbial.* GHEŢIE; **2.** starea păsărilor, animalelor sedentare: *sedentarismul şi migraţia păsărilor.* [***Sedentar*** + ***-ism***].

sedentaritáte f. (rar) sedentarism: *profesau oroarea de intemperie şi sedentaritatea.* CĂL. [Din fr. ***sédentarité***].

sedílă[1], sedile f. semn diacritic în formă de virgulă, care se pune sub unele consoane pentru a le da valoarea altui sunet (ex.: ş, ţ). [Din fr. ***cédille***].

sedílă[2], sedile f. săculeţ de pînză rară, mai larg la gură şi mai strîmt la fund, în care se pune caşul, urda, brînza etc. la scurs; săculeţ: *jintiţa o scurgeam în sedile de scoteam urdă.* SAD.; (şi: **sădilă**). [Din bulg., sb. ***sedilo***].

sedimént, sedimente n. **1.** depozit format prin depunerea corpusculelor solide dintr-o suspensie; **2.** acumulare (stratificată) de minerale şi de resturi organice pe suprafaţa pămîntului, rezultate în urma unor procese fizice, chimice sau biologice; **3.** (la pl.) depozit format din roci sedimentare. [Din fr. ***sédiment***, lat. ***sedimentum***].

sedimentá, sedimentez vb. (refl.) **1.** a se lăsa la fund sub formă de sediment; a se depune: *precipitatul s-a sedimentat*; (fig.) *Sadoveanu se simte bine în istoria mai veche, unde limba hălăduia sedimentată în straturi cronicăreşti.* R.L.; **2.** a se depune în straturi; a forma sedimente. [Din fr. ***sédimenter***; germ. ***sedimentieren***].

sedimentár, ~i, sedimentară, ~e a. cu caracter de sediment; format prin sedimentare: *terenuri sedimentare*; **proces sedimentar**, proces de formare a sedimentelor; **rocă sedimentară**, rocă rezultată prin depunerea materialelor provenite în urma alterării sau dezagregării unor roci preexistente, prin precipitarea chimică în ape sau sub acţiunea organismelor. [Din fr. ***sédimentaire***].

sedimentáre, sedimentări f. **1.** acţiunea de a (se) sedimenta şi rezultatul ei; sedimentaţie; **2.** depunere (lentă) a particulelor solide dintr-o suspensie; dintr-o emulsie etc., prin cădere liberă sau prin centrifugare; (med.) **viteză de sedimentare**, probă de laborator prin care se determină viteza de depunere a hematiilor din sîngele recoltat, pentru a depista eventualele procese infecţioase latente din organism; **3.** totalitatea proceselor fizice, chimice sau biologice care se desfăşoară la suprafaţa scoarţei terestre, în urma cărora are loc depunerea unor particule ori fragmente de minerale, roci, organisme sau acumularea în straturi, prin precipitare chimică a sedimentelor, din care rezultă apoi rocile sedimentare; depozitare, depunere. [V. ***sedimenta***].

sedimentát, ~ţi, sedimentată, ~e a. (despre particule solide dintr-o suspensie) depus la fund ca sediment; depozitat. [V. ***sedimenta***].

sedimentáţie, sedimentaţii f. (rar) sedimentare. [Din fr. ***sédimentation***].

64723 intrări • 59082 articole

sedimentogén, ~i, sedimentogenă, ~e a. care ține de sedimentogeneză, referitor la sedimentogeneză; format prin sedimentogeneză: *depozite sedimentogene*. [De la ***sedimentogeneză***].

sedimentogenéză f. proces natural de sedimentare în urma căruia se formează depozitele și rocile sedimentare. [***Sediment*** + ***geneză***].

sedimentologíe f. parte a geologiei care studiază modul de formare a depozitelor și a rocilor sedimentare; litologie. [Din fr. ***sédimentologie***].

sedimentometríe, sedimentometrii f. (fiz.) metodă de determinare a dimensiunilor particulelor dintr-un amestec, bazată pe măsurarea vitezei de sedimentare. [Din fr. ***sédimentométrie***].

sedíție f. v. sedițiune.

sediționós, ~și, sediționoásă, ~e a. (livr.) **1.** care ia parte la o sedițiune; răzvrătit; **2.** care instigă la sedițiune; instigator: *după strigătele sediționoase urmează ... aclamații în cinstea persoanei, cu puțin înainte, hulite*. LOV. [Din fr. ***séditieux***].

sediționíne, sediționi f. (livr.) răscoală populară, revoltă împotriva puterii stabilite, statornicite; (și: (înv.) **sedíție**). [Din fr. ***sédition***].

sédiu, sedii n. **1.** loc, clădire unde funcționează o instituție, o organizație etc.: *șapte amatori se prezentară ... la sediul băncii*. GHEȚIE; **2.** (fig.) centru; focar: *interioritatea, ... sediul imponderabilelor realități ale sentimentelor, nu e decît presupunere, deducție, incertitudine*. R.L. [Din lat. ***sedium***, it. ***sedio***].

sédrie, sedrii f. (înv.) adunare a nobililor dintr-un ținut (transilvănean); **sedrie orfanală**, instanță administrativă constituită pentru supravegherea averii minorilor orfani și pentru rezolvarea chestiunilor tutelare. [Din lat. ***sedria***].

seducátór, ~i, seducătoáre a. care seduce, care farmecă; atrăgător, ispititor; cuceritor; seductor: *era un bărbat seducător, deștept și subtil*. EL.; (adv.) *vorbea seducător*. // m., f. persoană care atrage pe cineva într-o greșeală, prin vorbe, prin promisiuni mincinoase, prin daruri etc.; persoană care induce în eroare, abuzînd de buna-credință a cuiva: *urmăream ... pe soția mea și pe seducătorul ei*. SL. // m. bărbat care comite infracțiunea de seducție; corupător: *seducător de minore*. [***Seduce*** + ***-ător***; cf. fr. ***séducteur***].

sedúce, sedúc vb. (tr.) **1.** a atrage pe cineva într-o greșeală, a induce în eroare; a ademeni, a ispiti, a momi: *a sedus martorii*; **2.** a ademeni o femeie determinînd-o să accepte relații sexuale; a corupe: *un june Don Juan bucureștean se jura pe onoare că a sedus o fată după ce i-a promis să o ia de nevastă*. AL.; **3.** a captiva pe cineva exercitînd asupra sa o atracție irezistibilă; a atrage, a ispiti; a produce asupra cuiva o impresie favorabilă, de satisfacție, de încîntare; a fascina, a încînta, a subjuga, a vrăji: *i-a sedus pînă și pe adversari; îl seduce prin elocvența sa*. [Din lat. ***seducere***, fr. ***séduire***].

sedúcere, seduceri f. seducție. [V. ***seduce***].

seductór, ~i, seductoáre a. (înv.; rar) seducător: *sultanul îi primi cu multă distincțiune, blîndețe și seductoare prietenie*. EM. [Din lat. ***seductorius***, fr. ***séducteur***].

sedúcție, seducții f. **1.** faptul de a seduce; seducere; **2.** faptul de a induce în eroare; ademenire, corupere: *au fost victime ale seducției unei secături*; **3.** (jur.) infracțiune constînd din fapta unui bărbat care, prin promisiuni de căsătorie, determină o minoră să aibă relații sexuale cu el; **4.** (faptul de a exercita asupra cuiva o) atracție irezistibilă; (capacitate de a produce asupra cuiva o) impresie excepțională, satisfacție, încîntare; captivare, tentație: *el rămîne indiferent la seducțiile vieții politice*. CĂL.; *venise să vadă ce însemnam eu pentru ea, prevăzută ... cu toate armele seducției*. PR.; **5.** (la pl.) mijloc folosit pentru a seduce pe cineva; farmec: *destulă încredere în seducțiile vocei sale*. FIL.; (și: **seducțiune**). [Din fr. ***séduction***, lat. ***seductio, -onis***].

seducțiúne f. v. seducție.

sedús, ~și, sedusă, ~e a. **1.** care este atras într-o greșeală prin promisiuni mincinoase, prin daruri etc.; care este indus în eroare; ademenit, ispitit, momit; **2.** (jur.) asupra căreia s-a comis infracțiunea de seducție: *fetele seduse nu-și răpun seducătorul*. ARG.; *sedusă și abandonată*; **3.** care este cucerit, captivat de farmecul, de conduita etc. cuiva; încîntat, fascinat, subjugat. [V. ***seduce***].

sefárd, ~zi, sefardă, ~e m., f. evreu de rit spaniol, care vorbește iudeo-spaniola; sefardit: *comunități de sefarzi trăiesc și în nordul Africii, în Orientul Apropiat*. [Din fr. ***Sefardi***].

sefardít, ~ți, sefarditá, ~e m., f. sefard. [***Sefard*** + ***-it***].

sefertáș n. v. sufertaș.

sefteá f. v. saftea.

seftereá, sefterele f. (reg.) plantă erbacee cu frunzele verzi-cenușii, cu florile purpurii, cu fructul globulos; fumăriță (*Fumaria officinalis*): *el îmi spunea numirile tuturor florilor ... piperig, pojarniță și sefterea*. OD.; (și: **safterea**). [Din gr. mod. ***safterés***].

segedeá, segedele f. (turcism) covor oriental (pentru rugăciune); (p. ext.) cuvertură. [Din turc. ***seccade***].

segmént, segmente n. **1.** (geom.) porțiune dintr-o figură plană, limitată cel puțin într-o parte de marginile ei; **segment de dreaptă**, porțiune dintr-o dreaptă, mărginită de două puncte ale ei; **segment de cerc**, aria cuprinsă între un arc de cerc și coarda care trece prin extremitățile arcului; **2.** porțiune, parte dintr-un întreg, nedetașată de acesta: *a revărsat ... o rază de lumină asupra unui segment al Carpaților*. HASD.; *cucerirea unui anumit segment al electoratului*. D.; **3.** metamer. // m. (pl. **segmenți**) garnitură (metalică), elastică și inelară, destinată să asigure etanșeitatea între un piston și cilindrul în interiorul căruia se deplasează sau la ungerea acestora cu ulei. [Din fr. ***segment***, lat. ***segmentum***, germ. ***Segment***].

segmentá, segmentez vb. (tr.) a separa, a împărți în segmente; a diviza, a fragmenta: [redactorul] *se mărginise să segmenteze unele răspunsuri mai lungi ..., pentru a asigura materialului un plus de atractivitate*. GHEȚIE. [Din fr. ***segmenter***].

segmentái, ~i, segmentală, ~e a. care ține de segment, referitor la segment; (fon.) **trăsătură pertinentă segmentală**, trăsătură distinctivă a unui fonem. [Din fr., engl. ***segmental***].

segmentár, ~i, segmentară, ~e a. format din segmente; provenit din segmentare; **anestezie segmentară**, anestezie corespunzătoare unui segment inervat de una sau de mai multe rădăcini nervoase rahidiene. [Din fr. ***segmentaire***].

segmentáre, segmentări f. **1.** acțiunea de a segmenta și rezultatul ei; împărțire în fragmente; fragmentare; divizare; **2.** (biol.) segmentație; **3.** (fon.) operație de izolare a unui segment dintr-o secvență sonoră pentru studiul lui auditiv, eliminîndu-se astfel influența contextului. [V. ***segmenta***].

segmentát, ~ți, segmentată, ~e a. **1.** fragmentat, descompus în segmente; **2.** (fon.) izolat prin segmentare. [V. ***segmenta***].

segmentatór, segmentatoare n. (fon.) aparat electronic folosit pentru segmentare. [***Segmenta*** + ***-tor***].

segmentáție, segmentații f. **1.** (înv.) segmentare; **2.** proces de divizare a celulei-ou sau a zigotului în celule din ce în ce mai mici, care se asociază între ele și formează foițele embrionare; segmentare. [Din fr. ***segmentation***].

segnétă f. v. zăgneată.

segregá, segrég vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) separa: *capodoperele folclorice, textuale se pot segrega de melodie*. CĂL.; **2.** (spec.; intr.; despre componenții unui aliaj) a se separa sau a se repartiza neuniform în timpul solidificării, datorită diferenței dintre punctele de topire; **3.** (refl.; despre materialele granuloase din beton sau mortar) a se separa în straturi de consistență diferită; **4.** (refl.) a se moșteni și a se transmite descendenților unor indivizi una din cele două alele prezente pe cromozomii omologi; a se separa cromozomii omologi și genele pe care aceștia le poartă, în procesul anafazei. [Din lat., it. ***segregare***].

segregáre, segregări f. **1.** acțiunea de a (se) segrega și rezultatul ei; separare, segregație; **2.** (rar) separare: *arta e „autonomă", ceea ce nu are nimic de-a face cu așa-zisa puritate a artei și segregare a ei cu viața*. CĂL.; **3.** operație metalurgică de afinare a unor aliaje prin răcire selectivă; separare a componenților unui aliaj, produsă în timpul solidificării datorită diferenței dintre punctele de topire; izolare a minereurilor din masa rocilor înconjurătoare; **4.** proces de separare a materialului granular din beton sau mortar în straturi de consistență diferită, în timpul depozitării sau transportării; **5.** (și **segregare mendeliană**) proces prin care indivizii moștenesc și transmit descendenților lor una din cele două alele prezente pe cromozomii analogi; separare a cromozomilor omologi și, implicit, a genelor pe care le poartă, în procesul anafazei; **6.** fenomen de hibridare sexuată a plantelor, constînd în separarea caracterelor materne de cele paterne în anumite celule diferențiate; **7.** segregație rasială. [V. ***segrega***].

segregáție, segregații f. (rar) separare: *abolirea segregației între știință și artă*. R.L.; **2.** segregare; lipsă de omogenitate a compoziției chimice a unui aliaj solidificat, rezultată în urma fenomentului de segregare; **3. segregație rasială**, politică de discriminare constînd în separarea populației de culoare de cea albă în ceea ce privește cartierele de locuit, școlile, sălile de spectacole, mijloacele de transport, asistența medicală etc.; discriminare rasială, segregare rasială. [Din fr. ***ségrégation***].

segregaționíst, ~ști, segregaționistă, ~e a. care ține de segregația rasială, referitor la segregația rasială: *politică segregațională*. // m., f. adept al segregației rasiale. [Din fr. ***ségrégationniste***].

seguidiila [seghidília] f. dans popular spaniol (andaluz), cu mișcare vioaie, care se dansează cu acompaniament de chitară sau de castaniete; melodia acestui dans. [Cuv. sp.].

seidícár m. v. saidecar.

seif, seifuri n. **1.** dulap de fier în care se țin bani, hîrtii, obiecte de valoare (într-o bancă); casă de bani: *unul din bandiți, trăgînd două focuri, a făcut să sară în aer broasca de la un seif*. R.L.; **2.** (p. ext.) încăpere (într-o bancă), special amenajată și bine asigurată, în care se păstrează manuscrise, documente, obiecte de valoare etc.; (p. restr.) fiecare dintre casetele metalice din această încăpere, în care o persoană particulară își depune, spre păstrare, bani, obiecte de valoare etc.: *pe atunci nu erau safeuri și bieții oameni, la nevoie, încredințau banii și sculele lor prețioase pămîntului*. VOIC.; (și: (rar) **safe, safeu**). [Din engl. ***safe***].

seígă, seige f. aparat de recoltare a stufului, care se atașează frontal unui tractor. [Cf. germ. ***Seige*** „jgheab la mină"].

seignettoelectricitáte f. feroelectricitate. [Din engl. ***seignetto-electricity***, germ. ***Seignettoelektrizität***].

seím, seimuri n. **1.** nume dat, în evul mediu, adunărilor reprezentative pe stări în unele state din răsăritul Europei; **2.** numele adunării naționale (parlamentului) în Polonia: *șleahticii ... aveau mare plăcere totdeauna, în seim, să stea împotriva maiestății sale*. SAD.; **3.** numele parlamentului în Finlanda; (și: (înv.) **săim**). [Din pol. ***sejm***].

seímă, seime f. crăpătură la copitele bovinelor și cabalinelor, provocată de boala cu acest nume. [Din fr. ***seime***].

seimén, seimeni m. **1.** (mai ales la pl.) (soldat otoman din) a treia divizie a corpului ienicerilor; **2.** (persoană care făcea parte dintr-un) corp de armată în Țara Românească (înființat de Matei Basarab), compus din 2000 de mercenari pedeștri (sîrbi, bulgari, greci și albanezi), sub comanda unui polcovnic; roșii: *după dînșii veneau lefegiii cu haine galbene, seimenii și scutelnicii pedeștri*. OD.; **3.** (persoană care făcea parte dintr-un) corp analog de armată în țările române, avînd ca principală atribuție paza Curții domnești: *seimenii cei înțuți cu arce și cu măciuce*. NEGR.; *în Moldova, seimenii erau împărțiți în seimeni hătmănești și seimeni agești*; (și: **siimen, simen**). [Din turc. ***seğmen***, ***seyman*** „păzitori de ogari" (șefii acestora fiind în același timp căpitani de vînătoare)].

seimenésc, ~şti, seimeneáscă, ~eşti a. care aparţine, care este caracteristic seimenilor, referitor la seimeni: *cazarma seimenilor era lîngă zidul Curţii şi se numea odăile seimeneşti.* BĂLC. [*Seimen* + *-esc*].

seín, ~i, seină, ~e a. (pop.) **1.** cenuşiu, sur: *lînă seină; oi seine*; **2.** cărunt: *barbă seină.* // f. varietate de struguri albi-cenuşii sau negri-vineţii; (şi: **săin**). [Cf. sl. *sinŭ* „vînăt"].

séiner, seinere n. navă maritimă de pescuit, prevăzută la pupă cu o platformă pentru manevrarea năvoadelor, folosită la pescuitul cu plase. [Din engl. *seiner*].

seísm, seisme n. cutremur de pămînt: (fig.) *doar un puternic seism poate determina să se spulbere firea ... şi să elibereze ceea ce zace în noi încătuşat.* PR. [Din fr. *séisme*].

seismál, ~i, seismală, ~e a. (rar) seismic; **linie seismală**, direcţia undei seismice. [Din fr. *séismal*].

seísmic, ~ci, seismică, ~ce a. **1.** care ţine de cutremur, referitor la cutremur, provocat de cutremur: *catastrofă seismică*; **regiune** (sau **zonă**) **seismică**, regiune, zonă în care se produc frecvent cutremure: *s-a mutat aici, la aer curat şi în afara zonei seismice.* PR.; **unde seismice**, unde elastice propagate în scoarţa terestră, în urma unor cutremure sau explozii; **scară seismică**, clasificare a cutremurelor de pămînt în categorii sau grade de intensitate, după puterea cu care se manifestă şi după efectele pe care le au asupra scoarţei terestre şi asupra construcţiilor; **2.** care înregistrează sau studiază seismele: *aparate seismice*; **staţie seismică**, ansamblu de aparate şi instalaţii speciale pentru înregistrarea şi studierea cutremurelor de pămînt naturale sau provocate în acest scop. // f. (rar) seismometrie. [Din fr. *séismique*].

seismicitáte f. grad de frecvenţă şi de intensitate a undelor seismice dintr-o regiune. [Din fr. *séismicité*].

seismogénic, ~ci, seismogenícă, ~ce a. care determină apariţia unui cutremur. [Din fr. *séismogénique*].

seismográf, seismografe n. **1.** seismometru înregistrator; (fig.) *seismograf social-economic.* A.; **2.** aparat folosit în prospecţiuni geofizice, cu care se înregistrează vibraţiile produse de anumite explozii subterane provocate în scopuri ştiinţifice. [Din fr. *séismographe*].

seismográfic, ~ci, seismografícă, ~ce a. **1.** care ţine de seismografie sau de seismograf, referitor la seismografie sau la seismograf; care se face cu seismograful: *măsurători seismografice*; **2.** care serveşte la măsurarea undelor seismice: *aparate seismografice.* [Din fr. *séismographique*].

seismografíe f. parte a seismologiei care se ocupă cu înregistrarea undelor seismice şi cu interpretarea acestor înregistrări. [Din fr. *séismographie*].

seismográmă, seismograme f. diagramă reprezentînd înregistrarea grafică la seismograf a fenomenelor seismice. [Din fr. *séismogramme*].

seismológ, ~gi, seismológă, ~ge m., f. specialist în seismologie: *congresul seismologilor.* [Din fr. *séismologue*].

seismológic, ~ci, seismologícă, ~ce a. care ţine de seismologie, referitor la seismologie: *cercetări seismologice.* [Din fr. *séismologique*].

seismologíe f. ramură a geofizicii care studiază mişcările seismice ale scoarţei pămîntului. [Din fr. *séismologie*].

seismométric, ~ci, seismometrícă, ~ce a. care ţine de seismometrie sau de seismometru, referitor la seismometrie sau la seismometru: *metode seismometrice.* [Din fr. *séismométrique*].

seismometríe f. ramură a seismologiei care studiază modul şi viteza de propagare a undelor seismice din scoarţa terestră, provocate prin explozii artificiale, mai ales în scopul prospectării diferitelor substanţe minerale utile; seismică. [Din fr. *séismométrie*].

seismométru, seismometre n. aparat care indică momentul, durata şi intensitatea undelor seismice, fără a face şi înregistrarea grafică a acestora. [Din fr. *séismomètre*].

seismonástic, ~ci, seismonastícă, ~ce a. specific organelor unor plante caracterizate prin seismonastie. [Cf. *seismonastie*].

seismonastíe, seismonastii f. mişcare a organelor unor plante superioare, provocată de scuturarea, lovirea etc. acestora. [Din fr. *séismonastie*].

seismoscóp, seismoscoape n. aparat pentru punerea în evidenţă a cutremurelor de pămînt. [Din fr. *séismoscope*].

seismoterapíe f. procedeu terapeutic constînd în imprimarea în organism a unor vibraţii rapide, regulate şi de mică amplitudine, folosit în unele atonii funcţionale; vibroterapie. [Din fr. *séismothérapie*].

seíş n. v. seişă.

seíşă, seişe f. (de obicei la pl.) pendulare ritmică, de durată variabilă a apei unui lac sau a unei mări închise, datorită schimbărilor bruşte ale presiunii atmosferice, vîntului puternic, cutremurelor etc.; (şi: **seiş** (pl. **seişuri**)). [Din fr. *seiche*].

seíz, seizi m. rîndaş, grăjdar la curtea domnească (subordonat comisului): *opt seizi duceau de frîu opt cai acoperiţi cu şele preţioase.* BĂLC. [Din turc. *seyis*].

seiz-băş m. v. seiz-başa.

seiz-başă m. şef al seizilor; (şi: **seiz-baş**). [Din turc. *seyis başı, sayis başe*].

sejúr, sejururi n. vacanţă, concediu petrecut într-o staţiune, într-o ţară etc.; timpul petrecut într-o astfel de vacanţă: *păcat că sejurul a fost aşa de scurt.* [Din fr. *séjour*].

selacián, selacieni m. (la pl.) subclasă de peşti marini cu scheletul cartilaginos, cu corpul acoperit de plăci osoase şi cu ţepi, cu orificiile branhiilor deschise direct la exterior, pe partea ventrală a corpului; plagiostom (*Selachii*); (şi la sg.) peşte din această subclasă (ex.: rechinul, vulpea-de-mare etc.). [Din fr. *sélacien*].

selám s. (turcism; înv.) **1.** salut[1]: *seleam de la jupîn Ibriam.* ISP.; **a face** (sau **a da**) **selam(ul)**, a (se) saluta: *le-am dat seleamul de buna venire.* N.COSTIN; **2. selam-aga**, seleam-agasi; **selam-ceauş**, reprezentant al domnului care îl preceda, îi anunţa sosirea şi răspunderea în numele publicului la salutul adresat de domn; şef al gărzii domneşti: *seleam-ceauşul Curţii domneşti intră în teatru şi anunţă venirea domnitorului.* FIL.; **3.** (iron.) selamlîc: *a bea cafe pe ceea lume în sala de selam.* AL.; (şi: **seleam**). [Din turc. *selâm*].

selamalíc n. v. salamalec.

selamét n. 1. (înv.) salvare; noroc: *au trecut cu selamet, fără de nici o poticneală*; **a ieşi** (sau **a o scoate**) **la selamet**, a ieşi la liman, a scăpa de o primejdie, de o belea; **2.** (înv. şi reg.) ruină; **a scoate** (sau **a duce pe cineva la**) **selamet**, a ruina: *văzîndu-se scos la selemet, l-a apucat pe kir Ianulea un fel de groază.* CAR.; **a ieşi** (sau **a ajunge**) **la selamet**, a se ruina; (şi: **selemet, selimet, silemet, silimet**). [Din turc. *selâmet* „sfîrşit bun"].

selamlíc, selamlîcuri n. 1. parte a casei la turci, rezervată bărbaţilor şi musafirilor; (p. ext.) încăperi în palatele domnitorilor români, destinate domnului şi slujitorilor lui, precum şi recepţiilor; selam: *mă dusei în selamlîc sau apartamentul bărbatului.* BOL.; **2.** ceremonial sau alai cu care sultanul era însoţit la geamie pentru rugăciunea de vineri. [Din turc. *selâmlık*].

selándră, selandre f. navă de transport din timpul cruciadelor. [Din fr. *sélandre*].

selăşi m. pl. populaţie celto-ligurică din Galia cisalpină. [Din lat. *Salassi, -orum*, fr. *Salasses*].

sélbă, selbe f. (italienism) pădure, sihlă: *prin plantele umbroase unei antice selbe ... se poartă.* HEL.; *visînd cu doina tristă ... visul selbelor bătrîne de pe umerii de deal.* EM. [Din it. *selva*].

selbezí vb. v. sărbezi.

seleáf n. v. sileaf.

seleám n. v. selam.

seleam-agasí m. reprezentant al sultanului sau al vizirului însărcinat să răspundă la salutul trimis de către domnitorul unui stat; selam-aga. [Din turc. *selâm agası*].

seléct, ~ţi, selectă, ~e a. **1.** care dovedeşte fineţe, distincţie, rafinament etc.; ales, distins; elegant: *îndrăznesc, în faţa unui auditoriu atît de select, ... a răspunde.* CAR.; *limbajul ei, de obicei raţional şi select, se schimbă deodată.* ARG.; **2.** format din persoane cu asemenea trăsături; ales, distins: *o recepţie selectă.* REBR. [Din fr. *select*].

selectá, selectez vb. **1.** (tr.) a selecţiona; a alege dintr-o mulţime, după anumite criterii: *Călinescu a vorbit despre arta de a selecta citatele.* VR.; **2.** (tr.) a distinge, a remarca pe cineva sau ceva dintr-o mulţime: *un adevărat artist poate să nu fie selectat de cercuri largi.* CĂL.; **3.** (intr.; despre sisteme radioreceptoare) a recepţiona clar diferite unde sonore, diferite posturi de emisiune; a fi selectiv; **4.** (tr.) a regla un aparat de radiorecepţie astfel încît undele apropiate ca frecvenţă sau ca amplitudine să nu afecteze calitatea audiţiei. [De la *select*].

selectábil, ~i, selectabilă, ~e a. care poate fi selectat (uşor): *un scriitor mare e atît de complex încît orice epocă va găsi în el o latură selectabilă.* CĂL. [*Selecta* + *-bil*].

selectáre, selectări f. acţiunea de a selecta şi rezultatul ei; selecţie: *devenind un criteriu de selectare, „cultul bacovian" acordă astăzi un blazon estetic căutat.* LOV. [V. *selecta*].

selectát, ~ţi, selectată, ~e a. ales dintr-un grup de obiecte, de fiinţe etc. după anumite criterii; (p. ext.) de calitate superioară; select; selecţionat: *e nevoie ... de mînă de lucru selectată.* CĂL. [V. *selecta*].

selectív, ~i, selectivă, ~e a. **1.** care are capacitatea de a selecta; care selectează: *un criteriu selectiv ... ar fi nespus de bine venit.* BL.; *memorie selectivă*; **2.** efectuat prin selecţie; bazat pe selecţie: *bibliografie selectivă*; **3.** (despre sisteme fizico-chimice sau tehnice) care are proprietatea de a efectua o selecţie după anumite criterii, între mai multe mărimi sau elemente de acelaşi fel; **4.** (despre radiorecepţie şi radioreceptoare) care are proprietatea de a selecta undele sonore ale unei anumite staţii de radioemisie de undele apropiate ca frecvenţă sau ca amplitudine emise de alte staţii. [Din fr. *sélectif*].

selectivitáte f. 1. însuşirea de a fi selectiv; **2.** capacitate a unui sistem fizico-chimic sau tehnic de a efectua o selecţie; **3.** însuşire a plantelor şi animalelor de a face selecţie în procesul de fecundare şi în comportarea faţă de condiţiile de viaţă. [Din fr. *sélectivité*].

selectór, selectoare n. 1. dispozitiv mecanic sau electric care permite selectarea unui obiect sau a unei direcţii dintr-o mulţime de obiecte sau de direcţii; **selector telefonic**, dispozitiv de comutaţie în centralele telefonice automate care selectează conexiunea cerută de abonat; **2.** maşină agricolă care separă seminţele de impurităţi şi le sortează după calităţi. [Din fr. *sélecteur*].

selectrón, selectroane n. tub electronic din prima generaţie de calculatoare. [Din engl. *selectron*].

selécţie, selecţii f. **1.** alegere după anumite criterii pentru un scop anume; rezultatul acestei operaţii; selecţionare, selectare: *bogăţia cantitativă permite o mai îngrijită selecţie calitativă.* REBR.; **2.** proces de supravieţuire a indivizilor dotaţi cu cele mai adecvate însuşiri în lupta pentru existenţă: [în America] *selecţiunea, în lupta vieţii, s-a făcut după alte norme decît în îmbătrînita şi molatica Europă.* SAD.; **selecţie naturală**, fenomen natural constînd în persistenţa şi perpetuarea speciilor cu o mai mare capacitate de adaptare la mediu; teorie (formulată de Malthus şi Darwin) care explică acest fenomen: *selecţia naturală nu ajunge să explice fenomenele înalt spirituale; trebuie admisă o selecţie providenţială.* CĂL.; **selecţie artificială**, metodă de ameliorare a speciilor de plante şi de animale domestice prin selecţionarea de către om, pentru reproducere, a indivizilor cu cele mai multe calităţi biologice, economice etc.; **selecţie sexuală**, alegere naturală sau artificială care se face în urma eliminării de la actul reproducător a indivizilor

slabi, rău înzestraţi; (şi: (înv.) **selecţiune**). [Din fr. ***sélection***, lat. ***selectio, -onis***].

selecţioná, selecţionez vb. **1.** (tr.) a face o selecţie; a alege, a tria după anumite criterii; a selecta: *au fost selecţionaţi elevii cei mai buni*; **2.** (tr.) a ameliora speciile de plante şi de animale prin selecţie, în vederea reproducerii, a indivizilor cu anumite calităţi: *sămînţa a fost selecţionată*; **3.** (refl.) a se supune selecţiei naturale. [Din fr. ***sélectionner***].

selecţionábil, ~i, selecţionabilă, ~e a. **1.** care poate fi selecţionat; **2.** (şi m., f.) (sportiv) apt de a fi ales să participe la o competiţie, la o probă: *jocul selecţionabililor a fost remarcabil.* [***Selecţiona*** + ***-bil***].

selecţionáre, selecţionări f. 1. acţiunea de a selecţiona şi rezultatul ei; selecţie, selectare; **2.** alegere după anumite criterii pentru un scop anume; triere, clasare: *nobleţa nu e decît o formă de selecţionare a tipului omenesc, ce apără de promiscuitate.* CĂL.; **3.** alegere a seminţelor, a plantelor, a animalelor etc. prin aplicarea unei selecţii; (p. ext.) ameliorare a speciilor prin selecţii (succesive). [V. ***selecţiona***].

selecţionát, ~ţi, selecţionată, ~e a. **1.** ales dintre mai mulţi (după criterii de valoare); (p. ext.) de calitate superioară; selectat: *vinuri selecţionate*; **2.** (despre seminţe, plante de cultură, animale domestice etc.) obţinut prin metoda selecţiei artificiale; cu însuşiri ameliorate prin selecţii (succesive). // m., f. sportiv ales să participe la o competiţie, la o probă. // f. echipă sportivă aleasă prin selecţionare pentru a reprezenta un oraş, o ţară etc. la o competiţie, la o întrecere: *selecţionata României va învinge!* [V. ***selecţiona***].

selecţionatór, ~i, selecţionatoáre m., f. persoană care lucrează în domeniul selecţiei şi ameliorării plantelor de cultură şi a animalelor domestice. [***Selecţiona*** + ***-tor***].

selecţionér, ~i, selecţioneră, ~e m., f. **1.** persoană care face o selecţie; **2.** (spec.) persoană autorizată care selecţionează sportivi pentru echipe reprezentative: *clasamentul a fost alcătuit ... de selecţioneri. A.* [Din fr. ***sélectionneur***].

selecţionísm n. teorie care admite existenţa selecţiei naturale în biologie; darwinism. [Din fr. ***sélectionnisme***].

selecţioníst, ~şti, selecţionistă, ~e m., f. adept al selecţionismului. [Din fr. ***sélectionniste***].

selecţiúne f. v. selecţie.

selemét n. v. selamet.

selenár, ~i, selenară, ~e a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Lunii, referitor la Lună; selenic[2], lunar: *„Balada lunii" nu-i decît o desfăşurare de decoruri selenare.* CĂL.; *un efect al luminii selenare.* GHEŢIE; **2.** (rar) care are loc, care se produce pe Lună: *echipajul primei expediţii selenare.* R.L. [Din fr. ***sélenien*** (după *lunar*)].

selenaút, selenauţi m. astronaut care explorează Luna; lunaut; selenit. [***Selene*** n. pr. + (*cosmo*)***naut***)].

seleniát, seleniaţi m. sare a acidului selenic. // a. **hidrogen seleniat**, gaz incolor, cu miros foarte neplăcut, care arde cu flacără albastră. [Din fr. ***séléniate***].

selénic[1], ~ci, selenică, ~ce a. care conţine seleniu; **acid selenic**, acid sub formă de cristale incolore, uşor solubile în apă. [Din fr. ***sélénique***].

selénic[2], ~ci, selenică, ~ce a. selenar: *selenică ţară eminesciană.* CĂL. [Din fr. ***sélénique***].

selenifér, ~i, seleniferă, ~e a. (despre minerale) care conţine seleniu. [Din fr. ***sélénifère***].

seleniós a. **acid selenios**, acid bibazic sub formă de cristale incolore. [Din fr. ***sélénieux***].

selenít[1], seleniţi m. **1.** varietate fibroasă de ghips, galben-auriu, cu luciu mătăsos, sidefat, utilizat la confecţionarea unor obiecte decorative; **2.** sare incoloră a acidului selenios. [Din fr. ***sélénite***].

selenít[2], ~ţi, selenită, ~e m. **1.** (livr.) locuitor (presupus, imaginar) al Lunii; **2.** (rar) selenaut. // a. (rar) selenar. [Din fr. ***sélénite***].

seléniu n. element chimic, metaloid, negru-cenuşiu, prezent în natură în combinaţie cu sulful, folosit în industria sticlei, a ceramicii şi la fabricarea celulelor fotoelectrice; (şi: **selenium**). [Din fr. ***sélénium***].

selénium n. v. seleniu.

seleniúră f. combinaţie a seleniului cu un metal. [Din fr. ***séléniure***].

selenodezíe f. disciplină care studiază forma şi dimensiunile Lunii, cîmpul său gravitaţional etc. [Din fr. ***sélénodésie***].

selenografíe f. ramură a astronomiei care studiază Luna sub aspectul elementelor naturale, al structurii, al proceselor fizice etc.; selenologie. [Din fr. ***sélénographie***].

selenológ, ~gi, selenologă, ~ge m., f. specialist în selenografie. [Din fr. ***sélénologue***].

selenológic, ~ci, selenologică, ~ce a. care aparţine selenologiei, referitor la selenologie. [Din fr. ***sélénologique***].

selenologíe f. (rar) selenografie. [Din fr. ***sélénologie,*** engl. ***selenology***].

selenostát, selenostate n. instrument care urmăreşte automat mişcarea Lunii, trimiţîndu-i imaginea în aceeaşi direcţie cu ajutorul unui sistem de oglinzi. [Din fr. ***sélénostat***].

selenotropísm n. mişcare a organelor unor plante, provocată de influenţa Lunii pline. [Din engl. ***selenotropism***].

séler m. v. ţeler.

selfactór, selfactoare n. maşină de tors folosită în filaturile de lînă, de bumbac, de fibre sintetice etc. [Din germ. ***Selfaktor***, engl. ***selfactor***].

self-contról s. autocontrol. [Cuv. engl.]

self-governement [selfgávnmânt] n. sistem de administrare în care conducătorii sînt controlaţi de membrii comunităţii: *ne pare rău că trebuie să caracterizăm atît de aspru self-governmentul nostru.* EM. [Din engl., fr. ***self-government,*** germ. ***Self-government***].

selfindúcţie, selfinducţii f. (fiz.) autoinducţie. [Din fr., engl. ***self induction***].

self-made-man [self-méid-men] m. om ajuns prin forţele proprii la o situaţie deosebită; autodidact. [Cuv. engl., fr.].

self-service, self-service-uri [selfsérvis] n. **1.** autoservire: *restaurant cu self-service*; **2.** magazin, restaurant cu autoservire. [Cuv. fr., engl.].

selídă, selide f. (grecism) pagină: *carte scrisă cu trei selide carea cuprindea toată legea.* DOS. [Din gr. mod. ***selída***].

selimét n. v. selamet.

selimíe f. ţesătură de mătase din care odinioară se făceau în special anterie: *anteriile erau de ghermeşit, de citarie, calemacheriu, cutnie, selimie sau sevai.* GHICA. [Din turc. ***selimiye***].

sélină f. v. ţelină[2].

sélişte f. v. silişte.

sélnic, selnice n. unealtă de pescărie asemănătoare cu leasa. [Et. nec.].

selsín, selsinuri n. aparat electric folosit ca traductor pentru transmiterea la distanţă a deplasărilor unghiulare ale unor organe de maşină. [Din fr., engl. ***selsyn***].

sélva, selve f. pădure ecuatorială (virgină) veşnic verde, din bazinul Amazonului; (şi: **selvas**). [Din port., sp. ***selva***].

sélvas s. pl. selva.

sem, seme n. (lingv.) unitate minimală de semnificaţie care nu se realizează niciodată independent, ci numai ca trăsătură semantică pertinentă a unui semem; componentă semantică, trăsătură semantică: *ansamblu de seme ale unei semnificaţii.* [Din fr. ***sème***].

semafór, semafoare n. 1. dispozitiv de semnalizare optică, alcătuit dintr-un stîlp (cu unul sau mai multe braţe mobile în plan vertical), prevăzut cu lumini diferite, a căror schimbare (de poziţie sau) de culoare indică semnele pentru circulaţia feroviară; semnalizator: *îl făcuse ... să cerceteze şinele, traversele, macazurile, semafoarele.* TUD.; **2.** semnalizator optic de coastă, folosit pentru a transmite vaselor din larg comunicări referitoare la navigaţie; **3.** semnalizator cu lumini colorate, pentru dirijarea circulaţiei în oraşe; stop: *pietonii aşteptau ca semaforul să devină verde.* [Din fr. ***sémaphore***].

semafóric, ~ci, semaforică, ~ce a. (rar) care ţine de semafor, referitor la semafor: *semnale semaforice.* [Din fr. ***sémaphorique***].

semaforíst, ~şti, semaforistă, ~e m., f. (rar) persoană care mînuieşte sau întreţine un semafor. [Din fr. ***sémaphoriste***].

semaforizá, semaforizez vb. (rar; tr.) a prevedea, a înzestra cu semafoare o stradă, o intersecţie de drumuri etc. [***Semafor*** + ***-iza***].

semaforizáre, semaforizări f. acţiunea de a semaforiza şi rezultatul ei; înzestrare cu semafoare: *semaforizarea intersecţiilor importante este indispensabilă.* [V. ***semaforiza***].

semaforizát, ~ţi, semaforizată, ~e a. prevăzut cu semafoare: *intersecţii semaforizate.* [V. ***semaforiza***].

semagráf, semagrafe n. (tipogr.) instalaţie pentru culegerea la distanţă, alcătuită dintr-un teletip şi o maşină automată de cules. [Cf. engl. ***sematography***].

semantém, semanteme n. (lingv.) lexem. [Din fr. ***sémantème***].

semántic, ~ci, semantică, ~ce a. **1.** care aparţine ştiinţei despre sensul lexical sau sensului lexical, referitor la ştiinţa despre sensul lexical sau la sensul lexical; semasiologic: *în evoluţia limbii se produc numeroase modificări semantice*; **componentă (sau trăsătură) semantică**, sem pertinent în ansamblul sememelor; **cîmp semantic,** totalitatea cuvintelor şi a noţiunilor care se raportează la acelaşi domeniu conceptual sau psihologic; **2.** care are un sens, o semnificaţie: *operează o reducţie în sens subiectivist a valorii semantice a artei.* R.L.; *enunţuri sau fraze semantice;* **nominalism semantic,** curent filozofic de nuanţă pozitivistă care contestă caracterul obiectiv al cunoaşterii la nivelul treptei raţionale; semanticism. // f. **1.** disciplină lingvistică care studiază sensurile cuvintelor şi evoluţia acestor sensuri; semasiologie, semantism: *unul se ocupă cu semantica, altul cu istoria lingvisticii.* CR; *semantică diacronică; semantică sincronică*; **2.** (p. restr.) sens lexical; ansamblul semnificaţiilor unui cuvînt, ale unui enunţ etc.: *este interesantă semantica acestui cuvînt*; **3. semantică generală,** curent filozofic întemeiat în SUA, în deceniul trei al sec. al XX-lea, de A.H. Korzybski, care cercetează limba din punctul de vedere al folosirii ei în societate şi al comunicării între oameni, precum şi neajunsurile care survin ca urmare a folosirii inadecvate a cuvintelor, a impreciziei lor etc.; semiologie aplicată la viaţa socială; **4.** disciplină filozofică dezvoltată de G. Frege, A. Tarski, R. Carnap ş.a. în cadrul logicii simbolice, constituind teoria interpretării unui anumit sistem formalizat prin alt sistem formalizat; ramură a semioticii care studiază corespondenţa dintre semne şi ceea ce desemnează ele (referenţi). // m. semantician; (spec.) reprezentant al curentului nominalist semantic; semanticist. [Din fr. ***sémantique***].

semanticián, ~eni, semanticiană, ~ene m., f. lingvist specialist în semantică; semasiolog. [Din fr. ***sémanticien***].

semanticísm n. nominalism semantic. [Din rus. ***semantiţizm***].

semanticíst, semanticişti m. (rar) adept al semanticismului; semantic. [Din engl. ***semanticist***].

semantísm, semantisme n. sens lexical; structură semantică; (p. ext.) semantică: *cuvinte cu semantism bogat.* [Din fr. ***sémantisme***].

semasiológ, ~gi, semasiologă, ~ge m., f. lingvist specialist în semasiologie; semantician. [Din fr. ***sémasiologue***].

semasiológic, ~ci, semasiologică, ~ce a. care aparţine semasiologiei sau sensului lexical, referitor la semasiologie sau la sensul lexical; se-

mantic: *structură semasiologică; studiu semasiologic.* [Din fr. ***sémasiologique***].

semasiologíe f. **1.** disciplină lingvistică care studiază sensurile cuvintelor, mai ales din punct de vedere istoric; semantică, semantism, lexematică: *„Încercare asupra semasiologiei limbei române" de Lazăr Şăineanu*; **2.** metodă de cercetare în lexicologie care, plecînd de la semnificant, studiază semnificatul semnului lingvistic; ramură lingvistică care foloseşte această metodă; studiu bazat pe această metodă. [Din fr. ***sémasiologie***].

semălui, semăluiesc şi **semălui** vb. (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) asemăna; a (se) compara: *de mă vede pe mine, tot rîde şi-i pare bine, mă semăluie cu tine.* POP. [***Seamă*** + *-ălui*; cf. magh. ***számol***].

semănă¹, sémăn vb. (intr.) **1.** a avea înfăţişarea, trăsături, calităţi, defecte etc. comune cu cineva sau cu ceva; a fi asemănător cu cineva sau cu ceva; a se asemăna, a se asemui, a aduce cu ...: *în viaţă ... nimic nu seamănă cu ceea ce am învăţat în şcoli.* GHEŢIE; *nu-mi sameni tu mie, te-ai aruncat în sămînţa cea ră a mîne-ta.* MAT.; **2.** a da impresia de ..., a părea: *băiatul nu e aşa prost cît seamănă.* NEGR.; *nu semeni a magistrat.* ST.; (şi: (pop.) **sămăna**). [Lat. ***similare***].

semănă², sémăn vb. (tr.) **1.** a pune sămînţa în pămînt (pregătit), pentru a o face să încolţească, să crească (şi să rodească); a însămînţa: *semănau ghindă de creşteau dumbrăvi.* NEGR.; *cînd e lună nouă nu se samănă legume.* POP.; **2.** (pop.) a arunca boabe de grîu, de orez, bomboane etc. asupra sau în casa cuiva, de Anul Nou, la nuntă etc., însoţind gestul de o urare: *i-am semănat pe alde naşu*; **3.** (p. anal.) a împrăştia, a răspîndi; a presăra; a risipi: *se furişă ... pe poteca semănată de bolovani.* SAD.; **4.** (fig.) a propaga idei, concepţii, învăţături etc.: *uită-te la mine şi vezi în chipul meu lumina şi seninătatea cuvintelor tale binefăcătoare, vezi că nu le-am uitat şi le semăn şi eu la rîndul meu.* VLAH.; **5.** (fig.) a colporta zvonuri, a face vrajbă etc., provocînd necazuri, neplăceri: *o dată cu încetarea libertăţii a venit pacea adusă de oamenii aceia care semănaseră ura.* GHICA; (şi: (pop.) **sămăna**). [Lat. ***seminare***].

semănáre¹, semănări f. (înv.) faptul de a semăna¹; asemănare: *fă piatra aceasta în chipul şi sămănarea mea.* DOS.; (şi: **sămănare**). [V. ***semăna¹***].

semănáre², semănări f. acţiunea de a semăna² şi rezultatul ei; însămînţare, semănat, semeniş: *terminase semănarea grîului*; (fig.) *aceasta este menirea educaţiunii: semănarea şi cultura ideilor sănătoase şi bunelor sentimente.* CAR.; (şi: (pop.) **sămănare**). [V. ***semăna²***].

semănát, semănaturi n. **1.** semănare², însămînţare; semănătură: *la semănatul grîului s-au certat rău.* AG.; **2.** (pop.) obicei de Anul Nou, la nuntă etc., constînd în aruncarea unor boabe de grîu, de orez, a bomboanelor etc. asupra sau în casa cuiva, însoţind gestul de o urare: *am venit cu semănatul*; **3.** timpul cînd se seamănă²: *era pe la semănatul grîului*; (şi: (pop.) **sămănat**). [V. ***semăna²***].

semănătór, ~i, semănătoáre m., f. **1.** persoană care seamănă²: *juna Rodică voioasă trece pe lîngă junii sămănători.* AL.; **2.** (pop.) persoană care umblă cu semănatul de Anul Nou: *colaci pentru colindători, plugari, semănători.* C.; **3.** (fig.) propovăduitor; propagator: *semănător de idei progresiste*; **4.** (fig.) persoană care seamănă vrajbă, ură, provocînd necazuri, neplăceri: *îl priveşte încruntat, căci ... vede în el un semănător de panică.* PETR.; // f. unealtă sau maşină agricolă cu care se introduc seminţele în sol, la o adîncime constantă, repartizîndu-le uniform; (şi: (pop.) **sămănător**). [***Semăna²*** + *-tor*].

semănătúră, semănături f. **1.** semănare², însămînţare, semănat: *se sfîrşiseră semănăturile de toamnă*; **2.** (la sg.; col.) plante (ieşite din seminţele) semănate; (p. ext.) teren agricol pe care cresc aceste plante: *pe poale, se-ntind semănături, imaşuri şi livezi.* VLAH.; (şi: (pop.) **sămănătură**). [***Semăna²*** + *-ătură*].

semém, sememe n. (lingv.) unitate de semnificaţie a unui cuvînt, alcătuită din mai multe seme. [Din fr. ***sémème***].

sémen¹ m. v. seamăn.

sémen², semeni m. drug de fier, cu vîrf ascuţit şi cu mîner de lemn, folosit la pescuitul sub gheaţă, la tăierea copcilor şi la desprinderea blocurilor de gheaţă; ghin. [Et. nec.].

semen-cóntra s. pulbere din bobocii uscaţi ai unor specii de pelin (*Artemisia*), folosită în tratarea ascaridiozei. [Din fr. ***semen-contra***].

semeníc m. v. siminoc.

semeníş, semenişuri n. (înv.) semănare², semănat; semănătură: *toate zilele pămîntului sămenişul şi secerişul, frigul şi zăduvul ... n-or mai părăsî.* DOS.; (şi: **sămeniş**). [***Semăna²*** + *-iş*].

semestriál, ~i, semestrială, ~e a. **1.** care se referă, se raportează la un semestru; care se petrece, se produce o dată într-un semestru sau în fiecare semestru: *examene semestriale*; **2.** care durează un semestru: *profesorul ţine un curs universitar semestrial.* [Din lat. ***semestralis***, fr. ***semestriel***, germ. ***semestral***].

seméstru, semestre n. **1.** interval de şase luni consecutive; jumătate de an: *plata se face la începutul fiecărui semestru*; **2.** jumătate din anul şcolar (universitar): *semestrul de iarnă a început în universităţile nemţeşti de cîteva săptămîni.* GHEŢIE; **3.** (înv.) rentă sau pensie care se plăteşte din şase în şase luni. [Din fr. ***semestre***, lat. ***semestris***].

semeţ, ~i, semeáţă, ~eţe a. fudul, infatuat, încrezut, înfumurat, îngîmfat; trufaş, arogant: *boierul cel semeţ şi neruşinat se luă după dînsul.* ISP.; **2.** care denotă, care exprimă mîndrie, îngîmfare; mîndru, orgolios: *umbletul lui semeţ, cu pieptul înainte şi cu fruntea sus.* VLAH.; **3.** care trezeşte admiraţie prin calităţi, prin grandoare etc.; impunător, măreţ, grandios, impresionant: *se îndreptară către înălţimile sumeţe ale Hălăucei.* HOGAŞ; **4.** care nu se teme; îndrăzneţ, curajos: *o romîncă ... vine sumeaţă-n faţa călăilor.* AL.; (adv.) *răspunse semeţ*; **5.** care exprimă, care denotă curaj: *ai putut lua o asemenea sumeaţă hotărîre?* NEGR.; **6.** plin de elan; avîntat: *voiosul şi semeţul cîntic al plăieşului elveţian.* OD.; (şi: (înv. şi pop.) **sumeţ**). [Et. nec.; cf. sl. ***sŭměti***].

semeţí, semeţésc vb. (refl.) **1.** a fi plin de sine, a-şi da importanţă; a se făli, a se fuduli, a se înfumura, a se îngîmfa; a se obrăznici: *un bărbat ... prea mult se semeţeşte.* PANN; **2.** a îndrăzni, a prinde curaj; a căpăta încredere: *turcii ... începură a se semeţi ..., a prăda şi a izbi.* BĂLC.; *sumeţindu-se vrăjmaşii năvălesc mai furioşi.* NEGR.; **3.** (înv.) a se bizui: *tătarii sumeţindu-se în numărul lor, nu băgară de seamă la această strigare.* BĂLC.; **4.** (înv. şi pop.) a se răzvrăti: *ca o balauroaică mi se sumeţea împotrivă.* OD.; (şi: (pop.) **sumeţi**). [De la ***semeţ***].

semeţíe, semeţii f. **1.** încredere exagerată în propriile calităţi, părere exagerat de bună despre sine; mîndrie, fală; îngîmfare, trufie, orgoliu, semeţire: *am greşit cu sumeţie într-un acces de netrebnicie împotriva legii fidelităţii.* EM.; *nu i se poate reproşa semeţia ... de a fi atribuit poporului nostru o misiune mesianică în lume.* BL.; **2.** grandoare, măreţie, splendoare: *semeţia munţilor*; **3.** curaj, îndrăzneală, dîrzenie; avînt: *ai noştri izbiră cu semeţie pe turci.* BĂLC.; (şi: (pop.) **sumeţie**). [***Semeţ*** + *-ie*].

semeţíre, semeţiri f. (înv.) acţiunea de a se semeţi şi rezultatul ei; semeţie: *rosti cu aceeaşi sumeţire tinerească.* C.PETR.; (şi: (pop.) **sumeţire**). [V. ***semeţi***].

semi- element de compunere însemnînd „(pe) jumătate", „(relativ) puţin", „parţial". [Din fr., lat. ***semi-***].

semiacetál, semiacetali m. (chim.) derivat monoalcoolat al zaharurilor simple. [Din fr. ***semi-acétal***].

semiacvátic, ~ci, semiacvatică, ~ce a. (despre plante) care trăieşte parţial în apă. [***Semi-*** + ***acvatic***].

semiaderént, ~ţi, semiaderentă, ~e a. care aderă numai în parte, care nu se ţine, nu se lipeşte bine de ceva. [Din fr. ***semi-adhérent***].

semiagnóstic, ~ci, semiagnostică, ~ce a. care are, parţial, caracteristicile agnosticismului. [***Semi-*** + ***agnostic***].

semianalfabét, ~ţi, semianalfabetă, ~e m., f. persoană care abia ştie să scrie şi să citească: *unul dintre noi ne scăpă de furia turbată a acestui semianalfabet, pronunţînd nu o mie trei, ci zece, zero, trei.* PR. [***Semi-*** + ***analfabet***].

semiarbúst, semiarbuşti m. tip de plantă cu tulpină aeriană, făcînd trecerea de la plantele lemnoase la cele erbacee. [***Semi-*** + ***arbust***].

semiarháic, ~ci, semiarhaică, ~ce a. cu caractere, în parte, arhaice. [***Semi-*** + ***arhaic***].

semiarid, ~zi, semiaridă, ~e a. cu climat tropical uscat, beneficiind totuşi de precipitaţii reduse; aproape ca un deşert: *ţinuturi semiaride.* [Din fr. ***semi-aride***].

semiarticuláţie, semiarticulaţii f. articulaţie între două piese care permite o deplasare relativă a acestora în lungul unui ax. [***Semi-*** + ***articulaţie***].

semiartizanát, semiartizanate n. sistem de muncă industrială bazat în proporţie de circa cincizeci la sută pe meseriaşi. [***Semi-*** + ***artizanat***].

semiasiátic, ~ci, semiasiatică, ~ce a. cu caracteristici, în parte, asiatice. [***Semi-*** + ***asiatic***].

semiautomát, ~ţi, semiautomată, ~e a. **1.** (despre sisteme tehnice) care efectuează automat numai unele dintre mişcările pe care este capabil să le execute; semiautomatic; **2.** (despre comenzi) automatizat numai în parte. [***Semi-*** +***automat***].

semiautomátic, ~ci, semiautomatică, ~ce a. (tehn.) semiautomat. [Din fr. ***semi-automatique***].

semiauxiliár, ~i, semiauxiliară, ~e a. verb semiauxiliar (şi n.), verb cu rol sintactic asemănător cu al auxiliarelor propriu-zise, care dă acţiunii verbului „ajutat" o nuanţă modală (posibilitate, necesitate, iminenţă etc.), reieşită din sensul său lexical (ex.: *a trebui, a putea, a avea* etc.). [Din fr. ***semi-auxiliaire***].

semiáxă, semiaxe f. **1.** porţiune dintr-o axă mărginită de un punct numit origine şi formată din toate punctele axei aflate în partea dreaptă sau stîngă în raport cu originea; **2.** jumătate din lungimea axei unei curbe plane închise sau a unui corp de revoluţie generat de o curbă plană închisă, cuprinsă în interiorul curbei sau al corpului respectiv. [***Semi-*** + ***axă***].

semibarbár, ~i, semibarbară, ~e a. aflat aproape în starea de barbarie. [***Semi-*** + ***barbar***].

semibariéră, semibariere f. barieră automată care închide numai jumătate din lăţimea căii de acces peste calea ferată. [***Semi-*** + ***barieră***].

semibursiér, ~i, semibursieră, ~e a. şi m., f. (elev, student) care primeşte numai o parte din cuantumul unei burse integrale. [***Semi-*** + ***bursier***].

sémic, ~ci, semică, ~ce a. (lingv.) care ţine de seme, referitor la seme; care ia în consideraţie semele; **analiză semică**, metodă de descriere a structurii semantice a cuvintelor prin descompunerea acestora în seme. [Din fr. ***sémique***].

semicálc, semicalcuri n. cuvînt sau expresie rezultată parţial din împrumut şi parţial din resursele interne ale limbii; calc lingvistic parţial; semiîmprumut (ex.: *a consfinţi*, după fr. *consacrer, a prevedea*, după fr. *prevoir, supranatural*, după fr. *surnaturel* etc.). [***Semi-*** + ***calc***].

semicámgam n. stofă asemănătoare camgarnului. [***Semi-*** + ***camgarn***].

semicarbonizáre, semicarbonizări f. proces de descompunere termică a cărbunilor la temperaturi de pînă la 500-600° C, în absenţa aerului, prin care se obţin semicocs, gudron şi gaze; semicocsificare, semidistilare. [***Semi-*** + ***carbonizare***].

semicazón, ~i, semicazonă, ~e a. aproape cazon, cam milităros: *îmbinînd preceptele genevezului cu propriile intuiţii, inventă un sistem de educaţie semicazonă.* GHEŢIE. [***Semi-*** + ***cazon***].

semicărturár, semicărturari m. semisavant. [***Semi-*** + ***cărturar***].

semicentenár, semicentenare n. jumătatea unui centenar; împlinirea a cincizeci de ani de la

producerea unui eveniment; sărbătorirea, celebrarea unui asemenea eveniment: *s-au reîntîlnit la semicentenarul liceului.* [*Semi-* + *centenar*].

semicentrál, ~i, semicentrală, ~e a. situat aproape de centrul unei localităţi: *zonă semicentrală.* [*Semi-* + *central*].

semicérc, semicercuri n. **1.** (figură geometrică formată dintr-un) arc de cerc subîntins de un diametru; jumătate de cerc; **2.** (sport) linie care limitează o suprafaţă semicirculară (la baschet, handbal etc.), pentru care există reguli speciale de joc; **3.** (p. anal.) şir de fiinţe, de lucruri dispuse în forma descrisă mai sus; (parte a unui) obiect de această formă; linie, mişcare arcuită: *lumea ... stă în semicerc.* CAR. [*Semi-* + *cerc*; cf. fr. *demi-cercle*, germ. *Halb-kreis*].

semicíclic, ~ci, semiciclică, ~ce a. care durează (de) o jumătate de ciclu; referitor la o jumătate de ciclu. [*Semi-* + *ciclic*].

semicíclu, semicicluri n. jumătate a unui ciclu. [*Semi-* + *ciclu*].

semicilíndric, ~ci, semicilindrică, ~ce a. în formă de semicilindru. [*Semi-* + *cilindric*; cf. fr. *hèmicylindrique*].

semicilíndru, semicilíndri m. cilindru secţionat pe jumătate. [*Semi-* + *cilindru*].

semicirculár, ~i, semicirculară, ~e a. în formă de semicerc; ca un semicerc: *cele cincisprezece mii de volume erau adăpostite într-o sală semicirculară, vastă şi înaltă.* GHEŢIE; **canale semicirculare**, cele trei canale care alcătuiesc partea superioară a urechii interne (legate de funcţia de echilibru a capului). [Din fr. *semi-circulaire*; cf. lat. *semicircularis*].

semicivilizát, ~ţi, semicivilizată, ~e a. civilizat numai în parte, cu un nivel insuficient de civilizaţie: *peste tot, aerul indiscret al lumei semicivilizate.* ZAMF. [*Semi-* + *civilizat*].

semicivilizáţie, semicivilizaţii f. civilizaţie insuficientă, superficială; simulacru, spoială de civilizaţie: *ne satisface starea de semicivilizaţie, din păcate.* [*Semi-* + *civilizaţie*].

semiclandestín, ~i, semiclandestină, ~e a. care este, în parte, clandestin: *un local de noapte ..., unul semiclandestin, pitit hoţeşte în încăpătorul subsol al unei case.* ST. [*Semi-* + *clandestin*].

semiclandestinitáte f. calitate, situaţie a ceea ce este semiclandestin: *se întîlneau în semiclandestinitate.* [*Semi-* + *clandestinitate*].

semiclásic, ~ci, semiclasică, ~ce a. devenit, în parte, clasic: *teoria semiclasică a dezintegrării.* [*Semi-* + *clasic*].

semicoárdă, semicoarde f. (geom.) jumătate de coardă. [*Semi-* + *coardă*].

semicócs, semicocsuri n. combustibil solid obţinut prin semicarbonizarea huilei sau a cărbunilor inferiori, întrebuinţat drept combustibil sau la fabricarea cocsului metalurgic. [*Semi-* + *cocs*; cf. fr. *semi-coke*].

semicocsificáre, semicocsificări f. semicarbonizare. [*Semi-* + *cocsificare*].

semicoloánă, semicoloane f. coloană cu jumătate din diametru îngropată în zid. [*Semi-* + *coloană*; cf. fr. *demi-colonne*].

semicoloniál, ~i, semicolonială, ~e a. în stare de semicolonie. [*Semi-* + *colonial*].

semicolonie, semicolonii f. stat formal independent, care politic şi economic depinde de un alt stat. [*Semi-* + *colonie*].

semiconductór, ~i, semiconductoáre a. **1.** (despre substanţe, materiale etc.) cu o conductibilitate electrică intermediară între cea a metalelor şi cea a izolatoarelor; **2.** (despre aparate, dispozitive etc.) bazat pe semiconductoare; cu semiconductoare. // m. material solid, cristalin a cărui conductibilitate electrică este mai slabă decît cea a conductoarelor, dar mai bună decît cea a izolatoarelor, cu diverse utilizări în electronică; (p. ext.) component electronic activ fabricat din acest material. [Din fr. *semi-conducteur*].

semiconsérvă, semiconserve f. produs alimentar preparat prin procedee obişnuite de conservare (fierbere, afumare etc.), dar cu o durată de păstrare mai mică decît a conservelor. [Din fr. *semi-conserve*].

semiconsoánă, semiconsoane f. sunet intermediar între vocală şi consoană, cu însuşiri comune amîndurora; semivocală, semiconsonantă. [Din fr. *semi-consonne*].

semiconsonántă, semiconsonante f. semiconsoană. [*Semi-* + *consonantă*].

semicretín, ~i, semicretină, ~e m., f. persoană care suferă de semicretinism. [*Semi-* + *cretin*; cf. it. *semicretino*].

semicretinísm n. formă uşoară de cretinism. [*Semi-* + *cretinism*].

semicristál, semicristale n. cristal inferior. [Din fr. *semicristal*].

semicúlt, ~ţi, semicultă, ~e a. (rar) cu puţină cultură; care denotă lipsă de cultură; semidoct. [*Semi-* + *cult*].

semicultúră f. cultură insuficientă, superficială; semidoctism: *semicultura este mai nocivă decît incultura.* [*Semi-* + *cultură*].

semicúmpănă, semicumpene f. braţul mobil al unei semibariere de cale ferată. [*Semi-* + *cumpănă*].

semidecomandábil, ~i, semidecomandabilă, ~e a. parţial decomandabil: *apartament semidecomandabil.* [*Semi-* + *decomandabil*].

semidecomandát, ~ţi, semidecomandată, ~e a. parţial decomandat, cu o cameră de trecere: *apartament semidecomandat.* [*Semi-* + *decomandat*].

semideponént, ~ţi, semideponentă, ~e a. verb **semideponent**, verb activ ca sens, avînd unele forme ce se conjugă după diateza activă, iar altele după diateza pasivă. [Din fr. *sémidéponent*].

semideschís, ~şi, semideschisă, ~e a. **1.** pe jumătate sau parţial deschis: *ferestre semideschise*; **2.** (fon.; despre vocale) cu un grad mediu de deschidere. [*Semi-* + *deschis*].

semideşért, semideşerturi n. regiune de tranziţie între stepă şi deşert, cu vegetaţie rară, adaptată la uscăciune, caracteristică pentru Asia Centrală, Peninsula Arabică, nordul şi sudul Africii, America de Nord şi Sud, Australia. [*Semi-* + *deşert*].

semideşártic, ~ci, semideşertică, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic semideşertului, referitor la semideşert; situat în semideşert: *vegetaţie semideşertică.* [Din fr. *semi-désertique*].

semidiamétru, semidiametre n. jumătatea diametrului aparent al unui astru. [Din fr. *semi-diamètre*].

semidiferénţă, semidiferenţe f. (mat.) jumătate a unei diferenţe. [*Semi-* + *diferenţă*].

semidistánţă, semidistanţe f. distanţă mijlocie: *gol marcat de la semidistanţă.* [*Semi-* + *distanţă*].

semidistilăre, semidistilări f. semicarbonizare. [*Semi-* + *distilare*; cf. fr. *semidistillation*].

semidiúrn, ~i, semidiurnă, ~e a. (despre fenomene) care durează 12 ore (jumătate din perioada diurnă de 24 de ore). [*Semi-* + *diurn*; cf. engl. *semi-diurnal*].

semidóct, ~ţi, semidoctă, ~e a. **1.** (adesea subst.) cu o cultură superficială, insuficientă; puţin instruit (dar inconştient de acest neajuns); semicult; semiintelectual: *dacă Franţa le-ar procura semidocţilor noştri avantajele pe cari li le dă nefericita lor patrie, ei ar fi emigrat de mult.* EM.; **2.** care denotă cultură superficială, insuficientă (în ciuda pretenţiilor): *scrieri semidocte trec drept opere.* [*Semi-* + *doct*; cf. it. *semidòtto*].

semidoctísm n. (livr.) stare de semidoct; cultură, instrucţie superficială; semicultură, semidocţie. [*Semidoct* + *-ism*].

semidocţíe f. (livr.) semidoctism: *lichidarea analfabetismului nu înseamnă încă nimic ..., mai importantă e spargerea semidocţiei.* SAD.; *le-ar fi ignorat, cu o superbă semidocţie, crezînd că se poate ceva cunoaşte fără efortul de a şti.* PATAP. [*Semidoct* + *-ie*].

semidreáptă, semidrepte f. (geom.) mulţime a punctelor unei drepte situate de aceeaşi parte a unui punct al ei. [*Semi-* + *dreaptă*; cf. fr. *semi-droite*].

semierudít, ~ţi, semierudită, ~e a. (rar) care denotă insuficientă sau falsă erudiţie (în ciuda pretenţiilor): *predomnea în limba şi literatura română o tendinţă semierudită de latinizare.* MAIOR. [*Semi-* + *erudit*].

semieuropenésc, ~şti, semieuropeească, ~eşti a. (înv.) european numai în parte, pe jumătate: *găseşte plăcere în aste adunări semieuropeneşti, se deprinde a bea cafea turcească.* NEGR. [*Semi-* + *europenesc*].

semifabricát, ~ţi, semifabricată, ~e a. şi n. (produs) prefabricat. [*Semi-* + *fabricat*; cf. fr. *demi-fabriqué*].

semifeudál, ~i, semifeudală, ~e a. cu unele caracteristici feudale, cu rămăşiţe feudale: *geanta ... îi dădea un iz ... semifeudal.* TEODOR. [*Semi-* + *feudal*].

semifín, ~i, semifină, ~e a. de fineţe mijlocie: *ciorapi semifini.* [*Semi-* + *fin*; cf. fr. *demi-fin*].

semifinálă, semifinale f. fază a unei întreceri sportive, artistice etc. care precedă finala, în care se selecţionează concurenţii pentru finală. [*Semi-* + *finală*; cf. fr. *demi-finale*].

semifinalíst, ~şti, semifinalistă, ~e m., f. participant la o semifinală, în urma calificării în etapele succesive ale unei competiţii; sportiv selecţionat pentru o semifinală. [*Semifinală* + *-ist*].

semifinisát, ~ţi, semifinisată, ~e a. aflat în stare de finisare, finisat numai în parte: *construcţie semifinisată.* [*Semi-* + *finisat*].

semifinít, ~ţi, semifinită, ~e a. prefabricat. [*Semi-* + *finit*; cf. fr. *semi-fini*].

semifluíd, ~zi, semifluidă, ~e a. care este numai în parte fluid: *materie semifluidă.* [Din fr. *semi-fluide*].

semifónd n. probă sportivă (de atletism, ciclism, înot etc.) care se dispută pe distanţe medii. [*Semi-* + *fond*; cf. fr. *demi-fond*].

semifondíst, ~şti, semifondistă, ~e m., f. sportiv specializat în probe de semifond. [*Semifond* + *-ist*].

semigrăs, ~şi, semigrasă, ~e a. şi n. (tipogr.) aldin. [*Semi-* + *gras*].

semigréu, ~ei, semigreá, ~ele a. categorie **semigrea** (şi f.), a) categorie de boxeri a căror greutate este între 75 şi 81 de kilograme; b) categorie de halterofili a căror greutate este între 81 şi 100 de kilograme; c) categorie de luptători a căror greutate este între 90 şi 100 de kilograme. // m. boxer, halterofil sau luptător aparţinînd uneia dintre categoriile de mai sus. [*Semi-* + *greu*; cf. mi-*lourd*].

semiín, semiinuri n. fibră textilă obţinută din amestecul fibrelor de in cu bumbac; ţesătură din astfel de fibre. [*Semi-* + *in*].

semiinconştiénţă f. stare de relativă inconştienţă: *căzu într-o stare de semiinconştienţă.* GHEŢIE. [*Semi-* + *inconştienţă*].

semiindustrializá, semiindustrializez vb. (tr.) a transforma fructe, legume etc., prin prelucrare industrială parţială, în produs alimentar. [*Semi-* + *industrializa*].

semiindustrializáre, semiindustrializări f. acţiunea de a semiindustrializa şi rezultatul ei: *centru de semiindustrializare a fructelor.* [V. *semiindustrializa*].

semiindustrializát, ~ţi, semiindustrializată, ~e a. şi n. (produs alimentar) rezultat din semiindustrializare. [V. *semiindustrializa*].

semiinstinctív, ~i, semiinstinctivă, ~e a. instinctiv numai în parte: *mişcări semiinstinctive.* [*Semi-* + *instinctiv*].

semiintelectuál, ~i, semiintelectuală, ~e a. şi m., f. (rar) semidoct. [*Semi-* + *intelectual*].

semiinternát, semiinternate n. instituţie anexă a unei şcoli care asigură masa de prînz şi pentru elevii externi. [*Semi-* + *internat*].

semiîmprumút, semiîmprumuturi n. (lingv.; rar) semicalc. [*Semi-* + *împrumut*].

semiînălţíme f. înălţime mijlocie. [*Semi-* + *înălţime*].

semiînchís, ~şi, semiînchisă, ~e a. **1.** pe jumătate sau parţial închis: *uşă semiînchisă*; **2.** (fon.; despre vocale) cu un grad mediu de închidere. [*Semi-* + *închis*].

semiîntunéric n. semiobscuritate, penumbră: *perdelele erau trase şi în semiîntuneric paravanele se confundau cu pereţii.* EL. [*Semi-* + *întuneric*].

semilacústru, ~ştri, semilacustră, ~e a. situat atît în apă, cît şi pe uscat: *satul semilacustru, aşezat pe o sfoară de pămînt.* R.L. [*Semi-* + *lacustru*].

semilaminát, ~ţi, semilaminată, ~e a. care este laminat parţial: *ţigle semilaminate.* [*Semi-* + *laminat*].

semilegál, ~i, semilegală, ~e a. legal numai în parte; aparent legal: *activităţi economice semilegale.* [*Semi-* + *legal*].

semilegalitáte, semilegalităţi f. situaţie, fapt etc. legal numai în parte, numai aparent. [*Semilegal* + *-itate*].

semilíber, ~i, semiliberă, ~e a. (despre ţărani) care avea, în sclavagism, libertate parţială. [*Semi-* + *liber*].

semilichíd, ~zi, semilichidă, ~e a. care este numai parţial lichid; vîscos. [Din fr. *semi-liquide*].

semiliterár, ~i, semiliterară, ~e a. care este literar în oarecare măsură, în parte: *reportaje semiliterare.* [*Semi-* + *literar*].

semilînă f. amestec de (fibre de) lînă cu fibre de altă natură. [*Semi-* + *lînă*].

semilucíd, ~zi, semilucidă, ~e a. lucid numai în parte, în oarecare măsură: *un fel de somnambulism semilucid îl îndemna să cutreiere lumea.* TEODOR. [*Semi-* + *lucid*].

semiluciditáte f. stare de luciditate parţială: *de cîte ori ajungea în semiluciditatea ce precedează somnul, cîte un zgomot nou, straniu, o făcea să tresară.* REBR. [*Semi-* + *luciditate*].

semilunár[1], ~i, semilunară, ~e a. în formă de semilună: *bărci şi corăbii ... cu pînze semilunare.* TEODOR. [Din fr. *semi-lunaire*].

semilunár[2], ~i, semilunară, ~e a. (înv.) care durează (de) jumătate de lună; bilunar: *publicaţii semilunare.* [*Semi-* + *lunar*].

semilúnă, semiluni f. **1.** jumătatea luminată (de Soare) a discului Lunii, văzută în faza primului şi al ultimului pătrar: *pe cer, dintre nori, abia se zărea semiluna*; **2.** (p. anal.) (parte a unui) obiect în forma, cu aspectul acesteia; (şir de) obiecte dispuse în formă de semicerc: *coarne lungi în semilună.* CĂL.; **3.** semn simbolic al islamismului: [sultanul] *îţi trimite ... un steag cu semiluna lui Mahomed.* AL.; **4.** (fig.) Imperiul Otoman; mahomedanismul: *împăraţi şi regi s-adună să dea piept cu uraganul ridicat de semilună.* EM.; **semiluna roşie**, denumire dată în unele ţări musulmane organizaţiilor corespunzătoare celor de Cruce roşie; **5.** instrument de percuţie folosit în muzica gărzii ienicerilor turci. [*Semi-* + *lună*]; cf. fr. *demi-lune*].

semimanuál, ~i, semimanuală, ~e a. (despre operaţii tehnice, produse etc.) executat parţial cu mîna. [*Semi-* + *manual*].

semimát, ~ţi, semimată, ~e a. mat numai parţial; între transparent şi mat. [*Semi-* + *mat[1]*].

semimetál, semimetale n. element chimic cu proprietăţi intermediare între metale şi metaloide (ex.: bor, siliciu, germaniu, arseniu, stibiu, seleniu şi telur). [*Semi-* + *metal*; cf. fr. *demi-métal*].

semimetálic, ~ci, semimetalică, ~ce a. care aparţine semimetalelor, referitor la semimetale; cu proprietăţi de semimetal; făcut din semimetal. [*Semi-* + *metalic;* cf. fr. *demimétallique*].

semimijlociu, ~i, semimijlocie, ~ii a. **categorie semimijlocie** (şi f.), **a)** categorie de boxeri a căror greutate este între 63,500 şi 67 de kilograme; **b)** categorie de halterofili a căror greutate este între 65 şi 70 de kilograme; **c)** categorie de luptători a căror greutate este între 74 şi 82 de kilograme. // m. boxer, halterofil sau luptător aparţinînd uneia dintre categoriile de mai sus. [*Semi-* + *mijlociu;* cf. fr. *mi-moyen*].

semimilenár, ~i, semimilenară, ~e a. care datează de cinci sute de ani: *castele semimilenare.* [*Semi-* + *milenar*].

semimúscă a. invar. **categorie semimuscă** (şi f.), categorie de boxeri a căror greutate este între 45 şi 48 de kilograme. // m. boxer aparţinînd acestei categorii. [*Semi-* + *muscă*].

seminál, ~i, seminală, ~e a. **1.** (fiziol.) care aparţine spermei, referitor la sperma; care produce sperma; spermatic: *icrele şi laptii sînt produse seminale*; **2.** care aparţine seminţei plantelor, referitor la sămînţa plantelor. [Din fr. *séminal*, lat. *seminalis*].

seminár, seminarii şi **seminare** n. **1.** (şi **seminar teologic**), şcoală medie pentru formarea tinerilor preoţi; (p. ext.) clădirea, sediul acesteia: *bătu cu Simionuţ la poarta seminarului de la Blaj.* GHEŢIE; **2.** formă de activitate didactică în învăţămîntul superior, prin care, sub conducerea unui cadru didactic, se clarifică şi se adîncesc cunoştinţele predate la curs: *didacticismul reprezintă ... o incontestabilă valoare de cercetare în seminariile de literatură.* LOV.; **3. seminar pedagogic**, **a)** stagiu practic pentru absolvenţii unei facultăţi care îşi alegeau cariera didactică; **b)** liceu în care se desfăşoară un asemenea stagiu; **4.** cerc de studii pe lîngă o instituţie sau o organizaţie, pentru cercetarea şi dezbaterea unor probleme speciale (profesionale); serie de şedinţe organizate în acest cadru: *Seminarul de lingvistică şi filologie „G. Ivănescu" din Iaşi.* [Din fr. *séminaire*, lat. *seminarium*].

seminarial, ~i, seminarială, ~e a. care aparţine seminarului, referitor la seminar, de seminar: *îl pofti pe arhitect în cabinetul lui seminarial.* CĂL.; *pregătire seminarială.* [De la *seminar*; cf. lat. *seminarialis*].

seminaríst, seminarişti m. elev al unui seminar (teologic): *trei buni seminarişti cîntaseră intrarea în liturghie.* ARG. [Din fr. *séminariste*].

seminarizá, seminarizez vb. (tr.) a supune discuţiei, a dezbate cu studenţii probleme, aspecte ale unei materii de studiu etc. în cadrul unui seminar. [*Seminar* + *-iza*].

seminarizáre, seminarizări f. acţiunea de a seminariza şi rezultatul ei. [V. *seminariza*].

semincér, seminceri m. **1.** arbore selecţionat pentru producerea de seminţe, în vederea regenerării naturale a pădurii; (la pl.) plante lăsate neculese o dată cu restul recoltei, pentru a servi ca plante de sămînţă: *din codrul boierilor n-au mai rămas decît cîţiva semincri.* DELAVR.; **2.** (şi **lot semincer**) lot dintr-o cultură agricolă destinat producerii seminţelor, pentru asigurarea materialului necesar însămînţărilor; **3.** (reg.) ştiulete de porumb nedezghiocat, păstrat de sămînţă; **3.** (bot.; reg.; în forma **sămînţer**) dovleac (*Cucurbita maxima*); (şi: (reg.) **sămînţer**). [*Seminţe* (pl. lui *sămînţă*) + *-ar*].

semincioáră, semincioare f. diminutiv al lui sămînţă: *închipuind păpuşi cu ochi de semincioare de mac.* SAD. [*Sămînţă* + *-ioară*].

seminégru, ~i, semineágră, ~egre a. şi n. (tipogr.) aldin. [*Semi-* + *negru*].

seminifér, seminifere a. (anat.) **canal seminifer**, fiecare dintre micile canale glandulare situate în testicul, care transportă sperma. [Din fr. *séminifère*].

seminóbil, ~e a. nume dat aliajelor de paludiu cu argint sau cu aur (paliag şi palidor), utilizate în tehnica dentară. [*Semi-* + *nobil*].

seminóm, seminoame n. tumoare malignă radiosensibilă a testiculului. [Din fr. *séminome*].

seminomád, ~zi, seminomadă, ~e a. şi m., f. (persoană, populaţie etc.) în stare de seminomadism. [Din fr. *semi-nomade*].

seminomadísm n. fel de viaţă în care populaţia (de la marginile deşerturilor) îmbină agricultura sporadică cu creşterea vitelor. [Din fr. *semi-nomadisme*].

seminţénie, seminţenii f. **1.** (înv.) descendent: *s-ar trage seminţenie din fratele lui Gavril Burdujan* (a. 1747). URIC.; **2.** (înv. şi reg.) seminţie: *o seminţenie de oameni din acest sat.* POP. [*Sămînţă* + *-enie*].

seminţeríe, seminţerii f. (rar) prăvălie unde se vînd seminţe de flori şi de legume. [*Sămînţă* + *-ărie*].

seminţíe, seminţii f. **1.** (înv.) descendent; totalitatea urmaşilor unui străbun: *înmulţindu-i seminţia din neam în neam.* ANTIM; **2.** neam, familie, rudenie, seminţenie: *piară Lăpuşneanul cu-ntreaga-i seminţie!* AL.; *unde pui că-ţi putea muri pruncul şi să ţi se stingă seminţia.* GHEŢIE; **3.** trib: *se cutremurau seminţiile varvarilor.* SAD.; **seminţia omenească** (sau **pămîntenilor**), omenirea: *seminţia omenească nu ştie pînă acum ce este nici boala, nici durerea.* OD.; **4.** popor; naţiune; origine etnică; naţionalitate: *erau ... din seminţia germană.* HASD.; *era oştean moldovean de seminţia lui, în slujba leşilor.* SAD.; **5.** tagmă: *seminţia hoţilor*; **6.** specie (de plante, de animale); rasă: *numeroasa şoricime, seminţia rozătoare.* ALEX. [*Sămînţă* + *-ie*].

seminţíş, seminţişuri n. totalitatea puieţilor proveniţi spontan din seminţe într-o pădure; loc, suprafaţă acoperită de aceşti puieţi. [*Sămînţă* + *-iş*].

seminúd, ~zi, seminudă, ~e a. (despre oameni) dezbrăcat, gol pe jumătate; gol pînă la brîu. [*Semi-* + *nud*].

semiobscúr, ~i, semiobscură, ~e a. **1.** întunecat pe jumătate; insuficient, slab luminat: *cameră semiobscură*; **2.** (fig.) neclar, ascuns, tainic: *din jurul lui dispăruse lumea cea semiobscură a tinereţii lui.* EM. // n. ceea ce este greu de înţeles, tainic: *semiobscurul e o calitate a poeziei, e un factor al poeziei.* IBR. [*Semi-* + *obscur*].

semiobscuritáte f. **1.** (stare a unui) spaţiu insuficient luminat; lumină slabă; semiîntuneric, penumbră: *ieşit din semiobscuritatea sălii de maşini fu orbit de soarele viu.* GHEŢIE; *zăbovea în semiobscuritatea bisericilor*; **2.** (fig.) lipsă de faimă, de renume: *veleitar din fire, nu se complăcea în semiobscuritate.* [*Semi-* + *obscuritate*].

semioclusívă, semioclusive a. consoană **semioclusivă** (şi f.), consoană a cărei articulaţie începe printr-o ocluzie şi se termină printr-o constricţie; consoană africată; (şi: **semiocluzivă**). [*Semi-* + *oclusivă*; cf. fr. *demi-occlusive*].

semiocluzívă a. v. semioclusivă.

semioficiál, ~i, semioficială, ~e a. care provine din surse oficiale, dar nu are caracter oficial: *ştire semioficială.* [Din fr. *semi-officiel*].

semiológ, ~gi, semiologă, ~ge m., f. specialist în semiologie; semiotician. [Din fr. *sémiologue*].

semiológic, ~ci, semiologică, ~ce a. care aparţine semiologiei, referitor la semiologie; semiotic. [Din fr. *sémiologique*].

semiológie f. **1.** ramură a medicinei care se ocupă cu studiul simptomelor şi semnelor diferitelor boli, precum şi al metodelor de a le pune în evidenţă pentru precizarea diagnosticului; semiotică, simptomatologie; **2.** semiotică: *F. de Saussure a folosit conceptul de „semiologie".* [Din fr. *sémiologie*].

semiopác, ~ci, semiopacă, ~ce a. parţial opac; semitransparent: *sticlă semiopacă.* [*Semi-* + *opac*].

semiopacitáte f. opacitate parţială. [*Semi-* + *opacitate*].

semióptic, ~ci, semioptică, ~ce a. care ajută parţial la vedere. [*Semi-* + *optic*].

semiótic, ~ci, semiotică, ~ce a. semiologic: *sisteme semiotice.* // f. **1.** ştiinţă care se ocupă cu studiul general al semnelor şi al comunicării prin intermediul acestora; semiologie; **2.** (med.) semiologie, simptomatologie. [Din fr. ***sémiotique***].

semioticián, ~eni, semioticiană, ~ene m., f. specialist în semiotică; semiolog: *tata era semiotician.* CR [Din fr. ***sémioticièn***].

semiovál, ~i, semiovală, ~e a. de forma unei jumătăţi de oval. // n. jumătate dintr-un oval; contur, obiect etc. cu această formă. [***Semi-*** + ***oval***].

semiparazít, semiparaziţi m. organism vegetal care, deşi poate realiza fotosinteza, îşi extrage o parte din hrană (apa şi sărurile minerale) din altă plantă (ex. vîscul). [***Semi-*** + ***parazit***; cf. fr. ***demi-parasite***].

semiparazitísm n. mod de viaţă al organismelor semiparazite. [***Semi-*** + ***parazitism***].

semiperimétru, semiperimetre n. jumătate din perimetru. [***Semi-*** + ***perimetru***].

semiperioádă, semiperioade f. jumătate de perioadă. [***Semi-*** + ***perioadă***; cf. fr. ***demi-période***].

semipermeábil, ~i, semipermeabilă, ~e a. care permite trecerea numai a unora dintre componentele unui amestec gazos sau lichid: *membrane semipermeabile.* [Din fr. ***semi-perméable***].

semipermeabilitáte f. însuşirea de a fi semipermeabil. [***Semi-*** + ***permeabilitate***].

semipiruétă, semipiruete f. jumătate de piruetă. [***Semi-*** + ***piruetă***; cf. ***demi-pirouette***].

semiplán, semiplane şi **semiplanuri** n. (mat.) mulţime a punctelor din plan situate de aceeaşi parte a unei drepte. [***Semi-*** + ***plan***; cf. fr. ***demi-plan***].

semiporţelán n. produs ceramic intermediar între gresia fină şi porţelan, folosit pentru instalaţii sanitare. [***Semi-*** + ***porţelan***].

semipreparát, semipreparate n. fel de mîncare preparat în parte (care se vinde pentru a fi pregătit definitiv acasă). [***Semi-*** + ***preparat***].

semipreţiós, ~şi, semipreţioásă, ~e a. **piatră semipreţioasă,** mineral asemănător cu pietrele preţioase, dar cu calităţi inferioare acestora şi mai des întîlnit în natură. [***Semi-*** + ***preţios;*** cf. fr. ***semi-précieux***].

semiprezidenţiál, ~i, semiprezidenţiaiă, ~e a. (despre un regim politic) care are un preşedinte, cu puteri importante, ales prin votul cetăţenilor şi un guvern care răspunde în faţa parlamentului. [Din fr. ***semi-présidentiel***].

semiprodús, semiproduse n. (rar) prefabricat, semifabricat. [***Semi-*** + ***produs;*** cf. fr. ***semi-produit***].

semiprofíl n. (rar) **în semiprofil,** astfel încît să se vadă numai o parte din profil: *se fotografiase în semiprofil.* [***Semi-*** + ***profil***].

semirecitál, semirecitale n. fiecare dintre cele două părţi distincte ale unui recital, susţinute de interpreţi diferiţi. [***Semi-*** + ***recital***].

semirefractár, ~i, semirefractară, ~e a. şi n. (material) al cărui punct de vitrificare e cuprins între 850° şi 1580° C. [***Semi-*** + ***refractar***].

semireliéf, semireliefuri n. figură, motiv sculptat, desprins numai pe jumătate de fond; basorelief. [***Semi-*** + ***relief***].

semiremórcă, semiremorci f. remorcă cu o singură osie, a cărei parte anterioară se sprijină pe partea din spate a cadrului vehiculului motor. [Din fr. ***semi-remorque***].

semirigíd, ~zi, semirigidă, ~e a. **dirijabil semirigid,** dirijabil cu balonul elastic şi cu chila rigidă. [Din fr. ***semi-rigide***].

semirotúnd, ~zi, semirotundă, ~e a. emisferic: *nituri cu cap semirotund.* [***Semi-*** + ***rotund***].

semisavánt, ~ţi, semisavantă, ~e m., f. şi a. persoană care se crede savant, dar care are numai cunoştinţe superficiale; semicărturar, semidoct, semierudit. [***Semi-*** + ***savant***].

semischíf, semischifuri n. gig. [Din fr., engl. ***semi-schiff***].

semisérie, semiserii a. (italienism; înv.) **operă semiserie,** operă[2] parţial comică: *opera semiserie „Zoraïde di Granata" ... îi procură liberarea sa din serviciul militar.* FIL. [Din it. ***semiserie***].

semisféră, semisfere f. (rar) emisferă. [***Semi-*** + ***sferă***].

semisféric, ~ci, semisferică, ~ce a. emisferic: *încrucişau floretele flexibile, lovindu-le des în garda semisferică.* CĂL. [***Semi-*** + ***sferic***].

semisolíd, ~zi, semisolidă, ~e a. parţial solid. [Din fr. ***semi-solide***].

semisómn n. somnolenţă: *un hohot de rîs ... mă deşteaptă din acest semisomn voluptos.* NEGR.; *coşmarul e un fel de halucinaţie în stare de semisomn.* STĂNIL. [***Semi-*** + ***somn***].

semisón, ~i, semisonă, ~e a. (despre vocale) lipsit de valoare silabică (ex.: *i* şi *u*). [***Semi-*** + ***son***].

semisoníe f. (rar) fenomen lingvistic constînd în absenţa valorii silabice la vocale: *semisonia unor vocale finale.* [***Semison*** + ***-ie***].

semispáţiu, semispaţii n. (mat.) mulţimea punctelor din spaţiu situate de aceeaşi parte a unui plan. [***Semi-*** + ***spaţiu***].

semistabílă, semistabile f. instalaţie care produce lucru mecanic, formată dintr-o căldare şi dintr-o maşină cu abur cu piston. [***Semi-*** + ***stabil***(***ă***)].

semistabulâţie, semistabulaţii f. procedeu de creştere şi de întreţinere a vitelor prin menţinerea lor aproape tot timpul în grajd. [***Semi-*** + ***stabulaţie***].

semistíh, semistihuri n. (înv.) emistih: *vorbele-n versuri curmînd, să-nsemneze un răpaos semistihul arătînd.* HEL. [***Semi-*** + ***stih***; cf. fr. ***hémistiche***].

semisúmă, semisume f. jumătate dintr-o sumă. [***Semi-*** + ***sumă***].

semít, ~ţi, semită, ~e m., f. (m.; la pl.) grup de popoare din sud-vestul Asiei şi din nordul şi estul Africii, cu aceeaşi origine, cu trăsături fizice comune şi cu limbi înrudite, căruia îi aparţin astăzi arabii, sirienii, evreii, etiopienii etc.; (şi la sg.) persoană aparţinînd fiecăruia dintre aceste popoare; (spec.) evreu: *o femeie ... cu nas încovoiat de semită.* AG.; *în fiecare din noi indogermanul se încrucişează ... cu semitul.* LOV. // a. semitic: *totul se învîrteşte ... în jurul dramei semite.* CĂL.; *profil semit.* [Din fr. ***sémite***].

semitelecomandát, ~ţi, semitelecomandată, ~e a. (despre utilaje, instrumente etc.) mînuit parţial prin telecomandă. [***Semi-*** + ***telecomandat***].

semític, ~ci, semitică, ~ce a. care aparţine, care este specific semiţilor, referitor la semiţi; semit: *Rozsi Fried era un model aproape desăvîrşit de frumuseţe semitică.* GHEŢIE; **limbi semitice** (şi f.), ramură a familiei de limbi hamito-semitice, cuprinzînd araba, ebraica, arameana, feniciana, siriaca, etiopiana etc. [Din fr. ***sémitique***].

semitísm, semitisme n. (rar) **1.** ansamblul caracteristicilor popoarelor sau limbilor semitice; **2.** expresie formată după modelul unei limbi semitice sau împrumutată dintr-o asemenea limbă; **3.** rasă[1] semită: *semitismul e caracterizat de critic prin libido.* CĂL. [Din fr. ***sémitisme***].

semitîrîtór, ~i, semitîrîtoáre a. (despre plante şi tulpinile lor) tîrîtor parţial. [***Semi-*** + ***tîrîtor***].

semitológ, ~gi, semitologă, ~ge m., f. specialist în semitologie. [Din fr. ***sémitologue***].

semitológic, ~ci, semitologică, ~ce a. care aparţine semitologiei, referitor la semitologie. [Din fr. ***sémitologique***].

semitologíe f. ştiinţă care studiază cultura şi limbile semitice. [Din fr. ***sémitologie***].

semitón, semitonuri n. **1.** cel mai mic interval în sistemul muzical temperat; interval de o jumătate de ton; secundă mică; **semiton diatonic,** interval dintre două note cu denumiri diferite (ex. mi – fa); **semiton cromatic,** interval dintre două note cu aceeaşi denumire, dintre care una alterată (ex. do – do bemol); **2.** nuanţă de culoare intermediară, care face trecerea, în pictură şi în artele decorative, de la un ton închis la unul deschis al aceleiaşi culori. [Din fr. ***semi-ton***].

semitórt, semitorturi n. produs intermediar de filatură, format din banda fibroasă căreia i s-a aplicat o torsiune parţială, înainte de a o supune laminării şi filării finale. [***Semi-*** + ***tort***].

semitransparént, ~ţi, semitransparentă, ~e a. (rar) translucid, semiopac. [Din fr. ***semi-transparent***].

semiúmbră, semiumbre f. (rar) penumbră; semiobscuritate: *am admirat în semiumbra melancolică a plantelor tropice din palatul domnesc un chip tăiat în marmură.* EM. [***Semi-*** + ***umbră***].

semiunciálă, semiunciale a. literă semiuncială (şi f.), literă (de tipar) reprezentînd jumătate din mărimea unei unciale; **scriere semiuncială,** scriere cu aceste litere. [***Semi-*** + ***uncială***; cf. fr. ***semi-onciale***].

semiurbán, ~i, semiurbană, ~e a. parţial urbanizat. [***Semi-*** + ***urban***].

semiuscát, ~ţi, semiuscată, ~e a. parţial uscat. [***Semi-*** + ***uscat***].

semiuşór, ~i, semiuşoáră, ~e a. categorie **semiuşoară** (şi f.), **a)** categorie de boxeri a căror greutate este între 57 şi 60 de kilograme; **b)** categorie de halterofili a căror greutate este între 57 şi 60 de kilograme; **c)** categorie de luptători a căror greutate este între 57 şi 62 kilograme. // m. boxer, halterofil sau luptător aparţinînd uneia dintre categoriile de mai sus. [***Semi-*** + ***uşor***].

semivéghe f. (rar) stare între veghe şi somn: *stătu pînă dimineaţă într-o stare de semiveghe.* PR. [***Semi-*** + ***veghe***].

semivelín, ~i, semivelină, ~e a. şi f. (hîrtie, coală) conţinînd pînă la 60% pastă de lemn înălbită, folosită la scris sau tipar. [***Semi-*** + ***velin***].

semivocálă, semivocale f. semiconsoană (ex.: *i* şi *u*). [***Semi-*** + ***vocală***; cf. fr. ***semi-voyelle***].

semivocálic, ~ci, semivocalică, ~ce a. care aparţine semivocalei, referitor la semivocale; specific semivocalelor: *pronunţare semivocalică a vocalelor „i" şi „e".* [***Semi-*** + ***vocalic***].

semivóltă, semivolte f. jumătate de voltă. [***Semi-*** + ***voltă***; cf. fr. ***demi-volte***].

semizeiésc, ~şti, semizeiáscă, ~eşti a. (rar) care aparţine unui semizeu, referitor la un semizeu. [***Semizeu*** + ***-esc***].

semizéu, semizei m. **1.** erou mitologic născut dintr-un zeu şi o muritoare sau dintr-o zeiţă şi un muritor (ex.: Hercule, Teseu ş.a.): *se par ca semizei eroi ai lui Omer.* ALEX.; **2.** epitet pentru o persoană înzestrată cu calităţi excepţionale: *am fost foarte plăcut surprins că semizeul a devenit deosebit de prietenos de îndată ce i-am comunicat că sînt din Basarabia.* CR; **3.** epitet ironic pentru o persoană cu pretenţii (nejustificate) de superioritate: *semizeii literelor vor să domine întreaga viaţă culturală.* [***Semi-*** + ***zeu***; cf. fr. ***demi-dieu***].

semínţă f. v. **sămînţă**.

semn, semne n. **1.** însemnare, crestătură făcută pe un lucru, pe un animal etc., pentru a-l deosebi sau recunoaşte de altele asemănătoare; marcă[1]: *nu-i puseră nici un semn la cap.* ST.; **2.** urmă lăsată pe ceva prin atingere sau apăsare: *sînt semne ale paşilor prin zăpadă;* **3.** cicatrice (după o rană, o boală etc.); vînătaie: *m-a-mpuşcat în picior, ş-acu am semnul.* CAR.; *semne de vărsat;* **4.** (mai ales la pl.) semnalment: *noi l-om fi văzut, nu l-am cunoscut, semne de ne-i spune, lesne l-om cunoaşte.* POP.; **5.** obiect aşezat într-un loc, într-un anume fel pentru a marca, a indica, a jalona etc. ceva; indicator: *şi este sămn un stîlp de piatră.* NEC.; **semn de hotar,** piatră, stîlp etc. care marchează un hotar, o linie de demarcaţie; (p. ext.) hotar: *bătrînul arăta oşteanului în ce locuri sînt semnele de hotar.* SAD.; **semn de carte,** fişie îngustă de carton, de piele, de mătase etc., cu care se marchează într-o carte pagina la care s-a întrerupt lectura; **6.** ţintă în care se trage cu arma: *nu mai reuşea să tragă la semn;* **7.** (rar) inscripţie: *numai semnul arab lucea roş.* EM.; **8.** simbol al unei meserii, al unui rang, al puterii etc.; obiect reprezentînd un asemenea simbol; însemn: *de gîtul*

... *unor trădători notorii s-au atîrnat semnele de onoare ale țării.* EM.; *arătă sceptrul, semnul puterii*; **9.** fenomen, fapt etc. atribuit divinității sau unor forțe supranaturale, considerat adesea ca indiciu prevestitor; piază: *s-ar putea ca un șarpe, venit așa din senin la casa lor, să fie un semn trimis de pricopseală.* V.OIC.; **10.** fiecare dintre cele douăsprezece constelații ale zodiacului; zodie: *semnul racului*; **11.** crucea, ca simbol al credinței creștine: *și ochi-mi s-ațintară pe semnul mîntuinței ... prin care a-nvins barbari, creștinul Constantin.* ALEX.; **semnul crucii** (sau **sfintei cruci**), reprezentare prin gest sau reproducere grafică a crucii: *părintele închipui semnul crucii.* AG.; **a-și face semnul crucii,** a se închina: [î]*și fac semnul crucii înainte de a se așeza la masă.* TEODOR.; **12.** (înv.) icoană: *feace svinte vase și sămnul Domnului nostru.* DOS.; **13.** tot ceea ce evocă o persoană, un fapt etc.; amintire: *să cer un semn, iubito, spre-a nu te mai uita? te-aș cere doar pe tine, dar nu mai ești a ta.* EM.; **14.** (și **semn grafic**), simbol folosit în scrierea curentă a unei limbi naturale; literă, cifră etc.: *să nu uităm niciodată că semnele scrisului sînt roabele gîndirii noastre.* CAR.; **semn de punctuație**, fiecare dintre semnele convenționale (punct, virgulă, două puncte etc.) folosite în scriere pentru a marca pauzele, intonația etc.; **semnul întrebării** sau **semn de întrebare**, semn de punctuație folosit pentru a marca intonația propozițiilor sau a frazelor interogative; (p. ext.) dubiu, îndoială: *să limpezim ... ideile asupra cărora planează un semn de întrebare.* GHEȚIE; **a pune sub semnul îndoielii**, a se îndoi de ceva; a suspecta: *fapt care îi determina pe unii să le pună sub semnul întrebării.* PR.; **semnul exclamării** sau **semn de exclamare**, semn de punctuație folosit pentru a marca natura exclamativă a comunicării; **semnele citării**, ghilimele; **semn diacritic**, semn grafic (punct, virgulă, accent etc.) adăugat unei litere (deasupra, dedesupt, lateral) pentru a reda un sunet diferit de cel notat prin litera respectivă: **semn moale**, literă rusească indicînd caracterul palatal al consoanei precedente (=ь); **semn tare**, literă rusească indicînd caracterul dur al consoanei precedente (=ъ); **15.** simbol grafic folosit într-un anumit domeniu de activitate: *cinci caiete de cifre, formule și semne matematice.* TEODOR.; **semn monetar,** ceea ce se imprimă sau se gravează pe o monedă; (p. ext.) monedă; **16.** cuvînt: *în zadar ne batem capul, triste firi vizionare, să citim din cartea lumii semne ce noi nu le-am scris.* EM.; **semn lingvistic,** unitatea dintre sens (concept, semnificat) și un complex sonor (imagine acustică, semnificant); **17.** tot ceea ce exprimă, reprezintă sau indică ceva diferit de sine însuși; indiciu: *polemica ... e unul dintre principalele semne de sănătate ale unei culturi.* R.L.; **semn bun** (sau **rău**), fapt, fenomen etc. care prevestește ceva bun (sau ceva rău): *se-nmulțesc semnele rele, se-mpuțin faptele bune.* EM.; *aista nu-i semn bun, după cît știu eu.* CR.; **a da (un) semn** (sau **semne**) **de viață**, a-și vădi existența, a se manifesta (comunicînd din depărtare): *așteptam să-mi dai un semn de viață.* GHEȚIE; **18.** trăsătură caracteristică, notă distinctivă prin care se individualizează, se distinge cineva sau ceva: *la veneticul acesta ... se întrevedeau ... semnele unei înalte stirpe în cădere.* M.CAR.; **19.** simptom: *semne de hepatită*; **20.** fapt, lucru care arată, demonstrează ceva; dovadă; probă: [î]*l vedem venind în fuga calului, semn de grabă mare.* GHICA; *draga mea coace pîine: semn că mă iartă ..., semn că e bine.* VIERU; **în** (sau **ca**) **semn de ...** (ori **că**), ca dovadă, ca probă de ...: *ridică mînuța dreaptă în semn de binecuvîntare.* VLAH.; **21.** emblemă, simbol, însemn: *nu grîu vrea mortul aprig, ci semnul neuitării.* VOIC.; *negrul este semnul durerii*; **sub semnul**, sub auspiciile, sub egida; în virtutea, dominat de ...: *totul stă sub semnul neputinței noastre*; **22.** gest, mișcare care exprimă un gînd, o intenție, o stare sufletească sau care sugerează cuiva ceva: *el face semn din mînă ... ostașii lui s-adună.* BOL.; *întorcîndu-se spre bătrîn, îi făcu un semn cu ochiul.* EL.; **23.** semnal convenit sau recunoscut de cei implicați, prin care se poate declanșa, întrerupe, favoriza etc. o acțiune: *la un semn deschisă-i calea și s-apropie de cort un bătrîn.* EM.; (și: (înv. și pop.) **sămn**). [Lat. ***signum***].

semná, semnez vb. **1.** (înv.; tr., intr. și refl.) a face un semn; a însemna: *svîntul sămnîndu-l cu sămnul svintei cruci.* DOS.; **2.** (înv.; tr.) a înfiera (cu fierul roșu): *vom sămna slugile ... în frunțile lor.* N.TEST.; **a semna pe cineva la nas**, a tăia nasul cuiva: *l-au semnat la nas și l-au dat la călugărie.* UR.; **3.** (înv.; tr. și intr.) a menționa (în scris); a consemna: *din ce părinți s-au născut, istoria nu ne sămnează.* DOS.; **4.** (tr. și intr.) a-și pune semnătura; a iscăli: *nu știa carte, nu știa decît să semneze.* ST.; **5.** (tr.) a crea, a elabora o lucrare, o operă, scriindu-și numele (la sfîrșit), ca autor; a publica: *într-un an a semnat patru volume*; **6.** (tr.) a certifica o înțelegere, un contract, un tratat etc. printr-o iscălitură; a încheia: *la 1 aprilie 1963 am semnat contractul cu Universitatea din Tübingen.* CR.; *au refuzat să semneze pacea și să depună armele.* GHEȚIE; **a semna în alb**, v. **alb**; **7.** (înv. și reg.; tr. și refl.) a arăta: *cînd săpă groapa, îngerul sămnă groapa* (a. 1600-1625). GCR.; **8.** (înv.; tr.) a prevesti: *văzu un vultur deasupra lui Marcian ..., pentru aceea cunoscură că sămneadză că va fi Marchian împărat.* MOXA; **9.** (înv.; tr.) a însemna; a simboliza: *capul cel de buăr ... semneadză puteare țării nesmintită.* DOS.; (și: (înv.) **sămna**). [De la ***semn;*** cf. fr. ***signer***].

semnál, semnale n. **1.** semn convențional, vizual sau sonor, prin care se transmite ceva; semnificație a unui astfel de semn: *erau signalele de înec ale unei corăbii.* EM.; *cîntecul cocoșului este întîi de toate un semnal al trecerii primejdiilor nocturne.* CĂL.; **2.** aparat, dispozitiv etc. care emite asemenea semne; **semnal luminos** (sau **electric**), nume dat tuturor dispozitivelor folosite pentru a dirija circulația în orașe, pe căile ferate etc.; **semnal de cale ferată**, semnal acustic, optic etc. prin care se transmite o comandă pentru circulația feroviară; **semnal rutier**, indicator de circulație; **semnal de alarmă**, dispozitiv montat în vagoanele de călători, care, în caz de primejdie, poate fi acționat de orice pasager pentru a frîna trenul; **3.** fluier mic de metal (cu care se comunică semne convenționale): *își dorea un țignal de polițist*; **4.** fiecare dintre fenomenele fizice (acustice, optice sau electromagnetice) care pot fi utilizate pentru transmiterea la distanță a mesajelor: *au fost trimise noi semnale în cosmos*; **semnal purtător**, oscilație electromagnetică de înaltă frecvență utilizată în telecomunicații, căreia i se poate modifica un parametru cu ajutorul unui alt semnal, care conține informația; **5.** sunet convențional de recunoaștere a unui post de radio, de televiziune sau a unei emisiuni; **6.** (fig.) ceea ce anunță sau provoacă ceva: *e semnalul de încheiere a vizitelor.* GHEȚIE; *moartea lui Cesar fu semnalul unui război civil*; **a da semnalul**, a anunța; a lua inițiativa; a începe o acțiune: *la Saint-Germain demult s-a dat signal că s-a deschis de-acum mormîntul.* COȘB.; **7.** (rar) semnalare: *publicul a rămas indiferent la semnalele criticii*; **8.** excitant sau stimul senzorial care declanșează un reflex condiționat; **9. exemplar semnal**, exemplar (nelegat) din tirajul tipărit al unei cărți, al unei publicații, pe care autorul sau redacția îl citesc înainte de a permite difuzarea tirajului (în vederea depistării eventualelor greșeli, erori tipografice etc. și a semnalării acestora într-o erată); (și: (înv.) **signal**, (pop.) **țignal**, (reg.) **țicnal**). [Din fr. ***signal***, germ. ***Signal*** (după *semn*)].

semnalá, semnalez vb. **1.** (tr.) a aduce la cunoștință; a comunica, a informa, a prezenta: *un singur punct ne permitem încă să semnalăm atenției cărturarilor noștri.* MAIOR.; (refl. pas.) *nu s-au semnalat ingerințe ale ministerului în activitatea catedrelor.* GHEȚIE; **2.** (tr.) a scoate în evidență; a menționa: *aci stă rolul criticei, să semnaleze imperfecțiile și să recomande eliminarea lor.* CAR.; **3.** (tr.) a atrage atenția; a avertiza: *a semnala un rău, o primejdie*; **4.** (tr.) a indica, a releva; a vădi, a învedera: *serbări frumoase semnalară bucuria publică*; **5.** (tr.) a dezvălui, a revela: *repedea îmflare a nărilor și vioaia sclipire a ochilor lui semnala o inimă din cele nebune, cu caracter pasionat.* EM.; **6.** (rar; refl.) a se remarca: *se semnalase în timpul studiilor*; **7.** (rar; tr.) a observa: *sînt destul de perspicace spre a semnala platitudinea altora, dar în imposibilitate de a surprinde inefabilul meu.* CĂL.; **8.** (înv.; tr.) a da semnalmentele unei persoane: *hoțul a fost semnalat la poliție*; **9.** (rar; tr.) a înștiința prin semne; a semnaliza: *a semnala sosirea unei corăbii.* [Din fr. ***signaler*** (după *semn, semnal*)].

semnalábil, ~i, semnalabilă, ~e a. (rar) remarcabil: *în provincie, la Craiova, semnalabilă era revista „Oltenia".* R.L. [***Semnala*** + ***-bil***].

semnaláre, semnalări f. acțiunea de a semnala și rezultatul ei; comunicare, menționare, relevare, indicare: *semnalarea porțiunilor accidentate de șosea.* [V. ***semnala***].

semnalizá, semnalizez vb. (tr.) a transmite semnale (la distanță); a comunica prin semnale; a semnala: *arbitrul n-a semnalizat faultul.* [***Semnal*** + ***-iza***; cf. germ. ***signalisieren***].

semnalizáre, semnalizări f. **1.** acțiunea de a semnaliza și rezultatul ei; **2.** transmitere de semnale (la distanță); comunicare prin semnale: *lumini de semnalizare*; **3.** (tehn.) ansamblul operațiilor de producere, transmitere și recepție a unui semnal, care indică la distanță comenzi, ordine sau date despre anumite situații în funcționarea unor instalații etc.: *panou de semnalizare*; **4.** (concr.) instalație pe un aerodrom, la o cale ferată, într-un port etc., cu ajutorul căreia se semnalizează; **5.** (fiziol.) activitate a emisferelor cerebrale prin care diferiți stimuli, asociindu-se cu stimuli care declanșează anumite reflexe înnăscute, pot deveni semnale ale acestora, declanșînd aceleași reacții; **primul sistem de semnalizare**, activitate de semnalizare legată de însușirile optice, acustice, olfactive etc. ale obiectelor din realitate; **al doilea sistem de semnalizare**, activitate de semnalizare specifică oamenilor, legată de cuvinte; limbajul uman. [V. ***semnaliza***].

semnalizátór, ~i, semnalizatoáre a. care semnalizează: *lumini semnalizatoare.* // n. **1.** instalație pentru semnalizare; semafor; **2.** indicator luminos montat la autovehicule pentru a marca schimbarea direcției de mișcare. // m., f. persoană care semnalizează. [***Semnaliza*** + ***-tor***].

semnalmént, semnalmente n. (mai ales la pl.) descriere exterioară a unei persoane, care servește la particularizarea, la identificarea, la recunoașterea ei; trăsătură sau ansamblu de trăsături fizice după care poate fi identificat cineva; semn: *poftiți semnalmentele: statură înaltă, păr șaten, ochi căprui.* TEODOR. [Din fr. ***signalement*** (după *semn*)].

semnáre, semnări f. **1.** acțiunea de a semna și rezultatul ei; **2.** iscălire: *semnare cu pseudonim*; **3.** certificare a unei înțelegeri, a unui contract, a unui tratat etc. prin semnătura celor împuterniciți: *semnarea constituției.* CĂL.; *intrarea în posesiune a noului proprietar devenea efectivă la data semnării contractului.* GHEȚIE. [V. ***semna***].

semnát[1], ~ți, semnată, ~e a. **1.** (înv. și pop.) însemnat: *de omul semnat te ferește.* Z.; **2.** (înv.; despre oameni) deosebit; distins; **3.** pe care autorul și-a scris numele (la sfîrșit); certificat prin semnătură: *există cîteva copii semnate ale manuscrisului.* [V. ***semna***].

semnát[2] n. faptul de a semna; semnare: *a terminat semnatul actelor.* [V. ***semna***].

semnatár, ~i, semnatară, ~e m., f. **1.** persoană care (redactează și) semnează un act, o cerere etc.; subscriitor: *semnatarul scrisorii mi-e necunoscut*; **2.** autor (al unei scrieri): *semnatarul articolului.* [Din fr. ***signataire*** (după *semn*)].

semnătúră, semnături f. **1.** numele unei persoane scris de propria mînă sub textul unei scrisori, al unui act oficial etc.; fel particular și consecvent cu care cineva își scrie numele cu mîna; iscălitură, subscriere, subscripție, signatură: *desfăcu cu o dulce silă scrisoarea ..., se uită pe ea, și fața lui se adînci din ce în ce; ajunse la semnătură.* EM.; *semnătura ... pe documente era aproape indescifrabilă.* PR.; **a purta semnătura cuiva**, a avea drept autor (pe ...); **sub semnătura cuiva**, avînd drept autor (pe ...); **2.** (spec.) iscălitură a unei autorități prin care se autorizează, se avizează ceva; (p. ext.) autorizație, aviz etc. în baza unei asemenea iscălituri: *a dat pînă acum cincizeci de semnături.* [***Semna*** + ***-ătură***].

semnificá, semnífic vb. (tr.) **1.** a avea valoare de semn, de simbol; a reprezenta: *nu știu ce semnifică adevărul pentru el*; **2.** a avea sensul de ..., a avea un înțeles; a însemna: *cuvîntul ăsta semnifică ceva vag, inconsistent*; **3.** (înv.) a notifica pe calea justiției; a

aduce la cunoştinţă prin portărei: *a semnifica o sentinţă.* [Din fr. ***signifier***, lat. ***significare*** (după *semn*)].

semnificánt, ~ţi, semnificantă, ~e a. (înv.) semnificativ: *cît despre* [epitetul] *„tufă-n pungă", nu aveam ce zice decît că e semnificant şi bine aplicat.* FIL. // n. şi m. latura materială a semnului lingvistic; complex sonor care constituie suportul unui sens; substanţă. [Din fr. ***signifiant***, it. ***significante*** (după *semn, semnifica*)].

semnificáre f. **1.** acţiunea de a semnifica şi rezultatul ei; **2.** (înv.) semnificaţie, accepţie: *nu a putut ajunge încă a distinge semnificarea cuvintelor celor mai elementare.* GHICA; **3.** valoare simbolică, specifică etc. a unui enunţ, a unui fapt etc.; înţeles, sens, tîlc, semnificaţie: *o tehnică a semnificării ... ridică comportamentul Mariei la coerenţa unei reale viziuni asupra lumii.* R.L.; **4.** însemnătate, importanţă deosebită; semnificaţie: *de o adîncă semnificare e faptul că preşedinte al societăţii a fost ales tocmai acela dintre scriitorii noştri care ... stă în continuă atingere cu poporul.* VLAH. [V. ***semnifica***].

semnificát, semnificate n. şi **semnificaţi** m. latura ideală a semnului lingvistic; sensul, conţinutul semantic al unui semn lingvistic; concept. [Din fr. ***signifié*** (după *semn, semnifica*)].

semnificatív, ~i, semnificativă, ~e a. **1.** care are o semnificaţie precisă, clară; care lămureşte, limpezeşte; semnificant: *descoperi ... o mulţime de detalii semnificative care ... explicau formarea concepţiilor sale delirante.* GHEŢIE; **2.** plin de tîlc; expresiv, grăitor, sugestiv: *gesturi semnificative; zîmbet semnificativ;* (adv.) *îi cuprinse, în treacăt, mîna şi i-o strînse semnificativ.* SAD. [Din fr. ***significatif*** (după *semn, semnifica*)].

semnificativitáte f. (rar) calitatea sau faptul de a fi semnificativ, de a avea o semnificaţie: *treapta a doua se arată în momentul semnificativităţii, a idealităţei şi a conexului intern a caracterului.* EM. [***Semnificativ*** + *-itate*].

semnificáţie, semnificaţii f. **1.** conţinut semantic al unui cuvînt, al unei forme sau construcţii gramaticale; înţeles, sens, accepţie; (spec.) raport reciproc care uneşte semnificantul şi semnificatul: *conceptul de naţiune al lui Inochentie [Micu] este mai elastic ..., tinzînd spre o semnificaţie modernă.* BL.; **2.** funcţie a semnului (în semiotică) de a reprezenta ceva independent de el; denotaţie; **3.** valoare simbolică, reprezentativă a unui enunţ, a unui fapt etc.; înţeles, sens, tîlc, semnificare: *un gest e valabil prin semnificaţie.* CĂL.; *spre dimineaţa ..., avu un vis ciudat plin de semnificaţii.* GHEŢIE; **4.** însemnătate, importanţă, valoare deosebită (a unui fapt, a unui obiect etc); semnificare: *vorbea despre semnificaţia alegerilor libere;* (şi: (înv.) **semnificaţiune**). [Din fr. ***signification***, lat. ***significatio, -onis*** (după *semn*)].

semnificaţiúne f. v. semnificaţie.

semnuí, semnuiesc vb. (tr.) **1.** (înv.; rar) a însemna; a înfiera; a cresta; **2.** (înv. şi reg.) a face semn: *semn le semnuieşte, din gură grăieşte.* POP.; (şi: (înv. şi pop.) **sămnui**). [***Semn*** + *-ui*].

sempervirescént, ~ţi, sempervirescentă, ~e a. (bot.) care este totdeauna verde: *frunze sempervirescente.* [Cf. lat. ***semper virescens***].

sempitérn, ~i, sempiternă, ~e a. (livr.) nepieritor; permanent, perpetuu: *spînzurarea circiumarului şi a Anei sînt momente din calendarul sempitern al satului.* CĂL. [Din lat. ***sempiternus***].

semuí[1], semuiesc şi **sémui** vb. (înv.; intr.) a-şi da seama; a judeca, a reflecta. [***Seamă*** + *-ui*].

semuí[2], semuiesc vb. **1.** (înv.; tr.) a stabili o asemănare, comparînd, confruntînd; a asemui; (p. ext.) a compara: *acest fel de poezie ... dacă ar voi cineva să-l semuiască negreşit cu ceva din literatura elenă.* OD.; **2.** (tr.) a lua drept altul; a confunda: *fata s-a amăgit, semuind pe unul cu altul.* [De la ***semăna***[1]].

semuíre, semuiri f. (înv.) asemănare: *nici unul dintr-aceştia la glas nu să potrivea şi măcar cît de puţină semuire nu avea.* PANN. [V. ***semui***[2]].

sen, seni m. monedă divizionară japoneză, valorînd a suta parte dintr-un yen. [Din fr. ***sen***].

senamechíe f. v. siminichie.

senár n. şi a. (vers latin) format din şase picioare metrice, cultivat de Catul, Horaţiu etc. [Din lat. ***senarius***, fr. ***sénaire***].

senarmontít n. minereu de stibiu. [Din fr. ***sénarmontite***].

senát, senate n. **1.** adunarea patricienilor din Roma antică; sfatul bătrînilor; organ suprem de conducere al republicii, căruia, ulterior, împăraţii i-au limitat considerabil puterea: [Traian] *la Roma cu mare triumf şi laudă întorcîndu-să, Senatul romanilor l-au numit Dăţanul.* CANT.; **2.** nume dat, în vechime, unor adunări, consilii etc. politice cu diverse atribuţii (de conducere): *Senatul Atenei, Senatul Spartei; Senatul Veneţiei;* **3.** corp legislativ în unele ţări cu sistem parlamentar bicameral, constituit din membri aleşi sau de drept; camera superioară a parlamentului unei ţări: *Senatul trebuie să fie un corp ... ponderator.* MAIOR.; *Senatul împreună cu Camera deputaţilor formează reprezentanţa naţională, Parlamentul României;* **4.** sediul acestuia, locul în care se adună senatorii: *studenţii au manifestat în faţa Senatului;* **5.** (şi **senat universitar**) organ de conducere al unei instituţii de învăţămînt superior: *Senatul Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi a hotărît pensionarea profesorilor septuagenari.* [Din lat. ***senatus***, fr. ***sénat***].

senatór, ~i, senatoáre m., f. membru al unui senat: *şi starea de miniştri sau cea de senatori dă drept să nu plătească la stat ce sînt datori.* BOL.; *vremea floricelelor retorice trecuse, acum senatorii se sfîşiau între ei şi nu o dată se împroşcau cu noroi.* GHEŢIE; [Din lat. ***senator***, fr. ***sénateur***].

senatoriál, ~i, senatorială, ~e a. care ţine de senat sau de senatori, referitor la senat sau la senatori, caracteristic senatului sau senatorilor: *demnitate senatorială.* [Din fr. ***sénatorial***].

senatoríe, senatorii f. (astăzi rar) demnitatea, funcţia de senator; perioada cît un senator îşi exercită funcţia; senatorlîc: *n-avea pentru senatorie nici chemare şi nici pricepere.* GHEŢIE. [***Senator*** + *-ie*].

senatorîíc n. (depr.) senatorie: *unul de-ai noştri ... să intre în ecpaiaua senatorlîcului!* AL. [***Senator*** + *-îíc*].

senatus-consult n. decret al senatului roman. [Cuv. lat.].

sénă f. frunze, flori şi păstăi uscate de siminichie, întrebuinţate ca purgativ şi ca diuretic. [Din turc. ***sena***].

séndviş n. v. sandviş.

senectúte f. (livr.) bătrîneţe: *magistrul ajunsese la senectute.* [Din lat. ***senectus, -utis***].

senegaléz, ~zi, senegaleză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Senegalului sau locuitorilor lui, referitor la Senegal sau la locuitorii acestuia. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Senegal. // m., f. persoană (originară) din Senegal. [***Senegal*** n. pr. + *-ez*; cf. fr. ***sénégalais***].

senescénţă, senescenţe f. îmbătrînire a ţesuturilor sau a organismului: *îmbătrînirea, pe care o cunoaştem deopotrivă sub denumirea de senescenţă, constă în schimbări organice progresiv defavorabile.* R.L. [Din fr. ***sénescence***].

seneşál, seneşali m. ofiţer feudal sau regal, în unele ţări, care, în anumite situaţii, era şi şef al justiţiei. [Din fr. ***sénéchal***].

senil, ~i, senilă, ~e a. **1.** care ţine de bătrîneţe sau de senilitate, referitor la bătrîneţe sau la senilitate, caracteristic bătrîneţii sau senilităţii: *miile de lectori activi, cei în care literatura devine viaţă, nu distracţie senilă, sînt tinerii.* TEODOR.; **2.** care suferă de senilitate: *bunicul era senil;* (subst.) *intră aci în joc ... psihologia senilului.* CĂL. [Din lat. ***senilis***, fr. ***sénile***].

senilitáte f. stare patologică provocată de îmbătrînire, caracterizată prin degradarea facultăţilor fizice şi intelectuale: *Polonius este ... un bătrîn căzut într-o senilitate ridiculă.* LOV. [Din fr. ***sénilité***].

seniliză, senilizez vb. (livr.; refl.) a deveni senil: *s-a senilizat bătrînul.* [***Senil*** + *-iza*].

senilizáre, senilizári f. (livr.) faptul de a se seniliza: *senilizare precoce.* [V. ***seniliza***].

senilizát, ~ţi, senilizată, ~e a. care a devenit senil; îmbătrînit: *ne-au întîmpinat doi indivizi senilizaţi.* [V. ***seniliza***].

senín, ~i, seninã, ~e a. **1.** lipsit de nori; clar, limpede, seninat, seninos: *pe-ntinsele ape să am un cer senin.* EM.; **2.** fără precipitaţii; liniştit, calm; însorit: *e o dimineaţă senină şi răcoroasă.* VLAH.; *vreme senină;* **3.** luminos, strălucitor: *fată mare,-n zorii zilei te-a vedea seninul soare strălucind.* GOGA; **4.** (fig.) liniştit, mulţumit, netulburat; care exprimă mulţumire, tihnă: *sub serinele-i surîsuri, ierni se schimbă-n primăveri.* COŞB.; *dorul autohton e o stare de nostalgie senină.* CĂL. // n. **1.** seninătate, claritate, limpezime a cerului; (p. ext.) bolta cerească, înaltul cerului (fără nori): *era un senin pe ceri şi aşa de frumos şi de cald afară, că-ţi venea să te scalzi pe uscat, ca găinile.* CR.; *cei cîţiva norişori ... se topeau repede în seninul încremenit al boltii.* GHEŢIE; **(ca) din (bun** sau **chiar) senin**, dintr-o dată, pe neaşteptate; fără motiv: *fata cea frumoasă ... veni ca din senin.* ISP.; *oamenii se certau din senin.* SOR.; **2.** (rar) lumină; zi: *soarele ... stătu pe loc, încît trei zile n-a fost noapte, ci numai senin şi veselie.* EM.; **3.** (înv.) paradis; cer: *femeia-i prototipul îngerilor din senin.* EM.; **4.** (fig.) linişte, tihnă, mulţumire sufletească; seninătate: *această ... întîmplare ... [î]mi aduse seninul în suflet.* HOGAŞ; *în viaţă nu-i numai senin;* (şi: (înv. şi reg.) **serin, sănin, sărin**). [Lat. ***serenus***].

seniná, pers. 3 **seninează** vb. (înv.; tr.) a însenina; a lumina. [De la ***senin***].

seninát, ~ţi, seninată, ~e a. (înv.) **1.** senin: *cer seninat;* **2.** preamărit, preaslăvit: *săninatul domn al Ţării Moldovii.* NEC.; (şi: **săninat**). [V. ***senina***].

seninătáte f. **1.** starea cerului senin, fără nori, sau a vremii frumoase; limpezime; seninează; (p. ext.) bolta cerească, înaltul cerului (senin): *soarele se ridica încet în seninătatea adînc-albastră a cerului.* EM.; (fig.) *artele, literele, istoria ... plutind în seninătatea slăvilor academice.* M.CAR.; **2.** (fig.) linişte, tihnă, mulţumire sufletească; expresie, privire etc. reflectînd o asemenea stare: *lăsaţi-mă ... a crede că este o altă viaţă, a cărei seninătate nici un dor nu o tulbură.* BOL.; *figura-i ... luă o bizară seninătate.* CAR.; **cu seninătate**, calm, netulburat; indiferent: *primi vestea eşecului cu seninătate;* (şi: (înv. şi reg.) **săninătate**). [***Senin*** + *-ătate*].

seninează f. (înv.; rar) **1.** seninătate: *sănineaţa orizonului ... îmi arăta că intru în regiunea munţilor.* NEGR.; **2.** (fig.) linişte, tihnă, mulţumire sufletească; seninătate: *cîtă seninează pe faţa tinerii lui soţii.* NEGR. (şi: **sănineaţă**). [***Senin*** + *-eaţă*].

seninós, ~şi, seninoásă, ~e a. (înv.) **1.** senin; limpede: *bolta cea seninoasă.* HEL.; **2.** luminos, strălucitor: *sufletu-mi e-n valuri, n-am soare seninos.* ALEX.; **3.** (fig.) liniştit, mulţumit. [***Senin*** + *-os*].

seniór[1] m. tatăl considerat în raport cu fiul: *buchinistul Igel senior.* HASD. [Din lat. ***senior***].

seniór[2], ~i, senioră, ~e m., f. (înv.) termen reverenţios folosit pentru a vorbi cu (sau despre) o persoană de neam, cu rang înalt etc.: *au mers la Prut de s-au adunat şi cu sinior Sava.* N.COSTIN. // m. stăpîn al unui domeniu feudal (în vestul Europei); (p. ext.) nobil: *văzu ... pe dona Elvira, nepoata şi fidanţata bătrînului senior.* FIL. // f. soţia acestuia: *un intrigant, ca să piarză pe un tînăr paj, îl denunţă ... că face curte seniorei.* CAR.; (şi: (înv.) **sinior**). [Din fr. ***seigneur***, it. ***signor, signore***].

seniór[3], ~i, senioră, ~e m., f. şi a. (sportiv) care a depăşit junioratul (18 ani): *acum joacă în lotul seniorilor.* [Din fr. ***senior***].

seniorál, ~i, seniorală, ~e a. (rar) seniorial: *credea că are asupra lor un drept senioral.* CĂL. [***Senior***[2] + *-al*; cf. lat. ***senioralis***].

seniorát n. vîrsta unui sportiv senior[3]; perioadă în care cineva practică un sport ca senior[3]. [***Senior***[3] + *-at*].

S

senioriál, ~i, seniorială, ~e a. care aparţine, care este caracteristic seniorului[2], referitor la senior; ca un senior, demn de un senior; senioral: *articolul din „Adevărul" este o plată în adevăr seniorială.* CAR. [Din fr. ***seigneurial*** (după *senior*[2])].

senioríe, seniorii f. **1.** titlu de onoare dat unui mare senior[2] (în special vechilor pairi ai Franţei şi membrilor Camerei Lorzilor din Anglia): *Senioria voastră!*; **2.** demnitate, rang de senior[2]: *regina ţi-a dat ... contia şi sinioria, lucruri deşarte toate.* NEGR.; **3.** autoritatea, drepturile unui senior[2]; **4.** domeniu al unui senior[2]; **5.** organ de conducere al unor oraşe-republici medievale din Italia; reprezentanţii acestuia; reşedinţa acestuia: *senioria ţinea să onoreze solemn pe trimesul faimosului voievod.* SAD.; *senioria venețiană*; (şi: (rar) **siniorie**). [Din fr. ***seigneurie***, it. ***signoria*** (după *senior*[2])].

seniorítă, seniorite f. (în Spania) domnişoară: *Anghel evocă ... senioritele supravegheate de mature duene.* LOV. [Din sp. ***señorita***].

senonián, ~eni, senoniană, ~ene n. şi a. (care ţine de, referitor la) ultimul etaj al cretacicului superior, caracterizat prin faună de amoniţi, lamelibranhiate, corali etc. [Din fr. ***sénonien***].

sens, sensuri n. **1.** înţeles al unui cuvînt, al unei forme gramaticale etc.; semnificaţie, accepţie: *dacă luăm termenul în sens strict, atunci ar trebui ca statele aşa-zis democratice să fie conduse de popor.* GHEŢIE; *sens propriu;* **sens lexical**, ansamblul reprezentărilor susceptibile de a fi sugerate de un cuvînt folosit în diverse contexte; **sens figurat**, transpunere, cu efecte stilistice, a imaginii sugerate de un cuvînt dintr-un domeniu de reprezentare în altul; **2.** valoare simbolică, idee, conţinut etc. reprezentat de un text, de un lucru, de un fapt etc.; merchez: *mustea în el un sens nou al vieţii.* PETR.; *acest roman are un sens filozofic*; **în sensul că...**, şi anume; cu alte cuvinte; adică: *există un interes pe care cineva îl poartă familiei noastre, în sensul că doreşte ca relaţiile dintre tata şi fratele meu să se agraveze.* PR.; **într-un anumit sens**, dintr-un anumit punct de vedere; **în acest sens**, în această privinţă; referitor la problema, aspectul în discuţie; **3.** semnificaţie a unui semn (în semiotică); **4.** explicaţie, justificare; temei, raţiune, rost, noimă: *au e sens în lume? tu, chip zîmbitor, trăit-ai anume ca astfel să mori?* EM.; **fără (nici un) sens**, la întîmplare, fără rost; fără noimă: *totul mi se părea zadarnic, fără sens.* EL.; **5.** manieră proprie de a înţelege, de a judeca; opinie: *şi eu gîndesc în sensul Dv.*; **6.** direcţie, orientare a unei deplasări, a unei activităţi etc.: *circulaţia era blocată în ambele sensuri;* (fig.) *sensul istoriei;* **sens unic**, circulaţie a vehiculelor permisă într-o singură direcţie; **sens giratoriu**, v. **giratoriu**; **7.** (mat.; fiz.) fiecare dintre cele două posibilităţi de succesiune a elementelor unui ansamblu continuu, ordonat cu o singură dimensiune; **sens de referinţă**, unul dintre cele două sensuri, considerat direct sau pozitiv, căruia i se opune celălalt sens, considerat invers sau negativ; **8.** (mat.) fiecare dintre cele două orientări posibile ale unei drepte; **sens (trigonometric) direct**, sensul de parcurgere a cercului invers acelor de ceasornic; **9.** (înv.) simţ: *obiecte ... prezente sensurilor noastre.* MAIOR.; **10.** (înv.; rar) sentiment. [Din lat. ***sensus***, fr. ***sens***].

sensíbil, ~i, sensibilă, ~e a. **1.** înzestrat cu sensibilitate; care percepe cu ajutorul simţurilor: *omul şi animalele sînt fiinţe sensibile*; **2.** care reacţionează (uşor, exagerat) la orice influenţă exterioară: *ochiul este sensibil la lumină; ureche sensibilă la orice zgomot*; **3.** predispus la îmbolnăvire: *e un copil tare sensibil*; **4.** care devine repede, cu uşurinţă dureros; (fig.) vulnerabil: *convorbirea atingea puncte sensibile.* GHEŢIE; **5.** care resimte intens, care trăieşte profund impresii, sentimente, stări; impresionabil, simţitor, emotiv, sensibilos: *fusese sensibilă la mîhnirea mea.* PR.; *ai devenit sensibil la laude şi linguşiri?*; **6.** care poate fi cunoscut prin simţuri: *orice noţiune este abstractă şi ... nu se poate afla niciodată realizată în lumea sensibilă.* MAIOR.; **7.** uşor de constatat; apreciabil, notabil: *asistăm la o creştere sensibilă a preţurilor; ai făcut progrese sensibile!*; (adv.) *randamentul morii a scăzut sensibil.* GHEŢIE; **8.** care reacţionează la cele mai mici variaţii ale unor factori exteriori; care înregistrează cele mai mici valori, variaţii; fin: *termometru sensibil; balanţă sensibilă*; **9.** (despre materiale fotografice) care are calitatea de a înregistra acţiunea luminii sub forma unei imagini latente ce poate fi făcută vizibilă prin developare. // n. **1.** domeniul lucrurilor, fenomenelor perceptibile prin simţuri: *în comparaţia cu arta, sensibilul iese degradat*; **2.** ceea ce ţine de viaţa afectivă, de lumea sentimentelor: *nu cred într-o artă în afara sensibilului.* R.L. // f. (muz.) **1.** treaptă a modului situată la interval de semiton faţă de sunetul fundamental (ex. treapta a şaptea a modului major); **2.** acord construit pe treapta a şaptea a modurilor major sau minor armonic. [Din lat. ***sensibilis***, fr. ***sensible***, it. ***sensibile***].

sensíbile adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu simţire, duios. [Cuv. it.].

sensibilitáte, (rar) **sensibilităţi** f. **1.** facultatea organismelor vii şi a organelor de simţ de a simţi, de a reacţiona la o influenţă exterioară; acuitate a simţurilor: *urechea dreaptă ... îşi recăpătă sensibilitatea.* CAR.; **2.** predispoziţie a organismului la boli: *trebuie testată sensibilitatea bolnavului*; **3.** afectivitate (intensă); emotivitate (exagerată); simţibilitate, simţitate, simţualitate, simţualism: *se roşi şi se rezemă de zid; începea să mă supere sensibilitatea aceasta bolnăvicioasă.* EL.; **4.** capacitate a unui artist, a unei opere de artă de a trezi, de a transmite emoţii estetice; receptivitate artistică: *valoarea criticului se proporţionează cu sfera sensibilităţii estetice.* LOV.; *sensibilitatea modernă e diferită de cea antică*; **5.** capacitate a unor aparate sau instrumente de a reacţiona la cele mai mici variaţii; capacitatea acestora de a înregistra cele mai mici valori, variaţii ale unor factori exteriori; (p. ext.) mărime care exprimă această capacitate; **6.** însuşire a unui material fotografic de a fi sensibil la acţiunea luminii; **7.** (chim.) mărimea concentraţiei unei soluţii în substanţa de analizat, care produce, în timpul reacţiei de recunoaştere, un efect situat la pragul percepţiei senzoriale. [Din lat. ***sensibilitas, -atis***, fr. ***sensibilité***].

sensibilizá, sensibilizez vb. **1.** (rar; tr. şi refl.) a (se) concretiza; a (se) materializa: *am rămas refractar la toată această lecţie de viaţă practică ... sensibilizată în lire sterline.* GAL.; **2.** (med.; tr. şi refl.) a avea sau a dobîndi sensibilizare; **3.** (tr.) a face pe cineva să trăiască (mai) intens sentimente, impresii etc.; a impresiona; a emoţiona; a înduioşa: *cuvintele cele mai apte să sensibilizeze sînt ... epitetele.* CĂL.; *arta îi sensibilizează pe oameni*; **4.** (tr.) a mări sensibilitatea unor aparate, instrumente etc. faţă de acţiunea unui factor exterior; **5.** (tr.; despre un material fotografic) a face sensibil la acţiunea luminii. [Din fr. ***sensibiliser***].

sensibilizánt, ~ţi, sensibilizantă, ~e a. (med.) care sensibilizează organismul: *căpşunele, fragii sînt alimente sensibilizante.* [***Sensibiliza*** + *-ant*].

sensibilizáre, sensibilizări f. **1.** acţiunea de a (se) sensibiliza şi rezultatul ei; **2.** (rar) concretizare; materializare: *sensibilizarea unei idei*; **3.** trăire intensă a sentimentelor, impresiilor; emoţionare, impresionare: *cu referire la puţinătatea şi monotonia elementelor de sensibilizare s-a putut vorbi despre acel „stil cenuşiu" al lui Rebreanu.* VIANU; **4.** atenţionare, avertizare: *sensibilizarea opiniei publice*; **5.** scădere a pragului de reactivitate a unei structuri vii (celulă, ţesut, organ, organism) sub acţiunea unor factori (fizici, chimici sau biologici); creştere patologică a sensibilităţii; **6.** mărire a sensibilităţii unui instrument de măsură, a unui aparat, a emulsiilor fotografice etc. [V. ***sensibiliza***].

sensibilizát, ~ţi, sensibilizată, ~e a. **1.** care a devenit sensibil, căruia i s-a mărit sensibilitatea: *organism sensibilizat la antibiotice*; **2.** impresionat, emoţionat: *ologul îşi scotea jelania teatrală ... în văzul publicului sensibilizat.* ARG.; **3.** atenţionat, avertizat: *public sensibilizat*; **4.** care şi-a mărit sensibilitatea faţă de acţiunea unui factor exterior: *aparat sensibilizat; peliculă sensibilizată.* [V. ***sensibiliza***].

sensibilizatór, ~i, sensibilizatoáre a. (rar) care sensibilizează: *imagine sensibilizatoare.* VIANU. // m. substanţă care se adaugă în emulsiile fotografice pentru a le mări sensibilitatea la anumite culori. [Din fr. ***sensibilisateur***].

sensibilós, ~şi, sensibiloásă, ~e a. (fam.) sensibil: *fire sensibiloasă.* [***Sensibil*** + *-os*].

sensibleríe, sensiblerii f. (franţuzism) sensibilitate exagerată, afectată: *literatura sa ... nu e langoarea vaporoasă, sensibleria rafinată şi discretă a unei palide literaturi lipsite de nerv.* LOV.; *autorul confruntă sensibleria aristocratică cu suferinţa adîncă şi reală a ţăranului.* VIANU. [Din fr. ***sensiblerie***].

sensitográmă, sensitograme f. clişeu sensitometric. [Din fr. ***sensitogramme***].

sensitométric, ~ci, sensitometrică, ~ce a. care ţine de sensitometrie sau de sensitometru, referitor la sensitometrie sau la sensitometru. [Din fr. ***sensitométrique***].

sensitometríe, sensitometrii f. ansamblu de metode folosite pentru determinarea sensibilităţii materialelor fotografice în raport cu intensitatea şi compoziţia spectrală a radiaţiei luminoase, cu durata şi caracterul expunerii, precum şi cu modul de prelucrare a materialului. [Din fr. ***sensitométrie***].

sensitométru, sensitometre n. instrument pentru determinarea sensibilităţii materialelor fotografice în raport cu durata de expunere. [Din fr. ***sensitomètre***].

sensórium s. v. senzoriu.

senténţă f. v. sentinţă.

sentenţiós, ~şi, sentenţioásă, ~e a. **1.** care conţine (multe) sentinţe, maxime; aforistic, gnomic: *stil sentenţios*; **2.** care are forma sau caracterul unei sentinţe; specific sentinţelor: *iar mă ucizi cu principii generale şi cu fraze sentenţioase!* I.NEGR.; *se remarcă printr-o concizie sentenţioasă.* CĂL.; **3.** care se exprimă prin maxime, prin sentinţe; (p. ext.) care foloseşte un ton emfatic; afectat, grav, pretenţios: *totul se plăteşte pe lumea asta! exclamă ea, sentenţioasă.* GHEŢIE; (adv.) *vorbea sentenţios, lăsînd totul după fiecare propoziţiune.* VLAH. [Din fr. ***sentencieux***, lat. ***sententiosus***].

sentenţiozitáte f. (rar) însuşirea de a fi sentenţios: *sentenţiozitatea care face versurile memorabile aduce şi acea aparenţă de prozaism.* CĂL. [***Sentenţios*** + *-itate*].

sentimént, sentimente n. **1.** stare afectivă complexă, stabilă şi durabilă; ceea ce simte cineva faţă de altcineva sau de ceva; simţire, simţămînt: *stam pe loc, cuprins de un vag sentiment de frică.* CAR.; *dragostea şi speranţa sînt sentimente fără de care omul nu poate fi fericit*; **2.** afecţiune; tandreţe: *tu poţi trăi numai cu sentimente*; **3.** dispoziţie altruistă; sentimentalism: *în afaceri totul se face cu capul, sentimentele nu au ce căuta.* GHEŢIE; *nu amesteca sentimentele în politică*; **4.** capacitatea de a simţi, a înţelege, a aprecia ceva (pe cale intuitivă); conştiinţă: *instrucţiunea publică ... trebuie să aibă de scop a împlînta în inima tinerilor sentimentul de justiţie.* GHICA; **5.** impresie; convingere, credinţă: *avea sentimentul că Ana a intrat în viaţa lui intimă, că-l observă.* VLAH.; *aveam sentimentul că săvîrşesc un sacrilegiu privind-o.* EL. [Din fr. ***sentiment***, lat. ***sentimentum***].

sentimentál, ~i, sentimentală, ~e a. **1.** care ţine de viaţa afectivă, de dragoste, referitor la dragoste: *are o viaţă sentimentală destul de agitată*; **2.** care exprimă sau trezeşte sentimente duioase, nostalgice; (depr.) plin de sentimentalism; dulceag: *poezie sentimentală.* HEL.; **3.** care are cauze de ordin afectiv, determinat de afect şi nu de raţiune: *cele mai disparate împărecheri între stările intelectuale şi între dispoziţiile sentimentale se pot produce în acelaşi individ.* MAIOR.; (adv.) *judeci sentimental*; **4.** (adesea subst.) care are o sensibilitate accentuată şi afectată; care este uşor de impresionat; sentimentalist: *te pomeneşti că o fi sentimentală?* PR. [Din fr. ***sentimental***, lat. ***sentimentalis***].

sentimentalísm, sentimentalisme n. **1.** sensibilitate excesivă (şi afectată); exagerare (afectată) a sentimentelor; sentimentalitate: *în locul lirismului rece, savant dozat, ... dăm de un senti-*

mentalism dezordonat. CĂL.; *sentimentalismul lui Teodoreanu*; **2.** gest, comportare, atitudine de om sentimental: *să ne-nţelegem fără fraze sentimentale: la o parte orice sentimentalism, care n-are ce căuta în politică!* CAR.; **3.** curent preromantic în literatura rusă, apărut la sfîrşitul sec. al XVIII-lea, care împleteşte filozofia luminilor cu preocuparea pentru trăirile sufleteşti. [Din fr. ***sentimentalisme***].

sentimentalíst, ~şti, sentimentalístă, ~e a. (rar) sentimental: *scriitor sentimentalist.* [Din fr. ***sentimentaliste***].

sentimentalitáte f. starea, caracterul celui sentimental; predispoziţie spre sentimentalism; sentimentalism: *în politica internaţională nu sentimentalitatea, ci reflecţia ... trebuie să dicteze.* MAIOR.; *sentimentalitate patriotică.* CĂL. [Din fr. ***sentimentalité***].

sentimentalizá, sentimentalizez vb. (rar; tr. şi intr.) a prezenta ceva în mod sentimental, patetic; a da un caracter sentimental, a face să devină sentimental: *muzica sentimentalizează.* [***Sentimental*** + ***-iza***].

sentimentalizáre f. (rar) acţiunea de a sentimentaliza. [V. ***sentimentaliza***].

sentimentalizát, ~ţi, sentimentalizátă, ~e a. care este prezentat sentimental: *apare o Moldovă sentimentalizată.* [V. ***sentimentaliza***].

sentinélă f. v. santinelă.

sentínţă, sentínţe f. **1.** hotărîre a unui tribunal, a unei comisii de arbitraj: *completul de judecată ... pronunţă sentinţa.* PR.; **2.** formulare concisă a unui principiu, a unui sfat practic etc.; aforism, adagiu, dicton, maximă: *păstrează înţeleptele-ţi sentinţe pentru copiii tăi.* BOL.; *sentinţele filozofilor*; **3.** opinie, apreciere: *un impiegat ... cu un ton de comandant pronunţă o sentinţă în limba lui.* GHICA; (şi: (înv. şi reg.) **sentenţă**). [Din lat. ***sententia***, fr. ***sentence***].

senzáţie, senzáţii f. **1.** reflectare nemijlocită a unor însuşiri distincte, singulare ale obiectelor şi fenomenelor, ca urmare a acţiunii lor asupra organelor de simţ; stare provocată de un asemenea proces; cunoaştere senzorială: *simte natura şi ştie să exprime senzaţiile pe care i le provoacă ea.* IBR.; *o permanentă senzaţie de frig mă stăpînise.* GHEŢIE; **2.** (ceea ce provoacă o) impresie puternică, şocantă; (ceea ce constituie) prilej de emoţii puternice: *sosirea mea produce senzaţie.* CAR.; **de senzaţie**, senzaţional: *nu-şi deschide gura decît pentr-o minciună de senzaţie.* VLAH.; **a face senzaţie**, a trezi interes deosebit, a face vîlvă: *se îmbrăcase extravagant ca să facă senzaţie*; **3.** impresie, părere (vagă); presimţire; sentiment: *cei ce ucid în război n-au senzaţia crimei.* TEODOR.; **a avea senzaţia că ...**, a i se părea că ..., a avea impresia că ...; (şi: (înv.) **senzaţiune**). [Din lat. ***sensatio, -onis***, fr. ***sensation***].

senzaţionál, ~i, senzaţionálă, ~e a. **1.** care produce o impresie puternică, care provoacă o mare surpriză, un interes deosebit: *azi dimineaţă, întreagă strada Fidelităţii a fost viu emoţionată de o senzaţională dramă pasională.* CAR.; *romane senzaţionale*; **2.** (rar) senzorial: *materialul senzaţional se transformă în uzina creierului în material intelectual.* LOV. // n. fapt, eveniment etc. care impresionează, şocează, care interesează în cel mai înalt grad: *presa aleargă după senzaţional.* [Din fr. ***sensationnel***].

senzaţionalísm n. (rar) caracter senzaţional. [***Senzaţional*** + ***-ism***].

senzaţiúne f. v. senzaţie.

senzitív, ~i, senzitívă, ~e a. **1.** care transmite senzaţii; senzorial: *nervi senzitivi şi nervi motori*; **2.** (adesea subst.) dotat cu multă sensibilitate; caracterizat prin sensibilitate deosebită; sensibil: *naturile aşa-zise senzitive au presimţiri şi vederi la distanţă.* VLAH.; **3. mimoză senzitivă** (şi f.), varietate de mimoză, cu frunzele foarte sensibile, care, la cea mai mică atingere, se strîng, cu flori mici, roz, dispuse în capitule (*Mimosa pudica*). [Din fr. ***sensitif***].

senzitivísm n. (livr.) sensibilitate emoţională exagerată. [***Senzitiv*** + ***-ism***].

sénzor, senzori m. **1.** dispozitiv ultrasensibil care sesizează un anumit fenomen; **2.** (spec.) sistem electronic permiţînd determinarea orientării unui satelit, a unui astru în raport cu Pămîntul; **3.** (spec.) dispozitiv de detectare inclus într-o armă; **4.** dispozitiv sau instrument care absoarbe radiaţii electromagnetice şi le transformă în mărimi fizice măsurabile, obţinînd informaţii despre obiectul înregistrat; (scris şi: ***sensor***). [Din engl. ***sensor***, fr. ***senseur***].

senzoriál, ~i, senzoriálă, ~e a. **1.** referitor la organele de simţ; care se realizează prin simţuri; senzitiv: *se transmit la scoarţă impulsuri senzoriale; organe senzoriale; cunoaştere senzorială*; **2.** care ţine de producerea senzaţiilor sau de receptarea stimulilor externi ori interni: *are o mare ascuţime senzorială.* CĂL. [Din fr. ***sensoriel***].

senzorialísm n. (rar) senzualism. [***Senzorial*** + ***-ism***].

senzorialitáte f. însuşire a ceea ce este senzorial; caracter senzorial: *ucenicii au o experienţă distinctă de senzorialitatea curentă, un amestec de luciditate şi extaz.* PLEŞU. [***Senzorial*** + ***-itate***].

senzorializá, pers. 3 **senzorializează** vb. (rar; refl.) a căpăta caracter senzorial. [***Senzorial*** + ***-iza***].

senzóriu s. punct cerebral considerat de unii filozofi şi psihologi ca centru comun al tuturor senzaţiilor; (şi: (rar) **sensorium**). [Din lat., fr. ***sensorium***].

senzuál, ~i, senzuálă, ~e a. **1.** care ţine de simţuri, referitor la simţuri; realizat prin simţuri: *transfigurarea realităţii e senzorială, nu afectivă.* IBR.; **2.** înclinat spre plăcerile trupeşti, spre erotism: *ştiu că e neînchipuit de senzuală, deşi pură ca o sfîntă.* EL.; **3.** care desfată simţurile; simţual: *plăceri senzuale*; **4.** care exprimă, care trădează senzualitate; lasciv, voluptuos: *femeie frumoasă, cu privirea dură şi gura senzuală.* PR.; (adv.) *o priveşte senzual, provocator.* [Din lat. ***sensualis***, fr. ***sensuel***].

senzualísm n. **1.** senzualitate; erotism, simţualism: *îi repugna excesul de senzualism al vieţii cotidiene*; **2.** doctrină filozofică (susţinută de Holbach, Feuerbach, Condillac, Berkeley, Mach), care raportează la simţuri originea tuturor ideilor, susţinînd că întreaga cunoaştere provine din senzaţii; senzorialism: *Kant lichida procesul dintre senzualism şi raţionalism.* BL.; **3.** concepţie estetică după care frumosul se identifică cu plăcutul, cu agreabilul. [Din fr. ***sensualisme***].

senzualíst, ~şti, senzualístă, ~e a. **1.** (filoz.) care ţine de senzualism, referitor la senzualism: *critica cunoaşterii pe temeiuri senzualiste.* BL.; **2.** care ţine de senzualismul estetic, referitor la acesta: *nu-i fără graţie poezia senzualistă cîntînd roadele pămîntului, însă în cele din urmă se produce saţietate.* CĂL. // m., f. adept al senzualismului: *neokantian convins, a luat-o de departe, de la Platon, a trecut la nominaliştii şi la realiştii evului mediu, apoi la senzualişti.* GHEŢIE. [Din fr. ***sensualiste***].

senzualitáte f. **1.** însuşirea de a fi senzual; înclinare spre plăcerile trupeşti; erotism, senzorialism, senzualism, simţualitate: *senzualitatea devine odioasă la o femeie.* CĂL.; **2.** sensibilitate senzorială: *va fi mai atras spre senzualitatea artelor.* MAIOR. [Din fr. ***sensualité***].

sepálă, sepale f. fiecare dintre frunzele (modificate) care alcătuiesc caliciul unei flori: *potiru ..., uneori gol, alteori îmbrăcat pre dinafară cu apendice alterne şi sudate cu sepalele.* NEGR. [Din fr. ***sépale***].

sepaloíd, ~zi, sepaloídă, ~e a. în formă de sepală. [Din fr. ***sépaloïde***].

separă, sepár vb. **1.** (tr.) a face să nu mai fie împreună; a despărţi, a izola: *am separat bebeluşul de mama lui bolnavă*; **2.** (tr. şi refl.) a (se) despărţi; a (se) desprinde, a (se) detaşa (ca element independent) dintr-un ansamblu: *fetele s-au separat de grup*; **3.** (fig.; tr.) a face ca două (sau mai multe) persoane să nu mai fie legate afectiv, sentimental; a îndepărta: *corespondenţa mai mult separă decît apropie.* GHEŢIE; **4.** (refl. recipr.) a se despărţi; (spec.) a divorţa: *soţii s-au separat prin proces*; **5.** (refl. şi intr.; despre particulele solide dintr-o suspensie) a (se) depune sub formă de precipitat. [Din fr. ***séparer***, lat. ***separare***].

separábil, ~i, separabilă, ~e a. care poate fi separat: *prefixe separabile.* [Din fr. ***séparable***, lat. ***separabilis***].

separáre, separări f. **1.** acţiunea de a (se) separa şi rezultatul ei; despărţire, izolare; desprindere, detaşare; distingere, diferenţiere: *deosebirea provenită din cunoscuta separare între minte şi inimă.* MAIOR.; **2.** operaţie prin care se separă substanţele minerale utile de sterilul dintr-o masă minerală; **3.** (fiz.) **putere de separare**, putere de rezoluţie. [V. ***separa***].

separát, ~ţi, separátă, ~e a. **1.** care a încetat să mai fie împreună cu cineva sau ceva; desprins, detaşat dintr-un ansamblu; despărţit: *puterea noastră de apărare n-ar fi mult mai serioasă dacă s-ar compune din corpuri separate.* GHICA; **2.** care este aparte, distinct; independent; deosebit, diferenţiat: *locuiau în apartamente separate*; **pace separată**, pace pe care o încheie un stat în mod izolat, fără aliaţii săi de război; **a face opinie separată**, v. **opinie**; **3.** care nu comunică cu restul; izolat: *notarul ... pregătise pentru Titu o odăiţă bună, cu intrare separată.* REBR. // adv. în mod independent; izolat: *nu mai avea de ce să se culce separat.* PR. [V. ***separa***].

separatísm n. **1.** tendinţă a locuitorilor unui teritoriu de a se separa, de a se desprinde de un grup etnic, social, religios sau de statul din care fac parte; izolare; mişcare, curent care susţine separarea politică, autonomia faţă de un stat unitar; **2.** stare de separare, de autonomie (politică): *ambiţiunea de domnie ... poate foarte bine să aducă separatismul la cea dintîi ocaziune.* GHICA. [Din fr. ***séparatisme***].

separatíst, ~şti, separatístă, ~e a. care aparţine separatismului, referitor la separatism; care susţine separatismul: *i-am făcut să înţeleagă trebuinţa d-a nu fi ultraromâni separatişti.* BĂLC.; *poliţia îi bănuieşte pe militanţii separatişti musulmani. A.* // m., f. adept al separatismului: *era vorba a apăra unirea în contra separatiştilor.* MAIOR. [Din fr. ***separatiste***].

separatór, ~i, separatóare a. care separă, desparte, delimitează; despărţitor, izolator: *linii separatoare.* // n. **1.** aparat, dispozitiv, maşină care serveşte la curăţarea unei substanţe de impurităţi sau la separarea unuia sau a mai multe componente dintr-un amestec: *separator de ţiţei; separator de fire*; **separator de lapte**, centrifugă pentru separarea smîntînii din lapte; **2.** aparat electric pentru conectarea şi deconectarea vizibilă a unui circuit electric, manevrabil numai dacă circuitul este întrerupt; secţionor. [Din fr. ***séparateur***].

separáţie, separáţii f. **1.** separare; despărţire de cineva sau de ceva; desprindere, detaşare; izolare (ca element independent) dintr-un ansamblu; diferenţiere, distingere; (p. ext.) ceea ce separă: *el e un dogmatic, obişnuit cu separaţiile clare.* CĂL.; **separaţia puterilor**, principiu de organizare a unui stat democratic, potrivit căruia cele trei puteri (legislativă, executivă şi judecătorească) trebuie să acţioneze independent una de alta, avînd numai o anumită interdependenţă şi dreptul de control reciproc; **separaţie de patrimoniu**, v. **patrimoniu**; **separaţie de bunuri**, regim matrimonial în care femeia îşi păstrează libera dispunere a bunurilor sale aduse în căsătorie; **separaţie de domiciliu**, dispensă premergătoare divorţului prin care se acordă soţilor dreptul de a avea domicilii legale diferite; **2.** (spec.) despărţire (între soţi); divorţ; (şi: **separaţiune**). [Din fr. ***séparation***, lat. ***separatio, -onis***].

separaţiúne f. v. separaţie.

separé n. v. separeu.

separéu, separeuri n. cameră, boxă, loc izolat într-un restaurant, într-o grădină de vară: *mă duse într-o încăpere, un separeu; acolo li se rezervase masa.* PR.; (şi: **separe**). [Din fr. ***séparé***].

sepedón, sepedoni m. insectă dipteră care trăieşte pe unele plante acvatice (*Sepedon sphegeus*). [Din fr. ***sépédon***].

sépia f. v. sepie.

sépie, sepii f. **1.** specie de moluscă marină răpitoare, cu corpul oval, cu o cochilie calcaroasă internă, avînd în jurul gurii zece braţe prevăzute cu ventuze care, cînd este atacată, emană o secreţie

S

negricioasă, ce tulbură apa (*Sepia officinalis*): *o sepie stropind cu tuş.* CĂL.; **os de sepie**, sepion; **2.** (în forma **sepia**) cerneală roşie-brună provenită din viscerele acestei moluşti sau preparată sintetic, întrebuinţată în grafică; culoare roşie-brună; **3.** desen, laviu realizat cu această cerneală: *Lucian a lucrat cîteva luni la această sepia*; **4.** pulbere obţinută prin măcinarea sepionului, folosită în tehnica dentară; (şi: **sepia**). [Din fr. ***sépia***, lat. ***sepia***, it. ***seppia***].

sepión, sepioni m. cochilia internă rudimentară a sepiei, oval-alungită, turtită, cu aspect spongios; os de sepie. [Din fr. ***sépion***].

sépsis n. reacţie inflamatorie generalizată, de origine infecţioasă, putînd fi determinată şi de cauze neinfecţioase (arsuri, traumatisme etc.), manifestată prin febră, sau hipotermie, frisoane, tahicardie, polipnee etc. [Din fr. ***sepsis***].

sept, septuri n. (anat.) perete despărţitor între două cavităţi: *sept nazal*. [Din lat. ***saeptum***, fr. ***septum***].

septémbre m. v. **septembrie**.

septémbrie m. a noua lună a anului; răpciune: *o noapte de septemvrie limpede ca sticla curată.* CAR.; *pornii prin noaptea răcoroasă de sfîrşit de septembrie.* PR.; (şi: **septemvrie**, (pop.) **septembre**). [Din sl. ***septemvrií***, gr. mod. ***septémvrios***].

septemvír, septemviri m. fiecare dintre cei şapte preoţi însărcinaţi cu organizarea serbărilor date în cinstea zeilor, la romani. [Din lat. ***septemvir***].

septémvrie m. v. **septembrie**.

septenál, ~i, septenaiă, ~e a. care durează şapte ani; care se reia la fiecare şapte ani. [Din fr. ***septennal***, lat. ***septennalis***].

septenăr, ~i, septenară, ~e a. 1. care durează şapte zile sau şapte ani; referitor la o perioadă de şapte zile sau de şapte ani; **2.** (despre versuri) compus din şapte picioare metrice şi jumătate. [Din lat. ***septenarius***, fr. ***septénaire***].

septentrión n. (livr.) nord: *rumânii de Ardeal ... ne fac mare învăţătură portului de la septentrion.* N.COSTIN. [Din lat. ***septentrio, -onis***, fr. ***septentrion***].

septentrionál, ~i, septentrională, ~e a. nordic, boreal: *ne-a lăsat o menţiune despre regiunile noastre, după ideile ... călătorilor septentrionali din acea epocă.* HASD. // m., f. persoană (originară) din regiunile de nord ale globului. [Din fr. ***septentrional***, lat. ***septentrionalis***].

septét, septete n. **1.** grup de şapte voci sau şapte instrumente care execută împreună o piesă muzicală; **2.** compoziţie muzicală scrisă pentru a fi executată de un astfel de grup. [Din germ. ***Septett***].

séptic, ~ci, septică, ~ce a. infectat de microbi; de natură microbiană; care provoacă o infecţie microbiană: *plagă septică; scarlatină septică; focar septic.* [Din fr. ***septique***].

septicémic, ~ci, septicemică, ~ce a. care ţine de septicemie, referitor la septicemie. [Din fr. ***septicémique***].

septicemíe, septicemii f. 1. infecţie generalizată a sîngelui; piemie: *Sia moare de o septicemie.* CĂL.; **2. septicemie hemoragică**, holeră; pasteureloză. [Din fr. ***septicémie***].

septicitáte f. toxicitate a microbilor. [Din fr. ***septicité***].

séptimă[1], septime f. interval dintre două sunete aflate la distanţă de şapte trepte; treapta a şaptea de la o treaptă dată. [Din germ. ***Septime***, it. ***settima***].

séptimă[2], septime f. una dintre poziţiile de apărare la scrimă. [Din fr. ***septime***].

septogén, ~i, septogenă, ~e a. care produce infecţii, putrefacţii: *bacterii septogene.* [De la ***septic*** (după *gazogen*)].

septolét, septolete n. grup de şapte note de durată egală cu aceea a patru note obişnuite. [Din fr. ***septolet***].

septuagenár, ~i, septuagenară, ~e a. şi m., f. (persoană) care a atins (sau a depăşit) vîrsta de şaptezeci de ani: *vedem contingente de copii şi rezerve de femei şi de septuagenari.* GHICA. [Din fr. ***septuagénaire***, lat. ***septuagenarius***].

sepulcrál, ~i, sepulcrală, ~e a. (livr.) **1.** care aparţine mormîntului, referitor la mormînt; funerar, mormîntal: *curcubeie se frîng pe-o albă cruce sepulcrală.* GOGA; **tăcere** (sau **linişte**) **sepulcrală**, tăcere (sau linişte) deplină, absolută: *cerea o linişte sepulcrală.* LOV.; **2.** asemănător unui mormînt, ca într-un mormînt; (p. ext.) foarte întunecat: *săli sepulcrale*; **3.** ca de mort: *figură sepulcrală*; **4.** cu timbru grav, înfundat (ca venind din mormînt); cavernos; (p. ext.) de înmormîntare, mormîntal: *s-aude cîntec sepulcral dindărătul scenii.* EM.; *voce sepulcrală.* [Din fr. ***sépulcral***, lat. ***sepulcralis***].

sepúlcru, sepulcre n. (livr.) mormînt. [Din fr. ***sépulcre***, lat. ***sepulcrum***].

sepultúră, sepulturi f. (livr.) **1.** (ceremonie de) înmormîntare; **2.** loc de înmormîntare; mormînt. [Din fr. ***sépulture***, lat. ***sepultura***].

sequoia, sequoia [secvóia] m. arbore gigant din California, din familia taxodiaceelor, care poate atinge înălţimea de 150 m şi vîrsta de 5000 de ani (*Sequoia gigantea*): *California, cu păduri maiestuoase de sequoia.* CĂL. [Din fr. ***séquoia***, lat. ***sequoia***].

ser, seruri n. 1. (şi **ser sangvin**) partea lichidă a sîngelui; (spec.) plasmă sangvină din care s-a extras fibrogenul; zer; **2.** lichid extras din sînge sau preparat artificial, care conţine un anumit anticorp sau o secreţie glandulară, folosit în scopuri terapeutice: *ser antidifteric*; **ser imun**, ser sangvin provenit de la un animal vaccinat, care, introdus în organism, conferă o imunitate pasivă; **ser specific**, antiser; **ser fiziologic**, soluţie de clorură de sodiu foarte diluată, cu compoziţia chimică apropiată de cea a serului sangvin, folosită pentru a înlocui pierderile mari de lichide sau de sînge, în diferite boli, pentru dizolvarea unor antibiotice etc.; (şi: (rar) **serum**). [Din fr. ***sérum***, lat. ***serum***].

seradéla f. v. seradelă.

seradélă, seradele f. plantă din familia leguminoaselor, cu tulpina înaltă, cu frunzele compuse, cultivată ca plantă furajeră (*Ornithopus sativus*); (şi: **seradela**). [Din fr. ***serradelle***, it. ***serradella***].

seráfic, ~ci, serafică, ~ce a. (ca) de serafim; îngeresc, angelic, serafimic; (fig.) pur, candid, neprihănit, nevinovat: *viziune serafică*; (adv.) *le surîde serafic.* TEODOR. [Din fr. ***séraphique***].

serafím, serafimi m. **1.** înger de primul rang în ierarhia cerească, situat între arhangheli şi heruvimi: *s-a ivit în ceruri pentru el un serafim visat de Rafael.* AL.; *eşti fiinţa-armonioasă ce-o gîndi un serafim.* EM.; **2.** reprezentare picturală a unui asemenea înger: *mai rămăsese de făcut un serafim în creştetul bolţii.* VLAH.; **3.** (reg.) prapur cu chipuri de îngeri, purtat la procesiunile funebre; **4.** (reg.) ripidă; (şi. (înv.) **serafin**). [Din sl. ***serafimŭ***].

serafímic, ~ci, serafimică, ~ce a. (rar) serafic: *muzică mai serafimică n-aţi auzit!* HOGAŞ. [***Serafím*** + ***-ic***].

serafín m. v. serafim.

serafísm n. comportare, conduită serafică: [poeziile] *cultivă un serafism infantil într-un soi de paradis miniatural.* CĂL. [***Serafí***(*c*) + ***-ism***].

serái, seraiuri n. **1.** palat[1] al sultanului sau al marilor demnitari turci; (p. restr.) apartament destinat cadînelor într-un palat turcesc; harem: *o sultană junâ se uită pe mare de la o fereastră din al ei serai.* BOL.; **2.** (p. ext.) palat[1] al domnitorului: *cînd se trezea Măria sa, el striga prin sarai.* AL.; **3.** (p. gener.) palat[1]: *o să-mi fac o pătreche de case să le întreacă pe ale armaşului: saraiuri, bre, nu glumă!* FIL.; *să-l vază toţi la munca cîmpului ..., iară nu-n saraiuri mîndre.* CĂRT.; **4.** (înv.; rar) reşedinţă; locuinţă: *se duseră la saraiul guvernatorului militar ..., o casă veche, jumătate dărîmată.* BOL.; **5.** (reg.) grajd; staul: *saraiuri mari ... de cai, boi şi vaci.* SAD.; **6.** (reg.) şopron; şură[1]: *a dus calul sub un sarai şubred de stuf.* SAD.; (şi: (înv.) **sarai**). [Din turc. ***seray, saray*** „palat", fr. ***sérail***, germ. ***Serail***].

serál, ~i, seralâ, ~e a. de seară; (spec.; despre forme şi instituţii de învăţămînt) ale căror cursuri se ţin seara. // n. şcoală, facultate etc. cu cursuri seara; cursuri la asemenea şcoli, facultăţi etc.: *a învăţat la seral.* // adv. (rar) în cursul serii; în fiecare seară. [Din it. ***serale***].

seralíe f. v. **sarailie**.

seralíst, ~şti, seralistâ, ~e a. şi m., f. (elev sau student) care urmează un curs seral. [***Seral*** + ***-ist***].

seraschér m. v. **seraschier**.

serascherlîc, serascherlîcuri n. comandament al unei armate turceşti, în Imperiul Otoman: *de vară s-au mutat Isuf-paşa de la Baba cu serascherlîcul la Tighine.* NEC. [Din turc. ***saraskerlık***].

seraschíer, seraschieri m. **1.** comandant suprem al armatei în Imperiul Otoman: *fu numit seraschir, comandant suprem al armatei imperiale.* GANE; **2.** ministru de război în Turcia; (şi: **seraschir, serascher**). [Din turc. ***serasker***].

seraschír m. v. **seraschier**.

serasír, serasiruri n. (înv.) brocart: *îi cad laţele mînjite pe-antiriu de serasir.* CĂRT.; (şi: **sarasir**). [Din turc. ***seraser***].

serát, ~ţi, seratâ, ~e a. (despre părţi, organe ale plantelor) cu marginile dinţate, îndreptate spre vîrful organului respectiv: *frunze serate.* [Din fr. ***serré***].

serátă, serate f. **1.** reuniune cu caracter muzical, literar etc.: *nu las să treacă această stagiune a seratelor Atheneului.* MACED.; **2.** petrecere de seară cu dans: *dacă lipseşte vioara care să facă pe mosafiri să sară în cadenţă, serata devine plicticoasă.* GHICA. [Din it. ***serata***].

séră, sere f. construcţie specială cu acoperiş (şi cu pereţi) din sticlă sau din material plastic, dotată cu instalaţii de încălzire, aerisire şi udare, pentru adăpostirea şi cultivarea plantelor (flori, legume etc.) care nu suportă frigul: *trebuiesc sere, grădinari, seminţe ori bulbi, îngrăşăminte.* GHEŢIE. [Din fr. ***serre***].

serbá, serbez vb. (tr.) **1.** a sărbători un eveniment, un fapt important etc.; a celebra: *au venit ca să serbeze nunta gingaşei mirese.* EM.; (refl. pas.) *împăratul ... chemase, ca să se serbeze mîntuirea sa, pre toţi boierii.* ISP; **2.** (fig.) a omagia, a cinsti; a lăuda, a preamări: *cîntă şi serbează bunurile vieţii.* AL.; **3.** a ţine sărbătoare; a prăznui; a nu lucra: *tu nu serbezi duminicile?* [Lat. ***servare***].

serbáre, serbări f. **1.** faptul de a serba; sărbătorire; (p. ext.) manifestare publică solemnă organizată pentru a marca un eveniment; celebrare, festivitate; petrecere; (spec.) program artistic prezentat de preşcolari sau de elevi (din clasele mici) cu anumite ocazii: *ordona să se pregătească serbarea nunţii.* NEGR.; *să lase localităţii onoarea organizării serbării.* EM.; **2.** (rar) sărbătoare: *clopotul de serbare al Colţii.* GHICA. [V. ***serba***].

serbezí[1] vb. v. **sărbezi**.

serbezí[2], serbezesc vb. **1.** (înv. şi reg.; refl., tr. şi intr.) a deveni slab, fără vlagă; a păli[2]: *mă serbezisem de acea toacă îndrăcită* [a gloanţelor]. OD.; (fig.) *minţile-i smintea, capu-i serbezea.* POP; **2.** (reg.; refl.; despre culori sau obiecte vopsite) a se decolora; a-şi pierde culoarea; **3.** (refl.; despre alimente) a deveni searbăd, fad; a-şi pierde gustul. [De la ***searbăd***].

serbúşcă f. v. sărbuşcă.

serclăj, serclaje n. **1.** încercuire; **2.** metodă chirurgicală de strîmtare a colului uterin în timpul unei sarcini, pentru a evita avortul. [Din fr. ***cerclage***].

serdár, serdari m. **1.** (în sec. al XVII-lea – al XVIII-lea; şi **marele** (sau **vel**) **serdar**), (titlu dat unui) boier de divan însărcinat cu comanda oastei, în special a cavaleriei (subordonat marelui spătar): *a trimis Constantin Duca-Vodă sol în ţara leşească pre Ioan Costin, ce a fost serdar.* N.COSTIN; **serdar de mazili**, v. **mazil**; **2.** (în sec. al XVIII-lea – al XIX-lea) boier de rang mijlociu sau mic: *erau feciorii unui serdar ..., arendaş de pe la Turnu Măgurele.* PETR.; **3.** general (de cavalerie) în armata otomană; **serdar-ecrem**, comandant al cavaleriei turceşti: *să se înţeleagă domnul nostru cu serdar-ecremul turcesc.* OD.; (şi: (înv.) **sărdar**). [Din turc. ***serdar*** „general"].

serdăreáscă, serdărese f. soţie de serdar: *serdăreasa are nişte ochi!* AL. [*Serdar* + *-easă*].

serdăresc, ~şti, serdăreáscă, ~eşti a. care aparţine serdarului, referitor la serdar, cu rang de serdar: *polcovnicul serdăresc.* [*Serdar* + *-esc*].

serdărie, serdării f. demnitatea de serdar: *Dumitraşco-Vodă l-a suit la boierie mai mare, la serdărie şi clucerie.* MUSTE. [*Serdar* + *-ie*].

serdărít n. dare percepută în Ţara Românească pentru vitele ce intrau prin vii, constituind o parte din venitul serdarului. [*Serdar* + *-ărit*].

serenádă, serenade f. **1.** melodie cu caracter liric, cîntată mai ales noaptea, adesea sub fereastra cuiva, în semn de iubire, de admiraţie: *nu era seară ... să nu se cînte sub ferestrele ei cele mai plăcute serenade.* FIL.; **2.** compoziţie muzicală, vocală sau instrumentală, alcătuită din mai multe părţi, apropiată ca factură de divertisment, nocturnă etc.: *o domnişoară cînta la clavir o serenadă de Moskovski.* VLAH. (şi: **serenată**). [Din fr. *sérénade*, germ. *Serenade*, it. *serenata*].

serenátă f. v. serenadă.

serenísim, ~i, serenisimă, ~e a. epitet care însoţeşte anumite titluri nobiliare sau bisericeşti în Europa apuseană; prealuminat, înălţat, mărit[1]: *serenisimul principe.* [Din fr. *sérénissime*, it. *serenissimo*].

sergént, sergenţi n. **1.** grad inferior în armată, care urmează celui de caporal; persoană cu acest grad: *fusese numit sergent pe cîmpul de onoare.* CAR.; **sergent major**, v. **major**; **2.** (şi **sergent de stradă**) agent de poliţie; gardist, gardian: *doi sergenţi de stradă grăbiră să facă ordine.* AG.; *simbolul ordinei noastre sociale, domnul sergent din post.* PETR. [Din fr. *sergent*, germ. *Sergeant*].

serhăt, serhaturi n. cetate, fortăreaţă turcească la graniţa ţărilor române: *le-au murit vitele tot cărînd la zaherele pe la serhaturi.* GHICA. [Din turc. *serhat* „graniţă"].

seriă, seriez vb. (tr.) a aşeza în sau pe serii; a clasa, a tria, a orîndui lucruri, mărfuri etc., dîndu-le un număr de serie: *operaţiile vor fi seriate.* R.LIB. [Din fr. *sérier*].

seriál, ~i, serială, ~e a. care aparţine unei serii, care formează o serie; cu caracter de serie, în serie: *organizare serială*; **muzică serială**, serialism. // n. roman[2], film, scenariu radiofonic prezentat în fragmente, în episoade succesive: *n-am văzut ultimul episod al serialului „Forsyte Saga".* [Din engl. *serial*, fr. *sériel*].

serialísm n. tehnică de compoziţie muzicală, avînd ca element ordonator al lucrării seria de douăsprezece sunete ale gamei cromatice; muzică serială: *în serialism repetarea sunetelor nu este admisă decît după derularea integrală a seriei.* [Din fr. *sérialisme*].

seriát, ~ţi, seriată, ~ e a. (rar) ordonat pe serii. [V. *seria*].

seriatór, ~i, seriatoáre m., f. persoană care seriază. [*Seria* + *-tor*].

séric, ~ci, serică, ~ce a. referitor la ser. [Din fr. *sérique*].

sericéu, ~ei, sericee a. (despre organe, părţi ale plantelor) acoperit cu peri mătăsoşi, moi la pipăit. [Din lat. *sericeus*].

sericícol, ~i, sericicolă, ~e a. care aparţine sericiculturii, referitor la sericicultură: *se lucrează în direcţia agricolă, pomicolă, sericicolă, apicolă.* SAD. [Din fr. *séricicole*].

sericicultór, ~i, sericicultoáre m., f. persoană specializată în sericicultură; sericultor. [Din fr. *sériciculteur*].

sericicultúră, sericiculturi f. ramură a zootehniei care se ocupă cu creşterea viermilor de mătase; sericultură. [Din fr. *sériciculture*].

sericigén, ~i, sericigenă, ~e a. care secretă mătase naturală: *glande sericigene.* [Din fr. *séricigène*].

sericínă, sericine f. compus chimic de tipul scleroproteinelor, extras din firele de mătase naturală (în cursul procesului de prelucrare al acestora). [Din fr. *séricine*].

sericít n. varietate solzoasă de mică albă (muscovit), întîlnită frecvent în şisturile cristaline slab metamorfozate şi în rocile eruptive bogate în feldspaţi. [Din fr. *séricite*].

sericitizáre, sericitizări f. fenomen geologic de retransformare a feldspaţilor în sericit. [Din fr. *séricitisation*].

sericitós, ~şi, sericitoásă, ~e a. alcătuit din sericit. [Din fr. *sériciteux*].

sericultór, ~i, sericultoáre m., f. (înv.) sericicultor. [Din fr. *sériculteur*].

sericultúră, sericulturi f. (înv.) sericicultură. [Din fr. *sériculture*].

série, serii f. **1.** suită, succesiune (naturală sau logică): *o serie de termeni neologici, filozofici*; **2.** şir neîntrerupt; mulţime: *prudent, îşi întrerupse seria anecdotelor.* GHEŢIE; *a pus o serie de întrebări*; **3.** ansamblu de lucruri analoage: *o serie de bibelouri frumos aranjate*; **4.** repetare a aceluiaşi tip, a aceleiaşi activităţi; **de serie**, fabricat după acelaşi tip; comun, obişnuit, banal: *se vorbeşte astăzi de ... o cultură de serie.* C.; **în serie**, în număr mare, în cantităţi industriale: *au apărut juriştii în serie*; **5.** expresie matematică formată dintr-o infinitate de termeni care se deduc unul din altul conform unei anumite reguli, legaţi între ei prin semnul plus sau minus; **6.** grup de compuşi organici cu aceleaşi particularităţi structurale, în care termenii succesivi diferă printr-un anumit grup de atomi: *seria hidrocarburilor saturate aciclice*; **7.** complex de straturi care s-au depus în timpul unei epoci geologice; **8.** grup, tranşă, categorie într-o succesiune, într-o clasificare: *vei fi examinat în seria a doua*; **9.** totalitatea mărcilor poştale cu o anumită temă sau emise cu ocazia unui eveniment; **10.** parte dintr-o colecţie, dintr-o publicaţie periodică (cu conţinut distinct sau apărută ulterior): *„Analele Universităţii „Al. I. Cuza", serie nouă"; „Anuar de Lingvistică şi Istorie Literară", seria A*; **11.** promoţie: *se întîlneşte prima serie de studenţi a facultăţii*; **12.** grup de sunete sau de foneme caracterizate printr-o trăsătură comună; **13.** şir de douăsprezece sunete ale gamei cromatice în care fiecare sunet are o importanţă egală, folosit ca unitate în muzica dodecafonică; **14.** număr de ordine care se aplică pe mărfuri, pe documente etc. existente în număr mare; **15.** număr caracteristic unuia dintre tipurile de fabricaţie a unor produse finite. [Din fr. *série*, lat. *series*].

seriére, serieri f. (rar) acţiunea de a seria şi rezultatul ei. [V. *seria*].

serigrafiá, serigrafiez vb. (tipogr.; tr.) a imprima prin serigrafie. [De la *serigrafie*].

serigrafiát, ~ţi, serigrafiată, ~e a. (tipogr.) imprimat prin serigrafie. [V. *serigrafia*].

serigráfic, ~ci, serigrafică, ~ce a. (tipogr.) care ţine de serigrafie, privitor la serigrafie; folosit în serigrafie: *material serigrafic.* [*Serigraf*(*ie*) + *-ic*].

serigrafíe, serigrafii f. (tipogr.) **1.** procedeu de imprimare pe diferite materiale, cu ajutorul unei site de mătase; **2.** imagine obţinută prin acest procedeu. [Din fr. *sérigraphie*, germ. *Serigraphie*, engl. *serigraphy*].

serigrafiére, serigrafieri f. acţiunea de a serigrafia şi rezultatul ei. [V. *serigrafia*].

serín a. v. **senin**.

serínă, serine f. aminoacid esenţial, prezent într-o serie de proteine naturale, mai ales în compoziţia fosfo-protidelor. [Din fr. *sérine*].

seríngă, seringi f. instrument medical constînd dintr-un cilindru de sticlă sau de material plastic cu un piston etanş, prevăzut cu ac tubular, cu care se injectează diferite lichide în organism, se iau probe de sînge pentru analize etc.: *pregăti fiolele şi seringa.* ST.; *seringi de unică folosinţă*; (şi: **siringă**). [Din fr. *seringue*, lat. *syringa*, it. *siringa*].

seriográf, seriografe n. accesoriu al aparatului radiografic pentru executarea de radiografii în serie. [Din fr. *sériographe*, engl. *seriograph*].

seriográfic, ~ci, seriografică, ~ce a. care ţine de seriografie, referitor la seriografie. [Din engl. *seriographic*].

seriografíe, seriografii f. înregistrare a unor serii de clişee cu seriograful; imagine astfel obţinută. [Din fr. *sériographie*, engl. *seriography*].

seriós, ~şi, serioásă, ~e a. **1.** care are un caracter grav, sobru; căruia nu-i plac frivolităţile; care nu se amuză uşor; aşezat, ponderat: *femeile sînt mai serioase şi mai pozitive.* IBR.; **2.** corespunzător, potrivit, specific unui asemenea caracter: *să iau un aer mai serios.* VLAH.; **3.** care exprimă gravitate, sobrietate, absenţa oricărei veselii: *avea nişte ochi mari, serioşi, împrăştietori de lumină.* GANE; **4.** decent, moral, cuminte; corect: *este o fată serioasă*; **5.** bine pregătit, capabil, competent; pe care te poţi bizui: *nu avem profesori serioşi de chimie.* GHICA; **6.** care se face temeinic; care prezintă importanţă; (p. ext.) valoros: *nu eram deprinşi cu scrieri serioase.* NEGR.; **7.** care trebuie privit cu seriozitate, care merită atenţie, grijă; important: *să revenim la lucruri serioase*; **8.** care se impune prin calitate, valoare, cantitate etc.; fundamentat, justificat: *o argumentaţie serioasă*; **9.** care poate avea urmări grave; îngrijorător, primejdios: *boală serioasă.* // n. (înv.) seriozitate: *închin paharele cu seriosul cunoscut al românilor.* RUSSO; **cu (tot) seriosul**, cu toată seriozitatea, fără glumă: *asta, în Ţara Românească, se numeşte, cu tot seriosul, sistemă democratică.* CAR.; **a lua în serios**, a acorda cuiva sau la ceva toată atenţia, a-l crede adevărat, important: *nu cumva domnii de la consiliu au luat acest proverb în serios?* MAIOR.; *aici ... scara valorilor e cu totul răsturnată, ... nu se ia în serios numic.* M.CAR. // adv. **1.** fără glumă; adevărat, drept: *vorbeşti serios?*; **2.** temeinic, cu seriozitate: *să lucreze serios şi la un moment dat se va recunoaşte această seriozitate.* CF.; **3.** cu luare-aminte, stăruitor: *s-a privit serios ... în oglindă.* CAR.; **4.** hotărît, cu tot dinadinsul: *umblă serios să se însoare.* [Din lat. *seriosus*, fr. *sérieux*, it. *serioso*].

seriozitáte f. **1.** însuşirea de a fi grav, sobru, lipsit de frivolitate; manifestare, comportare gravă, sobră, lipsită de frivolitate, de amuzament; sobrietate, gravitate, serios: *seriozitatea contrastează ... plăcut cu faţa de copil.* EM.; **cu toată seriozitatea**, cu convingere, fără glumă, în mod serios: *la această părere, aruncată cu toată seriozitatea ..., toţi ceilalţi fac nişte ochi mari.* CAR.; **2.** expresie gravă a figurii; **3.** conduită morală exemplară: *doamna este de o seriozitate desăvîrşită*; **4.** însuşirea de a avea şi de a dovedi competenţă, profunzime, temeinicie, responsabilitate: *nu putea să-şi creadă ochilor văzînd cu ce seriozitate s-aşterne pe lucru după prima zi.* VLAH.; **cu seriozitate** sau **cu toată seriozitatea**, cu mare atenţie, temeinic, competent: *poate niciodată nu au gîndit cu seriozitate asupra inovaţiunilor ce le încearcă.* MAIOR.; **5.** importanţă, însemnătate: *seriozitatea momentului*; **6.** gravitate, primejdie: *nu sesiza seriozitatea situaţiei.* [Din lat. *seriositas, -atis*].

serj, serjuri n. ţesătură de mătase (în amestec cu bumbac), cu firul în diagonală, folosită pentru căptuşeli; (şi: (rar) **serjă**). [Din fr. *serge*].

sérjă f. v. serj.

sermaiá, sermaiale f. (înv.) capital; fond (de bani): *în mînă, pungă turcească şi în ea sermea (capital) nemţească.* PANN; *Ilie, cu o sermaia de zece galbeni.* GHICA; (şi: **sermea**). [Din turc. *sermaye*].

sermeá f. v. sermaia.

seroconvérsie, seroconversii f. modificare a caracteristicilor serului sangvin. [Din *séroconversion*, engl. *seroconversion*].

serodiagnóstic, serodiagnostice n. diagnosticare a unei boli infecţioase bazată pe utilizarea testelor serologice, îndeosebi prin punerea în evidenţă, în serul pacientului, a anticorpilor specifici produşi de microbii care au provocat boala; diagnostic serologic, reacţie serologică, seroreacţie. [Din fr. *sérodiagnostic*].

serológic, ~ci, serologică, ~ce a. care aparţine serului sangvin sau serologiei, referitor la serul sangvin sau la serologie: *reacţii serologice.* [Din fr. *sérologique*].

serologíe f. **1.** ştiinţă care studiază serurile terapeutice; capitol al imunologiei care studiază metodele de punere în evidenţă a anticorpilor din serul sangvin, precum şi a antigenilor microbieni şi celulari şi a toxinelor; **2.** studiu de laborator constînd în analizarea modificărilor serice din cursul diferitelor boli. [Din fr. ***sérologie***].

seronegatív, ~i, seronegativă, ~e a. (adesea subst.) care prezintă un serodiagnostic negativ, în special la virusul HIV. [Din fr. ***séronégatif***].

seropozitív, ~i, seropozitivă, ~e a. (adesea subst.) care prezintă un serodiagnostic pozitiv, în special la virusul HIV: *au fost depistaţi încă doi seropozitivi*. [Din fr. ***séropositif***].

seroprofilaxíe f. metodă terapeutică constînd în injectarea unui ser specific, provenit de la un convalescent sau de la un animal imunizat, pentru prevenirea apariţiei unor boli infectocontagioase. [Din fr. ***séroprophylaxie***].

seroreácţie, seroreacţii f. reacţie serologică. [Din fr. ***seroréaction***].

serós[1], **~şi, seroásă, ~e** a. (rar) de seară: *colo se-nalţă luna prin umbrele seroase*. BOL. [De la ***seară***].

serós[2], **~şi, seroásă, ~e** a. **1.** care secretează o serozitate; **membrană seroasă** (şi f.), membrană formată din două foi subţiri, una care aderă strîns la organ, cealaltă care căptuşeşte cavitatea în care se găseşte organul, spaţiul dintre ele fiind umplut cu o serozitate; membrană care protejează articulaţiile osoase; **2.** care conţine o serozitate: *cavitate seroasă*; **3.** de natura serului sau a serozităţii; cu proprietăţile serului sau ale serozităţii; zeros: *lichid seros*; **sînge seros**, sînge în compoziţia căruia predomină serul. [Din fr. ***séreux***].

seroterapíe f. tratament preventiv sau curativ al unor boli infecţioase cu ser luat de la animale imunizate (prin vaccinare) împotriva acestor boli. [Din fr. ***sérothérapie***].

serotín, ~i, serotină, ~e a. (livr.) de seară; vesperal; care aparţine perioadei de vară tîrzie (de la mijlocul lui iulie pînă la mijlocul lui septembrie); serotinal. [Din fr. ***sérotine***, it. ***serotino***].

serotinál, ~i, serotinală, ~e a. (livr.) serotin. [Din engl. ***serotinal***].

serotonínă f. substanţă prezentă în celulele tractului gastro-intestinal, în creier, în plachetele sangvine ale unor mamifere, cu rol important în contracţia musculaturii netede, în dilatarea capilarelor, în creşterea permeabilităţii vaselor mici. [Din fr. ***sérotonine***].

serovaccináre, serovaccinări f. vaccinare cu adaos de ser specific vaccinului. [Din fr. ***sérovaccination***].

serozitáte, serozităţi f. **1.** lichid alb-gălbui, asemănător serului sangvin, secretat de membranele seroase; **2.** secreţie patologică, excesivă (şi purulentă) a membranelor seroase (ex.: edem, hidropizie, pleurezie); **3.** partea apoasă a sîngelui, a laptelui etc. [Din fr. ***sérosité***].

serpasíl n. (fam.) rezerpină. [Denumire comercială].

serpengeá f. (rar) antrax. [Din turc. ***sirpençe***].

serpént, serpente n. instrument de suflat din sec. al XVI-lea, cu tonalitate gravă, înlocuit ulterior de tubă. [Din fr., engl. ***serpent***].

serpentáriu, serpentarii n. loc special amenajat (într-o grădină zoologică) în care trăiesc şerpi ca în natură. [Din lat. ***serpentarium***, fr. ***serpentaire***].

serpentín, ~i, serpentină, ~e a. (înv.) şerpuitor: *drum serpentin*. // n. şi f. **1.** ţeavă, tub din metal, din sticlă etc., îndoit sub formă de spirală sau de elice, folosit ca schimbător de căldură; (spec.) ţeava spiralată a alambicului; **2.** silicat natural hidratat de magneziu, cristalizat în sistemul monoclinic, uneori amorf, de culoare verzuie, negricioasă, brună sau pestriţă (ca pielea şarpelui), format prin transformarea hidrotermală a rocilor ultrabazice: *obiectele de piatră şi de os au ajuns la cunoştinţa d-sale: printre acestea sînt topoare de serpentină şi de diorit*. OD. // f. **1.** traseu şerpuit al unui drum care străbate un teren în pantă; (p. ext.) drum şerpuit, drum cotit: *a luat-o spre coborîre, pe serpentinele alea*. PR.; **în serpentină**, cu cotituri: *urcînd o cărăruie în serpentină*. CĂL.; **2.** panglică de hîrtie (colorată), înfăşurată strîns, care, aruncată la distanţă, se desfăşoară în spirală: *pomul de Crăciun, purtînd încă pe crengi fire de beteală şi serpentine colorate*. GHEŢIE. [Din fr. ***serpentin***, germ. ***Serpentine***, lat. ***serpentinus***].

serpentinít n. rocă metamorfică de culoare verde (cu pete), bogată în serpentin, întrebuinţată ca material refractar sau decorativ, ca îngrăşămînt agricol etc. [Din fr. ***serpentinite***].

serpétă, serpete f. cuţit special, de forma unui cosor mic, folosit la altoit. [Din fr. ***serpette***].

serta-férta adv. (grecism; înv.) de colo pînă colo, încoace şi încolo; fără rost: *să nu stea în drumul corăbierilor, care umblau de colo pînă colo, serta-ferta*. CAR. // n. invar. dus şi întors continuu: *acele serta-ferta pe dinaintea casei*. ISP. [Din gr. mod. ***sirta-férta*** „alergări în sus şi în jos"].

sertao [sertắu] s. regiune secetoasă din nord-estul Braziliei, cu vegetaţie rară de arbuşti, cactuşi şi arbori rezistenţi la secetă. [Din port. ***sertão***].

sertár, sertare n. **1.** cutie încorporată într-o mobilă (birou, scrin, dulap etc.), care se trage în afară, prin glisare, cu un buton sau cu o cheie, şi în care se păstrează diferite obiecte; pui: *memoriile vieţei mele le vei găsi în sălţarul acestei mese*. EM.; *banii trebuiau înmulţiţi, nu lăsaţi să mucezească în fundul unui sertar*. GHEŢIE; **2.** organ de maşină care, printr-o mişcare de alunecare, deschide sau închide orificiul de acces al unui fluid, asigurînd distribuţia acestuia în cilindrul unei maşini cu piston; **3.** element în formă de placă folosit în construcţia unor robinete pe care le închide şi le deschide, deplasîndu-se într-o mişcare de translaţie în lungul propriului ax; vană; (şi: (pop.) **săltar**, (reg.) **saltar**). [Din gr. mod. ***syrtári***].

sertăráş, sertăraşe n. diminutiv al lui sertar; sertărel: *merge ... la acel sertăraş drept, scoate hîrtiile-ndată şi ceteşte cîteva*. PANN; (şi: (pop.) **săltăraş**). [***Sertar*** + ***-aş***].

sertărél, sertărele n. sertăraş. [***Sertar*** + ***-el***].

sertizá, sertizez vb. (tr.) **1.** a fixa tuburi-cartuşe încărcate la proiectilele de artilerie şi la gloanţele de infanterie, de vînătoare etc., pentru simplificarea manipulării: *o sută de cartuşe ... cu îngrijire drămăluite şi sertizate*. SAD.; **2.** a asambla, a fixa între ele două piese tubulare, cilindrice sau prismatice, prin reducerea secţiunii, prin deformarea plastică a pereţilor uneia dintre piese; a reduce, prin deformare plastică, secţiunea de la extremitatea unei piese tubulare, cilindrice etc., în vederea asamblării cu altă piesă tubulară; **3.** a fixa pietre preţioase sau ornamentale într-o montură metalică prin îndoirea marginii monturii sau a unor gheare ale acesteia. [Cf. fr. ***sertir***].

sertizáj, sertizaje n. sertizare: *sertizajul unei pietre la inel*. [Din fr. ***sertisage***].

sertizáre, sertizări f. acţiunea de a sertiza şi rezultatul ei; sertizaj. [V. ***sertiza***].

sertizát, ~ţi, sertizată, ~e a. supus sertizării: *partea sertizată a cartuşului*. [V. ***sertiza***].

sérum n. v. **ser**.

serumalbumínă, serumalbumine f. grup de fracţiuni proteice hidrosolubile din plasma sangvină. [Din fr. ***sérum-albumine***].

serumglobulínă, serumglobuline f. grup de globuline prezente în plasma sangvină, separabile prin electroforeză, cu rol în producerea de anticorpi ai organismului. [Din fr. ***sérum-globuline***].

serv, ~i, servă, ~e m., f. **1.** (astăzi rar) servitor; slujitor: *jupîneasa Avramia intră cu zama de găină aburind în străchini, avînd şi pe servele sale după sine*. SAD.; **2.** (înv.) termen de politeţe (mai ales în stilul epistolar): *servul dumitale, domnule*. NEGR.; **3.** (livr.) sclav: *Timon ... risipeşte orgolios aurul extras din sudoarea servilor*. CĂL.; **4.** şerb, iobag. [Din lat. ***servus***].

servágiu n. v. **servaj**.

serváj n. (livr.) şerbie, iobăgie: *la noi servagiul fu numit rumânie şi vecinătate*. BĂLC.; (şi: (înv.) **servagiu**). [Din fr. ***servage***, it. ***servaggio***].

servánt, servanţi m. **1.** (rar) om de serviciu (într-o instituţie): *la Morgă se pregătesc servanţii a-l preda pe Anghelache*. CAR.; **2.** militar care deserveşte o gură de foc sau un alt mijloc de luptă: *servanţii erau lîngă tun*; **3.** (glumeţ) cavaler curtenitor, serviabil. [Din fr. ***servant***].

servántă, servante f. **1.** (livr.) servitoare: *i-a deschis servanta*; **2.** masă sau bufet (fără uşi), pe care se pun tacîmurile, vesela etc. de schimb, necesare în timpul mesei. [Din fr. ***servante***].

sérvá, serve f. (sport) serviciu. [Din engl. ***serve***].

sérver, servere n. computer sau program care conectează utilizatorii din reţea la o sursă centralizată sau la o bancă de date. [Din engl. ***server***].

servét n. v. **şervet**.

serví, servesc şi (înv.) **serv** vb. **1.** (tr. şi intr.) a fi în serviciul unui stăpîn ca servitor; a sluji, a slugări: *vine ciocoiul umilit şi cere a servi pe boierul pentru o bucată de pîne*. FIL.; *cine a servit prea îndelung a căpătat ticurile aservirii*. PATAP; **2.** (tr. şi intr.) a îndeplini anumite funcţii, îndatoriri; a funcţiona într-un serviciu public: *de doisprezece ani servesc statului, toţi nătărăii mi-au trecut înainte*. GHICA; **3.** (tr.) a oficia serviciul divin; a se închina divinităţii; a sluji: *tot ceea ce se întîmplă e rînduială a Celui Preaînalt pe care noi îl servim*. SAD.; *părintele ... e silit de canoane să servească liturghia pe inima goală*. GHEŢIE; **4.** (tr. şi intr.) a oferi solicitanţilor mărfurile solicitate: *un singur vînzător serveşte la tejghea*; **5.** (tr.) a executa o comandă: *croitorul mă serveşte bine*; **6.** (tr.) a deservi: *liftul serveşte 20 de etaje*; **7.** (tr.) a plăti, a furniza: *avea obligaţia de a servi Profiriţei o rentă viageră anuală*. GHEŢIE; **8.** (intr.; la jocuri sportive cu mingea şi la jocuri cu cărţi) a pune mingea sau cărţile în joc; a fi de rînd la serviciu; **9.** (tr.) a susţine, a sprijini cu devotament pe cineva sau ceva; a sluji: *îşi luă adio suspinînd, se întunră la Iaşi şi îşi dete demisiunea, jurînd a nu mai servi o patrie ingrată*. NEGR.; *autorul a lucrat 20 de ani sub îndemnul de a servi literatura română*. AL.; **10.** (tr.) a fi de folos cuiva, a ajuta, a face servicii; (p. ext.) a îndatora: *i-am spus că în nici un caz eu nu pot să-l servesc în această afacere*. VLAH.; *te-am servit, îmi eşti dator*; **11.** (tr.) a oferi mîncare, băutură, ţigări etc.; a trata; a aduce, a da mîncarea, băutura la masă; a pune în farfurie, a turna în pahar: *mama ne servi ciorbă de purcel ardelenească şi tocană cu mămăliguţă*. PR.; (refl. pas.) *supa se serveşte la începutul prînzului*; **12.** (impr.; tr.) a lua din mîncarea sau băutura pusă la masă: *serveau masa la restaurant; mai serviţi cafea?*; **13.** (fig.; tr.) a face cunoscut, a susţine în faţa cuiva; a prezenta, a înfăţişa: *veţi crede că voi să vă serv un capitol de geografie populară*. CAR.; **14.** (intr.) a constitui instrument, mijloc, argument etc. pentru realizarea, demonstrarea etc. a ceva; a folosi la ..., a fi utilizat ca ..., a avea rolul de ...: *nevinovata poveste servi ca pretext Tartufilor politici*. NEGR.; **15.** (rar; intr.) a ţine loc de ...: *i-a servit de tată*; **16.** (refl.) a se folosi, a face uz de ...; a se ajuta cu ceva: *a fost ... o staţiune preistorică, ai cărei locuitori se serveau cu arma de piatră nelustruită*. OD.; *ai fi putut să te serveşti de un dicţionar*; **17.** (refl.) a profita, a trage folos din ...: *întotdeauna s-a servit de relaţiile altora*. [Din fr. ***servir***].

serviábil, ~i, serviabilă, ~e a. care este gata să facă servicii, să ajute pe cineva; amabil, îndatoritor, săritor: *făcea parte din rîndul oamenilor serviabili şi complezenţi, care-şi cîştigă uşor prietenia celorlalţi*. GHEŢIE. [Din fr. ***serviable***].

serviabilitáte f. (rar) însuşirea de a fi serviabil; amabilitate. [Din fr. ***serviabilité***].

service, service-uri [sérvis] n. staţie, atelier de reparare şi întreţinere a autoturismelor, a diverselor aparate etc. [Cuv. engl.].

servíci n. v. **serviciu**.

servíciu, servicii n. **1.** acţiunea, faptul de a servi; **2.** activitate, muncă prestată în folosul sau în interesul cuiva, în schimbul unui salariu, al unei retribuţii

etc.; slujbă, funcţie, post; loc, domeniu etc. în care se desfăşoară acestea; mod de îndeplinire a acestora: *mi-am pierdut tinereţea în serviciul spătăriei.* GHICA; *nu e nimeni bătut în cuie pe locul unde îşi face serviciul.* PR.; **de serviciu, a)** în tură de lucru la locul de muncă; de gardă: *el n-a fost de serviciu în noaptea aceea.* REBR.; **b)** în folosinţă curentă, efectivă: *maşină de serviciu*; **c)** referitor la (munca de la) slujbă: *probleme de serviciu*; **om** (sau **femeie**) **de serviciu,** persoană angajată pentru a face şi a întreţine curăţenia, pentru diverse alte munci într-o instituţie, într-o întreprindere etc.; servitor, slujitor: *l-au găsit, a doua zi dimineaţa, oamenii de serviciu mai mult mort decît viu.* CAR.; **a intra în serviciu,** a deveni salariat; **serviciu comandat,** misiune specială încredinţată cuiva spre executare; **scară de serviciu,** scară secundară într-un imobil (pentru acces la dependinţe): *pierdu castelul ... şi eşuă într-o odăiţă cu intrare prin scara de serviciu.* CĂL.; **3.** (şi **serviciu militar**) stagiu la care sînt obligaţi, prin lege, cetăţenii unui stat, pentru a se instrui din punct de vedere militar; stagiu militar: *nici nu şi-a făcut serviciul militar.* TEODOR.; **4.** (p. gener.) oficiu, prestaţie: *majoritatea membrilor Academiei era în stare să facă serviciul modest, însă foarte important, al unor culegători de cuvinte.* MAIOR.; **5.** (domeniu, ramură în care se desfăşoară o) activitate de interes social; instituţia în care se desfăşoară: *a luat măsură de a organiza un fel de serviciu sanitar.* GHICA; *servicii civile, administrative*; (înv.) **Serviciul credincios,** medalie instituită în 1878 pentru a recompensa buna prestaţie a funcţionarilor; **6.** subdiviziune fără personalitate juridică a unei întreprinderi sau instituţii; personalul acesteia: *serviciul personal*; **7.** ajutor, sprijin acordat cuiva; folos adus cuiva; rol important într-o activitate, într-un domeniu etc.: *recunoştinţa ... se datoreşte acestor foi pentru serviciile aduse cauzei politice a românilor.* MAIOR.; *nici nu vă închipuiţi ce mare serviciu mi-aţi face.* PETR.; **în serviciul cuiva** (sau **a ceva**), la dispoziţia cuiva (sau a ceva), pentru a susţine, a favoriza pe cineva (sau ceva); în avantajul, în folosul ...: *aceşti publicişti ... pun talentul lor în serviciul unor idei greşite.* GHICA; *Sadoveanu are îndărătul lui o întreagă activitate în serviciul poporului.* LOV.; **a face un prost** (sau **un rău**) **serviciu cuiva,** a face cuiva un rău; **8. serviciu divin** (sau **religios**), cult celebrat în biserică; slujbă religioasă: *introducerea limbii naţionale în serviciul religios a constituit un eveniment*; **9.** punerea în joc a mingii la volei, tenis etc.; **10.** asortiment de veselă, tacîmuri, lenjerie etc.: *Lenica scosese din bufet serviciul de porţelan japonez.* GHEŢIE; **11.** mulţime ordonată în timp a regimurilor succesive ale unui sistem tehnic; (şi: (pop. şi fam.) **servici**). [Din fr. ***service***, lat. ***servitium***].

serviént, ~ţi, servientă, ~e a. (jur.; înv.; despre imobile, proprietăţi etc.) aservit. [Din it. ***serviente***].

serviétă, serviete f. **1.** geantă (mare) din piele, din material plastic etc., cu una sau mai multe despărţituri, în care se poartă cărţi, acte etc.: *se îmbrăca bine ş-avea o servietă foarte frumoasă.* VLAH.; *profesorii îşi aleg asistenţii dintre cei ce se întrec a le purta servieta.* GHEŢIE; **2.** (înv.) şervet: *împătură servieta cea curată şi o pune pe tavă.* SL. [Din fr. ***serviette***, germ. ***Serviette***].

servíl, ~i, servilă, ~e a. **1.** (astăzi rar) care ţine de condiţia de serv; care aparţine servilor; făcut de servi: *muncă servilă*; **2.** slugarnic, linguşitor, obsecvios: *mă îndeamnă şi mai mult a lua în antipatie pe acest poet servil şi demoralizat.* OD.; **3.** care denotă, vădeşte supunere exagerată; care cere, impune servilism: *se duse să caute ... o îndeletnicire mai puţin servilă.* ARG.; *educaţie servilă*; **4.** care se conformează mecanic, prea riguros unui model; lipsit de originalitate: *imitaţie servilă; interpretare servilă*; (adv.) *preia servil ideile*; **5.** (spec.; despre traducători şi traduceri) care respectă formal originalul, neglijînd conţinutul; (prea) fidel formei; literal. [Din fr. ***servile***, lat. ***servilis***].

servilísm n. **1.** spirit, atitudine, comportament de supunere josnică, de degradare a demnităţii pentru a fi pe placul cuiva; slugărnicie, servilitate, obsecviozitate: *să-l văd pe copilul meu cu ochii sticlind de servilism, îndoindu-şi spinarea!* PR.; **2.** atitudine de imitare, de reproducere mecanică, formală a unor modele, idei etc.; lipsă de originalitate: *servilismul traducătorilor.* [Din fr. ***servilisme***].

servilitáte f. (livr.) servilism, slugărnicie: *oare nu este de cel mai mare interes politic şi moral a studia amestecul ... de independenţă şi de servilitate ce există în societatea română?* GHICA. [Din fr. ***servilité***].

servíre, serviri f. acţiunea de a (se) servi şi rezultatul ei; servit[2]: *după servirea fripturii, conversaţia se răzleţi.* GHEŢIE. [V. ***servi***].

servít[1], ~ţi, servită, ~e a. (despre minge, la unele jocuri) pus în joc. [V. ***servi***].

servít[2] n. **1.** (rar) servire: *servitul supei cerea îndemînare*; **2.** (reg.) serviciu. [V. ***servi***].

servitór, ~i, servitoáre m., f. **1.** persoană angajată de un stăpîn pentru treburi casnice; slugă: *servitorul ... luă de pe sobă ... un vas mare cu apă clocotită.* BL.; *avea felul ei de a trata cu servitoarele, fără familiarităţi, dar nici prea de sus.* GHEŢIE; **2.** (compus; ornit.; reg.) **servitoarea-cucului,** pitulice (*Troglodytes troglodytes*). // m. (înv.) **1.** persoană aflată într-un serviciu umil, care serveşte pe cineva sau undeva; slujitor; om de serviciu: *am întîlnit ... un servitor de la masa şefului de birou a prefecturei.* AL.; **2.** termen de politeţe (în stilul epistolar): *al dumilorvoastre prea supus şi devotat servitor.* CAR. [Din lat. ***servitor***, fr. ***serviteur***].

servitoríme f. mulţime de servitori, totalitatea servitorilor (dintr-o casă); slujitorime; slugărime: *făptaşul trebuia căutat în rîndul servitorimii: slujnica sau poate grădinarul.* GHEŢIE. [***Servitor*** + *-ime*].

servitúdine, servitudini f. **1.** (rar) servitute, aservire: *abolirea aşa-numitei servitudini, prin care abolire s-au emancipat cîteva milioane de sclavi.* EM.; **2.** (jur.; înv.) servitute. [Din lat. ***servitudo, -inis***].

servitúte, servituţi f. **1.** stare de dependenţă faţă de stăpînul feudal; (p. ext.) robie, sclavie, servitudine: *de cîte ori de la nord vor fi învins pe cei de la sud a fost ... victoria libertăţii asupra servituţii.* HASD.; (fig.) *viaţa e o servitute perpetuă*; **2.** obligaţie a şerbului faţă de stăpînul feudal; (p. gener.) îndatorire; constrîngere: *după trei ani de servitute militară trecu în Moldova.* CĂL.; *servituţi senioriale*; **3.** (fig.) dependenţă, aservire faţă de un model (impus): *scopul unei revoluţii nu este ca omul să se înavuţească cu orice preţ, ci ca el să se emancipeze de servituţile care-i ating demnitatea umană.* R.LIB.; **4.** (jur.) sarcină care grevează un bun imobiliar (casă, teren etc.), denumit fond aservit, în favoarea altuia, denumit fond dominant, izvorînd din situaţia naturală a bunului sau prin voinţa proprietarilor celor două fonduri, şi avînd ca scop să servească utilitatea publică sau privată; servitudine: *servitute de trecere.* [Din lat. ***servitus, -utis***].

servo- element de compunere cu sensul „aservit", „auxiliar". [Din fr. ***servo***].

servoambreiáj, servoambreiaje n. ambreiaj al unei maşini al cărei motor este acţionat de un servomotor. [Din fr. ***servo-embrayage***].

servocomándă, servocomenzi f. comandă automată sau semiautomată la care forţa de iniţiere este amplificată prin utilizarea energiei produse de o sursă auxiliară. [Din fr. ***servocommande***].

servodirécţie, servodirecţii f. dispozitiv de manevră a direcţiei unui autovehicul, care micşorează efortul conducătorului. [Din fr. ***servodirection***].

servoelemént, servoelemente n. element al unui mecanism regulator dintr-un sistem tehnic cu care se efectuează variaţia unei anumite mărimi sau a unui anumit parametru al sistemului. [***Servo-*** + ***element***].

servofrînă, servofrîne f. mecanism de frînare a unui sistem tehnic (automobil, utilaje etc.) care înlocuieşte energia musculară printr-o energie auxiliară, operatorul efectuînd numai operaţia de declanşare a frînării. [***Servo-*** + ***frînă***; cf. fr. ***servofrein***].

servomecanísm, servomecanisme n. mecanism al unui regulator, prin care acesta acţionează asupra mărimii sau a parametrului de reglat. [Din fr. ***servomécanisme***].

servomotór, servomotoare n. motor (electric, hidraulic sau pneumatic) care acţionează elementul de execuţie al unui sistem tehnic, transformînd un semnal aplicat la intrare într-o mişcare de cele mai multe ori de rotaţie şi folosind o sursă auxiliară de energie. [Din fr. ***servomoteur***, engl. ***servomotor***].

servoregláre, servoreglări f. reglare automată prin care forţa exercitată asupra elementului activ al regulatorului este adusă la valoarea necesară printr-un aport de energie auxiliară. [***Servo-*** + ***reglare***].

sérvus interj. (reg. şi fam.) formulă de salut (la întîlnire sau la despărţire): *servus şi plecăciune!* AL. [Din germ. ***Servus***, lat. ***servus***].

sesăm m. (bot.; rar) susan (*Sesamum indicum*). [Din fr. ***sésame***].

sesamoíd, ~zi, sesamoidă, ~e a. (anat.) care seamănă cu o sămînţă de susan; **oase sesamoide,** oase mici, rotunjite, care se dezvoltă în mod normal în grosimea unor tendoane musculare, îndeosebi în dreptul articulaţiilor carpiene şi tarsiene. [Din fr. ***sésamoïde***].

sescviplán, sescviplane n. avion cu două plane inegale, suprafaţa planului inferior fiind aproximativ jumătate din suprafaţa planului superior. [Din fr. ***sesquiplan***].

sésie f. v. sesiune.

sesíl, ~i, sesilă, ~e a. lipsit de peţiol; lipsit de pedunculi: *frunze sesile; flori, fructe sesile.* [Din fr. ***sessile***, lat. ***sessilis***].

sesiúne, sesiuni f. **1.** perioadă în care membrii unui organ reprezentativ, ai unei instituţii ştiinţifice etc. se întrunesc pentru a-şi exercita funcţiile, a-şi îndeplini atribuţiile; şedinţele ţinute în această perioadă: *adunările se redeschid în sesiune extraordinară.* EM.; *sesiunea Academiei*; **2.** (p. ext.) serie de şedinţe publice în care membrii unei instituţii ştiinţifice, culturale etc. comunică rezultatele cercetării lor, dezbat probleme pe anumite teme: *sesiunea Institutului de Lingvistică a fost consacrată istoriei ortografiei române*; **3.** (şi **sesiune de examene**) perioadă în care se susţin examene, în învăţămîntul superior: *te-ai prezentat prost la sesiunea din vară*; **4.** (mai ales în forma **sesie**) denumire dată în Transilvania, în evul mediu, lotului de pămînt, parte dintr-un domeniu, asupra căruia ţăranul dependent avea drept de posesiune în schimbul rentei către stăpîn şi care putea fi transmis ereditar; delniţă; (p. ext.) lot de pămînt dat în folosinţă unui paroh, unei şcoli etc.: *sesie parohială; sesie şcolară*; **5.** (spec.; reg.) unitate de măsură agrară egală cu 32 de iugăre de pămînt; (şi: (înv. şi reg.) **sesie**). [Din lat. ***sessio, -onis***, fr. ***session***].

sesizá, sesizez vb. **1.** (tr.) a aduce la cunoştinţa unei autorităţi un caz (ilegal), în vederea cercetării şi soluţionării lui: (refl. pas.) *s-a sesizat parchetul şi s-a reclamat ministerului de război.* CAR.; **2.** (refl.) a lua în cercetare o ilegalitate: *parchetul nu s-a sesizat încă în legătură cu miniştrii corupţi*; **3.** (tr.) a observa, a remarca, a constata: *am sesizat o schimbare în atitudinea lui*; **4.** (tr.) a înţelege, a pricepe; a intui: *a sesizat gravitatea situaţiei.* [Cf. fr. ***saisir***].

sesizábil, ~i, sesizabilă, ~e a. care poate fi perceput, cunoscut, înţeles; sesizant: *însuşiri sesizabile.* [Din fr. ***saisissable***].

sesizánt, ~ţi, sesizantă, ~e a. care iese uşor în evidenţă; frapant, şocant; (p. ext.) sesizabil: *schimbări sesizante.* [Din fr. ***saisissant***].

sesizáre, sesizări f. **1.** acţiunea de a (se) sesiza şi rezultatul ei; **2.** aducere la cunoştinţa unei autorităţi a unui caz (ilegal), în vederea cercetării şi soluţionării lui; (concr.) document, act etc. prin care se face aceasta: *trimisese mai multe sesizări la minister*; **3.** observare, remarcare; înţelegere, pricepere: *sesizarea valorilor autentice.* [V. ***sesiza***].

sesizór, sesizoare n. organ al unui regulator sau al unui aparat de măsură, care sesizează o anumită mărime în forma ei iniţială şi o transformă în forma adecvată pentru reglare sau măsurare. [***Sesiza*** + *-or*].

sestérţ, sesterţi m. şi (rar) **sesterţe** n. monedă romană de argint sau (mai tîrziu) de bronz, subdivi-

ziune a dinarului, valorînd doi aşi şi jumătate: *era un sesterţ de argint din perioada alexandrină.* GHEŢIE; (şi: **sesterţiu**). [Din lat. ***sestertius***].

sestértiu n. v. sesterţ.

set, seturi n. **1.** fiecare dintre părţile în care se împart unele jocuri sportive (tenis, volei etc.), determinate de atingerea unui număr de puncte: *a fost eliminată încă din primul tur, la capătul a trei seturi.* A.; **2.** serie de obiecte, de piese, de instrumente etc. formînd un ansamblu, care au aceeaşi destinaţie şi se vînd împreună; garnitură: *un set de vase inox*; **3.** ansamblu de obiecte de îmbrăcăminte (în special pulover şi jachetă) din acelaşi material, care se poartă împreună; **4.** (tipogr.) unitate de măsură pentru grosimea literei de la maşina de cules monotip. [Din fr., engl. ***set***].

setá, setez vb. (inform.; tr.) a instala unul sau mai multe programe într-un calculator. [Din engl. ***set***].

setáre, setări f. (inform.) acţiunea de a seta şi rezultatul ei. [V. ***seta***].

setaveráj, setaveraje n. raportul dintre numărul seturilor cîştigate şi cel al seturilor pierdute, la unele jocuri sportive (tenis, volei etc.). [Din fr. ***set-avérage***].

sétă, sete f. (bot.) ax vertical protejat de o membrană care susţine capsula cu spori la muşchiul de pămînt. [Din lat. ***seta***].

sétbol n. minge la jocul de tenis, volei etc., servită la sfîrşitul setului, care, cîştigată, asigură victoria în setul respectiv. [Din engl. ***setball***].

setcár, setcari m. (reg.) pescar care pescuieşte cu setca. [***Setcă*** + *-ar*].

sétcă, setci f. (reg.) plasă (subţire) de pescuit, fixată în apă cu două odgoane, cel superior cu plute, iar cel inferior cu greutăţi, întrebuinţată mai ales pentru scrumbie şi cegă. [Din rus. ***setka***].

séte f. **1.** stare fiziologică constînd din senzaţia de uscăciune a gurii şi a gîtului şi din impulsul de a bea lichide, ca urmare a deshidratării ţesuturilor organismului: *îi era cald şi ... îl chinuia o sete cumplită.* REBR.; *nu mai mi-e sete.* EL.; (fig.) *arde pămîntul de sete de ploaie.* VIERU; **2.** (fig.) poftă necumpătată; dorinţă arzătoare; aviditate; lăcomie: *ambiţioasele lui visuri şi marea sete de bani şi mărire ... îl munceau.* FIL.; **cu sete**, **a)** cu pasiune, frenetic; cu nesaţ: *cînd cu sete cauţi forma ce să poată să le-ncapă.* EM.; *trăgea cu sete din ţigară*; **b)** cu putere, violent: *dedei o dată cu sete, încît dintr-o lovitură îi tăiai cîte trele capetele.* ISP; *începu s-o plesnească cu sete.* GHEŢIE; **3.** (înv.) secetă: *sătură el în pustie şi în seatea zăduhului fără apă.* COR. [Lat. ***sitis***].

seteciúne, seteciuni f. (înv.) secetă: *l-au destulat pre el întru pustie, întru seteciunea arderii întru fără de apă.* BIBLIA. [***Sete*** + *-ciune*].

séter, seteri m. rasă de cîini (de vînătoare), cu păr lung şi ondulat, de obicei roşu-acaju, cu capul alungit şi cu urechile mari, clăpăuge; cîine aparţinînd acestei rase: *doi cîini de vînătoare, un prepelicar şi un setter, năvăliră dinspre fundul curţii.* GHEŢIE; (scris şi: *setter*). [Din engl., fr. ***setter***].

setílă m. **1.** om veşnic însetat, care nu se satură, oricît bea: *Setilă striga şi el ... că crapă de sete.* CR.; **2.** epitet pentru un beţiv. [***Sete*** + *-ilă*].

sétim s. (bot.; înv.; rar) salcîm (*Robinia pseudacacia*): *oltariu încă fă de lemn de setim.* PALIA; (şi: **şetim**). [Cf. magh. ***setimfabo***].

sétleva f. ridicarea de şapte ori a mizei existente, la unele jocuri de cărţi: *eu am uitat şi paroli şi setleva.* NEGR. [Din fr. ***sept et lever***].

setón, setoane n. meşă de vată, de tifon etc. utilizată în diferite forme de ulceraţii, pentru o drenare continuă; procedeu terapeutic constînd în folosirea unei asemenea meşe: *setoanele se folosesc mai ales la animale.* [Din fr. ***séton***].

setós, ~şi, setoásă, ~e a. **1.** căruia îi este sete, chinuit de sete; însetat: *vor fi sosit acum ... şi vor fi flămînzi şi setoşi.* AG.; (subst.) *flămînzii visez mîncînd şi setoşii apă bînd.* Z.; **2.** (fig.) dornic de ceva; avid, lacom: *steteam extaziat ..., setos să mai ascult vocea ei.* EM.; (subst.) *acest rîu daurit adăpînd pe setoşii guvernamentali.* GHICA. [***Sete*** + *-os*].

setoşă, setoşez vb. (înv. şi reg.; intr.) a înseta: *rău tare răbda şi flămînzind şi setoşind.* COR.; (şi: **setoşi**). [De la ***setos***].

setoşí vb. v. setoşa.

seu, seuri n. **1.** grăsime de animale rumegătoare folosită în alimentaţie şi în industrie; (p. gener.) orice grăsime animală: *prăjeau pe foc ... nişte hoştine cu său.* CR.; *arde îngerul lui Dumnezeu ca o lumînare cu seu.* BL.; **a pune** (sau **a prinde**) **seu**, a se îngrăşa; **2.** (fig.) avere, bogăţie; bunăstare: *poate crezi că avem ceva seu.* C.; **a face** (sau **a prinde**) **seu**, a se îmbogăţi; **a avea seu la rărunchi**, a fi bogat: *cum te văd, sameni a avea său la rărunchi.* CR.; (şi: (înv. şi reg.) **său**). [Lat. ***sebum***].

sevái, sevaiuri n. (înv.) ţesătură de mătase cu fir auriu sau argintiu (fabricată în oraşul Sevayi): *o hlamidă de sevai roşu cusută cu palme de fir pe poale.* OD.; *anteriul de sevai verde.* PETR.; (şi: **suvai**). [Din turc. ***sevaı***, ***sevayı***].

sévas n. (grecism; înv.) respect; veneraţie; evlavie: *om paşnic şi cu sevas cătră mai marii săi.* AL.; *cu sevas mare l-au petrecut toţi pînă jos în capătul scării.* CAR. [Din gr. mod. ***sévas***].

sevást m. (grecism; înv.) împărat: *deaca muri Gaie Chesar, el stătu în urma lui sevast August.* MOXA. [Din gr. mod. ***sevastós*** „venerat, respectat"].

sévă, seve f. **1.** suc nutritiv care circulă în vasele plantelor, hrănindu-le; mîzgă, mustăreaţă, must: *seva se ridică în ramuri.* VLAH.; **2.** (fig.) vigoare, energie, forţă; savoare: *sevele limbii vin mai ales din Moldova şi din Ardeal.* CĂL.; *seva juneţii.* [Din fr. ***sève***].

sevér[1], ~i, severă, ~e a. **1.** care judecă cu o extremă rigoare şi pedepseşte fără indulgenţă; aspru; (p. ext.) strașnic; exigent, pretenţios: *severi cu ceilalţi, sînt foarte indulgenţi cu ei înşii.* GHICA; *legislator sever*; **2.** caracteristic omului cu însuşirile de mai sus; care exprimă gravitate, sobrietate, solemnitate: *o urmăreşte privirea severă a părinţilor.* AG.; **3.** care nu admite abateri, excepţii, circumstanţe atenuante; rigid: *tot ce intra în cercul de viaţă al acestei lumi era selectat după criterii severe.* VIANU; *lege severă*; **4.** foarte riguros, strict; temeinic: *îţi va cere socoteală severă.* BOL.; *foloseşte metode severe de analiză*; **5.** periculos, grav: *forme severe de boală*; **6.** fără multe ornamente; sobru, auster: *munţii de granit de o frumuseţe severă şi salbatică.* FIL.; *palatul era o construcţie de o arhitectură severă.* GHEŢIE. // adv. **1.** fără indulgenţă, cu asprime, cu severitate: *privi sever auditoriul*; **2.** sobru, simplu: *birou sever mobilat.* [Din fr. ***sévère***, lat. ***severus***].

séver[2] n. (înv.) nord: *i-au adunatu-i la o turmă din răsărit şi din scăpătate, din sever şi din mări de departe.* DOS. [Din sl. ***sěverŭ***].

severitáte f. **1.** însuşirea de a fi sever[1]; (p. ext.) strictеţe, strășnicie: *critica îndreptată împotriva lor a fost de o severitate şi ... de o violenţă nemaiîntîlnită.* R.L.; **2.** manifestare, comportare de om sever[1]; exigenţă, asprime; rigurozitate: *e o fericire că s-a găsit acest bărbat, căruia seninătatea unei conştiinţe împăcate îi dă dreptul la toate severităţile.* LOV.; *o anumită severitate a judecăţii, rostite rece şi clar, speria.* R.L.; **3.** absenţă a ornamentelor (inutile); simplitate, sobrietate: *severitatea formelor lui Brâncuşi.* [Din fr. ***sévérité***, lat. ***severitas, -atis***].

sevráj n. **1.** dezobişnuire progresivă a unui toxicoman sau a unui alcoolic de drog, respectiv de alcool, în cursul unei cure de dezintoxicare; **sindrom de sevraj**, totalitatea tulburărilor psihice (spasme, dureri etc.) provocate de întreruperea voluntară sau accidentală a consumului de droguri; **2.** încetarea alăptării unui sugar. [Din fr. ***sevrage***].

sex, sexe n. **1.** diferenţiere morfofiziologică a organismelor în două categorii, masculi şi femele, în vederea reproducerii: *sexul unui copil e determinat de o lege misterioasă.* PR.; **2.** fiecare dintre cele două categorii de vieţuitoare diferenţiate după organele genitale; bărbaţi şi femei, masculi şi femele: *ce tristă experienţă e să-ţi condiţionezi fericirea şi cinstea ta de sexul capricios al femeii.* PETR.; **sexul tare** (sau **viril, urît**), bărbaţii: *restul sexului urît, purtau unii redingotă, alţii jachetă scurtă.* CAR.; **sexul slab** (sau **frumos**), femeile: *caiet de poezii plin de „iluziuni pierdute asupra sexului frumos".* MAIOR.; **3.** organ genital: *a fost aspru pedepsit pentru că şi-a arătat sexul la public*; **4.** erotism; senzualism: *un film cu mult sex.* [Din fr. ***sexe***, lat. ***sexus***].

sexagenár, ~i, sexagenară, ~e a. şi m., f. (persoană) care a atins (sau a depăşit) vîrsta de şaizeci de ani. [Din fr. ***sexagénaire***, lat. ***sexagenarius***].

sexagesimăi, ~i, sexagesimală, ~e a. (despre modul de diviziune sau despre subdiviziuni) care are la bază raportul dintre unu şi şaizeci; referitor la împărţirea unui întreg în şaizeci de părţi egale; **grad sexagesimal**, unghi egal cu a nouăzecea parte dintr-un unghi drept; **minut sexagesimal**, unghi egal cu a şaizecea parte dintr-un grad sexagesimal; **secundă sexagesimală**, unghi egal cu a şaizecea parte dintr-un minut sexagesimal. [Din fr. ***sexagésimal***].

sexapíl n. atracţie deosebită pe care o persoană o exercită asupra alteia de sex opus; aspect atrăgător, farmec, graţie; nuri: *femeia are sexapil;* (scris şi: *sex-appeal*). [Din engl. ***sex-appeal***].

sexológ, ~gi, sexologă, ~ge m., f. medic specialist în sexologie. [Din fr. ***sexologue***].

sexologíe f. disciplină care studiază sexualitatea şi problemele psihofiziologice legate de aceasta. [Din fr. ***sexologie***].

sextánt, sextante n., (rar) **sextanţi** m. instrument optic format dintr-un sector circular gradat de la 0^0 la 60^0 şi o lunetă de vizare, folosit în marină, aviaţie, astronomie, pentru măsurarea distanţei unghiulare dintre două repere terestre, a înălţimii unui astru deasupra orizontului etc.: *dintr-un sertar secret a scos o busolă marină, un sextant (care din nenorocire nu funcţiona).* GHEŢIE. [Din fr. ***sextant***].

séxtă, sexte f. **1.** interval de la orice notă dată pînă la cea de a şasea, în ordinea gamei diatonice: *executau melodia sau terţiele şi sextele armonice ale piesei puse în executare.* FIL.; **2.** treapta a şasea a gamei diatonice. [Din fr. ***sexte***, germ. ***Sexte***, it. ***sesta***].

sextét, sextete n. **1.** ansamblu format din şase voci sau şase instrumente care execută o piesă muzicală; **2.** compoziţie muzicală scrisă pentru un asemenea ansamblu; sextuor; **3.** echipă sportivă (de volei sau gimnastică) formată din şase jucători. [Din germ. ***Sextett***].

sextilión, sextilioane n. număr egal cu un milion la puterea a şasea. [Din fr. ***sextillion***].

sextínă, sextine f. **1.** poezie cu formă fixă, alcătuită din şase strofe şi jumătate, în care aceleaşi cuvinte revin la rimă într-o anumită ordine; **2.** strofă de şase versuri: *în Ţiganiada întîlnim sextine.* [Din fr. ***sextine***].

sextolét, sextolete n. grup de şase note muzicale provenite din reunirea a două triolete. [Din fr. ***sextolet***].

sextuór, sextuoruri n. **1.** compoziţie muzicală pentru şase voci sau şase instrumente; sextet; **2.** orchestră de cameră formată din şase instrumente. [Din fr. ***sextuor***].

sextúplu, ~i, sextuplă, ~e a. **1.** de şase ori mai mare; înşesit; **2.** care s-a născut o dată cu alţi cinci copii (sau pui) din aceeaşi mamă (sau femelă). // m. (de obicei la pl.) grup de şase copii (sau pui) născuţi o dată din aceeaşi mamă (sau femelă): *a născut sextupli.* [Din fr. ***sextuple***, lat. ***sextuplus***].

sexuál, ~i, sexuală, ~e a. care aparţine sexului, referitor la sex sau la viaţa sexuală; privit din punctul de vedere al raportului dintre sexe; intim, trupesc: *scene de desfrîu sexual şi anormalităţi erotice pigmentează ... cartea.* CĂL.; *supravieţuirea noastră se cheamă dragoste sau, vorbind mai dur, instinctul sexual.* GHEŢIE. [Din fr. ***sexuel***, lat. ***sexualis***].

sexualicéşte adv. din punct de vedere sexual: *şocul ... despărţirii şi solitudinea n-au contribuit să mă neutralizeze sexualiceşte.* EL. [***Sexual*** + *-icește*].

sexualísm n. (rar) **1.** stare a unei fiinţe cu sex; **2.** senzualitate: *cartea e scrisă într-un stil strident ... şi de un sexualism nerăscumpărat prin intuirea eternului omenesc.* CĂL. [***Sexual*** + *-ism*].

sexualitáte f. totalitatea însuşirilor morfologice, fiziologice şi psihologice care caracterizează sexul şi fenomenul sexual; ansamblul comportamentelor legate de instinctul sexual; viaţă sexuală, relaţii sexuale: *patima creşte, delicios şi firesc amestec de idilă, sexualitate, prietenie, devoţiune.* EL. [Din fr. *sexualité*].

sexuát, ~ţi, sexuată, ~e a. care are unul dintre cele două sexe; prevăzut cu organe de reproducere; **reproducere sexuată**, reproducere a organismelor prin organe sexuale. [Din fr. *sexué*].

séxy a. invar. **1.** cu sexapil: *o fată sexy*; **2.** (despre spectacole, publicaţii etc.) cu erotism. [Din engl., fr. *sexy*].

sezinár, ~i, sezinară, ~e a. (jur.) **moştenitor sezinar**, moştenitor care beneficiază de sezină. [*Sezină* + *-ar*].

sezínă, sezine f. drept de posesiune asupra unor bunuri succesorale pe care anumiţi moştenitori îl obţin încă de la deschiderea succesiunii: *legatarul nu are niciodată sezină.* [Din fr. *saisine*].

sezón, sezoane n. **1.** perioadă a anului dominată de anumite fenomene atmosferice, corespunzînd aproximativ unui anotimp: *sezonul rece*; **2.** perioadă a anului caracterizată prin apariţia unor fructe sau potrivită, favorabilă pentru anumite activităţi: *adunătura cea mai pestriţă ... furnică în tot timpul sezonului de băi.* GANE; *în sezon vîna cu plăcere iepuri, lişiţe şi raţe.* GHEŢIE; **sezon mort**, perioadă fără activitate într-un anumit domeniu; **de sezon**, a) propriu, potrivit unui anumit sezon: *flori de sezon; toalete de sezon*; b) de actualitate; oportun: *misticismul german, trebuie s-o recunoaştem, nu prea e de sezon.* MACED. [Din fr. *saison*].

sezonál, ~i, sezonală, ~e a. (rar) sezonier. [*Sezon* + *-al*].

sezonalitáte f. (med.) dependenţă a declanşărilor epidemice de factorul anotimp. [*Sezonal* + *-itate*].

sezoniér, ~i, sezonieră, ~e a. **1.** care ţine de un anumit sezon, referitor la un anumit sezon; care durează un sezon; sezonal: *munci sezoniere*; **2.** (şi m., f.) (lucrător) angajat pe un sezon: *birtaşul ştia că e angajat sezonier.* PR. [Din fr. *saisonnier*].

sezoníst, ~şti, sezonistă, ~e m., f. (rar) persoană care face cură la o staţiune balneară sau climatică; vilegiaturist: *sezoniştii estivali s-au cam rărit la noi.* [*Sezon* + *-ist*].

sfacél, sfacele n. porţiune de ţesut mortificat care se detaşează de ţesuturile sănătoase învecinate şi se elimină; mortificare a unor ţesuturi sau organe, în urma unor boli (infecţioase). [Din fr. *sphacèle*, lat. *sphacelus*].

sfaceláre, sfacelări f. necrozare a unor ţesuturi sau organe, în urma unor boli (infecţioase). [De la *sfacel*].

sfádă, sfezi (pop.) 1. ceartă: *jocul acesta de întrebări ... duce la sfadă între specialişti.* BL.; (fig.) *din a valurilor sfadă prorociri se aridic.* EM.; **a se lua la sfadă**, a se certa: *slujitorii s-au fost luat la sfadă.* NEGR.; **2.** conflict, neînţelegere; zîzanie; (p. ext.) bătaie: *sfezile şi vrajbele celor mai mari de multe ori se descarcă în spetele celor mici.* MUSTE; (şi: (înv.) **svadă**). [Din sl. *sŭvada, svada*].

sfádnic, ~ci, sfadnică, ~ce a. (înv. şi reg.) certăreţ; (p.ext.) bătăuş: *mai bine a lăcui în pămîntul pustiu, decît cu muierea sfadnică şi limbută şi vrăjmaşă.* BIBLIA; (subst.) *un sfadnic se-ncaieră la pumni.* NEGR. [Din sl. *sŭvadĭnikŭ, svadnikŭ*].

sfalerít, sfalerite n. sulfură de zinc; blendă. [Din fr. *sphalérite*].

sfanţ, sfanţi m. **1.** veche monedă austriacă de argint (avînd valoarea de douăzeci de creiţari sau de aproximativ doi lei vechi), care a circulat şi în ţările române; sorocovăţ; (p. ext.) ban (de valoare mică); para: *umpluse de sfanţi chimiraşul.* PANN; *am avut şi eu un sfanţ şi l-am dat la muzicanţi.* VIERU; **a nu avea (nici un) sfanţ**, a nu avea bani; a fi sărac: *dar ce e mai frumos e că n-am sfanţ, monşer!* CAR.; (reg.) **a-i arăta cuiva cîte parale face sfanţul**, a demonstra cuiva valoarea unui lucru; **2.** (la sg.; col.) bani; avere în bani: *la Paris, după ce şi-a tocat averea, rămăsese fără sfanţ.* PETR.; (şi: (înv. şi pop.) **sfanţih**). [Din germ. *Zwanzig*(*er*)].

sfánţih m. v. sfanţ.

sfără[1], sfare f. **1.** fum înecăcios, cu miros greu, rezultat din arderea grăsimii, a cărnii, a lumînărilor de seu: *dobitoace giunghia şi aprindea pre jărtîvnic şi să înălţa sfara drept la ceri.* N.COSTIN; **2.** (fig.) veste; zvon: *să-mi vîndă inelele să-m plătească fierele ..., să le deie foc şi pară, să margă şi mîndrei sfară.* POP.; **a da sfară** (sau **sfoară**) **în ţară**, a da de ştire, a răspîndi o veste, un zvon: [împăratul] *dase sfară în ţară că cine va putea să-l biruiască ... după acela îşi va da pe fie-sa.* ISP.; **3.** (înv.) jertfă (arsă pe altar): *puse sfară de ardea naintea idolilor.* DOS.; (şi: (reg.) **şfară**). [Din sl. *skvara* „fum, miros de bucătărie"].

sfără[2], sfare f. (înv. şi reg.) sfadă; neînţelegere; conflict: *ai oprit sfara de pre lume.* DOS.; *nu trebuie mai mare sfară ca streinătatea-n ţară.* POP. [Din sl. *svara*].

sfarét, sfareţi m. (reg.) numele a două specii de peşti de apă dulce: **a)** zvîrlugă (*Cobitis taenia*); **b)** cîrâ (*Cobitis aurata balcanica*). [Et. nec.].

sfárnic, sfarnice n. (înv.) altar al păgînilor: *svîntul ... răsturnă sfarnicul cu jărtfe.* DOS. [*Sfără[1]* + *-nic*].

sfaróg, (rar) **sfaroguri** n. (pop.) lucru tare uscat, întărit, scorojit, din cauza căldurii, a vechimii: *friptura se face sfarog.* [*Sfără[1]* + *-og*; cf. rus. *svarok*].

sfarogí, sfarogesc vb. (pop.; refl.) **1.** a se face sfarog; a se arde; a se scoroji: *săi, că se sfarojesc prunele de tot!* CAR.; **2.** (fig.) a se scofîlci: *s-a sfarogit mătuşa*; (şi: (reg.) **sfaroji**). [De la *sfarog*].

sfarogít, ~ţi, sfarogită, ~e a. (pop.) **1.** făcut sfarog; ars; scorojit: *un căpăstru, un frîu, un bici şi o şea, toate colbăite, sfarogite şi vechi ca pămîntul.* CR.; **2.** (fig.) scofîlcit: *braţul alb, gol şi sfărogit.* VLAH.; (şi: (reg.) **sfărogit**). [V. *sfarogi*].

sfarojí vb. v. sfarogi.

sfáşcă, sfaşte f. (reg.) vornicească (la nuntă). [Din ucr. *svaška*].

sfat, sfaturi n. **1.** ceea ce spune cineva cuiva pentru a-l ajuta în luarea unei hotărîri, în rezolvarea unei situaţii etc.; povaţă, învăţătură; (spec.) ceea ce este spus cuiva sau este apreciat de cineva ca ajutor, ca încurajare; îndemn, îmbold: *ţine minte sfatul ce-ţi dau.* CR.; *tu niciodată n-ai vrut să asculţi de sfaturile altora.* GHEŢIE; **2.** (înv. şi pop.) înţelepciune; chibzuinţă: *ne-a ales pe noi; voinici mai cu sfat.* POP.; **3.** (înv. şi pop.) discuţie, conversaţie, taifas; (p. ext.) consfătuire: *boierii ... s-au adunat şi-au făcut între ei sfat.* NEGR.; *stau la sfaturi.* EM.; (rar) **a duce sfat**, a bîrfi: *ea duce sfat din casă-n casă că n-am broboade de mătase.* COŞB.; **4.** (înv.) consimţămînt: *domnul pe boieri să nu fie volnic a-i pierde, orice greşală ar face, fără sfatul tuturor şi fără iscălitura mitropolitului.* NEC.; **5.** grup constituit în vederea deliberării, rezolvării etc. unor probleme de interes public, naţional etc.; singlit; (p. ext.) şedinţă a acestui consiliu: *pînă oi vedea un sfat care s-asculte, iar nu să poruncească.* DELAVR.; **sfatul domnesc**, consiliu format din reprezentanţii marii boierimi care participau, alături de domn, la conducerea ţărilor române; (şi **sfat popular**) denumire dată primăriilor, între 1950-1968; sediul, clădirea în care funcţionau: *ne-am întîlnit în faţa sfatului;* **6.** (înv.) grup; tagmă: *ferice de omul ce n-a merge în sfatul celor fără de lege.* DOS.; (şi: (înv.) **svat, sveat**). [Din sl. *sŭvětŭ, světŭ*].

sfădălíe, sfădălii f. (reg.) sfadă (mare), discuţie aprinsă; gălăgie: *măi băiete, trebuie să ştii că din sfădălia noastră ai ieşit, ş-apoi tu ni cauţi pricină?* CR. [*Sfadă* + *-ălie*].

sfădăréţ, ~i, sfădăreaţă, ~eţe a. (reg.) certăreţ. [*Sfădi* + *-ăreţ*].

sfădăúş, ~i, sfădăuşă, ~e a. (reg.) certăreţ: *era un om ciudat şi sfădăuş.* SAD. [*Sfadă* + *-uş*].

sfădí, sfădesc vb. (pop.) **1.** (refl. recipr.) a se certa: *au convorbit îndelung, ridicînd vocile şi sfădindu-se.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a mustra, a dojeni: *nu era nici mirare dacă muierea-l cam sfădea.* POP. [De la *sfadă*; cf. sl. *sŭvaditi*].

sfădíre, sfădiri f. (înv.) acţiunea de a (se) sfădi şi rezultatul ei; ceartă; mustrare. [V. *sfădi*].

sfădít, ~ţi, sfădită, ~e a. (pop.) **1.** certat (cu cineva): *erau sfădiţi*; **2.** mustrat (de cineva): *era ... cel mai sfădit şi cel mai ocărît dintre tăţ.* POP [V. *sfădi*].

sfăditór, ~i, sfăditoáre a. şi m., f. (înv. şi reg.) (om) certăreţ. [*Sfădi* + *-tor*].

sfănţişór, sfănţişori n. (pop.) diminutiv al lui sfanţ: *şi paralele-am băut, cu fetele după gît, sfănţişori şi icosari cu fetiţe din Focşani.* POP. [*Sfanţ* + *-işor*].

sfănţoáică, sfănţoaice f. (înv.) monedă valorînd jumătate de sfanţ; sfănţuică: *a vărsat pe masă un pumn de mărunţiş: icusari, nisifiele, sfanţi, sfănţoaice, firfirici şi gologani.* CAR. [*Sfanţ* + *-oaică*].

sfănţuí, sfănţuiesc vb. (pop. şi fam.; tr.) **1.** a mitui: *dreptate avea cine sfănţuia.* Z.; **2.** a stoarce bani, bunuri de la cineva; a escroca: *sămăna ... cînepă în faţa rateşului, înadins pentru cîrciob, ca să sfănţuiască lumea: cum scăpau caii drumeţilor de-un deget în cînepa lui, îi şi închidea la ocol.* VLAH. [*Sfanţ* + *-ui*].

sfănţuiálă, sfănţuieli f. (pop. şi fam.) sfănţuire; mituire: *don premar ... îi cere sfănţuială şi-n cap cîte-o miruială.* POP. [*Sfănţui* + *-eală*].

sfănţúică, sfănţuici f. (înv.) sfănţoaică: *dezlega la gură sacul cu sfănţuici.* MACED. [*Sfanţ* + *-uică*].

sfănţuíre f. (pop.) acţiunea de a sfănţui; sfănţuială. [V. *sfănţui*].

sfărăí vb. v. sfîrîi.

sfărăiálă f. v. sfîrîială.

sfărăitór a. v. sfîrîitor.

sfărámă vb. v. sfărîma.

sfărămáre f. v. sfărîmare.

sfărămát a. v. sfărîmat[1].

sfărămătúră f. v. sfărîmătură.

sfărămiciós a. v. sfărîmicios.

sfărimá vb. v. sfărîma.

sfărimitúră f. v. sfărîmitură.

sfărîmá, sfărîm şi (înv. şi reg.) **sfarm** vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) sparge, a (se) desface în bucăţi mici, în fărîme; a (se) fărîmiţa, a (se) mărunţi, a (se) zdrobi: *cade copacul peste car de-l sfarmă.* CR.; **a sfărîma lanţurile (robiei)**, a cuceri libertatea; **a sfărma piatra** (sau **pietrele**), a fi foarte voinic: *tu, om să sfarmi pietrele-n palme ..., prăpădeşti ziua pe fleacuri.* VLAH.; **2.** (reg; tr.) a dezghioca: *cucuruzul se sfarmă de pe ciocan*; **3.** (fig.; refl.) a se căzni, a se chinui să facă ceva; a se frăsui; a se zbate, a se zdrobi: *nu te mai sfărîma atîta, ai să te îmbolnăveşti!*; **a-şi sfărîma capul** (sau **mintea**), a se frămînta pentru a găsi o soluţie; a-şi bate capul: *şi-au sfărmat capul sărmanii, au cercat în mii de părţi, au citit prin lexicoane, prin gramatici şi-alte cărţi.* COŞB.; *alţii să-şi sfărîme capul cu politica, nu eu.* GHEŢIE; **4.** (fig.; tr. şi refl.) a înceta sau a face să înceteze (brusc) o stare, un sentiment, o relaţie etc.; a (se) desfiinţa, a (se) destrăma, a (se) risipi, a (se) distruge, a (se) împrăştia: *o, cerească Providenţă, sfarmă cruda tiranie!* AL.; *de ce voia ... să sfarme icoana pe care i-o purtam în suflet?* PR.; **5.** (fig.; tr.) a copleşi: *sfărămată de durere, căzu leşinată.* NEGR.; **6.** (tr.) a lovi puternic; a strivi, a turti, a zdrobi: *acolo zăcea pădurarul, cu capul sfărîmat de piatra pe care căzuse.* AG.; **7.** (rar; tr. şi refl.) a (se) prăbuşi: *cine-i acvila ce cade? cine-i stînca ce se sfarmă?* EM.; **8.** (tr.) a supune unui dezastru; a devasta, a distruge: *oastea turcească ... tăia şi sfărma lunca.* UR.; **9.** (pop.; tr.) a înfrînge, a nimici; (p. ext.) a extermina: *cînd ai sfărîmat oştile lui Soliman-Hadîmbul, te aştepta lumea la Suceava.* SAD.; **10.** (pop.; tr.) a omorî (prin violenţă): *poţi sfărma şi pe-un voinic ce cuteza să-nalţe dreapta lui de fier, să prindă fulgerul din cer?* COŞB.; (şi: (înv. şi pop.) **sfărăma, sfărma, sfărima**). [*S-* + *fărîma*].

sfărîmáre, sfărîmări f. **1.** acțiunea de a (se) sfărîma și rezultatul ei; **2.** mărunțire, spargere în bucăți (mici); sfărîmat[2]: *ocnașii erau folosiți la sfărîmarea pietrei*; **3.** distrugere; dărîmare; împrăștiere: *sfărîmarea corăbiei*; **4.** (fig.) desființare, destrămare, risipire; distrugere: *o să fie un scandal această sfărîmare a celor mai sfinte tradiții.* VLAH.; (și: (înv. și reg.) **sfărmare, sfărămare**). [V. ***sfărîma***].

sfărîmát[1], ~ți, sfărîmată, ~e a. **1.** făcut fărîme; zdrobit, fărîmițat; împrăștiat, risipit: *să vă admir curajul în vinure vărsate, în sticle sfărîmate, hurii nerușinate ce chiuie-n orgii?* EM.; **2.** (fig.) copleșit (de durere); distrus: *Fira supărată, neagră și sfărmată pășea-ncetinel.* COȘB.; **3.** lovit puternic; strivit, turtit, zdrobit: *țeasta trosni sfărîmată.* VLAH.; **4.** (rar) înfrînt; exterminat: *mica mea oștire fuge sfărîmată.* BOL.; (și: (înv. și pop.) **sfărmat, sfărămat**). [V. ***sfărîma***].

sfărîmát[2] n. (rar) sfărîmare: *isprăvise sfărîmatul bolovanilor.* [V. ***sfărîma***].

sfărîmă, sfărîme și (reg.) **sfărîmuri** f. (pop.) **1.** sfărîmătură; **2.** (p. restr.) firimitură: *așază două sfărmuri de pîne la un loc.* COȘB.; (și: (reg.) **sfărmă**). [*S-* + ***fărîmă***].

sfărîmător, ~i, sfărîmătoáre a. (rar) distrugător: *trecut-au pe aice cutremur sfărmător?* AL.; (fig.) *noutatea sfărîmătoare de idoli din poema „Zarathustra".* VIANU. // n. mașină sau unealtă pentru sfărîmarea diverselor materiale; berbec. // f., (rar) n. (reg.) unealtă pentru dezghiocarea boabelor de porumb de pe știuleți; (și: **sfărmător**). [***Sfărîma*** + *-tor*].

sfărîmătúră, sfărîmături f. **1.** lucru spart, sfărîmat în bucăți (mici); bucată, fragment dintr-un astfel de lucru: *ciocănind stîncile și adunînd sfărîmături pentru colecțiile lui.* SAD.; **2.** (p. restr.; pop.) firimitură: *a scăpat la sfintele Paști o sfărîmitură de pască jos.* POP.; **3.** (înv.; rar) infirmitate: *omu la care va fi la el sfărămătură de mînă, au ... de picior, au ghebos ... nu se va apropia ca să aducă jîrtvele Dumnezăului tău.* BIBLIA; **4.** (rar) dărîmătură: *oștenii moldoveni au căzut rînd pe rînd, luptîndu-se în sfărîmături și-n turn.* SAD.; (și: (înv. și reg.) **sfărămătură, sfărîmitură, sfărmătură**, (reg.) **sfărimitură**). [***Sfărîma*** + *-ătură*].

sfărîmicIós, ~și, sfărîmicioásă, ~e a. care se sfărîmă sau se poate sfărîma ușor; friabil; scrupos: *straturile de zăpadă sfărmicioasă.* REBR.; (și: (rar) **sfărămicios, sfărmicios**). [***Sfărîma*** + *-icios*].

sfărîmitúră f. v. sfărîmătură.

sfărlác n. v. sfîrlac[1].

sfărmá vb. v. sfărîma.

sfărmáre f. v. sfărîmare.

sfărmát a. v. sfărîmat[1].

sfărmă f. v. sfărîmă.

sfărmătór a. v. sfărîmător.

sfărmătúră f. v. sfărîmătură.

sfărmicIós a. v. sfărîmicios.

sfărogít a. v. sfarogit.

sfătós, ~și, sfătoásă, ~e a. **1.** căruia îi place să dea sfaturi, să povestească; care vorbește cu înțelepciune: *țăran sfătos*; (adv.) *vorbea sfătos*; **2.** inteligent, spiritual; hîtru: *vorbea cu ... un copilandru dezghețat și sfătos.* ISP.; **3.** (reg.) mîndru. [*Sfat* + *-os*].

sfătoșénie, sfetoșenii f. însușirea de a fi sfătos; sfătoșie, comunicativitate: *îi plăcea sfătoșenia moldovenilor*; **cu sfătoșenie**, cu înțelepciune: *ce-o fi om vedea, încheie cu sfătoșenie Tase.* PETR. [***Sfătos*** + *-enie*].

sfătoșí, sfătoșesc vb. (reg.; refl.) a se îngîmfa: *nu te mai sfătoși atîta, că n-ai de ce.* POP. [De la ***sfătos***].

sfătoșie, (rar) **sfătoșii** f. (fam.) sfătoșenie. [***Sfătos*** + *-ie*].

sfătuí, sfătuiesc vb. **1.** (tr.) a da cuiva un sfat; a îndruma, a povățui, a îndemna; a recomanda: *neobositul părinte ... sfătuia pe oameni să-și deie copiii la învățătură.* CR.; *doctorii îl sfătuiră să se așeze în Italia.* CĂL.; **2.** (refl.) a cere cuiva părerea, sfatul; (refl. recipr.) a stabili o înțelegere; a se consulta, a se consfătui: *s-au adunat cu toții ... spre a se sfătui ce-i de făcut.* CAR.; *mări, se vorbiră, ei se sfătuiră ... ca să mi-l omoare.* POP.; (înv. și pop.) **a (se) sfătui (cu sine) însuși** sau **a se sfătui cu gîndul**, a medita, a chibzui: *stă el oleacă și se sfătuiește cu gîndul.* CR.; **3.** (pop. și fam.; intr.) a sta la vorbă; a discuta, a conversa: *noaptea și-o petrecură sfătuind împrejurul focurilor.* VLAH.; **4.** (înv. și reg.; tr. și intr.) a plănui; a hotărî: *polonii strînși la dietă în Varșovia, svătuind oaste împotriva Suediei.* BĂLC.; **5.** (reg.; tr.) a vorbi; (și: (înv.) **svătui**). [***Sfat*** + *-ui*].

sfătuiálă, sfătuieli f. (pop.) sfătuire. [***Sfătui*** + *-eală*].

sfătuínță, sfătuințe f. (înv.; rar) gîndire: *să-ți dea Domnul inemii ce-ți place, toată sfătuința să-ți împle cu pace.* DOS. [***Sfătui*** + *-ință*].

sfătuíre, sfătuiri f. **1.** acțiunea de a (se) sfătui și rezultatul ei; **2.** povățuire, îndemnare; recomandare; sfătuială: *pentru ce-mi dai aceste sfătuiri?* NEGR.; **3.** schimb de păreri; consultație, consfătuire: *toată svătuirea dietii ținu numai un ceas.* BĂLC.; **4.** (pop. și fam.) discuție, conversație: *cîțiva se uitară după el ..., apoi își continuară sfătuirile.* REBR.; **5.** clevetire, bîrfire: *să nu mai asculte sfătuirile boaitelor și a dușmanilor.* NEGR.; (și: (înv.) **svătuire**). [V. ***sfătui***].

sfătuitór, ~i, sfătuitoáre m., f. **1.** persoană care sfătuiește; povățuitor; îndrumător: *l-am ascultat pe tata, cel mai bun sfătuitor al meu*; **2.** (spec.) înalt dregător cu care se sfătuia conducătorul unei țări; sfetnic; consilier: *în jurul său e ... un divan de sfătuitori ..., compus din bătrîni astrologi, cărturari în toate învățăturile.* LOV. [***Sfătui*** + *-tor*].

sfeáșnic n. v. sfeșnic.

sfeáștnic v. sfeșnic.

sféclă, sfecle f. numele mai multor specii și varietăți de plante erbacee din familia chenopodiaceelor, cu frunzele lucioase, cu rădăcina groasă și cărnoasă: **a)** (și **sfeclă de borș**) plantă cu rădăcina conică, roșie-violetă, folosită ca aliment (pentru oameni și animale); nap, pangea, ripă (*Beta vulgaris-saccharifera*); **b)** (și **sfeclă de zahăr**) plantă cu rădăcina albă-gălbuie, folosită în industria zahărului și a alcoolului (*Beta altissima*); **c)** plantă cu rădăcina cilindrică sau sferică, albă, galbenă sau roșie, folosită ca furaj (*Beta lutea*); **d)** (și **sfeclă roșie, sfeclă pangele**) plantă cu rădăcina roșie, cu frunze prelungi, folosită ca aliment sau ca furaj; pangea (*Beta rubra*): *s-a făcut roșie ca sfecla.* CAR.; (și: (înv. și reg.) **sveclă**). [Din bulg. ***sveklo***].

sfeclí, sfeclesc vb. (fam.; tr.) a **o sfecli**, a se face roșu (ca sfecla) la față, de frică, de rușine etc.; a intra într-o încurcătură; a o păți, a i se înfunda: *băiatului îi veni inima la loc, căci o cam sfeclise.* ISP. [De la ***sfeclă***].

sfeclíu, ~ii, sfeclie, ~ii a. (pop.) de culoarea sfeclei roșii: *nas sfecliu.* [***Sfeclă*** + *-iu*].

sfédel n. v. sfredel.

sfedelúș, sfedeluși m. (ornit.; reg.) pitulice (*Troglodytes troglodytes*). [***Sfedel*** + *-uș*].

sfen, sfenuri n. (miner.) titanit. [Din fr. ***sphène***].

sfenoíd, sfenoíde n. (și **os sfenoid**) os nepereche, în formă de șa, situat la baza craniului, între etmoid și occipital, care desparte cutia craniană de cavitățile vecine; os sfenoidal. [Din fr. ***sphénoïde***].

sfenoídál, ~i, sfenoidală, ~e a. care aparține sfenoidului, referitor la sfenoid; (înv.) **os sfenoidal**, os sfenoid. [Din fr. ***sphénoïdal***].

sfenoidítă, sfenoidite f. inflamație a mucoasei sinusului sfenoidal. [Din fr. ***sphénoïdite***].

sféră, sfere și (înv.) **sferi** f. **1.** suprafață închisă de o mulțime de puncte aflate la o distanță constantă (numită rază) de un punct fix (numit centru); corp geometric mărginit de o astfel de suprafață: *ideea de sferă are ... mari repercusiuni în știința greacă.* BL.; **2.** obiect de această formă; glob; **3.** (înv.) Pămînt; (p. ext.) planetă; (p. gener.) astru: *îmi acordam auzul și pîndeam să surprind armonia sferelor cerești.* PETR.; **4.** (înv.) glob pămîntesc; **5.** tărîm; univers: *într-un rai sau într-o sferă locuită de sirene.* NEGR.; *din sfera mea venii cu greu ca să-ți urmez chemarea.* EM.; **6.** (și **sferă cerească**; adesea fig.) spațiu cosmic imaginat ca o suprafață asemănătoare celei descrise mai sus, cu raza infinită și cu centrul în ochiul observatorului, pe care aparent se află toți aștrii; cer, boltă cerească, firmament: *prin sferile-nstelate pătrund și văd uimit ființele-adorate.* AL.; *toți îngerii în cor, ce-ntoană tainic, dulce a sferelor cîntare!* EM.; (înv.) **sferă armilară**, instrument folosit în astronomie, format din cercuri dispuse astfel încît să sugereze spațiul cosmic, cu așezarea și mișcarea planetelor din sistemul nostru solar în raport cu Pămîntul, plasat în centrul întregii construcții; **7.** (rar) orbită: *privește stelele cerești care, atrase și reîmpinse una către alta, se înturnă fiecare în sfera ei, cu o orînduială ce niciodată nu s-a tulburat.* BOL.; **8.** (fig.) domeniu în limitele căruia există, acționează, se manifestă etc. cineva sau ceva: *valoarea criticului se proporționează cu sfera sensibilității estetice.* LOV.; *prin cultură să parvin spre sferele gîndirii filozofice.* PR.; **sferă de influență**, întindere, spațiu, domeniu asupra căruia se exercită o influență; **sferă de atribuție**, domeniu de activitate aflat în competența unei autorități: *președintele și-a depășit sfera de atribuție*; **9.** (fig.) mediu (social); cerc, anturaj: *era un nume cunoscut ... în acea sferă de ratați ori de mici autori.* CĂL.; **10.** element logic care reprezintă capacitatea de referință a noțiunii la ansamblul de indivizi ce posedă însușirile reflectate în conținutul acesteia. [Din gr. ***sphâira***, lat. ***sphaera***, fr. ***sphère***, germ. ***Sphäre***].

sferdecél m. v. sferdeteu.

sferdetéu, sferdetei m. (reg.) **1.** bucată de lemn, fixată transversal pe osia carului, în dreptul roților, care susține loitrele; **2.** vîrtej (la căruță); (și: **sferdecel**). [*S-* + ***fercheteu***].

sféric, ~ci, sferică, ~ce a. de forma unei sfere; globular; (p. ext.) de forma unui cerc, a unui disc etc.; rotund; sfericesc, sferular: *o bucată de săpun mosc în formă sferică.* FIL.; *la vechii greci orizontul, lumea era sferică.* BL.; **triunghi sferic**, porțiune din suprafața unei sfere mărginită de trei arce de cercuri mari, care se intersectează două cîte două în puncte diferite; **zonă sferică**, porțiune din suprafața sferei cuprinsă între două planuri paralele; **sector sferic**, mulțimea punctelor interioare unei sfere, situate în interiorul conului, avînd ca bază un cerc mic al sferei, iar ca vîrf centrul sferei. [Din gr. ***sphairikós***, lat. ***sphaericus***, fr. ***sphérique***, germ. ***sphärisch***].

sfericésc, ~ști, sfericeáscă, ~ești a. (înv.) sferic: *această lume ... sfericească să cheamă.* PANN. [Din gr. ***sphairik***(***ós***), lat. ***sphaeric***(***us***) + *-esc*].

sfericitáte f. însușirea de a fi sferic: *sfericitatea Pămîntului.* [Din fr. ***sphericité***].

sferoíd, sferoíde n. corp cu o formă apropiată de aceea a unei sfere, rezultînd din rotirea unei elipse, a unui ovoid etc. în jurul uneia dintre axele sale: *Pămîntul este un sferoid*; (adj.) *formațiuni sferoide.* [Din fr. ***sphéroïde***, lat. ***sphaeroides***, germ. ***sphäroidisch***].

sferoidál, ~i, sferoidală, ~e a. de forma unui sferoid; care seamănă cu un sferoid: *obiect sferoidal; formă sferoidală.* [Din fr. ***sphéroïdal***].

sferoidizáre, sferoidizări f. tratament termic aplicat unor obiecte de oțel, pentru a se obține carburi cu structura globulară. [Din fr. ***sphéroïdisation***].

sferolít, sferolite n. (mai ales la pl.) agregat mineral de formă sferică, prezent în unele roci eruptive, constituit prin dispunerea radiară a unor cristale prismatice (cu structură concentrică). [Din fr. ***sphérolite***].

sferométru, sferometre n. instrument de forma unui trepied cu un șurub micrometric central, folosit pentru măsurarea curburii suprafețelor sferice și a grosimii pieselor mici. [Din fr. ***sphéromètre***].

sferosiderít, sferosiderite n. varietate de siderit constituit sub formă de concrețiuni sferoidale. [Din fr. ***sphérosidérite***].

sfert, sferturi n. **1.** a parta parte dintr-un întreg; fiecare dintre cele patru părți egale în care se poate

împărţi un întreg; pătrime, pătrar, fîrtai: *aproape trei sferturi din tablouri se-ntorc în atelier.* VLAH.; **sfert academic**, întîrziere tolerată în protocolul academic; (p. ext.) întîrziere tolerabilă: *aşteptăm pe cineva care a depăşit cu mult sfertul academic.* PR.; **trei sferturi**, cu o lungime intermediară între scurt şi lung: *haine, mîneci trei sferturi;* **pe (un) sfert**, (cam) cît a patra parte dintr-un întreg, dintr-o cantitate; (p. ext.) (foarte) puţin: *la comună leafa lui era pe sfert din cît îi oferea statul.* REBR.; **(din) trei sferturi**, dintr-o sau într-o poziţie (a capului) intermediară între poziţia din faţă şi cea din profil: *se privi în oglindă din trei sferturi;* (rar) **pe sfert de sfert**, extrem de puţin: *acelaşi trup perfect ale cărui linii, mlădioase, moi şi pătimaşe, se împletesc cu atîta noroc şi cumpănire, încît marmura nu le poate fura decît pe sfert de sfert din adevărata lor căldură!* DELAVR.; **2.** măsură de capacitate sau de greutate reprezentînd o pătrime dintr-un litru sau dintr-un kilogram; cantitate egală cu aceasta: *puse sticla la gură şi ... dete duşcă un sfert.* VOIC.; **3.** (înv.) dare trimestrială (instituită de Constantin Mavrocordat) reprezentînd a patra parte din bir; plata acestei dări: *mai bine m-ai agiuta să-mi plătesc sfertu.* AL.; (şi: (înv. şi reg.) **sfert, cifert**). [Din sl. *četvrŭtŭ*].

sfertişór, sfertişoare n. diminutiv al lui sfert; sfertuleţ. [*Sfert* + *-işor*].

sfertuléţ, sfertuleţe n. sfertişor: *nu poate veni decît un sfertuleţ de ceas.* CĂL. [*Sfert* + *-uleţ*].

sferulár, ~i, sferulară, ~e a. (rar) sferic: *bacili sferulari.* [*Sferulă* + *-ar*].

sferúlă, sferule f. formaţiune sferică din corpul unor bacterii, vizibilă la microscop. [Din fr. *sphérule*, lat. *sphaerule*].

sféşnic, sfeşnice n. **1.** suport pentru lumînări, făcliii, cu unul sau cu mai multe braţe: *lumînarea ni se isprăvise în sfeşnic.* DELAVR.; *cînd oi muri, să vii să-mi duci sfeşnicul, că ţi-am făcut prosop frumos.* SOR.; **2.** (reg.) rădăcină de măsea; **3.** (fig.; înv.) călăuză (a vieţii): *tu luminezi, sfeaştnicul mieu, Doamne.* COR.; **3.** (bot.; reg.) darie (*Pedicularis exaltata*); (şi: (înv. şi pop.) **şfeşnic, feşnic**, (înv.) **sfeaşnic, sfeaştnic**). [Din sl. *svěštĭnikŭ*].

sfeşnicár, sfeşnicare n. măsuţă, piedestal pentru sfeşnice. [*Sfeşnic* + *-ar*].

sfeşnicél, sfeşnicele n. diminutiv al lui sfeşnic. [*Sfeşnic* + *-el*].

sfeştánie, sfeştanii f. **1.** slujbă religioasă (la ortodocşi) oficiată la inaugurarea unui aşezămînt, a unui monument, a unei case, în camera unui bolnav etc., constînd din rugăciuni şi stropire cu agheasmă; sfinţire mică: *sărindarele, acatistele, sfeştaniile, maslurile şi paraclisele îmbogăţesc epitropia bisericii.* GHICA; *ceremonia începu printr-o sfeştanie slujită cu fast de trei preoţi.* GHEŢIE; **2.** înjurătură: *sergenţii, cu ghionturi şi cu sfeştanii, îi pregăteau pentru inspecţie.* VLAH.; (şi: **feşnanie**). [Din sl. (*o*)*svenštenije*].

sfeştóc, sfeştoace n. mătăuz: *dă cuviosul un sfeştoc de busuioc proaspăt.* NEGR; *umblau cu patrafirul şi sfiştocul din casă-n casă.* EM.; (şi: (reg.) **sfiştoc**). [Cf. rus. *svitok*, bulg. *svităk* „sul, rulou"].

sfetagoréţ, sfetagoreţi m. (înv.) călugăr de la Sfîntul Munte: *duhovnicul lui ... era sfetagoreţ de la mănăstirea Dionisim.* ANTIM. [*Sfeta Gora* n. pr. + *-eţ*].

sfeteriseálă, sfeteriseli f. (fam.) furt. [*Sfeterisi* + *-eală*].

sfeterisí, sfeterisesc vb. (înv. şi fam.; tr.) a fura: *s-au inventat funcţiuni iluzorii ..., lăsînd pe casieri să sfeterisească banii publici.* GHICA; *toate scrierile sale sînt sfeterisite din autori străini.* EM. [Din gr. mod. *sfeterízome*].

sfeterisíre, sfeterisiri f. (fam.) acţiunea de a sfeterisi şi rezultatul ei. [V. *sfeterisi*].

sfetí, sfetesc vb. **1.** (înv.; refl.) a se arăta; a se manifesta; a se revela: *i s-a părut că s-a sfetit viitorul.* GHICA; **2.** (înv. şi reg.; tr.) a întoarce pe faţă cărţile de joc pentru a se vedea valoarea cărţii ce urmează a fi trasă de alt jucător; (p. ext.) a trişa (la joc); **3.** (înv. şi reg.; refl.) a se întîmpla: *în loc de o zeamă de găină, te-ai ales cu o piele de urs, dar mie mi s-a sfetit mai rău.* POP; **a i se sfeti cuiva ceva**, a reuşi, a izbuti. [Din sl. *světiti* „a ieşi la lumină"].

sfetílnă, sfetilne f. cîntec bisericesc care se cîntă în timpul liturghiei din perioada unor posturi. [Din sl. *světilĭna*].

sfetíre, sfetiri f. (înv.) acţiunea de a (se) sfeti şi rezultatul ei. [V. *sfeti*].

sfétnic, sfetnici m. **1.** înalt dregător din divanul ţării, avînd calitatea oficială de a da sfaturi domnului; demnitar cu care se sfătuia conducătorul unei ţări: *toţi sfetnicii erau de faţă cînd a zis împăratul vorbele acestea.* ISP.; **2.** (pop. şi fam.) sfătuitor, consilier: *postelnicul m-a ales sfetnic de taină al său.* FIL.; (fig.) *cărţile ... ne sînt sfetnici şi nu ne contrazic.* SAD. [Din sl. *sŭvětĭnikŭ*].

sfiálă, sfieli f. lipsă de încredere în sine, de îndrăzneală; atitudine timidă; sentiment de jenă, de ruşine faţă de cineva sau ceva; sfiiciune, stinghereală, timiditate: *văzînd că nu pun nimica-n gură de sfială, le-a dat el la fiecare-n taler* CAR.; *o sfială ... se putea cunoaşte din feţe, din vorbe, din purtări.* AG.; **cu sfială**, sfios; temător: *răspunse cu sfială un ţăran.* CR.; **fără (nici o) sfială**, îndrăznet, curajos; obraznic: *spune-mi fără nici o sfială.* AL.; (şi: (înv. şi reg.) **sială, sîială**). [*Sfii* + *-eală*].

sfichi n. v. **şfichi**.

sfichiitúră f. v. **şfichiuitură**.

sfichiuí vb. v. **şfichiui**.

sfichiuitúră f. v. **şfichiuitură**.

sfidá, sfidez vb. (tr.) **1.** a înfrunta cu dispreţ, cu ostentaţie pe cineva; a brava, a sfrunta: *du-te acasă şi spune că te-am bătut, o sfidă el.* TEODOR.; **2.** a se opune (cu curaj) la ceva, nesocotind consecinţele (grave); a desfide: *un fiu părăsind casa părintească ... sfidează autoritatea părinţilor.* STĂNIL.; *sfidează legile morale.* [Din it. *sfidare*].

sfidáre, sfidări f. acţiunea de a sfida şi rezultatul ei; bravadă; desfidere: *avu un zîmbet de sfidare.* VLAH.; *întreaga populaţie rămăsese uluită de sfidarea aruncată de regim.* GHEŢIE. [V *sfida*].

sfidátór, ~i, sfidătoare a. care sfidează; de sfidare: *atitudine sfidătoare*; (adv.) *ne-a privit sfidător.* REBR. [*Sfida* + *-tor*].

sfiélnic, ~ci, sfielnică, ~ce a. sfios: *fetiţă sfielnică; privire sfielnică*; (adv.) *a surîs sfielnic.* [*Sfială* + *-nic*].

sfiéţ, ~i, sfieáţă, ~eţe a. (înv.) sfios: *o sfieaţă şi o cuviosă îngrijire.* OD. [*Sfii* + *-eţ*].

sfígmic, ~ci, sfigmică, ~ce a. care aparţine pulsului, referitor la puls. [Din fr. *sphygmique*].

sfigmográf, sfigmografe n. aparat pentru înregistrarea grafică a pulsaţiilor arteriale. [Din fr. *sphygmographe*].

sfigmográmă, sfigmograme f. traseu al pulsului înregistrat cu sfigmograful; (p. ext.) grafic reprezentînd acest traseu. [Din fr. *sphygmogramme*].

sfigmomanométru, sfigmomanometre n. sfigmotensiometru. [Din fr. *sphygmomanomètre*].

sfigmometríe, sfigmometrii f. măsurarea pulsului. [Din fr. *sphygmométrie*].

sfigmométru, sfigmometre n. (med.) tensiometru. [Din fr. *sfigmomètre*].

sfigmotensiométru, sfigmotensiometre n. aparat pentru măsurarea indirectă a tensiunii arteriale; sfigmomanometru, tensiometru. [Din fr. *sphygmotensiomètre*].

sfií, sfiesc vb. (refl.) **1.** a se teme: *s-a sfiit să meargă în pădure*; **2.** a fi rezervat din cauza timidităţii, a unui sentiment de jenă, de ruşine; a fi sfios; a se intimida, a se ruşina: *ce te sfieşti ca o fecioară?* DELAVR.; *ne-am sfiit amîndoi să ne mai privim.* EL.; **3.** a se îndoi; a şovăi: *parcă s-ar sfii să şadă lîngă dînsul ca o mamă.* VLAH.; **4.** (reg.; în forma **sîi**) a se speria: *murgul tău să se sîiască şi pe loc să poticnească, la pămînt să te izbească.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **sîi, sii**). [Din sl. *svěniti sen* „a se strînge în sine"].

sfiiciós, ~şi, sfiicioásă, ~e a. (rar) sfios: *smerită ... şi sfiicioasă ca o fată mare.* ISP; *mă apropiam cu gîndul sfiicios, tremurînd, d-acea vestită şcoală.* DELAVR. [*Sfii* + *-icios*].

sfiiciúne, (rar) **sfiiciuni** f. sfială: *de sfiiciune m-iese sîngele-n obraz.* EM. [*Sfii* + *-ciune*].

sfiínţă, sfiinţe f. (înv.) sfială. [*Sfii* + *-inţă*].

sfiíre, (rar) **sfiiri** f. (înv.) sfială. [V. *sfii*].

sfiít, ~ţi, sfiită, ~e a. (rar) timid, stingherit; sfios: *toată viaţa ... a păstrat un aer sfiit.* CĂL. [V *sfii*].

sfin, sfini m. (zool.; înv.) porc: *desătina de stupi şi de sfini* (a. 1728). URIC. [Din sl. *svinija*].

sfíncter, sfinctere n. muşchi inelar care înconjoară un orificiu natural, determinîndu-i închiderea şi deschiderea, în funcţie de gradul de contracţie sau de relaxare (ex.: sfincter anal, pancreatic, piloric). [Din fr. *sphincter*].

sfíneăc, sfineci m. (bot.; reg.) cărpiniţă (*Carpinus orientalis*). [Din sb. *svinjak*].

sfínghe f. (entom.; pop.) sfinx. [Din lat. *sphinga*].

sfinţénie, sfinţenii f. **1.** calitatea cuiva de a fi (ca un) sfînt; sfinţie: *ne spunea de sfinţenia călugărilor de la Stavros.* GHICA; **cu sfinţenie, a)** cu evlavie: *a ascultat cu sfinţenie slăvitul „Cristos a înviat".* VOIC.; **b)** cu respect; cu veneraţie: *aici amintirile istorice sînt vii ... şi păstrate cu sfinţenie.* VLAH.; **c)** cu exactitate; cu rigurozitate: *îi trimitea cu sfinţenie banii pentru ... examene.* GHEŢIE; **d)** cu atenţie, cu grijă deosebită; scrupulos: *am cetit cu sfinţenie toate gazetele.* CAR.; **2.** caracterul a ceea ce este sfînt; sacru: *simt ... sfinţenia cîntării preacurate.* GOGA; *sfinţenia unui lăcaş de cult*; **3.** caracterul a ceea ce este pur, intangibil; (p. ext.) curăţenie, puritate sufletească: *sfinţenia legăturei ce vă uneşte.* NEGR.; *se minte în şcoală, la biserică, în sfat, că intrăm într-o lume de dreptate, de iubire, de sfinţenie.* EM.; **4.** (înv. şi reg.; de obicei la pl.) obiecte, practici etc. (considerate) divine: *crezuri şi sfinţenii păstrate ca reazim în lumea bulversată.* CF.; *craiul sărută sfinţeniile*; **5.** (înv.) sfinţire: *la sfinţenie să hi fost preoţi cu diaconii.* UR. [*Sfinţi*[1] + *-enie*].

sfinţí, sfinţesc vb. **1.** (bis.; tr.) a trece în rîndul sfinţilor; a sanctifica, a canoniza; (p. ext.) a binecuvînta, a blagoslovi: *sfinţeşte-m tot dentîi născutul.* BIBLIA; (refl. pas.) *horesc îngerii cînd se sfinţeşte un sfînt.* EM.; **2.** (rar; tr.) a hirotonisi: *a fost sfinţit preot*; **3.** (bis.; tr.) a venera; a proslăvi: *sfinţiţi postul!* COR.; (refl. pas.) *sfinţească-se numele tău!;* **4.** (tr.) a face să dobîndească har divin, caracter sacru prin anumite ritualuri religioase; a consacra, a închina lui Dumnezeu; a tîrnosi: *preotul sfinţeşte bucatele la parastas; mitropolitul a sfinţit o biserică*; **5.** (p. ext.; tr.) a face să sporească valoarea, calitatea; a înnobila; a purifica: *omul sfinţeşte locul.* PANN; (fig.) *unealta e sfinţită de gîndul care-o poartă şi-i binecuvîntată atîta cît clădeşte.* VOIC.; **6.** (reg.; tr.) a îmbăta, a ameţi de miros: *miroase de te sfinţeşte.* POP; **7.** (pop.; refl.) a face ce vrea; a-şi face cheful: *lasă-l că nu se sfinţeşte el cu mine, jupîne!* CAR.; **8.** (reg.; tr.) a pocni, a bate: *te sfinţesc eu!* POP. [Din sl. *sventiti*].

sfinţíe, sfinţii f. **1.** (înv.) sfinţenie: *se dea voo dobîndire întru toată sfinţiia tuturor.* COD.VOR.; **2.** (concr.; înv.) biserică; templu: *feace ca un cornu sfinţia sa în pămînt.* PSALT.; **3.** (artic.) termen de reverenţă pentru a vorbi despre (sau cu) un cleric, un sfînt, Dumnezeu: *informaţiile ... arată pe Sfinţia sa părintele ... ca pe un om cu cele mai frumoase calităţi.* CAR. [*Sfînt* + *-ie*].

sfinţíre, sfinţiri f. **1.** acţiunea de a sfinţi[1] şi rezultatul ei; **2.** sanctificare, canonizare; binecuvîntare, blagoslovire: *la 20 iunie 1992 a avut loc sfinţirea lui Ştefan cel Mare*; **3.** (rar) hirotonisire: *sfinţirea preotului*; **4.** (bis.) venerare; proslăvire: *scrieri de sfinţire a lui Isus*; **5.** dobîndire a harului divin, prin anumite ritualuri religioase; consacrare, tîrnosire, sfinţenie: *cîte tîrnosiri şi sfinţiri de biserici din nou.* CR.; **Sfinţirea cea mare**, (ritualul religios de la) Bobotează; **sfinţirea mică**, sfeştanie; **6.** (concr.; înv.; rar) biserică; templu: *aprinserä cu foc sfinţirea ta.* PSALT. [V *sfinţi*[1]].

sfinţişór, sfinţişori m. **1.** diminutiv al lui sfînt; sfîntuleţ; sîntuleţ: *auzindu-vă cineva ar gîndi că sînteţi nişte sfinţişori abia ieşiţi din rai.* NEGR.; **2.** (reg.; de obicei la pl.) mucenic: *de Mucenici mîncăm sfinţişori cu multă miere şi nucă;* **3.** (arg.) nota 8. [*Sfînt* + *-işor*].

sfinţít[1] n. (rar) sfinţire: *au venit la sfinţitul casei.* [V. *sfinţi*[1]].

sfinţít[2]**, ~ţi, sfinţită, ~e** a. **1.** sanctificat, canonizat; **2.** (bis.) venerat; proslăvit; **3.** care a primit har divin, prin anumite ritualuri religioase: *toată lumea dorea să ajungă ... la pîinea sfinţită.* AG.; *preotul ortodox stropeşte curtea, vitele, lanurile cu apă sfinţită.* STĂNIL. [V. *sfinţi*[1]].

sfinţitúră, sfinţituri f. **1.** sfinţire[1]: *mare iaste omul, mare iaste şi sfinţitura.* COR.; **2.** (reg.; la pl.) mîncăruri sfinţite[3]: *sfinţituri de la Paşti.* [*Sfinţít*[1] + *-ură*].

sfinx, sfincşi m. **1.** monstru originar din Egiptul antic, cu cap de femeie, cu trup de leu şi cu aripi de vultur, care cerea călătorilor (de la Teba) să dezlege o enigmă, devorîndu-i pe acei ce nu reuşeau: *Oedip a ghicit enigma Sfinxului şi l-a răpus pe Sfinx;* **2.** reprezentare artistică a acestui monstru sau a unei figuri monstruoase de leu culcat, cu cap de om, de berbec sau de vultur: *sfincşii dormitînd pe labe ce port vase de-alabastru!* MACED.; **3.** (fig.) persoană enigmatică, impenetrabilă; (p. ext.) enigmă: *adevăr scăldat în mite, sfinx pătrunsă de-nţeles.;* **de sfinx**, misterios: *zîmbet de sfinx.* TEODOR.; **4.** numele mai multor specii de fluturi de noapte; sfinghe. [Din fr., lat. *sphinx*].

sfiós, ~şi, sfioásă, ~e a. **1.** lipsit de îndrăzneală, de încredere în sine; timid, ruşinos, rezervat, sfiicios, sfieţ: *el e frumos şi tinerel, dar e sfios cînd e cu fete.* COŞB.; **2.** care denotă, care exprimă timiditate, lipsă de încredere, de curaj; sfielnic, sfiicios, sfiit: *ceea ce mă mîhnea puţin erau şoaptele sfioase ale colegilor mei.* DELAVR.; (adv.) *vorbele-i şoptite sfios mă fascinau;* **3.** (fig.) discret: *simţi atunci în nări un parfum sfios şi exotic.* EL. [*Sfii* + *-os*].

sfioşénie, sfioşenii f. (rar) sfială; **cu sfioşenie**, cu sfială: *răspunse cu sfioşenie.* [*Sfios* + *-enie*].

sfiştóc n. v. **sfeştoc.**

sfítă, sfite f. veşmînt preoţesc larg, fără mîneci, care se poartă peste celelalte haine, în timpul slujbei religioase: *mitropolitul cu sfită de aur s-apleacă şi apropie de buzele ei fripte linguriţa cu grijanie.* CAR.; (şi: (înv.) **svită**). [Din sl. *svita*].

sfînt, sfinţi, sfîntă, sfinte a. **1.** epitet propriu lui Dumnezeu, creaţiilor cereşti, de esenţă divină, întruchipînd perfecţiunea şi puritatea absolută; sînt: *sfinţii îngeri.* BIBLIA; *bun lucru a mai lăsat Dumnezeu sfîntul!* CR.; **Sfînta Fecioară**, Maica Domnului: *acest gest pios era adresat parcă Sfintei Fecioare.* PR.; **Sfînta Familie**, Isus Hristos, Iosif şi Maria; **Sfînta Treime** (sau **Troiţă**), v. **treime**; **Sfîntul Duh**, v. **duh**; **2.** care aparţine divinităţii, referitor la divinitate; dumnezeiesc, divin, ceresc: *Dumnezeu călca cu picioarele sale sfinte pietroasele pustii.* EM.; **Locurile sfinte** (sau **Ţara sfîntă**), locurile în care a trăit şi propovăduit Isus Hristos: *a murit călugăriţa într-o mănăstire din Ţara sfîntă.* GAL.; **sfîntul mormînt**, mormîntul în care a fost îngropat Isus Hristos; **oraşul sfînt**, oraşul Ierusalim; **locul sfînt**, oraşul Mecca (spre care se orientează cu faţa mahomedanii cînd se roagă); **lemn sfînt**, lemn din care s-a făcut crucea pe care a fost răstignit Isus Hristos (purtat ca un talisman): *au la piept o cruciuliţă cu lemn sfînt.* AL.; **3.** epitet pentru cei canonizaţi, sanctificaţi de biserică: *sfinţii martiri; Ştefan cel Mare şi Sfînt;* (**Prea**) **Sfîntul părinte**, v. **părinte**; **sfinţii părinţi**, v. **părinte**; **4.** care aparţine bisericii sau religiei (creştine), referitor la biserică sau la cultul religios (creştin); înzestrat cu har divin; sacru[1]: *schitul vechi şi sfînt.* EM.; *pragul sfîntelor biserici n-am călcat de nu ţin minte.* MACED.; *nu le-ajute sfînta cruce.* POP.; **sfintele daruri**, v. **dar**; **sfînta slujbă**, liturghia: *cînd sosi Alexandru, sfînta slujbă începuse.* NEGR.; **sfînta masă**, pristol; **sfintele taine**, v. **taină**; **sfînta scriptură**, v. **scriptură**; **sfînta oaste**, armata de cruciaţi; **război sfînt**, cruciadă: **sfînta** (sau, înv., **sfîntul**) **sfintelor** (şi (înv.) m., f.), sanctuarul vechiului templu evreiesc din Ierusalim, în care se ţine chivotul legii şi în care marele preot intră o singură dată pe an: *vei acoperi cu acoperămîntul chivotul mărturiei în sfînta sfintelor.* BIBLIA; *Dumnedzău ş-au grăitu-şi în sfîntul.* DOS.; **5.** care duce o viaţă neprihănită, respectînd preceptele divine (ca un sfînt); (p. ext.) cuminte, liniştit: *viind seara, să-l găsească sfînt.* PANN; *fetele lor sînt sfinte, nu tîrfe ca ale noastre.* EL.; **6.** conform preceptelor divine; (p. ext.) neprihănit, pur; nevinovat: *dorul meu e-atît de-adînc şi atît de sfînt cum nu mai e nimica, în cer şi pe pămînt.* EM.; *ducea o viaţă sfîntă;* **7.** epitet pentru aştri, fenomene naturale etc.: *şi să vază sfîntul soare ... hora noastră cea frăţească.* AL.; *iacă, jupîneşică, şi sfînta ziuă.* CR.; **8.** (pop.) epitet pentru unele dintre zilele săptămînii (personificate): *vrăjit de mult e lacul de-un cuvînt al Sfintei Miercuri.* EM.; *s-o ştergi mîine din revărsatul zorilor către Sfînta Vineri.* DELAVR.; **9.** demn de dragoste, de respect, de veneraţie; care impune respect, veneraţie; desăvîrşit: *sfîntă muncă de la ţară, izvor sacru de rodire.* AL.; *c-o idioată nesimţire îşi rîd de tot ce-i demn şi sfînt.* VLAH.; **10.** care nu poate fi nesocotit, contestat, tulburat, vătămat etc.; de neatins, infailibil, sacru[1]: *ce-i spunea ea sfînt era.* CR.; *pămîntul nostru-i scump şi sfînt că el ni-i leagăn şi mormînt!* COŞB.; **11.** (fam.) straşnic, teribil: *bine ar face să-i tragă o sfîntă bătaie.* REBR.; // m. **1.** (pop.; artic.) Dumnezeu: *noi ce din mila Sfîntului umbră facem pămîntului.* EM.; (pop. şi fam.) **ferit-a** (sau **ferească**) **Sfîntul**, în nici un caz, nicidecum: *să omor eu un cap de om? ferit-a Sfîntul!* POP.; (pop. şi fam.) **a-l vedea pe cineva Sfîntul**, **a)** a o păţi, a da de belea; **b)** a da peste un noroc, peste un chilipir; (pop. şi fam.) **a-l uita pe cineva Sfîntul undeva**, a zăbovi prea mult (şi fără treabă) într-un loc; (fam.) **a duce** (sau **a pune**) **pe cineva Sfîntul**, a îndrăzni să ...: *apoi să fi dus sfîntul pe vreunul să nu ştie lecţia!* GHICA; **2.** (reg.; la pl.) mucenici: *de va fi omăt la Sfinţi, 9 martie, anul va fi ... îmbelşugat.* POP.; **3.** (reg.; de obicei la pl.) mucenic (care se mănîncă la 9 martie); **4.** (iron. sau depr.; mai ales la pl.) persoană importantă, influentă, cu funcţii (administrative): *avem şi noi sfinţii noştri;* **pînă la Dumnezeu te mănîncă** (sau **te omoară**, **îţi iau sufletul**) **sfinţii**, pînă să ajungi la şeful cel mare înduri multe de la slujbaşii mărunţi: *pînă la Dumnezeu sfinţii îţi ieu sufletul.* CR.; **a se ruga de toţi sfinţii**, a stărui cu rugăminţi la mai marii zilei. // m., f. **1.** bărbat sau femeie cu credinţa deplină în Dumnezeu, care s-a jertfit pentru religia creştină, fiind canonizat(ă), sanctificat(ă) de biserică; sînt(ă): *stă înaintea lui cu evlavie ca în faţa unui sfînt.* VLAH.; *mănîncă sfinţi şi scuipă draci.* Z.; (pop. şi fam.) **a-i ieşi cuiva un sfînt din gură**, a vorbi înţelept, a da soluţii judicioase: *parcă v-a ieşit un sfînt din gură, luminate împărate.* CR.; (reg.) **a fura** (sau **a lua**) **sfîntul** (**ori sfinţii**) **pe cineva**, **a)** a adormi (repede); a dormi (liniştit); **b)** a păţi ceva neplăcut, a da de bucluc: *dacă nu-i fi şi cu draci oleacă, apoi cică te fură sfinţii şi iar nu-i bine.* CR.; **c)** a se îmbolnăvi; a muri; **a sta** (**ca un**) **sfînt** (sau **ca nişte sfinţi**), a sta nemişcat, cuminte: *bătrînii stăteau ca nişte sfinţi.* SAD.; **2.** data prăznuirii de către biserica creştină a celor canonizaţi, sanctificaţi; sărbătoarea creştină a acesteia: *nu ţin niciodată socoteala sfinţilor.* CAR.; *la Sfînta Marie, cîndu-s copţi strugurii-n vie.* POP.; la **sfintu-aşteaptă**, niciodată; **3.** reprezentare grafică, pictură, statuie etc. a celor canonizaţi, sanctificaţi; icoană: *îşi plimba ochii la sfinţii zugrăviţi pe pereţi.* GHEŢIE; **4.** persoană care duce o viaţă cucernică, neprihănită: *mama e o sfîntă;* **5.** (pop. şi fam.) **sfintu-Nicolae**, nume dat băţului, biciului cu care erau bătuţi copiii (la şcoală): *de fiecare greşeală să-i ardă şcolariului cîte un sfînt-Nicolai.* CR. // f. **1.** (la pl.) concepţii, ritualuri, obiecte religioase, de cult: *un pustnic vine pe la ele de le povăţuieşte cele sfinte.* ISP.; **2.** (mit. pop.; de obicei la pl.; artic.) iele: *sfintelor, ... să veniţi line ca apa, bune ca pîinea!* POP.; **3.** (reg.; artic.) moartea. [Din sl. *sventŭ*].

sfîntáriu, sfîntarii n. (înv.; rar) sanctuar; altar: *la vîrful muntelui ... e sfîntariul muzelor.* B.-DEL. [De la *sfînt;* cf. lat. *sanctuarium*].

sfîntuléţ, sfîntuleţi m. (pop.) sfinţişor: *Dumnezău, sfîntuleţul, a şi priceput gîndul dracilor.* POP. [*Sfînt* + *-uleţ*].

sfîr interj. **1.** cuvînt care imită zgomotul produs de învîrtirea rapidă a unui obiect: *o vîrtelniţă care face sfîr şi alt nemic.* AL.; **2.** cuvînt care imită zgomotul produs cînd se prăjesc alimente, cînd se încinge pe foc grăsime, cînd se stinge focul cu apă: (fig.) *ei îi făcu inima sfîr!* ISP; **3.** cuvînt care imită torsul pisicii: *pisica, sfîr-sfîr, închidea pleoapele leneş.* DELAVR. [Onomat.].

sfîrăí vb. v. **sfîrîi.**

sfîrc, sfîrcuri n. **1.** vîrful proeminent al mamelei; mamelon: *nu vedea decît sînii mari, puternici, cu peceţile lor cafenii şi sfîrcurile semeţe.* GHEŢIE; **2.** extremitate (proeminentă), cartilaginoasă sau moale a unor (părţi de) organe anatomice; zgîrci: *foc îmi ieşea din sfîrcul urechilor.* VLAH.; *sfîrcul nasului;* **3.** vîrf al mustăţilor, al aripilor etc.: *mustaţa ... răsucită acum la sfîrcuri.* AG.; *porumbii fremătau uşor din sfîrcuri.* GAL.; **4.** şfichi (al biciului); pleasnă: *gîrbaciul cu douăsprezece sfîrcuri de plumb.* FIL.; **5.** (pop.) vîrf al paloşului: *tare mi-l bătea cu sfîrcul paloşului.* POP.; **6.** porţiune dintr-o suprafaţă de teren, de apă etc. situată la o margine: *de după un sfîrc de pădure, se povîrni pe clină.* V.OIC.; *de mîna dreaptă l-a luat, în sfîrcul mării l-a aruncat.* POP. [Et. nec.].

sfîrcăí vb. v. **sfîrcîi.**

sfîrcióc m. v. **sfrîncioc.**

sfîrcîí, sfîrcîiesc şi **sfírcîi** vb. (reg.; tr.) **1.** a smiorcăi; **2.** a fuma (cu pipa): *sfîrcîieşte toată ziua la tabac.* CR.; (şi: **sfîrcăi**). [Onomat.].

sfîrcîít[1]**, ~ţi, sfîrcîítă, ~e** a. (reg.) care sfîrcîie; smiorcăit[1]. [V. *sfîrcîi*].

sfîrcîít[2]**, sfîrcîíturi** n. (reg.) faptul de a sfîrcîi; smiorcăit. [V. *sfîrcîi*].

sfîrcuí, sfîrcui vb. (tr.) a şfichiui. [*Sfîrc* + *-ui*].

sfîrcuire, sfîrcuiri f. (rar) acţiunea de a sfîrcui şi rezultatul ei. [V. *sfîrcui*].

sfîrcurát, ~ţi, sfîrcurată, ~e a. (reg.) împestriţat cu pene de altă culoare: *porumbei vineţi sfîrcuraţi cu negru.* [De la *sfîrc*].

sfîrîí, pers. 3 **sfírîie** vb. (intr.) **1.** a produce sunete caracteristice, şuierătoare, repetate, cînd se prăjeşte grăsime sau un aliment; (p. ext.) a se prăji; a se frige: *carnea sfîrîie pe cărbuni;* (fig.) *ne sfîrîie gîtlejul de sete.* CR.; **2.** a produce pocnete mici, scurte, repetate, cînd arde focul; a arde repede, cu pîlpîiri şi cu pocnete scurte: *mucoasa lumînare sfîrîind sădul şi-l arde.* EM.; **3.** a produce un zgomot ritmic, caracteristic, printr-o mişcare de învîrtire continuă; (p. ext.) a se mişca, a funcţiona foarte repede: *fusu-i repede se-ntoarce, iute-n aer sfîrîind.* AL.; *sfîrîie roatele tipografiilor.* CAR.; (fig.) *în aer sfîrîia, se măcina vremea.* REBR.; **a-i sfîrîi cuiva inima**, a fi îndrăgostit, a-i fi foarte dor de cineva: *cum sfîrîia fusul roţii, aşa-mi sfîrîia inima-n mine, de dragostea Măriucăi.* CR.; **a-i sfîrîi călcîiele**, a fugi, a merge foarte repede: *am fugit de ne sfîrîau călcîile.* SOR.; **4.** (despre păsări) a zbura cu bătăi repezi de aripi; a fîlfîi; **5.** (despre insecte) a bîzîi, a zumzăi, a tîrîi: *miliardele de cosaşi ... sfîrîiau asurzitor.* SAD.; **6.** (despre pisici) a toarce; **7.** a produce un fîsîit caracteristic: *iese must nou care sfîrîie.* SAD.; (şi: (reg.) **sfărăi, sfîrăi**). [*Sfîr* + *-îi*].

sfîrîiác, sfîrîiace n. (reg.) **1.** zgomotul produs de un fier încins scufundat în apă: *sfîrîiacul e tot ce a putut face un ţigan dintr-o bucată de fier.* SAD.; **2.** (fam.) lucru lipsit de valoare; fleac: *s-a prezentat la sesiune cu-n sfîrîiac;* **3.** sfîrîitoare. [*Sfîrîi* + *-ac*].

sfîrîiálă, sfîrîieli f. **1.** sfîrîit; **2.** (fig.) păcăleală: *adevărată sfîrîială;* **3.** (fig.) avantaj, cîştig: *nu-i nici o sfîrîială;* (şi: (reg.) **sfărăială**). [*Sfîrîi* + *-eală*].

sfîrîít, sfîrîituri n. **1.** faptul de a sfîrîi; sfîrîială, sfîrîitură; **2.** (producere de) zgomote scurte, repetate specifice focului sau materiilor care ard: *se auzi sfîrîitul lumînărilor ce ardeau.* GHEŢIE; *se auzea un sfîrîit de primus.* C. PETR.; **3.** (producere de) zgomot ritmic, repetat, determinat de învîrtirea, mişcarea rapidă a unui obiect: *sfîrîitul fusului;* **4.** (producere de) zgomot caracteristic, determinat de filfîirea aripilor păsărilor; filfîit; **5.** bîzîit, zumzăit: *un sfîrîit de stol de lăcuste.* VOIC.; **6.** fîsîit: *sfîrîitul sifonului.* [V. *sfîrîi*].

sfîrîitór, ~i, sfîrîitoáre a. care sfîrîie: *aduse într-o cratiță de lut friptura sfîrîitoare*. SAD.; *mîncau mititei sfîrîitori*. CĂRT. // f. (pl. **sfîrîitori**) jucărie făcută dintr-o nucă goală, străbătută longitudinal de un ax, pe care se înfășoară o sfoară, care, cînd e trasă, produce un zbîrnîit caracteristic; bîzîitoare, sfîrîiac; (și: (reg.) **sfărăitor**). [*Sfîrîi* + *-tor*].

sfîrîitúră, sfîrîituri f. sfîrîit. [*Sfîrîi* + *-tură*].

sfîrlác[1], sfîrlacuri n. **1.** (înv. și pop.) smîrc pe coasta unui munte; **2.** (reg.; în forma **sforac**) confluența a două rîuri; locul unde se întîlnesc două văi; (și: **sfîrlag**, **sfărlac**, **sforac**). [Cf. magh. *forrás*].

sfîrlác[2], sfîrlaci m. (reg.) **1.** roi mic de albine; **2.** pește mărunt. [*Sfîrlă* + *-ac*].

sfîrlág n. v. **sfîrlac[1]**.

sfîrlă, sfîrle f. (reg.) **1.** bobîrnac: *îmi pare rău pentru nasul amicului meu, ... însă sfîrla e bine aplicată*. AL.; **2.** rît[1]: *s-au sculat cu mînie scroafele asupra lupului ..., pălindu-l cu sfîrlele*. SAD.; **3.** (reg.) sfîrlează, titirez; **4.** (îht.) zvîrlugă (*Cobitis aurata balcanica*). [Cf. *sfîr*, *azvîrli*].

sfîrleáză, sfîrleze f. **1.** (înv. și reg.) prîsnel; **2.** (reg.) fus cu care se răsucesc firele toarse; **3.** titirez (pentru copii); sfîrlă: *omul acela ... a intrat ca o sfîrleză în scenă*. CAR.; **4.** (înv. și reg.) jucărie făcută dintr-o scîndurică flexibilă, în jurul căreia se răsucește o sfoară lungă cu un bețișor, căruia i se dă drumul în părul sau în barba cuiva, pentru a le încîlci; (p. restr.) bețișorul acesteia; smîc: *Teodoros îi aruncase sfîrleaza în barbă*. GHICA; **5.** (reg.) jucărie făcută dintr-un cărăbuș prins într-un ac, care zbîrnîie; zbîrnîitoare; **6.** (reg.) morișcă (pe acoperișul unor case). [*Sfîrlă* + *-eză*].

sfîrloágă, sfîrloage f. (pop.) **1.** piele veche, uscată, scorojită; **2.** încălțăminte proastă, uzată; (spec.; la pl.) cizme vechi, uzate: *puindu-ți sfîrloagele pe calup*. CR. [*Sfîrlă* + *-oagă*].

sfîrlogí, sfîrlogesc vb. (reg.; refl.) **1.** a se scoroji, a se usca: *iarba s-a sfîrlogit*; **2.** (despre oameni sau despre pielea, fața lor) a se zbîrci; **3.** (fig.; despre oameni) a se frămînta. [De la *sfîrloagă*].

sfîrnár, sfîrnari m. (înv. și reg.; intr.) negustor; (spec.) geambaș: *cămătari și sfîrnari foarte avuți*. BĂLC. [Et. nec.; cf. lat. *fenus*].

sfîrnări, sfîrnăresc vb. (înv. și reg.) a face negoț (pentru profit); a negustori. [De la *sfîrnar*].

sfîrnărie f. (înv. și reg.) **1.** negustorie; **2.** (fig.) șarlatanie. [*Sfîrnar* + *-ie*].

sfîrșeálă, sfîrșeli f. **1.** senzație de slăbiciune, stare de leșin; sfîrșenie, sfîrșitură: *după ce treceam de criză, urma o perioadă de sfîrșeală adîncă*. GHEȚIE; **2.** (rar) dezgust. [*Sfîrși* + *-eală*].

sfîrșénie, (rar) **sfîrșenii** f. **1.** (înv.) sfîrșit[2]; moarte: *făcînd minuni pînă la sfîrșenia sa*. DOS.; **2.** (înv.) scop: *că sfîrșeniia legiei dragostea e*. COR.; **3.** (înv.) capăt; hotar; **4.** (reg.) sfîrșeală: *de inimă rea simți o lîncezeală, o sfîrșenie*. POP. [*Sfîrși* + *-enie*; cf. sl. *sŭvrŭšenije*].

sfîrși, sfîrșesc vb. **1.** (tr., intr. și refl.) a duce la capăt o activitate, o acțiune; a pune capăt la ceva; a (se) isprăvi, a (se) termina, a (se) încheia, a înceta: *Doamne, să se sfîrșească o dată cu viața asta!* VLAH.; *tinerețea sfîrșește o dată cu pierderea curiozității spirituale*. ARG.; **2.** (tr.) a finaliza, a isprăvi; a înfăptui; a desăvîrși: *să o ajute să sfîrșească cu bine și slujba aceasta*. ISP.; *a sfîrșit opera înaintașilor săi*; **3.** (intr.) a termina de vorbit; a epuiza un subiect; a încheia, a conchide, a concluziona: *dar el sfîrși zicîndu-mi să înțeleg cuvîntul*. BOL.; **4.** (intr. și refl.) a înceta să mai existe, să mai acționeze etc.; a (se) curma: *ia mai sfîrșește o dată cu lupul cela, altăceva n-ai de vorbit?* CR.; **a sfîrși cu cineva**, a rupe relațiile cu cineva: *trebuia să sfîrșească o dată cu ea*. AG.; **a sfîrși cu ceva**, a nu se mai ocupa cu ceva: *am sfîrșit cu negustoria*; **5.** (tr.) a absolvi: *a sfîrșit liceul*; **6.** (refl.) a se isprăvi, a se duce, a trece: *vacanța s-a sfîrșit*; **7.** (tr.) a consuma integral, pînă la capăt; a epuiza: *sfîrșiseră gustările*. VOIC.; (refl. pas.) *s-au sfîrșit proviziile*; **8.** (tr.) a lichida: *să sfîrșim socotelile*; **9.** (refl.) a expira: *s-a sfîrșit termenul de garanție*; **10.** (refl.) a conteni, a se potoli: *ploaia s-a sfîrșit*; **11.** (intr.) a avea drept rezultat, consecință; a ajunge să ...: *atîtea mărturi și izbînzi sfîrșesc prin a muta firea omului*. GHEȚIE; **12.** (refl. și intr.) a muri, a deceda: *m-am deprins ... cu ideea că azi mîine trebuie să mă sfîrșesc*. VLAH.; **13.** (înv. și pop.; tr.) a omorî: *cu otravă și cu spirt ... de zile l-am sfîrșit*. POP.; **14.** (refl.) a avea o senzație de slăbiciune, stare de leșin; a fi vlăguit, istovit, a fi epuizat, extenuat: *flămînzi copiii-n drum ne mor și ne sfîrșim de mila lor* COȘB.; **a i se sfîrși cuiva inima**, a fi îndurerat, cuprins de tristețe: *mi se sfîrșește inima cînd o văd astfel*. AL.; **a se sfîrși cineva de la inimă**, a-i veni rău, a leșina: *sfîrșindu-se de la inimă, se moaie ... și cade pe un scaun*. CAR.; **15.** (rar; refl.) a se lăsa cuprins, dominat de ...: *parcă te sfîrșești deodată într-o lene caldă, dulce*. VLAH.; **16.** (refl. și intr.) a ajunge la capăt; a se termina: *acest drum ... nu știu unde se va sfîrși*. ST.; [Din sl. *sŭvŭršiti, svršiti*].

sfîrșíre, sfîrșiri f. **1.** acțiunea de a (se) sfîrși și rezultatul ei; sfîrșit[2]; **2.** isprăvire, încheiere, terminare a unei activități, a unei acțiuni: *sfîrșirea lucrărilor Parlamentului*; **3.** absolvire: *după sfîrșirea studiilor*; **4.** încetare: *sfîrșirea războiului*; **fără sfîrșire**, fără încetare, mereu: *ne întrebau fără sfîrșire*. GANE; **5.** consumare, epuizare: *sfîrșirea proviziilor*; **6.** (înv. și reg.) moarte: *am aflat de sfîrșirea bătrînului*. [V. *sfîrși*].

sfîrșít[1], ~ți, sfîrșită, ~e a. **1.** dus pînă la capăt; terminat, gata: *lucru sfîrșit*; **2.** consumat; isprăvit, încheiat: *viața-mi pare o nebunie sfîrșită fără a fi început*. EM.; *căsătoria sa e oricum sfîrșită*. GHEȚIE; **3.** cuprins de moleșeală; istovit peste măsură, sleit de puteri; extenuat, leșinat, stors[1]: *mă întinsei în fotoliu, sfîrșit, aproape sufocat de durere*. EL.; **4.** stins; scăzut: *cu un glas sfîrșit*. [V. *sfîrși*].

sfîrșít[2], (rar) **sfîrșituri** n. **1.** faptul de a (se) sfîrși; sfîrșire; isprăvire, încheiere, terminare: *sfîrșitul treburilor*; **a lua sfîrșit**, a se sfîrși: *poate vor lua sfîrșit necazurile noastre*; **2.** punct, moment final; capăt, fine: *la sfîrșitul prînzului*. GHICA; *sfîrșitul zilei*; **fără (de) sfîrșit**, care (pare că) nu se termină niciodată: *el mi-a făgăduit un amor fără sfîrșit*. NEGR.; **în sfîrșit**, în cele din urmă; la urma urmei: *în sfîrșit, v-ați convins*. AL.; **la sfîrșit**, la urmă: *la sfîrșit, îmi mulțumi*; **pe sfîrșite**, aproape gata, pe terminate: *toamna era pe sfîrșite*. VLAH.; **a face** (sau **a pune**) **sfîrșit**, a face să înceteze, a pune capăt: *fă un sfîrșit durerii ..., vin la sînu-mi*. EM.; **3.** moarte: *își simțea sfîrșitul aproape*; **a-și da sfîrșitul**, a muri: *și-a dat sfîrșitul, bietul, cînd era încă în floarea vieții*. GHICA; **a-și da obștescul sfîrșit**, v. **obștesc**; **4.** apocalips: *nu numai marii scelerați au coșmarul sfîrșitului, ci și egoiștii de toate nuanțele*. PR.; *doar n-o fi sfîrșitul lumii!*; **5.** (înv.) scop, țintă: *pentru acest sfîrșit prefăcînd în juvaeruri cea mai mare parte din banii săi*. NEGR. [V. *sfîrși*].

sfîrșitúră, sfîrșituri f. (înv. și reg.) sfîrșeală. [*Sfîrși* + *-tură*].

sfîrtái, sfîrtaie n. (înv. și reg.) sfert: *dă-mi un sfîrtar de vinars*. POP.; (și: **sfîrtar**). [*S-* + *fîrtai*].

sfîrtár n. v. **sfîrtai**.

sfîrtecá vb. v. **sfîrtica**.

sfîrtecáre f. v. **sfîrticare**.

sfîrtecát a. v. **sfîrticat**.

sfîrtică, sfîrtic vb. (tr.) **1.** a rupe în bucăți; a sfîșia; a spinteca: *sfîrtecat de bombe, te-nvîrți mereu cu rănile în vînt ..., pămîntule*. VIERU; (fig.) *un bici de foc ... sfîrtică bolta*. GHEȚIE; **2.** (fig.) a critica aspru; a sfîșia: *criticii l-au sfîrticat*; (și: **sfîrteca**). [Et. nec.; cf. *sfert*].

sfîrticáre, sfîrticări f. acțiunea de a sfîrtica și rezultatul ei; sfîșiere, rupere; (și: **sfîrtecare**). [V. *sfîrtica*].

sfîrticát, ~ți, sfîrticată, ~e a. **1.** sfîșiat, rupt în bucăți; spintecat: *vedeai oameni sfîrticați*; **2.** (fig.) întrerupt: *o noapte sfîrtecată*. EM.; (și: **sfîrtecat**). [V. *sfîrtica*].

sfîșiá, sfîșii vb. (tr.) **1.** a (se) despica în fîșii, a (se) rupe în bucăți (fără unelte tăietoare); a (se) distruge: *nu vă urcați în pomi, ca să nu vă sfîșiați hainele!* SAD.; *am simțit că mi se sfîșie măruntaiele, că îmi explodează inima*. CĂRT.; (fig.) *claxoane scurte, nervoase sfîșiau ... acea neistovită pînză sonoră*. GHEȚIE; **2.** a mușca, a rupe cu dinții bucăți dintr-o ființă; a sfîrtica, a devora; (p. ext.) a omorî: *dacă dobitoacele n-ar fi fost înfrînte, de mult ar fi sfîșiet pe om*. CR.; (fig.) *prea v-ați arătat arama, sfîșiind această țară*. EM.; (refl. recipr.) *acum senatorii se sfîșiau între ei*. GHEȚIE; **3.** (fig.) a slăbi, a distruge unitatea unui ansamblu, forța unei colectivități; a dezbina, a învrăjbi: *patimi care învrăjbesc societatea, o dezbină, o sfîșie*. GHICA; **4.** (fig.) a întrista, a mîhni; a chinui: *durerea ... ne sfîșie la privirea dărăpănării romanității*. NEGR.; **a sfîșia** (sau, refl., **a i se sfîșia**) **cuiva inima** (sau **sufletul**), a produce (sau a simți) o mare durere sufletească: *ți-a adresat o ocheadă, care mi-a sfîșiat inima!* BOL.; *gîndurile, dezlănțuite dintr-o toropeală prelungă, l-au chinuit și i-au sfîșiat sufletul*. REBR.; **5.** (fig.) a ataca, a jigni cu răutate; a defăima, a calomnia: *o vorbă de spirit care sfîșie și batjocorește*. FIL.; *cum or să-și smulgă toți gazeta, cum or să mă sfîșie*. CAR. [Lat. *exfasciare*].

sfîșiát, ~ți, sfîșiată, ~e a. **1.** rupt în fîșii, în bucăți; sfîrticat: *fața ei era galbenă ..., straiele sfîșiate*. BOL.; *peste tot, afișe sfîșiate*; **2.** (fig.) interminent, întrerupt; sacadat: *ajunse la o peșteră în care curgea sfîșiat ... un izvor*. EM.; **3.** (fig.) foarte trist, deznădăjduit, disperat, mîhnit: *ea îl ascultă mai tristă și mai sfîșiată ca oricînd*. PR. [V. *sfîșia*].

sfîșiére, sfîșieri f. **1.** acțiunea de a (se) sfîșia și rezultatul ei; **2.** rupere în bucăți, în fîșii; sfîrticare, spintecare: *sfîșierea hainelor*; **3.** (fig.) slăbire, distrugere a unității unui ansamblu, a unei colectivități; dezbinare, învrăjbire: *sfîșierea țării*; **4.** (fig.) întristare, mîhnire; chin, durere: *ai privit fără jale sfîșierile inimii mele*. OD. [V. *sfîșia*].

sfîșietór, ~i, sfîșietoáre a. **1.** care sfîșie, care rupe în bucăți: *se năpusti asupra ei un lup ... și cînd să înfigă ghearele sale cele sfîșietoare, fata dete călcîie calului*. ISP.; **2.** (fig.) dureros, jalnic; copleșitor: *rămăsei mut, cu o sfîșietoare durere în suflet*. EL. // adv. extraordinar; grozav: *era o scrisoare lungă, sfîșietor de tristă*. VLAH. [*Sfîșia* + *-tor*].

sfîșietúră, sfîșieturi f. locul unde s-a sfîșiat ceva; ruptură, gaură: *pulpele-i uscate ... se văd prin sfîșietura nădragilor*. CAR. [*Sfîșia* + *-tură*].

sfoáră, sfori f. **1.** fir lung obținut din răsucirea mai multor fibre textile (in, cînepă, bumbac etc.) și folosit în special la legat obiecte: *la stîlpul hornului ... lega mama o șfoară, cu motocei la capăt*. CR.; *erau așezate în rînd, legate cu sfoară, materiale din pănură albă*. AG.; **a trage pe cineva pe sfoară**, a înșela: *trag lumea pe sfoară cu pișichierlîcuri*. CAR.; **a trage** (sau **a învîrti**) **sforile**, a unelti în ascuns: *sforile politicii le trăgeau oamenii ascunși în culise*. ST.; **a întinde sfoara** (**prea tare** sau **prea mult**), a forța lucrurile; a exagera: *în zadar am rostit: „nu întindeți sfoara prea tare“ ..., m-au luat la trei parale*. AL.; **a ține în mînă sforile**, a stăpîni, a domina: *ține în mîna sa sforile acestor umbre de miniștri ..., îi întoarce cum îi place*. GHICA; **a da sfoară** (**în țară, în tîrg** etc.), v. **sfară[1]**: *se grăbește, păgînul, a da sfoară în țară că te-a prins cu mîna în sac*. OD.; **2.** (rar) fir folosit de dulgheri, de constructori pentru a trasa linii drepte; **a trage cu sfoară**, a îndrepta, a alinia: *ulițele orașelor europenești, trase cu șfoara, au multă monotonie și obosesc vederea*. NEGR.; **3.** (pop.; și **sfoară cu plumb**) fir cu plumb; **4.** (rar) șuviță fibroasă, flexibilă extrasă din anumite plante, folosită la legat: *în cojocul rupt al ei și încins cu sfori de tei*. COȘB.; **5.** lucruri înșirate pe un fir ca acela descris mai sus: *o șfoară de ceapă, de usturoi*; **6.** veche unitate de măsură (agrară) pentru teren; **7.** suprafață îngustă de teren arabil: *a mai rămas conacul vechi, cu o șfoară de pămînt în jur*. GHEȚIE; **8.** șpagat; **sfoara în față**, șpagat executat cu picioarele depărtate lateral și cu pieptul înainte; (și: (înv. și reg.) **șfară**, (reg.) **șfoară**). [Cf. sl. *sŭvorŭ* „copcă, cataramă“, ucr. *švora*, gr. mod. *sfóra*].

sfoiág n. (reg.) **1.** mucegai: *smîrcurile ... prind deasupra sfoiag verde, toamna*. ST.; **2.** miros de mucegai pe care îl prind vasele goale (de lemn). // m. (pl. **sfoiegi**) **1.** (pop.) larva morarului, de forma unui vierme gălbui sau cafeniu, care se dezvoltă

și crește în făina de grîu stătută, degradînd-o; vierme-de-făină, surdomaș (*Tenebrio molitor*); **2.** (entom.; reg.) scolopendră[1] (*Scolopendra cingulata*). [Din bulg. ***svojak***].

sfoiegeálă, sfoiegeli f. (reg.) mucegai: *mirosea ... a sfoiegeală.* V.R. [***Sfoiegi*** + *-eală*].

sfoiegí, sfoiegesc vb. (reg.) **1.** (intr. și refl.) a (se) mucegăi; **2.** (intr.) a slăbi: *au sfoiegit tare*; **3.** (refl.; despre butoaie) a se scoroji. [V. ***sfoiag***].

sfoiegít, ~ți, sfoiegită, ~e a. (reg.) **1.** mucegăit: *dulcețuri sfoiegite*; **2.** slab; neputincios: *Unturica, sfoiegită vede numai cu un sfert de ochi; se sprijină ... în toiag.* ST. [V. ***sfoiegi***].

sfor[1] interj. **1.** cuvînt care imită zgomotul produs de cel care sforăie în somn; **2.** cuvînt care imită zgomotul produs de un cal care sforăie. [Onomat.].

sfor[2] n. **1.** curent în mijlocul unei ape curgătoare; firul apei: *mînînd lemnele la vale în sforul apei.* SAD.; **2.** (reg.) loc unde țîșnește un izvor, formînd o mocirlă în jur. [Din sb. ***svor***].

sforác n. v. sfîrlac[1].

sforár, sforari m. **1.** meseriaș care face sfori; **2.** (fig.) persoană care uneltește pe ascuns, cu abilitate; intrigant: *ești un mare sforar!* [***Sfoară*** + *-ar*].

sforăí, sfórăi vb. (intr.) **1.** a produce în somn un zgomot caracteristic, respirînd greu prin nas sau prin gîtlej; a ronhăi, a horcăi; (p. ext.) a dormi astfel: *îl auzeam pe Harold cum sforăie din odaia cealaltă.* EL.; (fig.) *așa de iute a fost năvala cuvintelor cari alandala porniră sforăind.* COȘB.; **2.** (despre cai) a produce un zgomot caracteristic, respirînd puternic pe nări (după un efort, la o sperietură etc.); a forăi, a fornăi: *calul zmeului începe a sforăi și a da înapoi.* CR. [***Sfor***[1] + *-ăi*].

sforăiálă, sforăieli f. **1.** acțiunea de a sforăi și rezultatul ei; sforăire; **2.** zgomot produs de un om care sforăie; sforăit, sforăitură, horăit: *fiul împăratului adormise și-i da niște sforăieli de părea că mînă porcii.* ISP.; **3.** zgomot produs de cai cînd sforăie; fornăială, fornăit; **4.** (fig.) vorbărie goală și plină de ifose: *clăbucii de sforăieli pătimașe și neghioabe au luat locul luptei conștiincioase de condeie.* VLAH. [***Sforăi*** + *-eală*].

sforáire, sforăiri f. (rar) sforăială. [V. ***sforăi***].

sforáit n. **1.** faptul de a sforăi; **2.** zgomot produs de un om care sforăie; sforăială, sforăitură, horăit: *se auzea regulat, suind și scoborînd, sforăitul babei care dormea dusă.* VLAH.; **3.** zgomot produs de cai cînd sforăie; fornăială, fornăit, sfornăială. [V. ***sforăi***].

sforăitór, ~i, sforăitoáre a. 1. care sforăie; cu sforăituri: *un somn d-ale duse, greu, sforăitor.* HEL.; **2.** (despre cai) care sforăie; **3.** (fig.) lipsit de conținut, declamator, emfatic: *o duzină de profesori se ridicară, ... înjghebînd de circumstanță profesiuni de credință sforăitoare.* GHEȚIE; *discursuri sforăitoare.* [***Sforăi*** + *-tor*].

sforăitúră, sforăituri f. 1. sforăială (în somn): *sforăiturile puternice ale bărbatului îi alungară somnul.* AG.; **2.** sforăială (a cailor): *m-am trezit în sforăiturile cailor.* GAL.; **3.** (fig.) vorbărie goală; sforăială. [***Sforăi*** + *-tură*].

sforárie, sforării f. (fig.; fam.) uneltire, intrigă; aranjament (necinstit): *sforării politice.* [***Sfoară*** + *-ărie*].

sforicícă, sforicele f. **1.** diminutiv al lui sfoară: *pachețel legat cu o sforicică;* **2.** bucată mică și îngustă de pămînt: *urice și zapise ... pentru stăpînirea oricării sforicele de moșie.* OD. [***Sfoară*** + *-icică*].

sforțá, sforțez vb. (refl.) a face un efort fizic sau intelectual; a se sili, a se opinti, a se căzni, a se strădui: *se sforță să ridice bolovanul; se sforța să-și amintească.* [*S-* + ***forța***; cf. it. ***sforzare***].

sforțáre, sforțări f. **1.** acțiunea de a se sforța și rezultatul ei; **2.** efort fizic deosebit; forțare; opintire: *după cîteva sforțări se săltă pe brînci.* DELAVR.; **3.** efort intelectual, moral, material etc.; strădanie, străduință; caznă, chin: *făcui o sforțare ca să-mi evoc figura prietenului meu.* VLAH.; *ura împotriva a tot ce este nobilă sforțare de creație.* CĂL. [V. ***sforța***].

sforzándo [sforțándo] adv. (muz.; ca indicație de execuție) făcînd să iasă în evidență, prin accentuare, un anumit sunet; sforzato, forțat. [Cuv. it.].

sforzáto [sforțáto] adv. (muz.; ca indicație de execuție) sforzando. [Cuv. it.].

sfórță, sforțe f. (înv. și reg.) forță (fizică, intelectuală, morală). [*S-* + ***forță***].

sfragística f. disciplină auxiliară a istoriei, care studiază sigiliile; sigilografie. [Din fr. ***sphragistique***].

sfrancióc m. v. sfrîncioc.

sfranț n. (înv. și reg.) sifilis: *mînce-o sfranțu!* POP.; (și: **sfrenț**). [*S-* + ***frant***].

sfrédel, sfredele n. **1.** burghiu (pentru lemn): *un sfredel mare se aude rozînd țesăturile uscate ale blănii bătrîne de stejar.* CAR.; **2.** (fig.) vioi, sprinten: *e ca un sfredel*; **3.** (compus; entom.; reg.) **sfredelul-lemnului**, sfredeluș; **4.** (p. anal.) nume dat unor obiecte asemănătoare cu burghiul (ex.: unealtă de găurit butucul roții, lingură de rotărie etc.); **5.** (pop.) **sfredelul dracului**, vrăjitoare; intrigant, cel ce seamănă vrajbă: *un tălpoi de babă, meșteșugoasă la trebile sale cum îi sfredelul dracului.* CR.; **6.** (astr.; artic.) numele popular a mai multor grupuri de stele; spițelnic: **a)** (și **sfredelul mare**) numele a patru stele din constelația Orion; **b)** (și **sfredelul mic, sfredelul pămîntului**) numele a trei stele din constelația Vizitiului; (și: **sfedel**). [Din bulg. ***svredel***].

sfredelăș, sfredelașe n. (reg.) sfredeluș: *sfredelești c-un sfredelaș mititel.* POP. // m. (pl. **sfredelași**) (reg.) **1.** (ornit.) pitulice (*Troglodytes troglodytes*); **2.** (entom.) buburuză (*Coccinela septempunctata*); **3.** (entom.) ochiul-păunului (*Saturnia pyri*). [***Sfredel*** + *-aș*].

sfredeleác, sfredeleacuri și **sfredelece** n. (reg.) sfredeluș: *dă de-o secure, de-o funie și de un sfredeleac.* CR. // m. (pl. **sfredeleci**) (ornit.; reg.) pitulice (*Troglodytes troglodytes*). [***Sfredel*** + *-eac*].

sfredelí, sfredelesc vb. **1.** (tr.) a găuri cu sfredelul; a sfredelui: *a sfredelit ușa cu un burghiu.* CAR.; **2.** (tr.) a străpunge, a perfora, provocînd o rană: *gloanțele i-au sfredelit plămînii*; **3.** (fig.; tr.) a provoca senzații neplăcute (ca niște înțepături); a înțepa; a răscoli: *scotea ... niște țiuituri ... de zgîria și sfredelea auzul.* ISP.; *o foame dureroasă îmi sfredelea măruntaiele.* GHEȚIE; **4.** (fig.; tr.) a tulbura, a chinui, a frămînta: *simți cum un fier roșu îi sfredelește și-i arde inima.* ST.; **5.** (fig.; tr.) a privi iscoditor; a examina cu insistență; a măsura, a scruta; a scociorî: *șeful îl sfredeli cu privirile-i neliniștite.* AG.; **6.** (fig.; refl.) a se mișca în spirale, a forma spirale (prin mișcare); (p. ext.) a se învîrti în loc: *apele se-nvrăjbesc și se sfredelesc în adînci vîrtejuri.* OD. [De la ***sfredel***].

sfredelíre, sfredeliri f. acțiunea de a (se) sfredeli și rezultatul ei. [V. ***sfredeli***].

sfredelít[1]**, ~ți, sfredelită, ~e** a. găurit (cu sfredelul); perforat, străpuns: *lemn sfredelit.* [V. ***sfredeli***].

sfredelít[2] n. faptul de a sfredeli: *sfredelitul unui stîlp de lemn.* [V. ***sfredeli***].

sfredelitór, ~i, sfredelitoáre a. **1.** care sfredelește: (fig.) *recunoștință ingeniosilor sfredelitori ai fîntînilor spiritului anticei umanități.* BOLLIAC; **2.** (fig.) care provoacă senzații neplăcute; intens, strident: *voce sfredelitoare*; **3.** (fig.) care provoacă frămîntări, neliniște; chinuitor, răscolitor: *chinul sfredelitor al geloziei*; **4.** (fig.) care privește atent, iscoditor, pătrunzător; scrutător: *niște ochi mici, sfredelitori și sarcastici cercetau necontenit lumea asta.* SAD.; **5.** (fig.) care cercetează, care analizează minuțios, care aprofundează; ager, iscoditor, pătrunzător: *spirit sfredelitor.* // m. numele a doi fluturi dăunători pentru scoarța și ramurile arborilor, unul cu aripi albe, cu pete negre-albăstrii (*Zeuzera pyrina*), celălalt, mai mic, cu aripi brune-cenușii (*Cossus cossus*). [***Sfredeli*** + *-tor*].

sfredelitúră, sfredeliturí f. gaură făcută cu sfredelul. [***Sfredeli*** + *-tură*].

sfredelúș, sfredelușuri n. diminutiv al lui sfredel; burghiaș, sfredelaș, sfredeleac. // m. (pl. **sfredeluși**) **1.** (fam.) copil neastîmpărat; om isteț, descurcăreț; **2.** (în basme) nume dat unui pitic isteț și vioi; **3.** (ornit.; pop.) pitulice (*Troglodytes troglodytes*): *petroșeii și sfredelușii ... îl întîmpinau peste tot locul.* OD.; **4.** (entom.) larva răchitarului; sfredelul-lemnului; **5.** (entom.; reg.) buburuză (*Coccinella septempunctata*); **6.** (entom.; reg.) ochiul-păunului (*Saturnia pyri*). [***Sfredel*** + *-uș*].

sfredelușí, sfredelușesc vb. **1.** (reg.; tr.) a sfredeli; **2.** (fig.; intr.) a rezolva ceva cu iscusință, obținînd un profit; a face învîrteli: *știe d-a sfredelușí, lefile d-a împărți.* POP. [De la ***sfredeluș***].

sfrenț n. v. sfranț.

sfrenți, sfrențesc vb. (înv.; refl.) a se îmbolnăvi de sifilis. [De la ***sfrenț***].

sfrențíe f. (înv. și reg.) sifilis: *cu nasul și buzele roase de sfrențíe.* ST.; (și: **sfrințíe**). [***Sfrenț*** + *-ie*].

sfrijí, sfrijesc vb. (refl.) a deveni zbîrcit, uscat; a-și pierde vlaga; a slăbi, a se pipernici, a se jigări, a se posmăgi: *Nicolae ... se cam sfrijise.* SOR. [Et. nec.].

sfrijít, ~ți, sfrijită, ~e a. slab, uscat; pipernicit, prizărit, pricăjit: *și straiele acestea pocite fac să arăți așa de sfrijit și încîrcit.* CR.; *doi salcîmi, bătrîni, sfrijiți.* ST.; (subst.) *ba-i drege tu pe cine-ai mai dres, sfrijitule!* AL. [V. ***sfrijí***].

sfrijitúră, sfrijituri f. ființă sfrijită; chircitură, slăbătură: *cocoșul vecinilor era o sfrijitură.* V.R. [***Sfrijí*** + *-tură*].

sfrințíe f. v. sfrențíe.

sfrîncióc, sfrîncioci m. **1.** numele mai multor păsări din familia paseriformelor, mai mari decît vrăbiile, cu cioc încovoiat și cu gheare puternice: **a)** (și **sfrancioc mare, sfrîncioc coțofenesc**) pasăre răpitoare, cenușie pe spate, alburie pe pîntece, cu pete negre în dreptul ochilor; lupul-vrăbiilor (*Lanius excubitor*); **b)** (și **sfrîncioc roșu** sau **roșietic**) pasăre insectivoră cu pene ruginii pe spate și pe aripi, cu capul cenușiu și pieptul alb-roșiatic; berbecel, codălbiță (*Lanius collurio*); **2.** (reg.) ciocănitoare pestriță mare (*Dendrocopus major pinetorum*); (și: **sfrancioc**, (reg.) **sfîrcioc**). [Din sb. ***svračak***].

sfruntá, sfruntez vb. (rar; tr.) a sfida: *își sfrunta colaboratorii.* [Din it. ***sfrontare***].

sfruntáre, sfruntări f. acțiunea de a sfrunta și rezultatul ei; sfidare; (p. ext.) neobrăzare, nerușinare, insolență, impertinență: *vom vedea care guvern va avea sfruntarea ca să oprească adunarea unui congres de cetățeni.* EM.; *cine îndrăznește să nesocotească cu atîta sfruntare voința unui popor, e capabil de orice mîrșăvie.* GHEȚIE. [V. ***sfrunta***].

sfruntát, ~ți, sfruntată, ~e a. **1.** lipsit de rușine, de respect; obraznic, nerușinat, insolent, impertinent: *jefuit de cămătarul cel sfruntat și fără milă.* MACED.; (adv.) *n-o avea la inimă ... pentru că mințea sfruntat, cu nerușinare.* GHEȚIE; **2.** care denotă obrăznicie, nerușinare: *minciună sfruntată.* [V. ***sfrunta***].

sfumát, ~ți, sfumată, ~e a. (rar) cu umbre, cu contururi estompate; care pare într-un văl de fum: *desene sfumate.* [Cf. it. ***sfumate***].

sfumáto n. mod de a estompa conturul în umbră al unei picturi, astfel încît imaginea pare a fi într-un văl de fum. [Din it. ***sfumato***].

sfumegós, ~și, sfumegoásă, ~e a. (rar) fumegos. [*S-* + ***fumegos***].

sgraffíto n. procedeu de decorare murală obținută prin aplicarea pe un fond de culoare a unui strat alb, care apoi este zgîriat pentru a face să apară contrastant un anumit desen; decorație murală astfel obținută: *sgraffito s-a practicat în ceramica de tip bizantin.* [Din it. ***sgraffito***].

shaker, shakere [șéikăr] n. recipient în care se agită (cu gheață) cocteilul. [Cuv. engl.].

shakespeareolog, shakespeareologi [șekspirológ] m. specialist în studiul vieții și al operei lui W. Shakespeare. [***Shakespeare*** n. pr. + *-olog*].

shakespeareologíe [șekspirologíe] f. parte a istoriei literare care studiază viața și opera lui W. Shakespeare. [***Shakespeareolog*** + *-ie*].

shakespearian, ~eni, shakespeariană, ~ene [șekspirián] a. care aparține lui W. Shakespeare

sau creaţiei lui, referitor la Shakespeare sau la creaţia acestuia; specific, în maniera lui Shakespeare: *unele figuri ale umorului shakespearian*. EM.; *personaj shakespearian*. [***Shakespeare*** n.pr. + *-ian*].

shaping [şéiping] n. maşină de rabotat transversală. [Cuv. engl.].

shekei, shekeli [şékel] m. unitate monetară principală în Israel. [Din fr. ***shekel***].

shetland [şétland] n. lînă fină, moale şi pufoasă, cu fire lungi; (p. ext.) ţesătură sau obiect tricotat din această lînă: *purta un shetland roşu*. [Cuv. engl.].

shimă f. v. **schimă**.

shipping [şíping] n. transport de mărfuri cu ajutorul navelor: *criza navlului pe piaţa mondială a shippingului*. A. [Cuv. engl.].

shocking [şóking] a. invar. care impresionează puternic; şocant; care ofensează bunul gust; scandalos: *ţinută shocking*. [Cuv. engl.].

shoddy [şódi] n. material fibros obţinut prin destrămarea resturilor de fire şi de ţesături de lînă, folosit ca amestec în filatura de lînă cardată. [Cuv. engl.].

shogun, shoguni [şogún] m. titlu purtat de conducătorii militari sau civili ai Japoniei feudale (sec. al XII-lea – al XIX-lea), cînd întreaga putere era concentrată în mîinile acestora, împăratul fiind doar reprezentativ; persoană care deţinea acest titlu. [Din fr. ***shogun***].

sholástic a. v. **scolastic**.

shop, shopuri [şop] n. magazin în care se vînd mărfuri cu plata în valută. [Din engl. (*turist*) ***shop***].

shopping [şóping] n. vizitare a magazinelor pentru a vedea vitrinele, galantarele etc., şi a face cumpărături: *îşi tratează nevroza cu shopping*. [Cuv. engl.].

shortening [şórtning] n. specie de grăsimi animale sau vegetale, de consistenţa unturii, folosite în industria alimentară. [Cuv. engl.].

short-track [şot-trác] n. patinaj de viteză pe o pistă scurtă de 111 m. [Cuv. engl.].

show, show-uri [şou] n. spectacol de varietăţi susţinut în principal de un cîntăreţ (sau de o formaţie) de muzică uşoară: (p. gener.) spectacol: (fig.) *show-ul parlamentar*. A. [Din engl. ***show***].

show-business [şou-bíznis] n. industria spectacolului. [Cuv. engl.].

si m. a şaptea treaptă din gama do major; sunetul şi nota corespunzătoare. [Din it., fr. ***si***].

siáj, siaje n. dîră de spumă lăsată de o navă care înaintează: *siajul se observă numai pe o mare calmă*. [Din fr. ***sillage***].

siál n. înveliş extern al Pămîntului, cu o grosime ipotetică de 100 km, constituit din roci în care predomină compuşi ai siliciului şi aluminiului. [Din fr. ***sial***].

sialadenítă f. inflamaţie a unei glande salivare. [Din fr. ***sialadénite***].

sialagóg, ~gi, sialagogă, ~ge a. şi n. (medicament) care provoacă salivaţie. [Din fr. ***sialagogue***].

siálă f. v. sfială.

sialogén, ~i, sialogenă, ~e a. care provoacă salivaţie. [Din fr. ***sialogène***].

sialorée f. secreţie excesivă de salivă, întîlnită în cursul graviditătii, în unele boli nervoase sau provocată de unele medicamente. [Din fr. ***sialorrhée***].

siaméz, ~i, siameză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Siamului (=Thailanda) sau locuitorilor lui, referitor la Siam sau la locuitorii acestuia; **fraţi siamezi** sau **surori siameze** (şi m. sau f.), gemeni născuţi cu corpurile lipite total sau parţial; (fig.) doi prieteni buni, nedespărţiţi: *avem ... acelaşi suflet ca doi fraţi siamezi*. PETR.; **pisică siameză**, specie de pisică originară din Extremul Orient, cu blana cafenie, moale, mătăsoasă, cu ochi albaştri, cu coada scurtă. // m., f. persoană (originară) din Siam. [***Siam*** n. pr. + *-ez*; cf. fr. ***siamois***].

sibarít, ~ţi, sibarită, ~e m., f. (livr.) **1.** persoană (originară) din oraşul antic Sybaris; **2.** (fig.) persoană molatică, lascivă, voluptuoasă, care trăieşte în lux şi desfrîu: *oameni de mare intelectualitate sau numai de rafinament ..., sibariţi, cu vinele arse de nevoia luxurii*. LOV.; (adj.) *oferind colegilor săi ... o somptuoasă şi sibarită ospitalitate în castelul său*. M.CAR. [Din fr. ***sybarite***, lat. ***Sybarita***].

sibaritísm n. (livr.) lux exagerat şi desfrîu. [Din fr. ***sybaritisme***].

siberián, ~eni, siberiană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Siberiei sau locuitorilor ei, referitor la Siberia sau la locuitorii acesteia: *astă-iarnă, ... pe un ger siberian, mi-a făcut o vizită în toaletă parizianâ*. SAD.; *privelişte siberiană*. CĂL.; **scutul siberian**, una dintre cele trei regiuni din emisfera nordică, formată din rocile cele mai vechi ale scoarţei pămîntului. // m., f. persoană (originară) din Siberia. [***Siberia*** n. pr. + *-ean*; cf. fr. ***sibérien***].

sibiăş, sibiaşe n. aţă groasă (de cizmărie): *spre mai multă siguranţă, bătrînul mai trase o cusătură cu sibiaş*. CĂL. [Et. nec.].

sibilánt, sibilantă, ~e a. **consoană sibilantă** (şi f.), **a)** consoană constrictivă (sau fricativă) prepalatală; consoană şuierătoare (ex.: ş, j); **b)** consoană constrictivă (sau fricativă) dentală sau alveolară; consoană siflantă (ex.: s, z); **c)** consoană constrictivă (sau fricativă); oricare dintre consoanele ş, j, s, z; consoană siflantă. // adv. (rar) şuierător: *să poată fluiera sibilant*. HEL. [Din fr. ***sibilant***].

sibílă, sibile f. **1.** femeie căreia i se atribuia, în antichitatea greco-romană, darul profeţiei, fiind inspirată de zei: *cu glas adînc, cu graiul de sibile, rosteşte lin, în clipe cadenţate: nu-nvie morţii!* EM.; **2.** reprezentare plastică a unor asemenea femei: *aici se află o sibilă de celebrul pictor Domenichino*. FIL. [Din lat. ***Sibylla***, fr. ***sibylle***].

sibílic, ~ci, sibilică, ~ce a. (livr.) sibilin: *descriere sibilică*; (adv.) *răspunse sibilic*. [Din fr. ***sibyllique***].

sibilín, ~i, sibilină, ~e a. (livr.) **1.** care ţine de sibila antică; profetic; sibilic, sibilinic: *oracole sibiline*; **cărţi sibiline**, culegere de oracole (aparţinînd sibilei din Cumae) păstrate în templul lui Jupiter de pe Capitoliu, referitoare la destinele Romei antice, consultate de Senat în momente de primejdie; **2.** (p. ext.) greu de înţeles, enigmatic, misterios; vag, confuz; sibilic, sibilinic: *prefaţa e sibilină*. CĂL.; *exprimare sibilină*; (adv.) *rosti sibilin*. [Din lat. ***sibyllinus***, fr. ***sibyllin***].

sibilínic, ~ci, sibilinică, ~ce a. (livr.) sibilin: *comitetul ... a devenit un sibilinic consiliu de coroană cu rezoluţii rezervate şi diplomatice*. LOV.; (adv.) *lucrurile sînt mai complicate, rosti el sibilinic*. PR. [***Sibilin*** + *-ic*].

sibír n. ţesătură groasă de bumbac, asemănătoare cu moltonul, făcută dintr-o urzeală şi două bătături de culori diferite, folosită pentru pijamale, halate etc. [Din rus. ***Sibir'*** „Siberia" n. pr.].

sic[1] adv. cuvînt însemnînd „aşa", scris între paranteze (adesea urmat de semnul exclamării) într-un text reprodus, ca indicaţie pentru a avertiza pe cititori că forma curioasă sau inexactitatea aparţine originalului, autorului şi nu comentatorului. [Cuv. lat.].

sic[2] interj. v. **sîc**[1].

sicăiţă, sicaiţe f. (reg.) instrument de fier, lung, subţire, ascuţit la vîrf, cu care se descarcă plasa în timpul scoaterii năvodului; sacoviţă. [Et. nec.].

sicár, sicari m. (înv.; azi livr.) ucigaş tocmit: *ai scos în pustie patru mie de sicari*. N.TEST.; (fig.) *presa ... va fi redusă a nu mai fi decît instrumentul paraponiştilor şi refugiul sicarilor condeiului*. GHICA. [Din sl. ***sikari***, lat. ***sicarius***, fr. ***sicaire***, it. ***sicario***].

sicativ, ~i, sicativă, ~e a. care se usucă repede: *uleiuri sicative*. // n. şi m. substanţă care se adaugă uleiurilor, vopselelor, cernelurilor, pentru a le accelera uscarea. [Din fr. ***siccatif***, germ. ***Sikkativ***, lat. ***siccativus***].

sicativitáte f. calitatea de a fi sicativ. [Din fr. ***siccativité***].

sícă, sici f. plantă erbacee cu tulpina ramificată, cu frunze mari, dispuse în rozete, cu flori mici, în spiculeţe, albăstrui sau roşietice, cu fructe capsule, răspîndită prin stepe, deşerturi, pe litoral; limba-peştelui (*Statice gmelini*). [Et. nec.].

sicheră, sichere f. (înv. şi reg.) băutură alcoolică din fructe (mai ales din mere); cidru: *vin şi sicheră nu va bea*. N.TEST.; (şi: (pop.) **ţigher**). [Din sl. ***sikera***, gr. mod. ***síkera***].

sichimeá, sichimele f. (arg.) secătură: *sichimeaua de ginere-meu*. CAR. [Din turc. ***sikimè***].

sici, siciuri n. **1.** partea compactă, ovală şi fără adînciturl a arşicului; **2.** poziţie a arşicului lovit sau căzut cu partea compactă pe pămînt, la jocul cu arşice: *partea dimpotrivă, care stă pe pămînt se numeşte sici*. ISP.; (adv.) *la cine cade arşicul sici, ia armăşia*. ISP. [Din turc. ***sik*** „compact"].

sici[2]**, sici** n. sediu al organizaţiei cazacilor zaporojeni: *fiind primit în sici la învăţătura săbiei şi a călăriei*. SAD. [Din ucr. ***sič***].

sicilián, ~eni, siciliană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Siciliei sau locuitorilor ei, referitor la Sicilia sau la locuitorii acesteia: *muzică siciliană*. // m., f. persoană (originară) din Sicilia. // f. **1.** dans vechi italian (originar din Sicilia) cu mişcări lente; melodia acestui dans; **2.** (parte dintr-o) compoziţie muzicală cu caracter lent, caracteristică sec. al XVII-lea – al XVIII-lea; formă a ariilor lirice; **3.** (şi **siciliana veche**) serie de mutări determinate, prin care un jucător de şah răspunde la atacul adversarului. // n. şi a. (care ţine de, referitor la) etajul cuaternarului inferior din bazinul Mării Mediterane. [Din it. ***siciliano***, fr. ***sicilien***].

siciliáncă, sicilience f. femeie (originară) din Sicilia; siciliană. [***Sicilian*** + *-că*].

sicitáte f. (livr.) **1.** uscăciune; secetă: *vîntul nordic soseşte la noi sec şi conservă această salubră sicitate*. HASD.; **2.** (fig.) sterilitate: *francezii au început să recunoască că actualmente literatura lor suferă de o anume sicitate*. R.L. [Din lat. ***siccitas, -atis***, fr. ***siccité***].

siclét, siclete n. **1.** (înv. şi reg.) (motiv de) nelinişte; supărare, necaz: *să nu le spuie sicletu*. POP.; **2.** (înv.; rar) lipsă; sărăcie. [Din turc, ***sıklet***].

síclu, siclii m. (la vechii evrei) **1.** unitate de măsură pentru greutăţi, egală aproximativ cu şase grame: *floare de zmirnă, aleasă, 500 de sicli*. BIBLIA; **2.** monedă egală în greutate cu această unitate de măsură: *120 de sicli ovreieşti de argint*. ANTIM. [Din lat. ***siclus***, sl. ***siklŭ***, gr. mod. ***síklos***].

sicofánt[1], sicofanţi m. (livr.) **1.** (la vechii greci) nume dat la Atena şi în alte oraşe ale Greciei antice acelora care îi denunţau pe contrabandiştii de smochine; (p. ext.) denunţător public; **2.** delator; denigrator: *şi poţi să pui – cum cer şi sicofanţii, sub tălpi să mă striveasca elefanţii*. COŞB. [Din gr. ***sykophánе***, fr. ***sycophante***].

sicofánt[2], sicofanţi m. insectă verde-aurie, cu miros de mosc, care trăieşte în pădurile de conifere şi stejari din Europa sudică şi centrală (*Calosoma sycophanta*). [Din lat. ***sycophanta***].

sicofantíe, sicofantii f. (înv.) denunţ. [Din gr. ***sykophantía***].

sicomór, sicomori m. arbore exotic originar din Egipt, gigant, cu lemnul tare şi cu fructe comestibile, asemănătoare cu smochinele (*Ficus sycomorus*): *colo sub sicomori tineri ... se zăreşte minareaua*. NEGR.; *luna răsărea sus, ... strecurîndu-se sfioasă ca o cadînă printre ramurile sicomorilor înfloriţi*. TUD. [Din fr. ***sycomore***].

sicóna, sicone f. tip de fruct compus, de forma unei urne cărnoase, în care se află un mare număr de achene. [Din fr. ***sycone***].

sicóză f. v. **sicosis**.

sicózis m. boală manifestată prin foliculite succesive la nivelul zonelor cu păr dens (barbă, scalp etc.), provocată de stafilococi sau de ciuperci parazite; sicoză. [Din fr. ***sycosis***].

sicrét a. v. **secret**[2].

sicriáş, sicriaşe n. **1.** diminutiv al lui sicriu; coşciug mic; sicrinel: *copilaşul zăcea într-un sicriaş*

sărac; **2.** lădiță; cutie mică: *văzu că vine pe apă un sicriaș smolit și încleiat bine.* ISP. [*Sicriu* + *-aș*].

sicriér, sicrieri m. (reg.) meșter care face sicrie. [*Sicriu* + *-ar*].

sicrín n. v. **sicriu**.

sicrinél, sicrinele n. (înv.) sicriaș: *văzu un sicrinel ... că vine pe apă.* ISP. [*Sicrin* + *-el*].

sicríu, sicrie n. **1.** (înv. și pop.) ladă, cutie de lemn; (spec.) sertar: *sărmană bibliotecă! uitată în secriul ei la bejenia anului 1821.* NEGR.; **sicriul legii**, chivotul legii; **2.** obiect în formă de ladă de lemn sau de metal, în care este așezat mortul pentru a fi înmormîntat; coșciug, raclă: *ne pună-n încăperea aceluiași sicriu.* EM.; (și: (înv. și reg.) **sicrin, săcriu, secriu**). [Din magh. *szekrény*].

sictír interj. (fam.; adesea precedat de **hai**) cuvînt folosit pentru a înjura pe cineva sau pentru a-l îndepărta înjurîndu-l: *hai sictir!* PR.; **a da cuiva cu sictir** sau **a lua pe cineva la** (sau **cu**) **sictir**, a sictiri pe cineva. // n. (fam.) **1.** înjurătură: *în loc de salut le-a dat un sictir*; **2.** dispreț: *se uitau cu un fel de sictir.* C.L. [Din turc. *siktir*].

sictireálă, sictireli f. (fam.) acțiunea de a (se) sictiri; înjurătură; **a lua pe cineva la sictireală**, a sictiri. [*Sictiri* + *-eală*].

sictirí, sictiresc vb. (fam.) **1.** (tr. și refl. recipr.) a(-și) adresa cuvîntul „sictir"; a (se) înjura: *du-te! strigă ea și-l sictirește.* C.; **2.** (tr.) a alunga pe cineva înjurîndu-l: *domnia banii că lua și pe Stanca-o sictirea.* POP. [De la *sictir*].

sictirít n. (fam.) faptul de a (se) sictiri; **a lua la sictirit pe cineva**, a se răsti la cineva, a-i vorbi aspru, a-l batjocori. [V. *sictiri*].

sída f. boală infecțioasă contagioasă, transmisibilă pe cale sexuală sau sangvină, reprezentînd faza finală a infectării cu virusul HIV, manifestată prin febră cronică, candidoză bronșică, traheală sau pulmonară, infecție herpetică, diaree, toate persistente (peste o lună) etc. [Din fr. *sidda*, abreviere pentru **syndrome d'immunodéficience acquise** „sindrom de imunodeficiență dobîndită"].

sidéf, sidefuri n. **1.** materie dură, albă, lucioasă și cu irizații, formînd stratul interior al unor scoici, din care se fac obiecte de podoabă, ornamente, evantaie, nasturi etc.; nacru: *un alt sipetaș ... de lemn de nuc cu flori de sidef.* FIL.; [î]*și încheie nasturii de sidef ai bluzei.* GHEȚIE; **2.** (p. ext.; mai ales la pl.) obiecte, ornamente, incrustații din această materie: *pistoale ghintuite, lucrate în Veneția, numai cu sîrmă de argint și cu sidefuri.* OD.; **3.** lac de unghii cu strălucirea materiei descrise mai sus: *unghii date cu sidef.* PR. [Din turc. *sedef*].

sidefá, sidefez vb. (tr.) a face să capete aspectul sidefului. [De la *sidef*].

sidefát, ~ți, sidefată, ~e a. care imită sideful; ca de sidef: *lumină sidefată.* MACED.; *invitațiile tipărite pe hîrtie sidefată.* REBR. [V. *sidéfa*].

sidefíu, ~ii, sidefíe, ~ii a. cu aspectul sidefului, ca sideful: *fetița ... începu să bată cu pumnii mici, sidefii, în cristalul gros.* CĂRT.; *avea o față albă, sidefie.* [*Sidef* + *-iu*].

sidélcă, sidelci f. **1.** (pop.) perniță care se pune sub cureaua hamului pe spinarea calului ca să nu se rănească; **2.** (reg.) scaun pe care stă țesătoarea la război[3]; (și: (reg.) **sădelcă**). [Din urc. *sidelka*, rus. *sedelka*].

sideá, siderez vb. (livr.; tr.) a stupefia: *abuzurile din guvern l-au siderat pe președinte.* [Din fr. *sidérer*].

siderál, ~i, siderală, ~e a. **1.** care ține de aștri, referitor la aștri; care vine de la aștri; astral, stelar[1]; (p. ext.) ceresc: *sub binevoitoarea lumină siderală nu mai trăim în timp.* PETR.; **an sideral**, interval de timp (de 365 de zile, 6 ore, 9 minute și 9 secunde) în care Pămîntul efectuează o revoluție în jurul Soarelui; an solar; **zi siderală**, interval de timp (de 23 de ore, 56 de minute și 4 secunde) scurs între două treceri consecutive ale unei stele la același meridian; zi solară; **oră siderală**, a 24-a parte dintr-o zi siderală; **minut sideral**, a 60-a parte dintr-o oră siderală; **secundă siderală**, a 60-a parte dintr-un minut sideral; **timp sideral**, timp a cărui unitate de măsură este ziua siderală; **revoluție** (sau **perioadă**) **siderală**, interval de timp în care un astru revine la punctul din care a plecat; **2.** (livr.) cosmic; spațial: *spații siderale; zbor sideral.* [Din fr. *sidéral*, lat. *sideralis*].

siderát, ~ți, siderată, ~e a. (livr.) stupefiat: *rămăsei siderat.* PR.; *lumea privea siderată.* [V. *sidera*].

siderație, siderații f. **1.** influență atribuită aștrilor asupra vieții sau sănătății unei persoane; **2.** (med.) scădere bruscă a forțelor vitale (însoțită de moarte aparentă); **3.** suspendare brutală și completă a funcțiilor unuia sau a mai multor organe, de obicei din cauză accidentală (electrocutare, acțiunea trăsnetului, embolie, hemoragie cerebrală etc.). [Din fr. *sidération*].

siderísm n. cult al aștrilor. [Din fr. *sidérisme*].

siderít, siderite n. **1.** sideroză; **2.** siderolit. [Din fr. *sidérite*, germ. *Siderit*].

siderític, ~ci, siderítică, ~ce a. care conține siderit: *calcare sideritice.* [*Siderit* + *-ic*].

siderofíl, ~i, siderofílă, ~e a. (despre unele elemente chimice) care, după unele ipoteze, ar avea un rol important în alcătuirea părții centrale a Pămîntului. [Din fr. *sidérophile*].

siderografíe f. arta gravării în fier. [Din fr. *sidérographie*].

siderolít, siderolíți m. meteorit constituit aproape în întregime din fier; siderit. [Din fr. *sidérolithe*].

siderostát, siderostate n. aparat pentru observarea aștrilor, care anulează deplasarea lor aparentă. [Din fr. *sidérostat*].

sideróză, sideroze f. **1.** carbonat natural de fier, de culoare cenușie, gălbuie sau brună, cu luciu sticlos; siderit; **2.** formă de pneumoconioză datorată inhalării de pulbere de fier sau de compuși ferici. [Din fr. *sidérose*].

siderúrgic, ~ci, siderurgică, ~ce a. care ține de siderurgie, referitor la siderurgie: *combinat siderurgic.* [Din fr. *sidérurgique*].

siderurgíe f. (ramură a industriei metalurgice privind) extragerea și prelucrarea fierului și a aliajelor sale; metalurgia fierului: *siderurgia utilizează cocsul;* **2.** ramură a metalurgiei care studiază proprietățile fizico-chimice, precum și tehnica extragerii și prelucrării fierului și a aliajelor sale: *manual de siderurgie.* [Din fr. *sidérurgie*].

siderurgíst, siderurgiști m. muncitor din siderurgie. [Din fr. *sidérurgiste*].

sidonál n. medicament înrudit cu piperazina, folosit la eliminarea din corp a acidului uric. [Denumire comercială].

sie pron. refl.; dat., pers. 3; invar. (înv.) sieși: *și-au ales Adrian împăratul șie fecior și moștenitor împărății sale pre Comod.* N.COST.; (și: **șie**). [Lat. *sibi*].

siemens, siemenși [zimăns] n. (fiz.) unitate de măsură egală cu conductanța unui conductor electric cu rezistența de un ohm. [Din fr. *siemens*, germ. *Siemens*].

sienít, sienite n. rocă eruptivă alcătuită din feldspați alcalini și alte minerale, de culoare roșie amestecată cu verde, folosită ca piatră de construcție și la drumuri. [Din fr. *syénite*].

sienític, ~ci, sienitică, ~ce a. care conține sienit; de sienit: *porfir sienitic.* [Din fr. *syénitique*].

siéptru, sieptre n. (reg.) șerpar, chimir: *un negustor s-a înecat și sieptru cu galbeni de gît rău îi atîrna.* POP. [Et. nec.].

siéră, siere f. culme de munte cu creste dantelate, caracteristică reliefului din Spania și din America Latină. [Din sp. *sierra*].

siéstă, sieste f. odihnă (și somn) de după amiază: *D. Hasdeu, care și-a făcut siesta de cîteva minute, îmi iese înainte.* CAR.; *se retrase în dormitor să-și facă ceasul de siestă.* GHEȚIE. [Din fr. *sieste*].

sieși pron. refl.; dat.; pers. 3; lui însuși, ei înșăși. [*Sie* + *și*].

sifilídă, sifilide f. erupție care apare pe piele și pe mucoase, în faza secundară sau terțiară a sifilisului. [Din fr. *syphilide*].

sifiligrafíe f. (ramură a medicinei care se ocupă cu) studiul sifilisului. [Din fr. *syphiligraphie*].

sífilis, sífilisuri n. boală venerică transmisă prin contagiune sau ereditar, provocată de un spirochet (*Treponema pallidum*), caracterizată în prima fază prin apariția șancrului, în faza a doua prin apariția sifilidelor, iar în faza a treia prin leziuni la diferite organe (interne) ale corpului; lues: *ați avut vreun sifilis?* PR.; **sifilis congenital** (sau **ereditar**), formă de sifilis la copii (după o naștere prematură), manifestîndu-se la început prin leziuni cutanate pe viscere și pe mucoase, mai tîrziu prin tumori. [Din fr. *syphilis*, germ. *Syphilis*].

sifilític, ~ci, sifilítică, ~ce a. **1.** care ține de sifilis, de natura sifilisului, provocat de sifilis: *boli, afecțiuni sifilitice*; **2.** (și m., f.) (persoană) care suferă de sifilis, (bolnav) de sifilis; luetic: *băiatul era sifilitic*; **3.** (fam.; și m., f.) (om) descreierat, nebun: *liniștește-te, sifiliticule!* [Din fr. *syphilitique*].

sifilóm, sifiloame n. tumoare care apare în faza a treia a sifilisului: *sifilom terțiar.* [Din fr. *syphilome*].

siflánt, siflantă, ~e a. **1. consoană siflantă** (și f.), consoană sibilantă (ex.: s și z); **2.** (despre graiuri, dialecte etc.) caracterizat prin prezența acestor consoane; **3.** (rar; despre respirație) șuierător; zgomotos. [Din fr. *sifflant*].

siflée, siflee f. fluier pentru transmiterea comenzilor pe o navă: *pe punte răsună sifliile.* CĂL.; (și: **siflie**). [Din fr. *sifflet*].

siflíe f. v. siflee.

sifón, sifoane n. **1.** tub îndoit, cu două brațe inegale, folosit la transvazarea lichidelor de la un nivel superior la unul inferior, trecînd peste un obstacol mai înalt decît nivelul superior; **2.** dispozitiv în formă de S sau de U, montat la punctul de legare dintre un obiect de instalație sanitară și o conductă de canalizare, pentru a opri, prin formarea unui dop de apă, trecerea gazelor urît mirositoare din canal în instalație; **3.** butelie etanșă de sticlă, de material plastic etc., folosită pentru păstrarea și debitarea sub presiune a apei gazoase, acidulate cu bioxid de carbon; (p. ext.) apa gazoasă, acidulată din această butelie: *vizavi se afla ... un centru de umplut sifoane.* CĂRT.; *bea vin cu sifon*; (fam.) **a-i veni cuiva cu sifon**, a-i cădea rău, a se supăra; **4.** aparat pentru spălarea și dezinfectarea anumitor cavități ale organismului (stomac, nas etc.); **5.** organ de locomoție în formă de pîlnie, la unele animale acvatice (ex.: la sepie, la scoică etc.); **6.** (arg.) sifilis. [Din fr. *siphon*, lat. *sipho, -onis*, germ. *Siphon*].

sifoná, sifonez vb. (tr.) **1.** a transvaza cu ajutorul unui sifon; **2.** a turna cu sifonul un material fluid într-un tipar; **3.** (rar) a adăuga sifon într-o băutură alcoolică: *își sifonă un pahar ... și îl bău cu poftă.* PR. [Din fr. *siphonner*].

sifonár, sifonari m. persoană care fabrică apă gazoasă, acidulată și încarcă sifoane sau care vinde sifoane. [*Sifon* + *-ar*].

sifonáre, sifonări f. acțiunea de a sifona și rezultatul ei. [V. *sifona*].

sifonát, ~ți, sifonată, ~e a. **1.** (despre băuturi alcoolice) amestecat cu sifon; **2.** (p. gener.) acidulat. [V. *sifona*].

sifonăríe, sifonării f. magazin în care se încarcă și se vînd sifoane. [*Sifon* + *-ărie*].

sifonofór, sifonofoare n. (la pl.) ordin de celenterate hidrozoare coloniale, care au un sifon ca mijloc de locomoție (*Siphonophora*); (și la sg.) animal din acest ordin (ex.: sepia, scoica). [Din fr. *siphonophores*].

sígă f. **1.** mineral alb, galben sau roșu, prezent în natură sub formă de bolovani sau de nisip, care se folosește la zugrăveli, în tăbăcărie sau ca piatră de construcție: *urcăm din greu ... maluri de sigă sparte de puhoaie.* VLAH.; **2.** (reg.) lignit; **3.** (reg.) huilă vînătă. [Din sb. *siga*].

sigíl n. v. **sigiliu**.

sigilá, sigilez vb. (tr.) **1.** a aplica un sigiliu pentru a autentifica, a confirma documente, acte etc.; a pecetlui: *testamentele se închid şi se sigilează.* GHEŢIE; **2.** (p. ext.) a închide plicuri, pachete, încăperi etc. aplicînd un sigiliu: *poliţia ... i-a sigilat sediul.* ST.; (fig.) *tomuri sigilate-n marochine.* PETR. [Din lat., it. ***sigillare***].

sigiláre, sigilări f. acţiunea de a sigila şi rezultatul ei; pecetluire. [V. ***sigila***].

sigilát[1], ~ţi, sigilată, ~e a. pe care s-a aplicat un sigiliu; (p. ext.) închis cu un sigiliu: *acest ordin scris, subscris şi sigilat era limpede.* GHICA; *dete banului un plic sigilat.* FIL.; (fig.) *mă ispitea ... ceea ce era sigilat şi fascinant în viaţa ei.* EL. [V. ***sigila***].

sigilát[2] n. sigilare, pecetluire: *sigilatul unui pachet.* [V. ***sigila***].

sigilión n. v. singhilie.

sigíliu, sigilii n. **1.** pecete; ştampilă; semn imprimat prin aplicarea acestora: *marele logofăt ... întipărea pe hîrtie sigiliul princiar.* HASD.; **2.** ceară roşie sau plumb, bronz etc. (aplicat sau legat de un document, de un pachet etc.) pe care se imprimă o pecete, pentru a închide un lucru interzis celor neautorizaţi; semn astfel aplicat pe ceva; pecete: *primi o scrisoare cu sigil negru.* EM.; *acesta încuiase apartamentul şi pusese sigiliile.* GHEŢIE; **3.** (fig.) semn caracteristic, trăsătură distinctivă; marcă[1], amprentă: *purta în trăsăturile figurii sale sigiliul frumuseţii ebraice.* AL.; (şi: **sigil**). [Din lat. ***sigillum***; cf. it. ***sigillo***].

sigillária f. arbore fosil asemănător cu lepidodendronul, dar cu trunchiul neramificat. [Din fr. ***sigillaire***, lat. ***sigillaria***].

sigilográfic, ~ci, sigilografică, ~ce a. care ţine de sigilografie, referitor la sigilografie. [Din fr. ***sigillographique***].

sigilografíe f. sfragistică. [Din fr. ***sigillographie***].

síglă, sigle f. prescurtare (convenţională) formată din litera iniţială urmată de una sau mai multe litere dintr-un cuvînt, folosită în texte; prescurtare (ex.: a. = adjectiv; cf. = confer; fr. = franceză etc.); (şi: (înv.) **siglu**). [Din fr. ***sigle***, lat. ***sigla***].

síglu n. v. siglă.

sígma m. numele celei de a optsprezecea litere a alfabetului grecesc (notată Σ, σ sau s), corespunzînd sunetului *s* (folosită pentru diverse notaţii în matematică şi fizică). [Din gr. mod. ***sígma***, fr. ***sigma***].

sigmátic, ~ci, sigmatică, ~ce a. caracterizat prin prezenţa unui sigma: *aorist sigmatic.* [Din fr. ***sigmatique***].

sigmatísm n. **1.** defect de pronunţare constînd în dificultatea sau imposibilitatea pronunţării sunetului *s*; **2.** defect de pronunţare, constînd în dublarea articulării uneia sau mai multor consoane, de regulă *j, g,* cu consoana *s.* [Din fr. ***sigmatisme***].

sigmoíd, ~zi, sigmoidă, ~e a. **1.** care este de forma literei sigma: *colon sigmoid*; **2. valvulă sigmoidă**, fiecare dintre cutele membranoase situate la originea arterei aorte şi a arterei pulmonare; **colon sigmoid** (sau **pelvin**) (şi n.), segment al colonului care începe la marginea internă a psoasului stîng şi se continuă cu rectul. // n. dispozitiv la armele de foc, care împiedică descărcarea accidentală a acestora. [Din fr. ***sigmoïde***].

signácul, signacule n. (latinism; înv.) semn al crucii pe care îl face preotul la botez, pe fruntea unui copil. [Din lat. ***signaculum***].

signál n. v. semnal.

signalétic, ~ci, signaletică, ~ce a. **1.** care dă semnalmentele cuiva sau descrierea a ceva: *fişă signaletică*; **2.** (despre publicaţii sau bibliografii) care semnalează succint lucrări, articole etc. // f. activitate semiotică referitoare la semne, la semnalizare. [Din fr. ***signalétique***].

signatúră, signaturi f. **1.** cifră, steluţă sau alt semn pus pe prima pagină a fiecărei coli de tipar dintr-o carte, pentru a uşura legătorului aşezarea colilor în ordine; **2.** tăietură în corpul unei litere, care înlesneşte zeţarului recunoaşterea poziţiei ei; **3.** (muz.; înv.) armură; **4.** totalitatea cifrelor cu care este prevăzut basul, în exerciţiile armonice, pentru a indica elevului acordurile pe care trebuie să le completeze; **5.** (înv.) semnătură; însemn, pecete: (fig.) [romanul] *poartă signatura timpului.* EM. [Din fr. ***signature***, lat. ***signatura***].

signătoáre, signători f. fiecare dintre cele două clape de metal ale unui dispozitiv, care fixează coala de hîrtie în maşina de tipar. [Cf. ***signatură***].

signét, signete n. panglică subţire fixată în partea de sus a cotorului unei cărţi pentru a servi ca semn de carte. [Din fr. ***signet***].

signitáte, signităţi f. (latinism; înv.) sens: *viaţa socială cîştigă ... signitatea sa mai nobilă.* EM. [Din lat. ***signitas, -atis***].

signorie, signorii [sinioríe] f. **1.** formă de guvernămînt instituită în unele oraşe italiene, în evul mediu tîrziu şi în Renaştere, caracterizată prin concentrarea puterii în mîinile unei singure persoane; (p. ext.) tiranie; **2.** organ de conducere în unele oraşe-republici italiene, în evul mediu, ales dintre membrii de vază ai breslelor; clădirea, reşedinţa în care acesta funcţiona. [Din it. ***signoria***].

sígur, ~i, sigură, ~e a. **1.** de care nu se poate îndoi nimeni; cert, evident, neîndoielnic: *victoria cea mai sigură în amor este fuga.* IBR.; *faptul e sigur*; (fam.) **la sigur**, cu siguranţă, negreşit: *mă traduce la sigur.* CAR.; **2.** stabilit, calculat cu exactitate; precis: *etimologia sigură a unui cuvînt*; **a merge** (sau **a se duce**) **la sigur**, a se îndrepta către ţintă fără risc; a nu da greş: *el se ducea totdeauna la sigur.* GANE; **3.** care acţionează hotărît, fără ezitare; ferm: *aranjează totul cu o simţire sigură, fără greş.* EM.; **4.** care produce efectul dorit; eficace, eficient: *remediu sigur*; **5.** care se va întîmpla negreşit; cert, inevitabil: *boala lungă, moarte sigură.* Z.; *victorie sigură*; **6.** convins, încrezînd: *eşti sigură că ai rămas însărcinată.* PR.; *sînt sigur că va veni*; **(a fi) sigur de cineva** (ori **de ceva**), a avea deplină încredere în cineva (sau ceva): *eu sînt sigur de caracterul lor.* CAR.; **(a fi) sigur de** (ori **pe**) **sine** (sau **el, dînsul**), (a se comporta) neşovăielnic; (a fi) conştient de propria valoare: *omul ce nu şi-a comunicat ideile nu e niciodată sigur de dînsul.* BOLLIAC; *era frumoasă, mîndră, rafinată, tipul femeii sigure pe sine.* GHEŢIE; **7.** pe care te poţi bizui, demn de încredere: *sacul d-tale se află în mîini sigure.* AL.; **8.** care nu prezintă pericol, fără primejdie; apărat, ferit, păzit: *calea bătută este cea mai sigură.* Z.; *adăpost sigur*; **a pune pe cineva** (sau **ceva**) **la loc sigur**, a pune bine; a ascunde: *ai pus banii la loc sigur?*; **9.** trainic, durabil: *temelii de piatră, sigure.* // adv. **1.** da, firește: *pot să plec? sigur!*; **2.** în mod cert, precis, cu siguranţă; negreşit, indiscutabil: *sigur s-o găsi vrun fante să te-admire?* VLAH.; **mai mult ca** (sau **decît**) **sigur**, fără îndoială. [Din gr. mod. ***síghuros***].

siguralménte adv. (rar) în mod sigur; cu siguranţă: *te aşteaptă siguralmente, du-te.* CAR. [***Sígur*** + ***-almente***].

siguránţă, siguranţe f. **1.** caracterul unui fapt sigur; convingere neclintită; certitudine, încredere, nădejde, siguritate: *prin literatură ... putem produce, cu oarecare siguranţă, o deşteptare a simţului de viaţă.* MAIOR.; *nu mai am nici o siguranţă în ziua de mîine*; **cu siguranţă**, fără îndoială, sigur; ferm: *putem susţine cu siguranţă acest lucru*; **2.** fermitate, precizie; pricepere, îndemînare: *în cuvîntul şi privirea lui era întotdeauna siguranţă.* VLAH.; **3.** lipsă de primejdie; securitate; sentiment de încredere, de linişte pe care îl dă cuiva faptul că este la adăpost de orice pericol; asigurare, protecţie, siguraţie; siguritate: *interesul ordinei şi siguranţei în ţară ... obligă la asemenea mijloace de persuasiune.* REBR.; **4. ac de siguranţă**, ac prevăzut cu un locaş în care i se introduce vîrful pentru a nu se desprinde din locul unde este înfipt şi pentru a nu înţepa; **5.** organ de maşină sau dispozitiv care protejează un material sau un sistem tehnic: *supape de siguranţă*; **siguranţă de** (sau **în**) **funcţionare**, calitate a unui sistem tehnic (sau component al acestuia) de a funcţiona fără defecţiuni şi fără abateri esenţiale; fiabilitate; **6.** (şi **siguranţă electrică**) dispozitiv care întrerupe un circuit electric la trecerea unui curent electric prea intens: *elevii noştri învaţă la fizică despre electricitate, dar n-au idee să repare o siguranţă care a sărit.* GHEŢIE; **7.** dispozitiv la armele de foc, care împiedică descărcarea accidentală a armei; **8.** dispozitiv care se introduce în broasca unei uşi, pentru a împiedica deschiderea acesteia cu o cheie falsă; **9.** (şi **siguranţa statului, poliţie de siguranţă**) nume date în trecut poliţiei politice secrete: *administraţia angaja oameni suspecţi, agenţi ai siguranţei, travestiţi în muncitori.* PR. [***Sigur*** + ***-anţă***].

siguráţie, siguraţii f. (înv.) siguranţă. [***Sigur*** + ***-aţie***].

siguripsí, siguripsesc vb. (înv.) **1.** (fin.; tr. şi refl.) a (se) asigura; **2.** (tr.) a garanta: *prinosul ... să poată siguripsi îndestularea Soborului pe trei ani* (a. 1843). URIC.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) pune la adăpost: *aceştia sar şi scot ... lucrurile, siguripsindu-le de primejdie.* DRĂGHICI; **4.** (tr. şi refl.) a (se) încredinţa. [Din gr. mod. ***sigúrepsa*** (aor. lui ***sigurévo***)].

siguripsíre, siguripsiri f. (înv.) acţiunea de a (se) siguripsi; asigurare, garantare; încredinţare. [V. ***siguripsi***].

sigurísim, ~i, sigurisimă, ~e a. (rar) foarte sigur: *dacă am fi siguri, sigurisimi că-i aici!* CAR. [***Sigur*** + ***-isim***].

sigurítate f. (înv.) siguranţă: *a făgăduit ... siguritate în case şi pe drumuri.* GHICA. [***Sigur*** + ***-itate***].

sihástru, ~ştri, sihastră, ~e m., f. pustnic: *am fost sihastru, nu călugăr.* EM.; *chilia e nemărginirea sihastrului.* PLEŞU; (adj.) *au mărsu la Voroneţ, unde trăieşte un părinte sihastru, pre nume Daniil.* NEC. // a. care trăieşte retras, departe de lume; singuratic, pribeag: *el şede sihastru la herghelie.* SAD.; (fig.) *nu v-a prins dragostea sihastră de ce-aţi lăsat?* COŞB.; (şi: (înv. şi reg.) **săhastru**). [Din gr. mod. ***isihastís*** „cel ce trăieşte liniştit"].

sihástresc, ~şti, sihástrească, ~eşti a. care aparţine sihastrului sau sihăstriei, referitor la sihastru sau la sihăstrie; ascetic, schimnicesc: *tinerel fiind încă petrecea viaţă sihăstrească.* DOS.; (şi: (înv.) **săhăstresc**). [***Sihastru*** + ***-esc***].

sihástréşte adv. (înv.) ca sihaştrii; ascetic, schimnicește: *petrecu săhăstreşte.* DOS.; (şi: **săhăstreşte**). [***Sihastru*** + ***-eşte***].

sihástri, sihástresc vb. **1.** (intr.) a duce viaţă de sihastru; a pustnici, a schimnici: *săhăstrind ... aceia în muntele Sinaiului.* DOS.; **2.** (refl.) a se face sihastru; a se pustnici; a se schimnici; **3.** (p. ext.; refl.) a trăi retras, departe de lume; a se izola: *nană, nu te sihăstri.* IONEL; *se sihăstrise la moşie*; (şi: (înv.) **săhăstri**). [De la ***sihastru***].

sihástríe, sihástrii f. **1.** faptul de a trăi ca un sihastru; stare, viaţă de sihastru; ascetism, pustnicie, schimnicie: *trăia exilat de mai mulţi ani la moşia Lespezi ..., unde îşi petrecea zilele într-o sihăstrie totală.* GHEŢIE; **2.** loc unde trăieşte un sihastru; schit: *o sihăstrie din Ceahlău.* NEGR.; *m-aş retrage într-o sihăstrie ... şi n-aş mai vrea să ştiu de nimic.* VLAH.; **3.** (p. ext.) loc singuratic, izolat; singurătate, izolare în care trăieşte cineva; pustietate, pustnicie: *aş vrea ca cineva să-mi ia locul în această săhăstrie.* EM.; *ca într-o sihăstrie a liniştii, mă bucuram de izolarea în care ne scufundasem.* SAD.; (şi: (înv. şi reg.) **săhăstrie**). [Din sl. ***sihastirija***, gr. mod. ***isyhastírion***].

sihástríre, sihástriri f. acţiunea de a (se) sihăstri şi rezultatul ei; pustnicire. [V. ***sihăstri***].

sihástrít, ~ţi, sihástrită, ~e a. (ca) de sihastru; schimnicit[1]; retras departe de lume: *viaţă sihăstrită.* [V. ***sihăstri***].

síhlă, sihle f. **1.** pădure deasă (de copaci tineri); hăţiş, selbă: *să las sîlha cea bătrînă, să las codrul cel de fagi.* COŞB.; *acolo-i împărăţia sălbătăciunilor, cît ţin munţii şi sihlele.* SAD.; **2.** numele mai multor specii de conifere (brad, molid, pin[1]): *cetină mîndră de silhă ..., cetină mîndră de brazi.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **silhă, sîlhă**, (reg.) **ţihlă**). [Cf. lat. ***silva***].

sihlíş, sihlişuri n. (reg.) loc acoperit de o sihlă: *din vreme în vreme, găteje pîrîiau prin ţîhlişuri şi cîte o nălucă neagră vîşca prin frunzare.* SAD.; (şi: **ţihliş**). [***Sihlă*** + ***-iş***].

sií vb. v. sfii.

siimén m. v. **seimen**.

sikh [sic] a. care ține de sikhism, referitor la sikhism. // m. adept al sikhismului. [Din fr. ***sikh***].

sikhism [sichísm] n. doctrină hinduistă influențată de islam, cu caracter antifeudal, fondată în India de Nanak (reformator religios și guru). [Din fr. ***sikhisme***].

sil n. zăcământ de roci magmatice intruzive, sub formă de spații lamelare umplute cu topituri magmatice; (scris și: *sill*). [Din fr. ***sill***].

silabár, silabare n. **1.** (înv.) abecedar; **2.** totalitatea semnelor care reprezintă silabele unei limbi (monosilabice); (p. ext.) carte în care sînt prezentate sistematic asemenea semne: *despre silabarul iaponilor ... nu aveau vreo idee.* MAIOR. [Din fr. ***syllabaire***].

silabáție, silabații f. descompunere a cuvintelor în silabe. [Din fr. ***syllabation***].

silábă, silabe f. segment fonetic al unui cuvînt, alcătuit dintr-unul sau mai multe sunete (avînd ca centru sonor o vocală), care se rostește printr-o singură emisiune vocală: *prozodia ne învață a accentua silabele.* CR.; **silabă deschisă**, silabă care se termină într-o vocală; **silabă închisă**, silabă care se termină într-o consoană. [Din lat. ***syllaba***, fr. ***syllabe***].

silabí, silabesc vb. (înv.; tr.) a silabisi. [De la ***silabă***].

silábic, ~ci, silabică, ~ce a. **1.** care ține de silabă, referitor la silabă; alcătuit din silabe; **semn silabic**, semn grafic care notează o silabă; **scriere silabică** (sau **cu caracter silabic**), scriere în care semnele nu reprezintă sunete, ci silabe; silabism: *japonezii au scriere silabică;* **principiu silabic**, principiu care stă la baza scrierii silabice; **vers silabic**, vers în care măsura este determinată de numărul silabelor; **versificație silabică**, versificație bazată pe numărul silabelor, independent de locul accentelor; **2.** (despre vocale) care poate forma (împreună cu una sau mai multe consoane) o silabă; plenison. [Din fr. ***syllabique***].

silabíre, silabiri f. (înv.) silabisire. [V. ***silabisi***].

silabisí, silabisesc vb. (tr.) **1.** a pronunța sau a citi despărțind cuvintele în silabe; (p. ext.) a pronunța sau a citi rar, cu greutate; a bucheri: *îmi răscolea cărțile în pupitru, le silabisea titlul cu scîrbă.* PR.; (fig.) [un greier] *silabisește în violina mea.* CĂL.; **2.** (fig.) a descifra cu greu: *pietre șterse de pe care se căznesc cărturarii să silabisească fala trecută.* [Din gr. mod. ***sillávisa*** (aor. lui ***sillavízo***) (după *silabă*)].

silabisíre, silabisiri f. acțiunea de a silabisi și rezultatul ei; silabisire: *cititul începe cu silabisirea cuvintelor.* [V. ***silabisi***].

silabisít[1], ~ți, silabisită, ~e a. despărțit în silabe: *cuvinte silabisite.* [V. ***silabisi***].

silabisít[2] n. faptul de a silabisi; **pe silabisite**, silabisind: *de la nea Nicuță apucasem să citesc pe silabisite.* DELAVR. [V. ***silabisi***].

silabísm n. sistem de scriere în care fiecare silabă este reprezentată printr-un semn. [Din fr. ***syllabisme***].

silán, silani m. compus al siliciului cu hidrogenul. [Din fr., engl. ***silane***, germ. ***Silan***].

sílă, sile f. **1.** (înv.) putere, tărie: *le-au mustrat și basne le-au arătat cu sila cuvîntului și cu puterea scripturilor.* BIBLIA; (înv. și reg.) **cu (mare** sau **atîta) silă** ori **în silă**, cu toată puterea; făcînd un efort; cu greutate: *calul se poticnește, îl opresc în silă, vrea să pornească iar, dar cade zdrobit în genunchi.* CAR.; **2.** (înv.; la pl.) minuni: *vedea sile și seamne și se mira.* COR.; **3.** (înv.) putere armată: *pornind la războiu cu o silă așa de mare și de grozavă, sparse împărăția vecinului.* ISP.; *două tovărășii de steaguri au pălit mai la vale sila ismailitenilor, din două laturi.* SAD.; **4.** (reg.) mulțime de ...; cantitate de ...: *eu îți pot da atîta silă de rod și tu să nu-mi lași nici un fir?* POP; **5.** constrîngere, presiune; violență, abuz săvîrșit împotriva cuiva; *unde nu încape voia, încape sila;* **cu (de-a) sila** sau **de (ori în, cu) silă**, fără voia sau acordul cuiva; prin abuz; forțat: *mai cu binele mai cu de-a sila, l-a luat acasă.* CAR.; *nu-mi place să fiu pupat cu sila.* PR.; (reg.) **în silă**, în ciudă: *de ce vrei să-mi faci în silă?* AL.; **a face silă cuiva, a)** (înv. și pop.) a săvîrși abuzuri, a face greutăți; a persecuta: *nu lăsa pizmașii să le facă silă.* DOS.; **b)** (înv.) a sîlui: *cela ce va face silă vreunii fecioare ... să-ș piardză giumătate den toată avuția lui.* PRAV.; **6.** dezgust, greață; aversiune, repulsie față de cineva sau de ceva: *făcu un gest de silă.* VLAH.; *le era silă de seu.* SOR.; **în** (sau **cu**) **silă**, fără tragere de inimă, fără interes, fără plăcere; de nevoie; din obligație: *unii se plimbă, vorbesc și rîd în silă.* DELAVR.; **a-i fi** (sau **a face** ori **a i se face** sau **a produce cuiva**) **silă**, a (se) scîrbi: *le era silă și de viață.* GAL. [Din sl. ***sila*** „putere, tărie"].

sílcă, silce f. sfoară cu care se leagă bucățelele de plută de frînghia carmacelor. [Et. nec.].

sileáf, sileafuri n. **1.** brîu lat în care se purtau înfipte diferite arme: *încins cu un sileaf în care erau înfipte două sau trei pistoale și un iatagan.* ISP.; *mîna-n seleaf că punea, paloș mare că scotea.* POP.; **2.** (reg.; în forma **salafiu**) talisman: *na acest cornișor de aur, el este salaful meu, adică talismanul care mă ocrotește.* POP.; (și: (înv. și pop.) **seleaf**, (înv.) **sileah**, (reg.) **salafiu**). [Din turc. ***silâh*** „armă"].

sileáh n. v. **sileaf**.

silemét n. v. **selamet**.

silén[1], sileni m. nume dat satirilor bătrîni, în mitologia greacă; (p. ext.) persoană în vîrstă care, sub o înfățișare grotescă, ascunde o înțelepciune ironică: *mărturisea cu rîs de silen Hagienuș.* CĂL. [Din lat. ***Silenus***, fr. ***Silène***].

silén[2], ~i, silenă, ~e m., f. numele mai multor specii de plante erbacee din familia cariofilaceelor, cu frunze lanceolate, cu flori de obicei dispuse în inflorescențe, cultivate uneori ca plante ornamentale (*Silene*). [Din fr. ***silène***].

silénic, ~ci, silenică, ~ce a. (rar) ca un silen[1]: *Socrate era divinitatea silenică a profesorului.* BL. [***Silen[1]*** + ***-ic***].

silențiár, silențiari m. sclav antic care avea obligația de a păstra liniștea și ordinea într-o casă romană. [Din lat. ***silentiarius***].

silențiátor, silențiatoare n. (la motoarele cu explozie) amortizor de zgomot. [Din it. ***silenziatore***].

silențiós, ~și, silențioásă, ~e a. **1.** în care nu se aude nici un zgomot; liniștit: *stradă silențioasă;* **2.** care nu produce zgomot; care funcționează fără zgomote: *motor silențios;* **bloc silențios**, amortizor de oscilații, constituit dintr-o masă de cauciuc solidarizată cu două armături metalice, care se montează între două organe de mașină; **3.** care vorbește puțin; tăcut: *o tînără silențioasă.* [Din fr. ***silencieux***, lat. ***silentiosus***].

silențiozitáte f. proprietate a unui motor, a unui aparat etc. de a funcționa fără zgomot. [***Silențios*** + ***-itate***].

silénțiu n. (latinism; azi iron.) tăcere; liniște: *zgomotul apoi cu încetul se stinge, totul rămîne într-un silențiu lugubru.* CAR. [Din lat. ***silentium***].

silépsă, silepse f. construcție sintactică în care cuvintele se acordă după asociații logice și nu după reguli gramaticale; (p. ext.) figură de stil în care se folosește o astfel de construcție sau în care un cuvînt este luat atît în sensul propriu, cît și în cel figurat (ex.: am vorbit cu Sfinția Sa și el mi-a zis ...; primul s-a neliniștit santinela). [Din gr. mod. ***syllepsis***, lat. ***syllepsis***, fr. ***syllepse***].

siléptic, ~ci, sileptică, ~ce a. care ține de silepsă, referitor la silepsă: *forma sileptică poate autoriza împreunarea mai multor obiecte felurite într-o singură expresie.* MAIOR. // adv. cu ajutorul silepsei, prin silepsă: *vorbea sileptic.* [Din fr. ***syllep-tique***].

sílește f. v. **siliște**.

sílex, silexuri n. **1.** formație silicioasă amorfă sau fin cristalizată, foarte dură, cenușie, gălbuie sau brună, care se formează în rocile calcaroase; cremene: *ca silexul ești rece, deși ca iarba fremeți.* CĂL.; **2.** (mai ales la pl.) obiect, instrument etc. dintr-o astfel de rocă, datînd din epoca de piatră: *două custuri, silexuri și alte fragmente ... de care se găseau prin toate cetățile dace.* BOLLIAC; *silexurile paleolitice.* PATAP. [Din fr. ***silex***, lat. ***silex, -icis***].

silezián, ~eni, silezianã, ~ene a. care aparține, care este caracteristic Sileziei sau locuitorilor ei, referitor la Silezia sau la locuitorii acesteia: *peisaje sileziene.* // m., f. persoană (originară) din Silezia: *mumă-sa era silezianã.* CĂL. [Din fr. ***silésien***].

silf, ~i, silfă, ~e m., (rar) f. **1.** (în mitologia celtică și germanică) duh, spirit aerian ușor și agil, întruchipînd elementul aerului: *atunci ca și silful, ce n-adoarme-n pace, inima-mi bate.* EM.; *noaptea vinecetișor ... cu-a ei silfe șopotinde.* EM.; **2.** reprezentare plastică a acestei divinități: *sala gotică plină de silfi.* R.L. [Din fr. ***sylphe***, lat. ***sylphus***].

sílfic, ~ci, silfică, ~ce a. (rar) care aparține silfilor, referitor la silfi; ca de silfi: *care să fi fost natura ființelor silfice?* HOGAȘ. [Din fr. ***sylphique***].

silfídă, silfide f. **1.** (în mitologia celtică și germanică) duh, spirit aerian feminin ușor și agil, care, împreună cu silful, întruchipa elementul aerian; silfă: *ce talie de silfidă! ... parcă-i o floare îndoită de suflul aurorei.* AL.; **2.** reprezentare plastică a acestei divinități: *în sala gotică străjuiau silfide;* **3.** (fig.) femeie tînără, grațioasă și zveltă; **4.** (la pl.) familie de insecte coleoptere cu mirosul foarte dezvoltat ale cărei larve se hrănesc cu cadavre sau cu leguminoase, provocînd pagube în culturi (*Sylphidae*); (și la sg.) insectă din această familie. [Din fr. ***sylphide***].

sílhă f. v. **sihlă**.

silhúi, silhuie a. **1.** acoperit cu sihle: *munți silhui.* COȘB.; **2.** des; de nepătruns: *sat mare și bogat, tăinuit în mijlocul codrilor silhui.* VLAH.; **3.** (fig.) zăpăcit, bezmetic: *proclet mai ești, Ionică, și sălhui!* REBR.; (și: (reg.) **sălhui, sîlhui**). [***Silhă*** + ***-ui***].

silí, silesc vb. **1.** (tr.) a forța pe cineva să facă ceva; a obliga, a constrînge: *românul ... nu-și prea organizează destinul din proprie inițiativă, ci silit doar de grave întîmplări.* BL.; *un ticălos trebuie silit să-și învingă pornirile, pus cu botul pe labe.* PR.; **2.** (tr.) a determina să existe, să acționeze într-un anume fel; a face să ...; a îndemna la un efort; a convinge: *aveau să-și spună atîtea lucruri, dar reticențele de tot felul îi sileau să discute banalități.* GHEȚIE; **3.** (înv.; tr.) a sîlui: *va afla neștine fata cea fecioară ... și silindu-o va dormi împreună cu ea.* BIBLIA; **4.** (refl. și intr.) a-și da toată osteneala, a se strădui să facă, să realizeze ceva: *articole critice, pe care ne vom sili a le face cît se va putea mai obiective.* CAR.; *n-am timp de pierdut, mă silesc să le-nvăț [cuvintele] măcar pe cele sfinte.* VIERU; **5.** (pop.; intr., tr. și refl.) a (se) grăbi, a (se) zori: *cînd este să dai peste păcat, dacă e înainte, te silește să-l ajungi.* CR. [Din sl. ***siliti***].

silicagél, silicageluri n. material granular cu porozitate mare, obținut prin deshidratarea în condiții speciale a gelului de bioxid de siliciu, întrebuințat ca absorbant și ca purtător de catalizatori; gel de silice. [Din fr. ***silicagel***].

silicát, silicați m. și (înv.) **silicate** n. sare a acidului silicic, prezentă în numeroase minerale (feldspați, mice etc.), folosită ca materie primă în industria ceramică, în metalurgie, la fabricarea sticlei etc. [Din fr. ***silicate***].

silicatáre, silicatări f. procedeu de consolidare și impermeabilizare a terenurilor de fundații, a pereților săpăturilor și galeriilor etc., prin injectarea în pămînt a unei soluții de silicat de sodiu și a unei soluții de electrolit (de obicei de clorură de calciu). [De la ***silicat***; cf. fr. ***silicatation***].

silícă, silice f. material refractar compus mai ales din bioxid de siliciu; cărămidă refractară silicioasă. [De la ***silice***].

silíce, silice f. corp solid, compus al siliciului cu oxigenul, dur, alb sau incolor, insolubil în apă, cu temperatura de topire foarte înaltă, prezent în natură în compoziția celor mai multe roci, folosit la fabricare sticlei, a betonului etc.; bioxid de siliciu; **gel de silice**, silicagel. [Din fr. ***silice***].

silícic, ~ci, siiicică, ~ce a. (despre acizi, eteruri etc.) care se obține din siliciu. [Din fr. (*acid*) ***silicique***].

silicícol, ~i, silicícolă, ~e a. (despre plante) adaptat la un sol bogat în bioxid de siliciu sau în roci silicioase (de ex.: salcîmul, secara, viţa de vie etc.) [Din fr. *silicicole*].

siliciére, silicieri f. operaţie termochimică de îmbogăţire superficială cu siliciu a unor piese metalice pentru a le face mai rezistente la coroziune; silicizare. [De la *siliciu*].

silicifiát, ~ţi, silicifiată, ~e a. care a suferit procesul de silicifiere. [Din fr. *silicifié*].

silicificáre, silicificări f. (rar) silicifiere. [De la *siliciu*].

silicifiére, silicifieri f. proces natural de îmbogăţire cu siliciu sau transformare în siliciu a unei roci, a unui lemn, a unei plante; silicificare; (p. ext.; concr.) porţiune silicificată a unei roci, a unui lemn etc. [De la *silicifiat*].

siliciós, ~şi, silicioásă, ~e a. format din siliciu; care conţine siliciu: *Anglia ... posedă mineralele de fier ... amestecate cu cărbune şi cu toate substanţele silicioase şi feroase necesare topirii.* GHICA; *teren silicios;* (şi: **silicos**). [Din fr. *silicieux*].

silíciu n. element chimic, metaloid, cristalizat sau amorf, de culoare cenuşie, cu proprietăţi asemănătoare cu ale carbonului, prezent în natură sub formă de silice şi silicaţi, întrebuinţat în metalurgie pentru a da duritate şi rezistenţă aliajelor fierului. [Din fr. *silicium*].

siliciúră, siliciuri f. combinaţie a siliciului cu un metal. [Din fr. *siliciure*].

silicizáre, silicizări f. (rar) siliciere. [De la *siliciu*].

silicón, siliconi m. compus macromolecular cu structură analoagă corpurilor organice, alcătuit din lanţuri sau cicluri de atomi de siliciu care alternează regulat cu atomi de oxigen, caracterizat prin rezistenţă la apă şi la oxidare: *siliconii pot fi solizi (răşini, cauciucuri) şi lichizi (uleiuri).* // n. (pl. **silicoane**) (arg.; la pl.) sîni cu implant din acest material: *actriţa îşi etalează silicoanele.* [Din fr. *silicone*].

silicós a. v. silicios.

silicotermíe, silicotermii f. procedeu de reducere a unor oxizi metalici greu reductibili, folosind pulberea de siliciu sau de ferosiliciu ca agent de reducere. [Din fr. *silicothermie*].

silicóză, silicoze f. boală pulmonară profesională, provocată de inhalarea pulberilor de bioxid de siliciu: *silicoza apare mai ales la muncitorii din mine şi din industria metalurgică.* [Din fr. *silicose*].

silículă, silicule f. tip de fruct uscat dehiscent al unor plante crucifere, asemănător cu silicva, dar mai scurt şi cu un perete fals despărţitor membranos în interior, de care se prind seminţele (ex. la traista-ciobanului). [Din fr. *silicule*].

silícvă, silicve f. tip de fruct dehiscent în formă de păstaie, caracteristic multor specii de crucifere, alcătuit dintr-o teacă (cu lungimea de cel puţin patru ori mai mare decît lăţimea), împărţit în interior printr-o membrană subţire, pe care sînt prinse seminţele (ex.: la varză, la ridichi etc.). [Din lat. *siliqua*, fr. *silique*].

silihtár, silihtari m.1. mare demnitar la turci, care purta sabia sultanului; demnitar turc care avea în grijă armele unui mare-vizir: *silihtar ce era înlăuntru ..., adecă spătar ce poartă spata sau buzduganul după împăratul.* COSTIN; **silihtar aga** (sau **paşa**), titlu dat primului mareşal al palatului împărătesc, în Imperiul Otoman; **2.** spătărel sau armaş în ierarhia Imperiului Otoman. [Din turc. *silâhdar*, *silâhtar*].

silimanít n. silicat natural de aluminiu, cenuşiu, brun sau verde, dur, sticlos, folosit în industria ceramică. [Din fr. *sillimanite*].

silimét n. v. selamet.

silínţă, silinţe f. **1.** (înv.) constrîngere: *acum, făr-a mea voinţă, gura singură urmează dup-a Vinerii silinţă.* HEL.; **2.** încordare peste normal a puterilor fizice şi intelectuale pentru atingerea unui scop; efort, caznă; stăruinţă îndelungată, perseverenţă, străduanie, rîvnă pentru a realiza ceva: *dar toat-a mea silinţă a fost peste putinţă puterea armoniei să-l fac s-o înţeleagă.* ALEX.; *ne e teamă de orice silinţă.* CĂL.; **a-şi da silinţă** sau **a-şi da (toată) silinţa** (ori **toate silinţele**), a se strădui: *îşi dete toată silinţa de a-i da o bună educaţiune.* NEGR. [*Sili* + *-inţă*].

silíre, siliri f. acţiunea de a (se) sili şi rezultatul ei: *silirea băiatului către învăţătură n-a dat roade.* [V. *sili*].

sílişte, silişti f. **1.** (înv. şi pop.) vatră a unei aşezări, de obicei, a satului; (p. ext.) sat: *pe-aici au străbătut hunii ... lăsînd siliştile albite de oase.* VLAH.; *cel dintîi popas mai mărunt ar fi potrivit în siliştea tîrgului Vaslui, la moara lui Moş Irimia.* SAD.; **2.** (înv. şi reg.) loc de casă; **3.** (înv. şi reg.) loc necultivat, bun pentru cultura cerealelor; **4.** (înv. şi reg.) păşune; **5.** (reg.) loc plantat cu pomi (în vatra satului): *urcam în pasul calului printre silişti.* GAL.; (şi: (înv. şi pop.) **sălişte**, **selişte**, (înv.) **silեşte**). [Din sl. *selište* „locuinţă"].

silít[1], ~ţi, silită, ~e a. **1.** care este făcut împotriva propriei voinţe, prin constrîngere, de nevoie; forţat, impus, obligat, silnic: *căsătoria, deşi silită, era valabilă.* GHICA; **executare** (sau **execuţie**) **silită**, ansamblul procedurilor legale prin care se asigură punerea în drept a creditorului, în cazul în care debitorul nu îndeplineşte de bunăvoie dispoziţiile unei hotărîri judecătoreşti (cu titlu executoriu): *execuţiile silite şi îndeosebi urgentarea lor sporiseră suspiciunile.* GHEŢIE; **2.** lipsit de sinceritate, de naturaleţe; afectat, artificial, prefăcut, fals: *mie-mi părea ... că această veselie era silită.* EM.; **3.** grăbit, în viteză; zorit: *după o călătorie silită, ajunse la locul cu pricina.* ISP. [V. *sili*].

silít[2] n. material termorezistent, pe bază de carbură de siliciu; (şi: **silită**). [Din fr., engl. *silite*, germ. *Silit*].

silítă f. v. silit.

silitór, ~i, silitoáre a. **1.** care îşi dă silinţa, care depune toate eforturile; sîrguincios; care munceşte mult, fără încetare; harnic, activ: *o zgîtie de copilă ageră la minte şi aşa de silitoare, de întrecea mai pe toţi băieţii.* CR.; **2.** (rar) grăbit, zorit: *George, totdeauna silitor să-şi arate isteţimea, se vîrî printre bătrîni.* REBR. // m. (înv.) persoană care a comis un viol: *dzestrele să cade să le dea silitoriul fetei la vremea cînd să va mărita.* PRAV. [*Sili* + *-tor*].

silítră f. **1.** azotat de potasiu; salpetru de India: *o groapă ... din care ieşea un miros de silitră şi pucioasă.* GANE; **2.** (înv. şi reg.) praf de puşcă: *aruncă jos puşca, a cărei guri tot fumegă mirosul necăcios de silitră.* CAR. [Din rus. *selitra*, pol. *salitra*, sb. *šalitra*, fr. *salitre*].

silitrós, ~şi, silitroásă, ~e a. (rar) care conţine silitră; de natura silitrei. [*Silitră* + *-os*].

silmanál n. aliaj feromagnetic pe bază de argint, mangan şi aluminiu, avînd proprietatea de menţinere a magnetismului permanent, oricare ar fi acţiunea cîmpurilor magnetice ale altor magneţi. [Din germ. *Silmanal*].

sílnic, ~ci, silnică, ~ce a. **1.** (înv.) puternic: *era silnic în cuvînt şi întru lucrare.* COR.; **2.** (înv.; şi m.) (persoană) care abuzează de puterea sa; tiran: *cela ce v-au scos pre voi den pămîntul Eghipetului şi dentru silnicii eghiptenilor.* BIBLIA; **3.** care este făcut împotriva propriei voinţe, prin constrîngere sau de nevoie; forţat, impus, obligat, silit[1]; făcut cu violenţă; abuziv, samavolnic, violent, brutal: *îi socotesc ca nişte senatori vinovaţi de fapte silnice.* HEL.; (adv.) *colaborează ... respectul religios faţă de fire, în ale cărei rosturi ... e păcat să intervii silnic.* BL.; **muncă silnică**, pedeapsă judiciară grea, cu închisoare şi muncă forţată: *i-a dat muncă silnică pe viaţă.* ST.; **4.** (rar) grăbit: *în fuga asta silnică am trecut prin mai multe uliţi.* NEGR.; **5.** greu de suportat; apăsător: *adormi cu gîndul silnic că din toată viaţa lui n-are să s-aleagă nimic.* VLAH.; **6.** lipsit de sinceritate, de naturaleţe; afectat, artificial, silit[1]: *domnul avu un rîs silnic.* SAD.; (adv.) *îmi răspund scurt şi silnic.* VLAH.; **7.** anevoios, dificil; de nesuportat: *traiul omului a rămas a fi greu şi silnic.* OD. // f., (rar) m. plantă erbacee cu tulpina tîrîtoare, cu flori albastre sau violete, întrebuinţată în medicina populară; orbalţ, prelungoasă, rărunchioară, rotunjoară (*Glechoma hederacea*). [Din sl. *silĭnĭkŭ*].

silnicí, silnicesc vb. **1.** (astăzi rar; tr.) a sili pe cineva să facă ceva; a constrînge; (p. ext.) a oprima: *dacă pe răposata lui fiică ..., cineva ar fi silnicit-o în acest chip, arhitectul l-ar fi împuşcat.* CĂL.; (fig.) *averile erau monopolizate, ... vocaţiunile silnicite.* OD.; **2.** (înv.; tr.) a forţa: *încuietorile, uşile au fost silnicite;* **3.** (pop.; refl.) a se scîrbi: *s-a silnicit de oameni.* [De la *silnic*].

silnície, silnicii f. **1.** (înv.) putere; forţă: *aerul acela închis ... cu sîlnicie cutremură pămîntul.* DRĂGHICI; (fig.) *primitivul trăieşte sub silnicia unor reprezentări colective.* BL.; **2.** constrîngere, violenţă, silă; faptă caracterizată prin brutalitate, prin violenţă; silnicire, oprimare; abuz: *năprasnica silnicie ne-a ţinut alungaţi pe la străini.* OD.; *îndeamnă pe unii din ostaşi ... la jafuri şi silnicii.* FIL.; **3.** (înv.) siluire: *nu numai ... pojaruri şi morţi, ci şi silnicii de prunci.* SAD. [*Silnic* + *-ie*].

silnícire, silniciri f. (înv.) silnicie; siluire: (fig.) *o silnicire a limbii în sens latin.* CĂL. [V. *silnici*].

silnícit, ~ţi, silnícită, ~e a. (rar) constrîns, forţat; violentat, oprimat, siluit: *grecii ..., alungaţi, prigoniţi, silniciţi ..., treptat prinseră la suflet.* OD. [V. *silnici*].

silogísm, silogisme n. tip de raţionament deductiv format din trei judecăţi legate între ele astfel încît cea de a treia judecată, reprezentînd concluzia, se deduce din cea dintîi (premisa majoră) prin intermediul celei de a doua (premisa minoră) (ex. *toţi oamenii sînt muritori* (premisă majoră), *dar Petru e om* (premisă minoră), *deci Petru e muritor* (concluzia)). [Din fr. *syllogisme*, lat. *syllogismus*].

silogístic, ~ci, silogística, ~ce a. care aparţine silogismului, referitor la silogism; bazat pe silogism; care foloseşte silogismul: *trebuieşte rezolvată pentru a servi la soluţiunea silogistică a tezei de mai sus.* EM.; *el are voluptatea silogistică şi e victima analizei noţiunilor.* CĂL. // f. parte a logicii care studiază silogismul: *trebuie să subîmpărţim logica elementară în trei capitule: 1. teoria noţiunilor; 2. teoria împreunării lor în judecăţi; 3. teoria împreunării judecăţilor, adecă silogistica.* MAIOR. [Din fr. *syllogistique*, germ. *Syllogistik*, lat. *syllogisticus*].

silón[1], siloane n. fibră textilă poliamidică, cu aspect pufos, folosită la fabricarea unor confecţii. [Din germ. *Silon* (denumire comercială)].

silón[2] n. pistă gravată pe suprafaţa unui disc fonografic conţinînd o înregistrare. [Din fr. *sillon*].

silós, ~şi, siloásă, ~e a. (reg.) scîrbos, greţos. [*Silă* + *-os*].

siloxíd, siloxizi m. varietate de sticlă de cuarţ din care se fac vase de laborator. [*Sil*(*iciu*) + *-oxid*].

silóz, silozuri n. **1.** construcţie specială (într-un port, într-o gară etc.) cu instalaţii de uscare, de transport etc., în care se depozitează şi se păstrează mari cantităţi de produse agricole sau de alte materiale: *la Brăila, Galaţi, Constanţa sînt multe silozuri;* **2.** amenajare specială (groapă, şanţ etc.) în care se pune la macerat nutreţul, în vederea însilozării: *să construim silozuri pentru furaje în fiecare sat.* // a. pus la macerat într-o groapă, într-un şanţ etc. special amenajat: *porumb siloz.* [Din it. *silos*, germ. *Silo*].

siluétă, siluete f. **1.** desen, de obicei negru, lucrat în creion, în tuş sau decupat din hîrtie, pînză etc., reprezentînd contururile unei fiinţe, ale unui lucru: *a schiţat silueta prietenei sale;* **2.** personaj abia schiţat într-o operă literară: *prin paginile „Jurnalului" trec mai multe siluete feminine.* VIANU; **3.** contur al cuiva sau a ceva care se proiectează ca o umbră pe un fond (mai luminos); formă; (p. ext.) fiinţă, lucru astfel reprezentate: *ţigăncuşa zveltă ... proiectînd pe cer o siluetă de-o eleganţă antică.* VLAH.; *zărea, estompată, silueta unui turn.* GHEŢIE; **4.** desen din placaj sau din carton reprezentînd conturul unui om, pe care sînt fixate ţintele la tir; **5.** formă zveltă, bine proporţionată a unei persoane; corp zvelt, suplu; (p. gener.) corp; (spec.) talie: *făcuse ... o siluetă de viespe.* PR.; *are o siluetă subţire, delicată;* (fam.) **a face siluetă**, a deveni zvelt; a slăbi. [Din fr. *silhouette*].

silui, siluiesc vb. (tr.) **1.** a uza de forţă faţă de cineva; a constrînge, a sili, a obliga; a violenta: *această împărăţie nu uită ... pe cei ce au siluit-o.* BĂLC.; **2.** a comite un viol; a viola, a necinsti: *în urma plecării mitropolitului, el silui o nepoată a lui.* OD.; **3.** (fig.) a încălca, a nesocoti; a denatura, a falsifica: *guvernul ... îmi da ranguri pe tot anul, siluind regulamentul.* ALEX.; *încearcă a silui o limbă.* MAIOR. [Din sl. *silovati*].

siluíre, siluiri f. **1.** acţiunea de a silui şi rezultatul ei; **2.** constrîngere, obligare; violentare: *m-am împotrivit la toate siluirile ce amîndoi voiau să facă.* ISP; **3.** violare, necinstire, pîngărire, silnicire: *paricidul şi hoţia, siluirea şi omorul trec pe rînd prin al meu cuget.* MACED.; *siluirea unei fete;* **4.** (fig.) denaturare, falsificare: *siluirea limbii de către traducători.* [V. *silui*].

siluít, ~ţi, siluită, ~e a. (rar) **1.** forţat, constrîns, silnicit: (fig.) *laşităţile spiritului siluit sînt nesfîrşite.* R.L.; **2.** (fig.) denaturat, deformat: *limbă siluită;* **3.** care a suferit un viol; violată: *femeie siluită.* [V. *silui*].

siluitór, ~i, siluitoáre a. şi m., f. (înv.) (persoană) care siluieşte: (fig.) *propun punerea în acuzaţie ... a miniştrilor ca siluitori ai articolului 111 al Constituţiei.* GHICA. // m. (rar) violator al unei femei: *siluitorul a fost arestat.* [*Silui* + *-tor*].

silumín n. aliaj de aluminiu şi siliciu, cu adaosuri de cupru, mangan, magneziu etc., din care se toarnă piese rezistente la solicitări dinamice, la coroziune etc. [Din fr. *silumin*].

siluminít n. material izolant, fabricat din aluminiu şi siliciu, rezistent la temperaturi înalte. [*Silumin* + *-it*].

silúr, siluri m. numele a două plante erbacee din familia scrofulariaceelor, dintre care una cu flori bleu cu linii violete şi cu o pată galbenă la mijloc (*Euphrasia stricta*), iar cealaltă cu flori albe cu linii violete şi cu o pată galbenă la mijloc (*Euphrasia rostkoviana*); buruienuţă, mîngîierea-apelor. [Din germ. *Silur*].

silurián, ~eni, siluriană, ~ene a. siluric: *depozite siluriene.* // n. **1.** a treia perioadă a erei paleozoice, caracterizată prin sedimentări de calcar, gresie, şisturi argiloase, prin apariţia primelor plante terestre şi prin dezvoltarea nevertebratelor marine; **2.** grupă de straturi geologice din această perioadă. [Din fr. *silurien*].

silúric, ~ci, silurică, ~ce a. care ţine de silurian, referitor la silurian; datînd din silurian; silurian: *Prutul siluric.* [Din germ. *silurisch*].

silván, silvani m. nume dat unor divinităţi romane, imaginate cu corp omenesc păros, cu faţa animalică, cu picioare şi coarne de ţap, considerate protectoare ale pădurilor: *încrederea durerea către silvanii şi nimfele pădurilor.* HEL. // a. (rar) referitor la aceste divinităţi; în care personajele sînt asemenea divinităţi: *fabule silvane.* [Din lat. *silvanus*, fr. *sylvain*].

silvanér m. soi de viţă de vie cu ciorchini de mărime mijlocie, cu boabe albe, dese. [Din germ. *Silvaner*].

silvanít n. minereu de aur şi de argint, moale, argintiu-cenuşiu, cu luciu metalic. [Din germ. *Sylvanit*, fr. *sylvanite*].

sílvă, silve f. (rar) pădure: *stînca pare de silve-ncununată.* BOL. [Din lat. *silva*].

silvéstru, ~ştri, silvestră, ~e a. (livr.) **1.** păduros; sălbatic: *natura le-a menit locurile silvestre.* HASD.; **2.** specific regiunilor cu păduri sau locuitorilor acestora; care trăieşte în pădure: *zeitate silvestră.* [Din lat. *silvester, -tris*].

sílvic, ~ci, silvică, ~ce a. care aparţine pădurii sau silviculturii, referitor la pădure sau la silvicultură; care activează în domeniul silviculturii; forestier: *a fost în slujba acestor păduri ca inginer silvic.* SAD.; **ocol silvic,** v. **ocol.** [*Silvă* + *-ic*].

silvícol, ~i, silvicolă, ~e a. **1.** care ţine de silvicultură, referitor la silvicultură; **2.** care creşte prin păduri: *plante silvicole.* [Din fr. *sylvicole*].

silvicultór, ~i, silvicultoáre m., f. specialist în silvicultură; inginer silvic: *natura colaborează cu arhitecţii, inginerii şi silvicultorii.* ARG. [Din fr. *sylviculteur*].

silvicultúră f. ştiinţă care se ocupă cu cultivarea, amenajarea şi exploatarea pădurilor; ramură a economiei care cuprinde amenajarea şi protecţia patrimoniului forestier, asigurînd materia primă pentru industria forestieră: *bătiatul ... studiază la Torino silvicultura.* GHEŢIE. [Din fr. *sylviculture*].

sílvie, silvii f. **1.** numele mai multor păsări divers colorate, caracterizate prin cioc scurt şi turtit, cu peri la colţuri, prin picioare puternice, aripi ascuţite şi coada retezată (*Sylvia*): *silvie de grădină, silvie de cîmpie;* **2.** (compuse) **silvie-de-ţărm** (sau **-de-ţărmuri, mătăsoasă**), pasăre cu gîtul alb pătat cu gri, care scoate un sunet caracteristic şi care trăieşte în zăvoaiele din preajma rîurilor (*Lacustella fluviatilis*); **silvie de mlaştină** (sau **-mătăsoasă**), pasăre brună-roşiatică pe spate şi albă pe pîntece (*Cettia cetti*). [Din lat. *Sylvia,* numele ştiinţific].

salvín n. v. **salvină.**

silvínă f. clorură naturală de potasiu, cu gust sărat-amar, astringent, folosită la fabricarea îngrăşămintelor potasice, la extragerea potasiului etc.; (şi: **salvin**). [Din fr. *sylvine*].

silvinít n. amestec natural de silvină şi sare gemă, prezent în unele zăcăminte de săruri de potasiu, întrebuinţat ca îngrăşămînt agricol. [Din fr. *sylvinite*].

silvo- element de compunere cu sensul „de pădure", „păduros". [Din fr. *sylv*(*o*); cf. lat. *silva*].

silvoameliorăţie, silvoameliorăţii f. ansamblu de procedee şi de lucrări pentru îmbunătăţirea regimului hidrologic, pentru prevenirea şi combaterea degradării terenurilor forestiere. [*Silvo-* + *amelioraţie*].

silvobiológic, ~ci, silvobiologică, ~ce a. care ţine de silvobiologie, referitor la silvobiologie. [Din fr. *sylvo-biologique*].

silvobiológie f. ramură a silviculturii care studiază procesele şi legile vieţii pădurii. [Din fr. *sylvo-biologie*].

silvoíz, silvoizuri n. (reg.) magiun. [Din magh. *szilvaiz*].

silvológic, ~ci, silvologică, ~ce a. care ţine de silvologie, referitor la silvologie. [Din fr. *sylvologique*].

silvológie f. domeniu de cercetare care studiază pădurea ca fenomen natural. [Din fr. *sylvologie*].

silvomecanizáre f. tehnică a exploatării pădurilor cu mijloace mecanice. [*Silvo-* + *mecanizare*].

silvostépă, silvostepe f. zonă de tranziţie între pădure şi stepă, cu vegetaţie ierboasă şi arbori scunzi. [Din fr. *sylvosteppe*].

silvotéhnică f. parte a silviculturii care se ocupă cu tehnica creării şi creşterii arboretului. [*Silvo-* + *tehnică*].

silvotúndră, silvotundre f. regiune din sudul tundrei în care zone de pădure alternează cu zone de tundră. [*Silvo-* + *tundră*].

sim[1], **simi** m. (reg.) peşte din familia acipenseridelor, asemănător cu şipul. [Et. nec.].

sim[2] m. v. **sînt.**

síma f. înveliş intern al Pămîntului, aflat sub sial, de la o adîncime de 100 pînă la 1200 km, constituit în cea mai mare parte din compuşi ai siliciului şi ai magneziului. [Din fr. *sima*].

simandicós, ~şi, simandicoásă, ~e a. **1.** (înv.) considerabil; mare[1]: *eşti dator cu o sumă simandicoasă.* AL.; **2.** (astăzi fam.; adesea depr.) de vază[1], distins; important, respectabil: *şirurile de trecători se dădeau la o parte ..., deschizîndu-mi calea ca unui personaj simandicos.* GHEŢIE; **3.** care corespunde unor gusturi alese, rafinate; cu pretenţii: *proprietăreasa făcuse înmormîntarea cu toată pompa, după cele mai simandicoase obiceiuri de mahala.* CĂRT. [Din gr. mod. *simandikós* „notabil, considerabil"].

simándră, simandre f. (înv.) toacă (de lemn) atîrnată la intrarea unei biserici, a unei mănăstiri, în clopotniţă etc., care vesteşte credincioşilor începerea slujbei: *simandrele sunară ceasul rugăciunii de sară.* SAD. [Din fr. *simandre*].

simbiónt, simbionţi m. fiecare dintre organismele care trăiesc în simbioză; simbiot. [Din germ. *Symbiont*].

simbiót, simbioţi m. (biol.) simbiont. [Din fr. *symbiote*].

simbiótic, ~ci, simbiotică, ~ce a. care ţine de simbioză sau de simbionţi, referitor la simbioză sau la simbionţi; care trăieşte în simbioză; simbiotrof. [Din fr. *symbiotique*].

simbiotróf, ~i, simbiotrofă, ~e a. (biol.) simbiotic. [Din fr. *symbiotrophe*].

simbióză, simbioze f. formă de convieţuire a două specii diferite de organisme, ambele contribuind la satisfacerea nevoilor de hrană: (fig.) *gîndirea indică trăieşte necurmat într-un fel de simbioză cu religia.* BL. [Din fr. *symbiose*].

simból, simboluri n. **1.** (relig.; artic.; şi **simbolul credinţei**) crezul: *aicea scriem aseminarea ce au apostolii şi prorocii spre simbolul (adecă mărturisirea) credinţei.* ANTIM; (fig.) *ne-am mărturisit simbolul credinţei noastre literare.* NEGR.; **2.** fiinţă, obiect sau fapt care, prin forma sau natura sa, evocă spontan (într-o societate sau într-o civilizaţie dată) ceva abstract sau absent; semn; reprezentare: *oamenii din toate cele fac icoană şi simbol, numesc sfînt, frumos şi bine ce nimic nu însemnează.* EM.; *ascensiunea ardeleanului ... se transforma, pentru noi ..., într-un simbol cu multiple semnificaţii.* BL.; *porumbelul este simbolul păcii;* **3.** procedeu expresiv prin care se sugerează o idee, o trăire etc. (ex.: alegoria, metafora etc.); **4.** semn convenţional sau abreviere convenţională folosită în ştiinţă şi tehnică pentru notarea anumitor noţiuni, operaţii, mărimi etc.: *cunoşteam şi acum simbolurile alfabetului Morse, întipărite statornic în memorie.* GHEŢIE; *simbol matematic; simbol chimic.* [Din lat. *symbolum*, fr. *symbole*, germ. *Symbol*].

simbólic, ~ci, simbolică, ~ce a. **1.** care constituie un simbol, care serveşte de simbol, care are caracter de simbol; exprimat printr-un simbol: *se străduí ... să-i demonstreze caracterul simbolic al tainei săvîrşite de preot.* GHEŢIE; *figuri simbolice;* **2.** care nu are valoare în sine, ci prin ceea ce simbolizează: *ţi-am adus un cadou simbolic; doctorul le cerea onorarii simbolice.* // f. **1.** simbolistică: *toate basmele avînd simbolica lor, fantezia lui Anghel stătea în combinarea de noi mituri.* CĂL.; **2.** ramură a teologiei care studiază comparativ simbolurile de credinţă ale diferitelor confesiuni. [Din fr. *symbolique*, germ. *symbolisch, Symbolik*].

simbolísm n. **1.** sistem de simboluri; reprezentare prin simboluri; simbolistică: *să readucă prin intonare aceste semne ale inteligenţei iarăşi la simbolismul lor.* EM.; *semnificaţia spirituală a tabloului se desprinde din simbolismul lui.* VIANU; **2.** totalitatea simbolurilor proprii unei religii; ramură a teologiei care expune şi explică aceste simboluri; **3.** curent literar şi artistic, constituit în Franţa la sfîrşitul sec. al XIX-lea ca reacţie la parnasianism, care, considerînd lumea ca un ansamblu de simboluri, a căutat să le descifreze, intuind relaţiile tainice, intime dintre lucruri, fenomene etc. şi sufletul omenesc; mod de exprimare specific al acestui curent: *punctul fundamental al simbolismului ... era înlăturarea tabloului, a picturalului, adică a universului obiectiv.* CĂL.; **simbolism fonetic,** capacitate a structurii fonetice a unui cuvînt, a unui grup de sunete de a sugera ori de a întări noţiunea pe care o desemnează sau o anumită atitudine faţă de ea: *simbolismul fonetic este mai evident la onomatopee.* [Din fr. *symbolisme*].

simbolíst, ~şti, simbolistă, ~e a. care ţine de simbolism, referitor la simbolism; propriu simbolismului: [Şt. Petică] *cunoştea perfect poezia simbolistă în chiar spiritul ei: Laforgue, Vérlaine, Rimbaud, Mallarmé, Verhaeren, Henry de Régnier, Stuart Merill.* CĂL. // m., (rar) f. poet, pictor care aparţine simbolismului; adept al simbolismului: *simbolistul oscilează între descripţie şi alegorie.* CĂL.; *Gauguin a fost simbolist.* [Din fr. *symboliste*].

simbolístică f. exprimare a unor idei, a unor stări prin intermediul simbolurilor; semnificaţie

simbolică; teorie generală asupra simbolurilor (în care noţiunile şi raporturile dintre ele sînt înlocuite prin semne convenţionale); simbolică, simbolism. [*Simbol* + *-istică*].

simbolizá, simbolizez vb. (tr.) a exprima, a reprezenta printr-un simbol; a constitui un simbol; a reprezenta, a însemna: *alte reprezentări simbolizează felurite momente astronomice.* CĂL.; *laurul simbolizează victoria; cumpăna simbolizează dreptatea.* [Din fr. ***simboliser***].

simbolizáre, simbolizări f. acţiunea de a simboliza şi rezultatul ei; reprezentare, însemnare: *moartea ..., care, după simţul corupt al simbolizării creştine, se înfăţişează de moderni sub forma unui schelet hidos.* MAIOR. [V. ***simboliza***].

simbolizatór, ~i, simbolizatoáre a. care simbolizează; cu valoare de simbol: *stilul lui nu e metaforic, ... ci simbolizator.* CĂL. [***Simboliza*** + *-tor*].

simbología f. domeniu de cercetare care studiază şi explică simbolurile. [Din engl. ***symbology***].

simbriáş, ~i, simbriaşă, ~e m., (rar) f. (pop. şi fam.) persoană angajată cu simbrie; salariat, slujbaş, lefegiu: *Cazacu era simbriaş la cineva în sat.* SOR. // m. (înv.) mercenar. // a. (înv.) care se face contra plată: *muncă simbriaşă.* [***Simbrie*** + *-aş*].

simbríe, simbrii f. **1.** (reg.) asociaţie; sîmbră; **2.** (pop. şi fam.) plată în bani (sau în natură) care se dă unei persoane angajate în serviciul unui particular; leafă, salariu: *l-a luat unul slugă la vite, s-a uitat că nu pretindea simbrie.* SOR.; **3.** răsplată, recompensă: *simbria-i destul de bună: face treaba voiniceşte.* HASD.; **4.** (rar) serviciu: *nu mai intră ... într-aşa simbrie.* C.; **5.** soldă: *oastea toată se va supune cum i se va făgădui mai mare simbrie.* NEGR.; **6.** (înv. şi reg.) arendă; chirie; plată: *ducea cîrciuma de vreo doi ani cu simbrie.* PETR. [***Sîmbră*** + *-ie*].

simbrioáră, simbrioare f. (pop.) diminutiv al lui simbrie: *de cîţi ani tu m-ai slujit, simbrioara ţi-am plătit.* POP. [***Simbrie*** + *-oară*].

símbur m. v. **sîmbure**.

simediánă, simediene f. (mat.) simetrică a unei mediane în raport cu bisectoarea interioară care trece prin acelaşi vîrf al unui triunghi. [Din fr. ***symédiane***].

Simédru m. v. **Sîmedru**.

simén m. v. **seimen**.

símering, simeringuri n. garnitură elastică montată pe axele autovehiculelor, aparatelor etc.; (accent. şi **simering**). [Din germ. ***Simering***].

simétric, ~ci, simetrică, ~ce a. **1.** care prezintă simetrie, caracterizat prin simetrie; (ale cărui părţi sînt aşezate) cu simetrie; aşezat într-o anumită ordine armonioasă: *un arsenal simetric de arme.* AL.; *dinţii lui surprinzători de simetrici.* ARG.; (adv.) *patru platani rămuroşi marcau simetric colţurile grădinii.* GHEŢIE; **2.** (mat.) **relaţie simetrică**, relaţie între elementele unei mulţimi în care, dacă primul element este în relaţie cu un al doilea element, atunci şi al doilea element este în relaţie cu primul element: *relaţia de egalitate este o relaţie simetrică;* **funcţie simetrică**, funcţie a mai multor variabile care nu se schimbă, orice permutări ar suferi aceste variabile. // n., f. dreaptă sau punct aşezat în simetrie cu altă dreaptă sau cu alt punct. [Din fr. ***symétrique***, it. ***simetrico***].

simetríe, simetrii f. **1.** dispunere regulată a părţilor, a obiectelor asemănătoare de o parte şi de alta a unei axe, a unui plan sau în jurul unui punct; corespondenţă de formă, de poziţie etc. între părţile (opuse ale) unui tot: *membrele pierd siguranţa şi simetria mişcărilor.* CAR.; *ochii, braţele, urechile sînt dispuse cu simetrie;* **2.** regularitate, proporţionalitate, armonie între părţile unui tot, între elementele unui ansamblu; armonie, frumuseţe ce rezultă dintr-o dispoziţie regulată; potrivire: *în spiritul modei de azi, uniformitatea şi simetria denotă un gust ordinar.* VLAH.; **3.** (spec.) proprietate a două puncte aparţinînd aceleiaşi figuri geometrice sau la două figuri diferite de a fi aşezate la aceeaşi distanţă de un plan, de o dreaptă sau de un punct; proprietate corespunzătoare a două figuri geometrice; **4.** proprietate a două figuri (geometrice) de a se suprapune exact. [Din lat. ***symmetria***, fr. ***symétrie***, it. ***simmetria***].

simetrizá, simetrizez vb. (rar; tr.) a stabili o simetrie; a dispune, a aranja cu simetrie; a proporţiona, a echilibra: *metafora ... încearcă să corecteze ... un neajuns constituţional al spiritului omenesc, ... dezacord care altfel n-ar putea să fie simetrizat decît în schimbul unui penibil balast adjectival.* BL. [Din fr. ***symétriser***].

simetrizáre, simetrizări f. acţiunea de a simetriza şi rezultatul ei; stabilire de simetrii. [V. ***simetriza;*** cf. fr. ***symétrisation***].

siméză, simeze f. **1.** panou pe care se aşază sau care susţine tablourile într-o galerie de pictură; **2.** (arhit.) mulura la partea superioară a unei cornişe. [Din fr. ***cimaise***].

simfér n. material feromagnetic constituit din pulbere de metal feromagnetic înglobată într-un material izolant. [Din germ. ***Simfer***].

simfízá, pers. 3 **simfizează** vb. (med.; refl.) a se produce o simfiză. [De la ***simfiză***].

simfíză, simfize f. **1.** tip de articulaţie între două oase, caracterizată printr-o mobilitate redusă; **2.** alipire, prin aderenţe, a două membrane seroase care, în mod normal, se află separate: *simfiză pleurală.* [Din fr. ***symphyse***].

simfizeotomíe, simfizeotomii f. (med.) secţionare a unei simfize; **simfizeotomie pubiană**, secţionare a simfizei pubisului, în cazul unei naşteri dificile. [Din fr. ***symphyséotomie***].

simfizítă, simfizite f. inflamaţie a simfizei pubiene. [Din fr. ***symphysite***].

simfónic, ~ci, simfonică, ~ce a. **1.** care aparţine simfoniei, referitor la simfonie; cu însuşirile simfoniei: *cîntînd o melodie simfonică, marină.* AL.; **poem simfonic** (şi n.), compoziţie instrumentală cu conţinut narativ, liric sau dramatic; **muzică simfonică**, gen muzical cult, instrumental, avînd la bază simfonia: *preferam muzica simfonică;* **2.** care are în program simfonii; care execută simfonii: *îşi cumpără un abonament la concertele orchestrei simfonice.* GHEŢIE; *concert simfonic;* **3.** (fig.) armonios (ca o simfonie), maiestuos, grav: *uzăm de un limbaj măreţ, simfonic, spre a da sufletului tensiunea de care avem trebuinţă.* CĂL.; (adv.) *ca ruga unei mame la mormîntul copiilor – simfonic sună cîntul.* COŞB. [Din fr. ***symphonique***, it. ***simfonico***].

simfoníe, simfonii f. **1.** ansamblu de sunete consonante sau de sunete muzicale; compoziţie muzicală instrumentală cu solişti şi cor; **2.** compoziţie muzicală instrumentală de amploare, cuprinzînd, în forma clasică, patru părţi (prima alegro, în formă de sonată, a doua lentă, ca un lied sau ca o temă cu variaţii, a treia, în formă de menuet sau de scherzo, iar a patra, ca un rondo sau o sonată); (p. ext.) partitura unei astfel de compoziţii (ex.: *Simfonia a IX-a* de Beethoven, *Simfonia neterminată* de Schubert, *Simfonia fantastică* de Berlioz); **3.** (rar) totalitatea instrumentelor cu coarde dintr-o orchestră; **4.** (fig.) îmbinare armonioasă de elemente care produce un efect plăcut; proporţionalitate, simetrie: *căutînd, cu multă grijă, locul fiecărei note în simfonia aceea de colori.* VLAH.; *iubeşti o casă albă ... şi simfonia spicelor de grîu.* VIERU. [Din lat. ***symphonia***, fr. ***symphonie***, it. ***sinfonia***].

simfoniétă, simfoniete f. compoziţie orchestrală de dimensiuni reduse, păstrînd caracteristicile de gen şi de construcţie ale simfoniei. [Din it. ***sinfonietta***, fr. ***symphoniette***].

simfonísm n. totalitatea principiilor care stau la baza creaţiei simfonice şi a muzicii instrumentale, în genere: *Brukner îţi oferă un etalon al simfonismului romantic.* C. [***Simfonie*** + *-ism*].

simfoníst, ~şti, simfonistă, ~e m., (rar) f. compozitor de muzică simfonică: *simfoniştii clasici ai vremurilor noastre n-au atins încă nici unul culmea meşteşugului lor.* HOGAŞ. [Din fr. ***symphoniste***].

simián, simieni m. (la pl.) subordin de mamifere primate cu encefalul foarte dezvoltat, cu orbita separată de cavitatea temporală, cu o pereche de mamele pectorale, cu faţa expresivă (*Simioidea*); (şi la sg.) mamifer din acest subordin (ex.: maimuţele, cu excepţia lemurienilor, şi omul). // a. (şi: **simiană, ~ene**) care ţine de (mamiferele din) acest ordin, referitor la (mamiferele din) acest ordin; care seamănă cu o maimuţă; simiesc. [Din fr. ***simien***].

simiáncă f. (reg.) horă cu paşi săltaţi, spre dreapta şi spre stînga, de cîte două ori, schimbîndu-se apoi într-o sîrbă; melodia acestui dans. [De la ***Simian*** n. pr.].

simiésc, ~şti, simiéscă, ~şti a. (rar) simian: *rămas tot mic şi simiesc ..., el purta totuşi pe faţă semnul neîndoios al biruitorilor.* LOV. [Din fr. ***simiesque***].

simigeríe, simigerii f. local (cu cuptor de bucătărie) unde se fac şi se vînd simiţi, covrigi, plăcinte etc.: *intrară într-o simigerie, ca să-şi umple buzunarele cu covrigi.* PETR. [***Simigiu*** + *-erie*].

simigíu, simigii m. persoană care face sau vinde simiţi, covrigi, plăcinte etc.: *înconjurat de simigii de la care cumpăra covrigi şi plăcinte.* CĂL. [Din turc. ***simitçi***].

similár, ~i, similară, ~e a. de aceeaşi natură, (cam) de acelaşi fel; analog, asemănător: *o fi păţit ca dînsul sau ceva similar.* REBR.; *produse similare.* [Din fr. ***similaire***].

similaritáte f. (rar) similitudine. [Din fr. ***similarité***].

símile adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu aceeaşi intensitate ca mai înainte. [Cuv. it.].

simili- element de compunere cu sensul „asemănător", „la fel". [Din fr. ***simili-***].

similidiamánt, similidiamante n. sticlă sintetică imitînd diamantul. [Din fr. ***similidiamant***].

similigravúră, similigravuri f. **1.** procedeu de fotogravură folosit la obţinerea unui clişeu pentru tipar înalt, împărţit în puncte pe cale fotochimică sau fotomecanică: *portret în similigravură.* GHEŢIE; **2.** (concr.) clişeu obţinut prin acest procedeu. [Din fr. ***similigravure***].

similipiátră f. material de construcţie care imită piatra naturală, folosit, în special, pentru faţade. [***Simili-*** + ***piatră;*** cf. fr. ***similipierre***].

similitúdine, similitudini f. **1.** însuşire a două sau a mai multor fiinţe, obiecte, acţiuni etc. de a fi similare; relaţie între două fiinţe, obiecte, acţiuni etc. similare; asemănare, potrivire, analogie, similaritate: *similitudinile dintre vieţuitoare ... sînt foarte certe.* BL.; **2.** proprietate a două fenomene sau obiecte de a putea fi puse într-o anumită corespondenţă, astfel încît valorile mărimilor caracteristice unuia dintre fenomene sau obiecte să poată fi obţinute printr-un calcul relativ simplu din valorile cunoscute ale mărimilor corespondente ale celuilalt fenomen sau obiect; **3.** (mat.) asemănare. [Din lat. ***similitudo, -inis***, fr. ***similitude***].

similór, (rar) **similoruri** n. aliaj de cupru şi zinc cu adaos de staniu, avînd culoarea asemănătoare cu cea a aurului, întrebuinţat mai ales la fabricarea imitaţiilor de bijuterii. [Din fr. ***similor***].

siminechíe f. v. **siminichie**.

siminíc m. v. **siminoc**.

siminichíe, siminichii f. numele a doi arbuşti pitici din familia leguminoaselor, cu flori galbene, ale căror frunze, flori şi păstăi uscate se întrebuinţează ca medicament (*Cassia acutifolia* şi *angustifolia*); (p. restr.) frunzele, florile şi păstăile uscate ale acestor arbuşti, folosite ca purgativ şi ca diuretic; senă: *în nici o ţară civilizată din lume nu se consumă atîta sinamichie pentru copii.* CAR.; *era posomorît parcă i-ar fi dat să bea ceai de siminichie cu sare amară.* REBR.; (şi: (înv.) **siminechie, senamechie, sinamichie**). [Din turc. ***senameki,*** gr. mod. ***sinamikí*** „senă din Meca"].

siminóc, siminoci m. **1.** plantă erbacee din familia compozitelor, cu flori mici, galbene, dispuse în capitule, care îşi păstrează culoarea şi aspectul natural şi după ce se usucă; imortelă, lemnul-broaştei

(*Helichrysum arenarium*); (p. restr.) floarea acestei plante: *am cules din cale funebru siminoc.* AL.; *purtînd ... o cunună de siminoc, floare a nemuririi.* OD.; **2.** (reg.) numele unui dans popular; melodia acestui dans; (şi: (reg.) **siminic**, **semenic**). [Cf. ucr. *Semenjak*, bulg. *smin* „siminoc"].

simiotícă, simiotici f. (reg.) un soi de rachiu. [Et. nec.; cf. *siminoc*].

simít, simiţi m. un fel de covrig turtit, făcut din cocă mai moale decît a covrigilor obişnuiţi, presărat cu seminţe de susan; susan: *să cumpere alviţă şi simit.* GHICA. [Din turc. *simit*].

simizét n. v. **şemizetă**.

simmenthai [zimăntal] n. rasă de taurine originară din Elveţia, cu corpul alb cu pete brun-roşcate, mare producătoare de lapte. [De la *Simmenthal* n. pr.].

simoniác, ~ci, simoniacă, ~ce a. şi m., f. (om, grup) care se face vinovat de simonie: *sancţionare a crimelor ... feudalilor tirani, a papilor simoniaci, a ipocriţilor.* VIANU. [Din fr. *simoniaque*, lat. *simoniacus*].

simoníe, simonii f. trafic cu cele sfinte, pedepsit cu caterisirea şi cu excomunicarea; vînzare de bunuri spirituale. [Din lat. *simonia*, fr. *simonie*].

simpatalgíe, simpatalgii f. durere în regiunea nervilor simpatici. [Din fr. *sympathalgie*].

simpatectomíe, simpatectomii f. procedeu chirurgical constînd în întreruperea impulsurilor nervoase simpatice către un teritoriu vascular, prin exereza ganglionilor şi a fibrelor nervoase aparţinînd sistemului nervos simpatic. [Din fr. *sympathectomie*].

simpatétic, ~ci, simpatetică, ~ce a. care produce anumite stări sufleteşti; sugestiv: *un cercetător al culturilor e constrîns la atitudini simpatetice maleabile.* BL. [Din germ. *sympathetisch*].

simpátic, ~ci, simpatică, ~ce a. **1.** care inspiră simpatie; plăcut, atrăgător, agreabil: *nu i-a fost niciodată simpatic omul acesta.* AG.; **2.** care arată simpatie, plin de simpatie pentru cineva sau ceva; favorabil: *simpatica primire ce au întîmpinat-o la publicul nostru.* MAIOR.; **3. cerneală simpatică**, cerneală incoloră, care devine vizibilă numai la căldură sau prin tratarea cu soluţii speciale, întrebuinţată în scrierea mesajelor secrete; **4. sistem (nervos) simpatic** sau (subst.) **marele simpatic**, parte a sistemului nervos vegetativ, cuprinzînd totalitatea ganglionilor, fibrelor şi centrilor localizaţi în sistemul nervos central, care reglează funcţiile glandelor şi ale organelor interne; **5.** (anat.) care aparţine acestei părţi a sistemului nervos: *ganglioni simpatici.* [Din fr. *sympathique*, it. *simpatico*].

simpaticolític, ~ci, simpaticolitică, ~ce a. şi n. (medicament) care paralizează sistemul nervos simpatic, provocînd dilatarea vaselor, scăderea tensiunii arteriale etc.; simpatolitic. [Din fr. *sympathicolytique*].

simpaticomimétic, ~ci, simpaticomimetică, ~ce a. şi n. (medicament) care provoacă excitaţia sistemului nervos simpatic; simpatomimetic. [Din fr. *sympathicomimétique*].

simpaticotomíe, simpaticotomii f. intervenţie chirurgicală constînd în secţionarea şi îndepărtarea unei părţi din lanţul ganglionilor simpatici. [Din fr. *sympathicotomie*].

simpaticotoníe, simpaticotonii f. afecţiune a sistemului nervos simpatic, caracterizată prin hipersensibilitate şi emotivitate sporită. [Din fr. *sympathicotonie*].

simpatíe, simpatii f. **1.** afinitate, atracţie sau afecţiune faţă de cineva sau ceva; (p. ext.) atitudine favorabilă, binevoitoare faţă de cineva sau ceva: *şi el are o oarecare simpatie pentru mine.* CAR.; *simpatiile lui vechi sînt pentru Franţa.* CĂL.; **2.** (fam.) persoană faţă de care cineva simte afecţiune, dragoste: *are o simpatie*; **3.** (med.) legătură între două organe simetrice, care face ca atunci cînd unul dintre ele este afectat să sufere şi celălalt. [Din lat. *sympathia*, fr. *sympathie*, it. *simpatia*].

simpatínă f. substanţă secretată de terminaţiile fibrelor nervoase ale sistemului nervos simpatic. [Din fr. *sympathine*].

simpatizá, simpatizez vb. **1.** (tr.) a avea simpatie faţă de cineva: *Szekely era un ungur distins, ... simpatizat în tot liceul pentru că vorbea româneşte perfect.* PR.; (refl. recipr.) *nu se simpatizează deloc*; (intr.) *secretara simpatiza cu directorul*; **2.** (intr.) a împărtăşi ideile, sentimentele, aspiraţiile cuiva; a avea aceleaşi aspiraţii, aceleaşi idealuri cu cineva; a fi de partea unei mişcări, a unei grupări politice, împărtăşindu-i programul, acţiunile: *a dovedit că simpatizează cu liberalii.* [Din fr. *sympathiser*].

simpatizánt, ~ţi, simpatizantă, ~e m., f. persoană care împărtăşeşte aspiraţiile, programele, înfăptuirile etc. unor grupări politice, artistice, ştiinţifice. [Din fr. *sympathisant*].

simpatizáre, simpatizări f. acţiunea de a simpatiza şi rezultatul ei. [V. *simpatiza*].

simpatizát, ~ţi, simpatizată, ~e a. care se bucură de simpatie: *muzica ... bine construită şi bine condusă de către simpatizatul şef.* CAR. [V. *simpatiza*].

simpatolític, ~ci, simpatolitică, ~ce a. şi n. simpaticolitic. [Din fr. *sympatholitique*].

simpatológic, ~ci, simpatologică, ~ce a. care ţine de simpatologie, referitor la simpatologie. [Din fr. *sympathologique*].

simpatología f. studiu al reacţiilor simpatice, fiziologice sau patologice. [Din fr. *sympathologie*].

simpatomimétic, ~ci, simpatomimetică, ~ce a. şi n. simpaticomimetic. [Din fr. *sympathomimétique*].

simpatóză, simpatoze f. stare maladivă nevrotică ce afectează sistemul neurovegetativ. [Din fr. *sympathose*].

simpátric, ~ci, simpatrică, ~ce a. (despre specii, populaţii etc.) care are o evoluţie diferită şi nu se încrucişează cu alte specii din acelaşi areal. [Din fr. *sympatrique*].

simpatriót, simpatrioţi m. (grecism; înv.) compatriot: *cum o să-mi gologănească simpatrioţii!* AL. [Din gr. mod. *simpatriótis*].

simpérasma, simperasme f. (grecism; înv.; rar) concluzie. [Din gr. mod. *simpérasma*].

simpetálă, simpetale a. (despre flori, corole) gamopetal. [Din germ. *sympetal*].

simplaménte adv. (rar) pur şi simplu; propriu-zis: *el vorbeşte lucruri nemaipomenite, simplamente bîguieşte.* COŞB. [*Simplu* + *-mente*].

símplex, simplexuri n. **1.** sistem de telecomunicaţie care asigură legătura bilaterală simultană între două posturi telefonice; **2.** maşină care imprimă desene colorate pe una din feţele unei ţesături; **3.** tricot cu aspect de faţă pe ambele părţi. [Din fr. *simplex*].

simplicitáte f. **1.** facilitate, uşurinţă, uşurătate: *lucrează cu simplicitate*; **2.** sobrietate, simplitate; modestie: *cu o simplicitate şi cu traiul cel cinstit ... e oricine fericit.* ALEX.; **3.** lipsă de artificialitate, de afectare; naturaleţe, simplitate: *simplicitatea expunerilor.* CAR.; **4.** sinceritate, francheţe, loialitate, cinste; simplitate: *o iubise cu toată simplicitatea sufletului.* TEODOR.; **5.** dezinvoltură, degajare, nonşalanţă; simplitate: *păstrînd ... simplicitatea încîntătoare ce o avea în toate raporturile sale.* MAIOR. [Din lat. *simplicitas, -atis*, fr. *simplicité*, it. *simplicità*].

simplificá, simplífic vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) face (mai) simplu: *s-ar simplifica discuţia.* MAIOR.; *am simplificat lucrurile*; **2.** (mat.) a transforma o egalitate (sau o inegalitate, fracţie etc.) într-o egalitate (sau o inegalitate, fracţie etc.) echivalentă, cu formă mai simplă (de obicei prin operaţia de împărţire); a reduce o ecuaţie sau o fracţie printr-un divizor comun. [Din lat. *simplificare*, fr. *simplifier*].

simplificáre, simplificări f. **1.** acţiunea de a simplifica şi rezultatul ei; simplificaţie; **2.** renunţare la ornamente, la adaosuri (inutile), la artificii etc.; reducere la ceea ce este esenţial: *vor face fără împotriviri acest sacrificiu ... în privirea simplificării ortografiei.* AL.; **3.** (mat.) operaţie de transformare, pe baza regulilor de calcul, a unei egalităţi (sau inegalităţi, fracţii etc.) în alta mai simplă; reducere a unei ecuaţii sau fracţii printr-un divizor comun. [V. *simplifica*].

simplificát, ~ţi, simplificată, ~e a. **1.** redus, făcut (mai) simplu: *ortografie simplificată*; **2.** (mat.) redus printr-un divizor comun: *fracţie simplificată.* [V. *simplifica*].

simplificatór, ~i, simplificatoáre a. care simplifică: *prezentările simplificatoare denaturează adesea adevărul.* [*Simplifica* + *-tor*].

simplificáţie, simplificaţii f. (rar) simplificare; (şi: (înv.) **simplificaţiune**). [Din fr. *simplification*].

simplificaţiúne f. v. **simplificaţie**.

simplísm, simplisme n. însuşirea de a fi simplu sau simplist; mod superficial, unilateral de a înţelege lucrurile, neglijînd esenţialul; lipsă de înţelegere pentru problemele, aspectele complexe, complicate: *cu un oarecare simplism s-ar putea spune că le lipseşte talentul.* LOV.; **2.** (la pl.) gînduri, vorbe, atitudini simpliste, superficiale: *constituie o sursă prelungită de erori şi simplisme, propagate adesea de la catedră.* V.R. [Din fr. *simplisme*].

simplíst, ~şti, simplistă, ~e a. **1.** care consideră, care judecă un lucru numai sub un singur aspect, superficial; care nu înţelege lucrurile în toată complexitatea lor; lipsit de supleţe intelectuală: *omul e simplist şi mărginit.* ARG.; **2.** care denotă superficialitate, lipsă de înţelegere a complexităţii lucrurilor: *ipoteza ... e simplistă şi nu rezistă experienţei istorice.* BL.; *e un mod de cugetare extrem de simplist.* STĂNIL.; (adv.) *gîndeşte simplist.* [Din fr. *simpliste*].

simplitáte f. **1.** însuşirea sau faptul de a fi simplu; **2.** lipsă de adaosuri (inutile), de ornamente; sobrietate, simplicitate; (p. ext.) modestie: *în arta bizantină figurile picturale sînt ... înmuiate într-un aer de magnifică simplitate şi monotonie.* BL.; **3.** lipsă de artificialitate, de afectare; comportament firesc; naturaleţe: *autorului nu i-ar fi fost drag a se face cunoscut ... decît prin simplitate.* NEGR.; **4.** facilitate, uşurinţă, uşurătate; simplicitate: *îl impresionă neplăcut simplitatea cu care acceptase propunerea*; **5.** sinceritate, francheţe, cinste, loialitate; simplicitate: *nu se împăca simplitatea acestui suflet profund serios cu nici un fel de manifestare gălăgioasă.* VLAH.; **6.** degajare, dezinvoltură, nonşalanţă; simplicitate: *îmi răspunse cu simplitate: „nu vreau!"*; **7.** ignoranţă, incultură; lipsă de rafinament: *proprietarii ciocoi ..., profitînd de simplitatea şi neştiinţa ţăranilor, ... au putut supune pe cei slabi.* GHICA; **8.** faptul sau însuşirea de a fi format dintr-un singur element sau dintr-un număr redus de părţi componente; caracterul a ceea ce nu poate fi împărţit, divizat: *simplitatea corolei.* [*Simplu* + *-itate*].

simplón, simploane n. numele unui tren internaţional rapid, care trece prin tunelul Simplon (din Alpi). [Din fr. *simplon*].

símplu, ~i, simplă, ~e a. **1.** format dintr-un singur element sau dintr-un număr redus de părţi componente, de elemente omogene: *judecăţile s-au mai împărţit în simple şi compuse.* MAIOR.; *intriga romanului este simplă*; **floare simplă**, floare cu un singur rînd de petale şi de stamine; **frunză simplă**, frunză cu un singur limb; **probă simplă** (şi n.), probă sportivă la care participarea într-o competiţie este strict individuală; **timp simplu**, formă verbală alcătuită dintr-un verb, neînsoţit de un verb auxiliar; **perfect simplu**, v. **perfect**; **regulă de trei simplă**, v. **regulă**; **2.** care nu este amestecat; curat, gol, sec: *vin simplu sau cu sifon?*; **3.** lipsit de ornamente, de adaosuri, de artificii; neîncărcat; modest: *era îmbrăcată mult mai modest ca de obicei, într-o rochie simplă.* GHEŢIE; **4.** puţin prelucrat, rapid realizat; frugal: *mîncăruri simple; o cină simplă*; **5.** lipsit de artificialitate, de afectare; pe înţelesul tuturor; natural; sobru: *vorbind încet, potolit, cu fraze simple, calde.* VLAH.; (adv.) *discurs rostit simplu şi limpede*; **6.** uşor de făcut, de rezolvat, de înţeles; facil, lesnicios; accesibil: *proiectul tînărului era simplu şi uşor de îndeplinit.* GHEŢIE; (adv.) *am nimerit simplu la adresă*; **7.** (despre clişee, filme, fotografii etc.) care redă imaginea în alb-negru; **8.** care nu este prefăcut;

sincer, cinstit; deschis; care se comportă natural; dezinvolt, degajat: *s-apropie de cort un bătrîn atît de simplu, după vorbă, după port.* EM.; **9.** fără titlu, fără rang: *simplu soldat; simplu cetăţean;* **10.** puţin instruit, lipsit de cultură, de rafinament; neinstruit, ignorant, incult: *opera lor a devenit populară, adică plăcută lumii simple.* CĂL.; **om simplu**, om de condiţie modestă: *au speculat geniul oamenilor simpli de a putea trăi din salarii mici.* PR.; **11.** care se lasă uşor amăgit; credul, prost: *oricum s-ar interpreta ... actul politic al retrocesiunii, nimeni nu e atît de simplu de-a crede că s-a făcut pentru folosul privat al monarhului.* EM.; **12.** (aşezat înaintea numelui) nimic mai mult decît ...; numai, doar: *o simplă formalitate; este o simplă răceală;* **simplu ca bună ziua**, foarte simplu; **simplu muritor**, om obişnuit, de rînd; **13.** singur, unic: *îmbrăcat cu o simplă tunică.* // n. ceea ce nu este compus, complex: *se trece de la simplu la compus.* [Din fr. ***simple***; cf. lat. ***simplex***].

simpódiu, simpodii n. mod de ramificaţie a tulpinii, în care mugurele terminal dispare şi creşterea în lungime a axului se produce prin mugurele axial imediat inferior (ex.: la măr, cais, salcie etc.). [Din fr. ***sympode***].

simpozión, simpozioane n. **1.** (în antichitate) ultima parte a unei mese de seară, cu dans, muzică, discuţii; **2.** discuţie organizată între vorbitori şi public, pe baza unor scurte expuneri cu teme literare, filozofice, ştiinţifice etc.; reunire de specialişti pentru dezbaterea unei anumite teme ştiinţifice: *simpozionul intitulat pompos ... a fost o nereuşită.* CE; (accent. şi ***simpózion***) [Din gr. ***sympósion***, germ. ***Symposion***, fr. ***symposium*** „banchet"].

simptóm, simptome n. **1.** manifestare patologică descrisă de pacient sau observată de medic, constituind semnele unei boli: *bolnavul nu prezenta nici un simptom îngrijorător.* GHEŢIE; *ulcerul are simptome clare, inconfundabile;* **2.** (fig.) ceea ce indică sau permite să se prevadă o anumită stare, evoluţie; indiciu, semn: *intoleranţa faţă de critică e simptomul unei maladii.* R.L.; (şi: (înv.) **simptomă**). [Din gr. mod. ***symptóma***, lat. ***symptoma***, germ. ***Symptom***, fr. ***symptôme***].

simptomátec a. v. simptomatic.

simptomátic, ~ci, simptomatică, ~ce a. **1.** (înv.) întîmplător: *cu vreo primejdie simptomatecă penele le-ar cădea.* CANT.; **2.** care constituie simptomul unei boli: *durere simptomatică;* **3.** care urmăreşte înlăturarea simptomelor unei boli şi nu a cauzelor care o provoacă: *tratamentul este numai simptomatic;* **4.** (fig.) care indică sau permite să se prevadă o anumită stare, evoluţie a lucrurilor; caracteristic, semnificativ: *a exprimat o stare de spirit simptomatică.* PR.; *să nu facem din cazuri izolate un fapt simptomatic al degradării noastre morale;* (şi: (înv.) **simptomatec**). [Din gr. mod. ***simptomatikós***, lat. ***symptomaticus***, fr. ***symptomatique***].

simptomatológic, ~ci, simptomatologică, ~ce a. care ţine de simptomatologie, referitor la simptomatologie. [Din fr. ***symptomatologique***].

simptomatológie, simptomatologii f. **1.** ramură a medicinei care studiază simptomele diferitelor boli şi stabileşte metodele de investigare în vederea precizării diagnosticului; semiologie, semiotică; **2.** totalitatea manifestărilor clinice şi de laborator ale unei boli, care permit recunoaşterea bolii respective şi diferenţierea ei de alte afecţiuni: *simptomatologia răcelilor şi a virozelor banale constă în înfundarea nasului, strănuturi, dureri de cap.* A. [Din fr. ***symptomatologie***].

simptómă f. v. simptom.

simţ, simţuri n. **1.** facultate a fiinţelor de a percepe impresii din lumea exterioară cu ajutorul organelor senzoriale specifice; simţire: *cunoaşterea paradisiacă ... orînduieşte concretul dat prin simţuri.* BL.; *omul are cinci simţuri: văzul, auzul, mirosul, gustul şi pipăitul;* **organe de simţ**, organele periferice ale percepţiei senzoriale; **2.** (mai ales la pl.) instinct sexual; atracţie, plăcere senzuală; senzualitate: *bătiatul numai de 15 ani aleargă după fete fiindcă i s-au deşteptat simţurile.* CĂL.; **3.** (rar) poftă; capriciu: *Elescu îi înşira numele acelor obiecte* [rochii, bijuterii etc.] *destinate a satisface simţurile iubitei sale.* BOL.; **4.** capacitate înnăscută a cuiva de a sesiza, de a înţelege, de a judeca, de a aprecia ceva; înclinare, aptitudine pentru ceva: *putem produce ... o deşteptare a simţului de viaţă în poporul român.* MAIOR.; *omul nostru e lipsit de simţul umorului.* GHEŢIE; **simţ moral**, facultatea de a deosebi binele de rău; **simţ practic**, aptitudine, îndemînare în a rezolva diferite chestiuni (concrete); **simţ de răspundere**, responsabilitate; (rar) **simţ critic**, spirit critic: *n-am simţul critic prea rafinat.* VLAH.; (rar) **simţ comun**, tipul de opinii acceptate ca lucruri de la sine înţelese; bun-simţ: *pentru că n-avea simţul comun, pentru că vorbeşte de pe ceea lume.* NEGR.; **al şaselea simţ**, intuiţia: *femeile, îndeosebi, au al şaselea simţ;* **5.** conştiinţă: *simţul datoriei împlinite îl răsplăteşte din plin.* PR.; **6.** (înv.) sens: *chiar de reţineau ele substantivul „mlăciha" ..., tot încă n-ar fi ştiut să-l întrebuinţeze* [cuvîntul] *în simţul cu care ... îl întrebuinţau indianii.* HASD.; **7.** (rar) sentiment; pasiune: *recită cu mult simţ.* [De la ***simţi***].

simţământ, simţăminte n. **1.** sentiment, simţire: *cu simţiminte de recunoştinţă şi cu inima plină de speranţe.* MAIOR.; **2.** impresie, părere, convingere bazată pe intuiţie, pe afect etc.; sentiment, simţ: *avea simţămîntul apăsător că tot ce i se întîmpla ... era imaginar.* GHEŢIE; **3.** conştiinţă: *simţămîntul datoriei;* **4.** (înv.) sensibilitate: *noi vedem şi gustăm în ele totdeauna o împăcare ... dintre natură şi arte, dintre cugetare şi simţămînt.* EM.; (şi: (înv.) **simţimînt**). [***Simţi*** + *-ământ*; cf. lat. ***sentimentum***, fr. ***sentiment***].

simţecíos a. v. simţicios.

simţí, simt şi (înv. şi reg.) **simţ, simţesc** vb. **1.** (tr.) a avea, a primi o senzaţie, o impresie prin intermediul organelor de simţ; a prezenta sensibilitate; a percepe: *nu vedem soarele, dar îl simţim că e acolo, arzînd ca un foc mare.* VLAH.; *simte natura şi ştie să exprime senzaţiile pe care i le provoacă ea.* IBR.; (refl. pas.) *s-a simţit un cutremur;* **2.** (p. restr.; pop. şi fam.; tr. şi intr.) a mirosi: (refl. pas.) *sînt scăpări de gaz, se simte peste tot;* **3.** (p. restr.; fam.; intr.) a durea: *îmi simt încheieturile;* **4.** (refl.) a fi conştient de propria stare fizică: *n-aş putea pretinde că mă simţesc astăzi mai bine decît ieri.* SAD.; *simţea abia acum oboseala călătoriei.* GHEŢIE; *cum te simţi?;* **5.** (tr.) a băga de seamă, a observa, spontan şi instinctiv, pe cineva sau ceva; a prinde de veste: *am simţit că sparge cineva uşa.* CAR.; *plecă fără să simtă cineva;* **6.** (pop.; tr.) a adulmeca: *mă simţesc cîinii lui Trăsnea, şi la mine să mă rupă.* CR.; **7.** (tr.) a înţelege ceva bazîndu-se atît pe intuiţie, cît, mai ales, pe elemente logice, pe judecată; a intui, a presimţi: *trebuie să căutăm a pune pe fiecare român în stare ... să simtă respectul ce trebuie să aibă omul către sine şi către ceilalţi oameni.* GHICA; *el simţi că treaba stă rău;* **8.** (tr.) a fi cuprins de o stare afectivă; a încerca un sentiment, o emoţie etc.; a fi impresionat, tulburat de ceva: *nu se poate să fi simţit vreodată ură pentru mama ta.* VLAH.; *nu simt nimic cînd mă sărută.* EL.; **9.** (tr.) a considera necesar, util; (p. ext.) a fi dominat, copleşit de ...; a dori, a vrea: *părăseşte casa stăpînului său tocmai cînd acesta simte cea mai mare nevoie de dînsul.* FIL.; **10.** (tr.) a avea impresia, sentimentul că ...: *simt că înnebunesc!;* **11.** (refl.) a fi conştient de o însuşire, de o dispoziţie proprie; a se considera, a se crede: *ci eu în lumea mea mă simt nemuritor şi rece.* EM.; *nu se simţea în stare să dea un răspuns.* GHEŢIE; *se simte vinovat*; **a se simţi în** (sau **la**) **largul lui** sau **a se simţi** (**ca**) **acasă** (**la el**) (ori **ca la mama**) (**acasă**), a se simţi bine, a nu fi stînjenit sau jenat de ceva: *în această lipsă desăvîrşită de zgomot şi de mişcare, Radu se simţi în largul lui.* VLAH.; *voi avea grijă ca poetul familiei noastre să se simtă acasă la el în ţara românească.* REBR.; **12.** (refl.) a dovedi bun-simţ: *dacă dumneavoastră nu se simte, nouă ce ne pasă?* C.L.; **13.** (pop.; refl.) a se resimţi de pe urma unei stări rele, a unui efort etc.: *acum zic şi eu că poţi duce vornicia pe viaţă fără să te simţi.* CR. [Lat. ***sentire***].

simţíbil, ~i, simţibilă, ~e a. (înv.; despre oameni) sensibil. [***Simţi*** + *-bil*; cf. lat. ***sensibilis***, fr. ***sensible***].

simţibilitáte f. (înv.) sensibilitate: *putea să reuşească, dacă ar fi arătat mai multă simţibilitate.* FIL.; *toată simţibilitatea ei era escitată prin războiul cu Franţa.* EM. [***Simţibil*** + *-itate*; cf. lat. ***sensibilitas, -atis***, fr. ***sensibilité***].

simţiciós, ~şi, simţicioásă, ~e a. (înv.) **1.** afectat, suferind: *tămăduindu-li-să ochii cei sîmţicioşi, cerşură lecuinţă sufletească.* DOS.; **2.** sensibil: *carte ... întru carea au scris ... pentru ceale ce sînt de a cugetăcioase ş-a sîmţecioase prăviturâ.* DOS.; (şi: **simţecios**). [***Simţi*** + *-cios*].

simţiciúne, simţiciuni f. (înv.) **1.** sensibilitate: *asta e un fel de simţiciune bolnăvicioasă şi cam jumătate poetică.* HEL.; **2.** simţire; sentiment: *coarda celei mai delicate simţiciuni nu lipsi din inima sa poetică.* OD.; **3.** senzaţie: *nu e neci un reprezintator în puterea neslăbită şi neabătută a simţiciunei nemijlocite.* EM.; **4.** (p. ext.) plăcere; desfătare: *cel bogat fără de minte nici o simţiciune n-are nici la vreo desfătare poate s-aibă aplecare.* PANN. [***Simţi*** + *-ciune*].

simţimînt n. v. simţământ.

simţioáră f. v. simţivară.

simţíre, simţiri f. **1.** faptul de a simţi; simţit[2]; **2.** (astăzi rar) simţ: *o încordare înaltă a atenţiei ascute simţirea auzului în singurătatea nopţii.* CAR.; **3.** stare normală a organismului în care omul este deplin conştient de ceea ce se petrece în jurul lui, fiind stăpîn pe simţurile şi pe facultăţile lui intelectuale; **fără simţire** (sau **simţiri**), lipsit de cunoştinţă; leşinat: *tu ai căzut aicea fără simţiri.* EM.; **a-şi pierde simţirea**, v. **pierde**; **a-şi** (**re**)**veni în simţire** (sau **simţiri**), a-şi re(veni) (din leşin), a-şi veni în fire: *Ivan atunci îşi veni în simţire.* CR.; *Dimitrie îşi reveni în simţiri.* GHEŢIE; **4.** sensibilitate: *tipul a început să mi se pară o paiaţă, o marionetă fără simţire şi fără nimic de om în el.* PR.; **5.** (înv.) afect; sentiment: *primiţi asigurarea simţirilor mele de amicie.* AL.; **6.** (înv.) gîndire; (p. restr.) minte: *filozof de-aş fi – simţirea-mi ar fi vecinic la aman.* EM.; *şi tu să te împiedici de-un cap fără simţire?* COŞB.; **7.** (înv.) înţelegere: *erorile literare trebuiesc supuse unei critice mai serioase şi numai simţirea şi combaterea acelor erori e mijlocul propriu de scăpare.* MAIOR.; **8.** (pop. şi fam.) grijă (deosebită); bun-simţ: *haine ... păstrate bine, fiindcă le purta cu multă simţire.* REBR.; **9.** faptul de a-şi da seama de ceva; conştiinţă; sentiment: *simţirea nenorocirii lui, mustrarea cugetului ... i-au atacat sănătatea.* NEGR. [V. ***simţi***].

simţít[1], ~ţi, simţită, ~e a. **1.** sesizat, perceput pe cale senzorială: *în pîcla nopţilor de iarnă ... mă duc abia simţit.* BAC.; *iarna se face tot mai mult simţită.* R.L.; **2.** cu multă sensibilitate, plin de simţire; care exprimă, care denotă sensibilitate; (p. ext.) care impresionează: *am scris ... cîteva rînduri bine simţite.* CAR.; **3.** care dovedeşte bun-simţ; plin de bun-simţ: *e o fată tare simţită.* [V. ***simţi***].

simţít[2] n. facultatea de a simţi; simţire: *împăcarea absolută* [a] *unor asemeni antiteze, ca acelea a simţitului şi cugetatului, îi pare eterogenă.* EM. [V. ***simţi***].

simţitáte f. (înv.) simţire; sensibilitate: *icoana cea mai sinceră ... a simţităţii.* BOLLIAC. [***Simţi*** + *-itate*].

simţitór, ~i, simţitoáre a. **1.** (înv. şi pop.) care reacţionează (uşor, exagerat) la senzaţii, la percepţii; sensibil: *nu pot să te iubesc, c-am o căţea lătrătoare şi o soacră simţitoare.* POP.; **2.** care se impresionează uşor, plin de sensibilitate; sensibil, impresionabil, emotiv: *e o femeie tînără, bună, simţitoare.* NEGR.; **3.** (înv.) impresionant: *cîntece bine simţitoare.* B-DEL.; **4.** (adesea adv.) apreciabil, considerabil, important: *aflase de simţitoarea urcare a salariului.* EL.; *după căldura de peste zi, se răcorise simţitor.* GHEŢIE. [***Simţi*** + *-tor*].

simţiváră, simţiveri f. (ornit.; pop.) piţigoi (*Parus major*): *simţioară, simţioară, ies copiii toţi pe-afară!* POP.; (şi: **simţioară**). [***Simţi*** + ***vară***].

simţuál, ~i, simţuală, ~e a. (înv.) senzual: *toate plăcerile, atît sufleteşti cît şi simţuale.* OD. [***Simţ*** + *-al*; cf. lat. ***sensualis***, fr. ***sensuel***].

simţualísm n. (înv.) senzualitate: *o fizionomie în care s-a-ntronat puterile de jos ale sufletului, puterile simţualismului.* EM. [***Simţual*** + *-ism*; cf. fr. ***sensualisme***].

simţualitáte f. (înv.) senzualitate. [*Simţual* + *-itate*; cf. lat. ***sensualitas***, *-atis*, fr. ***sensualité***].

simulá, simulez vb. (tr.) **1.** a face să apară ca real ceea ce nu este; a crea o impresie falsă; a se preface; a mima: *vrei să prosteşti pe alţii cu perfidia ta care simulează inocenţa.* PR.; *cred că simulează o stare de amnezie.* GHEŢIE; **2.** a face să pară autentic, a da impresia de ...: *în partea despre fund e simulată o mică absidă.* OD.; **3.** (rar) a imita: *punînd pe portar să-i simuleze iscălitura.* CĂL. [Din fr. ***simuler***].

simulácru, simulacre n. **1.** imagine a unei divinităţi păgîne; reprezentare plastică a unei personalităţi idolatrizare; idol: *o vastă şi eruditǎ scenă, ce pare înadins croită pentru împărătescul simulacru al dominatorului.* OD.; *simulacrul Dochiei*; **2.** imitaţie: *manevrele acestea ... sînt un simulacru al bătăliilor reale.* EM.; **3.** aparenţă (iluzorie); imagine înşelătoare; impresie falsă: *Platon scotea de aici ... acea condamnare a artei şi a artiştilor, ca producători de simulacre, de iluzii.* VIANU; *sîntem simulacre de ireal, la rîndul lui simulacru.* CĂRT.; **4.** atitudine, faptă, acţiune etc. simulată, falsă, prefăcută: *n-a fost de acord cu acel simulacru de soluţionare.* D.; *un simulacru de bunătate; un simulacru de concurs.* [Din lat. ***simulacrum***, fr. ***simulacre***].

simulánt, ~ţi, simulantă, ~e m., f. persoană care simulează (o boală): *bolnavul cu aşa-zisă confuzie mintală era un simulant.* CĂL. [***Simula*** + *-ant*].

simuláre, simulări f. **1.** acţiunea de a simula; simulaţie; **2.** imitare, copiere; imitaţie: *compoziţiile teatrale pentru glorificări dinastice etc. sînt o simulare a artei, dar nu o artă adevărată.* MAIOR.; **3.** prefăcătorie, făţărnicie: *liber acum de povara simulării, începu a se preîmbla prin cameră.* FIL. [V. ***simula***].

simulát, ~ţi, simulată, ~e a. **1.** care apare ca real, deşi nu este; imitat, copiat: *prin moarte simulată, să te ferim, amice, de moarte-adevărată.* AL.; **2.** care dă o impresie falsă; cu intenţia de a induce în eroare; prefăcut: *vorbi cu gravitate simulată*; **3.** care dă impresia de autentic: *spargere simulată.* [V. ***simula***].

simulatór, ~i, simulatoáre a. şi m., f. (persoană) care simulează; simulant, prefăcut: *după asemenea spectacol ..., l-ar crede epileptic, sinucigaş, simulator.* C.PETR. // n. **1.** sistem tehnic destinat rezolvării ecuaţiilor care caracterizează un anumit obiect sau fenomen; **2.** complex tehnic pentru simularea situaţiilor posibile într-o activitate, folosit la antrenarea şi verificarea reacţiilor operatorilor umani: *simulator de zbor.* [Din fr. ***simulateur***].

simulaţie, simulaţii f. **1.** simulare, imitare: *cosmopolitismul e o simulaţiune.* CĂL.; **2.** (jur.) folosire de către o persoană a unui înscris constatator al unui act juridic care nu corespunde unei operaţii reale; (şi: (înv.) **simulaţiune**). [Din fr. ***simulation***].

simulaţiúne f. v. **simulaţie**.

simultán, ~i, simultană, ~e a. care are loc, care se petrece, se desfăşoară în acelaşi timp cu altul sau cu altele; concomitent, paralel, sincronic: *să te fi înţeles cu amicul nostru ... în privinţa publicării simultane a „Instantaneului".* CAR.; (adv.) *există şi lucrează simultan.* EM. // n. demonstraţie a unui şahist care joacă în acelaşi timp cu mai mulţi adversari; (şi: (înv.) **simultaneu**). [Din lat. ***simultaneus***, fr. ***simultané***].

simultaneitáte f. însuşire a unor acţiuni, fenomene, evenimente de a fi simultane; existenţa, desfăşurarea mai multor acţiuni în acelaşi timp; coincidenţă în timp; concomitenţă, sincronism, paralelism: *prin sincronism am înţeles întotdeauna o simultaneitate de fenomene.* LOV. [Din fr. ***simultanéité***].

simultanéu a. v. **simultan**.

simún, simunuri n. vînt fierbinte, puternic, încărcat cu nisip, care bate în Sahara şi în Arabia, de la sud la nord: *în întunericul fiinţei ei bîntuia parcă simunul pustiului.* SAD. [Din fr. ***simoun***].

simzár m. v. **samsar**.

simziéne f. pl. v. **sînziană**.

sin[1] m. (înv.; precedă prenumele tatălui, intrînd în componenţa numelui de familie al copiilor) fiu, fiul lui ...: *Ion sin Gheorghe, Ilie sin Mitru.* [Din sl. ***synŭ***, ***sinŭ***].

sin[2] n. v. **sîn**[1].

sin[3] m. v. **sînt**.

sinafíe, sinafii f. fenomen care se produce atunci cînd două versuri sînt atît de strîns unite, încît are loc eliziunea de la unul la altul, ori cînd acelaşi cuvînt începe în primul vers şi se termină în cel de al doilea. [Din fr. ***synaphie***].

sinagógă, sinagogi şi (înv.) **sinagoge** f. **1.** clădire destinată celebrării cultului mozaic; slujbă oficiată în această clădire; havră, templu: *la sinagogă mergea rar, la Pesach şi la Hanuka.* GHEŢIE; **2.** (înv.) şcoală evreiască (pe lîngă o astfel de clădire); **3.** organizaţie religioasă la mozaici, asemănătoare parohiilor creştine, apărută în condiţiile diasporei. [Din lat. ***synagoga***, gr. ***synagoghé*** „adunare, reuniune", fr. ***synagogue***].

sinalagmátic, ~ci, sinalagmatică, ~ce a. (jur.) care impune obligaţii reciproce părţilor interesate, chiar de la data încheierii: *să le explicăm ... cum să-şi facă un act sinalagmatic.* MAIOR.; *jurămîntul militar ... e un contract sinalagmatic.* EM. [Din fr. ***synallagmatique***, germ. ***synallagmatisch***].

sinaléfă, sinalefe f. reunire, în pronunţare, a două silabe într-una singură, prin contracţie, eliziune sau sinereză. [Din lat. ***synalaepha***, fr. ***synalèphe***].

sinalépsă, sinalepse f. reducere, în pronunţare, a unui diftong la o vocală. [Din fr. ***synalepse***].

sinalgezíe, sinalgezii f. sinalgie. [Din fr. ***synalgésie***].

sinalgíe, sinalgii f. durere localizată în altă regiune decît sediul leziunii care o provoacă; sinalgezie; **sinalgie dentodentară**, durere provocată la nivelul unui dinte sănătos de un dinte lezat. [Din fr. ***synalgie***].

sinamichíe f. v. **siminichie**.

sinanstrofíe, sinanstrofii f. (grecism; înv.) societate; anturaj: *sinanstrofia dumitale mi-a plăcut peste măsură.* AL. [Din gr. mod. ***sinanstrofí***].

sinantróp, sinantropi m. om fosil din grupul Homo erectus, descoperit în China. [Din fr. ***sinanthrope***].

sinapísm, sinapisme n. cataplasmă din făină de muştar şi apă, care se aplică pe partea bolnavă a corpului, spre a provoca o revulsie: *îi puse sinapisme pe tălpi, ceea ce produse bolnavului gîdilături.* CĂL. [Din gr. mod. ***sinapismós***, lat. ***sinapismus***, fr. ***sinapisme***].

sinápsă, sinapse f. **1.** loc de joncţiune între doi neuroni, la nivelul căruia se face transmiterea influxului nervos de la o celulă nervoasă la alta; **2.** (lingv.) exprimarea, sub acelaşi semn, a două categorii diferite şi, în general, a două semnificate de virtualitate diferită. [Din fr. ***synapse***].

sináptic, ~ci, sinaptică, ~ce a. care ţine de sinapsă, referitor la sinapsă. [Din fr. ***synaptique***].

sinarhíe, sinarhii f. guvernare simultană printr-un grup de persoane, fiecare conducînd cîte o parte a statului. [Din fr. ***synarchie***].

sinarmonie, sinarmonii f. (în limbile turcice) armonie vocalică; sinarmonism. [Din fr. ***synharmonisme*** (după *armonie*)].

sinarmonísm, sinarmonisme n. fenomen fonetic constînd în interdependenţa dintre timbrul (palatal sau velar al) vocalei şi cel al consoanei (sau consoanelor) cu care constituie o silabă; (p. restr.; în limbile turcice) asimilare progresivă regulată a vocalelor dintr-un cuvînt de către vocala primei silabe a cuvîntului respectiv; sinarmonie. [Din fr. ***synharmonisme***].

sinartrózǎ, sinartroze f. articulaţie fixă între două oase (ex. articulaţia dintre oasele bolţii craniene). [Din fr. ***synarthrose***].

sinaxár, sinaxare n. **1.** colecţie prescurtată din vieţile sfinţilor; minologhion: *Sinaxarul Sfîntului Ioan Botezătorul*; **2.** calendar creştin cu numele sfinţilor (pe zile): *de-ar avea biata fetiţă atîta noroc şi atîtea mii de galbini, cîte nume sînt în sinaxar.* SAD. [Din gr. mod. ***sinaxárion***].

sináxă f. nume dat adunărilor primilor creştini. [Din fr. ***synaxe***, gr. mod. ***sínaxis***].

sinălău, sinălaie n. (reg.) cuţit puţin încovoiat, cu două mînere, utilizat în tăbăcărie pentru răzuitul pielii. [Din magh. ***szinelö***].

sinăluí, sinăluiesc vb. (reg.; tr.) a curăţa cu sinălăul părul de pe pielile tăbăcite; (şi: **sinelui**). [Din magh. ***színelhi***].

sinăluít n. (reg.) faptul de a sinălui; (şi: **sineluit**). [V. ***sinălui***].

sincárpă, sincarpe a. (bot.; despre flori) cu carpele unite. [Din fr. ***syncarpe***].

sincategoremátic, ~ci, sincategorematică, ~ce a. (log.) orice cuvînt care nu poate figura independent, ci numai alăturat unui termen categorematic (ex.: *toţi, unii, şi* etc.). [Din fr. ***syncatégorématique***].

síncer, ~i, sinceră, ~e a. **1.** care exprimă întocmai ceea ce gîndeşte, ceea se simte; deschis, franc, neprefăcut: *sinceră să fiu, grozav aş fuma o ţigară.* GHEŢIE; *mama a fost mereu sinceră cu mine*; (adv.) *C.A. Rosetti mai este ... şi-un retor sincer emotiv.* CĂL.; **2.** care nu caută să mintă, să profite, să înşele; cinstit, leal, loial: *pierdeam un amic sincer, leal, îndatoritor.* GHICA; **3.** care reflectă, dovedeşte sinceritate, lipsă de ipocrizie, de prefăcătorie: *îl primiră cu ... ospeţie sinceră.* NEGR.; *convingere sinceră*; **4.** corect, autentic, adevărat: *din amîndouă condiţiile acestea izvora acea sinceră, nefăţărită democraţie.* AG. [Din fr. ***sincère***, it. ***sincero***, lat. ***sincerus***].

sinceraménte adv. (livr.) în mod sincer. [Din it. ***sinceramente***].

sincerícă f. v. **sîngerică**.

sinceritáte, sinceritǎţi f. **1.** calitatea de a fi sincer; lipsă de ipocrizie, de prefăcătorie; francheţe, lealitate, loialitate, cinste: *ceea ce va fi atras pe cititorii acestor poezii lirice este ... sinceritatea simţirii.* MAIOR.; *încrederea se cîştigă numai şi numai prin sinceritate.* GHEŢIE; **cu sinceritate**, în mod sincer; din toată inima: *nu te-a iubit nimeni cu-aşa sinceritate precum te-am iubit eu!* COŞB.; **2.** (rar; la pl.) confidenţe: *m-a oprit de la sinceritǎţi penibile.* PR. [Din fr. ***sincérité***].

sinchinezíe f. mişcare involuntară a unui grup muscular, inadecvată efectuării unui act voluntar, la nivelul unui membru afectat, de obicei, de pareză sau paralizie; (şi: **sincinezie**). [Din fr. ***syncinésie***].

sinchiseálă, sinchiseli f. (fam.) grijă, atenţie, consideraţie faţă de cineva sau de ceva; sinchisire: *scria întruna şi orice, fără nici o sinchiseală.* [***Sinchisi*** + *-eală*].

sinchisí, sinchisesc vb. **1.** (refl.) a-i păsa[1] cuiva de cineva sau de ceva; a nu rămîne indiferent; a se nelinişti, a se îngrijora: *dacă n-ar exista fericirea altora, nu ne-am sinchisi de nefericirea noastră.* PR.; *Victor se sinchiseşte prea puţin de tradiţie.* GHEŢIE; **2.** (rar; tr.) a incomoda, a deranja: *poate c-aveţi treabă ... şi eu vă sinchisesc.* AL. [Din gr. mod. ***sinhízo***].

sinchisíre, sinchisiri f. (rar) sinchiseală. [V. ***sinchisi***].

sínchizis n. ramolisment sau lichefiere a corpului vitros. [Din fr. ***synchysis***].

sincinezíe f. v. **sinchinezie**.

sincipitál, ~i, sincipitală, ~e a. (anat.) care ţine de sinciput, referitor la sinciput. [Din fr. ***sincipital***].

sincipút, sincipute n. (parte din osul capului reprezentînd) punctul cel mai înalt al cutiei craniene; creştet, vertex, scăfîrlie. [Din fr. ***sinciput***].

sincíţiu, sincíţii n. masă de protoplasmă conţinînd un număr mare de nuclee, provenită prin fuziunea mai multor celule sau printr-o multiplicare foarte activă, fără separarea corpurilor celulare. [Din fr. ***syncytium***].

sinclinál, sinclinale şi **sinclinaluri** n. cută a straturilor din scoarţa Pămîntului, avînd aspectul unei albii cu concavitatea în sus: (adj.) *depresiuni sinclinale.* [Din fr. ***synclinal***].

sinclinóriu, sinclinorii n. (geol.) asociere de cute în care cele din partea centrală sînt mai coborîte decît cele din părţile laterale. [Din fr. ***synclinorium***].

sincopá, sincopez vb. (tr. şi refl.) a face să sufere sau a suferi o sincopă. [Din fr. ***syncoper***].

sincopáre, sincopări f. faptul de a (se) sincopa: *sincoparea vocalelor neaccentuate*. [V. ***sincopa***].

sincopát, ~ţi, sincopată, ~e a. **1.** (despre vocale sau grupuri de vocale neaccentuate) dispărut din interiorul unui cuvînt prin sincopă; **2.** care a rezultat prin asemenea fenomen fonetic: *forme verbale sincopate*; **3.** (despre muzica de jaz, mai ales) caracterizat prin folosirea sincopei, cu sincope; (p. ext.) sacadat; ritmic: (fig.) *Micu izbucni în rîsul său sincopat, interminabil.* PR. [V. ***sincopa***].

sincópă, sincope f. **1.** încetare subită (momentană) a funcţiei inimii, cu întreruperea circulaţiei şi a respiraţiei, cu pierderea cunoştinţei; leşin: *azi noaptea a avut o sincopă*; **2.** (muz.) efect ritmic, dinamic, obţinut prin mutarea accentului unei măsuri de pe timpul tare pe cel slab anterior; **3.** fenomen fonetic constînd în dispariţia unei vocale sau a unui grup de vocale neaccentuate dintre două consoane ale unui cuvînt; **4.** (rar) întrerupere, pauză: *faţă de majoritatea culturilor europene, a noastră prezintă întîrzieri şi sincope.* R.L. [Din gr. mod. ***synkopé***, lat. ***syncopa,*** fr. ***syncope***].

sincrétic, ~ci, sincretică, ~ce a. care ţine de sincretism, referitor la sincretism; sincretist, sincretistic. [Din fr. ***syncrétique***].

sincretísm, sincretisme n. 1. stare de nediferenţiere a unor elemente diferite, în special artistice, literare, filozofice, religioase, specifică fazelor primitive de dezvoltare a culturii; (spec.) contopire a unor elemente aparţinînd domeniilor unor arte diferite: *sub semnul sincretismului gîndirea şi religiozitatea greacă se amestecă ... cu felurite alte doctrine.* BL.; *forme de sincretism se întîlnesc şi în unele curente ale artei moderne*; **2.** reunire de doctrine, de sisteme filozofice sau religioase diferite, iniţial incompatibile; sistem filozofic, dogmă religioasă astfel create; eclectism. [Din fr. ***syncrétisme***].

sincretíst, ~şti, sincretistă, ~e a. sincretic: *în spaţiul acestei flore excesive ... a sistemelor sincretiste ... înregistrăm ... o ultimă şi grandioasă biruinţă grecească.* BL. // m. adept al sincretismului. [Din fr. ***syncrétiste***].

sincretístic, ~ci, sincretistică, ~ce a. sincretic. [Din germ. ***syncretistisch***].

sincrízá, sincrize f. **1.** (chim.) trecerea unui corp din stare lichidă în stare solidă; **2.** figură retorică în care se defineşte ceva prin contrariul său. [Din fr. ***syncrise***].

sincrociclotrón, sincrociclotroane n. (fiz.) fazotron. [Din fr. ***synchrocyclotron***].

sincrofazotrón, sincrofazotroane n. (fiz.) accelerator ciclic pentru particule grele cu sarcină electrică, al cărui principiu de funcţionare îmbină elemente ale sincrotronului cu elemente ale fazotronului. [Din fr. ***synchrophasotron***].

sincrón, ~i, sincronă, ~e a. **1.** sincronic: *timpurile moderne ... tind spre o acceptare sincronă şi egală a valorilor artistice.* R.L.; *fenomene, evenimente sincrone*; **2.** (despre sisteme fizice sau tehnice) în care au loc fenomene periodice cu evoluţie sincronică; **cameră sincronă**, cameră de luat vederi pentru înregistrarea, în acelaşi timp, a sunetului şi a imaginii; **maşină sincronă**, maşină electrică de curent alternativ a cărei turaţie de regim este constantă şi proporţională cu frecvenţa tensiunii la borne. [Din fr. ***synchrone***].

sincrónic, ~ci, sincronică, ~ce a. **1.** care există, se petrece în acelaşi timp, în aceeaşi perioadă; concomitent, simultan, sincron: *nu orice fenomen estetic ... dezlănţuie contagiunea, ci numai acelea ce se desprind reprezentativ dintr-un fundal ideologic sincronic.* LOV.; **2.** care se referă la fapte, evenimente etc. existente sau petrecute în acelaşi timp, dar în locuri diferite: *critica sincronică nu se poate pune la adăpostul sugestiilor vremii.* LOV.; **tabel** (sau **tablou**) **sincronic**, tabel cronologic al evenimentelor petrecute în acelaşi timp în diferite locuri; **3.** (fiz.; despre evoluţia fenomenelor periodice) care prezintă sincronism, care se produce sincron; **4.** considerat independent de evoluţia istorică; static: *cercetarea sincronică a timpurilor verbale*; **lingvistică sincronică**, ştiinţă a limbii care studiază un sistem lingvistic de la un moment dat. [Din fr. ***synchronique***].

sincronicitáte, sincronicităţi f. (rar) sincronie. [Din engl. ***synchronicity***].

sincroníe, sincronii f. **1.** caracterul a ceea ce este sincronic; sincronicitate, sincronitate; **2.** ansamblul fenomenelor lingvistice considerate într-o anumită perioadă din istoria unei limbi. [Din fr. ***synchronie***].

sincronísm, sincronisme n. **1.** faptul de a fi sincronic; **2.** proprietate a unor fenomene periodice asemănătoare de a se desfăşura simultan, în mod paralel; simultaneitate; **3.** (spec.) concordanţă totală între înregistrările sonore şi cele ale imaginilor, în cinematografie sau în televiziune, realizată cu o cameră sincronă; **4.** principiu (derivat din „teoria imitaţiei" a lui G. Tarde) susţinut de E. Lovinescu, potrivit căruia, în epoca modernă, cultura (şi toate instituţiile) unui popor se dezvoltă, prin imitaţie şi adaptare, în interdependenţă cu celelalte culturi: *prin sincronism am înţeles întotdeauna o simultaneitate de fenomene.* LOV.; *se verifică legea sincronismului, ... adică a corespondentelor internaţionale.* CĂL. [Din fr. ***synchronisme***].

sincronístic, ~ci, sincronistică, ~ce a. care studiază sau prezintă evenimente în mod sincronic. [Din fr. ***synchronistique***].

sincronitáte, sincronităţi f. (rar) sincronie: *la teoria specificului, E. Lovinescu răspunde cu doctrina sincronităţii şi a diferenţierii.* CĂL. [***Sincronie*** + ***-itate***].

sincronizá, sincronizez vb. (tr.) **1.** a face ca două acţiuni, evenimente, fenomene etc. să se petreacă în acelaşi timp; **2.** a face ca două sau mai multe fenomene periodice să se desfăşoare în mod sincron; **3.** a elimina pierderile de timp între două operaţii tehnologice succesive la lucrul în bandă rulantă; **4.** a efectua operaţiile necesare pentru ca o maşină sincronă să fie adusă în starea de a funcţiona în paralel cu un generator sincron sau cu o reţea electrică de curent alternativ; **5.** a realiza într-un film concordanţa dintre sunet şi imagine; a efectua montarea sincronă a benzii de imagine cu banda de sunet corespunzătoare. [Din fr. ***synchroniser***].

sincronizáre, sincronizări f. **1.** acţiunea de a sincroniza şi rezultatul ei: *veniseră ... să discute aspecte ale sincronizării şi integrării celor două uniuni.* CF.; **2.** aducere a unei maşini sincrone în starea de a funcţiona în paralel cu un generator sincron sau cu o reţea electrică de curent alternativ; **3.** punere de acord a imaginii cu sunetul într-un film; montare sincronică a benzii de imagine cu banda de sunet corespunzătoare. [V. ***sincroniza***].

sincronizát, ~ţi, sincronizată, ~e a. **1.** care a fost făcut să devină sincron, adus în stare de sincronie: *acţiuni sincronizate*; **2.** care a fost supus sincronizării: *sisteme tehnice sincronizate.* [V. ***sincroniza***].

sincronizatór, sincronizatoare n. **1.** ansamblu de dispozitive pentru sincronizarea automată a maşinilor sincrone; **2.** aparat folosit în cinematografie cu care se realizează concordanţa benzii de imagine cu banda sonoră corespunzătoare. [***Sincroniza*** + ***-tor***; cf. fr. ***synchroniseur***].

sincronizór, sincronizoare n. (biol.) factor de ambianţă care poate modifica unul dintre parametrii bioritmului. [Din fr. ***synchroniseur***].

sincronoscóp, sincronoscoape n. instrument care indică dacă două fenomene periodice sînt sincrone; **2.** instrument pentru determinarea momentului în care a fost realizată sincronizarea a două tensiuni electrice alternative, în vederea cuplării a două maşini sincrone; **3.** instrument alcătuit dintr-un oscilograf catodic, folosit pentru reprezentarea vizuală a formelor de undă. [Din fr. ***synchronoscope***].

sincrotrón, sincrotroane n. accelerator ciclic de electroni, folosit în fizica nucleară, mai puternic decît betatronul, de care se deosebeşte prin capacitatea de a menţine sincronismul dintre mişcarea electronilor şi variaţia tensiunii acceleratoare. [Din fr. ***synchrotron***].

sindactílíe f. malformaţie congenitală constînd în lipirea a două sau a mai multor degete de la mîini ori de la picioare prin sudarea părţilor moi, oasele rămînînd separate. [Din fr. ***syndactylie***].

sinderéză f. **1.** (în filozofia medievală) facultate care face posibilă distingerea binelui de rău; **2.** (livr.) conştiinţă de sine; capacitate de a distinge şi de a face conexiuni. [Din it. ***sinderesi***].

sindesmologíe f. ramură a anatomiei care studiază articulaţiile; artrologie. [Din fr. ***syndesmologie***].

síndic, síndici m. **1.** persoană mandatată să reprezinte interesele unei instituţii, societăţi, corporaţii, adunări etc., însărcinată cu administrarea treburilor ei: *sindic al bursei; sindic de notari*; **sindic de bursă**, şef al agenţilor de schimb sau al mijlocitorilor oficiali, care prezidează camera lor sindicală; **2.** persoană însărcinată de tribunalul de comerţ să administreze averea unui falit, să lichideze activul şi pasivul debitorului şi să se îngrijească de interesele creditorilor: *judecător sindic.* [Din fr. ***syndic***].

sindicál, ~i, sindicală, ~e a. **1.** (înv.) care ţine de sindic, referitor la sindic; **cameră sindicală**, tribunal disciplinar care judecă infracţiunile săvîrşite faţă de regulamentele unei corporaţii, apărînd interesele acesteia; **2.** care ţine de sindicat, referitor la sindicat: *mişcări sindicale.* [Din fr. ***syndical***].

sindicalísm n. **1.** doctrină social-politică de la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, derivată din anarhism, care considera statul un sistem birocratic ineficient şi opresiv şi susţinea înlocuirea acestuia cu sindicatele ca unităţi de producţie; **2.** sistem de organizare a muncitorilor în sindicate; mişcare sindicală. [Din fr. ***syndicalisme***].

sindicalíst, ~şti, sindicalistă, ~e a. care ţine de sindicalism, referitor la sindicalism: *vorbea ... despre greva sindicalistă din Franţa.* CAR. // m., f. **1.** adept al sindicalismului; **2.** membru al unui sindicat: [banii] *erau cotizaţiile sindicaliştilor.* PR. [Din fr. ***syndicaliste***].

sindicalizá, sindicalizez vb. (refl.) a se uni într-un sindicat, a forma un sindicat; a intra într-un sindicat: *toate compartimentele vieţii noastre economice se vor sindicaliza.* SAD. [***Sindical*** + ***-iza***].

sindicalizáre, sindicalizări f. acţiunea de a se sindicaliza şi rezultatul ei. [V. ***sindicaliza***].

sindicát, sindicate n. 1. (înv.) funcţia de sindic; perioadă cît durează această funcţie; **2.** organizaţie de masă avînd ca scop apărarea intereselor profesionale, economice etc. ale membrilor ei; totalitatea membrilor acestei organizaţii; sediul acestei organizaţii: *mă ridic aici în numele sindicatului.* PR.; *vor să discute problema concedierilor şi să se constituie într-un sindicat.* GHEŢIE; **3.** organizaţie monopolistă, mai dezvoltată decît cartelul, în cadrul căreia întreprinderile membre îşi menţin independenţa în organizarea producţiei, dar renunţă la independenţa comercială, efectuînd desfacerea produselor şi uneori achiziţionarea materiilor prime printr-un oficiu comun. [Din fr. ***syndicat***].

sindiotáctic, ~ci, sindiotactică, ~ce a. (chim.; despre polimeri) cu o structură spaţială regulată, în ale cărui lanţuri macromoleculare succesiunea unităţilor structurale se repetă constant de-a lungul lanţului, în poziţie alternantă. [Din fr. ***syndiotactique***, engl. ***syndiotactic***].

sindrofíe, sindrofii f. **1.** (astăzi fam.) petrecere, reuniune de invitaţi (în familie): *în sindrofiile modeste de mahala.* CAR.; *începe sezonul de toamnă cu sindrofii, baluri şi reprezentaţii teatrale.* GHEŢIE; **2.** (fam.) participanţii la o sindrofie: *sindrofia cînta „Mulţi ani trăiască"*; **3.** (rar) prietenie; tovărăşie. [Din gr. mod. ***sindrofía***].

sindróm, sindroame n. totalitatea simptomelor care apar în cursul unei boli, constituind caracteristica acesteia: *sindromul Parkinson*; **sindrom imuno-deficitar** (sau **de imunodeficienţă dobîndită**), sida. [Din fr. ***syndrome***].

S

síne pron. refl. acuz., pers. 3 invar. (uneori întărit prin „însuşi") înlocuieşte; **1.** (precedat de prep. „pe") numele persoanei sau persoanelor asupra cărora se exercită direct acţiunea verbului, subliniind participarea singulară a subiectului la acţiune, izolat de alte subiecte posibile: *numai pe sine nu se vede cît e de frumuşel.* CR.; *ajunge a se convinge el pe sine însuşi.* GHICA; **2.** (precedat de alte prep.) numele persoanei care săvîrşeşte acţiunea, asupra căreia se răsfrînge acţiunea etc.: *doresc doar ca în fundul mării să mă ia cu sine-n sarai.* EM.; *am stat nişte ani închis: în sine.* VIERU; **de (la) sine** (sau, înv., **sineşi, sinele**), din proprie iniţiativă, cu mijloace, resurse proprii; (de unul) singur, independent (de cineva sau de ceva): *puiul de ciocoi simţi de sineşi acest adevăr.* FIL.; *o dată strîns primul milion, celelalte vin de la sine.* GHEŢIE; **fără sine**, nesăbuit, nechibzuit; (ca) nebun: *Harap Alb se aruncă fără sine în groapă.* CR.; **în sine** sau (înv.) **pentru sine, de sineşi**, prin (sau în) ceea ce are esenţial sau specific; în (sau prin) el însuşi: *după idealismul raţionalist moderat ... despre această lume ştim numai că ea există, dar nu putem şti ce este ea în sine.* MAIOR.; **a fi** (sau **a se înţelege, a vorbi etc.**) **de la sine** (**înţeles**), a se subînţelege; a fi evident, clar, firesc: *faptele vorbesc de la sine.* // subst. (de obicei artic.) **1.** ceea ce fiecare (potenţial sau real, conştient ori nu) este pentru el însuşi, eul său; (p. ext.) entitate materială şi spirituală: *sufletul ... este partea cea mai aleasă şi mai stăpînitoare a sinelui său.* ANTIM; *această cultură nu îndeamnă la imitaţie, cît la găsirea sinelui şi la o reacţiune împotriva a tot ce acoperea sinele.* BL.; **în** (sau, înv., **întru**) **sine** (sau **sinemi, sineţi, sineşi** etc.) sau **în sinea mea** (sau **ta, lui etc.**), în gîndul, în mintea cuiva (fără a vorbi), în propria conştiinţă: *se şi jura ... că va ţine-n sine taina aceasta.* ISP.; *mă întreb în sine-mi.* EM.; (înv.) **a-şi veni în sine**, a-şi reveni (dintr-o stare proastă, anormală etc.): *după ce mi-am venit puţin în sine am zis şi eu cu amărăciune, ca mulţi înainte de mine: cei cari n-au copii nu ştiu ce-i năcazul.* CR.; **2.** (precedat de diverse prep.) propria persoană: *nimeni nu e mai înclinat a confunda cu sine însuşi decît un partid.* EM.; *conştiinţă de sine; încredere în sine.* [Lat. *se* (după *mine, tine*)].

sineálă, sineli f. (pop.) **1.** culoare albastră: (fig.) *o noapte de sineală din vremi voievodale.* BAC.; **2.** vopsea albastră; (spec.) albăstreală pentru rufe şi var; scrobeală albastră: *poalele cămeşii, aproape albastră de prea multă sineală turnată în apă.* AG. [Din bulg. ***sinilo***].

sineáţă f. v. sîneaţă.

sinéc[1] n. (înv.; rar) bătrîneţe. [Lat. **senicus*].

sínec[2] s. (reg.) zorii zilei: *în sinec m-am pornit.* POP. [De la ***sineca***].

sinecá, sínec vb. (pop.; intr. şi refl.) a se scula în zori (şi a se închina); a se închina: *eu m-am sîncat şi m-am mînecat.* POP.; (şi: **săneca, sîneca, sînica**). [Probabil din lat. **significare* „a face semnul crucii"].

sinécdocă, sinecdoce f. figură de stil constînd în denumirea părţii prin întreg (şi invers), a particularului prin general şi a generalului prin particular, a materiei din care este făcut un lucru prin lucrul însuşi etc. (ex.: ochi pentru faţă, sabie pentru duşman, pînză pentru tablou); (accent. şi: (rar) *sinecdócă*). [Din lat. ***synecdoche***, gr. mod. ***sinekdohí***, fr. ***synecdoque***].

sinechíe f. proces patologic constînd în aderenţa irisului la faţa posterioară a corneei sau la cristalin; (p. gener.) orice acolare sau sudură între formaţiuni anatomice vecine, care în mod normal sînt separate. [Din fr. ***synéchie***, engl. ***synechie***].

sinéctică f. metodă de antrenare a unor (grupuri de) indivizi în vederea rezolvării creatoare a unor probleme prin stimularea intuiţiei, a imaginaţiei etc. [Din fr. ***synectique***].

sinecúră, sinecuri şi (rar) **sinecure** f. slujbă bine plătită care nu obligă la nici o muncă sau cere muncă minimă: *are o funcţie importantă, garnisită cu două-trei sinecure bine retribuite.* VLAH.; *năzuinţele se potolesc într-un scaun de parlament şi cu o sinecură.* ARG. [Din fr. ***sinécure***].

sinecurísm n. (rar) faptul de a trăi din sinecuri; modul de viaţă al sinecuristului. [***Sinecură*** + ***-ism***].

sinecuríst, ~şti, sinecuristă, ~e m., f. persoană care deţine o sinecură. [Din fr. ***sinécuriste***].

sine die, fără a fixa o zi, o dată precisă. [Cuv. lat.].

sinédriu, sinedrii n. **1.** adunare, consiliu cu atribuţii deliberative şi judecătoreşti în Grecia antică şi în statele elenistice; **2.** sanhedrin; **marele sinedriu**, autoritate supremă din Ierusalim (în sec. I î.d.Hr. – I d.Hr.), cu funcţii judecătoreşti, politice şi de interpretare a legii. [Din gr. mod. ***sinédhrion***, fr. ***synidrion***].

sinelí vb. v. **sinili.**

sinelíu a. v. **siniliu.**

sineluí vb. v. **sinălui.**

sineluít n. v. **sinăluit.**

sine qua non („fără care nu [se poate face]"), indispensabil: *condiţie sine qua non.* [Cuv. lat.].

sineréză, sinereze f. **1.** fenomen fonetic constînd în fuziunea într-un diftong ascendent a două vocale învecinate prin transformarea primei vocale într-o semivocală; **2.** proces în etapa finală a coagulării sîngelui, cînd are loc eliminarea serului sangvin. [Din lat. ***synaeresis***, fr. ***synérèse***].

sinérgic, ~ci, sinergică, ~ce a. **1.** (biol.) care ţine de sinergie, referitor la sinergie: *muşchi sinergici;* **2.** care, împreună cu celelalte elemente ale unui tot, concură la acelaşi rezultat: (adv.) *noi ... vedem stilul ... ca produsul unei matrici, alcătuită din categorii abisale, discontinue, dar sinergic şi arhitectonic combinate.* BL. [Din fr. ***synergique***].

sinergídă, sinergide f. (bot.) fiecare dintre cele două celule ale sacului embrionar situate de o parte şi de alta a oosferei. [Din fr. ***synergide***].

sinergíe, sinergii f. **1.** (biol.) asociere a mai multor organe sau ţesuturi pentru obţinerea sau ameliorarea unui anumit răspuns; fenomenul de ajustare şi grupare a mişcărilor musculare în vederea obţinerii unei anumite performanţe fiziologice: *sinergie musculară;* **2.** ansamblu de elemente care formează un tot organizat, concurînd la acelaşi rezultat, cu economie de mijloace: *categoriilor, deşi profund distincte, le atribuim ... o convergenţă, o sinergie cosmogenetică.* BL. [Din fr. ***synergie***].

sinergísm n. **1.** intensificare a acţiunilor care se exercită în acelaşi sens; **2.** intensificare a acţiunii unor substanţe prin asocierea acestora (ex. sinergismul unor medicamente). [Din fr. ***synergisme***].

sinergíst, ~şti a. şi m. (muşchi) care participă în asociere cu unul sau mai mulţi muşchi la executarea aceleiaşi mişcări. [Din fr. ***synergiste***].

sinestalgíe, sinestalgii f. durere paroxistică la simpla atingere a unei zone îndepărtate de punctul dureros. [Din fr. ***synestalgie***].

sinestézic, ~ci, sinestezică, ~ce a. (livr.) care ţine de sinestezie, referitor la sinestezie; cu caracter de sinestezie: (fig.) *pietrele preţioase reprezintă o întîlnire sinestezică între culoare şi muzică.* C. [Din fr. ***synestésique***].

sinestezíe, sinestezii f. anomalie de percepţie a senzaţiilor, constînd în producerea unei duble senzaţii, una normală corespunzînd regiunii excitate şi o a doua, secundară, într-o altă regiune a corpului: *sinestezia cea mai frecventă este audiţia colorată, cînd unor elemente acustice li se asociază diferite culori.* [Din fr. ***synesthésie***].

sinét, sineturi n. **1.** (înv.) act; document; hrisov: *în ziua desemnată pentru înfăţişare, te duci cu advocat şi cu sineturi la tribunal.* GHICA; **2.** (înv.) adeverinţă; chitanţă; poliţă: *sineturile mele trebuie achitate fără nici o scădere.* AL.; **3.** (rar) sipet; casetă: *scoase o hîrtie din sînet.* PANN; (şi: (înv.) **sînet**). [Din turc. ***senet*** „act, document"].

sinéţ, sineţi m. (îht.; reg.) plătică[1] (*Brama brama*). [Din sb. ***sjenica***].

sineţáş m. v. **sîneţaş.**

sinfázic, ~ci, sinfazică, ~ce a. (despre procese periodice) care are aceeaşi fază; **antenă sinfazică**, antenă alimentată în fază cu celelalte antene ale unui sistem radiant. [Din engl. ***synphasic***].

singaléz, ~i, singaleză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic statului Sri Lanka sau locuitorilor lui, referitor la statul Sri Lanka sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Sri Lanka. [Din fr. ***syngalais***].

singamíe, singamii f. (biol.) fecundaţie. [Din fr. ***syngamie***].

singatávasis n. (grecism; înv.) condescendenţă; învoială. [Din gr. mod. ***sinkatávasis***].

singenétic, ~ci, singenetică, ~ce a. (despre mineralele din rocile sedimentare) format concomitent cu sedimentele în care se găseşte. [Din fr. ***syngénèsique*** (după *genetic*)].

singenéză f. stadiu în evoluţia rocilor sedimentare corespunzînd timpului de formare a sedimentelor. [Din fr. ***syngénèse***].

sínghel, singheli m. grad în ierarhia călugărească, inferior protosinghelului; persoană avînd acest grad: *părintele nostru Mihail singhelul.* DOS. [Din gr. mod. ***sínkellos***].

singhilíe, singhilii f. (înv.) hotărîre, dispoziţie bisericească exprimată printr-un act public (prevăzut cu sigiliu): *acte felurite, precum sigilioane patriarhiceşti, oprînd şi desfiinţînd închinări.* OD.; (şi: **sigilion**). [Din gr. mod. ***singhílion***].

singír, singiruri n. **1.** (înv.) lanţ cu un cerc de fier la unul din capete, în care se prindea gîtul robilor ce urmau să fie expuşi în public, ca pedeapsă infamantă; **2.** (pop.) şir de oameni legaţi cu un astfel de lanţ: *la capul singirului era o fată scundişoară.* POP. [Din turc. ***zincir*** „lanţ"].

single, single-uri [singl] a. şi n. **1.** (cameră într-un hotel, cabină într-un vagon de dormit) pentru o singură persoană; **2.** (**disc**) **single**, (disc) care conţine o singură piesă pe fiecare faţă. [Din engl. ***single***].

singlít n. (înv.) sfat, senat: *i-au ieşit în tîmpinare împăratu cu tot singlitul.* DOS. [Din gr. mod. ***sínklitos***].

singlític, ~ci, singlitică, ~ce m., f. (înv.) nobil; (la m.) senator: *Hrisant fiu al boiarii, singlitic din Rîm.* DOS.; *şerb unei jupînese mare, singlitică.* DOS. [Din gr. mod. ***sinklitikós***].

singráf, singrafi m. (înv.) autor; scriitor: *pe cei mai adînci singrafi prea cu amănuntul îi înţeleg* (a. 1803). URIC. [Din gr. mod. ***syngrapheís***].

singspiel [zíngşpil] n. operă germană cu caracter popular, în care muzica alternează cu episodele vorbite. [Din germ. ***Singspiel***].

singulár, ~i, singulară, ~e a. **1.** (gram.) care indică un singur exemplar dintr-o categorie de fiinţe, lucruri, fenomene etc.; singuratic, singurit: *numărul plural şi numărul singular; persoana a doua singular;* **2.** care aparţine sau este caracteristic unui singur exemplar dintr-o categorie, avînd anumite însuşiri sau fiind într-o anumită situaţie; individual, aparte, diferit, unic: *o operă aşa de singulară.* SAD.; *e un fapt singular în istorie;* (log.) **judecată singulară**, judecată al cărei subiect este un nume individual; **3.** (jur.) individual: *orice alt legat este singular;* **4.** ieşit din comun; neobişnuit, insolit; (p. ext.) bizar, ciudat, extraordinar, straniu, original: *e un personaj cu totul singular.* // n. **1.** categorie gramaticală care arată că este vorba de un singur exemplar dintr-o clasă de fiinţe, lucruri, fenomene etc.; singuratic, singurit: *să deosebim singularul de plural.* NEGR.; **2.** (filoz.) categorie care reflectă un singur exemplar dintr-o clasă de lucruri, în totalitatea însuşirilor lui care îl deosebesc de celelalte lucruri din acea clasă; individual. [Din lat. ***singularis***, fr. ***singulier***].

singulare tantum, singularia tantum, (despre substantive) care are numai formă de singular. [Cuv. lat.].

singularitáte f. **1.** calitatea de a fi singular; caracter singular al unui lucru, al unui fapt etc.; unicitate: *să evităm afectarea singularităţii în lucrurile şi ocaziile mici.* CAR.; *ideile la care un gînditor ajunge de capul său şi care poartă pecetea singularităţii nu se bucură de un prea mare crezămînt.* BL.; **2.** lucru, fapt ieşit din comun; ciudăţenie, bizarerie. [Din fr. ***singularité***, lat. ***singularitas, -atis***].

singularizá, singularizez vb. (tr. şi refl.) a (se) distinge de alţii printr-o trăsătură proprie, originală; a fi sau a face să fie ieşit din comun; a (se) deosebi, a (se) individualiza; a (se) evidenţia, a (se) remarca: *o seamă de trăsături ... singularizează populaţiile mesopotamiene.* BL.; *creatorul se singularizează prin creaţia sa.* [Din fr. ***singulariser***].

singularizáre, singularizări f. faptul de a (se) singulariza; deosebire, individualizare; evidenţiere, remarcare: *obsesia singularizării, a ieşirii din comun îl inhiba.* [V. ***singulariza***].

singularizát, ~ţi, singularizată, ~e a. **1.** separat de ceilalţi; singur: *singularizat, omul se pierde, pe cînd într-o colectivitate orice sforţare îşi găseşte locul ei.* REBR.; **2.** ieşit din comun; singular: *sînt însă între ele şi apariţii singularizate.* R.L. [V. ***singulariza***].

singulatív n. (gram.) **sufix de singulativ**, sufix cu care se formează, în unele limbi, singularul din tema de plural care, la origine, era un substantiv colectiv. [Din fr. ***singulative***].

síngur, ~i, singură, ~e a. **1.** care nu e cu alţii; fără altcineva; neînsoţit: *am găsit-o singură aşteptîndu-mă.* NEGR.; **singur-singurel**, v. **singurel**; **de unul singur**, fără să fie cu cineva sau însoţit, asistat etc. de (alt)cineva: *de obicei, vizitam localităţile de unul singur.* GHEŢIE; **2.** singuratic, solitar, izolat, retras; părăsit: *şi sîntem atît de singuri şi atît de fericiţi.* EM.; *atunci am sinţit cît sînt de singur.* EL.; **3.** prin forţele sale, cu idei proprii, fără ajutor; din proprie iniţiativă: *a învăţat să citească singur*; **4.** de la sine: *i-a mai dat încă o furcă de aur, care torcea singură.* CR.; **5.** (precedînd substantivul) numai unul; unic: *egalitatea înaintea legilor, singura egalitate permisă omului într-această lume.* GHICA; **6.** (precedînd substantivul) nici un: *debitase definiţia pe de rost, fără a omite un singur cuvînt.* GHEŢIE; **7.** (şi adv.) numai, exclusiv, doar: *numai singur Dumnezeu ştie cum trăiesc de rău.* POP.; **8.** personal, în persoană; eu (tu, el etc.) însumi (însuţi, însuşi etc.): *o, dar e mişelnic lucru singur zilele să-ţi curmi!* VLAH.; *zîmbea fără noimă, ca şi cum nici el singur nu înţelegea.* SAD. [Lat. ***singulus***].

singurátec a. v. singuratic.

singurátic, ~ci, singuratică, ~ce a. **1.** care trăieşte singur, departe de lume; căruia îi place singurătatea; retras, solitar: *Arald, tînărul rege, e-un rege singuratic.* EM.; **2.** caracteristic omului singur; petrecut, făcut în singurătate, în taină: *traiul singuratic al vînătorului.* OD.; *îşi făcea singuraticile rugăciuni*; **3.** situat pe unde nu sînt alte aşezări, alte locuinţe, pe unde nu umblă oameni; izolat, retras, lăturalnic, pustiu; (p. ext.) liniştit: *îşi alese un loc singuratic.* ISP; *într-un codru singuratec a vieţii fir să şi-l petreacă ... vecin cu lupul cel sălbatec.* MAT.; **4.** (rar) unic, singular: *era un „tu" singuratic, fără de a fi pus în legătură cu vo frază.* EM.; **5.** (gram.; înv.; şi n.) singular: *forme de înmulţit şi de singuratic*; **6.** (înv.; rar) **luptă singuratică**, luptă corp la corp; duel; (şi: **singuratec**). [***Singur*** + *-atic*].

singurătáte, singurătăţi f. **1.** faptul de a fi singur; starea celui care trăieşte singuratic; izolare, solitudine, însingurare: *împărăteasa, rămasă singură, plîngea cu lacrimi de văduvie singurătatea ei.* EM.; *singurătatea era singura salvare a omului.* GHEŢIE; **2.** loc retras, pe unde nu umblă oamenii; (p. ext.) loc liniştit; pustietate, sihăstrie: *găsesc o ţigănuşă ... în acea singurătate.* CAR.; *în singurătăţi au reapărut zînele liniştii.* SAD. [***Singur*** + *-ătate*].

singurél, ~i, singureá (~ícă), ~ele a. diminutiv al lui singur: *amîndoi vom merge-n lume rătăciţi şi singurei.* EM.; *singurică-s cu doru.* IONEL; **singur-singurel**, cu desăvîrşire singur; părăsit de toţi: *trăia singur-singurel.* ISP. [***Singur*** + *-el*].

singurít, ~ţi, singurită, ~e a. (înv.) **1.** singuratic: *în singurit loc s-a retras.* PANN; **2. nume singurit** (şi n.), singular. [***Singur*** + *-it*].

siníe, sinii f. **1.** tavă de metal, mare şi rotundă, în care se coc plăcinte, prăjituri etc. sau în care se pune colivă: *o tavă rotundă de argint ... mare tocmai cît sinia noastră cea de aur de la Pietroasa.* OD.; **2.** (pop.) masă ţărănească joasă, rotundă, cu trei picioare; **3.** (reg.) fund de lemn rotund, pentru mămăliguă. [Din turc. ***sini*** „tavă rotundă", bulg., sb. ***sinija***].

sinigrínă f. substanţă prezentă în seminţele de muştar negru, în hrean şi în ridichi, care constituie principiul activ al făinii de muştar. [Din fr. ***sinigrine***].

sinilí, sinilesc vb. (reg.; tr.) a clăti rufele în scrobeală albastră; a albăstri; (şi: **sineli**). [De la ***sineală***].

sinilíre, sinilíri f. (reg.) acţiunea de a sinili şi rezultatul ei: *sinilirea rufelor.* [V. ***sinili***].

sinilít, ~ţi, sinilită, ~e a. (reg.) clătit în scrobeală albastră; albăstrit. [V. ***sinili***].

sinilíu, ~ii, sinilie, ~ii a. (pop.) albăstriu: *un fel de postav siniliu.* CR.; (şi: **sineliu**). [***Sineală*** + *-iu*].

siniór m. v. **senior**[2].

sinioríe f. v. **seniorie**.

sinisforă f. (înv.) **1.** cotizaţie; contribuţie: *spre paza boalei ce urmează la Galaţi cu darea prin sinisfora din partea fieştecărei trepte* (a. 1815). URIC.; **2.** colectă; **3.** (jur.; înv.) act cuprinzînd bunurile unei succesiuni. [Din gr. mod. ***sinesforá***].

sinistrát, ~ţi, sinistrată, ~e a. şi m., f. (persoană) care a suferit pagube însemnate de pe urma unei calamităţi (incendiu, inundaţii, războaie etc.): *trebuie acordate ajutoare sinistraţilor.* [Din fr. ***sinistré***].

sinistritáte, sinistrităţi f. (rar) **1.** caracterul, însuşirea a ceea ce este sinistru: *odaia lui e de o sinistritate hoffmanniană.* CĂL.; **2.** (la pl.) lucruri, fapte etc. sinistre: *în nuvelă se descriu cazuri de holeră, vedenii pe cer şi alte asemenea sinistrităţi.* CĂL. [***Sinistru*** + *-itate*].

sinistrocardíe, sinistrocardii f. malformaţie (congenitală) constînd în deplasarea inimii spre stînga, dincolo de poziţia normală; levocardie. [Din fr. ***sinistrocardie***].

sinístru, ~ştri, sinistră, ~e a. **1.** care îngrozeşte, care înspăimîntă; groaznic, înspăimîntător, îngrozitor, cumplit: *tîrgul avea un aer sinistru sub cerul înourat.* SAD.; (adv.) *preot rămas din a vechimii zile, San Marc sinistru miezul nopţii bate.* EM.; **2.** care prevesteşte, care aduce nenorocire; funest, nefast: *glasul ei se depărta ... sfîşietor, sinistru, ca un bocet de moarte.* VLAH.; **3.** apăsător, deprimant, sumbru: *după ce trecură aceste gînduri sinistre ce sfîşiau fără milă pe fanariot, o linişte se răspîndi pe faţa lui.* FIL.; **4.** care inspiră oroare, repulsie; dezgustător, oribil, respingător: *gura strîmbată de un rictus sinistru avea să-l urmărească de-a lungul anilor.* GHEŢIE; **5.** de prost gust; deplasat, nepotrivit: *jucaseră cu mine o comedie sinistră.* PETR.; *glume sinistre.* // n. calamitate, catastrofă, dezastru: *în urma acestui sinistru, satul Mirceşti rămase fără biserică.* AL. [Din fr. ***sinistre***, lat. ***sinister***].

siniubíre f. (înv.) egoism: *el cunoştea siniubirea, mîndria, uşurinţa celor mai mari.* MARC. [***Sine*** + ***iubire***].

sinód, sinoade n. **1.** for suprem ecleziastic ortodox, constituit din mitropoliţi, episcopi şi arhierei, care se întruneşte periodic pentru a rezolva probleme de administraţie bisericească; sobor: *de atunci n-au mai hirotonisit patriarh ... şi au făcut sinod, adică sobor.* NEC.; *a fost convocat sfîntul Sinod*; (fig.) *văzduhul adună sinoade de corbi.* VOIC.; **sinod ecumenic**, adunare la care participau toţi episcopii bisericii creştine pe vremea cînd aceasta nu era divizată: *sinoadele ecumenice, aceste organe ale revelaţiei, erau la ordinea zilei.* BL.; **2.** adunare episcopală care se convoacă ocazional pentru a lua anumite hotărîri în probleme de dogmă, de morală şi de administraţie bisericească; **3.** (rar) conciliu: *sinodul de la Florenţa.* [Din gr. mod. ***sínodos***, lat. ***synodus***, fr. ***synode***].

sinodál, ~i, sinodală, ~e a. care aparţine sinodului, referitor la sinod; care emană de la sinod; sinodic, sinodicesc, sobornic, sobornicesc: *decretul sinodal al patriarhului.* CĂL.; *regulament sinodal.* [Din lat. ***synodalis***, fr. ***synodal***].

sinodalitáte f. faptul de a fi condus de un sinod; subordonare faţă de sinod: *sinodalitatea autonomă a bisericei române.* EM. [***Sinodal*** + *-itate*].

sinódic, ~ci, sinodică, ~ce a. **1.** sinodal: *toţi egumenii să se aleagă de mitropolitul ţării şi numai din călugări sinodici a fieştecărei mînăstiri* (a. 1734). URIC.; **2.** (astr.) **perioadă sinodică**, interval de timp între două conjuncţii succesive ale Lunii sau ale altei planete cu Soarele; **lună sinodică**, lunaţie. [Din gr. mod. ***sinodikós***, lat. ***synodicus***, fr. ***synodique***].

sinodicésc, ~şti, sinodicéască, ~eşti a. sinodal: *mitropolitul Iacov ... slobozi şi o sinodicească carte.* NEGR. [***Sinod*** + *-icesc*].

sinológ, ~gi, sinologă, ~ge m., f. specialist în sinologie: *D. de Rosny, sinologul, călătoreşte prin România.* EM. [Din fr. ***sinologue***, germ. ***Sinologe***].

sinológic, ~ci, sinologică, ~ce a. care aparţine sinologiei, referitor la sinologie. [Din fr. ***sinologique***].

sinologíe f. ştiinţă care studiază istoria, limba şi cultura chineză. [Din fr. ***sinologie***, germ. ***Sinologie***].

sinoním, ~i, sinonimă, ~e a. 1. (şi n.) (cuvînt, formă flexionară, expresie, afix etc.) care are (aproape) acelaşi sens cu altul (ex.: sfînt–sacru, varză–curechi, nea–zăpadă, sta–şedea): *din bogăţia de sinonime se vor diferenţia nuanţele.* SAD.; **2.** asemănător (ca sens); echivalent cu ...; corespunzător: *sensibilitatea nu e sinonimă cu slăbiciunea.* PR.; *dragostea este un sinonim moral al păcii.* VIERU. [Din fr. ***synonyme***, germ. ***Synonym***].

sinonímic, ~ci, sinonimică, ~ce a. care ţine de sinonime sau de sinonimie, referitor la sinonime sau la sinonimie; caracteristic, propriu sinonimelor sau sinonimiei; sinonimitate; **derivaţie sinonimică**, procedeu stilistic prin care două sau mai multe cuvinte din aceeaşi sferă semantică ajung să desemneze, pe plan figurat, acelaşi lucru (ex.: dovleac şi tărtăcuţă înseamnă „cap"). // f. **1.** (înv.) ramură a lingvisticii care studiază sinonimele şi sinonimia; **2.** (rar) totalitatea sinonimelor unei limbi; sinonimie: *împrumuturile lexicale îmbogăţesc sinonimica limbii.* [Din fr. ***synonymique***, germ. ***Synonymik***, ***synonymisch***].

sinonimíe, sinonimii f. **1.** însuşire a unor cuvinte, expresii, construcţii, afixe etc. de a avea (aproape) acelaşi înţeles cu altele; posibilitatea înlocuirii unui cuvînt, a unei expresii etc. prin sinonimul lor; totalitatea sinonimelor unei limbi; sistemul de sinonime al unei limbi; sinonimică: *româna are o sinonimie bogată*; **2.** (p. gener.) identitate, echivalenţă; asemănare, similitudine; corespondenţă: *Lombroso merge pînă acolo încît încearcă convingerea sinonimiei dintre genialitate şi degenerescenţă.* R.L. [Din fr. ***synonymie***, germ. ***Synonymie***].

sinonimitáte f. (înv.; rar) sinonimie: *sinonimitate de cuvinte.* RUSSO. [***Sinonim*** + *-itate*].

sinópsă, sinopse f. (înv.) rezumat; compendiu: *pe acestea se-ntemeiază: 1) sinopsea celor diverse apriori prin simţ; 2) sinteza celor diverse prin simţ.* EM.; (şi: **sinopsis, sinopse**). [Din gr. mod. ***sínopsis***, germ. ***Sinopsis***].

sinópse f. v. sinopsă.

sínopsis n. v. sinopsă.

sinóptic, ~ci, sinoptică, ~ce a. care permite o privire generală asupra unui ansamblu: *Tîrgovişteа este pentru mine un tablou sinoptic al vieţii patriei noastre.* GHICA; **hartă sinoptică**, hartă cu date meteorologice de pe cuprinsul unei regiuni la o anumită oră, servind la stabilirea timpului probabil; **evanghelii sinoptice**, primele trei evanghelii canonice (ale lui Matei, Marcu şi Luca), foarte asemănătoare între ele. // f. ramură a meteorologiei care se ocupă cu studiul proceselor atmosferice generale şi cu stabilirea timpului probabil. [Din fr. ***synoptique***].

sinopticián, ~eni, sinopticiană, ~ene m., f. (rar) specialist în meteorologie sinoptică. [***Sinoptică*** + *-ian*].

sinorisí, sinorisesc vb. (înv.; refl.) a se împreuna, a se întovărăşi; a se potrivi: *nu vă sinorisiţi lui Boroboaţă, căci este cam nebun!* FIL. [Din gr. mod. ***sinorghíxomai***].

sinostóză, sinostoze f. fuziune (congenitală sau dobîndită) a două oase sau zone osoase, care

inițial sau în mod normal erau separate. [Din fr. *synostose*].

sinoviál, ~i, sinovială, ~e a. referitor la sinovie; care secretează sinovie: *membrane sinoviale; cavitate sinovială;* **lichid sinovial**, sinovie. [Din fr. *synovial*].

sinovíe f. lichid transparent de culoare galbenă, vîscos, secretat de membranele situate în cavitatea articulațiilor, cărora le asigură buna funcționare; lichid sinovial. [Din fr. *synovie*].

sinovítă, sinovite f. boală constînd în inflamarea unei membrane sinoviale. [Din fr. *synovite*].

sintáctic, ~ci, sintactică, ~ce a. care aparține, care este specific sintaxei, referitor la sintaxă: *prin construcțiunea lor sintactică, compatrioții noștri ... introduc pe toate zilele în limba română o denaturare a spiritului propriu național.* MAIOR.; *analiză sintactică.* // f. (rar) sintaxă: *T. Cipariu a elaborat o sintactică a limbii române*; **sintactică poetică**, sintaxă poetică. [Din gr. mod. *sintaktikós*, fr. *syntactique*, germ. *syntaktisch, Syntaktik*].

sintagmátic, ~ci, sintagmatică, ~ce a. **1.** (gram.) care aparține sintagmei, referitor la sintagmă: *construcții sintagmatice*; **2.** care ține de îmbinarea cuvintelor într-o limbă, referitor la îmbinarea cuvintelor într-o limbă: *relații sintagmatice.* [Din fr. *syntagmatique*, germ. *syntagmatisch*].

sintágmă, sintagme f. **1.** grup stabil de cuvinte între care există un raport de subordonare, care formează o unitate semantică-sintactică (ex.: mare logofăt, biserică răsăriteană, lada păcii, produse lactate, sferă cerească etc.): *„specificul național" – o sintagmă mult vehiculată acum – ... se relevă mai pregnant atunci cînd ne confruntăm cu probleme universale.* CR; **2.** unitate sintactică (și semantică) elementară: *sintagmă nominală; sintagmă verbală.* [Din fr. *syntagme*, germ. *Syntagma*].

sintalitáte f. totalitatea particularităților esențiale, concludente pentru profilul moral al unui grup; personalitate a unui colectiv. [Din fr. *syntalité*, engl. *syntality*].

sintáxă, sintaxe f. **1.** parte a gramaticii care studiază funcțiile cuvintelor și ale propozițiilor în vorbire, stabilind regulile de îmbinare a cuvintelor în propoziții și a propozițiilor în fraze; lucrare consacrată unui asemenea studiu; sintactică: *a dat gata gramatica cu etimologia, sintaxa și cu toate chichițele ei.* VLAH.; **2.** îmbinare, ordonare a cuvintelor în propoziții și fraze; topică: *mi-aduc aminte de ... sintaxa îndrăzneață a neuitaților mei oratori clasici.* CAR.; *adevărata contribuție a lui Costin la scrisul românesc este sintaxa.* CĂL.; **sintaxă poetică**, ansamblu de procedee stilistice (repetiția, interogația, antiteza etc.) care țin de topica propoziției și a frazei; sintactică poetică; **3.** parte a logicii simbolice, respectiv a semioticii, care constituie expunerea derivării expresiilor logice; (și: (înv.) **sintaxis**). [Din gr. mod. *sýntaxis*, lat. *syntaxis*, fr. *syntaxe*].

sintáxis n. v. sintaxă.

síntă, sinte f. mică ambarcație cu vîsle, care poate trece prin locuri foarte strîmte. [Cf. it. *sintina*].

sinteáze f. pl. clasă de enzime care catalizează unele procese de sinteză din organism. [Din germ. *Syntheasen*].

sinterím n. v. țintirim.

sinterizá, sinterizez vb. (tr.) a efectua operația de sinterizare. [Cf. germ. *Sinter*, engl. *sinter*].

sinterizáre, sinterizări f. **1.** procedeu de lipire a pulberilor metalice, ceramice etc., în urma încălzirii și presării lor; **2.** operație de realizare a unor piese prin încălzirea unor pulberi și presarea lor în forme speciale; concreționare. [V. *sinteriza*].

sinterizát, ~ți, sinterizată, ~e a. (despre piese metalice, ceramice etc.) obținut prin sinterizare. [V. *sinterîza*].

sintétic, ~ci, sintetică, ~ce a. **1.** care ține de sinteză, referitor la sinteză; obținut prin sinteză: *Artur Gorovei a scris și lucrări sintetice foarte apreciate.* SAD.; *metoda lui e mai mult sintetică decît analitică.* VIANU; (adv.) *voi prezenta sintetic rezultatele cercetării*; **spirit sintetic**, spirit apt să facă o sinteză; **2.** (despre limbi flexionare) în care raporturile gramaticale se exprimă de obicei prin adăugarea de afixe la tema cuvintelor: *limba latină este mai sintetică decît română*; **3.** obținut prin sinteză chimică, pe cale artificială: *cauciuc sintetic*; **4.** (fig.) artificial: *peisajul nu e realist, ci sintetic, construit după aspirațiunea selenară.* CĂL. // f. (înv.) sintaxă, sintactică: *volumul al doilea al gramaticii lui T. Cipariu se subintitulează „Sintetică".* [Din fr. *synthétique*, lat. *syntheticus*, germ. *synthetisch*].

sintetísm n. faptul sau însușirea de a fi sintetic: *sintetismul latin.* [Din fr. *synthétisme*].

sintetizá, sintetizez vb. (tr.) **1.** a reuni, a asocia prin sinteză elementele componente esențiale; a formula sintetic; a rezuma: *sînt nume sugestive, care în cinci litere, îți sintetizează un portret.* HOGAȘ; *am intrat la secția de război psihologic ca traducător, avînd obligația să ascult radio în mai multe limbi, să transcriu și să sintetizez informația.* CR; **2.** a face, a realiza o sinteză chimică: *biologii au sintetizat o proteină; au fost sintetizate produse chimice compuse.* [Din fr. *synthétiser*].

sintetizáre, sintetizări f. **1.** acțiunea de a sintetiza și rezultatul ei; **2.** unire, asociere prin sinteză a elementelor componente; rezumare; (p. ext.) generalizare: *nu avea puterea de sintetizare a faptelor*; **3.** obținere prin sinteză a unui compus, a unui produs chimic. [V. *sintetiza*].

sintetizát, ~ți, sintetizată, ~e a. **1.** unit, asociat prin sinteză; formulat sintetic; rezultat prin sinteză; redat pe scurt: *notițe sintetizate*; **2.** obținut prin sinteză chimică. [V. *sintetiza*].

sintetizatór, ~i, sintetizatoáre a. care sintetizează: *idei sintetizatoare.* [*Sintetiza* + *-tor*].

sintetizór, sintetizoare n. **1.** instrument electronic complex pentru generarea artificială a timbrurilor specifice instrumentelor clasice sau a unei infinități de efecte sonore inedite, care măresc expresivitatea artistică; **2. sintetizor de vorbire**, **a)** aparat electronic complex care simulează funcțiile aparatului fonator uman, în scopul producerii vocii și vorbirii artificiale; **b)** procesor electronic care reduce redundanța semnalelor vorbirii umane, în scopul manipulării lor cu maximă eficiență în diferite sisteme. [Din fr. *synthétiseur*].

sintézǎ, sinteze f. **1.** serie de operații mintale care permit trecerea de la simplu la compus, de la cauză la efect, de la particular la general: *sinteza reconstituie ceea ce analiza a separat*; **2.** operație intelectuală constînd în regruparea faptelor disparate și structurarea lor într-un ansamblu coerent; sintetizare: *savantul a făcut un efort de sinteză*; **spirit de sinteză**, capacitatea de a sintetiza obiectul studiat ca pe un tot unitar; **3.** expunere care reunește metodic, sistematic diversele elemente ale unui ansamblu; (p. ext.) rezumat: *cu materialul sistematizat înaintea lui de alți cercetători de documente, să treacă la ... lucrări de sinteză.* PETR.; **4.** formare a unui întreg, din componentele sale; amestec: *cine oare nu recunoaște aci sinteza celor trei naționalități ale Ardealului?* HASD.; **5.** (înv.) sintaxă: *a doua parte a gramaticii arată diferitele moduri ale împreunării lor* [cuvintelor] *în propozițiuni; aceasta este sinteza sau sintaxa gramaticală.* MAIOR.; **6.** moment final al triadei hegeliene, care realizează acordul tezei cu antiteza, într-o unitate superioară; **7.** operație prin care se obține un compus, un produs chimic, fie din elementele chimice componente, fie din compuși mai simpli: *combinînd oxigenul cu hidrogenul, se face sinteza apei*; **8.** (fiz.) combinare a culorilor rezultată din amestecul a două sau mai multe culori sau din suprapunerea acestora; **9.** recompunere a elementelor în care a fost descompusă imaginea transmisă la distanță; **10. sinteză a sunetelor**, **a)** tehnică de producere a sunetelor pe cale electronică, prin intermediul unor parametri relevanți; **b)** tehnică de procesare prin care se reduce redundanța semnalelor vorbirii umane. [Din gr. *sýnthesis*, lat. *synthesis*, fr. *synthèse*, germ. *Synthese*].

sintirím n. v. țintirim.

sintoísm n. v. șintoism.

sintonie, sintonii f. **1.** egalitate a frecvențelor de oscilație ale mai multor sisteme fizice oscilante (circuite electrice, pendule etc.); acord; **2.** caracteristică psihologică a unui subiect constînd în capacitatea de a fi în armonie cu mediul în care se găsește. [Din fr. *syntonie*].

sintonizá, sintonizez vb. (tr.) a realiza o sintonie; a acorda pe aceeași frecvență sisteme fizice oscilante (de înaltă frecvență). [Din fr. *syntoniser*].

sintonizáre, sintonizări f. faptul de-a sintoniza; operație de reglare a două sau mai multe sisteme fizice oscilante (de înaltă frecvență), pentru a oscila cu aceeași frecvență; acordare. [V. *sintoniza*].

síntron, sintronuri n. (înv.) scaunul arhieresc din fața altarului, pe care stă ierarhul bisericesc numai cînd oficiază: *și-l puseră în svîntul sintron, ... unde șade arhiereul.* DOS. [Din gr. mod. *sýnthronos*].

sinucíd, ~zi, sinucidă, ~e m., f. **1.** (înv.) sinucigaș: *muribundului speranța, ... la sinucid o umbră ce-i sperie desperarea.* EM. // n. (înv.) sinucidere: *pierderea iluziunei ... aduce cu sine scepticismul, monstru de sînge, părinte al turbării și al sinucidului.* FIL. [De la *sinucide*; cf. it. *suicida*, fr. *suicide*].

sinucíde, sinucíd vb. (refl.) a-și lua singur viața; a-și face seama, a se omorî: *Doamne sfinte, ... te pomenești că s-a sinucis.* GHEȚIE. [*Sine* + *ucide*; cf. fr. *suicide*].

sinucídere, sinuciderí f. acțiunea de a se sinucide și rezultatul ei; suprimare a propriei vieți; suicid, sinucid: *gîndul sinuciderii mi-a apărut deodată în toată lașitatea și tot ridicolul lui.* EL.; (fig.) *artistul ar comite un act de sinucidere dacă n-ar crea.* BL. [V. *sinucide*].

sinucigáș, ~i, sinucigașă, ~e m., f. persoană care s-a sinucis sau care a încercat să se sinucidă; sinucid, suicid: *în clipa cînd sinucigașul își dă seama că chiar o să moară ..., încearcă să scape, dă înapoi.* PR.; *moartea nu e cel mai teribil flagel, după cum ne-o dovedesc sinucigașii.* GHEȚIE. // a. **1.** care (poate) duce la sinucidere: *ruleta rusească este un joc sinucigaș*; **2.** (fig.) care conduce la eșec, la faliment; suicidar: *un proiect sinucigaș.* [*Sine* + *ucigaș*; cf. fr. *suicidé*].

sinucís, ~și, sinucisă, ~e a. care s-a sinucis; mort prin sinucidere: *doi frați ai săi, morți sinuciși.* MAIOR. [V. *sinucide*].

sinuós, ~și, sinuoásă, ~e a. **1.** care are o linie șerpuitoare, care face coturi; care face multe ocoluri; șerpuitor, cotit, întortocheat: *rătăcesc prin ... camere cu tapete cu desen sinuos.* CĂRT.; *rîu cu cursul sinuos*; **2.** (fig.) care nu merge pînă la capăt; șovăielnic, nehotărît; reticent; schimbător: *drumul hotărîrilor lui ... este mult mai sinuos, interceptat ... de multe îndoieli și ezitări.* VIANU. [Din fr. *sinueux*, lat. *sinuosus*].

sinuozitáte, sinuozități f. (mai ales la pl.) **1.** linie sinuoasă; cotitură, curbă, curbură: *urmărind cu arătătorul sinuozitățile graniței.* REBR.; **2.** (fig.) caracter complicat, alambicat al unor acțiuni, manifestări etc.; *sinuozitățile epocii.* [Din fr. *sinuosité*].

sínus[1], sinusuri n. **1.** cavitate neregulată în interiorul unui os cranian; **2.** canal dilatat care colectează sîngele venos sau arterial dintr-o anumită regiune a organismului. [Din lat., fr. *sinus*].

sínus[2], sinusuri n. funcție trigonometrică a unui unghi ascuțit dintr-un triunghi dreptunghic, egală cu raportul dintre lungimea catetei opuse unghiului respectiv și lungimea ipotenuzei. [Din fr. *sinus*, germ. *Sinus*].

sinusoidál, ~i, sinusoidală, ~e a. care aparține sinusoidei, referitor la sinusoidă; în formă de sinusoidă. [Din fr. *sinusoïdal*].

sinusóidă, sinusoide f. curbă plană reprezentînd, într-un sistem de coordonate rectangulare, valorile sinusului[2], în funcție de valorile unghiului respectiv. [Din fr. *sinusoïde*].

sinuzál, ~i, sinuzală, ~e a. care aparține sinusului[1], referitor la sinus: *punctje sinuzală.* [Din fr. *sinusal*].

sinuzítă, sinuzite f. boală constînd în inflamarea acută sau cronică a mucoasei nazale: *aveți ori sinuzită ori spondiloză.* PR. [Din fr. *sinusite*].

sinziánă f. v. sînziană.

sionísm n. mişcare naţionalistă a evreilor din ţările europene, apărută la sfîrşitul sec. al XIX-lea, cu scopul întemeierii unui stat evreiesc pe teritoriul Palestinei. [Din fr. ***sionisme***].

sioníst, ~şti, sionistă, ~e a. care aparţine sionismului sau adepţilor lui, referitor la sionism sau la adepţii acestuia: *propagandă sionistă.* // m., f. adept, partizan al sionismului. [Din fr. ***sioniste***].

sípet, sipete şi **sipeturi** n. cufăr de papură, de nuiele împletite sau (mai ales) de lemn (îmbrăcat în piele şi ornamentat), cu capac boltit şi ferecat cu benzi metalice, în care se păstrează haine şi obiecte de valoare; sinet: *era un sipet mare, îmbrăcat cu piele de căprioară.* FIL.; *venea un chervan ... plin pînă în coviltir de sipeturi.* OD. [Din turc. ***sepet***].

sipetár, sipetari m. persoană care făcea sipete. [***Sipet*** + *-ar*].

sipetăş, sipetaşe n. sipeţel: *deasupra ... era un alt sipetaş mai mic, de lemn de nuc cu flori de sidef.* FIL. [***Sipet*** + *-aş*].

sipeţél, sipeţele n. diminutiv al lui sípet; sipetaş: *în ... sipeţel vei găsi o piele de urs.* ISP. [***Sipet*** + *-el*].

sipícă, sipici f. numele mai multor plante: **a)** plantă cu frunze lungi, crestate, cu flori galbene sau roşietice dispuse în capitule, folosită în medicină (*Scabiosa ochroleuca*); **b)** plantă cu frunze penate păroase, cu flori albe sau albăstrui; bărburel (*Cephalaria transsilvanica*); **c)** (reg.) muşcatul-dracului (*Scabiosa lucida*); **d)** (reg.) măceş (*Rosa canina*); **e)** (reg.) lămîiţă (*Philadelphus coronarius*): *foaie verde trei sipici, tu mă faci să vin p-aici.* POP. [Din sl. ***šipůkŭ*** „măceş"].

sir [săr] m. **1.** titlu care, în Marea Britanie, precedă prenumele cavalerilor şi al baronilor; persoană avînd acest titlu; **2.** termen de adresare, în ţările de limbă engleză, corespunzător lui „domnule". [Cuv. engl.].

sire m. termen de adresare către regi şi împăraţi: *sire, e prea june!* NEGR. [Din fr. ***sire***].

sireăc a. v. sărac.

sireăp, ~épi, sireapă, ~epe a. **1.** (înv.) crud, fioros: *slobozi 2 lei sirepi asupra ei.* DOS.; **2.** aprig, greu de stăpînit; sălbatic: *cai sirepi ce fug ca vîntul.* AL.; **floare sireapă**, semn alb din fruntea unor cai; **3.** (înv.) crud; violent: *era ... om sireap şi fără omenie.* DOS.; **4.** (înv.) sălbatic, primitiv; cumplit: *Vlad pedepsi cu moarte sureapă făcînd să-l tragă de viu în ţapă.* B.-DEL.; (adv.) *alţii încruntaţi, căutînd sireap cu căutătură sălbatecă.* DOS. // m. **1.** cal (castrat): *pornit ca de vînturi sirepul aleargă.* EM.; *du-te acum, sireapul meu.* ISP.; **2.** iapă: *aci se tolăneau sirepele.* C.L.; (şi: (pop.) **sirep**, (înv. şi reg.) **sureap**). [Din sl. ***sverěpŭ*** „fioros"].

siréc, sirecuri n. radină. [Din turc. ***seyrek*** (*ağ*) „(plasă) rară"].

síreci adv. (slavonism) adică: *„Isopie" sireci cartea lui Isop înţeleptul* (a. 1705). GCR. [Din sl. ***sirěčĭ***].

sireicán m. v. sărăcan.

siréncă, sirene f. **1.** făptură fabuloasă în mitologia greacă, cu înfăţişare de femeie şi cu coadă de peşte (iniţial cu picioare şi aripi de pasăre), care, prin frumuseţea cîntecelor ei, ademenea pe corăbieri sub stîncile mării, unde aceştia se prăpădeau: *ascultînd-o ..., te socoţi transportat într-un rai sau într-o sferă locuită de sirene.* NEGR.; **de sirenă**, încîntător, fermecător: *ca un cîntec de sirenă, lumea-ntinde lucii mreje.* EM.; **2.** reprezentare plastică a unei asemenea fiinţe: *o butcă ... de-a dreapta şi de-a stînga vizitiului, cu două sirene aurite.* GHICA; **3.** (fig.) femeie seducătoare: *postelnicul, fiind robit de această sirenă amăgitoare, nu putu să reziste.* FIL.; **4.** (înv.) specie de batracieni cu corpul alungit, ca de şarpe; **5.** aparat (funcţionînd cu aburi, cu aer comprimat etc.) care produce sunete intense, folosit pentru semnalizări în navigaţie, în fabrici, în cazuri de alarmă etc.; (p. ext.) sunet emis de un astfel de aparat: *sirenele vapoarelor româneşti cheamă vijelioasele trenuri din depărtările Apusului.* VLAH.; *e o alarmă aeriană, au dat drumul sirenelor* GHEŢIE; **6.** (fiz.) aparat format dintr-un disc cu mai multe găuri dispuse regulat, prin care trece un curent de aer, folosit pentru măsurarea înălţimii sunetului; **7.** (înv.) numele primului pian, cu coarde verticale. [Din fr. ***sirène***, lat. ***siren, -enis***, germ. ***Sirene***].

sirenián, sirenieni m. (la pl.) ordin de mamifere acvatice cu corpul în formă de torpilă, cu membrele anterioare transformate în lopeţi înotătoare şi cu coada dispusă în plan orizontal (*Sirenia*); (şi la sg.) animal din acest ordin (ex. lamantinul). [Din fr. ***siréniens***].

sirénic, ~ci, sirenică, ~ce a. (rar) de sirenă: *cîntec sirenic.* [***Sirenă*** + *-ic*].

sirép a. v. sireap.

sirepí, sirepesc vb. (înv.; refl.) **1.** a deveni sireap; a se sălbătici: *ceia ce scîrbesc de se sirepesc şi se de pururea turbă.* COR.; **2.** (fig.) a se răzvrăti; a se aţîţa: *de pripă se siripi bura trupască şi rădică furtună turbare de unda pohtelor.* MOXA; (şi: **siripi**). [De la ***sireap***].

sirepíe f. (înv.) cruzime; răutate: *scoală-te, Doamne, de-i îngrozeşte şi sirepia le potoleşte.* DOS. [***Sireap*** + *-ie*].

siriácă, ~ce f. limbă semitică veche, derivată din arameană, utilizată ca limbă literară şi liturgică de numeroase comunităţi creştine din Orientul Mijlociu, între sec. al III-lea – al XIII-lea: (adj.) *arabii şi evreii care îi însoţesc în Spania mijlocesc apusenilor cunoştinţa unora din izvoarele cele mai de seamă ale culturii greceşti, pe care ei înşişi le studiaseră mai întîi în traducerile siriace.* VIANU. [Din fr. ***syriaque***].

sirián, ~eni, sirianá, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Siriei sau locuitorilor ei, referitor la Siria sau la locuitorii acesteia. // f. limbă din familia afro-asiatică, ramura semitică, de origine arabă, vorbită de sirieni. // m., pl. popor constituit ca naţiune în Siria. // m., f. persoană (originară) din Siria. [***Siria*** n. pr. + *-an*; cf. fr. ***syrien***].

siríc n. v. şiric.

sirimán a. v. sărman.

sirín n. v. şirin.

sirinderícă f. (bot.; reg.) lămîiţă (*Philadelphus coronarius*). [Et. nec.].

siríngă f. v. seringă.

sírinx, sirinxuri n. organ al păsărilor, cu rol în producerea sunetelor, aflat la bifurcarea bronhiilor. [Din fr. ***syrinx***].

siripí vb. v. sirepi.

sirmán a. v. sărman.

sírmă f. v. sîrmă.

siróco n. vînt cald şi uscat care bate pe coastele Mediteranei, dinspre deşerturile Africii: *pentru noi siroco tace pe a lui Lido verde mal.* AL. [Din fr. ***siroc***(*c*)***o***].

sirocól n. sirop de tuse cu gaiacol. [***Siro***(*p*) + (*gaia*)***col***].

sirológ, ~gi, sirologă, ~ge m., f. specialist în sirologie. [Din germ. ***Syrolog***].

sirologíe f. studiu al limbii, istoriei şi culturii (antice) siriene. [Din germ. ***Syrologie***].

siróp, siropuri n. soluţie (densă) din zahăr cu apă şi cu suc de fructe ori de plante, folosită ca băutură răcoritoare (în amestec cu sifon), ca adaos la pregătirea unor dulciuri sau la prepararea unor medicamente: *ţi-am prescris ... un sirop pentru tuse.* GHEŢIE; *aş bea un sirop de zmeură!* [Din fr. ***sirop***].

siropá, siropez vb. (rar; tr.) a îmbiba, a amesteca cu sirop; a însiropa: *am siropat tortul.* [De la ***sirop***].

siropăre, siropări f. **1.** (rar) acţiunea de a siropa; însiropare; **2.** defect în fabricarea marmeladei, constînd în curgerea de sirop din ea. [V. ***siropa***].

siropăt, ~ţi, siropată, ~e a. (rar) cu (mult) sirop; însiropat: *baclavale siropate.* [V. ***siropa***].

siropós, ~şi, siropoásă, ~e a. **1.** care are gustul sau consistenţa siropului; **2.** (fig.) dulceag, cu mult sentimentalism; fad: *literatură siropoasă.* [***Sirop*** + *-os*; cf. fr. ***sirupeux***].

sirotá, sirotez vb. (tr.) a bea puţin cîte puţin, savurînd; a degusta: *doctorul Ghika ... sirota un vermut în singurătate.* GHEŢIE; *sirotam cafeaua.* [Din fr. ***siroter***].

sirtakí n. dans grecesc. [Din gr. mod. ***sirtakí***].

sisái, sisali m. **1.** plantă textilă din familia amarilidaceelor, cu tulpina scurtă şi frunze lungi, crescute în rozetă, cultivată în regiunile tropicale (*Agave sisalana*); **2.** fibră textilă rezistentă, asemănătoare cu manila, obţinută din funzele acestei plante, folosită la fabricarea sforii, a unor ţesuturi aspre etc. [Din fr. ***sisal***].

sisifián, ~eni, sisifiană, ~ene a. (rar) sisific: *regretul unei vieţi cheltuite într-o trudă sisifiană.* REBR. [***Sisif*** n. pr. + *-ian*].

sisífic, ~ci, sisifică, ~ce a. **1.** care aparţine, care este propriu lui Sisif, referitor la Sisif; sisifian: *mit sisific*; **2.** (p. ext.) istovitor şi fără sfîrşit; zadarnic, inutil: *muncă sisifică.* [***Sisif*** n. pr. + *-ic*].

sisinéi, sisinei m. (mai ales la pl.) numele a două plante erbacee: **a)** (şi **sisinei de munte**) plantă din familia ranunculaceelor, cu floare solitară, albă sau trandafirie (*Pulsatila alba*); **b)** dediţei (*Pulsatila vulgaris*). [Et. nec.].

sistá, sistez vb. (tr.) a întrerupe, a opri o activitate; a suspenda: *lucrările au fost sistate*; (refl. pas.) *dacă nu trimite banii în Germania, instalarea motoarelor se sistează.* GHEŢIE. [Din lat. ***sistere***, germ. ***sistieren***].

sistáre, sistări f. acţiunea de a sista şi rezultatul ei; întrerupere, oprire, suspendare: *sistarea oricăror stipendii.* [V. ***sista***].

sistém, sisteme n. **1.** ansamblu abstract (de noţiuni, principii etc.), ale cărui elemente sînt coordonate printr-o lege, printr-o teorie; concepţie, doctrină: *împărţesc a lor gîndire pe sisteme numeroase.* EM.; *profesorul făcea o expunere ... a sistemului filozofic kantian.* GHEŢIE; **2.** ansamblu de reguli, de norme etc. utilizat într-un anumit scop, pentru a obţine un anumit rezultat într-o activitate; (p. restr.) regulă: *reforme ... în procedură, în legi, în forme, chiar în sistemul reformator.* AL.; **sistem electoral**, totalitatea normelor prin care se reglementează alegerile în organele reprezentative ale unei ţări; (mat.) **sistem de numeraţie**, complex de reguli pentru exprimarea numerelor întregi; **3.** mod de organizare a unei activităţi, a unui proces; metodă, manieră: *cu sistema aceasta se explică lămurit toate ipotezele ştiinţifice moderne.* CAR.; *sistem de lucru*; **sistem Braille**, metodă de scriere pentru orbi, cu litere tipografice speciale scoase în relief pentru a putea fi pipăite; **sistem informaţial**, ansamblu de procedee şi mijloace de colectare, prelucrare şi transmitere a informaţiei necesare conducerii întreprinderilor, instituţiilor etc.; **4.** mod (particular) de a percepe, de a interpreta realitatea, lumea; tip; stil: *încă o generaţie de tineri cu acelaşi sistem de expresii, şi limba română poate deveni o ruină.* MAIOR.; *i-am înţeles sistemul de gîndire*; **5.** (fam.) mijloc; obicei; tertip: *îi cunosc eu bine sistemul*; **6.** ansamblu organizat de practici, de relaţii, de instituţii; (spec.) formă de guvernămînt; regim: *în sistemul constituţional, interesul unei camere este de a fi compusă din reprezentanţii tuturor ramurilor vieţei publice.* MAIOR.; *sistem de producţie; sistemul şcolar dintr-o ţară*; **7.** climat social, politic considerat ca nefast, ostil individului: *este victima sistemului*; **8.** ansamblu complex de elemente naturale aparţinînd aceleiaşi specii, categorii etc. şi avînd aceleaşi funcţii; **sistem solar** (sau **planetar**), ansamblu alcătuit din Soare împreună cu totalitatea corpurilor cereşti (sateliţi, asteroizi, comete, meteoriţi etc.) care gravitează în jurul acestuia: *în fiecare fracţiune de timp şi Pămîntul, şi sistemul solar ... îşi schimbă poziţia.* SAD.; (rar) **sistemul lumii** (sau **lumesc**), alcătuirea, ansamblul universului: *tablele erau pline de schemele unei sisteme lumeşti imaginare.* EM.; **9.** (anat.) grupare morfologică şi funcţională unitară de organe, de ţesuturi etc.; aparat: *transparităţiunea acelui fin sistem venos, ce concentrează idealele artei în boltita frunte.* EM.; **sistem nervos**, v. **nervos**; **10.** (şi **sistem muntos**) grup de masive muntoase legate genetic şi structural; lanţ: *sistemul Alpilor*; **11.** (şi **sistem geologic**) totalitatea depozitelor formate în timpul unei perioade geologice; **12.** ansamblul părţilor constitutive ale limbii sau ale diferitelor

componente ale ei, legate prin raporturi de interdependenţă: *sistemul gramatical al limbii române*; **sistem lingvistic**, limbă; idiom; **13.** (şi **sistem de ecuaţii**) ansamblu format din mai multe ecuaţii cu aceleaşi necunoscute, care trebuie rezolvate împreună pentru a obţine valorile necunoscutelor; **14.** clasificare (efectuată pe baza anumitor criterii) a elementelor unui ansamblu, pentru a facilita studierea lor; ansamblu ordonat şi unitar rezultat din această clasificare: *sistema lui Linné;* **15.** (tehn.) instalaţie, dispozitiv, aparat pus în funcţiune pentru a obţine un anumit rezultat: *printr-un sistem ... de drene s-ar asigura recolta în contra secetei.* GHICA; *sistem de alarmă*; **sistem tehnic**, ansamblu unitar de piese, instalaţii etc., folosit în industrie, în transporturi, în agricultură etc.; **16.** (p. gener.) complex de elemente, de fenomene intercorelate, intercondiţionate; ansamblu structurat de elemente abstracte; structură: *în privinţa sufletului omenesc trebuie astăzi să renunţăm la toate pretenţiile de sistem.* MAIOR.; **fără (nici un) sistem**, fără noimă, incoerent, anarhic: *cruciadele ... au fost întreprinse de bande exaltate, fără nici un sistem.* CĂL.; **cu sistem,** metodic, ordonat: *începu cu sistemă o minuţioasă expunere.* C.PETR.; **sistem de unităţi**, ansamblul unităţilor de măsură; **sistem monetar**, totalitatea monedelor existente la un moment dat într-o ţară şi a raporturilor stabilite între valorile lor; **sistem fizic**, ansamblu format din substanţe şi din cîmpuri de forţă care nu reacţionează între ele; **sistem fizico-chimic**, ansamblu în care au loc schimbări în compoziţia corpurilor sau a fazelor componente; **sistem de referinţă**, ansamblu de corpuri (considerate fixe pentru nevoia demonstraţiei), în raport cu care se defineşte mişcarea altor corpuri; referenţial; (şi: (înv.) **sistemă**). [Din lat. ***systema***, it. ***sistema***, fr. ***système***, germ. ***System***].

sistemátic, ~ci, sistematică, ~ce a. 1. care ţine de un sistem, referitor la un sistem: *tipul este o noţiune pur sistematică.* VIANU; **2.** alcătuit, structurat pe baza unui sistem: *o estetică sistematică trebuie ... să înceapă cu o descriere a fenomenului pur al artei.* VIANU; **3.** (adesea adv.) care este efectuat după un plan, după o metodă bine chibzuită; (p. ext.) cu regularitate, permanent: *am de gînd să organizez o propagandă sistematică în toată ţara.* GHICA; *să se adune această literatură an de an ..., continuu şi sistematic.* EM.; **4.** care efectuează ceva după un plan, cu metodă; riguros; principial; (p. ext.) dogmatic: *Mioara Avram era un spirit didactic şi sistematic.* R.L.; **5.** care alcătuieşte un sistem, care se constituie într-un sistem; sistemic: *om înzestrat cu o ştiinţă sistematică a limbelor rude.* NEGR.; *posedă cunoştinţe sistematice de istorie.* PR.; **6.** înzestrat, prevăzut cu mecanisme, cu maşini etc., cu un sistem tehnic: *ce legătură poate avea numele mamei sale ... cu o moară sistematică?* GHEŢIE. // f. **1.** (mod de) structurare; sistematizare: *sistematica datelor primare*; **2.** ştiinţă care studiază diversitatea organismelor vii, clasificîndu-le în funcţie de diferenţele şi înrudirile dintre ele în categorii; taxonomie: *sistematica plantelor şi animalelor.* [Din lat. ***systematicus***, fr. ***systématique***, germ. ***systematisch***, ***Systematik***].

sistematicéşte adv. (înv.) în mod sistematic; regulat: [jurnaliştii] *sistematicesţe ... fac greşeli neiertate în contra limbei române.* MAIOR. [***Sistematic*** + ***-eşte***].

sistematicián, ~eni, sistematiciană, ~ene m., f. **1.** specialist în sistematică, în stabilirea unor categorii: *Aristotel, cel mai de seamă sistematician al antichităţii greceşti.* BL.; *asemenea organisme dau bătaie de cap sistematicienilor.* [Din fr. ***systématicien***].

sistematizá, sistematizez vb. (tr.) **1.** a organiza elementele unei ştiinţe, ale unei doctrine, ale unei expuneri etc. după un anumit sistem; a alcătui un sistem; a sistemiza: *Coşbuc se gîndea la un mare epos naţional care să sistematizeze mitologia românească.* CĂL.; **2.** a aranja, a clasa ceva după un anumit criteriu: *am sistematizat alfabetic fişierul dicţionarului*; **3.** a organiza o activitate practică după un plan, după o anumită metodă; **4.** a transforma un sistem tehnic pentru a corespunde unor cerinţe, exigenţe; a moderniza; **5.** a reorganiza, a amenaja un teritoriu, o aşezare umană etc. pentru îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă pentru populaţie: *localitatea a fost prost sistematizată.* [Din fr. ***systématiser***].

sistematizáre, sistematizări f. **1.** acţiunea de a sistematiza şi rezultatul ei; **2.** organizare într-un tot unitar, după un anumit sistem, a unor idei, cunoştinţe etc.; alcătuire a unui sistem: *s-a ferit de sistematizări şi generalizări grăbite.* LOV.; *instrument de sistematizare ... a unei istorii literare.* CĂL.; **3.** aranjare, clasare după un anumit criteriu: *sistematizarea pe domenii a bibliotecii*; **4.** organizare a unei activităţi practice după un plan, după o anumită metodă: *sistematizarea agriculturii*; **5.** transformare a unui sistem tehnic pentru a corespunde unor noi cerinţe, exigenţe; modernizare; **6.** (reorganizare, amenajare pe baza unui) ansamblu de măsuri tehnice, economice şi legislative referitoare la spaţiile de locuit, la locurile de odihnă şi agrement, la circulaţia oamenilor etc.: *s-a elaborat un nou plan de sistematizare a oraşului*; **7.** ramură a urbanismului care se ocupă cu proiectarea şi reorganizarea ştiinţifică a aşezărilor umane, în scopul îmbunătăţirii condiţiilor de viaţă pentru populaţie. [V. ***sistematiza***].

sistematizát, ~ţi, sistematizată, ~e a. **1.** organizat, grupat într-un sistem: *noţiuni, principii sistematizate*; **2.** dispus, aranjat după un sistem, după un criteriu: *materie sistematizată cronologic*; **3.** supus unui plan de sistematizare: *cartier sistematizat.* [V. ***sistematiza***].

sistematizatór, ~i, sistematizatoáre a. care are capacitatea de a sistematiza: *elementele alcătuitoare ale prozei, ... de la subiect la stil, se supun gîndirii sistematizatoare a autorului.* R.L. [***Sistematiza*** + ***-tor***].

sistémă f. v. sistem.

sistémic, ~ci, sistemică, ~ce a. (rar) sistematic: *modele sistemice.* [***Sistem*** + ***-ic***].

sistemizá, sistemizez vb. (rar; tr.) a sistematiza (idei, cunoştinţe etc.). [***Sistem*** + ***-iza***; cf. germ. ***systemisieren***].

sistisí, sistisesc vb. (grecism; înv.; tr.) **1.** a prezenta, a recomanda: *elciul care te-a sistisit la mine n-a cunoscut bine darurile ce ai.* FIL.; **2.** a înfiinţa: *a sistisit un nou spital.* [Din gr. mod. ***sistísa***].

sístolă, sistole f. fază de contracţie periodică şi ritmică a musculaturii cardiace, în care sîngele este expulzat din auricule în ventricule (sistolă auriculară) şi din ventricule în triunghiul arterial pulmonar şi în aortă (sistolă ventriculară): *la om se produc 60-80 de sistole pe minut.* [Din fr. ***systole***].

sistólic, ~ci, sistolică, ~ce a. care ţine de sistolă, referitor la sistolă; care are loc în timpul sistolei: *presiune sistolică.* [Din fr. ***systolique***].

sístru, sistre n. instrument muzical de percuţie la vechii egipteni, alcătuit dintr-o lamă metalică de formă ovoidală cu capetele unite, prevăzut cu un mîner şi avînd, de-a curmezişul curburii, rondele metalice, scoici etc., care, lovite cu o vergea de fier, produceau sunete: *ostaşi bătrîni cîntînd din sistre.* R.L. [Din lat. ***sistrum***, fr. ***sistre***].

síşcă f. v. şişcă[1].

şişcórniţă f. v. şişcorniţă.

sit, situri n. **1.** colţ dintr-un peisaj (pitoresc); privelişte: *un sit încîntător*; **2.** configuraţia unui loc ocupat de un oraş; **sit arheologic**, şantier unde au loc săpături şi cercetări arheologice; **sit de conservare,** arie naturală protejată. [Din fr. ***site***, lat. ***situs***].

sitár[1], sitari m. **1.** (şi **sitar de pădure**) pasăre călătoare din ordinul caradriformelor, de mărimea unui porumbel, cu pene cafenii, cu ciocul lung, drept şi subţire, vînată pentru carnea ei gustoasă; ciocănea (*Scolopax rusticola*): *ai venit ... pe timpul vînatului, ca să împuşti fără milă sitarii.* AL.; **2.** (compuse) **sitar-de-mal** (ori **-de-mal-mare**) sau **sitar-cu-coada-neagră**, pasăre cu ciocul îndoit în sus, cu spatele brun-ruginiu, cu pîntecele alb, cu coada şi picioarele negre (*Limosa limosa*); **sitar-de-mal-ruginiu** (ori **-de-mal-roşu**) sau **sitar-cioc-întors**, pasăre cu penajul colorat diferit după anotimp, pe spate vara ruginiu şi iarna brun-întunecat, cu coada albă şi cu picioarele sure-albăstrui (*Limosa lapponica*); **sitar-sur-de-mal**, pasăre cu ciocul mult îndoit în sus, sur-cenuşie pe spate şi pe pîntece albă, cu picioarele galbene (*Terekia cinerea*); **3.** (ornit.; reg.) pescăre! (*Cinclus cinclus*). [Et. nec.].

sitár[2], sitari m. persoană care face sau vinde site. [***Sită*** + ***-ar***].

sitáv a. v. siteav.

sită, site f. **1.** obiect de gospodărie format dintr-un cadru circular pe care este fixată o ţesătură de sîrmă, de fibre textile etc., servind la cernut făină sau alte materii granulare, la pasat legume ori fructe, la strecurat lichide etc.; (p. restr.) ţesătura acestui obiect: *ia şi cea sită din cui şi fărînă din budui şi-mi fă iute-o turtă lată.* POP; *din coadă de cîine sită de mătase nu se face.* Z.; (fig.) *prin a negurilor sită de cu noapte iarna cerne.* AL.; **a ploua ca prin sită**, a ploua mărunt şi des: *plouă ca prin sită.* CAR.; **a trece pe cineva** (sau **ceva**) **prin sită**, a analiza minuţios (şi critic); (pop.) **a da (bobi) cu sita** sau **a trage în bobi pe sită** (ori **pe fundul sitei**), a ghici viitorul cuiva: *babele care trag pe fundul sitei în 41 de bobi ... îi băgase mamei o mulţime de bazaconii în cap.* CR.; (pop.) **a strica sita cu cineva**, a strica prietenia, a rupe relaţiile cu cineva; (reg.) **a bate în sită (şi) în covată**, a face orice pentru realizarea unui scop: *a bătut în sită şi-n covată şi duminecă seara ... a strîns ... aproape 50 de negustori.* VLAH.; **2.** ceea ce (poate) conţine un asemenea obiect: *i-a dat o sită de mălai*; **3.** (tehn.) ţesătură de fire metalice sau tablă perforată fixată pe un cadru, folosită pentru separarea granulelor de diferite dimensiuni dintr-un amestec granular sau pulverulent; **4.** plasă deasă (de sîrmă) aşezată ca protecţie la ferestre, la dulapuri etc.: (fig.) *o sită se coboară pe ochi, vezi tulbure, nu mai vezi ...* DELAVR.; *vede prin sita genelor.* GHEŢIE; **a vedea** (sau **a zări, a privi**) **ca prin sită**, a vedea neclar, nedesluşit, difuz: *împăratul începuse a zări ca prin sită.* ISP.; **5.** grilă (la lămpile de radio); **6.** manşon dintr-o ţesătură textilă, impregnată cu o soluţie chimică, care se aplică deasupra flăcării la lămpile cu gaz aerian, pentru a se obţine o lumină mai vie; **7. sită fotografică**, raster; **sită moleculară**, silicat natural sau sintetic, avînd proprietatea de a reţine în golurile reţelei cristaline diferite molecule, utilizat la separarea din petrolul lampant a unor hidrocarburi destinate fabricării detergenţilor; **8.** (bot.; compus) **sita-zînelor, a)** scai măgăresc (*Onopordon acanthium*; **b)** (reg.) turtă (*Carlina acaulis*); **9.** (reg.) **de-a sita cumetrei** sau **de-a sita la cumătra**, numele unui joc cu mingea, practicat de copii. [Din sl. ***sito***].

sitărúş, sitărueşi m. diminutiv al lui sitar[1]. [***Sitar***[1] + ***-uş***].

site, site-uri [sáit] n. loc într-o reţea de calculatoare, de obicei internet, în care se pot accesa informaţii utile (texte, imagini, sunete, programe): *4000 de accesări pe site-ul electoral.* A. [Din engl. ***site***].

siteáv, ~i, siteavă, ~e a. (reg.) răguşit: *din senin, auzii glasul sitav al duşmanului.* DELAVR.; *avocaţii ... citară fapte concrete care nu puteau fi dezminţite; citară pînă cînd rămaseră sitevi.* ST.; (şi: **sitav**). [Et. nec.].

sití, sitesc vb. (reg.) **1.** (intr.) a cerne: *să ne pregătiţi un colac ... cu sita sitit şi cu zahăr îndulcit.* POP; **2.** (refl.; despre ţesături) a se rări (devenind ca o sită). [De la ***sită***].

sit-in [sít-in] n. demonstraţie non violentă în care manifestanţii stau pe jos pe o cale de comunicaţie, într-o piaţă publică etc. [Cuv. engl., fr.].

sitiologíe f. ştiinţă care are ca obiect studiul alimentelor; dietetică (şi: **sitologie**). [Din fr. ***sitiologie***, it. ***sitologia***].

sitiomaníe, sitiomanii f. stare patologică manifestată prin dorinţa de a mînca continuu sau ingestie morbidă de hrană; bulimie periodică; (şi: **sitomanie**). [Din fr. ***sitiomanie***].

sitíşcă, sitişti f. **1.** (pop.) sitişoară; **2.** (reg.) vas de forma unui trunchi de con, cu fundul perforat sau făcut dintr-o sită (de sîrmă), folosit în gospodărie la strecurarea laptelui şi a altor lichide; strecurătoare: *toate lucrurile mi se arată găurite ca sitişca şi străvezii ca apa cea limpede.* CR.; **3.** (fam.) strecurătoare mică pentru ceai. [***Sită*** + ***-işcă***].

sitişoáră, sitişoare f. diminutiv al lui sită; sitişcă: *de-i găsi făioară, să mi-o cerni în sitişoară.* POP. [*Sită* + *-işoară*].

sitiví, sitivesc vb. (reg.; intr.) a deveni siteav; a răguşi. [De la *siteav*].

sitofobíe, sitofobii f. repulsie patologică faţă de hrană (pentru unele sau pentru toate tipurile de alimente), care apare în unele boli mintale. [Din fr. *sitophobie*, engl. *sitophobia*].

sitologíe f. v. sitiologie.

sitomaníe f. v. sitiomanie.

sitosteról, sitosteroli m. sterol prezent în germenii de cereale, care, prin iradiere, se transformă într-o substanţă asemănătoare cu vitamina D. [Din fr. *sitostérol*].

situá, situez vb. **1.** (tr.) a aşeza într-un anumit loc, într-un anumit spaţiu; a amplasa: *oraşele cele mari ale Europei sînt ... situate pe malurile rîurilor.* GHICA; **2.** (tr. şi refl.) a ocupa sau a face să ocupe un anumit loc într-un ansamblu, într-o ierarhie; a (se) clasa; a acţiona de pe o anumită poziţie: *opera îl situează între novatori; se situează între magnaţi*; **3.** (tr.) a plasa, a fixa în timp: *această civilizaţie este situată pe la anul 1000 î.d.Hr.* [Din fr. *situer,* lat. *situare*].

situáre, situări f. **1.** acţiunea de a (se) situa şi rezultatul ei; **2.** aşezare într-un anumit loc, într-un anumit spaţiu; amplasare: *situare geografică*; **3.** ocupare a unui loc într-un ansamblu, într-o ierarhie; clasare: *este nefirească situarea lui în fruntea literaţilor*; **4.** plasare, fixare în timp: *situarea evenimentului în epocă.* [V. *situa*].

situát, ~ţi, situată, ~e a. **1.** aşezat într-un anumit loc, spaţiu; amplasat: *casă bine situată*; **2.** aşezat într-un ansamblu, într-o ierarhie; clasat: *ultimul situat dintre concurenţi*; **3.** cu o bună situaţie materială; bogat: *s-a măritat cu un bărbat situat.* [V. *situa*].

situáţie, situaţii f. **1.** (înv.) aşezare, poziţie a unui loc; situare: *situaţiunea Cotnariului, încungiurat de vii, livezi şi păduri, făcea încîntătoare vilegiatura domnească.* NEGR.; **2.** ansamblu de împrejurări în care se află cineva sau ceva la un moment dat; circumstanţă, ipostază, poziţie: *mă aflu în situaţia unui om dat afară dintr-o casă unde a intrat nepofrit.* CAR.; **a fi la înălţimea situaţiei,** a corespunde unei misiuni încredinţate; **3.** stare de fapt decurgînd dintr-un ansamblu de împrejurări: *situaţia aceasta era între ei de vreo jumătate de an.* AG.; **situaţie limită,** situaţie excepţională, aparent fără ieşire, care impune adoptarea urgentă a unei soluţii radicale; **4.** moment semnificativ, de acţiune, care trezeşte interes, într-o operă literară, într-un spectacol: *dramaturgul nu ştie să creeze situaţii*; **comic de situaţie,** efect comic rezultat din întîmplările (neaşteptate, hazlii) prin care trec eroii unei piese de teatru, ai unui film etc.; **5.** complex de factori şi relaţii ce caracterizează, la un moment dat, viaţa economică, socială, politică a unei ţări, a unei zone; stare: *o ţară poate ieşi ... din situaţiunea cea mai proastă.* GHICA; **6.** ansamblul condiţiilor care definesc, la un moment dat, specificul existenţei cuiva; poziţie socială, materială sau morală a cuiva: *ştii în ce situaţie gingaşă se află tatăl dumitale.* REBR.; **a fi** (sau **a se găsi, a se afla, a se vedea**) **în situaţia cuiva,** a se afla în condiţii identice sau asemănătoare cu ale altcuiva: *ce aş face eu, dacă aş fi în situaţia lui?* CAR.; **a fi** (**pus**) (sau **a pune pe cineva**) **în situaţia de a ...** (ori **să ...**), a fi constrîns (sau a obliga pe cineva) să ...: *nu mă pune în situaţia să te cert!;* **a te pune în situaţia cuiva,** a încerca să te identifici cu cineva în circumstanţele date, pentru a-l înţelege; **a fi** (sau **a rămîne**) **stăpîn** (sau **călare**) **pe situaţie,** a fi sigur de ceva: *din ziua aceea ei rămaseră stăpîni pe situaţie.* VLAH.; **7.** (rar) stare fizică sau psihică momentană; dispoziţie: *după chip şi după umblet poţi cunoaşte situaţiunea de spirit a fiecăruia.* GHICA; **8.** existenţă materială (bună) a cuiva; stare, avere; loc de frunte în ierarhia socială; condiţie, poziţie: *prin muncă onestă nu mi-am putut face o situaţie mai bună*; **cu situaţie,** cu o stare materială sau socială bună: *caută un bărbat cu situaţie*; **a-i face cuiva o situaţie,** a ajuta pe cineva să ajungă la o stare materială sau socială bună; **9.** totalitatea datelor, a aspectelor privind evoluţia unui fenomen, a unei activităţi, a unui fapt; stadiu al unei activităţi, al unui proces în desfăşurare: *prefectul expune consiliului ... situaţia din Craiova.* CAR.; **10.** prezentare (amplă) a unor date privind rezultatul unei activităţi; dare de seamă asupra unei stări de lucruri: *ceru secretarei să-i prezinte situaţia locurilor vacante la universităţile din ţară.* GHEŢIE; **11.** rezultat obţinut de elevi, studenţi etc. la încheierea unui ciclu de învăţămînt: *are o situaţie şcolară strălucită*; (şi: **situaţiune**). [Din lat. *situatio, -onis*, fr. *situation*].

situaţionál, ~i, situaţională, ~e a. referitor la o situaţie; legat de o situaţie, de o circumstanţă: *context situaţional.* [Din fr. *situationel*, engl. *situational*].

situaţionísm n. mişcare contestatară îndreptată împotriva structurilor sociale. [Din fr. *situationnisme*].

situaţiúne f. v. situaţie.

sitúlă, situle f. găleată cu toartă mobilă pentru scos apă: *căldăruşa sau situla bucovineană reprezintă în jurul ei trei grupe de cîte două zeităţi păgîne.* OD. [Din lat. *situla*, fr. *situle*].

siurmeá f. v. sîrmea.

siv, ~i, sivă, ~e a. (reg.) sur, cenuşiu; cărunt: *se apucau să-şi boiască favoritele cele sive.* BOL.; *pată sivă la vite.* [Din bulg., sb. *siv*].

síxtă, sixte f. **1.** poziţie a braţului înarmat, întîlnită la scrimă, la probele de floretă şi de spadă; **2.** (muz.) a şasea treaptă a gamei diatonice. [Din fr. *sixte*].

sizigíe f. poziţie a Soarelui şi a Lunii cînd sînt în conjuncţie sau în opoziţie; **maree de sizigie,** maree care coincide cu Luna nouă sau plină. [Din fr. *syzygie*].

sîc[1] interj. (de obicei repetat) cuvînt, însoţit de gestul lovirii pumnilor unul peste altul, prin care cineva îşi exprimă satisfacţia răutăcioasă faţă de un necaz al altuia: *sîc, tigrule, sîc! sîc, că te-am păcălit!* OD.; *sîc! aşa îţi trebuie!;* **a da cu sîc,** a face în ciudă, a necăji pe cineva (repetînd cuvîntul „sîc"): *trecuse rîul şi-i da cu sic de dincolo de mal.* ISP; (şi: **sic**). [Cf. turc. *sik* „necăjit"].

sîc[2] interj. (reg.; adesea repetat) **1.** strigăt cu care se cheamă oile; **2.** strigăt cu care se îndeamnă oile (şi alte femele) să primească masculul. [Cf. turc. *sic* „penis"].

sîcîí, sîcîi vb. **1.** (tr.) a nu lăsa pe cineva în pace, a-l necăji mereu, a-l enerva spunîndu-i acelaşi lucru; a cicăli, a agasa, a irita, a tracasa: *dă-i-nainte, babo, şi nu mai mă sîcîi.* CAR.; **2.** (tr.) a pricinui cuiva o stare de indispoziţie, de neplăcere; a necăji, a stînjeni: *boala are să mă sîcîie încă o săptămînă.* GHEŢIE; *o senzaţie stupidă ... m-a sîcîit toată dimineaţa.* CĂRT.; **3.** (refl.) a se mişca întruna încoace şi încolo; a nu avea astîmpăr; a se agita: *se tot sîcîia pe scaun de neastîmpăr.* ISP. [Din turc. *sık*].

sîcîiálă, sîcîieli f. faptul de a sîcîi; vorbărie plicticoasă; cicăleală, iritare, tracasare. [*Sîcîi* + *-eală*].

sîcîietór a. v. sîcîitor.

sîcîíre, sîcîíri f. acţiunea de a sîcîi şi rezultatul ei; agasare, iritare, tracasare. [V. *sîcîi*].

sîcîít, ~ţi, sîcîítă, ~e a. **1.** agasat, iritat; plictisit, indispus: *eram sîcîit ca toţi bolnavii.* GHEŢIE; **2.** greu de mulţumit; pisălog, cicălitor: *mai bine moartea decît aşa tigoare de bărbat sîcîit.* VLAH. [V. *sîcîi*].

sîcîitór, ~i, sîcîitoáre a. care sîcîie, care enervează; agasant, supărător, enervant: *copil sîcîitor; gînduri sîcîitoare*; (şi: (înv.) **sîcîietor**). [*Sîcîi* + *-tor*].

sîí vb. v. sfii.

sîiálă f. v. sfială.

sîlhă f. v. sihlă.

sîlhúi a. v. silhui.

sîm m. v. sînt.

sîmbătáş, sîmbătaşi m. adept al unei secte religioase care serbează ziua de sîmbătă. [*Sîmbătă* + *-aş*].

sîmbătă, sîmbete f. **1.** ziua a şasea a săptămînii (care urmează după vineri): *nunta era fixată pentru prima sîmbătă din noiembrie.* GHEŢIE; **Sîmbăta mare** (sau **Paştilor, Paştelui**), sîmbăta din ajunul duminicii Paştilor; **Sîmbăta morţilor** (sau **moşilor**), nume dat anumitor sîmbete din an, în care se fac slujbe şi pomeniri pentru morţi; moşi: *era sîmbăta moşilor.* DOS.; **Sîmbăta brînzei,** ultima sîmbătă dinaintea Postului mare, în care se lasă sec de brînză; **Sîmbăta lui Lazăr** (sau **Floriilor**), sîmbăta dinaintea Floriilor; **apa sîmbetei,** apa despre care se crede că ar curge pe sub pămînt şi s-ar vărsa în iad: *du-te pe apa sîmbetei!* CR.; **a se duce** (sau, rar, **a merge**) **pe apa sîmbetei,** a se pierde; a se prăpădi, a se distruge: *dînşii ... să ajungă la putere ..., iar ţară şi popor pot merge pe apa sîmbetei, puţin le pasă.* EM.; **a purta** (sau **a ţine, a păzi**) **cuiva sîmbetele,** a duşmăni pe cineva; a dori cuiva moartea: *simţise că fraţii săi îi purtau sîmbetele.* ISP.; (reg.) **a-i lipsi cuiva o sîmbătă** sau **a nu fi în toate sîmbetele,** a fi nebun, smintit: *îi lipseşte o sîmbătă!* AL.; **2.** (înv.; rar) săptămînă: *postesc de două ori în sîmbătă.* COR. // adv. **1.** (şi artic.) într-o zi de sîmbătă: *sîmbăta să nu începi nici un lucru, că nu ajungi să-l isprăveşti.* POP.; **2.** (de obicei artic.) în fiecare sîmbătă: *la Poiana Stînei e plin în permanenţă, darmite sîmbăta şi duminica.* PR. [Din sl. *sonbota*].

sîmbovín m. v. sîmbovină.

sîmbovínă, sîmbovine f. arbore înalt, cu coroana largă, cu frunze lanceolate, cu flori verzi-gălbui, care apar înainte de înfrunzire, cu fructe comestibile, de forma unor cireşe mici brune-violete sau purpurii; mierea-ursului (*Celtis australis*); (şi: **sîmbovin**). [Et. nec.].

sîmbrár, sîmbrari m. (reg.) sîmbraş. [*Sîmbră* + *-ar*].

sîmbráş, sîmbraşi m. **1.** (înv. şi reg.) asociat; tovarăş (la arat, la alcătuirea unei stîne etc.); sîmbrar: *sîmbraşii te-or aştepta să ţii laolaltă tîrla.* POP.; **2.** (reg.) proprietar de oi; **3.** (reg.) om cu puţine oi, care le dă altuia să le păzească şi să le păşuneze. [*Sîmbră* + *-aş*].

sîmbră, sîmbre f. **1.** (înv. şi reg.) asociaţie, tovărăşie; simbrie: *Hristos ... n-avea nice o sîmbră cu ceilalţi.* DOS.; (reg.) **de sîmbră,** în tovărăşie; împreună: *am botezat de sîmbră.* C.L.; (reg.) **a prinde** (sau **a face**) **sîmbră,** a se asocia; **2.** (înv. şi reg.) întovărăşire la arat sau la alcătuirea unei stîne; **3.** (înv. şi reg.) timp cît durează o asemenea întovărăşire: *s-a gătat sîmbra*; **4.** (reg.) **Sîmbra oilor,** sărbătoare prilejuită de începerea mulsului oilor (la munte); **5.** (reg.) ceartă; conflict: *nu-ţi face sîmbră cu el!* POP. [Cf. alb. *sëmbër*, sb. *srebra*, gr. mod. *somboli*].

sîmbur m. v. sîmbure.

sîmburár, sîmburari m. (ornit.; reg.) botgros (*Coccothraustes coccothraustes*). [*Sîmbure* + *-ar* (pentru că se hrăneşte cu sîmburi)].

sîmbure, sîmburi m. **1.** partea tare (cu înveliş lemnos) din interiorul unor fructe, care conţine sămînţa: *pot să sparg şi sîmburi de măsline.* PR.; **2.** (p. restr.) partea moale (comestibilă), care conţine substanţa germinativă: *dulceaţă cu sîmburi de caise*; **3.** (impr.) sămînţă: *arde-n candel-o lumină cît un sîmbure de mac.* EM.; **4.** (reg.) miez (de nucă); **5.** (fig.) părticică, fărîmă, strop: *n-am ştiut să sacrific totul pentru un sîmbure de adevăr.* EL.; **6.** (p. anal.) partea centrală, esenţială a unui lucru, a unei acţiuni; nucleu: *la mijloc – sîmburele tablourilor – un ţăran biruit de nevoi.* VLAH.; **7.** (fig.) ceea ce este esenţial, fundamental; esenţă, miez: *mijloacele de care se foloseşte un poet nu se reduc la sîmburele conceptual al cuvîntului.* VIANU; **8.** loc, punct de pornire, de formare a ceva; origine, început, embrion, germen: *aici a fost sîmburele dintru întîi al ţării Moldovii, cînd scaun era Baia.* SAD.; *sîmburele latal al limbii române*; (rar) **în sîmbure,** în embrion; **9.** grup restrîns de oameni, în jurul căruia se formează o grupare mai mare; nucleu: *sîmburele Revoluţiei*; **10.** parte centrală a unei comete, cu densitate şi luminozitate maximă; (şi: (pop.) **sîmbur, simbur**). [Cuv. autoht.; cf. alb. *thumbullë, sumbullë* „bob, nasture"].

sîmburél, sîmburei m. diminutiv al lui sîmbure. [*Sîmbure* + *-el*].

sîmburós, ~şi, sîmburoásă, ~e a. **1.** care are (mulţi) sîmburi: *fructe sîmburoase*; **2.** (fig.) plin de conţinut, cu miez; substanţial; miezos: *vorbă sîmburoasă.* // f. (la pl.) grup de arbori fructiferi cu fructele drupe; drupacee (şi la sg.) arbore din acest grup (ex.: caisul, cireşul, piersicul, prunul etc.): *sîmburoasele înfloresc timpuriu.* [*Sîmbure* + *-os*].

sîmceá, sîmcele f. **1.** (înv. şi reg.) vîrf ascuţit (de cuţit, de săgeată etc.): *de sîmcelele săgeţilor picară luminile ochilor sfîntului.* DOS.; *o omor ...! bag sîmceaua-n ea.* SOR.; **2.** (p. ext.) pisc (de munte); **3.** (reg.) partea ascuţită a fusului; **4.** (reg.) cuţitaş mic şi ascuţit, cu plăsele de lemn (cu care se lasă sînge la animalele bolnave); **5.** (reg.) **sîmcele de ziuă**, zori (de ziuă); (şi: **sămcea**). [Lat. *senticella* (<*sentis* „ghimpe, spin", de unde „înţepător, tăios"); cf. **summicella* „vîrfuşor"].

sîmcelát, ~ţi, sîmcelată, ~e a. (reg.) ascuţit; tăios. [De la *sîmcele* (pl. lui *sîmcea*)].

Sîmédru m. numele popular al sărbătorii sfîntului Dumitru, celebrată la 26 octombrie (importantă zi de pomenire a morţilor); Sîndumitru: *fiind vreme de toamnă, pe la Sămetru.* NEC.; *pleca pe la Sînpetru şi ajungea pe la Sînmedru.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **Sămetru**, (reg.) **Simedru, Sînmedru**). [*Sîn*[2] + *Medru* (<*Dumitru*) n. pr.].

Sîmicoáră m. v. **Sînicoară**.

Sîmpétru m. v. **Sînpetru**.

Sîmpiétru m. v. **Sînpetru**.

sîmt a. v. **sînt**.

sîmzeiánă f. v. **sînziană**.

sîmzeiéne f. pl. v. **sînziană**.

sîmziánă f. v. **sînziană**.

sîn[1], sînuri n. **1.** (înv.) golf: *i-au băgatu-i într-o corabie şi-i dusără într-un sîn de mare.* DOS.; *unde Neapol pe-al mării sîn prea lin răsfrînge dealuri.* ALEX.; **2.** spaţiul dintre piept şi faldul, godeul făcut de o cămaşă, de o bluză etc. încinsă la brîu, în care se pot ţine lucruri ca într-o pungă; parte a cămăşii, a bluzei etc. care acoperă pieptul: *să-ţi umpli sînul cu prune.* DELAVR.; *am tras sînul mare la cămaşă ..., m-am strîns bine cu brîul şi-am băgat fata-n sîn.* SOR.; **a sta** (sau **a şedea, a rămîne**) **cu mîinile în sîn**, a nu face nimic; a rămîne inactiv: *nu stătea o clipă cu mîinile în sîn, cerea mereu de lucru.* GHEŢIE; **a-şi scuipa în sîn**, gest prin care superstiţioşii cred că se pot feri de o primejdie sau că le va trece frica: *babele ... să sperie şi scuipă-n sîn.* PANN; **a creşte** (sau **a încălzi, a ţine**) **şarpele în** (sau **la**) **sîn**, a ajuta, a ocroti pe un nerecunoscător; **a umbla** (sau **a fi**) **cu crucea-n sîn**, a fi cucernic, evlavios; (p. ext.) a fi făţarnic, ipocrit: *parcă ţi-ar veni a crede că-i de cele cu crucea-n sîn.* CR.; **a fi** (sau **a trăi ca**) **în sînul lui Avram**, a trăi bine, fericit: *trăiesc mai toţi ca în sînul lui Abraham din buget.* GHICA; **3.** partea anterioară a pieptului (pe care se află mamelele), adăpostind cavitatea toracică; (p. restr.) organ din interiorul cavităţii toracice (inimă sau plămîni); piept: *să razim dulce capul meu, de sînul tău.* EM.; *tăcu lăsînd să scape din sînul ei o oftare.* NEGR.; **a strînge pe cineva la sîn**, a îmbrăţişa; **a fi** (sau **a umbla**) **cu frica** (ori **cu gheaţa, cu moartea**) **în sîn**, a se teme foarte tare de ceva: *el umbla pe aici cu frica-n sîn.* SL.; *unde pînă aci umbla cu moartea în sîn, acum se mai linişti olecuţă.* ISP.; **4.** (fig.) suflet, inimă (ca sediu al sentimentelor): *o dorinţă de fericire îi cuprinse sînul.* EM.; **5.** (pop.) uter: *o mumă iubeşte fiul ... căci l-a purtat în sînu-i.* BOL.; **6.** (fig.) parte interioară, parte centrală; miez, centru; interior, adînc; loc ascuns; ungher: *munca din sînul pămîntului e mai grea.* AG.; *Dumnezeu este sînul universal al binelui.* CĂL.; **din sînul ...**, din mijlocul ...; dintre ...: *o slabă suspinare ieşită din sînul obosit al naturei.* OD.; **în sînul...**, în mijlocul ..., în interiorul...; în ...: *astă ţară veşnic primeşte-n sînul ei cu drag pe bunii oaspeţi, cu milă pe cei răi.* AL. // m. (pl. **sîni**), (rar) n. mamelă, piept, ţîţă: *sînuri albe şi rotunde el le ţine-mbrăţişate.* EM.; *acestei femei suferinde, îndură-te, soartă, de ea, bucură-i sînii cu lapte şi adu-i copilul ce-l vrea.* VIERU; **de sîn**, sugar: *copil de sîn;* **a da sîn**, a alăpta: *i-a dat sîn pînă la un an*; (şi: (înv. şi reg.) **sin**). [Lat. *sinus*].

sîn[2] a. v. **sînt**.

Sîndumítru m. numele popular al sărbătorii Sfîntului Dumitru, celebrată la 26 octombrie; Sîmedru. [*Sîn*[2] + *Dumitru* n. pr.].

sîneáţă, sîneţe f. (înv.) **1.** puşcă primitivă cu cremene; flintă: [îi] *împrăştia ... pre turci cu sîneaţe.* MOXA; *vînătorii pedeştri purtau săneţe.* OD.; **2.** lovitură cu o astfel de puşcă: *dintr-o 1000 de sîneţe, abie să tîmplă de loveşte un om.* NEC.; (şi: **săneaţă, sineaţă, svineaţă**). [Din sl. *svinič* „plumb", ucr. *svineci*].

sînecá vb. v. **sineca**.

sînét m. v. **sinet**.

sîneţár, sîneţari m. (înv.) sîneţaş. [*Sîneaţă* + *-ar*].

sîneţáş, sîneţaşi m. (înv.) ostaş înarmat cu sîneaţă; sîneţar: *ori pedestraşul, ori călăreţul ... nu vei afla să hie de protiva sineţaşului căzăcesc.* COSTIN; (şi: **sineţaş**). [*Sîneaţă* + *-aş*].

sînge, (înv. şi pop.) **sîngiuri** n. **1.** lichid de culoare roşie, alcătuit din plasmă, globule roşii şi globule albe, care circulă într-un sistem de vase (vene şi artere), asigurînd nutriţia şi oxigenarea corpului la animalele superioare: *primăvara ... o dădeau pe urzici, că astea sînt foarte sănătoase şi schimbă sîngele care s-a-ngroşat.* SOR.; (pop.) **sîngele Domnului**, vin (roşu): *m-oi mai încălzi oleacă bînd sîngele Domnului.* CR.; **a primi trupul şi sîngele Domnului**, a primi sfînta împărtăşanie: *avea de gînd să mă pregătească ea însăşi cu toată seriozitatea pentru a fi vrednic să primesc trupul şi sîngele Domnului.* GHEŢIE; (fam.) **sînge de iepure**, vin roşu; **de sînge**, **a**) roşu (aprins): *zări de sînge lăsa soarele în urma-i*; **b**) de mare durere: *cu lacrimi de sînge începu a-i spune.* CR.; **c**) sîngeros; crud: *scepticismului, monstru de sînge, părinte al turbării.* FIL.; **în sînge**, **a**) care nu este prea fript, crud în interior: *friptură în sînge*; **b**) plin de sînge (curgînd): *zăceau în sînge*; **c**) sîngeros: *voi murind în sînge, ei pot să fie mari.* EM.; (**pînă**) **la sînge**, pînă ţîşneşte sîngele; pînă la distrugere; pînă la epuizare; (p. ext.) foarte aspru; sever, drastic: *bate slugile pînă la sînge.* CAR.; *făceau instrucţie la sînge, nu prea dormeau nopţile.* GHEŢIE; **a-i îngheţa sîngele în vine**, a se înspăimînta; **cu sînge rece**, v. **rece**; **sînge rece**, stăpînire de sine; calm, cumpăt; prezenţă de spirit: *figurile lor exprimă lealitate, curaj şi sînge rece.* SAD.; **cu sînge iute**, impulsiv; **a avea sînge în vine**, a fi energic; **a i se urca** (sau **a i se sui, a-i năvăli etc.**) **sîngele în obraz** (ori **la cap, în faţă**), a se înroşi de emoţie; (p. ext.) a se înfuria: *şi atunci de sfiiciune mi-iese sîngele-n obraz.* EM.; *uneori i să rădica sîngele în faţă şi devenea teribil.* FIL.; **a-şi face** (sau **a-i face cuiva**) **sînge rău** ori (reg.) **a-şi pune** (sau **a pune cuiva**) **sînge rău la inimă**, a (se) supăra tare; a (se) enerva: *ca să-i puie sînge rău la inimă ... au început a porecli pe moş Nichifor.* CR.; **a fierbe** (sau **a clocoti, a dogorî**) **sîngele în cineva**, a se înfierbînta de supărare, de năduf; a fi mînios: *simţea că începe să-i clocotească sîngele.* REBR.; **a lua cuiva sînge**, v. **lua**; **2.** (fig.) sacrificiu suprem; jertfă: *dar care naţionalitate şi care libertate s-a cimentat altfel decît prin luptă şi prin sînge?* GHICA; **a-şi vărsa** (sau **a-şi da, a-şi jertfi**) **sîngele pentru cineva** sau **ceva**, a-şi da viaţa; a se sacrifica: *o ţară care l-a iubit şi-a fost totdeauna gata să-şi dea sîngele pentru mărirea lui.* EM.; **3.** (înv.; astăzi poetic; mai ales la pl.) omor (cu cruzime), crimă, măcel: *nevinovat sînt eu şi împărăţia mea ... de sîngiurile lui Avenir.* BIBLIA; *căci Sînger numai sîngiuiri prin lume răsădea.* COŞB.; **om al** (sau **omul**) **sîngiurilor**, călău: *fiori de groază coprinseră atunci pe omul sîngiurilor şi ... aruncă jos securea.* ISP; **vărsare de sînge**, măcel; **a vărsa sînge**, a omorî (cu cruzime): *m-am arătat cumplit, rău, vărsînd sîngele multora.* NEGR.; **a avea mîinile pătate de sînge**, a fi vinovat de o crimă; **a face să curgă sînge**, a fi pricina unui război, a unei încăierări sîngeroase; **4.** ereditate, origine, obîrşie; familie, neam: *eu n-am ca voi sînge de româncă?* AL.; *ţinuseră morţiş să nu-şi amestece sîngele.* GHEŢIE; **legături de sînge**, rudenie, înrudire (directă); **rudenie** (sau **înrudire**) **de sînge**, legătură de consangvinitate între membrii aceleiaşi familii; **frate de sînge**, frate din aceiaşi părinţi; frate bun; **glasul sîngelui**, dragoste firească între membrii aceleiaşi familii; **de sînge**, de neam (nobil), de familie (bună): *lăsase de moştenire fiilor şi nepoţilor ura şi vrajba de sînge.* EM.; **cu** (sau **de**) **sînge albastru**, nobil, de neam mare: *femeie cultă, ea îşi ţărăneşte copiii, ... prefăcîndu-i într-un fel de bandiţi cu sînge albastru.* CĂL.; **a fi sîngele cuiva**, a fi copilul cuiva: *o mumă iubeşte fiul căci este al ei sînge.* BOL.; **a avea ceva în sînge**, a avea ceva înnăscut: *Pirgu avea în sînge dorul vieţii de dezmăţare ţigănească.* M.CAR.; *avea ordinea în sînge*; **sîngele apă nu se face**, legăturile de rudenie nu se uită; **5.** rasă, soi de animale: *cal de sînge arab*; **6.** (bis.) materie: *bărbaţi oştesc, nu spre oameni şi trup şi sînge, ce spre împăraţii veacului acestuia.* BIBLIA; **7.** (pop.; **şi sînge grabnic** sau **lin**) numele unei boli a vitelor, a cailor şi a oilor, manifestată prin lipsa poftei de mîncare, prin somnolenţă, respiraţie grea, răcirea urechilor; sîngerare, sîngerătură; **8. Sînge roşu**, numele unui personaj din credinţele populare, ostil omului: *baba zice ...: noaptea încă să-l muncească Sînge roş.* AL.; **10.** (compuse) **sînge-de-nouă-fraţi** sau **sîngele-zmeului** (ori **-dracului**), produs vegetal răşinos, de culoare roşie, recoltat din fructele unui arbore din familia palmierilor, care, arzînd, degajă un miros plăcut, iar dizolvat în alcool ori în uleiuri vegetale se foloseşte în medicina populară; (bot.) **sîngele-voinicului**, **a**) indruşaim (*Lathyrus odoratus*); **b**) oreşniţă (*Lathyrus tuberosus*); **c**) numele a două specii rare de plante erbacee de munte din familia orhideelor, cu frunze înguste, alungite, dintre care una cu flori mici roşii-purpurii (*Nigritella rubra*), iar cealaltă cu flori purpurii-întunecate (*Nigritella nigra*), ambele mirosind a vanilie; musucel; puţoi. [Lat. *sanguis*].

sîngeáp[1], sîngepi m. numele mai multor mamifere: **a**) jder (*Martes martes*); **b**) veveriţă (*Sciurus vulgaris*); **c**) dihor (*Putorius putorius*); **d**) viezure (*Meles meles*): *blăni de sîngeapuri negre.* // m. (pl. **sîngeapuri**) blana (prelucrată a) acestor animale: *boierii cei mari se îmbrăcau cu ... scurteică îmblănită cu pacea de samur, sîngeap sau cacom.* GHICA. [Din turc. *sincap, sincab* „veveriţă cenuşie şi blana ei"].

sîngeáp[2] f. v. **sîngeapă**.

sîngeápă, sîngepe f. (reg.) cinzeacă: *m-aşteaptă o sîngeapă de pelin.* AL.; *împăratul c-o garafă a venit şi c-un sîngeap.* EM.; (şi: **sîngeap**). [Et. nec.; cf. *cinzeacă*].

sîngepíu, ~ii, sîngepie, ~ii a. (înv.) de culoarea sîngeapului[1]; cenuşiu: *catifea sîngepie.* [*Sîngeap*[1] + *-iu*; cf. turc. *sincab*].

sînger, sîngeri m. **1.** arbust din familia cornaceelor, cu ramuri drepte, roşii toamna şi iarna, cu frunze vara verzi şi toamna roşii, cu flori albe şi fructe drupe negre cu puncte albe; lemn-pucios (*Cornus sanguinea*): *cu nuia de sînger nu se dă în boi, că se bolnăvesc.* POP.; **2.** (reg.; şi **sînger pătat**) iarbă-împuşcată (*Hypochoeris maculata*). [*Sînge* + *-ar*].

sîngerá, sîngerez şi (reg.) **sîngher** vb. **1.** (intr. şi tr.) a pierde sau a face să piardă sînge, a curge sau a face să curgă sînge; a răni sau a fi rănit: *mi-am sîngerat la prag piciorul într-un cui.* COŞB.; *măciulia ... îţi va sîngera degetele.* ARG.; **2.** (intr.) a lăsa să curgă, să piardă sînge: *ca o rană proaspătă ce sîngerează.* GAL.; **3.** (fig.; intr.) a simţi o durere lăuntrică, o suferinţă asemenea celei provocate de o rană sîngerîndă; a suferi: *la plecarea ta am sîngerat dar nu m-am plîns*; **a sîngera cuiva inima**, a fi foarte îndurerat, întristat: *îi sîngera inima la fiecare cuvînt aşternut pe hîrtie.* GHEŢIE; **4.** (tr.) a efectua o sîngerare; **5.** (fig.; intr.) a deveni roşu; a se înroşi: *un norişor alb, sîngerat de soare la o margine.* VLAH.; **6.** (pop.; intr.; despre vite, cai, oi etc.) a (se) îmbolnăvi de sînge (grabnic sau lin). [Lat. *sanguinare*].

sîngeráre, sîngerări f. **1.** faptul de a sîngera; sîngerat[2], sîngerătură; **2.** scurgere de sînge; pierdere de sînge; hemoragie: *la operaţie sîngerarea a fost însemnată*; **3.** luare de sînge în scop terapeutic; sîngerată; **4.** proces tehnologic de recoltare a sîngelui animalelor sacrificate în abator, pentru a fi valorificat; **5.** (înv.) vărsare de sînge; (p. ext.) luptă; **6.** (reg.) boală a vitelor, cailor şi oilor; sînge (grabnic sau lin); **7.** operaţie de găurire a unei ancore de lemn pentru a lăsa să se scurgă apa din ea. [V. *sîngera*].

sîngerát[1], ~ţi, sîngerată, ~e a. **1.** care sîngerează, din care curge sînge; plin de sînge;

sîngerînd: *cad trupuri peste trupuri grămadă, sîngerate.* AL.; **2.** (fig.) îndurerat: *era cu inima sîngerată;* **3.** injectat, congestionat; însîngerat: *ochii săi sîngerați se holbaseră.* NEGR.; **4.** (înv. şi pop.) pătat, stropit cu sînge; amestecat cu sînge: *spuma lor e sîngerată.* BĂLC.; *să spăl cîrpe sîngerate de la voinici aruncate.* POP.; **5.** (fig.) de culoarea sîngelui; roşu-arpins: *spre asfinţit multă vreme zarea rămînea sîngerată.* SAD.; **6.** (pop.) bolnav de sînge (grabnic sau lin): *vită sîngerată.* // f. (med.; înv.) sîngerare. [V. ***sîngera***].

sîngerát² n. (rar) sîngerare: *rana s-a oprit din sîngerat.* [V. ***sîngera***].

sîngerátic, ~ci, sîngeratică, ~ce a. **1.** (înv.) sîngeros: *gîndul său cel sîngeratic să se poată săvîrşi.* NEGR.; **2.** cu vărsări de sînge; plin de cruzime: *împinge armăsarul ... unde lupta este mai sîngeratică.* HEL.; **3.** (fig.) de culoarea sîngelui; sîngeriu: *se văd sîngeraticii munţi.* BOLLIAC. [***Sîngera*** + *-atic*].

sîngerătór, ~i, sîngerătoáre a. însîngerat, sîngerînd: *dar fruntea lui sîngerătoare încet, încet spre piept cădea.* COŞB.; (fig.) *o stare de umilire ... devine sîngerătoare pentru cei care cugetă şi simt.* IBR. [***Sîngera*** + *-ător*].

sîngerătúră, sîngerături f. **1.** (înv. şi reg.) sîngerare; (concr.) rană sîngerîndă; **2.** (reg.) boală a vitelor, a cailor şi a oilor; sînge (grabnic sau lin). [***Sîngera*** + *-ătură*].

sîngereásă, sîngerese f. (bot.; reg.) sorbestrea (*Sanguisorba officinalis*). [***Sînger*** + *-easă*].

sîngeréte, sîngereţi m. cîrnat preparat din carne grasă de porc şi măruntaie, amestecate cu sînge; măietic, pungă: *curechi cu clisă şi sîngereţi.* POP. [***Sînger*** (prez. ind. al lui *sîngera*) + *-ete*].

sîngerícă f. mică plantă erbacee, de culoare cenuşie-verde, cu flori albe-verzui, lipsite de corolă; buruiana-surpăturii (*Scleranthus perennis*); (şi: **sincerică**). [***Sînger*** + *-ică*].

sîngeríu, ~ii, sîngerie, ~ii a. de culoarea sîngelui, roşu (ca sîngele); sangvinolent, sîngerat¹, sîngerător, sîngeros, sîngeratic: *avea buzele sîngerii.* EL. [***Sînger*** (prez. ind. al lui *sîngera*) + *-iu*].

sîngerînd, ~zi, sîngerîndă, ~e a. **1.** care sîngerează, din care curge sînge; sîngerat¹, sîngerător: *este bătut metodic şi crunt, prefăcut într-o carne sîngerîndă.* CĂL.; (fig.) *punem sarea pizmei pe rana sîngerîndă.* VIERU; **2.** (fig.) îndurerat; apăsat, îngrijorat: *ordinele crude ce le da, le da cu inima sîngerîndă.* GHICA. [V. ***sîngera***].

sîngerós, ~şi, sîngeroásă, ~e a. **1.** înclinat spre cruzime, spre vărsare de sînge; fioros, nemilos; sangvinar, sîngeratic: *are suflet sîngeros de casap.* TUD.; *om sîngeros*; **2.** plin de cruzime; însoţit de măceluri: *era groază a privi această scenă sîngeroasă.* NEGR.; *mişcările politice deveneau tot mai sîngeroase în sudul Bengaliului.* EL.; **3.** (înv.) sangvin: *altele visează omul coleric, altele cel nervos şi cu totul altele cel sîngeros.* FIL.; **4.** (rar) cu mult sînge: *era mare, voinic, sîngeros, ... c-un mers greoi.* VLAH.; **5.** (înv.) însîngerat: *îmi arată capul sîngeros.* NEGR.; **6.** (rar) care provoacă sîngerare: *sîngeroşii ghimpi ai sîrmei grănicereşti.* VIERU; **7.** (rar) injectat, congestionat: *zmei cu ochii sîngeroşi.* AL.; **8.** (fig.) ofensator, jignitor; (p. ext.) foarte grav: *insultă sîngeroasă*; **9.** (fig.) de culoarea sîngelui; sîngeriu: *o văpsea purpurie ca un sîngeros veşmînt.* AL. // f. (bot.) ruşuliţă (*Hieracium aurantiacum*). [Lat. ***sanguinosus***].

Sîngheórghe m. numele popular al sărbătorii Sfîntului Gheorghe, celebrată la 23 aprilie: *noi ţie ţi-am dărui la sînjorj un miel frumos.* POP; (şi: (reg.) **Sîngiorgiu, Sîngiorz, Sînjorj, Sînjorz**). [***Sînt²*** + ***Gheorghe*** n. pr.].

Sîngiórgiu m. v. **Sîngheorghe.**

Sîngiórz m. v. **Sîngheorghe.**

sîngiós, ~şi, sîngioásă, ~e a. **1.** (înv. şi reg.) plin de sînge; însîngerat; **2.** (înv.) sangvin: *sîngios cum ştii că sînt, sar la el să-l fac pămînt.* C. [***Sînge*** + *-os*].

sînicá vb. v. **sineca.**

Sînicoárá m. numele popular al sărbătorilor Sfîntului Nicoară (protector al navigatorilor, în special), celebrate una la 6 decembrie, iar cealaltă la 9 decembrie; (şi: (reg.) **Sîmicoará**). [***Sîn²*** + ***Nicoară***].

sînişór, sînişori m. diminutiv al lui sîn¹; sînuleţ, ţîţişoară: *cămeşuica-şi depărta, sînişoru-i arăta.* AL. [***Sîn¹*** + *-işor*].

Sînjórj m. v. **Sîngheorghe.**

Sînjórz m. v. **Sîngheorghe.**

sînjuoáne f. pl. v. **sînziană.**

Sînmăría f. v. **Sîntămaria.**

Sînmédru m. v. **Sîmedru.**

Sînpétru n. numele popular al sărbătorii Sfinţilor Petru şi Pavel, celebrată la 29 iunie: *a fost hram la Sînpetru (de vară);* **Sînpetru de iarnă**, sărbătoare religioasă celebrată la 16 ianuarie; **Stoborul Sîmpietrului**, sărbătoare populară ce cade la 30 iunie ţinută pentru ocrotirea de lupi şi de pagube; (şi: **Sîmpetru**, (reg.) **Sîmpietru**). [***Sîn²*** + ***Petru*** n. pr.].

sînt, ~ţi, sîntă, ~e a. **1.** (înv. şi pop.) sfînt; divin, dumnezeiesc: *să fiţi pomeană părinţilor ... şi lui Dumnezeu cel sînt.* POP; **2.** (înv. şi reg.) bisericesc; religios; sfînt: *luna ... sta aninată printre turlele Mitropoliei ..., acel loc sînt.* FIL.; **3.** (înv. şi reg.) sacru, sacrosanct; intangibil; sfînt: *sîntul tabernacol.* HEL.; **4.** (înv.) neprihănit, pur; nevinovat: *o fecioară-a cărei suflet era sînt ca rugăciunea.* EM. // **m. 1.** (pop.; artic.) Dumnezeu: *feri-m-ar-Sîntul!*; **2.** (reg.; la pl. în forma **sîmţi**) numele celor 40 de mucenici prăznuiţi la 9 martie; sfinţi; **3.** (înv. şi pop.) sfînt; mucenic: *era o masă întinsă ... şi de jur împrejur sînţi în haine albe.* EM.; **4.** (de obicei urmat de numele propriu; mai ales formele **sîn** şi **sîm** se sudează cu acesta) nume dat sfinţilor şi sărbătorilor religioase corespunzătoare; sfînt (ex.: Sîngeorz, Sînjoane, Sînmiai, Sînicoară, Sîntoader, Sînvasîi, Sîndumitru, Sîmpetru, Sîntilie, Sîmedru); (şi: (înv. şi pop.) **sîn, sîmt, sîm, sin, sim**). [Lat. ***sanctus***].

Sîntána f. **cultura Sîntana,** nume dat culturii dacilor liberi din vestul şi nord-vestul Daciei, în sec. al II-lea – al IV-lea d.Hr., răspîndită în Crişana şi Maramureş, caracterizată printr-o puternică influenţă romană (ceramică, fibule, monede etc.). [***Sîntă*** + ***Ana***].

Sîntămaría f. numele popular al sărbătorilor Sfintei Marii, celebrate una (Sîntămaria-Mare sau Adormirea Maicii Domnului) la 15 august, iar cealaltă (Sîntămaria-Mică sau Naşterea Maicii Domnului) la 8 septembrie: *la sîntămărie mărg oamenii la mînăstire.* POP.; (şi: **Sîntămăria, Sîntămărie**, (reg.) **Sînmăria**). [***Sîntă*** + ***Maria*** n.pr.].

Sîntămăría f. v. **Sîntămaria.**

Sîntămărie f. v. **Sîntămaria.**

Sîntilíe m. numele popular al sărbătorii Sfîntului Ilie (stăpînul norilor, al trăsnetelor şi al tunetelor), celebrată la 20 iulie, despre care se crede că aduce ploi: *la Sîntilie se fac nedei.* [***Sînt*** + ***Ilie*** n. pr.].

sîntiliésc, ~şti, sîntilieáscă, ~eşti a. (reg.) **pere sîntilieşti**, varietate de pere timpurii, care se coc în preajma sărbătorii Sfîntului Ilie: *mă zăpsise în grădina lui, la furat mere domneşti şi pere sîntilieşti.* CR. [***Sîntilie*** + *-esc*].

Sîntioán m. v. **Sîntion.**

Sîntión m. numele popular al sărbătorilor Sfîntului Io(a)n, celebrate una la 7 ianuarie, iar cealaltă (Sînzienele) la 24 iunie; (şi: **Sîntioan**). [***Sînt*** + ***Io(a)n*** n.pr.].

sîntínică f. v. **smîntînică.**

Sîntoáder m. numele popular al sărbătorii Sfîntului Teodor, celebrată la 17 februarie; **Sîntoaderii**, sărbătoare populară care începe în prima marţi din postul Paştilor şi ţine şapte zile: *la Sîntoaderii oamenii se fac fraţi de cruce.* [***Sîn²*** + ***Toader*** (<***Teodor***) n. pr.].

sîntuléţ, sîntuleţi m. (înv. şi pop.) diminutiv al lui sînt; sfîntuleţ: *feritu-l-a Sîntuleţul să se apropie!* ISP. [***Sînt*** + *-uleţ*].

sînţénie, sînţenii f. (pop.) sfinţenie; **cu sînţenie,** cu sfinţenie: *el ţinea minte ce-i spusese tătîne-său şi se silea să-i păzească cuvintele cu sînţenie.* ISP. [***Sînt*** + *-enie*].

sînţí, sînţesc vb. (înv.; tr.) a hirotonisi. [De la ***sînt***].

sînţíre, sînţiri f. (înv.) **1.** acţiunea de a sînţi şi rezultatul ei; **2.** sfinţire: *sînţirea mirului*; **3.** tîrnosire: *sînţirea monastirii Cozia.* HASD. [V. ***sînţi***].

sînuléţ, sînuleţi m. sînişor. [***Sîn¹*** + *-uleţ*].

Sînvăsíi m. v. **Sînvăsiu.**

Sînvăsíu m. numele popular al sărbătorii Sfîntului Vasile, celebrată la 1 ianuarie: *prin Banat se crede că la Sînvăsii cerul se deschide şi se meneşte soarta omului*; (şi: **Sînvăsii**). [***Sîn²*** + ***Văsiu*** (<***Vasile***) n. pr.].

sînzăiánă f. v. **sînziană.**

sînzénie f. v. **sînziană.**

sînziánă, sînziene f. (de obicei la pl.) **1.** numele popular al sărbătorii Sfîntului Io(a)n (Naşterea Sfîntului Io(a)n Botezătorul), celebrată la 24 iunie; drăgaica; (p. ext.) zilele care precedă sau care urmează imediat după această sărbătoare, simbolizînd epoca florilor: *în ziua de Sînziene am murit cu mare jele.* POP; **nopţi** (sau **noaptea**) **de Sînziene**, şir de nopţi (sau noapte) din preajma acestei sărbători cînd, potrivit unor credinţe populare, se produce o linişte desăvîrşită în natură, animalele se strîng la sfat şi capătă darul vorbirii etc.; **2.** numele mai multor plante erbacee; (p. restr.) floarea acestor plante: **a**) (şi **sînziene galbene**) plantă perenă din familia rubiaceelor, cu frunzuliţe lungi şi înguste, cu flori galbene-aurii, plăcut mirositoare, dispuse în inflorescenţe; drăgaică, floarea-lui-Sîntion (*Galium verum*): *pe maluri, buchete mari, galbene, de sînziene atîrnă şi miroase dulce.* SAD.; **b**) (şi **sînziană albă**) plantă din familia rubiaceelor, cu frunze ovale şi cu flori albe dispuse în panicule (*Galium mollugo*); **c**) (reg.) smîntînică (*Galium cruciata*); (compuse) **sînziene-de-toamnă** (sau **sînziene-albe**), plantă erbacee din familia rubiaceelor, cu flori albe sau roz dispuse în inflorescenţe (*Asperula glauca*); **sînziene-rodie**, plantă din familia rubiaceelor, ale cărei rădăcini se folosesc la vopsit (*Galium rubioides*); **3.** (reg.) coroană de flori (de sînziene) care se pune pe case, pe grajduri, pe garduri etc. în ajunul nopţii de Sînziene: *un păstor făcea sînziene*; **4.** (la pl.) iele: *noaptea, toate stihiile năpădesc pe mine ... dracii din tău, drăgaice, simzienele, strigile.* AL.; (şi: (pop.) **sînzîiană, sîmziană, sinziană**, (reg.) **sînzăiană, sînzenie, sînjuoane, simzienie, sîmzeiană, sînzuiană, sîmzeiene**). [Lat. ***Sanctus dies Iohannis***].

sînzîiánă f. v. **sînziană.**

sînzuiánă f. v. **sînziană.**

sîrb, ~i, sîrbă, ~e a. sîrbesc: *veniseră cîţiva ţărani sîrbi.* // m. pl. popor constituit ca naţiune în Serbia: *supunerea sîrbilor şi românilor de lege grecească.* EM. // f. **1.** limbă slavă meridională vorbită în Serbia, Croaţia, Bosnia-Herţegovina şi în Muntenegru (fostul spaţiu iugoslav); sîrbo-croată; **2.** (adesea artic.) dans popular românesc, cu ritm vioi, jucat cu dansatorii prinşi în cerc; melodia acestui dans; sîrbeasca: *cînd muzica zicea sîrbe şi bătute, lanţurile de flăcăi se frămîntau în joc.* SAD.; *şi batim picioru-n loc sî facim sîrba cu foc.* POP. // m., f. **1.** persoană (originară) din Serbia; persoană care vorbeşte sîrba ca limbă maternă: *în compartiment mai erau ... cîţiva sîrbi.* EL.; **2.** (pop.) oaie sau rasă de oi cu coarne mari, crescute în sus sau răsucite în spirală, cu lînă scurtă, cenuşie-roşcată sau neagră. // m. numele popular al stelei Alcor din constelaţia Ursa Mare. [Din sb. ***srb***].

sîrbésc, ~şti, sîrbeáscă, ~eşti a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Serbiei sau locuitorilor ei, referitor la Serbia sau la locuitorii acesteia; sîrb: *port sîrbesc*; **lînă sîrbească**, lînă subţire, roşiatică; **porc sîrbesc**, porc alb, cu urechi groase şi picioare lungi, care se îngraşă uşor; **2.** (înv.) slav; slavon: *au scris o carte sîrbească la împăratul turcesc.* NEC.; *să înveţi bucoavnă sîrbească.* SAD.; **3.** (reg.) ortodox: *părinte, popă sîrbesc, venii să mă spovedesc.* POP. // f. (reg.; artic.) sîrba: *nuntaşii se prind şi joacă sîrbeasca.* [***Sîrb*** + *-esc*].

sîrbéşte adv. **1.** ca sîrbii, în felul sîrbilor: *să joc sîrbeşte, să bat din pinteni căzăceşte.* POP.; **2.** în limba sîrbă: *era noroc că vorbeam ... sîrbeşte.* BĂLC.; **3.** (înv.) slavoneşte: *grăiaşte ... rumînilor sîrbeşte de nu înţeleg.* COR. [***Sîrb*** + *-eşte*].

sîrbíe, sîrbii f. 1. (înv.) limba slavonă; (p. ext.) text scris în slavonă; slavonie: *carte tradusă de pe sîrbie*; 2. (rar) loc (cartier) în care trăiesc sîrbi: *oamenii din sîrbie o ajutaseră să-şi îngroape bărbatul*. ST. [*Sîrb* + *-ie*].

sîrbísm, sîrbisme n. cuvînt, expresie sîrbă împrumutată de o altă limbă (dar neadaptată la sistemul acesteia): *în Banat sînt multe sîrbisme*. [*Sîrb* + *-ism*].

sîrbo-croát, ~ţi, sîrbo-croată, ~e a. care aparţine, care este caracteristic deopotrivă Serbiei şi Croaţiei, referitor la Serbia şi Croaţia în aceeaşi măsură. // f. nume dat limbii sîrbe vorbite în fostul spaţiu iugoslav. [*Sîrb* + *croat*].

sîrboáică, sîrboaice f. femeie (originară) din Serbia; femeie care vorbeşte sîrba ca limbă maternă: *s-a însurat cu o sîrboaică*. [*Sîrb* + *-oaică*].

sîrg n. (înv. şi pop.) 1. **cu** (sau **de, în**) **sîrg**, în grabă, repede; imediat; curînd: *veseli de sîrg porniră*. NEGR.; *cu sîrg, băiete! ce-ntîrzii, de nu te sui?* COŞB.; 2. sîrguinţă: *munceau de dimineaţă pînă seara cu sîrg*. TUD. [Din magh. ***sürgös*** „grăbit"].

sîrghíe, sîrghii f. (reg.) tarabă: *sîrghii încărcate cu pastramă*. [Din turc. ***sergı*** „etalaj"].

sîrguí, sîrguiesc vb. (intr. şi refl.) 1. (înv.) a se grăbi; a (se) zori: *sîrgui şi alergă şi spuse bărbatului ei*. BIBLIA; 2. (înv. şi pop.) a-şi da silinţa; a se strădui: *mă voi sîrgui să mă pocăiesc*. NEGR. [*Sîrg* + *-ui*].

sîrguiálă, sîrguieli f. (înv.) 1. faptul de a se sîrgui; 2. grabă; zor: *Mihai-Vodă nemic zăbovind, s-au pornit ... cu mare sîrguială*. N.COSTIN; 3. silinţă: *s-au mîntuit ei prin sîrguiala Esthirei*. ANTIM. [*Sîrgui* + *-eală*].

sîrguincíos, ~şi, sîrguincioásă, ~e a. sîrguitor: *nu există un cititor mai sîrguincios ca literatul pizmuitor*. VIERU; *în medie, un elev sîrguincios se găseşte într-o continuă încordare nervoasă cîte 10 ore pe zi*. GHEŢIE. [*Sîrguinţă* + *-ios*].

sîrguínţă, (rar) **sîrguinţe** f. înclinaţie spre muncă, dragoste de muncă; hărnicie; muncă susţinută, silinţă continuă; perseverenţă, străduinţă; strădanie, rîvnă, zel: *nu te îndoieşti de sîrguinţa mea*. NEGR. [*Sîrgui* + *-inţă*].

sîrguitór, ~i, sîrguitoáre a. care munceşte serios; silitor, harnic, activ, sîrguincios: *este un om sîrguitor*. [*Sîrgui* + *-tor*].

sîrjíţă f. (înv. şi reg.) sîrjoacă: *300 mirţe de sîrjiţă* (a. 1588). HASD. [Din sb. ***suržica*** „secară"].

sîrjoácă f. (înv. şi reg.) amestec de boabe de grîu cu boabe de secară; (p. ext.) lan de grîu în care creşte şi secară; sîrjiţă. [Din ucr. ***suržyk***].

sîrmáci, sîrmaci m. (înv.) surlar: *başbuluc-başa cu steagul cel mare, cu tobe şi sîrmaci*. FIL. [Din turc. ***surnacı***].

sîrmár, sîrmari m. muncitor care confecţionează (obiecte din) sîrmă. [*Sîrmă* + *-ar*].

sîrmă, sîrme f. 1. (înv. şi pop.) fir de aur sau de argint: *vizitiii lui Vodă preîmblau armăsarii îmbrăcaţi cu cioltare cusute cu sîrmă de aur*. FIL.; 2. (înv. şi reg.) filigran: *felegele de smalţ cu zarafuri de sîrmă*. OD.; 3. fir metalic (de oţel, aluminiu, aramă etc.) cu secţiunea transversală circulară mai mică de 16 mm; (p. gener.) fir metalic de orice grosime; (p. ext.) reţea din astfel de fire: *se împiedicase cocoana în jurubiţa de sîrmă de pe marginea liniei şi căzuse*. CAR.; *se căţără pe gratiile de sîrmă*. SAD.; **sîrmă ghimpată**, fir dublu obţinut prin răsucirea a două fire de oţel moale (galvanizat) pe care sînt fixate din loc în loc noduri cu ghimpi metalici: *gard cu sîrmă ghimpată*; **sîrmă de parchet**, împletitură din sîrmă de oţel cu muchii ascuţite, folosită la curăţarea parchetelor: *cu păr funingiu şi creţ ca sîrma de parchet*. TEODOR.; **a juca pe sîrmă**, a şti să se acomodeze tuturor situaţiilor; a se descurca; 4. (reg.) panglică; (spec.) cordea care se pune la pălărie: *nime n-o mai jeleşte, fără ... Achim cu sîrma neagră, că doar lui i-a fost mai dragă*. POP; 5. (iht.; reg.) plevuşcă (*Leucaspius delineatus*); (şi: (înv.) **sirmă**). [Din turc. ***sırma***, gr. mod. ***sýrma***].

sîrmănúţ a. şi m., f. v. **sărmănuţ**.

sîrmeá f. (înv.) 1. (chim.) antimoniu; 2. preparat cosmetic din antimoniu şi gogoşi de ristic, cu care se vopseau pleoapele şi sprîncenele; (şi: **siurmea**). [Din turc. ***sürme*** (*taţı*)].

sîrmós, ~şi, sîrmoásă, ~e a. ca sîrma; aspru, ţepos: *păr sîrmos*; **fox sîrmos** (şi m.), rasă de foxterier, alb cu pete negre sau maronii, cu peri aspri (şi creţi); cîine aparţinînd acestei rase. [*Sîrmă* + *-os*].

sîrmulíţă, sîrmuliţe f. 1. diminutiv al lui sîrmă; sîrmuşoară: *o sîrmuliţă de aramă*; 2. (bot.; reg.) orzoaică-de-baltă (*Vollisneria spiralis*); 3. (iht.; reg.) plevuşcă (*Leucaspius delineatus*). [*Sîrmă* + *-uliţă*].

sîrmuşoáră, sîrmuşoare f. (rar) sîrmuliţă. [*Sîrmă* + *-uşoară*].

sîrnic[1], **sîrnice** n. (reg.) sac pentru prins peşte, care se fixează la gardurile de pescuit. [Et. nec.].

sîrnic[2], **sîrnice** n. (reg.) chibrit. [Din ucr. ***sirnik***].

sîrnic[3], **~ci, sîrnică, ~ce** a. (reg.) harnic. [*Sîrg* + *-nic*].

sîsîí, sîsîi şi (rar) **sîsîiesc** vb. (intr.) 1. (mai ales despre gîşte şi şerpi) a emite sunete caracteristice speciei (ca un „s" prelungit); a fîsîi, a şuiera: *de gîscani să nu vă fie frică, sîsîie şi tac*. SOR.; 2. a produce, în timpul arderii, un sunet şuierător; a fîsîi: *în vatră, sub spuză groasă, sîsîiau cîţiva bureni verzi de arin*. REBR.; 3. a vorbi defectuos pronunţînd „s" în loc de „ş"; a vorbi peltic pronunţînd „s" în loc de „ş"; (p. ext.) a emite sunete printre dinţi; a şişcăvi: *un dinte căzut în faţă îl făcea să sîsîie uşor*. GHEŢIE; *nu se poate face actor un băiat care sîsîie*; 4. a pronunţa interjecţia „st" cu „ş" prelungit (pentru a face linişte): *lumea începu să sîsîie*. [Onomat.].

sîsîiác, sîsîiace n. (reg.) 1. hambar din scînduri sau din nuiele împletite, în care se păstrează cerealele, mai ales porumbul: *sîsîiac pentru păpuşoi ... şi cîte alte lucruri de gospodărie, făcute de mîna lui Chirică*. CR.; 2. ladă în care se strînge uiumul la moară. [Din ucr. ***susik***, magh. ***szuszák***].

sîsîiáiă, sîsîieli f. faptul de a sîsîi; sîsîitură, sîsîire, sîsîit[2]; pelticie: *deodată se auzi o sîsîială*. [V. ***sîsîi***].

sîsîíre, sîsîiri f. (rar) faptul de a sîsîi; sîsîială, sîsîit[2]: *gîştele ..., claponii ..., raţele ... se năpusteau ...; sîsîirile tulburară liniştea*. MACED. [V. ***sîsîi***].

sîsîít[1], **~ţi, sîsîită, ~e** care sîsîie; peltic, cepeleag: *era sîsîit şi gîngav*; (adv.) *vorbeşte sîsîit*. [V. ***sîsîi***].

sîsîít[2] n. 1. sîsîire; 2. sunet caracteristic emis de gîşte sau de şerpi, ca un „s" prelungit; sîsîitură, şuierătură, fisîitură; 3. pronunţare defectuoasă, cu „s" în loc de „ş"; sîsîitură, sîsîială, pelticie: *feciorul înalt, uscat şi puţin sîsîit*. ST.; (adv.) *vorbeşte peltic şi sîsîit*. CAR. [V. ***sîsîi***].

sîsîitór, ~i, sîsîitoáre a. (rar) care sîsîie. [*Sîsîi* + *-tor*].

sîsîitúră, sîsîituri f. 1. sîsîit[2] (de gîşte, de şerpi); şuierătură, fisîitură: *auzi sîsîitura şarpelui*; 2. sîsîială, sîsîit[2]; pelticie: *gemetele Anei se ascuţeau în sîsîituri prelungi*. REBR. [V. ***sîsîi***].

slab, ~i, slabă, ~e a. 1. care este lipsit de un strat (gros) de grăsime sub piele; uscăţiv, slăbănog, pirpiriu, pierit: *slabă şi stîlcită cum era, căzu la pat bolnavă de moarte*. CR.; *slab ca un ţîr*; **slab de-i numeri coastele** (sau **de-l suflă** ori **bate**) **vîntul**, foarte slab; 2. (despre carne) fără grăsime; macră; 3. (despre alimente) sărac în grăsimi, fără grăsime; 4. lipsit de forţă fizică, de vitalitate, fără vlagă; debil, firav, slăbit; slăbiu: *se simţea slab, se simţea murind*. EM.; 5. care nu (mai) funcţionează normal; slăbit: *aceşti plămîni uscaţi şi slabi cer aer*. VLAH.; *memorie slabă*; **slab de minte**, prost: *nu se cuvine să se rătăcească după o minte slabă de femeie*. CAR.; 6. (înv. şi reg.; despre plante) pipernicit; care rodeşte puţin: *grîul a ieşit slab, cu spicul mic*. PR.; 7. lipsit de soliditate; netrainic; (p. ext.) dărăpănat, părăginit: *schela e slabă, se poate prăbuşi*; 8. lipsit de tărie morală, de voinţă, de autoritate: *am fost slab, laş, fără voinţă*. VLAH.; *eternul om slab, ce-şi disimulează slăbiciunea de caracter sub o mască de brutalitate*. LOV.; **slab de înger**, fricos, emotiv; uşor influenţabil: *între moftangii, cei cu spirit şi cu oarecare talent sînt mai slabi de înger decît imbecilii*. CAR.; 9. (fig.) lipsit de calităţi, fără valoare, fără însemnătate; neizbutit, nereuşit: *vouă şi numai vouă dedic această slabă şi neînsemnată scriere*. FIL.; 10. (fig.) lipsit de talent; mediocru: *scriitor slab*; 11. (fig.) fără pregătire temeinică în domeniul în care îşi desfăşoară activitatea; necorespunzător: *acei care par a fi mai slabi în materie sînt miniştri*. GHICA; 12. (despre elevi sau studenţi) cu cunoştinţe insuficiente la materiile şcolare; 13. (rar) redus, modest: *dar cu slabele-ţi mijloace faptele-ţi sînt de mirare, pricina, nu rezultatul, laude ţi-a cîştigat*. ALEX.; 14. lipsit de intensitate: *simţeam în mine o slabă bucurie*. HEL.; **slabă nădejde**, puţine şanse de reuşită, de împlinire: *dreptatea, dacă nu eşti vrednic să ţi-o cauţi singur, slabă nădejde să vie* [de la] *altul*. C.PETR.; 15. fără forţă, fără eficienţă: *ostaşii, ameţiţi de băutură, făceau numai o slabă împotrivire*. NEGR.; 16. lipsit de violenţă; domol: *foamea nu se poate astîmpăra cu o slabă suflare de vînt*. CAR.; (adv.) *vîntul va sufla slab*. A.; 17. abia perceptibil; aproape stins; încet, coborît: *în răstimpuri scotea nişte gemete slabe*. GHEŢIE; 18. care emană o lumină redusă; lipsit de luminozitate, de strălucire; pal, palid: *în zarea slabă a lămpii încă nu-i văzuse privirile*. AG.; (adv.) *sală slab luminată*; 19. care este mai puţin concentrat; diluat: *acid slab*; 20. cu puţin alcool: *şpriţ slab*; 21. (reg.) nefertil: *pămînt slab*. [Din sl. ***slabŭ***].

slad, sladuri n. (înv. şi reg.) malţ: *60 de mierţe slad*. [Din sl. ***sladŭ***; cf. bulg., sb. ***slad***].

sládniţă, sladniţe f. (înv. şi reg.) slădăre. [*Slad* + *-niţă*].

slai, slaiuri n. (reg.) 1. oplean (la sanie); 2. scîndură care formează marginea de sus sau partea laterală a unei luntre, bărci etc.; usnă; 3. poliţă fixată în zidul unei case, al unui horn, pe care se ţin diferite obiecte; 4. fiecare dintre stîlpii care susţin podul morii: *valurile se izbiră pînă în slaiuri şi pînă în stăvilare*. SL. [Et. nec.].

slálom, slalomuri n. 1. coborîre pe schiuri a unei pante într-o succesiune de viraje; 2. probă de schi alpin în care concurentul trebuie să coboare în pantă, în două manşe, printre obstacole artificiale foarte sinuoase; **slalom nautic**, ramură a sportului nautic constînd în parcurgerea unui traseu cu caiacul sau cu canoea, pe ape curgătoare, tumultuoase, printre obstacole suspendate deasupra apei; 3. probă de conducere auto în zigzag pe o pistă jalonată; 4. (p. gener.) traseu sinuos printre obstacole: *am făcut un slalom printre mese;* (fig.) *a încercat printr-un slalom avocăţesc să convingă*. A. [Din fr. ***slalom***].

slalomíst, ~şti, slalomistă, ~e m., f. schior specializat în slalom. [*Slalom* + *-ist*].

slánă, slane f. (reg.) slănină: *mîncă slană cu pită*; **a fi dintr-o slană**, a fi foarte gras: *Maria e ţeapănă şi grasă, e dintr-o slană*. DELAVR. [Din bulg. ***slana***, magh. ***szalonna***].

slang, slanguri [sleng] n. limbaj familiar expresiv, care se deosebeşte de exprimarea curentă prin creaţii lexicale inedite, prin atribuirea de sensuri insolite unor cuvinte şi expresii, prin formulări viu colorate; argou englezesc. [Din engl. ***slang***].

slániţă, slaniţe f. (reg.) lojniţă. [Din sb. ***slanica*** „saltea de paie"].

slap [slep] n. efect sonor obţinut la contrabas prin lovirea coardelor la gîtul instrumentului. [Cuv. engl.].

slash, slash-uri [sleş] n. semn grafic (şi de punctuaţie) sub forma unei bare oblice de înălţimea unei litere majuscule. [Cuv. engl.].

slátină, slatine f. (înv. şi pop.) 1. izvor de apă (minerală) sărată; sărătură: *doamna Genoveva găsi în sfîrşit într-un fund de vălcea, izvoraşul de slatină de care avea nevoie*. SAD.; 2. teren mlăştinos şi sărat; sărătură; 3. saramură; (p. ext.) mîncare excesiv de sărată: *turnară preste arsuri slatină cu oţet*. DOS.; (adv.) *sărat slatină*. [Din sl. ***slatinǎ***].

slav, ~i m. pl. comunitate de triburi indo-europene care populau în antichitatea tîrzie teritoriul dintre Nipru, Carpaţi, Oder şi Marea Baltică, de unde s-au răspîndit ulterior în sud-estul şi centrul Europei, dînd naştere unor popoare sau naţiuni; popoarele care descind din această comunitate de triburi şi

care s-au constituit ca naţiuni în Rusia, Ucraina, Bielorusia, Polonia, Bulgaria, Cehia, Slovacia, Serbia etc.: *slavii de sud* [sînt] *esenţialmente diferiţi şi prin tip şi prin naturel de ... cei de nord.* EM. // (şi **slavă, ~e**) m., f. persoană (originară) din Rusia, Ucraina, Bielorusia, Polonia, Bulgaria, Cehia, Slovacia, Serbia etc. // a. **1.** care aparţine, care este caracteristic acestei comunităţi de triburi sau popoarelor, naţiunilor ce descind din acestea ori indivizilor ce aparţin acestora; referitor la această comunitate de triburi sau la popoarele, naţiunile ori la individii care le alcătuiesc; sîrbesc, slovenesc: *cată să treacă Dunărea prin România, ca să revolteze populaţiunile slave din Turcia.* FIL.; *jalea slavă e depresivă.* CĂL.; **limbă slavă**, fiecare dintre limbile vorbite astăzi de aceste popoare; (la pl.) familie de limbi indo-europene, vorbite în centrul şi în răsăritul Europei de aceste popoare; **limba slavă comună** (şi f.), stadiu al limbii slave anterior despărţirii în limbi şi dialecte; **limba veche slavă** (şi f.) sau (f.) **slava veche** ori (impr.) **slava (veche) bisericească**, limba textelor slave religioase din sec. al IX-lea – al XI-lea; paleoslavă; **2.** care ţine de limba slavă comună sau de slava veche, referitor la limba slavă comună sau la slava veche; scris în aceste limbi: *la slavistică, în afară de filologia slavă, se găseau limbile şi literaturile rusă, polonă, slovenă, bulgară, cehă.* CF.; **alfabet slav**, alfabet chirilic; **literă slavă**, literă chirilică. [Din fr. ***slave***].

slávă, slăvi f. 1. ansamblu de calităţi, merite etc. care trezesc mare admiraţie, respect profund; glorie, mărire; preţuire profundă (şi manifestarea acesteia) faţă de cineva sau ceva cu calităţi deosebite; cinstire, laudă, preamărire, slăvire: *nu se mai vedea nici urma acelor arte şi ştiinţe, în care stătuseră slava Greciei şi puterea Romei.* BĂLC.; *nu rîvni la cele de mare slavă, că nestatornicite sînt.* Z.; **2.** atribut al divinităţii; măreţie, grandoare: *ceriurile spun slava lui Dumnezău.* DOS.; **slavă ţie, Doamne!**, îţi mulţumesc, Doamne!; *slavă ţie, Doamne, că m-ai învrednicit a trăi pînă acum!* AL.; **slavă** (sau **slava**) **Domnului!**, exclamaţie prin care se exprimă satisfacţia pentru o reuşită, pentru depăşirea unei dificultăţi etc.: *am mai îmblat eu ... şi cu alte fete cinstite şi, slava Domnului, nu s-au plîns de mine.* CR.; *slavă Domnului, aveau pînea cea de toate zilele.* SAD.; **3.** cîntare bisericească în cinstea Sfintei Treimi; **4.** cer; văzduh; ţăria cerului: *hulubii jucători se ridică pînă în slava cerului.* ST.; (fig.) *artele, literele, istoria ... plutind în seninătatea slăvilor academice.* M.CAR.; **în slavă**, înspre cer, (în) sus: *faptul zilei-n slavă se repede.* EM.; **a ridica pe cineva în slavă** (sau **în slava cerului**), v. **ridica**; **a ridica casa în slavă**, a face gălăgie, tărăboi: *noi băieţii tocmai atunci rădicam casa în slavă.* CR. [Din sl. ***slava*** „glorie"].

slávic, ~ci, slavică, ~ce a. (înv.) slav; slavon: *crisoavele ... slavice şi grece.* HASD.; **limbă slavică**, limbă slavă: *rusa, polona, bulgara, slovena, sîrba etc. sînt limbi slavice.* [Din germ. ***slawisch***].

slávină, slavine f. (reg.) cep; (p. ext.) canea. [Din sb. ***slavina***].

slavísm, slavisme n. **1.** (înv.) panslavism; **2.** influenţă slavă manifestată în ţările române de la întemeiere pînă în epoca lui Matei Basarab şi Vasile Lupu; slavitate: *slavismul loveşte cu talazurile sale de invaziune corabia statului român.* EM.; **3.** cuvînt, construcţie, expresie slavă împrumutată de o altă limbă (dar neadaptată la sistemul acesteia); slavonism: *slavismele formează contingentul cel mai însemnat din elementele străine ale limbii române.* [Din fr. ***slavisme***].

slavíst, ~şti, slavistă, ~e m., f. specialist în slavistică. [Din fr. ***slaviste***, germ. ***Slawist***].

slavístică f. totalitatea disciplinelor care studiază limba, literatura, cultura şi istoria popoarelor slave; (spec.) filologie slavă: *un profesor universitar de slavistică ... a citit anunţul meu.* CF. [Din germ. ***Slawistik***].

slavitáte f. (înv.) slavism: *patriarhismul furişase la noi slavitatea cea oficială.* HASD. [***Slav*** + *-itate*].

slavizá, slavizez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) asimila cu populaţia (de limbă) slavă: *deşi învingători, vechii bulgari au fost slavizaţi*; **2.** (tr.) a modifica un fapt lingvistic străin după structura limbii slave vechi sau a vreunei limbi slave: *în vechime, unele construcţii româneşti erau slavizate de traducătorii noştri.* [Din fr. ***slaviser***].

slavizáre, slavizări f. acţiunea de a (se) slaviza şi rezultatul ei. [V. ***slaviza***].

slavofíl, ~i, slavofilă, ~e a. şi m., f. (persoană) care manifestă simpatie pentru slavi, pentru cultura, politica sau limbile acestora; (spec.) (persoană) care cultivă apropierea culturală, economică, politică de statele slave: *expresia cea mai înaltă a curentului slavofil rămîne Dostoevski.* BL. [Din fr. ***slavophile***].

slavofób, ~i, slavofobă, ~e a. şi m., f. (persoană) care manifestă ostilitate faţă de slavi, faţă de cultura, civilizaţia, politica acestora; (spec.) (persoană) care respinge apropierea culturală, economică şi politică de popoarele slave: *atitudine slavofobă.* [Din fr. ***slavophobe***].

slavomán, ~i, slavomană, ~e m., f. (rar) imitator al spiritului slav. [***Slav*** + *-man*].

slavomaníe f. (rar) tendinţă exagerată de a atribui importanţă deosebită slavilor, influenţei lingvistice, culturale etc. pe care aceştia o vor fi exercitat asupra altor popoare. [***Slav*** + ***manie***].

slavón, ~i, slavonă, ~e a. **1.** (astăzi rar) slav: *influenţă slavonă*; **limba slavonă** (şi f.) sau **slavona bisericească**, limba literară dezvoltată din vechea slavă, utilizată în evul mediu ca limbă liturgică şi de cancelarie în Rusia, Bulgaria, Serbia şi în ţările române; limba slavonească, limba slovenească, sîrbie: *Chiril şi Metodiu au tradus „Biblia" din limba greacă în limba slavonă, punînd bazele acesteia*; **2.** care aparţine, care este caracteristic limbii slavone, referitor la această limbă; scris în slavonă; slavonesc: *manuscripte slavone ... scrise cu litere capitale şi minuscule.* OD.; *păstrînd numai psalmodierea tînguitoare slavonă ..., poetul se reînnoieşte în „Biblice".* CĂL.; **literă** (sau **slovă, buche**) **slavonă**, literă chirilică: *am scris numai cu buchile slavone şi ... ne încercăm să introducem literele latine.* MAIOR. // m., f. (înv.) slav. [Din fr. ***slavon***].

slavonésc, ~şti, slavoneáscă, ~eşti a. **1.** (înv.) slav: *popoare slavoneşti*; **limba slavonească** (şi f.), limba slavonă: *în biserica noastră de atunci stăpînea limba slavonească şi grecească.* MAT.; **2.** slavon: *cărţi slavoneşti.* [***Slavon*** + *-esc*].

slavonéşte adv. în limba slavonă; sîrbeşte, sloveneşte: *clerul român vorbea slavoneşte.* [***Slavon*** + *-eşte*].

slavoníe f. (înv.) limba slavonă; sîrbie: *tradus din slavonie.* [***Slavon*** + *-ie*].

slavonísm, slavonisme n. **1.** cuvînt, construcţie, expresie slavă împrumutată de o altă limbă (dar neadaptată la sistemul acesteia); slavism: *în textele lui Coresi se află multe slavonisme*; **2.** (rar) influenţă slavonă; (p. ext.) influenţă slavă: *literele chirilice sînt pecetea slavonismului.* RUSSO. [Din fr. ***slavonisme***].

slavosloví, slavoslovesc vb. (înv.; rar; tr.) a slăvi: *au slavoslovit pre Dumnezeu.* ANTIM. [Din sl. ***slavosloviti***].

slavosloví́e, slavoslovii f. (înv.; rar; bis.) slavă; (spec.) tedeum: *făcîndu-şi slujba şi slavoslovia lui Dumnedzău în beserecă.* DOS. [Din sl. ***slavoslovije*** „laudă solemnă"].

slăbăciúne f. v. slăbiciune.

slăbánog, ~gi, slăbănoágă, ~ge a. înv. şi reg. **1.** (adesea subst.) olog, paralitic; (p. gener.) infirm, bolnav: *feciorul meu zace în casă slăbănog.* N.TEST.; **Duminica** (sau **Sîmbăta**) **slăbănogului**, sărbătoare creştină prăznuită în a treia duminică (sau sîmbătă) după Paşti; **2.** lipsit de putere, de vlagă; debil, neputincios, becisnic: *întăriţi-vă mîni lăsate şi genunchi slăbănoage!* BIBLIA; **3.** slab la trup; uscăţiv: *vede mii de copii slăbănogi, deşiraţi.* GHICA; **4.** sărac: *n-are nici de unele, e slăbănog de tot.* POP. // m. numele a două plante erbacee, folosite în medicină pentru proprietăţile lor laxative şi diuretice: **a)** plantă din familia balsaminaceelor, cu frunze ovale care se strîng la atingere, cu flori galbene, punctate în interior cu roşu, cu fructul o capsulă care explodează la maturitate (*Impatiens nolitangere*); **b)** (reg.; **slăbănog de cîmp**) trepădătoare (*Mercurialis annua*); (şi: (reg.) **slobonog**. [Din bulg. ***slabonoga***].

slăbănogí, slăbănogesc vb. (intr. şi refl.) **1.** (înv.) a paraliza; (p. gener.) a se îmbolnăvi: *să slăbănogiră mîinile lui.* BIBLIA; **2.** (înv. şi pop.) a slăbi: *trupul i s-a slăbănogit de bătrîneţe.* [De la ***slăbănog***].

slăbănogíe, slăbănogii f. **1.** (înv. şi reg.) paralizie; (p. gener.) infirmitate, boală; **2.** (înv.) slăbiciune. [***Slăbănog*** + *-ie*].

slăbănogíre, slăbănogiri f. (înv.) faptul de a (se) slăbănogi. [V. ***slăbănogi***].

slăbănogít, ~ţi, slăbănogită, ~e a. **1.** (înv. şi reg.) paralizat; (p. gener.) infirm, bolnav: *braţul meu slăbănogit.* ISP.; **2.** slăbit, istovit, fără vlagă: *l-am mai întîlnit o dată la Piatra, slăbănogit, plin de reumatisme.* AL.; (fig.) *eşti searbădă şi slăbănogită, ai suferit toate, ţara mea!* BĂLC.; **3.** (rar) lipsit de intensitate, stins: *un glas slăbănogit îi zise: „bine-ai venit!"* ISP.; **4.** (rar) slab, uscăţiv: *căzu ... peste trupu-nghеţat, slăbănogit şi uscat ca piatra.* VLAH. [V. ***slăbănogi***].

slăbătúră, slăbături f. fiinţă slabă, fără vlagă; căzătură: *slăbătura cea de cal ... apucă o gură de jăratic.* CR. [***Slab*** + *-ătură*].

slăbí, slăbesc vb. **1.** (intr.) a deveni (mai) slab, a pierde din grăsime, din greutate; a se sfrîji, a se jigări: *încep a slăbi văzînd cu ochii.* CR.; *ai mai slăbit un pic, te-ai mai subţiat.* GHEŢIE; **2.** (intr.) a-şi pierde din vlagă, din rezistenţă; a (se) şubrezi, a (se) moleşi: *după ce îşi mai întărîră puterile slăbite de frig, ... trecu iarăşi Dunărea.* ISP.; *e încă slăbit de boală.* REBR.; **3.** (intr.) a nu mai funcţiona bine, normal; a se debilita, a se muia: *simţind picioarele-mi slăbind ... m-am ţinut de stranã să nu cad.* NEGR.; **4.** (intr., refl. şi tr. fact.) a(-şi) pierde din intensitate, din amploare; a (se) reduce, a scădea, a (se) diminua; a(-şi) încetini ritmul; a (se) domoli; a (se) calma: *iubirea ei pentru mine slăbeşte.* PR.; **5.** (intr., refl. şi tr. fact.) a-şi pierde sau a face să-şi piardă din energie, din voinţă, din tăria morală: *spiritele noastre le-am văzut slăbind.* BOL.; **6.** (tr.) a face să fie mai puţin strîns, mai puţin încordat; a da drumul dintr-o strînsoare; a destinde, a relaxa: *atunci întinde sfoara din nou şi iară o slăbeşte.* ISP.; *baba le zicea: mai slăbiţi-mă ceva.* POP.; (refl.) *dacă ... s-a slăbit un şurub ... scoate cheia, strînge şurubul slab.* ST.; **a (nu) slăbi ceva din mînă**, a ţine bine, a păstra cu grijă: *sabia să n-o slăbeşti din mînă.* CR.; **a nu (mai) slăbi pe cineva** (sau **ceva**) **din ochi** (ori **din priviri, din vedere etc.**), a se uita ţintă, a urmări insistent cu privirea; a nu pierde din vedere pe cineva: *nu-l slăbeam din ochi.* SAD.; **a nu (mai) slăbi pe cineva** (**din pas, din fugă, din goană** sau **o clipă**), a urmări îndeaproape, pas cu pas pe cineva; a ţine din scurt: *hîrşita de mătuşă nu mă slăbea din fugă.* CR.; **a nu mai slăbi pe cineva** (**cu ... sau din ...**), a nu lăsa în pace: *nu-l mai slăbea o tuse uscată ce-i sfîrîma pieptul.* VLAH.; **a slăbi pe cineva** (**cu ...** sau **din ...**), a nu (mai) plictisi, a nu (mai) agasa: *ia, slăbeşte-mă dumneata cu învăţăturile.* ZAMF.; **7.** (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) şubrezi; a (se) strica: *hainele s-au slăbit ..., obelele-au putrezit.* POP.; **8.** (înv.; intr.) a lipsi pe cineva de ceva necesar: *să lovească pre leşi, că-i ştiia că sînt slăbiţi de tot ajutoriul.* UR.; **9.** (înv. şi pop.; tr.) a cruţa, a menaja; a scuti: *le slăbise pe chivuţe, lăsîndu-le însă tot la secret.* CAR. [De la ***slab***; cf. sl. ***slabiti***].

slăbiciúne, slăbiciuni f. **1.** starea sau însuşirea celui slab; faptul de a slăbi; slăbire: *nu putea afla cauza slăbiciunii sale*; **2.** lipsă de vlagă, de putere, de rezistenţă; debilitate, sfîrşeală, slăbire; (p. ext.) suferinţă fizică; boală: *avea o slăbiciune simţită în tot corpul.* VLAH.; **3.** (la sg.) lipsă de tărie morală, de fermitate, de responsabilitate, de autoritate; laşitate: *se despreţuiesc pentru că în slăbiciunea lor tac şi nu cutează a protesta.* NEGR.; *nu ştii niciodată cînd îi vine femeii clipa de slăbiciune.* SL.; **4.** pornire, înclinaţie pentru cineva sau ceva; preocupare exagerată, obsedantă pentru cineva sau ceva; afecţiune, pasiune; preferinţă; (concr.) obiectul acestora: *slăbiciunea lui spre poezie îl împinsese să se însoare c-o fată săracă.* AG.; [i]i *cumpără ... un parfum*

franţuzesc „Guerlain", slăbiciunea ei. GHEŢIE; **5.** (mai ales la pl.) scădere, lipsă, carenţă; cusur, defect; patimă, păcat: *o, judecători orbi ai slăbiciunilor omeneşti!* EM.; *unor însuşiri eminente le corespund slăbiciuni izbitoare (ignoranţă, pusilanimităţi, vindictă).* CĂL.; **6.** lipsă de valoare, de însemnătate; lipsă de talent, de pricepere; incompetenţă: *slăbiciunea actorilor de strînsură.* NEGR.; **7.** (înv.) situaţie precară; scădere: *de atunce au rămas ţara la mare slăbiciune.* N.COSTIN; **8.** (înv.) sărăcie, lipsă: *slăbiciunea mijloacelor băneşti;* (şi: (înv. şi reg.) **slăbăciune**). [*Slăbi* + *-ciune*].

slăbie, (rar) **slăbii** f. (înv. şi pop.) slăbiciune; sfîrşeală, extenuare: *morarul nu era un chiag împovărat de ani şi slăbie, ci bărbat tînăr.* SAD. [*Slab* + *-ie*].

slăbíre, (rar) **slăbiri** f. **1.** faptul de a (se) slăbi; slăbit[2]; **2.** pierdere din greutatea corpului; slăbiciune: *constatase o uşoară slăbire;* **3.** pierdere a puterii, a vigorii, a rezistenţei; debilitate; (p. ext.) suferinţă fizică, boală; slăbiciune: *nici vremea ce grăbeşte, nici slăbirea puterilor tale nu pot să-mi dea vreo nădejde.* HEL.; **4.** încetare a funcţionării normale a unui organ, a unei facultăţi fizice, psihice: *slăbirea vederii se datorează bătrîneţii;* **5.** moderare, temperare; atenuare, diminuare: *nu contribuie în nici un mod la întărirea sau slăbirea criticei făcute.* MAIOR. [V. ***slăbi***].

slăbít[1], ~ţi, slăbită, ~e a. **1.** care a pierdut din grăsime, din greutate; care a devenit slab; uscăţiv, uscat; tras[3]: *văzu un băiat cu faţa ovală, palidă, cam slăbită.* EM.; **2.** lipsit de vlagă, de putere, de rezistenţă; debil, firav, plăpînd, slăbănog, şubred: *era tot slăbit, vorbea stins.* GHEŢIE; **3.** care nu (mai) funcţionează bine, normal; slab: *toţi muşchii şi toate vinele lui cele slăbite.* EM.; **4.** destins, relaxat; lărgit: *legătură slăbită; arcuri slăbite.* [V. ***slăbi***].

slăbít[2] n. (rar) slăbire: *cură de slăbit.* [V. ***slăbi***].

slăbitór, ~i, slăbitoáre a. (rar) care face să slăbească; care slăbeşte: *munca nervoasă e slăbitoare a organului reproducător, deşi-l excitează.* EM. [*Slăbi* + *-tor*].

slăbíu, ~ii, slăbie, ~ii a. (rar) (cam) slab: *era ajuns la bătrîneţă şi slăbiu.* SAD. [*Slab* + *-iu*].

slăboteán, ~eni, slăboteană, ~ene a. (reg.) slăbuţ; bolnăvicios. [*Slab* + *-otean*].

slăbuleán, ~eni, slăbuleană, ~ene a. (reg.) slăbuţ: *sînt slăbuleni ortacii mei.* POP. [*Slab* + *-ulean*].

slăbúţ, ~i, slăbuţă, ~e a. **1.** diminutiv al lui slab; **2.** uscăţiv, pirpiriu: *era slăbuţ de trup, cumpătat în trai.* CAR.; **3.** debil, firav: *merge la Bălceşti ... ca să se întremeze, că e cam slăbuţă.* PETR.; **4.** (fig.) cam fără valoare; modest: *ne-a adus un text slăbuţ;* **5.** mediocru, cu rezultate nesatisfăcătoare: *se simte slăbuţă la limba română.* REBR. [*Slab* + *-uţ*].

slădăríe, slădării f. atelier, secţie etc. într-o fabrică (de bere) unde se prepară şi se păstrează sladul; sladniţă. [*Slad* + *-ărie*].

slădún, slăduni m. (pop.) numele mai multor specii de stejar (*Quercus*). [Din bulg., sb. ***sladun***].

slănícul m. artic. numele unui dans popular; melodia acestui dans. [De la ***Slănic*** n. pr.].

slănínă, (rar) **slănini** f. strat de grăsime între şoriciul şi carnea porcului; parte, bucată din această grăsime, preparată şi folosită ca aliment; slană, clisă, lard: *ţuţuienii veniţi din Ardeal ... mănînca slănină rîncedă.* CR.; *femeile ... topeau osînza, făceau untura, puneau la afumat slănina.* SOR.; **şi cu curechiul uns, şi cu slănina-n pod,** se spune despre cei care vor să le aibă pe toate, fără să renunţe la nimic. [Din bulg., sb. ***slanina***].

slăninós, ~şi, slăninoásă, ~e a. cu multă grăsime, foarte gras: *porc slăninos.* [*Slănină* + *-os*].

slăninúţă, slăninuţe f. diminutiv al lui slănină: *podul chiliei era plin ... cu şunci, slăninuţe, păstrămuri.* VOIC. [*Slănină* + *-uţă*].

slătioára f. artic. (reg.) numele unei hore; melodia acestui dans. [***Slatina*** n. pr. + *-ioară*].

slăví, slăvesc vb. **1.** (tr.) a lăuda pe cineva pentru calităţi, pentru merite deosebite; a glorifica, a preamări: *va vorbi vrun mititel, nu slăvindu-te pe tine ..., lustruindu-se pe el.* EM.; **2.** (tr.) a adora, a venera, a diviniza, a idolatriza: *preoţii egipteni-n templuri îi slăvesc.* ALEX.; **3.** (rar; tr.) a preţui: *dar mai ales slăvite-s metalele şi sarea.* CĂL.; **4.** (înv.; refl.) a-şi cîştiga mare faimă: *prin legi, ştiinţi, meşteşuguri, prin războaie s-a slăvit.* HEL.; **5.** (reg.; tr.) a încînta: *cîntau păsările de te slăveau.* DELAVR. [Din sl. ***slaviti***].

slăvíre, slăviri f. faptul de a slăvi; preamărire, glorificare, laudă; adoraţie, veneraţie; divinizare: *Vişnu nu se bucură încă de o slăvire prea plină de ardoare.* BL. [V. ***slăvi***].

slăvít, ~ţi, slăvită, ~e a. **1.** vrednic de preţuire, de cinstire, de iubire; preamărit pentru merite deosebite; lăudat, glorificat, adorat: *pentru cel slăvit ce din inimă norodul bun părinte l-a numit.* NEGR.; (fig.) *împărat slăvit e codrul, neamuri mii îi cresc sub poale.* EM.; **2.** (ca atribut al divinităţii, ca formulă de reverenţă sau ca termen de adresare) preamărit, preaînălţat, preaslăvit: *slăvite împărate!*; **3.** renumit, vestit; ilustru: *cei mai mari şi mai slăviţi voivozi ai noştri.* VLAH.; (iron.) *eu, cel mai bun la hîrjoană şi slăvit de leneş.* CR. [V. ***slăvi***].

slăvitór, ~i, slăvitoáre a. şi m., f. (înv.) lăudător; adorator, închinător: *depărta pe toţi ceilalţi ai săi slăvitori.* NEGR. [*Slăvi* + *-tor*].

slăviţă f. (reg.) varietate de struguri cu boabe mari, rare şi dulci. [Et. nec.].

sleámă f. (reg.) pic[1], dram, fărîmă: *poate tot mai aveam o sleamă de nădejde.* POP [Et. nec.; cf. magh. ***slájm***].

sleí, sleiesc vb. **1.** (înv. şi reg.; tr.) a turna metale topite sau obiecte din metal: *meşteri care sleiesc un clopot.* SAD.; **2.** (înv. şi pop.; refl.) a se solidifica (prin răcire): *o picătură fierbinte de stearină ... i se sleieşte pe mînă.* VLAH.; **3.** (refl.) a căpăta, prin răcire, o anumită consistenţă, un aspect specific şi un gust neplăcut, care evidenţiază grăsimea din respectivele mîncăruri: *friptura s-a sleit;* **4.** (înv. şi pop.; refl. şi intr.) a îngheţa: *s-a lăsat un pui de ger, de crăpau pietrile, iar marea se sleise pe lîngă mal.* C.; **5.** (pop.; tr.) a seca[1] un izvor, o fîntînă etc. pentru a o curăţa de nămol, de pietre etc.: *slei fîntîna părăsită.* VOIC.; (fam.) **a slei puţurile,** a fi beţiv; **6.** (rar; tr.) a deseca lacuri, bălţi etc.: *la mijlocul lui noiembrie trecut ... a sleit apele.* SAD.; **7.** (tr.) a lăsa fără (aproape) nimic; a secătui (de bogăţii, de bunuri etc.): *a revenit la Bucureşti sleit de cazinourile Coastei de Azur.* TEODOR.; (refl. pas.) *încet-încet, s-au sleit toate mijloacele de hrană ale cetăţii.* CAR.; **8.** (fig.; tr.) a face să ajungă la capătul puterilor; a obosi peste măsură; a epuiza, a extenua, a istovi, a vlăgui: *aventurile pe muchie de cuţit din dimineaţa aceea îl sleiseră de puteri.* GHEŢIE; **9.** (rar; tr.) a sărăci: *producătorul nostru munceşte, sleind totodată puterea de producţie a brazdei sale.* EM.; **10.** (înv. şi pop.; tr.) a zdrobi şi a amesteca pentru a obţine o pastă, un piure; a făcălui: *a slei fasole; a slei urzici fierte.* [Din sl. ***sŭlijati*** „a topi"].

sleíre, (rar) **sleiri** f. **1.** faptul de a (se) slei; sleitură; **2.** (fig.) istovire, epuizare, vlăguire: *după sleirea clasicismului ..., istoricii au prins suflet.* BL. [V. ***slei***].

sleít[1], ~ţi, sleită, ~e a. **1.** (înv. şi reg.) topit[2]; turnat[2] (din metal topit): *au aflat ... drugi de aur sleiţi şi alte odoară.* NEC.; *cositor sleit;* **2.** (înv. şi reg.) solidificat (prin răcire); **3.** cu grăsimea din mîncare închegată şi cu gust neplăcut: *pe la prînzul cel mare, numai iacătă-mă-s şi eu ..., cu mîncarea sleită.* CR.; **4.** (pop.) îngheţat: *crivăţul şuieră ... izbind în toate părţile stropii sleiţi.* SL.; **5.** (pop.) care a fost secat[1] de apă, golit (şi curăţat de nămol, de pietre): *fîntînă sleită;* **6.** în care n-a mai rămas nimic; gol, secătuit: *vistieria fiind sleită cu totul.* BĂLC.; **7.** (fig.) ajuns la capătul puterilor; obosit peste măsură; epuizat, extenuat, istovit, vlăguit: *hatmani sleiţi pe caii lor.* AL.; **8.** (fig.) care şi-a pierdut din tărie, din amploare, din gravitate etc., care a devenit (mai) slab; atenuat, diminuat; calmat, domolit: *cu glas sleit;* **9.** (înv. şi pop.) zdrobit şi amestecat pentru a obţine o pastă omogenă, un piure; făcăluit[2]: *fasolea sleită cu boia şi cu ceapă prăjită pe deasupra e o minune.* SOR. [V. ***slei***].

sleít[2] n. **1.** faptul de a (se) slei; **2.** (pop.) turnare[1] a unui metal topit: *să rămîie curat, luminat, ca argintul la sleit, ca apa la izvorît.* POP.; **2.** secare de apă (şi curăţare de nămol, de pietre): *sleitul fîntînii.* [V. ***slei***].

sleitúră, sleituri f. **1.** sleire; **2.** (concr.; înv. şi reg.) materie grasă comestibilă închegată prin răcire: *întingea mămăliga în sleitura de la friptură;* **3.** (concr.; reg.; la pl.) răcituri (de porc): *cum ţi-au ieşit sleiturile?* POP. [***Slei*** + *-tură*].

sléme, sleme şi **slemi** f. (reg.) **1.** coamă, culme a unei case ţărăneşti; **2.** prăjină (în coteţ) pe care se culcă găinile; **3.** prepeleac; **4.** balustradă (la o scară); **5.** (p. gener.) schelăria podului unei case ţărăneşti; **6.** (p. ext.; în forma **slemn**) loc îngrădit: *să nu intre dobitoacele în tinde sau în slemnul bisericii.* POP.; **7.** culme a unui deal; **8.** linie de despărţire a apelor pe coama unui deal; (şi: **slemn, slemnă, slimnă**). [Din bulg., sb. ***sleme***].

slemn s. v. **sleme.**

slémnă f. v. **sleme.**

slíboviţă f. v. **şliboviţă.**

slim[1] n. v. **slin.**

slim[2], slimuri n. (înv.) adunare obştească, la tătari: *să face ... slimuri cu tătarîi pentru fapteli lor.* NEC. [Et. nec.].

slímnă f. v. **sleme.**

slímos a. v. **slinos.**

slimuí[1], slimuiesc vb. (înv. şi reg.; tr.) **1.** a concepe; a pune la cale, a urzi: *planul cel cumplit, ce asupra ţării sale ungurii au slimuit.* NEGR.; **2.** a alcătui, a înjgheba o lucrare. [***Slim***[2] + *-ui*].

slimuí[2], slimuiesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) umple de slin; a (se) murdări, a (se) slini. [***Slim***[1] + *-ui*].

slimuíre, slimuiri f. (reg.) acţiunea de a (se) slimui[2] şi rezultatul ei. [V. ***slimui***[2]].

slimuít, ~ţi, slimuită, ~e a. (reg.) slinos: *hîrzobul unsuros şi slimuit.* [V. ***slimui***[2]].

slin, slinuri n. **1.** (pop.) strat de murdărie depus pe pielea nespălată, pe îmbrăcămintea purtată mult, pe obiectele îndelung întrebuinţate; jeg, lip, soi[2]: *ne-am spălat slinul de pe noi;* (fig.) *învăţi-vă dar graiul, ruginit de multă vreme, ştergeţi slinul, mucegaiul al uitării-n care geme.* MAT.; **2.** (înv.; în forma **slim**) aluviuni cu materii organice care fertilizează solul; (şi: (reg.) **slim**). [Din bulg. ***slina***, sb. ***sline***].

slíní, slinesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) slimui. [De la ***slin***].

slinós, ~şi, slinoásă, ~e a. acoperit, plin de slin; jegos, soios, slimuit, nespălat: *izmenele sînt peticite, slinoase.* ST.; *îşi scoaseră cu toţii şepcile slinoase.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **slimos**). [***Slin*** + *-os*].

slip, slipuri n. **1.** plan înclinat cu care hidroavioanele sînt coborîte din hangar sau de pe sol pe apă; **2.** chiloţi (de baie) foarte scurţi şi bine întinşi pe corp. [Din fr., engl. ***slip***].

slipmétru, slipmetre n. sistem folosit la măsurarea mecanică a alunecării motoarelor asincrone. [Din fr. ***slipmètre***].

sliz s. (înv.; rar) un fel de izmene: *atunce au prins şi pe Ilie Cantacuzino ... numai cu cămeşe şi desculţ şi fără sliz.* NEC. [Et. nec.].

sloágă f. (înv.) înţelegere. [Din sb. ***sloga***].

sloátă f. v. **zloată.**

slóbod, ~zi, slobodă, ~e a. **1.** (înv. şi pop.) care are drepturi politice, cetăţeneşti depline; care nu e supus unui stăpîn; liber: *vreau să desfac cu lumea oricare legătură, să fiu slobod în toate, să fiu numai al meu.* HEL.; **2.** (înv. şi pop.) care are puterea, posibilitatea de a face ce vrea; nesupus vreunei constrîngeri; liber: *sînt slobod să fac ceea ce cred eu.* SAD.; **a**(-i) **fi cuiva slobod (să ...),** a(-i) fi cuiva permis, îngăduit să ...: *purtarea lui, de e slobod s-o spui, m-a silit ... să fug, să-l părăsesc.* ALEX.; **3.** (înv.; despre popoare, ţări) independent; **4.** (înv.; despre oraşe, cetăţi) autonom; **5.** (înv. şi pop.) care nu este captiv, întemniţat; care se poate duce unde vrea; liber: *toată lumea-i slobodă, numai eu stau la-nchi-*

soare. POP; **6.** (pop.) lăsat în libertate; scăpat de sub pază; liber: *pământul bubuia de copitele cailor lăsaţi să alerge slobozi.* GHEŢIE; (adv.; reg.) **a paşte sloboda**, a paşte liber, nelegat: *paşte boii sloboda.* POP; **7.** (înv. şi pop.) care nu (mai) are obligaţii faţă de cineva, care e disponibil; neangajat; (spec.) necăsătorit; liber: *calfele ... pe la ceasurile zece erau slobode.* C.L.; *ura ... pe George ... fiindcă numai din pricina lui nu e slobodă femeia.* REBR.; **8.** (înv.) scutit, eliberat de ...: *numai virtutea este slobodă de lanţurile chinuitoare.* MARC.; *slobod de bir*; **9.** (înv. şi pop.) care nu e oprit, care poate avea loc; nesupus unor restricţii, fără a ţine cont de reguli: *pot avea trecere slobodă ... prin ţara padişahului.* GHICA; (adv.) *oştirile englezeşti înaintară slobod pe tărîmul Franciei.* OD.; (înv.) **învăţături slobode**, arte liberale; (pop.) **mînă slobodă**, dărnicie: *înălţimei voastre, gînd bun şi mînă slobodă.* CR.; (înv.) **(în) aer slobod**, (în) spaţiu deschis, afară; în aer liber: (fig.) *să răsuflu un aer mai slobod, mai curat.* ALEX.; **10.** (pop.) contrar bunei cuviinţe; necontrolat, prea familiar; liber; **(a fi) slobod la** (sau **de**) **gură**, a vorbi prea mult, fără sfială, depăşind buna-cuviinţă: *slobod la gură, te trezeai că dă drumul cîte unui cuvînt, de-ţi crăpau obrajii de ruşine.* GHEŢIE; **11.** (înv.) care nu este ocupat; gol: *acum a rămas casa slobodă.* SAD.; **12.** (înv. şi pop.) larg sau slab legat; care nu strînge: *legătoare slobodă*; **a da** (sau **a lăsa**) **frîu** (**mai**) **slobod cuiva** sau **la ceva**, a lăsa în voie; a da mînă liberă: *să lase frîul slobod în Ţara Românească la toţi cu ce se poate ca să agonisească.* BOL. // f. (reg.) **cu sloboda**, fără bagaj; fără încărcătură: *fiindcă era cu sloboda ajunse-naintea lui cumătru-său.* POP. [Din sl. ***slobodĭ***, ***svobodŭ***; cf. bulg. ***sloboden***].

slobodáş, ~i, slobodaşă, ~e a. şi m., f. (înv.) slobodnic: *nu să socoteşte de prost nice şerbul, nice slobodaşul.* DOS. // adv. (înv.) în mod îndrăzneţ, curajos: *Andrei făcînd oarecare lucru cu mult mai slobodaş.* DOS. [***Slobod*** + ***-aş***].

slobódnic, ~ci, slobodnică, ~ce a. şi m., f. (înv.) (persoană) care locuieşte într-o slobozie; (persoană) care provine dintr-o slobozie; slobodaş, slobozean: *ucise crai boinici făcînd pre ai săi slobodnici.* DOS. [Din sl. ***slobodĭnikŭ***].

slobonóg a. v. slăbănog.

slobozeán, ~eni, slobozeană, ~ene a. şi m., f. (înv.) slobodnic: *i-au ieşit înainte cîţiva oameni slobozeni.* N.COSTIN. [***Slobozie*** + ***-ean***].

slobozénie, slobozenii f. 1. (înv. şi pop.) libertate politică, cetăţenească; slobozie: *veţi putea face cu mine, cu slobozenia mea, cu viaţa mea ... precum vă va plăcea.* NEGR.; (jur.) **carte de slobozenie**, **a)** act prin care se certifică eliberarea din robie; **b)** carte de slobozie; **2.** (înv. şi pop.) stare a ţăranilor eliberaţi din robie; **3.** (înv.) libertate de acţiune, de gîndire, de credinţă: *slobozenia poetică ce mi-am iertat.* HEL.; **4.** (înv.) independenţă: *slobozenia ţării*; **5.** (înv. şi pop.) eliberare din captivitate, din robie: *căpătînd slobozenie, intrară în tagma răzăşească.* CĂL.; *preţul slobozeniei era trădarea semenilor*; **6.** (înv.) iertare de datorii; scutire; **7.** (înv. şi pop.) permisiune, îngăduinţă: *slobozenii avem la orişice ne place.* PANN; **8.** (înv.) **carte domnească de slobozenie**, autorizaţie; **9.** (înv.) îndrăzneală; **cu slobozenie** sau **cu toată slobozenia**, cu curaj, cu sinceritate: *trebuie să-mi răspundeţi cu toată slobozenia de voiţi au ba.* DRĂGHICI. [***Slobozi*** + ***-enie***].

slobozí, slobód şi (pop.) **slobozesc** vb. **1.** (înv. şi pop.; tr.) a elibera din captivitate, din robie: *l-a slobozit din puşcărie*; **2.** (înv.; tr.) a deschide (larg porţile unor) închisori, cetăţi etc., permiţînd să iasă, să treacă cineva: *dacă au vinit la Iaşi, întîi au slobozit temniţăle.* N.COSTIN; **3.** (înv. şi pop.; tr.) a lăsa, a permite să plece, să se depărteze: *slobozi năroadele ca să meargă prin sate să-şi cumpere lor bucate.* N.TEST.; **4.** (pop.; tr.) a lăsa la vatră: *văzîndu-l că şi-a făcut datoria de ostaş, l-au slobozit din oaste.* CR.; **5.** (înv.; tr.) a concedia: *spătarul ar slobozi (ar congedia) în toţi anii ... un număr hotărît de subofiţeri.* BĂLC.; **6.** (înv. şi pop.; tr.) a lăsa să intre undeva: *slobozi-mă, soro-n casă.* POP; **7.** (înv. şi pop.; tr.) a lăsa un animal în libertate: *se aplecă asupra* [cîinelui] *... şi-l slobozi din lanţ.* SAD.; *şi-şi sloboade şi el calul să pască.* POP.; **8.** (înv. şi reg.; tr.) a asmuţi cîini, fiare etc. asupra cuiva: *slobodzîră asupră-le multe ... gadine cumplite.* DOS.; **9.** (înv. şi pop.; tr.) a elibera dintr-o strînsoare, dintr-o legătură; a dezlega: *tu din lanţuri mă sloboade.* POP.; **10.** (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a (se) slăbi, a (se) desface o legătură, o strînsoare etc.: *brîul i se slobozea.* POP.; **11.** (înv. şi pop.; tr.) a lăsa în voie; a nu interzice; a permite: *aceste porunci nu ne slobod a trăi după voia patimilor.* MARC.; **12.** (înv. şi pop.; tr.) a scoate de sub o interdicţie; a pune la dispoziţie o cale de acces: *Dunărea încă Iosuf-paşe au slobodzit-o, să treacă boierii.* NEC.; **13.** (înv.; tr. şi refl.) a salva: *aceasta au slobozit cetatea noastră de munciri.* NEAGOE BASARAB; **14.** (bis.; tr.) a mîntui: *slobozişi sufletul.* N.TEST.; **15.** (înv. şi pop.; tr.) a uşura, a elibera prin moarte: *el se roagă tot mereu să-l sloboazĕ Dumnezeu.* POP.; **16.** (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a (se) coborî: *Strîmbă-Lemne se şi pune în hîrzob şi tovarăşii lui încep să-l sloboadă cu încetul.* CR.; **17.** (înv. şi pop.; tr.) a lăsa să atîrne (liber): *mîna o sloboade încetinel, drept în jos, în scobitură.* C.; **18.** (înv. şi pop.; tr.) a lăsa să cadă (de la înălţime): *au slobozit cartea pre o fereastră gios.* NEC.; **19.** (înv. şi pop.; tr.) a arunca săgeţi spre o ţintă; a declanşa pornirea unui glonţ, proiectil etc.: *bumbi de aur că scotea, în puşcă el îi vîra şi-n Codrean îi slobozea.* POP.; **20.** (înv. şi pop.; tr.) a descărca o armă de foc asupra cuiva: *scoţînd un pistol din cingătoare, îl slobozi în el.* POP.; **21.** (înv. şi pop.; refl.) a se năpusti asupra cuiva; a se repezi: *Novac ... la Gruia se slobozea şi o palmă îi trăgea.* POP.; **22.** (înv. şi pop.; tr.) a dezlănţui: *nourii ploaie slobozîră.* N.COSTIN; **23.** (înv. şi pop.; tr.) a face să curgă un lichid într-un recipient: *logofătul slobozeşte băutura în cofe.* CĂL.; **24.** (înv. şi pop.; tr.) a face să răsară (şi să crească) ramuri, frunze, flori etc.: *dumbrăvile încep iarăşi a slobozi muguri.* POP.; **25.** (înv. şi pop.; tr.) a iradia: *văzut-am scaunul lui Dumnezeu alb ..., slobozind raze ca nişte fulgere.* POP.; **26.** (înv. şi pop.; tr.) a emana: *apa ... miros neplăcut sloboade.* CANT.; **27.** (înv. şi pop.; tr.) a produce foc, fum etc. şi a-l împrăştia: *slobozind fumuri ca un turc.* NEGR.; **28.** (înv. şi pop.; tr.) a emite sunete, zgomote, cuvinte etc.: *slobozi un hohot de rîs.* NEGR.; (reg.) **a-şi slobozi limba**, a se antrena la vorbă; a vorbi mai mult decît trebuie: *portarul a băut un pahar de vin ... şi drept aceea îşi sloboade mai mult decît se cuvine limba.* SAD.; **29.** (înv.; tr.) a emite acte, documente, dispoziţii etc.: *slobozi patru ordine pe zi.* ALEX.; **30.** (înv.; tr.) a livra marfă; **31.** (înv.; tr.) a achita o sumă de bani: *cer de la cinstita hătmănie să-mi sloboază lei şase mii.* FIL. [De la ***slobod***].

slobozíe, slobozii f. (înv.) 1. libertate cetăţenească, politică; slobozenie: *pierdem şi sănătatea, şi agonisita, şi slobozia şi cădem în robie şi în sărăcie.* VARL.; (jur.) **carte de slobozie**, act prin care soţul care a părăsit domiciliul conjugal acordă libertate deplină celuilalt; carte de slobozenie; **2.** independenţă: *slobozia ţării*; **3.** eliberare din captivitate, din robie etc.; slobozenie: *lăsînd roaba în slobozie.* B.-DEL.; **4.** permisiune: *să le dea ... slobozîie să margă în ţară.* DOS. // **1.** (în Ţara Românească şi Moldova) sat de colonişti (străini fugari sau băştinaşi) întemeiat pe un loc pustiu sau pustiit, stăpînit de un boier sau de o mănăstire, dar avînd anumite privilegii domneşti (scutiri de bir, de prestaţii etc.): *Măria sa deschide slobozii pentru drept credincioşii ruşi.* SAD.; **2.** scutire de dări acordată de domnitor locuitorilor satelor, în scopul repopulării acestora: *siliştilor pe unde se pustiise au dat slobozii, chemînd oamenii din ţara leşească.* COSTIN; **carte de slobozie**, act prin care se legifera scutirea de dări: [Antioh Cantemir] *au făcut cărţi de slobodzii prin toate săliştile.* NEC.; **3.** (înv.) colonie: *macar la o slobozie evropienească a Americei să-i poată duce.* DRĂGHICI. [***Slobod*** + ***-ie***].

slobozíre, sloboziri f. **1.** acţiunea de a (se) slobozi şi rezultatul ei; **2.** (înv. şi pop.) eliberare din captivitate, din robie etc.: *Doamne, ... la cei din temniţi dă slobozire.* HEL.; **3.** (înv. şi pop.) permisiune de a pleca; concediere; **4.** (înv. şi pop.) permisiunea de a intra undeva; **5.** (înv. şi pop.) dezlegare a unui obiect legat strîns, fixat; **6.** (înv.) permisiunea de a face ceva; (concr.) permis: *slobozire de umblat*; **7.** (înv.) salvare; **8.** (bis.) mîntuire: *întristăciunea lumei au veselit-o cu slobozirea cea vecinică.* ANTIM; **9.** (înv. şi pop.) descărcare a unei arme de foc: *salutat cu şapte sloboziri de tun.* GHICA. [V. ***slobozi***].

slobozít[1], ~ţi, slobozită, ~e a. **1.** (înv. şi pop.) eliberat din captivitate, din robie etc.: *sloboziţi să fim şi neturburaţi.* COR.; **2.** (înv.) emis: *cuvîntul slobozit mai iute decît fierul împănat se duce.* CANT.; **3.** (reg.) **mămăligă slobozită**, mămăligă pripită; **scoverze slobozite**, clătite. [V. ***slobozi***].

slobozít[2] n. faptul de a (se) slobozi. [V. ***slobozi***].

slobozitór, ~i, slobozitoáre a. şi m., f. (înv.) eliberator: *daţi sentenţa de moarte slobozitorului vostru.* HEL. // m. (bis.; înv.) mîntuitor: *acesta amu iaste slobozitoriu şi mîntuitoriu sufletelor noastre.* COR. // n. (pop.) băţ lung care fixează sulul de dinapoi al războiului de ţesut şi care permite (cînd este înlăturat) desfăşurarea urzelii pe sul. // f. (reg.) **1.** grăunţar (la moară); **2.** opritor (la joagăr); **3.** scoc. [***Slobozi*** + ***-tor***].

slobozitúră, slobozituri f. **1.** (înv.) eliberare din captivitate, din robie etc.; **2.** (înv. şi pop.) descărcare a unei arme de foc: *slobozituri de tunuri.* [***Slobozi*** + ***-tură***].

slog, sloguri n. (reg.) linie de demarcaţie între două moşii; hotar: *ieşii în deal la slog.* POP. [Din sb. ***slog***].

slogán, sloganuri şi **slogane** n. formulă verbală scurtă, care exprimă ţelurile politice, economice, culturale etc. ale unui grup sau o problemă de actualitate: *a fost lansat sloganul „nu ne vindem ţara!"* D. [Din fr., engl. ***slogan***].

sloi, sloiuri n. **1.** (şi **sloi de gheaţă**) bloc de gheaţă care pluteşte pe ape curgătoare sau stătătoare, mai ales în timpul dezgheţului; gheţar din regiunile polare sau alpine; (p. gener.) (bucată de) gheaţă; sloiete: *nici un sloi n-a mai rămas pe gîrlă.* VLAH.; *îşi lipi buzele de fruntea rece ca sloiul.* GHEŢIE; **a-i trece cuiva un sloi** (**de gheaţă**) **prin inimă** (sau **prin spinare**, **peste obraz**), a-l trece pe cineva fiori de spaimă: *a stat năuc; un sloi de gheaţă îi trecu prin inimă.* SL.; **a fi sloi** (**de gheaţă**) sau (adv.) **a îngheţa sloi**, a-i fi foarte frig; a fi îngheţat: *pămîntul e îngheţat sloi.* ST.; **2.** (fig.) om rece, insensibil, nepăsător: *dulcele meu sloi de gheaţă, tu, marmură, tu, piatră!* EM.; **3.** (pop.) ţurţur (de gheaţă); sloiete: *îngheţul pe sub streşini dă sloi.* COŞB.; **4.** (înv. şi pop.) bucată de ceară, de seu etc. închegată prin sleire: *e galbenă cum sînt sloiurile de ceară din care lumînărarii fabrică lumînări.* ST.; **5.** (pop.) fel de mîncare din carne (de oaie), cu sau fără ceapă, conservată în seu sau untură. [Din bulg. ***sloj*** „strat, pătură; pojghiţă de gheaţă"].

sloiéte, sloieţi m. (pop.) ţurţur (de gheaţă); sloi (de gheaţă). [***Sloi*** + ***-ete***].

slomní vb. v. sloveni.

slomnít, ~ţi, slomnită, ~e a. (fig.) care abia se văd; distins cu greutate: *cărări de piatră abia slomnite.* VOIC. [V. ***slomni***].

slon, slonuri n. 1. (pop.) şopron: *păstorii odîhneau în slonuri de bîrne.* VOIC.; **2.** tindă (la biserică). [Din bulg., sb. ***slon***].

slops, slopsuri n. produs petrolier de calitate inferioară, care trebuie prelucrat din nou pentru a fi folosit. [Din fr., engl. ***slops***, germ. ***Slops***].

slovác, ~ci, slovacă, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic Slovaciei sau locuitorilor ei, referitor la Slovacia sau la locuitorii acesteia: *cîmpia slovacă.* // f. limbă slavă din grupul occidental, vorbită de slovaci: *ştia slovaca; recită în slovacă.* // m. pl. popor constituit ca naţiune în Slovacia. // m., f. persoană (originară) din Slovacia; persoană care vorbeşte slovaca ca limbă maternă: *prietinul meu ... e slovac maghiarizat.* SAD. [Din germ. ***Slowake***, fr. ***slovaque***].

slóvă, slove f. (înv. şi pop.) **1.** literă (în alfabetul chirilic): *slova chirilică înstrăina ochiul neprietenului.* CĂL.; **2.** caracter tipografic reprezentînd o asemenea literă: *slova au căpătat-o de la patriarhul cel nou al Moscovei.* MAT.; **3.** scriere; alfabet: *nici la celelalte*

nu prea pot învăța, cu slova asta nouă care-a ieșit. CR.; **a citi din slovă-n slovă**, a citi totul, cu atenție, fără a scăpa nimic: *încruntînd sprîncenele, a citit-o din slovă în slovă.* CAR.; **4.** (pop.) mod de a scrie caracteristic unei persoane, după care aceasta poate fi identificată; scriere: *neica Stavrache a cunoscut slova.* CAR.; **5.** știință de carte; învățătură: *mult iscusita vremii slovă.* GOGA. [Din sl. ***slovo***].

sloveán, ~eni, sloveană, ~ene a. (înv.) slav. // m., f. **1.** (înv.) slav: *tălmăcitorii latinilor și slovenilor* (a. 1688). GCR.; **2.** (rar) sloven. [Din sl. ***slověninŭ***].

slovén, ~i, slovenă, ~e a. 1. care aparține, care este caracteristic Sloveniei sau locuitorilor ei, referitor la Slovenia sau la locuitorii acesteia; **2.** (rar) slav. // f. limbă slavă meridională vorbită de sloveni: *vorbește slovena.* // m., f. persoană (originară) din Slovenia; persoană care vorbește slovena ca limbă maternă; slovean. // m. pl. popor constituit ca națiune în Slovenia. [Din fr. ***slovène***].

slovenésc, ~ști, sloveneáscă, ~ești a. (înv.) slav: *neamul slovenesc.* CANT.; **limba slovenească** (și f.), limba slavonă: *să știe izvodi Testamentul ... din limba grecească și slovenească.* N.TEST.; *limba slovenească în biserică noi o moștenisem de la bulgari.* MAT. [***Slovean*** + *-esc*; cf. sl. ***slověnĭskŭ***].

slovenéște adv. (înv.) slavonește: *știa multe limbi: elinește, slovenește, grecește și turcește.* NEC. [***Slovean*** + *-ește*].

sloveni, slovenesc vb. **1.** (înv.; tr.) a silabisi: *acum e de mirare cum poate sloveni.* NEGR.; **2.** (înv. și reg.; tr.; în forma **slomni**) a îngăima; a șopti: *bolborosi cîteva cuvinte nedeslușite ... și izbuti să slomnească.* DELAVR.; **3.** (reg.; refl.; în forma **slomni**) a se zvoni; (p. ext.) a se anunța: (fig.) *o ușoară dezmorțire ... prinse să se slomnească printre noi.* VOIC.; **4.** (fig.; reg.; intr.) a apărea (treptat), a se ivi: *dinspre curmătura Oltețului slomnește pe poalele cerului lumina slabă a zorilor.* VLAH.; (și: (înv. și reg.) **slomni**). [Din sl. ***sŭlognija*** „silabă" (după *slovă*)].

slovénic, ~ci, slovenică, ~ce a. (rar) **limbă veche slovenică**, limbă veche slavă. [***Sloven*** + *-ic*].

slovenie f. (înv.) limba slavonă: *Măria Sa a scris ... carte pe slovenie către un prietin al său.* SAD. [***Slovean*** + *-ie*].

slovenire, sloveniri f. (înv.) silabisire; (concr.) silabă: *începu ... să-l canonească zile și nopți cu slovenirea.* VOIC. [V. ***sloveni***].

slovésnic, ~ci, slovesnică, ~ce a. (înv.) elocvent: *episcopi vestiți și slovesnici.* DOS. [Din sl. ***slovesinikŭ***].

slow, slow-uri [slóu] n. numele unui dans modern cu ritm lent; melodia acestui dans. [Din engl. ***slow***].

slow-fox, slow-fox-uri [slóu-fox] n. dans modern mai lent decît foxtrotul; melodia acestui dans. [Din engl. ***slow-fox***].

slugár, ~i, slugară, ~e a. (rar) slugarnic. [***Slugă*** + *-ar*].

slugárnic, ~ci, slugarnică, ~ce a. 1. care are o atitudine umilă, de ploconire față de cei de care depinde, pe care îi slujește; lipsit de demnitate; servil, supus, obsecvios, slugar: *poporul cel mai liber și mai îngăduitor și-a plecat capul sub jugul celei mai mizerabile și mai slugarnice rase omenești.* EM.; **2.** care denotă ploconire, servilism; care decurge din asemenea atitudine; servil: *zîmbet slugarnic*; (adv.) *rînjește slugarnic*; **3.** (reg.) care face serviciul de slugă bună; devotat: *în loc să-mi dea pace că i-am fost așa slugarnic, acum mi-a dat 50 de nuiele.* POP. [***Slugar*** + *-nic*].

slúgă, slugi f. 1. persoană angajată la cineva pentru treburi casnice mărunte, răsplătită în bani sau în natură; servitor: *cum e sluga, și stăpînul.* PANN; *sluga e un dușman plătit în casa omului.* GHEȚIE; **2.** (înv.) termen de politețe (în stilul epistolar); servitor: *a dumneavoastră plecată slugă*; **sluga (dumitale** sau **dumneavoastră)**, formulă de salut între apropiați, între amici: *ei! onorabilul! nu te vedeam! sluga! o mie de ani pace!* CAR.; **a fi (sau a se băga, a ajunge) slugă la dîrloagă**, v. **dîrloagă**; **3.** (bis.) supus al lui Dumnezeu; credincios: *slugile ... sînt prorocii și direptii.* VARL.; **4.** (fig.) persoană lipsită de personalitate, care, în schimbul unor avantaje, susține orbește părerile, interesele cuiva; oportunist: *nimic nu este mai periculos pentru un stat ce voiește a se reorganiza decît a da frînele guvernului în mîinile parveniților, meniți din concepțiune a fi slugi.* FIL.; *mie nu-mi prieste și țării nu-i doresc un domn, supusă slugă a craiului leșesc.* AL.; **5.** (înv.) slujitor înarmat pe lîngă casa sau din suita unui boier, a unui domn etc.: *sluga Măriei sale postelnicu Grigoraşcu a dat bici.* C.PETR.; **6.** suport de lemn folosit în tîmplărie și dulgherie pentru sprijinirea panourilor, a scîndurilor etc., împreună cu dispozitivele de strîngere a băncului de tîmplărie; **7.** (rar) trăgătoare (pentru scos cizmele). [Din sl. ***sluga***].

slugăreálă, slugăreli f. 1. muncă de slugă; condiție de slugă; slugărie, slugărit; **de slugăreală**, bun pentru a deveni slugă: *cînd fusei de slugăreală, m-a fost scos pe uşe-afară.* POP; **2.** (fig.) atitudine umilă, de ploconire; servilism; slugărnicie: *se scîrbise de slugăreala lui.* [***Slugări*** + *-eală*].

slugărésc, ~ști, slugăreáscă, ~ești a. (rar) de slugă, al slugilor, pentru slugi: *druguiți uşa slugărească.* GAL. [***Slugar*** + *-esc*].

slugărește adv. (înv.) în mod slugarnic: *cîți becheri zgîrciți nu vor fi linguși slugărește pe bătrînul monarh!* OD. [***Slugar*** + *-ește*].

slugărét n. (pop.; col.) slugărime. [***Slugă*** + *-ăret*].

slugări, slugăresc vb. **1.** (intr.) a munci ca slugă la un stăpîn; a argăți, a sluji, a slugărnici: *n-o putea uita pe baba la care intrase să slugărească trei ani.* CAR.; **2.** (fig.; intr.) a se umili, a se înjosi: *aceast-a noastră țară nu știe-a slugări.* AL.; **3.** (pop. și fam.; tr.) a fi (mereu) la dispoziția, la cheremul cuiva; a slugărnici: *n-am de gînd să-i slugăresc neamurile toată viața.* [***Slugă*** + *-ări*].

slugărie, slugării f. **1.** slugăreală; timpul petrecut ca slugă undeva; slugărire: *avea cîteva oițe ce agonisise după o slugărie de nu știu cîți ani.* ISP.; **2.** (fig.) lipsă de demnitate; înjosire, servilism, slugărnicie: *acum încalte, prindeți la inimă! lepădați-vă josîtoarea slugărie!* OD. [***Slugă*** + *-ărie*].

slugăríme f. mulțime de slugi; slugăret, servitorime: *se distra cu slugărimea.* [***Slugă*** + *-ărime*].

slugăríre, slugăriri f. (rar) acțiunea de a slugări și rezultatul ei; slugăreală, slugărie. [V. ***slugări***].

slugărít n. 1. faptul de a se slugări; **2.** slugăreală; slugărie: *dezgustat în sfîrșit de slugărit, deschisese tarabă la Filaret.* GHICA; **3.** (pop. și fam.) executare orbească a poruncilor, îndeplinire servilă a dorințelor, a capriciilor cuiva; slugăreală, slugărnicie, servilism: *își căpătase un loc nemeritat prin slugăritul șefilor.* [V. ***slugări***].

slugărnicí, slugărnicesc vb. **1.** (rar; intr.) a slugări: *să afle că eu o dată pe săptămînă slugărnicesc.* DELAVR.; **2.** (fig.; tr.) a pune la dispoziția, la cheremul unui stăpîn: *sărăcia ... te-alungă să-ți slugărnicești viața în casele bogate ale parveniților.* DELAVR. [De la ***slugarnic***].

slugărnicíe, slugărnicii f. atitudine servilă, lingușitoare a cuiva față de cel pe care îl slujește, de care depinde; ploconeală, slugăreală, slugărie, slugărit, obsecviozitate, servilism, servilitate: *vîntul puternic al liberalismului ... a curățit atmosfera de miasmele infecte ale slugărniciei reacționare.* CAR.; *politicos pînă la slugărnicie.* GHEȚIE. [***Slugarnic*** + *-ie*].

slugărnicíre, slugărniciri f. (rar) acțiunea de a slugărnici și rezultatul ei. [V. ***slugărnici***].

slúger, slugeri m. **1.** (și **mare sluger**) titlu dat în țările române dregătorului însărcinat cu (strîngerea sulgiului și cu) aprovizionarea curții domnești și a armatei cu carne (și lumînări); boier care avea acest titlu: *dărîmarea averilor boierilor de la sluger în sus ar folosi pe cei săraci.* GHICA; **sluger al doilea** (sau **al treilea**), subordonat al marelui sluger; **2.** titlu onorific dat boierilor de țară: *el ruga pe Caragea de îl onoră cu rangul de sluger.* FIL.; (și: (înv.) **sulger**). [***Sulgiu*** + *-ar*; cf. sb. ***sluzar***].

slugeríe, slugerii f. **1.** demnitatea de (mare) sluger; perioadă cît cineva deținea această demnitate; instituția condusă de (marele) sluger; **2.** dare în vite tăiate ce se plătea slugerului. [***Sluger*** + *-ie*].

slugói, slugoi m. **1.** augmentativ al lui slugă: *un slugoi boieresc ne dă cîte o coșniță.* ST.; **2.** (fig.) om slugarnic; lacheu: *mi-am descoperit apucături de slugoi.* TEODOR. [***Slugă*** + *-oi*].

slugulíță, slugulițe f. (pop.) sluguță: *slugulițe că-și chema.* POP. [***Slugă*** + *-uliță*].

slugúță, sluguțe f. (pop.) diminutiv al lui slugă; slugulița: *împărăteasa și fata împăratului părtineau pe sluguță.* POP. [***Slugă*** + *-uță*].

slúis, sluisuri n. jgheab de lemn prevăzut pe fund cu o căptușeală de bolovani, grinzi de lemn, material poros etc. (care favorizează depunerea între spațiile căptușelii a particulelor minerale grele), folosit la spălarea nisipurilor aurifere, platinifere, stanifere etc. [Din engl. ***sluis***, fr. ***sluice***].

sluj n. cuvînt cu care se comandă unui cîine dresat să ia poziția verticală, cu corpul sprijinit pe labele de dinapoi și cu labele de dinainte ridicate și îndoite în fața pieptului; **a face** (sau **a sta**) **sluj, a)** a lua o asemenea poziție: *Samurache stetea sluj, cu o chivără de hîrtie pe cap.* CAR.; **b)** (fig.; despre oameni) a se linguși, a se ploconi, a se umili. [Din pol. ***služ***].

slujbáș, ~i, slujbașă, ~e m., f. persoană angajată într-o slujbă; (spec.) funcționar; lefegiu, simbriaș: *nu întîlnești decît așa-ziși slujbași ai statului.* GHICA; *un slujbaș ... te fură mai puțin cu cît îl plătești mai bine.* GHEȚIE. [***Slujbă*** + *-aș*].

slújbă, slujbe f. 1. ocupație, activitate limitată la un orar de lucru, pe care cineva o are ca angajat la o întreprindere, la o instituție etc., în schimbul unui salariu, al unei retribuții etc.; serviciu, funcție, post[2]: *trebuie să aibă o slujbă foarte bine plătită.* VLAH.; **în slujba cuiva** (sau **a ceva**), la dispoziția cuiva, în interesul, în sprijinul cuiva (sau a ceva): *era în slujba unei puteri străine.* M.CAR.; (fig.) *prezentul nu este treaptă în slujba viitorului, nici pervaz de reprivire elegiacă asupra trecutului.* BL.; (înv.) **de slujbă**, de folos: *îi dete un săpun, un peptene și o perie ca să-i fie de slujbă.* ISP.; **2.** lucru, muncă; sferă de preocupări, de interese; treabă: *cînd te pui ... să faci, după putere, o slujbă spre folosul cuiva, să nu te mai gîndești.* CAR.; **3.** (înv.) serviciu militar: *slujba militărească are mai multe neplăceri decît mulțămiri.* NEGR.; **4.** însărcinare (primită sau asumată); misiune, sarcină: *slujba cu care m-ai însărcinat o voi împlini-o.* ISP.; **5.** (înv.) ajutor, sprijin acordat cuiva; serviciu: *am să te rog să-mi faci o slujbă.* AL.; **6.** îndeplinire solemnă de către preot a ritualurilor prevăzute în canoanele bisericești pentru anumite ocazii și sărbători; serviciu religios: *slujba cununiei fu oficiată de un sobor de preoți în frunte cu ... vicarul mitropolitan din Blaj.* GHEȚIE; *am fost la slujba de prohod*; **7.** (înv. și pop.) dare: *biru-l dau, slujbă plătesc și eu joc cu cin' doresc.* POP. [Din sl. ***služĭba*** „serviciu (profan sau religios)"].

slujbulíță, slujbuliţe f. 1. diminutiv al lui slujbă; **2.** slujbă neînsemnată; slujbușoară: *nu pot găsi o slujbuliță cît de mică în patria mea.* AL. [***Slujbă*** + *-uliță*].

slujbușoáră, slujbușoare f. (rar) slujbuliță: *ideea de o slujbușoară la Expoziție nu e rea deloc.* CAR. [***Slujbă*** + *-ușoară*].

slují, slujesc vb. **1.** (tr. și intr.) a munci, ca angajat, în gospodăria sau în familia cuiva; a fi slugă; a sluga: *da cum, Doamne iartă-mă, să slujești tu degeaba? ... cum să nu-ți iei tu dreptul tău?* EM.; **2.** (tr. și intr.) a lucra, a funcționa într-un serviciu (public); a servi: *a slujit la Academie cîteva decenii*; **3.** (tr. și intr.) a se pune în slujba cuiva sau a ceva: *„alergători" slujeau la toate partidele în același timp.* ARG.; **4.** (tr.) a-și face serviciul militar; a fi în armată: *doi slujesc în oaste.* NEGR.; **5.** (tr.) a susține, a sprijini cu devotament; a servi: *a slujit cultura română*; **6.** (înv.; tr. și intr.) a aduce, a da mîncarea, băutura etc. la masă; a servi; a trata: *tu să-l slujești pe Despot la masa cea domnească.* AL.; **7.** (intr.) a constitui instrument, mijloc, argument etc. pentru realizarea, demonstrarea etc. a ceva; a servi, a folosi, a ajuta: *obiceiul pămîntului poate sluji de lege.* NEGR.; *era bun, dar bunătatea lui nu-i slujise la nimic.* ST.;

(înv. şi pop.) **a-i sluji cuiva norocul** (sau **norocirea**), a-i merge bine; a avea succes; a reuşi: *cearcă şi tu să vezi cum ţi-a sluji norocul.* CR.; **8.** (refl.) a se folosi, a face uz de ...; a se ajuta cu ceva; a se servi: *paloşul şi sulița să le ţii la îndemînă, ca să te slujească de dînsele.* ISP.; **9.** (tr.) a ajuta: *dacă vîntul ne va sluji, soarele va lumina întoarcerea noastră.* HEL.; **10.** (bis.; intr.) a se supune lui Dumnezeu; a se închina: *oameni şi năroade de ce nu-mi sînt ştiute mie să-mi slujească şi să mă asculte.* DOS.; **11.** (intr. şi tr.) a oficia o slujbă religioasă: *un popă ... slujeşte-o liturghie.* GOGA; *parohul ... slujea în odăjdii de mătase verde.* GHEŢIE. [Din sl. ***služiti***].

slujíre, slujiri f. faptul de a sluji; servire, slujit: *se consacra cu devotament slujirii binelui.* C. [V. ***sluji***].

slujít n. **1.** slujire; **2.** slugăreală, slugărit: *vreau să-mi agonisesc vreo doi bănişori de pe slujit şi să-mi cumpăr moşioară.* POP.; **3.** oficiere a slujbei religioase: *preotul terminase slujitul liturghiei.* [V. ***sluji***].

slujitór, ~i, slujitoáre m., f. **1.** servitor, slugă: *toaleta femeilor ... a devenit o îndeletnicire foarte grea şi împovărătoare pentru bietele slujitoare.* FIL.; **2.** (bis.) preot: *datorii duhovniceşti ale slujitorului altarului.* GAL.; **3.** oştean în slujba domnului ţării sau a unui boier: *să ospătăm pe Măria sa şi pe slujitorii săi.* SAD.; **4.** (înv. şi reg.) poteraş, jandarm: *slujitori m-a-mpresurat, frumuşel că m-a legat.* POP.; **5.** denumire generică pentru supuşii marilor dregători domneşti, aşezaţi la sate ca ţărani liberi, în evul mediu românesc: *nimini să nu îndrăznească, nici slujitor, nici ţăran.* NEAGOE BASARAB; **6.** (p. ext.) denumire a funcţionarilor, în evul mediu: *slujitor la Curte.* [***Sluji*** + *-tor*].

slujitorésc, ~şti, slujitoreáscă, ~eşti a. (înv.) **1.** care aparţine slujitorilor, referitor la slujitori; **2.** milităresc, soldăţesc: *au arătat vitejie şi vrednicie în ceata slujitorească.* MUSTE. [***Slujitor*** + *-esc*].

slujitoríe, slujitorii f. (înv.) stare, condiţie de soldat; serviciu de militar: *slujitorul se bucură să-şi vază de slujitorie.* COSTIN. [***Slujitor*** + *-ie*].

slujitoríme f. **1.** servitorime: *a fost tulburare şi plîngere în slujitorime.* SAD.; **2.** (înv.) mulţime de slujitori, de oşteni: *slujitorimea au rămas toată la Dumitraşco Vodă în oaste.* NEC.; **3.** denumire generică pentru corpurile de mercenari, în evul mediu românesc. [***Slujitor*** + *-ime*].

slujnicár, slujnicari m. (fam.) bărbat care se lasă întreţinut de slujnice, amant al slujnicelor: *nenorocirile unui slujnicar.* FIL. [***Slujnică*** + *-ar*].

slújnic, ~ci, slujnică, ~ce m., f. (astăzi rar) servitor, slugă: [mama] *ca un slujnic se porăie din zori în casă şi pe-afară cu fruntea în sudori.* VIERU; *mama ... a probozit-o pe slujnică.* GHEŢIE. // f. (compus; ornit.; reg.) **slujnica-cucului,** codobatură (*Motacilla alba*). [Din sl. ***služinikŭ*** „servitor"].

slujnicúţă, slujnicuţe f. diminutiv al lui slujnică; slujnică tînără: *luase de cîteva zile o slujnicuţă.* CAR. [***Slujnică*** + *-uţă*].

slut, ~ţi, slută, ~e a. (adesea subst.) **1.** cu un aspect dezagreabil din cauza anomaliilor, deformărilor pe care le are din naştere sau ca urmare a unui accident; diform, desfigurat, mutilat, pocit, schilod: *ah! faţa mea cea slută goneşte-orice privire!* BOL.; **2.** (p. ext.) foarte urît; sluţit, hidos: *fata babei era slută, leneşă ... şi rea la inimă.* CR.; *săracile sutele, cum mărită slutele.* POP.; (adv.) *de frig îmi ţine* [cojocul], *dară şede slut de tot.* C. [Din ucr. ***slutyj***].

sluténie f. v. sluţenie.

slutí vb. v. **sluţi**.

slutişór, ~i, slutişoáră, ~e a. (pop. şi fam.) diminutiv al lui slut; cam slut: *dame ... frumuşele şi mai slutişoare.* NEGR. [***Slut*** + *-işor*].

sluţénie, sluţenii f. **1.** faptul de a fi slut; infirmitate, schilodeală; (p. ext.) urîţenie mare (fizică sau morală); hidoşenie, poceală, urîţenie, sluţie: *nu i-a mai luat seama la poceala trupului şi la sluţenia chipului.* CAR.; **2.** (concr.) fiinţă slută; monstru, pocitanie, sluţitură, urîţenie: *aduse acasă o sluţenie bogată;* (şi: (pop.) **slutenie**). [***Sluţi*** + *-enie*].

sluţí, sluţesc vb. **1.** (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a (se) mutila, a (se) schilodi: *să n-ajung să mă sluţesc, să pierz vrun ochi ori vreo mînă.* PANN; **2.** (tr.) a ciunti, a ciopîrţi: *ţăranul ... numai cu fieru-n mînă începu să sluţească pădurea cea bătrînă.* ALEX.; **3.** (p. ext.; tr. şi refl.) a (se) urîţi foarte tare; a (se) poci; a (se) hîzi; a (se) deforma: *naşterile o sluţiseră.* PR.; (fig.) *viaţa mea se sluţise.* GHEŢIE; **4.** (înv. şi pop.; refl.) a se schimonosi, a se strîmba: *îmi zicea că nu mă prinde cînd mă sluţesc.* GANE; **5.** (rar; refl.) a se uita urît, chiorîş la cineva: *s-or răsti şi s-or sluţi la dînsul.* VLAH.; (şi: (reg.) **sluti**). [De la ***slut***].

sluţíe, sluţii f. (înv.) sluţenie: (fig.) *i-aş dezveli năravul în toat-a lui sluţie.* NEGR. [***Slut*** + *-ie*].

sluţíre, sluţiri f. acţiunea de a (se) sluţi şi rezultatul ei; mutilare, schilodire; deformare, pocire, urîţire: *prin a mea sluţire tu mişti şi vieţuieşti.* BOL. [V. ***sluţi***].

sluţít, ~ţi, sluţită, ~e a. **1.** (înv.) mutilat; ciuntit: *sluţit şi şchiop se mişcă abia.* NEGR.; **2.** (p. ext.) foarte urît; slut, hidos: *dînd chipului sluţit, faţă zeiască.* R.L. [V. ***sluţi***].

sluţitúră, sluţituri f. fiinţă schiloadă, diformă (p. ext.) urîţenie, hidoşenie, monstru, sluţenie: *nu vreau boi de arătură şi să iau o sluţitură.* POP. [***Sluţi*** + *-tură*].

smac[1] interj. v. **smîc**.

smac[2] n. v. **şmag**.

smag n. v. **şmag**.

smaltínă, smaltine f. minereu natural de cobalt (cu nichel şi fier), de culoare albă sau cenuşie cu irizaţii, casant. [Din fr. ***smaltine***].

smalţ, smalţuri n. **1.** masă sticloasă (obţinută prin topire sau sintetizare) formată din diverşi compuşi anorganici, cu care se acoperă suprafaţa obiectelor de ceramică, de metal etc., pentru a le proteja, a le face impermeabile sau a le decora; email, glazură: *am scăpat cratiţa jos şi i-a sărit smalţul;* (fig.) *o femeie ... cu ochii dulci ca smalţul seninului eter.* BOL.; **2.** (p. ext.) obiect smălţuit: *hanger cu mîner de smalţ albastru.* CĂL.; **3.** (şi **smalţ dentar**) substanţă albă, dură şi lucioasă care acoperă dinţii: *trebuie prevenită degradarea smalţului dentar.* [Din gr. mod. ***smálto***, germ. ***Schmalz***].

smarágd n. v. **smarald**.

smaragdín, ~i, smaragdină, ~e a. (livr.) smaraldiu: *cristalele cu trupuri zmaragdine prin care ochiul se contemplă-n moarte.* R.L.; (şi: (rar) **zmaragdin**). [Din fr. ***smaragdin***].

smaragdíu a. v. **smaraldiu**.

smaráld, smaralde şi (înv.) **smaralduri** n. varietate de beril, de culoare verde, foarte transparentă, utilizată ca piatră preţioasă: *cine e nerod să ardă în cărbuni smarandul rar?* EM.; *smaragde ce se află în păstrarea vărului meu.* SAD.; *Victor îi înmînă... o brăţară din aur vechi, împodobită cu smaralde.* GHEŢIE; (fig.) *o şopîrlă de smarald.* AL.; (şi: **smaragd,** (pop.) **smarand**). [Din gr. mod. ***smáragdos***, it. ***smeraldo***].

smaraldíu, ~ii, smaraldie, ~ii a. de culoarea smaraldului, ca smaraldul; smaragdin: *fierbe cerneala-n călimară, mieroasă, zmaragdie, suc de cucută-amară.* CĂL.; (şi: **smaragdiu**). [***Smarald*** + *-iu*].

smaránd n. v. **smarald**.

smaríd, smarizi m. peşte marin migrator, cu corpul alungit, uşor turtit lateral, de culoare brună-cenuşie, cu botul ascuţit şi gura largă (*Smaris smarisflexuosa*). [Din gr. mod. ***smarída***].

smăcináş, smăcín vb. (înv.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) fărîmiţa; (p. ext.) a (se) zdrobi: *un zgomot s-auzi ... la întîlnirea celor două titve smăcinate una de alta.* CAR.; **2.** (tr.) a tortura, a chinui, a munci: *cu postul şi privegherea trupul zmăcinînd.* DOS.; **3.** (fig.; tr.) a tulbura; a agita; a zbuciuma, a frămînta: *îşi smacină conştiinţa;* (şi: **zmăcina**). [***S*** + ***măcina***].

smăcináre, smăcinări f. (înv.) **1.** acţiunea de a (se) smăcina şi rezultatul ei; **2.** fărîmiţare; zdrobire, smăcinătură; **3.** chin, tortură: *zmăcinarea trupului.* VARL.; (fig.) *la ce-i foloseau acum atîţia ani de trudă şi de smăcinare pe băncile şcoalei?* VLAH.; **4.** (fig.) tulburare; agitaţie: *coloniile romane ... au împărtăşit ... smăcinările imperiului.* OD.; **5.** (fig.) zbucium sufletesc; nelinişte, frămîntare: *a fost o smăcinare a sufletului dulce şi dureroasă.* CAR.; (şi: **zmăcinare**). [V. ***smăcina***].

smăcinát, ~ţi, smăcinată, ~e a. (înv.) **1.** fărîmiţat; zdrobit; **2.** (fig.) tulburat; agitat; zbuciumat, neliniştit: *purtînd în sufletu-i zmăcinat o îngrijită presimţire.* OD.; *suflet de om smăcinat.* CAR.; (şi: **zmăcinat**). [V. ***smăcina***].

smăcinătúră, smăcinături f. (înv. şi reg.) smăcinare. [***Smăcina*** + *-ătură*].

smălţá, smălţez vb. (tr.) a împodobi cu diferite culori; a smălţui: *strămăchini smălţate;* (fig.) *livezi ... smălţate de milioane de flori sălbatice.* FIL. [De la ***smalţ***].

smălţát, ~ţi, smălţată, ~e a. **1.** împodobit cu diferite culori: *păsări smălţate;* **2.** (rar) smălţuit: *ceasornicul smălţat.* ZAMF.; **3.** (reg.) acoperit cu smalţ: *cu ochii holbaţi şi cu dinţii smălţaţi.* POP. [V. ***smălţa***].

smălţuí, smălţuiesc vb. (tr.) **1.** a acoperi obiecte de ceramică, de metal etc. cu un strat de smalţ; a emaila: *a smălţui strămăchini;* **2.** a smălţa: *cununã smălţuită cu diamante şapte.* CĂL.; (fig.) [stelele] *smălţuiau seninul cereştilor cîmpii.* ALEX.; **3.** (rar) a lustrui dinţii. [***Smalţ*** + *-ui*].

smălţuiálă, smălţuieli f. suprafaţă smălţuită; (p. ext.) smalţ: *oalei i-a sărit smălţuiala.* [***Smălţui*** + *-eală*].

smălţuíre, smălţuiri f. acţiunea de a smălţui şi rezultatul ei; emailare, glazurare: (fig.) *luna revărsa tot aurul ei în odaia lui şi, sub această smălţuire diafană, mobilele şi covoarele străluceau.* EM. [V. ***smălţui***].

smălţuít, ~ţi, smălţuită, ~e a. **1.** acoperit cu un strat de smalţ; emailat, glazurat: *îşi păstra banii într-o cutie de metal smălţuit.* GHEŢIE; *aduse apoi străchinile cu pui fript şi una mai mică, smălţuită şi-nflorată, cu mujdei alburiu.* CĂRT.; **2.** (rar) smălţat; **3.** (peior.) fardat strident: *cotoroanţă zugrăvită şi smălţuită, pe care o pusese mai mare peste slugi.* CAR. [V. ***smălţui***].

smălţuitór, ~i, smălţuitoáre m., f. emailor. [***Smălţui*** + *-tor*].

smărándél n. (rar) diminutiv al lui smarand: *aveam un plop de vale, verde ca un smărăndel.* BOL. [***Smarand*** + *-el*].

smead[1]**, smezi, smeádă, smede** a. negricios şi palid; (p. ext.) cu faţa negricioasă şi palidă: *o figură blîndă, smeadă.* VLAH.; *era un bărbat mărunt şi smead.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **zmead**). [Din sl. ***smědŭ*** „oacheş"].

smead[2] n. mîncare specială aruncată în apă ca nadă pentru peşti, înainte de a introduce undiţa: *nici un pescar nu are voie să dea nadă sau smead.* SAD. [Et. nec.; cf. rus. ***sned'***].

smeci, smeciuri n. lovitură de atac decisivă la tenis sau la ping-pong, prin care o minge înaltă primită este expediată cu putere în terenul adversarului; (şi: **smeş**). [Din engl., fr. ***smash***].

sméctic, ~ci, smectică, ~ce a. care are proprietatea de a scoate grăsimile: *argilă smectică.* [Din fr. ***smectique***].

smectítă f. varietate de argilă, sub formă de praf, care are proprietatea de a scoate grăsimea din stofe. [Din germ. ***Smektit***].

smediór, ~i, smedioáră, ~e a. (reg.) smedişor: *o fetiţă smedioară şi la mînă cu brăţară.* POP. [***Smead***[1] + *-ior*].

smedişór, ~i, smedişoáră, ~e diminutiv al lui smead[1]; smedior: *cea fată smedişoară cu cosiţa gălbioară.* POP. [***Smead***[1] + *-işor*].

smégmă f. **1.** (înv.) sebum; **2.** substanţă albicioasă rezultată din secreţii celulare şi detritusuri, care se adună pe organele genitale externe, din cauza nespălării. [Din fr. ***smegma***].

smeiós a. v. **zmeios**.

smeoáică f. v. **zmeoaică**.

smereálă, smereli f. (rar) smerenie. [*Smeri* + *-eală*].

smerélnic, ~ci, smerelnică, ~ce a. (rar) smerit: *călugăr smerelnic.* [*Smeri* + *-elnic*].

smerénie f. **1.** atitudine umilă şi supusă; umilinţă, smericiune: *copila sărută mîna stăpînei cu smerenie*; **2.** (înv.) modestie: *luă o poziţie atît de umilă şi plină de smerenie, încît ar fi putut să amăgească pe orişicine.* FIL.; **3.** sfială, reţinere: *deschise uşa palatului cu smerenie*; **4.** (înv.) pudoare: *chipul nu i se însufleţea niciodată de ruşaţa smereniei.* HEL.; **5.** respect, admiraţie faţă de o persoană superioară, distinsă; atitudine plină de bună-cuviinţă; smereală: *pierdea din vedere că-i este mamă ... şi-i vorbea cu smerenie, ca unui om străin şi foarte respectat.* VLAH.; *asculta cu smerenie cuvîntările.* CĂL.; **6.** (bis.) evlavie, cucernicie, pietate, pioşenie: *cu fudulia ta lumească tu calci poruncile şi strici smerenia călugărească.* MAT.; **7.** (înv.) căinţă, pocăinţă: *mulţi ... cad la smerenie.* VARL. [Din sl. *sŭmĕrjenije*].

smerí, smeresc vb. **1.** (refl.) a avea o atitudine umilă, supusă, plină de respect; a se spăsi: *la o slavă meritată cu mîndrie m-am smerit.* ALEX.; **2.** (înv.; tr.) a umili; (p. ext.) a înfrînge: *să le plece cerbicia şi să le smerească trufia.* NEGR.; **3.** (înv.; rar; tr.) a viola: *au smerit muierea aproapelui său.* BIBLIA; **4.** (înv.; tr.) a chinui: *întru laţurile sale să-l smerească* (a. 1710). GCR.; **5.** (bis.; refl.) a se supune lui Dumnezeu, a fi evlavios, cucernic; a se pleca: *stăm în cumpănă să perim de nevoi ... şi cu toate acestea nu ne smerim înaintea lui Dumnezeu.* ANTIM; **6.** (înv.; refl.) a se ruga: *doamna ... se smeri lor de feaceră rugă.* MOXA; **7.** (înv.; refl.) a se căi, a se pocăi: *ce-o să zică publicul? ... astfel cugetam şi mă smeream.* GHICA. [Din sl. *sŭmĕrjati*].

smericiúne f. (înv.) smerenie: *să nu vă înşele cu smericiunea făţarnică.* N.TEST. [*Smeri* + *-ciune*].

smérin, ~i, smerină, ~e a. (înv.) smerit, umil, supus: *pe capul celui smerin, pe fruntea celui mare.* AL. [Din sl. *sŭmĕrĭnŭ, smĕrenŭ*].

smeríre f. (înv.) **1.** faptul de a (se) smeri; **2.** smerenie: *laudă fapta bună şi smerirea*; **3.** înfrîngere: *Europa întreagă se-nveseli ... aflînd smerirea lui Sinan.* BĂLC.; **4.** (bis.) cucernicie, pioşenie, smerenie: *cu smerire pe la icoane se-nchina.* NEGR. [V. *smeri*].

smerít, ~ţi, smerită, ~e a. **1.** care are o atitudine umilă, supusă; care exprimă smerenie; supus, umil, smerin: *ea-l opreşte-n loc cu ochii şi c-o mult smerită rugă.* EM.; **2.** (înv.) modest; (p. ext.) sărac: *iară de va fi smerit, cu preţul lui va sta înaintea preotului şi va preţui preotul după cum poate.* BIBLIA; **3.** lipsit de podoabe; simplu; sărăcăcios: *satele de pe mal, cu smeritele lor bordeie acoperite cu stuf.* VLAH.; **4.** respectuos, cuviincios; (p. ext.) sfios: *moşneagul ... stă la uşă smerit.* CR.; **5.** (bis.) cu frica lui Dumnezeu, supus preceptelor religioase; cucernic, evlavios, pios, religios, smernic: *era cel mai smerit între toţi, urmînd porunca evanghelică.* NEGR.; **6.** (rar) care se căieşte: *mareşalul ... rîse ca un vinovat smerit.* CĂL. [V. *smeri*].

smérnic, ~ci, smernică, ~ce a. (înv.) smerit: *lelea naltă, smernică, mergînd la biserică.* POP. [Din sl. *sŭmĕrĭnikŭ*].

smeş n. v. **smeci**.

smétie, smetii f. (reg.) băţ (folosit la îmblătitul grîului). [De la *smidă*].

smeu m., n. v. **zmeu**.

sméur m. v. **zmeur**.

sméură f. v. **zmeură**.

smeuríş n. v. **zmeuriş**.

smiálţ m. (iht.; reg.) mihalţ. [De la *mihalţ*].

smic, smicuri n. (reg.; mai ales la pl.) firimitură; (p. ext.) bucăţică: *am o căţea cu dinţii de fier ...; de-o slobod, tot smicuri şi bucăţele îl face.* POP. [De la *smicura*].

smiceă, smicele f. **1.** ramură tînără dată din rădăcina sau tulpina unei plante; lăstar, mlădiţă, vlăstar; (p. ext.) nuia: *să-mi aducă trei smicele de măr dulce.* CR.; *oamenii ieşiţi de la slujbă purtau în mîini smicele de răchită.* GHEŢIE; **2.** (reg.) vergea foarte subţire; (şi: (reg.) **zmicea**). [Et. nec.; cf. *sîmcea*].

smicí vb. v. **smuci**.

smicurá, smicur vb. **1.** (înv. şi reg.; tr.) a sfărîma, a zdrumica: *el care, de alte dăţi ar fi smicurit bucăţi p-acel om cu-aşa cuvinte, tot rîdea ca scos din minte.* COŞB.; **2.** (înv. şi reg.; tr.) a dezghioca (porumb); **3.** (înv.; tr.) a biciui: *fu bătut foarte tare, tot trupul zmicurînd.* DOS.; **4.** (reg.; refl. şi intr.) a scînci: *ia nu te mai smicura acolo şi culcă-te.* POP.; (şi: (înv.) **zmicura**, (reg.) **smicuri**). [Lat. ****exmiculare***; cf. lat. ***micula*** „fărîmă"].

smicuráre f. (înv. şi reg.) acţiunea de a smicura. [V. *smicura*].

smicurătúră, smicurături f. (înv. şi reg.) fărîmă. [*Smicura* + *-ătură*].

smicurí vb. v. **smicura**.

smidár, smidare n. (reg.) (loc cu) smidă. [*Smidă* + *-ar*].

smídă, smide şi **smizi** f. **1.** (înv.) fulger; luminiş; **2.** (înv.) grindină: *să porniră din ceriu ... fulgere şi tunete şi smidă.* DOS.; **3.** pădure de copaci arşi de fulgere, doborîţi de furtună, rupţi de grindină (sau tăiaţi), printre care au crescut tufişuri de mărăcini, de zmeură, aluni etc., prin care se pătrunde greu; (p. ext.) sihlă; smidar: *o găină sălbatecă ... o auzisem codcodăcind prin smidă.* POP. [Et. nec.; cf. *smidi*].

smidí, pers. 3 **smideşte** vb. (înv.; intr.) **1.** a fulgera; a sclipi, a lumina; **2.** a străluci. [Cf. *smidă*].

smidós, ~şi, smidoásă, ~e a. (înv. şi reg.) cu tufişuri dese (crescute printre copaci arşi de fulgere, doborîţi de furtună, rupţi de grindină): *pădure smidoasă.* [*Smidă* + *-os*].

smincí vb. v. **smuci**.

smint, sminţi m. (reg.) nebun: *ce să fie cu smintul cela?* POP. [De la *sminti*].

sminţá, sminte f. (înv. şi reg.) **1.** sminteală: *sînt şi trupeşte întreg, fără sminţă.* DOS.; **2.** pagubă: *ceia ce-ţi ţin pizmă şi-ţi fac ţării sminţă, să-i agiungă, Doamne, mîna ta cea sfîntă.* DOS.; (reg.) **a da pe cineva de sminţă**, a face cuiva rău; a supăra: *mulţi păgîni am dat de sminţă.* COŞB.; **3.** greşeală: *mă du fără de sminţă spre adevăr, să nu duc greaţă, că tu, Doamne, mi-eşti povaţă.* DOS.; (înv.) **a cădea în sminţă**, a cădea în păcat, a greşi; **4.** vină. (şi: **smînţă**). [De la *sminti*].

sminteálă, sminteli f. **1.** (înv.) tulburare, dezordine, stricăciune; pagubă; neplăcere: *nu-i bine să-l mazilească pe cale, ca să nu facă sminteală pentru cele ce trebuiesc să grijească: conace, poduri.* NEC.; **2.** (înv. şi pop.) dificultate, greutate, impediment: *cu multă pradă s-au întors fără nici o sminteală.* N.COSTIN; **a da pe cineva de sminteală** sau **a face cuiva sminteală**, a face de rîs; a da de gol: *să nu mă dai de sminteală.* AL.; **3.** (înv.) greşeală; abatere: *să se verifice dacă e vreo sminteală*; **fără (de) sminteală**, negreşit: *îndatorîndu-se a-i aduce capul lui Codreanu fără sminteală.* GANE; **4.** (înv. şi reg.) ispită: *pasă de la mine, Satano, sminteală-mi eşti!* N.TEST.; *mîntuindu-ne pe noi din smintelele lui.* AG.; **5.** (înv.) înşelăciune; amăgire: [pizmaşii] *cu limba lor înşală, să facă-n lume sminteală.* DOS.; **6.** (înv.) ceartă; conflict; gîlceavă: *împlură cetatea toată de sminteală.* COD.VOR.; **7.** pierdere a judecăţii, tulburare a minţii; nebunie, scrînteală; (p. ext.) faptă, comportare care denotă nebunie, aiureală; smintenie: *plîn de compătimire pentru sminteala lui ... a făgăduit că va merge să prînzească la ei.* CAR.; *o inexplicabilă sminteală îi stăpînea pe protagonişti.* PR. [*Sminti* + *-eală*].

sminténie, sminţenii f. (înv. şi reg.) sminteală. [*Sminti* + *-enie*].

smintí, smintesc vb. **1.** (înv. şi pop.; tr.) a împiedica pe cineva să facă ceva; a stînjeni, a tulbura: *vai de şcolarii cari-l sminteau de la învăţătură.* CR.; **2.** (rar; intr.) a se abate (din drum): *alţii ... o smintiră din acel drum.* OD.; **3.** (înv. şi pop.; intr. şi tr.) a greşi: *cela ce vede cu ochii săi şi multe sminteşte.* UR.; *şi vouă de v-am greşit sau cu altceva v-am smintit.* POP.; **4.** (înv. şi pop.; tr.) a mişca din poziţia iniţială; a muta din loc; a clinti, a urni; (p. ext.) a deranja: *să nu smintească vreo piatră din locul ei.* CR.; (refl. pas.) *dumitale n-are să ţi se smintească nici un fir de păr!* REBR.; **5.** (înv.; tr.) a strica, a deteriora; a distruge: *acest drum avea folosul a nu fi călcat şi smintit de duşman.* BĂLC.; **6.** (înv. şi pop.; tr.) a vătăma, a schilodi; (p. ext.) a bate tare, provocînd leziuni, schilodiri: *l-au bătut pînă l-au smintit.* CAR.; *l-au smintit în bătaie*; **7.** (fig.; înv. şi reg.; tr.) a deforma; a corupe: *este vreun zeu, care vine ca să sminteaască simţirile omeneşti.* PANN; *ne-au smintit limba*; **8.** (refl. şi tr. fact.) a-şi pierde sau a face să-şi piardă judecata, a i se tulbura sau a face să i se tulbure mintea; a înnebuni, a (se) scrînti, a (se) ţicni: *vai de cel ce se sminteşte, dar vai de cel prin care vine sminteala.* CR.; *un vis m-a smintit.* CAR.; (şi: (înv. şi pop.) **zminti**). [Din sl. ***sŭmensti***, ***sŭmenton*** „a tulbura", acelaşi sens ca în vechea română; sensul modern s-a întărit prin apropierea formală de *minte*].

smintíre, smintiri f. **1.** acţiunea de a (se) sminti şi rezultatul ei; sminteală; **2.** (înv.) tulburare; dezordine: *smintirea sfinţeniei hotărîrei date* (a. 1814). URIC.; **3.** (înv.) greşeală; **fără (de) smintire**, negreşit; **4.** (înv. şi pop.) vătămare: *smintirea trupului*; **5.** pierderea judecăţii, tulburarea minţii; nebunie: *cumplita-mi rătăcire ţi-e cunoscută poate; dar nimine să ştie smintirea mea.* ALEX. [V. *sminti*].

smintít, ~ţi, smintită, ~e a. **1.** (înv. şi pop.) mişcat din poziţia iniţială, mutat din loc; clintit, urnit, dizlocat; (p. ext.) deranjat: *felinare smintite din locul lor*; **2.** (înv.) vătămat; schilod; **3.** (fig.; înv. şi pop.) deformat, corupt: *limba ni-i smintită, scrierea asijderea*; **4.** (înv. şi pop.) greşit; necorespunzător: *o politică rea şi smintită pe un neam îl poate răsturna în mormînt.* GHICA; (adv.) *şi cu popa m-am sfădit, îmi face cartea smintit.* POP.; **5.** (adesea subst.) care şi-a pierdut dreapta judecată; nebun, dement, alienat, scrîntit; (p. ext.) cu comportament de nebun; aiurit, deşucheat: *rîdeau de omul acest smintit.* NEGR.; *în Cameră, un smintit paralitic se ridică şi aiureşte trei ceasuri.* EM.; **6.** care denotă lipsă de judecată, nesăbuinţă; nebunesc, nesăbuit: *celibatul e faptă smintită.* GHEŢIE; (şi: (înv. şi pop.) **zmintit**). [V. *sminti*].

smintitór, ~i, smintitoáre a. (înv.) **1.** schimbător: *vremuri smintitoare*; **2.** (fig.) dăunător: *viciu smintitor*; **3.** care întunecă judecata; care tulbură mintea: *nice stînd în gînduri smintitoare ..., ce stătu adeverit cu credinţa.* DOS. [*Sminti* + *-tor*].

smiorc interj. (adesea repetat) **1.** cuvînt imitînd zgomotul făcut de cineva cînd îşi trage sau îşi suflă nasul; **2.** cuvînt imitînd zgomotul pe care îl face apa intrată în bocanci, în cizme etc., în timpul mersului; (şi: **smîrc**). [Onomat.].

smiorcăí, smiórcăi şi **smiorcăiesc** vb. **1.** (intr. şi tr.) a trage (în mod repetat) aerul pe nas, producînd un zgomot caracteristic; a sfîrcîi: *soborul tăcu un răstimp, lăsînd pe pădurar ... să smîrcîie.* SAD.; *cineva zise, smiorcăindu-şi nasul.* ST.; **2.** (intr. şi refl.) a plînge sau a se preface că plînge înăbuşit, trăgînd aerul pe nas cu zgomot; a (se) miorcăi; a (se) scînci: *aveam un an şi jumătate şi mă smiorcăiam.* CĂRT.; **3.** (intr.) a produce un zgomot caracteristic, asemănător unui clipocit: *cu bocancii smorcăind de apă şi pantalonii leoarcă!* VOIC. (şi: (reg.) **smîrcîi, smorcăi**). [*Smiorc* + *-ăi*].

smiorcăiálă, smiorcăieli f. faptul de a (se) smiorcăi; smiorcăit[2]: *terminaţi cu smiorcăiala!* [*Smiorcăi* + *-eală*].

smiorcáire, smiorcăiri f. acţiunea de a (se) smiorcăi şi rezultatul ei. [V. *smiorcăi*].

smiorcăít[1], ~ţi, smiorcăită, ~e a. **1.** care trage (în mod repetat) aerul pe nas, producînd un zgomot caracteristic; (p. ext.) căruia îi curge nasul; sfîrcîit[1]: *e răcită şi smiorcăită*; **2.** plîngăreţ, scîncit: *fetele erau nişte smiorcăite*; (şi: (reg.) **smîrcîit**). [V. *smiorcăi*].

smiorcăít[2], smiorcăituri n. **1.** sunet caracteristic produs de cel care trage (în mod repetat) aerul pe nas; smiorcăială, sfîrcîit[2]; **2.** plîns înăbuşit, adesea prefăcut; (p. ext.) sunet produs de un asemenea plîns; smiorcăială: *toată ziua n-a mai contenit cu smiorcăitul*; (şi: (reg.) **smîrcîit**). [V. *smiorcăi*].

smirdár, smirdari m. 1. arbust mic din regiunile subalpine, cu ramificație bogată, cu frunze lucioase, persistente, conținînd substanțe tanante, cu flori mărunte, roșii-purpurii, bătînd în liliachiu, frumos mirositoare; rododendron, trandafir-de-munte, bujor de munte (*Rhododendron kotschyi*); 2. merișor[1] (*Vaccinum vitis-idaea*); (și: **smîrdar**). [Cf. sb. ***smrdelj***, bulg. ***smradljak***].

smirít n. (înv.; rar) șmirghel: *ficații lui, paveze de aramă și legătura lui, ca piatra smiritului.* BIBLIA. [Din gr. mod. ***smyrís***].

smírna adv. v. **smirnă**[1].

smírnă[1] adv. în poziție de drepți; nemișcat, înmărmurit (de frică, de respect etc.): *sta smirna înaintea fiului său și-i vorbea cu smerenie.* VLAH.; *Tătaru ... stătea smirnă lîngă birou.* GHEȚIE; (și: **smirna**). [Din rus. ***smirno***].

smírnă[2], **smirne** f. 1. rășină extrasă din scoarța unui arbore exotic (*Styrax benzoin*) care, prin ardere, răspîndește un miros plăcut caracteristic, întrebuințată în medicină, în parfumerie, în ceremoniile religioase și la îmbălsămare; benzoe, miră[2]: *și fumul majestuos de smirnă, de tămîie, din vasele divine se urcă către tîmplă în nour luminos.* EM.; 2. (p. restr.) mirosul plăcut (și puternic) al acestei rășini: *să lase-n urmă val de smirnă și santal.* CĂL.; *mama era amețită de tămîia și smirna din biserică;* 3. (reg.) numele mai multor plante erbacee: a) granat (*Chrysanthemum parthenium*); b) calomfir (*Chrysanthemum balsamita*); (compus) **smirnă-de-grădină**, tămîiță (*Chenopodium botrys*); (și: (înv. și pop.) **zmirnă**). [Din gr. mod. ***smírna***, sl. ***smirna***].

smithsonít n. carbonat de zinc natural, sub formă de cristale, folosit ca minereu de zinc sau pentru confecționarea unor obiecte de podoabă. [Din fr., engl. ***smithsonite***].

smîc interj. (pop.) cuvînt care sugerează o mișcare bruscă și grăbită, repezită: *pune mîna, smîc, și-o prinde. //* n. (pl. **smîcuri**) (reg.) 1. laț de prins păsări, cîini etc.; (p. ext.) cursă: *a căzut în smîc;* 2. sfîrlează: *a ciufulit-o cu un smîc;* 3. prîsnel; (și: **smac, zmîc**). [Cf. ***smuci***].

smîcí vb. v. **smuci**.

smînceálă f. v. **smuceală**.

smîncet n. v. **smucit**[2].

smîncí vb. v. **smuci**.

smîncít a. v. **smucit**[1].

smîntă f. v. **smîntînă**.

smîntînă, (rar) **smîntînuri** și **smîntîni** f. 1. produs lactat gras, dens, alb-gălbui, care se formează la suprafața laptelui nefiert, după ce a fost lăsat cîtva timp la temperatura obișnuită, sau care se separă din laptele nefiert cu o mașină centrifugă; spumă, groscior: *o străchioaie de brînză cu smîntîna și mămăliguța erau gata.* CR.; 2. (reg.) caimac (la lapte): *îi aduse îndată cafeaua cu lapte ..., avînd grijă să-i pună smîntînă de două degete.* REBR.; 3. (fig.) partea cea mai bună, cea mai valoroasă din ceva; floare, lamură: *smîntîna științei sale era trasă din observarea naturii.* [Probabil cuv. autoht.; cf. bulg., ucr. ***smetana***].

smîntîní, smîntînesc vb. (tr.) 1. a strînge smîntîna de pe lapte; a extrage smîntîna din lapte: *cînd căuta mama să smîntînească oalele, smîntîneşte, Smărandă, dacă ai ce.* CR.; 2. (arg.) a destitui: *șeful a fost smîntînit.* [De la ***smîntînă***].

smîntînícă (~eá), smîntînici f. 1. diminutiv al lui smîntînă: *Ionică se îndoapă cu smîntînică.* CĂL.; 2. plantă erbacee cu tulpina acoperită cu peri lungi și aspri, cu flori galbene, plăcut mirositoare, cu fructe alungite dispuse cîte patru la un nod; sînziană (*Galium cruciata*); 3. (bot.; reg.; în forma **sîntînică**) crețușcă (*Filipendula ulmaria*); 4. (bot.; reg.) brustur (*Petasites hybridus*); 5. (reg.) plantă erbacee cu frunze grase, cu flori albe-gălbui, care crește în munți, pe stînci calcaroase (*Sempervivum hirsutum*); (și: (reg.) **sîntînică**). [***Smîntînă*** + *-ică* (*-ea*)].

smîntînire f. acțiunea de a smîntîni: *smîntînirea laptelui cu centrifuga.* [V. ***smîntîni***].

smîntînít[1], **~ți, smîntînită, ~e** a. (despre lapte prins) de pe care s-a luat smîntîna; din care s-a extras smîntîna. [V. ***smîntîni***].

smîntînít[2] n. faptul de a smîntîni: *d-apoi cu smîntînitul oalelor ce calamandros făceam!* CR. [V. ***smîntîni***].

smîntîníu, ~ii, smîntînie, ~ii a. de culoarea smîntînii; (alb-)gălbui: *un fond smîntîniu.* [***Smîntînă*** + *-iu*].

smîntînós, ~și, smîntînoásă, ~e a. 1. cu multă smîntînă: *lapte smîntînos;* 2. cu aspect de smîntînă, ca smîntîna: *pastă smîntînoasă.* [***Smîntînă*** + *-os*].

smîrc[1], **smîrcuri** n. 1. (înv. și reg.) vîrtej de apă: *mă trage vivorul la smîrcuri.* DOS.; 2. loc mocirlos (acoperit cu vegetație); ochi de apă pe un teren mlăștinos; băltoacă: *șobolanii din smîrcuri, toate lighioanele ... i se arătau.* OD.; 3. (rar) baltă (formată după ploaie); noroi: *prin smîrcurile mocirloase ale ulițelor ... mergeau încet.* VLAH.; *țărîna argiloasă se preface în smîrc pe ploaie.* CĂL.; 4. (în basme; la pl.) loc îndepărtat și primejdios, de unde își trage marea izvoarele; (p. ext.) apă multă (cîtă are marea): *ajunseră la smîrcurile mării.* ISP.; *văpaia dragostei ... nu se stinge cu toate zmîrcurile mărilor.* DELAVR.; 5. (rar) izvor al unui rîu: *să supuie toate cetățile lor din smîrcurile Osmii pînă în talazurile mării.* VLAH.; 6. (reg.) unealtă primitivă făcută dintr-o tigvă, cu care se scoate lichidul dintr-un butoi; tîlv; 7. (reg.) pompă la fîntînă; (p. ext.) furtun, tulumbă; (și: (reg.) **zmîrc**). [Din sl. ***smrŭkŭ***].

smîrc[2] interj. v. **smiorc**.

smîrcîí vb. v. **smiorcăi**.

smîrcîít[1] a. v. **smiorcăit**[1].

smîrcîít[2] n. v. **smiorcăit**[2].

smîrcós, ~și, smîrcoásă, ~e a. 1. plin de smîrcuri; mlăștinos, mocirlos: *cîmp smîrcos;* 2. plin de nămol; nămolos: *intrăm curînd în brațele smîrcoase de apă.* R.L. [***Smîrc***[1] + *-os*].

smîrd, ~zi, smîrdă, ~e a. și m., f. (înv. și reg.) (om) murdar; (om) urît: *cu gușile pe spate, cu ochii bolditi, cum îs oamenii mai zmîrzi.* POP. // m., f. (înv.) om josnic: *niște hlapi și smîrzi.* MOXA. // f. 1. (înv.) murdărie: *destul cu smîrdă m-ai muiat.* BIBLIA; 2. (fig.) păcat: *cine va fi curat de smîrdă.* BIBLIA; 3. (reg.) epitet pentru o femeie căreia nu-i place curățenia; (și: (reg.) **zmîrd**). [Din sl. ***smrŭdŭ***].

smîrdár m. v. **smirdar**.

smîrdoáre, smîrdori f. (reg.) lucru murdar; (p. restr.) ființă scîrboasă, urîtă: *zmîrdoare uricioasă ce ești!* CR.; (și: **zmîrdoare**). [***Smîrd*** + *-oare*].

smîrțóg m. v. **mîrțoagă**.

smoálă f. 1. produs de culoare neagră, solid la temperatura obișnuită și vîscos cînd se topește, rezultat ca reziduu la distilarea gudroanelor de cărbuni sau prin oxidarea păcurii, folosit ca liant la prepararea asfaltului, ca izolant în construcții, în metalurgie etc.: *mai fierbinte decît smoala clocotită.* CAR.; *să o plimbe goală pe un măgar, prin oraș..., unsă cu smoală.* PETR.; **de smoală**, foarte negru; foarte întunecat: *bîjbîind în noaptea de smoală.* TUD.; *păr de smoală;* 2. (reg.) catran: *unge osia carelor cu smoală;* (și: (reg.) **șmoală**). [Din sl. ***smola***].

smoc, smocuri n. 1. cantitate de fire de iarbă, de flori, de lînă etc. care se poate prinde sau smulge deodată (cu mîna); mănunchi: *smulgînd un smoc de floricele ... le aruncă la picioarele Mandei.* NEGR.; *un smoc de nuiele;* 2. (pop.) buchet (mic): *mirele ... avea un smoc mare de betelă în piept.* GANE; 3. legătură, mănunchi de obiecte de același fel strînse laolaltă: *ține ... smocul de chibrituri aprinse la călcîiul vărului-mieu.* CR.; 4. cantitate mică de fire de păr sau de pene crescute la un loc pe pielea omului sau a unor animale; șuviță, ciuf, moț: *netezi smocurile bărbii țepoase.* VOIC.; *pe cap pasărea are un smoc de pene roșii;* 5. (rar) teanc: *dintr-un smoc de tărfăloage ... scoase o hîrtie.* NEGR.; 6. (reg.) numele mai multor plante din familia compozitelor: a) albăstriță (*Centaurea jacea*); b) zglăvoc (*Centaurea nervosa*); c) corobatică (*Centaurea nigrescens*); (și: (reg.) **zmoc**). [Cf. sb. ***smotak***].

smocăí, smócăi și **smocălesc** vb. (tr.) (reg.) a trage de păr, a bate pe cineva (trăgîndu-l de păr); a scărmăna, a flocăi. [***Smoc*** + *-ăi*].

smochín, smochini m. arbore fructifer din familia moraceelor, cu frunze mari lobate, cu numeroase flori închise într-un receptacul, care la maturitate devin fructe comestibile (*Ficus carica*): *văzu de ceea parte a rîului niște smochini.* ISP. [De la ***smochină*** sau din sl. ***smokinŭ***].

smochínă, smochine f. 1. fructul comestibil al smochinului, în formă de pară mică, suculent, cărnos, dulce, bogat în vitamine; tabană: *veneam acasă cu sînul încărcat de ... smochine.* CR.; *vorbele celor mari sînt ca smochinele de dulci.* POP.; 2. (compus; bot.; reg.) **smochină-de-baltă**, fructul comestibil al nufărului. [Din sl. ***smokina***].

smochinét, smochineturi n. (rar) loc plantat cu smochini, livadă de smochini: *vor mînca ... smochineturile voastre.* BIBLIA. [***Smochin*** + *-et*].

smóching, smochinguri n. haină bărbătească de gală, din stofă (neagră), cu o croială specială, foarte deschisă în față, cu revere de mătase; costum compus dintr-o astfel de haină, pantalon și vestă: *o să fiu servit ... de barmani în smoching și subrete în lame.* CĂL.; *peste tot, bărbați în haine negre, cîțiva în smoking.* GHEȚIE; (scris și: *smoking*). [Din engl. ***smoking***].

smochiní, smochinesc vb. (fam.; refl.) a se zbîrci; a face zbîrcituri pe piele; a se rida: *a îmbătrînit și s-a smochinit.* [De la ***smochină***].

smochiníre, smochiniri f. (fam.) faptul de a se smochini; ridare. [V. ***smochini***].

smochinít, ~ți, smochinită, ~e a. (fam.) zbîrcit; cu pielea zbîrcită; ridat: *scăfîrlia scofîlcită și smochinită de țigan bătrîn.* M.CAR. [V. ***smochini***].

smochinúță, smochinuțe f. diminutiv al lui smochină. [***Smochină*** + *-uță*].

smocói s. (reg.) mîncare din caș (dulce) amestecat cu zer sau cu lapte dulce ori cu urdă și unt. [Et. nec.].

smoculéț, smoculețe n. diminutiv al lui smoc; smocurel, smocușor. [***Smoc*** + *-uleț*].

smocurél, smocurele n. (reg.) smoculeț: *mîndre flori el culegea, smocurele le făcea, la stele că le punea.* C.L. [***Smoc*** + *-urel*].

smocușór, smocușoare n. smoculeț. [***Smoc*** + *-ușor*].

smog n. ceață deasă amestecată cu fum și cu praf industrial, care se formează în regiunile industrializate, în marile centre urbane, cu efecte dăunătoare asupra sănătății populației: *cauzele smogului au fost elucidate;* **smog fotochimic** (sau **oxidant**), concentrare în atmosferă a unor produși chimici iritanți, în condiții de calm atmosferic și trafic auto intens. [Din engl. ***smog***].

smolí, smolesc vb. 1. (tr.) a unge, a acoperi ceva cu smoală topită; a cătrăni: *aduse un boloboc mare, puse de-l smoli.* ISP.; (fig.) *să strice haina sfîntului botez și să o smolească cu smoala păcatului.* ANTIM; 2. (înv. și pop.; tr. și refl.) a se înnegri: *Baba Novac ... cu fața smolită de pulberea sîngeroasă a bătăliei.* BĂLC.; 3. (reg.; tr.) a smîntîni: *am smolit laptele.* [De la ***smoală***].

smolíre, smoliri f. acțiunea de a (se) smoli și rezultatul ei; cătrănire. [V. ***smoli***].

smolít, ~ți, smolită, ~e a. 1. uns, acoperit cu smoală; cătrănit: *corăbioară neagră și smolită, de valuri bătută.* POP.; 2. murdar: *cămașa o avea smolită.* ST.; 3. negru: *în loc de pîine smolită pîine albă ne-aduce.* VIERU; 4. brunet, oacheș; cu pielea (fetei) negricioasă: *cei doi indivizi smoliți reveniră.* GHEȚIE; (subst.) *un smolit mucos și plîngăreț ... orăcăia.* CĂRT.; 5. (înv. și reg.) palid: *eu nu pot ieși din curte ... că de voi ieși smolită, mi-or zice că-s adormită.* POP. [V. ***smoli***].

smólniță, smolnițe f. (reg.) 1. sol argilos, negru sau brun; 2. noroi[1]; 3. groapă cu noroi[1]. [Din bulg. ***smolnica***].

smomí, smomesc vb. (tr.) 1. (înv. și pop.) a momi: *n-oi putea smomi pe frate-meu să-mi împrumute*

şi iapa, să fug cu ea în lume. CR.; **2.** (reg.) a fugi; a o tuli: *ei au smomit-o care încotro.* POP. [*S-* + ***momi***].

smomíre, smomiri f. (înv. şi reg.) acţiunea de a smomi şi rezultatul ei. [V. ***smomi***].

smorcăí vb. v. **smiorcăi**.

smorzando [smorţándo] adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) în tempo atenuat, slăbind intensitatea şi încetinind mişcarea. [Cuv. it.].

smotoceálă, smotoceli f. **1.** (reg.) acţiunea de a (se) smotoci şi rezultatul ei; păruială, chelfăneală; **2.** (fam.) hîrjoneală. [***Smotoci*** + *-eală*].

smotocí, smotocesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a părui[1] pe cineva: *pe Dîţa o smotocesc băieţii.* ST.; **2.** (refl. recipr.) a se hîrjoni, îmbrăţişîndu-se, trăgînd unul de altul etc.; **3.** (tr.; despre puii de animale) a suge lacom, trăgînd cu putere de ţîţă, de uger. [Et. nec.; cf. sb. ***smotok***].

smotocít[1], ~ţi, smotocită, ~e a. (reg.) **1.** cu părul ciufulit; **2.** supt de tot laptele: *ţîţă smotocită.* [V. ***smotoci***].

smotrí vb. v. **şmotri**.

smótru n. v. **şmotru**.

smreduí, smreduiesc vb. (înv.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) molipsi, a (se) contamina; (p. ext.) a (se) îmbolnăvi: *de va vinde cineva vite smreduite de boală ... prin ştiinţa sa, atuncea va plăti.* PRAV.; (fig.) *se afla o parte de norod smreduită de eresuri.* NEGR.; **2.** (tr.) a chinui: *frigurile mă smreduiesc*; **3.** (tr.) a sfărîma. [Din sl. ***smrŭděti***].

smreduíre, smreduiri f. (înv.) **1.** faptul de a (se) smredui; **2.** contaminare; (p. ext.) boală; suferinţă; **3.** miasmă: *vîntul aduce smreduire omorîtoare.* CONACHI; **4.** sfărîmare. [V. ***smredui***].

smreduít, ~ţi, smreduită, ~e a. (înv.) contaminat, molipsit; îmbolnăvit. [V. ***smredui***].

smreduitór, ~i, smreduitoáre a. (înv.) contagios, molipsitor: *boală smreduitoare;* (fig.) *năravuri smreduitoare.* [***Smredui*** + *-tor*].

smuceáiă, smuceii f. smucire; mişcare bruscă şi rapidă: *o nouă smînceală de haină.* OD.; (şi: **smunceală, smînceală**). [***Smuci*** + *-eală*].

smucí, smucesc vb. **1.** (tr.) a trage brusc şi cu putere pentru a desprinde, a mişca etc. ceva din locul unde se află; a zgîlţîi: *îşi înfipse mîna în părul meu şi îmi smuci capul.* PR.; (refl. pas.) *uşile se smicesc.* BĂLC.; (fig.) *pricep gîndiri rebele cînd ai smuncit infernul ca să-l arunci în stele.* EM.; (refl.) *inima i se smînci din loc.* NEGR.; **2.** (intr.) a face mişcări bruşte, neregulate, necontrolabile: [armăsarul] *smuci de două ori energic din cap, în sus şi în jos.* GHEŢIE; **3.** (tr. şi refl.) a lua sau a se elibera cu forţa din mîinile cuiva sau de la cineva; a (se) smulge: *voii să mă smucesc din braţele lui.* CAR.; *s-a smucit şi-a scăpat, dar l-a trecut o ţîră năduşala.* SOR.; **4.** (refl.) a se zbate pentru a scăpa din locul unde este prins, imobilizat; a se zbici: *vaca ... la deal se zmuncea.* CR.; **5.** (intr.; despre arme de foc) a recula; (şi: (pop.) **smunci, smîci, smînci, zmuci, zmunci**, (înv. şi reg.) **zmîci**, (înv.) **sminci, smici**). [Din sl. ***smučati, smykati*** „a răpi"].

smucíre, smuciri f. acţiunea de a (se) smuci şi rezultatul ei; smuceală, smucit[2], smucitură; smulgere. [V. ***smuci***].

smucít[1], ~ţi, smucită, ~e a. **1.** tras cu putere pentru a fi desprins, mişcat etc. din locul unde se află; făcut, executat brusc, repezit, în forţă: *celelalte jocuri ... sînt vijelioase, cu mişcări repezi şi smîncite.* VLAH.; (adv.) *uşa odăii se deschise smucit.* CAR.; **2.** pronunţat repezit, în grabă; (p. ext.) care vorbeşte repezit, răstit (şi împiedicat): *îi smucit la vorbă, cam gîngav şi bolborosește.* SAD.; (adv.) *vorbeşte smucit*; **3.** (pop.) nebun, scrintit: *e smucit din botez*; (şi: **smuncit, zmuncit**, (reg.) **smîncit**). [V. ***smuci***].

smucít[2] n. faptul de a (se) smuci; smucire, smuceală, smucitură: *o bucăţică de piatră ... pe care stăpînul, printr-un smîncet, o ascundea în buzunar.* AG.; (şi: (reg.) **smîncet**). [V. ***smuci***].

smucitúră, smucituri f. faptul de a (se) smuci; smuceală, smucire, smucit[2]: *într-o smucitură prea bruscă, şalvarii îi scăpară din mînă.* EL.; (şi: (pop.) **smuncitură, zmucitură, zmuncitură**). [***Smuci*** + *-tură*].

smúgă f. (reg.) început; **a face smugă la ceva**, a lua, a scoate prima porţie din ceva; a face începutul. [Et. nec.].

smúlge, smulg vb. **1.** (tr.) a trage (cu putere) afară din pămînt o plantă (cu rădăcină); a scoate; (p. ext.) a rupe din tulpină: *floarea smulsă din tulpină se usucă şi se-nclină.* AL.; *dă o raită pe la răzoarele lui Lache, smulge vreo trei, patru cepe.* SOR.; **2.** (tr.) a scoate afară (stîlpi, pari, cuie etc.) din locul în care a fost bătut, fixat, trăgînd cu putere; a scoate: *au smuls aracii de la vie*; **3.** (tr.) a trage brusc şi energic fire de păr pentru a le scoate din rădăcină sau a le rupe: *puse mîna pe mustaţa lui cea albă, smulse cîteva fire.* ISP.; **a-şi smulge părul (din cap)** sau **a-şi smulge barba**, a-şi manifesta durerea sau disperarea; a fi foarte supărat: *izbucnii în plînsnebuneşte, smulgîndu-mi părul.* EL.; **a-şi smulge sprîncenele**, a-şi subţia sprîncenele prin pensarea unor fire de păr; **4.** (înv. şi pop.; tr.) a jumuli pene, fulgi; a jumuli păsări: *să smulgă puii aceştia, să puie doi în frigare.* NEGR.; **5.** (tr.) a desprinde (brusc) din locul unde se află, lăsînd locul gol; a scoate: *să smulgă aripioare de fluturi şi de albine.* AL.; (fig.) *nu poţi din ape smulge un soare oglindit.* VIERU; **6.** (tr.) a trage brusc şi cu putere pentru a desprinde ceva; a mişca etc. din locul unde se află; a smuci: *şi-mi venea să-l smulg din cui.* COŞB.; **7.** (refl.) a se îndepărta brusc de lîngă cineva sau de undeva: *bătrînul se smulse mînios din locul unde se oprise.* SAD.; (fig.) *cum să te smulgi de sub influenţa marilor culturi?* PR.; **8.** (tr. şi refl.) a lua cu forţa sau a se elibera brusc din mîna cuiva sau de la cineva; a (se) smuci: *să uit cum dup-o clipă din braţele-mi te-ai smult.* EM.; **9.** (tr. şi refl.) a face să iasă sau a ieşi dintr-o anumită stare, trăire: *simţea nevoia să bea ceva ... ca să se smulgă acelei stări de lîncezeală.* GHEŢIE; **10.** (tr.) a lua cu forţa sau prin vicleşug; (p. ext.) a sustrage: *a smuls bani, furaţi de la vinăricer.* CĂL.; **11.** (fig.; tr.) a obţine sau a reuşi să obţină prin constrîngere, şiretenie etc.: *n-au izbutit să-i smulgă ... o promisiune.* REBR.; **12.** (fig.; tr.) a obţine ceva (satisfacţii, împliniri etc.) în urma unor eforturi susţinute: *să se bucure singur de aplauzele ce le poate smulge.* CAR.; *de ce ... preocuparea febrilă de a smulge miezul fiecărei clipe?* GHEŢIE; (şi: **zmulge**). [Lat. *****exmulgere***].

smúlgere, smulgeri f. **1.** acţiunea de a (se) smulge şi rezultatul ei; smuls[2]; **2.** tragere (cu putere) a plantelor (cu rădăcină) afară din pămînt: *smulgerea buruienilor*; **3.** tragere bruscă şi energică a firelor de păr (pentru a le scoate din rădăcină): *sfîrşise operaţiunea smulgerii mustăţelor.* NEGR.; **4.** luare cu forţa sau eliberare bruscă din mîinile cuiva sau de la cineva: (fig.) *smulgere de sub tirania clasicismului francez.* VIANU; **5.** îndepărtare bruscă de lîngă cineva sau de uneva: (fig.) *îşi pregătea smulgerea dintr-un asemenea anturaj*; **6.** (fig.) obţinere prin constrîngere, şiretenie a unor informaţii, mărturisiri etc.; **7.** (tehn.) mod, procedeu special de rupere a unor materiale; **8.** (nav.) faza finală a operaţiei de virare a ancorei. [V. ***smulge***].

smuls[1], ~şi, smulsă, ~e a. **1.** tras afară, scos din pămînt (cu rădăcină); rupt din tulpină: *din loji zburară arcuit flori smulse.* C.PETR.; **2.** tras brusc şi energic; rupt (din rădăcină); (p. ext.) ciufulit: *moşule, barbă căruntă, dracu te-a adus la nuntă, ai să ieşi cu dînsa smultă.* POP.; **sprîncene smulse**, sprîncene pensate: *avea sprincenele smulse şi purta ciorapi de mătase.* GHEŢIE; **3.** cu părul nepieptănat, ciufulit: *vîntul vitezei îi zbîrlise părul ..., era zmultă.* TEODOR.; **4.** (pop.) jumulit de pene: *iară seara cînd se culcă gîndeşti că-i o cioară smultă.* POP.; **5.** desprins, scos brusc, rapid din locul în care era fixat; (p. ext.) rupt[1]: *pe masa ta aşez o foaie smultă.* EM.; **6.** (înv.) tras afară din teacă: *tătarii ... au intrat în pedestrime cu săbiile smulte.* COSTIN; **7.** (la haltere) **stilul smuls** (şi n.), stil constînd în ridicarea halterei cu ambele braţe printr-o singură mişcare continuă: *s-a calificat la smuls.* // adv. (rar) brusc; dintr-o dată: *lacrimi din gene-i curgeau şi smuls izbucnit-a-n cuvinte.* COŞB.; (şi: **zmuls**, (înv. şi pop.) **smult, zmult**). [V. ***smulge***].

smuls[2] n. smulgere: *s-a îndeletnicit cu smulsul buruienilor.* [V. ***smulge***].

smult a. v. **smuls[1]**.

smultúră, smulturi f. **1.** (înv. şi pop.) lînă tunsă de pe oi moarte; smoc din lîna oilor, prins în spini; (p. ext.) lînă de proastă calitate; **2.** (rar) mulţime de pene jumulite: *sînge burează din aer atunci şi smultură de pene.* COŞB.; **3.** (înv. şi pop.) femeie neglijentă, urîtă, cu părul ciufulit: *mult mă uit peste strînsură să văd şi pe-a mea smultură, iată-o în fundul şurii, gîndeşti că-i fata pădurii.* POP. [***Smult[1]*** + *-ură*].

smunceálă f. v. **smuceală**.

smuncí vb. v. **smuci**.

smuncít a. v. **smucit[1]**.

smuncitúră f. v. **smucitură**.

snack-bar, snack-baruri [snéc-bar] n. mic restaurant deschis permanent (în hoteluri, în gări etc.), unde se servesc gustări. [Din engl. ***snack-bar***].

snágă f. (reg.) **1.** putere; vigoare: *nu mai avea snagă în el.* ST.; **2.** stare materială bună; avere; (p. ext.) cîştig; **3.** năravuri: *ce snagă are calul ăsta?* [Din bulg., ucr. sb. ***snaga***].

snaménie f. v. **znamenie**.

snăgós, ~şi, snăgoásă, ~e a. (reg.) **1.** puternic; viguros: *om snăgos*; **2.** nărăvit: *cal snăgos.* [***Snagă*** + *-os*].

snoávă, snoave f. scurtă povestire populară cu conţinut anecdotic, hazliu, inspirată din viaţa de toate zilele: *poveştile, cîntecele şi snoavele au ţinut loc pururea de hrisoave domneşti.* OD. [De la ***iznoavă***].

snob, ~i, snoábă sau **snóbă, ~e** m., f. persoană care, pentru a se distinge, pentru a epata, etalează maniere, un mod de viaţă, de exprimare etc. împrumutate, fără discernămînt, dintr-un mediu care i se pare mai distins, mai original, mai la modă decît al său: *aceşti snobi bizari ... au şi început să se creadă eterni.* PR. // a. care denotă snobism; snobistic: *există într-adevăr o saturaţie ... de experimentul snob şi epigonic ... la modelele străine.* R.L. [Din fr., engl. ***snob***].

snobinétă, snobinete f. (rar) tînără femeie snoabă şi frivolă: *vin aici boieri scăpătaţi, snobi şi snobinete, scriitori, artişti.* VINEA. [Din fr. ***snobinette***].

snobísm n. atitudine, comportare, mentalitate specifică snobului: *în snobismul gastronomic şi oenologic e şi o notă substanţial personală.* CĂL.; *învăţase, mai mult din snobism, să conducă automobilul.* GHEŢIE. [Din fr. ***snobisme***].

snobístic, ~ci, snobistică, ~ce a. (rar) snob: *un „estet" cu ifose snobistice.* R.L. [***Snob*** + *-istic*; cf. germ. ***snobistisch***].

snop, snopi m. **1.** legătură făcută din mănunchiuri de păioase secerate: *am văzut mîndre fecioare purtînd pe-umerele albe auritul snop de grîu.* EM.; **a lega snop**, a lega foarte strîns; **2.** buchet de flori: *şi la sînu-i de zăpadă purta snopi de floricele.* AL.; **3.** grup de obiecte, de elemente de acelaşi fel (legate împreună); legătură, mănunchi: *arată un snop de chei ce îi spînzură la brîu.* NEGR.; (fig.) *ei înţelegeau stilul gotic ca un snop de negaţiuni.* BL.; **4.** (fig.) grup solidar de indivizi: *instinctul de conservaţiune ne împinge să căutăm a ne aduna într-un singur snop.* GHICA; **5.** fascicul de raze luminoase: *un snop de raze ... săgetează văile.* VLAH.; *soarele ... aruncă spre noi snopi roşii.* ST.; **6.** (spec.) totalitatea gloanţelor, a alicelor, a schijelor trase deodată cu o armă: *snop de gloanţe.* [Din sl. ***snopŭ*** „mănunchi"].

snopár, snopari m. (rar) persoană care leagă snopi în timpul secerişului. [***Snop*** + *-ar*].

snopeálă, snopeli f. snopire; bătaie straşnică: *mi le dete o snopeală pînă ziseră că nu sînt ei.* ISP; *să ne punem cu snopeala pe ei.* TUD. [***Snopi*** + *-eală*].

snopéşte adv. (pop.) în felul snopilor, ca snopii: *şi din fugă vă coseşte şi vă taie chip snopeşte.* POP. [***Snopi*** + *-eşte*].

snopí, snopesc vb. **1.** (reg.; tr.) a strînge şi a lega cerealele păioase în snopi; a face snopi: *cete de flăcăi muncesc, cîrduri de fete snopesc.* POP.; **2.** (tr.)

a bate foarte rău; a bumbăci, a zvînta: *nu m-a prins ..., căci m-ar fi snopit din bătaie.* CR.; **3.** (înv.; tr.) a trînti, a doborî la pămînt: *alții le snopeau și mi ți le striveau sub genunchi.* ISP.; **4.** (înv.; tr.) a masacra într-o bătălie: *întîmpină niște oști ... pe care le snopi.* BĂLC.; **5.** (refl.) a se extenua muncind; a se istovi: *m-am snopit de atîta treabă!* [De la ***snop***].

snopíre, snopiri f. acțiunea de a snopi și rezultatul ei; **2.** (reg.) legare în snopi; **3.** bătaie zdravănă; snopeală. [V. ***snopi***].

snopișór, snopișori m. snopușor. [***Snop*** + *-işor*].

snopít, ~ți, snopită, ~e a. (rar) **1.** strîns și legat în snopi: *grîu snopit*; **2.** bătut tare: *a venit acasă snopit.* [V. ***snopi***].

snopșór m. v. snopușor.

snopuléț, snopuleți n. snopușor. [***Snop*** + *-uleț*].

snopușór, snopușori m. diminutiv al lui snop; snopișor, snopuleț: *snopșorii i-am legat.* POP.; (și: **snopșor**). [***Snop*** + *-uşor*].

snovós, ~și, snovoásă, ~e a. (înv. și pop.; adesea subst.) bun de glume; hazliu, poznaș, mucalit: *a fost odată un snovos.* ISP. [***Snoavă*** + *-os*].

soácră, soacre f. mama unuia dintre soți, în raport cu celălalt soț; mamă-soacră: *Valer nu era prea bucuros că are să locuiască cu soacră-sa.* GHEȚIE; **soacră-mare**, mama mirelui; **soacră-mică**, mama miresei; **a sta soacră pe capul cuiva**, a cicăli pe cineva. [Lat. ***socra***].

soáge, sog și **sogésc** vb. (tr.) **1.** (înv. și reg.) a rupe din aluatul dospit și a da formă (de pîine) înainte de a băga la cuptor; a solzi, a sovîlta: *soagem noi pita din aloat și de acii o și coacem.* DOS.; **2.** (reg.) a frămînta aluat, caș etc. [Lat. ***subigere***; cf. magh. ***szoggatani***].

soáie f. v. zoaie.

soálbă f. v. solbă.

soárbă, soarbe f. fructul sorbului[2], de mărimea unei cireșe, de culoare brună-gălbuie, cu pete albe, cărnos, acrișor. [De la ***sorb***[2]].

soáre, sori m. **1.** corp ceresc central al sistemului nostru planetar, incandescent și luminos, în jurul căruia gravitează Pămîntul și celelalte planete, comete etc. ale sistemului, prin lumina și căldura căruia se întreține viața pe Pămînt: *ai tocmit și luna ... să-și ia de la soare lucoare și rază.* DOS.; *un soare coborît spre orizont își trimitea ultimele raze.* GHEȚIE; (**pe** sau **de**) **sub soare**, pe pămînt, în lume; în univers: *cea mai frumoasă împărăteasă de sub soare.* ISP.; (**a fi**) **rupt din soare**, (a fi) foarte frumos, de o frumusețe ideală: *și erau frumoși amîndoi, rupți din soare.* GANE; **a se uita la cineva ca la soare**, a iubi foarte mult pe cineva: *se uita la dînsa ca la soare.* ISP.; **soare cu dinți**, v. **dinte**; (compuse; înv. și pop.) **soare-răsare**, răsărit: *o fășie de lumină ... se destinde către soare-răsare.* DELAVR.; **soare-apune** (sau **-scapătă**, **-petrece**), apus; (p. ext.) timpul cînd apune soarele: *trebuia s-o fi luat ... spre soare-scapătă.* GAL.; *a cutreierat țara de la soare-răsare la soare-apune*; (pop.) **soare** (**-de**)**-sec** sau **soare-în-cap**, insolație: *descîntec de soare-sec*; **2.** lumină și căldură venită de la acest corp ceresc: *tresărind scînteie lacul și se leagănă sub soare.* EM.; *se lăsă să cadă pe bancă, în plin soare.* EL.; **cu soare**, cît mai e încă (lumină de) zi; pe lumină: *ea se culcă tot cu soare și se scoală-n ziua mare.* POP.; **a sta cu burta la soare**, a trîndăvi; **a i se pune cuiva soarele drept inimă**, a i se face foame; **3.** (fig.) fericire, bucurie, satisfacție: *soarele fericirii se va arăta vesel pe orizontul senin.* ALEX.; *că săracul n-are soare, nici zile de sărbătoare.* POP.; **4.** (mai ales la pl.) corp ceresc cu lumină proprie (care poate constitui centrul unui sistem planetar): *rîul ... se limpezește sub sori.* EM.; *lucruri ciudate astăzi se-ntîmplă în lume și-n sori.* VIERU. [Lat. ***sol***, ***-is***].

soareá, soarele f. (franțuzism; înv.) serată: *la oraș sînt soarele.* PANN; *participă la soarelele literare.* CĂL. [Din fr. ***soirée***].

soártă, sorți și (înv.) **soarte** f. **1.** forță, voință supranaturală considerată drept cauza tuturor întîmplărilor, evenimentelor din viața omului; destin, fatalitate, ursită, scrisă: *soartă amăgitoare! nebun cine se-ncrede ție!* AL.; *dar el a ținut să fie mai puternic decît soarta.* GHEȚIE; **2.** ceea ce este destinat cuiva; condiție, stare: *dă-mi altă soartă.* EM.; *își plînge soarta*; **a se împăca** (sau **a fi împăcat**) **cu soarta** (**sa**), a se resemna: *e ... fată bătrînă, dar s-a împăcat cu soarta ei.* PETR.; **a (se) lăsa în voia soartei**, v. **lăsa**; **3.** curs al evenimentelor din viața cuiva; concurs de împrejurări, condiție în care se află cineva la un moment dat: *adevărata putere nu constă în faptul de a dispune de soarta altora.* PR.; *dorea să-și îmbunătățească soarta*; **4.** evoluție, desfășurare a unei acțiuni; deznodămînt: *comiseră în fierbințeala luptei o greșală și mai pierzătoare, care hotărî soarta zilei.* EM.; **5.** (pop.) placentă: *soarta vacii se îngroapă la izvor spre a avea lapte cu îmbelșugare.* // (de obicei în forma **sorț**; mai ales la pl.) **1.** zar, bob etc. aruncat sau bilet tras la întîmplare, pentru a determina luarea unei decizii; (p. ext.; și **tragere la sorți**) modalitate de alegere, de repartiție, de desemnare etc. prin aruncarea zarurilor, prin tragerea unor bilete etc., în care hazardul decide, în condiții de șanse egale pentru toți participanții: *toate cu sorții le apuci.* N.COSTIN; *îi va da obligațiuni de tezaur ... prin tragere la sorți.* GHICA; **a trage la sorți**, **a)** (și, înv., **a trage sorți** sau **la soartă**) a hotărî prin sorți o împărțeală, un cîștig etc.; a participa, ca parte interesată, la o astfel de operație: *să se tragă sorți, norocul s-aleagă.* CAR.; *doi ofițeri, trași la sorți de batalionul lor, îl provoacă la duel.* CĂL.; **b)** (pop.; și **a trage sorții** sau **sorțul**) a recruta pentru îndeplinirea serviciului militar, prin tragere la sorți: *era voinic, trăsese sorții și-am tot zorit să-l însurăm.* COȘB.; **a cădea** (sau **a ieși**) **cineva la sorți**, **a)** a fi recrutat pentru îndeplinirea serviciului militar, prin tragere la sorți: *de-o cădea fii-mio la sorți, trebuie ... să-l scap de miliție.* GHICA; **b)** (și **a cădea soarta pe cineva**) a fi ales, desemnat prin tragere la sorți: *cine cade la sorți, acela va face de pază*; **a se alege sorții**, a se ajunge la un deznodămînt; (pop.) **a trage cu sorții**, a prezice prin zaruri, bobi etc.: *bătrînii ... trăgeau cu sorții noaptea, la lună, și vesteau fetei mare noroc.* AL.; **2.** (pop.) recrutare (prin tragere la sorți): *potere m-o-nconjurat ... și la sorți că m-au luat.* POP.; **3.** (înv. și pop.) bucată de pămînt repartizată prin tragere la sorți: *ne-ai dat noao sorți de țarină și vii.* BIBLIA; **4.** șansă: *toți sorții de izbîndă sînt pentru cartea lui.* VLAH.; *cînd aceeași idee le vine la doi oameni, ea are sorți să fie adevărată.* IBR.; (și: **sorț**, (înv. și reg.) **soarte**). [Lat. ***sors***, ***-tis***].

soárte f. v. soartă.

soáță, soațe f. **1.** (înv. și reg.) însoțitoare; colaboratoare; părtașă: *soațele tale le voi băga-n casă.* DOS.; (fig.) [virtutea] *soață drăgăstoasă în ale păcii.* ISP.; **2.** (înv., pop. și fam.) soție: *ne sărutăm soațele tinere.* VIERU; *acum e vremea să-ți găsești o soață potrivită.* GHEȚIE; **3.** (înv. și pop.) pereche: *o imagine a cărei soață se află numai în următoarea strofă.* MAIOR. [Lat. ***socia***].

sobár, sobari m. meseriaș care face sau repară sobe: *un sobar pare-se ori coșar ... îi strigă ... cu un glas aspru.* PETR. [***Sobă*** + *-ar*].

sóbă, sobe f. **1.** instalație de cărămidă, de teracotă, de fontă etc., în care se face foc pentru a încălzi încăperile sau pentru a găti mîncarea; cuptor, plită: *focul pîlpîia în soba de teracotă albă.* GHEȚIE; **sobă de gătit**, mașină de gătit; **2.** (înv. și reg.) cameră; bucătărie: *scoală și slujnicele să-ș măture sobele.* POP. [Din magh. ***szoba*** „cameră"].

sobărie[1], sobării f. (rar) fabrică, atelier de sobe. [***Sobă*** + *-ărie*].

sobărie[2] f. (reg.) meșteșugul sobarului: *să învețe sobăria.* [***Sobar*** + *-ie*].

sobiță, sobițe f. diminutiv al lui sobă; sobă mică; sobușoară: *odaia are ... o sobiță de tuci.* CAR. [***Sobă*** + *-iță*].

soból, soboli m. **1.** (zool.) cîrtiță (*Talpa europaea*): *umblau soboli pe sub pămînt.* VLAH.; *fabula ariciului și a sobolului.* CĂL.; **2.** (p. ext.; reg.) mușuroi făcut de aceste animale; **3.** (zool.; reg.) șoarece mare; șobolan; **4.** (zool.; înv.) samur, zibelină (*Martes zibelina*): *să primești cîteva blăni de soboli pe care le am de la muscali.* SAD.; **5.** (p. ext.; înv.) blana (prelucrată a) acestui animal: *cojoc de soboli.* COSTIN. [Din bulg. ***soboléc***, ucr., rus. ***sobol'***].

sobolán m. v. șobolan.

sobór, soboare n. **1.** sinod; (p. ext.) adunare, mulțime de clerici care oficiază o slujbă religioasă: *au făcut sinod, adecă sobor.* NEC.; *slujba cununiei fu oficiată de un sobor de preoți în frunte cu ... vicarul mitropolitan din Blaj.* GHEȚIE; **2.** (înv.) sfat; întrunire; (p. ext.) mulțime de oameni adunați laolaltă: *domnul sta în adunarea sau soborul a toată țara.* BĂLC.; **3.** slujbă religioasă ortodoxă oficiată de un mare număr de clerici: *în fiecare an se face sobor la biserică pentru sufletele morților*; **4.** (înv. și reg.) sărbătoare religioasă închinată unor sfinți: *ziua ce se prăznuiește soborul arhanghelilor Mihail și Gavril, în opt zile a lui noiembrie.* N.COSTIN; **5.** (înv.) catedrală: *zidi săbor frumos lui Hristos.* N.TEST.; (și: (înv.) **săbor**, **stobor**). [Din sl. ***sŭborŭ***, ***soborŭ*** „adunare"].

soborî, soborăsc vb. (reg.; intr.) a se strînge laolaltă pentru a se sfătui, pentru a lua o hotărîre (într-o problemă bisericească): *haideți azi să soborîm, biserica s-o croim.* POP. [De la ***sobor***].

sobórnic, ~ci, sobornică, ~ce a. **1.** (înv.) sinodal: *biserică săbornică.* DOS.; **2.** (înv. și pop.; adesea subst.) care face parte din sobor, care trăiește, acționează conform hotărîrilor soborului: *Sfîntă Joie, sobornica lui Hristos ..., să-mi fii ajutătoare!* POP.; (și: (înv.) **săbornic**). [***Sobor*** + *-nic*; cf. sl. ***sŭborĭnŭ***].

sobornicésc, ~și, sobornicéască, ~ești a. (înv.) sinodal: *iaste osîndit prin blestem sobornicesc.* PRAV. [***Sobornic*** + *-esc*].

sobornicéște adv. (înv.) întemeiat pe hotărîrile soborului. [***Sobornic*** + *-eşte*].

sobránie f. numele parlamentului în Bulgaria. [Din bulg. ***sobranija***].

sobrichét, sobricheturi n. (franțuzism) poreclă: *contemporanii săi au purtat asemeni sobricheturi.* HASD. [Din fr. ***sobriquet***].

sobrietáte f. **1.** faptul sau însușirea de a fi sobru; atitudine, comportare de om sobru; cumpătare, moderație, măsură, temperanță; seriozitate: *propagă poporului sobrietatea, iar ei trăiesc în cel mai mare libertinagiu.* FIL.; **2.** starea, caracterul a ceea ce este simplu, lipsit de ornamente de prisos; simplitate; gravitate, austeritate: *grația și sobrietatea se întîlnesc într-o admirabilă sinteză în arta românească.* STĂNIL.; **3.** lipsit de artificialitate, de afectare etc.; naturalețe; (p. ext.) concizie: *sobrietate și precizitune de stil.* VLAH. [Din lat. ***sobrietas***, ***-atis***, fr. ***sobriété***].

sóbru, ~i, sobră, ~e a. **1.** care respectă limita admisă în comportare, în manifestări etc., care păstrează măsura, care evită excesele; lipsit de superficialitate, de frivolitate; cumpătat, moderat; serios, grav: *ce sobri erau oamenii în acel sat al copilăriei!* SAD.; **2.** care denotă seriozitate, severitate, austeritate: *îi plăcea să trăiască larg, fără grija mărunțișurilor plicticoase ale existenței, într-o îndestulare sobră.* GHEȚIE; **3.** lipsit de ornamente de prisos; simplu, auster: *mobila, pereții, ușile, toate aveau un aspect sobru.* VLAH.; **4.** lipsit de artificialitate, de afectare; natural, (p. ext.) concis: *puternica scenă, articulată din fraze sobre.* VIANU; *stil sobru*; (adv.) *voiam să scriu ... sobru, limpede și totuși patetic.* EL. [Din fr. ***sobre***, lat. ***sobrius***].

sobușoáră, sobușoare f. sobiță: *nici o muncă nu-i ușoară ... ca iarna la sobușoară.* POP. [***Sobă*** + *-ușoară*].

soc, soci m. (și **soc negru**) arbust din familia caprifoliaceelor, cu scoarța cenușie, cu flori albe dispuse în corimbe ramificate, cu fructe în formă de boabe negre, lucioase, în ciorchine, din ale cărui flori se prepară un ceai medicinal cu proprietăți sudorifice și antireumatice, scoarța, fructele și rădăcina avînd proprietăți diuretice și laxative (*Sambucus nigra*); (p. restr.) flori, fructe, bucăți de scoarță sau de rădăcină ale acestei plante, cu întrebuințări medicinale: *ai răgușit, mai bine du-te de bea ceai de soc.* AL.; *avea obicei ... să-l aștepte, într-un tufăriș de soc bătrîn, o ieruncă.* SAD.; **soc roșu** (sau **de**

munte), arbust din familia caprifoliaceelor, cu flori albe-gălbui grupate în ciorchine, cu fructele boabe roşii (*Sambucus racemosa*). [Lat. ***sabucus*** (=***sambucus***)].

socác, socace n. (înv. şi reg.) uliţă: *paşte popa vacile ... pe toate socacele.* POP. [Din turc., sb. ***sokak***].

socáci, socaci m. (înv. şi reg.) bucătar: *lucră şi Sfarmă-Pietre ca un socaci împărătesc şi făcu un prînz de-ţi lăsa gura apă.* POP. [Din magh. ***szakács***].

socátă, socate f. băutură răcoritoare preparată, prin fermentare, din flori de soc, zahăr, lămîie şi apă. [***Soc*** + ***-ată***].

socăcí, socăcesc vb. (înv. şi reg.) **1.** (intr.) a practica meseria de bucătar; **2.** (tr. şi intr.) a găti: *să rămînă acasă să socăcească.* POP. [De la ***socaci***].

socăcíţă, socăcíţe f. (înv. şi reg.) bucătăreasă: *socăciţa se găteşte, cînd întră oaspeţi-n casă, bucatele stau pe masă.* POP. [***Socaci*** + ***-iţă***].

socerál, ~i, soceralĭ, ~e a. (rar) de soacră: *soacra înfăptuieşte în vorbirea ei perfecţiunea malignităţii socerale.* CĂL. [Cf. it. ***suocera*** „soacră"].

socét n. (reg.) loc acoperit cu soci; desiş de soci. [***Soc*** + ***-et***].

sociábil, ~i, sociabilă, ~e a. **1.** născut să trăiască în societate, capabil să stabilească relaţii cu semenii: *omul ... trebuie neapărat să fie sociabil, fiindcă numai în contactul cu alţi oameni îşi poate mulţumi aspiraţiile.* GHICA; **2.** căruia îi plac relaţiile cu semenii, care se împrieteneşte uşor; prietenos, comunicativ; care denotă asemenea calităţi: *fire francă, sociabil, bonom, nu avea decît prieteni.* GHEŢIE. [Din fr. ***sociable***].

sociabilitáte f. **1.** capacitate, aptitudine a fiinţelor de a trăi în societate: *democraţia ... exaltă sociabilitatea, această frăţie de simpatii şi de interese.* BOL.; **2.** calitatea de a fi sociabil, prietenos; comunicativitate: *se certifică sociabilitatea afabilă a profesorului.* C. [Din fr. ***sociabilité***].

sociál, ~i, socialĭ, ~e a. **1.** care aparţine, care este propriu societăţii umane, referitor la societate, la un grup de indivizi considerat ca un tot, la relaţiile reciproce dintre indivizi: *numai în viaţa socială ... poate găsi puterea de a învinge piedicile.* GHICA; *fenomene sociale*; **ştiinţe sociale**, ştiinţe umanistice prezentate din punctul de vedere al organizării şi dezvoltării societăţii (ex.: sociologia, psihologia socială, dreptul, economia, istoria etc.); **2.** care trăieşte în societate: *omul este un animal social*; **3.** referitor la organizarea societăţii; propriu unui anumit tip de societate (ierarhic) constituite: *introduce egalitatea socială.* MAIOR.; *în secolul nostru, grupări de oameni decretează naşterea unor noi ordini sociale, politice.* GHEŢIE; *clase sociale*; **4.** referitor la modul de muncă, la condiţiile de viaţă ale cetăţenilor, în special ale muncitorilor: *conflicte sociale*; **5.** care ţine de o societate comercială, referitor la o societate comercială: *capital social.* // n. ansamblul problemelor legate de societatea umană: *literatura modernă este actuală prin acceptarea socialului.* R.L. [Din fr. ***social***, lat. ***socialis***, it. ***sociale***].

sociál-darvinísm n. concepţie sociologică apărută în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, care extinde legităţile biologice (descoperite de Darwin) la viaţa socială; darvinism social. [***Social*** + ***darvinism***].

sociál-democrát, ~ţi, social-democrată, ~e a. care aparţine, care este caracteristic social-democraţiei, referitor la social-democraţie: *era membru în partidul social-democrat.* PR.; **2.** care aparţine unui partid cu asemenea orientare politică: *scria articole în ... oficiosul social-democrat.* GHEŢIE. // m., f. adept al social-democraţiei; membru al unui partid social-democrat: *ei profesau, ca social-democraţi, „internaţionalismul".* IBR. [Din germ. ***Sozialdemokrat***, fr. ***social-démocrate***].

sociál-democratísm n. ideologia, tactica social-democraţiei: *social-democratismul ... fusese puternic în Germania înainte de 1933.* PR. [Din germ. ***Sozialdemokratismus***].

sociál-democraţíe f. curent politic de orientare centru-stînga, cu caracter democratic şi reformist, apărut în Europa, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, pe cale paşnică (opus comunismului); doctrină a socialiştilor. [Din germ. ***Sozialdemokratie***, fr. ***social-démocratie***].

socialísm n. **1.** doctrină economică, politică, socială care susţine omogenizarea socială, îngrădirea, chiar dispariţia proprietăţii private şi înlocuirea acesteia cu proprietatea colectivă, controlată de societate sau de stat: *din Apus a venit şi individualismul şi socialismul.* STĂNIL.; *socialismul se opune liberalismului*; **socialism ştiinţific**, teoria luptei de clasă, proprie concepţiei marxist-leniniste, aplicată la organizarea societăţii socialiste (în estul Europei); **socialism utopic**, ansamblul concepţiilor economice, politice, sociale, premergătoare socialismului ştiinţific, care concep socialismul ca ideal moral, susţinînd egalitatea economică şi socială între oameni: *Th. Morus, Campanella, Saint-Simon, T.J. Proudhon sînt reprezentanţi ai socialismului utopic*; **2.** sistem, orînduire socială şi politică bazată pe această doctrină: *la victoria socialismului se ajunge numai prin moarte organizată.* PATAP; **3.** (în teoria marxist-leninistă) perioadă care succedă dispariţia capitalismului şi precedă instaurarea comunismului; **4.** ansamblu de doctrine, de partide de stînga care nu sînt marxiste: *socialiştii vest-europeni pledează pentru respectarea drepturilor celor mulţi în societatea capitalistă.* [Din fr. ***socialisme***, germ. ***Sozialismus***].

socialíst, ~şti, socialistă, ~e a. care aparţine, care este specific socialismului, referitor la socialism: *Genu accepta, în principiu, doctrina socialistă.* GHEŢIE; *pe vremuri ... îşi luau angajamente în întrecerea socialistă.* D.; *regim socialist; deputat socialist.* // m., f. adept al socialismului; membru al unui partid socialist: *tineri, foarte tineri din capitală ... îşi închipuie că sînt socialişti.* MAIOR.; *ca toţi socialiştii culţi, adopta o concepţie estetică foarte liberală.* CĂL. [Din fr. ***socialiste***, germ. ***Sozialiste***].

socializá, socializez vb. **1.** (refl. şi tr. fact.) a dobîndi sau a face să dobîndească caracter social; a (se) integra în societate; a (se) pune la dispoziţia societăţii: *a fost socializată ştiinţa*; **2.** (tr.) a trece mijloacele de producţie şi alte bunuri din proprietate privată în beneficiul unei colectivităţi, sub controlul acesteia sau al statului: *în gospodăria colectivă sînt socializate numai pămînturile, vitele mari de muncă şi uneltele.* PR. [Din fr. ***socialiser***].

socializánt, ~ţi, socializantă, ~e a. care socializează; cu tendinţe socialiste: *concepţii socializante.* [Din fr. ***socialisant***].

socializáre, socializări f. acţiunea de a (se) socializa şi rezultatul ei: *să împingă socializarea pînă la desfiinţarea modului însuşi de expresie a personalităţii nu s-a gîndit nimeni.* CĂL.; *acestei inspiraţii receptive ... îi revine desigur un rol considerabil întru socializarea operei.* BL. [V. ***socializa***].

socializát, ~ţi, socializată, ~e a. care a dobîndit caracter social; care s-a integrat în societate: *individ socializat.* [V. ***socializa***].

socialménte adv. din punct de vedere social, sub raport social: *o cădere a mea n-ar fi fost spectaculoasă socialmente.* PR.; *faptă socialmente periculoasă.* [Din fr. ***socialement***, it. ***socialmente***].

sociatív, ~i, sociativă, ~e a. (despre complemente circumstanţiale) care arată fiinţa sau lucrul care însoţeşte subiectul sau complementul direct în săvîrşirea unei acţiuni. [Din fr. ***sociatif***].

societár, ~i, societară, ~e m., f. **1.** persoană care face parte dintr-o societate literară, muzicală, teatrală etc.: *ardeam de nerăbdare să-mi depun partea mea de societar.* VLAH.; **2.** actor de prim rang, membru într-o asociaţie a artiştilor unui teatru naţional, care primeşte anual o cotă-parte din veniturile teatrului: *actriţa fusese societară a Comediei Franceze*; **societar de onoare**, actor plătit pe tot timpul vieţii de teatrul la care rămîne angajat permanent; **3.** persoană care deţine acţiuni emise de o societate (anonimă) pe acţiuni; asociat într-o întreprindere comercială particulară; acţionar. [Din fr. ***sociétaire***].

societáte, societăţi f. **1.** totalitatea oamenilor care trăiesc laolaltă în mod organizat, avînd aceleaşi instituţii, legi, aceeaşi cultură (şi origine comună); sistem de relaţii existent între aceşti oameni; colectivitate, comunitate: *ordinea în societate nu poate fi dobîndită decît prin aplicarea legilor.* GHICA; *am moştenit o societate bolnavă.* PR.; **societate civilă**, sistem social în care primează drepturile omului; **2.** formaţiune social-economică (limitată în spaţiu şi timp); orînduire, sistem social: *societatea primitivă*; **3.** (p. anal.) fel particular de a trăi în grup al unor vieţuitoare: *albinele trăiesc în societate*; **4.** grup de persoane care petrec (plăcut) un anumit timp împreună; anturaj, companie: *găsii aici o societate numeroasă de amici şi cunoscuţi.* BOL.; *te compromiţi în cele mai ordinare societăţi.* GHEŢIE; **în societate**, între oameni, în lume: *nu-i frumos să te plîngi în societate*; **a ţine societate cuiva**, a ţine companie cuiva: *Lenica rămase să-i ţină societate bărbatului ei în timpul mesei.* GHEŢIE; **5.** cerc aparţinînd claselor favorizate, privilegiate: *toată societatea din Bucureşti ... nu vorbi decît de darurile ce se trimisese miresei.* BOL.; *nu putea pătrunde în înalta societate*; **6.** asociaţie de oameni avînd ţeluri, idealuri comune (ştiinţifice, literare, filantropice etc.); sediul acestei asociaţii: *am depreţiat spiritul de societăţi literare.* MAIOR.; *discuţia alunecă asupra marei serbări ce o pregătea societatea filantropică.* REBR.; **7.** asociaţie alcătuită pe baza unor investiţii de capital în comun, în vederea obţinerii unor beneficii; sediul acesteia: *fusesem angajat ... la noua societate de canalizare a Deltei.* EL.; **societate (anonimă) pe acţiuni**, formă de organizare a unei întreprinderi al cărei capital este împărţit în acţiuni, obligaţiile sociale fiind garantate cu patrimoniul social, acţionarii neräspunzînd de datorii decît în limita sumelor subscrise la alcătuirea capitalului acesteia; **societate cu răspundere limitată**, formă de organizare a unei societăţi comerciale în care obligaţiile sociale sînt garantate cu patrimoniul social şi cu limitarea răspunderii asociaţilor la aportul de capital al fiecăruia; **societate în comandită simplă**, formă de organizare a unei societăţi comerciale, constituite din membrii comanditaţi şi comanditari, în care obligaţiile sociale sînt garantate cu patrimoniul social şi cu răspunderea nelimitată şi solidară a asociaţilor comanditaţi, în vreme ce asociaţii comanditari răspund numai pînă la concurenţa aportului lor; **societate în nume colectiv**, organizare a unei întreprinderi prin investiţii individuale de capital şi prin contribuţie în muncă, pentru obligaţiile căreia membrii săi răspund solidar şi nelimitat cu întregul patrimoniu; **8.** (jur.) persoană juridică constituită în temeiul unui contract; (şi: (înv.) **soţietate**). [Din lat. ***societas***, ***-atis***, fr. ***société***, it. ***società***].

socinián, ~eni, socinianĭ, ~ene a. care aparţine socinianismului, referitor la socinianism: *ritual socinian.* // m., f. adept al socinianismului: *socinienii sînt răspîndiţi mai ales în Ardeal.* [Din lat. ***socinianus***, fr. ***socinien***].

socinianísm n. curent protestant antitrinitarian întemeiat în Italia de Socinus, în sec. al XVI-lea, care nega divinitatea lui Isus Hristos, păcatul originar, predestinarea, considerînd sfintele taine doar ca ritualuri simbolice şi care s-a contopit, în sec. al XVII-lea, cu unitarianismul: *a pătruns aci luteranismul la saşi, calvinismul şi unitarismul (socinianismul) la unguri.* BL. [Din lat. ***socinianismus***, fr. ***socinianisme***].

socioafectív, ~i, socioafectivă, ~e a. referitor la motivaţiile afective ale relaţiilor interpersonale şi sociale. [***Socio***(***logic***) + ***afectiv***].

sociocognitív, ~i, sociocognitivă, ~e a. referitor la aspectul social al procesului cognitiv. [***Socio***(***logic***) + ***cognitiv***].

socioculturál, ~i, socioculturală, ~e a. referitor la relaţiile dintre cadrul social şi diferite particularităţi, aspecte culturale, precum tradiţiile, moravurile, mentalităţile etc. [Din fr. ***socioculturel***, engl. ***sociocultural***].

sociodramátic, ~ci, sociodramatică, ~ce a. care ţine de sociodramă, referitor la sociodramă. [Din fr. ***sociodramatique***].

sociodrámă, sociodrame f. test sociometric şi psihoterapeutic constînd în improvizarea unui

scenariu pe o temă dată, în care fiecare subiect primeşte un anumit rol, vizîndu-se astfel un catharsis colectiv; psihodramă. [Din fr. ***sociodrame***, engl. ***sociodrama***].

sociofilíe f. nevoie intensă de viaţă socială. [Din fr. ***sociophilie***, engl. ***sociophilia***].

sociofobíe f. antipatie anormală pentru viaţa în societate. [Din fr. ***sociophobie***, engl. ***sociophobia***].

sociogónic, ~ci, sociogonică, ~ce a. care ţine de sociogonie, referitor la sociogonie. [Din fr. ***sociogonique***].

sociogoníe, sociogonii f. totalitatea miturilor, teoriilor, concepţiilor etc. referitoare la apariţia civilizaţiilor umane. [Din fr. ***sociogonie***].

sociográf, sociografi m. specialist în sociografie. [Din fr. ***sociographe***].

sociografíe f. **1.** observare, înregistrare şi descriere a societăţilor, ca formaţiuni istorice concrete; **2.** curent iniţiat de R. Steinmetz, care susţine că sociologia trebuie să se reducă la simpla descriere a faptelor, nu şi la interpretarea acestora sau la formularea unor concluzii teoretice; **3.** disciplină sociologică empirică, descriptivă şi inductivă; ramură a sociologiei care studiază influenţa condiţiilor locale asupra formării tipurilor sociale. [Din fr. ***sociographie***].

sociográmă, sociograme f. reprezentare grafică a datelor obţinute prin testul sociometric. [Din fr. ***sociogramme***].

sociolingvíst, ~şti, sociolingvistă, ~e m., f. specialist în sociolingvistică. [Din fr. ***sociolinguiste***, engl. ***sociolinguist***].

sociolingvístic, ~ci, sociolingvistică, ~ce a. care aparţine, care este specific sociolingvisticii, referitor la sociolingvistică: *studii sociolingvistice.* // f. domeniu al lingvisticii care studiază relaţiile dintre limbă, cultură şi societate. [Din fr. ***sociolinguistique***, engl. ***sociolinguistics***].

sociológ, ~gi, sociologă, ~ge m., f. specialist în sociologie: *după părerea sociologilor francezi reprezentările colective sînt ... supuse altor legi.* BL. [Din fr. ***sociologue***].

sociológic, ~ci, sociologică, ~ce a. care aparţine, care este specific sociologiei, referitor la sociologie: *critica sociologică şi critica strict estetică reprezintă două modalităţi temperamentale.* CĂL. [Din fr. ***sociologique***].

sociologícéşte adv. (rar) din punct de vedere sociologic: *sociologiceşte, s-a luat ca exemplu de inadaptare cazul lui Eminescu.* CĂL. [***Sociologic*** + ***-eşte***].

sociologíe f. **1.** ştiinţă care studiază fenomenele tipice şi legile de evoluţie ale umanităţii, în complexitatea ei socială: *sociologia a fost întemeiată de Auguste Compte*; **sociologia educaţiei,** orientare în pedagogia contemporană care consideră educaţia un proces de formare conştientă a omului în, prin şi pentru societate; pedagogie socială; **sociologie medicală,** ştiinţă care studiază fundamentele sociale ale sănătăţii şi îmbolnăvirii, interdependenţa dintre factorii sociali şi starea de sănătate sau de boală a populaţiei, precum şi influenţele stării de sănătate asupra vieţii sociale a indivizilor şi a grupurilor umane; **sociologie animală,** studiul vieţii în grup, la animale; **2.** (şi **sociologie politică**) ştiinţă care studiază fenomenele sociale şi politice din orînduirea existentă; **3.** (rar) mod particular de a privi problemele sociale: *sociologia romancierului era maniheistă.* [Din fr. ***sociologie***, germ. ***Soziologie***].

sociologísm n. orientare care exagerează rolul sociologiei în studiul fenomenelor şi proceselor sociale, subordonîndu-i celelalte ştiinţe (biologie, psihologie etc.): *vina lui Gherea este de a fi făcut excesiv sociologism, cultivînd ideologia fără artă.* CĂL.; *sociologismul postulează supremaţia societăţii asupra individului.* [Din fr. ***sociologisme***].

sociologíst, ~şti, sociologistă, ~e a. care aparţine sociologismului, referitor la sociologism: *concepţie sociologistă.* // m., f. adept al sociologismului. [Din fr. ***sociologiste***].

sociologizá, sociologizez vb. (tr.) a interpreta anumite fenomene, procese etc. de pe poziţiile sociologismului. [Din fr. ***sociologiser***].

sociologizánt, ~ţi, sociologizantă, ~e a. care tinde să sociologizeze; care exagerează importanţa sociologiei: *interpretare sociologizantă a evoluţiei limbii.* [Din fr. ***sociologisant***].

sociométric, ~ci, sociometrică, ~ce a. care aparţine sociometriei, referitor la sociometrie. [Din fr. ***sociométrique***].

sociometríe f. metodă folosită pentru studierea cantitativă a relaţiilor psihice interumane în cadrul unor grupuri sociale mici. [Din fr. ***sociométrie***].

sociopsihiatríe f. domeniu care studiază acţiunea patogenă a mediului asupra vieţii psihice. [Din engl. ***sociopsychiatry***].

socioterapíe f. **1.** ansamblul măsurilor întreprinse pentru resocializarea progresivă a bolnavilor mintali; **2.** ansamblu de mijloace care modifică mediul social al unui individ, în scop terapeutic; **3.** utilizarea terapeutică a activităţilor colective în mediul spitalicesc. [Din fr. ***sociothérapie***].

sóclu, socluri n. **1.** partea de jos (ieşită în afară) a unei clădiri, a unui grilaj etc.: *soclul casei*; **2.** suport, postament din marmură, din piatră etc. care susţine o coloană, o statuie etc.; piedestal, postament: *sfincşi pe socluri de-alabastru aşezaţi.* MACED.; **3.** obiect, dispozitiv servind la susţinerea unei piese, a unui sistem tehnic etc.; bază, suport; **4.** parte componentă de contact a siguranţelor unipolare cu filet şi a siguranţelor tubulare; **5.** parte constitutivă a becurilor electrice care se fixează în dulie, prin care se realizează legătura cu reţeaua electrică; **6.** piesă din material izolant prin intermediul căreia se fixează tuburile electronice de şasiul aparatelor la care sînt montate; **7. soclu continental,** zonă a uscatului afundată sub apele mării, pînă la adîncimea de 200 m. [Din fr. ***socle***].

socoátă, socoate şi **socoţi** f. (înv. şi reg.) **1.** socoteală; calcul: *ce socoată ţi-ai făcut?*; **2.** judecată; chibzuinţă; grijă: *eu bătui cu bîta-n poartă, dar mîndra n-are socoată.* POP.; **a-şi da cu socoata,** a crede, a presupune; **3.** hotărîre: *răul şi binele ţi se dă după înaltă socoată.* BL. [De la ***socoti***].

sócote f. pl. (reg.) atrepsie, boală cîinească: *la înţărcare cad copiii în socote*; (şi: **sohote**). [Din bulg., sb., ucr. ***suhota***, pol. ***suchota***].

socoteá, socotele f. (înv.) fişă (la jocurile de noroc). [De la ***socoti***].

socoteálă, socoteli f. **1.** (înv.) preţuire; respect: *este vrednic de socoteală.* BIBLIA; **2.** calcul, calculare, evaluare numerică; (spec.) cont, situaţie financiară; socoată, socotinţă: *de cînd mi-au venit băieţii de la învăţătură, îmi ţin socoteala ban cu ban şi huzuresc de bine.* CR.; *socoteala de-acasă nu se potriveşte cu cea din tîrg.* Z.; **pe socoteala cuiva,** a) pe cheltuiala, pe spinarea cuiva: *scandalul chiverniselei neruşinate pe socoteala statului continuă, fie sub formă de grase pensiuni viagere, fie sub titlu de recompense patriotice.* EM.; **b)** în (de)favoarea cuiva sau a ceva; pe seama cuiva: *nu vă permit să faceţi glume proaste pe socoteala mea.* CAR.; (pop. şi fam.) **a da** (sau **a face**) **cuiva socoteală,** a plăti cuiva ce i se cuvine; (p. ext.) a concedia: *stăpîne, fă bine şi-mi dă socoteala.* ISP.; **a-şi greşi socotelile,** a se înşela în aşteptări: *kir Iani îşi cam greşise socotelile şi cu navigaţia, şi cu negustoria.* TUD.; (fam.) **a ieşi la socoteală cu cineva** (sau **cu ceva**), a ajunge la o rezolvare convenabilă; a o scoate la capăt: *văzînd însă turcul că nu iese la socoteală cu avertismentele.* FIL.; **a ţine socoteală** (sau **socoteala de ...**), a ţine cont, a lua în consideraţie: *auzite şi ştiute mi-erau toate, dar ea nu ţinea socoteală de asta.* VLAH.; **a pune ceva în socoteala cuiva,** a obliga pe cineva să plătească ceva: *i-au pus în socoteală cheltuielile de judecată*; **a pune ceva la socoteală,** v. **pune**; (pop.) **s-a mîntuit socoteala** sau **scurtă socoteală,** scurtă vorbă; pe scurt: *merg cu tine oriunde mi-i duce! s-a mîntuit socoteala.* CR.; **3.** (pop.) fiecare dintre cele patru operaţii aritmetice fundamentale: *frate-meu mă învăţase cele patru socoteli şi fracţiile.* DELAVR.; **4.** notă de plată pentru o consumaţie, pentru o cumpărătură etc.: *a terminat dejunul şi a plătit socoteala.* CAR.; **5.** (fig.) privire retrospectivă asupra unor fapte, evenimente etc.; bilanţ: *ia să stau şi să-mi fac socoteala, cu ce m-am ales eu cît am trăit pe lumea asta?* CR.; **6.** (înv. şi pop.) judecată; chibzuinţă, socotinţă: *ce socoteală s-o fi făcut în capul cel mic?* CAR.; **cu** (sau **fără nici o**) **socoteală** (**la ...**), **a)** (ne)chibzuit (la ...): *era sănătos, muncitor, cu socoteală la vorbă.* VLAH.; **b)** cu (sau fără) măsură, cu (sau fără) rost: *îşi făceau depozite de făină, zahăr şi cafea, la care umblau cu socoteală.* GHEŢIE; **7.** (înv.) raţiune, minte: *a omului dintr-alte neamuri de dobitoace deosăbirea îi ieste socoteala.* CANT.; **8.** (înv. şi fam.) părere: *după socoteala noastră va ploua*; **a(-şi) da cu socoteala** (sau **socoteală**) ori **a-şi face socoteală** (**că ...**), a crede, a presupune: *dau cu socoteala că nimic nu aleargă aşa de iute ca gîndul.* ISP; *nici împăratul, nici craii nu vor înţelege, îşi făcea socoteală Ştefan Vodă.* SAD.; **a-şi da socoteala** (sau **socoteală**), a-şi da seama: *nu-şi putea da socoteală cum erau alcătuite.* EL.; **9.** (înv., pop. şi fam.) plan; intenţie: *d-aveţi altă socoteală ..., întoarce-vă-ţi pînă mai e vreme.* DELAVR.; **a avea în socoteală,** a intenţiona: *ce ai în socoteală? de ce gîndeşti c-o să mă pierzi?* PANN; **10.** (înv. şi fam.) rost, temei: *să dăm fiecăruia ce este al său, căci şi moartea are socoteala ei.* CR.; **11.** (fam.) problemă, treabă, lucru; (p. ext.) răfuială: *ian vină c-avem o socoteală în faţă cu pretorul.* AL.; *femeia are socotelile ei ..., să ţină oala de mănuşă.* SOR.; **12.** justificare: *un guvern în constituţii e supus la socoteală.* ALEX.; **a-i cere cuiva socoteală,** a pretinde explicaţii; a trage la răspundere: *am fost ... să-i cer socoteală pentru farsa ce mi-a făcut.* BOL.; **a da socoteală cuiva de ceva,** a răspunde în faţa cuiva pentru ...: *trebuia să-i dai socoteală tatei de bani*; **13.** (eufemistic) penis. [***Socoti*** + ***-eală***].

socotélniţă, socotelniţe f. (reg.) numărătoare, abac. [***Socoti*** + ***-elniţă***].

socotelúţă, socoteluţe f. diminutiv al lui socoteală: *domnule, iată socoteluţa dumitale, curată şi dreaptă: mîncare, culcare, gustare ... opt florini.* NEGR. [***Socoteală*** + ***-uţă***].

socotí, socotesc şi (pop.) **socót** vb. **1.** (astăzi rar; tr.) a aprecia, a preţui; a lua în consideraţie: *aristocraţia nu-l socoate, nici primeşte între ea.* NEGR.; **2.** (înv.; tr. şi intr.) a cerceta: *ieşind afară din cetate, o socoti pre făptură şi pre seamă.* DOS.; **3.** (înv.; tr.) a căuta; a cere: *suflet ... avuţie socoteşte şi de pururea o pohteşte.* MOXA; **4.** (tr. şi refl.) a (se) considera, a (se) privi ca ..., a (se) crede ...: *tu vrei un om să te socoţi, cu ei să te asameni?* EM.; *noi socotim bătrînii ca pe nişte dumnezei.* VLAH.; **5.** (înv. şi reg.; tr.) a îngriji; a ocroti: *să socotească şi să miluiască săracii.* N.TEST.; **6.** (înv. şi reg.; refl.) a se păzi: *să le hie cele bune de învăţătură, iară cele rele ca să poată feri şi să să socotească.* UR.; **7.** (tr. şi intr.) a face o socoteală; a calcula; (p. ext.) a număra: *am avea ... plugari români care ar şti a scri, a ceti şi a socoti.* GHICA; **8.** (refl.) a se înţelege cu cineva asupra unei datorii, obligaţii etc.: *m-am socotit cu el pînă la ultimul ban*; **9.** (fam.; refl. recipr.) a rezolva un diferend cu cineva; a se răfui: *las' că ne socotim noi!*; **10.** (tr. şi refl.) a analiza atent o situaţie, un fapt etc., examinînd toate aspectele, circumstanţele; a (se) gîndi, a cumpăni: *ce e rău şi ce e bine tu te-ntreabă şi socoate.* EM.; *m-am gîndit, m-am socotit c-o avea dorul sfîrşit.* POP.; **11.** (tr.) a fi de părere, a găsi de cuviinţă; a aprecia, a considera, a crede, a susţine: *acum socot că mă pot duce.* AL.; **12.** (tr. şi refl.) a-şi închipui, a bănui, a-şi imagina: *care socotiţi că va lua premiul?* NEGR.; **13.** (înv.; tr.) a intenţiona ceva; a plănui: *ieşi cu plugul să-şi ogorească ... o porumbiţe pe care la primăvară socotea s-o semene cu grîu.* REBR. [Lat. ****succutere***; cf. magh. ***szokotálni***, ucr. ***sokotyty***].

socotínţă, socotinţe f. **1.** (înv.) preţuire, consideraţie: *cu socotinţă va socoti Domnul pre voi.* BIBLIA; **2.** (înv.) atenţie: *cităţi ... cu socotinţă, ca să o puteţi înţelege bine* (a. 1700). GCR.; **3.** (înv.) socoteală, calcul; numărătoare, recensămînt: *vor da cîţi vor merge la socotinţă.* BIBLIA; **4.** (înv. şi pop.) judecată, chibzuinţă; măsură; socoteală: *Sam se simţi mulţumit de socotinţa părintelui Năstase.*

GAL.; *socotința bună, ochiul înțelepciunii.* Z.; **cu** sau **fără** (**de**) **socotință**, (ne)chibzuit: *omul ... să lasă fără socotință în voia povățuirilor inimii sale.* MARC.; **5.** (înv.) rațiune; minte: *o, bine zici, aceasta nu-mi trecuse prin socotință!* DRĂGHICI; **6.** (înv. și pop.) părere: *socotința mea este să închipuim niște întrebări atît de grele, încît să nu le poată tălmăci.* NEGR.; **7.** (înv.) intenție; plan: *va pîrî bărbatul pre muiare la giudeț că face preacurvie cu socotință ... ca să-i ia dzestrele.* PRAV. [*Socoti* + *-ință*].

socotíre, socotiri f. (înv.) acțiunea de a (se) socoti și rezultatul ei; prețuire; chibzuire; intenție. [V. *socoti*].

socotít[1]**, ~ți, socotită, ~e** a. chibzuit, cumpătat, măsurat: *om socotit.* [V. *socoti*].

socotít[2] n. faptul de a (se) socoti; calcul, socoteală: *învățau scrisul și socotitul.* [V. *socoti*].

socotitór, ~i, socotitoáre a. și m., f. (înv.) îngrijitor; ocrotitor: *o ruga ... să-i fie maică sufletească și socotitoare trupului și sufletului ei.* DOS. // m. **1.** (înv. și pop.) persoană care face socoteli; contabil: *Baiazid ... puse socotitori pre la toate vadurile.* MOXA; **2.** (înv.) dregător însărcinat cu probleme financiare: *Simeon pîrcălabul ... tocmitoriu și socotitoriu și judecătoriu cetății aceia.* UR. [*Socoti* + *-tor*].

socrátic, ~ci, socratică, ~ce a. care aparține, care este specific lui Socrate sau doctrinei lui, referitor la Socrate sau la doctrina acestuia: *gîndire socratică; școli socratice.* // m. adept, continuator al doctrinei lui Socrate: *citește-i pe socratici!* [Din lat. *socraticus*, fr. *socratique*].

socrí, socresc vb. **1.** (fam.; tr.) a cicăli, a bate la cap pe cineva (ca o soacră); a mustra: *pe toți îi socrea*; **2.** (reg.; intr.) a deveni soacră sau socru; (p. ext.) a face nuntă. [De la *soacră*].

socríe, socrii f. **1.** (pop.) soacră: *tînără mă măritai, rea socrie-mi căpătai.* POP.; **2.** (înv. și reg.) faptul de a deveni soacră sau socru; calitatea de soacră sau de socru. [*Soacră*, *socru* + *-ie*].

sócru, socri m. **1.** tatăl unuia dintre soți, considerat în raport cu celălalt soț; tată socru: *socru-său e un nevolnic.* GHEȚIE; **socru-mare**, tatăl mirelui; **socru-mic**, tatăl miresei; **2.** (la pl.) părinții unuia dintre soți, considerați în raport cu celălalt soț: *societatea se întoarse în salon, felicitînd pe socri.* AL.; *socrii ... îi primesc cu plosca.* SOR. [Lat. *socrus*].

sodalít, sodalite n. aluminosilicat natural de sodiu cu clor, din grupa feldspatoizilor, incolor sau cenușiu-albăstrui, sticlos, prezent în unele roci eruptive alcaline. [Din fr. *sodalite*].

sodár, sodare n. aparat de tipul radarului, care permite sondarea troposferei joase cu ajutorul undelor de audiofrecvență. [Din engl. *sodar*].

sódă f. **1.** (și **sodă de rufe**) sare albă (cristalizată) a acidului carbonic, neutralizată cu sodiu, folosită în industria sticlei, a coloranților, pentru spălatul rufelor, al vaselor etc.; carbonat de sodiu, natru: *în cazan, se punea sodă, se făcea leșie din cenușă.* SOR.; **sodă calcinată**, carbonat de sodiu în stare anhidră; **sodă caustică**, compus chimic anorganic, alb, opac și cristalin, solubil în apă și în alcool, folosit în industria săpunului, a coloranților, în cea textilă etc.; hidroxid de sodiu; **2.** (astăzi rar) apă gazoasă; sifon: *să bei brandy cu soda și whisky cu soda!* EL.; **3.** plantă marină din a cărei cenușă se extrăgea o sare alcalină asemănătoare carbonatului de sodiu (*Salsola soda*). [Din germ. *Soda*, *Soda*(*waser*), lat. *soda*].

sódic, ~ci, sodică, ~ce a. care conține sodiu; făcut pe bază de sodiu: *îngrășăminte sodice.* [Din fr. *sodique*].

sódiu n. element chimic din grupa metalelor alcaline, alb-argintiu, foarte reactiv, prezent în natură numai sub formă de combinații; natriu. [Din lat., fr. *sodium*].

sodokú n. boală infecțioasă determinată de un microorganism spiralat (*Spirillum morrus muris*), transmis mai ales prin mușcătura de șobolan, manifestată prin febră, fenomene inflamatorii, erupții cutanate. [Din fr., engl. *sodoku*].

sodóm, sodoame și **sodomuri** n. **1.** (înv.; și reg.) nimicire, prăpăd, mare nenorocire: *urgie și greu sodom*; **2.** (pop.; la sg.) mulțime (nenumărată): *are jupîn Iațco sodom de galbini, să cumpere cu ei Țara ungurească.* SAD.; *atîta sodom de case*; **3.** (reg.) chin; blestem; **4.** (reg.) potop: *ploile lungi ..., hătul sau sodomul.* POP.; **5.** (reg.) teren surpat; rîpă: *numai rîpe și sodoame.* POP.; (și: (reg.) **sudum**). [De la *Sodoma* n. pr.].

sodomésc, ~ști, sodomească, ~ești a. (înv., rar) care aparține Sodomei; de Sodoma; propriu, caracteristic Sodomei: *cetățile sodomești.* COD.VOR.; *iartă păcatele ... de-au preacurvit ... sau sodomești lucruri de-au făcut.* DOS. [*Sodoma* n. pr. + *-esc*].

sodomí, sodomesc vb. **1.** (înv. și pop.; tr. și refl.) a (se) prăpădi: *vitele ... nu se mai priboleau, ci se sodomeau.* POP.; **2.** (pop.; refl.) a se sinucide: *să mă sodomesc e păcat de moarte, trebuie să trăiesc și năcăjită.* POP.; **3.** (pop.; tr. și refl.) a (se) prăbuși; a se surpa: *s-o sodomit zîdurili.* POP.; **4.** (reg.; tr.) a mînca lacom, ca un flămînd; **5.** (reg.; tr.) a murdări: *nu-mi sodomi apa!*; (și: (reg.) **suduma**, **sudumi**). [De la *sodom*].

sodómic, ~ci, sodomică, ~ce a. care ține de sodomie, referitor la sodomie; desfrînat, pervers. [Din fr. *sodomique*].

sodomíe f. (înv.) relație sexuală anormală, contra naturii între parteneri de același sex, între oameni și animale etc. (ex.: lesbianismul, onanismul etc.): *să-i taie capul ... cînd să va afla c-au făcut sodomie.* PRAV. [Din gr. mod. *sodomía*, fr. *sodomie*].

sodomíst, ~ști, sodomistă, ~e m., f. (rar) sodomit[1]: *sodomistul să piară prin flăcări și în prezența poporului.* HASD. [*Sodomie* + *-ist*].

sodomít[1]**, sodomiți** m. (înv.) persoană care practică sodomia; sodomist, sodomlean: *sodomiții în veci neiertați, ca o nelegiuire din fire.* POP. [Din gr. mod. *sodomítis*, fr. *sodomite*].

sodomít[2]**, ~ți, sodomită, ~e** a. (înv.) **1.** prăbușit, năruit: *casă sodomită*; **2.** (și m., f.) (om) prăpădit, lipsit de putere; slăbit. [V. *sodomi*].

sodomizá, sodomizez vb. (tr.) a practica sodomia. [Din fr. *sodomiser*].

sodomleán, sodomleni m. **1.** (înv.) sodomit[1]: *sodomlenii nu să ceartă numai cu moarte, ce și după moarte trupurile lor ... le ard.* PRAV.; **2.** persoană (originară) din orașul biblic Sodoma. [Cf. sl. *sodomljaninŭ*].

sodomleáncă, sodomlence f. **1.** (înv.) femeie care practica sodomia: *care muiere va face, în loc de bărbat, cu vreun copil, să-i facă moarte ca unei sodomlence.* PRAV.; **2.** femeie (originară) din orașul biblic Sodoma. [*Sodomlean* + *-că*].

sofá, sofale f. divan îngust (cu un căpătîi mai ridicat); (p. ext.) canapea otomană: *o zări ... întinsă pe pernele sofalei.* GHEȚIE; *de pe sofa se scula, pe ochi bine se spăla.* POP. [Din turc., fr. *sofa*].

soffióni m. pl. emanații de vapori fierbinți și de ape termale, însoțite de diferite gaze (amoniac, bioxid de carbon, hidrogen sulfurat etc.) care provin din magmă. [Din it. *soffione*].

sofiánic, ~ci, sofianică, ~ce a. care dă expresie sentimentului că transcendentul coboară, revelîndu-se în orice întruchipare a cosmosului: *sofianic este un anume sentiment al omului în raport cu transcendența, ... grație căruia omul se simte receptacul al unei transcendențe coborîtoare.* BL. [Din gr. mod. *sophía* „înțelepciune divină"].

sofísm, sofisme n. raționament, în aparență corect, în realitate însă fals (cu greșeli în premisă sau în construcție), care urmărește de obicei să inducă în eroare; (p. gener.) afirmație, argument fals: *voi luați cîte o frază care credeți că vine în ajutorul sofismelor prin care scuzați ceea ce este.* GHICA; *întrebuințarea aceasta de porecle deșarte e ... o sofismă comună și veche ca lumea.* EM.; (și: (înv.) **sofismă**). [Din gr. mod. *sófisma*, lat. *sophisma*, fr. *sophisme*].

sofísmă f. v. sofism.

sofíst, ~ști, sofistă, ~e m., (rar) f. **1.** nume dat filozofilor și retorilor din antichitatea greacă care, adoptînd un relativism gnoseologic și etic excesiv, ajunseseră să susțină că orice poate fi deopotrivă adevărat sau fals, bun sau rău: *sofiștii ... au împins îndoiala pînă la ultimele consecințe.* PETR.; *Socrate i-a combătut pe sofiști*; **2.** (p. gener.) persoană care face uz de sofisme: *ești un sofist viclean!* [Din gr. mod. *sofistís*, lat. *sofista*, fr. *sophiste*].

sofistăríe, sofistării f. (înv.) sofisticărie. [Din fr. *sophisterie*].

sofístic, ~ci, sofistică, ~ce a. **1.** care aparține unui sofism, referitor la sofism; întemeiat pe sofisme, care conține sofisme; specios; (p. ext.) fals, eronat: *polemica rezistă ... prin arta de a desfășura argumentele, bune ori sofistice.* CĂL.; (adv.) *el răstălmăcește sofistic principiile oricărei morale omenești.* CĂL.; **2.** care face uz de sofisme: *scriitor sofistic.* // f. **1.** arta sofiștilor greci; orientarea filozofică a acestora: *filozofia ... se numește însă sofistică cînd încurcă și ascunde adevărul.* GHICA; **2.** (p. ext.) denaturare intenționată a unui raționament, a unei afirmații etc., cu scopul de a înșela: *principiile controversate și supuse sofisticei advocățești.* EM. [Din gr. mod. *sofistikós*, lat. *sophisticus*, fr. *sophistique*].

sofisticá, sofistichez vb. **1.** (înv.; tr.) a falsifica: *au fost sofisticate vinurile*; **2.** (rar; intr.) a face uz de sofisme; a face sofisme: *am lăsat masa să sofisticheze.* V.R.; **3.** (tr.) a da un caracter prea subtil, prețios; a complica (inutil) ceva: *a sofisticat argumentația, încît nu se mai înțelegea nimic*; **4.** (tr.) a perfecționa la extrem un aparat, un studiu etc. [Din fr. *sophistiquer*].

sofisticáre, sofisticări f. acțiunea de a sofistica și rezultatul ei; subtilitate excesivă, prețioasă. [V. *sofistica*].

sofisticăt, ~ți, sofisticată, ~e a. **1.** care se manifestă, se exprimă foarte pretențios, artificial, prețios, complicat: *regizor sofisticat*; **2.** de o subtilitate extremă, foarte elaborat; complicat, încurcat: *scriitorii contemporani scriu în forme sofisticate pentru că așa e moda.* R.L.; **3.** extrem de perfecționat; care folosește tehnica de vîrf: *aparat sofisticat.* [V. *sofistica*; cf. fr. *sophistiqué*].

sofisticăríe, sofisticării f. (fam.) faptul de a uza (abuzînd) de sofisme; subtilitate excesivă în discursuri sau raționamente; argumentație, afirmație plină de sofisme, falsă; sofistărie: *nu-mi umbla cu sofisticării!* SAD. [*Sofistica* + *-ărie*].

sofít n. v. sufit.

sofíță, sofite f. (și **lampă sofită**) lampă electrică cu incandescență, de formă tubulară, cuplată la circuitul electric prin dulii speciale la ambele capete. [Din fr. *soffite*, germ. *Soffitten*(*lampe*)].

sofologiótatos m. (grecism; înv.) cărturar: *învăța limba greacă ca un sofologiotatos.* FIL. [Din gr. mod. *sofologhiótatos*].

sofóră, sofore f. (bot.) salcîm japonez (*Sophora japonica*). [Din *Sophora*(*japonica*), numele științific].

sofră, sofrale f. (înv.) masă mică, rotundă, cu picioare scurte, la care se mînca șezînd pe divan, pe un scăunel sau pe o rogojină (după obiceiul turcesc): *cine păzește sofraua mănîncă ciorbaua.* PANN. [Din turc. *sofra* „sac de provizii servind totodată de pînză și de masă pe care se pun bucatele"].

sofragerie f. v. sufragerie.

sofragi-bașá s. (turcism; înv.) vel-sofragiu. [Din turc. *sofracı başı*].

sofragíu, sofragii m. slujbaș la curtea domnească fanariotă sau (p. ext.) în casele boierești, care se îngrijea de masă, de tacîmuri, de veselă etc.: *da unde să găsesc eu talgere, cucoană? ... că nu-s sofragiu.* AL.; **vel-sofragiu**, șeful sofragiilor; sofragi-bașa; (și: **sufragiu**). [Din turc. *sofracı*].

soframicínă f. antibiotic preparat din ciuperca *Streptomyces decaris*, folosit în tratamentul infecțiilor cu stafilococi, streptococi etc.; farmicetină. [Denumire comercială].

sofrán m. v. șofran[1].

sofrologíe f. metodă terapeutică din medicina alternativă, prin care se asociază hipnoza și diverse

tehnici de relaxare (de origine orientală). [Din fr. ***sophrologie***, engl. ***sophrology***].

soft[1] n. fire de bumbac sau de celofibră puțin răsucite și moi, folosite ca bătătură pentru țesături scămoșate. [Din engl. ***soft***].

soft[2] n. (inform.) software. [Prescurtare de la ***software***].

softá, softale f. (turcism; înv.) student la o universitate turcească. [Din turc. ***softa***].

software [sóftûer] n. (inform.) set de informații necesare funcționării unui computer (sistemul de operare, limbaje de programare, programe-aplicații etc.); soft[2]: *cele mai importante piețe de software europene.* A. [Cuv. engl.].

soharíci, soharici m. (înv.) suhar: *mîncam numai soharici, un fel de pesmet negru ca noroiul și tare ca piatra.* GHICA. [Din rus. ***suharik***].

sohodól, sohodoluri n. (reg.) vale seacă, cu grohotișuri, caracteristică regiunilor carstice. [Din rus. ***suhodol***].

sóhote f. pl. v. socote.

soi[1], soiuri n. **1.** mod, manieră de a fi, de a se manifesta a cuiva sau a ceva; modalitate de desfășurare a unei activități, a unui proces etc.; chip, fel, gen; (spec.) totalitatea caracterelor definitorii pentru un grup de ființe, de obiecte, de fenomene; ansamblul ființelor, obiectelor, fenomenelor cu asemenea caractere; clasă, categorie, tip: *mi-am ruinat starea cu tot soiul de nebunii.* AL.; *noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de barzi.* EM.; **de tot soiul**, diferit; variat: *pădurea fojgăia ... de tot soiul de jivine mici și mari.* CR.; **un soi de ...**, ceva în genul ...; ceva care pare să fie ...: *mormăi un soi de bună ziua.* PR.; **2.** grup de plante aparținînd aceleiași specii, varietăți etc., cu caracteristici ereditare (morfologice, fiziologice, biochimice) comune; plantă din acest grup: *grînele noastre ... au devenit o raritate cu ... munca ce-și dau mulți din cultivatori de a îmbunătăți soiurile.* GHICA; **3.** varietate de animale deosebită de alte varietăți din aceeași specie prin anumite caractere specifice; rasă[1]; animal din această varietate: *să se îmbunătățească soiul hergheliilor.* NEGR.; **de soi**, de rasă: *am să-i dau un cal de soi.* COȘB.; **4.** (înv. și pop.) obîrșie; neam; popor: *noi ce ne tragem din mîndru soi.* NEGR.; *sîntem de soi român.* AL.; **de soi**, de seamă, de neam (bun, mare); ales: *în tinerețele ei fusese avută și trăise în lumea cea de soi.* GANE; **soi rău**, persoană cu deprinderi rele: *pungașului nu-i ardea de lucru – soi rău.* CAR. [Din turc. ***soy*** „rasă, familie, neam, soi"].

soi[2], (rar) **soaie** n. (pop.) slin: *se despoaie de treanța ei cea cu soaie.* PANN; *unde este soiul de pe guler?* DELAVR. [Et. nec.; cf. ***zoaie***].

soi[3], soiesc vb. (rar; tr.) a împerechea un animal cu un exemplar de rasă superioară, pentru a da un soi[1] mai bun; a înnobila un animal prin împerechere cu un soi mai bun. [De la ***soi[1]***].

soi[4], soiesc vb. (rar; tr. și refl.) a (se) murdări (cu soi[2]): *o pernă galbenă și soită de năduşeală.* DELAVR. [De la ***soi[2]***].

sóia f. plantă anuală din familia leguminoaselor, originară din Extremul Orient, cu flori mici, albe sau violete, avînd fructul o păstaie cu semințe bogate în grăsimi și protide, fiind folosite în industria alimentară, în farmacie, ca furaj etc. (*Glycine hispida*). [Din fr. ***soya***, germ. ***Soja***].

soiálă f. (înv.) murdărie. [***Soi[2]*** + *-eală*].

soileálă f. (arg.) somn[1], dormit: *se puse pe soileală; am tras o soileală de zile mari.* [***Soili*** + *-eală*].

soilí, soiesc vb. (arg.; intr.) a dormi: *am soilit toată ziua.* [Din țig. ***soilo***].

soiós, ~și, soioásă, ~e a. murdar, slinos: *niște cărți soioase.* VLAH.; *zdrențe soioase.* [***Soi[2]*** + *-os*].

soioșíe, soioșii f. (rar) murdărie. [***Soios*** + *-ie*].

soitár, soitari m. **1.** fiecare dintre cei patru măscărici ai Curții fanariote, care însoțea pe domn la parade, petreceri și vînători: *înainte mergeau suitarii călări cu nalte căciuli flocoase, la care atîrna cîte o lungă coadă de vulpe.* NEGR.; **2.** (p. gener.) bufon; paiață: *suitarii de cafenea.* AL.; [Rosetti] *a fost considerat ca un mare soitar și ridicul și pernicios, care merita ... dispreț și ură.* CAR.; (și: **suitar**). [Din turc. ***soytarı*** „bufon"].

soi[1], soluri n. **1.** strat afînat, moale și friabil de la suprafața scoarței terestre în care se înfig rădăcinile plantelor; (p. gener.) pămînt; (spec.) teren considerat sub raportul naturii, întinderii, calității/or sale productive etc.: *țăranul duce viața obișnuită a locuitorilor de sol agricol.* CĂL.; *sol băltos; fertilitatea solului;* **2.** (și **exercițiu la sol**) probă de gimnastică executată la nivelul podelei. [Din fr. ***sol***, lat. ***solum***].

sol[2], soli m. **1.** persoană însărcinată să ducă, să predea sau să comunice ceva cuiva sau undeva; emisar, mesager, crainic, vestitor, trimis: *sosește în goana calului solul aducător de iertare.* REBR.; (fig.) *un glonte, sol al morții crunte.* AL.; **2.** (reg.) vornicel (la nuntă): *vă rugăm să ne-arătați care este gazda solilor.* POP.; **3.** persoană desemnată să ducă tratative oficiale, în numele unei țări, al unui suveran etc.; delegat, împuternicit: *solul fu călăuzit în sala senatului.* SAD.; **4.** reprezentant; exponent: *dintr-aceștia țara noastră își alege astăzi solii!* EM.; (fig.) *sol al artei românești.* [Din sl. ***sŭlŭ*** „delegat, vestitor"].

sol[3] m. **1.** a cincea treaptă din gama do major; sunetul și nota corespunzătoare; **2.** nume dat uneia dintre cheile muzicale: *cheia sol.* [Din fr., it. ***sol***].

sol[4], soli m. unitate monetară principală în Peru. [Din fr. ***sol***].

sol[5], soluri n. (chim.) soluție coloidală. [Din fr. ***sol***].

solác, solaci m. arcaș pedestru din grupul de ieniceri ai corpului de gardă al sultanului, care-l însoțea la ceremonii, alaiuri etc.: *după ieniceri venea solacii cu arce.* COSTIN. [Din turc. ***solak***].

solán m. (bot.; înv.) zîrnă (*Solanum nigrum*). [Din lat. ***solanum***].

solanacée, solanacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate erbacee (rar lemnoase), cu frunze simple, cu flori solitare sau în inflorescențe, cu fructe bace sau capsule; (și la sg.) plantă din această familie; solanee (ex.: cartofi, roșii, vinete, tutun, mătrăgună etc.). [Din fr. ***solanacées***].

solanée, solanee f. (bot.; înv.) solanacee. [Din fr. ***solanées***].

solanínă f. substanță otrăvitoare extrasă din unele solanacee, întrebuințată ca narcotic și sedativ. [Din fr. ***solanine***].

solanó n. vînt puternic, cald, distrugător, care suflă în sudul Spaniei, de la răsărit. [Din sp. ***solano***].

solár[1], ~i, solară, ~e a. **1.** care ține de Soare, care aparține sau care este propriu, caracteristic Soarelui; care provine de la Soare; referitor la Soare; soresc: *lumina solară.* HASD.; *căldură solară;* **an solar**, an sideral; **zi solară**, zi siderală; **sistem solar**, v. **sistem**; **radiație solară**, radiație emisă de Soare, cuprinzînd componente din toate domeniile spectrale ale radiației electromagnetice, îndeosebi ale luminii; **2.** care funcționează datorită luminii, razelor de soare: *cadran solar*; **3.** de forma razelor Soarelui: *plex solar*; **4.** (rar) al sorilor; al aștrilor; sideral: *el îmbla cu Maria în lumea solară a cerurilor.* EM.; **5.** cu mult soare; însorit: *ciobanul vedic ... da năvală într-o țară solară.* BL.; **6.** (fig.) ca al Soarelui, asemănător cu Soarele: *un chip solar, luminos; un zîmbet cald, solar.* [Din fr. ***solaire***, lat. ***solaris***].

solár[2], solari m. (înv. și reg.) negustor de sare. [Din bulg. ***solar***].

solarigráf, solarigrafe n. instrument pentru înregistrarea variațiilor intensității radiației solare globale. [Din fr. ***solarigraphe***].

solarimétru, solarimetre n. instrument pentru măsurarea radiației solare globale (directe și difuze). [Din fr. ***solarimètre***].

soláriu, solarii n. **1.** spațiu special amenajat (într-o clădire, pe o plajă etc.), destinat băilor de soare; **2.** (mai ales la pl.) teren agricol, împrejmuit și acoperit cu folii transparente de polietilenă, pentru cultivarea legumelor și zarzavaturilor timpurii. [Din fr., lat. ***solarium***].

solarizáre, solarizări f. scădere a sensibilității plăcilor, filmelor și hîrtiei fotografice în punctele expuse unei luminări foarte intense, avînd ca rezultat formarea de imagini întunecate pe pozitivele fotografice; solarizație. [Cf. fr. ***solarisation***].

solarizáție, solarizații f. (rar) solarizare. [Din fr. ***solarisation***].

sólă[1], sole f. porțiune de teren cultivată cu aceeași plantă, în cadrul unui asolament; tarla. [Din fr. ***sole***].

sólă[2], sole f. numele mai multor specii de pești marini plați, ovali, acoperiți cu solzi fini, care trăiesc pe fundul nisipos al mărilor, la mică adîncime (*Solea*); pește aparținînd fiecăreia dintre aceste specii. [Din fr. ***sole***].

solărít n. impozit perceput în Moldova, în sec. al XVIII-lea, pe sarea extrasă, vîndută sau transportată: *lua solărit ... de la ținutul Sucevii* (a. 1718). URIC. [***Solar[2]*** + *-it*].

solbánc, solbancuri n. element de construcție executat deasupra părții exterioare a ferestrelor și a ușilor, pentru protejarea acestora de scurgerea apei din precipitații. [Din germ. ***Sohlbank***].

sólbă, solbe f. (pop.) arșic alb de capră: *cutare are un ciorap plin de solbe.* DELAVR.; (adv.) *îngălbenise, apoi se albise solbă.* DELAVR.; (și: (reg.) **soalbă**, **sealbă**). [Lat. ***subalba***].

sold, solduri n. **1.** diferență între totalul sumelor înregistrate în debitul și în creditul aceluiași cont; **sold debitor**, sumă mai mare în debitul unui cont decît în creditul acestuia; **sold creditor**, sumă mai mare în creditul unui cont decît în debitul acestuia; **2.** rest de plată la lichidarea unei obligații; **3.** marfă (rămasă nevîndută) care se vinde cu preț redus: *nu mai are bani nici pentru solduri*; **la sold**, cu preț redus (la lichidarea unui magazin): *haine cumpărate la sold.* [Din fr. ***solde***].

soldá, soldez vb. **1.** (tr.) a calcula soldul unui cont; **2.** (fig.; refl.) a se încheia cu ...; a avea drept rezultat: *călătoria se soldase cu un eșec total.* GHEȚIE; *antologicul „apel către lichele" lansat de Gabriel Liiceanu nu s-a soldat decît cu îndîrjirea obraznică a lichelelor* R.L.; **3.** (tr.) a lichida o datorie; a achita o sumă de bani: *o datorie ... a trebuit să o soldeze cu împrumutul domenial de 78 milioane.* MAIOR.; *metoda ... de a reține simbriile servitorilor, de a le solda în rate.* CĂL.; **4.** (tr.) a vinde cu preț redus mărfuri rămase nevîndute. [Din fr. ***solder***, it. ***soldare***].

soldáre, soldări f. **1.** acțiunea de a (se) solda și rezultatul ei; **2.** (fig.) încheiere cu ... (a unor tratative, a unor întreceri, a unei acțiuni etc.); **3.** vindere cu preț redus a unor mărfuri rămase nevîndute: *soldarea unor produse a diminuat stocul de mărfuri.* [V. ***solda***].

soldát[1], soldați m. **1.** persoană care își îndeplinește stagiul militar sau care face parte din armată (indiferent de grad); (spec.) (persoană care are) cel mai mic grad în armată; militar, ostaș: *Împăratul Traian ... își rupea hainele de pe el pentru a lega ranele soldaților căzuți în bătălie.* EM.; **2.** (fig.) militant pentru o cauză, pentru o idee; luptător: *îmi povestea luptele lui de obscur soldat al bisericii.* GAL.; *soldat al democrației.* [Din fr. ***soldat***, it. ***soldato***, germ. ***Soldat***].

soldát[2], ~ți, soldată, ~e a. **1.** (despre conturi) care nu mai are sold; **2.** scos la vînzare cu preș redus: *mărfuri soldate.* [V. ***solda***].

soldatésc, ~ști, soldatéscă, ~ști a. (livr.) care ține de soldați, de soldățime, propriu, caracteristic soldaților, soldățimii: *cîteva cete de canalii polițienești și soldatești.* CAR. // f. (depr.) soldățime: *soldatesca prusacă.* // n. caracter cazon: *ce lipsește unora dintre ofițerii noștri este ... asprimea, rigiditatea aceea, înfățișarea neîncovoiată, într-un cuvînt soldatescul.* CAR. [Din fr. ***soldatesque***, germ. ***Soldateska***].

sóldă, solde f. retribuție acordată lunar militarilor și personalului civil din armată: *nu ne-am luat soldele.* PETR.; **în** (sau **din**, (rar) **la**) **solda cuiva** (ori **a ceva**), la dispoziția cuiva (sau a ceva), în avantajul, în folosul, în slujba cuiva (sau a ceva): *trepăduș electoral, în solda unui ambițios politic deja ajuns la culme.* CAR. [Din fr. ***solde***].

soldăţél, soldăţei m. diminutiv al lui soldat[1]: *tabăra de soldăţei, aşa nalţi şi subţirei.* POP. [*Soldat[1] + -el*].

soldăţésc, ~şti, soldăţeáscă, ~eşti a. care aparţine soldaţilor[1] sau armatei, referitor la soldaţi sau la armată; specific soldaţilor, armatei; cazon, militar, milităresc, ostăşesc: *poartă bocanci soldăţeşti.* ST. // f. artic. (reg.) numele unui dans popular executat de bărbaţi; melodia acestui dans. [*Soldat[1] + -esc*].

soldăţéşte adv. ca soldaţii, în felul soldaţilor; milităreşte, ostăşeşte: *coloane de tineri ... defilau soldăţeşte pe străzi.* GHEŢIE. [*Soldat[1] + -eşte*].

soldăţí, soldăţesc vb. (reg.; intr.) a face armată; (p. ext.) a se război; a ostăşi. [De la *soldat[1]*].

soldăţíe f. (înv. şi pop.) militărie: *ar fi zis cineva că-s croit pe soldăţie.* GANE. [*Soldat[1] + -ie*].

soldăţíme f. mulţime de soldaţi; ostăşime, soldatesc: *exigenţele soldăţimei i-a impus necesitatea să abuzeze de victoriile militare.* GHICA. [*Soldat[1] + -ime*].

soldăţói, soldăţoi m. (depr.) augmentativ al lui soldat[1]; soldat brutal: *pleacă furios, înjurînd ca un soldăţoi.* PETR. [*Soldat[1] + -oi*].

sóldie f. v. soldiu.

sóldiu, soldii m. veche monedă italienească de aur cu valoare mică, care a circulat şi în ţările române; (p. gener.) ban de mică valoare: *pusese o dajdie de o soldie de aur pe lună.* BĂLC.; *eram toţi fără nici un soldiu.* GHICA; (şi: (rar) **soldie**). [Din it. *soldo*].

soleár, soleari m. muşchi situat în partea posterioară a gambei, care leagă tibia şi peroneul de călcîi. [Din fr. *soléaire*].

solecísm, solecisme n. greşeală de sintaxă: *petiţia ce v-a făcut era plină de barbarisme şi de solecisme.* NEGR. [Din lat. *soloecismus*, fr. *solécisme*].

soleil [soléi] a. în formă de raze: *fustă cu pliuri soleil.* [Cuv. fr.].

solémn, ~i, solemnă, ~e a. **1.** care se face după un anumit ceremonial; însoţit de ceremonii (publice); specific unei sărbători; (ca) de sărbătoare; festiv, sărbătoresc: *adunare solemnă a unei asociaţii de cultură.* MAIOR.; **2.** însoţit de formalităţi, de manifestări publice care dau amploare, gravitate; ceremonios, protocolar; (p. ext.) important, grav: *momentul despărţeniei de părinţi era solemn pentru mireasă.* GHICA; (adv.) *declarase solemn că va susţine Unirea.* BOL.; (fam.) **fii solemn!**, fii serios; **3.** (despre acte juridice) care trebuie să respecte anumite forme cerute de lege pentru a fi considerat valabil; **4.** (fig.) ca la o solemnitate; (p. ext.) desăvîrşit, adînc: *îl tulburase ... pacea aceea solemnă.* AG.; **5.** (rar) sfînt, sacru: *la ora liturghiei solemne o vedeai ducîndu-se spre catedrală.* GAL.; **6.** care se impune prin calităţi deosebite, care trezeşte admiraţie, care impresionează profund; grandios, maiestuos, măreţ: *solemne şi pline de bărbătească hotărîre erau chipurile ... ostaşilor.* VLAH.; *o noapte solemnă.* [Din lat. *sollemnis*, it. *solenne*].

solemnél, ~i, solemnelă, ~e a. (înv.) solemn: *să facem un jurămînt solemnel.* FIL.; *adio ce îşi luară avea un ce solemnel ce le strîngea la amîndoi inima.* EM. [Din fr. *solennel;* cf. lat. *sollemnis*].

solemnitáte, solemnităţi f. **1.** ceremonie publică pentru cinstirea sau comemorarea unei persoane sau a unui eveniment; festivitate, sărbătorire: *nimic n-a putut să învingă în omul acesta dintr-o bucată oroarea de solemnitate, de gălăgie şi de părăzi.* VLAH.; **2.** ceremonial care însoţeşte îndeplinirea unui act solemn; fast, pompă[2]; (p. ext.) gravitate; măreţie: *în această frumoasă solemnitate ... jurarăm, noi patru inşi, acolo, întocmirea societăţii noastre.* GHICA; *răspunsurile corului ... sporeau solemnitatea ceremoniei.* GHEŢIE; (fig.) *primăvara şi-a făcut cu multă solemnitate intrarea triumfală.* CAR.; **cu solemnitate**, solemn; cu gravitate: *ridică cu solemnitate patrahirul.* I.NEGR.; **3.** îndeplinire a unor formalităţi care fac valabile actele juridice solemne; **4.** ansamblu de calităţi care trezesc admiraţie, care impresionează profund; grandoare, splendoare: *coloanele frînte şi întinse la pămînt dau o solemnitate nespusă locului.* ZAMF. [Din lat. *sollemnitas, -atis*, fr. *solennité*].

solemnizá, solemnizeze vb. (rar; tr.) **1.** a da caracter solemn, a face să fie solemn: *arhitectura îşi propune ... să solemnizeze un spaţiu.* R.L.; **2.** a sărbători cu fast, cu pompă: *era înclinat să solemnizeze orice eveniment, orice întîmplare.* [*Solemn + -iza*; cf. fr. *solenniser*].

solemnizáre, solemnizări f. (rar) faptul de a solemniza: *introdusă pentru ... solemnizarea judecătorilor, roba judiciară a rămas fără consecinţe.* ARG. [V. *solemniza*].

solenáţie, solenaţii f. mărime egală cu suma algebrică a curenţilor electrici de conducţie din conductoarele care îmbrăţişează o curbă închisă. [Din fr. *solénation*].

solenoíd, solenoizi m. bobină electrică cilindrică fără miez feromagnetic. [Din fr. *solénoïde*].

solenoidál, ~i, solenoidală, ~e a. care aparţine solenoidului, referitor la solenoid, de solenoid. [Din fr. *solénoïdal*].

soifatárá, solfatare f. teren vulcanic cu emanaţii de gaze constituite în special din vapori de apă, hidrogen sulfurat şi bioxid de carbon; emanaţii de acest fel; (şi: **sulfatară**). [Din fr. *solfatare*, it. *solfatara*].

solfegiá, solfegiez vb. (intr.) a executa un solfegiu; a paralaghisi: *vecinul nostru solfegiază zi şi noapte.* [Din it. *solfeggiare*].

solfegiére, solfegieri f. acţiunea de a solfegia şi rezultatul ei. [V. *solfegia*].

solfégiu, solfegii n. exerciţiu vocal constînd în intonarea notelor cu pronunţarea denumirii lor, destinat să dezvolte urechea muzicală, simţul melodic şi ritmic; mică piesă muzicală fără text, pentru asemenea exerciţii: *de ce nu-i învaţă solfegiul şi ritmul muzical?* FIL. [Din it. *solfeggio*, fr. *solfège*].

solgăbirău, solgăbirăi şi (înv.) **solgăbiraie** m. (reg.) funcţionar cu diverse atribuţii în administraţia austro-ungară (corespunzînd pretorului sau prim-pretorului de mai tîrziu): *Silvania a ajuns o simplă reşedinţă de plasă, cu un solgăbirău şi douăzeci şi cinci de comune în subordine.* GHEŢIE. [Din magh. *szolgabíró*].

solí, solesc vb. (înv.) **1.** (intr.) a trimite un mesaj printr-un sol[2]: *Mateiaş soleşte marelui Ştefan ca să-l recunoască drept un suzeran.* BOL.; **2.** (intr.) a îndeplini misiunea unui sol; (p. ext.) a mijloci: *Hristos soleşte pentru noi la Dumnezeu;* **3.** (tr.) a anunţa; (p. ext.) a prevedea: *cu trecătoarea aceasta necinste, îmi vei soli slavă adevărată.* DOS. [De la *sol[2]*].

solicitá, solícit vb. (tr.) **1.** a se adresa cuiva pentru a obţine ceva; (spec.) a adresa cuiva o cerere; a apela, a cere: *solicitase o bursă.* CĂL.; *a solicitat Primăriei un ajutor bănesc;* **2.** a chema, a invita, a ruga pe cineva să facă ceva: *era solicitat să pledeze în mai toate oraşele Moldovei.* GHEŢIE; **3.** a atrage atenţia asupra cuiva sau a ceva; a capta; a deştepta interesul pentru ceva; a preocupa, a stăpîni: *îl solicitau mult problemele politice;* **4.** (tehn.) a supune unei solicitări; **5.** (p. ext.) a necesita, a impune, a reclama: *asemenea fapte solicită insistent o explicaţie.* BL.; *alcătuirea unui dicţionar solicită mult efort şi maximă concentrare.* [Din fr. *solliciter*, lat. *sollicitare*].

solicitánt, ~ţi, solicitantă, ~e a. persoană care solicită; solicitator: *solicitantul ... nu trebuie lăsat să aştepte.* PETR.; *se simţea extrem de stingherit în postura de solicitant.* GHEŢIE. [*Solicita + -ant*; cf. germ. *Sollizitant*].

solicitáre, solicitări f. **1.** acţiunea de a solicita şi rezultatul ei; **2.** cerere, apel: *nu a putut onora puzderia de solicitări;* **3.** chemare, invitaţie, rugăminte: *fără indiscrete solicitări de sprijin şi de patronaţie ... s-au adunat unde au putut.* VLAH.; **4.** (tehn.) stare a unui material sau a unui sistem tehnic, caracterizată printr-un ansamblu de mărimi fizice (mecanice, termice, magnetice etc.) care, dacă ar depăşi anumite valori-limită, ar duce la deteriorarea materialului sau a sistemului respectiv; valoarea fiecăreia dintre mărimile caracteristice acestei stări: *noile motoare rezistaseră cu bine solicitărilor extraordinare din ultimele luni.* GHEŢIE. [V. *solicita*].

solicitatór, ~i, solicitatoáre m., f. solicitant: *un solicitator obţine de la ministru postul de inspector.* CĂL. [*Solicita + -tor*; cf. lat. *sollicitator*].

solicitúdine f. atitudine plină de atenţie, de grijă, de bunăvoinţă, de afecţiune faţă de cineva: *unde vă este solicitudinea pentru ţăran, „temelia casei"?* EM. [Din fr. *sollicitude*, lat. *sollicitudo, -inis*].

solíd[1], ~zi, solidă, ~e a. **1.** (şi n.) (corp) care are o structură compactă şi o mare coeziune moleculară, formă şi volum propriu; (p. ext.) care nu poate fi uşor pătruns, desfăcut etc.; tare, rigid, dur, rezistent: *corpuri, materii solide;* **stare solidă**, stare de agregare a corpurilor cu asemenea structură: *corpurile pot exista în natură în trei stări: solidă, lichidă şi gazoasă;* **2.** care poate să reziste multă vreme (fiind bine, corect alcătuit, conceput); trainic, durabil: *ferestrele ... cu gratii solide de fier.* R.L.; *clădire solidă;* (fig.) *organismul sănătos al rasei* [americane] *a îndrumat afacerile publice pe calea unei democraţii solide.* SAD.; *prietenie solidă;* **3.** temeinic, serios; incontestabil, convingător: *legile solide ale ştiinţei.* MAIOR.; **4.** care denotă competenţă, profunzime, seriozitate: *critică bazată ... pe cunoştinţe solide.* HASD.; **5.** ferm, constant, statornic: *o literatură ..., prin spiritul ei sigur şi solid, ne dă primul element de speranţă.* MAIOR.; **6.** (fam.) corpolent, masiv, voinic; robust, viguros: *era un vlăjgan mai solid ca mine.* PR.; **7.** (fig.) dîrz, curajos, inimos: *solid bărbat!* CAR.; **8.** (mat.) **unghi solid**, porţiune din spaţiu mărginită de o suprafaţă conică // n. **1.** corp geometric cu trei dimensiuni, limitat de o suprafaţă închisă, cu volum măsurabil: *un cub e un solid cu şase feţe;* **2. solid de egală rezistenţă**, bară cu secţiunea transversală variabilă, realizată astfel încît efortul unitar maxim creat sub acţiunea forţelor exterioare şi a greutăţii proprii să aibă aceeaşi valoare în toate secţiunile. [Din lat. *solidus*, fr. *solide*].

sólid[2], solizi m. **1.** monedă de aur care a circulat în Imperiul Roman şi în cel Bizantin; **2.** mică monedă de argint sau de bronz emisă şi în ţările române în sec. al XVII-lea. [Din lat. *solidus*].

solidár, ~i, solidară, ~e a. **1.** care implică, angajează mai multe persoane, fiecăreia revenindu-i responsabilitatea totală a angajamentului comun: *membri solidari ai unei asociaţii;* **2.** (jur.) care leagă între ei, într-un raport de obligaţii, mai mulţi creditori cu un debitor sau mai mulţi debitori cu un creditor: *proprietarii datori ... s-au asociat şi au pus moşiile ipotecă, făcîndu-se solidari unii pentru alţii.* GHICA; **3.** legat de cineva sau de ceva prin unitate de concepţii, de interese, de acţiuni etc.; unit, înfrăţit: *nimic nu ne face mai prieteni şi mai solidari ca ameninţarea unui vrăjmaş comun.* VLAH.; *poţi să te simţi organic solidar cu ceva şi totuşi să negi acest ceva ca pe o nonvaloare.* BL.; **4.** (tehn.; despre obiecte, piese ale unui ansamblu, ale unui sistem tehnic etc.) strîns legat prin construcţie, formînd împreună un corp unic; **mişcare solidară**, mişcare făcută în acelaşi timp cu altă mişcare. // (adv.) toţi împreună şi fiecare pentru toţi: *acuzaţii tăceau solidar.* [Din fr. *solidaire*].

solidarísm n. concepţie social-politică (iniţiată de Saint-Simon şi A. Comte) potrivit căreia principiul fundamental al existenţei societăţii este solidaritatea tuturor membrilor ei; (p. ext.) solidaritate; unitate: *dogma mîntuirii în Biserică şi prin Taine nu face decît să prelungească ideea solidarismului cosmic şi a necesităţii ajutorului dumnezeiesc ... în suişul spre perfecţiune.* STĂNIL. [Din fr. *solidarisme*].

solidaritáte f. **1.** faptul de a fi solidar cu cineva sau cu ceva; unitate între oameni bazată pe comunitate de concepţii, de interese, de acţiuni etc.; spirit de unire, de înţelegere; coeziune, legătură, înfrăţire: *nicăieri nu se vede mai bine ca în aceste tîrguri mici din Moldova ... spiritul de solidaritate al acestei rase fără pămînt.* VLAH.; *totul se dezagregă, solidaritatea umană, curajul, loialitatea.* PR.; **2.** (jur.) răspundere solidară (în faţa instanţei); (spec.) caracterul raportului de obligaţii care se leagă între mai mulţi creditori şi un singur debitor sau între mai mulţi

debitori şi un singur creditor: *solidaritate activă; solidaritate pasivă.* [Din fr. ***solidarité***].

solidarizá, solidarizez vb. **1.** (refl.) a se declara sau a acţiona solidar cu cineva sau cu ceva; a se uni, a se înfrăţi: *profesorii s-au solidarizat cu studenţii greviştí;* **2.** (tr.) a face (să fie) solidar: *Kant s-a hotărît să solidarizeze apriorismul cu subiectivismul.* BL.; **3.** (tehn.; tr.) a lega între ele, prin construcţie, piesele unui ansamblu, ale unui sistem tehnic etc., astfel încît să preia şi să transmită împreună efortul care le solicită. [Din fr. ***solidariser***].

solidarizáre, solidarizări f. acţiunea de a (se) solidariza şi rezultatul ei: *o ştiinţă care nu şi-a recunoscut ... rostul în dezvoltarea puterilor omeneşti şi a solidarizării oamenilor.* VIANU. [V. ***solidariza***].

solidarizát, ~ţi, solidarizată, ~e a. care s-a declarat solidar, unit cu cineva: *directorul era neputincios în faţa clasei solidarizate.* [V. ***solidariza***].

solidificá, pers. 3 **solidífică** vb. **1.** (refl. şi tr.) (despre substanţe, materii etc.) a trece sau a face să treacă din stare lichidă sau gazoasă în stare solidă; **2.** (refl.; despre grăsimi) a se slei; **3.** (refl.) a se întări. [Din fr. ***solidifier***, it. ***solidificare***].

solidificáre, solidificări f. acţiunea de a (se) solidifica şi rezultatul ei; întărire. [V. ***solidifica***].

solidificát, ~ţi, solidificată, ~e a. **1.** (despre substanţe, materii etc.) trecut din stare lichidă sau gazoasă în stare solidă: (fig.) *arhitectura e muzică solidificată.* IBR.; **2.** (rar) uscat, întărit: *îi rămăsese spumă solidificată pe bărbie.* [V. ***solidifica***].

soliditáte f. **1.** stare a corpurilor solide; proprietate a corpurilor solide de a avea o structură compactă, o mare coeziune moleculară, formă şi volum propriu; (p. ext.) rezistenţă la încercarea de a fi pătruns, desfăcut etc.; consistenţă, duritate, rigiditate, tărie: *soliditatea zidurilor*; **2.** durabilitate, trăinicie (a ceea ce este bine, corect făcut): *cizmarul din Occident a ajuns ... un artist ... prin soliditatea la care a adus lucrul.* GHICA; **3.** (fig.) temeinicie; seriozitate; profunzime: *cerceta soliditatea demonstraţiei.* MAIOR.; *soliditatea cunoştinţelor* [Din fr. ***solidité***, lat. ***soliditas, -atis***].

solídus, solidusuri n. (fiz.) loc geometric al punctelor care reprezintă, într-o diagramă termică, încheierea procesului de solidificare a unui sistem fizico-chimic cu mai mulţi constituenţi. [Din fr. ***solidus***].

solíe, solii f. **1.** mesaj adus, transmis de un sol[2]; veste: *solia mea are să-ţi aducă veselie.* ISP.; **2.** însărcinare încredinţată unui sol[2]: *Măria ta! ... solia ce mi-ai încredinţat am împlinit-o.* AL.; (înv.) **a-şi da solia**, a expune obiectul misiunii de sol[2]; a-şi îndeplini însărcinarea de sol; a da socoteală de misiunea avută: *cîte suflete mi-ai arvonit? dă-ţi solia!* CR.; **3.** (fig.) misiune, menire: *cei ce au solia de a dezrobi popoarele.* OD.; **4.** grup de soli[2] trimis cu o misiune oficială; delegaţie; (p. ext.) ambasadă: *respectaţi solia, căpitanii mei!* BOL. [***Sol***[2] + ***-ie***].

solifluţiúne f. v. solifluxiune.

solifluxiúne, solifluxiuni f. proces de alunecare lentă a straturilor superficiale de sol[1] (cu roci bogate în coloizi) pe pante mici, sub acţiunea dezgheţului, a îmbibării cu apă a acestora; (şi: **soliflucţiune**). [Din fr. ***solifluxion***].

solilóc, solilocuri n. **1.** vorbire cu sine însuşi; monolog: *îşi continua ... solilocviul.* SAD.; *îţi pot cita numele a zece oameni de geniu care vorbeau singuri; totul e ce spui şi, mai ales, dacă eşti conştient de aceste solilocuri.* GHEŢIE; **2.** operă scrisă sub formă de monolog: *solilocviile lui Jehan Rictus.* CĂL.; *solilocurile Sfîntului Augustin*; (şi: **solilocviu**). [Din lat. ***soliloquium***, fr. ***soliloque***, it. ***soliloquio***].

solilócviu n. v. soliloc.

solipéd, solipede n. grup de mamifere ale căror picioare au cîte un singur deget terminat printr-o copită; (şi la sg.) mamifer din această grupă; monodactil (ex.: asinul, calul, zebra etc.): (adj.) *animal soliped.* [Din fr. ***solipède***].

solipsísm n. concepţie filozofică potrivit căreia singura realitate ar fi eul, conştiinţa individuală, iar lumea exterioară ar exista numai în această conştiinţă; (p. ext.) stare egocentrică; dorinţă de izolare: *lupta împotriva ... egolatriei şi solipsismului poeţilor.* V.R. [Din fr. ***solipsisme***].

solipsíst, ~şti, solipsistă, ~e a. care aparţine solipsismului sau reprezentanţilor lui, referitor la solipsism sau la reprezentanţii acestuia. // m., f. reprezentant, adept al solipsismului. [Din fr. ***solipsiste***].

solíre, soliri f. (înv.) acţiunea de a soli; mijlocire: *drăgăstoasa solire a fiului tău.* MARC. [V. ***soli***].

solíst, ~şti, solistă, ~e m., f. **1.** cîntăreţ sau instrumentist care execută (partea principală dintr-)un solo; solo: *solista a fost minute în şir aplaudată*; **2.** dansator care execută singur (rolul principal dintr-)o piesă coregrafică. [Din fr. ***soliste***].

solístic, ~ci, solistică, ~ce a. specific unui solist; executat de un solist sau de mai mulţi soliştí; cu accent pe interpretarea solistului: *partea solistică a concertului.* [***Solist*** + ***-ic***].

solitár, ~i, solitară, ~e a. **1.** izolat, lăturalnic; singuratic: *în castelul de pe stîncă, la fereastra solitară, stă pe gînduri o femeie.* COŞB.; **2.** (bot.; despre frunze, flori) singur pe tulpină; **3.** care se petrece în singurătate: *momente de meditaţie solitară.* CĂL.; **4.** făcut de unul singur: *făcea plimbări solitare.* GHEŢIE; **5.** pustiu, neumblat: *lucesc zidiri, ruine pe cîmpul solitar.* EM.; *copacii albi, copacii negri stau goi în parcul solitar.* BAC.; **6.** (adesea subst.) care trăieşte departe de lume, căruia îi place singurătatea; izolat, retras: *aceşti scriitori, „proletari intelectuali" erau oameni solitari, timizi.* IBR.; *de obicei, solitarii ... trăiesc la munte.* CĂL. // n. diamant sau briliant montat singur la o bijuterie: *un inel pe care străluceşte un solitar superb.* R.L. [Din fr. ***solitaire***, lat. ***solitarius***].

solitarísm n. (livr.) înclinaţie spre singurătate, spre o existenţă retrasă, izolată: *nu se ruşinează a-şi mărturisi solitarismul infantil.* R.L. [***Solitar*** + ***-ism***].

solitón n. (cib.; med.) undă de conductibilitate nervoasă caracterizată prin propagarea fără deformări şi cu viteză constantă. [Din fr., engl. ***soliton***].

solitór, ~i, solitoáre m., f. (înv.) mijlocitor; sol[2]: *s-au arătat solitori a toată răutatea.* MINEIUL. [***Soli*** + ***-tor***].

solitúdine f. singurătate, izolare: *nu ştiu dacă vieţuiam sau nu real, în atîtea luni de completă solitudine.* EL. [Din lat. ***solitudo, -inis***, it. ***solitudine***, fr. ***solitude***].

solmizáţie f. **1.** sistem medieval de intonare silabică a notelor muzicale; **2.** citire ritmică a notelor muzicale fără intonarea lor. [Din fr. ***solmisation***].

sólniţă, solniţe f. **1.** vas mic de sticlă, porţelan etc. în care se pune sarea (şi piperul) la masă: *i se părea ... c-a răsturnat vreo solniţă.* VLAH.; **2.** (pop.) vas de lemn, de lut etc. în care se păstrează sarea la bucătărie; **3.** (reg.) vas pentru gătit; **4.** (pop.) cavitate de deasupra ochilor, la cai. [Din bulg., sb. ***solnica***].

sólo, solouri n. **1.** bucată muzicală pentru un singur instrument sau pentru o singură voce: *cînta un solo*; **2.** (parte dintr-un) dans executat de o singură persoană. // a. invar. care se execută fără acompaniament: *suite pentru vioară solo.* // m. solist: *instrument pentru solo şi orchestră.* [Din fr., it. ***solo***].

solódiu, solodii n. grup de soluri intrazonale cu o fertilitate naturală foarte scăzută, formate prin spălarea şi debazificarea soloneţurilor. [Din rus. ***solod'***].

solomíndră f. v. salamandră.

solomízdră f. v. salamandră.

solomonár, solomonari m. (pop.) **1.** vrăjitor despre care se crede că ar stăpîni fenomenele meteorologice: *solomonarul, călare pe un balaur, se suie în nori, de unde poartă ploi, furtuni şi grindină;* **2.** persoană care, avînd noţiuni de astronomie, prevesteşte vremea şi face calendare: *ştiam ... că nu prea e bine cînd omul caută, ca şolomonarii, stelele pe cer.* SL.; (şi: **şolomonar**). [***Solomon*** n. pr. + ***-ar***].

solomoní, solomonesc vb. (pop.; tr.) a fermeca, a vrăji: *nu se poate apropia nime de cerb, căci este solomonit şi nici un fel de armă nu-l prinde.* CR. [De la ***Solomon*** n. pr.].

solomoníe, solomonii f. (pop.) **1.** vrăjitorie; farmec: *eu unul ştiu solomonii şi nu mă prea tem nici de balauri.* CR.; **2.** vicleşug, şiretlic: *văzînd că degeaba le-a fost vorba şi truda, se gîndiră la altă solomonie.* POP; (şi: **şolmonie**). [***Solomon*** n. pr. + ***-ie***].

solomoníre, solomoniri f. (pop.) acţiunea de a solomoni şi rezultatul ei; vrăjitorie. [V. ***solomoni***].

solomonít, ~ţi, solomonită, ~e a. (pop.) vrăjit: (subst.) *boierul se purta ca un solomonit.* TEODOR. [V. ***solomoni***].

solonceác, solonceacuri n. grup de soluri intrazonale, cu conţinut ridicat de săruri solubile (cloruri, sulfaţi, carbonaţi), avînd o fertilitate scăzută. [Din rus. ***solonceak***].

solonéţ, soloneţuri şi **soloneţe** n. grup de soluri intrazonale, cu un conţinut ridicat de sodiu, avînd o fertilitate foarte scăzută. [Din rus., ucr. ***soloneţ***].

solovîr m. v. sovîrf.

solovîrf m. v. sovîrf.

solovîrfiţă, solovîrfiţe f. numele a două plante erbacee din familia labiatelor: **a)** plantă cu frunze mari, ovale, cu tulpina şi florile purpurii, care creşte prin locuri păduroase, aride şi la cîmpie, pe marginea drumurilor, prin mărăcinişuri (*Phlomis tuberosa*); **b)** (reg.) bundiţa-vîntului (*Phlomis punges*). [***Solovîrf*** + ***-iţă***].

solstiţiál, ~i, solstiţială, ~e a. care ţine de solstiţiu, referitor la solstiţiu; **punct solstiţial**, fiecare dintre cele două puncte ale eclipticii în care se află Soarele la solstiţiu: (fig.) *însemnătatea acelei speţii de mijlocire care-n marile puncte solstiţiale, în peripeţiile dezvoltării caracterului, le mijloceşte întreolaltă şi le combină într-o viaţă organică.* EM. [Din lat. ***solstitialis***, fr. ***solsticial***].

solstiţiár, ~i, solstiţiară, ~e a. (rar) **punct solstiţiar**, punct solstiţial: (fig.) *trebuie din faţa lui înnorată să se trădeze acel punct solstiţiar al sorţii sale.* EM. [***Solstiţiu*** + ***-ar***].

solstíţiu, solstiţii n. fiecare dintre cele două momente ale anului (în jurul datelor de 21 iunie şi 22 decembrie), cînd Soarele se află la înălţimea maximă faţă de ecuator, perpendicular pe tropicul Racului, şi cînd se realizează ziua cea mai lungă (vara) şi noaptea cea mai lungă (iarna); datele calendaristice corespunzătoare acestor momente: *sînzienile toate înfloriseră la solstiţiul de vară.* [Din lat. ***solstitium***, fr. ***solstice***].

solúbil, ~i, solubilă, ~e a. **1.** (despre substanţe, elemente chimice) care se poate dizolva într-un solvent[2]; dizolvabil: *zahărul e solubil în apă*; **2.** (fig.) rezolvabil: *muzica concretă şi ... electronică pun probleme mai complexe şi nu totdeauna solubile în certitudinii estetice.* R.L. [Din lat. ***solubilis***, fr. ***soluble***].

solubilitáte, solubilităţi f. **1.** proprietate a unei substanţe de a se dizolva într-un solvent[2]; **2.** cantitate maximă de substanţă, exprimată în grame, conţinută într-o anumită cantitate de solvent la o temperatură şi presiune determinate. [Din fr. ***solubilité***].

solubilizá, solubilizez vb. (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni solubil: *plantele pot solubiliza unele îngrăşăminte.* [Din fr. ***solubiliser***].

solubilizáre, solubilizări f. proces de transformare a unei substanţe greu solubile sau insolubile într-una uşor solubilă prin tratament fizic (încălzire, mărunţire etc.) sau prin reacţii chimice. [V. ***solubiliza***].

solunár, ~i, solunară, ~e a. care se referă simultan la Soare şi la Lună; **ore solunare**, ore favorabile pescuitului, stabilite dinainte după poziţiile respective ale Soarelui şi Lunii. [Din fr. ***solunaire***].

solutreán, ~eni, solutreană, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) perioada mijlocie a paleoliticului superior, caracterizată prin silexuri amigdaloide în formă de foaie de laur: [tungujii] *nu se deosebesc prea mult de omul solutrean al stepei reci din ultimul glaciar.* CĂL. [Din fr. ***solutréen***].

soluţie, soluţii f. **1.** modalitate de a rezolva o dificultate, o problemă, de a ieşi dintr-un impas etc.; remediu, dezlegare, cheie: *soluţia problemei moralităţii în artă rămîne definitiv aceea dată de*

Titu Maiorescu. CĂL.; **2.** rezolvare tehnică, tehnologică etc.; metodă, procedeu, sistem: *profesorul îi scria că i-a revăzut peste vară proiectul de diplomă şi a găsit nişte soluţii practice.* GHEŢIE; *proiectanţii au găsit soluţii economice*; **3.** (mat.) răspuns la o problemă; (p. ext.) rezultatul obţinut; **4. soluţie de continuitate**, întrerupere a continuităţii; separare a părţilor care mai înainte erau legate între ele sau continue; **5.** amestec omogen, la scară moleculară, a două sau mai multe substanţe chimice: *soluţiile vasoconstrictoare nazale ... pot produce fenomene de dependenţă, afectarea mucoasei.* A.; **6.** (înv.) dizolvare, topire: *sare în soluţiune*; (şi: **soluţiune**). [Din fr. ***solution***, lat. ***solutio, -onis***].

soluţioná, soluţionez vb. (tr.) a găsi, a da o soluţie unei probleme, unei dificultăţi etc.; a dezlega, a rezolva: *nimic serios nu se putea soluţiona în aceste luni de „far niente".* D. [Din fr. ***solutionner***].

soluţionábil, ~i, soluţionabilă, ~e a. (rar) rezolvabil: *chestiune soluţionabilă în numai cîteva ore.* [***Soluţiona*** + ***-bil***].

soluţionáre, soluţionări f. acţiunea de a soluţiona şi rezultatul ei; rezolvare, remediu, dezlegare: *nu se întrevede soluţionarea crizei noastre morale.* [V. ***soluţiona***].

soluţionát, ~ţi, soluţionată, ~e a. **1.** căruia i s-a găsit, i s-a dat o soluţie; rezolvat, remediat: *chestiuni soluţionate*; **2.** căruia i s-a pus capăt; încheiat: *conflict soluţionat.* [V. ***soluţiona***].

soluţiúne f. v. soluţie.

solvábil, ~i, solvabilă, ~e a. care se află în stare de solvabilitate; care are cu ce plăti; solvent[1]: *proprietară foarte solvabilă a moşiei Floreasca.* CĂL.; *debitori solvabili.* [Din fr. ***solvable***].

solvabilitáte f. **1.** capacitate a unei persoane fizice sau juridice care dispune de suficiente bunuri pentru a-şi plăti toate datoriile scadente; bonitate, solvenţă: *împrejurarea ce inspiră străinătăţii încredere în solvabilitatea statului român.* EM.; *dovedea cît de puţin temei punea pe solvabilitatea debitorului.* GHEŢIE; **2.** adecvare a unei proprietăţi de a fi tranzacţionată, prin executare silită, pentru a îndeplini o obligaţie asumată de un debitor. [Din fr. ***solvabilité***].

solvatá, solvatez vb. (chim.; intr.) a produce o solvatare. [De la ***solvatare***].

solvatáre, solvatări f. fenomen chimic care însoţeşte dizolvarea substanţelor într-un solvent[2], constînd în stabilirea unor legături de natură electrostatică între ionii sau moleculele substanţei dizolvate şi moleculele dizolvantului. [Din fr. ***solvatation***].

solvént[1], ~ţi, solventă, ~e a. **1.** (şi m., f.) (elev sau student) care plăteşte taxă pentru internat sau pentru cămin şi cantină (nefiind bursier): *fu primit solvent la internatul liceului Sf. Sava.* CĂL.; **2.** (despre debitori) solvabil. [Din germ. ***Solvent***].

solvént[2], ~ţi, solventă, ~e a. (despre substanţe chimice) dizolvant. // m. substanţă chimică (lichidă) care are proprietatea de a dizolva alte substanţe; dizolvant: *acetona este un solvent.* [Din lat. ***solvens, -tis***, fr. ***solvant***, engl. ***solvent***].

solvénţă, solvenţe f. solvabilitate, bonitate. [Din germ. ***Solvenz***].

solví, solvesc vb. **1.** (chim.; înv.; tr. şi refl.) a (se) dizolva; **2.** (tr.) a plăti taxe, impozite, datorii etc.; a achita: *a iscălit cambii, pe care nu le-a putut solvi la vreme.* GHEŢIE. [Din lat. ***solvere***].

solvíre, solviri f. acţiunea de a (se) solvi şi rezultatul ei. [V. ***solvi***].

solvít, ~ţi, solvită, ~e a. **1.** (înv.) dizolvat; **2.** achitat: *datorii solvite.* [V. ***solvi***].

solz, solzi m. **1.** fiecare dintre plăcile mici, dure, transparente, de natură osoasă, care acoperă corpul celor mai mulţi peşti, constituind un scut protector; (p. ext.) fiecare dintre micile plăci dure, lucioase, de natură cornoasă care acoperă corpul unor reptile, picioarele unor păsări etc.: *scoşi cu japca de sub răgălii, bieţii peşti îşi sclipeau în nesiguranţă solzii.* SOR.; **a-i cădea cuiva** (sau **a face să-i cadă, să se topească**) **solzii de pe ochi**, a deveni (sau a face pe cineva să devină) conştient de realitate, de adevăr: *iubirea pe care ne-o arată ... topeşte solzii de pe ochii spiritului nostru.* STĂNIL.; *crezusem că mi-au căzut solzii de pe ochi, că văd din nou limpede ca altădată.* GHEŢIE; **solz de peşte**, instrument popular muzical format dintr-un solz de peşte; **2.** fiecare dintre plăcuţele asemănătoare acelora care acoperă corpul peştilor, din care sînt făcute armurile, unele obiecte de podoabă; **3.** motiv ornamental (popular) lucrat în metal sau în lemn în forma (stilizată a) plăcuţelor care acoperă corpul peştilor: *recunoscu îndată casa ... cu acoperişul drept de tinichea cenuşie, împărţit în sute de solzi romboidali.* GHEŢIE; **4.** frunzuliţă sau petală care acoperă şi protejează mugurii, bulbii etc. unor plante: *solzii frunzelor mărunte s-au zburlit pe-o ramură.* TOP; **5.** stratul exterior pe care-l prezintă o secţiune transversală într-o fibră de lînă; **6.** (pop.) murdărie, jeg care se depune pe piele sub formă de cruste mici; **7.** (pop.) crustă care se desprinde în anumite boli de piele; (spec.) impetigo. [Sg. refăcut după **soldzi*** (pl. lui **sold* <lat. ***solidus*** „monedă de aur"); cf. sl. ***slozŭ***].

solzárie f. (rar) totalitatea solzilor care acoperă corpul unui animal; mulţime de solzi: *solzăria ...* [balaurului] *era ca un curcubeu de-a lungul spinării.* DELAVR. [***Solz*** + ***-ărie***].

solzí, solzesc vb. (pop.; tr.) **1.** a acoperi cu plăcuţe în formă de solzi; a aşeza, a aranja în formă de solzi: *şindrile bine solzite*; **2.** (reg.) a soage. [De la ***solz***].

solziférm, ~i, solziformă, ~e a. de forma unui solz, ca solzii. [De la ***solz*** (după *filiform, pluriform* etc.)].

solzişór, solzişori m. diminutiv al lui solz: *ţine acest solzişor, şi cînd vei gîndi la mine, eu voi fi la tine.* ISP. [***Solz*** + ***-işor***].

solzós, ~şi, solzoásă, ~e a. **1.** acoperit cu solzi: *şarpe solzos*; **2.** cu aspect de solzi, în formă de solzi: *frunze solzoase; pecingine solzoasă*; **3.** (pop.) murdar; jegos: *botinele albe de colb sau solzoase de glod.* TEODOR. [***Solz*** + ***-os***].

som m. v. somn[2].

somá[1], somez vb. (tr.) **1.** a cere cuiva categoric (şi sub ameninţare) să facă ceva: *te somez să te întorci la casa părinteasc㠀!* CAR.; **2.** (jur.) a pune cuiva în vedere, în formele stabilite de lege, să (nu) facă ceva; a adresa cuiva o somaţie: *a fost somat să plătească datoriile către stat.* [Din fr. ***sommer***].

sóma[2] f. **1.** termen care desemnează corpul ca organism fizic, în opoziţie cu fenomenele psihice; **2.** totalitatea celulelor dintr-un organism viu, cu excepţia celor cu rol în reproducere. [Din fr. ***soma***].

somachí s. (înv.) marmură pestriţă. [Din gr. mod. *somakí*].

somaléz, ~i, somaleză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Somaliei sau locuitorilor ei, referitor la Somalia sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Somalia. [***Somalia*** n. pr. + ***-ez***].

somalí f. idiom afro-asiatic utilizat ca limbă oficială în Somalia. [Din fr. ***somali***].

somáre, somări f. acţiunea de a soma[1] şi rezultatul ei; somaţie. [V. ***soma[1]***].

somát, ~ţi, somată, ~e a. **1.** căruia i s-a cerut categoric să facă ceva; **2.** (jur.) căruia i s-a pus în vedere, în formele stabilite de lege, să (nu) facă ceva; care a primit o somaţie: *pesoanele somate s-au prezentat la parchet.* [V. ***soma[1]***].

somátic, ~ci, somatică, ~ce a. care aparţine sau care se referă la corpul viţuitoarelor, considerat ca tot unitar; corporal, somatologic: *n-aveţi nimic la examenul somatic şi după toate aparenţele sînteţi un om sănătos.* CĂL.; *simptome somatice;* **celule somatice**, celulele corpului, cu excepţia celor sexuale. [Din fr. ***somatique***].

somatológic, ~ci, somatologică, ~ce a. (biol.) somatic. [Din fr. ***somatologique***].

somatologíe f. ştiinţă care studiază anatomic şi fiziologic corpul viţuitoarelor. [Din fr. ***somatologie***].

somatométric, ~ci, somatometrică, ~ce a. care ţine de somatometrie, referitor la somatometrie: *cercetări somatometrice.* [Din fr. ***somatométrique***].

somatometríe f. **1.** ramură a antropologiei care studiază formele, caracterele măsurabile ale corpului; **2.** ansamblul măsurătorilor efectuate pe animale, pentru a aprecia dimensiunile şi proporţiile corporale, importante la selecţia acestora. [Din fr. ***somatométrie***].

somatoscopíe, somatoscopii f. examinare vizuală a constituţiei somatice a corpului uman. [Din fr. ***somatoscopie***].

somatotróp, ~i, somatotropă, ~e a. care acţionează asupra corpului uman; **hormon somatotrop**, substanţă secretată de lobul anterior al hipofizei, care stimulează nutriţia şi creşterea organismului; hormon de creştere, somatotropină. [Din fr. ***somatotrope***].

somatotropínă f. hormon somatotrop. [Din fr. ***somatotropine***].

somáţie, somaţii f. **1.** cerere categorică (şi sub ameninţare) adresată cuiva pentru a face ceva; somare: *eu nu admit ameninţări sau somaţii din partea nimănui!* GHEŢIE; *fugarul nu s-a oprit la somaţie*; **2.** (jur.) ordin scris, emanat de la o autoritate, prin care se ordonă cuiva să (nu) facă ceva; invitaţie scrisă făcută de un creditor debitorului de a-şi executa obligaţia de bunăvoie, în caz contrar trecîndu-se la urmărirea lui silită: *i-aţi vorbit de portărei, de somaţiuni.* MAIOR.; *greul abia de acum începea: protestarea poliţelor, somaţiile de plată, instituirea titlului executoriu.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **somaţiune**). [Din fr. ***sommation***].

somaţiúne f. v. somaţie.

sómă f. v. **sumă**.

sombrá, sombrez vb. (livr.; intr.) a se prăbuşi, a se nărui: *omenirea va sombra în urma acestei ere sau va reînvia?* PR. [Din fr. ***sombrer***].

sombréro, sombrero şi (rar) **sombrere** n. pălărie de fetru, pai etc. cu boruri largi, purtată mai ales în Spania şi America Latină. [Din sp., fr. ***sombrero***].

sómbru a. v. **sumbru**.

someşána f. (artic.) numele unui ciclu de dansuri populare din regiunea Năsăudului, compus dintr-un joc cu mişcare lentă şi altul cu mişcare rapidă, însoţite de strigături; melodiile acestor dansuri. [***Someş*** n. pr. + ***-ană***].

somiéră, somiere f. **1.** reţea elastică de sîrmă, de arcuri etc. fixată de cadrul patului, peste care se aşază salteaua; (p. ext.) parte a unui pat alcătuită dintr-un schelet care susţine o asemenea reţea de elemente elastice, acoperite cu un material de umplutură şi cu tapiseria: *dormea dus pe somiera moale*; **2.** bloc de piatră care susţine o boltă; **3.** fiecare dintre grinzile principale pe care sînt rezemate grinzile secundare ale unui tavan cu grinzi aparente. [Din fr. ***sommier***].

somitáte, somităţi f. persoană eminentă, cu prestigiu deosebit într-un domeniu de activitate (în special în ştiinţă): *or să vorbească somităţile baroului.* VLAH.; *la Congres au participat somităţi europene.* [Din fr. ***sommité***].

somn[1], (rar) **somnuri** şi **soamne** n. **1.** stare fiziologică periodică a organismelor animale şi umane, necesară redresării forţelor, caracterizată prin repaus motor, prin încetinirea respiraţiei, a circulaţiei etc. şi prin întreruperea activităţii psihice conştiente la om; starea celui care doarme; dormit, odihnă, soileală: *ce alta e somnul decît o moarte cu durată mărginită străbătută de imagini părelnice?* GHEŢIE; *dormi, dormi, prunc, în somn adînc.* IONEL; (fig.) *un şuier lung ... trezeşte somnul codrilor.* VLAH.; **în** (sau **prin**) **somn**, în timpul somnului, dormind; (p. ext.) în vis: *îi şterse o palmă prin somn, cît ce poate.* CR.; *crezi că ... alţii se perpelesc în somn fiindcă ar avea ceva pe conştiinţă?* PR.; **ca prin somn**, neclar, confuz: *auzii ca prin somn pe tata sculîndu-se.* EM.; **a nu avea somn** sau **a nu-şi găsi somnul** ori **a nu (i) se lipi somnul de pleoape**, a nu putea dormi, a avea insomnie: *n-am dormit, măiculiţă, că n-am*

somn, vai de păcatele mele! CAR.; **a-şi face cineva somnul**, a dormi: *adesea îmi făceam somnul pe scaun.* GHICA; **a trage un (pui de) somn**, a dormi (adînc): *se întoarseră ... şi mai traseră încă cîte un somn pînă la ziuă.* ISP.; **a dormi somnul iepurelui**, a dormi uşor, iepureşte; **a-l fura pe cineva somnul**, a aţipi: *tîrziu de tot îl fură somnul.* VLAH.; **somn uşor** (sau **bun**), formulă prin care se doreşte cuiva, la culcare, să doarmă liniştit; **2.** necesitatea de a dormi; senzaţie provocată de această necesitate: *dar şi mai bine-i cînd afară-i zloară, ... de somn să picuri.* EM.; *ochii lui se închideau de somn.* ARG.; **a-i veni cuiva somnul**, a simţi nevoia să doarmă: *ai noştri sporovăiau ..., aşteptînd să le vie somnul.* V.R.; **a-l păli** (sau **a-l tropi**) **pe cineva somnul** ori a **pica de somn**, a-i fi foarte somn; **cu somnul (greu) în** (sau **pe**) **gene**, somnoros: *va găsi pe iubita lui cu somnul în gene.* REBR.; **3.** (fig.; şi **somnul de veci** sau **cel veşnic, morţii etc.**) moarte: *de somnul cel veşnic Groz-acum zăcea.* AL.; *să-mi fie somnul lin şi codrul aproape.* EM.; **a dormi somnul (cel) de veci** (sau **veşnic, cel de pe urmă etc.**), a fi mort: *îşi dormea somnul din urmă pe iarbă verde, cu faţa la cer.* SAD.; **4.** (fig.) stare de inerţie; amorţeală: *iarna e somnul naturii.* [Lat. ***somnus***].

somn², **somni** m. peşte teleostean răpitor originar din bazinul Dunării şi al Volgăi, cu corpul masiv, fără solzi, lăţit în partea dinainte, cu capul mare, turtit, cu gura largă, cu trei perechi de mustăţi, avînd carnea albă, foarte apreciată (*Silurus glanis*); (compus) **somn-pitic** (sau **-american**), peşte teleostean răpitor, originar din America de Nord, cu gura mare, cu patru perechi de mustăţi (*Lactalurus nebulosus*); (şi: (înv.) **som**). [Din sl. ***somŭ***; cf. bulg., sb., rus., ucr. ***som***].

somná, somnez vb. (înv. şi reg.; intr.) a dormi: *noi nu am somnat, ci-am tot colindat.* POP.; (fig.) *de floare, de frunză căzută adînc octombre s-aude somnînd.* IONEL. [De la ***somn¹***].

somnambúl, ~i, somnambulă, ~e m., f. persoană care suferă de somnambulism; noctambul, lunatic: *merge ca un somnambul, parc-ar pluti.* VLAH.; (adj.) *are o fată somnambulă.* [Din fr. ***somnambule***].

somnambulésc, ~şti, somnambulească, ~şti a. (rar) somnambulic: *faptele somnambulești ale unor personaje de ... legendă.* R.L. [***Somnambul*** + ***-esc***].

somnambúlic, ~ci, somnambulică, ~ce a. care aparţine somnambulului, care ţine de somnambulism, referitor la somnambul sau la somnambulism; somnambulesc: *stare somnambulică*; (adv.) *am înaintat, somnambulic, spre curtea de beton.* CĂRT. [Din fr. ***somnambulique***].

somnambulísm n. **1.** stare patologică de automatism inconştient, manifestată prin părăsirea patului în timpul somnului şi executarea unor acte coordonate, de care individul în cauză nu-şi mai aminteşte la trezire; lunatism, lunie, noctambulism: *somnambulismul, telepatia, starea de transă sînt privite de unii romantici ca ... stigmate cereşti ale omului superior.* BL.; **2.** (stare caracterizată prin) executare automată a unor acte de către o persoană hipnotizată: *asistam la un număr de somnambulism.* [Din fr. ***somnambulisme***].

somníe, somnii f. (rar) somnolenţă; (p. ext.) somn¹: *unii priveau vag, cu ochii puţintel încrucişaţi de somnia după-amiezii.* SAD. [***Somn¹*** + ***-ie***].

somnifér, ~i, somniferă, ~e a. **1.** (şi n.) (medicament, substanţă) care provoacă somn¹; hipnotic, narcotic, soporific: *ţi-am prescris nişte calmante şi un somnifer pentru cazul că insomniile s-ar repeta.* GHEŢIE; **2.** (fig.) plictisitor, anost: *E. Lovinescu suportă ... cu o răbdare serafică toate banalităţile somnifere ... cu care-l năpăstuieşte clientela.* R.L. [Din fr. ***somnifère***].

somnişór, somnişoare n. diminutiv al lui somn¹; somn scurt: *trage un somnişor.* // m. (pl. **somnişori**) **1.** (bot.; reg.) mac¹ (*Papaver somniferum*); **2.** (bot.; reg.) talpa-gîştei (*Leonurus cardiaca*). [***Somn¹*** + ***-işor***].

somnolá, somnolez vb. (livr.; intr.) a dormita; a moţăi: *în restul zilei somnolă, întins pe canapeaua din birou.* GHEŢIE; (fig.) *în faptele mele ... somnolează monotonia.* ARG. [Din fr. ***somnoler***].

somnoláre, somnolări f. (rar) faptul de a somnola: *somnolarea în faţa sobei cu căţeluşul în poală.* CĂL. [V. ***somnola***].

somnolént, ~ţi, somnolentă, ~e a. **1.** aflat în stare de somnolenţă; care dormitează; toropit de somn; (p. ext.) incapabil de acţiune: *totul era în mine somnolent şi numai prezenţa şi istorisirile lui Vintilă mă ţineau treaz.* PR.; (fig.) *nu mi-o răceşte atîta* [inima], *cît mi-o face somnolentă.* EM.; **2.** care exprimă, care denotă somnolenţă: *privire somnolentă.* [Din fr. ***somnolent***].

somnolénţă f. **1.** stare intermediară între veghe şi somn¹, în care anumite funcţii (motorii, psihice, senzoriale etc.) ale organismului sînt diminuate; moţăială, picoteală, toropeală, somnoroşie: *căzut într-o somnolenţă rece ..., Jim nu dormea.* CĂL.; (fig.) *somnolenţa spiritului nu naşte chiar monştri.* PR.; **2.** (p. ext.) stare de inactivitate, de inerţie; lene: *şi petrecu cele două zile într-o stare de somnolenţă, vecină cu apatia.* GHEŢIE. [Din fr. ***somnolence***].

somnorá, somnorez vb. (înv. şi reg.; intr.) a somnola; a moţăi: *acel somn ce-l somnoră, grozav vis visă.* POP. [De la ***somnuri*** (pl. lui *somn¹*)].

somnórea m. (reg.) somnorilă: *scoală odată, somnoreo!* POP. [***Somn*** + ***-orea***].

somnorílă m. epitet pentru o persoană care doarme mult, care nu se mai satură de somn; somnorea. [De la ***somnoros***].

somnorós, ~şi, somnoroásă, ~e a. **1.** care nu s-a trezit bine din somn¹, căruia îi este încă somn; toropit de somn: *a plecatără acuşica toţi, zise servitoarea somnoroasă.* CAR.; *o pisică somnoroasă.* SAD.; (fig.) *doineşte şi vîntul întruna cîntînd somnuroşilor ulmi.* COŞB.; **2.** care exprimă, care denotă somn¹: *şi birui repede lenea somnoroasă.* REBR.; *ochi somnoroşi*; **3.** căruia îi place să doarmă mult; (p. ext.) leneş; (subst.) *iaca somnorosu, că iar a fi adormit în podul grajdului.* AL.; **4.** (fig.) care provoacă somn¹: *o linişte somnoroasă.* EM.; **5.** (fig.) lipsit de vigoare, de vioiciune, de intensitate; fără viaţă, stins: *monologul ce urmează e somnoros, monoton.* CĂL.; (adv.) *lîngă lacul care-n tremur somnoros şi lin se bate.* EM. // f. **1.** plantă erbacee din familia umbeliferelor, cu proprietăţi narcotice, cu frunze penat-sectate, cu flori albe în umbele, cu fructe ovale, păroase, care creşte prin fîneţe, poieni şi păduri (*Laserpitium prutenicum*): *culege o poală de somnoroasă.* CR.; **2.** (bot.; reg.) pidosnic (*Cerinthe minor* şi *glabra*); **3.** (bot.; reg.) zmeoaică (*Laserpitium latifolium*); (şi: (înv. şi reg.) **somnuros**). [***Somn¹*** + ***-oros***].

somnoroşie f. (înv.) somnolenţă: *cu lenea cea melancolică, pe care numai somnoroşia o răspîndeşte pe faţă, el îmi înconjura gîtul.* EM. [***Somnoros*** + ***-ie***]

somnoterapíe f. metodă de tratament a unor boli nervoase, a hipertensiunii arteriale etc. prin somn prelungit cu hipnotice, hipnoză sau curent electric. [***Somn¹*** + ***terapie***].

somnurós a. v. somnoros.

somón¹, somoni m. **1.** peşte răpitor mare din familia salmonidelor, cu carnea roşiatică, foarte gustoasă (dar cam indigestă), care trăieşte în mările nordice de unde migrează vara în fluvii pentru a-şi depune icrele (*Salmo salar*); **2.** carnea preparată a acestui peşte: *somon afumat.* [Din fr. ***saumon***].

somón², somoane n. (turcism) pîine (de calitate inferioară): *nu-i nebun cine mănîncă şapte somoane, ci cel ce i le dă.* [Din turc. ***somun*** „pîine ordinară"].

sómot n. (reg.) catifea: *catrinţe de somot.* [Din sb. ***somot***].

somotéi, somotei m. pui de somn²; somn mic: *peşti mai mici, somotei şi mrenuţe, cad destul de obişnuit în cîrlig.* SAD. [***Som*** + ***-otei***].

somtuár, ~i, somtuară, ~e a. **1.** referitor la cheltuieli; **legi somptuare**, legi care, în Roma antică, interziceau cheltuielile exagerate (pentru lux); **2.** care ţine de lux; costisitor: *cheltuieli somptuarii.* V.R.; (şi: (rar) **somptuariu**, (înv.) **sumptuar, sumptuariu**). [Din fr. ***somptuaire***].

somptuáriu a. v. somptuar.

somptuós, ~şi, somptuoásă, ~e a. **1.** fastuos, luxos, grandios, măreţ: *salonul splendid al somptuosului hotel.* CAR.; *ospăţ sumptuos*; **2.** prea încărcat; înzorzonat; căutat: *stil somptuos.* // n. ceea ce este fastuos, luxos, grandios: *Ştefan cel Mare însuşi apare în ctitoriile lui un fel de Ludovic al XIV-lea aspru, căutînd somptuosul solid şi sobru, vrednic de apropierea Ceahlăului.* CĂL.; (şi: (înv.) **sumptuos**). [Din fr. ***somptueux***].

somptuozitáte f. însuşire a ceea ce este somptuos; fast, eleganţă, lux, splendoare: *mă izbi ... eleganţa şi somptuozitatea intrării ..., scara largă.* PR.; (şi: (înv.) **sumptuozitate**). [Din fr. ***somptuosité***].

son, sonuri n. **1.** (livr.) sunet muzical; ton²: *cîte o privighetoare ... sloboade nişte sonuri tînjitoare.* NEGR.; **2.** (fon.; înv.) sunet: *orice cuvînt este exprimarea unei noţiuni abstracte prin sonuri articulate.* MAIOR.; *este în opera povestitorului o anume moliciune a sonurilor.* CĂL. // m. (pl. **soni**) unitate de măsură a tăriei sunetelor, egală cu tăria unui sunet cu frecvenţa de 1000 Hz şi cu intensitatea auditivă de 40 de foni. [Din fr. ***son***, lat. ***sonus***].

soná, sonez vb. (fam.; refl.) a se ţicni: *te-ai sonat de tot!* [Cf. fr. ***sonné***].

sonagráf, sonagrafe n. **1.** aparat pentru înregistrarea şi redarea fidelă a sunetelor, folosit la analiza acestora; **2.** denumire comercială a unui spectograf pentru analiza semnalelor sonore. [Din engl. ***sonagraph***].

sonagrámă, sonagrame f. reprezentare grafică a analizei spectrografice efectuate cu sonagraful; (concr.) hîrtia pe care aceasta este înregistrată. [Din engl. ***sonagram***].

sonántă, sonante f. consoană cu proprietăţi articulatorii şi funcţionale apropiate de cele ale vocalelor (ex.: l, r, m, n): (adj.) *consoană sonantă.* [Din fr. ***sonnante***, germ. ***Sonanten*** (***Sonant***)].

sonár, sonare n. **1.** principiu natural şi tehnic de detectare a unui obiect în spaţiu, bazat pe emisia şi reflectarea undelor; **2.** dispozitiv de recepţie sau de emisie-recepţie a undelor sonore, folosit în mediul subacvatic pentru detectarea obiectelor scufundate, a bancurilor de peşti etc. [Din fr., engl. ***sonar***].

sonát, ~ţi, sonată, ~e a. şi m., f. (fam.) (om) nebun; ţicnit: *ieşise după cîţiva ani din închisoare, dar cam sonat.* PR. [Din it. ***sonato***; cf. ***sona***].

sonátă, sonate f. bucată muzicală pentru unul sau două instrumente, compusă din trei sau patru părţi cu structuri diferite: *primi să execute ... o sonată de Schubert.* GHEŢIE; *asculta zile în şir „Sonata lunii" de Beethoven.* [Din it. ***sonata***, fr. ***sonate***, germ. ***Sonate***].

sonatínă, sonatine f. sonată de proporţii reduse. [Din it. ***sonatina***, fr. ***sonatine***, germ. ***Sonatine***].

sondá, sondez vb. (tr.) **1.** a cerceta, a studia solul, subsolul, atmosfera etc. cu o sondă; a explora: *echipajul lui Cousteau a sondat oceanul planetar*; **2.** (spec.) a efectua săpături în sol; a fora: *geologii au sondat la mari adîncimi*; **3.** (med.) a cerceta, a evacua, a drena o cavitate a organismului cu o sondă; a investiga; **4.** (fig.) a căuta să afle, să cunoască intenţiile, gîndurile, sentimentele cuiva; a iscodi, a ispiti, a tatona: *încercă să-l sondeze pe Alec.* GHEŢIE; (refl. pas.) *s-a sondat starea de spirit a opiniei publice.* [Din fr. ***sonder***].

sondábil, ~i, sondabilă, ~e a. care poate fi sondat: *teren sondabil*; (fig.) *domeniu sondabil.* [***Sonda*** + ***-bil***].

sondáj, sondaje n. **1.** sondare; **2.** cercetare a solului, a subsolului, a atmosferei etc. cu o sondă; explorare; **sondaj meteorologic**, determinare a condiţiilor meteorologice la diferite nivele ale atmosferei; **3.** (spec.) săpare în sol pentru localizarea (şi extragerea) unor substanţe utile etc.; forare, foraj: *făcea sondaje zadarnice pentru a da de un izvor mare.* VLAH.; **4.** luare de probe dintr-un material compact sau granular; **5.** introducere a unei sonde

într-o cavitate a organismului sau într-o plagă, cu scopul evacuării conținutului acesteia sau pentru extragerea unei probe de laborator; **6.** (fig.) investigație, cercetare, studiu: *făcea sondaje adînci în tenebrele sufletești*; **sondaj (de opinie)**, metodă sociologică utilizată în vederea cunoașterii părerii publicului larg într-o chestiune politică, economică, culturală etc., la un moment dat: *sondajele îl scot cu insistență în frunte*. D. [Din fr. ***sondaje***].

sondár, sondari m. (pop.) sondor: *maistru sondar*. [***Sondă*** + *-ar*].

sondáre, sondări f. **1.** acțiunea de a sonda și rezultatul ei; sondaj; **2.** explorare a solului, a subsolului, a atmosferei etc. cu o sondă; **3.** (spec.) forare a solului pentru localizarea (și extragerea) unor substanțe utile; foraj; sondaj; **4.** introducere a unei sonde într-o cavitate a organismului sau într-o plagă, cu scopul evacuării conținutului acesteia sau pentru extragerea unei probe de laborator: *sondarea canalului cistic*; **5.** (fig.) investigație, cercetare, studiu: *sondarea opiniei publice*. [V. ***sonda***].

sóndă, sonde f. **1.** instrument alcătuit dintr-un fir cu plumb atașat la o riglă gradată, cu care se măsoară adîncimea unei ape, se cercetează natura fundului apei etc.; **2.** gaură cilindrică forată în pămînt pentru explorarea unui zăcămînt, pentru cercetarea straturilor de adîncime etc.; instalație situată deasupra acesteia, cu care se exploatează un zăcămînt de hidrocarburi fluide; puț: *a ars o sondă*; **3.** aparat cu care se extrage o mică cantitate dintr-un material compact sau granular; **4.** burghiu mare, acționat mecanic, cu care se fac foraje în sol; **5.** instrument chirurgical, în formă de tub cilindric de cauciuc, metal etc., servind la explorarea, la evacuarea unor cavități din organism ori la drenarea plăgilor; **6.** dispozitiv sensibil, asociat unui aparat de măsură, care poate fi plasat în diferite puncte din spațiu, pentru determinarea unor mărimi fizice (ex.: sonde electrice, magnetice, acustice); **7. balon sondă**, balon prevăzut cu aparate de observație, care se lansează în atmosferă sau stratosferă pentru cercetări științifice; **sondă spațială** (sau **astrală, cosmică**), satelit artificial sau vehicul spațial fără oameni, lansat în spațiul cosmic pentru cercetarea lui directă; **8.** pahar de bere de formă alungită, mai îngust în partea de jos. [Din fr. ***sonde***].

sondéză, sondeze f. instalație de foraj de mică adîncime, folosită la lucrări de explorare geologică sau minieră. [Din fr. ***sondeuse***].

sondór, sondori m. muncitor la o sondă (de petrol, gaze); sondar: *nylonul e din ... petrolul pe care îl scot sondorii din adîncul pămîntului*. PR. [Din fr. ***sondeur***].

soneríe, sonerii f. **1.** dispozitiv de semnalizare sonoră, care emite sunete (intermitente) prin lovirea unui clopoțel metalic cu un ciocănel; (p. ext.) sunet produs de acest dispozitiv: *mai erau cîteva minute înainte ca soneria să anunțe sfîrșitul primei ore*. GHEȚIE; *soneria de la bicicletă s-a defectat*; **sonerie electrică**, sonerie al cărei ciocănel este acționat de un electromagnet; **2.** buton care, prin apăsare, declanșează mecanismul unui asemenea dispozitiv electric: *apasă pe sonerie!* [Din fr. ***sonnerie***].

sonét, sonete n. poezie lirică cu formă fixă, compusă din 14 versuri grupate în două catrene cu rimă îmbrățișată și două terține cu rimă liberă: *sonetele lui Petrarca*. [Din fr. ***sonnet***, it. ***sonetto***].

sonétă, sonete f. utilaj de construcție (alcătuit dintr-un berbec care alunecă pe un stîlp vertical) cu care se bat piloții[2] în pămînt, de obicei pe fundul unei ape. [Din fr. ***sonnette***].

sonetíst, ~ști, sonetistă, ~e m., (rar) f. autor de sonete: *de la Milton și Donne poezia engleză nu a avut nici un sonetist de talia lui Wordworth*. R.L. [Din fr. ***sonnettiste***, it. ***sonettista***].

song, songuri m. (englezism) cîntec, melodie. [Din engl. ***song***].

sónic, ~ci, sonică, ~ce a. **1.** care ține de sunet, referitor la sunet; de natura sunetului; bazat pe sunete; sonor: *vocabular bine mozaicat, sonic și vizual*. CĂL.; **2.** cu o viteză apropiată de cea a sunetului: *mișcare sonică*; **3.** care se află în gama de frecvență a infrasunetelor, sunetelor sau ultrasunetelor: *oscilații sonice*; **4.** care folosește proprietățile undelor sau ale oscilațiilor mecanice din corpurile lichide sau solide; referitor la aceste unde și oscilații: *motoare sonice trifazate*; **mașină sonică**, mașină de forță sau mașină de lucru acționată prin vibrații sonice sau producătoare de vibrații sonice. [Din fr. ***sonique***].

sonicitáte f. ramură a mecanicii care studiază transmiterea energiei mecanice prin intermediul vibrațiilor și al undelor elastice în masa lichidelor sau a solidelor. [***Sonic*** + *-itate*].

sonolocáție f. operație prin care se determină poziția unui obiect față de un anumit reper cu ajutorul undelor sonore, fără participarea activă a obiectului. [Din fr. ***sonolocation***].

sonoluminescénță f. emisiune slabă de lumină care însoțește fenomenul de formare a bulelor de gaze dintr-un lichid supus acțiunii ultrasunetelor. [Din fr. ***sonoluminescence***].

sonométric, ~ci, sonometrică, ~ce a. care aparține sonometriei, referitor la sonometrie. [Din fr. ***sonométrique***].

sonometríe, sonometrii f. (tehnică de) măsurare a sunetelor cu sonometrul. [Din fr. ***sonométrie***].

sonométru, sonometre n. **1.** instrument pentru verificarea legilor de vibrație a coardelor sonore, pentru determinarea înălțimii sunetelor, pentru măsurarea intervalelor între sunete etc.; **2.** aparat pentru măsurarea intensității acustice a zgomotelor produse de o sursă determinată. [Din fr. ***sonomètre***].

sonór, ~i, sonoră, ~e a. **1.** care produce sunete (puternice); care răsună sau face să răsune: *o junǎ fatǎ ... înfiorînd cu degetele ei ... clapele unui piano sonor*. EM.; **2.** care propagă, care amplifică sunetele; cu rezonanță: *sală sonoră*; **3.** care ține de sunet, de fenomene fizice acustice sau de senzații auditive; referitor la acestea; sonic: *unde sonore; semnale optice și sonore*; **4.** ale cărui imagini sînt însoțite de vorbire, muzică, zgomote etc.; în care rulează filme cu asemenea imagini: *nu se descoperise încă cinematograful sonor*. SAD.; *film sonor;* **coloană sonoră**, v. **coloană**; **efecte sonore**, zgomote, sunete speciale care însoțesc imaginea; **5. consoană sonoră** (și f.), consoană care se emite prin vibrarea coardelor vocale, glota fiind închisă; fonic (ex.: b, v, d, g, z); **6.** (adesea adv.) care se produce, se manifestă cu intensitate; puternic, răsunător: *se auzi ... un rîs plin și sonor*. AG.; (adv.) *auzirăm ... ciocănitoarea ... duruind sonor în scoarța copacilor*. SAD.; **7.** cu un timbru plăcut, armonios (și pătrunzător); melodios, muzical: *glasul lui e cald, sonor, gestul liniștit*. VLAH.; **8.** care impresionează prin muzicalitate; armonios, melodic, simfonic: *proza sonoră a lui Odobescu*; **9.** (fig.) emfatic, afectat: *spune niște cuvinte sonore și ceilalți le învață pe dinafară*. PR.; **10.** (fig.) care aparține unui om important; cu răsunet, renumit: *nume sonore*. // n. **1.** partea de dialog, de muzică etc. a unui film cinematografic sau de televiziune: *apariția sonorului a fost un triumf al cinematografiei*; **2.** (fam.) ceea ce se percepe auditiv din programul unui televizor; sonoritate: *televizorul nu mai are sonor*. [Din fr. ***sonore***].

sonoritáte, sonorități f. **1.** calitatea a ceea ce este sonor; proprietatea de a produce sunete; (p. ext.; la pl.) sunete emise: *prin uzură cuvintele ajung sonorități goale*. LOV.; *era o sonoritate măreață, straniu înmulțită și crescută de ecourile pădurii*. SAD.; **2.** calitate a unui sunet; (spec.) sunet caracteristic al unor instrumente muzicale, (p. ext.) al unor partituri: *o veche vioară, a cărei binefăcătoare sonoritate e totdeauna gata să ne mîngîie sufletul*. CAR.; **3.** inflexiune, timbru particular al unei voci; (p. ext.) timbru plăcut, armonios: *își da seamă ... de sonoritatea și modulațiile glasului*. VLAH.; **4.** calitate a limbii, a stilului etc. de a impresiona prin muzicalitate; armonie: *îl făcea să-și citească tare frazele ... pentru a le proba în ritmul și sonoritatea lor*. VIANU; *sonoritatea prozei sadoveniene*; **5.** calitate acustică a unei incinte, a unui loc; rezonanță: *sala are o sonoritate bună*; **6.** (fon.) fonie: *sonoritatea sunetelor articulate depinde de apertură*; **7.** (fig.) însușire a unor nume de a fi ilustre, renumite: *sonoritățile lumii politice*. [Din fr. ***sonorité***].

sonorizá, sonorizez vb. **1.** (tr.) a face (să fie) sonor: *muzica sonorizа orice atom*. BAC.; **2.** (tr.) a efectua operația de sonorizare a unui spațiu oarecare; **3.** (tr.) a realiza coloana sonoră a unei producții cinematografice sau de televiziune; a adăuga unei producții cinematografice sau de televiziune coloana sonoră; **4.** (fon.; tr. și refl.) a (se) transforma o consoană surdă în consoana sonoră corespunzătoare. [Din fr. ***sonoriser***].

sonorizáre, sonorizări f. **1.** acțiunea de a (se) sonoriza și rezultatul ei; **2.** faptul de a face sonor; calitatea de a fi sonor: *își convertise bîlbîiala într-o sonorizare supraumană a vorbelor*. TEODOR.; **3.** operație de amplificare și distribuire a semnalelor sonore în vederea repartizării unui program sonor într-un spațiu oarecare cu ajutorul sistemelor electroacustice: *sonorizarea unei săli de spectacole*; **4.** operație de producere pe o peliculă cinematografică a coloanei sonore a unui film; (spec.) coloana sonoră a unui film; **5.** (fon.) transformare a unei consoane surde în consoană sonoră corespunzătoare. [V. ***sonoriza***].

sonosféră, sonosfere f. mică incintă acustică sferică, folosită în special în autoturisme. [Din fr. ***sonosphère***].

sonotécă, sonoteci f. arhivă conținînd înregistrări cu diferite sunete, zgomote etc., care pot fi utilizate în filme. [Din fr. ***sonothèque***].

sópă, sope f. bîtă scurtă și groasă, cu măciulie de fier la capăt, purtată de ieniceri în locul pușții; ghioagă, ciomag: *ce te-aș măsura eu cu sopa, ca-n vremea ienicerilor*. AL. [Din turc. ***sopa***].

sopón n. v. săpun.

soponél, soponea m., f. v. săpunel.

sopór n. (înv.) numele unei boli care se manifestă prin somnolență. [Din fr. ***sopor***].

soporifér, ~i, soporiferă, ~e a. somnifer. [Din fr. ***soporifère***, lat. ***soporifer***].

soporífic, ~ci, soporifică, ~ce a. și n. (medicament) care provoacă somn[1]; somnifer, hipnotic, narcotic: *licoare soporifică*. [Din fr. ***soporifique***].

soprán, ~i, soprană, ~e n. (și în forma **soprano**) cea mai înaltă din cele cinci categorii ale vocii omenești caracteristică femeilor și copiilor: *mai toate operele ce compun repertoriul nostru modern sînt bazate ... pe vocea de soprano și pe cea de bariton*. FIL. // m., f. persoană cu asemenea voce; (p. ext.) instrument de suflat cu sunet asemănător acestei voci: *avea o voce superbă de soprană*. GHEȚIE; (și: **soprano**). [Din it., fr. ***soprano***].

sopráno n. v. sopran.

sor[1] f. v. soră.

sor[2], sori m. (bot.; mai ales la pl.) grup de sporangi acoperit cu o membrană protectoare, aflat pe dosul frunzelor de feriga. [Din fr. ***sore***].

sor[3], soruri n. (reg.) șorici: *tînăra mănîncă sor, bătrîna de ce i-e dor*. POP. [Cf. lat. ***solum*** „talpă"].

során s. (înv.; rar) țesătură grosolană: *cu îmbrăcămînt de soran îmbrăcat*. DOS. [Et. nec.].

sóră, surori f. **1.** persoană de sex feminin considerată în raport cu copiii aceleași părinți ori ai aceleiași mame sau ai aceluiași tată: *aștept să vie soră-mea mai într-amurg*. AL.; *sora lor mai mare arăta elegantă*. PR.; **soră bună**, soră născută din părinți comuni cu ai fraților săi: *Zinaida și Filonila erau surori bune*. DOS.; (fig.) *foamea e soră bună cu setea*. Z.; **soră vitregă** (sau (reg.) **de lingură, de scoarță**), fiică din altă căsătorie a unuia dintre soți, considerată în raport cu copilul sau cu copiii celuilalt soț: *această fată bună era oropsită și de sora de scoarță, și de mama cea vitrigă*. CR.; *soră-mea vitregă, soră-mea de lingură*. ST.; **soră de lapte**, fată alăptată în aceeași perioadă cu alt copil de aceeași femeie, în raport cu acel copil; (pop.) **soră de cruce**, prietenă nedespărțită a cuiva, legată prin jurămînt pînă la moarte; (pop.) **soră de mire** (sau **de mireasă**), druscă: *Anca și Persida erau surori de mireasă*. SL.; **2.** (fig.) ceea ce se aseamănă, se înrudește, are afinități, trăsături comune cu altceva: *trăiesc nedespărțit cu cinci fotolii, surori ce m-au urmat din casă-n*

casă. CĂL.; *poezia şi muzica sînt surori*; (adj.) *ţări surori; limbi surori;* **soră cu moartea**, grozav; straşnic; teribil: *căzu-ntr-o amorţeală soră cu moartea*. ISP.; *juruiau gospodarii o bătaie hoţului, soră cu moartea*. SAD.; **3.** (fig.) prietenă, tovarăşă: *cucu-ntreabă: unde-i sora viselor noastre de vară?* EM.; **4.** (fam.) termen de adresare prietenesc, intim către o femeie; dragă: *nu mai e de trăit, soro!* GHICA; **5.** cel mai mic grad în ierarhia călugărească din mănăstirile de femei; femeie cu acest grad: *egumena îi dăduse scufia de soră*. GAL.; **6.** (şi **soră de caritate** sau **de ocrotire**) infirmieră: *cu două surori de caritate ... plecam spre Calcutta*. EL.; **7.** (reg.) ziua care urmează unei sărbători religioase: *sora Bobotezei*; **8.** (reg.) copileţ (la rădăcina porumbului); **9.** (compuse; bot.) **sor-cu-frate, a)** plantă erbacee din familia scrofulariaceelor, cu frunze ovate sau lanceolate, cu flori galbene-aurii dispuse în spic, cu fructe capsule; miazănoapte, scrab (*Melampyrum memorosum*); **b)** ciormoiag (*Melampyrum nemorosum şi arvense*); (reg.) **sora-soarelui**, floarea-soarelui (*Helianthus annuus*); (şi: (înv. şi reg.) **sor, surorâ**). [Lat. *soror*].

sorb[1], sorburi n. **1.** (pop.) vîrtej de apă ce formează o adîncitură în mijloc, foarte primejdios; sfor: *străbătînd mlaştinile acestea bieţii oameni ... cad în sorburi şi pier.* SAD.; **2.** loc unde apa unui rîu dispare de la suprafaţa pămîntului, continuîndu-se printr-un curs subteran, caracteristic regiunilor carstice; **3.** (mit.; pop.) **sorbul pămîntului, a)** marea care desparte cele două lumi sau tărîmuri; **b)** centrul pămîntului; **sorbul mărilor, a)** vîrtej mare în mijlocul mării în care s-ar strînge toate apele pămîntului: *şi te du ... în sorbul mărilor, în fundul apelor.* POP.; **b)** fiinţă supranaturală care ar sorbi apele (mării); **4.** vînt puternic care se propagă sub formă de vîrtej; **5.** piesă metalică perforată sau prevăzută cu o sită, care se montează la extremitatea introdusă în lichid a ţevii de aspiraţie a unei pompe, pentru a se evita aspirarea corpurilor străine; (p. ext.) ţeavă, conductă aspiratoare. [De la ***sorbi***].

sorb[2], sorbi m. numele unor plante din familia rozaceelor: **a)** arbore decorativ înalt, cu frunze eliptice, cu flori albe în corimbe, cu fructe globuloase, roşii sau portocalii (*Sorbus aria*); **b)** (şi **sorb de pădure**) arbore cu frunze crestate, cu flori albe, cu fructe cărnoase, care creşte prin preajma pădurilor de stejar şi al cărui lemn se foloseşte în strungărie (*Sorbus torminalis*); **c)** scoruş (*Sorbus aucuparia*): *veniţi iute la mîncare, lăsaţi cuibul de prin sorbi*. NEGR.; *trei picături de sînge pe-o ramură de sorb*. PILLAT. [Lat. ***sorbus***].

sorbăcăí, sorbăcăi şi **sorbăcăiesc** vb. (reg.; tr. şi intr.) a sorbi cu zgomot; a plescăi: *la masă le cam clefăia, hleopcăia şi sorbăcăia*. R.L. [***Sorbi*** + *-ecăi*].

sorbeáiă, sorbeli f. (reg.) **1.** sorbire; **2.** mîncare lichidă; sorbitură: *în aceste nouă zile ... sorbeală nu-i iertat să mănînce*. POP. [***Sorbi*** + *-eală*].

sorbestreá, sorbestrele f. plantă erbacee din familia rozaceelor, cu frunze crestate, lucioase, cu flori hermafrodite, fără corolă, folosită în medicina populară; sîngereasă, sorbitoare (*Sanguisorba officinalis*). [Cf. it. ***sorbastrella***].

sorbét, sorbeturi şi **sorbete** n. băutură răcoritoare (orientală) preparată din sucuri de fructe, zahăr şi lichior sau apă: *ah, tulbure-i, Doamne, impusul sorbet, şi limpede-i vinul oprit de profet*. COŞB. [Din fr. ***sorbet***].

sorbí, sorb vb. (tr.) **1.** a bea trăgînd în gură puţin cîte puţin, cu buzele ţuguiate (şi cu zgomot); a suge: *el ridica paharul, sorbea cu gingăşie, apoi îşi lingea buzele*. M.CAR.; **2.** a bea (sau a mînca) înghiţind repede şi cu lăcomie: *sorbiră borşul pe nerăsuflate*; (fig.) *nişte tîrîie-brîu ce sorb zestrele cu lingura*. AL.; **a sorbi pe cineva într-o lingură** (sau **cu lingura**) ori **într-un pahar (de apă), a)** se spune cînd cineva se uită cu mare dragoste la altcineva: *drăgălaşă ... încît s-o sorbi într-un pahar cu apă*. ISP.; **b)** se spune cînd cineva urăşte pe altcineva: *îl pizmuiesc şi, numai dacă ar putea, l-ar sorbi într-o lingură de apă*. POP.; **a-i sorbi cuiva zilele**, a-l ucide: *îmi vine să-i sorb zilele*; **a sorbi cuvintele** (sau **vorbele, scrisul** etc.) **cuiva**, a asculta sau a citi cu mare interes, atenţie, plăcere: *să sorb a lui cuvinte din buze dulci ca mierea*. AL.; *Otilia luă scrisoarea, ... sorbi repede întîiele rînduri*. CĂL.; **3.** a privi cu interes, cu pasiune: *sorbea c-o singură privire întreg cuprinsul larg al ţării*. VOIC.; **a sorbi pe cineva din ochi** (sau **cu ochii, cu privirea**), v. **ochi[2]**; **4.** (fig.) a preocupa, a captiva: *basmele şi visele-mi sorbeau viaţa*. DELAVR.; **5.** a cuprinde în sine; a înghiţi: *Dunărea ... soarbe 120 de rîuri*. VLAH.; **6.** a consuma; a distruge: *budgetele armatelor au ajuns astăzi a sorbi cea mai mare parte a finanţelor ţării*. GHICA; **7.** a trage în piept (cu nesaţ), a inspira adînc (aer, miresme etc.): *sorb al tău răsuflet în suflarea vieţii mele*. EM.; *sorbind pe nări dintr-o batistă înmuiată în triplu extract de vervenă*. CAR.; **8.** a face să pătrundă în sine; a absorbi, a aspira, a resorbi; a suge: *pămîntul înşetat sorbise lacom sîngele*. REBR.; (fig.) *sorbind puteri nouă din înseşi izvoarele nemulţumirii lui*. VLAH. // (compus; pop. şi fam.) **soarbe-zeamă** m., om nepăsător, indolent; om bleg, prost: *e-un soarbe-zeamă!* [Lat. ***sorbere***].

sorbíre, sorbiri f. acţiunea de a sorbi şi rezultatul ei; zgomotul produs; sorbit, sorbitură: *vin' la Milcov cu grăbire să-l secăm dintr-o sorbire*. AL. [V. ***sorbi***].

sorbít n. (rar) sorbire: *Gruia vadra o prindea şi dintr-un sorbit o bea*. POP [V. ***sorbi***].

sorbítă f. constituent moale şi maleabil, cu aspect granular fin, al oţelurilor tratate termic. [Din fr. ***sorbite***, germ. ***Sorbit***].

sorbitól n. alcool corespunzător glucozei şi sorbozei, cu acţiune colagenă şi purgativă, utilizat în medicină şi în industria farmaceutică la prepararea acidului ascorbic şi a zaharinei. [Din fr. ***sorbitol***].

sorbitór, ~i, sorbitoáre a. care soarbe sau absoarbe. // f. (bot.; reg.) sorbestrea (*Sanguisorba officinalis*). [***Sorbi*** + *-tor*].

sorbitúră, sorbituri f. **1.** sorbire: *oameni ... trăgînd din cînd în cînd, cu sorbituri zgomotoase, cîte-o gură din cafeaua şi berea ce le sta dinainte*. EM.; **2.** cantitate de lichid sorbit dintr-o dată; duşcă, gură, înghiţitură: *o sorbitură de apă limpede şi răcoroasă*. OD.; **3.** (reg.) mîncare lichidă (supă, ciorbă); zeamă, sorbeală: *cum s-a pus sorbitura, toţi ... se aşază la masă*. POP. [***Sorbi*** + *-tură*].

sorbonárd, ~zi, sorbonardă, ~e a. care ţine de Sorbona, referitor la Sorbona; caracteristic Sorbonei: *student sorbonard*. // m., f. persoană care studiază sau predă la Sorbona; absolvent de Sorbona: *prefer să vă trimit la un autor mai vechi, sorbonard serios*. PLEŞU. [Din fr. ***sorbonnard***].

sorbóză f. monozaharidă cu structura asemănătoare cu fructoza, folosită la sinteza vitaminei C şi la prepararea unor medii de cultură. [Din fr. ***sorbose***].

sórbţie, sorbţii f. denumire generică a fenomenelor de absorbţie şi adsorbţie. [Din fr. ***sorption***].

sórcovă, sorcove f. beţişor sau rămurică împodobită cu flori artificiale de diferite culori, cu care umblă copiii pe la casele oamenilor în dimineaţa zilei de Anul Nou, urîndu-le, în formule speciale, mulţi ani, sănătate, noroc (şi atingîndu-i pe spate cu rămurica); colind rostit cu acest prilej: *sorcova, vesela, peste vară primăvară să-nfloriţi, să mărgăriţi ca un măr, ca un păr*. POP.; **a merge** (sau **a umbla, a se duce**) **cu sorcova**, a sorcovi: *de Anul Nou m-am dus cu sorcova*. ST. [De la ***sorcovi***; cf. sl. ***sŭrokŭ*** „soroc"].

sorcovăí, sorcovăiesc vb. (reg.; tr.) a sorcovi: *vrei să te sorcovăiesc?* DELAVR. [***Sorcovă*** + *-ăi*].

sorcovălálă, sorcovăieli f. (reg.) sorcoveală: *nu se pomenea nici de sorcovăială, după cum s-ar fi cuvenit de la moşi, de la strămoşi*. DELAVR. [***Sorcovăi*** + *-eală*].

sorcovăít n. (reg.) sorcovit. [V. ***sorcovăi***].

sorcovăţ m. v. sorocovăţ.

sorcoveálă, sorcoveli f. sorcovire. [***Sorcovi*** + *-eală*].

sorcovi, sorcovesc vb. (tr.) **1.** a ura de Anul Nou (lovind uşor) cu sorcova; a sorcovăi: *copiii umblă pe la casele oamenilor, ca să-i sorcovească*; **2.** (fig.) a bate, a lovi (cu un băţ): *l-a sorcovit cu o nuieluşă de corn*. [Din bulg. ***survakam***].

sorcovíre, sorcoviri f. faptul de a sorcovi; sorcoveală, sorcovit. [V. ***sorcovi***].

sorcovít n. sorcovire. [V. ***sorcovi***].

sordíd, ~zi, sordidă, ~e a. de o murdărie dezgustătoare; respingător: *nu peste mult se arătară suburbiile sordide şi dărăpănate ale Capitalei*. GHEŢIE; (fig.) *mediu sordid*. // n. ceea ce este murdar, respingător: *îl atrăgea sordidul*. [Din fr. ***sordide***].

soreán, ~eni, soreană, ~ene m., f. **1.** (pop.) specie de peşti de apă dulce, cu solzi lucitori, care înoată la suprafaţa apei; soreaşcă (*Leucaspius delineatus*); **2.** (reg.) peşte mic alb-argintiu, care înoată la suprafaţa apelor dulci; obleţ, albişoară, soreaţă (*Alburnus alburnus şi lucidus*). // f. (bot.; reg.) floarea-soarelui (*Helianthus annuus*). [***Soare*** + *-ean*].

soreáncă, sorenci şi **sorence** f. **1.** (iht.; reg.) obleţ (*Alburnus alburnus şi lucidus*); **2.** (bot.; reg.) floarea-soarelui (*Helianthus annuus*). [***Sorean*** + *-că*].

soreáşcă, soreşti f. (iht.; reg.) sorean (*Leucaspius delineatus*). [***Soare*** + *-eaşcă*].

soreáţă, soreţe f. (iht.; reg.) obleţ (*Alburnus alburnus*). [De la ***sorete***].

sorédie, soredii f. parte a talului unui lichen care detaşîndu-se de el, poate reproduce planta. [Din fr. ***sorédie***].

sorésc, ~şti, soreáscă, ~eşti a. (înv.) din Soare; solar: *părea că este o zînă sorească*. PANN. [***Soare*** + *-esc*].

soréte, soreţi m. (reg.) peşte răpitor verde-albăstrui, cu pete portocalii; biban-soare (*Lepomis gibbosus*). [***Soare*** + *-ete*].

soréţ m. (reg.) vînt călduţ din răsărit. [***Soare*** + *-eţ*].

sorg m. plantă furajeră anuală din familia graminee, rezistentă la secetă, cu frunze liniare mari, cu inflorescenţe în panicul (*Sorghum vulgare*). [Din fr. ***sorgho***, it. ***sorgo***].

sorgínte, sorginţi f. **1.** (înv.) izvor (de apă): *fîntîne, sorginţi vergini, uniţi susurul vostru*. HEL.; **2.** (livr.) origine; sursă: *avuţia particulară ... este sorgintea avuţiei publice*. MAIOR. [Din it. ***sorgente***].

sorí, soresc vb. **1.** (înv.; tr.) a străluci ca soarele: *un scut de fier ... ce ca soarele sorea*. AL.; **2.** (refl.) a se încălzi la soare; a se însori: *procesiile de gîze se soresc*. CĂL.; *tu te duci să te umbreşti şi mai tare te soreşti*. POP.; **3.** (tr.) a expune la soare: (fig.) *prin deşert străbat sălbatec mari familii beduine, sorind viaţa lor de basme*. EM. [De la ***soare***].

sorín, ~i, sorină, ~e a. şi n. (rar) (loc) însorit: *o singură oră să ne-mpărtăşim din verde imperiu, din raiul sorin*. BL. // f. (bot.; reg.) floarea-soarelui (*Helianthus annuus*). [***Soare*** + *-in*; cf. arom. ***surin***].

sorít[1], sorite n. raţionament alcătuit dintr-un şir de silogisme aşezate astfel încît atributul unuia să fie subiectul silogismului următor, iar concluzia să aibă ca subiect subiectul primului şi ca atribut, atributul penultimului; (şi: (înv.) **soritâ**). [Din lat. ***sorites***, fr. ***sorite***].

sorít[2], ~ţi, soritâ, ~e a. (pop.) însorit: *în poienile sorite, pămîntul se ochise bine şi înverzeau pajişti*. SAD. [V. ***sori***].

soritâ f. v. **sorit[1]**.

sórliţă, sorliţe f. (ornit.; reg.) vultur-bărbos (care răpeşte miei şi chiar copii); zăgan (*Gypaetus barbatus aureus*); (şi: **surliţă, şorliţă, şurliţă**). [Cf. bulg. ***usorliţa***].

sormăit n. aliaj dur pe bază de fier, crom şi alte elemente (carbon, nichel, siliciu, mangan), folosit la acoperirea prin sudare a pieselor care lucrează la frecare şi la presiune, ca material de recondiţionare etc. [Et. nec.].

soroácă, soroace f. (înv.) **1.** punct; **2.** pauză (în psaltichie); **3.** verset (în Biblie): *toate soroacele le-am pus cu număr, carele să cheamă sloveneşte stih*. N.TEST. [Din sl. ***sroka*** „punct, linie"].

soróc, soroace n. **1.** (înv. şi pop.) termen fixat dinainte pentru săvîrşirea unei acţiuni, pentru îndeplinirea unei obligaţii; interval de timp la sfîrşitul căruia se efectuează un lucru; scadenţă: *slujind ... cîteva soroace de-a rîndul.* CR.; *nu cumva s-o ştergă înainte de sorocul plăţilor.* CAR.; **(pe) la soroace**, din cînd în cînd; la zile mari: *adevărul se-ntîmplă să zici pe la soroace.* ALEX.; **a i se împlini cuiva** (sau **la ceva**) **sorocul**, a înceta să mai existe; a muri: *amorul nostru a fost o şagă şi-acum sorocul i s-a-mplinit.* AL.; **a sfinţi sorocul**, a respecta cu stricteţe un termen de plată; **2.** termen previzibil al unei sarcini, după o perioadă normală de graviditate, urmat de naştere: *femeile nasc ... pe unde le ajunge sorocul.* ST.; *copiii aceia veniţi pe lume morţi înaintea sorocului o puneau pe gînduri.* GHEŢIE; **3.** (reg.) perioadă în care se strînge recolta; recolta culeasă: *rachiuaş din trei soroace.* POP.; **4.** (pop.) menstruaţie; **5.** (înv. şi pop.) dată fixată în practica creştină pentru pomenirea morţilor; slujbă religioasă oficiată cu acest prilej; parastas: *îi făcuse soroacele cu colivă şi cu colaci, ca la morţi.* GHICA; **6.** (înv.) loc determinat; margine, limită: *drumul soroc n-are;* (fig.) *încarcă-ţi dobitocul pînă unde e sorocul.* PANN; **7.** (înv. şi pop.) rost, rînduială: *bate tu marginile, eu să bat mijloacele, că le ştiu soroacele.* POP.; **8.** (pop.) soartă, ursită: *tu, ceas slab ..., du-te cu sorocul meu, cu puterea lui Dumnezeu.* POP; **9.** (reg.; artic.) numele unui joc bănăţean, executat de bărbaţi. // m. (pl. **soroci**) (înv.) noiţă. [Din sl. *sŭrokŭ* „termen"].

soroceálă, soroceli f. (înv. şi reg.) sorocire. [*Soroci* + *-eală*].

sorocí, sorocesc vb. (tr.) **1.** (jur.; înv.) a cita: *tribunalul va soroci părţile pentru audienţa publică;* **2.** (pop.) a fixa termenul la care urmează să se facă, să se petreacă ceva; a hotărî: *am venit să sorocim nunta.* ST.; **3.** (pop.) a sorti, a predestina: *naşterea, situaţia, legăturile îl soroceau şefiei partidului conservator.* LOV.; **4.** a ursi, a sorti: *voi, 24 de cărţi ... să-mi soroci ţi de Ioan.* CĂL.; **5.** (reg.) a meni; a cobi. [De la *soroc*].

sorocíre, sorociri f. (pop.) acţiunea de a soroci şi rezultatul ei; soroceală. [V. **soroci**].

sorocít, ~ţi, sorocită, ~e a. **1.** (jur.; înv.) citat: *pîrîtul fiind chemat la judecată şi sorocit.* PRAV.; **2.** hotărît, stabilit, fixat: *iacă-mă, domniţă, la ziua sorocită.* CAR.; **3.** (pop.) sortit, predestinat; ursit: *băiatul sorocit să facă numai rele se făcu nevăzut.* [V. **soroci**].

sorocovăţ, sorocoveţi m. **1.** sfanţ; (p. gener.) ban: *un sorocovăţ nemţesc plătea tata pe lună dascălului ca să mă înveţe.* CR.; *salba-i de sorcoveţi, făcută de logofeţi.* POP.; **2.** (la sg.; artic.; reg.) numele unui dans popular; melodia acestui dans; (şi: **sorcovăţ**). [Din ucr. *sorokovec'*].

sorós, ~şi, soroásă, ~e a. (rar) însorit. [*Soare* + *-os*].

soróză, soroze f. tip de fruct compus, la care învelişurile florale devin cărnoase. [Din fr. ***sorose***].

sort, sorturi n. fel, categorie, varietate de produse, de mărfuri: *s-au scumpit toate sorturile de ţigări.* [Din fr. ***sorte***].

sortá, sortez vb. (tr.) a alege, a aranja, a repartiza mărfuri, produse etc. pe grupe, pe categorii, după calitate etc.; a selecta, a tria. [Din germ. ***sortieren***].

sortái, ~i, sortală, ~e a. (rar) care ţine de soartă, referitor la soartă: *dacă cineva e fericit, atunci nu aude cursul regulat al roţii sortale.* EM. [*Soartă* + *-al*].

sortáre, sortări f. acţiunea de a sorta şi rezultatul ei; sortat[2]. [V ***sorta***].

sortát[1], ~ţi, sortată, ~e a. ales, aranjat, repartizat pe sorturi; triat, selectat: *marfă sortată.* [V. ***sorta***].

sortát[2] n. sortare: *sîmbăta era ziua pentru sortat marfa.* [V. ***sorta***].

sortátor, ~i, sortatoáre m., f. persoană care lucrează la sortarea materialelor, produselor, mărfurilor. // n. maşină de sortat materiale, produse. [*Sorta* + *-tor*].

sortí, sortesc vb. **1.** (tr.) a hotărî dinainte soarta cuiva; a predestina, a ursi: *se vede că aşa mi-a fost sortit şi n-am ce face.* CR.; **2.** (tr.) a stabili rostul, destinaţia etc. cuiva sau a ceva; a destina, a rezerva, a rîndui: *cartea aceea fusese sortită eşecului;* **3.** (reg.; intr.; în forma **sorţí**) a-i ura cuiva ceva: [ursitoarele] *prind ... a-i sorţi de bine.* POP.; **4.** (înv. şi reg.; tr.; în forma **sorţí**) a hotărî prin tragere la sorţi. // (refl.) (reg.) a se urina (în pat); a se murdări; (şi: (înv. şi reg.) **sorţi**). [De la *soartă*].

sortilégiu, sortilegii n. (rar) vrăjitorie. [Din fr. ***sortilège***].

sortimént, sortimente n. ansamblu de mărfuri de acelaşi fel; sort: *numeroase sortimente de conserve.* [Din germ. ***Sortiment***].

sortimentál adv. din punctul de vedere al sortimentelor, referitor la sortimente. [***Sortiment*** + *-al*].

sortíre, sortiri f. (înv.) acţiunea de a sorti şi rezultatul ei: *natura-şi urmăreşte sorţirea ne-ncetată.* MACED.; (şi: (înv.) **sorţire**). [V. ***sorti***].

sortít, ~ţi, sortită, ~e a. **1.** predestinat, ursit; destinat, rînduit, hotărît; **2.** (înv.; rar; în forma **sorţit**) hotărît prin tragere la sorţi: *fiilor lui Casth ... sorţite cetăţi zece.* BIBLIA; **3.** (înv. şi reg.) ud, murdar; (p. ext.) deteriorat: *zidurile, vai! de mult timp dăulate şi sortite ale bisericei de Argeş.* OD.; (şi: (înv.) **sorţit**). [V. ***sorti***].

sorţ m. v. soartă.

sorţár, sorţari m. (pop.) **1.** persoană care trage la sorţi; **2.** (înv.) tînăr desemnat prin sorţi să presteze serviciul militar (la o anumită armă); sorţaş: *s-au ivit un ghenerar cu cinci sute de sorţari.* POP. [***Sorţ*** + *-ar*].

sorţáş, sorţaşi m. **1.** (rar) persoană trasă la sorţi: *pe robii aceştia, sorţaşii morţii, după ce-i stropeau cu vin pe cap, îi ucideau.* VLAH.; **2.** (înv.) sorţar (pentru prestarea serviciului militar): *şi ne tunde ca pe oi, toţi sorţaşi, toţi frumuşei.* POP. [***Soartă*** + *-aş*].

sorţí vb. v. sorti.

sorţíre f. v. sortire.

sorţít a. v. sortit.

sos, sosuri n. nume generic pentru diferite preparate culinare lichide sau vîscoase (făcute din zeamă de carne sau de legume, făină, condimente etc.), cu care se pregătesc sau care însoţesc unele mîncăruri: *nu-mi plac sosurile, stridiile şi frişca.* GHEŢIE; *friptură cu sos.* [Din fr. ***sauce***].

s.o.s, s.o.s-uri [es-o-es sau se-o-se] n. **1.** apel internaţional radiotelegrafic transmis de o navă în pericol de scufundare: *Titanicul a lansat un S.O.S.;* **2.** (p. gener.) apel, semnal prin care se cere ajutor în caz de pericol. [Din engl., fr. ***s.o.s.***].

sosí, sosesc vb. **1.** (intr.) a ajunge (la un moment dat) undeva, la destinaţie; a veni: *bine-aţi sosit la curte, boieri preacredincioşi!* AL.; *duruind soseau călării, ca un zid înalt de suliţi.* EM.; **pe sosite**, pe punctul de a sosi; gata să sosească: *moş Simion ..., socotind că sfîrşitul vieţii e pe sosite, îşi ciopli singur un sicriu.* VLAH.; **2.** (intr.) a începe să se desfăşoare (o perioadă, un eveniment etc.): *soseşte primăvara.* OD.; **a-i sosi cuiva ceasul** (sau **veleatul**), a-i veni timpul să moară, a fi în pragul morţii: *pasă-mi-te ... îi sosise veleatul.* ISP.; **3.** (intr.) a parveni destinatarului; a deveni cunoscut: *sosi vestea cea mare;* **4.** (pop.; intr.) a se abate asupra cuiva: *răul te chinuieşte destul cînd a sosit.* REBR.; **5.** (pop.; tr.) a surprinde, a cuprinde; a lovi: *şi moartea mi-l sosea.* POP.; **6.** (înv. şi pop.; tr.) a ajunge (din urmă) pe cineva: *cînd e omului să-i vie vreun rău ... zăboveşte pînă-l soseşte.* PANN; *Irina ... îl sosi de pe urmă.* DELAVR.; **7.** (înv.; intr.) a ajunge într-o anumită situaţie; a se întîmpla să ...: *lăcomind la al altuia, soseşte de pierde şi al său.* OD.; **8.** (înv.; intr.) a împlini un anumit număr de ani; a atinge o anumită vîrstă: *sosind la 13 a[n]i, aleargă iarăşi la preacuviosul Ştefan.* DOS.; **9.** (înv.; intr.) a fi de ajuns: *eşti cu cinste şi cumnată de împărat, au nu-ţi soseşte?* MOXA. [Din gr. mod. ***sóso*** (viit. lui *sóno*)].

sosíe, sosii f. persoană care seamănă perfect cu alta, încît nu pot fi deosebite: *revelaţia existenţei unei alte lumi populate de sosii ale noastre.* GHEŢIE. [Din fr. ***sosie***].

sosiéră, sosiere f. vas în care se serveşte sosul la masă: *Anicuţa ceru sosiera şi cufundă linguriţa în maioneză.* GHEŢIE. [Din fr. ***saucière***].

sosíre, sosiri f. **1.** faptul de a sosi; **2.** ajungere (la un moment dat) undeva, la destinaţie; venire: *te aştept la sosirea trenului în gară.* CAR.; **3.** (fig.) naştere: *sosirea acestui al şaselea copil ... n-o fi fost vro bucurie.* VLAH.; **4.** începere a desfăşurării unei perioade, a unui eveniment etc.: *mai era mult pînă la sosirea primăverii.* ST.; **5.** (sport; şi **linie de sosire**) linie trasată pe sol sau marcată printr-un fir suspendat între doi stîlpi, delimitînd locul unde se termină o cursă: *caii se apropiau de sosire, conduşi la cîteva lungimi, de un pursînge negru.* GHEŢIE. [V. ***sosi***].

sosít[1], ~ţi, sosită, ~e a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care a ajuns (la un moment dat) undeva, la destinaţie; venit[1]: *cei sosiţi, cu scări, în juru-i îşi făceau în grabă rost.* COŞB.; **nou sosit**, persoană venită recent undeva: *noul sosit se uită la mesele ocupate.* CAR.; **2.** care a parvenit destinatarului; care a devenit cunoscut: *ştirea sosită îl descumpăni;* **3.** (înv. şi pop.) surprins, cuprins, lovit de un necaz, de o boală. // n. (pop.) deochi: *l-a lovit sositul.* [V. ***sosi***].

sosít[2] n. sosire: *dacă voi toţi aţi muri de spaimele morţii-nainte de-al nostru sosit, din morminte v-am scoate.* COŞB.; **bun sosit**, formulă de salut cu care este întîmpinat cineva cînd soseşte undeva; bine aţi venit!: *bun sosit la noi, voinice.* CR. [V. ***sosi***].

sositór, ~i, sositoáre a. (pop.; adesea subst.) care soseşte undeva: *gloatele barbare ... primeau puteri întruna din gloate sositoare.* COŞB.; **bob sositor** (şi m.), bob care, la ghicitul cu bobii, cade stingher în partea dreaptă a ciurului, prevestind sosirea unui oaspete; (p. ext.) oaspete sosit (pe neaşteptate): *scoate ciurul din covată şi-ntinde bobii odată; amestecă-i binişor, ca să spuie sositor.* POP. [***Sosi*** + *-tor*].

sosmă, sosmale f. (reg.) copcă mare, la capătul unui sistem de copci mai mici, folosită pentru întinderea năvodului sub gheaţă. [Din turc. ***sozma***].

sospirándo adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu suspine. [Cuv. it.].

sostenúto adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu respectarea riguroasă a ritmului, a mişcării. [Cuv. it.].

soté, soteuri n. mîncare din legume fierte la foc mic, înăbuşite cu unt: *sote de ciuperci;* (adj.) *mazăre sote.* [Din fr. ***sauté***].

soteriológic, ~ci, soteriologică, ~ce a. care ţine de soteriologie, referitor la soteriologie; (p. ext.) care salvează, eliberează, vindecă spiritul; mîntuitor: *să supunem unei analize ... rostul cuvîntului şi al faptei şi raportul dintre ele, pentru a ne da seama de valoarea lor soteriologică.* STĂN.; *poate că peste douăzeci de ani va fi greu de înţeles rolul soteriologic pe care l-a avut pentru generaţia noastră iniţierea în cultură.* PATAP. [Din fr. ***sotériologique***].

soteriologíe f. capitol al dogmaticii creştine referitoare la mîntuirea lui Isus Hristos; doctrina creştină despre mîntuire; (p. ext.) salvare, eliberare, vindecare spirituală; mîntuire: *mişcarea din univers e ... o consecinţă a factorilor spirituali angajaţi într-o universală soteriologie.* BL. [Din fr. ***sotériologie***].

sotír, sotiri m. (grecism; rar) mîntuitor: *eu sînt neoplatonic, frate, şi-n Carpax un sotir vedem.* COŞB. [Din gr. mod. ***sotír***].

sótnic, sotnici m. **1.** comandant al unei sotnii: *din căzaci au perit şi doi sotnici.* COSTIN; **2.** (reg.) paznic: *stăteam în preajma cîrligelor ori a lesei toată noaptea, sotnic nedezlipit.* SAD. [Din rus., pol. ***sotnik***].

sótnie, sotnii f. unitate de cavalerie căzăcească alcătuită din o sută de soldaţi: *o sotnie de cazaci.* CR. [Din rus. ***sotnea***].

sotto-vóce adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu voce scăzută; în surdină. [Cuv. it.].

soţ, soţi m. **1.** (înv. şi pop.) tovarăş; asociat; prieten: *izbutise a-şi face soţi cu care să-şi petrecă urîtul.* ISP.; *soţ de drum*; **2.** bărbat căsătorit considerat în raport cu soţia lui: *e ... un bun soţ şi un bun tată.*

CAR.; *soţul care-şi înşeală nevasta nu admite să fie înşelat.* CĂL.; **3.** (înv. şi reg.) soţie: *Theodosie împreună cu soţu-său, împărăteasa Evdoxia.* MOXA; **4.** (la pl.) cele două persoane de sex opus unite prin căsătorie: *după dumneata, cei doi soţi trebuie negreşit să se iubească?* GHEŢIE; **5.** (p. anal.) perechea unui animal; soţie; **6.** obiect care împreună cu altul (similar) formează o pereche: *mergi să aduci soţul papucului ăstuia.* POP.; **cu** (sau **fără**) **soţ,** cu (sau fără) pereche; par (sau impar): *pe lîngă plopii fără soţ adesea am trecut.* EM.; **a nu avea soţ,** a nu avea pereche, a fi neasemuit, fără egal: *era un hoţ ce nu avea soţ în lume.* [Lat. ***socius***].

soţie, soţii f. **1.** (înv. şi pop.) tovarăş; asociat; prieten: *şi-au ales soţie la împărăţie pre Alexandru.* COSTIN; (fig.) *soţia lui e groaza şi noaptea a lui complice.* AL.; **2.** (înv. şi reg.) tovărăşie; asociaţie; prietenie: *merge-mpreună la casa sfinţită-n soţie bună.* DOS.; **3.** femeie căsătorită considerată în raport cu soţul ei; nevastă, soaţă: *îi promitea ... că el o va lua de soţie.* EM.; *cu o soţie atît de fermecătoare eşti aşa misogin?* PR.; **4.** (înv. şi reg.) soţ: *am dorit să ţi-l cer de soţie.* PANN; **5.** (p. anal.) perechea unui animal; soţ: *zboară tristă prin pustie ... cu dor dup-a sa soţie.* POP. [*Soţ* + *-ie*].

soţietáte f. v. **societate**.

soţioáră, soţioare f. (pop. şi fam.) diminutiv al lui soţie: *venind teafăr, alături cu o soţioară de-i rîdea şi stelele de frumoasă.* ISP. [***Soţie*** + *-ioară*].

soţiór, soţiori m. (pop. şi fam.) diminutiv al lui soţ: *de vreme ce ai să-mi fii soţior ... fă-mi puţintică curte.* AL. [***Soţ*** + *-ior*].

sovavîrf m. v. sovîrf.

sovereign, sovereigni [sóv(ă)răn] m. veche monedă englezească de aur echivalentă cu 20 de şilingi: *au şi botezat ... sovereignul reginei Victoria „porumb".* R.L.; (şi: (înv.) **soverin, suveran**). [Din engl. ***sovereign***].

soverin m. v. sovereign.

sovétnic, sovetnici m. membru al unui consiliu juridic, financiar sau administrativ din vechea Rusie şi din ţările române, în prima jumătate a sec. al XIX-lea. [Din rus. ***sovetnik***].

sovhóz, sovhozuri n. gospodărie agricolă de stat în Uniunea Sovietică. [Din rus. ***sovhoz***].

soviét, soviete n. **1.** (rar) înaltă instanţă judecătorească în unele provincii din vechea Rusie; **2.** organizaţie politică de masă a proletariatului din Rusia, apărută între 1905-1907; **3.** organ al puterii de stat centrale şi locale din Uniunea Sovietică. [Din rus. ***sovet***].

soviétic, ~ci, sovietică, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic Uniunii Sovietice sau locuitorilor ei, referitor la Uniunea Sovietică sau la locuitorii acesteia: *şcoala sovietică pune în evidenţă şi importanţa pe care o are influenţa mediului asupra determinării mutaţiunilor.* BL.; *regim sovietic; tancuri sovietice.* // m., f. persoană (originară) din Uniunea Sovietică. [Din fr. ***soviétique***].

sovîltá, sovîlt vb. (reg.; tr.) a soage: *a sovîlta aluatul.* [Lat. *****subvul****(****u****)****tare***].

sovîr m. v. sovîrf.

sovîrc m. v. sovîrf.

sovîrf, sovîrfi m. numele mai multor plante: **a)** plantă erbacee aromatică, meliferă din familia labiatelor, cu flori mirositoare roşii-purpurii, folosită drept colorant în industria casnică ţărănească sau în medicina populară, pentru proprietăţile ei diuretice şi sudorifice (*Origanum vulgare*); **b)** (reg.) pălăria-cucului (*Geranium phaeum*); **c)** (reg.) năprasnică (*Geranium robertianum*); **d)** (reg. în forma **sovavîrf**) gălbenele (*Lysimachia punctata*); **e)** (reg.; în forma **solovîr**) izmă-creaţă (*Mentha verticillata*); **f)** (reg.) sulfină (*Melilotus officinalis*): *floarea asta mov şi chitată e sovîrf.* SOR.; (şi: **sovîrv,** (înv. şi reg.) **solovîrf,** (reg.) **sovîr, sovîrc, sovavîrf, sovovîrf, solovîr, sufulf**). [Din sb. ***suhovrh***; cf. sl. ***suhovrŭhŭ***].

sovîrv m. v. sovîrf.

sovîrváriţă, sovîrvariţe f. **1.** plantă erbacee cu frunze ovale, cu flori galbene dispuse în panicule terminale (*Hipericum tetrapterum*); **2.** plantă erbacee din familia compozitelor, cu frunze lungi, subţiri, cu flori galbene-aurii, dispuse în capitule la vîrful tulpinii, folosită în medicina populară (*Inula britannica*); **3.** (bot.; reg.) vindecea (*Stachys officinalis*); **4.** (bot.; reg.) sunătoare (*Hypericum perforatum*). [***Sovîrf*** + *-ariţă*].

sovón, sovoane n. **1.** (înv. şi reg.) văl purtat de femei ca podoabă; (spec.) voal de mireasă: *tînăra fecioară se arată cu conciul semănat cu diamanturi, cu aburosul zovon de filaliu.* OD.; **2.** (pop.) bucată de pînză albă, subţire care se pune pe capul mirilor la cununie: *peste cap îi pun sovonul cumpărat de la tîrg, alb, străveziu.* ST.; **3.** (înv. şi reg.) giulgiu (cu care se acoperă mortul); **4.** (reg.) glugă din pînză albă purtată de mireasă înainte de cununie sau după masa de cununie; (p. gener.) glugă din pînză: *ce era sovonul, mamă? – doi metri de stambă roşie ..., o glugă, aşa, ca sacul cînd îl îndoieşti şi ţi-l puneau în cap.* SOR.; **5.** (reg.; la pl.) veşminte, podoabe de prisos; zorzoane: *şi-a pus la savoane!;* (şi: (înv. şi reg.) **savon, zovon**). [Din sl. ***savanĭ***; cf. gr. mod. ***sávanon*** „giulgiu"].

sovonél, sovonele n. (reg.) diminutiv al lui sovon. [***Sovon*** + *-el*].

sovoní, sovonesc vb. (reg.; tr.) a pune miresei sovonul pe cap. [De la ***sovon***].

sovovîrf m. v. sovîrf.

sovprén n. neopren. [Din rus. ***sovpren***].

spadasín, spadasini m. **1.** luptător cu spada; persoană căreia îi place să se dueleze, să se războiască; (p. ext.) bătăuş; ucigaş: *în castel acuma avem cîţiva străini, năpraznici şefi de bande, eroici spadasini.* AL.; *cum deseori îşi păstra pe umeri pelerina, cînd gesticula părea un spadasin medieval.* TEODOR.; **2.** sportiv specializat în probe de spadă. [Din fr. ***spadassin***].

spádă, spade f. **1.** veche armă de luptă formată dintr-o lamă de oţel lungă şi îngustă, cu profil triunghiular, cu vîrf ascuţit pentru împuns, fixată într-un mîner cu gardă; sabie lată, cu lama (dreaptă şi) cu două tăişuri; paloş, spată, spangă: *luciul de pe frunte-i cu spada mea voi şterge.* AL.; **film de capă şi spadă,** film de aventuri eroice şi cavalereşti cu acţiunea în epoca medievală; **2.** (p. ext.) luptă cu asemenea arme: *spada va decide;* (fig.) *Basarabi şi voi Muşatini ..., ce cu plugul şi cu spada aţi întins moşia voastră.* EM.; **3.** armă sportivă formată dintr-o lamă îngustă de oţel, cu gardă şi mîner, folosită la scrimă; **4.** (p. ext.) probă de scrimă practicată cu această armă: *provocat de un coleg la două reprize de spadă se descurcă de minune.* GHEŢIE. [Din it. ***spada***].

spadíce, spadice n. inflorescenţă în formă de spic, cu axul gros, cărnos (ex. ştiuletele de porumb); (şi: **spadix**). [Din lat. ***spadix, -cis***, fr. ***spadice***].

spadiciflóră, spadiciflore f. (la pl.) ordin de plante erbacee perene, monocotiledonate, caracterizate prin spadice (*Arales*); (şi la sg.) plantă din acest ordin. [Din fr. ***spadiciflores***].

spadíx n. v. **spadice**.

spadón, spadoni m. (înv.; rar) peşte-cu-spadă (*Xiphias gladius*): *eu te iubesc şi te-aş iubi, chiar dacă ai avea nasul ca un spadon.* FIL. [Din it. ***spadone*** „spadă mare"].

spagát n. v. **şpagat**.

spágă f. v. **spangă**.

spaghéte f. pl. paste făinoase în formă de fire pline, lungi, mai subţiri decît macaroanele: *nu vrea decît păstrăvi prăjiţi şi spaghete milaneze.* PR. [Din it. ***spaghetti***].

spagíric, ~ci, spagirică, ~ce a. (rar) care ţine de alchimie, referitor la alchimie; folosit în alchimie. [Din fr. ***spagirique***].

spagiríe f. (livr.) alchimie. [Din fr. ***spagiria***].

spahíe, spahii m. (reg.) om bogat (cu mult pămînt): *să-mi aduci dragoste ... de la crai şi crăiese, de la spaii.* POP; (şi: **spaie**). [Din ucr. ***spahija***].

spahilíc, spahiilicuri n. proprietatea unui spahiu[1]: *au făcut din judeţe şi din plăşi nişte adevărate spahilicuri.* GHICA. [Din turc. ***sipahilik***].

spahíu[1], spahii m. militar în cavaleria Imperiului otoman, recrutat din rîndurile aristocraţiei militare: *intrase în Moldavia întovărăşit de şepte mii spahii.* NEGR.; *turcilor, spahiilor, nu daţi vînt sabiilor.* POP. [Din turc. ***sipahi*** „călăreţ"].

spahíu[2], spahii m. militar din cavaleria indigenă a fostelor colonii franceze din nordul Africii. [Din fr. ***spahi***].

spaíe m. v. **spahie**.

spáimă, spaime f. **1.** teamă mare, puternică în faţa unei primejdii (reale sau imaginare); emoţie puternică produsă de ceva neprevăzut; (p. ext.) manifestare a acestei stări, a acestui sentiment; groază, îngrozire, înspăimîntare: *poporul nostru e încă sub spaima primejdiei prin care a trecut.* VLAH.; *cine crede pînă la capăt se dezleagă de spaimă.* VIERU; (fig.) *şi apele cu spaimă fug în pămînt şi seacă.* EM.; **de spaimă,** cumplit, îngrozitor; uluitor, extraordinar, neobişnuit: *banii ce au adunat oamenii aceştia e lucru de spaimă.* GHICA; **a băga** (sau **a da**) **spaima în cineva** sau **a vîrî pe cineva în toate spaimele,** a înspăimînta, a înfricoşa pe cineva: *cîţiva voinici, spoiţi cu cărbuni pe ochi ..., băgaseră spaima în trei hotare.* CAR.; **a intra spaima în cineva,** a fi sub impresia unei spectacol anterioare; a-i fi mereu frică: *cînd intră spaima în oi degeaba toată munca.* ISP.; **a trăi cu spaima în sîn,** a fi mereu neliniştit; a se teme: *hoţul trăieşte cu spaima în sîn;* **a trage o spaimă,** a trece printr-o sperietură: *tu fuseşi, de-mi trăseşi spaima asta?* SOR.; **a-şi face** (**singur**) **spaimă,** a se speria, a se îngrozi (degeaba, fără motiv): *eu gîndesc că numa ţi-ai făcut spaimă degeaba.* CAR.; (înv.) **a-i lua spaima cuiva,** a se teme, a fi îngrozit, timorat de cineva; a şti de frica cuiva: *arătîndu-se groaznic, să-i ia spaima toţi.* UR.; **2.** (pop.) frică bolnăvicioasă; nevroză, speriat[2], sperietură: *o fi avînd ... spaimă, frică, fiori, răcori.* POP.; **3.** fiinţă, lucru, fenomen etc. care înfricoşează, înspăimîntă: *omul acesta e spaimă.* SAD.; **4.** (mit.; pop.; la pl.) fiinţe imaginare rele, care aduc nenorocire: *e-ntuneric şi plin de spaime locul.* COŞB. [Cf. lat. ****expavimen*** (<***expavere***) „a se speria"].

spalét, spalete n. (înv.) epolet: *boieri cu decoraţii şi ofiţeri cu spalete.* NEGR. [Cf. fr. ***épaulette***].

spaliér, spaliere n. **1.** şir de tufe, de arbuşti cu ramurile tunse după un anumit sistem, formînd un fel de parapet de verdeaţă (de-a lungul unei alei); gard viu; **2.** alee mărginită de un astfel de gard viu: *spalieri de portocali;* **3.** (p. ext.) şir: *ofiţărimea va face ... un spalir păn' la uşile apartamentului* (a. 1834). URIC.; **4.** suport din stîlpi între care sînt întinse orizontal şi paralel fire de sîrmă zincată, pentru susţinerea unor plante agăţătoare sau pentru creşterea dirijată a ramurilor unor copaci: *viţă altoită, întinsă pe spaliere de sîrmă.* CĂL.; **5.** (p. ext.) arbore (fructifer) cu ramurile susţinute pe un astfel de suport; **6.** (p. ext.) sistem de susţinere, de aranjare a plantelor cu un asemenea suport: *ziduri pe care se caţără meri şi peri în spalier.* SAD.; **7.** aparat de gimnastică format din bare de lemn orizontale şi paralele fixate pe perete; (şi: (înv.) **spalir**). [Din fr. ***espalier***, germ. ***Spalier***].

spalír n. v. **spalier**.

spanác, (pop.) **spanace** şi (înv.) **spanacuri** n. **1.** plantă leguminoasă anuală din familia chenopodiaceelor, cu frunze comestibile, mari, cărnoase, triunghiulare sau alungite (şi gofrate), foarte bogate în substanţe nutritive; (p. restr.) frunzele comestibile ale acestei plante, folosite la prepararea unor mîncăruri (*Spinacea oleracea*): *se aruncă la canal spanac vestet.* CĂL.; **2.** mîncare preparată din frunzele acestei plante: *am mîncat spanac cu miel;* **3.** (compuse) **spanacul-ciobanilor** (sau **-stînelor, -ollor, -porcilor**), plantă erbacee din familia chenopodiaceelor, cu flori verzi dispuse în raceme compuse false sau aşezate la baza frunzelor, care creşte la munte (*Chenopodium bonus-henricus*); **spanac-porcesc,** plantă erbacee din familia chenopodiaceelor, cu frunze ovale, cu flori verzi dispuse în panicule, care creşte sălbatic (*Chenopodium hybrinum*); **3.** (fig.) lucru

banal, fără valoare; fleac: *mă-ntrebaşi mai alaltăieri ce spanac dau „Universului“.* CAR. [Din gr. mod. ***spanáki***, bulg. ***spanak***].

spáncă, spance a. **1.** (şi f.) (oaie sau varietate de oi) cu lîna creaţă, moale, fină, rezultată din încrucişarea raselor merinos cu ţigaie; oaie spaniolă; **2.** care provine de la aceste oi: *lînă spancă*; (şi: **spioangă**). [Din rus. ***spanka***].

spanchíu a. v. **zbanghiu**.

spángă, spăngi f. (înv. şi reg.) **1.** spadă; (p. gener.) armă albă (lungă): *îşi pune spanga la brîu şi ... pleacă să facă vizită oficială locotenentului.* GHICA; *Ivan atunci îi pune spaga în piept.* CR.; **2.** sabie-baionetă: *răzemată de fereastră, o puşcă de gardist cu spanga atîrnată lîngă ea.* CAR.; **a lua** (sau **a aduce**) **pe cineva în(tre) spăngi** (ori **în spangă**), a lua sau a aduce pe cineva cu forţa; a-l brutaliza, a-l bate: *el nu voia; l-a luat în spangă.* SAD.; (pop.) **a lăsa pe cineva în spangă**, a-l sărăci; (şi: **spagă, şpagă, şpangă**). [Din pol. ***szpaga***, rus. ***şpaga***].

spaniól, ~i, spaniolă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Spaniei sau locuitorilor ei, referitor la Spania sau la locuitorii acesteia; hispanic, spaniolesc: *urmară un ghitarist în costum spaniol ..., un prestidigitator.* GHEŢIE; **gripă spaniolă**, formă de gripă foarte gravă, contagioasă, răspîndită din Spania pe întreg globul, după primul război mondial: *gripa spaniolă ... a omorît mai mulţi oameni decît muriseră pe cîmpul de luptă.* PR.; **oaie spaniolă** (şi f.), (oaie) spancă; **găină** (sau **rasă**) **spaniolă** (şi f.), găină (sau rasă de găini) cu penele negre cu reflexe metalice, cu bărbia albă, bună ouătoare. // f. limbă romanică vorbită de spanioli şi de popoarele din America Latină, cu excepţia brazilienilor: *spaniola este foarte armonioasă.* // m. pl. popor constituit ca naţiune în Spania: *spaniolii luptă cu taurii şi-şi găsesc expresia în Don Quijote.* STĂNIL.; // m., f. persoană (originară) din Spania: *s-a îndrăgostit de o spaniolă din Andaluzia*; (şi: (înv.) **ispaniol**). [Din fr. ***espagnol***, it. ***spagnuolo***].

spaniolésc, ~şti, spanioleáscă, ~eşti a. (înv.) spaniol: *dans spaniolesc.* [***Spaniol*** + *-esc*].

spanioléşte adv. în felul spaniolilor, ca spaniolii; în limba spaniolă: *„Vicleniile lui Scapin“ traduse-n spaniolește de signorul Lopez de Poeticales.* EM. [***Spaniol*** + *-eşte*].

spaniolíe f. (înv.; rar) limba spaniolă: *neci nu spune chir Moreto c-a tradus-o de pe moldovenie pe spaniolie.* EM. [***Spaniol*** + *-ie*].

spanioloáică, spanioloaice f. (fam.) spaniolă: *în mijlocul florilor ... se înalţă un pavilion auriu, plin de spanioli şi spanioloaice.* CĂRT. [***Spaniol*** + *-oaică*].

sparángă f. v. sparanghel.

sparánghel, sparangheli m. **1.** numele unor plante leguminoase perene din familia liliaceelor: **a)** plantă cu rădăcini numeroase de la baza cărora pornesc lăstari cornoşi (comestibili), care formează tulpini bogat ramificate, cu frunze mici, reduse la solzi membranoşi; (p. restr.) lăstarii tineri comestibili ai acestei plante (folosiţi la prepararea unor mîncăruri); ragila-pămîntului (*Asparagus officinalis*); **b)** umbra-iepurelui (*Asparagus tenuifolius*): *nici cît o plantă nu am noroc, sparanga însăşi creşte sub leasă, eu rădăcină nu prind deloc.* AL.; **2.** fel de mîncare preparat din lăstarii plantei descrise mai sus: *dă-mi o porţie de sparanghel cu vinegretă*; (şi: (înv. şi reg.) **sparangă**). [Din gr. mod. ***sparánghi***].

sparcétă, sparcete f. plantă leguminoasă furajeră cu lăstarii erecţi, cu flori roşii sau roz dispuse în ciorchini la baza frunzelor compuse, cu fructele păstăi (*Onobrychis viciaefolia*); **sparcetă de munte**, mică plantă păroasă, cu tulpina întinsă pe pămînt, cu flori mari roşii sau violete (*Onobrychis transilvanica*); (şi: **sparchetă**). [Din fr. ***esparcette***].

sparchétă f. v. sparcetă.

spardéc, spardecuri n. **1.** punte continuă pe velierele vechi; **2.** punte uşoară care acoperă cabinele punţii superioare la unele pacheboturi. [Din engl., fr. ***spardeck***].

spárge, sparg vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) distruge un tot, un ansamblu, risipind(u-se) elementele componente; a (se) răzleţi; a (se) disloca, a (se) spărgălui: *au spart pe daci de pre aceste locuri.* COSTIN; **2.** (înv. şi pop.; refl.) a se desfiinţa; a se dezorganiza; a decădea: *doar s-ar sparge ţara şi să s-audă la Poartă.* NEC.; *sparse împărăţia.* MOXA; **3.** (tr.) a învinge, a birui, a pune pe fugă o armată: *îi povestîră cum ... a spart oastea împărăţiei lui de două ori.* ISP.; **4.** (refl. şi tr.) a (se) încheia o adunare, o petrecere etc. prin împrăştierea, prin plecarea participanţilor; a (se) sfîrşi, a (se) strica: *petrecerea se sparse pe la două.* GHEŢIE; *s-a spart tîrgul*; (fig.) *s-a spart ghinionul*; **5.** (tr. şi refl.) a (se) preface în bucăţi, în cioburi; a face să plesnească sau a plesni; a (se) crăpa, a (se) ciobi: *mă feresc să nu mă împiedic, să cad, să sparg ulciorul.* ST.; (fig.) *spărgînd cu lopeţile undele de argint ale rîului.* EM.; **a se sparge în capul cuiva**, a suporta consecinţele neplăcute ale unor fapte de care nu este răspunzător; **6.** (fig.; reg.; refl.) a răcni: *ho! ... ce te spargi aşa în calea boierilor?* AL.; **7.** (tr. şi refl.) a (se) lovi la cap producînd o rană (şi fractura osului); (p. ext.) a (se) produce traumatisme sau răni adînci: *capul ei s-ar fi spart de o piatră.* BOL.; *o să-i spargă oasele.* CAR.; **8.** (înv.; refl.) a exploda; a pocni: *se sparse bomba-n două!* AL.; *îşi auzea inima bătîndu-i-se să se spargă.* EL.; **9.** (tr.) a desface, a sfărîma (şi a înlătura) închizătoarea unui fruct, aliment etc., pentru a extrage conţinutul; a zdrobi: *adunaserăm alune şi el mi le spărgea.* SL.; *spărsese ouă.* C.PETR.; **10.** (înv. şi pop.; tr.) a desţeleni terenuri, livezi etc.; (p. gener.) a ara: *au spart ţelina*; **11.** (tr.) a tăia, a despica lemne, butuci etc. în mai multe bucăţi: *spărsese o buturugă noduroasă pentru foc*; **12.** (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a (se) rupe, a (se) găuri; a (se) uza: *au lucrat ... pînă s-au spart toate hainele de pe ei.* OD.; (pop.) **pe unde şi-a spart dracul opincile**, undeva foarte departe; la dracu-n praznic; **13.** (tr.) a face o deschizătură; a dărîma; (p. gener.) a distruge: *cu capul nu spargi zidul.* POP.; *gura omului sparge cetăţi.* Z.; **14.** (fig.; tr.) a produce vrajbă, dezbinare; (p. ext.) a distruge: *toţi fac gură largă, dragostea ca să ne-o spargă.* POP.; (pop. şi fam.) **a(-i) sparge casa** (sau **menajul**, **căsnicia**) **cuiva**, a semăna discordie între soţi; a face să se desfacă o căsătorie: *se ţine după nevestele negustorilor să le spargă casele, domnule!* CAR.; *blestemul părinţilor sparge casa fiilor.* SOR.; **15.** (fig.; tr.) a întrerupe: *numai ea îndrăznea să spargă obicinuita tăcere a familiei.* VLAH.; **16.** (refl. şi tr.) a (se) desface, a (se) împrăştia: *un soare splendid ce sparge deşii nori.* AL.; **17.** (refl.; despre nori) a se transforma în ploaie; **18.** (înv.; tr.) a rupe sigilii, acte etc.; a divulga; (p. ext.) a distruge: *de va fi apucat neştine o scrisoare din mîna vrăjmaşului său şi ... o va fi spart, să să dea giurămînt.* PRAV.; (fig.) *tainele se sparg, jurămintele se rup.* SAD.; **19.** (fig.; înv.; tr.) a încălca, a anula legi, convenţii etc.: *sparseră leagea ta.* PSALT.; **a sparge norma**, a depăşi norma; **a sparge banca** (sau (înv.) **bancul**), a cîştiga (dintr-o dată) toţi banii puşi în joc de bancher la unele jocuri de cărţi: *trebuie să spargi bancu la a patrusprezecea dată.* NEGR.; **20.** (pop. şi fam.; intr. şi refl.) a se deschide: *abcesul s-a spart*; **a se sparge buba** (sau **buboiul**), a se da totul pe faţă, în vileag; **21.** (înv. şi pop.; tr.) a străpunge cu ceva ascuţit; a spinteca; (p. ext.) a răni, a vătăma: *vitele mari ... cînd turbă ... împung pe alte vite, le sparg cu coarnele.* POP.; *să nu spargi fierea găinii!*; **a(-i) sparge urechile** (sau **timpanul**) **cuiva**, a produce sunete stridente, supărătoare; a striga, a ţipa: *mai încet! ce dracu! îmi spargi urechile.* DELAVR.; **22.** (înv. şi pop.; tr.) a înjunghia, a sfîşia; a omorî: *l-au spart şi toţi oamenii lui i-au risipit.* COSTIN; **23.** (tr.; adesea fig.) a-şi croi drum printre ...; a trece (cu greu) prin ...: [calul] *fugea spărgînd cu corpul lui fierbinte ... aerul cel rece.* EM.; **a sparge frontul**, a pătrunde în liniile inamicului; **24.** (tr.) a deschide prin forţare o uşă, o încuietoare etc.; a pătrunde cu forţa undeva (pentru a fura); (p. ext.) a jefui; a prăda: *piraţii au ... spart porţile haremului.* HEL.; *n-ar fi pus mîna să-mi spargă biroul.* PR.; (refl. pas.) *se află că s-a spart visteria împăratului.* ISP. [Lat. ***spargere***].

spárgere, spargeri f. **1.** acţiunea de a (se) sparge şi rezultatul ei; spart[2]; **2.** desfiinţare, anulare; eliminare: (fig.) *lichidarea analfabetismului nu înseamnă încă nimic...; mai importantă e spargerea semidoctei.* SAD.; **3.** împrăştiere a unei armate; înfrîngere, nimicire: *la 1821, după spargerea eteriştilor, paşa din Iaşi ... ceru ajutor.* NEGR.; **4.** încheiere a unei adunări, a unei petreceri etc., prin plecarea participanţilor; sfîrşire: *a venit taman la spargerea balului*; **5.** prefacere a unui corp (fragil) în cioburi; crăpare: *spargerea gheţii*; **6.** lovire, rănire la cap; **7.** executare a unei spărturi într-un zid, într-o construcţie etc.: *spargerea asfaltului*; **8.** zdrobire, desfacere (şi înlăturare) a învelişului unor fructe, alimente: *spargerea ouălor*; **9.** desfacere, împrăştiere: *spargerea valurilor de ţărm*; **10.** despicare în bucăţi mai mici: *se ocupă cu spargerea lemnelor*; **11.** deschidere a unui abces: *spargerea furunculului*; **12.** deschidere prin forţare a unei uşi, a unei încuietori etc.; pătrundere cu forţa undeva (pentru a fura): *se produc zeci de spargeri pe zi.* [V. ***sparge***].

sparghéţ, spargheţuri n. construcţie în formă de pinten făcută din piloţi[2] şi bare de solidarizare, aşezată în amonte de piciorul unui pod (de lemn) pentru a-l proteja de loviturile sloiurilor sau ale unor corpuri mari, plutitoare. [***Sparge*** + ***gheaţă;*** cf. fr. ***brise-glace***, germ. ***Eisbrecher***].

sparingpartenér, sparingparteneri m. sportiv sau echipă care serveşte ca adversar în antrenamentul altui sportiv sau al altei echipe. [Din engl. ***sparring-partner*** (după *partener*)].

sparlí vb. v. **şparli**.

spáros, sparoşi m. peşte marin unic, cu corpul plat, asemănător carasului (*Sargus annularis*). [Din gr. mod. ***spáros***].

spart[1], ~ţi, spartă, ~e a. **1.** (înv.) împrăştiat; înfrînt, nimicit: *oştire spartă şi risipită.* BĂLC.; **2.** încheiat prin plecarea participanţilor: *adunare spartă*; **3.** prefăcut în cioburi; sfărîmat; crăpat: *glasuri rătăcite trec prin geamuri sparte.* EM.; *rîde ciob de oală spartă.* Z.; (**a fi**) **mînă spartă**, v. **mînă**; **4.** cu răni, cu fracturi, cu traumatisme (provenite din loviri violente): *să nu meargă seara-n sat, că vine cu capu spart.* POP.; **5.** dărîmat, dărăpănat, ruinat; distrus: *un castel numai pietre şi ziduri sparte.* EM.; **6.** (înv. şi pop.) desţelenit; arat; (p. ext.) cu gropi, desfundat: *pretutindeni drumuri sparte*; **7.** care scoate sunete false, stridente, nemelodioase; (p. ext.) uzat: *zbîrnîie toţi, din dible sparte, un cîntec vechi şi nesărat.* VLAH.; **8.** lipsit de muzicalitate; dogit, răguşit: *glasul meu spart şi orgolios de adolescent ... a început să se audă tare în casă.* PR.; **9.** despicat, tăiat în bucăţi (mai) mici: *un coş cu lemne sparte*; **10.** desfăcut în bucăţi; zdrobit; stricat[1]: *nuci sparte*; **11.** (înv. şi pop.) sfîşiat; găurit (prin uzare); (p. ext.) uzat: *sărmani în haine sparte, prin care intră gerul.* AL.; *are mîndra nouă ii: trei sînt rupte, patru sparte.* POP.; **broderie spartă**, tip de broderie în care cusătura plină alternează cu porţiuni decupate sau cu găuri; **a mînca de parc-ar fi spart**, a mînca mult şi lacom; **12.** forţat, violat; (p. ext.) jefuit, prădat: *banca spartă a dat faliment.* [V. ***sparge***].

spart[2] n. **1.** faptul de a (se) sparge; spargere; **2.** (înv.) împrăştiere a unei armate; înfrîngere: *ne-au tîmpinat vestea de spartul săimenilor.* COSTIN; **3.** încheiere a unei adunări, a unei petreceri etc. prin plecarea participanţilor: *la începutul stînii se mănîncă cînii, la spartul stînii se bat stăpînii.* Z.; **la spartul tîrgului**, în ultimul moment; prea tîrziu: *a ajuns la spartul tîrgului.* PANN; **4.** prefacere a unui corp (fragil) în cioburi; crăpare, ciobire: *spartul geamurilor*; **5.** rănire, fracturare prin lovire violentă; traumatizare: *era responsabil cu spartul capetelor adversarilor politici*; **6.** despicare, tăiere în bucăţi (mai) mici: *chestia cu balansul toporului deasupra capetelor a învăţat-o de la spartul lemnelor.* R.L.; **7.** forţare a unei uşi, a unei încuietori; violare a unei încăperi (pentru a fura); (p. ext.) furt prin efracţie: *se ocupă cu spartul locuinţelor celor bogaţi.* [V. ***sparge***].

spartachiádă, spartachiade f. competiţie sportivă de amploare, cu mai multe ramuri, care se desfăşoară în etape eliminatorii. [Din rus. ***spartakiada***].

spartán, ~i, spartană, ~e a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Spartei sau locuitorilor ei,

referitor la Sparta sau la locuitorii acesteia; spartanic: *copilul şi-l crescuse după metoda spartană.* SAD.; **2.** (fig.) aspru, sever, sobru, auster: *viaţă spartană.* // m. pl. populaţia, poporul Spartei: *perşii lui Darius I, atenienii şi spartanii.* TUD. // m., f. persoană (originară) din Sparta: [*Sparta* n. pr. + *-an*].

spartánic, ~ci, spartanică, ~ce a. (rar) spartan: *asprime spartanică.* [*Spartan* + *-ic*].

spártă f. **1.** plantă erbacee din familia gramineelor, cu tulpina înaltă şi subţire terminată într-un spic, răspîndită în zona mediteraneană, folosită pentru diverse împletituri (*Lygeum spartum*); **2.** tulpina prelucrată a acestei plante: *pălărie de spartă.* [Din fr. *sparte*].

sparteínă f. alcaloid extras dintr-o plantă exotică *Spartium scoparium*, utilizat ca tonic cardiac şi ca diuretic. [Din fr. *spartéine*].

spas n. v. spaţ.

spasm, spasme şi (astăzi rar) **spasmuri** n. **1.** contracţie involuntară, bruscă şi tranzitorie a unui (grup de) muşchi, provocată de iritaţia unor terminaţii nervoase sau de leziunea centrilor nervoşi (în tetanie, intoxicaţie, isterie etc.); convulsie: *din timp în timp tresăreau ca de spasmuri.* VLAH.; *îi apucai mîinile care se smuceră într-un violent spasm să se degajeze.* PR.; (fig.) *n-auzi spasmurile mării?* GOGA; **2.** (fig.) fior: *cuprins de spasmurile unei viziuni teribile.* EM.; **3.** sughiţ; scuturătură: *plîngea cu spasme.* EL. // f. (pop.; în forma **spasmă**) numele unei boli grave (la copii); samcă; (şi: (reg.) **spasmă**). [Din fr. *spasme*].

spásmă f. v. spasm.

spasmódic, ~ci, spasmodică, ~ce a. **1.** care ţine de spasm, referitor la spasm; care se manifestă prin spasme, însoţit de spasme; convulsiv, spastic: *mişcările spasmodice ale corpului se potoliră.* GHEŢIE; (fig.) *năluci ce din penumbră spasmodice tresar.* MACED.; (adv.) *vedem pe d. C.A.Rosetti agitîndu-se spasmodic.* EM.; **2.** cu sughiţuri, cu scuturături; dezlănţuit: *hoţul ... se porni deodată la un rîs spasmodic care îi zbuciuma tot trupul.* AL.; (adv.) *Maiorescu plînse spasmodic la ultima întrevedere.* CĂL.; (şi: (înv.) **spasmotic**). [Din fr. *spasmodique*].

spasmofílic, ~ci, spasmofilică, ~ce a. şi m., f. (persoană) care suferă de spasmofilie. [Din fr. *spasmophilique*].

spasmofilíe f. predispoziţie (ereditară) la crize de tetanie, spasm laringian sau, mai rar, la convulsii generalizate, caracterizată prin hiperexcitabilitate neuromusculară mecanică şi electrică, însoţită de spasme, datorată insuficienţei glandelor paratiroide, carenţelor alimentare, scăderii calcemiei etc. [Din fr. *spasmophilie*].

spasmogén, ~i, spasmogenă, ~e a. care provoacă sau care poate provoca spasme: *substanţe spaspogene.* [Din fr. *spasmogène*].

spasmolític, ~ci, spasmolitică, ~ce a. şi n. antispastic (ex.: beladona, adrenalina etc.). [Din fr. *spasmolithyque*].

spasmótic a. v. spasmodic.

spástic, ~ci, spastică, ~ce a. (med.) spasmodic: *paralizie spastică.* [Din fr. *spastique*].

spat, spaturi n. nume dat mai multor substanţe minerale cristalizate; **spat de Islanda**, varietate de calcit, incolor sau uşor colorat, cu o perfectă transparenţă a cristalelor, utilizat la construirea instrumentelor optice. [Din fr. *spath*, germ. *Spat*].

spátă, spete şi (înv. şi reg.) **spate** f. **1.** (înv. şi pop.; de obicei la pl.) omoplat; regiunea corpului corespunzătoare acestuia; (p. gener.) spate: *mă doare spata.* PANN; *o scuturătură puternică îl apucă dintre spete.* CAR.; **lat** (sau **larg**) **în spete**, lat în spate: *lat era romanul în spete.* MACED.; **2.** fiecare dintre cele două oase scapulare la patrupede; regiunea corpului corespunzătoare acestora; arm; (p. ext.) coapsă: *mergea pe spata unui măgăruş;* TEODOR.; *văzu capul şearpelui, sus pe spata calului!* POP.; **3.** sortiment de carne format din musculatura spatelui şi a umărului unor patrupede (bovine, porcine, ovine), folosită în alimentaţie: *înghiţise ... atîtea spete de boi graşi.* HOGAŞ; *spată de porc*; **4.** (înv. şi pop.) spadă: *domni vicleni jurau pe spată să sfarme sfînta noastră lege.* GOGA; **5.** (înv. şi reg.) speteaza scaunului; spătar[2]: *iată craiul, socru mare, rezemat în jilţ cu spată.* EM.; **6.** piesă la războiul de ţesut, formată din lamele paralele, fixate la ambele capete, printre care trec, la distanţă egală, firele de urzeală: *bătătura se bate cu vatale, între care e aşezată spata.* CR.; [î]*mi trebuie spata, stau cu ăl război întins.* SOR.; **7.** (reg.) scîndurică peste care se trece sfoara cînd se împleteşte o plasă, o reţea; **8.** (reg.) joagăr; **9.** (compus; bot.) **spata-dracului**, ferigă (*Dryopteris filix-mas* şi *spinulosa*). [Lat. *spatha* „omoplat, pieptenele stativelor, sabie lată cu două tăişuri"].

spáte, spate n. **1.** partea posterioară a corpului omenesc corespunzătoare regiunii dorsale a coloanei vertebrale, cuprinsă între gît şi şale, iar la animale partea superioară a corpului, de-a lungul coloanei vertebrale; spinare: *părul ei de aur era împletit în cozi lăsate pe spate.* EM.; **lat în spate**, v. **lat**; **din** (sau **de la**) **spate**, dindărăt; din urmă: *se pomeni deodată împins de la spate de mulţimea celor de jos.* VLAH.; **în** (sau **la**, **pe la**) **spate** (ori **spate cuiva**), la oarecare distanţă în urma cuiva; înapoi(a), îndărăt(ul): *mama ... vine tiptil, în vîrful degetelor, pe la spatele mele.* CR.; **în** (sau **pe**) **spate**, sprijinit pe umeri sau pe partea dorsală a corpului; în spinare: *ginerele să-l poarte toată ziua în spate, seara tot el zice că a ostenit.* POP; **pe la spate**, **a)** prin partea opusă feţei; pe dinapoi; prin urmă: *stai, să-nchei şi testemelul pe la spate.* COŞB.; **b)** în lipsă; pe ascuns: *a rupt o stinghie de la pat, i-a dat pe la spate în cap.* SOR.; *colegii îl vorbeau pe la spate*; **pe spate**, **a)** spre ceafă; înapoi, îndărăt: *începu să respire adînc, dîndu-şi puţin capul pe spate.* EL.; **b)** cu faţa în sus: *scoală, scoală, măi bărbate, nu mai tot zace pe spate.* POP; **(cu) mîinile la spate**, cu mîinile încrucişate pe şale: *urmează să se plimbe cu mîinile la spate de colo pînă colo.* CAR.; **în** (sau **pe**) **spate** ori **în spatele cuiva**, în sarcina, în grija, în socoteala cuiva, pe seama cuiva: *toate ce ne vin în spate.* DOS.; *tu rămîi cu grija-n spate.* POP; **din spatele ...**, din urma ..., de dindărătul ...: *de pe pridvorul din spatele ei, se vedea peste zid.* CAR.; **a întoarce** (sau **a arăta**) **spatele**, a pleca brusc de undeva; a nu mai vrea să ştie de cineva: *în loc de plată spatele-ţi arată.* PANN; *te-am cinstit ca să mă faci de ruşinea lumii şi pe urmă să-ntorci spatele?* REBR.; (înv. şi pop.) **a pune** (sau **a da**) **la** (ori **după**) **spate**, a nesocoti, a neglija; a uita: *dacă proiectul meu ... te-a mîhnit, dă mîhnirea după spate.* AL.; (pop.) **a fi cu frica** (sau **cu gheaţa**) **în spate**, a fi înspăimîntat; a-i fi frică: *trăise mereu cu frica în spate că va fi exmatriculat*; **a-l strînge pe cineva în spate**, a se înfiora la gîndul ...; (pop.) **a nu şti** (sau **a nu visa**) **nici cu spatele**, a nu şti nimic, a nu avea habar: *nu ştiu nici cu spatele pe unde ai umblat.* POP; (pop.) **a da pe spate**, a bea repede şi dintr-o dată, pe nerăsuflate: *Ipate ... da oca pe spate.* CR.; **2.** parte a unei haine care acoperă spinarea: *cu cămaşa ruptă-n spate*; **3.** procedeu de înot culcat cu faţa în sus, folosind mişcările alternative ale braţelor şi ale picioarelor; probă sportivă care foloseşte acest procedeu; **4.** (p. anal.) partea dinapoi a unui lucru opus feţei sau aflat în direcţia inversă orientării lui; spaţiu într-o încăpere, într-un vehicul etc. corespunzător acestei părţi; dos, fund: *s-a strecurat în spatele porţii metalice.* GHEŢIE; *casa era cu spatele la drum; dormea pe canapeaua din spatele maşinii*; **în** (sau **la**) **spate** (ori **spatele ...**), îndărăt(ul): *la spatele cuptorului, fiul împăratului văzu o grădină.* ISP.; **din** (sau **de la**) **spate** (ori **din spatele ...**), dinapoi(a), dindărăt(ul): *o pulbere fină de aur se ridică din spatele codrului.* VLAH.; **5.** parte a unui grup de oameni opusă direcţiei lui de înaintare: *şi lovind în faţă-n spate.* EM.; **spatele frontului**, totalitatea unităţilor şi formaţiilor care se ocupă cu asigurarea materială a armatei; (p. ext.) întreg teritoriul aflat înapoia frontului; **6.** spătar[2], spetează: *cu capul rezemat de spatele fotoliului.* ZAMF.; **7.** (fig.) protecţie: *pe urmă spate şi ajutor le-au fost.* Z.; **a avea spate** (**tare**), a avea protecţie (puternică). [Lat. *spatha* (pl. *spathae*); (pl. lui *spată* considerat ca sg.; de aici, apariţia dubletului *spete*)].

spatie, spatii f. (la cărţile de joc) treflă. [Din gr. mod. *spathí* „sabie, pică (la jocul de cărţi)"].

spatulát, ~ţi, spatulată, ~e a. (livr.) în formă de spatulă; plat, aplatizat: *dinţi spatulaţi.* [*Spatulă* + *-at*].

spatúlă, spatule f. instrument în formă de lopăţică, folosit în farmacie, medicină, pictură, poligrafie etc., pentru a amesteca şi a întinde diferite paste sau materiale pulverulente. [Din fr. *spatule*].

spaţ, spaţuri n. **1.** distanţa de la sulul dinainte al războiului de ţesut pînă la spată; porţiunea de urzeală sau de ţesătură corespunzătoare: *de-atuncea ştiu ce înseamnă iţe, călcători, vatale, spaţ şi natră.* SAD.; **2.** (compus; bot.) **spasul-dracului, a)** iarbă-dulce (*Polypodium vulgare*); **b)** ferigă (*Drayopteris filix-mas*); (şi: **spas**). [Lat. *spatium*].

spaţiá, spaţiez vb. (tr.) **1.** a lăsa o distanţă, un spaţiu între obiecte; **2.** (spec.) a mări intervalele dintre litere, cuvinte, rînduri prin spaţii albe; a distanţa, a depărta, a rări. [De la *spaţiu*].

spaţiál, ~i, spaţială, ~e a. **1.** care ţine de spaţiu, referitor la spaţiu; din spaţiu: *aceste afirmaţii sînt ... valabile şi pentru aşa-numitele arte spaţiale.* VIANU; *dimensiunea temporală şi spaţială a existenţei;* **2.** referitor la proprietăţile figurilor din spaţiu: *are o memorie spaţială remarcabilă.* CĂL.; **lingvistică spaţială**, geografie lingvistică; **3.** cosmic, interplanetar: *e un larg fior spaţial, care precede întunecarea adevărată.* PETR.; *zbor spaţial*; **cabină spaţială**, compartiment al unei nave cosmice pentru echipaj; capsulă cosmică. [Din fr. *spatial*].

spaţialitáte f. caracterul a ceea ce este spaţial; întindere mare în spaţiu; lărgime: *există ... o categorie a spaţialităţii şi a temporalităţii.* BL. [Din fr. *spatialité*].

spaţializá, spaţializez vb. (tr.) a reprezenta în spaţiu; a da caracter spaţial: *omul tinde să spaţializeze timpul.* [Din fr. *spatialiser*].

spaţializáre, spaţializări f. acţiunea de a spaţializa. [V. *spaţializa*].

spaţializát, ~ţi, spaţializată, ~e a. reprezentat în spaţiu; cu caracter spaţial: *simbolul spaţializat al duratei.* [V. *spaţializa*].

spaţiát, ~ţi, spaţiată, ~e a. **1.** despărţit, separat prin spaţii (mai mari): *partea oraşului care cuprinde elita are clădiri spaţiate şi grădini.* SAD.; **2.** (spec.; despre litere, cuvinte, rînduri) cu intervale albe (mai mari; distanţat, depărtat, rărit. [V. *spaţia*].

spaţiére, spaţieri f. acţiunea de a spaţia şi rezultatul ei; distanţare, rărire: *spaţierea unor cuvinte atrage atenţia cititorului.* [V. *spaţia*].

spaţiós, ~şi, spaţioásă, ~e a. **1.** cu mult spaţiu; încăpător, mare: *nu e un palat ..., e o simplă casă de locuit ceva mai spaţioasă.* PR.; **2.** întins, larg, vast: *o curte spaţioasă cît să zideşti un oraş într-însa.* BOLLIAC. [Din fr. *spacieux*].

spaţir n. v. spaţir.

spaţíri vb. v. spaţiri.

spáţiu, spaţii n. **1.** (formă de existenţă concepută ca) întindere infinită, continuă, tridimensională, conţinînd, înglobînd toate obiectele, toate întinderile finite: *vorba nu poate trăi mult nici în timp, nici în spaţiu.* MAIOR.; *se poate demonstra, deopotrivă, şi că spaţiul şi timpul sînt infinite, şi că sînt finite.* PETR.; **2.** (mat.) mulţime de puncte care prezintă anumite proprietăţi; **geometrie în spaţiu**, ramură a geometriei care studiază figurile ale căror elemente sînt situate în planuri diferite; **3.** loc ocupat de un obiect: *măsura şi tăia din ochi spaţiul pe care-l va ocupa fiecare lucru.* VLAH.; **4.** cuprins al unei încăperi, al unui edificiu etc.: *aş încerca să mă duc într-un spaţiu zidit cu totul după voia mea.* EM.; **spaţiu locativ**, suprafaţa încăperilor destinate cuiva ca locuinţă; **5.** întindere nesfîrşită care cuprinde corpurile cereşti; văzduh; înveliş gazos care înconjoară pămîntul; atmosferă: *ca un miros de roze în spaţiu voi să zbor.* BOL.; *spaţii siderale*; **spaţiul cosmic**, întindere nesfîrşită dincolo de atmosfera Pămîntului; **spaţiu aerian**, porţiune din atmosferă aflată deasupra teritoriului unui stat, supusă suveranităţii acestuia: *avioanele au violat spaţiul aerian românesc*; **6.** loc liber între două obiecte, între părţile unui obiect etc.; interval, depărtare, distanţă: *e un spaţiu întunecos*

între două stînci. GAL.; *spații intermoleculare*; **7.** porțiune limitată dintr-o suprafață; bucată de teren (cu anumite caracteristici); cuprins, întindere, suprafață: *penelul pictorului zbura pe spațiul gol ce și-l lăsase pe pînză.* EM.; *spații sterpe*; **spațiu verde**, suprafață acoperită cu vegetație într-o așezare (urbană): *se simte nevoia refacerii spațiilor verzi*; **spațiu vital**, teritoriu revendicat de o țară pentru a-și satisface expansiunea demografică și necesitățile economice; **spațiu mioritic**, v. **mioritic**; **8.** loc rezervat unei probleme într-o carte, într-o publicație etc.: *revista a acordat spații ample ortografiei*; **9.** (muz.) interval cuprins între două linii învecinate într-un portativ; **10.** (tipogr.; și **spațiu alb**) interval alb lăsat între cuvintele, rîndurile culese; mică lamă metalică cu care se realizează acest interval; **11.** perspectivă vastă; nemărginire: *privirile noastre uimite, însetate de spațiu, zboară peste munții a trei județe.* VLAH.; **12.** drum parcurs de un corp în mișcare; distanța dintre două puncte date; lungime: *viteza este spațiul parcurs într-o secundă, exprimat în metri*; **13.** interval de timp; răstimp: *era convins că moartea devenise inevitabilă în limitele unui anume spațiu de timp.* CĂL. [Din lat. ***spatium***, it. ***spazio***, fr. ***espace***, germ. ***Spatium***].

spaván, spavane n. eparven; os mort. [Din it. ***spavano***].

spăcél, spăcele n. (reg.) bluză, cămașă scurtă țărănească (împodobită cu cusături); corset sau pieptar purtat de femeile de la țară: *vinde-o vacă și-un vițel și-și ia poale și spăcel.* POP. [***Spate*** + ***-el***].

spăimá, spăimez vb. (înv. și reg.; tr. și refl.) a (se) înspăimînta: *cum au întrat sărdariul în visterie și au văzut pază de siimeni, s-au spăimat.* COSTIN. [De la ***spaimă***].

spăimáre f. (înv.; rar) faptul de a (se) spăima. [V. ***spăima***].

spăimát, ~ți, spaimată, ~e a. (înv.) înspăimîntat: *ce sînteți spăimați, o, puțin credincioși?* N.TEST. [V. ***spăima***].

spăimîie, spăimîi f. (rar) sperietoare: *acțiunea se petrece în casa fierarului ..., a cărui nevastă, o spăimîie slabă, ... are fumuri nobiliare.* CĂL. [De la ***spaimă*** (prin apropiere de *momîie*)].

spăimîntá, spăimînt și **spăimîntez** vb. (înv. și pop.; tr. și refl.) a (se) înspăimînta: *ia las' nu te spăimînta, că am zis și eu așa o vorbă.* CR.; *ai spăimîntat o clasă întreagă cu nervii tăi nenorociți.* GAL.; (și: **spămînta**). [Lat. ****expavimentare***].

spăimîntáre, spăimîntări f. (înv.) înspăimîntare: *veni spămîntarea Domnului preste norodul lui Israil.* BIBLIA; **de spăimîntare**, de spaimă: *fost-au încă la serbare oaspeți mari de spăimîntare, urieși cu negre semne.* AL.; (și: **spămîntare**). [V. ***spăimînta***].

spăimîntát, ~ți, spăimîntată, ~e a. (înv. și pop.) înspăimîntat: *privește spăimîntată pe Ștefăniță.* DELAVR.; (și: **spămîntat**). [V. ***spăimînta***].

spăimîntătór, ~i, spăimîntătoáre a. (înv. și pop.) înspăimîntător; teribil: *aici bîntuie un spăimîntător uragan.* CAR.; *deschise o gură spăimîntătoare.* VLAH. [***Spăimînta*** + ***-ător***].

spăimîntătúră, spăimîntături f. (reg.) boală provenită din spaimă; sperietură. [***Spăimînta*** + ***-ătură***].

spăimîntós, ~și, spăimîntoásă, ~e a. (înv.) înspăimîntător, de spaimă: *vremea închisă zămislește visuri spăimîntoase.* ISP. [***Spăimînta*** + ***-os***].

spăimós, ~și, spăimoásă, ~e a. (înv. și pop.) **1.** înspăimîntător: *priviri spăimoase*; **2.** sperios: *cal spăimos.* [***Spaimă*** + ***-os***].

spălá, spăl vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) curăța cu apă, săpun, detergenți, leșie etc.; a (se) la: *îi punea să se spele pînă la brîu, vară-iarnă, cu apă rece.* GHEȚIE; (fig.) *cineva sus pe coastă spală fața Lunii cu lacrima noastră.* VIERU; **a spăla pe cineva pe cap**, a certa rău, a ocărî pe cineva: *cum am să-l spăl pe cap, cînd l-oi prinde!* CAR.; **a-și spăla obrazul**, a ieși cu bine dintr-o situație neplăcută; a scăpa de rușine; **a spăla putina**, v. **putină**; **a se spăla pe mîini**, v. **mînă**; **a se spăla pe bot** (sau **pe buze** etc.) **de ceva**, a pierde o situație favorabilă; a-și lua nădejdea de la ceva: *tu te spală pe buze despre avere.* AL.; (fam.) **spală-te** (sau **spălați-vă, să se spele**) **pe cap**, descurcă-te (sau descurcați-vă, să se descurce) cu propriile puteri; **2.** (fam.; tr.) a purta cuiva de grijă (spălîndu-i rufele): *l-am spălat și l-am hrănit o viață*; **3.** (tr.) a supune unui curent de apă conglomerate, minereuri, metale pentru a separa impuritățile; **4.** (fig.; tr.) a face să dispară, să nu mai existe; a șterge; a supune creierul cuiva unui tratament psihologic pentru pierderea memoriei: *să curgă lavă să spele de pe pietre pînă și urma sclavă celor ce le urmează.* EM.; *acelui disident i-a fost spălat creierul*; **5.** (fig.; tr. și refl.) a (se) limpezi; a (se) purifica: *privirea Matildei se înseninase, chipul i se spălase de îndîrjirea anterioară.* PR.; *s-a spălat cerul de nori*; **6.** (fig.; tr.) a ispăși: *alții-n vîrtejuri de valuri spală-și păcatele vechi.* COȘB.; **7.** (bis.; fig.; tr. și refl.) a (se) mîntui: *craiul împărăților pămînteși ... ne-au spălat pre noi din păcatele noastre cu sîngele său.* N.TEST.; **8.** (fig.; tr. și refl.) a face să fie iertat; a (se) reabilita: *tot hoțul prins întoarce în fine cele furate, ... cu întoarcerea însă nu se spală și de numele ce-l merită.* GHICA; **9.** (tr.) a eroda, a roade; a săpa: *o clădire ... cu fațada avariată și spălată de ploi.* GHEȚIE; *ogoarele au fost spălate de apele mari*; **10.** (înv.; tr.) a străbate, a traversa; a trece pe lîngă ...: *Dunărea spală multe țări*; **11.** (fig.; fam.; tr.) a fura; a jefui: *cutare a spălat pe cutare de zece capre.* DELAVR. // (compus) **spală-varză** (sau **-linte**, **-poamă**), **1.** m. (fam.) om laș, fricos; om de nimic, golan; palavragiu: *el de-acum n-o să mai crează c-un golan, un spală-varză ... poate casa ca să-i strice.* GANE; **2.** f. (arg.) sabie. [Lat. ****experlavare***].

spăláre, spălări f. **1.** acțiunea de a (se) spăla și rezultatul ei; spălat[2], spălătură; **2.** curățare de murdărie cu apă, săpun, detergent etc.; lăut[2]: *spălarea cu apă rece, dimineața, este sănătoasă*; (rar) **Spălarea oaselor**, sărbătoare religioasă prăznuită la 11 noiembrie; **3.** operație de îndepărtare a impurităților din conglomerate, minereuri etc.; **4.** (fig.) dispariție; ștergere din memorie: *spălarea creierului*; **5.** erodare; săpare: *spălarea malurilor.* [V. ***spăla***].

spălát', ~ți, spălată, ~e a. **1.** curățat cu apă, săpun, detergent etc.; lăut[2]; (p. ext.) curat: *ce folos de tine, dragă, că ești albă și spălată și trăiești tot supărată.* POP.; **2.** (fam.) cizelat, educat; spălățel, curățel: *se întorc unul cîte unul din capitalele Europei spălați și scuturați.* GHICA; **3.** curățat de impurități cu jet de apă: *minereuri spălate*; **4.** (fig.) senin: *acum cerul părea spălat.* VLAH.; **5.** (fig.) pal[1], șters; spălăcit: *culori spălate.* [V. ***spăla***].

spălát², spălaturi n. faptul de a (se) spăla; spălare: *un lighean de lut cu ibric pentru spălat.* CR.; **a intra la spălat**, a se strînge, a se micșora în urma spălării cu apă (și săpun, detergent etc.): *flaneaua a intrat la spălat*; (fam.) **iese la spălat**, se spune, în glumă, ca o consolare, celui ce are un necaz, o supărare. [V. ***spăla***].

spălăcánie f. v. spolocanie.

spălăceálă, spălăceli f. **1.** faptul de a (se) spălăci; **2.** decolorare; **3.** (fig.) lumină slabă. [***Spălăci*** + ***-eală***].

spălăcí, spălăcesc vb. (refl.) **1.** a ieși la spălat[2], a se decolora la spălat, la soare; a se serbezi: *fusta s-a spălăcit*; **2.** (fig.) a-și pierde valoarea, semnificația; a se dilua: *sensul cuvîntului s-a spălăcit*; **3.** (fig.) a se șterge, a dispărea din memorie: *numele tovarășilor de la oaste ..., al superiorilor s-a spălăcit, i s-au șters din creieri.* REBR.; **4.** (rar) a se estompa: *chipul i se spălăcește în depărtare.* [***Spăla*** + ***-ăci***].

spălăcioásă, spălăcioase f. mică plantă erbacee din familia compozitelor, cu tulpina păroasă, cu frunzele alungite și crestate, cu flori galbene dispuse în mici capitule, care crește prin locuri nisipoase; cruciuliță, petimbroasă (*Senecio vernalis*). [***Spălăci*** + ***-oasă***].

spălăcíre, spălăciri f. acțiunea de a se spălăci și rezultatul ei; decolorare. [V. ***spălăci***].

spălăcít, ~ți, spălăcită, ~e a. **1.** care are o culoare puțin intensă; lipsit de culori vii; șters; decolorat: *poartă o flanelă spălăcită de bumbac.* ST.; **2.** estompat, tern: *cenușiul spălăcit al bolții fără lumini.* VLAH.; **3.** (fig.) fără expresivitate, lipsit de vigoare; banal: *ce spusese ... condeiul meu cel smead, molatic, searbăd și spălăcit.* OD.; *rimă spălăcită*; **4.** cu obrazul lipsit de culoare; palid, searbăd, ofilit; (p. ext.) inexpresiv: *ești spălăcit și sarbăd, parc-ai ieșit acu din mormînt.* AL.; *ce mai frumusețe, o fată spălăcită, un boț cu ochi.* C.; **5.** de o culoare ștearsă, fără luminozitate și expresivitate: *mă urmărea piezîș cu ochii ei spălăciți.* GHEȚIE; **6.** lipsit de intensitate; slab, stins: *lumina spălăcită a becului.* CAR.; **7.** (înv. și reg.; despre vin) diluat. [V. ***spălăci***].

spălăcitúră, spălăcituri f. **1.** obiect spălăcit, decolorat sau prost spălat; **2.** (reg.) spălătură, zoaie: *spălăcitura ce mai rămăsese în baia unde se îmbăiase argatul.* ISP.; **3.** (înv. și reg.) poșircă. [***Spălăci*** + ***-tură***].

spălătór, ~i, spălătoáre m., f. persoană care spală (vase, rufe etc.); (spec.) muncitor care se ocupă cu spălatul unor materiale: *spălătorii de aur se recrutau din oamenii mai neputincioși.* AG.; *se angajase spălător de vase.* // f. (înv. și pop.) **1.** spălătoreasă; **2.** lighean: *fă spălătoare de aramă ... ca să se spele.* BIBLIA. // f. și n. cîrpă sau mic obiect din sîrmă, din fire de material plastic etc. cu care se spală vasele. // n. **1.** instalație sanitară pentru spălatul persoanelor din cămine, internate, cazărmii etc.; încăperea în care se află această instalație: *ferestra spălătorului are un oberliht.* GHEȚIE; **2.** instalație specială (în unele întreprinderi) unde se spală materiile prime sau semifabricate; **3.** lavoar: *zoaie vinete-cenușii umpleau ligheanul de tablă de pe spălător.* GHEȚIE; **4.** chiuvetă specială cu apă curentă pentru spălat[2] vase: *spălătorul plin cu farfurii murdare.* [***Spăla*** + ***-ător***].

spălătoreásă, spălătorese f. femeie care se ocupă cu spălatul rufelor; spălătoriță: *toată mahalaua se strînsese la casa spălătoresei.* VLAH. [***Spălător*** + ***-easă***].

spălătorie, spălătorii f. **1.** încăpere, clădire special amenajată în care se spală rufe: *să-i găsească ... o pereche de case frumoase ..., cu pimnițe, bucătării, spălătorii.* CAR.; **spălătorie chimică**, întreprindere în care se curăță rufe, haine etc. cu substanțe chimice; **2.** instalație pentru înnobilarea substanțelor minerale utile prin spălare cu apă: *spălătorie de minereu de aur.* [***Spălător*** + ***-ie***].

spălătoríță, spălătorițe f. (pop.) spălătoreasă: *să nu uite ... pre a sa bunică ce-a fost spălătoriță.* NEGR. [***Spălător*** + ***-iță***].

spălătúră, spălături f. **1.** spălare; spălat[2]; **2.** curățare de murdărie cu apă, săpun, detergent etc.: *fețele de masă ..., tocite de atîta spălătură, erau cîrpite.* CĂL.; **3.** (mai ales la pl.) apă murdară în care s-a spălat cineva sau ceva; lături, zoaie, spălăcitură: *pe jos e noroi de struguri, de prune și de spălături de tingiri.* CAR.; **4.** (pop.) epitet pentru o femeie rea, proastă, clevetitoare: *te cunoști, lele, pe gură, că ești mare spălătură.* POP.; **5.** (med.) introducere a unui lichid (medicamentos) într-o cavitate a organismului pentru a o curăța sau dezinfecta; **6.** acțiune de eroziune a solului cauzată de șuvoaie; loc unde se produce o astfel de acțiune; urmă lăsată de șuvoaie: *se duce pe spălătură pînă la capăt și se repede în adîncul bulboanei.* R.L.; **7.** pietriș adus de ape; loc acoperit cu asemenea pietriș. [***Spăla*** + ***-ătură***].

spălățél, ~i, spălățícă, ~ele a. (fam.) curat îmbrăcat, îngrijit, prezentabil; cizelat, educat, instruit; curățel, spălat[1]: *împăratul, dacă văzu pe cioban dichisit, spălățel, ... îi plăcu și lui.* ISP.; (fig.) *o piescioară* [de teatru] *mai spălățică.* CAR. [***Spălat***[1] + ***-el***].

spămîntá vb. v. spăimînta.

spămîntáre f. v. spăimîntare.

spămîntát a. v. spăimîntat.

spărcăi vb. v. spîrcui[1].

spărcuí vb. v. spîrcui[1].

spărgăcióș, ~și, spărgăcioásă, ~e a. (înv.) care se sparge lesne; casant. [***Sparge*** + ***-ăcios***].

spărgălui, spărgăluiesc vb. (înv. și reg.; tr. și refl.) a (se) sparge; a (se) risipi; a (se) distruge. [*Sparge* + *-ălui*].

spărgător, ~i, spărgătoare a. și m., f. (persoană) care sparge, care sfărîmă (piatră, cărbuni etc.). // m., f. **1.** (fig.) persoană care provoacă vrajbă, dezbinare, discordie: *nici cu asta nu fac casă, că-i spărgătoare de case.* POP; **spărgător de grevă**, agent plătit să lucreze în locul muncitorilor greviști, pentru a zădărnici o grevă; **2.** persoană care pătrunde cu forța undeva pentru a jefui; hoț: *spărgătorul abil ... devine pentru unii cititori, mai ales tineri, un erou adeseori imitat.* CĂL. // n. și f. instrument, mașină, instalație cu care se sparg materiale (casabile), coji tari ale unor fructe etc.; **spărgător de gheață**, navă special construită pentru a sparge gheața în apele navigabile. [*Sparge* + *-ător*].

spăriá vb. v. speria.

spăriát[1] a. v. speriat[1].

spăriát[2] n., m. v. speriat[2].

spăriós a. v. sperios.

spărtigós, ~și, spărtigoásă, ~e a. 1. (înv.; rar) murdar: *văzui un om spărtigos ..., durmind pre pămîntul gol.* MOXA; **2.** (reg.) sfărîmicios: *piatră spărtigoasă*; **3.** (fig.; reg.) strident: *femeia asta are o voce spărtigoasă; îți sparge urechile.* POP. [*Spart*[1] + *-igos*].

spărtúră, spărturi f. **1.** gaură, ruptură; deschizătură, crăpătură produsă printr-o spargere: *brațul gol ... iese din o spărtură a vălului.* NEGR.; *printre spărturile scîndurei am privit și eu înăuntru.* EM.; **2.** bucată rezultată din spargerea, fărîmițarea, tăierea unui obiect; așchie, ciob, țandără: *se găsesc încă bucăți de fier, hîrburi, spărturi de cărămidă.* OD.; **3.** (spec.) clivaj: *feldspatul are spărtura neregulată*; **4.** (fig.) rupere a unui tot armonios; despărțire, scindare; (p. ext.) dezbinare: *simțeam ... că s-a rupt ceva, iremediabil, că s-a întîmplat undeva o spărtură, și oricît m-aș zbate nu voi mai fi în stare să cunosc fericirea de la început.* EL. [*Spart*[1] + *-ură*].

spăsénie, spăsenii f. **1.** (bis.) mîntuire: *toți să cade să ia darurile cele bogate ale lui Dumnezău pentru spăsenia lor.* BIBLIA; **2.** smerenie, căință: *oare de unde să ne vie atîta spăsenie?* AL. [Din sl. ***sŭpaceníje*** „mîntuire"].

spăsí, spăsesc vb. **1.** (bis.; tr. și refl.) a (se) mîntui: *cine va crede și să va botedza acela să va spăsi.* VARL.; **2.** (înv.; refl.) a se pocăi: [o] *nenorocită păcătoasă ... venise să se spăsească.* NEGR.; **3.** (rar; refl.) a regreta amarnic; **4.** (înv. și reg.; tr.) a ispăși păcate, greșeli: *lepădînd viața lumii, vei spăși greșala mumii.* EM.; (și: (rar) **spășí**). [Din sl. ***sŭpasiti***].

spăsíre, spăsiri f. 1. acțiunea de a (se) spăsi și rezultatul ei; **2.** (bis.) mîntuire: *obidele trupului sînt spăsire trupului.* NEAGOE BASARAB; **3.** umilință: *privește ... cum merge cu spăsire și cum îngenunchează.* AL. [V. ***spăsi***].

spăsít, ~ți, spăsită, ~e a. **1.** (bis.) mîntuit; **2.** smerit, pocăit: *copila ... deveni gînditoare, tăcută și spăsită ca o mironosiță.* VLAH.; (fig.) *luna-i o șîrată bătrînă ... multe vede, multe știe și tot spăsită se pare.* AL. [V. ***spăsi***].

spăsitór, ~i, spăsitoáre a. (bis.) mîntuitor: *veniți ... la această apă limpede și spăsitoare.* COR. // m. (artic.) nume dat lui Isus Hristos: *părintele au trimes fiiul, spăsitoriul lumiei.* N.TEST. [***Spăsi*** + *-tor*].

spășí vb. v. spăsi.

spătár[1], spătari m. **1.** (și mare spătar) titlu dat în țările române dregătorului care purta la ceremonii sabia și buzduganul domnului și avea comanda armatei (a cavaleriei în special); boier care avea acest titlu: *acești boieri erau vornicul Moțoc, postelnicul Veveriță, spătarul Spancioc.; capul cel mare al armatei era marele spătar.* BĂLC.; **2.** (mai tîrziu) rang de boierie: *Derescu, fecior de rachier, făcut spătar.* CĂL. [Din gr. mod. ***spathários***].

spătár[2], spătare n. 1. partea mai înaltă a unui scaun, fotoliu etc. de care își reazemă spatele cel ce șade pe acesta; partea dinspre perete a unui pat, a unei canapele etc.; spetează, rezemătoare, spate: *îi pofti pe canapea cu spătar brodat.* PETR.; *se rezemase de spătarul scaunului.* GHEȚIE; **2.** (reg.) partea hamului care acoperă spatele calului; grebănar; **3.** (pop.; mai ales în forma **spătare**) perete scund de bîrne sau bîrnă servind ca rezemătoare pentru ciobanii care mulg oile; (p. ext.) construcție rudimentară (cu trei pereți) în care se mulg oile; (și: (reg.) **spătare**). [*Spate* + *-ar*].

spătáre f. v. spătar[2].

spătăreásă, spătărese f. soție de (mare) spătar[1]; spătăriță. [***Spătar***[1] + *-easă*].

spătăréi, spătărei m. titlu dat în țările române boierului de rang mic (din subordinea spătarului[1]) care păzea ordinea la sate și avea unele atribuții militare la război; boier care avea acest titlu: *cei de sub dvornic se numeau dvornicei, cei de sub spătar, spătărei.* BĂLC. [***Spătar***[1] + *-el*].

spătărésc, ~ști, spătăreáscă, ~ești a. care aparține spătarului sau spătăriei, referitor la spătar sau la spătărie; care este în serviciul unui spătar sau al spătăriei: *patru arnăuți spătărești intrară în temniță.* FIL.; *cinci sute de ... catane spătărești.* POP. [***Spătar***[1] + *-esc*].

spătări, spătăresc vb. (intr.) a deține demnitatea de (mare-) spătar[1]: *l-au pus spătar-mare și n-au spătărit vreme multă.* NEC. [De la ***spătar***[1]].

spătărie, spătării f. **1.** demnitatea, rangul de (mare-) spătar[1]; perioada cît cineva deține această demnitate; **2.** instituție administrativă condusă de (marele-) spătar; personal din această instituție; clădire în care se afla aceasta; închisoare din această clădire: *mi-am petrecut tinerețea în serviciul spătăriei.* GHICA; *spiona pe toată lumea și o trăda la spătărie.* FIL.; **3.** (și **spătăria cea mare**) sală din palatul domnesc unde aveau loc ceremoniile, se țineau divanurile etc.: *sala spătăriei unde era scaunul lui Vodă.* OD.; *chemă Ion Vodă pe toți boierii la Curte ..., strîngîndu-i în spătăria cea mare.* C.GANE; **spătăria (cea) mică**, cabinetul domnitorului: *pofti pe noii săi dregători ... în spătăria cea mică, la cafea și ciubuc.* SAD.; **4.** (înv.) arsenal. [***Spătar***[1] + *-ie*].

spătăríță, spătărițe f. (înv.) spătăreasă: *spătărița cea mîndră și frumoasă.* BOL. [***Spătar***[1] + *-iță*].

spătós, ~și, spătoásă, ~e a. lat în spate; (p. ext.) robust, voinic: *nalt și spătos cît o namilă.* CAR.; (subst.) *spătosul era ... maior în rezervă.* SAD. [***Spate*** + *-os*].

speciál, ~i, specială, ~e a. **1.** deosebit de alte lucruri, ființe, fenomene etc. din aceeași categorie, prin însușiri, particularități proprii; aparte, distinct; destinat, rezervat, corespunzător unui anumit scop; (p. ext.) ieșit din comun, deosebit, excepțional: *aici lucrul e mai ușor, din cauza naturii speciale a eroului.* IBR.; *erau îmbrăcați cu costume speciale ... ca să nu se stropească.* SAD.; *un caz special*; **în special**, mai ales, îndeosebi; în mod particular; în speță: *îl interesa filozofia, în special*; **2.** care ține de o anumită specialitate; de (strictă) specialitate: *frecventam și un curs special la Institutul italian de cultură din Iași.* CR; *licee speciale*; **3.** specializat: *limbaje speciale*; **4.** (înv.) competent într-un anumit domeniu; specialist: *oamenii de stat să fie speciali în serviciile ce li se încredințează.* GHICA; *a format cabinetul ... numai din oameni de resort, din oameni ... speciali.* EM.; **5.** însărcinat cu probleme deosebite, cu misiuni excepționale: *am luat un reporter special.* CAR.; **6.** publicat cu o anumită ocazie: *ediție specială.* // adv. în mod intenționat; anume, dinadins, expres: *am venit special să-ți spun.* [Din lat. ***specialis***, fr. ***spécial***, germ. ***speziell***].

specialísm n. (rar; adesea depr.) specializare strictă: *începe unilateralitatea, elefantiaza specialismului.* BL.; *după falnica prăbușire a idealismului a urmat ... un spirit cultural dominat de lozinca specialismului.* BL. [***Special*** + *-ism*].

specialíst, ~ști, specialistă, ~e a. și m., f. (persoană) care cunoaște temeinic o disciplină (științifică, tehnică etc.), o problemă (ca profesionist): *în privința limbii, Eminescu n-a vorbit mult ... pentru că nu se simțea competent sau, mai bine, specialist.* IBR.; [Mioara Avram] *nu a acceptat reforma ortografică din 1993, scriind împotriva ei, cu autoritatea pe care i-o oferea calitatea de principal specialist în materie.* R.L.; **medic specialist** (și m.), grad în ierarhia medicilor, între medic secundar și medic primar; persoană cu acest grad: *specialist în boli de ochi.* [Din fr. ***spécialiste***, germ. ***Spezialist***].

specialitáte, specialități f. **1.** (ramură de) activitate științifică, tehnică etc. restrînsă la un anumit domeniu (din care cineva își face o profesie); (p. ext.) activitate în care excelează cineva: *urma o specialitate oarecare și s-ar fi zis c-o urma bine.* CĂL.; *un psihiatru este un medic cu o specialitate foarte precisă.* PR.; **de specialitate, a)** specializat, competent într-o anumită ramură de activitate: *manageri de specialitate*; **b)** care aparține unui anumit domeniu: *studii de specialitate*; **2.** produs sau preparat obținut după anumite rețete și metode speciale; (p. ext.) sort: *a fost un dineu ... complicat și pretențios, compus din specialități locale, savuroase, dar indigeste.* GHEȚIE; *specialitatea casei.* [Din lat. ***specialitas***, ***-atis***, fr. ***spécialité***].

specializá, specializez vb. **1.** (înv.; rar; tr.) a specifica; **2.** (tr. și refl.) a face să capete sau a căpăta trăsături caracteristice, specifice: *popoarele sînt chemate a se consolida în cercuri etnografice, specializîndu-și fiecare misiunea istorică după propria sa natură.* MAIOR.; **3.** (refl.) a studia, a se pregăti pentru a deveni specialist; a se consacra unui domeniu (restrîns) de activitate: *s-a specializat în chirurgie estetică*; **4.** (tr.) a-și limita activitatea, producția etc. la un anumit tip (în care excelează): *magazine specializate în brînzeturi*; **5.** (spec.; tr.; despre cuvinte) a-și restrînge semnificația; a-și limita utilizarea la un domeniu special. [Din fr. ***spécialiser***].

specializáre, specializări f. **1.** acțiunea de a (se) specializa și rezultatul ei; **2.** pregătire pentru un domeniu de activitate; aprofundare a unui domeniu (restrîns) de activitate: *să introducem specializarea, după aptitudini, a elevilor ... după 15 ani.* GHEȚIE; *cursuri de specializare*; **3.** limitare a activității, producției etc.: *specializarea unor întreprinderi comerciale.* [V. ***specializa***].

specializát, ~ți, specializată, ~e a. **1.** pregătit (temeinic) pentru un anumit domeniu de activitate: *e nevoie de diplomați specializați*; **2.** care are o utilizare sau o destinație specială, determinată și restrînsă (la un domeniu, la o categorie etc.): *a apărut un comerț specializat.* C.; *termeni specializați.* [V. ***specializa***].

speciáție f. proces de formare a noi specii de plante și de animale, realizat pe cale sexuată prin recombinare genetică sau prin mutații ale genelor și selecția naturală a indivizilor cu fenotipuri și genotipuri noi. [Din fr. ***spéciation***].

spécie, specii f. **1.** noțiune desemnînd o clasă de obiecte cu aceleași însușiri esențiale, care se subordonează genului: *conceptele (în grade de specie și de gen) sînt subîmpărțiri ale ideilor.* BL.; **2.** categorie sistematică fundamentală a biologiei, subordonată genului, cuprinzînd animale și plante cu trăsături comune: *zoologia recunoaște, deasupra indivizilor, specii, deasupra speciilor, genuri.* MAIOR.; *omul, perisabil ca individ, se perpetuează, teoretic, la infinit ca specie.* GHEȚIE; **specie umană** (sau **omenească**), neamul omenesc: *specia umană ... a dat, în acest secol, semne de degenerare.* PR.; **3.** soi, fel, varietate; clasă, categorie: *nu e unul, nu sînt doi, ci e o speță numeroasă de bîrfitori de aceștia.* VLAH.; **în speță, a)** despre care este vorba; de față: *cazul în speță*; **b)** în special: *filozofia în general și cartea lui Hegel în speță au și altceva de spus omului.* R.L.; **4.** (și **specie literară**) categorie de opere literare în cadrul fiecărui gen, clasificate după criterii tematice sau formale: *noua specie tragică, revoluționează tradițiile teatrului clasic.* VIANU; **5.** (la pl.; și **specii medicinale**) nume dat unor substanțe farmaceutice obținute din amestecuri de plante (mai ales ierburi aromatice); **6.** (jur.; în forma **speță**) pricină supusă spre rezolvare unui organ de jurisdicție; cauză judecătorească: *magistratul se apleacă asupra fiecărei spețe în parte, cu atenție și fără părtinire*; (și: **speță**). [Din lat. ***species***, it. ***specie***, germ. ***Spezies***, fr. ***espèce***].

specífic, ~ci, specifică, ~ce a. **1.** propriu unei anumite ființe, unui anumit lucru sau fenomen;

caracteristic, particular, distinctiv, definitoriu: [sentimente] *manifestate ... aici cu o notă specifică.* MAIOR.; *procesele sociale se coc ... după legi specifice.* PR.; (adv.) *în mintea lui ... n-a fost loc pentru nimic ce n-ar fi fost specific românesc.* CAR.; **diferenţă specifică**, v. **diferenţă**; **2.** (despre volum, greutate, producţie etc.) care se raportează la o unitate de măsură; **3.** (şi, înv., n.) (medicament) destinat vindecării unei anumite boli: *medicina cunoaşte puţine specifice;* (fig.) *răul e mare şi întins în toată economia corpului teatral şi ... nu se poate îndrepta decît prin aplicarea unui specific propriu acestui rău.* FIL. // n. caracter propriu, particular, trăsătură, notă distinctivă, predominantă a cuiva sau a ceva; specificitate, caracteristică, particularitate, proprietate: *teoreticienii specificului înţeleg tocmai să afirme acea notă particulară care deosebeşte o cultură, făcînd-o să se distingă în mijlocul universului.* CĂL.; *specificul naţional ... se relevă mai pregnant atunci cînd ne înfruntăm cu probleme universale.* CE [Din lat. ***specificus***, fr. ***spécifique***, it. ***specifico***, germ. ***spezifisch***].

specificá, specífic vb. (tr.) a face cunoscut clar şi precis; a arăta, a indica, a preciza, a semnala; a atrage atenţia în mod expres; a prevedea, a prescrie, a stabili, a stipula: (refl. pas.) *în acel act se va specifica măsura în lungime şi în lăţime a pămîntului.* GHICA; *legea n-a specificat acest caz.* [Din lat. ***specificare***, it. ***specificare***, fr. ***spécifier***].

specificáre, specificări f. acţiunea de a specifica şi rezultatul ei; indicare, menţionare; precizare; (concr.) specificaţie: *tabela următoare conţine specificarea trupelor noastre.* GHICA; *ai reţinut specificările domnului avocat?* [V. ***specifica***].

specificatív, ~i, specificativă, ~e a. care specifică; specificator. [Din fr. ***spécificatif***].

specificatór, ~i, specificatoáre a. (rar) specificativ: *instrucţiuni ... specificatoare lipseau.* GHICA. [***Specifica*** + ***-tor***].

specificáţie, specificaţii f. **1.** ceea ce se specifică; indicaţie, menţiune, observaţie, notă, specificare: *pe plic era specificaţia „secret";* **2.** document care stabileşte cerinţe precise pentru activităţi şi produse; specificare. [Din lat. ***specificatio***, ***-onis***, fr. ***spécification***, it. ***specificazione***].

specifísm n. (rar) orientare care pune accentul (în mod exagerat) pe specificul naţional în literatură: *nu mai pot fi formulate rezervele curente care însoţesc literatura de inspiraţie rurală: specifism, realism îngust.* C. [***Specific*** + ***-ism***].

specifíst, specifişti m. (rar) susţinător, adept al specifismului: *specifiştii adesea nu sînt cei mai specifici, ascunzînd sub o teorie complexul lor de inferioritate etnică.* CĂL. [***Specific*** + ***-ist***].

specificitáte, specificităţi f. caracteristică a cuiva sau a ceva; caracter specific, particularitate, proprietate: *cultura ... nu este un lux ..., care poate să fie sau nu; cultura rezultă ca o emisiune complementară din specificitatea existenţei umane.* BL. [Din fr. ***spécificité***].

specimén, specimene n. exemplar, model, mostră care reprezintă un gen, o specie etc.; (p. ext.) eşantion: *m-am hotărît a scrie şi eu ceva ... cu simpla idee de a transmite un specimen de limba română.* AL.; *iată un specimen de judecată pe care am auzit-o la o mulţime de oameni.* VLAH.; *un specimen de enormitate.* CĂL. [Din lat. ***specimen***, fr. ***spécimen***].

speciós, ~şi, specioásă, ~e a. care are aparenţă de adevăr, valabil doar în aparenţă; înşelător, amăgitor: *această obiecţiune mi se pare, mie unuia, a fi numai specioasă.* OD.; *motivaţii specioase.* [Din fr. ***spécieux***, lat. ***speciosus***].

spectácol, spectacole n. **1.** tot ceea ce atrage privirile, atenţia, impresionează, provoacă reacţii: *spectacolul pieirii ce-i dă fiori prin minte.* AL.; *spectacolul grandios pe care mi-l oferă marea.* VLAH.; **a (se) da (în) spectacol**, a atrage atenţia printr-o purtare nepotrivită; a se face de rîs: *nu face pentru dumneata să te dai în spectacol.* CAR.; **2.** reprezentaţie teatrală, cinematografică etc.; orice reprezentaţie dată pentru public: *urmărisem cîndva ... un spectacol cu opera lui Verdi.* GHEŢIE; *sală de spectacol;* (şi: (înv.) **spectacul**). [Din lat. ***spectaculum***, fr. ***spectacle***, it. ***spettacolo***].

spectacológic, ~ci, spectacologică, ~ce a. care ţine de spectacologie, referitor la spectacologie. [De la ***spectacologie***].

spectacologíe f. disciplină care studiază condiţiile de organizare a spectacolelor. [De la ***spectacol***].

spectácul n. v. spectacol.

spectaculár, ~i, spectaculară, ~e a. (livr.) **1.** care ţine de spectacol, referitor la spectacol: *performanţele spectaculare ale dramatizărilor şi adaptărilor;* **2.** spectaculos: *înlocuind ... mecanismul cu o filozofie spectaculară.* VIANU; *ani de practică încununată de spectaculare succese.* R.L. [Din fr. ***spectaculaire***].

spectaculós, ~şi, spectaculoásă, ~e care atrage privirile, atenţia, care impresionează prin măreţie, prin fast, prin importanţă, valoare etc.; spectacular; (p. ext.) impresionant, frapant: *o cădere a mea n-ar fi fost spectaculoasă socialmente.* PR.; *efecte spectaculoase.* // n. (rar) ceea ce impresionează, frapează; spectacol: *au substituit spectaculosului ... crima şi jaful.* SAD.; *era atras de spectaculos.* [***Spectacol*** + ***-os***; cf. it. ***spettacoloso***].

spectaculozitáte f. însuşirea de a fi spectaculos. [***Spectaculos*** + ***-itate***].

spectatór, ~i, spectatoáre m., f. şi a. (persoană) care asistă impasibil la un eveniment, la un fapt etc.; martor ocular: *am fost simpli trecători prin viaţă sau spectatori străini de înţelesul lumii.* REBR.; *majoritatea corpului electoral e pasivă, inertă, indiferentă, dacă vreţi simplă spectatoare.* GHEŢIE; **2.** (persoană) care asistă la o reprezentaţie teatrală, cinematografică etc., la o ceremonie; privitor: *spectatorul ia fraza vrăjit din gura actorului şi o continuă singur.* CĂL.; *spectatorii erau în delir, aplaudau frenetic.* [Din fr. ***spectateur***, lat. ***spectator***, it. ***spettatore***].

spectrál, ~i, spectrală, ~e a. **1.** fantomatic; (p. ext.) iluzoriu: *ei nu trăiesc în laşul dealurilor şi al tăcerii – ci-ntr-un spectral oraş profesional, clădit din procese.* TEODOR.; *umbrele cailor aleargă spectrale după călăreţi.* CĂL.; (adv.) *din pînza magului bătrîn spectral priveşte Mona Lisa.* R.L.; **2.** care aparţine spectrului, referitor la spectru; care apare, se observă într-un spectru: *desfăşurînd culorile-i spectrale.* TOP; **analiză spectrală**, metodă de stabilire a compoziţiei unui corp, prin analiza spectrului luminii emise de acel corp; **linie spectrală**, **a)** imagine a fantei de intrare a unui spectroscop, sub forma unei dungi de o anumită culoare, dată de componenta monocromatică a luminii; **b)** radiaţie electromagnetică de o anumită lungime de undă, produsă printr-o tranziţie între două nivele energetice diferite; **instrument spectral**, instrument optic pentru descompunerea unei radiaţii electromagnetice compuse în radiaţii monocromatice componente. [Din fr. ***spectral***].

spectrofotométric, ~ci, spectrofotometrică, ~ce a. care ţine de spectrofotometrie, referitor la spectrofotometrie; realizat cu spectrofotometrul; *metode spectrofotometrice.* [Din fr. ***spectrofotométrique***].

spectrofotométrie f. ramură a spectroscopiei care studiază spectrele, comparînd intensitatea liniilor spectrale. [Din fr. ***spectrophotométrie***].

spectrofotométru, spectrofotometre n. instrument optic servind la obţinerea spectrelor de emisie sau de absorbţie ale substanţelor, cu care se determină atît lungimile de undă ale liniilor spectrale, cît şi intensitatea acestor linii, prin comparare cu liniile unui spectru cunoscut. [Din fr. ***spectrophotomètre***].

spectrográf, spectrografe n. instrument pentru înregistrarea spectrelor radiaţiei electromagnetice (de la infraroşu la ultraviolet) pe plăci fotografice; **spectrograf de masă**, dispozitiv electromecanic utilizat pentru separarea izotopilor unui element, permiţînd totodată determinarea masei şi concentraţiei fiecăruia dintre ei. [Din fr. ***spectrographe***].

spectrográfic, ~ci, spectrografică, ~ce a. care ţine de spectrografie, referitor la spectrografie; realizat cu spectrograful: *analiza spectrografică a sunetelor vorbirii.* [Din fr. ***spectrographique***].

spectrografíe f. (parte a fizicii care se ocupă cu) studiul spectrelor cu spectrograful. [Din fr. ***spectrographie***].

spectrográmă, spectrograme f. fotografie a unui spectru obţinută cu spectrograful; diagramă a unui spectru. [Din fr. ***spectrogramme***].

spectroheliográf, spectroheliografe n. instrument cu care se obţin fotografii ale Soarelui în lumină monocromatică. [Din fr. ***spectrohéliographe***].

spectrohelioscóp, spectrohelioscoape n. instrument cu care se poate obţine imaginea monocromatică vizuală a Soarelui. [Din fr. ***spectrohélioscope***].

spectrométric, ~ci, spectrometrică, ~ce a. care ţine de spectrometrie, referitor la spectrometrie; realizat cu spectrometrul. [Din fr. ***spectrométrique***].

spectrométrie f. tehnica utilizării spectrometrelor. [Din fr. ***spectrométrie***].

spectrométru, spectrometre n. instrument optic pentru studierea spectrelor prin măsurarea intensităţii fiecărei radiaţii din spectru. [Din fr. ***spectromètre***].

spectroscóp, spectroscoape n. instrument optic pentru observarea spectrului emis de o sursă de lumină, alcătuit dintr-un colimator prevăzut cu o fantă, o piesă dispersivă (prismă sau reţea) şi o lunetă pentru vizarea spectrului. [Din fr. ***spectroscope***, germ. ***Spektroskop***].

spectroscópic, ~ci, spectroscopică, ~ce a. care ţine de spectroscopie, referitor la spectroscopie; realizat cu spectroscopul: *cercetare spectroscopică.* [Din fr. ***spectroscopique***].

spectroscopíe f. ramură a fizicii care studiază spectrele: *spectroscopie optică: spectroscopie nucleară.* [Din fr. ***spectroscopie***].

spéctru, spectre n. şi (înv.) **spectri** m. **1.** fiinţă fantastică; arătare, fantomă, vedenie: *călăreţii, pe-ntinderea pustie, precum doi spectri gemeni mînaţi de-o vijelie.* AL.; *spectrul mortului apare la ospăţ.* CĂL.; **2.** (fig.) fiinţă slabă, palidă, cu aspect de fantomă: *cînd s-a întors de la Canal, tata era un spectru;* **3.** (fig.) ceea ce nelinişteşte, îngrijorează, înspăimîntă; pericol iminent, ameninţare: *spectrul foametei umbla ... prin capitala împărăţiei.* BL.; **4.** totalitatea radiaţiilor electromagnetice emise de un corp ceresc, dispuse în funcţie de lungimea lor de undă sau de frecvenţă, înregistrate fotografic sau fotoelectric; (spec.; şi **spectru solar**) ansamblul radiaţiilor electromagnetice emise de Soare; imagine a acestor radiaţii, formată pe peretele unei camere obscure, pe o hîrtie albă etc.: *culorile spectrului solar sînt: roşu, portocaliu, galben, verde, albastru, indigo, violet;* **5.** ansamblu de frecvenţe ale radiaţiilor simple care compun o radiaţie electromagnetică compusă: *spectru de raze X; spectru atomic;* **6.** totalitatea liniilor de cîmp ale unui magnet, a liniilor de fluid în mişcare etc. sau reprezentarea lor intuitivă; **7.** ansamblu al amplitudinilor componentelor armonice ale unui sunet: *spectru acustic;* **8.** mulţimea valorilor fizice pe care le poate lua o mărime în condiţii date; **9.** clasificare a bacteriilor în funcţie de acţiunea antibioticelor asupra acestora; mărime prin care se exprimă acţiunea antibioticelor asupra unor asemenea tipuri de bacterii: *antibioticele recomandate sînt cu spectru larg.* A.; **10.** (geogr.) raportul cantitativ, exprimat în procente, dintre familiile de plante care alcătuiesc flora unui teritoriu: *spectru floristic.* [Din fr. ***spectre***, lat. ***spectrum***, germ. ***Spektrum***].

spécul, specule n. **1.** (latinism; înv.) oglindă: [raza] *ce-n speculi răsfrînte lumina îndoios.* BOL.; **2.** instrument chirurgical cu care se dilată pentru a se examina (într-o oglindă) un conduct sau o cavitate a organismului uman (cavităţi nazale, conductul auditiv etc.); (şi: **speculum**). [Din lat. ***speculum***, fr. ***spéculum***].

speculá, speculez vb. **1.** (intr.) a medita asupra unei materii (filozofice, ştiinţifice); a face deducţii, speculaţii: *acest filozof ... a preferat, întotdeauna, să speculeze asupra existenţei.* R.L.; **2.** (intr. şi tr.) a face operaţii comerciale, financiare etc.; a face tranzacţii de valori: *au devenit milionari speculînd un mic capital în grîne ..., lînă, vite.* GHICA; *a*

speculat asupra vînzării terenurilor; **3.** (tr.) a trage foloase dintr-o anumită situaţie, a avea un profit din ceva; a profita: *acest tînăr ... voieşte să speculeze naivitatea şi sentimentele familiei.* CAR.; *au speculat geniul oamenilor simpli de a putea trăi din salarii mici.* PR.; **4.** (intr. şi tr.) a folosi situaţii favorabile pentru a dobîndi avantaje personale: *nici un boier mare nu a speculat în funcţiile publice.* BOL.; **5.** (tr.) a obţine cîştiguri necinstite profitînd de unele împrejurări; a înşela; (p. ext.) a exploata: *recrutează un ciocoi ... şi speculează printr-însul pînea nenorociţilor funcţionari.* FIL.; *combate pe arendaş ... care speculează pe ţăran uneltind contracte oneroase de muncă.* CĂL.; **6.** (tr.) a vinde cu supraprеţ; a face speculă; **7.** (tr.) a înşela un cumpărător vînzîndu-i mărfuri cu supraprеţ: *m-a speculat, ticălosul!* [Din fr. ***spéculer***, lat. ***speculari***].

speculánt, ~ţi, speculantă, ~e a. şi m., f. **1.** (persoană) care face speculă; afacerist, speculator: *speculantul lacom, pe lîngă miile ce voia să cîştige, perde şi suta ce scoate din pungă.* GHICA; *cămătar speculant*; **2.** (persoană) care ştie să profite de o împrejurare favorabilă, care speculează o anumită situaţie; profitor: *speculantul de mai tîrziu al gloriei poetului.* VIANU. [Din germ. ***Spekulant***].

speculár, ~i, speculară, ~e a. (rar) speculativ: *o asemenea cunoştinţă specular pare a caracteriza o bună parte a creaţiei literare.* R.L. [Din fr. ***spéculaire***].

speculáre, speculări f. acţiunea de a specula şi rezultatul ei: *nu ... specularea naivităţii şi ignoranţei valorează ..., ci jertfa pură a sufletului nostru.* SAD. [V. ***specula***].

speculatív, ~i, speculativă, ~e a. **1.** care ţine de speculaţie, referitor la speculaţie; care se întemeiază pe reflecţie; teoretic; abstract; specular: *a băgat ... de seamă primejdiile oricărei preocupări speculative.* LOV.; *nu are capacitatea speculativă ... de a medita asupra structurii marii arte.* CĂL.; **2.** (şi m., f.) (persoană) care adoptă, care cultivă speculaţia filozofică: *tu eşti filozof, ai o gîndire speculativă, care operează cu concepte ideale şi abstracte.* PR. [Din fr. ***spéculatif***].

speculatór[1], ~i, speculatoáre m., f. (astăzi rar) speculant: *speculatorului îi trebuie cunoştinţe de geografie, de statistică, de calcul.* GHICA; *cruzi şi netoleranţi au fost toţi aceşti speculatori.* SAD. [Din fr. ***spéculateur***, lat. ***speculator***].

speculatór[2], speculatori m. (înv.) **1.** gardă înarmată; **2.** călău. [Din lat. ***spiculator***, ***speculator***].

speculáţie, speculaţii f. **1.** cercetare, consideraţie abstractă, pur teoretică (fără legătură cu practica): *îi plăcea iubitului Herr Direktor să se dea la speculaţiuni transcendentale.* CAR.; *amatorii de speculaţii ontologice ar putea ... să facă şi o excursie laterală prin filozofia existenţială.* BL.; **2.** operaţie financiară sau comercială bazată pe fluctuaţiile pieţei; practicarea acestui tip de operaţii; (p. ext.) activitate financiară, comercială etc. bazată pe înşelătorie; speculă: *a căuta să se tragă dintr-o speculaţie mai mult decît se cuvine ... este a realiza un beneficiu nelicit.* GHICA; **3.** (şi **speculaţie de bursă**) tranzacţie de bursă constînd în cumpărarea şi vînzarea valorilor (hîrtii de valoare şi mărfuri de bursă), cu scopul de a obţine cîştig din diferenţa de curs; speculă: *la bursa din Haarlem se producea periodic desfrîul lalelei; a trebuit să intervie guvernul, pentru ca să se curme speculaţiile ruinătoare.* SAD.; (şi: (înv.) **speculaţiune**). [Din fr. ***spéculation***, lat. ***speculatio***, ***-onis***, germ. ***Spekulation***, it. ***speculazione***].

speculaţiúne f. v. speculaţie.

spéculă, specule f. **1.** speculaţie financiară sau comercială profitabilă, bazată pe fluctuaţiile pieţei; practicarea acesteia: *într-o altă activitate decît agricultura sau specula capitalului necesar acesteia ... un om ... va munci o viaţă fără mult folos.* CAR.; *ouăle găinilor şi laptele căprei ... să fie duse la Constanţa pentru buna speculă.* SAD.; **2.** (p. ext.) activitate comercială, financiară etc. ilicită; (spec.) cumpărare a unor mărfuri şi vînzarea lor cu preţuri exagerate sau fără autorizaţie; dare de bani cu dobîndă exagerată; infracţiune comisă prin practicarea acestui tip de activităţi: *fusese prins că face speculă şi închis cîteva luni.* PR.; *mărfuri la preţ de speculă*; **3.** tranzacţie de bursă; speculaţie; **4.** exploatare a ceea ce poate aduce un venit; profit astfel realizat: *teatrul nostru, privit din punctul de vedere al speculei, oferă antreprizei un folos destul de mare.* FIL. [De la ***specula***].

speculúm n. v. specul.

speech, speechuri [spíci] n. discurs ocazional: *primarul să-i ţie un speech la gară.* ZAMF.; *speechuri parlamentare.* [Din engl. ***speech***].

spégmă, spegme f. (pop.) **1.** aţă de cînepă răsucită şi împletită în două fire: *lung cît un fir de spegmă.* POP; **2.** smoc din fire de cînepă, de bumbac, de lînă, rămas după dărăcire; cîlţi; (p. ext.) smoc (de păr, de iarbă etc.): *scărmănaţi bine, să nu rămîie prin lînă spegme nesparte.* POP. [Et. nec.].

spéie, spei f. **1.** (înv. şi pop.) coş făcut din scoarţă de copac, cu fundul de nuiele împletite, folosit la păstrarea şi transportul fructelor, a alimentelor (şi ca măsură de capacitate cu valoarea între 12,5 – 15 kg); (p. gener.) vas de lemn; **2.** nume generic pentru mai multe specii de muşchi sau de licheni. [Et. nec.].

spelb, ~i, spelbă, ~e a. (pop.) **1.** palid: *nevastă-sa era ... spelbă şi pistruie.* SAD.; (subst.) *un spelb cam jigărit, dar mult mai tînăr decît ea.* PR.; **2.** spălăcit: *ochi spelbi*; **3.** searbăd; fără tărie: *vin spelb*; **4.** (fig.) sterp: *pămînt spelb.* [Et. nec.].

spélcă, spelci şi **spelce** f. (pop.) **1.** ac cu gămălie; (p. ext.) broşă: *femeieşte-l îmbrăca, în ace, în spilce îl prindea.* POP; (adv.) **a (se) găti spelcă**, a (se) dichisi: *bărbierul meu, gătit spilcă, trece răsturnat în birjă.* VLAH.; **2.** ac de păr: *vru să aşeze părul zburlit şi, lăsînd să cadă două spelce ..., se aşează.* DELAVR.; (şi: (reg.) **spilcă**). [Din ucr. ***špyl'ka***].

spelcúţă, spelcuţe f. (reg.) **1.** diminutiv al lui spelcă: *unde stau spelcuţele au să stea cucuiele.* POP; **2.** (bot.; în forma **spilcuţă**) granat (*Chrysanthemum parthenium*); (şi: **spilcuţă**). [***Spelcă*** + ***-uţă***].

speleológ, speleologi m. (rar) speolog. [Din fr. ***spéléologue***].

speleologíe f. (rar) speologie. [Din fr. ***spéléologie***].

spelúncă, spelunci şi (înv.) **spelunce** f. **1.** peşteră: *figurile ... de urşi ai speluncilor.* OD.; **2.** local mizer, rău famat (frecventat de declasaţi); bombă: *a nimerit într-o ... spelunca internaţională, cu bandiţi cinematografici, cu escroci de geniu.* ARG. [Din lat. ***spelunca***].

spénţer, spenţere n. (înv. şi reg.) **1.** veston: *Victor îşi îmbrăcă spenţerul şi ieşi în stradă.* GHEŢIE; **2.** haină bărbătească fără pulpane, cu sau fără mîneci, purtată mai ales de ţărani: *era încălţat cu cizme ...; mijlocul i-l strîngea un spenţer de catifea.* SAD.; (şi: (reg.) **sprenţ**, **sprenţur**). [Din germ. ***Spenzer***].

speológ, ~gi, speologă, ~ge m., f. specialist în speologie; speleolog. [Din fr. ***spéologue***].

speológic, ~ci, speologică, ~ce a. care aparţine speologiei, referitor la speologie: *cercetări speologice.* [Din fr. ***spéologique***].

speologíe f. ştiinţă avînd ca obiect explorarea şi studiul complex al peşterilor; speleologie: *Emil Racoviţă a înfiinţat primul institut de speologie din lume.* [Din fr. ***spéologie***].

sperá, sper vb. **1.** (tr.) a avea sentimentul că o dorinţă ar putea să se realizeze, să se îndeplinească; a aştepta cu încredere, a avea speranţă; a nădăjdui: *eu tot sper să ne mai vedem.* CAR.; *de ce-am mai spera la izbîndă, moţăind filozofic în ruşinosul proverb: „capul plecat sabia nu-l taie"?* VIERU; **2.** (intr.) a se încrede în ..., a-şi pune nădejdea: *sperăm în viitor.* [Din lat., it. ***sperare***].

speránţă, speranţe f. **1.** sentimentul că o dorinţă ar putea să se realizeze, să se îndeplinească; încredere în rezultatul favorabil al unei acţiuni; nădejde: *cum mîngîie dulce, alină uşor speranţa pe toţi muritorii.* EM.; *sînt bune şi speranţele, numai că nu poţi face rîntaşul cu ele!* GHEŢIE; **în** (sau **cu**) **speranţa de ...**, cu credinţa într-o reuşită: *umblam pe străzi în speranţa de a-l întîlni*; **a avea speranţă** (sau **speranţa**) **că ...**, a spera că ...: *noi sîntem tineri, noi avem speranţe.* TOP; **a da speranţă** (sau **speranţe**) **cuiva**, a face pe cineva să spere: *cîţiva din autorii care dădeau speranţă s-au lăsat de poezii.* I.NEGR.; **a(-şi) pune (toată) speranţa** sau **speranţele** ori (**mari**) **speranţe în cineva** (sau **ceva**), a spera în sprijin, în ajutor de la ...; a se încrede în ...: *speranţa-n tine am pus-o!* PR.; **în** (sau **cu**) **speranţa** (sau **speranţă**) **că ...**, sperînd că ...: *s-a pus pe o laviţă ... cu speranţă că-l va vedea cînd va trece.* GHICA; **2.** (concr.) ceea ce dă speranţă, încredere, certitudine: *eram lumina ochilor săi ..., speranţa bătrîneţilor sale.* EM.; *tu eşti unica mea speranţă*; **3.** persoană tînără, talentată, capabilă, de la care se aşteaptă realizări mari: *era o speranţă a cinematografiei.* [Din it. ***speranza***].

speráre, sperări f. **1.** acţiunea de a spera; **2.** (înv.) speranţă: *sfînta candel-a sperării.* EM.; **a păstra sperarea de a ...**, a spera: *tot păstrez sperarea de a te vedea într-o zi.* AL. [V. ***spera***].

sperát, ~ţi, sperată, ~e a. dorit şi considerat ca realizabil: *succesul sperat.* [V. ***spera***].

speriá, spérii vb. **1.** (tr. şi refl.) a fi sau a face să fie cuprins de frică; a (se) înspăimînta, a (se) înfricoşa; (p. ext.) a (se) tulbura, a (se) nelinişti: *s-a jurat ... că nu mi-a spăria copilaşii niciodată.* CR.; *Dostoevski se sperie la gîndul că omul, redevenit liber, n-o să ştie ce să facă cu libertatea.* PR.; **se sperie şi de umbra lui**, se spune despre o persoană foarte fricoasă; **a-şi speria** (sau **a-i speria cuiva**) **somnul**, a nu mai putea (sau a face să nu mai poată) dormi: *gîndurile îi speriaseră somnul.* VLAH.; *ni se speriase somnul.* SOR.; **2.** (tr.) a alunga animale din locul unde se află; a împrăştia; (spec.) a stîrni un animal din culcuş: *lopata cînd bate în apă, sperie pă peşti şi-i scapă.* Z.; **3.** (fig.; tr.) a face să se mire; a uimi: *ai speriat lumea cu teribilismele tale*; (refl.) *străinii ... se sperie de bogăţia ţării.* GHICA; **de speriat**, nemaipomenit; extraordinar: *atingînd scîndura, produse o ciocnitură de speriat.* CAR.; (şi: (înv. şi reg.) **spăria**). [Lat. ***expavorere*** (<***pavor*** „frică")].

speriát[1], ~ţi, speriată, ~e a. **1.** cuprins de frică; înspăimîntat, înfricoşat; (p. ext.) neliniştit, tulburat: *românii speriaţi stau înmărmuriţi.* GHICA; *şi cînd i-a spus flăcăul cel dintîi cuvînt, ea se uita speriată-n vînt.* COŞB.; (adv.) *ea ... spărieţ la el se uită.* EM.; **2.** care trădează frică sau (p. ext.) nelinişte: *avea ochii speriaţi, mustaţa albă îi tremura.* GHEŢIE. // m. (pop.) duh necurat care înspăimîntă: *mă întîlnii cu speriatu-n cale.* POP; (şi: (înv. şi reg.) **spăriat**). [V. ***speria***].

speriát[2], (rar) **speriate** n. şi (pop.) **sperieţi** m. **1.** sperietură; frică: *a tras un speriat!;* **a băga** (sau **a vîrî pe cineva**) **în sperieţi** (sau **în toţi sperieţii** ori **în speriate**), a speria rău pe cineva: *mi-a ieşit înainte un urs grozav, care m-a vîrît în toţi spărieţii.* CR.; *victoria lui Napoleon la Austerlitz ... băgase Europa în speriate.* GANE; *i-am băgat în sperieţi.* GHEŢIE; **2.** (pop.) frică bolnăvicioasă; nevroză; spaimă: *de-abie i-a mai trece băiatului istuia de spăriet.* CR.; (şi: (înv. şi reg.) **spăriat**). [V. ***speria***].

speribănă, speribane f. (bot.; reg.) obligeană (*Acorus calamus*). [Et. nec.].

sperieciós, ~şi, speriecioásă, ~e a. (înv. şi reg.) sperios. [***Speria*** + ***-ăcios***].

sperieciúne, sperieciuni f. (înv. şi reg.) sperietură: *articolelor de sperieciune ale „Românului" nu li se poate nega meritul de a merge crescendo.* EM. [***Speria*** + ***-ciune***].

speriére, sperieri f. (înv.) sperietură. [V. ***speria***].

sperietór, ~i, sperietoáre a. (înv. şi reg.) înfricoşător: *am auzit despre mitropolie o spăriitoare strigare şi tragere de clopot* (a. 1819). URIC. // f. **1.** fiinţă, obiect, fenomen care sperie: *poate că bomba atomică nu va mai fi o sperietoare*; **2.** nume dat unor obiecte care, prin forma sau zgomotele produse, servesc la îndepărtarea păsărilor dăunătoare culturilor; momîie, matahală, popîndău: *într-un lan de cînepă o sperietoare pestriţă de paseri se sprijinea în par.* BL.; **3.** (fam.) epitet pentru o femeie urîtă, îmbrăcată ridicol, excesiv fardată. [***Speria*** + ***-tor***].

S

sperietúră, sperieturi f. **1.** faptul de a (se) speria; speriat[2], sperieciune, speriere: *rîdea de sperietura ei.* VLAH.; **a trage o sperietură**, a fi cuprins de spaimă; **2.** (fig.) mirare, uimire: *e la mijloc şi puţină sperietură de oriental.* CĂL.; **3.** (pop.) frică bolnăvicioasă; speriat[2], spaimă: *boleşte de sperietură.* [*Speria* + *-ătură*].

speriós, ~şi, sperioásă, ~e a. **1.** care se sperie uşor; fricos, temător, spăimos, speriecios: *nu e nimic, fetiţo! ce sperioasă eşti!* DELAVR.; **2.** care este cuprins de frică, de emoţie; sfios; timorat: *privea sperios la anchetator;* (subst.) *îi plăceau sperioasele şi fetele foarte tinere.* CĂL.; **3.** care exprimă, trădează frică, emoţie, timiditate: *vătafii de curte se uitau unul la altul cu nişte priviri sperioase.* FIL.; **4.** (înv. şi reg.) ameninţător: *striga Lăpuşneanu cu glas răguşit şi spărios.* NEGR.; (şi: (înv. şi reg.) **spărios**). [*Speria* + *-os*].

sperjúr, ~i, sperjură, ~e m., f. şi a. (persoană) care jură fals sau care îşi calcă jurămîntul: *toţi jură şi toţi sfîrşesc sperjuri.* C.PETR. // n. (pl. **sperjururi**) faptul de a jura fals sau de a-şi călca jurămîntul; (spec.) jurămînt fals în faţa justiţiei, pedepsit de lege: *îl ameninţă cu toate centurele bisericeşti indicate de canoane în cazul unui asemenea sperjuriu.* EM.; *dacă afirmarea e dovedită falsă, cel care o formulează se face vinovat de sperjur.* V.R.; (şi: (înv.) **sperjuriu**). [Din it. *spergiuro* (după *jura*)].

sperjúriu n. v. **sperjur.**

spérlă, sperle a. şi f. (animal sau pasăre) cu părul sau cu penele zbîrlite. [Cf. *sperli*].

sperií, sperlesc vb. (reg.; tr.) a zbîrli. [Cf. *zbîrli*].

sperlít, ~ţi, sperlită, ~e a. (reg.) zbîrlit: *cu păr îmburzit, barbe sperlite.* B.-DEL. [V. *sperli*].

spermanţét, (înv.) **spermanţeturi** n. substanţă solidă, translucidă, albă, cu aspect de ceară, extrasă din craniul (şi grăsimea) unei specii de balene, folosită în cosmetică şi la fabricarea lumînărilor; cetaceum, alb de balenă, ceară de balenă, ulei de caşalot: *douăzeci de lăzi cu lumînări de spermanţet.* CAR.; (şi: **spermanţetă,** (înv.) **spermaţet**). [Din gr. mod. *spermatséto,* germ. *Spermazet,* fr., it. *spermaceti*].

spermanţétă f. v. spermanţet.

spermatécă, spermateci f. organ al insectei femele care înmagazinează spermatozoizii. [Din fr. *spermathèque*].

spermátic, ~ci, spermatică, ~ce a. (biol.) seminal: *cordonul spermatic.* [Din fr. *spermatique*, it. *spermatico*].

spermatídă, spermatide f. celulă germinală masculină rezultată prin diviziunea spermatocitului, care va da naştere spermatozoidului. [Din fr. *spermatide*].

spermatíe, spermatii f. (bot.) gamet masculin cu un singur nucleu. [Din fr. *spermatie*].

spermatíst, spermatişti m. adept al teoriei preformiste care susţinea că în spermatozoid se află, miniaturizat, viitorul organism; animalculist. [Din fr. *spermatiste*].

spermatoblást, spermatoblaste n. celulă sexuală primordială aflată în tuburile seminifere ale testiculului. [Din fr. *spermatoblaste*].

spermatocél n. tumefacţie formată prin acumulare de spermă în testicul sau în epididim. [Din fr. *spermatocèle*].

spermatocít, spermatocite n. celulă de reproducere masculină provenită din spermatogonii (începînd cu perioada pubertăţii). [Din fr. *spermatocyte*].

spermatofítă, spermatofite f. (la pl.) grup de plante superioare (gimnosperme şi angiosperme), cu structura diferenţiată în rădăcină, tulpină, frunză, flori, care produc seminţe (*Spermatophyta*); (şi la sg.) plantă din acest grup; antofită, fanerogamă. [Din fr. *spermatophytes*].

spermatofór, spermatofori m. capsulă cu spermatozoizi la unele insecte, cefalopode etc. [Din fr. *spermatophore*].

spermatogén, ~i, spermatogenă, ~e a. care produce celule germinale masculine (spermatozoizi, spermă). [Din germ. *spermatogen*].

spermatogenéză f. proces de formare a spermatozoizilor la animale. [Din fr. *spermatogénèse*].

spermatogonie, spermatogonii f. celulă germinală producătoare de spermatii. [Din fr. *spermatogonie*].

spermatorée, spermatoree f. eliminare de spermă prin uretră în afara actului sexual; poluţie. [Din fr. *spermatorrhée*].

spermatozoíd, spermatozoizi m. gamet masculin la organismele animale şi la unele plante, derivat prin diferenţierea unei spermatide, format dintr-o celulă mobilă prevăzută cu unul sau mai mulţi flageli; spermie: *cum se nasc spermatozoizii în testiculele mele?* CĂRT. [Din fr. *spermatozoïde*].

spermaţét n. v. **spermanţet.**

spérmă f. lichid fiziologic vîscos cu compoziţie complexă, secretat de glandele sexuale masculine, conţinînd ca elemente esenţiale spermatozoizii; lichid spermatic, sămînţă: *ceea ce ţi se pare că este ... se termină, de pildă, într-o baltă de spermă.* PR. [Din fr. *sperme*, it. *sperma*].

spermicíd, ~zi, spermicidă, ~e a. şi n. (substanţă) care distruge spermatozoizii: *spermicidul este folosit ca anticoncepţional local.* [Din fr. *spermicide*].

spermíe, spermii f. (biol.) spermatozoid: *spermia se lipeşte greţos de ovul.* CĂRT. [Din germ. *Spermie*].

spermográmă, spermograme f. (med.) examen macroscopic şi microscopic al spermei; diagramă rezultată în urma acestui examen. [Din fr. *spermogramme*].

spesá, spesez vb. (reg.; tr.) a cheltui (mulţi) bani: *vipt am găsit la ospătărie fără să spesăm prea mult.* SAD. [Din it. *spesare*].

spése f. pl. v. speze.

speteálă, speteli f. **1.** faptul de a se speti; spetire; **2.** (spec.) boală la animalele de tracţiune, provenită dintr-un efort prea mare, constînd în întinderea excesivă a ligamentelor şi a ţesuturilor spinării, care se manifestă prin şchiopătări, mers greoi etc.; (p. ext.) durere acută în regiunea lombară, la oameni şi la animale, provenită dintr-un efort prea mare; spetire: *de speteală calul nu mai scapă.* POP. [*Speti* + *-eală*].

speteázá, speteze f. **1.** spătar[2] (al unui scaun, fotoliu etc.); (p. ext.) braţele, rezemătorile unui jilţ, ale unui fotoliu: *şi-a rezemat coatele pe spetezele jeţului.* CAR.; *se ţinea de speteaza scaunului din faţă.* CĂRT.; **2.** scîndură îngustă (şi subţire) pe (sau cu) care se fixează ceva; (spec.) fiecare dintre scîndurelele care alcătuiesc scheletul unui zmeu (cu care se joacă copiii) sau al unei stele (cu care se colindă): *nimeni nu ştia ... ca dînsul ... să potrivească spetezele la zmeu.* GHICA; **3.** (mai ales la pl.) fiecare dintre stinghiile care leagă carîmbii loitrelor la car, la căruţă: *acum numai să te ţii bine de carîmbi şi de speteze, că am să mîn iepele iestea de au să scapere fugind.* CR.; **4.** fiecare dintre stinghiile care fixează scîndurile ce formează fundul carului; **5.** fiecare dintre stinghiile scării coşului la moara de vînt; **6.** aripă a unei mori de vînt; **7.** bătează la războiul de ţesut: *iţele se răsucesc pe spetează;* **8.** scîndurică cu care se ridică firele de urzeală ale războiului, cînd se ţese cu alesături; **9.** (pop.) bulfeu la jug; **10.** fiecare dintre cele două stinghii laterale ale ferăstrăului între care se fixează pînza, coarda şi puntea; **11.** (reg.) numele unor plante acvatice: **a)** papură (*Typha angustifolia*); **b)** obligeană (*Acorus calamus*); **c)** plantă cu tulpina netedă, lucioasă, cu frunze fără limb, cu flori galbene (*Juncus effusus*); **12.** numele unor plante de grădină: **a)** stînjen galben (*Iris pseudacorus*); **b)** stînjenel (*Iris florentina* şi *germanica*); **c)** săbiuţă (*Gladiolus imbricatus*); **12.** (înv. şi reg.) frunză, tulpină de papură folosită la împletirea unor obiecte, ca material de legat etc.: *făcu o lădiţă de speteadză.* PALIA. [*Spată* + *-eză*].

speti, spetesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a(-şi) deforma, a(-şi) rupe spinarea cărînd ori punînd să care poveri prea mari sau din cauza unor lovituri puternice; a (se) deşela; (spec.) a (se) îmbolnăvi de spetează: *boii se spetesc întinzînd la jug.* AL.; *cînd a văzut iapa ... s-a repezit la ea de a spetit-o în bătăi.* POP; **2.** (refl.) a se obosi peste măsură muncind din răsputeri; a munci pînă la epuizare: *am şi eu dreptul la un ceas de distracţie după ce o săptămînă încheiată m-am spetit.* GHEŢIE; **3.** (fig.; refl.) a fi silit să cheltuiască peste posibilităţi; a (se) ruina, a sărăci: *a plătit tată-său de s-a spetit.* GHICA; *ca muncitor se speteşte plătind dări.* EM. [De la *spată*].

spetíe, spetii f. (pop.) muşchi de pe partea de sus a piciorului de dinainte al unui animal (bovine, porcine), folosit în alimentaţie: *dă-mi o spetie de porc.* [*Spată* + *-ie*].

spetíre, spetiri f. (înv.) speteală. [V. *speti*].

spetít, ~ţi, spetită, ~e a. **1.** cu spinarea deformată, vătămată, ruptă de poveri prea mari sau de lovituri puternice; deşelat; (spec.) bolnav de spetează: *boii, spetiţi, cad sub bice.* VOIC.; *calul spetit veşnic e şchiop.* POP; **2.** cocoşat de muncă excesivă, de bătaie: *moşneagul ... a rămas pleşuv şi spetit, de mult ce-l netezise baba.* CR. [V. *speti*].

speţ, speţi m. monedă de argint în valoare de 12 lei vechi, care a circulat în Ţara Românească la începutul sec. al XIX-lea: *monedele ce circulau în timpul lui Caragea sînt acestea: mahmudea, cu lei 38 ..., speţul, lei 12.* FIL. [Din germ. *Species* (*thaler*)].

spéţă f. v. specie.

spéze f. pl. cheltuieli; (spec.) cheltuieli pe care trebuie să le suporte o persoană, o instituţie etc., în scopul îndeplinirii unei obligaţii, unui proiect etc.: *organul unui grup de opoziţie ... întreţinut cu spese mari de doi foşti miniştri.* GHICA; *se apucă să-şi scormonească mintea şi să treacă pe hîrtie toate spezele făcute de la moartea lui Alexandru încoace.* GHEŢIE; **pe spezele cuiva**, pe cheltuiala cuiva; (fig.) pe răspunderea, în obligaţia cuiva: *învăţase pe speze proprii;* (şi: **spese**). [Din it. *spese*, germ. *Spesen*].

spic, spice şi (înv. şi reg.) **spicuri** n. **1.** inflorescenţă caracteristică gramineelor, alcătuită dintr-un ax principal, pe care se află flori sesile sau scurt pedunculate ce produc boabe: *grînele coapte îşi leagănă spicele ca de vraja unui cîntec.* VLAH.; *„jocul" meu ... era culesul spicelor pe mirişte în urma recoltării.* VIERU; (fig.) *Ileană Cosînzeană, cu ochi albastre stele, blondă, un spic de grîu.* EM.; **în spic, a)** cu spic; înspicat: *de vedeam grîul în spic mă gîndeam la puful mic.* CĂL.; **b)** în formă de spic; înspicat: *tarpani cu coada în spic.* SAD.; **a da (în) spic** sau **a face** (sau **a-i da, a scoate, a ieşi**) **spic(ul)**, a începe să se formeze spicul; a înspica: [grîul] *a crescut, i-a dat spicul ca vrabia şi s-a ales cu trei chile de pogon.* DELAVR.; *orzul a dat spic;* **2.** stilizare decorativă în forma inflorescenţei descrise mai sus, frecventă în arta populară românească pe cusături, ţesături etc.; **3.** (p. gener.) tip de inflorescenţă cu florile dispuse de-a lungul unui ax alungit: *iarbă verde şi cu spic.* POP.; (compuse; bot.; reg.) **spicul-ierbii**, brei (*Mercurialis perennis*); **spicul-vieţii**, gladiolă (*Gladiolus gandavensis*); **4.** (p. anal.; pop.) partea ascuţită a unui lucru; vîrf: *sus pe spicu de Carpaţi.* POP; *spicul lăncii;* **5.** vîrful firelor de păr, mai lungi (şi de altă culoare), din blana unor animale; **cu spic**, înspicat: *blană cu spic;* **6.** (pop.) fulgi mari de zăpadă amestecaţi cu stropi rari de ploaie; (p. ext.) lapoviţă; început de ninsoare: *începe a ne bate spic de zăpadă.* SAD.; *mura cîmpului, coaptă la răcoare, neajunsă de soare ... şi de spic de ploaie.* POP. [Lat. *spicum*].

spíca f. artic. steaua cea mai strălucitoare din constelaţia Fecioarei. [Din lat. *spica*].

spiccáto adv. (ca indicaţie de execuţie a unei bucăţi muzicale la instrumente cu coarde şi arcuş) sacadat, prin desprinderea arcuşului de coardă după fiecare notă. [Din it. *spiccato*].

spícher, spicheri m. **1.** crainic la un post de radio sau de televiziune; **2.** persoană care informează publicul, prin intermediul unui microfon, într-o sală de sport, la aeroport etc.: *spicherul anunţă o întîrziere;* **3.** persoană care deţine funcţia de preşedinte al Camerei Comunelor în Anglia sau al Camerei Reprezentanţilor în S.U.A.: *în parlamentul englez se discută*

despre tichia lui Gandhi, iar speakerul, scandalizat, cere un brici să-şi facă harakiri. CĂL.; **4.** preşedintele Parlamentului în Republica Moldova; (scris şi: *speaker*); (şi: (pop. şi fam.) **spicher**). [Din fr., engl. ***speaker,*** germ. ***Speaker***].

spícheriţă, spicheriţe f. crainică la un post de radio sau de televiziune; (şi: (fam.) **spicheriţă**). [***Spicher*** + ***-iţă***].

spichinát m. (bot.; înv. şi reg.) levănţică (*Lavandula angustifolia*). [Din germ. ***Spikinard***, magh. ***spikinard***].

spicifórm, ~i, spiciformă, ~e a. (bot.; despre flori) în formă de spic: *paniculă spiciformă*. [Din fr. ***spiciforme***].

spicilégiu, spicilegii n. (livr.) culegere de acte, tratate etc.; culegere de maxime, povestiri şi alte lucrări cu caracter literar. [Din lat. ***spicilegium***].

spícniţă f. v. **şpigniţă**.

spicós, ~şi, spicoásă, ~e a. (înv.) graminee; (p. gener.) cu floarea în formă de spic: *plante spicoase.* // f. pl. (rar) cereale: *maşina cîştigă admiraţia tuturor, toţi voiau să-şi bată spicoasele cu ea.* AG. [***Spic*** + ***-os***].

spicuí, spicuiesc şi (reg.) **spícui** vb. **1.** (înv.; intr.) a face spic; a înspica: *grînele au spicuit*; **2.** (tr.) a culege spice din lan (după secerat): *ea din lan nu iese-afară, spicuieşte, spicuieşte, de odihnă nici gîndeşte.* AL.; **3.** (reg.; tr.) a alege spice de grîu frumoase înainte de secerat, pentru sămînţă; **4.** (fig.; tr.) a culege, a extrage idei, informaţii, material documentar etc., selectînd din diferite surse: *anticarul şi ontropologul găsesc ei cumva să spicuiască ... dovezi de acelea netăgăduite.* OD.; *vom spicui, la întîmplare, cîteva exemple*; **5.** (rar; intr. unipers.) a ninge cu fulgi mari printre stropii de ploaie. [***Spic*** + ***-ui***].

spicuiálă, spicuieli f. **1.** (rar) spicuire; **2.** (pop.; concr.) vîrf al unei căi, al unui stog făcut din snopi de grîu aşezaţi cu spicele în afară; coamă: *face spicuială căii.* [***Spicui*** + ***-eală***].

spicuíre, spicuiri f. **1.** acţiunea de a spicui şi rezultatul ei; spicuială; **2.** culegere, extragere de idei, informaţii, material documentar etc., selectînd din diferite surse: *materialul comparatist este enorm, dar noi nu putem face aici decît cîteva spicuiri.* VIANU; **3.** (rar) căderea de fulgi mari de zăpadă printre stropii de ploaie: *ploua duşmăneşte cu spicuiri de ninsoare.* GHEŢIE. [V. ***spicui***].

spicuitór, ~i, spicuitoáre m., f. **1.** (şi a.) (persoană) care adună spicele (după secerat): *se vedeau în holdă tineri spicuitori*; **2.** persoană care spicuieşte idei, informaţii etc. din mai multe surse documentare. [***Spicui*** + ***-tor***].

spícui, spicule n. şi **spiculi** m. **1.** (înv.) lance; **2.** (bot.; înv.) spiculeţ; **3.** (geol.) corpuscul mic de calcar sau de siliciu în formă de bastonaş, prezent în ţesuturile unor protozoare. [Din lat. ***spiculum***, fr. ***spicule***].

spiculéţ, spiculeţe n. **1.** diminutiv al lui spic; spicuşor, spicuţ; **2.** fiecare dintre micile flori sau inflorescenţe care împreună formează spicul la graminee; spicuşor; **3.** numele a două specii de plante erbacee din familia compozitelor: **a)** granat (*Chrysanthemum parthenium*); **b)** calapăr (*Chrysanthemum balgamita*). [***Spic*** + ***-uleţ***].

spicuşór, spicuşoare n. spiculeţ. [***Spic*** + ***-uşor***].

spicúţ, spicuţuri n. (pop.) spiculeţ: *cînd a creşte grîu-n tindă cu spicuţu pînă-n grindă.* POP. [***Spic*** + ***-uţ***].

spidométru, spidometre n. (reg.) vitezometru. [Din rus. ***spidometr***].

spíjă f. v. **schijă**.

spílcă f. v. **spelcă**.

spilcuí, spilcuiesc vb. 1. (rar; tr.) a prinde un obiect de îmbrăcăminte cu o spelcă, cu o agrafă, cu o broşă etc.; **2.** (fam.; refl. şi tr.) a(-şi) îngriji în mod deosebit (şi exagerat) înfăţişarea, ţinuta; a (se) îmbrăca cu grijă exagerată; a (se) găti prea mult; a (se) dichisi: *toată ziua se spilcuieşte.* [***Spilcă*** + ***-ui***].

spilcuiálă, spilcuieli f. (fam.) spilcuire, dichiseală. [***Spilcui*** + ***-eală***].

spilcuíre, spilcuiri f. (fam.) acţiunea de a (se) spilcui; îngrijire exagerată a înfăţişării, a ţinutei; dichiseală, spilcuială. [V. ***spilcui***].

spilcuít, ~ţi, spilcuită, ~e a. exagerat de îngrijit, prea gătit; dichisit, ferchezuit: *o însoţea Valer Nilvan, spilcuit şi surîzător.* GHEŢIE; *gătită şi spilcuită cu haine noi.* POP. [V. ***spilcui***].

spilcúţă f. v. spelcuţă.

spilít, spilite n. rocă vulcanică, fin granulară şi compactă, lipsită de fenocristale. [Din fr. ***spilite***].

spin[1], spini m. **1.** formaţie tare şi ascuţită de pe tulpini, ramuri, frunze, fructe etc., cu rol de apărare pentru plante, fiind vătămătoare pentru om şi animale; ghimpe, mărăcine, ţepă: *nu e trandafir fără spini*; (fig.) *să nu te împungă ... nici un spin de îndoială.* PAP.-B.; *plină de spini e calea binelui*; **a sta** (sau **a şedea**) (**ca**) **pe spini**, a fi neliniştit, nerăbdător: *şede ca pe spini şi vrea numaidecît să-i daţi răspuns.* CR.; **a fi** (sau **a sta**) **ca un spin în ochii** (sau **în inima, în coasta**) **cuiva** ori **a fi spin în ochiul cuiva**, a nu fi pe placul cuiva; a incomoda: *de ce ţi-e spin în ochi dragostea mea?* AG.; **2.** numele mai multor plante erbacee sau lemnoase spinoase: **a)** (şi **spin muscălesc**) plantă din familia compozitelor, cu frunze alungite, dinţate, prevăzute cu ghimpi puternici, cu flori roşii-purpurii, galbene sau albe, dispuse în capitule; scai voinicesc, scaiete (*Carduus acanthoides*); **b)** ciulin (*Carduus nutans*); **c)** scaiete (*Carduus kerneri*); **d)** (şi **spinul dracului**) scaiul dracului (*Eryngium campestre*); **e)** (pop.; şi **spin muscălesc**) holeră (*Xanthium spinosum*); (compuse; pop.) **spin-alb** sau **spinul-cerbului**, verigariu (*Rhamnus cathartica*); **spinul-vîntului** (sau **-albastru, -vînăt**), scai vînăt (sau albastru) (*Eryngium planum*); **3.** os de peşte; **4.** (tehn.) ştift; **5.** (reg.) mică ţeapă de lemn intrată sub piele: *mi-a intrat un spin în deget*; **6.** parte ascuţită a cîrligului de pescuit, care împiedică ieşirea momelii sau scăparea capturii. [Lat. ***spinus*** „prun sălbatic"].

spin[2], spini m. (fiz.) moment cinetic intrinsec al unei particule elementare; **spin nuclear,** moment cinetic al nucleului atomic. [Din engl. ***spin***].

spináker, spinakere n. velă auxiliară triunghiulară, folosită pe ambarcaţiile de port cînd se navighează cu vînt de pupă. [Din fr., engl. ***spinnaker***].

spinál, ~i, spinală, ~e a. care aparţine coloanei vertebrale, referitor la coloana vertebrală; (p. ext.; livr.) referitor la spinare, de spinare: *măduvă spinală*; (fig.) *romanul întreg ... n-are nici o şiră spinală.* CĂL.; **ganglion spinal**, ganglion nervos cu rol de staţie şi releu al nervilor rahidieni; **nerv spinal**, nerv cranian care inervează muşchii gîtului, ai laringelui şi ai faringelui. [Din fr. ***spinal***, lat. ***spinalis***].

spinalgíe, spinalgii f. durere localizată în coloana vertebrală. [Din fr. ***spinalgie***].

spináre, spinări f. **1.** spate (la om şi la animale): *pe spinarea unui bivol mare ... se plimba o coţofană.* TOP.; *nu mai poţi raţiona liniştit cînd ţi se îndoaie gîrbaciul pe spinarea goală.* PR.; **şira spinării**, v. **şir**; **măduva spinării**, v. **măduvă**; **crucea spinării**, v. **cruce**; **în** (sau **la**) **spinare** ori **cu spinarea** sau (pop.) **de-a(n) spinare**, în spate, în cîrcă: *oamenii se-ntorceau de la lucrul cîmpului cu coasele de-a spinare.* EM.; *oamenii plini de făină ..., cu saci în spinare.* SOR.; **în spinarea cuiva**, în sarcina, în seama cuiva: *nu mai face să se lase tot în spinarea bătrînului.* CAR.; *aruncînd toată vina în spinarea dascălului.* ISP.; **pe spinarea cuiva**, pe cheltuiala, pe seama cuiva; din munca altuia: *trăia pe spinarea părinţilor şi-i storcea de bani.* GHEŢIE; *făcuse avere pe spinarea inocenţilor*; (fam.) **a(-i) sta în spinare(a) cuiva**, a deranja pe cineva cu prezenţa: *nu pot să sufăr să-mi stea un chelner în spinare.* AL.; **a(-şi) îndoi** (sau **a(-şi) încovoia**) **spinarea**, a da dovadă de laşitate, a fi servil, nedemn: *să-l văd pe copilul meu cu ochii sticlind de servilism, îndoindu-şi spinarea.* PR.; *fiule ... să nu încovoi spinarea.* VIERU; **a(-şi) lua picioarele** (sau **tălpile, călcîiele**) **la spinare**, a porni la drum: *luîndu-şi picioarele la spinare, nu se mai opri decît pe valea Bistriţei.* TUD.; **2.** parte a unei haine care acoperă spatele: *cojocul avea un petec în spinare*; **3.** (reg.) sarcină; grămadă (transportată în spate): *îşi aduse o spinare de cărţi*; **4.** coamă, culme de munte, de deal etc.: *nu vezi decît spinări goale de munţi.* VLAH.; **5.** creastă a unui val de apă: *un fluviu ruginit ducînd pe spinări buşteni.* R.L.; **6.** partea superioară a unei construcţii, a unui acoperiş etc.: *zări spinarea unei biserici.* [Lat. ***spinalis***].

spínă, spine f. (med.) proeminenţă a unui os; **spină bifidă**, malformaţie congenitală a canalului vertebral (întîlnită mai ales în regiunea lombosacrală), caracterizată prin lipsa de sudură a arcurilor vertebrale ale uneia sau mai multor vertebre. [Din lat., fr. ***spina*** (*bifida*)].

spinăríe, spinării f. desiş de spini[1]; spinăriş, spinet, spiniş, mărăciniş: *în margini de spinării rătăcea ... cîte o vulpe.* SAD. [***Spin*** + ***-ărie***].

spinăríş, spinărişuri n. (reg.) spinărie. [***Spinărie*** + ***-iş***].

spinărúşă, spinăruşe f. diminutiv al lui spinare. [***Spinare*** + ***-uşă***].

spinél, spineli m. aluminat natural de magneziu, de obicei opac, divers colorat sau incolor, cu luciu sticlos şi duritate mare, folosit ca piatră preţioasă cînd este perfect transparent. [Din germ. ***Spinell***, fr. ***spinelle***].

spinescént, ~ţi, spinescentă, ~e a. (bot.; despre frunze, fructe etc.) cu vîrf ascuţit ca un spin. [Din fr. ***spinescent***].

spinét, spineturi n. (înv. şi reg.) spiniş, spinărie: *prin spinet ... alene vine flăcău nalt.* COŞB. [***Spin*** + ***-et***].

spinétă, spinete f. vechi instrument muzical cu clape şi coarde metalice, asemănător clavecinului. [Din it. ***spinetta***].

spinifórm, ~i, spinoformă, ~e (zool.; despre formaţii cuticulare) în formă de spin. [Din fr. ***spiniforme***].

spíning m. (rar) peşte artificial folosit ca momeală la pescuitul somnului. [Din engl., fr. ***spinning***].

spiníş, spinişuri şi (rar) **spinişe** n. desiş de spini; loc unde cresc mulţi spini; mărăciniş, spinărie, spinăriş, spinet: *în mijlocul unei dumbrăvi de spinişe, zării cuibul unui foc.* EM. [***Spin*** + ***-iş***].

spinişór, spinişori m. diminutiv al lui spin. [***Spin*** + ***-işor***].

spinobulbár, ~i, spinobulbară, ~e a. care aparţine măduvei spinării şi bulbului rahidian; care se extinde în măduva spinării şi în bulbul rahidian; **cale spinobulbară**, traiect al axonilor care străbat măduva spinării şi bulbul rahidian. [***Spin(ă)*** + ***bulbar***].

spinocerebelós, ~şi, spinocerebeloásă, ~e a. care aparţine coloanei vertebrale şi creierului, care se extinde în coloana vertebrală şi în creier; **cale spinocerebeloasă**, traiect al nervilor care străbat măduva spunării şi trunchiul cerebral. [Din engl. ***spinocerebellos***].

spinór, spinori m. obiect matematic utilizat în fizică la caracterizarea spinului[2] particulelor elementare. [Din fr. ***spineur***].

spinoriál, ~i, spinorială, ~e a. (despre cîmpuri fizice) care poate fi caracterizat în fiecare punct dintr-o funcţie a cărei valoare este un spinor. [De la ***spinor***].

spinós, ~şi, spinoásă, ~e a. **1.** acoperit cu spini, plin de spini; ghimpos, ţepos: *plante spinoase*; **2.** pe care cresc plante cu spini, mărăcini; mărăcinos: *locuri spinoase*; **3.** (fig.) care prezintă dificultăţi; plin de greutăţi, de neajunsuri; greu, anevoios; complicat, dificil: *el şi-a luat spinoasa carieră a luminării concetăţenilor săi.* CAR.; *aveau de străbătut drumul spinos al înţelegerii.* SAD. [***Spin*** + ***-os***].

spinotalámic, ~ci, spinotalamică, ~ce a. care aparţine măduvei spinării şi talamusului; **cale spinotalamică**, traiect al fibrelor nervoase care străbat măduva spinării, bulbul rahidian, puntea şi pedunculii cerebrali, ajungînd la talamus. [Din fr. ***spinothalamique***, engl. ***spinothalamic***].

spinozísm n. concepţia filozofică panteistă a lui Baruch Spinoza, conform căreia cauza imanentă a existenţei o constituie o substanţă unică, absolută numită „Dumnezeu sau natură"; mod de gîndire în spiritul acestei concepţii: *spinozismul va rămîne un element constant al viziunii goetheene a lumii.* VIANU. [Din fr. ***spinozisme***].

spinozíst, ~şti, spinozistă, ~e a. care aparţine spinozismului, referitor la spinozism; propriu spinozismului: *monismul spinozist.* // m., f. adept al spinozismului. [Din fr. ***spinoziste***].

spintariscóp, spintariscoape n. instrument format dintr-un mic tub opac, avînd la partea superioară o lupă, iar la partea inferioară o sursă radioactivă şi un strat de sulfură de zinc, folosit pentru a observa scintilaţiile produse de particulele alfa emise de o sursă radioactivă încorporată, cînd lovesc stratul cu sulfură de zinc. [Din fr., engl. ***spinthariscope***].

spintecá, spíntec vb. 1. (tr.) a despica printr-o tăietură lungă şi adîncă (o parte din) trupul unei fiinţe (mai ales pîntecele), cu un obiect tăios; (p. ext.) a înjunghia; a ucide: *a vrut aseară să-şi spintece pîntecele.* CAR.; *a spintecat un miel*; **2.** (fig.; tr.) a străbate, a străpunge cu iuţeală aerul, apa etc.: *vulturul spintecă văzduhul în falnicul său zbor.* ALEX.; *vaporul spintecă netezişul apei.* VLAH.; **3.** (tr.) a tăia în bucăţi, în fîşii; a despica: *bietul băiat ... căzu sub roată şi îl spintecă, încît muri pe loc.* BOL.; **4.** (pop.; tr.) a sfîşia obiecte de îmbrăcăminte, ţesături etc.; a rupe: *mi-au fost juruită mie ... să port straie spintecate dinainte şi la spate.* POP; **5.** (tr.) a rupe un material fibros, metalic etc. în lungul fibrelor, al direcţiei de orientare a cristalelor etc., prin tracţiune perpendiculară pe direcţia de rupere. [Lat. ****expanticare*** (<***pantex*** „pîntece")].

spintecáre, spintecări f. 1. acţiunea de a (se) spinteca şi rezultatul ei; **2.** spintecătură: *munca mai grea ... începea cu spintecarea, împărţirea cărnii şi a slăninii.* REBR.; **3.** (fig.) despicare; străbatere, străpungere: *spintecarea cerului.* [V. ***spinteca***].

spintecát, ~ţi, spintecată, ~e a. **1.** despicat, înjunghiat cu un obiect ascuţit: *sînt jupuiţi şi spintecaţi.* GHICA; **2.** tăiat în mai multe părţi, bucăţi; despărţit: *pasăre cu coada spintecată în două*; **3.** (pop. şi fam.) sfîşiat; (spec.) prevăzut, din croială, cu şliţ, cu fante; (p. restr.) încheiat în faţă: *surtuc larg, fără coloare şi cu buzunările spintecate.* VLAH. [V. ***spinteca***].

spintecátór, ~i, spintecătoáre a. şi m., f. (persoană) care spintecă; ucigaş: *Jack Spintecătorul*; (fig.) *cunoscu ea însăşi plugul spintecător al păcatului.* GAL. [***Spinteca*** + ***-tor***].

spintecătúră, spintecături f. 1. (despicare printr-o) tăietură lungă şi adîncă; loc unde s-a făcut o asemenea tăietură; spintecare: *lasă să se vadă spintecătura din grumaz*; **2.** (pop.) semn distinctiv în formă de tăietură lungă la urechea unor animale; **3.** (fig.) străpungere, străbatere rapidă a aerului, a apei: *o spintecătură orbitoare pe cerul negru ... şi-apoi ... glasul uriaş al trăsnetului.* CAR.; **4.** despicătură, despărţitură: (fig.) *prin spintecătura aceasta a munţilor, drumul ... se adînceşte într-un desiş de castani.* VLAH.; **5.** (concr.; pop.) bucată despicată dintr-un lemn; (spec.) scîndură îngustă, subţire şi flexibilă; **6.** (pop. şi fam.) tăietură; despicătură; (spec.) şliţ: *fustă cu spintecătură*; **7.** (rar) albie a unui rîu: *mergeam ... pe spintecătura Olteţului.* VLAH. [***Spinteca*** + ***-tură***].

spinterométru, spinterometre n. instrument pentru măsurarea tensiunilor electrice înalte. [Din fr. ***spinthéromètre***].

spínţă, spinţe şi **spinţi** f. contribuţie pe care o plăteau turcilor locuitorii ţărilor române: *acei care strîng haraciul şi alte zabeturi să nu supere pe lăcuitori cerîndu-le spinţă* (a. 1792). URIC. [Cf. turc. ***ispence***].

spinuí, spinuiesc vb. (reg.; tr.) a îngrădi cu spini[1]. [***Spin***[1] + ***-ui***].

spinúţă, spinuţe f. numele unor plante din familia campanulaceelor: a) bănică (*Phyteuma orbiculare*); b) (reg.) cărbuni (*Phyteuma spiciforma*). [***Spin***[1] + ***-uţă***].

spioáncă, spioance f. (rar) spioană. [***Spioană*** + ***-că***].

spioángă f. v. **spancă**.

spión, ~i, spioáncă, ~e m., f. **1.** persoană care culege clandestin informaţii secrete referitoare la un stat şi le furnizează altui stat, persoană care face spionaj; iscoadă, limbă: *scrisorile ... sînt de la spionul grec care totdeauna ne dă ştire cînd ne ameninţă vreo primejdie.* HEL.; **2.** (p. ext.) persoană care pîndeşte, observă pe alţii pe ascuns pentru a furniza cuiva informaţii; iscoadă: *poate Filibaş e spionul şefului.* REBR. // m. 1. (tehn.) lamă de oţel cu o grosime bine determinată folosită la măsurarea lărgimilor interstiţiilor dintre piese; **2.** (rar) vizor la uşă. [Din it. ***spione***, germ. ***Spion***, fr. ***espion***].

spionă, spionez vb. 1. (tr.) a culege clandestin informaţii secrete referitoare la un stat pentru a le transmite altui stat: *crezură că ... sîntem nişte agenţi secreţi trimişi ca să-i spioneze.* BOL.; **2.** (tr. şi refl. recipr.) a (se) supraveghea pe ascuns pentru a surprinde intenţii, fapte, manifestări etc. secrete, personale, intime; a (se) iscodi, a (se) pîndi; a (se) urmări: *a construit casa înadins ca locatarii să se poată spiona reciproc.* REBR.; *venise şi pentru a mă spiona, să vadă cum locuiesc.* EL. [Din germ. ***spionieren***, it. ***spionare***, fr. ***espionner***].

spionáj, spionaje n. **1.** faptul de a spiona; activitatea spionului; iscodire: *oamenii care practică spionajul şi calomnia.* GHICA; *se îndeletnicea cu spionajul în favoarea unei puteri apusene.* ST.; **spionaj industrial**, spionarea unui concurent pentru obţinerea secretelor de producţie şi comerciale ale acestuia, prin mijloace neloiale sau nelegale; **2.** (jur.) infracţiune săvîrşită de către un cetăţean străin, constînd în obţinerea unor secrete de stat pentru transmiterea lor propriului (sau altui) stat. [Din it. ***spionaggio***, fr. ***espionnage***].

spionáre, spionări f. acţiunea de a (se) spiona; spionat: *i-a pus pas cu pas sub aspră spionare.* VOIC. [V. ***spiona***].

spionát n. faptul de a spiona; spionare: *răutatea şi pizma le agerise tare o latură a simţului de observare, spionatul.* AG. [V. ***spiona***].

spirái, spiraiuri n. deschidere în puntea unei nave, prevăzută cu geamuri (şi grilaje), servind la luminarea şi aerisirea încăperilor de sub punte. [Din it. ***spiraglio***].

spirái, ~i, spirală, ~e a. spiralat: *vîrtejul urcuşurilor spirale.* ARG.; *scară spirală.* R.L. // f. curbă plană deschisă care se înfăşoară în jurul unui punct fix; (p. ext.) obiect sau mişcare avînd această formă; spiră: *făcea cu mîna o spirală excesivă.* CĂL.; **în spirală**, în forma curbei descrise mai sus; spiralat: *am coborît o scară-n spirală.* CĂRT. [Din fr. ***spiral***, germ. ***Spiral***].

spiralát, ~ţi, spiralată, ~e a. în formă de spirală; spiraliform, în spirală; spiral, spiroidal: *cochilii spiralate.* [Din fr. ***spiralé***].

spiralifórm, ~i, spiraliformă, ~e a. (rar) spiralat. [***Spiral*** + ***form(ă)*** (după *spiciform, spiniform*)].

spiralizá, spiralizez vb. (tr.) **1.** a supune materiale metalice operaţiei de spiralizare; **2.** a lucra obiecte de podoabă în formă de spirală. [De la ***spiralizare***].

spiralizáre, spiralizări f. operaţie de deformare a unui material filiform, tubular etc. în aşa fel încît axa lui longitudinală să ia forma de elice. [Din fr. ***spiralisation***].

spirántă, ~e a. consoană spirantă (şi f.), consoană constrictivă; fricativă (ex.: f, v, s, z etc.). [Din fr. ***spirante***].

spirantizá, pers. 3 **spirantizează** vb. (fon.; refl.; despre consoane) a suferi fenomenul de spirantizare. [De la ***spirantă***].

spirantizáre, spirantizări f. (fon.) îngustare a canalului fonator în timpul pronunţării unor consoane, astfel încît se aude un zgomot de fricţiune. [V. ***spirantiza***].

spiratrón, spiratroane n. accelerator de protoni sau de alte particule grele, asemănător ciclotronului, prevăzut cu mai mulţi electrozi în formă de spirală. [Din engl. ***spiratron***].

spíră, spire f. **1.** (înv.) spirală; **2.** porţiune dintr-o spirală corespunzătoare unui unghi de 360°; **3.** conductor electric subţire a cărui axă formează o linie curbă sau frîntă practic închisă; **4.** fiecare dintre buclele unei înfăşurări electrice. [Din fr. ***spire***].

spiréa, spiree f. arbust decorativ din familia rozaceelor, cu frunze ovale, flori albe dispuse în inflorescenţe globuloase; floarea-miresei (*Spiraea vanhouttei*). [Din lat. ***spiraea***, fr. ***spirée***].

spirémă, spireme f. reţea nucleară formată din fire de cromatină care se segmentează şi se condensează pentru a forma cromozomii. [Din fr. ***spirème***].

spiridúş, spiriduşi m. **1.** (mit. pop.) drăcuşor (vioi şi poznaş) aflat în slujba vrăjitoarelor (la săvîrşirea farmecelor) şi a diavolului: *cum se lasă Ipate din joc, spirituşul dracului îi zise ...* CR.; **2.** (fig.) copil vioi, inteligent, foarte zburdalnic; (şi: **spirituş**). [***Spirit*** + ***-uş***; cf. pol. ***spirytušek*** „drăcuşor"].

spirifér, spirifere m. (la pl.) gen fosil de brahiopode articulate, ale căror valve au aspectul unor panglici spiralate; (şi la sg.) moluscă din acest gen. [Din fr. ***spirifère***].

spiríl, spirili m. nume generic dat unor bacterii cu corp rigid, în formă de spirală, prevăzut cu cili terminali. [Din fr. ***spirille***].

spirínce f. (bot.; reg.) bătrîniş (*Erigeron canadensis*). [Et. nec.].

spírit, spirite n. **1.** principiu imaterial, neperceptibil, considerat de esenţă divină şi nemuritoare; suflet: *carnea a învins în mine spiritul.* CĂL.; *să supunem trupurile noastre spiritului*; **2.** (în superstiţii) reîntrupare a sufletului unui mort, revenit pe pămînt sub diverse înfăţişări; arătare, duh, strigoi, fantomă, nălucă, stafie, vedenie: *flacăra luminei tremura ca suflată de-un spirit nevăzut.* EM.; **3.** (teol.) forţă creatoare a lumii, fiinţă incorporală, neîntrupată; divinitate, duh; **Sfîntul Spirit**, Sfîntul Duh; **spirit ceresc** (sau **bun, sfînt**), înger; **spirit necurat** (sau **rău, al răului, al întunericului**), diavol; **4.** (mit. pop.) fiinţă imaginară; duh, geniu: *am înfruntat vijeliile, spiritele uraganelor, geniul fulgerelor.* HEL.; **5.** principiu ideal al existenţei: *spiritul, ca dat primordial al lumii, făcea din materie un înveliş al său?* PR.; *doctrine filozofice despre spirit*; **6.** ansamblul facultăţilor intelectuale, psihice şi morale ale omului: *spiritele noastre le-am văzut slăbind.* BOL.; *o obosealâ de plumb puse stăpînire atît pe trupul, cît şi pe spiritul lui Dimitrie.* GHEŢIE; **7.** dotare, aptitudine intelectuală, fel de a gîndi, de a judeca al cuiva; raţiune; judecată; inteligenţă: *văzînd în el dispoziţiuni poetice şi spirit deştept, îl îndemnă să vie la Iaşi.* NEGR.; *Sadoveanu ... îşi urma legea interioară a spiritului creator.* LOV.; **prezenţă de spirit**, v. **prezenţă**; **8.** fineţe intelectuală, rafinament; umor: *domnişoru cela care toate le ştie, căruia vorbă, spirit, îi stă în pălărie.* ALEX.; **de spirit**, spiritual: *i-ar face mare plăcere să fie însoţită de un om de spirit.* CAR.; *vorbă de spirit.* FIL.; **9.** vorbă de duh; glumă, anecdotă, banc: *e fanfaron spilcuit, fabricant de spirite proaste care plac grozav.* CĂL.; **10.** aptitudine, pricepere pentru ceva anume; manifestare specifică temperamentului, caracterului cuiva: *acel spirit de ordine ... a fost una din puterile de căpetenie ale fecundei lui vieţi.* VLAH.; *spirit întreprinzător*; **11.** concepţie, principiu, părere care determină o anumită atitudine: *singurul mijloc de a conjura relele ... este de a deştepta în români spiritul de asociaţiuni industriale.* GHICA; *nimic nu arată mai mult că spiritul public nu e copt decît discuţiile asupra teoriilor constituţionale.* EM.; *spirit critic*; **spirit de echipă** (sau **de grup, de castă etc.**), tendinţă de a acţiona conform cu principiile, cu interesele grupului din care face parte; **spirit gregar**, v. **gregar, în spiritul cuiva** (sau **a ceva**), după concepţiile, principiile, părerile cuiva (sau după regulile, uzul a ceva); conform cu ...: *în spiritul modei de azi, uniformitatea şi simetria denotă un gust ordinar.* VLAH.; **în (acest** sau **acelaşi) spirit**, (tot) astfel; ţinînd seama de ...: *în acest spirit, notez ... cîteva reflecţii personale.* VIANU; *procedează în acelaşi spirit cu maestrul său*; **12.** fond de idei, de sentimente, de predispoziţii etc.

constituind specificul, felul de a fi, de a se manifesta al unei persoane, al unei colectivităţi, al unei epoci etc.: *cercetările cele mai înalte de filozofie abstractă sînt fapta raţională a spiritului german şi englez.* MAIOR.; *a adoptat spiritul secolului*; **13.** (concr.) persoană considerată sub raportul inteligenţei, culturii, caracterului, temperamentului etc.; (la pl.) societate considerată sub aceste aspecte: *o agitare stearpă preocupa toate spiritele.* CAR.; *arta este o viziune paralelă a lumii, mijlocită de nişte spirite excepţionale.* GHEŢIE; **spirit universal** (sau **enciclopedic**), persoană cu cunoştinţe din foarte multe domenii; **14.** caracter particular, distinctiv; ceea ce constituie esenţa, specificitatea a ceva: *cunoştea perfect poezia simbolistă în chiar spiritul ei.* CĂL.; *construcţii sintactice potrivite cu spiritul limbii române*; **15.** semnificaţie profundă, sens real, exact a ceva: *poporul caută spirit tot mai precis şi potrivit în limba sa.* MAIOR.; *a fi în spiritul legii*; **litera şi spiritul (unui text)**, forma şi fondul (unui text); **16.** (lingv.) **spirit aspru**, semn grafic grecesc (ʽ), pus deasupra minusculei sau în stînga majusculei pentru a arăta că sunetul respectiv este aspirat; **spirit lin** (sau **lent, moale**), semn grafic grecesc (ʼ), pus deasupra minusculei sau în stînga majusculei pentru a marca lipsa aspiraţiei la sunetul respectiv; **17.** (înv.) aer, adiere; suflare; **18.** (chim.; înv.; şi **spirit de vin**) spirt de vin. [Din lat. ***spiritus***, fr. ***esprit***, germ. ***Spiritus***].

spiritism n. concepţie şi practică bazate pe credinţa că se poate comunica cu spiritele morţilor (prin diverse procedee oculte): *s-a apucat ... de spiritism.* MAIOR. [Din fr. ***spiritisme***].

spiritíst, ~şti, spiritistă, ~e a. care ţine de spiritism, referitor la spiritism: *experienţe şi comunicări spiritiste.* CAR. // m., f. adept al spiritismului: *de atunci începutul spiritiştilor în Iaşi.* CR. [Din fr. ***spiritiste***].

spiritizáre, spiritizări f. (rar) spiritualizare: *ţinta absolută a acestui moment întîilea al spiritualizării (spiritizării ...) este aşadar de-a transforma corpul sunetului într-un adevărat învăliş al sufletului.* EM. [***Spirit*** + ***-izare***].

spiritós a. v. **spirituos**.

spiritóso adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) cu forţă; vivace. [Din it. ***spiritoso***].

spirituál[1], ~i, spirituală, ~e a. **1.** care aparţine spiritului, de natura spiritului, referitor la spirit; ideal, imaterial, spirituos: *sufletul e spiritual*; **2.** care aparţine religiei sau bisericii; bisericesc, religios; duhovnicesc, sufletesc; **putere spirituală**, suveranitate a bisericii în problemele duhovniceşti; **părinte spiritual** (şi m.), duhovnic; **3.** care aparţine facultăţilor spiritului, referitor la facultăţile spiritului; intelectual, raţional, psihic, moral; (p. ext.) cultural: *îţi mulţumesc de grija bună ce-mi porţi în privinţa hranei spirituale.* CAR.; *trecu treptat la schiţarea unei biografii ... spirituale a filozofului.* GHEŢIE; **4.** care are spirit, umor; de spirit: *este obsecvios, rece, deşi spiritual şi vorbăreţ cînd se vede admirat.* CĂL.; **5.** care denotă spirit, inteligenţă, sensibilitate; rafinat, fin: *avea o figură spirituală şi plăcută.* NEGR.; *răspuns spiritual*; (adv.) *a povestit viu şi spiritual această întîmplare.* SAD. [Din lat. ***spiritualis***, fr. ***spirituel***].

spiritual[2] [spirituál] n. cîntec religios al negrilor americani (constituind una dintre sursele jazului). [Cuv. engl.].

spiritualicéşte adv. din punct de vedere spiritual; spiritualmente: *era degradat spiritualiceşte.* [***Spiritual*** + ***-iceşte***].

spiritualísm n. doctrină care afirmă că spiritul omului constituie o realitate de sine stătătoare, independentă de materie sau că spiritul este fundamentul universului (materia fiind un produs al spiritului); idealism: *azi ... progresismul a suprimat spiritualismul şi a devenit marxist.* CĂL.; *spiritualismul creştin era încă tendinţa dominantă.* VIANU. [Din fr. ***spiritualisme***].

spiritualíst, ~şti, spiritualistă, ~e a. care aparţine spiritualismului, referitor la spiritualism: *definiţie spiritualistă a lumii.* CĂL.; *filozofie spiritualistă.* // m., f. adept al spiritualismului: *Descartes, Leibniz, Hegel, Bergson sînt spiritualişti.* [Din fr. ***spiritualiste***].

spiritualitáte f. **1.** calitatea, caracterul a ceea ce este spiritual; idealitate, imaterialitate: *spiritualitatea sufletului*; **2.** creaţie a spiritului; sumă a realităţilor spirituale: *omul privea deschisă o a doua lume de spiritualitate ... liberă.* EM.; *nu concep un creştinism fără libertate şi fără primatul spiritualităţii.* EL.; **3.** ansamblu de idei, credinţe, sentimente proprii unei colectivităţi umane, unui popor, care se exprimă în specificul culturii sale: *spiritualitatea românească.* [Din fr. ***spiritualité***].

spiritualizá, spiritualizez vb. **1.** (tr. şi refl.) a da sau a căpăta un caracter spiritual; a (se) detaşa de ceea ce este material, corporal, senzorial; a (se) înzestra cu viaţă spirituală: *apare personalitatea individuală a omului ca materialul (cel mai) necesar, pe care nu are de-a-l forma şi spiritualiza ... mai puţin.* EM.; *lumea toată se spiritualizează.* CĂL.; **2.** (tr.) a da unui cuvînt, unui text un înţeles alegoric; **3.** (spec.; tr.) a interpreta un pasaj din *Vechiul Testament* astfel încît să apară ca un simbol al unui fapt relatat de *Noul Testament*; **4.** (rar; tr. şi refl.) a da sau a căpăta o notă de distincţie, de eleganţă, de rafinament: *te-ai spiritualizat la Paris.* [Din fr. ***spiritualiser***].

spiritualizábil, ~i, spiritualizabilă, ~e a. (rar) care poate fi spiritualizat. [***Spiritualiza*** + ***-bil***].

spiritualizáre, spiritualizări f. acţiunea de a (se) spiritualiza şi rezultatul ei; spiritizare: *speram în posibilitatea unei transfigurări şi spiritualizări a fiinţei.* [V. ***spiritualiza***].

spiritualizát, ~ţi, spiritualizată, ~e a. care a devenit spiritual; care şi-a cultivat spiritul, existenţa spirituală: *sforţările nobile pentru o umanitate spiritualizată cedează.* SAD. [V. ***spiritualiza***].

spiritualménte adv. (rar) spiritualiceşte: *omenirea s-a degradat spiritualmente.* [Din it. ***spiritualmente***].

spirituós, ~şi, spirituoásă, ~e a. (înv.) **1.** spiritual: *deveni vesel şi spiritos ca un bărbier.* FIL.; **2.** spirtos: *băutură spirituoasă*; (şi: **spiritos**). [Din fr. ***spiritueux***, it. ***spiritoso***].

spiritúş m. v. **spiriduş**.

spirobactérie, spirobacterii f. (rar) spirochet. [***Spiro***(*chet*) + ***bacterie***].

spirochét, spirocheţi m. bacterie (saprofită) de forma unui filament spiralat, foarte răspîndită în natură, cuprinzînd şi specii patogene pentru om; spirobacterie (ex.: spirochetul sifilisului, al febrei recurente etc.). [Din fr. ***spirochète***].

spirochetóză, spirochetoze f. nume generic pentru unele boli infecţioase provocate de spirocheţi (ex.: sifilisul, febra recurentă, leptospirozele etc.). [Din fr. ***spirochétose***].

spirocíd, ~zi, spirocidă, ~e a. şi n. (farm.) antiluetic, antisifilitic. [Din fr. ***spirocide***].

spirográf, spirografe n. aparat care înregistrează grafic mişcările respiratorii şi le determină volumul şi debitul (cavitatea de oxigen inspirată şi de bioxid de carbon expirată). [Din fr. ***spirographe***].

spirografíe, spirografii f. înregistrare grafică a mişcărilor respiratorii şi de determinare a volumului şi debitului lor. [Din fr. ***spirographie***].

spirogrămă, spirograme f. diagramă obţinută la spirograf. [Din fr. ***spirogramme***].

spiroidál, ~i, spiroidală, ~e a. (rar) spiralat. [Din fr. ***spiroïdal***].

spirometríe, spirometrii f. metodă de măsurare a capacităţii pulmonare vitale, a volumelor pulmonare şi a debitelor ventilatorii cu ajutorul spirometrului. [Din fr. ***spirométrie***].

spirométru, spirometre n. aparat pentru măsurarea volumului de aer mobilizat în cursul respiraţiei. [Din fr. ***spiromètre***].

spírt, spirturi n. **1.** (şi **spirt alb**) alcool etilic comercial; etanol: *cîteva fabrici de spirt.* GHICA; **spirt denaturat**, alcool etilic detanurat; **spirt industrial**, alcool etilic amestecat cu alcool metilic; **spirt medicinal**, spirt folosit în medicină ca dezinfectant; **spirt de vin**, varietate superioară de alcool, obţinută prin distilarea vinului; spirit (de vin); **spirt de lemn**, produs obţinut în distilarea uscată a lemnului, compus mai ales din alcool metilic; **lampă** (sau **maşină**) **de spirt**, spirtieră; **2.** (pop.) preparat farmaceutic din etanol în care s-au macerat sau dizolvat diverse substanţe: *spirt de ienupăr*; **3.** (p. ext.) băutură alcoolică tare: *bea acest spirt în sănătatea mea.* FIL.; *scoaseră zacusca şi spirtul de corcoduşe şi şezură pe cîte-o cergă.* CĂRT.; **4.** (fig.) vioiciune; iuţeală: *e numai spirt*; (adj.) *era spirt, ştii colea, cum trebuie omului.* ISP.; (adv.) *e iute spirt*; **5.** (compuse; înv.) **spirt-de-sare**, acid clorhidric; **spirt-de-ţipirig**, amoniac; **spirt-de-pucioasă**, acid sulfuric; **spirt-de-săpun,** preparat chimic obţinut prin saponificarea hidroxidului de potasiu cu ulei de măsline, dizolvat în alcool etilic. [Din rus. ***spirt***].

spirtiéră, spirtiere f. lampă tehnică sau mică maşină de gătit care funcţionează cu spirt denaturat sau medicinal; lampă de spirt, maşină de spirt. [***Spirt*** + ***-ieră***].

spirtós, ~şi, spirtoásă, ~e a. **1.** care conţine spirt; alcoolic: *băuturi spirtoase*; **2.** cu o concentraţie mare de alcool; tare: *vin spirtos.* AL.; **3.** (înv.; despre substanţe, medicamente) volatil; **4.** (înv. şi reg.) cu gust, cu miros înţepător: *ceapa, prazul şi usturoiul mă venitează cu spirtosul duh.* PANN; **bomboane spirtoase**, bomboane fabricate cu esenţă de mentă; **5.** (înv.) spiritual: *spirtoasele lui „Opere" în proză.* OD. // f. pl. **1.** băuturi alcoolice: *de zece ani nu mai pun spirtoase în gură.* CAR.; **2.** (p. ext.) fabrică de băuturi alcoolice: *a fost ani mulţi cinovnic la spirtoase.* GHICA. [***Spirt*** + ***-os***].

spirtuí, spirtuiesc vb. (reg.; tr.) a conserva în spirt. [***Spirt*** + ***-ui***].

spitál, spitale n. instituţie medicală în care sînt internaţi şi trataţi bolnavii şi accidentaţii: *numai de nu s-ar îmbolnăvi ... să ajungă la spital.* GHEŢIE; **spital de psihiatrie** (sau **de nebuni**), ospiciu: *era atunci intern într-un spital de nebuni.* SAD.; **spital pentru săraci** (sau **de obşte**), instituţie filantropică destinată bolnavilor sau bătrînilor lipsiţi de mijloace materiale pentru îngrijire şi tratament; boliniţă. [Din germ. ***Spital***, lat. ***hospitale***, fr. ***hôpital***].

spitalagioáică, spitalagioaice f. (înv.) infirmieră: *nu cumva eşti dumneata baba Ioana, spitalagioaica?* FIL. [***Spitalagiu*** + ***-oaică***].

spitalagíu, spitalagii m. (înv.) infirmier. [***Spital*** + ***-agiu***].

spitalicésc, ~şti, spitaliceáscă, ~eşti a. care aparţine spitalului, referitor la spital; făcut în spital: *mediu spitalicesc; asistenţă spitalicească.* [***Spital*** + ***-icesc***].

spitalizá, spitalizez vb. (tr.) a interna şi a trata, a îngriji în spital un bolnav, o gravidă, un accidentat. [***Spital*** + ***-iza***; cf. fr. ***hospitaliser***].

spitalizáre, spitalizări f. acţiunea de a spitaliza şi rezultatul ei; timp cît cineva este internat şi îngrijit în spital: *are mai multe luni de spitalizare.* [V. ***spitaliza***].

spitalizát, ~ţi, spitalizată, ~e a. internat şi tratat, îngrijit în spital: *sufăr de frig zeci de copii spitalizaţi.* [V. ***spitaliza***].

spitălătic, spitălatici a. (rar) bolnăvicios: *tînăr cam spitălatic.* [***Spital*** + ***-atic***].

spiţ m. v. **şpiţ[1]**.

spiţát, ~ţi, spiţată, ~e a. prevăzut cu spiţe: *roată spiţată.* [***Spiţă*** + ***-at***].

spíţă, spiţe f. **1.** fiecare dintre barele subţiri de lemn sau de metal ale unei roţi, care leagă butucul cu obezile sau cu janta: *căzuseră două spiţe de la roata carului*; **2.** (p. anal.) nume dat unor (părţi de) obiecte asemănătoare cu o asemenea bară; şipcă: *tu rău m-ai fărmecat ... cu o schiţă din portiţă şi cu fire din cosiţă.* AL.; **3.** (înv.) treaptă; scară; **cîntecele spiţelor**, nume dat unor psalmi care se cîntau, la evrei, urcînd scările templului; **4.** (înv. şi reg.) fuscel (la scară): *găinile vor fi stînd ... pe schiţele unei scări.* SAD.; **5.** (înv.) rang, treaptă într-o ierarhie: *moşul lui ajunsese în spiţă de nemeş prin o hîrtie domnească.* B.-DEL.; **6.** neam; grad de rudenie:

S

administraţiunile publice sînt împănate de neamurile puternicilor zilei pînă la a zecea spiţă. EM.; **7.** (jur.) totalitatea persoanelor care descind dintr-una şi aceeaşi persoană (autor comun) şi care dobîndesc împreună într-o succesiune partea care ar fi revenit autorului lor comun dacă acesta ar fi fost în viaţă; **8.** (şi **spiţa neamului**) arbore genealogic; genealogie: *i-am văzut chiar spiţa pe pergament lucrată.* AL.; **9.** origine: *s-ar fi trăgînd, după spiţă, din franţuji.* DELAVR. [Din bulg., ucr. ***spica***].

spiţărát, ~ţi, spiţărată, ~e a. (reg.) dantelat: *în vîrtejul jocului ... vîlnecele, spiţărate în feţe, lucii de fluturi sclipitori, zburau cînd la dreapta, cînd la stînga.* DELAVR. [***Spiţuri*** (pl. lui *spiţ*) + *-at*].

spiţeiát, ~ţi, spiţelată, ~e a. lung şi subţire; înalt şi slab: *trei ficiori voinici de frunte ... vin în zale îmbrăcaţi, pe cai negri-ncălicaţi, spiţelaţi, uşori ca vîntul.* EM. [De la ***spiţă***].

spiţélnic, spiţelnice n. sfredel cu care se fac găuri în butucul şi în obezile roţii pentru a monta spiţele; (p. gener.) sfredel lung şi subţire; butelnic. [***Spiţă*** + *-elnic*].

spiţér, spiţeri m. (înv. şi pop.) farmacist: *se adăposti ... pe lîngă o rubedenie spiţer, la care învăţă ... meşteşugul drogurilor.* CĂL.; (şi: **spiţer**). [Din gr. mod. ***spetsiéris***].

spiţereásă, spiţerese f. (înv. şi pop.) **1.** farmacistă; **2.** soţie de farmacist: *veni spiţerul şi spiţereasa din tîrgul învecinat.* GANE. [***Spiţer*** + *-easă*].

spiţerésc, ~şti, spiţereáscă, ~eşti a. (înv.) care aparţine spiţerului sau ocupaţiei lui, referitor la spiţer sau la ocupaţia acestuia: *preparate spiţereşti.* [***Spiţer*** + *-esc*].

spiţeríe, spiţerii f. (înv. şi pop.) **1.** farmacie: *pe vremea aceea nu era spiţerie în Tîrgul Neamţului.* CR.; **2.** (mai ales la pl.) medicamente: *spiţeriile, stricîndu-i sănătatea, înghiţeau puţinii bani.* NEGR.; **3.** ştiinţa farmaciei; profesiunea farmacistului: *îşi cunosc ăştia meseria, cum mă pricep eu la spiţerie.* PETR.; **4.** băcănie; **5.** (mai ales la pl.) mirodenii: *aduceau spiţerii din Orient.* [Din gr. mod. ***spetsaría***].

spîn, ~i, spînă, ~e a. **1.** (adesea subst.) căruia nu-i creşte barbă şi mustăţi; (p. ext.) cu barbă şi cu mustaţă (foarte) rare; spînatic: *un spîn cu trei fire în barbă.* GHICA; *diaconul spîn ... plecă morocănos.* PETR.; **2.** (reg.; despre femelele animalelor) care nu dă (mult) lapte. [Lat. **spanus*].

spînátec a. v. spînatic.

spînátic, ~ci, spînatică, ~ce a. cu barbă şi cu mustaţă (foarte) rare; spîn: *un tînăr spînatic.* VLAH.; (şi: **spînatec**). [***Spîn*** + *-atic*].

spîní, spînesc vb. (înv.; intr.) **1.** a deveni spîn: *toată lumea a spînit.* ISP.; **2.** (p. anal.; despre păsări) a-şi pierde penele. [De la ***spîn***].

spînţ n. v. spînz.

spînţuí vb. v. spînzui.

spînz, spînzi şi **spînji** m. numele mai multor plante erbacee din familia ranunculaceelor, ale căror rădăcini cu proprietăţi curative sînt folosite în medicina umană şi veterinară: **a)** plantă cu rizom gros, cu tulpina ramificată de obicei în două ramuri terminate cu una sau două flori roşii-purpurii (*Helleborus purpurescens*); **b)** plantă cu tulpina joasă, cu frunze verzi-roşietice, cu flori mari, purpurii la exterior şi verzui pe dinăuntru; trandafir-de-iarnă (*Helleborus niger*); **c)** plantă cu frunze lanceolate, mărunt dinţate, cu flori mari, verzui (*Helleborus dumetorum*); **d)** ruscuţă (*Adonis vernalis*); (pop.) **a trage** (sau **a băga, a pune**) **spînz** (ori **spînzul**), a spînzui; (şi: (înv. şi reg.) **spînţ**). [Din sl. *sprejĭ*; cf. sb. *sprez, sprež*].

spînzuí, spînzuiesc şi (reg.) **spînzui** vb. (pop.; tr.) a trata cu spînz un animal bolnav; a trage spînzul: *i-am găurit urechea, am spînzuit-o degeaba; a murit.* ST.; (şi: **spînţui**). [***Spînz*** + *-ui*].

spînzurá, spînzur vb. **1.** (tr.) a agăţa, a fixa un obiect cu (capătul din) partea superioară de ceva, lăsînd restul să cadă liber în jos; a atîrna, a prinde, a anina: *ah! de cîte ori voit-am ca să spînzur lira-n cui.* EM.; (pop.) **a spînzura cuiva lingurile de** (sau **la**) **brîu** (ori **de gît**), a nu da de mîncare (celui care întîrzie la masă): *cînd să deie bucate, giupînu bucătar ne spînzură lingurile la brîu şi se duce la plimbare.* AL.; **2.** (intr.) a cădea liber în jos, fiind prins sau agăţat de ceva doar de un capăt, de o parte: *geamlîcul ... spînzura înlăuntrul curtei.* DELAVR.; *un bec aprins spînzura în tavan.* PR.; **3.** (tr.) a omorî, a executa pe cineva (în urma unei condamnări) prin spînzurătoare: *satul ... hotărî să-l spînzure pentru a nu mai da pildă de lenevire şi altora.* CR.; **a tăia şi a spînzura**, a abuza de puterea, de autoritatea sa; **4.** (refl.) a se sinucide, strangulîndu-se cu şireangul: *o femeie internată pentru dezintoxicare s-a spînzurat.* GHEŢIE; **5.** (fam.; tr.) a cheltui bani (fără rost): *am spînzurat leafa pe nimicuri*; **6.** (înv.; intr.) a depinde: *o ceată de pedestrime ...; de la dînsa spînzura soarta bătăliei.* BĂLC. [Lat. **expendiolare*].

spînzuráre, spînzurări f. **1.** acţiunea de a (se) spînzura şi rezultatul ei; spînzurat[2]; **2.** agăţare, atîrnare (cu capătul din) partea superioară de ceva; **3.** omorîre, executare a cuiva prin spînzurătoare: *aşteptau sentinţa la moarte prin spînzurare sau împuşcare*; **4.** sinucidere prin strangulare cu şireangul. [V. ***spînzura***].

spînzurát[1], ~ţi, spînzurată, ~e a. **1.** agăţat, atîrnat cu (capătul din) partea superioară de ceva: *rufele spînzurate*; **2.** (adesea subst.) omorît, executat sau sinucis prin spînzurătoare: *trupurile ţepene ale spînzuraţilor îngrozeau*; **a vorbi de funie în casa spînzuratului**, v. **funie**. // m., f. artic. (pop.) **de-a spînzuratul** (sau **spînzurata**), de-a spînzurătoarea. // m. (fam.) ştrengar; (p. ext.) om neserios, de nimic: *de-amu să ştii că ţi-ai mîncat lefteria de la mine, spînzuratule!* CR.; *joacă tabinet cu ginere-său şi cu alţi spînzuraţi.* CAR. [V. ***spînzura***].

spînzurát[2] n. (rar) spînzurare: *mai încet cu spînzuratul, pînă mi-oi spune păcatul.* POP. [V. ***spînzura***].

spînzurătoáre, spînzurători f. **1.** spînzurare (a unui condamnat); (p. ext.) moarte prin spînzurare: *spînzurătoarea face dintr-un nebun un sfînt?* AL.; (fam.; artic.) **(de-a) spînzurătoarea**, joc de copii în care unul scrie prima şi ultima literă dintr-un cuvînt înlocuind restul literelor cu liniuţe, iar celălalt trebuie să ghicească literele care lipsesc, fiecare greşeală fiind penalizată cu trasarea unei linii ce constituie un segment al unei spînzurători; de-a spînzuratul; **2.** instrument de execuţie constînd dintr-un stîlp de care se fixează funia prevăzută cu un laţ (şireangul) cu care este strangulat condamnatul: *cine ştie dacă, prin relele purtări, nu-şi va sfîrşi viaţa într-o spînzurătoare.* NEGR.; **3.** (p. anal.) construcţie formată dintr-o grindă sprijinită pe doi pari, folosită de pescari pentru uscarea carmacelor. [***Spînzura*** + *-ătoare*].

spînzurătúră, spînzurături f. **1.** (înv.) urmă lăsată pe trupul celui atîrnat, spînzurat de ceva: *rane şi zdrobituri fălcilor, spîndzurături şi zgîrieturi.* DOS.; **2.** (reg.) spînzurare; spînzurătoare: *ştreangul de spînzurătură.* POP. [***Spînzura*** + *-ătură*].

spîrc, spîrcuri n. **1.** (reg.) bucată de slănină; şorici fript; **2.** (înv. şi reg.) bucată (mică) de carne (slabă, proastă) sau de piele; zgîrci, cartilaj. // m. (pl. **spîrci**) (depr.; pop.) copilandru; (p. ext.) persoană lipsită de importanţă: *spîrci cu caşul la gură ... fac pe deziluzionaţii.* VLAH.; (şi: **spîrci**). [Din ucr. ***špyrka***, pol. ***szperka*** „slănină"].

spîrcáci m. v. spurcaci.

spîrcăí vb. v. spîrcîi.

spîrcăitór a. v. spîrcîitor.

spîrci m. v. spîrc.

spîrcíi, spîrcîi şi **spîrcîiesc** vb. (pop.) **1.** (refl.) a se cufuri, a se găinăţa (murdărindu-se): *unde ea curăţea, acolo se spîrcăiau, ca să le umple toate de alte murdării.* SL.; **2.** (tr.) a murdări (cu găinaţ, cu zoi etc.); a spurca: *şi plopul e înalt şi-l spîrcîie ciorile.* Z.; **3.** (intr.; despre materii fluide) a ţîşni; (şi: (reg.) **spîrcăi, spîrcui**). [***Spîrc*** + *-îi*].

spîrcîiáiă, spîrcîieli f. (pop.) cufureală, găinăţare; diaree; spîrcuitură. [***Spîrcîi*** + *-eală*].

spîrcîitór, ~i, spîrcîitoáre a. (reg.) care se spîrcîie: *cioară spîrcăitoare.* ISP.; (şi: **spîrcăitor**). [***Spîrcîi*** + *-tor*].

spîrcîitúră, spîrcîituri f. (înv. şi reg.) spîrcîială. [***Spîrcîi*** + *-tură*].

spîrcós, ~şi, spîrcoásă, ~e a. (reg.) plin de zgîrciuri; (p. ext.) de proastă calitate: *carne spîrcoasă.* [***Spîrc*** + *-os*].

spîrcui[1], spîrcuiesc şi **spîrcui** vb. **1.** (înv. şi reg.; tr.) a rupe, a tăia în bucăţi; a sfîşia: *pot să vie niscaiva fiare sau oameni sălbatici şi să mă spîrcuiască.* DRĂGHICI; *să vegheze ... asupra turmei spîrcuite de jivini.* VOIC.; **2.** (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) risipi, a (se) împrăştia, a (se) sparge (colectivităţi, armate etc.); a (se) distruge: *s-ar fi sculat păgînii asupra creştinilor şi i-au spîrcuit pe rudă, pe sămînţă.* SAD.; (refl. pas.) *pedeştri şi călări, ... unii de alţii fugind, s-au spărcuit toată tabăra.* COSTIN; **3.** (reg.; tr.) a fura; (şi: **spărcăi, spărcui**). [***Spîrc*** + *-ui*; pentru raportul logic între cele două sensuri, cf. ***sparge***].

spîrcuí[2] vb. v. spîrcîi.

spîrcuíre, spîrcuiri f. acţiunea de a (se) spîrcui şi rezultatul ei; risipire, spargere; rupere, tăiere în bucăţi: *poruncind nu abaterea turmelor ..., ci spîrcuirea lor.* SAD. [V. ***spîrcui***].

spîrcuít, ~ţi, spîrcuită, ~e a. (înv. şi reg.) **1.** rupt, tăiat în bucăţi: (fig.) *ţară spîrcuită*; **2.** risipit, împrăştiat, spart[2]: *spîrcuită oastea şi fără nici o tocmeală.* COSTIN. [V. ***spîrcui***].

splai, splaiuri n. mal al unei ape înălţat, întărit şi pietruit sau pavat; arteră de circulaţie (străjuită de pomi), amenajată pe malul unei ape, într-o localitate; chei: *splaiul Dîmboviţei; splaiul Bahluiului.* [Cf. ***plai***].

splănhnic, ~ci, splanhnică, ~ce a. care aparţine viscerelor, referitor la viscere; **nervi splanhnici**, nervi simpatici care inervează viscerele abdominale. [Din fr. ***splanchnique***].

splanhnologíe f. parte a anatomiei care studiază organele interne. [Din fr. ***splanchnologie***].

splanhnoptóză, splanhnoptoze f. (med.) visceroptoză. [Din fr. ***splanchnoptose***].

splau, splauri n. extremitate a unei punţi aşezată pe piloţi[2], care poate fi ridicată sau coborîtă faţă de nivelul apei (pe care stă pescarul cu sacoviştea). [Et. nec.].

spleen [splin] n. stare nemotivată de melancolie, manifestată prin nemulţumire, plictiseală, dezgust faţă de orice: *urîtul începuse şi spleenul nu era departe.* NEGR.; *splinul îmi abătuse sufletul, îmi întunecase mintea.* AL.; (scris şi: *splin*). [Din engl., fr. ***spleen***].

spléndid, ~zi, splendidă, ~e a. **1.** foarte frumos, minunat; strălucitor, măreţ: *spaţii iluminate de un albastru splendid.* EM.; (adv.) *cîntă splendid;* **2.** deplin, desăvîrşit, extraordinar: *succesul ei fu splendid.* FIL. [Din fr. ***splendide***, lat. ***splendidus***].

splendidísim, ~i, splendidisimă, ~e a. foarte frumos, încîntător: *pe aici ..., vreme splendidisimă.* CAR. [***Splendid*** + *-isim*].

splendoáre, splendori f. **1.** frumuseţe fără seamăn; strălucire: *cum revarsă luna plină liniştita ei splendoare.* EM.; **2.** (concr.; mai ales la pl.) fiinţă, lucru etc. deosebit de frumos; minunăţie, minune, mîndreţe: *era fascinat de splendorile acelei ţări*; **3.** glorie, măreţie, slavă: *pe Grecia şi Roma antică le poţi vedea căzute din splendoarea lor.* FIL.; **4.** eleganţă deosebită, bogăţie, fast, lux, pompă: *acel Iaşi „semioriental" ... fără nici o splendoare.* IBR. [Din fr. ***splendeur***, lat. ***splendor, -oris***].

splenectomíe, splenectomii f. rezecţie a splinei. [Din fr. ***splénectomie***].

splénic, ~ci, splenică, ~ce a. care aparţine splinei, referitor la splină: *ruptură splenică.* [Din fr. ***splénique***].

splenítă, splenite f. inflamaţie a splinei. [Din fr. ***splénite***].

splenomegalíe f. mărire patologică a splinei. [Din fr. ***splénomégalie***].

splină, pers. 3 **splinează** vb. (reg.; refl.; despre vite) a i se umfla splina; a se însplina. [De la ***splină***].

splináre f. (reg.) rast[1]. [V. ***splina***].

splinátic[1], **~ci, splinatică, ~ce** a. (înv.) bolnav de splină. [*Splină* + *-atic*].

splinátic[2], **~ci, splinatică, ~ce** a. (înv.) care suferă de spleen. [*Spleen* + *-atic*].

splină, spline f. **1.** organ limfatic moale şi spongios, de culoare roşie-violetă, situat în partea superioară stîngă a cavităţii abdominale, care produce limfocite, anticorpi, depozitează globulele roşii etc.: *medicul ... palpă abdomenul, percută ficatul, splina.* GHEŢIE; (pop.) **fără splină**, neobosit; rezistent (la fugă, la muncă): *şi-ţi voi da un telegar fără splină.* ISP.; **2.** (pop.) boală a vitelor constînd în umflarea acestui organ; **3.** (pop.) crucea dinapoi (la căruţă, la car); **4.** (reg.) pisc (la sanie); **5.** plantă erbacee din familia saxifragaceelor cu flori galbene-aurii dispuse în cime terminale; splinuţă (*Chrysosplenium alternifolium*). [Din gr. mod. *splína*, lat. *splen, -enis*].

splinós, ~şi, splinoásă, ~e a. (reg.; despre vite) bolnav de splină. [*Splină* + *-os*].

splint n. v. **şplint.**

splinúţă, splinuţe f. **1.** (şi **splinuţă de aur**) plantă erbacee meliferă din familia compozitelor, cu tulpina păroasă, cu frunze ovale, cu flori galbene reunite în ciorchine; vargă de aur (*Solidago virgaurea*); **2.** (bot.) splină (*Chrysosplenium alternifolium*). [*Splină* + *-uţă*].

split n. piatră spartă folosită la lucrări de amenajare a drumurilor şi a căilor ferate. [Din germ. *Split*].

spodobí, spodobesc vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) arăta demn de ceva; a (se) învrednici: *eşti fericit că te-ai spodobit de ai văzut pe carele toţi prorocii ... au dorit să-l vadză.* VARL. [Din sl. *sŭpodobiti (sen)*].

spodobíre f. (înv.; rar) faptul de a (se) spodobi. [V. *spodobi*].

spodúmen n. silicat natural de litiu şi de aluminiu, de culoare albă-cenuşie, galbenă-verzuie sau violetă, cu luciu sidefiu, folosit şi ca piatră semipreţioasă. [Din fr. *spodumène*].

spogîrniceálă, spogîrnicele f. (înv.) cataramă la frîu ori la ham: *l-au lovit de i-au rupt spogîrniceala de la frîul calului.* NEC. [Et. nec.].

spogreşí, spogreşesc vb. (înv.; intr.) a greşi: *aruncară cu fuşturile să dea în cerb d-îmbe părţi şi spogreşiră de să loviră pre sine frate pre frate.* DOS. [*S-* + *progreşi* (<sl. *progrenšiti*)].

spoí, spoiesc vb. **1.** (înv. şi pop.; tr.) a polei[1]: *scîndurile ... cu aur să le spoiască.* PALIA; **2.** (fig.; refl.) a-şi însuşi superficial noţiuni de cultură, maniere civilizate etc.: *fug chiar astăzi în capitală, ca să mă spoiesc în lumea cea mare.* AL.; **3.** (înv. şi pop.; tr.) a acoperi suprafaţa interioară a unui vas de aramă cu un strat subţire de cositor, pentru a-l proteja de cocleală; a cositori: *ţiganii ştiu să spoiască tingirile;* **4.** (tr.) a vărui; (p. ext.) a zugrăvi, a vopsi: *am spoit pereţii şi lemnăria;* (refl. pas.) *bisericile noastre modeste, dar cu un stil pur, sub cuvînt de restaurare ..., s-au spoit cu vopsea.* GHICA; **5.** (p. ext.; tr.) a mînji; a unge, a murdări: *bărbaţii, femeile, copiii, spoiţi cu sudoare, muncesc.* ST.; *vornicul ... îşi spoieşte faţa cu cărbune.* POP.; **6.** (înv. şi reg.; tr.) a lipi (cu lut): *şi lutul vor lua şi vor spoi casa.* BIBLIA; **7.** (pop. şi fam.; peior.; tr. şi refl.) a (se) farda (strident): *se spoia cu dres ca să dea pieliţei o coloare mai albă.* FIL. [Din sl. *sŭpojiti*].

spoiálă, spoieli f. 1. spoire; **2.** (înv. şi pop.) poleială; **3.** (fig.) însuşire superficială a unor noţiuni de cultură, a unor maniere civilizate etc.; lustru, poleială, pospăială: *în noi totul e spoială, totu-i lustru fără bază.* EM.; *o spoială de învăţătură*; **4.** cositorire; (p. ext.) strat protector de cositor cu care este spoit un vas de aramă: *era necesară spoiala anuală a tingirilor de aramă;* **5.** văruială; (p. ext.) pojghiţă, strat de var de pe pereţi; (concr.) var, humă etc. cu care se spoieşte; spoitură: *pereţi cu spoiala coşcovită;* **6.** (pop. şi fam.; peior.) fard: *bărbatul era mînjit de spoiala curtezanei.* [*Spoi* + *-eală*].

spoíre, spoiri f. acţiunea de a (se) spoi şi rezultatul ei; spoială, spoit[2]. [V. *spoi*].

spoít[1], **~ţi, spoită, ~e** a. **1.** (înv. şi pop.) poleit: *tavă spoită;* **2.** cositorit: *tingiri de aramă spoite;* **3.** văruit; vopsit: *zidirile sînt spoite şi ferchezuite.* NEGR.; **4.** (pop. şi fam.; peior.) fardat: *muiere ... sulimenită şi spoită.* ISP. [V. *spoi*].

spoít[2] n. faptul de a (se) spoi; spoire. [V. *spoi*].

spoitór, ~i, spoitoáre m., f. persoană care se ocupă cu spoitul[2] vaselor de aramă; (spec.) ţigan care spoieşte vase de aramă: *ăsta s-a bătut cu un săraş de spoitori.* SAD. // m. **1.** (rar) zugrav: *spoitorii îl amînă, parchetarul întîrzie;* **2.** (bot.; reg.; la pl.) pejmă (*Amberboa moschata*). // n., f. (reg.) bidinea; **spoitor mic**, pensulă. [*Spoi* + *-tor*].

spoitoreásă, spoitorese f. femeie care se ocupă cu spoitul pereţilor: *în varul subţire spoitoresele aruncaseră puţină vopsea.* ST. [*Spoitor* + *-easă*].

spoitoríe f. meseria spoitorului. [*Spoitor* + *-ie*].

spoitúră, spoituri f. (înv.) spoială; cositorire. [*Spoi* + *-tură*].

spoliá, spoliez vb. (livr.; tr.) **1.** a lua cuiva prin forţă sau prin înşelăciune averea; a deposeda; **2.** a lipsi pe cineva de drepturi sau libertăţi; a priva. [Din lat. *spoliare*, fr. *spolier*].

spoliáriu, spoliarii n. (livr.) loc în care erau dezbrăcaţi gladiatorii omorîţi în arenă. [Din lat. *spoliarium*].

spoliát, ~ţi, spoliată, ~e a. (livr.) **1.** deposedat, prin forţă sau prin înşelăciune, de bunurile sale: *persoanele spoliate s-au adresat justiţiei;* **2.** privat, în mod abuziv, de drepturi şi libertăţi. [V. *spolia*].

spoliatór, ~i, spoliatoáre m., f. şi a. (livr.) (persoană) care spoliază: *guvernul cel mai spoliator.* GHICA. [Din fr. *spoliateur*].

spoliáţie, spoliaţii f. (livr.) spoliere: *originea proprietăţii de pămînt ... e spoliaţiune de către cei dintîi proprietari.* GHICA; (şi: (înv.) **spoliaţiune**). [Din fr. *spoliation*].

spoliaţiúne f. v. spoliaţie.

spólie, spolii f. (livr.) pradă de război. [Din lat. *spolia*].

spoliére, spolieri f. (livr.) acţiunea de a spolia şi rezultatul ei; deposedare, spoliaţie: *bani*[i] *... sînt expresia unei activităţi productive, şi nu a unei spolieri.* PR. [V. *spolia*].

spolocánie, spolocanii f. **1.** (reg.) prima zi din postul Paştelui (cînd se spală vasele în care s-a gătit de dulce şi se bea o băutură tare pentru curăţarea gurii de mîncarea de dulce); **2.** (înv.; în forma **spălăcanie**) clătire a gurii cu o băutură alcoolică; (p. ext.) apă de spălat gura; (şi: **spălăcanie**). [Din ucr. *spolokanje*; *spălăcanie* (după *spăla*)].

spóncă, sponci şi (înv.) **sponciuri** f. (înv. şi pop.) **1.** copcă; agrafă; cataramă: *cu sponciuri de mărgean şi mărgăritare.* OD.; *ici şi colo a ei haină s-a desprins din sponci ş-arată trupul alb în goliciunea-i, curăţia ei de fată.* EM.; **a sta (ca) pe sponci**, a fi grăbit, nerăbdător; **2. pe sponci**, în cantitate mică, puţin; pe terminate: *mîncarea cam pe sponci, dar apa, mila Domnului.* CR.; *pe sponci îl plătim, pe sponci ne munceşte.* ST.; **a trăi pe sponci**, a se mulţumi cu puţin. [Din rus. *sponka*, ucr. *špon'ka*, pol. *szponka* „agrafă"].

spondáic, spondaice a. (în versificaţia greco-latină) **vers spondaic**, hexametru în care al cincilea picior este format dintr-un spondeu. [Din lat. *spondaicus*, fr. *spondaïque*].

spondéic, ~ci, spondeică, ~ce a. (rar) care aparţine spondeului, care ţine de spondeu, specific spondeului: *greutatea spondeică ni reflectă cu deosebire liniştita întîrziere asupra unui punct.* EM. [Din germ. *spondeisch*].

spondéu, spondei m. şi **spondee** n. **1.** (în versificaţia greco-latină) picior metric format din două silabe lungi; **2.** vas pentru libaţii; **3.** arie muzicală lentă, care însoţea libaţiile. [Din lat. *spondeus*, fr. *spondée*].

spondíl, spondili m. 1. (la pl.) gen de lamelibranhiate cu o cochilie formată din două valve inegale şi cu două urechiuşe; (şi la sg.) animal din acest gen; **2.** (la pl.) gen de coleoptere cu coarne lungi; (şi la sg.) insectă din acest gen. [Din fr. *spondyle*, lat. *spondylus*].

spondilítă, spondilite f. inflamaţie (de natură tuberculoasă, infecţioasă, traumatică etc.) a vertebrelor. [Din fr. *spondylite*].

spondilóză, spondiloze f. boală localizată la (unele segmente din) coloana vertebrală, care se manifestă prin dureri şi limitarea mobilităţii acesteia: *aveţi ori sinuzită ori spondiloză.* PR. [Din fr. *spondylose*].

spóngie, spongii f. (zool.) burete (*Spongia officinalis*); (şi: **şponghie**). [Din lat. *spongia*].

spongiér, spongieri m. (la pl.) încrengătură de animale nevertebrate marine, cu corpul alcătuit dintr-o reţea compactă de fibre elastice, rezistente, cu scheletul format din spicule şi bastonaşe silicoase, calcaroase sau din fibre de spongină (*Spongiaria*); (şi la sg.) animal din această încrengătură; burete-de-mare. [Din fr. *spongiaires*].

spongínă f. substanţă de natura scleroproteinei, prezentă în cantitate mare în suportul spongierilor. [Din germ. *Spongin*].

spongiós, ~şi, spongioásă, ~e a. **1.** poros (ca buretele); buretos: *material spongios*; **2.** care are proprietatea de a absorbi lichidele; care se îmbibă uşor cu apă: *soluri spongioase.* [Din lat. *spongiosus*, fr. *spongieux*].

spongiozitáte f. calitatea de a fi spongios; porozitate. [Din fr. *spongiosité*].

spongítă, spongite f. piatră poroasă, asemănătoare cu buretele. [Din fr. *spongite*].

spongolít, spongolite n. rocă sedimentară biogenă, constituită predominant din spiculi de spongieri silicoşi. [Din fr. *spongolite*].

spónsor, sponsori m. persoană fizică sau juridică care susţine financiar o acţiune, o activitate nelucrativă, de obicei în scop publicitar: *cîţiva sponsori finanţează tipărirea lucrării.* [Din engl. *sponsor*].

sponsorizá, sponsorizez vb. (tr.) a susţine, a finanţa o acţiune, o activitate nelucrativă, de obicei în scop publicitar. [Din fr. *sponsoriser*].

sponsorizáre, sponsorizări f. acţiunea de a sponsoriza şi rezultatul ei; actul juridic prin care două persoane convin cu privire la transferul dreptului de proprietate asupra unor mijloace financiare sau bunuri materiale pentru susţinerea unor activităţi nelucrative desfăşurate de una din părţi (beneficiarul sponsorizării). [V. *sponsoriza*].

sponsorizát, ~ţi, sponsorizată, ~e a. susţinut financiar într-o acţiune, într-o activitate nelucrativă: *edituri sponsorizate.* [V. *sponsoriza*].

spontán, ~i, spontană, ~e a. (adesea adv.) **1.** care se face, se produce de la sine, fără o cauză exterioară aparentă, fără a fi provocat; natural: *mişcările inimii sînt spontane;* **2.** care se face de bunăvoie, nestimulat, nesilit, neinfluenţat de nimeni: *acţiune spontană;* **3.** care urmăreşte numai scopuri imediate: *grevă spontană;* **4.** care se exprimă, se manifestă direct; prompt; degajat, dezinvolt; firesc, sincer: *nu am decît foarte rar reacţii spontane.* PR.; *deşi spontană, exclamaţia avea în ea ceva convenţional.* GHEŢIE; **5.** care apare pe neaşteptate; brusc, fulgerător: *consideram succesul spontaneu al gazetei ca un foc de paie.* CAR.; **6.** care creşte în mod natural, fără intervenţia omului; necultivat: *vegetaţie spontană*; **generaţie spontanee**, apariţie a organismelor vii din materii inerte (minerale sau organice): *Pasteur a combătut teoria generaţiei spontanee*; (şi: **spontaneu**). [Din fr. *spontané*, lat. *spontaneus*].

spontaneitáte f. însuşirea de a fi spontan; degajare, promptitudine în atitudini, în comportare etc.; vioiciune; dezinvoltură; naturaleţe: *proverbele se dezvoltă unul din celălalt cu o spontaneitate gîlgîitoare.* BL.; *deodată totul a îngheţat în jurul meu şi spontaneitatea mi-a dispărut.* EL. [Din fr. *spontanéité*].

spontanéu a. v. spontan.

spor[1], **sporuri** n. **1.** faptul de a progresa uşor; progres, randament, folos: *era o grea problemă ... lipsa de spor a lui Sisif.* GAL.; *nu mai dovedea acelaşi spor la învăţătură.* GHEŢIE; **cu spor**, spornic; rapid: *lucrează de zor, cu spor.* ST.; **fără spor**, fără randament;

puţin; încet: *munca mergea prost şi fără spor*. AG.; *mergea ca o răţuşcă, fără spor*. PR.; **a avea spor**, a produce mult într-un timp (relativ) scurt; a avea succes: *Milescu nu avea spor la glume*. ZAME; *să aveţi la toate spor!* POP; **spor la lucru!**, formulă de urare adresată cuiva care munceşte la ceva sau care merge să lucreze undeva; **2.** (înv. şi reg.) belşug, abundenţă; bunăstare, prosperitate; (p. ext.) cîştig: *sporul pămîntului nostru scade din recoltă în recoltă*. GHICA; **a lua cuiva sporul**, a împiedica pe cineva să progreseze, să prospere; a paraliza o acţiune a cuiva; (pop.) **a lua sporul vacilor**, a provoca sterilitate vacilor; **3.** creştere, mărire, înmulţire; ceea ce reprezintă o creştere, o mărire, un adaos; supliment: *cu asprime de grijă vei purta la sporul vistieriei*. AL.; *e aci un spor adus temei: folclorul ca organ de cunoaştere*. BL.; *spor de periclitate*; (pop.) **a avea** (sau **a da, a prinde etc.**) **spor la vorbă**, a vorbi mult, a avea chef de vorbă, de flecăreală; a fi bine dispus: *dragostea cu care-l ascultăm îi dă vînt şi spor la vorbă*. VLAH.; **spor natural al populaţiei**, diferenţa dintre numărul născuţilor vii şi cel al decedaţilor, într-un anumit interval de timp. [Din sl. ***sporŭ*** „uger"; cuvîntul reprezintă o metaforă pastorală; cf. ***mană***].

spor², spori m. **1.** organ microscopic de înmulţire şi răspîndire, caracteristic organismelor vegetale (bacterii, ciuperci, ferigi şi briofite), format pe cale sexuată sau asexuată; **2.** germen al protozoarelor sporozoare, rezultat al unui proces sexual, servind la răspîndirea şi supravieţuirea acestora în condiţii nefavorabile. [Din fr. ***spore***].

sporádic, ~ci, sporadică, ~ce a. **1.** (înv.; despre boli) care afectează indivizi izolaţi unul de celălalt; care se răspîndeşte întîmplător; **2.** care apare sau se manifestă pe ici, pe colo sau din cînd în cînd; lipsit de continuitate; întîmplător, incidental, ocazional: *aplecări – mai mult sporadice decît persistente – la lucrările ştiinţifice*. OD.; (adv.) *Gala Galaction are sporadic gingăşii de prerafaelit*. CĂL. [Din fr. ***sporadique***].

sporadicitáte f. (rar) însuşirea a ceea ce este sporadic. [Din fr. ***sporadicité***].

sporánge, sporangi m. organ în formă de sac în care iau naştere sporii la plantele criptogame. [Din fr. ***sporange***].

sporí, sporesc vb. **1.** (înv. şi pop.; intr.) a progresa, a înainta, a avansa în lucru; a avea spor¹: *cine vorbeşte lucrul nu-i sporeşte*. PANN; *unde-s doi puterea creşte şi duşmanul nu sporeşte*. AL.; **2.** (tr., intr. şi refl.) a (se) mări, a (se) înmulţi, a creşte; a (se) extinde: *an cu an împărăţia tot mai largă se sporeşte*. EM.; *îşi sporea colecţia de desene şi epigrame*. GHEŢIE; **3.** (tr., intr. şi refl.) a (se) amplifica, a (se) intensifica, a (se) înteţi: *mînia-n suflet ... sporea*. COŞB.; **4.** (înv.; intr.) a ajuta; a prii: *se puse ei cam dinţîi împotrivă cu război ce nu le-au sporit*. N.COSTIN; **5.** (înv. şi pop.; tr. şi intr.) a pălăvrăgi, a flecări: *sporesc din gură multe*. PANN; *dacă ştiu eu ceva la sufletul meu din cîte ţi le-a sporit dumnealui*. CAR. [De la ***spor***¹; cf. sl. ***sporiti***, bulg. ***sporja***, sb. ***sporiti***, ucr. ***sporyty***].

sporíci, sporici m. **1.** plantă erbacee ramificată în partea superioară, cu frunze ovale şi cu flori mici, violete; verbină, săgeata-Domnului, spornic (*Verbena officinalis*); **2.** (bot.; pop.) troscot (*Polygonum aviculare*); (şi: (pop.) **sporiş**). [Din sb., ucr. ***sporiš***].

sporifér, ~i, sporiferă, ~e a. care produce sau poartă spori²: *plante sporifere*. [Din fr. ***sporifère***].

sporíre, sporiri f. **1.** acţiunea de a (se) spori şi rezultatul ei; sporit²; **2.** (înv.) progres; folos: *dînd în dreapta şi-n stînga, cu puţină sporire, ţăranul sentoarse fără de izbutire*. ALEX.; **3.** creştere cantitativă; înmulţire, majorare, mărire: *sporire de leafă*. MAIOR.; **4.** creştere în întindere; extindere, lărgire, mărire: *sporirea ţării strămoşeşti*. OD.; **5.** intensificare, întărire, înteţire: *sporirea poftei de mîncare*. [V. ***spori***].

sporiş m. v. **sporici**.

sporít¹, ~ţi, sporită, ~e a. **1.** crescut, mărit¹, majorat²: *un număr sporit de bănci*; **2.** extins, lărgit: *tarla sporită*; **3.** intensificat, întărit, amplificat, potenţat: *responsabilitate sporită*. [V. ***spori***].

sporít² n. sporire: *stă ... cu gîndul pironit numai la păstratul şi sporitul banilor*. GANE. [V. ***spori***].

sporitór, ~i, sporitoáre a. (înv. şi pop.) **1.** care sporeşte sau care face să sporească: *izvoare mai îmbelşugate şi mai sporitoare*. OD.; **2.** îmbelşugat, spornic. [***Spori*** + ***-tor***].

spórnic, ~ci, spornică, ~ce a. **1.** îmbelşugat, abundent: *valurile de iarbă ... înviate de o spornică verdeaţă*. OD.; **2.** (înv.; despre plante) productiv; **3.** care se înmulţeşte uşor; prolific: *Henţeştii nu erau spornici de felul lor* GHEŢIE; **4.** care ţine mult, care nu se consumă repede; economic: *sarmalele sînt mai spornice decît friptura*; **5.** care are spor¹ (la treabă); harnic, vrednic, eficient: *fata ... la lucru era tare spornică*. POP; (adv.) *o mică luntre ... înaintînd spornic spre mal*. GANE; **spornic la vorbă**, vorbăreţ: *era mai tînăr şi mai spornic la vorbă*. SL.; **6.** care se face, se lucrează uşor, cu spor, cu randament mare; profitabil: *munca spornică a noptilor*. VIANU. // m. **1.** (înv.) contribuabil neprevăzut iniţial la plata birului; **2.** (înv.; la pl.) însurăţei; **3.** (bot.; reg.) sporici (*Verbena officinalis*). [Din sl. ***sporĭnŭ***].

spornicíe, spornicii f. (rar) **1.** hărnicie; **2.** prolificitate: *nu se îndoia că spornicia aceea neaşteptată vine de la Bodeşti*. GHEŢIE. [***Spornic*** + ***-ie***].

sporochíst, sporochişti m. chist în care se găsesc spori² sau celule germinative. [Din fr. ***sporokyste***].

sporofílă, sporofile f. frunză redusă care poartă sporangii cu spori². [Din fr. ***sporophyle***].

sporofít, sporofite n. organism vegetal (bacterii, ciuperci, ferigi, briofite) care poartă spori². [Din fr. ***sporophyte***].

sporofític, sporofitică a. (bot.) **generaţie sporofitică**, generaţie asexuată producătoare de spori², care alternează cu generaţia sexuată. [Din fr. ***sporophytique***].

sporogén, ~i, sporogenă, ~e a. (biol.) care produce spori². [Din fr. ***sporogène***].

sporogenéză, sporogeneze f. (biol.) proces de formare a sporilor². [Din fr. ***sporogenèse***].

sporogón, sporogoni m. (bot.) sporofit al muşchilor², format dintr-un pedicul şi o capsulă cu spori². [Din fr. ***sporogone***].

sporovăí, sporovăiesc vb. (intr.) a vorbi mult şi fără rost; a flecări, a pălăvrăgi, a trăncăni; a tăifăsui: *pînă acasă am sporovăit despre una şi despre alta*. GHEŢIE; (tr.) *a sporovăi verzi şi uscate*; (şi: (înv. şi reg.) **sporovoi**). [Probabil contaminare între ***spori*** (din gură) şi ***ciorovăi***].

sporovăiálă, sporovăieli f. faptul de a sporovăi; sporovăit; flecăreală, pălăvrăgeală, trăncăneală; taifas: *a vîntura mereu din revistă în revistă acelaşi borş de platitudini şi sporovăială răsuflate*. VLAH.; *ziua se încheia prin obişnuita sporovăială cu domnul Titeica*. GHEŢIE. [***Sporovăi*** + ***-eală***].

sporovăíre, sporovăiri f. (rar) sporovăială. [V. ***sporovăi***].

sporovăít n. (rar) sporovăială: *nu mai terminau de sporovăit*. [V. ***sporovăi***].

sporovoí vb. v. **sporovăi**.

sporozoár, sporozoare n. (la pl.) clasă de protozoare caracterizată prin prezenţa stadiului de spor² ca fază de dezvoltare, care trăiesc ca paraziţi intracelulari, producînd boli grave la oameni şi la animale (*Sporozoa*); (şi la sg.) animal din această clasă (ex. hematozoarul). [Din fr. ***sporozoaïre***].

sporozoóză f. nume generic pentru bolile provocate de sporozoare. [Din fr. ***sporozoose***].

sport, sporturi n. **1.** complex de exerciţii fizice şi de jocuri practicate metodic pentru formarea şi dezvoltarea unor calităţi motrice şi morale (curaj, voinţă, disciplină etc.); fiecare dintre formele particulare, reglementate ale acestui complex de exerciţii: *învăţasem să schiez încă de la zece ani, dar mai tîrziu sportul ăsta începuse să mă plictisească*. PR.; *practica mai toate sporturile: curse, gimnastică, scrimă, tir, volei*; **sporturi de iarnă**, sporturi practicate pe zăpadă (schi) sau pe gheaţă (patinaj, hochei); **sport alb**, tenis; **sportul cu balonul rotund** (sau **rege**), fotbal; **sportul cu mănuşi**, box; **de sport**, sportiv: *turişti în haine de sport*. TUD.; *sac de sport*; **teren de sport**, teren amenajat pentru practicarea jocurilor sportive, pentru desfăşurarea competiţiilor sportive; **2.** (p. ext.) îndeletnicire, activitate: *vînatul şi pescuitul sînt cele mai vechi sporturi*. SAD.; **sport naţional**, activitate în care excelează o naţiune: *comerţul era sportul naţional al evreilor*; (fam.) **a face sport cu ceva**, a face ceva de amorul artei; a exersa; a se juca: *ştiind însă aceştia că termenul „reacţionar" e odios în unele părţi ale Europei, fac sport cu această poreclă, atribuind-o nouă*. EM. // a. caracteristic, propriu sportivilor; (p. ext.) lejer, confortabil: *îmbrăcăminte sport; pantofi sport*; **automobil sport**, tip de automobil suplu, elegant, foarte rezistent şi rapid, de obicei cu două locuri. [Din engl., fr. ***sport***].

sportíst, ~şti, sportistă, ~e m., f. (rar; adesea depr.) sportiv. [***Sport*** + ***-ist***].

sportív, ~i, sportivă, ~e a. **1.** care aparţine, care este caracteristic sportului, referitor la sport; care serveşte la practicarea sporturilor: *ramură sportivă; revistă sportivă; ţinută sportivă*; **2.** în conformitate cu regulile sportului: *atitudine sportivă*; **3.** (şi m., f.) (persoană) care practică sportul; sportsman, sportist: *sportivii români au cucerit multe trofee*. [Din fr. ***sportif***].

sportivitáte f. atitudine onestă, corectă a sportivului privind respectarea regulamentului de joc şi comportarea faţă de partenerii şi de adversarii săi; lealitate: *au luptat în limitele sportivităţii*. [Din fr. ***sportivité***].

spórtmen m. v. **sportsman**.

sportsman, sportsmeni [spórtsmen] m. (livr.) sportiv; amator de sport: *o droaie de coconaşi şi de sportmeni întorşi din Paris*. VLAH.; *avea reputaţia ... unui sportsman renumit*. GHEŢIE; (şi: **sportmen**). [Din engl., fr. ***sportsman***].

spórtulă, sportule f. (latinism; înv.) cadou. [Din lat. ***sportula***].

sporulá, pers. 3 **sporulează** vb. (bot.; intr.) a se înmulţi prin spori²; a produce spori². [Din fr. ***sporuler***].

sporulát, ~ţi, sporulată, ~e a. (despre plante) care se înmulţeşte prin spori². [Din fr. ***sporulé***].

sporuláţie, sporulaţii f. **1.** proces de formare a sporilor²; **2.** mod de reproducere asexuată prin spori² (mai ales la plante). [Din fr. ***sporulation***].

spot, spoturi n. **1.** (fiz.) urmă luminoasă lăsată pe o scară gradată sau pe un ecran de o rază de lumină reflectată pe oglinda unor instrumente de măsură, care înlocuieşte acul indicator; **2.** punct luminos produs pe ecranul unui cinescop în locul unde cade fasciculul de electroni emişi de catod; **3.** fascicul concentrat de lumină folosit pentru luminarea scenei, a unui actor, a unei părţi de decor; proiector care produce acest fascicul: *spotul reflectorului venea din peretele din spate, ca la cinematograf*. CĂRT.; **4.** scurt anunţ sau reclamă comercială prezentată la radio sau la televizor; mesaj publicitar: *spot publicitar*; **5.** operaţie la bursă în care atît livrarea acţiunilor, cît şi plata se fac imediat după încheierea operaţiei. [Din fr. ***spot***].

spovádă, spovezi f. (înv. şi pop.) spovedanie: *şi greşeala mi-am văditu-mi în spovadă*. DOS.; *părinte, aceasta-i toată spovada mea*. MAT. [De la ***spovedi***].

spovăduí vb. v. **spovedi**.

spovedánie, spovedanii f. **1.** (bis.) mărturisire în faţa duhovnicului a păcatelor săvîrşite, pentru a obţine iertarea lor; spovedire, spovedit², spovadă; ceremonia spovedirii: *ascultă-mi spovedania! ... ea urcă în mine năvalnică*. GAL.; *se pregăti sufleteşte să meargă la spovedanie*; **2.** destăinuire a unui secret, a unei taine, a unei probleme personale etc.; istorisire a propriei vieţi; confesiune: *fiecare ... îşi scrie spovedaniile, arătînd dreptăţile sale*. CĂL.; *spovedania unui învins*; (şi: (înv. şi reg.) **ispovedanie**). [Din sl. ***ispovědanije***].

spovedí, spovedesc vb. **1.** (bis.; refl.) a-şi mărturisi păcatele unui duhovnic, pentru a obţine iertarea lor; a se mărturisi, a se griji: *s-a dus să se spovedească la un duhovnic în post*. PANN; **2.** (tr.) a

asculta mărturisirea păcatelor unui credincios; a mărturisi, a grîji: *la şapte ani voi să-l încredinţeze popii, pentru a-l spovedi şi a-l împărtăşi.* GHEŢIE; **3.** (refl. şi tr.) a mărturisi cuiva un secret, o taină; a (se) destăinui, a (se) confesa: *mă puteam eu spovedi unui copil?* CAR.; (şi: (înv. şi reg.) **spovedui, spovădui,** (înv.) **ispovedi, ispovedui**). [Din sl. *ispovědati*].

spovedíre, spovediri f. acţiunea de a (se) spovedi; mărturisire, destăinuire, spovedanie, spovedit[2]: *n-a avut parte de spovedire şi cuminecare.* AG. [V. *spovedi*].

spovedít[1], ~ţi, spovedită, ~e a. şi m., f. (persoană) care şi-a mărturisit păcatele unui duhovnic, pentru a obţine iertarea lor: *ieşeau din biserică spovediţii.* [V. *spovedi*].

spovedít[2] n. spovedanie, mărturisire, spovedire: *spoveditul se face toată săptămîna mare.* SOR. [V. *spovedi*].

spoveditór, spoveditori m. (înv.) duhovnic. [*Spovedi* + *-tor*].

spovédnic, spovednici m. (înv.; rar) duhovnic; (şi: **ipovednic**). [Din sl. *ispovědĭnikŭ*].

spoveduí vb. v. spovedi.

spráfcă, sprafce f. **1.** (înv.) cercetare judiciară; anchetă: *făcînd sprafcă în ispisoacele mele ...* AL.; **2.** (înv. şi reg.) **a face sprafca** (sau **sprafcă**) **din ...** (sau **de ...**), a jefui; a risipi; a distruge: *or să facă sprafca din lucruşoarele strînse cu atîta strădanie.* C. [Din rus. *spravka* „informaţie"].

sprángă f. v. şprangă.

spray, sprayuri [sprei] n. atomizor pentru pulverizarea unor substanţe cosmetice, insecticide etc.; substanţă pulverizată de un atomizor: *sprayuri împotriva transpiraţiei.* [Din engl. *spray*].

spre prep. indică: **1.** orientarea, poziţia faţă de un reper; înspre: *odaia mea are ferestrele spre parc.* VLAH.; **2.** direcţia de mişcare, de orientare către un reper: *îşi aruncă ochii spre poartă.* CR.; **3.** direcţia de deplasare către o destinaţie; la: *în curînd pasul spre tine grăbeşte.* EM.; **4.** orientarea faţă de un moment proxim; aproape de ..., pe la; către: *spre sfîrşitul anului, avocatul îşi scoase paşaport.* GHEŢIE; *va pleca duminică spre luni*; **5.** obiectul unei preferinţe, al unei înclinaţii etc.: *el va fi mai aplecat spre abstracţiunile ştiinţei.* MAIOR.; **6.** reacţia (afectivă) apărută ca urmare a unei acţiuni: *am plecat, spre marele regret al confraţilor.* CAR.; **spre deosebire ...,** în opoziţie cu ..., faţă de ...: *el e profund cinstit spre deosebire de voi*; **7.** obiectivul vizat, scopul unei acţiuni; pentru, în vederea ... ca să ...: *Moţoc ... întrebuinţa creditul ce avea la domn spre împilarea gloatei.* NEGR.; *e spre binele tău să pleci*; **spre pildă**, de pildă, de exemplu: *mai multe ţinuturi ..., spre pildă Normandia, se supuseră de bunăvoie.* OD.; **8.** motivarea sensului unui fapt, a unei atitudini; drept, ca, echivalînd cu ...: *spre răsplată, două hatîruri am să-ndrăznesc a cere.* CAR. // (intră în compunerea numeralelor de la 11 la 19) adăugat la ..., peste: *douăsprezece.* [Lat. *super*].

sprehúi, ~i, sprehuie, ~i a. (reg.) nebunatic; uşuratic; dezordonat: *eram tînăr şi zbrehui atuncea.* SAD.; (şi: **zbrehui**). [Et. nec.].

sprehuiát, ~ţi, sprehuiată, ~e a. (reg.) nebunatic; neastîmpărat: *fiindcă-l ştia toţi de zbrevuiat, ceilalţi cu dîns multă-ş făcea şagă.* B.-DEL.; (şi: **zbrehuiat**). [De la *sprehui*].

sprejení vb. v. sprijini.

sprejíni vb. v. sprijini.

sprenţ n. v. spenţer.

sprénţur n. v. spenţer.

spríjin, sprijine n. 1. ceea ce serveşte să sprijine, să susţină, să proptească ceva; reazem, sprijineală, sprijinitoare, sprijnoană: *şi sprijin pe toiag cătînd.* COŞB.; **2.** (tehn.) reazem; **3.** (fig.) ajutor, ocrotire, protecţie: *pe noi să ne laşi ... cu inima arsă şi fără nici un sprijin.* CR.; *preţuirea celor pe care îi iubim e un sprijin.* PR.; **în sprijinul ...,** pentru susţinerea, argumentarea etc. unui fapt: *arheologia a adus noi dovezi în sprijinul continuităţii românilor în nordul Dunării*; **a da sprijin** sau **a veni în sprijinul cuiva**, a sprijini: *vină în sprijinul meu, ajută-mă cu ce te-a lăsa inima.* SAD.; **4.** (concr.) susţinător, ocrotitor, protector: *ai rămas fără alt sprijin în lume decît mine.* EM. [Din sl. *sŭprenženŭ*].

sprijineálă, sprijineli f. (înv.) sprijin: *ajutor săracilor şi văduvelor sprijineală.* DOS. [*Sprijini* + *-eală*].

sprijíni, spríjin şi (înv.) **sprijinesc** vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) susţine, a (se) rezema, a (se) propti (ca să nu cadă); a (se) fixa lîngă sau pe un sprijin: *s-a sprijinit ... în ciomagul cioplit ... de mîna lui.* SOR.; *se sprijini în coate;* (fig.) *din orice clipă trecătoareăst adevăr îl înţeleg că sprijină vecia-ntreagă.* EM.; **2.** (fig.; tr.) a contribui la reuşita cuiva sau a ceva; a susţine pe cineva sau ceva; a ajuta, a ocroti, a proteja pe cineva: *trebuie ca propunerea să fie sprijinită de trei membri.* GHICA; *făgăduia că-l va sprijini cu oaste.* OD.; (refl. recipr.) *se sprijineau unii pe alţii*; **3.** (fig.; tr.) a adeveri, a atesta, a confirma, a proba, a demonstra: *faptele noi au sprijinit teoria*; **4.** (fig.; tr. şi refl.) a pune bază pe ceva, a constitui temeiul a ceva; a (se) baza, a (se) bizui: *demersurile lui nu se sprijină pe legile în vigoare*; **5.** (înv.; refl.) a se apăra: *să se sprejînească de turci.* NEC.; **6.** (înv. şi reg.; tr.) a prinde; a ţine: *Anania au sprejenit în braţe capul lui Azaria tăiat.* DOS.; **7.** (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) colecta (într-un recipient): *sîngele i s-o pornit, în pahar s-o sprijinit.* POP; (şi: (înv.) **sprejeni, sprejini**). [De la *sprijin*].

sprijiníre, sprijiniri f. **1.** acţiunea de a (se) sprijini; reazem, sprijin; **2.** proptire, susţinere (ca să nu cadă, să nu se surpe); (spec.) lucrare auxiliară în construcţii de susţinere a pereţilor unei excavaţii: *sprijinirea malurilor*; **3.** (fig.) contribuţie la reuşita cuiva sau a ceva; susţinere; ajutor, ocrotire, protecţie acordată cuiva: *în sprijinirea importantelor interese constituţionale ... au avut destulă luare-aminte pentru limba în care scriu.* MAIOR. [V. *sprijini*].

sprijinitór, ~i, sprijinitoáre a. **1.** care susţine ceva (ca să nu cadă, să nu se surpe): *grindă sprijinitoare; stîlp sprijinitor*; **2.** (fig.; şi m., f.) (persoană) care sprijină pe cineva sau ceva; ajutor, ocrotitor, susţinător, protector: *Dumnezeu le dă biruinţa, căci el e sprijinitorul pricinilor drepte.* BĂLC.; *nu se mai plăteau sumele subscrise de sprijinitori.* PETR. // f. (pl. **sprijinitori**) reazem; rezemătoare: *copila intră în strana ei şi-şi aşeză coatele în sprijinitori.* SAD.; *scară fără sprijinitoare.* [*Sprijini* + *-tor*].

sprijoáná, sprijoane f. (reg.) **1.** scîndură, grindă etc. pe care se sprijină sau care susţine ceva; spriji; proptea: *puse sprijoane la casa veche*; **2.** (fig.) ajutor, sprijin, protecţie: *mă-nsurai de tînăr încă să am razem şi sprijoană.* COŞB. [De la *sprijini*].

sprinceáná f. v. sprînceană.

sprincenát a. v. sprîncenat.

sprincenúţă f. v. sprîncenuţă.

sprínkler, sprinklere n. dispozitiv automat montat la capătul unei conducte sau la un extinctor pentru stropirea abundentă cînd temperatura se măreşte. [Din fr., engl. *sprinkler*].

sprint, sprinturi n. **1.** mărire a vitezei de alergare, de obicei pe ultima faţă a unei întreceri sportive (în apropierea punctului de sosire); **2.** categorie sportivă a probelor de viteză pe distanţă scurtă (atletism, ciclism, înot). [Din engl., fr. *sprint*].

sprintá, sprintez vb. (intr.) a-şi mări viteza de alergare, de pedalare etc. într-o întrecere sportivă (în apropierea punctului de sosire); a alerga, a înainta cu viteză maximă (într-o probă sportivă). [Din fr. *sprinter*].

sprinteiór, ~i, sprinteioáră, ~e a. (pop.) diminutiv al lui sprinten; sprintenel: *al ei joc părea un zbor chiar de flutur sprinteior.* AL. [*Sprinten* + *-ior*].

sprínten, ~i, sprintenă, ~e a. **1.** care se mişcă cu uşurinţă; rapid; iute, ager, vioi; săltat[2]: *împrejurune s-adună ... ciute sprintene de munte.* EM.; (adv.) *păşea sprinten pe holurile Universităţii*; **2.** care se face cu uşurinţă, cu rapiditate; care denotă, exprimă vioiciune, iuţeală, agerime; vioi, zglobiu: *n-ai ştiut ... ce suliţi port în sprintenu-mi cuvînt.* COŞB.; *pasul îl purta sprinten ... prin dumbrăvile din păduri.* GHEŢIE; **sprinten la minte**, inteligent; **3.** (fig.) înalt, suplu; elegant: *galerii ... cu sprintene coloane.* AL.; **4.** (pop.) subţire: *îşi lepădă ... haina de deasupra şi rămase într-alta, mai sprintenă.* SAD.; (adv.) *sosi ... un străin mărunt la trup, cam sprinten îmbrăcat pentru un ger ce îngheţa apa.* GANE; **5.** (înv.) dotat cu armament uşor, pregătit pentru intervenţii rapide; sprinţar: *tătarii ... să cam hărăţie cîte puţin cu oastea moschicească cea sprintină.* NEC. // s. (înv.) ostaş dotat cu arme uşoare, pentru intervenţii rapide; sprintenaş; sprintenime: *patruzeci de mii sprintine de război au trecut înaintea Domnului.* BIBLIA; (şi: (înv.) **sprintin**. [Din sl. *sŭprentĭnŭ*; cf. bulg. *spreten*, sb. *spretan* „sprinten"].

sprintenáş, sprintenaşi m. (înv.; rar) ostaş dotat cu arme uşoare, pentru intervenţii rapide; sprinten: *domnul nostru ... şi-a luat o mînă de sprintenaşi.* VLAH. [*Sprinten* + *-aş*].

sprinteneálă f. însuşirea de a fi sprinten; uşurinţă, rapiditate în mişcări; agerime, vioiciune, sprintenie: *m-a uimit sprinteneala cu care păşea.* [*Sprinten* + *-eală*].

sprintenél, ~i, sprinteneá (~icá), ~ele a. (pop.) sprinteior: *un copilandru nalt, rumen, sprintenel.* [*Sprinten* + *-el, -ea* (*-ică*)].

sprintení, sprintenesc vb. (înv. şi reg.; refl.) a se grăbi: *se sprinteneau să ajungă pînă în amurg.* [De la *sprinten*].

sprintenie f. (înv.) sprinteneală: *sări pe un al treilea* [cal] *cu multă sprintenie.* BĂLC. [*Sprinten* + *-ie*].

sprinteníme f. (înv.; col.) trupă înarmată uşor, pentru intervenţii rapide: *la războiul hărţuitor sprintenimea să nu iasă înainte să dea harţă.* BĂLC. [*Sprinten* + *-ime*].

sprínter, ~i, sprinteră, ~e m., f. sportiv specializat în probele de sprint. [Din engl. *sprinter*].

spríntin a. v. sprinten.

sprinţár, ~i, sprinţară, ~e a. **1.** plin de vioiciune, de neastîmpăr; zburdalnic, zglobiu, zvăpăiat, nebunatic: *copila părintelui cum era sprinţară ... a bufnit în rîs.* CR.; **2.** care exprimă, denotă vioiciune, neastîmpăr: *priviri sprinţare*; (fam.) **a avea minte sprinţară**, a fi inteligent: *era viclean şi avea mintea sprinţară*; **3.** (fig.) hoinar, nestatornic; trecător: *sprinţar şi înşelător este gîndul omului.* CR.; **4.** (înv.) aventurier: *sulgerul, fiind om mai sprînţar, nu s-au mai întors în ţară.* N.COSTIN; **5.** (rar) uşuratic; frivol: *femeia ... tînără, sprinţară ... are ceva drăcesc feminin în ea.* IBR.; **6.** (înv.) înarmat uşor, pregătit pentru intervenţii rapide; sprinten: *asupra oştii sprînţare, cum este tătarul, niciodată nu-i slobod.* COSTIN; **7.** (reg.) îmbrăcat subţire: (adv.) *umblă prea sprinţar îmbrăcat*; (şi: (înv.) **sprînţar**). [Et. nec.; cf. *sprinten*].

sprinţăréţ, ~i, sprinţăreáţă, ~eţe a. (rar) diminutiv al lui sprinţar: *o, tu, gîndule sprinţăreţ!* GANE. [*Sprinţar* + *-eţ*].

sprinţărói, sprinţăroi m. augmentativ al lui sprinţar: *mă! da sprinten şi sprinţăroi copil mai ai!* CR. [*Sprinţar* + *-oi*].

spriţ n. v. spriţ[2].

sprînceánă, sprîncene f. **1.** formaţie păroasă, cu fire scurte şi dese, crescută în linie arcuită deasupra orbitei ochiului: *sprîncenele arcate fruntea albă i-o încheie.* EM.; *sprîncenele ei erau subţiri de la natură şi bine arcuite.* PR.; a **ridica sprîncenele** (sau **din sprîncene**), a privi mirat, a arăta surprindere ori nemulţumire: *ridică din sprîncene surprinsă şi se încruntă.* C.PETR.; **a încreţi** (sau **a încrunta**) **sprîncenele** (sau **din sprîncene**), a se întrista, a se posomorî, a se supăra; a se încrunta: [craiului] *nu i-a prea venit la socoteală şi, încreţind din sprincene, a zis.* CR.; *încruntă din nou sprîncenele.* GHEŢIE; **a se uita** (sau **a privi, a pîndi**) **pe sub sprîncene**, a privi pe furiş; a se uita cu neîncredere, bănuitor: *se uita pe sub sprîncene.* REBR.; **a alege** (sau **a alcătui etc.**) **pe** (sau **după**) **sprînceană**, a alege (sau a alcătui din ceea) ce este (considerat) mai bun, mai valoros etc.: *oastea ... o înfiinţă tot din oameni unul şi unul,*

aleşi pe sprînceană. ISP; **a fi cu ochi şi (cu) sprîncene**, a fi prea evident pentru a putea fi negat; **2.** (p. anal.) creastă, coamă, culme, muchie de deal, de munte: *zări pe sprinceana dealului înălţîndu-se ... cetăţuia Neamţ.* NEGR.; **3.** margine: *suiau drumuşorul spre sprînceana codrului.* SAD.; **4.** geană de lumină; zare: *o sprînceană alburie se iveşte pe coama dealului de către răsărit.* CAR.; **5.** (reg.; la pl.) căpute mici la vîrful încălţămintei; (şi: **sprinceană**). [Lat. **supercina* (<*supercilia* + *gena*)].

sprîncenát, ~ţi, sprîncenată, ~e a. **1.** cu sprîncene mari, dese, stufoase; sprîncenos: *e chipeşă ..., cu ochi negri şi sprîncenată.* SOR.; **călătorie sprîncenată**, urare (glumeaţă) prin care se exprimă lipsa de regret la plecarea cuiva: *călătorie sprîncenată, zise boierul; de rămîneai îmi erai ca un frate, iară de nu, îmi eşti ca doi.* CR.; **2.** (rar) cu sprîncenele vopsite cu creionul dermatograf: *sulemenită şi sprîncenată;* **3.** (fig.) ieşit din comun; aparte, deosebit: *de-or fi sprîncenate, nu le mai ajungi cu prăjina la nas.* GANE; **4.** (fig.) împodobit, decorat: *case ... cu ferestrele înflorite cu chenare albastre, cu „ferestre sprîncenate", adică.* SAD.; **5.** (p. anal.; înv.) înălţat de la pămînt; ridicat, înalt: *om însera pe la curţile dumnivoastre aste nalte sprincenate.* PANN; (şi: **sprincenat**). [***Sprînceană*** + *-at*].

sprînceneá, sprîncenele f. (reg.) sprîncenuţă: *te vezi după sprîncenele că eşti făcător de rele.* POP. [***Sprînceană*** + *-ea*].

sprîncenós, ~şi, sprîncenoásă, ~e a. (înv. şi reg.) sprîncenat: *maiorul ... mustăcios şi sprîncenos.* REBR. [***Sprînceană*** + *-os*].

sprîncenúţă, sprîncenuţe f. diminutiv al lui sprînceană; sprîncenea: *se uita la curiosul episcop, încreţind din sprincenuţe.* NEGR.; (şi: **sprincenuţă**). [***Sprînceană*** + *-uţă*].

sprînţár a. v. **sprinţar.**

spudaxí, spudaxesc vb. (grecism; înv.; tr.) a învăţa; a instrui: *l-am spudacsit pe Radu pîn-a nu-l lua de ginere.* AL. [Din gr. mod. ***spudáxa*** (aor. lui *spudázo*)].

spudaxít, ~ţi, spudaxită, ~e a. (înv.) cultivat; instruit: *toţi junii muchelefi şi spudaxiţi aveau cîte o bibliotecă.* FIL. [V. ***spudaxi***].

spuitór a. v. **spunător.**

spúlber, spulbere n. **1.** spulberare; ninsoare spulberată; vînt puternic: *înteţit, omătu-n spulber, bate zuruind în geamuri.* VLAH.; **2.** (fig.) nimicire; **a merge în spulber**, a fi sortit pieirii: *dacă se înfrăţeşte armata cu norodul, atuncea merge în spulber clasa asupritorilor.* SAD. [De la ***spulbera***].

spulberá, spúlber vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) ridica (praf, zăpadă, frunze etc.) în vîrtej şi a se duce departe; a (se) împrăştia, a (se) risipi, a (se) zburătăci: *viscolul ridică omătul şi-l spulberă în văzduh.* VLAH.; **2.** (tr.) a lăsa gol, a pustii: *m-aş duce ca vîntul cînd spulberă pămîntul.* POP.; **3.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) nimici, a (se) distruge, a (se) prăpădi: *şi culme şi cetate ... toate fost-au spulberate.* COŞB.; *şansele sale de a ajunge profesor ... se spulberaseră.* GHEŢIE; **4.** (reg.; refl.) a se supăra: *ce-ai făcut tu cu Aniţa? ... tu iară te-ai spulberat pe ea.* SL. [Lat. **expulverare*].

spulberáre, spulberări f. **1.** acţiunea de a (se) spulbera şi rezultatul ei; **2.** împrăştiere, risipire, zburătăcire, în vîrtej: *spulberarea zăpezii de pe acoperiş;* **3.** (fig.) nimicire, distrugere: *spulberarea speranţelor.* [V. ***spulbera***].

spulberát, ~ţi, spulberată, ~e a. **1.** ridicat de vînt, de furtună şi dus departe; împrăştiat, risipit, zburătăcit: *omătul spulberat se-ntinde ca o mare.* AL.; **2.** de pe care zăpada a fost luată, împrăştiată de vînt: *drumul e drept, dar cînd spulberat, cînd greu troienit.* PETR.; **3.** (fig.) zăpăcit, neserios; uşuratic; impulsiv, furios; spulberatic: (subst.) *în spulberatul de Alexandru nu avea nici o încredere.* GANE; **4.** (fig.) nimicit, distrus; pierdut: *îşi vede visele spulberate.* CĂL. [V. ***spulbera***].

spulberátic, ~ci, spulberatică, ~ce a. (pop.) zăpăcit, impulsiv; nestatornic; uşuratic: *o fi Tomşa om spulberatic şi sîngeros, dar a făcut multora dreptate.* SAD. [***Spulbera*** + *-atic*].

spulberătór, ~i, spulberătoare a. (rar) care spulberă; care este spulberat: *vînt spulberător; ţărînă spulberătoare.* [***Spulbera*** + *-tor*].

spulberătúră, spulberături f. **1.** zăpadă, praf, frunze etc. împrăştiate de vînt; (p. ext.; col.) lucruri împrăştiate: *sta în iarbă o largă spulberătură de fulgi cenuşii.* GAL.; **2.** (reg.) nume dat unor iritaţii, erupţii de piele; spurc; **3.** (bot.; reg.) dumbeţ (*Teucrium chamaedrys*). [***Spulbera*** + *-ătură*].

spulberíş n. **1.** (reg.) viscol; **2.** (reg.) troian (de zăpadă); **3.** (înv. şi reg.) pămînt nefertil: *unde-i spulberiş, acolo-i dă loc rumânului.* POP. [***Spulbera*** + *-iş*].

spumá, spumez vb. **1.** (intr. şi refl.) a face (multă) spumă; a spumega: *vinuri străine se varsă spumînd.* BOL.; [apele] *curg spumînd între rîpi de stîncă.* SAD.; **2.** (fig.; intr.) a se dezlănţui, a spumega de furie: *el spumează şi toarnă de ciudă un monolog enorm.* CAR.; **3.** (intr.) a se acoperi de spumă; a se înspuma, a asuda: *voinicii cai spumau în salt.* COŞB.; **4.** (intr.; despre animale) a saliva abundent cu spumă; a face spumă la gură; a spumega; **5.** (rar; tr.) a spumui: *mama spumează supa.* [De la ***spumă***].

spumánt, ~ţi, spumantă, ~e a. spumos: *vin spumant.* // m. **1.** substanţă care, dizolvată într-un lichid, formează o spumă persistentă; **2.** soluţie conţinînd o asemenea substanţă: *spumant de baie.* [***Spumă*** + *-ant*; cf. it. ***spumante***].

spumáre, spumări f. acţiunea de a (se) spuma şi rezultatul ei; spumegare: *uleiuri cu tendinţă de spumare.* [V. ***spuma***].

spumát, ~ţi, spumată, ~e a. **1.** care face spumă; spumant; cu spumă; spumos: *robul luă ambe trupurile-n spate ... şi în apa Dunării spumate el le azvîrli.* NEGR.; **2.** plin de spumă; înspumat, asudat, spumegat[1]: *caii ... cu gurile spumate.* ALEX.; *dă frîu, cuprinde gîtul fugarului spumat.* COŞB. [V. ***spuma***].

spumătec a. v. **spumatic.**

spumátic, ~ci, spumatică, ~ce a. (rar) **1.** cu spumă; spumegat[1]: *spumatic pîrîu.* C.L.; **2.** înspumat, spumat: *mistreţul cu colţii spumateci.* COŞB.; (şi: **spumatec**). [***Spumă*** + *-atic*].

spúmá, spume f. **1.** strat albicios care se formează la suprafaţa unui lichid agitat: [lacul] *tremurînd cu unda-n spume, între trestie se farmă.* EM.; *caii ... albi ca spuma laptelui.* ST.; (fig.) *un cer lăptos, făcut mai mult dintr-o spumă de nori.* VLAH.; **spumă-de-mare**, piatră ponce; **2.** salivă înspumată (care se prelinge din gură); bale: *o, calul meu! ..., de-acum eu nu te voi vedea ... cum mesteci spuma albă-n frîu.* COŞB.; *cu o spumă subţire în colţurile gurii, Miron Iuga răcnea.* REBR.; **a face spumă** (sau **spume**) **la gură**, a avea salivaţie abundentă (de furie, de prea multă vorbă etc.); a spumega; a se enerva foarte tare, a se dezlănţui; a spuma: *se strîmbă epilectic şi face spumă la gură.* DELAVR.; **3.** sudoare înspumată de pe corpul unor animale: *caii se apropiau de sosire, conduşi ... de un pursînge negru, acoperit de spume.* GHEŢIE; **4.** clăbuc de săpun, de detergent: *spuma dădea afară din lighean;* **5.** albuş de ou bine bătut: (adv.) *albuşuri bătute spumă;* **6.** strat care se ridică deasupra unor alimente în timpul fierberii sau fermentaţiei (şi care se îndepărtează); **spumă de drojdie** (sau **de drojdioară**), băutură alcoolică preparată prin distilarea drojdiei de vin: *îl aflai chiar de la Pîrgu, la o spumă de drojdioară.* M.CAR.; **7.** (fig.) ceea ce este (considerat) mai curat, mai bun, mai ales; cremă, floare, lamură: *acea spumă a societăţii britanice ... poartă numele de high life.* OD.; **8.** (fig.; col.) partea coruptă, declasată a unei societăţi; drojdie, pleavă, scursură: *spuma asta-nveninată, astă plebe, ăst gunoi să ajung-a fi stăpînă şi pe ţară şi pe noi!* EM. [Lat. ***spuma***].

spumătoáre, spumători f. (înv.) spumieră. [***Spuma*** + *-ătoare*].

spumeálă, spumeli f. (bot.; reg.) scuipatul-cucului (*Cardamine pratensis*). [***Spuma*** + *-eală*].

spumegá, spúmeg vb. (intr.) **1.** a face spumă; a spuma: *spumegă valul jos clocotind.* AL.; *spumegă vinul în pahare;* **2.** (fig.) a fi plin de viaţă, de elan, a fi exuberant; a clocoti: *spumegă desfrîul în mişcări şi în cuvinte.* EM.; **3.** (fig.) a se înfuria, a se dezlănţui; a spuma: *sultanul turcilor turba şi spumega de mînie.* ISP; *spumega contra ruşilor, desigur numai în familie şi-n şoaptă.* CĂRT.; **4.** a se acoperi de spumă; a asuda; a face clăbuci la gură; a spuma: *caii spumegau de sudoare.* NEGR. [De la ***spumă*** (după *fumega*)].

spumegái n. (rar) spumă murdară, urîtă. [***Spumeg*** + *-ai* (după *mucegai, putregai*)].

spumegáre, spumegări f. **1.** acţiunea de a spumega şi rezultatul ei; spumegat[2]; **2.** producere de spumă; (concr.) apă care spumegă: *Prutule, tu vii turbat ... şi n-ai loc, cum vii de mare – ce, ţi-e iar de spumegare?* COŞB.; **3.** (fig.) dezlănţuire a furiei; furie: *se veseli de neputincioasă şi comica lui spumegare.* C.PETR.; **4.** înspumare, asudare: *gerul dă aripi de vultur cailor în spumegare.* AL. [V. ***spumega***].

spumegát[1], ~ţi, spumegată, ~e a. **1.** cu spumă; înspumat, spumegător, spumat, spumegînd; *şi curgea deodată ploaie spumegată.* POP.; (fig.) *ale valurilor mîndre generaţii spumegate zidul vechi al mănăstirei în cadenţă îl lovesc.* ALEX.; **2.** plin de spumă; asudat, înspumat: *cal spumegat.* [V. ***spumega***].

spumegát[2], spumegaturi n. (rar) spumegare: *ochiul distinge într-o mare înfuriată pînzele corăbiilor printre spumegatul alb al jocului valurilor.* GHICA. [V. ***spumega***].

spumegătór, ~i, spumegătoáre a. care spumegă; înspumat, spumegat[1]: *valuri peste valuri s-azvîrl spumegătoare.* AL. // m. (înv.) **spumegător de mare**, pirat: *un vapor pentru urmărirea spumegătorilor de mare.* GHICA. [***Spumega*** + *-tor*; cf. fr. ***écumeur***].

spumegînd, ~zi, spumegîndă, ~e a. **1.** spumegat[1], spumos, spumegător: *valuri spumegînde;* **2.** spumat: *iute alergînd pe un cal spumegînd.* POP. [V. ***spumega***].

spumegós, ~şi, spumegoásă, ~e a. spumos: *rîuri spumegoase şi răpezi.* OD. [***Spumega*** + *-os*].

spumiéră, spumiere f. lingură plată, găurită, cu care se îndepărtează spuma de pe mîncărurile care fierb; spumătoare. [***Spumă*** + *-ieră* (după *supieră, sosieră*)].

spumînd, ~zi, spumîndă, ~e a. (rar) spumegător, spumegînd: *trăiam în doina tristă* [-a] *voinicului din munte, în visul ţărei drage, în stîncele-i cărunte, în rîurile-i care spumînde din munţi gem.* EM. [V. ***spuma***].

spumogén, spumogene a. substanţă care produce o spumă specială, utilizată la extinctoare. [De la ***spumă*** (după *fumigen*)].

spumós, ~şi, spumoásă, ~e a. **1.** care face spumă; cu spumă; înspumat, spumegător, spumant, spumegos: *porneşte spumoasele lui valuri bătrînul ocean.* ALEX.; *spumoasele pahare de bere;* **vin spumos**, vin care face spumă cînd este turnat în pahare, datorită fermentării incomplete sau unui procedeu special de fabricaţie; **2.** ca spuma; vaporos, diafan, fin, străveziu: *dădeam la o parte învelitoarea spumoasă care atîrna deasupra patului.* EL.; *bluză spumoasă;* **3.** (fig.) bogat în figuri de stil; plin de vervă; viu, colorat: *conversaţia aceasta uşoară şi spumoasă, lipsită de miez, ... încîntă pe conte.* GHEŢIE; *replici spumoase; stil spumos.* [***Spumă*** + *-os*].

spumozitáte, spumozităţi f. însuşirea a ceea ce este spumos: *spumozitatea şampaniei.* [Din fr. ***spumosité***].

spumuí, spumuiesc şi (reg.) **spúmui** vb. (tr.) a îndepărta spuma de pe mîncărurile care fierb (cu spumiera): *ai spumuit supa?* [***Spumă*** + *-ui*].

spunător, ~i, spunătoáre a. (înv.) revelator: *discurs spunător.* // m. propovăduitor: *slugi fură prorocii şi spuitori aceii venite.* COR.; (şi: **spuitor**). [***Spune*** + *-tor*].

spúne, spun vb. **1.** (înv.; tr.) a arăta; a indica: *spuse cărările sale lui Moisi.* PSALT.; *chipu-i îngeresc, ... mersu-i plin de farmec ... o spun mai mult că-i fată decît că e fecior.* AL.; **2.** (înv.; refl.) a se înfăţişa: *să spusă cu soţîile sale la divan.* DOS.; **3.** (tr.) a-şi

exprima prin cuvinte gînduri, idei, sentimente, opinii etc.; a formula un enunţ; a zice: *Dimitrie simţea ... că mai are ceva de îndeplinit, nici el n-ar fi putut spune ce anume.* GHEŢIE; **ce să spun ...,** formulă prin care se exprimă dezacordul, rezerva faţă de un lucru (relatat de interlocutor); **nu mai spune** sau **ce spui!,** formulă prin care se exprimă mirarea, îndoiala, neîncrederea, rezerva faţă de cele spuse de cineva: *ce spui tu, măi?* CR.; **4.** (tr.) a rosti sunete, cuvinte; a pronunţa, a articula: *moldovenii spun „chicior", ardelenii spun „pticior"; spune „a"!*; **5.** (tr.) a declama, a recita; a zice: *a spus o poezie*; **6.** (tr.) a arăta ceva prin cuvinte; a aduce la cunoştinţa cuiva; a comunica: *ce-ţi spuneam eu?* DELAVR.; *o voi ruga ... să-mi spună totul.* GHEŢIE; **a spune verde (în faţă** sau **în ochi),** a spune adevărul fără înconjur sau menajamente: *Moş Roată ... spunea omului verde în ochi, fie cine-o fi.* CR.; **a-i spune cuiva inima,** a presimţi, a intui: *mîine va veni! ştiu eu, că-mi spune inima.* COŞB.; **a-i spune cuiva una,** a comunica un lucru dezagreabil cuiva; **7.** (fig.; tr.) a semnifica: *gestul lui nu spune nimic*; **8.** (tr.) a transmite un mesaj: *spune-i să poftească.* PR.; **9.** (tr.) a atrage atenţia; a certa: *începuse să fure şi nimeni nu-i spunea nimic*; **10.** (înv. şi pop.; tr.) a explica, a lămuri: *la scripturi ... afla cuvinte scumpe şi nu se afla nime să i le spuie.* MOXA; **11.** (tr.) a afirma; a susţine; a pretinde: *poţi zidi o lume-ntreagă, poţi s-o sfarămi ..., orice-ai spune, peste toate o lopată de ţărînă se depune.* EM.; *grecul ... spune că cel mai mare bine pentru om ar fi să nu se nască.* BL.; (refl. impers.) *din bătrîni se spune că sînt ceasuri bune şi că rele sînt.* AL.; **12.** (tr.) a cere, a dispune, a ordona, a porunci: *spune-i să tacă!;* **13.** (tr.) a expune, a relata, a povesti: *am încălecat iute pe-o şa şi-am venit de v-am spus povestea aşa.* CR.; **a spune (cîte) verzi şi uscate** (sau **moşi pe groşi, vrute şi nevrute, gogoşi** ori **braşoave, cai verzi pe pereţi, cîte şi mai multe**), a pălăvrăgi; **14.** (tr.) a se afla scris, cuprins într-un text: *îţi luceau ochii de preacurvie cum spune Biblia.* PR.; (impers.) *spun că omorî patrusprezece inşi cu mîna lui.* BĂLC.; **15.** (rar; tr.) a evoca: *nu-ţi spune nimic glasul meu?* DELAVR.; **16.** (tr.) a mărturisi cuiva ceva; a se destăinui: *o trudea vreo taină şi-ar fi vrut s-o spuie.* COŞB.; *nu îi spusesem încă răspicat că o iubesc.* EL.; **17.** (înv., pop. şi fam.; tr.) a divulga, a pîrî, a denunţa: *vine nenea Iancu şi ăsta, cum mă cunoaşte, o să mă spuie, o să mă puie faţă.* CAR.; *îl chinuiseră cîteva zile să spună numele celor care îl trimiseseră.* PR.; **18.** (înv.; refl.) a se spovedi: *păsaţi, spuneţi-vă preuţilor!* COR.; **19.** (tr.) a numi, a chema, a intitula; a porecli: *cum ... l-a mai fi chemînd? – zi-i pe nume să ţi-l spun.* CR.; *oamenii îi spun „nebunul"*; (refl. impers.) *i se spune „maestru"*; **20.** (fig.; tr.) a cînta: *aud doina spusă din frunză.* DELAVR. [Lat. ***exponere***].

spúnere, spuneri f. **1.** acţiunea de a spune; **2.** exprimare prin cuvinte: *nuvela nu e ascultată pentru observaţia ei, ci pentru modalitatea spunerii.* CĂL.; **3.** comunicare: *a căzut în patima spunerii adevărului.* PR.; **4.** (înv.) propovăduire; predică: *spunerea ce e către efeseani.* COR.; **5.** (pop.) proverb, zicală: *să procitesc în minte mii de spuneri de folos.* PANN; **6.** (înv.) povestire; relatare: *copiez din albumul meu chiar spunerea doamnei B.* NEGR.; **7.** (rar) dezvăluire, divulgare; denunţ: *amîna spunerea numelor infractorilor.* [V. ***spune***].

spuntá, spunt vb. (italienism; înv.; intr.) a se ivi: *nu putu vreodată un zîmbet să mai spunte pe buzele lui arse.* MACED. [Din it. ***spuntare***].

spurc, spurcuri n. (reg.) **1.** excrement; **2.** mulţime (de ...): *are un spurc de oi*; **3.** numele unor boli de piele (urticarie, coşuri, furuncule etc.); spurcat[2], spurcăciune, spulberătură; **4.** reumatism. // m. (pl. **spurci**) **1.** (zool.) lup (*Canis lupus*): *la Andrii nu lucrăm, că-i rău de spurci.* POP; **2.** (zool.) şoarece (*Mus musculus*); **3.** (reg.) diavol. [Lat. ***spurcus***].

spurcá, spurc vb. **1.** (înv. şi pop.; tr.) a murdări (cu excremente, cu urină etc.): *n-am spurcat fîntîna.* VIERU; (refl. pas.) *numai cu un găinaţ de cioară marea nu se spurcă.* Z.; **2.** (fig.; tr.) a întina, a macula: *vă văd lungiţi pe patul juneţii ce-aţi spurcat-o.* EM.; **3.** (fig.; tr.) a pîngări, a necinsti: *de cînd pe-acest pămînt trădarea neagră calcă şi spurcă pragul sfînt al ospeţiei?* AL.; **4.** (înv. şi pop.; refl.) a-şi evacua excrementele sau urina (murdărind în jur): *s-a spurcat cîinele în casă*; **5.** (pop.; tr.) a atinge o mîncare sau un vas de gătit de ceva murdar, scîrbos sau oprit de biserică, făcîndu-l de nefolosit: *mi-a spurcat găleata*; **6.** (fig.; refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină impur prin atingere, ingurgitare etc.: *ia din cur şi bagă-n gură, şi păzea să nu te spurci.* Z.; **7.** (fig.; înv. şi pop.; tr.) a înjura; a batjocori: *l-am înfruntat cînd ne spurca şi ne batjocorea.* SAD.; *altă grijă n-au decît să spurce lumea cu sudalmele lor*; **8.** (fig.; înv. şi pop.; tr.) a silui; a necinsti: *acum, spurcată cum a fost de cei patru, mie nu-mi mai trebuie.* ST.; **9.** (bis.; refl.) a mînca de dulce în post[1]: *mulţi nu vor să mai ţie posturile cum trebuie; se spurcă după două, trei zile, că s-a înrăit lumea.* SOR.; **10.** (tr.) a încălca prescripţiile bisericii creştine referitoare la zilele de post[1]: *pasă-mi-te că eşti letin de spurci vinerea şi miercurea.* POP; **11.** (fig.; pop. şi fam.; refl.) a prinde gust de ceva neîngăduit, a se deprinde la rău; a se nărăvi, a se dedulci: *Iusuf, care se spurcase la lucru bun, a tot dezlegat sacul şi a mîncat.* CAR.; **12.** (pop.; refl. şi tr.) a gusta sau a face pe cineva să guste o fărîmă, un pic din ceva: *ce mi-ai dat? o ţîră! numai m-ai spurcat.* C.; **13.** (pop.; tr.) a face să-i meargă rău cuiva; a meni a rău: *iar vrei să te pupe cucul armenesc şi să te spurce, ca să nu-ţi meargă bine toată ziua?* CR.; **14.** (pop.; tr.) a atinge (în treacăt): *c-am zis munte, frunză-n stîncă, suie capra şi-o mănîncă, de nu-i place, nici n-o spurcă.* R.L.; (intr.) **nici nu spurcă pe lîngă ...,** nici nu seamănă cu ... [Lat. ***spurcare***].

spurcáci, spurcaci m. pasăre migratoare, înrudită cu dropia, de mărimea unei găini, cu spatele brun şi pîntecele alburiu, ocrotită prin lege; spurcoaică, dropie mică (*Otis tetrax*): *spîrcaciul era împrăştiat mai ales pe colinele goale din preajma Galaţilor.* SAD.; (şi: **spîrcaci**). [***Spurc*** + *-aci*].

spurcáre, spurcări f. **1.** acţiunea de a (se) spurca şi rezultatul ei; spurcat[2]; **2.** (înv. şi pop.) murdărire cu excremente, cu urină etc.; **3.** (fig.) pîngărire, profanare: *spurcarea celor sfinte*; **4.** (pop.) evacuare a excrementelor, a urinei: *nu îngăduia spurcarea mîţelor în casă*; **5.** (pop.) înjurătură: *spurcări ţigăneşti*; **6.** (bis.) încetare de a mai mînca de post[1]: *îl chinuia spurcarea din Postul mare.* [V. ***spurca***].

spurcát', ~ţi, spurcată, ~e a. **1.** (înv. şi pop.) murdar (de excremente, de urină etc.); respingător, scîrbos: *baligă spurcată*; **2.** (fig.; despre vorbe) vulgar, trivial, obscen; **a fi spurcat la gură** sau **a avea (o) gură spurcată,** a vorbi urît, cu trivialităţi; **3.** devenit impur, de nefolosit, prin atingerea cu ceva (considerat) murdar, scîrbos; în care nu se pun alimente pentru oameni: *găleată spurcată*; **4.** (fig.; înv.) carnal; desfrînat: *aţîţarea poftii cei spurcate.* BIBLIA; **5.** (fig.; adesa subst.) vrednic de dispreţ; mîrşav, ticălos; nelegiuit, păcătos: *în faptele-i spurcate era însuşi păcatul.* HEL.; *un spurcat de zmeu mi-a furat fata.* ISP; **6.** nesuferit, urîcios: *trei zile scăpam de spurcatele astea de vrăji.* ISP.; **7.** oprit, interzis de biserică (în posturi); necurat: *animal spurcat*; **8.** (înv. şi pop.; adesea subst.) păgîn: *să nu mor creştin, ci spurcat ca voi, dacă va mai intra cineva la mine.* NEGR. // m. artic. **1.** (reg.) diavolul, necuratul: *i-au descîntat ... de călcătură în cel spurcat.* GAL.; **2.** (zool.; reg.) lupul (*Canis lupus*). [V. ***spurca***].

spurcát'[2] n. **1.** spurcare; **2.** excrement: *viaţa noastră nu preţuieşte nici cît un spurcat de mîţă.* SAD.; **a-l trece pe cineva spurcatul,** a se scăpa pe el: *acuş vă ard cîteva jordii prin ţolul cela, de v-a trece spurcatul!* CR.; **3.** (pop.) numele unor boli de piele; spurc. [V. ***spurca***].

spurcăciúne, spurcăciuni f. **1.** (înv.; pop. şi fam.) murdărie: *apa curată şi dulce a Dîmboviţii s-a prefăcut într-o decoctiune de spurcăciune.* GHICA; **2.** lucru spurcat; mortăciune, hoit: *mănîncă tot felul de spurcăciuni*; **3.** (fig.) vorbă vulgară, trivială, obscenă: *parcă ar fi vrut să-şi cureţe buzele de spurcăciunile rostite.* GHEŢIE; **4.** (pop.) numele unor boli de piele; spurc; **5.** (fig.) greşeală, nelegiuire; păcătoşenie, păcat: *să ne iarte nouă păcatele şi să ne curăţească de toată spurcăciunea.* N.TEST.; **6.** (pop.) excrement: *pe lîngă garduri vezi spurcăciuni omeneşti;* **7.** (înv.; pop. şi fam.) animal (sălbatic), a cărui carne nu se mănîncă; (p. ext.) monstru: *spurcăciunea ... se hrănea cu carne de om.* ISP; **8.** epitet pentru o persoană dezgustătoare, respingătoare, scîrboasă: *fugi de-aici, spurcăciune!*; **9.** (înv.) păgîn: *el opri năvala spurcăciunilor de turci.* ISP. [***Spurca*** + *-ăciune*].

spurcătór, ~i, spurcătoáre a. (înv.; adesea subst.) pîngăritor, profanator: *nici spurcătorii, nici răpitorii, nici beţivii, nici ocărîtorii nu vor moşteni împărăţia cerului.* NEAGOE BASARAB. [***Spurca*** + *-ător*].

spurcoáică, spurcoaice f. (ornit.) spurcaci (*Otis tetrax*). [***Spurc*** + *-oaică*].

spúriu m. v. **şpur.**

spuroáică f. v. **şpuroaică.**

spus n. v. **spusă.**

spúsă, spuse f. **1.** (rar) indicaţie: *şi să face spusul trebii.* DOS.; **2.** (rar) faptul de a spune; spunere: *sînt tari feciori la spusuri, dar slabi la făptuit.* COŞB.; **3.** ceea ce s-a exprimat (oral); zisă; vorbă, cuvînt: *spusa voastră era sîntă şi frumoasă.* EM.; **4.** (înv., pop. şi fam.) afirmaţie; relatare; povestire: *alţii întăreau spusele celorlalţi.* CR.; *erau ... interesante spusele prefectului.* CAR.; (şi: (înv.) **spus**). [V. ***spune***].

spusc n. (reg.) zăgaz mobil la gardurile de pescuit. [Din rus. ***spusk***].

spusoáre, spusori f. (înv.; rar) afirmaţie; relatare; povestire: *pe spusoarea celui ce venise.* COSTIN. [***Spus*** + *-oare*].

spútă, sputе f. secreţie (patologică) a căilor respiratorii expectorată prin tuse; scuipat[2], flegmă, expectoraţie: *unui tebecist i s-a luat o probă de spută.* [Din lat. ***sputum***].

spútnic, sputnici m. numele a zece sateliţi artificiali ai Pămîntului (lansaţi în Uniunea Sovietică); (p. gener.) satelit artificial. [Din rus. ***sputnik***, fr. ***spoutnik***].

spuzár, spuzare n. **1.** (reg.) vătrai; **2.** (med. pop.) spuzeală. [***Spuză*** + *-ar*].

spúză, (rar) **spuze** f. **1.** cenuşă fierbinte; (p. ext.) jăratic, şperlă: *stau pe laiţi lîngă spuze un moşneag şi trei cumetre.* EM.; *au copt un ou în spuză*; **a(-şi) trage spuza pe turta sa,** v. **turtă**; **a scoate castanele din spuză cu mîna altuia,** v. **castană**; **2.** (fig.) mulţime (de ...): *tată a o spuză de copii.* CAR.; **3.** (med.; pop.) spuzeală. [Lat. **spudia* (<***spodium***); cf. alb. ***shpuzë***].

spuzeálă, spuzeli f. **1.** (pop.) nume generic pentru erupţiile care apar pe piele, sub formă de pete roşii sau de băşicuţe (însoţite de mîncărime); papulă, spuză, spuzar, spuzitură: *buzele ... acoperite de un fel de spuzeală.* GHEŢIE; **2.** (pop.) boală la ugerul vacilor, al oilor etc., cu ulceraţii sau bube mărunte; **3.** (fig.) mulţime (de ...); spuză: *nici noaptea cu spuzeala de stele ... n-ar fi întrecut acest palat.* DELAVR. [***Spuzi*** + *-eală*].

spuzénie, spuzenii f. (pop.) mulţime (de ...): *spuzenie de lume.* POP. [***Spuză*** + *-enie*].

spuzí, spuzesc vb. **1.** (refl.) a se transforma jăraticul în spuză: *jarul se spuzeşte.* TEODOR.; **2.** (refl. şi tr. fact.) a (se) acoperi, a (se) umple de spuzeală; a (se) irita: *un băieţel ... se zvîrcolea spuzit de pojar.* VLAH.; **3.** (p. gener.; refl. şi tr. fact.) a (se) umple de ...: *fumul des îi spuzea ochii*; **4.** (fig.; intr.) a apărea, a se produce în număr mare: *a dat frunza, au spuzit florile.* DELAVR. [De la ***spuză***].

spuzíme, spuzimi f. (înv.; rar) mulţime: *bieţii creştini ... văzînd atîta spuzime căzînd asupra lor, s-au închinat.* N.COSTIN. [***Spuză*** + *-ime*].

spuzíre, spuziri f. faptul de a (se) spuzi: *spuzirea buzelor.* [V. ***spuzi***].

spuzít, ~ţi, spuzită, ~e a. **1.** acoperit, umplut de spuzeală: *faţă spuzită*; **2.** plin (de ..., cu ...): *cerul rece, de sticlă, spuzit de stele.* ST. [V. ***spuzi***].

spuzitúră, spuzituri f. (reg.) spuzeală. [***Spuzi*** + *-tură*].

spuzós, ~şi, spuzoásă, ~e a. **1.** (rar) cu aspect de spuză; **2.** (înv.; rar) **vărsatul (cel) spuzos** (sau **cel roşu**), scarlatină. [***Spuză*** + *-os*].

squatter, squatteri [scuótăr] m. persoană fără adăpost care ocupă ilegal o locuință liberă sau destinată demolării. [Cuv. engl.].

squatterism [scuoterísm] n. condiție de squatter. [*Squatter* + *-ism*].

ss interj. v. **st**.

st interj. cuvînt prin care se cere liniște, tăcere, atenție: *st! nu te mișca.* CAR.; (și: **ss**). [Onomat.].

sta, stau vb. (intr.) **1.** a se opri din mers; a ședea: *plec și fluier, stau și tac.* COȘB.; *și noi unde ne-ntîlneam stam în loc și ne iubeam.* POP; **stai, că trag!,** formulă prin care cineva este somat să rămînă pe loc, să nu se apropie: *santinela strigă: stai, că trag!;* **stai!,** oprește!; **a-i sta cuiva în gît, v. gît; a nu-i (mai) sta cuiva picioarele,** v. **picior; 2.** (la imper.; cu valoare de interj.) așteaptă!, oprește!; un moment!: *stăi să mai bem cîte-oleacă de apă!* EM.; *stăi, întîi să te-ntreb.* CAR.; *stai să mă gîndesc.* TUD.; (fam.) **ia** (sau, reg., **ian, apoi**) **stai oleacă** (ori **puțin, puținel, un pic, cu binișorul**) sau **stai frate** (ori **frățioare, bre, mă**), nu te grăbi, ai răbdare: *ci numai nu te mînia, ci stai cu binișorul.* EM.; **stai** (**stați**) **să-ți** (**să vă**) **explic** (sau **să vezi, să vedeți, să-ți, să vă spun**), lasă (lăsați-)mă să-ți (să vă) explic: *așa am crezut și eu întîi, dar stai să vezi!* CAR.; **3.** a se întrerupe dintr-o acțiune, dintr-o activitate etc.; a nu mai continua ce a început: *unde am stătut ieri cu povestirea?* DRĂGHICI; **a nu-i mai sta cuiva gura,** a vorbi întruna, a nu mai tăcea: *erau cam obosite de drum, dar gura nu le stătea o clipă.* REBR.; **4.** a înceta, a conteni, a se potoli: *copacii au stat din freamăt.* VLAH.; *a-nceput de ieri să cadă cîte-un fulg, acum a stat.* COȘB.; **5.** a nu mai funcționa; a se opri: *moara cînd stă, atunci se sfărîmă.* Z.; **6.** (înv. și reg.) a nu mai putea înainta (de oboseală); a fi epuizat: *le stătuse caii de mergeau pe gios.* NEC.; **7.** a rămîne (nemișcat) într-un loc; a nu (mai) pleca; a ședea; a staționa: *ar fi stat Făt-Frumos locului, dar scumpă-i era frăția de cruce.* EM.; *sosește trenul – și nu stă mult.* CAR.; **a sta pe loc,** a nu progresa: *economia stă pe loc;* **a nu** (**putea**) **sta locului** (sau **la un loc, pe loc**), a nu avea astîmpăr: *flăcăul ... nu mai sta locului.* CR.; **8.** a fi inactiv, a lenevi: *nu stau mîinile copilei fără lucru.* COȘB.; **a sta degeaba** (sau **de pomană**) ori **a sta cu mîna** (sau **cu mîinile, cu brațele**) **în sîn** (ori **în șolduri, în brîu, legate**) sau **cu brațele încrucișate** (ori **cruciș**) (**la piept**), a fi inactiv, a nu face nimic; a nu lua nici o măsură: *consiliul de familie nu stătea cu mîinile-n sîn.* CAR.; *medicul băilor stătea de pomană toată ziua.* GHEȚIE; **9.** (pop.) a aștepta: *iară tu la gura sobei stai ca somnul să te prindă.* EM.; **ce** (**mai**) **stai?,** ce (mai) aștepți?: *ce mai stai? ziceai că te duci.* SL.; *ce stai bade, cît colea, cu-atîta inimă rea? ... da-ndrăznește de grăiește c-a mea inimă voiește.* POP; **10.** a petrece un timp undeva sau cu cineva; a zăbovi, a întîrzia: *stam ceasuri întregi cu el, fără ca să simt că vremea trece.* VLAH.; *unde ai stat atîta?;* (înv. și pop.) **a sta cu cineva** sau **a sta laolaltă,** a convietui; **11.** a pluti: *untdelemnul stă deasupra apei;* (fig.) *stau asupra Europei ... nouri de furtună.* SAD.; **12.** (pop. și fam.) a-și ocupa timpul cu ceva sau cu cineva; (p. ext.) a se preocupa: *sta tot de pîră.* NEC.; *nu m-aș mai da jos din pat, aș sta tot pe sărutat.* POP; **13.** a funcționa într-o slujbă; a persevera într-o ocupație etc.; a munci, a lucra: *într-o zi vine la mine și-mi spune că nu mai stă, că el mănîncă pîinea degeaba și-l mustră cugetul.* VLAH.; *stau toată ziua în sălile de curs, în laboratoare sau în saloanele cu bolnavi.* GHEȚIE; **14.** (înv. și pop.) a începe (o acțiune); a se pune să ...; a intenționa: *de-ți vine să-i cosești în bătaie, dacă-ai sta să te potrivești lor* CR.; **15.** (înv.) a interveni; a insista; a se strădui: *ș-au stătut di dzi, di noapti cu rugăminte și, cu mari greu ..., l-au iertat.* NEC.; (înv.; pop. și fam.) **a sta de cineva** (sau **de capul cuiva**), a fi foarte insistent: *toată ziua am stat de capul tatei să-mi facă și mie un buhai.* CR.; **16.** a fi pe punctul de a ..., a fi gata să ...: *sta să apună soarele după orizon.* BĂLC.; *au auzit că guvernul stă să plece.* PETR.; **17.** a se afla, a rămîne într-o anumită poziție; a fi așezat, orientat într-un anume fel; a ședea: *de jur împrejur lumea ... stă în semicerc.* CAR.; *arestanții stăteau în picioare.* VLAH.; *căutînd a-i dezobișnui ... să stea cu coatele pe masă.* CĂL.; **a sta grămadă** (sau **roi**) (**la un loc**), a se îngrămădi, a se aduna: *convoiu-ntreg, nedezlipit, îngenunchind se lasă ... și stă grămadă la un loc.* AL.; **a sta piatră** (sau **țeapăn, înfipt**), a se ține drept, nemișcat: *pe gînduri dus, sta piatră și tăcea.* COȘB.; **a sta poponeț,** v. **poponeț**[2]; **a sta ca o stană** (de piatră), v. **stană; a sta turcește,** v. **turcește; a sta picior peste picior,** v. **picior; a sta ca vițelul la poartă nouă,** v. **poartă; de-abia stă de ...,** nu mai poate de ...: *un om care de abia stă de somn.* SAD.; **a sta cu ochii pe cineva,** a supraveghea pe cineva; **18.** a fi, a rămîne în picioare, în poziție verticală: *gardul fără proptele nicicum poate sta.* Z.; **19.** a ședea (așezat) pe ceva: *stătea în fotoliu ... și foarte absorbită își dădea pasențe.* PR.; **a sta călare** (sau **pe cal**), a călări: *pe-un cal negru stă călare.* EM.; **a sta la masă,** v. **masă; a sta în pat;** a zăcea: *cîte zile sînt de cînd stau în pat?* VLAH.; **a sta** (**ca**) **pe ace** (sau **cărbuni, cuie, ghimpi, jar** etc.), a nu (mai) avea răbdare, liniște, astîmpăr: *spune-mi vestea, că stau pe cărbuni!* AL.; (pop. și fam.) **a sta** (**cu curul** sau **cu fundul**) **în două luntri,** a fi nehotărît sau duplicitar; **a sta pe tron** (sau **în scaun**), a domni; **20.** a se așeza, a se pune; a ședea: *m-a invitat să stau și a continuat să se plimbe.* IBR.; **stai** (sau **stați**) **jos,** formulă prin care cineva este invitat să se așeze: *stai jos, te rog!;* **21.** a se afla, a se găsi undeva; a fi, a exista într-un anumit loc: *lîngă prispă steteau două butii cu apă.* EM.; *stă copilul în pridvor și-ntinzînd spre ploaie mîna s-a atins de viitor.* VIERU; **a sta** (**de**) **față, a**) a asista: *Dumnezeu stă de față.* FIL.; **b**) (jur.; înv. și pop.) a confrunta (cu cineva); **c**) a adeveri: *vorbele iubirii moarte vinovate-mi stau de față.* EM.; **a sta la baza** (sau **la temelia**) **a ceva,** a constitui fundamentul sau fundamentarea a ceva: *la temelia artei moderne stau metodele de observație a naturii.* VIANU; **a sta alături,** a se compara; **a-i sta cuiva ceva pe** (sau **la**) **inimă** (ori **suflet**) sau **a-i sta ceva în** (sau **pe cap**), a neliniști, a preocupa, a obseda: *și raiu-n cap puțin mi-a stat.* COȘB.; (pop.) **a-i sta cuiva pe limbă, a**) a fi pe punctul de a spune (ce nu trebuie): *îi stătea pe limbă să întrebe.* REBR.; **b**) a nu găsi cuvîntul potrivit; (pop.) **a-i sta cuiva capul unde-i stau picioarele** (sau **tălpile**), a fi decapitat: *are să-ți steie capul unde-ți stau talpele.* CR.; **22.** a se plasa într-un anume loc, într-o anume poziție; a se posta, a se așeza: *Barbă-Cot m-a osîndit să stau în tufarul ista.* AL.; *sub stejar nu stau, că e rău de trăsnet.* GAL.; (despre păsări) **a sta pe ouă,** a cloci; **a-i sta cuiva împotrivă** sau **a sta împotriva cuiva,** a se împotrivi: *răbdarea poate la rele-mpotrivă sta.* PANN; **a sta în umbră, a**) a pîndi dintr-un loc ascuns; **b**) a fi modest, retras: *se ridică cine poate, pe cînd alții, stînd în umbră și cu inima smerită, neștiuți se pierd în taină.* EM.; **a sta alături de** (sau **cu**) **cineva,** a sprijini, a susține pe cineva sau ceva: *sînt fericit că stai alături cu mine.* CR.; **a sta deoparte,** a se ține rezervat, a nu interveni: *de ce stai deoparte, de ce nu te implici?* **a sta la coadă** (sau **la rînd**), a face coadă: *pregătisem și eu, stînd pe la cozi, tot ce era nevoie ca să ne simțim bine.* PR.; (fam.) **a sta pe** (sau **la, în**) **locul său,** a-și ști locul, a păstra măsura; (fam.) **a sta** (**piatră**) **pe capul cuiva** sau **a-i sta cuiva pe cap,** a incomoda, a plictisi pe cineva: *caută-ți altul; ce stai piatră pe capul nostru?* ST.; **a**(**-i**) **sta cuiva în putere** (sau **în putință**), v. **putere; 23.** a fi fixat, atîrnat de ceva; a fi așezat: *bîrnă grea ... ale cărei căpătîie stau în cîte-o bortă în ziduri.* CAR.; **24.** a domicilia, a locui: *nu-i casa lor în care stau.* COȘB.; **25.** (înv.) a asista: *la acesta feredeu ... stătură svinții apostoli.* DOS.; **26.** a fi sau a rămîne într-o anumită stare, situație, atitudine etc.: *iată, iubite poete, ... pentru ce stă încă indiferentă această biată „nație".* VLAH.; *moldovenii noștri păn în vremea de astăzi au stat obijduiți în întunerec.* MAT.; **a sta în extaz,** a se extazia; **a sta în tăcere,** v. **tăcere; a sta la pîndă,** a pîndi: *s-au deprins să stea mereu la pîndă.* OD.; **a sta de pază** (sau **de strajă, de planton**), a păzi: *de-atunci el stă de pază în mijlocul cîmpiei.* AL.; **a sta de vorbă,** a conversa; a discuta; a vorbi; **a sta la sfat,** a se sfătui; a conversa: *și-a găsit niște vecine, stă la sfat.* EM.; **a sta la taifas** (sau (reg.) **la taină**), a tăifăsui: *ospătîndu-se și stînd ei la taifas.* ISP.; *se strîng cete-cete, duminica, gătiți și stau la taină.* SOR.; **a sta în cumpănă** (sau **în cumpene**), a ezita: *sta el în cumpene să-l ieie, să nu-l ieie.* CR.; **a sta la îndoială,** a se îndoi: *nu aș sta la îndoială a proclama pe români unul din popoarele cele mai înaintate ale Europei.* GHICA; **a sta la dispoziția cuiva,** v. **dispoziție; a sta cu grijă,** a fi îngrijorat: *toată noaptea am stat cu grijă;* (reg.) **stai mereu!,** fii cuminte!; fii serios!: *taci, mă, din gură, stai mereu, că n-o să ne fotografiem toți.* SOR.; **a sta mărturie, a** mărturisi: *v-am adunat aci să stați mărturie după ce n-oi mai fi.* DELAVR.; (înv. și pop.) **a sta la** (**bună**) **învoială,** a se învoi: *am fost silit să stau la învoială cu ea.* EM.; (înv.) **a sta cu capul,** a insista; **a sta** (**mai, foarte** etc.) **bine** (sau **frumos** ori **rău, prost** etc.), a se afla într-o situație (mai) bună (ori rea): *despre cele dinafară stăm bine, avem pe Francia și pe Italia cu noi.* GHICA; *noi, generația actuală, stăm prost.* TOP; **a sta bine** (sau **rău**) **cu cineva,** a fi în relații bune (sau rele) cu cineva: *stătea bine cu toată lumea;* **cum stau** (**stai** etc.) (**cu ...**), în ce situație sînt (ești etc.) (cu ...); care este situația (cu ...): *momentan, cu banii cum stați?* GHEȚIE; *mă întrebi cum stau cu sănătatea;* **a-i sta cuiva în fire** (**să ...**) sau **a sta în firea cuiva** (**să ...**), a-i fi caracteristic cuiva: *nu-i stă în fire să mintă;* **a sta** (**dus, pierdut**) **pe gînduri,** a fi preocupat, absorbit de gînduri: *cînd aș sta pierdut pe gînduri, peste umăr mi-ar privi.* EM.; (pop.) **a sta la** (sau **pe**) **gînduri** (sau **pe cugete**), a fi nehotărît; a ezita: *hai, nu mai sta la gînduri, încalecă pe mine.* CR.; *am stat pe gînduri să-ți răspund ori să te las în plata Domnului.* VLAH.; (fam.) **a-i sta capul** (sau **firea, gîndul, gîndurile**) **la ceva** (sau **la cineva**), a fi preocupat, obsedat de cineva sau de ceva: *numai la prostii îți stă gîndul!;* (înv.) **a sta tare pentru ceva** (sau **cineva**), a fi dîrz, neclintit: *tari au stat strămbunii pentru-acest pămînt.* BOL.; **27.** a se prezenta, a se desfășura (o situație, un fapt etc.) într-un anumit mod: *cum stă acum întrebarea?* MAIOR.; *nu știu, zău, cum a sta și asta ..., cum am să mă înfățoșez înaintea femeii aceleia.* CR.; **a**(**-i**) **sta cuiva bine** (sau **frumos, admirabil** ori **rău, prost** etc.), a (nu) i se potrivi cuiva ceva; a-i ședea bine (sau rău): *ți-ai stă bine să fii grav și sentențios.* ARG.; *nu-ți stă bine pălăria;* **28.** (înv. și pop.) a fi, a exista; a trăi: *nu va sta mijloc să mă căsătoresc.* PANN; *ai să ajungi împărat, care n-a mai stat altul pe fața pămîntului așa de iubit.* CR.; **29.** (înv. și pop.) a dura, a dăinui: *prea mult un înger mi-ai părut și prea puțin femeie, ca fericirea ce-am avut să fi putut să steie.* EM.; **30.** a se alcătui, a se forma; a se defini, a se caracteriza; a se limita, a se reduce; a consta, a rezida: *fericirea unui popor stă în libertatea tuturor.* GHICA; *arta lui Eminescu stă în a preface ideile în muzică și metafore.* CĂL.; **31.** (înv.) a depinde: *supt vreme stăm, cu vreme ne mutăm viața.* COSTIN; **32.** (înv.) a avea loc; a se naște: *de acii stătu bucurie pretutinderea multă și veselie.* DOS.; [Mahomed] *a pus piatră săpată unde a stat bătălia.* DELAVR.; **33.** (înv. și pop.) a apărea: *în zioa de apoi, mare praznic, stătu Isus și striga grăind.* COR. [Lat. ***stare***].

stab n., m. v. **ștab**.

stábat n. imn închinat Fecioarei Maria, cîntat, la catolici, în Vinerea mare și la Adormirea Maicii Domnului (15 august). [Din lat. ***stabat*** (Mater Dolorosa) (titlul latinesc al imnului), it., fr. ***stabat***].

stabil, ~i, stabilă, ~e a. **1.** cu o bază solidă; bine așezat sau fixat, care nu se clatină, nu se răstoarnă; solid, trainic, stătător: *edificiu stabil; scara nu e stabilă;* **2.** permanent, statornic; definitiv: *domiciliu stabil;* **3.** care locuiește în același loc; sedentar, fixat: *populații stabile;* **4.** (fiz.) care prezintă stabilitate: *sistem fizic stabil;* **5.** (chim.) care nu se descompune de la sine; care nu poate fi descompus (decît cu greu) într-o reacție; **6.** care nu se schimbă, nu fluctuează; constant, fix, statornic; care nu poate fi clintit, schimbat; ferm, hotărît: *uzina aduce profituri stabile și sigure.* GHEȚIE; *principii, norme stabile;* **7.** durabil, trainic: *sentimente stabile.* [Din lat. ***stabilis***, it. ***stabile***].

stabilí, stabilesc vb. **1.** (refl.) a se așeza (definitiv), a se fixa într-un anumit loc; a se instala, a se statornici: *m-am stabilit definitiv la Tübingen.* CR.; **2.** (tr.) a amplasa; a instala: *nu era nevoie să vă stabiliți cartierul chiar în pădure.* SAD.; **3.** (tr.) a da o soluție definitivă; a hotărî, a decide: *nici o lege nu*

stabileşte ce anume limbă urmează a fi folosită în dezbaterile societăţilor particulare. GHEŢIE; **4.** (tr.) a aduce argumente, dovezi etc.; a arăta, a demonstra, a dovedi, a proba; (p. ext.) a descoperi: *faptul a fost stabilit de savanţi*; **5.** (înv.; tr.) a întemeia; a instui: *cuceritorul Daciei stabilise o colonie latină.* HASD.; **6.** (tr.) a face să existe; a realiza, a înfăptui: (refl. pas.) *pe stimă şi pe amicie se poate stabili căsătoria şi fonda adevărata familie.* GHICA; **a stabili legătura** (sau **legături**) **cu cineva**, a comunica cu cineva. [Din lat., it. ***stabilire***].

stabilimént, stabilimente n. **1.** aşezământ; ceea ce se înfiinţează pentru utilitate publică, pentru exploatarea unei industrii etc.; (p. ext.) localul unui aşezământ: *numărăm cinci stabilimente de ape minerale.* FIL.; *să intrăm în acest elegant stabiliment public.* CAR.; **2.** (rar) casă de prostituţie: [hotelul] *devenise un stabiliment deocheat.* GHEŢIE. [Din it. ***stabilimento***].

stabilíre, stabiliri f. **1.** acţiunea de a (se) stabili şi rezultatul ei; statornicire; **2.** aşezare, instalare (definitivă) într-un anumit loc: *stabilirea familiei noastre la Iaşi*; **3.** soluţionare a unei probleme; precizare fermă; hotărîre, dispunere: *ea singură conduce opera de stabilire a vinovăţiei.* CĂL.; *stabilirea principiilor ortografice revine lingviştilor*; **4.** demonstrare, dovedire, probare a unui fapt, a unei situaţii; (p. ext.) descoperire: *stabilirea latinităţii limbii române*; **5.** (înv.) întemeiere; instaurare: *stabilirea unui guvern provizoriu*; **6.** realizare: *stabilirea unei păci durabile în Balcani.* [V. ***stabili***].

stabilít[1]**, ~ţi, stabilită, ~e** a. **1.** aşezat (definitiv), fixat, instalat, statornicit într-un loc: *au incendiat casele noilor familii stabilite*; **2.** hotărît, precizat, decis: *nu respectă convenţia stabilită*; **3.** dovedit, probat; statornicit în timp, consacrat: *autori cu un renume stabilit.* R.L. [V. ***stabili***].

stabilít[2] n. material termoizolator sub formă de panouri de beton, constituit din talaş de răşinoase (ca agregat), impregnat cu soluţie de clorură de calciu şi ciment Portland sau metalurgic (ca liant). [Denumire comercială].

stabilitáte f. **1.** însuşirea de a fi stabil; **2.** starea a ceea ce este bine aşezat sau fixat; soliditate, fixitate; (p. ext.) echilibru: *forma asigură viteza şi stabilitatea vasului.* TUD.; *contraforţii îi dau o stabilitate robustă.* D.; **3.** starea a ceea ce nu se schimbă (uşor), nu fluctuează; constanţă, neclintire, statornicie; fermitate, hotărîre: *nici o ginte nu întrece pe anglezi în persistenţă, în stabilitate.* HASD.; (fig.) *iubirea pentru Ioana mi-a oferit o stabilitate afectivă.* PATAP.; **4.** durabilitate, statornicie, trăinicie: *poporul se va depărta de aceia care ... nu caută ordinea şi stabilitatea decît în despotism.* GHICA; *stabilitatea unui guvern*; **5.** proprietate a unui sistem fizic, chimic sau tehnic de a reveni la starea iniţială, după ce a suferit o acţiune perturbatoare; **6.** (chim.) proprietate a unei substanţe de a nu se descompune, de a nu-şi modifica structura. [Din lat. ***stabilitas, -atis***, fr. ***stabilité***].

stabilivólt m. v. stabilovolt.

stabilizá, stabilizez vb. **1.** (tr. şi refl.) a deveni sau a face să fie stabil; a (se) consolida, a (se) fixa, a (se) întări: *au fost stabilizate cursurile apelor*; **2.** (refl.) a se aşeza (definitiv) într-un anumit loc; a se instala, a se statornici: *după invaziile barbare, populaţia s-a stabilizat în regiunile de deal şi cîmpie*; **3.** (tr.) a fixa puterea de cumpărare a monedei naţionale la un anumit curs; **4.** (spec.; tr.) a efectua operaţiile care asigură stabilitatea unui sistem fizic, chimic, tehnic etc. [Din fr. ***stabiliser***].

stabilizánt, stabilizanţi m. (chim.; rar) stabilizator. [Din fr. ***stabilisant***].

stabilizáre, stabilizări f. **1.** acţiunea de a (se) stabiliza şi rezultatul ei; **2.** consolidare, fixare, întărire: *stabilizarea malurilor*; **3.** aşezare (definitivă) într-un loc; instalare, statornicire: *stabilizarea migratorilor în Europa*; **4.** (şi **stabilizare monetară**) fixare şi menţinere a valorii monedei naţionale la un anumit curs; ansamblu de măsuri luate în acest scop: *în '47, imediat după stabilizare, ... dacă îi predai* [cocoşeii], *nu-ţi făceau nimic.* PR.; **5.** (chim.) operaţie prin care se asigură menţinerea proprietăţilor unui produs chimic, în condiţii de depozitare, transport, exploatare. [V. ***stabiliza***].

stabilizatór, ~i, stabilizatoáre a. care face stabil; care dă stabilitate: *măsuri stabilizatoare.* // n. **1.** aparat pentru menţinerea constantă a tensiunii surselor de alimentare cu energie electrică; **2.** partea anterioară, fixă a ampenajului orizontal al unui avion, care împiedică înclinările mari ale acestuia în zbor; **3.** dispozitiv bazat pe principiul giroscopului, care reduce oscilaţiile unei nave; **4.** legătură elastică între capetele osiei unui autovehicul, care împiedică înclinările mari ale acestuia. // m. (chim.) substanţă care se adaugă unei soluţii, unei suspensii etc. pentru a-i mări stabilitatea; stabilizant. [Din fr. ***stabilisateur***].

stabilovólt, stabilovolţi m. tub electronic cu descărcare electrică în gaze, folosit ca stabilizator de tensiune electrică; (şi: **stabilivolt**). [Din fr., engl. ***stabilovolt***].

stabulaţíe f. întreţinere şi hrănire a animalelor prin menţinerea lor în grajduri, fie temporar, pe perioada de creştere, de îngrăşare, de mulgere etc., fie permanent, în unităţi de tip industrial; (şi: (înv.) **stabulaţiune**). [Din fr. ***stabulation***].

stabulaţiúne f. v. stabulaţie.

stacăn n. v. stacană.

stacánă, stacane f. (pop. şi fam.) **1.** cană; ceaşcă (mare); pahar (mare): *vindea ulcele de lut şi stacane*; **2.** conţinutul unei asemenea căni: *trage o stacană de bere.* AL.; (şi: (reg.) **stacan**). [Din rus. ***stakan*** „pahar"].

stacátă, stacate a. (muz.; rar) executat staccato: *acurateţea executării notelor stacate şi arpegiolate.* FIL. [Din it. ***staccata***].

staccáto adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) fără a lega notele între ele; sacadat: (adj.) *Grigoraş Dinicu a compus „Hora staccato".* // n. (parte dintr-o) compoziţie muzicală executată sacadat. [Cuv. it.].

stachét m. v. ştachetă.

stachétă f. v. ştachetă.

stacój, stacoji m. (zool.) **1.** homar (*Homarus vulgaris*): *un stacoj (rac de mare) năprasnic.* ISP; **2.** rac[1] (*Astacus fluviatilis*): *iar m-oi fi făcut roşie la faţă ca un stacoş.* AL.; (şi: (înv.) **stacoş**). [Din gr. mod. ***stakós***].

stacojíu, ~ii, stacojie, ~ii a. de culoare roşu aprins (ca stacojul); carmin: *a venit ... spre seară, cu acel admirabil şal stacojiu.* EL.; *chipul mat al Clarei deveni stacojiu.* PR. // n. culoare roşu-aprins: *stacojiul mă prinde de minune.* AL. [***Stacoj*** + ***-iu***].

stacóş m. v. stacoj.

stáctie f. (înv.; rar) ulei de mirt. [Din gr. mod. ***staktí***, sl. ***stakti***].

stádă, stade f. cuptor metalurgic simplu, cu vatra dreptunghiulară, fără instalaţii de suflat aerul, folosit pentru desulfurarea unor minereuri bogate în sulfuri. [Din germ. ***Stadel***].

stadiál, ~i, stadială, ~e a. **1.** care se dezvoltă în stadii, în etape: *evoluţie stadială*; **2.** (biol.) referitor la stadiile de dezvoltare a organismelor. // n. perioadă scurtă în timpul unei glaciaţii, cînd, datorită unei scăderi accentuate a temperaturii medii anuale, s-a manifestat o extindere maximă a gheţarilor. [Din lat. ***stadialis***, germ. ***stadial***].

stádie, stadii f. **1.** veche unitate de măsură pentru lungime egală cu aproximativ 125 de paşi[1]; distanţă corespunzătoare acestei lungimi; stadion, stadiu: *oştile se aflu într-o depărtare de opt stadii una de alta.* ISP; **2.** riglă gradată servind la măsurarea indirectă a distanţelor sau a cotelor relative în topografie; mira[1]. [Din gr. mod. ***stádia*** (pl. lui *stádion*), fr. ***stadia***].

stadimétric, ~ci, stadimetrică, ~ce a. care aparţine stadimetriei, referitor la stadimetrie; folosit în stadimetrie; tahimetric; **unghi stadimetric**, unghi diedru format în luneta topografică, a cărui valoare constantă permite măsurarea distanţelor pe cale optică. [Din fr. ***stadimétrique***].

stadimetríe f. ansamblul operaţiilor topografice pentru întocmirea planurilor şi a hărţilor, în care distanţele terestre se determină cu tahimetrul şi cu stadia; tahimetrie. [Din fr. ***stadimétrie***].

stadimétru, stadimetre n. instrument topografic optic pentru măsurarea indirectă a distanţelor dintre două puncte terestre; tahimetru, celerimetru. [Din fr. ***stadimètre***].

stadión, stadioane n. **1.** teren amenajat pentru competiţii sportive, înconjurat cu tribune pentru spectatori; stadiu: *pornirăspre stadion cu trei ceasuri mai devreme, să facă rost de bilete la meci.* PR.; *sportivii au intrat în stadion*; **2.** spectatorii aflaţi în tribune la o competiţie sportivă: *stadionul era în extaz*; **3.** (înv.) stadie. [Din gr. mod. ***stádion,*** germ. ***Stadion***].

stádiu, stadii n. **1.** (înv.) stadie; **2.** (înv.) teren amenajat pentru alergări şi alte întreceri sportive la grecii antici; stadion: *nu aveau apucături şi vocabular de camping, stadiu şi cîmp de curse.* C.PETR.; **3.** fază, etapă distinctă în evoluţia unui proces (economic, social, politic, istoric), a unui fenomen natural, a unei acţiuni etc.; grad, nivel, treaptă: *faza mitologică a omenirii este socotită ca un stadiu perimat.* BL.; *Alpii au atins fiecare stadiu al orogenezei cu zece milioane de ani mai devreme decît Apeninii.* R.L.; *stadiul actual al cunoştinţelor istorice*; **4.** fiecare dintre fazele unei boli: *aproape toţi fumătorii sînt atinşi de această boală, dar în diferite stadii.* R.LIB. [Din lat. ***stadium***, fr. ***stade***, germ. ***Stadium***].

stadoálă f. v. standoală.

staf, stafuri n. **1.** grup de persoane cu atribuţii speciale, de conducere a unei întreprinderi, a unei organizaţii etc., sub direcţia unui şef: *lideri pot fi ... toţi cei ce fac parte din staful respectivului partid.* D.; **2.** (p. ext.) sediul în care îşi desfăşoară activitatea acest grup; (scris şi: *staff*). [Din engl. ***staff***].

stafáj, stafaje n. (rar) ornamentaţie; (spec.) decoraţie arhitecturală: *plantele încetează de a mai fi simplu stafaj, participînd şi ele la misterul şi la drama imaginată.* BL. [Cf. it. ***staffa***].

stafetár m. v. ştafetar.

stafétă f. v. ştafetă.

stafidă, stafide f. boabă uscată şi fără seminţe a unor specii de struguri (folosită la prepararea unor mîncăruri şi prăjituri): *ibovnica nu se ţine cu stafide şi smochine.* Z.; *stafide de Corint; plăcintă cu brînză şi stafide.* [Din gr. mod. ***stafída***].

stafidí, stafidesc vb. **1.** (refl.; despre boabe de struguri sau alte fructe) a deveni stafide; a se usca, a se deshidrata; **2.** (fig.; fam.; tr. şi refl.) a (se) zbîrci (ca o stafidă) din cauza slăbirii, a bătrîneţii etc.: *faţă stafidită de ani şi suferinţi.* [De la ***stafidă***].

stafidíre f. **1.** acţiunea de a (se) stafidi şi rezultatul ei; **2.** (fig.; fam.) zbîrcire (ca stafida): *faţa ei dădea semne de stafidire.* [V. ***stafidi***].

stafidít, ~ţi, stafidită, ~e a. **1.** (despre struguri sau alte fructe) uscat, deshidratat: *bucăţi de mere stafidite*; **2.** (fig.; fam.) zbîrcit (ca stafida) din cauza slăbirii excesive, a bătrîneţii etc.: *toată fiinţa ei stafidită, suptă, scheletizată era ... numai un pretext ca să mai zăbovească pe lume olecuţă de suflet.* VLAH. [V. ***stafidi***].

stafíe, stafii f. **1.** materializare a sufletului unui om despre care se crede că a murit neiertat de păcate, că a fost vrăjit etc., care umblă mai ales noaptea, prin locuri pustii; (spec.) geniu păzitor al locurilor, al clădirilor etc. părăsite: *pietrarii au obicei a fura umbra cuiva, adică a-i lua măsura umbrei cu o trestie şi a zidi apoi acea trestie în talpa zidirii; omul cu umbra furată moare pînă în 40 de zile şi devine stafie nevăzută şi geniul întăritor al casei.* AL.; *noaptea se zicea că vine stafia muierii.* SOR.; **2.** arătare, fantomă, nălucă, spectru, strigoi: *deodată vede o stafie înaltă cît un salcîm.* PR.; (fig.) *fericirea şi nefericirea sînt intelectuale, stafii ale creierilor.* MAIOR.; **3.** (fig.; fam.) persoană (bătrînă) urîtă, slabă, rea: *hai să fugim împreună pînă nu se trezeşte stahia.* AL.; (şi: (înv. şi reg.) **stahie**). [Cf. gr. mod. ***stihíon***, alb. ***stihi, stihjo***].

stafilocóc, stafilococi m. gen de bacterii de formă sferică, dispuse în ciorchini, care produc procese purulente (foliculite, abcese etc.) cu tendinţe de generalizare (septicemie). [Din fr. ***staphylocoque***].

stafilococcemíe f. infecţie generalizată datorită prezenţei stafilococului în sînge; septicemie determinată de stafilococi. [Din fr. ***staphylococcémie***].

stafilocócic, ~ci, stafilococícă, ~ce a. referitor la stafilococ; provocat de stafilococi; cu stafilococi: *infecţie stafilococică*. [Din fr. ***staphylococcique***].

stafilocócie f. nume generic pentru infecţiile cu stafilococ, de obicei rebele la tratamentul obişnuit, impunînd autovaccinării; **stafilococie malignă a feţei,** varietate de stafilococie care se extinde pornind de la un furuncul al buzei superioare sau al aripii nazale şi se poate complica cu tromboflebita sinusului cavernos. [Din fr. ***staphylococcie***].

stafilodermíe f. nume generic pentru o serie de procese patologice de natură stafilococică la nivelul pielii. [Din fr. ***staphylodermie***].

stafilóm, stafiloame n. proeminenţă cu aspect de ciorchine, care apare pe suprafaţa globului ocular, ca urmare a slăbirii structurii fibroase a sclerei sau a corneei, în urma unor procese inflamatorii sau degenerative. [Din fr. ***staphylome***].

stafiloplástie f. operaţie plastică a luetei şi a vălului palatin. [Din fr. ***staphyloplastie***].

stafilorafíe, stafilorafii f. sutură chirurgicală a unei fisuri la nivelul luetei şi a vălului palatin. [Din fr. ***staphylorraphie***].

stagflăţie, stagflaţii f. fenomen economic constînd în coexistenţa stagnării economiei, a inflaţiei şi a şomajului. [Din engl., fr. ***stagflation,*** germ. ***Stagflation***].

stagiár, ~i, stagiară, ~e a. **1.** care ţine de stagiu, referitor la stagiu; **2.** (şi m., f.) (persoană) care îşi face stagiul (într-un domeniu de activitate): *este inginer stagiar.* R.LIB.; *medic stagiar.* [Din fr. ***stagiaire***].

stagiatúră, stagiaturi f. perioadă de iniţiere a unui începător în profesia, în specialitatea sa, într-un anumit loc de muncă; stagiu: *stagiatura va dura un an.* [***Stagiu*** + ***-tură***].

stágiu, stagii n. **1.** stagiatură: *tinerii aceştia abia şi-au încheiat stagiul în avocatură*; **2.** (rar) vechime în muncă a unui angajat (începător); **3. stagiu militar,** perioadă stabilită prin lege în care un cetăţean prestează serviciul militar activ; armată: *mi se apropie şi sorocul stagiului militar.* SAD.; **4.** perioadă de timp constituind o etapă în desfăşurarea unei activităţi, a unui proces, a unui fenomen etc.: *după un lung stagiu de sforţări inutile într-un domeniu, ... renunţă.* CĂL.; **5.** (rar) perioadă necesară de şedere a unui străin în ţară pentru a dobîndi împămîntenirea: *dispensă de stagiu.* [Din lat. ***stagium***, fr. ***stage***].

stagiúne, stagiuni f. **1.** (înv.) anotimp; **2.** perioadă determinată în cadrul unui an, în care teatrele, filarmonicile etc. susţin reprezentanţii regulat: *în ajunul închiderii stagiunii, un mare număr de spectatori se înghesuiau.* GHEŢIE; *Teatrul Naţional anunţă deschiderea stagiunii la 1 octombrie.* [Din it. ***stagione***].

stagná, stagnez vb. (intr.) **1.** a nu curge; a bălti: *apa murdară stagnează în depresiuni*; **2.** (p. anal.) a persista: *mirosul stagnează*; **3.** (fig.) a sta pe loc, a nu progresa; a staţiona, a lîncezi, a trena: *în asemenea condiţii, arta cinematografică stagnează.* VR.; *economia stagnează.* [Din fr. ***stagner***, lat. ***stagnare***].

stagnánt, ~ţi, stagnantă, ~e a. **1.** care nu curge; stătător: *canale cu apă stagnantă*; **2.** (fig.) care stă pe loc, care nu face nici un progres; trenant, staţionar: *era o epocă fără nici un ideal, dedată unui materialism vulgar şi stagnant.* GAL. [Din fr. ***stagnant***].

stagnáre, stagnări f. **1.** faptul de a stagna; stagnaţie; **2.** oprire a cursului unei ape: *stagnarea apelor*; **3.** (fig.) stare de inactivitate; lipsă de progres; staţionare, lîncezeală, trenare, stagnaţie: *se observă, în cursul civilizaţiei, urcuşuri, stagnări şi căderi.* CĂL.; *stagnarea afacerilor.* [V. ***stagna***].

stagnáţie, stagnaţii f. (înv.) stagnare: (fig.) *stagnaţia aceasta care a rămas în poezia noastră.* VLAH. [Din lat. ***stagnatio, -onis***, fr. ***stagnation***].

stagnofíl, ~i, stagnofilă, ~e a. (despre peşti) care trăieşte în ape dulci stătătoare. [De la ***stagna***].

stahanovísm n. metodă de mărire a randamentului muncii, practicată în URSS şi în alte ţări socialiste, între 1930-1950, bazată pe principiul stimulării muncitorilor la întrecere. [Din fr. ***stakhanovisme***].

stahanovíst, ~şti, stahanovistă, ~e a. care ţine de stahanovism, tipic stahanovismului, referitor la stahanovism: *mentalitate stahanovistă.* // m., f. adept al stahanovismului; persoană care practică stahanovismul: *ziarele ... vorbeau ... despre întreceri socialiste şi stahanovişti.* GHEŢIE. [Din fr. ***stakhanoviste***, cf. rus. ***stahanovec***].

stahíe f. v. stafie.

stal, staluri n. **1.** scaun numerotat, situat în spatele fotoliilor, la parterul unei săli de spectacole; (p. ext.) parte a sălii de spectacole unde sînt plasate aceste scaune: *era într-un stal, drept în faţa mea.* CAR.; *îşi desfăţă ochii cu lumea elegantă din loji şi din staluri.* GHEŢIE; **2.** (p. ext.) spectatorii aflaţi în asemenea scaune: *actorii dialogau cu stalul.* [Din fr. ***stalle***].

stalactítă, stalactite f. **1.** formaţie calcaroasă cu aspect de ţurţure, care se formează pe tavanul unor peşteri, galerii subterane etc., prin continua depunere a carbonatului de calciu din picăturile de apă de infiltraţie: *pe pereţii umezi şi întunecoşi ai peşterii, vedem o bogăţie uimitoare de stalactite.* VLAH.; **2.** formă (digitală, conică etc.) de agregare a mineralelor, depusă în geode sau în alte goluri din roci; **3.** motiv ornamental imitînd formaţia calcaroasă descrisă mai sus: *cornişe şi capiteluri cu stalactite.* [Din fr. ***stalactite***].

stalactític, ~ci, stalactitică, ~ce a. de stalactită. [***Stalactită*** + ***-ic***].

stalagmítă, stalagmite f. formaţie calcaroasă cu aspect de con alungit, care se formează pe solul unor peşteri, galerii subterane etc., prin continua depunere a carbonatului de calciu din picăturile de apă de infiltraţie scurse din vîrful stalactitelor: *picioarele îmi alunecă pe conurile stalagmitelor.* SAD. [Din fr. ***stalagmite***].

stalagmométru, stalagmometre n. dispozitiv pentru determinarea tensiunii superficiale a lichidelor sau a soluţiilor, pe baza numărului de picături scurse dintr-un volum dat din acea soluţie printr-un tub capilar. [Din fr. ***stalagmomètre***].

stálie, stalii f. **1.** zi încadrată în termenul stipulat în contractul de navlosire, pentru încărcarea şi descărcarea mărfii; răstimp al şederii unui vas comercial în port, peste durata stabilită; **2.** supracotă plătită la chiria unei nave, cînd s-a depăşit termenul de închiriere prevăzut în contract. [Din it. ***stallia***].

stalinísm n. **1.** doctrină, practici politice specifice lui I.V. Stalin şi anturajului său: *stalinismul românesc a fost ... cel mai dur din Europa de Est.* PATAP.; *stalinismul a făcut milioane de victime*; **2.** mod de guvernare despotic asemenea celui practicat de Stalin în URSS. [Din fr. ***stalinisme***].

staliníst, ~şti, stalinistă, ~e a. specific lui Stalin sau stalinismului, referitor la Stalin sau la stalinism: *detest metodele staliniste de guvernare.* // m. partizan al lui Stalin, adept al stalinismului. [***Stalin***(*ism*) + ***-ist***].

stalinít n. aliaj dur de fier cu crom, carbon, mangan şi siliciu, folosit la piesele de mare uzură. [Din rus. ***stalinit***].

stámbă, stambe şi **stămburi** f. **1.** ţesătură de bumbac viu imprimată, din care se confecţionează îmbrăcăminte de vară (pentru femei): *purta părul tuns şi rochie de stambă.* EL.; **2.** (la pl.; în forma **stămburi**) varietăţi de asemenea ţesătură; îmbrăcăminte confecţionată dintr-o astfel de ţesătură: *magazin de stămburi ieftine*; **3.** (înv.) teasc de tipografie; tipar: *acum tălmăcindu-să pre limba românească, s-au dat în stambă cu buna socotinţă şi cheltuială a Preasfinţiii sale* (a. 1765). GCR.; **a da în** (sau **prin, pe, la**) **stambă,** a face cunoscut (prin presă): *era vestită şi în stambă dată de văduvă grasă, putredă bogată.* PANN; **a se da în stambă,** a se face de rîs: *ţi-au venit pandaliile şi-acu te dai în stambă pe Calea Victoriei?* GHEŢIE; **4.** (astăzi în forma **stampă**) imagine imprimată după o gravură sau după o litografie: *răsfoia o carte cu gravuri; se opri la o stampă colorată.* VLAH.; *capul nipon cu ochelari, adus între baionete, ... dau atitudinii lui un aer de stampă.* ARG.; **5.** (fig.) pecete: *stampa geniului.* OD.; **6.** (reg.) soi[1]; (p. ext.) aspect; înfăţişare: *grangurul ... cu toată stamba lui cea domnească ... rămase îndărăpt.* POP.; **7.** (înv. şi reg.) fard lichid pentru albirea feţei; (şi: **stampă**). [Din gr. mod. ***stámpa***, it. ***stampa***].

stamboálă, stamboale f. (reg.) baniţă, dimirlie cu capacitatea de la 12 kg la 25 kg; conţinutul unei baniţe; (p. ext.) cantitate mare: *au sodom de bani; dau o stamboală de bani.* SAD.: *şi-ncarc la stamboale ... tot grîu mărunt şi de arnăut.* POP.; **cu stamboala,** din belşug; foarte mult: *a cărat aurul cu stamboala de peste nouă mări şi nouă ţări.* C.PETR.; (compus; înv.) **stambol-chilă,** chilă[1] constantinopolitană; (şi: (înv.) **stambol**). [Din turc. ***Stambol*** (*kilesi*)].

stamból[1], stamboli m. monedă turceească de aur, care a circulat şi în ţările române în sec. al XVIII-lea. [Din turc. ***Stambol*** (=***Istanbul***)].

stamból[2] n. v. stamboală.

stambol-şál n. v. **stambol-şali.**

stambol-şalí n. (înv.) stofă de lînă de Constantinopol: *o dulamă de stambol-şal* (a. 1767). URIC.; (şi: **stambol-şal**). [Din turc. ***Stambol şalisi***].

staminál, ~i, staminală, ~e a. care ţine de stamine, referitor la stamine; cu stamine. [Din fr. ***staminal***].

stamínă, stamine f. organ masculin de reproducere al florii, compus din filament şi anteră care produce polen. [Din lat. ***stamen, -inis***].

staminifér, ~i, staminiferă, ~e a. (despre flori sau părţi ale lor) care poartă stamine. [Din fr. ***staminifère***].

staminódiu, staminodii n. stamină sterilă, lipsită de anteră. [Din fr. ***staminode***].

stámnă, stamne f. (înv. şi reg.) urcior; cană. [Din sl. ***stamĭna***].

stampă, stampez vb. (tr.) a imprima un profil sau un desen pe suprafaţa unui obiect de metal prin deformare plastică, cu ajutorul unui poanson şi al unei matriţe: *a stampa monede, medalii.* [Din it. ***stampare***].

stampăre, stampări f. acţiunea de a stampa şi rezultatul ei: *stamparea monedelor; stamparea tacîmurilor.* [V. ***stampa***].

stámpă f. v. stambă.

stampilá vb. v. ştampila.

stampiiáre f. v. ştampilare.

stampilát a. v. ştampilat.

stampílă f. v. ştampilă.

stan[1], stani m. şi **stanuri** n. **1.** (pop.) partea cămăşii ţărăneşti care acoperă pieptul sau spatele: *poalele le-au ros guzganii şi-am rămas numai cu stanii.* POP.; **2.** (reg.) partea de talie în jos (mai largă) a unei cămăşi femeieşti; poală; **3.** (reg.) clin (la cămaşă, la fustă etc.); **4.** (reg.) staturâ. [Din ucr., bulg., sb. ***stan***].

stan[2] n. v. stană.

stanát, stanáţi m. sare a acidului stanic. [Din fr. ***stannate***].

stánă, stane f. bloc masiv, bolovan mare de piatră; (p. ext.) stîncă: *se făcură stane de piatră.* ISP.; *stanuri trunchiate despicau negurele.* EM.; **a fi** (sau **a sta, a rămîne**) (**ca o**) **stană** (**de piatră**), a fi (sau a sta, a rămîne) încremenit, nemişcat: *calul stă ca o stană.* SAD.; *omul ... care deschidea alaiul rămase stană de piatră.* GHEŢIE; (înv.; rar) **stan de piatră** (sau **de marmură**), stîlp, turn de piatră (sau de marmură); coloană de piatră (sau de marmură): *aceasta ... era în pază într-un stan de piatră nalt.* DOS.; (şi: (înv. şi pop.) **stan**). [Din sl. ***stanŭ***].

stáncă, stánci şi (reg.) **stance** f. **1.** (ornit.; pop.) stăncuţă (*Coloeus monedula*): *cunosc ... după*

glasul acelor cioare şi acelor stănci că vremea se strică. SAD.; **2.** (ornit.; reg.) cioară (*Corvus cornix* sau *corone*): *schimbă ... pe porumbiţă în trup de stancă.* AL.; **3.** epitet (depreciativ) pentru o femeie cu pielea negricioasă: *să vă poată bate şi porecli cioare şi stance fără să aveţi voie a-i răspunde.* NEGR. [Probabil de la ***Stanca*** n. pr.].

stand, standuri n. **1.** loc amenajat pentru întrecerile de tir: *cît priveşte pe domni, ei preferă standul de talere, amenajat într-un loc ferit.* GHEŢIE; **2.** loc unde vînătorii aşteaptă vînatul după goană; **3.** spaţiu amenajat cu vitrine, mese, panouri etc. într-o expoziţie, într-un magazin pentru prezentarea exponatelor: *standuri de cărţi*; **4.** instalaţie fixă în uzine, ateliere etc. pentru încercarea maşinilor, motoarelor, aparatelor noi, ieşite de la montaj; banc de probă; (p. restr.) utilaj folosit în acest scop. [Din fr., engl. ***stand***, germ. ***Stand***].

standard, standarde n. normă care reglementează calitatea, caracteristicile etc. unui produs; produs tip realizat după aceste norme; **standard de stat**, stas; **standard de viaţă**, nivel de trai: *sănătatea poporului cere alt standard de viaţă.* SAD. // a. (fig.) făcut după un şablon, lipsit de originalitate; standardizat; comun, banal, şablonard: *obişnuieşte să lăcrimeze, la nevoie, după o reţetă sufletească standard.* ARG.; *limbaj, fraze standard.* [Din fr., engl. ***standard***, germ. ***Standard***].

standardizá, standardizez vb. (tr.) **1.** a stabili şi a aplica un standard; a fabrica în serie, conform unui standard; **2.** (fig.) a uniformiza; a banaliza: (refl. pas.) *viaţa noastră fusese standardizată.* [Din fr. ***standardiser***].

standardizáre, standardizări f. **1.** acţiunea de a standardiza şi rezultatul ei; **2.** (fig.) uniformizare; banalizare: *spiritul refuză standardizările.* [V. ***standardiza***].

standardizát, ~ţi, standardizată, ~e a. **1.** corespunzător unui standard; fabricat în serie conform unui standard: *produse standardizate*; **2.** (fig.) standard; banal, comun, şablonard: *raportul dintre stilul standardizat şi cel individual variază după natura comunicării.* VIANU. [V. ***standardiza***].

stand-by [sténdbai] n. invar. **1.** situaţie în care un pasager fără rezervare prealabilă într-un avion de linie este admis pe unul din locurile disponibile; (tehn.) **în stand-by**, în aşteptarea unei comenzi; **2.** înţelegere între bancă şi client potrivit căreia banca acordă clientului dreptul de a obţine credite succesive, într-o perioadă convenită, pînă la un total stabilit. [Cuv. engl.].

standing [sténdinG] n. poziţie socială, nivel de trai al unei persoane; confort ridicat. [Cuv. engl.].

standoálă, standoale f. (reg.) **1.** şură[1]: *m-oi duce într-o noapte ... la standoale, unde ţin ciocoii grîul.* SAD.; **2.** (reg.) loc unde se află mai multe coşare sau hambare (pe moşiile mari); (şi: **stodoală**). [Din ucr. ***stodola***].

stánic, ~ci, stanică, ~ce a. care conţine staniu (tetravalent), referitor la staniu; **acid stanic**, acid oxigenat al staniului. [Din fr. ***stannique***].

stanifér, ~i, staniferă, ~e a. (despre minereuri, roci etc.) cu staniu, bogat în staniu. [Din fr. ***stannifère***].

stanínă f. sulfură naturală de staniu. [Din fr. ***stannine***].

staniól, stanioluri n. foaie subţire de staniu, de aluminiu sau de plumb, folosită ca ambalaj pentru unele produse alimentare sau industriale: *capsule de staniol pentru sticle.* [Din germ. ***Stanniol***].

stánişte, stanişti şi **stănişti** f. **1.** (pop.) loc răcoros unde se odihnesc vara, în timpul căldurilor (amiezii), vitele, oile, caii etc.; stavă, zăcătoare: *eu nu mă despart de stînă ..., să las stanişti şi nedeie.* COŞB.; **2.** (reg.) loc de popas, de întîlnire: *se adună o mulţime de dăscălime la noi, căci aici era staniştea lor.* CR.; **3.** (înv.) tabără; cantonament: *din zori pînă-n noapte curg spre staniştea oştilor darabani.* VLAH. [Din sl. ***stanište*** „staţie"].

stániu n. cositor. [Din lat. ***stannum***, ***stagnum***, it. ***stagno***].

stanóg n. v. stănog.

stanós, ~şi, stanoásă, ~e a. care conţine staniu (bivalent): *clorură stanoasă.* [Din fr. ***stanneux***].

Stan-Păţítul m. persoană care a păţit multe în viaţă şi care a tras învăţăminte din cele întîmplate; om cu experienţă: *la orice treabă pe Stan-Păţitul întreabă.* Z. [***Stan*** n. pr. + ***păţit***].

stanţá vb. v. ştanţa.

stanţát a. v. ştanţat.

stánţă[1], stanţe f. **1.** strofă cu înţeles de sine stătător, alcătuită de obicei din opt versuri, după o anumită schemă metrică: *manualul de istorie ... pus în stanţe şi troheie.* MAIOR.; **2.** (la pl.) poezie alcătuită din astfel de strofe; (p. gener.) poezie: *mă lăsasem la o lină reverie recitînd încet nişte stanţe d-ale lui Anacreon.* NEGR. [Din it. ***stanza***].

stánţă[2] f. v. ştanţă.

stánţie f. v. staţie.

star[1], staruri n. vedetă de cinema; (p. gener.) personalitate marcantă în cinema, muzică, sport. [Din fr., engl. ***star***].

star[2] n. ambarcaţie sportivă cu vele, cu catarg, cu una sau două crucete, pentru două persoane. [Din engl. ***star***(*board*)].

stáre, stări f. **1.** faptul de a sta; stat[1]; **2.** oprire, întrerupere din mers: *viaţa unui regiment în marş e aşa de complicată ..., încît şi starea pe loc e o necontenită frămîntare.* SAD.; (fig.) *acest timp de espiaţie ce o naţie ... sufere ... se pare adesea un repaos, stare în calea progresului.* BĂLC.; **3.** (bis.; pop.) oprire (la răspîntii) a procesiunii mortuare în drum spre cimitir, pentru a se citi din evanghelii; popas, odihnă, staţie; fiecare dintre evangheliile citite la aceste opriri; stîlp: *la fiecare oprire, încetau şi clopotele, pînă se citea evanghelia ...; dar după fiecare stare ..., se desprindeau tot mai mulţi din mulţime şi, cu colacul în mînă, porneau spre casele lor.* AG.; **4.** (adesea fig.) fixare, rămînere într-un loc; şedere; nemişcare; încremenire: *orice noroc şi-ntinde aripele, gonit de clipele stării pe loc.* EM.; **a nu (mai) avea stare** sau (reg.) **a nu-l mai prinde starea** ori **a nu-şi afla stare**, a nu (mai) avea astîmpăr, linişte, tihnă: *pe feciorul cel mic nu-l mai prindea starea, nu putea de jalea mamei.* POP.; **5.** aşezare într-un anume fel; poziţie: *se învîrtea în pat ... îşi aşeza picioarele şi trupul în stările cele mai slobode.* VLAH.; **6.** (tipogr.) spaţiu alb la începutul rîndului cules ca alineat; **7.** (înv. şi reg.) corp (omenesc); statură: *prea se potrivesc tinerii la stare şi la făptură.* SL.; **8.** situaţie în care se află cineva sau ceva; mod în care se prezintă; împrejurare, circumstanţă, context, conjunctură: *stilul jurnaliştilor ... a ajuns într-o stare ce nu mai îngăduie tăcerea.* MAIOR.; **stare de lucruri** (sau **de fapt**), situaţie generală existentă la un moment dat: *dumneavoastră nu cunoaşteţi starea de lucruri de aici.* PETR.; (înv.) **stare împrejur**, circumstanţă: *dovezile lucrului cerşut cu toate stările împrejur.* PRAV.; (înv.) **stare împotrivă**, opoziţie: *starea cea împotrivă a tătîne-mieu mă opriia.* VARL.; **stare civilă**, v. **civil**; **stare de asediu**, v. **asediu**; **stare de urgenţă** (sau **de necesitate**), v. **necesitate**; (înv.) **la starea locului**, la faţa locului; **a fi în stare să ...**, a putea, a fi capabil să ...: *ţine la mine şi nu e în stare să mă refuze.* CAR.; *era în stare să-ţi descrie perfect un oraş numai după un ceas de plimbare.* EL.; **a aduce** (sau **a pune**) **în stare** (**ca**) **să ...**, a face capabil (ca) să ...; a determina (ca) să ...: *voiesc să te pun în stare de a judeca lucrurile.* GHICA; (reg.) **a fi în stare** (**binecuvîntată**) (sau **în starea darului**, **în altă stare**), (despre femei) a fi gravidă: *era în stare binecuvîntată.* AG.; **9.** (fiz.) mod de prezentare a corpurilor în formă solidă, lichidă sau gazoasă; **10.** fel în care se simte cineva (fizic sau psihic): *mai proprie îi e omului înclinarea spre rîs, starea de inocenţă.* PR.; *zăcea într-o stare de totală apatie.* GHEŢIE; **stare de spirit**, dispoziţie sufletească; (p. ext.) mentalitate; configuraţie spirituală: *poate că starea de spirit a generaţiilor se schimbă?* PR.; **11.** (şi **stare materială**) situaţie materială; (p. restr.) situaţie materială bună; (concr.) avere, avuţie, bogăţie: *omul ce se însoară numai pentru ca să-şi mărească starea niciodată nu ia soţie bună.* FIL.; *băncile ne-au mîncat starea.* GHEŢIE; **cu stare** (**bună** sau **frumoasă**), înstărit, bogat: *singura lui rudă e un nepot cu stare.* NEGR.; **12.** (înv.) categorie socială, clasă, pătură; treaptă socială; rang: *se strînsese ... de toată starea norod.* PANN; *un tînăr boier de starea întîi.* GANE. [V. ***sta***].

stáreţ, ~i, stareţă, ~e m., f. călugăr sau călugăriţă care conduce o mănăstire; egumen: *fost-au scris părintelui Duhu să nu asculte întru totul sfaturile cuviosului starit.* CR.; *după miruit, el se înfăţişă la strana stareţului ... şi, după ce sărută mîna bătrînului, ceru îngăduinţa să-i vorbească.* VOIC.; (adj.) *maica stareţă.* // m. **1.** (înv.) călugăr bătrîn: *chemă pre un învăţat şi iscusît ... şi stareţ însămnat.* DOS.; **2.** (pop.) conducător al călugărilor; (şi: (pop.) **stariţ**). [Din sl. ***starĭcĭ***, ***starica***].

stáriţ m. v. stareţ.

starlétă, starlete f. tînără actriţă (de cinema) apreciată mai mult pentru calităţile fizice, pentru farmec decît pentru talentul ei. [Din fr. ***starlette***, engl. ***starlet***].

stároste, starosti m. **1.** (înv.) conducător al unui ţinut, al unei cetăţi aflate la marginea Moldovei feudale; pîrcălab; ispravnic: *au scris ... la Herbort, staroste de Liov.* UR.; *acest mazil ... a fost în vremea lui staroste de Putna.* SAD.; **2.** (înv.) conducător al unei bresle, al unei corporaţii (de meşteşugari, de negustori etc.); (p. ext.) şef, conducător (ales); fruntaş: *starostele cojocarilor ... ţinea tăierea cărnii în arîndă.* SL.; *starostele lotrilor a strigat, mîncîndu-şi cuvintele şi limba laolaltă.* SAD.; (fig.) *Eol, starostele vînturilor.* CAR.; **3.** (înv. şi reg.) stareţ; *Filogonie ..., din staroste, stătu episcop.* DOS.; **4.** (reg.) peţitor; (p. ext.) persoană care conduce ceremonia nunţii: *bun staroste mi-am găsit.* CR.; *starostele nunţii ... se apropie.* AG. [Din pol., ucr. ***starosta***].

start, starturi n. **1.** momentul începerii unei curse sportive, marcat printr-un semnal; plecare: *minutele dinaintea startului se scurseră greu.* GHEŢIE; **a da startul**, a da semnalul de plecare într-o cursă sportivă; **a lua startul**, a porni într-o cursă sportivă; **2.** loc de plecare (marcat printr-o linie) într-o cursă sportivă; plecare; **a se prezenta la start**, a participa la o cursă sportivă: *s-au prezentat la start zece concurenţi*; **3.** reper marcat la începutul benzilor cinematografice; **4.** loc pe aerodrom de unde se dirijează circulaţia avioanelor. [Din engl. ***start***].

stárter, starteri m. **1.** persoană care dă startul într-o cursă sportivă; **2.** persoană care dirijează circulaţia avioanelor pe un aerodrom. // n. (pl. **startere**) **1.** dispozitiv auxiliar al carburatorului motoarelor cu electroaprindere, care facilitează pornirea motorului în stare rece; **2.** dispozitiv pentru aprinderea lămpilor fluorescente. [Din fr., engl. ***starter***].

stas, stasuri n. standard impus de stat. [***Sta***(*ndard*) + ***s***(*tat*)[2]].

stat[1], staturi n. **1.** stare; oprire din mers: *era transpirat şi statul din mers i-a făcut rău*; **2.** întrerupere dintr-o acţiune, dintr-o activitate etc.; contenire, zăbovire: *nu v-aţi săturat de atîta stat?*; **3.** rămînere, petrecere undeva sau la cineva: *nu e de stat aici*; **4.** aşezare într-un anume fel; poziţie: *în statul său, Italia este între mări.* COSTIN; *statul pe scaun luni şi ani în şir l-a nenorocit*; **5.** (înv. şi pop.) corp (omenesc); statură: *fost-au acest Ştefan Vodă om nu mare de stat.* UR.; *rămăsese mai mic de stat de cînd iubise.* SOR.; **6.** (înv. şi pop.; şi **stat de om**) mărime egală cu aproximativ înălţimea medie a unui om, folosită ca unitate de măsură pentru înălţime sau adîncime: *ne dăm afund în mare la douăzeci şi la treizeci de staturi de om.* GHICA; (reg.) **lumină de stat**, toiag care arde la capul mortului; priveghetoare; **7.** (înv.) situaţie, stare în care se află cineva sau ceva: *delegatul ... prezentă un stat aproximativ al productelor ce ţeara noastră avea să expună.* OD.; **a fi în stat**, a fi în stare; **a sosi la vîrstă de stat**, a ajunge la maturitate: *deacă sosi la vîrstă de stat, s-au împreunat cu ceia ce lucrează albii.* DOS.; **8.** (înv.) categorie socială; clasă, pătură; stare: *cu plină poroncă şi volnicie a lui Mihai Vodă şi a tuturor staturilor acei ţări.* N.COSTIN. // (compus; mit. pop.) **Statu-Palmă** (**-Barbă-Cot**) m. personaj imaginat ca un pitic bătrîn, cu barbă albă, lungă (de un cot),

răutăcios şi perfid, care locuieşte pe sub pământ sau prin păduri: *pe cînd trăia Statu-Palmă-Barbă-Cot ..., era în Iaşi un tînăr boierinaş.* NEGR. [V. ***sta***].

stat², state şi (înv.) **staturi** n. **1.** entitate politică constituită dintr-o populaţie aflată sub o conducere instituţionalizată, pe un teritoriu delimitat de frontiere; ţară: *statul trebuie să existe şi e supus unor legi ale naturii, fixe, îndărătnice, neabătute în cruda lor consecinţă.* EM.; *forma statului natural celui mai tipic este statul naţional.* CĂL.; *formarea celor trei state româneşti, Transilvania, Moldova şi Ţara Românească*; **om de stat**, v. **om**; **lovitură de stat**, v. **lovitură**; **raţiune de stat**, consideraţii de interes public, invocate pentru a justifica o acţiune ilegală, injustă, în materie de politică; **stat de drept**, stat în care autorităţile publice respectă efectiv legalitatea, fiind supuse unui control jurisdicţional: *statul de drept protejează demnitatea omului.* A.; **(a fi) stat în stat**, se spune despre o grupare, un partid etc. care, dobîndind o oarecare autonomie în cadrul unui stat, se sustrage mai mult sau mai puţin autorităţii guvernamentale: *presa tindea să devină stat în stat*; **de stat**, **a**) care emană de la stat²; oficial: *document de stat*; **b**) care e condus şi controlat de stat; care aparţine statului: *întreprinderi de stat; învăţămînt de stat*; **c**) referitor la stat: *probleme de stat*; **2.** (mod de) organizare statală; (mod de) guvernare; (p. ext.) totalitatea organismelor şi serviciilor care asigură administrarea unei ţări; fiecare dintre acestea: *nu poţi avea o economie liberă sau liberală într-un stat centralizat.* PR.; *trăia singur cuc într-o garsonieră cumpărată de la stat.* GHEŢIE; **3.** (înv.; la pl.) nume dat organelor reprezentative din anumite ţări: *staturile ţării nu vor ca Ardealul să cadă în mîini străine.* BĂLC.; **state generale**, adunarea celor trei stări sociale din Franţa (clerul, nobilimea şi burghezia); **4.** fiecare dintre teritoriile mai mult sau mai puţin autonome, constituind o federaţie: *S.U.A. reunesc 50 de state*; **5.** listă (oficială); inventar: *dar ai o slujbă mare, cu statul cît un tom ... şi poţi să te faci om.* BOL.; **stat de funcţii** (sau **de funcţiuni**), document în care sînt înscrise posturile, funcţiile etc. într-o întreprindere, într-o instituţie: *dă-mi statul de funcţiuni şi foaia de bilanţ pe 1928.* GHEŢIE; **stat de plată**, tabel în care sînt înscrise drepturile băneşti ale salariaţilor; **stat de serviciu**, activitate (îndelungată) într-un serviciu; memoriu care consemnează această activitate: *are vechi state de serviciu.* [Din lat. ***status***, fr. ***état***, it. ***stato***, germ. ***Status***].

statál, ~i, statală, ~e a. care aparţine statului², referitor la stat, de stat: *formaţii statale.* [Din it. ***statale***].

statalitáte f. calitatea de a constitui un stat; caracter statal: *nu se pune în discuţie statalitatea acestei republici.* [***Statal*** + ***-itate***].

statáriu, ~ii, statarie, ~ii a. (înv.) elaborat sau instituit pentru a judeca şi executa sentinţe fără drept de apel; cu caracter marţial: *mare parte din nefericiţii liberali fu dată în puterea unui tribunal statariu care îi condamnă fără dreptate şi-i omoară.* FIL. // n. (înv.) lege care reglementează judecarea şi executarea sentinţelor fără drept de apel. [Din lat. ***statarius***].

státer, stateri m. monedă de aur sau de argint la vechii greci şi macedoneni, valorînd între două şi patru drahme: *pe malul stîng al Oltului s-au descoperit monete de argint în forma staterilor macedonici.* OD. [Din lat. ***stater***, fr. ***statère***, gr. mod. ***statír***].

stathudér, stathuderi m. guvernator al unei provincii şi comandant militar în Ţările de Jos (în timpul stăpînirii spaniole). [Din fr. ***stathouder***].

stătic, ~ci, statică, ~ce a. **1.** (fiz.) care se referă la echilibrul forţelor, la starea de nemişcare a corpurilor; **electricitate statică**, sarcină electrică invariabilă a unui corp în care nu se dezvoltă căldură din cauza stării sale electrice; **încercare statică**, încercare mecanică la care forţa exterioară se aplică încet, progresiv, uniform şi în acelaşi sens; **presiune statică**, presiune exercitată în toate direcţiile, în interiorul unui fluid în echilibru, determinată de greutatea fluidului; **2.** care se găseşte în nemişcare; lipsit de dinamism; fix, rigid, înţepenit: *imagini statice*; **natură statică**, natură moartă; **3.** (fiziol.) **simţ static**, simţ care orientează asupra poziţiei corpului şi a părţilor lui în repaus, datorită impresiilor primite de la muşchi, tendoane şi articulaţii; **4.** (lingv.) sincronic: *studiul static al limbii.* // f. ramură a mecanicii care studiază sistemele de forţe în vederea stabilirii condiţiilor de echilibru ale corpurilor aflate în stare de repaus sau de mişcare; **statica lichidelor**, hidrostatică; **statica gazelor**, aerostatică; **statica construcţiilor**, disciplină care studiază metodele de calcul pentru determinarea eforturilor şi a deformaţiilor sistemelor de bare. // n. ceea ce este static, nemişcat, imuabil: *staticul şi dinamicul – două ipostaze ale lumii.* [Din fr. ***statique***, germ. ***Statik***, ***statisch***].

statísm n. însuşirea de a fi static: *tabloul psihologic al Europei, pe care îl zugrăveşte Stendhal, suferă ... de un anumit statism.* VIANU. [Din fr. ***statisme***].

statíst, ~şti, statistă, ~e m., f. (înv.) figurant la operă, la teatru. [Din germ. ***Statist***].

statístic, ~ci, statistică, ~ce a. care ţine de statistică, referitor la statistică; bazat pe statistică: *în ficţiune ... legile statistice pot fi încălcate.* CĂRT.; *date statistice*; (adv.) *nenumăraţi vectori vitali ... se cer studiaţi statistic.* R.L. // f. **1.** prezentare a unei situaţii, a unui fenomen din natură sau din societate prin cifre; evidenţă numerică: *statistica arată că se nasc ... 49 de băieţi şi 51 de fete.* PR.; *studiul cuprinde şi o statistică a lexicului neologic*; **2.** culegere, prelucrare şi valorificare a unor date referitoare la fenomene de masă; **3.** ştiinţă care studiază fenomenele de masă, sub aspect cantitativ, cu metode proprii de descriere şi analiză; **statistică matematică**, ramură a matematicii aplicate care se ocupă cu elaborarea noţiunilor şi a metodelor specifice studiului statistic al colectivităţilor. // m. (înv.) statistician. [Din fr. ***statistique***, germ. ***Statistik***, ***statistisch***].

statisticéşte adv. (rar) din punct de vedere statistic. [***Statistic*** + ***-eşte***].

statistician, ~eni, statisticiană, ~ene m., f. specialist în statistică; statistic. [Din fr. ***statisticien***].

statív, stative n. dispozitiv folosit în laborator la montarea şi susţinerea unor piese şi aparate. [Din germ. ***Stativ***, fr. ***statif***].

statívă, stative f. **1.** (pop.; mai ales la pl.) război de ţesut manual; (p. restr.; la pl.) părţile principale ale acestuia: *ieftinele ţesături ce ne vin de-a gata au făcut să stea locului mii de stative şi de războaie din ţară.* EM.; **a pune pînza în stative cu cineva**, a se asocia cu cineva; **2.** (reg.) suport folosit în tăbăcărie, pe care se întind pieile pentru a fi curăţate de păr; **3.** (reg.) instalaţie asemănătoare cu scheletul războiului de ţesut, în care sînt vîrîţi boii, caii la potcovit; (accent. şi ***státivă***). [Din ucr., sb. ***stativa*** „ceea ce stă în picioare"].

stat-majór n. **1.** corp de ofiţeri dintr-o mare unitate militară, organizaţi pe birouri şi secţii, sub comanda unui şef: *primi gradul de general şi postul important de şef de stat-major al armatei a doua.* BOL.; **2.** sediul acestuia: *plecă la statul-major.* [***Stat²*** + ***major***; cf. it. ***stato maggiore***, fr. ***état-major***].

statocíst, statociste n. organ al nevertebratelor, cu rol în menţinerea echilibrului. [Din fr. ***statocyste***].

statocónia f. (anat.) otolit. [Din fr. ***statoconia***].

statogrămă, statograme f. fotografie obţinută la statoscop. [Din fr. ***statogramme***].

statolít, statolite n. **1.** concreţiune calcaroasă conţinută de statocist; **2.** otolit; **3.** incluziune intracelulară, solidă, de grăuncioare de amidon, la plante. [Din fr., engl. ***statolithe***].

statór, statoare n. partea fixă a unui motor sau a unui generator de energie, solidarizată cu carcasa maşinii sau constituind însăşi carcasa: *un motor electric este alcătuit din stator şi rotor.* [Din fr. ***stator***, germ. ***Stator***].

statoreactór, statoreactoare n. reactor cu flux continuu de gaze, care funcţionează fără compresor, folosit pentru propulsia unor avioane supersonice. [Din fr. ***statoréacteur***].

statorí, statoresc vb. (înv. şi reg.) **1.** (tr.) a înfiinţa; a stabili: *neamuri mai domoli-va şi ţări statori-va.* COŞB.; **2.** (refl.) a se aşeza într-un anumit loc; a se statornici: *umbla de la un grup la altul ... şi în sfîrşit statorindu-se lîngă doamna Herdelea.* REBR. [Cf. ***statornici***].

statórnic, ~ci, statornică, ~ce a. **1.** (înv.) aflat în posesie veşnică: *moşie statornică*; **2.** (rar) fixat definitiv undeva; stabil; permanent: *lui Apolon însă îi ardea ... de a-şi alege pe uscat un lăcaş statornic.* OD.; **3.** sedentar; consolidat; temeinic: *începe să se aşeze o viaţă mai statornică de-a lungul acestui ţărm al Dunării.* VLAH.; **4.** care rămîne în aceeaşi stare; constant, neclintit; ferm, hotărît: *voinţa tare şi statornică învinge toate obstacolele.* FIL.; *rămăsese statornică în sentimentele pe care i le purta.* GHEŢIE; (adv.) *te-am iubit statornic*; **a fi statornic la vorbă**, a se ţine de cuvînt: *aşa am fost eu răbdător şi statornic la vorbă în feliul meu.* CR.; **5.** fix, invariabil, neschimbat, stabil: *Eminescu era ... un om fără situaţie socială statornică.* SAD.; **6.** care durează mult timp; durabil, trainic, dăinuitor; continuu, permanent, veşnic: *numai ţăranul român, în bine şi în rău, şi frumuseţea naturei ... sînt încă elementul statornic în marea mişcare a ţării româneşti.* MAIOR.; *orice frumuseţe prilej de-amăgire statornică este.* BL.; (adv.) *vîntul bătea statornic de la uscat.* TUD. [De la ***stat¹*** (după *datornic, spornic* etc.)].

statornicéşte adv. (înv.) constant. [***Statornic*** + ***-eşte***].

statornicí, statornicesc vb. **1.** (refl.) a se aşeza (definitiv) undeva; a se instala, a se fixa, a se stabili: *romanii ... cînd au venit în părţile acestea şi s-au statornicit aci, au dat peste apele mîntuitoare de la Mehadia.* ISP.; **2.** (tr.) a preciza, a fixa; a decide, a hotărî; a stabili: *acum, ia să statornicim rînduiala următoare.* CR.; *Kogălniceanu statornicea în două polemici ... condiţiile etice ale oricărei critici.* CĂL.; **3.** (tr.) a întemeia; a institui: *cîrmuirea nu s-a îngrijit ca să statornicească o educaţie şi o instrucţie naţională.* BOL.; **4.** (tr.) a face să dureze, a face să fie trainic; (p. ext.) a consolida, a întări: *opera i-a statornicit reputaţia.* [De la ***statornic***].

statornicíe f. **1.** constanţă în păreri, în idei etc.; fermitate, neclintire: *la ce statornicia părerilor de rău?* EM.; **2.** starea a ceea ce durează mult timp; durabilitate, stabilitate, trăinicie: *împărăţia dobitocească ca şi a noastră cea omenească statornicie vecinică n-are.* ALEX.; *voievodul e un simbol al statorniciei.* CĂL. [***Statornic*** + ***-ie***].

statornicíre, statorniciri f. **1.** acţiunea de a (se) statornici şi rezultatul ei; stabilire; **2.** aşezare (definitivă) undeva; rămînere, stabilire: *statornicirea mea la Livorno făcu să slăbească ... furiosul meu amor.* FIL.; **3.** precizare a unui fapt; soluţionare a unei probleme; stabilire; hotărîre: *statornicirea unei etimologii mai sigure pentru toate cuvintele române.* MAIOR.; **4.** (rar) întemeiere; instituire: *se discută statornicirea unui institut financiar.* SAD. [V. ***statornici***].

statornicít, ~ţi, statornicită, ~e a. precizat, fixat; stabilit; hotărît; rînduit: *obiceiuri statornicite*; (subst.) *hotărîse să schimbe ... cele statornicite.* GHEŢIE. [V. ***statornici***].

statoscóp, statoscoape n. instrument de măsură instalat la bordul aeronavelor pentru a indica micile oscilaţii de altitudine faţă de o altitudine de zbor aleasă. [Din fr. ***statoscope***, germ. ***Statoskop***].

statuá, statuez vb. (tr.) a hotărî, a decide oficial (printr-un statut, printr-o lege etc.); a statuta; a institui, a legifera: *instanţa va statua valoarea daunei.* [Din fr. ***statuer***].

statuár, ~i, statuară, ~e a. **1.** care ţine de statui sau de sculptură, referitor la statui sau la sculptura acestora: *artă statuară; operele statuare ale lui Brâncuşi*; **2.** ca de statuie; monumental: *actorul ... poate fi în viaţa lui obişnuită un mediocru cu cap statuar.* CĂRT.; *frumuseţe statuară; nemişcare statuară*; (adv.) *zeiţa e prezentată statuar.* CĂL.; (fig.) *demnitatea e condiţia statuară a omului.* D. // f. arta de a face statui; totalitatea sculpturilor dintr-o epocă, dintr-o ţară, ale unui sculptor: *sculptura cea mare sau mai bine statuaria ... alungată din biserica răsăritului.* OD.; *expoziţia de statuară antică.* VIANU. // m. (astăzi rar) sculptor de statui:

incomparabilul talent de a săpa în marmora cuvintelor ca un statuar antic. LOV.; (şi: (livr.) **statuarie**). [Din fr. ***statuaire***, lat. ***statuarius***].

statuárie f. v. statuar.

statuă f. v. statuie.

statuétă, statuete f. statuie de dimensiuni mici: *vrînd să-l aline, îi arătară două statuete de bronz.* NEGR. [Din fr. ***statuette***, it. ***statuetta***].

statúie, statui f. **1.** sculptură care reprezintă tridimensional o fiinţă, o personalitate, o figură alegorică etc. (în întregul ei): *un tezaur de frumuseţe ce nu se putea vedea decît în statuile grecilor antici.* FIL.; *în jurul ... statuiei ... vreo trei sute de oficiali.* EM.; (fam.; adesea iron.) **a ridica cuiva (o) statuie, a)** a arăta recunoştinţă faţă de cineva; **b)** a aduce cuiva laude exagerate; (fam.) **meriţi (merită, meritaţi** etc.) **(o) statuie**, se spune, cu ironie, despre o persoană care merită laude, recompensă; **2.** (fig.) persoană (frumoasă, dar) lipsită de căldură sufletească, rece, insensibilă: *cine dorul să-şi închine unei statui ambulante?* VLAH.; (şi: (înv.) **statuă**). [Din lat. ***statua***, fr. ***statue***].

statu-quo [statu-cvó] n. stare în care se află lucrurile în momentul de faţă sau care a existat la un moment dat; (spec.) situaţie de fapt sau de drept în raport cu care se apreciază efectele unui act juridic, unui tratat, unei convenţii etc.: *pe cît vreme vor rămîne lucrurile în statu-quo, să nu ne atingem de învăţămîntul elementar.* MAIOR. [Cuv. lat.].

statúră, staturi f. **1.** înfăţişare, conformaţie a corpului (omenesc); făptură, siluetă, stat[1]: *statura, vorba ... şi toate obiceiurile cîte le avem noi, le au şi fraţii noştri munteni.* CR.; **2.** înălţime a corpului (omenesc); talie, stat[1]: *era mărunţel de statură.* VLAH. [Din lat. ***statura***, fr. ***stature***].

státus, statusuri n. statut social. [Din lat. ***status***].

statút, statute şi (înv.) **statuturi** n. **1.** ansamblu de norme, de reguli prin care se stabileşte scopul, structura şi modul de funcţionare a unei organizaţii, fundaţii, societăţi etc.; (p. gener.) lege, regulament: *universităţile ... îşi au statuturile şi administraţiunea lor proprie.* GHICA; *potrivit statutelor băncii şi practicii uzuale, Keller şi Victor nu puteau întreprinde nimic fără aprobarea consiliului de administraţie şi a adunării generale.* GHEŢIE; (jur.) **statut personal**, totalitatea legilor care se aplică cetăţenilor unui stat; **statut real**, totalitatea legilor dintr-un stat care se aplică bunurilor aflate pe teritoriul unui stat străin; **2.** denumire dată unor constituţii: *Statutul lui Cuza-Vodă din 1864*; **3.** (şi **statut social**) poziţia pe care o ocupă un individ într-un sistem social dat, la un anumit moment; status: *tatăl meu ... avea o aversiune faţă de ... scriitori, al căror statut social actual îl scotea din sărite.* PR. [Din fr. ***statut***, it. ***statuto***, germ. ***Statut***].

statută, statutez vb. (rar; tr.) a statua (printr-un statut): *îndatoririle noastre sînt precis statutate.* R.L. [De la ***statut***].

statutár, ~i, statutară, ~e a. conform unui statut; înscris într-un statut: *prevedere statutară.* [Din fr. ***statutaire***].

staţie, staţii f. **1.** (înv.) cantonament (în corturi) a trupelor militare: *oştirea polonă se afla răspîndită în mai multe staţii din ţară.* BĂLC.; **2.** (înv.) popas, oprire (pentru odihnă): *prin deşert ... se află cîteva staţii de repaos ... unde călătorii află cele trebuincioase.* BOL.; **3.** (înv.) loc de popas, pe traseul unui serviciu de poştă[1], cu cai de schimb, servicii pentru călători etc.; **4.** (rar; în forma **stanţie**) construcţie improvizată servind ca prăvălie, adăpost provizoriu etc.: *o cîrciumă, o bragagirie şi o stanţie de scînduri cu cîrnaţi uscaţi.* DELAVR.; **5.** loc fix de oprire pe traseul unui vehicul public (rutier, fluvial etc.) pentru coborîrea şi urcarea călătorilor: *în cîteva ore vaporul te duce la Coblenţa, staţie a călătorilor pe Rin.* NEGR.; *maşina încă nu plecase din staţie.* CĂRT.; **a face staţie**, a staţiona; **6.** loc (într-un oraş) unde staţionează taxiurile, trăsurile, în aşteptarea clienţilor: *era staţie mare de trăsuri şi automobile.* PETR.; **7.** punct de oprire a trenurilor pe o linie de cale ferată pentru urcarea şi coborîrea călătorilor, încărcarea sau descărcarea mărfurilor, efectuarea unor manevre etc.; gară: *trenul ... s-a anunţat de la staţia apropiată.* CAR.; **8.** (relig.; în forma **staţiune**) fiecare dintre bisericile sau altarele de pe Golgota, simbolizînd opririle lui Isus Hristos pe drumul calvarului; slujbă sau rugăciune făcută în dreptul acestora: *urmezi Via Dolorosa, oprindu-te la staţiunile ei semnalate prin plăci de marmură.* R.L.; **9.** (bis.) popas făcut în drum spre cimitir, pentru a citi prohodul unui mort; stare, stîlp; **10.** ansamblu de clădiri şi de instalaţii destinat unor cercetări, experimentări etc.: *staţiuni pentru curăţarea cerealelor.* SAD.; **staţie-pilot**, instalaţie în care se fabrică de probă un anumit produs înainte de fabricarea în serie; **staţie de benzină**, loc amenajat, prevăzut cu pompe şi rezervoare, unde se vînd produse petroliere; **staţie de radiocomunicaţii**, ansamblul instalaţiilor şi al anexelor necesare funcţionării unui serviciu sau a unui post de radiocomunicaţie; **staţie meteorologică**, unitate în care se fac observaţii directe asupra fenomenelor şi elementelor meteorologice, climatice şi hidrologice; **staţie spaţială** (sau **cosmică**), vehicul spaţial care se plasează pe o orbită stabilă în jurul Pămîntului, destinat fie efectuării unor observaţii, măsurători etc., fie unor lansări spre Lună sau spre alte planete; **11.** (în forma **staţiune**) localitate cu condiţii climaterice prielnice sănătăţii, cu amenajări pentru tratamente medicale, concedii de odihnă etc.: *toată luna lui mai şi-o petrece în staţiunea balneară de la Govora.* VLAH.; **12.** (în forma **staţiune**) poziţie caracteristică a corpului: *omul are o staţiune bipedă şi verticală*; **13. staţie a planetelor,** poziţie pe orbita planetelor; **14.** (înv.; rar; în forma **staţiune**) stagiune: *siliţi a asista la profanarea celor mai sublime creaţiuni ..., cum am avut nenorocirea ... în staţiunea expirată.* FIL.; (şi: **staţiune**, (înv.) **stanţie**). [Din lat. ***statio, -onis***, fr. ***station***, germ. ***Station***, rus. ***stanţija***].

staţiográf, staţiografe n. instrument pentru fixarea pe o hartă a poziţiei unei nave. [Din it. ***staziografo***].

staţioná, staţionez vb. (intr.) **1.** a cantona: *în Dacia au staţionat numeroase cohorte romane*; **2.** (livr.) a sta: *Lai Cantacuzin staţionă o clipă, sub cortel, în uliţă.* SAD.; *doi indivizi staţionau în faţa porţii*; **3.** a se opri într-o staţie, a face staţie pe un traseu: *un şir lung de automobile staţiona lîngă trotuar.* CĂL. [Din fr. ***stationner***].

staţionái, ~i, staţionaiă, ~e a. (rar) ridicat în amintirea staţiunilor de pe drumul Golgotei: *vor fi descrise unele biserici memorabile sau ruinate, unele cruci staţionale şi unele vechi silişti.* OD. [Din fr. ***stationnale***].

staţionár, ~i, staţionară, ~e a. **1.** (livr.) neschimbător; stagnant: *este în legea progresului ca spiritul să nu rămînă staţionar, ci să evolueze neîncetat către scopul său final: adevărul.* MACED.; **2.** (spec.; despre boli) care nu se agravează (dar nici nu se ameliorează); **3.** care nu variază cîtva timp; constant: *a ajuns la 3000 şi cursul e staţionar.* GHEŢIE; **4.** (despre fluide) care are în fiecare punct o viteză independentă de timp; (despre cîmpuri de forţă) care are în fiecare punct o intensitate independentă de timp; **regim staţionar**, evoluţie a unui sistem fizic sau tehnic în decursul căreia mărimile de stare se menţin constante, dar au loc transferuri sau transformări de energie; **5.** (rar) care stă pe loc; care staţionează: *avocaţii nu mai merg: aleargă; fereaşcă-se din calea lor clientul staţionar.* TEODOR. // n. **1.** (înv.) navă de război care supraveghea traficul vaselor într-un port; **2.** serviciu sau unitate medicală (pe lîngă o policlinică, un dispensar, un spital etc.) în care bolnavii sînt internaţi un timp scurt pentru diagnostic sau tratament: *un dispensar într-un local modern, cu un staţionar, o casă de naştere ... sînt necesare în această comună.* CĂL. [Din fr. ***stationnaire***, lat. ***stationarius***].

staţionáre, staţionări f. **1.** acţiunea de a staţiona şi rezultatul ei; **2.** (livr.) oprire: *staţionarea călătorilor în faţa vitrinelor*; **3.** oprire a vehiculelor într-o staţie; (p. gener.) oprire a vehiculelor într-un loc; staţionat[2]: *staţionarea interzisă!* [V. ***staţiona***].

staţionát[1], ~ţi, staţionată, ~e a. oprit într-o staţie; (p. gener.) oprit într-un loc: *automobilele staţionate vor fi ridicate de poliţie.* [V. ***staţiona***].

staţionát[2] n. (rar) staţionare: *interzis staţionatul autovehiculelor în dreptul indicatoarelor.* [V. ***staţiona***].

staţiúne f. v. staţie.

stául, staule n. **1.** îngrăditură, construcţie rudimentară pe o păşune, unde se adăpostesc (vara) oile, caprele; **2.** (înv. şi reg.) grajd: *avem şi ... staul pentru vacile cu lapte.* SAD.; **3.** (fig.) biserică; credinţă religioasă: *alte oi încă am care nu sînt den staulul acesta.* N.TEST.; **4.** (reg.) **Staule(le) Floriilor**, Florii(le): *au venit veste în ziua de Staule Floriilor april 8 cum este domnia dată.* N.COSTIN; (şi: (înv. şi reg.) **staur**). [Lat. ***stab(u)lum***].

stáur n. v. staul.

staurolít, staurolite n. silicat natural de aluminiu şi de fier, de culoare brună-roşiatică pînă la negricioasă, sticlos şi dur, ale cărei varietăţi limpezi sînt folosite ca pietre semipreţioase. [Din fr. ***staurolite***, germ. ***Staurolit***].

stávă, stave f. **1.** (înv. şi reg.) herghelie: *în valea pîrăului ... paşte stava de cai a păstorilor.* SAD.; **2.** (reg.) îngrăditură în care se ţin (vara) caii la păşunat: *pe Valea Oltului la steava ungurului.* POP; **3.** (reg.) stanişte; (şi: (reg.) **steavă**). [Cf. alb. ***stavë*** „mulţime"].

stávăr n. (înv.) statornicie; tărie morală: *minunînd pre eparhul cu stavărul şi nemutatul gîndului său.* DOS.; **de stavăr**, temeinic: *foarte de stavăr învăţînd.* DOS.; **a fi om de stavăr**, a fi om destoinic, capabil. [Lat. ***stabilis***].

stávilă, stavile şi (pop.) **stavili** f. **1.** element de construcţie mobil servind la deschiderea şi la închiderea unui oficiu, a unui deversor etc. într-o lucrare hidrotehnică; stăvilar: *cînd torentul rupe stavila, devine primejdios.* BOLLIAC; **2.** (reg.) îngrămădire de buşteni, crengi etc. formînd un baraj natural pe cursul unei ape; **3.** piedică (materială); obstacol, barieră: *merge ... pînă dă de un rîu sau de altă stavilă.* BOL.; (fig.) *minunile iubirii n-au stavile pe lume.* VOIC.; **fără stavilă**, nestăvilit, continuu: *a fost o ... lucrare fără stavili şi muncă istovitoare.* BL.; **a (se) pune (sau a face, a ridica etc.) (o) stavilă**, a stăvili: *să punem o stavilă curentului de idei bizantine.* MAIOR.; **a pune stavilă gurii**, a-şi impune tăcere; **4.** (reg.) tăblie de la pat; scîndură: *iese lotru de bărbat cu stavila de la pat şi mă taie-n lung şi-n lat.* POP; **5.** (reg.) grămadă de snopi de grîu, de cînepă etc. [Din sl. ***stavilo*** „cumpănă"].

stavríd, stavrizi n. **1.** mic peşte marin răpitor, cu corpul fusiform, cu gura mare, cu numeroşi dinţi (*Trachurus mediterraneus ponticus*): *în locul stavrizilor pricăjiţi ..., prindem scrumbie frumoasă şi mare.* TUD.; **2.** carnea (preparată) a acestui peşte: *conserve de stavrizi.* [Din gr. mod. ***stavrídi***].

stavrofór, stavrofori m. preot sau arhimandrit ortodox care poartă o cruce (de aur ornată cu pietre preţioase) pe piept, ca distincţie ecleziastică: [au] *cruce amîndoi; – apoi, se-nţelege, dacă-s amîndoi stavrofori.* HOGAŞ. [Din gr. mod. ***stavrofóros***].

stáză, staze f. **1.** încetinire sau oprire a circulaţiei unor lichide biologice sau a tranzitului materiilor fecale din organism: *stază biliară; stază limfatică*; **2.** stare de echilibru între două forţe opuse; oprire: (fig.) *ni se arată acum suprema stază înlăuntrul lumii, ca o regăsire a inimilor?* IONEL. [Din fr. ***stase***, gr. mod. ***stasís***].

stăcí, stăcesc vb. (reg.; tr.) a agonisi (bani, bunuri etc.): *bani eu să-mi stăcesc, birul să-l plătesc.* POP. [Din sb. ***stačiti***].

stămbár, stămbari m. (rar) negustor de stămburi: *fecior de negustoraş stămbar.* ST. [***Stambă*** + ***-ar***].

stămbărie, stămbării f. **1.** cantitate mare de stambă; **2.** îmbrăcăminte din stambă; **3.** magazin de stămburi. [***Stambă*** + ***-ărie***].

stăncúţă, stăncuţe f. pasăre sedentară din familia corvidelor, mai mică decît cioara, cu penele negre-cenuşii; ceucă, stancă, papagal-ţigănesc (*Coloeus monedula*): *te căţărai în vîrful copacilor, ca să-mi dai pui de stăncuţă.* DELAVR. [***Stancă*** + ***-uţă***].

stănoágă f. v. stănog.

stănóg, stănoage n. **1.** fiecare dintre barierele de lemn sau de fier care despart vitele sau caii în grajd, ca să nu se bată, să nu se împungă; **2.** (reg.) ţăruş pentru priponit caii; **3.** (tipogr.; în forma **stănoagă**) raft în formă de pupitru pe care se aşază casetele, cînd se culege manual un text; (şi: **stănoagă**, (reg.) **stanog**). [Din ucr., rus. ***stanok***].

stăpîn, ~i, stăpînă, ~e m. **1.** posesor de (multe) oi, (p. gener.) de orice fel de animal, considerat în raport cu acest(e)a: *calul ... cît pe ce să izbească pe stăpînu-său.* CR.; *stăpîne, stăpîne, îţi cheamă şi-un cîne.* POP; **2.** posesor de bunuri materiale; (spec.) proprietar de pămînt; stăpînitor: *aici nu merge pe tocmeală, că nu e bîlci, cine a apucat e bun stăpîn.* REBR.; *stăpînul moşiei*; **3.** (spec.) proprietar de sclavi; **4.** persoană în serviciul căreia este angajat cineva, care are lucrători, servitori, considerată în raport cu aceştia; patron[1], jupîn: *unii se năşteau stăpînii altor oameni, supuşi toată viaţa lor.* GHICA; *stăpînul scump învaţă slugile hoaţe.* Z.; **a intra** (sau **a se băga**) **la stăpîn**, a se angaja slugă la cineva: *sînt şi eu un biet sărman ..., şi vreau să intru la stăpîn.* CR.; **5.** epitet pentru persoana iubită: *mlădioasa mea stăpînă!* EM.; **6.** persoană care are puterea, autoritatea, dominaţia asupra cuiva sau a ceva, considerată în raport cu acesta; domnitor, suveran, conducător, stăpînitor: *azi vin şi pun piciorul pe-acest pămînt român şi zic: Moldova-n mine cunoaşte-al tău stăpîn.* AL.; (fig.) *numai dînsa ni-i stăpînă: limba neamului meu dacic, limba noastră cea română.* VIERU; **(a fi) fără stăpîn**, (a fi) de capul lui; (a fi) fără căpătîi; **7.** divinitate, stăpînitor atotputernic: *iar celui ce cu pietre mă va izbi în faţă, îndură-te, stăpîne, şi dă-i pe veci viaţă.* EM.; **8.** persoană care conduce propria gospodărie, considerată în raport cu ceilalţi membri ai familiei sau cu oaspeţii; gazdă: *o uşă se deschide ..., e stăpîna casei.* CAR.; *vai de casa cu mulţi stăpîni, unde toţi poruncesc şi nimeni nu ascultă.* Z.; **9.** (fig.) persoană capabilă să (se) domine, să (se) stăpînească: *să stai colea-n tihnă, stăpîn pe vremea ta.* VLAH.; *lumea se emancipase ..., proclamase primatul raţiunii şi devenise propriul ei stăpîn.* GHEŢIE; **a fi stăpîn pe sine**, a nu-şi pierde firea, cumpătul, a-şi domina pornirile: *stăpîn pe sine ... trebuie să fie acela care dă la iveală fără să vrea lucruri străine firii lui.* PR.; **a fi stăpîn pe situaţie**, a fi sigur, a se simţi tare într-o anumită împrejurare; **10.** autoritate într-un domeniu de activitate, de cunoaştere: *era stăpîn pe materie.* [Din sl. ***stopanŭ***].

stăpînésc, ~şti, stăpîneáscă, ~eşti a. (înv. şi pop.) **1.** care aparţine stăpînului; care provine de la un stăpîn, de stăpîn: *porunca stăpînească va fi negreşit îndeplinită.* GANE; **2.** de autoritate publică; al stăpînirii, al stăpînitorului; (p. ext.) domnesc: *îmi dă gloanţe arăpeşti pentru poteri stăpîneşti.* POP. [***Stăpîn*** + *-esc*].

stăpîní, stăpînesc vb. **1.** (tr.) a deţine, a avea animale, bunuri ca proprietar; a poseda: *stăpînea cu chiverniseală o numeroasă turmă de oi.* MAIOR.; *problema ţărănească nu se poate rezolva fără sacrificii din partea celor ce stăpînesc pămîntul.* REBR.; (fig.) *ce cuminte-i să trăieşti cînd ţi-e dat să stăpîneşti numai o viaţă.* COŞB.; **2.** (tr. şi intr.) a avea sub ascultare, sub autoritate ţări, colectivităţi etc.; a cîrmui, a conduce, a guverna: *n-ar fi mai bine ca să stăpînească cei ce n-au nevoie de averile noastre, avînd pe ale lor proprii?* EM.; (fig.) *iată cine ne-a stăpînit o jumătate de veac cu ultimă cruzime: vorba, vorba umflată şi seacă.* CAR.; **3.** (intr.) a domni: *acolo stăpîneşte un domn pe care ţara întreagă îl măreşte.* AL.; (fig.) *umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface şi în sine împăcată stăpînea eterna pace.* EM.; **4.** (tr.) a ţine în frîu, a struni pe cineva; a domoli, a potoli: *stăpîneşte-ţi copiii!*; **5.** (tr.) a avea sau a dobîndi cunoştinţe temeinice într-un domeniu de activitate, de cunoaştere; a cunoaşte, a şti: *stăpîneşte deplin limba franceză*; **6.** (fig.; refl.) a avea controlul propriilor porniri, sentimente; a se controla, a se abţine, a se domina, a se înfrîna, a se reţine: *Vodă nu s-a putut stăpîni de mirare.* CR.; *am plîns ... pînă seara, nu mă mai puteam stăpîni.* CĂRT.; **7.** (fig.; tr.) a nu lăsa să izbucnească, să se manifeste: *să stăpînim durerea care pe om supune.* ALEX.; **8.** (fig.; tr.) a supune unei influenţe, unei presiuni etc.; a pune stăpînire pe ...; a domina, a subjuga: *cu toată furia de care era stăpînit, nu răspunse nimic.* FIL.; *o inexplicabilă sminteală îi stăpînea pe protagonişti.* PR. [De la ***stăpîn***].

stăpîníe, stăpînii f. (înv.) **1.** posesiune, proprietate; avere; **2.** guvernare, conducere: *a celor prea viteji hatmani şi a multelor năroade ... stăpîniile răsipite cu tăria şi vicleşugul vrăjmaşilor ... istoria dă socoteală.* N.COSTIN; **3.** dominaţie (străină) a unei ţări: *iar de s-a tîmpla să facă pace, să rămîie Moldova iar suptu stăpînia turcească.* NEC.; **4.** putere, stăpînire; ţară, împărăţie: *marele Constantin încingînd toată stăpînia rîmlenilor* DOS. [***Stăpîni*** + *-ie*].

stăpînire, stăpîniri f. **1.** acţiunea de a (se) stăpîni şi rezultatul ei; **2.** posesiune; proprietate; (p. gener.) avere; stăpînie: *dorea fierbinte să intre în stăpînirea părţii lui.* SAD.; *hrisov de stăpînire*; **a pune stăpînire pe ceva** sau **a lua în stăpînire ceva**, a deveni proprietar, stăpîn (prin mijloace abuzive): *voi învăţa eu să puneţi stăpînire pe lucrurile din lume, cornoraţilor!* CR.; **3.** conducere, cîrmuire, guvernare: *stăpînirea Moldovei de către Ştefan cel Mare a durat 47 de ani*; **4.** ocupaţie de către o putere (străină); dominare: *stăpînirea Daciei de către romani*; (fig.) *peste cîte mii de valuri stăpînirea ta străbate, cînd plutesti pe mişcătoarea mărilor sgurătate.* EM.; **a lua în stăpînire**, a ocupa: *nebunii bat cetatea şi cei mai înţelepţi o iau în stăpînire.* BOL.; **5.** putere; ţară, împărăţie: *aţi putut să călcaţi cu a voastră îndrăznire puternica-mi stăpînire?* POP; **6.** guvern; reprezentanţii acestuia: *mai pune şi ... bacşişurile pe la oamenii stăpînirei.* GHICA; *e porunca stăpînirii*; **7.** posedare sau dobîndire de cunoştinţe temeinice; cunoaştere: *deplina stăpînire a formei clare ... o arată Eminescu în poeziile din epoca sa cea adevărată.* MAIOR.; *buna stăpînire a tehnicilor şi a capcanelor scrisului.* R.L.; **8.** (fig.) dominare, înfrînare a propriilor porniri, sentimente; abţinere, reţinere: *Paşadia ascundea o fire pătimaşă, întortocheată, tenebroasă, care, cu toată stăpînirea, se trăda adesea în scăpărări de cinism.* M.CAR.; **stăpînire de sine**, calm, sînge rece, cumpăt: *şi-a recăpătat repede stăpînirea de sine.* EL.; **9.** (fig.) putere de influenţare, de convingere; influenţă asupra cuiva; înrîurire, putere, subjugare: *Nic-a lui Costache ... nu mai avea stăpînire asupra mea.* CR.; *eram încă sub stăpînirea visului.* PR.; **a pune stăpînire pe cineva**, a ţine sub puterea sa; a copleşi: *sentimentul inutilităţii oricărei activităţi omeneşti puse stăpînire şi pe el.* GHEŢIE. [V. ***stăpîni***].

stăpînít, ~ţi, stăpînită, ~e a. care are sau care denotă putere de stăpînire; înfrînat, cumpătat, reţinut: *cuprins de o furie stăpînită.* [V. ***stăpîni***].

stăpînitór, ~i, stăpînitoáre m., f. **1.** posesor de bunuri; (spec.) proprietar (de pămînt); stăpîn: *stăpînitori de moşii*; **2.** conducător, cîrmuitor; domnitor; stăpîn: *oricare dintre stăpînitorii din aceste trei ţări ce se simţeau în putere să caute a le uni într-un singur stat.* BĂLC. // a. **1.** care deţine puterea, care guvernează: *clasă stăpînitoare*; (fig.) *codrul pare tot mai mare, parcă vine mai aproape dimpreună cu al lunei disc stăpînitor de ape.* EM.; **2.** (fig.) care stăpîneşte; care domină: *patimă stăpînitoare.* [***Stăpîni*** + *-tor*].

stăreţí, stăreţesc vb. (intr.) a conduce o mănăstire ca stareţ(ă): *Paisie stăreţea cu sfîntă înţelepciune peste norodul acestei mănăstiri.* GAL. [De la ***stareţ***].

stăreţíe, stăreţii f. **1.** demnitate de stareţ(ă); timpul cît un stareţ sau o stareţă are această demnitate; **2.** (parte dintr-o) clădire în care se află locuinţa sau cancelaria stareţului sau a stareţei: *mai în toată sîmbăta ... ne ducea la stăriţie să dăm examen.* CR.; (şi: (reg.) **stăriţie**). [***Stareţ*** + *-ie*].

stăricícă f. (pop.) diminutiv al lui stare; avere: *are stăricică bună tată-său.* AL. [***Stare*** + *-icică*].

stăriţíe f. v. stăreţie.

stărnút a. v. strănut[2].

stărostésc, ~şti, stărosteáscă, ~eşti a. care aparţine starostelui sau stărostiei, referitor la staroste sau stărostie; **vadră stărosteáscă**, impozit local dat starostelui de către posesorii de podgorii dintre Milcov şi Trotuş, la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea. [***Staroste*** + *-esc*].

stărostí, stărostesc vb. (reg.) **1.** (tr. şi intr.) a mijloci o căsătorie, a peţi o fată (prin mijlocirea starostelui): *sînt ... cucoane din societate care stărostesc fără salariu.* I.NEGR.; **2.** (tr.) a fi staroste pentru cineva; **3.** (intr.) a rosti oraţii de nuntă; a cuvînta în calitate de staroste: *iar cînd alaiul s-a oprit şi Paltin crai a stărostit, a prins să sune sunet viu de treasc şi trîmbiţi.* COŞB. [De la ***staroste***].

stărostíe, stărostii f. **1.** demnitatea, rangul de staroste al unui ţinut, al unei cetăţi; timpul cît cineva are această demnitate, acest rang; isprăvnicie; **2.** (înv.) dregătorie, la unele curţi domneşti şi împărăteşti, asemănătoare cu aceea a starostelui unui ţinut: [sfînta zise] *că de ni-i lua întîi stărostia oraşului, cum zicem noi pîrcălăbia sau giudeţia, noi primim.* DOS.; **3.** instituţie administrativă condusă de un staroste; clădirea în care se află aceasta; personalul acesteia: *alesăsă boieri de cinste, capete, de le dedes-în sama lor ţinuturili, pîrcălăbiile şi stărostiile.* NEC.; **4.** calitatea, demnitatea de staroste al unei bresle; timpul cît cineva are această calitate, demnitate; **5.** breaslă, corporaţie condusă de un staroste; sediul acesteia: *neguţătorii ce compuneau consiliul stărostiei erau aleşi dintre lipscani, giuvaergii, argintari şi cojocari subţiri.* FIL.; **6.** (reg.) peţit: *este o bătrînă ... care face stărostii.* C.L. [***Staroste*** + *-ie*].

stărostít n. (reg.) peţit. [V. ***stărosti***].

stărostói, stărostoáie m., f. (pop.) peţitor: *a făcut o tranzacţie cu cucoana Elencu Mălăiescu, vestită stărostoaie de atunci; şi şi-a găsit îndată mireasă.* SAD. [***Staroste*** + *-oi, -oaie*].

stărpiciúne f. v. sterpăciune.

stărui, stărui şi (înv.) **stăruiesc** vb. (intr.) **1.** a se menţine, a exista în aceeaşi stare; a dăinui, a dura, a persista: *între ei stăruia răceala.* GHEŢIE; *mirosul de tutun îi stăruia în nări*; **2.** a rămîne ferm, neclintit pe o poziţie; a fi statornic într-o hotărîre, într-un sentiment etc.; a persevera: *stăruieşte întru a fi om cinstit şi harnic şi odată şi odată trebuie să-şi spargă dracul opincile.* ISP.; **3.** (înv. şi pop.) a rămîne, a sta într-un anumit loc; a zăbovi, a întîrzia: *are să stăruie la Viena mai multe zile.* CAR.; **4.** a acţiona cu consecvenţă, cu fermitate, cu încăpăţînare; a se îndîrji: *fata nu primi bucuros a da mîna acestui om, dar părinţii stăruiră serios.* BOL.; **5.** a lucra mult, cu perseverenţă, cu răbdare, cu tenacitate; a se strădui; a migăli: [Smaranda] *..., stăruia toată ziua la furcă şi la războI.* OD.; **6.** a acorda atenţie deosebită unei probleme, a insista asupra unui fapt: *am stăruit poate prea mult asupra explicării unei controverse.* MAIOR.; **7.** a interveni în mod repetat pe lîngă cineva cu o cerere, cu o rugăminte; a insista, a bărăni; (p. ext.) a se ruga: *tată-său s-a împotrivi şi n-a vrea să te lase, dar tu stăruieşti pe lîngă dînsul cu rugăminte, că ai să-l înduplecI.* CR. [***Stare*** + *-ui*; cf. bulg. ***staraja se***, pol. ***starowac*** „a insista"].

stăruiálă, stăruieli f. (înv.) stăruinţă; menţinere, dăinuire; perseverenţă. [***Stărui*** + *-eală*].

stăruínţă, stăruinţe f. **1.** continuare a existenţei, a menţinerii în aceeaşi stare; dăinuire, persistenţă, stăruială: *stăruinţa dacilor în nordul Dunării*; **2.** faptul de a rămîne ferm, de a fi statornic într-o hotărîre, într-un sentiment; perseverenţă; (p. ext.) încăpăţînare: *o stăruinţă neclintită nimiceşte în orice evoluţiune a spiritului rezistenţele mai uşoare.* MAIOR.; **3.** perseverenţă, tenacitate într-o activitate; străduinţă, silinţă: *săracul acesta cerşetor îndemnat ... de o stăruinţă puternică a zidit pînă şi biserici.* NEGR.; **cu stăruinţă**, insistent, cu asiduitate; cu rîvnă: *cine caută cu amăruntul şi cu stăruinţă, trebuie să găsească.* ISP.; **4.** lucru, studiu îndelungat; zăbovire asupra unei probleme; migălire: *această stăruinţă n-ar rămîne atît de stearpă şi de nefolositoare, dacă depriderea de a cugeta s-ar fi putut introduce în obiceiurile amicului meu.* VLAH.; **5.** intervenţie repetată pe lîngă cineva cu o cerere, cu o rugăminte; insistenţă: *încăpăţînarea lui creştea potrivit cu stăruinţele ei.* CAR. [***Stărui*** + *-inţă*].

stăruíre, stăruiri f. (înv.) **1.** acţiunea de a stărui şi rezultatul ei; stăruinţă; **2.** insistenţă, perseverenţă; încăpăţînare: (fig.) *ploaia izbeşte cu o întărîtată stăruire în pereţii şi în ferestrele casii.* OD.; **3.** străduinţă, silinţă: *se formase în Bergama o şcoală de*

muzică prin stăruirea și după proiectul maestrului Simon Mayr. FIL. [V. ***stărui***].

stăruitór, ~i, stăruitoáre a. **1.** care se menține, care există în aceeași stare; dăinuitor, durabil, persistent: *dincolo de acești poli stăruitori ai construcției, persistă ... și altceva.* R.L.; **2.** care se manifestă continuu, cu forță, cu intensitate: *ideea poetică stăruitoare este stagnarea timpului.* CĂL.; **3.** care rămîne ferm pe o poziție, consecvent într-o hotărîre, într-un sentiment etc.; (p. ext.) încăpățînat: *copilul era stăruitor în preferința lui năstrușnică*; **4.** care denotă fermitate, consecvență, stăruință; perseverent, tenace: *munca stăruitoare și pasionată, munca utilă societății e mai mult decît o datorie, e însăși justificarea existenței noastre.* GHEȚIE; **5.** care acționează cu consecvență, cu perseverență, cu îndîrjire; sîrguincios, tenace: *pare un tînăr serios și stăruitor;* (adv.) *strengarul m-arăta stăruitor cu degetul.* VLAH.; **6.** care presupune multă muncă, studiu îndelungat, migălos, tenacitate; serios, aprofundat: *el întreprinde lucrări literare mai stăruitoare, începînd a traduce tragedia lui Voltaire.* OD.; **7.** care intervine în mod repetat pe lîngă cineva cu o cerere, cu o rugăminte; insistent: *devenea tot mai stăruitor cu rugămințile sale.* [***Stărui*** + *-tor*].

stătător, ~i, stătătoáre a. **1.** care nu curge; stagnant: *apă stătătoare*; **2.** (înv.) care stă pe loc; imobil, staționar: *cîte stele sînt pe cer pînă-n ziuă toate pier, numai două-s stătătoare pîn' la răsărit de soare.* AL.; **3.** (înv.) stăruitor, perseverent, tenace: *era un bărbat ... stătătoriu la ce se apuca.* UR.; **4.** (înv. și pop.) fix, stabil: *cinci punți stătătoare înlesnesc comunicația orașului.* FIL.; **piatră stătătoare** (și f.), piatra de jos din podul morii, deasupra căreia se rotește alergătoarea; zăcătoare; **5.** (înv. și pop.; despre așezări, domicilii) definitiv, stabil; **6.** (înv. și pop.) care este așezat, care stă, locuiește într-un anumit loc: *tracii stătători de-a dreapta și de-a stînga Dunării*; (înv.) **stătător înainte**, conducător; **7.** (înv.) sedentar: *mulți țigani au murit de inimă rea, văzîndu-se deveniți stătători, dar cei care au rămas muncesc pămîntul.* GHICA; **8.** (rar) static: *cheful oriental e o exaltare monotonă stătătoare.* CĂL.; **9. de sine stătător**, care se poate menține, poate acționa prin propriile sale puteri, care nu depinde de nimeni și de nimic; independent: *pasiunile sînt actele de sine stătătoare în viața omenească.* MAIOR.; *România este și va fi țară liberă, o țară de sine stătătoare.* EM.; **10.** (înv.) durabil; veșnic: *slujba firii s-au mutat către viața cea stătătoare.* DOS.; **11.** (înv.) regulat; permanent: *avea Mihai-Vodă ... foarte stătătoare oaste.* COSTIN; **12.** (înv.) inalienabil, ereditar și scutit de impozite, de prestații: *aceea iaste moșia noastră cea stătătoare.* VARL.; **13.** (înv.) definitiv, ferm; irevocabil: *în veci stătătoriu giurămînt ... ne giurăm.* CANT.; **stătător la cuvînt**, care își ține cuvîntul dat: *știind ... că este stătător la cuvînt, s-au încrezut și au venit toți.* N.COSTIN. [***Stat***[1] + *-ător*].

stătuléț, stătulețe n. diminutiv al lui stat[2]: *stătulețele germane din evul mediu.* [***Stat***[2] + *-uleț*].

stătút[1], ~ți, stătută, ~e a. **1.** care nu mai este proaspăt (și a căpătat un miros, gust, aspect neplăcut); rînced, vechi: *bucate stătute*; **2.** care nu a fost împrospătat; viciat, greu, închis: *e cald, un aer stătut și îmbîcsit.* VLAH.; **3.** care nu curge și nu se împrospătează; clocit: *din apele stătute ies tufișuri încîlcite de liane.* VOIC.; **4.** (fig.; pop.) înaintat în vîrstă (și necăsătorit): *era odată un flăcău stătut, pe care-l chema Stan.* CR.; **5.** obosit din cale-afară; istovit, dăulat: *mă făcui pentru bani mulți olăcar de cai stătuți.* PANN; *generație stătută.* ALEX. [V. ***sta***].

stătút[2], stătute n. **1.** faptul de a sta: *mersul, dusul și stătutul la dînsul sînt tot o stare.* CONACHI; **2.** (reg.) locuință, gospodărie; (p. ext.) adăpost pentru vite; **3.** (reg.) staură. [V. ***sta***].

stătuțél, ~i, stătuțeá, ~ele a. diminutiv al lui stătut[1]: *și mai tinerele și mai stătuțele.* NEGR. [***Stătut***[1] + *-el, -ea*].

stăuínă, stăuini f. (reg.) **1.** loc cu iarbă grasă (unde a fost o stînă); **2.** sălaș. [Lat. **stabulina*].

stăurá, stáur vb. (reg.; tr.) **1.** a holba ochii; **2.** a pofti ceva. [Lat. ***stabulare***].

stăvár, stăvari m. **1.** (pop.) herghelegiu: *să adoarmă stevarii, să le fur armasarii.* POP.; **2.** (înv.) armăsar; (și: **stevar**). [***Stavă*** + *-ar*].

stăví, stăvesc vb. (înv. și reg.; refl.) **1.** a se stabili, a se statornici; a se pripăși: *cotoșmanul era un pisic cuminte, șoarecii nu se mai stăveau prin casa aceea.* ISP.; **2.** a trăi; a crește: *de cînd avem găini nu se mai stăvește o floare.* POP.; **3.** a se alege cu ...; a rămîne: *Păsări-Lăți-Lungilă ... ți le păpa pe rudă pe sămînță, de nu se mai stăvea nimene cu paseri pe lîngă casă de rău lui.* CR.; **4.** a se liniști; a se potoli: *mai stăvește-te!* [Din sl. ***staviti***].

stăvilár, stăvilare n. **1.** construcție de lemn, de beton etc., prevăzută cu stavile, așezată transversal pe o apă curgătoare, servind la reglarea cursului din amonte al apei; baraj, zăgaz, opust: *să reguleze scurgerea Dîmboviței ... ar fi trebuit baragiuri, stăvilare.* GHICA; **2.** (p. ext.) loc unde se adună o apă zăgăzuită cu o asemenea construcție; **3.** stavilă: *morarul ... ridică stăvilarul, căci venise la măcinat un bătrîn cu porumb.* DELAVR.; **4.** (fig.) obstacol; împotrivire: *în fața acestei alunecări trebuie să punem un stăvilar.* STĂNIL. [***Stăvili*** + *-ar*].

stăvilí, stăvilesc vb. (tr.) **1.** a pune o stavilă, a construi un stăvilar; a zăgăzui; (p. ext.) a îndigui, a taluza: *pe pămîntul Chinei,* [rîurile] *... au fost stăvilite de veacuri.* C.; **2.** (fig.) a opri în loc; a înfrîna; a pune stavilă: *asemenea măsuri nu pot face alt decît a stăvili progresul și civilizațiunea.* GHICA; **3.** (fig.) a împiedica să se producă, să evolueze; a interzice: *să stăvilim războaiele!* [De la ***stavilă***].

stăvilíre, stăviliri f. **1.** acțiunea de a stăvili și rezultatul ei; **2.** zăgăzuire, barare a unei ape cu un stăvilar, cu stavilă; **3.** (fig.) oprire, înfrînare; atenuare, temperare: *măsuri ... pentru stăvilirea unuia din cele mai mari rele care bîntuie școalele.* MAIOR. [V. ***stăvili***].

stăvilít, ~ți, stăvilită, ~e a. **1.** zăgăzuit, barat cu un stăvilar, cu o stavilă: *ape stăvilite*; **2.** (fig.) oprit, împiedicat; înfrînat: *iubire stăvilită.* [V. ***stăvili***].

stea, stele f. **1.** corp ceresc cu lumină proprie format dintr-o masă de gaze cu temperatură foarte ridicată; orice corp ceresc (cu excepția Soarelui și a Lunii) care strălucește noaptea pe cer: *stelele pe cer, necunoscînd pribegia, popasul, calea-și urmează.* VIERU; *mîndră, de dragostea ta se aprinde-n cer o stea și n-apune cît noaptea.* IONEL; **Steaua polară**, v. **polar**, (pop.) **stea cu coadă** (sau **cu coamă**), cometă: *s-au arătat o stea pe cer cu coadă.* NEC.; **stea căzătoare**, meteor; **steaua ciobanului, a)** luceafărul de seară; **b)** steaua polară; **c)** planeta Venus; **d)** (și **steaua păstorilor, steaua dimineții, steaua zorilor**) luceafărul de dimineață: *mai sus de foișor arde clipind în cadență steaua dimineții – se face ziuă.* CAR.; **a vedea stele verzi**, se spune cînd cineva primește o lovitură foarte puternică: *te plesnesc acuma de vezi stele verzi.* PR.; **cîte-n lună și-n stele**, v. **lună**; **2.** (pop.) astru despre care se crede că ar aparține fiecărui om, determinîndu-i destinul, viața etc., întunecarea lui amenințîndu-l cu o primejdie, iar căderea prevestindu-i pieirea; soartă: *Hyperion ... tu vrei un om să te socoți, cu ei să te asameni? ... ei doar au stele cu noroc și prigoniri de soarte, noi nu avem nici timp, nici loc, și nu cunoaștem moarte.* EM.; **a crede în steaua sa**, a fi optimist: *am crezut în steaua mea sau în misiunea mea.* CE.; **a se naște sub o stea norocoasă** (sau **rea**), a (nu) avea noroc; **vai de steaua mea** (**a ta, a lui etc.**), vai de mine (de tine, de el etc.), vai de capul meu (tău, lui etc.): *de te-a împinge păcatul să mai vii o dată, vai de steaua ta are să fie.* CR.; **a citi** (sau **a căuta**) **la** (ori **în**) **stele**, a ghici soarta cuiva prin cercetarea stelelor, **căutător la** (sau **cititor de** ori **în**) **stele**, astrolog; **3.** epitet pentru femeia iubită: *stea dulce și iubită a sufletului meu!* AL.; **4.** (fig.) star[1], vedetă: *răsărea pe orizontul artei naționale o nouă stea.* CAR.; **5.** obiect dintr-un disc de lemn, de carton etc. cu multe colțuri, bogat împodobit (și fixat într-o coadă de lemn), cu care umblă colindătorii de Crăciun; (p. restr.) colind de Crăciun cu acest obiect: *cine primește steaua frumoasă și luminoasă, cu colțuri multe și mărunte?* POP.; **cîntece de stea**, colinde cu conținut religios cîntate de copii, din prima seară a Crăciunului pînă la Bobotează; **a umbla** (sau **a se duce** etc.) **cu steaua**, a colinda (cu obiectul definit mai sus): *doi frați, copilași de la țară, se duc cu steaua de la un cătun la altul.* SAD.; **6.** semn distinctiv de forma acestui corp ceresc reprezentînd o demnitate, un grad etc.; (p. ext.) decorație reprezentînd acest semn: *să port steaua împăratului în gvardie.* M.CAR.; **Steaua-României**, ordin instituit prin legea din 10 mai 1877, pentru a recompensa serviciile civile și militare aduse statului: *Steaua-României cuprindea cinci grade: Cavaler, Ofițer, Comandor (sau Comandant), Mare-ofițer și Mare-cruce;* **7.** ornament, podoabă în forma acestui corp ceresc; **8.** (tehn.; și **steaua roții**) parte a unei roți cuprinsă între bandaj și fus; **9.** asterisc, steluță; **10.** pată albă pe fruntea unor animale; țintă, stemă, steluță: *iată cerbi cu stele-n frunte.* AL.; **a fi cu** (sau **a avea**) **stea în frunte**, a fi (sau a se crede) însemnat, deosebit, superior, favorit al norocului: *te-or întrece nătărăii, de ai fi cu stea în frunte.* EM.; **11.** (mai ales la pl.) rotocol mic de grăsime pe suprafața unui lichid; ochi: *supă grasă, cu stele*; **12.** (înv.; rar) pistrui: *cu puținele stele stropit pe obraz.* DOS.; **13.** (reg.) pată mai deschisă pe unul dintre dinții incisivi ai calului; **14.** (compuse) (bot.; reg.) **steaua-bălții**, drențe (*Callitriche verna*); (bot.; reg.) **steaua-fetei**, steluță (*Stellaria nemorum*); (zool.) **stea-de-mare**, (la pl.) clasă de echinoderme marine răpitoare, cu corpul în formă de disc din care pornesc radial cinci (sau mai multe brațe) (*Asteroidea*); (și: la sg.) animal din această clasă; asteridă: *au prins raci, crabi și stele-de-mare.* DELAVR.; (și: (înv. și reg.) **steauă**). [Lat. ***stella***].

steag, steaguri n. **1.** drapel, stindard, flamură; (p. ext.) fanion: *soarele ... lumina își răsfrînse pe steagul tricolor.* ALEX.; *la instituțiile publice fluturau steagurile.* GHEȚIE; **a duce** (sau **a purta**) **steagul**, a conduce o acțiune; a comanda: *„cheagul" e atît de necesar unui bărbat politic la noi, încît fără el orice calități ar avea cineva nu poate purta steagul.* AG.; (înv.) **a i se înălța cuiva steagul**, a dobîndi stimă, respect; **a închina** (sau **a coborî**) **steagul, a)** a renunța la luptă; a capitula; **b)** a se supune; a ceda: *frumoasa văduvă numaidecît trebuia să închine steagul.* GANE; **a ține sus** (sau **a înălța, a ridica**) **steagul**, a nu renunța la luptă: *unde nu e pisică, șoarecii steag ridică.* Z.; **a ridica** (sau **a scoate**) **steag alb**, a se preda; a cere pace: *ne-am pomenit într-o bună dimineață că ardică steag alb și trămit la gheneraru nostru să-i închine cetatea.* GHICA; **2.** (și **steag de domnie, steagul străpînirii**) baston avînd la capăt un glob de argint și o semilună, pe care domnitorii țărilor române îl primeau de la sultan, ca semn al învestiturii: *au mărs o samă de boieri la împărăție, de i-au adus steag de domnie.* COSTIN; **ploconul** (sau **banii**) **steagului**, dare percepută la instalarea domnului pe tron: *au scos banii steagului, grei bani pe toată țara.* NEC.; **3.** (fig.) concepție, idee, problemă importantă care antrenează o colectivitate într-o acțiune de amploare; cauză de luptă a unui grup social: *și-oricare-ar fi drumul pe care-o s-apuci răbda-vom pironul aceleiași cruci unindu-ne steagul și lanul.* COȘB.; **4.** (pop.; și **steag de mire**) prăjină împodobită cu panglici și spice de grîu, purtată de un călăreț în fruntea alaiului de nuntă; vătăjel: *se apropie un bătrînel cu o ploscă ... și îmbie pe feciorii care purtaseră steagul.* AG.; **5.** veche unitate militară, mică, având drapel propriu; trupă de oameni înarmați; buluc, ceată: *două steaguri din pedestrimea domnului Moldaviei ... se repeziră pe acest pod.* BĂLC.; **6.** (compus; bot.; reg.) **steag-ul-zînelor**, torțel (*Cuscuta epithymum*). [Din sl. ***stěgŭ*** „flamură"].

steájăr, steajăre n. **1.** (pop.) par[1] (de care se leagă o funie): *împăratul ce făcea? steajăr în pămînt băga, cu trei frînghii că-l lega.* POP.; **2.** (pop.) parul din mijlocul ariei de treierat cu cai: *băteau un par – steajer –; și-acolo legau doi cai și-i învîrteau.* SOR.; **3.** (reg.) prăjină înfiptă în pămînt, în jurul căreia se clădesc clăile de fîn, de grîu etc.; **4.** (reg.; artic.) steaua polară; (și: (reg.) **steajer, șteajer**). [Din bulg. ***stežer*** „bîrnă"].

steájer n. v. steajăr.

steámăt n. v. șteamătă.

steamp n. v. șteamp[2].

steand n. v. şteand.

steap m. v. şteap.

steapsínă, steapsine f. enzimă de tipul lipazelor prezentă în sucul pancreatic, care acţionează în duoden, continuînd digestia grăsimilor alimentare. [Din germ. *Steapsin*].

stearát, stearaţi m. sare sau ester al acidului stearic; **stearat de sodiu,** sare de sodiu a acidului stearic, solubil în apă, component principal al săpunului. [Din fr. *stéarate*].

steáric, ~ci, stearică, ~ce a. **acid stearic,** acid solid, incolor, puţin solubil în apă, prezent în grăsimile animale şi vegetale, întrebuinţat la fabricarea lumînărilor, la prepararea unor produse cosmetice etc. [Din fr. *stéarique*].

stearínă f. **1.** denumire comercială a acidului stearic tehnic impurificat cu acid palmitic, oleic etc. şi a unor compuşi ai acestuia: *fabricile de lumînări de stearină.* GHICA; **2.** nume generic pentru glicerinele acidului stearic. [Din fr. *stéarine*, germ. *Stearin*].

steatít n. varietate de talc de culoare albă, alb-verzuie, gălbuie sau cenuşie, cu diferite întrebuinţări în industrie, cosmetică, la fabricarea obiectelor decorative etc.: *vase de steatit din Creta minoică*; (şi: (înv.) **steatită**). [Din fr. *stéatite*, germ. *Steatit*].

steatítă f. v. steatit.

steatolític, ~ci, steatolitică, ~ce a. (farm.) care dizolvă grăsimile. [Din fr. *stéatolytique*].

steatolíză, steatolize f. descompunere a grăsimilor în timpul digestiei intestinale. [Din fr. *stéatolyse*].

steatonecróză, steatonecroze f. necroză a ţesutului adipos, frecventă în cursul pancreatitelor acute hemoragice. [Din fr. *stéatonécrose*].

steatóză, steatoze f. degenerare a unui ţesut sau a unui organ, provocată de invadarea acestora cu grăsimi (ex. steatoză hepatică). [Din fr. *stéatose*].

steáuă f. v. stea.

steávă f. v. stavă.

steáză f. v. şteaza[1].

stéblă, steble f. **1.** (înv. şi pop.) tulpină, lujer: *cîrciumărese cu stebla înaltă.* SAD.; **2.** (pop.) mănunchi: *în faţa covercii, steble de garoafe, de tufănică.* ST.; *du-te la vrăjitoare ... cu o steblă de busuioc să te spele pe trupul tot.* POP. [Din sl. *stĭblĭ, steblĭ* „cotor"].

steblúţă, stebluţe f. (pop.) diminutiv al lui steblă: *am semănat busuioc ... şi-atunci să ai tu drăguţă cînd l-oi face tot stebluţă.* POP. [*Steblă* + *-uţă*].

stéclă f. v. sticlă.

steclí vb. v. sticli.

stecluí vb. v. sticlui.

stecluít a. v. sticluit.

steclúţă f. v. sticluţă.

steeple-chase [stiplcéis] n. cursă hipică cu obstacole naturale şi artificiale. [Cuv. engl.].

stefanít, stefanite n. sulfură dublă naturală de stibiu şi argint. [Din fr. *stéphanite*].

stegár, stegari m. **1.** portdrapel: *căzu străpuns stegarul şi duşmanul sălbatec i-a smuls drapelul ţării.* VOIC.; **2.** (pop.) persoană care poartă steagul la nuntă sau la jocul căluşarilor: *nănaş mare sfîntul soare ..., luceafărul, stegariul.* POP.; **3.** (înv.) slujbaş poliţienesc: *aşteaptă aci pînă te-oi chema eu şi atunci să intri în odaie cu doi stegari.* GHICA; **4.** (fig.) persoană aflată în fruntea unei mişcări, a unui curent etc.; portdrapel; (p. gener.) conducător: *stegari ai revoluţiei de la 1848.* R.L. [*Steag* + *-ar*].

stegocefál, stegocefali m. (la pl.) ordin de amfibieni fosili, cu craniul acoperit cu plăci osoase, cu coloana vertebrală alcătuită din vertebre biconcave, care au trăit din devonian pînă în triasic; (şi la sg.) animal din acest ordin. [Din fr. *stégocéphales*].

stegodón, stegodoni m. (la pl.) gen fosil de mamifere din ordinul proboscidienilor, considerat strămoşul elefanţilor; (şi la sg.) animal din acest gen. [Din fr. *stégodon*].

stegozáur, stegozauri m. (la pl.) gen fosil de reptile gigantice din ordinul dinozaurienilor, cu capul mic, cu o creastă de plăci osoase pe spinare, care au trăit în jurasicul inferior şi cretacicul superior (*Stegosaurus*); (şi la sg.) reptilă din acest gen. [Din fr. *stégosaure*].

steguléţ, steguleţe n. diminutiv al lui steag; steag mic: *peronul gării, decorat cu ... steguleţe tricolore.* CAR. [*Steag* + *-uleţ*].

stei, steiuri n. **1.** colţ de stîncă; (p. ext.) stîncă: [zmeoaica] *căţărîndu-se din stei în stei ... se urcă deasupra muntelui.* ISP.; **2.** (rar) bolovan de piatră, de sare etc. [Et. nec.; cf. sb. *stenje*].

stéigher m. v. ştaigăr.

stejár, stejari m. **1.** numele mai multor specii de arbori din familia fagaceelor, înalţi, cu tulpina dreaptă, coroana largă, cu frunze adînc crestate, cu flori în amenţi, cu fructul ghindă, al căror lemn, foarte dur şi rezistent, este folosit în industrie, în construcţii etc.; **a)** (şi **stejar pedunculat**) arbore puternic, cu coroana răsfirată, foarte răspîndit la deal şi la cîmpie (*Quercus robur*); **b)** cer, stejăret (*Quercus cerris*); **c)** gîrniţă (*Quercus frainella*); **d)** gorun (*Quercus petraea*): *numa-n zarea depărtată sună codrul de stejari.* EM.; *român verde ca bradul şi mîndru ca stejarul.* ISP.; **stejar roşu** (sau **roşu american**), arbore exotic, cu creştere rapidă, preţuit pentru lemnul său rezistent (*Quercus borealis*); **stejar brumăriu,** arbore întîlnit în zonele de antestepă şi în perdelele de protecţie a cîmpurilor (*Quercus pedunculiflora*); **stejar pufos,** arbore întîlnit în zonele secetoase; stejărică (*Quercus pubescens*); **2.** lemnul acestor specii de arbori: *îl primi tot în biroul Secession din stejar afumat.* GHEŢIE. [Et. nec.; cf. bulg. *stežer*].

stejăráş, stejăraşi m. (reg.) stejărel: *stejăraş cu frunza rară, lasă-mă sub tine-o sară.* POP. [*Stejar* + *-aş*].

stejărél, stejărei m. **1.** diminutiv al lui stejar; stejăraş: *frunză verde stejărel, cîtu-i omul tinerel, se ţine dorul de el.* POP.; **2.** (bot.; reg.) cer (*Quercus cerris*); **3.** (bot.; reg.) gorun (*Quercus petraea*). [*Stejar* + *-el*].

stejărét, stejărete n. (pop.) stejăriş: *ciobănaşul s-ascunde-n stejeret.* POP; (şi: **stejeret**). [*Stejar* + *-et*].

stejărícă f. (bot.; reg.) stejar pufos (*Quercus pubescens*). [*Stejar* + *-ică*].

stejăríş, stejărişuri n. pădurice, desiş de stejari; stejăret, stejărişte: *omul îşi îndreaptă pasul către desul stejăriş, unde umbra cu lumina se alungă sub frunziş.* AL.; (şi: **stejeriş**). [*Stejar* + *-iş*].

stejărîşte f. (reg.) stejăriş. [*Stejar* + *-işte*].

stejerét n. v. stejăret.

stejeríş n. v. stejăriş.

stejí, stejesc vb. (înv. şi reg.; intr. şi refl.) a (se) grăbi: *se stejiră să nu înnoptedze.* VARL. [Et. nec.].

stei, steiuri n. (bot.) cilindru central. [Din germ. *Stele*].

steláj, stelaje n. **1.** mobilă formată din rafturi suprapuse; etajeră: *o masă, două scaune şi un stelaj.* GHEŢIE; **2.** schelet metalic care susţine aparatele, instrumentele şi dispozitivele unei instalaţii electrice. [Din germ. *Stellage*].

stelár[1], ~i, stelară, ~e a. **1.** care aparţine, care este caracteristic stelelor, referitor la stele; astral, sideral, stelesc, stelin, stelnic: *lumină stelară*; **hartă stelară,** hartă reprezentînd constelaţiile de pe bolta cerească; **2.** stelar: *lăsau pe plafon încrucişări stelare de lumini.* PR.; **3.** (rar) înstelat: *bolta stelară.* [Din fr. *stellaire*].

stelár[2], stelari m. **1.** (înv.; rar) astrolog: *vor lua aminte cînd vor vedea stea ca aceea ca neşte vîlhovnici şi stelari ce era.* DOS.; **2.** (pop.) colindător cu steaua: *la ţară umblă colindători, stelari şi irozi.* SAD. [*Stele* (pl. lui *stea*) + *-ar*].

stelaratór, stelaratoare n. instalaţie complexă utilizată pentru studiul reacţiilor termonucleare controlate, produse într-o plasmă cu deuteriu, tritiu, litiu etc. [Din engl. *stellarator*].

stelát, ~ţi, stelată, ~e a. **1.** în formă de stea, ca o stea; stelar[1]: *fluturi mari, stelaţi.* ST.; **2.** (înv.) înstelat: *bolta stelată a cerului.* FIL.; **3.** (rar; despre animale) cu stea (pe frunte); ţintat: *un ţăran trăgea după sine doi boi stelaţi.* R.L. [*Stele* (pl. lui *stea*) + *-at*; cf. fr. *étoilé*].

stélă, stele f. **1.** mic monument comemorativ sau funerar monolitic din piatră, în formă de fus, de coloană, de obelisc sau de placă, aşezat vertical, împodobit cu basoreliefuri şi purtînd inscripţii, frecvent în antichitate: *din Rusăneşti este şi frumoasa stelă cu doi lei culcaţi pe frontul ei.* OD.; **2.** unghi diedru format între laturile unor piese metalice folosite în construcţii navale; **3.** echer articulat, reglabil, folosit în topometrie şi construcţii navale. [Din lat. *stela*, fr. *stèle*].

stelésc, ~şti, steleáscă, ~eşti a. (înv.; rar) stelar[1]: *cometă cu lungi coade, însă cu scurtă minte ..., să ştii că or să nască în locu-ne ştiinţe mai rele decît noi, ce-n grab-or să-ntărîte mînia ta stelească.* ALEX. [*Stele* (pl. lui *stea*) + *-esc*].

stelí, stelesc vb. (înv.; intr.) a luci (ca o stea), a sclipi; **a-i steli cuiva ochii, a)** a străluci; **b)** a vedea stele verzi. [De la *stele* (pl. lui *stea*)].

stelín, ~i, stelină, ~e a. (înv.) stelar[1]: *noaptea-şi pune stema feerică, stelină.* AL. [*Stele* (pl. lui *stea*) + *-in*].

stelionát, stelionate n. (jur.) delict constînd în vînzarea sau ipotecarea unui bun la mai multe persoane deodată. [Din fr. *stellionat*, lat. *stellionatus*].

stelionatár, stelionatari m. (jur.) persoană vinovată de stelionat. [*Stelionat* + *-ar*].

stelişoáră, stelişoare f. (reg.) **1.** steluţă; **2.** (bot.) steliţă (*Aster amellus*): *iată frageda sulcină, stelişoare, blînde nalbe, urmărind pe busuiocul iubitor de sînuri albe.* AL.; **3.** (la pl.) steluţe (de fiert în supă). [*Stele* (pl. lui *stea*) + *-işoară*].

stelít n. aliaj de cobalt, crom, wolfram, molibden şi fier, inoxidabil şi foarte dur, din care se fac instrumente chirurgicale, unelte aşchietoare etc. [Din fr. *stellite*, germ. *Stellit*].

stelíţă, steliţe f. (şi steliţă vînătă) plantă erbacee din familia compozitelor, cu tulpina şi frunzele păroase, cu florile în capitule, cele centrale galbene, iar cele marginale albastre; stelişoară (*Aster amellus*). [*Stele* (pl. lui *stea*) + *-iţă*].

stélnic, ~ci, stelnică, ~ce a. (înv.; rar) stelar[1]: *pe a cerului cîmpie ... noaptea vine pe furiş şi cu-o seceră de aur de la lună-mprumutată face-un stelnic seceriş.* AL. [*Stele* (pl. lui *stea*) + *-nic*].

stelnicăríţă, stelnicariţe f. (bot.; reg.) păducheriţă (*Lepidium ruderale*). [Cf. *stelniţă*].

stélniţă, stelniţe f. (pop.) ploşniţă (*Cimex lecturarius* sau *solumbarius, prasinus, Eurygaster maura* sau *ornata*): *o puse pe Iulişca s-o îmbăiese ... de teama să nu fi adus cu sine păduchi ori stelniţe.* GHEŢIE; *mîncate-ar stelniţele.* SOR. [Din sb. *stenica*].

stelós, ~şi, steloásă, ~e a. **1.** (înv.) înstelat: *cerul cel stelos.* BOL.; **2.** (reg.) scînteietor, sclipitor: *au văzut o stea steloasă.* POP. [*Stele* (pl. lui *stea*) + *-os*].

stelúţă, steluţe f. **1.** diminutiv al lui stea; stelişoară: *zări ... o lumină licărind ca o steluţă.* ISP.; *steluţele sfioase încep a tremura în mările de sus.* SAD.; **2.** obiect, desen etc. în formă de stea (mică): *floricele albastre cu o steluţă galbenă în mijloc.* NEGR.; **3.** ornament, podoabă etc. în formă de stea; (spec.) cusătură avînd această formă: *steluţe mărunţele împrejurul poalelor mele.* POP.; **4.** pată albă pe fruntea unor animale; stea: *el zăreşte o căprioară ... cu steluţă albă-n frunte.* AL.; **5.** (la pl.) paste făinoase în formă de stea; stelişoare: *supă cu steluţe*; **6.** rotocol de grăsime pe suprafaţa supei, a laptelui etc.; **7.** fulg de zăpadă: *crengile-aninate-n cale ning steluţe şi se-ndoaie.* AL.; **8.** numele mai multor plante erbacee din familia cariofilaceelor: **a)** plantă cu tulpina păroasă, cu frunze ovale, cu florile albe în panicule, care creşte în locuri umbroase şi umede; steaua-fetei (*Stellaria nemorum*); **b)** rocoţel (*Stellaria graminea*); **c)** răcovină (*Stellaria media*); **9.** numele mai multor plante erbacee din familia compozitelor: **a)** (la pl.)

plantă cu tulpina ramificată, roşiatică, păroasă, cu frunze lanceolate, cu florile marginale roz sau violete, iar cele centrale tubuloase galbene (*Erigeron acer*); **b)** (la pl.) mică plantă cu tulpina păroasă, cu florile centrale tubuloase gălbui, iar cele radiale roşii sau alburii; ochiul-boului (*Erigeron alpinus*). [*Stele* (pl. lui *stea*) + *-uţă*].

stémă, steme f. **1.** (înv. şi pop.) coroană (ca însemn al puterii); (p. ext.) putere conferită de aceasta: *împăratul îşi scoase stema din cap şi o puse pe capul fiului său.* ISP; **a fi cu** (sau **a avea**) **stema** (sau **stemă**) **în frunte**, a fi cu stea în frunte, ales, însemnat: *inima, bat-o pustia, să fii şi cu stemă-n frunte, n-o frîngi.* DELAVR.; **2.** (înv.) piatră preţioasă: *asta cetate-o iubea mai mult decît toate Iunona ..., ţinîndu-şi acolo carul şi stemele toate.* COŞB.; **3.** (fig.) podoabă: *noaptea-şi pune stema feerică, stelină.* AL.; **4.** semn convenţional distinctiv al unei ţări, al unui oraş, al unei dinastii etc.; blazon, armoarii: *olandezul Levin Hulsius a publicat în timpul lui Mihai cel Viteaz stemele tuturor ţărilor dintre Carpaţi şi Balcani.* HASD.; *stema ţării a rămas capul de zimbru şi domnia Moldovei a început de atunci.* SAD.; **5.** (fig.) caracter specific; marcă[1], pecete: *cînticele poporane ... purtînd fiecare stema unei naţionalităţi.* OD.; **6.** (înv. şi pop.) pată sau smoc de păr (de altă culoare) pe fruntea unor animale: *bouri nalţi cu steme-n frunte.* EM.; (şi: (înv.) **stimă**). [Din gr. mod. *stémma*, sl. *stema*, lat., fr. *stemma*].

sten, steni m. unitate de mărime a forţei egală cu 1000 de newtoni. [Din fr. *sthène*].

stenahorie, stenahorii f. (înv.) **1.** greutate, dificultate; (p. ext.) necaz, supărare: *acelea care-ţi pot face stenahorie şi trudă* (a. 1779). GCR.; **2.** încurcătură financiară; strîmtorare, nevoie: *mă aflu într-o mare stenahorie ...; trimite-mi 150 de părinţi „de pui de lei".* CAR.; **3.** (fig.) tulburare sufletească, plictiseală; stare de agitaţie, nelinişte: *de la o vreme îmi venise stenahorie şi ipohondrie.* AL.; **4.** greutate în respiraţie; năduf (p. ext.) astmă: *lasă-te mai slobod* [de corset], *soro, că iar o să-ţi vie stenahorie, ca la palat.* VLAH. [Din gr. mod. *stenahoría* „strîmtoare"].

stenahorisí, stenahorisesc vb. (înv.; tr. şi refl.) **1.** a (se) constrînge; **2.** a (se) plictisi: *îl stenahorisea cu răspunsurile lui.* ZAMF. [Din gr. mod. *stenohoró*].

sténic, ~ci, stenică, ~ce a. (livr.) care provoacă sau degajă vigoare, putere; întăritor: *tînjea după prezenţa ei stenică.* [Din fr. *sténique*].

stenobiónt, ~ţi, stenobiontă, ~e a. (adesea subst.) care suportă numai variaţii limitate ale factorilor de mediu: *animale stenobionte.* [Din fr. *sténobiote*].

stenocardíe f. (med.) angină pectorală. [Din fr. *sténocardie*].

stenodactilográf, ~i, stenodactilografă, ~e a. persoană care practică stenodactilografia. [Din fr. *sténodactylographe*].

stenodactilografíe f. înregistrare a vorbirii cuiva cu ajutorul stenografiei, urmată de dactilografierea după stenogramă a textului. [Din fr. *sténodactylographie*].

stenofág, ~gi, stenofagă, ~ge a. (biol.) oligofag. [Din germ. *stenophag*].

stenográf, ~i, stenografă, ~e m., f. persoană care practică stenografia; tahigraf. [Din fr. *sténographe*].

stenografiá, stenografiez vb. (tr.) a nota vorbirea cuiva cu ajutorul stenografiei; a tahigrafia: *cu repeziciune* [gazetarii] *îşi stenografiază primele impresii.* SAD. [Din fr. *sténographier*].

stenografiát[1], ~ţi, stenografiată, ~e a. notat, înregistrat prin stenografie; tahigrafiat: *vindea cursuri stenografiate.* [V. *stenografia*].

stenografiát[2] n. stenografiere: *aparat de stenografiat.* [V. *stenografia*].

stenográfic, ~ci, stenografică, ~ce a. care aparţine stenografiei, referitor la stenografie; redat prin stenografie; tahigrafic: *unul dintre studenţi ... lua note stenografice.* GHEŢIE; (adv.) *scrie stenografic;* (fig.) *adormeam vegheat de o singură frunză ca de un semn stenografic al pădurii.* VIERU. [Din fr. *sténographique*].

stenografíe f. **1.** sistem de înregistrare grafică, de notare rapidă a vorbirii cuiva cu ajutorul unor semne abreviate convenţionale: *jurnaliştii cunoşteau stenografia*; **2.** profesiune practicată de stenograf: *stenografia este bine plătită.* [Din fr. *sténographie*].

stenografiére, stenografieri f. acţiunea de a stenografia; stenografiat[2]: *stenografierea conduitelor verbale.* CĂL. [V. *stenografia*].

stenográmă, stenograme f. text înregistrat prin stenografiere: *avea stenograma cursului de lingvistică generală;* (fig.) *romanul transformă stenograma acestor zile într-un compendiu de limbă literară.* R.LIB. [Din fr. *sténogramme*].

stenohalín, ~i, stenohalină, ~e a. (adesea subst.) care suportă numai variaţii limitate ale salinităţii apei: *organism marin stenohalin.* [Din fr. *sténohalin*].

sténos n. (înv.) astmă: *se teme să n-aibă stenos.* C.L. [Din gr. mod. *sténosis*].

stenotérm, ~i, stenotermă, ~e a. (adesea subst.) care suportă numai variaţii limitate ale temperaturii mediului înconjurător: *organisme stenoterme.* [Din fr. *sténotherme*].

stenotíp, stenotipuri n. maşină de stenografiat. [Din fr. *sténotype*].

stenotípic, ~ci, stenotipică, ~ce a. care aparţine stenotipiei, referitor la stenotipie. [Din fr. *sténotypique*].

stenotipíe f. stenografiere cu ajutorul stenotipului. [Din fr. *sténotypie*].

stenotipíst, ~şti, stenotipistă, ~e a. persoană care practică stenotipia. [Din fr. *sténotypiste*].

stenozá, pers. 3 **stenozează** vb. (med.; refl.) a suferi o stenoză. [Din fr. *sténoser*].

stenozáre, stenozări f. tratament cu soluţie de formaldehidă la care sînt supuse produsele textile pentru a deveni neşifonabile. [Cf. *stenoza*].

stenóză, stenoze f. îngustare a unui orificiu organic sau a unui canal, ca urmare a unui proces inflamator, tumoral, degenerativ sau a unei cicatrizări (ex.: stenoză aortică, stenoză mitrală). [Din fr. *sténose*].

sténtor m. voce (sau **glas**) **de stentor**, voce bărbătească puternică, răsunătoare: *ucenicul ... strigă cu o voce de stentor, încît fu auzit pînă în ultimul rînd de la balcon.* GHEŢIE. [Din fr. *stentor*].

step, (rar) **stepuri** n. stil de execuţie a unor dansuri de origine negro-americană, constînd în bătăi ritmice, sincopate, rapide cu vîrful şi cu tocul pantofilor: *Fred Astaire rămîne marele maestru al stepului.* [Din engl. *step*].

stepá, stepez vb. (rar; intr.) a dansa bătînd stepul. [De la *step*].

stepáj n. tulburare a mersului datorită paraliziei muşchilor din loja externă a gambei, inervaţi de nervul sciatic. [Din fr. *steppage*].

stépă, stepe f. **1.** întindere de pămînt arid (tipică Asiei şi Europei orientale) cu vegetaţie compusă din graminee, tufişuri, plante spinoase etc.; formaţie vegetală specifică acestor locuri: *domniţa Manda călare pe un cal sprinten născut în stepele Ucrainei ... se repezea ca vîntul.* NEGR.; *ce te bagi tu ca un nărod în stepele alea calmuce să omori soldaţii de pomană?* BR.; **2.** (fig.) întindere nesfîrşită; imensitate: *o stepă de zăpadă.* [Din fr. *steppe*, rus. *step'*].

stépenă, stepene f. (înv.) **1.** grad; etapă: *au întors soarele zece stepene.* DOS.; **2.** treaptă: *pre la stepena uşii naintea pragului cum eram stînd.* DOS.; (fig.) *numără stepenele pe cari le-a suit omenirea ... pînă la puterea şi strălucirea ei de azi.* VLAH.; **3.** rang, treaptă ierarhică: *iată-l radios şi falnic pe aşa stepenă naltă.* AL.; **4.** neam, rudenie: *muiarea ce să va împreuna trupeşte cu vreo rudă a ei ... ce pogoară obraze pînă a doua stepenă să va omorî.* PRAV. [Din sl. *stepenĭ* „grad"].

stépic, ~ci, stepică, ~ce a. care aparţine stepei, referitor la stepă: *vegetaţie stepică.* [Din fr. *steppique*].

ster, steri m. unitate de măsură pentru volume egală cu un metru cub, întrebuinţată la măsurarea lemnelor aşezate în stivă. [Din fr. *stère*].

steradián, steradiani m. unitate de măsură pentru unghiurile corpurilor solide, egală cu unghiul care, avînd vîrful în centrul unei sfere, intersectează pe suprafaţa acesteia o calotă a cărei arie este egală cu pătratul razei sferei. [Din fr. *stéradian*].

sterc n. v. **şterc**[1].

stercorál, ~i, stercorală, ~e a. care conţine materii fecale, referitor la excremente; stercorar: (fig.) *n-am ştiut niciodată dacă tratamentul ... a fost ... o glumă stercorală.* PATAP. [Din fr. *stercoral*].

stercorár, ~i, stercorară, ~e a. (med.) stercoral. [Din fr. *stercoraire*].

stercoremíe, stercoremii f. intoxicaţie produsă prin resorbţia unor substanţe din conţinutul intestinal, în constipaţii prelungite sau în ocluziile intestinale. [Din fr. *stercorémie*].

stercoróm n. (med.) fecalom, scatom. [Din fr. *stércorome*].

stéreo[1] f. stereofonie. // a. referitor la stereofonie; cu proprietăţi stereofonice: *înregistrare stereo.* [Din fr. *stéréo*].

stereo-[2] element de compunere cu sensul „solid", „în volum", „în relief". [Din fr. *stéréo-*].

stereoacústică f. metodă de determinare a direcţiilor din care vin sunetele. [Din fr. *stéréoacoustique*].

stereobát, stereobate n. masiv de zidărie (cu trepte) formînd soclul unei construcţii. [Din fr. *stéréobate*].

stereocámeră, stereocamere f. cameră fotografică cu două obiective, care permite înregistrarea simultană a două imagini conjugate ale obiectelor. [*Stereo-[2]* + *cameră*].

stereocartográf, stereocartografe n. aparat pentru obţinerea automată a planului topografic al unei localităţi, al unei regiuni, pe bază de stereograme. [Din fr. *stéréocartographe*, germ. *Stereokartograph*].

stereocartografíe f. procedeu de întocmire a hărţilor cu ajutorul stereogramelor. [Din fr. *stéréocartographie*].

stereochímic, ~ci, stereochimică, ~ce a. care aparţine stereochimiei, referitor la stereochimie: *izomerie stereochimică.* [Din fr. *stéréochimique*].

stereochimíe f. ramură a chimiei care studiază dispunerea în spaţiu a atomilor unei molecule. [Din fr. *stéréochimie*].

stereocinematografíe f. tehnică cinematografică în care se oferă spectatorului impresia că imaginile sînt în relief; cinematografie stereoscopică. [Din fr. *stéréocinématographie*].

stereocomparatór, stereocomparatoare n. aparat pentru determinarea dimensiunilor unui obiect cu ajutorul stereogramelor. [Din fr. *stéréocomparateur*, germ. *Stereokomparator*].

stereocrómic, ~ci, stereocromică, ~ce a. care aparţine stereocromiei, referitor la stereocromie. [Din fr. *stéréochromique*].

stereocromíe f. tehnică prin care se realizează în picturi, în zugrăveli murale etc. iluzia reliefului, prin combinarea nuanţelor pe un strat de reflexie special preparat. [Din fr. *stéréochromie*].

stereodinámică f. (fiz.; rar) dinamica solidelor. [Din fr. *stéréodinamique*].

stereofilmáre, stereofilmări f. fotografiere cu o stereocameră. [*Stereo-[2]* + *filmare*].

stereofónic, ~ci stereofonică, ~ce a. care aparţine stereofoniei, referitor la stereofonie; obţinut prin stereofonie: *noi emisiuni de teatru radiofonic stereofonic se află în curs de realizare.* R.LIB.; *sunet stereofonic;* **film stereofonic**, film (panoramic) cu patru piste sonore, dintre care trei destinate difuzoarelor

dispuse în spatele ecranului, iar a patra, unui difuzor dispus în fundul sălii, pentru producerea unor efecte acustice. [Din fr. ***stéréophonique***].

stereofonie f. procedeu de înregistrare şi de redare a sunetelor care dă ascultătorului impresia că se află lîngă sursele sonore sau chiar în mijlocul lor. [Din fr. ***stéréophonie***].

stereofonizá, stereofonizează vb. (rar; refl.) a deveni stereofonic: *cinematografele se stereofonizează*. [***Stereofonie*** + *-iza*].

stereofotografíe, stereofotografii f. **1.** procedeu de realizare a perechilor de imagini plane ale aceluiaşi obiect, luate sub unghiuri puţin diferite; **2.** fotografie stereoscopică. [Din fr. ***stéréophotographie***].

stereofotográmă, stereofotograme f. stereogramă. [Din fr. ***stéréophotogramme***].

stereofotogrammetríe f. ramură a fotogrametriei bazată pe procedeul fotografiilor duble luate dintr-un anumit unghi, pentru întocmirea planurilor şi a hărţilor în curbe de nivel şi cote. [Din fr. ***stéréophotogrammétrie***].

stereognóstic, ~ci, stereognostică, ~ce a. care aparţine stereognoziei, referitor la stereognozie. [Din fr. ***stéréognostique***].

stereognozíe f. facultatea de a identifica obiectele prin simţul tactil, pe baza reliefului acestora. [Din fr. ***stéréognosie***].

stereográf, ~i, stereografă, ~e m., f. specialist în stereografie. // n. instrument folosit la întocmirea hărţilor şi a planurilor topografice. [Din fr. ***stéréograph***].

stereográfic, ~ci, stereografică, ~ce a. care aparţine stereografiei, referitor la stereografie. [Din fr. ***stéréographique***].

stereografíe f. tehnică de reprezentare prin proiecţii a corpurilor solide pe o suprafaţă plană. [Din fr. ***stéréographie***].

stereográmă, stereograme f. pereche de fotograme ale aceluiaşi obiect care, privite la stereoscop, permit să se obţină imaginea în relief a obiectului; stereofotogramă. [Din fr. ***stéréogramme***].

stereoizomér, ~i, stereoizomeră, ~e a. şi m. (substanţă izomeră) cu modul diferit de aşezare în spaţiu a atomilor sau a radicalilor din moleculă. [Din fr. ***stéréo-isomère***].

stereoizomeríe f. izomerie determinată de aşezarea diferită în spaţiu a atomilor sau a radicalilor din moleculă. [Din fr. ***stéréo-isomérie***].

stereomecánică f. ramură a mecanicii care studiază echilibrul şi mişcarea corpurilor solide rigide. [Din fr. ***stéréomécanique***].

stereométric, ~ci, stereometrică, ~ce a. care aparţine stereometriei, referitor la stereometrie. [Din fr. ***stéréométrique***].

stereometríe f. ramură a geometriei care studiază măsurarea volumului corpurilor solide. [Din fr. ***stéréometrie***].

stereométru, stereometre n. instrument cu care se măsoară volumul corpurilor solide. [Din fr. ***stéréomètre***].

stereomicroscóp, stereomicroscoape n. microscop binocular la care imaginea este stereoscopică. [Din fr. ***stéréomicroscope***].

stereoplanigráf, stereoplanigrafe n. aparat care serveşte la întocmirea hărţilor şi a planurilor topografice. [Din fr. ***stéréoplanigraphe***].

stereorámă, stereorame f. hartă topografică în relief. [Din fr. ***stéréorama***].

stereoscóp, stereoscoape n. instrument folosit în fotogrammetrie, cu ajutorul căruia perechile de imagini plane apar în relief, făcînd posibilă determinarea diferenţelor de altitudine dintre diferitele puncte. [Din fr. ***stéréoscope***].

stereoscópic, ~ci, stereoscopică, ~ce a. care aparţine stereoscopiei, referitor la stereoscopie; care dă impresia de spaţial, de volum sau de relief: *cinematografie stereoscopică; fotografie stereoscopică*. [Din fr. ***stéréoscopique***].

stereoscopíe f. ramură a opticii care studiază procedeele de realizare a imaginilor în relief şi instrumentele folosite pentru aceasta. [Din fr. ***stéréoscopie***].

stereospecífic, ~ci, stereospecifică, ~ce a. **1.** (despre catalizatori de polimerizare) care dirijează reacţia de polimerizare pentru obţinerea unor polimeri cu structură regulată în spaţiu; **2.** (despre enzime), care dirijează reacţia catalizată de enzime spre formarea numai a unuia dintre stereoizomerii posibili. [Din fr. ***stéréospecifique***, engl. ***stereospecific***].

stereostátic, ~ci, stereostatică, ~ce a. care aparţine stereostaticii, referitor la stereostatică. // f. ramură a fizicii care studiază echilibrul corpurilor solide. [Din fr. ***stéréostatique***].

stereotahigráf, stereotahigrafe n. aparat tahimetric pentru măsurarea distanţei de la punctul de staţie la punctul dat de pe teren. [Din fr. ***stéréotachygraphe***].

stereotaxíe f. metodă de identificare radiologică a unor structuri profunde, greu accesibile, îndeosebi neurologice, vizualizate tomografic, utilizată mai ales în tehnicile neurochirurgicale. [Din fr. ***stéréotaxie***, engl. ***stereotaxis***].

stereotíp, ~i, stereotipă, ~e a. **1.** (şi n.) (tipărit în mare tiraj după o) placă plană sau semicilindrică de metal reprezentînd reproducerea unui text sau a unui clişeu: *ediţie stereotipă*; **2.** (fig.) care se repetă în aceeaşi formă; stereotipic, stereotipat, neschimbat, fix; lipsit de originalitate; banal: *îşi consumă viaţa în gesturi stereotipe: deretecat, tabieturi*. CĂL.; *mulţumea cu aceleaşi formule stereotipe*. GHEŢIE. // n. (pl. **stereotipuri**) **1. stereotip dinamic**, sistem de reflexe condiţionate care se formează datorită repetării, în aceeaşi succesiune, a condiţiilor din mediul înconjurător; **2.** (fig.) idee, opinie gata făcută sau banalizată prin deasa folosire; clişeu, poncif, şablon: *se vor desprinde acei idealişti ... ale căror proiecte nu se pietrifică în stereotipuri ideologice*. D. [Din fr. ***stéréotype***].

stereotipá, stereotipez vb. (tr.) **1.** a pregăti stereotipul în vederea tipăririi unei ediţii de mare tiraj; **2.** a reproduce un text, un clişeu prin stereotipie. [Din fr. ***stéréotyper***].

stereotipár, ~i, stereotipară, ~e m., f. (tipogr.) stereotipist. [Din fr. ***stéréotypeur***].

stereotipáre, stereotipări f. acţiunea de a stereotipa. [V. ***stereotipa***].

stereotipát, ~ţi, stereotipată, ~e a. **1.** tipărit cu un stereotip; **2.** (fig.) stereotip: *comunicarea cu lumea se face în proverbe ce condensează o înţelepciune stereotipată*. CĂL. [V. ***stereotipa***].

stereotípic, ~ci, stereotipică, ~ce a. (rar) fix, neschimbat, stereotip: *mişcări stereotipice*. [Din fr. ***stéréotypique***].

stereotipíe f. **1.** (instalaţie sau procedeu de) multiplicare a unei forme de tipar înalt prin turnarea în metal a unei copii după această formă: *matriţă de stereotipie*; **2.** formă de tipar înalt obţinută prin acest procedeu; **3.** simptom al unor boli psihice (arierare mentală profundă, autismul infantil, schizofrenia, demenţa) constînd în repetarea involuntară şi automată a unor cuvinte, gesturi, atitudini; **4.** (fig.) faptul de a fi stereotip, de a (se) repeta mereu, de a fi banal; stereotipism: *reducţia vitalităţii spirituale are adesea drept consecinţă ... apariţia stereotipiei*. CĂL.; *stereotipia programelor TV*. [Din fr. ***stéréotypie***].

stereotipísm n. (rar) stereotipie: *nuvela este micul roman al automatilor şi scurtimea ei este cerută de stereotipismul eroilor*. CĂL. [***Stereotip*** + *-ism*; cf. it. ***stereotipismo***].

stereotipíst, ~şti, stereotipistă, ~e m., f. (tipogr.) lucrător specializat în stereotipie; stereotipar. [***Stereotip***(*ie*) + *-ist*].

stereotipizá, stereotipizez vb. (rar; tr.) a face să devină stereotip: (refl. pas.) *limbajul presei s-a stereotipizat*. [***Stereotip*** + *-iza*].

stereotipizáre, stereotipizări f. (rar) acţiunea de a stereotipiza. [V. ***stereotipiza***].

stereotómic, ~ci, stereotomică, ~ce a. care aparţine stereotomiei, referitor la stereotomie. [Din fr. ***stéréotomique***].

stereotomíe f. ramură a tehnicii care studiază regulile de fasonare, prin tăiere, a materialelor de construcţie solide, în vederea îmbinării sau asamblării lor. [Din fr. ***stéréotomie***].

sterevíe f. v. **tirighie**.

steríl, ~i, sterilă, ~e a. **1.** pe care nu pot creşte plante; nefertil, neroditor: *pămînt steril*; **2.** incapabil de a se reproduce, de a procrea; care nu face roade, seminţe; sterp: *cuplu steril; plante sterile*; **3.** (fig.) care nu produce nimic; care nu dă rezultate, care nu duce la nimic; ineficient, infructuos, inutil; zadarnic: *veţi şti a înfrîna avîntul balamutic ce a luat limba română sub impulsul pedanţilor sterili*. AL.; *spirit critic ..., fără sarcasm steril*. CĂL.; **4.** nefavorabil agenţilor patogeni: *mediu steril*; **5.** care a fost supus sterilizării; aseptic, dezinfectat, sterilizat: *pansament steril*. // n. material fără valoare, conţinut în minereuri, în cărbuni etc., inutilizabil în procesul de obţinere a substanţelor minerale utile. [Din fr. ***stérile***, lat. ***sterilis***].

sterilét, sterilete n. dispozitiv contraceptiv fixat (de ginecolog) în cavitatea uterină, care împiedică implantarea oului (şi nu fecundaţia acestuia): *steriletul nu reduce riscurile de sarcină extrauterină*. [Din fr. ***stérilet***].

sterilitáte f. **1.** starea unui teren steril; nefertilitate, neproductivitate, sterpăciune, sterpie; **2.** incapacitate a unor fiinţe de a se reproduce, de a procrea; agenezie, sterpăciune, sterpie: *„faceţi copii!", şi îndemnase odată credincioşii, vorbind despre sterilitatea căsniciilor moderne*. GHEŢIE; **3.** (fig.) incapacitate de a crea, de a produce ceva în domeniul spiritual; sărăcie spirituală: *ce penibilă impresie îmi lasă această cumplită sterilitate de idei*. VLAH.; **4.** stare, calitate a unui mediu nefavorabil agenţilor patogeni. [Din fr. ***stérilité***].

sterilizá, sterilizez vb. (tr.) **1.** a distruge agenţii patogeni, microbii dintr-un mediu sau de pe un obiect; a face să fie steril: *am sterilizat apa prin fierbere*; **2.** a face ca un om sau un animal să devină steril, incapabil de a procrea; (spec.) a practica o sterilizare chirurgicală; a castra: (refl. pas.) *s-a ... sterilizat ca să nu dea soţilor nici un copil*. CĂL.; **3.** (fig.) a înhiba; a anihila: *i-a spus o mulţime de lucruri ... care nu puteau să facă decît rău şi să sterilizeze hotărîrea flexibilului Constantin*. GAL. [Din fr. ***stériliser***].

sterilizánt, ~ţi, sterilizantă, ~e a. **1.** (rar) dezinfectant: *metode sterilizante*; **2.** (fig.) care distruge creativitatea; inhibant: *pesimismul ... atribuie conştiinţei o funcţie prea sterilizantă*. BL.; *mediu sterilizant*. [Din fr. ***stérilisant***].

sterilizáre, sterilizări f. **1.** acţiunea de a steriliza şi rezultatul ei; **2.** dezinfectare: *metode moderne de sterilizare*; **3.** castrare. [V. ***steriliza***].

sterilizát, ~ţi, sterilizată, ~e a. **1.** care a devenit steril; aseptic, dezinfectat: *instrumentar sterilizat*; **2.** care a devenit incapabil de a procrea prin castrare; castrat, scopit: *animale sterilizate*. [V. ***steriliza***].

sterilizatór, ~i, sterilizatoáre a. (despre substanţe chimice) care produce sterilitate, incapacitate de a procrea: *apa fusese infectată cu substanţe sterilizatoare*. CĂL. // m., f. persoană specializată în sterilizare. // n. aparat pentru sterilizarea instrumentelor medicale, a pansamentelor, a unor soluţii etc. [Din fr. ***stérilisateur***].

sterínă, sterine f. sterol. [Din germ. ***Sterine***].

stériţă, steriţe f. (reg.) partea din (sau spre) care bate vîntul: *în capul pămîntului, în steriţa vîntului*. POP. [Et. nec.].

sterlínă, sterline a. **liră sterlină**, unitate monetară a Marii Britanii: *am rămas refractar la toată această lecţie de viaţă practică ... sensibilizată în lire sterline*. GAL.; (înv.) **livră sterlină** (sau **sterlingă**), v. **livră**; (şi: (înv.) **sterling**). [Din engl., fr. ***sterling***, it. ***sterlina***].

sterlíng a. v. **sterlină**.

stern, sternuri n. os plat aflat în partea anterioară a toracelui, de care sînt prinse coastele şi claviculele, împreună cu care formează cutia toracică; os sternal: *glonţul a intrat prin stînga sternului*. TUD. [Din lat., fr. ***sternum***].

sternál, ~i, sternală, ~e a. care aparţine sternului, referitor la stern; **os sternal**, stern. [Din fr. ***sternal***].

sternalgíe f. durere localizată la nivelul sternului; sternodinie. [Din fr. ***sternalgie***].

stérnă, sterne f. (înv.) rezervor (pentru apă): *face sternă de se stringea apă de ploaie la vremea ploilor.* DOS. [Din gr. mod. ***stérna***].

sternocleidomastoidián, sternocleidomastoidieni m. muşchi pereche lung aflat în partea antero-laterală a regiunii cervicale, a cărui contracţie determină înclinarea laterală a capului. [Din fr. ***sterno-cléido-mastoïdien***].

sternodiníe f. (med.) sternalgie. [Din engl. ***sternodynia***].

steroíd, steroizi m. denumire generică pentru moleculele care conţin un nucleu sterol, prezente în hormonii sexuali, în hormonii corticosuprarenalei, în sărurile biliare; **steroid anabolizant,** compus steroidic care stimulează creşterea ţesuturilor, în special a muşchilor: *este ilegală utilizarea steroizilor anabolizanţi în competiţiile sportive*. [Din fr. ***stéroïde***].

steról, steroii m. (la pl.) clasă de alcooli cu structură complexă şi masă moleculară mare, prezenţi în alcătuirea multor vieţuitoare, având rol important în metabolismul organismului; (şi la sg.) substanţă din această clasă; sterină. [Din fr. ***stérol***].

sterólic, ~ci, sterolică, ~ce a. care aparţine sterolilor, referitor la steroli; care conţine steroli. [***Sterol*** + *-ic*].

sterp, ~i, steárpă, sterpe a. 1. care nu produce; neproductiv, neroditor: *Tudor zări îndată ridicătura verde-cenuşie de pămînt sterp.* GHEŢIE; **2.** (înv.) viran: *loc sterp*; **3.** (înv.) în care pămîntul nu a (prea) rodit; sărac în roadele pămîntului: *a fost anul sterp la toate.* PANN; **4.** (înv. şi reg.) lipsit de apă; sec: *Ialomiţa ... este fluviul cel mai sterp al României.* HASD.; **5.** (fig.) fără viaţă, trist; dezolant: *peisaj sterp*; **6.** care nu face roade, seminţe; steril: *pom sterp*; **7.** (reg.; despre ştiuleţii de porumb) cu boabe rare; **8.** (pop.) care nu fată (într-un an); care nu dă lapte: *ştiind că mai uşor ar putea căpăta cineva lapte de la o vacă stearpă ..., au lăsat-o.* CR.; (subst.) *sterpele şi berbecii sînt aleşi la o parte.* EM.; **9.** care nu poate procrea; steril; (p. ext.) fără urmaşi: *se asigurase că nu era o femeie stearpă.* PR.; *avea un frate ... care era sterp.* SOR.; **10.** (fig.) care nu creează nimic; care nu duce la nimic; steril, ineficient; inutil, zădarnic: *o agitare stearpă preocupa toate spiritele.* MAIOR.; *triumful inteligenţelor sterpe asupra celor adevărate.* EM.; **11.** (fig.) gol, deşert; pustiu: *inima-ţi e stearpă.* AL.; *viaţă stearpă.* ARG. // n. (pop.) scoc în dreptul stavilei prin care curge apa cînd stă moara; sterpar. [Cf. alb. ***shterpe***, lat. **extirp(u)s*].

sterpár, sterpari m. (pop.) cioban care păzeşte oile sterpe şi berbecii. // n. (pl. **sterpare**) (reg.) **1.** loc îngrădit la o stînă, pentru oile sterpe, miei şi berbeci; **2.** sterp. // f. (pl. **sterpare**) (reg.; la pl.) sterpet. [***Sterp*** + *-ar*].

sterpăciúne, sterpăciuni f. 1. (rar) neferti-litate, neproductivitate: *sterpăciunea pămîntului*; **2.** (înv. şi reg.) sterilitate, incapacitate de a procrea: *ar fi voit şi ei să aibă un copilaş ... să afle niscaiva leacuri care să le desfacă făcutul stărpiciunei lor.* ISP.; **3.** (reg.; adesea peior.) femeie stearpă; **4.** (înv. şi reg.) oaie, vacă etc. stearpă; **5.** (reg.) stîrpitură: *piei, stîrpiciune, din calea mea!*; **6.** (fig.) sărăcie, goliciune sufletească; insensibilitate: *sînt noroade întregi legate mediocrităţii, urîtului şi sterpiciunii sufleteşti.* GAL.; (şi: (înv. şi reg.) **stîrpiciune, sterpiciune, stărpiciune**). [***Sterp*** + *-ăciune*].

sterpătúră, sterpături f. (pop.) **1.** oaie, vacă etc. stearpă; sterpăciune; **2.** (adesea peior.) femeie stearpă: *de băieţi nu mai trag nădejde, că baba mea e o sterpătură.* CR. [***Sterp*** + *-ătură*].

sterpét n. (reg.; col.) totalitatea oilor sterpe dintr-o stînă; grup de oi sterpe, care nu dau lapte; sterpare. [***Sterp*** + *-et*].

sterpí vb. v. **stîrpi.**

sterpiciúne f. v. sterpăciune.

sterpíe f. (înv.; rar) **1.** nefertilitate, neproductivitate: *pămîntul bolnav de sterpie au tămăduit.* DOS.; **2.** incapacitate de a procrea; sterilitate: *să i să facă milă de sterpia ei şi să-i dăruiască cucon.* DOS.; **3.** (fig.) sărăcie, goliciune sufletească. [***Sterp*** + *-ie*].

sterpós, ~şi, sterpoásă, ~e a. (înv.) sterp, nefertil, neproductiv: *nişte oi străine ... umblînd prin locuri sterpoase.* PANN. [***Sterp*** + *-os*].

sterţ n. v. şterţ.

stetográf, stetografe n. instrument medical pentru înregistrarea automată a mişcărilor toracelui în timpul respiraţiei. [Din fr. ***stéthographe***].

stetografiá, stetografiez vb. (tr.) a înregistra cu stetograful mişcările cavităţii toracice. [De la ***stetograf***].

stetométru, stetometre n. instrument medical pentru măsurarea conturului toracic. [Din fr. ***stéthomètre***].

stetoscóp, stetoscoape n. instrument medical cu care sînt percepute zgomotele produse de diverse organe interne (inimă, plămîni): *internul plimba stetoscopul pe pieptul bolnavului.* GHEŢIE. [Din fr. ***stéthoscope***].

stetoscópic, ~ci, stetoscopică, ~ce a. care ţine de stetoscop, referitor la stetoscop: *examen stetoscopic.* [Din fr. ***stéthoscopique***].

stetoscopíe, stetoscopii f. examen medical al unor organe interne cu stetoscopul. [Din fr. ***stéthoscopie***].

stevár m. v. stăvar.

stévie f. v. ştevie.

steward, stewarzi [stiúard] m. bărbat din personalul unui avion sau al unui vapor, având sarcina de a se ocupa de confortul pasagerilor şi al echipajului în timpul călătoriei. [Din engl. ***steward***].

stewardesă, stewardese [stiuardésă] f. femeie din personalul unui avion sau al unui vapor, având sarcina de a se ocupa de confortul pasagerilor şi al echipajului în timpul călătoriei: *stewardesa ... zîmbeşte la toţi automat.* VIERU. [Din engl. ***stewardess***].

stibínă f. sulfură naturală de stibiu, de culoare plumburie, cu reflexe albăstrii, cu luciu metalic, constituind cel mai important minereu al acestuia; antimonit. [Din fr. ***stibine***, germ. ***Stibin***].

stíbiu n. (chim.) antimoniu. [Din lat. ***stibium***].

sticks, sticksuri n. produs alimentar bine deshidratat prin coacerea unui aluat modelat sub formă de bastonaşe subţiri. [Din engl. ***sticks***].

sticlár, sticlari m. 1. vînzător de obiecte de sticlă; **2.** muncitor specializat în fabricarea sticlei; **3.** (înv. şi reg.) geamgiu. [***Sticlă*** + *-ar*].

stíclă, sticle f. 1. material solid, de obicei transparent, dur, casant, cu luciu particular, rău conducător de căldură şi de electricitate, constituit dintr-un amestec de silicaţi şi obţinut prin topirea la un loc a silicei, carbonatului de calciu şi de sodiu cu materiale auxiliare, printr-un proces tehnologic special; (p. ext.) material asemănător cu acesta: *aceste palaturi erau cu totul şi cu totul de sticlă.* ISP.; (adv.) *după trei zile de uragan s-a aşezat pe ger uscat şi senin sticlă.* CAR.; **sticlă de cuarţ,** substanţă cu aspect sticlos, obţinută prin topirea cuarţului, rezistentă la acizi, la variaţii de temperatură, transparentă pentru razele ultraviolete; **sticlă optică,** material sticlos, cu proprietăţi speciale în privinţa indicelui de refracţie, de o mare omogenitate în compoziţie, folosit la fabricarea lentilelor şi a prismelor aparatelor optice; **sticlă organică,** plexiglas, stiplex; **2.** numele unor (părţi de) obiecte făcute din materialul descris mai sus: **a)** vas înalt de formă cilindrică, cu gît îngust, pentru păstrat lichide; butelie, glajă, şip; (p. ext.) conţinutul unui asemenea vas: *na, bade, ... ş-o steclă de vin.* AL.; *intrai în oficiu şi mă întorsei cu o sticlă de vin roşu.* PR.; **sticlă incendiară,** proiectil ofensiv constituit dintr-un asemenea recipient, umplut cu un lichid inflamabil, folosit, de obicei, de manifestanţii rebeli, pentru a provoca explozii, incendii, arsuri etc.; cocteil Molotov: *zvîrlind peste oraşe ... sticle incendiare.* CĂRT.; **brînză-n sticlă,** om zgîrcit; **b)** (şi **sticlă de lampă**) glob de sticlă cu gît lung care protejează flacăra lămpilor cu petrol: *aplecă lumina prea aproape, încît, tremurînd, atinse mîna tîlharului cu sticla fierbinte.* CAR.; **c)** geam: *sticlele ferestrei străluceau ca argintul în alba lumină a lunei.* EM.; *prin sticla mată a uşii ... se zărea o siluetă prelungă.* GHEŢIE; **d)** lentilă; (p. ext.; la pl.) ochelari; monoclu: *bagabontul, nene, cu sticle-n ochi, cu giubenul în cap.* CAR.; **3. sticlă vulcanică,** rocă efuzivă necristalizată, provenită din răcirea bruscă a lavei; (şi: (înv. şi reg.) **steclă**). [Din sl. ***stĭklo***].

sticlărie[1], sticlării f. **1.** fabrică, atelier în care se produce sticlă sau obiecte de sticlă; **2.** (mulţime de) obiecte din sticlă: *pe atunci ... postavul ordinar, şelăria, sticlăria se fabricau în ţară.* GHICA; *pe laviţă, fel de fel de mărfuri de farfurărie şi sticlărie.* CAR.; **3.** (raion într-un) magazin în care se vînd obiecte de sticlă. [***Sticlă*** + *-ărie*].

sticlărie[2] f. ocupaţia sticlarului: *a învăţat sticlăria la Turda.* [***Sticlar*** + *-ie*].

sticlărít n. (rar) activitate de fabricare şi de prelucrare a sticlei. [***Sticlă*** + *-ărit*].

sticléte, sticleţi m. **1.** mică pasăre cîntătoare sedentară, din familia fringilidelor, viu colorată cu roşu, negru, alb şi galben; oiţă; scăiecior, scăier, scăişor (*Carduelis carduelis*): *vei sta în casă ca un sticlete în colivie.* GAL.; *întîlneam ... pîlcuri de ciulini în jurul cărora fluturau stigleţii viu coloraţi, galben şi roşu.* SAD.; **a avea** (sau **a fi cu**) **sticleţi în** (sau **la**) **cap** ori **a-i cînta cuiva sticleţii (în cap)**, a avea idei bizare, extravagante; a fi ţicnit, nebun; **a-i scoate cuiva sticleţii din cap**, a lecui pe cineva de toane, de capricii, de bizarerii; **2.** (arg.) gardist, poliţist; (şi: **stiglete, stigleţ**). [Din sb. ***steglić***, bulg. ***stiglic***].

sticleţél, sticleţei m. diminutiv al lui sticlete: *veni pe o crenguţă de sînger ... un stigleţel.* SAD.; (şi: (reg.) **stigleţel**). [***Sticlete*** + *-el*].

sticlí, sticlesc vb. **1.** (intr.) a străluci (ca sticla); a luci, a sclipi: *razele ei sticleau ca petre scumpe.* OD.; **2.** (intr.) a avea priviri scînteietoare, trădînd o emoţie, un sentiment puternic; a sclipi, a scăpăra (de bucurie, de plăcere, de emoţie etc.): *cum bei cîte oleacă, pe loc ţi se taie picioarele, îţi steclesc ochii în cap.* CR.; *a surîs zărindu-mi ochii sticlind de lacrimi.* GHEŢIE; (**cine ştie**) **pe unde îi sticlesc ochii?**, (cine ştie) unde se află, cum trăieşte?; **a-i sticli cuiva ochii în cap**, a fi deştept, vioi, drăcos; **3.** (rar; tr.) a-şi fixa ochii, privirea; a pironi, a aţinti: *acea groaznică dihanie sticlea privirea ei încremenită asupra noastră.* OD.; **4.** (reg.; refl.) a îngheţa tare, devenind sticlos: *drumu a-nghеţa şi s-a stecli.* POP; (şi: (înv. şi reg.) **stecli**). [De la ***sticlă***].

sticlíre, sticliri f. 1. faptul de a sticli; strălucire, lucire, sclipire: *sticlirea oglinzii*; **2.** lumină vie, scînteietoare: *se vedeau sticlirile fulgerelor*; **3.** strălucire, scăpărare (a ochilor, a privirii): *avu o sticlire ciudată în ochi.* PR. [V. ***sticli***].

sticlít, ~ţi, sticlită, ~e a. (pop.) cu privirea fixă; pironit, aţintit: *stam cu ochii sticliţi pe cer, doar oi vedea vreun semn de ploaie.* GHICA. [V. ***sticli***].

sticlitór, ~i, sticlitoáre a. (rar) sclipitor: *veghea subt sticlitoarele-i ferestre.* EM. [***Sticli*** + *-tor*].

sticlós, ~şi, sticloásă, ~e a. **1.** cu aspect de sticlă; lucios, transparent (ca sticla); vitros: *e un cer sticlos deasupra ca o boltă de metal.* VLAH.; *pe frunte-i apărură cîteva broboane sticloase de sudoare.* GHEŢIE; **fontă sticloasă,** fontă albă, dură, care conţine mangan; **umoare sticloasă,** masă gelatinoasă transparentă care se află între cristalin şi fundul ochiului; **2.** (rar) uscat: *era ger sticlos.* CĂL.; **3.** pironit, fix; lipsit de expresie: *toţi erau supţi de spaimă, cu ochii sticloşi.* GAL. [***Sticlă*** + *-os*].

sticlozitáte, sticlozităţi f. 1. însuşirea de a fi sticlos; **2.** (spec.) aspect translucid pe care îl prezintă în secţiune boabele de cereale bogate în gluten. [***Sticlos*** + *-itate*].

sticlui, sticluiesc vb. (reg.; tr.) a pune geamuri la ferestre; (şi: **steclui**). [*Sticlă + -ui*].

sticluít, ~ţi, sticluită, ~e a. (reg.) cu geamuri: *curţi nalte, văruite, şindrilite şi cu ferești stecluite.* POP.; (şi: **stecluit**). [V. *sticlui*].

sticlúţă, sticluţe f. diminutiv al lui sticlă; sticlă mică (cu dop) în care se păstrează anumite lichide (medicamente, esenţe, parfumuri etc.); (p. ext.) conţinutul acesteia: *să-mi dai o sticluţă să-ţi aduc ... niţică anghelică.* CAR.; *ne-aţi venit apoi, drept minte, c-o sticluţă de pomadă.* EM.; (şi: (înv. şi reg.) **stecluţă**). [*Sticlă + -uţă*].

stideálă f. (înv.; rar) sfială: *stăi, omule, nu te apropia, că mi-i stidealâ a mă ivi la tine, că sînt femeie.* DOS. [*Stidi + -eală*].

stidí, stidesc vb. (înv.; refl.) a se sfii: *ştiindu-se că iaste om păcătos şi să scărăndivesc toţi oamenii d-îns să stidea să facă aceasta.* VARL. [Din sl. *stiděti sen*].

stidiciós, ~şi, stidicioásă, ~e (înv.; rar) sfios: *fiind stidicios pofti cinul călugăresc.* DOS. [*Stidi + -cios*].

stidínţă f. (înv.) sfială: *acesta era ... ficior de părinţi credincioşi şi cu bună stidinţă.* DOS. [*Stidi + -inţă*].

stidíre f. sfială; teamă: *ea singură toată stidirea femeiască lepădasă.* CANT. [V. *stidi*].

stidivós, ~şi, stidivoásă, ~e a. (înv.; rar) sfios: *era foarte stidivoasă şi lui Dumnezău plăcătoare.* DOS. [De la *stidi*].

stidlív, ~i, stidlivă, ~e a. (înv.; rar) sfios: *om curat şi stidliv cu frică, harnic în toate.* DOS. [Din sl. *stidlivŭ*].

stifós, ~şi, stifoásă, ~e a. (înv.) cu gust înţepător; astringent: *gusta ... pelinurile stifoase şi profire.* OD. [Din gr. mod. *stifós*].

stigléte m. v. sticlete.

stiglét m. v. sticlete.

stigleţél m. v. sticleţel.

stigmát, stigmate şi (înv.) **stigmaturi** n. **1.** marcă[1] aplicată cu fierul roşu pe corpul sclavilor şi al delincvenţilor; (fig.) urmă ruşinoasă, semn dezonorant: *ucigător sălbatic de gingaşe femei, în veci să porţi stigmatul ce-nfiară pe mişei.* AL.; (fig.) *era bolnav mintal, aşadar ... avea de purtat pînă la sfîrşitul zilelor un stigmat infamant în ochii societăţii.* GHEŢIE; (înv.; rar) **a cădea în stigmate**, a decădea, a fi dezonorat: *au căzut beserica ... Născătoarei în stigmate.* DOS.; **2.** (la pl.) semne ale suferinţei fizice, manifestînd rănile lui Hristos răstignit, apărute în urma extazului la unii sfinţi şi credincioşi; **3.** (rar) cicatrice; **4.** (rar) pată (de murdărie): *copii ... cu boturile nespălate; fiind vremea poamelor şi a nucilor, stigmatele acestea erau fireşti.* SAD.; **5.** (p. gener.) urmă lăsată de ceva; semn distinctiv: *Rinul ... trecut-a prin oraşe ..., prin sate care poartă stigmaturi feodale.* AL.; *să se scruteze ... urmele lăsate pe corpul cuvintelor, în chip de stigme semantice.* BL.; **6.** (bot.) partea superioară a pistilului unei flori, pe care se prind şi încolţesc grăuncioarele de polen; **7.** (zool.) fiecare dintre cele două deschizături ale traheelor, aşezate pe părţile laterale ale corpului unor insecte, miriapode etc.; (şi: (rar) **stigmă**). [Din lat. *stigma, -atis*, gr. *stígma, -atos*, fr. *stigmate*].

stigmátic, ~ci, stigmatică, ~ce a. (despre sisteme optice) care prezintă stigmatism. [Din fr. *stigmatique*].

stigmatísm n. calitate a unui sistem optic de a forma, pentru fiecare punct al unui obiect, cîte o imagine punctuală clară, fără aberaţii. [Din fr. *stigmatisme*].

stigmatizá, stigmatizez vb. (tr.) **1.** a aplica cu fierul roşu stigmatul pe corpul sclavilor şi al delincvenţilor; a înfiera, a pecetlui; **2.** a condamna cu severitate, a supune oprobriului public; a defăima, a dezonora, a blama, a înfiera, a dezavua, a proscrie: *dumneavoastră în loc de a striga şi stigmatiza pe cei hrăpitori, aţi luat un ton patriotic.* GHICA; *şi alţii ocărîseră pe Eminescu şi nu fuseseră stigmatizaţi.* CĂL. [Din fr. *stigmatiser*].

stigmatizánt, ~ţi, stigmatizantă, ~e a. care stigmatizează. [*Stigmatiza + -ant*].

stigmatizáre, stigmatizări f. acţiunea de a stigmatiza şi rezultatul ei; înfierare; blamare, blam: *stigmatizarea acelei negre felonii.* EM. [V. *stigmatiza*].

stigmatizát, ~ţi, stigmatizată, ~e a. **1.** (despre sclavi şi delincvenţi) care purta pe corp un stigmat; înfierat, pecetluit[1]; **2.** blamat, defăimat, înfierat; dezonorat: *monstruozitatea unei familii stigmatizate.* CĂL. [V. *stigmatiza*].

stígmă[1], stigme f. organit fotosensibil al flagelatelor, în formă de pată roşie lîngă corpusculul bazal, servind la orientarea animalului spre lumina propice lui. [Din lat., fr. *stigma*].

stígmă[2] f. v. stigmat.

stigní, stignesc vb. (înv.; rar; intr.) a ajunge, a deveni: *stignind cu pocăinţă.* DOS. [Din sl. *stignonti*].

stih, stihuri n. **1.** vers; (de obicei la pl.) poezie: *scriindu-i stihuri iamviceşti.* DOS.; *Beldiman vestind în stihuri de războiul inimic.* EM.; **2.** (înv.) verset (din psalmi): *cîntînd aceste evlavioase stihuri, am îngenuncheat.* DRĂGHICI. [Din gr. *stíhos*, sl. *stihŭ*].

stihár[1], stihare n. veşmînt lung şi larg, ca o tunică, iniţial din stofă albă, astăzi şi roşie sau neagră, verde etc., pe care diaconii, preoţii şi episcopii (ortodocşi) îl poartă în timpul slujbei: *patru teologi învеşmîntaţi cu stihare albe ţineau stîlpii baldachinului.* GHEŢIE. [Din gr. mod. *stihárion*, sl. *stiharĭ*].

stihár[2], stihari m. (rar) poet, stihuitor: *nu să pomeneau flori pe cer şi stele pe pămînt (ca la purdalnicii noştri de stihari).* DELAVR. [*Stih + -ar*].

stihiál, ~i, stihială, ~e a. (rar) stihinic: *în peisajele şi în figuraţia picturii chineze se exprimă ceva stihial.* BL. [*Stihie + -al*].

stihíe, stihii f. **1.** fiecare dintre cele patru elemente (foc, apă, aer, pămînt), considerate de antici a constitui fundamentul lumii, al naturii: *stihii a lumei patru supuse pe Harald.* EM.; **2.** forţă dezlănţuită a naturii: *s-a dezlegat aşa din senin o vijelie cumplită şi s-au răscolit stihiile toate.* VLAH.; **3.** duh rău; stafie: *noaptea ... toate stihiile năpădesc pe mine ... strigoii, moroii, tricolicii.* AL.; *stihia morţii a trecut.* PETR.; **4.** (rar) pustietate: *pasul tău uşor în omăt strălucitor lasă urme viorii, ... peste albele stihii.* TOP. [Din gr. *stihéion* „element, spirit", sl. *stihija*].

stihínic, ~ci, stihinică, ~ce a. ca o stihie, în felul stihiei; stihial: *natură stihinică.* [Din rus. *stihijnij*].

stihíră, stihiri şi (înv.) **stihire** f. cîntare bisericească ortodoxă în versuri (cîntată la slujba de dimineaţă): *canoanele osmoglasnicului şi a praznicilor ... şi stihire în tot feliul.* DOS.; *faci ca nerozii doine, stihiri şi melodii.* ARG. [Din sl. *stihirŭ*].

stihoávnă, stihoavne f. cîntare bisericească ortodoxă în versuri (cîntată la sfîrşitul vecerniei): *cele opt glasuri cu stihoavnele.* [Din sl. *stihovĭno*].

stihotvórţ, stihotvorţi m. (înv.; rar) poet: *versurile stihotvorţilor.* CANT. [Din rus. *stihotvorec*].

stihuí, stihuiesc vb. (rar; tr. şi intr.) a face versuri; a versifica: *stihuind, m-am hotărît să-mi trec noaptea de urît.* ARG. [*Stih + -ui*].

stihuíre, stihuiri f. (rar) faptul de a stihui; versificare; poezie: *însă tu îmi vei răspunde că e bine ca în lume prin frumoasă stihuire să pătrunză al meu nume.* EM. [V. *stihui*].

stihuitór, stihuitori m. (adesea depr. sau iron.) poet; versificator: *iată droaia de nevolnici, straşnicii stihuitori, literaţi ce printr-o odă bagă muzele-n fiori.* VLAH. [*Stihui + -tor*].

stil, stiluri m. **1.** mod de exprimare propriu unui individ sau unei categorii de vorbitori; limbaj: *stilul greoi provine din înţelegerea grea a celui ce scrie.* MAIOR.; *stilul e omul*; (lingv.) **stil funcţional**, mod de exprimare specific unui anumit domeniu de activitate (constituind o variantă a limbii literare); limbaj (ex.: stil ştiinţific, stil administrativ, stil juridic); **2.** manieră de exprimare artistică a unui scriitor în opera sa, a unui curent literar etc.: *stilul lui Creangă este inconfundabil*; **dulcele stil nou**, şcoală poetică apărută la Bologna şi Florenţa, în a doua jumătate a sec. al XIII-lea, caracterizată prin elevaţia sentimentelor, exprimate într-o formă poetică desăvîrşită: *„Divina comedie" aparţine dulcelui stil nou;* **3.** talent literar; artă, măiestrie artistică: *de la un scriitor, în toată lumea, se cere stil.* HEL.; *unii care s-au ocupat de opera lui Tolstoi i-au reproşat lipsa de stil.* SAD.; **4.** manieră de tratare, de realizare a unei opere de artă plastică, muzicală, de arhitectură etc., reflectînd concepţia, procedeele etc. specifice, distincte unui artist, unei şcoli, unei epoci etc.: *iată calităţile ce caracterizează stilul sculpturii din timpul lui Traian.* OD.; *era o casă de raport construită ... în stilul imobilelor pariziene.* GHEŢIE; *stilul lui Rafael*; **stil gotic** (sau **ogival**), stil arhitectural apărut în sec. al XII-lea, în Europa Occidentală, caracterizat prin forme înalte şi zvelte, prin numeroase deschideri în ziduri, prin arcuri şi bolţi ogivale, prin vitralii etc., caracteristic catedralelor catolice; **de stil**, aparţinînd unei mode din vechime: *mobilă de stil*; (eliptic) *sufragerie stil*; **5.** fel particular de a fi, de a acţiona, de a se comporta etc.: *maniera sa erotică era de stil vechi, ceremonioasă, cu puseuri sentimentale.* CĂL.; *a adoptat un nou stil de viaţă*; **în stil mare**, amplu; în proporţii mari: *fură în stil mare*; **6.** eleganţă, rafinament, distincţie în felul de a fi, de a se comporta: *e frumoasă dar n-are stil*; **7.** modalitate în care se poate executa un sport: *înoată în stilul bras*; **8.** fiecare dintre cele două principale sisteme de calculare a timpului calendaristic, între care există o diferenţă de 13 zile; **stil vechi**, socotire a timpului calendaristic după calendarul iulian; **stil nou**, socotire a timpului calendaristic după calendarul gregorian: *1 noiembrie, stil vechi, corespunde lui 14 noiembrie, stil nou;* **9.** condei de metal, de os etc. cu care se scria în antichitate pe tăbliţele de ceară; (p. anal.) condei de gresie cu care se scria în trecut pe tăbliţele de ardezie; stilet[2]: *o tăbliţă roasă ... de stilul de piatră al fraţilor ... nu-mi era de nici un folos.* BL.; **10.** (bot.) partea pistilului, între ovar şi stigmat; **11.** baghetă fixată în mijlocul cadranelor solare, a cărei lungime serveşte ca unitate de măsură pentru determinarea orei în funcţie de lungimea umbrei. [Din fr. *style*, it. *stile*, lat. *stylus*, gr. mod. *stýlos*].

stilá, stilez vb. (refl. şi tr.) a căpăta sau a face să capete deprinderi alese, manierate, civilizate; a (se) cizela, a (se) cultiva, a (se) rafina, a (se) subţia: *s-a stilat în ultimii ani.* [Din fr. *styler*].

stiláre, stilări f. acţiunea de a (se) stila şi rezultatul ei; comportare aleasă, manierată; cizelare, rafinare: *este întruchiparea stilării de salon.* VR. [V. *stila*].

stilát, ~ţi, stilată, ~e a. **1.** care are o ţinută corectă, o comportare aleasă; manierat, rafinat; care denotă bună-creştere, educaţie deosebită; cultivat, subţire: *are maniere stilate şi gust ales, simţuri rafinate.* PR.; **2.** instruit pentru un serviciu pretenţios: *fură luaţi în primire de oberul stilat, cu mănuşi albe.* GHEŢIE. [V. *stila*].

stilb, stilbi m. (fiz.) unitate (tolerată) de măsură a luminanţei. [Din engl. *stilb*].

stilét[1], stilete n. **1.** pumnal mic, cu lama fină, triunghiulară, cu vîrf ascuţit: *acest stilet s-a găsit ... înfipt în inima colonelului.* BOL.; **2.** instrument chirurgical în formă de tijă metalică subţire, cu care se sondează o rană, cavitatea unui organ etc. [Din fr. *stylet*].

stilét[2], stilete n. (rar) condei de metal, de os, de gresie etc.; stil: *scrise aceste vorbe cu stiletu-i ascuţit.* MACED. [*Stil + -et*].

stileţél, stileţele n. diminutiv al lui stilet[2]; stil mic: *pe tăbliţi de ceară scriind cu un stileţel.* AL. [*Stilet[2] + -el*].

stilísm n. preocupare (excesivă) pentru stil, pentru formă. [Din fr. *stylisme*].

stilíst[1], ~şti, stilistă, ~e m., f. **1.** scriitor remarcabil prin calitatea stilului său; maestru al stilului: *Emil Cioran este un stilist desăvîrşit*; **2.** creator de modele noi de îmbrăcăminte, de mobile, de caroserii etc.; creator de modă: *celebrităţile mondene îşi au stiliştii lor preferaţi.* [Din fr. *styliste*].

stilíst[2], ~şti, stilistă, ~e m., f. (mai ales la pl.) nume dat credincioşilor unor biserici ortodoxe care mai folosesc calendarul iulian (stilul vechi): *preoţii urmăresc pe stiliştii.* SAD. [*Stil + -ist*].

stilístic, ~ci, stilistică, ~ce a. 1. care aparţine stilului sau stilisticii, care ţine de stil, referitor la stil, la mijloacele de exprimare, la expresivitate: *această eroare stilistică probează întinderea răului.* MAIOR.; (adv.) *stilistic, cei doi autori nu se apropie;* 2. care ţine de stilul unei opere de artă plastică, muzicală etc.: *simfonia a IX-a a răsunat în depline coordonate stilistice şi tehnice.* R.L. // f. 1. disciplină care studiază mijloacele de exprimare (artistice, expresive) ale unei colectivităţi, ale unui domeniu, ale unui scriitor: *stilistica a încetat a mai fi înţeleasă ca studiul procedeelor generale de expresie.* VIANU; 2. ansamblul figurilor de stil caracteristic unui scriitor, unui curent literar, arhitectural etc.: *încercare de a imita stilistica bizantină.* CĂL. [Din fr. ***stylistique***].

stilisticián, ~eni, stilisticiană, ~ene m., f. specialist în stilistică. [Din fr. ***stylisticien***].

stilít, stiliţi m. (livr.) stîlpnic: *izolat ca un stilit din deşerturile Egiptului, să-ţi pui candidatura de deputat independent ... este dovada unei forţe imense.* LOV. [Din fr. ***stylite***].

stilizá, stilizez vb. (tr.) 1. a da unui text o formă corectă, îngrijită, limpede, frumoasă: *boierii cînd scriau trebuiau numai să-şi mai stilizeze vorbirea obişnuită.* IBR.; 2. a reproduce obiecte, figuri în linii simplificate, esenţiale, în scop decorativ: *stilizează nişte flori în covoarele pentru laviţi.* BL.; 3. a prelucra un obiect de artă, un motiv literar, coregrafic, muzical etc., păstrînd elementele originale esenţiale: *extrage Delavrancea ... motive de basm, pe care ... le stilizează după modelul lui Eminescu.* VIANU. [Din fr. ***styliser***].

stilizáre, stilizări f. 1. acţiunea de a stiliza şi rezultatul ei; 2. îmbunătăţire a unui text sub aspect stilistic; 3. reproducere în linii simplificate, esenţiale a unor obiecte, figuri etc., în scop decorativ: *stilizarea frunzei de stejar la stîlpii pridvorului.* [V. ***stiliza***].

stilizát, ~ţi, stilizată, ~e a. 1. (despre texte) îmbunătăţit sub aspect stilistic; 2. (despre obiecte, figuri etc.) reprodus în linii simplificate, esenţiale, în scop decorativ: *un joben turtit, cu marginile sucite, ca o ciupercă stilizată.* ARG.; *femeile pictează pe horn cocoşi şi flori stilizate.* VIERU; 3. prelucrat, păstrînd elementele originale esenţiale: *creaţii folclorice stilizate.* [V. ***stiliza***].

stilizatór, ~i, stilizatoáre m., f. 1. persoană specializată în stilizarea textelor; 2. scriitor lipsit de talent, de forţă creatoare (preocupat numai de stil). [***Stiliza*** + ***-tor***].

stilobát, stilobaţi m. postament care susţine un şir de coloane. [Din fr. ***stylobate***].

stilodozimétru, stilodozimetre n. dozimetru de radiaţie în forma unui stilou, destinat controlului individual. [Din fr. ***stylodosimètre***].

stilográf, stilografe n. 1. instrument cu care se efectuează punctele care redau alfabetul orbilor; 2. (rar) stilou: *i se părea că stilograful e nepotrivit şi scria cu peniţa.* ARG. [Din fr. ***stylographe***].

stilográfic, ~ci, stilografică, ~ce a. care ţine de stilografie, referitor la stilografie. [Din fr. ***stylographique***].

stilografíe f. procedeu tehnic prin care, cu ajutorul electrolizei, se obţin imitaţii de desene în peniţă, gravuri în acvaforte etc. [Din fr. ***stylographie***].

stiloídă, stiloide a. **apofiză stiloidă**, apofiză alungită (în formă de pumnal) aflată în partea mastoidiană a osului temporal, servind ca punct de inserţie pentru muşchi şi ligamente. [Din fr. ***styloïde***].

stilóu, stilouri n. toc[2] prevăzut cu un rezervor din care cerneala (sau pasta) ajunge automat la vîrful peniţei (sau al unui tub subţire prevăzut cu o bilă) în timpul scrisului; stilograf: *cu stiloul ăsta ... se poate scrie o carte mare.* R.L.; a **pune stiloul** (sau **tocul**) **jos**, a înceta să mai scrie, a nu mai compune (literatură): *cînd sîntem loviţi tocmai în sensibilitatea noastră, punem stiloul jos.* PR. [Din fr. ***stylo***].

stimá, stimez vb. (tr.) a avea stimă, consideraţie pentru cineva, a pune preţ pe cineva sau pe ceva; a preţui, a respecta, a cinsti: *trebuie să stimăm ştiinţa şi oamenii cari o practică.* GHICA. [Din it. ***stimare***, fr. ***estimer***, lat. ***aestimare***].

stimábil, ~i, stimabilă, ~e a. (astăzi fam. sau iron.) care este demn de stimă, de consideraţie, de respect; onorabil, respectabil: *virtutea unei femei stimabile.* HEL.; (subst.; de obicei ca termen de adresare) *poftiţi, stimabililor, avem cestiuni arzătoare la ordinea zilei.* CAR. [Din it. ***stimabile***, fr. ***estimable***].

stimát, ~ţi, stimată, ~e a. care se bucură de stimă, de consideraţie, de respect: *generaţiunea care se rădică ... să facă ca românii să fie o naţiune stimată şi respectată.* GHICA; *stimate domnule profesor.* [V. ***stima***].

stimatóriu m. v. **stimător**.

stímă[1] f. v. **stemă**.

stímă[2] f. v. **ştimă**[1].

stímă[3], **stime** f. preţuire, consideraţie, respect pentru calităţile sau meritele cuiva; (p. ext.) atitudine respectuoasă: *să năzuieşti a dobîndi stima oamenilor şi mai ales pe a ta însuţi.* REBR.; **cu stimă** sau **cu toată stima**, formulă de politeţe (la sfîrşitul unei scrisori). [Din it. ***stima***, fr. ***estime***].

stimátor, ~i, stimătoáre m., f. (înv.; în formule de politeţe) admirator: *de la toţi, tuturor multe complimente! al dv. stimatoriu.* CAR.; (şi: **stimatoriu**). [***Stima*** + ***-tor***].

stimpí vb. v. **stîmpi**.

stímul, stimuli m. 1. stimulent, îmbold, îndemn; 2. excitant: *prin contactul dintre celulele retinei şi stimulii proveniţi de la linii şi culori se obţin schiţe incomplete.* R.L. [Din lat., fr. ***stimulus***].

stimulá, stimulez vb. (tr.) 1. a da avînt, a da curaj; a încuraja, a îmboldi, a impulsiona, a îndemna; a susţine: *putem găsi frumos pe un om mai întîi din pricina vitalităţii lui, care stimulează pe a noastră.* VIANU; 2. a mări activitatea unei funcţii organice, a activa un organ, o funcţie; a excita: *acest medicament stimulează creşterea.* [Din fr. ***stimuler***, lat. ***stimulare***].

stimulánt n. v. **stimulent**.

stimuláre, stimulări f. 1. acţiunea de a stimula şi rezultatul ei; 2. impulsionare, îmboldire, încurajare; susţinere: *respectarea legii dreptului de autor poate stimula creaţia;* 3. activare; excitare: *stimularea poftei de mîncare.* [V. ***stimula***].

stimulatív, ~i, stimulativă, ~e a. stimulator: *factori stimulativi.* [Din fr. ***stimulatif***, engl. ***stimulative***, it. ***stimulativo***].

stimulatór, ~i, stimulatoáre a. care stimulează; capabil de a stimula; încurajator, mobilizator, stimulativ: *cine îmi va mai pune de-aici înainte aceste întrebări stimulatoare?* PR.; *condiţii stimulatoare pentru cercetare.* // (şi **stimulator de creştere**) substanţă, agent care stimulează funcţii, organe anatomice; (spec.) substanţă organică activă conţinută în plante sau obţinută prin procedee chimice care, în cantităţi mici, accelerează dezvoltarea plantelor. // n. **stimulator cardiac**, dispozitiv electronic implantat în corp şi conectat la inima unui cardiac, cu scopul de a realiza o stimulare regulată a contracţiilor cardiace prin şocuri electrice minime; pacemaker. [Din fr. ***stimulateur***].

stimulént, stimulente n. (adesea adj.) 1. îmbold, impuls, îndemn: *ardelenii au făcut din ideea latinităţii limbii române un stimulent al naţiunii noastre;* 2. medicament, substanţă care stimulează, excită o funcţie, un organ anatomic sau reconfortează un organism obosit; excitant: *unii sportivi fac uz de stimulente;* (şi: (înv.) **stimulant**). [De la ***stimula***; cf. fr. ***stimulant***].

stinchí vb. v. **stîmpi**.

stindárd, stindarde n. 1. drapel, steag, flamură: *luceau la Solferino stindarde tricolore.* AL.; 2. (fig.) simbol de luptă, de unire, de înfrăţire etc. pentru o cauză, pentru un ideal: *un oraş nou ... îşi înalţă-n cer uriaşele-i coşuri de fabrici – stindarde de pace, de muncă şi de propăşire.* VLAH.; *Shakespeare devine un adevărat stindard, în jurul căruia se adună toate aspiraţiile germane ale vremii.* VIANU; 3. (fig.) tabără, front; cauză (de luptă): *nu este amărăciune mai mare decît a dezertorului ce vede triumfînd stindardul ce-a părăsit.* BOLLIAC. [Din it. ***standardo***].

stingătór, ~i, stingătoáre a. şi m., f. (rar) (persoană) care stinge focul. // n. extinctor; **stingător de scîntei**, dispozitiv pentru stingerea scînteilor şi a arcurilor electrice de la contactele întrerupătoarelor electrice. // f. dispozitiv instalat deasupra coşurilor pentru a opri scînteile. [***Stinge*** + ***-ător***].

stínge, sting vb. 1. (tr.) a înăbuşi focul, a face să nu mai ardă; a opri din ardere un foc sau obiecte care ard: *toarnă el toată apa cea din fîntînă pe jăratec, pînă se stinge focul de tot.* CR.; (fig.) *focul meu a-l stinge nu pot cu toate apele mării.* EM.; 2. (refl.) a înceta să mai ardă; a se consuma, a se trece: *acela care va lăsa să se stingă focul să fie omorît.* ISP.; 3. (fig.; tr. şi refl.) a (se) astîmpăra, a (se) domoli, a (se) potoli: *revino! Lăpuşnene, să stingi a mea mustrare.* NEGR.; *şi nu ştiu gîndirea-mi în ce să o stîng: să rîd ca nebunii? să-i blestem? să-i plîng?* EM.; 4. (fig.; refl.) a-şi pierde vitalitatea, energia; a se epuiza, a se slei: *Leiba simţi că i se sting puterile şi se aşeză la loc pe prag.* CAR.; 5. (tr.) a face ca o sursă de lumină artificială să nu mai lumineze; a nu mai lăsa aprins: *cum a stîns lumînarea, odată se trezeşte că-i smuceşte cineva perna.* CR.; *de ce ai stins lumina?* PR.; 6. (refl.) a înceta să mai lumineze: *ăst far de vînt s-a stins.* BOL.; (fig.) *gîndurile i se stingeau încetul cu încetul, ca nişte raze la asfinţit.* VLAH.; 7. (tr.) a face ca un aparat să nu mai emită; a închide: *am stins oare televizorul?;* 8. (tr.) a întrerupe funcţionarea unei instalaţii cu foc; a închide: *stinge aragazul!*; 9. (refl. şi tr.) a slăbi sau a face să slăbească în intensitate, în gravitate; a astîmpăra, a domoli, a potoli: *oare trăsnetele cerului s-au stins?* NEGR.; *a trebuit să-i vie în ajutor cu un surîs ... care să-i stingă emoţia.* REBR.; 10. (refl.) a dispărea din cîmpul vizual; a nu se mai vedea clar; a se voala: *plopii înşiraţi în zare se sting departe.* TOP.; 11. (refl.) a-şi pierde (treptat) strălucirea; a nu mai lumina: *o stea pe cer s-a stins.* CAR.; 12. (refl.) a-şi pierde acuitatea; a nu mai vedea sau a nu mai auzi clar: *stinge-mi-s-or ochii mie tot deasupra cărţii Sale.* VIERU; 13. (fig.; tr.) a întuneca; a orbi: *moartea venit-a să stingă bătrînului ochii.* COŞB.; 14. (refl.) a înceta să mai trăiască; a muri: *s-a stins sufletul cel mai generos.* CAR.; *se stinge de ftizie.* VLAH.; 15. (înv. şi reg.; tr.) a omorî: *turma să nu-i atingă, pe bietul cioban să-l stingă.* PANN; 16. (refl.) a dispărea fără a lăsa urmaşi; a pieri: *neamul, odată voinic şi prădalnic, se stingea acum.* VOIC.; [î]*ţi putea muri pruncul şi să ţi se stingă seminţia.* GHEŢIE; 17. (tr.) a nimici, a şterge de pe faţa pămîntului: *românii, crezînd a-şi asigura libertatea şi a stinge aristocraţia, se puneau de ucideau la aristocraţi şi pustiau acareturile lor.* BĂLC.; 18. (înv. şi fam.; refl.) a se distruge, a se ruina, a sărăci: *şi pe breslaşi* [a pus] *greutate de s-au stins de atunce.* NEC.; 19. (refl. şi tr.) a înceta să se (mai) manifeste, să se (mai) producă; a dispărea: *orice dor de libertate ... s-a stins în voi?* AL.; *sala izbucni în urale ..., apoi vacarnul se stinse.* V.R.; 20. (jur.; tr.) a pune capăt unui litigiu, unei obligaţii, datorii etc.; a prescrie: *în trei ani a stins datoriile.* GHEŢIE; 21. (chim.; tr.) a amesteca două substanţe al căror contact produce o efervescenţă, cu dezvoltare de căldură, care încetează cînd soluţia devine saturată; **a stinge var**, a turna apă peste piatra de var arsă pentru a obţine var stins (hidroxid de calciu); 22. (tr.) a turna apă (sau alt lichid) peste preparate culinare încinse, lăsînd apoi compoziţia să fiarbă: (refl. pas.) *ceapa prăjită se stinge cu apă;* 23. (înv. şi pop.; tr.) a turna un lichid peste un obiect încins; (pop.) **a stinge cărbuni**, a arunca în apă cărbuni aprinşi, rostind descîntece (de deochi): *am socotit întîi că e deocheată; i-am stins cărbuni ş-am descîntato.* SAD. [Lat. ***extinguere***].

stíngere, stingeri f. 1. acţiunea de a (se) stinge şi rezultatul ei; stins[2]; 2. oprire din ardere a focului, a obiectelor care ard; înăbuşire: [focul] *clipeşte-abia din cînd în cînd cu stingerea-n bătaie.* COŞB.; *jarul dă-n stingere.* IONEL; 3. întrerupere a unei surse de lumină; apusul soarelui: *duce-m-aş fără-ncetare ... să văd stingerea de soare.* AL.; 4. semnal prin care se anunţă într-o unitate militară trecerea la odihna de noapte; timpul cînd se dă acest semnal: *seara, tîrziu, la cazarmă se sună stingerea.* ST.; 5. moarte, deces: *şi-n stingerea eternă dispar fără de urmă.* EM.; 6. încetare de a se perpetua; dispariţie; pieire: *asupra*

neamului lor apasă o neagră afurisenie, care-l mîna fără înduplecare spre stingere. M.CAR.; **7.** (înv.) distrugere, nimicire, prăpăd: *făcut-au şi alt obicei nou ... asupra boierimii ş-a mazîlimei ş-a mănăstirilor stîngere.* NEC.; **8.** încetare de a se (mai) manifesta, de a se (mai) produce; dispariţie: *după stingerea tradiţiei „gentile", ... două tendinţe mari s-au definit în poezia engleză.* R.L.; **9.** (jur.) încetare a unui litigiu, a unei obligaţii, a unei datorii etc.; prescriere: *după stingerea datoriei, dreptul de hipotecă va înceta.* GHICA; *o creanţă de două milioane ..., încasată, ar fi suficientă pentru stingerea obligaţiilor faţă de bancă.* GHEŢIE. [V. ***stinge***].

stinghér, ~i, stingheră, ~e a. **1.** care este izolat, singur, răzleţ: *cîteva raze mai sclipesc, stinghere, prin unghere.* PHIL.; **2.** care trăieşte singur, departe de lume; singuratic, retras: *nu sînt aşa de stingher pe lume.* GANE; **3.** stînjenit, stingherit, jenat: *mă privea insistent şi de aceea devenisem stingheră;* **4.** fără pereche; necăsătorit: *dama stingheră îl ia drept un nobil şi-l trage la dans.* CAR.; **5.** (pop.; despre vite) desperecheat; neînvăţat la jug. [Et. nec.].

stinghereálă, stinghereli f. **1.** piedică în realizarea sau în desfăşurarea unei acţiuni; deranj, incomodare, tulburare, supărare, stînjenire: *ne ghemuim într-un colţişor fără să aducem nici o stingherealâ.* ISP; **2.** faptul de a se simţi stînjenit, jenat, ruşinat; jenă, sfială, stînjeneală, stingherire: *nu ştia cum să-şi ascundă stingherealа.* [***Stingher*** + *-eală*].

stingherí, stingheresc vb. (tr.) **1.** a împiedica, a nu lăsa pe cineva să facă ceva, să facă ce vrea; a incomoda; a deranja: *să mă ierţi, prietene, că te-am stingherit de la îndeletnicirile tale.* GANE; (refl.) *de ce vă stingheriţi de la lucru?* ISP; (refl. recipr.) *încercau să se stinghereascâ cît mai puţin.* GHEŢIE; **2.** a supăra, a tulbura; a stînjeni: *mă stingherea ... fiece gest solemn.* EL.; **3.** (pop.) a despărţi, a face să fie singur, stingher: *casele le pustieşti, voinici tineri stingheresti.* POP [De la ***stingher***].

stingherire, stingheriri f. stingherealâ: *Bălcescu vădea ... o adîncă stingherire.* PETR.; *răspunse fără stingherire.* [V. ***stingheri***].

stingherít, ~ţi, stingherită, ~e a. **1.** împiedicat, stînjenit să facă ceva, să facă ce vrea; deranjat, incomodat, stînjenit: *oamenii, stingheriţi în înghesuiala lor liniştită, întorceau capetele.* SAD.; **2.** care nu se simte în largul său; lipsit de siguranţă, de degajare; jenat, ruşinat; emoţionat, reţinut: *se simţea extrem de stingherit în postura de solicitant.* GHEŢIE. [V. ***stingheri***].

stingheritór, ~i, stingheritoáre a. care împiedică, deranjează, jenează pe cineva sau ceva (într-o activitate); incomod, jenant; stînjenitor, supărător: *lipsa banilor devenea tot mai stingheritoare.* GHEŢIE; *era o prezenţă stingheritoare.* [***Stingheri*** + *-tor*].

stínghie, stinghii f. **1.** bucată de lemn lungă şi îngustă, care se fixează transversal pentru a susţine, a consolida sau a reuni mai multe elemente de tîmplărie: *o masă lungă de stejar, cu stinghiile de jos tocite.* CĂL.; **2.** (pop.) parte a corpului unde se îmbină piciorul cu trunchiul; regiune inghinală: *îi ieşise o umflătură la stinghie.* [Et. nec.; cf. sl. ***sŭtengliti***, ****stengno***].

stinghiúţă, stinghiuţe f. diminutiv al lui stinghie. [***Stinghie*** + *-uţă*].

stins[1], ~şi, stinsă, ~e a. **1.** care nu mai arde; înăbuşit: *foc stins; ţigară stinsă;* **2.** (fig.) care şi-a pierdut puterea, vitalitatea; pierit, livid, slab: *bătrîni cu feţe stinse.* AL.; **3.** care nu (mai) luminează (fiind întrerupt): *candelabre stinse; maşini cu faruri stinse;* **4.** care nu mai erupe: *vulcan stins;* **5.** (fig.) dispărut, fără urmaşi: *foarte scurta durată a glorioasei dinastii, stinse abia după două-trei generaţiuni.* HASD.; **6.** (înv.) distrus; sărăcit: *vai de mine! sînt stins, sărăcit!* PANN; **7.** (fig.) care a încetat să se (mai) manifeste, să se (mai) producă; dispărut: *lumina stinsului amor ne urmăreşte încă.* EM.; *gîndul la caietele mele ... nu resuscitase în conştiinţa mea stinsele elanuri de altădată.* PR.; **8.** abia perceptibil, lipsit de intensitate, de sonoritate; încet, domol, înfundat, scăzut, coborît: *vorbi ... cu voce stinsă.* REBR.; (adv.) *vorbise atît de stins, încît am crezut că va izbucni în plîns.* EL.; **9.** lipsit de expresie, de strălucire; gol: *în ochii lor stinşi, pe feţele lor trase, e spaimă şi disperare.* VLAH.; **10.** pal, şters, estompat: *prefera culorile stinse, discrete;* **11.** (jur.; despre litigii, obligaţii, datorii etc.) care a fost lichidat, casat, care nu mai are curs, care şi-a pierdut puterea, valabilitatea juridică; **12. var stins**, pastă albă, vîscoasă obţinută prin hidratarea varului nestins, avînd numeroase folosiri, îndeosebi în construcţii: *frunza trebuie stropită cu o leşie de piatră vînătă şi var stins.* AG. [V. ***stinge***].

stins[2] n. (rar) faptul de a (se) stinge; stingere: [luna] *deschide poarta-ntrării şi ridică mii de umbre după stinsul lumînării.* EM.; *cam pe la stinsul lămpilor ai venit tu pe lume.* SOR. [V. ***stinge***].

stipélă, stipele f. fiecare dintre cele două frunzişoare situate la baza peţiolului sau a limbului frunzei, care protejează mugurii axilari; stipul. [Din fr. ***stipelle***].

stipendiá, stipendiez vb. (livr.; tr.) **1.** a finanţa, a subvenţiona o persoană, un grup etc.: *corespondent al ziarelor străine stipendiate din fondurile secrete.* GHICA; **2.** a ajuta cu bani; a acorda un stipendiu, o bursă: *institutul i-a stipendiat pe tineri la studiile din străinătate.* [Din fr. ***stipendier***, lat. ***stipendiari***].

stipendiár, stipendiari m. (înv.; rar) mercenar. [Din lat. ***stipendiarius***].

stipendiát, ~ţi, stipendiată, ~e a. (livr.) subvenţionat de cineva (şi aservit acestuia): [era] *stipendiat notoriu al Legaţiei ruse.* GHEŢIE. [V. ***stipendia***].

stipendiére, stipendieri f. (livr.) acţiunea de a stipendia şi rezultatul ei; subvenţionare: *ştiinţa lui guvernamentală constă în violenţă şi în stipendierea crailor de cafenea.* GHICA. [V. ***stipendia***].

stipendíst, ~şti, stipendistă, ~e m., f. (înv.) bursier: *am trimis patru tineri în străinătate ca stipendişti ai statului.* MAIOR. [Din germ. ***Stipendist***].

stipéndiu, stipendii n. **1.** subvenţie: *întreprinderile aşteaptă stipendii de la guvern;* **2.** bursă, ajutor bănesc acordat de stat sau de o instituţie pentru elevi şi studenţi: *nu s-a tăiat nici un stipendiu, ci din contra se cere un spor de 37 sau 39 mii franci la bursele elevilor săraci.* MAIOR.; *tînărul primea 16 florini pe lună stipendiu din fondurile năsăudene.* CĂL. [Din lat. ***stipendium***, germ. ***Stipendium***].

stíplex n. plexiglas. [***Sti***(*clă*) + ***plex***(*iglas*)].

stípul, stipule n. (bot.) stipelă; (şi: (înv.) **stipulă**). [Din lat. ***stipula***, fr. ***stipule***].

stipulá, stipulez vb. (jur.; tr.) a introduce o clauză într-un contract, într-un tratat etc.; a prevedea, a specifica: *protocolul mai stipulează obligativitatea ca poliţiştii să ofere informaţii gardienilor publici.* A.; (refl. pas.) *în tratatele ce s-au mai încheiat ... se stipulează ceva şi pentru Principate.* MAIOR. [Din fr. ***stipuler***, lat. ***stipulare***].

stipulánt, ~ţi, stipulantă, ~e m., f. (jur.) persoană în faţa căreia se obligă o altă persoană să execute obligaţiile de beneficiar. [Din fr. ***stipulant***].

stipuláre, stipulări f. (jur.) acţiunea de a stipula şi rezultatul ei; stipulaţie, condiţie, prevedere. [V. ***stipula***].

stipuláţie, stipulaţii f. (jur.) clauză cuprinsă într-un contract, într-un tratat etc.; dispoziţie, prevedere: *suzeranul cată să eludeze stipulaţiunea de domnie pe şapte ani.* GHICA; (şi: (înv.) **stipulaţiune**). [Din lat. ***stipulatio***, ***-onis***, fr. ***stipulation***].

stipulaţiúne f. v. **stipulaţie**.

stípulă f. v. **stipul**.

stírac m. v. **stirax**.

stírax m. numele a două specii de arbori exotici din regiunile tropicale: a) arbore din care se extrage smirna (*Styrax benzoin*); b) arbore din care se extrage storaxul (*Styrax officinalis*); (şi: (înv.) **stirac**). [Din lat., fr. ***styrax***].

stíră a. v. **ştir[3]**.

stirén, stireni n. hidrocarbură aromatică nesaturată, lichidă, incoloră sau uşor gălbuie, folosită la fabricarea polistirenului, a cauciucului sintetic etc. [Din fr. ***styrène,*** engl. ***styrene***, germ. ***Styren***].

stirigíe f. v. **tirighie**.

stirigoáie, stirigoaie şi **strigoi** f. numele mai multor plante erbacee din familia liliaceelor: a) plantă cu frunze mari, cu flori albe, cu fructele capsule, folosită în popor ca purgativ, ca antispasmodic, ca insecticid etc. (*Veratrum album*); b) plantă cu flori de culoare purpuriu-închis, care creşte prin fîneţe şi păduri (*Veratrum nigrum*); (şi: **strigoaie, strigoaică, ştirigoaie**). [Et. nec.].

stírpe, stirpe f. (livr.) neam; origine: *cu cît o stirpe este mai antică, cu atîta conservă încă tipul omului primitiv.* HEL.; *am păstrat ca însemne tainice de stirpe părul roşcat şi ochii albaştri.* M.CAR. [Din lat. ***stirps***, ***-is***, it. ***stirpe***].

stivá, stivez vb. (rar; tr.) a stivui. [De la ***stivă***].

stiváj, stivaje n. (mod de) aşezare a mărfurilor (în stive) în magazia unei nave. [Din it. ***stivaggio***].

stiváre, stivări f. (rar) acţiunea de a stiva şi rezultatul ei; stivuire. [V. ***stîva***].

stivatór, stivatori m. (rar) stivuitor. [***Stiva*** + *-tor*].

stívă, stive f. **1.** mulţime de obiecte de acelaşi fel aşezate regulat, unele peste altele; grămadă de obiecte astfel formată: *stive grele de cărţi încărcau podeaua.* GHEŢIE; (adv.) *sticlele goale, aşezate stivă sub pat.* TUD.; **a face stivă**, a stivui: *copacii bătrîni au fost culcaţi la pămînt, curăţaţi de crengi, făcuţi stive.* ST.; **2.** construcţie de lemn, de metal, în formă de prismă, pentru susţinerea acoperişului în abataje. [Din gr. mod. ***stíva***, it. ***stive***].

stivui, stivuiesc vb. (tr.) a aşeza materiale, obiecte de acelaşi fel în stive; a face stivă; a stiva. [***Stivă*** + *-ui*].

stivuíre, stivuiri f. acţiunea de a stivui şi rezultatul ei; stivare: *stivuirea sacilor cu zahăr.* [V. ***stivui***].

stivuít, ~ţi, stivuită, ~e a. pus, aşezat în stivă: *toate bucşele ... aşteptau stivuite lîngă măsuţă.* PR. [V. ***stivui***].

stivuitór, ~i, stivuitoáre m., f. muncitor care face stive; stivator. [***Stivui*** + *-tor*].

stîlceálă, stîlceli f. stîlcire; bătaie zdravănă: *nu se aşteptase la o aşa stîlceală.* [***Stîlci*** + *-eală*].

stîlcí, stîlcesc vb. **1.** (tr.) a bate rău pe cineva (desfigurîndu-l, schilodîndu-l etc.); a snopi, a zvînta, a zdrobi: *fraţii sindicalişti au fost stîlciţi la Bucureşti, după ce şi ei au zdrelit destui poliţişti.* CAR.; *odată s-a bătut pe stradă cu şapte inşi ... şi i-a stîlcit pe toţi.* PR.; **2.** (refl.) a se lovi tare; a se schilodi, a căpăta vînătăi (prin cădere, prin lovire): *valeu! m-am stîlcit.* AL.; **3.** (pop.; tr.) a strivi: *a stîlcit o rîmă cu piciorul;* (fig.) *hermetismul ... stîlceşte un fond discursiv sentimental.* CĂL.; **4.** (fig.; tr.) a pronunţa (sau a scrie) incorect, greşit un cuvînt; a vorbi prost o limbă; a poci, a schimonosi, a stropşi: *de enervare stîlcea uşor cuvintele.* PETR.; *stîlceşte franceza.* [Din sl. ***sŭtlačiti***].

stîlcíre, stîlciri f. **1.** acţiunea de a (se) stîlci şi rezultatul ei; stîlceală; **2.** bătaie straşnică; **3.** (fig.) pronunţare (sau scriere) deformată, pocită; schimonosire, stîlcitură: *cuvintele le rosteam ... fără ... stîlcirile pe care oricine le-ar fi aşteptat.* BL. [V. ***stîlci***].

stîlcít, ~ţi, stîlcită, ~e a. **1.** bătut zdravăn; snopit; desfigurat, schilodit în bătaie: *derbedeii stîlciţi şi împuşcaţi cu halice să mărturisească.* SAD.; **2.** lovit, strivit, zdrobit; cotonogit: *veneau ... cu boii stîlciţi.* CR.; **3.** (fig.) pronunţat (sau scris) incorect, greşit; pocit, schimonosit, stropşit: *vorbea o franceză stîlcită;* (adv.) *vorbeşte stîlcit româneşte.* [V. ***stîlci***].

stîlcitúră, stîlcituri f. (rar) **1.** stîlcire; **2.** (fig.) pronunţare greşită, pocită; (concr.) cuvînt stîlcit. [***Stîlci*** + *-tură*].

stîlp, stîlpi m. **1.** lemn lung şi gros fixat în pămînt pentru a susţine ceva; (spec.) element masiv de construcţie, cu lungimea mare în raport cu dimensiunile secţiunii, confecţionat din lemn, fier, beton

armat etc. aşezat vertical, servind la susţinerea unei clădiri, a unui pod etc.; par[1]: *basilica Ulpiană cu cinci rînduri de stîlpi de granit.* OD.; *cel mai general element arhitectonic e ... pridvorul cu stîlpi.* BL.; **stîlp de telegraf** (sau **de telefon, electric etc.**), fiecare dintre stîlpii aşezaţi la o anumită distanţă unul de altul, de care sînt fixate, pe suporturi izolatoare, firele telegrafice, telefonice, electrice, de radio etc.: *o să mă urc pe un stîlp de telegraf.* SAD.; **stîlp de cafenea**, persoană care îşi iroseşte viaţa prin cafenele: *nici visezi că înainte-ţi stă un stîlp de cafenele, ce îşi rîde de-aste vorbe îngînîndu-le pe ele.* EM.; **2.** indicator de frontieră sau de hotar; **3.** (fig.) persoană de nădejde într-o colectivitate, într-o familie; fruntaş, om de vază: *funcţionarii şi pensionarii sînt stîlpii burgheziei noastre.* REBR.; *stîlpii partidului;* **stîlpul casei** (sau **al familiei**), capul familiei: *Fănică este stîlpul familiei.* GHICA; **4.** (înv.) monument în formă de coloană; columnă: *după ce s-a întors Traian în Rîm, cu izbîndă de pre daţi, au poruncit de au făcut un stîlp de marmură.* N.COSTIN; **5.** (înv.; rar) Turnul Babel: *de la Potop pînă la Stîlp, 600 de ai.* MOXA; **6.** (reg.; şi **stîlpul mortului**) monument (provizoriu) în formă de cruce sau cu o cruce în vîrf, care se aşază la capul mortului: *cînd a murit bunicul, numai mama şi cu nişte nurori plîngeau, tata şi alţi fraţi de-ai ei umblau ... să facă rost de scînduri ... pentru stîlp şi cruce.* PR.; **7.** (bis.) fiecare dintre cele patru evanghelii pe care le citeşte preotul la slujbele pentru morţi; stare, popas (la înmormîntare): *din cînd în cînd preotul se va opri să citească stîlpii.* GHEŢIE; **8.** (fig.) coloană de fum, de foc, de lumină etc. care se înalţă: *stîlpul de fum ce se înalţă în liniştea serei.* VLAH.; **9.** porţiune dintr-un zăcămînt lăsată neexploatată, pentru susţinerea pereţilor galeriilor; **10.** (reg.; înv.) unitate de măsură, de lungime variabilă, pentru suprafeţe de pămînt; **11.** (reg.) fiecare dintre cei patru stîlpişori înfipţi în tălpile războiului de ţesut, în care se sprijină sulurile. // n. (pl. **stîlpuri**) (înv.) ram, ramură: *de smochin învăţaţi-vă pildă, iată cînd vor fi stîlpurile lui tinere şi înfrunzeşte ... să ştiţi că aproape iaste vara.* N.TEST. [Din sl. ***stlŭpŭ***].

stîlpár, stîlpari m. veche monedă de argint, cu valoare mică, avînd gravate pe una dintre feţe două coloane; direclie: *să scoţi vro doi, trei stîlpari, să daţi pe la lăutari.* POP. [***Stîlp*** + *-ar*].

stîlpáre, stîlpări f. **1.** (înv. şi pop.) ramură verde, înfrunzită; (spec.) ramură înfrunzită de salcie, sfinţită de preot, care se împarte la biserică în Duminica Floriilor; mîţişor, salcie, sălcuţă: *porumbul ... avea frunză de maslin stîlpare în gura lui.* BIBLIA; **Duminica Stîlpărilor**, Duminica Floriilor; **2.** (fig.; înv.) vlăstar, urmaş: *o, fiul meu Petre ..., tu erai stîlparea mea cea înfloritǎ.* NEAGOE BASARAB. [Din lat. ***stirparia*** (<***stirps, -is***)].

stîlpí, stîlpesc vb. (înv.) **1.** (tr.) a hotărnici: *moşia mea iaste stîlpită de pre uric în semne-ntărită.* DOS.; **2.** (tr.) a fixa în pămînt; a planta: *stîlpiră lor stîlpi şi desişuri peste tot dealul.* BIBLIA; **3.** (tr.) a aşeza, a pune: *Ioan ... au stîlpit preste el grămadă de pietri mare foarte.* BIBLIA; **4.** (refl.) a se stabili: *şi zise împăratul întoarce-te ... şi să întoarse şi să stîlpi.* BIBLIA; **5.** (tr.) a-şi pironi ochii, a-şi concentra privirea: *şedea buiguind cu ochii stîlpiţi în sus la podul casii.* DOS.; **a-şi stîlpi ochii**, a supraveghea, a veghea: *şi firea şi legea îi îndatoreşte a stîlpi ochii asupra întemeierii caselor obşteşti* (a. 1820). URIC. [De la ***stîlp***].

stîlpíre, stîlpiri f. (înv.; rar) acţiunea de a (se) stîlpi. [V. ***stîlpi***].

stîlpişór, stîlpişori m. diminutiv al lui stîlp; stîlpuşor: *e un pat mare-ncheiat cu stîlpişorii de brad.* [***Stîlp*** + *-işor*].

stîlpít, ~ţi, stîlpită, ~e a. **1.** (înv.) marcat cu stîlpi; delimitat (cu hotar): *moşia stîlpită şi măsurată* (a. 1815). URIC.; **2.** (înv. şi reg.) ţeapăn ca un stîlp; înlemnit, încremenit: *rămase împăratul stîlpit, cînd văzu masa viind singură.* ISP.; **3.** (înv. şi reg.) pironit, aţintit: *cu ochii stîlpiţi.* [V. ***stîlpi***].

stîlpitúră, stîlpituri f. **1.** (înv.) loc marcat, delimitat cu stîlpi; împrejmuire: *în stîlpitura* [satului] *... au toată voia monastirile a-şi face orice acareturi* (a. 1820). URIC. [***Stîlpi*** (pl. lui *stîlp*) + *-tură*].

stîlpnic, stîlpnici m. (înv. şi pop.) **1.** sfînt care şi-a petrecut viaţa ca sihastru pe vîrful unui munte sau în vîrful unui stîlp, al unei coloane; stilit: *s-au tîmplat atunce de-au murit un corăbiari şi-l îngropară aproape de stîlpul unui stîlpnic.* DOS.; **2.** supranumele Sfîntului Simeon: *Simeon Stîlpnicul era în dzilele lui Leon celui Mare împărat.* DOS. [Din sl. ***stlŭpiničŭ*** „care stă pe un stîlp", devenit, prin etimologia populară, „coloana universului", iar Simeon, un fel de Atlas al mitologiei populare].

stîlpuşór, stîlpuşori m. stîlpişor: *piaţa se întinde într-o cerconferinţă de trei verste, însemnată cu stîlpuşori de lemn.* NEGR. [***Stîlp*** + *-uşor*].

stîmpí, stîmpesc vb. **1.** (înv.) a nu mai vedea bine; a se tîmpi: *stîmpea ochii lui de bătrîneţele lui.* BIBLIA; **2.** (înv. şi reg.) a înceta, a conteni: *acuş se face ziuă şi tu nu mai stincheşti cu braşoave de-ale tale.* CR.; (şi: **stimpi**, (reg.) **stinchi**). [*S-* + ***tîmpi***].

stînáş, stînaşi m. (pop.) baci. [***Stînă*** + *-aş*].

stînă, stîne şi **stîni** f. **1.** aşezare păstorească de vară, la munte sau în afara satului, unde se adăpostesc oile şi ciobanii şi unde se prepară produsele din laptele oilor; (p. restr.) coliba ciobanilor: *valea-i în fum, fluiere murmură-n stînă.* EM.; a **închide lupul în stînă**, a-şi aduce duşmani în casă; (reg.) **la spartul stînii**, prea tîrziu; la spartul tîrgului; **2.** (p. ext.; reg.) turmă de oi; **3.** (p. anal.; reg.) turmă de animale mici. [Probabil cuv. autoht.; cf. alb ***shtazë*** „animal, vită", sl. ***stanŭ*** „staţie"].

stîncă, stînci şi (înv.) **stînce** f. **1.** bloc masiv de piatră (în munţi), cu pereţii abrupţi, colţuroşi (şi lipsit de vegetaţie); stană, stei: *o întîlneam ... printre pini şi mesteceni, pe stînci.* EL.; **de stîncă, a)** puternic: *braţe de stîncă;* **b)** indiferent; rece: *se înarmase cu o răceală de stîncă;* **a se face** (sau **a sta**) **stîncă**, a împietri; a încremeni: *oştile ... au stătut stîncă.* SAD.; **2.** (fig.; înv.) sprijin, ajutor; protecţie: *mişelului iaste-i Domnul de scăpare, agiutor la treabă, la greu, stîncă tare.* DOS.; **3.** (fig.) piedică, obstacol: *biruie toate stîncile din calea-i.* [Et. nec.].

stîncăríe, stîncării f. îngrămădire, mulţime de stînci; loc, regiune cu stînci; stîncime: *stîncăria din preajma satului era un adevărat cuibar, unde găile şi ulii îşi scoteau puii.* VOIC.; *după ce grămădeşte rînduri după rînduri de buşteni în etaje încîlcite în stîncării ..., Frumoasa se domoleşte.* SAD. [***Stîncă*** + *-ărie*].

stîncíme f. (rar) stîncărie; peşteră: *pe pereţii netezi ai stîncimii îndelunge, ei arunc umbre gheboase, uriaşe, negre, lunge.* EM. [***Stîncă*** + *-ime*].

stîncíu, ~ii, stîncie, ~ii a. (înv.) stîncos: *în stînga e Carybda sălbatecă, stîncie.* AL. [***Stîncă*** + *-iu*].

stîncós, ~şi, stîncoásă, ~e a. **1.** format din stînci; plin de stînci; (p. ext.) (plin) cu pietre; stînciu: *cercat-ai a cînta în versuri hexametre Sicilia stîncoasă.* AL.; **2.** (fig.) puternic; osos: *braţe stîncoase;* **3.** dîrz, de neclintit: *vorbi ... cu sentimentul că se izbeşte într-o rezistenţă stîncoasă.* C.PETR. [***Stîncă*** + *-os*].

stîng, ~gi, stîngă, ~gi a. **1.** aflat în partea dinspre inimă a corpului: *cînd ţi-oi întinde braţul stîng să mă cuprinzi cu braţul.* EM.; *nu le da să sugă din ţîţa a stîngă, că se-nvaţă stîngaci.* SOR.; (subst.) *braţul drept dacă-l întinde roată peste brîu te prinde ... şi tu-l cerţi, dar el, nătîngul, ca răspuns, te mai cuprinde şi cu stîngul.* COŞB.; **2.** care corespunde acestei părţi: *buzunarul stîng;* **3.** care apare, care se manifestă pe (un organ, într-o zonă din) această parte a corpului: *pareză stîngă;* **4.** care se află în partea sau în direcţia mîinii stîngi: *locuiam într-un sat de pe malul stîng al Buzăului.* OD.; **5.** (fig.; înv.) prefăcut[1]; rău: *doveadele noastre, de tot gîndul stîng şi de toată socoteala cu prepus, curate şi dezbărate le va cunoaşte.* CANT.; (subst.) **a fi de-a stînga**, a păcătui: *derept aceaia, carei vor fi de-a stînga, întru focu trimite-i-va Dumnezeu.* COR. // f. **1.** (la sg.; artic.) mîna din partea dinspre inimă a corpului: *scrie şi cu stînga şi cu dreapta;* **să nu ştie stînga ce face dreapta**, formulă prin care se cere discreţie; **2.** parte a corpului unei fiinţe, a unui obiect, a unei construcţii etc. aflată în partea sau în direcţia mîinii stîngi: *fusese lovită stînga maşinii;* **din** (sau **în, la, pe, spre, de la** (înv.) **de-a**) **stînga**, din (sau în) partea mîinii stîngi, din (sau în) direcţia mîinii stîngi: *în stînga, un drum trecea ca o cordea.* EM.; *mai dură încă două case alături, una la dreapta şi alta de-a stînga celei bătrîneşti.* CR.; **a-i cînta cuiva cucul în stînga**, a-i merge rău; **a face** (sau **a apuca, a o lua**) **la stînga**, a se îndrepta către partea stîngă a unui drum, a merge în direcţia mîinii stîngi: *facem la stînga şi intrăm într-o pădure.* VLAH.; (arg.) **a trage** (sau **a face, a da**) **la stînga**, a ascunde; a fura; **în** (sau **de-a, la**) **dreapta şi în** (sau **de-a, la**) **stînga**, în ambele părţi; în toate părţile, pretutindeni; **3.** grupare, partid, individ care susţine o politică ce favorizează clasele sociale modeste; doctrină politică socialistă sau comunistă: *vedeţi dificultăţile stîngii europene de a-şi contura o nouă identitate politică.* D.; **de stînga**, de orientare politică socialistă sau comunistă: *la tinereţe fusese de stînga; are idei de stînga.* // m. (la sg.; artic.) piciorul din partea dinspre inimă a corpului; **a călca** (sau a **întra, a păşi, a porni etc.**) **cu stîngul**, a începe, a face ceva prost, fără succes. [Lat. ****stancus*** „obosit"; (de stînga se leagă idei nefavorabile: *stîngaci, sinistru* etc.)].

stîngáci, stîngace a. **1.** (adesea subst.) care se foloseşte, se serveşte mai bine de mîna stîngă decît de cea dreaptă: *nu le da să sugă din ţîţa a stîngă, că se-nvaţă stîngaci.* SOR.; **2.** (fig.) lipsit de siguranţă, de supleţe în mişcări, în exprimare, în gîndire etc.; lipsit de îndemînare, de iscusinţă etc.; neîndemînatic, neajutorat, nepriceput; stîngenit: *în surtuce şi jachete croite nu pe măsura lor, erau foarte stîngaci.* NEGR.; *nimic nu-l face mai şovăitor şi mai stîngaci ... ca titlurile de doctor şi profesor, adresate în gura mare, ca o introducere la slăbiciuni şi vanităţi.* ARG.; **3.** care denotă neîndemînare, stîngăcie: *cu un gest stîngaci, îi luă mîna într-a lui.* GHEŢIE; (adv.) *trase stîngaci din ţigară.* [***Stîng*** + *-aci*].

stîngăcíe, stîngăcii f. **1.** lipsă de siguranţă, de îndemînare, de iscusinţă în acţiuni, în comportare; neîndemînare, nepricepere: *ajunsese de poveste din pricina stîngăciei lui la vorbă şi la lucru.* ISP.; **cu stîngăcie**, în mod stîngaci; neîndemînatic: *vorbi ... cu silă, cu stîngăcie.* AG.; **2.** (mai ales la pl.) faptă, atitudine, exprimare etc. care denotă nesiguranţă, neîndemînare: *stîngăciile, ca şi timiditatea, au un farmec discret.* EL. [***Stîngaci*** + *-ie*].

stîngăní vb. v. **stînjeni.**

stîngen m. v. **stînjen.**

stîngísm, stîngísme n. **1.** concepţie, doctrină politică proprie stîngii: *combate stîngismul de oricare nuanţă;* **2.** atitudine a partizanilor soluţiilor extremiste, sectare într-un partid de stînga; **3.** faptă, manifestare care denotă obtuzitate, exclusivism: *mă exasperezi cu stîngismele tale!* [***Stîng*** + *-ism;* cf. rus. ***levizna***].

stîngíst, ~şti, stîngistă, ~e a. care ţine de stîngism, referitor la stîngism, caracteristic stîngismului: *concepţii stîngiste.* // m., f. adept, partizan al stîngismului. [***Stîng*** + *-ist;* cf. rus. ***levaţkii***].

stînişoáră, stînişoare f. diminutiv al lui stînă. [***Stînă*** + *-işoară*].

stînjen, stînjeni m. **1.** (astăzi reg.) veche unitate de măsură pentru lungime, anterioară introducerii sistemului metric, care a variat în timp şi după provincii; lungime, distanţă aproximativ egală cu această unitate: *în Muntenia se întrebuinţa „stînjenul lui Şerban", egal cu 1,96 m şi „stînjenul lui Constantin-Vodă", egal cu 2,02 m. (divizat în 8 palme, 80 de degete sau 800 linii); în Moldova, stînjenul era egal cu 2,23 m (divizat în 8 palme, 64 palmace sau 640 linii);* **stînjen pescăresc**, măsură de lungime folosită de pescari, reprezentînd cca 1,50 m; **stînjen marin**, măsură de lungime egală cu 1,83 m; **stînjen pătrat**, veche unitate de măsură pentru suprafeţele de teren (agricol), egală cu aproximativ 4 m²; suprafaţă egală cu această unitate: *camera despre care vorbim era în periferie de un stînjin pătrat.* FIL.; **2.** (şi **stînjen de lemne**) unitate de măsură pentru volumul lemnelor stivuite, egală cu 8 steri (8 m³): *vede o dihanie de om care se pîrpîlea pe lîngă un foc de douăzeci şi patru de stînjeni de lemne.* CR.; *să taie pădurea, s-o facă stîngeni.* SL.; **3.** (şi **stîn-**

jen-galben sau **de baltă**) plantă cu tulpina cilindrică, cu frunze în formă de sabie, cu flori mari galben-deschise, care creşte prin mlaştini; lilie, stînjenel (-galben), spetează (*Iris pseudacorus*); **4.** (bot.; reg.) crin galben (*Hemerocalis lilio-ashedelus*); (şi: (înv. şi pop.) **stînjin**, (pop.) **stîngen**). [Din sl. ***sŭtenžinŭ***, bulg. ***stă(n)žen***].

stînjeneálă, stînjeneli f. 1. faptul de a (se) stînjeni; stinghereală; **2.** opreliştе, piedică, obstacol: *are grijă ca şi muşterii ... să-şi găsească toate înlesnirile, fără stînjeneală.* ISP; **3.** jenă, ruşine, sfială: *cu stînjeneală la început ..., îşi mărturisi ... neliniştile.* GHEŢIE. [***Stînjeni*** + *-eală*].

stînjeneáscă, stînjeneşti a. (înv.) prăjină **stînjenească**, unitate de măsură pentru lungime, egală cu un stînjen; lungime, distanţă aproximativ egală cu această unitate. [***Stînjen*** + *-ească*].

stînjenél, stînjenei m. numele mai multor plante erbacee din familia iridaceelor, cu frunzele în formă de sabie: **a)** (şi **stînjenel de grădină**) plantă ornamentală, cu flori mari, violete sau albastre; iris, spetează, stînjeniţă, păpurică, sabie (*Iris germanica*); **b)** plantă cu tulpina mai înaltă decît frunzele, avînd în vîrf 2-3 flori mari albe cu vinişoare albăstrui, plăcut mirositoare; crin (*Iris florentina*); **c)** (şi **stînjenel-galben** sau **de baltă**) stînjen (-galben) (*Iris pseudacorus*); **d)** răţişoară (*Iris pumela*); (şi: (pop.) **stînjinel**). [***Stînjen*** + *-el*].

stînjení, stînjenesc vb. **1.** (tr.) a împiedica pe cineva de la lucru, de la o activitate; a deranja, a incomoda, a stingheri: *prezenţa dumitale aici ... ne-ar stînjeni.* GHEŢIE; **2.** (rar; tr.) a supăra: *mă stînjeneşte zgomotul ăsta*; **3.** (înv. şi reg.; refl.) a se sfii; a ezita: *un tînăr om de ar fi văzut-o atunci, negreşit că nu s-ar fi stînjenit cît de puţin a înjunghia pe nelegiuitul ce o adusese în starea aceea.* NEGR.; (şi: (pop.) **stînjini,** (înv.) **stîngăni**). [Din sl. ***sŭtenženŭ*** „apăsat, strîmtorat" (<***sŭtengnonti***)].

stînjeníre, stînjeníri f. 1. stînjeneală; opreliştе, piedică, obstacol în realizarea unei activităţi: *umblai să-mi faci stînjinire.* PANN; **2.** sfială, stinghereală: *musafirul face haz cu oarecare stînjenire, apoi se ridică.* SAD.; (şi: (înv.) **stînjinire**). [V ***stînjeni***].

stînjenít, ~ţi, stînjenită, ~e a. 1. împiedicat de la lucru; deranjat, incomodat: *se văd mereu stînjeniţi în dezvoltarea lor firească, opriţi pe loc în silă.* OD.; **2.** jenat, ruşinat: *vă cer iertare, adăugă stînjenit.* EL.; **3.** care exprimă, denotă stinghereală, jenă, sfială, timiditate: *s-au aşezat ..., cu înfăţişări stînjenite.* SAD. [V. ***stînjeni***].

stînjenitór, ~i, stînjenitoáre a. care stînjeneşte, care deranjează, împiedică; jenant, incomod, stingheritor, supărător: *se aşternu o tăcere stînjenitoare.* [***Stînjeni*** + *-tor*].

stînjeniţă, stînjeniţe f. (bot.; reg.) **1.** stînjenel (*Iris germanica*); **2.** caprifoi (*Lonicera caprifolium*); **3.** coprină (*Narcissus stellaris*). [***Stînjen*** + *-iţă*].

stînjeniu, ~ii, stînjenie, ~ii a. de culoarea florii de stînjenel; liliachiu, mov, violet, vioriu: *jaleşul stînjeniu*; (şi: (pop.) **stînjiniu**). [***Stînjen*** + *-iu*].

stînjín m. v. **stînjen.**

stînjinél m. v. **stînjenel.**

stînjiní vb. v. **stînjeni.**

stînjiníre f. v. **stînjenire.**

stînjiníu a. v. **stînjeniu.**

stîrc, stîrci m. 1. numele a două specii de păsări migratoare de baltă, din ordinul ciconiiformelor, ihtiofage, cu ciocul, gîtul şi picioarele lungi: **a)** (şi **stîrc cenuşiu**) bîtlan (*Ardea cinerea*); **b)** (şi **stîrc purpuriu, stîrc roşu**) pasăre mai mică decît bîtlanul, cu capul, gîtul şi pieptul roşcate, cu dungi negre (*Ardea purpurea*): *cîrduri de stîrci şi roate de berze se întorceau la loc, pe meleagurile lor.* VOIC.; **2.** (compuse) **stîrc-galben** (sau **-blond, -cu-coamă**), pasăre crepusculară, cu penele gălbui, cu dungi negre, subţiri în jurul gîtului (*Ardeola ralloides*); **stîrc-alb** (sau **-alb-mare**), egretă (*Egretta alba*); **stîrc-alb** (sau **-bălan**) **-mic**, pasăre albă, cu ciocul şi cu picioarele negre, cu două-trei pene ornamentale pe cap, iar la vîrsta adultă cu două-trei pene foarte frumos colorate pe spate (*Egretta garzetta*); **stîrc (-cenuşiu)-de-noapte**, pasăre de mărimea unui corb, cu ceafa şi spatele negre, aripile cenuşii, pieptul alb, cu două-patru pene lungi pe cap (*Nycticorax nycticorax*); **3.** (înv. şi reg.) barză (*Ciconia ciconia*). [Din sl. ***strŭkŭ***].

stîrci, stîrcesc vb. **1.** (pop.; refl.) a se ghemui (de frig, de foame, de durere): *bietele făpturi ... se stîrciseră de se făcură covrig de ger.* ISP.; **2.** (pop. şi fam.; intr.) a amorţi, a înţepeni (stînd nemişcat, aşteptînd undeva): *am stîrcit la ghişeul gării*; **3.** (p. ext.; rar; intr.) a se milogi, a cerşi: *se săturase să stîrcească pe la uşile noilor patroni.* [De la ***stîrc*** (imagine luată din deprinderea acestei păsări de a sta pitulată ceasuri întregi pe malul apelor, pîndindu-şi prada)].

stîrcióg, stîrciogi m. (reg.) **1.** scaunul vîrtelniţei, făcut dintr-un lemn cu trei braţe; **2.** fusul vîrtelniţei. [De la ***stîrci***].

stîrcít, ~ţi, stîrcită, ~e a. (pop.) **1.** ghemuit: *un rîs sta stîrcit la pîndă.* OD.; **2.** pipernicit; plăpînd: *a venit un bou slab, stîrcit, prăpădit.* POP. [V. ***stîrci***].

stîrculéţ, stîrculeţi m. diminutiv al lui stîrc. [***Stîrc*** + *-uleţ*].

stîrlíci m. v. **strelici.**

stîrmínă, stîrmini f. 1. (înv. şi reg.) loc stîncos; rîpă, prăpastie: *sosîm la stîrmnină cu dîlboană adîncă şi mare.* DOS.; **2.** (reg.) loc mlăştinos; bălţoacă; (şi: (înv.) **stîrmnină**). [Din sl. ***strŭmĭnina***, sb. ***strmina***, bulg. ***strămnina***].

stîrmníná f. v. **stîrmină.**

stîrní, stîrnesc vb. 1. (tr.) a face ca vînatul să iasă din culcuş, din ascunzătoare (pentru a fi prins); a goni, a hăitui: *ogarii au stîrnit iepurii*; **2.** (tr.) a asmuţi, a întărîta, a zădărî: *stîrnisem toţi cîinii.* AL.; **3.** (tr. fact.) a face să se ridice şi să plutească în aer, praf, nisip, frunze etc.; a mişca din loc; a răscoli: *aşa fugeam de tare pe prund, de săreau pietrele, pe care le stîrneam cu picioarele cît mine de sus.* CR.; *îmi dădea tîrcoale stîrnind pulberea fină a zăpezii.* PR.; **4.** (refl.) a se isca, a izbucni, a (se) porni; a (se) dezlănţui: *nu bag samă că deasupra-mi vijelia se stîrneşte.* NEGR.; (tr.) *cerul viscole stîrnea.* AL.; **5.** (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a (se) trezi: *nemţii stîrnindu-se ca din somn s-au gătit degrabă ... şi i-au bătut.* N.COSTIN; **6.** (fig.; înv.; refl.) a învia: *atunce îngerul întoarse sufletul la trup şi se stîrni mortul.* DOS.; **7.** (refl.) a avea loc; a se forma, a apărea; a se declanşa, a se isca; a izbucni, a începe: *se stîrniră discuţii aprinse; se stîrni un rîs nebun*; **8.** (pop.; tr.) a scorni: *io-s nevastă cum i-o floare, mi-o stîrnit că-s băutoare.* POP; **9.** (pop.; tr.) a născoci, a inventa: *cine-au stîrnit drumu-n jos blestemat îi.* POP; **10.** (tr.) a cauza, a declanşa evenimente, stări etc.; a genera, a pricinui, a produce, a provoca: *ardeţi acele pînze ..., ele stîrnesc în suflet ideea neferice a perfecţiei umane.* EM.; *o asemenea măsură ar stîrni panică în rîndul depunătorilor.* GHEŢIE; **11.** (tr.) a provoca pe cineva la ceva; a solicita: [î]*i era şi lehamite ... să-l mai stîrnească la vorbă.* CR.; *nu mă mai stîrni zădarnic, dor nebun.* VLAH.; **12.** (tr.) a incita, a aţîţa, a instiga; a tulbura: *i-ai stîrnit pe copii, şi-acuma pleci*; **13.** (înv. şi pop.; refl.) a se înfuria: *iară ea stîrnindu-să, începu a ţîpa.* DOS. [Et. nec.].

stîrníre, stîrníri f. 1. acţiunea de a (se) stîrni şi rezultatul ei; **2.** răscolire a vînatului din ascunzători; goană, gonire; **3.** declanşare a vîntului, a viscolului etc.; izbucnire, iscare: *un freamăt lung, ca la stîrnirea unui vînt, cutremură pădurea.* VLAH.; **4.** cauzare, declanşare, producere a unei stări, a unui fenoment etc.: *prin repetarea obsesivă a unei culori ... se urmăreşte stîrnirea unui anumit sentiment.* V.R.; **5.** provocare, incitare; aţîţare: *stîrnirea instinctelor.* [V. ***stîrni***].

stîrnít, ~ţi, stîrnită, ~e a. 1. ridicat în aer, mişcat din loc; răscolit: *cu pruncul în praful stîrnit.* R.L.; **2.** asmuţit, întărîtat, zădărît: *harmalaie de cîni stîrniţi.* TEODOR; **3.** provocat, incitat; aţîţat: *streinul nu se dete bătut; din ce în ce mai stîrnit, colindă ograda.* VOIC. [V. ***stîrni***].

stîrnitór, ~i, stîrnitoáre a. (rar) care stîrneşte; provocator: *vorbe stîrnitoare de mînie.* // f. prăjină cu care se bate apa pentru a îndrepta peştii spre plasele de pescuit. [***Stîrni*** + *-tor*].

stîrpí, stîrpesc vb. **1.** (rar; tr. fact.) a face să devină sterp, lipsit de vegetaţie: *o stîncă stîrpită de ger înalţ-a ei frunte spre cer.* EM.; **2.** (înv.; tr. fact. şi intr.) a face să devină sau a deveni sterp, steril: *Dumnezeu ... te-au sterpit den roada pîntecelui tău.* BIBLIA; **3.** (pop.; tr., intr. şi refl.) a avorta: *a poftit l-ardei prăjit, şi negustînd s-a stîrpit.* PANN; **4.** (pop.; tr.) a seca, a lăsa fără apă: *să trimeţi oameni d-ai Măriei tale să stîrpească balta din pădurea fildeşilor.* ISP; **5.** (pop.; intr. şi refl.) a pierde sau a face să-şi piardă laptele; a nu mai da lapte: *şi de cînd tu te-ai ivit, toate oile-au stîrpit.* POP.; **6.** (tr.) a smulge din rădăcină buruienile, bălăriile; a dezrădăcina; a face să nu mai crească: *vom stîrpi neghina din grîu*; (fig.) *pentru a scăpa lumea de sărăcie, trebuie mai întîi să-i stîrpeşti rădăcinile.* GHEŢIE; **7.** (tr.) a face să dispară complet; a extermina, a masacra, a nimici: *stîrpeşte în sfîrşit aceste fiare nesăţioase.* FIL.; **8.** (tr.) a pune capăt; a desfiinţa, a înlătura, a eradica: *abuzul, tîlhăria avem să le stîrpim.* ALEX.; *mercantilismul nu se poate stîrpi cu una, cu două.* CĂL.; **9.** (înv.; tr.) a lipsi de ceva: *acesta au omorît şi pre vro 40 paşi ... de sterpisă împărăţia turcească de capete.* NEC.; **10.** (pop.; tr.) a scăpa, a salva: *porni ... ca să stîrpească codrul de acei tîlhari.* ISP; (şi: (înv.) **sterpi**). [De la ***sterp***].

stîrpiciúne f. v. **sterpăciune.**

stîrpíre, stîrpiri f. 1. acţiunea de a (se) stîrpi şi rezultatul ei; **2.** smulgere din rădăcină a buruienilor; dezrădăcinare; **3.** distrugere, exterminare, masacrare, nimicire: *atacă chestiunea milei în legătură cu stîrpirea şoarecilor.* CĂL.; *stîrpirea duşmanilor*; **4.** desfiinţare, înlăturare, eradicare: *stîrpirea abuzurilor în furnituri ne-ar face să devenim în puţin timp ceea ce sînt helveţianii ... în privinţa puterei de apărare naţională.* GHICA. [V. ***stîrpi***].

stîrpít, ~ţi, stîrpită, ~e a. 1. (înv. şi reg.) care a avortat: *avea o iapă stîrpită*; **2.** (pop.) pipernicit: *apăru cu un cal stîrpit.* [V. ***stîrpi***].

stîrpitór, ~i, stîrpitoáre a. (înv.) distrugător, nimicitor: *boli stîrpitoare.* // n. extirpator. [***Stîrpi*** + *-tor*].

stîrpitúră, stîrpituri f. 1. (pop.) femeie stearpă; femelă (oaie, vacă etc.) stearpă; sterpătură, sterpăciune; **2.** făt născut prematur, avortat; (p. ext.) fiinţă degenerată, pipernicită, pocită; pocitură, pocitanie: *tot ce-n ţările vecine e smintit şi stîrpitură.* EM.; *ca şi cînd fostul meu logodnic ar fi fost o stîrpitură.* PR. [***Stîrpi*** + *-tură*].

stîrv, stîrvuri n. 1. corp de animal mort; mortăciune, hoit: *cîinele de stîrvuri nu moare.* PANN; **2.** (p. ext.; adesea depr.) cadavru de om: *apoi, lăsîndu-i stîrvul ciorilor ..., se duseră.* ISP; (fig.) *în timpul meu, căruia îi satisfac toate plăcerile lumeşti, inima ... a rămas un stîrv.* CĂL. [Din sl. ***strŭvo***].

stoárce, storc vb. (tr.) **1.** a presa, a strivi (cu mîinile, cu o unealtă) legume, fructe etc. pentru a extrage (o parte din) sucul conţinut; a pasa, a tescui: *voi stoarce o lămîie*; **2.** a răsuci, a strînge (manual, cu o maşină) lucruri ude, pentru a face să iasă (o parte din) lichidul pe care îl conţin: *spăla şi storcea rufe*; **a-şi stoarce viaţa** sau **a stoarce pe cineva de puteri** (ori **de vlagă**), a seca, a istovi de puteri: *mi-am stors întreaga viaţă în chin şi neodihnă.* VOIC.; (fam.) **a-şi stoarce creierii** (sau **creierul, mintea**), a se gîndi intens, profund, a se frămînta pentru a găsi o rezolvare, o soluţie; **3.** (rar) a goli un recipient: *o ploscă înflorită trecea repede din mînă în mînă, acuşi stoarsă, acuşi iar plină.* REBR.; **4.** a lăsa sau a face să se scurgă un lichid: *i-au stors şi sîngele cu-ncetul, căci nu putea să-şi mişte bietul nici ochii-n cap.* COŞB.; **5.** a strînge cu mîna o bubă, un coş etc. pentru a elimina materia (purulentă) pe care o conţine: *şi-a stors coşurile şi s-a iritat*; **6.** a scoate lichidul, substanţa conţinută de fructe, legume etc.; a extrage: *dete copilului zeamă stoarsă din o smochină.* ISP; (fig.) *mai bine mi-aş stoarce tot focul din inimă.* EM.; **a stoarce cuiva lacrimi**, a face pe cineva să plîngă: *se apucase să cînte ... o romanţă leşinată, compusă anume ca să-ţi stoarcă lacrimile.* GHEŢIE; **7.** (fig.) a face să rămînă fără (aproape) nimic; a consuma (aproape) tot; a secătui, a vlăgui: *cînd se duceau, ne lăsau, spre răsplata averilor ce au stors,*

ciocoismul, luxul şi corupţia. NEGR.; (refl. pas.) *nu înţelegem ca sub nume de înarmare să se stoarcă ... o mare parte din resursele ţării.* MAIOR.; **8.** (fig.) a obţine un profit prin constrîngere, violenţe etc.; a extorca: *să-i stoarcă făr' de milă ..., nici o para să nu le ierte.* DELAVR.; *e văduvă şi are un băiat care o stoarce de bani.* PR.; **9.** (fig.) a dobîndi cu mari eforturi; (p. ext.) a smulge: *mii de secerători ... storcînd bogăţiile pămîntului, cu mîinile lor pîrlite.* VLAH.; *caută ... să stoarcă de la el vreo mărturisire.* CĂL.; **10.** (fig.) a face să ajungă la limită; a epuiza, a extenua, a secătui, a zdrobi: *după cîteva zile, Lelia călca prin ţinuturi de taină, stoarsă de chinuri cumplite.* BL. [Lat. ***extorquere***].

stoárcere, stoarceri f. **1.** acţiunea de a stoarce şi rezultatul ei; stors[2]; **2.** răsucire, strîngere a unor lucruri ude, pentru a face să iasă (o parte din) lichidul pe care îl conţin: *programul de stoarcere la maşina de spălat*; **3.** scoatere, extragere a lichidului, a substanţei conţinute de fructe, legume etc.: *stoarcerea mierii din faguri*; **4.** (fig.) consumare (aproape) totală a resurselor; secătuire, vlăguire: *a face din putere un instrument de corupţiune şi de stoarcere ... este a pregăti agitaţiuni, turburări.* GHICA; **5.** (fig.) extorcare: *se pretează şi la stoarcerea prietenilor*; **6.** (fig.) ajungere la epuizare; extenuare, istovire: *nu stoarcerea de puteri mă deprimă, ci mîrşăvia semenilor.* [V. ***stoarce***].

stobór[1] n. v. **sobor.**

stobór[2]**, stoboare** şi **stoboruri** n. **1.** (înv. şi pop.) gard de lemn; zăplaz: *îl chemă la stobor să-l întrebe ceva*; **2.** (p. ext.; înv. şi reg.) ghizd (la fîntînă): *cînii ... se preumblau în jurul stoborului fîntînii.* POP. // m. (pl. **stobori**) (p. restr.; înv. şi reg.) fiecare dintre parii, ulucele etc. care formează un gard sau un ghizd: *mă uitai printre stobori, văzui negri ochişori.* POP [Din bulg., sb. ***stobor***].

stoborí, stoborăsc vb. (reg.; tr.) **1.** a împrejmui terenuri, case etc. cu gard de stobor: *aceste case ... stoborîte pe de-o parte cu stobor de siminoc, cu streaşini de busuioc.* POP; **2.** a acoperi: *căsuţe stoborîte, cu postav verde-nvălite.* POP; **3.** a împrejmui o fîntînă (cu stobor): *la fîntîna stoborîtă ... cu stobori de mălin verde.* POP. [De la ***stobor***[2]].

stoborît, ~ţi, stoborîtă, ~e a. (reg.) **1.** (despre case, terenuri etc.) împrejmuit cu gard de stobor; **2.** (fig.) des, stufos: *iar la fagul stoborît, şeade-mi Mitul tolănit.* POP.; **3.** cu ghizduri: *fîntîna stoborîtă de trei juni mi-e ocolită.* POP. [V. ***stoborî***].

stoc, stocuri n. **1.** cantitate (mare) de bunuri, de obiecte etc. (de acelaşi fel) aflată, la un moment dat, într-un depozit, ca rezervă sau pentru desfacere; (p. gener.) cantitate mare de obiecte posedate de cineva; lucruri de rezervă: *să nu se crează însă că acel spor în producţiune ... ar servi să sporească stocul nostru metalic.* GHICA; *dormea la un prieten care poseda un întreg stoc de cărţi.* MACED.; **stoc de siguranţă**, stoc suplimentar menit să asigure alimentarea producţiei în cazul unor dereglări de aprovizionare; **stoc supranormativ**, v. **supranormativ**; **în stoc**, păstrat ca rezervă undeva; în depozit: *materie primă în stoc, la un preţ plătibil în monedă naţională.* PR.; **2.** (p. anal.; înv.) cantitate de bani în numerar aflată într-o întreprindere comercială sau într-o bancă; **3.** (geol.) masă de rocă eruptivă, consolidată în interiorul scoarţei pămîntului, străpungînd straturile în care este inclusă; (scris şi: *stock*). [Din fr., engl. ***stock***].

stocă, stochez vb. (tr.) **1.** a păstra, a depozita bunuri, obiecte etc. în stoc pentru a fi utilizate ulterior; a face, a crea un stoc; (p. gener.) a depozita; a strînge: *mărfurile au fost stocate pînă la noile scumpiri*; **2.** (inform.; despre informaţii) a păstra în permanenţă. [Din fr. ***stocker***].

stocáj, stocaje n. stocare; depozitare: *compania a obţinut materii prime pentru stocaj.* [Din fr. ***stockage***].

stocáre, stocări f. acţiunea de a stoca şi rezultatul ei; stocaj; (p. ext.) depozitare: *stocarea substanţelor radioactive se va face cu grijă.* [V. ***stoca***].

stocástic, ~ci, stocastică, ~ce a. **1.** (livr.) care se produce întîmplător, care este legat de hazard; aleatoriu; **2.** (mat.) care ţine de stocastică; bazat pe stocastică. // f. (mat.) aplicare a calculului probabilităţilor la rezultatele obţinute prin statistică. [Din fr. ***stochastique***].

stócfiş m. v. **ştocfiş.**

stócher, stochere n. instalaţie pentru alimentarea mecanică cu cărbuni a focarelor la locomotivele cu aburi. [Din germ. ***Stoker***].

stocí, stocesc vb. **1.** (înv.; tr.) a face să curgă o materie lichidă (sînge, puroi etc.) din trup: *săgeţi de la Domnul în trupul mieu sînt, cărora mînia lor îmi stoceşte sîngele.* BIBLIA; **2.** (reg.; tr. şi refl.) a (se) goli de materia, de lichidul pe care îl conţine; a (se) dezumfla: *dar şi pe pîntecele meu cel stocit de apă încă îmi era milă.* CR.; *buba s-a stocit*; **3.** (fig.; reg.; tr.) a stoarce de puteri; a extenua, a vlăgui; **4.** (fig.; reg.; tr.; în forma **storci**) a secătui; a seca: *recoltele au storcit vlaga pămîntului*; (şi: (reg.) **storci**). [Din sl. ***istočiti***].

stocít, ~ţi, stocită, ~e a. stors; secat, golit; secătuit: *o, fiarbă-vă mînia în vinele stocite, în ochii stinşi de moarte, pe frunţi învineţite de sînge putrezit.* EM. [V. ***stoci***].

stockfisch [stóckfiş] s. peşte sărat şi uscat; (spec.) bacala uscată. [Cuv. fr.].

stodoálă f. v. standoală.

stoechiométric, ~ci, stoechiometrică, ~ce a. care aparţine stoechiometriei, referitor la stoechiometrie. [Din fr. ***stoechiométrique***, engl. ***stoichiometric***].

stoechiometríe, stoechiometrii f. ramură a chimiei care studiază raporturile cantitative dintre elemente în combinaţii sau în reacţii chimice. [Din fr. ***stoechiométrie***].

stófă, stofe f. **1.** ţesătură de lînă sau din fire sintetice, folosită pentru confecţii, pentru tapiserie etc.: *se îmbrăca numai în haine de stofă englezească, ca un lord.* GHEŢIE; **2.** (fig.) calitate, valoare; aptitudine, talent: *trebuia un Bonaparte ca să recunoască în ei stofa de generali.* HASD.; *mai întîi trebuie să-ţi dai seama dacă există stofa din care se poate croi ceva.* CF.; **a avea stofă (de ...)**, a avea calităţi deosebite, potrivite (pentru ...): *fata asta are stofă de om de afaceri.* CĂL.; (şi: **ştofă**). [Din germ. ***Stoff***, it. ***stoffa***; cf. fr. ***étoffe***].

stofulíţă, stofuliţe f. diminutiv al lui stofă; (spec.) stofă de calitate inferioară. [***Stofă*** + ***-uliţă***].

stóg, stoguri n. **1.** căpiţă, claie (de fîn, de snopi etc.): *unii* [cosaşi] *brazdele răstoarnă, în căpiţi alţii le-adună, le clădesc apoi în stoguri şi cu stuh le încunună.* AL.; *stoguri uriaşe de paie ticluite cu pricepere se înşirau.* GHEŢIE; **2.** (înv.; şi **stog de măsură**, (reg.) **stog de falce, stog de cîmp**) măsură de fîn (sau de păioase), variind după epoci şi după regiuni; volum de fîn (sau de păioase) egal cu această măsură: *agiunseră stogul de fîn 15 lei şi nu se pute găsî nicăiuri.* NEC. // adv. în formă conică, de căpiţă: *un munte-nvălit se-nalţă stog în faţa noastră.* VLAH. [Din sl. ***stogŭ***].

stogomán, ~i, stogomană, ~e a. **1.** (şi m., f.) (pop.) stogoş: *stogomanele, ţurcanele şi bîrsanele au lînă groasă*; **2.** (pop.; despre lînă) obţinută de la stogoşe. [Et. nec.; cf. ***stog***].

stógoş, ~i, stogoşă, ~e a. **1.** (şi m., f.) (oaie sau rasă de oi) care provine din încrucişarea raselor ţigaie şi ţurcană, a cărei lînă are firul lung şi gros; stogoman: *mai cunoscute sînt rasele merinos, spancă, ţigaie, stogoşă, ţurcană*; **2.** (despre lînă) care se obţine de la aceste oi; (p. ext.) cu firul lung, gros, drept şi nu prea aspru; stogoman. [Et. nec.; cf. ***stog***].

stogoşát, ~ţi, stogoşată, ~e a. **1.** (reg.) stogoş: *nu sînt oi ca oile, ci sînt oi stogoşate, cu burtele lăsate.* POP.; **2.** (reg.) lăţos: *voinici ... cu chicele lungi, ce le poartă cam pe spate şi le poartă stogoşate.* POP.; **3.** (pop.) de formă ţuguiată (şi cu vîrful răsfrînt): *lotri puişori de zmei, cu căciule stogoşate.* POP. [***Stogoş*** + ***-at***].

stoguí, stoguiesc vb. (reg.; tr.) a aşeza fînul, snopii etc. în stog. [***Stog*** + ***-ui***].

stoguşór, stoguşoare n. diminutiv al lui stog. [***Stog*** + ***-uşor***].

stóic, ~ci, stoică, ~ce a. **1.** care aparţine stoicismului sau adepţilor lui, referitor la stoicism sau la adepţii acestuia; stoicesc: *demnitatea ne apare ca o virtute stoică.* D.; *şcoală stoică*; **2.** care denotă stoicism: *eroul manifestă superbă resemnare stoică în faţa dezastrului care îl izbeşte.* R.L. // m. adept al stoicismului: *primii peripatetici ..., precum şi stoicii, introduc judecăţile hipotetice.* MAIOR. // m., f. persoană fermă, severă, plină de tărie sufletească în faţa oricăror vicisitudini: *stoicul rămîne nemuritor şi rece, în faţa vieţii, a tuturor complicaţiilor.* GAL. [Din sl. ***stoikŭ***, lat. ***stoicus***, gr. ***stoikós***, fr. ***stoïque***].

stoicésc, ~şti, stoiceáscă, ~eşti a. (înv.) stoic: *Dionisie, defăimînd pre filozofii cei stoiceşti.* MINEIUL. [***Stoic*** + ***-esc***].

stoicísm n. **1.** doctrină filozofică în Grecia şi Roma antică, potrivit căreia fericirea constă în virtute şi în îndeplinirea datoriei: *Zenon, Epictet, Marc-Aurelius au marcat istoria stoicismului*; **2.** curaj, tărie morală pentru a suporta durerea, nenorocirea, privaţiunile, nedreptăţile etc. cu vădită resemnare; (p. ext.) austeritate: *ştia să rabde suferinţele cu un stoicism antic.* GHICA; *să consemnăm cu stoicism aberaţiile prezentului.* D. [Din germ. ***Stoizismus***, fr. ***stoïcisme***].

stokes [stăucs] m. unitate de măsură a vîscozităţii cinematice, egală cu raportul dintre vîscozitatea dinamică şi densitate. [Din fr., engl. ***stokes***].

stol, stoluri n. **1.** (înv.; rar) escadră navală; **2.** (înv.) coloană de soldaţi; grosul unei armate: *stolul oştirilor turceşti acum se porniră spre ţară.* BĂLC.; **3.** grup (mare) de păsări zburătoare, de insecte etc. de acelaşi fel; cîrd: *fluturii se ridică în stoluri delirante.* CĂL.; *stoluri de păsări migratoare sfîşiau cerul.* GHEŢIE; (adv.) *cum între cer şi mare trec păsările stol, trec gîndurile mele a sufletului gol.* EM.; **4.** grup mare de oameni; ceată, pîlc, droaie, grămadă, mulţime: *pe ţărm erau stoluri de fete.* COŞB.; **5.** mulţime de obiecte, de procese, de imagini etc. de acelaşi fel: *stoluri, stoluri trec prin minte dulci iluzii.* EM.; *un stol de butelci pline cu vinul cel mai chihlimbariu.* GANE; **6.** (reg.) mănunchi: *trecu una uit'te-acu ... cu fusta sumeasă-n brîu, în mînă c-un stol de grîu.* POP; **7.** (reg.) salbă: *stol de mărgele.* [Din gr. mod. ***stólos*** „flotă"].

stólă, stole f. **1.** veşmînt în formă de fîşie lungă, pe care îl poartă pe după gît preoţii catolici cînd slujesc: *Angelo Malpiori ... cu stola de aur.* NEGR.; **2.** venit obţinut de preot de la serviciul altarului; **3.** rochie largă şi lungă pînă la pămînt, încinsă cu două cordoane, unul pe sub sîni, altul deasupra şoldurilor, purtată de matroanele romane. [Din lat., fr., it. ***stola***].

stolér, stoleri m. (înv. şi pop.) tîmplar: *a greşit croitorul şi a spînzurat stolerul.* POP. [Din ucr. ***stoljar***].

stoleríe f. (pop.) tîmplărie. [***Stoler*** + ***-ie***].

stolí[1]**, stolesc** vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) grupa, a (se) aşeza în stoluri, în linie de bătaie: *husarii s-au stolit şi au purces asupra oştii lui Mihai Vodă.* COSTIN. [De la ***stol***].

stolí[2]**, stolesc** vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) împodobi; a (se) găti; a (se) dichisi: *începură să se stolisească cu tot ce aveau mai bun.* POP.; (şi: **stolisi**). [Din gr. mod. ***stolízo*** (aor. lui ***stolíso***)].

stolíre, stoliri f. (înv.; rar) împodobire; gătire. [V. ***stoli***[2]].

stolisí vb. v. **stoli**[2].

stolişór, stolişoare n. diminutiv al lui stol: *scoaseră vorba că zeii a aşezat pe Chimera în cer, dînd numele ei de la un stolişor de stele.* ISP. [***Stol*** + ***-işor***].

stolít, ~ţi, stolită, ~e a. (înv.) grupat, aşezat în stoluri, în linie de bătaie: *au purces cu toată oastea stolită asupra fratelui lui Vasilie Vodă.* COSTIN. [V. ***stoli***[1]].

stólnă, stolne f. excavaţie orizontală sau puţin înclinată într-o mină, avînd ieşire directă la suprafaţa solului. [Cf. germ. ***Stollen*** „galerie în mină"].

stólnic, stolnici m. 1. (şi **mare stolnic**) titlu dat în ţările române dregătorului care purta grija mesei domneşti, făcea aprovizionarea Curţii, fiind totodată şeful bucătarilor, al grădinarilor şi al pescarilor; boier care avea acest titlu: *stolnicul punea înaintea lui Vodă vasul de argint cu felul de mîncare rînduit, ridicînd capacul, şi cu lingura lui gusta, în văzul tuturora.* SAD.; 2. bucătar la curtea domnească: *dînd vina stolnicilor că au făcut bucate cotlite.* COSTIN; 3. şeful bucătarilor la o curte boierească: *scoase pe sofragiu şi pe stolnic sub cuvînt de mîncătorie.* FIL.; 4. (înv. şi pop.) persoană care pregăteşte nunta şi serveşte nuntaşii la masă; persoană cu atribuţii speciale la un ospăţ, la o petrecere: *unde-i stolnicul de casă cu bun răspuns să ne iasă?* POP; 5. (reg.) colac de grîu făcut la mari sărbători, la nunţi, la praznice etc. [Din sl. *stolĭnikŭ*].

stolniceásă, stolnicese f. 1. soţie de stolnic; 2. (pop.) femeie cu atribuţii speciale la o nuntă: *stolniceasa pregăteşte mîncarea, serveşte nuntaşii, strînge masa.* [*Stolnic* + *-easă*].

stolnicél, stolnicei m. titlu dat în ţările române boierului de rang inferior stolnicului, care aducea mîncarea la masa domnească sau care, la sate, strîngea dijma din cantitatea de peşte pescuit în ape curgătoare şi în bălţi; boier care avea acest titlu: *stolniceii s-au înfăţişat cu tot şiragul de vase.* SAD. [*Stolnic* + *-el*].

stolnicíe, stolnicii f. 1. demnitatea de stolnic; perioadă cît un boier avea această demnitate; 2. instituţie administrativă aflată sub conducerea stolnicului; clădire în care se afla această instituţie. [*Stolnic* + *-ie*].

stolohán, stolohani m. (reg.) 1. bolovan; 2. (p. anal.) bulgăre, cocoloş (de brînză, de caş, de sare etc.). [Et. nec.; cf. ***bolovan***].

stolohăní, stolohănesc vb. 1. (reg.; tr. şi refl.) a (se) bolovăni; a (se) face cocoloaşe; (p. ext.) a (se) usca foarte tare; 2. (înv. şi reg.; tr.) a bate tare; a zdrobi: *fu spîndzurat şi storohănit fără milă.* DOS.; (şi: (înv.) **storohăni**). [De la ***stolohan***].

stolón, stoloni m. tulpină sau ramură tîrîtoare care adesea prinde rădăcini, dînd naştere unei plante noi (de ex. la căpşuni). [Din fr. ***stolon***].

stolonífér, ~i, stoloníferă, ~e a. (bot.) care produce stoloni; cu stoloni: *tulpini stolonifere.* [Din fr. ***stolonifère***].

stolós, ~şi, stoloásă, ~e a. (reg.) 1. cu multe frunze; stufos: *copac stolos*; 2. des: *dormii la umbra stoloasă.* POP. [*Stol* + *-os*].

stomác, stomacuri şi (pop.) **stomace** n. 1. organ cavitar al aparatului digestiv, la om şi la animale superioare, în formă de pungă, cuprins între esofag şi duoden, în care se face digestia alimentelor; foale: *motorul lumii e stomacul.* CĂL.; *stomahul, ca moara, cînd n-are ce măcina, atunci să strică.* Z.; **pe stomacul gol**, pe nemîncate: *el bea vin pe stomacul gol;* (fam.) **a nu avea pe cineva** (sau **a nu-i fi cineva**) **la stomac** ori **a-i sta cineva** (sau **ceva**) **la** (sau **în**) **stomac**, a nu putea suferi pe cineva (sau ceva): *alţii în visuri de înălţare se plîng ..., căci tronul ţării le stă-n stomah.* AL.; a **avea stomacul deranjat**, a avea diaree; **a-şi strica stomacul**, a face indigestie: *mînca ... prin localuri ieftine, unde îşi strica adeseori stomacul.* GHEŢIE; **a-şi pune stomacul al cale**, a mînca (pe săturate); 2. boală localizată la nivelul acestui organ: *moftangioaica suferă în genere de stomac.* CAR.; 3. partea exterioară a corpului omenesc corespunzătoare acestui organ: *pune comprese reci la stomac*; (şi: (înv şi reg.) **stomah**). [Din gr. mod. ***stómahos***, sl. ***stomahŭ***; cf. fr. ***estomac***].

stomacál, ~i, stomacală, ~e a. care aparţine stomacului, referitor la stomac, de stomac; stomahic: *necazurile din ultimele luni îi redeschiseră vechiul catar stomacal.* GHEŢIE; *crampe stomacale.* [Din fr. ***stomacal***].

stomáh n. v. stomac.

stomáhic, ~ci, stomahică, ~ce a. 1. (înv.) stomacal; 2. (şi n.; mai ales la pl.) (medicament) care favorizează digestia. [Din lat. ***stomachicus***, fr. ***stomachique***].

stomalgíe, stomalgii f. durere de gură. [Din fr. ***stomalgie***].

stomátă, stomate f. formaţie epidermică vegetală alcătuită din două celule, care lasă între ele o deschidere (ostiola), servind la schimbul de gaze dintre plantă şi mediu şi la eliminarea apei din plantă. [Din fr. ***stomate***].

stomatítă, stomatite f. inflamaţie a mucoasei bucale. [Din fr. ***stomatite***].

stomatológ, ~gi, stomatologă, ~ge m., f. medic specialist în stomatologie; odontoiatru. [Din fr. ***stomatologue***].

stomatológic, ~ci, stomatologică, ~ce a. care aparţine stomatologiei, referitor la stomatologie: *cabinet stomatologic.* [Din fr. ***stomatologique***].

stomatológie f. ramură a medicinei care studiază anatomia, fiziologia şi patologia cavităţii bucale şi a anexelor ei; (spec.) parte a medicinei curative care se ocupă cu tratarea dinţilor; odontoiatrie. [Din fr. ***stomatologie***].

stomatoplastíe f. 1. repararea prin chirurgie plastică a unor defecte ale regiunii bucale sau reconstrucţia acesteia; 2. intervenţie de chirurgie plastică la nivelul unui organ cavitar pentru (re)constituirea unei deschideri, a unei „guri". [Din fr. ***stomatoplastie***].

stomatoragíe, stomatoragii f. hemoragie la nivelul cavităţii bucale. [Din fr. ***stomatorragie***].

stomatoscóp, stomatoscoape n. instrument pentru examinarea (mucoasei) cavităţii bucale. [Din fr. ***stomatoscope***].

stomatoscopíe, stomatoscopii f. examinare a (mucoasei) cavităţii bucale cu stomatoscopul. [Din fr. ***stomatoscopie***].

stomizát, ~ţi, stomizată, ~e a. şi m., f. (bolnav) care prezintă o derivaţie externă a urinii sau a materiilor fecale. [Din fr. ***stomisé***].

stop interj. 1. stai!, opreşte!: *stop! răcni paznicul;* 2. termen convenţional folosit în telegrafie pentru a marca un punct. // n. (pl. **stopuri**) 1. (fam.) semafor (cu lumina roşie aprinsă): *ar trebui instalat un stop la această intersecţie; şoferul n-a oprit la stop;* 2. fiecare dintre cele două lămpi de semnalizare, cu lumină roşie-portocalie, montate la spatele autovehiculelor, care se aprind în momentul frînării: *nu vă funcţionează stopul din stînga, domnule!*; 3. oprire a mingii (cu piciorul, la fotbal) sau a pucului (cu crosa, la hochei); 4. oprire (temporară) a funcţiei unui organ: *stop cardiac; stop respirator;* 5. (compuse) **stop-cadru**, imagine asupra căreia se opreşte aparatul de filmat, pentru a insista asupra unui cadru; **stop-camera**, procedeu de filmare combinată constînd în oprirea bruscă a aparatului de filmat şi a imaginii din cadru, în efectuarea unor modificări scenice şi în reluarea filmării. [Din fr., engl. ***stop***].

stopá[1], stopez vb. 1. (intr.) a se opri: *automobilul stopă la vreme;* 2. (tr.) a face să se oprească: *am mai avut eu dereglări de-astea* [diabetice] *şi le-am stopat.* PR.; *şoferul stopă maşina;* 3. (sport; tr.) a împiedica un jucător aflat într-o acţiune ofensivă să continue atacul. [Din fr. ***stopper***].

stopá[2], stopez vb. (tr.) a repara (rupturi, răriture etc. într-)o ţesătură rărită, ruptă, imitînd modelul ţesăturii: *am stopat gaura din fustă; am stopat pantalonii rupţi.* [Din fr. ***stopper***].

stopáj, stopaje n. stopat[4]. [Din fr. ***stoppage***].

stopáre[1], stopări f. 1. acţiunea de a stopa[1] şi rezultatul ei; stopat[3]; 2. oprire: *trupele ONU s-au dovedit neputincioase în stoparea masacrelor.* D.; 3. (sport) împiedicare a unui jucător de a continua atacul; 4. (sport) oprire momentană a mingii sau a pucului în timpul jocului. [V. ***stopa[1]***].

stopáre[2], stopări f. (rar) stopat[4]. [V. ***stopa[2]***].

stopát[1], ~ţi, stopată, ~e a. 1. (rar) oprit[1]: *vehicul stopat;* 2. (sport) împiedicat să continue atacul: *jucătorul stopat era cel mai bun;* 3. (sport; despre minge sau puc) oprit[1] momentan în timpul jocului. [V. ***stopa[1]***].

stopát[2], ~ţi, stopată, ~e a. reparat prin ţesere fină: *ruptură stopată; pantaloni stopaţi.* [V. ***stopa[2]***].

stopát[3] n. (rar) stopare[1]: *echipa adversă practica stopatul.* [V. ***stopa[1]***].

stopát[4] n. reparare fină a rupturilor, a răriturilor etc. unei ţesături, a unor confecţii dintr-o ţesătură ruptă, rărită etc.; stopaj, stopare[2]: *am dus costumul la stopat.* [V. ***stopa[2]***].

stópă, stope f. mecanism de blocare a lanţului ancorei sau de frînare (şi blocare) a unei parîme manevrate la bordul unei nave. [Din engl. ***stopper***].

stóper, stopere n. perforator de construcţie specială (cu acţionare pneumatică), utilizat în industria extractivă pentru forarea de jos în sus a găurilor verticale. // m. (pl. **stoperi**) fundaş în centrul liniei de apărare a unei echipe de fotbal. [Din engl. ***stopper***].

stor, storuri n. perdea dintr-o ţesătură specială, din împletitură sau din stinghii paralele, montată la ferestre, care se ridică sau se lasă cu un resort sau cu o sfoară; transparent, rulou, jaluzea: *storul s-a trîntit cu ciocnet de lamele.* PAP.-B.; *în camera de dormit ..., storurile erau coborîte pe jumătate la amîndouă ferestrele.* GHEŢIE. [Din fr. ***store***].

stórax n. răşină naturală plăcut mirositoare, extrasă din coaja unor arbori exotici (în special *Styrax officinalis*), întrebuinţată în parfumerie şi în farmacie. [Din lat., fr. ***storax***, germ. ***Storax***].

storcătór, ~i, storcătoáre a. 1. (anat.; înv.) care secretă un lichid: *organe storcătoare;* 2. (fig.) care vlăguieşte. // f. şi n. aparat de stors sau de tescuit; storcitor. // m. (fig.) exploatator; spoliator: *viziuni fantastice, ca acea imagine hidoasă ... a războiului sau acelea ... ale storcătorilor de averi.* R.L. [*Storc* (prez. ind. al lui *stoarce*) + *-ător*].

storcí vb. v. stoci.

storcitór, ~i, storcitoáre a. (adesea subst.) care stoarce, care serveşte la stors. [*Storci* + *-tor*].

storcoşí, storcoşesc vb. (reg.; tr. şi refl.; despre fructe) a (se) terciui. [*Storc* (prez. ind. al lui *stoarce*) + *-oşi*]

storcoşít, ~ţi, storcoşită, ~e a. (reg.) terciuit: *struguri storcoşiţi.* [V. ***storcoşi***].

storí, storăsc vb. 1. (înv. şi reg.; refl.) a se chinui; a se istovi; (reg.) **a i se sturí cu cineva**, a i se urî: *încalecă tu şi du-te, că mie mi s-a sturît.* SOR.; 2. (înv. şi reg.; tr.) a nimici; a vătăma; a stîlci: *m-a sturît în bătaie.* POP; 3. (reg.; intr.) a muri; 4. (reg.; tr.) a omorî; 5. (fig.; refl.) a se ruina; 6. (reg.; tr.) a strînge; 7. (reg.; tr.) a fura; (şi: **sturí**). [Cf. lat. ***extorrere*** „a arde tare"].

storná, stornez vb. (tr.) a rectifica o înregistrare contabilă efectuată greşit, în cartea sau în jurnalul de contabilitate, prin adăugarea sau scăderea unei sume echivalente cu cea trecută greşit. [Din it. ***stornare***].

stornáre, stornări f. acţiunea de a storna şi rezultatul ei; storno. [V. ***storna***].

stornát, ~ţi, stornată, ~e a. (despre înregistrări contabile efectuate greşit) rectificat în cartea sau în jurnalul de contabilitate: *sumă stornată.* [V. ***storna***].

stórno n. rectificare a unei înregistrări contabile efectuate greşit în cartea sau în jurnalul de contabilitate, prin adăugarea sau scăderea unei sume echivalente cu cea trecută greşit; (concr.) sumă stornată. [Din it. ***storno***].

storohání vb. v. stolohăni.

stóros, storoşi m. (reg.; înv.) slujbaş (paznic, curier etc.) în serviciul subprefecturilor poliţiei. [Din ucr., rus. ***storoš***].

stors[1], ~şi, stoársă, ~e a. 1. presat, strivit pentru a extrage (o parte din) sucul conţinut: *lămîie stoarsă;* 2. răsucit, strîns pentru a face să iasă (o parte din) lichidul pe care îl conţine: *rufe spălate şi stoarse;* 3. (fig.) supt[1], uscat[1], palid: *stors la faţă;* 4. (fig.) secătuit: *vîntul ridicat-a tot nisipul din pustiuri astupînd cu el oraşe, ca gigantice sicriuri, unei ginţi ce fără viaţă-ngreuia pămîntul stors.* EM.; 5. (fig.) obosit peste măsură, epuizat, extenuat,

istovit: *după atîţia ani de muncă la dicţionar, sîntem storşi.* [V. ***stoarce***].

stors[2] n. **1.** stoarcere; **2.** răsucire, strîngere a unor lucruri ude, pentru a face să iasă (o parte din) lichidul pe care îl conţin: *storsul mă oboseşte mai mult decît spălatul rufelor*; **3.** scoatere, extragere a lichidului, a substanţei conţinute de fructe, legume etc.; (spec.) extragerea mustului din struguri: *storsul mierii din faguri*; **4.** (p. ext.) perioadă cînd se stoarce mustul din struguri: *unchiul vrea să rămînă pînă la storsul strugurilor.* GHEŢIE; *fată storsul a trecut şi badea încă n-o vint.* POP; **5.** (fig.) extorcare. [V. ***stoarce***].

stóry n. povestire, istorisire (ecranizată). [Cuv. engl.].

stos, stosuri n. numele unui joc de cărţi de noroc, asemănător cu faraonul (introdus la noi de ofiţerii ruşi, pe la 1800), în care fiecare jucător mizează pe o carte de o anumită valoare, pierzînd sau cîştigînd în funcţie de valoarea cărţii trase de bancherul jocului: *la Paris, în lupanare de cinisme şi de lene ... acolo v-aţi pus averea, tinereţele la stos.* EM.; *casa, plină de jucători, masă lîngă masă, otuzbir, ghiordum, ba şi stos.* CAR. [Din rus. ***štos***, germ. ***Stoss*** „joc de noroc"].

stosár, stosari m. (rar) jucător de stos. [***Stos*** + *-ar*].

stosăríe, stosării f. (rar) loc unde se joacă stos. [***Stos*** + *-ărie*].

stosişór, stosişoare n. diminutiv al lui stos: *aideţi mai bine să facem un stosişor.* FIL. [***Stos*** + *-işor*].

stovaínă f. substanţă medicamentoasă cu acţiune anestezică locală. [Din fr. ***stovaïne***].

strábic, ~ci, strabícă, ~ce a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care suferă de strabism; saşiu, zbanghiu: *copil strabic*; **2.** (despre ochi, privire) specific unui saşiu; cruciş, încrucişat, pieziş. [Din fr. ***strabique***].

strabísm n. defect de vedere constînd în lipsa paralelismului axelor vizuale a celor doi ochi, avînd drept urmare privirea crucişă, imposibilitatea de a fixa un punct cu ambii ochi; heterotropie: *suferea de un uşor strabism.* [Din fr. ***strabisme***].

strabométru, strabometre n. instrument cu care se măsoară gradul şi sensul de deviaţie a axelor vizuale ale ochilor atinşi de strabism. [Din fr. ***strabomètre***].

strabotomíe, strabotomii f. operaţie chirurgicală la muşchiul ochiului strabic, pentru a corecta strabismul. [Din fr. ***strabotomie***].

stráchină, străchini f. **1.** vas de lut ars (smălţuit şi decorat), uşor adîncit, folosit (la ţară) mai ales ca farfurie; blid: *răstoarnă apoi sarmalele în strachină şi i le pune dinainte.* CR.; *aduse apoi străchinile cu pui fript.* CĂRT.; **a mînca dintr-o strachină cu cineva**, a fi de aceeaşi vîrstă, de aceeaşi condiţie socială cu cineva: *doar n-am mîncat din aceeaşi strachină cu el!*; **a călca în strachini**, a fi prost; a fi stîngaci, a face gafe; **a călca în străchini verzi** sau **a umbla după străchini** (**verzi**), a avea (sau a umbla după) aventuri amoroase: *s-o vezi şi să n-o crezi! vorniceasa noastră calcă-n străchini verzi.* AL.; **2.** conţinutul unui asemenea vas; conţinutul împreună cu vasul: *mîncă o strachină de lapte.* ISP; **3.** (înv.; rar) lut ars: *zdrobiturâ a unui vas de strachină.* BIBLIA. [Din gr. mod. ***ostrákinos***].

stradál, ~i, stradală, ~e a. care ţine de stradă, referitor la stradă, caracteristic străzii, de stradă: *imaginea stradală constituie ... cartea de vizită a oricărui oraş.* R.L.; *violenţă stradală; comerţ stradal.* [Din it. ***stradale***].

stráda, străzi şi (înv.) **strade** f. **1.** cale de comunicaţie pavată sau asfaltată în interiorul unei localităţi, mărginită pe ambele laturi de clădiri (şi de trotuare): *ploaia cădea mărunt pe stradele nepavate ale Bucureştilor.* EM.; *străzile principale fuseseră pietruite.* GHEŢIE; **omul de pe stradă**, omul obişnuit, o persoană oarecare; un anonim: *nu vă mai bizuiţi pe ignoranţa omului de pe stradă!*; **de stradă**, **a)** care are loc, care se petrece pe stradă, antrenînd o mulţime de oameni, o colectivitate: *lupte de stradă*; **b)** care se poartă pe stradă: *rochie de stradă*; **c)** de proastă calitate; mediocru: *politici, oratori de stradă, stupizi ce se socot isteţi.* VLAH.; **d)** (despre femei) de moravuri uşoare; **a ieşi în stradă**, a protesta în grup (organizat) faţă de cineva sau de ceva în stradă (cu lozinci, pancarte etc.): *argentinienii n-au mai putut suporta noile privaţiuni şi au ieşit în stradă.* A.; **a arunca** (sau **a azvîrli**) **pe cineva în stradă**, a da pe cineva afară din (propria lui) casă; a lua cuiva tot ce are; a sărăci: *în '52, familia mea a fost aruncată în stradă*; **a bate străzile**, a umbla în neştire; a hoinări; a pierde timpul: *apucă-te de învăţat, nu mai bate străzile!*; **2.** (p. ext.) locuitorii de pe o asemenea cale de comunicaţie: *toată strada i-a ieşit în întîmpinare.* [Din it. ***strada***].

stradélă, stradele f. străduţă: *locuiam pe o stradelă liniştită.* [Din it. ***stradella***].

stradivárius n. vioară, violă sau violoncel fabricate de Antonio Stradivarius. [De la ***Stradivarius*** n. pr.].

straf n. v. **ştraf**.

stragalíe f. v. **străgălie**.

strai[1], **straie** n. **1.** (înv. şi reg.) pătură (lăţoasă) de lînă; cergă, scoarţă, velinţă: *de-nvălire o vecină s-a îndurat cu două straie.* GOGA; **2.** (pop.; mai ales la pl.) veşmînt, îmbrăcăminte, haină: *îmbrăcat în straie nemţeşti.* CR.; (fig.) *strai de purpură şi aur peste ţarina cea grea.* EM.; **3.** (compus; bot.; reg.) **straiul-broaştei** sau **strai-de-broască**, mătasea-broaştei (*Conferva rivularia*): *cu strai de broască-n păr răsai din papură.* BL. [Et. nec.; cf. lat. ***stragulum*** „covor, pătură; giulgiu"].

strai[2], **straiuri** n. parîmă de oţel sau de cînepă care susţine un arbore de navă: *sarturile şi straiurile cu care se leagă catargele.* TUD. [Din it. ***straglio***].

stráiţă f. v. **traistă**.

strajaméşter, strajameşteri m. (reg.) sergent-major de cavalerie sau de artilerie (în armata austro-ungară): *l-am apucat pe Lapoş ..., fost strajameşter în tinereţe.* GHEŢIE. [Din magh. ***strázsemester***].

strájă, străji f. **1.** (înv.) pază, apărare: *herghelegiul ... de straja nopţii obosit spre dormire şi odihnă se culca.* CANT.; (fig.) *sub straja dealurilor nalte, dorm şesuri leneşe şi linse.* VLAH.; **de strajă**, de pază: *mănăstirea ... îşi păstrează ... şi turnul de strajă.* SAD.; **a fi** (sau **a sta**, **a rămîne**, pop. **a se pune**) **de strajă** ori a **ţine** (sau **a face**) **strajă**, a păzi; (p. ext.) a pîndi: *creditorii care-mi stau de strajă la uşă.* AL.; *Harap Alb se pune de strajă chiar la uşa ei.* CR.; (fig.) *sus în brazii de pe dealuri luna-n urmă ţine strajă.* EM.; (pop.) **a(-şi) pune strajă gurii**, a vorbi sau a face pe cineva să vorbească cu măsură, cu prudenţă; a spune sau a face pe cineva să spună numai ce trebuie, ce se cuvine spus: *nu ştia să-şi pună strajă gurii.* ISP; **a-şi pune strajă ochilor**, a-şi înfrîna dorinţa de a privi ceva (ce-i place): *Radu ... ş-a pus strajă ochilor şi s-a dezbărat de năravul lui.* VLAH.; (reg.) **a-i fi cuiva strajă**, a-i fi cuiva teamă sau greu să facă ceva; **2.** (înv.) plăieş, străjer (din Moldova); grănicer; **3.** cetate de apărare la frontiera ţării; (p. ext.) post de veghe la frontieră; punct de vamă; posadă[2]: *şi aşa au trecut prin straja ungurească şi niminea nu l-au cunoscut.* UR.; *aici şi-a întemeiat mai tîrziu Septimiu Sever straja răsăriteană a împărăţiei.* VLAH.; **4.** barieră (la intrarea într-o localitate): *la streaja Mogoşoaii, se prinseseră, pe un maidan, într-un chervan mocănesc, nişte butoaie pline cu iarbă de puşcă.* CAR.; **5.** militar (sau grup de militari) înarmat care face serviciul de pază a unui obiectiv încredinţat; santinelă; gardă, escortă; (p. ext.) paznic[1]: *străjile palatului îl prind şi îl aduc înaintea contelui.* FIL.; **6.** (pop.) jandarm; (p. ext.) jandarmerie: *pe Novac îl lăsa, cinci sute străji pe el ţipa.* POP.; **7.** (înv. şi pop.) fiecare dintre cele patru unităţi de timp în care se împărţea noaptea (potrivit cu schimbarea santinelei); interval de timp cît făcea de gardă o santinelă: *întrară în mijlocul taberii în straja cea de dimineaţă.* BIBLIA; *oamenii Curţii dormeau cel mai dulce somn al străjii de-a treia.* VOIC.; **8.** (mil.; înv.) avangardă: *pe mine mă puse în straja întîia, cu cercetaşii, să vestim care pe unde e.* DELAVR.; **9.** (reg.) gardă la sabie: *era o spată dreaptă, cu straja înflorită cu rubinuri, în chip de cruce.* SAD.; **10.** (reg.) balustradă; **11. pagină** (sau **foaie**) **de strajă**, foaie de gardă: *deschisînd foaia de strajă a primului tom, am dat de versuri scrise cu creionul.* SAD.; **12.** (reg.) sfoară: *un cort mare rotat ..., cu streji albe de mătasă împletite-n cîte şease.* POP.; **13.** (reg.) sfoară folosită la diferite instrumente de prins peşte; **14.** (reg.) fiecare dintre cei patru stîlpi de la colţurile unei case din bîrne; **15.** (reg.) bară de lemn folosită la susţinerea căpriorilor şi a colţurilor; **16.** (reg.) partea întărită de la piciorul unui pod; **17.** (reg.) lumînare (la mort): *pîlpîind slab, ... păreau mai mult nişte streji de cimitire.* DELAVR.; **18.** vamă prin care trec sufletele morţilor, în credinţa ortodoxă; (şi: (înv. şi pop.) **streajă**). [Din sl. ***straža*** „pază"].

strájnic[1] n. v. **strastnic**.

strájnic[2], **strajnici** m. (înv.) **1.** paznic[1]: *şi merse strajnicul şi spuse împăratului.* BIBLIA; **2.** sergent major polonez. [Din sl. ***stražĭnikŭ***, pol. ***strażnik***].

strájniţă, strajniţe f. (înv.) turn de pază: *şi zidi ... împăratul ... tot muntele lui Veniamin şi strajniţa.* BIBLIA. [Din pol. ***strażnica***].

strámă, strame şi **strămuri** f. (înv. şi reg.) scamă (dintr-o ţesătură); destrămătură; zdreanţă: *sînt altele cărora nu le dau părinţii o stramură de ceva.* SOR.; (şi: **stramură**, sg. refăcut după pl.). [*S-* + ***tramă***].

strámură f. v. **stramă**.

stránă, strane şi (pop.) **străni** f. **1.** fiecare dintre cele două laturi, din dreapta şi din stînga iconoclastului, prevăzute cu scaune cu spătare înalte (şi cu un pupitru pentru cărţi), destinate cîntăreţilor într-o biserică ortodoxă; (p. restr.) fiecare dintre scaunele descrise mai sus: *de lîngă strana din stînga altarului se face o hrubă-n jos.* VLAH.; **strana mare**, strana din dreapta iconoclastului în care stă, de obicei, cîntăreţul prim (şi o parte din cor): *dascălul Iordache, firnîitul de la strana mare.* CR.; **de strană**, care cîntă sau citeşte la strană: *toţi cîntăreţii de strană înconjurară pe diac.* AG.; **2.** (p. ext.) cîntăreţii aflaţi în această parte a bisericii; corul unei biserici: *să cînte strana prinde.* EM.; **3.** fiecare dintre scaunele aşezate în dreapta şi în stînga naosului, de-a lungul pereţilor, pe care stau credincioşii în timpul slujbei într-o biserică ortodoxă: *familia vicarului stătea în primul rînd al stranei din stînga.* GHEŢIE; **strană domnească** (sau **arhierească**), jilţ sculptat şi ornat cu însemne domneşti sau arhiereşti, situat la capătul dinspre altar al stranei credincioşilor, în care stăteau domnitorii, demnitarii bisericeşti, ctitorii: *năsălia fu aşezată jos, chiar lîngă strana domnească.* OD.; **4.** (p. anal.; reg.) numele unor (părţi de) obiecte sau (părţi de) construcţii asemănătoare ca formă cu cele descrise mai sus: **a)** tejghea; **b)** loc de înnoptare pentru vite etc.; **5.** (reg.) soi, fel; neam: *vitele le-a dat, că era o strană prea proastă de vite.* POP. [Din sl. ***strana*** „parte, latură"].

strangulă, strangulez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) strînge de gît; a (se) sugruma, a (se) gîtui: *asasinii au strangulat o întreagă familie*; **2.** (fig.; tr.) a înăbuşi, a sufoca: *emoţia îmi strangulase vocea*; **3.** (tehn.; tr.) a reduce diametrul unei conducte sau a secţiunii debitului de curgere a unui fluid care trece prin aceasta; (şi: **ştrangula**). [Din lat. ***strangulare***].

stranguláre, strangulări f. **1.** acţiunea de a (se) strangula şi rezultatul ei; strangulaţie, gîtuire: *moarte prin strangulare*; **2.** (med.) comprimare a unui organ tubular pînă la oprirea tranzitului; (spec.) ocluzie intestinală; **3.** (tehn.) reducere a diametrului unei conducte sau a secţiunii debitului de curgere a unui fluid care trece prin aceasta; (şi: **ştrangulare**). [V. ***strangula***].

strangulát, ~ţi, strangulată, ~e a. **1.** mort prin strangulare; gîtuit: *fusese găsit în beci, strangulat*; **2.** (fig.) înăbuşit, sufocat: *de-un jurămînt e vorba! şuieră vocea lui strangulată.* AG.; **3.** (med.) **hernie strangulată**, porţiune de viscer care a ieşit prin orificiul său şi s-a răsucit, nemaiputînd părăsi acest orificiu; **4.** (tehn.; despre conducte sau debitul de curgere a fluidelor care trec prin acestea) cu diametrul sau cu secţiunea redusă; (şi: **ştrangulat**). [V. ***strangula***].

strangulaţíe, strangulaţii f. (rar) strangulare; (şi: (rar) **strangulaţiune**). [Din fr. ***strangulation***, lat. ***strangulatio, -onis***].

strangulaţiúne f. v. **strangulaţie**.

stránic, ~ci, stranică, ~ce m., f. (înv.) 1. (şi a.) străin; (p. ext.) peregrin, pribeag: [Isus] *stranic în lume fără de casă totdeauna ... îmbla.* VARL.; 2. oaspete: *iubitor de stranici* (a. 1618). GCR. [Din sl. ***stranĭnikŭ***].

straniér, ~i, (rar) **stranieră, ~e** m., f. sportiv provenit din străinătate sau care evoluează în străinătate. [Din it. ***straniero***].

stranietáte, stranietăţi f. 1. (rar) însuşirea de a fi straniu: *element atrăgător prin stranietatea şi naivitatea sa.* EM.; 2. (la pl.) lucruri, fapte, teorii etc. stranii: *nu putem vorbi despre îngeri decît mobilizînd stranietăţi iraniene.* PLEŞU. [***Straniu*** + ***-etate***].

strániu, ~ii, stranie, ~ii a. care iese din comun, greu de explicat, de înţeles; ciudat, bizar, neobişnuit: *În cea oglindă mişcătoare vrei să priveşti un straniu joc, o apă vecinic călătoare sub ochiul tău rămas pe loc?* EM.; *lucruri stranii de tot se-ntîmplă pe glob!* VIERU; (adv.) *ochii ei sticlesc straniu.* VLAH.; *glasul ei sună straniu.* EL. [Din it. ***stranio***].

strapáţ n. v. ştrapaţ.

strapazán, strapazane n. 1. ujbă: *argaţii ... bătură strapazanele în găurile broaştelor ... şi deteră luntrea la apă.* SĂM.; 2. (reg.) parmaclîc la prispă; (p. ext.) prispă. // m. (pl. **strapazani**) pui de crap sau de şalău; (şi: (rar) **strepezean**). [S- + ***trapazan***].

strapontín n. v. strapontină.

strapontínă, strapontine f. scaun rabatabil fără spătar, fixat de un perete sau de un alt scaun alăturat, într-o sală de spectacol, într-un vehicul etc.: *haide, urcă! zise profesorul, indicînd strapentinul din spatele birjarului.* ARG.; (şi: **strapontin**). [Din fr. ***strapontin***, it. ***strapuntino***].

stras, strasuri n. sticlă din care se fac imitaţii de pietre preţioase pentru podoabe; podoabă din astfel de sticlă: *purta o agrafă de prost gust, cu strasuri;* (şi: **ştras**). [Din fr. ***strass***, germ. ***Strass***].

stráste, strasti f. 1. (înv.; de obicei la pl.) patimă, chin: *turnai-mă spre straste cînd înghimpă-mă spin.* COR.; 2. (bis.; la pl.) Săptămîna mare; (spec.) zilele acestei săptămîni, începînd de miercuri: *în dziua de svintele straste, în gioi mare.* DOS.; 3. (înv. şi reg.) denie. [Din sl. ***strasti***].

străstnic n. carte bisericească în care este cuprins ritualul oficierii slujbelor din Săptămîna mare: *Strajnicul e parte integrantă a Triodului;* (şi: **strajnic**). [Cf. ***straste***].

stráşină f. v. streaşină.

stráşnic, ~ci, straşnică, ~ce a. 1. teribil, grozav, cumplit; necruţător: *mi-a tras o bătaie straşnică.* CAR.; (adv.) *o, cum fulgeră de straşnic!* NEGR.; 2. sever, strict, riguros: *disciplina la moldoveni era foarte straşnică.* BĂLC.; 3. extraordinar, nemaipomenit; foarte: *să întindem o masă straşnică în fungul grădinii.* DELAVR.; (adv.) *mama ... straşnic se mai bucura cînd se întîmpla oaspeţi la casa noastră.* CR.; 4. puternic: *auzi un hohot de rîs straşnic.* CAR.; (adv.) [calul] *răsuflă sforăind straşnic.* NEGR. // m. 1. (înv.) epitet pentru divinitate: *şi iarăşi îi dzisă Straşnicul.* DOS.; 2. specie de ferigă cu rizom gros, cu peţiol şi rahis negricioase, care creşte pe stînci umbrite (*Asplenium trichomanes*). [Din sl. ***strašĭnŭ*** „teribil"].

strat, straturi n. 1. (înv. şi reg.) aşternut de pat[1]; pat; culcuş: *au adus 10 straturi învăluite.* BIBLIA; *îl lăsaţi pe-ăsta să ne ia cu strat şi să ne azvîrle-n baltă?* SOR.; (**a fi, a pune**) **în** (sau **la**) **strat de moarte**, a fi pe patul de moarte, a fi în agonie; 2. (pop.) aşternut pentru animale; culcuş de animal: *era o iepuroaică, în mărăcinii unde sărise i-am găsit stratul şi patru pui.* BR.-VOIN.; 3. fîşie (îngustă) de pămînt pe care se seamănă legume sau flori; fîşia împreună cu vegetaţia respectivă; brazdă, răzor[1]: *să-i spui că florile din strat le ud şi cresc mai răvărsat.* COŞB.; 4. (reg.) răsadniţă; 5. material sau substanţă repartizată uniform pe o suprafaţă pentru a o acoperi, a o proteja etc., sau între două suprafeţe pentru a le despărţi, a le evidenţia etc.: *colbul ... se aşază în straturi groase.* REBR.; *buzele-i luceau sub stratul gros de ruj.* GHEŢIE; (fig.) *straturi de stele albastre pe plafonduri argintoase.* EM.; 6. (fig.) (perioadă de) influenţă externă în evoluţia istorică a unui popor, a unei limbi etc.: *noi straturi lingvistice au înlocuit pe cele vechi;* 7. fişie distinctă în aer[1], cu aspect de perdea: *fumul plutea în straturi groase;* 8. fişie compactă dintr-o materie, aflată în interiorul unei mase de natură diferită: *stratul epidermic al pielii;* 9. (geol.) depozit de roci sedimentare cu compoziţia relativ omogenă, aflat pe o întindere relativ mare, între alte depozite; orizont: *tărăgănatele tăpşane ce-ascund în sînul lor bogate straturi de cărbune.* VLAH.; 10. (fig.) categorie, clasă, pătură socială: *fire practică ..., cu relaţii în toate straturile sociale, alese bara.* GHEŢIE; 11. pat[1] (al puştii): *deschise lăzile şi dulapurile, lovi cu stratul puştii.* GANE; 12. (p. anal.) numele unor (părţi de) obiecte, unelte etc., folosite pentru a susţine, a separa, a mărgini etc.: **a)** talpa casei; **b)** postament pe care este aşezat podul morii de apă; **c)** pat sau scaun la războiul de ţesut; **d)** ghizd la fîntînă. [Din lat. ***stratum***, fr. ***strate***].

stratagémă, stratageme f. 1. procedeu folosit în război pentru a înşela şi a surprinde pe inamic: *Napoleon, deşi nu dispunea de o armată mare, ... nu dispera, ci alergă la stratagemele sale militare, care îl salvase de mai multe pericole.* FIL.; 2. manevră, procedeu ingenios (şi necinstit); şiretlic, vicleşug, tertip; subterfugiu: *încerca să scape prin tot felul de stratageme.* GHEŢIE. [Din lat. ***stratagema***, fr. ***stratagème***].

stratamétru, stratametre n. instrument cu care se măsoară direcţia şi înclinarea straturilor geologice într-o sondă petrolieră. [Din fr. ***stratamètre***].

stratég, strategi m. 1. comandant militar în unele cetăţi din Grecia antică şi la romani; fiecare dintre cei zece magistraţi supremi ai Atenei, aleşi pe o durată de un an: *acesta era în dzilele lui Traian împărat şi pus de dînsul stratig preste oşti, cum dzîcem noi hatman.* DOS.; 2. şef militar, comandant al unor operaţii de anvergură, maestru în strategie; strategist: *într-un război atomic nu se mai pune problema să existe strategi;* 3. persoană capabilă să coordoneze un plan de acţiune, să-i manevreze abil pe ceilalţi, în vederea atingerii unui scop: *el era strategul partidului;* (şi: (înv.) **stratig**). [Din lat. ***strategus***, gr. mod. ***stratigós***, fr. ***stratège***].

stratégic, ~ci, strategică, ~ce a. 1. care ţine de strategie, referitor la strategie: *unificarea administrativă, financiară, strategică şi diplomatică.* GHICA; **hartă strategică**, hartă militară utilizată în coordonarea operaţiunilor militare; 2. conform cu regulile strategiei militare; foarte important, esenţial din punctul de vedere al strategiei militare: *războiul ăsta a cunoscut ceea ce se numeşte retragere strategică.* PETR.; 3. important pentru desfăşurarea operaţiilor militare; care favorizează desfăşurarea operaţiilor militare: *punct strategic; poziţie strategică;* 4. care conferă un avantaj (faţă de un adversar, concurent): *grîul are o importanţă strategică;* 5. puternic sub aspect financiar: *investitor strategic;* 6. aranjat, trucat: *meci strategic.* [Din fr. ***stratégique***].

strategíe, strategii f. 1. partea cea mai importantă a artei militare, care se ocupă cu pregătirea, planificarea şi purtarea războiului; disciplină militară care studiază marile operaţii de război, pregăteşte planurile marilor bătălii etc.: *războiul defensiv, socotindu-l ca o parte a strategiei sau a politicii războiului, s-a adus la cea mai mare perfecţie de români.* BĂLC.; 2. plan de acţiuni coordonate în vederea atingerii unui scop; abilitate în a folosi toate mijloacele disponibile, împrejurările, condiţiile etc. favorabile în vederea atingerii scopului propus: *continuu o strategie care mă amuză.* EL. [Din fr. ***stratégie***].

strategíst, strategişti m. (înv.) strateg: *generaţiunile viitoare vor putea uita şi pe diplomat şi pe strategist ..., dar lumea nu va uita niciodată pe inventori.* GHICA. [Din fr. ***stratégist***].

stratificá, stratific vb. 1. (tr.) a grăbi încolţirea seminţelor de pomi fructiferi sau a butaşilor prin efectuarea unei stratificări; 2. (tr. şi refl.) a (se) aşeza, a (se) depune în straturi: (fig.) *poezia ... se stratifică încet-încet în fiinţa mea.* SAD.; 3. (tr. şi refl.) a lua sau a da formă de straturi suprapuse; 4. (geol.; tr.) a determina o stratificare. [Din fr. ***stratifier***, lat. ***stratificare***].

stratificáre, stratificări f. 1. acţiunea de a (se) stratifica şi rezultatul ei; stratificaţie; 2. procedeu de grăbire a încolţirii seminţelor de pomi fructiferi şi a butaşilor, prin aşezarea lor în straturi suprapuse, izolate cu turbă, muşchi, nisip etc., în vederea asigurării unor condiţii optime de umiditate şi de temperatură; 3. aşezare, dispunere în straturi: (fig.) *Hasdeu a emis principiul de stratificare în cercetarea istorică a influenţei orientale;* 4. (geol.) stratificaţie: *stratificările unui munte.* AL. [V. ***stratifica***].

stratificát, ~ţi, stratificată, ~e a. alcătuit din straturi suprapuse; aşezat în straturi: *roci stratificate.* [V. ***stratifica***].

stratificáţie, stratificaţii f. (mod de) dispunere a rocilor sedimentare în straturi suprapuse; formaţie sedimentară alcătuită din straturi suprapuse; stratificare: *stratificaţie de gresie;* (fig.) *prospectare a stratificaţiilor sufleteşti.* R.L.; (şi: (înv.) **stratificaţiune**). [Din fr. ***stratification***].

stratificaţiúne f. v. stratificaţie.

stratifórm, ~i, stratiformă, ~e a. (geol.) cu aspect de conglomerat de straturi: *roci stratiforme.* [Din fr. ***stratiforme***].

stratíg m. v. strateg.

stratigráfic, ~ci, stratigrafică, ~ce a. care aparţine stratigrafiei, referitor la stratigrafie: *cercetări stratigrafice.* [Din fr. ***stratigraphique***].

stratigrafíe, stratigrafii f. ramură a geologiei care studiază formaţiunile geologice ale scoarţei terestre pentru a restabili succesiunea lor de formare, pentru a determina vîrsta lor, precum şi legile evoluţiei globului pămîntesc. [Din fr. ***stratigraphie***].

stratilát, stratilaţi m. (înv.; rar) hatman: *acesta svintul mare mucenic ... era stratilat, adecă hatman pre oşti.* DOS. [Din gr. mod. ***stratilátis***].

stratocamíl, stratocamili m. (înv.) struţ: *o ştimă ..., o ciută nevăzută, asemenea stratocamilului, vasiliscului sau inorogului.* CĂRT. (şi: **stratocamilă**). [Din sl. ***stratocamilŭ***].

stratocamílă f. v. stratocamil.

stratocúmulus m. formaţie de nori aflată la altitudini relativ joase, cu aspect de valuri, frecventă mai ales iarna. [Din fr. ***stratocumulus***].

stratojét, stratojeturi n. avion cu reacţie destinat zborului în stratosferă. [Din engl. ***stratojet***].

stratopáuză f. zonă de tranziţie între stratosferă şi mezosferă. [Din fr. ***stratopause***].

stratopedárh, stratopedarhi m. (înv.; rar) comandant de tabără militară: *era un mare boiarin, puternic hatman preste oşti, stratopedarh.* DOS. [Din gr. mod. ***stratopedárhis***].

stratómic, stratomici m. nume dat postelnicului în Ţara Românească. [Din sl. ***stratornikŭ***].

stratosféră f. parte a atmosferei, între troposferă şi ionosferă, unde predomină deplasările orizontale ale aerului, formată din trei straturi izotermice: *turnurile disproporţionat săgetate spre stratosferă sînt ... de origină gotică.* BL. [Din fr. ***stratosphère***].

stratosféric, ~ci, stratosferică, ~ce a. 1. care aparţine stratosferei, referitor la stratosferă; 2. care poate executa zboruri în stratosferă: *avioane stratosferice.* [Din fr. ***stratosphérique***].

stratostát, stratostate n. vehicul aerian destinat zborurilor în stratosferă. [Din fr. ***stratostat***, germ. ***Stratostat***].

strátus m. formaţie de nori de mică altitudine, cu aspect de strat uniform, de culoare cenuşie, care produc burniţă şi zăpadă grăunţoasă. [Din lat., fr. ***stratus***].

străţă, straţe f. registru în care se înscriu, într-o formă nesistematizată din punct de vedere contabil, toate operaţiile economice ale unei întreprinderi. [Din germ. ***Strazze***].

stră- element de compunere care indică vechimea, depărtarea în timp, intensificarea unei acţiuni, pătrunderea dintr-o parte în alta. [Lat. ***extra***].

străbáte, străbát vb. **1.** (tr. şi intr.) a trece prin ...; a pătrunde, a răzbate, a răzbi, a penetra: *iată lacul, luna plină, poleindu-l, îl străbate.* EM.; (fig.) *un fior rece de invidie grea mă străbătu.* PR.; **2.** (tr. şi intr.) a se face auzit, a ajunge pînă la ...; a pătrunde: *cîntecele prelungi ale flăcăilor străbăteau negurile toamnei.* MAT.; *zgomotul străbătu pînă la noi*; **3.** (fig.; tr. şi intr.) a privi atent, a examina insistent; a scruta: *ochiul străbate ... pînă la Cotroceni.* GHICA; **4.** (tr.) a uda tare (pînă la piele): *hainele lui erau străbătute de apă.* NEGR.; **5.** (intr.) a răzbate cu greu; a-şi face loc (înfruntînd obstacole); a se strecura: *lumea se-mbulzea să străbată-n sală.* VLAH.; (fig.) *cum străbăteam atît de greu din jalea mea adîncă.* EM.; **6.** (rar; intr. şi tr.) a reieşi[1], a decurge: *ironia amară care străbate din puţinele poezii ale răposatului.* MAIOR.; **7.** (tr.) a copleşi, a cuprinde, a domina: *ah! o vie fericire mă cuprinde, mă străbate.* AL.; **8.** (tr. şi intr.) a merge pe toată întinderea, pe tot cuprinsul, de la un capăt la altul; a cutreiera, a parcurge: *Italia ar trebui străbătută de la un capăt la altul.* GHEŢIE; *culoarul pe care îl străbăteam ... dădea spre mai multe săli.* PATAP.; **9.** (tr. şi intr.) a se întinde, a se desfăşura în toate părţile; a se împrăştia; a împînzi: *şosele moderne străbat această regiune*; **10.** (tr.) a răsfoi o carte, un ziar etc.; (p. gener.) a citi: *privea teancul de cărţi pe care mai avea să le străbată.* GAL. [*Stră-* + ***bate***].

străbátere, străbáteri f. acţiunea de a străbate şi rezultatul ei; pătrundere, răzbire, parcurgere. [V. ***străbate***].

străbătătór, ~i, străbătătoáre a. **1.** care străbate prin ceva; pătrunzător: *umezeală străbătătoare*; **2.** scrutător, iscoditor, pătrunzător: *ochii negri, adînc străbătători.* VLAH.; **3.** care izbuteşte să ajungă, să pătrundă, să-şi facă loc undeva (înfruntînd obstacole); răzbătător; care nu se dă bătut; puternic: (fig.) *şi poate că nici este loc pe-o lume de mizerii pentr-un atît de sfînt noroc străbătător durerii.* EM.; **4.** care cutreieră o întindere de la un capăt la altul: *dragile noastre picioare tare-au fost străbătătoare.* POP. [***Străbate*** + *-ător*].

străbătút, ~ţi, străbătutá, ~e a. care a fost parcurs: *cît reprezintă drumul deja străbătut?* [V. ***străbate***].

străbún, ~i, străbúnă, ~e a. **1.** strămoşesc, părintesc: *datini străbune*; **2.** străvechi: *domniţă, aste scule străbune le primeşte şi-n semn de mulţumire cu ele te găteşte.* AL.; *ca o vioară străbună plopul sună, răsună.* ST. // m., (rar) f. **1.** tatăl sau mama bunicului sau a bunicii, consideraţi în raport cu strănepoţii; străbunic, strămoş, răzbunic, străbunel: *ai pierdut vreun neam? ... – pe străbunul meu!* AL.; **2.** (mai ales la pl.) strămoş: *prea v-aţi bătut joc de limbă, de străbuni şi obicei, ca să nu s-arate-odată ce sînteţi – nişte mişei!* EM.; *vorbindu-ne corect şi frumos limba ... omenim astfel pe străbuni.* VIERU. [*Stră-* + ***bun***].

străbunéi, străbunei m. (reg.) străbunic: *acolo şi-a avut aşezarea ... străbunelul meu.* SAD. [***Străbun*** + *-el*].

străbunésc, ~şti, străbuneáscă, ~eşti a. (înv.) strămoşesc; străvechi: *am stat ... dinaintea păreţilor ... înnegriţi de secoli ai cetăţilor străbuneşti.* OD. [***Străbun*** + *-esc*].

străbunic, străbunícă m. străbun; strămoş: *aici sînt îngropaţi bunicul, străbunicul şi răsstrăbunicul meu.* GHEŢIE. [***Stră-*** + ***bunic***].

străbunícă, străbunici f. mama bunicului sau a bunicii, considerată în raport cu strănepoţii; răzbunică: *mama ei semăna ... cu ... străbunica mea.* R.L. [***Stră-*** + ***bunică***].

străchinár, străchinari m. meseriaş care face (şi vinde) străchini. [***Strachină*** + *-ar*].

străchineá, străchinele f. (pop.) străchinuţă: *luă 9 străchini străchinele.* POP. [***Strachină*** + *-ea*].

străchinoáie, străchinoaie f. augmentativ al lui strachină: *o străchinoaie de brînză cu smîntînă.* CR. [***Strachină*** + *-oaie*].

străchinúţă, străchinuţe f. diminutiv al lui strachină; străchinea, străchioară. [***Strachină*** + *-uţă*].

străchioáră, străchioare f. (pop.) străchinuţă. [***Strachină*** + *-ioară*].

străcurá vb. v. **strecura**.

străd álnic, ~ci, străd álnică, ~ce a. (înv. şi reg.) sîrguincios, străduitor: *era moş Nichifor străd álnic şi iute la trebile lui.* CR. [Din sl. ***stradalĭnŭ*** „care suferă"].

străd ánie, străd anii f. **1.** (înv.) suferinţă; chin: *străd ania svîntului mare mucenic Iacov.* DOS.; **2.** silinţă, efort, sforţare pentru a realiza ceva, pentru atingerea unui scop; străduinţă, străduială: *adevăratul scop al străd aniilor noastre trebuie să fie acela de a ne aduce un strop de mulţumire şi bucurie.* GHEŢIE. [Din sl. ***stradanije*** „suferinţă"].

străd ănui, străd ănuiesc vb. (reg.; refl.) a se strădui: *cît s-o străd ănui drăguţul cu învăţătura.* AL. [***Străd anie*** + *-ui*].

străduí, străduiesc vb. **1.** (înv.; intr.) a suferi, a se chinui: *un fecior al meu zace slab, foarte cumplit străduieşte.* COR.; **2.** (refl.) a depune eforturi, a-şi da silinţa pentru a realiza ceva; a se căzni, a se trudi, a se sili, a se sîrgui: *ce sens are să lupţi, să te străduieşti, cînd nu există o noimă în zbaterea aceasta?* GHEŢIE; *străduieşte-te, bărbate, ş-adună multe bucate, că şi eu m-oi străduí pînă ce le-oi risipi.* POP. [Din sl. ***stradati***].

străduiálă, străduieli f. (rar) străd anie. [***Străduí*** + *-eală*].

străduínţă, străduinţe f. străd anie, sîrguinţă: *cumplit e cînd rodul străduinţei e amar.* SAD.; *în orice străduinţă există un scop.* PATAP. [***Străduí*** + *-inţă*].

străduíre, străduiri f. (rar) acţiunea de a se străduí şi rezultatul ei; străduinţă. [V. ***străduí***].

străduítór, ~i, străduítoáre a. (înv.) care se străduieşte; sîrguincios: *oameni străduitori şi cuminţi.* [***Străduí*** + *-tor*].

străd úţă, străd uţe f. diminutiv al lui stradă; stradelă: *stă pe o străd uţă liniştită.* [***Stradă*** + *-uţă*].

străfigá[1], străfíg vb. (intr.) **1.** (pop.) a strănuta; **2.** (reg.) a sforăi; a necheza: *murgu ... stătu d-a străfiga.* POP. [Et. nec.; cf. ***strănuta***].

străfigá[2], străfíg vb. (reg.; tr.) a străpunge: *cu cuţitu te-am străflgat.* POP. [***Stră-*** + *(în)****fig*** (prez. ind. al lui *înfige*)].

străflocá, străflóc vb. (reg.) **1.** (refl. şi tr.) a (se) zbîrli; a (se) ciufuli: *şi pă cap să strofocă.* POP.; **2.** (tr.) a scărmăna lînă, fulgi etc.; a flocăi; **3.** (refl.; în forma **strofoca**; despre curcani) a se înfoia; **4.** (tr. şi refl.) a (se) părui[2]; a (se) bate: *o apucă de păr să o strofloace şi atît o stroflocă pînă o omorî.* POP.; **5.** (fig.; refl.; în forma **strofoca**) a se căzni; a se zbuciuma, a se agita: *nu te mai strofoca atîta!*; (şi: (reg.) **strofoca**). [***Stră-*** + ***floc***].

străformá, străformez vb. (reg. şi înv.; tr. şi refl.) a (se) transforma. [***Stră-*** + ***forma***].

străformáre, străformări f. (înv.) acţiunea de a (se) străforma şi rezultatul ei; transformare: *străformările limbii.* [V. ***străforma***].

străfulgerá, străfúlger vb. **1.** (intr.) a arunca fulgere, a fulgera tare; (p. ext.) a sclipi, a luci, a străluci (ca un fulger): *baionetele străfulgerá în lumină.* REBR.; **2.** (fig.; intr. şi tr.) a(-i) veni dintr-o dată, fulgerător un gînd, o idee etc.; a(-i) trece repede prin minte; a(-i) luci, a(-i) strălumina: *l-a străfulgerat amintirea ei*; **3.** (intr.; despre ochi) a scăpăra, a scînteia; **4.** (tr. şi intr.) a lovi pe neaşteptate (ca un fulger); a răpune: *a căzut străfulgerat de un infarct*; **5.** (fig.; tr.; despre sunete) a străbate cu iuţeală. [***Stră-*** + ***fulgera***].

străfulgeráre, străfulgerări f. **1.** acţiunea de a străfulgera şi rezultatul ei; **2.** fulgerare; (p. ext.) sclipire, strălucire (ca de fulger): *străfulgerarea lăncilor*; **3.** (fig.) apariţie bruscă, fulgerătoare a unui gînd, a unei idei etc.; (p. ext.) idee, imagine, sentiment etc. venit brusc, fulgerător: *bîntuit de străfulgerările cugetului său neliniştit*; **4.** scăpărare, scînteiere a ochilor; **5.** (fig.) durată foarte scurtă: *să simţim, în străfulgerarea unei clipe, acel fior al perfecţiunii.* VLAH. [V. ***străfulgera***].

străfulgerátór, ~i, străfulgerátoáre a. (rar) care trimite fulgere; (p. ext.) scînteietor: *o viziune a munţilor pastorali străfulgerători de zăpadă.* CĂL. [***Străfulgera*** + *-tor*].

străfúnd, străfunduri n. loc aflat la mare adîncime; adînc, afund: *a răsunat undeva în străfundul minei o detunătură puternică.* GHEŢIE; (fig.) *lucrează în străfundurile lui educaţia religioasă cu imaginea unui Dumnezeu justiţiar.* CĂL. [***Stră-*** + ***fund***].

străgálie, străgálii f. **1.** (pop.) disc de oţel găurit care se montează la capătul osiei unui car, pentru a împiedica frecarea butucului roţii de podul carului: *ba se rupeau* [la car] *cuiele ..., ba podul osiei, ba stragalia, ba inima.* SOR.; **2.** (reg.) mic disc aflat în partea de sus a fusului de la masa olarului, care se învîrteşte şi pe care se dă forma lutului; **3.** (reg.; mai ales la pl.) podoabă (mai ales zurgălău) la hamuri: *p-un cal vînăt bidiviu, cu frîul cu străgalie, cu biciul cu măciulie.* POP.; (şi: (reg.) **stragalie**). [Din gr. mod. ***strangalía***].

străgheáţă, străgheţi f. **1.** (pop.) lapte închegat cu cheag, din care se face caşul; **2.** (reg.) lichid galben-verzui care se separă din lapte la prepararea brînzeturilor; (p. gener.) zer; **3.** (reg.) pastă obţinută din lapte închegat şi ou sau din lapte dulce, foi de pătrunjel şi săpun, încălzite la foc, folosită pentru vindecarea bubelor; apă cu puţin cheag, folosită în tratarea durerilor de cap şi a bubelor; **4.** (reg.) sînge închegat; cheag de sînge; (şi: **stregheaţă**). [Cf. lat. ***strangulatum***].

străgheţă, străgheţează vb. (pop.; refl.) a se transforma în străgheaţă; a se coagula. [De la ***străgheaţă***].

străín, ~i, străínă, ~e a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care nu face parte din populaţia ţării în care trăieşte sau se află; (persoană) originară din altă regiune, localitate etc. decît cea în care trăieşte sau se află; (persoană) care aparţine altei comunităţi (etnice, religioase etc.) decît a majorităţii populaţiei unei ţări; venetic, pribeag: *fii mîndru cu străinii, dar respectă-i ca să te respecte.* GHEŢIE; *decît slugă şi argat la strein şi la bogat, mai bine vacar în sat.* Z.; **2.** (şi m., f.) (om) necunoscut: *venise multă lume străină la pomenire*; **3.** (şi m., f.) (persoană) care nu face parte dintr-o instituţie, dintr-o întreprindere, considerată în raport cu aceasta: *accesul străinilor este interzis*; **4.** (şi m., f.) (persoană) care aparţine altei naţiuni, altui stat; propriu, specific altui popor, altei ţări; (despre mărfuri, produse etc.) de import: *vor veni cu oşti streine şi vai de biata ţară.* NEGR.; *străinilor voi nu le-aţi spus că doine ca a noastre nu-s?* COŞB.; *vremea ... examinării elementelor civilizaţiei străine pentru a valida ceea ce e bun ... a trecut.* IBR.; (înv.) **ministerul** (sau **departamentul**) **afacerilor** (ori **treburilor**) **străine**, ministerul de externe: *logofăt al Departamentul treburilor străine.* CĂL.; **5.** (spec.) alta decît limba, dialectul matern sau limba oficială a ţării în care trăieşte; care aparţine sau provine din altă limbă decît cea maternă sau oficială: *vorbeşte multe limbi străine; s-au împrumutat numeroase cuvinte străine*; **6.** altul decît cel de origine, de baştină al cuiva: *aibi milă de familia mea rămasă ... în străine locuri.* CAR.; **7.** (şi m., f.) (persoană) care nu se află în relaţii apropiate (de rudenie, de prietenie etc.) cu cineva; (om) înstrăinat sufleteşte, dezrădăcinat: *te simţi străină-ntre ai tăi.* VLAH.; *intelectualii români sînt străini sufleteşte unui popor întreg.* CĂL.; **prin** (sau **printre, în, între**) **străini**, departe de casă; între necunoscuţi: *flăcăul ... se trezise prin străini.* CR.; **8.** nefamiliar; neobişnuit: *totul i se păru dintr-o dată străin ..., secretara, solicitatorii, totul.* GHEŢIE; **9.** lipsit de legătură, fără nici o contingenţă cu ceva; în afara preocupărilor cuiva: *el era străin de uneltirile clanului; problemele lingvistice îi sînt cu totul străine*; **10.** deosebit, diferit de mediul în care se află, de cum ar trebui să fie; bizar, ciudat, excentric, straniu: *nu simţiţi c-amorul vostru e-un amor străin?* EM.; **11.** care nu este proprietatea cuiva; care aparţine altuia: *fiul meu ... n-a furat avut străin.* ST.; **12.** de altă natură decît materia cu care este amestecat; (spec.) introdus accidental într-un organism, într-un organ: *găsise în făină tot felul de corpuri străine; are un corp străin în ochi*; (şi: (înv. şi pop.) **strein**). [Lat. ***extraneus***; cf. sl. ***stranĭnŭ***].

străină, străinez vb. **1.** (înv. şi pop.; refl. şi intr.) a (se) înstrăina de cineva sau de ceva; a (se) îndepărta: *o străină şi o lepădă de la moşie-i.* DOS.; **2.** (înv. şi pop.; refl.) a se înstrăina (de locul naşterii, de ţară); a părăsi: *ş-au lăsat casăle şi s-au streinat de moşiile lor pentru dînsul.* NEC.; **3.** (înv.; rar; intr.) a petrece un timp într-un loc străin; a pribegi: *Hristos, ce au streinat pre pămînt pentru noi.* DOS.; **4.** (înv.; tr.) a da altuia ceea ce aparţine cuiva; a înstrăina: (refl. pas.) *să nu se streinedze împărăţiia tatălui ei.* DOS.; (şi: (înv. şi pop.) **streina**). [De la ***străin***].

străinătate, străinătăţi şi (fam.) **străinătăţuri** f. **1.** ţară, regiune situată dincolo de hotarele patriei cuiva; altă ţară, regiune decît cea băştinaşă: *mă întrebă dacă nu socoteam utilă o specializare în străinătate.* GHEŢIE; **2.** (înv.) pribegie: *pre cei tari ai pămîntului i-au dus la streinătate, den Ierusalim la Vavilon.* BIBLIA; **3.** mulţime de străini, de venetici; străinime: *de la Nistru pîn' la Tisa tot românul plîn-su-mi-s-a că nu mai poate străbate de-atîta străinătate.* EM.; **4.** mediu străin, nefamiliar în care se află cineva: *în străinătate-mi, pămîntean în lacrimi, stau de veghe lîngă vatra mea de patimi.* BL.; (şi: (înv. şi reg.) **streinătate**). [***Străin*** + *-ătate*].

străinéi, ~i, străineá, ~ele a. şi m., f. (pop.) diminutiv al lui străin; străinior: *străinel, bădiţul meu, de vrei să ştii ce sînt eu, întreabă tu florile.* AL. [***Străin*** + *-el*].

străinéşte adv. **1.** (reg. şi fam.) ca străinii, în felul străinilor: *se îmbracă străineşte*; **2.** (înv.; rar) într-o limbă străină: *moscalii, ruşii, bulgarii tot un neam sînt, fără alte numiri ce au străineşte, adecă la străini.* COSTIN. [***Străin*** + *-eşte*].

străiníme f. (reg.) **1.** mulţime de străini; **2.** străinătate: *de nu m-a dori nime, duce-m-oi prin străinime.* POP. [***Străin*** + *-ime*].

străiníor, ~i, străinióară, ~e a. (pop.) străinel: *străiori, făr de părinţi.* POP; (şi: **străior**). [***Străin*** + *-ior*].

străinísm, străinisme şi (înv.) **străinismuri** n. ceea ce ţine de străinătate, specific străinilor; (spec.) cuvînt, expresie împrumutată dintr-o limbă străină (şi neasimilată); barbarism, xenism: *influenţa străinismului a fost mică.* BOL.; *străinismuri slavone.* OD. [***Străin*** + *-ism*].

străinomanie f. (rar) admiraţie faţă de tot ce aparţine străinătăţii; manie de a folosi cuvinte, expresii străine: *am ridiculizat străinomania sa.* [***Străin*** + ***manie***].

străiór a. v. **străinior**.

străjác, străjace şi **străjacuri** n. (reg.) saltea (cu paie): *paturi în chip de sicrie umplute cu străjace de paie.* CĂL. [Din germ. ***Strohsack***].

străjár m. v. **străjer**.

străjér, străjeri m. **1.** plăieş (din Moldova); grănicer, străjă; (p. ext.) paznic: *un străjer îl întreabă.* CR.; *în turn străjerul sună din corn.* VLAH.; **2.** (şi f. **străjeră**, **~e**) membru al străjeriei: *cînd se rostea deviza sau crezul străjerului, ne ridicam în picioare.* GHEŢIE; **3.** construcţie din piloni de lemn, montată lîngă paleea unui pod pentru a o proteja de loviturile plutelor; (şi: (înv. şi pop.) **străjar, strejar**). [***Străjă*** + *-ar*].

străjerésc, ~şti, străjereáscă, ~eşti a. care aparţine străjerului sau străjeriei, specific străjerului sau străjeriei; de străjer: *costum străjeresc.* [***Străjer*** + *-esc*].

străjerésţe adv. ca străjerii, în felul străjerilor: *eram îmbrăcat străjereşte şi mă pregăteam să plec la şcoală.* GHEŢIE. [***Străjer*** + *-eşte*].

străjeríe, străjerii f. organizaţie pentru elevi, intitulată „Straja ţării", creată de regele Carol al II-lea (1937-1940); activitate specifică desfăşurată în cadrul acesteia: *s-a urcat pînă sus pe stîlpul pavilionului de străjerie, pe care ridicam noi în fiecare dimineaţă drapelul.* PR.; *în dimineaţa aceea aveam străjerie.* GHEŢIE. [***Străjer*** + *-ie*].

străjeríţă, străjeriţe f. străjeră: *a fost străjeriţă în copilărie.* [***Străjer*** + *-iţă*].

străjuí, străjuiesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a păzi pe cineva sau ceva; a sta de strajă; a veghea: *toată ziua strejuiau potecile.* BĂLC.; *fata mea are să se culce desară, ... iară voi să mi-o străjuiţi toată noaptea.* CR.; **2.** (înv. şi pop.; refl.) a se păzi: [î]*i va învăţa să se străjuiască ziua şi noaptea.* COR.; **3.** (fig.; tr.) a mărgini, a delimita ceva: *drumurile străjuite de şiraguri de plopi.* SAD.; (şi: (înv. şi pop.) **strejui**). [***Străjă*** + *-ui*].

străjuíre, străjuiri f. faptul de a străjui; pază, veghe: *cu străjuirea voastră era vai de pielea noastră!* CR.; (şi: **strejuire**). [V. ***străjui***].

străjuitór, ~i, străjuitoáre a. (înv.) care străjuieşte, păzeşte, veghează. // m. (înv.) paznic; (şi: **strejuitor**). [***Străjui*** + *-tor*].

strălímpede, strălímpezi a. (rar) foarte limpede, deosebit de clar: *rîu strălímpede.* R.L. [***Stră-*** + ***limpede***].

strălúc, străluci m. insectă din ordinul coleopterelor, de culoare verde sau roşcată, cu luciu metalic, cu aripile albastre-verzui, ale căror larve trăiesc mai ales pe trunchiuri de salcie (*Aromia moschata*). [De la ***străluci***].

strălucí, strălucesc vb. (intr.) **1.** a produce, a răspîndi o lumină vie; a lumina, a luci; a strălumina: *stelele strălucesc de o mai vie lumină.* NEGR.; *cerul s-a limpezit şi străluceşte ca în copilăria lumii.* SAD.; **2.** a reflecta lumină; a sclipi, a scînteia, a sticli: *galbeni care străluceau la soare.* CR.; *stropi răzleţi străluciră pe parbrizul maşinii.* GHEŢIE; **3.** a da impresia de strălucire (prin curăţenie, prin albeaţă): *casa străluceşte de curăţenie*; **4.** a avea în priviri o strălucire vie, specifică; a scăpăra: *ochii lui ... străluceau pare că de putere şi energie.* EM.; **5.** (fig.) a se distinge, a se remarca prin calităţi, prin fapte excepţionale; a se evidenţia, a bria, a eclata, a strălumina: *nu străluceşte nici prin mijloacele sale intelectuale, nici prin cunoştinţe.* BOL.; *se sileşte să iasă în lume, să strălucească prin bună prezentare.* CĂL. [***Stră-*** + ***luci***].

strălucínd, ~zi, strălucíndă, ~e a. (înv.) care răspîndeşte, care reflectă lumină; strălucitor: *călcat-am multe ţări pe lume condus de-o strălucîndă stea.* AL.; *cîmpia strălucindă de mii de briliante ce varsă aurora.* OD. [V. ***străluci***].

strălucíos, ~şi, strălucioásă, ~e a. (înv. şi pop.) strălucitor: *obrazul negru strălucios.* CAR. [***Străluci*** + *-os*].

strălucíre, străluciri f. **1.** acţiunea de a străluci şi rezultatul ei; **2.** lumină vie, strălucitoare (răspîndită, reflectată); străluciu, strălucoare, străluminare: *nu pot suferi strălucirea soarelui.* NEGR.; *lovită pieziş, de ultimele raze ale soarelui, cîmpia răsfrîngea o strălucire fumurie, ca a argintului vechi.* GHEŢIE; **3.** scăpărare, sclipire a ochilor, a privirii, provocată de o stare emoţională specială: *ochii nu mai aveau acea sălbatică şi noptoasă strălucire.* EM.; **4.** (fiz.) mărime fotometrică care caracterizează senzaţia de luminozitate creată de sursele de lumină, egală cu raportul dintre intensitatea luminoasă a sursei şi proiecţia ariei sale pe direcţia de observaţie; luminanţă; **5.** (astr.) iluminarea produsă de un astru dependentă atît de energia totală emisă de acesta, cît şi de natura receptorului şi de distanţa pînă la el; **6.** (fig.) frumuseţe, mîndreţe, splendoare: *mai mare strălucire şi gingăşie ... nu se mai văzuse sub soare.* ISP.; **7.** (fig.) bogăţie, fast, lux, măreţie: *un bal mascat de cea mai înaltă strălucire.* CAR.; **8.** (fig.) mărire, glorie; renume: *să trăiască-a ta mărire ani mulţi, plini de strălucire.* AL. [V. ***străluci***].

strălucít, ~ţi, strălucită, ~e a. **1.** strălucitor, sclipitor: *se văzură nişte palaturi strălucite de podoabe, încît la soare te puteai uita, dară la dînsele, ba.* ISP.; **2.** scăpărător, scînteietor: *ochii săi străluciţi se aprinseră în fundul capului.* EM.; **3.** (fig.) care denotă eleganţă, lux, opulenţă; bogat; fastuos, grandios; strălucitor: *da baluri strălucite.* NEGR.; (adv.) *caii mai strălucit împodobiţi decît la persieni.* SAD.; **4.** (fig.) care iese din comun prin calităţi, prin valoare; remarcabil, excepţional; perfect, desăvîrşit; celebru, ilustru, reputat, renumit; sclipitor; strălucitor: *stau atîtea personaje strălucite.* CAR.; *făcu o carieră strălucită în baroul clujean.* GHEŢIE; **5.** (fig.) eroic, glorios: *un tron întărit prin atîtea izbînzi strălucite.* BĂLC. [V. ***străluci***].

strălucitór, ~i, strălucitoáre a. **1.** care străluceşte, care produce, care răspîndeşte lumină; lucitor, strălucit, străluminat: *scînteile strălucitoare ale licuricilor.* OD.; **2.** care reflectă lumină; scînteietor, sclipitor, străluminos: *de departe se văd turnurile strălucitoare ale Iaşilor.* EM.; *o urmărea cum se roteşte pe parchetul strălucitor.* GHEŢIE; **3.** cu mult soare; luminos, însorit: *după cîteva zile de ploi strașnice, avem, în sfîrşit, vreme strălucitoare.* CAR.; **4.** intens, viu, lucios: *albastru strălucitor*; **5.** care dă impresia de strălucire (prin curăţenie, prin albeaţă): *dinţi albi, strălucitori*; **6.** cu o strălucire vie, specifică (trădînd emoţie); expresiv: *cu ochii strălucitori ca nişte spini de diamant.* GAL.; **7.** (fig.) bogat, grandios, fastuos; strălucit: *bordeiul ... se prefăcuse într-un palat mult mai strălucitor decît al împăratului.* CR.; **8.** (fig.) fermecător, elegant; radios: *e stăpîna casii, mai strălucitoare ca totdeauna.* CAR.; **9.** (fig.) excepţional, strălucit; răsunător: *a avut un succes strălucitor*; **10.** (fig.; înv.) important, deosebit: *cereau o răzbunare strălucitoare.* BĂLC. [***Străluci*** + *-tor*].

strălúciu, strălúciuri n. strălucire: *licărirea aurului, strălúciul cristalelor* ARG. [De la ***străluci***].

strălucoáre, strălucori f. (înv. şi reg.) strălucire: *strălucorile pietrilor celor scumpe.* DOS. [***Stră-*** + ***lucoare***].

străluminá, străluminez vb. (intr. şi tr.) **1.** (rar) a lumina puternic; a străluci: *ca fulgerul de la răsărit la apus au străluminat.* BĂLC.; **2.** (fig.) a(-i) veni dintr-o dată, fulgerător un gînd, o idee etc.; a(-i) trece repede prin minte; a(-i) luci, a(-i) străfulgera: *apoi m-a străluminat o idee.* CE; **3.** (fig.) a învăţa, a cultiva pe cineva; a lumina: *pre mulţi au străluminat cu dăscălia dogmatelor.* DOS.; **4.** (fig.; înv.) a se distinge, a se remarca, a străluci: *străluminară ... în filozofle.* DOS. [***Stră-*** + ***lumina***].

străluminăre, străluminări f. acţiunea de a strălumina şi rezultatul ei; strălucire; sclipire: *surîse o clipă, ca o străluminare.* PR. [V. ***strălumina***].

străluminát, ~ţi, străluminată, ~e a. (înv.) **1.** strălucitor: *stelele ceriului era mai străluminate.* DOS.; **2.** (fig.) ilustru, renumit: *au pornit toate puterile sale asupra străluminatului şi adevărat nebiruitului Leopoldos.* N.COSTIN. [V. ***strălumina***].

strălumínă, strălumini f. (înv.) lumină: *să sculă luminat la obraz cu strălumină nepovestită şi minunată.* DOS. [***Stră-*** + ***lumină***].

străluminátór, străluminători m. (înv.; rar) propovăduitor: *Domnul străluminătoriul mieu şi mîntuitoriul mieu.* DOS. [***Stră-*** + ***luminător***].

străluminós, ~şi, străluminoásă, ~e a. (înv.) strălucitor; (p. ext.) transparent: *prin străluminoşi pereţii ei* [de porfir] *lumina candilelor pătrundzînd.* CANT. [***Stră-*** + ***luminos***].

strămătúră, strămături f. **1.** (înv. şi pop.) lînă toarsă şi vopsită în diferite culori, folosită la ţesut, la cusut şi la brodat: *cojocele şi bundiţi ... cusute frumos cu felurite strămături.* POP; **2.** (reg.) destrămătură; **3.** (înv.; rar) franj. [***Stramă*** + *-ătură*; cf. lat. ***extramatura***].

strămóş, ~i, strămoáşă, ~e m., f. **1.** persoană care a trăit cu cîteva generaţii înaintea cuiva şi care aparţine aceleiaşi familii; (la m. pl.) generaţii anterioare, înaintaşii unui neam, ai unui popor; predecesor, străbun: *dar lăsaţi măcar strămoşii ca să doarmă-n colb de cronici, din trecutul de măire v-ar privi cel mult ironici.* EM.; *nu prea ştiau să scrie strămoşii noştri, ..., dar erau drepţi ca patriarhii.* PETR.; **din moşi-strămoşi**, v. **moş**; **2.** străbun, străbunic: *din strămoşi am apucat, ca s-o ştie-aşa nepoţii.* COŞB. [***Stră-*** + ***moşi***].

strămoşésc, ~şti, strămoşeáscă, ~eşti a. care aparţine strămoşilor, referitor la strămoşi; moştenit de la strămoşi; străvechi: *slava strămoşească pe strămoşi cinsteşte.* ALEX.; *păcatul e strămoşesc, e gravitaţie ereditară şi socială, mîntuirea e încordare personală.* STĂNIL. [***Strămoş*** + *-esc*].

strămoşéşte adv. ca strămoşii; după obiceiul strămoşilor: *joacă hora strămoşeşte.* [***Strămoş*** + *-eşte*].

strămoşie, strămoşii f. (înv.) calitatea de strămoş; (p. ext.) moştenire de la strămoşi: *acest ţinut, ilustrat prin strămoşia a trei dinastii române.* EM.; *strămoşiile şi glia merg cu genealogia.* ARG. [***Strămoş*** + *-ie*].

strămur, strămuri m. (înv.) **1.** strămurare; **2.** (fig.) imbold; pornire, instinct: *toate aceste variaţiuni ale ortografiei arată ... un strămur orb de a imita o ortografie străină.* C.L. [De la ***strămura***].

strămurá, strămur vb. (înv.; tr.) **1.** a înţepa (cu strămurarea); **2.** (fig.) a îndemna; a aţîţa. [De la ***strămurare***].

strămuráre, strămurări f. **1.** (înv. şi pop.) băţ lung, ascuţit (cu un ac în vîrf) sau nuia, prăjină cu vîrf de fier, cu care se îndeamnă vitele la mers; strămurariţă, strămur; (p. restr.) ac mare, ghimpe: *cînd au fost arînd ... cu leşii, i-au fost împungînd cu strămurările, ca pre boi.* NEC.; [sînt] *isteţe şi harnice, nu trebuie să le împingi din spate cu strămurarea.* GHEŢIE; **a nu-i ajunge cuiva cu strămurarea la nas**, a fi foarte îngîmfat, a nu-i (mai) ajunge cu prăjina la nas; **2.** (pop.) mlădiţă: *de-i trece prin luncuşoară şi-i tăia o strămurare, a fi pentru a dumitale soţioară.* POP; **3.** (fig.; înv. şi reg.) îndemn, imbold; aţîţare: *ascute-ţi condeiul şi-l prefă în stremurare pentru pedanţii greceşti.* AL.; *asemenea zvoană ... a părut a fi ... o strămurare năprasnică dată urdiei.* SAD.; (şi: **stremurare**). [Lat. **stimularia* (<*stimulus*)].

strămurárită, strămurariţe f. (pop.) strămurare: *dă-i cu strămurariţa şi în sus şi în jos.* POP.; **a nu-i ajunge cuiva cu strămurariţa la nas**, a fi foarte îngîmfat: *fudulă să nu-i ajungi cu strămurariţa la nas.* DELAVR. [***Strămurare*** + *-iţă*].

strămutá, strămút vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) muta în alt loc, în altă parte; a (se) deplasa din locul în care se află; a (se) străpurta, a străpune: *pe locuitorii litoralului ... el îi strămută cu aşezările mai înlăuntrul ţării.* EM.; *familii întregi de mocani din Ardeal s-au strămutat pe valea Bistriţei.* CĂL.; (fam.) **a strămuta cuiva fălcile** (sau **căpriorii**), a lovi puternic peste obraz: *şi-i arde ... cîteva perechi de palme de-i strămută căpriorii.* CAR.; **2.** (refl.) a-şi schimba domiciliul, sediul; a se muta: *dori ca palatul să se strămute într-o pădure.* ISP.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) transfera dintr-un serviciu în altul; a (se) permuta: *mulţi profesori au fost strămutaţi;* **4.** (jur.; tr.) a dispune o strămutare; **5.** (înv. şi reg.; tr.) a schimba, a modifica: (refl. pas.) *legiuiesc ca în veci să nu se mai strămute asta pravilă.* NEGR.; **6.** (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) transforma, a (se) preface, a (se) preschimba: *ascuns giudeţul lui Dumnezeu toate gîndurile omeneşti le strămută.* COSTIN. [Lat. **extramutare* (*=transmutare*)].

strămutáre, strămutări f. **1.** acţiunea de a (se) strămuta şi rezultatul ei; mutare, transferare, permutare, străpunere; **2.** (jur.) măsură prin care un proces este trimis spre judecare de la o instanţă la alta de acelaşi grad sau de la un organ de urmărire penală la altul, prin dispoziţia organului superior. [V. ***strămuta***].

strămutát, ~ţi, strămutată, ~e a. stabilit în altă parte (cu locuinţa, cu sediul). [V. ***strămuta***].

strănepót, ~ţi, strănepoátă, ~e m., f. **1.** copil al nepotului sau al nepoatei de fiu sau de fiică, considerat în raport cu bunicii; copil al nepotului de frate sau de soră, considerat în raport cu unchii şi cu mătuşile sale; răznepot: *un strănepot al marelui Mircea.* HASD.; **2.** (la m. pl.) posteritatea cea mai depărtată; descendenţi, urmaşi (îndepărtaţi): *cred că e strănepot de prinţi pecenegi.* SAD. [***Stră-*** + ***nepot***].

străníci, străníncesc vb. (înv.; intr.) a călători; a pribegi: *din Nazaret în Ierusalim străníci, din cetate în cetate.* VARL. [De la ***stranic***].

strănút[1], strănuturi n. eliminare cu zgomot caracteristic, pe nas şi pe gură, a aerului din plămîni, printr-un act reflex brusc şi violent al muşchilor expiratori, declanşat de excitaţii nervoase; strănutat, strănutare: *răcise şi strănuturile se înteţeau.* [De la ***strănuta***].

strănút[2], ~ţi, strănutá, ~e a. şi m., f. (înv. şi pop.) (cal) cu o pată albă pe nas sau pe bot: *eu mulţi cai că mi-am văzut, da ca murgu n-am găsit, dungă neagră pă spinare şi stărnut pe dreapta nare.* POP.; (şi: (reg.) **stărnut**). [De la ***strănuta***; cf. lat. ***sternutus***].

strănutá, strănút vb. (intr.) **1.** a elimina cu zgomot caracteristic, pe nas şi pe gură, aerul din plămîni, printr-un act reflex brusc şi violent al muşchilor expiratori; a străfiga[1]: *tuşeşte strașnic şi strănută.* CAR.; **2.** (reg.) a sforăi: *murgul, daca mirosea ..., începea a strănuta.* POP. [Lat. ***sternutare***].

strănutáre, strănutări f. acţiunea de a strănuta şi rezultatul ei; strănut[1], strănutat. [V. ***strănuta***].

strănutát, strănutataru n. faptul de a strănuta; strănut[1], strănutare: *va face un semn printr-un strănutat repetat ... să iasă afară.* FIL. [V. ***strănuta***].

strănutátor, ~i, strănutătoáre a. (rar) care strănută; care produce strănut[1]. // f. numele unor plante din familia compozitelor: **a)** plantă cu frunzele lanceolate, cu flori albe-gălbui dispuse în capitule, cu fructele achene; rotoţele, scînte(i)uţe-albe (*Achillea cartilaginea*); **b)** (reg.) rotoţele-albe (*Achillea ptarmica*); **c)** coada-şoricelului (*Achillea millefolium*). [***Strănuta*** + *-ător*].

străpúne, străpún vb. (înv.; tr.) a strămuta; a transfera; a transforma. [***Stră-*** + ***pune***].

străpúnere, străpuneri f. (înv.) acţiunea de a străpune şi rezultatul ei; strămutare; transformare. [***Stră-*** + ***punere***].

străpungátor, ~i, străpungătoáre a. **1.** care (pare că) străpunge; pătrunzător, sfredelitor: *în cele dintîi raze ale soarelui ... ca nişte suliţi străpungătoare, el ieşi din casă.* MAT.; **2.** (fig.) cercetător, iscoditor: *parcă ar fi ştiut că mă întîlneşte, cu ochii străpungători, dincolo, în prag.* EL.; **3.** (fig.) intens, acut, violent: *durere străpungătoare.* [***Străpunge*** + *-ător*].

străpúnge, străpúng vb. 1. (tr.) a înfige în ceva un obiect cu vîrf ascuţit (făcîndu-l să răzbată în partea cealaltă); a ucide cu o armă ascuţită: *îi scoate limba afară, i-o străpunge cu acul.* CR.; *peste Radul năvălea cu cinci lănci îl străpungea.* POP.; (fig.) *bocetele lor au să-mi străpungă inima ca un cuţit ştirb.* SAD.; **2.** (tr.) a perfora, a găuri: *cuiul a străpuns ţeava;* (fig.) *putea să străpungă, ca un scorpion, platoşa sorţii.* CĂRT.; **3.** (tr. şi intr.) a se face auzit, a ajunge pînă la ...; a străbate: *rămînea singur ascultînd şuierele trenurilor, străpungînd slăvile.* TEODOR.; **4.** (fig.; tr. şi intr.) a pătrunde cu ochii, cu privirea: *nemişcat străpunge cerul cu ochiul lui de Prometeu.* GOGA; **5.** (fig.; tr.) a cuprinde, a copleşi, a domina: *eram străpuns de milă.* SAD.; **6.** (intr. şi tr.) a izbuti să pătrundă, să treacă prin ...: *uşa slugărească ... nu putea să fie străpunsă de duşmani.* GAL.; **a străpunge frontul** (sau **prima linie**), a pătrunde dincolo de linia de apărare a inamicului; **7.** (tr.) a realiza legătura dintre două lucrări miniere subterane; **8.** (sport; tr.) a depăşi, în cadrul jocului, apărarea echipei adverse; **9.** (refl.; despre un izolator electric) a se distruge (total) sub acţiunea unei descărcări electrice care-l traversează; a se împuşca. [Lat. ****extrapungere*** (*=transpungere*) sau ***stră-*** + ***punge***].

străpúngere, străpungeri f. acţiunea de a (se) străpunge şi rezultatul ei; pătrundere; perforare; răzbire; împuşcare. [V. ***străpunge***].

străpúns, ~şi, străpunsă, ~e a. străbătut; perforat, găurit: *vreau parcă să prindă şi nu mai au mîini, vreau strigăt, şi-au gura străpunsă.* COŞB. [V. ***străpunge***].

străpurtá, străpórt vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) strămuta: *îndată ce vine luna iulie o mare parte din Anglia se străpoartă în Svitera.* I.NEGR. [***Stră-*** + ***purta***].

străputére, străputeri f. (reg.) **din străputeri**, din răsputeri: *avea Sanda prilej bun să strige din străputeri, suduind.* POP. [***Stră-*** + ***putere***].

străromán, ~i, străromână, ~e m., f. (m.; la pl.) populaţie romanică aflată la nordul şi la sudul Dunării, în a doua jumătate a mileniului I, care s-a ramificat în dacoromâni, aromâni, meglenoromâni şi istroromâni; (şi la sg.) persoană aparţinînd acestei populaţii: *comunitatea străromânilor.* // a. care aparţine, care este caracteristic acestei populaţii sau limbii ei, referitor la această populaţie sau la limba acesteia: *epoca străromână.* // f. protoromână: *S. Puşcariu a folosit termenul „străromână".* [***Stră-*** + ***român;*** cf. germ. ***Urrumänische***].

străstuí, străstuiesc vb. (înv.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) chinui: *coaperi-mă de faţa necuraţilor ce m-au străstuit.* COR.; **2.** (intr.) a trudi: *împreună mărturisiră şi străstuiră cu svîntul Avian.* DOS. [Din sl. ***strastovati***].

străstuiálă, străstuieli f. (înv.; rar) trudă; strădanie: *pentru firea lor cea isteaţă şi nevoinţa şi străstuiala ... mai presus la-nălţîme zburaţi să feceră [ei] în filosofie.* DOS. [***Străstui*** + *-eală*].

străstuíre, străstuiri f. (înv.; rar) trudă; sîrguinţă: *atîta să nevoiră şi învăţară cu ascuţitul firii ... şi cu străstuire.* DOS. [V. ***străstui***].

străşnicí, străşnicesc vb. **1.** (înv.; tr.) a trata pe cineva cu asprime, cu severitate; a înfricoşa, a intimida (cu ameninţări): *împăratul ... străşnici tot palatul nu cumva a-l supăra.* PANN; *n-are nici un drept de a ne străşnici pe noi.* OD.; **2.** (reg.; refl.) a se mînia; **3.** (rar; tr.) a păzi cu străşnicie; a străjui: *lungă vreme a străşnicit plaiurile.* DELAVR. [De la ***strașnic***].

străşnicíe, străşnicii f. **1.** tratament sever, dur aplicat cuiva; asprime, severitate, intransigenţă; rigoare, stricteţe: *nouă ne trebuie un guvern tare, o mînă de fier, ordine şi străşnicie.* GHICA; *ţinuseră cu străşnicie Postul cel mare.* GHEŢIE; **2.** forţă, putere, tărie; vigoare: *căzînd jos cu mare străşnicie,* [buzduganul] *s-a cufundat în fundul pămîntului, de s-au zguduit temeliile lumii.* CR. [***Strașnic*** + *-ie*].

străşuná, străşunez vb. (reg.) **1.** (tr.) a-i căşuna pe cineva: *moroii din Bulzeşti sînt arţăgoşi; cînd le străşunează din ceva pe cîte unul ... îl fac cîrpă.* SOR.; **2.** (refl. impers.) a i se năzări: *ce i s-o fi mai străşunat?* POP [Cf. ***căşuna***].

strătăiá, strătái vb. (pop.; tr.) a întretăia; (p. ext.) a străbate: *cărări ispititoare străţaie poienile şi s-adîncesc în desişuri.* VLAH. [***Stră-*** + ***tăia***].

strătorícă, strătorici f. (bot.; reg.) ventrilică (*Veronica officinalis*). [Et. nec.].

străţése, străţés vb. (rar; tr.) a întreţese: *liane şi flori de apă ... să-mi străţese părul şi barba cu firele lor.* EM. [***Stră-*** + ***ţese***].

străvăzátor, ~i, străvăzătoáre a. (înv.) străveziu: *luna lucea în cer printre nouri străvăzători, argintii.* SAD. [***Stră-*** + ***văzător***].

străvéchi, ~chi, străveche, ~chi a. **1.** care datează de foarte multă vreme; care durează de mult timp; foarte vechi, secular: *o descoperire ce am făcut într-un străvechi manuscris.* NEGR.; *după un obicei străvechi ..., Învierea se prăznuia dimineaţa, în preajma ivirii zorilor.* GHEŢIE; **din străvechi**, din trecut; de demult: *eu ... stăpînesc din străvechi locul meu.* CAR.; **2.** (glumeţ) vechi; uzat: *o umbrelă străveche;* **3.** strămoşesc, străbun: *să respectăm legile noastre străvechi;* **4.** care ţine de preistorie, de antichitate, de începuturile omenirii, de originea existenţei cuiva sau a ceva; arhaic, primitiv, antic: *ş-acum luna argintește tot Eghipetul antic, ş-atunci sufletul visează toat-istoria străveche.* EM.; *străvechiul Banchet platonic.* CĂL. [***Stră-*** + ***vechi***].

străvechíme, străvechimi f. (rar) însuşirea a ceea ce este străvechi; vremuri îndepărtate; (p. restr.) antichitate: *argumentele statorniciei fiinţei noastre, ... pomenite din străvechime.* R.L. [***Străvechi*** + *-ime*].

străvedeá, străvád vb. (tr. şi refl.) a (se) vedea (vag) printr-un obiect transparent; a (se) întrevedea, a (se) întrezări; (p. ext.) a (se) oglindi: *ţară lîngă ţară şi popor ca prin neguri alburie se strevăd şi se prefac în întinsă-mpărăţie.* EM.; (fig.) *se strevede toată prin fustă.* ST.; (şi: **strevedea**). [***Stră-*** + ***vedea***].

străvestí, străvestesc vb. (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a (se) travesti[2]: *străvestit într-o haină ţărănească, ... nemic nu era mai lesne decît a ieşi pe dindosul armatei.* HASD. [***Stră-*** + *(în)**veşti***; cf. fr. ***travestir***].

străvezíme, străvezími f. (rar) transparenţă: *trandafiri galbeni ... căpătau străvezimi de ceară.* M.CAR. [***Străveziu*** + *-ime*].

străvezíu, ~ii, străvézie, ~ii a. **1.** transparent: *caii călcau ... pe gheaţa străvezie ca sticla.* CĂRT.; **2.** limpede, clar: *apă străvezie;* **3.** lipsit de nori; senin, luminos: *cer străveziu;* **4.** diafan: *văl străveziu;* **5.** lipsit de consistenţă; imaterial: *în lumina subţire ... vedeam o apariţie străvezie.* ST.; **6.** cu pielea albă, fină sau palidă; delicat, plăpînd; foarte alb, fin, delicat; (p. ext.) foarte slab, anemic: *iar umbra feţei străvezii e albă ca de ceară.* EM.; *cîteva picături de sînge colorară pieliţa străvezie a obrazului.* GHEŢIE; *copilul era străveziu cînd au ajuns la spital;* **7.** (fig.) uşor de înţeles; clar, evident: *toate erau limpezi, străvezii şi convingătoare.* REBR. [***Străvedea*** + *-iu*].

streájă f. v. strajă.

streámţă f. v. zdreanţă.

streang n. v. ştreang.

streánţă f. v. zdreanţă.

streáşină, streşini şi (rar) **streaşini**, (pop.) **streşine** f. **1.** prelungire a acoperişului unei construcţii în afara zidurilor pentru a le apăra de ploaie; (spec.) jgheab de scurgere a apelor de ploaie, montat la marginea acoperişului caselor; uluc: *casa fără streaşină mie mi-a fost urîtă.* SOR.; *o ploaie putredă de toamnă ... făcea să ţîrîie interminent streşinile caselor.* GHEŢIE; **a(-şi) pune** sau **a(-şi) duce mîna** (sau **palma**) **streaşină la ochi** (ori **frunte**) sau (**deasupra**) **ochilor** sau (**a se uita, a sta etc.**) **cu mîna streaşină** (**la** sau **pe ochi, deasupra ochilor**), a(-şi) pune mîna cu palma la frunte, deasupra ochilor, pentru a se apăra de soare şi a vedea mai bine: *îşi punea palma streaşină ochilor şi ţintea arătarea ... ce se ivea.* VLAH.; **2.** acoperiş (de şindrilă, ţiglă etc.) cu care se acoperă unele garduri, porţi etc.: *întîia poartă cu streaşini şi crestături iese cu casa ei albă.* ARG.; **3.** partea clădită mai în afară la un stog, la o şură etc., pe care se scurge apa de ploaie; **4.** (reg. şi glumeţ) bor (la pălărie); cozoroc (la şapcă): *am talie de modă, ... ş-o oboroacă de capelă cu streaşină.* AL.; *pălărie ... cu streaşină mică.* PETR.; **5.** ramurile copacilor din marginea unei păduri; poala pădurii: *sub streaşina-i de cetini.* EM.; *culcaţi sub străşini largi de ramuri.* VLAH.; *peste streşina făgetului trece ... o aburire de vînt.* SAD.; **6.** marginea de jos a caierului (din care se trage firul): [Chira] *cîntă, muindu-şi pripit degetele de sub streaşina caierului.* DELAVR.; **7.** (înv.; rar) cort: *trăind sub cort sau streaşină.* N.COSTIN; **8.** (înv.) etaj (al unei construcţii): *tînărul ... căzuse din a treia streaşină.* ANTIM; (şi: (pop.) **straşină, streşină**). [Din sl. **strěšina* sau ***strěha***; cf. bulg., ucr. ***strešina*** „acoperiş"].

strecătoáre, strecători f. **1.** (înv. şi pop.) strecurătoare: *cu strecătoarea şi cu doniţa în mînă.* POP; **2.** (înv. şi reg.) ţesătură ţărănească rară din care se confecţionează haine; (p. ext.) haină ţărănească din asemenea ţesătură; (spec.) catrinţă; fotă: *cînd mă-mbrac în strecătoare, le sînt de batgioc în sărbătoare.* DOS. [***Strec***(*ura*) + *-ătoare*].

stréche, streche f. **1.** numele mai multor specii de insecte diptere, care atacă animalele domestice: **a)** (şi **strechea vitelor**) insectă mare, cu corpul păros, negru sclipitor, ale cărei larve trăiesc ca paraziţi sub pielea cornutelor mari; sclepţ (*Hypoderma bovis*); **b)** (şi **strechea oilor**) insectă mare, cenuşie-brună, care îşi depune larvele în nările oilor de unde ajung în sinusurile frontale, provocînd moartea animalelor; sclepţ (*Oestrus ovis*); **c)** (şi **strechea cailor**) insectă mare, lunguiaţă, păroasă, cu pieptul gălbui şi cu două pete castanii pe aripi, care îşi depune ouăle pe pielea cailor, de unde larvele ajung în intestin; sclepţ (*Gastrophilus equi*); **d)** (înv. şi reg.) tăun (*Tabanus bovinus*); **a da strechea în cineva** sau **a lovi** (ori **a apuca, a împunge**) **pe cineva strechea** sau **a fugi ca** (**apucat**) **de streche, a)** (despre animale) a fi atacat de streche; a fi cuprins de spaimă provocată de insectele descrise mai sus; a da semne de nelinişte, a o lua la fugă fără motiv, din senin; b) (despre oameni) a se agita fără motiv, a fi plin de neastîmpăr; **2.** (fam.) acces de furie, de nebunie: *giupîneasa îi descîntă de strechie.* AL.; (şi: (reg.) **strechie**). [Din sl. ***strěkŭ***; cf. bulg. ***strek***].

strecheá, strechez vb. (intr.) **1.** a porni în goană, speriat (sau ca speriat) de streche: *vitele au strecheat;* **2.** (fig.) a se purta ciudat; a înnebuni: *ai strechiet la bătrîneţe.* AL. [De la ***streche***].

strecheát, ~ţi, strecheată, ~e a. **1.** (despre animale) speriat, gonit (ca) de strechie; **2.** (fig.) cu purtări ciudate; nebun: *încă aşa baba strechietă!* AL.; **3.** (rar) nebunesc, deşucheat: *copilul e legănat cu cîntice, nu cu discursuri strechiete.* AL. [V. ***strechea***].

stréchie f. v. streche.

stréci n. procedeu de realizare a tricotajelor supraelastice din fire sintetice supratorsionate, folosit în special la confecţionarea ciorapilor. [Din engl. ***stretch***].

strecură, strecór vb. **1.** (tr.) a trece un lichid printr-o strecurătoare pentru a-l limpezi sau omogeniza; a filtra: *fir de busuioc să fiarbă la foc în apă curată, bine străcurată.* COŞB.; **2.** (tr.) a curăţa, a lămuri metale preţioase; **3.** (tr.) a separa materiile solide amestecate sau îmbibate cu un lichid, lăsînd lichidul să curgă; a scurge: *a strecura brînza; a strecura macaroanele;* **4.** (refl.) a curge cîte puţin, a picura printr-o crăpătură, printr-o spărtură; a se scurge: *dacă vă puneţi la vatră dinaintea focului, auziţi unele lemne ţipînd şi vedeţi strecurîndu-se din ele o apă fierbinte.* NEGR.; **5.** (refl.) a se prelinge: *pe faţa sa arsă şi nerasă se strecurau lacrimi de venin.* EM.; **6.** (fig.; refl.) a se risipi pe nesimţite, puţin cîte puţin: *de-oi şti că s-or strecura toţi banii agiei, am să-i înhaţ.* AL.; **7.** (refl. şi tr.) a(-şi) face loc cu greutate, a pătrunde printr-un loc greu accesibil, prin înghesuială: *cine se poate strecura prin acea mulţime?;* **8.** (refl.) a trece discret, fără zgomot, pe neobservate pe undeva sau pe lîngă cineva; a se furişa, a se fofila: *a trebuit să mă strecor cu multă grijă în odaia mea, ca să nu fiu observat.* EL.; *hoţul s-a strecurat în casă;* **9.** (tr.) a introduce sau a aşeza ceva cu mişcări abile, pe neobservate, discret: *să strecor a mea mînă după gîtu-ţi de zăpadă!* EM.; *a plecat rîzînd cu geanta plină de nimicurile pe care abilul anticar se pricepuse să i le strecoare.* GHEŢIE; **10.** (fig.; tr.) a spune cuiva ceva discret, în treacăt: *glumind strecori adevărurile.* DELAVR.; *i-a strecurat cîteva vorbe la ureche;* **11.** (tr. şi refl.) a (se) introduce în vorbire, în scriere; a (se) intercala: *în prelegeri strecura şi anecdote;* **12.** (refl.) a se infiltra într-un grup (omogen) de oameni; a se insinua: *într-această clasă s-au strecurat mulţi venetici corupţi.* FIL.; **13.** (refl.) a trece neobservat; a scăpa: *în coalele tipărite ... s-au strecurat, tot din pricina linotipului, cîteva greşeli grave.* CAR.; **14.** (fig.; refl.) a trece, a se scurge pe nesimţite (o perioadă de timp): *se strecurase atîta timp, se petrecuseră atîte întîmplări.* NEGR.; *se strecurase de atunci mai bine de un an;* **15.** (fig.; refl.) a se face simţit (treptat); a se insinua: *simţi cum se strecoară un somn de plumb prin toate vinele.* EM.; *un frig pătrunzător mi se strecura în oase;* (şi: (înv. şi reg.) **străcura**). [Lat. ****extracolare*** (<***colare***)].

strecuráre, strecurări f. acţiunea de a (se) strecura şi rezultatul ei; strecurat[2]. [V. ***strecura***].

strecurát[1], ~ţi, strecurată, ~e a. **1.** limpezit, omogenizat în urma trecerii printr-o strecurătoare: *lapte strecurat;* **2.** (pop.) purificat, lămurit: *ca un argint curat, ca unu strecurat.* POP; **3.** (fig.; înv.; rar) pur, curat: *minte-ntreagă şi viaţă strecurată.* DOS. [V. ***strecura***].

strecurát[2] n. strecurare: *strecuratul brînzei.* [V. ***strecura***].

strecurătoáre, strecurători f. **1.** vas de bucătărie pentru strecurat lichide, avînd fundul cu găuri sau prevăzut cu o sită (de sîrmă); strecătoare; **2.** săculeţ de pînză rară în care se pune caşul, brînza etc. la scurs; strecătoare: *mă grăbesc să pun caşu-n strecurători.* SAD. [***Strecura*** + *-toare*].

stréde f. **1.** (înv. şi reg.) miere scursă din fagure; ravac: *carte mai dulce de mierea şi stredia.* COR.; (fig.) *limba ta acea curătoare de stride.* DOS.; **2.** (înv. şi reg.) fagure; **3.** (înv.; în forma **strighe**) substanţă (răşinoasă) dulce secretată de unele plante; (p. ext.) suc dulce (ca mierea); (şi: (înv. şi reg.) **stredie, stride, strighe**). [Din sl. ***strĭdĭ, stredĭ*** „miere"].

strédie f. v. strede.

stregheáţă f. v. străgheaţă.

strei n. rasă de porci autohtonă, de culoare neagră, crescută pentru carne şi grăsime; porc aparţinînd acestei rase. [Et. nec.].

streín a. v. străin.

streină vb. v. străina.

streinătáte f. v. străinătate.

strejár m. v. străjer.

strejuí vb. v. străjui.

strejuíre f. v. străjuire.

strejuítor a. v. străjuitor.

stréler, strelere n. dispozitiv de filetare. [Din germ. *Strähler*].

strélet, streleţi m. **1.** soldat care făcea parte dintr-un corp de vînători (arcaşi) din ţările române: *atunce au ieşit şi Mihaiu Vodă cu seimenii şi cu streleţii, adecă vînătorii ce ave.* NEC.; **2.** (mai ales la pl.) (soldat dintr-un) corp de infanterie rusă (cu funcţii poliţieneşti), care forma garda ţarului, organizat de Ivan cel Groaznic (1545) şi distrus de Petru cel Mare (1705): *în istoria domniei lui Petru cel Mare streliţii, un fel de soldaţi din garda imperială, se răsculaseră şi fuseseră toţi spînzuraţi.* PR.; (accent. şi **streleţ**); (şi: **strelíţ**). [Din rus. ***streleţ***].

strelíce m. v. strelici.

streliíci, strelici m. (reg.) **1.** fluture mic de seară, de culoare vînătă, cu un praf fin pe aripi; **2.** pată, la început roşie, apoi vînătă sau gălbuie, care apare uneori pe pielea oamenilor grav bolnavi, înainte de moarte: *începură ... a vorbi despre stîrlici, toiag, năsălie.* CR.; **3.** steluţă pe suprafaţa supei; **4.** (fig.) irizaţie, scînteiere (a ochilor): *ochii, de chihlimbar verde-aurii cu strilici albaştri, erau mari.* VOIC.; **5.** (în forma **strelice**) picătură de ...; (şi: **strelice, strilici, stîrlici**). [Et. nec.].

strélíţ m. v. streleţ.

stremţós a. v. zdrenţos.

stremţuí vb. v. zdrenţui.

stremţurós a. v. zdrenţăros.

stremuráre f. v. strămurare.

strenţerós a. v. zdrenţăros.

strenţós a. v. zdrenţos.

strenţuí vb. v. zdrenţui.

strenţurós a. v. zdrenţăros.

stréped, strepezi a. (reg.; de obicei la pl.) strepezit: *şi dinţii lui pocnesc de strepezi.* COŞB. [De la ***strepezi***].

strépede, strepezi m. **1.** larvă care trăieşte în brînză, în slănină, în făină, în boabele de grîu etc.; **2.** vierme care se dezvoltă în oţet sau în laptele înăcrit; **3.** arahnidă care trăieşte în brînză, în pastramă şi în alte alimente (*Tyroglyphus siro*). [Cf. alb. ***shtrep*** „vierme"].

strepezeálă, strepezeli f. senzaţie neplăcută de iritaţie în regiunea dinţilor şi a mucoasei bucale, produsă de obicei în urma consumării unor fructe acre, necoapte, astringente: (fig.) *apele verzi, copiii verzi, damele verzi, casele verzi ... teribilă strepezeală de dinţi!* CAR. [***Strepezi*** + *-eală*].

strepezeán m. v. strapazan.

strepezí, strepezesc vb. (refl. şi tr.) **1.** a (se) produce o iritaţie, o senzaţie neplăcută în regiunea dinţilor şi a mucoasei bucale, de obicei în urma consumării unor fructe acre, necoapte, astringente: *părinţii mănîncă aguridă şi fiilor li se strepezesc dinţii.* Z.; **2.** (fig.) a deveni sau a face să devină ursuz, morocănos; a (se) supăra, a (se) enerva: *necazurile l-au strepezit, l-au acrit.* [Probabil lat. ****extorpidire*** (<***torpidus***); cf. ***strepede***].

strepezíre, strepeziri f. acţiunea de a (se) strepezi şi rezultatul ei: *strepezirea dinţilor.* [V. ***strepezi***].

strepezít, ~ţi, strepezită, ~e a. **1.** (despre dinţi, gură) iritat, de obicei în urma consumării unor fructe acre, necoapte, astringente; streped; **2.** (fig.)

morocănos, ursuz; dezgustat, plictisit, sastisit: *tata ... umbla tot mai neguros, tot mai strepezit.* V.R. [V. ***strepezi***].

strépit, strepituri n. (latinism) zgomot puternic. [Din lat. ***strepitus***].

streptocíd, streptocide n. medicament utilizat împotriva streptococilor. [Din fr. ***streptococcide***].

streptocóc, streptococi m. gen de bacterii din grupa cocilor, de formă sferică sau ovală, grupate în lanțuri, prezent mai ales în materii putrede, constituind agenții patogeni ai multor infecții (impetigo, erizipel, scarlatină, reumatism etc.) [Din fr. ***streptocoque***].

streptocócic, ~ci, streptococícă, ~ce a. cu streptococi, provocat de streptococi: *infecție streptococică.* [Din fr. ***streptococcique***].

streptococíe, streptococii f. infecție a pielii sau a mucoaselor provocată de streptococi. [Din fr. ***streptococcie***].

streptomicínă f. antibiotic sub formă de pulbere albă, cristalină, extras dintr-o specie de mucegai (*Streptomyces griseus*), folosit în tratamentul unor boli infecțioase (tuberculoză, difterie, lepră etc.). [Din fr. ***streptomycine***].

stres, stresuri n. **1.** nume dat oricărui factor agresiv (traumatism, frig, căldură, emoții, unele medicamente etc.) care provoacă organismului uman o reacție anormală; ansamblul tulburărilor psihice și metabolice provocate de acești factori: *evitați stresurile;* **2.** acțiune traumatizantă produsă de asemenea factori asupra ființei umane; efectul, șocul produs: *stresul slăbește rezistența individului;* **3.** presiune laterală tangențială care se produce în sinclinale, determinînd formarea cutelor muntoase. [Din engl., fr. ***stress***].

stresá, stresez vb. (tr.) **1.** a produce stres; a tulbura, a deregla organismul uman datorită unui stres: *șocul chirurgical l-a stresat;* **2.** a supune ființa umană la stres, tulburînd-o, angoasînd-o: *agitația marilor orașe îi stresează pe locuitori; nu-l mai stresa cu spaimele tale!;* (refl.) *s-a stresat în mediul nostru.* [Din fr. ***stresser***].

stresánt, ~ți, stresantă, ~e a. care provoacă stres: *factori stresanți; atmosferă stresantă.* [Din fr. ***stressant***].

stresáre, stresări f. acțiunea de a stresa și rezultatul ei. [V. ***stresa***].

stréșină f. v. **streașină**.

streșíni, streșinesc vb. (tr.) a acoperi garduri, porți etc. cu o streașină: [țintirimul era] *îngrădit cu zăplaz de bîrne, streșinit cu șindrilă.* CR. [De la ***streașină***].

streșínit[1], ~ți, streșinită, ~e a. (rar) acoperit cu streașină: *garduri streșinite.* [V. ***streșini***].

streșínit[2] n. (rar) faptul de a streșini: *aduse șindrilă pentru streșinit gardul.* [V. ***streșini***].

strétă f. (muz.) procedeu de tratare în canon a subiectului într-o fugă (fiecare voce intrînd înainte de a termina vocea precedentă): *streta finalului de la primul act ... fu bine cîntată.* FIL. [Din it. ***stretto***].

streténie, stretenii f. numele popular al sărbătorii Întîmpinarea Domnului (2 februarie): *eu de la stretenie am cheltuit două sute de zloți.* AG. [Din sl. ***strětenije*** „întîmpinare"].

strétto adv. (muz.; ca indicație de execuție) vioi, alert. [Cuv. it.].

strevedeá vb. v. străvedea.

striá, striez vb. (tr.) a produce striații pe suprafața unui obiect. [Din fr. ***strier***].

striát, ~ți, striată, ~e a. care prezintă striații, marcat de striuri: *porțiune de sticlă striată;* **mușchi striați** sau **musculatură striată**, mușchi constituiți din fibre lungi care la microscop apar sub forma unor dungi transversale (unele luminoase, altele întunecoase); **corp striat**, masă nervoasă de substanță cenușie aflată în vecinătatea suprafeței de legătură dintre emisferele cerebrale și creierul mijlociu. [Din fr. ***strié***].

striáție, striații f. fiecare dintre dungile paralele, foarte fine, săpate în adîncime, scoase în relief sau deosebite prin culoare, de pe suprafața unui corp; (col.) sistem format din astfel de dungi: *oarecare striații simetrice interioare te-ar face să crezi că această groapă ... a fost căptușită cu cărămizi nearse.* GAL.; (și: **striațiune**). [Din fr. ***striation***].

striațiúne f. v. striație.

strícă, stric vb. **1.** (tr. și refl.) a-și pierde sau a face să-și piardă forma, aspectul, calitatea, funcționalitatea etc., devenind necorespunzător, neutilizabil; a (se) deteriora, a (se) defecta, a (se) uza, a (se) paradi: *o roată de la căruță mi se stricase.* ISP; *și-a stricat hainele;* (fam.) **a strica căruța**, (sau **sita, calimera**) **cu cineva**, a rupe relațiile cu cineva; **2.** (pop.; tr.) a sparge, a crăpa, a ciobi: *ne supărăm pe ea că nu vede bine, atunci cînd strică paharul de cristal.* VIERU; *ciofule, mîncate-ar boala, la ce-ai stricat lelei oala?* POP.; **3.** (pop.; tr.) a sfărîma, a sparge: *să iai sîmburi de piersică și să-i strici.* AL.; **4.** (tr.) a forța, a sfărîma încuietori, uși, ferestre; a sparge: *să stricăm fereastra magaziei.* ISP.; **5.** (tr. și refl.) a (se) dărîma; a (se) ruina: *podul cel minunat ... s-a stricat.* CR.; **6.** (înv.; tr.) a devasta; a distruge: *să strice țara și s-o jefuiască.* OD.; (refl. pas.) *țara Moldovei ... s-au strîcat și s-au pustiit.* NEC.; **7.** (tr.) a distruge plante, culturi etc.: *pomul cu mult rod, ramurile lui și le strică.* Z.; **8.** (înv. și pop.; tr.) a risipi bani, bunuri etc.; a consuma inutil, a irosi: *ticălosul, ... nu plătește să strice cineva un gloanț într-însul.* NEGR.; *ce să stric eu rachiul pentru o rosătură de ciubotă?* SAD.; **a-și strica gura degeaba**, a vorbi în zadar; **9.** (refl.) a se altera; a se împuți: *o marfă ... mai scumpă decît valoarea ei cea adevărată ... se strică în prăvălie.* GHICA; **10.** (tr. și refl.) a (se) vicia, a (se) polua: *cineva a stricat aerul;* **11.** (fig.; refl.) a se degrada fizic; a se betegi: *ridici, ridici, pînă te strici.* POP; **a se strica de rîs**, a rîde în hohote: *mă stric de rîs de aerele tragice și importante pe care vrei să ți le iei față de mine.* VLAH.; **12.** (fig.; tr.) a vătăma, a distruge un organ sau o funcție organică; a dăuna sănătății: *citea puțin ca să nu-și strice ochii.* VLAH.; **a i (se) strica cuiva capul** (sau **mintea**) ori **a (se) strica de** (sau **la**) **cap**, a (se) zăpăci: *e o femeie nebună, care mi-a stricat mintea și mie.* CAR.; **13.** (înv. și reg.; tr.) a dezvirgina: *și-m păzește trupul să nu mă cumva strice bărbat.* DOS.; **14.** (înv. și pop.; tr.) a ucide; a mutila: *de-a fi vrun viteaz cu flori pe obraz să nu mi-l stricați, ci să mi-l legați.* POP.; **15.** (pop.; tr.) a mîhni; a chinui: *jelea mîndrei rău mă strică.* POP.; **a strica cuiva sufletul** (sau **firea**), a supăra, a amărî pe cineva: *bădiță, năravul tău mi-o stricat sufletul meu.* POP.; **16.** (refl.) a se schimba în rău; a deveni nefavorabil: *vremea se strică.* CAR.; **17.** (tr.) a pricinui pagube; a deteriora, a degrada, a deprecia: *nu cuteza să calce ... pe velințele cele de mare preț ... de milă să nu le strice frumusețea.* ISP.; **18.** (tr.) a deranja; a urîți; a poci, a sluți: *vărsatul a stricat-o puțin.* NEGR.; *și-a stricat coafura;* **19.** (tr.) a deforma, a corupe cuvinte, forme, limbi: *trebuie să ne stricăm și noi limba după ei?* MAIOR.; **20.** (tr. și refl.) a (se) corupe, a (se) perverti; a (se) deprava, a (se) destrăbăla: *s-a stricat lumea.* GAL.; *bogăția strică pe om.* Z.; **21.** (intr.) a face rău, a dăuna, a fi nefolositor, nepotrivit într-o anumită situație sau unei persoane: *mai multă băgare de samă nu strică.* CR.; *îți strică mult faptul de a trăi într-o pensiune anglo-indiană.* EL.; **ce strică?**, de ce ar fi rău să ...?, de ce (să) nu?: *ce strica dacă te uitai la portret?* NEGR.; **22.** (pop., tr.) a dezavantaja: *te strică gurița, că-ți umblă ca melița.* POP.; **23.** (intr.) a fi vinovat: *dacă s-a bucurat să fure niște nimicuri de la un mort pe care l-a găsit în pădure, eu stric?* CAR.; **24.** (tr.) a se face vinovat, a fi de vină; a greși: *ce-au stricat ei? ... că s-au născut?* DELAVR.; **25.** (tr.) a opri, a împiedica buna desfășurare a unei acțiuni; a zădărnici: *nu-mi strica socotelile.* DELAVR.; *să-mi strici mie cheful de fiecare dată?* SOR.; **26.** (tr.) a întrerupe continuitatea unui șir de oameni; a provoca dezordine: *mai mulți din auditoriu se scoală și strică rîndurile.* CAR.; **27.** (tr.) a descoase; a destrăma: *trebuie să stric toată mîneca;* **28.** (refl.) a rupe relațiile cu cineva; a se certa: *a cheltuit tot, s-a stricat cu toată lumea.* VLAH.; (tr. fact.) *ai cercat să mă strici cu Florica.* AL.; **29.** (pop.; refl.) a se termina, a se sparge: *cînd am ajuns petrecerea se stricase;* **30.** (înv. și pop.; tr.) a anula o lege, o convenție, o înțelegere etc.; (p. ext.) a nesocoti: *s-au văzut multe căsătorii bine întocmite și stricate după cîteva luni.* BOL.; *„nu voi să stric legea veche", zise Isus Nazarineanul, „voi s-o restabilesc"!* EM.; *nimeni legea de creștin să n-o strice.* COȘB. [Lat. ***extricare***].

stricáre, stricări f. **1.** acțiunea de a (se) strica și rezultatul ei; stricat[2]; **2.** deteriorare, uzare, paradire: *stricarea veselei;* **3.** (înv. și pop.) devastare, distrugere: *ne așteaptă război, stricarea țării.* HAȘD.; **4.** alterare: *stricarea mîncării;* **5.** deformare, corupere: *stricarea limbii sau a exprimării este numită adesea poluare.* D.; **6.** înrăutățire: *s-a anunțat stricarea vremii;* **7.** decădere morală; pervertire; depravare: *exemplele voastre proaste vor duce la stricarea tinerilor.* [V. ***strica***].

stricát[1], ~ți, stricată, ~e a. **1.** care nu mai poate fi utilizat, fiind deteriorat; defect, uzat; paradit: *volume mai mult sau mai puțin stricate ... stau aruncate într-o cămăruță.* OD.; **2.** dărîmat, surpat, năruit; părăginit: *băietul ..., văzînd zidul stricat, s-o dus la tatu-so plîngînd.* POP.; **3.** (înv.) devastat; distrus: *era țara stricată.* NEC.; **4.** alterat, descompus; împuțit: *germenele pagubei se află ascuns în mijlocul cîștigului ilicit, întocmai ca viermele rozător în fructul stricat.* GHICA; *vărsă o licoare roșie ca sfecla stricată.* TEODOR.; **5.** încărcat cu mirosuri grele, neplăcute; viciat, poluat: *praful și aerul stricat ce-nveninează și gura și plămînii.* VLAH.; **6.** (înv. și pop.) bolnav; invalid; slăbit, șubrezit; (spec.) lepros: *rămăsese cu sănătatea stricată;* **stricat de vărsat**, ciupit de vărsat; **7.** (spec.) cariat: *gura largă, armată cu niște dinți mici, stricați.* FIL.; **8.** (pop.; despre vaci) căreia i s-a luat mana laptelui prin vrăji; **9.** corupt, deformat, schimonosit: *o cauză națională apărată cu o limbă stricată este, pe cîmpul literar, o cauză pierdută.* MAIOR.; **10.** decăzut moralmente; corupt, pervertit: *avocații sînt inteligențele cele mai stricate din lume.* EM.; **11.** desfrînat, curvar: (subst.) *dacă vrei să te-nsori, cum te lași tu dus de nas de stricata asta?* SOR.; **12.** (rar) greșit, rău: *o critică împotriva mersului stricat al acestei instituții.* CAR.; **13.** desfăcut; întrerupt, rupt: *prietenii stricate.* [V. ***strica***].

stricát[2] n. stricare: *fătul meu, stricatul este lesne și dresul este greu.* AL. [V. ***strica***].

stricăcíos, ~și, stricăcioásă, ~e a. (înv.) **1.** care se strică ușor; fragil: (fig.) *trupul acest stricăcios.* ANTIM; **2.** ușor alterabil; **3.** dăunător, vătămător: *poamele necoapte sînt stricăcioase stomacului;* (fig.) *forma fără fond nu numai că nu aduce nici un folos, dar este de-a dreptul stricăcioasă.* MAIOR. [***Strica*** + ***-ăcios***].

stricăciúne, stricăciuni f. **1.** faptul de a (se) strica; (concr.) ceea ce este stricat, deteriorat; defecțiune: *am o stricăciune la motor, trebuie să umblu la el.* PR.; **2.** distrugere; pagubă, daună: *stricăciunea se făcuse și vinovatul trebuia să plătească.* CR.; **3.** vătămare; boală; (concr.) rană: *îl doare capul! la cap e stricăciunea.* DELAVR.; (înv.) **stricăciune albă**, lepră: *se va face ... stricăciune albă.* BIBLIA; **4.** (fig.) pierdere a calității, a valorii; prejudiciu moral; efect dăunător: *robia și proprietatea cea mare trebuiră să producă în noua colonie stricăciunile lor.* BĂLC.; **5.** ceea ce este rău, nociv, nefolositor (din ceva): *simțea că se duce ... toată stricăciunea ce se depusese în anii din urmă peste inima lui bună.* VLAH.; **6.** faptă rea, reprobabilă; poznă: *oare nu-nvățam noi ... să fumăm, să bem, să jucăm cărți și cîte alte stricăciuni?* VLAH.; **7.** depravare, corupție, desfrîu, destrăbălare: *trei lucruri ... mijlocesc stricăciunea omului.* ANTIM. [***Strica*** + ***-ăciune***].

stricătór, ~i, stricătoáre a. **1.** care provoacă sau poate să provoace stricăciuni: *au înfruntat puterea stricătoare a vremii.* VLAH.; **2.** (înv.) dăunător, vătămător: *băuturi stricătoare sănătății;* **3.** (și m., f.) (persoană) care schimbă în rău un lucru, o situație; corupător: *stricători de limbă.* // m., f. (pop.) ființă care pricinuiește rău cuiva: *la giumătate de cale i-a ieșit stricătorile, fărmăcătorile, de coarne-o ciuntit-o.* POP. // f. **1.** (reg.) fotă, șorț (uzat). [***Strica*** + ***-ător***].

stricătúră, stricături f. (înv.) stricăciune, defecţiune, deteriorare: *sparsă căscioara ... şi să dusă episcopul poruncindu-i să tocmească stricătura.* DOS. [*Strica* + *-ătură*].

stricăţél, ~i, stricăţeá (~ícă), ~ele a. **1.** (adesea subst.) diminutiv al lui stricat[1]; (cam) corupt, (cam) depravat; **2.** (pop.) cu obrazul acoperit de mici cicatrice (în urma vărsatului de vînt): *o nevastă cu bărbat, stricăţică de vărsat.* POP. [*Stricat*[1] + *-el, -ea* (*-ică*)].

stricneá, stricnele f. **1.** cuţit cu o lamă specială, cu care se ia sînge de la animalele bolnave; limba acestui cuţit; smicea: *purta un briceag minunat, cu multe limbi, cu suvac şi cu stricnele.* SAD.; **2.** (înv.) bisturiu; **3.** unealtă de pescuit, asemănătoare cu undiţa; (şi: **stricneálă**). [Sg. refăcut de la ***stricnele*** (pl. lui *stricneală* <***stricni*** + *-eală*)].

stricneálă f. v. stricnea.

stricní, stricnesc vb. (reg.; tr.) **1.** a cresta, a înţepa cu stricneaua un animal bolnav pentru a-i lăsa sînge: *eu rămîn ... la odăi, să stricnesc caii.* SAD.; **2.** a spinteca peştele pentru a-i scoate măruntaiele; **3.** a simţi un junghi, furnicături: *mă stricneşte prin cap*; **4.** (fig.) a plesni cu biciul (pînă la sînge); a şfichiui: *hi, breazule, nu te lenevi, că te stricnesc cu şfichi de foc.* AL. [Din ucr. ***striknuti***, rus. ***streknutĭ*** „a înţepa"].

stricnínă f. substanţă foarte toxică extrasă din seminţele unei plante tropicale (*Strychnos nux vomica*), folosită, în doze mici, în medicină, ca stimulent al sistemului nervos sau ca tonic cardiac şi respirator şi în agricultură pentru stîrpirea animalelor mici, vătămătoare culturilor. [Din fr. ***strychnine***, germ. ***Strychnin***].

strict, ~ţi, strictă, ~e a. (adesea adv.) **1.** care are un caracter absolut, care trebuie respectat, executat, aplicat întocmai, fără abatere, fără excepţie; riguros; exact, precis: *cele mai stricte regulamente de etichetă.* OD.; *exactitatea strictă a afirmaţiilor.* CĂL.; **2.** (rar) sever, aspru: *era un om scrupulos, foarte strict.* AG.; **3.** care reprezintă un minimum permis, cerut, necesar etc.: *după ce şi-a însuşit învăţătura cărţii şi elementele stricte de cultură a devenit un scriitor.* SAD.; (**a fi**) **strict necesar**, (a fi) indispensabil; **strictul necesar**, v. **necesar**; **sensul** (sau **înţelesul**) **strict** (**al unui cuvînt**), sensul restrîns, cu cele mai mici extensiuni, deviaţii semantice; sensul propriu (al unui cuvînt): *dacă luăm termenul în sens strict, atunci ar trebui ca statele aşa-zis democratice să fie conduse de popor.* GHEŢIE; **4.** care interesează, caracterizează exclusiv pe cineva sau ceva; limitat, circumscris exclusiv la cineva sau ceva: *ne vom mărgini în cercul strict al obiectului în sine.* HASD.; *stilul este strict individual*; (adv.) *aceasta e o chestiune strict personală.* EL.; *prefectura e şi o funcţie politică, nu numai una strict administrativă.* GHEŢIE; **5.** (rar) sobru, fără ornamente: *pereţii fără alte podoabe ...; totul strict, colţuros, sever.* C.PETR. [Din fr. ***strict***, lat. ***strictus***].

strictaménte adv. (rar) exclusiv. [Din fr. ***strictement***].

strictéţă f. v. strictеţe.

strictéţe f. însuşirea de a fi strict; comportare, atitudine strictă, riguroasă; intransigenţă, rigoare, rigurozitate, severitate: *cine vrea ... să judece trebile publice, trebuie să le deosebească cu toată strictеţea.* MAIOR.; *îşi vede cu strictеţe de îndatoririle preoţeşti.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **strictéţă**). [*Strict* + *-eţe*].

strictură, stricturez vb. (tr.) a micşora secţiunea transversală a unei conducte, a unei ţevi etc. pe o porţiune din lungimea ei. [De la ***strictură***].

strictураre, strictурări f. acţiunea de a strictura şi rezultatul ei. [V. ***strictura***].

strictúră, stricturi f. îngustare a unui canal sau orificiu anatomic, ca urmare a unei leziuni inflamatorii, a unei cicatrice etc.; (concr.) porţiune îngustată a unor astfel de canale: *strictură uretrală.* [Din lat. ***strictura***, germ. ***Striktur***, fr. ***stricture***].

strictiúne, strictiúni f. (fiz.) **1.** micşorare a dimensiunilor unui corp; contracţie; **2.** subţiere a unui corp de formă alungită; constricţie. [Din fr. ***striction***, lat. ***strictio, -onis***].

stríde f. v. strede.

stridént, ~ţi, stridentă, ~e a. (adesea adv.) **1.** lipsit de armonie, disonant, discordant; ascuţit, tăios, pătrunzător, penetrant: *cîntecul ei era înfricoşat, strident, era cîntecul disperării.* GANE; *preşedintele rîdea strident*; **2.** prea intens, prea viu, contrastînd cu culorile din jur; ţipător: *îi plăceau culorile stridente*; **3.** (fig.) neplăcut, supărător; şocant, izbitor: *vedea icoana Bucureştiului copleşit de lux, strident şi trivial.* TEODOR. [Din fr. ***strident***, lat. ***stridens, -tis***, it. ***stridente***].

stridénţă, stridenţe f. **1.** însuşirea de a fi strident; sunet strident: *stridenţa supărătoare a ţipetelor.* PETR.; **2.** caracteristică a unei culori de a fi prea intensă, în contrast cu contextul: *frumuseţile bucolice ale cîmpiilor ... colorate pînă la stridenţă.* LOV.; **3.** (fig.) ceea ce iese în evidenţă ostentativ, supărător, nefiresc: *nu căzuse în stridenţele parvenitismului.* CĂL. [Din fr. ***stridence***].

strídie, stridii f. specie de moluşcă lamelibranhiată comestibilă, cu valvele inegale (una mică subţire şi plană, cealaltă mai mare, groasă şi concavă), care trăieşte în mările calde; scoică de mare (*Ostrea edulis*): *le oferea stridii, amuzîndu-se cînd îi vedea umblînd cu cuţite şi furculiţe.* CĂL. [Din gr. mod. ***stridhi***].

stridór n. zgomot şuierător al inspiraţiei, frecvent în cazuri de obstrucţie a laringelui sau de laringite spastice. [Din lat., fr. ***stridor***].

stridulánt, ~ţi, stridulantă, ~e a. (despre insecte sau organe ale acestora) care produce un zgomot strident, ascuţit, caracteristic. [Din fr. ***stridulant***].

striduláţie, stridulaţii f. (rar) zgomot strident produs de unele insecte: *aripile lăcustelor produc stridulaţii.* [Din fr. ***stridulation***].

stríe, strii f. **1.** grup de fibre nervoase cu traiect longitudinal, în encefal; **2.** leziune a pielii cu aspect liniar. [Din fr. ***strie***].

striére, strieri f. acţiunea de a stria şi rezultatul ei. [V. ***stria***].

strigă, strig vb. **1.** (intr.) a scoate sunete puternice, ţipete (pentru a îndemna la o acţiune sau pentru a opri o acţiune); a ţipa, a răcni: *în zadar striga-mpăratul ca şi leul în turbare.* EM.; **a striga ca din gură de şarpe**, v. **gură**; **2.** (înv. şi reg.; intr.) a se tînguI, a se văita cu voce tare; a plînge: *zvîrcolindu-se dureros, striga cu jale.* CR.; **a striga în gura mare** sau **cît îl ţine** (ori **îi ia**) **gura**, a urla (de durere, de spaimă); a se văita; **3.** (intr.; despre păsări şi animale) a scoate sunete caracteristice speciei; a cînta, a zbiera, a urla: *lişiţele-ncep să strige.* TOP; **4.** (intr.) a semnaliza ceva prin strigăte; a cere ajutor, a da alarma: *pieptul, inima-i se strînge, ar striga şi nu se-ndură.* EM.; **5.** (tr.) a rosti, a vorbi, a spune ceva cu glas puternic, răsunător: *un caraghioz strigă că el nu vrea să dea Basarabia cu nici un preţ, o dată cu capul, şi că e de părere să ne opunem cu armele oricui va voi să ne-o ia, adică Europei întregi.* EM.; *dacă strigă vorbele mai tare, or să se priceapă.* VLAH.; **6.** (înv.; intr.) a insista pentru ceva; a stărui în favoarea cuiva: *datornicii lui, turcii, cu toţii au mers la veziriul de au strigat pentru dînsul.* UR.; **7.** (intr.) a vocifera: *mulţimea începu să strige*; **8.** (tr.) a cere cu glas tare, insistent; a pretinde: *vai de cel ce strigă la urechea celui surd.* Z.; **9.** (înv.; intr.) a adresa o rugăminte cu glas puternic; a implora: *am strigat cu glasul mare către Dumnedzău cel tare.* DOS.; **10.** (intr.) a protesta cu tărie: *a început printr-o stratagemă demult cunoscută să strige în contra antinaţionalismului.* MAIOR.; **11.** (intr.) a răcni la cineva; a se răsti, a se răţoi[1], a se zborşi, a urla: *un individ se postase la intrare şi striga la noi.* PR.; **12.** (tr.) a chema pe cineva rostindu-i numele; a tutui: *Dănilă ... a început a-i striga pe nume.* CR.; *domnul striga pe băieţi cu un glas ascuţit.* DELAVR.; (refl. recipr.) *începură să se strige pe nume;* **a striga catalogul**, a face apelul nominal al elevilor, al studenţilor; a lua prezenţa: *cum a intrat în clasă ... a strigat catalogul.* CAR.; **13.** (pop.; tr.) a porecli: *lumea, ţara-mi strigă hoţ, c-am furat eu caii toţi.* POP; **14.** (înv. şi pop.; tr. impers.) a se chema (într-un anume fel): *cum te strigă? – Zori-de-zi.* EM.; **15.** (tr.) a face cunoscut, a face public, a vesti cu glas tare: *crainicul strigă pe uliţi;* (fig.) *muzicanţii compun simfonii în care îşi strigă dragostea liniştindu-se.* CĂL.; **16.** (înv.; tr.) a proclama: *strigînd împărat pre hiu-său.* DOS.; **17.** (intr.) a spune strigături la joc; a chiui: *strigă, strigă tot aşa, să răsune uliţa.* POP. [Lat. **strigare* (<***strix*** „strigă, buhă", de unde „a striga tare, ca buhele")].

strigáre, strigări f. **1.** acţiunea de a striga şi rezultatul ei; strigat; **2.** strigăt: *fu primit cu strigări de bucurie.* BĂLC.; **3.** gălăgie mare; vacarm: *ce strigare! zgomot mare!* NEGR.; **4.** tînguire, vaiet, suspin; strigăt: *mii de glasuri strînse d-al tiraniei fier în strigări dureroase s-au înălţat la cer.* ALEX.; **5.** (fig.) sunet (puternic) emis de un instrument muzical: *se auzi strigarea buciumelor*; **6.** strigăt caracteristic scos de păsări şi animale: *strigarea cocoşului*; **7.** (înv.) strigăt disperat, cerînd ajutor: *vecinii audzind strigările lui, să sculară.* DOS.; **8.** (înv.) rugăciune, implorare cu glas puternic: *Doamne, ascultă ... strigarea mea către tine.* PSALT.; **9.** (înv.) cerere insistentă adresată cu glas tare: *ce cer? ... – capul vornicului Moţoc ...; strigările lor se aud de aici.* NEGR.; **10.** (înv.) protest cu glas ridicat: *o strigare a fost de ajuns ca să dărîme despotismul.* GHICA; **11.** (înv.) imputare, reproş; ameninţare; ocară: *aşa, ca să nu sufăr strigări, nemulţumire ..., gîndeşte-te şi-mi spune un mijloc de-ndreptare.* ALEX.; **12.** (înv.) chemare, rostind cu voce tare numele celui chemat; **strigare la arme**, mobilizare pentru luptă; **13.** anunţare, înştiinţare; vestire; (spec.; pop.) anunţare oficială a căsătoriei: *cele trei strigări de căsătorie.* [V. ***striga***].

strigát n. **1.** faptul de a striga; strigare; **2.** (înv.) strigăt: *ei la mine vor striga şi eu strigatul lor voi asculta.* PALIA; **3.** (înv.) anunţ public; înştiinţare: *şi-i porunci să aibă de grija strigatului ce-i era pre samă dat.* DOS.; **4. strigatul catalogului**, apel nominal al elevilor, al studenţilor; **5.** (reg.) strigătură: *strigat moldovenesc.* [V. ***striga***].

strígă, strigi f. **1.** pasăre răpitoare de noapte, de culoare galbenă-ruginie, care trăieşte prin turnuri şi ruine, hrănindu-se în special cu şoareci (*Tyto alba guttata*); **2.** (şi **striga nopţii** sau **strigă de noapte**) fluture mare cu pete albe pe spate, asemănătoare cu un cap de mort, care zboară numai în amurg; cap-de-mort (*Acherontia atropos*); **3.** (pop.) strigoaică: *dracii din tău ..., strigile.* AL.; *intră ielele şi strigile, fură laptele de la vaci, fură somnul copiilor.* EM. [Lat. ***striga***].

strígăt, strigăte n. **1.** sunet, cuvînt emis cu voce ridicată; răcnet, ţipăt, urlet, strigare: *scoteau cu toţii nişte strigăte guturale ..., un fel de mugete surde.* GHEŢIE; *ne-am speriat de strigătele care se auzeau de la etaj.* CĂRT.; **2.** (fig.) stridenţă: *nimic zgomotos, nimic aspru în opera lui Grigorescu, nici o violenţă, nici un strigăt.* VLAH.; **3.** tînguire cu voce tare; vaiet: *nu vor să audă strigătul suferinţei noastre*; **4.** sunet caracteristic scos de păsări şi animale; strigare: *am auzit strigătul subţire al cucoşelului de ieruncă.* SAD.; **5.** larmă; vociferare: *te asurzeau strigătele şi zgomotul ce făcea mulţimea de oameni.* ISP.; (fig.) *păcat numai că tot strigătul acesta* [al revistelor] *e o mistificare a opiniei publice.* MAIOR.; **6.** (rar) invocare, rugăciune rostită cu voce tare: *„aman" e strigătul turcilor şi al tătarilor cînd ei se află faţă cu un pericol.* AL.; **7.** îndemn insistent cu glas tare la o acţiune: *strigăte de luptă*; **8.** protest cu glas ridicat: *nu s-au speriat de strigătele poporului înfometat*; **9.** vorbă aspră, răstită, adresată cuiva; observaţie, reproş, ocară: *nu mai ţine nimeni seama de strigătele directorului*; **10.** chemare, rostind cu voce tare numele celui chemat: *la strigătul mamei am intrat în casă*; **11.** anunţare, înştiinţare cu voce tare a unui eveniment; semnalizare a unui pericol: *la strigătele bătrînei, hoţii au fugit*; **12.** (pop.) strigătură: *c-aşa-i jocu rămânesc, cu strigăt ardelenesc.* POP. [***Striga*** + *-ăt*].

strigătór, ~i, strigătoáre a. **1.** (rar) care strigă: *acelaşi dor tresare-n piepturi cînd glasul strigător răsună.* GOGA; (fig.) *să renunţe el la ... îndemnul strigător al conştiinţei sale revoltate?* CAR.; **2.** (fig.) strident; ţipător: *se stinse, între atîtea culori strigătoare,*

delicioasa siluetă neagră. CAR.; **3.** (fig.) care bate la ochi; izbitor, evident: *făcuse greşeli strigătoare şi totuşi se menţinuse în funcţie;* **strigător la cer,** se spune despre ceva de o gravitate deosebită, care revoltă, indignează sau despre ceva care trebuie luat neapărat în seamă, fiind evident: *dreptatea mea e strigătoare la cer.* VLAH.; *s-au umplut de păcate strigătoare la cer.* GHEŢIE. // m. **1.** (înv. şi pop.) vestitor, crainic: *pe cei respinşi de lege, pe cei tăgăduiţi, vreau însumi eu să-i apăr! aceste le vestiţi, trimiteţi strigătorii.* COŞB.; **2.** (înv.) propovăduitor: *a mare Dumnedzău strigătoriu iaste omul acesta.* DOS. [*Striga* + *-ător*].

strigătúră, strigături f. **1.** (specie a liricii populare în) versuri cu structură simplă şi conţinut erotic sau satiric, care se strigă în timpul dansurilor populare; chiuitură, ţipurităra, strigare, strigăt: *compuneam strigături pe care la dam flăcăilor pentru a fi strigate în toiul horelor de duminică.* R.L.; **2.** (în descîntece) deochi. [*Striga* + *-ătură*].

strígheˈ f. v. strede.

strigifórmă, strigiforme f. (la pl.) ordin de păsări de pradă care vînează noaptea, avînd capul mare, ochii mari aşezaţi în faţă, ciocul puternic; (şi la sg.) pasăre din acest ordin (ex.: bufniţa, cucuveaua, huhurezul, striga). [Din fr. *strigiformes*, lat. *strix*, *-gis* „strigă"].

strigoáicăˈ, strigoaice f. **1.** vrăjitoare, strigoaie, moroaică: *nu l-or putea scoate din mîna mea tot neamul strigoilor şi al strigoaicelor din lume.* CR.; **2.** spectru, moroi; strigoaie: *o fi umblînd ca o strigoaică pe la cămară, pe la bucătărie.* AL.; **3.** (fig.) femeie (bătrînă) urîtă şi rea: *strigoaica de vitregă iară se ţinu de cîra bărbatului său ca să-şi prăpădească copiii.* ISP. [*Strigoaie* + *-că*].

strigoáică² f. v. stirigoaie.

strigoáie f. v. stirigoaie.

strigói, strigoaie m., f. **1.** (mit.; pop.) fiinţă omenească născută sub zodii rele (cu o tichie sau căiţă pe cap şi cu şira spinării prelungită în formă de coadă scurtă, păroasă), care ziua, deşi pare că se comportă ca toţi ceilalţi oameni, ajutată de diavol, face vrăji şi farmece, iar noaptea, îndată ce adoarme îi iese sufletul ca să se ducă să se întîlnească cu alte asemenea suflete, mai ales pe la răspîntii, unde dansează împreună şi fac răutăţi neînchipuite (ucid copii, sugîndu-le sîngele, distrug căsătorii, cămine, averi, iau mana de la vaci şi de la semănături etc.); vrăjitor: *strigoii năvăleau în tinde, apoi în odăi, unde ... smulgeau pruncii-nfăşaţi din leagăne şi rupeau cu poftă din carnea lor fragedă.* CĂRT.; *oamenii care nu mănîncă usturoi şi se feresc de tămîie, în viaţa lor sînt strigoi.* POP.; **2.** sufletul unui mort (neiertat de păcate, cu trupul neputrezit etc.) despre care se crede că îşi părăseşte noaptea mormîntul (întrupat într-un animal) pentru a se întoarce printre ai săi şi a le pricinui tot felul de necazuri (moarte, boli etc.); moroi, pricolici: *cînd peste omul mort va sări pisica, se face strigoi.* POP.; *moroiul sau strigoiul este omul mort care n-a fost citit de popi.* POP.; **3.** (înv.; rar) zeu: *elinii ... făceau praznic lui Saturnus, adecă lui Cron strigoiului.* DOS.; **4.** epitet pentru un om rău, ursuz, retrograd: *boierii cei mai tineri ..., în aprinderea lor, numeau pe cei bătrîni: „rugini învechite, işlicari, strigoi".* CR.; **5.** (compus; bot.) **praful-strigoilor,** piedicuţă (*Lycopodium clavatum*). [*Strigă* + *-oi*].

strigoiáş, strigoiaşi m. **1.** (reg.) nume generic dat prin Moldova mai multor fluturi mici de noapte, care zboară în jurul unei surse de lumină; **2.** (entom.; reg.) strigă; cap-de-mort (*Acherontia atropos*). [*Strigoi* + *-aş*].

strigoíme f. mulţime de strigoi: *strigoimea se-ndeseşte horă mare învîrteşte lîngă turnul creştinesc.* AL. [*Strigoi* + *-ime*].

strilíci m. v. strelici.

strímer, strimere n. canal de gaz ionizat, cu bună conductibilitate, care se formează în spaţiul dintre doi electrozi supuşi unei mari diferenţe de potenţial şi care precedă formarea unei scîntei electrice, constituind traseul acesteia. [Din engl. *streamer*].

strimt a. v. strîmt.

strimtă vb. v. strîmta.

strimtáre f. v. strîmtare.

strimtúră f. v. strîmtură.

string, stringuri n. denumire dată unor obiecte extrem de mici, componente ale lumii microscopice: *desenul pe care mintea noastră-l percepe în clipa cît i se dă timp să-l perceapă, cu bule de spaţiu şi stringuri.* CĂRT. [Din engl. *string*].

stringént, ~ţi, stringentă, ~e a. care se impune neapărat, care nu suferă amînare; imperios, presant: *nevoi stringente.* [Din it. *stringente*].

stringénţă, stringenţe f. însuşirea de a fi stringent; obligativitate, urgenţă. [Din it. *stringenza*].

stripá, stripez vb. (tehn.; tr.) a realiza operaţia de stripare. [Din engl. *strip*, fr. *stripper*].

stripáj, stripaje n. (tehn.) stripare. [Cf. germ. *strippen*].

stripáre, stripări f. (tehn.) desprindere şi scoatere a lingourilor din lingotiere după solidificare, cu ajutorul unui pod rulant echipat cu striper; stripaj. [V. *stripa*].

stríper, stripere n. dispozitiv de prindere a lingourilor solidificate din lingotiere, aplicat la podul rulant, constituit dintr-un cleşte şi dintr-un piston. [Din germ. *Stripper*, engl. *stripper*].

stripping [stríping] n. metodă de înlăturare pe cale chirurgicală a varicelor. [Cuv. engl.].

stripteáse [striptíz] n. număr de cabaret în care dansatoarele se dezbracă (complet), treptat şi lent, în faţa spectatorilor, pe parcursul dansului: *îndrăzneala mişcării de strip-tease i s-o fi părut şocantă.* R.L.; (scris şi **strip-tease**). [Din engl., fr. *strip-tease*].

stripteuz, ~i, stripteuză, ~e [striptéz] m., f. tînăr sau tînără care practică striptease-ul. [Cf. fr. *strip-teaseuse*].

stríşte, strişti f. **1.** (înv. şi pop.) soartă: *fata ..., cînd se întorcea la soţul ei şi-l găsea văitîndu-şi tristea ..., ea îi zicea.* OD.; **2.** (înv. şi pop.) noroc: *se căina şi se întrista în sufletul ei că n-avea trişte.* ISP.; **3.** (înv. şi reg.) nenoroc; ghinion: *sînt oameni care aduc noroc, după cum îs alţii purtători de trişte.* VLAH.; (şi: (înv. şi reg.) **strîşte, triste**). [Din sl. *sŭrenšta*, *srešta*].

striu, striuri n. **1.** fiecare dintre dungile fine (deosebite prin culoare sau relief), paralele între ele, pe care le au anumite corpuri; striaţie: *striurile unei cochilii;* **2.** fiecare dintre şănţuleţele, paralele, executate pe suprafaţa unui element de construcţie, a unei piese etc., în scop decorativ sau pentru a o face mai aspră. [Din fr. *strie*].

striví, strivesc vb. **1.** (tr.) a turti printr-o apăsare puternică, a sfărîma printr-o lovitură violentă; a face fărîme, a stîlci, a zdrobi: *deschidea cutia, se făcea c-o dă şi o scăpa jos, unde o strivea imediat cu piciorul.* VLAH.; *ea strivi ţigara fumată numai pînă la jumătate.* GHEŢIE; **2.** (tr.) a strînge, a lovi tare, a apăsa puternic, provocînd deformarea, distrugerea: *degetele-i pătrund în muşchii grumazului strivindu-i.* CAR.; **3.** (tr.) a omorî prin presare: *striveşte un paianjen pe perete.* CĂL.; *mulţi oameni au fost împuşcaţi sau ... striviţi de autoblindate.* PATAP.; **4.** (fig.; tr.) a copleşi, a sufoca: *a murit într-o casă mare, luxoasă, strivită de datorii.* EL.; *vremurile din urmă i-au strivit pe bieţii oameni;* **5.** (fig.; tr.) a nimici, a distruge: *cine e nerod să ardă în cărbuni smarandul rar şi-a lui vecinică lucire s-o strivească în zadar?* EM.; **6.** (refl. recipr.) a se îmbulzi, a se înghesui (lovindu-se, rănindu-se): *lumea se strivea la coadă;* **7.** (tr. şi refl.) a (se) bate, a (se) terciui, a (se) storci: *căpşunele s-au strivit în sacoşă.* [Din sl. *sŭtryvati*].

strivíre, striviri f. **1.** acţiunea de a (se) strivi şi rezultatul ei; **2.** turtire, deformare: *strivirea maşinii;* **3.** lovire puternică; zdrobire: *se ferea strivirea degetelor la strung;* **4.** (fig.) copleşire; distrugere, nimicire: *şi astfel, din apăsare în apăsare ... ajungem la o strivire generală.* GHICA; **5.** terciuire: *strivirea fructelor.* [V. *strivi*].

strivít, ~ţi, strivită, ~e a. **1.** turtit, deformat: *cutii strivite;* **2.** lovit tare, zdrobit: *îl dureau buzele strivite;* **3.** (fig.) copleşit; distrus: *magnaţii naţiunei române strivite şi umilite.* NEGR.; **4.** bătut, terciuit: *am luat pentru bulion roşii strivite.* [V. *strivi*].

strivitór, ~i, strivitoáre a. **1.** care striveşte sau poate strivi; **2.** (fig.) apăsător, copleşitor; nimicitor, distrugător: *către sfîrşitul cărţii munca devenea strivitoare.* EL. [*Strivi* + *-tor*].

strivitúră, strivituri f. strivire; (concr.) contuzie: *avea pe trup multe strivituri.* [*Strivi* + *-tură*].

strîjnic, ~ci, strîjnică, ~ce m., f. (înv. şi pop.) cal (sau iapă) între unu şi trei ani, cu coama scurtă (neînvăţat la ham); mînz, cîrlan: *înham eu ... amîndoi strîjnicii la tîrlia mea.* VLAH. [Cf. sl. *strižnikŭ* „tuns"].

strîmb, ~i, strîmbă, ~e a. **1.** diform (din naştere, în urma unei boli etc.); sucit, strîmbat; încovoiat; cocoşat; (p. ext.) pocit, schimonosit: *bîlbîiţi cu gura strîmbă.* EM.; *cîte fete-s cu pieptare, toate-s strîmbe de spinare ..., dar mîndra cu şubeica e oablă ca secera.* POP.; **2.** care prezintă neregularităţi, care deviază sau se abate de la forma, de la linia normală; curbat, deformat: *copacii chirciţi, schilozi, cu ramuri strîmbe.* VLAH.; **3.** fără aliniere; co cotituri; întortocheat, sinuos: *linii strîmbe; drumuri strîmbe;* **4.** lăsat sau căzut într-o parte; aplecat, înclinat: *ţintirimul singur cu strîmbe cruci veghează.* EM.; **5.** (fig.) nedrept, incorect; necinstit: *ceea ce astăzi ţi se pare sucit şi strîmb va deveni mîine, prin repetare, normal.* GHEŢIE; *nu puteţi schimba această lume strîmbă?*; (subst.): *în ţara strîmbilor, cel drept umblă cu capul spart.* SAD.; **6.** (fig.) care denotă, trădează nedreptate, necinste: *judecata strîmbă în foc te-aruncă.* Z.; **7.** (fig.) greşit: *forţa de a scoate la lumină eroarea şi strîmba înţelegere a unor noţiuni.* R.L.; **8.** (fig.) pieziş: *privire, căutătură strîmbă;* **9.** (fig.) nesincer, fals; forţat, silit: *ascunzîndu-şi picuşorul de pizmă sub un zîmbet strîmb.* TUD.; **10.** (fig.) care deformează; făcut să înşele: *am văzut ... măcelari şi precupeţi vînzînd cu cîntare strîmbe şi m-am mîhnit.* FIL.; *dragostea mea pentru ea se reflectase ... într-o oglindă strîmbă.* PR. // adv. **1.** cu spatele încovoiat sau cu corpul aplecat într-o parte, sucit[1]: *băiatul stă strîmb cînd scrie;* **a sta** (sau **a şedea**) **strîmb şi a judeca drept,** a recunoaşte adevărul; **2.** într-o parte, pieziş: *un copăcel fraged, pornit să crească strîmb.* CAR.; **a ride** (sau **a surîde, a zîmbi**) **strîmb,** a rîde (sau a surîde, a zîmbi) în silă, forţat, nesincer: *ochitorii ceilalţi zîmbiră strîmb.* TUD.; **a privi** (sau **a se uita**) **strîmb,** a privi urît, dușmănos; **a călca strîmb,** a avea o comportare incorectă; a aluneca pe o cale greşită: *fata călcase strîmb;* **3.** (fig.) fals, mincinos: *vrei să-l înveţi de copil a se jura strîmb şi a nu măsura drept.* NEGR. // n. (fig.; înv. şi pop.) nedreptate, strîmbătate: *pogor văi şi dealuri urc, dau şi strîmb şi drept la turc.* POP.; **cu strîmbul,** în mod fals; pe nedrept: *şi vă îndulciţi cu strîmbul.* DOS.; (reg.) **a călca cu strîmbul,** a călca cu stîngul; (fam.) **a-i veni cuiva cu strîmbul,** a nu-i veni cuiva la socoteală; a-i displăcea, a nu-i conveni. // f. (înv. şi reg.) veche monedă de argint a cărei valoare varia de la 10 la 20 de creiţari. [Lat. pop. *strambus* (=*strabus*)].

strîmbá, strîmb vb. **1.** (tr. şi refl.) a devia sau a face să devieze de la poziţia normală; a (se) deforma, a (se) suci, a (se) încovoia, a (se) cocoşa; (p. ext.) a (se) poci, a (se) schimonosi: *un zîmbet prostesc ... îi strîmba gura.* PR.; *vîntul îi strîmbase pălăria;* **a-şi strîmba gîtul** sau **a i se strîmba cuiva gîtul,** a-şi suci gîtul pentru a privi într-o anumită direcţie: *li se strîmbaseră gîturile uitîndu-se după ea.* ISP.; (pop.) **a strîmba cuiva gîtul,** a suci cuiva gîtul: *tu să mi-o prinzi ... şi să-i strîmbi gîtul oleacă, să se înveţe ea de altă dată a mai purta lumea pe degete.* CR.; (reg.) **a strîmba cuiva fălcile,** a bate tare pe cineva, lovindu-l peste obraz: *ian auzi-l, mai degrabă i-ai putea strîmba fălcile decît vorba.* CR.; **2.** (tr. şi refl.) a prezenta sau a face ca ceva să prezinte neregularităţi, abateri, devieri etc. de la forma normală, iniţială; a (se) curba, a (se) întoarce: *s-a strîmbat lama cuţitului;* **3.** (tr. şi refl.) a (se) apleca, a (se) înclina, a (se) lăsa, a (se) pleca: *un om ... apucase un copac mare de vîrf, şi-l strîmba.* CR.; **4.** (refl.) a-şi schimba expresia feţei în semn de nemulţumire sau pentru a stîrni hazul, a insulta etc.; a se maimuţări, a se

schimonosi: *ne strîmbam şi ne arătam colţii, răcneam gutural.* CĂRT.; **a se strîmba de rîs,** a râde cu poftă, a se prăpădi de rîs: *se strîmbă de rîs, ca de o glumă.* VOIC.; (intr.) **a strîmba din nas,** a-şi arăta nemulţumirea, dispreţul printr-o mişcare caracteristică a feţei: *strîmbă din nas că nu-i place.* SOR.; **5.** (tr.) a imita pe cineva în bătaie de joc, prin gesturi şi grimase: *Saşa sărea, şchiopătînd şi strîmbîndu-mă.* NEGR.; **6.** (fig.; refl.) a face mofturi, a se fandosi: *cînd ... e servit se strîmbă că nu-i place mîncarea.* PR.; **7.** (fig.; înv. şi pop.; tr.) a denatura, a mistifica, a răstălmăci: *voi strîmbaţi grăitele svintei evanghelii.* DOS.; *închipuirea mea ... strîmba după voia şi placul ei chiar şi legea vaselor comunicante.* BL. [De la ***strîmb***].

strîmbáre, strîmbări f. faptul de a (se) strîmba; strîmbat[2]. [V. ***strîmba***].

strîmbát[1], ~ţi, strîmbată, ~e a. **1.** deviat de la poziţia normală; diform, sucit, cocoşat; (p. ext.) hidos, pocit, respingător: *rămăsese cu picioarele strîmbate*; **2.** cu neregularităţi, abateri de la forma normală, iniţială; curbat, deformat, deplasat: *îndreptă covorul strîmbat*; **3.** plecat, înclinat, lăsat într-o parte: *tăia copacii strîmbaţi.* [V. ***strîmba***].

strîmbát[2] n. strîmbare: *degeaba vă mai lăudaţi voi cu strîmbatul lemnelor.* CR. [V. ***strîmba***].

strîmbătáte, strîmbătăţi f. (înv. şi pop.) nedreptate; neadevăr, minciună: *este chemat unul din fabrică să înceapă lupta împotriva strîmbătăţii.* CĂL.; *hai inimă mai departe să scăpăm de strîmbătate.* POP; **cu** (sau **pe**) **strîmbătate a)** în mod nedrept, pe nedrept: *mai bine puţin cu dreptate decît mult cu strîmbătate.* PANN; **b)** în mod fals: *de-ţi spune cu strîmbătate Domnul nu vă face parte.* POP [***Strîmb*** + *-ătate*].

strîmbătăţí, strîmbătăţésc vb. (înv. şi reg.; tr.) a nedreptăţi: *popa ... ţinea cu cei bogaţi şi strîmbătăţea pe cei săraci.* C.L. [De la ***strîmbătate***].

strîmbătór, ~i, strîmbătoáre a. (rar) care se strîmbă: *o momiţă strîmbătoare, sărind iute-n urma lor.* AL. [***Strîmba*** + *-ător*].

strîmbătúră, strîmbături f. **1.** faptul de a (se) strîmba; grimasă, schimonoseală a feţei, schimă: *cînd ieşea în lume, tata avea o strîmbătură nemulţumită.* GHEŢIE; *strîmbături din nas*; **2.** (rar) sclifoseală, fandoseală: *ce personagiu ridicol! ... îmi irită nervele cu strîmbăturile lui.* AL.; **3.** (fig.; înv.) minciună: *va înfăţoşa toate strîmbăturile ereselor.* DOS.; **4.** (fig.) nedreptate: *ştiam eu că strîmbături n-o să-mi facă, era dreaptă ca însuşi adevărul.* PAP.-B.; **5.** obiect strîmb: *poţi face strîmbături din drepţi copaci.* COŞB. [***Strîmba*** + *-ătură*].

strîmbet, strîmbete n. (rar) strîmbătură, grimasă: *îmi răspunse cu un zîmbet ce semăna a strîmbet.* NEGR. [***Strîmb*** + *-et*].

strîmsureá f. v. strînsurea.

strîmt, ~ţi, strîmtă, ~e a. **1.** care nu este (destul de) larg; cu lărgime mică; îngust: *Mihai trage pe vizirul Sinan-paşa într-un loc strîmt.* BĂLC.; **2.** care nu este (destul de) lat; cu lăţime mică: *printre crengi scînteie stele, farmec dînd cărării strimte.* EM.; **3.** cu deschidere mică: *gaură strîmtă*; **4.** cu volum redus; neîncăpător, necuprinzător, nespaţios: *săniuţa ... e cam strîmtă pentru doi.* AL.; *odăiţele sînt strîmte.* SAD.; **5.** croit pe corp, foarte lipit de corp; prea mic faţă de dimensiunile persoanei: *e mai rău cînd e gheata strîmtă.* CAR.; *fustă strîmtă*; **6.** (fig.) redus, restrîns; insuficient: *ce a făcut ... pentru iubirea lui, este imposibil de descris pe larg într-un cadru aşa de strîmt.* CAR.; **7.** (fig.) lipsit de orizont, de înţelegere; meschin, mărginit, redus: *trăind în cercul vostru strîmt norocul vă petrece, ci eu în lumea mea mă simt nemuritor şi rece.* EM. // n. (pop.) strîmtoare; (fam.) **a prinde pe cineva la strîmt**, a profita că cineva nu are spaţiu de acţiune, că este în dificultate; a profita de ocazie: *m-a prins la strimt într-un colţ din cîrciuma minorilor.* CAR.; **a fi la largul unuia şi la strîmtul altuia**, a fi, a ajunge într-o situaţie avantajoasă, profitînd de situaţia grea, dificilă a altcuiva: *acum e la largul ei şi la strîmtul meu.* PANN; (şi: (înv. şi pop.) **strimt**). [Lat. **strinctus* (=*strictus*)].

strîmtá, strîmtez vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) face mai strîmt, a (se) îngusta; a (se) strînge; a (se) strîmtora: *Dîmboviţa se strimteză şi se astupă din zi în zi.* GHICA; **2.** a face sau a deveni (foarte) strîns pe corp: *croitorul mi-a strîmtat costumul*; **3.** a deveni sau a face să devină mai puţin încăpător, necuprinzător, nespaţios; a (se) reduce, a (se) micşora: *s-au strîmtat locurile, iar oamenii s-au înmulţit*; (şi: (înv. şi pop.) **strimta**). [De la ***strîmt***].

strîmtár, strîmtari m. (pop.; mai ales la pl.) iţari strîmţi pe picior; (şi: **strîmţar**). [***Strîmt*** + *-ar*].

strîmtáre, strîmtări f. 1. acţiunea de a (se) strîmta şi rezultatul ei; strîmtat[2], micşorare, îngustare: *strîmtarea pantalonilor*; **2.** (fig.; înv.) sărăcie; neajungere: *măcară că la unele cuvinte să fie fost foarte cu nevoie tălmăcitorilor, pentru strimtarea limbii româneşti.* BIBLIA; (şi: (înv.) **strimtare**). [V. ***strîmta***].

strîmtáş, strîmtaşi m. **1.** fiecare dintre ochiurile de curea legate la cele două extremităţi ale şoldarului hamului, prin care trec şleaurile; **2.** belciug de la capătul căpăstrului calului, care împiedică strîngerea excesivă a acestuia. [***Strîmt*** + *-aş*].

strîmtát[1], ~ţi, strîmtată, ~e a. 1. îngustat; strîmt, strîmtorat: *curba strîmtată a şoselei*; **2.** micşorat: *teritoriu strîmtat.* [V. ***strîmta***].

strîmtát[2] n. strîmtare: *am dat haina la strîmtat.* [V. ***strîmta***].

strîmtéţe, (rar) **strîmteţi** f. **1.** (rar) strîmtime: *influenţa strîmteţei cercului luminos este ... hotărîtoare.* MAIOR.; **2.** (reg.) strîmtoare: *e mare strîmteţe în casa noastră.* [***Strîmt*** + *-eţe*].

strîmticél, ~i, strîmticeá (~ícă), strîmticele a. diminutiv al lui strîmt: *închizîndu-să într-o chilie strîmticea.* DOS.; *căsuţa cam strîmticică, dar bună.* [***Strîmt*** + *-icel, -icea* (*-icică*)].

strîmtíme, strîmtimi f. 1. însuşirea de a fi strîmt; îngustime, micime, strîmteţe: *strîmtimea încăperilor*; **2.** (concr.) loc strîmt: *l-a prins într-o strîmtime.* [***Strîmt*** + *-ime*].

strîmtoáre, strîmtori f. **1.** loc strîmt (de trecere); (spec.) defileu, trecătoare, pas[2], strungă: *Strîmtoarea Termopile*; **2.** fîşie îngustă de apă care leagă două mări, despărţind două porţiuni (apropiate) de uscat: *azi acelui loc i se zice strîmtoarea de la Gibraltar.* ISP; **3.** (p. gener.) spaţiu strîmt; îngustime, strîmtură, strîmteţe: *în codrii mereu pustii ... a intrat fata voinică şi se duce fără frică pe-o strîmtoare de potică.* AL.; (fig.) *să te zvîrcoleşti în strîmtoarea sufletului tău celui rece.* EM.; **4.** (fig.) mărginire: *strîmtoarea de minte a celor mai mulţi.* EM.; **5.** (fig.) starea celui care are de suportat greutăţi, necazuri; (spec.) situaţie grea, stînjenitoare, datorită lipsei de bani; încurcătură, ananghie; strîmtorare: *duşmanu-i la strîmtoare.* AL.; *adunînd ban lîngă ban ..., izbuti să se salte din strîmtoare.* GHEŢIE. [***Strîmt*** + *-oare*].

strîmtorá, strîmtorez vb. **1.** (înv. şi pop.; tr. şi refl.) a (se) strîmta: *uliţele au fost strîmtorate*; **2.** (fig.; tr.) a împiedica: *aceste lucrări de fantasie ... nu erau strîmtorate de nici o lege, de nici o regulă.* OD.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) îngrămădi într-un loc strîmt; a (se) înghesui: *armata Turciei strîmtorată lîngă Sissek.* BĂLC.; **4.** (fig.; tr.) a obliga, a constrînge: *i-au luat la goană şi ... i-au strîmtorat de a se depărta prin păduri şi poteci.* PETR.; **5.** (refl. şi tr.) a-şi restrînge cheltuielile, a se mulţumi cu o viaţă modestă, din lipsă de mijloace materiale: *groful nostru e strîmtorat rău de tot de cămătari.* AG.; (şi: (înv. şi pop.) **strîmtori**). [De la ***strîmtoare***].

strîmtoráre, strîmtorări f. 1. acţiunea de a (se) strîmtora şi rezultatul ei; strîmtoare, înghesuială; **2.** (fig.) situaţie grea, nevoie (băneaască); strîmtoare; ananghie: *aşa în strîmtorare şi în nelinişte cum am trăit, şi tot mi-a fost dragă viaţa.* VLAH. [V. ***strîmtora***].

strîmtorát, ~ţi, strîmtorată, ~e a. **1.** (înv.) îngustat; îngust: *canal strîmtorat*; **2.** (înv.) constrîns: *acea persoană este mai puternică, mai puţin strîmtorată prin mărginirea împrejurărilor.* MAIOR.; **3.** aflat într-o situaţie dificilă, jenantă, din lipsa mijloacelor materiale: *mă aflu tare strîmtorat aci ... fără parale multe şi fără haine.* GHICA; (adv.) *trăia foarte strîmtorat.* GHEŢIE; **4.** stingherit, încurcat: *eram strîmtorat, eu, atît de sigur de mine de obicei, eram nelalocul meu.* PETR. [V. ***strîmtora***].

strîmtorí vb. v. strîmtora.

strîmtúră, strîmturi f. 1. (înv. şi pop.) loc strîmt, strîmtoare; trecătoare: *au dat la strimturi ca acele de nu era nice de cal, nice de pedestru.* UR.; **2.** (înv.) îngustime: *nu poate încăpea cămila pren ureachile acului, derept multă strimtură şi pentru multă grosime a cămilei.* COR.; (şi: (înv. şi pop.) **strimtură**). [***Strîmt*** + *-ură*].

strîmţár m. v. strîmtar.

strîngătór, ~i, strîngătoáre a. şi m., f. (persoană) care strînge, care agoniseşte; econom; (p. ext.) zgîrcit: *medicina e meserie de aur, priceput să fii şi strîngător, că în cîţiva ani ai făcut avere.* GHEŢIE; *averea strîngătorului trece în mîna cheltuitorului.* Z. // m. 1. (înv.) perceptor: *strîngătorii haraciului*; **2.** (rar) colector: *strîngători de cîrpe.* [***Strînge*** + *-ător*].

strînge, strîng vb. **1.** (tr.) a apăsa cu putere o fiinţă, un lucru din mai multe părţi (reducîndu-i volumul, modificîndu-i forma); a presa: *îi luă faţa în mîini şi ... o strînse cu atîta foc.* EM.; *zidul rău mă strînge, trupuşoru-mi frînge.* POP.; **a strînge pe cineva cu uşa** (sau **în balamale, în cleşte, în chingi etc.**), a sili pe cineva să facă, să recunoască ceva; (p. ext.) a lua pe cineva din scurt: *îmi vine să-i strîng cu uşa ..., să-mi hotărască odată ce gînduri au.* AL.; **a strînge pe cineva în spate** (sau **de, între umeri**) **(de frică** ori **de frig)**, a se înfiora de frig sau de frică: *frigul îl cam strîngea între umeri, dar trebuia să rabde.* ZAME; **2.** (tr.) a jena, a da o senzaţie de discomfort (fiind prea strîmt); a bate: *fiecare ştie unde-l strînge opinca.* Z.; **3.** (tr.) a fi îmbrăcat cu o haină (prea) strîmtă, a fi încins tare; a încinge; a fi jenat de aceasta: *şorţul îi strîngea talia accentuîndu-i rotunzimile.* IBR.; *domnişoare strînse în corset;* **4.** (fig.; tr.) a constrînge: *prin foame nu era chip să-i strîngă.* CAR.; **5.** (tr.) a prinde (foarte) puternic cu mîna, cu mîinile şi a trage (cît mai) aproape de sine; a încleşta: *cînd văd că mîţa face năzuri, ţ-o strîng de coadă.* CR.; **a(-i sau -şi) strînge cuiva** sau **cu cineva mîna** (ori **mîinile**), a da mîna cu cineva: *astăzi stă la taclale cu d-ta şi-ţi strînge mîna.* REBR.; **a strînge pe cineva de gît**, **a)** a sugruma: *dacă moartea mea ţi-ajută, vino, strînge-mă de gît.* COŞB.; **b)** a nemulţumi; a supăra: *asta mă strînge pe mine de gît.* CAR.; **6.** (tr.) a cuprinde în braţe; a îmbrăţişa: *aş fi strîns-o în braţe ... şi aş fi sărutat-o.* EL.; **7.** (tr.) a trage (foarte) tare de capetele unei sfori, ale unei curele etc. înfăşurate în jurul cuiva sau a ceva, pentru a lega mai bine: *ai strîns curelele geamantanului?*; (pop. şi fam.) **a strînge cureaua** (sau **baierile pungii**), a răbda (de foame); a face economii (mulţumindu-se cu puţin): *strînse cu nădejde băierile pungii.* GHEŢIE; **8.** (tr.) a lipi (foarte) mult un laţ, o buclă etc. de obiectul în jurul căruia este înfăşurat: *îşi făcu cruce, îşi strînse laţul de gît şi ... îşi dete drumul în aer.* VLAH.; **9.** (tr.) a trage frîul pentru a stăpîni şi conduce calul: *plecînd apoi cu toţii strîng frîiele, dau pinteni.* AL.; **10.** (tr.) a lega, a fixa cu ceva ca să nu se desfacă, să nu cadă, să nu atîrne etc.: *se pieptănase lins şi îşi strînsese părul la ceafă.* PR.; **11.** (tr.) a aduna, petrecînd una peste alta, marginile unui veşmînt, acoperind corpul; a înfăşura: *îşi strînse şi mai mult paltonul*; **12.** (fig.; tr.) a întări legăturile de prietenie, relaţiile cu cineva; a consolida: *oarece ... slujbe ... strîng mai mult legăturile oamenilor virtuoşi.* HEL.; *ar fi fost un bun prilej de a mai strînge relaţiile dintre familii.* GHEŢIE; **13.** (tr.) a închide (tare) pleoapele, ochii, gura, buzele etc., ţinînd lipite între ele părţile mobile: *strîngînd ochii silit şi tare, a înecat visul său în întuneric.* EM.; (pop. şi fam.) **a-şi strînge gura**, a tăcea; **a-şi strînge buzele** sau **a strînge din buze**, a apropia şi a-şi încreţi buzele, în semn de nemulţumire, de dispreţ etc.; (intr.) **a strînge din umeri**, a ridica umerii în semn de dispreţ, nedumerire, nepăsare: *străjerii ... se uită lung unul la altul şi strîng din umere.* CR.; **14.** (tr. şi intr.) a încleşta (foarte) puternic dinţii, fălcile, pumnii etc.: *George-n munte pumnii-şi strînge ... şi de multă ciudă plînge.* COŞB.; *strîngea dinţii şi respira greu, înfricoşată să n-o copleşească plînsul.*

REBR.; **15.** (tr.) a îndoi hîrtii, a împături obiecte de pînză etc.; a plia: *şi-a strîns hainele păturele*; **16.** (tr.) a aduce cît mai aproape părţi ale propriului corp; a apropia: *paseri ... strîngînd ale lor aripi căzute de lung zbor.* AL.; *îşi strînse picioarele sub ea*; **17.** (refl.) a-şi reduce dimensiunile; a intra la apă: *flaneaua s-a strîns la spălat*; **18.** (refl.) a se ghemui, a se chirci, a se zgîrci: *cînd trec copii, sub tufă eu mă strîng.* COŞB.; **a se strînge ghem,** a se ghemui; **a se strînge în sine,** a se închide în sine, a deveni necomunicativ: *omul strîns în sine ... nici n-are nevoie de spaţiu.* ARG.; **19.** (refl.) a se contracta; **a i se strînge cuiva inima** (sau **sufletul**), a simţi o emoţie puternică, o supărare mare: *să iubească – ideea aceasta îi strîngea adesea inima.* EM.; **20.** (refl. recipr.) a se ghemui lîngă cineva; a se lipi unul de altul; a se înghesui: *se strîngeau, se înghesuiau unul într-altul ca să se încălzească.* VLAH.; **21.** (tr.) a înşuruba (foarte) tare o piesă filetată: *dacă ... s-a slăbit un şurub ... scoate cheia, strînge şurubul slab.* ST.; **a strînge şurubul,** a folosi mijloace de constrîngere: *să meargă negreşit ... să vorbească în daravera mea, să strîngă şurubul.* M.CAR.; **22.** (tr.) a aduna laolaltă lucruri risipite, făcînd grămezi, mănunchiuri etc.; a culege: *mîndre flori cîmpene eu pentru dînsa strîng.* EM.; (fig.) *pîn-atunci, unul îşi strînge sub bolta lui, şirag de stele.* VLAH.; **23.** (tr.) a lua şi a aşeza ceva la loc sigur, ferit; a pune bine; a păstra: *sfîrşind, strînse ochelarii, îşi luă şlicul şi ieşi.* NEGR.; *banul de găsit să-l strîngi, că-i cu noroc.* POP; **24.** (tr.) a aşeza la loc, a face ordine; a deretica: *în casă e strîns tot, dichisit, fiecare lucruşor pus la locul lui.* VLAH.; **a strînge masa,** v. **masă**; **a strînge patul** (sau **aşternutul**), a aduna de pe pat plapumă, perne etc. şi a le pune (undeva) în ordine; a face patul; **25.** (tr.) a aduce într-un singur loc; a aduna, a acumula; a concentra: *era o beserecă aproape de sveta Sofia şi era strînse cărţi într-însa.* MOXA; (fig.) *la o vîrstă aşa de crudă a strîns în devla lui atîta învăţătură.* VLAH.; **26.** (tr.) a colecta (ape): *vestitul grădinar ... a strîns apele într-un eleşteu.* GHICA; **27.** (înv. şi reg.; tr.) a scurge: *Noema ... au deprins toate torcăturile de lînă ..., a strînge brînză şi unt.* COSTIN; **28.** (tr.) a culege fructe, cereale etc.; a recolta: *crezi tu că vom putea noi singuri secera şi strînge atîta amar de grîu?* CR.; *să strîngi vara, ca să ai iarna.* SOR.; *nu strîng toate muştele miere.* Z.; **29.** (tr.) a colecţiona: *scriitorii noştri n-au avut de unde strînge cărţi.* UR.; **30.** (tr.) a agonisi, a economisi, a chivernisi: *odată strîns primul milion, celelalte vin de la sine.* GHEŢIE; **a strînge bani albi pentru zile negre,** a fi (foarte) chibzuit şi econom; **31.** (tr.) a percepe, a încasa: *percepţaşul strîngea dările;* **32.** (tr.) a aduna, a colecta obiecte: *de ce, mă rog, să aruncăm la gunoi zdrenţele, răzuiturile de lemn ... şi să nu le strîngem, să le topim?* GHICA; **33.** (refl. şi tr.) a (se) întruni, a (se) reuni (într-un loc sau în jurul cuiva): *cînd se va strînge sfatul, închideţi porţile.* DELAVR.; *femeile ies la porţi, se strîng pe podeţe şi încep a meliţa.* SAD.; **a (se) strînge de pe drumuri** sau (**pe**) **acasă**, a sta (sau a determina să stea) acasă; a (se) face om aşezat: *te-am strîns de pe drumuri ... şi tu vrei necinstea casei mele!* CAR.; **a nu-şi** (**mai**) **strînge picioarele** (**de pe drumuri**), v. **picior**; (reg.) **a-şi strînge lioarba** (sau **buzişoarele**), a tăcea: *ia mai bine ogoieşte-te oleacă şi mai strînge-ţi buzişoarele acasă.* CR.; **a** (**se**) **strînge în jurul cuiva**, a (se) mobiliza la ceva; **a strînge oaste** (sau **oştire, armată**), a mobiliza: *îşi strînse oastea alcătuită din români şi ardeleni.* ISP.; **a-l strînge Dumnezeu** (sau **moartea**) (**la sine**), a muri: *l-a strîns Dumnezeu acum vreo zece ani.* REBR. [Lat. *stringere*].

strîngere, strîngeri f. **1.** acţiunea de a (se) strînge şi rezultatul ei; strîns[2]; **2.** apăsare, presare: *strîngere cu uşa*; **3.** apucare, strînsoare; prindere, încleştare; **strîngere de mînă** sau **strîngerea mîinii,** întindere a mîinii drepte şi prindere cu ea a mîinii drepte a altcuiva, ca gest de salut, de afecţiune, de recunoştinţă: *această strîngere de mînă îmi ridică imediat moralul.* CAR.; **4.** îmbrăţişare, înlănţuire cu braţele: *cu geana ta m-atinge pe pleoape să simt fiorii strîngerii în braţe.* EM.; **5.** înnodare, legare a unei sfori, a unei curele etc.; **6.** îndoire a unei hîrtii, împăturire a unor obiecte de pînză etc.; **7.** contractare; închircire; **strîngere de inimă**, sentiment puternic de teamă, de durere, de nelinişte etc.: *totdeauna m-am gîndit cu strîngere de inimă la această tragică revedere.* SAD.; **8.** înşurubare: *strîngerea filetului*; **9.** punere la un loc, adunare a unor obiecte, fiinţe etc. risipite; împachetare; (p. ext.) păstrare: *ordonă strîngerea tuturor tablourilor laolaltă şi le expedie.* CĂL.; *strîngerea materialului documentar*; **10.** culegere, recoltare: *strîngerea grînelor*; **11.** agonisire, economisire, chivernisire: *se gîndea la strîngerea unei sume pentru nunta fetei*; **12.** percepere: *trebuie să umble negreşit prin comună, să zorească strîngerea birurilor.* REBR.; **13.** întrunire, reunire (undeva sau în jurul cuiva): *strîngerea manifestanţilor în piaţă*; **14.** mobilizare: *strîngere de oşti.* [V. ***strînge***].

strîns[1], ~şi, strînsă, ~e a. **1.** apăsat, presat; **2.** (croit să stea) lipit de corp, ajustat (pe talie); strîmt: *purta o rochie strînsă pe talie.* GHEŢIE; **3.** prins puternic cu mîna, cu mîinile şi tras aproape de sine; încleştat: *ţinea mînele tinerei ... strînse între ale sale cu o familiaritate neiertată.* NEGR.; (adv.) *se repede la mîna isnafului, pe care o apucă strîns.* CAR.; **4.** (fig.) sever, riguros, pertinent; ferm: *făcu o strînsă analiză*; (adv.) *îşi ţinea nepotul mai strîns decît ar fi fost necesar.* GHEŢIE; **5.** îmbrăţişat, înlănţuit cu braţele: *doi junei tineri ... îmi dorm strîns şi cuprinş.* POP.; **6.** legat sau înfăşurat (foarte) tare în jurul cuiva sau a ceva ca să nu se (mai) desfacă: *pansament strîns*; (adv.) *îmi luară armele şi mă legară strîns.* BOL.; **7.** încins peste mijloc: *crăiasa ... vede-n loc că strînsă-i stă mai bine.* COŞB.; **8.** (fig.) apropiat, intim; consolidat, trainic: *din cauza strînselor relaţiuni ce aveau cu fanarioţii ..., contractaseră încă de pe atunci o mulţime de viciuri.* FIL.; **9.** (fig.) aflat într-un raport de interconditionare; interdependent; puternic: *între cuvinte se stabileşte o strînsă legătură*; (adv.) *problemele culturale şi sociale se leagă strîns între ele*; **10.** (fig.) concentrat, concis, succint: *Nicu Bălcescu scria lesne, stilul său era limpede, strîns, nervos şi elegant.* GHICA; **11.** (fig.) bine închegat; precis, riguros: *toată ideea aceasta are trebuinţă de o meditare mai strînsă.* MAIOR.; **12.** închis (foarte) tare; lipit: *închise ochii, dar două lacrimi mari se iviră pe pleoapele strînse.* VLAH.; **13.** încleştat puternic (de supărare, de furie etc.): *a rămas cu pumnii strînşi, fără de glas.* COŞB.; (**a fi**) **cu mîna strînsă** sau **strîns la mînă** (ori **la chimir**) sau **mînă strînsă**, (a fi) econom, chibzuit la bani; (p. ext.) (a fi) zgîrcit: *strîns la mînă, a adunat în scurt timp avere.* ST.; **14.** îndoit; împăturit; pliat: *venea duiumul oastei ... cu steagurile strînse.* NEGR.; **15.** adus (cît mai) aproape de propriul corp; apropiat: *stătea pe ţărm, cu aripile strînse*; **16.** ghemuit, chircit: *fata doarme pe brînci ori strînsă făcută ghem.* ISP.; **17.** lipit de cineva sau de ceva (pentru protecţie, alinare etc.); înghesuit: *fetiţa rămase strînsă lîngă mamă-sa*; (adv.) *se lipi şi mai strîns de noi*; **18.** (despre organe, muşchi, ţesuturi etc.) contractat; (**a fi**) **cu inima strînsă** (sau **cu sufletul strîns**), (a fi) emoţionat, speriat, neliniştit etc.: *Maria! şopti el cu inima strînsă.* EM.; **19.** (reg.) bolnav de strîns[2]: *copilul e strîns*; **20.** (rar) înşurubat foarte tare: *piuliţă strînsă*; **21.** adunat în grămezi, în mănunchiuri etc.: (fig.) *dealuri neregulate, din ce în ce mai strînse, mai apropiate, încep a se ivi.* VLAH.; **22.** des; compact: *rînduri strînse*; **23.** degajat, debarasat (de veselă, de tacîmuri, de resturi de mîncare etc.): *mese strînse*; **24.** (rar) pus bine, la loc ferit, dosit: *Ivan ... scoase cele două carboave de unde le avea strînse.* CR.; **25.** cules, recoltat: *grîu strîns*; **26.** pus deoparte; agonisit, economisit, chivernisit: *voia să-şi cumpere o maşină din banii strînşi*; **27.** econom, cumpătat; zgîrcit: *e şi strîns şi-apucător.* DELAVR.; **28.** adunat, întrunit, reunit: *se temea de mulţimea strînsă.* // f. (pop.) ceea ce strînge cineva; recoltă; provizie; avere: *albina vrednică însă d-orce floare face strînsă.* PANN; **a face strînsa cu cineva**, a face casă, menaj, a convieţui cu cineva: *nici cu asta nu fac casă, nici cu dînsa nu fac strînsa.* POP. [V. ***strînge***].

strîns[2] n. **1.** faptul de a (se) strînge; strîngere; **2.** prindere, apucare (puternică) cu mîna, cu mîinile; **strîns de mînă** sau **strînsul mîinii,** strîngere de mînă: *un gest, un semn, un strîns de mînă, o să-l simt.* NEGR.; **3.** îmbrăţişare: *dacă-i vrun drăguţ al ei ..., răpede-i mai dă şi-un strîns în braţe.* POP; **4.** legare, înnodare a unei sfori, a unei curele etc.; (fam.) **strînsul curelei**, faptul de a trece la un regim de economii, de a răbda (de foame); **5.** (pop.) boală a copiilor mici, caracterizată prin colici, care-i fac să se ghemuiască, să se zvîrcolească, să plîngă; (spec.) apucat, epilepsie; **6.** (mit.; pop.) duh rău care ar provoca această boală: *la mijlocul drumului mi l-o întîlnit strînsu.* POP; **7.** adunare, strîngere în grămezi, în mănunchiuri etc.: *strînsul, căratul şi clădітul fînului.* VLAH.; **8.** debarasare, degajare (a unei mese); (fam.) deretícare: *eram responsabilă cu strînsul mesei; abia terminase strînsul prin casă;* **9.** adunatul recoltei; cules, recoltat: *strînsul porumbului*; **10.** timpul, momentul culesului recoltei: *ardeau căpiţele de fîn, clăile şi şirele de grîu, că era tocmai în strînsul bucatelor.* GHICA. [V. ***strînge***].

strînsătúră, strînsături f. (înv. şi reg.) **1.** strîngere; **strînsătura de mînă**, strîngere de mînă: *unuia arunca o ochire, altuia un zîmbet, celuilalt o strînsătură de mînă.* GANE; **2.** strînsoare, strîns. [***Strîns[2]*** + *-ătură*].

strînsoáre, strînsori f. **1.** apăsare, presare, strîngere; legătură prea strînsă: *este tocma ca şi Lazăr, legat de mîini şi de picioare şi înfăşat cu strînsoare tare.* ANTIM; **2.** (rar) roadere, batere: *abia scăpase de strînsoarea pantofilor*; **3.** (concr.; înv.) gaică (la veşmintele preoţeşti): *strînsorile hainelor.* BIBLIA; **4.** (înv.) pedeapsă; tortură: *călugăriţe în multe feluri de munci ispitite şi puse la strînsoare.* DOS.; **5.** (fig.; înv.) constrîngere, oprimare: *strînsoare mare pentru bani făcea tutulor, şi boierilor, şi neguţătorilor, şi a toată ţara.* N.COSTIN; **6.** (fig.; înv.) poruncă, ordin: *oricine va ascunde şi va tăcea uciderea şi moartea tătîne-său ... să i se dea strînsoare să spuie.* PRAV.; **7.** (fig.; înv.) strîmtorare, ananghie: *căzacii amu fiind la mare strînsoare de hrană ..., rădăcini mînca.* COSTIN; **8.** (rar) supraveghere strictă, pază: *iată supt ce strînsoare trăiesc.* NEGR.; **9.** (pop.) spaţiu foarte strîmt; strîmtoare: *voia să scape de strînsoarea acelei case*; **10.** apucare, prindere cu mîna şi apropiere de sine; încleştare: *îl făcui să se holbeze în strînsoare, din roşcat se făcu vînăt.* PR.; **11.** îmbrăţişare, înlănţuire cu braţele: *urmară strînsori de împăcare*; **12.** contractare; încordare: *îşi reazemă inima, în care simte o strînsoare nedefinită, pe mîna dreaptă.* CAR.; **13.** (înv. şi pop.; la pl.) colici; **14.** (înv. şi pop.) cules, recoltare; recoltă: *anul ăsta au multă strînsoare*; **15.** (rar) agonisire, economisire: *strînsoarea cu lăcomie şi avuţia slujeaşte noaă numai într-această lume.* VARL.; **16.** (concr.) avere; bogăţie: *nu dori, nici nădăjdui spre strînsoare multă, ca să nu te asemeni bogatului* (a. 1785). GCR. [***Strîns[2]*** + *-oare*].

strînsúră, strînsuri f. **1.** apăsare, presare, strîngere; legătură prea strînsă: *l-au găsit ... cu muşchii curmaţi de strînsura frînghiilor, cu căluşu-n gură.* CAR.; **2.** (med.; pop.) strîns[2]; epilepsie, apucat; **3.** cules, recoltare; (concr.) (cantitate din) ceea ce se strînge; grămadă, morman, mănunchi: *o strînsură de coji de seminţe zvîrlite într-un cinema de periferie.* R.L.; **4.** (înv. şi pop.) recoltă: *oamenii se mişcau domol în ogrăzi şi grădini, rînduind strînsura de toamnă.* SAD.; **5.** (înv. şi pop.) nutreţ: *lîngă şură nu-i strînsură cît să ieie-un pai în gură.* POP.; **6.** (înv.) agonisire de bunuri: *oamenii ceia bunii nu lăcomesc strînsura avuţiei de pre pămînt.* COR.; **7.** (înv. şi pop.) avere; bogăţie: *omul ... zădar să trudeşte ... strînsura ce strînge nu ştii cui rămîne.* DOS.; **8.** adunare de oameni; reuniune, petrecere: *frămîntările de limbă se spun mai ales pe la strînsuri de tineri sau la şezători.* POP; **9.** oameni lipsiţi de valoare, adunătură: *noi n-avem azi decît o strînsură de lume din ce în ce mai mare, mai împestriţată şi mai eterogenă.* CAR.; **de strînsură**, de toată mîna, de tot felul; de adunătură, mediocru; la întîmplare, improvizat: *mulţime de strînsură aici va alerga, hoţi ... ce ştiu numai să ardă, să taie şi să prade.* AL.; **10.** (înv.) corp de armată neregulată: *Constantin Vodă ... au strîns oaste ..., ca vreo 6000 de oameni, strînsură.* COSTIN; **oaste de strînsură**, oaste formată din ţărani, tîrgoveţi, boieri cu slugile lor, care luptau alături de trupele regulate: *intrase în Moldavia, întovărăşiţi de şepte mii spahii şi de vro trei mii oaste de strînsură.* NEGR. [***Strîns[2]*** + *-ură*].

strînsureá, strînsurele f. (bot.; reg.) **1.** trifoiaş (*Trifolium campestre*); **2.** (în forma **strînsurea**) sclipeţ (*Potentilla errecta*); (şi: **strîmsurea**). [***Strîns[2]*** + *-urea*].

strînsurícă f. (rar) diminutiv al lui strînsură: *nu vă bucuraţi la strînsurica românului ..., că nedreptatea nu poate scăpa nepedepsită.* OD. [*Strînsură* + *-ică*].

strîşte f. v. strişte.

strobíl, strobíli m. **1.** corpul inelat al teniei adulte; **2.** con compact (la unele conifere). [Din fr. *strobile*].

stroboscóp, stroboscoape n. dispozitiv sau aparat optic care permite examinarea mişcării periodice a unui corp. [Din fr. *stroboscope*].

stroboscópic, ~ci, stroboscopică, ~ce a. care aparţine stroboscopului sau stroboscopiei, referitor la stroboscop sau la stroboscopie: *spectacolul audiovizual psihedelic era concomitent un rit tehnologic şi unul dionisiac, de la banda de mangetofon manipulată electronic, trecînd prin efectele vizuale stroboscopice.* D. [Din fr. *stroboscopique*].

stroboscopíe f. (fiz.) metodă de cercetare a mişcărilor periodice ale corpurilor, constînd în observarea optică a acestora la intervale de timp regulate. [Din fr. *stroboscopie*].

strofánt, strofanţi m. denumire dată unor specii de plante tropicale, din familia apocinaceelor, din ale căror frunze şi seminţe se extrage strofantina (*Strophantus*); plantă aparţinînd fiecăreia dintre aceste specii. [Din fr. *strophante*].

strofantínă f. substanţă toxică extrasă din diferite specii de strofant, folosită în medicină ca tonic cardiac (în tratamentul tahicardiei, insuficienţei cardiace etc.). [Din fr. *strophantine*].

strófă, strofe f. **1.** prima parte cîntată de cor în teatrul antic grec: *o odă grecească avea: strofă, antistrofă şi epodă*; **2.** ansamblu coerent de mai multe versuri, legate între ele prin elemente prozodice (măsură, ritm, rimă): *Eminescu reuşeşte ... să pună într-un vers substanţa unei strofe.* IBR. [Din lat. *stropha*, gr. mod. *strophý*, fr. *strophe*, it. *strofa*, gem. *Strophe*].

strófic, ~ci, strofică, ~ce a. **1.** care aparţine strofei, referitor la strofă: *analiza structurilor strofice*; **2.** (despre părţi ale unei piese vocale) care se repetă identic, de fiecare dată însă pe versuri diferite. [Din fr. *strophique*, germ. *strophisch*].

strofocá vb. v. străfloca.

strofoídă, strofoide f. (mat.) locul geometric al punctelor de pe o dreaptă variabilă care trece printr-un punct fix situat pe axa absciselor, astfel încît distanţa de la puncte la intersecţia dreptei cu axa ordonatelor şi distanţa de la origine la această intersecţie să fie egale. [Din fr. *strophoïde*].

strófulus n. dermatoză alergică caracterizată prin vezicule mărunte care provoacă mîncărimi intense; prurigo. [Din fr. *strophulus*].

stroh, strohuri n. (pop.) **1.** flori de fîn scuturate, rămăşiţe sfărîmate de fîn uscat adunate din şopron, din iesle, din car etc., folosite (la ţară) la prepararea unor inhalaţii pentru bolnavii de astmă, bronşită etc., la baia copiilor mici etc.; **2.** strat de paie folosit ca aşternut pentru animale; culcuş de fîn, de paie: *voi, mangosiţilor şi farfasiţilor, de cîte ori îţi fi dormit în stroh şi pe tîrnomată.* CR. [Din germ. *Stroh*].

stroi, stroiuri n. (înv. şi reg.) **1.** rînd (de soldaţi): *ne-a pus la stroi.* POP; **2.** pedeapsă disciplinară (în armata rusă) constînd în trecerea condamnatului gol printre două rînduri de soldaţi care îl loveau, unul după altul, cu vergi; **a bate pe cineva la stroi** sau **a purta pe cineva în stroi**, **a)** a aplica cuiva pedeapsa descrisă mai sus; **b)** a bate zdravăn: *porunceşte să-mi aducă nişte palce, că am să-i bat la stroi.* CR. [Din rus. *stroj*].

strómă, strome f. **1.** substanţa fundamentală sau matricea unui organ anatomic, alcătuită din ţesut conjunctiv, din vase şi din nervi; **2.** corp al grăuncioarelor de clorofilă, format din lame de natură proteică între care se găseşte clorofila; **3.** organ de rezistenţă al unor ciuperci, în care se află elementele de înmulţire. [Din fr. *stroma*].

stromb, strombi m. moluscă gasteropodă din mările tropicale cu cochilia mare şi groasă, prevăzută cu tuberculi care pe ultima circumvoluţiune devin spini (*Strombus coronatus*). [Din lat. *strombus*, fr. *strombe*].

strongíl, strongili m. vierme nematod parazit care se localizează în aparatul digestiv, respirator, circulator al unor animale (*Strongylus equinus*). [Din lat. *Strongylus*, fr. *strongyle*].

strongilóză, strongiloze f. nume generic pentru bolile parazitare ale animalelor domestice, provocate de viermi de tipul strongililor, caracterizate prin enterite, bronşite, pneumonii etc. [Din fr. *strongylose*].

stronţiánă f. (hidr)oxid de stronţiu obţinut prin calcinarea stronţianitului, folosit la rafinarea zahărului, la fabricarea sărurilor de stronţiu etc. [Din fr. *strontiane*].

stronţianít n. carbonat natural de stronţiu, incolor sau cenuşiu, gălbui sau brun, cu luciu sticlos, folosit la prepararea sărurilor de stronţiu. [Din fr. *strontianite*].

strónţiu n. metal alb-argintiu, asemănător cu calciu, prezent în natură mai ales sub formă de celestină şi de stronţianit, ale cărui săruri sînt întrebuinţate în pirotehnie, în fizica nucleară şi în medicină. [Din fr. *strontium*, germ. *Strontium*].

strop, stropi m. 1. picătură, pic[1]: *briliantele licăreau ca stropii de rouă, dimineaţa.* REBR.; (fig.) *ici şi colo pe luciul apei tremură stropi de lumină.* VLAH.; **strop cu** (sau **de**) **strop**, picătură cu picătură, puţin cîte puţin: *picurii cu strop de strop fac al mărilor potop.* COŞB.; **pînă la un strop**, pînă nu mai rămîne nimic: *cei trei bărbaţi sorbiră vinul pînă la un strop.* AG.; **2.** lacrimă: *la capul meu cu grijă tu ramura s-o-ngropi, asupra ei să cadă a ochilor tăi stropi.* EM.; **3.** (fig.) cantitate mică, bucăţică dintr-o materie solidă; fărîmă: *din drobul de sare începură să ţîşnească în toate părţile stropi grunţuroşi.* PR.; (fig.) *apoi tu nu mai ai nici un strop de mîndrie?* GHEŢIE; **un strop**, **a)** puţin: *colindătorii ... pun un strop de fericire în fiecare inimă.* R.L.; **b)** deloc: *iar noi, mă rog, şase surori, să n-avem strop de omenie.* COŞB. [De la *stropi*].

stropeálă, stropeli f. **1.** faptul de a (se) stropi; udare uşoară, superficială; **2.** ploaie uşoară şi de scurtă durată: *să sperăm că peste cîteva zile se va milostivi Cel de Sus cu puţină stropeală.* CAR.; **3.** (fam.) băutură alcoolică; stropitură: *puţină stropeală la friptură*; **4.** (rar) substanţă toxică în soluţie sau în suspensie cu care sînt tratate plantele contra dăunătorilor. [*Stropi* + *-eală*].

stropí, stropesc vb. **1.** (tr.; intr. şi refl.) a (se) uda uşor, superficial, prin împroşcare cu stropi de apă sau de alt lichid: *o bură de ploaie stropeşte caldarîmul încins.* VLAH.; *cît era leşinată o stropeau cu apă.* EL.; **a stropi masa** (sau **mîncarea**), a bea alcool în timpul mesei: *cina se prelungi ..., stropită cu vinuri variate.* REBR.; **a-şi stropi măseaua**, a bea o băutură alcoolică: *se întinsese ca să-şi ia un pahar să-şi stropească nitel măseaua.* ISP.; **a stropi ceva cu sudoare**, a munci din greu: *bietul stropea cu sudoare micul său ogor.* AL.; **2.** (tr. şi intr.) a trata plante, culturi etc. contra dăunătorilor prin împroşcare cu substanţe toxice în soluţie sau în suspensie: *am stropit via*; **3.** (tr.) a presăra: *aripi stropite cu polen*; **4.** (tr.) a acoperi cu stropi, cu pete mici de altă culoare decît fondul; a împestriţa; (p. ext.) a vopsi: *o sfîntă regină în haină albastră stropită cu aur.* EM.; (fig.) *poieni întinse, stropite cu flori, s-aştern între izvoare.* VLAH.; **5.** (tr. şi refl.) a (se) murdări, a (se) păta: *erau îmbrăcaţi cu costume speciale ... ca să nu se stropească.* SAD.; *m-am stropit cu noroi.* [Et. nec.].

stropíre, stropiri f. acţiunea de a (se) stropi şi rezultatul ei; stropit[2]: *stropirea viei.* [V. *stropi*].

stropít[1], ~ţi, stropită, ~e a. **1.** udat uşor, superficial, împroşcat cu stropi de apă sau de alt lichid; umezit: *străzi stropite*; **2.** (despre plante, culturi etc.) tratat contra dăunătorilor prin împroşcare cu substanţe toxice în soluţie sau în suspensie: *livezi stropite*; **3.** cu stropi, cu pete mici de altă culoare; pestriţ: *blană albă stropită.* [V. *stropi*].

stropít[2] n. faptul de a stropi; stropire; udare: *m-am uitat cum scot apă ... pompele greoaie de stropit.* PAP.-B.: *stropitul florilor.* [V. *stropi*].

stropitór, ~i, stropitoáre a. şi m., f. (rar) (persoană) care stropeşte: *uliţele ... cu slujitorii lor: măturători care le piaptănă, stropitori care le spală.* TEODOR. // f., n. **1.** (înv.) pulverizator: *două stropitori, tij de argint, în formă de pere cu frunzele poleite.* AL.; **2.** (înv. şi pop.) praftură. // f. **1.** vas de tablă prevăzut cu o ţeavă laterală terminată printr-o sită, servind la udatul culturilor din grădini, din sere etc.: *o femeie tînără c-o stropitoare în mînă ... începe să ude florile.* SAD.; **2.** recipient mare, de obicei cilindric, montat pe un cadru cu roţi şi prevăzut cu un dispozitiv de proiectat apa, servind la stropitul străzilor; vehicul prevăzut cu un asemenea recipient; **3.** aparat de stropit culturile cu substanţe toxice în soluţii sau în suspensie contra dăunătorilor: *arătă că frunza trebuie stropită cu o leşie de piatră vînătă şi var stins, că vor trebui să cumpere stropitori anume.* AG. [*Stropi* + *-tor*].

stropitúră, stropituri f. **1.** stropire, stropit[2]: *cu o stropitură de ploaie pămîntul nu se moaie.* Z.; **2.** (înv. şi pop.) picătură, strop: *îl băteau stropituri şi din dreapta şi din stînga.* SAD.; **3.** (înv. şi reg.) pată: *e o stropitură de sînge.* HEL.; **4.** (fig.; reg.) recoltă slabă (de fructe): *prune, numai stropituri: ici-colo cîte una.* POP; **5.** (reg.) băutură alcoolică; stropeală: *mai daţi cu stropitura, să-şi ude ţiganu gura.* POP. [*Stropi* + *-tură*].

stropoieálă, stropoleli f. (reg.) faptul de a stropoli; stropolire, roboteală. [*Stropoli* + *-eală*].

stropolí, stropolesc vb. **1.** (înv. şi reg.; intr.) a face pregătiri (în grabă) de nuntă, de plecare etc.: *se puse a stropoli de nuntă.* POP; **2.** (înv. şi reg.; intr.) a roboti pe lîngă casă; a trebălui: *ceilalţi stropoleau pe-afară şi vai de mîncarea şi de odihna lor!* DELAVR.; **3.** (reg.; tr.) a limpezi, a clăti rufe; **4.** (reg.; tr. şi refl.) a (se) spăla în grabă. [Et. nec.; cf. bulg. *tropolja*].

stropolíre, stropoliri f. (înv. şi reg.) pregătire (în grabă) de nuntă, de plecare etc.; stropoleală. [V. *stropoli*].

stropşeálă, stropşeli f. **1.** faptul de a (se) stropşi; **2.** vorbă aspră, urîtă spusă răstit; ocară: *înţepă cu stropşeli repezi argatul somnoros şi molîu.* C.PETR.; **3.** (înv. şi reg.) nebunie; (spec.) epilepsie; **4.** (reg.) rachiu: *dă-mi şi mie oleacă de stropşeală.* REBR. [*Stropşi* + *-eală*].

stropşí, stropşesc vb. **1.** (pop.; tr.) a sfărîma, a zdrobi, a strivi călcînd în picioare; (p. ext.) a nimici, a prăpădi: *pîlcuri întregi se zbăteau stropşite-n picioarele cailor.* VLAH.; **2.** (fig.; înv.; tr.) a chinui: *uşurează de la mine toiagul şi frica lui nu mă stropşască.* BIBLIA; **3.** (pop.; tr.) a zdreli; a ciunti, a poci: *şi-a stropşit degetele*; **4.** (reg.; tr.) a tescui; a pisa: *a stropşi strugurii*; **5.** (fig.; înv.; tr.) a cotropi: *venea cu atîta falâ să stropşească şi să calce ţara.* COSTIN; **6.** (fig.; înv. şi reg.; tr.) a înfrînge: *stropşind oştile ... s-au răsipit şi s-au pustiit.* UR.; **7.** (pop.; tr.) a stîlci pe cineva în bătaie; (p. ext.) a ucide: *măi! că l-a lovit strechia ... vrea să mă stropşească.* AL.; **8.** (înv. şi pop.; tr.; la pers. 3) a cuprinde, a lovi pe cineva o boală (în special epilepsia) pe neaşteptate: *eu o să mînc ..., dar ţie nu-ţi dau să văd că te chiar stropşeşte.* POP; **9.** (fig.; tr.) a poci, a deforma, a schimonosi, a stîlci cuvintele, o limbă (în pronunţie sau în scris): *românii ... au obicei de a stropşi unele nume străine.* AL.; **10.** (pop. şi fam.; refl.) a se răsti la cineva; a se oţărî, a se burzului: *Ivan atunci, văzînd că moartea dă chioară peste dînsul, se stropşeşte la ea.* CR.; [Cf. sl. *sŭtrositi*, bulg. *strša*].

stropşíre, stropşiri f. **1.** acţiunea de a (se) stropşi şi rezultatul ei; stropşeală, stropşitură; **2.** (înv.) strivire; **3.** (reg.) tescuire (a strugurilor); **4.** (fig.) cotropire; bătaie; ucidere: *stropşirea în masă a satelor paşnice ... arăta că a ieşit în lume urgia.* SAD.; **5.** (fig.) pocire, deformare a cuvintelor, a limbii: *comicul se mărgineşte ... numai la stropşirea limbajului.* CĂL. [V. *stropşi*].

stropşít, ~ţi, stropşită, ~e a. **1.** (pop.) sfărîmat, zdrobit, strivit în picioare: *se pun ca legătură la inimă mere pădureţe cojite şi stropşite.* POP; **2.** (pop.) zdrelit; mutilat, pocit: *cu degetele de la mînă stropşite*; **3.** (fig.) stricat (la minte), zăpăcit, smintit; (spec.) epileptic: *mulţi oameni stropşiţi am văzut ... d-apoi şi ca aista!* AL.; (subst.) *se măritase*

c-un stropşit ..., un grandoman ridicol. VLAH.; **4.** (fig.; pop şi fam.) pocit, schimonosit, stîlcit: *cîţiva copii ... îmi strigă într-o engleză stropşită.* EL. [V. ***stropşi***].

stropşitúră, stropşituri f. 1. (înv.) stropşire, strivire, călcare în picioare; (p. ext.) nimicire: *înflat preste tot de stropşiturile ce-l stropşise oştenii.* DOS.; **2.** (reg.; concr.) obiect, material strivit, zdrobit: *această stropşitură se pune într-un vas cu apă;* **3.** (fig.; înv.) cotropire: *călcături şi stropşituri în hotarăle împărăţiei să nu mai facă.* CANT.; **4.** (pop.) epilepsie; **5.** (fig.) ceea ce este deformat, schimonosit, stîlcit (sub aspectul pronunţării, al scrierii); schimonoseală, poceală: *publicul se va da negreşit cu cei ce-l încîntă prin producerile lor şi va rîde de acei ce caută să-l năucească cu nişte stropşituri ridicule.* AL. [***Stropşi*** + *-tură*].

stropşór m. v. **stropuşor**.

stropuléţ, stropuleţi m. diminutiv al lui strop; strop foarte mic; stropuşor: *stropuleţ de apă; stropuleţ de sare.* [***Strop*** + *-uleţ*].

stropuşór, stropuşori m. stropuleţ: *bade, stropuşor de rouă, nu ţine calea la două.* POP.; *un stropşor de busuioc.* POP.; (şi: (reg.) **stropşor**). [***Strop*** + *-uşor*].

structură, structurez vb. **1.** (tr.) a face să aibă o structură; (p. ext.) a ordona, a sistematiza: *Hegel închipuie logosul ... structurat în analogie cu urzelile formale ale conştiinţei umane.* BL.; *am structurat materia cărţii în mai multe capitole;* **2.** (refl.; despre organisme animale sau vegetale) a căpăta o structură; a se alcătui; **3.** (tr. şi refl.) a (se) forma, a (se) prezenta ca o structură; a (se) organiza: *limbajul se structurează după legile gîndirii.* [Din fr. ***structurer***].

structurál, ~i, structurală, ~e a. 1. care aparţine structurii, referitor la structură; (p. ext.) sistematic: *elemente structurale; dispunere structurală;* **2.** (chim.) **formulă structurală**, formulă care reprezintă compoziţia unei combinaţii şi legătura atomilor ei în moleculă; **3.** de profunzime, de esenţă: *primenirile structurale ... le îndură graiul poetic.* BL.; (adv.) *societatea se modificase structural;* **4.** care ţine de conformaţia, de constituţia psihică, spirituală proprie cuiva: *era un pesimist structural;* (adv.) *rămăsese structural un junimist;* **5.** (rar) specific: *amatorismul e structural numai în culturile fără tradiţie;* **6.** (spec.) structuralist: *lingvistică structurală.* [Din fr. ***structural***].

structuralísm n. 1. teorie şi metodă de analiză lingvistică contemporană care concepe limba ca o structură, în care diferitele componente se află în relaţii şi se intercondiţionează: *Ferdinand de Saussure a prefigurat structuralismul lingvistic;* **2.** (p. gener.) teorie şi metodă aplicată în ştiinţele umaniste, care îşi propun să descopere şi să descrie sistemele de relaţii din ştiinţa dată. [Din fr. ***structuralisme***].

structuralíst, ~şti, structuralistă, ~e a. care aparţine structuralismului, referitor la structuralism; structural: *metode structuraliste; curente structuraliste.* // m., f. adept al structuralismului: *structuraliştii au creat şi teorii eronate.* [Din fr. ***structuraliste***].

structuráre, structurări f. acţiunea de a (se) structura şi rezultatul ei; alcătuire, organizare, ordonare: *socialul ... participă el însuşi la structurarea intimă a esteticului.* R.L. [V. ***structura***].

structurát, ~ţi, structurată, ~e a. care are o structură; alcătuit, organizat; ordonat: *lexic structurat.* [V. ***structura***].

structúră, structuri f. **1.** organizare internă a organismului uman, animal sau vegetal; mod de dispunere a organelor, ţesuturilor etc. acestuia; alcătuire, conformaţie, formaţie: *structura corpului omenesc e admirabilă; structura sistemului nervos;* **2.** constituţie, conformaţie psihică, spirituală a unei persoane, a unei colectivităţi umane: *să analizăm structura sufletească a personajelor;* **3.** (şi **structură geologică**) mod de aranjare în scoarţa terestră a straturilor şi a corpurilor de roci, precum şi raporturile dintre ele; formă de cută, de monoclinal etc.; **structura solului**, mod în care sînt grupate particulele elementare în masa solului; **4.** totalitatea însuşirilor unei roci, determinate de aspectul morfologic al părţilor ei componente şi de modul de concreştere a acestora; **5.** mod de construire a unui edificiu, a unui pod etc.; **structură de rezistenţă**, ansamblul elementelor unei construcţii care preia şi transmite la reazeme sau la fundaţie toate încărcările care solicită construcţia: *cutremurul a şubrezit structura Palatului Culturii;* **6.** mod de dispunere a elementelor componente ale unui ansamblu tehnic; **7.** maniera în care sînt dispuse şi corelate elementele constitutive ale unei creaţii artistice sau ştiinţifice; alcătuire, compoziţie: *aceste opere ... prin structura lor artistică arătau pe junele maestru fără experienţă.* FIL.; *versurile lui, prin claritatea şi structura neobicinuită, te surprind.* VLAH.; **8.** mod specific de organizare a elementelor constitutive ale unei limbi: *structuri de fraze curat latine pe care noi le-am pierdut în urmă.* OD.; **structură gramaticală**, mod specific fiecărei limbi de a organiza cuvintele în propoziţii şi fraze: *structura gramaticală a limbii române este latină;* **9.** totalitatea elementelor esenţiale, profunde; conţinut, fond, substanţă (a lucrurilor, a fenomenelor); **10.** alcătuire a societăţii din punct de vedere social, politic, economic sau cultural: *puţin dacă ar slăbi structura noii lumi ..., eroii platitudinii şi-ar rupe cercurile.* CĂL.; **11.** mod de organizare a unui domeniu de activitate, a unei instituţii, organizaţii etc.: *nimic nu s-a schimbat în structura şi profilul facultăţilor.* GHEŢIE; **12.** dispoziţie relativă a atomilor în molecula unei substanţe; **13.** mod de aşezare a particulelor dintr-un metal sau dintr-un aliaj; **14.** (în teoriile structuraliste) mod de organizare a unui sistem, ansamblu al relaţiilor esenţiale dintre elementele sale componente; model ideal care reflectă aceste relaţii, făcînd abstracţie de natura elementelor componente. [Din lat. ***structura***, fr. ***structure***].

strúdei n. v. **ştrudel**.

strug[1] n. v. **strung**.

strug[2] m. v. **strugure**.

strúgur m. v. **strugure**.

struguráş, struguraşi m. 1. strugurel: *binele de la mamă, ca un struguraş de poamă.* POP; **2.** (reg.) ciorchine mic (de fructe, de flori): *salcîmii rotaţi, încărcaţi de struguraşi trandafirii.* SAD.; **3.** (reg.) stafidă; **4.** (reg.; la pl.) coacăză; **5.** (reg.; şi **struguraşi roşii**) coacăz (*Ribes rubrum*); **6.** (reg.) ruşuliţă (*Hierecium aurantiacum*). [***Strugure*** + *-aş*].

strúgure, struguri m. **1.** fructul viţei de vie în formă de ciorchine; (p. restr.) boabe din acest ciorchine, verzi-gălbui, roşietice, negre, cu gust dulce, plăcut; poamă, auă: *găseai din abundenţă ... struguri tămîioşi şi razachie.* GHICA; *struguri de Malaga;* **2.** (reg.) ciorchine (de fructe, de flori): *produce struguri de fructe sălbatice roşii.* AL.; (adv.) *lumea aşteaptă în toate străzile pe unde trece convoiul, atîrnată struguri la toate etajele.* SAD.; **3.** (reg.) aguridă; **4.** (reg.; mai ales la pl.) stafidă; **5.** (reg.) coacăză; **6.** (compuse) **strugurii-ursului**, arbust mic, cu tulpina culcată, cu frunze persistente, cu flori roşietice sau albe, grupate în ciorchine la vîrful ramurilor, cu fructul o bacă mică, roşie, comestibilă; strugurel (*Arctostaphylos uva-ursi*); **struguri-negri**, arbust fără spini, cu fructele boabe negre, comestibile, cu miros caracteristic (*Ribes nigrum*); (şi: (înv. şi pop.) **strugur**, **strug**). [Cuv. autoht.; cf. alb. ***shtrudhull***].

strugurél, strugurei m. şi (rar) **strugurele** n. **1.** diminutiv al lui strugure; struguraş: *strugurel bătut de piatră, rău e, Doamne, fără tată.* POP; **2.** (reg.) stafidă; **3.** (reg.; şi **strugurei roşii**) coacăz (*Ribes rubrum*); **4.** (rar; la pl.) lăcrimioare (*Convallaria majalis*): *cu voi scumpe strugurele, albe mărgăritărele, primăvara-şi face salbe.* AL.; **5.** (reg.) strugurii-ursului (*Arctostaphylos uva-ursi*). // n. alifie albă sau roşie, consistentă, prezentată sub forma unui tub mic, învelit în staniol, folosită pentru buze. [***Strugure*** + *-el*].

struj, strujuri n. (reg.) boală la copita calului. [De la ***strují***].

strujăn, strujeni m. tulpină de porumb, cu frunze cu tot, după ce a fost tăiată de la pămînt şi s-au cules ştiuleţii; cocean: *flăcăii şi fetele făcură roată printre glugile cu strujeni.* SAD.; *o adiere slabă făcea să foşnească frunzele uscate ale strujenilor.* GHEŢIE. [***Struji*** + *-an*].

strují, strujesc vb. (tr.) **1.** (înv. şi reg.) a strivi; a stîlci; (p. ext.) a schingiui: *pre sfîntul ... îl întinsără şi-i strujiră coastele.* DOS.; **2.** (reg.) a zdrobi, a strivi: *iartă-mi, Doamne, c-am greşit, măr în gură mi-am strujit.* POP; **3.** (reg.) a curăţa pene, ştiuleţi de porumb, ramuri etc. de părţile nefolositoare, smulgîndu-le şi îndepărtîndu-le; a smulge anumite părţi folositoare, pentru a le utiliza: *cînd te-i sătura de strujit pene, vei pisa mălai.* CR.; **4.** (pop.) a ciopli; a strunji: *îmi petrec viaţa strujind pentru ei mînere de săbii.* NEGR.; (fig.) *nu e dat tuturor a crea ziceri şi a băga scalpelul în biata limbă, pentru a o struji cum li se pare.* NEGR. [Din sl. ***strušiti***].

strujíre, strujiri f. acţiunea de a struji şi rezultatul ei; strujit[2]. [V. ***struji***].

strujít[1], ~ţi, strujită, ~e a. (reg.) 1. curăţat de părţile nefolositoare; smuls, desprins de pe cotor; dezghiocat: *pene strujite;* **2.** cioplit; strunjit: *poarta grea de stejar strujit.* VOIC. [V. ***struji***].

strujít[2] n. 1. (reg.) curăţare[1]; smulgere, desprindere a părţilor folositoare: *blajina noră ... acuşi la strujit pene, acuşi îmbăla tortul.* CR.; **2.** (pop.) cioplire; strunjire: *strujitul lemnului cu dalta.* [V. ***struji***].

strujitór, strujitori m. (reg.) strungar[1]. [***Struji*** + *-tor*].

strujitúră, strujituri f. fişii, aşchii de lemn sau de metal care cad în timpul prelucrării unui material la strung, cu rindeaua, cu barda etc.: *aduna strujituri pentru foc.* [***Struji*** + *-tură*].

strújniţă, strujniţe f. **1.** (înv. şi reg.) răzuş: *îl spînzurară de mîni şi-l fricară cu strujniţe.* DOS.; **2.** (reg.) strungul rotarului; **3.** (reg.) rindea. [Din sb. ***stružnica***].

strúnă[1], strune f. 1. coardă (la instrumente muzicale): *cîntăreţ din patru strune.* GOGA; **a cînta** (sau **a bate**) **cuiva în strună** (sau **în struna cuiva**), a fi de aceeaşi părere cu cineva; a linguşi pe cineva: *nu ştim nici noi cît de vinovaţi sîntem cînd le batem în strună şi facem haz de palavrele lor.* VLAH.; **a zice din** (sau **pe o**) **strună**, a cînta la vioară sau la cobză: *zi, cobzar, mereu din strună.* ZAMF.; (rar) **a face cuiva spatele strună**, a bate zdravăn pe cineva: *sună bine-n cobză, sună, să nu-ţi fac spatele strună.* AL.; **2.** sfoară bine întinsă din fire elastice şi răsucite, cu rezistenţă foarte mare, avînd diferite întrebuinţări; (adv.) **a merge strună**, a merge foarte bine, perfect: *părintele ..., aducînd pitaci şi colaci din biserică ..., ne-a îmblînzit şi treaba mergea strună.* CR.; *serviciul mergea strună.* GHEŢIE; **3.** (înv. şi reg.) coardă la arc: *descalecă arcaşii ..., trag, strunele vibrează, sunînd zbîrnîitoare.* AL.; **4.** parte a frîului care înconjură bărbia calului, prinsă de cele două capete ale zăbalei; strunea: *cai clăbuciţi la strune şi zăbale.* DELAVR.; **a ţine pe cineva în strună**, a ţine din scurt pe cineva; a struni: *noua curte domnească ... era plină de o gloată posomorîtă pe care abia o ţinea în strună un şireag întreg de dorobanţi.* OD.; **5.** (reg.) coardă la ferăstrău; **6.** (reg.) struneală la car; **7.** (înv.; rar) filiaţie: *eu, care-n strună dreaptă prin Ştefan mă pogor din Cezar.* AL.; **8.** (compus) **strună-cocoşului**, mică plantă erbacee cu tulpina tîrîtoare, cu frunze ovale, cu flori albe; paştele-găinilor (*Cerastium vulgatum*). [Din sl. ***struna*** „coardă"].

strúnă[2], strune f. (reg.) panariţiu. [Et. nec.].

struncináre vb. v. **zdruncina**.

struneá, strunele f. (reg.) **1.** întinzătorul teicii (de la moară); **2.** strună (la frîu). [***Strună*** + *-ea*].

struneálă, struneli f. 1. (rar) strunire; **2.** (reg.) frînghie care leagă partea de dinainte cu cea de dinapoi a carului, cînd acesta nu are cruci; strună. [***Struni*** + *-eală*].

strung, strunguri n. **1.** maşină-unealtă cu care se execută, prin aşchiere, operaţii de rotunjire, de filetare, de găurire etc. a unei piese: *acum, mulţumită strungului mecanic, omul nu are decît să supravegheze pornirea şi oprirea maşinii.* GHICA; *totul era rotund în ea, de parcă ar fi fost dată la strung.* PETR.; **2.** (rar) scaunul strungarului; **3.** (reg.) rindea (de geluit doage); **4.** (reg.) cuţitoaie; (şi: (reg.) **strug**). [Din sl. ***strugŭ*** „răzuitoare"].

S

strungár[1], strungari m. muncitor calificat în prelucrarea pieselor la strung: *sfatul meu e să te angajezi strungar.* PR. [*Strung* + *-ar*].

strungár[2], strungari m. (pop.) cioban (tînăr) care mînă oile la strungă pentru a fi mulse; (p. ext.) om care face diverse munci la stînă: *abia spre ziuă s-a îndurat Vasile Bordeianu, strungarul nostru, de s-a dus în Humulești.* CR. [*Strungă* + *-ar*].

strúngă, strungi f. **1.** loc îngrădit la stînă, unde se închid oile înainte ori după muls; deschizătură îngustă în această îngrăditură, prin care trec oile una cîte una la muls: *oile behăiesc, înghesuindu-se la strungă.* VLAH.; (fig.) *se-nserează ... Nilul doarme și ies stelele din strungă.* EM.; **2.** (p. gener.) loc îngust de trecere; deschizătură; gaură: *supapa lasă să-i vie prin strungă gaze.* VR.; (fig.) *pe strunga aceasta de lumină, departe ..., vedem cuibărite la un loc cîteva pete argintii.* VLAH.; **3.** (pop.) trecătoare (prin munți); strîmtoare: *la capătu-i din dreapta se prelungește-o strungă, prin care ostășimea curge.* AL.; **4.** (pop.) strungăreață. [Cuv. autoht.; cf. alb. *shtrungë*].

strungăreáță, strungărețe f. **1.** spațiu mai mare între dinți, mai ales între incisivii maxilarului superior; strungă: *dinții mărunți, cei de sus cu strungăreață la mijloc.* CR.; **2.** (pop.) găleată în care se mulg oile: *fugind ..., căzu și sparse strungăreața, care era de pămînt.* POP. [*Strungă* + *-ăreață*].

strungări, strungăresc vb. (pop.; tr.) a strunji: *un șir de bețe frumos strungărite.* MACED. [*Strung* + *-ări*].

strungăríe, strungării f. 1. meseria strungarului[1]; prelucrare a pieselor la strung; strungărit: *pe lîngă lucrul cîmpului, el mai știa și multe meșteșuguri: strungăria, butnăria, grădinăria.* GANE; *a intrat într-o uzină de strungărie.* PR.; **2.** atelierul strungarului; secție industrială în care se prelucrează piesele la strung: *s-au făcut noi disponibilizări la strungărie.* [*Strungar*[1] + *-ie*].

strungărít n. strungărie: *învățase strungăritul.* [V. *strungări*].

strungăríță[1], strungărițe f. muncitoare calificată în prelucrarea pieselor la strung. [*Strungar*[1] + *-iță*].

strungăríță[2], strungărițe f. (pop.) ciobăniță care mînă oile la strungă pentru a fi mulse. [*Strungar*[2] + *-iță*].

strunghíl, strunghili m. specie de guvid din Marea Caspică, Marea Neagră și din lacurile litorale, de culoare galbenă-brună sau măslinie; guvid mare (*Gobius melanostomus*). [Cf. fr. *strongyle*].

strungulíță, strungulițe f. (pop.) diminutiv al lui strungă; strunguță. [*Strungă* + *-uliță*].

strungúță, strunguțe f. (pop.) strungulița: *să mă îngropi în strunguța oilor.* POP. [*Strungă* + *-uță*].

struní, strunesc vb. (tr.) **1.** a întinde strunele unui instrument muzical (pentru a le acorda); a acorda, a înstruna; (p. ext.) a cînta: *cînd căutai să o strunesc puțin, struna a treia plesni;* **2.** a lega ceva strîns, întinzînd bine sfoara, cureaua etc. cu care se leagă; **3.** (rar) a încorda un arc; **4.** a ține un cal în frîu; a stăpîni și a conduce calul cu ajutorul frîului: *fiul craiului, nemaiputînd struni calul ..., se întoarnă rușinat înapoi.* CR.; **5.** (fig.) a ține pe cineva din scurt, a trata cu asprime; a stăpîni, a înfrîna: *își fac mendrele în țară cînd nu-i strunește nime.* AL.; **6.** (fig.) a potoli, a stăpîni: *Caliopi, păzește-te, strunește-ți inima.* NEGR.; **7.** (reg.) a lega strîns struna la car. [De la *strună*].

struníre, struniri f. acțiunea de a struni și rezultatul ei; întindere; încordare; înfrînare. [V. *struni*].

strunít, ~ți, strunită, ~e a. 1. condus, stăpînit cu ajutorul hamului; înfrînat: *caii struniți mergeau la pas.* PETR.; **2.** (fig.) ținut din scurt; tratat cu asprime; stăpînit: *vrîsta cea junĕ ... trebuie strunită.* NEGR. [V. *struni*].

strunjí, strunjesc vb. (tr.) a prelucra materiale, piese cu ajutorul strungului; a da la strung, a struji, a strungări. [De la *strung*].

strunjíre, strunjiri f. acțiunea de a strunji și rezultatul ei; strujire. [V. *strunji*].

strunjít, ~ți, strunjită, ~e a. prelucrat la strung; strujit: *piesă strunjită;* (fig.) *apăru, în ciorap lila, o pulpă minunat strunjită.* CĂRT. [V. *strunji*].

strup, strupuri n. (reg.) curea la ham, încrucișată pe spinarea calului, prinsă cu două capete de gîtar, iar cu celelalte de bucar. [Lat. *struppus*].

struț[1], struți m. pasărea cea mai mare din ordinul alergătoarelor, cu picioarele lungi și puternice, cu gîtul lung și golaș, care trăiește îndeosebi în regiunile tropicale din Africa și din Asia, vînată pentru penele ei frumoase și moi, negre sau brune-cenușii, folosite ca podoabă (*Struthio camelus*): *binoclul de sidef și evantaliu de pene de struț.* ARG. [Din lat. *struthio, -onis*, it. *struzzo*].

struț[2], struțuri n. (reg.) **1.** buchet de flori; (p. ext.) mănunchi de flori, de pene, purtat ca podoabă la pălărie: *un struț de viorele.* COȘB.; *cînd își pune struț de flori după dînsa stai să mori.* POP.; **2.** colac; cozonac împletit: *fiecare se silea să pregătească ce știa mai bun: ... pancove, clătite și chiar cîte-un struț mic.* AG. [Din germ. *strauss*].

struț[3], struțuri n. (reg.) carabină mică: *dacă e vorba așa, să-ți trag eu cu struțul meu.* POP. [Et. nec.].

struțișór, struțișoare n. (reg.) diminutiv al lui struț[2]; struțuc, struțușor: *struțișor cu viorele, dulce ți-i guriță, lele.* POP. [*Struț*[2] + *-ișor*].

struțúc, struțuce n. (reg.) struțișor: *de cînd mîndrul mi s-a dus, struțuc verde nu mi-am pus.* POP. [*Struț*[2] + *-uc*].

struțușór, struțușoare n. (reg.) 1. struțișor: *struțușor de magheran!* POP.; **2.** (la pl.) mică plantă erbacee, cu tulpina tîrîtoare, care crește pe stînci, în regiunea alpină și subalpină; motocei (*Selaginella selaginoides*). [*Struț*[2] + *-ușor*].

stuc n. mortar de ipsos amestecat cu praf de marmură, clei (și coloranți), folosit în arhitectură pentru decorații (interioare); (p. ext.) decorație arhitectonică din astfel de material; stucărie: *tavanul ... ornat cu desene în stuc alb.* CĂL.; (și: (înv.) **ștuc**). [Din fr. *stuc*, it. *stucco*, germ. *Stuck*].

stucát, ~ți, stucată, ~e a. (rar) lucrat din stuc, împodobit cu stucaturi: *o sală mare, pătrată, cu pereții ștucați.* VLAH.; (și: (înv.) **ștucat**). [Din it. *stuccato*].

stucatór, stucatori m. meseriaș specializat în lucrări de stucatură; (și: (înv.) **ștucator**). [Din it. *stucatore*, fr. *stucateur*].

stucatúră, stucaturi f. ornament arhitectonic în relief, din stuc sau din mortar simplu de ipsos: *localul își păstra ... aceleași brocarturi, aceleași stucaturi pe tavan și la ferestre.* R.L.; (și: (înv.) **ștucatură**). [Din it. *stuccatura*, germ. *Stukatur*].

stucărie, stucării f. (rar) stuc: *se plimba ... prin odaia cu pereții înalți, cu stucărie aurită.* PETR. [*Stuc* + *-ărie*].

stud-book [stádbuc] n. registru în care sînt înscrise genealogia și performanțele cailor de rasă. [Cuv. engl.].

stúdeniță, studenițe f. 1. (pop.) nume pentru unele boli ale gingiilor sau ale dinților; (spec.) stomatită; (p. ext.) scorbut; **2.** numele mai multor plante erbacee: **a)** mică plantă, cu frunze păroase, cu flori albe, cu fructul o capsulă, care crește prin locuri sterpe, nisipoase și pietroase (*Arenaria serpyllifolia*); **b)** plantă cu tulpina tîrîtoare, cu frunze liniare, cu flori verzui, fără petale, reunite la vîrful tulpinii, care crește prin locuri pietroase, pe lîngă pîraie, și prin regiunile stîncoase (*Scleranthus uncinatus*); **c)** tămîliță (*Chenopodium botrys*). [Din bulg., sb. *studenica*].

studént, ~ți, studentă, ~e m., f. **1.** persoană care urmează cursurile unei universități sau ale unui institut de învățămînt superior: *e foarte important pentru studenți să vadă că profesorul i-a înțeles și-i orientează tocmai înspre vocația lor încă vagă, neprecizată.* CF.; **2.** (germanism; înv.) elev al unei școli medii: *nepotul dumitale e studient la gimnazium?* SAD.; (și: (înv. și reg.) **ștudent, ștudient**). [Din it. *studente*, germ. *Student*, lat. *studens, -tis*].

studențáș, studențași m. (depr.) diminutiv al lui student: *am făcut din tine, studențaș timid, un bărbat.* CĂL. [*Student* + *-aș*].

studențésc, ~ști, studențească, ~ești a. care aparține, care este specific studenților, referitor la studenți; făcut pentru (sau de) studenți: *viață studențească; cămine studențești.* [*Student* + *-esc*].

studențéște adv. ca studenții, în felul studenților: *trăiește studențește.* [*Student* + *-este*].

studențíe, studenții f. perioadă de timp în care cineva este student; viață, stare, situație de student: *își amintește cu plăcere de studenție.* [*Student* + *-ie*].

studențíme f. totalitatea studenților; mulțime de studenți: *studențimea protestase împotriva nedreptăților.* [*Student* + *-ime*].

studiá, studiez vb. **1.** (tr.) a învăța; a se instrui: *trebui să studieze potrivit programei analitice limba latină.* GHEȚIE; **2.** (p. ext.; tr.) a frecventa o formă de învățămînt; a urma (cursuri): *tînărul ... studia medicina.* CAR.; *a studiat la Paris;* **3.** (tr.) a-și concentra atenția asupra cuiva sau a ceva; a cerceta, a analiza, a examina: *se apucă să studieze harta frontului cu o atenție înfrigurată.* REBR.; **4.** (tr.) a-și îndrepta iscoditor, perseverent ochii, privirea asupra cuiva; a scruta, a măsura: *priviri curioase, impaciente îl fixau, îi studiau figura, hainele.* VLAH.; **5.** (refl.) a-și impune o anumită atitudine (cînd se știe observat); a se preocupa asiduu de ținuta, de comportarea sa: *se studiază ceasuri întregi în oglindă.* [Din it. *studiare*, fr. *étudier*].

studiát[1], ~ți, studiată, ~e a. **1.** cercetat, analizat, examinat: [unii] *nu înțeleg că nu fac alt decît a căta să exercite o autoritate despotică, a impune publicului idei puțin studiate, puțin potrivite cu starea societății noastre.* GHICA; **2.** preocupat asiduu de ținuta, de comportarea sa; artificial, afectat, prefăcut: *la cafenea stătea în aceeași pozâ, cam studiată, picior peste picior.* GHEȚIE; **3.** (rar) îngrijit: *tablou studiat.* [V. *studia*].

studiát[2] n. studiere, studiu: *e ... din cale afară ocupat cu studiatul.* GHEȚIE. [V. *studia*].

studiére, studieri f. 1. acțiunea de a studia și rezultatul ei; **2.** învățare, studiu, studiat[2]; cercetare: *ideea studierii bătrîneții ca boală vă aparține.* PR.; **3.** examinare, scrutare: *studierea unei femei ... e o pîndă.* TEODOR. [V. *studia*].

studió, studiouri n. **1.** încăpere izolată acustic, înzestrată cu echipament special pentru înregistrarea și transmiterea programelor de radio sau de televiziune; **2.** ansamblu de construcții și de instalații destinate producției cinematografice; **3.** cameră de lucru a unui artist plastic, a unui fotograf; atelier; **4.** sală (mică) destinată spectacolelor experimentale de teatru; **5.** divan prevăzut cu o ladă în care se păstrează așternutul; recamier: *stăteam ... așezat cu fundul pe lada de la studio.* CĂRT. [Din fr., engl. *studio*].

studiós, ~și, studioásă, ~e a. **1.** căruia îi place să studieze; înclinat spre studiu: *lucrările bărbaților studioși rămîn izolate în cercul provinciei unde au fost produse.* OD.; **2.** dedicat studiului: *ducea ... aceeași viață singuratică și studioasă.* GHEȚIE. [Din fr. *studieux*, it. *studioso*].

studiu, studii n. 1. însușire, acumulare de cunoștințe dintr-un anumit domeniu; învățătură: *o dorință nemărginită, o sete arzătoare de studiu se trezise în mine.* EM.; **2.** (la pl.) învățămînt (universitar): *ce-ai să ajungi, cu studiile neterminate?* PR.; **3.** cercetare, examinare a unei probleme, a unui fenomen etc.; studiere: *studiul istoriei limbii române trebuie continuat;* **4.** lucrare, operă științifică: *reproduceri din chiar operele autorilor, precum le-am făcut în studiul asupra poeziei, nu pot avea loc aici.* MAIOR.; **5.** lucrare preliminară unei activități: *vom pune un proiect de lege în studiu;* **a pune o piesă (de teatru) în studiu,** a începe repetițiile la o piesă (de teatru); **6.** compoziție muzicală de virtuozitate destinată mai ales pentru exercițiu: *studiile lui Rahmaninov;* **7.** schiță parțială sau preliminară cu ajutorul căreia pictorul, sculptorul, arhitectul compune și execută o operă definitivă: *plecă să facă*

studii de copaci la Fontainbleau. VLAH. [Din lat. ***studium***, it. ***studio***].

stuf, stufuri n. **1.** plantă erbacee perenă din familia gramineelor, cu tulpina foarte înaltă, cu frunze lanceolate, flori violacee sau gălbui în panicule terminale, răspîndită prin mlaştini, care se foloseşte la acoperitul caselor, la fabricarea celulozei, a unor produse chimice etc.; trestie (*Phragmites communis*): *printre stuhul ce se mişcă iat-o luntre vînătoare.* AL.; *trece o barză ... spre stuful de pe un bordei vecin.* PETR.; **2.** tufă, tufiş; pîlc de ...: *ascunse copilul într-un stuh de flori.* ISP.; *coline verzi cu cîte o coamă pleşuvă pe vîrful lor, pe care un stuf zbîrlit de pomi pare o şuviţă pletoasă.* PAP.-B.; (şi: (pop.) **stuh**). [Lat. ****stuphus*** (=***stypha*** + ***typhe***)].

stufát, stufaturi n. **1.** mîncare scăzută gătită din carne (de miel) cu fire de ceapă şi de usturoi verde: *îl răsfăţa ... cu iahnii, stufaturi şi ostropeluri.* GHEŢIE; **2.** fel de mîncare preparat din carne şi legume fierte înăbuşit, de obicei cu ceapă, ulei, untdelemn. [Din gr. mod. ***stufáto***, it. ***stufato***].

stufăráie f. stufărie, stufăriş: *un stol de vrăbii încremenite în stuhăraia din iazuri.* DELAVR.; (şi: (pop.) **stuhăraie**). [***Stuf*** + ***-ăraie***].

stufăríe, stufării f. desiş de stuf; loc pe care creşte (mult) stuf; stufăraie, stufăriş, stufiş: *stufăriile din Dobrogea*; (şi: (pop.) **stuhărie**). [***Stuf*** + ***-ărie***].

stufăríş, stufărişuri n. **1.** stufărie; **2.** desiş de copaci tineri, de tufe; stufiş, tufiş, tufăriş; (şi: (pop.) **stuhăriş**). [***Stuf*** + ***-ăriş***].

stufícol, ~i, stuficolă, ~e a. pe care creşte stuf; referitor la stuf şi la valorificarea acestuia: *cercetări stuficole.* [***Stuf*** + ***-icol***].

stuficultúră f. ansamblul lucrărilor de amenajare a terenurilor stuficole sau de cultură şi de exploatare a stufului. [***Stuf*** + ***cultură***].

stufíş, stufişuri n. **1.** stufărie; **2.** desiş, tufiş; stufăriş: *erau aşezate nişte stufişuri ... cu flori.* ISP.; *lumina ... poleia în argintiu stufişul vişinilor înfloriţi.* DELAVR.; (fig.) *lipseşte ... stufişul faptelor.* CĂL. [***Stuf*** + ***-iş***; cf. ***tufiş***].

stufít n. material termoizolant în formă de panouri, confecţionat din tulpini de stuf presate şi legate între ele cu sîrmă, folosit în construcţii la realizarea pereţilor (interiori). [***Stuf*** + ***-it***].

stufós, ~şi, stufoásă, ~e a. **1.** acoperit cu stuf: *broasca ... muzicantă în bălţile stufoase.* ALEX.; **2.** cu frunze, cu ramuri multe şi dese; tufos: *arbori nalţi, verzi, stufoşi răspîndeau o umbră răcorită.* EM.; **3.** cu arbori cu coroană bogată, deasă: *ajunse la o pădurea deasă şi stufoasă.* ISP.; **4.** (fig.) cu păr mult şi des: *ochii limpezi, vii, ardeau sub ale feţei stufoase, mîndre gene.* BOL.; *o barbă neagră, stufoasă.* VLAH.; **5.** (fig.) care are prea multe cuvinte, fraze prea lungi; încărcat cu prea multe figuri de stil; greoi, prolix: *eseul ... e stufos şi dens; ... autorul adună o cantitate enormă de fapte.* R.L. [***Stuf*** + ***-os***; cf. ***tufos***].

stufuí, stufuiesc vb. (reg.; tr.) a acoperi o clădire cu stuf: *căsuţele noastre mici, risipite, cu baligă lipite, cu stuh stuhuite.* POP.; (şi: **stuhui**). [***Stuf*** + ***-ui***].

stufuléţ, stufuleţi m. (rar) **1.** diminutiv al lui stuf; stuf mic; **2.** tufişoară; tufiş mic: *glasul ... mi se părea că iese din mijlocul unui stufuleţ de pomişori.* ISP. [***Stuf*** + ***-uleţ***].

stuh n. v. **stuf.**

stuhăráie f. v. **stufăraie.**

stuhăríe f. v. **stufărie.**

stuhăríş n. v. **stufăriş.**

stuhuí vb. v. **stufui.**

stuhuít, ~ţi, stuhuită, ~e a. (reg.) făcut din stuf; acoperit cu stuf: *case stuhuite.* [V. ***stuhui***].

stuléte m. v. **ştiulete.**

stup, stupi m. **1.** adăpost natural (un trunchi scorburos de copac) sau confecţionat (din paie, din nuiele împletite sau din scînduri) pentru familiile de albine; adăpostul împreună cu albinele; familie de albine: *ba oiţe, ba stupi, ba cai şi boi s-au dus ca pe gura lupului!* CR.; *stupii dormeau.* CAR.; (fig.) *sînt alţi trîntori de care trebuie curăţit stupul.* NEGR.; **a fi (bogat) ca un stup** sau **a fi** (ori **a se face**) **stup de bani**, a fi (sau a deveni) bogat: *păcat numai că n-are vreo momiţă sau vreun urs, că s-ar face stup de bani.* AL.; (adv.) **a fi plin stup** (sau **stup de ...**), foarte (plin), umplut pînă la refuz; înţesat: *ograda era plină stup; casa era stup de copii.* // adv. în număr mare: *oamenii erau stup la primărie.* [Lat. ****stypus***, gr. mod. ***stópos***].

stupăi interj. înainte marş!: *acel gheneral ... au început a striga: stupai!* NEC.; (subst.) **a da stupai**, a mîna din urmă; a alunga, a goni: *că-n sat nu mai e de trai, că ne dă turcii stupai, să ieşim cu toţi la plai!* POP. // m. (pl. **stupai**) (înv.) unitate militară (în marş). [Din rus. ***stupaĭ***].

stupăr, stupari m. apicultor, prisăcar: *stuparul, un bătrîn cu perii albi, ne ieşi înainte.* BOL. // n. (pl. **stupare**; reg.) roi de albine sălbatice (aşezat într-o scorbură). [***Stup*** + ***-ar***].

stúpă[1], stupe f. (pop.) **1.** rest de lînă, de in sau de cînepă, rezultat la dărăcit sau la pieptănat; (p. ext.) cîlţi; **2.** şomoiog de cînepă sau de bumbac cu care se curăţă maşinile, uneltele etc.; **3.** dop de cîlţi, de cîrpă sau de hîrtie care se îndeasă în puşcă sau în cartuş deasupra pulberii; fultuială. [Lat. ***stuppa***].

stúpă[2], stupe f. monument funerar budist, de obicei format dintr-un soclu poligonal deasupra căruia se ridică un corp cilindric acoperit cu o cupolă, în interiorul căreia se află încăperea funerară: *invităm cititorul ... să privească ... scobiturile, migala în marmură ale unei stupe.* BL. [Din fr. ***stupa***].

stupări, stupăresc vb. (reg.; intr.) a se îndeletnici cu stupăria; a prisăcări. [De la ***stupar***].

stupărie[1], stupării f. **1.** stupină, prisacă: *avusese o stupărie vestită în tot judeţul.* REBR.; **2.** mulţime de stupi. [***Stup*** + ***-ărie***].

stupărie[2] f. (înv. şi pop.) apicultură: *se ocupa cu stupăria.* [***Stupar*** + ***-ie***].

stupărít[1] n. îndeletnicirea stuparului; apicultură, albinărit, stupărie: *am fost învăţăcel întru stupărit şi prietin al albinelor.* SAD.; **stupărit pastoral**, sistem de apicultură constînd în transportarea succesivă a stupilor de la o bază meliferă la alta, pentru ca albinele să poată culege permanent nectar şi polen. [***Stupar*** + ***-it***].

stupărít[2], stupărituri n. dare (dijmă sau impozit) pentru stupi. [***Stup*** + ***-ărit***].

stupefácţie, stupefacţii f. (livr.) uimire, stupoare: *ticăloşia colegului produse stupefacţie şi derută în rîndul echipei.* [Din fr. ***stupéfaction***].

stupefía, stupefiez vb. (livr.; tr.) a produce uimire; a surprinde, aului, a năuci, a sidera: *articolul din ziar îl stupefiase.* [Din fr. ***stupéfier***].

stupefiánt, ~ţi, stupefiantă, ~e a. uimitor, surprinzător, uluitor, năucitor: *forţa ei de mistificare era pentru mine o revelaţie stupefiantă.* PR. // n. medicament care inhibă centrii nervoşi, producînd o stare de inerţie psihică şi fizică (şi care, consumat sistematic, duce la obişnuinţă şi la nevoia unor doze crescînde); drog: *traficanţi de stupefiante.* [Din fr. ***stupéfiant***].

stupefiát, ~ţi, stupefiată, ~e a. (livr.) uimit, surprins, uluit, siderat: *n-avea de ce să adopte aerul acela stupefiat şi, pe undeva, cam servil.* PR.; *privea stupefiat scenele sinistre din piaţă.* [V. ***stupefia***].

stupefiére, stupefieri f. uimire, surprindere, uluire: *exclamă medicul ... cu o expresie de liniştită stupefiere.* PR. [V. ***stupefia***].

stupí, stupesc vb. (pop.) **1.** (intr.) a scuipa: *alţii mai fricoşi îşi stupeau în sîn.* CR.; *stupeşte mereu firele pe care le-a smuls cu dinţii.* CAR.; **a-şi stupi (tot) sufletul cu cineva**, a se chinui mult cu cineva nesupus, îndărătnic sau nepriceput: *pînă l-am dat la brazdă, mi-am stupit sufletul cu dînsul.* CR.; **2.** (tr. şi intr.; despre pisici) a-şi încorda corpul pentru atac sau apărare, scoţînd un sunet specific: *bine face motanul că te stupeşte!* SAD.; **3.** (tr.) a scuipa pe cineva (în semn de dispreţ, de batjocorire): *dacă te-ar auzi, te-ar scuipa în ochi*; **4.** (tr.; mit.; pop.) a scuipa (sau a face numai gestul respectiv) pentru a feri de deochi, pentru a alunga un rău: *l-a stupit pe mititelul în vîrful nasului.* CAR. [Probabil lat. ****stupire*** (<****scuppire*** + ***sputare***)].

stupíd, ~zi, stupidă, ~e **1.** greoi la minte, lipsit de inteligenţă; prost, nătîng, nghiob, mărginit: *ce individ stupid!;* (subst.) *politici, oratori de stradă, stupizi ce se socot isteţi.* VLAH.; (adv.) *restul listelor consistă din tot ce societatea română are mai stupid şi rapace.* EM.; **2.** care exprimă, denotă stupiditate; tîmp: *privire stupidă*; (adv.) *izbindu-se orbeşte de peretele de stîncă, sta stupid.* CAR.; **3.** lipsit de sens, de raţiune, fără rost, nemotivat; absurd; iraţional: *cu cît o reclamă e mai stupidă, cu atîta atrage mai mulţi amatori.* GHEŢIE; (adv.) *ar fi stupid să fug.* EL. // n. (rar) ceea ce este prost, neghiob, ceea ce se face fără judecată, fără noimă: *stupidul, banalul, şablonul încep să aspire să fie reabilitate.* R.L. [Din fr. ***stupide***, lat. ***stupidus***, it. ***stupido***].

stupiditáte, stupidităţi f. **1.** însuşirea de a fi stupid; lipsă de inteligenţă; prostie, imbecilitate, tîmpenie, neghiobie: *stupiditatea, iată ce voim noi să premiem.* CAR.; *cauza celor mai multe războaie ... se reduce la interese, orgolii şi stupiditate.* GHEŢIE; **2.** comportare, faptă, vorbă de om stupid, prost; spusă lipsită de sens; absurditate, aberaţie, inepţie, stupizenie: *eu începui a vorbi stupidităţi ca să curm tăcerea.* EL.; **3.** (fam.) bagatelă, fleac, găunoşenie: *televiziunea prezenta tot felul de stupidităţi.* [Din fr. ***stupidité***, lat. ***stupiditas, -atis***].

stupílă, stupile f. dispozitiv de aprindere a încărcăturii de pulbere, la tunurile vechi. [Cf. fr. ***étoupille***].

stupínă, stupine f. loc unde sînt amplasaţi stupii şi instalaţiile anexe pentru creşterea albinelor; totalitatea stupilor dintr-un asemenea loc împreună cu albinele din ei; totalitatea albinelor din aceşti stupi; prisacă, stupărie[1]: *ajunserăm la stupină.* BOL.; *dăduse o boală în stupină.* [***Stup*** + ***-ină***].

stupiníţă, stupiníţe f. **1.** diminutiv al lui stupină: *dragostea de copilită, ca mierea din stupiniţă.* POP.; **2.** plantă erbacee perenă din familia orhideelor, cu două frunze bazale opuse, cu flori albe, plăcut mirositoare, care creşte prin păduri şi poieni (*Plantanthera bifolia*). [***Stupină*** + ***-iţă***].

stupít, stupituri n. **1.** (pop.) scuipat[2]: *cînd eram băiet, stupeam în palma stîngă, apoi trînteam cu muchea palmei celeilalte în stupit şi în care parte sărea el, într-acolo apucam şi eu.* CR.; **2.** (compus; bot.) **stupitul-cucului**, scuipatul-cucului (*Cardamine pratensis*). [V. ***stupi***].

stupitúră, stupituri f. (reg.) scuipătură. [***Stupi*** + ***-tură***].

stupizénie, stupizenii f. stupiditate: *comiţînd gafe ca toţi cei care, scoşi dintr-ale lor, sînt capabili de o serie infinită de stupizenii.* PETR. [***Stupid*** + ***-enie***].

stupoáre f. **1.** stare de uimire, de uluire, de confuzie provocată de o surpriză sau de o emoţie puternică; stupefacţie, perplexitate: *descoperise cu stupoare că e fostul soţ al Laurei.* GHEŢIE; **2.** simptom în unele boli psihice (melancolii, depresii, schizofrenie, isterie, confuzie mintală), care se manifestă prin imobilitate completă, mutism, refuzul alimentaţiei şi deprimare. [Din fr. ***stupeur***, lat. ***stupor, -oris***].

stuporós, ~şi, stuporoásă, ~e a. (med.) afectat de stupoare. [Din fr. ***stupeureux***].

stur, sturi m. **1.** (înv. şi reg.) ţurţur (de gheaţă); (p. ext.) promoroacă; **2.** (reg.) zgură; (p. ext.) scrum. [Lat. ***stylus***].

sturión, sturioni m. (la pl.) ordin de peşti răpitori de talie mare, din mările şi unele lacuri dulci ale emisferei nordice, cu scheletul cartilaginos-osos, cu corpul acoperit cu cinci şiruri longitudinale de discuri osoase, pescuiţi pentru carne şi icre negre (*Acipenseridae*); (şi la sg.) peşte din acest ordin; acipenserid (ex.: morunul, nisetrul, cega). [Din it. ***storione***].

sturionicultúră f. ramură a pisciculturii care se ocupă cu creşterea şi cu reproducerea dirijată a sturionilor. [***Sturion*** + ***cultură***].

sturî vb. v. **storî.**

sturlubá vb. v. **sturluiba.**

sturlubát a. v. **sturluibat.**

sturlubátec a. v. **sturlubatic.**

sturlubátic, ~ci, sturlubatică, ~ce a. (reg.) nebunatic, neastîmpărat, sturluibat: *n-a vut să-şi puie mintea c-o sturlubatecă şi c-o leneşă de fată ca aceasta.* CR.; (şi: **sturlubatec, sturluibatic, sturluibatec, şturlubatic**). [*Sturlubat* + *-atic*].

sturluibá, sturluibez vb. (reg.; intr.) a se zăpăci, a înnebuni: *iaca poznă, că au sturluibat amîndoi!* AL.; (şi: **sturluba**). [Et. nec.].

sturluibát, ~ţi, sturluibată, ~e a. (reg.; adesea subst.) sturlubatic: *aşa se vede, bădică, ... dacă-i lumea plină de sturluibaţi.* AL.; (şi: **sturlubat**). [V. *sturluiba*].

sturluibátec a. v. **sturlubatic.**

sturluibátic a. v. **sturlubatic.**

sturz, sturzi m. numele mai multor specii de păsări (cîntătoare) din ordinul paseriformelor, mai mici decît porumbelul, cu cioc conic şi puternic, cu pene brune pe spate şi albe-gălbui pe piept, care se hrănesc cu insecte, viermi, fructe etc.; pasăre aparţinînd fiecăreia dintre aceste specii (*Turdus viscivorus* şi *pilaris, musicus* etc.): *să ne cînte hori cu foc din tilincă sturzii.* OD. [De la **Turdus**, numele ştiinţific al acestor păsări, influenţat probabil de lat. *sturnus* „graur"].

sturzişór, sturzişori m. sturzuleţ. [*Sturz* + *-işor*].

sturzoáică, sturzoaice f. (pop.) femela sturzului. [*Sturz* + *-oaică*].

sturzuléţ, sturzuleţi m. diminutiv al lui sturz; sturzişor: *mierla d-auzea, din gură-i grăia: sturzuleţule, cîntăreţule.* POP. [*Sturz* + *-uleţ*].

styroflex n. material izolant obţinut din polistiren, folosit la izolarea cablurilor de înaltă frecvenţă şi ca dielectric pentru condensatori. [Din fr. *styroflex*].

suáv, ~i, suavă, ~e 1. care produce o impresie de gingăşie, de fineţe; delicat, gingaş, graţios, fin: *viaţa noastră trece ca suava rouă.* BOL.; *sînteţi pentru noi amintiri suave.* OD.; **2.** armonios, duios, melodios, fermecător: *aceste suave accente ieşite din gura fiinţei ce iubeam mă ameţiră.* FIL.; **3.** discret, plăcut, dulce, fin: *parfum suav.* [Din fr. *suave*].

suavitáte f. **1.** însuşirea a ceea ce este suav, delicat, plăpînd; delicateţe, gingăşie, graţie, fineţe: *un aer de resemnare şi nostalgie dădea chipului ei o caldă suavitate.* GHEŢIE; **2.** armonie, duioşie, farmec: *păstorul intonează din bucium acele arii campestre pline de suavitate.* FIL.; **3.** capacitatea de a produce o senzaţie olfactivă discretă şi plăcută; dulceaţă, fineţe: *suavitatea unui parfum.* [Din fr. *suavité*].

sub[1] prep. indică: **1.** situarea într-un plan inferior în raport cu un obiect, cu o suprafaţă; dedesupt: *craiul ... se bagă sub un pod.* CR.; *cadavrul meu va sta ani întregi subt torentul curgător.* EM.; *sub nivelul mării*; **2.** contactul (direct sau mediat) dintre un obiect şi reazemul, sprijinul său: *sub cap o mînă pui, dorm colea, pe pămînt.* COŞB.; **3.** situarea în bătaia unei surse de lumină, a unei mase de aer etc. care vine de sus; în: *stau în rond sub vîntul rece.* AL.; *o întîlnisem pe stradă sub ninsoare.* PR.; **a se afla** (sau **a fi, a se pomeni** etc.) **sub soare**, a exista, a trăi în lume: *o zînă gingaşă şi plăpîndă şi frumoasă cum nu se mai afla sub soare.* ISP.; **4.** mişcarea, deplasarea într-un plan inferior în raport cu un obiect, cu o suprafaţă: *de te vor pofti la masă, tu nu te trage sub masă.* NEGR.; *alergam sub ploaie;* **5.** localizarea unei acţiuni, a unui fapt în vecinătatea sau la baza unui reper situat mai sus; la marginea, la poalele, lîngă: *la dreapta, sub pădure, româna oaste apare.* AL.; *mă ardea sub coastele din stînga.* CAR.; **6.** încadrarea într-o unitate de timp, într-o circumstanţă (considerată a fi) dominată de cineva sau de ceva; pe vremea ..., în timpul ...: *istoria românilor subt Mihai Vodă Viteazul.* BĂLC.; **sub seară**, pe înserate, la căderea întunericului; **7.** subordonarea unui element faţă de altul de care depinde ierarhic; dependenţa, supunerea de către cineva: *tu ai sub ordinele tale un regiment de funcţionari.* VLAH.; **sub ochii cuiva**, v. **ochi**; **sub egida**, v. **egidă**; **sub străjă**, păzit, străjuit; **a ţine** (sau **a păstra**) **sub cheie**, a ţine, a păstra închis, încuiat; **a fi** (sau **a ţine pe cineva**) **sub papuc**, v. **papuc**; **sub pretext** (sau **motiv, cuvînt**) **că ...**, v. **pretext**; **sub semnătura cuiva**, v. **semnătură**; **8.** gradul de extensiune sau de restrîngere al raportării unui element faţă de totalitatea modalităţilor de abordare, de prezentare, de manifestare ale acestuia: *mărirea obiectelor şi perceperea lor în proporţii şi sub colori neobicinuite.* MAIOR.; **sub raport**(**ul**) ..., v. **raport**; **9.** cauza care determină o subordonare, o supunere: *împărăţia ... cade sub izbirile turcilor* BĂLC.; **10.** inferioritatea numerică; mai puţin decît ...: *s-au prezentat sub o sută;* (şi: (înv. şi pop.) **subt, supt**). [Lat. *subtus*].

sub-[2] element de compunere exprimînd ideea de inferioritate, de dependenţă, de subordonare. [Din fr. *sub-*, lat. *sub*].

subacút, ~ţi, subacută, ~e a. (despre boli) aflat în stare premergătoare unei boli acute; cu simptomatologie relativ slabă. [*Sub-*[2] + *acut*].

subacvátic, ~ci, subacvatică, ~ce a. **1.** care creşte sau trăieşte sub apă: *plante subacvatice*; **2.** care se află sau se petrece sub apă: *mediu subacvatic; experienţe subacvatice.* [Din fr. *subaquatique*].

subadministrátor, subadministratori m. (înv.) ajutor de administrator. [*Sub-*[2] + *administrator*].

subaerián, ~eni, subaeriană, ~ene a. situat în straturile inferioare ale atmosferei; format în această zonă: *fenomene subaeriene.* [Din fr. *subaérien*].

subalimentá, subalimentez vb. (tr. şi refl.) a (se) alimenta (sistematic) insuficient din punct de vedere calitativ şi cantitativ; a (se) subnutri. [*Sub-*[2] + *alimenta*; cf. fr. *sous-alimenter*].

subalimentáre f. acţiunea de a (se) subalimenta şi rezultatul ei; subalimentaţie, subnutriţie. [V. *subalimenta*].

subalimentát, ~ţi, subalimentată, ~e a. hrănit (sistematic) insuficient; subnutrit: *sînt încă mulţi copii subalimentaţi.* [V. *subalimenta;* cf. fr. *sous-alimenté*].

subalimentáţie f. subnutriţie. [*Sub-*[2] + *alimentaţie*; cf. fr. *sous-alimentation*].

subalpín, ~i, subalpină, ~e a. situat în regiunea imediat inferioară celei alpine, la poalele unor munţi înalţi; caracteristic unei asemenea regiuni; care ţine de această regiune, referitor la această regiune: *vegetaţie subalpină;* **etaj subalpin**, vegetaţie aflată deasupra limitei superioare a pădurilor, constînd în tufişuri de jneapăn, ienupăr, smirdar, care alternează cu pajişti etc. [Din fr. *subalpin*].

subaltérn, ~i, subalternă, ~e a. şi m., f. (persoană) care este subordonată altei persoane, care lucrează sub conducerea altuia mai mare în funcţie, în grad: *mi se pare că acest impegat subaltern nu ne dă respectul cuvenit.* AL.; *directorul chiar îşi persecuta subalterna.* PR. [Din fr. *subalterne*].

subalternáre, subalternări f. (log.) raport între judecăţile universale şi judecăţile particulare de aceeaşi calitate, caracterizat prin faptul că din adevărul judecăţii universale decurge cu necesitate adevărul judecăţii particulare, iar din falsitatea judecăţii particulare rezultă cu necesitate falsitatea judecăţii universale. [*Sub-*[2] + *alternare*].

subamendaménт, subamendamente a. (rar) amendament la alt amendament: *vom cîntări cu minuţiozitate toate aceste opiniuni, care ... nu sînt decît amendamente şi subamendamente la o singură ipoteză.* HASD. [*Sub-*[2] + *amendament*; cf. fr. *sous-amendament*].

subansámblu, subansambluri, (rar) **subansamble** n. grup de piese, de organe care alcătuiesc o parte componentă a unei maşini, a unui sistem tehnic etc., acţionînd în cadrul acestora ca o unitate funcţională distinctă. [*Sub-*[2] + *ansamblu*; cf. fr. *sous-ensemble*].

subantreprenór, subantreprenori m. (rar) antreprenor care execută numai o parte dintr-o lucrare contractată integral de altul. [*Sub-*[2] + *antreprenor*; cf. fr. *sous-entrepreneur*].

subantrepríză, subantreprize f. formă de contractare, de organizare şi de executare a construcţiilor, subordonată unei antreprize. [*Sub-*[2] + *antrepriză*].

subapreciá, subapreciez vb. (tr.) a preţui pe cineva sau ceva mai puţin decît merită, a aprecia sub valoarea reală; a micşora importanţa unei persoane, a unui lucru, a unei situaţii; a minimaliza, a subestima, a subevalua, a subpreţui: *lucrarea a fost subapreciată de critică;* (refl.) *X se subapreciază.* [*Sub-*[2] + *aprecia*].

subapreciát, ~ţi, subapreciată, ~e a. apreciat, preţuit mai puţin decît merită, decît valorează; minimalizat, subestimat, subevaluat: *cercetare subapreciată.* [V. *subaprecia*].

subapreciére, subaprecieri f. faptul de a (se) subaprecia; subestimare, subevaluare; minimalizare, bagatelizare: *subaprecierea importanţei acestei apariţii.* [V. *subaprecia*].

subárbă, subarbe f. parîmă care susţine, fixează bompresul unei nave cu pînze: *e ruptă subarba!* TUD. [Din fr. *sous-barbe*].

subarborét, subarboreturi, subarborete n. şi **subarboreţi** m. fiecare dintre grupurile de arbuşti care cresc într-un arboret: *subarboretul în serie de vîrste îşi urmează creşterea.* SAD. [*Sub-*[2] + *arboret*].

subarbúst, subarbuşti m. **1.** arbust a cărui înălţime nu depăşeşte un metru; **2.** plantă care face trecerea între arbuşti şi plantele erbacee, avînd tulpina lemnoasă numai la bază. [*Sub-*[2] + *arbust;* cf. fr. *sous-arbrisseau*].

subárctic, ~ci, subarctică, ~ce a. situat în regiunea imediat inferioară celei arctice; care ţine de această regiune, referitor la această regiune. [*Sub-*[2] + *arctic*].

subarendá, subarendez vb. (tr.) a da sau a lua în arendă exploatarea unui bun pe care persoana care îl arendează îl deţine tot cu arendă de la proprietar: (refl. pas.) *după obiceiul locului, pămînturile se subarendează la ţărani pe bani şi muncă.* CAR. [*Sub-*[2] + *arenda*].

subarendáre, subarendări f. acţiunea de a subarenda şi rezultatul ei. [V. *subarenda*].

subarendáş, subarendaşi m. persoană care ia în arendă exploatarea unui bun de la un arendaş (şi nu direct de la proprietar). [*Sub-*[2] + *arendaş*].

subarmónică, subarmonice f. (fiz.) componentă a unei vibraţii complexe, a cărei frecvenţă este un submultiplu al frecvenţei armonicii principale. [După fr. *sous-harmonique*].

subasmént, subasmente n. partea inferioară a unei construcţii pe care se sprijină (aparent) toată clădirea; soclu. [Din fr. *soubassement*].

subáşă, subaşi m. (înv.) primar (rural): *a venit la domnie dinspre miazăzi, cu navrapi şi subaşi otomani.* SAD. [Din turc. *Subaşı*, sb. *subasa*].

subatíns, ~şi, subatinsă, ~e a. (rar) menţionat în treacăt: *să binevoiască a primi subatinsa ortografie.* OD. [*Sub-*[2] + *atins*].

subatómic, ~ci, subatomică, ~ce a. (despre particule) mai mic decît atomul; care intră în componenţa atomului. [Din fr. *subatomique*].

subbibliotecár, subbibliotecari m. ajutor de bibliotecar. [*Sub-*[2] + *bibliotecar*; cf. fr. *sous-bibliothécaire*].

subboreál, ~i, subboreală, ~e a. situat în regiunea din imediata apropiere a zonei boreale; caracteristic unei asemenea regiuni, care ţine de această regiune, referitor la această regiune: *climatul subboreal al Petersburgului.* CĂL. [*Sub-*[2] + *boreal*].

subcapítol, subcapitole n. diviziune (unitară) a unui capitol: *în carte sînt trei subcapitole dedicate lexicului românesc.* [*Sub-*[2] + *capitol*].

subcarpátic, ~ci, subcarpatică, ~ce a. situat în regiunea imediat inferioară celei carpatice; caracteristic acestei regiuni; care ţine de această regiune, referitor la această regiune; subcarpatin, precarpatic: *clima din colinele subcarpatice este foarte plăcută.* [*Sub-*[2] + *carpatic*].

subcarpatín, ~i, subcarpatină, ~e a. (rar) subcarpatic: *regiuni subcarpatine.* [*Sub-²* + *carpatin*].

subcasiér, subcasieri m. (rar) ajutor de casier. [*Sub-²* + *casier*].

subcategoríe, subcategorii f. fiecare dintre diviziunile unei categorii: *subcategoriile pronumelui.* [*Sub-²* + *categorie*].

subcelulár, ~i, subcelulară, ~e a. (biol.) mai mic decît celula; care intră în componența celulei. [*Sub-²* + *celular*].

subcéntru, subcentre n. localitate subordonată administrativ unei alte localități (mai mari, mai importante etc.), considerate centru: *pentru instrucție, satul avea să se numească subcentru premilitar.* PR. [*Sub-²* + *centru*].

subcér n. (înv.; rar) ceea ce se află sub cer; pămîntul: *socotește cu mintea supceriului, și-mi spune carea cîtă iaste.* DOS.; (și: **supcer**). [*Sub-²* + *cer*].

subchiriáș, ~i, subchiriașă, ~e a. persoană care închiriază (o parte dintr-)un imobil de la chiriașul titular, principal; sublocatar. [*Sub-²* + *chiriaș*].

subchirúrg, subchirurgi m. (înv. și reg.) felcer: *pe urmă, din vorbă-n vorbă, vii d-ta subfirurgul, cu cleștele.* CAR.; *era, vorbind fără înfrumusețări, un subchirurg.* CĂL.; (și: **subfirurg**). [*Sub-²* + *chirurg*].

subcîrmuíre, subcîrmuiri f. (înv.) organ de conducere și administrare a unui plai sau a unei plase[1]; (p. ext.) clădire, sediu al acestui organ; personalul acestuia: *l-au închis la subcîrmuire ca să dea arendașului patru sute de lei, ce i-ar fi dator* BOL. [*Sub-²* + *cîrmuire*].

subcîrmuitór, subcîrmuitori m. (înv.) persoană subordonată unui cîrmuitor; subocîrmuitor: *subcîrmuitorul se vede om bun, dar mi-a zis că sînt alții care nici pe el nu-l lasă să mă asculte.* BOL. [*Sub-²* + *cîrmuitor*].

subclásă, subclase f. (biol.) categorie sistematică intermediară între clasă și ordin: *clasa mamiferelor se subdivide în trei subclase.* [*Sub-²* + *clasă*; cf. fr. *sous-classe*].

subclasificáre, subclasificări f. clasificare secundară. [*Sub-²* + *clasificare*; cf. fr. *sous-classification*].

subclaviculár, ~i, subclaviculară, ~e a. aflat sub claviculă; care ține de regiunea de sub claviculă, referitor la această regiune: *traumatism subclavicular.* [*Sub-²* + *clavicular*; cf. fr. *sous-claviculaire*].

subclínic, ~ci, subclinică, ~ce a. (despre boli) ale cărui simptome nu se manifestă evident, iar probele de laborator sînt nerelevante. [Din fr. *subclinique*].

subcomisár, subcomisari m. funcționar de poliție aflat în imediata subordine a comisarului; gradul acestui funcționar: *fu, pe rînd, subgrefier, subcomisar și subprefect la o plasă.* NEGR. [*Sub-²* + *comisar*; cf. fr. *sous-commissaire*].

subcomísie, subcomisii f. parte a unei comisii însărcinată cu examinarea unor lucrări preliminare sau specializată într-un domeniu restrîns: *am fost numit membru al unei subcomisii de supravegherea și despuierea scrutinului.* PR.; *legea a fost predată la subcomisii.* [*Sub-²* + *comisie*; cf. fr. *sous-commission*].

subcomitét, subcomitete n. parte a unui comitet însărcinată cu examinarea unor lucrări preliminare. [*Sub-²* + *comitet*; cf. fr. *sous-comitet*].

subconștiént n. sferă a fenomenelor psihice care se desfășoară în afara conștiinței (și care au putut fi anterior conștiente sau ar putea deveni conștiente ulterior): *se încearcă să ne aducă ecouri din lumea impenetrabilă a subconștientului.* LOV.; *Freud a explorat subconștientul.* // a. care aparține, care este propriu acestei sfere, referitor la această sferă: *în nuvele se constată tendința psihanalizatoare a surprinderii elementului subconștient.* CĂL.; *pentru Freud, visul este produsul refulării unor reprezentări subconștiente.* VIANU. [*Sub-²* + *conștient*; cf. fr. *subconscient*].

subcontrarietáte, subcontrarietăți f. (log.) raport între judecata particular-afirmativă și judecata particular-negativă, caracterizat prin faptul că nu pot fi ambele false, dar pot fi ambele adevărate în același timp și sub același raport. [*Sub-²* + *contrarietate*].

subcorticál, ~i, subcorticală, ~e a. care se află sau se produce sub cortexul cerebral, renal, suprarenal; care aparține acestor regiuni, referitor la aceste regiuni: *afazie subcorticală.* [*Sub-²* + *cortical*; cf. fr. *sous-cortical*].

subcultúră, subculturi f. **1.** tendință de manifestare subiacentă a unei culturi elementare; **2.** cultură a grupurilor și subgrupurilor sociale dintr-o comunitate etnică; **3.** cultura unui microorganism sau țesut, provenită de la o parte a unei culturi preexistente, care folosește un mediu nutritiv proaspăt (putîndu-se astfel prelungi indefinit viața unei linii de microorganisme). [Din engl., fr. *subculture*].

subcutanát, ~ți, subcutanată, ~e a. care se află sau se produce sub piele; care ține de această regiune, referitor la această regiune; subcutaneu, hipodermic: *injecție subcutanată.* [*Sub-²* + *cutanat;* cf. fr. *sous-cutané*].

subcutanéu, ~i, subcutanee a. (livr.) subcutanat. [Din fr. *sous-cutané,* engl. *subcutaneous*].

subdezvoltáre, subdezvoltări f. fenomen social-economic specific țărilor cu un potențial economic scăzut. [*Sub-²* + *dezvoltare*; cf. fr. *sous-développement*].

subdezvoltát, ~ți, subdezvoltată, ~e a. **1.** (despre persoane) insuficient dezvoltat fizic sau psihic; **2.** (despre țări) caracterizat prin subdezvoltare. [*Sub-²* + *dezvoltare*; cf. fr. *sous-développé*].

subdiácon, subdiaconi m. grad în ierarhia bisericească inferior diaconului; persoană cu acest grad: *a doua zi după deces, se prezentă ... un subdiacon catolic.* CĂL. [*Sub-²* + *diacon*].

subdialéct, subdialecte n. ramificație teritorială a unei limbi, ocupînd locul intermediar între dialect și grai: *subdialectul moldovenesc.* [*Sub-²* + *dialect*].

subdimensioná, subdimensionez vb. (tr.) a construi, a realiza mașini, instalații etc. sub dimensiunile normale. [*Sub-²* + *dimensiona*].

subdimensionát, ~ți, subdimensionată, ~e a. cu dimensiuni mai mici decît cele normale; dimensionat (greșit) sub normele cerute: *instalație subdimensionată.* [*Sub-²* + *dimensionat*].

subdiréctor, ~i, subdirectoáre m. și f. persoană care îndeplinește funcția de ajutor, de locțiitor al unui director; director adjunct; titlu, grad deținut de această persoană: *aveam pe atunci în școală un subdirector cam brutal.* PR. [*Sub-²* + *director*; cf. fr. *sous-directeur*].

subdivíde, subdivíd vb. (tr. și refl.) a (se) subîmpărți; a (se) subdiviza: [valorile] *se subdivid, la rîndul lor, în trei entități bipolare.* R.L. [*Sub-²* + *divide*; cf. fr. *subdiviser*].

subdivizá, subdivizez vb. (tr. și refl.) a (se) împărți (în continuare) în mai multe părți; a (se) subdivide, a (se) subîmpărți: *grupă subdivizată în subgrupe;* (fig.) *izolînd talentul, îl subdivizează în componentele lui infinitezimale.* LOV. [Din fr. *subdiviser*].

subdivizáre, subdivizări f. subîmpărțire. [V. *subdiviza*].

subdivizát, ~ți, subdivizată, ~e a. împărțit, la rîndul lui, în mai multe părți. [V. *subdiviza*].

subdivizíbil, ~i, subdivizibilă, ~e a. care poate fi divizat. [Din fr. *subdivisible*].

subdivizionár, ~i, subdivizionară, ~e a. obținut printr-o subîmpărțire, care ține de o subdiviziune, referitor la o subdiviziune: *monedă subdivizionară.* [Din fr. *subdivisionnaire*].

subdiviziúne, subdiviziuni f. parte obținută prin împărțirea unei părți dintr-un tot deja împărțit; subîmpărțire: *subdialectul este o subdiviziune a dialectului;* **subdiviziune geologică**, unitate a timpului geologic corespunzătoare unei etape din cursul evoluției Pămîntului; eră, perioadă, epocă, vîrstă. [Din fr. *subdivision*].

subdominántă, subdominante f. (muz.) treapta a patra a modurilor major și minor; acordul acestei trepte. [*Sub-²* + *dominantă*; cf. fr. *sous-dominante*].

subecuatoriál, ~i, subecuatorială, ~e a. aflat între ecuator și tropice; care ține de această regiune, referitor la această regiune; specific acestei regiuni: *zonă subecuatorială; climă subecuatorială.* [Din fr. *subéquatorial*].

subegúmen, subegumeni m. grad în ierarhia monahală inferior egumenului; călugăr cu acest grad. [*Sub-²* + *egumen*].

subepidérmic, ~ci, subepidermică, ~ce a. (despre nervi, țesuturi, traumatisme etc.) care se află sau se produce sub epidermă; care aparține acestei regiuni, referitor la această regiune; care pătrunde sub epidermă: *bulă subepidermică.* [*Sub-²* + *epidermic*; cf. fr. *sous-épidermique*].

súber n. plută[1]: *suberul se folosește ca material izolant, la fabricarea dopurilor, a unor materiale de construcție etc.* [Din lat., fr. *suber*].

suberificá, pers. 3 **suberifică** vb. (refl. și tr.; despre membranele celulare ale plantelor, despre părți ale plantelor etc.) a (se) impregna cu suberină. [*Suber* + *-ifica*].

suberificáre, suberificări f. (bot.) impregnare cu suberină. [V. *suberifica*].

suberínă f. substanță organică formată din acizi grași, care impregnează membranele celulare ale plantelor. [Din fr. *subérine*].

suberós, ~și, suberoásă, ~e a. (despre plante sau despre țesuturile lor) care conțin suber. [Din fr. *subéreux*].

subestimá, subestimez vb. (tr.) a subaprecia, a subevalua pe cineva sau ceva; a minimaliza: *de unde vine respectul ... dacă nu din autorizația pe care o dai celui mai vîrstnic să te subestimeze?* ARG.; *ortodoxia ... nu subestimează factorul național.* STĂNIL.; (refl.) *profesorul nostru, modest din fire, se subestimează.* [*Sub-²* + *estima*; cf. fr. *sous-estimer*].

subestimáre, subestimări f. faptul de a (se) subestima; subapreciere, subevaluare: *subestimarea individului duce la ruină socială.* [V. *subestima*].

subetáj, subetaje n. (și **subetaj geologic**) strat sau succesiune de straturi caracterizate prin individualitate petrografică și paleontologică, alcătuind o subdiviziune a unui etaj geologic. [*Sub-²* + *etaj*; cf. fr. *sous-étage*].

subevaluá, subevaluez vb. (tr. și refl.) a (se) subestima: *ne-am subevaluat posibilitățile.* [*Sub-²* + *evalua*; cf. fr. *sous-évaluer*].

subevaluáre, subevaluări f. faptul de a (se) subevalua; subapreciere, subestimare. [V. *subevalua*].

subexpúne, subexpún vb. (tr.) a expune la lumină materiale fotosensibile un timp mai scurt decît cel necesar pentru obținerea unei imagini clare. [*Sub-²* + *expune*; cf. fr. *sous-exposer*].

subexpúnere, subexpuneri f. acțiunea de a subexpune și rezultatul ei. [*Sub-²* + *expunere*; cf. fr. *sous-exposition*].

subexpús, ~și, subexpusă, ~e a. (despre materiale fotosensibile) expus la lumină un timp mai scurt decît cel necesar pentru obținerea unei imagini clare. [V. *subexpune*].

subfamílie, subfamilii f. (biol.) categorie sistematică intermediară între familie și gen. [*Sub-²* + *familie*].

subfebríl, ~i, subfebrilă, ~e a. **1.** care se caracterizează printr-o oscilație între gradul de temperatură normală a corpului și febră: *temperatura între 37° și 38° se numește subfebrilă;* **2.** care are o stare de subfebrilitate: *copilul e subfebril.* [Din fr. *subfébrile*].

subfebrilitáte f. stare a organismului caracterizată prin creșterea moderată a temperaturii normale, prin

stare subfebrilă, produsă de obicei de un proces infecţios uşor sau de o infecţie cronică. [Din fr. ***subfébrilité***].

subfiliálă, subfiliale f. secţie a unei întreprinderi, a unei instituţii mai mică decît filiala: *subfiliala din Rădăuţi a Filialei Iaşi a Academiei Române.* [***Sub-²*** + ***filială***].

subfirúrg m. v. **subchirurg**.

subgén, subgenuri n. **1.** diviziune a unui gen (literar, muzical etc.); **2.** (spec.) diviziune obţinută prin clasificarea categoriei gramaticale de gen după forma luată de substantivele animate. [***Sub-²*** + ***gen***].

subgrefiér, subgrefieri m. ajutor de grefier: *fu, pe rînd, subgrefier, subcomisar şi subprefect la o plasă.* NEGR. [***Sub-²*** + ***grefier***].

subgríndă, subgrinzi f. grindă de lemn, de lungime relativ mică, aşezată sub o grindă principală a unei construcţii, în dreptul unui reazem, pentru a asigura construcţiei o rezistenţă mai mare. [***Sub-²*** + ***grindă***].

subgrúp, subgrupuri n. (mat.) submulţime de elemente ale unui grup care faţă de aceeaşi operaţie constituie un grup. [Din fr. ***sous-groupe***].

subgrúpă, subgrupe f. subdiviziune a grupei; (spec.) fiecare dintre cele zece coloane verticale formate din cîte trei elemente tranziţionale ale sistemului periodic al elementelor chimice. [***Sub-²*** + ***grupă***; cf. fr. ***sous-groupe***].

subiacént, ~ţi, subiacentă, ~e a. (livr.) **1.** situat, plasat imediat dedesubt; **2.** care nu se manifestă, nu se distinge clar; inclus; implicit: *metafizica subiacentă a ştiinţelor pozitive îi va apare drept o „pesimistă metafizică de laborator".* R.L.; *idei subiacente; motivaţii subiacente.* [Din fr. ***subjacent***, lat. ***subjacens, -tis***].

subícter, subictere n. formă de icter discret, avînd ca simptom culoarea uşor gălbuie a pielii şi a mucoaselor, datorită creşterii bilirubinei în sînge, care poate constitui unul dintre semnele de început ale hepatitei. [Din fr. ***subictère***].

subiéct, subiecte n. şi (rar) **subiecţi** m. **1.** totalitatea acţiunilor, întîmplărilor care alcătuiesc conţinutul unei opere literare, cinematografice etc.; temă: *nu s-aşeza niciodată la scris pînă cînd nu-şi avea în cap subiectul lămurit.* VLAH.; **2.** chestiune despre care se vorbeşte sau se scrie; materie; obiect al cugetării, al pasiunii etc. cuiva; cauză, motiv: *ori încotro te uiţi, nu vezi nimica alta decît un sujet de rîs.* NEGR.; *morala este un subiect despre care politicianul ... vorbeşte cu pasiune.* D.; *subiect de conversaţie;* **la subiect**, fără divagaţii; la obiect: *vreau o discuţie la subiect;* **3.** problemă propusă elevilor spre rezolvare (în scris); temă: *subiectul tezei a fost dificil;* **4.** (şi m.) fiinţă supusă unei cercetări, unor observaţii, unei anchete etc.; individ: *maladia prezintă ceva cu totul particular, anume, subiectul nu simte ... vreo durere.* CAR.; *la anumiţi subiecţi, o simfonie, lectura unei poezii ... declanşează o anumită stare euforică.* R.L.; (lingv.) **subiect vorbitor,** informator (într-o anchetă dialectală); **5.** (rar) personaj literar: *subiectele tragediei sînt mai ales regii şi eroii.* MAIOR.; **6.** (gram.) parte principală a propoziţiei care arată cine săvîrşeşte acţiunea exprimată de predicatul verbal la diateza activă sau reflexivă, cine suferă acţiunea cînd predicatul verbal este la diateza pasivă sau cui i se atribuie însuşirea exprimată prin numele predicativ; **7.** (log.) termen al judecăţii de predicaţie reprezentînd noţiunea ce desemnează obiectul gîndirii despre care se afirmă sau se neagă însuşirea exprimată de predicat: *afirmativă este judecata în care predicatul se arată concordant cu subiectul.* MAIOR.; **8.** (filoz.) omul ca fiinţă activă şi conştientă, care cunoaşte şi transformă obiectul; eul dotat cu conştiinţă, cu simţire şi cu voinţă: *făcîndu-se distincţie între realitate şi subiectul percepător, se stabilesc criteriile oricărei experienţe obiective.* CĂL.; *filozofii idealişti includ obiectul în subiect, iar materialiştii reduc subiectul la o expresie a obiectului.* GHEŢIE; **subiect epistemic,** subiectul considerat, în generalitatea sa, capabil să structureze operaţional experienţa; **9.** (jur.) **subiect de drepturi** (**şi obligaţii**), persoană care, în cadrul unui raport juridic, are drepturi (şi obligaţii); **subiect impozabil,** persoană fizică sau juridică obligată prin lege să plătească impozit către stat; (şi: (înv.) **sujet**). [Din lat. ***subiectum***, fr. ***sujet***].

subiectív, ~i, subiectivă, ~e a. **1.** care se raportează la subiect, la eu; care se petrece în conştiinţa cuiva: *romanele româneşti sînt ... creaţiuni subiective, în care scriitorul îşi fixează momentele vieţii.* LOV.; *subiectiv e tot ce se petrece în mintea noastră, în sufletul nostru;* (adv.) *poeziile lui sînt subiectiv adevărate ... cînd exprimă o intuiţie a naturei.* MAIOR.; **2.** care ţine de o părere personală; care manifestă subiectivism, care este lipsit de obiectivitate; părtinitor, tendenţios; subiectivist: *aprecierea ta e subiectivă;* (adv.) *criticul aderă subiectiv la anumite moduri lirice.* R.L.; **3.** (filoz.) care consideră conştiinţa individului ca bază a tot ce există: *sînt optsprezece secoli şi jumătate de cînd ... întreprinse a răsturna lumea veche ..., substituind în locu-i o altă lume ,... întemeiată pe principiul ... subiectiv.* BĂLC.; **4.** (adesea subst.) care se preocupă mai mult de impresiile pe care un obiect le produce asupra lui decît de obiectul însuşi: *Proust nu numai că nu e liric, dar nu e nici subiectiv.* IBR.; **5.** (gram.) **propoziţie subiectivă**, propoziţie secundară care îndeplineşte funcţia de subiect al propoziţiei regente; **6.** (jur.) care ţine de un subiect de drepturi şi obligaţii, referitor la acest subiect. // n. tot ceea ce este în interiorul subiectului, tot ceea ce este subiectiv însuşi: *subiectivul e fundamentul psihologiei.* [Din fr. ***subjectif***].

subiectivá, subiectivez vb. (rar; tr.) **1.** a prezenta obiecte, fenomene, fapte într-o manieră personală; **2.** a imprima unor activităţi, creaţii etc. un caracter personal. [Din fr. ***subjectiver***].

subiectiváre, subiectivări f. (rar) faptul de a subiectiva; personalizare: *subiectivarea rolului îi era caracteristică acestui actor.* [V. ***subiectiva***].

subiectivăt, ~ţi, subiectivată, ~e a. (rar) prezentat într-o manieră personală; căruia i s-a imprimat un caracter personal: *evocările ... sînt mai curînd impersonale ..., în orice caz, mai puţin subiectivate şi mai palide în exprimare.* R.L. [V. ***subiectiva***].

subiectivísm n. **1.** (filoz.) teorie, concepţie care neagă existenţa lumii obiective, reducînd realitatea la conştiinţa individului, a subiectului: *Kant s-a hotărît să solidarizeze apriorismul cu subiectivismul.* BL.; **2.** subiectivitate, părtinire, patimă; personalism: *subiectivismul începe numai atunci cînd apare atitudinea afectivă.* IBR. [Din fr. ***subjectivisme***, germ. ***Subjectivismus***].

subiectivíst, ~şti, subiectivistă, ~e a. **1.** care aparţine, care este specific subiectivismului, referitor la subiectivism: *operează o reducţie în sens subiectivist a valorii semantice a artei.* R.L.; *teorii subiectiviste;* **2.** (adesea subst.) care manifestă subiectivism; bazat pe impresii, pe păreri personale; personalist subiectiv: *atitudini subiectiviste.* // m., f. adept al subiectivismului: *a redevenit subiectivistul pe care cercase să-l lepede, ... cînd a voit să pună în concordanţă principiile sale cu scrierile.* MACED. [Din fr. ***subjectiviste***].

subiectivitáte f. **1.** însuşirea, starea a ceea ce este subiectiv, individual: *ce lume ar fi aceea în care obiectivitatea înăbuşă subiectivitatea?* R.L.; **2.** ceea ce ţine de subiect, de eu; domeniul subiectului: *aspectul subiectivităţii a fost contestat de o seamă de gînditori postkantieni.* BL.; *drumul vieţii pentru un artist este făcut mai mult ... din experienţele subiectivităţii lui.* VIANU; **3.** atitudine personală, părtinitoare faţă de cineva sau de ceva; subiectivism, personalism; părtinire, patimă: *te copleşeşte subiectivitatea şi ai pornirea de a scuza nelegiuirile amicilor.* [Din fr. ***subjectivité***].

subiectivizá, subiectivizez vb. (tr.) a face să devină subiectiv. [***Subiectiv*** + ***-iza***; cf. fr. ***subjectiver***].

subiectivizáre, subiectivizări f. faptul de a subiectiviza: *relatarea la persoana I ... introduce o pronunţată notă de subiectivizare.* R.L. [V. ***subiectiviza***].

subinél, subinele n. (mat.) submulţime de elemente ale unui inel care, faţă de operaţiile inelului, formează de asemenea un inel: *mulţimea numerelor întregi este un subinel al inelului numerelor raţionale.* [***Sub-²*** + ***inel***].

subinginér, ~i, subingineră, ~e m., f. absolvent al unui colegiu tehnic, al unei secţii tehnice (care lucrează în subordinea unui inginer): *se înfiinţează secţii de subingineri.* R.LIB. [***Sub-²*** + ***inginer***].

subinspéctor, ~i, subinspectoáre m., f. persoană aflată în subordinea unui inspector; ajutor de inspector: *era subinspectorul Horvat, care înadins venise ... pe neaşteptate.* REBR. [***Sub-²*** + ***inspector***].

subintendént, subintendenţi m. ajutor de intendent. [***Sub-²*** + ***intendent;*** cf. fr. ***sous-intendant***].

subintendénţă, subintendenţe f. **1.** funcţia de subintendent; **2.** clădire în care îşi exercită funcţia subintendentul. [***Sub-²*** + ***intendenţă***; cf. fr. ***sous-intendance***].

subintitulá, subintitulez vb. (tr.) a da unei scrieri şi un titlu secundar (pe lîngă cel principal). [***Sub-²*** + ***intitula;*** cf. fr. ***sous-titrer***].

subinvolúţie, subinvoluţii f. (med.) regresiune; **subinvoluţie uterină**, regresiune a uterului în lăuzie care se produce mai lent decît normal. [Din fr., engl. ***subinvolution***].

subít, ~ţi, subită, ~e a. şi adv. (care se produce, care apare) brusc, deodată, pe neaşteptate, nepreväzut: *nu perspectiva unui sfîrşit apropiat mă stringherise atunci, ci revelaţia subită că voi muri fără a fi săvîrşit ceva durabil în viaţă.* GHEŢIE; *şi-a schimbat subit opţiunile politice.* [Din fr. ***subit***].

subîmpărţí, subîmpárt vb. (tr. şi refl.) a (se) împărţi, a (se) separa o parte dintr-un ansamblu, în mai multe părţi; a (se) dubdivide, a (se) subdiviza: *opoziţia se subîmparte în contradicţiune şi contrarietate.* MAIOR. [***Sub-²*** + ***împărţi;*** cf. fr. ***subdiviser***].

subîmpărţíre, subîmpărţiri f. **1.** acţiunea de a (se) subîmpărţi şi rezultatul ei; **2.** (concr.) parte componentă a unui ansamblu (deja divizat); subdiviziune, subunitate; grupă: *gradaţii şi chemau subîmpărţirile şi-şi numărau oamenii.* SAD. [V. ***subîmpărţi***].

subîmpărţít, ~ţi, subîmpărţită, ~e a. subdivizat. [V. ***subîmpărţi***].

subînchiriá, subînchiriez vb. (tr.) a da cu chirie (o parte dintr-)un imobil închiriat de la altcineva; a lua cu chirie de la chiriaşul principal (o parte dintr-)un imobil; a încheia un contract de subînchiriere. [***Sub-²*** + ***închiria***; cf. fr. ***sous-louer***].

subînchiriát, ~ţi, subînchiriată, ~e a. dat cu chirie de către un chiriaş; luat cu chirie de la chiriaşul principal: *cameră mobilată subînchiriată.* [V. ***subînchiria***].

subînchiriére, subînchirieri f. acţiunea de a subînchiria şi rezultatul ei; contract de închiriere a unui imobil sau a unei părţi din el, încheiat între chiriaşul principal şi un subchiriaş: *subînchirierea imobilului.* [V. ***subînchiria***].

subîncrengătúră, subîncrengături f. subdiviziune a unei încrengături. [***Sub-²*** + ***încrengătură***; cf. fr. ***sous-embranchemen***].

subîntínde, subîntínd vb. (tr.) (despre coarde şi unghiuri) a delimita un arc de cer. [***Sub-²*** + ***întinde***].

subîntíndere, subîntínderi f. acţiunea de a subîntinde şi rezultatul ei. [V. ***subîntinde***].

subîntíns, ~şi, subîntinsă, ~e a. (despre coarde şi unghiuri) care delimitează un arc de cerc. [V. ***subîntinde***].

subînţelége, subînţelég vb. (tr. şi refl.) a (se) înţelege, a (se) deduce, a (se) presupune ceva dintr-un context, dintr-o convorbire, dintr-o aluzie, ce nu a fost spus, exprimat direct; a fi de la sine înţeles; a rezulta, a reieşi: *în limba rusă verbul „a fi" nu se întrebuinţează, ci se subînţelege în propoziţii.* PR. [***Sub-²*** + ***înţelege***; cf. fr. ***sous-entendre***].

subînţelégere, subînţelegeri f. faptul de a (se) subînţelege: *subînţelegere există în orice dialog.* [V. ***subînţelege***].

subînţeleś[1], ~şi, subînţeleásă, ~ese a. **1.** care reiese sau se înţelege de la sine, fără să fie exprimat: *premiul se dă ca o subînţeleasă încoronare a întregii opere.* R.L.; **2.** (gram.) **subiect subînţeles,**

subiect neexprimat, dedus din contextul gramatical. [V. ***subînțelege***].

subînțelés², **subînțelesuri** n. ceea ce se înțelege în mod indirect dintr-o afirmație, dintr-un context etc.; înțeles ascuns; aluzie: *toată existența familială e un joc de aluzii, de subînțelesuri.* CĂL.; **cu subînțeles** (sau **subînțelesuri**), **a)** cu anumite aluzii; pe ocolite, indirect: *îi vorbea cu subînțelesuri;* **b)** semnificativ: *se priviră cu subînțeles.* [V. ***subînțelege***].

subjonctív, subjonctive n. (gram.; și **modul subjonctiv**) conjunctiv. [Din lat. ***subjunctivus***, fr. ***subjonctif***].

subjugá, subjúg vb. (tr.) **1.** a supune o țară, un popor etc. prin putere armată; a cuceri, a supune, a ocupa: *a trecut timpul de a mai subjuga popor.* GHICA; (refl. pas.) *acest regat, căzînd în turburări civile, se subjugă de ... împăratul Orientului.* BĂLC.; **2.** a pune, a aduce țări, popoare, indivizi în dependență economică, politică etc.; a domina, a înrobi; (p. ext.) a exploata: *prin bunuri ce furară, în veci vezi cum conspiră contra celor ce dînșii la lucru-i osîndiră și le subjugă munca vieții lor întregi.* EM.; *tu faci bogat pe cîte-un nemernic, care apoi subjugă și chinuiește mulțime de oameni.* POP.; **3.** (fig.) a domina prin forța morală, spirituală, a avea ascendent asupra cuiva; a exercita asupra cuiva o mare influență, o atracție; a captiva, a fermeca, a fascina, a cuceri, a seduce: *această femeie ... îl subjuga.* PR.; *ca romancieră, subjugă cercurile intelectuale din Berlin.* R.L. [Din fr. ***subjuguer***].

subjugáre, subjugări f. **1.** acțiunea de a subjuga și rezultatul ei; **2.** cucerire, supunere, ocupare; dominare, înrobire: *subjugarea dacilor de către romani;* **3.** (fig.) atracție, captivare, fascinație, seducție: *subjugarea inimilor.* [V. ***subjuga***].

subjugát, ~ți, subjugată, ~e a. **1.** cucerit, supus, ocupat: *popoarele subjugate;* **2.** înrobit; (p. ext.) exploatat: (subst.) *nu vom deveni un popor de subjugați;* **3.** (fig.) fascinat, fermecat, cucerit, sedus: *un auditoriu subjugat.* [V. ***subjuga***].

subjugătór, ~i, subjugătoáre a. (rar) **1.** care subjugă; **2.** (fig.) care cucerește prin însușiri deosebite; atrăgător; fermecător, seducător: *avea ... prestigiul subjugător al fecioarei.* GAL. [***Subjuga*** + ***-ător***].

sublím, ~i, sublimă, ~e a. care se ridică sau se află la o mare înălțime în ierarhia valorilor (morale, estetice, intelectuale); care atinge perfecțiunea; desăvîrșit, măreț, înălțător, superb, minunat: *să căutăm în noaptea timpurilor stinse faptele sublime, numele ne-nvinse!* BOL.; *au căutat să culeagă lauri de pe scumpa memorie a sublimului domn român* [Ștefan cel Mare]. EM.; **Sublima Poartă**, guvernul sultanului în Imperiul Otoman; Poartă otomană. // n. categorie estetică care exprimă însușiri sau fapte excepționale, provocînd admirație, respect sau teamă; (p. ext.) forma cea mai înaltă a perfecțiunii; desăvîrșire: *învățătura literaturei și a frumoaselor arte ne înalță spiritul către sublim și frumos.* GHICA; *de la sublim la ridicol este un ... pas.* VIANU. [Din fr. ***sublime***].

sublimá, sublimez vb. **1.** (intr.) (despre substanțe chimice) a trece (prin încălzire) din starea solidă direct în starea de vapori, fără a mai trece prin starea lichidă; **2.** (intr.) a trece dintr-o stare cristalină în stare gazoasă și apoi din nou în stare de cristale, prin condensarea vaporilor; **3.** (fig.; intr., tr. și refl.) a (se) transforma în ceva superior; a (se) înnobila; a (se) purifica, a (se) rafina: *sevele limbii vin ... din Moldova și din Ardeal, dar Muntenia ... le sublimează, scoțînd din ele un mijloc de expresie curent.* CĂL.; *ispita schismatică se sublimează în vis liber și în viziuni.* BL. [Din fr. ***sublimer***].

sublimáre, sublimări f. **1.** faptul de a (se) sublima; sublimație; **2.** (în psihanaliză) deviere a energiei psihice izvorîtă din tendințe instinctuale (sexuale sau agresive) și egoiste spre atingerea unor scopuri spirituale și altruiste: *încerca lămurirea creației spirituale prin teoria sublimării unor porniri sexuale, refulate.* BL. [V. ***sublima***].

sublimát, ~ți, sublimată, ~e a. **1.** (chim.) care este sublimat; care se sublimează; care a suferit o sublimare: *naftalină sublimată;* **2.** (fig.) transformat în ceva superior; înnobilat; purificat, rafinat: *goticul, cu formele sale abstractizate, cu materia sublimată ... înseamnă un elan spiritual.* BL.; *pasărea e expresia sublimată a animalității.* PLEȘU. // m. substanță solidă obținută prin sublimarea vaporilor săi; **sublimat corosiv**, clorură de mercur sub formă de pulbere albă, solubilă în apă, foarte otrăvitoare, utilizată ca dezinfectant extern. [Din fr. ***sublimé***, germ. ***Sublimat***].

sublimatór, sublimatoare n. recipient în care se realizează sublimarea unei substanțe chimice. [Din fr. ***sublimatoire***].

sublimáție, sublimații f. **1.** (chim.; înv.) sublimare: *floarea de sulf se obține prin sublimații;* **2.** (fig.) purificare; înnobilare: *o ilustrație de înaltă sublimațiune ... ne oferă chiar metafizica creștină.* BL.; (și: **sublimațiune**). [Din fr. ***sublimation***].

sublimațiúne f. v. sublimație.

subliminál, ~i, subliminală, ~e a. (psih.) care se află sub pragul conștiinței; care nu devine conștient: *caloriferul ... îmi ardea tălpile, dîndu-mi un amestec pervers, subliminal, de plăcere și suferință.* CĂRT. [Din fr. ***subliminal***].

sublimitáte, sublimități f. însușirea, starea a ceea ce este sublim; perfecțiune, desăvîrșire: *natura întreagă își deschide comorile uimitoarelor sale frumuseți, spre a ne da o idee perfectă de sublimitatea ei.* FIL.; *limba română era aptă pentru sublimități.* CĂL. [Din fr. ***sublimité***].

sublinguál, ~i, sublinguală, ~e a. (anat.) care se află sub limbă: *abces sublingual.* [Din fr. ***sublingual***].

subliniá, subliniez vb. (tr.) **1.** a trasa una sau mai multe linii sub un cuvînt, sub un text ori a-l tipări cu caractere diferite, spre a-l scoate în evidență: *un volum ... cu versuri subliniate și comentate de mine.* PETR.; **2.** (fig.) a pune în evidență printr-o accentuare specială, printr-un gest expresiv etc.; a accentua; a reliefa, a releva, a evidția: *epidemia balurilor ... prevestește totdeauna un rău sau îl subliniază.* REBR.; *două idei merită ..., cu precădere, subliniate.* CR. [***Sub-²*** + ***linia***; cf. fr. ***souligner***].

subliniát¹, ~ți, subliniată, ~e a. **1.** (despre texte sau cuvinte scrise) scos în evidență printr-una sau mai multe linii trasate dedesubt ori prin tipărirea cu caractere diferite de restul textului; **2.** (fig.) pus în evidență printr-o accentuare specială, printr-un gest expresiv etc.; accentuat; evidențiat, reliefat: *făcu un salut foarte subliniat femeii.* CĂL.; (adv.) *cuvîntul îl despărțea, subliniat și ostentativ, în două.* BL.; **3.** (fig.) evident, vădit: *într-o intenție din ce în ce mai subliniată, prozatorii români vor dori ... să prindă viața.* VIANU. [V. ***sublinia***].

subliniát² n. faptul de a sublinia. [V. ***sublinia***].

subliniére, sublinieri f. **1.** acțiunea de a sublinia și rezultatul ei; **2.** (concr.) linie trasată sub un text, sub un cuvînt scris ori tipărire a unui cuvînt, a unui pasaj etc. cu caractere diferite de restul textului: *am notat prin sublinieri deosebite-mi stări de emoție ce mi-au cauzat acele rînduri.* CAR.; **3.** (fig.) punere în evidență printr-o accentuare specială, printr-un gest expresiv etc.; relevare, reliefare, evidențiere: *cuvîntul ... fu pronunțat cu o subliniere subtilă.* CĂL. [V. ***sublinia***].

subliterár, ~i, subliterară, ~e a. situat, valoric, sub nivelul unei literaturi autentice: *producții subliterare.* [***Sub-²*** + ***literar***; cf. engl. ***subliterary***].

subliteratúră f. literatură de proastă calitate. [***Sub-²*** + ***literatură***; cf. engl. ***subliterature***].

sublocatár, ~i, sublocatară, ~e m. și f. subchiriaș. [***Sub-²*** + ***locatar***; cf. fr. ***sous-locataire***].

sublocotenént, sublocotenenți m. cel mai mic grad în ierarhia ofițerilor din armată; persoană cu acest grad: *m-am întors pe front sublocotenent.* EL. [***Sub-²*** + ***locotenent***; cf. fr. ***sous-lieutenant***].

sublunár, ~i, sublunară, ~e a. situat între Pămînt și orbita Lunii. [Din fr. ***sublunaire***].

subluxáție, subluxații f. (med.) luxație parțială, incompletă. [Din fr. ***subluxation***].

submandibulár, ~i, submandibulară, ~e a. (despre glande salivare și ganglioni) care se află sub mandibulă. [***Sub-²*** + ***mandibular***].

submarín, ~i, submarină, ~e a. **1.** care se găsește sau se petrece sub suprafața liberă a mării sau a oceanului, ori pe fundul lor; care ține de acest mediu, referitor la acest mediu: *vulcani submarini; navigație submarină;* **2.** adaptat la mediu marin; care funcționează în acest mediu; submers: *televiziune submarină.* // n. navă care poate naviga atît la suprafața apei cît și sub apă; submersibil. [***Sub-²*** + ***marin***; cf. fr. ***sous-marin***].

submaxilár, ~i, submaxilară, ~e a. care se află dedesubtul maxilarului inferior sau sub mandibulă: *glande submaxilare; ganglioni submaxilari.* [***Sub-²*** + ***maxilar***; cf. fr. ***sous-maxillaire***].

submediántă, submediante f. (muz.) treapta a doua a unei game majore sau minore. [***Sub-²*** + ***mediantă***; cf. fr. ***sous-médiante***].

submédie, submedii f. mărime cu o valoare mai mică decît media. [***Sub-²*** + ***medie***; cf. fr. ***sous-moyenne***].

submediócru, ~i, submediocră, ~e a. **1.** mai puțin decît mediocru; de calitate, de valoare îndoielnică, scăzută: *un roman submediocru;* **2.** cu inteligență, cu capacitate, cu pregătire redusă, mai slabă decît a unui individ mediocru: *copilul era submediocru.* [***Sub-²*** + ***mediocru***; cf. fr. ***submédiocre***].

submérs, ~și, submersă, ~e a. (livr.) subacvatic: *plante submerse.* [Din lat. ***submersus***].

submersíbil, ~i, submersibilă, ~e a. adaptat pentru a se cufunda și a pluti. // n. submarin. [Din fr. ***submersible***].

submérsie f. v. submersiune.

submersiúne, submersiuni f. **1.** scufundare totală a unui corp sub suprafața unui lichid; **2.** (geol.) coborîre a unei regiuni sub nivelul mării; **3.** adîncime la care se află scufundat un corp într-un lichid, măsurată de la nivelul suprafeței libere a acestuia; **4.** metodă de irigație a culturilor de orez, constînd în acoperirea solului cu un strat de apă pentru un timp limitat; **5.** (în forma **submersie**) asfixie mecanică provocată prin inundarea căilor respiratorii superioare printr-un lichid sau prin inhibiție bruscă cardiorespiratorie, ca urmare a contactului cu apa rece; (și: **submersie**). [Din fr. ***submersion***].

submicrón, submicroni m. particulă coloidală cu dimensiuni atît de mici, încît nu poate fi văzută decît cu ultramicroscopul. [Din engl. ***submicron***].

submilimétric, ~ci, submilimetrică, ~ce a. (despre unde) cu lungimi sub un milimetru. [***Sub-²*** + ***milimetric***].

subminá, subminez vb. (tr.) a acționa pe ascuns, a ataca, a lovi indirect pentru a slăbi, a compromite, a zădărnici o acțiune, o realizare (a adversarului): *plutonierul își simte subminat curajul militar prin intențiile ei de fugă.* REBR. [***Sub-²*** + ***mina***; cf. fr. ***sous-miner***].

submináre, submінări f. **1.** acțiunea de a submina și rezultatul ei: *spiritul poetic modern ... ajunge să facă din subminarea lirismului forma supremă a lirismului.* R.L.; **2.** (jur.; și **subminarea puterii de stat**) infracțiune constînd în acțiunea ilegală, conspirativă a unui grup de persoane împotriva ordinii sociale și politice oficiale a unui stat; subversiune. [V. ***submina***].

submontán, ~i, submontană, ~e a. situat în imediată vecinătate a zonei montane; caracteristic acestei regiuni: *pășuni submontane.* [***Sub-²*** + ***montan***].

submultíplu, submultipli m. (mat.) **1.** mărime cuprinsă de un număr întreg de ori într-o mărime de aceeași natură; **2.** fiecare dintre subdiviziunile unităților-etalon. [***Sub-²*** + ***multiplu***; cf. fr. ***sous-multiple***].

submulțíme, submulțimi f. (mat.) mulțime de elemente aparținînd unei mulțimi date. [***Sub-²*** + ***mulțime***].

subnarcóză f. stare de somn ușor, incomplet, constituind o tehnică de investigare psihologică și de tratament al nevrozelor traumatice și al isteriei, prin diminuarea stării de veghe, în urma injectării intravenoase cu barbiturice. [Din fr. ***subnarcose***].

subnormál, ~i, subnormală, ~e a. aflat sub limita normală; insuficient dezvoltat: *Aneta este isterică, subnormală.* CĂL. // f. segment determinat de proiecția ortogonală pe axa absciselor a unui punct de pe o curbă plană și intersecția normalei la curbă în acest punct cu axa absciselor. [*Sub-²* + *normal;* cf. fr. *sous-normale*].

subnotár, subnotari m. ajutor de notar: *cu toată sîla ce i-o făcea slujba de subnotar, își găsi singur un loc în Lușca.* REBR. [*Sub-²* + *notar*].

subnucleár, ~i, subnucleară, ~e a. (fiz.) mai mic decît nucleul atomului; care intră în componența nucleului atomic. [Din engl. *subnuclear*].

subnutrít, ~ți, subnutrită, ~e a. (adesea subst.) care suferă de subnutriție; subalimentat: *un popor țărănesc ... subnutrit, bîntuit de boli sociale.* SAD.; *au vizitat spitale cu subnutriți.* [*Sub-²* + *nutrit*].

subnutríție f. **1.** alimentație insuficientă (sistematică) din punct de vedere cantitativ și calitativ; subalimentare: *n-am rezistat decît trei zile supus la acel regim de subnutriție*; **2.** stare patologică cronică datorată alimentației insuficiente, tulburărilor de absorbție intestinală sau creșterii consumului energetic al organismului: *ducea lumea rurală la pieirea prin subnutriție, pelagră, tuberculoză.* SAD. [*Sub-²* + *nutriție*].

subocîrmuitór, subocîrmuitori m. (înv.) subcîrmuitor. [*Sub-²* + *ocîrmuitor*].

subofițér, subofițeri m. numele generic pentru gradele militare superioare sergentului și inferioare sublocotenentului; deținător al unuia dintre aceste grade (ex.: sergent-major, plutonier-major, plutonier-adjutant): *văzură că subofițerul ... nu are altă armă decît centironul și spanga.* PETR. [*Sub-²* + *ofițer*; cf. fr. *sous-officier*].

suborbitál, ~i, suborbitală, ~e a. care se află sau se petrece sub orbita cerească. [*Sub-²* + *orbital*].

subórdin, subordine n. categorie sistematică în științele naturii, intermediară între ordin și familie; subdiviziune a unui ordin. [*Sub-²* + *ordin*; cf. fr. *sous-ordre*].

subordiná vb. v. subordona.

subordináre f. v. subordonare.

subordinát a. v. subordonat.

subordinație, subordinații f. (înv.) subordonare; (și: **subordinațiune**). [Din lat. *subordinatio, -onis*, fr. *subordination*].

subordinațiúne f. v. subordinație.

subórdine, subordine f. stare, situație de dependență, de subordonare față de cineva sau de ceva: *aceia din subordinea dumitale sînt din plămadă slabă.* ST.; **în subordine** sau **în subordinele cuiva**, aflat într-un raport de subordonare față de cineva sau de ceva: *obținuse pentru întreprinderea în subordine prima transferare a spațiului.* R.LIB. [*Sub-²* + *ordine*; cf. fr. *sous-ordre*].

subordoná, subordonez vb. **1.** (tr. și refl.) a (se) plasa sub autoritatea, sub conducerea cuiva sau a ceva (într-o ierarhie); a (se) supune: *institute subordonate Academiei;* **2.** (tr.) a face să depindă de o clauză, de condiții prealabile; a condiționa: *consumațiunea, la rîndul său, este subordinată producțiunii.* GHICA; **3.** (gram.; tr. și refl.) a face să depindă sau a depinde din punct de vedere sintactic de un element regent sau de o propoziție regentă; **4.** (tr. și refl.) a acorda sau a căpăta o importanță secundară; a trece sau a face să treacă pe planul al doilea: *subordonînd pe individ colectivității ... se omite personalitatea umană.* R.L.; **5.** (tr. și refl.) a (se) include, a se încadra (ca parte) într-un ansamblu; a (se) subsuma: *a subordona oricare din aspectele realului în sfera valorii estetice.* VIANU; **6.** (tr. și refl.) a (se) acomoda, a (se) armoniza cu mediul înconjurător; a (se) încadra într-o ordine dată; a (se) subsuma: *pînă la ce punct se poate subordina ... un popor, în bine și-n rău, înrîuririi pămîntului?* HASD.; (și: (înv.) **subordina**). [Din fr. *subordonner*, lat. *subordinare*, germ. *subordinieren*].

subordonáre, subordonări f. **1.** acțiunea de a (se) subordona și rezultatul ei; dependență; supunere: *spațiul acesta subtil dintre suveranitate și subordonare este materia însăși a libertății umane.* D.; **2.** raport sintactic între două elemente lingvistice (cuvinte, construcții, propoziții), dintre care unul depinde din punct de vedere gramatical de celălalt; **3.** (log.) raport de concordanță între două noțiuni, constînd în aceea că sfera noțiunii subordonate (specia) se cuprinde total în sfera noțiunii supraordonate (genul), fără să o acopere complet; **4.** raport de ierarhie între organele puterii de stat sau între cele ale administrației de stat ori între acestea și organele puterii care le-au ales, în temeiul căruia organele superioare sau cele ale puterii de stat controlează pe cele inferioare sau ale administrației de stat, putînd să le anuleze actele ilegale; (și: (înv.) **subordinare**). [V. *subordona*].

subordonát, ~ți, subordonată, ~e a. **1.** dependent de cineva sau de ceva, aflat într-o relație de subordonare, de supunere: *a fost convocat personalul subordonat*; **2. propoziție subordonată** (și f.), propoziție care depinde din punct de vedere gramatical de altă propoziție, îndeplinind funcția unei părți de propoziție a regentei; propoziție secundară. // m., f. persoană, instituție, organizație etc. aflată în subordinea, sub autoritatea, sub conducerea cuiva sau a ceva; subaltern: *guvernul caută prin toate mijloacele ... să poată face din români o asociațiune ... de stăpîni și de subordinați.* GHICA; (și: (înv.) **subordinat**). [V. *subordona;* cf. fr. *subordonné*].

subordonatór, ~i, subordonatoáre a. **1.** care subordonează, care are ceva sau pe cineva în subordine: *în afară de adaptare ... există evoluția, concept subordonator ... al adaptării.* R.L.; **2. conjuncție subordonatoare**, conjuncție care leagă propozițiile subordonate de propoziția regentă. [*Subordona* + *-tor*].

suborizónt, suborizonturi n. strat al unui orizont geologic, determinat de caracterele aspectului morfologic și de proprietățile solului. [*Sub-²* + *orizont*].

subparcélă, subparcele f. subdiviziune a unei parcele. [*Sub-²* + *parcelă*].

subpát n. v. supat.

subpămînt, subpămînturi n. (înv.) subsol: *fericită îi este viața cînd în întunerecul suptpămîntului îmblă.* CANT.; (și: **suptpămînt**). [*Sub-²* + *pămînt*].

subpămîntă, subpămînte f. (rar) subterană: *bătrîna e dusă de maior într-o subpămîntă.* CĂL. [*Subpămînt* + *-ă*].

subpămînteán, ~eni, subpămînteană, ~ene a. **1.** care se află, se petrece în pămînt, sub nivelul solului; din subsol; subteran: *vom fi azvîrliți în carcerele subpămîntene.* GHEȚIE; *morții începură să se foiască, stîrnind un amenințător vuiet subpămîntean.* CĂRT.; **2.** (rar; despre vehicule) care circulă pe sub pămînt. [*Sub-²* + *pămîntean*].

subpolár, ~i, subpolară, ~e a. (despre regiuni geografice sau despre fauna, flora lor) care se găsește în zona unuia dintre cele două cercuri polare sau în imediata lor apropiere; specific acestei zone; **climă subpolară**, climă cu iarnă aspră, vară rece și precipitații puține, caracteristică regiunilor descrise mai sus. [*Sub-²* + *polar*].

subponderál, ~i, subponderală, ~e a. care are o greutate mai mică (cu 10%) decît greutatea normală. [*Sub-²* + *ponderal*].

subpopulát, ~ți, subpopulată, ~e a. care are puțină populație față de întinderea și de condițiile de viață de care dispune: *teritorii subpopulate.* [*Sub-²* + *populat*].

subprefect, subprefecți m. funcționar public însărcinat cu administrarea unei plăși sau unui județ, ca ajutor al prefectului: *subprefectul ... a primit întîi peșcheșul.* CAR. [*Sub-²* + *prefect*; cf. fr. *sous-préfet*].

subprefectúră, subprefecturi f. **1.** instituție publică subordonată prefecturii, condusă de un subprefect; (p. ext.) sediul, clădirea acestei instituții; funcționarii instituției: *să nu stea hîrtiile cu lunile prin cancelarii, nelucrate, cum am găsit eu la unele subprefecturi.* GHICA; **2.** funcția de subprefect; **3.** plasă[1] (condusă de un subprefect). [*Sub-²* + *prefectură*; cf. fr. *sous-préfecture*].

subpresiúne, subpresiuni f. **1.** presiune mai joasă decît o presiune de referință; **2.** (spec.) presiune pe care o exercită de jos în sus apa liberă din teren asupra fundațiilor construcțiilor. [*Sub-²* + *presiune*; cf. germ. *Unterdruck*].

subprețuí, subprețuiesc vb. (rar; tr.) a subaprecia: *a se dovedi neseriozitatea criticii, care se extaziază de lucrul străin și subprețuiește producția națională.* CĂL. [*Sub-²* + *prețui*].

subprimár, subprimari m. ajutor de primar (al unei comune): *începe să umble iar din casă în casă subprimarul cu straja după bir.* REBR. [*Sub-²* + *primar*].

subprodúcție, subproducții f. producție care nu satisface necesitățile, exigențele consumatorilor. [*Sub-²* + *producție*; cf. fr. *sous-production*].

subprodús, subproduse n. produs obținut în procesul de fabricație al altui produs; produs secundar. [*Sub-²* + *produs*; cf. fr. *sous-produit*].

subrámură, subramuri f. sector de activitate subordonat unei ramuri; subdiviziune a unei ramuri în sistematica disciplinelor științifice. [*Sub-²* + *ramură*].

subrásă, subrase f. (rar) fiecare dintre ramificațiile unei rase umane. [*Sub-²* + *rasă*; cf. fr. *sous-race*].

subráț, subrațe n. **1.** subsuoară, axilă: *i-au apărut cîțiva ganglioni subrați*; **la subraț**, la subsuoară: *umbla cu mapa la subraț*; **2.** parte a unei haine care acoperă subsuoara; linie care marchează adîncimea răscroielii mînecilor la subsuoara unei haine. [*Sub-²* + *braț*].

subráu, subraure n. bucată de pînză impermeabilă, cauciucată sau din material plastic, care se coase la subsuoara hainelor, pentru a le proteja de transpirație. [Din fr. *sous-bras*].

subrăcíre f. (fiz.) situație metastabilă a unei substanțe, care, fiind răcită lent, își păstrează starea de agregare, deși la temperatura atinsă, ar fi trebuit să treacă într-o nouă stare de agregare; suprarăcire. [*Sub-²* + *răcire*; cf. fr. *sous-refroidissement*].

subrăcít, ~ți, subrăcită, ~e a. (fiz.; despre substanțe) care se află în situația de subrăcire; suprarăcit. [*Sub-²* + *răcit*; cf. fr. *sous-refroidi*].

subredácție, subredacții f. redacție locală a unui ziar, a unei reviste etc. subordonată unei redacții centrale (din capitală); localul acesteia; colectivul de redacție, personalul acesteia: *cititorii s-au adresat subredacției din Iași.* [*Sub-²* + *redacție*].

subrégn, subregnuri n. subdiviziune principală a unui regn în sistematica științelor naturii. [*Sub-²* + *regn*].

subrétă, subrete f. **1.** fată angajată pentru diverse treburi în gospodărie, mai ales cu atribuții de cameristă; fată în casă: *două servitoare, foarte frumușele, cu aer de subrete pariziene.* TEODOR.; **2.** personaj feminin din comedia (și opereta) clasică, ce juca rolul de fată în casă; rolul acestui personaj: *actriță de mîna a doua ..., ea juca subrete, deși pasul și atitudinea arătau pe tragediana.* EM. [Din fr. *soubrette*].

subrogă, subróg vb. (jur.; tr.) a înlocui pe cineva în exercitarea anumitor drepturi sau obligații, urmînd ca drepturile și obligațiile celui înlocuit să revină subrogatului; a înlocui un bun cu altul în cadrul unui patrimoniu. [Din fr. *subroger*, lat. *subrogare*].

subrogáre, subrogări f. (jur.) operație juridică în temeiul căreia o persoană ia locul alteia în cadrul unui raport juridic sau un bun ia locul și deci regimul juridic al altuia, în cadrul unui patrimoniu ori al altei universalități juridice; subrogație: *subrogare personală; subrogare reală.* [V. *subroga*].

subrogát, ~ți, subrogată, ~e a. și m. (jur.) (persoană) care înlocuiește în cadrul unui raport juridic o altă persoană, cu toate drepturile și obligațiile acesteia. [V. *subroga*].

subrogatóriu, ~ii, subrogatorie, ~ii a. care produce o subrogare: *act subrogatoriu.* [Din fr. *subrogatoire*].

subrogáţie, subrogaţii f. (jur.) subrogare: *plată prin subrogaţie*; (şi: **subrogaţiune**). [Din lat. ***subrogatio, -onis***, fr. ***subrogation***].

subrogaţiúne f. v. **subrogaţie**.

subrutínă, subrutine f. (inform.) secvenţă constituită ca o entitate de sine stătătoare care se repetă în diferite locuri ale unui program. [Din engl. ***subroutine***].

subscríe, subscríu vb. **1.** (tr.) a-şi pune semnătura sub un text scris, pe un act etc., ca autor al acestuia sau ca unul care îşi însuşeşte cele scrise; a iscăli, a semna, a subsemna: *dacă s-ar face o lege care să oprească de a subscrie cele ce compuneţi, nu aţi mai scrie niciodată*. BOL.; **2.** (intr. şi tr.) a se angaja, printr-o semnătură, la o subscripţie; (spec.) a-şi lua angajamentul de a cumpăra, suportînd astfel o parte din cheltuieli, o carte, o lucrare în curs de publicare: *nu se mai plăteau sumele subscrise de sprijinitori*. PETR.; *s-a hotărît să subscrie la tipărirea manuscriselor eminesciene*; **3.** (intr.) a se angaja să contribuie cu o sumă de bani, ca parte (acţionar) la o afacere: *locuitorii ... ajută formarea companiei subscriind ca acţionari*. GHICA; **4.** (înv.; refl.) a se abona la o publicaţie; **5.** (intr. şi tr.) a participa cu o sumă de bani la o emisiune de acţiuni, de titluri de stat etc.: *oricine va subscrie o jumătate de milion va dobîndi acelaşi număr de acţiuni*. GHEŢIE; **6.** (fig.; intr.) a-şi da consimţămîntul, a adera la ...; a consimţi: *nu subscriem ... la indiferenţa multor esteticieni faţă de studiul categoriilor*. R.L.; **7.** (fig.; tr.) a accepta; a admite: *laudă neguţătorilor ce nu au voit să subscrie actul de vînzare a naţiei*. BOL. [***Sub-*** [2] ***+ scrie***; cf. fr. ***souscrire***, lat. ***subscribere***].

subscríere, subscrieri f. **1.** acţiunea de a subscrie şi rezultatul ei; semnare; **2.** (înv.) semnătură: *într-un act transilvan ... între subscrierile mai multor români ... citim doi porocliţi Negri*. HASD.; **3.** subscripţie: *i s-ar fi făcut prin subscriere publică o mică donaţiune*. CAR.; *s-au obligat să facă subscrieri lunare pentru susţinerea tipografiei*. CĂL.; **4.** (înv.) abonament. [V. ***subscrie***].

subscriitór, ~i, subscriitoáre m., f. **1.** (rar) semnatar (al unei poliţe); **2.** persoană care se angajează să participe la o subscripţie; subscris: *noua ediţie găseşte numeroşi subscriitori*. VIANU. [***Subscrie*** + ***-tor***].

subscripţie, subscripţii f. **1.** (înv.) semnătură; **2.** angajare, prin semnătură, la o contribuţie băneacă pentru o operă de interes public sau particular; subscriere, prenumeraţie: *în starea de astăzi a lucrurilor ne va fi cu anevoie a strînge bani prin subscripţie*. BĂLC.; *deschidea subscripţia pentru o ediţie completă*. CĂL.; **listă de subscripţie**, act, document pe care îl semnează cei care contribuie la adunarea unor fonduri pentru o operă de interes public sau particular: *actualul primar ... a lansat liste de subscripţie ca să dreagă drumurile*. SAD.; **3.** sumă de bani promisă sau plătită de cel care subscrie: *o subscripţie anuală de 10000 lei;* (şi: (înv.) **subscripţiune**). [Din lat. ***subscriptio, -onis***, fr. ***souscription***].

subscripţiúne f. v. **subscripţie**.

subscrís, ~şi, subscrisă, ~e a. (înv.) **1.** iscălit: *subscrişi sînt ministrul ..., membrii consiliului*. MAIOR.; **2.** semnat: *acest ordin scris, subscris şi sigilat era limpede*. GHICA; **3.** oferit, dat prin subscripţie: *sumă subscrisă*. // m., f. **1.** (înv.) subscriitor (la o subscripţie); **2.** (înv. şi pop.) subsemnat: *în grupul din care făcea parte aici subscrisul se mai aflau ... şi alţii*. SAD. [V. ***subscrie***].

subsecretár, subsecretari m. (înv.) ajutor al unui secretar; **subsecretar de stat**, membru al guvernului (în unele ţări), avînd funcţia de adjunct al unui ministru: *subsecretarul de stat de la Interne găsi că e momentul ... să înceapă să-l sape pe rivalul său*. ST. [***Sub-*** [2] ***+ secretar***; cf. fr. ***sous-secrétaire***].

subsecretariát, subsecretariate n. funcţia de subsecretar de stat; domeniu al administraţiei de stat condus de un subsecretar de stat: *el sperase dacă nu un portofoliu ministerial, cel puţin un subsecretariat de stat*. GHEŢIE. [***Sub-*** [2] ***+ secretariat***; cf. fr. ***sous-secrétariat***].

subsécţie, subsecţii f. subdiviziune a unei secţii într-o instituţie, într-o întreprindere: *nu putem decît să urăm prosperitate acestui Institut atît de bine împărţit în direcţii, secţii şi subsecţii*. LOV. [***Sub-*** [2] ***+ secţie***; cf. fr. ***sous-section***].

subsecvént, ~ţi, subsecventă, ~e a. **1.** care urmează, care vine după ceva; (p. ext.) care rezultă, care decurge din ceva: *aci aflăm şi ideea subsecventă că fiinţa preferată a universului cuprinde în sine toate celelalte fiinţe*. VIANU; **2.** (rar) care se află pe planul al doilea; subordonat; **3.** (geogr.; despre văi) cu un curs transversal faţă de direcţia înclinării straturilor. [Din fr. ***subséquent***, lat. ***subsequens, -ntis***].

subsemná, subsemnez vb. (tr.) (astăzi rar) **1.** a semna (un act, un document); a subscrie: *se răzgîndi şi subsemnă: ... Andrei*. HOGAŞ; **2.** a subscrie (la ceva). [***Sub-*** [2] ***+ semna***; cf. fr. ***soussigner***].

subsemnát, ~ţi, subsemnată, ~e a. (înv.) semnat: *m-am pomenit cu o adresă ... subsemnată Tell, W. Golescu*. GHICA. // m., f. (de obicei artic.) **1.** semnatarul unei cereri, declaraţii etc., care îşi indică numele în introducerea cererii sale; subscris: *subsemnatul X vă rog să binevoiţi;* **2.** (fam.) numele pe care şi-l dă persoana care vorbeşte: *dumneaei s-a prezentat la subsemnatul*. [***Sub-*** [2] ***+ semnat***; cf. fr. ***soussigné***].

subsidénţă, subsidenţe f. **1.** fenomen meteorologic de coborîre a unei mase de aer în atmosferă, însoţită de încălzirea aerului; **2.** proces geologic de coborîre treptată a scoarţei terestre în bazinele de sedimentare pe măsura acumulării de depozite. [Din fr. ***subsidence***].

subsidiár, ~i, subsidiară, ~e a. care se adaugă, ca element secundar, la argumentele pentru susţinerea unui raţionament, a unei teorii etc.; complementar, auxiliar, secundar: *nu-şi pierde vremea ... cu „detaliile", considerîndu-le subsidiare şi derizorii*. R.L.; **în subsidiar**, în al doilea rînd, pe lîngă aceasta; pe deasupra: *în subsidiar mă infiltrasem peste tot în comerţul de zahăr*. VOIC. [Din fr. ***subsidiare***, lat. ***subsidiarius***].

subsidiaritáte f. caracter subsidiar; **principiul subsidiarităţii**, principiu politic care limitează puterile Comunităţii Europene, considerate ca subsidiare în raport cu cele ale statelor membre şi ale regiunilor. [Din fr. ***subsidiarité***].

subsídiu, subsidii n. ajutor băneşc acordat de stat unei persoane, unei instituţii, altei ţări etc.; subvenţie: *pînă la urmă se asigurase ... de nişte subsidii ocazionale*. GHEŢIE. [Din fr. ***subside***, lat. ***subsidium***].

subsioárā f. v. **subsuoară**.

subsistém, subsisteme n. component structural principal subordonat unui sistem. [***Sub-*** [2] ***+ sistem***; cf. fr. ***sous-système***].

subsól, subsoluri n. **1.** partea de pămînt aflată sub suprafaţa solului; totalitatea formaţiunilor geologice mai vechi decît pătura actuală de sol; subpămînt: *porneşte de la descrierea reliefului natural, pentru a trece ... la enumerarea bogăţiilor subsolului*. VIANU; (fig.) *inconştientul nu e ... un simplu subsol al conştiinţei, un subsol în care ar cădea ... elemente de ale conştiinţei*. BL.; **2.** parte a unei clădiri situată, total sau parţial, sub nivelul solului: *nu poţi trăi într-un subsol fără să rişti să capeţi o conştiinţă de subsol*. PR.; *bucătăria este la subsol*; **3.** partea de jos a paginilor unei cărţi, ale unei reviste etc., rezervată notelor explicative, trimiterilor bibliografice etc.; (p. ext.) text cuprins în acest spaţiu: *subsolurile cărţii vădesc erudiţia şi rigoarea filologului*. [***Sub-*** [2] ***+ sol***; cf. fr. ***sous-sol***].

subsoláj, subsolaje n. lucrare agricolă executată în acelaşi timp cu aratul, cu ajutorul unor unelte speciale ataşate la plug, prin care se afinează zona inferioară adîncimii la care pătrunde plugul. [Din fr. ***sous-solage***].

subsónic, ~ci, subsonică, ~ce a. (despre vehicule) care se deplasează cu o viteză mare, inferioară vitezei sunetului, dar comparabilă cu aceasta; (despre viteza de deplasare a unor corpuri) care este inferioară vitezei sunetului. [Din fr. ***subsonique***].

subspécie, subspecii f. subdiviziune a unei specii în sistematica ştiinţelor naturii; rasă[1]. [***Sub-*** [2] ***+ specie***; cf. fr. ***sous-espèce***].

substantív, substantive n. parte de vorbire flexibilă care denumeşte fiinţe, lucruri, acţiuni, fenomene etc., caracterizată prin declinare. // a. (chim.) **colorant-substantiv**, colorant care are proprietatea de a se fixa direct pe fibrele textile, fără ajutorul mordanţilor. [Din lat. ***substantivum***, fr. ***substantif***].

substantivá, substantivez vb. (tr.) a face să capete valoare de substantiv; a întrebuinţa cu valoare de substantiv o parte de vorbire care aparţine altei categorii gramaticale decît substantivul; a substantiviza: (refl.) *infinitivele lungi s-au substantivat; unele adjective se substantivează*. [Din fr. ***substantiver***].

substantivāl, ~i, substantivală, ~e a. **1.** care ţine de substantiv, referitor la substantiv; de natura substantivului: *valoare substantivală*; **2.** exprimat printr-un substantiv; format din substantiv: *epitete substantivale*. // (adv.) cu valoare de substantiv; ca substantiv. [Din fr. ***substantival***].

substantiváre, substantivări f. faptul de a (se) substantiva; substantivizare: *substantivarea unor supine*. [V. ***substantiva***].

substantivāt, ~ţi, substantivată, ~e a. (despre părţi de vorbire) întrebuinţat cu valoare de substantiv; care a devenit substantiv; substantivizat: *adjectiv substantivat*. [V. ***substantiva***].

substantivizá, substantivizez vb. (gram.; tr.) a substantiva: *articolul demonstrativ substantivizează adjectivele;* (refl.) *adjectivul s-a substantivizat*. [***Substantiv*** + ***-iza***].

substantivizáre, substantivizări f. (gram.) substantivare. [V. ***substantiviza***].

substantivizát, ~ţi, substantivizátă, ~e a. substantivat. [V. ***substantiviza***].

substánţă, substanţe f. **1.** ceea ce constituie esenţa lucrurilor şi a fenomenelor; conţinut, fond; (p. restr.) esenţă, miez; substare: *Heidegger ... s-a însărcinat să încerce o ... reducere a existenţei umane la substanţa ei lirică*. BL.; **2.** (fig.) conţinutul unei scrieri, al unui discurs etc.: *Eminescu reuşeşte acum să pună într-un vers substanţa unei strofe*. IBR.; **3.** (lingv.) semnificant; **4.** denumire generică dată corpurilor solide, lichide sau gazoase, alcătuite din atomi şi molecule, care au formă, întindere, greutate, densitate, culoare, miros, gust etc.; materie; **substanţă chimică**, element sau compus chimic, omogen ca structură şi compoziţie; **substanţă de contrast**, substanţă chimică, opacă la razele röntgen, utilizată în radiologie; **substanţă minerală utilă**, mineral sau rocă cu valoare economică; **5.** (filoz.) ceea ce există prin sine însuşi; ceea ce persistă de-a lungul tuturor transformărilor: *Spinoza ... ajungea la concluzia că singură e substanţa*. PETR.; *oare conceptul substanţei la Spinoza nu are ca atribute pe acele pe care omul ca fiinţă fizică şi spirituală le cuprinde în sine?* VIANU; **6.** ţesut sau produs organic format din celule, săruri, lichide etc., din care sînt alcătuite diferite organe şi părţi ale corpului unei fiinţe: **substanţă osoasă; substanţă albă**, parte a sistemului nervos central formată din fibrele celulelor nervoase; **substanţă (nervoasă) cenuşie**, materie cenuşie; (şi: (înv.) **substanţie**). [Din lat. ***substantia***, fr. ***substance***].

substanţiál, ~i, substanţială, ~e a. **1.** care ţine de substanţă, referitor la substanţă; esenţial, fundamental; (p. ext.) important, însemnat, mare: *cîntecul şi tradiţia sînt pentru el bunuri mai substanţiale decît aurul*. SAD.; *transformări substanţiale*; **2.** plin de idei, plin de fapte; care exprimă ceea ce este esenţial, reprezentativ, important: *a scris un articol substanţial*; **3.** bogat în substanţe hrănitoare; hrănitor, nutritiv; consistent: *hrana este ... mai puţin substanţială*. GHICA; (adv.) *i s-a permis să mănînce mai substanţial*. CAR.; **4.** considerabil, însemnat, mare: *primiseră ajutoare băneşti substanţiale*. // adv. în mod considerabil; foarte mult: *s-ar îmbogăţi substanţial legea drepturilor de autor*. PR. [Din fr. ***substantiel***, lat. ***substantialis***].

substanţialísm n. denumire dată teoriilor filozofice care susţin realitatea substanţei (materiale

sau spirituale) ca factor permanent al fenomenelor. [Din fr. ***substantialisme***].

substanţialíst, ~şti, substanţialistă, ~e a. care aparţine substanţialismului, referitor la substanţialism: *monismul substanţialist al lui Spinoza.* // m. adept al substanţialismului. [Din fr. ***substantialiste***].

substanţialitáte f. **1.** însuşirea a ceea ce este substanţial; esenţialitate; **2.** bogăţie de idei, de fapte, de conţinut: *substanţialitatea dialogurilor divinului Platon.* LOV. [Din fr. ***substantialité***, lat. ***substantialitas, -atis***].

substanţializáre f. concretizare, materializare; esenţializare: *a contribuit ... la substanţializarea peisajului spiritual naţional.* R.L. [De la ***substanţial***].

substanţializát, ~ţi, substanţializată, ~e a. bogat în idei, în conţinut; cu miez. [De la ***substanţial***].

substanţialmánte adv. din punct de vedere substanţial; esenţialmente: *peisajul este substanţialmente de natură divină.* BL. [Din fr. ***substantiellement***].

substánţie f. v. **substanţă.**

substáre, substări f. (înv.) substanţă. [*Sub-*^{2} + ***stare***; cf. lat. ***substantia***].

substáţie, substaţii f. staţie auxiliară, intermediară (de pompare, de distribuţie a electricităţii, de tracţiune etc.). [***Sub-***^{2} + ***staţie***; cf. fr. ***sous-station***].

substituá vb. v. **substitui.**

substituént, substituenţi m. element care poate înlocui un alt element, cu proprietăţi asemănătoare; (p. ext.) substitut, înlocuitor: *s-au primit substituenţi de plasmă.* [Din germ. ***Substituent***, it. ***substituente***].

substituí, substítui vb. (tr. şi refl.) **1.** a (se) situa, a (se) pune în locul cuiva sau a ceva care lipseşte; a (se) înlocui: *nu trebuie ... să substituim metodelor ştiinţifice de cercetare elanul mistic sau entuziasmul juvenil sentimental.* R.L.; **2.** (tr.) a înlocui într-o expresie matematică un element cu altul; **3.** (jur.; tr.) a desemna pe cineva să primească o moştenire, o donaţie etc. în locul beneficiarului titular, în cazul absenţei, incapacităţii sau al decesului acestuia; **4.** (jur.; tr.) a comite infracţiunea de substituire de persoană: *băiatul ... se substituie unui prieten mort.* CĂL.; (şi: (înv.) **substitua**). [Din fr. ***substituer***, lat. ***substituere***].

substituíbil, ~i, substituibilă, ~e a. care poate fi substituit. [***Substitui*** + *-bil*; cf. it. ***sostituibile***].

substituibilitáte, substituibilităţi f. însuşirea, faptul de a fi substituibil: *în cadrul categoriilor receptivităţii nu există ... această substituibilitate.* BL. [***Substituibil*** + *-itate*; cf. it. ***sostituibilita***].

substituíre, substituiri f. **1.** acţiunea de a (se) substitui şi rezultatul ei; înlocuire, substituţie: *dumnealor sînt de mult pentru substituirea impozitelor indirecte prin cele directe.* EM.; *parodia vizează semnificaţia operelor, în interiorul căreia operează o fină substituire.* R.L.; **2.** (jur.) **substituire de persoană**, infracţiune constînd în fapta unei persoane de a-şi atribui sau de a atribui altei persoane o identitate falsă spre a induce în eroare o autoritate publică sau o persoană fizică. [V. ***substitui***].

substituít, ~ţi, substituită, ~e a. care a fost înlocuit prin altcineva sau altceva. // m. (jur.) persoană desemnată să primească o moştenire, o donaţie etc. în locul beneficiarului titular. [V. ***substitui***].

substitút, substituţi m. persoană care înlocuieşte temporar pe titularul unei funcţii publice; locţiitor; (spec.) magistrat care înlocuia pe procuror sau pe procurorul general: *ca să nu se ducă substitut la Vaslui, a luat la Domenii o slujbă.* VLAH.; *adresa vlădicului Bobb se mulţumea să-l întărească pe protopop în funcţie de substitut.* GHEŢIE. // n. (pl. **substitute**) obiect, produs etc. care înlocuieşte un alt obiect, produs etc., îndeplinind (aproximativ) acelaşi rol; (p. ext.) semn, imagine, notaţie etc. folosită pentru a desemna o noţiune cu aceeaşi semnificaţie; substituent: *imaginea ... nu este substitutul sau dublura unui lucru, ci este simultan semnificant şi semnificat.* R.L. [Din fr. ***substitut***, lat. ***substitutus***].

substitúţie, substituţii f. **1.** faptul de a (se) substitui; înlocuire a cuiva sau a ceva prin altcineva sau altceva; substituire: *nu era ... vorba de o simplă substituţie de semne, ci de o transcripţie etimologică.* CĂL.; **2.** (mat.) înlocuire a unui element dintr-o expresie cu un alt element de aceeaşi valoare, dar exprimată diferit; **metoda substituţiei**, metodă de rezolvare a unui sistem de ecuaţii, constînd în înlocuirea într-una din ecuaţii a unei necunoscute cu valoarea ei, dedusă din cealaltă ecuaţie a sistemului, şi în repetarea acestei operaţii pînă rămîne o singură ecuaţie cu o singură necunoscută; **3.** (jur.) dispoziţie cuprinsă într-un act de donaţie sau într-un testament prin care se desemnează persoana care urmează să primească liberalitatea în cazul absenţei, incapacităţii sau al decesului beneficiarului; **4.** (chim.) reacţie prin care un atom sau un radical dintr-un compus este înlocuit de alt atom sau de alt radical, provenind de la alt corp chimic; (şi: (înv.) **substituţiune**). [Din fr. ***substitution***, lat. ***substitutio, -onis***].

substituţiúne f. v. **substituţie.**

substractív, ~i, substractivă, ~e a. **1.** (mat.; despre numere, segmente etc.) care se scade dintr-un număr, dintr-un segment etc.; **2.** (despre un amestec de culori) care se obţine prin eliminarea unui domeniu din spectrul luminii albe, realizîndu-se o nouă culoare, a cărei nuanţă nu se găseşte, de obicei, în spectru. [Din fr. ***soustractif***].

substrácţie, substracţii f. (mat.; înv.) scădere; (p. ext.) reducere: *la substracţiunea literelor provin aceleaşi cazuri.* EM.; (şi: **substracţiune**). [Din lat. ***substractio, -onis***, germ. ***Substraktion***, fr. ***substraction***].

substracţiúne f. v. **substracţie.**

substrége vb. v. **sustrage.**

substrát, substraturi n. **1.** ceea ce formează partea esenţială, stabilă a unui lucru, a unei existenţe, a unei acţiuni, independent de calităţile acestora; bază: *regiune cerebrală ... a cărei existenţă în om este substratul fizic al aşa-numitei lumi „ideale".* MAIOR.; **2.** realitate, fenomen peste care s-a suprapus o altă realitate, un alt fenomen; fundament: *substratul magic al folclorului*; **3.** (lingv.) limbă vorbită în vechime de o comunitate lingvistică, a cărei influenţă se resimte încă asupra noii limbi adoptate de acea comunitate: *substratul tracic al românei; substratul galic al francezei;* **4.** strat peste care s-a aşezat alt strat: (fig.) *criticul pătrunde în substratul adînc al sensibilităţii*; **5.** (fig.) cauza adevărată (dar ascunsă, tăinuită) a unui fapt, a unei acţiuni etc.; dedesubtul: *asasinatul avea un substrat erotic.* GHEŢIE. [Din fr. ***substrat***, lat. ***substratum***].

substructúră, substructuri f. **1.** (arhit.) infrastructură; **2.** structură de adîncime, profundă: *creaţiile lui par a fi susţinute de o substructură de reflecţie.* VIANU; **3.** (fig.) pătura cea mai de jos a unei societăţi; pleavă: *el nu încarnează, ca la atîţi scriitori ai realismului naturalistic, substructura umanităţii, ci apoteoza ei.* VIANU. [Din fr. ***substructure***].

substrúcţie, substrucţii f. (arhit.) fundaţie, fundament, bază a unei construcţii; (fig.) *cu toată cultura lui fără substrucţii, d. Fundoianu posedă certitudinea gustului.* LOV. [Din fr. ***substruction***].

subsumá, subsumez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) include o noţiune mai restrînsă într-o sferă mai largă sau (p. ext.) în altă sferă: *unei noţiuni i se subsumează toate exemplarele individuale*; **2.** (tr. şi refl.) a (se) include, a (se) încadra (ca parte) într-un ansamblu; a (se) subordona: *institutele de cercetare sînt subsumate Academiei*; **3.** (tr.) a acorda o importanţă secundară: *faptele individuale rămîn totuşi subsumate înfăptuirilor colective.* [Din fr. ***subsumer***].

subsumábil, ~i, subsumabilă, ~e a. care se subsumează sau care poate fi subsumat: *cazurile subsumabile conceptului tradiţional al alegoriei.* VIANU. [Din fr. ***subsumable***].

subsumáre, subsumări f. acţiunea de a (se) subsuma şi rezultatul ei; includere, încadrare; subordonare: *subsumarea intereselor personale celor generale.* [V. ***subsuma***].

subsumát, ~ţi, subsumată, ~e a. inclus, încadrat; subordonat: *noţiune subsumată.* [V. ***subsuma***].

subsuoáră, subsuori şi (înv. şi pop.) **subsuoare** f. **1.** partea de dedesubt a încheieturii braţului cu umărul; axilă, subraţ: *ştia ... să tortureze pe nenorociţii ţărani puindu-le ouă fierbinţi la subţiori.* FIL.; **la** (sau **sub**) **subsuoară** (ori **subsuori**), purtat susţinut de braţ şi de partea laterală a toracelui; la subraţ: *pe vreme de gloduri şi ploi ... îi purtau în cîrcă şi la subsuori.* SAD.; **a lua** (sau **a ţine, a duce, a apuca, a prinde** etc.) **pe cineva de subsuoară** (sau **de subsuori**), a cuprinde pe cineva cu amîndouă mîinile de subsuori, pentru a-l ridica, a-l susţine, a-l îmbrăţişa: *de te înalţ de subsuori te-nalţă din călcîie.* EM.; **a sta** (sau **a şedea**) **cu mîinile subsuoară** (sau **subsuori**), a sta degeaba, a trîndăvi: *vă place a nu şidea cu mînile subsuori.* AL.; (pop.) **din tălpi** (sau **din brîu**) **pînă-n subsuori**, prin tot trupul: *mă luă nişte fiori, din tălpi pînă-n subsuori.* POP; **2.** parte a unei haine care acoperă această parte a braţului; subraţ: *umblă cu cămaşa ruptă la subsuori*; **3.** unghi pe care îl formează o frunză cu lujerul ei sau o ramură cu axul purtător; axilă: *la subţioara frunzei, pe verdele cotor, cresc doi ştiuleţi.* VOIC.; *porumb înalt ... cu mătasea lui jilavă la subţiori.* VIERU; **4.** (reg.) loc unde se îmbină streaşina cu zidul unei case: *la subţioara pe care o făcea bolta cu zidul vertical se aduna apa cînd ploua.* GAL. // adv. sub braţ: *sămănătorii harnici cu sacul subsuoară păşesc în lungul brazdei.* AL.; (şi: **subţioară**, (pop.) **subsioară**). [***Sub-***^{2} + ***suoară*** (<lat. ***subala***)].

subşéf, subşefi m. persoană care, într-un serviciu, urmează, în linie ierarhică, după şef: *scaunele sînt pentru mai-marii mei, pentru şefi şi subşefi.* ST. [***Sub-***^{2} + ***şef***; cf. fr. ***sous-chef***].

subt prep. v. **sub**^{1}.

subtangéntă, subtangente f. (mat.) segment determinat de proiecţia ortogonală pe axa absciselor a unui punct de pe o curbă plană şi intersecţia tangentei la curbă în acest punct pe axa absciselor. [Din germ. ***Subtangente***; cf. fr. ***sous-tangente***].

subtémă, subteme f. temă subordonată unei teme principale; diviziune a unei teme. [***Sub-***^{2} + ***temă***].

subtensiúne, subtensiuni f. **1.** tensiune electrică într-un circuit mai joasă decît o anumită tensiune considerată normală; **2.** (med.) hipotensiune. [***Sub-***^{2} + ***tensiune***; cf. fr. ***sous-tension***, germ. ***Unterspannung***].

subtensív, ~i, subtensivă, ~e a. (med.) hipotensiv. [De la ***subtensiune*** (după *hipotensiv*)].

subterán, ~i, subterană, ~e a. **1.** care se află, se petrece la o adîncime oarecare în pămînt, sub nivelul solului; subpămîntean: *ape subterane; magazine subterane;* (adv.) *poezia e sîngele unui popor care curge subteran prin veacuri.* PR.; **2.** care se execută sub pămînt: *lucrări subterane*; **3.** (fig.) care constituie dedesubtul unor lucruri, unor evenimente etc.; ascuns, trainic; ilegal: *lucrarea subterană a propagandei.* SAD.; (adv.) *complotează subteran.* // f. (rar n.) încăpere, construcţie aflată în întregime sub pămînt: *o tindă ... forma intrarea într-o subterană.* HASD.; *intram printr-o mie de cotituri ale subteranului.* GHICA. // n. (rar f.) **1.** mină: *munca, jos, în subterană, mi se păru suportabilă.* PR.; *lucrează în subteran*; **2.** (rar) subsol: *tone de petrol au fost descoperite în subteranul golfului.* C.; (şi: (înv.) **suteran**). [Din lat. ***subterraneus***, fr. ***souterrain***].

subterfúgiu, subterfugii n. mijloc abil de a ieşi dintr-o încurcătură, dintr-o situaţie neplăcută; stratagemă; şiretlic, viclenie: *avem a face cu nişte fiinţe perfide, lipsite de scrupule, care pot apela la diverse stratageme, subterfugii ..., cu scopul de a induce în eroare populaţia.* GHEŢIE. [Din fr. ***subterfuge***, lat. ***subterfugium***].

subtéxt, subtexte n. conţinut de idei subînţelese pe care îl poate sugera un text; ceea ce se poate deduce dintr-o atitudine, dintr-o faptă etc.: *subtextul psihologic al faptelor*; **în subtext**, fără a fi exprimat explicit; implicit. [Din fr. ***sous-texte***].

subtíl, ~i, subtilă, ~e a. **1.** care tratează probleme grele, abstracte, a căror înțelegere cere o agerime a minții, o pregătire specială; care denotă o înțelegere fină și profundă a lucrurilor: *rigoarea informației se asociază cu spiritul critic subtil.* R.L.; *descriere semantică subtilă; argumentație subtilă*; **2.** greu de înțeles, de distins, de recunoscut, de sesizat; subțire: *caută să prindă un secret subtil al naturii, ce de mult îi scapă și-l necăjește.* CAR.; *nepăsarea are și alte dedesubturi mai subtile.* BL.; **3.** (rar) care pătrunde, se insinuează ușor: *otravă subtilă*; **4.** care pătrunde, înțelege ceva în cele mai mici amănunte, care sesizează cele mai fine nuanțe; ager, ascuțit, perspicace: *Ana ..., mai puțin subtilă, căzu în cursă.* C.PETR.; **5.** care denotă educație aleasă, cultură etc.; distins, fin, rafinat; cizelat, stilat; subțire: *stil subtil*; **6.** plin de delicatețe, de gingășie; ales: *cele mai subtile mîngîieri.* CĂL.; **7.** discret, delicat; plăcut: *parfum subtil;* **8.** (înv.) subțire; strîmt; **9.** (rar) transparent, rariefat: *o ceață aurie și subtilă.* GAL.; **10.** (înv.) mărunt: *praf subtil.* [Din fr. ***subtil***, lat. ***subtilis***].

subtilitáte, subtilităţi f. **1.** însușirea de a fi subtil; acuitate, agerime, perspicacitate: *prin glasul său protestează subtilitatea dialogurilor lui Platon.* LOV.; **2.** (la pl.) raționamente, judecăți, enunțuri subtile, greu de înțeles; subțietăți: *subtilități metafizice îi atrăgeau cugetarea.* EM.; *era iscusit în calambururi și subtilități.* PATAP.; **3.** rafinament în gîndire, în exprimare etc.; ingeniozitate, inventivitate: *în procesul de adecvare al formei la fond, Eminescu dovedește o subtilitate de neînchipuit.* IBR.; *subtilitatea interpretării*; **4.** aspect, caracter abscons, greu de pătruns al lucrurilor, fenomenelor etc.: *ce greu este ... unui critic de altă națiune să judece subtilitățile unei limbi străine.* CĂL.; **5.** (la pl.) procedee, metode proprii unei arte, unei științe etc.: *și-a însușit subtilitățile tehnicei.* BL.; **6.** delicatețe, finețe, gingășie, farmec: *finețea și subtilitatea ei ... îi dădeau ... un adevărat farmec.* PETR. [Din fr. ***subtilité***].

subtilizá, subtilizez vb. 1. (tr.) a face să devină subtil, a da rafinament, finețe gîndirii, gustului etc.: *cultura subtilizează năzuințele omului*; **2.** (rar; intr.) a gîndi cu multă subtilitate, a face raționamente subtile: *germanii au subtilizat adînc asupra noțiunilor de civilizație și de cultură.* LOV.; **3.** (fam.; tr.) a lua ceva pe furiș; a sustrage, a fura, a șterpeli: *posedă o colecție de scrisori ... unele cumpărate, altele dăruite, altele subtilizate.* CAR.; **4.** (rar; refl.) a se transforma. [Din fr. ***subtiliser***].

subtilizáre, subtilizări f. **1.** acțiunea de a subtiliza și rezultatul ei; **2.** rafinament: *ajunge la acea treaptă de subtilizare a gîndului și a simțirii.* CAR.; **3.** furt: *pretutindeni auzi despre subtilizări de documente.* [V. ***subtiliza***].

subtítlu, subtitluri n. **1.** titlu secundar, complementar, al unei lucrări, de obicei scris cu caractere mai mici sub titlul principal: *în genere subtitlurile sînt rareori citite.* TEODOR.; **2.** text tradus corespunzător benzii sonore și imaginii sub care a fost imprimat pe pelicula cinematografică. [***Sub-*** [2] ***+ titlu***; cf. fr. ***sous-titre***].

subtitrá, subtitrez vb. (tr.) **1.** a realiza subtitlul unui film sonor; **2.** a prevedea cu subtitlu un film sonor: *în România, filmele ..., fiind subtitrate, comicul s-a păstrat intact.* C. [Cf. fr. ***sous-titrer***].

subtitráre, subtitrări f. acțiunea de a subtitra și rezultatul ei: *subtitrarea filmului s-a făcut la Buftea.* [V. ***subtitra***].

subtón, subtonuri n. (muz.) treapta a șaptea a unui mod, aflată la distanță de un ton întreg față de fundamentala modului. [***Sub-*** [2] ***+ ton***].

subtónică, subtonice f. sunetul corespunzător treptei a șaptea a modurilor majore melodice și minore naturale, aflat la intervalul de un ton față de tonică. [***Sub-*** [2] ***+ tonică***].

subtrahénd, subtrahende n. (mat.; înv.) scăzător: *cubul se scrie sub clasa întîi, devine subtrahend și se scade din clasa întîia, care joacă rolul de minuend.* EM. [Din lat. ***subtrahendus***, germ. ***Subtrahend***].

subtrahiruí, subtrahiruiesc vb. (mat.; înv.; tr.) a scădea. [Din germ. ***subtrahieren***].

subtraversá, subtraversez vb. (tr.) a traversa pe dedesubt. [***Sub-*** [2] ***+ traversa***].

subtropicál, ~i, subtropicală, ~e a. care este situat aproape de unul dintre cele două tropice, care ține de această zonă, referitor la această zonă; specific acestei zone: *vegetația de pe marginea șoselei devenea cărnoasă și țipătoare ..., începea jungla subtropicală.* R.L.; *plante subtropicale*; **climă subtropicală**, climă caldă, cu două anotimpuri, unul secetos (vara) și altul ploios (iarna). [Din fr. ***subtropical***].

subțiá, subțiez vb. **1.** (refl. și tr.) a deveni sau a face să devină (mai) subțire, (mai) slab: *ai mai slăbit un pic, te-ai mai subțiat.* GHEȚIE; **2.** (refl. și tr.) a deveni sau a face să devină mai puțin gros, mai fin: *se privește în oglindă subțiindu-și gura mică.* EM.; **3.** (tr.) a face să pară mai subțire, mai zvelt: *costumul acesta te subțiază*; **4.** (refl.) a se îngusta: *drumul se subțiază în zare*; **5.** (tr. și refl.) a aplatiza: *bătu bucata de oțel pe nicovală pînă o subție*; **6.** (tr. și refl.) a (se) roade: *s-a subțiat talpa*; **7.** (tr. și refl.) a (se) reduce concentrația sau densitatea unui lichid; a (se) dilua, a (se) lungi: *a subția vinul cu apă; dacă mănînci urzici ți se subțiază sîngele*; **8.** (refl. și tr.) a (se) rarefia: *norii s-au subțiat de tot.* CR.; **9.** (refl. și tr.) a face ca glasul să aibă un timbru acut; a (se) ascuți, a (se) pițigăia: *lupul se duse la un fierar și puse să-i ascută limba și dinții pentru a-și subția glasul.* CR.; *i se subțiase vocea de emoție*; **10.** (fig.; refl. și tr.) a (se) civiliza, a (se) cizela, a (se) cultiva, a (se) rafina, a (se) stila: *ajunse să fie mîna dreaptă a împăratului, atît se ciopli și se subție în puțină vreme.* ISP.; *buna stare a subțiat gustul și adus o civilizație.* SAD. [Lat. ***subtiliare***].

subțiát, ~ți, subțiată, ~e a. **1.** suplu, zvelt; fin, delicat: *liniile îi erau subțiate, ascuțite, oasele mici.* CĂL.; **2.** redus, micșorat în grosime, în lățime, în volum: *stratul de zăpadă subțiat ascundea gingași ghiocei*; **3.** cu densitatea sau concentrația micșorată; diluat, subțire: *lapte subțiat*; **4.** rarefiat: *rămîne ... un abur subțiat asupra stelelor.* SAD.; **5.** acut, ascuțit, pițigăiat: *spuse cu glasul subțiat într-o ironie tăioasă.* PETR.; **6.** (fig.) rafinat, stilat; civilizat: *liberat de-orășenismul subțiatelor simțuri.* MACED.; *avea o conduită mai subțiată.* [V. ***subția***].

subțiére, subțieri f. **1.** acțiunea de a (se) subția și rezultatul ei; **2.** (fig.) rafinare, cultivare a minții, a gustului: *subțierea simțurilor criticii literare.* R.L. [V. ***subția***].

subțietáte, subțietăți f. (înv.) **1.** subțirime; **2.** (la pl.) subtilități: *subțietăți stilistice.* [***Subția*** + ***-etate***].

subțíime, subțiimi f. (rar) subțirime: *avea oarecare subțiime a minții.* [***Subția*** + ***-ime***].

subțioárā f. v. **subsuoară**.

subțirátec a. v. **subțiratic**.

subțirátic, ~ci, subțiratică, ~ce a. **1.** (cam) subțire: *se zări, în depărtare, subțiratică și înaltă, turla vechii biserici.* GHEȚIE; **2.** zvelt; slab: *i se accentua silueta subțiratică.* CĂL.; **3.** (cam) ascuțit, acut, pițigăiat: *spînul ... zice cu glas subțiratic.* CR.; (și: **subțiratec**). [***Subțire*** + ***-atic***].

subțíre, ~i, subțire, ~i a. **1.** care are grosime mică în raport cu celelalte dimensiuni; cu diametru mic: *torceau un fir de o mătasă albă, subțire, strălucită.* EM.; (fig.) *cel mai înfim gazetar despică în patru firul cel mai subțire și cel mai încurcat al diplomației.* GHICA; **subțire la** (sau **în**) **pungă**, sărac; zgîrcit: *ei merseră deci cum putură ..., ca oamenii subțiri la pungă.* GANE; **2.** (fig.) tăios, usturător: *maliție subțire*; **3.** cu deschidere mică; strîmt: *nări subțiri*; **4.** suplu, zvelt; slab: *la trup mărunțel și subțire.* GHICA; *li se scurgeau ochii după muntencele subțiri și măiestru încondeiate.* CĂRT.; **5.** de dimensiuni reduse în lățime ori în grosime; îngust; (p. ext.) delicat, fin: *cu ochii mari de lacrimi, cu mîni subțiri și reci.* EM.; *puiculiță dalbă-n pene și subțire la sprîncene.* POP; **intestin subțire**, prima porțiune a intestinului, care începe de la stomac și se termină la intestinul gros; **nas subțire**, semn al distincției; simț rafinat: *grecotei cu nas subțire.* EM.; **6.** cu grosime mică: *o carte subțire cu povești*; **7.** fin, delicat, străveziu: *fața roșă ca un măr și atîta de subțire, să o tai c-un fir de păr.* EM.; **a avea obraz subțire** sau **a fi subțire la obraz**, v. **obraz**; **8.** făcut din fire suple; fin, ușor, vaporos: *o ușă cu geamuri, peste care era o subțire perdea.* NEGR.; **9.** confecționat dintr-un material ușor, care nu ține cald: *toate erau îmbrăcate în rochițe sau bluze subțiri.* CĂRT.; **10.** (înv.) mărunt: *nisip subțire*; (reg.) **cu subțirele**, cu economie, cu zgîrcenie: *și golanul i scoate frumușel un ochi, apoi i dă de prînz și încă cu subțirele.* POP.; **11.** cu stropi mărunți și deși: *ploi subțiri cari pătrund.* DELAVR.; **12.** cu concentrație redusă; lipsit de consistență; diluat, subțiat: *un must subțire, clar.* CĂL.; **13.** cu densitate mică; rarefiat, transparent: *aerul proaspăt, subțire, le biciuie sîngele.* AG.; (fig.) *seara e subțire, albastră.* ST.; **14.** lipsit de intensitate; lin, ușor; (p. ext.) tăios: *bătea un vîntișor subțire în ziua aceea de-ți frigea obrazul.* CR.; **15.** cu ton înalt, ascuțit, pițigăiat, acut: *un glas subțire ... zise.* EM.; *se înalță muzica subțire și îngerească a copiilor.* LOV.; (adv.) *vorbea subțire*; **16.** (fig.) cultivat, rafinat, stilat, ales: *era și puțină lume mai deosebită, mai subțire, dar se pierdea în gloata de megieși.* VLAH.; *Viena e ... un paradis pentru oamenii subțiri și rafinați.* GHEȚIE; **17.** care denotă educație aleasă, cultură, rafinament; subtil: *trebuie să fi avînd gust subțire și simțire adîncă.* CAR.; **18.** subtil; ingenios: *că era acel împărat turcesc așea de subțire la minte, cît și ... astronomia și cozmografia înțelegea.* COSTIN; *iazurile ... erau statornicite prin munca și printr-o subțire pricepere inginerească.* SAD.; **19.** (rar; despre auz) care percepe cele mai fine sunete; ascuțit; **20.** priceput la lucruri prețențioase, fine: *sînt brutar subțire, lucrez numai cu făină picluită.* GHICA; (înv.) **cojocar subțire**, cojocar de blănuri fine: *argintari și cojocari subțiri.* FIL.; **21.** de calitate superioară; deosebit; prețențios: *bucătarul nostru era prea neșlefuit ca să poată găti o masă atît de subțire ca păstrăvii fripți cu pesmet.* PETR.; **22.** greu de înțeles, de distins, de recunoscut; subtil; (p. ext.) șiret, viclean: *făcea politică subțire*; **cu un plan** (sau, **rar, cu un sul**, înv., **cu meșteșug**, reg. **cu un cusur, cu un cuvînt**) **subțire**, pe ocolite; cu isteține, cu abilitate: *vezi dumneata, i-a plăcut și lui cum am adus noi lucru cu un sul subțire ca să dăm exemplu Europii.* CAR.; **23.** abia schițat, prefăcut; (p. ext.) insinuant; ironic: *avea un zîmbet subțire pe buze.* PR.; (adv.): *a zîmbit subțire marele împărat.* SAD.; *își construi ... un castel de care rîse subțire Caragiale.* CĂL.; **24.** de mică valoare; neînsemnat: *ei vor aplauda desigur biografia subțire care s-o-ncerca s-arate că n-ai fost vrun lucru mare.* EM.; **25.** (fig.) inconsistent; neconvingător: *argumentație subțire.* [Lat. ***subtilis***].

subțirél, ~i, subțireá (~icā), ~ele a. **1.** diminutiv al lui subțire; **2.** slăbuț; suplu, zvelt: *tata ... era subțirel și tînăr.* PR.; **3.** delicat, fragil, fin: *dragostele tinerele nu se fac din viorele, ci din buze subțirele.* POP.; (adv.) *asculta povestirile ..., bînd subțirel și cu evlavie din păhărele de cristal.* SAD.; **a da gură subțirică** sau (adv.) **a săruta subțirel**, a săruta delicat, din vîrful buzelor: *dragă mi-e leliță mică ... că se suie pe opincă și dă gură subțirică.* POP.; **4.** ușor, vaporos; diafan, transparent: *o batistă subțirică și dantelată.* R.L.; **5.** confecționat dintr-un material ușor, care nu ține cald: *are un palton subțirel*; (adv.) *și-i iarnă, și-i subțirel îmbrăcat.* VLAH.; **6.** lin, ușor: *un vînt subțirel începu să adie.* SAD.; **7.** ascuțit, pițigăiat: *mi-a vorbit cu un guițat subțirel.* R.L.; (adv.) *pasărea ... cînta subțirel și dulce.* IBR. [***Subțire*** + ***-el, -ea*** (***-icā***)].

subțirénie, subțirenii f. (înv.) subțirime: *un mijloc care tocmai prin subțirenia lui dădea întîietate obraznică sînului.* [***Subțire*** + ***-enie***].

subțiríme, subțirimi f. 1. însușirea de a fi subțire; subțirenie, subțietate, suplețe: *o botină din piele neagră ... scotea în relief subțirimea și finețea gleznei.* GHEȚIE; **2.** (fig.) finețe, distincție, rafinament: *era de o subțirime intelectuală remarcabilă.* [***Subțire*** + ***-ime***].

subumán, ~i, subumană, ~e a. 1. (adesea fig.) aflat în stadiu animalic, pe o treaptă evolutivă inferioară: *făpturi subumane*; **2.** impropriu, neprielnic omului, demnității umane: *trăiam în condiții subumane.* [***Sub-*** [2] ***+ uman***; cf. engl. ***subhuman***].

subunitár, ~i, subunitară, ~e a. (despre numere reale sau despre fracţii ordinare) care are o valoare mai mică decît unitatea. [*Sub-*[2] *+ unitar*].

subunitáte, subunităţi f. subdiviziune a unei unităţi militare, economice, administrative etc. [*Sub-*[2] *+ unitate*].

suburbán, ~i, suburbană, ~e a. **1.** care ţine de suburbie, situat în suburbie, referitor la suburbie; caracteristic unei suburbii; **comună suburbană** (şi f.), aşezare rurală, situată în imediata apropiere a unui oraş (de care depinde din punct de vedere administrativ): *trenul parcurge suburbane înecate în fum.* V.R.; **2.** care deserveşte împrejurimile unui oraş; care face legătura între oraş şi suburbii: *transport suburban*; **3.** caracteristic periferiei, mahalalei; de mahala: *unele poezii au caracter de folclor suburban.* CĂL.; **4.** (fig.) lipsit de politeţe; necuviincios, vulgar: *comportament suburban; limbaj suburban.* [Din fr. ***suburbain***, lat. ***suburbanus***].

suburbíe, suburbii f. **1.** cartier mărginaş al unui oraş (mare): *teatrul era într-un suburbiu al oraşului.* EM.; *nu peste mult se arătară suburbiile sordide şi dărăpănate ale Capitalei.* GHEŢIE; **2.** comună suburbană; (accent. şi ***subúrbie***); (şi: (înv.) **suburbiu**). [Din lat. ***suburbium***].

subúrbiu n. v. **suburbie**.

subúrs, subursi m. grindă scurtă de lemn, aşezată pe babă, sub urşii unui pod de lemn. [*Sub-*[2] *+ urs*].

subvení, subvín vb. (înv.; intr.) a contribui (cu o sumă de bani) la acoperirea unei necesităţi: *mijlocul cel mai nimerit spre a subveni la această lipsă ar fi să se numească o comisiune.* OD. [Din fr. ***subvenir***, lat. ***subvenire***].

subvénţie, subvenţii f. ajutor bănesc acordat de stat, de o organizaţie etc. unei persoane, unei instituţii, unei asociaţii etc., pentru a întreprinde sau a continua o activitate de interes general; stipendiu, subsidiu: *societăţile de cultură ... vin a cere subvenţiune de la stat.* MAIOR.; *va primi de la comună şi de la stat cîte o subvenţie.* CAR.; (şi: (înv.) **subvenţiune**). [Din fr. ***subvention***, lat. ***subventio***, ***-onis***].

subvenţioná, subvenţionez vb. (tr.) a ajuta, a susţine cu subvenţii; a acorda cuiva o subvenţie; (p. ext.) a stipendia: *stabilimente de internate particulare, subvenţionate chiar de stat.* OD.; *n-a patronat nimeni osîrdia mea, nimeni n-a subvenţionat-o.* SAD. [Din fr. ***subventionner***].

subvenţionáre, subvenţionări f. acţiunea de a subvenţiona şi rezultatul ei; (p. ext.) stipendiere: *fără o minimă subvenţionare din partea statului, cultura moare.* [V. ***subvenţiona***].

subvenţionát, ~ţi, subvenţionată, ~e a. ajutat, susţinut cu subvenţii; (p. ext.) stipendiat: *a trecut ... reporter la o gazetă ... subvenţionată.* VLAH. [V. ***subvenţiona***].

subvenţiúne f. v. **subvenţie**.

subversiúne, subversiuni f. acţiune care subminează, care urmăreşte subminarea ordinii de stat, schimbarea regimului politic etc.; subminare: *revoltatul este prima victimă a subversiunii sale.* R.L. [Din fr. ***subversion***, lat. ***subversio, -onis***].

subversív, ~i, subversivă, ~e a. care primejduieşte, care subminează ordinea (politică) existentă; (p. ext.) care este împotriva ideilor, a valorilor acceptate în general: *trebuie să fim ... înarmaţi cu puterea raţiunii ca oricînd se ivesc idei greşite şi subversive ... să le putem combate.* GHICA; **război subversiv,** război care vizează distrugerea coeziunii şi capacităţii de rezistenţă a unui stat, nerecurgînd la mijloace militare clasice, ci la propagandă, atentate, sabotaj etc. [Din fr. ***subversif***].

subvulcán, subvulcani m. corp de roci intruzive, consolidate în zonele superficiale ale scoarţei terestre. [Din germ. ***Subvulkan***].

subvulcánic, ~ci, subvulcanică, ~ce a. aflat în zonele superficiale ale scoarţei terestre: *roci subvulcanice.* [*Sub-*[2] *+ vulcanic*].

subzidí, subzidesc vb. (tr.) a executa un element de construcţie nou sub o zidărie veche, pentru a o consolida. [*Sub-*[2] *+ zidi*].

subzidíre, subziderí f. acţiunea de a subzidi şi rezultatul ei. [V. ***subzidi***].

subzistá, subzíst vb. (livr.; intr.) **1.** a dura, a persista, a se menţine; a dăinui: *acei cari cred ... că relaţiunile întemeiate pe protecţiune pot subzista ... cunosc foarte puţin natura omenească.* GHICA; *în inconştientul nostru subzistă ... anume secrete orizonturi.* BL.; **2.** a rămîne în vigoare: *legea subzistă*; **3.** a avea mijloace de existenţă; a se întreţine, a trăi: *o dată născuţi, subzistăm, supravieţuim ... pe un amplu fundal de primejdii.* PLEŞU; *primeşte un salariu cu care abia subzistă.* [Din fr. ***subsister***, lat. ***subsistere***].

subzistént, ~ţi, subzistentă, ~e a. (livr.) care subzistă; care persistă, care se menţine; care durează. [Din fr. ***subsistent***].

subzisténţă f. faptul de a subzista; ceea ce serveşte la întreţinere, la traiul zilnic al cuiva; trai: *mi s-au zdruncinat mijloacele de subzistenţă.* SAD.; *părinţii îngrijesc de subzistenţa copiilor lor*; (înv.) **serviciu de subzistenţă**, serviciu care aproviziona o unitate militară cu alimente, îmbrăcăminte etc. [Din fr. ***subsistance***, lat. ***subsistentia***].

suc, sucuri n. **1.** nume generic pentru diverse substanţe lichide din organismele vegetale; sevă; (spec.) soluţie apoasă cu aspect şi gust variat, conţinută în fructe, putînd fi extrasă prin zdrobire, presare sau stoarcere; zeamă: *sucul, mîzga florilor e amăruie.* VOIC.; *suc de lămîi pentru caz de scorbut.* CĂL.; **2.** băutură răcoritoare preparată din zeama din fructe, cu sau fără zahăr, glucoză, apă (acidulată) sau din substanţe sintetice cu gust de fructe: *Alexandrei îi place sucul de zmeură*; **3.** lichid secretat sau conţinut în corpurile animalelor, îndeplinind diverse funcţii; umoare: *cum secretează pancreasul meu şi glanda pituitară sucurile lor?* CĂRT.; **sucuri digestive**, sucuri secretate de diverse glande ale tubului digestiv, cu ajutorul cărora se face digestia alimentelor; **4.** zeamă scursă din carne (la gătit); **5.** (pop.) usuc. [Din lat. ***sucus***, fr. ***suc***].

sucálă, sucale f. **1.** unealtă cu care se deapănă pe ţevi firul din scufundările de pe vîrtelniţă, pentru a fi folosite la războiul de ţesut manual; rodan: *călepele lăsate pentru bătătură, le-au depănat pe ţevi cu sucala.* CR.; *şi-a luat şi car nou, şi căruţă; mergea ca sucala.* SOR.; **în sucală**, în cercuri; în spirală: *ciocîrlia zbura în sucală*; **2.** (reg.) suveică; **3.** (reg.) frigare; **4.** (reg.) coarbă. [Din bulg., sb. ***sukalo***].

sucaltóri f. pl. (reg.) încălţăminte de piele: *adusese ... sucaltori nouă pentru tată-mio, făcute de poronceală.* HOG. [Et. nec.].

súcă, suci f. (reg.) **1.** obicei; **a-şi face sucă**, a-şi face un prost obicei, a se nărăvi; **2.** poftă: *o pălea suca de băut.* POP.; **3.** năravi (la animale). [De la ***sucui***].

sucăléte, sucăleţi m. (reg.) sul. [***Sucală*** *+ -ete*].

sucălí, sucălesc vb. (pop.; tr.) **1.** a răsuci; a face sul; **2.** a cicăli, a sîcîi: *una-două mă duceam la om şi-l tot sucăleam să-mi dea curele, ca să-mi fac bici.* CR.; **3.** a necăji; a deranja: *începe a sucăli oamenii, ghiontind cînd în unul, cînd în altul.* POP.; **4.** a coase repede, de mîntuială; (p. ext.) a rasoli o treabă. [De la ***sucală***].

succedá, succéd vb. **1.** (refl. şi intr.) a urma imediat după altcineva sau altceva; a urma unul după altul; a (se) derula, a (se) înşirui, a (se) perinda, a (se) rîndui: *moartea succedă vieţii, viaţa succede la moarte.* EM.; *se succed zile frumoase, din ce în ce mai calde.* TUD.; **2.** (reg.; tr.) a-i reuşi cuiva o întreprindere, o acţiune etc.; a avea succes: *ţi-au succes examenele?* GHEŢIE; **3.** (jur.; intr.) a avea calitatea de succesor; a moşteni; (şi: (rar) **succede**). [Din fr. ***succéder***, lat. ***succedere***].

succedanéu, succedanee n. produs, medicament etc. care poate substitui alt produs, medicament etc., avînd proprietăţi asemănătoare; substituent; surogat: (ex.: zaharina): (fig.) *un muzician poate imita huetul apelor, un pictor poate zugrăvi priveliştea, dar astea sînt succedanee acustice, nu impresii critice.* CĂL.[Din fr. ***succedané***].

succedáre, succedări f. faptul de a (se) succeda: înşiruire, perindare, urmare. [V. ***succeda***].

succéde vb. v. **succeda**.

succés, succese n. **1.** rezultat bun, reuşită, izbîndă, victorie: *campania a fost bine condusă şi succesul a fost strălucit.* GHICA; *avea succes la femei.* CĂL.; **cu succes**, cu cele mai bune rezultate, foarte bine: *va termina examenele cu succes.* GAL.; **2.** primire bună, favorabilă pe care o face publicul unei opere literare, unui spectacol etc.: *succesul operei a întrecut aşteptările autorului.* FIL.; **de succes**, care place publicului; care are căutare: *carte de succes.* [Din lat. ***successus***, fr. ***succès***].

succesíbil, ~i, succesibilă, ~e a. (jur.; şi subst.) care are drept la succesiune; care poate succeda; **grad succesibil**, grad de rudenie care dă dreptul la succesiune. [Din fr. ***successible***].

succesibilitáte f. (jur.) drept de a moşteni; ordine de succesiune. [Din fr. ***successibilité***].

succesiúne, succesiuni f. **1.** însuşire, şir de persoane, de lucruri, de fapte etc. care se succedă; succedare: *observarea succesiunii evenimentelor dovedeşte că intervalul mediu ... a fost de douăzeci de ani.* GHICA; *concepţiile foarte la modă ... ne invită să considerăm ... istoria drept o succesiune de faze distincte.* BL.; **2.** transmitere a unei demnităţi, a unei funcţii etc. de la o persoană la alta; înlocuire: *succesiunea la tron*; **3.** (jur.) transmitere a averii unei persoane decedate către una sau mai multe persoane, stabilite de lege sau de voinţa celui decedat; moştenire: *după lichidarea succesiunii, rămăsese numai cu Drincenii.* GHEŢIE; *a fost eliminat de la succesiune*; **a (se) deschide o succesiune**, a (se) începe formalităţile pentru atribuirea unei moşteniri; **4.** avere dobîndită prin moştenire: *aveau impresia că aceasta consumă intenţionat ce mai are spre a-i frustra de orice succesiune.* CĂL. [Din lat. ***successio, -onis***, fr. ***succession***].

succesív, ~i, succesivă, ~e a. **1.** care urmează după altcineva sau altceva; care se succedă (fără întrerupere, cu regularitate); consecutiv: *se plînge, ca şi mine, că nu primeşte regulat numerele succesive ale „Convorbirilor".* AL.; (adv.) *paginile de proză aveau mai multe titluri, succesiv adăugate.* TEODOR.; **2.** care are loc, care se petrece progresiv; gradat, treptat: *veniturile s-au sporit prin dări noi succesive.* GHICA; **3.** (jur.) **drepturi succesive**, drepturi de moştenire. [Din lat. ***successivus***, fr. ***successif***].

succesivitáte f. calitatea a ceea ce este succesiv; consecutivitate: *succesivitatea fenomenelor.* [Din fr. ***successivité***].

succesór, ~i, succesoáre m., f. **1.** persoană care urmează alteia (într-o funcţie, într-o demnitate, la tron etc.): *a fost ales succesorul la scaunul episcopal*; **2.** (jur.) persoană care dobîndeşte drepturi şi obligaţii de la o altă persoană; moştenitor; urmaş: *într-un proces de moştenire ..., pentru a fi recunoscut ca succesor, îşi reneagă pe rînd mama şi tatăl.* R.L.; *succesorii ... s-au declarat de acord să-şi achite obligaţiile către bancă.* GHEŢIE; **succesor universal,** persoană care dobîndeşte toate drepturile şi obligaţiile de la altă persoană, privite ca o universalitate juridică: *moştenitorul legal unic este succesor universal.* // m. (mat.) element al unui şir care urmează după un element dat al acestuia. [Din lat. ***successor***, fr. ***successeur***].

succesorál, ~i, succesorală, ~e a. care ţine de succesiune, referitor la succesiune; care face parte dintr-o succesiune: *grăbiţi-vă cu formele succesorale.* GHEŢIE; *taxele succesorale erau mari; masă succesorală.* [Din fr. ***successoral***].

succín n. (rar) chihlimbar. [Din lat. ***succinum***, fr. ***succin***].

succínct a. v. **succint**.

succínic a. **acid succinic**, acid extras din răşina de chihlimbar, folosit la prepararea unor medicamente (antidiuretice, antispasmodice etc.). [Din fr. ***succinique***].

succínt, ~ţi, succintă, ~e a. exprimat pe scurt, în puţine cuvinte; laconic, concis, sumar: *în vastul studiu de faţă, pe care ne propunem a-l dezvolta succint, noi urmăm metoda savantului.* CAR.; (şi: (rar) **succinct**). [Din fr. ***succinct***, lat. ***succinctus***].

suceálă, suceli f. **1.** (rar) sucire: *suceala unui fir*; **2.** (fig.) sminteală, ţicneală, scrînteală: *suceala firii lor pătimaşe şi îndărătnice.* M.CAR. [***Suci***[1] *+ -eală*].

suceávă, suceve f. (reg.) ţeava suveicii la războiul de ţesut manual. [Et. nec.; cf. ***suci***[1]].

suci[1]**, sucesc** vb. **1.** (tr.) a răsuci fire (textile) pentru a le face mai rezistente; **2.** (tr.) a răsuci vîrfurile mustăţilor pentru a le da o anumită formă: *ei sucesc musteaţa, iară ele fac cu ochii.* EM.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) încolăci, a (se) încovriga; a (se) înfăşura, a (se) răsuci: *vreascurile-n foc ca nişte şerpi se mişcă, sucindu-se în loc.* AL.; **4.** (înv. şi pop.; tr.) a împleti: *sucească înaintea ochilor miei 2 colăcei.* BIBLIA; **5.** (tr.) a imprima unui obiect o mişcare de rotaţie; a învîrti, a răsuci: *pune roata la loc, vîră leuca, sucşte lamba ş-o strînge la scară.* CR.; *sucşte butonul aparatului*; **6.** (refl.) a se foi, a umbla fără rost: *mai se suci, mai se învîrti ca să scape de pacoste.* ISP.; **7.** (tr.) a coti, a cîrni, a întoarce: *unul trecînd un rîu mare ... vru carul a-şi suci.* PANN; **8.** (rar; tr.) a mînui (învîrtind) o armă albă; **9.** (tr.) a da unui obiect forma unui sul; a răsuci, a învîrti; **10.** (tr.) a răsuci o foiţă subţire cu tutun pentru a face o ţigară: *cînd îşi sucea ţigara, lăsă caii la pas.* IBR.; **11.** (tr.) a întoarce ceva pe toate feţele (pentru a examina); a răsuci: *ia el punga, o sucşte, o învîrteşte.* CR.; (fig.) *l-a băgat în judecăţi, l-a sucit, l-a învîrtit şi l-a lăsat sărac luciu.* DELAVR.; *mă sucşte cum vrea*; **12.** (fig.; refl.) a se strădui, a-şi frămînta mintea (pentru a ieşi dintr-o încurcătură); a se agita, a se zbuciuma: *în zădar mai fac manevre şi-n tot chipul se sucesc, nimică nu pot a face, nimică nu isprăvesc.* NEGR.; **13.** (refl. şi tr.) a-şi schimba poziţia (unei părţi a) corpului sau a face pe cineva să şi-o schimbe; a întoarce corpul, capul etc.; a (se) răsuci: *muribundul se sucise pe-o parte.* SOR.; *domnişoara ... îşi sucea şoldurile grăsuţe.* CĂRT.; **a-i suci cuiva capul** (sau **mintea, minţile**) a zăpăci, a prosti pe cineva: *ăla sucşte mintea fetelor într-un minut.* CĂL.; *te-ntreabă, te ispiteşte, pînă mintea ţi-o sucşte.* POP.; **14.** (pop. şi fam.; tr. şi refl.) a (se) luxa, a (se) scrînti: *călca mereu greşit şi-şi sucea glezna.* GHEŢIE; **15.** (pop.; tr.) a smuci, a răsuci pe cineva cu violenţă: *pe Ianuş sucşte, sus îl opinteşte, gios încă-l izbeşte.* POP.; **a suci** (sau **a strîmba**) **cuiva gîtul** (sau **grumazul, capul**), a răsuci cu violenţă gîtul cuiva pentru a-l ucide: *cum i-aş suci gîtul cînd ar fi a mea.* AL.; **16.** (refl.) a se abate de la forma iniţială, normală: a se mlădia; a se strîmba, a se schimonosi: *a! tu socoţi că limba mea ... se va putea suci ca să zică „firtă, tferdu, glagol“!* NEGR.; (tr.) **a suci vorba** (sau **a o suci**), a schimba sensul celor spuse, pentru a eluda adevărul; a se abate de la subiect: *lasă, n-o mai suci, ai vrut să mă înşeli!* [Din sl. ***sučon***, ***sukati***].

suci[2]**, suci** m. (reg.) cojocar: *u, iu, iu, fată de suci, hai cu mine pînă-n huci!* POP. [Din magh. ***szücs***].

sucílă m. (fam.) persoană cu o fire ciudată, nestatornică; om sucit. [***Suci***[1] + ***-ilă***].

sucíre, suciri f. **1.** acţiunea de a (se) suci[1] şi rezultatul ei; sucit[2], sucitură; **2.** răsucire a unor fire (textile); **3.** întoarcere, rotire: *sucirea unui buton*; **4.** întoarcere a (unei părţi a) corpului: *sucirea capului*; **5.** (pop. şi fam.) luxare: *sucirea piciorului.* [V. ***suci***].

sucít[1]**, ~ţi, sucită, ~e** a. **1.** răsucit (pentru a face un fir mai rezistent): *un larg brîu de mătase sucită.* OD.; **că-i sucită, că-nvîrtită,** ba că-i una, ba că-i alta, că-i cîr, că-i mîr; **2.** învîrtit într-un anume sens; creţ: *bădiţă cu păr sucit.* POP; **3.** răsucit în formă de sul; învălătucit, înfăşurat: *corola cu cinci petale ... întregi sau crestate, late sau sucite.* NEGR.; **4.** în formă de spirală; spiralat: *coborîi înainte pe o scară lungă şi sucită.* CAR.; **5.** cotit, întortocheat, sinuos, şerpuit: *o cărăruie sucită ne duce prin crăpăturile păretelui din stînga.* VLAH.; **6.** cu corpul întors într-o parte; răsucit: *stăteau sucite să nu li se vadă faţa*; **7.** strîmb, cocîrjat, încovoiat: *am un pui de drac, lăţit şi sărac, cu picioarele sucite.* POP.; **8.** contorsionat, curbat, deformat: *crengi sucite, îndreptate mai mult spre pămînt decît spre cer.* VLAH.; **9.** (pop. şi fam.) luxat: *am o mînă sucită*; **10.** (fig.) care nu este sau nu se comportă normal, ca toată lumea; cu care nimeni nu se poate înţelege sau acomoda; ciudat, bizar, curios, pidosnic: *a fost odată un om care toată viaţa lui nu s-a putut potrivi cu lumea – un om sucit.* CAR.; **11.** (fig.) care nu este cum trebuie să fie; potrivnic naturii, bunului simţ, judecăţii: *opera lui Eliade este distrusă de sucitele idei lingvistice. CĂL.; ceea ce astăzi ţi se pare sucit şi strîmb va deveni mîine, prin repetare, normal.* GHEŢIE; **12.** (fig.) confuz, ambiguu, încîlcit, neclar: *scrisoare sucită şi plină de viclenie.* BĂLC. [V. ***suci***[1]].

sucít[2] n. sucire. [V. ***suci***[1]].

sucitoáre, sucitori f. **1.** (înv.) manivelă; **2.** (reg.) numele mai multor păsări mici: **a)** capîntortură (*Jynx torquilla*); **b)** piţigoi (*Parus major*); **c)** pitulice (*Sylvia atricapilla*). [***Suci***[1] + ***-toare***].

sucitór, sucitoare n. **1.** sul neted de lemn cu care se întinde foaia de aluat pentru plăcinte, tăiţei etc.; făcăleţ, vergea: *aluatul subţiat cu sucitorul.* SAD.; **2.** răsucitor (la ferăstrău, la războiul de ţesut); cordar, întinzător. [***Suci***[1] + ***-tor***].

sucitúră, sucituri f. **1.** faptul de a (se) suci; sucire; **2.** răsucire a unei părţi a corpului într-o parte (şi în alta): *dintr-o sucitură a umerilor ... întoarse capul într-o altă parte.* PETR.; **3.** (pop.) cotitută (a unui drum): *pieri în suciturile văii.* GAL. [***Suci***[1] + ***-tură***].

sucmán n. v. **suman.**

súcnă, sucne f. **1.** (înv. şi pop.) fustă (dreaptă, groasă); (p. gener.) orice haină femeiască (groasă, de lînă): *că ş-asear-am fost la ea ş-o găsii c-o sucnă rea, pe cea bună şi-o cîrpea.* POP.; **2.** (compus) **sucnă-murgă**, personaj mitologic din poveştile populare; (şi: **sugnă**). [Din sb., ucr. ***suknja***].

sucníţă, sucniţe f. (reg.) diminutiv al lui sucnă: *şi tu ţi-ai lăsat sugniţă frumoasă, la mine.* POP.; (şi: **sugniţă**). [***Sucnă*** + ***-iţă***].

sucombá, sucómb vb. **1.** (livr.) a muri: *bolnavul a sucombat după operaţie*; (fig.) *azi sucombă adevărul*; **2.** (rar) a fi învins (în luptă): *a sucombat după ani de luptă*; **3.** (rar) a fi copleşit de durere; a nu mai putea rezista; a ceda. [Din fr. ***succomber***, lat. ***succumbere***].

sucombáre, sucombări f. (livr.) faptul de a sucomba; moarte. [V. ***sucomba***].

sucombát, ~ţi, sucombată, ~e a. (livr.) mort. [V. ***sucomba***].

sucre n. unitate monetară din Ecuador. [Din sp. ***sucre***].

sucuí, sucuiesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) obişnui: *cum omul cu priiatnicul său au sucuit a grăi.* PALIA. [Din magh. ***szokni***].

suculént, ~ţi, sucultentă, ~e a. **1.** cu mult suc, plin de suc; bogat în substanţe hrănitoare; zemos, mustos; consistent, hrănitor, nutritiv: *bucate suculente*; **2.** (fig.) bogat în idei; plin de savoare, hazliu: *de mult nu mai căzuse în clevetirea saloanelor ... un subiect aşa de frumos şi de suculent.* VLAH. // f. pl. nutreţuri provenite din plante cu tuberculi şi din rădăcinoase (cartofi, sfeclă, napi etc.). [Din fr. ***succulent***, lat. ***succulentus***].

sucúlénţă, sucúlenţe f. **1.** însuşirea de a fi suculent; gust, savoare: *găteşte mîncăruri de o suculenţă extraordinară*; **2.** (fig.) bogăţie de idei; savoare, farmec, haz: *sprintenele pagini narative ale lui Voltaire, pline de suculenţa bogată a unui tîlc uşor de desluşit.* VIANU. [Din fr. ***succulence***].

sucursálă, sucursale f. filială, reprezentanţă: *„Ardeleana“ era cea mai mare bancă din Transilvania după „Albina“ şi avea sucursale peste tot.* GHEŢIE. [Din fr. ***succursale***].

sud[1] n. **1.** punct cardinal, opus nordului, aflat în direcţia în care este Soarele la amiază în emisfera nordică; miazăzi: *vîntul bate de la sud*; (adj.) *polul sud*; **de sud,** sudic; **2.** spaţiu geografic (continent, ţară, regiune etc.) aflat în direcţia acestui punct cardinal; lumea, popoarele din acest spaţiu; (spec.) Europa sudică; lumea, popoarele din această zonă: *la sudul Dunării a fost o necontenită fierbere de seminţii.* SAD.; *Sudul e mai liric.* [Din fr. ***sud***, it. ***sud***].

sud[2]**, suduri** n. **1.** (înv.) judeţ: *treti-logofăt Ghinea Păturică ot Bucov sud Saac.* FIL.; **2.** (înv. şi reg.) judecată: *du-te tu la domnii mari, ei sudu să mi-l sudească ori pe min' mă prăpădească.* POP.; **3.** (reg.) tribunal. [Din sb. ***sud***].

sudá, sudez vb. **1.** (tr.) a îmbina două piese de metal, din material plastic etc. prin încălzire sau presare, astfel încît să formeze un corp comun; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) închega relaţii colegiale, de prietenie etc.; a (se) lega, a (se) uni: *numai după mulţi ani s-a sudat colectivul*; **3.** (refl.; despre oase sau ligamente) a se lipi la loc (după ce au fost fracturate, tăiate etc.); a se prinde; **4.** (refl.; despre elemente ale vorbirii) a se uni formînd un singur cuvînt; a se aglutina. [Din fr. ***souder***].

sudábil, ~i, sudabilă, ~e a. care poate fi sudat: *oţeluri sudabile.* [Din fr. ***soudable***].

sudabilitáte f. calitate a unui material, a unui material plastic etc. de a se suda cu alt material. [Din fr. ***soudabilité***].

sudăc, sudaci m. (iht.; reg.) şalău (*Lucioperca sandra*): *vine cioful de la baltă ... cu suducul în pohod şi carasul în năvod.* POP.; (şi: **suduc**). [Din ucr., rus. ***sudak***].

sud-africán, ~i, sud-africană, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Africii de Sud, Republicii Sud-Africane sau locuitorilor acestora, referitor la Africa de Sud, la Republica Sud-Africană sau la locuitorii acestora: *dansuri sud-africane.* // m., f. persoană (originară) din Africa de Sud sau din Republica Sud-Africană. [Din fr. ***sud-africain***, germ. ***südafrikanisch***].

sudáj, sudaje n. sudare: *sudajul unor piese metalice.* [Din fr. ***soudage***].

sudálmă, sudálmi şi **sudalme** f. (pop.) înjurătură; ocară: *nu-i dete vreme să urmeze zadarnicele-i sudălmi.* OD.; *nu vorbea cu nimeni ziulica întreagă şi repezea cu sudalme grele pe oricine.* GHEŢIE. [Din magh. ***szidalom***].

sudálnic, ~ci, sudalnică, ~ce a. (înv.) certăreţ: *muiarea sudalnică.* BIBLIA. [***Sudalmă*** + ***-nic***].

sud-americán, ~i, sud-americană, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Americii de Sud sau locuitorilor ei, referitor la America de Sud sau la locuitorii acesteia: *să ne întoarcem ... la periplul meu sud-american.* CE. // m. pl. populaţia ţărilor din America de Sud. // m., f. persoană (originară) din una din ţările Americii de Sud: *între dor şi ţintă se interpune parcă în sufletul sud-americanului totdeauna distanţa invincibilă a pampelor.* BL. [***Sud***[1] + ***american***; cf. fr. ***sud-américain***].

sud-americáncă, sud-americance f. femeie (originară) din una din ţările Americii de Sud. [***Sud-american*** + ***-că***].

sudamínă f. erupţie cutanată de vezicule mici pline cu lichid clar, care apare după transpiraţii abundente sau după episoade febrile. [Din fr. ***sudamina***].

sudán n. colorant organic solubil în solvenţi organici, întrebuinţat la colorarea unor produse petroliere albe (benzină, petrol), în scopul denaturării acestora. [Din fr. ***soudan***].

sudanéz, ~i, sudaneză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Sudanului sau locuitorilor lui, referitor la Sudan sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Sudan. [Din fr. ***soudanais***].

sudár, sudare n. (înv.) giulgiu cu care a fost înfăşurat trupul lui Hristos, după ce a fost coborît de pe cruce: *sudariul, adecă mărhama cu carea era învălit capul Sfenţiei sale.* VARL. [Din sl. ***sudarĭ***, gr. mod. ***sudárion***].

súdare, sudări f. **1.** acţiunea de a (se) suda şi rezultatul ei; sudaj: *se impunea sudarea celor două piese metalice*; **2.** (fig.) legare, unire: *între elementele care constituie natura unei fiinţe există o sudare ... perfectă.* STĂNIL. [V. ***suda***].

sudát[1]**, ~ţi, sudată, ~e** a. **1.** lipit prin sudare: *ţevi sudate*; **2.** (fig.) unit, legat: *echipă bine sudată*; **3.** (despre oase, ligamente etc.) prins la loc (după ce a fost fracturat, tăiat etc.); **4.** (lingv.) aglutinat, reunit: *cuvinte sudate.* [V. ***suda***].

sudát[2] n. sudare. [V. ***suda***].

sudáţie, sudaţii f. **1.** provocare a unei transpiraţii excesive prin expunerea la temperaturi ridicate, aplicarea de revulsive etc., în scopuri curative; (p. ext.) transpiraţie: *făceam cîte două ore sudaţie.* PETR.; **2.** (chim.) procedeu de separare a componenţilor cu puncte de topire diferite dintr-un amestec,

prin încălzirea lentă şi progresivă a amestecului; **3.** eliminare a apei de către plantă la nivelul stomatelor acvifere. [Din fr. ***sudation***, lat. ***sudatio***].

sud-coreeán, ~eni, sud-coreeană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Coreei de Sud sau locuitorilor ei, referitor la Coreea de Sud sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Coreea de Sud. [***Sud***^{1} + ***coreean***; cf. fr. ***sud-coréen***].

sud-dunăreán, ~eni, sud-dunăreană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic teritoriilor din sudul Dunării sau populaţiei de acolo, referitor la aceste teritorii sau la locuitorii acestora; originar din sudul Dunării: *românii sud-dunăreni erau foarte vrednici;* (subst.) *sud-dunărenii au migrat la nord.* [***Sud***^{1} + ***dunărean***].

sud-ést n. **1.** punct cardinal secundar situat între sud şi est: *e furtună grea la vest, silindu-ne să mergem spre sud-est.* TUD.; **2.** spaţiu geografic (continent, regiune etc.) aflat în direcţia acestui punct cardinal secundar; lumea, popoarele din acest spaţiu. [Din fr. ***sud-est***].

sud-éstic, ~ci, sud-estică, ~ce a. de la sau dinspre sud-est: *teritorii sud-estice.* [***Sud-est*** + ***-ic***].

sudí, sudesc vb. (reg.; tr.) a judeca: *du-te tu la domnii mari, ei ... să mi-l sudească.* POP. [Din sb. ***suditi***].

súdic, ~ci, sudică, ~ce a. de la sau dinspre sud^{1}; care aparţine, care este caracteristic sudului, popoarelor din sud; meridional: *Magellan a văzut, pe ţărmul sudic, focurile indigenilor.* TUD.; *vizitase coastele sudice ale Mediteranei.* // m., f. persoană (originară) din regiunile de sud sau cu înfăţişare, însuşiri specifice oamenilor de la sud; (spec.; la pl.) lumea, popoarele din ţările, din regiunile din sudul Europei: *sudicii sînt temperamentali.* [***Sud***^{1} + ***-ic***].

sudíst, ~şti, sudistă, ~e m., f. luptător din armata statelor din sudul SUA, în timpul războiului de secesiune; partizan, adept al politicii statelor din sudul SUA, din timpul războiului de secesiune. // a. care aparţine acestor luptători sau partizani, referitor la aceştia: *armata sudistă.* [Din fr. ***sudiste***].

sudít, sudiţi m. locuitor din ţările române aflat sub protecţia unei puteri străine şi având prin aceasta dreptul la o jurisdicţie specială, la anumite privilegii fiscale etc., de care nu se bucurau pământenii; (p. gener.) supus străin: *o pacinică conlocuire a românilor sudiţi cu celelalte naţiuni alăturate.* OD.; *devenise sudit rusesc.* CĂL. [Din it. ***suddito*** (introdus de consulii austro-italieni)].

sudiţésc, ~şti, sudiţeáscă, ~eşti a. (înv.) care aparţine sudiţilor, referitor la sudiţi: *privilegii sudiţeşti.* [***Sudit*** + ***-esc***].

sudiţíe f. (înv.) **1.** calitate de sudit; **2.** colonie străină din ţările române aflată sub protecţia şi jurisdicţia unei puteri străine: *sudiţia rusească.* [***Sudit*** + ***-ie***].

sudoáre, sudori f. **1.** secreţie a glandelor sudoripare prin care se elimină o parte a substanţelor rezultate din metabolism (uree, acid uric, acid lactic etc.); transpiraţie: *Dionis ... tremura în friguri, cu buzele uscate, cu fruntea plină de sudoare.* EM.; *coridorul ... puţea a sudoare.* CĂL.; **în** (sau **cu, prin, din**) **sudoarea frunţii** (ori **feţii**) cu mari eforturi; din greu: *era ... în Tîrgul Neamţului profesor, de unde cutreiera munţii în sudoarea frunţii.* CR.; *el a înţeles că blestemul cu cîştigarea pîinii prin sudoarea frunţii e o invenţie.* PR.; **a-l trece** (sau **a-l cuprinde**) **sudori reci** (sau **sudorile**), a transpira abundent de emoţie, de frică etc.; (p. ext.) a avea mari emoţii: *făcea feţe-feţe şi-l treceau sudorile.* PETR.; (pop.) **sudorile morţii** sau **sudori de moarte**, transpiraţie înaintea morţii; transpiraţie provocată de o emoţie sau de oboseală: *o sudoare de moarte scăldă tot trupul lui Zibal.* CAR.; **2.** (fig.) muncă grea, obositoare; trudă, osteneală: *nu filozofia-l face pe om înţelept sub soare, ci mintea cea sănătoasă cîştigată cu sudoare.* COŞB.; **3.** (rar) abureală: *o sudoare plumburie acoperea geamurile murdare şi se prelingea în picături leneşe pe cercevelele crăpate.* GHEŢIE; **4.** (compuse; bot.; reg.) **sudoarea-calului**, **a)** osul-iepurelui (*Onosis spinosa şi reperis*); **b)** dumbeţ, dărmotin (*Teucrium chamaedrys*); **sudoarea-laptelui**, captalan (*Petasites hybridus*). [Lat. ***sudor***, ***-onis***].

sudór, ~i, sudoáre, ~ori m., f. muncitor calificat în lucrări de sudură: *un sudor ... sudează o linie de tramvai.* PR. [Din fr. ***soudeur***].

sudorél, ~i, sudorală, ~e a. (rar) sudorific; **apă sudorală**, sudoare. [Din fr. ***sudoral***].

sudorifér, ~i, sudoriferă, ~e a. (înv.) sudorific. [Din fr. ***sudorifère***].

sudorífic, ~ci, sudorifică, ~ce a. care provoacă sudoare, care stimulează secreţia glandelor sudoripare; sudoral, sudorifer: *socul, bozul, leuşteanul sînt plante sudorifice.* [Din fr. ***sudorifique***].

sudoripár, ~i, sudoripară, ~e a. **glandă sudoripară**, glandă care secretează sudoare; **chist sudoripar**, tumoare benignă la glandele sudoripare. [Din fr. ***sudoripare***].

sudoríţă, sudoriţe f. muncitoare calificată în lucrări de sudură. [***Sudor*** + ***-iţă***].

sudúc m. v. **sudac.**

suduí, súdui vb. (pop.) **1.** (tr. şi intr.) a înjura; a insulta: *suduia mereu şi mormăia singur prin ogradă.* CAR.; **2.** (tr.) a mustra, a dojeni: *Domniţa Chiajna ... sta lîngă dînşii cercînd a-i îmbărbăta, şi-i suduia cu aspre cuvinte.* OD. [Din magh. ***szidni***].

suduiálă, suduieli f. (înv. şi reg.) înjurătură; insultă: *nici nu-i ceruse socoteală de suduială.* ST. [***Sudui*** + ***-eală***].

suduíre, suduiri f. (rar) acţiunea de a sudui; înjurătură, suduială. [V. ***sudui***].

suduitór, ~i, suduitoáre m., f. persoană care înjură. [***Sudui*** + ***-tor***].

suduitúră, suduituri f. (pop.) înjurătură: *ocări ..., batjocuri ..., suduituri.* CAR. [***Sudui*** + ***-tură***].

sudúm n. v. **sodom.**

sudumă vb. v. **sodomi.**

sudumí vb. v. **sodomi.**

sudúră, suduri f. **1.** operaţia de sudare şi rezultatul ei; **2.** locul în care s-a realizat îmbinarea pieselor sudate; **3.** (fig.) legătură strînsă; unire, îmbinare: *sudura dintre generaţii.* [Din fr. ***soudure***].

sud-vést n. **1.** punct cardinal secundar situat între sud^{1} şi vest; **2.** spaţiu geografic (continent, regiune etc.) aflat în direcţia acestui punct cardinal secundar; lumea, popoarele din acest spaţiu. [Din fr. ***sud-ouest***, germ. ***Süd-West***].

sud-véstic, ~ci, sud-vestică, ~ce a. de la sau dinspre sud-vest: *în partea sud-vestică a ţării plouă.* [***Sud-vest*** + ***-ic***].

suedéz, ~i, suedeză, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Suediei sau locuitorilor ei, referitor la Suedia sau la locuitorii acesteia: [Prusiei] *i se promisese Hanovra şi Pomerania svedeză.* FIL.; **gimnastică suedeză**, complex de exerciţii fizice constînd din diferite mişcări ale corpului, pentru dezvoltarea musculaturii şi agilităţii: *urmau ... o alergare de înviorare în jurul casei şi exerciţii de gimnastică suedeză.* GHEŢIE. // f. limbă germanică vorbită de suedezi: *studiam pe atunci şi suedeza.* CF. // m. pl. popor de origine germanică constituit ca naţiune în Suedia: *suedezii sînt foarte cinstiţi.* // m., f. persoană (originară) din Suedia: [finlandezii] *supunîndu-se disciplinei de viaţă a suedezilor s-au ridicat din starea lor primitivă.* SAD.; (şi: (înv.) **svedez**). [***Suedia*** n. pr. + ***-ez***].

suferí, súfăr vb. **1.** (tr. şi intr.) a răbda, a îndura chinuri, neplăceri: *Dumnezeu ..., pentru mîntuirea oamenilor, a suferit ocări şi palme.* CAR.; *am suferit de foame şi de frig; grînele au suferit de secetă;* **2.** (tr.) a fi supus unei pedepse, unei condamnări; **3.** (tr.) a fi supus la ...; a suporta: *în devenirea ei, româna a suferit mai multe transformări;* **4.** (intr.) a resimţi un rău, o durere fizică; a fi bolnav: *toată această turburare îmi vine dintr-o durere de cap de care sufăr.* FIL.; *pasagerii suferiră de rău de mare.* CĂL.; **5.** (intr.) a îndura, a pătimi o durere morală, sufletească: *în zadar suspin şi sufăr lîngă lacul cel albastru.* EM.; *cînd eşti bătrîn iubeşti mai mult şi suferi mai puţin.* EL.; **6.** (tr.) a tolera, a accepta prezenţa, felul de a fi, de a acţiona etc. al cuiva: *nu pot să sufăr să văd oameni umblînd cu nasul în sus.* GHICA; *nu va suferi să şadă cu ţiganul acela prăpădit.* AG.; **a nu suferi comparaţie**, v. **comparaţie**; **7.** (tr.) a admite, a îngădui, a permite, a suporta: *acum suferiţi să vă spun şi ce nume proprii le-am dat.* NEGR.; *avea planurile lui care nu sufereau amînare.* GHEŢIE; **8.** (înv.; intr.) a-i prii: *luînd boala în prilej, să făcea că nu-i sufără la bucate.* DOS. [Lat. ***sufferre***].

suferínd, ~zi, suferindă, ~e a. **1.** (adesea subst.) care suferă de o boală; bolnav: *am fost tare suferind.* CAR.; *panica îl cuprinse pe suferind.* GHEŢIE; **2.** caracteristic omului bolnav; care exprimă suferinţă; bolnăvicios: *are o figură suferindă.* [De la ***suferi***; cf. fr. ***souffrant***].

suferínţă, suferinţe şi (înv. şi pop.) **suferinţi** f. starea celui care suferă; durere fizică sau morală: *a scăpat femeia după o îndelungată suferinţă.* CAR.; *de moarte nu mă tem, mă tem de suferinţa mamei de o vedea că nu-s.* VIERU; **a fi în suferinţă**, a duce lipsă de ceva; a avea greutăţi: *omul era în suferinţă şi nimănui nu-i păsa.* [***Suferi*** + ***-inţă***].

suferíre, suferiri f. (înv.) suferinţă: *după suferiri multe, inima se-mpietreşte.* ALEX. [V. ***suferi***].

suferít, ~ţi, suferită, ~e a. (înv.) suportabil: *voind a-i face poziţiunea mai suferită, îi zise.* FIL.; *singurul ei gînd era să-i facă viaţa mai suferită.* SL. [V. ***suferi***].

suferitór, ~i, suferitoáre a. **1.** (înv.) care suportă uşor suferinţe, neajunsuri; răbdător, rezistent: *tătarii sînt oameni războinici, suferitori la toate nevoile.* UR.; **2.** (rar) care suferă fizic sau moral; suferind: (subst.) *cît nu poţi a distinge din toţi suferitorii nici care sînt învinşii, nici care-nvingătorii.* AL.; *ţăranul ... la toate popoarele a fost suferitorul, plîngătorul şi ducătorul nevoilor întregii naţiuni.* MAT.; **3.** (rar) care exprimă suferinţă; suferind: *aruncă pe-a ei urmă priviri suferitoare.* EM.; **4.** (fam.) pe care nu se observă murdăria; închis: *voia haine de o culoare mai suferitoare.* [***Suferi*** + ***-tor***].

sufertáş, sufertaşe n. ansamblu de mai multe crăticioare aşezate una peste alta şi prinse de un dispozitiv cu mîner, în care se transportă mîncare (caldă): [î]*mi aduce ordonanţa masa cu sufertaşul.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **sefertaş**). [Din turc. ***sefer tasy*** „tas de drum"].

suficiént, ~ţi, suficientă, ~e a. **1.** care este în cantitate satisfăcătoare, atît cît trebuie; destul, deajuns, îndestulător, satisfăcător: *mai e timp suficient să ajungem la gară;* (adv.) *nu-i preţuieşte suficient devotamentul, iubirea;* **2.** (log.) **principiul raţiunii suficiente**, principiu fundamental al gîndirii în virtutea căruia orice enunţ trebuie să aibă un temei: *cel dintîi este principiul raţiunii suficiente pentru cunoaşterea noastră.* MAIOR.; **3.** plin de sine; arogant, îngîmfat, prezumţios: *cuvîntul „poet" ... îi făcea rău, auzit din gura omului acestuia, suficient, afectat şi pururea încîntat de sine.* VLAH. // m. calificativ (între „insuficient" şi „bine") cu care se apreciază uneori probele la examene, activitatea, competenţa etc. unei persoane: *primise doi ani la rînd suficient.* [Din lat. ***sufficiens***, ***-tis***, it. ***sufficiente***].

suficiénţă, suficienţe f. **1.** (rar) faptul de a fi suficient; îndestulare; **2.** vanitate neroadă, aroganţă, semeţie, prezumţie; (p. ext.) mărginire spirituală: *judecă cu o rară suficienţă şi infatuitate toate cestiunile.* EM.; *suficienţa şi disprepul cu care-i vorbea Ana îi deşteptau o mulţime de reflecţii penibile.* VLAH. [Din lat. ***sufficientia***, it. ***sufficienza***].

sufísm n. doctrină ezoterică a islamului, mistică şi ascetică, apărută în sec. al VIII-lea în Persia, cu caracter anticlerical şi ascetic: *unul dintre meşterii sufismului persan ... narează o anecdotă spirituală.* D. [Din fr. ***soufisme***].

sufíst, ~şti, sufistă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic sufismului, referitor la sufism. // m., f. adept al sufismului. [Din fr. ***soufiste***].

sufít, sufituri n. ornament din var şi nisip, făcut în special pe tavane; (p. ext.) tavan astfel ornamentat: *sufiturile, din var şi nisip, tot el le face.* SAD.; (şi: (înv.) **sofit**). [Din fr. ***soffite***, it. ***soffitto***].

sufítă, sufite f. partea superioară a scenei, amenajată pentru manevrarea dispozitivelor de iluminat, de aerisit etc.; (p. ext.) element sconografic

care acoperă sau decorează această parte a scenei. [Din it. *soffitta*, fr. *soffite*].

sufíx, sufixe n. afix care se adaugă după rădăcina sau tema unui cuvînt pentru a crea cuvinte sau forme gramaticale noi (ex.: frizer-*ie*, lucr-*ez*, omen-*esc*, pui-*işor*). [Din lat. *suffixus*, fr. *suffixe*].

sufixá, sufixez vb. (tr.) a adăuga un sufix la rădăcina sau la tema unui cuvînt. [Din fr. *suffixer*].

sufixál, ~i, sufixală, ~e a. care ține de sufix, referitor la sufix; cu valoare de sufix: *sistemul sufixal al românei.* [*Sufix* + *-al*].

sufixáre, sufixări f. acțiunea de a sufixa și rezultatul ei; sufixație. [V. *sufixa*].

sufixát, ~ți, sufixată, ~e a. (despre cuvinte) format prin adăugarea unui sufix la rădăcină sau la temă. [V. *sufixa*].

sufixáție, sufixații f. sufixare: *sistemul de sufixație al românei.* [Din fr. *suffixation*].

sufixoíd, sufixoide n. element de compunere sau cuvînt folosit ca sufix la formarea unor termeni științifici și tehnici, în special: (ex. româno *-fil*). [Din fr. *suffixoïde*].

suflá, súflu vb. **1.** (intr.) a pune în mișcare masele de aer; a bate: *sufla un vînt cumplit.* EM.; (fig.) *suflă vîntul relei soarte pe pămîntul îngrozit!* AL.; **2.** (tr.) a face să se miște, să se deplaseze, să dispară (risipind, împrăștiind, îndepărtînd): *urmele noastre le suflase vîntul.* DELAVR.; **3.** (intr.) a produce (mecanic) un curent de aer sub presiune: *a sufla aer cu compresorul*; **4.** (intr.) a respira: *hămesiți de foame, dracii abia suflau.* NEGR.; **a nu (mai) sufla, a)** a fi mort; a muri: *cînd a ajuns salvarea, omul nu mai sufla*; **b)** a rămîne, a sta complet nemișcat: *stătea pitit și nici nu sufla*; **c)** a nu mai scoate nici o vorbă, a nu mai pomeni; a nu mai crîcni: *de mărirea lui nu mai sufla nici un boier.* DELAVR.; **5.** (intr.) a respira greu; a gîfîi: *de ce sufli așa?*; **6.** (intr.) a expira cu putere aerul din plămîni, îndreptînd suflarea spre foc pentru a-l atița, spre lumînare, lampă etc. spre a le stinge, spre mîncarea fierbinte spre a o răci etc.: *cînd cu gene ostenite sara suflu-n luminare, doar ceasornicul urmează lung-a timpului cărare.* EM.; *afaceri? mormăi el, suflînd în chibrit.* GHEȚIE; **a (nu) sufla cuiva în borș** (sau **în borșul cuiva**), **a)** a (nu) se amesteca nechemat în treburile cuiva; a (nu) incomoda: *mie unuia știu că nu-mi suflă nimene în borș.* CR.; **b)** (reg.) a (nu) răsfăța: *copilului să nu-i sufli-n borș, să-l săruți numai cînd doarme.* C.; **cine s-a fript cu ciorbă suflă și în iaurt**, o experiență tristă, neplăcută te face uneori exagerat de prudent; **7.** (intr.; în credințe) a îndrepta răsuflarea asupra cuiva pentru a da viață, pentru a însufleți: *după ce fură gata, suflă asupra lor și le dete duh de viață.* ISP.; **8.** (tr.) a face ca ceva să se împrăștie, să se risipească sub acțiunea aerului expirat cu putere: (fig.) *pe cîți filozofi nu-i scoate din fire, suflîndu-le sistemele ca pe niște pînze de păianjen.* DELAVR.; **9.** (fig.; tr.) a răspîndi; a insufla: *acei care suflă corupțiunea și jaful.* GHICA; **10.** (fam.; tr.) a fura, a șterpeli: *i-a suflat punga*; **a sufla cuiva ceva de** (sau **pe**) **sub nas**, a fura ceva profitînd de neatenția, naivitatea, încrederea cuiva; a escroca: *i-am suflat moșioara pe sub nas.* AL.; **11.** (tr.) a expira fortat pentru a elimina mucozitățile nazale: *cîteva zile îl veți auzi suflîndu-și mai des nasul.* GHEȚIE; **12.** (intr.) a introduce cu gura aer în orificiile unor instrumente muzicale pentru a produce sunete; a cînta astfel: *adă fluierul ca să suflu în el.* AL.; **13.** (tr.) a introduce, cu gura, printr-o țeavă o cantitate de aer într-o mică masă de sticlă topită pentru a o modela; **14.** (tr.) a vorbi încet (și în secret); a informa pe ascuns; a șopti, a strecura; (p. gener.) a vorbi, a spune: *toate cele ce am zis mi-au fost suflate de d-lor.* NEGR.; *i-a suflat ceva la ureche; să nu sufli o vorbă*; **15.** (tr.) a șopti actorilor rolul în timpul reprezentației; **16.** (tr. și intr.) a șopti unul elev, unui student etc. răspunsul la o întrebare: *i-a suflat colegului*; **17.** (tr.) a acoperi un obiect cu un strat subțire de aur, de argint; a polei: *un pahar de argint suflat cu aur.* BĂLC. // (compus; reg.) **1. suflă-n-vînt** m. invar., pierde-vară; **2. suflă-n-pungă** m. invar., om sărac. [Lat. *sufflare*].

suflái, suflaiuri n. **1.** dispozitiv la un aparat de sudare, în formă de țeavă puțin curbată prin care se proiectează amestecul de gaz combustibil și oxigen; **2.** (rar) foale (la fierărie); **3.** instalație rudimentară de aerisire la săparea puțurilor adînci de exploatare, formată din burlane prevăzute cu o pîlnie care se poate roti în direcția vîntului. [*Sufla* + *-ai*].

sufláj, suflaje n. **1.** dispozitiv montat la bordul unei nave, în dreptul liniei de plutire, în scopul îmbunătățirii stabilității; **2.** metodă de corectare a deformațiilor unei linii de cale ferată prin introducerea de balast sub traverse. [Din fr. *soufflage*].

suflántă, suflante f. compresor pentru aer sau pentru alte gaze, utilizat în special la alimentarea cu aer a cuptoarelor metalurgice. [Din fr. *soufflante*].

suflăre, suflări f. **1.** acțiunea de a sufla și rezultatul ei; **2.** suflu, bătaie a vîntului; adiere, boare: *o suflare răcoroasă de afară mă înviorează.* CAR.; *o lină suflare de vînt adie.* VLAH.; **3.** respirație, răsuflare; (p. ext.) faptul, starea, însușirea de a fi viu; suflet, viață: *visasem că murisem ..., suflare nu aveam.* MACED.; **fără (de) suflare, a)** cu respirația oprită (de emoție, de oboseală); speriat; **b)** mort: *o mulțime de oameni și de sălbăticiuni zac fără suflare.* CR.; **într-o** (sau **dintr-o**) **suflare**, într-o clipă, repede, pe nerăsuflate: *volumele de poezie ... nu se citesc, așa, dintr-o suflare.* V.R.; **a-și da suflarea (de pe urmă)** (sau **ultima suflare**), a muri: *Ion Creangă și-a dat ultima suflare ... în bojdeuca lui.* SAD.; **4.** ființă (omenească); (p. ext.) omenire, lume: *n-am întîlnit nici o suflare, deși era ziua mare.* NEGR.; *toată suflarea românească ... trăiește din agricultură.* EM.; **5.** expirare (puternică) a aerului; aerul expirat: *l-ai fi spulberat cu o suflare.* TEODOR.; (fig.) *se vădește suflarea epocii și în poezia lui.* SAD. [V. *sufla*].

suflát[1], ~ți, suflată, ~e a. acoperit cu un strat subțire de aur sau de argint; poleit[1]: *sfeșnic suflat cu aur.* [V. *sufla*].

suflát[2] n. faptul de a sufla; suflare: *cum încetează ... cu suflatul, jăratecul se înnegrește.* R.L. [V. *sufla*].

suflátor, ~i, suflătoáre a. (înv.) care suflă: *vînt suflător.* // m. **1.** (înv.) ființă (omenească); suflare: *au omorît ... tot suflătoriul dentr-însa, n-au rămas într-însa nici unul mîntuit sau scăpat.* BIBLIA; **2.** (de obicei la pl.) instrument muzical de suflat; persoană care cîntă la un astfel de instrument: *ansamblu de suflători.* // n. **1.** țeavă prin care se suflă aer într-o masă de sticlă topită, pentru a o modela; **2.** suflai (la un aparat de sudură). // f. **1.** țeavă, tub prin care cîntărețul suflă aer în burduful cimpoiului; **2.** dispozitiv la foale prin care se suflă aerul din burduf. [*Sufla* + *-ător*].

suflecă, súflec vb. (tr.) a răsfrînge, a răsuci mînecile, poalele unei haine, ridicîndu-le, pentru a nu le uda, a nu le murdări, pentru a avea mai multă libertate în mișcări; a sumete, a sumeca: *și așa zicînd, pune poalele-n brîu, își suflecă mînecile, aținînd focul și s-apucă de făcut bucate.* CR.; (și: (înv. și pop.) **sufulca**). [Lat. **subfollicare*; cf. și lat. *supplicare*].

suflecáre, suflecări f. acțiunea de a sufleca și rezultatul ei: *suflecarea mînecilor la spălat.* [V. *sufleca*].

suflecát, ~ți, suflecată, ~e a. cu marginile hainei, cămășii etc. răsfrînte, răsucite în sus; sumes: *opt voinici cu spete late și cu mîneci suflecate stau cu pușile-ncărcate.* AL.; *coborîră rîpa în picioarele goale, cu izmenele suflecate.* PETR.; (și: (reg.) **suvulcat**). [V. *sufleca*].

suflénger, suflenghere n. (glumeț) suflet: *mi-a ieșit suflengherul alergînd după niște oi.* POP. [De la *suflet*; sufixul *-engoro* este țigănesc].

sufleór, sufleori m. persoană care suflă actorilor replicile la repetiții și la spectacole: *sufleorul era slab și nervos peste măsură.* CAR.; (și: **suflor**). [Din fr. *souffleur*].

sufleríe, suflerii f. **suflerie aerodinamică**, instalație experimentală în formă de tunel, pentru determinarea forțelor aerodinamice exercitate de un curent de aer asupra unor machete de avioane, de aripi de avion etc., în vederea stabilirii forțelor care se exercită asupra construcțiilor reale în condiții de exploatare. [Din fr. *soufflerie*].

súflet, suflete n. **1.** (înv. și pop.) suflare, suflu, respirație: *și sufletul ei dulce din ce în ce-i mai cald.* EM.; **într-un suflet**, foarte repede; pe nerăsuflate, dintr-o suflare: *auzind că mulțimea a dat buzna în cancelarie, sosi într-un suflet, galben, speriat.* REBR.; **a-și trage sufletul**, a respira: *să-ți tragi sufletul de nouă ori.* FIL.; **a-i veni sufletul la loc**, a-și potoli respirația, bătăile inimii; a se liniști: *am stat puțin așa, pînă să-mi mai vie sufletul la loc.* CAR.; **a-și lua** (sau **a prinde la**) **suflet**, a respira adînc; (p. ext.) a-și recăpăta puterile: *după unele fraze mai lungi se odihnește, își ia suflet, și atunci pieptul i se ridică puternic.* VLAH.; **2.** faptul, starea, însușirea de a trăi, de a fi viu; viață, suflare: *dzise Hristos: păstorul cel bun își pune sufletul pentru oi.* ANTIM; *sufletul i se adună din trupul întreg, în ochi și în obraji.* PETR.; **cu** (sau **fără**) **suflet**, cu (sau fără) însuflețire: *fiți mai cu suflet, ortaci, și goniți-vă teama.* COȘB.; **vai de sufletul tău** (**său, lui etc.**), vai de viața pe care o duci (o duce etc.); **a avea șapte** (sau **nouă**) **suflete**, a fi foarte rezistent; a trăi mult: *el are nouă suflete, Oană.* DELAVR.; *domnișoarele parcă aveau șapte suflete, nu oboseau deloc.* REBR.; (pop. și fam.) **a avea ceva la** (sau **după**) **sufletul său**, a poseda ceva: *are numai două carboave la sufletul său.* CR.; **3.** (de obicei la voc.) termen de dezmierdare: *de nu m-ai uita încalte, sufletul vieții mele!* EM.; **4.** (relig.) suflare divină, principiu imaterial al vieții, substanță spirituală nemuritoare care însuflețește trupul în existența pămînteană: *nu vă temeți de ceia ce ucig trupul, sufletul nu pot ucide.* COR.; *mă rugam pentru sufletele celor morți.* AL.; *cît despre viața de apoi și nemurirea sufletului, n-am nici un pic de îndoială.* GHEȚIE; **cu sufletul la gură**, a) abia mai putînd respira de oboseală, de emoție etc.; **b)** cu nerăbdare; interesat: *polemica asta mă ținea cu sufletul la gură*; **a-și da** (sau **a-i ieși cuiva**) **sufletul** (**din el**), a) muri: *bătrînul își dăduse sufletul în 1962, creștinește, cu popă și lumînare la căpătîi.* CĂRT.; **b)** a obosi, a se extenua muncind: *uf! am obosit, nu mai pot, îmi dau sufletul.* AL.; **a-i scoate cuiva sufletul**, v. **scoate**; **a-și scoate sufletul**, v. **scoate**; (pop. și fam.) **a-și scuipa sufletul cu cineva**, v. **scuipa**; **(a fi, a da, a împărți, a căuta, a face) de** (sau **pentru**) **sufletul cuiva**, (a fi, a da etc.) ca pomană pentru odihna, pentru mîntuirea unui mort: *apă rece din fîntînă, fie de sufletul cui a făcut-o acolo, în calea trecătorilor.* CR.; (bis.) **(să) fie de sufletul cuiva!**, fie ca Dumnezeu să-i ierte păcatele!; **a-și căuta** (sau **a-și vedea, a-și găsi**) **de suflet**, a trăi conform preceptelor bisericești (cu posturi și rugăciuni); a se pocăi: *de ce nu vă astîmpărați în mănăstire și să vă căutați de suflet, măcar în săptămîna patimilor?* CR.; **a-și vinde** (sau **a-și da**) **sufletul pentru ceva** ori **a fi vîndut cu trup și suflet cuiva**, a fi lipsit de scrupule, a fi necinstit, a se perverti: *pentru bani își vinde sufletul.* PANN; **5.** ființă, vietate, suflare; (pop.) om; persoană: *sîntem cei mai săraci, un venit mediu de 100 de franci pe an de suflet de om.* GHICA; *mă întrebam ce vor fi făcînd celelalte suflete din această casă.* EL.; **6.** (pop.) locuitor: *avem în comuna noastră de șapte sute de suflete, patru biserici.* VLAH.; **7.** totalitatea facultăților afective, morale și intelectuale ale omului; psihic, spirit: *acea impresie a tinereții ... rămîne pururea în sufletul omului.* NEGR.; *sufletul ne-a fost dat pentru a simți, dar și pentru a cunoaște.* GHEȚIE; (fig.) *pare că și trunchii vecinici poartă suflete sub coajă.* EM.; **în adîncul** (sau **în fundul**) **sufletului**, în sinea mea, ta etc.: *lovit fiind în adîncul sufletului de apăsătoarele cuvinte ale părintelui său.* CR.; **7.** inimă (ca sediu al sensibilității, al sentimentelor); sensibilitate: *bucuria ... îi strîngea sufletul.* EM.; **de suflet**, afectiv; de inimă: *între Grigorescu al nostru și între Tiziano ... erau legături de suflet, cari sînt mai puternice decît cele de sînge.* VLAH.; (înv. și pop.) **copil** (sau **fiu, fiică**) **de suflet**, copil adoptiv: *la iaz ... întîlneam pe Ilinca, o fată de suflet a morăriței.* GANE; **a lua** (sau **a crește, a ține**) **de suflet pe cineva**, a înfia; **a da de suflet**, a-și ceda copilul cuiva care îl înfiază: *de suflet noi voiam să-l dăm și-l dedem gata-n mîna morții.* COȘB.; **din suflet** sau **din** (ori **cu**) **tot sufletul, din adîncul** (sau **din fundul**) **sufletului**, cu pasiune, cu abnegație: *îți mulțumesc din suflet pentru cuvintele măgulitoare ce-mi adresezi.* AL.; (fam.) **a intra** (sau **a se băga**) **în sufletul cuiva, a)** a fi foarte insistent: *nu sînt flecar și nici în sufletul omului nu mă bag cu de-a sila.* TUD.; **b)** a-i deveni drag cuiva: *Uj Hoțul se bagă în sufletul bulibașei.* ST.; (fam.) **a-l durea** (sau **a i se rupe**) **sufletul** (**de**

mila cuiva) ori **a-l durea în suflet de cineva** (sau **de ceva**), a fi foarte impresionat, a se înduioșa (pentru suferința cuiva): *mi se rupe sufletul de suferința voastră*; **a nu avea pe cineva la suflet**, a nu putea suferi pe cineva: *șeful nu ne prea are la suflet*; **a-și săra sufletul, a)** a se bucura de o izbîndă; **b)** (și **a i se săra sufletul**) a se răzbuna; a se simți răzbunat; **8.** trăsătură de caracter (bună sau rea) a cuiva, fel de a fi; (p. gener.) caracter: *ferice de părinții care l-au născut, că bun suflet de om este.* CR.; **cu suflet**, bun; milos; generos: *un om cu suflet îi dădu să mănînce*; **fără suflet**, rău; nemilos: *la unul fără suflet, trebuie unul fără de lege.* CR.; **9.** persoană considerată din punctul de vedere al trăsăturilor de caracter: *a fost un suflet mare și nobil, o inimă curată și generoasă.* GHICA; **10.** conștiință, cuget: *mi-e sufletul destul de încărcat de păcate, de propriile mele păcate.* VLAH.; **a avea** (sau **a-i sta cuiva**) **ceva pe suflet**, a fi apăsat, chinuit de ceva; a avea conștiința încărcată: *am pe suflet nouăzeci și nouă de omoruri.* GAL.; **a i se lua ceva de pe suflet**, a se elibera de o răspundere, de o vină, de un necaz etc.: *mare greutate i se luase de pe suflet.* CAR.; **11.** factor esențial al unei acțiuni, al unui fenomen etc.: *frumos e, sfînt e să trăiești, cînd pentru ai tăi tu suflet ești.* COȘB.; *Bălcescu a fost sufletul revoluției de la 1848.* SAD. [Lat. **sufflitus* (<*sufflare*)].

sufletár, sufletari m. (rar) copil înfiat. [*Suflet* + *-ar*].

sufletésc, ~ști, sufleteáscă, ~ești a. **1.** (înv.) care are suflet; omenesc: *samănă-se trup sufletesc, scoală-se trup duhovnicesc.* BIBLIA; **2.** care ține de suflet, de înzestrarea, de aptitudinile spirituale ale cuiva, referitor la suflet, la înzestrarea, la aptitudinile spirituale ale cuiva; psihic, spiritual: *fără cuvîntul lui Dumnezeu sînt fără lumină sufleteasca.* N.TEST.; *să citească numai ceea ce se potrivea cu predispunerea sa sufleteasca atît de visătoare.* EM.; *facultăți sufletești*; **3.** care ține de sensibilitatea, de trăirile sau de disponibilitățile afective ale cuiva, referitor la sensibilitatea, la trăirile sau la disponibilitățile afective ale cuiva: *împăratul ... se umplu de bucurie sufleteasca.* ISP; *închipuirile acestea îi umpleau ființa de plăceri sufletești nebănuite.* REBR.; **4.** (înv.) care împărtășește aceleași concepții, aceleași idealuri cu altcineva: *cinste îmi fac mie fiii mei cei sufletești.* ANTIM; *să vorbim și de alții, mulți din aceeași familie sufleteasca.* GAL.; **5.** (rar) cinstit, corect, moral: *om cu totul sufletesc.* PANN. [*Suflet* + *-esc*].

sufletéște adv. din punct de vedere sufletesc; moralmente, spiritualmente: *eram tulburat sufletește.* [*Suflet* + *-ește*].

sufletíst, ~ști, sufletistă, ~e m., f. și a. (fam.) (persoană) care manifestă generozitate, solicitudine: *sufletistele ... îndură calvarul care urmează după ce sînt părăsite.* PR. [*Suflet* + *-ist*].

sufleţél, sufleţele n. **1.** diminutiv al lui suflet: *n-am întîlnit eu cale de atîtea zile ..., nici un sufletel de om.* ISP; **vai de sufletelul tău** (**său, lui** etc.), vai de sufletul tău (său, lui etc.): *are șapte copii și e calic, vai de sufletelul lui.* REBR.; **2.** (la voc.) termen de dezmierdare: *te iubesc, te sărut, sufletelul meu!* NEGR. // f. (bot.; la pl.) **1.** (reg.) lăcrămioare (*Gonvallaria majalis*); **2.** (reg.) dediței (*Pulsatilla vulgaris*). [*Suflet* + *-el*].

sufléu, sufleuri n. preparat culinar în formă de budincă foarte pufoasă, făcut din legume, brînză, pește, fructe etc. cu spumă din albuș de ou. [Din fr. *soufflé*].

suflói, sufloaie n. (reg.) **1.** foale (la fierărie); (p. gener.) instrument de suflat aer; **2.** țeavă de trestie, de soc etc. prin care se suflă în foc, pentru a-l aținta; **3.** jucărie din scoarță de mesteacăn sau de salcie din care fluieră copiii; **4.** bucium mic făcut din coajă de salcie, mesteacăn sau alun. [*Sufla* + *-oi*].

suflór m. v. **sufleor.**

súflu, sufluri n. **1.** bătaie a vîntului; adiere, boare: *frunzele gemeau la suflul melancolic a vîntului.* NEGR.; (fig.) *suflul rece al vanității a paralizat micările libere ale unui om.* PR.; **2.** masă de aer deplasată cu violență de o explozie: *suflul unui obuz mă azvîrle într-o băltoacă.* VR.; **3.** respirație; suflare; capacitate respiratorie (mare): *mitropolitul simte că i se taie suflul.* ARG.; *fluierele mele nu prea cîntau, nu aveam suflu, eram cam slab.* SOR.; **4.** zgomot caracteristic, perceptibil prin auscultație, asemănător unui șuierat, în aparatul respirator sau în aparatul circulator, care apare în cursul unor boli; **5.** expirare puternică; aer expirat; suflare: *sihastra dintr-un suflu – zup!* COȘB.; (fig.) *suflul crud al lumii ăst suflet veștejește.* BOL.; **6.** (fig.) însuflețire, elan; putere de inspirație, forță creatoare: *poem de mare suflu poetic; suflul geniului.* [Din fr. ***souffle***].

suflúră, sufluri f. defect de turnare a unor piese metalice, constînd din mici goluri datorate gazelor degajate în timpul solidificării metalului. [Din fr. ***soufflure***].

sufocá, sufóc vb. (tr. și refl.) a nu mai putea sau a face ca cineva să nu mai poată respira; a omorî sau a muri din lipsă de aer; a (se) asfixia, a (se) înăbuși: *o emoțiune distrugătoare îi încleștа fălcile, bătăile inimei îl sufocau.* VLAH.; *mă întinsei în fotoliu, sfîrșit, aproape sufocat de ... durere.* EL.; (fig.) *răutatea voastră mă sufocă.* [Din fr. ***suffoquer***].

sufocánt, ~ți, sufocantă, ~e a. care sufocă; înăbușitor, asfixiant: *aer sufocant*; (adv.) *mirosea sufocant a flori putrede.* PR. [Din fr. ***suffocant***].

sufocáre, sufocări f. faptul de a (se) sufoca; înăbușire, asfixiere; (spec.) dispnee; astmă; sufocație: *am o senzație de sufocare cînd stau la orizontal;* (fig.) *am avut o sufocare penibilă de gelozie.* EL. [V. ***sufoca***].

sufocát, ~ți, sufocată, ~e a. care este pe cale să-și piardă sau care și-a pierdut respirația; (p. ext.) omorît sau mort din lipsă de aer; înăbușit, asfixiat: *protopopul se opri sufocat.* VOIC. [V. ***sufoca***].

sufocáție, sufocații f. sufocare: *n-am dormit deloc, sufocație, slăbiciune etc.* VLAH.; (și: (înv.) **sufocațiune**). [Din fr. ***suffocation***].

sufocațiúne f. v. sufocație.

sufragán, ~i, sufragană, ~e a. și m. (episcop) care depinde de o mitropolie, subordonat unei mitropolii: *fost profesor de drept roman la Trier și apoi sufragan episcopal.* BL.; (și: **sufragant**). [Din fr. ***suffragant***, germ. ***Suffragan***].

sufragánt a. v. **sufragan.**

sufragerie, sufragerii f. **1.** cameră în care se servește masa: *în sofragerie se auzea zgomot de tacîmuri.* VLAH.; **2.** mobilier destinat acestei camere: *și-a cumpărat o sufragerie nouă din lemn de cireș;* (și: (înv.) **sofragerie**). [*Sufragiu*[2] + *-ărie*].

sufragétă, sufragete f. partizană a mișcării feministe din Anglia de la începutul sec. al XX-lea, al cărei scop era obținerea drepturilor politice pentru femei: *vorbea ... despre mișcarea sufragetelor din Englitera.* CAR. [Din fr. ***suffragette***].

sufrágiu[1]**, sufragii** n. **1.** vot; drept de vot; mod de exercitare a dreptului la vot: *în adunările deliberante se numără sufragiile;* **sufragiu universal**, drept de vot acordat tuturor cetățenilor majori ai unei țări: *sufraj universal.* EM.; *nu vom putea intra pe calea veritabilului progres, pînă ce nu vom avea un sufragiu universal.* CAR.; **2.** (fig.) aprobare (unanimă); asentiment: *de obicei sufragiile vulgului și ale cercurilor oferitoare de premii s-au dovedit absurde.* CĂL.; *această piesă a obținut sufragiile publicului*; (și: **sufraj**). [Din lat. ***suffragium***, fr. ***suffrage***].

sufragíu[2] m. v. **sofragiu.**

sufráj n. v. **sufragiu**[1].

sufulcă vb. v. **sufleca.**

sufúlf m. v. **sovîrf.**

sufuziúne f. **1.** răspîndire sub piele a unei umori; **sufuziune sangvină**, hemoragie de proporții reduse între straturile componente ale unui organ sau ale unui țesut; **2.** îndepărtare, prin spălare de către apele subterane, a particulelor fine din rocile afînate, avînd drept urmare goluri și scufundări de teren. [Din fr. ***suffusion***].

sugáci, sugace a. și m. **1.** (copil, pui de animal) care suge, care se hrănește numai cu laptele mamei; nou-născut, sugar: *avea și ea o văcuță și un viței sugaci.* AG.; *țigănci ... cu sugaci la sîn.* GAL.; **2.** (fam.) bețiv. [***Suge*** + *-aci*].

sugár, ~i, sugară, ~e a. **1.** (și m.) sugaci, nou-născut: *un sugar înfometat ... începea să plîngă.* ST.; **2.** (și m.) (miel) fătat mai tîrziu, dat să sugă la altă oaie; **3.** (și f.) (oaie) care a fătat (mai tîrziu) și care alăptează (toată vara). // f. (reg.) țigară. // m. (reg.) căpriorul din mijloc al acoperișului casei țărănești. [***Sug*** (prez. ind. al lui *suge*) + *-ar*].

sugativă, sugative a. **hîrtie sugativă** (și f.), hîrtie groasă, poroasă, folosită pentru a absorbi cerneala; hîrtie sugătoare. [***Suge*** + *-ativă*].

sugărél, ~i, sugăreá, ~ele a. și m., f. (pop.) diminutiv al lui sugar: *miel sugărel.* POP. [***Sugar*** + *-el*].

sugătór, ~i, sugătoáre a. **1.** (și m.; înv. și pop.) sugar: *de la sugător pînă la bătrîn.* BĂLC.; *miel sugător*; **2.** (astăzi rar) **hîrtie sugătoare** (și f.; pl. **sugători**), (hîrtie) sugativă: *fițuicile ... se tupilau subt sugătorile imprimate cu tabla înmulțirii.* TEODOR.; **3.** (și n.; înv.) mamifer: *animale sugătoare.* // m. (fam.) bețiv: *hatmanul ... dintre toți era mai aprig sugător al garafelor pline.* GANE. // f. mică plantă de pădure, lipsită de clorofilă, palid-gălbuie, brună, roz sau cenușie, cu frunzele în formă de solzi, cu flori albe-gălbui în racem (*Monotropa hypopithys*). [***Sug*** (prez. ind. al lui *suge*) + *-ător*].

súge, sug vb. **1.** (tr.) a trage cu gura sau cu botul laptele din țîță: *mă-sa l-a mai lăsat un an de zile să sugă.* CR.; **a-i da cuiva să sugă**, a alăpta: *tu-n leagăn tot cu mîna stîngă mi-ai dat să sug, de-aceea sînt nătîngă!* COȘB.; **a suge ceva o dată** (sau **împreună**) **cu laptele mamei**, a căpăta anumite deprinderi, cunoștințe din fragedă copilărie, de mic: *suge patriotismul o dată cu laptele*; **a spune și laptele** (**pe care l-a**) **supt** (**de la mamă**), a spune tot (prin constrîngere); **2.** (tr.) a sorbi un lichid; a bea: *împărăteasa ... atinse cu buza ei seacă lacrima cea rece și o supse în adîncul sufletului său.* EM.; **a-și suge de sub unghii**, a fi foarte zgîrcit; **3.** (p. anal.; tr.) a aspira: [scorpia] *tot sugea văzduhul, ca să tragă într-însa și pe bietul George.* ISP; **4.** (fig.; tr. și refl.) a slăbi sau a face să devină slab, tras; a (se) scofîlci: *era supt de muncă și de boală;* **5.** (tr.) a trage burta înăuntru, o dată cu respirația, pentru a părea mai suplu: *suge-ți burta!*; **6.** (tr.) a aspira cu organe specializate sînge, substanțe nutritive pentru hrană: *ploșnițele roșii ... nici că au ce să mai sugă.* EM.; **7.** (tr.) a absorbi, a face să dispară în adîncuri: *l-a supt vîrtejul;* **8.** (tr.) a bea conținutul unui vas: *mai multe boloboace cu vin fură supte pînă la cea din urmă picătură.* GANE; **9.** (p. ext.; intr.) a fi bețiv; **10.** (tr.) a dizolva ceva cu încetul în gură și a înghiți: *Gusti ... sugea tacticos o caramea.* GHEȚIE; **11.** (intr.) a trage din țigară, din pipă etc.; a fuma: *suge din lulea;* **12.** (tr. și intr.) a absorbi, a încorpora lichide; a usca prin absorbție: *punînd nisip pe hîrtie, să sugă scrisul.* SOR.; *pămîntul uscat suge apa*; **13.** (fig.; tr.) a stoarce de avere, de puteri; a secătui: *acele milioane ... supte din sudoarea prostitului popor.* EM.; *ei sug țara.* // (compus; pop.) **suge-bute** m., bețiv înrăit. [Lat. ***sugere***].

sugél, sugei m. **1.** (med.; pop.) panarițiu; **2.** mică plantă erbacee cu miros neplăcut, cu flori purpurii, trandafirii sau albe; pizda-țigăncii (*Lamium purpureum*); **sugel alb**, plantă erbacee cu frunze pețiolate și flori albe; urzică-moartă (*Lamium album*); (compus) **sugel-galben**, gălbiniță (*Galeobdolon luteum*). [Lat. ***sigillum***; cf. it. ***suggello*** (după *suge*)].

sugeră, sugerez vb. (tr.) **1.** a face să se nască în mintea cuiva un gînd, o idee, un sentiment printr-o aluzie, printr-un gest etc.; a spune indirect: *am să mă uit pînă i-oi sugera gîndul să-mi facă o poezie.* VLAH.; *îmi sugera să fiu prevăzător.* PR.; **2.** a face pe cineva să-și închipuie, să-și reprezinte ceva; (p. ext.) a evoca: *expresia de energie nedomolită sugerată ... de maxilarele puternice se mai atenuase.* GHEȚIE; *dezordinea din jur sugera tulburarea lui interioară.* [Din fr. ***suggérer***].

sugeráre, sugerări f. acțiunea de a sugera și rezultatul ei; inspirare, inspirație; evocare: *un instrument de sugerare a absolutului deveni simbolul.* CĂL. [V. ***sugera***].

súgere, sugeri f. **1.** acțiunea de a suge și rezultatul ei; supt[2]; **2.** (nav.) atracție a unei nave spre mal sau

spre o navă mai mare care trece prin apropiere, datorită variațiilor de presiune create la viteze mari în vecinătatea bordurilor. [V. ***suge***].

sugestíbil, ~i, sugestibilă, ~e a. receptiv, sensibil la sugestie; sugestionabil. [Din fr. ***suggestible***].

sugestibilitáte f. însușirea, starea de a fi sugestibil; (spec.) grad de reactivitate la sugestie. [Din fr. ***suggestibilité***].

sugéstie, sugestii f. **1.** influențare a psihicului, a comportamentului unei persoane, a unui grup, cu sau fără participarea conștiinței și voinței lor; (spec.) dirijare a voinței cuiva prin hipnoză: *prezența acestor oameni exercită o influență de depresiune nervoasă, un act de sugestie nefericită, care abate și scade energia noastră normală.* VLAH.; **2.** faptul de a face ca cineva să-și imagineze, să-și reprezinte ceva; idee, imagine etc. pe care cineva o primește din exterior; (p. ext.) evocare: *estetica simbolismului se rezumă la sugestiune.* LOV.; *scriitorii nu imită, ci capătă doar sugestii, creația în sine fiind un fenomen organic.* CĂL.; **de sugestie**, sugestiv: *nici un autor ... nu se poate măsura cu puterea de sugestie și rafinamentul lui Sofocle.* R.L.; **3.** ceea ce sugerează cineva cuiva; propunere, idee sugerată de cineva; sfat: *să-ți dau o sugestie*; (și: (rar) **sugestiune**). [Din fr. ***suggestion***].

sugestioná, sugestionez vb. (tr. și refl.) a produce cuiva sau a-și produce sieși o sugestie; a influența prin sugestie: *sugestionat parcă de stăruința primarului, Petre își croi drum spre uliță.* REBR. [Din fr. ***suggestionner***].

sugestionábil, ~i, sugestionabilă, ~e a. sugestibil: *Constantin, suflet imprecis și sugestionabil ..., a pus jos tunica soldățească.* GAL. [***Sugestiona*** + ***-bil***].

sugestiúne f. v. sugestie.

sugestív, ~i, sugestivă, ~e a. care are însușirea, puterea de a provoca sugestii, de a sugera; care inspiră, care trezește imagini, reprezentări; (p. ext.) evocator: *Caragiale ..., pururea sugestiv, pururea vibrînd de tăria fiecărei observații pe care o face.* VLAH.; (adv.) *descrie sugestiv scena.* [Din fr. ***suggestif***].

sugestivitáte f. calitatea, starea de a fi sugestiv: *verbul și adjectivul zgomotos, izbitor, lasă loc ... cuvîntului bazat pe sugestivitate.* R.L. [Din fr. ***suggestivité***].

sughíț, sughițuri n. **1.** contracție bruscă, convulsivă a diafragmei, însoțită de un sunet nearticulat, spasmodic, repetat la intervale regulate, produs de trecerea aerului prin glotă: *astfel hurducă și gloaba asta, că m-o apucat de vreo șepte ori sughițu pîn-acu.* AL.; **2.** (mai ales la pl.) suspin: *plînsese înăbușit, cu sughițuri, întocmai ca un băiat nevîrstnic.* GHEȚIE. [De la ***sughița***].

sughițá, sughíț și **sughít** vb. (intr.) **1.** a scoate sughițuri; a fi apucat de sughițuri: *din senin începu să sughită.* GHEȚIE; **2.** a plînge cu sughițuri: *Ipate tot sughița, tot ofta din greu și de-abia aștepta să vie duminica.* CR.; *începu a plînge cu hohot ..., sughițînd și bolborosind întruna.* REBR.; (și: (pop.) **sughiți**). [Lat. ***subluttiare*** (=***singultare***)].

sughițáre, sughițări f. acțiunea de a sughița și rezultatul ei; sughițat[2]. [V. ***sughița***].

sughițát[1], ~ți, sughițată, ~e a. (rar) cu sughițuri: *dezlănțuia hopuri săltărețe de rîs sughițat cu batista la gură.* TEODOR. [V. ***sughița***].

sughițát[2] n. sughițare: *nu se mai oprea din sughițat.* [V. ***sughița***].

sughíți vb. v. sughița.

sugíu, sugiuri n. (pop.) panarițiu: *băi locale ... se pot face la degetele cu sugiuri.* VOIC. [Et. nec.].

sugiúc, sugiucuri n. **1.** (înv.) un fel de cîrnat (mic), preparat din carne de oaie sau de vacă, bine condimentat, uscat și afumat; ghiudem; **2.** bigi-bigi; **3.** preparat de cofetărie făcut din nuci înșirate pe o sfoară, acoperite cu un amestec de must fiert cu făină sau cu magiun. [Din turc. ***sucuk*** „cîrnat"].

súgnă f. v. sucnă.

sugníță f. v. sucniță.

sugrumă, sugrúm vb. **1.** (tr.) a strînge pe cineva de gît, omorîndu-l prin sufocare; a gîtui, a strangula, a sugușa: *nebunul a voit să-l sugrume.* CAR.; **2.** (tr.) a apăsa tare trupul cuiva (pînă la sufocare): *simțea o mînă grea cum îi apasă pieptul și-o sugrumă.* COȘB.; (fig.) *fiul ... se zbate și strigă, sugrumat între două stînci uriașe.* VLAH.; **3.** (tr.) a strînge prea tare, a incomoda, împiedicînd mișcările sau respirația: *centura îi sugruma mijlocul*; **4.** (tr. și refl.) a (se) asfixia, a (se) înăbuși, a (se) sufoca: *fumul mă îneca și mă sugruma.* ȘT.; **5.** (fig.; tr. și refl.) a (se) sufoca de emoție, de mînie etc.: *se trezea în toiul nopții sugrumat de spaime.* GHEȚIE; **6.** (fig.; tr.) a înăbuși, a reprima o acțiune, o manifestare etc.; a lichida: *o să puie și tunurile în bătaie ca să sugrume lupta sfîntă pe care au glorificat-o pînă ieri.* REBR.; **7.** (refl.) a se îngusta brusc; a se gîtui: *un golf adînc intra în inima uscatului, sugrumînd insula la mijloc.* TUD. [***Su***$(b)^1$ + ***gruma***(z)].

sugrumáre, sugrumări f. **1.** acțiunea de a (se) sugruma; **2.** gîtuire, strangulare: *a poruncit ... sugrumarea prea iubitului său Mustafa.* SAD.; **3.** înăbușire, sufocare, asfixiere: *horcăia în sugrumări scurte.* CĂL.; **4.** (fig.) reprimare; lichidare: *suprimarea juriului, sugrumarea presei, ... iată ... aspirațiunile partidului zis al ordinei.* GHICA. [V. ***sugruma***].

sugrumát, ~ți, sugrumată, ~e a. **1.** strîns de gît, ucis prin sufocare; gîtuit, strangulat: *svîntul Isihie sugrumat s-au săvîrșit.* DOS.; (fig.) *să fac cîte-o duzină de ode sugrumate.* ALEX.; **2.** (fig.) înăbușit: *emoție sugrumată.* CĂL.; **3.** (fig.) cu vocea, cu glasul alterat, înăbușit de emoție, de spaimă etc.: *avea un țipet zugrumat.* SAD. [V. ***sugruma***].

sugrumătór, ~i, sugrămătoáre a. **1.** care sugrumă; care omoară prin sufocare: *în care gaură te poți apăra de sugrumătoarea-i ghearǎ!* BOLLIAC; **2.** asfixiant, înăbușitor, înecăcios, sufocant: *zăpușeala plutea în văzduh, grea și sugrumătoare.* REBR.; **3.** (fig.) copleșitor, sufocant: *se simți dintr-o dată descătușat din îmbrățișarea sugrumătoare a spaimei.* GHEȚIE; *tot mai strîns m-a-ncolăcit un vrej de tristețe sugrumătoare.* VOIC. [***Sugruma*** + ***-ător***].

sugrumătúră, sugrumături f. parte îngustă, mai subțiată a unui obiect; loc unde se produce o îngustare; gîtuitură: *își lărgește numaidecît albia ..., după care se gîtuie din nou, alcătuind între cele două sugrumături o bulboană.* VOIC. [***Sugruma*** + ***-ătură***].

suguşá, sugúș vb. (tr.) **1.** (înv. și reg.) a sugruma, a gîtui: (fig.) *pururea foamea-l sugușă.* B.-DEL.; **2.** (fig.; înv.) a trata cu asprime: *nu sugușa pre el.* PALIA. [***Su***$(b)^{-2}$ + ***gușă*** „a strînge de sub gușă"].

suguşát[1], ~ți, suguşată, ~e a. (înv.; rar; despre ființe) sugrumat. [V. ***sugușa***].

suguşát[2] n. (reg.) rupere, sfîșiere a gîtului cu colții: *se lăsă de sugușatul găinilor* PR. [V. ***sugușa***].

suhác n. v. suvac.

suhár, suhari m. (reg.) pesmecior de calitate inferioară (pentru soldați); soharici. [Din sb., ucr. ***suhar***].

suhát, suhaturi n. **1.** (pop.) loc de pășunat; izlaz (pe lîngă ape, în locuri mocirloase); pășune: *sînt vreo cinci-șase zile de cînd a fost să ducă viteii la suhat.* CR.; *văcăria lui păștea în suhaturi.* GAL.; **2.** (înv.) pășunat; **3.** plată care se percepea pentru pășunat; **4.** (înv. și reg.) loc de odihnă, popas (plătit) pentru vite și care; **5.** (reg.) apă puțin adîncă (unde se adapă vitele): *s-a dus cu căruța la suhat să se scalde.* POP. [Din bulg., sb. ***suvat*** „pășune la munte"].

suhárie f. v. șuhărie.

suhățíe, suhății f. (reg.) pășunat; izlaz: *are-o herghelie la păscut, la suhăție.* POP. [***Suhat*** + ***-ie***].

suí, sui vb. **1.** (refl. și intr.) a (se) îndrepta spre un loc mai înalt; a merge în sus, la deal; a (se) urca: *împăratul cuceritor se suise în munte pînă la o populație blîndă, care trăia după legea iubirii.* SAD.; (tr.) *ia mai dă-te și d-ta oleacă pe jos, pîn-om sui dealul.* CR.; **2.** (refl. și intr.) a (se) așeza pe un loc mai ridicat; a (se) cățăra, a (se) urca; a (se) ridica: *suindu-se iarăși în strană, se înturnă către boieri și zise ...* NEGR.; (tr.) *de amu să suim oile la munte.* VLAH.; **a (se) sui călare** (sau **pe cal, în șa etc.**), a încăleca: *apoi călare suia și voios se înturna.* POP.; **a (se) sui în scaun** (sau **pe tron**), a prelua sau a da cuiva domnia: *în locul lui se sui pe tron Ștefan.* NEGR.; *mîne sui în scaunul Moldovei pe Bogdan.* DELAVR.; **a (i) se sui în cap**, a abuza de bunătatea, de răbdarea cuiva; **s-a suit** (sau **s-a urcat**) **scroafa în copac**, v. **scroafă**; **3.** (p. ext.; refl. și intr.) a (se) urca undeva, pășind pe treptele unei scări: *mă suii în pod îndată.* POP.; (tr.) *sui scara pavilionului și intră înlăuntru.* FIL.; (fig.) *începînd la talpa însăși a mulțimii omenești și suind în susul scării pîn' la frunțile crăiești, de a vieții lor enigmă îi vedem pe toți munciți.* EM.; **4.** (refl. și intr.) a (se) urca într-un mijloc de transport; a călători cu un mijloc de transport: *a trebuit să mă sui într-un personal pe la miezul nopții.* EL.; **5.** (p. anal.; refl. și intr.) a ajunge la un anumit nivel, la o anumită valoare (măsurînd, indicînd temperatură, presiune etc.); a se ridica: *mercurul termometrului a suit astăzi pînă la 40°C*; **a i se sui cuiva sîngele în obraz** (sau **în obraji, la cap**), a se înroși la față (de rușine, de mînie etc.): *tot sîngele i se suise în obraz de mînie.* ZAMF.; (pop. și fam.) **a i se sui cuiva băutura, vinul etc. la** (sau **în**) **cap** (ori **la creier**), a se ameți de băutură; a se îmbăta: *cînd gazul berei s-a suit la creier, atunci s-auzi planuri politice, financiare și administrative.* GHICA; **a i se sui** (**fumurile**) **la cap**, a deveni încrezut, plin de sine: *ți s-au suit fumurile la cap; vrei să înveți carte.* ȘT.; **6.** (refl. și intr.) a (se) înălța, a (se) ridica în aer, în văzduh: *ia buzduganul de coadă și, cînd îl zvîrle, se suie așa de tare, de nu se mai vede.* CR.; **a i se sui cuiva părul în vîrful capului**, a se speria, a se îngrozi; **7.** (relig.; refl. și intr.) a (se) înălța la cer, în rai: *și se sui în ceri și șade-n dreapta tatălui.* PALIA; (rar; tr.) **a sui pe cineva** (sau **ceva**) **în slavă**, a slăvi; **8.** (fig.; refl. și intr.) a emite sunete (muzicale) tot mai înalte; a ridica: *că deloc nu suie bine, că glasul ei prea lung ține, filomelii tot zicea.* ALEX.; **9.** (fig.; tr., intr. și refl.) a-și face o situație mai bună, a ajunge la putere; a avansa; a se ridica: *lumea asta e pe dos, toate merg cu capu-n jos ..., puțini suie, mulți coboară.* CR.; *nu-i greu să sui în sus, îi greu să te ții acolo.* Z.; **10.** (fig.; înv.; refl. pas.) a se scumpi: *pînea să mai sui cu prețul.* NEC.; **11.** (fig.; refl. pas.) a ajunge, a se ridica (pînă) la ...; a se mări, a se urca: *prețul creditului scade cînd valoarea banilor să suie.* GHICA. [Lat. ***subire***].

suiăn, suiane n. (reg.) **1.** căruță ușoară (trasă de un cal); **2.** cantitate care încape într-o asemenea căruță: *un suian de coceni*; (și: **șuian**). [Et. nec.; cf. ***sui***].

suicíd n. (livr.) sinucidere: *fără table, viața la țară duce la suicid.* ZAMF. // m. (pl. **suicizi**) sinucigaș. [Din fr. ***suicide***].

suicidár, ~i, suicidară, ~e a. **1.** (adesea subst.) care pare predispus la sinucidere: *comportament suicidar*; **2.** (fig.) care poate duce la eșec, la faliment; sinucigaș: *un proiect sinucidar.* [Din fr. ***suicidaire***].

suíde f. (pl.) subfamilie de paricopitate cuprinzînd mai multe genuri și specii de porci sălbatici, precum și porcii domestici proveniți din aceștia (ex.: mistrețul, porcul african cu negi etc.) [Din fr. ***suidés***].

sui-géneris a. unic în felul său; original, particular: *Renașterea ne apare ... ca o epocă sui-generis.* BL. [Cuv. lat.].

suíne f. pl. porcine. [Din lat. ***suinus***].

suíre, suiri f. acțiunea de a (se) sui și rezultatul ei; suit[2], urcare, ridicare; **suire pe tron**, preluare a domniei; învestire, înscăunare: *să înștiințeze ... pe toți împărații despre suirea sa pe tron.* CAR. [V. ***sui***].

suíș, suișuri n. **1.** urcare, suire (spre sau pe un loc înalt): *greu e suișul, frate!* AL.; **2.** loc înclinat; povîrniș, pantă, coastă, clină: *pe coasta unui deal cu suiș blînd, se înălța silueta bizară a sondei.* GHEȚIE; **3.** (înv. și pop.) vîrf: *cam tîrîș, cam grăpiș, ajunse la suiș.* PANN; **4.** (fig.) ridicare, ajungere la o situație materială, socială (mai) bună; avansare: *orb norocul la suiș și lunecos la o stare pe loc.* COSTIN. [***Sui*** + ***-iș***].

suít[1], ~ți, suită, ~e a. (înv.; rar) crescut: *un impozit vamal suit.* GHICA. [V. ***sui***].

suít[2] n. **1.** faptul de a (se) sui; suire; **2.** urcare, suire (către sau pe un loc înalt); suiș: *cînd am văzut încîntătoarea priveală ..., am uitat toată osteneala*

suitului. NEGR.; **3.** cățărare, urcare: *scăpă ... de suitul în copaci.* ISP; **4.** acțiunea de a transporta ceva într-un loc ridicat; urcat: *suitul sacilor în pod.* [V. ***sui***].

suitár m. v. soitar.

suítă, suite f. **1.** alai care însoțește pe cineva important (un rege, un demnitar, o personalitate); escortă: *suveranii cobor din vagon cu suita.* CAR.; *cupeul era urmat de vreo șase alte trăsuri în care se găsea suita episcopului.* REBR.; **2.** ciclu de piese muzicale (cu caracter de dans) scrise în aceeași tonalitate, dar contrastante prin caracter și mișcare; **3.** înlănțuire de evenimente, de fapte, de idei etc. care se succed; serie, șir: *volumul rememora suita episoadelor din închisoare*; **4.** continuitate, înlănțuire; urmare: *îi admiram suita logică a ideilor.* [Din fr. ***suite***].

suitór, ~i, suitoáre a. **1.** care suie; ascendent: *pantă suitoare*; **2.** agățător: *fațadele ... erau acoperite pînă la streașină cu plante suitoare: trandafiri, glicină, iederă.* GHICA; **3.** cu intonație crescîndă; ascendent: *de ce dorm îngrămădite între galbenele file iambii suitori, troheii, săltărețele dactile.* EM. // m. (înv.; mai ales la pl.) rudă în linie ascendentă: *pe vremea strămoșului nostru Traian și suitorii lui.* RUSSO; (adj.) *rudenii suitoare.* // f. (**pl. suitori**) comunicație între două orizonturi dintr-o mină, care nu este echipată cu mijloace mecanice de transport, servind la circulația personalului, la transportul materialului etc.: *prăbușirea s-a produs la capătul galeriei principale ..., lîngă suitoarea dinspre abataj.* GHEȚIE. [***Sui*** + *-tor*].

suiulgibașá, suiuigibașale f. (înv.) șeful suiulgiilor; (scris și *suiulgi-bașa*). [Din turc. ***suy oclu başı***].

suiulgíu, suiulgii m. (înv.) persoană care se ocupa cu săparea fîntînilor, cu instalarea și întreținerea conductelor de apă sau a cișmelelor ori cu aprovizionarea cu apă a populației; fîntînar, puțar; sacagiu: *apa se aducea înainte pe țevi de către suiulgii.* [Din turc. ***suyolcu***].

suivántă, suivante f. (rar) damă de companie. [Din fr. ***suivante***].

sujét n. v. subiect.

sul, suluri n. **1.** cilindru de lemn, de metal etc. care se poate roti în jurul axei sale, avînd diferite întrebuințări; (p. ext.) (parte de) obiect, unealtă asemănătoare cu acesta; **2.** (spec.) cilindru pe care se înfășoară urzeala (sulul dinapoi) sau țesătura rezultată (sulul dinainte) la războiul de țesut; (p. ext.) cantitate de țesătură înfășurată pe un asemenea cilindru: *să urzesc, să pui pe sul, să țes, să nălbesc.* DELAVR.; *am țesut un sul de pînză.* SOR.; (fam.) **cu** (sau **prin**) **un sul subțire**, v. **subțire**; **3.** bară folosită la exercițiile de gimnastică; **4.** (reg.) cerbice (la jug); **5.** pernă în formă de cilindru care se pune la căpătîiul canapelei, al patului sau pe pervazul unei ferestre, în dreptul unei uși, pentru a împiedica pătrunderea frigului; **6.** bucată de material flexibil (țesătură, hîrtie etc.), înfășurată în formă de cilindru: *patruzeci de sfinți zugrăviți ... desfășurînd fiecare suluri de pergament cu litere îmbîrligate.* CĂRT.; **a face** (sau **a strînge** etc.) **ceva sul**, a înfășura în formă de cilindru: *spală cele două petece de curea crudă ..., le face sul.* CAR.; **7.** (fig.) coloană de fum, de praf etc. (care se înalță); trombă: *suflînd o dată din nări, s-au făcut ca două suluri de foc.* CR.; **8.** (fig.) val de apă, de frunze uscate etc. rostogolit de vînt: *un vînt ușor suspina ...; prin iarba uscată treceau suluri de frunze.* SAD.; **9.** (fig.) fascicul de lumină, de raze etc.: *un sul de raze străbătuse prin geam.* VLAH. [Lat. **sub(u)lum* (=***insubulum*** „sulul stativelor")].

sulác, sulace n. **1.** suvac; **2.** varietate de crap de formă alungită (asemenea unei sule); crap sulatic, sulinar, sulă (*Cyprinus carpio hungaricus*); **3.** (pop.) penis (mai ales la animale): *un gîrbăcel că scotea și pe roibu l-atingea la vîrfu sulacului.* POP. [***Sulă*** + *-ac*; cf. ***suvac***].

sulár, sulari m. (iht.) **1.** (pop.) fusar (*Aspro streber*); **2.** (reg.) boiștean (*Phoxinus phoxinus*). [***Sulă*** + *-ar*].

sulátic, ~ci, sulatică, ~ce a. (pop.) **1.** țuguiat: *căpiță sulatică*; **2.** lung și subțire; lunguieț: *o jivină sulatică*; (iht.) **crap sulatic**, sulac (*Cyprinus carpio hungaricus*). [***Sulă*** + *-ac*].

súlă, sule f. **1.** unealtă formată dintr-o tijă de oțel ascuțită, fixată într-un mîner, folosită mai ales de cizmari la găurit pielea, talpa etc.: *ace, sule, clește ... tot ce trebuie unui ciubotar* CR.; (pop. și fam.) **a pune** (sau **a băga**) **cuiva sula în coastă** (sau **coaste**), a sili pe cineva să facă ceva: *dacă îi pui sula în coaste să muncească, n-are încotro.* ST.; (pop.) **sula și căciula**, foarte sărac: *sînt golan, precum mă vezi: sula și căciula.* ISP; (pop. și fam.) (**a confunda** sau **ce are a face, ce legătură are**) **sula cu prefectura**, se spune cînd două situații, două lucruri n-au nimic comun, n-au nici o legătură între ele; **2.** (pop. și fam.) penis: *prezervative ... care se spărgeau întotdeauna în timpul folosirii, răsucindu-se ca niște inele dureroase la baza sulelor viguroase.* CĂRT.; **3.** pește necomestibil de mare sau de apă dulce, cu corpul subțire și alungit; undrea (*Syngnatus nigrolineatus*); **4.** (iht.; reg.) pietrar (*Aspro zingel*); **5.** (iht.; reg.) fusar (*Aspro streber*); **6.** (iht.; pop.) sulac (*Cyprinus carpio hungaricus*). [Lat. ***subula***].

sulcínă f. v. sulfină.

suleáged a. v. suleget.

suléget, ~ți, sulegetă, ~e a. (înv. și reg.) subțire (și lung), zvelt; (p. ext.) delicat, gingaș: *chipul trupului ... suleaged, albineț, galben.* DOS.; *turnul suleget se înalță feciorelnic.* BL.; (și: (înv.) **suleaged**). [Et. nec.; cf. lat. **sublicidus* (=***sublica***)].

sulemeneálă f. v. sulimeneală.

sulemení vb. v. sulimeni.

sulemenít a. v. sulimenit.

suléte, suleți m. (pop.) **1.** carîmb (la loitra carului sau a căruței); **2.** cerbice (la jug). [***Sul*** + *-ete*].

sulf[1] n. metaloid de culoare galbenă, cu miros pătrunzător, prezent în natură în stare nativă sau în combinații, întrebuințat la fabricarea unor coloranți, în industria cauciucului, în farmacie etc.; pucioasă; **floare de sulf**, sulf sub formă de pulbere fină; (și: (înv. și reg.) **sulfur**). [Din fr. ***sulf***, lat. ***sulphur***].

sulf[2], **sulfuri** n. (înv.) înțelegere; (spec.) pace. [Din turc. ***sulh***].

sulfamídă, sulfamide f. medicament sub formă de pastile, de soluție injectabilă sau de pulbere, cu acțiune antimicrobiană, folosit pentru combaterea infecțiilor, în tratamentul pneumoniilor, meningitelor, antraxului, colibacilozei etc.; **sulfamide hipoglicemiante**, substanțe asemănătoare cu acest medicament, utilizate în tratamentul diabetului zaharat. [Din fr. ***sulfamide***, germ. ***Sulfamid***].

sulfamidoterapíe, sulfamidoterapii f. tratament cu sulfamide împotriva infecțiilor. [Din fr. ***sulfamidothérapie***].

sulfanilamídă, sulfanilamide f. sulfamidă simplă folosită local în tratamentul plăgilor infectate. [Din fr. ***sulfanilamide***].

sulfanílic, sulfanilici a. **acid sulfanilic**, substanță solidă, cristalină, incoloră, folosită în industria coloranților, la fabricarea unor medicamente etc. [Din fr. ***sulfanilique***].

sulfát, sulfați m. sare a acidului sulfuric; **sulfat de cupru**, sare cristalină, solubilă în apă, întrebuințată în agricultură pentru combaterea paraziților; piatră vînătă; **sulfat de magneziu**, sare cristalină, incoloră, solubilă în apă, cu gust amar, folosită ca purgativ, la fabricarea explozivilor etc.; sare amară: *doctorul ... îi va injecta papaverină și sulfat de magneziu și-i va lăsa sînge.* GHEȚIE; **sulfat acid**, sare a acidului sulfuric rezultată prin combinarea mai multor echivalenți de acid la un echivalent de bază; bisulfat; **sulfat de bariu**, sare sub formă de pulbere albă, insolubilă în apă și în acizi diluați, întrebuințată în industria hîrtiei, cauciucului, ca substanță de contrast în examenele radiologice ale tubului digestiv; alb de barită; **sulfat de calciu**, sare cristalină, greu solubilă în apă, care se găsește în stare naturală ca anhidrid de ghips; **sulfat de aluminiu** și **de potasiu**, alaun, piatră-acră; **sulfat de fier**, calaican; **sulfat de sodiu**, sare cristalină, solubilă în apă, prezentă în apa de mare, folosită în industria sticlei, în vopsitorie, în farmacie etc.; mirabilit. [Din fr. ***sulfate***].

sulfatá, sulfatez vb. **1.** (tr.) a trata semințe, plante sau butoaie pentru vin cu o soluție de sulfat de cupru, pentru a combate paraziții; **2.** (refl.; despre plăcile acumulatoarelor electrice) a se acoperi cu un strat de sulfat de plumb (împiedicînd funcționarea normală a acumulatorului); **3.** (tr.) a înmuia materiale, substanțe într-o baie de sulfat metalic, în vederea conservării. [Din fr. ***sulfater***].

sulfatáj, sulfataje n. sulfatare. [Din fr. ***sulfatage***].

sulfatárá f. v. solfatară.

sulfatáre, sulfatări f. acțiunea de a (se) sulfata și rezultatul ei; sulfataj. [V. ***sulfata***].

sulfatát, ~ți, sulfatată, ~e a. **1.** care conține sulfat de cupru: *apă sulfatată*; **2.** (despre plante, semințe) tratat cu o soluție de sulfat de cupru pentru a combate paraziții; **3.** (despre ape minerale) care conține sulfați ai sulfului[1]. [V. ***sulfata***].

sulfatáză, sulfataze f. enzimă din grupul hidrolazelor, prezentă în toate organele corpului animalelor, în special în rinichi, cu rolul de a cataliza hidroliza esterilor sulfurici și de a scinda produsele finale de metabolism. [Din fr. ***sulfatase***].

sulfatiazól n. sulfamidă cu spectru larg antimicrobian, sub formă de pulbere inodoră, insipidă, puțin solubilă în alcool și apă. [Din germ. ***Sulfathiazol***].

sulfatídă, sulfatide f. lipidă complexă cu conținut de sulf[1]. [De la ***sulfat***].

sulfatizáre f. procedeu de îndepărtare a sulfului[1] din minereuri sulfuroase prin încălzire oxidantă. [De la ***sulfat***].

sulfhídric, sulfhidrici a. **acid sulfhidric**, hidrogen sulfurat. [Din fr. ***sulfhydrique***].

sulfínă, sulfine f. numele mai multor plante melifere, furajere și medicinale din familia leguminoaselor, cu flori plăcut mirositoare, grupate în ciorchini: **a**) (și **sulfină galbenă**) plantă cu frunze trifoliate, cu flori galbene, parfumate, folosită în farmacie, în cosmetică și împotriva moliilor; molotru galben (*Melilotus officinalis*); **b**) (și **sulfină albă**) plantă cu frunze trifoliate, cu flori albe, mirositoare, folosită împotriva moliilor și în farmacie (*Melilotus albus*); **c**) (și **sulfină albastră**) plantă cu flori parfumate, albastre; schinduc (*Trigonella caerulea*): *cercetam o tufă de sulcină a cărei mireasmă caldă plutea în aerul neclintit.* SAD.; (și: (pop.) **sulcină**). [Lat. **sulfina* (=***sulphur***)].

sulfít, sulfiți m. sare a acidului sulfuros. [Din fr. ***sulfite***].

sulfitá, sulfitez vb. (tr.) **1.** a trata cu bioxid de sulf vinuri, sucuri etc. sau recipientele în care acestea urmează să fie păstrate, în scopul dezinfectării, al conservării, al decolorării etc.; **2.** a trata cu sulfiți de sodiu unele extracte vegetale tanante pentru a le mări solubilitatea. [Din fr. ***sulfiter***].

sulfitáj, sulfitaje n. sulfitare. [Din fr. ***sulfitage***].

sulfitáre, sulfitări f. acțiunea de a sulfita și rezultatul ei; sulfitaj. [V. ***sulfita***].

sulfitát, ~ți, sulfitată, ~e a. care a fost supus operației de sulfitare: *extracte sulfitate.* [V. ***sulfita***].

sulfític, ~ci, sulfitică, ~ce a. **leșie sulfitică**, reziduu lichid cu conținut de lignină, zaharide, acid sulfuros etc., folosit la fabricarea unor produse. [Din fr. ***sulfitique***].

sulfizá, sulfizez vb. (tr.) a trata termochimic piesele de oțel sau de fontă pentru a le îmbogăți cu (azot și cu) sulf straturile superficiale și a le mări astfel rezistența la uzură. [***Sulf*** + *-iza*].

sulfizáre, sulfizări f. acțiunea de a sulfiza și rezultatul ei. [V. ***sulfiza***].

sulfizát, ~ți, sulfizată, ~e a. care a suferit operația de sulfizare. [V. ***sulfiza***].

sulfocarbonísm n. intoxicație cu sulfură de carbon. [Din fr. ***sulfocarbonisme***].

sulfocianúră f. cianură de sulf; rodanură, tiocianat. [Din fr. ***sulfocyanure***].

sulfónă f. denumire generică pentru o serie de compuși înrudiți cu sulfamida, utilizați în tratamentul leprei. [Din fr. ***sulfone***].

súlfur n. v. sulf[1].

sulfurá, sulfurez vb. (tr.) **1.** a trata boabele de cereale, de mazăre, de fasole etc. (depozitate) cu sulfură de carbon pentru a distruge dăunătorii; **2.** a injecta în sol sulfură de carbon pentru a distruge larvele și insectele vătămătoare; **3.** a stropi cu pulbere de sulf plantele bolnave de făinare. [Din fr. ***sulfurer***].

sulfuráj, sulfuraje n. sulfurare. [Din fr. ***sulfurage***].

sulfuráre, sulfurări f. acțiunea de a sulfura și rezultatul ei; sulfuraj. [V. ***sulfura***].

sulfurát, ~ți, sulfurată, ~e a. (despre substanțe, minerale etc.) care conține sulf[1]; combinat cu sulf; **hidrogen sulfurat**, combinație a sulfului cu hidrogenul, sub formă de gaz toxic, incolor, cu miros neplăcut (de ouă stricate), solubil, folosit ca reactiv în chimia analitică; acid sulfhidric. [V. ***sulfura***].

sulfúră, sulfuri f. compus al sulfului[1] cu un metal, cu un metaloid sau cu un radical organic, cu largi întrebuințări în industrie; **sulfură de carbon**, lichid incolor, foarte volatil și inflamabil, întrebuințat la fabricarea mătăsii artificiale, a unor insecticide, ca dizolvant etc.; bisulfură de carbon; **sulfură de fier**, pirită; **sulfură de plumb**, galenă; **sulfură de zinc**, blendă. [Din fr. ***sulfure***].

sulfúric, ~ci, sulfurică, ~ce a. **1.** (despre substanțe, elemente chimice etc.) combinat sau compus cu sulf[1]; **acid sulfuric**, acid oxigenat al sulfului, sub formă de lichid uleios, incolor, inodor, cu gust acrișor, toxic, foarte corosiv, având o largă întrebuințare în industrie; vitriol: *nu este fabricațiune în care acidul sulfuric (vitriolul) să nu intre ca ingredient sau ca reactiv.* GHICA; **2.** (rar) sulfuros: *mirosul de mineral ... plutea peste tot, umed, sulfuric.* AG.; *băi sulfurice.* [Din fr. ***sulfurique***].

sulfurizá, sulfurizez vb. (tr.) a supune unei sulfurizări. [Din fr. ***sulfuriser***].

sulfurizáre, sulfurizări f. operație de dezinfectare, de dezinsecție sau de deratizare cu bioxid de sulf gazos. [V. ***sulfuriza***].

sulfurós, ~și, sulfuroásă, ~e a. **1.** (despre substanțe chimice) care aparține grupului compușilor oxigenați ai sulfului; **acid sulfuros**, acid oxigenat al sulfului, obținut prin dizolvarea în apă a bioxidului de sulf, întrebuințat ca decolorant, conservant pentru fructe etc.; **2.** care conține sulf; care ține de natura sulfului; care degajă sulf; sulfuric, pucios: *aerul e sănătos, deși-i cam sulfuros.* AL.; *apă sulfuroasă.* [Din fr. ***sulfureux***].

súlger m. v. **sluger**.

súlgiu, sulgiuri n. dare percepută în țările române pe vite sau pe oi tăiate ori pentru vacile cu lapte: *sulgiul pe vaci, goștina pe oi, desetina pe stupi.* [Et. nec.; cf. ***sulger***].

sulhăr, sulhari m. (reg.) trunchi de copac subțire, lung, drept, curățat de crengi, având diverse întrebuințări: *moș Nichifor ... taie un sulhari de fag.* CR. [Et. nec.; cf. ***sîlhă***].

sulicioáră, sulicioare f. **1.** diminutiv al lui suliță: *să vă armați pe la brînce cu pistoale ..., la picior cu sulicioare, c-o să facem vînătoare.* POP.; **2.** (pop.) bețișor împodobit cu stafide, smochine etc. purtat în cortegiul înmormîntării; **3.** (bot.) sulițică (*Dorycnium herbaceum*). [***Suliță*** + ***-ioară***].

sulimán, sulimanuri n. **1.** (înv. și pop.) fard, sulimeneală: *vinde și suliman și cana de păr.* CAR.; **a (se) da cu suliman**, a (se) farda: *de n-ai da cu suliman, nu ți-ar face pielea un ban.* POP.; **2.** (înv.; și **piatra sulimanului**) cinabru; (spec.) culoare roșie obținută din cinabru și folosită la prepararea vopselelor: *piatră vînătă, piatra sulimanului sau piatra bună de făcut altfie de obraz.* CR.; **3.** plantă erbacee lînos-păroasă din familia labiatelor, cu frunzele ovate, dințate, cu flori albastre, albe sau roz (*Ajuga genevensis*). [Din turc. ***sülümen*** „arsenic"].

sulimeneálă, sulimeneli f. **1.** (pop. și fam.) fard, suliman: *își dă cu sulimeneală pe obraz;* (și: **sulemeneală**). [***Sulimeni*** + ***-eală***].

sulimení, suiimenesc vb. **1.** (înv. și pop.; refl.) a-și da cu suliman pe față; a se farda: *Silvia ... își pune alunele și se sulimenește.* NEGR.; **2.** (p. ext.; tr.) a mînji: *dumnealui zice că mă sulemenește cu chinoroz.* CAR.; **3.** (fam.; tr.) a (re)vopsi; a renova: (refl. pas.) *se mai vede cîte un palat vechi cu beciuri boltite ..., însă și acestea începură a se sulemeni și a se preface.* NEGR.; (și: **sulemeni**). [De la ***suliman***].

sulimeníre, sulimeniri f. acțiunea de a (se) sulimeni; sulimeneală. [V. ***sulimeni***].

sulimenít, ~ți, sulimenită, ~e a. (înv. și pop.) fardat: *purta o rochie de casă ... și era mai sulemenită ca oricînd.* GHEȚIE; (și: **sulemenit**). [V. ***sulimeni***].

sulinăr, sulinare n. **1.** (înv. și reg.) tub de canal (din lemn) pentru scurgerea apei; țurloi: *ducîndu-se apa pre sulinare în cetate.* VARL.; **2.** (înv. și reg.) (trunchi de) copac înalt, subțire și drept; **3.** (reg.) lemn gros, drept; (p. ext.) carîmb (la loitra carului sau a căruței); **4.** (reg.) fiecare dintre cele două săgeți de pe coama caselor țărănești; suliță. // m. (pl. **sulinari**) (iht.; reg.) sulac (*Cyprimus carpio hungaricus*); (și: (înv. și reg.) **sulunar**). [Din bulg. ***sulinar***, gr. mod. ***solinári***].

sulínă, suline f. (bot.; reg.) cornac (*Trapa natans*). [Et. nec.; cf. ***ciulină***].

suliță, suliței vb. (reg.; tr.) a trage, a împunge cu sulița: *din suliți oi sulița.* POP. [De la ***suliță***].

suiițăr, suiițari m. sulițaș: *pedestrimea aleasă a secuilor ce purta numirea de ... sulițari.* BĂLC.; *Basarabii ... duseseră pe aceleași locuri pîlcurile de poterași, de sulițari, de roșiori ... întru apărarea pămîntului strămoșesc.* ZAMF. [***Suliță*** + ***-ar***].

suliță, suliței m. ostaș înarmat cu suliță, în vechea organizare a armatei; (la pl.) corp de slujitori înarmați cu sulițe; lăncier, sulițar: *a încălecat alaiul; au trecut înainte suliței.* SAD. [***Suliță*** + ***-aș***].

sulițát, ~ți, suliță, ~e a. (rar) în formă de suliță: *frunze sulițate.* [V. ***suliță***].

súliță, suliță f. **1.** veche armă de atac, formată dintr-o vergea lungă de lemn prevăzută cu un vîrf ascuțit de fier, folosită mai ales de trupele de cavalerie; lance: *românii ... se slujeau mai bucuros cu sabia și sulița, mai cu seamă călărimea lor.* BĂLC.; **cît ajungi cu sulița** sau **la o azvîrlitură de suliță**, foarte aproape: *satul era la o azvîrlitură de suliță.* BL.; **2.** (fig.) vorbă, aluzie înțepătoare la adresa cuiva; ironie, înțepătură: *n-avem oameni ce se luptă cu retoricele sulițí în aplauzele grele a canaliei de uliți?* EM.; **3.** (sport) instrument folosit în probele de aruncări, format dintr-o prăjină lungă de lemn sau de metal, cu un vîrf metalic ascuțit și cu un manșon în jurul centrului de greutate; (p. ext.) probă sportivă practicată cu acest instrument; **4.** (pop.) unitate de măsură a timpului (a momentului zilei sau al nopții), egală cu aproximativ o oră și jumătate, calculată după distanța parcursă de un astru (de obicei Soarele sau Luna), de la punctul de pe orizont de unde a răsărit pînă la acela unde apune: *soarele e de trei suliți pe cer ..., la noi sînt zece ore.* VLAH.; **5.** (fig.) rază luminoasă a unui corp ceresc sau a unei surse de lumină; săgeată: *dintr-o lampă electrică de buzunar țîșni o suliță de lumină albă.* REBR.; **6.** (reg.) săgeată pe coama caselor țărănești; sulinar. [Din sl. ***sulica***].

suliță, suliței f. plantă erbacee din familia leguminoaselor, lemnoasă la bază, cu frunze sesile, păroase, cu flori albe, dispuse în capitule bogate; sulicioară (*Dorycnium herbaceum*). [***Suliță*** + ***-ică***].

sulky [sálchi] n. trăsură ușoară, pe două roți, utilizată în cursele de trap. [Cuv. engl.].

sultán, sultani m. titlu dat suveranilor din Imperiul otoman și din alte țări musulmane; persoană purtînd acest titlu; padișah: *un sultan dintre aceia ce domnesc peste vro limbă.* EM.; *se crede sultan, să te ținã închisă în casă?* PR. // n. **sultan-mezat**, licitație specială care avea loc în divanul țării; cochii-vechi: *moșiile, viile și casele dumitale s-au vîndut la sultan-mezat.* FIL. [Din turc. ***sultan***].

sultanát, sultanate n. **1.** stat monarhic condus de un sultan: *oștenii aceștia ai prorocului ... așezaseră sultanat la Adrianopol.* SAD.; **2.** (rar) demnitatea de sultan. [Din fr. ***sultanat***].

sultánă, sultane f. titlu dat soției sau fiicei sultanului; persoană purtînd acest titlu: *o sultană junã se uita pe mare de la o fereastră din al ei serai.* BOL.; **sultană-validea** sau **validea-sultană**, (titlu purtat de) mama sultanului: *dorințele sultanei-validea și ale lui cîzlar-agasi fost-au ele vreodată neîmplinite?* FIL. [Din turc. ***sultaná***].

sultanín, ~i, sultanină, ~e a. (înv.) de cea mai bună calitate; imperial: *stafide, bame sultanine.* // f. (rar) soi de viță de vie cu boabe (negre) fără semințe, cultivat pentru producerea stafidelor. // m. veche monedă turcească de aur; galben sultănesc: *tributul trebuie să fie 10 000 galbeni sultanini cu pecetea noastră.* FIL. [Din turc. ***sültani***, fr. ***sultanine***, germ. ***Sultanine***].

súltă, sulte f. (jur.) sumă de bani reprezentînd diferența de valoare între două lucruri care se schimbă între ele ori între valoarea părții ce i se cuvine unui moștenitor și aceea care se atribuie cu ocazia împărțelii. [Din fr. ***soulte***].

sultánesc, ~ști, sultăneáscă, ~ești a. care aparține sultanului, referitor la sultan: *întru a noastră sultănească prea înălțată curte.* N.COSTIN. [***Sultan*** + ***-esc***].

sultánică, sultănele f. **1.** (bot.; pop.; la pl.) condurul-doamnei (*Tropaeolum majus*); **2.** (reg.; mai ales artic.) numele unui dans popular în care flăcăii formează o horă separat, iar fetele intră două cîte două, dansînd perechi; melodia acestui dans. [***Sultan*** + ***-ică***].

sulumínă, sulumine f. (bot.; pop.) filimică (*Calendula officinalis*): *a intrat moartea-n grădină și s-a pus pe-o sulumină.* POP. [Cf. rus. ***solomina***].

sulunár n. v. **sulinar**.

sumá, sumez vb. (rar; tr.) a aduna (cifre); a totaliza; a sumarisi; a calcula limita unei serii convergente. [Din fr. ***sommer*** (după *sumă*)].

sumábilă, sumabile a. (mat.) **1.** (despre o funcție) integrabil; **2.** (despre o serie) convergentă. [Din fr. ***sommable*** (după *sumă*)].

sumác, sumaci m. arbust exotic din regiunea mediteraneană și din vestul Asiei, cu ramuri păroase, cu flori albe în panicule, cu frunze compuse, bogate în substanțe tanante folosite în industria pielăriei, în medicină etc. (*Rhus coriaria*). // n. (pl. **sumacuri**) **1.** substanță tanantă extrasă din acest arbust; **2.** covor oriental cu o anumită țesătură și cu figuri sau desene geometrice de diferite culori. [Din turc. ***sumak***, fr. ***sumac***].

sumán, sumane n. **1.** haină țărănească lungă (pînă la genunchi) făcută din pănură, din postav gros (și bogat împodobită cu găitane); dulamă, zeghe: *eram om de omenie ... cu sucman, cu opinci, cu ițari.* AL.; *săracul umilit și strîns la piept de sta să-i crape sumanul cel zdrențuit de pe dînsul.* ISP.; **2.** (și m., pl. **sumani**) dimie, pănură: *la Humulești ... se fac multe giguri de sumani.* CR.; *ei au porumb de măcinat, sumane de bătut.* VLAH.; (și: (înv. și pop.) **sucman**). [Din rus., ucr., bulg. ***sukman***].

sumár, ~i, sumară, ~e a. (adesea adv.) **1.** (spus, expus, redat etc.) în puține vorbe; pe scurt, succint: *definiția este sumară, dar suficientă pentru a se înțelege ideea;* **2.** făcut în pripă; expeditiv; lipsit de exigență, fără pretenții; superficial: *pogromuri în Polonia, măceluri în Orientul Mijlociu, deportări și execuții sumare în Rusia.* GHEȚIE; **3.** (rar) simplu, simplist: *eram conduși de indivizi sumari, cu gîndire rudimentară;* (adv.) *un birou ... mobilat sumar.* GHEȚIE; **4.** care constă din articole de îmbrăcăminte (prea) puține, ușoare, strict necesare: *se proslăvea în cerdacul căsuței ... în vremea căldurilor celor mari ale verii, într-o îmbrăcăminte destul de sumară.* SAD.; (adv.) *cîteva fetișcane, înveșmîntate sumar, se luptau cu lenea.* ST. // n. **1.** rezumat (al unei scrieri, al unei dezbateri etc.); **2.** tabla de materii a unei cărți, a unei reviste etc.; cuprins: *cartea are un sumar foarte amănunțit.* [Din lat. ***summarius***, fr. ***sommaire***].

sumáre, sumări f. (livr.) acțiunea de a suma și rezultatul ei. [V. ***suma***].

sumarisí, sumarisesc vb. (înv.; tr.) a suma: *se prefăcu că scrie și sumarisește.* FIL. [***Sumă*** + ***-arisi***].

sumatór, sumatoare n. dispozitiv la calculatoarele electronice care poate efectua operațiile de adunare și de scădere. [Din engl. ***summator***, fr. ***sommateur***].

sumáţie, sumaţii f. apariţie a unei reacţii fiziologice într-un organism în urma mai multor excitaţii succesive; adiţie latentă. [Din fr. ***sommation***, germ. ***Summation***].

súmă, sume f. **1.** rezultatul adunării unor numere sau al unor cantităţi de acelaşi fel; total: [poliţele] *le-a primit ... scăzîndu-mi din sumele scrise în ele dobînda pe trei luni.* GHICA; **2.** cantitate totală; totalitate: *suma binelui în lume covîrşeşte suma răului.* BOL.; **3.** cantitate nedeterminată de bani: *ce sumă ai de gînd să plasezi în afacere?* GHEŢIE; **sumă asigurată,** sumă pe care o plăteşte asigurătorul ca despăgubire pentru riscurile asigurate; **a-şi face suma,** a agonisi atît cît crede că îi este necesar, suficient; **4.** număr, cantitate (mare); grămadă, mulţime, sumedenie: *s-au strîns cîtăva somă de oşti.* COSTIN; *a găsit într-un raft o sumă de cărţi de teozofie, ocultism şi yoga.* EL.; (şi: (înv.) **somă**). [Din lat. ***summa***, germ. ***Summe***, it. ***somma***, fr. ***somme***].

sumăiéş n. v. **sumănaş.**

sumănár, sumănari m. persoană care face sau vinde sumane. [***Suman*** + *-ar*].

sumănáş, sumănaşe n. diminutiv al lui suman; sumănel: *scurteicile-nflorite şi sumăieşele cu ciucuri ... toate sînt ţesute şi lucrate în casă.* VLAH.; (şi: (reg.) **sumăieş**). [***Suman*** + *-aş*].

sumănăríe[1], sumănării f. meseria sumănarului. [***Sumănar*** + *-ie*].

sumănăríe[2], sumănării f. atelier sau prăvălie de sumane. [***Suman*** + *-ărie*].

sumánél, sumánele n. sumănaş: *subt sumănel era îmbrăcat cu o cămeşă ţărănească.* TEODOR. [***Suman*** + *-el*].

súmbru, ~i, sumbră, ~e a. **1.** care este puţin luminat, care primeşte puţină lumină; întunecat, obscur: *norii cei negri par sumbre palate.* EM.; **2.** de culoare (aproape) neagră; de nuanţă închisă; mohorît, întunecat: *zimbru sombru şi regal.* EM.; (fig.) *zugrăveau toate primejdiile în nişte culori atît de sumbre.* REBR.; **3.** care exprimă, care prevesteşte sau care provoacă tristeţe, nelinişte, dezolare; deprimant, funebru, lugubru, macabru: *atmosfera casei părinteşti este din cele mai sumbre.* VIANU; *perspectivele sale în acest nou debut de viaţă şi carieră i se părură mai sumbre ca niciodată.* GHEŢIE; **4.** îngîndurat, chinuit de gînduri negre; dominat, apăsat de tristeţe; trist, posomorît: *devenisem sumbru, surprins de o invidie de moarte pe soţul ei.* PR.; (şi: (înv.) **sombru**). [Din fr. ***sombre***].

sumecá, súmec vb. (pop.; tr.) a sufleca, a sumete: *am sumes mînecile, am băgat focul sub ţest, am făcut mălaiul.* SOR. [***Sume***(*te*) + (*sufle*)***ca***].

sumecát, ~ţi, sumecată, ~e a. (pop.) sumes, suflecat: *cu pestelca sumecată.* [V. ***sumeca***].

sumedénie, sumedenii f. număr, cantitate mare de ...; mulţime, grămadă, puzderie: *n-avea destule grajduri, staule şi coşare unde să-şi adăpostească atîta sumedenie de vite.* ISP.; *sînt o sumedenie de puncte obscure în existenţa noastră.* GHEŢIE. [De la ***sumă***; cf. ***prăpădenie***].

sumerián, ~eni, sumeriană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic ţinutului Sumer din Mesopotamia sau locuitorilor lui, referitor la Sumer sau la locuitorii acestuia: *arta sumeriană este cea mai veche artă de pe teritoriul Mesopotamiei.* // f. cea mai veche limbă, scrisă cu caractere cuneiforme, vorbită de sumerieni în mileniul al III-lea î.d.Hr. // m. pl. populaţie stabilită în ţinutul Sumer din Mesopotamia, în a doua jumătate a mileniului al IV-lea î.Hr.: *se ştie ... despre sumerieni că ei nu erau semiţi.* BL. // m., f. persoană (originară) din Sumer. [Din fr. ***sumérien***].

sumerologíe f. ştiinţă care studiază istoria, limba şi cultura sumerienilor. [Din fr. ***sumérologie***].

sumés, ~şi, sumeásă, ~ese a. **1.** suflecat: *pe mama mea mi-o închipuiam ... cu mînecile sumese pînă la cot.* EL.; **2.** (rar) cîrn: *un nas sumes şi impertinent.* GAL.; **3.** (pop.) răsucit: *cu mustăţile sumese.* POP. [V. ***sumete***].

suméte, sumét vb. **1.** (tr.) a sufleca, a sumeca: *îşi sumeţeau pulpanele de la anterie şi se aruncau ... în arena dantului.* FIL.; *şi-a sumes iute mînecile.* CAR.; **2.** (tr.) a ridica, a trage în sus; a fixa mai sus; a prinde: *s-a desfăcut în larg o lunte cu-a ei pînze sumese de catarg.* EM.; **3.** (rar; tr.) a ridica fîn, paie etc. (şi a căra) cu furca; **4.** (fig.; reg.; refl.) a se lua iute după cineva; **5.** (fig.; reg.; refl.) a se încumeta. [Lat. ***summittere***].

sumét a. v. **semeţ.**

sumeţí vb. v. **semeţi.**

sumeţíe f. v. **semeţie.**

sumeţíre f. v. **semeţire.**

sumisiúne, sumisiuni f. (livr.) supunere; ascultare: *sumisiunea clerului.* EM. [Din lat. ***submissio, -onis***, fr. ***soumission***].

summit, summituri [sámit] n. reuniune politică la cel mai înalt nivel: *delegaţia română a participat la summitul de la Paris.* [Din engl. ***summit***].

súmmum n. (livr.) gradul cel mai înalt; punct maxim; culme, vîrf: *istoria este summumul faptelor care dă puteri, este reazim.* R.L. [Din lat. ***summum***].

súmo n. invar. **1.** luptă japoneză practicată de adversari foarte corpolenţi, echipaţi în costume tradiţionale, care se desfăşoară pe un ring special, în care este declarat învins luptătorul scos în afara ringului sau care cade ori atinge podeaua acestuia cu mîna; **2.** persoană care practică un asemenea gen de luptă: *arăţi ca un sumo.* [Din fr. ***sumo***].

sumptuár a. v. **somptuar.**

sumptuáriu a. v. **somptuar.**

sumptuós a. v. **somptuos.**

sumptuozitáte f. v. **somptuozitate.**

sumulíţă, sumuliţe f. diminutiv al lui sumă; sumuşoară: *o sumuliţă bunicică de bani.* ISP. [***Sumă*** + *-uliţă*].

sumuşoáră, sumuşoare f. sumuliţă: *ţi-ai sosit atîţia bani ... încît nu mai ai loc unde să ţii sumuşoara mea.* CAR. [***Sumă*** + *-uşoară*].

sumuţá, sumút vb. **1.** (pop.; tr.) a asmuţi; a întărîta; (p. ext.) a instiga: *nu-ţi sumuţa cîinele cui ai mîncat pîinele.* PANN; **2.** (pop.; intr.) a scoate sunete ca ale săruturilor zgomotoase, ţuguind buzele, pentru a-şi manifesta simpatia faţă de un copil sau faţă de un animal, pentru a-l încuraja, a îndepărta duhurile rele etc.: *l-am frecat la ochi* [pe cal], *l-am tras de urechi, i-am sumuţat şi i-am pus frîul în cap.* ISP.; (tr.) *baba ... lă purcelul, îl scaldă ..., îl strînge de nas şi-l sumuţă, ca să nu se deoache, odorul.* CR.; **3.** (reg.; refl.) a înfrunta pe cineva cu vorba; a-şi da aere, a se răţoi; a se semeţi: *se-nţelege că are dreptate, s-a sumuţat ţîţaca Leona.* SAD. [Lat. ****submotiare*** (<***motus***)].

sumuţáre, sumuţări f. acţiunea de a (se) sumuţa şi rezultatul ei; asmuţire; întărîtare. [V. ***sumuţa***].

sumuţát[1], ~ţi, sumuţată, ~e a. (pop.) asmuţit; întărîtat: *te porţi ca un cîine sumuţat.* [V. ***sumuţa***].

sumuţát[2], sumuţaturi n. sumuţare, asmuţire. [V. ***sumuţa***].

sunã, sun vb. **1.** (intr.) a scoate, a emite, a produce sunete, zgomote; a da sunet: *la porţi sunară zăvoare şi lanţuri.* SAD.; (tr. fact.) *clopote şi clopoţei, pe care le sună vite şi cai mişcîndu-şi capetele.* CAR.; **a suna a gol,** a scoate sunete caracteristice unui vas gol; (pop.) **a-i suna cuiva scîndura în piept,** a-i sosi cuiva ceasul morţii; (p. ext.) a muri: *de tine m-oi sătura cînd mi-o suna scîndura.* POP.; **2.** (intr.) a foşni; a murmura, a susura, a şopoti: *mătasa sună sub picior.* EM.; *şi frunzele toate grăbite tresar şi-ncepe pădurea să sune.* GOGA; **3.** (intr.) a şuiera; a vîjîi: *şi vîntu-n codri sună cu glas duios şi slab.* EM.; **4.** (intr.) a scoate sunete armonioase dintr-un instrument muzical; a cînta: *Cobuz ... suna voios din fluier.* AL.; (tr.) *şi mii de glasuri slabe încep pe bolta largă un cînt frumos şi dulce adormitor sunînd.* EM.; **5.** (intr.) a se face sau a fi auzit pînă (ori de) departe; a răsuna: *din zidurile vechi, vorbe, rîs şi plînset sună în urechi.* EM.; *sună în depărtări chemarea unui cuc.* SAD.; **a (nu)-i suna cuiva bine la ureche** (sau **urechi**), a (nu)-i plăcea cuiva ceea ce aude; **a-i (mai) suna cuiva (încă) la** (sau **în**) **urechi** (sau **în auz**), a-şi aminti obsesiv de ceva auzit cîndva: *încă îţi sună în urechi poveştile ... dadacelor ţigănci.* SAD.; **a-i suna cuiva în minte,** a-i reveni în amintire ceva auzit ori văzut cîndva: *iar îi sunară în minte vorbele lui Bursuc.* VR.; **6.** (intr.) a da, a crea impresia că este ...; a părea: *vocea îi suna puţintel mirată.* GHEŢIE; *jurămîntul lor suna fals;* **7.** (intr.) a ţiui: *ghici care ureche îmi sună?*; **8.** (intr.) a anunţa, a vesti ceva sau pe cineva prin semnale sonore emise de aparate, clopote etc.: *telefonul de pe biroul meu sună prelung.* PR.; *sunase degeaba la uşa apartamentului.* GHEŢIE; **9.** (fam.; tr.) a telefona cuiva: *l-am sunat la telefon; îşi sună amanta de zece ori pe zi;* **10.** (intr.) a marca prin semnale sonore (ritmice) anumite unităţi de timp; a bate: *orologiul sună de 12 ori din limba sa de metal.* EM.; **a-i suna cuiva ceasul** (sau **vremea, ora, clipa**) (**ca ori să**) ..., a-i veni cuiva momentul să i se întîmple ceva (neplăcut): *mie-mi sună ceasul să-mi plătesc datoria.* CAR.; (pop. şi fam.) **a-i suna cuiva ceasul** (**morţii** sau **pieirii**), a-i sosi cuiva clipa morţii; (p. ext.) a muri: *negreşit că ceasul morţii ar fi sunat pentru acel cutezător.* NEGR.; **11.** (înv. şi reg.; intr., tr. şi refl. impers.) a (se) auzi; a (se) zvoni: *se sună prin sat că Sultănica merge rău cu sănătatea.* DELAVR.; **12.** (intr.) a fi formulat, exprimat într-un anume fel; a glăsui; a stipula: *întîia întrebare sună aşa: ce e mai gras în lume?* ISP.; **a suna a ...,** a aduce a ...; a sugera că ...: *lucrul nu prea are înţeles, dar cuvintele sună a ceva.* MAIOR. [Lat. ***sonore***].

sunáre, sunări f. acţiunea de a suna şi rezultatul ei; sunat; (p. ext.) sunet, zgomot: *ah! n-am să-ţi mai aud a armelor sunare.* I.NEGR. [V. ***suna***].

sunát n. sunare. [V. ***suna***].

sunătoáre f. **1.** plantă erbacee cu tulpina dreaptă, cu frunze opuse, cu numeroase flori galbene-aurii, avînd diferite întrebuinţări în medicină; lemnie, pojarniţă, sovîrvariţă (*Hypericum perforatum*); **2.** (bot.; reg.) măselariţă (*Hyoscyamus niger*); **3.** (bot.; reg.) clocotici (*Rinanthus glaber*). [Lat. (*herba*) ***sanatoria*** (după *suna*)].

sunătór, ~i, sunătoáre a. **1.** care produce sunete: *caii scuturã prin aer sunătoarele lor salbe.* AL.; *şi în doniţi sunătoare, laptele-n cadenţe curge.* EM.; **bani sunători** sau **monede sunătoare** (şi m.), monede, bani de metal; (p. ext.) numerar: *cu cealaltă jumătate, în bani sunători, a hotărît să se pună pe petreceri.* CAR.; (înv.) **şarpe sunător** (cu **clopoţei**), şarpe cu clopoţei (*Crotalus horridus*): *observat-ai cît sînt de mici, dar vii şi ageri ca ai şarpelui sunător?* FIL.; **2.** care foşneşte; foşnitor; care susură; susurător: *vîntul ... se iscă din senin, făcînd să tremure ... frunzele sunătoare ale cocenilor de porumb.* GHEŢIE; **3.** care vîjîie; şuierător: *vînt sunător*; **4.** care emite sunete armonioase, plăcute; cîntător: *aude fanfare sunătoare.* AL.; **5.** care sună puternic; zgomotos, răsunător: *calu-i turbă ..., calcă trupuri sub picioare, sfarmă arme sunătoare.* AL.; *are un rîs sănătos, sunător;* **6.** (fig.) plin de emfază, bombastic; pretenţios: *a înşira cuvinte frumoase şi sunătoare, nu este a raţiona.* GHICA; **7.** (înv.) deşteptător: *ceas sunător.* // m. (înv.) **1.** instrumentist: *trecea de cel mai distinct sunător de mandolină.* FIL.; **2.** (spec.) suflător: *sunători de fanfare.* OD. [***Suna*** + *-tor*].

súnduc n. v. **sandîc.**

sunducél n. v. **sanducel.**

súnet, sunete n. **1.** vibraţie a particulelor unui mediu elastic, caracterizată prin înălţime, intensitate şi timbru, capabilă să producă omului o senzaţie auditivă; senzaţie auditivă provocată de o asemenea vibraţie; son: *Leonardo a descoperit propagarea ondulatorie a sunetului.* BL.; *noaptea auzea sunete misterioase.* R.L.; **sunet asociat,** semnal de frecvenţă audio care însoţeşte imaginea de televiziune; **sunet complex,** sunet compus din mai multe sunete pure; **sunet reverberat,** sunet care persistă după ce o sursă sonoră încetează să emită; **sunet vobulat,** sunet a cărui frecvenţă variază periodic în jurul unei valori medii, folosit în măsurători electroacustice; (pop.) **a da sunet,** a suna: *un bucium repetat da sunet, şi lătrau zăvozi.* COŞB.; **2.** foşnet; murmur, fîşîit: *ale trestiilor sunet ..., toat-a apei, a pustiei şi*

a nopţii măreţie se unesc. EM.; **3.** (înv. şi pop.) bubuit (de arme): *sunet de puşti;* **4.** zgomot specific produs de obiecte metalice prin lovire, trîntire etc.: *tînăru-mi amor la sunetul monetei s-avîntă rîzător.* BOL.; **5.** reverberaţie; ecou: *că-mi cîntă din dealul mare să meargă sunetu-n vale.* POP.; **6.** vibraţie muzicală; (p. ext.) notă muzicală; melodie: *numai arta sunetelor fu gonită de la ospăţul comun.* FIL.; *şi în sunet de fanfare trece oastea lui întreagă.* EM.; **7.** (fon.; şi **sunet articulat**) element al vorbirii rezultat din modificarea, prin articulare, a curentului de aer expirat prin aparatul fonator: *pronunţarea sunetelor unei limbi depinde de baza de articulaţie a vorbitorilor;* **8.** semnal sonor specific de avertizare, de atenţionare etc.: *şi-amurgul cobora din sunetul de toacă.* BL.; *sunetul sirenei;* **9.** (fig.) răsunet; (p. ext.) vîlvă: *arse cu totul această familie şi stînse cu sunet pomenirea ei.* BĂLC.; *îndată vor veni şi alte căderi ale altora cu mare sunet.* SAD.; **10.** partea sonoră a unui spectacol; **inginer de sunet**, specialist în realizarea părţii sonore a unui film, a unui spectacol etc. [Lat. ***sonitus***].

sunetál, ~i, sunetală, ~e a. (rar) care ţine de sunet, referitor la sunet: *vocalele ... pot, după coprinsul lor sunetal, să capete o duplicare.* EM. [***Sunet*** + *-al*].

súnna f. tradiţie sacră a islamismului ortodox, care întregeşte şi explică Coranul, compunîndu-se din povestiri şi aforisme atribuite profetului Mahomed. [Din fr. ***sunna***].

sunnísm n. curent ortodox al islamismului, bazat pe recunoaşterea sunnei. [Din fr. ***sunnisme***].

sunnít, ~ţi, sunnită, ~e a. **1.** care aparţine sunnismului, referitor la sunnism: *islamism sunnit;* **2.** (şi m., f.) (persoană) care a aderat la sunnism: *întîlnise cîteva femei sunnite.* [Din fr. ***sunnite***].

supá, supez vb. (tr.) a lua masa de seară tîrziu (după un spectacol): *uneori plecau împreună la concerte, la operă sau la teatru ..., apoi supau împreună.* PETR. [Din fr. ***souper***].

supápă, supape f. **1.** organ de maşină pentru întreruperea sau restabilirea circuitului unui fluid prin efectuarea unei mişcări de translaţie comandată din exterior sau automată; clapă, valvă, ventil: *dacă mai trebuie gaz, un manometru face un semn unei supape şi supapa lasă să-i vie ... gaze.* VR.; **supapă electrică**, redresor; **2.** dispozitiv pentru evacuarea dirijată a gazului din interiorul aerostatelor sau al dirijabilelor; **supapă de siguranţă**, dispozitiv la cazanele cu aburi, care permite evacuarea surplusului vaporilor de apă, înlăturînd pericolul exploziei. [Din fr. ***soupape***].

supát, supaturi n. **1.** (pop.) loc de sub pat; spaţiu dintre pat şi duşumea: *cercetez supatul şi ungherele întunecoase.* SAD.; **2.** (reg.) gaură săpată (de apă) într-un mal de pămînt; (şi: **subpat**). [***Sub***^{1} + ***pat***].

súpă, supe f. (primul) fel de mîncare al mesei (de prînz), constînd din fiertură de carne, de legume (cu adaos de făinoase): *ne servi o supă cu tăieţei.* PR.; *după obiceiul franţuzesc, la Livezi, supele se serveau seara.* GHEŢIE. [Din fr. ***soupe***].

súpăr, supere n. (înv.) **1.** supărare: *ştiind pre vizirul că-i este neprieten, pentru multe supere ce le-au făcut Mihai Vodă.* NEC.; *nu i se părea lucru prudent de-a atrage asupra sa şi a ţării sale ... supărul regelui Sigismund al Ungariei.* EM.; **2.** pagubă: *mare jale şi supărare au căzut preste toţi, făcîndu-li-se supăr de au plătit stupii îndoit.* MUSTE. [De la ***supăra***].

supără, súpăr vb. 1. (înv.; tr.) a învinge (în luptă); a cotropi; (p. ext.) a devasta: *nu cumva se temeau ca polonii să supere Ardealul.* BĂLC.; **2.** (tr.) a împiedica să acţioneze, să se manifeste etc. normal, în bune condiţii; a deranja, a incomoda, a jena, a stingheri: *baba se culcă pe pat, cu faţa la părete, ca să n-o supere lumina.* CR.; **3.** (tr.) a impresiona neplăcut; a agasa, a indispune, a necăji, a enerva, a irita: *nici nu ştii cît m-a supărat vestea aceasta.* NEGR.; *neizbînzile îl supără.* CĂL.; **4.** (înv.; refl.) a se sătura: *li se supărase turcilor a mai oşti.* NEC.; **5.** (tr.) a produce sau a suporta o durere fizică (uşoară); a jena, a vătăma: [gheata] *din dreapta îl supără cînd stă în vîrful picioarelor.* CAR.; *o supărau dinţii.* GHEŢIE; **6.** (refl.) a se certa, a se ciondăni cu cineva; (p. ext.) a rupe relaţiile cu cineva; a se mînia, a se înfuria, a se sfădi: *dintr-un nimic ne-am supărat.* EL.; *m-am supărat foc pe ei;* **7.** (tr. şi refl.) a (i se) provoca o neplăcere, un necaz; a (se) amărî, a (se) indispune, a (se) întrista, a (se) mîhni, a (se) necăji: *ce iese din gură supără pe Domnul, nu ce intră.* VLAH.; *tu, fiule, să nu te superi că-ţi dau mereu poveţe.* VIERU; **a se supăra ca văcarul pe sat**, a se mînia fără temei împotriva cuiva, fără ca acestuia să-i pese; (şi: (înv.) **supera**). [Lat. ***superare*** „a covîrşi, a copleşi; a învinge"].

supărălnic, ~ci, supăralnică, ~ce a. (înv.) **1.** supărător: *nu să cade să pui la socoteală cuvintele unui om supăralnic şi înrăotăţit.* ANTIM; **2.** supărăcios. [***Supăra*** + *-alnic*].

supărare, supărări f. **1.** faptul de a (se) supăra; **2.** deranjare, incomodare, stingherire, împiedicare a cuiva de a face ceva, de a se manifesta cum vrea, de a se simţi bine; piedică, greutate: *temîndu-se ca şederea sa la fereastră să nu producă vreo supărare celorlalţi pasageri, se aşează din nou la loc.* CĂL.; **fără supărare**, nestingherit: *trec fără supărare peste graniţi, găsesc primire în colibele oamenilor.* SAD.; **3.** stare de indispoziţie, de nervozitate; iritare, agasare, enervare: *la înfierbînteală ..., să preface ... supărarea în ceartă.* DELAVR.; **4.** (pop.) durere (fizică); jenă: *musca, şi dă nu muşcă tare, tot aduce supărare.* POP.; **5.** furie, mînie, ranchiună, duşmănie împotriva cuiva: *fiţi toţi depreună răbdînd supărările cu dragostea frăţiei.* N.TEST.; *încă-i mai purta supărare lui Victor.* GHEŢIE; **să nu(-ţi)** (sau **să nu vă**) **fie cu supărare** sau **dacă** (ori **de**) **nu ţi-ar** (sau **v-ar**) **fi cu supărare**, formulă prin care cineva îşi exprimă politicos teama de a nu deranja sau ofensa prin ceea ce (urmează să) facă: *eu aş zice o vorbă, să nu fie cu supărare.* AG.; **fără supărare!**, fără să mă simt sau să te simţi jignit, ofensat: *să ne spunem cinstit ce gîndim, dar fără supărare;* **6.** neplăcere, suferinţă, amărăciune; necaz, pacoste; poznă, dandana: *poate vrun buhai înfuriet i-a veni de hac: l-a lua în coarne ş-om scăpa de supărare.* CR.; *dacă n-avea vreo supărare, şi-o căuta.* CAR. [V. ***supăra***].

supărát, ~ţi, supărată, ~e a. **1.** enervat, iritat, mînios, înfuriat; certat: *a plecat supărat, înjurînd strașnic pe ciocoi.* CAR.; *vii acasă supărată şi te iai cu toţi la ceartă.* POP; **a fi supărat (foc) pe cineva** (sau **pe ceva**), a fi (foarte) nemulţumit de cineva (sau de ceva); a fi revoltat împotriva cuiva (sau a ceva): *era supărată foc pe un oarecare domn, care a dezertat de la o excursie.* VLAH.; *ieri păreaţi supărat pe lumea întreagă!* GHEŢIE; **a fi supărat cu cineva**, a rupe relaţiile cu cineva, a nu mai vorbi cu cineva; **2.** necăjit, trist, mîhnit, îndurerat; abătut: *seara se întoarce totdeauna supărat.* ISP. [V. ***supăra***].

supărăcios, ~şi, supărăcioásă, ~e a. **1.** (înv.) supărător: *una din calamităţile vieţii este tagma importunilor* [care] *... cad năpaste în traiul altora cu toată nulitatea lor, cu toate defectele supărăcioase cu care sînt înzestraţi.* AL.; **2.** care se supără uşor, care nu ştie de glumă; irascibil; susceptibil: *tată-tău, cum îi el supărăcios, are să zică ... să iei băietul.* CR.; **3.** (pop.) întristat, amărît, supărat: *inimă supărăcioasă, mor şi nu te văd voioasă.* POP. [***Supăra*** + *-ăcios*].

supărătór, ~i, supărătoáre a. care supără, contrariază, care provoacă neplăcere, indispoziţie; agasant, nesuferit, sîcîitor, plictisitor, supăralnic: *recunoştinţa ... este supărătoare şi nesuferită sufletului stricat al invidiosului.* GHICA; *am ajuns un om supărător.* TEODOR. [***Supăra*** + *-ător*].

supcér n. v. subcer.

super- element de compunere cu sensul „peste, „deasupra", „foarte", „excesiv", „mai presus de ...". [Din fr. ***super-***, lat. ***super*** „deasupra"].

superá vb. v. supăra.

superangulár, ~i, superangulară, ~e a. care are un unghi de deschidere mai mare; superunghiular; **obiectiv superangular**, obiectiv fotografic cu o deschidere unghiulară foarte mare, utilizat pentru fotografierea peisajelor vaste, a interioarelor spaţioase etc.; obiectiv superunghiular. [***Super-*** + ***angular***].

superarbítru, superarbitri m. **1.** persoană care trebuie să hotărască într-un litigiu în care arbitrii au păreri deosebite; supraarbitru: *amicul nostru ... a cedat astfel fără contestaţie, fără superarbitri, fără consiliu permanent ... 700 de pogoane.* GHICA; **2.** (spec.) persoană delegată de un for superior pentru a rezolva litigiile ivite în timpul desfăşurării unei competiţii sportive, fără a se substitui arbitrului principal; supraarbitru. [***Super-*** + ***arbitru***; cf. fr. ***surarbitre***].

supérb, ~i, superbă, ~e a. **1.** care impresionează prin prestanţă, prin măreţie; eminent, excepţional: *superbii zidari ai naţionalităţii române.* HASD.; **2.** care denotă măreţie; măreţ, splendid: *superbe acte de eroism;* **3.** grandios, măreţ, monumental, impunător, impozant: *priviţi ... unul din cele mai superbe edificiuri.* CAR.; **4.** desăvîrşit, perfect, foarte frumos: *cultiva cu mîna lui ... superbe lalele olandeze.* GHEŢIE; *apăru o femeie superbă;* **5.** foarte bun, foarte reuşit: *mi-ar părea superbă, dulce, o bucată din Homer.* EM.; *a făcut o lucrare superbă;* **6.** (rar) mîndru, semeţ; orgolios, îngîmfat, trufaş: *aproape stinşi sînt dacii săi, ba sînt dărmaţi superbii zei, şi geme vîntul peste ei.* COŞB. [Din fr. ***superbe***, lat. ***superbus***].

superbíe, superbii f. (livr.) mîndrie, trufie, orgoliu; insolenţă: *acele cauze sînt: egoismul, ambiţiunea şi superbia.* FIL.; *era plin de superbie.* AG.; **cu superbie**, cu semeţie, semeţ: *Hugo traversase veacul cu superbie.* R.L. [Din lat. ***superbia***].

supercalculatór, supercalculatoare n. calculator de capacitate foarte mare care are capacitatea de a efectua simultan zeci de programe. [***Super-*** + ***calculator***].

supercampión, ~i, supercampioană, ~e m., f. campion care atinge performanţe ieşite din comun. [***Super-*** + ***campion***; cf. fr. ***super-champion***].

supercarburánt, supercarburanţi m. carburant cu putere calorică de cîteva ori mai mare decît aceea a unui combustibil convenţional. [Din fr. ***supercarburant***].

superciméntt, supercimenturi n. ciment care se întăreşte foarte repede după ce a fost amestecat cu apă. [Din fr. ***superciment***].

supercivilizáţie, supercivilizaţii f. civilizaţie foarte avansată: *nicicînd vreo supercivilizaţie n-ar putea emite o astfel de energie.* R.L. [***Super-*** + ***civilizaţie***].

supercondúctor, superconductoare n. conductor electric de mare capacitate. [Din engl. ***superconductor***].

superconfórt n. confort care depăşeşte (cu mult) nivelul obişnuit; supraconfort: *orice parvenit rîvneşte la superconfort.* [Din fr. ***superconfort***].

supercultúră, superculturi f. cultură foarte evoluată: *se creează o supercultură, destinată unei minorităţi, în general inaccesibilă celor mulţi.* GHEŢIE. [***Super-*** + ***cultură***].

supercúpă, supercupe f. competiţie sportivă între două echipe cîştigătoare ale unor cupe. [***Super-*** + ***cupă***].

superdezvoltát, ~ţi, superdezvoltată, ~e a. foarte dezvoltat (economic): *ţări superdezvoltate.* [***Super-*** + ***dezvoltat***].

superexprés, superexpresuri n. tren extrem de rapid. [***Super-*** + ***expres***].

superfecundáţie, superfecundaţii f. fecundaţie succesivă a două ovule la interval de cîteva zile unul de altul, provenind din aceeaşi ovulaţie. [Din fr. ***superfécondation***].

superfetatóriu, ~ii, superfetatorie, ~ii a. (livr.) care se adaugă inutil altuia; superfluu: *nimic nu este superfetatoriu în a fi viu.* PATAP. [Din fr. ***superfétatoire***].

superfetáţie, superfetaţii f. (livr.) ceea ce se adaugă inutil; prea mare abundenţă, belşug; prisosinţă (de cuvinte): *superfetaţiuni neologistice.* OD.; *folclorul modern e ... o superfetaţie tipografică.* LOV.; (şi: (înv.) **superfetaţiune**). [Din fr. ***superfétation***].

superfetaţiúne f. v. superfetaţie.

superficiál, ~i, superficială, ~e a. 1. care se află, care apare, care se produce, care acționează (numai) la suprafață: *straturi superficiale ale pielii*; 2. (fig.) care abordează, care tratează problemele cu ușurință, care nu le aprofundează, care nu stăruie asupra lor; frivol, futil: *spirit superficial*; 3. (fig.) care se face în pripă, fără a aprofunda, neglijînd, evitînd esențialul; sumar: *făcu operații destul de superficiale clădirii pe dinafară*. PETR.; *analiză superficială*; 4. (fig.) care nu este nici profund, nici esențial: *omul avea o cultură pestriță și superficială*. CĂL. // adv. fără a aprofunda; pe deasupra; sumar: *citea superficial, fără a reține nimic*. GHEȚIE; *decît să știi superficial multe, mai bine să știi bine puțin*. PATAP. [Din lat. ***superficialis***, fr. ***superficiel***].

superficialitáte, superficialități f. 1. caracterul, însușirea, starea a ceea ce este superficial; lipsă de profunzime; (p. ext.) ușurință, deșertăciune, frivolitate: *în ignoranța și superficialitatea noastră, ne socoteam foarte eleganți și eruditi*. NEGR.; *preocuparea scriitorului de a se face înțeles ... îl împinge adeseori către superficialitate*. VIANU; 2. (concr.; la pl.) lucru, fapt superficial, neesențial: *detestă superficialitățile și frivolitățile*. [Din fr. ***superficialité***].

superficializá, superficializez vb. (rar; tr.) a privi, a trata lucrurile superficial. [***Superficial*** + ***-iza***].

superficializáre, superficializări f. faptul de a superficializa: *nu e ușor lucru ... să te acomodezi repede, fără de primejdia superficializării*. BL. [V. ***superficializa***].

superficiár, ~i, superficiară, ~e m., f. (jur.) persoană cu drept de superficie. [***Superficie*** + ***-ar***].

superfície, superficii f. (livr.) suprafață: *puricele este o ființă eminamente feudală, cu superficie metalică și lăcuită, amintind armurile samurailor*. CĂL.; *superficie terestră*; (jur.) **drept de superficie**, drept de proprietate asupra clădirii construite sau asupra plantației aflate pe terenul altei persoane și drept de folosință asupra acelui teren. [Din lat. ***superficia***, fr. ***superficie***].

superfílm, superfilme n. (rar) superproducție. [Din engl., fr. ***superfilm***].

superfiltru, superfiltre n. filtru foarte fin. [***Super-*** + ***filtru***].

superfín, ~i, superfină, ~e a. de cea mai bună calitate, foarte fin; superior: *hîrtie superfină*. [Din fr. ***superfin***].

superfinisá, superfinisez vb. (tr.) a netezi foarte fin asperitățile unor suprafețe. [***Super-*** + ***finisa***; cf. fr. ***superfinir***].

superfinisáre, superfinisări f. acțiunea de a superfinisa și rezultatul ei; superfiniție. [V. ***superfinisa***].

superfinisát, ~ți, superfinisată, ~e a. foarte neted, fără asperități: *piese metalice superfinisate*. [V. ***superfinisa***].

superfiniție, superfinități f. operație de netezire foarte fină a suprafețelor unor obiecte metalice; superfinisare. [Din fr. ***superfinition***].

superfluéntă, superfluențe f. (rar) superfluitate: *ceea ce ne bucură este lipsa de fraze ... cu care la oameni se-mbracă această emigrare a superfluenței locuitorilor*. EM. [***Super-*** + ***fluență***].

superfluitáte, superfluități f. (rar) caracterul, însușirea, starea a ceea ce este superfluu; (concr.) lucru de prisos, superfluu; superfluență: *sper că într-însele* [în volume] *nu se vor găsi superfluități*. OD. [Din fr. ***superfluité***].

supérfluu, ~i, superfluă, ~e a. 1. de prisos; inutil: *obiectul logicii li se păruse plicticos și superfluu*. PR.; 2. (rar) zadarnic, nefolositor: *regrete superflue*. [Din lat. ***superfluus***, fr. ***superfiu***].

superfortăreáță, superfortărețe f. **superfortăreață zburătoare**, avion de bombardament de mare tonaj, blindat, dotat cu mai multe motoare și cu guri de foc de apărare; supraforțăreață zburătoare. [Din fr. ***superforteresse*** (după *fortăreață*)].

superfosfát, superfosfați m. îngrășămînt chimic pe bază de fosfor, conținînd mai ales fosfat și sulfat de calciu, folosit mult în agricultură. [Din fr. ***superphosphate***].

superfúlger, superfulgere n. (fiz.) fulger cu o putere de o mie de ori mai mare decît cea obișnuită. [***Super-*** + ***fulger***].

supergalaxíe, supergalaxii f. formație cosmică în care sînt grupate roiurile de galaxii. [Din fr. ***supergalaxie***].

supergréu, ~i, supergreá, ~ele a. (fiz.) neobișnuit de greu: *elemente supergrele*. [***Super-*** + ***greu***].

superheterodínă, superheterodine f. 1. procedeu de radiorecepție în care frecvența undei recepționate este schimbată cu ajutorul unui oscilator local, obținîndu-se un semnal de frecvență intermediară fixă, în scopul detectării, amplificării și difuzării; 2. aparat de radiorecepție construit pe baza acestui procedeu. [Din fr. ***superhétérodyne***].

superhormón, superhormoni m. substanță hormonală deosebit de activă biologic. [***Super-*** + ***hormon***].

supericonoscóp, supericonoscoape n. tub electronic pentru televiziune de tipul iconoscopului, dar la care imaginea este captată mai întîi de un fotocatod. [Din fr. ***supericonoscope***].

superinfécție, superinfecții f. infecție suplimentară, apărută în cursul unei boli infecțioase; suprainfecție. [***Super-*** + ***infecție***; cf. engl. ***super-infection***, fr. ***surinfection***].

superintendént, superintendenți m. (înv.) rang de episcop în ierarhia bisericii protestante din Transilvania; persoană care deținea acest rang: *biserica ortodoxă ajunsese ... să fie, în toate manifestările ei, supusă controlului din partea superintendentului calvin*. BL. [Din germ. ***Superintendent***].

superintendéntă, superintendențe f. (înv.) teritoriu asupra căruia se exercita autoritatea unui superintendent; reședința superintendentului. [***Super-*** + ***intendență***].

superiór, ~i, superioáră, ~e a. 1. care se află deasupra altuia, care este plasat mai sus: *ne aflăm pe terasa superioară*. CAR.; *etaj superior*; (muz.) **registru superior**, registru cuprinzînd cele mai înalte sunete ale vocii sau ale unui instrument; 2. care se află mai aproape de izvor decît de vărsare: *cursul superior al Dunării*; 3. care se distinge prin merite, calități deosebite (într-o ierarhie, într-o ordine); care, în scara valorilor, se află pe o treaptă mai înaltă; ales; deosebit, excepțional: *omul superior poate rădica și ilustra meseria cea mai modestă*. GHICA; **animal superior**, animal care ocupă locul cel mai evoluat pe scara zoologică; **studii superioare**, studii universitare; **învățămînt superior**, învățămînt universitar; **curs superior** sau **clase superioare**, ciclu care cuprindea ultimele trei (sau patru) clase din cursul de șapte (sau de opt) ani ai învățămîntului liceal: *trebuie să fie în cursul superior*. CAR.; *astăzi elevii din clasele superioare au de făcut față la opt-zece materii*. GHEȚIE; 4. care este mai presus de ...; (foarte) important: *nimic nu poate omul ... în contra legilor superioare care conduc destinele omenești*. GHICA; 5. (și m., f.) (persoană) care ocupă, într-o ierarhie, un rang, o demnitate mai mare în raport cu cei pe care îi are în subordine: *superiorul a fost încîntat de atîta sîrguință*. CAR.; *rutina superiorului e pusă în fața unui obstacol nepreväzut: independența de gîndire a inferiorului*. CĂL.; **maica superioară**, stareță; **ofițer superior**, ofițer cu un rang înalt. // m. călugăr care conduce o mănăstire (catolică); stareț: *eu sînt superiorul schitului*. SAD. [Din lat. ***superior***, fr. ***supérieur***].

superioritáte f. 1. (caracterul, însușirea, starea a) ceea ce (se consideră că) este superior; atitudine (trufașă) a celui care (se crede că) este superior altora: *nu văd cu plăcere venirea unui coleg în profesiunea lor, mai cu seamă cînd îi descoperă vreo superioritate*. GHICA; 2. faptul de a fi superior; autoritate: *superioritate ierarhică*. [Din fr. ***supériorité***].

superîngúst, ~ști, superîngustă, ~e a. (rar) exagerat de îngust. [***Super-*** + ***îngust***].

superlatív, ~i, superlativă, ~e a. care exprimă gradul cel mai înalt al unei calități: *aprecieri superlative*; **la superlativ**, în cel mai înalt grad; extrem: *actorii s-au prezentat la superlativ*; (gram.) **grad superlativ** (și n.), grad de comparație al adjectivelor și al adverbelor, care arată că însușirea exprimată este la un nivel foarte înalt (absolut) sau la nivelul cel mai înalt (relativ de superioritate) sau cel mai scăzut (relativ de inferioritate) în comparație cu altele de aceeași natură. // n. (p. ext.) cuvînt, formulare care exprimă gradul foarte (sau cel mai) înalt al unei calități; calificativ excepțional: *despre stabilitatea acestor tipare se poate vorbi ... în superlative*. BL.; *meritā superlativele din presă*. // adv. (rar) foarte tare, extraordinar: *scrisoarea d-tale ... m-a încîntat superlativ*. CAR. [Din fr. ***superlatif***, lat. ***superlativus***].

superlóng a. invar. (de obicei despre țigări) cu o lungime mai mare decît cea normală (aproximativ 100 mm). [Din engl. ***superlong***].

supermagazín, supermagazine n. magazin (universal) foarte mare, de obicei cu autoservire; supermarket: *în această parte a orașului va apărea un modern supermagazin*. R.LIB. [***Super-*** + ***magazin***; cf. engl. ***supermarket***].

superman, supermeni [supermén] m. supraom. [Din engl., fr. ***superman***].

supermaratón, supermaratoane n. (sport) maraton cu foarte mari dificultăți: *a încheiat unul din cele mai ... dificile supermaratoane*. R.LIB. [***Super-*** + ***maraton***].

supermárket, supermarketuri n. (englezism) supermagazin: *mărfuri ordonate în raioane și galantare de supermarket*. R.L. [Din engl. ***supermarket***].

supermicroscóp, supermicroscoape n. ultramicroscop. [Din fr. ***supermicroscope***].

supernávă, supernave f. navă de tonaj foarte mare. [***Super-*** + ***navă***].

supernóvă, supernove f. stea variabilă, de sute de ori mai strălucitoare decît o nova: *apariția unei supernove este determinată de comprimarea unei stele*. R.L. [Din fr. ***supernova***].

superorticón, superorticoane n. tub electronic videocaptor (traductor imagine-semnal) pentru televiziune, de tipul orticonului, dar la care imaginea este mai întîi captată pe un ortocatod și apoi transportată de un flux de electroni pe mozaic. [Din germ. ***Superorthikon***].

superpetroliér, superpetroliere n. petrolier gigant; supertanc. [***Super-*** + ***petrolier***].

superpozábil, ~i, superpozabilă, ~e a. (rar) care se poate suprapune exact: *figuri superpozabile*. [Din fr. ***superposable***].

superpozíție, superpoziții f. proprietate a unui sistem fizic sau tehnic caracterizat de legi și de relații liniare și omogene, care, pe această bază, permite însumarea acțiunilor exercitate asupra lui, efectul rezultanței tuturor acțiunilor fiind identic cu rezultanta efectelor produse de fiecare acțiune în parte; suprapunerea efectelor. [Din fr. ***superposition***].

superprodúcție, superproducții f. film realizat cu mijloace și efecte de mare spectaculozitate (decor grandios, montare fastuoasă, distribuție prestigioasă etc.); superfilm. [Din fr. ***superproduction***].

superprofít, superprofituri n. profit extrem de mare. [Din fr. ***superprofit***].

superprotéic, ~ci, superproteică, ~ce a. (despre alimente, regimuri alimentare) foarte bogat în proteine. [***Super-*** + ***proteic***].

superpúne, superpún vb. (astăzi rar; tr. și refl.) a (se) suprapune: *se puse să scrie acea scrisoare complicată care, prin trăsături fine și rotunjite, superpunea în două și trei caturi diferitele litere*. FIL.; (fig.) *li s-a superpus ca element de cultură tot veneticul*. EM. [***Super-*** + ***pune***; cf. fr. ***superposer***].

superpús, ~și, superpusă, ~e a. (astăzi rar) suprapus: *acea peșteră se lărgește, formînd bolți înalte și uneori superpuse*. OD.; **clasă** (sau **pătură**)

superpusă, clasă suprapusă: *plîngere contra păturii superpuse*. CĂL. [V. ***superpune***].

superputére, superputeri f. stat care dispune de mari forţe economice, militare etc., avînd preponderenţă în politica internaţională; supraputere. [*Super- + putere;* cf. fr. ***superpuissance***].

superrafinát, ~ţi, superrafinată, ~e a. foarte, extrem de rafinat: *Arhipenko, bărbatul superrafinat, cizelează*. BL. [***Super- + rafinat***].

superrefractár, ~i, superrefractară, ~e a. (despre materiale) care rezistă la temperaturi foarte mari (peste 1700°C); suprarefractar. [***Super- + refractar***].

superrevístă, superreviste f. spectacol de revistă de amploare, la realizarea căruia se folosesc mijloace şi efecte artistice de mare spectaculozitate. [***Super- + revistă***].

superrezisténţ, ~ţi, superrezistentă, ~e a. (despre materiale) cu rezistenţă foarte mare. [***Super- + rezistent***].

supersensíbil, ~i, supersensibilă, ~e a. (despre instrumente, aparate) ultrasensibil. [***Super- + sensibil***].

supershow, supershow-uri [superşóu] n. spectacol de amploare la realizarea căruia se folosesc mijloace şi efecte artistice speciale; superspectacol. [Din engl. ***supershow***].

supersistém, supersisteme n. (lingv.) diasistem. [Din fr. ***supersystème***].

supersónic, ~ci, supersonică, ~ce a. **1.** (despre corpuri sau despre vehicule în mişcare) care are o viteză mai mare decît viteza sunetului; **avion supersonic**, avion cu reacţie construit pentru a efectua zboruri cu viteze mai mari decît viteza sunetului; **2.** superior vitezei sunetului: *viteză supersonică*. [Din fr. ***supersonique***].

superspectácol, superspectacole n. (rar) supershow: *ceremonia – constînd dintr-un superspectacol ... – va avea loc la Euroviziune*. R.LIB. [***Super- + spectacol***].

superstár, superstaruri n. vedetă (de cinema) de primă mărime; supervedetă. [Din engl., fr. ***superstar***].

superstíţie, superstiţii f. **1.** credinţă în spirite bune şi rele, în miracole, semne prevestitoare, lucruri aducătoare de noroc sau de ghinion, vrăji, numere fatidice etc.: *descifram în dragostea şi sufletul Maitreyiei jungla superstiţiilor*. EL.; *bizara superstiţie care mă face să văd în fiecare lucru un semn*. R.L.; **2.** (p. ext.) practică bazată pe o astfel de credinţă; eres; (şi: (înv.) **superstiţiune**). [Din lat. ***superstitio, -onis***, fr. ***superstition***].

superstiţiós, ~şi, superstiţioásă, ~e a. **1.** care crede în superstiţii; stăpînit de superstiţii: *era superstiţioasă tocmai pentru că recunoştea atotputernicia destinului*. GHEŢIE; **2.** izvorît din superstiţii, bazat pe superstiţii; plin de superstiţii: *se răspîndise ... superstiţioasa idee că el ar fi fost în comunicaţie cu spiritele*. FIL. [Din fr. ***superstitieux***].

superstiţiúne f. v. superstiţie.

superstón n. aliaj de bronz cu aluminiu şi cupru, cu foarte bune proprietăţi mecanice, folosit în special în construcţiile navale. [Din engl. ***superstone***].

superstrát, superstraturi n. limbă vorbită de un popor de cuceritori, considerată din punctul de vedere al influenţei pe care o exercită asupra limbii vorbite în regiunile invadate; suprastrat (ex. limba francilor faţă de galo-romană). [Din fr. ***superstrat***].

supertánc, supertancuri n. superpetrolier. [Din engl., fr. ***supertanker***].

supertráuler, supertraulere n. trauler de mare capacitate. [***Super- + trauler***].

supertrăsnet, supertrăsnete n. trăsnet deosebit de violent, foarte rar întîlnit. [***Super- + trăsnet***].

supertrén, supertrenuri n. (rar) tren de mare viteză. [***Super- + tren***].

supertrúst, supertrusturi n. trust cuprinzînd întreprinderi ale unei ramuri de producţie din mai multe ţări; supratrust. [***Super- + trust***].

superunghiulár, ~i, superunghiulară, ~e a. superangular; **obiectiv superunghiular**, obiectiv superangular. [***Super- + unghiular***].

supervedétă, supervedete f. superstar. [Din fr. ***supervedette***].

supervizá, supervizez vb. (tr.) **1.** a vedea un film, un spectacol, a citi un text etc. pentru a constata calităţile acestora şi pentru a confirma ori a infirma viza dată anterior (de altcineva), în vederea achiziţionării, reprezentării, publicării lor; **2.** a controla şi a revizui rezultatele unei activităţi, fără a intra în detaliile elaborării: *Comisia de etimologii supervizează Dicţionarul Academiei*. [Din fr. ***superviser***].

supervizáre, supervizări f. acţiunea de a supraviza şi rezultatul ei. [V. ***supraviza***].

supervizór, supervizoare n. (telec.) ansamblu de programe ale unui monitor. [Din engl. ***supervisor***, fr. ***superviseur***].

supéu, supeuri n. masă care se ia seara tîrziu (după un spectacol): *iarna, la teatru; după aceea, supeu cu lăutari şi chef* GHICA; *după reprezentaţie, avea loc la restaurantul „Calafat" un supeu rece, cu şampanie*. GHEŢIE. [Din fr. ***soupé***].

supiéră, supiere f. castron (mare) de porţelan, de metal inoxidabil etc. în care se aduce supa la masă. [Din fr. ***soupière***].

supiéu, supieuri şi **supiele** n. (rar) baretă (elastică) prinsă de partea de jos a pantalonilor şi trecută pe sub talpă, pentru a ţine pantalonii întinşi: *straiul de astăzi prins în curăle, supiele ... împiedică îndoiturile de şale*. RUSSO. [Din fr. ***sous-pied***].

supín, supine n. (gram.) mod verbal nepersonal, precedat de prepoziţiile „de", „la" etc., avînd aceeaşi formă cu participiul trecut, dar invariabilă: *supinele au devenit substantive în limba română*. [Din lat. ***supinum***].

supinatór, supinatori a. şi m. (muşchi) care permite efectuarea supinaţiei. // n. (pl. **supinatoare**) element ortopedic introdus în încălţămintea persoanelor cu anomalii la picioare. [Din fr. ***supinateur***].

supináţie, supinaţii f. **1.** mişcare de rotaţie pe care mîna şi antebraţul le execută din interior către afară; poziţie a palmei şi a antebraţului rezultată din această mişcare; **2.** răsucire a piciorului în raport cu gamba, astfel încît suprafeţele plantare să devină paralele faţă în faţă. [Din fr. ***supination***].

suplantá, suplantez vb. (livr.; tr.) a face ca cineva să-şi piardă creditul, prestigiul, autoritatea; a submina: *individualitatea etnică a românilor suplantează tot ce întîlneşte în cale şi cîştigă, prin muncă, ţări întregi*. EM. [Din fr. ***supplanter***].

suplantáre, suplantări f. acţiunea de a suplanta şi rezultatul ei; subminare: *o suplantare de ochii lumii*. EM. [V. ***suplanta***].

supleá, supleez vb. (rar; tr.) a suplini. [Din fr. ***suppléer***].

supleánt, ~ţi, supleantă, ~e m., f. şi a. **1.** (judecător) care deţinea prima treaptă în magistratură, încredinţîndu-i-se cauze simple, de mică importanţă; (magistrat) care suplinea pe titular: *un supleant în magistratură primeşte tot aceeaşi leafă*. MAIOR.; **2.** (p. gener.) suplinitor, locţiitor: *un june supleant de profesor*. NEGR.; **membru supleant**, membru al unui organ colegial (de partid sau de stat), cu drept de vot consultativ. [Din fr. ***suppléant***].

supleánţă, supleanţe f. (rar) funcţia supleantului. [Din fr. ***suppléance***].

suplecá, súplec vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) supune: *cu umilit suflet şi cu înfrîntă inimă plecîndu-l şi suplecîndu-l roagă-mă, nu-l lepăda*. CANT. [***Sub-²*** + ***pleca***].

suplemént n. v. supliment.

suplementá vb. v. suplimenta.

suplementár a. v. suplimentar.

supletív, ~i, supletivă, ~e a. **1.** (gram.; despre forme gramaticale) care completează ansamblul formelor flexionare ale unui cuvînt; care provine de la o rădăcină diferită de cea de bază; **2.** (jur.; despre o normă legală) care se aplică în măsura în care părţile nu stabilesc altfel prin actele juridice pe care le încheie; interpretativ, facultativ. [Din fr. ***supplétif***].

supletivísm n. (gram.) calitatea, situaţia de a fi supletiv. [Din fr. ***supplétivisme***].

supléţe f. **1.** însuşirea, starea de a fi suplu, mlădios, graţios; flexibilitate: *îşi păstrase suplеţea trupului*. R.L.; **2.** proprietate a unui corp solid de a putea suferi mari deformaţii nepermanente, prin încovoiere sau prin torsiune, sub acţiunea unor solicitări relativ mici; elasticitate; **3.** (fig.) capacitate, uşurinţă de adaptare; mobilitate: *ideile lor ... se adaptează cu suplеţe la situaţii*. BL. [Din fr. ***souplesse***].

suplicá, suplíc vb. (înv.; intr.) a se ruga de cineva cu umilinţă, cu stăruinţă; (p. ext.) a implora: *privirile cu temere ridică ... şi astfel ea suplică*. FIL. [Din lat., it. ***suplicare***].

suplicánt, ~ţi, suplicantă, ~e a. (înv.) persoană care înaintează, care adresează o suplică; persoană care suplică. [Din lat. ***suplicans, -ntis***, germ. ***Supplikant***].

suplicáre, suplicări f. (înv.) acţiunea de a suplica; (concr.) cerere (scrisă); (p. ext.) implorare. [V. ***suplica***].

suplicăţie, suplicaţii f. (livr.) rugăminte umilă; implorare. [Din fr. ***supplication***, lat. ***suplicatio, -onis***].

suplícă, suplici f. (înv.) cerere, jalbă, plîngere; rugăminte: *să vă fac eu o suplică cu litere latine*. NEGR. [Din fr. ***supplique***, germ. ***Supplik***, it. ***supplica***].

suplíciu, suplicii n. (livr.) **1.** pedeapsă corporală gravă, foarte dureroasă, mortală sau nu, ordonată de justiţie unui condamnat; tortură, chin: *poporul ... se adună în mare mulţime la locul de supliciu*. FIL.; *popoarele civilizate au suprimat suplicиile*; **ultimul supliciu**, pedeapsă cu moartea; execuţie; **2.** (fig.) suferinţă morală, durere sufletească mare; calvar: *viaţa cu Ana ajunsese un supliciu*. VLAH. [Din lat. ***suplicium***, fr. ***supplice***].

suplimént, suplimente n. **1.** ceea ce se adaugă pentru a suplini o lipsă sau pentru a completa, a întregi ceva; adaos: *un supliment de anchetă nu strică*. CAR.; *supliment de salariu*; **2.** ceea ce se adaugă la un tom, la o publicaţie etc., într-o fasciculă separată sau la sfîrşitul acestora, pentru a completa textul ori a suplini lipsurile; *DEX–Supliment; suplimentul de duminică al „Monitorului"*; **3.** tichet de călătorie sau de spectacol eliberat ca anexă la un bilet, prin care se acordă drepturi, avantaje în plus; **4.** (geom.) diferenţa dintre două unghiuri drepte (180°) şi un unghi dat; (şi: (înv.) **suplement**). [Din fr. ***supplemént***, lat. ***supplementum***].

suplimentá, suplimentez vb. (tr.) a adăuga, a completa ceva printr-un supliment; (şi: (înv.) **suplementa**). [Din fr. ***suplémenter***].

suplimentár, ~i, suplimentară, ~e a. care se adaugă, care completează, care întregeşte ceva; care serveşte ca supliment; complementar, subsidiar: *cu creditele suplimentare şi extraordinare, cu împrumuturile ... se economiseşte*. GHICA; *un individ îmi puse cîteva întrebări suplimentare*. PR.; (adv.) *fiecare misiune ţi se plăteşte suplimentar*. R.L.; **ore suplimentare**, ore de muncă efectuată peste program; (geom.) **unghiuri** (sau **arce**) **suplimentare**, unghiuri (sau arce) care formează împreună două unghiuri drepte (180°); (şi: (înv.) **suplementar**). [Din fr. ***supplémentaire***].

suplimentáre, suplimentări f. acţiunea de a suplimenta şi rezultatul ei. [V. ***suplimenta***].

suplimentát, ~ţi, suplimentată, ~e a. (despre fonduri, posturi etc.) completat, întregit cu un supliment; adăugat ca supliment: *fonduri suplimentate*. [V. ***suplimenta***].

suplíni, suplinesc vb. (tr.) **1.** a adăuga ceea ce lipseşte; a completa, a întregi: *noi numai atunci ne putem lipsi de aceste auxiliare străine, cînd vom fi înşii în stare a suplini din propriul nostru fond naţional*. MAIOR.; **2.** a înlocui pe cineva (temporar) într-o funcţie, într-o activitate: *suplinise apoi trei sau patru catedre de la licee de stat sau particulare*. GHEŢIE; **3.** a ţine loc de ceva (în lipsa ...): *traducerile*

pot suplini la un moment dat lipsa unei literaturi originale. [Din it. ***supplire*** (după *plin*)].

suplinînţă, suplininţe f. (rar) **1.** suplinire; **2.** loc de suplinit: *sînt trei suplininţe vacante.* [***Suplini*** + *-inţă*].

suplinire, supliniri f. **1.** acţiunea de a suplini şi rezultatul ei; înlocuire, completare; **2.** înlocuire (temporară) a cuiva într-o funcţie, într-o activitate; funcţia de suplinitor (la o catedră): *profesorul mă chemă la el să vorbim de suplinirea unui coleg al meu.* GAL. [V. ***suplini***].

suplinitór, ~i, suplinitoáre m., f. **1.** (şi a.) (persoană) care înlocuieşte (temporar) pe cineva într-o funcţie, într-o activitate; locţiitor; **2.** (spec.) cadru didactic care nu e titularizat: *este suplinitor la catedrele de muzică, desen, gimnastică.* CAR.; *a preferat să fie suplinitor la un liceu particular.* PETR. [***Suplini*** + *-tor*].

súplu, ~i, suplă, ~e a. **1.** cu talie subţire; subţiratic, zvelt; mlădios: *fete nalte, suple şi elegante.* TEODOR.; **2.** uşor, graţios: *mers suplu;* **3.** elastic, flexibil: *pantofi ... supli.* CĂL.; **4.** moale, fin: *stofă suplă;* **5.** (fig.) uşor adaptabil; maleabil: *spirit suplu.* [Din fr. ***souple***].

supórt, suporturi n. şi (rar) **suporţi** m. **1.** ceea ce susţine, sprijină un obiect; piesă sau dispozitiv care serveşte la susţinerea unui obiect, a unui sistem tehnic etc.; postament, soclu: *colivia ... începu să coboare cu încetineală de-a lungul suporţilor de oţel ai puţului.* GHEŢIE; *eprubete aşezate pe un suport;* **2.** material (pînză, lemn, carton etc.) pe care este executată o pictură; **3.** (fig.) sprijin moral, reazem, ajutor; protecţie: *familia a constituit suportul meu constant;* **4.** (şi **suport de stocare** sau **de memorie**) aparat sau piesă în care este stocată informaţia permanentă într-un calculator electronic. [Din fr. ***support***].

suportá, supórt vb. (tr.) **1.** a nu se revolta împotriva unei acţiuni potrivnice, a unei stări neplăcute exercitate asupra sa; a îndura; a răbda; a suferi: *mulţumit cu puţin, ca să poată suporta viaţa.* IBR.; **2.** a avea tăria de a îndura o suferinţă, un necaz etc.; a pătimi: *unii suportă cu resemnare greutăţile debutului.* VLAH.; **3.** a susţine o greutate, o povară; a rezista la ...: *maşina suportă o tonă;* **4.** a avea sau a lua în sarcina sa o obligaţie bănească: *părinţii suportau cheltuielile şcolarizării;* **5.** a accepta, a permite, a tolera: *sînt obligat să suport interogatoriul dumitale.* TUD.; *nu suporta critica;* **6.** a îngădui: *îi suportă toate mofturile;* **7.** a tolera: *totdeauna am suportat greu căldura.* GHEŢIE; *nu suport mirosul de tutun;* **8.** a considera ca acceptabil; a admite: *nu suporta gîndul unui eşec.* PR.; *nu mai suport această situaţie umilitoare.* [Din fr. ***supporter***, lat. ***supportare***].

suportábil, ~i, suportabilă, ~e a. care poate fi suportat: *cu cît cineva este politic mai luminat, cu atît ... legile sale sînt mai suportabile, mai durabile.* GHICA; *există o sărăcie decentă, suportabilă; dar mizeria şi înjosirea omenească e mai mult decît o plagă.* GHEŢIE. [Din fr. ***supportable***].

suportabilitáte f. însuşirea de a fi suportabil: *lucrurile n-au ajuns încă la limita suportabilităţii.* R.L. [Din engl. ***supportability***].

supórter, ~i, suporteră, ~e m., f. susţinător, simpatizant al unui sportiv, al unei echipe sportive. [Din engl., fr. ***supporter***].

supozá, supozez vb. (înv.; tr.) a presupune: *ştiinţa ... le supozează în virtutea conceptului.* EM. [Din fr. ***supposer***].

supozábil, ~i, supozabilă, ~e a. (înv.) care se poate presupune. [Din fr. ***supposable***].

supozitór, supozitoare n. preparat farmaceutic solid, de formă conică, administrat pe cale anală. [Din fr. ***suppositoire***].

supoziţie, supoziţii f. **1.** presupunere, ipoteză: *ce aparenţă ar fi putut să dea naştere unei asemenea supoziţii?* GHICA; **2.** (log.) enunţ luat ca premisă (ipoteză) pentru întemeierea altor enunţuri; **3.** (log.) capacitate a unui termen de a reprezenta ceva într-o propoziţie; (şi: (înv.) **supoziţiune**). [Din fr. ***supposition***].

supoziţiúne f. v. supoziţie.

supra-[1] element de compunere cu sensul „deasupra", „peste" sau „foarte", „extrem de ...", „excesiv" ori „mai presus de ...". [Din lat. ***supra***, fr. ***supra-***].

súpra[2] adv. **1.** (înv.) deasupra: *au înălţat capul mieu supra vrăjmaşilor miei.* DOS.; **2.** (mat.) indică situarea numărătorului deasupra numitorului: *trei supra patru;* **3.** (în notaţia bibliografică) deasupra, mai sus, mai înainte. [Din lat. ***supra***].

supraabundánţă f. v. supraabundenţă.

supraabundént, ~ţi, supraabundentă, ~e a. foarte abundent, deosebit de abundent; pletoric. [***Supra-***[1] + ***abundent***; cf. fr. ***surabondant***].

supraabundénţă, supraabundenţe f. abundenţă foarte mare, neobişnuită; belşug mare: *supraabundenţă de provizii;* (şi: (înv.) **supraabundanţă**). [***Supra-***[1] + ***abundenţă***; cf. fr. ***surabondance***].

supraacút, ~ţi, supraacută, ~e a. (rar; despre boli) cu evoluţie rapidă. [***Supra-***[1] + *-acut*].

supraadăugá, supraadáug vb. (rar; tr.) a adăuga ceva peste altceva; a adăuga încă o dată: *orice operă este supraadăugată naturii.* VIANU. [***Supra-***[1] + ***adăuga***; cf. fr. ***surajouter***].

supraadăugáre, supraadăugări f. (rar) acţiunea de a supraadăuga şi rezultatul ei. [V. ***supraadăuga***].

supraadăugát, ~ţi, supraadăugată, ~e a. (rar) adăugat peste altceva. [V. ***supraadăuga***].

supraaglomerá, supraaglomerez vb. (tr. şi refl.) a (se) aglomera peste măsură: *de sărbători magazinele se supraaglomerează.* [***Supra-***[1] + ***aglomera***].

supraaglomeráre, supraaglomerări f. acţiunea de a (se) supraaglomera şi rezultatul ei; aglomerare (prea) mare; supraaglomeraţie. [V. ***supraaglomera***].

supraaglomerát, ~ţi, supraaglomerată, ~e a. aglomerat peste măsură, foarte aglomerat: *după cum era de aşteptat, fundul mării e supraaglomerat.* SOR.; *marile oraşe supraaglomerate sînt foarte poluate.* [V. ***supraaglomera***].

supraaglomeráţie, supraaglomeraţii f. supraaglomerare. [***Supra-***[1] + ***aglomeraţie***].

supraalbí, supraalbesc vb. (rar; tr. fact.) a face să devină de un alb strălucitor: *supraalbim rufele.* [***Supra-***[1] + ***albi***].

supraalbíre, supraalbiri f. (rar) acţiunea de a supraalbi şi rezultatul ei: *supraalbirea se face cu apă oxigenată.* [V. ***supraalbi***].

supraalbít, ~ţi, supraalbită, ~e a. (rar; despre materiale textile) care a devenit de un alb strălucitor în urma operaţiei de supraalbire. [V. ***supraalbi***].

supraalimentá, supraalimentez vb. (refl. şi tr.) a (se) alimenta cu o cantitate de hrană mai mare şi mai consistentă decît cea normală; a (se) supune unui regim de supraalimentaţie; a (se) supranutri: *mama mă supraalimenta.* BL. [***Supra-***[1] + ***alimenta***; cf. fr. ***suralimenter***].

supraalimentáre, supraalimentări f. **1.** acţiunea de a (se) supraalimenta şi rezultatul ei; supraalimentaţie; **2.** (tehn.) alimentare cu o încărcătură suplimentară a unui motor cu ardere internă pentru asigurarea puterii necesare la funcţionarea în aer rarefiat (la altitudine) sau cînd turaţiile sînt foarte mari. [V. ***supraalimenta***].

supraalimentát, ~ţi, supraalimentată, ~e a. căruia i s-a dat sau care a consumat o cantitate de hrană mai mare şi mai consistentă decît cea normală; supranutrit. [V. ***supraalimenta***].

supraalimentáţie, supraalimentaţii f. alimentaţie mai bogată şi mai consistentă decît cea normală, utilizată în tratamentul unor boli şi contraindicată în alte boli; supraalimentare, supranutriţie: *păcatul lui constă într-o supraalimentaţie excesivă şi în căutarea unui confort.* CĂL.; *supraalimentaţia a devenit un factor de risc major pentru numeroase afecţiuni.* R.LIB. [***Supra-***[1] + ***alimentaţie***; cf. fr. ***suralimentation***].

supraantrená, supraantrenez vb. (tr. şi refl.) a (se) antrena exagerat de mult. [***Supra-***[1] + ***antrena***].

supraantrenamént n. antrenament foarte dur, excesiv al unui sportiv, care riscă să aibă efecte nefaste asupra condiţiei fizice, asupra sănătăţii. [***Supra-***[1] + ***antrenament***; cf. fr. ***surentrainement***].

supraapreciá, supraapreciez vb. (tr. şi refl.) a(-şi) atribui o valoare, o calitate etc. pe care nu o are; a (se) aprecia mai mult decît merită; a (se) supraestima: *mereu ţi-ai supraapreciat colaboratorii.* [***Supra-***[1] + ***aprecia***; cf. fr. ***surestimer***].

supraapreciére, supraaprecieri f. acţiunea de a (se) supraaprecia şi rezultatul ei; supraestimare: *supraaprecierea de care s-a bucurat i-a dăunat finalmente.* [V. ***supraaprecia***].

supraarbítru, supraarbitri m. superarbitru. [***Supra-***[1] + ***arbitru***; cf. ***surarbitre***].

suprabugetár, ~i, suprabugetară, ~e a. care nu este prevăzut în (sau nu este plătit din) buget; extrabugetar: *un individ ... cu înfăţişare neînsemnată de copist suprabugetar.* C.PETR.; *cheltuieli suprabugetare.* [***Supra-***[1] + ***bugetar***].

supracalificát, ~ţi, supracalificată, ~e a. cu o calificare superioară celei obişnuite. [***Supra-***[1] + ***calificat***].

supraclásă, supraclase f. (biol.) categorie sistematică superioară clasei şi inferioară încrengăturii. [***Supra-***[1] + ***clasă***; cf. fr. ***surclasse***].

supracomprimáre f. (tehn.) mărire a presiunii finale de compresiune în cilindrii unui motor cu ardere internă, pentru a-i spori puterea. [***Supra-***[1] + ***comprimare***; cf. fr. ***surcompression***].

supraconceptuál, ~i, supraconceptuală, ~e a. (rar) mai presus de concept; care depăşeşte conceptul. [***Supra-***[1] + ***conceptual***].

supraconductibilitáte f. anulare a rezistenţei electrice a anumitor materiale răcite la temperaturi foarte joase, însoţită şi de alte manifestări specifice; supraconducţie. [Din fr. ***supraconductibilité***].

supraconductív, ~i supraconductivă, ~e a. care ţine de supraconductibilitate, referitor la supraconductibilitate. [***Supra-***[1] + ***conductiv***].

supraconductór, ~i, supraconductoáre a. şi m. (material) care prezintă supraconductibilitate, care a fost adus în această stare. [Din fr. ***supraconducteur***].

supracondúcţie, supraconducţii f. (fiz.) supraconductibilitate. [Din fr. ***supraconduction***].

supraconfórt n. (rar) superconfort. [***Supra-***[1] + ***confort***].

supraconsolidá, supraconsolidez vb. (refl.; despre pământ) a se îndesa tare, prin sedimentare, sub presiuni litostatice mari. [***Supra-***[1] + ***consolida***].

supraconsolidáre, supraconsolidări f. acţiunea de a se supraconsolida şi rezultatul ei; stare a unui pământ supraconsolidat. [V. ***supraconsolida***].

supraconsolidát, ~ţi, supraconsolidată, ~e a. (despre pământ) îndesat tare şi cu porozitate mai mică decît cea normală, datorită sedimentării sub presiuni litostatice mari. [V. ***supraconsolida***].

supraconsúm n. consum exagerat (de medicamente). [***Supra-***[1] + ***consum***; cf. fr. ***surconsommation***].

supracopértă, supracoperte f. copertă suplimentară tipărită din hîrtie mai groasă, din material plastic etc., care îmbracă coperta unei cărţi, a unui album etc., în scopul protejării şi al prezentării grafice mai atrăgătoare; anvelopă. [***Supra-***[1] + ***copertă***].

supracótă, supracote f. cotă suplimentară (de bani, produse etc.) care revine cuiva sau care este datorată de cineva. [***Supra-***[1] + ***cotă***].

supracurént, supracurente n. curent electric de intensitate mai mare decît cea prevăzută pentru un anumit circuit, a cărui apariţie este dăunătoare pentru siguranţa în funcţionare a circuitului respectiv. [***Supra-***[1] + ***curent***].

supradevelopă, supradevelopez vb. (tr.) a ţine prea mult timp în developator un material fotografic. [***Supra-***[1] + ***developa***; cf. fr. ***surdévelopper***].

supradevelopáre, supradevelopări f. acţiunea de a supradevelopa şi rezultatul ei. [V. *supradevelopa*].

supradevelopát, ~ţi, supradevelopată, ~e a. (despre materiale fotografice) care a fost ţinut prea mult timp în developator. [V. *supradevelopa*].

supradialectál, ~i, supradialectală, ~e a. (despre norme lingvistice) constituit la un nivel superior dialectelor, deasupra dialectelor: *normele supradialectale ale limbii comune.* [*Supra-*[1] *+ dialectal*].

supradimensioná, supradimensionez vb. (tr.) **1.** a dimensiona peste cote obişnuite; **2.** (fig.) a prezenta în mod exagerat mărimea, valoarea, importanţa reală a lucrurilor: *nu-i supradimensionaţi contribuţia la reuşita lucrării!* [*Supra-*[1] *+ dimensiona*; cf. fr. *surdimensionner*].

supradimensionáre, supradimensionări f. acţiunea de a supradimensiona şi rezultatul ei: *supradimensionarea unor construcţii.* [V. *supradimensiona*].

supradimensionát, ~ţi, supradimensionată, ~e a. **1.** cu dimensiuni mai mari decît este normal, decît cele rezultate prin calcul: *piese supradimensionate*; **2.** (fig.) care a fost considerat, prezentat mai important, mai valoros decît este. [V. *supradimensiona*].

supradividénd, supradividende n. dividend suplimentar ce se acordă acţionarilor, ca urmare a unor rezultate excepţionale obţinute de firmă. [*Supra-*[1] *+ dividend*].

supradominántă, supradominante f. (muz.) **1.** treapta a şasea a modurilor major şi minor, situată la o sextă superioară faţă de tonică şi la o secundă superioară faţă de dominantă; **2.** acord compus pe această treaptă. [*Supra-*[1] *+ dominantă*].

supradotáre f. (rar) capacitate intelectuală, aptitudine etc. ieşită din comun, excepţională. [*Supra-*[1] *+ dotare*].

supradotát, ~ţi, supradotată, ~e a. cu calităţi intelectuale, cu aptitudini etc. ieşite din comun, excepţionale: *copil supradotat.* [*Supra-*[1] *+ dotat*; cf. fr. *surdoué*].

supradozáj, supradozaje n. supradoză. [*Supra-*[1] *+ dozaj*; cf. fr. *surdosage*].

supradóză, supradoze f. doză exagerată dintr-un medicament, dintr-un drog (cu efecte toxice); supradozaj: *supradoză de droguri.* [*Supra-*[1] *+ doză*; cf. fr. *surdose*].

supraefórt, supraeforturi n. efort mai mare decît cel care se poate depune în condiţii normale: *va putea oare cineva aprecia supraefortul nostru?* [*Supra-*[1] *+ efort*].

supraelástic, ~ci, supraelastică, ~ce a. (despre fibre sintetice, ţesături etc.) cu elasticitate şi flexibilitate foarte mare: (subst.) *pantaloni din supraelastic.* [*Supra-*[1] *+ elastic*].

supraestimá, supraestimez vb. (tr. şi refl.) a (se) supraaprecia: *nu poate să-şi înăbuşe jena ... cînd îi supraestimez calităţile.* IBR.; *v-aţi supraestimat inteligenţa, caraghioşilor!* [*Supra-*[1] *+ estima*; cf. fr. *surestimer*].

supraestimáre, supraestimări f. acţiunea de a (se) supraestima şi rezultatul ei; supraapreciere. [V. *supraestima*].

supraetajá, supraetajez vb. (tr.) a adăuga ulterior unul sau mai multe etaje la o construcţie mai veche. [*Supra-*[1] *+ etaja*; cf. fr. *surédifier*].

supraetajáre, supraetajări f. acţiunea de a supraetaja şi rezultatul ei: *s-a trecut la supraetajarea blocurilor din „Drumul Taberei".* [V. *supraetaja*].

supraetaját, ~ţi, supraetajată, ~e a. (despre construcţii) peste care s-a adăugat unul sau mai multe etaje, ulterior construirii iniţiale. [V. *supraetaja*].

supraéu, supraeuri n. parte a personalităţii considerată ca cenzor al întregului comportament social al individului: *supraeul îi vegehază conduita.* [*Supra-*[1] *+ eu*; cf. fr. *sur-moi*].

supraevaluá, supraevaluez vb. (tr. şi refl.) a (se) aprecia peste valoarea reală; (p. ext.) a (se) supraaprecia, a (se) supraestima: *mai tîrziu am înţeles că supraevaluasem anumite inteligenţe.* PETR.; *mereu te-ai supraevaluat.* [*Supra-*[1] *+ evalua*; cf. fr. *surévaluer*].

supraevaluáre, supraevaluări f. acţiunea de a (se) supraevalua şi rezultatul ei. [V. *supraevalua*].

supraexcitá, supraexcít vb. (rar; tr.) a excita (un organ, un ţesut etc.) foarte tare; (p.ext.) a surescita. [*Supra-*[1] *+ excita*; cf. fr. *surexciter*].

supraexcitáre f. (rar) acţiunea de a supraexcita şi rezultatul ei; (p.ext.) surescitare: *în anumite condiţiuni de supraexcitare nervoasă, un curent de vibraţiuni porneşte de la om la obiect.* MACED. [V. *supraexcita*].

supraexcitát, ~ţi, supraexcitată, ~e a. excitat foarte tare; (p.ext.) surescitat. [V. *supraexcita*].

supraexcitáţie f. (fiziol.) creştere a excitaţiei dintr-un ţesut sau dintr-un organ care depăşeşte ritmul funcţional normal, datorită acţiunii unui stimul puternic sau a reactivităţii mărite a ţesutului sau organului respectiv. [*Supra-*[1] *+ excitaţie*; cf. fr. *surexcitation*].

supraexploatáre, supraexploatări f. exploatare exagerată, cruntă. [*Supra-*[1] *+ exploatare*; cf. fr. *surexploitation*].

supraexpúne, supraexpún vb. (tr.) a expune prea mult un material fotografic. [*Supra-*[1] *+ expune*; cf. fr. *surexposer*].

supraexpúnere, supraexpuneri f. expunere îndelungată la lumină a materialelor fotosensibile, cu reducerea corespunzătoare a intensităţii iluminării, în scopul obţinerii anumitor efecte artistice sau tehnice. [*Supra-*[1] *+ expunere*; cf. fr. *surexposition*].

supraexpús, ~şi, supraexpusă, ~e a. (despre materiale fotografice) supus unei supraexpuneri. [V. *supraexpune*].

suprafaţá, suprafaţez vb. (tehn.; tr.) **1.** a acoperi suprafaţa unei piese, a unei construcţii etc. cu un strat superficial, în scop util sau decorativ; **2.** a netezi, a finisa o îmbrăcăminte rutieră. [De la *suprafaţă*; cf. fr. *surfacer*].

suprafaţáre, suprafaţări f. acţiunea de a suprafaţa şi rezultatul ei: *suprafaţarea serveşte la protejarea materialelor.* [V. *suprafaţa*].

suprafaţát, ~ţi, suprafaţată, ~e a. **1.** (tehn.; despre piese, construcţii etc.) acoperit cu un strat superficial; **2.** (despre îmbrăcăminte rutieră) netezit, finisat: *şosea suprafaţată.* [V. *suprafaţa*].

suprafáţă, suprafeţe f. **1.** întindere delimitată (de teren, de pădure etc.) considerată sub raportul lungimii şi lăţimii (şi măsurată în unităţi la pătrat); cuprins, teritoriu: *fiecare din voi moşteneşte mai puţin decît suprafaţa prevăzută pentru expropriere.* GHEŢIE; **2.** partea exterioară a unui lucru; faţă, surfaţă: *am împlut suprafaţa pereţilor cu ornamente.* EM.; (fig.) *atingerea cu Apusul aşternea doar o poleială ... de cultură la suprafaţa vieţii noastre.* VLAH.; **a ieşi (sau a scoate) la suprafaţă**, a reuşi să depăşească o situaţie grea, o încurcătură etc.: *nu ştiu dacă oraşul scufundat va ieşi la suprafaţă în lumina lui de odinioară.* SAD.; **3.** (fig.) aspect aparent; aparenţă: *îl interesa suprafaţa pitorească a lucrurilor.* VIANU; **la suprafaţă**, fără a pătrunde în esenţa lucrurilor; în mod superficial: *cercetările rămîn la suprafaţă;* **de suprafaţă**, care nu are profunzime; superficial; **4.** (fig.) garanţii pe care le oferă cineva; credit recunoscut; avere, posibilităţi, resurse: *era cuprins de sfiiciune cînd vorbea de-a dreptul cu personalităţile cu oarecare suprafaţă.* PETR.; **5.** (mat.) spaţiu topologic care local este echivalent cu planul; **suprafaţă de rotaţie**, suprafaţă obţinută prin rotirea unei curbe plane în jurul unei drepte din planul curbei; **suprafaţă de undă**, loc geometric al punctelor din spaţiu în care, la un anumit moment, o undă are aceeaşi fază. [*Supra-*[1] *+ faţă*; cf. lat. *superficies*, fr. *surface*].

suprafín, ~i, suprafină, ~e a. extrafin, superfin. [*Supra-*[1] *+ fin*; cf. fr. *superfin*].

suprafirésc, ~şti, suprafireáscă, ~eşti a. (rar) supranatural, nefiresc; nepămîntean: *un fluture de o frumuseţe suprafirească.* CĂRT. // n. supranatural: *am simţit ... această minune umană: contactul cu suprafirescul prin atingere, prin ochi, prin carne.* EL. [*Supra-*[1] *+ firesc*].

suprafluíd, ~zi, suprafluidă, ~e a. (despre heliu) în stare de suprafluiditate. [*Supra-*[1] *+ fluid*; cf. fr. *surfluide*].

suprafluiditáte f. ansamblu de proprietăţi ale heliului lichid răcit la temperaturi foarte joase şi la presiuni sub 25 de atmosfere. [*Supra-*[1] *+ fluiditate*; cf. fr. *surfluidité*].

suprafortăreáţă, suprafortăreţe f. suprafortăreaţă **zburătoare**, superfortăreaţă zburătoare. [*Supra-*[1] *+ fortăreaţă*; cf. fr. *superforteresse*].

suprafuziúne, suprafiziuni f. rămînere în stare lichidă a unei substanţe, deşi a fost adusă la o temperatură inferioară celei de solidificare; supratopire. [*Supra-*[1] *+ fuziune*; cf. fr. *surfusion*].

supragenerátor, suprageneratoare n. generator cu randament superior. [*Supra-*[1] *+ generator*; cf. fr. *surgénérateur*].

supraglótic, ~ci, supraglotică, ~ce a. situat deasupra glotei. [*Supra-*[1] *+ glotic*].

suprahepátic, ~ci, suprahepatică, ~ce a. situat deasupra ficatului: *vene suprahepatice.* [*Supra-*[1] *+ hepatic*].

supraiacént, ~ţi, supraiacentă, ~e a. plasat, aflat deasupra. [Cf. *subiacent*].

supraimpresionát, ~ţi, supraimpresionată, ~e a. supus procedeului de supraimpresiune. [*Supra-*[1] *+ impresionat*].

supraimpresiúne, supraimpresiuni f. procedeu de trucaj cinematografic constînd din înregistrarea pe aceeaşi peliculă a mai multor imagini suprapuse filmate separat. [*Supra-*[1] *+ impresiune*; cf. fr. *surimpression*].

supraimprimá, supraimprím vb. (rar; tr.) a imprima peste ceva deja imprimat. [*Supra-*[1] *+ imprima*; cf. fr. *surimprimer*].

supraimprimáre, supraimprimări f. (rar) acţiunea de a supraimprima. [V. *supraimprima*].

supraimpúnere, supraimpuneri f. fenomen prin care un rîu continuă să-şi adîncească valea şi în roci dure (după ce a erodat rocile moi aflate deasupra); epigeneză. [*Supra-*[1] *+ impunere*].

supraindividuál, ~i, supraindividuală, ~e a. (rar) mai presus de individual; care nu depinde de individ: *lume supraindividuală;* (fig.) *unei atari valori îi corespunde ... în artă stilizarea supraindividuală.* BL. [*Supra-*[1] *+ individual*].

suprainfécţie, suprainfecţii f. superinfecţie. [*Supra-*[1] *+ infecţie*; cf. fr. *surinfection,* engl. *super-infection*].

supraintendénţă, supraintendenţe f. serviciu superior intendenţei. [*Super-*[1] *+ intendenţă*].

supraintitulá, supraintitulez vb. (rar; tr.) a supranumi. [*Supra-*[1] *+ intitula*].

supraînălţá, supraînálţ vb. (tr.) a ridica nivelul unui drum, al unei căi ferate, al apelor unui lac de acumulare etc. [*Supra-*[1] *+ înălţa*; cf. fr. *surélever*].

supraînălţáre, supraînălţări f. **1.** acţiunea de a supraînălţa; amenajare a unei şosele, a unei căi ferate, astfel încît să se asigure în curbe stabilitatea vehiculelor, prin compensarea forţei centrifuge care se exercită asupra acestora; **2.** diferenţă de nivel între cele două margini ale unei şosele, ale unei căi ferate într-o curbă; **3.** mărire a săgeţii unui arc de boltă prin aşezarea capetelor arcului deasupra nivelului zidurilor de sprijin. [V. *supraînălţa*].

supraînălţát, ~ţi, supraînălţată, ~e a. **1.** care a suferit o operaţie de supraînălţare: *şosea supraînălţată;* **2.** (rar) supraetajat: *foişorul era solemn şi stîngaci, părea o baracă de scînduri supraînălţată.* CĂRT. [V. *supraînălţa*].

supraîncălzí, supraîncălzesc vb. (tr.) **1.** a încălzi ceva peste limita obişnuită: *locuiam într-un*

apartament supraîncălzit de soarele care încingea acoperişul blocului; **2.** (fiz.) a încălzi un lichid sub presiune sau vapori la o temperatură mai înaltă decît temperatura normală de fierbere, respectiv, temperatura de saturaţie a acestora; **3.** (fiz.) a încălzi un metal sau un aliaj la o temperatură la care se formează o structură cristalină nouă; **4.** încălzire suplimentară a aburului saturat la o temperatură mai înaltă decît aceea de fierbere, înainte de a fi utilizat într-un motor cu abur; **5.** încălzire accidentală a oţelurilor la o temperatură prea înaltă într-un tratament termic. [*Supra-*[1] *+ încălzi*; cf. fr. *surchauffer*].

supraîncălzíre, supraîncălzíri f. acţiunea de a supraîncălzi şi rezultatul ei. [V. *supraîncălzi*].

supraîncălzít, ~ţi, supraîncălzită, ~e a. **1.** încălzit peste limita obişnuită: *încăpere supraîncălzită*; **2.** (fiz.; despre lichide sau vapori) încălzit la o temperatură mai înaltă decît temperatura normală de fierbere, respectiv temperatura de saturaţie a acestora; **3.** (fiz.; despre metale sau aliaje) încălzit la temperatura la care structura cristalină se modifică. [V. *supraîncălzi*].

supraîncălzitór, supraîncălzitoáre n. dispozitiv al unui cazan de abur, în care vaporii produşi sînt încălziţi la o temperatură mai înaltă decît cea de saturaţie. [*Supraîncălzi* + *-tor*].

supraîncărcă, supraîncárc vb. (tr.) **1.** a încărca peste măsură: *respira ... aerul greu şi acru al odăii supraîncărcate de trupuri omeneşti vii.* ST.; **2.** a împovăra pe cineva cu o muncă exagerată: *elevii erau supraîncărcaţi cu materii inutile.* [*Supra-*[1] *+ încărca*; cf. fr. *surcharger*].

supraîncărcáre, supraîncărcări f. acţiunea de a supraîncărca şi rezultatul ei: *accidente produse din cauza supraîncărcării vehiculelor.* [V. *supraîncărca*].

supraîncărcát, ~ţi, supraîncărcată, ~e a. încărcat peste măsură; arhiplin: *mă urc într-un autobuz hodorogit şi supraîncărcat.* PR. [V. *supraîncărca*].

supraîncordáre, supraîncordări f. (rar) concentrare intelectuală, nervoasă etc. foarte mare; încordare peste limita obişnuită: (fig.) *supraîncordarea melodramatică a tonului.* VIANU. [*Supra-*[1] *+ încordare*].

supraîncordát, ~ţi, supraîncordată, ~e a. (rar) foarte, excesiv de încordat: (fig.) *situaţia este supraîncordată.* GAL. [*Supra-*[1] *+ încordat*].

supraînsămînţá, supraînsămînţez vb. (rar; tr.) a însămînţa în exces. [*Supra-*[1] *+ însămînţa*; cf. fr. *sursemer*].

supraînsămînţáre, supraînsămînţări f. acţiunea de a supraînsămînţa; însămînţare suplimentară. [V. *supraînsămînţa*].

supralărgíre, supralărgiri f. lărgire a ecartamentului unei linii de cale ferată sau a părţii carosabile a unui drum în porţiunea curbelor. [*Supra-*[1] *+ lărgire*; cf. fr. *surlargeur*].

supralicită, supralicitez vb. **1.** (intr.) a oferi la o licitaţie un preţ mai mare decît preţul oferit anterior de altcineva; a mări oferta: *dacă ştiam noi, supralicitam la nemurire, pînă luam casa.* CĂL.; **2.** (fig.; tr.) a exagera în aprecierea unui fapt, în folosirea unui procedeu etc.: *au fost supralicitate meritele lucrării.* [*Supra-*[1] *+ licita*; cf. fr. *surenchérir*].

supralicitáre, supralicitări f. **1.** acţiunea de a supralicita şi rezultatul ei; supralicitaţie; **2.** (fig.) exagerare în aprecierea unui fapt, în folosirea unui procedeu etc.: *mă ispitea grozav spectacolul acela de încordare nervoasă şi de supralicitare a hazardului.* R.L. [V. *supralicita*].

supralicitatór, ~i, supralicitatoáre m., f. persoană care supralicitează. [*Supralicita* + *-tor*].

supralicitáţie, supralicitaţii f. **1.** licitaţie suplimentară în vederea obţinerii unui preţ mai mare decît cel la care s-a adjudecat bunul cu ocazia licitaţiei iniţiale; **2.** (fig.) exagerare în aprecierea unui fapt, în folosirea unui procedeu etc.; supralicitare: *toată inimitabila savoare a naraţiunii stă în supralicitaţia de texte cuvioase.* CĂL. [*Supra-*[1] *+ licitaţie*; cf. fr. *surenchère*].

supraliminár, ~i, supraliminară, ~e a. (rar) care este deasupra pragului de excitabilitate. [Din fr. *supraliminaire*].

supraluciditáte f. (rar) luciditate extremă. [*Supra-*[1] *+ luciditate*].

supralúme, supralumi f. (rar) lume imaginată în afara lumii reale: *există indivizi care au anumite vise, un fel de realitate transfiguratǎ; ca viziunea unei supralumi.* PETR. [*Supra-*[1] *+ lume*].

supralumésc, ~şti, supralumească, ~eşti a. (rar) care aparţine, care este caracteristic supralumii, referitor la supralume: *odăjdiile ortodoxe sînt numai mîngîiere, alinare, supralumească sugestie.* STĂNIL. [*Supralume* + *-esc*].

supralumínă, supralumini f. (rar) oberliht. [*Supra-*[1] *+ lumină*].

supramaturáţie, supramaturaţii f. stadiu al seminţelor şi fructelor după ce au atins faza maturităţii fiziologice. [*Supra-*[1] *+ maturaţie*; cf. fr. *surmaturation*].

supramíd s. fibră textilă fabricată din răşini sintetice poliamidice. [*Supra-*[1] *+ -amid*].

supramodulăţie, supramodulaţii f. (telec.) înregistrare a unor unde electrice de audiofrecvenţă cu valori mai mari decît cele permise. [*Supra-*[1] *+ modulaţie*; cf. fr. *surmodulation*].

supramonopól, supramonopoluri n. monopol internaţional. [*Supra-*[1] *+ monopol*].

supramúncă f. muncă prestată peste munca necesară, prin care se creează plusprodusul. [*Supra-*[1] *+ muncă*; cf. fr. *surtravail*].

supranaturál, ~i, supranaturală, ~e a. **1.** care este mai presus de forţele şi de legile naturii; suprafiresc: *fenomen supranatural*; **2.** care nu poate fi cunoscut, explicat prin raţiune, ci prin credinţă; miraculos: *adevăruri supranaturale*; **3.** miraculos, fantastic, surnatural; divin: *părea o fiinţă supranaturală*; **4.** (fig.) ieşit din comun; excepţional, extraordinar: *Paganini este un geniu supranatural.* FIL. // n. ceea ce este mai presus de legile naturii; suprafiresc: *crezi în supranatural?* AG. [*Supra-*[1] *+ natural*; cf. fr. *surnaturel*].

supranaturalísm n. credinţă în supranatural; concepţie potrivit căreia ar exista fapte, forţe etc. supranaturale. [*Supra-*[1] *+ naturalism*; cf. fr. *surnaturalisme*].

supranaturalitáte f. (rar) însuşirea a ceea ce este supranatural: *supranaturalitatea accidentului e simbolizată în călăreţul satanic.* CĂL. [*Supra-*[1] *+ naturalitate*].

supranaţionál, ~i, supranaţională, ~e a. (rar) care depăşeşte sfera, caracteristicile, interesul naţional. [*Supra-*[1] *+ naţional*].

supranormatív, ~i, supranormativă, ~e a. care este peste normă, care depăşeşte prevederile normative; **stoc supranormativ**, cantitate de materii prime, materiale etc. care depăşeşte limita prevăzută în normativele de aprovizionare sau consum: *nu înţelesei ce era cu aceste stocuri supranormative.* PR. [*Supra-*[1] *+ normativ*].

supranúme, supranume n. nume adăugat la numele propriu al unei persoane; cognomen; (p. ext.) poreclă: *acum nu aştepta decît rangul de vtori-vistier ... şi supranumele de „buclucci boier".* FIL. [*Supra-*[1] *+ nume*; cf. fr. *surnom*].

supranumerár, ~i, supranumerară, ~e a. **1.** care este peste numărul prevăzut, fixat sau necesar: *pledau patru celebrităţi penale ...; debutantul Dănuţ era supranumerar.* TEODOR.; **2.** (înv.) care nu este încă titularizat: *amploaiat supranumerar.* [*Supra-*[1] *+ numerar*; cf. fr. *surnuméraire*].

supranumí, supranumesc vb. (tr.) a da, a atribui cuiva sau la ceva un supranume; a supraintitula; (p. ext.) a porecli: *o supranumisem ... Diana de gheaţă artificială.* VOIC. [*Supra-*[1] *+ numi*; cf. fr. *surnommer*].

supranumít, ~ţi, supranumită, ~e a. care a primit un supranume. [V. *supranumi*].

supranutrí, supranutresc vb. (rar; tr. şi refl.) a (se) supraalimenta. [*Supra-*[1] *+ nutri*].

supranutrít, ~ţi, supranutrită, ~e a. supraalimentat: *faţiunea de la putere, supranutrită, este incapabilă a mai ţine piept torentului popular, adică faţiunii răzbite de foame.* CAR. [*Supra-*[1] *+ nutrit*; cf. fr. *surnourri*].

supranutríţie f. supraalimentaţie. [*Supra-*[1] *+ nutriţie*].

supraofértă, supraoferte f. ofertă mai avantajoasă, făcută după încheierea unei licitaţii. [*Supra-*[1] *+ ofertă*; cf. fr. *suroffre*].

supraóm, supraoameni m. **1.** tip superior de om, care, în filozofia lui Nietzsche, ar urma să apară, înzestrat cu o individualitate puternică şi eliberat de constrîngerile moralei; *concepţia biologică a lui Nietzsche despre supraom, ca o posibilitate evolutivă viitoare, a fost prea grăbit clădită.* BL.; **2.** om înzestrat cu calităţi excepţionale, care realizează lucruri mai presus de puterile omeneşti; superman: *picturile par zămislite de un supraom.* R.L. [*Supra-*[1] *+ om*; cf. germ. *Übermensch*, fr. *surhomme*].

supraomenésc, ~şti, supraomeneáscă, ~eşti a. care întrece puterile omeneşti, care este mai presus de firea omenească; suprauman: *drumul pe care mi l-am ales ... cere din partea oricui sforţări mari, uneori supraomeneşti.* GHEŢIE. [*Supra-*[1] *+ omenesc*; cf. fr. *surhumain*].

supraorbitál, ~i, supraorbitală, ~e a. situat deasupra orbitei ochiului. [*Supra-*[1] *+ orbital*].

supraordináre f. (log.) cuprindere în sfera unei noţiuni a altor noţiuni cu sfera mai mică; supraordinaţie. [*Supra-*[1] *+ ordinare*].

supraordinát a. v. supraordonat.

supraordináţie, supraordinaţii f. (rar) supraordinare. [*Supra-*[1] *+ ordinaţie*].

supraordonă, supraordonez vb. (tr. şi refl.) a (se) ordona deasupra unui reper: [nivelele] *pot să se subordoneze unei ierarhii.* R.L. [*Supra-*[1] *+ ordona*].

supraordonát, ~ţi, supraordonată, ~e a. care ocupă un loc superior într-o clasificare, într-o ierarhie; **fracţie supraordonată**, fracţie ordinară mai mare decît un întreg; **propoziţie supraordonată**, propoziţie regentă; (log.) **noţiune supraordonată**, noţiune care cuprinde în sfera ei alte noţiuni cu sfera mai mică; (şi: (înv.) **supraordinat**). [*Supra-*[1] *+ ordonat*].

suprapământésc, ~şti, suprapământeáscă, ~eşti a. care (pare că) depăşeşte limitele a ceea ce este pământesc; (ca) în altă lume: *iconostasul cu icoane înalte şi palide de sfinţi şi îngeri de-o frumuseţe suprapământească.* EM. [*Supra-*[1] *+ pământesc*].

suprapoluát, ~ţi, suprapoluată, ~e a. (despre oraşe, regiuni etc.) foarte poluat. [*Supra-*[1] *+ poluat*].

supraponderabilitáte f. (fiz.) stare a unui corp de a avea o greutate mai mare ca urmare a unei forţe gravitaţionale sporite. [*Supra-*[1] *+ ponderabilitate*].

supraponderál, ~i, supraponderală, ~e a. cu greutate peste media normală: *om supraponderal.* [*Supra-*[1] *+ ponderal*].

suprapopulá, suprapopulez vb. (refl.; despre oraşe, ţări etc.) a-şi spori populaţia peste limitele normale; a se aglomera. [*Supra-*[1] *+ popula*; cf. fr. *surpeupler*].

suprapopuláre, suprapopulări f. faptul de a se suprapopula şi rezultatul său; aglomerare. [V. *suprapopula*].

suprapopulát, ~ţi, suprapopulată, ~e a. (despre oraşe, ţări etc.) cu populaţie excedentară; aglomerat. [V. *suprapopula*; cf. fr. *surpeuplé*].

suprapopuláţie, suprapopulaţii f. **1.** mare concentrare de populaţie într-un oraş, într-o ţară etc.; **2.** (biol.) stare a unui mediu în care densitatea excesivă a organismelor (animale, plante etc.) depăşeşte posibilităţile de viеţuire: *lupta pentru existenţă este consecinţa suprapopulaţiei.* [*Supra-*[1] *+ populaţie*; cf. fr. *surpopulation*].

supraprefixáre, supraprefixări f. (lingv.) derivare cu prefixe multiple sau de la teme anterior prefixate. [*Supra-*[1] *+ prefixare*].

suprapresiúne, suprapresiuni f. diferenţă pozitivă dintre presiunea absolută a unui fluid şi o presiune absolută de referinţă; presiune a cărei valoare depăşeşte presiunea normală admisă sau o presiune de referinţă. [*Supra-*[1] *+ presiune*; cf. fr. *surpression*].

suprapréţ, suprapreţuri n. preţ mai mare decît cel obişnuit (sau decît cel legal); preţ de speculă. [*Supra-*[1] *+ preţ*].

supraproblémă, supraprobleme f. acţiune principală care însoţeşte mesajul textului dramatic, către care converg ideile şi acţiunile secundare; supratemă: *supraproblema constituie principiul fundamental în teoria regizorală a lui S. Stanislavski.* [*Supra-*[1] *+ problemă*].

supraprodúcţie, supraproducţii f. producţie de mărfuri care depăşeşte cererea pieţei. [*Supra-*[1] *+ producţie*; cf. fr. *surproduction*].

supraprófit, suprapro fituri n. (în doctrina economică marxistă) profit suplimentar obţinut peste profitul mijlociu prin reducerea valorii individuale a mărfurilor sub valoarea lor socială. [*Supra-*[1] *+ profit*].

suprapúne, suprapún vb. **1.** (tr.) a pune un lucru deasupra altuia, a aşeza unul peste altul; a superpune: *peste Bizanţul de piatră înflorită şi marmoră au suprapus mahernițe de lemn.* SAD.; *am suprapus paturile şi au încăput toţi*; **2.** (refl.) a avea loc în acelaşi timp; a coincide: *orele celor două cursuri se suprapun.* [*Supra-*[1] *+ pune*; cf. lat. *superponere*, fr. *superposer*].

suprapúnere, suprapuneri f. acţiunea de a (se) suprapune şi rezultatul ei: *nu vedeau altfel universul decît ca o suprapunere de ceruri.* CĂL.; (fiz.) **suprapunerea efectelor,** superpoziţie. [V. *suprapune*].

suprapús, ~şi, suprapusă, ~e a. pus, aşezat unul deasupra altuia; superpus: *s-au instalat paturi suprapuse.* PR.; *module suprapuse*; **clasă** (sau **pătură**) **suprapusă**, clasă socială privilegiată; clasă (sau pătură) superpusă: *„ruina frumoasei limbi vechi" Eminescu o pune în spinarea acelei pături suprapuse.* IBR. [V. *suprapune*].

suprapután, supraputeri f. superputere: *primii cetăţeni răniţi ... de complexul de suprapu tere în care intră o mare naţiune sînt artiştii ei.* R.L. [*Supra-*[1] *+ putere*].

suprarafináre, suprarafinări f. rafinare defectuoasă a unui produs petrolier prin depăşirea cantităţii de reactiv, a temperaturii, a timpului de contact etc. [*Supra-*[1] *+ rafinare*].

suprarăcíre, suprarăciri f. (fiz.) subrăcire. [*Supra-*[1] *+ răcire*].

suprarăcít, ~ţi, suprarăcită, ~e a. (fiz.) subrăcit. [*Supra-*[1] *+ răcit*].

suprarăsucít, ~ţi, suprarăsucită, ~e a. răsucit prea tare. [*Supra-*[1] *+ răsucit*].

suprareál, ~i, suprareală, ~e a. situat în afara realităţii; care depăşeşte realul: *una din sugestiile textului ... încarcă episoadele narate cu un fel de tensiune suprareală.* R.L. // n. ceea ce depăşeşte realul, ceea ce este dincolo de real. [*Supra-*[1] *+ real*; cf. fr. *surreél*].

suprarealísm n. curent literar şi artistic cultivat în Franţa în deceniul al treilea al sec. al XX-lea, care, negînd sistematic construcţiile logice ale spiritului, exploatează forţele psihice (automatismul, visul, inconştientul) eliberate de sub controlul raţiunii: *suprarealismul român este, prin Urmuz, anterior celui francez şi independent.* CĂL. [*Supra-*[1] *+ realism*; cf. fr. *surréalisme*].

suprarealíst, ~şti, suprarealistă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic suprarealismului, referitor la suprarealism: *pictura e încă timidă sau stricată de procedee suprarealiste.* CĂL.; *artă suprarealistă.* // m. şi f. adept al suprarealismului (ex.: A. Breon, L. Aragon, P. Eduard): *suprarealiştii au arătat un mare interes ... pentru delirurile paranoicilor.* CĂL. [*Supra-*[1] *+ realist*; cf. fr. *surréaliste*].

suprarealitáte, suprarealităţi f. ceea ce se află în afara realităţii: *suprarealismul a păcătuit prin prea ... multă anecdotică, dar a deschis calea spre ... suprarealitate.* R.L. [*Supra-*[1] *+ realitate*; cf. fr. *surréalité*].

suprarefractár, ~i, suprarefractară, ~e a. superrefractar. [*Supra-*[1] *+ refractar*].

suprareginál, ~i, suprareginală, ~e a. care depăşeşte caracteristicile, interesul regional. [*Supra-*[1] *+ regional*].

suprarenál, ~i, suprarenală, ~e a. **1.** care se află deasupra rinichilor; **glandă suprarenală** (şi f.), fiecare dintre cele două glande endocrine care produc adrenalina, noradrenalina, unii hormoni (corticosteroizi) etc., situate deasupra rinichilor; **2.** referitor la glandele suprarenale sau la secreţia acestora. [*Supra-*[1] *+ renal*; cf. fr. *surrénal*].

suprarenínă f. (biol.) adrenalină, epinefrină. [*Supra-*[1] *+ renină*; cf. fr. *surrénine*].

suprareţeá, suprareţele f. (fiz.) reţea cristalină care se formează la temperaturi joase în aliajele cu reţele de substituţie, printr-o ordonare suplimentară a atomilor constitutivi. [*Supra-*[1] *+ reţea*].

suprarezisténţ, ~ţi, suprarezistentă, ~e a. care depăşeşte rezistenţa normală. [*Supra-*[1] *+ rezistent*].

suprasárcină, suprasarcini f. sarcină suplimentară suportată de un sistem tehnic, care în anumite condiţii poate periclita stabilitatea în funcţionare a sistemului respectiv. [*Supra-*[1] *+ sarcină*; cf. fr. *surcharge*].

suprasatură, suprasaturez vb. **1.** (tr.) a produce fenomenul de suprasaturaţie într-o soluţie; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) sătura peste măsură. [*Supra-*[1] *+ satura*; cf. fr. *sursaturer*].

suprasaturáre, suprasaturări f. suprasaturaţie. [V. *suprasatura*].

suprasaturát, ~ţi, suprasaturată, ~e a. **1.** (despre soluţii) care conţine mai multă substanţă dizolvată decît cantitatea corespunzătoare coeficientului de solubilitate la temperatura ordinară; care se află în stare de suprasaturaţie; **2.** (despre vapori) care se află într-o concentraţie superioară aceleia corespunzătoare tensiunii maxime a vaporilor pentru temperatura respectivă; (p. ext.; despre încăperi) care conţine astfel de vapori; **3.** (fig.) sătul peste măsură de ceva; foarte încărcat: *eram ... suprasaturat de lecturi.* TEODOR. [V. *suprasatura*; cf. fr. *sursaturé*].

suprasaturáţie f. **1.** stare instabilă a unei soluţii care conţine o cantitate de substanţă dizolvată mai mare decît cea necesară pentru saturarea ei; suprasaturare; **2.** stare a unui gaz care conţine o cantitate mai mare decît cea corespunzătoare tensiunii maxime din vaporii unui lichid cu care este în contact; suprasaturare; **3.** (fig.; fam.) starea celui prea sătul de ceva sau a ceea ce este prea încărcat cu ceva: *inimile prea încărcate de suferinţi ajung la un moment de suprasaturaţie.* VLAH.; *politicul umple pînă la suprasaturaţie paginile revistelor.* [*Supra-*[1] *+ saturaţie*; cf. fr. *sursaturation*].

suprasensíbil, ~i, suprasensíbilă, ~e a. **1.** care este în afara realităţii sensibile; care nu poate fi perceput prin simţuri; ultrasensibil: *îţi vom da o sută de dovezi despre realitatea lumii suprasensibile.* GAL.; **2.** (despre sunete, unde etc.) care depăşeşte posibilitatea de percepere a sunetelor; **3.** (despre fiinţe) excesiv de sensibil, foarte sensibil. // n. ceea ce este în afara realităţii sensibile: *ceva în alcătuirea mea ... nu lasă loc de manifestare suprasensibilului, paranormalului.* PLEŞU. [Din fr. *suprasensible*].

suprasenzoriál, ~i, suprasenzorială, ~e a. care poate fi cunoscut numai prin raţiune. [*Supra-*[1] *+ senzorial*].

suprasexuál, ~i, suprasexuală, ~e a. (rar) care este mai presus de instinctele sexuale; care depăşeşte aceste instincte. [*Supra-*[1] *+ sexual*].

suprasolicitá, suprasolícit vb. (tr.) a solicita peste măsură: *tehnica modernă a suprasolicitat sistemul nervos.* [*Supra-*[1] *+ solicita*].

suprasolicitáre, suprasolicitări f. acţiunea de a suprasolicita şi rezultatul ei: *avatarurile vieţii moderne, legate de surmenaj, suprasolicitare.* R.L. [V. *suprasolicita*].

suprastát, suprastate n. (rar) federaţie (de state): *monarhul ... va putea încadra noile state într-un suprastat federativ?* BL. [*Supra-*[1] *+ stat*[2]].

suprastatál, ~i, suprastatală, ~e a. (despre organizaţii, organisme internaţionale) învestit cu puteri decizionale transferate de către statele membre. [*Supra-*[1] *+ statal*].

suprastrát, suprastraturi n. (lingv.) superstrat. [*Supra-*[1] *+ strat*].

suprastructurál, ~i, suprastructurală, ~e a. care aparţine suprastructurii, referitor la suprastructură: *aspectele suprastructurale proprii vieţii artistice.* CĂL. [*Supra-*[1] *+ structural*].

suprastructúră, suprastructuri f. **1.** totalitatea elementelor structurale ale unei construcţii situate deasupra nivelului terenului; **2.** parte a unui pod care se reazemă pe infrastructură; superstructură; **3.** totalitatea construcţiilor situate deasupra părţii principale a unei nave; **4.** ansamblu format din şasiul unui automobil şi din carcasa montată pe el; **5.** ansamblul ideilor politice, filozofice, juridice, religioase, artistice etc. şi instituţiile corespunzătoare, generate de baza economică a societăţii (în terminologia marxistă): *interdependenţa dintre bază şi suprastructură.* R.L. [*Supra-*[1] *+ structură*; cf. fr. *superstructure*].

supratáră, supratare f. tara celui de-al doilea ambalaj al unei mărfi. [*Supra-*[1] *+ tară*[1]].

supratáxă, suprataxez vb. (tr.) a adăuga sau a impune o suprataxă. [*Supra-*[1] *+ taxă*; cf. fr. *surtaxer*].

supratáxáre, supratáxări f. (rar) acţiunea de a suprataxa şi rezultatul ei. [V. *suprataxa*].

supratáxă, suprataxe f. taxă suplimentară adăugată altei taxe fixate anterior. [*Supra-*[1] *+ taxă*; cf. fr. *surtaxe*].

supratémă, supratéme f. (rar) supraproblemă. [*Supra-*[1] *+ temă*].

supratemporál, ~i, supratemporală, ~e a. (rar) care este în afara timpului: *prezenţa supratemporală a culturii.* C. [*Supra-*[1] *+ temporal*[1]].

supratensiúne, supratensiuni f. tensiune electrică superioară celei nominale, care periclitează siguranţa sau buna funcţionare a circuitelor electrice, provocînd deranjamente şi avarii; supravoltaj. [*Supra-*[1] *+ tensiune*; cf. fr. *surtension*].

suprateréstru, ~ştri, supraterestră, ~e a. desprins, rupt de realitatea obiectivă: *cu privirea absentă şi supraterestră, vorbeşte numai de „biruinţa binelui în sine".* LOV. [*Supra-*[1] *+ terestru*].

supratipár, supratipare n. desen sau text tipărit pe o marcă poştală ulterior emisiunii sale, pentru a-i schimba valoarea iniţială sau pentru a marca un eveniment. [*Supra-*[1] *+ tipar*].

supratónică, supratonice f. (muz.) treapta a doua a modului major şi minor; acordul acestei trepte. [*Supra-*[1] *+ tonică*; cf. fr. *surtonique*].

supratopíre, supratopiri f. (fiz.) suprafuziune. [*Supra-*[1] *+ topire*].

supratrúst, supratrusturi n. (rar) supertrust. [*Supra-*[1] *+ trust*].

supraumán, ~i, supraumană, ~e a. (rar) supraomenesc: *c-o furie supraumană, eu adusei o claie întreagă de paie sub fereastră.* EM.; *putere supraumană.* [*Supra-*[1] *+ uman*; cf. fr. *surhumain*].

supraunitár, ~i, supraunitară, ~e a. (mat.; despre numere reale) care are valoarea absolută mai mare decît unitatea. [*Supra-*[1] *+ unitar*].

supravegheá, supraveghez vb. **1.** (tr.) a observa, a păzi cu grijă, cu atenţie, cu autoritate; a ţine sub control: *supraveghea ... mersul lucrărilor agricole.* GHEŢIE; **2.** (refl.) a se controla: *colegele, fiind foarte susceptibile, trebuie să mă supraveghez cînd vorbesc cu ele.* [*Supra-*[1] *+ veghea*; cf. fr. *surveiller*].

S

supravegheát, ~ți, supravegheată, ~e a. aflat sub supraveghere, ținut sub control; observat, examinat cu atenție, cu grijă: *gesturile supravegheate și discrete distrăgeau atenția.* CĂL. [V. **supraveghea**].

supraveghére, supravegheri f. **1.** acțiunea de a supraveghea și rezultatul ei; observație, urmărire atentă; (p. ext.) pază: *grupușoare adunate sub supravegherea poliției.* EM.; **2.** faptul de a se controla; autocontrol: *dragostea domniei tale, dacă nu-i pui un hotar și supraveghere, poate spori dușmăniile.* SAD. [V. **supraveghea**].

supraveghetór, ~i, supraveghetoáre m., f. persoană însărcinată cu supravegherea cuiva sau a ceva: *beizadelele erau însoțite de doi supraveghetori.* CĂL. // n. **supraveghetor de flacără**, aparat electronic destinat supravegherii prezenței flăcării în timpul funcționării arzătoarelor, în scopul prevenirii unor incendii. [*Supraveghea* + *-tor*].

supravení, supravín vb. (înv.; intr.) a veni pe neașteptate; a surveni: *tătarii vor putea supraveni chiar în cursul bătăliei.* HASD. [*Supra-*[1] + *veni*; cf. lat. *supervenire*, it. *sopravenire*].

supraviețuí, supraviețuiesc vb. (intr.) **1.** a rămîne în viață după moartea cuiva; a continua să trăiască după o nenorocire, o catastrofă, un cataclism etc.: *nu credeam că aș fi putut supraviețui ... unei despărțiri de Maitreyi.* EL.; *legea celui care a supraviețuit este să mărturisească.* PATAP.; (fig.) *o țară care nu știe să-și apere poeții va fi învinsă sau va supraviețui lamentabil la coada altor națiuni.* PR.; **2.** a continua să existe, să dăinuie (în amintirea, în memoria cuiva, în conștiința publică): *această carte ne va supraviețui.* [*Supra-*[1] + *viețui*; cf. fr. *survivre*].

supraviețuíre, supraviețuiri f. **1.** faptul de a supraviețui; rămînere în viață după o nenorocire, o catastrofă, un cataclism etc.: *șansele de supraviețuire a victimei sînt reduse*; **2.** (rar) drept de a succede cuiva într-o slujbă, într-o demnitate după moartea acestuia; **3.** dăinuire (în amintirea, în memoria cuiva, în conștiința publică): *el crede în supraviețuirea prin artă.* PETR. [V. **supraviețui**].

supraviețuitór, ~i, supraviețuitoáre m., f. persoană care a scăpat cu viață dintr-un cataclism, dintr-o catastrofă, dintr-o nenorocire; persoană care supraviețuiește alteia: *în această luptă, supraviețuitorii vor fi oamenii cei mai tari;* (adj.) *vitejii supraviețuitori s-au apucat să ridice aceste piramide.* GAL. [*Supraviețui* + *-tor*; cf. fr. *survivant*].

supravízită, supravizite f. (med.; rar) contravizită. [*Supra-*[1] + *vizită*].

supravoltáj, supravoltaje n. (fiz.) supratensiune. [*Supra-*[1] + *voltaj*; cf. fr. *survoltage*].

supravoltór, supravoltoare n. sursă de energie electrică legată în serie cu altă sursă de energie electrică, astfel încît tensiunile lor electrice să se adune; (compus) **supravoltor-devoltor**, aparat sau mașină electrică asociată cu o sursă de energie electromagnetică, astfel încît să permită adăugarea la tensiunea sursei sau scăderea din ea a unei tensiuni de valoare reglabilă. [*Supra-*[1] + *voltor*; cf. fr. *survolteur*].

suprém, ~i, supremă, ~e a. **1.** care este mai presus de toate; cel mai bun, cel mai mare, cel mai important; care există în cel mai înalt grad: *suprema cumințenie este să nu ceri împrejurărilor și vieții mai mult decît pot să-ți deie.* SAD.; *cine-ar mai putea să mă convingă că nu-i supremul dat că te-am zărit?* IONEL; **ființă supremă**, Dumnezeu; **2.** care este cel din urmă; ultim: *în crispația cu care strîngea frîul văd suprema sforțare a omului amețit, gata să cadă.* VLAH.; **moment suprem**, moment decisiv: *geme ca un maistru ce-asurzește în momentele supreme.* EM.; **3.** referitor la sfîrșitul vieții cuiva: *am primit ... o telegramă a lui cu știrea supremă.* CAR.; **onoruri supreme**, funeralii; **voință supremă**, ultimile dispoziții ale unui muribund; **4.** care are gradul, rangul cel mai înalt într-o ierarhie: *mîne vor fi supremul vostru judecător.* AL.; *îi simțim și pe supremii guvernanți din capitală.* IBR.; **curte supremă** sau **tribunal suprem**, instanță care are în competența sa judecarea unor recursuri și care controlează activitatea judiciară a tuturor instanțelor judecătorești din țară. [Din lat. *supremus*, fr. *suprême*].

suprematísm n. grupare de pictori ruși de la începutul sec. al XX-lea (condusă de K. Malevici), care se încadrează în abstracționismul geometrizant. [Din rus. *suprematizm*].

suprematíe, suprematii f. superioritate absolută (bazată pe autoritate, pe putere); poziție dominantă; preponderență: *suprematia și democrația nu se pot alia împreună.* GHICA; *suprematia faptului asupra efuziunilor lirice este unul din semnele vremii de azi.* IBR. [Din fr. *suprématie*].

supresiúne, supresiuni f. (înv.) suprimare. [Din lat. *suppressio, -onis*, fr. *suppression*].

supresór, ~i, supresoáre a. (despre un element al unui aparat, despre un dispozitiv etc.) care împiedică producerea unui fenomen, a unui efect etc. dăunător sau care reduce efectele acestora. // f. (și **grilă supresoare**) grilă de frînare așezată între anodul și grila-ecran a unui tub electronic, pentru frînarea electronilor proveniți din emisiunea secundară a anodului și pentru împiedicarea captării lor de către ecran. [Din fr. *suppresseur*, engl. *suppressor*].

suprimá, suprím vb. (tr.) **1.** a face să dispară; a desființa, a elimina, a anula: *a silit pe guvern a suprima cu totul dările fiscale asupra cerealelor.* GHICA; *ar fi ceva de întreprins pentru a suprima războaiele?* GHEȚIE; (refl. pas.) *nici o putere nu se poate suprima în natură.* MAIOR.; **2.** a ucide, a extermina: *dacă te vei abate din calea legii, vei fi suprimat.* SAD.; *ar fi vrut chiar să-i suprime pe adversari*; **3.** a interzice apariția; a suspenda: *luînd drept pretext o nevinovată poveste, sub cuvînt că atacăm religiunea, suprimă foaia.* NEGR.; **4.** a scoate ceva dintr-un text; a trece sub tăcere; a elimina, a omite: *cenzura i-a suprimat sfîrșitul discursului*; **5.** a reduce din schemă un post (ocupat de cineva); a desființa; (p. ext.) a pune în disponibilitate pe cineva: *tot vrea guvernul să facă economii, ne-ar putea suprima pe toți.* CAR.; *patronul ... vrea să suprime locurile, să nu mai facă angajamente.* C.PETR.; **6.** a renunța la ...; a elimina, a înlătura: *de luni suprim tutunul și devin alt om!* TEODOR. [Din fr. *supprimer*, lat. *supprimere*].

suprimáre, suprimări f. **1.** acțiunea de a suprima și rezultatul ei; **2.** încetare a unei acțiuni, a unei funcții etc.; desființare, eliminare, anulare, supresiune: *regimul de suprimare a tuturor libertăților publice.* VIANU; **3.** interzicere, suspendare a unei publicații: *Ghica ceru suprimarea gazetei.* CĂL.; **4.** eliminare a unor cuvinte, pasaje etc. dintr-un text, dintr-un spectacol: *cantoneta ... fu suprimată.* FIL.; **5.** reducere a unui post din schemă; desființare: *suprimarea unui post supără numai pe un singur om.* GHICA. [V. *suprima*].

suprimát, ~ți, suprimată, ~e a. **1.** care a încetat să mai fie, să mai existe; desființat, eliminat, înlăturat; **2.** interzis, suspendat: *reviste suprimate*; **3.** disponibilizat: *cu ocazia bugetului ... am devenit suprimat pe întîi aprilie.* CAR. [V. *suprima*].

supsonă, supsonez vb. (franțuzism; tr.) a pune la îndoială; a suspecta. [Din fr. *soupçonner*].

supt[1]**, ~ți, suptă, ~e** a. slab, slăbănog; uscat; scofîlcit: *fața arsă, trupul supt, straiul colbăit și rupt.* COȘB.; *era palidă-cenușie, cu obrajii supți.* GHEȚIE. [V. *suge*].

supt[2]**, supturi** n. **1.** acțiunea de a suge; alimentare a copilului nou-născut la sîn[1]: *n-ai să-mi spui că suptul e o funcție permanentă.* CĂL.; **2.** (concr.) laptele pe care îl suge la o masă un sugar; suptură; **3.** faptul de a bea mult, cu poftă; beție: *vestitul Setilă, fiul secetei, ... împodobit cu darul suptului.* CR. [V. *suge*].

supt[3] prep. v. **sub**[1].

suptpămînt n. v. **subpămînt.**

suptúră, supturi f. (pop.) supt[2]: *o suptură nu ajunge pruncului.* [*Supt*[2] + *-ură*].

supuitór, ~i, supuitoáre m., f. (înv.) **1.** cuceritor; **2.** proxenet; (și: **supunător**). [*Supune* + *-tor*].

supunătór m. v. **supuitor.**

supúne, supún și (înv. și pop.) **supúi** vb. **1.** (înv. și pop.; tr.) a pune dedesupt; (p. ext.) a ascunde: *după aceea m-a supus sub patrafir și mi-a cetit.* SAD.; (fig.) *pre căi îmi sînt supuse de la pizmașii miei curse.* DOS.; **2.** (înv.; tr.) a așeza armate, armament într-un loc ferit, prevăzut cu întăriturî: *în pădure supusese oastea.* UR.; **3.** (pop.; tr.) a sufleca: *mama și-a supus mînecile și a început să spele*; **4.** (tr.) a aduce sub ascultare, sub stăpînire oameni, teritorii (prin forță armată); a cuceri, a subjuga; a birui (în luptă): *acel împărat mare și puternic bătuse pe toți împărații ... și-i supusese.* ISP.; **5.** (fig.; tr.) a copleși: *ce durere, spune, ce dor greu supune inimioara ta?* AL.; *nu-l supune nevoia, oricît de sărac ar fi.* VLAH.; **6.** (înv.; tr.) a îmblînzi, a domestici: *împărăteasa ... mîndră că a înjugat pe leu, supuindu-l și îmblînzindu-l ca pe un mieluțel.* ISP.; **7.** (refl.) a accepta stăpînirea, autoritatea etc. cuiva; a ceda la promisiuni, la rugăminți; a (se) închina, a (se) pleca; a asculta: *oastea toată se va supune cum i se va făgădui mai mare simbrie.* NEGR.; **8.** (tr.) a pune sub autoritatea, sub conducerea cuiva sau a ceva; a subordona: [Despot] *vrea să supuie ... voința omenirii la simpla lui voință.* AL.; (fig.) *a te supune datoriei înseamnă a nu te supune decît ție însuți, a fi autonom.* R.L.; **9.** (tr. și refl.) a fi legat de ..., a depinde; a fi influențat de ...: *pe toți ce-n astă lume sînt supuși puterii sorții deopotrivă-i stăpînește raza ta.* EM.; **10.** (refl. și tr.) a se lăsa sau a face să fie stăpînit, dominat de porniri, de sentimente etc.: *anticarul, la patima-i supus, culege vechea armă, ce nu mai are curs.* ALEX.; **11.** (tr.) a lăsa sau a rămîne fără apărare în fața unui pericol; a expune unei primejdii, unei nepliceri: *multe sînt ademenirile la care este supus un autor care ia condeiul în mînă.* VIANU; **12.** (refl.) a accepta sau a-și impune să suporte un lucru dificil, neplăcut: *îmi e cu neputință să mă supun la o învățătură doctrinală.* GHICA; *se supunea totdeauna cu silă îmbrățișărilor mele.* PR.; **13.** (tr.) a face pe cineva sau ceva să sufere o acțiune; a pune pe cineva sau ceva într-o anumită situație: *să supunem unei analize mai insistente rostul cuvîntului și al faptei.* STĂNIL.; (refl.) *mai întîi vreau să mă supun la examenul de doctorat.* GHEȚIE; **14.** (tr.) a expune un material, o substanță etc. unei acțiuni chimice sau fizice, unui anumit tratament; **15.** (înv.; tr.) a prezenta, a expune cuiva ceva pentru a lua cunoștință (și a decide): *au venit filozofii ... să supuie înțelepciunii Măriei tale pildele lor.* SAD.; *supunem atenției dumneavoastră acest caz.* [Lat. *supponere*].

supúnere, supuneri f. **1.** acțiunea de a (se) supune și rezultatul ei; **2.** luare în stăpînire a unor teritorii, populații etc. (prin forță armată); cucerire, subjugare: *începîndu-și cariera prin supunerea ducatului făgărășean.* HASD.; **3.** dependență, subordonare față de cineva sau de ceva; supușenie, ascultare, docilitate; respect: *a vrut bunica să-l mustre, să-l îndemne la supunere.* CAR.; *plecîndu-și capul alb în semn de ... adîncă supunere.* TEODOR.; **cu supunere**, cu umilință; cu respect: *mai întîi mă închin cu supunere.* AL.; **4.** acceptare a unei autorități, a unei dependențe (politice): *înaintea lui Mihai erau steagurile luate în bătălie și cari se țineau aplecate în semn de supunere.* ISP.; **5.** expunere a unei substanțe, a unui material la un anumit tratament. [V. *supune*].

supurá, pers. 3 **supurează** vb. (intr.) a forma și a elimina puroi: *e o rană ce supurează și se înveninează necontenit.* SAD. [Din fr. *suppurer*, lat. *suppurare*].

supuránt, ~ți, supurantă, ~e a. (despre răni, țesuturi etc.) care supurează; (despre boli) care prezintă stări de supurație; purulent, supurativ. [Din fr. *suppurant*].

supurăre, supurări f. (rar) supurație. [V. *supura*].

supurát, ~ți, supurată, ~e a. care prezintă supurație. [V. *supura*].

supurațív, ~i, supurativă, ~e a. care determină, care favorizează supurația; însoțit de supurație; supurant: *adenită supurativă.* [Din fr. *suppuratif*].

supurație, supurații f. infecție microbiană caracterizată prin formarea și eliminarea de puroi

prin fistule; supurare: *supurația unei răni.* [Din lat. ***suppuratio, -onis***, fr. ***suppuration***].

supús, ~și, supusă, ~e a. **1.** (înv. și reg.) așezat dedesupt, vîrît sub ceva; (p. ext.) ascuns: *sărind în apă și afundîndu-să, sta supus.* DRĂGHICI; **2.** (înv.) așezat (la pîndă) într-un loc ferit: *temîndu-se și ei să nu aibă acolo, într-acea pădure, vro oaste supusă, să-i smintească.* MUSTE; **3.** aflat sub autoritatea, sub stăpînirea cuiva; cucerit, subjugat (prin forță armată); dependent, subordonat: *popoare supuse Romei*; **4.** ascultător, cuminte, docil; smerit, umil: *orișiunde te-i duce, să fii supusă, blajină și harnică.* CAR.; **5.** care denotă ascultare, docilitate, umilință: *discretă, supusă prietenie.* VLAH. // m., f. (înv.) **1.** angajat: *oarecare călugăraș se afla la schit și era supus la un părinte cîțiva ani.* MINEIUL; **2.** locuitor al unei țări, considerat în raport cu suveranul, cu conducătorul său: *au supușii Măriei tale sînt răi și arțăgoși?* ISP.; **3.** cetățean al unui stat; (spec.) persoană aflată sub o protecție specială de ordin juridic a unui stat, fără a fi cetățean cu drepturi depline: *poartă un nume polon și e supus austriac.* BĂLC. [V. ***supune***].

supușénie f. **1.** faptul sau calitatea de a fi supus; supunere, ascultare; (p. ext.) slugărnicie: *cum să nu le disprețuiești pentru supușenie, pentru obiceiul de a se mulțumi cu puțin, ca cerșetorii?* R.L.; **2.** (înv.) faptul de a fi cetățean al unei țări sau sub protecția juridică specială a unei țări: *primise dreptul la supușenia română.* [***Supus*** + *-enie*].

supușíme f. (rar) totalitatea supușilor (dintr-un loc): *te-ai apucat să-ți bați joc și de supușime.* POP. [***Supus*** + *-ime*].

sur, ~i, sură, ~e a. **1.** de culoare intermediară între alb și negru; cenușiu, gri, fumuriu: *îmbrăcat cu un mintean sur.* CAR.; **2.** cu părul, lîna sau penele de culoare cenușie: *lupii suri ies după pradă.* AL.; **3.** (pop.) cărunt: *se ivi un om înalt, cu barba lungă și sură.* EM.; [mama] *să-mi surîdă tăcută, sură, cu chip colțuros.* VIERU; **4.** (fig.) străvechi: *rîul sfînt ne povestește ... despre vremi apuse, sure.* EM.; **5.** (rar) argintiu: *lăcrămioarele sure ca mărgăritarul.* EM.; **6.** lipsit de strălucire, de lumină; întunecat, încețoșat, tulbure; mohorît: *arbori, stînci, prăpăstii și oricare făptură iau forme urieșe prin negura cea sură.* AL.; *odăile de-alături cufundate-n umbra sură.* MACED.; **7.** (fig.) care nu se remarcă în nici un fel; lipsit de farmec, de atractivitate; șters, anost; tern: *mișnegii ... își aminteau de înfățișarea-i sură.* GAL.; *o existență sură.* // n. culoare cenușie: *îi șade surul.* // m., f. cal sau iapă cu părul de această culoare: *spune, turturea, înghețată-i Dunărea, să treacă neica pe ea, cu trei suri alături?* POP.; **sura de stepă**, rasă primitivă indigenă de taurine, de culoare cenușie sau vînătă, foarte rezistentă, ușor de întreținut. [Din bulg., sb. ***sur***].

surátă, surate f. **1.** (înv. și pop.) prietenă: *Mărica ... se strecoară printre surate ca un prichindel.* DELAVR.; **2.** (pop. și fam.) termen de adresare între femei (prietene): *vezi, surată, cît sînt de mîndri?* OD. [***Sură*** + *-ată*].

surățícă, suțărele f. (pop.) diminutiv al lui surată. [***Surată*** + *-ică*].

surățíe, surățli f. (pop.; și **surăție de cruce**) legătură de prietenie între femei (similară cu frăția de cruce). [***Surată*** + *-ie*].

surceá ~(ícă), surcele f. **1.** așchie care cade cînd se cioplește sau cînd se taie un lemn; (p. ext.) vreasc, gătej: *l-a azvîrlit într-o tihăraie, ca pe-o surcică.* CR.; *răscoleam c-un surcel pe mejdină.* SOR.; **2.** (reg. la pl.) minciunele. // n. (pop.) huluduț; (și: (pop.) **surcel**). [Lat. **surcellus* (=*surculus*)].

surcél n. v. **surcea.**

surcelúță, surceluțe f. diminutiv al lui surcea. [***Surcele*** (pl. lui *surcea*) + *-uță*].

surchideálă, surchideli f. (pop.) **1.** acțiunea de a surchidi; **2.** hărțuială; (p. ext.) bătaie; **3.** aruncare a arșicului la jocurile de copii. [***Surchidi*** + *-eală*].

surchidí, surchidesc vb. (pop.; tr.) **1.** a hărțui; (p. ext.) a trage o bătaie; a chinui: *degeaba l-a strunit și l-a mustrat și l-a închis și l-a surchidit.* VLAH.; **2.** a arunca arșicele, făcîndu-le să se răsucească în aer. [Et. nec.].

surclasá, surclasez vb. (tr.) a depăși, a întrece un adversar (la sport). [Din fr. ***surclasser***].

surclasáre, surclasări f. acțiunea de a surclasa. [V. ***surclasa***].

surclasát, ~ți, surclasată, ~e a. care a fost depășit, întrecut. [V. ***surclasa***].

surd, ~zi, surdă, ~e a. **1.** (adesea subst.) care nu aude (bine); lipsit de auz: *îți spun că ești surd, n-ai auzit bine!* NEGR.; *surdul n-aude, dar le potrivește.* Z.; **2.** (fig.) care nu dă ascultare unei cereri, unei rugăminți; nesimțitor, nepăsător, indiferent, neînduplecat: *surd este al meu suflet l-a tale vorbe line.* EM.; *a rămas surd la rugămințile mele*; **3.** abia perceptibil; cu intensitate scăzută; domol, molcom, slab: *zgomot surd de pași, de vorbe.* BOL.; **4.** (fig.) ascuns, mocnit; (p. ext.) tăinuit: *era în toată țara o agitație surdă, dar foarte adîncă.* CAR.; **5.** (fig.) înăbușit, nedefinit, confuz: *simte ca prin somn că e în tren: o impresie surdă de mișcare fără zgomot, fără zguduire.* VLAH.; *aveam o permanentă, surdă, senzație de rău.* CĂRT.; **6. consoană surdă** (și f.), consoană a cărei emisiune nu comportă vibrații ale coardelor vocale; afon. // adv. (înv. și pop.; și **de(-a) surda**) zadarnic, degeaba; fără rost: *să-ți pierzi de-a surda vremea.* PANN; *ani de zile bătuse de-a surda la ușile doctorilor.* GHEȚIE. [Lat. ***surdus***].

surdiná, surdinez vb. (rar; tr. și refl.) a (se) surdiniza. [De la ***surdină***].

surdináre, surdinări f. acțiunea de a (se) surdina. [V. ***surdina***].

surdínă, surdine f. dispozitiv din lemn sau din metal folosit la unele instrumente muzicale pentru a slăbi intensitatea sunetelor; (p. ext.) atenuare a intensității sunetelor cu acest dispozitiv; (fig.) *am pus surdină glasurilor.* BL.; **în surdină**, încet; fără zgomot, cu glas scăzut, șoptit: *Bubico se uită la mine și mîrîie-n surdină.* CAR.; *o vioară dezacordată mai scîrțîi cîteva clipe în surdină.* GHEȚIE. [Din fr. ***sourdine***].

surdinizá, surdinizez vb. (rar) **1.** (tr. și refl.) a (se) emite sunete în surdină; a (se) surdina; **2.** (intr.) a amortiza zgomotele dintr-o clădire. [***Surdină*** + *-iza*].

surdinizát, ~ți, surdinizată, ~e a. emis în surdină: (fig.) *bunica e alimentată cu vibrații retorice surdinizate.* CĂL.. [V. ***surdiniza***].

surdități, surdități f. **1.** faptul de a fi surd; infirmitate constînd în imposibilitatea (totală sau parțială) de a percepe sunetele; hipoacuzie, surzeală, surzenie, surzie: *n-a știut să profite îndestul de surditatea urechii drepte.* CAR.; **surditate psihică**, imposibilitate de a recunoaște, de a distinge sursa sonoră; **surditate verbală**, boală constînd în neputința cuiva de a înțelege sensul cuvintelor auzite, frecventă în leziuni cerebrale care afectează centrii limbajului; **2.** (fon.) calitate a unei consoane de a fi surdă: *surditatea consoanei „p".* [Din fr. ***surdité***].

surdo- element de compunere cu sensul „surd", „(referitor la) surzenie". [De la ***surd***].

surdobarocámeră, surdobarocamere f. barocameră cu izolare fonică perfectă. [***Surdo-*** + ***barocameră***].

surdológic, ~ci, surdologică, ~ce a. care ține de surdologie, referitor la surdologie. [De la ***surdologie***].

surdologíe f. ramură a defectologiei care studiază tulburările de auz. [***Surdo-*** + ***logie*** (după *defectologie, stomatologie* etc.)].

surdomáș, surdomași m. (reg.) **1.** (entom.) vierme-de-făină; molete, sfoiag (*Tenebrio molitor*); **2.** numele unor boli de copii sugari: **a)** boală caracterizată prin apariția unor eczeme pe creștetul capului; **b)** boală caracterizată prin febră, diaree, vărsături etc.; (și: **surdumaș**). [Din sb. ***srdomasi***].

surdomút, ~ți, surdomută, ~e a. și m., f. (om) lipsit de auz și de grai: *fratele celor trei fete era surdomut.* SAD. [***Surd*** + ***mut***; cf. fr. ***sourd-muet***].

surdomutísm n. deficiență audio-verbală complexă, caracterizată prin lipsa totală a auzului și imposibilitatea deprinderii normale a limbajului; surdomutitate. [***Surdo-*** + ***mutism***].

surdomutitáte f. surdomutism. [***Surdo-*** + ***mutitate***; cf. fr. ***surdo-mutité***].

surdopedagogíe f. ramură a pedagogiei speciale care se ocupă de educarea și de instruirea persoanelor cu deficiențe de auz. [***Surdo-*** + ***pedagogie***].

surdúc n. (reg.) vale strîmtă, rîpoasă între doi munți: *mă usuc ca frunza-n nuc, ca iarba de pe surduc.* POP. [Din turc. ***surduk*** „potecă îngustă între doi munți", magh. ***szurdok***].

surdúcă, surduce f. (reg.) **1.** minge; **de-a surduca**, joc cu mingea; **2.** cocoloș. [Et. nec.].

surdumáș m. v. **surdomaș.**

sureáp a. v. **sireap.**

suréc, surecuri n. (înv.) vită. [Din turc. ***sürek*** (*hayvam*) „turmă"].

surecciu, surecciu m. (înv.) negustor de vite cornute. [Din turc. ***sürekçi***].

surescitá, surescít vb. (tr.) a excita pe cineva peste măsură, a-l aduce în stare de iritare, de nervozitate extremă; a supraexcita: *mintea lui încălzită, surescitată de basme, începea să se desfășoare.* VLAH.; (și: (rar) **surexcita**). [Din fr. ***surexciter***].

surescitábil, ~i, surescitábilă, ~e a. care poate fi ușor surescitat; (și: (rar) **surexcitabil**). [Din fr. ***surexcitable***].

surescitabilitáte f. predispoziție, înclinare spre surescitare; (și: (rar) **surexcitabilitate**). [Din fr. ***surexcitabilité***].

surescitánt, ~ți, surescitantă, ~e a. care surescită: *medicamente surescitante*; (și: (rar) **surexcitant**). [Din fr. ***surexcitant***].

surescitáre, surescitări f. acțiunea de a surescita și rezultatul ei; stare bolnăvicioasă de iritare, de nervozitate; surescitație, supraexcitate: *cuprins de o stare de surescitare ..., nu reușì să adoarmă decît spre dimineață.* GHEȚIE; (și: (rar) **surexcitare**). [V. ***surescita***].

surescitát, ~ți, surescitată, ~e a. excitat, enervat peste măsură: *ești surescitat și înțeleg că îmi porți pică de ceva.* PR.; *era atît de surescitat, încît nu mai putea să articuleze cuvintele*; (și: (rar) **surexcitat**). [V. ***surescita***].

surescitáție, surescitații f. surescitare; (și: (rar) **surexcitație**). [Din fr. ***surexcitation***].

surét, sureturi și **surete** n. (înv.) copie sau traducere a unui act, a unei scrisori: *suret de pe un ispisoc de la Pătru-Vodă* (a. 1814). URIC. [Din turc. ***suret***].

surexcitá vb. v. **surescita.**

surexcitábil a. v. **surescitabil.**

surexcitabilitáte f. v. **surescitabilitate.**

surexcitánt a. v. **surescitant.**

surexcitáre f. v. **surescitare.**

surexcitát a. v. **surescitat.**

surexcitáție f. v. **surescitație.**

surf [sărf] n. placă plutitoare de lemn sau de material plastic servind alunecării pe apă a celui care practică surfingul; surfing. [Cuv. engl.].

surfáță, surfețe f. (înv.) suprafață: *asemenea minelor Laceniei, a căror surfață scînteie de aur strălucitor.* NEGR. [Din fr. ***surface*** (după *față*)].

surfilá, surfilez vb. (tr.) a întări marginile unei țesături printr-o cusătură rară, în zigzag, care împiedică destrămarea. [Din fr. ***surfiler***].

surfiláre, surfilări f. acțiunea de a surfila și rezultatul ei. [V. ***surfila***].

surfing [sărfing] n. sport nautic constînd în plutirea pe un surf antrenat de forța valurilor. [Cuv. engl.].

surghiún, ~i, surghiună, ~e m., f. și a. (înv.) exilat; deportat: *am pribegit ca un surghiun prin țări străine*; **a merge** (sau **a se duce**) **surghiun**, a pribegi: *numai eu cu Zaharia, ghemuiți în căruța lui moș Luca, ne duceam surgun, dracului pomană.* CR.

// n. (pl. **surghiunuri**) **1.** (înv.) exil; deportare; surghiunie, surghiunire, surgunlîc: *s-a întors din surghiun din ţara turcească.* GHICA; **a face** (sau **a trimite, a porni, a duce, a ardica, a pune**) **surghiun pe cineva,** a exila; a deporta: *a doua zi pînă în ziuă, clucerul era pornit surghiun la Snagov.* GHICA; *fuse pus în lanţuri şi trămis surghiun la cetatea Conia din Anadol.* OD.; **2.** (înv. şi pop.) starea, situaţia celui exilat; (fig.) pribegie, înstrăinare: *aici şi-a plîns amărăciunile surghiunului gingaşul poet al Romei.* VLAH.; (fig.) *anii de surghiun;* **a da surghiun,** a izgoni, a alunga pe cineva: *să iasă răvaşul bun să dăm la babe surgun.* POP; **3.** (rar) loc retras, liniştit: *cunoscuţii apucau care-ncolo spre surghiunuri de verdeaţă şi de răcoare.* BL.; (şi: **surgun**). [Din turc. ***sürgün*** „exilat"].

surghiuní, surghiunésc vb. **1.** (înv. şi pop.; tr.) a exila; a deporta: *porunceşte mai bine să-mi taie capul sau surghiuneşte-mă ca pe atîţi alţi boieri pămînteni.* FIL.; *teama de a fi surguniţi pe la mănăstiri.* AL.; **2.** (rar; refl.) a se retrage într-un loc retras, liniştit; a se izola: *să fi fost ca la douăzeci de maici ce se surghiuniseră de bună voie acolo.* VOIC.; **3.** (tr.) a alunga, a izgoni: *surghiunit de împrejurările vieţii, se afla aici Ion Creangă, în calitatea lui de cărturar.* SAD.; (fig.) *vom surghiuni interpretările idealiste, romantice.* BL.; (şi: **surguni**). [De la ***surghiun***].

surghiuníe, surghiunii f. (înv.) surghiun: *surghiuniile, războiul ... şi cîte şi mai cîte calamităţi au amînat lucrul.* GHICA; *este osîndită a trăi aici, în surghiunie.* POP [***Surghiun*** + *-ie*].

surghiunire, surghiuniri f. (înv. şi pop.) **1.** acţiunea de a surghiuni şi rezultatul ei; **2.** exilare; deportare: *nu voia să mai alarmeze din nou poporul ..., prin surghiunirea cutezătorului boier.* FIL.; **3.** alungare; izgonire: *după surghiunirea fetei celei mari, dobîndise împăratul altă fată.* ISP; (şi: **surgunire**). [V. ***surghiun***].

surghiunít, ~ţi, surghiunită, ~e a. (înv.) **1.** (şi m., f.) exilat; deportat: *fericitul surgunit ... are să se ducă la Roma.* CAR.; **2.** alungat; izolat: *era o veche slugă surghiunită a familiei Talbot.* NEGR.; (şi: **surgunit**). [V. ***surghiuni***].

surgúci, surguciuri n. panaş împodobit cu pietre scumpe, purtat la turban sau la işlic de sultan şi de înalţii demnitari turci: *şi-n frunte-mi să lucească surguciul ca o stea.* AL. // m. (pl. **surguci**) **1.** plantă erbacee ornamentală din familia ranunculaceelor, cu flori albastre-violete, roz, albe sau pestriţe; nemţişori-de-grădină (*Consolida ajacis*); **2.** (bot.; reg.) nemţişori (de cîmp) (*Delphinium consolida*). [Din turc. ***sorguç***].

surgún n. şi m., f. **surghiun.**

surguní vb. v. **surghiuni.**

surgunire f. v. **surghiunire.**

surgunít a. v. **surghiunit.**

surgunlîc, surgunlîcuri n. (înv.) surghiun. [Din turc. ***sürgünlük***].

surí, suresc vb. (rar) **1.** (tr.) a colora în sur; a face sur: *vînătorul ... surind cîmpia cu rotocoalele de fum ale pufului de păpădie.* TEODOR.; **2.** (intr.) a încărunţi: *avea plete roşcate, care abia îi sureau la tîmple.* SAD. [De la ***sur***].

surími n. produs alimentar în formă de bastonaş din carne de peşte, cu diferite arome. [Din fr. ***surimi***].

surimóno n. desen sau gravură japoneză de mici dimensiuni. [Din fr. ***surimono***].

surioáră, surioare f. **1.** diminutiv al lui soră: *amîndoi merg, aşa trişti şi perpeliţi ..., copilul înainte şi surioara după el.* VLAH.; **2.** (fam.) termen dezmierdător de adresare: *căprioare, surioare, sculaţi în două picioare.* POP. [***Soră*** + *-ioară*].

suríu, ~ii, surie, ~ii a. (pop.) **1.** care bate în sur, aproape sur; gri-deschis: *se zăreau ... marile grămezi de piatră surie.* AG.; *pene surii;* **2.** cu părul sur-deschis; cu penele aproape sure: *vacă surie; mierlă surie;* **3.** uşor încărunţit: *barba sa surie şi stufoasă.* GANE; **4.** întunecat, ceţos; mohorît: *îţi scriu sub o lumină surie şi tristă.* AL. // n. culoare gri-deschis. [***Sur*** + *-iu*].

surîde, surîd vb. (intr.) **1.** a rîde fără zgomot, schiţînd numai o uşoară mişcare a buzelor, însoţită de o expresie specifică a ochilor, a feţei; a zîmbi: *surîse pe sub mustaţă, şi-atunci toată faţa i se luminează.* VLAH.; (fig.) *soarele surîse şi el în înfocata lui împărăţie.* EM.; *se face lumină-n slava toată, de pare c-ar surîde toţi îngerii deodată.* VIERU; **2.** (fig.) a corespunde dorinţelor cuiva, a conveni cuiva; a-l tenta, a-l atrage: *această afacere îmi surîde;* **3.** (fig.) a fi favorabil cuiva; a-i fi accesibil; a rîde: *apreciat de superiori, iubit de inferiori, viitorul îţi surîde.* CAR.; *nici de data asta nu mi-a surîs norocul.* GHEŢIE. [Din fr. ***sourire*** (după *rîde*)].

surís, surîsuri n. faptul de a surîde; zîmbet: *avea un surîs trist.* VLAH. [Din fr. ***sourire*** (după *rîs*)].

surîzátor, ~i, surîzătoáre a. **1.** care surîde; zîmbitor, zîmbăreţ; (p. ext.) vesel, prietenos: *era un tip elegant, ... surîzător* SAD.; **2.** (fig.) favorabil; convenabil: *ofertă surîzătoare.* [***Surîde*** + *-ător*].

surîzínd, ~zi, surîzîndă, ~e a. (rar) surîzător, zîmbitor: *atunci prin întuneric te apropii surîzîndă.* EM. [V. ***surîde***].

surlár, surlari m. cîntăreţ din surlă; surlaş, sîrmaci: *veselindu-se cu toţi boierii şi zicînd surlarii şi trimbicerii.* N.COSTIN. [***Surlă*** + *-ar*].

surláş, surlaşi m. surlar: *buciumaşii, fluierarii şi surlaşii răsunau alai mare.* DELAVR. [***Surlă*** + *-aş*].

súrlă, surle f. **1.** vechi instrument muzical românesc, asemănător cu fluierul, cu mai multe orificii şi cu ancie dublă: *începură a suna din tobe şi din surle.* OD.; *surlele să cînte şi tunul să detune.* AL.; **cu surle** (**şi tobe** sau **trîmbiţe, chimvale etc.**), cu mare pompă[2]; cu zgomot; cu scandal: *m-a dus aşa, cu surle şi urale.* ARG.; **2.** (reg.) rît[1]: *porcul a dat cu surla în antereul preutului.* POP.; **3.** (glumeţ) porc: *mînca-l-ar brînca să-l mînînce, surlă, că mult mă mai înăduş cu dînsul.* CR.; **4.** (pop.) colibă (ciobănească) de formă conică, făcută din pari, scînduri, bîrne reunite la vîrf şi acoperită cu stuf, paie, fîn sau coceni: *surla răsturnată stă-ntr-un peş.* VOIC.; **5.** (pop.) loc într-o stînă în care se prepară brînzeturile sau mîncarea ciobanilor; **6.** (reg.) grămadă de coceni, lemne etc. aşezată în formă conică; **7.** (reg.; la pl.) bucăţi de trestie sau şipci de brad care se bat pe pereţii unei case ţărăneşti înainte de a se tencui; (şi: **şurlă**). [Din bulg. ***zurla***, sb. ***surla***, turc. ***zurna***].

surlişoáră, surlişoare f. diminutiv al lui surlă: *vreo opt purcei se năpustiră ... cu surlişoarele rotunde.* SAD. [***Surlă*** + *-işoară*].

súrliţă f. v. **sorliţă.**

surmená, surmenez vb. (refl.) a se obosi peste măsură; a se extenua, a se istovi, a se vlăgui: *a muncit excesiv şi s-a surmenat;* (tr.) *lucrul noaptea l-a surmenat.* [Din fr. ***surmener***].

surmenáj, surmenaje n. stare de oboseală extremă în urma unui efort fizic sau intelectual excesiv şi prelungit, care se manifestă prin dureri de cap, somnolenţă, nervozitate, scădere a puterii de concentrare etc.: *necazurile cu stomacul erau de natură nervoasă ...; la mijloc ar fi fost un surmenaj.* GHEŢIE. [Din fr. ***surmenage***].

surmenáre, surmenări f. acţiunea de a se surmena şi rezultatul ei; surmenaj: *evitaţi surmenarea sistemului nervos.* [V. ***surmena***].

surmenát, ~ţi, surmenată, ~e a. obosit peste măsură; istovit, extenuat, epuizat. [V. ***surmena***].

surmontá, surmontez vb. (livr.; tr.) a depăşi obstacole, dificultăţi: *ambele avioane au surmontat dificultăţile şi şi-au îndeplinit misiunile.* R.L. [Din fr. ***surmonter***].

surmontábil, ~i, surmontabilă, ~e a. care poate fi depăşit, învins: *greutăţi surmontabile.* [Din fr. ***surmontable***].

surmontáre, surmontări f. (livr.) depăşire: *surmontare a sentimentului de inferioritate.* R.L. [V. ***surmonta***].

sumumí, surnumesc vb. (înv.; tr.) a supranumi: *noi, tinerii surnumiţi bonjurişti, v-am admirat.* AL. [Din fr. ***surnommer*** (după *numi*)].

surogát, surogate n. înlocuitor de calitate inferioară al unui produs, al unui preparat mai scump, mai greu de procurat; erzaţ: *surogat de cafea;* (fig.) *literatura nu este ... surogat de satisfacţie.* R.L. [Din germ. ***Surrogat***, it. ***surrogato***].

suróră f. v. **soră.**

suróu, surouri n. tumoare osoasă care se formează la piciorul calului. [Din fr. ***suros***].

surpá, surp vb. **1.** (refl. şi tr.) a se lăsa sau a face să se lase în jos, spre bază, dezmembrîndu-se, măcinîndu-se, ruinîndu-se; a (se) dărîma, a (se) nărui, a (se) prăbuşi, a (se) prăvăli; a cădea: *turnul se surpa.* ISP; *să nu se surpe vrun mal.* DELAVR.; (fig.) *tunetele se surpau unul după altul, tot mai aproape.* GHEŢIE; **2.** (înv.; tr.) a răsturna la pămînt; a doborî; **3.** (fig.; tr.) a răsturna pe cineva dintr-o poziţie privilegiată; a submina, a săpa; (spec.) a detrona: *numai după căderea sa din domnie, Alexandru Ghica a înţeles cine-l surpase.* GHICA; **4.** (fig.; tr.) a desfiinţa: *vrăjbile ... deteră prilej turcilor a se amesteca în trebile ţării ... şi a surpa cîte unul, toate vechile privilegii.* NEGR.; **5.** (fig.; tr.) a distruge: *pentru ce nu surpi credinţa-n judecata ta-nţeleaptă.* VLAH.; **6.** (înv. şi pop.; refl.) a se îmbolnăvi de hernie; (şi: (înv. şi reg.) **surupa**). [Lat. **subrupare* (<***rupes*** „stîncă")].

surpáre, surpări f. **1.** acţiunea de a (se) surpa şi rezultatul ei; **2.** prăbuşire, prăvălire, dărîmare: *băuaia că undeva s-a produs o surpare.* GHEŢIE; **3.** (fig.) uzurpare; detronare; **4.** (fig.) distrugere: *în tot molitvelnicul nu-i o singură slujbă pentru surparea balaurului.* AG.; *vede surparea marilor imperii.* R.L.; **5.** (med.; pop.) hernie. [V. ***surpa***].

surpát, ~ţi, surpată, ~e a. **1.** lăsat în jos, spre bază; năruit, prăbuşit, dărîmat, căzut; ruinat: *se opreşte să privească un zid ce e acum surpat.* NEGR.; (fig.) *sînii surpaţi ai iubitei sînt o reminiscenţă din Baudelaire.* CĂL.; **2.** care a suferit surpături sau eroziuni; prăvălit; (p. ext.) prăpăstios: *maluri surpate, dealuri rupte.* VLAH.; **3.** (fig.) distrus; desfiinţat: *se pune să reîntemeieze o împărăţie surpată.* CAR.; **4.** (înv. şi pop.) bolnav de hernie: *am un beteşug; sînt surpat.* ST. [V. ***surpa***].

surpăciós, ~şi, surpăcioásă, ~e a. care se surpă uşor; expus la surpare: *maluri surpăcioase.* [***Surpa*** + *-ăcios*].

surpătór, ~i, surpătoáre a. **1.** (şi m., f.; înv.) (persoană) care surpă; **2.** (fig.) distrugător: *surpătorii monarhiei.* [***Surpa*** + *-ător*].

surpătúră, surpături f. **1.** faptul de a (se) surpa; dărîmare, năruire, prăbuşire: *surpăturile se produc în versanţii abrupţi;* **2.** porţiune de teren surpată: *intrarea ...* [era] *astupată de surpături de stînci şi pămînt.* AG.; **3.** loc prăpăstios (care se surpă): *un drumeac îngust ... urcă şerpuind printre surpături şi vîrtoape mîncate de şuvoaie.* VLAH.; **4.** ruină, dărîmătură; (p. ext.) casă deteriorată, ruinată: *o groapă ... astupată p-alocurea cu surpături de zid.* OD.; **5.** (pop.) hernie: *el se ferea de rădicături, pentru că se temea de surpătură.* CR. [***Surpa*** + *-ătură*].

surplombánt, ~ţi, surplombantă, ~e a. (despre construcţii) care are o parte ieşită în afara planului vertical. [Din fr. ***surplombant***].

surplómbă, surplombe f. **1.** parte a unei stînci, a unui mal suspendat în gol; **în surplombă,** suspendat în gol: *faleza este în surplombă;* **2.** zid sau porţiune a unei construcţii ieşită în afară faţă de planul vertical (ex.: balcoane, terase etc.) [Din fr. ***surplomb***].

surplús, surplusuri n. ceea ce depăşeşte necesarul; prisos, excedent: *ţările bogate ... nu prea mai au surplusuri de oferit.* D. [Din fr. ***surplus***].

surprínde, surprínd vb. (tr.) **1.** a prinde pe cineva pe neaşteptate într-o situaţie neconvenabilă, nepermisă etc.; a descoperi pe cineva săvîrşind o infracţiune, o faptă reprobabilă: *fusese surprins de paznici.* CĂL.; *ce ar fi zis ea dacă m-ar fi surprins în această postură.* PR.; **2.** a veni, a se abate pe neaşteptate asupra cuiva sau a ceva; a apuca, a

prinde: *viscolul ne-a surprins pe drum*; **3.** a observa întîmplător; a remarca, a sesiza: *credea că surprinde pe figura aceea dulce ... un reflex de entuziasm.* VLAH.; **4.** a auzi întîmplător: *surprinse un crîmpei de discuție*; **5.** a descoperi, a sesiza ceva (în mod neașteptat); a remarca: *am surprins unele din cugetările care-l preocupau.* EM.; *sînt destul de perspicace spre a semnala platitudinea altora, dar în imposibilitatea de a surprinde inefabilul meu.* CĂL.; (refl.) *se surprindea suspectînd și pe Nadina.* REBR.; **6.** a mira foarte tare; a uimi, aului: *nu mă surprinde că s-a apucat de medicină, ci că a perseverat.* GHEȚIE; **7.** (rar) a obține prin viclenie; a capta: *izbutise să surprindă atenția și interesul publicului.* PETR.; *a surprins consimțirea mea*; **8.** (rar) a înșela; a abuza: *a surprinde buna credință a cuiva.* [Din fr. ***surprendre*** (după *prinde*)].

surpríndere, surprinderi f. **1.** faptul de a surprinde sau de a fi surprins asupra unui fapt (reprobabil): *doctorul ... se ducea într-o inspecție de surprindere în satul Ciolănești.* REBR.; **prin surprindere**, pe neașteptate, în chip nepreväzut: *atacară prin surprindere obiectivele dușmanilor*; **a lua pe cineva prin surprindere**, a nu-i da timp să reflecteze, să se dezmeticească: *luat prin surprindere, nu ripostă*; **2.** sentiment, stare de mirare, uimire, uluire, stupefacție produsă de ceva nepreväzut; nedumerire; surpriză: *vitejia armatei noastre ... a fost o surprindere pentru opinia publică.* MAIOR.; **3.** (înv.) dar făcut pe neașteptate; surpriză: *a fost o surprindere ce ne pregătise.* GANE; **4.** descoperire, constatare: *surprinderea adevărului nu-i la îndemîna oricui.* [V. ***surprinde***].

surpríns, ~și, surprinsă, ~e a. **1.** mirat, uluit, uimit; nedumerit: *am fost întotdeauna surprins că nu pricep curent limba arabă.* EM.; **2.** care exprimă surprindere: *cu o figură surprinsă, se retrase.* [V. ***surprinde***].

surprinzătór, ~i, surprinzătoáre a. care surprinde, care provoacă mirare, nedumerire, emoție; șocant, uimitor; (p. ext.) neașteptat, imprevizibil: *splendoarea unei rime surprinzătoare.* MAIOR.; *mulți politicieni vorbesc cu greșeli surprinzătoare.* D.; (adv.) *profesorul se purta surprinzător de cald cu elevii săi.* [***Surprinde*** + *-ător*].

surprízã, surprize f. **1.** plăcere, bucurie neașteptată prilejuită cuiva; (concr.) dar, cadou: *ți-am preparat o surpriză: am studiat o bucată.* CAR.; *în mijlocul șervetului îi pune Măicuții o surpriză.* ARG.; **2.** ceea ce surprinde prin caracterul său nepreväzut, neașteptat; surprindere: *ducîndu-se departe ... îmbătați de farmecul și surprizele călătoriei.* VLAH.; *viața e o perpetuă surpriză.* PR.; *ce surpriză!*; **3.** sentiment, stare de uimire, de uluire etc. produsă de un fapt nepreväzut, neașteptat; surprindere: *văzu, cu destulă surpriză, o femeie junã ..., foarte frumoasă.* FIL.; **4.** (înv.) faptul de a lua pe cineva pe neașteptate; (rar) **prin surpriză**, prin surprindere: *cel puțin fiziceşte, prin surpriză, nu ar fi întîmpinat nici un fel de obstacol.* CĂL. [Din fr. ***surprise***].

súrsă, surse f. **1.** (înv.) izvor al unei ape curgătoare; **2.** loc, punct, cauză etc. care servește la formarea, dezvoltarea unui lucru, a unui fenomen; izvor, origine, sorginte: *teatrul ... transformă evenimentul politic în sursă de meditație despre condiția umană.* R.L.; **3.** loc de unde emană o informație, o noutate etc.; izvor: *ni se comunică din sursă autorizată că în țară domnește cea mai perfectă liniște.* REBR.; *să căutăm surse mai serioase!*; **4.** (și **sursă de inspirație**), ceea ce furnizează unui scriitor, unui artist o idee, o temă etc.: *sursele operei lui Anton Pann sînt extrem de felurite.* V.R.; **5.** document, lucrare, publicație folosite la studierea unei probleme, la alcătuirea unei lucrări: *am consultat numeroase surse de informare, de documentare*; **6.** loc unde se găsește sau de unde se poate obține, procura ceva: *a descoperit o nouă sursă de procurat cărți.* PETR.; *cauți noi surse de cîștig*; **7.** corp care emite sunete, lumină, radiații etc.; **sursă de energie electrică** (sau **electromagnetică**), generator de energie electrică (sau electromagnetică). [Din fr. ***source***].

surtúc, surtuce n. (înv. și pop.) haină bărbătească de stofă, de postav, care se poartă peste cămașă sau peste vestă; sacou, veston; haină bărbătească țărănească (de dimie), de obicei scurtă (și fără mîneci): *era îmbrăcat ... într-un surtuc negru.* GHEȚIE. [Din rus. ***siurtuk***, gr. mod. ***surtúko***; cf. fr. ***surtout***].

surtucár, surtucari m. (fam.; depr.) orășean, tîrgoveț; (p. ext.) intelectual: *cînd vedeam cîte un surtucar, mi se părea că ... se ia după mine și fugeam.* VLAH.; *săteanul își cunoaște bine dușmanii, adică surtucarii.* SAD. [***Surtuc*** + *-ar*].

surtucáș, surtucaşe n. (reg.) surtucel: *scotea din cufăr, la zile mari, un surtucaș albastru, cu fireturi.* TOP. [***Surtuc*** + *-aș*].

surtucél, surtucele n. diminutiv al lui surtuc; surtucaș: *neavînd pe el haine mai calde decît o căciulă bine îndesată pe urechi și un surtucel care-i pocnea în spate.* GANE. [***Surtuc*** + *-el*].

surugiésc, ~ști, surugieáscă, ~ești a. (rar) **1.** care aparține, care este specific surugiului, referitor la surugiu: *cruzimea surugiască n-are margini, nici hotar.* NEGR.; **2.** (fig.) grosolan; trivial; birjăresc: *trecînd de la înjăturile surugiești la ocările de precupeață.* M.CAR. [***Surugiu*** + *-esc*].

surugiéște adv. (rar) **1.** ca surugiii: *chiuie surugiește și pocnește din harapnic.* AL.; **2.** (fig.) în mod trivial, birjărește: *înjură surugiește.* [***Surugiu*** + *-ește*].

surugíu, surugii m. **1.** vizitiu care conducea (călare pe unul dintre cai) diligențele, poștalioanele, trăsurile boierești; poștalion: *văd o droșcă frumoasă, trasă de patru cai negri ... duși de un surugiu.* GHICA; *Max ... înjura ca surugiii.* CĂL.; **2.** (astr.; pop.) Vizitiul. [Din turc. ***sürücü***].

surumán m. v. **sărman**.

surupá vb. v. **surpa**.

surveghéa, surveghez vb. (înv.; tr.) a supraveghea: *să surveghez mișcările și faptele lui Tudor.* GHICA. [Din fr. ***surveiller*** (după *veghea*)].

survení, pers. 3 **survíne** vb. (intr.) a se produce, a se petrece (brusc, pe neașteptate); a avea loc, a se întîmpla între timp; a apărea, a interveni: *foarte devreme au survenit neînțelegeri, care s-au isprăvit cu despărțenia.* SAD. [Din fr. ***survenir***].

survenire, surveniri f. faptul de a surveni. [V. ***surveni***].

survenít, ~ți, survenită, ~e a. care a apărut, s-a ivit (brusc, pe neașteptate): *incidentul survenit ne-a bulversat complet.* [V. ***surveni***].

survól, survoluri n. zbor cu avionul deasupra unui teritoriu determinat. [Din fr. ***survol***].

survolá, survolez vb. (tr.) a zbura cu avionul deasupra unui teritoriu determinat: *bombardierele au survolat teritoriul României.* [Din fr. ***survoler***].

survoláre, survolări f. acțiunea de a survola: *survolarea Mediteranei.* [V. ***survola***].

survolatór, ~i, survolatoáre a. (rar) care survolează. [Din fr. ***survolateur***].

surzeálă, surzeli f. surditate. [***Surzi*** + *-eală*].

surzénie, surzenii f. surditate: *surzenia timpurie i-a creat mari complexe.* [***Surzi*** + *-enie*].

surzí, surzesc vb. **1.** (intr.) a-și pierde auzul; a deveni surd; a asurzi: *îi cresciuse barba de trei coți, ochii-i luceau ca de strigoi, surzise și ologise.* FIL.; **2.** (fig.; tr.) a deveni nepăsător, indiferent la ...: *văd că aceștia au surzit la rugămințile noastre.* GHEȚIE; **3.** (tr.) a lua cuiva auzul, a face pe cineva să devină surd; a asurzi: *mă surzești cu muzica ta!* [De la ***surd***].

surzíe f. (înv. și reg.) surditate. [***Surzi*** + *-ie*].

surzílă m. poreclă dată unui om surd. [***Surd*** + *-ilă*].

surzíme, surzimi f. (înv. și reg.) surditate. [***Surzi*** + *-ime*].

surzíre, surziri f. faptul de a surzi; asurzire. [V. ***surzi***].

sus, ~și, susă, ~e a. (pop.) înalt: *cînd mă deșteptai din reveria mea, fereastra susă a palatului era închisă.* EM. // adv. **1.** într-un loc mai ridicat sau mai înalt (decît altul); deasupra, la înălțime: *sus senin și jos verdeață! ce cuminte-i să trăiești cînd ți-e dat să stăpînești numai o viață.* COȘB.; **de sus**, a) din partea mai ridicată a unui teren; din partea superioară; de deasupra: *fereastra de sus a palatului era deschisă.* EM.; b) (despre terenuri, regiuni, localități etc.) situat în partea mai înaltă, mai ridicată; (p. ext.) situat în partea de nord; superior: *în pădurile de sus, vînătorii găsesc uneori și rîși.* SAD.; c) (care emană) de la centru, de la organele centrale: *o revoluție nu se poate face de sus.* PETR.; *directivă de sus*; d) din sau de la înălțime; de deasupra: *de sus bureză, întunericul cade.* VLAH.; **în sus**, în poziție verticală; drept, țeapăn: *coama aia* [a leului] *ce sta ridicată în sus și zbîrlită.* ISP; **pe sus**, a) prin aer, prin văzduh: *au văzut un bivol zburînd pe sus.* CR.; b) în zbor, zburînd: *să cînți, cuce, cînd m-oi duce ..., tu-i mere pe sus cîntînd, iară eu pe jos plîngînd.* POP; **mai** (sau **din**) **sus de ...** ori (**pe**) **din sus de ...**, mai la deal de ..., mai încolo, mai departe de ...: *aseară-nsărai pe coastă, pe din sus de casa voastră.* POP; **de** (sau **din**) **sus în jos**, în direcție verticală descendentă: *sub mîna-i se născură formele lui Ieronim, din sus în jos, formă cu formă, pînă la umeri.* EM.; **de jos în sus**, în direcție verticală ascendentă: *focul cuprindea pădurea de jos în sus*; **de sus** (și) **pînă jos**, în întregime, peste tot; **în sus și în jos**, încoace și încolo, de colo-colo; peste tot: *mai cercetînd în sus și în jos, află ... că împăratul chemase pe starostea de argintari.* ISP; **cu fața-n sus**, culcat pe spate: *Lăpușneanul sta întins cu fața în sus.* NEGR.; **cu fruntea** (sau **cu capul**) **sus**, cu o atitudine fermă, dîrză; mîndru: *Olguța intră în casă cu capul sus.* TEODOR.; **a se ține** (sau **a fi, a umbla**) **cu nasul pe sus**, a fi îngîmfat, înfumurat: *și sărac, și nesupus umblă cu nasul pe sus.* PANN; **cu fundul în sus** sau (subst.) **cu susul în jos**, întors pe dos, răsturnat; (fig.) în dezordine, răvășit: *dacă o răsucim cu susul în jos, abia atunci putem restabili eficient dialectica.* PR.; *casa e cu fundul în sus*; **a duce** (sau **a lua, a aduce etc.**) **pe cineva pe sus**, a duce (sau a lua, a aduce) pe cineva cu forța, cu sila: *l-au ridicat din pat pe sus.* CAR.; *frumos ți-ar sta ... să te vezi luat pe sus și dat afară?* M.CAR.; **a-i sta cuiva capul sus**, a fi în viață, a trăi: *ba, eu mîndra nu ți-oi da pîn-ce capul sus mi-a sta.* AL.; **2.** în camerele din partea superioară a unei clădiri; la etaj: *am alergat sus să mă explic.* GHICA; **de sus**, aflat în partea superioară, la etajul unei construcții: *case vechi și hîrbuite, a căror caturi de sus erau mai largi decît cele de jos.* EM.; **3.** în cer (ca sediu al divinității); (p. ext.) în rai: *sufletul tău vesel, sus, în veci va gusta pace.* AL.; **de sus**, (care vine) din cer, de la Dumnezeu: *ție a fost scris de sus să-ți fie dată această cinste.* CR.; *refacerea naturii omenești căzute se face printr-un ajutor de sus.* STÂNIL.; **4.** (fig.) într-o poziție socială superioară; într-un rang înalt: *în lumea asta sînt femei cu ochi ce izvorăsc scîntei, dar oricît ele sînt de sus, ca tine nu-s.* EM.; *acuma nu-ți mai place, ai ajuns sus?* PR.; **de sus**, a) din clasele privilegiate: *lumea de sus ... nu se ocupa de „țărăniile" unui institutor sărac.* SAD.; b) din vîrful ierarhiei sociale: *rechizitoriu în contra claselor celor de sus.* GHICA; *dușman ... al privilegiilor clasei de sus.* CĂL.; **a lua** (sau **a privi**) **pe cineva** (ori **a se uita la cineva**) **de sus**, a trata pe cineva cu aroganță: *gîndul că soră-sa ar privi-o de sus ... îi înăsprea inima.* VLAH.; **a vorbi cuiva** (sau **cu cineva**) **de sus**, a vorbi cu cineva obraznic, arogant, cu ifose: *doamna nu-i vorbea servitoarei de sus*; (compus) **sus-pus**, ajuns într-un post important, în vîrful ierarhiei, cu mare influență: *îi fusese recomandat de o persoană sus-pusă.* GHEȚIE; *era fiul unui sus-pus*; **5.** deasupra orizontului; pe cer: *sus în taină dulce, pe-a nopții senin, ca un vas de aur, luna plutea lin.* AL.; **de sus**, de pe bolta cerului: *eu sînt luceafărul de sus, iar tu să-mi fii mireasă.* EM.; **6.** înspre un loc, un punct mai ridicat sau mai înalt; în direcție (aproximativ) verticală; în înălțime; în aer: *o vede ... ridicîndu-se în văzduh, apoi înălțîndu-se tot mai sus.* CR.; **în sus**, a) spre un loc, un punct ridicat, înalt; la deal: *cu mîna semn îi face ca-n sus să îl urmeze pe-a codrilor potică.* EM.; b) spre cer, în văzduh, în aer: *privind cu gîndul dus las gura de balaur ce-azvîrle apa-n sus.* COȘB.; c) în direcția izvorului, dincotro curge apa: *au purces pe Bahlui în sus.* NEGR.; **a sări** (**drept**) **în sus**, a tresări (de bucurie, de mînie, de spaimă); a izbucni: *fiică-mea, cînd a aflat c-am terminat dicționarul, a sărit în sus de bucurie*; **7.** (de obicei la comparativ) (prezentat)

înapoi cu cîteva pagini sau rînduri, în cele precedente; (de) mai înainte: *să revenim la exemplul nostru de mai sus*. MAIOR.; (subst.) **cele de mai sus**, cele precedente, anterior spuse, arătate; (compus) **sus-arătat, sus-citat, sus-menţionat, sus-numit** etc., (persoană, obiect, fapt etc.) amintit (scris, spus) mai înainte: *nu ne rămîne decît să luăm act de răspunsul sus-numitei reviste*. CAR.; **8.** (înv.; de obicei la comparativ) mai mult (de ...), peste ...: *mai sus de 18 ani; mai sus de două tone*; **9.** începînd de la ...: *ii de la brîu în sus cusută-i pe cucuruz*. POP.; **10.** (fig.; de obicei la comparativ; şi **mai pe sus**) mai presus decît ...: *să fii tu mai sus decît toate limbile*. BIBLIA; [Păsărilă] *avea ... o putere mai pe sus decît îşi poate dracul închipui*. CR.; **11.** în registrul acut, înalt al vocii sau al unui instrument: *a luat tonul prea sus;* **notele de sus**, notele cele mai înalte pe care le poate emite cineva; **sus şi tare**, în auzul tuturor; (p. ext.) energic, ferm, categoric: *el să spună sus şi tare că jalba i-a scris-o un domn de la Bistriţa*. REBR.; *declară sus şi tare că trebuie înnoiri*; **12.** strigăt de comandă însemnînd „ridică-te!", „ridicaţi-vă!": *sus băieţi, la treabă!;* **13.** strigăt de încurajare, de aprobare, de simpatie etc.: *sus mîinile voastre! cîntare aduceţi-i!* EM. // n. (pl. **susuri**) **1.** (adesea fig.) teren, loc, porţiune ridicată, înaltă, superioară; (p. ext.) înălţime, vîrf: *şi susul cu josul sînt una şi fac şes*. COŞB.; **din susul ..., a)** dintr-un loc sau punct (mai) ridicat, (mai) înalt decît ...; mai la deal de ...; (p. ext.) mai departe de ...; din afara ...; din(spre) nord: *s-aud venind din susul stradei nişte huiduituri*. CAR.; **b)** din(spre) direcţia izvorului unei ape; din(spre) amonte: *începînd din susul Dîmboviţii era casa lui Pană Filipescu*. GHICA; **în susul, a)** în(spre) partea mai ridicată, mai înaltă a unui teren: *în susul străzii era parcă o oază de umbră*. EL.; **b)** în sens contrar cursului unei ape: *pornisem să mă plimb în susul apei*. EL.; **c)** în(spre) partea superioară a ...; deasupra: (fig.) *suind în susul scării pîn' la frunţile crăieşti*. EM.; **în susul şi în josul**, la deal şi la vale; încoace şi încolo: *Ionel mai privi o dată în susul şi-n josul aleii deja scufundate în umbră*. CĂRT.; **2.** (înv.; artic.; şi, compus, **Cel-de-sus**) Dumnezeu: *plăteaşte Susului făgăduitul tău*. COR.; *copiii şi nevasta să-i las în ştirea Celui-de-sus*. CR. [Lat. ***susum*** (=***sursum***)].

susái m. **1.** numele mai multor plante erbacee din familia compozitelor, cu vase lactifere, cu frunzele sesile, cu flori galbene: **a)** plantă cu tulpina simplă, cu florile în vîrf, cu fructe achene; tîlhărea (*Sonchus arvensis*); **b)** (şi **susaiul gîştei**) lăptucă (*Sonchus oleraceus*); c) plantă cu tulpina simplă, cu flori cu involucru păros, care creşte prin locuri mlăştinoase; lăptuca gîştei (*Sonchus palustris*); **d)** crestăţea (*Lactuca quercina*); e) (reg.; şi **susai porcesc**) păpădie (*Taraxacum officinalis*); (p. restr.) frunzele sau florile acestor plante: *prin susai abia scăpai, prin urzici, tot cu băşici*. POP.; **2.** (compus) **susai-de-pădure** (sau **-de-munte**), tîlhărea (*Mycelis muralis*). [Et. nec.; cf. ucr. ***susaĭ***].

susán m. **1.** plantă erbacee din ţările calde, cu tulpina înaltă şi păroasă, cu frunzele inferioare mari, dantelate, cu flori galbene sau roz, cultivată pentru seminţele sale oleaginoase, folosite în alimentaţie şi în medicină; sesam; (*Sesamum indicum*); (p. restr.) seminţele acestei plante; **2.** (bot.; reg.) susai (*Sonchus arvensis* şi *oleraceus palustris*). // n. (pl. **susanuri**) **1.** seminţe de susan din care se extrage un ulei comestibil sau care se presară pe covrigi: *un covrig cu susan*. CAR.; **2.** preparat de patiserie făcut din zahăr sau miere, lămîie, nuci şi seminţe de susan: *bunica ne aducea susan*. [Din turc. ***susam***].

susceptánţă, susceptanţe f. mărime caracteristică circuitelor electrice de curent alternativ, egală cu raportul dintre reactanţă şi pătratul impedanţei. [Din fr. ***susceptance***].

susceptíbil, ~i, susceptibilă, ~e a. **1.** care se supără repede, care se ofensează uşor; prea sensibil, supărăcios: *este destul ca un suveran să fie prea susceptibil, ... ca să tragă asupra ţării sale cele mai mari nenorociri*. GHICA; *nu te credeam atît de susceptibil şi de orgolios*. GHEŢIE; **2.** capabil, în stare să ...; care poate să ...: *este un om politic ... susceptibil de a se entuziasma*. BOL.; *subiectul era susceptibil de o realizare în forma unui poem dramatic*. BL.; **3.** care poate suferi modificări; transformabil: *textul e bun, deşi susceptibil de ameliorări;* **4.** (fiz.) care prezintă proprietatea de susceptibilitate. [Din fr. ***susceptible***].

susceptibilitáte, susceptibilităţi f. **1.** predispoziţie a cuiva de a se supăra, de a se simţi ofensat repede; sensibilitate excesivă: *mă temeam să nu ating susceptibilitatea şi orgoliul ei aristocratic*. FIL.; **2.** (rar) predispoziţie de a contracta boli; **3.** capacitate a unui corp, a unui sistem fizic de a suferi modificări: *susceptibilitatea de magnetizare a oţelului*; **4.** mărime fizică ce exprimă această capacitate. [Din fr. ***susceptibilité***].

suscitá, suscít vb. (tr.) a provoca, a produce manifestări, atitudini etc.; a stimula, a stîrni: *dificultăţile de formă pe care le vor suscita noul nostru avînt*. OD.; *destinul omului de geniu suscită atenţia biografului*. R.L. [Din fr. ***susciter***].

suscitáre, suscitări f. acţiunea de a suscita şi rezultatul ei; provocare; stimulare: *presa îşi propusese suscitarea interesului public*. [V. ***suscita***].

suseán, ~eni, suseană, ~ene m., f. **1.** locuitor din partea de sus a unui sat, a unui ţinut: *una e a susenilor, alta a mijlocenilor şi a treia a josenilor*. POP.; **2.** (şi a.) (persoană) care locuia în Ţara de Sus (jumătatea nordică a Moldovei): *adunase la sine Constantin Vodă ... cîţiva boieri suseni*. COSTIN. [***Sus*** + ***-ean***].

súseniţă f. v. şuşăniţă.

susétă, susete f. tetină dată copiilor mici să o sugă. [Din fr. ***sucette***].

sushi [suşí] n. preparat culinar japonez făcut din peşte crud sau prăjit cu orez, fructe de mare, de obicei rulate într-o frunză de plantă marină. [Din fr. ***sushi***].

sus-menţionát, ~ţi, sus-menţionată, ~e a. (adesea subst.) menţionat, pomenit mai înainte, mai sus (într-un text): *faptele sus-menţionate*. [Din fr. ***susmentionné***].

sus-numít, ~ţi, sus-numită, ~e a. şi m., f. (persoană) despre care s-a vorbit, s-a pomenit mai înainte (într-un text): *sus-numiţii s-au achitat de obligaţii*. [***Sus*** + ***numit***; cf. fr. ***susnommé***].

suspáns, suspansuri n. moment de maximă emoţie, de tensiune într-un film, spectacol, roman etc., cînd se aşteaptă deznodămîntul; stare de tensiune provocată de un astfel de moment: *epicul creşte şi trăieşte ... din suspans*. R.L. [Din fr., engl. ***suspence***].

suspántă, suspante f. fiecare dintre corzile unei paraşute, care leagă voalura de hamul prins de corpul paraşutistului. [Din fr. ***suspente***].

suspéct, ~ţi, suspectă, ~e a. **1.** care este bănuit; care dă de bănuit, inspirînd neîncredere; care trezeşte suspiciune; dubios, îndoielnic, suspectat: *pierderile de acte sînt mai totdeauna suspecte*. CĂL.; *persoanele păreau suspecte*; (subst.) *suspecţii au fost anchetaţi la poliţie;* **suspect de ...**, suspectat de ...: *erau suspecţi de trădare*; **2.** neobişnuit, anormal: *fii atent la zgomotul motorului, trage cu urechea şi cînd auzi ceva suspect, cheamă mecanicul*. PR.; (adv.) *casele deveniseră suspect de albe*. GHEŢIE; **3.** de calitate îndoielnică: *se vînd tot felul de produse suspecte;* **4.** care este suspectat că ar avea o boală contagioasă: *este suspect de hepatită;* **5.** (rar) veros: *speculaţii suspecte*. [Din fr. ***suspect***].

suspectá, suspectez vb. (tr.) **1.** a bănui pe cineva de ceva (rău); a socoti suspect; a bănui: *se surprindea suspectînd şi pe Nadina*. REBR.; (refl. recipr.) *constatăm că toţi conspiră şi se suspectează*. CĂL.; **2.** a pune la îndoială ceva; a se îndoi: *mă privea nedumerită, suspectînd această bruscă hotărîre*. PETR. [Din fr. ***suspecter***].

suspectábil, ~i, suspectabilă, ~e a. care trezeşte suspiciuni: *sentimentele sale liberale nu sînt nicicum suspectabile*. CĂL. [***Suspecta*** + ***-bil***].

suspectáre, suspectări f. faptul de a suspecta: *suspectarea veridicităţii celor spuse de el era justificată*. [V. ***suspecta***].

suspectát, ~ţi, suspectată, ~e a. (adesea subst.) suspect: *toţi suspectaţii au fost omorîţi*. [V. ***suspecta***].

suspendá, suspénd vb. (tr.) **1.** a atîrna, a agăţa, a prinde: *deasupra patului suspenda ... o copie după un tablou celebru*. GAL.; **2.** a întrerupe, a opri (temporar) o activitate; a sista: *îndată ce simţiţi un semn de oboseală ... suspendaţi cititul*. GHEŢIE; (refl. pas.) *s-a suspendat şedinţa pentru cinci minute*; **3.** a interzice să fie folosit un stadion, un teren de sport pe o anumită perioadă; **4.** (jur.) a face să înceteze temporar o acţiune judiciară, executarea unei pedepse, exercitarea unui drept etc., în condiţiile prevăzute de lege; (p. ext.) a amîna; **5.** (fig.) a anula, a desfiinţa: *aceste metafore ... suspendă înţelesuri şi proclamă altele*. BL.; *se aşteaptă de la noi să facem un efort care să suspende efortul celuilalt. D.*; **6.** a interzice apariţia unei publicaţii; a suprima: *i se va suspenda ziarul*. ST.; **7.** a destitui (temporar) din funcţie, din post; (spec.) a interzice unui sportiv să-şi continue activitatea o perioadă limitată de timp: *veĭ fi suspendat din slujbă*. REBR.; *Mutu a fost suspendat pe şase luni*. [Din fr. ***suspendre***, lat. ***suspendere***].

suspendáre, suspendări f. **1.** acţiunea de a suspenda şi rezultatul ei; **2.** atîrnare, agăţare: *în cap nu stau decît saltimbancii şi unele maimuţe, prin suspendare*. TUD.; **3.** întrerupere; suprimare (temporară) a unei activităţi: *un motiv asemănător dictase suspendarea vizitelor*. GHEŢIE; *suspendarea cursurilor pe perioada grevei*; **4.** (jur.) încetare temporară a unei acţiuni judiciare, a executării unei pedepse, a exercitării unui drept etc., în condiţiile prevăzute de lege; (p. ext.) amînare; **5.** destituire (temporară); suspensiune; (spec.) interdicţie dictată unui sportiv de a-şi continua activitatea o perioadă limitată de timp: *un decret pentru suspendarea din dreapta arhieriei*. MAIOR.; *suspendările fotbaliştilor se ţin lanţ*. [V. ***suspenda***].

suspendát, ~ţi, suspendată, ~e a. **1.** atîrnat în aer, lăsat să atîrne (în aer): *lampă suspendată*; (fig.) *clipă suspendată*. EM.; *fraza ... rămase suspendată asemenea unei declaraţii înfrînate*. GHEŢIE; **pod suspendat**, pod susţinut de elemente flexibile (cabluri, lanţuri etc.): *trecui Dunărea pe podul suspendat*. FIL.; **grădină suspendată**, grădină construită în terase sau cu solul sprijinit pe stîlpi: *socotea mai plăcută pentru fiinţa lui tihna grădinilor suspendate*. SAD.; **2.** întrerupt; suprimat: *lucrări, cursuri suspendate*; **3.** interzis: *revistă suspendată;* **4.** destituit (temporar), scos din funcţie; (spec.) care a suferit o suspendare: *magistrat suspendat; doi fotbalişti suspendaţi*. [V. ***suspenda***].

suspénsie, suspensii f. **1.** întrerupere intenţionată a şirului vorbirii, a comunicării: *există clipe de suspensie, gesturi de gratuitate*. R.L.; **puncte de suspensie**, v. **punct**; **2.** (înv.) amînare: *un muratoriu, adică suspensiune de plăţi*. EM.; **în suspensie**, întrerupt; amînat: *problema rămase în suspensie*; **3.** (înv.) destituire (temporară); suspendare: *ceea ce ... propune guvernul nu este nici pedeapsă, nici suspensiune, ci este numai punerea în disponibilitate*. MAIOR.; **4.** (înv.) interzicere (temporară): *o suspensiune de trei luni a revistei*; **5.** (chim.) sistem format dintr-o substanţă solidă dispersată într-un fluid; **în suspensie**, dispersat într-un fluid; **6.** (tehn.) mod de susţinere al echipamentului mobil al unui instrument; ansamblul pieselor care susţin acest echipament; **7.** legătură elastică sau flexibilă (resorturi, arcuri etc.) între un sistem tehnic şi reazemul lui; (şi: (înv.) **suspensiune**). [Din fr. ***suspension***, lat. ***suspensio, -onis***].

suspensiúne f. v. suspensie.

suspensív, ~i, suspensivă, ~e a. **1.** (jur.) care suspendă punerea în execuţie a unei hotărîri, a unei dispoziţii etc.: *apel suspensiv*; **2.** (înv.) provizoriu: *situaţiunea noastră provizorie sau suspensivă*. EM.; **3.** (rar) care ţine de suspensie: *totuşi – făcu o pauză suspensivă – toţi trebuie să respecte legea*. [Din fr. ***suspensif***].

suspensoíd, suspensoide n. (chim.) dispersie coloidală a unui solid într-un lichid. [Din fr. ***suspensoïde***].

suspensór[1], ~i, suspensoáre a. (despre muşchi, ligamente) care susţine. // m. muşchi alungit care determină mişcarea înainte şi înapoi a copitei calului. [Din fr. ***suspenseur***].

suspensór², **suspensoare** n. bandaj special pentru hernie, pentru susținerea unui organ căzut. [Din fr. ***suspensoir***].

suspicioná, **suspicionez** vb. (înv.; tr.) a suspecta: *începi a suspiciona pe om înainte de a fi dovedit ceva contra lui.* EM. [De la ***suspiciune***].

suspicionáre, **suspicionări** f. (înv.; rar) acțiunea de a suspiciona și rezultatul ei; suspectare: *această suspicionare anticipată e foarte obicinuită în jurnalele politice, a căror misiune ... nu e luminarea publicului, ci escitarea patimelor lui.* EM. [V. ***suspiciona***].

suspiciós, **~și**, **suspicioásă**, **~e** a. bănuitor, neîncrezător: [trecătorii] *îmi aruncau priviri suspicioase.* GHEȚIE; *cititorul ideal va fi totdeauna suspicios.* R.L. [Din lat. ***suspiciosus***, fr. ***suspicieux***].

suspiciúne, **suspiciuni** f. lipsă de încredere în cineva, îndoială în ceea ce privește corectitudinea, legalitatea, onestitatea faptelor sau intențiilor cuiva; bănuială, neîncredere, circumspecție: *acea afacere a diamantelor ... a aruncat în juru-i suspiciune.* CĂL.; *crește ura, domnule! suspiciunea, mefiența.* CĂRT. [Din lat. ***suspicio, -onis***, fr. ***suspicion***].

suspín, **suspine** și (înv.) **suspinuri** n. **1.** respirație profundă, prelungită, însoțită în expirație de un zgomot caracteristic, provocată de sau care trădează o durere sufletească, o neplăcere, silă; oftat, suspinare, suspinat: *pentru fiecare fîntînă, pîrîu, vîlcică, dumbravă și alte locuri drăgălașe ce lăsam în urmă-ne, scoteam cîte un suspin adînc din piepturile noastre.* CR.; *fugi din brațele mele cu un suspin care mă umili.* EL.; **a-și da ultimul suspin**, a muri, a-și da sufletul: *își dă ultimul suspin.* MACED.; **2.** (mai ales la pl.) respirație scurtă și întretăiată, provocată de un plîns puternic; sughiț: *șoptea încet ..., înecată de suspinuri.* EM.; *adăugă, molcomită după lacrimile și suspinele fără număr, că îl consultase pe ... bătrînul mamoș.* GHEȚIE; **3.** (fig.) necaz; supărare; suferință: *s-a dus în împărăția drepților, unde nu este întristare, nici suspin.* SAD.; *inimioară cu suspin, mult mă mir cum te mai țin.* POP.; **4.** (reg.) astmă (la cai). [De la ***suspina***].

suspiná, **suspín** vb. 1. (intr.) a scoate suspine; a ofta: *Ana tăcea mîlc și suspina ca o osîndită care-și așteaptă verdictul.* REBR.; **2.** (p. anal.; intr.) a emite sunete duioase, tînguitoare: *întîi auzi suspinînd o vioară.* ST.; **3.** (intr.) a plînge cu suspine, cu sughițuri: *plînge și suspină tînăra domniță.* BOL.; (fig.) *doar izvoarele suspină.* EM.; **4.** (intr.) a-și exprima o durere sufletească prin suspine; a suferi: *nobili fii ai României pînă cînd să suspinați?* BOL.; **a suspina după cineva** (sau **ceva**), a tînji după cineva (sau ceva); a-i fi dor de ...: *ai să suspini amar după prietenii de care te lipsești.* C.PETR.; **5.** (fig.; tr.) a intona, a murmura cu dor, cu jale: *doina zic, doina suspin, tot cu doina mă mai țin.* POP. [Lat. ***suspirare***].

suspináre, **suspinări** f. **1.** faptul de a suspina; **2.** suspin: *ce răcnete grozave! ce amară suspinare!* NEGR.; (fig.) *marea-ncet adoarme c-o suspinare grea.* AL.; **3.** sughițare provocată de plîns: *cîte necazuri și cît plîns cu suspinare.* CONACHI; **4.** suferință: *a trecut de la deșertăciune la viața veșnică, unde nu mai este nici întristare, nici suspinare.* AG. [V. ***suspina***].

suspinát, **suspinaturi** n. (înv.) suspin: *nu-și mai contenea suspinatul.* [V. ***suspina***].

suspinător, **~i**, **suspinătoáre** a. (rar) care suspină (des); care oftează (după cineva sau ceva); suspinînd, suspinos: (fig.; subst.) *nici una nu are în juru-i atîția suspinători ca dînsa.* GANE. [***Suspina*** + ***-ător***].

suspinînd, **~zi**, **suspinîndă**, **~e** a. (rar) suspinător: *cîte inime rîzînde, dar pe cîte suspinînde le delasă-ncetinel.* EM. [V. ***suspina***].

suspinós, **~și**, **suspinoasă**, **~e** a. (reg.) **1.** suspinător: *inimioară suspinoasă, nu-ș cînd te-o vedea voioasă.* POP.; **2.** astmatic: *de-abia ședea pe iapa suspinoasă.* B.-DEL. [***Suspina*** + ***-os***].

sustentáție, **sustentații** f. **1.** proprietate a unui corp de a se menține la un anumit nivel în masa unui fluid, prin mijloace adecvate; **2.** forță verticală care împinge în sus o aeronavă. [Din fr. ***sustentation***].

sustracțiúne, **sustracțiuni** f. (rar) furt. [Din fr. ***soustraction***].

sustráge, **sustrág** vb. **1.** (tr.) a-și însuși prin dibăcie, prin viclenie, prin înșelăciune ceva ce aparține altuia; a fura, a subtiliza, a șterpeli; (p. ext.) a deturna: *au sustras atîtea coale de hîrtie de la o destinație mai firească.* MAIOR.; *au fost sustrase acte din seif*; **2.** (tr. și refl.) a ieși sau a face să iasă de sub o influență firească; a rămîne sau a fi lăsat în afara ...; a (se) feri: *nici un corp nu se poate sustrage acțiunii gravitațiunei.* GHICA; *toți avem un destin, căruia nu ne putem sustrage.* GHEȚIE; **3.** (refl.) a se eschiva (prin fraudă, prin șiretenie) de la un serviciu, de la o obligație; a încerca să scape de ceva: *nimeni n-avea dreptul să se sustragă legilor țării sale, chiar dacă nu era de acord cu ele.* PR.; *s-au sustras de la serviciul militar*; **4.** (tr.) a abate, a împiedica pe cineva de la o activitate; a deruta: *acest anturaj îl sustrage de la treburile lui*; (și: (înv.) **substrage**). [Din fr. ***soustraire*** (după *trage*)].

sustrágere, **sustrageri** f. 1. acțiunea de a (se) sustrage și rezultatul ei; **2.** furt: *un spion ... urmărise sustragerea unor secrete militare.* CĂL.; **3.** eschivare: *sustragere de la muncă.* [V. ***sustrage***].

sustrăs, **~și**, **sustrasă**, **~e** a. însușit prin fraudă, prin viclenie; furat: *trebuia să condamne un om pentru o sticlă de bere sustrasă.* PR. [V. ***sustrage***].

susțiitór a. și m., f. v. **susținător**.

susținătór, **~i**, **susținătoáre** a. care susține o greutate, o povară; sprijinitor: *stîlpi susținători*; (fig.) *structura tipologică există în opera lui Caragiale, ca un schelet susținător.* CĂL. // m., f. (fig.) **1.** persoană care susține, care apără pe cineva sau ceva; ocrotitor, protector, sprijinitor; adept, partizan: *nu-și uita niciodată susținătorii credincioși.* GHEȚIE; *este un bun susținător al teoriei mele.* CE.; **2.** (spec.) simpatizant, suporter al unui sportiv, al unei echipe sportive; **3.** persoană care întreține material o altă persoană, o instituție; sponsor: *bancherul devenise susținătorul editurii noastre*; **4.** (jur.) persoană care plătește pensie de întreținere: *susținătorul legal*; (și: (rar) **susțiitor**). [***Susține*** + ***-ător***].

susțíne, **susțín** vb. **1.** (tr. și refl.) a sprijini pe dedesupt, a servi drept suport unui lucru; a (se) rezema: *este un pod susținut de stîlpi subțiri.* CAR.; **2.** (refl.) a-și menține poziția verticală; a se ține în picioare: *nu se putea susține pe picioare*; (fig.) *nu există o singură bucată care să se susție prin singurul interes al povestirii.* VIANU; **3.** (tr.) a ajuta, a sprijini pe cineva să nu cadă; (refl. recipr.) a se sprijini unul pe altul: *îl susține de brat*; **4.** (fig.; refl.) a se baza: *comparația ... se susține pe tehnica însăși a cărții.* CĂL.; **5.** (tr. și refl.) a (se) menține; a rezista: *în această piesă ... atenția publicului este susținută de un singur personaj.* V.R.; **6.** (tr. și refl.) a(-și) asigura prin forțe proprii mijloacele necesare existenței; a (se) întreține: *a susține o familie; revistele culturale nu se pot susține prin ele însele*; **7.** (tr.) a duce, a purta o luptă cu mijloace, cu eforturi proprii; a suporta un atac; a rezista: *românii pot fi mîndri de luptele ce au susținut.* GHICA; **8.** (fig.; tr.) a sprijini o cauză, o acțiune; a participa la reușita cuiva sau a ceva; a ajuta: [comercianții] *își luau angajamentul solemn de a susține candidatura d-lui Tiberiu Piscopescu.* VLAH.; *avusese mult de luptat cu consiliul susținîndu-mă pe mine.* EL.; **9.** (fig.; tr.) a îmbărbăta: *a susține curajul cuiva*; **10.** (fig.; tr.) a exprima, a expune o idee, o teorie, o opinie, un punct de vedere etc.; a proclama; a aduce argumente în sprijinul unui principiu, al unei teorii etc.: *am susținut ... dreptul ce-l are fiece popor de a-și determina voința prin lege.* EM.; **11.** (tr.) a afirma; a considera; a pretinde: *Pirgu susținea că, în materie de dame, Pașadia era nul.* M.CAR.; *un om cuminte n-ar putea susține asemenea aberații*; **12.** (fig.; tr.) a se prezenta la un examen, la un concurs etc.: *se ducea ... la Bacău să-și susțină examenele.* GHEȚIE; **13.** (fig.; tr.) a prezenta în fața publicului un spectacol, un concert etc.: *susține zece concerte pe lună*; (și: (înv.) **susținea**). [Din lat. ***sustinere***, fr. ***soutenir*** (după *ține*)].

susțineá vb. v. **susține**.

susținére, **susțineri** f. **1.** acțiunea de a (se) susține și rezultatul ei; **2.** sprijinire, proptire (de dedesupt): *în naosul îngust, fără stîlpi de susținere, ... se găsea o duzină de persoane.* GHEȚIE; *susținerea edificiului cu grinzi metalice*; **3.** ajutorare, patronare, tutelare: *societăți pentru susținerea întreprinderii noastre.* HASD.; *s-au obligat să facă subscrieri lunare pentru susținerea tipografiei.* CĂL.; **4.** asigurare prin forțe proprii a mijloacelor necesare existenței; întreținere: *pentru susținerea familiei.* GHICA; **5.** expunere a unui punct de vedere, a unei opinii, a unei concepții, a unei teorii etc.; argumentare, demonstrare a unui principiu, a unei teorii: *lui îi trebuiau dosare ..., nu simple susțineri ale autorităților locale, preluate papagalicește de procuror.* PR.; *pentru susținerea teoriei sale recurge la fapte concrete*; **6.** (spec.) prezentare a unei teze, lucrări științifice, în fața unei comisii; ședința organizată cu acest prilej: *se pregătește pentru susținerea doctoratului*; **7.** (rar) desfășurare a unei competiții sportive; participare a unui sportiv, a unei echipe la o competiție: *susținerea meciului s-a amînat.* [V. ***susține***].

susținút, **~ți**, **susținută**, **~e** a. **1.** sprijinit (de dedesupt); proptit, rezemat: *zidul susținut a rezistat la cutremur*; **2.** (fig.) constant (pînă la capăt), neîntrerupt, stăruitor, perseverent: *sînt oare capabil să depun un efort intelectual susținut?* GHEȚIE; *ritm susținut*; **3.** (fig.) menținut la un nivel înalt; elegant, ales, nobil: *o scrisoare de un gen susținut.* CAR. [V. ***susține***].

súsur, **susure** n. **1.** zgomot lin, continuu, monoton, odihnitor, produs de o apă care curge, de frunzele bătute de vînt; murmur, șopot; freamăt: *susurul acestor codri se stinsese o dată cu doine din caval.* GAL.; *mirosurile de rășină ..., susurul pîraielor ... îmi pricinuiau o intensă beție lucidă.* PR.; **2.** (rar) zumzet: *susur mare de lăcuste.* BL.; **3.** (rar) murmur (de voci): *cuvintele lor se împreunau într-un susur de bucurie ascunsă.* REBR. [De la ***susura***].

susurá, pers. 3 **súsură** vb. 1. (intr.) a produce un zgomot lin, continuu, monoton, odihnitor; a șopoti; a fremăta: *către cetate frunza susură.* BL.; *izvorul susura printre frunze moarte.* SOR.; **2.** (rar; intr.) a zumzăi: *gîzele susurau prin holde*; **3.** (rar; tr.) a murmura: *Paul Gerotta susura printre buze melodia unui bocet bizar.* GHEȚIE; **4.** (fig.; intr.) a da impresia că se mai aude; a răsuna (în sufletul, în conștiința cuiva): *în urechi îi susurau cuvinte și fraze care nu-l interesau deloc.* REBR. [Din fr. ***susurrer***, lat. ***susurrare***].

susuráre, **susurări** f. faptul de a susura; susur: *susurarea frunzelor, șoaptele apelor* MACED. [V. ***susura***].

súșă¹, **sușe** f. (rar) matca unui chitanțier; cotor. [Din fr. ***souche***].

súșă² f. v. **șușă**.

sutánă, **sutane** f. anteriu, reverendă: *un preot cu sutană neagră se apropie de noi.* [Din fr. ***soutane***].

sutár, **sutare** n. (fam.) **1.** bancnotă sau monedă de o sută de lei; sută: *dacă poți face rost de-un sutar, am o afacere minunată.* VLAH.; **2.** secol: *sutarul ăsta se anunță cu sfîrșitul lumii.* SOR. [***Sută*** + ***-ar***].

sutáș, **sutași** m. **1.** căpetenie militară (romană) care comanda peste o sută de ostași; centurion: *ai d-a face cu sutașii crăieși, trebuie să te supui.* DELAVR.; **2.** membru al unei bresle fiscale din Țara Românească, care plătea, singur sau împreună cu alții, o dare anuală de o sută de galbeni. [***Sută*** + ***-aș***].

sútă, **sute** num. card. **1.** numărul care, în numărătoare, are locul între 99 și 101, fiind egal cu zece zeci; **2.** (intră în componența num. adv.) *prețurile au crescut de o sută de ori*; (p. exager.): *înțelesei pentru a suta oară că mă atrăgea ... irațional ei.* EL. // f. **1.** numărul abstract egal cu acest număr; semn grafic care reprezintă acest număr: *suta este de zeci ori mai mică decît mia*; **2.** sutar: *mai aveam o sută împăturită*; **3.** cantitate, mulțime etc. egală cu acest număr...: *nu făcu ca la o sută de pași.* ISP.; *adusese cu el o lucrare de o sută de pagini.* GHEȚIE; **la sută**, (despre dobînzi, procente) corespunzător unei sume de lei egale cu acest număr; **sută la** (sau **în**) **sută**, **a)** complet, în întregime: *lînă sută la sută*; **b)** sigur, fără îndoială: *va reuși sută la sută*; **4.** (de obicei la pl.) mulțime foarte mare, nedeterminată: *sutele de jurnale care au vorbit în contra noastră.* MAIOR.; **cu sutele**, în număr foarte mare; cu duiumul:

exemple se pot da cu sutele; **mii şi sute**, v. **mie**. [Din sl. *sŭto*].

sútălea, suta num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al nouăzeci şi nouălea şi al o sută unulea: (adj.) *era al o sutălea participant*; (subst.) *al o sutălea n-a mai ajuns*. [***Sută*** + ***le*** + ***a***].

suterăn a. v. **subteran**.

sutién, sutiene n. obiect de lenjerie feminină care susţine sînii: *medicul îi recomandase să poarte sutien*. [Din fr. ***soutien*** (*gorge*)].

sutíme, sutimi f. **1.** număr egal cu a suta parte dintr-o unitate; parte dintr-un întreg obţinută prin divizarea lui în o sută de părţi egale: *lipseşte o sutime*; **2.** (înv.) sută: *cu sutimi de ani înainte, el e favorit al unui Negru Vodă*. HASD. [***Sută*** + *-ime*].

sutişoáră, sutişoare f. diminutiv al lui sută: *ar mai vrea să trăiască măcar vreo sutişoară de ani*. C.; *după ce căpătă sutişoarele se duse ... şi-şi cumpără haine*. POP. [***Sută*** + *-işoară*].

sutură, suturez vb. (med.; tr.) a face o sutură: *chirurgul nu suturase buzele plăgii, ci introdusese în rană o meşă de vreo patruzeci de centimetri*. GHEŢIE. [Din fr. ***suturer***].

suturái, ~i, suturaiă, ~e a. (med.) care aparţine unei suturi, care se face la sutură, referitor la sutură. [Din fr. ***suturaI***].

sutúră, suturi f. **1.** tip de articulaţie în care oasele sînt strîns apropiate: *sutură craniană*; **2.** tip de cusătură în chirurgie pentru a reuni marginile unei plăgi, extremităţile unui tendon etc. [Din fr. ***suture***].

suvác, suvace n. (reg.) sulă lungă şi ascuţită, avînd diverse întrebuinţări; sulac: *purta un briceag minunat, cu multe limbi, cu suvac şi cu stricnele*. SAD.; (şi: **suhac**). [Din gr. mod. ***suvlăki***, ucr. ***sugak***; cf. ***sulac***].

suvái n. v. **sevai**.

suvéică, suveici f. **1.** piesă de lemn la războiul de ţesut, de formă alungită, cu care se trece prin rostul urzelii, firul de bătătură înfăşurat pe un mosor fixat într-un lăcaş special al acesteia; navetă[1], suvelniţă: *flăcăi voinici şi fete mîndre, care ştiau a învîrti şi hora, dar şi suveica*. CR.; *gîndurile-i alunecau ca o suveică printre iţele visurilor lui*. VLAH.; (**iute**) **ca o suveică** (sau **ca suveica**), sprinten, ager; harnic; **2.** piesă a maşinii de cusut care conţine mosorelul cu firul de dedesubt; **3.** (pop.) andrea pentru împletit plase de pescuit; igliţă; **4.** (p. anal.) sistem fraudulos de votare prin care un alegător sustrage din sala urnelor un buletin nevotat pe care îl dă unui partizan al aceluiaşi candidat ca să-l introducă în urnă, urmînd ca propriul buletin să fie încredinţa altui partizan al aceluiaşi candidat pentru a-l introduce în urmă ş.a.m.d.; **5.** (p. ext.) modalitate ilicită de cîştig. [Din bulg. ***sovalka***, ***sovelka***].

suveicúţă, suveicuţe f. diminutiv al lui suveică: *de s-ar ţese pînza-n baltă fără iţă, fără spată, fără leac de suveicuţă*. POP. [***Suveică*** + *-uţă*].

suvélniţă, suvelniţe f. (pop.) suveică: *cu o spată şi o suvelniţă ... îşi întocmeau un război*. GHICA. [De la ***suveică***].

suvenír, suvenire n. **1.** amintire, aducere-aminte: *îmi rămăsese adînc săpată în memorie suvenirea nefericirii*. CAR.; *orele acestea ... sînt, poate, cel mai agreabil suvenir al meu din liceu*. SAD.; **2.** (pl. **suveniruri**) obiect (dăruit) amintind de cineva sau de ceva: *îi las aste scrieri ca o suvenire de recunoştinţă*. NEGR.; (şi: **suvenire**). [Din fr. ***souvenir***].

suvenír̂e f. v. **suvenir**.

suverán[1], ~i, suverană, ~e a. **1.** care este învestit cu autoritate supremă, care este deasupra tuturor; absolut: *domn suveran; putere suverană*; **2.** care dispune liber de soarta sa, de faptele sale: *dorinţa poporului suveran*. BOL.; (fig.) [în] *sălbăticia stepelor ... turmele ... zburdă suverane*. TEODOR.; **3.** (jur.) care se bucură de suveranitate; independent, liber, neatîrnat: *stat suveran*; **4.** (fig.) atotputernic; perfect; total: *aplicaţi-vă tratamentul modern, care ... este suveran*. CAR.; **5.** superior: *bucureşteanul ... te trimite cu un dispreţ suveran la origine, fără să-ţi poarte pică*. PR. //m., f. **1.** titlu dat persoanei care conduce o monarhie, un imperiu; persoană purtînd acest titlu; monarh: *miniştrii sînt datori a servi cu sinceritate ... şi pe suveran şi pe popor*. GHICA; **2. Suveranul-pontif**, papa. [Din fr. ***souverain***].

suverán[2] m. v. **sovereign**.

suveranitáte, suveranităţi f. **1.** autoritate supremă: *principiul era desfăşurat ... în sens liberal: suveranitatea se află în orice parte a naţiunii, de unde absurditatea privilegiilor*. CĂL.; **2.** (jur.) atribut inerent, inalienabil şi indivizibil al statului, constînd în supremaţia puterii de stat în interiorul hotarelor sale şi în independenţa ei în relaţiile cu alte state: *acest prinţ voia să uzurpeze suveranitatea ţării*. BĂLC.; **3.** (rar) teritoriu aflat sub dependenţa unui suveran. [Din fr. ***souveraineté***].

suvulcát a. v. **suflecat**.

suzerán, suzerani m. mare senior de care depindeau alţi seniori, în cadrul relaţiilor de vasalitate specifice evului mediu: *este şi mai comic de a-şi imagina pe un suzeran care nu cunoaşte numele omagial al vasalului*. HASD. // a. (şi **suzerană**, **~e**) **1.** care ţine de un asemenea mare senior sau de drepturile de autoritate ale acestuia, referitor la un asemenea senior sau la drepturile de autoritate ale acestuia; **2.** (despre state) care exercită asupra altui stat o autoritate politică (protectoare): *a fi iubit şi cinstit la Poarta suzerană*. HEL. [Din fr. ***suzerain***].

suzeranitáte, suzeranităţi f. **1.** drept al unui suzeran asupra vasalilor săi; raporturile dintre aceştia; **2.** drept al unui stat suzeran asupra statelor vasale (cu guverne proprii, dar fără autonomie totală); raporturile dintre acestea; dependenţă politică: *Moldova ... a căzut sub suzeranitatea turcilor*. BĂLC. [Din fr. ***suzeraineté***].

svádă f. v. **sfadă**.

svánţih m. v. **sfanţ**.

svástică, svastici f. **1.** cruce cu braţe egale, îndoită la capete în unghi drept, constituind un străvechi simbol religios indian; cruce încîrligată; **2.** emblemă politică nazistă, avînd forma unei asemenea cruci: *steagurile cu svastică fîlfîiau*. R.L. [Din germ. ***Swastika***, fr. ***svastika***].

svat n. v. **sfat**.

svăpăiát a. v. **zvăpăiat**.

svătuí vb. v. **sfătui**

svătuíre f. v. **sfătuire**.

sveat n. v. **sfat**.

svéclă f. v. **sfeclă**.

sved a. şi m., f. v. **şved**.

svedéz a. v. **suedez**.

svédic, ~ci, svedică, ~ce a. (rar) suedez: *novelă svedică*. EM. [Din germ. ***swedisch***].

svelt a. v. **zvelt**.

svéter, svetere n. jachetă tricotată care se încheie cu nasturi în faţă; pulover: *lepădarăm paltoanele ..., rămînînd numai în svetere*. BL. [Din engl., fr. ***sweater***].

svineáţă f. v. **sîneaţă**.

svítă f. v. **sfită**.

svîc interj. v. **zvîc**.

svîcní vb. v. **zvîcni**.

svîcnitúră f. v. **zvîcnitură**.

svîntă vb. v. **zvînta**.

svîntát a. v. **zvîntat**.

svînturá vb. v. **zvîntura**.

svînturát a. v. **zvînturat**.

svînturátic a. v. **zvînturatic**.

svîr interj. v. **zvîr**.

svîrcolí vb. v. **zvîrcoli**.

svîrcolíre f. v. **zvîrcolire**.

svîrlí vb. v. **zvîrli**.

svîrlúgă f. v. **zvîrlugă**.

svoánă f. v. **zvoană**.

svon n. v. **zvon**.

svoní vb. v. **zvoni**.

swap [suap] n. operaţie de creditare valutară interbancară. [Din engl., fr. ***swap***].

swing, swinguri [suing] n. **1.** lovitură laterală la box, dată cu braţul uşor arcuit; **2.** numele unui dans modern cu ritm şi mişcări rapide; melodia acestui dans: *dădu drumul unui solo ţicnit, imitînd aşa de bine swingul scremut al instrumentului de alamă*. CĂRT.; **3.** manieră de interpretare a muzicii de jaz cu o balansare ritmică, sincopată; **4.** linie de credit într-un acord de cliring pentru efectuarea plăţilor către furnizori, în cazul cînd încasările de la cumpărător nu sînt suficiente. [Din engl., fr. ***swing***].

S

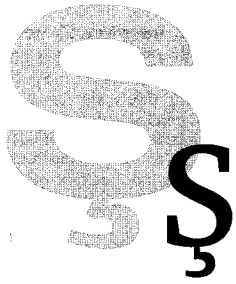

Ş, ş[1] m. invar. a douăzeci şi treia literă a alfabetului limbii române; sunetul (consoană constrictivă prepalatală surdă) notat cu această literă.

ş[2] interj. (de obicei prelungit) cuvînt prin care se cere cuiva să facă linişte. [Onomat.].

şa, şei f. **1.** piesă de harnaşament făcută din piele (sau din lemn), care se fixează pe spinarea calului şi pe care stă călăreţul: *se suie în pod şi coboară de acolo un căpăstru, un frîu, un bici şi o şea.* CR.; **încălecai p-o şea şi vă spusei dumneavoastră aşa**, formulă stereotipă de încheiere a basmelor; **a bate şaua ca să priceapă calul** (sau **iapa**), a face aluzie la ceva: *dascălul bătea şeaua să priceapă iapa.* ISP.; **a vorbi din şa**, a vorbi de sus, a fi arogant, îngîmfat; **a pune şaua pe cineva**, a stăpîni, a supune pe cineva, a constrînge pe cineva să facă ceva; **2.** (p. anal.) suport (triunghiular) montat la biciclete, motociclete etc., pe care se stă; **3.** (p. anal.) formă de relief reprezentînd o depresiune cuprinsă între două părţi de teren mai ridicate; **4.** (p. anal.; anat.) **şaua turcească**, os pe care se găseşte situată hipofiza. // f. (pl. **şale**, (reg.) **şele**; mai ales la pl. cu valoare de sg.) **1.** parte a spinării calului pe care se pune şaua; (p. ext.) spinare la animale: *le slăbi chingile şi-i bătu cu palma peste şale.* SAD.; **2.** (p. anal.) partea spinării din jurul regiunii lombare a coloanei vertebrale la om: *era tatuat pe spate mai jos de şale.* GHICA; *o dureau şelele şi grumazii.* CR.; (şi: **şea**, (reg.) **şauă**, **şeauă**). [Lat. ***sella***].

şabác, şabace n. (reg.) broderie în ajur făcută (cu aţă albă) la cămăşi, la feţe de masă etc.; (şi: **şabacă**). [Cf. turc. ***şebeke*** „plasă"].

şabácă f. v. şabac.

şabaná, şabanale f. haină scumpă asemănătoare cu un anteriu, pe care o purtau mai ales vornicii, aprozii şi copiii de casă la curţile domneşti: *aprozii de Divan ... erau înveşmîntaţi, pe vremea lui Ştefan cel Mare, cu şabanale şi cu cabaniţe.* BĂLC.; (şi: **şarvana**, **şavana**). [Din turc. ***şebane***].

şábas f. v. şabăs.

şábăr, şabăre n. unealtă folosită la răzuirea lemnului sau a unor piese de metal. [Din germ. ***Schaber***].

şábăs f. (rar) ultima zi a săptămînii, care este zi de sărbătoare, la evrei: *plec ... vineri, ... nu-mi place să umblu la şabas.* CAR.; *vineri seara ... se aprindeau lumînările, anunţînd şabăsul.* GHEŢIE; (şi: **şabas**). [Din idiş ***šabəs***].

şablón, şabloane n. **1.** model, în mărime naturală, după care se poate executa o piesă, se poate delimita o suprafaţă pe care se aplică vopsea etc.: *pereţii ... erau grosolan tencuiţi şi zugrăviţi cu şablonul şi cu mîna.* CĂL.; **2.** (fig.) formulă stereotipă; repetare mecanică, lipsită de interes şi de spirit inventiv, a unui model; **3.** instrument cu ajutorul căruia se controlează sau se măsoară dimensiunile sau unghiurile unei piese în curs de fabricaţie. [Din germ. ***Schablone***].

şablonă, şablonez vb. (tr.) a trasa, cu ajutorul unui şablon, forma sau dimensiunile unei piese. [De la ***şablon;*** cf. germ. ***schablonieren***].

şablonár, şablonari m. lucrător care foloseşte şabloane. [***Şablon*** + *-ar*].

şablonárd, ~zi, şablonardă, ~e a. lipsit de originalitate, de spirit inventiv. [***Şablon*** + *-ard*].

şablonáre, şablonări f. acţiunea de a şablona şi rezultatul ei. [V. ***şablona***].

şablonísm n. (rar) tendinţă de a aplica mecanic o manieră de lucru, o idee etc. considerată ca model. [***Şablon*** + *-ism*].

şablonizá, şablonizez vb. (rar; tr.) a aplica mecanic o manieră de lucru, o idee etc. considerată ca model. [***Şablon*** + *-iza*].

şablonizáre, şablonizări f. acţiunea de a şabloniza şi rezultatul ei. [V. ***şabloniza***].

şablonizát, ~ţi, şablonizată, ~e a. (rar) care se conformează mecanic unui model. [V. ***şabloniza***].

şabói s. v. şiboi.

şabótă, şabote f. (tehn.) piesă care susţine nicovala la ciocanele mecanice de forjat. [Din germ. ***Schabotte***, fr. ***chabotte***].

şabrácă, şabrace f. învelitoare, de obicei împodobită cu diferite cusături, care se pune pe spatele calului, sub şa. [Din germ. ***Schabracke***, fr. ***schabraque***].

şacál, şacali m. **1.** mamifer carnivor sălbatic, asemănător cu cîinele, care trăieşte în haite în Africa, Asia şi sud-estul Europei şi se hrăneşte cu animale mici şi cu hoituri (*Canis aureus*): *şacalii ... locuiesc cu turmele în apropiere de sate şi mănîncă leşurile.* BOL.; **2.** epitet pentru o persoană rapace, josnică: *şacalule, hienă, hai huideo!* COŞB. [Din fr. ***chacal***].

şacó n. (înv.) şapcă militară; (scris şi: *şako*). [Din fr. ***shako***].

şadîrván, şadîrvanuri şi **şadîrvane** n. (înv.) **1.** fîntînă arteziană; **2.** havuz cu fîntînă arteziană. [Din turc. ***şadirvan***].

şaf[1]**, şafi** m. (reg.) stîlp, bîrnă, grindă. [Din germ. ***Schaft***].

şaf[2]**, şafuri** n. (reg.) hîrdău; ciubăr; (şi: **şof**). [Din magh. ***sáf***, germ. ***Schaff*** (săs. *sof*)].

şáfar, şafari m. **1.** (înv.) subaltern al marelui stolnic, care avea funcţia de şef al bucătarilor curţii domneşti; **2.** (înv.) administrator, intendent: *un om bogat ... avea un şofariu.* N.TEST.; **3.** (reg.) negustor (de vite sau de cai); mijlocitor, samsar (necinstit): *m-ai înşălat ..., şafer bătrîn ce eşti!* AL.; (şi: (înv.) **şofariu**, (reg.) **şafer**, **şufar**). [Din ucr. ***šafer***, pol. ***szafar***, magh. ***sáfár***].

şáfer m. v. şafar.

şafrán m. v. şofran[1].

şága-mága s. (reg.) **nu şaga-maga**, nu glumă; **a umbla cu şaga-maga**, a înşela, a păcăli, a induce în eroare. [Cf. ***şagă***].

şágă, şăgi şi **şegi** f. (pop.) vorbă, faptă etc. glumeaţă; glumă: *nici o şagă, dascăle.* CR.; **de şagă**, glumeţ: *îl strigau cu vorbe de şagă feciorii.* SAD.; **fără şagă**, în mod serios: *voiesc, zău, fără şagă, să mă-nsor.* AL.; **în şagă**, fără seriozitate, cu intenţia de a glumi; într-o doară: *cît în şagă, cît în silă, am adaos şi pe Boldiş ... în alaiul pruncului.* SAD.; **a face şagă cu cineva**, a glumi (cu cineva); **a lăsa şaga** (la **o parte**) sau **a-i ajunge cuiva de şagă**, (mai ales cu verbul la imperativ) a renunţa la glume, a deveni serios: *ia las' şaga la o parte, măi omule.* CR.; **a fi** (sau **a-i părea cuiva**) (**de**) **şagă** (sau **lucru de şagă**), a fi (sau a-i părea cuiva că este) ceva neserios, fără importanţă: *gardul şi casa femeiei dărîmate la pămînt, ... nu-i lucru de şagă.* CR.; **a se trece cu şaga**, a merge prea departe cu gluma, a depăşi limitele îngăduite: *te prea întreci cu şaga, Ivane.* CR.; **a se trece de şagă** sau **a se îngroşa şaga**, a se agrava situaţia. [Din bulg. ***šega***].

şagrín, şagrinuri n. **1.** model în relief, reprezentînd o imitaţie de piele de şarpe, crocodil etc. sau un desen, care se imprimă pe o piele special preparată sau pe o hîrtie; **2.** piele imprimată care imită modelul natural al altei piei; **3.** instrument cu care

se imprimă un model în relief, un desen pe o piele sau pe hîrtie. [Din fr. ***chagrin***].

şagriná, şagrinez vb. (tr.) a imprima un model în relief sau un desen pe o piele tăbăcită sau pe hîrtie. [Din fr. ***chagriner***].

şagrináre, şagrinări f. acţiunea de a şagrina. [V. ***şagrina***].

şagrinát, ~ţi, şagrinată, ~e a. imprimat cu un model în relief sau cu un desen: *piele şagrinată de viţel.* HEL. [V. ***şagrina***].

şah[1], şahi m. **1.** titlu purtat de suveranul Iranului, corespunzător celui de împărat; persoană care are acest titlu; şahinşah: *şahul Persiei nu va face pace cu turcul.* BĂLC.; *a trecut prin ţinuturile Măriei sale şahului.* SAD.; **2.** (înv.) sultan: *voi, prin cari şahul astăzi mă cinsteşte!* BOL. [Din turc. ***şah***, fr. ***schah***, ***shah***].

şah[2], şahuri n. **1.** joc care se desfăşoară între doi jucători, pe o tablă pătrată împărţită în 64 de pătrăţele egale, alternativ albe şi negre, cu ajutorul a 32 de piese de valori şi numiri diferite, mutate după anumite reguli, ţintă fiind imobilizarea regelui, piesa principală a adversarului; (înv.) şatrange: *te-am învăţat să joci domino şi şah.* CAR.; **2.** situaţie în cursul jocului, în care regele uneia dintre părţi este atacat de o piesă a adversarului: *am să dau şah cu nebunul meu, luînd un pion.* SAD.; **a ţine pe cineva în şah, a)** a limita jocul adversarului la apărarea regelui; **b)** (fig.) a ţine pe cineva în tensiune; **a face pe cineva şah (şi) mat, a)** a pune partenerul în situaţia, inevitabilă, de a pierde regele, determinîndu-se astfel sfîrşitul partidei; **b)** (fig.) a pune (pe cineva) în situaţia de a se recunoaşte învins; **3.** (p. ext.) tabla şi piesele folosite la acest joc: *cade-n şahul de pe masă şi răstoarnă pe covor doi nebuni.* AL. // interj. cuvînt prin care adversarul este anunţat că regele propriu este atacat de o piesă: *scumpe Arăpilă, ... uite: şah!* PETR. [Din germ. ***Schach***].

şah[3], şahuri n. (înv.) viză a unei autorităţi pusă pe registrele comerciale. [Din turc. ***sahh***].

şáhăr-máhăr, şahăr-mahăruri n. (fam.) **a face** (sau **a umbla cu**) **şahăr-mahăr** (sau **mahăruri**), a înşela, a escroca. [Din germ. ***Schacher*** + ***Macher***].

şahinşáh, şahinşahi m. şah[1]. [Din pers. ***şăhinşăh***].

şahíst, ~şti, şahistă, ~e a. care aparţine jocului de şah, referitor la jocul de şah; (rar) şahistic. // m., f. jucător de şah. [***Şah***[2] + ***-ist***].

şahístic, ~ci, şahistică, ~ce a. (rar) şahist. [***Şah***[2] + ***-istic***].

şahmará f. v. şahmarand.

şahmaránd, şahmaranduri n. (înv.) brocard: *o purta cu sălbi ... şi cu haine de şahmarand.* NEC.; (şi: **şahmara**). [Din turc. ***şahmeram***].

şahzadé f. v. şahzadea.

şahzadeá, şahzadele s. (turcism; înv.) fiu de sultan sau de împărat: *mumă de un şahzadea.* BOL.; *s-a dus sfetnicul la împărat şi i-a vorbit despre dorinţa lui şahzadè.* SAD.; (şi: **şahzadé**). [Din turc. ***şahzade***].

şai, şaiuri n. (înv. şi reg.) postav de culoare albă produs în manufacturi sau în fabrici. [Din săs. ***Schay***].

şaiác n. v. şiac.

şaiág n. v. şiac.

şáibă, şaibe f. **1.** piesă plată (de metal, de material plastic etc.), de obicei rotundă, cu gaură în mijloc, folosită mai ales ca garnitură între o piuliţă şi piesa la care aceasta se asamblează prin înşurubare; **2.** roată de metal, de lemn etc., fixată pe un ax şi peste care trece o curea de transmisie. [Din germ. ***Scheibe***].

şáică, şăici f. **1.** (înv. şi pop.) ambarcaţie cu vele sau cu vîsle, cu fundul plat, folosită mai ales la transportul mărfurilor: *înaltele catarturi ale şăicilor.* OD.; **2.** (reg.) luntre făcută dintr-un trunchi de copac scobit, cu o singură vîslă, folosită la pescuit. [Din turc. ***şayka***, bulg. ***šaika***, sb. ***šajka***].

şaidáj, şaidaje n. operaţie de alegere manuală a minereurilor, însoţită de spargerea acestora cu ciocanul de mînă. [Din fr. ***scheidage***].

şáisprezece num. card. **1.** număr care, în numărătoare, are locul între cincisprezece şi şaptesprezece; (adj.) *era de şaisprezece ani.* CAR.; **2.** (cu valoare de num. ord.) *capitolul şaisprezece*; (şi: (rar) **şasesprezece**, (reg.) **şaişpe, şesesprezece**). [***Şase*** + ***spre*** + ***zece***].

şáisprezecelea, şaisprezecea num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al cincisprezecelea şi al şaptesprezecelea; (şi: (rar) **şasesprezecelea**). [***Şaisprezece*** + ***le*** + ***a***].

şaisprezecíme, şaisprezecimi f. **1.** a şaisprezecea parte dintr-un întreg împărţit în părţi egale; **2.** (muz.) a şaisprezecea parte dintr-o notă întreagă. [***Şaisprezece*** + ***-ime***].

şáişpe num. card. v. şaisprezece.

şaitán m. v. şeitan.

şaitălí, şaitălesc vb. (reg.; tr.) a tescui struguri. [Din magh. ***sajtol***].

şaitău, şaitaie şi **şaitãie** n. (reg.) **1.** teasc, presă; **2.** (p. restr.) şurub care serveşte ca ax al teascului; **3.** (p. anal.) menghină; **4.** (p. anal.) cric; (şi: **şitău**). [Din magh. ***sajtó***].

şaizéci num. card. **1.** număr care, în numărătoare, are locul între cincizeci şi nouă şi şaizeci şi unu; (adj.) *era un om ca de şeizeci de ani.* AL.; *frumoasă era la şaizeci de ani.* PETR.; **2.** (cu valoare de num. ord.) *pagina şaizeci*; (şi: (reg.) **şeizeci**). [***Şase*** + ***zece***].

şaizécilea, şaizecea num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al cincizeci şi noulea şi al şaizeci şi unulea. [***Şaizeci*** + ***le*** + ***a***].

şál, şaluri n. **1.** stofă fină de lînă care se producea mai ales în Orient: *era într-un capot ... de şal verde.* BOL.; **2.** fîşie lungă de stofă sau de mătase pe care o purtau în trecut bărbaţii, înfăşurată în jurul capului sau al mijlocului, după moda orientală: *coconaşul era încins cu un şal roş cu flori.* NEGR.; **3.** ţesătură sau împletitură, de obicei pătrată sau dreptunghiulară, special confecţionată, adesea împodobită cu desene, broderii sau franjuri, pe care femeile o poartă pe cap sau pe umeri: *şalurile şi feregelele domniţei Ralu întorsese ... capul junilor boieri.* FIL.; *apăru urmată de moşier, cu un şal turcesc pe umeri.* CĂL.; **4.** fular (de purtat la gît): *sosi la curte cu gîtul îmbrobodit în şaluri.* OD. [Din turc. ***şal***].

şaland, şalande n. navă (fără autopropulsie) cu fundul plat, folosită la transportul mărfurilor (şi al persoanelor); (şi: **şalandă**). [Din fr. ***chaland***].

şalándă f. v. şaland.

şalánder, şalandere n. navă cu autopropulsie folosită la remorcarea şalandelor. [Din fr. ***chalandeur***].

şalánger, şalangeri m. sportiv care, în urma unei întreceri preliminare, a obţinut dreptul de a disputa un titlu de campion în meci direct cu deţinătorul titlului. [Din fr. ***challenger***].

şalánj n. competiţie sportivă periodică, dotată cu o cupă care se transmite cîştigătorului următor. [Din fr., engl. ***challenge***].

şalău[1], şalăi m. peşte răpitor de apă dulce, lung de 30-70 cm, cu capul ascuţit şi cu corpul fusiform, acoperit cu solzi mici şi tari de culoare cenuşie (*Stizostedion lucioperca*). [Cf. magh. ***süllő***].

şalău[2], şalăi m. veche monedă de aramă care a circulat în Moldova, avînd o valoare egală cu (aproximativ) a patra parte dintr-un ban vechi. [Cf. pol. ***szalag***, ***szalawa***].

şalgău, şalgăi m. (înv.) lucrător în ocnele de sare: *şaugăii de la Ocnă ... au ţinut calea pedestrimei.* COSTIN; (şi: **şaugău**). [Din magh. ***sóvágo***].

şalgíu, şalgii m. (înv.) persoană care se ocupa cu repararea şi spălarea şalurilor. [***Şal*** + ***-giu***].

şalí n. v. şaliu.

şaliu, şaliuri n. **1.** stofă de lînă vărgată, care se producea mai ales în Angora; **2.** (reg.) stofă cu urzeală de bumbac şi bătătură de lînă, cu dungi de mătase şi cu flori; (şi: (înv.) **şali**). [Din turc. ***şali***].

şálmă, şalme f. (reg.) glumă, păcăleală. [Et. nec.; cf. germ. ***Schelm*** „strengar"].

şalón, şalonuri n. ţesătură de bumbac sau de lînă care se folosea mai ales la confecţionarea încălţămintei: *ghete de şalon.* [Din fr. ***chalon***].

şáltăr, şaltăre n. întrerupător electric, comutator. [Din germ. ***Schalter***].

şalupár, şalupari m. persoană care conduce o şalupă; şalupier. [***Şalupă*** + ***-ar***].

şalúpă, şalupe f. **1.** mică ambarcaţiune, în trecut cu vele sau cu vîsle, astăzi cu motor, folosită la transportul persoanelor şi al mărfurilor sau pentru diverse operaţii în rada unui port: *şalupa noastră luneca mînată lin într-acolo.* ARG.; **2.** (arg.; fig.) bocanc. [Din fr. ***chaloupe***].

şalupiér, şalupieri m. (înv.) şalupar. [Din fr. ***chaloupier***].

şalutiér, şalutiere n. ambarcaţiune uşoară folosită pentru pescuitul în largul mării. [Din fr. ***chalutier***].

şalvár, şalvari m. (de obicei la pl.) **1.** pantaloni foarte largi cu răscroiala foarte mică, strînşi pe glezne, specifici portului unor popoare din Asia, Africa de Nord şi Europa, adoptaţi în Ţara Românească şi în Moldova, în epoca fanariotă, mai ales de boieri şi tîrgoveţi: *cît îi şede de frumos, cu şalvari de merinos!* AL.; **2.** (reg.) pantaloni largi purtaţi de ţărani. [Din turc. ***şalvar***].

şalvaragíe, şalvaragii f. **1.** meseria de şalvaragiu; **2.** atelier sau prăvălie în care se confecţionau sau se vindeau şalvari. [De la ***şalvaragiu***].

şalvaragíu, şalvaragii m. **1.** (înv.) persoană care confecţiona sau vindea şalvari; **2.** epitet depreciativ pentru persoanele care poartă şalvari; **3.** epitet depreciativ la adresa turcilor. [***Şalvar*** + ***-(a)giu***].

şalvír, şalviri m. (reg.) pungaş, şarlatan, escroc: *făcîndu-l şalvir cu două feţe.* NEC. [Din ucr. ***šalíwir***].

şam, şamuri n. (înv.) damasc. [Din turc. ***Şam*** (*kumaşi*)].

şamalageá, şamalagele f. (înv. şi reg.) **1.** varietate scumpă de damasc: *un june ... cu anteriu de şamalagea.* FIL.; **2.** obiect de îmbrăcăminte confecţionat din şamalagea. [Din turc. ***Şam alacası***].

şamán, şamani m. **1.** slujitor al şamanismului: *de demoni ... oamenii pot scăpa prin descîntece şi vrăji ale fermecătorilor sau şamanilor*; **2.** vrăjitor. [Din fr. ***chaman***].

şamanísm n. religie primitivă, animistă, a unor populaţii din nordul şi centrul Asiei şi a unor triburi din Indonezia, Oceania, Africa, America de Nord şi America de Sud. [Din fr. ***chamanisme***].

şambelán, şambelani m. demnitar de rang superior care are în grija sa camerele în care locuieşte monarhul: *împărăteasa îl numi şambelan.* NEGR. [Din fr. ***chambellan***].

şambránă, şambrane f. (arhit.) cadru de piatră, de lemn etc., uneori sculptat, care mărgineşte şi decorează o fereastră sau o uşă. [Din fr. ***chambranle***].

şambrát, ~ţi, şambrată, ~e a. (franţuzism) ţinut la temperatura camerei pentru a fi servit: *vin şambrat.* [Cf. fr. ***chambrer***].

şamdangí-başá m. şeful şamdangiilor. [Din turc. ***şamdancı başı***].

şamdangíu, şamdangii m. (înv.) slujitor care avea grijă de lumînările curţii domneşti; **vel şamdangiu**, şeful şamdangiilor. [Din turc. ***şamdancı***].

şámfă, şamfe f. (reg.) calapod de cizmărie; (şi: **şanfă**). [Din magh. ***sámfa***].

şamizá, şamizez vb. (tr.) a tăbăci pieile cu untură de peşte. [Din fr. ***chamoiser***].

şamoá m. **1.** rumegător care trăieşte în munţii înalţi ai Europei, preţuit pentru calitatea pielii sale (*Rupicapra tragus*); **2.** pielea tăbăcită a acestui animal. // a. invar. (mai ales despre hîrtie) galben-deschis. [Din fr. ***chamois***].

şamotá, şamotez vb. (tehn.; tr.) a căptuşi un cuptor, o sobă etc. cu şamotă. [De la ***şamotă***; cf. germ. ***schamottieren***].

şamotár, şamotari m. (tehn.) muncitor care se ocupă cu prepararea şamotei sau cu căptuşirea cuptoarelor, sobelor etc. cu şamotă. [*Şamotă* + *-ar*].

şamotáre, şamotări f. (tehn.) acţiunea de şamota. [V. *şamota*].

şamotiér, şamotieri m. şamotar. [*Şamotă* + *-ier*].

şamótă, şamote f. (tehn.) **1.** material obţinut prin măcinarea argilei arse, folosit la prepararea cărămizilor şi a altor produse refractare; **2.** (p. ext.) cărămidă refractară sau alt produs preparat din astfel de argilă. [Din fr. *chamotte*, germ. *Schamotte*].

şampánă, şampane f. corabie cu pînze folosită în Extremul Orient pentru traversarea fluviilor şi pentru comunicaţia între insule; (şi: **sampan**). [Din fr. *sampang*].

şampánie, şampanii f. vin alb şi spumos produs iniţial numai în provincia franceză Champagne, printr-un procedeu special de fermentaţie: *îmi place ... o butilie de şampanie.* HEL.; *cumpără şampanie, icre negre şi fructe rare.* SAD. [Din fr. *champagne*].

şampanizá, şampanizez vb. **1.** (intr.) a prezenta procesul de fermentaţie caracteristic şampaniei; **2.** (tr.) a prepara vinul pentru a deveni şampanie. [Din fr. *champagniser*].

şampanizáre, şampanizări f. acţiunea de a şampaniza şi rezultatul ei. [V. *şampaniza*].

şampón, şampoane şi **şamponuri** n. produs cosmetic întrebuinţat la spălarea sau la colorarea părului. [Din fr. *shampooing*].

şamponá, şamponez vb. (tr. şi refl.) a (se) spăla cu şampon. [De la *şampon*].

şan, şanuri n. piesă de lemn în forma (labei) piciorului, întrebuinţată la confecţionarea încălţămintei sau care se pune la încălţăminte pentru a o împiedica să se deformeze; calapod: *m-ai ameţit puindu-ţi sfîrloagele pe calup, trăgindu-le la şan şi ungîndu-le.* CR. [Din magh. *sám*].

şanál n. v. **şenal**.

şáncăr n. v. **şancru**.

şăncru, şancre n. **1.** ulceraţie a mucoasei sau a pielii, apărută la locul de pătrundere a unui agent patogen în organism; **2.** boală venerică infecţioasă, care se manifestă printr-o asemenea ulceraţie; (şi: (pop.) **şancăr**). [Din fr. *chancre*, germ. *Schanker*].

şandramá, şandramale f. **1.** prelungire a acoperişului unei case, care serveşte ca adăpost; **2.** construcţie rudimentară din scînduri: *la fiecare poartă era cîte o şandrama.* GHICA; **3.** casă veche, deteriorată, dărăpănată; **4.** epitet peiorativ pentru o persoană în vîrstă, neputincioasă. [Din turc. *sondurma*].

şánfă f. v. **şamfă**.

şanjánt, ~ţi, şanjantă, ~e a. (franţuzism) care are nuanţe alternante, care are reflexe cromatice schimbătoare, în funcţie de direcţia sursei de lumină. [Din fr. *changeant*].

şánsă, şanse f. circumstanţă favorabilă; probabilitate de succes; posibilitate; noroc: *ai ceva şanse?* CAR.; *şanse de prelungire a creanţelor existau.* GHEŢIE. [Din fr. *chance*].

şansonétă, şansonete f. scurtă compoziţie muzicală (franceză) pentru voce, cu conţinut liric sau glumeţ: *începu a fredona o şansonetă franceză.* SAD. [Din fr. *chansonnette*].

şansonetíst, ~şti, şansonetistă, ~e m., f. persoană care compune sau interpretează şansonete. [*Şansonetă* + *-ist*].

şantagíst a. v. **şantajist**.

şantáj, şantaje şi (rar) **şantajuri** n. constrîngere exercitată asupra cuiva prin mijloace de intimidare, cu scopul de a dobîndi, pe nedrept, un folos; mijloc întrebuinţat în acest scop: *unele gazete de şantaj îl acuză că patronează tripouri.* CĂL. [Din fr. *chantage*].

şantajá, şantajez vb. (tr.) a supune pe cineva unui şantaj. [De la *şantaj*].

şantajáre, şantajări f. acţiunea de a şantaja şi rezultatul ei. [V. *şantaja*].

şantajíst, ~şti, şantajistă, ~e m., f. persoană care recurge la şantaj; (şi: **şantagist**). [*Şantaj* + *-ist*].

şantán, şantane şi **şantanuri** n. (franţuzism; adesea depr.) local de petrecere, cu program de noapte susţinut de cîntăreţi şi dansatori. [Din fr. (*café*) *chantant*].

şanteózá f. v. **şanteză**.

şantézá, şanteze f. (franţuzism) cîntăreaţă într-un local de petrecere; (şi: **şanteoză**). [Din fr. *chanteuse*].

şanticlér a. invar. (fam.) (foarte) elegant. [De la *Chanteclair* n. pr.

şantiér, şantiere n. **1.** (şi **şantier naval**) întreprindere pentru construirea şi repararea navelor, amplasată pe malul unei ape navigabile: *putem vedea şantierele unde se construiesc năvi.* SAD.; **2.** loc pe care se construieşte (sau se repară) o clădire, un obiectiv industrial etc., împreună cu materialele şi utilajele folosite în acest scop: *o ceaţă albăstruie plutea peste întreg şantierul.* VR.; **pe (sau în) şantier**, în lucru, în curs de elaborare. [Din fr. *chantier*].

şántung n. ţesătură de mătase (naturală) sau de in din fire de grosime neuniformă, care ies în relief pe suprafaţa ţesăturii: *o zări de departe, ... îmbrăcată în haina de shantung.* GHEŢIE; (scris şi: *shantung*). [Din fr. *shantoung*].

şanţ[1], şanţuri n. **1.** fortificaţie de forma unui canal adînc şi lat, adesea umplut cu apă, care se făcea în jurul unei cetăţi, a unui castel etc. în scopuri de apărare: *cetăţi cu şanţuri, cu tare străj.* DOS.; **2.** (înv. şi pop.) tranşee (militară): *spune la măicuţa mea că-s în şanţuri coperit.* POP; **3.** săpătură lungă şi îngustă (pietruită) făcută pentru scurgerea apei, pentru marcarea hotarului între două suprafeţe de pămînt, pentru irigaţii etc.: *o apucă ... pe marginea şanţului spre casă.* REBR.; **4.** (p. anal.) crestătură, scobitură alungită şi îngustă, făcută pe diferite obiecte. [Din germ. *Schanze*, magh. *sánc*].

şanţ[2], şanţuri n. (reg.) ciudăţenie, minunăţie: *minunînd pre mulţi ... cu şanţurile.* DOS.; **a-i fi** (sau **a-i părea**) **cuiva de şanţ**, a-i părea cuiva ciudat sau amuzant: *vă pare de şanţ?* AL. [Et. nec.].

şápă, şape f. strat de bitum, de asfalt etc. care se aşterne pe suprafaţa unui element de construcţie, pentru a-l impermeabiliza. [Din fr. *chape*].

şapcalíu, şapcalii m. (rar) persoană care poartă şapcă. [Din turc. *şapkalı*].

şăpcă, şepci f. **1.** acoperămînt de cap, confecţionat din stofă, din pînză etc., cu cozoroc, cu partea superioară de obicei rotundă şi plată, purtat mai ales de bărbaţi (ca piesă de uniformă): *studenţi cu insigne, şepci roşii sau halate albe.* GHEŢIE; **2.** (reg.) căciulă. [Din magh. *sapka*, rus. *šapka*].

şaperón, şaperoáne n. capişon care acoperea capul şi gîtul pînă la umeri, purtat de bărbaţi şi de femei în evul mediu. [Din fr. *chaperon*].

şapirográf, şapirografe n. aparat de multiplicat texte sau desene, format dintr-un cilindru acoperit cu o pastă specială, pe care se imprimă prin apăsare textul sau desenul care urmează a fi reprodus: *învăţase ... după unul din manualele ferfeniţite, trase la şapirograf.* GHEŢIE. [Din germ. *Schapirograph*].

şapirografiá, şapirografiez vb. (tr.) a multiplica un text sau un desen la şapirograf. [De la *şapirograf*].

şapirografiát, ~ţi, şapirografiată, ~e a. multiplicat cu ajutorul şapirografului. [V. *şapirografia*].

şapirografiére, şapirografieri f. acţiunea de a şapirografia şi rezultatul ei. [V. *şapirografia*].

şapóu n. scurtă introducere aşezată la începutul unui articol de ziar sau de revistă. [Din fr. *chapeau*].

şápte num. card. **1.** numărul care, în numărătoare, are locul între şase şi opt; (adj.) *şapte ani de cînd plecat-ai.* EM.; **a (nu) avea cei şapte ani de acasă**, a (nu) fi fost (bine) educat în copilărie; **a umbla pe şapte cărări**, a merge împleticindu-se (din cauza beţiei); **a lua** (sau **a scoate**) **şapte piei (de pe cineva)**, a sili pe cineva să muncească peste puterile sale: *vechilul ... scotea şapte piei de pe ei.* PETR.; (cu elipsa substantivului determinat) **cît şapte**, foarte mult: *bea cît şapte*; **2.** (cu valoare de num. ord.) *tomul şapte.* // m. **1.** semn grafic care reprezintă numărul şapte: *am scris un şapte pe tablă*; **2.** nota şapte: *a luat un şapte la istorie*; **3.** carte de joc marcată cu numărul şapte, care are şapte puncte; şeptar: *n-am şaptele de roşu*; (şi: (pop.) **şepte**, (înv. şi reg.) **şeapte**). [Lat. *septem*].

şáptelea, şáptea num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al şaselea şi al optulea; (adj.) *în al şaptelea an a domniei.* NEC.; **a şaptea artă**, cinematografia; **a fi** (sau **a se crede**) **în al şaptelea cer**, a fi sau a se crede foarte fericit; (şi: (pop.) **şeptelea**). [*Şapte* + *le* + *a*].

şáptesprezece num. card. numărul care, în numărătoare, are locul între şaisprezece şi optsprezece; (adj.) *eram de şaptesprezece ani.* EM.; (cu elipsa substantivului determinat) **cît şaptesprezece**, foarte mult: *lucra cît şaptesprezece.* CR.; **2.** (cu valoare de num. ord.) *pagina şaptesprezece*; (şi: (pop.) **şaptеşpe**). [*Şapte* + *spre* + *zece*].

şáptesprezecelea, şaptesprezecea num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al şaisprezecelea şi al optsprezecelea. [*Şaptesprezece* + *le* + *a*].

şáptеşpe num. card. v. **şaptesprezece**.

şaptezéci num. card. **1.** numărul care, în numărătoare, are locul între şaizeci şi nouă şi şaptezeci şi unu: (adj.) *să se ridice ... şaptezeci de cetăţi.* CAR.; **2.** (cu valoare de num. ord.) *pagina şaptezeci*; (şi: (pop.) **şeptezeci**). [*Şapte* + *zece*].

şaptezécilea, şaptezecea num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al şaizeci şi nouălea şi al şaptezeci şi unulea. [*Şaptezeci* + *le* + *a*].

şar[1], şaruri n. (reg.) **1.** şănţuleţ prin care se scurge mustul din teasc; **2.** fiecare dintre crestăturile făcute cu ciocanul în piatra morii; **3.** linie, dungă; **4.** hotar (între două fîneţe). [Cf. magh. *sor* „şir", sb. *šara* „dungă"].

şar[2], şaruri n. **1.** (înv.) vopsea, culoare; **2.** (înv. şi reg.) arsenic; **3.** (reg.) piatră-vînătă. [Din sl. *šarŭ*].

şarabánă, şarabane f. (reg.) căruţă mare folosită mai ales la transportul poverilor: *marfa ... am încărcat-o în şarabane nemţeşti.* SAD. [Din ucr. *šaraban*].

şarádă, şarade f. **1.** enigmă în versuri formată din mai multe fragmente reprezentînd cuvinte de sine stătătoare care, unite între ele, dau un cuvînt nou: *aveţi serate cu şarade.* AL.; **a vorbi în şarade**, a vorbi aluziv, enigmatic; **2.** (fig.) lucru greu de înţeles, neclar: *le ajută ... să dezlege şarade.* CAR. [Din fr. *charade*].

şarampáu n. v. **şarampoi[1]**.

şarampói[1], şarampoaie n. (reg.) **1.** şanţ pentru scurgerea apei; **2.** şănţuleţ prin care se scurge mustul din teasc; **3.** fiecare dintre crestăturile făcute cu ciocanul în piatra morii; **4.** dîră de apă, de paie, de grăunţe etc.; **5.** şir (neregulat) de rîuri la cămaşă, la ie etc. **6.** (artic.) numele unui dans popular; melodia acestui dans; (şi: **şarampău**). [Cf. *şar[1]*].

şarampói[2], şarampoi m. **1.** (pop.) par, stîlp, bîrnă; **2.** (reg.) leaţ (pentru facerea gardurilor); (şi: **şarampou**). [Din magh. *sorompó*].

şarampóu n. v. **şarampoi[2]**.

şarán, şarani m. (iht.) crap (*Cyprinus carpio carpio*); (şi: **şeran**). [Din bulg., sb. *šaran*].

şarănţ, şaranţuri n. (reg.) par, stîlp, bîrnă. [Cf. *şarampoi[2]*].

şărbă f. v. **şerb**.

şárc, şarcuri n. balama. [Din sb. *šarka*; cf. magh. *sarok*].

şarétă, şarete f. trăsură uşoară (cu două roţi) trasă de un singur cal. [Din fr. *charrette*].

şarg, ~gi, şargă, ~ge a. cu părul galben-deschis, cu coama şi coada de culoare neagră: *pe-un cal şarg încălecat.* AL. // m., f. cal cu astfel de păr: *treci ... pe şargul tău călare.* AL.; *pe şarga şi-o cesălat.* POP. [Din magh. *sárga*].

şariglă f. v. şireglă.

şarjá, şarjez vb. (tr.) **1.** (rar) a încărca o armă de foc; **2.** (despre cavalerie) a ataca cu violenţă (folosind arme albe): *turcii au încercat să treacă, şarjînd în galop.* PETR.; **3.** a înfăţişa personaje literare, situaţii etc. într-o formă caricaturală, exagerată. [Din fr. ***charger***].

şarjáre, şarjări f. acţiunea de a şarja şi rezultatul ei. [V. ***şarja***].

şárjă, şarje f. **1.** (rar) încărcătură a unei arme; **2.** atac violent al cavaleriei (cu arme albe): *ordonă o şarjă de cavalerie cu latul săbiei.* PETR.; **3.** (rar) semnal dat pentru începerea atacului; **4.** înfăţişare caricaturală, exagerare în prezentarea literară, scenică etc. a unui personaj, a unei idei etc.; **5.** (tehn.) încărcătură normală a unui cuptor metalurgic; cantitate de oţel obţinută dintr-o astfel de încărcătură. [Din fr. ***charge***].

şarlái m. v. şerlai.

şarlatán, şarlatani m. persoană necinstită care îşi atinge scopurile profitînd de naivitatea sau de buna-credinţa cuiva: *şarlatanul ăsta ... a înşelat pe toţi ... şi le-a luat păturile.* GAL. [Din fr. ***charlatan***].

şarlatanésc, ~şti, şarlatanească, ~eşti a. (rar) de şarlatan; făcut cu scopul de a înşela: *afacere şarlatanească.* [***Şarlatan*** + *-esc*].

şarlataníe, şarlatanii f. **1.** mod de a fi, de a acţiona propriu şarlatanilor; şarlatanism: *cată să se lupte ... în contra şarlataniei.* FIL.; **2.** faptă de şarlatan. [***Şarlatan*** + *-ie*].

şarlatanísm, şarlatanisme n. (rar) şarlatanie: *crede în şarlatanismul astrologilor.* AL. [Din fr. ***charlatanisme***].

şárlă, şarle f. **1.** (pop.; fam.) javră, potaie; **2.** (reg.; fam.) persoană inoportună, leneşă, flecară. [Din engl. (*king-*) ***charles***, numele unei rase de cîini].

şarlótă, şarlote f. cremă preparată din lapte, ouă, zahăr, frişcă şi gelatină (în care se adaugă fructe). [Din fr. ***charlotte***].

şarm n. farmec, graţie. [Din fr. ***charme***].

şarmánt, ~ţi, şarmantă, ~e a. fermecător, încîntător: *a scris acest şarmant vodevil.* FIL.; *e un om original, e şarmant.* CĂL. [Din fr. ***charmant***].

şarniéră, şarniere f. **1.** balama; **2.** locul de îmbinare între cele două valve ale cochiliei unei moluşte; **3.** bandă de hîrtie gumată, folosită în filatelie. [Din fr. ***charnière***].

şarpántă, şarpante f. (tehn.) schelet din bare de lemn, de metal etc. care formează structura de rezistenţă a unei construcţii sau a unei părţi dintr-o construcţie, în special a acoperişului unei case. [Din fr. ***charpente***].

şárpe, şerpi m. 1. (la pl.) ordin de reptile (veninoase) cu corpul cilindric şi lung, fără picioare, care se tîrăsc printr-o mişcare ondulată a corpului; (şi la sg.) reptilă din acest ordin: *groapa este rotundă, săpată de şerpe.* OD.; **şarpe de casă**, şarpe neveninos care trăieşte mai ales pe lîngă aşezările omeneşti (*Natrix natrix natrix*); **şarpe de apă**, şarpe veninos, care trăieşte mai ales în apă (*Natrix tessellata tessellata*); **şarpe cu clopoţei** (sau **sunător**), şarpe veninos din America de Nord, care produce un sunet caracteristic, datorită unor solzi cornoşi pe care îi are pe coadă (*Crotalus horridus*); **şarpe cu ochelari**, cobră (*Naja tripudians*); (**a ţipa, a striga, a urla etc.**) **ca din gură de şarpe**, (a ţipa, a striga, a urla etc.) foarte tare, grozav: *striga ca din gură de şarpe.* AG.; **în** (sau **din**) **gaură de şarpe**, într-un (sau dintr-un) loc ascuns, care poate fi aflat cu multă greutate: *să-l aducă ... chiar din gaură de şearpe.* ISP.; **a sări ca muşcat de şarpe**, a se înfuria, a-şi ieşi din fire: *cînd îi spuse vestea, el sări ca muşcat de şarpe.* AG.; **a încălzi** (sau **a creşte**) **şarpele la** (sau **în**) **sîn**, a arăta dragoste şi bunăvoinţă unui om nerecunoscător: *creşte şearpele în sîn ca mai bine să te muşte.* POP.; **2.** (în credinţele populare; şi **şarpe balaur**) balaur: *un şearpe uriaş ... devasta vecinătatea.* OD.; *şarpe balaur cu solzii de aur.* POP.; **3.** epitet pentru o persoană rea, vicleană, perfidă: *şarpe ce eşti!*; **4.** (în concepţiile religioase, cu aluzie la legenda biblică) diavolul (întrupat în şarpe): *să ia de la noi pre şerpe.* BIBLIA; **a-l muşca pe cineva şarpele de inimă** (sau **de limbă**), a se simţi ispitit să facă sau să spună ceea ce nu ar trebui: *nu cumva să te muşte şerpele de limbă.* POP.; **a-l muşca pe cineva şarpele invidiei** (sau al **vanităţii, îndoielii etc.**), a fi cuprins de invidie (sau de vanitate, de îndoială etc.): *şarpele vanităţii m-a muşcat.* CAR.; **5.** (compuse) (zool.) **şarpe-de-apă**, anghilă (*Anguilla anguilla*); **şarpe-orb**, nume dat unor specii de şopîrlă (fără membre); **6.** (p. anal.; reg.) serpentină (la alambic); **7.** (p. anal.; reg.) motiv decorativ cu care se încondeiază ouăle. **8.** (bot.; reg.) plantă ornamentală cu ramurile lungi şi mlădioase (*Cereus flagelliformis*); **9.** (bot.; reg.) ferigă de brădet (*Polystichum lonchitis*); (şi: (înv. şi reg.) **şearpe**, (reg.) **şerpe**). [Lat. ***serpens***].

şart[1] interj. cuvînt care redă zgomotul produs de o lovitură (dată cu palma): *şart! cu gîrbaciul în om.* CAR. [Onomat.].

şart[2]**, şarturi** n. 1. (înv.) dispoziţie, hotărîre; stipulaţie; convenţie, învoială; **2.** rînduială, uzanţă; tradiţie, datină: *voirăm să lăsăm ceva ..., după cum este şartul.* BOL.; *trebuie să te însori; aşa e şartul vieţii.* ZAMF.; **3.** rost, socoteală; tîlc: *vorbe care de care mai cu şart.* CAR.; **pe şart**, în ordine, pe rînd; metodic: *cotoşmanul îi spunea pe şart toate.* ISP. [Din turc. ***şart***].

şarvaná f. v. şabana.

şáse num. card. **1.** numărul care, în numărătoare, are locul cuprins între cinci şi şapte; (adj.) *noi, fiind numai şase oameni, nu ne putem bate cu şaizeci.* SAD.; **2.** (cu valoare de num. ord.) *etajul şase*; **3.** (arg.; cu valoare de interjecţie; adesea repetat) cuvînt folosit pentru a semnala apropierea unei (sau unor) persoane faţă de care se cere precauţie, care reprezintă un pericol. // m. **1.** semn grafic care reprezintă numărul şase: *e ... uşor a face pe şease din cinci!* CAR.; **2.** nota şase: *a luat un şase la română*; **3.** carte de joc marcată cu numărul şase, care are şase puncte; şesar: *am un şase de treflă*; (şi: (pop.) **şese**, (înv. şi reg.) **şease**). [Lat. ***sex***].

şáselea, şásea num. ord. (precedat de art. *al, a*) care se află între al cincilea şi al şaptelea; (şi: (pop.) **şeselea**). [***Şase*** + *le* + *a*].

şăsesprezece num. card. v. şaisprezece.

şásesprezecelea num. ord. v. şaisprezecelea.

şasíu, şasiuri n. **1.** cadru rigid care se montează pe osiile unui vehicul cu tracţiune mecanică şi care susţine caroseria; **2.** cadru de lemn, de metal etc. întrebuinţat în legătoria de cărţi, în tipografie, pentru fixarea pînzei tablourilor etc. [Din fr. ***châssis***].

şaslá f. varietate de struguri de masă, cu boabe rotunde, galbene-aurii; (şi: **ceasla**). [Din fr. ***chasselas***].

şaşcînlîc, şaşcînlîcuri n. (turcism; înv.) zăpăceală, tulburare. [Din turc. ***şaşkınlık***].

şaşíu a. v. saşiu.

şaşlîc, şaşlîcuri n. (rar) frigăruie (din carne de berbec). [Din tăt. ***šašlïq***].

şaşmá, şaşmale f. (reg.) prostovol. [Din turc. ***saçma***].

şăştină f. v. şestină[1].

şatén, ~i, şatenă, ~e a. 1. castaniu: *are părul şaten;* **2.** care are părul de culoare castanie. [Din fr. ***châtain***].

şatîr, şatîri m. slujitor care făcea parte din garda domnească: *dinapoia acestora stau satîrii şi ciohodarii.* LET.; (şi: **satîr**). [Din turc. ***şatır***].

şatîrbáş, şatîrbaşi m. şeful şatîrilor; (şi: **satîrbaş**). [Din turc. ***şatır başı***].

şatráncă f. v. şatrang.

şatráng, şatrange n. 1. (înv.; la pl.) jocul de şah[2]: *table pentru jocul de şatrange.* FIL.; **în şatrange**, în carouri, cadrilat: *un lat brîu ... cu matostaturi în şatrange.* OD.; **2.** (reg.) cusătură ornamentală, în formă de pătrate, făcută pe năframe, ii etc.; (şi: (reg.) **şatrancă, şetrancă**). [Din turc. ***satranç***].

şatrăr m. v. şătrar.

şátră, şatre şi (reg.) **şetre** f. **1.** (înv.) cort de tabără; (p. ext.) tabără militară: *vornicul descălică în faţa şatrei domneşti.* OD.; **2.** cort al ţiganilor nomazi; (p. ext.) grup de corturi care alcătuiesc locuinţele unei comunităţi ţigăneşti nomade: *fieştecare ţigan are şatra lui.* AL.; *se jucaseră împreună în şatra ţigănească.* GAL.; **de şatră**, ţigănesc: *purta un nume ... de şatră.* AL.; (fam.) **a umbla** (sau **a se muta**) **cu şatra**, a se muta (deseori, pe neaşteptate) cu toate lucrurile: *umblînd cu şatra iarnă şi vară cînd ici, cînd colo.* AL.; **3.** (p. ext.) comunitate de ţigani nomazi: *erau ... de la şatra de lîngă moara Gîrbovului.* SAD.; **ţigan de şatră**, ţigan nomad, corturar; **4.** (fam.; depr.) locuinţă dărăpănată, murdară; **5.** (înv.) construcţie improvizată, adesea un simplu cort, în care negustorii îşi expuneau marfa la tîrguri: *şetrele precupeţilor ... erau închise.* OD.; *multe femei ... tîrguiau pe la şetrele din piaţă.* AG.; **6.** (pop.) construcţie rudimentară care serveşte ca adăpost pentru vite, pentru uneltele gospodăriei etc. [Din bulg., sb. ***šatra***, magh. ***sátor***].

şáuă f. v. şa.

şáucă, şauce f. (reg.) crupă (la cal). [***Şa*** + *-ucă*].

şaugău m. v. şalgău.

şavaná f. v. şabana.

şăbăcí vb. (reg.; tr.) a împodobi o cămaşă, o faţă de masă etc. cu şabace. [De la ***şabac***].

şăgáci, ~ci, şăgace a. (înv. şi reg.) şăgalnic: *nu este ... blînd, şigaci.* NEC.; (şi: (înv.) **şigaci**). [***Şagă*** + *-aci*].

şăgálnic, ~ci, şăgalnică, ~ce a. glumeţ, hazliu, poznaş, spiritual: *cînta cîntece şăgalnice.* CR.; *se uita cu mare luare-aminte la acel fecioraş şăgalnic.* SAD. [***Şagă*** + *-alnic*].

şăgălnicíe, şăgălnicii f. (rar) atitudine, comportare glumeaţă: *are aerul să-mi spună ... cu o şăgalnicie rigidă ...: strengarule, ce-ai făcut?* PETR. [***Şăgalnic*** + *-ie*].

şăguí vb. v. şugui.

şăiác n. v. şiac.

şăiág n. v. şiac.

şăicár, şăicari m. (înv. şi reg.) **1.** persoană care conduce o şaică; **2.** persoană care construieşte şăici. [***Şaică*** + *-ar*].

şăinălí, şăinălesc vb. (reg.; tr.) a compătimi pe cineva. [Din magh. ***sajnál***].

şălbóc n. v. şilboc.

şălúţ, şăluţe n. diminutiv al lui şal. [***Şal*** + *-uţ*].

şălvărél, şălvărei m. (mai ales la pl.) diminutiv al lui şalvar: *să-ţi dau şălvăreii miei.* POP. [***Şalvar*** + *-el*].

şălviríe, şălvirii f. (înv.) şarlatanie, înşelătorie. [***Şalvir*** + *-ie*].

şăncălíe, şăncălii f. (reg.) glumă, farsă. [Cf. germ. ***Schankel*** „strengar"].

şăncălós, ~şi, şăncălóasă, ~e a. (reg.) glumeţ, poznaş. [Cf. ***şăncălie***].

şăncărós, ~şi, şăncăroásă, ~e a. (pop.) bolnav de şancru. [***Şancăr*** + *-os*].

şănlîc n. v. şenlic.

şănţişór, şănţişoare n. şănţuleţ. [***Şanţ*** + *-işor*].

şănţuí, şănţuiesc vb. **1.** (mil.; înv.; tr. şi refl.) a (se) înconjura cu şanţuri, cu fortificaţii: *îşi aşează la Stoienesti tabăra, se şănţui bine.* BĂLC.; **2.** (mil.; înv.; refl.) a se adăposti în şanţuri; **3.** (tr.) a înconjura, a marca cu şanţuri. [***Şanţ*** + *-ui*].

şănţuíre, şănţuiri f. (înv.) acţiunea de a şănţui şi rezultatul ei: *toţi năvălesc, umplînd cu pămînt şănţuirea.* COŞB. [V. ***şănţui***].

şănţuít, ~ţi, şănţuită, ~e a. **1.** (înv.) înconjurat cu şanţuri, cu fortificaţii: *cetăţile ceale şănţuite nu le-au ars Israil.* BIBLIA; **2.** cu şanţuri. [V. ***şănţui***].

şănţulét, şănţuleţe n. diminutiv al lui şanţ; şănţişor. [***Şanţ*** + *-uleţ*].

şăştác m. v. şuştac.

şătrár, şătrari m. **1.** titlu dat boierului care avea în grijă corturile domneşti (şi tunurile) şi care asigura aprovizionarea armatei în timp de război; boier care avea acest titlu: *a ieşit la poartă ajutorul pîrcălăbiei, ... şatrarul Neculai Mereuţă.* SAD.; **mare şătrar** sau **şătrar mare,** (înv.) **vel-şătrar,** şeful şătrarilor: *marele şătrar era îngrijitor al corturilor armatei.* BĂLC.; **2.** ţigan nomad; **3.** (reg.) negustor ambulant care vinde în bîlciuri; (şi: (reg.) **şatrar**). [*Şatră* + *-ar*].

şătrăreásă, şătrărese f. soţie de şătrar. [*Şătrar* + *-easă*].

şătrărél, şătrărei m. subaltern al şătrarului. [*Şătrar* + *-el*].

şătrăríe, şătrării f. demnitate, funcţie de şătrar. [*Şătrar* + *-ie*].

şătrúţă, şătruţe f. diminutiv al lui şatră. [*Şatră* + *-uţă*].

şăuáş m. v. şeunaş.

şcătúlă, şcătule f. (reg.) cutie; casetă. [Din magh. *skatulya, skatula,* sb. *škatula*].

şcheau, şchei m. (înv.) **1.** nume dat slavilor, în special bulgarilor: *începuse ... a avea luptare cu şcheaii.* MOXA; *ficior ... unui oarecare Gordiian, şicheai de rudă.* DOS.; **2.** (şi a.) simplu; necioplit: *om prostac şi schiau.* DOS.; (şi: **şicheai, schiau**). [Lat. *sclavus*].

şchiop, ~i, şchioápă, ~e a. **1.** care, în mers, se sprijină mai puţin pe un picior decît pe celălalt (sau pe celelalte); care are un picior mai scurt sau anchilozat, paralizat, mutilat etc.: *e şchiop şi mărunt.* OD.; (subst.) *şchiopii stau la pomeni.* ARG.; **2.** (p. anal.) care nu se sprijină în egală măsură pe toate picioarele; care nu are stabilitate: *aşează tingirea ... pe-o pirostie şchioapă.* CAR.; **3.** cu unităţile metrice incomplete; cu imperfecţiuni de ritm şi rimă; *negru-i gîndul, şchiop e versul.* EM. // f. **1.** măsură populară de lungime, egală cu distanţa de la vîrful degetului mare pînă la vîrful degetului arătător, cînd cele două degete sînt bine îndepărtate unul de altul: *poalele paltonului ... se mai scurtase o şchioapă.* CAR.; *apăru cu un braduleţ de cîteva şchioape.* GHEŢIE; **de o şchioapă, a)** (foarte) mic: *mai ieri, erai ... de-o şchioapă.* VLAH.; **b)** (foarte) mare: *cu tocurile de o şchioapă la pantofi.* CAR.; **2.** (reg.; artic.) numele unui dans popular; melodia acestui dans; (şi: (înv. şi reg.) **schiop**). [Lat. **excloppus*].

şchiopá, şchiopez şi (reg.) **şchiop** vb. **1.** (tr. şi refl.) a face pe cineva să devină sau a deveni şchiop: *boii i-ai şchiopat.* POP.; **2.** (reg.; intr.) a şchiopăta: *astă fată ... cam schioapă.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **schiopa**). [Lat. **excloppare*].

şchiopát, ~ţi, şchiopată, ~e a. (reg.) şchiop: *l-am văzut, era şchiopat.* POP. [V. *şchiopa*].

şchiopătá, şchiopătez vb. (intr.) **1.** a merge sprijinindu-se mai puţin pe un picior decît pe celălalt (sau pe celelalte): *am plecat schiopătînd.* CAR.; **2.** (fig.) a fi defectuos, a nu se desfăşura în mod normal, a nu funcţiona bine: *ministeriul cam şchiopătează cînd eşti absent.* AL.; *hotărîrile mele şchioapătă.* SAD.; (şi: (înv. şi reg.) **schiopăta**). [Lat. **excloppitare*].

şchiopătáre, şchiopătări f. acţiunea de a şchiopăta. [V. *şchiopăta*].

şchiopătát, ~ţi, şchiopătátă, ~e a. **1.** care şchiopătează: *iepuraşul şchiopătat ... s-arată.* AL.; **2.** de şchiop: *mers şchiopătat.* [V. *şchiopăta*].

şcláfniţă f. v. şlofniţă.

şclẹ́afă, şclefe f. (reg.) **1.** bucată groasă de lemn (despicată dintr-un trunchi); **2.** felie, bucată (mare). [Et. nec.].

şcoálă, şcoli şi (înv. şi reg.) **şcoale** f. **1.** instituţie de învăţămînt, mai ales elementar sau liceal: *copiii ... ascultă ... de pe băncile şcoalei graiul învăţăturei.* EM.; *povesti întîmplări de la şcoală.* CĂL.; **2.** studiu, învăţătură într-o şcoală; (p. ext.) sumă de cunoştinţe (dobîndite într-o şcoală): *eram ... la şcoală la Bar.* COSTIN; *îşi purta copiii la şcoală.* AG.; **de înaltă şcoală,** care dă dovadă de o pregătire deosebită, de o măiestrie desăvîrşită; **3.** localul, clădirea în care îşi are sediul o instituţie de învăţămînt: *mai încolo ... venea primăria ..., apoi pe stînga şcoala.* REBR.; **4.** totalitatea elevilor (şi a profesorilor) dintr-o instituţie de învăţămînt: *fusese cel dintîi premiant pe şcoală.* PETR.; **5.** (fig.) izvor, sursă de cunoştinţe, de învăţături etc.; mijloc, sistem de formare, de instruire (într-un anumit domeniu): *şcoala războiului era în ţerile Dunărei de Jos.* BĂLC.; *scriitorul trecuse prin buna şcoală a literaturii şi limbei latine.* VIANU; **6.** (la sg.) totalitatea instituţiilor de învăţămînt; organizare a procesului de instrucţie şi educaţie în şcoli: *în sarcina şcoalei cade instrucţiunea.* CAR.; **7.** grup de adepţi ai unui filozof, om de ştiinţă, artist etc. sau ai unei idei, teorii, doctrine etc.; (p. ext.) ansamblu de idei, principii (filozofice, ştiinţifice, artistice) care sînt adoptate de un număr oarecare de oameni: *tezismul şi tendenţionismul sînt două şcoale deosebite.* CAR.; *a căutat să localizeze în biserica Răsăritului pictura strălucită a şcoalelor Apusului.* HOGAŞ; a **face şcoală,** a avea un număr mare de adepţi sau de imitatori; (şi: (înv.) **scoală, scuolă,** (reg.) **şicoală**). [Din sl. *škola*; *scoală* (<lat. *schola*); *scuolă* (<it. *scuola*)].

şcoárlă f. v. şcorlă.

şcolár[1], ~i, şcolară, ~e a. care aparţine şcolii, referitor la şcoală sau la şcolari[2]: *bibliotecar, apoi revizor şcolar.* CAR. [Din fr. *scolaire* (după *şcoală*)].

şcolár[2], şcolari m. **1.** elev (al unei şcoli elementare sau, rar, al unui liceu): *veseli ... ca nişte şcolari în vacanţie.* AL.; **2.** (înv.) discipol; (şi: (înv. şi reg.) **şcoler,** (înv.) **scolar, scoler**). [*Şcoală* + *-ar*].

şcolarităte f. perioadă de timp în care cineva este şcolar[2] sau are calitatea de şcolar[2]: *ştia totul din vremea şcolarităţii.* CĂL.; (şi: (rar) **scolaritate**). [Din fr. *scolarité* (după *şcoală*)].

şcolarizá, şcolarizez vb. (tr.) a integra în activitatea de şcolar[2]; a instrui, a pregăti în şcoală. [Din fr. *scolariser* (după *şcoală*)].

şcolarizáre f. acţiunea de a şcolariza şi rezultatul ei: *s-a introdus şcolarizarea la şase ani.* [V. *şcolariza*].

şcolărésc, ~şti, şcolărească, ~eşti a. **1.** care ţine de şcoală sau de şcolari[2]; caracteristic şcolii sau şcolarilor[2]: *momente solemne în viaţa şcolărească.* CAR.; **2.** lipsit de profunzime, de originalitate: *imitaţii şi plagieri şcolăreşti.* VLAH. [*Şcolar*[2] + *-esc*].

şcolăréşte adv. **1.** ca şcolarii[2], în felul şcolarilor: *pe domnul cu monoclu şi cu o carte purtată şcolăreşte nu l-ai întîlnit.* ARG.; **2.** în mod simplu, lipsit de originalitate: *comparaţiile lui ... sînt ... şcolăreşte căutate.* DELAVR. [*Şcolar*[2] + *-eşte*].

şcolări, şcolăresc vb. (rar; intr.) a învăţa, a studia într-o şcoală; a fi şcolar[2] împreună sau în acelaşi timp cu cineva. [De la *şcolar*[2]].

şcolăríme f. mulţime de şcolari, totalitatea şcolarilor. [*Şcolar*[2] + *-ime*].

şcolăríţă, şcolăriţe f. elevă (a unei şcoli elementare sau, rar, a unui liceu): *cea dintîi şcolăriţă a fost însăşi Smărăndiţa popii.* CR.; (şi: (înv.) **scoleriţă,** (reg.) **şcoleriţă**). [*Şcolar*[2] + *-iţă*].

şcolér m. v. şcolar[2].

şcoleríţă f. v. şcolăriţă.

şcolí, şcolesc vb. (rar; tr.) a învăţa, a instrui pe cineva (într-o şcoală). [De la *şcoală*].

şcolít, ~ţi, şcolită, ~e a. (şi subst.) învăţat, instruit. [V. *şcoli*].

şcomîrlă f. (reg.) **1.** fum (sau miros) înecăcios rezultat din arderea mîncării, a grăsimilor etc.; **2.** epitet depreciativ pentru un om foarte slab; **3.** epitet depreciativ pentru un animal foarte slab; (şi: **scomîrlă**). [Et. nec.; cf. *scorlă*].

şcórlă, şcorle f. (reg.) **1.** încălţăminte neîngrijită sau deteriorată; **2.** epitet depreciativ pentru o vită bătrînă, slabă şi nărăvaşă; **3.** epitet depreciativ pentru o femeie bătrînă şi slabă; (şi: **şcoarlă, scorlă**). [Cf. ucr. dial. *škora*].

şea f. v. şa.

şeápte num. card. v. şapte.

şeárpe m. v. şarpe.

şeáse num. card. v. şase.

şeáţă f. v. şes.

şeáuă f. v. şa.

şedéa, şed şi (reg.) **şez** vb. (intr.) **1.** a fi aşezat sprijinindu-se pe partea inferioară a bazinului; a se afla aşezat pe ceva: *intră împăratul şi-i văzu şezînd.* COR.; *şedea ... pe laviţă.* CAR.; **a şedea (greceşte) în inima (cuiva),** a şti tot ce gîndeşte cineva; **a şedea pe capul (cuiva),** a plictisi (pe cineva) cu insistenţa; **a şedea (ca) pe ghimpi** (sau **pe spini, pe ace etc.**), **a)** a fi nerăbdător şi îngrijorat; **b)** a fi grăbit să plece; **a şedea (ca dracu) pe comoară,** a fi bogat şi zgîrcit; **a şedea strîmb şi a judeca** (sau a **vorbi, a grăi etc.) drept,** a discuta cu francheţe; a recunoaşte adevărul: *mai bine şezi strîmb şi vorbeşte drept.* PANN; **2.** a se aşeza, a lua loc: *magul îi face semn să şadă.* EM.; **3.** a se opri (aşezîndu-se); (p. ext.) a poposi: *două mere dulci, unde-i şedea să le mănînci.* POP; **4.** (de obicei la imperativ sau în construcţii negative; adesea întărit prin „locului", „binişor") a avea astîmpăr, a fi liniştit: *şezi binişor, blăstămatule!* AL.; *nu mai şedea locului, cuprins de o anxietate febrilă.* CĂL.; **5.** (urmat de determinări care indică poziţia) a se afla, a rămîne într-o anumită poziţie: *şedea cu mîinile la ochi şi plîngea.* CR.; **a şedea smirna, a)** a fi în poziţie de drepţi; **b)** (fig.) a sta nemişcat (de frică); **a şedea cu mîinile în sîn** (sau **cu braţele încrucişate**), a nu întreprinde nimic, a sta inactiv (nepăsător); a nu lucra; **6.** (impers.) a i se potrivi, a-l prinde: *tot ce face-i şade bine.* EM.; *rău îţi şade, Ionică, zău aşa!* REBR.; **7.** (impers.; în construcţii negative) a se cădea, a se cuveni: *nu şade frumos!* CAR.; (pop.) **şade ruşine,** este ruşinos (să ...): *şade ruşine asta să o facă un voinic.* PANN; **8.** a nu se deplasa (dintr-un anumit loc); a se afla, a rămîne, a zăbovi (într-un anumit loc): *în pragul uşii ... şedea Stănică.* CĂL.; (pop.) **a şedea la** (sau **în**) **cinste,** a avea, a căpăta toată consideraţia: *şăzi la cinste şi toţi îngrijesc de tine.* CR.; **a şedea la răcoare** (sau (fam.) **la zdup**), a fi întemniţat; **9.** a se afla depus sau depozitat într-un loc: *pe firida uneia din ele, şed ... şase borcane.* CAR.; **10.** a locui, a domicilia: *în camera din faţă şedea doamna.* REBR.; **11.** a petrece un timp oarecare într-o anumită situaţie, dispoziţie sufletească, stare de spirit: *veacuri înainte el şede-uitat.* EM.; *o lună şezură închişi.* CAR.; **a şedea ca o fată mare** (sau **ca o mireasă**), a fi timid; **a şedea ca cioara-n par,** a fi foarte grăbit; **a şedea în nădejdea (cuiva),** a conta pe ..., a se bizui pe ...; **a şedea (dus) pe gînduri,** a se gîndi; **12.** (de obicei cu determinări finale) a-şi consacra timpul unei anumite ocupaţii; a avea răgaz pentru a se ocupa de ceva: *şedea şi cugeta întru inimile lor.* COR.; **a şedea de** (sau **la**) **vorbă,** a vorbi; **a şedea la sfat,** a se sfătui; **a şedea la rugăciune,** a se ruga; **13.** a se afla împreună (cu cineva): *au ... şădzut vro săptămînă cu dînsa.* NEC.; **14.** a nu face nimic, a nu avea nici o ocupaţie: *să nu şedem degeaba.* VLAH. [Lat. *sedere*].

şedére, şederi f. **1.** faptul de a fi aşezat sau de a fi în poziţie de repaus: *după vrun ceas de şedere, sare.* CR.; **2.** faptul de a se afla, a rămîne, a zăbovi, a vieţui (într-un anumit loc): *şederea lui Mihnea la Sibiu.* OD.; **3.** (înv.) reşedinţă; domiciliu: *s-au mutat Radul Vodă la Hîrlău cu şederea.* COSTIN; **4.** inactivitate, lenevie: *se obişnuise ... cu traiul tihnit, cu şederea continuă.* AG. [V. *şedea*].

şedínţă, şedinţe f. **1.** (franţuzism; înv., rar) faptul de a-şi ocupa locul într-o adunare reunită pentru a delibera; **2.** adunare a membrilor unui corp constituit, a unui colectiv etc., organizată pentru a discuta, a dezbate, a hotărî ceva; interval de timp în care are loc o asemenea adunare: *convocară de urgenţă o şedinţă extraordinară.* AG.; *îl găsi ... într-o şedinţă a consiliului de administraţie.* GHEŢIE; **3.** (jur.) dezbatere a unei cauze în faţa instanţei judecătoreşti; **4.** interval de timp, de obicei determinat, consacrat unei activităţi specifice, care reuneşte două sau mai multe persoane: *la o şedinţă de joc de cărţi apelă ... la el.* CĂL. [*Şedea* + *-inţă* (după fr. *séance*)].

şedinţomán, ~i, şedinţomană, ~e m., f. (iron.) persoană care are mania de a convoca multe şedinţe şi de a discuta mult în timpul acestora. [De la *şedinţă*].

şedinţomanie f. (iron.) practică, obicei de a convoca multe şedinţe, de a prelungi excesiv discuţiile. [*Şedinţă* + *manie*].

şef, ~i, şefă, ~e m., f. **1.** persoană care se află în fruntea unei instituţii, a unei organizaţii etc.: *şeful firmei ... l-a poftit în biroul său.* REBR.; **şef de şcoală**, persoană care a adus contribuţii (deosebit de) însemnate într-un anumit domeniu de activitate, fiind considerată drept îndrumător, model, conducător, creator al unei şcoli; **şef de orchestră**, dirijor: *începe în sala Ateneului o serie de concerte ... sub direcţia cunoscutului şef de orchestră d. Peters.* CAR.; **2.** persoană încadrată într-o ierarhie, în raport cu cei pe care îi are în subordine; superior: *nu mă face să mă stric cu şeful.* AL.; **3.** (fam.; adesea iron.) termen cu care cineva se adresează unei persoane (socotită egală sau inferioară): *află, şefule, că eu sînt acel Panaite.* SAD.; **4. şef de lucrări**, grad didactic în anumite forme de învăţămînt superior, intermediar între cel de asistent şi cel de conferenţiar; persoană care are acest grad. [Din fr. *chef*].

şefie, şefii f. **1.** calitatea, funcţia de şef; loc de frunte într-o ierarhie: *i-au dat şefia, la care ... nu spera.* CAR.; **2.** perioadă de timp în care cineva deţine funcţia de şef. [*Şef* + *-ie*].

şegui vb. v. **şugui**.

şeic[1], **şeici** m. **1.** căpetenie a unui trib arab sau a unei formaţiuni statale arabe; **2.** şef de comunitate religioasă la musulmani: *trăia înconjurat ... de astrologi, de şeici, de poeţi.* BĂLC.; *le poate tălmăci lămuririle bătrînului şeic.* SAD.; (şi: (înv.) **şeih**). [Din turc. *şeyh*, fr. *cheik*].

şeic[2], **şeicuri** n. dans modern cu mişcări scuturate; melodia acestui dans. [Din engl. *shake*].

şeicát, şeicate n. formaţiune statală arabă condusă de un şeic[1]. [*Şeic*[1] + *-at*].

şeíh m. v. **şeic**[1].

şeitán, şeitani m. (reg.) unul dintre numele dracului; (şi: **şaitan**). [Din turc. *şeytan*].

şeitănícă m. (reg.) diminutiv al lui şeitan. [*Şeitan* + *-ică*].

şeizéci num. card. v. **şaizeci**.

şálac n. **1.** răşină naturală sau produsă sintetic, folosită la prepararea unor lacuri, a cerii roşii etc.; **2.** lac preparat din această răşină, folosit la lustruire, grunduire etc.; (şi: **şerlac**). [Din germ. *Schellack*].

şelár, şelari m. persoană care confecţionează şi vinde şei sau alte obiecte de harnaşament. // n. (reg.; pl. **şelare**) parte a hamului care trece peste şalele calului. [*Şa* + *-ar*].

şelărie[1] f. **1.** meseria de şelar; **2.** (pl. **şelării**) atelier în care se confecţionează şi se repară şei; magazin în care se vînd şei ori alte obiecte de harnaşament. [*Şelar* + *-ie*].

şelărie[2] f. obiecte pe care le confecţionează şi le vinde şelarul. [*Şa* + *-ărie*].

şelbóc n. v. **şilboc**.

şelf, şelfuri n. (geol.) regiune a fundului bazinelor oceanice, cuprinsă între linia de ţărm şi povîrnişul continental; platformă continentală. [Din germ. *Schelf*].

şelúţă, şeluţe f. diminutiv al lui şa; şeuliţă: *cu şeuţa pe sub foale.* POP.; (şi: **şeuţă**). [*Şa* + *-uţă*].

şeminău, şemineuri n. sobă joasă, zidită la unul dintre pereţii camerei, cu vatra larg deschisă; cămin. [Din fr. *cheminée*].

şemizétă, şemizete f. **1.** bluză femeiască simplă, cu croiala asemănătoare cu a cămăşilor bărbăteşti: *fără şemizetă, cu braţele, spatele ... goale.* NEGR.; **2.** (înv.) garnitură care se aplica pe partea de la piept a unei bluze, cămăşi etc.: *la gît avea un şimizet cusut la ciur.* FIL.; (şi: (înv.) **şimizet, simizet**). [Din fr. *chemisette*].

şenál, şenale n. **1.** (şi **şenal navigabil**) porţiune adîncă, navigabilă, a unui curs de apă, a unui canal, a unui lac etc.: *şanalele Dunării*; **2.** albie artificială care leagă între ele rîuri sau canale; (şi: (rar) **şanal**). [Din fr. *chenal*].

şenilă, şenile f. (tehn.) organ de rulare al unor vehicule, format dintr-o bandă metalică continuă care se înfăşoară peste roţi. [Din fr. *chenille*].

şenilétă, şenilete f. mic vehicul (militar, blindat) pe şenile. [Din fr. *chenillette*].

şenlíc, şenlicuri n. (înv.) manifestaţie publică de veselie, cu salve de puşti şi de tunuri: *să facă Constantin Vodă şenlicu de bucurie.* NEC.; (şi: **şănlîc, şinlăc**). [Din turc. *şenlik*].

şepcár, şepcari m. persoană care confecţionează şi vinde şepci. [*Şapcă* + *-ar*].

şepcărie f. **1.** meseria de şepcar; **2.** (pl. **şepcării**) atelier în care se confecţionează şepci; magazin în care se vînd şepci. [*Şepcar* + *-ie*].

şepeleáv a. v. **cepeleag**.

şeptár, şeptari m. **1.** carte de joc marcată cu numărul şapte, care are şapte puncte; **2.** jucător într-o echipă sportivă care are numărul şapte. [*Şapte* + *-ar*].

şépte num. card. v. **şapte**.

şeptél n. totalitatea animalelor domestice crescute într-o gospodărie, într-o comună, într-o ţară. [Din fr. *cheptel*].

şéptelea num. ord. v. **şaptelea**.

şeptelíci m. (rar) copil născut la şapte luni. [De la *şapte*].

şeptezéci num. card. v. **şaptezeci**.

şeptíc, şeptici m. (fam.) joc de cărţi, în care cartea marcată cu numărul şapte are cea mai mare valoare. [*Şapte* + *-ic*].

şeptíme, şeptimi f. număr egal cu a şaptea parte dintr-o unitate; a şaptea parte dintr-un întreg. [*Şapte* + *-ime*].

şerán m. v. **şaran**.

şerb, ~i, şeárbă, şerbe m., f. **1.** (înv.) sclav; rob; slugă: *era ... şarbă ... orecăruia Caludie.* DOS.; **2.** (bis.; înv.) persoană credincioasă considerată în raport cu divinitatea: *Simeon, şerbul lui Dumnedzău.* VARL.; **3.** (înv.; rar) **sînt şerbul dumneavoastră** (sau **al dumitale**), formulă de reverenţă sau de salut: *adio, domnul meu, ... sînt şerbul d-tale!* NEGR. **4.** ţăran aservit, împreună cu bunurile sale, unui stăpîn feudal, căruia îi datora rentă în muncă, în produse sau în bani; iobag, vecin; (adj.) *ajungînd ţărani şerbi, nu putem ieşi din starea asta.* SAD.; (şi: (înv.) **şarbă**). [Lat. *servus*, *serva*].

şerbeciu m. v. **şerbegiu**.

şerbegì-báşa m. şeful şerbegiilor. [Din turc. *şerbetçi başı*].

şerbegíu, şerbegii m. **1.** slujbaş la curtea domnilor fanarioţi care se îngrijea de şerbet şi de dulceţuri; **vel şerbegiu**, şeful şerbegiilor; **2.** persoană care prepara şi vindea şerbet; (şi: **şerbeciu**). [Din turc. *şerbetçi*].

şerbésc, ~şti, şerbeáscă, ~eşti a. (bis.; înv.) care aparţine şerbilor, care este propriu şerbilor, de şerb: *şerbăsc botez să-ţ iai.* DOS. [*Şerb* + *-esc*].

şerbét, şerbeturi şi (rar) **şerbete** n. **1.** băutură (răcoritoare) care se prepara de obicei din miere sau zahăr şi apă de trandafiri: *vînd pe la tîrguri ... şerbet.* FIL.; **2.** preparat alimentar făcut dintr-un sirop de zahăr bine legat şi frecat, colorat şi aromat cu diferite esenţe sau cu suc de fructe: *şerbeturi de trandafir şi de vişine.* GHICA. [Din turc. *şerbet*].

şerbetélniţă, şerbetelniţe f. vas în care se fierbe şerbetul. [*Şerbet* + *-elniţă*].

şerbetiéră, şerbetiere f. **1.** chisea în care se păstrează şerbetul; **2.** vasul de tablă al aparatului în care se prepară îngheţata. [*Şerbet* + *-ieră*].

şerbí, şerbesc vb. **1.** (înv.; tr. şi refl.) a face pe cineva să devină sau a deveni şerb, rob, sclav; **2.** (bis.; înv.; intr.) a se devota, a se consacra: *cu lacrimi să şerbască lui Dumnedzău.* VARL.; **3.** (tr. şi refl.) a face pe (cineva) să devină sau a deveni şerb, iobag. [De la *şerb*].

şerbíe f. **1.** (înv.) robie; sclavie; aservire: *să mîntuiră de cătră şerbie.* DOS.; **2.** (bis.; înv.) devotare, consacrare; **3.** instituţie feudală care exprima starea de aservire a ţăranilor faţă de stăpînii feudali; **4.** starea, condiţia de şerb; iobăgie. [*Şerb* + *-ie*].

şerbíre, şerbiri f. **1.** acţiunea de a (se) şerbi şi rezultatul ei; **2.** (înv.) robire; aservire: *ai stîrpit ... semînţa de şerbire.* AL.; **3.** (bis.; înv.) devotare, consacrare; **4.** starea, condiţia de şerb, de iobag. [V. *şerbi*].

şerbít, ~ţi, şerbită, ~e a. **1.** (înv.) devenit şerb, rob; aservit; **2.** (rar) ajuns în stare de şerb, de iobag. [V. *şerbi*].

şerét[1] n. v. **şiret**[1].

şerát[2] a. v. **şiret**[3].

şeretlíc n. v. **şiretlic**.

şerít[1], **şerifi** m. **1.** musulman considerat descendent al lui Mahomed; **2.** prinţ musulman; **3.** guvernator sau şef de comunitate religioasă în unele ţări musulmane. [Din turc. *şerif*, fr. *chérif*].

şerít[2], **şerifi** m. **1.** (în Anglia) magistrat însărcinat cu aplicarea legii într-un comitat; **2.** (în SUA) ofiţer de administraţie ales, însărcinat cu menţinerea ordinii într-un district, într-o localitate. [Din fr. *shérif*, engl. *sheriff*].

şeríglă f. v. **şireglă**.

şérlac n. v. **şelac**.

şerlái, şerlai m. (reg.) **1.** plantă erbacee din familia labiatelor, cu tulpina păroasă, ramificată în partea superioară, cu flori albe (*Salvia aethiopis*); **2.** plantă erbacee din familia labiatelor, cu flori albastre, cu miros foarte puternic (*Salvia sclarea*); (şi: **şarlai**). [Din germ. *Scharlei*].

şerpár, şerpare n. brîu lat de piele (prevăzut cu buzunare) pe care îl poartă ţăranii; chimir: *nu-l cunoştea destul de bine pe negustorul cu un şerpar lat.* PETR.; *şerpariul şi-a luat, că e cu galbini îndesat.* POP.; **a fi cu şerpar de aţă**, a fi sărac. // m. (pl. **şerpari**) **1.** (iht.; reg.) ţipar (*Misgurnus fossilis*); **2.** (şi **vultur şerpar**), pasăre răpitoare, cu spatele de culoare brună-cenuşie şi cu pîntecele alburiu care se hrăneşte mai ales cu şerpi, şopîrle şi broaşte (*Circaëtus gallicus gallicus*). [*Şarpe* + *-ar*].

şerpăriţă, şerpariţe f. **1.** plantă erbacee cu flori albastre, roşii sau, rar, albe, şopîrliţă (*Polygala vulgaris*); **2.** plantă erbacee parazită cu flori purpurii, rar albe, şi cu rizomul ramificat (*Lathraea squamaria*); **3.** plantă erbacee cu frunze mici, ovale şi cu flori galbene (*Sedum acre*). [*Şarpe* + *-ariţă*].

şerpáş, şerpaşi m. persoană originară din nordul Indiei, din Nepal sau din zonele învecinate, care însoţeşte expediţiile în Munţii Himalaia şi care duce poverile. [Din fr., engl. *sherpa*].

şerpălău, şerpălăi m. (reg.) augmentativ al lui şarpe; şarpe mare. [*Şarpe* + *-ălău*].

şerpăráş, şerpăraşe n. (reg.) diminutiv al lui şerpar. [*Şerpar* + *-aş*].

şerpărie f. **1.** mulţime de şerpi; **2.** (pl. **şerpării**) loc unde se găsesc şerpi în număr mare. [*Şarpe* + *-ărie*].

şérpe m. v. **şarpe**.

şerpésc, ~şti, şerpeáscă, ~eşti a. **1.** care aparţine şarpelui, referitor la şarpe, ca de şarpe, în formă de şarpe: *ochi mici, şerpeşti, de o căutătură glacială.* VLAH.; **2.** (fig.) viclean, perfid; rău, înveninat. [*Şarpe* + *-esc*].

şerpáşte adv. **1.** ca şarpele, în felul şarpelui, în formă de şarpe: *înota cam şerpeşte.* POP.; **2.** (fig.) cu răutate şi viclenie; cu agerime. [*Şarpe* + *-eşte*].

şerpét s. (bot.; reg.) gălbinare (*Serratula tinctoria*): *frunzuliţă de şerpet.* POP. [Cf. *şarpe*].

şerpişór, şerpişori m. **1.** diminutiv al lui şarpe; şerpuleţ, şerpurel; **2.** motiv decorativ pe vasele de lut. [*Şarpe* + *-işor*].

şerpíu, ~ii, şerpíe, ~ii a. (rar) ca de şarpe: *aruncă ... ochii săi şerpii şi crunţi.* AL. [*Şarpe* + *-iu*].

şerpînţă f. (bot.) **1.** şerpariţă (*Sedum acre*); **2.** (reg.) genţiană (*Gentiana cruciata*). [De la *şarpe*].

şerpoáicǎ, şerpoaice f. 1. femela şarpelui; şerpoaie, şerpuliţă; **2.** epitet pentru o femeie seducătoare, plină de temperament sau vicleană, perfidă: *o şerpoaică mîndră, o nevestică sprîncenată stă tăcută înaintea vetrei.* SAD.; **3.** (bot.; reg.) crăiţă (*Tagetes patula*). [*Şarpe* + *-oaică*].

şerpoáie, şerpoaie f. (reg.) şerpoaică: *o şerpoaie gălbănoaie.* POP. [*Şarpe* + *-oaie*].

şerpói, şerpoi m. augmentativ al lui şarpe. [*Şarpe* + *-oi*].

şerpuí, pers. 3 **şerpuieşte** vb. (intr.) a avea sau a forma (în mişcare) o linie unduitoare ca mersul şarpelui: *un rîuleţ ... şerpuieşte sub o coastă.* OD.; *şerpuia potica la deal.* HOGAŞ. [*Şarpe* + *-ui*].

şerpuíre, şerpuiri f. faptul de a şerpui; şerpuit[1]: *vezi în depărtare şerpuirile Bistriţei.* VLAH. [V. *şerpui*].

şerpuít[1] n. (rar) şerpuire: *aleea cu pietriş îşi continua şerpuitul ..., trecînd pe lîngă o piscină.* PR. [V. *şerpui*].

şerpuít[2], ~ţi, şerpuită, ~e a. şerpuitor: *o cale şerpuită.* OD.; *suim drumul şerpuit.* SAD. [V. *şerpui*].

şerpuitór, ~i, şerpuitoáre a. care are cotituri, care şerpuieşte; sinuos, şerpuit[2]: *îl făcu să zvîncească într-un umblet iute şi şerpuitor.* SAD.; *ghemotoace de sălcii însemnau cursul şerpuitor al Ocniţei.* GHEŢIE. [*Şerpui* + *-tor*].

şerpuitúră, şerpuituri f. fiecare dintre cotiturile unui drum, ale unui curs de apă etc. [*Şerpui* + *-tură*].

şerpuléţ, şerpuleţi m. şerpişor. [*Şarpe* + *-uleţ*].

şerpulíţă, şerpuliţe f. şerpoaică: *şerpuliţă, dinţi de criţă.* AL. [*Şarpe* + *-uliţă*].

şerpurél, şerpurei m. şerpişor: *sub piatră-un şerpurel.* POP. [De la *şarpe*].

şerpuşór, şerpuşori m. plantă erbacee cu ramuri drepte, cu frunze păroase şi ascuţite, dispuse în formă de evantai (*Lycopodium complanatum*). [*Şarpe* + *-uşor*].

şeruí[1], şeruiesc vb. (înv.; tr.) **1.** a zugrăvi, a picta, a desena: *şeruiaşte cruce.* DOS.; **2.** a descrie, a înfăţişa în scris: *cu ... stihuri biruinţa aceasta ... o şeruieşte.* CANT. [*Şar*[2] + *-ui*; cf. sl. *šarovati*].

şeruí[2], şeruiesc vb. (tr.) a curăţa pieile de resturile de carne, înainte de tăbăcire. [Din germ. *scharren*].

şeruíre, şeruiri f. (înv.; rar) acţiunea de a şerui[1] şi rezultatul ei; (şi: **şiruire**). [V. *şerui*[1]].

şeruitór, şeruitoáre n. cuţit folosit în tăbăcărie la răzuirea resturilor de carne de pe pieile jupuite. [*Şerui*[2] + *-tor*].

şeruitúră, şeruituri f. (înv.; rar) **1.** pictură, tablou; **2.** (fig.) chip, aspect, înfăţişare: *au sămănat cu sv*[î]*ntul ... la şeruitura trupului.* DOS. [*Şerui*[1] + *-tură*].

şervét, şervete n. 1. bucată de pînză, de obicei pătrată, special confecţionată, întrebuinţată la masă pentru ştersul gurii şi al mîinilor: *şervetele erau de filaliu.* NEGR.; *îl legă la gît cu un şervet înnodat.* CĂL.; **2.** (pop.) bucată dreptunghiulară de ţesătură din in, bumbac, borangic etc. (împodobită cu alesături, broderii sau franjuri) folosită mai ales la ştersul feţei, al mîinilor sau al corpului: *şervete de borangic ... desăvîrşeau podoaba păreţilor albi.* SAD.; **3.** (reg.) năframă, maramă; (şi: (înv.) **servet**). [Cf. pol. *serweta*, fr. *serviette*].

şerveţél, şerveţele n. 1. diminutiv al lui şervet; **2.** bucată de hîrtie subţire (şi poroasă), special confecţionată, folosită la ştersul gurii. [*Şervet* + *-el*].

şes, ~şi, şeásă, ~ese a. care este plan, neted, drept: *cîmpia şeaţă se lungeşte.* OD.; *campu ... pe solul şes şi uscat.* ARG. // n. (pl. **şesuri**) **1.** întindere vastă de pămînt, fără accidente însemnate de relief, situată la mică altitudine; cîmpie: *şesul ... Bărăganului.* CAR.; **2.** suprafaţă plană de pămînt situată într-o depresiune: *aflînd un loc cu şes de pajişte.* DOS.; **3.** (pop.) platou (pe munte sau pe deal); **4.** (înv.) suprafaţă plană: *pe acel şes era întins un fund de postav.* GHICA; (şi: (reg.) **şest, şeţ, şeaţă**). [Lat. *sessus, -a, -um* (part. al lui *sedere* „a şedea")].

şesár, şesari m. carte de joc marcată cu numărul şase, care are şase puncte; **2.** jucător într-o echipă sportivă, care are numărul şase. [*Şase* + *-ar*].

şése num. card. v. **şase**.

şéselea num. ord. v. **şaselea**.

şésesprezece num. card. v. **şaisprezece**.

şesíme, şesimi f. număr egal cu a şasea parte dintr-o unitate; a şasea parte dintr-un întreg. [*Şase* + *-ime*].

şest[1] a. v. **şes**.

şest[2] interj. (arg.) cuvînt folosit pentru a semnala apropierea unei (sau unor) persoane faţă de care se cere precauţie, care reprezintă un pericol. // s. **pe şest**, pe furiş; în mod fraudulos. [Din rus. *šest'*].

şéstină[1], şestine f. (reg.) 1. şes; tăpşan; **2.** platou (pe munte sau pe deal); **3.** podină, platformă plutitoare pe care se instalează moara de apă: *i-a luat şaştina ca să treacă Dunărea.* POP.; (şi: **şeştină, şaştină**). [*Şest*[1] + *-iştină* (prin haplologie)].

şéstină[2], şestine şi **şestini** f. (reg.) lemn încovoiat şi lătăreţ care se aşază sub roata joagărului, pentru a împiedica oprirea prundişului sub aceasta. [Et. nec.; cf. rus. *šest* „prăjină"].

şesuréle n. pl. diminutiv al lui şesuri: *colo jos pe şesurele.* POP. [*Şesuri* (pl. lui *şes*) + *-el*].

şeş-beş s. (turcism; înv.) joc de table. [Din turc. *şeşbeş*].

şéştină f. v. **şestină**[1].

şétim s. v. **setim**.

şetráncă f. v. **şatrang**.

şeţ a. v. **şes**.

şeuáş, şeuaşi m. cal care poartă şa: *m-arunc pe şăuaş dintr-o săritură.* AL. // n. (reg.; pl. **şeuoase**) spinare (la cal); (şi: **săuaş**). [*Şa* + *-aş*].

şeulíţă, şeuliţe f. (pop.) şeluţă: *şeuliţa lui, falca zmeului.* POP. [*Şa* + *-uliţă*].

şeúţă f. v. **şeluţă**.

şevalét, şevalete şi **şevaleturi** n. suport de lemn, de obicei cu trei picioare, pe care pictorul sau desenatorul fixează cartonul, pînza sau planşa cînd lucrează: *privea ... un tablou aşezat ... pe un şevalet.* PETR.; **pictură de şevalet**, pictură pe panou mobil cu suport din pînză, lemn sau carton. [Din fr. *chevalet*].

şevaliéră, şevaliere f. (franţuzism) inel cu sigiliu. [Din fr. *chevalière*].

şeviót n. 1. stofă ţesută din lînă (de oi dintr-o rasă originară din Anglia) sau din amestec de lînă cu fibre sintetice, de obicei cu urzeală în diagonală: *aveam ... o bluză de şeviot verde.* PETR.; **2.** rasă de oi originară din Anglia, cu lînă fină şi cu firul lung. [Din fr. *cheviotte*].

şevrét n. v. şevretă.

şevrétă, şevrete f. piele de ovine prelucrată, asemănătoare cu şevroul; (şi: **şevret**). [Din germ. *Chevrette*; cf. fr. *chevrette* „căpriţă"].

şevró, şevrouri n. piele fină de caprine sau, rar, de ovine, din care se confecţionează articole de marochinărie sau de încălţăminte: *o franţuşcă cu ochelari şi cu ciuboţele de şevro.* HOGAŞ. [Din fr. *chevreau*].

şevrotínă, şevrotine f. glonţ de calibru mic, folosit la vînătoare de căprioare, de mistreţi etc. [Din fr. *chevrotine*].

şezătór, ~i, şezătoare a. (înv.) **1.** care şade, care este aşezat (pe ceva); (subst.) *văzui un şezătoriu pre nuor.* DOS.; **2.** stabilit, domiciliat (într-un loc); trăitor: *oştire ce se afla şezătoare la Argeş.* OD. // f. (pl. **şezători**) **1.** adunare restrînsă organizată de săteni (în serile de iarnă), pentru a lucra şi a petrece în acelaşi timp, spunînd poveşti, glume etc.: *vara, sărbătorile, iarna, şezătorile.* POP.; **2.** reuniune, întrunire (mai ales literară): *să facem ... o şezătoare literară.* CAR. [*Şedea* + *-ător*].

şezlóng, şezlonguri n. scaun pliabil, pe al cărui schelet (de lemn) este montată o pînză şi al cărui spătar mobil se poate fixa într-o poziţie mai mult sau mai puţin înclinată, după preferinţă: *se bălăceau ..., alternînd înotul cu şederea pe chaise-longuri.* CĂL.; (scris şi: *chaise-long*). [Din fr. *chaise-longue*].

şezút, şezuturi n. 1. (înv.) faptul de a se afla, de a rămîne, a zăbovi (într-un anumit loc); **2.** (înv.) locuinţă, domiciliu: *amîndoi cu şezutul ... în Focşani.* AL.; **3.** (înv. şi reg.) **şezutul satului**, vatra satului; **4.** partea inferioară, dorsală a trunchiului omenesc, pe care se sprijină corpul în timpul şederii; fund: *au dat înapoi şi-au căzut pe şezuturi.* SAD.; **5.** (p. restr.) anus: *prin şezut, pînă în cap, ţapa pătrunzînd.* CANT.; **6.** (p. anal.) partea posterioară a patrupedelor, corespunzătoare şezutului omului. [V. *şedea*].

şezútă, şezute a. (reg.) **1.** care nu mai este proaspătă; stătută: *apă şezută*; **2. fată şezută**, fată bătrînă. [V. *şedea*].

şfab[1] m. v. **şvab**[1].

şfab[2] a. v. **şvab**[2].

şfac, şfacuri n. (reg.) laţ. [Et. nec.; cf. *înşfăca*].

şfáiţer n. v. **şvaiţer**.

şfáră[1] f. v. **sfară**[1].

şfáră[2] f. v. **sfoară**.

şfarţ n. v. **şvarţ**.

şfăbésc a. v. **şvăbesc**.

şfăboáică f. v. **şvăboaică**.

şfărăráie f. (reg.) fum înecăcios rezultat din arderea grăsimilor sau ieşit din sobă într-o încăpere; şfărărie. [*Şfară*[1] + *-răraie*].

şfărăríe f. (reg.) şfărăraie. [*Şfară*[1] + *-ărie*].

şfăruí, şfăruiesc vb. (reg.; tr.) a lega cu sfoară. [*Şfară*[1] + *-ui*].

şfăruít, ~ţi, şfăruită, ~e a. (reg.) legat cu sfoară. [V. *şfărui*].

şfed m. v. **şved**.

şfert n. v. **sfert**.

şfeşnic n. v. **sfeşnic**.

şfezésc a. v. **şvezesc**.

şfichi[1] interj. cuvînt care redă şuieratul biciului. [Onomat.].

şfichi[2], şfichiuri n. 1. capătul subţire şi neîmpletit, de obicei adăugat, al biciului; sfîrc: *avea o biciuşcă ... cu şfichiul de mătasă.* CR.; (reg.) **a-i sări (cuiva) şfichiul**, a-şi ieşi din fire; **2.** lovitură dată cu vîrful biciului; **a trage (cuiva) un şfichi**, a certa; **a lua (pe cineva) în şfichi**, a ironiza, a persifla: *cei cu sacii în căruţe luau ... în şfichi pe morar.* SAD.; **3.** (fig.) ironie, zeflemea, împunsătură; **4.** (p. anal.) mănunchi, smoc de fire de păr; (şi: **şvichi, sfichi**). [Cf. germ. *Zwick*].

şfichiuí, şfichiuiesc vb. (tr.) **1.** a atinge, a lovi cu şfichiul[2]; (p. ext.) a biciui, a plesni, a bate: *şfichiui delicat caii şi întoarse.* SAD.; **2.** (fig.) a ironiza, a persifla: *glumeţi cum sînt ei, ne tot şfichiuiau.* CR.; (şi: **sfichiui**). [*Şfichi*[2] + *-ui*].

şfichiuíre, şfichiuiri f. 1. acţiunea de a şfichiui şi rezultatul ei; atingere, lovire cu şfichiul[2]; **2.** (fig.) ironizare, persiflare: *multe şfichiuiri ... a primit.* CR. [V. *şfichiui*].

şfichiuít, ~ţi, şfichiuită, ~e a. atins, lovit cu şfichiul[2]; (p. ext.) biciuit, bătut. [V. *şfichiui*].

şfichiuitór, ~i, şfichuitoáre a. 1. (rar) care şfichiuieşte; **2.** (fig.) ironic, zeflemitor, caustic. [*Şfichiui* + *-tor*].

şfichiuitúră, şfichiuituri f. 1. lovitură dată cu şfichiul[2]; (p. ext.) biciuire; **2.** (fig.) ironie, zeflemea, împunsătură: *îmi mai trăgea ... cîteva sfichiituri, cu muscal, turc, englez.* GHICA; (şi: (rar) **sfichiuitură, sfichiitură**). [*Şfichiui* + *-tură*].

şfiţ, şfiţuri n. (reg.) baie (comunală); (şi: **şviţ**). [Din germ. *Schwitz*(*bad*)].

şfiţerán m. v. **şviţeran**.

şfiţeráncă f. v. **şviţerancă**.

şfoáră f. v. **sfoară**.

şfung, şfunguri n. (reg.) avînt, elan; impuls. [Din germ. ***Schwung***, magh. ***svung***].

şi conj. **I.** (cu valoare coordonatoare copulativă) **1.** (leagă două părţi de acelaşi fel ale unei propoziţii) *lumea-i veselă şi tristă.* EM.; **2.** (împreună cu prep. „cu" exprimă relaţia operaţiei matematice a adunării) plus: *trei şi cu patru fac şapte*; **3.** (participă la formarea prin adiţie a numeralelor de la douăzeci şi unu pînă la nouăzeci şi nouă) *ar fi voit să fie de douăzeci şi şase de ani.* EM.; **4.** (participă la formarea numeralelor care exprimă numere zecimale, legînd partea zecimală de întreg) *trei şi paisprezece*; **5.** (indică adăugarea unei cantităţi) plus: *unu şi jumătate*; **6.** (leagă două substantive între care există o corespondenţă sau o echivalenţă) *înger şi demon.* EM.; **7.** (aşezat înaintea fiecărui termen al unei enumerări, contribuie la scoaterea lor în evidenţă) *în adîncu-i se pătrunde şi de lună şi de soare şi de păsări călătoare.* EM.; **8.** (în repetiţii, ca procedeu stilistic) *şi merg ei şi merg cale lungă să le-ajungă.* CR.; **9.** (leagă două propoziţii de acelaşi fel, indicînd o completare, o precizare etc.) *cînd pui capul tu pe pieptu-mi şi bătăile îi numeri.* EM.; **10.** (accentuat, în corelaţie cu sine însuşi) atît ... cît ..., nu numai ... ci şi ...: *operă croitoreasc şi în spirit şi în stofă.* EM.; **11.** (în stilul epic şi popular, mai ales în relatare, aşezat la începutul frazei indică o continuitate a desfăşurării faptelor): *şi albinele-aduc miere, aduc colb mărunt de aur.* EM.; **12.** (întrebuinţat înaintea unei propoziţii interogative sau exclamative, subliniază legătura cu cele povestite anterior) *şi răsplata? – amărîrea, care sufletu-i apasă.* EM.; **ei şi?**, ce-mi pasă, ce importanţă are?: *poţi ajunge la spînzurătoare – ei şi?* EM.; **13.** (întrebuinţat singur, în dialog, ca îndemn pentru continuarea unei relatări) *cum te-ai dus dumneata de-acasă ... s-aude cineva bătînd la uşă ... – şi?* CR.; **14.** (precedat de adv. *ca* are funcţie comparativă) **a)** la fel ca, întocmai ca: *la vînătorie, ca şi la multe altele, eu mă pricep.* OD.; **b)** aproape, aproximativ: *treaba este ca şi sfîrşită.* ISP. **II.** (cu valoare coordonatoare adversativă) ci, iar, dar, însă: *ar striga ... şi nu se-ndură.* **III.** (cu valoare coordonatoare conclusivă) deci, prin urmare: *sînt tot ei, cei care renasc în strănepoţi ... şi asta-i deosebirea între D*[umne]*zeu şi om.* EM. // adv. **I.** (cu sens modal) **1.** chiar, în adevăr: *pot foarte bine vorbi şi fără să fiu autorizat.* CAR.; **2.** (în corelaţie cu „cum", „precum", „după", de obicei precedat de „aşa") exact, întocmai: *precum au zis, aşa au şi făcut.* EM.; **3.** pe deasupra, în plus: *cu un astfel de caracter, mai era şi de tot sărac.* CAR.; **4.** (precede o construcţie la comparativ) încă: *a doua încercare va fi şi mai cu folos.* CAR.; **5.** de asemenea, chiar: *dar şi sărac aşa ca în anul acesta ... niciodată n-am fost.* CR.; **ca şi, cît şi**, precum, asemenea cu: *îmi pari frumoasă ca ş-altădată.* ALEX.; **6.** (pe lîngă un adjectiv sau un adverb la gradul comparativ, intensifică gradaţia) *dar şi mai bine-i, cînd afară-i sloată, să stai visînd la foc.* EM.; **şi mai şi**, grozav, strașnic: *veselia nu s-a încheiat numai cu atîta; alta şi mai şi s-a început din capăt.* CR.; **7.** (în propoziţii negative) nici: *ci cumpăna gîndii-mi şi azi nu se mai schimbă.* EM. **II.** (cu sens temporal) **1.** îndată, imediat, pe loc: *precum cînd soarele apune el şi răsare undeva.* EM.; (în corelaţii cu „cînd", „cum"): *cînd a auzit ..., l-a şi-nghiţit pe Stan.* CAR.; **2.** deja: *cine ştie dacă n-a şi murit.* EM. **III.** (fără valoare semantică proprie, întăreşte mai ales interjecţia *iată*) *peste un ceas, iată şi mocanii.* CAR. [Lat. ***sic***].

şiac, şiacuri şi **şiace** n. **1.** postav aspru (din lînă ţigaie), ţesut de obicei în casă, folosit mai ales la confecţionarea hainelor: *rasa-i e de şiac.* EM.; **2.** haină confecţionată din acest postav: *preoţi, maice în şaiag.* AL.; *îşi schimbă şiacul pe care-l purta în casă.* SAD.; (şi: (reg.) **şaiac, şaiag, şăiac, şăiag**). [Din turc. ***şayak***].

şíba[1] interj. (reg.) termen folosit de muncitorii forestieri, prin care se dă comanda ca butucul să fie tîrît cu ajutorul ţapinelor; (adv.) **a da sau a lua şiba**, a împinge tîrîş butucii. [Din germ. ***schiebe*** (imper. al lui *schieben* „a împinge")].

şibá[2]**, şibez** vb. (reg.; tr.) a tîrî butucii cu ajutorul ţapinelor. [Cf. ***şiba***[1]].

şíbă, şibe f. (reg.) **1.** crenguţă; vreasc; surcică; **2.** prăjină de care se atîrnă găleata la fîntîna cu cumpănă; (şi: **şibie**). [Din sb. ***šiba***].

şíbie f. v. **şibă**.

şibói s. (bot.; reg.) **1.** micşunea (*Cheiranthus cheiri*); **2.** micsandră (*Mathiola incana*); (şi: **şaboi**). [Din turc. ***şebboy***].

şic[1] n. **1.** (fam.) eleganţă, distincţie, bun gust (în îmbrăcăminte, în atitudini): *le lipseşte şicul.* FIL.; **2.** haz, spirit: *glume cu şic*; **3.** lucru care amuză, care are haz: *şicul e să lase două.* CAR. // a. invar. elegant, distins, cu gust: *îmi plăceau bărbaţii chic!* CĂL.; (adv.) *e destul de şic îmbrăcată.* CAR.; (scris şi: *chic*). [Din fr. ***chic***].

şic[2]**, şicuri** n. (reg.) **1.** foiţă de metal, mai ales de staniol; poleială; **2.** fluturaş ornamental; (şi: **şiclu**). [Din magh. ***sík***, sb. ***šik***].

şicaná, şicanez vb. (tr.) **1.** (rar) a pune pe cineva în dificultate prin interpretarea insidioasă a unor prevederi legale sau prin speculareа unor detalii de procedură; **2.** a deranja, a supăra, a agasa cu rea-credinţă, pentru lucruri lipsite de importanţă, făcînd obiecţii meschine, ridicînd pretenţii nejustificate. [Din fr. ***chicaner***].

şicanáre, şicanări f. acţiunea de a şicana şi rezultatul ei. [V. ***şicana***].

şicanát, ~ţi, şicanată, ~e a. (rar) căruia i se fac şicane. [V. ***şicana***].

şicanatór, ~i, şicanatoáre a. şi m., f. (persoană) care şicanează, căreia îi place să şicaneze. [***Şicana*** + *-tor*].

şicánă, şicane f. **1.** (rar) interpretare insidioasă a unei prevederi legale sau a unui detaliu de procedură; dificultate de procedură provocată printr-o asemenea interpretare: *ştie ca orice avocat toate şicanele.* CĂL.; **2.** acţiune prin care cineva este deranjat, supărat, agasat cu rea-credinţă, pentru lucruri lipsite de importanţă: *să rabzi toate şicanele.* CAR. [Din fr. ***chicane***].

şicátor, şicatoare n. (reg.) uliţă: *coborau de pe şicatoarele Măgurii.* GHEŢIE. [Din magh. ***sikător***].

şicheái m. v. **şcheau**.

şicíi, şiciesc vb. (reg.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) îmbiba sau a (se) acoperi cu murdărie, mai ales cu substanţe unsuroase; **2.** (refl.) a deveni slinos, lipicios, aspru: *mi s-a şiclit părul.* [Cf. ***şiclu***[1]].

şiclít, ~ţi, şiclită, ~e a. **1.** (reg.) murdar, năclăit; **2.** slinos, lipicios, aspru: *păr şiclit.* [V. ***şicli***].

şíclu[1]**, şicluri** n. (reg.) **1.** gheţuş, alunecuş; **2.** pămînt alunecos, argilos; **3.** murdărie care se depune pe sticle, oale etc. [Din magh. ***sikló*** „alunecos"].

şíclu[2] n. v. **şic**[2].

şicluí vb. v. **şicui**[1].

şicoálă f. v. **şcoală**.

şicuí[1]**, şicuiesc** vb. (reg.) **1.** (tr.) a polei cu (foiţe de) aur sau argint; **2.** (tr. şi refl.) a (se) împodobi cu fluturaşi ornamentali; (şi: **şiclui**). [***Şic***[2] + *-ui*].

şicuí[2]**, şicuiesc** vb. (mil.; înv.; tr. şi refl.) a (se) aşeza în ordine de bătaie: *cu dobe şi surle alaiurile şicuind.* CANT. [Din pol. ***szykować***].

şicuíre, şicuiri f. (mil.; înv.) acţiunea de a (se) şicui[2] şi rezultatul ei: *şicuirea oştii împărăţiii.* CANT. [V. ***şicui***[2]].

şicuít, ~ţi, şicuítă, ~e a. (reg.) acoperit cu un strat subţire de metal, mai ales de aur sau argint. [V. ***şicui***[1]].

şie pron. refl. v. **sie**.

şif, şifuri n. (tipogr.) planşetă de zinc sau de lemn pe care se aşază zaţul; galion. [Din germ. ***Schiff***].

şifán, şifane n. (reg.) **1.** prăjină folosită de pescari pentru a conduce luntrea; **2.** fiecare dintre cei doi pari, ascuţiţi la un capăt, cu care se fixează camăna pe fundul apei în timpul scoaterii năvodului, pentru a împiedica ieşirea peştelui; (şi: **şufan**). [Et. nec.].

şifón[1]**, şifoane** m. pînză albă de bumbac, uşor apretată, folosită la confecţionarea rufăriei de pat şi de corp; madipolon. [Din fr. ***chiffon***].

şifón[2]**, şifoane** n. (reg.) şifonier. [Din magh. ***sifon***].

şifoná, şifonez vb. **1.** (tr.) a face un material textil, un obiect de îmbrăcăminte etc. să-şi piardă netezimea, formînd încreţituri neregulate; a boţi, a mototoli: *îşi îmbrăcaseră toaletele ... şi umblau cu băgare de seamă ... ca nu cumva ... să le şifoneze.* GHEŢIE; **2.** (fam.; tr. şi refl.) a (se) supăra, a (se) ofensa; **3.** (fam.; tr.) a batjocori, a terfeli pe cineva. [Din fr. ***chiffonner***].

şifonábil, ~i, şifonabilă, ~e a. **1.** care se şifonează uşor: *stofa aceasta este şifonabilă*; **2.** (fig.; fam.) care se supără uşor, care nu ştie de glumă; susceptibil. [Din fr. ***chiffonnable***].

şifonabilitáte f. proprietate a unor materiale textile, obiecte de îmbrăcăminte etc. de a se şifona uşor. [***Şifonabil*** + *-itate*].

şifonáre, şifonări f. acţiunea de a (se) şifona şi rezultatul ei. [V. ***şifona***].

şifonát, ~ţi, şifonátă, ~e a. **1.** cu netezimea deformată, cu încreţituri neregulate; mototolit: *nu arăta bine deloc în pijamaua şifonată.* GHEŢIE; **2.** (fam.) supărat, ofensat, batjocorit, terfelit. [V. ***şifona***].

şifoniér, şifoniere n. **1.** (înv.) scrin; **2.** dulap în care se păstrează haine, lenjerie etc.; garderob: *o şifonieră cu oglindă mare.* SAD.; (şi: **şifonieră**). [Din fr. ***chiffonnier***].

şifoniéră f. v. **şifonier**.

şíftuh s. (înv.) varietate de postav. [Din germ. ***Schieftuch***].

şigáci a. v. **şăgaci**.

şigubáţ a. v. **şugubăţ**.

şiísm n. curent religios islamic care nu recunoaşte sunna şi pe califii sunniţi. [Din fr. ***chiisme***].

şiít, ~ţi, şiită, ~e a. care ţine de şiism, referitor la şiism. // m., f. adept al şiismului. [Din fr. ***chiite***].

şilbóc, şilboace şi **şilbocuri** n. (reg.) 1. santinelă; **2.** serviciul de pază al santinelei: *te pune la şilboc.* POP.; **a sta** (**la** sau **în**) **şilboc** sau **a fi de şălboc**, a sta de santinelă: *cătana nu stă pe loc, făr' numai cînd stă şilboc.* POP.; **3.** locul unde stă santinela; (şi: **şălboc, şelboc**). [Din magh. ***silbok***, sb. ***šiljbok***].

şild, şilduri n. **1.** placă de metal (sau de material plastic) care se fixează în dreptul broaştelor (şi al mînerelor) de la uşi, sertare etc. pentru protecţie şi în scop decorativ; **2.** verigă pe care se atîrnă cheile: *şilduri de aramă pentru chei.* [Din germ. ***Schild***].

şíling, şilingi m. **1.** (şi **şiling englez**) unitate monetară englezească, divizionară, egală cu a douăzecea parte dintr-o liră sterlină; moneda care o reprezintă; **2.** (şi **şiling austriac**) unitate monetară austriacă; moneda care o reprezintă. [Din fr., engl. ***shilling***, germ. ***Schilling***].

şími n. numele unui dans modern asemănător cu foxtrotul; melodia acestui dans: *nu tango, shimmy sau alte născociri din astea moderne.* GHEŢIE; (scris şi: *shimmy*). [Din fr. ***shimmy***].

şimizét n. v. **şemizetă**.

şinár, şinare n. (pop.) fiecare dintre cuiele de fier cu care se fixează şina pe obezile roţii unui vehicul. [***Şină*** + *-ar*].

şínă, şine şi (pop.) **şini** f. **1.** bandă de metal care se montează pe unele obiecte de lemn, pentru a le mări rezistenţa: *o uşă de stejar ..., ferecată cu şini groase de fier.* HOGAŞ; **2.** (înv. şi pop.; la pl.) fiare, ferecături folosite ca mijloc de tortură: *îş... cercuiaă trupul cu şine de her.* DOS.; *de cinci şini e şinuit.* POP.; **3.** cerc de metal care se montează pe obezile roţilor de lemn ale unui vehicul, pentru a le feri de uzură: *trebuiesc strînse şinele ... căruţei.* SAD.; **4.** fiecare dintre cele două benzi dispuse paralel, făcute din bare de oţel, laminate după un anumit profil şi care constituie calea de rulare pentru unele vehicule cu roţi: *perechile de şine se multiplicau ... se întreţăiau.* REBR.; **5.** fiecare dintre barele (de metal) dispuse paralel, care servesc drept cale de ghidare

pentru anumite piese mobile din unele instalaţii tehnice. [Din germ. ***Schiene***; cf. pol. ***szyna***].

şincána f. artic. (reg.) numele unui dans popular; melodia acestui dans. [De la ***Şinca*** n. pr.].

şincăneásca f. artic. (reg.) numele unui dans popular, asemănător cu polca; melodia acestui dans. [Cf. ***şincana***].

şindeálă f. v. şindel.

şindél n. (arg.) **1.** cuţit; **2.** tăietură, lovitură de cuţit; **3.** numele unui joc de copii în care jucătorii aruncă, din anumite poziţii, un cuţit sau o furculiţă astfel încît acestea să se înfigă în pămînt; (şi: **şindeală**). [Din ţig. ***šindealo***].

şindí, şindesc vb. (arg.; tr.) a tăia cu cuţitul. [Din ţig. ***šindo***].

şindilár m. v. şindrilar.

şindílă f. v. şindrilă.

şindilí vb. v. şindrili.

şindilíre f. v. şindrilire.

şindilít a. v. şindrilit.

şíndră, şindre f. (reg.) şindrilă. [Din sb. ***šindra***].

şindrilár, şindrilari m. **1.** meseriaş care bate şindrile pe acoperiş; **2.** meseriaş care face şi vinde şindrile; (şi: (reg.) **şindilar**). [***Şindrilă*** + ***-ar***].

şindrílă, şindrile f. scîndură de brad, de fag etc., îngustă şi subţire, întrebuinţată mai ales la acoperitul clădirilor: *case cu învălişul de şindilă se zăreau ici şi colo.* AG.; (şi: (reg.) **şindilă**). [Din germ. ***Schindel***].

şindrilí, şindrilesc vb. (tr.) a acoperi o clădire, un gard etc. cu şindrilă; (şi: (reg.) **şindili**). [De la ***şindrilă***].

şindrilíre, şindriliri f. acţiunea de a şindrili şi rezultatul ei; (şi: (reg.) **şindilire**). [V. ***şindrili***].

şindrilít, ~ţi, şindrilítă, ~e a. cu acoperiş de şindrilă: *casă şindilită, mîndru văruită!* COŞB.; (şi: (reg.) **şindilit**). [V. ***şindrili***].

şindruí, şindruiesc vb. (reg.; tr.) a şindrili. [***Şindră*** + ***-ui***].

şindruíre, şindruiri f. acţiunea de a şindrui şi rezultatul ei. [V. ***şindrui***].

şindruít, ~ţi, şindruită, ~e a. (reg.) şindrilit: *birtu-i mic şi şindruit.* POP. [V. ***şindrui***].

şineác n. v. şinic.

şineág n. v. şinic.

şing, şinguri n. (reg.) **1.** şină (montată pe obezile roţilor de lemn); **2.** şină (la calea ferată); **3.** leaţ (la gard). [Din magh. ***sing*** (variantă a lui *sín*)].

şiníc, şinice n. **1.** (înv. şi reg.) unitate de măsură a capacităţii, folosită mai ales pentru cereale, a cărei mărime a variat între $1\ ^1/_4$ litri şi 136 litri; vas care are această capacitate: *măsură direaptă şi şinic direpт fie voao al măsurii.* BIBLIA; **2.** (reg.) măsură cu care se toarnă boabele în coş la măcinat sau cu care se ia vama la moară; **3.** (înv. şi reg.) cantitate de cereale sau de făină cuprinsă într-un şinic: *tot colacul d-un şineag.* POP.; (şi: (reg.) **şineac, şineag**). [Din turc. ***şinik***, bulg., sb. ***šinik***].

şinlắc n. v. şenlic.

şinór, şinoare n. (reg.) şnur, găitan: *purtau pălării ... înconjurate de şinoare galbene.* AG.; (şi: **şinură**). [Din magh. ***sinór***, ***sinyór*** (variante ale lui *zsinór*)].

şinorí, şinoresc vb. (reg.; tr.) a împodobi o haină cu şinor. [De la ***şinor***].

şinşílă, şinşile f. mamifer rozător, asemănător cu veveriţa, care trăieşte în regiunile muntoase din America de Sud şi care este vînat pentru blana sa cenuşie foarte preţioasă (*Chinchilla laniger*). [Din fr. ***chinchilla***].

şíntăr, şintări m. (reg.) hingher. [Din germ. ***Schinder***, sb. ***šinter***, ***šintar***].

şintoísm n. religie oficială în Japonia (pînă în anul 1945), caracterizată prin celebrarea unor divinităţi ale naturii, prin cultul strămoşilor şi al eroilor; (şi: **sintoism**). [Din fr. ***shintoïsme***].

şintoíst, ~şti, şintoístă, ~e a. care ţine de şintoism, referitor la şintoism. // m., f. adept al şintoismului. [Din fr. ***shintoïste***].

şinuí, şinuiesc vb. (tr.) **1.** a întări, a fereca un obiect cu şine; **2.** a fereca o roată de lemn cu şine: *căruţă şi-o şinuia.* POP. [***Şină*** + ***-ui***].

şinuíre, şinuiri f. acţiunea de a şinui şi rezultatul ei. [V. ***şinui***].

şinuít, ~ţi, şinuită, ~e a. întărit, ferecat cu şine: *caic ... prin afară şinuit.* POP. [V. ***şinui***].

şinúră f. v. şinor.

şióí[1] n. v. şuvoi[1].

şioí[2]**, şioiesc** vb. (reg.; intr.) a ofta, a suspina. [Cf. magh. ***sóhajt***].

şioiós, ~şi, şioioásă, ~e a. (reg.) apătos; cleios; argilos: *teren şioios.* [***Şioi***[1] + ***-os***].

şip[1]**, şipi** m. peşte din familia sturionilor, cu corpul alungit, cu botul de formă triunghiulară, care poate ajunge pînă la 2 m lungime (*Acipenser sturio*). [Din rus. ***šip***].

şip[2]**, şipuri** n. **1.** (reg.) sticlă (pentru păstrat lichide); flacon: *gîtul şipului începu să clănţănească.* CAR.; **2.** cantitatea de lichid conţinută în această sticlă: *am băut ... un şîp de vin.* AL. [Cf. magh. ***síp*** „ţeavă"].

şipár, şipari m. (iht.; reg.) morun fără icre. [Cf. ***şip***[1]].

şípcă, şipci f. bucată de lemn subţire şi lungă, de obicei de formă paralelipipedică, folosită mai ales în lucrări de tîmplărie sau de dulgherie; (reg.) **a scoate (pe cineva) din şipci**, a scoate (pe cineva) din fire. [Din bulg. ***šibka***].

şipcuí, şipcuiesc vb. (tr.) a acoperi un perete sau un tavan de lemn cu şipci (bătute paralel) ca să se prindă muruiala. [***Şipcă*** + ***-ui***].

şipcuít, ~ţi, şipcuită, ~e a. acoperit cu şipci bătute paralel: *tavan şipcuit.* [V. ***şipcui***].

şipculíţă, şipculiţe f. diminutiv al lui şipcă. [***Şipcă*** + ***-uliţă***].

şipí, şipesc vb. (reg.; refl.) a se furişa, a se strecura. [Et. nec.; cf. ***şupuri***[1]].

şípot, şipote n. **1.** izvor a cărui apă (captată printr-un jgheab sau printr-o ţeavă) ţîşneşte cu putere: *apă proaspătă de la şipot.* AL.; *se duse pînă la şipotul dintre molizi, care bulbucea.* SAD.; (rar) **în şipot**, ţîşnind impetuos şi abundent: *şi-i curge sîngele-n şipot.* COŞB.; **2.** (pop.) cădere de apă; **3.** (reg.; şi **şipotul apei**) porţiune din matca unei ape curgătoare de-a lungul căreia apa are viteza cea mai mare. **4.** jgheab sau ţeavă prin care se captează apa unui izvor: *izvora un fir de apă, pe care ... îl prinsese într-un şipot de lemn.* PETR.; **5.** jgheab de aducţie; **6.** (reg.) jgheab prin care se scurge mustul din teasc; **7.** (reg.) uluc prin care se scurge apa de pe acoperiş; **8.** (reg.) uluc la moară prin care curge făina. [Din sl. ***šípotŭ*** „murmur"].

şipotí vb. v. şopoti.

şipotós, ~oşi, şipotoásă, ~e a. (reg.) care curge cu repeziciune. [***Şipot*** + ***-os***].

şipoţél, şipoţele n. diminutiv al lui şipot. [***Şipot*** + ***-el***].

şipuí vb. v. şupuri.

şipuşór, şipuşoare n. diminutiv al lui şip[2]: *spărsei gîtul unui şipuşor de vin.* CAR. [***Şip***[2] + ***-uşor***].

şir, şiruri n. **1.** grup, mulţime de fiinţe sau de lucruri dispuse în succesiune, desfăşurate în linie (dreaptă); şirag: *şirul lung de mîndri tei.* EM.; **în şir**, unul după (sau lîngă) altul: *d-a rîndul, ... în şir, cuhnii, odăi.* GHICA; *intrară în şir, în vad.* SAD.; **2.** mulţime de mărgele, pietre preţioase etc. dispuse pe un fir pentru a servi ca obiect de podoabă: *o salbă de multe şiruri de margaritar.* NEGR.; **3.** rînd dintr-un text scris sau tipărit: *o limpezime dumnezeiască e în fiecare şir.* EM.; **4.** dîră formată de un lichid care se prelinge pe ceva: *curgea un şir de picături de sînge.* EM.; **5.** (reg.; de obicei la pl.) cusătură decorativă făcută mai ales pe mînecile sau pe pieptii iilor; **6.** succesiune de fapte, evenimente, unităţi de timp etc.; şirag: *un lung şir de ani.* GHICA; *şir de fapte şi întîmplări din trecut.* PETR.; **în şir**, succesiv, consecutiv, neîntrerupt, necontenit: *a apărat ţara ... 40 de ani în şir.* AL.; *am pledat cinci ore în şir.* ARG.; **7.** desfăşurare continuă şi regulată (a unui proces, a unui fenomen etc.); coerenţă, înlănţuire logică: *şirul poveştii nu era clar.* OD.; *îşi pierdu şirul ... începu să se bîlbîie.* PETR.; **fără şir**, (în mod) incoerent; fără legătură logică: *fără şir vorbeşte.* EM.; **cu şir**, (în mod) coerent; (în mod) logic: *naraţiunea mai cu şir.* OD.; **8.** succesiune ordonată a elementelor unui ansamblu: *şirul rangurilor ... boierilor munteni.* GHICA; **9.** (mat.) mulţime infinită, ordonată, ale cărei elemente pot fi puse în corespondenţă cu mulţimea numerelor naturale, cu păstrarea ordinii; **10.** (la pl.) grup, ceată, gloată: *un murmur surd ... trecu prin şirurile băieşilor.* AG.; **11.** (mai ales la pl.) grupare, categorie de persoane: *îl primesc în şirurile lor*; **12.** sumă, mulţime: *a se dezbăra de un şir întreg de învăţături.* CAR.; **13.** (mai ales în forma **şiră**) **şira** (sau (reg.) n. **şirul**) **spinării** sau (reg.) **şira spatelor**, totalitatea vertebrelor reunite cap la cap, formînd baza de susţinere a scheletului la animalele vertebrate; coloana vertebrală; (reg.) **şira** (sau n. **şirul**) **pieptului**, furca pieptului; (şi: **şiră**). [Lat. ****sira*** (<gr. ***seirá***); ***şir***: sg. refăcut după ***şire*** (pl. lui *şiră*)].

şirág, şiraguri n. **1.** (înv. şi reg.) armată, trupă; unitate militară; (înv.) linie de bătaie; (pop.) rînd de ostaşi dintr-o formaţie de luptă; front (de ostaşi); coloană (de ostaşi): *creştinii îi goneau şi-şi stricau şiraegul.* BĂLC.; *risipite se-mprăştie a duşmanilor şiraguri.* EM.; **2.** grup, mulţime de fiinţe sau de lucruri dispuse în succesiune, desfăşurate în linie (dreaptă); şir: *ne arată şiragurile lor de dinţi.* AL.; *se învîrteau ... printre şiragurile de sticle.* REBR.; **în** (sau (rar) **la**) **şirag**, unul după (sau lîngă) altul: *am umblat în şirag ... cam doi kilometri.* SAD.; **3.** mulţime de mărgele, pietre preţioase etc., înşirate pe un fir, pentru a servi ca obiect de podoabă: *primeşte acest şirag de mărgăritar.* AL.; **4.** (p. ext.) mulţime de obiecte de acelaşi fel înşirate pe un fir, din necesităţi practice: *punînd pe poliţa chiliei un şirag de smochine.* SAD.; **5.** (rar) dîră formată de un lichid care se prelinge în picături pe ceva: *îi curgeau şiraguri de lacrimi.* SAD.; **6.** (reg.) **şirągul ciobanului**, un anumit fel de cusătură cu motive naţionale; **7.** (reg.; la pl.; şi **şiragul oilor**) numele unui cîntec ciobănesc; **8.** succesiune de fapte, evenimente, unităţi de timp etc.; şir: *trecu ... un an ... şi după el şiraguri lungi de ani.* GAL.; **9.** sumă, mulţime: *ar fi putut să ticluiască un şireag de amănunte.* REBR.; (adv.) *unde-or fi fete grămadă, şi nevestele şireag.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **şireag**). [Din magh. ***sereg***, cu sensul treptat lărgit sub influenţa lui ***şir***; cf. pol. ***szereg***].

şiratắu n. (reg.) petrecere în ajunul cununiei. [Din magh. ***sirató***].

şíră[1]**, şire** şi (pop.) **şiri** f. grămadă mare de paie, de fîn sau de snopi, de obicei cu baza dreptunghiulară, alungită, cu feţele laterale verticale şi cu partea superioară în formă de acoperiş, terminată cu o coamă (ascuţită): *dedese foc la şira de paie.* OD.; (şi: (reg.) **şură**). [Cf. ***şir***].

şíră[2] f. v. şir.

şíră[3] f. v. şură[1].

şireág n. v. şirag.

şiréd n. v. şiret[2].

şiréghie f. v. şireglă.

şiréglă, şiregle f. (reg.) **1.** codirlă (la căruţă sau la sanie): *descoperii ... iapa noastră ce-şi ronţăia fînul din şiriglă.* BL.; **2.** grătar pentru nutreţ fixat deasupra ieslei, la peretele grajdului; **3.** împletitură de nuiele (în formă de ladă) fixată pe sanie, în care se transportă nutreţul; **4.** targă folosită la transportarea pămîntului, a minereului aurifer etc.; (şi: **şireghie, şiriglă, şariglă, şeriglă**). [Din magh. ***saroglya*** (dial. ***saraglya***)].

şirét[1]**, şireturi** şi (rar) **şirete** n. **1.** sfoară (îmbrăcată în mătase colorată, în fir etc.), de obicei răsucită în două sau în trei, întrebuinţată mai ales ca ornament la îmbrăcăminte; şnur: *jiletcă roşie cu*

şireturi de fir. NEGR.;*slujitorii purtau ... cepchene cu ceaprazuri şi şireturi.* SAD.; **2.** bentiţă îngustă de bumbac, mătase etc., ţesută tubular sau în fişie, folosită pentru a încheia sau a strînge încălţămintea sau diferite obiecte de îmbrăcăminte: *deznoadă şiretul de la botină.* AL.; *cămeşa-i albă ... înnodată sub bărbie cu un şiret de arnici roş.* HOGAŞ; (fam.) **a se trage de şireturi (cu cineva)**, a-şi permite familiarităţi cu cineva; **3.** (spec.) bentiţă aplicată pe o cusătură pentru a o întări; (şi: (înv.) **şeret**). [Din turc. *şerit*].

şirét², **şireturi** şi **şirete** n. (reg.) alică; (şi: **şired**). [Din magh. *sörét* (dial. *serét*)].

şirét³, **~ţi**, **şireátă**, **~ete** a. **1.** care ştie să profite de naivitatea sau de buna-credinţă a celor din jur, pentru a-şi atinge scopurile pe căi ocolite; viclean; prefăcut; perfid: *aci naiv pînă la imbecilitate, aci şiret pînă la infamie.* CAR.; (subst.) *trebuie să fie un şiret afurisit.* GAL.; **2.** subtil, rafinat; ghiduş: *şireată şi dulce – copil vinovat.* EM.; **3.** care denotă, trădează viclenie, prefăcătorie, perfidie; (cu sens atenuat) care denotă abilitate, subtilitate: *avea faţa şireată.* GANE; *dete din cap, c-un zîmbet şiret.* VLAH.; (şi: (înv.) **şeret**). [Din turc. *şirret*].

şireténie¹, **şiretenii** f. **1.** însuşirea de a fi şiret; atitudine, comportare de om şiret³: *şiretenia nebunului a ajuns de poveste.* CAR.; **2.** faptă, procedeu de om şiret³; truc, stratagemă; subterfugiu: *prin această şiretenie ... se cunoscu cu fata.* ISP. [*Şiret³* + *-enie*].

şireténie², **şiretenii** f. (reg.) **1.** curs, evoluţie (a unei întîmplări, a unei situaţii etc.); succesiune, şir de peripeţii; (p. ext.) relatare a unei întîmplări, a unei situaţii etc.: *începu să le povestească şiretenia celor ce i se întîmplase.* ISP.; **2.** sens, semnificaţie, tîlc: *fata nu prea părea pătrunsă de şiretenia lucrului.* ZAMF.; (şi: **şiritenie**). [De la *şir*].

şiretlíc, **şiretlicuri** n. faptă, procedeu care denotă şiretenie¹; truc, stratagemă; subterfugiu: *cocoşat şi lacom, un izvor de şiretlicuri.* EM.; **a o întoarce la şiretlic**, a recurge la viclenii: *o întoarse şi dînsa la şiretlic.* ISP.; (şi: (înv.) **şiretlíc**, **şeretlíc**). [Din turc. *şirretlik*].

şiretlíc n. v. şiretlic.

şireţél, **şireţele** n. diminutiv al lui şiret¹. [*Şiret¹* + *-el*].

şireţíe, **şireţii** f. (rar) şiretenie¹, viclenie: *zîmbind cu o ... copilărească şireţie.* EM. [*Şiret³* + *-ie*].

şírghie, **şirghii** f. (reg.) fişie îngustă de pămînt (arabil). [Et. nec.; cf. *jirebie*].

şiríc, **şiricuri** n. (înv.) prăjină; (şi: **siric**). [Din turc. *syryk*, gr. mod. *siríki*].

şiríglă f. v. şireglă.

şirín, **şirinuri** n. (înv. şi reg.) trunchi de brad lung şi subţire (din care se făceau antene sau vergi pentru navele cu vele); (şi: (înv.) **sirin**). [Din turc. *seren* „antenă"].

şiríncă, **şirinci** şi **şirince** f. **1.** (înv. şi reg.) basma, năframă: *mîndrulica mea ... dă-mi tu şirinca.* POP.; **2.** (reg.) brîu (de lînă); **3.** (reg.) fişie îngustă de pămînt (arabil); (şi: **şiringă**). [Din ucr. *šyrynka*].

şiríngă f. v. şirincă.

şiriténie f. v. şiretenie².

şíriţă, **şiriţe** f. (reg.) **1.** hotar între două proprietăţi; **2.** şir de nori subţiri. [*Şir* + *-iţă*].

şirlău, **şirlaie** n. **1.** (înv. şi reg.) şiroi¹, torent; **2.** (p. ext.; reg.) făgaş (săpat de apă); **3.** şiroi (care se prelinge de undeva sau din ceva); (şi: (reg.) **şurlău**). [Cf. *şirloi¹*, *şurloi*].

şirlói¹ n. v. şiroi¹.

şirloí² vb. v. şiroi².

şiroádă, **şiroade** f. (reg.) **1.** scaun de măcelărie; **2.** suport de lemn, cu picioare, pentru albie sau pentru alte vase de lemn; **3.** ciubăr; cadă; putină. [Cf. germ. *Schragen*].

şiróf n. v. şurub.

şiróia¹, **şiroaie** n. **1.** curs de apă (torenţial) care se formează în urma unei ploi abundente sau prin topirea zăpezii; (p. ext.) curs de apă (repede): *fîntîna puturoasă împute la vale toate ale ei şuroaie.* I.GOL.; *dare-ar Dumnezeu o ploaie, să se făcă tot şiroaie.* POP.; **2.** (p. ext.; reg.) făgaş (săpat de apă); **3.** (de obicei la pl.) şuviţă (abundentă) de lichid care curge sau se prelinge de undeva sau din ceva: *două şiroaie de lacrimi curgeau pe obrajii lui.* OD.; *Măria sa a ajuns cu şiroaiele curgîndu-i din plete.* SAD.; (adv.) *sîngele ... curgea şiroaie din tot capu-i.* OD.; (şi: (reg.) **şirloi**, **şurloi**, **şuroi**). [De la *şiroi²*].

şiroí², pers. 3 **şiroieşte** vb. (intr.) **1.** a curge cu repeziciune, producînd un zgomot caracteristic: *vedea şiroind ... ape de izvor.* R.L.; (fig.) *rempinse barbari ce şiroiară din Orient încoaci.* HEL.; **2.** a curge, a se scurge, a se prelinge în şuviţe (abundente) de undeva sau din ceva (producînd un zgomot caracteristic): *lacrămi ... din ochii ei şiruind.* PANN; *vedea ... sîngele cum şiroia.* NEGR.; **3.** a lăsa să se scurgă un lichid în şuviţe (abundente): *fruntea călăreţului şiroia de sudoare.* NEGR.; *pereţii laterali şiroiau de apă.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **şirloi**, **şirui**, **şuroi**). [Onomat.; cf. *ciurui*].

şiroíre, **şiroiri** f. **1.** faptul de a şiroi²; **2.** (geol.) fenomen de eroziune superficială, provocat de firişoarele de apă care provin din precipitaţii atmosferice şi care se scurg pe un teren în pantă; (şi: (reg.) **şiruire**). [V. *şiroi²*].

şiruí¹, **şiruiesc** vb. **1.** (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) înşirui; a (se) alinia: *oşti să-mi şiruiască.* POP.; **2.** (înv.; tr.) a înşira. [*Şir* + *-ui*].

şiruí² vb. v. şiroi².

şiruíre¹ f. v. şeruire.

şiruíre² f. v. şiroire.

şiruléţ, **şiruleţe** n. diminutiv al lui şir; şiruţ. [*Şir* + *-uleţ*].

şirúţ, **şiruţuri** n. şiruleţ. [*Şir* + *-uţ*].

şist, **şisturi** n. rocă stratificată care are proprietatea de a se desface în plăci cu suprafeţe paralele; **şist cristalin**, rocă metamorfică formată sub acţiunea presiunii; **şist bituminos**, rocă cu mare concentrare de materie organică, din care se poate extrage, prin tratament termic, un ulei asemănător cu petrolul; (şi: (rar) **schist**). [Din fr. *schiste*, gr. mod. *shistós*].

şistár n. v. şistar¹.

şistoáre v. şitoare¹.

şistós, **~şi**, **şistoasă**, **~e** a. **1.** care are proprietăţile sau structura şistului: *rocă şistoasă*; **2.** compus din şisturi: *teren schistos*; (şi: (rar) **schistos**). [Din fr. *schisteux*].

şistozitáte f. (geol.) proprietate a unor roci metamorfice sau sedimentare de a se prezenta în plăci cu suprafeţe paralele; (şi: **şistuozitate**). [Din fr. *schistosité*].

şistuozitáte f. v. şistozitate.

şiş¹ interj. (reg.; adesea repetat) strigăt cu care se alungă sau se cheamă caprele (sau oile). [Onomat.].

şiş², **şişuri** n. **1.** hanger; stilet; pumnal: *şişurile ascuţite nimereau şi în piept.* PETR.; **2.** un fel de pumnal lung şi îngust, montat, în trecut, într-un baston care îi servea drept teacă; (p. ext.) baston prevăzut cu un asemenea pumnal. [Din turc. *şiş*].

şişaneá f. v. şuşanea¹.

şişăí vb. v. şîşîi.

şişăít n. v. şîşîit.

şişcalău, **şişcalauă** n. (reg.) maşină de tocat paie sau coceni. [Cf. *şişcă¹*].

şişcár, **şişcari** m. (arg.) cuţitar; bătăuş. [Cf. *şiş²*].

şişcáv¹, **~i**, **şişcavă**, **~e** a. (reg.) **1.** peltic; sîcîit; **2.** (reg.) bîlbîit; gîngav. [Din sb. *šuškav*].

şişcáv² a. v. şistav¹.

şíşcă¹ f. (reg.) **1.** tocătură de paie sau de coceni folosită ca nutreţ; **2.** (pl. **şişti**) maşină de tocat paie sau coceni; (şi: **sişcă**). [Din ucr. *sitka*, magh. *szecska*].

şíşcă² f. (bot.; reg.) **1.** trestie de cîmp (*Calamagrostis epigeios*); **2.** papură (*Typha angustifolia* şi *latifolia*). [Din magh. *siska*].

şişcă³, **şişte** şi **şişti** f. (reg.) vrăjitoare (bătrînă). [Et.. nec.; cf. magh. dial. *siska*, sb. *šiška* „craniu"].

şişcăríe, **şişcării** f. (reg.) vrăjitorie. [*Şişcă³* + *-ărie*].

şişcăví, **şişcăvesc** vb. (reg.; intr.) **1.** a pronunţa defectuos anumite sunete; a vorbi peltic sau sîcîit; **2.** a se bîlbîi, a gîngăvi; (şi: **şuşcăvi**). [De la *şişcav*].

şişcăvíre f. (reg.) acţiunea de a şişcăvi. [V. *şişcăvi*].

şişcăvít, **~ţi**, **şişcăvită**, **~e** a. (reg.) **1.** peltic; sîsîit; **2.** bîlbîit; gîngav. [V. *şişcăvi*].

şişcói, **şişcoi** m. (reg.) **1.** vrăjitor; **2.** strigoi. [*Şişcă³* + *-oi*].

şişcórniţă, **şişcorniţe** f. (reg.) maşină de tocat paie sau coceni; (şi: **şişcorniţă**). [*Şişcă¹* + *-orniţă*].

şişhaneá f. v. şuşanea¹.

şişíi vb. v. şîşîi.

şişléte m. v. şuşlete.

şiştár¹, **şiştare** n. vas de lemn sau de metal, de obicei cu gura mai largă decît baza, folosit mai ales la muls: *trase şiştarul de sub ugerul vacii.* VLAH.; *luă şuştarul ... şi începu să mulgă.* AG.; (şi: (reg.) **şistar**, **şitar**, **şuştar**). [Cf. sl. *šestarŭ*].

şiştár², **şiştare** n. (reg.) unealtă asemănătoare cu compasul, folosită la rotărie. [Din sb. *šestar* „compas"].

şiştáv¹, **~i**, **şiştavă**, **~e** a. **1.** pipernicit, chircit, sec; cu boabe puţine, pipernicite, chircite, seci: *bob şiştav; grîne şiştave*; **2.** (reg.) firav, debil, bolnăvicios: *om şistav; animal şistav;* (şi: (reg.) **şişcav**). [Din bulg. *sušcav*].

şíştav² a. v. şuştav.

şiştăráş, **şiştăraşe** n. diminutiv al lui şiştar: *îmi aduce ... jîntiţă-n şuştăraş.* POP.; (şi: (reg.) **şuştăraş**). [*Şiştar* + *-aş*].

şiştărél, **şiştărele** n. şiştăraş; (şi: (reg.) **şuştărel**). [*Şiştar* + *-el*].

şiştăví, **şiştăvesc** vb. (refl.) **1.** a se pipernici, a se chirci: *bobul se şiştăveşte*; **2.** (reg.) a deveni firav, debil, bolnăvicios. [De la *şiştav¹*].

şiştăvíre, **şiştăviri** f. faptul de a se şiştăvi; pipernicire, chircire. [V. *şiştăvi*].

şiştăvít, **~ţi**, **şiştăvită**, **~e** a. (reg.) firav, debil, bolnăvicios. [V. *şiştăvi*].

şiştoácă, **şiştoace** f. (reg.) **1.** vale îngustă şi puţin adîncă, în pantă, prin care se scurg şuvoaiele după ploaie sau după topirea zăpezii; **2.** cădere de apă. [Et. nec.].

şiştoáre¹, **şiştori** f. **1.** (pop.) fiecare dintre bucăţile de lemn (sau de fier) prinse la capete în tîrcoalele prîsnelului de la moară şi care se angrenează cu măselele roţii; **2.** (reg.) fuscel (la loitră); **3.** (reg.; în forma **şuştoare**) spetează (la grapă); **4.** (reg.) fofelniţă (la vîrtelniţă); **5.** (reg.) par ascuţit care se pune în vîrful caselor ţărăneşti; (şi: (reg.) **şiştor**, **şitoare**, **şuştor**, **şuştoare**). [Et. nec.; cf. *sucitor*, *şitoare*].

şiştoáre² f. v. şitoare.

şiştór m. v. şiştoare¹.

şişuí vb. v. şîşîi.

şitár n. v. şiştar¹.

şíţă n. v. şut⁴.

şitău n. v. şaitău.

şităuár, **şităuari** m. (reg.) persoană care se ocupă cu stoarcerea uleiului din seminţe; proprietar al unei prese de ulei. [*Şitău* + *-ar*].

şitoáre¹, **şitori** f. (reg.) **1.** cingătoare (ţesută din lînă) folosită mai ales de femei: *cu şistori roşi cinsăţele.* POP.; **2.** faşă (pentru copii); (şi: **şistoare**, **şuştoare**). [Et. nec.].

şitoáre² f. v. şiştoare¹.

şiţár, **şiţari** m. (reg.) meseriaş care face şiţe. [*Şiţă* + *-ar*].

şíţă, **şiţe** f. **1.** şindrilă (lungă): *o flăcăruie ... se ridică pînă la coperişul de şiţe.* REBR.; **2.** (reg.)

fuscel (la războiul de ţesut). [Cf. bulg. *štița*, sb. *štica*].

şiţui, şiţuiesc vb. (tr.) a acoperi o clădire, un gard etc. cu şiţă. [*Şiţă* + *-ui*].

şivói[1] n. v. şuvoi[1].

şivoí[2] vb. v. şuvoi[2].

şîşîí, şîşîi şi **şîşîiesc** vb. **1.** (intr.) a produce un zgomot slab (şi continuu); a şuşui: *floarea a-nceput să ningă şişăind domol.* COŞB.; **2.** (tr.) a linişti sau a adormi un copil mic, prin repetarea prelungită şi monotonă a sunetului ş; **3.** (intr.) a şuiera printre dinţi; (şi: **şişăi**, (reg.) **şişii, şişui**). [Onomat.].

şîşîît, şîşîituri n. **1.** zgomot slab (şi continuu) produs de mişcarea frunzelor bătute de vînt, de curgerea liniştită a apei etc.; şuşuit; **2.** sunet produs prin pronunţarea prelungită şi repetată a lui „ş", pentru a linişti sau a adormi un copil mic; (şi: **şişăit**). [V. *şîşîí*].

şlag, şlaguri n. (reg.) **1.** apoplexie; **2.** (în forma **şloag**) galerie transversală, care uneşte două galerii principale într-o mină; **3.** porţiune dintr-o pădure în curs de exploatare; (şi: **şleag, şloag, şlog**). [Din germ. *Schlag*].

şlágăr, şlagăre n. melodie (de muzică uşoară) care este la modă un anumit timp; arie la modă. [Din germ. *Schlager*].

şláhtă f. v. şleahtă.

şláier n. (reg.) văl de mireasă. [Din germ. *Schleier*].

şlaif n. (reg.) sanie. [Din germ. *Schleife*].

şláifăr, şlaifări m. (reg.) tocilar. [Din germ. *Schleifer*].

şlais n. v. şlaiţ.

şlaiţ, şlaiţuri n. (reg.) **1.** canal prin care ies plutele din hait; **2.** stăvilar prin care se reglează debitul apei din canalul morii; (şi: **şlais**). [Din germ. *Schleuse*].

şlam n. (tehn.) amestec de apă cu particule fine de substanţe minerale în suspensie, rezultat la prepararea mecanică pe cale umedă a minereurilor sau a cărbunilor. [Din germ. *Schlamm*].

şlámpăt, ~eţi, şlampătă, ~ete a. (fam.) care are o ţinută neglijentă, dezordonată, lălîie: *ne-a deschis o femeie voinică, şatenă ... şi şleampătă.* ST.; (subst.) *nu-mi venea să cred că şleampata lăiaţă ... era aceeaşi cu pupuica spilcuită.* M.CAR. // f. (reg.) epitet peiorativ pentru o femeie proastă şi leneşă; (şi: **şleampăt**). [Din germ. *schlampet*].

şlap, şlapi m. încălţăminte uşoară, de obicei cu talpa dreaptă, fără toc şi cu feţele alcătuite din una sau mai multe bentiţe de piele, material plastic etc., folosită la plajă, baie etc. [Din germ. *Schlappe*].

şlápă f. v. şleapă.

şlăităf, şlăitafuri n. (reg.) portmoneu. [Din germ. *Schreibtäfel* „notes"].

şleácnă f. (reg.) zgură; (şi: **şleancă**). [Cf. germ. *Schlacke*, sb. *šljaka*].

şleáctă f. v. şleahtă.

şleaf[1] n. v. şleau[1].

şleaf[2] n. v. şleau[2].

şleag n. v. şlag.

şleah[1] n. v. şleau[1].

şleah[2] n. v. şleau[2].

şleáhtă, şlehte f. **1.** nume dat nobilimii poloneze (mici şi mijlocii); numele unei unităţi militare poloneze, alcătuită din nobilime: *să pornească şleahtă din Polonia într-agiutori.* COSTIN; **2.** (p. ext.) nobilime (stabilită în Polonia): *amîndoi podoaba şleahtei ruseşti.* COSTIN; **3.** (înv.) noblеţe: *se nevoiesc ... să-şi facă nume de şleahtă.* DOS. **4.** (peior.) ceată, adunătură, gloată; clică, bandă: *întreaga-i înfăţişare ... contrasta ... cu toată şleahta de boemi.* SAD.; **5.** (reg.) ceată de lăutari; (şi: (înv.) **şleactă, şlahtă**). [Din pol. *szlachta*].

şleáhtic, şleahtici m. **1.** persoană care făcea parte din şleahtă: *şleahtici semeţi ai leşilor au rostit asemenea vorbe.* SAD.; **2.** (p. ext.; înv.) nobil: *să fie ... în volniciia Italiei şpani, adecă şleahtici.* COSTIN. [Din pol. *szlachcic*].

şleámpăt a. v. şlampăt.

şleáncă f. v. şleacnă.

şleápă, şlepe f. (înv.) tricorn: *îşi trîntește în cap o şleapă cu pene.* GHICA; (şi: **şlapă**). [Din rus. *šleapa*].

şleápcă, şlepci şi **şlepce** f. (înv. şi reg.) tricorn; (p. ext.) şapcă: *şleapca cea nouă.* AL. [Din rus. *šleapka*].

şleápoviţă f. v. şlepoiţă.

şleau[1], **şleauri** n. **1.** (înv. şi reg.) drum bătătorit, neamenajat (de mare circulaţie): *ieşim în şleah.* CR.; *carul din şleah cînd s-abate, îndată se sfărîmă.* POP.; (înv.) **a ţine şleahul cuiva**, a pîndi venirea cuiva spre a-l opri, a-l ataca etc.: *nişte cazaci ... ţinea şleahul turcilor.* LET.; (reg.) **a da** (**pe cineva**) **pe şleau**, a aduce pe cineva pe calea cea bună; (fam.) **a vorbi** (**sau a spune, a zice etc.**) **pe şleau**, a vorbi de-a dreptul, deschis, fără înconjur: *să nu mai ocolim, ţi-oi spune ... pe şleau.* ISP; *ştiţi să vorbiţi pe şleau.* GAL.; **2.** (înv.) itinerar, traseu: *împăraţii turceşti şi vezirii lor, pe unde merg cu oşti, fac movile în şleavul oştilor.* COSTIN; **3.** (reg.) făgaş lăsat pe drum de roţile unui vehicul; **a merge şleau**, a se desfăşura în mod curgător; **4.** (reg.) curs al unei ape: *ţinem spre răsărit şleaul apei.* VLAH.; **5.** (reg.) loc deschis, expus vîntului; **6.** (reg.) coamă de munte sau de deal; (şi: (înv. şi reg.) **şleah, şleaf,** (înv.) **şleav**). [Din pol. *szlak, szlach*, ucr. *šljah*].

şleau[2], **şleauri** n. **1.** fiecare dintre cele două curele groase, funii sau lanţuri care leagă pieptarul hamului de orcic: *caii erau înhămaţi la oişte cu şleauri şi guri de ham.* SAD.; **2.** (reg.) parte a crucii căruţei de care se prinde orcicul; (şi: (reg.) **şleah, şleaf, şleav**). [Din pol. *szleja, szla*, ucr. *šleja*; cf. germ. *Schleife*].

şleau[3], **şleauri** n. (şi **pădure de şleau**) pădure cu arbori de specii diferite (în care predomină stejarul). [Cf. germ. *Schlehe*].

şleav[1] n. v. şleau[1].

şleav[2] n. v. şleau[2].

şlefui, şlefuiesc vb. **1.** (tr.) a prelucra o suprafaţă dură prin frecare, rindeluire, pilire, tăiere pentru a o netezi sau pentru a-i da o anumită formă; **2.** (tr.) a tăia suprafaţa unei pietre preţioase în faţete fine (pentru a-i mări valoarea şi strălucirea): *acel juvaier nu va fi desigur şlefuit ... în feţe meşteşugite.* SAD.; **3.** (fig.; tr.) a finisa cu minuţiozitate, a cizela un text literar: *se vedea nevoit să scrie ... fără răgazul de a-şi şlefui fraza.* PETR.; **4.** (fig.; tr. şi refl.) a face pe cineva să devină sau a deveni manierat, rafinat: *doamna ... s-ar fi şlefuit mai mult ca onorabilul ei soţ.* R.L. [Din germ. *schleifen*].

şlefuíre, şlefuiri f. acţiunea de a şlefui şi rezultatul ei. [V. *şlefui*].

şlefuít, ~ţi, şlefuită, ~e a. **1.** netezit, cizelat, lustruit; **2.** cu suprafaţa tăiată în faţete fine, care se întretaie între ele: *diamant şlefuit;* **3.** (fig.) manierat, rafinat. [V. *şlefui*].

şlefuitór, ~i, şlefuitoáre a. cu care se şlefuieşte, care serveşte la şlefuit. // m. persoană specializată în şlefuire. [*Şlefui* + *-tor*].

şlehticíe f. (înv.) calitate, rang de nobil. [*Şleahtic* + *-ie*].

şlem n. **1.** (la unele jocuri de cărţi) situaţie în care toate levatele sînt reunite la unul dintre jucători sau la unul dintre cuplurile care participă la joc; **2.** (la rugbi, tenis etc.) **a reuşi marele şlem**, a cîştiga toate meciurile sau toate turneele care au loc într-un sezon. [Din fr. *chelem*, germ. *Schlemm*].

şlep[1], **şlepuri** n. navă (fără autopropulsie) folosită mai ales în navigaţia fluvială sau pe canale pentru transportul mărfurilor: *şlepuri mari încărcate cu lemne.* VLAH. [Din germ. *Schlepp*(*kahn*)].

şlep[2] n. (germanism; înv.) trenă; (şi: **şlepă**). [Din germ. *Schlepp*(*e*)].

şlepár, şlepari m. persoană care conduce un şlep[1]. [*Şlep* + *-ar*].

şlépă f. v. şlep[2].

şlépoiţă f. (reg.) lapoviţă, zloată; noroi (amestecat cu zăpadă topită); (şi: **şleapoviţă**). [Et. nec.].

şlíboviţă, şliboviţe f. rachiu tare de prune; cantitate din acest rachiu: *beau o litruţă de şliboviţă.* ST.; (şi: **slibovíţă**). [Din sb. *šljivovica*, germ. *Slibowitz*, magh. *sligovica*].

şlic n. v. işlic.

şlif, şlifuri n. **1.** porţiunea şlefuită a unei piese, a unui aparat etc.; **2.** (fam.; rar) fineţe, rafinament, subtilitate. [Din germ. *Schliff*].

şlingărái n. v. şlingherai.

şlingherái n. (reg.) broderie; dantelă; (şi: **şlingărai**). [Din germ. *Schlingerei*].

şlinguí, şlinguiesc şi **şlíngui** vb. (reg.; tr.) a broda. [Din germ. *schlingen*].

şlip, şlipuri n. (reg.) traversă de cale ferată. [Cf. *şliper*].

şlíper n. (reg.) traversă de cale ferată. [Din germ. *Slipper*].

şliţ, şliţuri n. **1.** (tehn.) scobitură (alungită şi îngustă) făcută într-o piesă sau într-un element de construcţie; **2.** deschizătură făcută la unele obiecte de îmbrăcăminte, avînd un rol practic sau decorativ. [Din germ. *Schlitz*].

şloág n. v. şlag.

şloásăr, şloasări m. (reg.) lăcătuş; (şi: **şlosăr**). [Din germ. *Schlosser*].

şlofmíţă f. **1.** (înv. şi reg.) bonetă de noapte; **2.** (reg.; depr.) femeie bătrînă şi rea; (şi: **şclafniţă**). [Din germ. *Schlafmütze*].

şlofróc, şlofroace n. (reg.) rochie; (şi: **şofroc**). [Din germ. *Schlafrock* „halat, capot"].

şlog n. v. şlag.

şloguí, şloguiesc vb. (reg.; intr. şi refl.) a paraliza. [*Şlog* + *-ui*].

şlósăr m. v. şloasăr.

şluc, şlucuri n. (reg.) înghiţitură. [Din germ. *Schluck*].

şlus interj. (reg.) gata!, basta! [Din germ. *Schluss*].

şmac n. v. şmag.

şmag, şmaguri n. (reg.) **1.** iz pe care îl capătă uneori mîncările sau băuturile; **2.** aromă; **a strica** (**cuiva**) **şmahul**, a indispune pe cineva: *mi-ai stricat şmahul, păcătosule!* DELAVR.; **a scoate smagul** (**din cineva**), a face pe cineva să se astîmpere; a potoli, a linişti; (şi: **şmac, şmah, smag, smac**). [Din germ. *Schmack*].

şmah n. v. şmag.

şmal, şmale n. caracter tipografic cu o formă foarte îngustă. [Din germ. *Schmal* (*schrift*)].

şmécher, ~i, şmecheră, ~e a. care ştie să iasă din încurcături, care nu poate fi păcălit; (depr.) care se pricepe la trucuri, la viclenii, care ştie să se aranjeze, să se învîrtească: *trebuie să fii şmecher ca să te procopseşti.* VLAH.; (subst.) *şmecherii să-şi bată joc de mine.* REBR. // m. (fam.) tînăr care caută să se remarce ca om de spirit prin manifestări ostentative (şi impertinente), menite să epateze (şi să scandalizeze) pe cei din jur. [Din germ. *Schmecker* „persoană cu gust rafinat"].

şmecheráş, şmecheraşi m. (fam.) diminutiv al lui şmecher. [*Şmecher* + *-aş*].

şmecherésc, ~şti, şmechereáscă, ~eşti a. care aparţine şmecherilor, specific şmecherilor, referitor la şmecheri; de şmecher. [*Şmecher* + *-esc*].

şmecheréşte adv. ca şmecherii, în felul şmecherilor. [*Şmecher* + *-eşte*].

şmecherí, şmecheresc vb. **1.** (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni şmecher, istet; **2.** (fam.; tr.) a păcăli, a înşela (printr-o şmecherie); (şi: (reg.) **şmicheri**). [De la *şmecher*].

şmecheríe, şmecherii f. **1.** însuşirea de a fi şmecher; **2.** faptă de om şmecher; şiretlic: *oare nu-i de făcut vreo şmichirie, pînă mai este ... vreme?* CR.; *fata umblă cu şmecherii.* ISP; **3.** (fam.) **(a fi) (pus)**

la şmecherie, (a fi) dichisit, ferchezuit, sclivisit; **a lua (pe cineva) la şmecherie**, a se comporta şmechereşte cu cineva, a trata pe cineva şmechereşte; (şi (reg.) **şmicherie, şmichirie**). [*Şmecher* + *-ie*].

şmecherîc, şmecherîcuri n. (rar) faptă de om şmecher; şiretlic. [*Şmecher* + *-îc*].

şmicherí vb. v. şmecheri.

şmicheríe f. v. şmecherie.

şmichiríe f. v. şmecherie.

şmírghel n. **1.** rocă metamorfică formată în cea mai mare parte dintr-o masă de corindon în granule fine; **2.** material abraziv în stare de pulbere, obţinut din această rocă sau produs pe cale sintetică; **3.** (şi **hîrtie de şmirghel, hîrtie şmirghel**) hîrtie (sau pînză) acoperită cu un astfel de material, folosită pentru curăţire sau lustruire în industria lemnului, în lăcătuşărie etc. [Din germ. *Schmirgel*].

şmoálă f. v. smoală.

şmotrí, şmotresc vb. (tr.) **1.** (înv.) a trece în revistă, a inspecta unităţi militare; **2.** (înv.) a instrui soldaţi; **3.** (p. ext.; fam.) a învăţa, a instrui pe cineva cu severitate; a mustra, a dojeni (cu asprime); a bate: *te dau lui Alisandru ..., şi te şmotreşte el!* SAD.; (glumeţ) *scoteam mîţele de prin ocniţe ... şi le şmotream ... de le mergea colbul.* CR.; (şi: **smotri**). [De la *şmotru*].

şmotríre, şmotriri f. acţiunea de a şmotri şi rezultatul ei. [V. *şmotri*].

şmótru, şmotruri n. **1.** (înv.) trecere în revistă a unor unităţi militare; inspecţie: *după ce ne-a făcut smotru, ne-a orînduit.* GHICA; **2.** instrucţie ostăşească, exerciţiu militar: *căpitanul şi-a adunat toţi oamenii, ... a făcut puţin şmotru cu ei.* PETR.; **3.** (p. ext.; fam.) instruire (severă); mustrare, dojană; bătaie; (şi: **smotru**). [Din rus. *smotr*].

şmuţig, ~ă a. (reg.) zgîrcit, calic: *te trezeşti că te-au făcut şmuţigă.* GHEŢIE. [Din germ. *schmutzig*].

şnáidăr, şnaidări m. (reg.) croitor. [Din germ. *Schneider*].

şnaidăríţă, şnaidăriţe f. (reg.) croitoreasă. [*Şnaidăr* + *-iţă*].

şnaiţ, şnaiţuri n. (reg.) cărare prin pădure pe care se trag buştenii la vale. [Din germ. *Schneise*].

şnapán, şnapani m. escroc, potlogar, pungaş: *petrece cu un alt şnapan.* CĂL. [Din fr. *chenapan*].

şnapáncă, şnapance f. (rar) escroacă. [*Şnapan* + *-că*].

şnaps, şnapsuri n. (fam.) rachiu (tare); o anumită cantitate de rachiu: *cred că bei ... un şnaps fain de tot.* REBR. [Din germ. *Schnaps*].

şneap[1] m. v. şnep.

şneap[2]**, şneapuri** n. (reg.) **1.** înghiţitură (de băutură); **2.** bucată mare de pîine, de mămăligă etc. [Din germ. *Schnapp*].

şnec, şnecuri n. transportor pentru materiale pulverulente sau în formă de pastă, format dintr-un arbore, prevăzut cu una sau mai multe palete elicoidale. [Din germ. *Schnecke*].

şnep, şnepi m. (ornit.; reg.) **1.** fluierar (*Numenius arquata arquata*); **2.** sitar (*Scolopax rusticola rusticola*); (şi: **şneap**). [Din germ. *Schnepfe*].

şnit, şnituri n. **1.** (rar) pahar pentru bere cu capacitatea de (aproximativ) un sfert de litru; cantitatea de bere corespunzătoare; **2.** marginea liberă a tălpii la încălţăminte, în afara liniei de îmbinare dintre feţe şi talpă; **3.** suprafaţă formată din marginile tăiate ale foilor unei cărţi, ale unui registru etc. [Din germ. *Schnitt*].

şníţel, şniţele n. (şi **şniţel vienez, şniţel pané**) felie subţire de carne, bătută cu ciocanul (de lemn), trecută succesiv prin făină, ou şi pesmet şi prăjită în grăsime: *să ne cearã bere şi şniţel.* AL.; *o problemă ... nu se limpezeşte între un şniţel vienez şi o plăcintă.* REBR. [Din germ. *Schnitzel*].

şniuc n. tabac (pentru prizat). [Din germ. *Schnuck*].

şnor n. v. şnur.

şnur, şnururi n. **1.** sfoară (îmbrăcată în mătase colorată, în fir etc.), de obicei răsucită în două sau trei, întrebuinţată mai ales ca ornament la îmbrăcăminte; şiret[1], găitan: *un şnur cu canafuri.* VLAH.; **2.** (reg.) şiret[1] (pentru încălţăminte sau pentru unele obiecte de îmbrăcăminte): *să-şi dezlege şnurul de la ghete.* VLAH.; (fam.; adv.) **a merge şnur**, a se desfăşura, a evolua foarte bine; a fi în ordine; **3. şnur electric**, mănunchi de fire electrice flexibile, izolate între ele şi strînse într-un înveliş protector, folosit pentru racordarea la reţea a lămpilor portative, a aparatelor de radio etc.; **4.** (tipogr.) panglică îngustă la valul de lemn de scos coli; (şi: (reg.) **şnor**). [Din germ. *Schnur*].

şnurcerámică f. (arheol.) sistem de ornamentare a vaselor de lut, realizat prin imprimarea unui şnur de fibre vegetale în pasta încă moale. [*Şnur* + *ceramică*; cf. germ. *Schnurkeramik*].

şnuruí, şnuruiesc vb. (tr.) **1.** a lega foile unui registru, ale unui dosar etc. cu ajutorul unui şnur petrecut prin fiecare foaie şi sigilat la capete, pentru ca foile să nu poată fi sustrase sau înlocuite: *registrele vor fi şnuruite şi parafate*; **2.** a împodobi o haină cu şnururi, cu găitane. [*Şnur* + *-ui*].

şnuruíre, şnuruiri f. acţiunea de a şnurui şi rezultatul ei. [V. *şnurui*].

şnuruít, ~ţi, şnuruită, ~e a. **1.** cu foile prinse cu şnur la o margine, pentru a nu putea fi sustrase sau înlocuite: *această cvitanţie ... s-au trecut şi în condica şnuruită* (a. 1848). URIC.; **2.** împodobit cu şnururi, cu găitane: *iese Chiva-mpodobită cu iia tot şnuruită.* POP. [V. *şnurui*].

şnuruléţ, şnuruleţe n. diminutiv al lui şnur. [*Şnur* + *-uleţ*].

şo interj. strigăt cu care se asmut cîinii; (şi: **sa**). [Onomat.].

şoácăţ[1]**, şoacăţi** m. (fam.) termen injurios pentru o persoană de origine străină, în special de origine germană: *l-a dat dracului pe şoacăţ.* SAD.; (ca epitet) *şoacăţa de baron şi-o întins botu.* AL.; (şi: **şoacăţă**). [Din sb. *šokac* „sîrb catolic"].

şoácăţ[2]**, şoacăţi** m. (reg.) **1.** şobolan; **2.** şoarece; (şi: **şocăţ**). [Cf. *şoacăţ*[1]].

şoácăţă f. v. şoacăţ[1].

şoálă, şoale f. (reg.) **1.** verişoară; **2.** apelativ folosit de femeile de la ţară în relaţiile dintre ele. [Cf. *verişoară*].

şoáldă f. **1.** (fam.) **a umbla cu şoalda**, a recurge la vicleşuguri, la subterfugii, la minciuni: *să fie oameni de treabă şi să nu umble cu şoalda.* ISP; **2.** momeală artificială folosită de pescari în apele repezi. [Cf. săs. *šōlt*, *šūlt* „datorie bănească; vină"].

şoáldină, şoaldine f. **1.** (pop.) nume dat mai multor boli în evoluţia cărora simptomul cel mai important este durerea de şolduri[1]; **2.** plantă erbacee cu flori albastre, roşii sau, rar, albe (*Polygala vulgaris*); **3. iarbă de şoaldină, a)** plantă erbacee cu frunze mici, ovale şi cu flori galbene (*Sedum acre*); **b)** plantă erbacee cu florile de culoare galbenă-aurie, cu frunzele cilindrice şi cărnoase, totdeauna verzi (*Sedum neglectum*). [*Şold*[1] + *-ină*].

şoánă, şoane f. (reg.; mai ales la pl.) glumă; poznă; **a umbla cu şoane**, a recurge la vicleşuguri. [Et. nec.; cf. *şoaldă*].

şoáncă f. v. şuncă.

şoángher, ~i, şoangheră, ~e m., f. (fam.; rar la f.) termen injurios la adresa ungurilor. [Cf. *şoanghină*].

şoángheriţă, şoangheriţe f. (fam.) termen injurios la adresa unguroaicelor. [*Şoangher* + *-iţă*].

şoánghină, şoanghine f. (fam.) termen injurios la adresa ungurilor sau a unguroaicelor. [Cf. *boanghină*, *şoangher*].

şoánţă a. v. şont.

şoáptă, şoapte f. **1.** vorbire cu voce scăzută; vorbă sau comunicare rostită (foarte încet): *am aşteptat o şoaptă de răspuns!* EM.; **în şoaptă** sau (rar) **în şoapte**, (foarte) încet, cu voce scăzută: *declama unele versuri ... în şoaptă.* CĂL.; **2.** (la sg.) zgomot surd şi confuz de glasuri: *şoaptă multă de el era în mulţime.* N.TEST.; **3.** (fig.) susur, freamăt, şopot: *suflarea şi şoapta frunzelor, ... clătinate de o lină adiere.* OD.; **4.** (mai ales la pl.) calomnie, bîrfeală, clevetire: *începu să audă şoapte despre bărbatul ei.* AG.; (şi: (înv.) **şoptă**). [De la *şopti*].

şoárec m. v. şoarece.

şoárece, şoareci m. **1.** numele mai multor mamifere rozătoare mici cu coada lungă şi subţire: **a)** (şi **şoarece de casă**) rozător de culoare cenuşie, cu botul ascuţit, care trăieşte pe lîngă aşezările omeneşti (*Mus musculus*): *prin cărţile în vravuri îmblă şoarecii furiş.* EM.; **b)** (şi **şoarece de cîmp**) rozător de culoare cenuşie-roşcată care îşi face culcuşul sub pămînt, în cîmp, şi care se hrăneşte mai ales cu cereale (*Microtus arvalis*); **c)** (şi **şoarece de pădure**) rozător care trăieşte în pădure (*Apodemus sylvaticus*); **a trăi** (sau **a se iubi, a se avea etc.**) **ca mîţa cu şoarecele** (sau **ca şoarecele cu pisica**), a fi în relaţii foarte rele (unii cu alţii); **a se juca** (sau **a glumi**) **(cu cineva) ca mîţa** (sau **ca pisica**) **cu şoarecele**, a-şi bate joc de cineva ţinîndu-l într-o situaţie incertă: *nu te juca cu mine ... ca mîţa cu şoarecele.* SAD.; (reg.) **(parcă) mi-au** (sau **ţi-au, i-au etc.**) **mas şoarecii în burtă** (sau **în pîntece**), se spune pentru a arăta că cineva este foarte flămînd: *ia mai îngăduiţi oleacă ..., că doar nu v-au mas şoarecii în pîntece.* CR.; **în gaură** (sau (reg.) **în bortă**) **de şoarece**, într-un loc ascuns, ferit, greu de aflat: *nici în borta şoarecului nu eşti scăpat.* CR.; **2.** (compuse) (zool.; reg.) **şoarece-chior**, cîrţiţă (*Talpa europaea*); (iht.) **şoarece-de-mare**, peşte de mare, asemănător cu mihalţul (*Motella tricirrhata*); **şoarece-de-bibliotecă**, (adesea depr.) persoană care îşi petrece cea mai mare parte a timpului în bibliotecă, citind şi studiind; **şoarece-de-birou**, birocrat; (arg.) **şoarece-de-hotel**, hoţ; **3.** (reg.; mai ales la pl.) boală a cornutelor şi a cailor, care se manifestă prin apariţia unor umflături sub pîntece sau pe grumaz; (şi: **şoarec**, (reg.) **şoarice, şoaric**). [Lat. *sorex, -icis*].

şoáric m. v. şoarece.

şoárice m. v. şoarece.

şoátăr m. (reg.) pietriş, prundiş; (şi: **şotăr**). [Din germ. *Schotter*].

şoávă[1]**, şoave** f. (ornit.; reg.) **1.** uliu (*Accipiter gentilis*); **2.** gaie (*Milvus milvus*). [Cf. sb. *sova* „bufniţă"].

şoávă[2]**, şoave** f. (reg.) **1.** surpătură de teren produsă de ape; **2.** (fig.) pălărie cu borul mare (şi lăsat în jos). [Et. nec.; cf. *şovăi*].

şobolán, şobolani m. **1.** numele mai multor mamifere rozătoare, mai mari decît şoarecii, cu coada lungă, acoperită de solzi în formă de inele: **a)** (şi **şobolan cenuşiu**) rozător omnivor, de culoare cenuşie, care trăieşte pe lîngă locuinţe, în hambare, în pivniţe etc., unde provoacă mari stricăciuni; guzgan (*Rattus norvegicus*); **b)** (şi **şobolan negru, şobolan de casă**) rozător omnivor de culoare brună-neagră, cu coada mai lungă decît corpul, care trăieşte în cămări, în poduri etc., produce mari pagube şi transmite diferite boli infecţioase (*Rattus rattus rattus*); **c)** (şi **şobolan de apă**) rozător erbivor de talie mare, de culoare roşcată, care trăieşte exclusiv pe marginea apelor (*Arvicola terrestris*): *mişunii ... şi şobolanii din smîrcuri ... toate i se arătau lui în cale.* OD.; **2.** epitet pentru un escroc: *tot felul de ascunzişuri pentru şobolanii banului public.* PETR.; (şi: **sobolan**). [*Şobol* + *-an*].

şoboláncă f. femela şobolanului. [*Şobolan* + *-că*].

şoc[1]**, şócuri** n. **1.** ciocnire, izbire bruscă şi violentă între două corpuri; **şoc termic**, procedeu tehnologic în procesul de fabricaţie a unor vase de laborator, produse refractare etc., care constă în răcirea bruscă a pieselor; **de şoc**, (despre unităţi militare) care are de îndeplinit o misiune importantă şi dificilă în lupta ofensivă; **2.** (fiziol.) stare patologică gravă, caracterizată printr-un dezechilibru fizic şi psihic, care poate fi provocată de cauze de natură diferită; **3.** (fiziol.; şi **şoc nervos**) dezechilibru acut al unor funcţiuni psihice, provocat de o emoţie puternică; **4.** (fig.) impresie puternică, violentă: *odată trecut şocul, rămase tăcut toată noaptea.* GHEŢIE. [Din fr. *choc*].

şoc², **şócuri** n. **1.** (înv.) cantitate de şaizeci de obiecte de acelaşi fel care formează un tot; **2.** (reg.) grup de (20-60 de) oi; (şi: (reg.) **şuc**). [Din germ. ***Schock***].

şocá, şochez vb. (tr.) a impresiona (neplăcut), a contraria prin vorbe, gesturi, atitudini etc.: *da! răspunse arhitectul puţin şocat de expresia „camarad".* CĂL. [Din fr. ***choquer***].

şocánt, ~ţi, şocantă, ~e a. care impresionează (neplăcut), care contrariază. [Din fr. ***choquant***].

şocáre, şocări f. acţiunea de a şoca şi rezultatul ei. [V. ***şoca***].

şocát, ~ţi, şocată, ~e a. **1.** impresionat (în mod neplăcut); **2.** care a suferit un şoc; dezechilibrat psihic. [V. ***şoca***].

şocăţ m. v. şoacăţ².

şocăţésc, ~şti, şocăţeáscă, ~eşti a. (fam.) caracteristic şoacăţilor; de şoacăt, al şoacaţilor: *terminaţiunea ... e cam şocăţească.* OD. [***Şoacăţ***[1] + *-esc*].

şocăţíe, şocăţii f. (fam.) caracteristică a ceea ce este german; (p. ext.) accent german (în vorbire): *pocita şocăţie a vorbirii sale româneşti.* OD. [***Şoacăţ***[1] + *-ie*].

şocoládă f. v. ciocolată.

şocolátă f. v. ciocolată.

şod, ~zi, şoadă, ~e a. (reg.) amuzant, nostim, caraghios; ciudat, curios, bizar: *cu-acest gînd ... foarte şod, voios ... în fugă pleacă.* COŞB. // f. (reg.) glumă; poznă. [Din magh. ***sod***].

şodénie f. v. şozenie.

şodí, şodesc vb. (reg.; intr.) a glumi; (şi: **şozi**). [De la ***şod***].

şodîlc, ~ci, şodîlcă, ~ce a. (reg.; depr.) şchiop. [Cf. ***şovîlc, şoltîc***].

şodîlcăí, şodîlcăi vb. (reg.; intr.) a şchiopăta. [***Şodîlc*** + *-ăi*].

şodó n. v. şodou.

şodolán, şodolane n. (reg.) **1.** picior (de la coapsă pînă la călcîi) lung şi ciolănos; **2.** şold[1] (la animale); **3.** femur (la animale); (p. ext.) os mare: *neşte şodolane împuţite şi urîte.* COR. [De la ***şold***[1]].

şodomán, ~i, şodomană, ~e a. (reg.) hazliu, nostim; glumeţ, poznaş. [***Şod*** + *-oman*].

şodós, ~şi, şodoásă, ~e a. (reg.) hazliu, glumeţ. [***Şod*** + *-os*].

şodóu, şodouri n. băutură preparată din gălbenuş de ou crud, frecat cu zahăr sau miere de albine, peste care se toarnă lapte fierbinte (şi rom); (şi: **şodo**). [Din fr. ***chaudeau***].

şodrón n. v. şotron.

şof n. v. şaf².

şofá, şofez vb. (intr.) a conduce un automobil: *îi plăcea să şofeze.* ST. [De la ***şofer***].

şofáj n. acţiunea şi tehnica de a şofa. [Cf. ***şofa***].

şofáriu m. v. şafar.

şoféi, şofeie n. (reg.) ciubăr; cofă; găleată (de lemn); (şi: **şofeu**). [Cf. ***şof, şofel***, germ. ***Schöpfe***].

şofél, şofeie n. (reg.) ciubăr. [Cf. ***şof, şofei***, germ. ***Schaffel***].

şofér, şoferi m. persoană cu calificare specială care conduce un automobil: *şoferul răsuci ... volanul.* REBR. [Din fr. ***chauffeur***].

şoferíe f. (fam.) **1.** meseria de şofer; **2.** şcoală de şoferi. [***Şofer*** + *-ie*].

şoferíţă, şoferiţe f. femeie care conduce un automobil. [***Şofer*** + *-iţă*].

şoféu n. v. şofei.

şofílă, şofile f. (reg.) zdrenţă, ruptură; bucată de ţesătură (de hîrtie etc.). [Et. nec.].

şofílí, şofilesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) rupe, a (se) sfîşia. [De la ***şofilă***].

şofîrnóg a. v. şovîrnog.

şofrác, şofraci m. (ornit.; reg.) pitulice (*Troglodytes troglodytes*); (şi: **şofrag**). [Cf. sb. ***čvorak*** „graur", ***švraka*** „coţofană"].

şofrág m. v. şofrac.

şofrán¹, şofrani m. **1.** plantă erbacee cu bulbi, cu frunzele lungi şi înguste şi cu florile violete cu linii purpurii, din care se extrage o substanţă aromatică de culoare galbenă folosită drept condiment, medicament sau colorant alimentar (*Crocus sativus*): *galben întocmai ca şafranul.* NEGR.; **2.** plantă erbacee cu bulbi, cu flori albastre liliachii, care înfloresc toamna; şofrănel (*Crocus banaticus*); **3.** plantă erbacee cu bulbi, cu flori galbene, albe sau violete, care înfloreşte primăvara timpuriu; şofrănel (*Crocus heuffelianus*); **4.** (şi **şofran neadevărat**) plantă oleaginoasă din familia compozitelor, cu flori galbene-portocalii, din care se extrage o substanţă colorantă; şofrănaş (*Carthamus tinctorius*); **5.** (p. ext.) substanţă de culoare galbenă obţinută din floarea unora dintre aceste plante, folosită drept colorant; (şi: (înv. şi reg.) **sofran**, (înv.) **şafran, safran**). [Din sl. ***šafranŭ***].

şofrán², şofrani m. (ornit.; reg.) codălbiţă (*Lanius collurio*). [Cf. ***şofrac***].

şofrangíu, şofrangii m. (înv.) negustor de şofran¹. [***Şofran***[1] + *-giu*].

şofraníu a. v. şofrăniu.

şofrăcúţ, şofrăcuţi m. (ornit.; reg.) pitulice (*Troglodytes troglodytes*). [***Şofrac*** + *-uţ*].

şofrănáş, şofrănaşi m. plantă oleaginoasă din familia compozitelor, cu flori galbene-portocalii, din care se extrage o substanţă colorantă; şofrănel (*Carthamus tinctorius*). [***Şofran***[1] + *-aş*].

şofrănél, şofrănei m. **1.** (bot.) şofrănaş (*Carthamus tinctorius*); **2.** plantă erbacee cu bulbi, cu flori albastre-liliachii care înfloresc toamna (*Crocus banaticus*): *adunase ele o mulţime ... de şofrănei.* OD.; **3.** (bot.) şofran (*Crocus heuffelianus*). [***Şofran***[1] + *-el*].

şofrăní, şofrănesc vb. (tr.) a condimenta sau a colora un preparat culinar cu şofran¹. [De la ***şofran***[1]].

şofrănít, ~ţi, şofrănită, ~e a. condimentat sau colorat cu şofran¹: *punea tot bucate şofrănite.* POP. [V. ***şofrăni***].

şofrăníu, ~ii, şofrănie, ~ii a. de culoare galbenă, ca şofranul¹: *trecurăm într-o încăpere ... îmbrăcată ... în mătase şofranie.* M.CAR.; (şi: **şofraniu**). [***Şofran***[1] + *-iu*].

şofróc n. v. şlofroc.

şógor, şogori m. (reg.) **1.** cumnat: *ia-ţi, şogore, nevasta.* POP.; **2.** rudă prin alianţă; **3.** termen prin care un bărbat se adresează unui prieten de aceeaşi vîrstă; (glumeţ) termen prin care doi bărbaţi se adresează unul altuia, atunci cînd amîndoi întreţin relaţii de dragoste cu aceeaşi femeie: *şogore, muierea ta face bine altuia; face ţie, cît şi mie.* POP. [Din magh. ***sógor***].

şogoríţă, şogoriţe f. (reg.) cumnată. [***Şogor*** + *-iţă*].

şohán adv. (reg.; şi **şohan odată**) niciodată: *cum am fost, şohan n-oi hi.* POP.; (şi: **şuhan**). [Din magh. ***soha n****(em)*].

şohánít adv. (reg.) niciodată: *şohănit noroc să n-ai.* POP. [De la ***şohan***].

şoim, şoimi m. **1.** numele mai multor păsări răpitoare de zi, din familia falconitelor: **a)** pasăre cu capul şi gîtul negre, cu spatele cenuşiu-albăstrui şi cu partea ventrală alburie cu numeroase dungi transversale (*Falco peregrinus peregrinus*): *şoimii se dresau în evul mediu*; **b)** (şi **şoim de dumbravă**) pasăre de culoare brună-cenuşie, cu marginea penelor ruginie (*Falco cherrug cherrug*); **c)** (şi **şoimul rîndunelelor, şoimul ciocîrliilor**) pasăre cu capul cenuşiu, cu spatele albastru, care se hrăneşte mai ales cu rîndunele (*Falco subbuteo subbuteo*); **2.** (şi **şoim de munte**) epitet pentru un bărbat curajos, viteaz, semeţ: *şoim vestit este Vîlcan.* POP.; **3.** (pop.) epitet pentru un cal sprinten, aprig: *şoimul vesel necheza.* POP. [Din magh. ***sólyom***].

şoimán, ~i, şoimană, ~e m., f. **1.** m. (ornit.; pop.) augmentativ al lui şoim: *la cuibul şoimanului ţipă puiul corbului.* POP.; **2.** m. (pop.; şi **şoiman de munte**) epitet pentru un bărbat viteaz, curajos, semeţ: *dragii mei şoimani de munte!* AL.; **3.** m. epitet pentru un cal sprinten, aprig; **4.** m., f. (mit. pop.; mai ales la pl.; şi **fată şoimană**) fiinţă supranaturală căreia i se atribuie puteri nefaste: *şoimanele ce umblă ca vijelii turbate.* BOL.; *veniţi, şoimanelor, şoimanilor, veniţi.* POP.; **a fi luat de şoimane, a)** a fi lovit de apoplexie; **b)** a înnebuni; (reg.) **a cînta ca şoimanele**, a cînta frumos. // a. (pop.) straşnic; minunat; extraordinar: *un şoiman mehedinţel care ştie să chitească.* POP. [***Şoim*** + *-an*].

şoimáncă, şoimance f. (mit. pop.; mai ales la pl.) şoimană. [***Şoiman*** + *-că*].

şoimár, şoimari m. crescător sau dresor de şoimi pentru vînătoare; persoană care vînează cu ajutorul şoimilor: *şoimarii duceau paserile zburătoare pe pumni.* SAD. [***Şoim*** + *-ar*].

şoimánésc, ~şti, şoimăneáscă, ~eşti a. (pop.) **1.** de şoiman, al şoimanilor; **2.** (fig.) vitejesc. [***Şoiman*** + *-esc*].

şoimăní, şoimănesc vb. (tr.) **1.** (în credinţele populare) a poci; a îmbolnăvi; a schilodi; **2.** (reg.) a bate tare (pe cineva). [De la ***şoiman***].

şoimănít, ~ţi, şoimănită, ~e a. **1.** (mit. pop.) pocit, schilodit de fiinţe supranaturale cărora li se atribuie puteri nefaste; **2.** (reg.) smintit; prost. [V. ***şoimăni***].

şoimărí, şoimăresc vb. (mit. pop.; tr.) a poci; a îmbolnăvi; a schilodi. [Cf. ***şoimăriţă***].

şoimăríe f. (înv.) arta de a dresa şoimi pentru vînătoare. [***Şoimar*** + *-ie*].

şoimărít n. vînătoare cu ajutorul şoimilor. [***Şoim*** + *-ărit*].

şoimél, şoimei m. (pop.) şoimuleţ: *cheamă-ţi şoimeii.* POP. [***Şoim*** + *-el*].

şoimésc, ~şti, şoimescă, ~şti a. **1.** de şoim, al şoimilor; **2.** iute, sprinten: *m-aş duce-n zbor şoimesc.* POP. [***Şoim*** + *-esc*].

şoiméşte adv. **1.** ca şoimul; foarte repede: *cu barba vîlvoi, el zboară şoimeşte.* COŞB.; **2.** (fig.) vitejeşte. [***Şoim*** + *-eşte*].

şoimişór, şoimişori m. şoimuleţ. [***Şoim*** + *-işor*].

şoimoáie, şoimoaie f. (rar) femela şoimului. [***Şoim*** + *-oaie*].

şoimuleán, şoimuleni m. (pop.) **1.** şoimuleţ; **2.** cal sprinten, aprig: *călare pe un şoimulean sireap.* ISP.; (adj.) *cal şoimulean.* [***Şoim*** + *-ulean*].

şoimuléţ, şoimuleţi m. **1.** diminutiv al lui şoim; şoimel, şoimişor, şoimulean: *sus, în vîrf de brăduleţ, s-a oprit un şoimuleţ.* POP; (ca epitet, sugerînd ideea de agerime): *cu ochii şoimuleţi.* AL.; **2.** cal sprinten, aprig: *dă-mi pe roibul ..., ca să cerc de-i şoimuleţ.* POP. [***Şoim*** + *-uleţ*].

şoi, şoluri n. (reg.) cană, ceaşcă; (şi: **şolă**). [Din sb. ***šolja***].

şólă¹, şole f. (reg.) opincă. [Cf. magh. dial. ***sóla, sólya*** „pantof", „gheată"].

şólă² f. v. şol.

şold¹, şolduri n. **1.** fiecare dintre cele două părţi laterale ale corpului patrupedelor, corespunzătoare articulaţiei picioarelor dinapoi cu trunchiul; articulaţia femurului cu osul iliac: *un cal ... cu tarniţa pe şolduri.* COŞB.; **2.** (p. ext.) coapsă a unui animal sau a unei păsări, care serveşte ca aliment; **3.** fiecare dintre cele două părţi laterale ale corpului omenesc, corespunzătoare articulaţiei membrelor inferioare cu trunchiul; articulaţia femurului cu osul iliac: *erau ... şoldurile împlinite sub catrinţă.* PETR.; **la** (sau (rar) **în**) **şold** sau (reg.) **de-a şoldul**, atîrnînd de pe umăr sau de la brîu şi atingînd una dintre cele două părţi laterale ale corpului: *are ... la şold un corn de-argint.* EM.; **într-un şold**, (aplecat) într-o parte; strîmb; **cu mîinile în şolduri**, fără nici o grijă, fără bătaie de cap; în voie: *ai găsit un sat fără cîni şi umbli cu mînile în şolduri.* POP; **a sta cu mînile în şolduri**, a nu face nimic, a fi inactiv; a rămîne

pasiv: *de ce-ai venit aici ca să stai cu mîinile în şolduri?* SAD.; (fam.) **a-şi pune mîinile în şold** (sau **în şolduri**), a se certa, a face scandal; **4.** (fig.) coastă, povîrniş: *încingînd ca un brîu ... şoldurile munţilor.* VLAH. [Cf. săs. *šoldər*].

şold², **~zi**, **şoaldă**, **~e** a. (reg.) cu şoldul[1] vătămat, fracturat: *o iapă şoaldă.* [De la *şoldi*].

şoldán, **şoldani** m. **1.** (reg.) purcel (gras) de cîteva luni; **2.** pui de iepure de cîteva luni: *am ucis ... cu puşca opt şoldani.* AL.; **3.** epitet ironic pentru un copil sau pentru un tînăr: *să mă-ndrăgesc de-un şoldan ca dînsul.* AL. [De la *şoldeu*].

şoldár, **şoldare** n. curea a hamului, care trece peste spatele calului, în regiunea şoldurilor[1]. [*Şold[1]* + *-ar*].

şoldéală, **şoldeli** f. fractură sau luxaţie a şoldului la vite. [*Şoldi* + *-eală*].

şoldéu m. v. **şuldeu**.

şoldí, **şoldesc** vb. **1.** (tr.) a vătăma un animal la şolduri[1] prin lovire sau prin supunere la eforturi prea mari: *un ţeran l-a şoldit cu parul.* C.; **2.** (iron.; refl.) a-şi mişca şoldurile în mod ostentativ: *se rătoieşte, se şoldeşte, ... şi dă ochii peste cap.* AL. [De la *şold[1]*].

şoldíre, **şoldiri** f. faptul de a (se) şoldi. [V. *şoldi*].

şoldíş adv. **1.** cu un şold ieşit în afară: *cu umblet greoi: călca biata vită şoldiş.* SL.; **2.** (fig.) oblic, pieziş, strîmb: *să punea cam şoldiş.* POP. [*Şold[1]* + *-iş*].

şoldít, **~ţi**, **şoldită**, **~e** a. **1.** care este cu şoldul[1] vătămat, ieşit în afară, fracturat; şoldiu: *bou şoldit;* **2.** (fig.) care este lăsat într-o parte; strîmb: *o şandrama pornită într-o parte, şoldită.* SAD. [V. *şoldi*].

şoldíu, **~ii**, **şoldie**, **~ii** a. şoldit: *iapă şoldie de piciorul drept*; **2.** (fig.) care este lăsat într-o parte; strîmb; (adv.) *ţi-ai pus ... şorţul şoldiu.* DELAVR. [*Şold[1]* + *-iu*].

şoldîcăí, **şoldîcăiesc** vb. (reg.; intr.) a şchiopăta; (şi: **şoltîcăi**). [De la *şoltîc*].

şoldurós, **~şi**, **şolduroásă**, **~e** a. **1.** cu şolduri[1] mari; **2.** (reg.) cu şoldul[1] vătămat, fracturat. [*Şolduri* (pl. lui *şold[1]*) + *-os*].

şólnă, **şolne** f. (reg.) cană, ceaşcă. [Cf. *şol[1]*].

şolocát, **şolocaturi** şi **şolocate** n. (reg.) oblon la fereastră, cu canaturile alcătuite din scîndurele dispuse orizontal pe un cadru şi care pot fi alipite sau depărtate cu ajutorul unui mecanism; (şi: **şolocatăr**). [Din magh. *salugáter*].

şolocátăr n. v. **şolocat**.

şolomár, **şolomari** m. (mit. pop.; reg.) vrăjitor despre care se crede că ar stăpîni norii. [Cf. *şolomonar*].

şolomănár m. v. **solomonar**.

şolomăţ, **şolomăţi** m. (mit. pop.; reg.) şolomar; (şi: **şolomeţ**). [Cf. *şolomar*].

şolomeţ m. v. **şolomăţ**.

şolomonár m. v. **solomonar**.

şolomoníe f. v. **solomonie**.

şolovér, **şolovari** m. (reg.) 1. (mai ales la pl.) ciorap gros din lînă; **2.** pantaloni (strîmţi) de pînză sau de lînă. [Din magh. *solovări*].

şoltíc, **~ci**, **şoltică**, **~ce** a. **1.** care recurge la escrocherii, la vicleşuguri, la tertipuri: (subst.) *misiţii noştri sînt mai mult nişte şoltici.* SAD.; **2.** ghiduş, poznaş: *mare şoltic!* CAR. [Din germ. *schuldig* „vinovat"].

şoltícăríe, **şolticării** f. **1.** escrocherie; vicleşug; tertip: *nici şolticăria cu uiumul n-a cunoscut-o.* SAD.; **2.** ghiduşie, poznă. [*Şoltic* + *-ărie*].

şoltîc interj. (reg.; adesea repetat) cuvînt care sugerează mersul şovăitor, greoi, şchiopătat al cuiva. [Cf. *şontîc*].

şoltîcăí vb. v. **şoldîcăi**.

şoltúz, **şoltuzi** n. **1.** titlu dat în Moldova, în trecut, conducătorului unui oraş, care era ajutat în activitatea sa de un consiliu format din 6-12 pîrgari; persoană care avea acest titlu: *au plătit şoltuzul butea ce de vin.* NEC.; **2.** (înv.) conducător al unei comunităţi străine dintr-un oraş; **3.** (rar) primar al unui sat. [Din pol. *szoltys*].

şomá, **şomez** vb. (intr.) a nu avea, a nu găsi de lucru; a fi şomer: *şoma cîte şase luni pe an.* VR. [Din fr. *chômer*].

şomáj n. **1.** fenomen social care constă în persistenţa inactivităţii forţate a unui salariat sau a unei părţi a salariaţilor, care nu găsesc de lucru din cauza situaţiei economice defavorabile: *nimeni nu putea prevedea răsturnarea din temelii a vieţii economice, hărţuită de criză şi şomaj.* GHEŢIE; **2.** starea, situaţia de şomer. [Din fr. *chômage*].

şomér, **şomeri** m. persoană aptă de a munci, pusă, în condiţii economice defavorabile, în situaţia de a nu putea găsi de lucru, de a nu se putea angaja nicăieri. [Din fr. *chômeur*].

şomîc, **şomîci** m. **1.** (zool.; reg.) cătelul-pămîntului (*Spalax microphthalmus*); **2.** (zool.) cîrtiţă (*Talpa europaea*): *nevăstuica şi şopîrla şi şomîcul.* BIBLIA; **3.** (zool.) şoarece; **4.** epitet pentru un om pipernicit, mic de statură, sau pentru un copil. **5.** boală care se manifestă prin apariţia unor noduli subcutanaţi; (şi: **şomîlc**). [Cf. bulg. *homjak*, *homek* „hîrciog"].

şomîlc m. v. **şomîc**.

şomîldóc n. v. **şomoltoc**.

şomîrdoále s. pl. (reg.) hopuri, hîrtoape. [Et. nec.].

şomoiág n. v. **şomoiog**.

şomoióg, **şomoioage** n. **1.** mănunchi de fîn, de paie etc., strînse şi răsucite, sau ghemotoc de cîrpă, de hîrtie etc. cu care se freacă sau se şterge un obiect, cu care se aprinde focul etc.: *ştergea tăişul cu şomoioage de iarbă moale.* REBR.; **2.** smoc de păr sau de lînă: *se născuse ... cu un şomoiog de păr dasupra capului.* CAR.; **3.** buchet, mănunchi: *să ducea la bunică-sa cu un şumuiog de busuioc înmuiat în apă.* POP. // m. (pl. **şomoiogi**) epitet pentru un om mic de statură; (şi: (reg.) **şomoiag**, **şumuiog**, **şumuiag**). [Cf. magh. *csomó*].

şomoiogí, **şomoiogesc** vb. (reg.; tr.) a face şomoiog, a strînge ghem (paie, cîrpe etc.). [De la *şomoiog*].

şomoldóc n. v. **şomoltoc**.

şomoltóc, **şomoltoace** n. **1.** (pop.) şomoiog; mototol: *ouăle ... se şterg cu un şumuiag (şomultoc) de buci.* POP. ; **2.** (reg.) smoc de păr sau de lînă; **3.** (pop.) buchet, mănunuchi: *şomultoc de busuioc, să vă dea Domnul noroc!* POP.; (şi: (reg.) **şomoldoc**, **şomîldoc**, **şomultoc**). [Cf. *şomoiog*, *ghemotoc*].

şomultóc n. v. **şomoltoc**.

şonc, **~ci**, **şoancă**, **~ce** a. (reg.; depr.; şi subst.) şchiop. [Cf. *şont*, *cionc*].

şóncă f. v. **şuncă**.

şoncăí, **şóncăi** vb. (reg.; intr.) a şchiopăta. [*Şonc* + *-ăi*].

şoncăít, **~ţi**, **şoncăită**, **~e** a. (reg.) **1.** şchiop; **2.** deformat, stricat, uzat: *gheată şoncăită.* [V. *şoncăi*].

şont, **~ţi**, **şoantă**, **~e** a. (reg.) **1.** şchiop; schilod; **2.** pocit, caraghios; (şi: **şonţ**, **şoanţă**). [Cf. *cionţ*, magh. *sánta*].

şontăcăí vb. v. **şontîcăi**.

şontí vb. v. **şonţi**.

şontít a. v. **şonţit**.

şontîc interj. (adesea repetat) cuvînt care sugerează mersul şovăitor, greoi, şchiopătat al cuiva: *a plecat băiatul, şontîc-şontîc.* CAR. [*Şont* + *-îc*].

şontîcăí, **şontîcăiesc** şi **şontîcăi** vb. (fam.; intr.) a umbla şchiopătînd; a şchiopăta; (şi: (reg.) **şontăcăi**, **şontocăi**). [*Şontîc* + *-ăi*; cf. magh. *sántikál*].

şontîcăít, **~ţi**, **şontîcăită**, **~e** a. (fam.; depr.) **1.** şchiop; **2.** şchiopătat: *mers şontîcăit.* [V. *şontîcăi*].

şontocăí vb. v. **şontîcăi**.

şontoróg, **~gi**, **şontoroágă**, **~ge** a. **1.** (fam.; adesea depr.) şchiop; schilodit: *băiatul se născuse şontorog.* ARG.; (ca epitet) *o biată şontoroagă de bătrînă ca mine.* CAR.; **2.** (p. ext.; fam.; şi subst.) epitet depreciativ pentru un om lipsit de vlagă; **3.** (rar) sucit, strîmb, diform. [De la *şont*].

şontorogeálă, **şontorogeli** f. (fam.) faptul de a (se) şontorogi. [*Şontorogi* + *-eală*].

şontorogí, **şontorogesc** vb. (fam.; refl. şi tr.) a deveni sau a face pe cineva şchiop, schilod. [De la *şontorog*].

şontorogít, **~ţi**, **şontorogită**, **~e** a. (fam.) schilodit. [V. *şontorogi*].

şonţ[1], **şonţi** m. (fam.) termen injurios pentru o persoană de origine străină, în special de origine germană: *(împinge pe neamţ) da du-te ..., şonţule.* AL. [Cf. *honţ*, *şont*].

şonţ[2] a. v. **şont**.

şonţí, **şonţesc** vb. (reg.) **1.** (intr.) a şchiopăta; **2.** (tr. şi refl.) a face pe cineva să devină sau a deveni şchiop; **3.** (tr. şi refl.) a (se) sluţi, a (se) poci; (şi: **şonti**). [De la *şont*].

şonţişór, **şonţişori** m. (fam.) diminutiv al lui şonţ[1]: *şonţişoru era numai în mundiraşu ... cel alb.* AL. [*Şonţ[1]* + *-işor*].

şonţít, **~ţi**, **şonţită**, **~e** a. (reg.) **1.** şchiop; schilod; **2.** pocit, caraghios; (subst.) *ai să-mi dai samă ... şonţîtule.* AL.; **3.** (p. ext.) strîmb, înclinat, aplecat; (şi: **şontit**). [V. *şonţi*].

şop, **şopuri** n. **1.** (reg.) şopron, şură[1]; **2.** (reg.) umbrar. [Din săs. *šōp*, germ. *Schopf*].

şópa interj. (repetat) cuvînt care redă zgomotul făcut cînd se vorbeşte în şoaptă. [Onomat.].

şopăcăí, **şopăcăiesc** vb. (fam.) **1.** (intr.) a şopti; a vorbi, a discuta cu cineva în şoaptă: *se rugau şopăcăind din buze.* GHEŢIE; **pe şopăcăíte**, în şoaptă; **2.** (tr.) a comunica, a spune ceva în şoaptă; (şi: (reg.) **şopîcăi**, **şopocăi**). [De la *şopăi*].

şopăí, **şopăiesc** şi **şópăi** vb. (fam.) **1.** (intr.) a şopti; a vorbi, a discuta cu cineva în şoaptă: *şopăia prin toate colţurile cu cămătarii.* ZAMF.; **pe şopăite** (sau (reg.) **pe şopoitele**), în şoaptă: *pe şopoitele spuse ... că a făcut azima.* ISP.; **2.** (tr.) a comunica, a spune ceva în şoaptă: *vecinii ... începuseră a şopăi.* DELAVR.; (şi: (reg.) **şopoi**). [De la *şopa*].

şopăiálă, **şopăieli** f. (fam.) acţiunea de a şopăi şi rezultatul ei; (şi: **şopoiálă**). [*Şopăi* + *-eală*].

şopîcăí vb. v. **şopăcăi**.

şopîrcă f. v. **şopîrlă**.

şopîrcăí, **şopîrcăi** şi **şopîrcăiesc** vb. (reg.; intr.) a recurge la subterfugii, la vicleşuguri, la tertipuri. [Cf. *şovîrcăi*].

şopîrcăiéli f. pl. (reg.) **a umbla cu şopîrcăieli**, a recurge la minciuni, la subterfugii, la tertipuri. [*Şopîrcăi* + *-eală*].

şopîrcói m. v. **şopîrloi**.

şopîrláiţă, **şopîrlaiţe** f. (pop.) **1.** anghină diftерică (la om): *grumazul celui bolnav de şopîrlaiţă se umflă.* POP; **2.** boală a animalelor, mai ales a cornutelor, probabil difterie; **3.** plantă meliferă cu tulpina dreaptă, cu frunze ovale sau ascuţite şi cu florile albastre sau, rar, roz, folosită în medicina populară (*Veronica orchidea*); **4.** plantă erbacee cu flori mari, albe şi cu fructul în formă de capsulă; şopîrlariţă, şopîrlică, şopîrliţă (*Parnassia palustris*); **5.** plantă erbacee cu tulpina păroasă şi cu florile violete, roşietice sau, rar, albe (*Prunella vulgaris*). [*Şopîrlă* + *-aiţă*].

şopîrlár, **şopîrlari** m. (ornit.) şorecar (*Buteo buteo buteo*). [*Şopîrlă* + *-ar*].

şopîrláriţă, **şopîrlariţe** f. (reg.) **1.** anghină diftерică (la om); **2.** (bot.; reg.) şopîrlaiţă (*Parnassia palustris*). [*Şopîrlă* + *-ariţă*].

şopîrlă, **şopîrle** f. **1.** numele mai multor reptile din ordinul saurienilor, cu corpul alungit, cu picioarele scurte, dispuse lateral, cu coada lungă şi subţiată spre vîrf: **a)** (şi **şopîrlă de cîmp**) reptilă de culoare brună, cenuşie sau verde pe spate şi verde-cenuşie cu pete mici albe pe părţile laterale, avînd o dungă dorsală cafenie-închisă sau cafenie-roşcată (*Lacerta agilis agilis*); **b)** (şi **şopîrlă verde**) reptilă de culoare verde, cu coada foarte lungă şi care se hrăneşte cu

insecte (*Lacerta viridis viridis*); **c)** (şi **şopîrlă de ziduri**) reptilă deosebit de agilă, cu degetele de la picioare lungi şi subţiri, terminate cu unghii mari, care trăieşte în locuri pietroase (*Lacerta muralis muralis*): *prin răutate întrece gadini, şopîrle şi năpîrci.* HASD.; **a înghiţi şopîrla** (sau **o şopîrlă**), a suporta o neplăcere fără să crîcnească; **a strecura** (sau **a băga**) **o şopîrlă**, a face o aluzie tendenţioasă; **2.** (compus; reg.) **şopîrcă-oarbă**, viperă (*Vipera berus berus*); (şi: (reg.) **şopîrcă**). [Cuv. autoht.; cf. alb. *shapi*].

şopîrlău, şopîrlăi m. (reg.) şopîrloi. [*Şopîrlă* + *-ău*].

şopîrlică f. (bot.) şopîrlaiţă (*Parnassia palustris*). [*Şopîrlă* + *-ică*].

şopîrliţă, şopîrliţe f. **1.** diminutiv al lui şopîrlă; **2.** plantă erbacee cu tulpina păroasă, cu flori albastre sau roşietice (*Veronica latifolia*); **3.** (bot.) bobornic (*Veronica chamaedrys*); **4.** plantă erbacee cu florile albăstrii, rar albe sau trandafirii, dispuse în ciorchine (*Veronica Bachofeni*); **5.** (bot.) şopîrlaiţă (*Parnassia palustris*); **6.** (bot.) şerpariţă (*Polygala vulgaris*). [*Şopîrlă* + *-iţă*] .

şopîrloi, şopîrloi m. şopîrlă mascul; (şi: (reg.) **şopîrcoi**). [*Şopîrlă* + *-oi*].

şopocăi vb. v. şopăcăi.

şopoi vb. v. şopăi.

şopoiálă f. v. şopăială.

şoporăi vb. v. şoporoi.

şoporoí, şoporoiesc vb. (reg.; intr.) a vorbi, a discuta în şoaptă; (şi: **şoporăi**). [Cf. *şopăi*].

şópot, şopote f. **1.** (reg.) vorbire cu voce scăzută; vorbă sau comunicare rostită (foarte) încet; zgomot slab de glasuri în şoaptă: *s-aud şopote-n ogradă.* GOGA; *aşa-i rînduiala ... şi urma şopotul bătrînul.* SAD.; **în şopot**, în şoaptă: *eu ştiu de ce te temi ... urmă în şopot ţiganca.* SAD.; **2.** sunet uşor produs de curgerea liniştită a apei, de mişcarea frunzelor bătute de vînt etc.: *şopotul ... apei ... te farmecă.* VLAH. [Din sl. *šĭpotŭ*, bulg. *šepot*, ucr. *šepit*].

şopotí, şopotesc vb. **1.** (reg.; intr. şi tr.) a rosti, a pronunţa (cuvintele) cu voce scăzută; (intr.) a vorbi, a discuta în şoaptă: *începu să şopotească nedesluşit.* SAD.; **2.** (reg.; tr.) a comunica, a spune în şoaptă: *curtenii şopoteau între ei: n-a venit dascălul.* SAD.; **3.** (înv. şi reg.; intr.) a bîrfi, a cleveti: *asupra mea şopotiia toţi pizmaşii miei.*DOS.; **4.** (intr.) a produce un sunet uşor; a susura: *păraiele umflate curg iute şopotind.* AL.; *frunzele arse foşneau, şopoteau.* SAD.; (şi: (reg.) **şipoti**). [Din sl. *šĭpŭtati*].

şopotínd, ~zi, şopotíndă, ~e a. (rar) şoptitor: *noaptea vine ... cu-a ei silfe şopotinde.* EM. [V. *şopoti*].

şopotíre, şopotiri f. (reg.) acţiunea de a şopoti; vorbire în şoaptă. [V. *şopoti*].

şopotít, ~ţi, şopotită, ~e a. (reg.) rostit în şoaptă; şoptit. [V. *şopoti*].

şopotitór, ~i, şopotitoáre a. **1.** (reg.) care şopoteşte; **2.** care produce un zgomot slab, continuu şi monoton. // m., f. (înv.) bîrfitor, clevetitor. [*Şopoti* + *-tor*].

şopreáţă f. v. şopreţ.

şopréţ, şopreţe n. (reg.) şopron; şură[1]; (şi: **şopreaţă**). [*Şopru* + *-eţ*].

şoprón, şoproane n. **1.** construcţie rudimentară, care serveşte mai ales ca adăpost pentru animale; (în special) construcţie anexă, făcută de obicei în prelungirea şurii sau a grajdului, care serveşte ca adăpost pentru unelte agricole, vehicule etc.; şoproneaţă: *lăsă măgarul sub şopron.* CAR.; **2.** (reg.) podul grajdului, în care se păstrează finul; (şi: (reg.) **şopru**). [Cf. germ. *Schoppen*].

şoproneáţă, şoproneţe f. (reg.) şopron. [*Şopron* + *-eaţă*].

şopronél n. diminutiv al lui şopron; şopruţ. [*Şopron* + *-el*].

şópru n. v. **şopron**.

şoprúţ, şopruţuri şi **şopruţe** n. şopronel. [*Şopru* + *-uţ*].

şóptă f. v. şoaptă.

şopteálă, şopteli f. vorbire în şoaptă; discuţie, conversaţie în şoaptă: *ştirea ... producînd în toată adunarea o şopteală, o murmurare semnificativă de ... dezaprobare.* CAR.; **cu şoptele, cu momele**, cu făgăduieli mincinoase, cu înşelătorii: *cu şoptele, cu momele viclenindu-l.* ISP. [*Şopti* + *-eală*].

şopti, şoptesc vb. **1.** (intr. şi tr.) a rosti, a pronunţa (cuvintele) cu voce scăzută; (intr.) a vorbi în şoaptă: *şoptea ... ca să n-o audă împăratul.* CR.; *începu a şopti o rugăciune.* HOGAŞ; **pe şoptite** (sau **pe şoptitele**), (foarte) încet, cu voce scăzută; în şoaptă: *discutînd pe şoptite.* CAR.; **2.** (fig.; intr. şi tr.) a murmura, a susura, a fremăta: *frunza pe zid şopteşte.* HEL.; *a început să cadă ploaie ..., şoptind în cetini.* SAD.; **3.** (tr.) a comunica, a spune în şoaptă: *i-a şoptit ceva la ureche.* BOL.; *sînt bolnav, ... şopti cu întîrziere Stanică.* CĂL.; **4.** (tr. şi refl. impers.) a (se) vorbi, a (se) discuta, a (se) istorisi în taină; a (se) cleveti, a (se) bîrfi; (refl. impers.) a se zvoni: *se şoptea în congres că preşedintele îl comandase.* CAR.; *găsise ... prilej să facă aluzie la ceea ce şoptea lumea.* PETR. [Din sl. *šŭptati*, bulg. *šeptja*].

şoptíre, şoptiri f. **1.** acţiunea de a şopti; vorbire în şoaptă; şoptit[1]: *i se păru c-aude şoptirea acelor moşnegi.* EM.; **2.** (fig.) murmur, susur, fremăt: *melodica şoptire a rîului, ce geme.* EM. [V. *şopti*].

şoptít[1] n. şoptire: *un tainic şoptit.* COŞB. [V. *şopti*].

şoptít[2], ~ţi, şoptită, ~e a. rostit în şoaptă; cu sonoritate slabă, abia auzit: *aude la spatele lui ... cuvinte şoptite.* CAR. [V. *şopti*].

şoptitór, ~i, şoptitoáre a. **1.** care şopteşte, care vorbeşte în şoaptă; şopotind; **2.** (fig.) care susură, murmură, freamătă: *frunza şoptitoare în vînturi tremura.* BOL.; **3.** (rar) rostit în şoaptă, cu sonoritate slabă, abia auzit: *graiul lor cel înţelept şi şoptitor.* EM. // m., f. (înv.) bîrfitor, clevetitor; denunţător: *i-au dat pre ei ... a face cele ce nu se cad, ... şoptitori (a fi), grăind de rău.* ANTIM. [*Şopti* + *-tor*].

şorecár, şorecari m. **1.** numele mai multor păsări răpitoare din familia acvilidelor, care se hrănesc mai ales cu şoareci: **a)** pasăre cu penele de culoare brună-întunecată, cu aripi late, cu coada rotunjită şi cu ciocul scurt şi încovoiat; şopîrlar (*Buteo buteo buteo*); **b)** (şi **şorecar încălţat**) pasăre cu penele ruginii şi cu picioarele acoperite cu pene (*Buteo lagopus lagopus*); **c)** pasăre cu spatele şi pîntecele de culoare brună cu dungi deschise, cu capul şi pieptul ruginii cu pete brune (*Buteo rufinus rufinus*); **d)** uliu de trestie (*Circus aeruginosus aeruginosus*); **e)** uliu sur (*Circus pygargus*); **2.** rasă de cîini de talie mică, de culoare maro-roşcat, cu membrele foarte scurte, groase şi drepte sau răsucite în afară; (şi: **şoricar**). [*Şoarec* + *-ar*].

şorecáş m. v. şoricaş.

şorecări vb. v. şoricări.

şorecăríme f. v. şoricărime.

şorecél m. v. şoricel.

şorecésc a. v. şoricesc.

şorecíe, şorecii f. (reg.) **1.** substanţă otrăvitoare, compus al arsenicului, folosită mai ales împotriva şoarecilor; **2.** (bot.) coada-şoricelului (*Achillea millefolium*); (şi: **şoricie**). [*Şoarece* + *-ie*].

şorecíme f. v. şoricime.

şorecioáică f. v. şoricioaică.

şorecíu, ~ii, şorecie, ~ii a. (pop.) cenuşiu, gri: *armăsar (cu părul) şoriciu*; (şi: **şoriciu**). [*Şoarece* + *-iu*].

şorecúţ m. v. şoricuţ.

şoríc n. v. şorici.

şoricár m. v. şorecar.

şoricáş, şoricaşi m. (reg.) diminutiv al lui şoarece; pui de şoarece; (şi: **şorecaş**). [*Şoarece* + *-aş*].

şoricări, pers. 3 **şoricăreşte** vb. (intr.; despre unele animale) a vîna şoareci: *puii acelei rîsoaice scheaună de foame ..., mama lor şoricărește ... în cursul zilelor.* SAD.; (şi: **şorecări**). [*Şoarece* + *-ări*].

şoricărie, şoricării f. mulţime de şoareci, totalitatea şoarecilor; şoricărime: *la ariile unde se treieraseră grînele, umblau ... şoricăriile pămîntului.* SAD. [*Şoarece* + *-ărie*].

şoricărime f. (rar) şoricărie; (şi: **şorecărime**). [*Şoarece* + *-ărime*].

şoríce n. v. şorici.

şoriceásă, şoricese f. (pop.) substanţă otrăvitoare, compus al arsenicului, folosită mai ales împotriva şoarecilor: *cîteva grăunţe de şoriceasă.* NEGR. [*Şoarece* + *-easă*].

şoricél, şoricei m. **1.** diminutiv al lui şoarece; pui de şoarece; şoricuţ: *să-l joci cum joacă mîţa şoricelul.* NEGR.; **2.** (reg.; la pl.) boală a cornutelor mari şi a cailor, care se manifestă prin apariţia unor umflături dureroase sub piele, în regiunea pîntecului, a gîtului etc.; **3.** (reg.; la pl.) emfizem pulmonar la cai; **4.** (bot.) bătrîniş (*Erigeron canadensis*); **5.** mică plantă erbacee din familia ranunculaceelor, cu florile galbene-verzui (*Myosorus minimus*); (şi: (reg.) **şorecel**). [*Şoarece* + *-el*].

şoricésc, ~şti, şoriceáscă, ~eşti a. de şoarece, al şoarecilor: *binele şoricesc ... îl doresc.* ALEX.; (şi: **şorecesc**). [*Şoarece* + *-esc*].

şoricéşte adv. ca şoarecii, în felul şoarecilor. [*Şoarece* + *-eşte*].

şoríci, (reg.) **şoriciuri** şi **şorice** n. **1.** bucată de piele de porc pîrlită sau opărită (pentru a fi curăţată de păr şi a deveni comestibilă): *se ... întoarce cu o harchină de costiţă ..., cu slănina şi cioriciul ei.* VLAH.; *daţi-ne cîte-un şorici.* POP; (reg.) **a fi oaie cu şorici**, a fi prost şi obraznic; **2.** (p. ext.) piele scorţoasă şi groasă: *cui îi ustură şoriciul? n-ai ghicit că e ariciul?* ARG.; **3.** (reg.; mai ales la pl.) scîndură plană pe o parte şi convexă pe cealaltă, tăiată de la marginea unui buştean; (şi: **şoric**, (reg.) **şorice**, **cioric**, **ciorici**). [Et. nec.; cf. *sor*].

şoricíe f. v. şorecie.

şoricíme f. mulţime de şoareci, totalitatea şoarecilor; (şi: **şorecime**). [*Şoarece* + *-ime*].

şoricioáică, şoricioaice f. **1.** femela şoarecului; **2.** (pop.) substanţă otrăvitoare, compus al arsenicului, folosită mai ales împotriva şoarecilor; (şi: (reg.) **şorecioaică**). [*Şoarece* + *-oaică*].

şoricíu a. v. şoreciu.

şoricúţ, şoricuţi m. **1.** diminutiv al lui şoarece; pui de şoarece: *un şorecuţ ieşi dintr-o bortă.* POP; **2.** (reg.) **de-a şoricuţu**, numele unui joc de copii în care unul dintre copii are rolul pisicii, iar celălalt al şoarecelui; (şi: **şorecuţ**). [*Şoarece* + *-uţ*].

şórliţă f. v. sorliţă.

şoróf n. v. şurub.

şort, şorturi n. pantalon scurt dintr-o ţesătură uşoară, folosit ca echipament sportiv, la plajă etc. [Din fr., engl. *short*].

şorţ, şorţuri n. **1.** obiect de îmbrăcăminte făcut din pînză, piele, cauciuc etc., pe care îl poartă dinainte, peste haine, femeile, muncitorii etc. în timpul lucrului, pentru a se proteja sau pentru a-şi feri îmbrăcămintea: *o domnişoară cu şorţ alb îi întîmpină în capul scării.* REBR.; **2.** piesă caracteristică portului popular femeiesc mai ales din Transilvania, care constă dintr-o bucată (dreptunghiulară) de ţesătură, de obicei împodobită cu cusături sau cu alesături, şi care este purtată peste fustă, în faţă: *şorţurile şi fotele ţărancelor noastre.* OD.; *mama-mi coasă şorţ cu flori.* COŞB.; **3.** obiect de îmbrăcăminte (cu mîneci), care face parte din uniforma şcolarilor şi care se purta de obicei peste haine; (şi: (reg.) **şurţ**). [Din germ. *Schurz*; cf. săs. *šurts*].

şorţuléţ, şorţuleţe n. diminutiv al lui şorţ: *o fată în uniformă ..., cu şorţuleţ alb, le luă comanda.* GHEŢIE. [*Şorţ*[1] + *-uleţ*].

şoseá, şosele f. **1.** cale de comunicaţie interurbană, pietruită sau asfaltată; stradă largă, la intrarea într-un oraş, care continuă căile de comunicaţie interurbane: *am admirat ... starea bună a şoselelor noastre.* GHICA; *n-am chef să-mi frîng gîtul pe şosele.*

REBR.; **2.** (p. ext.; pop.) drum; uliță; **3.** (astăzi rar) partea carosabilă a unei străzi, cuprinsă între trotuare; **4.** (franțuzism; înv., rar) dig. **5.** (reg.) muncă obligatorie pe care administrația comunală o pretindea de la țărani pentru construirea sau repararea șoselelor; **6.** (reg.) impozit prin care se asigura întreținerea șoselelor; (și (reg.) **şuşauă, şuşea**). [Din fr. *chaussée*].

şoselá, şoselez vb. (rar; tr.) a transforma un drum în șosea prin pietruire sau asfaltare. [De la *șosea*].

şoselár, şoselari m. (reg.) muncitor care lucrează la pietruirea sau asfaltarea unui drum. [*Șosea* + *-ar*].

şoseláre, şoselări f. (rar) acțiunea de a șosela și rezultatul ei. [V. *șosela*].

şoseiát, ~ţi, şoselată, ~e a. (rar) pietruit; asfaltat: *drum șoselat.* [V. *șosela*].

şoséle f. pl. v. șoșele.

şoséli f. pl. v. șoșele.

şoseluí, şoseluiesc vb. (tr.) a transforma un drum în șosea prin pietruire sau asfaltare. [*Șosea* + *-ui*].

şoseluíre, şoseluiri f. acțiunea de a șoselui și rezultatul ei. [V. *șoselui*].

şoseiuít, ~ţi, şoseluită, ~e a. pietruit; asfaltat: *drum șoseluit.* [V. *șoselui*].

şoselúţă, şoseluţe f. diminutiv al lui șosea: *pe șoseluță ... vine un fermier tînăr.* SAD. [*Șosea* + *-ăluță*].

şosétă, şosete f. ciorap scurt, care acoperă piciorul pînă deasupra gleznei. [Din fr. *chaussette*].

şoş, şoşi m. (reg.) stîlp, bîrnă, grindă. [Din magh. *sas* (*fa*)].

şoşăí vb. v. șoșoi[2].

şoşăitór a. v. șoșoitor.

şoşéle f. pl. (fam.) **cu şoşele, cu** (sau **şi**) **momele** sau (rar) **cu momele, cu şoşele,** cu făgăduieli mincinoase, cu înșelătorii: *umbla cu șoșele, cu momele să înduplece pre fată.* ISP.; (și: (rar) **şoşeli, şosele, şoseli**). [Onomat.].

şoşéli f. pl. v. șoșele.

şóşet, şoşete n. (rar) foșnet. [Onomat.; cf. *șoșot*].

şoşói[1], şoşoi m. (arg.) **1.** iepure; **2.** pui de iepure; **3.** epitet pentru un copil în fașă; **4.** epitet ironic pentru țigani; (și: **şuşoi**). [Din țig. *šošoi*].

şoşoí[2], şoşoiesc și **şóşoi** vb. **1.** (intr.) a produce un zgomot slab (și continuu); a șușui: *frunzele șoșoiesc*; **2.** (intr. și tr.) a rosti, a pronunța (cuvintele) cu voce scăzută; a vorbi în șoaptă: *începu să șoșăie ... din buze o rugăciune.* REBR.; **3.** (rar; tr.) a comunica, a spune în șoaptă: *șoșăi cu buzele uscate: – ... vai de mine! ce-i asta ...?* REBR.; (și: **şoşăi**). [Onomat.; cf. *şoşot, şoşet, şoşoşo*].

şoşoít, şoşoituri n. **1.** zgomot slab (și continuu) produs de mișcarea frunzelor bătute de vînt, de curgerea apei etc.; **2.** vorbire în șoaptă; zgomot produs de cineva care șoptește. [V. *şoşoi[2]*].

şoşoitór, ~i, şoşoitoáre a. care produce un zgomot slab (și continuu): *ape șoșoitoare;* (și: **şoşăitor**). [*Şoşoi[2]* + *-tor*].

şoşón, şoşoni m. (mai ales la pl.) încălțăminte de iarnă (din pîslă, din cauciuc etc.) care se poartă peste pantofi sau peste ghete: *mi-am pus șoșonii și paltonul.* CAR. [Din fr. *chausson*].

şoşoşó interj. (adesea cu valoare verbală) cuvînt care redă sunetul făcut cînd se vorbește în șoaptă; (reg.; subst.) **a duce** (sau **a lua pe cineva**) **cu şoşoşo** sau **a umbla cu şoşoşo,** a spune (cuiva) vorbe amăgitoare, lingușitoare. [Onomat.].

şóşot, şoşote n. **1.** sunet ușor produs de curgerea liniștită a apei; **2.** (reg.) vorbire, discuție în șoaptă; zgomot slab de glasuri în șoaptă; **3.** (reg.) zvon; cleveteală. [Onomat.].

şoşoteálă f. v. șușoteală.

şoşotí vb. v. șușoti.

şoşotít n. v. șușotit.

şot, şoturi n. (geol.) lac sărat, frecvent în zonele de stepă și în semideșerturi, care seacă în perioadele de secetă, lăsînd depozite de săruri. [Din fr. *chott*].

şótăr n. v. șoatăr.

şótcă f. (reg.; mai ales în imprecații) duh rău; drac. [Et. nec.].

şotélnic, ~ci, şotelnică, ~ce a. (reg.) care face șotii, glume; (și: **şotielnic**). [*Şotie* + *-elnic*].

şótie, şotii f. **1.** (fam.) glumă, păcăleală; poznă, năzbîtie; (p. ext.) faptă menită să pună pe cineva în încurcătură, să-i provoace neplăceri: *urieșul zmeilor trebuie să-i fi făcut șotia.* CR.; *rîdeau ca niște copii la o șotie bună.* PETR.; **2.** (reg.) șiretlic; înșelăciune: *Ivan ... pricepu șotia.* POP. [Cf. *şod,* ucr. *šutka*].

şotiélnic a. v. șotelnic.

şotiér, şotieri m. (reg.) persoană care face șotii. [*Şotie* + *-ar*].

şotiós, ~şi, şotioásă, ~e a. (reg.) care face șotii. [*Şotie* + *-os*].

şótiş n. (reg.; și **polcă şotişă**) numele unui joc cu lăutari; melodia acestui joc; (și: **şotişă**). [Din germ. *Schottisch*(*polka*)].

şótişă f. v. șotiș.

şotoroágă f. v. șotroagă.

şotroágă, şotroage f. (reg.; depr.) **1.** încălțăminte veche, uzată sau prea mare, nepotrivită pe picior; **2.** epitet pentru o persoană infirmă sau în vîrstă; (și: **şotoroagă, ciotoroangă**). [Et. nec.].

şotrón, (rar) **şotroane** n. **1.** joc de copii în care jucătorii sărind într-un picior, pe rînd, lovesc o pietricică, o bucățică de cretă etc., făcînd-o să treacă prin despărțiturile unei figuri (dreptunghiulare) desenate pe sol: *o sumedenie de copii ... săreau într-un picior la șodron.* DELAVR.; **2.** figură (dreptunghiulară) cu mai multe despărțituri, desenată pe sol, folosită la acest joc; (și: **şodron**). [Et. nec.; cf. fr. *chaudron* „căldare"].

şovăi[1] interj. (reg.; cu valoare verbală; adesea repetat) cuvînt care sugerează mersul șovăitor al cuiva: *încotro șovai, tot de belea dai.* PANN. [Cf. *șovăi*].

şovăi[2] n. (înv.) eschivare; pretext; subterfugiu: *să n-aveți într-aceasta nice un șuvai.* DOS.; (și: **şuvai**). [Cf. *șovăi*].

şovár m. **1.** (bot.) papură (*Typha angustifolia* și *latifolia*); **2.** (bot.) trestie (*Phragmites communis*); **3.** (bot.) rogoz (*Carex silvatica* și *pilosa*); **4.** plantă acvatică cu frunze plutitoare și cu fructe țepoase, în formă de măciucă; păpurică (*Sparganium ramosum*); **5.** plantă erbacee din familia gramineelor, cu tulpina subțire și dreaptă, cu frunze înguste și flori mici, verzi sau nuanțate cu violet (*Poa trivialis*). **6.** (reg.) fîn cu mult rogoz; **7.** (reg.; și, adj., **loc şuvar**) loc unde crește șovar; (și: (reg.) **şuvar**). [Din ucr. *šuvar*, sb. *ševar*].

şovárcă f. (reg.) fîn cu rogoz. [*Şovar* + *-că*].

şovăí, şovăiesc și **şóvăi** vb. (intr.) **1.** (înv.) a-și schimba direcția de mers; a coti: *lupul într-altă parte șuvăia și ... spre o pădure ... năzuia.* CANT.; **2.** a păși nesigur (poticnindu-se, clătinîndu-se, deviind de la direcția de mers, zăbovind); a se împletici; a se clătina; a-și pierde echilibrul: *mergea ... șovăind cînd la o margine de drum, cînd la alta.* CR.; *se duse șovăind către iatacul lui.* SAD.; **3.** (p. anal.) a-și pierde stabilitatea; a se legăna, a se balansa: *vasul începu a șovăi, clătinat pe înalte talazuri.* OD.; *pluta, șovăind sub picioarele sale, îi clătină mîna.* GANE; **4.** a coti; a șerpui: *calea noastră ... șovăia prin pietrișuri.* GAL.; **5.** (înv. și reg.) a se eschiva (recurgînd la subterfugii); a căuta pretexte: *văzînd că nu mai are încotro șovăi, înapoiește un leu.* CR.; (reg.) **a umbla şovăind,** a recurge la șiretlicuri, la vicleșuguri; **6.** a fi într-o stare de nehotărîre; a sta la îndoială; a se codi; a ezita: *tînărul, fără să șovăiască, răspunde hotărît.* CAR.; *încordarea ... făcea ... să șovăiască între mînie și răbdare.* REBR.; **7.** a deveni fluctuant, tinzînd să scadă în intensitate, să-și piardă din fermitate: *credința lui Cosma începu ... a șovăi.* OD.; **8.** (fig.) a oscila, a fluctua: *adevărata valoare economică a banului ... a șovăit totdeauna după timpuri.* HASD.; (și: (înv.) **şuvăi**). [Din sl. **šavati*, bulg. *šavam*].

şovăiálă, şovăieli f. **1.** nesiguranță în mers, în mișcări; **2.** (înv.) eschivare; pretext; subterfugiu: *din asupreală gînduri de șuvăială ... se scornesc.* CANT.; **3.** nehotărîre; îndoială, dubiu, ezitare: *l-am privit ... c-o șovăială inexplicabilă.* SAD.; (și: (înv.) **şuvăială**). [*Şovăi* + *-eală*].

şovăiélnic, ~ci, şovăielnică, ~ce a. **1.** împleticit; nesigur: *cu mișcări șovăielnice, locotenentul a desfăcut un pachețel.* VR.; **2.** (p. anal.) care și-a pierdut stabilitatea; care se leagănă, se balansează; **3.** (înv.) viclean; perfid: *iaste mincinos, amăgeu ... și șuvelnic.* DOS.; **4.** nehotărît; lipsit de convingere, de fermitate; (subst.) *cei șovăielnici au căzut curînd la fund.* SAD.; **5.** care denotă, trădează nehotărîre, nesiguranță, lipsă de fermitate: *să facă dispărut un testament sau să smulgă bolnavei cu voința șovăielnică altul.* C.PETR.; (și: (înv.) **şuvealnic**). [*Şovăi* + *-elnic*].

şovăínd, ~zi, şovăindă, ~e a. (rar) **1.** împleticit; nesigur: *cu pasul încă șovăind, se îndreaptă către casele domnești.* OD.; **2.** nehotărît; lipsit de convingere, de fermitate: *a mea credință ... [î]mi ține șovăinda, clătita mea ființă.* HEL. [V. *şovăi*].

şovăíre, şovăiri f. **1.** faptul de a șovăi; nesiguranță în mers, în mișcări; **2.** nehotărîre; îndoială, dubiu; ezitare: *mergi fără șovăire cu aceia ... mai vrednici.* CAR.; *își explică cu aproximație șovăirile.* GHEȚIE; **3.** (fig.) oscilare, fluctuație: *nu este iertată nici măcar șovăirea între forma limbistică ... și între forma obicinuită.* MAIOR. [V. *şovăi*].

şovăít, ~ţi, şovăită, ~e a. **1.** (rar) împleticit; nesigur; (fig.) *mersul ... șovăit al prozei noastre românești.* OD.; **2.** (înv. și reg.) cotit, sinuos, întortocheat: *parada se întindea ca un șerpe pe șovoita uliță.* NEGR.; **3.** (înv.) perfid, ascuns: *ascunsă despoție ce-n planuri șovăite ... sub mască de credință confrate se preface.* HEL.; **4.** (rar) nehotărît, șovăitor: *zîmbind șovăitului șoț.* COȘB; (și: (înv.) **şuvăit,** (înv., rar) **şovoit**). [V. *şovăi*].

şovăitór, ~i, şovăitoáre a. **1.** împleticit; nesigur: *cu buzele tremurînde și cu pași șovăitori.* EM.; **2.** nehotărît; lipsit de convingere, de fermitate: *Frusina s-a arătat șovăitoare.* GAL.; **3.** care denotă, trădează nehotărîre, nesiguranță, lipsă de fermitate: *nu prea mi-e foame, mărturisi el cu voce șovăitoare.* GHEȚIE. [*Şovăi* + *-tor*].

şovăitúră, şovăituri f. (rar) **1.** schimbare a direcției de mers; cotitură; **2.** cot al unei ape curgătoare, al unui drum etc.; sinuozitate. [*Şovăi* + *-tură*].

şovărcós, ~şi, şovărcoásă, ~e a. (reg.) amestecat cu șovar: *pare-ți iarba șovărcoasă ...?* POP. [*Șovarcă* + *-os*].

şovárós, ~şi, şovăroásă, ~e a. (reg.) amestecat cu șovar. [*Şovar* + *-os*].

şovín, ~i, şovină, ~e a. propriu șovinismului, care se caracterizează prin șovinism. // a. și m., f. (persoană) care susține și practică șovinismul. [Din fr. *chauvin*].

şovinísm n. atitudine politică retrogradă care se manifestă printr-un patriotism fanatic și agresiv, prin afirmarea superiorității unei națiuni asupra altora, a unui grup etnic asupra altora etc.: *șovinismul este caricatura patriotismului.* CAR. [Din fr. *chauvinisme*].

şoviníst, ~şti, şovinistă, ~e a. (rar) propriu șovinismului, care se caracterizează prin șovinism: *nu pot admite ... agitațiile șoviniste.* REBR. // a. și m., f. (persoană) care susține și practică șovinismul: *nu sînt șovinist.* CAR.; *ești un șovinist, cum nici nu mi-aș fi putut închipui.* REBR. [Din fr. *chauviniste*].

şovîlc interj. (de obicei repetat; adesea cu valoare verbală) cuvînt care sugerează mersul șovăitor, greoi, șchiopătat al cuiva: *un ciocîrlan șchiop se vede viind ..., și șovîlc, șovîlc, șovîlc! se înfățișează înaintea Sfintei Dumineci.* CR. [Onomat.; cf. *șovăi*].

şovîlcăí, şovîlcăiesc și **şovîlcăi** vb. (intr.) **1.** (fam.) a umbla șchiopătînd; a șchiopăta: *îndată a și pornit, șovîlcîind.* CR.; **2.** (reg.) a se clătina; a

sta să se răstoarne: *masa şovîlcăie.* POP.; (şi: (reg.) şovîlcîi). [*Şovîlc* + *-ăi*].

şovîlcăíre, şovîlcăiri f. acţiunea de a şovîlcăi şi rezultatul ei; şchiopătare. [V. *şovîlcăi*].

şovîlcîí vb. v. şovîlcăi.

şovîrcă vb. (reg.; intr.) **1.** a umbla încoace şi încolo; a se foi; **2.** a se eschiva (recurgînd la subterfugii, invocînd diferite pretexte). [Et. nec.; cf. *şovîrcăi*].

şovîrcăí, şovîrcăiesc vb. (reg.; intr.) a încerca să ocolească, să ascundă adevărul; a căuta pretexte: *văzînd că nu mai are-ncotro şovîrcăi, a catat să spuie adevărul.* POP.; (şi: **şovîrcîi**). [Et. nec.; cf. *şovîrca*].

şovîrcîí vb. v. şovîrcăi.

şovîrnóg, ~gi, şovîrnoágă, ~ge a. (reg.) **1.** (depr.) care abia îşi tîrăşte picioarele; care şchiopătează; **2.** care are unul dintre membre amputat, mutilat; (şi: **şofîrnog**). [Cf. ucr. *ševernogii*].

şovoít a. v. şovăit.

şozénie, şozenii f. (reg.) **1.** vorbă sau faptă amuzantă sau caraghioasă; **2.** întîmplare, faptă etc. ciudată, bizară; **3.** epitet depreciativ pentru un om, în special pentru un copil pipernicit, slăbănog, debil; (şi: **şodenie**). [*Şod* + *-enie*].

şozí vb. v. şodi.

şozíe, şozii f. (reg.) **1.** vorbă sau faptă amuzantă sau caraghioasă: *deacă vrei, fă-ţi o şozie şi te arată la ţigani.* B.-DEL.; **2.** întîmplare, faptă ciudată, bizară. [*Şod* + *-ie*].

şpáclu, şpacluri n. unealtă formată dintr-o lamă de oţel (sau de lemn) cu mîner, folosită mai ales la netezit sau la răzuit tencuiala, chitul etc. [Din germ. *Spachtel*].

şpagát, şpagate n. **1.** (reg.) sfoară cu o împletitură specială; **2.** figură de gimnastică sau de balet care constă în menţinerea trunchiului în poziţie verticală şi cu picioarele întinse complet (în unghi drept cu trunchiul); (şi: **spagat**). [Din germ. *Spagat*, magh. *spagát*].

şpágă[1], şpăgi f. (fam.) bacşiş; mită, şperţ. [Cf. rus. *špag*, sb. *špag* „buzunar"].

şpágă[2] f. v. spangă.

şpais, şpaisuri n. (reg.) cămară de alimente; (şi: **şpaiz**). [Din germ. *Speise* (*kammer*), magh. *spájz*].

şpaiz n. v. şpais.

şpalét, şpaleturi şi **şpalete** n. (reg.) oblon la fereastră. [Din germ. *Spalet*(*laden*)].

şpalt[1], şpalturi n. (tipogr.) **1.** zaţ aşezat în formă de coloană lungă: *este şi meşter spre a face şpalturi.* OD.; **2.** probă de tipăritură luată de pe zaţ, pe care se fac corecturile: *a scos din plic foaia unui şpalt.* SAD.; **3.** (p. ext.) planşetă folosită pentru strîngerea, păstrarea şi transportul materialului cules, înainte de a fi paginat: *umple pagina ... cu ce ţi-a rămas pe şpalturi.* ST. [Din germ. *Spalte*].

şpalt[2], şpalturi n. piele subţire obţinută prin şpăltuire. [Din germ. *Spalt*].

şpan[1], şpani m. **1.** titlu dat în evul mediu, în Transilvania, nobilului care avea funcţia corespunzătoare vicontelui sau contelui din Apus; nobil care avea acest titlu; stăpînitor al unui ţinut; **2.** şef administrativ (al unui ţinut), în trecut, în Transilvania; **3.** (înv. şi reg.) intendent, administrator; (şi: (înv.) **işpan**). [Din magh. *spán*, *ispán*].

şpan[2], şpanuri n. aşchie provenită din prelucrarea la strung sau la frezăa metalelor, a lemnului etc.; (p. ext.) rest de material (sub formă de aşchii, pulbere etc.) rezultat în urma operaţiei de strunjire sau de frezare. // m. (pl. **şpani**) (reg.) porţiune despicată cu toporul dintr-un buştean, din care se fac şindrile sau doage. [Din germ. *Span*].

şpanchi a. v. zbanghiu.

şpanchíu a. v. zbanghiu.

şpángă f. v. spangă.

şpanie, şpanii f. instituţie de conducere a unui ţinut în trecut, în Transilvania. [*Şpan*[1] + *-ie*].

şpárgă, şpărgi f. (reg.) aţă groasă; sfoară; frînghie. [Din magh. *spárga*].

şparhát, şparhaturi şi **şparhate** n. (reg.) maşină de gătit; (p. ext.) plită zidită; sobă prevăzută cu plită. [Din germ. *Sparherd*, magh. *spórhej*].

şparlí, şparlesc vb. (reg.; fam.; tr.) **1.** a o şparli, a pleca repede (şi pe neobservate): *am şparlit-o la baltă.* CR.; **2.** a fura, a şterpeli; (şi: **sparli**). [Et. nec.].

şpaţír, şpaţiruri n. (reg.) plimbare; (şi: **spaţir**). [Din germ. *Spazier*(*gang*)].

şpaţirí, şpaţiresc vb. (reg.; refl.) a se plimba; (şi: **spaţiri**). [Din germ. *spazieren*].

şpăcluí, şpăcluiesc vb. (tr.) a netezi (aplicînd un strat de ipsos, de chit etc.) tencuielile interioare sau tîmplăria cu ajutorul şpaclului. [*Şpaclu* + *-ui*].

şpăcluíre, şpăcluiri f. acţiunea de a şpăclui şi rezultatul ei. [V. *şpăclui*].

şpăltuí, şpăltuiesc vb. (tr.) a supune pieile şpăltuirii. [Din germ. *spalten*].

şpăltuíre, şpăltuiri f. operaţie de despicare în grosime a pieilor în cursul procesului de tăbăcire. [V. *şpăltui*].

şpăníţă, şpăniţe f. soţie de şpan, în trecut, în Transilvania. [*Şpan* + *-iţă*].

şperáclu, şperacle n. instrument de metal (în forma unui cui cu vîrful puţin întors) folosit în locul cheii la descuierea sau la încuierea unei broaşte sau a unui lacăt. [Din germ. *Sperrhaken*].

şpérlă, şperle f. (reg.) **1.** cenuşă încă fierbinte care acoperă jarul: *a tuşit iar ş-a stupit în şperlă.* SAD.; **a da (pe cineva) prin şperlă, a)** a pune pe cineva într-o situaţie penibilă (dîndu-l de gol, făcîndu-l de rîs, batjocorindu-l): *cred că nu mă vei da prin şperlă şi nu-l vei lăsa să mă bată!* CR.; b) a trata (pe cineva) cu asprime (ocărîndu-l, bătîndu-l); **a arunca** (sau **a zvîrli**) (**cuiva**) (**cu**) **şperlă în ochi** sau **a da cu şperlă în ochii lumii**, a căuta să inducă în eroare pe cineva, pentru a-l împiedica să aprecieze exact o situaţie, un fapt etc.; a denatura, a falsifica realitatea, adevărul; **a o da prin şperlă**, a avea neplăceri, a intra într-o încurcătură, într-un bucluc; a i se înfunda: *bietul boier, a dat-o şi el prin şperlă!* POP.; **2.** praf, pulbere. [Et. nec.; cf. sb. *sprljiti* „a arde"].

şperţ, şperţuri n. **1.** recompensă ilicită dată cuiva sau pretinsă de cineva în schimbul unui serviciu (necinstit şi ilegal): *judecătorul de instrucţie ... i-a cerut şperţ, în aur, ca să pună în libertate, pe cauţiune, pe hoţul de cai.* ST.; **2.** faptul de a da sau de a primi această recompensă: *au făcut ... avere din şperţ şi din trude.* V.R. [Cf. germ. *Sperrzeug* „mănunchi de speracle"].

şperţár, ~i, şperţară, ~e m., f. persoană care primeşte sau pretinde şperţ. [*Şperţ* + *-ar*].

şperţuí, şperţuiesc vb. (tr.) a face pe cineva să primească sau să dea şperţ. [*Şperţ* + *-ui*].

şperţuiálă, şperţuieli f. faptul de a da sau de a primi şperţ. [*Şperţui* + *-eală*].

şpícher m. v. spicher.

şpícheriţă f. v. spicheriţă.

şpíghel n. fontă cu adaos de siliciu şi mangan folosită la fabricarea oţelurilor dure. [Din germ. *Spiegel*(*eisen*)].

şpígniţă, şpigniţe f. (reg.) fustă (largă); (şi: **spicniţă**). [Din ucr. *spidnitja*].

şpil, şpiluri n. (fam.) aranjament neonest; plan necinstit; **a**(-**i**) **prinde şpilul**, a se dumeri, a se edifica (asupra modului de funcţionare a unui mecanism, asupra modului de efectuare a unei acţiuni etc.); a(-i) da de rost. [Din germ. *Spiel* „afacere"].

şpílăr, ~i, şpilără, ~e a. (reg.) şmecher. [Din germ. *Spieler* „jucător (de cărţi)"; cf. *şpil*].

şpílhozen, şpilhozeni m. pantalonaşi cu bretele pentru copii. [Din germ. *Spielhose*].

şpiluí, şpiluiesc vb. (reg.; intr.) a fura. [Et. nec.; cf. germ. *spielen*].

şpis, şpisuri n. pată care apare uneori la tipar între cuvinte, rînduri etc. [Din germ. *Spiess*].

şpiţ[1], şpiţi m. numele unei rase de cîini de talie mică, cu păr pufos şi cu urechi drepte; cîine din această rasă; (şi: **spiţ**). [Din germ. *Spitz*].

şpiţ[2], şpiţuri n. **1.** (tehn.) unealtă formată dintr-o bară de oţel cu vîrful ascuţit, folosită la găurirea pietrelor naturale şi artificiale sau la prelucrarea suprafeţei lor; **2.** (tipogr.) linie simplă sau înflorată, ornament etc. care marchează sfîrşitul unui articol sau al capitolelor. [Din germ. *Spitz*(*eisen, -kolumne*)].

şpiţ[3], şpiţuri n. **1.** (fam.) vîrful pantofului; **2.** (reg.) vîrful unui stîlp, ţăruş etc. care se înfige în pămînt; **3.** (reg.) (colţ de) dantelă (croşetată) care se foloseşte ca garnitură; (fam.) **a se pune** (sau **a fi pus**) **la şpiţ**, a se dichisi (sau a fi dichisit), a se ferchezui (sau a fi ferchezuit). [Din germ. *Spitze*].

şpiţ[4], şpiţuri n. (reg.) ţigaret. [Cf. germ. (*Zigarren*)*spitze*].

şpiţér m. v. spiţer.

şplint, şplinturi n. piesă de metal de forma unui cui despicat în două braţe egale, care se introduce în gaura din capul unui şurub, pentru a asigura piuliţa împotriva deşurubării; (şi: **splint**). [Din germ. *Splint*].

şplit n. piatră dură spartă, folosită la prepararea betoanelor de ciment sau la pietruiri. [Din germ. *Splitt*].

şpónghie f. v. spongie.

şpont n. (reg.) rindea de dulgherie cu ajutorul căreia se scobesc şănţuleţe în lemn. [Din germ. *Spund*(*hobel*)].

şpor[1], şpori m. (reg.) pinten (la cizmă); **a atinge** (**pe cineva**) **cu şporii**, a spune (cuiva) cuvinte înţepătoare. [Din germ. *Sporn* (dial. *Spor*)].

şpor[2], şporuri n. (reg.) sobă prevăzută cu plită; (p. restr.) plită zidită. [Din magh. *spór*].

şporolí, şporolesc vb. (reg.; tr.) a cruţa, a economisi bunuri materiale sau bani. [Din magh. *spórol*].

şpraiţ, şpraiţuri n. **1.** piesă de lemn folosită pentru sprijinirea temporară a pereţilor unei săpături, a unei porţiuni dintr-o construcţie etc.; proptea; **2.** (reg.) bîrnă folosită în construcţia casei; **3.** (reg.) fiecare dintre chingile de lemn care leagă căpriorii unei case pentru a le mări rezistenţa. [Din germ. *Spreize*].

şpraiţuí, şpraiţuiesc vb. (tr.) a sprijini temporar cu şpraiţuri pereţii unei săpături, porţiuni dintr-o construcţie etc. [*Şpraiţ* + *-ui*].

şprángă, şprángi f. (reg.) cablu de metal sau funie groasă care se întrebuinţează la construirea plutelor sau la ancorarea acestora la mal; (şi: **sprangă**). [Din it. dial. *spranga*].

şpriţ[1], şpriţuri n. băutură obţinută din vin amestecat cu sifon sau cu apă minerală; o anumită cantitate din această băutură: *hai să bem un şpriţ!* C.PETR. [Din germ. *Spritzer*].

şpriţ[2], şpriţuri n. **1.** (reg.) pompă de incendiu; **2.** (reg.) vermorel; **3.** (reg.) maşină întrebuinţată la umplerea cîrnaţilor; **4.** aparat întrebuinţat la ornarea prăjiturilor; (şi: **spriţ**). [Din germ. *Spritze*].

şpriţuí[1], şpriţuiesc vb. (fam.; refl.) a consuma şpriţ[1] sau alte băuturi alcoolice; (p. ext.) a se ameţi, a se îmbăta. [*Şpriţ*[1] + *-ui*].

şpriţuí[2], şpriţuiesc vb. (reg.; tr.) **1.** a stropi viţa de vie cu vermorelul; **2.** a tencui pereţi. [Din germ. *spritzen*].

şpur, şpuri m. (reg.) **1.** copil nelegitim; **2.** vlăstar care creşte pe unele crengi ale merilor, fără să facă rod; (şi: **şpuriu, spuriu**). [Lat. *spurius*].

şpureán, şpureni m. (reg.) copil nelegitim. [*Şpur* + *-ean*].

şpureáucă f. (reg.) fată nelegitimă. [*Şpur* + *-eaucă*].

şpúriu[1] m. v. şpur.

şpúriu[2] n. (rar) presimţire; bănuială: *am un şpurius.* CAR.; (şi: **şpurius**). [Cf. germ. *spüren*].

şpúrius n. v. **şpuriu**[2].

şpuroáică, şpuroaice f. (reg.) fată nelegitimă; (şi: **spuroaică**). [*Şpur* + *-oaică*].

şput n. aparat care concentrează razele luminoase într-un singur punct, folosit ca proiector în teatru şi în cinematografie. [Din engl., fr. ***spot***].

şrapnél, şrapnele n. proiectil de artilerie încărcat cu gloanţe, care explodează în aer, la mică înălţime: *fierbea văzduhul ca un iad de bombe, de şrapnele.* AL. [Din fr. ***shrapnell***, germ. ***Schrapnell***].

şrof n. v. **şurub**.

şrot, şroturi n. **1.** primul produs care se obţine în cursul măcinării grîului; **2.** material alcătuit din resturile de seminţe oleaginoase rămase după extragerea uleiului, folosit ca îngrăşămînt sau ca hrană pentru animale: *şrot de floarea-soarelui.* [Din germ. ***Schrot***].

şt interj. (de obicei cu „ş" prelungit) cuvînt folosit pentru a-i cere cuiva să tacă. [Onomat.].

ştab, ştaburi n. (înv.; şi **ştab major**) stat major: *rugasem pe doftorul ştabului să-mi deie vrun leac.* RUSSO; **ştabul oştirii** sau **ştab domnesc** (sau **împărătesc**), **ştab general**, comandament suprem al forţelor armate ale unei ţări, al unei armate expediţionare sau de ocupaţie; sediul acestui comandament; marele stat major: *ţarul rusesc ... are să iasă la paradă ocolit de 600 de cavaleri ... cari îi fac ştabul împărătesc.* CAR. // m. (pl. **ştabi**) **1.** (înv.; şi **ştab ofiţer**) ofiţer care intra în componenţa statului major; ofiţer superior; **2.** (înv.; şi **ştab doctor**), medic militar superior; **3.** (fam.; adesea iron.) persoană care face parte din conducerea unei instituţii, a unei organizaţii etc.; (şi: (înv.) **stab**). [Din germ. ***Stab***, rus. ***štab***].

ştablón, ştabloane n. (reg.) **1.** prelungire a podului unei case pe capetele ieşite în afară ale grinzilor; **2.** grinda principală pe care se sprijină acoperişul unei case. [Et. nec.; cf. germ. ***Stabbau***].

ştachétă, ştachete f. **1.** (reg.) gard de uluci sau de leaţuri; **2.** (p. restr.; reg.) ulucă; leaţ; **3.** bară subţire (de lemn) aşezată orizontal pe două suporturi, la o anumită distanţă de sol, peste care trebuie să sară atleţii fără să o atingă; (fam.) **a ridica ştacheta**, a avea scopuri mai înalte, a-şi mări pretenţiile; (şi: (reg.) **ştachete**, **stachetă**, **stachet**). [Din germ. ***Staket***(***e***)].

ştachéte m. v. **ştachetă**.

ştafetár, ştafetari m. **1.** (rar) curier special care ducea scrisori sau mesaje urgente: *ce alergătură, ... ce viaţă de iscoade şi de ştafetari!* GAL.; **2.** (fam.) epitet ironic pentru o persoană indiscretă, limbută, bîrfitoare; (şi: (rar) **stafetar**). [*Ştafetă* + *-ar*].

ştafétă, ştafete f. **1.** curier special care ducea scrisori sau mesaje urgente: *îndată porniră ştafetele pe la boierii din ţară.* NEGR.; *au dezarmat nenumărate ştafete turceşti.* PETR.; **2.** (fam.) epitet ironic pentru o persoană indiscretă, limbută, bîrfitoare; **3.** mesaj urgent (dus de un curier special); (p. ext.) ştire, veste: *ofiţerul dăduse ştafetă la guvernul provizoriu.* CAR.; **4.** (fam.; iron.) bîrfă, clevetire; **5.** probă sportivă de alergări, schi, înot etc. care constă în parcurgerea unei distanţe regulamentare, fracţionată în patru părţi egale, de o echipă compusă din patru persoane, care străbat succesiv distanţa repartizată, cu obligaţia de a transmite coechipierului următor un obiect convenţional, care trebuie dus la punctul final; manifestare sportivă la care participă mai multe echipe, fiecare dintre ele avînd de parcurs cîte o etapă, pentru a-şi transmite succesiv un obiect simbolic, care trebuie depus la punctul final; **6.** sportiv care participă la o astfel de competiţie; **7.** obiect convenţional sau simbolic pe care sportivii şi-l transmit succesiv într-o astfel de competiţie; (şi: (rar) **stafetă**, (înv., rar) **eştafet**). [Din germ. ***Stafette***, it. ***staffetta***, fr. ***estafette***].

ştafírung n. (reg.) trusou: *nu vorbea decît despre ştafirung şi despre rochia de mireasă.* GHEŢIE. [Din germ. ***Staffierung***].

ştáflă, ştafle f. (reg.) stinghie groasă de lemn, cu patru muchii; scîndură groasă. [Din germ. ***Staffel***].

ştáier[1]**, ştaiere** n. numele unui dans (originar din Stiria), la modă în secolul trecut; melodia acestui dans: *să înveţe şi ştaierul nemţesc.* CAR.; (şi: **ştair**). [Din germ. ***Steier***(***walzer***)].

ştáier[2]**, ştaiere** n. (înv. şi reg.) impozit. [Din germ. ***Steuer***].

ştaierúnc n. v. **ştairung**.

ştaif, ştaifuri n. **1.** bucată de piele, de carton etc., cu care se întăreşte partea de la spate a încălţămintei pentru a-i menţine forma; **2.** pînză specială care se pune în interiorul gulerelor pentru a le păstra forma; (fam.) **a se pune la ştaif**, a se găti, a se dichisi. [Din germ. ***Steif***(***leder***)].

ştáigăr, ştaigări m. (reg.) **1.** maistru minier; **2.** supraveghetor în mină; (şi: **steigher**). [Din germ. ***Steiger***].

ştair n. v. **ştaier**.

ştairúng n. (reg.) **1.** nume dat unor dispozitive sau unor piese ale joagărului; **2.** nume dat unor piese ale morii de apă; (şi: **ştaierunc**). [Din germ. ***Steuerung***].

ştalău, ştalauă n. (reg.) 1. grajd; şură[1]; **2.** coteţ (pentru păsări). [Din magh. ***istálló***].

ştalóg, ştăloage n. (reg.) grajd, staul; (şi: **ştălog**). [Din sb. ***štalog***].

ştamp, ştampuri n. (reg.) timbru, marcă. [Cf. ***ştempel***].

ştampilă, ştampilez vb. (tr.) **1.** a aplica, a pune o ştampilă; **2.** (rar; fig.) a stigmatiza; (şi: (rar) **stampila**). [Din fr. ***estampiller***; cf. it. ***stampigliare***].

ştampiláre, ştampilări f. acţiunea de a ştampila şi rezultatul ei; (şi: **stampilare**). [V. ***ştampila***].

ştampilát, ~ţi, ştampilată, ~e a. care are aplicată o stampilă; ştempluit; (şi: **stampilat**). [V. ***ştampila***].

ştampílă, ştampile f. **1.** inscripţie, emblemă sau semn convenţional aplicat (de o oficialitate) pe un document pentru a-i da valabilitate, pe o marfă, pe un obiect etc. pentru a indica sau a certifica proveniența sau apartenența acestora, faptul că figurează în evidenţa unei instituţii etc.: *urma ştampila şi o iscălitură neciteaţă.* CĂL.; **2.** instrument format dintr-o placă de cauciuc sau de metal gravată, fixată pe un mîner, cu care se ştampilează acte, mărfuri, obiecte etc.; (şi: (rar) **stampilă**). [Din fr. ***estampille***; cf. it. ***stampiglia***].

ştángă, ştăngi f. **1.** (pop.) bară de metal; drug, rangă; **2.** (reg.) fusul valului de la moara de apă. [Din germ. ***Stange***].

ştanţá, ştanţez vb. (tr.) **1.** a tăia sau a fasona obiecte de metal sau de mase plastice, în curs de prelucrare, cu ajutorul unei ştanţe; **2.** a grava prin presiune un model, o inscripţie, o cifră etc. pe suprafaţa unei piese, a unui produs finit etc.; **3.** a supune o peliculă cinematografică operaţiei de imprimare mecanică a subtitlurilor; (şi: (rar) **ştănţui**, **stanţa**). [Din germ. ***Stanzen***].

ştanţáre, ştanţări f. acţiunea de a ştanţa şi rezultatul ei. [V. ***ştanţa***].

ştanţát, ~ţi, ştanţată, ~e a. **1.** tăiat sau fasonat cu ştanţa; **2.** prevăzut cu un model, cu o cifră etc. gravate cu ştanţa; (şi: (rar) **stanţat**). [V. ***ştanţa***].

ştanţatór, ~i, ştanţatoáre m., f. muncitor care execută operaţii de ştanţare. [*Ştanţa* + *-tor*].

ştánţă, ştanţe f. **1.** unealtă folosită pentru confecţionarea prin tăiere sau prin deformare plastică a unor piese din metal sau din mase plastice; **2.** unealtă folosită la gravarea prin presiune a unui model, a unei inscripţii, a unei cifre etc. pe suprafaţa unei piese sau a unui produs finit; (şi: (rar) **stanţă**). [Din germ. ***Stanze***].

ştap n. v. **şteap**.

ştálóg n. v. **ştalog**.

ştănţui vb. v. **ştanţa**.

şteah s. (reg.) **1.** praf; **2.** gunoi, impuritate. [Et. nec.; cf. ***şterc***[1]].

şteajér n. v. **steajăr**.

şteámă f. v. **şteamătă**.

şteámăt n. v. **şteamătă**.

şteámătă f. **1.** (reg.) arătare, vedenie, apariţie; **2.** (reg.) epitet pentru o fiinţă foarte slabă, epuizată (de boală); **3.** (reg.) **a nu rămîne** (sau **a nu se alege**, **a nu se afla etc.**) **şteamătă de ...**, a nu rămîne, a nu se mai afla nici o urmă, nici un semn despre existenţa cuiva sau a ceva; a nu (mai) rămîne nimic: *au dat bici armăsarului ... şi precum pica nuca, pica bucăţica, pînă nu s-a ales nici şteamătă din bietul ţigan.* POP; *venim ... fără să fi aflat şteamătă măcar despre acea minune.* POP.; **a nu fi şteamă de om**, a nu fi ţipenie; **4.** (reg.) **a-şi face şteamătă**, a se preface că are treabă, a-şi face de lucru: *plecă, făcîndu-şi şteamătă prin grădină.* POP. // n. **1.** (înv.) pretext; **2.** (reg.) sunet; zgomot; (spec.) zgomot (uşor) făcut de vînători pentru a deruta vînatul; **a face şteamăt**, a da de veste: *a făcut şteamăt că este un om care cere întrare.* POP.; (şi: **şteamăt**, **şteamă**, **steamăt**). [Et. nec.; cf. ***ştimă***[2]].

ştéamp[1]**, ştempi** şi **ştéampi** m. (reg.) **1.** par, stîlp; ţăruş; **2.** (spec.) drug folosit la sfărîmarea minereului aurifer; (şi: **ştiump**). [Din germ. ***Stampf***, ***Stump***].

ştéamp[2]**, ştéampuri** n. **1.** instalaţie mecanică (rudimentară) folosită la sfărîmarea minereului aurifer; **2.** (tehn.) maşină de presat tablă; **3.** (reg.) presă pentru fabricat monede; (şi: **steamp**). [Din germ. ***Stampf***(***maschine***)].

ştéand, ştéanduri n. (reg.) **1.** putină mică de lemn, cu capac, în care se prepară sau se păstrează produse lactate; **2.** (p. ext.) brînză păstrată într-o astfel de putină; (şi: **steand**). [Din germ. dial. ***Stande***].

ştéap, ştépi m. **1.** (reg.) ghimpe, spin: *scoate-mi steapul ce mi-a intrat în labă.* ISP; **2.** cotor de plantă rămas pe cîmp după cosit sau după secerat; **3.** băţ; scurtătură. // n. (reg.; pl. **ştéapuri**) bucată mare dintr-un aliment; (şi: **ştap**, **steap**). [Din germ. ***Stab***, sb. ***štap***].

ştéarţ n. v. **şterţ**.

şteáză[1]**, ştéze** şi **ştézi** f. **1.** (reg.) piuă de bătut postav; (p. ext.) clădire în care se află instalată această piuă; **2.** (reg.) instalaţie rudimentară, formată dintr-o îngrădiţură circulară de lemn amenajată sub o cădere de apă, care serveşte la îngroşarea şi scămoşarea unor ţesături de lînă; **3.** (reg.) cădere de apă; **4.** (reg.) stavilă la moară; (şi: **stează**). [Et. nec.].

şteáză[2]**, ştéze** f. (reg.) **1.** stinghie; leaţ; **2.** fuscel (la scară). [Et. nec.].

ştecáiz, ştecaizuri n. bară rotundă de metal, cu un capăt în formă de daltă, folosită la sfredelirea manuală a cărbunelui sau a minereului. [Din germ. ***Stecheisen***].

ştécăl, ştecăle n. (reg.) toc (la încălţăminte). [Din germ. ***Stöckel***].

ştécăr, ştecăre n. piesă ataşată la capătul unui şnur electric, care face contactul cu reţeaua electrică (prin intermediul prizei de curent); **triplu ştecăr**, dispozitiv care permite racordarea simultană la aceeaşi priză de curent; (şi: **ştecher**). [Din germ. ***Stecker***].

ştécher n. v. **ştecăr**.

ştecuí, ştecuiesc vb. (reg.; tr.) a înfige araci în pămînt. [Din germ. ***stecken***].

ştefăní, ştefănesc vb. (reg.; tr.) a fura cu îndemînare; **a o ştefăni**, a pleca repede (şi pe neobservate). [Et. nec.].

ştelá, ştelez vb. (reg.; refl.) a pleca repede şi pe furiş. [Din germ. ***stehlen***].

ştélnic, ştelnici m. (reg.) cal cu o pată albă pe frunte. [Et. nec.].

ştelúng, ştelunguri n. (reg.) tranşee militară. [Din germ. ***Stellung***].

ştémă f. v. **ştimă**[1].

ştempár, ştempari m. (reg.) lucrător la un şteamp[2]. [*Şteamp*[2] + *-ar*].

ştempări, ştempăresc vb. (reg.; intr.) a practica meseria de ştempar: *de mai ştempărea un an, o vedeam şi cu vigan.* POP. [De la ***ştempar***].

ştempăriţă, ştempăriţe f. (reg.) soţie de ştempar: *ştempăriţa, cît de rea, vinde aur pe la vecini cu galbeni cît de puţini.* POP. [***Ştempar*** + *-iţă*].

ştémpel, ştempele n. **1.** (reg.) ştampilă[1] (aplicată pe un document, pe un obiect etc.); **2.** (înv. şi reg.) instrument (cu care se aplică o ştampilă[1]); **3.** (reg.) timbru, marcă; **4.** (tipogr.) vîrf de oţel gravat cu care turnătorul de litere bate matriţa în aramă; (şi: (înv.) **ştemplu**). [Din germ. ***Stempel***].

ştempelí vb. v. ştemplui.

ştémplu n. v. ştempel.

ştempluí, ştempluiesc vb. (înv. şi reg.; tr.) a ştampila un document, o marfă etc.: *cărţile ne ştempelea, că sîntem buni a pleca.* POP.; (şi: (reg.) **ştempeli**). [Din germ. ***stempeln***].

ştempluíre, ştempluiri f. (reg.) acţiunea de a ştemplui şi rezultatul ei; ştampilare. [V. ***ştemplui***].

ştempluít, ~ţi, ştempluită, ~e a. (înv. şi reg.) ştampilat: *am văzut porunca scrisă pe hîrtie ştempluită.* NEGR. [V. ***ştemplui***].

ştempuí, ştempuiesc vb. (reg.; tr.) a sfărîma minereul aurifer cu ajutorul şteampului[1]. [Din germ. ***stampfen***].

ştemuí, ştemuiesc vb. (tr.) a presa (prin ciocănire) porţiunile sudate sau nituite ale unor bucăţi de tablă, ale unor piese etc. pentru a obţine o îmbinare omogenă şi etanşă. [Din germ. ***stemmen***].

ştemuíre, ştemuiri f. acţiunea de a ştemui şi rezultatul ei. [V. ***ştemui***].

ştemuitór, ştemuitori m. muncitor care ştemuieşte. // n. (pl. **ştemuitoare**) unealtă de metal de forma unei dălţi folosită la ştemuire. [***Ştemui*** + *-tor*].

ştenáp, ştenapi m. (reg.) par, stîlp; (şi: **şteneap**). [Et. nec.; cf. ***ştеamp***[1]].

ştenéap m. v. ştenap.

ştepleág n. v. ştopleag.

ştepuí vb. v. ştipui.

ştercˈ, ştercuri n. (înv.) gunoi, impuritate: *ia întăi bîrna den ochiul tău şi atunce caută de ia ştercul den ochiul fratelui tău.* COR.; (şi: **sterc**). [Lat. ***stercus, -oris***].

ştercˈ, ştercuri n. (reg.) scrobeală. [Din germ. ***Stärke***].

ştercuí vb. v. ştircui.

ştergár, ştergare n. **1.** bucată dreptunghiulară de ţesătură din in, bumbac, borangic etc., adesea împodobită cu alesături, broderii sau franjuri, folosită la ştersul mîinilor, al feţei sau al corpului (după spălare) sau ca podoabă în casele ţărăneşti, ca obiect de dar simbolic etc.: *bordeiele lor împodobite ... cu ştergare cusute.* OD.; *icoane încadrate în ştergare.* PETR.; **2.** năframă, maramă: *femeile îşi înfăşură capul cu un ştergar, a căruia capete atîrnă.* NEGR. [***Ştерge*** + *-ar*].

ştergărél, ştergărele n. (pop.) diminutiv al lui ştergar. [***Ştergar*** + *-el*].

ştergătór, ~i, ştergătoáre m., f. (rar) persoană care se ocupă cu curăţatul hainelor: *croitor şi ştergător de pete într-o ulicioară tristă din Iaşi.* CAR. // f. (pl. şi **ştergători**) **1.** (înv. şi reg.) prosop: *din cincizeci de fuioare mi-a făcut o ştergătoare.* POP.; **2.** (reg.) năframă, maramă: *am băut şi nu-s dătoare, am băut o ştergătoare.* POP.; **3.** cîrpă de şters; **4.** bucată de ţesătură sau împletitură de papură, de sfoară etc., pusă la intrarea unei clădiri, a unei locuinţe etc., pe care se şterge încălţămintea; **5.** (reg.) fiecare dintre cele două scînduri mobile, prinse de stîlpii ce mărginesc deschizătura de la strungă prin care trec oile la muls. // n. (pl. **ştergătoare**) **1.** aparat format din una sau două palete cu muchie de cauciuc care, acţionate de un motor (sau manual), şterg parbrizul unui autovehicul; **2.** perie cilindrică cu care se curăţă ţeava tunului. [***Ştерge*** + *-(ă)tor*].

ştérge, şterg vb. **1.** (tr.) a freca (uşor) suprafaţa unui obiect, părţi ale corpului etc. pentru a face să dispară un lichid care le umezeşte sau o substanţă străină care le acoperă: *şterge-ţi ochii, nu mai plînge.* EM.; (fam.) **a şterge putina** sau **a o şterge (la fugă** sau **la picior, la sănătoasa, englezeşte)**, a pleca repede (şi pe neobservate): *nu cumva s-o şteargă înainte de sorocul plăţilor.* CAR.; *încalecă şi o şterse la sănătoasa.* DELAVR.; (rar) **a-şi şterge mîinile**, a-şi declina răspunderea; **cît te-ai şterge** (sau **cît să te ştergi, cît te ştergi) la (un) ochi**, într-o clipă, foarte repede: *cît te-ai şterge la ochi, furăm închişi.* HOGAŞ; (fam.; iron.) **a se şterge pe bot** (sau **pe gură**, (rar) **pe buze, pe guriţă, pe mîini, pe barbă**) sau (rar) **a se şterge la bot (de ...** sau (reg.) **despre ...)**, a-şi lua gîndul (de la ceva), a fi nevoit să renunţe (la ceva): *să te ştergi pe bot despre dînsul.* CR.; *şterge-te, mîndră, pe gură că popii-s la-nvăţătură!* POP; **2.** (tr.) a înlătura un lichid sau o substanţă străină care acoperă suprafaţa unui corp, frecînd (uşor): *se opri şi-şi şterse lacrimile.* SAD.; (reg.) **ştergeţi balele**, taci!, ţine-ţi gura!; **3.** (tr.) a face să nu se mai cunoască, să nu se mai vadă un cuvînt, un fragment dintr-un text scris sau tipărit etc., răzînd cu o gumă, tăind cu o linie etc.; (p. ext.) a suprima, a elimina: *mai cetiţi-l dv. şi ştergeţi ce veţi crede.* EM.; **a şterge (ceva) cu buretele**, a da uitării (o greşeală a cuiva), a nu mai ţine seama de ceea ce s-a întîmplat: *să uităm; să ştergem totul cu buretele.* ST.; **a şterge (ceva** sau **pe cineva) de pe răboj**, **a)** a da uitării (pe cineva sau ceva); **b)** a scăpa de o datorie; **4.** (tr.) a radia, a scoate din evidenţă: *în alegerea invitaţilor nu uita să adaoge ori să şteargă un nume.* C.PETR.; (refl. pas.) *şteargă-să den cartea celor vii şi cu cei direpţi să nu să scrie.* BIBLIA; **5.** (tr.) a anula, a abroga, a aboli un fapt stabilit printr-o reglementare juridică sau socială: *vizirul ... şterse drepturile ce principatele ... îşi păstraseră.* BĂLC.; **6.** (fig.; bis.) **a şterge păcatele** (sau **fărădelegile cuiva**), a ierta, a trece cu vederea, a nu mai ţine seama de ...: *iaste milos şi şterge păcatele lor.* DOS.; **7.** (refl.) a-şi pierde (cu totul) strălucirea, relieful, culoarea (sub acţiunea unor cauze exterioare): *aurul de pe spata legăturei de piele se ştersese pe alocurea.* EM.; **a i se şterge (cuiva) lăscaia** (sau (rar) **turaua**), a-şi pierde renumele, consideraţia, autoritatea etc.; **8.** (refl.) a-şi pierde treptat conturul, a deveni neclar (din cauza depărtării, a întunericului etc.); a se estompa; a înceta să se mai vadă: *casele fug, se şterg ... în urma noastră.* VLAH.; *chipurile ... începuseră să se şteargă în înnegurarea domoală.* PETR.; **9.** (fig. ; tr. şi refl.) a face să dispară fără urmă sau a dispărea fără urmă (din amintire, din minte); a face să nu mai existe sau a înceta să mai existe: *a lumei temelie ... se clăteşte, vechile-i instituţii se şterg, s-au ruginit.* ALEX.; *ce-ar putea să-i spuie ca să-i şteargă amărăciunea.* REBR.; **a şterge (pe cineva) de pe faţa pămîntului**, a omorî, a ucide (pe cineva): *să nu cumva ... să faci una ca asta ... că te şterg de pe faţa pămîntului.* AL.; **a se şterge de la inima (cuiva)**, a pierde bunăvoinţa, prietenia, afecţiunea cuiva; **10.** (fig.; fam.; refl.) a trece foarte aproape de ceva sau de cineva, atingîndu-se uşor; **11.** (fig.; fam.; tr.) a atinge uşor, în treacăt; **a(-i) şterge (cuiva) o palmă**, a(-i) da, a(-i) trage (cuiva) o palmă: *(î)i şterge o palmă prin somn, cît ce poate.* CR.; **12.** (fig.; fam.; tr.) a lovi, a izbi: *l-a şters cu băţul la tîmplă.* SAD.; **13.** (fig.; fam.; refl.) a se strecura, a se furişa; a se face nevăzut: *ce să facă ... ca să se şteargă de dinăintea lor şi să-i lese sînguri.* POP.; **14.** (fig.; fam.; refl.) a sustrage (ceva) cu abilitate, a fura: *văzu că-i lipsesc inelele ... înţelese că vreun fur i le-a şters.* ISP.; **15.** (fig.; fam.; tr.) a-şi însuşi, a lua în stăpînire, a dobîndi (ceva) în dauna cuiva: *m-a călcat d. Guţă iar, şi iar mi-a şters carboava.* CAR. [Lat. ***extergere***].

ştérgere, ştergeri f. acţiunea de a şterge şi rezultatul ei. [V. ***şterge***].

ştérgură[1], ştergуri şi **ştergure** f. **1.** (reg.) ştergar; prosop; **2.** (reg.) năframă, maramă. [***Şterge*** + *-ură*].

ştérgură[2], ştergуri f. (reg.) gunoi, impuritate. [Sg. refăcut după ***ştercuri*** (pl. lui ***şterc***[1]), influenţat de ***şterge***].

şterpeleálă, ştерpeleli f. (fam.) şterpelire. [***Şterpeli*** + *-eală*].

ştерpelí, ştерpelesc vb. (fam.; tr.) **1.** (rar) a atinge uşor, în treacăt: *paharul şterpeli nasul dlui şef, învineţindu-l.* ZAME.; **2.** a sustrage cu abilitate; a fura: *şterpelind într-o clipire un struţ de flori.* REBR.; **3. a o şterpeli**, a pleca repede (şi pe furiş): *am şterpelit-o de acasă numai cu beşica cea de porc.* CR. [Et. nec.; cf. ***şterge, şparli***].

ştерpelíre, ştерpeliri f. (fam.) acţiunea de a şterpeli şi rezultatul ei; şterpeleală. [V. ***şterpeli***].

şters[1] n. acţiunea de a (se) şterge. [V. ***şterge***].

şters[2], ~şi, ştearsă, ~e a. **1.** care a fost uscat sau curăţat prin ştergere; **2.** care nu se mai cunoaşte, nu se mai vede (fiind ras cu o gumă, tăiat cu o linie etc.); (p. ext.) suprimat, eliminat; **3.** care şi-a pierdut (total) strălucirea, culoarea, relieful etc. (sub acţiunea unor cauze exterioare): *lespezi ... ale căror inscripţiuni sînt acum cu totul şterse.* OD.; **4.** palid, stins, spălăcit, fără strălucire: *case frumoase ... zugrăvite în culori şterse.* GHEŢIE; **5.** (fig.) lipsit de expresivitate; care nu se remarcă în nici un fel, care nu atrage atenţia prin nimic: *privea cu ochii săi şterşi.* GANE; *mărunţică şi ştearsă, fără personalitate.* GHEŢIE; **6.** cu sonoritate slabă; stins: *îngînă cîteva vorbe şterse.* REBR.; **7.** (fig.) estompat, neclar, vag: *imaginele-s şterse.* EM. // f. (reg.) **1.** (fam.) lovitură dată cuiva cu palma; **2. a da o ştearsă**, a-şi face drum, a se abate pe undeva sau pe la cineva: *am dat o ştearsă şi pe la rude.* POP; **3.** (artic.) numele unui dans popular; melodia acestui dans. [V. ***şterge***].

ştersătúră, ştersături f. acţiunea de a şterge şi rezultatul ei; (concr.) loc dintr-un text scris sau tipărit din care a fost şters un cuvînt, un fragment etc.; cuvînt, fragment etc. suprimat dintr-un text scris sau tipărit: *file ... mărunt şi clar scrise, fără cea mai mică ştersătură sau îndreptare.* CAR. [***Şters***[1] + *-ătură*].

ştersúră, ştersuri f. (înv.) ştersătură. [***Şters***[1] + *-ură*].

şterţ, şterţuri n. (reg.) **1.** opaiţ: *seara, după ce a aprins baba şterţul, se pun ei la poveşti.* POP.; **2.** fitil (de opaiţ); **3.** lampă de mină, portativă, asemănătoare cu un opaiţ, folosită în trecut; **4.** băţ de lemn (în formă de lopăţică) cu care se mestecă în laptele pus la fiert, în laptele în care s-a pus cheagul etc.; **5.** băţ cu un pămătuf la un capăt, folosit pentru a curăţa vatra cuptorului sau coşul casei; (şi: **ştearţ, sterţ**). [Et. nec.; cf. germ. ***Sterz*** „coadă, mîner, toartă"].

ştévie, ştevii f. **1.** (şi **ştevie de grădină**) plantă erbacee, cu tulpina dreaptă, înaltă, cu frunze ovale, mari, comestibile, a cărei rădăcină se întrebuinţează în medicină pentru proprietăţile sale astringente şi depurative (*Rumex patientia*); **2.** plantă erbacee cu tulpina ramificată, cu frunze numeroase, cu flori verzui dispuse în verticile (*Rumex alpinus*); **3.** plantă erbacee cu tulpina ramificată în partea superioară, cu frunze variate ca mărime, cu florile verzui şi care creşte prin locuri umede (*Rumex conglomeratus*); **4.** (şi **ştevie creaţă**) plantă erbacee cu tulpina înaltă, cu frunze dinţate, lungi şi înguste, folosite în alimentaţie şi în medicina populară (*Rumex crispus*); **5.** (şi **ştevie de munte**) plantă erbacee din familia umbeliferelor, cu tulpina dreaptă, cu frunze lucitoare, cu flori albe, roşietice sau verzui (*Astrantia major*); **6.** (p. ext.) fel de mîncare preparat din frunzele unora dintre aceste plante: *am mîncat ştevie.* ST.; (şi: (pop.) **stevie**). [Din sl. **štavi*, bulg. *štava*].

ştează, ştezez vb. (reg.; tr.) a prelucra la ştează[1] ţesături de lînă; a ştezui. [De la ***ştează***[1]].

ştezár, ştezari m. (reg.) **1.** persoană care supraveghează funcţionarea unei şteze[1]; **2.** meşteşugar care construieşte şteze[1]. [***Ştează***[1] + *-ar*].

ştezuí, ştézui şi **ştezuiesc** vb. (reg.; tr.) a ştеza. [***Ştează***[1] + *-ui*].

şti, ştiu vb. **1.** (tr.) a avea cunoştinţă (de ...), a fi informat (în legătură cu ...), a fi la curent (cu ...): *povestea asta o ştie o lume.* SAD.; **pe ştiute**, în

cunoştinţă de cauză; **pe neştiute, a)** fără a-şi da seama; în necunoştinţă de cauză: *de-acolo, pe neştiute, femeia îl duse ... către rîu.* SAD.; **b)** pe furiş; pe ascuns: *a privit ... pe neştiute la scară, a şi văzut pe Ileana.* SL.; **ştiu eu ce ştiu** (sau **ştii tu ce ştii etc.**) sau **lasă că ştiu eu (ce ştiu)**, se spune despre cineva care cunoaşte bine situaţia (avînd temeiuri pentru a adopta o anumită atitudine) şi nu poate fi indus în eroare: *vezi că ştia ea ce ştia.* ISP; *sînt pungaşi, las' că ştiu eu!* CĂL.; **ştii** (sau **ştiţi**) **ce** (sau **ceva, una**)**?**, se spune pentru a atrage atenţia interlocutorului asupra celor ce urmează să fie comunicate: *stăpîne, ştii ce? culcă-te şi te odihneşte.* CR.; **cine ştie,** (de obicei cu valoare exclamativă) se spune pentru a da o idee vagă despre ceva sau cineva, pentru a exprima nesiguranţa, imprecizia: *calului meu ... cine mai ştie unde i-or fi putrezind ciolanele!* CR.; **cine ştie ce** (sau **cît**), (în construcţii negative) se spune pentru a minimaliza valoarea, importanţa unui lucru: *bătrînul n-are cine ştie cît de trăit.* CĂL.; **(numai) Dumnezeu ştie sau ştie Dumnezeu (numai)**, se spune pentru a sprijini o afirmaţie sau o negaţie: *ce-i în inima mea, ştie Dumnezeu.* SAD.; **(numai) Dumnezeu (mai) ştie** sau **dracul (mai) ştie**, se spune pentru a exprima nedumerirea, nesiguranţa, imposibilitatea de a preciza sau de a explica ceva: *Dumnezeu ştie de te-oi mai videa.* AL.; **a şti una (şi bună)**, a avea o părere hotărîtă, de neclintit: *ştiu una şi bună: să-mi slujesc stăpînul cu dreptate.* CR.; **nu ştiu, n-am văzut**, formulă prin care cineva se eschivează să dea o mărturie; (refl. impers.) **precum** (sau **după cum**) **se ştie**, se spune cu referire la ceva considerat notoriu; **2.** (tr.) a avea indicii care permit să considere, să aprecieze pe cineva într-un anumit fel: *te ştiam inteligent.* CAR.; **3.** (refl.) a se simţi îndreptăţit, a avea temeiuri să se considere într-un anumit fel: *se ştia vinovat.* ISP; **4.** (tr.) a fi în măsură să dea relaţii, să emită opinii, aprecieri etc. referitoare la cineva; a cunoaşte pe cineva (din toate punctele de vedere): *ferice mă numeşte acel ce nu mă ştie.* BOL.; *tata e viclean, îl ştii bine.* CĂL.; **5.** (refl. (recipr.)) a se cunoaşte (cu ...), a avea legături de prietenie (cu ...): *să ştie cu dînşii.* NEC.; *de copii ne ştim.* COŞB.; **6.** (tr.) a lua cunoştinţă (de ...); a afla, a auzi: *voi să ştii asemenea cît te iubesc.* EM.; **a nu(-l) şti nici pămîntul**, a nu afla nimeni despre cineva sau ceva: *n-are să (ne) ştie nici pămîntul.* CR.; **7.** (tr.) a fi sigur (de ...); a fi convins (de ...): *ştie că de-acuma a lui rămîne-n veci.* EM.; **8.** (tr.) (mai ales în construcţii negative) a fi conştient (de ...); a fi lămurit, edificat (în ceea ce priveşte ...); a înţelege, a pricepe: *nici nu ştiu măcar ce-mi ceri.* EM.; **a fi nu ştiu cum**, a fi bizar, ciudat; **(mai) ştiu (şi) eu? ... sau eu ştiu? ...**, se spune pentru a exprima nesiguranţa, îndoiala: *mai ştiu eu cum să zic, ca să nu greşesc?* CR.; **a nu şti ce vrea**, a nu putea lua o hotărîre, a şovăi; **nu (prea) ştie multe**, se spune despre cineva care trece repede la fapte, fără să cîntărească urmările acţiunilor sale; **a nu (mai) şti unde îi este** (sau **stă**) **capul**, a fi copleşit (de treburi), a nu mai prididi: *conul lordanache nu mai ştia unde îi este capul.* VINEA; **ştii, colea**, se spune pentru a exprima o apreciere (foarte) favorabilă: *ştiu într-un loc vin bun, ştii, colea, phiu.* EM.; **9.** (tr.) (în construcţii cu înţeles negativ) a presupune; a bănui: *fără să ştie, a lăsat în sufletul tău ceva din ... viaţa lui.* VLAH.; **mai ştii minunea** (sau **păcatul**), se prea poate, nu este exclus: *de! ... mai ştii minunea!* CAR.; **10.** (tr.) a prevedea, a presimţi: *nu ştii cum vine vremea în pădure.* HOGAŞ; **11.** (tr.) a ţine minte; a-şi aduce aminte (de ...): *parcă ştie cînd şi cum s-a măritat?* SAD.; (refl. pas.) **a i se şti (cuiva** sau **la ceva) numai numele**, a fi rămas o amintire vagă (despre cineva sau ceva); **12.** (tr.) a fi iniţiat, a avea cunoştinţe sistematice într-un domeniu ştiinţific, artistic, într-un meşteşug etc.; a stăpîni o anumită ştiinţă, o anumită artă: *o învăţa tot ce trebuia să ştie un viteaz.* ISP.; **a şti carte, a)** a avea noţiuni elementare de scriere şi citire: *bătrîna mea nu ştia carte.* SAD.; **b)** (p. ext.) a avea cunoştinţe temeinice (într-un anumit domeniu), a fi foarte învăţat: *i-adevărat ... că d-ta ştii atît de multă carte?* PETR.; **a şti (ceva) pe de rost** (sau **de-a rostul, pe dinafară, ca apa, ca pe apă, ca pe Tatăl nostru**), a putea reproduce (ceva) întocmai, din memorie: *ştia pe dinafară strofe întregi.* CĂL.; **13.** (tr.) a fi în măsură să înţeleagă şi să vorbească o limbă: *oare ştie franţuzeşte?* EM.; **14.** (tr.) a avea instruirea, pregătirea necesară pentru a practica o meserie: *ştiu să cînte strașnic.* PETR.; **15.** (tr.) a fi capabil, a se pricepe să facă ceea ce trebuie, a avea îndemînare, abilitatea necesară într-o anumită împrejurare: *sameni a fi ştiind de unde să iei lucrul şi unde să-l pui.* CR.; **a nu (mai) şti ce să (mai) facă**, a nu (mai) găsi nici o soluţie pentru a ieşi dintr-o încurcătură: *nu mai ştiam nici eu ce să mai fac.* VLAH.; **a nu mai şti ce să facă de ...**, a fi copleşit de ...: *cînd a văzut pe Malca, nu mai ştia ce să facă de bucurie.* CR.; **16.** (tr.) a crede de cuviinţă, a considera oportun: *i-a zis ... să iasă din ogradă şi să meargă unde ştie.* CR.; **17.** (tr.) a fi apt pentru ceva, a fi în măsură, a fi în stare să facă ceva: *făr-a şti să spunem care ar fi mai nenorociţi.* EM.; **18.** (tr. şi intr.) a avea prilejul, posibilitatea de a lua cunoştinţă (de ceva); a avea parte (de ceva): *eu nu ştiam necazul.* HEL.; *zile bune n-am avut, de dulceaţă n-am ştiut.* POP.; **a şti de frică** (sau **de frica cuiva**), a se teme (de cineva): *cu toate că erau viteji, ştiau de frică.* POP; **a nu şti de glumă**, a nu înţelege glumele; a fi supărăcios: *te-ai supărat, nu ştii de glumă?* PR.; **a nu (mai) şti (nici) de casă, (nici) de masă**, a nu avea tihnă, linişte; **a nu vrea** (sau **a nu voi**) **să ştie (nimic) (de ...)**, a nu lua în consideraţie, a nu ţine seama (de ...): *nu vrea să ştie de regulamentele noastre poliţieneşti.* CAR.; **19.** (intr.; în construcţii negative) a ţine seama de cineva, a-i păsa de cineva: *ia-ţi nădejdea de la mine, că eu nu mai ştiu de tine.* POP; **a nu vrea** (sau **a nu voi**) **să ştie de ...**, a refuza să recunoască autoritatea cuiva: *nu vreau să ştiu de măriri şi de curte.* SAD.; **20.** (tr.) a recunoaşte pe cineva sau ceva (drept ..., ca ...): *altul fără de tine nu ştim, numele tău rugăm.* COR.; **21.** (pop.; tr. şi intr.) a se interesa de ..., a avea grijă de: *zburam ca o turturea, nu mă ştia nimenea.* POP. [Lat. ***scire***].

ştic[1] n. *v.* ştichi.

ştic[2] n. v. ştih.

ştichi n. (reg.) **1.** băţ; **a pune ştichiul (pe cineva)**, a bate pe cineva; **2.** (în forma **ştic**) mustuitor; (şi: **ştic**). [Et. nec.; cf. germ. ***Stickel*** „arac"].

ştift, ştifturi n. **1.** cui mic (de lemn), de obicei fără cap, folosit mai ales în cizmărie; **2.** (tehn.) tijă metalică, cilindrică sau conică, plină sau tubulară, care serveşte la îmbinarea a două piese metalice. [Din germ. ***Stift***].

ştiftuí, ştiftuiesc vb. (tr.) a fixa cu ştifturi. [***Ştift*** + *-ui*].

ştih, ştihuri n. (înv.) baionetă; (şi: **ştic**). [Din rus. ***štik***, germ. ***Stich***(*waffe*) „armă albă"].

ştiínţă, ştiinţe şi (înv.) **ştiinţi** f. **1.** (înv.) faptul de a avea cunoştinţă (de ceva), de a fi informat (în legătură cu ceva); cunoaştere; idee, cunoştinţă despre ceva: *dorim să avem ştiinţă despre sănătatea voastră.* CAR.; **pomul ştiinţei (binelui şi răului)**, pom din Eden, din ale cărui fructe, interzise de Dumnezeu, Adam şi Eva au mîncat, dobîndind cunoştinţa binelui şi a răului; pomul cunoştinţei; **cu** (sau **fără**) **ştiinţă**, (ne)ştiind, (ne)avînd cunoştinţă de ceva; cu (sau fără) voie: *n-am pus cu ştiinţă asemenea iscălitură.* SAD.; (curent) **cu bună ştiinţă**, în mod conştient; **cu** (sau **fără**) **ştiinţa (cuiva)**, cu (sau fără) asentimentul cuiva: *vărsarea de sînge s-a făcut ... fără ştiinţa mea.* PETR.; **2.** (înv.) ştire, veste: *n-a venit nici un semn, nici o ştiinţă?* SAD.; **3.** (înv.) conştiinţă: *nemică altă nu face ca frica ştiinţa păcatului.* COR.; **4.** faptul de a fi iniţiat, de a avea cunoştinţe sistematice, pregătire specială (într-un domeniu ştiinţific, artistic etc.): *eram ... fără ştiinţă de limba turcească.* AL.; **ştiinţă de carte**, cunoaştere a scrierii şi a citirii; (p. ext.) învăţătură, cultură; **5.** pricepere, iscusinţă: *cîntă la clavir fără ştiinţă desăvîrşită.* GAL.; **6.** pregătire intelectuală; instrucţie, învăţătură; erudiţie: *mă simţii cuprins de un dor nemărginit de ştiinţă.* AL.; **fără (de) ştiinţă**, incult, ignorant: *un plugar fără ştiinţă.* COŞB.; **7.** ansamblu sistematic de cunoştinţe despre realitatea obiectivă şi subiectivă; ansamblu de cunoştinţe într-un anumit domeniu al cunoaşterii: *lucrarea sa e întreprinsă după adevăratele baze ale ştiinţei filologice.* OD.; **om de ştiinţă**, persoană specializată într-un domeniu sau în mai multe domenii ale ştiinţei; învăţat, savant. [***Şti*** + *-inţă*; cf. lat. ***scientia***, it. ***scienza***, fr. ***science***].

ştiinţífic, ~ci, ştiinţifică, ~ce a. care aparţine ştiinţei, bazat pe principiile ştiinţei; care are ca obiect cercetările într-unul sau mai multe domenii ale ştiinţei: *se explică lămurit toate ipotezele ştiinţifice moderne.* CAR. [Din lat. ***scientificus***, fr. ***scientifique*** (după *ştiinţă*)].

ştiinţíficéşte adv. (rar) potrivit cerinţelor ştiinţei; din punct de vedere ştiinţific: *doctorul se grăbi să reconstituie crima ştiinţificeşte.* REBR. [***Ştiinţific*** + *-eşte*].

ştiinţifizá, ştiinţifizez vb. (tr.) a face să devină ştiinţific, să capete caracter ştiinţific. [***Ştiinţif***(*ic*) + *-iza*].

ştiinţifizáre, ştiinţifizări f. acţiunea de a ştiinţifiza şi rezultatul ei; ridicare a nivelului ştiinţific. [V. ***ştiinţifiza***].

ştiitór a. v. ştiutor.

ştil, ştiluri n. (reg.) condei. [Din germ. dial. ***Stiel***].

ştilburá, pers. 3 **ştílbură** vb. (reg.; refl.) a se tulbura: *a ştilbura apa.* [Cf. ***ştilbure***, ***tulbura***].

ştílbure, ştilburi a. (reg.) tulbure. [Cf. ***tulbure***].

ştim, ştimi m. **1.** (pop.; adesea cu sens colectiv) fire de lînă (scurte, încîlcite şi de proastă calitate) sau cîlţi care rămîn după dărăcit, în colţii daracului; **2.** resturi de lînă sau de cînepă ce ies din ţesături, cînd se dau la dîrstă; **3.** (fig.; glumeţ) păr (de pe capul omului); **4.** (bot.; reg.) ţăpoşică (*Nardus stricta*); (şi: **ştimă**). [Din sb. ***štim***].

ştímă[1]**, ştime** f. (reg.) **1.** personaj din mitologia populară, imaginat de obicei ca o femeie frumoasă (şi bună), care protejează apele, pădurile, comorile: *apoi s-arată stima comorii.* GANE; **a avea ştimă**, a fi stăpînit de un duh necurat; (p. ext.) a fi năzdrăvan; **2.** (p. ext.) fiinţă sau plantă căreia i se atribuie însuşiri supranaturale, care este considerată ca purtătoare de noroc: *era o iapă năzdrăvană care era ştimă cailor.* POP; **3.** epitet peiorativ pentru un om slab, urît, pocit; **4.** noroc, şansă: *n-are ştimă la oi*; **5.** belşug de lapte la vite; frupt, mană; (şi: **ştemă, stimă**). [Et. nec.; cf. gr. mod. ***shíma***].

ştímă[2]**, ştime** f. parte care revine pentru a fi executată fiecăruia dintre interpreţii unei bucăţi muzicale şi care se extrage, separat, din partitura generală. [Din germ. ***Stimme***].

ştímă[3] f. v. ştim.

ştimocí, ştimocesc vb. (reg.; tr.) **1.** a scărmăna lînă, cînepă etc.; **2.** (fig.) a părui (pe cineva). [De la ***ştim***].

ştioálfă, ştioalfe f. (depr.) **1.** (reg.) obiect de încălţăminte sau de îmbrăcăminte uzat; **2.** (reg.) epitet pentru o femeie slabă, urîtă sau bătrînă; **3.** (pop.) epitet pentru o femeie de moravuri uşoare: *îţi cere cineva socoteală că umbli ... după ştioalfe?* M.CAR.; (şi: (reg.) **ştioarfă, ştoalfă, ştiolf**). [Et. nec.; cf. ***ştiolf***[1]].

ştioálnă, ştioalne şi **ştiolni** f. (reg.) **1.** galerie de mină; **2.** mină (de aur); **3.** fîntînă nepietruită; **4.** bulboană: *zvîrleau pietrele ... în ştioalna unde mă căldam.* CR.; **5.** băltoacă (provenită din apa de ploaie); **6.** teren mlăştinos; (şi: **ştolnă**). [Din magh. ***stolna***, ucr. ***štolinja***; cf. germ. ***Stollen***].

ştioárfă f. v. ştioalfă.

ştiob, ştioburi n. (reg.) **1.** trunchi de copac scorburos sau scobit care, îngropat în pămînt, serveşte ca ghizd la o fîntînă puţin adîncă; **2.** vas de lemn de diferite forme şi dimensiuni în care se dă de mîncare la porci, în care se varsă lăturile etc. [Cf. ucr. ***štovd***, ***štub*** „trunchi de copac"].

ştiobîlc interj. (reg.) cuvînt care redă zgomotul produs de căderea unui corp (greu) în apă: *ştiobîlc! ... s-o dus!* AL. [Onomat.].

ştiobîlcá, ştiobîlc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) cufunda în apă. [De la ***ştiobîlc***].

ştiobîlcăí, ştiobîlcăiesc şi **ştiobîlcăi** vb. (reg.; tr., refl. şi intr.) a (se) cufunda cu zgomot în

apă; a (se) bălăci (într-o apă): *copiii ... s-au ştobîlcăit ... în scocul de la vîltoare.* POP.; (şi: **ştiobîlcîi, ştobîlcăi**). [***Ştiobîlc*** + *-ăi*].

ştiobîlcîí vb. v. **ştiobîlcăi.**

ştioi, ştioi m. (ornit.; reg.) **1.** ciuf de baltă (*Asio flammeus flammeus*); **2.** ciuf pitic (*Otus scops scops*). [Et. nec.].

ştioi, ştioluri n. (reg.) **1.** galerie (în mină); **2.** locul pe unde se intră în mină; **3.** horn, coş. [Din germ. ***Stolle***, magh. ***stoll***].

ştioldíc n. v. **ştiuldic.**

ştiolf[1] interj. (reg.) cuvînt care redă zgomotul produs de paşii cuiva care merge prin noroi. [Onomat.].

ştiolf[2] n. v. **ştioalfă.**

ştiolfăí, ştiólfăi şi **ştiolfăiesc** vb. (reg.; intr.) a păşi anevoie, plescăind, prin noroi sau prin apă. [***Ştiolf***[1] + *-ăi*].

ştipuí, ştipuiesc vb. (tr.) **1.** (reg.) a tigheli sau a tivi obiecte de încălţăminte; **2.** a trage la maşină obiecte de încălţăminte; (şi: **ştepui**). [Din germ. ***steppen***].

ştir[1] m. **1.** (şi **ştir bun**) plantă erbacee cu tulpina ramificată, cu florile verzi, dispuse în glomerule, cu frunzele acrişoare la gust şi comestibile (*Amaranthus angustifolius*): *mănînc borş cu ştir.* AL.; (depr.) **de departe trandafir, de aproape borş cu ştir**, se spune despre o femeie urîtă; **2.** (şi **ştir sălbatic**) plantă erbacee cu tulpina dreaptă, păroasă, cu florile verzi, reunite într-un spic, care serveşte ca hrană pentru porci (*Amaranthus retroflexus*); **3.** (şi **ştir roşu**) plantă ornamentală cu frunzele roşii peţiolate şi cu florile purpurii, dispuse în glomerule la baza frunzelor superioare sau în spice lungi (*Amaranthus paniculatus*); **4.** mîncare preparată din ştir. [Din bulg., sb. ***štir***].

ştir[2], **ştiruri** n. (reg.) lanţ. [Et. nec.].

ştir[3], **~i, ştiră, ~e** a. (înv. şi pop.) steril, sterp: *nu făcea cuconi, hiind stiră.* DOS.; (şi: (înv.) **stiră**). [Cf. gr. ***steíra***, alb. ***shtjerrë***].

ştirb, ~i, ştirbă, ~e a. **1.** care a rămas fără unul sau fără mai mulţi dinţi: *bătrînul era cam ştirb.* CĂL.; (subst.) *numai ştirba scoate limba.* POP; **2.** (compus) **ştirba-baba-cloanţa, a)** personaj din mitologia populară, închipuit de obicei ca o femeie bătrînă şi urîtă; **b)** epitet pentru o femeie bătrînă şi rea; **3.** cu părţi din tăiş rupte; cu tăişul tocit, neascuţit: *săbii ruginite şi ştirbe.* SAD.; **4.** cu marginea ruptă, stricată, ciobită: *ceaşcă de cafea ruginită şi ştirbă.* PETR. [Din sl. ***štrŭbŭ***, bulg. ***štŭrb***].

ştirbá vb. v. **ştirbi.**

ştirbát a. v. **ştirbit.**

ştirbătúră f. v. **ştirbitură.**

ştirbí, ştirbesc vb. 1. (intr. şi, rar, refl.) a deveni ştirb, a-şi pierde dinţii; **2.** (tr. şi refl.) a pierde sau a face (o unealtă tăioasă) să-şi piardă o părticică din tăiş: *sabia ţi s-a ştirbit, puşca ţi s-a ruginit.* POP.; **3.** (refl.) a pierde o parte din margine: *s-a ştirbit ceaşca de cafea;* **4.** (p. ext.; tr.) a face să devină incomplet, ciuntit: *costumul doamnei Chiajna, pe care deschiderea unei uşi, ... la locul unde se afla dînsa zugrăvită, l-a ştirbit.* OD.; **5.** (fig.; tr.) a aduce o diminuare însemnătăţii, valorii etc. cuiva sau a ceva; a încălca, a nesocoti un drept, a lege etc.: *n-am ştirbit din sfintele-ţi giudeaţe.* DOS.; *amintirea faptelor lui urîte ... îi ştirbea prestigiul.* ST.; (şi: (înv. şi pop.) **ştirba**). [De la ***ştirb***].

ştirbínă, ştirbine şi **ştirbini** f. (înv. şi reg.) **1.** loc gol rezultat prin căderea unuia sau a mai multor dinţi; **2.** (p. anal.) loc gol rezultat prin ruperea unei măsele la roata morii; **vine ea roata la ştirbină**, se spune unui om nerecunoscător, care va mai avea totuşi nevoie de cel ce l-a ajutat; **3.** loc unde marginea unui obiect este ruptă. [Din sl. ***štrŭbina***].

ştirbíre, ştirbiri f. acţiunea de a (se) ştirbi şi rezultatul ei. [V. ***ştirbi***].

ştirbít, ~ţi, ştirbită, ~e a. **1.** (rar) care a rămas fără unul sau fără mai mulţi dinţi; (subst.) *rîzînd înghesuit de strîmbările bieţilor ştirbiţi.* OD.; **2.** cu părţi din tăiş rupte; cu tăişul tocit, neascuţit: *cuţit ştirbat.* AL.; **3.** (fig.) diminuat ca însemnătate, ca valoare etc.; încălcat, nesocotit; (şi: (înv. şi pop.) **ştirbat**). [V. ***ştirbi***].

ştirbitúră, ştirbituri n. **1.** loc gol rezultat prin căderea unuia sau a mai multor dinţi; **2.** (p. anal.) loc gol rezultat prin ruperea unei măsele la roata morii; **o să-ţi vie roata la ştirbitură**, se zice unui om nerecunoscător, care va mai avea totuşi nevoie de cel ce l-a ajutat; **3.** epitet depreciativ pentru un om ştirb; **4.** loc unde marginea unui obiect este ruptă: *blidul ... vătămat de-o ştirbitură.* ARG.; **5.** diminuare a însemnătăţii, a valorii etc. cuiva sau a ceva; încălcare, nesocotire (a unui drept, a unei legi etc.); (şi: (înv. şi pop.) **ştirbătură**). [***Ştirbi*** + *-tură*].

ştírcă, ştirci f. (reg.) **1.** băţ (despicat la un capăt) sau lopăţică cu care se mestecă zerul pus la fiert; **2.** mustuitor; **3.** băţ ramificat la un capăt, folosit la mărunţirea zarzavatului în mîncare; **4.** prăjină înfăşurată la un capăt cu cîrpe, folosită la spălatul ţevilor de alambic. [Et. nec.; cf. ***şterţ***[1]].

ştircuí, ştírcui vb. (reg.; tr.) **1.** a zdrobi strugurii cu mustuitorul; **2.** a mărunţi zarzavatul cu ajutorul unui băţ ramificat la un capăt; (şi: **ştercui**). [***Ştircă*** + *-ui*].

ştíre, ştiri f. **1.** (înv. şi pop.) faptul de a şti; cunoaştere; cunoştinţă: *n-am ştire ... unde-i dus.* SAD.; **fără (de) ştire**, pe neaşteptate; fără să (se) ştie: *fără ştire ... au intrat.* SAD.; (curent) **cu ştirea (cuiva)** sau **fără (de) ştirea (cuiva)**, cu (sau fără) cunoştinţa (cuiva); cu (sau fără) învoirea, încuviinţarea (cuiva): *cu ştirea lor se-nsoară.* CAR.; *o ruptură definitivă, pe care fără ştirea lor o doreau.* GHEŢIE; **2.** (înv.) mărturie, dovadă: *[î]l deade şi mumîniei lui, spre mai multă ... ştire şi încredinţare.* COR.; **3.** veste, informaţie; noutate: *ştirea era oficială.* CAR.; **a şti (sau a afla) de ştirea cuiva** sau **a-i şti (cuiva) de ştire**, (mai ales în construcţii negative) a avea informaţii în legătură cu cineva; a avea în vedere, a avea în grijă pe cineva: *nimeni nu-i ştie de ştire.* EM.; **4.** (înv. şi pop.) **a avea (cuiva) de ştire**, a avea grijă de cineva, a păzi, a supraveghea pe cineva: *i-a avut Dumnezeu de ştire.* PANN; a **lăsa (pe cineva)** sau **a se duce (sau a pleca, a porni etc.) în ştirea lui Dumnezeu** (sau **Domnului, Celui de Sus**), a lăsa pe cineva sau a se duce (a pleca, a porni etc.) la voia întîmplării: *îi dase drumul pe gîrlă, lăsîndu-l în ştirea lui Dumnezeu.* ISP. [V. ***şti***].

ştirí, ştiresc vb. (reg.; refl. şi intr.) **1.** a se inflama, a se irita (din cauza răcelii, a unei mîncări picante): *cînd se scol dimineaţa sînt amorţiţi şi se ştiresc în gît.* POP.; **2.** a răguşi; **3.** a-şi drege glasul. [Cf. ***ştir***[1]].

ştírică, ştirici f. (ornit.; reg.) coţofană (*Pica pica*). [Et. nec.].

ştiricí, ştiricesc vb. (reg.; tr.) **1.** a iscodi; a se informa: *îşi vîrau capul măcar pentru un minut să ştiricească cîte ceva.* GHEŢIE; *mi-i ghici, făr-a ştirici, ce fiară-am vînat.* POP.; **2.** a comunica, a da de ştire. [***Ştire*** + *-ici*].

ştirigoáie f. v. **stirigoaie.**

ştíriţă, ştiriţe f. (bot.; reg.) ştir (*Amaranthus retroflexus*). [***Ştir***[1] + *-iţă*].

ştirós, ~şi, ştiroásă, ~e a. **1.** (pop.) care are gust acru, astringent, asemănător cu al ştirului[1]: *borş ştiros;* **2.** (reg.) aţos, fibros: *carne ştiroasă.* [***Ştir***[1] + *-os*].

ştiubéci n. (înv.) ceruză: *ştubetele, petiţa şi toate toabe dichisurile femeieşti* (a. 1890). ŞIO.; (şi: **ştubeci, ştubeţ**). [Din turc. ***üstübeç***].

ştiubéi, ştiubeie n. (reg.) **1.** stup primitiv, făcut dintr-un trunchi de copac scorburos sau scobit; (p. ext.) totalitatea albinelor din acest stup: *albinele s-adune pentru ştiubeie miere.* ST.; **2.** vas făcut dintr-un trunchi de copac scobit, în care se păstrează alimente, obiecte casnice etc.: *scoboară de acolo un ştiubei cu pene.* CR.; **3.** trunchi de copac scorburos sau scobit care, îngropat în pămînt, serveşte ca ghizd la o fîntînă puţin adîncă; **4.** (p. ext.) fîntînă cu izvorul la mică adîncime, care are ca ghizd un trunchi de copac scobit sau scorburos; **5.** (p. gener.) fîntînă puţin adîncă; izvor al unei ape curgătoare; (şi: (înv. şi reg.) **ştubei**). [***Ştiob*** + *-ei*].

ştiubeiáş, ştiubeiaşe n. (reg.) diminutiv al lui ştiubei. [***Ştiubei*** + *-aş*].

ştiubéu n. v. **ştubeu.**

ştiuc n. v. **ştuc**[1].

ştiúcă[1]**, ştiuci** f. 1. peşte răpitor de apă dulce, cu corpul alungit şi turtit lateral, cu botul în forma unui cioc de raţă şi cu gura mare, cu numeroşi dinţi (*Esox lucius*): *îi plăcea cu deosebire ciorba de ştiucă fiartă.* GHICA; (pop.) **cînd o cînta ştiuca în baltă**, niciodată: *te-oi duce la maică-ta ... cînd mi-o cînta ştiuca-n baltă.* POP; (compus) **ştiucă-de-mare**, peşte de 50-80 cm, cu capul asemănător cu al şarpelui, cu spinarea verzuie şi pîntecele alb şi cu botul de forma unui cioc lung (*Belone belone*); **2.** (fig.; glumeţ) pantof cu vîrful foarte ascuţit asemănător unui bot de ştiucă. [Din bulg., sb. ***štuka***].

ştiúcă[2]**, ştiuci** f. (pop.) avion german de bombardament, folosit în al doilea război mondial. [Din germ. ***Stuka***].

ştiuculíţă, ştiuculiţe f. diminutiv al lui ştiucă: *hai la peşte de vînzare: ştiuculiţa cinci parale.* POP. [***Ştiucă***[1] + *-uliţă*].

ştiulbicá[1]**, ştiulbic** vb. (reg.; intr.) a moţăi, a dormita. [Et. nec.].

ştiulbicá[2] vb. v. **ştiuldica.**

ştiulboánă, ştiulboane f. (reg.) bulboană. [Probabil contaminare între ***ştioalnă*** şi ***bulboană***].

ştiulbúc n. v. **ştiuldic.**

ştiuldíc interj. (reg.) cuvînt care redă zgomotul produs de un corp care cade în apă: *ştiuldic! în fundul fîntînii.* POP. // n. (reg.; pl. **ştiulducuri** şi **ştiuldice**) **1.** prăjină lungă, terminată la un capăt cu o măciucă, pe care o folosesc pescarii pentru a stîrni peştele; **2.** prăjină cu care se împinge luntrea; (şi: **ştiulbuc, ştioldic**). [Onomat.; cf. ***ştiobîlc***].

ştiuldicá, ştiuldic vb. (reg.) **1.** (refl.) a se cufunda în apă: *se ştiuldică în fundul fîntînii.* POP; **2.** (tr.) a stîrni peştii cu ştiuldicul; (şi: **ştiulbica**). [De la ***ştiuldic***].

ştiuléte, ştiuleţi m. 1. fructul matur al porumbului, cu sau fără pănuşile care îl învelesc; (p. restr.; reg.) partea lemnoasă a fructului de porumb; cocean: *ard bine şi cocenii şi ştiuleţii de porumb.* PETR.; **2.** (reg.) tulpină de porumb; (şi: (reg.) **ştiuleţ, ştulete, stulete**). [Et. nec.].

ştiuléţ m. v. **ştiulete.**

ştiuléu, ştiuleie n. (reg.) ştiulete; (şi: **ştuleu**). [Probabil contaminare între ***ştiulete*** şi ***tuleu***].

ştiump m. v. **şteamp**[1].

ştiup n. (reg.) **1.** praf; **2.** pospai (de făină). [Et. nec.; cf. germ. ***Staub***].

ştiút[1] n. (înv.) cunoaştere, cunoştinţă: *nu toţi au ştiută că unii ... a idolilor jărtvă mănîncă.* COR.; (şi: **ştiută**). [V. ***şti***].

ştiút[2]**, ~ţi, ştiută, ~e** a. **1.** care este (bine) cunoscut; (p. ext.) vestit, renumit: *nu-l mişcă ştiutele crînguri cu ciutele.* BL.; **2.** convenit, stabilit: *porneşte ... la locul ştiut.* CR.; **3.** (înv. şi reg.) ştiutor, instruit: *eşti citit adînc în legi ... şi mai ştiut ca toţi.* CAR. [V. ***şti***].

ştiútă f. v. **ştiut**[1].

ştiutór, ~i, ştiutoáre a. care ştie, care cunoaşte, care este informat; care posedă cunoştinţe sistematice, care are o pregătire specială, metodică (într-un domeniu ştiinţific, artistic etc.): *de taina-mi este singur ştiitor.* HEL.; (subst.) *îi ajunsese faima ... departe la ştiutorii scripcii şi meşterii de carte.* ARG.; **ştiutor de carte**, persoană care ştie să scrie şi să citească: *scriitori, dintr-o primă generaţie de ştiutori de carte.* SAD.; (şi: (înv.) **ştiitor**). [***Şti*** + *-(u)tor*].

ştiutúră, ştiuturi f. (înv.) cunoaştere; înţelegere, pricepere: *n-am avut ştiutură.* COR.; **pomul ştiuturii (binelui şi răului)**, pomul ştiinţei (binelui şi răului). [***Şti*** + *-(u)tură*].

ştoálfă f. v. **ştioalfă.**

ştobîlcăí vb. v. ştiobîlcăi.

ştócfiş, stocfişi m. (înv.) **1.** (iht.) moruă (*Gadus morrhua*); **2.** batog; (şi: (înv.; rar) **stocfiş**). [Din germ. *Stockfisch*].

ştófă f. v. stofă.

ştofleác m. v. ştopleag.

ştoflocí, ştoflocesc vb. (reg.; tr.) a uza, a terfeli hainele. [Cf. *ştoflogi*].

ştoflógi m. pl. (reg.) ghete vechi, deformate, rupte; papuci de casă (făcuţi din ghete sau din cizme uzate); (şi: **toflogi**). [Cf. *ştiolf*[2]].

ştol, ştoluri n. (reg.) fiecare dintre colţii de fier care se fixează iarna la potcoavele cailor pentru ca să nu alunece. [Din germ. *Stollen*].

ştólnă f. v. ştioalnă.

ştoluí, ştoluiesc vb. (tr.) a supune o piele operaţiei de ştoluire. [Cf. germ. *Stollen*].

ştoluíre, ştoluiri f. operaţie aplicată pieilor fine, care constă în efectuarea mai multor întinderi în diferite direcţii şi care dă pieilor moliciune şi suplеţe. [V. *ştolui*].

ştonţ, ştonţuri n. (reg.) grămadă mare (de lemne). [Et. nec.].

ştopleág, ştoplege n. (reg.) cotor de plantă rămas pe cîmp după cosit sau după secerat; (şi: ştofleac, ştepleag). [Cf. *ştеap*, germ. *Stoppel*].

ştopolí, ştopolesc vb. (reg.; tr.) a cîrpi obiecte de îmbrăcăminte: *tare frumos ştopoleşti ...; numai că Victor nu ţi-ar purta ciorapi cîrpiţi.* GHEŢIE. [Din magh. *stoppol*; cf. germ. *stoppeln*].

ştraf[1], ştrafuri n. 1. (înv. şi pop.) amendă: *o cucoană ... plătise ştraf la Viena.* GHICA; **a pune la ştraf pe cineva**, a amenda pe cineva: *vine comisariul şi te pune la straf.* AL.; **2.** (înv. şi reg.) pedeapsă; (şi: (înv.) **straf**). [Din germ. *Strafe*, rus. *štraf*].

ştraf[2], ştrafuri n. (reg.) camion: *angajase două ştrafuri încăpătoare.* GHEŢIE. [Din germ. *Straf(wagen)*].

ştraif, ştraifuri n. **1.** (reg.) linie, dungă (de culoare); **2.** bandă de carton sau de material textil, folosită în legătorie. [Din germ. *Streif(e)*].

ştram, ~i, ştramă, ~e a. (reg.) **1.** voinic, viguros; frumos; **2.** isteţ, deştept. [Din germ. *stramm*].

ştrand, ştranduri n. teren (cu nisip) situat în apropierea unei ape sau prevăzut cu unul sau mai multe bazine, special amenajat pentru a putea fi folosit în timpul verii ca loc de plajă, de baie sau pentru sporturi nautice. [Din germ. *Strand*].

ştrangulá vb. v. strangula.

ştranguláre f. v. strangulare.

ştrangulát a. v. strangulat.

ştrapáţ, ştrapaţuri n. (reg.) muncă, osteneală; alergătură; **de ştrapat**, **a)** (despre oameni) de corvoadă; **b)** (despre haine sau despre încălţăminte) de dîrvală; (şi: *strapaţ*). [Din germ. *Strapaze*].

ştras n. v. stras.

ştrăfuí, ştrăfuiesc vb. (înv. şi reg.; tr.) a amenda. [*Ştraf*[1] + *-ui*; cf. germ. *strafen*].

ştreang, ştreanguri n. **1.** frînghie (din cînepă): *roatele uneori sînt legate cu streanguri.* ISP.; **2.** frînghie groasă, cu laţ, folosită pentru a spînzura un condamnat la moarte; (p. restr.) laţul acestei frînghii: *se suie în ştreang cîntînd.* GHICA; **a-şi pune** (sau **a pune cuiva**) **ştreangul de gît**, a (se) spînzura: *nu-i mai rămîne decît să-şi puie ştreangul de gît.* VLAH.; **a pune (cuiva) ştreangul de gît**, a pune (pe cineva) într-o situaţie penibilă, dificilă, fără ieşire; **3.** fiecare dintre cele două funii care leagă pieptarul hamului de orcic: *ba ştreangu-i putred ...!* AL.; (şi: streang). [Din germ. *Strang*].

ştrec, ştrecuri n. (reg.) **1.** linie ferată; **2.** loc de trecere peste linia ferată; **3.** galerie (în mină). [Din germ. *Strecke*].

ştrecuí, ştrecuiesc vb. (tr.) a curăţa pieile de resturile de carne. [Din germ. *strecken*].

ştrecuíre, ştrecuiri f. acţiunea de a ştrecui şi rezultatul ei. [V. *ştrecui*].

ştremeleág, ştremeleaguri şi **ştremelege** n. (reg.) **1.** tulpină fără ramuri sau fără frunze; **2.** partea lemnoasă a fructului de porumb, fără boabe. // m. (reg.; pl. **ştremelegi**) epitet ironic pentru un om înalt şi slab. [Et. nec.; cf. *ştepleag*].

ştrengár, ştrengari m. **1.** (reg.) frînghier; **2.** (înv.; depr.) om fără căpătîi; vagabond, golan, puşlama, derbedeu: *îi plăcea nespus să cutreiere ... aceste baluri şi cluburi, ca o ispravă de ştrengari boemi.* PETR.; **3.** tînăr sau copil neastîmpărat, zburdalnic, poznaş; (adj.) *să nu te mai văd pe-aici, copil ştrengar.* COŞB.; **4.** bărbat uşuratic, afemeiat; crai: *tăcere, strigă un ştrengar ... cănit şi sclivisit.* CAR.; (adj.) *bărbatul pe care-l iubea ... era cam ştrengar.* REBR. [*Ştreang* + *-ar*].

ştrengărésc, ~şti, ştrengăreáscă, ~eşti a. care este caracteristic ştrengarilor; de ştrengar: *aveau un aer ştrengăresc.* VLAH. [*Ştrengar* + *-esc*].

ştrengăréşte adv. ca ştrengarii, în felul ştrengarilor: *avea o năframă albă ... legată ştrengăreşte.* REBR. [*Ştrengar* + *-eşte*].

ştrengărí, ştrengăresc vb. (intr.) **1.** (înv.) a vagabonda, a hoinări: *să nu ştrengărească pe uliţă.* GHICA; **2.** a se ţine de zburdălnicii, de pozne, de ghiduşii. [De la *ştrengar*].

ştrengăríe[1], ştrengării f. **1.** (înv.) faptă de ştrengar; golănie; vagabondaj, hoinăreală: *se ţineau de ştrengării şi ajunseseră a fi spaima mahalalelor.* GHICA; **2.** zburdălnicie, poznă, ghiduşie; comportare, atitudine care denotă neastîmpăr, vioiciune; **3.** aventură de dragoste; crailîc: *Don Fabrizio trebuia să se lase de şterngării.* ZAMF. [*Ştrengar* + *-ie*].

ştrengăríe[2], ştrengării f. (înv.; reg.) atelier unde se făceau ştreanguri. [*Ştreang* + *-ărie*].

ştrengăríţă, ştrengăriţe f. **1.** fată sau femeie tînără, vioaie, zglobie, ghiduşă: *ştrengăriţă frumoasă şi nestatornică!* REBR.; **2.** (rar) femeie uşuratică. [*Ştrengar* + *-iţă*].

ştric[1], ştricuri n. (reg.) frînghie, funie. [Din germ. *Strick*].

ştric[2], ştricuri f. (reg.) dantelă. [Din germ. *Strick*(*arbeit*)].

ştricăní, ştricănesc vb. (reg.; tr.) **1.** a împleti, a croşeta, a tricota; **2.** a broda. [Din germ. *stricken*].

ştrimf, ştrimfi m. (reg.) ciorap: *uită-te la patru junci, nu la ştrimfi şi la papuci.* POP. [Din germ. *Strumpf*].

ştrofálí vb. v. ştrofălui.

ştrofăiuí, ştrofăluiesc vb. (reg.; tr.) a pedepsi; (şi: ştrofăli). [Din magh. *strófol*].

ştrol, ~i, ştroală, ~e a. (reg.) şchiop. // f. epitet depreciativ pentru o persoană care şchioapătă. [Et. nec.].

ştronţ, ştronţi m. **1.** (fam.) termen injurios pentru o persoană de origine străină, în special de origine germană; **2.** (reg.) copil neastîmpărat. [Et. nec.; cf. *şonţ*[1]].

ştronţá, ştronţez vb. (reg.; intr.) a vorbi în limba germană. [De la *ştronţ*].

ştrúdel, ştrudele n. plăcintă făcută din foi subţiri umplute cu brînză, nuci, mere etc. şi rulate în formă de sul: *ştia să aprecieze ... un ştrudel.* SAD.; (şi: **strudel**). [Din germ. *Strudel*].

ştrúlă, ştrule f. (reg.; depr.) femeie zvăpăiată, uşuratică. [Et. nec.].

ştubéci n. v. ştiubeci.

ştubéi n. v. ştiubei.

ştubéţ n. v. ştiubeci.

ştubéu, ştubeie n. (reg.) **1.** stup primitiv, făcut dintr-un trunchi de copac scorburos sau scobit; **2.** fîntînă cu izvorul la mică adîncime, al cărei ghizd este un trunchi de copac scorburos sau scobit; (şi: **ştiubeu**). [Cf. *ştiubei*].

ştuc[1], ştucuri n. **1.** (reg.) bucată, fragment; porţiune; parte dintr-un întreg considerată ca o unitate: *a luat un ştiuc de pămînt.* POP.; **2.** (înv.) exemplar; (şi: (înv.) **ştuh**, (reg.) **ştiuc**). [Din germ. *Stück*].

ştuc[2] n. v. stuc.

ştucát a. v. stucat.

ştucatór m. v. stucator.

ştucatúră f. v. stucatură.

ştudént m., f. v. student.

ştudiént m. v. student.

ştudiruí, ştudiruiesc vb. (înv. şi reg.; tr.) a învăţa, a studia. [Din germ. *studieren*].

ştúfă, ştufe f. (reg.) (bucată de) rocă auriferă. [Din germ. *Stufe*].

ştuh n. v. ştuc[1].

ştuléte m. v. ştiulete.

ştuléu n. v. ştiuleu.

şturlubátic a. v. sturlubatic.

şturm, şturmuri n. (mil.; înv. şi reg.) asalt, atac. [Din germ. *Sturm*].

şturţ, şturţuri n. (min.; reg.) loc unde se depozitează deşeurile sau minereul care urmează să fie prelucrat; (p. ext.) materialul depozitat în acest loc. [Din germ. *Sturz* (*platz*)].

ştuţ, ştuţuri n. **1.** (reg.) carabină; **2.** (tehn.) bucată scurtă de ţeavă, care face legătura între un recipient şi o conductă. [Din germ. *Stutzen*].

ştuţuí, ştuţuiesc vb. (tr.) a îndepărta partea de deşeu a pieii cu ajutorul foarfecelor sau al cuţitelor. [Din germ. *stutzen*].

şu interj. (de obicei repetat) **1.** (rar) cuvînt care redă strigătul caracteristic al bufniţelor; **2.** cuvînt care redă zgomotul produs de mişcarea frunzelor, de curgerea apei etc.; **3.** cuvînt care redă zgomotul făcut cînd se vorbeşte în şoaptă: *acolo, şu-şu-şu, ... am început a spune la năzbîtii, ca băieţii.* SAD.; **4.** cuvînt cu care se adoarme sau se linişteşte un copil mic. // n. numele unei hore (însoţită de chiuituri); melodia acestei hore. [Onomat.].

şuán, şuani m. nume dat insurgenţilor din Bretania şi Normandia în timpul Revoluţiei franceze. [Din fr. *chouan*].

şúbă, şube f. **1.** haină lungă şi largă (de postav gros), de obicei cu guler mare şi căptuşită cu blană, care este purtată mai ales de bărbaţi: *judecătorul ... s-a înfăşurat în şubă.* GAL.; **2.** (reg.) pănură, aba. [Din sb., ucr. *šuba*, magh. *suba*].

şubéică, şubeici f. (reg.) şubă scurtă pe care o poartă femeile: *mîndra cu şubeica e oablă ca secerea.* POP. [Din ucr. *šubejka*].

şúber, şubere n. **1.** (tehn.) dispozitiv cu care se reglează închiderea sau deschiderea unui orificiu de trecere pentru lichide sau gaze; **2.** (min.) dispozitiv în formă de pîlnie, prevăzut cu un organ de reglare, montat la capătul interior al unui rostogol, prin care alunecă materialul ce se încarcă în vagonete. [Din germ. *Schieber*].

şúberec, şuberece n. (reg.) specialitate dobrogeană de plăcintă, asemănătoare cu scovarda, făcută din aluat nedospit umplut cu brînză sau cu carne bine condimentată şi prăjită în grăsime. [Din turc. *şebörek*].

şúbler, şublere n. (tehn.) instrument de măsurat lungimi sau grosimi mici, compus dintr-o riglă gradată, cu două braţe, între care se prinde piesa care trebuie măsurată. [Din germ. *Schublehre*].

şubráv, ~i, şubravă, ~e a. (reg.) şubred, debil. [Cf. *şubred*].

şubrăví, şubrăvesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) şubrezi. [De la *şubrav*].

şúbred, ~zi, şubredă, ~e a. **1.** lipsit de vigoare, nerezistent la eforturi, predispus la îmbolnăvire; fragil, plăpînd: *sînt tot şubred şi crez c-oi pleca la băi.* BĂLC.; **2.** lipsit de rezistenţă, de soliditate, de trăinicie; care este gata să se prăbuşească: *în bîlciuri se ridică barace şubrede.* CAR.; **3.** (fig.) care nu rezistă unei analize mai serioase, unei critici mai severe:

argumente şubrede; **4.** (p. ext.) precar; nesigur: *e atît de şubredă pacea ...!* CAR. [Et. nec.].

şubrezénie, şubrezenii f. **1.** starea a ceea ce este şubred; slăbiciune, fragilitate, debilitate; **2.** lipsă de rezistenţă, de soliditate, de trăinicie (a unui obiect); **3.** (p. ext.) precaritate; nesiguranţă: *cazuri întîmplate chiar atunci ... dovedeau şubrezenia graniţei inamovibilităţii.* BR.-VOIN. [*Şubred* + *-enie*].

şubrezí, şubrezesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni şubred, a face să-şi piardă sau a-şi pierde forţa fizică, rezistenţa: *şubreziţi ... de vremea asta nimicitoare.* PETR.; **2.** (tr. şi refl.) a face să-şi piardă sau a-şi pierde soliditatea, trăinicia; a fi gata să se prăbuşească; **3.** (p. ext.; tr.) a face să devină precar, nesigur. [De la *şubred*].

şubrezíre, şubreziri f. faptul de a (se) şubrezi; pierdere a vigorii, a rezistenţei: *şubrezirea treptată a sănătăţii merse paralel cu înrăutăţirea situaţiei materiale.* GHEŢIE. [V. *şubrezi*].

şubrezít, ~ţi, şubrezită, ~e a. şubred, lipsit de rezistenţă, de soliditate: *se opri ... lîngă-un rîu secătuit cu podeţul şubrezit.* V.R. [V. *şubrezi*].

şubulíţă, şubuliţe f. diminutiv al lui şubă: *vine neica prin grădină, cu şubuliţa pe mînă.* POP. [*Şubă* + *-uliţă*].

şuc[1]**, şucuri** n. (înv. şi reg.) unitate de măsură egală cu a şasea parte dintr-un stînjen; (şi: **şuh**). [Din germ. *Schuh*].

şuc[2] n. v. **şoc**[2].

şucadá a. invar. (turcism; înv.) care este grozav, straşnic: *are nişte ochi ... şucada!* AL. [Din turc. *şukadar* „atît"].

şucár, ~i, şucară, ~e a. (arg.) **1.** frumos; bun; **2.** (în forma **şucăr**) elegant. // m. (arg.) **1.** gălăgie, scandal; supărare manifestată zgomotos; necaz; **2.** (în forma **şucăr**) hoţ; (şi: **şucăr**). [Din ţig. *šukar*].

şúcăr a. v. **şucar**.

şucăreálă, şucăreli f. (arg.) faptul de a se şucări. [*Şucări* + *-eală*].

şucări, şucăresc şi **şúcăr** vb. (arg.) **1.** (refl.) a se găti, a se ferchezui; **2.** (refl.) a se îngîmfa; a lua o atitudine de superioritate; **3.** (tr. şi refl.) a (se) supăra; **4.** (tr.) a şterpeli, a fura. [De la *şucar*].

şucheánă f. (reg.) **1.** vacă cu coarnele mici; **2.** epitet pentru o vită (nărăvaşă); **3.** (p. ext.) epitet pentru un om deşucheat. [De la *şut*[5]].

şucheát, ~ţi, şucheată, ~e a. (reg.) 1. deşucheat: *parcă eşti şuchet*; **2.** aspru; răutăcios; **3.** care este bine informat; (şi: **şuchet**). [Din magh. *süket*].

şuchét a. v. **şucheat**.

şuetár, şuetari m. (rar) **1.** persoană care conduce jocul, la unele jocuri de cărţi, şi care ţine în rezervă o sumă de bani pentru a plăti, în caz de pierdere, sumele riscate de ceilalţi jucători; **2.** persoană căreia îi place să converseze, care participă la şuete. [*Şuetă* + *-ar*].

şuétă, şuete f. **1.** (rar) sumă de bani pusă în joc, la unele jocuri de cărţi, de cel care conduce jocul; **2.** conversaţie uşoară, spirituală şi distractivă între prieteni: *ne-a tras Jean o şuetă de nu mai puteam scăpa.* C.PETR. [Et. nec.].

şufán n. v. **şifan**.

şufár m. v. **şafar**.

şufări, şufăresc vb. (reg.; tr.) a escroca, a înşela. [De la *şufar*].

şufládă, şuflăzi f. (reg.) sertar (la masă, la dulap etc.). [Din germ. *Schublade*].

şúflă, şufle f. (reg.) **1.** lopată; **2.** căuş (pentru făină). [Din germ. *Schaufel*].

şugár, ~i, şugară, ~e a. (reg.) 1. zvelt, suplu, subţire; **2.** care are părul de culoare deschisă (aproape alb). // s. (reg.) şfichi (la bici). [Din magh. *sugár*].

şúgă f. (reg.) **1.** boală a oilor nedefinită mai îndeaproape; **a se ţine şugă (de cineva)**, a se ţine scai (de cineva); **2.** belea, necaz. [Din bulg., sb. *šuga* „rîie"].

şugărél, ~i, şugăreá, ~ele a. (reg.) diminutiv al lui şugar; subţirel: *tînăr, frumoşel, la statură şugărel.* POP. // m. (reg.) **1.** plantă din familia labiatelor, cu tulpina ramificată şi întinsă pe pămînt, cu flori albe-gălbui dispuse în verticile la vîrful tulpinii şi al ramurilor (*Teucrium montanum*); **2.** plantă din familia labiatelor cu frunzele şi tulpina păroase, cu florile albe-gălbui sau albe-purpurii (*Teucrium polium*). [*Şugar* + *-el*].

şugubáţ, ~eţi, şugubeáţă, ~eţe a. **1.** (înv.) ucigaş, criminal: *au gonit din besearică pre-mpăratul Numerian că era şigubăţ.* DOS.; **2.** (reg.) periculos, primejdios; viclean, perfid: *să n-ai de-a face cu dînşii, căci sînt foarte şugubeţi.* CR.; **3.** care exprimă, denotă vicleniе, răutate: *se temea ... de şugubaţa defăimare a oamenilor.* CR.; **4.** (fam.; reg.) glumeţ, hazliu, poznaş, spiritual: *m-o piscat iară, bre! ce om şugubăţ!* AL.; **5.** care denotă umor; care provoacă hazul; cu haz, cu spirit: *cînta acum ... nişte drăcii şugubeţe, de care toţi făceau haz.* PETR.; (şi: (înv.) **şigubáţ**, (reg.) **şugubeţ**). [Din sl. *dušegubĭcĭ*].

şugubéţ a. v. **şugubáţ**.

şugubinár, şugubinari m. persoană care cerceta şi judeca faptele de omucidere, tîlhărie şi adulter şi încasa de la vinovaţi amenzile stabilite pentru răscumpărare; (şi: (înv.) **deşugubinar**, **duşegubinar**). [*Şugubină* + *-ar*].

şugubínă, şugubine şi **şugubini** f. 1. (înv.) faptă gravă care contravenea legilor juridice sau preceptelor religioase şi morale, în special omuciderе sau adulter: *vor afla femei sau fete cu pricini de şugubini* (a. 1741). URIC.; **2.** amendă (în bani sau în vite) percepută în evul mediu, în Ţara Românească şi în Moldova, pentru răscumpărarea omuciderii, a tîlhăriei sau a adulterului; **3.** (reg.) necaz, belea, nenorocire: *e locul blestemat, ... şi pe rar creştin îl iartă şugubina.* GAL.; **a da de şugubină** sau **a da (pe cineva) de şugubină**, a i se întîmpla (sau a produce cuiva) o neplăcere, un necaz, o nenorocire; a (se) face de rîs, de ocară: *ce să am? ... iacă am dat de şugubină.* ISP.; **a fi de şugubină**, a fi de ocară: *tot să fii de şugubină şi să mori fără lumină.* POP.; **4.** (reg.) epitet pentru un om de nimic, care încomodează pe alţii; (şi: (înv.) **deşugubină**, **duşegubină**). [Din sl. *dešugubina*].

şuguí, şuguiesc şi **şúgui** vb. (reg.) 1. (fam.; intr.) a glumi: *şuguieşti, măi omule, ori ţi-i într-adins?* CR.; **nu-i de şuguit (cu ...)**, se spune despre cineva sau despre ceva care trebuie luat în serios: *nu-i de şuguit cu vrăjitorul acesta!* CR.; **2.** (tr.) a minţi, a amăgi: *printre turci să strecura şi cu vorba-i şuguia.* POP.; (şi: **şăgui**, **şegui**). [De la *şagă*].

şuguiálă, şuguieli f. (reg.) faptul de a şugui. [*Şugui* + *-eală*].

şuguíre, şuguiri f. (reg.) acţiunea de a şugui; (înv.) **a nu fi de şuguire cu ...**, se spune despre cineva sau despre ceva care trebuie luat în serios: *nu era de a şuguire cu el.* COSTIN. [V. *şugui*].

şuguitór, ~i, şuguitoáre a. şi m., f. (reg.) (persoană) care şuguieşte. [*Şugui* + *-tor*].

şuh n. v. **şuc**[1].

şuhán adv. v. **şohan**.

şuhăríe, şuhării f. (reg.) guturai; răceală; (şi: **suhărie**). [Cf. ucr. *šuhlja* „friguri"].

şui[1] s. (reg.) **a face şui şi pui**, **a)** a face să dispară (ceva); **b)** a ascunde o greşeală, o faptă incorectă, necinstită etc., făcînd să dispară orice urmă. [Et. nec.].

şui[2]**, şuie** a. (reg.) zvelt; subţire; îngust: *cerbul ... cu trupul şui şi elegant.* OD. // n. (reg.) semn făcut la urechea oilor, prin tăierea unei şuviţe subţiri, pentru a putea fi recunoscute. [Et. nec.].

şui[3]**, şuie** a. **1.** (fam.; reg.) smintit, ţicnit; prost, nătîng: *prost ca gardul de răchită, şui ca clanţa de uşă.* EM.; (subst.) *m-ai lăsat de rîsul unui şui ...*, *nenorocita de mine.* CR.; **2.** (fam.) strîmb; diform. [Din sl. *šuj* „stîng"].

şui[4]**, şuie** a. (reg.) **1.** astmatic; **2.** tuberculos; // n. (pl. **şuiuri**) (reg.) numele mai multor boli: **a)** astm; **b)** emfizem pulmonar; **c)** artrită; **d)** gută. [Din magh. *suly*, *süly*, *sujj*].

şuiá, şuiez vb. (reg.; refl.) a slăbi, a se sfriji. [Cf. *şui*[2]].

şuián n. v. **suian**.

şuiát, ~ţi, şuiată, ~e a. (reg.) care are la ureche un semn de recunoaştere, făcut prin tăierea unei şuviţe subţiri. // f. (reg.) semn făcut la urechea oilor sau a vitelor, prin tăierea unei şuviţe subţiri, pentru a putea fi recunoscute. [Cf. *şui*[2]].

şúier, şuiere n. **1.** sunet strident, ascuţit şi prelung, produs prin suflarea cu putere a aerului printre buzele întredeschise, printre dinţi sau printre degetele băgate în gură: *s-a pornit un hohot, aplauze, ... şuiere, răcnete.* CAR.; **2.** sunet strident, ascuţit şi prelung produs cu ajutorul unui instrument special: *s-aude un şuier, apoi semnalul de alarmă.* CAR.; **3.** sunet sau ţipăt (ascuţit) scos de unele animale, păsări sau insecte: *ştia să imiteze şuierul şerpilor.* AL.; **4.** zgomot caracteristic, ascuţit şi puternic, pe care îl face vîntul, furtuna, vijelia etc.: *al nopţei vînt cu şuier viscoleşte.* AL.; **5.** zgomot strident, scurt şi intens produs de anumite obiecte care se deplasează, se mişcă, se învîrtesc cu viteză: *nu-i şuierul săbiilor ce se ascut.* ARG. [De la *şuiera*].

şuieră, şúier vb. 1. (intr.) a emite un sunet strident, ascuţit şi prelung, suflînd cu putere aerul printre buzele întredeschise, printre dinţi, printre degetele băgate în gură sau cu ajutorul unui instrument special: *şuier-un lotru de băiet.* EM.; **a şuiera în biserică**, a comite fapte care şochează, care contravin unei ordini stabilite; **2.** (intr.) a emite un sunet strident, ascuţit şi prelung: *o locomotivă şuieră departe.* GHEŢIE; **3.** (tr.) a-şi exprima nemulţumirea, dezaprobarea prin fluierături stridente: *voi să-l văz ... şuierat de norod.* NEGR.; **4.** (tr.) a rosti, a spune, a comunica (ceva) cu vocea ascuţită, stridentă datorită indignării, furiei, emoţiei etc.: *şuierînd cuvintele într-o şoaptă ... bîlbîie.* VLAH.; **5.** (intr.) a emite o succesiune melodică de sunete suflînd printre buze, cu ajutorul unui fluier etc.; a intona o melodie fluierînd: *cete de ostaşi ... mergeau şuierînd din frunză.* OD.; **6.** (intr.) a scoate un sunet sau un ţipăt (ascuţit) specific: *şuieră şerpii, cu limbi tremurate.* COŞB.; **7.** (intr.) a produce un zgomot ascuţit şi puternic: *un vînt rece ... şuiera prentre crăpăturile uşii.* AL.; **8.** (intr.) a produce un zgomot strident, scurt şi intens: *cad săgeţile în valuri care şuieră, se toarnă.* EM.; (şi: (reg.) **şuira**). [Lat. *sibilare*].

şuieráre, şuierări f. 1. acţiunea de a şuiera şi rezultatul ei; **2.** dezaprobare violentă manifestată prin fluierături. [V. *şuiera*].

şuierát[1]**, şuieraturi** n. 1. faptul de a şuiera: *bagă două degete în gură şi şuieră ..., un şuierat nemaiauzit.* PETR.; **2.** sunet strident, ascuţit şi prelung, produs de locomotive, sirene etc.: *şuieratul locomotivei îi readuse la realitate.* GHEŢIE; **3.** emisiune de sunete melodice suflînd printre buze cu ajutorul unui fluier; intonare a unei melodii, fluierînd; **4.** scoatere a unui sunet sau a unui ţipăt (ascuţit) specific: *şuieratul şerpilor*; **5.** producere a unui zgomot strident, scurt şi intens: *şuieratul a mii şi mii de săgeţi.* NEGR. [V. *şuiera*].

şuierát[2]**, ~ţi, şuierată, ~e** a. care are un timbru strident şi ascuţit; (adv.) *ce este ...? şopti el şuierat.* SAD. [V. *şuiera*].

şuierătór, ~i, şuierătoáre a. 1. care are un timbru strident şi ascuţit: *mergem! zice el c-o voce şuierătoare.* AG.; **2.** care scoate un sunet sau un ţipăt (ascuţit) specific: *ascultînd ... concertul acestor paseri şuierătoare.* NEGR.; **3.** care produce un zgomot ascuţit şi puternic: *se împrăştiară pe aripile vîntului şuierător.* REBR. [*Şuiera* + *-ător*].

şuierătúră, şuierături f. 1. sunet strident, ascuţit şi prelung, produs prin suflarea cu putere a aerului printre buzele întredeschise, printre dinţi sau printre degetele băgate în gură: *puind două degite în gură, dură o şuierătură de cele haiduceşti.* AL.; **2.** dezaprobare, nemulţumire exprimată prin fluierături stridente; **3.** zgomot caracteristic, ascuţit şi puternic, pe care îl face vîntul, vijelia etc.: *o viforoasă şuierătură a vîntului.* OD.; **4.** zgomot strident, scurt şi intens produs de anumite obiecte care se deplasează, se învîrtesc cu viteză: *pocnetul ierbei de puşcă şi şuierătura alicelor.* OD. [*Şuiera* + *-ătură*].

şuieríţă, şulerìţe f. (reg.) fluier de metal sau de lemn. [*Şuier* + *-iţă*].

şúiet, şuiete n. zgomot slab, continuu şi monoton, produs de curgerea unei ape, de bătaia vîntului etc.: *şuietul jalnic al rîului alunecînd în vale.* DELAVR.; *urmează a suna şuietul pădurii şi zvonul apei de munte.* SAD. [Onomat.; cf. *şuşui*].

şuiétic, ~ci, şuietică, ~ce a. (reg.) smintit, ţicnit; prost, nătîng. [*Şui*[3] + *-atic*].

şuietúră[1], şuieturi f. (reg.) semn făcut la urechea oilor sau a vitelor, prin tăierea unei şuviţe subţiri, pentru a putea fi recunoscute; (şi: **şuitură**). [Cf. *şui*[2], *şuiat*].

şuietúră[2], şuieturi f. (rar) zgomot slab, continuu şi monoton produs de curgerea unei ape, de bătaia vîntului etc. [Cf. *şuiet*].

şuiéţ, ~i, şuiaţă, ~eţe a. (reg.) zvelt, subţire. [*Şui*[2] + *-eţ*].

şuiră vb. v. **şuiera**.

şuitúră f. v. **şuietură**[1].

şúiţ m. v. **şuiţă**.

şúiţă, şuiţe f. (zool.; reg.) **1.** căţelul-pămîntului (*Spalax microphthalmus*): *căţeii pămîntului, – de le zice şi şuiţe, – cari scot capul la amiezi din găuri, ca să latre la soare.* OD.; **2.** rozător de culoare cenuşie-gălbuie, cu corpul subţire şi cu coada scurtă (*Spermophilus citellus*); (şi: **şuiţ**). [Et. nec.].

şulár, şulare n. (reg.) cusătură provizorie cu împunsături rare; aţă cu care se face această cusătură. [Et. nec.].

şuldéu, şuldei m. (reg.) **1.** purcel (pînă la un an); **2.** iepure (pînă la un an); (şi: **şoldeu**). [Din magh. *süldö*].

şuleándră, şuiendre f. (reg.; depr.) **1.** zdreanţă, buleandră; **2.** epitet pentru o femeie de moravuri uşoare. [Cf. *şulfă, buleandră*].

şúler, şuieri m. **1.** (înv.) trişor (la jocul de cărţi); şarlatan: *ghidi, şuler viclean.* AL.; **2.** (reg.) vagabond, haimana. [Din rus., ucr. *šuler*].

şuleríe, şulerii f. (înv.) înşelătorie la jocul de cărţi; trişare: *umblau cu furat şi cu şulerie.* NEGR. [*Şuler* + *-ie*].

şúlfă, şulfe f. (reg.; depr.) **1.** haină veche, deformată sau de calitate inferioară; **2.** epitet pentru o femeie de moravuri uşoare. [Et. nec.].

şulhétic, ~ci, şulhetică, ~ce a. (reg.) neastîmpărat, nebunatic; zălud, ţicnit. [Et. nec.].

şumár, şumari m. (reg.) pădurar. [Din sb. *šumar*].

şumăríţă, şumăriţe f. (reg.) soţie de pădurar. [*Şumar* + *-iţă*].

şúmen, ~i, şumenă, ~e a. (reg.) beat, ameţit de băutură. [Din sl. *šumŭnŭ*].

şumení, şumenesc vb. (reg.; refl.) a se îmbăta, a se ameţi (cu băutură): *s-a şumenit şi s-a culcat.* POP. [De la *şumen*].

şumigái, şumigai m. (reg.) peşte mic; (şi: **jimigai**). [Et. nec.].

şumuiág n. v. **şomoiog**.

şumuióg n. v. **şomoiog**.

şuncăr, şuncari m. (rar) mezelar. [*Şuncă* + *-ar*].

şúncă, şunci f. pulpă de porc preparată special (la sare şi la fum) pentru a se putea conserva un timp mai îndelungat; (p. ext.) bucată tăiată din părţile mai grase ale unui porc sau, rar, ale altui animal: *o friptură ... de mistreţ ş-o şuncă de urs.* CAR.; (şi: (reg.) **şoncă, şoancă**). [Din germ. dial. *Schunke*, magh. *sonka*].

şuncărie, şuncării f. (rar) mezelărie. [*Şuncă* + *-ărie*].

şunt, şunturi n. **1.** dispozitiv de derivare a curentului electric dintr-un circuit; **2.** (fiziol.) derivare a circuitului sangvin pe alte căi circulatorii decît cele normale. [Din fr., engl. *shunt*].

şuntăre f. derivare a curentului electric dintr-un circuit. [Cf. fr. *shuntage*].

şupár, ~i, şupară, ~e a. (reg.) zburdalnic; greu de stăpînit; nărăvaş. [Cf. *şupi*].

şúpă[1], şupe şi **şupi** f. (reg.) şopron. [Din sb. *šupa*].

şúpă[2] f. (reg.) **1.** escortă (de soldaţi); **a lua (pe cineva) (ca) cu şupa**, a lua (pe cineva) repede şi prin constrîngere; **2.** putere, forţă. [Din germ. *Schub*].

şupí, şup şi **şupesc** vb. (reg.) **1.** (refl. şi intr.) a se repezi, a se năpusti; **2.** (tr.) a bate, a lovi (pe cineva). [Et. nec.; cf. germ. dial. *schuppen* „a înghionti, a îmbrînci"].

şupurí, şupuresc vb. (reg.; refl.) a se furişa, a se strecura: *mă şupuresc pe unde pot.* CR.; (şi: (înv. şi reg.) **şipuri**). [Et. nec.; cf. *şipi*].

şúră[1], şuri şi **şure** f. clădire anexă într-o gospodărie (rurală), de obicei cu mai multe încăperi, care serveşte la depozitarea nutreţului, a cerealelor, a uneltelor agricole etc. sau la adăpostirea vitelor şi a cailor; (p. restr.) şopron: *ce şuri şi ocoale pentru boi şi vaci ... făcute de mîna lui.* CR.; **a avea o gură cît o şură**, a vorbi mult şi zgomotos; a fi guraliv; (şi: (reg.) **şiră**). [Din germ. dial. *Schûr*, săs. *Schyren*].

şúră[2] f. v. **şiră**[1].

şurdéu, şurdeie n. (reg.) saltea de paie. [Din magh. *surdé*].

şúrgăn n. (reg.) telegramă; (şi: **şurghen**). [Din magh. *sürgöny*].

şurgăní, şurgănesc vb. (reg.; tr. şi intr.) a telegrafia. [De la *şurgăn*].

şúrghen n. v. **şurgăn**.

şurínă, şurini şi **şurine** f. (reg.) fîşie îngustă de pămînt (arabil). [Cf. *şurincă*, ucr. *širina* „lăţime"].

şuríţă, şuriţe f. diminutiv al lui şură. [*Şură* + *-iţă*].

şuríu n. (arg.) cuţit; pumnal. [Din ţig. *šuri, čuri*].

şúrlă[1] f. (reg.) nisip sau sfărîmătură de tencuială cu care se freacă unele obiecte (metalice) pentru a le curăţa. [De la *şurlui*].

şúrlă[2] f. v. **surlă**.

şurlău n. v. **şirlău**.

şurlicăr, şurlicari m. (ornit.; reg.) **1.** gaie (*Milvus milvus*); **2.** şorecar (*Buteo buteo*); **3.** uliul găinilor (*Accipiter gentilis*); (şi: **ciurlicar**). [Probabil contaminare între *şurliţă* şi *şoricar*].

şurligáie, şurligăi f. (reg.; ornit.) **1.** vindereu (*Falco vespertinus*); **2.** gaie (*Milvus milvus*); **3.** zăgan (*Gypaëtus barbatus aureus*). **4.** epitet pentru un copil gălăgios. [Probabil contaminare între *şurliţă*[1] şi *gaie*].

şúrliţă f. v. **sorliţă**.

şurlói n. v. **şiroi**[1].

şurluí, şurluiesc vb. (reg.; tr.) **1.** a curăţa vase, duşumele etc. frecînd cu nisip, cu o perie etc.; **2.** (fig.) a mustra (pe cineva); **3.** a zgîria (cu unghiile sau cu un obiect ascuţit); (şi: **şurui**). [Din magh. *súrol*].

şurói[1] n. v. **şiroi**[1].

şuroí[2] vb. v. **şiroi**[2].

şurţ n. v. **şorţ**[1].

şurúb, şuruburi n. **1.** tijă (de metal), de obicei cilindrică, filetată, care serveşte la asamblarea a două sau mai multe piese sau care transmite, transformă sau utilizează în diverse feluri mişcarea de rotaţie într-un mecanism: *dregeam şuruburile maşinelor.* GHICA; **a-i face (cuiva) un şurub** (sau **şuruburi**) **în** (sau **prin**) **cap**, a-i răsuci (cuiva) şuviţe de păr din cap trăgînd de ele; a răsuci unghia degetului mare sau încheieturile degetelor în părul (cuiva): *era nevoită biata mamă să ne facă musai cîte un şurub, două prin cap.* CR.; **a întoarce** (sau **a învîrti**) **şuruburi**, a recurge la şiretlicuri: *am deprins eu să întorc şuruburi cîrciogăreşti.* AL.; **a-i întoarce** (**cuiva**) **un şurub** (**sau şurubul, şuruburile**), a minţi, a înşela pe cineva: *pune-ţi în gînd ... că i-am întors un şurub ... ha, ha, ha!* AL.; **a o întoarce la şurub**, a-şi schimba purtarea, atitudinea faţă de cineva sau de ceva pentru a ieşi dintr-o încurcătură: *începe s-o întoarcă la şurub.* CR.; **a strînge şurubul** (sau **şuruburile**), a întrebuinţa mijloace de constrîngere faţă de cineva: *nu se pricep să strîngă şurubul.* ST.; **2.** (fig.) şiretlic, truc, stratagemă; **3.** (p. ext.; reg.) nume dat unor unelte, dispozitive etc. care au ca parte componentă un şurub sau (o piesă) care se manevrează prin răsucire: **a)** canea; **b)** vîrtej de ridicat piatra morii; **c)** vîrtej de strîns doagele; **d)** menghină; **4.** (p. anal.) nume dat unor unelte, părţi de unelte sau unor piese dintr-un mecanism, care se manevrează prin răsucire sau care execută o mişcare de rotaţie: **a)** (înv.) **şurupul lui Arhimede**, elice; **b)** (reg.) şurubelniţă; **c)** (reg.) cheie (la vioară, ţambal etc.); (şi: (reg.) **şurup, şirof, şorof, şrof**). [Din germ. dial. *Schrûbe*, ucr. *šrub*, magh. *sróf* (dial. *soróf*)].

şurubár, şurubari m. **1.** lucrător care supraveghează funcţionarea alambicului; **2.** (reg.) meseriaş care face canele; **3.** epitet pentru o persoană care recurge la şiretlicuri, la strategeme. // n. (reg.; pl. **şurubare**) **1.** şurubelniţă; **2.** canea; (şi: **şurupar**). [*Şurub* + *-ar*].

şurubárí, şurubăresc vb. **1.** (reg.; tr.) a înşuruba; **2.** (fam.; intr.) a manevra şuruburile (sau, p. ext., piesele) unui mecanism, dispozitiv etc., pentru a le pune la punct; **3.** (fig.; fam.; intr.) a recurge la şiretlicuri, la vicleşuguri. [De la *şurubar*].

şurubăríe[1], şurubării f. totalitatea şuruburilor (sau, p. ext., a pieselor) unui mecanism, dispozitiv etc.; (şi: **şurupărie**). [*Şurub* + *-ărie*].

şurubăríe[2], şurubării f. (fam.) şiretlic, vicleşug; (şi: **şurupărie**). [*Şurubar* + *-ie*].

şurubél, şurubele n. diminutiv al lui şurub; **a umbla cu şurubele**, a recurge la şiretlicuri, la vicleşuguri: *umblaţi cu şurubele, să ne trageţi butucul.* CR.; (şi: **şurupel**). [*Şurub* + *-el*].

şurubélniţă, şurubelniţe f. **1.** unealtă alcătuită dintr-o tijă de metal cu vîrful lăţit în formă de tăiş, prevăzută cu un mîner, care se foloseşte la înşurubarea sau deşurubarea şuruburilor; **2.** (p. restr.; reg.) lama şurubelniţei; **3.** filieră (de tăiat fileturi); **4.** (reg.) vîrtej de strîns doagele; (şi: **şurupelniţă**). [*Şurub* + *-elniţă*].

şurubí, şurubesc vb. (reg.; tr.) **1.** a înşuruba; **a o şurubi**, a recurge la şiretlicuri, la vicleşuguri; **2.** (fig.) a minţi, a înşela; (şi: **şurupi, şurupa**). [De la *şurub*].

şurubuí, şurubuiesc vb. (pop. şi fam.; tr.) **1.** a înşuruba; **a o şurubui**, a recurge la şiretlicuri, la vicleşuguri: *mi-ai aprins pofta de însurat, şi apoi acum tot tu o şurubuieşti ş-o întorci, cum îţi vine ţie la socoteală.* CR.; **2.** a regla, a pune la punct: *scotea fluieraşul ... îl şurubuia şi începea a cînta.* POP.; **3.** (fig.) a minţi, a înşela; (şi: **şurupui**). [*Şurub* + *-ui*].

şuruí vb. v. **şurlui**.

şurúp n. v. **şurub**.

şurupá vb. v. **şurubi**.

şurupár m. v. **şurubar**.

şurupăríe[1] f. v. **şurubărie**[1].

şurupăríe[2] f. v. **şurubărie**[2].

şurupél n. v. **şurubel**.

şurupélniţă f. v. **şurubelniţă**.

şurupí vb. v. **şurubi**.

şurupuí vb. v. **şurubui**.

şústă, şuste f. (reg.) aranjament, învoială între două sau mai multe persoane, prin care se urmăreşte (prin mijloace necinstite) atingerea unui scop. [Et. nec.].

şuşaneá[1], şuşanele f. puşcă lungă cu ţeava ghintuită, care era folosită mai ales de arnăuţi: *trei, patru şişanele, totdeauna încărcate pînă la gură.* GHICA; *de-ncărca o şuşanea şi-n Codrean o slobozea.* AL.; (şi: (înv.) **şişanea, şişhanea**). [Din turc. *şişane, şeşhane*].

şuşaneá[2], şuşanele f. (fam.) **1.** trupă de teatru improvizată în vederea susţinerii unui turneu; **2.** spectacol improvizat şi de slabă factură artistică, organizat în scopul obţinerii unor venituri personale; **3.** (p. ext.) aranjament între două sau mai multe

persoane în vederea obţinerii (frauduloase a) unor venituri personale. [Et. nec.].

şuşárcă f. (reg.) **1.** rogoz; **2.** (p. ext.) fîn cu rogoz. [Et. nec.].

şuşáuă f. v. şosea.

şuşă, şuşăle şi **şuşele** f. (reg.) fiecare dintre şipcile care se bat paralel, la mică distanţă una de alta, pe pereţii sau pe tavanele de lemn, ca să se prindă muruiala; (şi: **suşă**). [Et. nec.; cf. ucr. *suš* „vreasc"].

şuşălí, şuşălesc vb. (reg.; tr.) a şipcui (pereţi sau tavane de lemn). [De la *şuşă*].

şúşăniţă, şuşăniţe şi **şuşăniţi** f. (reg.) **1.** porţiune îngustă şi lungă de pămînt; **2.** bucată lungă şi îngustă dintr-un material, dintr-un aliment; **3.** ramificaţie îngustă a unui curs de apă; (şi: **şuşeniţă, suseniţă**). [Et. nec.; cf. bulg. *sušenica* „fişie lungă de carne sau de slănină pusă la uscat; pastramă"].

şuşcá vb. v. şuşta.

şuşcăí, şuşcăiesc şi **şúşcăi** vb. (reg.; intr. şi refl.) a ofta; a suspina; (şi: **şuşta**). [Din sb. *šuškati, šuštati* „a fremăta, a foşni; a şopti, a şuşoti"].

şuşcăví vb. v. şişcăvi.

şuşeá f. v. şosea.

şúşeniţă f. v. şuşăniţă.

şuşlét m. v. şuşlete.

şuşléte, şuşleţi m. (reg.) **1.** codirlă (la căruţă): *punea omul resteul, se suia pe şuşlete şi pleca.* SOR.; **a măsura pe şuşlete**, a evalua cu aproximaţie; **2.** grătar pentru nutreţ fixat deasupra ieslei, la peretele grajdului; (şi: **şuşlet, şuşleţ, şişlete**). [Et. nec.].

şuşléţ m. v. şuşlete.

şuşmán, şuşmani m. (reg.) membru în comitetul sătesc, în vechea organizare a Bucovinei. [Din germ. *(Aus)schussmann*].

şuşní, şuşnesc vb. (reg.; intr.) a ofta, a suspina. [Din sb. *šušnuti* „a fremăta, a foşni"].

şúşnic, şuşnice n. (reg.) leasă de nuiele pe care se usucă sau se afumă fructele; groapă (sau cuptor) peste care se pune această leasă; (p. ext.) încăpere în care se usucă sau se afumă fructele. [Din ucr. *sušnik*].

şuşói m. v. şoşoi[1].

şuşorá, pers. 3 **şuşorează** vb. (reg.; intr.; despre frunze) a foşni. [Onomat.; cf. magh. *susog*].

şuşórcă, şuşorci şi **şuşorce** f. (reg.) pănuşă (de porumb). [Din magh. *susorka*].

şuşoteálă, şuşoteli f. acţiunea de a şuşoti şi rezultatul ei; vorbire, discuţie, conversaţie în şoaptă; zgomot slab de glasuri în şoaptă: *părea absent la tot ce se petrecea în juru-i, ... la şuşotelile credincioşilor.* GHEŢIE; (şi: **şoşoteală**). [*Şuşoti* + *-eală*].

şuşotí, şuşotesc vb. **1.** (intr.) a produce un sunet uşor; **2.** (intr.) a vorbi, a discuta, a conversa în şoaptă: *se adună şi ... şoşotesc, vorbesc, născocesc.* NEGR.; **3.** (tr.) a comunica, a spune în şoaptă: *ce tot şuşoteşti acolo cu Piroska?* GHEŢIE; (şi: **şoşoti**). [Onomat.; cf. *şoşot*].

şuşotít n. (rar) şuşoteală; (şi: **şoşotit**). [V. *şuşoti*].

şuştá vb. v. şuşcăi.

şuştác, şuştaci m. monedă poloneză (de argint), care a circulat şi în ţara noastră: *banul ce s-au aflat ... era ... cît şăştacul cel de patru bani leşeşti.* COSTIN; (şi: **şăştac**). [Din pol. *szóstak*; cf. magh. *sustăk*].

şuştár n. v. şiştar[1].

şúştav, ~i, şuştavă, ~e a. (reg.; despre oi) care are lînă puţină, cu fire scurte, linse, fără ondulaţii; (şi: **şiştav**). [Cf. *şiştav*[1], sb. *šišav* „tuns scurt", *šutav* „pleşuv"].

şúştă, şuşte f. (mar.) fiecare dintre cele două parîme cu care se imobilizează picul; (şi: **şuşcă**). [Din it. *susta*].

şúştăr, şuştări şi **şuşteri** m. (reg.) cizmar: *maisterul Stultzpapferl, şuşter subţire.* CAR.; (şi: **şuşter**). [Din germ. *Schuster*, magh. *suszter*].

şuştăráş n. v. şiştăraş.

şuştărél n. v. şiştărel.

şúşter[1], şuşteri m. (arg.) **1.** ţigan; **2.** epitet pentru un om negricios; **3.** escroc. [Cf. *guşter*].

şúşter[2] m. v. şuştăr.

şuştoáre[1] f. v. şiştoare[1].

şuştoáre[2] f. v. şitoare[1].

şuştór m. v. şiştoare[1].

şuştulúc m. (reg.) mototol, ghemotoc. [Et. nec.].

şuşugáie, şuşugăi f. (ornit.; reg.) **1.** zăgan (*Gypaëtus barbatus aureus*); **2.** sorliţă (*Milvus migrans*); **3.** vindereu (*Falco vespertinus*). [Cf. *gaie*].

şuşuí, şuşuiesc şi **şúşui** vb. **1.** (intr.) a produce un zgomot slab (şi continuu): *începu a şuşui o înfiorare de vînt.* SAD.; **2.** (tr.) a linişti sau a adormi un copil mic prin repetarea prelungită şi monotonă a sunetului ş; **3.** (intr. şi tr.) a rosti, a pronunţa (cuvintele) cu voce scăzută; a vorbi în şoaptă; **4.** (tr.) a comunica, a spune în şoaptă. [Onomat.; cf. *şu*].

şuşuiálă, şuşuieli f. şuşuit. [*Şuşui* + *-eală*].

şuşuíre, şuşuiri f. acţiunea de a şuşui şi rezultatul ei. [V. *şuşui*].

şuşuít, şuşuituri n. **1.** faptul de a şuşui; zgomot slab (şi continuu) produs de mişcarea frunzelor bătute de vînt, de curgerea liniştită a apei etc.: *numai şuşuitul pîrăului se auzea.* SAD.; **2.** clevetire, bîrfeală. [V. *şuşui*].

şuşuitór, ~i, şuşuitoáre a. care şuşuie. [*Şuşui* + *-tor*].

şuşuitúră, şuşuituri f. vorbire în şoaptă: *aude şuşuituri.* ISP. [*Şuşui* + *-tură*].

şut[1] interj. (arg.) cuvînt prin care se cere cuiva să tacă. [Din ţig. *šud* (imper. al lui *šude*)].

şut[2], şuţi m. (arg.) pungaş, hoţ. [Cf. *şuti*[1]].

şut[3], şuturi n. lansare a mingii printr-o lovitură cu piciorul, cu mîna, cu capul sau cu un instrument special, la diferite jocuri sportive; **şut de penalitate**, lovitură de pedeapsă, la jocul de hochei pe gheaţă. [Din fr., engl. *shoot*].

şut[4], şuturi n. (reg.) **1.** durata zilei de muncă în mină; schimb: *după ieşirea din şut, păznicului din subteran i-au atras atenţia nişte zgomote.* GHEŢIE; **2.** normă a unui miner în timpul unui schimb; **a face şut, a)** a termina norma care revine unui schimb; **b)** a face pauză, a se odihni; (şi: **şită**). [Din germ. *Schicht*].

şut[5], şuturi n. (reg.) menghină. [Din magh. *satu*].

şută, şutez vb. (intr.) a lansa mingea, printr-o lovitură cu piciorul, cu mîna, cu capul sau cu un instrument special, la diferite jocuri sportive. [Din fr. *shooter*].

şutáre, şutări f. acţiunea de a şuta şi rezultatul ei. [V. *şuta*].

şutát n. şutare. [V. *şuta*].

şutău[1], şutăuri n. (min.; reg.) **1.** suitoare; **2.** rostogol. [Cf. germ. *Schutt, Schütte*].

şutău[2] n. v. şuteu.

şuteálă[1], şuteli f. (arg.) hoţie, furt. [*Şuti*[1] + *-eală*].

şuteálă[2], şutele şi **şuteli** f. (înv. şi reg.) linguşeală, măgulească; înşelăciune, amăgire. [Et. nec.].

şutelí vb. v. şutili.

şutelitór, şutelitori m. (înv.) persoană linguşitoare, nesinceră. [*Şuteli* + *-tor*].

şutér, şuteri m. sportiv care şutează; (şi: **şutor**). [Din fr. *shooteur*].

şutéu, şutei m. (înv.) brutar. // n. **1.** (reg.) clădire anexă într-o gospodărie, care serveşte ca bucătărie sau în care se găseşte cuptorul de copt pîine ori velniţa; **2.** vas în care se pune la copt cînepa toarsă; **3.** leasă de nuiele pe care se usucă sau se afumă fructele; (şi: **şutău**). [Din magh. *sütö*].

şutí, şutesc vb. (arg.; tr.) a fura. [Din ţig. *šuto* (part. al lui *šau-*)].

şutíc n. (reg.) întuneric, beznă. [Din magh. *sötét*].

şutilí, şutilesc vb. (tr.) **1.** (înv. şi reg.) a măguli, a linguşi; a amăgi; a înşela (cu promisiuni): *li se părea că şuteleaşte pre Ioan.* COR.; **2.** (înv.) a mîngîia, a dezmierda; (şi: (înv.) **şuteli**). [Et. nec.].

şutilitúră, şutiliturí f. (înv.) linguşeală, măgulească; înşelăciune, amăgire. [*Şutili* + *-tură*].

şutitór, şutitori m. (arg.) pungaş, hoţ. [*Şuti*[1] + *-tor*].

şutór m. v. şuter.

şuvái n. v. şovai[2].

şuvár n. v. şovar.

şuvăí vb. v. şovăi.

şuvăiálă f. v. şovăială.

şuvăít a. v. şovăit.

şuveálnic a. v. şovăielnic.

şuvéi, şuveie n. (reg.) retevei, scurtătură; ciomag, bîtă. [Cf. *ciovei, ciuvai*].

şuvíţă, şuviţe f. **1.** bucată, fişie lungă (dintr-un material, dintr-un aliment); porţiune subţire şi alungită (dintr-o suprafaţă): *şuviţă de pămînt; şuviţă de slănină;* **2.** (p. anal.) ramificaţie îngustă a unui curs de apă; curs de apă îngust: *mai curgea doar o şuviţă de apă.* BL.; **3.** (p. anal.; reg.) tăietură naturală săpată de apă într-un mal, pe care coboară un drum; **4.** mănunchi de fire (răsucite) de in, de cînepă, de păr etc.; **5.** cantitate mică de fire alăturate din părul capului la om: *două şuviţe întunecoase ... se întindeau peste tîmple.* BOL. [Din bulg. *ševica*].

şúvix n. (reg.) cremă de ghete. [Din germ. *Schuhwichse*].

şuvixuí vb. (reg.; tr.) a lustrui încălţămintea. [*Şuvix* + *-ui*].

şuvói[1], şuvoaie n. **1.** curs de apă torenţial (în zonele de munte sau de deal) format prin topirea zăpezii sau în urma unei ploi abundente; torent; (p. ext.) curs de apă (cu debit rapid); puhoi: *un drum preserat cu bolovani ca albia unui şivoi de munte.* AL.; *şuvoaiele munţilor umplură albia secătuită a rîului.* SAD.: (fig.) *biruită de şivoiul puternic al amintirilor.* CAR.; *s-au pornit ... şuvoaiele de barbari.* VLAH.; **în şuvoi**, curgînd vijelios; **2.** (p. restr.; şi **şuvoiul apei**), porţiune din cursul unei ape curgătoare, în care apa are viteza cea mai mare; **3.** (reg.; în forma **şioi**) vîrtej, bulboană; **4.** (rar; de obicei la pl.) şuviţă (abundentă) de lichid care curge sau se prelinge de undeva sau din ceva: *îi năvălesc şuvoaie de lacrimi în ochi.* ST.; **5.** (p. ext.; reg.; în forma **şivoi**) făgaş săpat de puhoaie; **6.** (p. ext.; reg.) pămînt slab, sărac, neproductiv, pietros sau argilos; **7.** (p. ext.; reg.) fişie de pămînt rămas nearat sau negrăpat; (şi: (reg.) **şioi, şivoi**). [Cf. *puhoi*, magh. *sió* (dial. *siu, sivó*)].

şuvoí[2], pers. 3 **şuvoieşte** vb. (rar; intr.) a curge cu repeziciune, producînd un zgomot caracteristic; (şi: **şivoi**). [De la *şuvoi*[1]].

şvab[1], şvabi m. numele a două insecte din ordinul ortopterelor, care trăiesc în locuri întunecoase şi se hrănesc cu resturi alimentare: **a)** insectă mare, de culoare neagră-cafenie, cu corpul lat şi moale, care miroase urît; libarcă, gîndac-de-bucătărie (*Blatta orientalis*); b) insectă mică de culoare galbenă-roşiatică; libarcă, prus[1], tarhan (*Phyllodromia germanica*); (şi: **şfab**). [Din germ. *Schwabe*, ucr. *švab*].

şvab[2], ~i, şvabă, ~e a. **1.** care aparţine, care este caracteristic Suabiei sau locuitorilor ei, referitor la Suabia sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Suabia: *născut la Ulm, printre şvabi, lucră neobosit mai mult de o jumătate de secol.* OD.; **2.** care aparţine populaţiei originare din Suabia colonizată în unele părţi ale Transilvaniei şi Bucovinei, referitor la această populaţie. // m., f. persoană care face parte dintr-o populaţie compusă din germani (originari mai ales din Suabia), colonizaţi în mod succesiv în Banat, în Transilvania şi în unele localităţi din Bucovina, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea; (şi: **şfab**). [Din germ. *Schwabe*].

şvaiţ, ~i, şvaiţă, ~e a. (reg.) tărcat, bălţat. [Din germ. ***Schweiss***(*fuchs*) „cal roib"].

şváiţer n. varietate de brînză fină, fermentată, prezentînd goluri în masa ei şi care se producea iniţial numai în Elveţia; (şi: **şfaiţer**). [Din germ. ***Schweizer***(*käse*)].

şvarţ, şvarţuri n. (astăzi rar) băutură fierbinte făcută din boabe de cafea prăjite şi rîşnite, trecută prin filtru şi îndulcită; o anumită cantitate din această băutură; filtru: *mai beau o bere, un macmahon, un şvarţ.* CAR.; *ce să-ţi dau? o ţigaretă, un şvarţ cu dulceaţă?* GHEŢIE; (şi: **şfarţ**). [Din germ. ***schwarzer*** (*Kaffee*)].

şvăbésc, ~şti, şvăbeáscă, ~eşti a. **1.** (rar) care aparţine, care este caracteristic şvabilor[2] (din Suabia), referitor la aceştia: *beţi de bere şi de politică şvăbească.* FIL.; **2.** care aparţine şvabilor[2] (din România), referitor la aceştia: *se odihnirăbine într-un han şvăbesc.* PETR.; (şi: **şfăbesc**). [***Şvab***[2] *+ -esc*].

şvăbéşte adv. **1.** ca şvabii[2], în felul şvabilor; **2.** în dialectul şvăbesc. [***Şvab***[2] *+ -eşte*].

şvăboáică, şvăboaice f. femeie care face parte dintr-o populaţie compusă din germani (originari mai ales din Suabia) colonizaţi în mod succesiv în Banat, în Transilvania şi în unele localităţi din Bucovina, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea; (şi: **şfăboaică**). [***Şvab***[2] *+ -oaică*].

şved, ~zi, şvedă, ~e a. (înv.; rar) suedez: *maior în oastea svedă.* NEGR. // m. (înv.) suedez; (la pl. artic.) poporul suedez: *ave gîlcevi cu şfedzii.* NEC.; (şi: **şfed, sved**). [Din pol. ***szwed***, rus. ***šved***].

şvémer, şvemere n. (nav.) bucată cilindrică de lemn, ancorată în poziţie orizontală în apa unui fluviu, care serveşte ca indicator al zonelor unde navigaţia este oprită. [Din germ. ***Schwemmer***].

şvezésc, ~şti, şvezeáscă, ~eşti a. (înv.) suedez; (şi: **şfezesc**). [***Şved*** *+ -esc*].

şvichi n. v. **şfichi**[2].

şviţ n. v. **şfiţ**.

şviţerán, ~i, şviţereánă, ~e a. (înv.) elveţian. // m. elveţian; (şi: **şfiţeran**). [***Şviţera*** n. pr. *+ -ean*].

şviţeráncă f. (înv.) elveţiancă; (şi: **şfiţerancă**). [***Şviţeran*** *+ -că*].

T

T, t m. invar. **1.** a douăzeci şi patra literă a alfabetului limbii române; sunetul (consoană oclusivă dentală surdă) notat cu această literă; **2. t,** simbol pentru tonă.

tab, taburi n. transportor auto blindat. [*T(transport) + a(uto) + b(lindat)*].

tabác[1], tabaci m. (înv.) tăbăcar: *uliţa tabacilor.* [Din turc. ***tabak***].

tabác[2], (rar) **tabacuri** n. **1.** frunze de tutun măcinate, care se aspiră pe nas: *bătrîna ... priza tabac.* NEGR.; **2.** (pop.) tutun de fumat. // m. (bot.; reg.) tutun (*Nicotina tabacum*). // a. invar. de culoarea frunzelor uscate de tutun; cafeniu-roşcat. [Din gr. mod. ***tampákos***, germ. ***Tabak***, magh. ***tobák, tubák,*** fr. ***tabac***].

tabachéră, tabachere f. **1.** cutiuţă de metal, de lemn, de piele etc., în care se păstrează tutunul sau ţigările: *scoase din sînii antiriului ... tabachera de tinichea.* EM.; **2.** fereastră mică, înclinată, executată în panta acoperişului unei construcţii, care se deschide ca un capac de cutie; (şi: **tabachere**). [Din gr. mod. ***tampakiéra***, it. ***tabacchiera;*** cf. fr. ***tabatière***].

tabachére f. v. tabacheră.

tabácic a. v. **tabagic.**

tabacióc n. (reg.) tutun: *tabacioc este?* CR. [Din ucr., rus. ***tabačok***].

tabacóză, tabacoze f. boală pulmonară profesională care apare în urma inhalării îndelungate a pulberilor rezultate din prelucrarea tutunului. [Din fr., engl. ***tabacosis***].

tabágic, ~ci, tabagică, ~ce a. **1.** care aparţine tabagismului, referitor la tabagism; caracteristic unui fumător vechi: *tuse tabagică;* **2.** (şi m., f.) (persoană) intoxicată cu nicotina din tutun; (şi: **tabacic**). [Din fr. ***tabagique***].

tabagísm n. intoxicaţie cronică a organismului cu nicotina din tutun, specifică fumătorilor; nicotinism. [Din fr. ***tabagisme***].

tabăn, tabanuri şi **tabane** n. **1.** (reg.) bucată de piele, de carton, de pîslă etc. care se aplică în interiorul încălţămintei, peste talpă; brant; **2.** (reg.) talpa plugului; plaz; **3.** (reg.) lemn gros, care se aşază la temelia unei construcţii; talpă; **4.** (reg.) scîndură subţire şi lungă, întrebuinţată la scheletul acoperişului unei case; **5.** (reg.) lemn din care se fac plute[2]; **6.** (înv.) oţel de calitate superioară, întrebuinţat la fabricarea săbiilor: *o pală de taban cu apele negre pe tăiş şi cu mîner de pietre scumpe.* OD. [Din turc. ***taban***].

tabár s. **1.** (înv.; rar) mantie: *un tabar porfiriu fără mîneci.* ASACHI; **2.** haină lungă care se purta în evul mediu peste armură. [Din gr. mod. ***tampáro,*** fr. ***tabar***].

tábără, tabere f. **1.** loc (întărit) unde staţionează trupe militare (în corturi sau sub cerul liber) un timp mai îndelungat; bivuac, lagăr, tabie: *cronicarul participă la acea fantastică masă, în tabăra rusească, sub combinaţie de corturi, unde se mînca pe pămînt.* CĂL.; **2.** aşezare vremelnică în corturi, în barăci etc. a unei populaţii nomade sau refugiate, sinistrate etc.: *se afla în popas, ... la intrarea satului, o tabără de nomazi.* SAD.; **3.** aşezare situată în locuri pitoreşti pentru adăpostirea (în corturi, cabane etc.) a elevilor, studenţilor etc. aflaţi la odihnă sau pentru antrenamentul sportivilor; **4.** grup de care în mers sau în popas; convoi: *mai în jos de Neamţ poposise o tabără de care.* POP.; **5.** (înv. şi pop.) oaste; (p. ext.) ceată, grup numeros: *la Nicopole văzut-ai cîte tabere s-au strîns.* EM.; *lăcustele merg în tabere;* **6.** grup opus altui grup; grupare (politică) care luptă pentru o cauză comună: *prietenii directorului se împărţiră în două tabere.* AG. [Din sl. ***taborŭ,*** magh. ***tábor***].

tabél, tabele n. **1.** foaie cuprinzînd nume, cifre, date, introduse în rubrici cu anumite specificaţii, pentru a servi unui anumit scop; **2.** (mai ales în forma **tabelă**) ansamblu de termeni, de simboluri, de valori numerice etc., aranjate într-o anumită ordine, în şiruri şi coloane, astfel încît să permită o privire sinoptică, să prezinte o grupare după anumite caracteristici sau să poată fi folosită pentru uşurarea sau înlocuirea unor calcule: *tabele astronomice; tabele pentru calcule de rezistenţă a materialelor;* **tabelă matematică** (pentru diverse funcţii), tablou în care sînt date valorile unei funcţii pentru anumite valori ale argumentelor; **tabelă trigonometrică**, tabelă matematică în care sînt cuprinse valorile funcţiilor trigonometrice elementare pentru anumite argumente ale acestora; **tabelă de logaritmi**, tabelă matematică în care sînt cuprinse valorile funcţiilor logaritmice pentru anumite valori ale acestora; **3.** (înv.) tablou; planşă: *versuri mai vii şi mai colorate decît cel mai nimerit tabel.* OD.; *tabelele zoologice de pe perete erau tot atîtea dovezi că şi dascălul ... învăţase mult.* SL.; **4.** (înv.) tablă (şcolară): *răspunse unul dintre noi cu crida la tabelă.* CR.; (şi: **tabelă**). [Din lat. ***tabella***, germ. ***Tabelle,*** rus. ***tabeli***].

tabelá, tabelez vb. (tr.) a aranja în formă de tabel: *a tabela datele obţinute.* [De la ***tabel***].

tabelár, ~i, tabelară, ~e a. **1.** în formă de tabel: *aduna date şi făcea expuneri tabelare despre naşteri şi încetări din viaţă.* SL.; **2.** în formă de tăbliţă; **tipărire tabelară**, vechi sistem de tipărire, folosit înainte de descoperirea literelor mobile, cu ajutorul unor tăblite de lemn pe care era gravat textul. [Din lat. ***tabellarius***, fr. ***tabellaire***].

tabélă f. v. **tabel.**

tabernáclu n. v. **tabernacol.**

tabernăcol, tabernacole n. **1.** (la vechii evrei) cort portativ, susţinut de coloane din lemn aurit, în care se păstra chivotul şi care a slujit ca sanctuar pînă la zidirea templului lui Solomon (sec. al X-lea î.d.Hr.); cortul mărturiei; **2.** dulăpior sau cutie de argint (în formă de biserică), în care se păstrează cuminecătura, mirul şi alte obiecte de cult; (şi: **tabernacul,** (înv.) **tabernaclu**). [Din lat. ***tabernaculum***, it. ***tabernacolo***, fr. ***tabernacle***].

tabernácul n. v. **tabernacol.**

tábes n. boală de origine sifilitică, care se manifestă prin incoordonare motorie, tulburări de sensibilitate, prin puternice crize viscerale etc. [Din fr. ***tabès***, lat. ***tabes***].

tabét n. v. **tabiet.**

tabétic, ~ci, tabetică, ~ce a. **1.** referitor la tabes, care aparţine tabesului; **2.** (şi m., f.) (persoană) care suferă de tabes. [Din fr. ***tabétique***].

tábie, tabii şi **tăbii** f. (înv.) ridicătură de pămînt întărită care proteja o fortificaţie în afara zidurilor ei; baştă, redută: *au rînduit soldaţi şi salahori de ... au făcut şanţ şi tabii (băşti de pămînt).* NEC. [Din turc. ***tabiya***].

tabiét, tabieturi n. **1.** plăcere măruntă pe care şi-o satisface cineva cu regularitate şi meticulozitate; deprindere, obicei; (p. ext.) manie: *fiinţe rudimentare şi idilice, îşi consumă viaţa în gesturi stereotipe: dereticat, tabieturi, sindrofii, joc de cărţi.* CĂL.; **cu tabieturi,** cu deprinderi fixe şi precise: *Alecsandri e*

un bun prieten cu tabieturi, nu un tip de amant fatal. CĂL.; **a-şi face tabietul**, a-şi satisface un gust care a devenit obicei zilnic; **a strica cuiva tabietul,** a strica cuiva cheful, dispoziţia; **2.** totalitatea micilor deprinderi plăcute care asigură cuiva tihna, confortul existenţei: *bătrînul ţinea să-şi aibă ... cafelele, tutunul de prima calitate, tot tabietul cu care se deprinsese.* SL.; **cu tabiet**, comod, confortabil; **3.** (înv. şi reg.) chef, poftă, dorinţă: *strigoii îşi putea împlini tabetul, aducînd cu dînşii spaima şi sugînd ... sînge omenesc.* POP.; (şi: (reg.) **tabet**). [Din turc. ***tabiat***].

tabietliu, ~ii, tabietlie, ~ii a. şi m., f. (persoană) care are tabieturi; (p.ext.) maniac, pedant: *te-aş învăţa eu ce să faci; dar te ştiu tabietliu.* CAR. [Din turc. ***tabiatli***].

tabín, tabinuri n. (înv.) moar (mai fin): *o sucnă de tabin.* [Din turc. ***tabin;*** cf. germ. ***Tabin***].

tabinét, tabinete n. numele unui joc de cărţi; partidă dintr-un astfel de joc: *joacă tabinet cu ginere-său şi cu alţi spînzuraţi.* CAR.; (şi: (înv.) **tablinet**). [Din fr. ***table nette***].

tablă, tablale f. **1.** tavă sau măsuţă pe care îşi poartă marfa plăcintarii, rahagiii, simigiii etc.: *o tablă rotundă şi încărcată cu covrigi, simiţi, plăcinte.* AL.; **2.** (reg.) tavă de servit: *mergeţi de gătiţi tablalele cu dulceţi.* AL. [Din turc. ***tabla***].

tablá-başa m. **1.** cal frumos împodobit, pe care sultanul îl trimitea în dar unui domnitor, la numirea acestuia: *Caragea ... şi-a făcut intrarea în Bucureşti cu alai domnesc, călare pe tabla-başa.* GHICA; **2.** (fig.; reg.) om leneş. // adv. (reg.) comod, confortabil: *să-ţi vie muniţiile tabla-başa, de-a gata?* TOP. [Din turc. ***tavla başı***].

tablagíu[1], tablagii m. jucător pasionat de table[2]. [***Table*** (pl. al lui *tablă*[2]) + *-agiu*].

tablagíu[2], tablagii m. (pop. şi fam.; depr.) subofiţer. [***Tablă***[1] + *-agiu*].

tablatúră f. v. **tabulatură**.

táblă[1], table f. **1.** (înv.) placă de piatră sau de metal pe care se grava sau se scria; tăbliţă: *el cerşu o tablă şi scrise.* VARL.; **tablele legii** sau **tablele lui Moise, a)** cele două lespezi de piatră pe care erau gravate cele zece porunci; **b)** cele zece porunci ale lui Dumnezeu revelate, potrivit Bibliei, lui Moise pe muntele Sinai, constituind principiile fundamentale ale legii iudaice şi recunoscute de tradiţia bisericii ca avînd importanţă primordială în morala creştină; decalog; **cele 12 table** sau **legea celor 12 table**, primul cod de legi al romanilor, întocmit de decemviri în sec. al V-lea î.d.Hr. şi care a fost gravat pe douăsprezece plăci de aramă; **tablă cerată**, placă de lemn acoperită cu un strat de ceară, pe care se scria prin zgîriere cu stilul, folosită în antichitate de romani; **2.** placă de metal, de lemn etc. pe care se scriu, se gravează, se zugrăvesc sau se afişează anumite indicaţii, firme, reclame etc.; tăblie: *iată tabla cu indicaţia istorică - a locuit Beethoven.* BL.; **3.** placă dreptunghiulară, de obicei de lemn vopsit în negru, pe care se poate scrie cu creta, folosită mai ales în instituţiile de învăţămînt: *a ieşit la tablă;* **a scoate la tablă**, a chema un elev la lecţie (în faţa tablei); **4.** listă, registru; tabel: *după ce au dat tablele la visterie, au aruncat orînduiele pe hîrtii de un galbăn 16 galbeni.* NEC.; (fig.) *aci, unde din îndurarea celui ce ţine în mîna sa tablele sorţii, se găsea aşternutul meu.* BL.; **tabla înmulţirii** sau **tabla lui Pitagora**, tabel care conţine produsele înmulţirii între ele a primelor zece numere; **table trigonometrice**, tabelă trigonometrică, v. **tabel**; **tablă de logaritmi**, tabelă de logaritmi, v. **tabel**; **tablă de materie**, listă în care sînt înşiruite titlurile părţilor, capitolelor şi subcapitolelor unei lucrări, ale unei publicaţii (cu indicarea paginilor corespunzătoare) şi care se aşază la începutul sau la sfîrşitul acesteia pentru orientarea cititorului; cuprins, sumar; **5.** (înv.) scriere cuprinzînd tabele sau al cărei conţinut este împărţit în capitole: *cu această tablă ne iasă înainte Procopie Chesarianul.* CANT.; **6.** planşă cuprinzînd alfabetul şi exerciţii de citire, după care şcolarii învăţau odinioară să citească; (p.ext.) lecţie: *hotărî a-mi spune singur tabla, pre care trebuia să o deprind pe dinafară.* NEGR.; *băieţii schimbau tabla în toate zilele şi sîmbăta - procitanie.* CR.; **7.** nume dat unor obiecte făcute dintr-o placă de lemn, de metal etc.: **a)** placă (de lemn) pe care se desfăşoară jocul de şah, de table[2] etc.: *scoase ... o tablă de lemn, pe care se vedea zugrăvit cu crida un ţintar frumos, în patru colţuri.* TOP.; **b)** placă de lemn de care se prind coardele la diferite instrumente muzicale; **c)** (reg.) tavă[1]: *table încărcate de scule şi merinde.* AL.; **d)** (înv.) pagină zeţuită; **8.** (reg.) suprafaţă îngustă de pămînt (cultivată cu acelaşi fel de plante sau aparţinînd aceluiaşi proprietar); ogor, tarla; **9.** foaie de metal (oţel, cupru, alamă, aluminiu, plumb etc.) cu grosime uniformă, executată prin laminare, folosită la acoperişuri, la fabricarea unor ambalaje, rezervoare etc.: *ploaia se pornise vijelioasă, ... lărmuind pe tabla acoperişului.* GHEŢIE; **10.** (în Imperiul austro-ungar) nume care se dădea unor organe de jurisdicţie, legislative sau administrative; (şi: (înv.) **tabulă**). [Din lat. ***tabula***, magh. ***tábla***, fr. ***table***].

táblă[2], table f. (mai ales la pl.) joc cu două zaruri şi cu cîte cincisprezece piese pentru fiecare din cei doi jucători, care se mută în spaţiile marcate pe feţele interioare ale unei cutii speciale; partidă dintr-un astfel de joc; trictrac: *cînd veni conu Dinu, îi găsi jucînd tablele, foarte liniştiţi.* ZAMF. [Din gr. mod. ***távli***, turc. ***tavla***].

tabletă, tabletez vb. (tr.) a da unor substanţe medicamentoase formă de tabletă. [Din fr. ***tabletter***].

tablétă, tablete f. **1.** preparat farmaceutic în formă de disc mic; pastilă; **2.** preparat alimentar dulce, solid, prezentat sub formă de plăcuţă dreptunghiulară: *tabletă de ciocolată;* **3.** specie literar-publicistică de mici dimensiuni, concentrată, care tratează liber un subiect, un caracter critic, satiric, evocator etc.; **4.** (inform.) dispozitiv pentru introducerea manuală a imaginilor grafice în terminal de către utilizator. [Din fr. ***tablette,*** engl. ***tablet***].

tabliér, tabliere n. **1.** ansamblul grinzilor care formează partea de rezistenţă a unui pod şi care susţine calea de circulaţie a acestuia: *tablier metalic;* **2.** partea mobilă pe verticală a podurilor ridicătoare de la intrarea cetăţilor. [Din fr. ***tablier***].

tablinét n. v. tabinet.

tablíniu, tabliniuri n. mică sală în casele romane, situată între atrium şi peristil. [Din lat. ***tablinium***].

tabloíd, ~zi, tabloidă, ~e a. şi n. (cotidian) cu formatul de dimensiuni reduse faţă de cel obişnuit şi cu tiraj mare. [Din engl. ***tabloid,*** fr. ***tabloïde***].

tablóu, tablouri n. **1.** listă; tabel: *tablou al şcoalelor publice în Moldova* (a. 1847) URIC.; **tabloul periodic al elementelor**, tabel al elementelor chimice dispuse în ordinea numerelor atomice crescătoare, alcătuit iniţial de D.I.Mendeleev; **2.** pictură executată pe pînză, pe carton etc.: *intră în vorbă cu cel dentîi; ca să-i steie pentr-un tablou al său.* EM.; **3.** (p. ext.) pictură, desen, gravură, fotografie etc. înrămată şi aşezată în scop decorativ pe pereţii unei încăperi: *am pe perete, deasupra patului, un tablou unde tata e tînăr artilerist.* R.L.; **a rămîne tablou**, a rămîne încremenit (la vederea sau la auzul unui lucru surprinător); **4. tablou viu** (sau **vivant**), grup de persoane dispuse pe o scenă, care stau nemişcate în anumite poziţii, pentru a evoca o pictură celebră, o temă istorică etc.; **5. tablou simfonic** (sau **muzical**), compoziţie simfonică într-o singură parte, avînd un program cu conţinut plastic sau descriptiv şi o construcţie de obicei liberă; **6.** priveliştе, scenă care atrage atenţia, care impresionează: *fete rumene şi pîrlite de soare ... înfăţişau un tablou foarte natural şi animat.* NEGR.; **7.** descriere expresivă a unei privelişti, a unor fapte, a unui obiect etc., făcută prin viu grai sau în scris (mai ales într-o operă literară): *moralistul şi-a depus onesta fiere împotriva contemporanilor în tablouri dramatice.* CĂL.; **8.** expunere succintă (şi rapidă) a unor întîmplări, fapte, a unei situaţii etc.: *tablou despre istoria românilor de la început pînă acum.* BĂLC.; **9.** diviziune a unei piese de teatru sau subdiviziune a unui act, care implică schimbarea decorului sau marcarea trecerii timpului; **10.** panou prevăzut cu cîrlige de care se agaţă fişele muncitorilor dintr-o întreprindere, cheile camerelor dintr-un hotel etc.; **11.** element al unei instalaţii, constituit din panouri sau pupitre, pe care sînt montate dispozitive tehnice de comandă sau de control; **tablou de bord**, panou pe care sînt montate în faţa conducătorului unui vehicul, cadranele instrumentelor de control şi de măsurat necesare supravegherii funcţionării acestuia, cum şi comutatoarele şi întrerupătoarele unora dintre aparatele de comandă; **12.** (inform.) ansamblu structural de informaţii organizate secvenţional în memoria unui calculator. [Din fr. ***tableau***].

taboríţi m. pl. nume dat membrilor aripii revoluţionare din mişcarea husită, reprezentînd interesele ţărănimii şi ale meşteşugarilor. [Din fr. ***taborites***].

tabú, tabuuri n. **1.** interdicţie cu caracter religios sau magic, în societăţile primitive, instituită sub ameninţarea unei sancţiuni de ordin supranatural, care viza o fiinţă, un obiect, un loc etc., considerate sacre sau impure; **2.** interdicţie cu caracter social sau moral: *sîntem fundamental un public needucat sexual, plin de tabuuri şi prejudecăţi.* CĂRT.; **3.** (lingv.) fenomen de evitare (din superstiţie sau din pudoare) a folosirii unui cuvînt, de înlocuire a lui cu alt cuvînt ori cu o perifrază, de cele mai multe ori metaforice. // a. invar. **1.** care este obiectul unei interdicţii religioase sau magice: *animal tabu;* **2.** care nu este potrivit să fie abordat, rostit etc. în virtutea unor convenienţe sociale sau morale: *subiect tabu;* **3.** care nu poate fi criticat sau contestat: *persoană tabu.* [Din fr. ***tabou***].

tabuísm n. (livr.) sistem de interdicţii bazat pe tabuuri. [***Tabu*** + *-ism*].

tabuístic, ~ci, tabuistică, ~ce a. (livr.) care ţine de tabu, care provine din tabu, cu caracter de tabu: *interdicţie tabuistică.* [***Tabu*** + *-istic*].

tabuizá, tabuizez vb. (livr.; tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni tabu. [Din fr. ***tabouiser***].

tabuizát, ~ţi, tabuizată, ~e a. (livr.) care a devenit tabu: *în conversaţii, am „călcat pe bec" spunînd lucruri tabuizate în lumea vestică.* CĂRT. [V. ***tabuiza***].

tabúl, tabuluri n. (înv.; rar) tobă mare, folosită în fanfara militară turcească. [Din turc. ***tabl, davul***].

tabulá, tabulez vb. (mat.; tr.) a face tabele. [Din it. ***tabulare***].

tabulár, ~i, tabulară, ~e a. **1.** care este înscris pe o listă sau în coloanele unui registru; (mat.) **diferenţă tabulară**, adaosul pe care îl primeşte logaritmul unui număr de patru cifre, cînd acest număr creşte cu o unitate; **2. prezent tabular**, prezentul verbului întrebuinţat în scrierea de memorii, de însemnări etc.; **3.** care are formă de placă, aseamănător cu o placă; plat. [Din fr. ***tabulaire***, lat. ***tabularis***].

tabula rasa, expresie folosită pentru a caracteriza starea iniţială a psihicului copilului, afirmînd că omul nu are idei sau principii înnăscute; **a face tabula rasa,** a înlătura, a distruge un lucru pentru a-l înlocui cu altul; a considera nul tot ceea ce a fost spus, scris sau făcut anterior. [Cuv. lat.].

tabuláre, tabulări f. acţiunea de a tabula; (inform.) imprimare, vizualizare a unui text pe hîrtie sau pe ecran. [V. ***tabula***].

tabuláriu, tabularii n. **1.** (în Roma antică) arhivă publică sau particulară; **2.** (înv.; rar) depozit al unei arhive. [Din lat. ***tabularium,*** it. ***tabularie***].

tabulatór, tabulatoare n. dispozitiv al unei maşini de scris care permite menţinerea automată a lungimii rîndurilor; **2.** maşină de calculat automat operaţii aritmetice şi logice asupra datelor introduse într-un calculator prin intermediul cartelor perforate, imprimînd rezultatele calculelor într-o formă dinainte stabilită. [Din fr. ***tabulateur***, germ. ***Tabulator***].

tabulatúră, tabulaturi f. **1.** vechi sistem de notaţie muzicală, cu ajutorul literelor, cifrelor şi a altor semne, aşezate pe linii paralele, indicînd poziţia degetelor, folosit pentru instrumentele polifonice; **2.** sistem de reguli componistice ale artei meistersăngerilor; (şi: (înv.) **tablatură**). [Din germ. ***Tabulatur***, fr. ***tablature***].

tabulă f. v. tablă[1].

tabulhaná, tabulhanale f. (înv.) fanfară militară turcească, în care predominau tobele: *au început ... a zicere surlele, trîmbiţele şi a batere dobele, pe obicei, tabulhanaua.* NEC.; (şi: **tubalhana**). [Din turc. *tablhane, davulhane*].

tabulhanagíu, tabulhanagii m. (înv.) muzicant care făcea parte din tabulhana: *strîns-au mehterii şi tabulhanagii a ţării şi punea de bătea chindie în toate zilele în curte.* N.COSTIN. [*Tabulhana* + *-giu*].

tabún, tabunuri n. **1.** herghelie de cai crescuţi în libertate pe păşunile din stepă: *să pregătească neîntîrziat cîţiva cai de călărie ... dintre cei de tabun.* PETR.; **2.** (reg.) cireadă de vite; turmă de oi; **3.** (înv.) grupare de războinici tătari: *tabunurile lui Mamac-Han trecură Niprul.* SAD.; **4.** (înv.) aşezare tătărească: *o parte din oştenii mei pleacă ... în Bugeac, să bucure pe cei ce-au rămas în tabunuri şi-n aule.* SAD.; **5.** (reg.) loc de păşunat pentru cai; ceair: *s-a întors cu caii de la tabun.* ST.; **6.** sistem de întreţinere a cailor în libertate, pe păşune, în majoritatea timpului din an. [Din tăt. *tabun;* cf. ucr. *tabun*].

taburé! n. v. taburet.

taburét, taburete n. **1.** scaun fără spătar şi fără braţe: *o găsii aşezată pe taburetul din faţa oglinzii de toaletă, cu un ruj în mînă.* PR.; **2.** suport pe care îşi poate ţine picioarele o persoană care stă pe un scaun; (şi: (reg.) **taburel**). [Din fr. *tabouret*].

tac[1] interj. (adesea repetat) cuvînt care imită zgomotul produs prin lovirea (la intervale regulate) a unui obiect (de lemn), sunetul ritmic al ceasornicului etc. [Onomat.].

tac[2]**, tacuri** n. baston special de lemn, cu care jucătorii lovesc bilele la biliard. [Din gr. mod. *tákos*].

tacheláj, tachelaje n. **1.** ansamblul parîmelor folosite pe o navă la fixarea arborilor sau la manevrarea pînzelor şi a vergilor; **2.** construcţie din bare de lemn, folosită la susţinerea tendelor pe o navă; **3.** ansamblul manevrelor unei nave. [Din germ. *Takelage*].

tachét, tacheţi m. **1.** suport în formă de T pe o navă, de care se leagă parîmele şi saulele; **2.** element component al mecanismului de distribuţie cu supape al unui motor cu ardere internă, care împiedică uzarea tijei supapei; **3.** fiecare dintre cele patru piese care susţin, într-o mină, colivia la nivelul rampelor puţului de extracţie, şi care se îndepărtează în timpul mersului acesteia. [Din fr. *taquet*].

tachiná, tachinez vb. (tr.) **1.** a necăji în glumă, a contraria în lucruri mărunte: *„face?" mă întrebă doamna Ana, tachinîndu-mă într-un fel, pentru întrebarea ce-i pusesem.* BL.; **2.** (fig.) a obseda, a nelinişti: *bucata muzicală care te tachinează ... o ştiu toată.* CAR. [Din fr. *taquiner*].

tachináre, tachinări f. acţiunea de a tachina şi rezultatul ei: *tonul, ce-l ia popa Vasile, e de tachinare la adresa soţiei.* BL. [V. *tachina*].

tachinărîe, tachinării f. faptul de a tachina; vorbă cu care cineva tachinează: *injurios spui? ... mai repede tachinărie amicală.* R.L. [Din fr. *taquinerie*].

tacít, ~ţi, tacită, ~e a. care nu este exprimat formal, dar care se subînţelege şi se admite ca atare: *înţelegere tacită;* (adv.) *dogme acceptate tacit.* BL. [Din fr. *tacite*].

tacitúrn, ~i, taciturnă, ~e a. **1.** care vorbeşte puţin, tăcut din fire: *trecea în ochii tuturor drept un personaj flegmatic şi taciturn.* C.; **2.** (fig.; rar) discret: *dragostea lor este taciturnă, fără introduceri graţioase, fără decor romantic.* C. [Din fr. *taciturne,* lat. *taciturnus*].

taciturnitáte f. faptul de a fi taciturn: *taciturnitatea omului de ţară, surzenia mai mult simulată decît veritabilă ... sînt puse în dialoguri de neuitat.* CĂL. [Din fr. *taciturnité,* lat. *taciturnitas, -atis*].

tacîm, tacîmuri n. **1.** ansamblu de obiecte sau de unelte etc. necesare unei operaţii, unei îndeletniciri: *în coşul umplut cu fîn aveam tot tacîmul nostru de vînătoare.* SAD.; **2.** (spec.; înv. şi reg.) harnaşament: *calul să mi ţi-l gătesc cu tacîmul cel domnesc.* POP; **3.** (spec.) serviciu de masă complet care se aşază, de obicei, în dreptul fiecărui mesean; (p. restr.) totalitatea obiectelor de metal de care se serveşte o persoană cînd mănîncă: *să puie numai 12 tacîmuri.* AL.; *mi-am înstrăinat pe rînd ... tacîmuri de argint, brăţări de aur, sfeşnice ... şi altele.* BL.; **4.** (mai ales la pl.) denumire comercială pentru carcasa (de păsare); **5.** (reg.; la pl.) acareturi: *am văzut un om bogat, cu o casă mare, cu tacîmuri multe pe lîngă casă.* POP; **6.** (înv. şi reg.) taraf: *adusese pe cel mai vestit tacîm de lăutari.* GHICA; **7.** (înv.) alai, cortegiu: *Vodă cu tot tacîmul curţii;* **8.** (fig.; înv.) serie, şir: *lipsa, neaverea cu tot tacîmul lor de neajunsuri.* ISP; **9.** (înv.) grup, ceată; gaşcă, clică; **10.** (peior.) soi, fel (de om); om de nimic: *voiau desigur mai întîi să ştie ce tacîm de om sînt.* GHICA; *domnişorul ăla care se hrăneşte cu ouă coapte? ... prost tacîm.* AL. [Din turc. *takim*].

tackle [tecl] n. deposedare neregulamentară de minge a adversarului la fotbal, rugbi etc. [Cuv. engl.].

tackling [técling] n. tackle. [Cuv. engl.].

taclá, taclále f. (pop. şi fam.; mai ales la pl.) conversaţie (despre lucruri mărunte); vorbă, afirmaţie lipsită de importanţă: *ţăranii ... stau cinchiţi în jurul focurilor şi spun taclale.* SAD.; *eram mai mereu pe acolo ... pentru plăcerea unei taclale cu cei din editură.* CĂRT. [Et. nec.; cf. turc. *takla*].

taclít, tacliturí şi **taclite** n. (înv.) fîşie de stofă sau de mătase vărgată, care se înfăşura în jurul capului sau a mijlocului, după moda turcească, purtată de boieri, mai tîrziu de preoţi: *boccealîcuri de stofă ... cu gearuri şi cu tacliturí turceşti.* OD. [Din turc. *taklit*].

tacrír, tacriruri n. (înv.) **1.** raport, referat; memoriu; **2.** (jur.) declaraţie; interogatoriu; proces verbal: *nota în tacrir toate întrebările şi răspunsurile slujnicarului.* FIL. [Din turc. *takrir*].

tact[1]**, tacturi** şi (înv.) **tacte** n. **1.** simţ care se referă la senzaţiile provocate de excitarea unor receptori specifici din piele şi mucoase, sensibili la acţiuni mecanice; pipăit[1]; **2.** (med.) procedeu de explorare palpatorie digitală; tuşeu; **3.** (muz.) măsură; (p. ext.) ritm al unei melodii: *cele patru tacte introductive ale celebrei sonate.* CAR.; *mişcă braţele în tactul unei doine.* VLAH.; **a bate tactul,** v. **bate**; **4.** ritm de mişcare în mers, în dans etc.: *şi bat pămîntul tropotind în tact uşor.* COŞB.; **5.** simţ fin al măsurii, al nuanţelor, al convenienţelor în relaţiile cu altcineva: *prin tactul său, ... criticul ştie să capteze pe tineri.* CĂL. [Din fr. *tact*, germ. *Takt*].

tact[2] n. v. taht.

táctic, ~ci, tactică, ~ce a. care ţine de tactică, referitor la tactică; conform cu o anumită tactică. // f. (pl. **tactici** şi (rar) **tactice**) **1.** arta organizării şi conducerii în luptă ale trupelor în vederea îndeplinirii cu maximum de eficacitate a scopurilor fixate; **2.** (fig.) mod de acţiune; totalitatea mijloacelor folosite de cineva pentru a izbuti într-o acţiune: *răbdare şi pregătire; asta e tactica celor calmi şi puternici.* VINEA. [Din fr. *tactique*].

tacticián, tacticieni m. **1.** specialist în probleme de tactică militară; **2.** (fig.) persoană care foloseşte mijloace abile pentru a obţine rezultatul dorit. [Din fr. *tacticien*].

tacticós, ~şi, tacticoásă, ~e a. (adesea adv.) cu măsură şi socoteală, cumpănit; cu mişcări domoale: *acest fel de a scrie ... măsurat şi tacticos.* LIIC.; *mergea încet şi tacticos;* [Din gr. mod. *taktikós*].

tactíl, ~i, tactilă, ~e a. **1.** care ţine de simţul pipăitului, referitor la simţul pipăitului: *sensibilitate tactilă;* **corpuscul tactil,** formaţie nervoasă microscopică, localizată în derm, specializată în recepţia excitaţiilor tactile; **2.** care se poate percepe prin pipăit: *proprietate tactilă.* [Din fr. *tactile*, lat. *tactilis*].

tactilitáte f. sensibilitate la proprietăţile tactile. [Din fr. *tactilité*].

tactísm n. (biol.) mişcare orientată a organismelor vii sau a organelor acestora, ca răspuns la stimuli proveniţi din mediul înconjurător. [Din fr. *tactisme*].

tadjíc, ~ci, tadjică, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic Tadjikistanului sau locuitorilor lui, referitor la Tadjikistan sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Tadjikistan. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Tadjikistan. // f. limbă iraniană vorbită de tadjici. [Din rus. *tadjik*].

taft n. v. taht.

taftá, taftale f. ţesătură de mătase lucioasă şi netedă, care produce, în mişcare, un foşnet caracteristic: *îi pregătiseră o rochie ... de tafta neagră, cu volane.* PETR.; (pop.) **a veni tafta la cot,** a se nimeri, a se potrivi. // adv. cu desăvîrşire, pe deplin: *ne-am trezit vindecaţi taftă.* CR.; (şi: (înv.) **taftă**). [Din turc. *tafta*, pol. *tafta*, germ. *Taft*].

taftalóg, taftaloage n. (înv.; fam.) carte mare şi groasă: *teancuri de traftoloage greceşti, latineşti, ... pline de paianjeni.* CR.; (şi: **traftolog**). [Din gr. mod. *tavtológos* „care repetă acelaşi lucru"].

taftalíc n. v. taftaluc.

taftalúc, taftaluci m. (reg.) buştean din care se fac plute[2]: *într-o plută intră 22 de taftalîcuri;* (şi: **taftalîc**). [Din turc. **tahtalık*].

táftă *f.* v. tafta.

taftúr, tafturi n. chingă cu care se strînge şaua sau pătura pe cal, cu care se leagă scările la şa etc.: *roşul... numa-n tafturi se umfla şi departe-l azvîrlea.* POP. [Et. nec.; cf. turc. *tapkur*].

tagalógă f. limbă din grupul malaio-polinezian vorbită în Filipine. [Din fr. *tagalog*].

tágă f. (înv.) tăgadă: *să vii a sta faţă ... unde este a se face vînzarea, spre a nu-ţi rămînea cuvînt de tagă.* FIL.; **fără (de) tagă, a)** fără îndoială; incontestabil: *bătrînimei, tinerimei, fără tagă, sînt dorită.* PANN.; **b)** fără şovăire: *fără de tagă voi spune la lumea-ntreagă ceea ce mi s-a-ntîmplat.* PANN. [Et. nec.; cf. *tăgăduí*].

tagéte f. pl. plante erbacee cu miros caracteristic, cu flori de mărimi diferite, colorate în brun-catifelat, galben sau portocaliu; crăiţe (*Tagetes*). [Din fr. *tagète*].

tágmă, tagme f. **1.** totalitatea persoanelor care aparţin aceleiaşi categorii sociale sau profesionale: *Ipsilant priimi închinăciunile ... tuturor tagmelor ostăşeşti şi neguţătoreşti.* FIL.; **2.** specie: *Tîndală şi Păcală, sfetnici fricoşi şi fără onestitate, sînt din tagma lui Pantalone şi a lui Tartaglia.* CĂL.; **3.** (peior.) clică: *această tagmă de literaţi, ... de la începutul lumii şi pînă în ziua de astăzi, a fost cam linguşitoare şi vanitoasă.* FIL. [Din gr. mod. *tágma*].

taharáu, taharái m. (iht.; reg.) babuşcă[2] (*Rutilus rutilus*). [Et. nec.].

taheometríe f. tahimetrie. [Din fr. *tachéométrie*].

taheométru, taheometre n. tahimetru. [Din fr. *tachéomètre*].

tahiaritmíe, tahiaritmii f. aritmie cu frecvenţă mare. [Din fr. *tachyarythmie*].

tahicardíe, tahicardii f. accelerare fiziologică (provocată de un efort fizic, o emoţie etc.) sau patologică (în unele afecţiuni cardiace, în boala Basedow etc.) a bătăilor inimii. [Din fr. *tachycardie*].

tahifagíe, tahifagii f. (med.) obicei de a ingera repede alimentele, cu masticaţie insuficientă, determinînd tulburări dispeptice. [Din fr. *tachyphagie*].

tahifemíe, tahifemii f. manifestare patologică constînd în accelerarea exagerată a ritmului vorbirii. [Din fr. *tachyphémie*].

tahigráf, tahigrafe n. aparat folosit în topografie, cu care se întocmesc planuri şi hărţi cu ajutorul unui creion-trasor acţionat de aparat în timpul observaţiilor. // m. (înv.; pl. **tahigrafi**) stenograf. [Din fr. *tachygraphe*, germ. *Tachygraph*].

tahigrafíe, tahigrafii f. (înv.) stenografie. [Din fr. *tachygraphie*, germ. *Tachygraphie*].

tahilalíe, tahilalii f. (med.) vorbire tumultuoasă, precipitată, cu debit mare de cuvinte, care conduce la articulare defectuoasă şi incompletă. [Din fr. *tachylalie*].

tahimetríe, tahimetrii f. metodă de măsurare a distanţelor şi a diferenţelor de nivel dintre anumite puncte de pe teren, cu ajutorul tahimetrului; taheometrie. [Din fr. *tachymétrie*].

tahimétru, tahimetre n. **1.** aparat folosit pentru a măsura viteza curentului cursurilor de apă; **2.** instrument topografic care permite ridicarea topografică rapidă a planurilor şi a hărţilor prin măsurarea distanţelor pe cale optică, derivat din-tr-un teodolit în luneta căruia s-au introdus fire stadimetrice; taheometru; **3.** instrument pentru determinarea frecvenţei mişcărilor unui organ, a turaţiei motoarelor etc. [Din fr. *tachymètre*].

tahión, tahioni m. (fiz.) particulă elementară ipotetică, a cărei viteză ar fi superioară celei a luminii. [Din engl., fr. *tachyon*].

tahipnée f. (med.) accelerare a ritmului respirator provocată de unele boli ale aparatului respirator sau cardiac, de nevroze etc. [Din fr. *tachypnée*].

tahipsíe, tahipsii f. (psih.) accelerare a ritmului gîndirii. [Din fr. *tachypsychie*].

tahiscóp, tahiscoape n. aparat folosit pentru studierea pieselor în mişcare ale unui dispozitiv mecanic, cu ajutorul unor fotografii parţiale. [Din fr. *tachyscope*].

tahistoscóp, tahistoscoape n. aparat pentru testarea atenţiei, a percepţiei, a unor procese senzoriale etc. ale unei persoane, prin prezentarea, pentru un timp scurt a unor desene, cuvinte, litere etc. [Din fr. *tachistoscope*].

tahitián, ~eni, tahitiană, ~ene a. care ţine de insula Tahiti sau de locuitorii ei, referitor la insula Tahiti sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Tahiti. // f. limbă polineziană vorbită în Tahiti. [Din fr. *tahitien*].

tahîn, tahînuri n. făină din seminţe uleioase (prăjite), în special de susan, din care se prepară mîncăruri de post, dulciuri etc.; (p. ext.) aliment preparat din această făină. [Din turc. *tahin*].

tahmín, tahminuri n. (înv.) calcul, deviz aproximativ; (p.ext.) aproximaţie: *să vă fac o socoteală cu tahmin, ca să vedeţi cît de mult vă amăgiţi.* FIL. [Din turc. *tahmin*].

tahográf, tahografe n. **1.** (tehn.) tahometru prevăzut cu un mecanism de înregistrare, al cărui ac indicator trasează pe hîrtie o curbă reprezentînd variaţia turaţiei în funcţie de timp; **2.** (med.) aparat pentru înregistrarea frecvenţei pulsului, a respiraţiei etc. [Din germ. *Tachograf*].

tahométru, tahometre n. **1.** instrument cu care se măsoară turaţia unei piese rotitoare a unei maşini; **2. tahometru electric,** instrument alcătuit dintr-un microgenerator electric şi dintr-un voltmetru electric, a cărui scală este gradată în unităţi de viteză unghiulară, respectiv de turaţie. [Din germ. *Tachometer*].

taht, tahturi n. (înv.) **1.** tron împărătesc; scaun domnesc; **2.** cetate de scaun; capitală; **3.** reşedinţă a unei subprefecturi sau a altei administraţii locale: *chemă la taht pe toţi ţăranii;* **4.** staţie de poştă: *la tactul de mai sus al poştii, se întîmplase peste noapte o călcare cu omor.* CAR.; (şi: **tact, taft**). [Din turc. *taht*].

táică m. (pop.) **1.** tată: *bietul taica mi se pare că se duce în noaptea asta.* GAL.; **2.** termen de dezmierdare cu care un bărbat se adresează copiilor lui sau (p. ext.) unei persoane mai tinere pentru a marca simpatia, familiaritatea: *găseşte-le, taică, de ce eşti dumneata avucat?* CAR.; **3.** termen de politeţe folosit pentru a vorbi cu (sau despre) un bărbat (mai) în vîrstă, care impune respect: *dar Gheorghe-al nostru, cum o duce? – sub glie, taică, şi sub cruce.* COŞB.; **4.** (urmat de „părinte" sau „popă") nume (de adresare) dat preotului: *cum te cheamă, taică părinte?* TOP. [De la *tată;* cf. sb. *tajko*].

táier, taiere n. (reg.) farfurie întinsă, taler[2]: *să-mi aduci struguri pe un tăier să mănînc.* POP.; (şi: **tăier**). [Din magh. *tányér*].

taifá, taifale f. (înv.) grup de persoane care formează alaiul domnesc, echipajul unei corăbii, personalul unei case boiereşti etc.: *Alaric ... au trecut cu taifaua lui după ceialalţi la Italia.* CANT. [Din turc. *tayfa*].

taifás, taifasuri n. conversaţie familiară, intimă, pe teme minore: *după masă se puseră la taifas.* AL. [Din gr. mod. *taifas*].

taifún, taifunuri n. vînt puternic, cu vîrtejuri, însoţit de ploi torenţiale, care ia naştere în partea de vest a Oceanului Pacific şi se manifestă mai ales în regiunile litorale tropicale din estul Asiei, producînd daune mari; ciclon tropical. [Din germ. *Taifun*].

taigá, taigale f. pădure întinsă de conifere, din Siberia şi din nordul părţii europene a Federaţiei Ruse, formată din molid, zadă şi pin siberian; (p.ext.) nume dat subzonei pădurilor de conifere din nordul zonei temperate a emisferei boreale. [Din rus. *taiga;* cf. fr. *taïga*].

taín, tainuri n. **1.** (înv. şi pop.) raţie de alimente sau de băutură, care se dădea cuiva pe un timp determinat, în schimbul serviciilor prestate (completînd salariul, simbria, solda): *le-am spus că avem cîte treizeci de lei pe lună şi tain îmbelşugat de carne, pîne şi vin.* FIL.; **2.** (înv. şi pop.) sumă echivalentă cu valoarea raţiei alimentare a unui angajat: *douăzeci aspri tain pe zi.* OD.; **3.** cantitate de nutreţ care se dă animalelor într-o anumită perioadă de timp; **4.** provizie, merinde: *făceau cu rîndul mîncare pentru toţi din tainul adus de părinţi.* SAD.; **5.** parte care-i revine cuiva în urma unei împărţeli, a unei repartizări. [Din turc. *ta'yín, tayin*].

táină, taine f. **1.** ceea ce este (încă) nedescoperit, neînţeles; enigmă, mister: *în taina farmecelor sale e-un „nu ştiu ce" ş-un „nu ştiu cum".* EM.; **2.** (înv. şi pop.) minune, miracol: *taina sfinteei înviere.* COR.; **3.** (la pl.; şi **cele şapte taine**) actele de cult sau ritualurile (botezul, căsătoria, hirotonirea, miruirea, spovedania, împărtăşania, maslul) cărora religia creştină le atribuie puterea de a transmite credincioşilor harul divin; (la sg.) fiecare dintre aceste ritualuri; **sfintele taine,** pîinea şi vinul, sfinţite de preot, simbolizînd trupul şi sîngele lui Hristos, cu care credincioşii se împărtăşesc; împărtăşanie, cuminecătură; **4.** secret: *nu mai era pentru nimeni taină că părintele Platon avea har dumnezeiesc.* BL.; **de taină, a)** ascuns, secret, tainic; misterios: *sta la sfat de taină.* V.R.; *caută pentru asemenea treburi ... preoţi români, răsăriteni, pe care şi-i închipuie înzestraţi cu daruri de taină.* BL.; **b)** foarte apropiat, intim: *postelnicul m-a ales sfetnic de taină al său.* FIL.; **c)** care are loc într-un cadru restrîns; intim: *vă invit să facem o şezătoare de taină în amintirea celui mai autentic scriitor.* SAD.; **în taină,** pe ascuns, în secret; discret: *o samă den boierii cei mari ... vorovitu-s-au în taină ... cum ... să-l aducă pre Alixăndrel Vodă în scaun.* TOP.; *şoptim în taină vorbe mari despre-nţelesul vieţii.* BL.; **5.** (reg.) loc ascuns, tăinuit; ascunzătoare, ascunziş: *un băietan ... s-a prins în cele din urmă să poarte o lotcă mică de pescar, cu mine, în urma luntrei ... pe care Barnea o mînă harnic spre taina stuhului.* TOP; **6.** (înv. şi pop.) consiliu secret, sfat ascuns: *turcii nici că s-arăta ... taină mare că-ntocmea, unii p-alţii se-ntreba.* POP.; **7.** (reg.) conversaţie cu caracter intim; taifas: *să ierţi că te ţiu mai multicel la taină azi.* POP.; **8.** (reg.) locul unde apa rîului e mai adîncă şi curge lin. [Din sl. *tajna*].

taínic, ~ci, tainică, ~ce a. **1.** care cuprinde în sine o taină; misterios, enigmatic: *lumea nouă a pierdut cheia semnelor tainice.* SAD.; **2.** neştiut de alţii; secret: *postelnicul ... a aflat de acest amor tainic.* FIL.; **3.** ascuns, ferit, izolat: *lăsă focul aprins şi trecu în alt sălaş, tainic, într-o sihlă unde fusese vatră de lup şi de hoţi.* SAD.; **4.** care ştie să tacă; discret, tăcut: *am chemat la curte pe baba Maria, cea mai şireată şi mai tainică.* SAD.; **5.** intim: *apusul soarelui ne făcea să gustăm una din cele mai tainice mulţumiri ale sufletului.* AL. // m., f. (înv. şi pop.) persoană intimă; confident: *Elenca, tainica sa.* POP. // adv. **1.** pe ascuns, pe furiş: *tainic se-ntîlneşte-n prag, dor cu dor să se cuprindă, drag cu drag.* COŞB.; **2.** în mod discret, abia perceptibil: *aşa de tainic tu mi-o spui.* BL. [Din sl. *tajniku*].

taíniţă, tainiţe şi (reg.) **tainiţi** f. **1.** groapă săpată în pămînt, încăpere subterană; hrubă: *le deschide pivniţile, cămările şi tainiţile monahilor.* SAD.; **2.** loc ascuns; ascunzătoare: *mă încerca o pornire să-i ajut să ascundă cît mai bine versurile, prin tainiţe.* BL. [De la *taină*].

taiór, taioare n. **1.** costum femeiesc compus dintr-o fustă şi o jachetă, confecţionate din acelaşi stofă; **2.** (reg.) jachetă pentru femei. [Din fr. (*costume*) *tailleur*].

taipíni m. pl. denumire dată participanţilor la războiul ţărănesc antifeudal, anticolonialist şi de eliberare de sub dominaţia dinastiei manciuriene Quing din China, de la jumătatea secolului al XIX-lea. [Din engl. *taiping*].

taká m. unitate monetară a statului Bangladesh. [Din fr. *taka*].

tal, taluri n. corp vegetal lipsit de vase conducătoare, monocelular (la bacterii şi la unele alge), pluricelular (la ciuperci şi alge), uneori diferenţiat în organe rudimentare. [Din fr. *thalle*].

táia interj. (reg.; repetat) cuvînt care redă zgomotul monoton produs de vorbăria lungă, domoală. // adv. încet-încet: *plecară pe mare, tala-tala, pînă ce se pomeniră la ţara amazoanelor.* ISP. [Onomat.].

talábă, talabe f. (reg.) **1.** grapă cu dinţii dispuşi înainte; **2.** tăvălug cu colţi de oţel, cu care se sfărîmă bulgării după arat. [Et. nec.].

talăf, talafuri n. (mai ales la pl.) palavră; **a tăia frunză verde şi lafuri şi talafuri,** a pălăvrăgi. [Et. nec.; cf. *laf*].

talaier s. (reg.) ornament sculptat la capătul de sus al stîlpilor de la pridvor; baştlîc. [Et. nec.].

taláj n. v. talaş.

táiam, talame n. (înv.) **1.** cameră (de dormit); **2.** pat (nupţial): *să profume talamul tău de nuntă.* HEL. [Din it. *talamo*, gr. mod. *thălamos*].

talámus, talamusuri n. masă de substanţă cenuşie aparţinînd diencefalului, care are ca rol principal integrarea excitaţiilor senzitive şi senzoriale şi proiectarea lor pe scoarţa cerebrală. [Din fr. *thalamus*].

talán n. (pop.) dalac: *spînzul e bun de talan la dobitoace.* // m. (pl. **tălari**) termen depreciativ pentru un cal bătrîn şi slab; gloabă; (şi: **tălău**). [Et. nec.; cf. turc. *talak* „dalac"].

taláncă f. v. talangă.

taláng interj. (adesea repetat) cuvînt care redă sunetul produs de clopot; balang; (şi: **tălang, tălănc**). [Onomat.].

talángă, tălăngi f. **1.** clopot mic de metal care se atîrnă la gîtul vitelor sau al oilor: *sunet de tălăngi se-ngînă.* TOP; **2.** sunet produs de acest obiect: *nici muget, nici talangă, nici cel mai slab ecou.* PILLAT; (şi: **talancă**). [De la *talang;* cf. *balangă*].

talánt[1], talanţi m. **1.** unitate de măsură a greutăţii, cu valoare diferită de la o cetate la alta, în Grecia antică; **2.** monedă de aur sau de argint, cu valoare variabilă de la o cetate la alta şi de la o epocă la alta, în Grecia antică: *Doamne, doi talanţi dedeşi-mi şi alţi doi talanţi dobîndii cu ei.* COR. [Din sl. *talantŭ*].

talánt[2] n. v. talent.

taláp intej. v. teleap.

talár, talare n. (înv.) haină lungă, purtată ca uniformă de membrii unor asociaţii sau corpuri profesionale, de unele unităţi militare etc.: *erau înveşmîntaţi cu talare roşii şi în cap cu chivere.* BĂLC. [Din lat. *talaris*, germ. *Talar*].

talasemíe, talasemii f. afecţiune ereditară a sîngelui, datorată persistenţei unei hemoglobine fetale, caracterizată prin anemie progresivă. [Din fr. *thalassémie*].

talasocraţíe f. stăpînire asupra mărilor; putere întemeiată pe supremaţia maritimă. [Din fr. *thalassocratie*].

talasogenéză f. proces de formare a mărilor şi oceanelor. [Din fr. *thalassogenèse*].

talasoterapíe, talasoterapii f. tratament constînd în băi de mare asociate cu aerul marin. [Din fr. *thalassothérapie*].

talâş n. (col.) **1.** aşchii lungi, subţiri şi răsucite care se desprind la prelucrarea lemnului cu rindeaua sau cu alte unelte cu tăişul lat; **2.** totalitatea sculelor necesare unui meseriaş; (şi: **talaj**). [Din turc. *talaş*].

taláz, talazuri n. val mare stîrnit de furtună pe mări sau pe oceane; (p. gener.) val (mare): *vîntul trece-n spaimă pe-al mărilor talaz.* EM.; (fig.) *un talaz de vrăjmăşie îi sui spre inimă.* VINEA. [Din turc. *talaz*].

tálă, tale f. (reg.) 1. taifas: *a sta de tală;* **2.** gălăgie, larmă; **3.** mulţime gălăgioasă de oameni. [De la *tala*].

talc n. silicat natural hidratat de magneziu, de culoare albă-verzuie, unsuros şi moale la pipăit, folosit în industria farmaceutică, textilă, a hîrtiei etc. [Din fr. *talc,* germ. *Talk*].

talcióc, talciocuri n. loc unde se vînd diferite mărfuri (vechi); piaţă de vechituri: *duminicile mergeam la talciocul popular de la Rîul Colentina, vindeam şi cumpăram discuri în coperţi jerpelite, cărţi, ţoale.* CĂRT. [Din rus. *tolciok*].

talcós, ~şi, talcoásă, ~e a. (rar) care conţine talc. [*Talc* + *-os*].

talcşíst, talcşisturi n. talc în stare naturală, dispus sub formă de straturi lamelare, în roci sedimentare. [Din fr. *talcschiste*].

talént, talente n. **1.** aptitudine de a face un anumit lucru: *avea ştiinţă de carte şi talent la predare.* CAR.; **2.** îmbinare a aptitudinilor unei persoane care favorizează realizarea unei activităţi creatoare în domeniul artei, ştiinţei, tehnicii etc.: *la începutul unei literaturi se cade să cerem dacă nu talent măcar o noţiune asupra artelor.* CĂL.; **3.** persoană înzestrată cu aptitudini remarcabile: *dintre actori se dezveliră adevărate talente.* NEGR. [Din fr. ***talent,*** lat. ***talentum***].

talentát, ~ţi, talentată, ~e a. care are talent: *poetul varsă atunci cu pofidă un vraf de libele în care punea toată negreala fierii sale abundente de pamfletar talentat.* CĂL. [De la ***talent***].

tale quale [tale cvále], aşa cum este, neschimbat, ca atare. [Cuv. lat.].

táler[1], taleri m. monedă austriacă de argint care a circulat în trecut şi în ţările române: *au pieptul ele alb de taleri şi mărgele.* COŞB.; **taler cu două feţe,** om ipocrit. [Din germ. *Taler*].

táler[2], talere n. **1.** vas plat de lemn, de lut ars, de faianţă, de metal din care se mănîncă, pe care se aduc la masă cele necesare pentru servit etc.; talger: *un taler plin cu alune prăjite.* FIL.; **a se înfrupta din talerul cuiva,** a trăi din munca altuia; **a îngropa cu talerul,** a înmormînta pe cineva cu banii strînşi prin colectă publică; **2.** fiecare dintre cele două platouri ale unei balanţe; platan, taier, talger, tas; **3.** (mai ales la pl.) fiecare dintre cele două discuri de alamă întrebuinţate într-o fanfară sau o orchestră pentru a marca (prin lovirea unuia de celălalt) ritmul sau cadenţa; talger; **4.** piesă plată, aproximativ rotundă, cu diverse utilizări în tehnică; **5.** (sport) disc făcut dintr-un material uşor casabil, care serveşte ca ţintă mobilă în tirul sportiv; (la pl.) probă de tir constînd în trageri cu arma de vînătoare cu alice în astfel de discuri. [Din germ. dial. ***Taller***].

taleríst, ~şti, taleristă, ~e m., f. persoană care practică tirul cu talere[2]. [***Taler***[2] + *-ist*].

tálger, talgere n. 1. taler[2]: *copiii serveau la masa frăţească, în talgere de argint, gustarea ascetică poruncită tagmei lor.* SAD.; **2.** disc al unei balanţe; taler[2]: *stă-n lumina matură, ca un talger de balanţă.* TOP.; (fig.) *Simion mă întrerupe, aruncînd pe talgerele discuţiei unele argumente.* BL.; **3.** (la pl.) instrument muzical de percuţie format din două discuri de alamă uşor concave, care, lovite unul de altul, produc un sunet puternic, de înălţime nedeterminată; taler[2]. [Et. nec.; cf. magh. ***tálgyer***].

talhîş, talhîşuri n. (înv.) **1.** referat înaintat de marele vizir sultanului în care se motiva propunerea numirii conducătorilor din ţările vasale sau necesitatea înlocuirii lor; **2.** ordin dat de sultan pentru numirea sau distituirea unui domn; firman: *ieşisă talhîş de la împăratul şi apucase de-l îmbrăcasă cu căftan pre Mihai Vodă.* NEC. [Din turc. ***telhis***].

talhîşcíu, talhîşcii m. (înv.) demnitar la curtea otomană, care prezenta sultanului rapoartele marelui vizir şi care transmitea firmanele împărăteşti. [Din turc. *telhişçi*].

talián, taliane n. năvod mare fixat cu ancore şi cu piloţi, folosit la prinderea în cantităţi mari a peştilor migratori. [Din rus. dial. ***talijan,*** gr. mod. *taliáni*].

talibán, talibani m. 1. membru al unei fracţiuni politice din Afganistan, care promovează principiile fundamentalismului islamic în viaţa politică, socială etc.; **2.** (fig.; depr.) persoană extrem de conservatoare. [Din engl., fr. ***taliban***].

tálie, talii f. **1.** înălţime, statură, mărime: *tot de o talie ca şi Elena, dar bălaie.* KOG.; **de talie,** de talent, de valoare: *jucătorii sînt toţi de talie.* CAR.; **(a fi) de talia (cuiva),** a avea aceeaşi valoare, pricepere sau acelaşi talent etc. ca şi altcineva sau ca cineva anume; **2.** mărime, grosime, conformaţie a corpului în raport cu care se confecţionează obiecte de îmbrăcăminte: *nu am găsit un palton pentru talia mea;* **3.** partea de la mijloc, mai subţire, a corpului omenesc, situată între torace şi şolduri; mijloc, brîu: *o cuprind ... pe după talie.* BL.; **pe talie,** strîmtat în dreptul mijlocului, care marchează talia: *palton pe talie;* **4.** parte a unui obiect de îmbrăcăminte care acoperă mijlocul; (p. ext.) corsaj: *rochii largi, cu talia sus.* PETR.; **în talie,** îmbrăcat numai cu haină sau cu rochie (fără pardesiu sau palton); **5.** timpul cît durează împărţirea cărţilor la unele jocuri. [Din rus. ***talija***, fr. ***taille,*** it. ***taglia,*** germ. ***Taglia***].

talím n. v. talîm.

talión[1], talioni m. **1.** (reg.) plantă erbacee aromată, cu frunze late, întrebuinţată în medicina populară şi drept condiment; **2.** (înv.) plasture. [Din turc. *talyon*].

talión[2] n. pedeapsă sau răzbunare, specifică orînduirii sclavagiste, care constă în tratarea vinovatului în acelaşi fel în care a procedat şi el cu victima sa; **legea talionului,** lege penală la unele popoare din vechime, prin care se aplica celui vinovat o pedeapsă identică sau similară cu răul de care se făcea culpabil. [Din lat. ***talio, -onis,*** germ. ***Talion,*** fr. ***talion***].

talionic, ~ci, talionică, ~ce a. potrivit legii talionului[2]. [*Talion* + *-ic*].

talismán, talismane n. obiect mic căruia i se atribuie puterea magică de a proteja pe cel care îl poartă sau îl păstrează; amuletă. [Din fr. ***talisman***].

táliu n. element chimic, metal moale, alb-albăstrui, asemănător cu plumbul, foarte puţin răspîndit în natură. [Din fr. ***thallium***].

talîm, talîmuri n. (înv.) **1.** plecăciune, reverenţă făcută după obiceiul oriental: *făcînd turceşti talîmuri cît poate un bulgar.* AL.; **2.** deprindere; gest: *asta nu-mi convine, eu am talîmurile mele;* (şi: **talim**). [Din turc. *talim*].

talk-show [tocşóu] n. program de radio sau de televiziune constînd într-o discuţie între un moderator şi mai mulţi invitaţi pe o anumită temă. [Cuv. engl.].

talkie-walkie [tóki-uóki] n. radiotelefon portativ. [Cuv. engl.].

tálmeş-bálmeş n. **1.** (reg.) balmoş; **2.** (fam.) amestec din care nu se mai poate alege nimic: *apa din ceaun fierbea aşa de tare, că peştele se făcuse talmeş-balmeş.* C.; (fig.) *trebuie să mă urmezi ... într-o lungă controversă, în care filologia are să se amestece cu istoria naturală şi să facă un talmeş-balmeş.* OD. [Et. nec.; cf. ***balmoş***].

talmúd n. carte religioasă a iudaismului care consemnează învăţăturile marilor şcoli rabinice dintre secolele al III-lea î.d.Hr. şi al V-lea d.Hr., alcătuită din două părţi, Mişna şi Ghemara, cuprinzînd explicarea şi interpretarea sub raport religios, legislativ, literar şi istoric a Torei. [Din fr. ***Talmud***].

talmúdic, ~ci, talmudică, ~ce a. care ţine de talmud, referitor la talmud; conform prescripţiilor acestuia. [Din fr. ***talmudique***].

talmudísm n. **1.** studiul talmudului; **2.** (fig.) tendinţă de a privi lucrurile şi fenomenele în mod formal, static, dogmatic; **3.** interpretare speculativă, excesiv analitică şi complicată, a unei probleme. [Din fr. ***talmudisme***].

talmudíst, ~şti, talmudistă, ~e m., f. **1.** persoană care cunoaşte şi ştie să interpreteze învăţăturile talmudului; adept al acestor învăţături; **2.** (fig.) persoană care judecă lucrurile în mod rigid, dogmatic sau care face exces de subtilităţi şi de distincţii formale. [Din fr. ***talmudiste***].

talofítă, talofite f. (la pl.) încrengătură a regnului vegetal care cuprinde plante inferioare al căror corp vegetativ este un tal şi care se înmulţesc prin spori, prin diviziune sau prin gameţi (*Thallophyta*); (şi la sg.) plantă din această încrengătură. [Din fr. ***thallophytes***].

talón, taloane n. **1.** cărţi de joc care rămîn în pachet după prima împărţire făcută jucătorilor; **2.** partidă la unele jocuri de cărţi: *jucarăm două taloane.* BOL.; **3.** parte care rămîne la cotorul unui registru, al unui chitanţier, al unui bonier etc., după ce s-a rupt partea detaşabilă; **4.** parte a ciorapului care acoperă călcîiul, marcată printr-o ţesătură mai deasă: *ciorap cu talon;* **5.** (rar) talus; **6.** fiecare dintre marginile îngroşate şi întărite ale unei anvelope; **7.** (arhit.) mulură formată din două arcuri de cerc care se racordează; **8.** piesă mică de lemn fixată la mînerul arcuşului pentru a ţine la distanţă firele de bagheta pe care sînt întinse. [Din fr. ***talon***].

taloná, talonez vb. (sport; tr.) a urmări pe adversar îndeaproape pentru a-l împiedica să-şi continue acţiunea; (la rugbi) a trage mingea cu piciorul din grămadă. [Din fr. ***talonner***].

talonér, taloneri m. jucător de rugbi care are sarcina de a talona. [Din fr. ***talonneur***].

talonét n. v. talonetă.

talonétă, talonete f. **1.** bucată de carton fixată în dreptul călcîiului la un obiect de încălţăminte, pentru a asigura rezistenţa îmbinării; **2.** panglică rezistentă care se aplică la marginea de jos a pantalonilor, în interior, pentru a se evita uzura; **3.** plăcuţă de plută fixată în interiorul pantofului în dreptul scobiturii tălpii piciorului în scop ortopedic; (şi: **talonet**). [Din fr. ***talonnette***].

tálpă, tálpi f. 1. partea inferioară a labei piciorului la om şi la unele animale, care vine în atingere cu pămîntul; (p.ext.) laba piciorului: *graiul ei cel dulce ... îl făcu să-i rămîie tălpile lipite de locul unde sta.* ISP.; *Ileana se tăvăleşte prin verdeaţă şi-şi răsfaţă tălpile goale prin troscoţel.* BL.; **a o apuca la talpă** sau **a-şi lua tălpile la spinare,** a pleca, a o şterge; **a bate averea la tălpi,** a-şi risipi averea în petreceri; **a cunoaşte pe cineva din talpă,** a cunoaşte pe cineva foarte bine; (compuse): **talpa-gîştei, a)** plantă erbacee din familia labiatelor, cu tulpina puternică, cu flori mici, roşiatice (*Leonorus cardiaca*); **b)** plantă erbacee, cu frunze crestate, cu flori mici dispuse în spice, mai întîi verzi, mai tîrziu roşii, cu seminţe negre, lucioase; troscot[1] (*Chonopodium rubrum*); **c)** scris necaligrafic, neciteţ; **d)** semnătură (pe un act) prin punerea degetului: *puneţi talpa-gîştei pe zdelcă.* AL.; **e)** încreţiturile de la coada ochiului (la persoanele în vîrstă); **f)** (reg.) loc unde se încrucişează mai multe drumuri; răspîntie; **talpa-lupului,** plantă erbacee cu flori mici roşiatice, cu frunzele acoperite în partea inferioară de numeroase glandule albe, cu proprietăţi antiscorbutice şi diuretice (*Chaiturus marubiastrum*); **talpa-ursului, a)** plantă erbacee cultivată şi ca plantă ornamentală, cu frunze mari şi cu flori albe sau trandafirii, grupate în spic (*Acanthus longifolius*); **b)** plantă din familia cactacee, cu tulpina lungă, cărnoasă, prevăzută cu ţepi, cu flori roşii, cultivată şi ca plantă ornamentală (*Phyllocactus ackermanni*); **talpa-stancii** (sau (reg.) **stîncii**), plantă erbacee cu tulpina tîrîtoare, ramificată, cu flori mici, albe (*Coronopus squamatus*); **2.** parte a încălţămintei sau a unui ciorap, pe care se calcă: *ghete cu tălpi groase;* **3.** piele groasă, tăbăcită special, din care se fac pingele, flecuri etc.; **4.** pîrghie de comandă a unui mecanism (maşină de cusut, scaunul lemnarului) care este acţionată cu laba

piciorului; **5.** lemn gros, grindă care se aşază la partea inferioară a pereţilor unei case, pentru a sprijini construcţia; (p. ext.) temelie: *ies la mari răstimpuri şerpii ... de sub talpa casei.* VOIC.; **talpa iadului, a)** (în basme) temelia iadului; mama căpeteniei dracilor; **b)** epitet pentru o persoană rea, păcătoasă; **talpa ţării,** ţărănimea, considerată în trecut ca temelie a ţării; **6.** fiecare dintre cele două lemne groase, orizontale, care alcătuiesc scheletul războiului de ţesut manual; **7.** fiecare dintre cele două suporturi laterale, de lemn sau de oţel, curbate în sus la capătul de dinainte, pe care alunecă sania; **8.** plaz la plug; **9.** partea care formează fundul unui scoc de moară, de joagăr etc.; **10.** partea inferioară, lăţită a unui obiect, a unei piese, a unui organ de maşină sau a unui element de construcţie, prin care acestea se sprijină pe altă piesă, pe teren sau pe un suport: *talpa maşinii de călcat;* **11.** (spec.) partea de jos lăţită, a unei şine, prin care aceasta se reazămă pe traverse; **12.** (spec.) parte a rindelei care alunecă pe lemnul supus prelucrării; **13.** (spec.) placa de metal de la extremitatea patului puştii, pe care aceasta se sprijină cînd este aşezată vertical; **14.** (spec.) suport pe care se clădeşte o claie sau un stog; **15.** (spec.) bază a unei excavaţii miniere sau a unei găuri de sondă; **16.** (spec.) partea inferioară, lăţită, a unei litere tipografice. [Din magh. ***talp***].

talpínă, talpine f. material obţinut pe cale sintetică, folosit ca înlocuitor de talpă pentru încălţăminte. [***Talpă*** + *-ină*].

tálpoş, talpoşi m. (înv.) infanterist: *talpaşii dorobănţeşti pedeştri cu tobele, chiverele şi cimpoaiele lor.* FIL.; (şi: **tălpaş**). [Din magh. ***talpas***, ***talpos***].

tálus, talusuri n. (anat.) astragal. [Din lat. ***talus***].

talúz, taluzuri n. suprafaţă înclinată care mărgineşte lateral un rambleu sau un debleu; teren în pantă. [Din fr. ***talus***].

taluzá, taluzez vb. (tr.) a construi taluzuri, a da formă de taluz. [Din fr. ***taluser***].

talvég, talveguri n. linie care uneşte punctele de cea mai mare adîncime din lungul albiei unei curs de apă sau al unei văi uscate şi pe care se trasează graniţa, în cazul în care aceasta este formată de o apă curgătoare sau de o vale. [Din germ. ***Talweg***, fr. ***thalweg***].

tamăn adv. (pop.) **1.** tocmai, întocmai, chiar, exact, precis: *să-l slujeşti taman trei ani de zile.* CR.; **a fi taman pe taman,** a fi egal; **2.** în special, mai ales: *n-au fost amîndoi la munte? – păi taman d-aia.* PR.; **3.** de abia, numai, într-un tîrziu: *taman seara mi-am adus aminte de el.* [Din turc. ***tamam***].

tamár, tamare n. samar folosit la transportul cărămizilor pe schele; targă. [Et. nec.].

tamarín[1], tamarini m. arbore din familia fabaceelor, originar din India, cu frunze compuse din foliole alungite şi cu flori galbene-roşiatice, din ale cărui fructe se prepară băuturi răcoritoare, iar scoarţa este utilizată în medicină *(Tamarindus indica)*; (şi: (înv.) **tamarind**). [Din fr. ***tamarin***, lat. med. ***tamarindus***].

tamarín[2], tamarini m. maimuţă din ţinuturile Amazonului, înrudită cu uistiti, care emite sunete asemănătoare cu ale păsărilor. [Din fr. ***tamarin***].

tamarínd m. v. tamarin[1].

tamarísc m. v. tamariscă.

tamaríscă f. (bot.) **1.** cătină roşie (*Tamarix tetandra* şi *Tamarix ramosissima*); **2.** cătină mică (*Myricaria germanica*); (şi: **tamarisc, tamarix, tamarişcă**). [Din lat. ***tamarix, -icis***, germ. ***Tamariske***].

tamaríşcă f. v. tamariscă.

tamaríx m. v. tamariscă.

tamazlîc, tamazlîcuri n. (înv. şi pop.) **1.** îngrăşare a vitelor; loc în care se ţineau vitele pentru a fi îngrăşate: *vacile de tamazlîc* (a. 1826). URIC.; **2.** cireadă de boi sau de vaci, împreună cu taurul de prăsilă, care aparţineau unui proprietar, unei gospodării: *atît era de cuprins, de s-au umplut munţii ... de turmele şi tamazlîcurile lui.* CR. [Din bulg. ***tamazlyk***; cf. turc. ***damızlık***].

tambúchi, tambuchiuri n. deschidere rotundă sau dreptunghiulară în puntea unei nave, prevăzută cu capac sau cu gheretă de intrare, care permite accesul personalului în încăperile de sub punte. [Din sp. ***tambucho***].

tambúr, tambure n. **1.** (tehn.) piesă în formă de cilindru gol, fixă sau mobilă în jurul unui ax, cu diverse întrebuinţări în tehnică; tobă; **tambur gradat,** piesă componentă a unor instrumente de măsurat, avînd forma unui cilindru prevăzut la exterior cu o scară gradată; **2.** (arhit.) denumire generică dată elementelor cilindrice care intră în alcătuirea unui edificiu: **a)** fiecare dintre blocurile cilindrice de piatră care compun fusul unei coloane; **b)** corpul cilindric sau prismatic al unei turle, cuprins între bază şi cupolă; **c)** mic vestibul situat la intrarea unei clădiri şi cuprins între două rînduri de uşi; **d)** vestibul cilindric în interiorul căruia se învîrteşte o uşă pivotantă cu mai multe aripi; **3.** (muz.; înv.) tobă. // m. (înv.; pl. **tamburi**) toboşar; (compus) **tambur-major,** subofiţer care conducea o fanfară militară; (p. ext.; peior.) plutonier. [Din fr. ***tambour***, germ. ***Tambour***].

tambúră, tambure f. vechi instrument muzical cu coarde metalice, asemănător cu mandolina, dar cu gîtul mai lung decît al acesteia: *sub alba ta mînă tambura a tăcut.* BL. [Din gr. mod. ***tambúras***, turc. ***tambura***].

tamburín n. v. tamburină.

tamburiná, tamburinez vb. (rar; intr.) a bate uşor şi ritmic cu degetele în ceva. [Din fr. ***tambouriner***].

tamburínă, tamburine f. **1.** vechi instrument muzical, folosit pentru acompanierea ritmică a dansului în Spania, Italia şi Orient, asemănător unei tobe mici, alcătuită dintr-un cerc pe care este întinsă o membrană şi prevăzută cu mici talgere sau cu clopoţei de jur împrejur; **2.** (rar) gherghef rotund; (şi: **tamburin**). [Din fr. ***tambourin***, it. ***tamburino***].

tamíl, ~i, tamilă, ~e m., f. persoană aparţinînd unui grup etnic care trăieşte în sudul Indiei şi în Sri Lanka. // f. limbă aparţinînd familiei limbilor dravidiene, vorbită de acest grup. [Din fr. ***tamile***].

tamizát, ~ţi, tamizată, ~e a. (livr.) filtrat în mod difuz: *lumină tamizată.* [Din fr. ***tamisé***].

támîş n. v. tamos.

tam-nesám adv. v. tam-nisam.

tam-nisăm adv. (pop. şi fam.) nitam-nisam: *cine îşi părăseşte aşa casa şi locul tam-nisam?* CAR.; (şi: **tam-nesam**). [Et. nec.; cf. ***nitam-nisam***].

támos, tamosuri n. (reg.) proptea care se aşază sub un butoi sau în faţa unei roţi pentru a le împiedica să se rostogolească; (şi: **tamîş**). [Din magh. ***tamasz***].

tampétă, tampete f. (înv.; rar) dans la modă pe la începutul secolului al XIX-lea; melodia acestui dans. [Din fr. ***tempête***].

tampón, tampoane n. **1.** bucată de tifon sterilizat sau de vată rulată sau presată care se aplică pe o rană pentru a opri hemoragia; **2.** accesoriu de birou, format dintr-o placă curbată acoperită cu hîrtie sugativă, cu care se usucă cerneala pe un text scris; **3.** (chim.) substanţă întrebuinţată pentru a împiedica un proces chimic; **4.** piesă elastică fixată pe traversa frontală a unui vehicul de cale ferată, constînd dintr-un disc masiv de oţel şi un resort puternic, care are rolul de a menţine o anumită distanţă între vehiculele cuplate şi de a prelua şocurile dintre acestea în timpul mersului; **5.** (fig.) ceea ce serveşte la amortizarea conflictelor, la împiedicarea ciocnirilor: *a servi de tampon;* **zonă tampon,** zonă de protecţie dintre două state menită a împiedica conflictele directe. [Din fr. ***tampon***].

tamponá, tamponez vb. **1.** (tr.) a atinge uşor şi repetat o suprafaţă a corpului cu un tampon, cu o batistă etc., pentru a absorbi transpiraţia sau secreţiile unei răni: *trase din buzunarul din stînga al pantalonilor o ... pînză mototolită de întrebuinţare şi începu să-şi tamponeze obrazul congestionat.* SAD.; **2.** (refl.) a se ciocni, a se lovi: *maşinile s-au tamponat la stop;* **3.** (arg.; tr.) a pălmui, a bate pe cineva. [Din fr. ***tamponner***].

tamponamént n. (med.) metodă de hemostaza se lovi, provizorie prin compresiune locală pe venă sau arteră cu ajutorul compreselor în cazul plăgilor superficiale sau cu ajutorul meşelor în cazul unor plăgi profunde sau al unor cavităţi naturale. [Din fr. ***tamponnement***].

tamponáre, tamponări f. acţiunea de a (se) tampona. [V. ***tampona***].

tamponát, ~ţi, tamponată, ~e a. ciocnit, lovit (prin izbire): *maşină tamponată.* [V. ***tampona***].

tam-tám, tam-tamuri n. **1.** instrument muzical de percuţie, de origine asiatică, asemănător gongului, dar de dimensiuni mai mari şi cu un timbru mai grav; **2.** instrument muzical african asemănător tobei, folosit pentru acompanierea ritmică a dansului sau pentru a da un semnal; muzică executată cu acest instrument; **3.** (fig.) zgomot mare, zarvă; publicitate excesivă. [Din fr. ***tam-tam***].

tanágră, tanagre f. statuetă de lut ars, policromă, făcută în Grecia antică (în oraşul Tanagra), iar mai apoi în toată lumea greco-romană. [Din fr. ***tanagra***].

tanáj, tanaje n. (rar) tăbăcire a pieilor. [Din fr. ***tannage***].

tananá f. (reg.) numele unui dans ţigănesc; melodia acestui dans. [Din ţig. ***tanana***].

tananícă f. (reg.) tanana. [***Tanana*** + *-ică*].

tanánt, ~ţi, tanantă, ~e a. care conţine acid tanic. // m. substantă chimică, anorganică sau organică, naturală sau sintetică, utilizată la tăbăcirea pieilor. [Din fr. ***tannant***].

tanát, tanaţi m. sare sau ester al acidului tanic. [Din fr. ***tannate***].

tanátic, ~ci, tanatică, ~ce a. (livr.) referitor la moarte, specific morţii. [Din fr. ***thanatique***].

tanatofobíe, tanatofobii f. (livr.) teamă morbidă de moarte. [Din fr. ***thanatophobie***].

tanatologíe f. studiu asupra morţii şi al fenomenelor legate de moarte. [Din fr. ***thanatologie***].

tanău, tanăi a. şi m. (reg.) (om) prost: *un biet sărac, cam guşat şi cam tanău.* SAD. [Et. nec.].

tanc, tancuri n. **1.** autovehicul de luptă blindat, cu roţile montate pe şenile, înzestrat cu tunuri, mitraliere: *obsesii, tancuri, explozii, mă încercuiau, tot mai aproape, mai aproape.* BL.; **tanc amfibiu,** tanc care se poate deplasa şi pe apă; **2.** rezervor din tablă de oţel pentru depozitarea sau transportul lichidelor; **3. tanc-petrolier,** navă comercială pentru transportul produselor petroliere; petrolier; **4.** vagonet metalic, folosit în mine, cu capacitate de o tonă; **5.** cutie de plastic specială, în care se developează filme fotografice; **6.** (fig.; iron.) automobil de dimensiuni mari; **7.** (fig.; depr.) persoană voluminoasă şi greoaie. [Din fr. ***tank***, germ. ***Tank***].

tanchétă, tanchete f. tanc mic, cu blindaj uşor. [Din fr. ***tanquette***].

tanchíst, ~şti, tanchistă, ~e m., f. militar dintr-o unitate de tancuri. [Din fr. ***tankiste***, germ. ***Tankist***].

tánda-mánda f. învălmăşeală, talmeş-balmeş. // adv. identic. [De la ***Tanda*** n. pr.].

tandém, tandemuri n. **1.** bicicletă pentru două persoane, prevăzută cu două şei aşezate una în spatele celeilalte şi acţionată de două perechi de pedale; **2.** cilindru compresor mecanic cu doi tăvălugi, identici ca mărime, ca formă şi ca greutate; **3.** (tehn.) poziţie de montare a două sau a mai multor piese principale similare ale unei maşini ori a unor sisteme tehnice similare (care lucrează împreună), astfel încît acestea să se găsească în acelaşi plan sau pe acelaşi ax longitudinal; **4.** (fig.) grup de două persoane care sînt tot timpul împreună sau care fac o lucrare împreună. [Din fr. ***tandem***].

tandír, tandîre n. **1.** (înv.; în formă **tandur**) masă acoperită cu un covor, sub care se aşeza un vas cu mangal aprins pentru a încălzi picioarele celor care

şedeau; **a sta pe tandur**, a nu face nimic, a lenevi; **2.** (fig.) lene: *tandurul, adecă lenea, această drăgălaşă divinitate.* AL.; **3.** (reg.) zid de piatră sau de cărămidă pe care este aşezat cuptorul de pîine; (şi: **tandur**). [Din turc. *tandír, tandur*].

tandréţă f. v. tandreţe.

tandréţe f. afecţiune plină de delicateţe, de duioşie: *Ioan s-apropie de fată, i-apucă mîna şi zise c-o tandreţă de frate.* EM.; (şi: **tandreţă**). [Din fr. *tendresse*].

tándru, ~i, tandră, ~e a. care manifestă sau denotă tandreţe; afectuos: *mă sculam în fiecare dimineaţă cu o altă imagine de mine, compunîndu-mă şi recompunîndu-mă la nesfîrşit în ipostaza mea de părinte: cînd tandru şi cald, ... cînd sever cu măsură.* LIIC.; *o rog ... să accepte acest mic text ... ca pe un tandru omagiu.* CĂRT. [Din fr. *tendre*].

tandúr n. v. tandîr.

tanduríu, ~ii, tandurie, ~ii a. (înv.) leneş: *va ieşi o nouă junime, mai harnică şi mai puţin tandurie.* AL. [*Tandur* + *-iu*].

taneá, tanele f. (înv.) bucată de blană sau de piele de animal: *o scurteică, ... pe dinainte şi pe după gît cu plimburi, de le zicea tanele.* C.L. [Din turc. *tane*¯].

tánga[1] s. invar. chilot scurt, foarte decoltat, a cărui parte din spate se reduce la un şnur. [Cuv. engl.].

tangá[2], pers. 3 **tanghează** vb. (intr.) a fi în tangaj: *avionul tanghează.* [Din fr. *tanguer*].

tangáj, tangaje n. mişcare alternativă de înclinare a unei nave, a unei aeronave sau a unui vehicul feroviar în jurul unei axe perpendiculare pe direcţia de mers, provocată de valuri, de vînt, de neregularităţile căii de rulare etc.; balansare. [Din fr. *tangage*].

tangént, ~ţi, tangentă, ~e a. (despre drepte) care atinge o curbă sau o suprafaţă într-un singur punct; (despre planuri) care conţine tangentele la toate curbele care trec printr-un punct al unei suprafeţe. // f. **1.** dreaptă care atinge o curbă într-un singur punct; **în** (sau **prin**) **tangentă**, tangenţial: *uitătura lui ne lua prin tangentă şi luneca peste noi parcă am fi fost unşi cu ulei.* BL.; (fam.) **a scăpa prin tangentă**, a se eschiva de la un lucru prinzînd momentul potrivit; a scăpa cu greu dintr-o situaţie dificilă; **2.** funcţie trigonometrică egală cu cîtul dintre funcţia sinus şi funcţia cosinus. [Din fr. *tangent*, germ. *Tangente*].

tangénţă, tangenţe f. 1. poziţie, stare a două figuri geometrice tangente; **punct de tangenţă**, punctul comun a două figuri tangente; **2.** (fig.) atingere, contact: *subliniază permanenţele sportului şi tangenţele sale cu literatura.* V.R. [Din fr. *tangence*].

tangenţiál, ~i, tangenţială, ~e a. **1.** care este tangent; referitor la tangentă; **2.** (fig.; şi adv.) în treacăt, printre altele, indirect; (p. ext.) fără profunzime: *Alecsandri are privirea tangenţială a unei statui de bronz; ... nu are nici capacitatea speculativă şi nici răgazul de a medita asupra structurii marii arte.* CĂL. [Din fr. *tangentiel*].

tanghír, tanghire n. placă transparentă de gelatină sau de material plastic, prinsă într-o ramă de lemn şi avînd pe o faţă, în relief, puncte sau linii de diferite forme sau mărimi, care este folosită la obţinerea semitonurilor umbrelor pe forma de tipar plan, în reproducerea manuală a originalului. [Din germ. *Tangier*(*film*)].

tangíbil, ~i, tangibilă, ~e a. **1.** care se poate percepe prin atingere, care se poate pipăi: *realitatea tangibilă;* **2.** (fig.) evident, manifest, real: *probă tangibilă.* [Din fr. *tangible*].

tangó n. v. tangou.

tangón, tangoane n. bară din lemn rotund, legată articulat la un capăt de bordajul unei nave şi prinsă cu parîme pentru susţinere şi manevrare, folosită pentru legarea bărcilor lăsate la apă, pentru a susţine o macara etc. [Din fr. *tangon*].

tangóu, tangouri n. dans modern care îşi are originea într-un dans popular argentinian, cu ritmul lent în doi timpi, care se dansează în perechi; melodia acestui dans; (şi: **tango**). [Din fr., sp. *tango*].

tangrín n. (reg.) drojdie întărită, depusă pe doagele butoaielor cu vin, folosită la acrirea ciorbelor. [Et. nec.].

tánic, ~ci, tanică, ~ce a. de tanin, taninos: *soluţie tanică;* **acid tanic**, tanin. [Din fr. *tannique*].

tanín, taninuri n. produs vegetal, cu gust astringent, solubil în apă, folosit în tăbăcărie şi la fabricarea cernelurilor negre; acid tanic. [Din fr. *tanin*].

taninós, ~şi, taninoásă, ~e a. care conţine tanin, caracteristic taninului: *vin taninos.* [*Tanin* + *-os*].

tanizá, tanizez vb. (tr.) a adăuga tanin în vin, pentru a-l limpezi sau pentru a-l ameliora. [Din fr. *taniser*].

tanizáre, tanizări f. acţiunea de a taniza. [V. *taniza*].

tantál n. element chimic, metal rar, cenuşiu, lucios, ductil şi maleabil, rezistent din punct de vedere chimic, folosit la confecţionarea unor ustensile de laborator, la fabricarea filamentelor pentru unele becuri electrice şi tuburi electronice etc. [Din fr. *tantale*].

tantalít n. minereu natural de fier şi mangan, cristalizat în sistemul rombic, de culoare neagră sau roşie-închisă, cu luciu semimetalic. [Din fr. *tantalite*].

tánti f. invar. (fam.) **1.** mătuşă; **2.** termen de respect cu care se adresează un copil sau o persoană mai tînără unei femei mai în vîrstă. [Din fr. *tante*, germ. *Tante*].

tantiémă, tantieme f. 1. sumă încasată de membrii unui consiliu de administraţie ai unei societăţi comerciale, din beneficiul acesteia, pentru participarea la conducerea ei; **2.** drept bănesc cuvenit unui intermediar atunci cînd efectuează o tranzacţie, reprezentînd o parte procentuală din valoarea acesteia; **3.** onorariu acordat în trecut unui autor dramatic sub forma unei cote din încasările realizate la reprezentaţiile piesei sale. [Din fr. *tantième*].

tánto s. invar. (înv. şi reg.) (**a fi**) **tanto pe tanto**, (a fi) chit; (şi: **tantoi**). [Din it. *tanto* (*per tanto*)].

tántoi s. v. tanto.

tántra f. complex de scrieri religioase ale hinduismului şi budismului, redactate între secolele al IX-lea şi al XIII-lea, care constituie fundamentul tantrismului. [Din it., fr. *tantra*].

tántric, ~ci, tantrică, ~ce a. referitor la tantra sau la tantrism: *literatura tantrică; practici tantrice.* [Din fr. *tantrique*].

tantrísm n. orientare spirituală răspîndită în India (apoi în China, în Japonia şi în Tibet), întemeiată pe textele tantrice şi existînd sub forma mai multor curente şi secte în cadrul hinduismului, care se bazează pe asceză, erotism, tehnici yoga şi are ritualuri incompatibile cu normele brahmanismului. [Din fr. *tantrisme*].

tantum ergo 1. începutul unui imn liturgic creştin; **2.** (fig.) declaraţie deschisă. [Cuv. lat.].

tanzanián, ~eni, tanzaniană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Tanzaniei sau locuitorilor ei, referitor la Tanzania sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană originară din Tanzania. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Tanzania. // f. limbă bantu vorbită de tanzanieni. [Din fr. *tanzanien*].

tanzimát n. denumire a perioadei din istoria Imperiului Otoman cuprinzînd deceniile 4-8 ale secolului al XIX-lea, în timpul căreia au fost iniţiate o serie de reforme burgheze moderate, menite să asigure adaptarea imperiului la realităţile dezvoltării capitaliste europene. [Din turc. *tanzimat* „reformă].

tao n. invar. **1.** noţiune cosmologică aflată la baza principalelor direcţii filozofico-religioase din China; **2.** principiu transcendent şi imanent, din care, potrivit gîndirii antice chineze, izvorăşte viaţa şi ordinea cosmică. [Din fr., engl. *tao*].

taoísm n. **1.** filozofie întemeiată de Lao-dzî, combinaţie de misticism, reflecţie filozofică şi poezie, caracterizată prin accentul pus pe unitatea dintre uman şi univers, pe suprimarea dorinţei în favoarea simplităţii naturale şi a liniştii; **2.** religie răspîndită în China (pînă în secolul al XVII-lea), amestec al cultului spiritelor naturii şi ale strămoşilor, al ideilor lui Lao-dzî şi al altor credinţe. [Din fr. *taoïsme*].

taoíst, ~şti, taoistă, ~e a. referitor la taoism: *arta taoistă, templu taoist.* // m., f. adept al taoismului. [Din fr. *taoïste*].

taólă, taole f. (reg.) cot al unui rîu. [Et. nec.].

tapá, tapez vb. **1.** (tr.) a obţine bani de la cineva cu titlu de împrumut (cu intenţia de a nu-i înapoia): *îl caută şi acum comisionarii de la amicii tapaţi cu cinci poli.* C.PETR.; **2.** (rar; intr.) a bate la maşina de scris; **3.** (tr.) a da volum coafurii, pieptănînd părul în răspăr. [Din fr. *taper*].

tapáj, tapaje n. **1.** zgomot mare produs de lovituri, însoţite de strigăte, de ţipete; **a face tapaj**, a provoca discuţii aprinse, a vocifera, a face scandal; **2.** mare vîlvă făcută în jurul unei persoane, a unei întîmplări, al unui eveniment; publicitate de scandal. [Din fr. *tapage*].

tapangeá, tapangele f. (reg.) **1.** lovitură dată cu palma[1]: *era nevoită, biata mama ... să ne dea cîteva tapangele la spinare.* CR.; **2.** pistol[2]: *la picere cu curele şi la piept cu tapangele.* POP.; (şi: **tupangea**). [Din turc. *tabanca*].

tápă, tape f. **1.** tăietură făcută la baza arborilor pentru a le orienta direcţia de căderе la tăiere; **2.** scobitură sau tăietură făcută la capătul elementelor de construcţie din lemn pentru a le putea îmbina; **3.** capac cu care se acoperă o deschizătură, gura unui tun etc. [Din retorom. *tappa,* fr. *tape*].

tapét, tapete n. **1.** hîrtie, pînză, mătase sau piele colorată sau imprimată cu desene, care se lipeşte pe pereţii unei încăperi, înlocuind zugrăveala; **2. a pune** (sau **a aduce**) **pe tapet**, a aduce în discuţie, a fi la ordinea zilei: *votăm pe candidatul pe care-l pune pe tapet partidul întreg.* CAR.; **3.** (înv.) covor mic; carpetă. [Din gr. mod. *tappéto*, it. *tappeto*, germ. *Tapete*].

tapetá, tapetez vb. (tr.) **1.** a acoperi cu tapet pereţii unei încăperi; a tapisa: *locuia ... în palatul Caffarelli, avînd săli mari tapetate cu mătase, lustruri grele de bronz, mobile vechi.* CĂL.; **2.** a pudra cu făină, pesmet etc. o tavă unsă cu grăsime, în care urmează să fie copt un aluat, o budincă etc. [De la *tapet;* cf. germ. *tapezieren*].

tapetáre, tapetări f. acţiunea de a tapeta şi rezultatul ei. [V. *tapeta*].

tapinós adv. (înv. şi pop.) cu umilinţă, cu smerenie: *Stan al Bratei, d-auzea, tapinos îi mulţămea.* POP. [Din gr. mod. *tapeinós*].

tapiócă f. făină bogată în amidon şi zaharuri uşor asimilabile, extrasă din tuberculii manioculuі, folosită mai ales în alimentaţia copiilor. [Din fr. *tapioca*].

tapír, tapiri m. mamifer erbivor din America de Sud şi sud-estul Asiei, cu corpul relativ masiv, pielea groasă şi netedă, coada scurtă şi cu buza superioară şi nasul contopite într-o trompă scurtă (*Tapirus*). [Din fr. *tapir*].

tapisá, tapisez vb. (tr.) **1.** a tapeta; **2.** a aplica elementele elastice, materialul de umplutură, pînza de rezistenţă şi deasupra stofă sau mătase decorativă, piele etc. pe scheletul unei mobile; a capitona; (şi: **tapiţa**). [Din fr. *tapisser*].

tapisáre, tapisări f. acţiunea de a tapisa şi rezultatul ei; capitonare; (şi: **tapiţare**). [V. *tapisa*].

tapiseríe, tapiserii f. **1.** ţesătură decorativă, din lînă sau din mătase, lucrată manual sau la război, folosită la împodobirea pereţilor sau a unor mobile; **2.** lucru de mînă cusut cu lînă, cu mătase etc. pe o canava; **3.** partea tapisată a unei mobile; (şi: **tapiţerie**). [Din fr. *tapisserie*].

tapiţá vb. v. tapisa.

tapiţáre f. v. tapisare.

tapiţér, tapiţeri m. meseriaş specialist în tapisarea mobilelor. [Din it. *tappezziere,* germ. *Tapezierer*].

tapiţerie[1], **tapiţerii** f. **1.** meseria tapiţerului; **2.** atelier, prăvălie în care se lucrează sau se vînd obiecte făcute de tapiţer. [*Tapiţer* + *-ie*].

tapiţerie[2] f. v. tapiserie.

tapóşnic, tapoşnici m. numele a trei plante erbacee din familia labiatelor: **a)** plantă cu tulpina ramificată şi acoperită cu peri moi, cu frunze lanceolate şi cu flori roşii-purpurii (*Galeopsis ladanum*); **b)** plantă cu tulpina acoperită cu peri rigizi, cu frunze ovale şi cu flori roşii sau albe (*Galeopsis tetrahit*); **c)** plantă cu tulpina acoperită cu peri lungi, cu flori mari, galben-deschis, pătate cu violet (*Galeopsis speciosa*). [Et. nec.].

tapotá, tapotez vb. (tr.) a masa ţesuturile lovindu-le uşor, rapid şi ritmic cu degetele sau cu un alt obiect. [Din fr. *tapoter*].

tápşă, tapşe f. (reg.) **1.** lopăţică cu care se netezeşte mămăliga după ce s-a mestecat; **2.** mîncare făcută din mămăliguă cu straturi de brînză şi grăsime; (şi: **teapşă**). [De la *tăpşi*].

tapúră, tapuri f. fisură în interiorul unei piese metalice, produsă în cursul turnării acesteia, din cauza răcirii inegale a materialului. [Din fr. *tapure*].

tar, taruri n. (înv. şi reg.) **1.** greutate, încărcătură pe care o duce un om sau un animal: *cai mare groşi să poată birui a purta tarul.* COSTIN; **2.** veche unitate de măsură pentru greutăţi, egală cu 125 de ocale. [Din magh. *tár*].

tára[1] interj. (repetat) cuvînt care imită vorbăria sau cicăleala. [Onomat.].

tará[2] f. v. tară[1].

tarabagíu, tarabagii m. negustor ambulant (care vinde la o tarabă). [*Tarabă* + *-giu*].

tarábă, tarabe f. **1.** masă pe care negustorii (ambulanţi) îşi expun şi îşi vînd marfa la tîrguri, în piete sau pe străzi; (p. ext.) prăvălioară: *scaunele măcelarilor şi tarabelor gelepilor.* OD.; **de tarabă**, mahalagesc, trivial; de calitate proastă; **2.** tejghea de cîrciumă la care stă negustorul: *în mirosul ameţitor al vinului vărsat pe tarabă, pe duşumea, .. Sentino tresare din visuri.* DELAVR.; **3.** (reg.) uşă la beci, la pod sau la cuptor; (şi: **tărabă**). [Din turc. *daraba* (dial. *taraba*), sb., bulg. *taraba*].

tarabóstes m. pl. nume pe care romanii îl dădeau aristocraţilor geto-daci; pileaţi. [Cuv. lat.].

tarabulús, tarabuluse şi **tarabubusuri** n. (înv.) şal care se purta înfăşurat în jurul capului sau ca cingătoare: *la Şiştov, ... copii turci de vreo paisprezece ani, ..., în cămăşi de borangic ... şi şalvari albi, încinşi cu tarabulus, dansează indecent în sunetul a două viori şi al unei dairele.* CĂL. // m. monedă care a circulat în trecut şi în ţările române. [Din turc. *Tarabulus* „Tripoli"].

tarác m. v. taraş.

taracán, taracani n. (reg.) gîndac de bucătărie; şvab (*Periplaneta orientalis*). [Din ucr., rus. *tarakan*].

taráf, tarafuri n. **1.** (înv.) grupare (politică): *eşti şi tu din tarafui boierilor răzvrătiţi?* FIL.; **2.** mică formaţie de lăutari: *un taraf de lăutari începe a suna un cîntec vechi.* AL. [Din turc. *taráf*].

taragót, taragoturi n. instrument muzical popular de suflat, asemănător clarinetului, format dintr-un tub conic de metal cu ancie simplă. [Din magh. *tárogató*].

taragotíst, ~şti, taragotistă, ~e m., f. persoană care cîntă la taragot. [*Taragot* + *-ist*].

taramá f. (reg.) icre de calitate inferioară. [Din turc. *tarama*].

tarán, taranuri n. armă folosită de popoarele antice la spargerea porţilor şi a zidurilor unei cetăţi asediate, alcătuită dintr-un trunchi de copac lung şi gros, prevăzut la un capăt cu un vîrf greu de metal. [Din fr. *taranche*].

taráncă, tărănci f. (iht.; reg.) babuşcă[2] (*Rutilus rutilus*). [Din ucr. *taranca*].

taránd, taranzi m. (înv.; rar) tarantulă: *răcni ... ca muşcat de tarand.* C.L. [Din fr. *tarente*].

tarantélă[1], **tarantele** f. dans popular napolitan, în măsură ternară şi tempo ce se accelerează progresiv; melodia acestui dans. [Din it. *tarantella*].

tarantélă[2] f. v. tarantulă.

tarantúlă, tarantule f. păianjen mare, veninos, din ţările meridionale, cu patru ochi mari şi numeroşi ochi mai mici, care îşi sapă galerii în pămînt; tarand (*Lycosa tarentula*): *oamenii muşcaţi de tarantelă.* AL.; (şi: (înv.) **tarentulă, tarantelă, tarantulă**). [Din fr. *tarentule*].

tarapaná, tarapanale f. (înv.) monetărie: *am făcut bulgări de aur şi de argint şi i-am trimis ... ca să-i bată la tarapana cu tura de mahmudele şi beşlici.* GHICA. [Din turc. *darphane*].

tarár, tarare n. maşină folosită pentru curăţarea cerealelor de impurităţi înainte de însilozare sau de măcinare, prin cernere şi prin antrenarea lor într-un curent de aer. [Din fr. *tarare*].

tarará, tararale f. cîntec lung şi monoton: *neamţul tararaua mi-ţi cîntă.* ISP. [Onomat.].

taráş, taraşi m. **1.** (reg.) stîlp de lemn bătut în pămînt, care serveşte ca element de susţinere pentru un pod, un zăgaz, un gard etc.: *proptele şi mănunchi de tufiş, legaţi cu frînghii, sprijină şi întăresc taracii.* OD.; **2.** (înv.) băţ ferecat pentru vînătoare: *se îndeletnicea cu ogari, cu taraşi, cu şoimi de goniia fieri.* MOXA; (şi: **tarac, tăraş**). [Din ucr., rus. *taras*].

tarát, ~ţi, tarată, ~e a. (rar) **1.** care are un defect fizic; **2.** plin de vicii. [De la *tară*[2]].

táră[1], **tare** f. **1.** dara; **2.** greutăţi nemarcate, de forma unor alice din metal sau din sticlă, utilizate în anumite cîntăriri de laborator; (şi: **tara**). [Din gr. mod. *tára*].

táră[2], **tare** f. **1.** defect fizic sau psihic de obicei ereditar, la om sau la un animal; **2.** defect moral; viciu, meteahnă: *le cunoştea tuturor tarele ascunse.* C.PETR. [Din fr. *tare*].

tardigrád, ~zi, tardigradă, ~e a. (despre animale) care merge încet. // n. pl. grup de animale nevertebrate, foarte mici, care se deplasează greoi pe cele patru perechi de picioare, care trăiesc în muşchi, în licheni şi, mai rar, în apele dulci sau sărate. // m. animal din acest grup. [Din lat. *tardigradus*, fr. *tardigrade*].

tardív, ~i, tardivă, ~e a. care apare, se întîmplă, se dezvoltă etc. cu întîrziere; tîrziu: *în gînd făceam reproşuri tardive Mamei, care nu m-a as-cultat.* BL. // adv. (prea) tîrziu: *va răsplăti, deşi tardiv, fidelitatea clovnului Coco.* CĂL. [Din fr. *tardif*].

tardivitáte f. caracterul a ceea ce este tardiv; dezvoltare tîrzie. [Din fr. *tardiveté*].

tárdo adv. (muz.; ca indicaţie de execuţie) încet, lent. [Cuv. it.].

táre, tari a. **1.** care are o consistenţă solidă, care opune rezistenţă şi nu poate fi uşor pătruns, străbătut, desfăcut, despicat; (p. ext.) trainic, durabil: *pedestrimea românească şi ungurească ... sta frumos ca un zid de piatră tare.* BĂLC.; *cele mai tari înnodături mai lesne se rup.* POP.; (despre cetăţi) fortificat, întărit; **2.** care este mai consistent decît în mod obişnuit; vîrtos: *mămăliguă tare*; (despre ouă) răscopt; (despre pîine) uscat, vechi; **3.** care este lipsit de elasticitate, care nu se îndoaie uşor; ţeapăn, rigid: *pălăria tare ... [î]i acoperea fruntea pleşivită.* GHEŢIE; **pînză tare**, pînză (cu ţesătură rară) foarte apretată, folosită în croitorie; **4.** care are forţă, rezistenţă fizică; voinic, viguros, puternic, robust: *arăţi tare şi voinic ca un urs.* NEGR.; **(a fi) tare de cap, a)** (a fi) prost; **b)** (a fi) răbdător; **c)** (a fi) încăpăţînat; **(a fi) tare de(-o) ureche** (sau **de urechi**), **a)** a nu auzi bine; **b)** a se preface că este surd; **a fi tare la cerbice** (sau **în rînză, în fălci**), a fi neînduplecat, dîrz; **5.** cu voinţă fermă; energic, dîrz, neclintit; (despre colectivităţi) plin de forţă, puternic, de neînvins: *viforoase erau vremurile vechi ..., dar oamenii se năşteau tari.* BĂLC.; **(a fi) tare de înger** (sau **de fire**) sau **a fi tare la inimă**, a nu se lăsa uşor intimidat sau înduioşat; a nu ceda; **tare de inimă** (sau **de suflet**), crud, nemilos; **6.** (şi subst.) care dispune de putere, care constituie o forţă, care este stăpîn pe o situaţie, are autoritate: *cei tari se îngrădiră cu-averea şi mărirea.* EM.; **7.** care posedă cunoştinţe temeinice, care are multă îndemînare, pricepere; priceput, capabil, destoinic: *tare în chimie; tare la socotit*; **8.** care se produce, se desfăşoară, se manifestă cu violenţă: *un vînt tare de către răsărit.* PALIA; **9.** (despre acţiuni, fapte ale oamenilor) care se face cu multă forţă; puternic, violent: *lovitură tare*; **vorbe** (sau **cuvinte**) **tari**, vorbe grele, aspre, jignitoare, injurioase; (înv.; despre războaie) cumplit, crîncen, înverşunat; **10.** (înv.; despre stări sufleteşti, sentimente, senzaţii etc.) care se manifestă cu putere; mare, intens; (astăzi) care provoacă emoţii puternice, care impresionează; zguduitor: *amu iaste credinţa închegată, şi tare şi vîrtoasă.* COR.; *au avut loc scene tari*; **11.** (despre voce, zgomote, sunete) care este emis cu putere, care răsună pînă departe: *te plînge-n voce tare.* EM.; **12.** (despre aer) răcoros; (p.ext.) curat; **13.** (despre miros) pătrunzător, ameţitor; **14.** (despre substanţe alimentare, medicamente) care are o concentraţie mare (şi produce un efect puternic): *doctorie tare*; (despre băuturi) cu o concentraţie mare de alcool: *vin tare*; **15.** (despre culori) viu, puternic, aprins; (p.ext.) bătător la ochi, ţipător. // adv. **1.** cu forţă, intens, puternic: *a lovi tare*; **2.** în mare măsură; mult: *moş Nichifor ... tare se mai temea să nu cadă sub blestemul preoţesc.* CR.; **3.** (însoţind un adjectiv sau un adverb) foarte: *tare bătrîn*; **4.** cu glas articulat pentru a fi auzit de cei din jur: *îndărătul gîndurilor pe care le spunea tare, un alt rînd de gînduri se ridica.* VLAH.; **5.** cu glas ridicat, pentru a se auzi bine sau departe: *vorbeşte mai tare, că nu se aude.* PR.; **6.** iute, repede: *nu le duce aşa tare, că se strică de picioare.* POP. // n. artic. numele unei hore muntenesti. [Lat. *talis*].

tarentúlă f. v. tarantulă.

tárgă, tărgi f. **1.** pat portativ, format dintr-o pînză sau plasă metalică fixată pe două bare de lemn paralele, cu care se transportă bolnavii şi răniţii: *pe cîmpul de la Halici ... fusese ridicat cu targa.* BL.; **2.** mică platformă portativă de scînduri, de nuiele etc. care serveşte la cărutul unor materiale; (spec.) tamar; **3. a trage targa pe uscat**, a trăi în lipsuri, în sărăcie; a o scoate cu greu la capăt. [Din germ. *Trage;* cf. it. *targa*].

tarhán, tarhani m. (entom.; reg.) **1.** şvab[1] (*Blatta orientalis* şi *Phyllodromia germanica*); **2.** (compus) **tarhan-de-cîmp**, corhan-de-cîmp (*Ectobia lapponica*). [Din ucr. *targan*].

tarhát n. v. tărhat.

tarhón m. plantă erbacee aromatică, din familia compozitelor, cu tulpina dreaptă şi ramificată, cu flori alburii, cu frunze liniare, lanceolate, întrebuinţate drept condiment (*Artemisia dracunculus*). [Din turc. *tarhun*].

tarif, tarife şi (rar) **tarifuri** n. **1.** (şi **tarif vamal**), catalog care conţine clasificarea mărfurilor care fac obiectul comerţului exterior al unei ţări şi taxele percepute pentru fiecare produs sau grupe de produse; **2.** preţ (stabilit oficial) pentru prestările de servicii, transportul de mărfuri şi de persoane, servicii poştale, telefonice, pentru radio, televiziune, consum de energie electrică etc.; **3.** listă cuprinzînd preţurile unitare sau specifice pentru diferite servicii, de obicei publice, şi condiţiile stabilite pentru aplicarea lor. [Din gr. mod. *tarífa*, it. *tariffa*, germ. *Tarif*, fr. *tarif*].

tarifá, tarifez vb. (tr.) a fixa, a aplica un tarif. [Din fr. *tarifer*].

tarifár, ~i, tarifară, ~e a. **1.** referitor la tarif: *acorduri tarifare între state*; **2.** (despre preţuri, taxe) stabilit prin tarif sau în conformitate cu un tarif. [Din fr. *tarifaire*].

tarisfát, tarisfaţi m. (reg.) bărbat (mai în vîrstă) care conduce ceremonialul nunţii ţărăneşti; staroste. [Din sb. *stari svat*].

tarîncă, tarînci f. (reg.) **1.** piesă de fier care leagă osia carului de perinoc; **2.** (în forma **tărînc**) fiecare dintre cele două lanţuri sau frînghii cu care se leagă chilna de coşul carului; (şi: **tărînc**). [Et. nec.; cf. *dorîngă*].

tarlá, tarlale f. **1.** solă[1]; (p. ext.) cultura de pe o astfel de suprafaţă de teren; **2.** (reg.) drum îngust care desparte semănăturile; hotar. [Din turc. ***tarla***].

tarlalizá, tarlalizez vb. (tr.) a împărţi un teren agricol în tarlale. [***Tarla*** + *-iza*].

tarlatán, tarlatanuri n. (înv.) ţesătură fină de bumbac, subţire, de culoare deschisă; muselină. [Din germ. ***Tarlatan,*** fr. ***tarlatane***].

târniţă, tarniţe f. **1.** şa de lemn sau (rar) de piele, folosită la călărit sau la transportul unei poveri: *pune tarniţa pe cal, aninã armele la oblînc.* CR.; **2.** (p. anal.; reg.) coamă de deal sau de munte în formă de şa: *ne scoborîm pe partea cealaltă a Păpuşii şi scăpătăm pe-o tarniţă întinsă.* VLAH.; **3.** (p. anal.; reg.) drum de munte bătut de oi sau de vite. [Din ucr. ***tarnic'a***].

taróc, taroace n. pachet de 78 de cărţi de joc, mai mari şi cu alte figuri decît cele obişnuite, folosit la un joc de cărţi şi în cartomanţie; joc cu aceste cărţi; (şi: **tarot**). [Din germ. ***Tarok,*** it. ***tarocco,*** fr. ***tarot***].

taród, taroduri n. burghiu de filetat. [Din fr. ***taraud***].

tarodá, tarodez vb. (tr.) a găuri în spirală o piesă, pentru a putea introduce un şurub. [Din fr. ***tarauder***].

tarodáre, tarodări f. acţiunea de a taroda. [V. ***taroda***].

tarót n. v. taroc.

tarpán, tarpani m. cal sălbatic din stepele sau podişurile Asiei, de culoare brună, cu capul scurt şi gros şi cu coama scurtă (*Equus gmelini*). [Din ucr., rus. ***tarpan***].

tarpón, tarponi m. peşte cu lungimea de peste 2 m şi greutatea de peste 100 kg, argintiu, necomestibil, din vestul Oceanului Atlantic. [Din fr. ***tarpon***].

tars, tarsuri n. **1.** partea posterioară a scheletului labei piciorului, formată din şapte oase; **2.** partea terminală a piciorului insectelor, formată din 1-5 segmente şi terminată de obicei cu una sau cu două gheare; **3.** scheletul fibro-cartilaginos al pleoapelor. [Din lat. ***tarsus,*** fr. ***tarse***].

tarsalgíe, tarsalgii f. durere a articulaţiilor tarsului. [Din fr. ***tarsalgie***].

tarsián, ~eni, tarsiană, ~ene a. care aparţine tarsului, referitor la tars. [Din fr. ***tarsien***].

tarsiéne f. pl. tarsioidee. [Din fr. ***tarsiens***].

tarsioidée, tarsioidee f. (la pl.) subordin de mamifere primate, arboricole, nocturne, insectivore, de mărimea unor şobolani, cu ochii foarte mari, cu picioarele posterioare lungi datorită alungirii tarsului şi cu degetele terminate cu ventuze; (şi la sg.) mamifer din acest subordin. [Din lat. ***Tarsioidea***].

tartăj, tartaje n. **1.** (înv. şi reg.) fiecare dintre cele două coperte ale unei cărţi; scoarţă; **2.** (înv.) cărticică, broşură; caiet; (spec.) carte scrisă de mînă, servind ca abecedar: *am ajuns la trătaji, de la trătaji la ceaslov.* CR.; (şi: **trătaj, trătadă, tetrad, tetradă**). [Din gr. mod. ***tetrádion***, sl. ***tatratŭ, tetradŭ***].

tartán[1] m. v. tîrtan[2].

tartán[2], tartane n. **1.** ţesătură de lînă sau de bumbac, cu carouri mari, divers colorate, folosită în Scoţia; **2.** şal sau pled din acest fel de ţesătură: *tînărul Alexandru a călătorit pe punte, în udătură, cu capul înfăşurat într-un tartan.* CĂL.; **3.** material special din mastic sintetic elastic, folosit pentru amenajarea pistelor atletice şi a terenurilor sportive în vederea impermeabilizării şi a creşterii rezistenţei lor la intemperii. [Din fr. ***tartan***].

tartánă, tartane f. vas mic de transport sau de pescuit, cu catarg înalt, cu o singură pînză triunghiulară, folosit mai ales în Marea Mediterană. [Din fr. ***tartane,*** it. ***tartana***].

tartár[1] a. invar. **sos tartar,** sos foarte picant; **biftec tartar,** mîncare făcută din carne tocată care se serveşte crudă, amestecată cu gălbenuş de ou crud, capere şi cu multe ingrediente. [Din fr. ***tartare***].

tartár[2], (rar) **tartaruri** n. (în mit. antică) loc în fundul infernului, în care se presupunea că erau chinuiţi cei care păcătuiau faţă de zei; (în credinţa creştină) iad: *am dat al meu suflet la negrul tartar.* BOL. [Din sl. ***tarŭtarŭ***].

tartár[3] m. v. tătar.

tártă, tarte f. prăjitură făcută dintr-un strat subţire de aluat fraged, acoperit cu cremă şi avînd deasupra fructe. [Din fr. ***tarte***].

tartínă, tartine f. felie de pîine (unsă cu unt) pe care se aşază brînză, salam, icre etc.: *preşedintele cercului are tartine cu icre negre şi e foarte bine dispus.* TOP. [Din fr. ***tartine***].

tártor, tartori m. **1.** căpetenie a dracilor; (p.gener.) drac: *mai îngăduieşte puţin, tartorule.* CR.; **2.** (fig.; fam.) căpetenie a unui grup, a unei tagme care conduce cu severitate, despotic; **3.** (fig.; fam.) capul răutăţilor. [De la ***tartar***[2]].

tártoriţă, tartoriţe f. **1.** drăcoaică; **2.** (fig.; fam.) femeie rea, afurisită. [***Tartor*** + *-iţă*].

tartráj, tartraje n. operaţie de adăugare de acid tartric în mustul de struguri pentru a-i mări aciditatea. [Din fr. ***tartrage***].

tartrát, tartrate n. sare sau ester al acidului tartric. [Din fr. ***tartrate***].

tártric a. acid **tartric,** acid organic cristalizat, cu gust acru, solubil în apă, care se găseşte în fructe, izolat din tartru şi întrebuinţat în industria alimentară, în vopsitoria textilă, în medicină etc.; sare de lămîie [Din fr. ***tartrique***].

tártru, tartruri n. **1.** sediment depus pe pereţii vaselor în care se păstrează vinul nou; **2.** substanţă calcaroasă, de culoare gălbuie sau neagră, care se depune pe coletul dinţilor: *tartru dentar.* [Din fr. ***tartre***].

tartúf, tartufi [tartüf] m. om ipocrit: *nevinovata poveste servi de pretext tartufilor politici ca să închidă jurnalul.* NEGR. [De la ***Tartuffe*** n. pr.].

tartufísm, tartufisme [tartüfism] n. ipocrizie, fariseism: *după această scenă de tartufism ... ciocoiul părăsi camera.* FIL. [***Tartuf*** + *-ism*].

tartufíst, ~şti, tartufistă, ~e [tartüfist] a. ipocrit: *nu sînt trecute sub tăcere într-o manieră tartufistă, ci punctate cel puţin în cadrul unei atitudini generale.* R.L. [***Tartuf*** + *-ist*].

tarz n. (înv.) ţinută, atitudine, comportare: *are un tarz firesc.* [Din turc. ***tarz***].

tas, tasuri n. **1.** (înv.) ceaşcă, cupă: *un teas (cu vin).* AL.; **2.** (înv.) lighean; (spec.) lighenaş în care bărbierul prepară spuma de săpun; **3.** (înv.) tipsie; (astăzi) taler[2] de balanţă: *teasuri de aramă.* AL.; **a umbla cu tasul,** a face chetă; a cerşi; **4.** (înv.) cutia milelor; **5.** (reg.) disc la roată; **6.** (înv.) fiecare dintre cele două talere[2] ale chimvalului; (p.ext.) chimval; **7.** (reg.) cleşte de lemn folosit de dulgher; (şi: (înv.) **teas**). [Din turc. ***tas***, gr. mod. ***tási***].

tasá, tasez vb. **1.** (tr.) a reduce volumul unui obiect, unui material prin presare; a comprima: *a tasa finul*; **2.** (refl.; despre terenuri, materiale granulare sau pulverulente) a deveni mai compact ca urmare a îndesării, în timp, sub acţiunea greutăţii proprii sau sub presiunea unor sarcini exterioare; **3.** (refl.; despre construcţii) a se deplasa pe verticală din cauza micşorării volumului terenului de fundaţie. [Din fr. ***tasser***].

tasáre, tasări f. **1.** acţiunea de a tasa; **2.** faptul de a se tasa; îndesare, cufundare. [V. ***tasa***].

tăsá, tase f. (înv.) ceaşcă de cafea sau de ceai; (p.ext.) conţinutul unui asemenea vas: *soarbe ceaiul aromatic dintr-o tasă diafană.* AL. [Din fr. ***tasse***].

taséu, taseuri n. nicovală mică, folosită de tinichigii pentru a îndrepta tabla. [Din fr. ***tasseau***].

tasmá, tasmale f. (înv. şi reg.) fir sau panglică de mătase, de piele, adesea cu cusături: *ţi-oi lua de la Fălticeni o pălăriuţă cu tăsma.* CR.; (şi: **tăsma**). [Din turc. ***tasma***].

tasón, tasoane n. punct unde se concentrează materialul lemnos într-o exploatare forestieră, situat în vecinătatea unei căi de transport. [Din retorom. ***tasson***].

tastá, tastez vb. (tr.) **1.** a acţiona tastatura unei maşini, unui telefon, computer etc.; **2.** a culege la taster. [Din germ. ***tasten***].

tastatúră, tastaturi f. totalitatea clapelor sau a butoanelor de comandă de la o maşină de scris, de calculat, de la un telefon, computer; claviatură. [Din germ. ***Tastatur,*** it. ***tastatura***].

tástă, taste f. clapă sau buton de comandă de la o maşină, un aparat etc. [Din germ. ***Taste,*** it. ***tasto***].

táster, tastere n. dispozitiv mecanic la maşina de cules monotip, care fixează, în ordinea textului, felul şi poziţia literelor pe o bandă de hîrtie, prin perforaţii combinate diferit, realizate cu ajutorul unei claviaturi acţionate de un operator. [Din germ. ***Tester***].

tastiéră, tastiere f. **1.** mecanism prin care este făcut să sune un tub de orgă sau coarda unui instrument cu claviatură; **2.** plăcuţă de lemn tare, la instrumentele cu coarde, fixată deasupra părţii superioare a cutiei de rezonanţă, pe care se apasă cu degetul. [Din it. ***tastiera***].

táşcă, tăşti f. **1.** geantă de piele sau de pînză, în care se ţin diferite obiecte şi care se poartă în mînă, atîrnată de umăr sau prinsă la brîu: *a scos taşca de vînător de la umăr.* PETR.; **2.** pungă de piele sau de pînză, în care se ţin banii, tutunul etc. şi care se poartă prinsă la brîu: *în taşca de la şoldul drept mîna lui strecura cu repeziciune bănuţii.* SAD. [Din ucr. ***taška***, magh. ***táska***].

taşcúlă, taşcule f. (înv. şi reg.) taşcă: *cînd cu trei miişoare de galbeni împărăţeşti la tecşilă îşi zăvorî uşa, ... bucuria lui nu mai avea margini.* MACED.; (şi: **tecşilă, teşilă, tăşulă, tăşulcă**). [De la ***taşcă***].

taşísm tehnică a picturii neoimpresioniste de la jumătatea sec. al XX-lea, caracterizată prin aplicarea aleatorie a unor pete de culoare, care încearcă să restituie picturii primatul culorii şi al luminii; orientare în pictură care foloseşte această tehnică. [Din fr. ***tachisme***].

taşíst, ~şti, taşistă, ~e a. realizat în pete de culoare: *pictură taşistă.* // m., f. pictor care practică taşismul. [Din fr. ***tachiste***].

tatámi n. inavr. **1.** covor gros din pai de orez care acoperă spaţiul de luptă pe care se desfăşoară unele întreceri sportive tradiţionale japoneze (judo, sumo etc.); **2.** aşternut din pai pentru plajă. [Din fr. ***tatami***].

tatáie m. (reg. şi fam.) **1.** tată; **2.** bunic. [***Tată*** + *-aie*].

tátă, taţi m. **1.** bărbat considerat în raport cu copiii săi; termen folosit de cineva pentru a vorbi cu (sau despre) o asemenea persoană: *traiul lumii, dragă tată, cine vor aceia lese-l.* EM.; **tată de familie,** bărbat care are copii pe care-i creşte; cap de familie; **tată bun** sau **tată drept,** tată adevărat; **tată vitreg** (sau, reg., **tată al doilea, tată maşter, tată de scoarţă, tată fiastru**), soţul mamei considerat în raport cu copiii ei dintr-o căsătorie anterioară; **din tată în fiu,** transmis de-a lungul generaţiilor, prin descendenţă directă; din generaţie în generaţie; **dinspre tată,** în linie paternă; **bucăţică ruptă tată-său** sau **tată-său în picioare,** se spune despre un copil care seamănă mult cu tatăl său; **calcă pe urmele lui tată-său,** se spune despre cineva care seamănă cu tatăl său în apucături şi obiceiuri (rele); **se leapădă şi de tată-său** sau **vinde şi pe tată-său,** se spune despre un om rău, lipsit de scrupule; **(să fie) de sufletul tatii!,** exclamaţie de consolare pe care o spune un zgîrcit cînd suferă o pagubă sau cînd este silit să facă un dar; **măi tată!,** exclamaţie de uimire sau de satisfacţie; (compuse) **tatăl-pădurii,** personaj din mitologia populară, avînd caracteristicile mamei-pădurii; (compus; bot.; reg.) **iarba-tatălui** sau **barba-tatii,** tătăneasă (*Symphytum officinale*); **2.** (la voc.) termen de dezmierdare cu care un bărbat se adresează copiilor.săi sau (p. ext.) unei alte persoane mai tinere, pentru a marca un raport de familiaritate şi de simpatie: *Iorgule, tată, tu n-ai luat cafeaua.* DELAVR.; **3.** (reg.; adesea determinat prin *mare, bătrîn, bun* etc.) bunic; **4.** (uneori determinat de

„socru") nume dat de ginere sau de noră socrului; **5.** (fam.) termen folosit de cineva pentru a vorbi cu (sau despre) un bărbat mai în vîrstă în semn de respect sau de afecțiune: *mulțumim, tată moșule, mulțumim.* ISP; **6.** (urmat de un nume de persoană) fondator al unui neam, al unei dinastii, al unei familii; strămoș: *eu țin cu tata Traian și nu aprob zisele poetului.* OD.; **7.** (în credința creștină) Dumnezeu, creatorul lumii: *nece tatăl Vostru den ceriu nu va lăsa greșalele voastre.* COR.; **Tatăl nostru,** numele unei rugăciuni creștine; **(a ști) ca (pe) Tatăl nostru,** a ști foarte bine, fără greșeală; **8.** (fig.; fam.) creator, făuritor; **9.** (fig.; glumeț) cel care întrunește anumite însușiri într-o măsură mai mare decît alții; **tata dracilor, a)** Scaraoțchi; **b)** capul răutăților; **tatăl minciunii,** diavolul; (și: (înv. și pop.) **tătîne**). [Lat. *tata*].

táti m. (fam.) termen folosit de cineva pentru a vorbi cu (sau despre) tatăl său. [De la *tată*].

tátin, tatini m. (reg.) numele a trei plante erbacee: **a)** tătăneasă (*Symphytum officinale*); **b)** vinerița (*Ajuga reptans*); **c)** laur (*Datura stramonium*). [Et. nec.].

tatoná, tatonez vb. (tr.) a căuta să cunoști o situație, să găsești o soluție prin încercări prudente în mai multe direcții; a sonda: *am tatonat, la întîmplare, unde se află profesorul Rareș cu soția sa.* BL.; **a tatona terenul,** a cerceta posibilitățile de reușită înainte de a întreprinde ceva. [Din fr. *tâtonner*].

tatonáre, tatonări f. acțiunea de a tatona și rezultatul ei: *întîlnirea a fost poate și un prilej de tatonare în vederea unei tranzacții.* BL. [V. *tatona*].

tatú m. invar. nume dat mai multor genuri de mamifere edentate, nocturne, cu corpul acoperit cu plăci cornoase mobile, care trăiesc în America Centrală, de Sud și în Mexic (*Dasypus*); animal din aceste genuri. [Din fr. *tatou*].

tatuá, tatuez vb. (tr., refl.) a(-și) imprima pe corp sau pe față diverse figuri sau inscripții, care nu se pot șterge, prin incizii sau introducînd, prin împunsături, sub epidermă materii colorate. [Din fr. *tatouer*].

tatuáj, tatuaje f. **1.** tatuare; (concr.) figură sau inscripție care rămîne pe piele după tatuare; **2.** marcare a animalelor cu semne imprimate în piele pentru recunoaștere și identificare. [Din fr. *tatouage*].

tatúare, tatuaje f. acțiunea de a (se) tatua. [V. *tatua*].

táulă, taule f. numele mai multor plante din familia rozaceelor: **a)** arbust cu flori albe dispuse în corimbe care cresțe în păduri și pe dealurile calcaroase; tavalgă (*Spiraea crenata*); **b)** arbust cu flori roșietice sau alburii, dispuse în panicule terminale, cultivată ca plantă decorativă; tavalgă (*Spiraea salicifolia*); **c)** (reg.) cretușcă (*Spiraea ulmaria*); **d)** (reg.) cununiță (*Spiraea ulmifolia*). [Din pol. *tawuła*].

taumatúrg, ~gi, taumaturgă, ~ge m., f. persoană care, în concepția unor religii, ar fi înzestrată cu capacitatea de a face minuni: *ești, precît înțeleg, un taumaturg.* SAD. [Din fr. *thaumaturge*].

taumaturgíe, taumaturgii f. putere de a face minuni; magie. [Din fr. *thaumaturgie*].

táur, tauri m. **1.** mascul necastrat din specia taurinelor, cu capul mare, pielea groasă, aderentă și cu părul de pe frunte lung, adesea încrețit; buhai (*Bos taurus*); **a lua** (sau **a prinde**) **taurul de coarne,** a înfrunta cu îndrăzneală o dificultate; (compuse) **taur-sălbatic,** zimbru; (reg.) **taur-de-pădure,** cerb; (entom.; reg.) **taurul-lui-Dumnezeu,** nasicorn (*Oryctes nasicornis*); **2.** (fig.) om zdravăn; **3.** (entom.; reg.) rădașcă (*Lucanus cervus*); **4.** (astron.; artic.) numele unei constelații din emisfera boreală, reprezentînd a doua zodie din zodiac, situată între Berbec și Gemeni; al cincilea semn zodiacal; **5.** (astrol.) numele celei de a doua zodie a anului, cuprinsă între 21 aprilie și 21 mai; (p. ext.) persoană cuprinsă în această zodie; **6. ochiul-taurului,** steaua cea mai strălucitoare din constelația descrisă mai sus; Aldebaran, deșteptătorul, luceafărul-porcesc. [Lat. *taurus*].

taurín, ~i, taurină, ~e a. din specia taurului, referitor la taur, de taur. // f. (la pl.) specie de rumegătoare domestice de talie mare din familia bovinelor; (și la sg.) animal din această specie. [*Taur* + *-in;* cf. fr. *taurin*, it. *taurino*].

taurísci m. pl. nume dat triburilor celtice care între secolele al V-lea și al III-lea î.d.Hr. au migrat spre estul și sud-estul Europei (pînă în Grecia și Asia Mică), ajungînd și în nord-vestul Daciei, fiind înfrînți în secolul I î.d.Hr. de Burebista. [Din lat. *taurisci*, gr. *taurískoi*].

tauroból n. sacrificiu expiator al unui taur adus zeilor la unele popoare antice. [Din fr. *taurobole*].

tauromahíe f. **1.** arta de a lupta cu taurii în arenă; coridă: *în perimetrul sacrului, Cioran se comportă ca în arena unei tauromahii.* PLEȘU; **2.** (mit.) luptă a taurilor cu oamenii. [Din fr. *tauromachie*].

tautográmă, tautograme f. (rar) poezie ale cărei versuri încep cu aceeași literă. [Din fr. *tautogramme*].

tautológic, ~ci, tautologică, ~ce a. care are caracter de tautologie, referitor la tautologie. [Din fr. *tautologique*].

tautologíe, tautologii f. **1.** (log.) judecată în care subiectul și predicatul logic sînt exact aceeași noțiune, exprimată sau nu prin același cuvînt (ex. toți celibatarii sînt celibatari); **2.** (în log. simbolică) expresie care în cadrul unui sistem formal este adevărată în orice interpretare; **3.** (lingv.) pleonasm; **4.** procedeu stilistic (în special retoric) care constă în repetarea unor cuvinte cu același înțeles, dar cu funcții diferite, marcate prin deosebire de intonație sau de formă și care are rolul de a sublinia o calitate sau o acțiune (ex. crima nu e politică ...; crima e crimă; eu îs bun cît îs bun). [Din fr. *tautologie*].

tautomeríe f. proprietate a unor substanțe organice izomere de a trece cu ușurința una în alta, în anumite condiții, prin rearanjarea unor atomi sau grupe de atomi din moleculele lor. [Din fr. *tautomérie*].

tavá f. v. tavă.

taválgă f. (bot.; reg.) taulă (*Spiraea crenata* și *Spiraea salicifolia*). [Din rus. *tavolga*].

taván, tavane n. **1.** plafon al unei încăperi; (p.ext.) partea superioară a unei peșteri, a unei pivnițe, a unei excavații etc.: *în colțul dinspre ușă, un pat larg și înalt, aproape de tavan.* TOP; **a sta** (sau **a rămîne etc.) cu ochii** (sau **cu privirea**) **în tavan** a sta degeaba; a fi cu gîndul aiurea; **2.** (reg.) fiecare dintre cele două extremități ale unei corăbii, unde sînt încăperile corăbierilor; **3.** (reg.) scîndură de brad, lungă și subțire, din care se construiește podul casei. [Din turc. *tavan*].

távă[1], **tăvi** f. **1.** obiect plat de lemn, de metal etc., de diferite forme și dimensiuni cu marginile puțin ridicate, pe care se aduc la masă tacîmurile, mîncarea etc.: *v-aș arăta ... o tavă rotundă de argint.* OD.; **a-l servi** (ca) **pe tavă** sau **a-i aduce** (sau **a-i da**) **cuiva** (ca) **pe tavă,** a-l servi pe cineva foarte bine, cu tot dichisul; a-i aduce cuiva totul de-a gata; (reg.) **a da pe cineva tavă** (sau **tava**) a tăvăli; a bate; **2.** vas de bucătărie de tablă, de fier smălțuit etc., de obicei de formă dreptunghiulară, cu marginile ridicate, în care se coc la cuptor mîncăruri, prăjituri etc.; **la tavă,** gătit în tava pusă în cuptor: *purcel la tavă;* **3.** (rar) platou pe care se strîng bani în biserică de la credincioși; taler[2]; **4.** (rar) șervețel brodat care se așterne pe o tavă sau pe o mobilă ca ornament; **5.** (reg.) taler[2] de balanță; (și: (reg.) **tava**). [Din turc. *tava*].

tavérnă, taverne f. cîrciumă sărăcăcioasă, instalată de obicei la subsol: *pe bănci de lemn, în scunda tavernă mohorîtă.* EM. [Din fr. *taverne*, germ. *Taverne*].

taxá, taxez vb. (tr.) **1.** a supune unei taxe, unei impuneri; a fixa o taxă, un impozit, un preț; **2.** (fig.) a considera, a califica pe cineva drept ...: *este taxat drept dușman al poporului.* D.; *l-a taxat de înșelător.* [Din fr. *taxer*].

taxacée, taxacee f. (la pl.) familie de plante gimnosperme, lemnoase, cu frunze aciculare persistente, cu flori unisexuate, solitare și cu sămînța acoperită cu un înveliș cărnos; (și la sg.) plantă din această familie (ex. tisa). [Din fr. *taxacées*].

taxáre, taxări f. acțiunea de a taxa. [V. *taxa*].

taxatór, ~i, taxatoáre m., f. **1.** persoană care se ocupă cu primirea (rar și cu fixarea) sumelor de bani datorate de public pentru o prestare de serviciu (în special la transportul în comun); încasator: *abia pe la miezul nopții, cînd vatmanii și taxatorii plecară de mult pe la casele lor, ..., au început și pasagerii a se coborî, unul cîte unul.* TOP; **2.** (înv.) funcționar care stabilea taxele pentru mărfurile importate. [Din fr. *taxateur*, germ. *Taxator*].

taxáție f. **taxație forestieră,** disciplină care se ocupă cu studierea metodelor de măsurare a volumului arborilor; dendrometrie. [Din fr. *taxation*].

táxă, taxe f. sumă de bani plătită de o persoană fizică sau juridică, de regulă, pentru serviciile prestate acesteia de către un agent economic, o instituție publică sau un serviciu public: *taxă de drum; taxă de școlarizare;* **taxă vamală,** impozit indirect perceput de autoritatea vamală asupra mărfurilor care trec granița unei țări; **taxă pe valoare adăugată,** impozit indirect stabilit asupra operațiilor care privesc transferul proprietății bunurilor, prestările de servicii, importul de bunuri, livrările de bunuri mobile și operațiunile asociate; **taxă de timbru,** sumă de bani percepută de stat de la persoanele fizice sau juridice care promovează o acțiune în justiție sau care solicită prestarea unor servicii materiale. [Din germ. *Taxe*, lat. *taxa*, fr. *taxe*].

taxí, taxiuri n. taximetru. [Din fr. *taxi*(*mètre*)].

taxiárh, taxiarhi m. comandant al unei unități de infanterie în Grecia antică. [Din gr. mod. *taxiarhos*, fr. *taxiarque*].

taxíd, taxiduri n. (înv.) **1.** călătorie pe care o făceau negustorii (în străinătate) pentru a aduce marfă: *toți negustorii plecați ... se și-ntorseseră de la taxid, fiecare cu încărcătura lui.* CAR.; **2.** cantitate de marfă adusă (din țări străine): *am desfăcut astăzi taxidul de marfă ce am primit de la Țarigrad.* FIL. [Din gr. mod. *taxídi*].

taxidár, taxidari m. (înv.) persoană care strîngea anumite dări: *aprozii slujeau ca taxidari.* BĂLC. [Din turc. *tahsildar*].

taxidărie f. (înv.) încasare a dărilor: *tata mă lua cu dînsul prin județe de-i ajutam la taxidărie.* FIL. [*Taxidar* + *-ie*].

taxidermíe f. arta împăierii vertebratelor în vederea expunerii în muzee. [Din fr. *taxidermie*].

taxím, taximuri n. (înv. și reg.) cîntec popular care se execută din cobză sau din scripcă; **a trage un taxim,** a cînta; (fig.) a plînge cu hohote. [Din turc. *taksim*].

taximetríe f. meseria de șofer de taxi. [*Taximetru* + *-ie*].

taximetríst, ~și, taximetristă, ~e m., f. șofer de taxi. [*Taximetru* + *-ist*].

taximétru, taximetre n. automobil care efectuează, contra plată, transporturi de persoane sau de mărfuri, fiind prevăzut cu un aparat care înregistrează costul transportului (în raport cu distanța parcursă); taxi. [Din fr. *taximètre*].

taxinómic a. v. taxonomic.

taxinomíe f. v. taxonomie.

taxiológie f. disciplină orientată spre optimizarea acțiunilor umane prin aplicarea ciberneticii și a criteriilor rezultate din studiul stereotipului dinamic la om. [Din fr. *taxiologie*].

taxodiacée, taxodiacee f. (la pl.) familie de plante gimnosperme, lemnoase, rășinoase, cu frunze solzoase sau aciculare persistente și cu flori dispuse monoic, cele femele devenind conuri globulare; (și la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *taxodiacées*].

taxón, taxoni m. unitate sistematică folosită într-o clasificare. [Din fr. *taxon*].

taxonómic, ~ci, taxonomică, ~ce a. **1.** referitor la taxonomie, care aparține taxonomiei; **2.** cu

caracter de clasificare; categorial; (şi: **taxinomic**). [Din fr. ***taxonomique, taxinomique***].

taxonomíe, taxonomii f. 1. ştiinţă a legilor de clasificare; clasificare a elementelor privind un domeniu, o ştiinţă: *textul tău abundă în enumerări şi taxinomii stranii.* PLEŞU; (şi: **taxinomie**). [Din fr. ***taxonomie, taxinomic***].

taylorísm [téilorism] n. sistem de organizare a muncii, de control al timpilor de execuţie şi de remunerare a muncitorilor conceput de inginerul şi economistul american FW.Taylor în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (scris şi: *tailorism*). [Din engl. ***taylorism***, fr. ***taylorisme***].

tăbăcár, tăbăcari m. 1. muncitor specialist în tăbăcitul pieilor; argăsitor, tabac[1], timar; **2.** persoană care vinde piei tăbăcite[2]. [***Tăbac[1]*** + *-ar*].

tăbăcăreásă, tăbăcărese f. soţie de tăbăcar; tăbăcăriţă. [***Tăbăcar[2]*** + *-easă*].

tăbăcărésc, ~şti, tăbăcăreáscă, ~eşti a. care aparţine tăbăcarilor, referitor la tăbăcari; **lînă tăbăcărească**, lînă care se smulge de pe pielea de oaie dată la tăbăcit. // f. (înv. şi reg.) numele unui joc de cărţi: *mai aveam noi cu ce ne trece vremea, cînd voiam: ţencuşa, ba tăbăcăreasca sau concina.* CR. [***Tăbăcar*** + *-esc*].

tăbăcăríe, tăbăcării f. 1. meseria tăbăcarului; **2.** atelierul tăbăcarului sau secţie industrială în care se tăbăcesc pieile: *ajunge ... supraveghetor într-o tăbăcărie din mahalalele Bucureştilor.* CĂL. [***Tăbăcar*** + *-ie*].

tăbăcăríţă, tăbăcăriţe f. (rar) tăbăcăreasă. [***Tăbăcar*** + *-iţă*].

tăbăceálă, tăbăceli f. 1. tăbăcire; 2. (concr.) argăseală. [***Tăbăci*** + *-eală*].

tăbăcí, tăbăcesc vb. 1. (tr.) a prelucra pielea brută cu ajutorul substanţelor tanante, transformînd-o într-un produs imputrescibil moale, suplu, elastic, rezistent, impermeabil; **2.** (fig.; glumeţ; tr.) a snopi în bătaie; **3.** (fig.; fam.; tr. şi refl.) a (se) arde (din cauza acţiunii soarelui şi a vîntului): *mi s-a tăbăcit faţa la coasă*; **4.** (fig., fam.; tr. şi refl.) a (se) bătători, a (se) bătuci (de muncă): *mi-am tăbăcit mîinile la sapă.* [De la ***tabac[1]***].

tăbăcíre, tăbăciri f. acţiunea de a tăbăci şi rezultatul ei; tăbăceală, tăbăcit[1], argăsire, argăseală, argăsit[1], tanaj. [V. ***tăbăci***].

tăbăcít[1] n. tăbăcire. [V. ***tăbăci***].

tăbăcít[2], ~ţi, tăbăcită, ~e a. 1. care a fost supus procesului de tăbăcire: *piele tăbăcită*; **2.** (fig.; fam.) ars de soare şi de vînt; bătătorit, bătucit de muncă: *faţă tăbăcită: am spinarea tăbăcită de la căratul sacilor.* [V. ***tăbăci***].

tăbăcitór, ~i, tăbăcitoáre a. care are proprietatea de a tăbăci; argăsitor. [***Tăbăci*** + *-tor*].

tăbăltúc n. v. tăbultoc.

tăbăráş, tăbăraşi m. (înv.) soldat dintr-o tabără: *cu vro cincizeci de nuntaşi, toţi aleşi din tăbăraşi.* POP. [***Tabără*** + *-aş*].

tăbărí, tăbăr vb. (intr.) 1. (înv. şi pop.) a-şi aşeza tabăra; a campa: *oştirea tabără la munte*; **2.** a se aşeza vremelnic într-un loc; a poposi: *aci, în cale, am dat peste mai multe cete de ţigani ce tăbărîseră cu corturile pe cîmpie.* ISP. ; **3.** (înv. şi pop.) a cădea de oboseală: *zece cai pica, cai 8 tăbăra.* C.L.; **4.** a se repezi asupra cuiva cu intenţii agresive; a se năpusti: *un găligan de şcolar ... tăbărîse pe un băiat slab şi pirpiriu.* GHICA; **5.** a da năvală undeva: *furnicile tăbărîră la stejar;* **6.** (fig.) a se adresa cuiva în mod insistent; a apostrofa pe cineva, a sări cu gura la cineva: *popii tăbărîră pe capul nevestii lui; o îngroziră cu iadul.* VLAH. [De la ***tabără***].

tăbîltóc n. v. tăbultoc.

tăbîrcă, tăbîrce şi **tăbîrci** f. (reg.) 1. par[1] cu care se ridică greutăţi; pîrghie; **2.** sarcină, greutate. [Et. nec.; cf. ***tărbacă***].

tăbîrceá, tăbîrcele f. (reg.) unealtă ciobănească, alcătuită dintr-un par[1], fixat cu un capăt între bîrnele stînei, iar la celălalt capăt avînd atîrnată o greutate, cu care se presează caşul şi se stoarce de zer. [***Tăbîrcă*** + *-ea*].

tăbîrceálă, tăbîrceli f. (rar) faptul de a (se) tăbîrci. [***Tăbîrci*** + *-eală*].

tăbîrcí, tăbîrcesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a ridica ceva cu multă greutate: *femeia lui Ipate şi cu argatul tătîne-său tăbîrcesc sacul cum îl pot, îl pun ... pe cuptor.* CR.; **2.** (tr.) a purta, a duce o greutate (în braţe, în mîini sau în spinare); a tîrî după sine ceva greu: *în sac o băga şi atîta-l năuceşte, pîn' la nuntă-o tăbîrceşte.* POP.; *tăbîrcea un geamantan*; **3.** (refl.) a umbla greu (din cauza unei greutăţi pe care o poartă): *toţi rămaseră încremeniţi cînd ... văzură pe Vlad tăbîrcindu-se cu uşile în spate.* POP; **4.** (refl.) a se căţăra cu greutate, a se opinti (spre a se urca): *s-o suit pi umirile lu Vasîli ... şî după ei s-o mai tăbîrcit cît s-o mai tăbîrcit, o agiuns pi gard deasupra.* POP. [De la ***tăbîrcă***].

tăblăcí, tăblăcesc vb. (tr.) a da flexibilitate şi lustru pieii argăsite, întinzînd-o în toate direcţiile. [De la ***tablă[1]***].

tăblíe, tăblii f. 1. placă de lemn, de metal, de faianţă etc. care se fixează pe scheletul unei piese de mobilier (dulap, paravan etc.) sau de tîmplărie (uşă, oblon etc.): *uşă cu tăblii*; **2.** placă de lemn, de metal etc. pe care se scriu sau se gravează firme, anumite indicaţii, date etc. [Din gr. mod. ***tabli***].

tăblíţă, tăblíţe f. **1.** diminutiv al lui tablă[1]; **2.** placă mică de piatră, de metal etc. pe care se gravează sau se scrie; **tăbliţă cerată** (sau **de ceară**), placă mică acoperită cu un strat de ceară pe care se scria cu un stilet, în Roma antică; **3.** placă dreptunghiulară de ardezie, înrămată în lemn, pe care scriau cu condei de piatră şcolarii începători: *purtam în traistă o tăbliţă roasă.* BL.; **4.** mică placă de lemn, de piatră, de metal etc. pe care se scriu, se gravează sau se zugrăvesc anumite indicaţii, date etc.: *o minusculă tăbliţă de alamă ... indica numirea instituţiei.* GHEŢIE; **4.** (înv.) carneţel de însemnări. [***Tablă[1]*** + *-iţă*].

tăbluí, tăbluiesc vb. (tr.) a acoperi cu tablă[1]: *tăbluiesc casa.* [***Tablă[1]*** + *-ui*].

tăboltóc n. v. tăbultoc.

tăbuiéţ, tăbuieţe n. (reg.) săculeţ: *ea după găteje prin pădure, ea cu tăbuieţul în spate la moară.* CR. // m. (fig., fam.; pl. **tăbuieţi**) persoană scundă şi îndesată: *la crîşmuţa cea de piatră, stau feciorii să se bată pentr-un tăbuieţ de fată.* POP. [Din rus. ***toboleţ***].

tăbúlcă, tăbulce şi **tăbulci** f. (reg.) săculeţ. [Din ucr. ***tobuolka***].

tăbultóc, tăbultoace n. (reg.) săculeţ; sac umplut numai pe jumătate (pentru a putea fi dus în spinare): *un biet om sărac se întorcea ... cu un tăbultoc de la moară.* POP. // m. (fig.; fam.; pl. **tăbultoci**) persoană scundă şi îndesată: *stau flăcăii să se bată, pentr-un tăbultoc de fată.* POP.; (şi: **tăbîltoc, tăboltoc, tăbăltuc, tobultoc**). [Et. nec.; cf. ***tăbulcă, tăbuieţ***].

tăcăí, tăcăiesc vb. (pop. şi fam.; intr.) **1.** a ciocăni, a tocăni, a ţăcăni: *pasărea tăcăie cu ciocul*; **2.** a ticăi: *ceasul tăcăie*; **3.** a zvîcni, a palpita: *îi tăcăia inima de frică.* ISP. [***Tac[1]*** + *-ăi*].

tăcăitoáre, tăcăitori f. (ornit.; reg.) sfrîncioc mare (*Lanius excubitor*). [***Tăcăi*** + *-toare*].

tăceá, tac vb. (intr.) **1.** a nu vorbi, a nu spune nimic: *ciobănaşul tăcu din gură şi-şi văzu de drum.* ISP; **pe tăcute**, în tăcere, pe ascuns; **a tăcea ca un mut** (sau **ca munţii, ca pămîntul, ca zidul, ca peretele, ca un lemn**), a nu scoate nici un cuvînt (şi a nu face nici un zgomot), a tăcea cu desăvîrşire (spre a nu se da de gol); **tac** (sau **tacu-mă, tacu-te**) **mă cheamă**, nu spun o vorbă; **tace şi face**, se spune despre cineva care îşi vede liniştit de treabă, fără vorbă multă sau despre cineva care unelteşte pe ascuns; **tace şi coace**, se spune despre cineva care plănuieşte în ascuns o răzbunare; **a tăcea mîlc** (sau **molcom, chitic, ca peştele, ca porcul în păpuşoi** sau **în cucuruz**), a nu scoate nici o vorbă spre a nu se da de gol; **2.** (fig.) a nu se face auzit; a sta în nemişcare: *pustiul tace, ... aerul e mort şi numai suflarea mea e vie.* EM.; **3.** a nu răspunde la o întrebare, la o provocare; **a nu riposta**: *de ce taci, cînd fermecată inima-mi spre tine-ntorn?* EM.; **a tăcea şi a înghiţi** (**noduri**) sau **a înghiţi şi a tăcea**, a suferi cu răbdare, fără să crîcnească; **4.** a se întrerupe din vorbă, a înceta să vorbească; (p.ext.) a se opri din plîns, din cîntat etc.: *de la un timp, văzînd că prietenul lui nu zice nimic, tăcu şi el.* VLAH.; *cîntă, mîndro, nu tăcea.* POP.; *taci, fiuţule, nu plînge.* POP.; **(ia) taci!**, se spune pentru a-şi exprima satisfacţia, surprinderea, admiraţia, neîncrederea în spusele cuiva; **tacă-ţi gura** sau **taci din gură!**, nu mai vorbi!, isprăveşte!; **a nu (mai) tăcea din gură**sau **a nu-i tăcea gura**, a vorbi mult, a vorbi întruna; **5.** a nu vorbi despre cineva sau ceva; a tăinui, a ascunde: *de ceale reale tăcut-au şi pentru aceaea am căzut întru reale.* COR.; *întîmple-se ce va vrea, eu de badea voi tăcea.* POP.; (tr.) *cei înţelepţi niciodată aste lucruri nu le fac, ci chiar pentru a lor cinste orce necaz au îl tac.* PANN; **6.** a nu-şi exprima făţiş părerea: *de aş şti că mă vei şi omorî, nu pot să tac.* NEGR.; *după mîndra mă topesc: i-aş spune şi nu-ndrăznesc, aş tăcea, şi mă căiesc.* POP.; **7.** (înv.; şi tr.) a omite, a nu lua în seamă: *cererea mea ascultă, lacrămile mele nu tăcea.* PSALT. [Lat. ***tacere***].

tăcére, tăceri f. 1. faptul de a tăcea, de a nu scoate o vorbă; stare, atitudine a unei persoane care nu vorbeşte un anumit timp; (p.ext.) linişte, calm, acalmie: *după o îndelungată şi cumplită tăcere, căzu îngenunchiată.* NEGR.; *Harap Alb nu răspunde, nici se arată, şi de la o vreme se face tăcere.* CR.; **tăcere!** sau (înv.) **faceţi tăcere!**, exclamaţie prin care se cere linişte; **în** (sau (înv.) **întru, cu**) **tăcere, a)** fără a vorbi; fără a se destăinui; **b)** în linişte, încet; **c)** pe neobservate, discret; **a sta în tăcere** sau **a păzi tăcerea**, a nu scoate o vorbă, a nu spune nimic; **a sparge** (sau **a rupe**) **tăcerea**, a întrerupe o perioadă (mai lungă) de linişte; **2.** pauză (mai lungă) într-o discuţie; (p. ext.) întrerupere a unei corespondenţe: *uneori se făceau la masă tăceri lungi şi triste.* VLAH.; **3.** faptul de a nu vorbi despre cineva sau ceva; faptul de a tăinui: *eu nu-mi vînd tăcerea.* ISP.; **a păstra tăcere** (sau **tăcerea**), a tăinui, a nu divulga; **a trece sub tăcere** (**ceva**) sau (înv.) **a trece cu tăcerea de ...**, a trece cu vederea (ceva), a nu pomeni de...; **a trece sub tăcere**, a rămîne neobservat, neluat în seamă; a fi omis; **4.** faptul de a nu răspunde, a nu riposta; (p.ext.) indiferenţă: *tăcerea ta ... îmi este destul răspuns asupra acestei întrebări.* NEGR. [V. ***tăcea***].

tăciuná, tăciunez vb. 1. (tr. şi refl.) a (se) arde pînă cînd devine tăciune; **2.** (refl.) a fi atacat de tăciune: *uneori porumbul se tăciuna.* ISP. [De la ***tăciune***].

tăciunát, ~ţi, tăciunată, ~e a. 1. negru ca tăciunele; foarte negru, tăciuniu: *faţă tăciunată; păr tăciunat; ochi tăciunaţi*; **2.** atacat, de tăciune; tăciunos: *porumb tăciunat; grăunţe tăciunate.* POP. [V. ***tăciuna***].

tăciúne, tăciuni m. 1. rămăşiţă dintr-o bucată de lemn care a ars incomplet; cărbune sau lemn care arde fără flacără, mocnit: *pe vatră mai ardea vo doi tăciuni subţiri de nuiele.* EM.; **a nu avea** (**nici**) **tăciune în vatră**, a fi foarte sărac; **nu-i ard** (**nici**) **tăciunii în vatră**, se spune despre un om sărac (căruia nu-i reuşeşte nimic); **a sta la un tăciune cu cineva**, a duce viaţă împreună; **2.** (la sg.) boală infecţioasă a plantelor, mai ales a cerealelor, provocată de o ciupercă parazită, care se manifestă prin distrugerea totală sau parţială a ţesutului vegetal şi prin apariţia în locul acestuia a unei pulberi de culoare neagră. [Lat.* ***titio, -onis***].

tăciuníu, ~ii, tăciunie, ~ii a. (rar) tăciunat: *ochi tăciunii.* [***Tăciune*** + *-iu*].

tăciunós, ~şi, tăciunoásă, ~e a. 1. ars pe jumătate; înnegrit de foc: *lemne tăciunoase; oală tăciunoasă*; **2.** atacat de tăciune, plin de tăciune: *grîu tăciunos.* [***Tăciune*** + *-os*].

tăcút, ~ţi, tăcută, ~e a. 1. care tace, care nu vorbeşte; care păstrează tăcere; (p. ext.) calm: *erau amîndoi tăcuţi; Lupu nu găsea cuvintele de care avea nevoie.* SAD.; **2.** (fig.) lipsit de zgomot, liniştit: *casă tăcută*; **3.** care nu obişnuieşte să vorbească prea

mult, care e puțin comunicativ; (p. ext.) rezervat, discret, timid: *Stan era om tăcut de felul lui.* CR.; *urîtul din ce-i făcut? din omul care-i tăcut.* POP.; **4.** (înv.) tăinuit, ascuns; **5.** (înv.) tacit, neexprimat: *iubite autorule, ... ai știut ... să urmezi părinteștile povețe luînd drept deviză tăcută a scrierii tale faimoasele versuri din Arta poetică.* OD. [V. ***tăcea***].

tăfîlcă, tăfîlci f. (reg.) **1.** traistă, săculeț; **2.** (depr.) om scund și gras. [Et. nec.; cf. ***tăbulcă***].

tăgădă, tăgade f. faptul de a tăgădui; tăgăduială: *de tine nu-mi este tăgadă.* DOS.; **fără**(de) **tăgadă**, în mod sigur, incontestabil. [De la ***tăgădui***].

tăgădui, tăgăduiesc și **tăgădui** vb. **1.** (tr.) a contesta o afirmație, a nu recunoaște ceva; a nega; a dezminți: *ar putea să tăgăduiască cineva lumina soarelui?* SAD.; *am avut onoarea să fac parte din Curtea Marțială care l-a judecat; ... de-altfel nici el n-a tăgăduit.* REBR.; **2.** (înv.; tr.) a refuza: *mi-e scumpă a ta viață și eu răspunz pentru ea; nu-mi tăgădui aceasta.* HEL.; **3.** (înv.; tr.) a tăinui, a ascunde: *treizeci și doi ani am – tăgăduia opt.* NEGR.; **4.** (înv.; refl.) a se lepăda de cineva sau de ceva; a renega: *nevrînd a să tăgădui de D*[o]*mnul H*[risto]*s, își înveliră capul.* DOS. [Din magh. ***tagadni***].

tăgăduială, tăgăduieli f. nerecunoaștere, negare, contestare. [***Tăgădui*** + *-eală*].

tăgăduință, tăgăduințe f. (înv.) tăgăduială. [***Tăgădui*** + *-ință*].

tăgăduire, tăgăduiri f. acțiunea de a tăgădui și rezultatul ei. [V. ***tăgădui***].

tăgăduit, ~ți, tăgăduită, ~e a. care poate fi pus la îndoială; contestat: *n-a fost om mai tăgăduit și mai ponegrit decît dînsul.* CAR. [V. ***tăgădui***].

tăgîrță, tăgîrțez vb. (fam.; refl.) a se agăța de cineva. [De la ***tăgîrță***].

tăgîrță, tăgîrțe f. (reg.) **1.** traistă; (p.ext.) cantitatea cuprinsă în această traistă: *tăgîrță ruptă te-mprumută și cere la soroc să-i dai sac nou în loc.* PANN; **a se lăsa tăgîrță**, a se lăsa greu; **2.** (depr.) persoană mică și îndesată. [Din gr. mod. ***tagartzíka***].

tăiá, tai vb. 1. (tr.) a despărți, a separa o parte dintr-un întreg sau a împărți un întreg în două sau mai multe părți cu ajutorul unui obiect tăios sau prin diferite procedee tehnice: *neam de neamul meu ... n-a tăiat sare la ocnă.* SAD.; *a tăia lemne;* **a-și tăia (singur) craca** (sau **creanga**) **de sub picioare**, a-și primejdui singur situația printr-o acțiune negîndită; **a tăia nodul gordian**, a găsi soluția unei probleme grele, a rezolva o situație încurcată; **poți să tai lemne pe cineva**, se spune despre cineva care doarmă foarte adînc și nu se trezește ușor; **a tăia cuiva nasul**, a pune la punct pe cineva; (intr.) **a tăia din unghișoară**, a-i tăia cuiva din pre-tenții, a pune la punct pe cineva; **s-o tai cu cuțitul**, se spune despre suspensii (fum, ceață etc.) foarte dese sau despre produse care sînt mai consistente decît ar trebui; **2.** (spec.; tr.) a desface, a desprinde filele unei cărți unite la margini; **3.** (tr.) a despica, a spinteca; (spec.) a opera: *plugul taie brazde adînci;* (fig.) *un cuc ... taie aerul și nu i se aude zborul.* DELAVR.; **a-și tăia drum** (sau **cale**), a(-și) face și a urma un drum înlăturînd piedicile; a deschide; **4.** (tr.) a suprima o parte dintr-un text, dintr-o piesă de teatru, dintr-un film; **5.** (tr.) a croi (un obiect de îmbrăcăminte sau de încălțăminte); (fig.) a inventa; a plănui: *începi a tăia la palavre vînătorești.* OD.; *amîndoi ședeau fericiți ... și-și tăiau viitorul.* VLAH.; **6.** (tr.) a săpa, a sculpta (în piatră, în lemn): *pe-un jilț tăiat în stîncă stă ... preotul cel păgîn.* EM.; *fă-mă Doamne, lemn de tufă, să mă taie mîndra furcă.* POP.; **7.** (tr.) a prelucra un metal; a făuri: *a tăia cuie;* **a tăia bani**, a fabrica bani, a bate monedă; (fam.; intr.) **a tăia la piroane**, a spune minciuni; **8.** (tr.) a străbate (despărțind, izolînd); a traversa (o stradă, un munte etc.): *șoseaua taie întinsa cîmpie.* VLAH.; (fig.) *și voi porni la ceasul cînd toaca bate rar, tăind călare vadul sub lunca din hotar.* PILLAT.; **a tăia drumul** (sau **calea**) **cuiva**, a ieși înaintea cuiva pentru a-l împiedica să înainteze, a-l opri din drum; **9.** (tr.) a apuca pe drumul cel mai scurt, a scurta drumul: *o taie prin grădină;* **a** (**o**) **tăia fuga**, a fugi; **10.** (refl. recipr.) a se întretăia, a se încrucișa: *drumurile se taie;* **11.** (tr.) a consfinți încheierea unui tîrg prin desfacerea mîinilor unite ale negociatorilor; (la jocuri de cărți) a separa în două un pachet de cărți după ce a fost amestecat de un alt jucător; a lua cu un atu o carte a adversarului; **a tăia o bancă**, a ține banca, a juca în calitate de bancher împotriva tuturor celorlalți jucători; **12.** (refl.; despre țesături) a se destrăma, a se rupe în direcția firului țesut; **13.** (refl.) a se brînzi, a se strica: *laptele s-a tăiat;* **mai**oneza *s-a tăiat;* **14.** (tr.) **a-l tăia pe cineva capul**, a înțelege; a se pricepe să facă un lucru; (fam.) **a spune ce-l taie capul**, a spune vrute și nevrute, a vorbi fără rost; **15.** (intr.) a fi tăios, ascuțit: *cuțitul taie bine;* **16.** (tr.) a omorî, a ucide cu o armă tăioasă: *a intrat în boieri tăindu-i, împărțindu-i și supunîndu-i.* SAD.; **a tăia și a spînzura**, a se purta samavolnic, a proceda arbitrar și abuziv; **să mă tai, că ...**, chiar dacă m-ai omorî, n-am să ...; **17.** (tr. și refl.) a (se) răni: *ne-am tăiat într-un cosor.* POP.; **18.** (tr.) a înjunghia, a sacrifica un animal: *a tăia un bou;* **19.** (fig.; tr.) a provoca o senzație dureroasă, a înjunghia: *junghiuri ascuțite îi tăiau ... prin toate încheieturile.* VLAH.; **20.** (tr. și refl.) a (se) curma, a (se) opri, a (se) întrerupe: *să ruga lui Dumnezeu să le taie viața.* DOS.; *glasul mi se tăiase.* AL.; **a i-o tăia**, a întrerupe șirul vorbirii cuiva; a brusca pe cineva; **21.** (tr.) a face să înceteze sau să slăbească; a desființa: *părintelui i s-ar tăia orice sursă de venit.* BL.; **a-i tăia** (sau (refl.) **a i se tăia**) **cuiva** (**toată**) **pofta**, a-și pierde sau a face să-și piardă cheful, curajul de a (mai) face ceva; (refl.) **a i se tăia cuiva** (**mîinile și**) **picioarele** (sau **genunchii**), a-i slăbi, a i se muia cuiva (mîinile și) picioarele; **22.** (tr.) **a tăia pe cineva**, a întrece pe cineva, a-l învinge; **23.** (tr.) a dilua amestecînd cu alt lichid; a opri mustul din fermentație. [Lat.* ***taliare***].

tăiculiță m. tăicuță: *am avut un tăiculiță, cu milă și cu credință.* POP. [***Taică*** + *-uliță*].

tăicúț m. v. **tăicuță**.

tăicúță, tăicuți m. diminutiv al lui taică; tăiculiță: *să ne crească pene nouă, să putem și noi zbura, tăicuță, cu dumneata.* POP.; (și: **tăicuț**). [***Taică*** + *-uț(ă)*].

tăiér n. v. **taier**.

tăiére, tăieri f. **1.** acțiunea de a tăia și rezultatul ei: *s-a autorizat tăierea istmului de Suez.* FIL.; **tăiere împrejur**, circumcizie; **Tăierea capului Sfîntului Ioan Botezătorul**, sărbătoare religioasă care are loc în ziua de 29 august; **2.** ucidere, omor: *avuseră mult supăr ... pentru tăierea tătîne-său.* NEC.; **3.** înjunghere, sacrificare a unui animal: *s-au făcut multe tăieri;* **4.** (reg.) abator. [V. ***tăia***].

tăietór, ~i, tăietoáre a. (înv. și pop.) care taie; ascuțit, tăios: *sabie tăietoare.* POP. // m. **1.** muncitor care se ocupă cu tăierea diferitelor materiale (în industrie): *gîndesc ... la tăietoru-n codru, în mînă cu toporul.* PILLAT; (înv.) **tăietor de bani**, persoană care lucrează la baterea de monede; monetar; **2.** muncitor care se ocupă cu sacrificarea animalelor în abator; **3.** (înv. și pop.) ucigaș, omorîtor; (spec.) călău: *tremease împăratul tăietorul, zise să aducă capul lui.* COR. // n. **1.** buștean pe care se despică lemnele de foc; (înv.) trunchi de lemn care servea călăului pentru decapitarea condamnaților la moarte; **2.** placă de lemn pe care se taie carne, zarzavaturi etc. // f. **1.** nume dat unor unelte formate dintr-o lamă de metal tăioasă, folosită în fierărie, dulgherie, dogărie etc. sau lamei metalice și tăioase care intră în componența unor unelte: *tăietoarea plugului;* **2.** plantă erbacee cu frunze păroase și flori galbene, folosită în medicina populară pentru tratarea tăieturilor (*Inula hirta*). [***Tăia*** + *-ător*].

tăietúră, tăieturi f. **1.** acțiunea de a tăia; (concr.) loc, porțiune unde s-a produs o tăiere; (spec.) rană provocată de un obiect tăios: *în loc de sînge au curs lapte și apă din tăietură.* DOS.; **2.** loc, drum săpat de oameni, de ape, de puhoaie; (p. ext.) povîrniș, perete stîncos: *de pe larga tăietură a Susiții, o luăm pe la cîmpuri în sus.* VLAH.; *casa ... pusă pe o tăietură de deal.* CĂL.; **3.** croiala unei haine: *un personaj vîrstnic, într-o livrea de tăietură învechită ... se arătă.* GHEȚIE; **4.** (fig.) linie, contur: *tăietura elinică a nasului;* **5.** teren despădurit pe care se mai văd încă butucii; curătură; **6.** (fig.; la pl.) junghiuri ascuțite (mai ales la stomac); **7.** (fig.) suprimare a unui text sau a unui fragment dintr-un text, dintr-o peliculă cinematografică etc.; (concr.) text sau fragment suprimat; **8.** articol decupat dintr-o tipăritură: *tăieturi din ziare;* **9.** (bot.; reg.) lumînărică (*Gentiana asclepiadea*). [***Tăia*** + *-ătură*].

tăieței m. v. **tăiței**.

tăifăsuí, tăifăsuiesc vb. (fam.; intr.) a sta la taifas; a pălăvrăgi, a sporovăi. [***Taifas*** + *-ui*].

tăinuí, tăinuiesc și (reg.) **tăínui** vb. **1.** (tr.) a păstra o taină în legătură cu cineva sau ceva, a face să nu fie cunoscut, știut, înțeles de alții; a ascunde, a disimula: *binefăcătorului meu nu-i pot tăinui nimic.* SAD.; (refl. pas.) *Rosetti înțelegea scrisul ca profesie, protestînd în Asociația literară contra ideii de a se tăinui numele celor ajutați.* CĂL.; **2.** (tr. și refl.) a (se) ascunde: *cunoașterea tainele adîncului, unde ard comorile cele dintru începutul lumii și cele pe care le-au tăinuit oamenii.* SAD.; (fig.) *salcîmii cu miros dulce tăinuau cărările risipite într-o viorie și melancolică umbră.* EM.; **3.** (jur.; tr.) a săvîrși o tăinuire; **4.** (pop.; intr.) a sta de vorbă, a sta la taifas, a discuta (în intimitate): *mătușa Uțupăr tăinuie cu mama.* ST. [***Taină*** + *-ui*].

tăinuíre, tăinuiri f. **1.** acțiunea de a tăinui; înțelegere ascunsă; secret: *tăinuiri el îți dete-n păstrare.* COȘB.; **2.** (jur.) infracțiune care constă în primirea, dobîndirea, transformarea ori înlesnirea valorificării unui bun cunoscînd că acesta provine din săvîrșirea unei fapte sancționate penal și urmărind obținerea unui folos material: *delictul de tăinuire.* [V ***tăinui***].

tăinuít, ~ți, tăinuită, ~e a. **1.** retras, ferit, tainic: *să alerge prin cărările tăinuite, prefăcîndu-se a fugi de amorul meu.* EM.; **2.** ascuns: *căpenia acestui sat îi duce pe toți la locul unde se afla comoara Dochiei, ... deschizînd mari porți tăinuite.* SAD.; **3.** secret: *ochii ei sînt plini de taina tăinuitelor dureri.* EM. [V. ***tăinui***].

tăinuitór, ~i, tăinuitoáre a. care tăinuiește, care ascunde ceva. // m., f. **1.** persoană care ascunde ceva; (jur.) persoană care săvîrșește o tăinuire: *Constantin Cantemir aștepta de la patriarhie afurisenie împotriva tăinuitorului de odoare.* CĂL.; **2.** (înv.; rar) persoană de încredere; sfetnic. [***Tăinui*** + *-tor*].

tăiós, ~și, tăioásă, ~e a. **1.** care taie; (care este) bine ascuțit: *obiect tăios; mîna-n paloșe punea, p-ăl tăios mi-l alegea.* POP.; **2.** (fig.) care dă senzația că taie, care provoacă o senzație dureroasă: *vînt tăios; ger tăios;* **3.** (fig.) aspru, pătrunzător: *glas tăios; privire tăioasă;* **4.** (fig.) necruțător, mușcător, caustic: *vorbe tăioase.* [***Tăia*** + *-os*].

tăiș, tăișuri n. partea ascuțită, tăioasă a unui instrument de tăiat; muchea tăietoare a unei unelte sau a unei ustensile: *sabie cu două tăișuri; tăișul securii;* **cuțit cu două tăișuri**, remediu al cărui efect se poate întoarce împotriva aceluia care îl folosește; procedeu care implică avantaje și dezavantaje la fel de importante; **a trece sub tăișul sabiei**, a omorî, a distruge. [***Tăia*** + *-iș*].

tăițéi m. pl. șuvițe lungi și subțiri de aluat nedospit, care se fierb în supă sau se gătesc cu brînză, cu nuci etc.; (și: **tăieței**). [***Tăiați*** (pl. lui *tăiat*, part. lui *tăia*) + *-ei*; cf. it. ***tagliatelli***].

tăiúș, tăluși n. **1.** (pop.) tăiș: *toporul mi-i vrăjit cu tăiușul oțelit.* POP.; **2.** (reg.) buștean pe care se taie lemne. [***Tăia*** + *-uș*].

tălăng interj. v. **talang**.

tălăníță, tălaníțe f. (înv.) femeie de moravuri ușoare; prostituată: *o tălaniță de cîrciumă.* FIL. [Et. nec.; cf. ***talan***].

tălălăí, tălălăiesc vb. (intr.) **1.** a vorbi mult și fără rost; a pălăvrăgi, a flecări; **2.** a umbla fără nici un rost; a hoinări. [De la ***tala***].

tălălău[1] m. v. **teleleu**.

tălălău², **tălălaie** n. (reg.) zgomot, larmă, tărăboi: *boierul îl aşteaptă în portiţă c-o bîtă bună şi dă, dă, pînă se strînseră vecinii în tălălăul lor.* POP. [De la *tălălăi*].

tălăncăní, pers. 3 **tălăncăneşte** vb. (intr.) a suna, a bălăngăni: *clopotul tălăncăneşte.* [*Talancă* + *-(ă)ni*].

tălăncúţă, tălăncuţe f. talancă mică. [*Talancă* + *-uţă*].

tălăşmán, ~i, tălăşmană, ~e a. (reg.) prost, tont. // m. epitet dat cailor sau boilor: *hăis, tălăşman, ţa, bourean.* AL. [Din turc. *talaşman*].

tălăşmáni, tălăşmánesc vb. (reg.; tr.) a batjocori; a pedepsi: *te-oi tălăşmăni eu cînd mi-i cădea la mînă.* AL. [De la *tălăşman*].

tălău n. v. talan.

tălăzuí, pers. 3 **tălăzuieşte** vb. (intr. şi refl.) **1.** a se ridica în talazuri, a face valuri mari, tumultoase: *marea tălăzuieşte*; **2.** (fig.) a se mişca ca talazurile; a se văluri, a undui: *grîul tălăzuieşte; mulţimea de oameni tălăzuieşte.* [*Talaz* + *-ui*].

tălăzuíre, tălăzuíri f. acţiunea de a (se) tălăzui şi rezultatul ei; (fig.) unduire. [V. *tălăzui*].

tălăzuít, ~ţi, tălăzuită, ~e a. **1.** ridicat în talazuri: *mare tălăzuită*; **2.** (fig.) care se mişcă asemenea unor talazuri; unduit: *mulţime tălăzuită.* [V. *tălăzui*].

tálhár m. v. tîlhar.

tálhăreá f. v. tîlhărea.

tálhărésc a. v. tîlhăresc.

tálhăréşte adv. v. tîlhăreşte.

tálhărí vb. v. tîlhări.

tálhăríe f. v. tîlhărie.

tălîmb, ~i, tălîmbă, ~e a. (reg.) **1.** neîndemînatic; tembel: *regii, prea moi şi prea blînzi şi prea tălîmbi, ... nu văd poporul ... decît prin prisma strălucitoare a oamenilor curţii.* POP.; **2.** lucrat fără pricepere; grosolan: *o haină tălîmbă.* [Et. nec.; cf. *năstărîmb*].

tălmăci, (rar) **tălmace** m., f. (înv. şi pop.) **1.** traducător, interpret: *nu ştia limba ţărîi, ce grăia cu tălmaciu la divan.* NEC.; **2.** tîlcuitor: *tu eşti tîlmaci de visuri şi mi-ai prezis demult o tristă catastrofă.* AL.; (şi: **tîlmaci**). [Din sl. *tlŭmačĭ*].

tălmăcí, tălmăcesc vb. (înv. şi pop.) **1.** (tr.) a traduce un text dintr-o limbă în alta: *trebuie să urmărească ... ideaţia implicată de iniţiativele de a tălmăci şi de a tipări ale lui Coresi.* BL.; **2.** (tr.) a interpreta, a tîlcui: *m-am apucat să-ţi scriu visul ... pe care te rog să mi-l tălmăceşti.* NEGR.; **3.** (tr.) a explica, a lămuri: *abia acum tălmăcesc vorbele domniei tale.* SAD.; **4.** (tr.) a dezlega o problemă, o ghicitoare etc.: *socotinţa noastră este să închipuim nişte întrebări atît de grele, încît să nu le poată tălmăci.* NEGR.; **5.** (înv.; refl.) a se lămuri, a se explica cu cineva: *mă duc să mă tălmăcesc cu cuconu Grigori.* AL.; **6.** (tr.) a exprima, a exterioriza: *tălmăcea în versuri icoana ce se vedea.* PANN; (şi: (înv.) **tîlmăci**). [Din sl. *tlŭmačiti*].

tălmăcíre, tălmăciri f. **1.** traducere: *pînă spre începutul veacului XVIII tălmăcirile se fac din slavonă.* CĂL.; **2.** interpretare, explicare: *felurimi de tîlmăciri am văzut că malignitatea sau curiozitatea oamenilor au vrut să dea poemilor mele.* HEL.; **3.** (rar) operă tradusă; (şi: (înv.) **tîlmăcire**). [V. *tălmaci*].

tălmăcitór, ~i, tălmăcitoáre m., f. (înv. şi pop.) **1.** traducător: *la unele cuvinte să fie fost foarte cu nevoie tălmăcitorilor pentru strîmtarea limbii româneşti.* BIBLIA; **2.** tîlcuitor: *acum am tălmăcitori şi o să încep a spune la altfel de ghicitori.* PANN; (şi: **tîlmăcitor**). [*Tălmăci* + *-tor*].

tălmăşág n. v. tămăşag.

tălpáş m. v. talpoş.

tălpălár, tălpălari m. (înv.) persoană care face sau vinde talpă pentru încălţăminte. [*Tălpăli* + *-ar*].

tălpălágos a. v. tăpălăgos.

tălpălí vb. v. tălpălui.

tălpălui, tălpăluiesc vb. (reg.; tr.) a pune tălpi la încălţăminte; a tălpui; (şi: **tălpăli**). [Din magh. *talpalni*].

tălpăşíţa f. (fam.) **a(-şi) lua tălpăşiţa,** a pleca repede dintr-un loc (din cauza fricii, a ruşinii etc.); a o şterge: *apoi îşi ia tălpăşiţa spre casă.* CR. [*Tălpaş* + *-iţă*].

tălpíc m. v. tălpig.

tălpícă f. v. tălpig.

tălpíg, tălpige n. **1.** fiecare din cele două pedale de la războiul de ţesut, cu ajutorul cărora se schimbă iţele; **2.** (reg.) pedala de la scăunoaie pe care dulgherul apasă cu piciorul pentru a fixa lemnul de cioplit; **3.** fiecare dintre tălpile unei sănii; **4.** fiecare din cele două suporturi laterale curbate cu care sînt prevăzute unele scaune în loc de picioare; **5.** bucată de lemn sau de piatră care se fixează sub stîlpii unei galerii de mină, pentru a împiedica pătrunderea lor în talpa galeriei. // m. (pl. **tălpigi**) **1.** (la pl.) încălţăminte rudimentară alcătuită dintr-o talpă de lemn şi o baretă de piele petrecută pe deasupra labei piciorului; **2.** (la pl.) şosete pentru femei care acoperă numai talpa piciorului; (şi: **tălpic, tălpică**). [*Talpă* + *-ig*].

tălpoáie f. v. tălpoi.

tălpoí, tălpoaie n. **1.** augmentativ al lui talpă: *călca cu tălpoaiele prin noroi*; **2.** talpă mare (de încălţăminte): *apăsă atît de dureros cu tălpoaiele bocancilor pe picioarele mele, încît numai de gînduri voluptoase nu mi-a ars.* CĂRT.; **3.** grindă groasă care se pune ca temelie la unele construcţii: *grajd pus la pămînt pe patru tălpoaie.* DELAVR.; **4.** (fig.) talpa-iadului; babă rea, vrăjitoare; **5.** fiecare dintre tălpile unei sănii de transport; (şi: (reg.) **tălpoaie**). [*Talpă* + *-oi*].

tălpuí, tălpuiesc vb. (tr.) **1.** a pune talpă la încălţăminte; a pingeli; **2.** a pune o şină de fier la talpa de lemn a plugului, la tălpile unei sănii etc. [*Talpă* + *-ui*].

tămăduí, tămăduiesc vb. (pop.; tr. şi refl.) a (se) vindeca (de o boală, de o suferinţă); a (se) însănătoşi, a (se) lecui: *învaţă-mă cum să fac ca să i se tămăduiască trupul, să aibă somn şi linişte.* SAD. [Din magh. *támadni*].

tămăduíre, tămăduiri f. (pop.) acţiunea de a (se) tămădui; însănătoşire, lecuire, vindecare: *te-ai oprit sub fagii-nalţi ... ca un bolnav de suflet redat tămăduirii la jghebul care curge cu şipot potolit.* PILLAT.; **Izvorul Tămăduirii, a)** sărbătoare religioasă creştină care se celebrează în Vinerea din Săptămîna Luminată; **b)** loc cu ape de băut sau de scăldat, care au proprietatea de a vindeca anumite boli. [V. *tămădui*].

tămăduitór, ~i, tămăduitoáre a. (şi subst.) care tămăduieşte; vindecător, lecuitor: *apă tămăduitoare.* // m. (artic.) nume dat lui Isus Hristos, mîntuitorul lumii. [*Tămădui* + *-tor*].

tămándá vb. v. tămînda.

tămándáre f. v. tămîndare.

tămăşág, tămăşaguri n. (reg.) glumă, vorbă de spirit: *bun de făcut tămăşaguri.* POP.; (şi: **tălmăşag**). [Et. nec.].

tămbălău n. (fam.) zgomot, gălăgie mare; (p. ext.) petrecere zgomotoasă (cu muzică şi dans): *la nunta lui Joe cu Junona fu mare tămbălău.* ISP. [Din magh. *tomboló*].

tămîiá, tămîiez vb. **1.** (în practicile religioase; tr. şi intr.) a răspîndi fum de tămîie; a afuma cu tămîie: *după obiciaiul preoţiei veni rîndul lui să tămîiaze.* N.TEST.; **2.** (tr.) a parfuma, a îmbălsăma: *vîntul tămîiază aerul cu miros de tei*; **3.** (fam.; refl.) a se îmbăta; **4.** (fig.; fam.; tr.) a linguşi: *se făcu unealta străinilor ... pre care îi tămîia ca să le intre în favor.* NEGR. [De la *tămîie*].

tămîiát¹ n. (rar) tămîiere. [V. *tămîia*].

tămîiát², ~ţi, tămîiată, ~e a. **1.** afumat cu tămîie; **2.** parfumat, îmbălsămat: *flori albastre tremurude în văzduhul tămîiet.* EM.; **3.** (fig.; fam.) beat, cherchelit: *ne trezim cu popa Buliguă ... tămîiet şi aghezmuit gata des-dimineaţă.* CR. [V. *tămîia*].

tămîie f. **1.** substanţă răşinoasă, care se extrage din scoarţa livanului sub forma unui suc lăptos care, în contact cu aerul, se solidifică sub forma unor boabe neregulate, de culoare gălbuie sau roşiatică; prin ardere produce un fum cu un miros puternic şi aromat; se întrebuinţează în practicile religioase: *lucra cu stîngăcie icoana Maicii sfinte ... prin fumul de tămîie şi psălmuiri de clerici.* PILLAT; **a fugi de ceva** (sau **de cineva**) **ca dracul de tămîie,** a se feri cu cea mai mare grijă de ceva, a ocoli de departe pe cineva, pentru a evita situaţii neplăcute, penibile; **2.** (înv. şi pop.) arbore din scoarţa căruia se extrage tămîia; livan (*Boswellia serrata*); **3.** (fig.; înv.) linguşire; **4.** (fam.; reg.) **a fi tămîie, a)** a fi lefter, a nu avea nici un ban; **b)** a fi ignorant, a nu şti nimic. [Et. nec.; cf. gr. *thymíama*].

tămîiér, tămîiere v. tămîierniţă. // m. (pl. **tămîieri**) ienupăr (*Juniperus communis*). [*Tămîie* + *-ar*].

tămîiére, tămîieri f. **1.** afumare cu tămîie; **2.** (fig.) laudă exagerată, linguşire: *trebui altui idol s-aducem tămîiere.* NEGR. [V. *tămîia*].

tămîiérniţă, tămîierniţe f. vas pentru tămîiat; cădelniţă, tămîier, tămîietoare. [*Tămîie* + *-arniţă*].

tămîietór, ~i, tămîietoáre a. (şi subst.) **1.** care tămîiază; **2.** (înv.) linguşitor. // f. **1.** tămîierniţă; **2.** femeie angajată (cu plată) să bocească un mort şi să-i tămîieze mormîntul. [*Tămîia* + *-tor*].

tămîioáră, tămîioare f. numele a trei plante erbacee din familia violaceelor: **a)** plantă cu flori mari ale căror petale sînt împestriţate cu pete purpurii; micşunea, viorea (*Viola jooi*); **b)** plantă cu frunzele ovale, acoperite cu peri şi cu florile albastre sau, rar, albe, neparfumate; micşunea, toporaş, viorea (*Viola hirta*); **c)** (reg.; la pl.) toporaşi (*Viola odorata*). [*Tămîie* + *-oară*].

tămîiós, ~şi, tămîioásă, ~e a. cu aromă asemănătoare cu cea de tămîie; muscat: *vin tămîios; struguri tămîioşi.* // f. **1.** soi autohton de viţă de vie care, produce struguri cu bobele rotunde, cărnoase, dese şi verzi, plăcut aromate; (p. ext.) struguri produşi de această vie: *o cadă cu must de tămîioasă mai bine să-mi aduci.* PILLAT; **2.** (şi n.) vin făcut din aceşti struguri: *servii varsă-n cupe dulcea tămîioasă.* BOL.; **3.** (reg.; artic.) numele unui dans popular; melodia acestui dans. [*Tămîie* + *-os*].

tămîiţă, tămîiţe f. **1.** numele mai multor plante erbacee din familia chenopodiaceelor: **a)** (şi (reg.) **tămîiţă de grădină**) plantă cu miros aromatic puternic şi cu flori verzui dispuse la vîrful tulpinei (*Chenopodium ambrosioides*); **b)** (şi (reg.) **tămîiţă de grădină**) plantă cu flori verzi-gălbui, cu miros pătrunzător care creşte prin pietrişul de pe malul apelor şi pe locuri umede şi nisipoase (*Chenopodium botrys*); **c)** (reg.) spanac-porcesc (*Chenopodium hybrinum*); **d)** lobodă (*Chenopodium album*); **2.** numele mai multor plante erbacee din familia labiatelor: **a)** (şi **tămîiţă de cîmp**), plantă cu tulpina scurtă, ramificată şi păroasă şi cu flori galbene (*Ajuga chamaepitys*); **b)** (reg.) vineriţă (*Ajuga reptans*). [*Tămîie* + *-iţă*].

tămîndă, tămînd vb. (înv. şi reg.) **1.** (tr.) a amîna, a tărăgăna: *a tămînda o treabă*; **2.** (refl.; despre vreme) a trece; (şi: **tămánda, trămînda, tremînda**). [Et. nec.].

tămîndáre, tămîndări f. (înv.; reg.) acţiunea de a tămînda; (şi: **tămándare**). [V. *tămînda*].

tămînjér, tămînjere n. (reg.) unealtă ciobănească cu care se amestecă zerul în căldare, cînd se fierbe pentru a se face urdă; tăujer. [Et. nec.].

tămînjí, tămînjesc vb. (reg.; tr.) **1.** a mînji: *apropiindu-se de Ileana, începu s-o tămînjească pe obraz şi prin sîn c-un tăciune de păpuşoi.* SAD.; **a-i tămînji cuiva una,** a-i da cuiva o palmă, a-i arde una; **2.** (fig.; iron.) a picta urît, neîndemînatic; a mîzgăli. [De la *mînji*].

tăntălău a. v. tontălău.

tăpălágă, tăpălăgi f. 1. (reg.) încălţăminte mare şi grosolană; 2. (înv.) încălţăminte de fier care se strîngea pe picior cu şuruburi, folosită ca instrument de tortură; 3. (reg.) picior mare, deformat; 4. (fig.; reg.) epitet dat unui om care păşeşte apăsat şi greoi din cauza tălpilor mari; (şi: **tăpăligă**). [Et. nec.; cf. magh. *talpalló*].

tăpălágos, ~şi, tălăpăgoásă, ~e a. (reg.) 1. care are labele picioarelor mari, butucănoase; 2. greoi (la mers); (şi: **tălpălágos**). [*Tăpălagă* + *-os*].

tăpălígă f. v. tăpălagă.

tăpşán, tăpşane n. 1. loc neted, uşor înclinat, care face trecerea între baza unui versant sau a unui povîrniş şi fundul văii adiacente; (p. ext.) povîrniş: *casele albe ale satelor, revărsate pe tăpşane, strălucesc printre livezile de pruni.* VLAH.; *tăpşanul lin cobora într-o vale mai largă, cu aşezări gospodăreşti.* TOP; 2. loc viran mai ridicat, aflat de obicei în mijlocul unui sat sau în mijlocul unei curţi, unde se face hora, unde se strîng oameni în zilele de sărbătoare, unde se joacă copiii etc.: *a înşfăcat în braţe pe Stanca Radii şi, nici una nici alta, s-o arunce în sus de pe tăpşan, unde se făcea hora.* CAR.; 3. loc mai ridicat, neted, întins: *vadurile se aliniau pe tăpşanul grindului.* SAD.; 4. (reg.) ridicătură de zid care formează vatra cuptorului sau pe care este aşezată soba; 5. (reg.) lemn aşezat înaintea vetrei focului, pe care ţăranii îşi pun hainele la uscat. [*Tăpşi* + *-ean*].

tăpşí, tăpşesc vb. (reg.; tr.) 1. a bătători sau a lovi uşor (pentru a face să se niveleze, să se îndese): *a tăpşi pămîntul; a tăpşi mămăliga;* 2. (fig.) a da cuiva lovituri uşoare în semn de afecţiune; a mîngîia: *începe a mă tăpşi pe obraz şi a-mi zice: – Doamne, ... Cuţă, cît eşti de frumuşică.* C. [De la *tapşă*].

tărábă f. v. tarabă.

táraş m. v. taraş.

tărăboánţă, tărăboanţe f. 1. (pop.) roabă: *cărau cu tărăboanţele.* CR.; **a lua pe cineva în tărăboanţă**, a lua pe cineva peste picior, a ironiza pe cineva; 2. (fam.; iron.) mijloc de transport uzat. [Din magh. *targonca, torbonca*].

tărăbói n. 1. gălăgie mare: *cu cleştele şi cu vătrariul face o hodorogeală şi un tărăboi de-ţi ia auzul.* CR.; 2. agitaţie mare în jurul unui fapt: *vei fi aflat ce tărăboi am avut pe aici cu alegerile.* VLAH. [Din gr. mod. *thórybos*].

tărăbúc n. v. tîrboc.

tărăbúţă, tărăbuţe f. (mai ales la pl.) bagaj, catrafuse: *umblam cu tărăbuţele de colo pînă colo.* ISP. [*Tarabă* + *-uţă*].

tărăgăí vb. v. tărăgăna.

tărăgăiálă f. v. tărăgăneală.

tărăgăná, tărăgănez vb. 1. (tr.) a amîna de pe o zi pe alta rezolvarea unei probleme, luarea unei decizii, începerea sau terminarea unei acţiuni etc.; a face să se prelungească, să se întîrzie o acţiune, o soluţionare: *împăratului ... nu-i prea plăcu zorul ce da sfetnicul pentru nuntă şi mai tărăgăi lucrurile.* ISP.; (refl.pas.) *lucrarea începuse încă din martie, dar se tărăgănise pînă acum, în zilele mobilizării.* TOP; 2. (tr. şi refl.) a merge încet, anevoie, abia tîrîndu-şi picioarele: *pe cîmp plin de zăpadă se tărăgănează-ncet o jalnică grămadă.* AL.; 3. (tr.) a vorbi rar, lungind silabele: *ce doriţi mă rog? – îl întrebă ea trăgănînd vorbele.* SL.; 4. (refl.; despre noţiuni care implică ideea de timp) a se scurge încet, a dura, a se prelungi: *aşe i s-au trăgănat vremea, de au zăbovit în streinătate 7 ani.* NEC.; 5. (reg.; intr.) a cînta alene, cu jale; a doini: *eu de-oi prinde-a trăgăna, frunzele vor tremura.* POP.; 6. (reg; intr.) a bate uşor; a adia: *cînd vîntul va tragăna, pruncul îl va legăna.* POP; (şi: (pop.) **trăgăna**, (înv. şi reg.) **tărăgăi**, (reg.) **tărăgăni, trăgăni**). [Et. nec.; cf. *trage*].

tărăgănáre, tărăgănări f. 1. amînare continuă, tergiversare: *asemenea trăgănări îmi rup inima, îndoiala mă roade.* C.; 2. emitere prelungită a unui sunet (în timpul vorbirii sau al executării unei melodii); (şi: (pop.) **trăgănare**, (reg.) **tărăgănire**). [V. *tărăgăna*].

tărăgănát, ~ţi, tărăgănată, ~e a. 1. (adesea adv.) (făcut) fără grabă, cu amînări; domol, încet: *din cînd în cînd iuţea pasul, ... apoi revenea la mersul tărăgănat al celui care vrea să piardă şi să cîştige timp.* VINEA; 2. (despre voce, vorbire) rar şi prelungit: *numai cine-şi evocă inefabita voce graseiată, tărăgănată ... a marelui polemist, poate gusta toată seva frazelor scrise.* CĂL.; 3. (despre melodii) cu note sau modulaţii prelungite: *uneori se auzeau cîntece trăgănate înfiripîndu-se.* AG.; 4. în pantă lină, uşor înclinat: *deal trăgănat.* CR.; *grinduri uşor trăgănate.* VLAH.; (şi: (pop.) **trăgănat**). [V. *tărăgăna*].

tărăgăneálă, tărăgăneli f. faptul de a tărăgăni; amînare continuă, tergiversare: *cînd va observa tărăgăneala ministrului, se va adresa chiar ministrului.* REBR.; (şi: (înv. şi reg.) **tărăgăiálă**). [*Tărăgăna* + *-eală*].

tărăgăní vb. v. tărăgăna.

tărăgăníre f. v. tărăgănare.

tărăşénie, tărăşenii f. (fam.; pop.) şir de întîmplări (neplăcute, complicate); păţanie, încurcătură: *i-a spus toată tărăşenia cum a înşelat-o dracul.* POP. [*Tărăşi* + *-enie*].

tărăşí, tărăşesc vb. (reg.) 1. (intr.) a sta îndelung de vorbă cu cineva; 2. (tr.) a povesti pe îndelete. [Et. nec.; cf. *tara*[1]].

tărbácă, tărbace f. 1. (înv.) laţ cu care erau prinşi şi chinuiţi cîinii; **tărbaca cîinilor**, obicei practicat de tăbăcari în cea dintîi luni a Postului mare, care consta în spînzurarea cîinilor într-un laţ şi învîrtirea lor pînă cînd ameţeau; **a da** (sau **a lua**) **în** (sau **la**) **tărbacă, a)** a batjocori, a ocărî; **b)** a-şi bate joc de cineva; 2. (fig.; reg.) încurcătură, neînţelegere, scandal: *dă, loveşte, intră în tărbacă şi mănîncă bătaie.* ARG.; (şi (reg.) **tîrbacă**). [De la *tărbăci*].

tărbăceálă, tărbăceli f. 1. (înv.) chinuire a cîinilor cu tărbaca; 2. (fam.) bătaie straşnică: *îl luară din nou la tîrbăceală.* ISP.; 3. (fig.) batjocură, ocară: *o deteră în tărbăceală, o luară la trei parale.* ISP.; 4. (reg.) ameţeală, buimăceală (din cauza somnului, a băuturii etc.); (şi: (reg.) **tîrbăceală**). [*Tărbăci* + *-eală*].

tărbăcí, tărbăcesc vb. 1. (înv.; tr.) a da un cîine în tărbacă; 2. (fam.; tr.) a bate pe cineva zdravăn, a snopi în bătaie; 3. (fig.; tr.) a ocărî, a batjocori; 4. (reg.; tr.) a călca, a frămînta noroiul în picioare; (refl.) a se murdări: *scroafa ... se zvîrcoli prin ăl noroi şi se tărbăci de nu o mai cunoşteai.* ISP.; 5. (reg.; refl.) a se ameţi, a se buimăci (de somn, de băutură etc.); (şi: (reg.) **tîrbăci**). [Et. nec.; cf. *tăbăci*].

tărbăcít, ~ţi, tărbăcită, ~e a. (reg.) 1. (fam.) bătut tare, snopit în bătaie; 2. (fig.) ocărît, batjocorit; 3. murdar; 4. zăpăcit; ameţit; (şi: **tîrbăcit**). [V. *tărbăci*].

tărbúc n. v. tîrboc.

tărcá, tărchez vb. (tr.) a vopsi în culori variate (şi neamortizate), a bălţa; a dunga, a vărga; (p.ext.) a păta. [De la *tărcat*].

tărcát, ~ţi, tărcată, ~e a. cu pete de diferite culori (nearmonizate); pestriţ, bălţat; dungat, vărgat; (p.ext.) pătat: *miel tărcat; năframă tărcată.* [Et. nec.; cf. magh. *tarka*].

tărcătúră, tărcături f. (reg.) combinaţie nereuşită de culori; împestriţătură; (concr.) obiect tărcat. [*Tărca* + *-ătură*].

tărfálóg n. v. terfelog.

tărhát, tărhaturi n. (pop.) sarcină, povară; bagaj: *măgari încărcaţi cu tîrhatu pă ei* (a. 1881). GCR.; (şi: **tarhat, tîrhat**). [Din magh. *terhet*].

tăricél, ~i, tăriceá (**~ícă**), **~cele** a. tărişor. [*Tare* + *-icel*].

tărie, tării f. 1. puterea de rezistenţă a corpurilor la acţiunea agenţilor externi; duritate, soliditate; (p.ext.) trăinicie, durabilitate: *tăria zidului;* (concr.; înv.) fortificaţie, întăritură; 2. forţă fizică; putere, vigoare, robusteţe: *slăbeaşte tăriile corpului.* COR.; 3. capacitate de luptă, putere de afirmare, forţă morală; dîrzenie, fermitate: *eu nu mai cred nimic şi n-am tărie.* EM.; **cu (mare, multă) tărie** sau **cu toată tăria, a)** în mod convingător, hotărît, energic, curajos: *o spune cu multă tărie;* **b)** cu intensitate, cu putere: *spera cu toată tăria;* **c)** cu străşnicie, neclintit: *respecta poruncile cu tărie;* 4. (înv.) valabilitate, valoare: *pentru mai mare tărie, am poroncit ... ca să scrie şi a noastră pecete să puie* (a. 1744). URIC.; 5. (înv.) putere, autoritate; stăpînire, posesiune: *Mircea îşi dete obştescul sfîrşit pe scaunul domnesc, în mijlocul tăriei sale.* OD.; 6. grad (mare) de intensitate; forţă: *a dorului tărie cuvinte dă duioaselor mistere.* EM.; 7. grad (de obicei mare) al concentraţiei de alcool, de aromă etc.; (concr.) băutură alcoolică: *măruntaie arse de rîuri de tării îngurgitate prin birturi.* D.; 8. intensitate a unui sunet; 9. (fig.) moment culminant; mijloc, toi: *toate aceste mii de glasuri se-nalţă cu răsunet potolit în tăria nopţii.* OD.; 10. (fig.) boltă cerească, cer; văzduh: *peste unde şi-n tărie întunerecul domneşte.* ALEX; *tăria albastră nu s-a despicat.* BL.; 11. (fig.) înălţime; (concr.) vîrf, pisc: *mă îndrepta, spre tăriile neguroase ale munţilor.* HOGAŞ. [*Tare* + *-ie*].

tăríme, tărimi f. (reg.) grad (de obicei mare) al concentraţiei de alcool, de aromă etc.; (concr.) băutură alcoolică; tărie. [*Tare* + *-ime*].

tăríş n. v. tărîş.

tărişór, ~i, tărişoáră, ~e a. diminutiv al lui tare; tăricel. // adv. 1. repejor: *să meargă mai tărişor.* POP.; 2. cu glas mai ridicat, pentru a se auzi bine: *vorbeşte, bre omule, măi tărişor! se ruga popa, venind mai aproape.* TOP. [*Tare* + *-işor*].

tărîm, tărîmuri n. 1. (pop. şi fam.) ţinut, meleag: *în timpuri vechi, pe acest tărîm, a fost o cetate romană.* BOL.; (în basme) **celălalt tărîm** sau **alt tărîm, tărîmul de jos**, regiune îndepărtată (subpămînteană), locuită de fiinţe mitice; lumea cealaltă: *flăcăul ... fu călăuzit de oaspetele său în celălalt tărîm, unde zilele sînt ca veacurile noastre.* BL.; 2. (pop. şi fam.) întindere de pămînt; teren: *străbătu în fuga mare un tărîm stufos şi mlăştinos.* OD.; 3. (fig.; fam.) domeniu, sferă de activitate: *şi românii noştri ştiu a lucra pe tărîmul dramatic.* CAR. [Et. nec.; cf. turc. *tarım* „agricultură"].

tărînc m. v. tarîncă.

tărîş n. (reg.) ţuică de calitate inferioară; basamac; (şi: **tăriş**). [Et. nec.].

tărîţá, pers. 3 **tărîţează** vb. (reg.; refl.) 1. a se jupui, a se coji: *pielea se tărîţează;* 2. a se fărămiţa: *lemnele s-au tărîţat.* [De la *tărîţă*].

tărîţă, tărîţe f. 1. (mai ales la pl.) coaja grăunţelor de grîu, de porumb etc., zdrobită prin măcinare şi separată de făină la cernut, folosită ca hrană pentru vite, la fermentare etc.: *cu tărîţe, cu cojiţe, purcelul începe a se înfiripa.* CR.; **scump la tărîţe şi ieftin la făină**, se spune despre cel nechibzuit, zgîrcit la cheltuieli mărunte, dar risipitor cînd nu trebuie; (reg.) **a se dedulci ca calul la tărîţe**, a se deprinde cu binele; (reg.) **a se tulbura** (sau **a se întărîta, a se încinge**) **tărîţa în cineva**, a se înfuria; 2. (reg.) rumeguş (de lemn); 3. (reg.) mătreaţă (a pielii). [Din bulg. *trici*, sb. *trice*].

tărîţós, ~şi, tărîţoásă, ~e a. 1. care conţine tărîţe: *pîine tărîţoasă;* 2. care are aspectul tărîţei. [*Tărîţă* + *-os*].

tăroásă, tăroase a. (înv. şi reg.) însărcinată: *Răveca, muiarea sa, fu tăroasă.* PALIA. [*Tar* + *-oasă*].

tártán m. v. tîrtan[1].

tărtăcúţă, tărtăcuţe f. 1. plantă erbacee agăţătoare din familia cucurbitaceelor, cu flori albe, cu frunze lunguieţe şi cu fructe comestibile, roşii, de mărimea unui măr; tătarcă (*Coccinia indica*); (p.restr.) fructul acestei plante: *de jur împrejur sînt înşirate gutui, mere domneşti şi tărtăcuţe.* VLAH.; 2. (fig.; glumeţ) cap; **a-i intra în** (sau la) **tărtăcuţă**, a înţelege, a pricepe; 3. (fig.; glumeţ) fiinţă mică, bondoacă. [*Tătarcă* + *-uţă*].

tărtănáş, tărtănaşe n. (rar) diminutiv al lui tartan[2]; şal mic de lînă: *Bubico ... îşi retrage capul în paneraş, unde i-l acopere iar cocoana cu un tărtănaş de lînă roşie.* CAR. [*Tartan* + *-aş*].

tărtănéţ, ~i, tărtăneáţă, ~eţe a. (fam.; glumeţ) scund şi gros; rotund: *corp tărtăneţ; cap tărtăneţ.* [*Tîrtan*[2] *+ -eţ*].

tărţíu a. v. terţiu.

tăsmá f. v. tasma.

tăsmălúţă, tăsmăluţe f. diminutiv al lui tasma: *rochie cu tăsmăluţe la gît.* [*Tasma + -ăluţă*].

tăşculíţă, tăşculiţe f. tăşcuţă. [*Taşcă + -uliţă*].

tăşcúţă, tăşcuţe f. diminutiv al lui taşcă; conţinutul unui asemenea obiect; tăşculiţă; **a avea pe cineva la tăşcuţă**, a avea pe cineva la dispoziţie, la discreţie. [*Taşcă + -uţă*].

tăşúlă f. v. taşculă.

tăşúlcă f. v. taşcula.

tătár, ~i, tătară, ~e a. care aparţine, care este caracteristic tătarilor, referitor la tătari: *hoardele tătare.* // m. **1.** persoană care face parte din populaţia de bază a Republicii Autonome Tatarstan din Federaţia Rusă sau din grupurile etnice (înrudite ca limbă cu această populaţie) stabilite în cursul istoriei în diferite regiuni ale Rusiei, Ucrainei etc.; **2.** persoană care făcea parte din triburile mongole din statul, iar mai tîrziu din hanatele şi ulusurile formate în urma cuceririlor lui Ginghis-han şi ale urmaşilor săi, de unde, în cursul evului mediu, singure sau alături de turci, au făcut numeroase expediţii de jaf în ţările române: *cîte sate au fost pe Siret, pot zice că i-au prădat tătarii, că nu puţină pagubă au avut* (a. 1729). GCR.; **doar nu vin** (sau **dau**) **tătarii**, se spune cînd cineva se grăbeşte să plece sau fuge de undeva fără un motiv serios; **3.** (p. ext.) om crud, nemilos: *doar om sînt şi eu, nu-s tatar.* AL.; **4.** (înv.) curier poştal (călare); sol, ştafetă; **5.** (mit. pop.) uriaş; **6.** (ornit.; reg.) cocoş-de-munte (*Tetrao urogallus*). // f. limbă din familia altaică, ramura turcică de vest, vorbită de tătari; (şi: (înv.) **tartar**). [Din turc., tăt. *tatar*, fr. *tartare*, germ. *Tartar*].

tătárcă, tătarce f. **1.** tătăroaică: *tătarcele cele burduhoasă le spinteca.* NEC.; **2.** iapă de soi tătăresc: *pe-o tătarcă-ncăleca şi la goană se lua.* POP.; **3.** haină lungă, îmblănită, purtată de tătari: *se arătă înaintea junelui un arnăut ... cu tătarcă roşie, blănită cu vulpe nafe.* FIL.; **4.** dovleac uscat, golit de miez, folosit ca ploscă sau ca felinar; **5.** (bot.; reg.) tărtăcuţă (*Coccinia indica*); **6.** (bot.; reg.) hrişcă (*Fagopyrum esculentum* şi *Fagopyrum tataricum*); **7.** (bot.; reg.) mătură (*Sorghum vulgare*). [*Tătar + -că*].

tătáiş m. v. tătăişă[1].

tătăíşă[1], tătăişe şi **tătăişi** f. (bot.; reg.) **1.** punga-babei (*Puticaria dysenterica*); **2.** turtă (*Carlina acaulis* şi *Carlina vulgaris*); (şi: **tătăiş**). [Et. nec.].

tătăíşă[2], tătăişe f. **1.** (înv. şi pop.) cumnată: *tătăişă ş-o cumnată, lasă uşa descuiată.* POP.; **2.** (pop.) lele: *tătăişă, draga mea, ... mîndră ca dumneata nu-i nime, cîtu-i lumea.* POP. [Et. nec.].

tătăneásă, tătănese f. plantă erbacee cu tulpina ramificată, acoperită cu peri aspri, cu flori roşii-purpurii, mai rar albe, dispuse în raceme, a cărei rădăcină este întrebuinţată la tratarea rănilor (*Symphytum officinale*); (şi: (reg.) **tătineasă**). [*Tatin + -easă*].

tătăráş, tătăraşi m. **1.** (pop.) diminutiv al lui tătar; tătar tînăr: *pe sub Varin, mulţi tătăraşi vin.* POP.; **2.** (înv.) soldat dintr-un corp de oaste (călare), însărcinat cu transmiterea mesajelor sau cu îndeplinirea unor hotărîri ale autorităţilor. [*Tătar + -aş*].

tătărésc, ~şti, tătăreáscă, ~eşti a. **1.** care aparţine tătarilor, caracteristic tătarilor; tătar: *susţinu o vreme ... că se trage dintr-un Demir Gherei, fecior de han tătărăsc.* CĂL.; **porumb tătăresc**, soi de porumb cu bobul mic, alb şi rotund; **2.** (fig.; înv.) grozav, straşnic: *să tragem un danţ d-ale tătăreşti.* FIL.; *am un guturai tătăresc.* CAR. [*Tătar + -esc*].

tătărésţe adv. ca tătarii; în felul tătarilor; în limba tătară; (fig.) straşnic, grozav. [*Tătar + -eşte*].

tătăríme f. **1.** neamul tătarilor; mulţime de tătari: *leşii, văzînd atîta tătărîme, n-au putut răbda fără şanţuri.* N.COSTIN; **2.** loc, regiune, cartier în care trăiesc tătari. [*Tătar + -ime*].

tătăríţă, tătăriţe f. (pop.) tătăroaică. [*Tătar + -iţă*].

tătărí, tătărăsc vb. (reg.; tr.) a blestema, a certa, a mustra. [De la *tătar*].

tătăroáică, tătăroaice f. femeie din neamul tătarilor; tătarcă, tătăriţă. [*Tătar + -oaică*].

tătíc, tătici m. diminutiv al lui tată; tată tînăr; tătişor, tătiţă, tătucă, tătuţă: *tăticule, vezi tu steaua aceea printre frunze?* BL.; *are tica patru boi, fă-te negustor la ei.* POP.; (şi: (pop.) **tătică, tică, ticu**). [*Tată + -ic*].

tătícă m. v. tătic.

tătineásă f. v. tătănească.

tătişór, tătişori m. (fam.) tătic. [*Tată + -işor*].

tătíţă m. (fam.) tătic: *tătiţa ar vrea să mărite şi pe surioarele mele.* CAR.; (şi: **tătiţu, tiţă, tiţu**). [*Tată + -iţă*].

tătíţu m. v. tătiţă.

tătîne m. v. tată.

tătúc, tătuci m. (pop.) **1.** tătic: *nu ştii c-au venit tătuca şi cu mămuca?* CR.; **măi tătucă**, formulă exclamativă de uimire, de admiraţie etc.; **2.** termen cu care un bărbat se adresează copiilor lui sau unei persoane mai tinere; **3.** bunic: *o venit el şi cu tatuca batrîn.* POP.; **4.** termen cu care cineva se adresează unei persoane mai în vîrstă; **5.** militar în vîrstă; (şi: **tătucă, tucă, tucu**). [*Tată + -ucă*].

tătúcă m. v. tătuc.

tătucúţă m. (reg.) diminutiv al lui tătucă: *că nu mi-oi feşteli eu mînuţele tătucuţei şi a mămucuţei.* CR. [*Tătucă + -uţă*].

tătúş, tătuşi m. (înv.; rar) strămoş: *audzi rugăciunea mea, Doamne, ... că mutatu-s eu la tire şi venit ca toţi tătuşii miei.* PSALT. [*Tată + -uş*].

tătúţ, tătuţi m. (pop.) **1.** tătic: *bine, tătuţă, răspunseră copiii.* ISP.; **2.** termen cu care se adresează cineva unui bărbat mai în vîrstă: *tătuţă, sîntem flămînzi tare.* PANN; **3.** (în limbajul soldaţilor) militar în vîrstă; (şi: **tătuţă, tuţ, tuţă**). [*Tată + -uţă*].

tătúţă m. v. tătuţ.

tău[1], tăuri n. **1.** (pop.) lac; iezer: *cei rămaşi s-au dus probabil să se înece în tău.* SAD.; **2.** (reg.) apă stătătoare permanentă, puţin adîncă; baltă: *mîndră, eu de dorul tău mă topesc ca inu-n tău.* POP.; **3.** (înv.) prăpastie, abis, genune: *sări şearpele gios în căscătura tăului.* DOS. [Din magh. *tó*].

tău[2], tăi, ta, tale pron.pos. (precedat de art. *al, a, ai, ale*) **1.** înlocuieşte numele obiectului posedat de persoana căreia i se adresează vorbitorul, precum şi numele acesteia: *să leg a mea viaţă de a ta.* EM.; **să rămînă** (sau **să fie**) **pe-a ta**, să rămînă (sau să fie) aşa cum spui tu sau aşa cum doreşti tu; **2.** (la m. pl.) indică părinţii, familia, rudele, prietenii, adepţii persoanei căreia i se adresează vorbitorul: *deseară vin la voi ... să te cer de la ai tăi.* POP.; **3.** (la f. pl.) indică treburile, preocupările, deprinderile, opiniile etc. persoanei căreia i se adresează vorbitorul: *te gîndeşti numai la ale tale;* **4.** (la m. sg.) indică proprietatea, avutul persoanei. // a. pos. **1.** care este al celui căruia i se adresează vorbitorul: **a)** (indică posesiunea): *la geamul tău ce strălucea privii atît de des.* EM.; **b)** (indică apartenenţa): *adă-mi ai tăi ochi de dezmierdare.* AL.; **c)** (indică dependenţa) *tatăl tău ... e bătrîn.* ISP.; **2.** care este spus, făcut, realizat, săvîrşit, folosit, obţinut de persoana căreia i se adresează vorbitorul: *scoţi omul din minţi cu vorbele tale.* CR.; **3.** care este spus, făcut, realizat, săvîrşit, folosit, obţinut în legătură cu persoana căreia i se adresează vorbitorul: *n-o să mor de dorul tău.* POP. [Lat. *tuus, tua*].

tăuí, tăuiesc vb. (reg.) **1.** (tr.) a stăvili o apă prin construirea unui baraj, a face un tău[1]; **2.** (refl.; despre ape) a se aduna într-un tău[1]. [De la *tău*[1]].

tăujér, tăujere n. (pop.) **1.** unealtă ciobănească în formă de băţ ramificat la un capăt sau lăţit ca o lopăţică, cu care se amestecă zerul în căldare, cînd se fierbe pentru a se face urdă; tămînjer; **2.** băţ, nuia; lovitură dată cu băţul sau cu nuiaua: *i-a croit cîteva tăujere pe spinare.* [Et. nec.].

tăún, tăuni m. numele a două insecte din ordinul dipterelor, de culoare brună, cu pete galbene pe pîntece care înţeapă vitele (*Tabanus bovinus*) sau caii (*Gastrophilus equi*) pentru a se hrăni cu sîngele lor şi care pot transmite boli virotice sau microbiene: *viespi sau tăuni zburau uneori pe lîngă noi, scînteind ca nişte ţăndări de aur verzui.* BL.; **a fugi ca tăunul cu paiul**, a fugi foarte repede; (şi: (reg.) **tăune**). [Lat. **tabo, -onis*].

tăúne m. v. tăun.

tăuráş, tăuraşi m. diminutiv al lui taur; taur tînăr. [*Taur + -aş*].

tăureán, tăureni m. taur tînăr; bou voinic ca un taur. [*Taur + -ean*].

tăuşí, tăuşesc vb. (reg.; tr.) a ascunde, a tăinui; (intr.) a mărturisi strîmb. [Et. nec.].

tăválă, tăvale f. (reg.) tăvălug: *şi-şi luase bădişorul tăvala şi pluguşorul.* POP.; **de-a tăvala**, de-a rostogolul. [De la *tăvăli*].

tăvăleálă, tăvăleli f. **1.** faptul de a se tăvăli; **2.** trîntă, bătaie: *să sculăm tot satul şi să-i tragem o tăvăleală.* DELAVR.; **3. de tăvăleală**, de purtat la lucru, rezistent la purtat: *rochie de tăvăleală*; **a ţine** (sau **a o duce**) **la tăvăleală**, **a)** a fi rezistent la eforturi fizice: *sînt, slavă Domnului! sănătos şi voinic, duc bine la tăvăleală.* CAR.; **b)** (despre lucruri) a nu se strica uşor. [*Tăvăli + -eală*].

tăvălí, tăvălesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) rostogoli, a (se) învîrti pe o parte şi pe alta pe pămînt, pe iarbă, în noroi etc.: *mama ..., părpălind nişte pui tineri la frigare ş-apoi tăvălindu-i prin unt ..., cheamă pe mătuşa Măriuca.* CR.; *porcul se tăvăleşte în noroi*; **a se tăvăli de rîs**, a rîde cu poftă, a se prăpădi de rîs; **2.** (tr.) a bate pe cineva trîntindu-l şi tîrîndu-l pe jos: *o tăvălîră pre ea şi să stropi de sîngele ei.* BIBLIA; **3.** (tr.) a culca la pămînt, a strivi: *caii au tăvălit grîul*; **4.** (tr.) a murdări, a păta: *şi-a tăvălit pantalonii*; (fig.) *nu-ţi tăvăli talentul prin saloanele bogate.* VLAH. [Cf. sl. ***povaliti***].

tăvălíre, tăvăliri f. acţiunea de a (se) tăvăli şi rezultatul ei; (fig.) înjosire, degradare. [V. *tăvăli*].

tăvălít, ~ţi, tăvălită, ~e a. **1.** culcat la pămînt; trîntit: *grîu tăvălit*; **2.** murdar, mînjit: *unde văd poale spălate, mă trag ca mîţu la lapte; unde văd că-s tăvălite, să-mi plătească nu m-aş prinde.* POP. [V. *tăvăli*].

tăvălitúră, tăvăliturí f. loc cu iarba, florile sau cerealele culcate la pămînt (unde s-a tăvălit un om sau de un animal): *tăvălituri de cai.* C. [*Tăvăli + -tură*].

tăvălúc m. v. tăvălug.

tăvălucí vb. v. tăvălugi.

tăvălúg, tăvălugi m. şi **tăvăluguri** n. **1.** unealtă agricolă alcătuită din unul sau mai mulţi cilindri de lemn sau de fier fixaţi într-un cadru, folosită la fărîmarea bulgărilor de pămînt şi la netezirea şi tasarea solului înainte şi după însămînţare; **2.** piesă de formă cilindrică, făcută din metal sau dintr-o rocă dură, cu greutate mare, folosită la unele maşini pentru îndesare şi nivelare (la compresor) sau pentru mărunţire şi omogenizare (la moara cu tăvălugi); (fig.) *frontul de răsărit se apropia ca un tăvălug de foc, ce culca totul la pămînt.* BL.; **3. a se da** sau **a se duce** (ori **a da pe cineva**) **de-a tăvălugul** (sau (adv.) **tăvălug**), a se duce (sau a face pe cineva să se ducă) de-a rostogolul; **4.** instrument rudimentar de treierat; **5.** cilindru de lemn pe care se sprijină piatra morii pentru a fi ferecată; (şi: **tăvăluc**). [*Tăvăli + -ug*].

tăvălugí, tăvălugesc vb. (tr.) a trece cu tăvălugul peste pămîntul arat sau semănat pentru a fărîma bulgării şi pentru a netezi şi tasa solul; (şi: **tăvăluci**). [De la *tăvălug*].

tăvălugíre, tăvălugiri f. acţiunea de a tăvălugi şi rezultatul ei. [V. *tăvălugi*].

tăvăní, tăvănesc vb. (înv.; tr.) a face tavanul unei încăperi: *tăvănesc odaia.* [De la *tavan*].

tăvănire, (rar) **tăvăniri** f. acţiunea de a tăvăni. [V. *tăvăni*].

tăviţă, tăviţe f. **1.** diminutiv al lui tavă[1]: *tăviţă de argint*; **2.** (rar) şerveţel brodat care se aşterne pe o tavă[1] sau pe o mobilă, ca ornament. [*Tavă*[1] + *-iţă*].

tea interj. (fam.) cuvînt care exprimă uimire, surprindere, supărare, necaz: *tea! ... ce vorbă!* SAD. [Onomat.].

teacă, teci f. **1.** înveliş, apărătoare confecţionată din piele, din metal, din lemn, în care se păstrează lama unei săbii, a unui cuţit etc. sau anumite instrumente; toc[2]: *a băga sabia în teacă*; **a se face teacă de pămînt**, a se face nevăzut, a se ascunde; **nu încap două săbii** (sau **două paloşe**) **într-o teacă**, se spune cînd două persoane autoritare nu se împacă; **2.** parte a unei unelte manuale în care intră şi se fixează coada sau mînerul; **3.** nume dat unor învelişuri anatomice; **4.** (bot.) porţiunea dilatată a peţiolului unei frunze, prin care aceasta se fixează pe tulpină, la unele plante (graminee), învelind complet tulpina; **5.** păstaie: *teci de fasole*. [Lat. *théca*].

teafăr, teferi, teafără, tefere a. **1.** întreg, nevătămat; zdravăn: *am găsit copila teafără*. CR.; **2.** cu mintea întreagă, sănătos la minte. [Et. nec.].

team [tim] n. echipă (de sportivi). [Cuv. engl.].

teamă f. stare de nelinişte şi de tulburare provocată de un pericol care te ameninţă, de un rău care ţi se poate întîmpla; frică: *nu spera şi nu ai teamă, ce e val ca valul trece*. EM. [De la *teme*].

teámăt n. (înv.) teamă: *acicea iaste ... păcătoşilor teamăt de înfricoşatul judeţ şi a veacilor muncă, iară derepţilor nădeajdea învierei*. COR. [*Teme* + *-ăt*].

teanc, teancuri n. **1.** (înv.) balot (de ţesături): *şiruri de cămile încărcate cu teancuri grele*. AL.; **2.** (înv.) cantitate de zece topuri de hîrtie (aproximativ 5000 coli); **3.** grămadă de obiecte (de acelaşi fel) aşezate unele peste altele: *un teanc de sumane croite*. CR.; **teancuri-teancuri**, (aşezat) grămadă, unul peste altul. [Din turc. *tenk, denk*].

teandríe f. (teol.) natură divină şi umană a lui Isus Hristos şi a faptelor sale. [Din it. *teandria*].

teandrísm n. (livr.) doctrină religioasă care susţine natura umană şi divină a lui Isus Hristos. [Din it. *teandrismo*].

teápă f. **1.** (adesea peior.) soi, fel; fire, caracter: *apa trebuie să vie la matca ei şi omul la teapa lui*. PANN; (reg.) **a-şi da în teapă**, a reveni la vechile obiceiuri, a-şi arăta adevăratul caracter; **2.** stare, treaptă, rang, condiţie socială: *cei mai mulţi de teapa d-tale se ţin cu nasul pe sus*. CR. [Et. nec.].

teápşă f. v. **tapşă**.

teáră, teri f. (reg.) **1.** natră: *lelea-i naltă şi subţire, face teară din trei fire*. POP; **2.** războiul de tesut: *şi dacă m-am măritat, de teară m-am apucat*. POP. [Lat. *tela*].

teárfă, terfe f. **1.** (înv. şi reg.) bucată de pînză veche şi murdară; zdreanţă, otreapă: *din cămeşă sau rufă, peste cîtva timp ai să te faci tearfă*. CR.; **2.** (reg.) femeie de moravuri uşoare; **3.** (reg.; la pl.) zestrea miresei, compusă din obiecte casnice şi de îmbrăcăminte. [Et. nec.; cf. *tîrfă*].

tea-room [ti-rum] n. **1.** ceainărie; **2.** cameră pentru servitul ceaiului. [Cuv. engl.].

teas n. v. **tas**.

teasc, teascuri n. **1.** (înv.) maşină de imprimat, presă; (p.ext.) tipar: *din teascurile călugărului muntenegrean ... ieşi în 1508 ... un Liturghier slavon, după care urmează şi alte cărţi*. CĂL.; **a pune sub teasc**, a da la tipar; **a ieşi de sub teasc**, a ieşi de sub tipar, a apărea; **2.** presă manuală sau acţionată hidraulic, în care se strivesc strugurii, măslinele, seminţele plantelor oleaginoase etc. pentru a se obţine mustul, respectiv uleiul etc.: *teascuri de făcut oloi*. CR.; **3.** (înv.) numele unui instrument de tortură: *îl băgară în teasc cu şrub de-l tescuiră cu grea şi cumplită muncă*. DOS.; **4.** capcană pentru anumite animale (care sînt prinse şi strivite de o greutate ce cade peste ele). [Din sl. *těskŭ*].

teatrál, ~i, teatrală, ~e a. **1.** care aparţine teatrului, referitor la teatru, de teatru: *trupă teatrală; cronică teatrală; învăţămînt teatral*; **2.** care este în conformitate cu exigenţele scenice ale teatrului: *legenda se preta din cale afară la alcătuirea unui astfel de „mister" teatral*. BL.; **3.** (peior.; adesea adv.) căutat, afectat, artificial; nesincer, prefăcut: *abia dacă mai asculta povestea acestui suflet, care continua pe un ton din ce în ce mai teatral*. BAC.; *la moartea Tîncăi Scatiu se tînguie teatral*. CĂL. [Din fr. *théâtral*].

teatralísm n. **1.** tendinţă de a atrage atenţia asupra sa şi de a încerca să împresioneze pe cei din jur prin comportamentul său; **2.** atitudine teatrală; **3.** caracterul teatral al unui gest, al unei atitudini; **4.** interpretare emfatică a unui rol într-o piesă de teatru; **5.** (med.) tendinţă către manifestări emotive spectaculare: *Odobescu, Saşa trimit strigăte de disperare, care, deşi sincere, privite pe întinderea unei vieţi, capătă prin stereotipia lor caracterul unui penibil teatralism*. CĂL. [Din fr. *théâtralisme*].

teatralitáte f. **1.** caracterul a ceea ce este în conformitate cu regulile teatrului: *teatralitatea unei opere dramatice*; **2.** teatralism: *teatralitatea unui gest; teatralitatea unei atitudini*. [Din fr. *théâtralité*].

teatralizá, teatralizez vb. (tr.) a face să devină teatral; a adapta la convenţiile teatrului: *printr-o greşită valutare a mujiloacelor sale, I. I. Mironescu a teatralizat amintirile lui Creangă ... făcînd o operă de prisos*. CĂL. [Din fr. *théâtraliser*].

teatralizáre, teatralizări f. acţiunea de a teatraliza şi rezultatul ei. [V. *teatraliza*].

teatrológ, ~gi, teatrologă, ~ge m., f. specialist în teatrologie. [De la *teatrologie*].

teatrologíe f. ştiinţă despre teatru, avînd ca obiect istoria, teoria şi estetica spectacolului şi a literaturii dramatice. [Din fr. *théâtrologie*].

teátru, teatre n. **1.** clădire sau loc special amenajat şi utilat în vederea reprezentării de spectacole: *în timpul lui Caragea ... clădi un teatru de scînduri în curtea banului Manolache Brîncoveanu*. FIL.; **2.** instituţie culturală care organizează spectacole de teatru; ansamblul personalului artistic şi administrativ care asigură funcţionarea şi administrarea unei astfel de instituţii: *pentru piesele mele calificate drept mistice am fost exclus din teatru*. BL.; **3.** spectacol, reprezentaţie dramatică: *în Triest a fost la teatru şi ... piesa a fost atît de „simţitoare", încît multă lume se vedea ştergîndu-şi lăcrămile*. CĂL.; **4.** (fam.) discuţie aprinsă între mai multe persoane care atrage pe curioşi; bîlci, panoramă; **5.** artă care reprezintă în faţa publicului convocat anume în acest scop, în limitele anumitor convenţii, o înlănţuire de evenimente, de acţiuni, prin intermediul actorilor care se deplasează pe scenă şi care folosesc sau pot folosi vorbirea, expresia corporală, muzica; artă dramatică: *iluzia teatrului; se vorbeşte despre o criză a teatrului;* **de teatru, a)** (despre persoane) a cărui profesiune, loc de muncă este legat de această artă: *actor de teatru; cronicar de teatru*; **b)** care ţine de spectacol, necesar unui spectacol: *decor de teatru; costum de teatru; muzică de teatru;* **c)** care se reprezintă sau este destinat a fi reprezentat pe scenă: *piesă de teatru; spectacol de teatru;* **lovitură de teatru**, eveniment neaşteptat care schimbă în mod radical situaţia, într-o piesă de teatru sau în viaţa obişnuită; **d)** afectat, nenatural, teatral: *aşa-i slujba, micule oftă ea cu compătimire de teatru*. REBR.; a **face teatru**, a se preface; **6.** profesiunea actorului, a regizorului: *poate era născută pentru altceva, nu pentru teatru*. C.PETR.; **7.** literatură dramatică; totalitatea lucrărilor dramatice care prezintă caractere comune sau au o origine comună: *scrie teatru; teatru popular; teatru eminescian; teatru pentru copii*; **8.** loc unde se petrece un eveniment, unde are loc o acţiune: *călătorii curioşi putuseră cerceta în voie teatrul crimei*. CAR.; **teatru de operaţii** (sau **de război**), cîmp de luptă; teritoriu, loc unde se desfăşoară acţiuni militare ample în timp de război. [Din lat. *theatrum*, gr. mod. *théatron*, fr. *théâtre*].

tebaídă, tebaide f. (livr.) **1.** loc pustiu, în Egipt, unde se retrag asceţii creştini; **2.** (fig.) loc izolat, propice meditaţiei. [Din fr. *thébaïde*].

tebaínă f. alcaloid toxic, extras din opiu. [Din fr. *thébaïne*].

tebaísm n. intoxicaţie acută cu opiu sau cu derivaţii acestuia. [Din fr. *thébaïsme*].

tec, teci m. arbore din familia verbenaceelor, originar din sudul Asiei, înalt, cu frunze opuse, întregi, cu flori albe şi cu lemnul tare, foarte rezistent, folosit mai ales în construcţii navale (*Tectona grandis*); (p. restr.) lemnul acestui arbore. [Din fr. *teck, tek*].

tecalemít, tecalemite şi **tecalemituri** n. **1.** dispozitiv care permite ungerea cu o pompă cu piston într-un anumit punct de gresaj; **2.** pompă manuală cu piston folosită la ungerea motoarelor cu unsori consistente. [Din fr. *técalémite*].

-tecă element de compunere cu sensul: **1.** colecţie; **2.** dulap. [Din it. *-teca*, fr. *théque*].

tecărău, tecăraie n. (reg.) bucată de lemn cu care se strînge lanţul sau funia care leagă fînul, lemnele etc. în car; (p. ext.) băţ având diverse întrebuinţări. [Din magh. *tekerő*].

tecărui, tecăruiesc vb. (reg.; tr.) **1.** a strînge ceva cu tecărăul; **2.** a încărca, a îndesa: *tecăruirăm cuptorul cu lemne uscate*. AG. [Din magh. *teker*].

técher-mécher adv. (înv. şi reg.) **1.** în mare grabă, imediat: *să mi-l trimiţi techer-mecher, legat şi ferecat*. ISP.; **2.** pe sus, cu forţa: *l-au dus pe Negoiţă techer-mecher drept la casa palatului*. CAR. [Din turc. *teker meker*].

technéţiu [tehnéţiu] n. element chimic radioactiv, obţinut prin reacţii nucleare. [Din fr. *technétium*].

téckel, teckeli m. cîine de vînătoare cu corpul alungit, cu picioarele scurte, cu părul scurt şi aspru sau lung, excelent vînător de vizuină; şoricar. [Din germ. *Tekel*, fr. *teckel*].

técle f. pl. sărbătoare religioasă creştină care se ţine în ziua de 24 septembrie, cînd Biserica ortodoxă cinsteşte pe sfînta muceniţă Tecla şi care este respectată, mai ales, de către proprietarii de oi. [De la *Tecla* n. pr.].

tecnefés n. v. **tignafes**.

tecsí vb. v. **ticsi**.

tecsít a. v. **ticsit**.

tecsuí vb. v. **ticsi**.

tecsuíre f. v. **ticsire**.

tecsuít a. v. **ticsit**.

tecşílă f. v. **taşculă**.

tectítă, tectite f. fragment de rocă sticloasă, bogată în siliciu şi aluminiu, în formă de picătură, de origine cosmică. [Din fr. *tectite*].

tectónic, ~ci, tectonică, ~ce a. **1.** care este legat de mişcările scoarţei pămîntești; **2.** referitor la tectonică, care aparţine tectonicii. // f. **1.** ramură a geologiei care studiază structura scoarţei terestre şi cauzele mişcărilor şi deformărilor acestuia; geotectonică; **2.** structură geologică. [Din fr. *tectonique*].

tectríce, tectrice f. fiecare dintre penele mai mici care acoperă baza penelor mari ale aripilor sau ale cozii la păsări. [Din fr. *tectrice*].

tedéum, tedeumuri n. **1.** imn de laudă şi de mulţumire aduse lui Dumnezeu, în formă de psalm (originar cu textul în limba latină); **2.** scurt serviciu religios, oficiat într-o împrejurare solemnă, cînd se cîntă acest imn. [Din lat. *Te Deum* (*laudamus*)].

tef n. v. **teflu**.

tefericí, tefericesc vb. (reg.; intr.) a se desfăta. [De la *tefericie*].

tefericíe, tefericii f. (înv. şi reg.) petrecere, distracţie, desfătare: *îmi vine să-mi iau lumea-n cap de-aşa tifiricie*. FIL.; (şi: **tifiricie**). [Et. nec.; cf. turc. *teferriiç* „plimbare, excursie"].

teflón n. **1.** material plastic polimerizat, obţinut dintr-un derivat fluorat al etilenei, rezistent la căldură şi coroziune, care se întrebuinţează fie sub formă de fire, la fabricarea ţesăturilor termoizolante, fie aplicat

pe suprafaţa unor obiecte ca protector anticorosiv; **2.** vas de bucătărie căptuşit pe dinăuntru cu un strat din acest material. [Din fr. ***téflon***].

téflu, tefluri n. (reg.) rît[1] (de porc); **a da cu teful, a)** a rîma; **b)** (depr.; despre oameni) a se obrăznici; (şi: **tef**). [Et. nec.; cf. ***tiflă***].

teftér, tefteruri n. (înv.) registru, catastif, condică: *pus-au turcii bumbaşiri asupra lor ... de au plătit tot ... pe tefter.* N.COSTIN. [Din turc. ***tefter***].

tefterdár, tefterdari m. (înv.) **1.** ministru de finanţe la turci; **2.** controlor financiar al unei provincii turceşti: *vizirul dete slujba de tefterdar în ambele ţări lui Mehmed bei.* BĂLC. [Din turc. ***tefterdar***].

téglă, tegle f. (reg.) cărămidă. [Din magh. ***tégla***].

teglăzău, teglăzaie n. (reg.) fier de călcat. [Din magh. ***téglázó***].

teglíci, teglice n. (reg.) **1.** cui de lemn cu care se prinde jugul de proţap; **2.** unealtă de care se foloseşte cizmarul sau cojocarul pentru a întinde pielea (crudă); (şi: **tiglici**). [Din bulg. ***teglič***].

tegumént, tegumente n. **1.** ansamblul de ţesuturi care acoperă corpul omului şi al animalelor; **2.** membrană care înconjură şi protejează un organ vegetal; **3.** înveliş al seminţei plantelor, care dă culoarea şi aspectul exterior al acesteia, caractere utilizate în determinarea speciilor. [Din fr. ***tégument***, lat. ***tegumentum***].

tegumentár, ~i, tegumentară, ~e a. care ţine de tegument, referitor la tegument. [Din fr. ***tégumentaire***].

téhná, tehne f. (înv.) **1.** iscusinţă, meşteşug; **2.** acţiune (dibace, vicleană) făcută (în ascuns) în vederea atingerii unui scop; uneltire, intrigă. [Din lat. mod. ***techna,*** gr. mod. ***téhni***].

téhnic, ~ci, tehnică, ~ce a. **1.** referitor la aplicaţiile ştiinţei şi ale cunoaşterii teoretice în domeniul producţiei şi al economiei: *progresul tehnic şi ştiinţific*; **2.** care se ocupă de problemele practice legate de executarea unei lucrări, a unor operaţiuni, de exercitarea unei profesiuni etc.: *director tehnic; serviciu tehnic; asistenţă tehnică;* **3.** referitor la procedeele, îmbinate cu o anumită măiestrie personală, folosite în executarea unei lucrări, a unei operaţii, în practicarea unei profesiuni etc.: *competenţa tehnică a unui chirurg;* **4.** care priveşte funcţionarea unui aparat sau a unei instalaţii, un proces sau un mecanism: *defecţiune tehnică; probleme tehnice;* **5.** care este caracteristic unui domeniu de activitate; special: *termen tehnic; sensul tehnic al unui cuvînt.* // f. **1.** ansamblu de procedee, metode, reguli proprii fiecărui domeniu de aplicare, folosit în vederea obţinerii de rezultate de calitate superioară în executarea unor operaţii sau lucrări, în desfăşurarea oricărui gen de acţiune aparţinînd atît sferei producţiei materiale, cît şi sferei de producţie spirituale: *fiecare gen de artă literară îşi are tehnica şi materialul lui.* TOP; **2.** (şi **tehnica producţiei**) totalitatea uneltelor, a mijloacelor de muncă, a metodelor practice de lucru, create şi perfecţionate de om, în scopul dobîndirii şi prelucrării produselor naturii, necesare satisfacerii nevoilor lui; **3.** (mil.) **tehnică de luptă**, totalitatea mijloacelor de luptă (armament, avioane, tancuri) şi auxiliare (materiale de transmisiuni, de geniu etc.) cu care sînt înzestrate forţele armate. [Din lat. ***technicus,*** germ. ***technisch, Technik,*** fr. ***technique***].

tehnicián, ~eni, tehniciană, ~ene m., f. **1.** persoană cu pregătire medie în activitatea de cercetare, proiectare sau execuţie tehnică: *ilustrul profesor Rareş fusese îndrumat prin ucaz să lucreze ... ca tehnician încă de acum cîţiva ani, cînd a fost epurat de la Universitatea din Iaşi.* BL.; **2.** persoană care dispune de o tehnică înaltă într-o ştiinţă, artă, meserie: *ca virtuoz, Oistah este ... un tehnician extraordinar.* CĂL. [Din fr. ***technicien***].

tehnicísm n. tendinţă de a folosi în mod exagerat şi mecanic, procedeele tehnice caracteristice unui domeniu de activitate, neglijînd tezele teoretice de la baza lor. [***Tehnic*** + ***-ism***].

tehnicíst, ~şti, tehnicistă, ~e a. care aparţine tehnicismului, referitor la tehnicism, care se caracterizează prin tehnicism. [***Tehnic*** + ***-ist***].

tehnicitáte f. caracter, calitate a ceea ce este tehnic: *utilaj de înaltă tehnicitate.* [Din fr. ***technicité***].

tehnicizá, tehnicizez vb. (tr.) a da caracter (exclusiv) tehnic. [***Tehnic*** + ***-iza***].

tehnicizáre, tehnicizări f. acţiunea de a tehniciza şi rezultatul ei. [V. ***tehniciza***].

tehnico- element de compunere cu sensul „(cu caracter) tehnic". [Din gr. ***tehnikós***].

tehnico-económic, ~ci, tehnico-economică, ~ce a. cu caracter tehnic şi economic: *performanţe tehnico-economice.* [Din fr. ***technico-*** + ***economic***].

tehnicolór, ~i, tehnicoloră, ~e a. (despre filme) realizat printr-un procedeu tehnic special, care permite transpunerea pe peliculă a culorilor din natură. [Din fr. ***technicolor***].

tehno- element de compunere cu sensul „tehnic", „în legătură cu tehnica". [Din fr. ***techno-***].

tehnocrát, ~ţi, tehnocrată, ~e m., f. **1.** adept al tehnocraţiei; **2.** specialist, persoană care face parte din intelectualitatea tehnică. [Din fr. ***technocrate***].

tehnocrátic, ~ci, tehnocratică, ~ce a. care ţine de tehnocraţie, referitor la tehnocraţie. [Din fr. ***technocratique***].

tehnocraţíe, tehnocraţii f. **1.** orientare în sociologia şi politologia contemporană potrivit căreia rolul în conducerea societăţii trebuie să revină nu factorilor politici, ci specialiştilor din diverse domenii: *fiind filosof, el respinge tehnocraţia, care i se pare sofistică, întrucît urmăreşte numai eficacitatea.* D.; **2.** sistem de guvernare în care rolul de conducere ar reveni specialiştilor din domeniul tehnic; **3.** intelectualitate tehnică. [Din fr. ***technocratie,*** engl. ***technocracy***].

tehnografíe f. descriere a diferitelor meserii şi a metodelor de lucru. [Din fr. ***technographie***].

tehnológ, tehnologi m. specialist în tehnologie. [Din fr. ***technologue***].

tehnológic, ~ci, tehnologică, ~ce a. referitor la tehnologie, de tehnologie: *proces tehnologic; metode tehnologice moderne.* [Din fr. ***technologique***].

tehnologíe, tehnologii f. **1.** ştiinţă care se ocupă cu studiul, elborarea şi determinarea proceselor, metodelor şi procedeelor de prelucrare a materialelor: *tehnologia textilă*; **2.** ansamblul proceselor, metodelor, operaţiilor etc. utilizate în scopul obţinerii unui anumit produs: *tehnologia fontei*; **3.** tehnică: *are o tehnologie proprie*; **4.** (înv.; rar) totalitatea termenilor tehnici ai unei meserii, ştiinţe sau arte; **5.** (înv.; rar) analiză gramaticală. [Din fr. ***technologie***].

tehnologísm n. orientare sociologică contemporană care subapreciază personalitatea umană, cunoaşterea şi creaţia de valori în domeniul umanistic, al artei, datorită excesului tehnologic. [Din fr. ***technologisme***].

tehnologizá, tehnologizez vb. (tr.) **1.** (livr.) a da artei caracter tehnologic; **2.** a impune o anumită tehnologie într-o întreprindere. [***Tehnologic*** + ***-iza***].

tehnologizáre, tehnologizări f. **1.** (livr.) conferire a caracterului tehnologic unei arte; **2.** impunere a unei tehnologii într-o întreprindere. [V. ***tehnologiza***].

tehnoredactá, tehnoredactez vb. (tr.) a pregăti din punct de vedere tehnic şi grafic un manuscris pentru tipar. [***Tehno-*** + ***redacta***].

tehnoredactáre, tehnoredactări f. operaţie de pregătire tehnică şi grafică a unui manuscris destinat tipăririi. [***Tehno-*** + ***redactare***].

tehnoredáctor, tehnoredactori m. persoană care efectuează tehnoredactarea. [***Tehno-*** + ***redactor***].

tehnoredácţie, tehnoredacţii f. **1.** tehnoredactare; **2.** serviciu într-o editură care se ocupă de tehnoredactarea manuscriselor. [***Tehno*** + ***redacţie***].

tehnoredacţionál, ~i, tehnoredacţională, ~e a. care ţine de tehnoredactare, referitor la tehnoredactare. [***Tehno-*** + ***redacţional***].

tehnosféră f. domeniu al vieţii umane care cuprinde cultura şi civilizaţia. [***Tehno***[logie] + ***sferă***].

tehuí[1], tehuiesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) zăpăci, a (se) ameţi, a (se) buimăci: *s-o tăhuit di cap.* POP. [De la ***tehui***].

tehúi[2], ~ie, ~ui a. (reg.) **1.** zăpăcit, năuc; buimăcit, ameţit: *sînt tehuie de cap de atîta treabă; e tehui de băutură*; **2.** atins de capie: *oi tehui*; (şi: **terhui**). [Et. nec.; cf. magh. ***tahonya***].

tehuiálă, tehuieli f. (reg.) **1.** zăpăceală, buimăceală, ameţeală: *lungoare cu tehuială, lungoare cu nebuneală.* POP.; **2.** căpiere a oilor. [***Tehui***[1] + ***-eală***].

tei, tei m. **1.** arbore cu lemnul alb, moale, cu frunze mari în formă de inimă şi cu flori albe sau alb-gălbui, puternic parfumate (*Tilia platyphyllos*): *din teiul sfînt şi dulce o ramură să frîngi.* EM.; **tei alb**, arbore înalt pînă la 30 m, cu coroana deasă şi scoarţa cenuşie netedă, cu lemnul alb-roşiatic, uşor (*Tilia tomentosa*); **tei pucios**, arbore înalt pînă la 20 m, ale cărui flori se folosesc în farmacie (*Tilia cordata*); **2.** (p.restr.) flori de tei; (p.ext.) ceai preparat din aceste flori: *culeg tei; dimineaţa, beau tei.* // n. (pl. **teie**) fibră din scoarţa de tei, folosită la legat şi la fabricarea sforilor, frînghiilor, rogojinilor; (p.ext.) sfoară sau frînghie făcută din această fibră: *să-ncingea cu un tei.* DOS.; *curmei de tei*; **a lega două în tei**, a reuşi să adune ceva avere; **a găsi** (sau a **lega**) **tei de curmei, a)** a găsi pretexte; **b)** a înşira vorbe fără rost; **c)** a o duce greu, a fi sărac; **a nădi** (sau **a face**) **din tei curmei**, a face tot posibilul, a încerca toate mijloacele. [Lat. ***tilia***].

téică, teici f. **1.** cutie mobilă (de lemn), în care cad grăunţele din coşul morii, pentru a trece apoi între pietre spre a fi măcinate: *mişcările teicii regulează căderea grăunţelor*; **2.** jgheab de lemn sau de beton din care beau sau mănîncă păsările de curte, vitele etc.; a **face pe cineva teică de porci**, a batjocori rău pe cineva; **3.** (reg.) mic vas de lemn, legat de o prăjină, cu care se scoate apă din fîntînă; (şi: (reg.) **teucă**). [Et. nec.].

teicúţă, teicuţe f. diminutiv al lui teică. [***Teică*** + ***-uţă***].

teiér, teiere n. prăjină de care sînt prinse curmeie de tei, folosită pentru a speria peştii de pe fundul apei şi a-i goni spre năvod. [***Tei*** + ***-ar***].

teína f. alcaloid cristalizat, extras din frunzele de ceai, întrebuinţat în medicină ca stimulent al sistemului nervos central şi al inimii sau ca diuretic. [Din fr. ***théine***].

teiós, ~şi, teioásă, ~e a. (pop.) **1.** tare: *lemn teios;* **2.** fibros, aţos: *ciupercă teioasă; păstăi teioase.* [***Tei*** + ***-os***].

teísm[1] n. concepţie filozofică-religioasă care afirmă existenţa unui Dumnezeu unic şi transcendent, pe care îl poate concepe în mod natural raţiunea. [Din fr. ***théisme***].

teísm[2] n. intoxicaţie datorită ingestiei unei cantităţi mari de infuzie de frunze de ceai, provocînd insomnie, agitaţie, tulburări funcţionale cardiace. [Din fr. ***théisme***].

teíst, ~şti, teistă, ~e a. care ţine de teism[1], referitor la teism. // m., f. adept al teismului[1]. [Din fr. ***théiste***].

teişór, teişori m. **1.** diminutiv al lui tei: *frunză verde teişor, ... am avut un puişor.* POP.; **2.** arbust din familia rozaceelor, cu flori mari, galbene-aurii, cultivat ca plantă ornamentală (*Kerria japonica*); **3.** (bot.; reg.) aglică (*Filipendula vulgaris*); **4.** (bot.; reg.) pristolnic (*Abutillon theophrasti*). [***Tei*** + ***-işor***].

tejgheá, tejghele f. **1.** (înv.) masă de lucru a unui meseriaş: *croitorii se serveau de foarfecile cele mari de teşghea.* GHICA; **2.** masă lungă pe care vîn-zătorul îşi expune o parte din marfă, pe care serveşte pe cumpărători şi unde primeşte banii; (p.restr.) sertar al acestei mese, în care sînt ţinuţi banii încasaţi: *nu cuvintele purtate ca arginţii vînturaţi*

din mînă-n mînă pe tejghele ar putea să mi te cheme-n ochii minții. PILLAT; (și: (reg.) **teșghea**). [Din turc. ***tezgâh***].

tejghetár, tejghetari m. **1.** (înv.) meseriaș care lucrează la tejghea; **2.** persoană care stă la tejghea ca vînzător sau încasator: *prăvălia lui unchiu-tău ... a rămas pe mîna băieților și a lui Iordache tejghetarul.* CAR. [Din turc. ***tezgâhtar***].

tel, teluri n. **1.** (înv.) fir de metal; sîrmă; **2.** (pop.) fir lung de metal auriu sau argintiu, folosit la cusături; (p.ext.) beteală; **3.** mică coardă de metal la un instrument muzical: *mi se rupsese la tambură telul.* PANN; **4.** resort de sîrmă folosit la somiere, fotolii etc.; (p.ext.) spirală; **5.** ustensilă de bucătărie, alcătuită dintr-o spirală de oțel și un mîner, folosită pentru a bate frișca, albușul de ou etc. [Din turc. ***tel***].

telál, telali m. **1.** (înv.) crainic, pristav: *îndată au început o strigare telalii pe ulițe să se închiză tot omul la casă-și.* N.COSTIN; **2.** (înv.) persoană care făcea strigările la un mezat: *telalul strigă îndată: zece galbeni fata giudelui!* AL.; **2.** negustor ambulant (de haine vechi): *stăpînul vinde și telalul nu se-ndură să-l dea.* PANN. [Din turc. ***tellâl***].

telál-başá m. (înv.) șef, staroste al telalilor la mezaturi: *am dat lui telal-başa lei 1500.* FIL. [Din turc. ***tellâlbaşı***].

telalgíe[1], telalgii f. durere care apare în altă parte, la distanță de locul leziunii. [Din fr. ***télalgie***].

telalgíe[2], telalgii f. sensibilitate dureroasă a mamelonului. [Din fr. ***thélalgie***].

telalîc, telalîcuri n. (înv.) **1.** îndeletnicirea, meseria telalului; **2.** marfa telalului. [Din turc. ***tellâllık***].

telamón, telamoni m. (arhit.) atlant. [Din fr. *télamon*].

telangiectazíe, telangiectazii f. (med.) dilatație a vaselor mici sau terminale, care apare de obicei pe nas și pe pomeții obrajilor. [Din fr. ***télangiectasie***].

telangióm, telangioame n. tumoare benignă formată din proliferări capilare. [Din fr. ***télangiome***].

telălíță, telăliță f. (înv. și reg.) **1.** femeie care face comerț ambulant (cu haine vechi): *auzi telălița cum își laudă marfa?* AL.; **2.** femeie care mijlocește diferite afaceri; samsaroaică; **3.** femeie de moravuri ușoare; teleleică[2]. [***Telal*** + ***-iță***].

tele- element de compunere cu sensul: **a)** „departe", „(de) la distanță"; **b)** „de televiziune". [Din fr. ***télé-***].

teleágă, telegi f. **1.** căruță ușoară (cu două roți) care servește la transportul persoanelor sau al unor poveri ușoare: *spre ei înainta o teleagă sprinteioară.* AL.; **2.** car fără loitre și leuci, folosit la transportul lemnelor; **3.** ansamblul celor două roți pe care se reazemă grindeiul plugului; cotigă. [Din sl. ***telěga***].

teleáp interj. (adesea repetat) cuvînt care imită zgomotul produs de pași rari, leneși: *odată pornesc ei, teleap, teleap, teleap.* CR.; (și: **talap**). [Onomat.].

teleást, teleaști m. **1.** telecineast; **2.** amator de programe (serioase) de televiziune. [Din fr. ***téléaste***].

teleautográf, teleautografe n. aparat cu ajutorul căruia mișcările unui creion condus cu mîna în punctul de emisiune se transmit fidel, prin mijloace de telecomunicație, unui creion înregistrator aflat în punctul de recepție. [Din fr. ***téléautographe***, germ. *Teleautograph*].

telecabínă, telecabine f. teleferic cu un singur cablu, amenajat pentru transportul de persoane, cu ajutorul unor cabine suspendate prin bare fixate pe cablu la intervale regulate; (p.restr.) cabina unui astfel de teleferic. [Din fr. ***télécabine***].

telecámeră, telecamere f. cameră de luat vederi pentru televiziune. [Din fr. ***télécaméră***].

telechinezíe f. (în parapsihologie) capacitate a unei persoane de a mișca obiecte fără să le atingă. [Din fr. ***télékinésie***].

telecineást, telecineaști m. specialist în realizarea filmelor pentru televiziune; autor de scenarii pentru televiziune. [Din fr. ***télécinéaste***].

telecinematécă, telecinemateci f. **1.** arhivă de filme a televiziunii; **2.** emisiune de televiziune în care se prezintă filme din arhiva de filme a televiziunii. [Din fr. ***télécinémathèque***].

telecinematográf, telecinematografe n. aparat care transmite un film cinematografic prin procedee de televiziune. [Din fr. ***télécinématographe***].

telecinematografíe, telecinematografii f. producție de filme pentru televiziune. [Din fr. ***télécinématographie***].

telecomandă, telecománd vb. (tr.) a transmite o comandă la distanță prin intermediul unui dispozitiv electronic. [Din fr. ***télécommander***].

telecomándă, telecomenzi f. **1.** transmitere la distanță a unei comenzi prin mijloace de telecomunicație; totalitatea mijloacelor tehnice prin care se efectuează o astfel de transmitere; **2.** dispozitiv prin care se transmit comenzi unor aparate (ex. televizorul). [Din fr. ***télécommande***].

telecomunicáție, telecomunicații f. **1.** transmitere și recepție la distanță a unor semnale corespunzînd unor sunete, unor semne sau imagini prin telefon, telegrafie, televiziune, telecomandă, semnalizare optică etc.; **2.** legătură dintre două puncte între care se realizează telecomunicația; **sistem de telecomunicații**, totalitatea mijloacelor tehnice dintr-un serviciu de telecomunicații, care formează o unitate. [Din fr. ***télécommunication***].

teledetécție f. ansamblu de metode care fac posibilă obținerea de informații asupra obiectelor aflate la distanță. [Din fr. ***télédétection***].

telediafoníe, telediafonii f. diafonie percepută într-un receptor telefonic situat în circuitul perturbat, la capătul opus aceluia din care provine semnalul perturbator. [Din fr. ***télédiaphonie***].

teledinámic, ~ci, teledinamică, ~ce a. care transmite la distanță energia. // f. știință care se ocupă cu transmiterea prin pămînt, cu ajutorul ultrasunetelor, a unor șocuri puternice, pentru a provoca acțiuni distrugătoare la mare distanță. [Din fr. ***télédynamique***].

telefáx f. metodă modernă de transmitere a materialelor grafice (texte, desene etc.) pe liniile de comunicație telefonice; fax. [Din engl. ***telefax***].

teleféric, teleferice n. mijloc mecanic aerian de transport pe cablu pentru persoane și materiale, folosit în regiunile muntoase greu accesibile. [Din fr. ***téléphérique***].

telefón, telefoane n. **1.** telecomunicație în care se realizează convorbiri la distanță; ansamblul instalațiilor necesare pentru acest scop; **2.** aparat prevăzut cu un receptor și un transmițător și care, legat de o instalație telefonică centrală, permite convorbiri la distanță; **telefon automat**, aparat telefonic la care legarea abonatului chemător cu cel chemat se face automat, pe baza semnalelor de comandă date direct de abonatul chemător; **3. telefon mobil**, telefon portabil, care funcționează pe baza conexiunilor realizate prin satelit celular; **4.** chemare telefonică: *am primit un telefon*; **5.** numărul pe care îl are telefonul unui abonat: *să-mi notez telefonul tău.* [Din fr. ***téléphone***, germ. *Telefon*].

telefoná, telefonez vb. (intr. și tr.) a comunica prin intermediul telefonului; a chema la telefon: *îți telefonez mîine; mi-a telefonat că sosește mîine.* [Din fr. ***téléphoner***].

telefónic, ~ci, telefonică, ~ce a. **1.** care aparține telefonului, referitor la telefon: *centrală telefonică*; **2.** care se face prin telefon, transmis prin telefon: *convorbire telefonică*; **aviz telefonic**, aviz prin care cineva este înștiințat că la o anumită oră va fi chemat la telefon pentru o convorbire telefonică. // adv. prin intermediul telefonului: *îl anunță telefonic.* [Din fr. ***téléphonique***].

telefoníe f. telecomunicație care constă în transmiterea, de obicei bilaterală, a vorbirii prin semnale intermediare între două puncte determinate; **telefonie pe fire**, telefonie în care semnalele intermediare sînt transmise prin intermediul firelor telefonice; **telefonie fără fir**, radiotelefonie. [Din fr. ***téléphonie***].

telefoníst, ~ști, telefonistă, ~e m., f. persoană care stabilește legăturile necesare într-o centrală telefonică neautomată; persoană specialistă în telefonie. [Din fr. ***téléphoniste***].

telefonometríe f. operație de determinare a calității aparatelor și a legăturilor telefonice, prin compararea cu calitățile anumitor instalații de referință. [Din fr. ***téléfonométrie***].

telefóto n. aparat care transmite electric la distanță o imagine luminoasă; imagine astfel obținută. [Din fr. ***téléphoto***].

telefotografiá, telefotografiez vb. (tr.) a efectua o telefotografie. [De la ***telefotografie***].

telefotografíe, telefotografii f. **1.** telecomunicație care constă în transmiterea pe cale electrică, de la distanță, a unor imagini statice; fototelegrafie; fotografie, desen, text etc. transmis în asemenea condiții; **2.** tehnica de a fotografia de la mare distanță, cu ajutorul teleobiectivului. [Din fr. ***téléphotografie***].

telefotografiére, telefotografieri f. faptul de a telefotografia. [V. ***telefotografia***].

telegár, telegari m. cal de trăsură sau de căruță, tînăr, voinic, sprinter: *copitele scapără-n noapte scîntei, gonesc telegarii nălucă.* PILLAT. [***Teleagă*** + ***-ar***].

telegeá, telegele f. (pop.) teleguță. [***Teleagă*** + ***-ea***].

telegénic, ~ci, telegenică, ~ce a. care produce un efect plăcut pe ecranul televiziunii. [Din fr. ***télégénique***].

telegeníe f. calitate a ceea ce este telegenic. [Din fr. ***télégenie***].

teleghidá, teleghidez vb. (tr.) a dirija de la distanță (prin telecomandă, fascicul laser etc.) un avion, un vehicul, un proiectil etc. pe o traiectorie obligatorie. [Din fr. ***téléguider***].

teleghidáj, teleghidaje n. teleghidare. [Din fr. ***téléguidage***].

teleghidáre, teleghidări f. acțiunea de a teleghida și rezultatul ei; teleghidaj. [V. ***teleghida***].

telegnózís n. cunoaștere prezumtivă a evenimentelor îndepărtate (ca timp sau loc) pe alte căi decît cele perceptive și intelectuale. [Din engl. ***telegnosis***].

telegondólă, telegondole f. cabină de capacitate mai mică pentru transportul pe cablu al persoanelor. [***Tele-*** + ***gondolă***].

telegráf, telegrafe n. **1.** aparat folosit pentru producerea, recepția și transformarea semnalelor telegrafice în scopul transmiterii telegramelor: *trebuie să găsim pe cineva să mi-o dea la telegraf!* CAR.; **2.** telegrafie; (p. ext.) ansamblul instalațiilor telegrafice: *sus, pe-un fir de telegraf, s-a oprit din zbor o cioară.* TOP; **telegraf fără fir** (sau, înv., **fără sîrmă**), comunicație telegrafică prin unde electromagnetice; radiotelegrafie; **3.** (și **telegraf optic**), aparat situat pe înălțimi sau în turnuri de semnalizare, pentru transmiterea la distanță a unor semnale optice. // m. (pl. **telegrafi**) nume dat unor plante erbacee ornamentale cu tulpina lungă, volubilă și cu flori mici, albe, parfumate (*Boussingaultia baselloides*) sau cu tulpina ramificată, subțire, cu frunzele ovale, cu dungi colorate în lungime și cu flori mici, roz-purpurii (*Tradescantia virginica*). [Din fr. ***télégraphe***, germ. *Telegraf*].

telegrafiá, telegrafiez vb. (tr. și intr.) a comunica prin telegraf; a trimite o telegramă: *telegrafiază-mi cînd să te aștept.* CAR. [Din fr. ***télégraphier***].

telegráfic, ~ci, telegrafică, ~ce a. **1.** care aparține telegrafului sau telegrafiei, referitor la telegraf, de telegraf: *linii telegrafice*; **2.** care se face prin telegraf, transmis prin telegraf: *comunicare telegrafică*; (adv.) *informat telegrafic, el punea hainele de mare ținută.* ARG.; **3.** (fig.) concis, laconic: *stil telegrafic*; (adv.) *a răspuns telegrafic.* [Din fr. ***télégraphique***, germ. ***telegrafisch***].

telegrafíe, telegrafii f. telecomunicaţie care constă în transmitere mijlocită, prin semnale electromagnetice, optice etc., a conţinutului unor texte scrise; telecomunicaţie realizată cu ajutorul telegrafului; **telegrafie pe fire**, telegrafie în care semnalele electromagnetice sînt transmise prin intermediul liniilor de telecomunicaţii; **telegrafie fără fir** (sau, înv., **fără sîrmă**), radiotelegrafie. [Din fr. *télégraphie*].

telegrafiére, telegrafieri f. acţiunea de a telegrafia. [V. *telegrafia*].

telegrafíst, ~şti, telegrafistă, ~e m., f. persoană specializată în transmiterea şi recepţionarea mesajelor telegrafice; persoană care transmite şi recepţionează telegrame, manipulînd un telegraf. [Din fr. *télégraphiste*].

telegrám n. v. telegramă.

telegrămă, telegrame f. comunicare (scurtă) la distanţă transmisă prin mijloacele cele mai rapide (telegraf, telefon); formular pe care este scrisă comunicarea: *aştept nerăbdător telegrama d-tale.* CAR.; (şi: (înv.) **telegram**). [Din fr. *télégramme*, germ. *Telegramm*].

teleguţă, teleguţe f. **1.** diminutiv al lui teleagă: *luară şi cal, şi teleguţă, şi butoi, tot pe sus de-l scoaseră din glodul unde se nămolise.* ISP; **2.** partea de dinainte a plugului; cotigă. [*Teleagă* + *-uţă*].

teleimprimatór, teleimprimatoare n. aparat telegrafic cu ajutorul căruia se transmit şi se recepţionează pe o bandă sau pe o coală de hîrtie texte cu literele alfabetului; telescriptor. [*Tele-* + *imprimator;* cf. fr. *téléimprimeur*].

teleindicatór, teleindicatoare n. aparat cu ajutorul căruia se măsoară şi se transmite la distanţă valoarea unei mărimi. [Din fr. *téléindicateur*].

teleléică[1], **teleleici** şi **teleleice** f. (înv.) negustoreasă ambulantă; mijlocitoare de afaceri; samsaroaică. [*Telal* + *-eică*].

teleléică[2], **teleleici** şi **teleleice** f. **1.** femeie care umblă fără rost, fără nici o treabă; **2.** femeie rea de gură, bîrfitoare, intrigantă; **3.** femeie de moravuri uşoare. [*Teleleu* + *-eică*].

teleléu, ~ei, teleleá, ~ele m., f. persoană fără căpătîi, care îşi pierde vremea umblînd de colo pînă colo; vagabond; (adv.) a **umbla teleleu (Tănase)**, a umbla fără rost; (reg.) **a fi teleleu (Tănase)**, a fi zăpăcit, prost; (şi: **tălălău**). [Din magh. *telelö*].

teleloáică, teleloaice f. (înv.) **1.** soţia telalului; vînzătoare ambulantă (de haine vechi); **2.** persoană care mijloceşte diverse afaceri; samsaroaică: *ar fi lăsat la degetul cel mic pe cea mai limbută teleloaică ce a fost vreodată pe lume.* ISP. [*Telal* + *-oaică*].

telemagmátic, ~ci, telemagmatică, ~ce a. (despre procese mineralogice) format în apropierea scoarţei terestre. [Din germ. *telemagmatisch*].

telemárc n. salt cu schiurile pentru schimbarea direcţiei. [Din fr. *télémark*].

telemátic, ~ci, telematică, ~ce a. care foloseşte reţelele de telematică. // f. tehnică de transmitere şi prelucrare automată a informaţiei la mare distanţă prin intermediul sateliţilor şi al altor procedee moderne de comunicaţie. [Din fr. *télématique*].

telemeá f. brînză preparată din caş tăiat în calupuri şi păstrat în saramură. [Din turc. *teleme*].

telemecánică f. domeniul al tehnicii care se ocupă cu studiul şi cu efectuarea conducerii de la distanţă a proceselor tehnice. [Din fr. *télémécanique*].

telemetríe f. disciplină al cărei obiect îl constituie tehnica măsurării distanţelor cu ajutorul telemetrului. [Din fr. *télémétrie*].

telemétru, telemetre n. **1.** instrument optic folosit pentru măsurarea distanţei dintre locul unde este instalat şi un punct depărtat sau inaccesibil; **2.** dispozitiv auxiliar al unui aparat fotografic, care permite reglarea distanţei focale a obiectivului în funcţie de depărtarea pînă la obiectul vizat. [Din fr. *télémètre*].

telencefál, telencefale n. partea anterioară, terminală a encefalului embrionar, din care se vor dezvolta emisferele cerebrale. [Din fr. *télencéphale*].

telenovélă, telenovele f. serial de televiziune, de obicei latino-american, cu acţiune melodramatică. [Din sp. *telenovela*].

teleo- element de compunere cu sensul „scop". [Din fr. *téléo,* it. *teleo-*].

teleobiectív, teleobiective n. obiectiv asemănător unei lunete, care se ataşează aparatelor de fotografiat sau camerelor de luat vederi, pentru a permite luarea de imagini clare obiectelor situate la distanţe mari. [Din fr. *téléobjectif*].

teleológic, ~ci, teleologică, ~ce a. care aparţine teleologiei, referitor la teleologie. [Din fr. *téléologique*].

teleologíe f. **1.** concepţie filozofică idealistă potrivit căreia fenomenele naturii şi ale vieţii sociale s-ar desfăşura în conformitate cu un anumit scop; **2.** teoria finalităţii, studiul scopurilor. [Din fr. *téléologie*].

teleonomíe f. **1.** (filoz.) teleologie; **2.** (biol.) determinare obiectivă a mecanismelor de reglare celulară. [Din fr. *téléonomie*].

teleopsíe f. viciu în perceperea distanţelor, prin care obiectele sînt percepute la o distanţă mai mare decît sînt în realitate. [Din engl. *teleopsie*].

teleosteán, teleosteeni m. (la pl.) ordin de peşti de apă dulce şi marină, cei mai răspîndiţi în apele actuale, al căror schelet este în întregime osificat, cu corpul acoperit cu solzi osoşi şi cu înotătoarea codală împărţită în două părţi egale; (şi la sg.) peşte din acest ordin. [Din fr. *téléosteen*].

telepát, telepaţi a. şi m. (persoană) care practică telepatia. [Din fr. *télépathe*].

telepátic, ~ci, telepatică, ~ce a. care aparţine telepatiei, referitor la telepatie: *fenomen telepatic.* [Din fr. *télépathique*].

telepatíe, telepatii f. **1.** facultate parapsihologică de a percepe fenomene care nu sînt în raza simţurilor, precum şi de a transmite gîndurile la distanţă; **2.** percepere a fenomenelor şi a gîndurilor de la distanţă: *magia şi fenomenele de telepatie erau în veacurile acelea practici curente.* SAD. [Din fr. *télépathie*].

teleprómpter, telepromptere n. aparat prevăzut cu un ecran, pe care se succed textele citite de prezentatori în faţa camerei de televiziune. [Cuv. engl.].

teleradiografíe, teleradiografii f. radiografie executată prin plasarea sursei de raze la mare distanţă de persoana supusă acestei operaţii. [Din fr. *téléradiographie*].

telerecórding n. aparat folosit pentru înregistrarea şi redarea imaginilor, utilizînd înregistrarea pe peliculă cinematografică a imaginilor de pe ecranul unui monitor; peliculă pe care s-a făcut această înregistrare. [Cuv. engl.].

teleregláj, telereglaje n. totalitatea mijloacelor tehnice pentru transmiterea la distanţă, cu ajutorul unui semnal electromagnetic intermediar, a unor comenzi care să efectueze reglajul într-o anumită instalaţie; telereglare. [Din fr. *téléréglage*].

teleregláre, telereglări f. telereglaj. [*Tele-* + *reglare*].

telescáf n. teleferic submarin constînd dintr-o cupolă metalică cu ferestre panoramice, care circulă pe un plan înclinat. [Din fr. *téléscaphe*].

teleschí n. instalaţie de teleferic pentru tractarea în urcuş a persoanelor pe schiuri. [Din fr. *téléski*].

telescóp, telescoape n. instrument optic pentru observarea corpurilor cereşti, bazat pe fenomenul reflexiei luminii pe o oglindă concavă. [Din fr. *téléscope*].

telescópic, ~ci, telescopică, ~ce a. **1.** bazat pe utilizarea telescopului, care nu se poate vedea decît cu telescopul: *măsurători telescopice; planetă telescopică;* **2.** (despre tuburi) care pătrunde unul în golul celuilalt fără joc mare; (despre mecanisme) care este alcătuit din astfel de tuburi, putînd fi alungit sau scurtat: *undiţă telescopică.* [Din fr. *télescopique*].

telescríptor, telescriptoare n. teleimprimator. [Din fr. *téléscripteur*].

teleshoping [teleşóping] n. sistem de vînzare în care produsele sînt prezente într-o emisiune de televiziune şi sînt comandate telefonic de către cumpărători. [Cuv. engl.].

telespectatór, ~i, telespectatoáre m., f. persoană care urmăreşte o emisiune la televizor. [Din fr. *téléspectateur*].

telestereográf, telestereografe n. aparat cu ajutorul căruia se pot transmite la distanţă fotografii, desene, texte etc., imprimate în prealabil pe un film special. [Din fr. *téléstéréographe*].

teletéx, teletexuri n. sistem de transmitere rapidă a documentelor în forma originală printr-un telex perfecţionat. [Din fr. *télétex*].

teletéxt, teletexte n. metodă de telecomunicaţie care permite afişajul textelor sau al imaginilor pe ecranul unui televizor, pornind de la un semnal al televiziunii sau al unei linii telefonice; videotext. [Din fr. *télétexte*].

teletín, teletinuri n. (înv. şi reg.) piele fină de bovine; iuft: *cizme de teletin.* [Din ucr. *teletina*].

teletip, teletipuri [teletáip] n. aparat telegrafic la care receptarea semnalelor transmise se face sub formă de caractere tipografice, fără a mai fi necesară prezenţa unui operator. [Din fr. *télétype,* germ. *Teletyp*].

teletipséter, teletipsetere n. instalaţie pentru culegerea simultană a aceluiaşi text la mai multe maşini şi în tipografii diferite. [Din germ. *Teletipsetter,* fr. *télétypsetter*].

teletón n. program de televiziune în format extins, specializat în strîngerea de fonduri pentru acţiuni caritabile. [Din engl. *telethon*].

televizá, televizez vb. **1.** (intr.) a transmite la distanţă imagini prin intermediul televiziunii: *a televiza un meci de fotbal;* **2.** (tr.) a realiza un film pentru a fi transmis la televizor. [Din fr. *téléviser*].

televizáre, televizări f. acţiunea de a televiza. [V. *televiza*].

televiziúne f. **1.** tehnică a transmiterii la distanţă a imaginilor obiectelor în mişcare; **televiziune prin cablu,** distribuţie de semnale de televiziune pe o reţea de cabluri coaxiale sau de fibre optice; **2.** (pl. **televiziuni**) instituţia care asigură elaborarea şi difuzarea emisiunilor prin televiziune. [Din fr. *télévision*].

televizór, televizoare n. aparat care recepţionează imaginile transmise prin televiziune. [Din fr. *téléviseur*].

televizuál, ~i, televizuală, ~e a. referitor la televiziune, care este propriu televiziunii (considerată ca un mijloc de expresie sau o artă): *din punct de vedere televizual, totul exprimă o mare suferinţă a profesionismului.* D. [Din fr. *télévisuel*].

télex, telexuri n. sistem mixt de telefonie şi telegrafie în teleimprimator, care foloseşte, prin comutare, acelaşi circuit de transmisiune. [Din fr. *télex*].

telíncă f. v. tilincă.

telíngă f. v. tilincă.

telíşcă f. v. tilişcă.

tell n. colină artificială formată din ruinele unei aşezări sau ale unui edificiu din antichitate. [Din fr. *tell*].

telmatológie f. ramură a hidrologiei care studiază mlaştinile. [Din engl. *telmatology*].

telpíz, ~i, telpiză, ~e a. (înv.) viclean: *Dumitraşco Vodă ... era om nestătător la voroavă, telpiz, amăgitor.* NEC. [Din turc. *telbis*].

telsón, telsoane n. **1.** ultimul segment abdominal la raci, care formează, împreună cu apendicele

învecinate, înotătoarea codală, lățită ca un evantai; **2.** segmentul terminal al cozii scorpionilor, care poartă acul veninos. [Din fr. *telson*].

telteá f. v. **teltie.**

teltíe, teltii f. (reg.) valtrap de pîslă: *teltiile înflorite ... au bun preț în Zaporojă.* SAD.; (și: **teltea**). [Din turc. *telti*].

telúr n. element chimic, metaloid de culoare albă-albăstruie, având proprietăți asemănătoare cu ale sulfului. [Din fr. *tellure*].

telúric, ~ci, telurică, ~ce a. **1.** care aparține pămîntului, referitor la pămînt, de sub pămînt; **curent telluric,** curent electric care circulă prin sol; **mișcare telurică,** mișcare seismică; **apă telurică,** apa subterană; **2.** (fig.) instinctiv, primitiv: *în uriașii lui Rabelais, ... forța telurică descoperă lumea umanismului.* VIANU. [Din fr. *tellurique*, germ. *tellurisch*].

telveá f. (înv.) zaț de cafea. [Din turc. *telve*].

temasúc n. (înv.) act, document; declarație. [Din turc. *temessük*].

temátic, ~ci, tematică, ~ce a. **1.** care ține de o temă[1], referitor la o temă[1]; alcătuit pe anumite teme[1]: *ciclu tematic; plan tematic;* **2.** (muz.) relativ la o temă[1], la un motiv muzical; **3.** (lingv.) care ține de tema[1] cuvîntului, referitor la temă[1]: *flexiune tematică;* **vocală tematică,** vocală care se adaugă la rădăcina unui cuvînt formînd tema[1] acestuia. // f. totalitatea temelor sau tema esențială care caracterizează creația unui artist, un curent, o epocă etc. sau un grup de opere literare, artistice, științifice etc.: *tematica revistei; tematică religioasă.* [Din fr. *thématique*, germ. *Thematik*].

tematologíe f. ramură a literaturii comparate care studiază istoria și circulația temelor[1] în literatura diferitelor popoare. [Din fr. *thématologie*].

témă[1], teme f. **1.** idee principală care este dezvoltată într-o expunere, într-o scriere; subiect: *tema unei conferințe; tema unui roman;* **2.** ceea ce constituie subiectul principal al unor dezbateri, elementul central al preocupărilor cuiva, obiectul meditației, al activității unei persoane sau al unui grup de persoane: *titlurile marilor noastre ziare vorbesc despre ceea ce pare a fi marea temă a momentului: privatizarea.* D.; **3.** aspect fundamental al existenței care se reflectă într-o operă artistică: *tema iubirii în poezia eminesciană; tema geniului nefericit în poezia romantică;* **4.** (muz.) unitate muzicală (melodie, armonie, ritm) caracteristică, reprezentînd elementul de bază în dezvoltarea unor creații de proporții mai mari; motiv; **temă cu variațiuni,** compoziție muzicală care constă în enunțarea unui motiv și în valorificarea lui prin diferite transformări ale potențialului lui expresiv; **5.** exercițiu scris dat elevilor, studenților etc. pentru aplicarea cunoștințelor dobîndite: *ne dete la regula de trei tema următoare.* CR.; **6.** (lingv.) grupare de elemente din structura unui cuvînt, constituită din rădăcină împreună cu eventualele sufixe și prefixe, caracterizată prin faptul că este comună numai formelor unuia și aceluiași cuvînt. [Din gr. mod. *théma*, lat. *thema*, germ. *Thema*, fr. *théme*, it. *tema*].

témă[2], teme f. **1.** unitate militară în armata bizantină; **2.** diviziune teritorial-administrativă și militară în Imperiului Bizantin, condusă de un strateg numit de împărat și răspunzător în fața lui, care avea atribuții administrative, judecătorești și militare: *pe sholari și maglabiți, mercenari înrăiți ai iconoclaștilor, i-a dezlipit din Bizanț, trimețîndu-i în temele asiatice.* SAD.; (scris și: *themă*). [Din fr. *théme*, gr. *thema*].

temátór, ~i, temătoáre a. **1.** care se teme: *Eliade, temător, susținu cu tărie ideea retragerii în munți.* CĂL.; **temător de Dumnezeu,** evlavios, cucernic; **2.** neîncrezător, bănuitor; (pop.) gelos: *bărbatul temător își face nevasta curvă.* PANN. [*Teme* + *-ător*].

tembél, ~i, tembelă, ~e a. (și subst.) indiferent, nepăsător; indolent, lăsător; incapabil, imbecil: *fata de împărat nu se putu împrieteni cu toți ceilalți fii de împărați, fiindcă cei mai mulți erau năzuroși, tembeli și deșucheați.* ISP. [Din turc. *tembel*].

tembelíc n. (înv.) nepăsare; (și: **tembelîc**). [Din turc. *tembellik*].

tembelísm, tembelísme n. **1.** nepăsare; **2.** prostie, imbecilitate: *numeroși literați ... s-au ferit să cînte în strune tembelismului totalitar* D. [*Tembel* + *-ism*].

tembelîc n. v. tembelic.

téme, tem vb. **1.** (refl.) a fi cuprins de sentimentul fricii, a simți teamă: *lucrul de care mă temeam mai mult era nebunia; mi-era frică să nu-nebunesc.* EM.; *ca să-i arate că nu se teme ... Sisoe se întoarse la ungur, îl apucă cu două degete de vîrful nasului ... și i-l suci un pic într-o parte.* TOP; **2.** (refl.) a fi îngrijorat, a-și face griji: *mă tem să nu ne apuce noaptea pe aici.* CR.; **mă tem că ...,** mi se pare că ..., socotesc că ..., am sentimentul neplăcut că ...; **nu te teme,** se spune pentru a întări o afirmație; **3.** (pop.; tr.) a bănui, a suspecta pe cineva de infidelitate, a fi gelos pe cineva: *el se făcu dîrz, începînd a-și teme nevasta.* ISP. [Lat. *timére*].

teméi, temeiuri n. **1.** (înv. și pop.) fundament (al unei construcții); temelie: *mănăstirea din temeiul ei au fost-o început-o Barnovschie Vodă.* NEC.; **a prinde temei,** a se așeza, a se statornici: *zăpada proaspătă se așternea și prindea temei.* BL.; **2.** (reg.) fiecare dintre lemnele groase care se așază peste temelia de piatră și care servesc ca sprijin construcției: *temeiurile zidurilor au rezistat totuși.* BL.; **3.** element fundamental, bază a ceva; temelie: *rînduriala este temeiul înțelepciunii semințiilor.* SAD.; **cu temei, a)** temeinic, trainic; solid: *au început domnii a se aședza mai cu temei în scaon în Iași.* NEC.; **b)** sprijinit pe argumente solide, întemeiat; cu cumpăt și cu socoteală, serios, așezat: *nu te teme, sînt om serios și-ți vorbesc cu temei.* SAD.; **c)** cu stăruință; serios: *și-a luat omul tainul și apoi s-a dus și s-a apucat cu temei de lucru.* POP; **d)** bine de tot, de-a binelea: *încai despre a rumânească, pot zice, fără să mă laud, că o știu cu temei.* CAR.; **mai cu temei,** mai cu seamă, mai ales, îndeosebi; **de temei,** de bază, solid, serios, important; **fără** (sau **lipsit de**) **temei,** fără bază reală, fictiv, neîntemeiat; **pe** (sau **în**) **temeiul ...,** în conformitate cu ..., bazat pe ...: *părerile lui Alexe ... se rosteau pe temeiul unor trăiri autentice și al unei experiențe consumate.* BL.; **pe temei că ...,** bazat pe argumente că ..., pe motiv că ..., din cauză că: *aruncă în temniță pe Laurentius pe temei că urzea cu Arbore năvălirea lui Petru.* DELAVR.; **4.** motiv, pricină, cauză; prilej: *dacă boiul mi-l înmlădiu, dacă ochii mei îi plac, e temeiul că acestea fericit pe el îl fac.* EM.; **5.** (înv.) grosul unei armate: *leșii ... au mers cu toată tabăra dirept asupra temeiului oștii turcești.* COSTIN; **6.** (pop.) toi, miez, mijloc (al unei acțiuni, al unui interval de timp): *tocmai pe cînd era temeiul mesei.* CR. [Din sl. *temelĭ*].

teméinic, ~ci, temeinică, ~ce a. (și adv.) **1.** solid, serios: *gospodării temeinice; cultură temeinică; argumente temeinice;* **2.** adînc, intens: *somn temeinic;* (și: (înv.) **temelnic**). [*Temei* + *-nic*].

temeinicíe f. **1.** însușirea a ceea ce este temeinic; soliditate, tărie, trăinicie; statornicie; **cu temeinicie,** cu seriozitate, cu stăruință; **2.** calitate a hotărîrii unui organ de jurisdicție de a reflecta realitatea obiectivă a faptelor care interesează soluționarea unui litigiu. [*Temeinic* + *-ie*].

temelíe, temelii f. **1.** partea inferioară a unei construcții, executată din piatră, zidărie sau beton, prin care aceasta se sprijină pe pămînt; fundație, fundament, bază: *temelia casei;* **de temelie,** fundamental, esențial: *încă nu pronunțasem nici un cuvînt, nici barem cuvintele de temelie ale vieții: Mamă și Tată;* **din** (sau **pînă în**) **temelii** (sau **temelie**), de la (sau pînă la) bază; cu totul, cu desăvîrșire, radical; **a pune temelie,** a pune bazele, a funda, a întemeia; **2.** (fig.) element care servește drept sprijin, pe care se întemeiază ceva; bază, fundament, temei: *e regretabil că n-a încercat mai degrabă să găsească o temelie metafizică politicii sale.* CĂL.; **3.** (înv.) epactă. [Din sl. *temelije*].

teméinic a. v. temeinic.

temená f. v. **temenea.**

temeneá, temenele f. salut la musulmani constînd dintr-o plecăciune, în timpul căreia mîna dreaptă este lăsată în jos, apoi apropiată de buze și pe urmă dusă la frunte; (p. ext.) plecăciune, închinăciune, reverență; **a face temenele,** a saluta cu politețe (exagerată) pe cineva; (fig.) a se ploconi, a se umili; (și: (înv.) **temena**). [Din turc. *temenna*].

temení, temenesc vb. (înv.; refl.) a se pleca în fața cuiva în semn de salut; a se închina: *ienicerii de-mi sosea, bună ziua că-i dădea, și frumos se temenea.* POP. [De la *temenea*].

temerár, ~i, temerară, ~e a. îndrăzneț (peste măsură), cutezător, gata pentru orice acțiune. [Din fr. *téméraire*, lat. *temerarius*].

témere, temeri f. **1.** faptul de a (se) teme; frică, teamă, temut[1]: *temerile din copilărie ... se reactivară, inexplicabile la vîrsta de paisprezece ani.* GHEȚIE; **2.** (pop.) gelozie. [V. *teme*].

temeritáte, temerități f. îndrăzneală mare, cutezanță (nesocotită): *nu orice temeritate e spirit de sacrificiu și nu orice tenacitate e tărie morală.* D. [Din fr. *témérité*, lat. *temeritas, -atis*].

temetéu, temeteie n. (reg.) cimitir. [Din magh. *temető*].

temleác, temlece n. unealtă de pescuit formată dintr-o vergea groasă de fier prevăzută cu un cîrlig ascuțit la unul din capete, care servește la tragerea peștilor mari din apă; (și: **timleac**). [Din ucr., rus. *temljak*].

témnic, temnicuri n. **1.** (reg.) adăpost în pămînt, în care se țin stupii iarna; **2.** (înv.) adăpost săpat în pămînt pentru ocrotirea soldaților (în timp de război); **3.** (înv.) închisoare. [Din bulg., sb. *temnik*, ucr. *temnyk*].

temnicér, temniceri m. paznic într-o închisoare; gardian. [*Temniță* + *-ar*].

témniță, temnițe f. închisoare: *pentru aceste idei, Slavici fu arestat în 1889, dar lui temnița îi plăcu.* CĂL.; (jur.; înv.) **temniță grea,** pedeapsă privativă de libertate, care urma să se execute într-un regim de severitate și se aplică pentru unele fapte penale calificate drept crime. [Din sl. *tĭmĭnica*].

témpera[1] f. **1.** procedeu în tehnica picturii, care constă din amestecarea culorii fin măcinate cu lianți pe bază de substanțe albuminoide sau gelatinoase; **2.** vopsea obținută prin amestecarea ei cu lianți pe bază de substanțe albuminoide sau gelatinoase; **3.** pictură realizată prin procedeul descris. [Din it. *tempera*].

temperá[2], temperez vb. (tr. și refl.) **1.** (despre excesul de frig sau de căldură) a (se) atenua, a (se) diminua; **2.** (despre sentimente, manifestări, tendințe) a (se) modera, a (se) pondera: *în chip neașteptat, Veneția avea să-i tempereze solemnitatea, fie oferindu-i empiria bonomă a micilor bucurii ..., fie contrariindu-i sănătoasele deprinderi germanice.* PLEȘU; *puterea absolută nu își temperează preferința pentru guvernarea sub presiune.* D. [Din fr. *tempérer*].

temperamént, temperamente n. **1.** (psih.) particularitate a personalității privînd latura dinamică-energetică a activității psihice și a comportamentului și care se exprimă în tonusul și viteza reacțiilor motorii și senzoriale, a proceselor cognitive și afectiv-voluntare; fire: *la Semănătorul colaboră entuziast cu o adaptare cuviincioasă la temperamentul violent al lui Iorga.* CĂL.; **2.** energie vitală, capacitate de avînt, elan, impetuozitate: *cu tot patriotismul lui, e lipsit de temperament și concepție și profesează un democratism naiv.* CĂL. [Din lat. *temperamentum*, germ. *Temperament*, fr. *tempérament*].

temperamentál, ~i, temperamentală, ~e a. **1.** care aparține temperamentului, referitor la temperament, de temperament: *tipologie temperamentală; portrete temperamentale;* **2.** plin de energie, de elan, de pasiune, impetuos: *acest Milescu ... are o viață temperamentală.* CĂL. [*Temperament* + *-al*].

temperandó adv. (muz.; ca indicație de execuție) moderînd (mișcarea). [Cuv. it.].

temperánţă f. cumpătare, moderaţie, sobrietate (în special în privinţa consumului de băuturi şi de alimente); **societate de temperanţă**, asociaţie pentru combaterea consumului de alcool: *e membră a unei societăţi de temperanţă.* CĂL. [Din fr. ***tempérance***].

temperáre, temperări f. **1.** atenuare, diminuare; **2.** (fig.) moderaţie, cumpatare; temperanţă. [V. ***tempera²***].

temperát, ~ţi, temperată, ~e a. **1.** moderat, cumpătat, ponderat: *persoană temperată; reacţie sufletească temperată*; **2. climă temperată,** climă caracterizată prin existenţa a patru anotimpuri, cu veri potrivit de călduroase şi cu ierni nu prea reci; **zonă temperată,** fiecare dintre cele două zone de pe suprafaţa pământului, cuprinse între tropice şi cercurile polare şi caracterizate prin climă temperată; **3.** (muz.) **sistem temperat,** sistem de împărţire a octavei în intervale egale. [Din lat. ***temperatus, -a, -um,*** fr. ***tempéré,*** it. ***temperato***].

temperatúră, temperaturi f. **1.** gradul, starea de căldură a unui corp; (spec.) gradul de căldură a aerului: *temperatura avu pururea o deosebită influenţă asupra fizicului meu.* NEGR.; **temperatură absolută,** temperatură care se măsoară pornind de la zero absolut (–273°); **temperatură critică,** temperatura unui gaz deasupra căreia acesta nu poate fi lichefiat; **2.** gradul de căldură ridicată a corpului omenesc, reprezentînd un simptom patologic; febră, fierbinţeală: *bolnavul are temperatură mare.* [Din lat. ***temperatura***, fr. ***température***, germ. ***Temperatur***].

tempéstă, tempeste f. (înv.) furtună, uragan: *undele oceanului agitate de tempestă.* FIL. [Din it. ***tempesta***].

tempestív, ~i, tempestivă, ~e a. (livr.) care se produce la timp; oportun, potrivit. [Din lat. ***tempestivus,*** it. ***tempestivo***].

tempestuós, ~şi, tempestuoásă, ~e a. (înv.) **1.** furtunos, vijelios; **2.** (fig.) impetuos, violent: *dezbateri tempestuoase.* [Din lat. ***tempestuosus,*** it. ***tempestuoso***].

templiér, templieri m. (la pl.) ordin monaho-cavaleresc fondat în secolul al XII-lea în Palestina şi dizolvat la începutul secolului al XIV-lea de către Filip cel Frumos, regele Franţei, care s-a angajat în lupta împotriva musulmanilor în Orientul Apropiat şi Mijlociu; (la sg.) persoană care făcea parte din acest ordin. [Din fr. ***templier***].

témplu, temple şi (înv.) **templuri** n. spaţiu sau edificiu consacrat unei divinităţi, destinat practicării unui cult religios (la unele popoare din antichitate, astăzi la mozaici, budişti etc.); (fig.) *eu sînt un templu, tu eşti un zeu.* EM. [Din fr. ***temple***, lat. ***templum***].

témpo n. **1.** grad de rapiditate cu care trebuie executată o compoziţie muzicală, conform conţinutului şi caracterelor ei; mişcare; **2.** ritm, cadenţă; (lingv.) ritm al vorbirii. [Din it., fr. ***tempo***].

temporál¹, ~i, temporală, ~e a. **1.** care trece cu timpul; pieritor, trecător: *existenţa temporală a oamenilor*; **2.** care ţine de viaţa materială, de interesele pămînteşti: *puterea temporală a bisericii*; **3.** secular, laic: *jurisdicţie temporală*; **4.** referitor la timp; situat în timp, al timpului: *ordinea temporală a faptelor*; *desfăşurare temporală*; **5.** (gram.) care priveşte categoria timpului, care indică timpul verbului: *adverb temporal*; **propoziţie (circumstanţială) temporală** (şi f.), propoziţie subordonată care arată timpul cînd se petrece acţiunea din propoziţia regentă. [Din fr. ***temporel***].

temporál², ~i, temporală, ~e a. referitor la tîmple, care aparţine tîmplelor, din regiunea tîmplelor; tîmple; **os temporal** (şi n.), os pereche aşezat de o parte şi de alta a cutiei craniene, între occipital, parietal şi sfenoid. [Din fr. ***temporal***].

temporalitáte f. caracterul a ceea ce este situat în timp, a ceea ce este limitat ca durată: *e nevoie ca un lucru să fie în afara timpului ... pentru ca tu să pricepi dezastrul temporalităţii tale.* LIIC. [Din fr. ***temporalité***].

temporár, ~i, temporară, ~e a. **1.** de scurtă durată, vremelnic, trecător, provizoriu: *ploi temporare; situaţie temporară*; **2.** pe timp limitat: *angajare temporară.* [Din fr. ***temporaire***, lat. ***temporarius***].

temporizá, temporizez vb. (tr.) a amîna o acţiune (în aşteptarea unui moment favorabil), a întîrzia ceva. [Din fr. ***temporiser***].

temporizáre, temporizări f. acţiunea de a temporiza şi rezultatul ei. [V. ***temporiza***].

temporizatór, ~i, temporizatoáre a. şi m., f. (persoană) care temporizează. [Din fr. ***temporisateur***].

temút¹, ~ţi, temută, ~e a. care inspiră teamă, de care te temi: *era ... un mare orator şi mai ales un temut şi talentat gazetar.* BL. [V. ***teme***].

temút² n. (pop.) **1.** teamă, temere: *şi-n loc de galben buzdugan, făclii de ceară ţi-am făcut în dreapta cea fără temut.* COŞB.; **2.** gelozie: *fu cuprinsă de patima temutului.* ISP. [V. ***teme***].

ten, tenuri n. culoarea şi calitatea pielii obrazului; (p.ext.) pielea obrazului: *avea din fire tenul ţiganilor ei de la Necşeni.* SAD.; *cu tenul „văruit" cu un fel de pudră.* R.L.; **fond de ten,** produs cosmetic de consistenţă păstoasă, gras, de culoarea pudrei, folosit ca fard. [Din fr. ***teint***].

tenáce, ~ci, tenace a. **1.** dur, rezistent, tare: *metal tenace*; **2.** (înv.) care aderă puternic, care este greu de smuls: *clei tenace*; **3.** (înv.) care dispare greu; persistent: *miros tenace*; **4.** (fig.) care se menţine în ciuda timpului şi a eforturilor de a-l combate; de care te debarasezi cu greu: *prejudecăţi tenace*; *mentalitate tenace*; **5.** care ţine cu îndărătnicie la opiniile sale, care îşi urmăreşte cu obstinaţie planurile; perseverent, ferm: *persoană tenace.* [Din fr. ***tenace***, it. ***tenace***, lat. ***tenax, -acis***].

tenacitáte f. **1.** proprietate a unui material de a suporta deformaţii mari, sub acţiunea unor solicitări exterioare, înainte de a se rupe: *tenacitatea fierului*; **2.** (fig.) stăruinţă, perseverenţă; dîrzenie, îndărătnicie, înverşunare. [Din fr. ***ténacité***, lat. ***tenacitas, -atis***].

tenalgíe, tenalgii f. dureri în tendoanele muşchilor. [Din fr. ***ténalgie***].

tenchi¹, tenchiuri n. (înv.) unitate de măsură pentru greutăţi, egală cu a patra parte dintr-un dram. [Din turc. ***tenk***].

tenchi², tenchi m. (bot.; reg.) **1.** porumb (*Zea mays*): *cînd săpai tenchiul pe coaste.* POP; **2.** alac (*Triticum monococcum, Triticum spelta*). [Din magh. ***tengeri*** (*buza*)].

tencuí, tencuiesc vb. (tr.) **1.** a acoperi un zid sau un tavan cu tencială: *au acoperit mănăstirea Balica cu oale şi au tencuit-o pe dinafară.* NEC.; **2.** (înv. şi reg.) a vărui. [Din ucr. ***tynkuvaty***].

tencuiálă, tencuieli f. **1.** faptul de a tencui; **2.** strat de mortar sau plăci de ipsos care se aplică pe ziduri şi pe tavane pentru a le proteja şi pentru a obţine suprafeţe netede: *mozaicurile stropite cu tencuieli şi var le-a eliberat: sfinţii au ieşit din întunericul osîndei lor.* SAD. [***Tencui*** + ***-eală***].

tencuíre, tencuiri f. acţiunea de a tencui. [V. ***tencui***].

tencuít¹, tencuituri n. tencuire. [V. ***tencui***].

tencuít², ~ţi, tencuită, ~e a. acoperit cu tencială. [V. ***tencui***].

tenculéţ, tenculeţe n. diminutiv al lui teanc. [***Teanc*** + ***-uleţ***].

tendár, tendare n. **1.** bară folosită la susţinerea tendei; **2.** grindă folosită la susţinerea capetelor bărcilor de serviciu sau de salvare de pe o navă. [***Tendă*** + ***-ar***].

téndă, tende f. apărătoare de soare sau de ploaie, în formă de acoperiş, făcută din pînză (la o luntre, la o corabie, pe o terasă). [Din gr. mod. ***ténta***, it. ***tenda***].

tendénţă f. v. tendinţă.

tendenţionísm n. proprietate a unei opere de artă de a reflecta tendinţele mediului natural şi social care o determină: *la început, tendenţionismul e discret, constînd în zugrăvirea luptei dintre virtute şi ispită.* CĂL. [***Tendenţios*** + ***-ism***].

tendenţiós, ~şi, tendenţioásă, ~e a. care trădează o tendinţă ascunsă, care vrea să insinueze ceva; care urmăreşte un anumit scop; lipsit de obiectivitate, părtinitor: *scena zdrobirii soldatului-ţăran în bătăi e tendenţioasă.* CĂL. [Din fr. ***tendancieux***].

tendenţiozitáte f. însuşirea de a fi tendenţios: *jurnalele intime, memoriile, scrisorile etc. ... îşi arată precaritatea, tendenţiozitatea şi-n ultimă instanţă falsitatea.* CĂRT. [***Tendenţios*** + ***-itate***].

ténder, tendere n. vehicul de cale ferată cuplat cu o locomotivă cu abur, în care se transportă apa şi combustibilul necesare pentru alimentarea acesteia. [Din fr. ***tender***, germ. ***Tender***].

tendinós, ~şi, tendinoasă, ~e a. referitor la tendon; de natura tendonului. [Din it. ***tendinoso,*** fr. ***tendineux***].

tendínţă, tendinţe f. **1.** dispoziţie naturală pentru ceva; înclinare, propensiune: *partea proastă este că ai nu numai tendinţa, ci şi mijloacele să exagerezi.* VIANU; **2.** pornire, acţiune conştientă spre un scop determinat: *la Anghel se observă tendinţa de a sistematiza viziunea animistă, trecînd peste micul humor, în plin miraculos.* CĂL.; **3.** reflectare în opera de artă a concepţiei despre lume a autorului: *Densusianu ... cere artei şi criticei preocuparea formală, înlăturarea tendinţei, cultul purităţii.* CĂL.; **4.** forţa care face un corp să se mişte într-o anume direcţie; direcţia pe care o are un corp în mişcare; **5.** orientare comună unui grup de persoane, unei colectivităţi: *tendine politice; persoane de toate tendinţele şi de toate opiniile;* **6.** evoluţie a unui fenomen într-un anumit sens: *tendinţa de creştere a preţurilor; tendinţă inflaţionistă; tendinţă actuală a pieţei;* (şi: (înv.) **tendenţă**). [Din fr. ***tendance***].

tendón, tendoane n. fascicul fibros, alcătuit din ţesut conjunctiv foarte rezistent, de culoare albă, prin care muşchii se fixează pe oase sau pe alte structuri: *tendonul lui Achile.* [Din fr. ***tendon***].

tendór, tendoare n. dispozitiv pentru întinderea unor cabluri de ancorare, alcătuit din două tije filelate în sens invers şi un manşon, prin rotirea căruia, tijele se apropie, întinzînd cablul; întinzător. [Din fr. ***tendeur***].

tenébră, tenebre f. (mai ales la pl.) **1.** întuneric deplin; întunecime, beznă, obscuritate: *a codrului tenebră, poetic labirint.* EM.; *după cele ce prindeam în pîlnia auzului, ... s-ar fi crezut că în tenebre au loc măceluri, violuri, incendii.* BL.; **2.** (fig.) stare de îndoială, de incertitudine, de tatonare a sufletului omenesc: *o singură speranţă încolţea prin tenebrele dezolării.* BL.; **3.** (fig.) necunoaştere, ignoranţă, lipsă de clarviziune: *robii din ţara tenebrelor, care se trudesc la munca piramidelor, sunt duşi la Memfis să defileze şi să aplaude urlînd că le place robia.* BL. [Din fr. ***ténèbres***].

tenebrós, ~şi, tenebroásă, ~e a. **1.** întunecos, obscur: *cer tenebros; pădure tenebroasă*; **2.** (fig.) obscur, greu de înţeles: *autor tenebros*; **3.** (fig.; despre persoane şi despre firea lor) sumbru, trist, taciturn; **4.** (fig.) care nu este pe deplin lămurit; obscur, încurcat, tulbure: *afacere tenebroasă*; **5.** (fig.; despre persoane) care acţionează în secret, ale cărui intenţii nu sînt nici foarte clare şi nici foarte curate: *Alecsandri o lua iar înspre Paris, unde căuzaşii tenebroşi constatară că poetul ocolea conspiraţiile lor.* CĂL.; **6.** (fig.) perfid: *manevre tenebroase.* // m. (la pl.) grup de pictori italieni din secolul al XVII-lea, influenţaţi de Caravaggio, a căror pictură este caracterizată prin atmosfera întunecată şi prin efecte de clarobscur puternic contrastante. // n. (la sg.) tot ceea ce este sumbru, obscur, nedefinit, inexplicabil, misterios: *arhitectul avea o concepţie sublimată despre viaţă şi refuza din cîmpul realului tenebrosul şi absurdul.* V.R. [Din fr. ***ténébreux***].

tenecheá f. v. tinichea.

tenésme f. pl. (med.) simptom caracterizat prin necesitatea ineficientă, neplăcută, şi uneori dureroasă, de a urina sau de a defeca. [Din fr. *ténesmes*].

teniáză, teniaze f. parazitoză determinată de prezenţa în intestinul omului şi al animalelor carnivore a viermilor paraziţi din genul *Taenia*. [Din fr. *téniasis*].

ténie, tenii f. vierme parazit din genul *Tacnia,* în formă de panglică, care trăieşte în intestinul subţire şi în alte organe la om şi la animalele carnivore. [Din fr. *ténia,* lat. *taenia*].

ténis n. (şi **tenis de cîmp**) joc sportiv care se dispută între doi sau patru jucători, care îşi trimit alternativ o minge, lovind-o cu rachetele, pe un teren despărţit în două părţi egale printr-o plasă joasă; **tenis de masă**, joc sportiv asemănător celui descris mai sus, care se joacă pe o masă specială de formă dreptunghiulară, despărţită în două părţi egale printr-un fileu, cu o minge mică de celuloid, lovită cu paletele; ping-pong. // m. (pl. **tenişi;** mai ales la pl.) încălţăminte uşoară de sport, din pînză, cu tălpi de cauciuc. [Din fr. *tennis*, engl. (*lawn*) *tennis*].

tenisman, ~i, tenismană, ~e [tenismén, tenismenă] m., f. persoană care practică tenisul. [Din fr. *tennisman*].

tenór, tenori m. **1.** voce bărbătească cu registrul cel mai înalt; cîntăreţ care are o astfel de voce; **tenor dramatic,** voce bărbătească de tenor cu un timbru asemănător baritonului; cîntăreţ cu o astfel de voce; **tenor liric,** voce bărbătească de tenor cu un timbru mai deschis, care urcă pînă în registrul cel mai acut; cîntăreţ cu o astfel de voce; **2.** (p. ext.) instrument de suflat al cărui registru corespunde vocii de tenor; (adj.) *trombon tenor; saxofon tenor;* **3.** voce în polifonie plasată între alto şi bas. [Din fr. *ténor*, it. *tenore*].

tenosinovítă, tenosinovite f. inflamaţie a tecilor conjunctive care învelesc tendoanele [Din fr. *ténosynovite*].

tenotomíe, tenotomii f. secţionare chirurgicală a unui tendon. [Din fr. *ténotomie*].

tensiométru, tensiometre n. **1.** instrument pentru determinarea tensiunii superficiale a lichidelor; **2.** aparat cu ajutorul căruia se înregistrează valorile tensiunii arteriale. [Din fr. *tensiomètre*].

tensioná, tensionez vb. (tr.) **1.** a întinde (prin procedee mecanice) fibre textile, coarde elastice etc.; **2.** (fig.) a produce o stare de tensiune psihică: *a tensionat atmosfera din casă*. [Din fr. *tensionner*].

tensionál, ~i, tensională, ~e a. **1.** referitor la presiunea lichidelor organice; referitor la tensiunea arterială; **2.** (fig.) referitor la încordarea psihică. [Din fr. *tensionnel*].

tensionáre, tensionări f. acţiunea de a tensiona; întindere, încordare. [V. *tensiona*].

tensionát, ~ţi, tnesionată, ~e a. **1.** întins, încordat; **2.** (fig.) încordat: *atmosferă tensionată; relaţii tensionate;* **3.** (fig.) care este într-o stare de mare tensiune nervoasă; încordat, surescitat. [V. *tensiona*].

tensiúne, tensiuni f. **1.** stare a unui corp care este întins sau comprimat: *tensiunea muşchilor;* **2.** (fig.) efort intelectual sau psihoemoţional intens şi prelungit: *acest lucru îi prilejuieşte o destindere într-o stare de complită tensiune, care pe oricine l-ar răpune.* BL.; **3.** (fig.) stare încordată între două persoane, două grupuri, două state; **4.** forţă care apare într-un mediu continuu (solid, lichid sau gazos) şi care se exercită între diferitele părţi ale mediului aflate în contact; **tensiune internă,** tensiune care poate exista în corpurile solide chiar în absenţa solicitărilor exterioare şi care poate fi cauzată de variaţiile de temperatură, de umeziri sau uscări etc.; **tensiune de vapori,** presiune a vaporilor unui lichid aflaţi în echilibru termic cu lichidul; **tensiune superficială,** forţă raportată la unitatea de lungime, care întinde tangenţial, în toate direcţiile, pătura superficială a unui lichid datorită interacţiunii dintre moleculele de la suprafaţă şi cele din interiorul lichidului; **5.** forţă specifică ce ia naştere în interiorul unui corp supus unui efort: *tensiunea unui resort;* **6. tensiune electrică,** mărime egală cu produsul dintre intensitatea medie a cîmpului electric şi lungimea liniei de-a lungul căreia se măsoară tensiunea, măsurată în direcţia intensităţii cîmpului; **7. tensiune arterială,** forţă elastică reactivă a pereţilor arterelor faţă de forţa exercitată asupra lor de presiunea sîngelui impulsionat de inimă; (p. ext.) hipotensiune arterială. [Din fr. *tension*].

tensometríe f. ansamblul metodelor experimentale utilizate pentru determinarea tensiunilor din piesele finite supuse la solicitări, prin măsurarea deformaţiilor în cîteva puncte de pe suprafaţa piesei. [Din fr. *tensométrie*].

tensométru, tensometre n. dispozitiv mecanic, pneumatic sau electric, care se fixează pe piesa a cărei deformaţie se studiază prin metodele tensometriei. [Din fr. *tensomètre*, germ. *Tensometter*].

tensór, ~i, tensoáre a. **muşchi tensor** (şi subst. n.) muşchi care produce o întindere. // m. obiect matematic definit în cadrul algebrei şi geometriei, frecvent utilizat în fizică, reprezentînd o generalizare a noţiunii de vector. [Din fr. *tenseur*, germ. *Tensor*].

tentá, tentez vb. (tr.) a ispiti, a ademeni, a momi: *a tenta pe cineva cu bani*. [Din fr. *tenter*].

tentácul, tentacule n. fiecare dintre organele mobile, nearticulate, musculoase şi sensibile ale unor animale (acvatice), care serveşte la pipăit, la apucat prada şi uneori la deplasare. [Din fr. *tentacule*].

tentaculár, ~i, tentaculară, ~e a. **1.** cu tentacule; de natura tentaculelor; **2.** (fig.) care tinde să se dezvolte: *oraş tentacular*. [Din fr. *tentaculaire*].

tentaculát, tentaculate n. (la pl.) încrengătură de animale acvatice nevertebrate, cu tentaculele dispuse în jurul gurii; (şi la sg.) animal din această încrengătură. [Din fr. *tentaculés*].

tentánt, ~ţi, tentantă, ~e a. care tentează, care suscită dorinţa, interesul; ademenitor, atrăgător, ispititor: *o propunere tentantă*. [Din fr. *tentant*].

tentatívă, tentative f. **1.** acţiune întreprinsă în scopul de a realiza ceva, fără a avea siguranţa izbînzii: *a făcut o ultimă tentativă de a se împăca;* **2.** încercare (nereuşită): *tentativele de pastel sînt groteşti.* CĂL.; **3.** (jur.) încercare de a săvîrşi o infracţiune: *tentativă de furt*. [Din fr. *tentative*].

tentatór, ~i, tentatoáre a. şi m., f. (înv.; rar) (persoană) care ispiteşte, care caută să seducă. [Din fr. *tentateur*].

tentáţie, tentaţii f. tot ceea ce tentează, atrage, incită la ceva, deşteaptă dorinţa, pofta; ispită, ademenire: *n-am mai putut rezista tentaţiunii.* CAR.; (şi: (înv.) **tentaţiune**). [Din fr. *tentation*].

tentaţiúne f. v. tentaţie.

téntă, tente f. **1.** amestec în diferite proporţii, de apă şi tuş sau orice alt colorant, folosit pentru a reda nuanţa dorită într-o coloraţie; suprafaţă a unei imagini realizată în tentă; **2.** nuanţă a unei culori; **3.** (fig.) aparenţă; nuanţă: *articol cu tentă politică*. [Din fr. *teinte*].

tenţónă, tenţone f. dialog în poezia medievală, în care interlocutorii discutau în contradictoriu şi îşi aruncau invective. [Din it. *tenzone*].

tenuitáte f. (livr.) **1.** subţirime, micime, fineţe; **2.** (fig.) superficialitate: *impresia totală este de tenuitate, mistificaţie şi fragment.* CĂL. [Din fr. *ténuité*].

tenúto adv. (muz.; indică modul de execuţie) respectînd strict valoarea notelor. [Cuv. it.].

tenzúf n. v. tenzuh.

tenzúh, tenzuhuri n. (înv.) pastă din diferite substanţe aromate; (p. ext.) colier făcut din asemenea pastă; (şi: **tenzuf**). [Din turc. *tensuh*].

teo- element de compunere cu sensul „zeu", „divinitate". [Din it. *teo-*, fr. *theo-*].

teobromínă, teobromine f. substanţă alcaloidă în formă de pulbere albă, fără miros, extrasă din seminţele arborelui de cacao sau preparată sintetic, folosită ca diuretic şi stimulent cardiac. [Din fr. *theobromine*].

teocentrísm n. concepţie religioasă potrivit căreia Dumnezeu este considerat principiu unic şi centru al întregii realităţi, găsind astfel justificarea şi sensul acesteia numai prin referire la Dumnezeu. [Din it. *teocentrismo*].

teocrát, teocraţi m. persoană care exercită o putere teocratică; partizan al teocraţiei. [Din fr. *théocrate*].

teocrátic, ~ci, teocratică, ~ce a. referitor la teocraţie; de natura teocraţiei: *stat teocratic*. [Din fr. *théocratique*].

teocraţíe, teocraţii f. **1.** formă de guvernămînt specifică lumii antice, în care puterea, considerată de origine divină, este exercitată de cler, iar dogmele religioase sînt principii ale activităţii politice şi juridice; **2.** stat cu o astfel de formă de guvernămînt. [Din fr. *théocratie*].

teodicée f. **1.** doctrină filozofico-religioasă potrivit căreia existenţa răului în lume nu infirmă omnipotenţa, bunătatea şi dreptatea lui Dumnezeu; **2.** religie naturală: *Grandea compila aci o mulţime de articole după izvoare secundare, chestiuni de istoria artei, ... noţiuni de teodicee.* CĂL. [Din fr. *théodicée*].

teodolít, teodolite n. instrument optic folosit pentru măsurarea unghiurilor orizontale şi verticale în lucrările geodezice şi topografice. [Din fr. *théodolite*].

teofaníe, teofanii f. apariţie sau manifestare a divinităţii: *mulţimea îngerilor e singură capabilă să populeze singurătatea lui Dumnezeu, dezvoltînd opacitatea lui Deus absconditus într-o multiplă teofanie.* PLEŞU. [Din fr. *théophanie*].

teofilínă f. substanţă alcaloidă extrasă din frunzele de ceai, folosită în medicină ca diuretic, stimulent al miocardului, vasodilatator etc. [Din fr. *théophylline*].

teogoníe, teogonii f. **1.** ansamblu de mituri privind originea zeilor şi genealogia lor; **2.** ansamblul divinităţilor unei religii politeiste; **3.** lucrare care cuprinde probleme de teogonie: *învăţaţii elini au deschis cosmogoniile şi teogoniile cele vechi.* FIL. [Din fr. *théogonie*].

teológ, teologi m. specialist în teologie: *părintele preot îşi trimise băiatul la Blaj să se facă teolog.* CĂL. [Din gr. mod. *théológos*, lat. *theologus*, fr. *théologue*, germ. *Theologe*].

teológal, ~i, teologală, ~e a. **1.** teologic; **2.** care are ca obiect pe Dumnezeu; **virtuţi teologale,** cele trei virtuţi supreme recunoscute de morala creştină; credinţa (în Dumnezeu), nădejdea (în mîntuirea omului de către Dumnezeu) şi iubirea (pentru Dumnezeu şi pentru aproape). [Din fr. *théologal*].

teologíc, ~ci, teologică, ~ce a. care aparţine teologiei, referitor la teologie; de teolog; teologic. [Din lat. *theologicus*, fr. *théologique*].

teologíe, teologii f. **1.** disciplină care se ocupă cu expunerea şi fundamentarea teoretică a izvoarelor şi a dogmelor unei religii; **2.** (în religiile monoteiste) sistemul de dogme revelate prin Sfintele scripturi şi fondate pe autoritatea Bisericii; **3.** concepţia despre Dumnezeu a unui filozof, a unui gînditor; doctrină teologică: *teologia Sfîntului Toma d'Aquino;* **4.** facultate care pregăteşte specialişti în teologie. [Din gr. mod. *theologhía*, lat. *theologia*, fr. *théologie*].

teomahíe, teomahii f. (mit.) luptă între zei. [Din gr. mod. *theomahía*].

teomaníe, teomanii f. (med.) delir religios. [Din fr. *théomanie*].

teomanţíe f. artă de prevestire în care ghicitorul ar fi inspirat de o divinitate. [Din gr. mod. *theomantía*].

teórbă, teorbe f. instrument muzical din familia lăutei, dar mai mare decît aceasta, care are coarde speciale pentru sunetele grave, întrebuinţat numai la acompaniament: *parfumurile de naft şi de bitum, teorbele, numele proprii ... sînt elementele acestui hieratism.* CĂL. [Din fr. *théorbe*].

teorémă, teoreme f. (mat., log.) afirmaţie al cărei adevăr se stabileşte prin demonstraţie. [Din gr.

mod. *theórema*, lat. *theorema*, germ. *Theorem*, fr. *théorème*].

teorétic, ~ci, teoretică, ~ce a. 1. care aparţine teoriei, de teorie: *lucrare teoretică;* 2. care ţine de speculaţie, fără legătură cu realitatea sau cu practica; speculativ: *cunoaştere teoretică*. [Din lat. *theoreticus*, germ. *theoretisch*, fr. *théorétique*].

teoreticián, teoreticieni m. persoană care se ocupă cu problemele teoretice dintr-un domeniu al ştiinţei sau al artei. [Din fr. *théoricien* (după *teoretic*)].

teoretizá, teoretizez vb. (intr.) a extrage şi a sistematiza ideile generale din datele unei cercetări; a formula principii. [Din fr. *théoriser* (după *teoretic*)].

teoretizáre, teoretizări f. acţiunea de a teoretiza şi rezultatul ei. [V. *teoretiza*].

teorí|e[1], **teorii** f. 1. ansamblu de noţiuni, de concepte abstracte aplicate la un anumit domeniu: *a pune o teorie în practică;* 2. (peior.) ansamblu de speculaţii, de idei gratuite sau nerealiste, exprimate în mod sentenţios şi pedant şi prezentate într-o modalitate mai mult sau mai puţin ştiinţifică; 3. ansamblu de noţiuni, de cunoştinţe abstracte organizate într-un sistem (cu scop didactic); (p. ext.) carte, manual în care este expus acest ansamblu: *teoria pianului;* 4. cunoaştere abstractă, speculativă, independentă de aplicaţii; **în teorie**, conform teoriei, a unui punct de vedere abstract, speculativ; 5. construcţie intelectuală, ipotetică şi sintetică, organizată într-un sistem şi verificată experimental; ansamblu de legi care formează un sistem coerent, servind de bază a unei ştiinţe sau care explică anumite fapte: *teoria căldurii; teoria evoluţiei;* 6. (fig.) ansamblu de păreri sistematizate. [Din gr. mod. *theoría*, lat. *theoria*, germ. *Theorie*, fr. *théorie*].

teorí|e[2], **teorii** f. 1. (în Grecia antică) delegaţie solemnă trimisă de oraşe pentru a participa la sărbători religioase, la jocuri publice etc. şi care mergea în procesiune; 2. grup, alai, escortă care însoţeşte o persoană importantă: *în preajma Vasilisei, teorii de varangi şi maglabiţi ţineau strajă cu suliţi şi securi.* SAD. [Din fr. *théorie*, gr. *theoría*].

teozóf, teozofi m. adept al teozofiei. [Din fr. *théosophe*].

teozófic, ~ci, teozofică, ~ce a. care aparţine teozofiei, referitor la teozofie. [Din fr. *théosophique*, germ. *theosophisch*].

teozofíe f. nume dat unor doctrine filozofico-religioase care susţin ideea cunoaşterii nemijlocite a divinităţii cu ajutorul unei revelaţii, al unei intuiţii mistice speciale. [Din fr. *théosophie*, germ. *Theosophie*].

tepsíe f. v. tipsie.

teptíi adv. v. **tiptil**.

téra- element de compunere cu sensul „un milion de" (10^{12}), folosit pentru alcătuirea multiplilor unităţilor de măsură. [Din fr. *téra-*].

teracót a. invar. de culoarea argilei arse; roşiatic. // n. culoarea argilei arse. [De la *teracotă*].

teracótă, teracote f. 1. material ceramic obţinut din argilă prin ardere în cuptoare speciale (şi smălţuire), din care se fac cahle pentru sobe, cărămizi pentru faţade, obiecte ornamentale etc.; 2. sobă de teracotă; 3. sculptură realizată în tehnica obţinerii teracotei. [Din it. *terracotta*, germ. *Terrakotte*].

teracotíst, teracotişti m. lucrător specializat în fabricarea sobelor de teracotă. [*Teracotă* + *-ist*].

terapeút, ~ţi, terapeută, ~e m., f. medic specialist în terapeutică; (p. ext.) medic. [Din fr. *thérapeute*].

terapeútic, ~ci, terapeutică, ~ce a. 1. referitor la tratamentul bolilor sau al tulburărilor psihice: *act terapeutic; calităţi terapeutice; efect terapeutic; metodă terapeutică;* 2. care are o acţiune eficace în combaterea bolilor, care ajută la vindecarea sau la prevenirea unei afecţiuni; medicinal, farmaceutic: *agent terapeutic; procedeu terapeutic; acţiune terapeutică.* // f. 1. ramură a medicinei care studiază felul de a trata bolile şi mijloacele de a vindeca, de a îngriji bolnavii; ansamblul mijloacelor de combatere a bolilor, de restabilire, de prezervare a sănătăţii; 2. tratament specific unei anumite boli, unei anumite tulburări: *terapeutica cancerului; terapeutică chirurgicală;* 3. (fig.) ceea ce uşurează, vindecă suferinţele sufleteşti: *terapeutica o văd într-o stimulare a sensibilităţii pentru prezent.* CĂL. [Din fr. *thérapeutique*].

terapíe, terapii f. 1. modalitate de a trata o boală (prin medicamente, agenţi fizici etc.): *terapie prin ultrasunete;* 2. metodă de a trata anumite tulburări psihice sau psihosomatice: *multă vreme nu am înţeles vorba lui Cioran despre scris, despre scrisul confesional ca terapie.* LIIC. [Din fr. *thérapie*].

terárii, terarii n. 1. teren stîncos natural sau amenajat, unde se cultivă plante ornamentale care în mod obişnuit cresc în sol pietros; 2. spaţiu amenajat pentru creşterea şi observarea unor animale mici (şerpi, broaşte-ţestoase etc.). [Din lat., fr., engl. *terrarium*, germ. *Terrarium*].

terás n. varietate de struguri de calitate inferioară, cu boabe mici şi negre; vin făcut din astfel de struguri; (şi: **teraz, terasă**). [Et. nec.].

terasá, terasez vb. (tr.) a amenaja terasamente pe un teren, a consolida (cu pământ). [Din fr. *terrasser*].

terasaménţ, terasamente n. 1. lucrare constînd din săpături pentru fundaţii, din executarea unor rambleuri, a unor diguri, din dezvelirea unor cariere etc., executată în vederea realizării unei construcţii sau a extragerii unor materiale necesare şantierelor de construcţii; 2. totalitatea construcţiilor din pământ sau din roci (platforme, rambleuri, debleuri etc.) care constituie infrastructura drumurilor, a căilor ferate, a canalelor etc. [Din fr. *terrassement*].

terasáre, terasări f. 1. amenajare de terasamente pe un teren; 2. metodă de combatere a eroziunii produse de ape de scurgere, constînd în executarea pe terenurile înclinate a unui sistem de terase[1]. [Cf. fr. *terrasser*].

terasát, ~ţi, terasată, ~e a. cu terase[1], în formă de terasă: *teren terasat; grădină terasată.* [De la *terasă*[1]].

terásă[1], **terase** f. 1. construcţie deschisă, anexă a unei clădiri, situată la parter sau la nivelul unui etaj, acoperită sau neacoperită, servind ca loc de odihnă sau de recreare: *seara jucau remy pe terasa căsuţei.* D.; 2. acoperiş al unei clădiri, cu pantă foarte mică, care poate fi folosit ca loc de odihnă, ca solariu etc.; 3. suprafaţă plană amenajată pe un teren ridicat, în parcuri sau în grădini, susţinută de obicei de un zid; 4. porţiune de trotuar sau platformă special amenajată în faţa unei cafenele, a unui restaurant etc., unde sînt aşezate mese pentru consumatori: *în apropiere e un restaurant cu terasă pustie.* D.; 5. formă de relief cu aspect de treaptă în lungul versanţilor văilor sau în lungul ţărmurilor marine sau lacustre: *terasele coboară către mare cu pasul de armonie împlinit.* PILLAT; 6. sistem de suprafeţe plane, făcute artificial în formă de trepte pe versantul unui deal, pentru a combate eroziunea produsă de torente. [Din fr. *terasse*, germ. *Terrasse*].

terásă[2] f. v. teras.

terasiér, ~i, terasieră, ~e a. referitor la terasament, care ţine de terasament. // m. lucrător la terasamente. [Din fr. *terrassier*].

teratísm, teratisme n. anomalie, malformaţie, monstruozitate congenitală. [Din fr. *teratisme*].

teratogén, ~i, teratogenă, ~e a. (biol.) care produce anomalii, malformaţii: *substanţe teratogene.* [Din fr. *tératogène*].

teratológic, ~ci, teratologică, ~ce a. referitor la teratologie: *simţul umorului, desenul teratologic îi sînt hărăzite în cel mai înalt grad.* CĂL. [Din fr. *tératologique*].

teratologíe f. ramură a biologiei care studiază monstruozităţile, viciile de conformaţie şi anomaliile de structură ale organismelor vii precum şi cauzele care le determină (mai ales în cursul dezvoltării embrionare). [Din fr. *tératologie*].

teratóm, teratomuri n. tumoare congenitală, de natură embrionară, formată din diferite ţesuturi, care nu are nici un raport de structură cu organele sau cu regiunea unde s-a format. [Din fr. *tératome*].

teratrón n. emiţător de unde a căror lungime depăşeşte lungimile de undă ale luminii, dar care este mai mică decît a celor folosite în radiolocaţie. [Din fr. *tératron*].

teráz n. v. teras.

terbentínă f. v. terebentină.

térbiu n. element chimic metalic din grupa lantanidelor. [Din fr. *terbium*].

térchea-bérchea m. om fără importanţă, om de nimic: *să nu mă crezi vreun terchea-berchea.* CAR. [Et. nec.; cf. magh. *tarka barka*].

terci, terciuri n. 1. mămăligă foarte moale: *cine are piper mult, bagă şi în terci.* PANN; a **face pe cineva** (sau **ceva**) **terci**, a nimici, a distruge; (reg.) **a se băga în terciul cuiva**, a se amesteca în treburile cuiva; **a fi moale terci**, a fi bleg; 2. (p.anal.) amestec din care nu se mai alege nimic; talmeş-balmeş. [Et. nec.].

terciuí, terciuiesc vb. (tr.) 1. a transforma într-o pastă moale şi omogenă; 2. (p. ext.) a strivi, a zdrobi ceva sau pe cineva; 3. (fig.) a nimici. [*Terci* + *-ui*].

terciuiálă, terciuieli f. faptul de a terciui; starea obiectului terciuit. [*Terciui* + *-eală*].

terciuíre, terciuiri f. acţiunea de a terciui şi rezultatul ei; terciuială. [V. *terciui*].

tercót, tercoturi n. material textil din amestec de fibre sintetice şi naturale. [*Ter(gal)* + *cot(on)*].

terebentín n. v. terebentină.

terebentínă, terebentine f. lichid incolor, cu miros pătrunzător, obţinut prin distilarea răşinilor de conifere, folosit ca solvent în industria lacurilor, în industria farmaceutică etc.; (şi: (pop.) **terbentină, terpentină, terebentin, terpentin**). [Din lat. *terebinthina*, fr. *térébenthine*, germ. *Terpentin*].

terebínt, terebinţi m. arbore răşinos, cu tulpina înaltă şi frunze mari, totdeauna verzi, alungit-eliptice, răspîndit în regiunea mediteraneană, din a cărui scoarţă se extrag terebentina şi unele substanţe tanante (*Pistacia terebinthus*); (şi: (înv.) **terevint**). [Din gr. mod. *terébinthos*, fr. *térébinthe*].

terebintacée, terebintacee f. (la pl.) familie de plante cuprinzînd arbori cu flori unisexuate şi cu fructul drupă; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *térébinthacée*].

terebrănt, ~ţi, terebrantă, ~e a. (livr.; despre leziuni, dureri) profund. [Din fr. *térébrant*].

terebrátulă, terebratule m. animal brahiopod marin fosil, foarte răspîndit în era secundară. [Din fr. *térébratule*].

terebráţie, terebraţii f. (livr.) perforaţie. [Din fr. *térébration*, it. *terebrazione*].

terébră, terebre f. maşină de război asemănătoare cu berbecele, întrebuinţată de romani la spargerea zidurilor unei cetăţi asediate. [Din lat. *terebra*].

terén, terenuri n. 1. întindere, suprafaţă de pămînt (delimitată): *a ocupa un teren vast; a cumpărat un teren la marginea satului;* **a sonda** (sau **a pipăi, a tatona**) **terenul**, a observa cu atenţie situaţia, împrejurările înainte de a întreprinde ceva; a se informa; **a cîştiga teren**, a progresa puţin cîte puţin într-o acţiune, a-şi consolida poziţia; 2. întindere de pămînt considerată din punctul de vedere al configuraţiei sau al calităţilor, proprietăţilor sale; sol: *teren accidentat; teren fertil; teren petrolifer;* **maşină de teren**, maşină care poate rula pe orice fel de sol; 3. sol considerat în raport cu caracterele sale geologice: *teren jurasic;* 4. loc, zonă care intră în sfera de acţiune sau de observaţie a cuiva: *a pleca pe teren; anchete pe teren;* **a părăsi terenul**, a părăsi un cîmp de activitate; a ceda, a se da bătut; 5. loc amenajat sau pus la dispoziţie pentru o anumită activitate: *teren de sport; teren de vînătoare;* 6. (fig.) domeniu de activitate, de preocupări; cadrul în care

se situează sau are loc ceva: *un teren ştiinţific modern; fenomenul are loc pe terenul limbii române;* **7.** (fig.) domeniu, materie pe care cineva o cunoaşte, o stăpîneşte bine: *sînt pe terenul meu.* [Din fr. ***terrain***].

tererám, tererемuri n. (înv.) **1.** ornament melodic (în cîntarea bisericească); tril: *obişnuit şi el cu tereremurile şi nenenalele psalţilor, n-avea cum preţui pe Lohengrin.* CĂL.; **2.** ornament grafic; înfloritură; **3.** podoabă, zorzoană (la îmbrăcămintea femeilor); **4.** (fam.) ifos; pretenţie: *au tererem de patrioţi mari.* AL.; **a lua pe cineva cu tererem**, a lua cu binişorul. [Et. nec.; cf. gr. mod. ***tererízo*** „a face triluri"].

teréstru, ~ştri, terestră, ~e a. **1.** care aparţine Pămîntului: *atmosfera terestră*; **2.** care se petrece pe pămînt: *viaţa terestră*; **3.** care trăieşte sau creşte pe partea solidă a globului: *animal terestru; plantă terestră*; **4.** care se desfăşoară pe sol: *transport terestru*; **5.** de natură materială, temporală: *plăceri terestre.* [Din fr. ***terrestre***, lat. ***terrestris***].

terevínt m. v. terebint.

terezíe, terezii f. (reg.) cîntar format dintr-o pîrghie mobilă cu două braţe egale, la capătul cărora se află cîte un taler; cumpănă; (p. restr.) taler de balanţă. [Din turc. ***terazi***].

terfári m. pl. (reg.) rude sau prieteni ai miresei, care o însoţesc la nuntă şi duc în casa mirelui hainele tinerei căsătorite. [***Tearfă*** + *-ar*].

terfeleálă, terfeleli f. faptul de a terfeli. [***Terfeli*** + *-eală*].

terfelí, terfelesc vb. (tr.) **1.** a mînji, a păta (mai ales îmbrăcămintea): *hainele lor sînt murdare şi terfelite de bucate.* ISP; **2.** (fig.) a înjosi, a batjocori, a compromite: *am să-l terfelesc ... în foaia mea.* AL. [***Tearfă*** + *-eli*].

terfelíre, terfeliri f. acţiunea de a terfeli şi rezultatul ei. [V. ***terfeli***].

terfelít, ~ţi, terfelită, ~e a. **1.** mînjit, pătat: *a venit sulimenită şi se duce terfelită.* PANN; **2.** (fig.) înjosit, batjocorit, compromis. [V. ***terfeli***].

terfeloágă f. v. terfelog.

terfelóg, terfeloage n. **1.** registru, carte (veche, ruptă, zdrenţuită, murdară): *ce crezi că am venit aici să te admir citindu-ţi terfeloagele tale?* C.PETR.; **2.** document (vechi şi uzat): *tu, care ştii citi ... ia spune-mi ce-i scris în tîrfălogul ista.* C.L.; **3.** (reg.) obiect (de încălţăminte sau îmbrăcăminte) vechi, uzat, murdar: *avea nişte tărfăloage în picioare.* POP; (şi: (reg.) **terfeloagă, tărfălog, tîrfălog**). [***Terfeli*** + *-og*; cf. sl. ***trefelon, trefolon*** „minei de sărbători"].

terfelogí, terfelogesc vb. (reg.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) murdări, a (se) strica; **2.** (fig.; refl.) a îmbătrîni, a se ramoli. [De la ***terfelog***].

tergál n. fibră textilă obţinută prin procedee chimice din răşini sintetice poliesterice; (p. ext.) ţesătură făcută din astfel de fibre. [Din fr. ***tergal***].

tergimán, tergimani m. (înv.) translator: *pentru învăţătura lui au fost terziman împăratului.* NEC.; (şi: **terziman**). [Din turc. ***tercüman***].

tergiversá, tergiversez vb. (tr.) a recurge la subterfugii, tertipuri pentru a întîrzia sau a zădărnici rezolvarea unei probleme, luarea unei decizii; a tărăgăna. [Din fr. ***tergiverser***].

tergiversáre, tergiversări f. acţiunea de a tergiversa şi rezultatul ei; amînare, tărăgăneală, trenare: *după tergiversări ... ce aveau loc în legătură cu primirea delegaţiei române trimisă la Moscova, să iscălească armistiţiul, se învedera că nu ni se îngăduia să semnăm.* BL. [V. ***tergiversa***].

terhúi a. v. tehui².

teriác n. v. tiriac.

teríbil, ~i, teribilă, ~e a. **1.** care inspiră groază, care îngrozeşte; îngrozitor, groaznic: *faţa lui deveni teribilă şi ameninţătoare.* FIL.; *fapta lui Zibal e aşa de teribilă şi de ingenioasă încît nu pare ieşită dintr-o surescitare normală.* CĂL.; **2.** (fam.) foarte mare, excesiv, extraordinar: *durere de cap teribilă; a făcut eforturi teribile ca să se poată salva*; **3.** (fam.) remarcabil, fantastic, grozav: *este o fată teribilă; are o minte teribilă.* // adv. **1.** tare, mult, grozav: *s-a speriat teribil;* **2.** foarte, extrem de ..., groaznic de ...: *era teribil de grăbit; era teribil de urît.* [Din fr. ***terrible***, lat. ***terribilis***, it. ***terribile***].

teribilísm, teribilisme n. atitudine, comportare, vorbă, faptă care şochează, care iese din comun extravaganţă, excentricitate: *teribilismul spiritelor „luminate" care cred că pot sacrifica Absolutul sau îl ignoră de-a dreptul.* PLEŞU. [***Teribil*** + *-ism*].

teribilíst, ~şti, teribilistă, ~e a. şi m., f. (persoană) care vrea să pară teribilă, grozavă; (om) extravagant, excentric. [***Teribil*** + *-ist*].

teribilitáte, teribilităţi f. însuşirea de a fi teribil; (la pl.) teribilisme: *nastratinismele şi le-aduce în publicul mare în nişte forme ce sperie, adevărate teribilităţi de boemă.* CĂL. [***Teribil*** + *-itate*; cf. it. ***terribilità***].

terícol, ~i, tericolă, ~e a. care trăieşte pe pămînt: *animal tericol.* [Din fr. ***terricole***].

teriér, terieri m. rasă de cîini de talie mică, foarte curajoşi, folosiţi la vînarea animalelor care trăiesc în vizuini; cîine din această rasă. [Din fr. ***terrier***].

terifiá, terifiez vb. (livr.; tr.) a îngrozi. [Din fr. *terrifier*].

terifiánt, ~ţi, terifiantă, ~e a. (livr.) înspăimîntător: *succesiunea monotonă a camerelor nepopulate şi terifiante se întrerupe pe neaşteptate.* LIIC. [Din fr. ***terrifiant***].

terifiát, ~ţi, terifiată, ~e a. (livr.) îngrozit, înspăimîntat: *mă opream terifiat în faţa ţigăncii care apărea în uşă.* CĂRT. [V. ***terifia***].

terífic, ~ci, terifică, ~ce a. (livr.) terifiant: *Pelimon e ameţit de ... „urletul pădurii" (viziunea şi acustica sa sînt terifice).* CĂL. [Din it. ***terrifico***].

terigén, ~i, terigenă, ~e a. (despre depozite marine) care este format din materiale de eroziune aduse de fluvii de pe uscat. [Din fr. ***terrigène***].

terilén n. v. terilenă.

terilénă f. fibră sintetică de poliester; (şi: **terilen**). [Din fr. ***térylène***, engl. ***terylene***].

teriodóntă, teriodonte f. (la pl.) subordin de reptile fosile din ordinul teromorfelor, cu dentiţia diferenţiată, din care îşi trag originea mamiferele; (şi la sg.) reptilă din acest subordin. [Din fr. ***thériodontes***].

teriomórf, ~i, teriomorfă, ~e a. **1.** care prezintă teriomorfism; **2.** (despre motive ornamentale) în formă de fiară. [Din it. ***teriomorfo***].

teriomorfísm n. natură sau formă animală atribuită divinităţii sau figurilor divine. [Din it. ***teriomorfismo***].

teríst, terişti m. soldat în termen care beneficiază de reducerea duratei serviciului militar. [***T. r.*** (iniţialele denumirii „militar cu) termen redus") + *-ist*].

teritoriál, ~i, teritorială, ~e a. care cuprinde un anumit teritoriu, care aparţine unui teritoriu, referitor la un teritoriu; **ape teritoriale**, porţiune de mare sau de ocean de-a lungul coastelor unui stat, supusă suveranităţii acestuia, formînd o parte integrantă a teritoriului său; (înv.) **armată teritorială**, armată formată din rezerviştii vîrstnici, destinată apărării unui teritoriu în caz de război. [Din fr. ***territorial***].

teritorialitáte f. **1.** condiţia de a face parte din teritoriul unui stat; (jur.) **teritorialitatea legilor**, principiu potrivit căruia legile unui stat se aplică, cu unele excepţii, tuturor persoanelor aflate pe teritoriul său sau infracţiunilor săvîrşite pe acest teritoriu; **2.** instinct al unui grup de animale sau al indivizilor din acest grup de a-şi delimita, recunoaşte şi apăra teritoriul. [Din fr. ***territorialité***].

teritóriu, teritorii n. **1.** parte din suprafaţa pămîntului (incluzînd solul, subsolul, apele şi spaţiul aerian) cuprinsă între graniţele unui stat şi supusă suveranităţii statului respectiv: *aproape un veac de stagnare urmează, în care însă tot pe teritoriu românesc, dar în Transilvania, apar întîiele cărţi româneşti.* CĂL; **2.** întindere de pămînt delimitată pe care se exercită o anumită autoritate: *teritoriul judeţului*; **3.** suprafaţă de teren suficientă pentru a asigura necesităţile de supravieţuire, alimentare şi de apărare a unui animal sau a unui grup de animale, care şi-o apără împotriva intruşilor din aceeaşi specie; **4.** (fig.) sferă de activitate; domeniu. [Din lat. ***territorium***, fr. ***territoire***].

termál, ~i, termală, ~e a. **1.** care are o temperatură ridicată în punctul său de emergenţă şi care posedă, de obicei, proprietăţi terapeutice: *izvor termal;* **2.** care priveşte organizarea, exploatarea izvoarelor calde de apă minerală cu proprietăţi terapeutice: *staţiune termală; stabiliment termal;* **3.** referitor la folosirea în scop terapeutic a apelor minerale ale unui izvor termal: *cură termală.* [Din fr. ***thermal***].

térme f. pl. **1.** băi publice la romani: *termele lui Caracalla;* **2.** stabilimente pentru tratament cu ape minerale termale. [Din lat. ***thermae***, fr. ***thermes***].

tármen, termene n. **1.** (înv.) limită (în timp sau în spaţiu), sfîrşit: *toate aceste mizerii ... se par a nu mai avea termen.* GHICA; **2.** dată fixă la care, potrivit unei învoieli, unei tranzacţii, unei decizii sau unei dispoziţii prealabile, se execută o obligaţie, se înfăptuieşte sau se realizează ceva: *termenul licitaţiei îl vom fixa atunci.* REBR.; **în** (sau **la**) **termen**, la data fixată, prevăzută; **3.** clauză, condiţie a unui contract, a unui acord; **4.** interval de timp, stabilit dinainte, în limita căruia trebuie să se înfăptuiască, să se întîmple ceva: *probabil că pentru plecare are termen scurt.* BL.; **în termen de ...**, în timp de ...; **5. în termen**, (despre ostaşi) care este în curs de satisfacere a stagiului militar. // m. (pl. **termeni**) **1.** cuvînt: *a rămas un clişeu critic că poetul e fantezist; termenul e destul de vag.* CĂL.; **2.** (la pl.) ansamblu de cuvinte sau expresii alese pentru a comunica ceva; fel de a se exprima: *elementele teoretic fundamentale ale materialismului istoric sînt, în ultimă instanţă, cele ale psihanalizei curente, numai termenii sînt alţii.* BL.; **a-şi măsura termenii**, a vorbi alegîndu-şi cuvintele cu prudenţă pentru a nu supăra pe cineva; **a vorbi** (**de cineva**) **în termeni buni** (sau **răi**), a vorbi de cineva de bine sau de rău; a **fi în termeni buni** (sau **răi**) **cu cineva**, a fi în relaţii bune (sau rele) cu cineva; **3.** fiecare dintre elementele unei comparaţii; **4.** (mat.) fiecare dintre monoamele unui polinom; fiecare dintre numerele care alcătuiesc o progresie sau un raport; **5.** (log.) element primar al unui enunţ; **6.** (fiz.) **termen spectral**, mărime proporţională cu energia oricăreia dintre stările în care se poate afla un atom. [Din lat. ***terminus, termen***, fr. ***terme***].

térmic, ~ci, termică, ~ce a. de căldură, referitor la căldură, care produce (sau se produce prin) căldură; **centrală termică**, termocentrală; **radiaţie termică**, radiaţie de natură electromagnetică pe care o emit toate corpurile a căror temperatură este superioară lui zero absolut. // f. parte a fizicii aplicate care studiază căldura şi legile ei. [Din fr. ***thermique***].

termidór m. a unsprezecea lună a calendarului republican francez, care corespunde intervalului de la 19 sau 20 iulie pînă la 17 sau 18 august. [Din fr. ***thermidor***].

termidorián, ~eni, termidoriană, ~ene a. referitor la evenimentele de la 9 termidor, anul II (27 iulie 1794), cînd a căzut Robespierre. // m., f. nume dat participanţilor la lovitura de stat din Franţa de la 9 termidor, anul II (27 iulie 1794), care a răsturnat dictatura iacobină, marcînd sfîrşitul revoluţiei. [Din fr. ***thermidorien***].

termíe, termii f. (fiz.) unitate de măsură a cantităţii de căldură, egală cu căldura produsă prin transformarea în energie termică a unei unităţi de lucru mecanic. [Din fr. ***thermie***].

termificá, termífic vb. (tr.) a alimenta o întreprindere industrială, o clădire, o localitate etc. cu căldură produsă într-o instalaţie specială şi distribuită printr-o reţea de conducte; (şi: **termofica**). [Din fr. ***thermifier***].

termificáre, termificări f. alimentare centralizată cu căldură, produsă în termocentrale şi distribuită

printr-o rețea de distribuție, a unei întreprinderi, a unei clădiri, a unei localități etc.; (și: **termoficare**). [V. *termifica*].

terminá, término vb. **1.** (tr.) a duce ceva pînă la capăt; a sfîrși, a isprăvi: *a termina o lucrare*; **2.** (tr.) a pune capăt, a încheia, a sfîrși cu ...: *termină cuvîntarea cu o urare;* (intr.) **a termina cu cineva**, a rupe relațiile, a nu mai sta de vorbă cu cineva; **3.** (refl.) a ajunge la capăt; a se sfîrși, a se isprăvi: *spectacolul s-a terminat tîrziu;* (fam.) **a se termina cu cineva**, se spune pentru a arăta că cineva nu mai are nici o șansă de scăpare; **4.** (refl.) a avea o terminație, a se sfîrși cu ...: *cuvîntul „casă" se termină cu o vocală.* [Din fr. ***terminer***, lat. ***terminare***].

terminál, ~i, terminală, ~e a. **1.** care constituie extremitatea, capătul, vîrful unui lucru: *foliole terminale*; **2.** care marchează sfîrșitul, încheierea; final: *punct terminal.* // n. **1.** partea terminală a unui organ, a unei instalații etc.; **2.** aerogară, servind ca punct de plecare și de sosire a pasagerilor; **3.** echipament portuar care servește la încărcarea și descărcarea navelor; **4.** ansamblu de instalații de pompare și de stocare aflate la capătul unui oleoduct; **5.** (inform.) aparat care permite accesul la distanță la un sistem informatic. [Din fr. ***terminal***, lat. *terminalis*].

terminăre, terminări f. faptul de a (se) termina; isprăvire, sfîrșire. [V. ***termina***].

terminát[1] n. terminare: *terminatul secerișului;* **pe terminate**, aproape de sfîrșit; pe sfîrșite, pe isprăvite. [V. ***termina***].

terminát[2]**, ~ți, terminată, ~e** a. **1.** care a fost dus la capăt; **2.** (fam.) sfîrșit din punct de vedere material, fizic sau moral. [V. ***termina***].

terminăție, terminații f. **1.** sunet sau grup de sunete care se află la sfîrșitul unui cuvînt: *Budai tratează cuvintele ca pe niște făpturi moi și le dă pe loc la rimă genul și terminația trebuitoare.* CĂL.; **2.** partea terminală a unui lucru: *terminații nervoase*; (și: (înv.) **terminațiune**). [Din lat. *terminatio*].

terminațiúne f. v. terminație.

terminológic, ~ci, terminologică, ~ce a. referitor la terminologie, de terminologie. [Din fr. *terminologique*].

terminologíe, terminologii f. ansamblul termenilor de specialitate folosiți într-o disciplină, într-o știință, într-o ramură de activitate: *luam întîia oară atingere cu terminologia filozofică.* BL. [Din fr. *terminologie*].

términus n. invar. ultimul punct, capătul unei căi de comunicație, al unui traseu de tramvai, de autobuz etc.; (adj.) *stație terminus*. [Din fr., lat. ***terminus***].

termión, termioni m. ion emis de un corp aflat la temperatură înaltă. [Din fr., engl. ***thermion***].

termiónic, ~ci, termionică, ~ce a. referitor la termionică. // f. capitol al fizicii care studiază emisia de electroni sau de ioni de către substanțe supuse la temperaturi înalte. [Din fr. ***thermionique,*** engl. *thermionics*].

termistanță, termistanțe f. rezistență electrică a cărei valoare variază în raport cu temperatura. [Din fr. *thermistance*].

termít, termituri n. amestec pulverulent de aluminiu, magneziu etc. și oxid al unui metal, prin aprinderea căruia se produce o reacție chimică cu degajare mare de căldură, care pune în libertate metalul în stare topită, întrebuințat în siderurgie, la suduri etc. [Din fr. ***thermite***].

termítă, termite f. (la pl.) insectă tropicală din ordinul izopterelor, asemănătoare furnicii, xilofagă, cu aparatul bucal adaptat pentru sfărîmat, cu două perechi de aripi, care trăiește în colonii adăpostite în mușuroaie construite pe sol sau în copaci, care, uneori, pot atinge o înălțime de cîțiva metri (*Isoptera*); (și la sg.) insectă din acest ordin. [Din fr. *termite,* germ. *Termite*].

termitiáră, termitiere f. (rar) mușuroi de termite. [Din fr. ***termitière***].

termo- element de compunere cu sensul: **a)** (referitor la) temperatură; **b)** căldură. [Din fr. *thermo-*].

termoacústic, ~ci, termoacustică, ~ce a. referitor la termoacustică. // f. parte a acusticii în care sînt studiate fenomenele de tranformare a căldurii în energie sonoră. [Din fr. ***thermoacoustique***].

termocárst, termocarsturi n. fenomen care dă naștere la forme de relief negative prin topirea gheții în zonele înghețului veșnic. [Din fr. ***thermokarst***].

termocautér, termocautere n. cauter de platină care acționează prin căldură. [Din fr. ***thermocautère***].

termoceás, termoceasuri n. ceas a cărui funcționare este asigurată de conversia căldurii corpului uman în energie electrică. [*Termo-* + *ceas*].

termocentrálă, termocentrale f. **1.** centrală electrică care folosește energia termică a cărbunilor, a păcurii, a gazelor naturale etc.; centrală termoelectrică; **2.** centrală în care se produce căldură și de unde aceasta se distribuie prin intermediul unui agent termic (abur, apă caldă etc.) pentru a fi utilizată în scopuri tehnologice sau la încălzitul încăperilor; centrală termică. [*Termo-* + *centrală*].

termochímic, ~ci, termochimică, ~ce a. referitor la termochimie, de termochimie. [Din fr. *thermochimique*].

termochimíe f. ramură a chimiei fizice care se ocupă cu studiul efectelor termice ce însoțesc reacțiile chimice și unele procese fizico-chimice. [Din fr. *thermochimie*].

termocinétică f. ramură a fizicii moleculare care studiază transferul de căldură. [*Termo-* + *cinetică*].

termocoaguláre, termocoagulări f. metodă de tratament chirurgical prin care, cu ajutorul termocauterului, este oprită o hemoragie. [*Termo-* + *coagulare*].

termocompresór, termocompresoare n. instalație compusă dintr-un schimbător de căldură și un compresor, folosită pentru valorificarea căldurii de condensare a vaporilor secundari, în vederea utilizării ei pentru vaporizarea soluției proaspete, în procesele de distilare, de rectificare, de concentrare etc. [Din fr. *thermocompresseur*].

termoconductibilitáte f. proprietate a unor corpuri de a fi bune conducătoare de căldură. [Din fr. *thermoconductibilité*].

termocondúcție, termoconducții f. conducție termică. [*Termo-* + *conducție*].

termoconvécție, termoconvecții f. mișcare de ansamblu a particulelor unui fluid datorită unei diferențe de temperatură dintre regiunile acestuia. [Din fr. *thermoconvection*].

termocopiére, termocopieri f. reproducere a unor acte sau documente, folosind o hîrtie acoperită cu un strat subțire de substanță sensibilă la acțiunea căldurii. [*Termo-* + *copiere*].

termocúplu, termocupluri n. dispozitiv alcătuit din două conductoare de natură diferită, avînd capetele sudate și dintr-un instrument electric de măsurat intercalat în circuit, folosit pentru măsurarea căldurii. [Din fr. *thermocouple*].

termodifúzie, termodifuzii f. răspîndire a moleculelor unei substanțe între două regiuni cu temperaturi diferite, trecerea făcîndu-se dinspre regiunea mai caldă către cea mai rece. [Din fr. *thermodiffusion*].

termodinámic, ~ci, termodinamică, ~ce a. care aparține termodinamicii, referitor la termodinamică sau la metodele sale; referitor la transferul de energie termică, la schimbul de căldură. // f. parte a fizicii care studiază legile generale cărora le sînt supuse fenomenele în care căldura se transformă în lucru mecanic și invers. [Din fr. ***thermodynamique***].

termoelasticitáte f. capitol al mecanicii corpurilor solide, care se ocupă cu studiul stărilor de tensiune și al deformațiilor produse sub acțiunea unui cîmp termic. [*Termo-* + *elasticitate*].

termoeléctric, ~ci, termoelectrică, ~ce a. referitor la termoelectricitate, de termoelectricitate; **centrală termoelectrică**, termocentrală. [Din fr. *termoélectrique*].

termoelectricitáte f. **1.** energie electrică produsă prin transformarea directă a energiei termice; **2.** capitol al electricității, care studiază relațiile dintre fenomenele electrice și cele termice. [Din fr. *thermo-électricité*].

termoenergétic, ~ci, termoenergetică, ~ce a. referitor la termoenergetică. // f. ramură a energeticii care se ocupă cu producerea și folosirea energiei termice. [Din fr. ***thermo-énérgétique***].

termoestezíe f. sensibilitate la variațiile de temperatură. [Din fr. ***thermo-esthésie***].

termoficá vb. v. termifica.

termoficáre f. v. termificare.

termofil, ~i, termofilă, ~e a. (despre organisme) a cărui temperatură optimă de dezvoltare este cuprinsă între 50 și 60°C; care este prezent în apele termale. [Din fr. ***thermophile***].

termofixáre, termofixări f. procedeu de stabilizare a dimensiunilor, formei și culorii unor produse textile prin încălzire în mediu uscat. [*Termo-* + *fixare*].

termofór, termofoare n. recipient de sticlă, de cauciuc sau de metal, care conține apă caldă, sau perniță încălzită electric, care se aplică pe o regiune a corpului, ca mijloc terapeutic. [Din germ. ***Termophor***, fr. *thermophore*].

termogén, ~i, termogenă, ~e a. care produce căldură: *substanță termogenă*. [Din fr. ***thermogène***].

termogenéză f. funcție a organismului animal de a produce căldură. [Din fr. ***thermogenèse***].

termográf, termografe n. termometru care înregistrează grafic variațiile de temperatură ale aerului. [Din fr. ***thermographe***].

termoizolánt, ~ți, termoizolantă, ~e a. (despre materiale) care împiedică transmiterea căldurii. // m. izolant termic. [*Termo-* + *izolant*].

termoizoláre, termoizolări f. izolare termică. [*Termo-* + *izolare*].

termoizolatór, ~i, termoizolatoáre a. termoizolant. // n. izolant termic. [*Termo-* + *izolator*].

termolabíl, ~i, termolabilă, ~e a. (despre materiale, substanțe etc.) care este sensibil la acțiunea căldurii; care poate fi inactivat sau distrus prin încălzire. [Din fr. ***thermolabil***].

termoluminescénță f. emisiune de radiații luminoase datorită încălzirii moderate a unui corp la o temperatură inferioară celei de incandescență; (și: **termoluminiscență**). [Din fr. ***thermoluminescence***].

termoluminiscénță f. v. termoluminescență.

termometríe f. parte a fizicii care se ocupă cu metodele de măsurare a temperaturilor. [Din fr. ***thermométrie***].

termométru, termometre n. **1.** instrument folosit la măsurarea temperaturii mediilor sau a corpurilor cu care vine în contact; **2.** (fig.) ceea ce permite evaluarea fluctuațiilor, schimbărilor cuiva sau a ceva: *un termometru caracteristic pentru șovăirile anterioare ale lui.* MAIOR. [Din fr. ***thermomètre***].

termonastíe, termonastii f. mișcare a unui organ vegetal sub acțiunea unei variații de temperatură. [Din fr. ***thermonastie***].

termonucleár, ~i, termonucleară, ~e a. **reacție termonucleară**, reacție de fuziune a nucleelor elementelor ușoare, produsă sau amorsată prin realizarea unor temperaturi foarte mari și care eliberează cantități uriașe de energie; **energie termonucleară**, energie care se produce prin reacția termonucleară; **bombă termonucleară**, bombă cu hidrogen. [Din fr. ***thermonucléaire***].

termoplástic, ~ci, termoplastică, ~ce a. (despre materiale solide) care nu-şi modifică structura cînd este încălzit pînă la înmuiere şi apoi răcit (ex. smoala). [Din fr. ***thermoplastique***].

termoreceptór, termoreceptori m. terminaţie nervoasă senzitivă, receptivă la variaţiile de temperatură din mediul exterior, situată la nivelul pielii, al unor segmente ale tubului digestiv etc. [***Termo-*** + ***receptor***].

termoregláre, termoreglări f. **1.** reglaj (automat) al temperaturii; **2.** mecanism fiziologic prin care temperatura animalelor cu sînge cald este menţinută constantă, indiferent de variaţiile temperaturii din mediul ambiant. [***Termo-*** + ***reglare***].

termoregulatór, termoregulatoare n. aparat sau instalaţie pentru controlul şi reglarea automată a temperaturii într-o încăpere sau într-un sistem tehnic; termostat. [Din fr. ***thermorégulateur***].

termorezisténţă, termorezistenţe f. proprietate a unor materiale de a păstra o anumită rezistenţă mecanică la creşterea temperaturii. [***Termo-*** + ***rezistenţă***].

térmos, termosuri n. recipient de sticlă cu pereţi dubli, argintaţi pe partea interioară şi protejaţi de o cutie metalică, folosit pentru păstrarea unui lichid la o temperatură constantă. [Din germ. ***Thermos***].

termoscóp, termoscoape n. instrument folosit pentru a indica o diferenţă între temperaturile a două medii, fără a măsura temperaturile. [Din fr. ***thermoscope***].

termosféră f. ionosferă. [Din fr. ***thermosphère***].

termosifón n. mod de funcţionare a unei instalaţii de încălzire cu apă caldă, la care circulaţia apei se face în circuit, pe baza diferenţei de densitate dintre apa caldă, care se ridică, şi cea rece, care coboară. [Din fr. ***thermosiphon***].

termostabíl, ~i, termostabilă, ~e a. (despre fenomene, sisteme, materiale) care nu este influenţat sensibil de acţiunea căldurii. [Din fr. ***thermostabile***].

termostát, termostate n. **1.** termoregulator; **2.** încăpere sau parte a unui sistem tehnic în care temperatura se menţine la o valoare constantă. [Din fr. ***thermostat***].

termosterilizáre, termosterilizări f. sterilizare efectuată prin încălzire. [***Termo-*** + ***sterilizare***].

termotéhnică f. disciplină care aplică legile termodinamicii la studiul energetic al maşinilor termice, la studiul funcţional al instalaţiilor în care căldura este elementul principal şi la studiul proceselor de transfer de căldură. [Din fr. ***thermotechnique***].

termoterapíe f. tratare a unor boli cu ajutorul căldurii. [Din fr. ***thermothérapie***].

termotropísm n. fenomen de orientare sau de deplasare către sursa de căldură a unor organe vegetale (frunze, rădăcini) ori a unor păsări, animale. [Din fr. ***thermotropisme***].

tern, ~i, térnă, ~e a. (livr.) **1.** fără luciu, fără strălucire; şters, spălăcit, mohorît: *culori terne*; **2.** (fig.) monoton, neinteresant: *existenţă ternă*; **3.** (fig.; despre opere literare şi stilul lor) lipsit de originalitate, de imaginaţie; banal, plat. [Din fr. ***terne***].

ternár, ~i, ternară, ~e a. **1.** compus din trei elemente sau din trei unităţi; **vers ternar,** vers alcătuit din trei picioare metrice, avînd fiecare cîte o silabă accentuată; **2.** (chim.; despre compuşi, sisteme fizico-chimice sau amestecuri) care este constituit din trei elemente, din trei componenţi sau din trei faze, respectiv din trei substanţe; **3.** (muz.; despre succesiuni ritmice, măsuri sau forme muzicale) care se divizează în trei. [Din fr. ***ternaire,*** lat. ***ternarius***].

ternión, ternioane n. dulap metalic pentru ţinerea în compartimente speciale, separate, a biletelor de tren etc. [Din germ. ***Ternion***].

teroáre f. **1.** frică violentă, paralizantă provocată intenţionat prin ameninţări sau prin alte mijloace de intimidare: *puternica personalitate biruie teroarea mistică şi cu glas tremurat bolnavul goneşte călugării din juru-i.* CĂL.; **2.** practică sistematică a violenţelor, a ameninţărilor sau a altor mijloace de intimidare în scopul impunerii unei puteri (politice), a unui principiu etc.: *omul va fi asimilat întru totul coordonatelor sale materiale şi redus la automatismele declanşate de groaza foamei şi de teroare.* BL.; **3.** (fam.) persoană, lucru care inspiră frică: *matematica, teroarea elevilor.* [Din fr. ***terreur***, lat. ***terror, -oris***].

terofíte f. pl. plante erbacee anuale lipsite de capacitatea de a forma organe de iernare (rizomi, muguri), înmulţindu-se numai prin seminţe sau prin spori. [Din fr. ***thérophytés***].

teromórfe f. pl. ordin de reptile fosile din era secundară, acvatice sau terestre, care au unele caractere comune cu mamiferele. [Din fr. ***théromorphes***].

terorísm n. **1.** utilizare a violenţei (atentate, luări de ostatici, distrugeri etc.) în scopuri sociale sau politice de către indivizi sau grupuri organizate, prin care se urmăreşte cîştigarea unor concesii, obţinerea publicităţii maxime pentru o anumită cauză, provocarea represiunii, distrugerea ordinei sociale sau destabilizarea instituţională; **terorism de stat,** recurgere sistematică la măsuri excepţionale, la acte violente de către un guvern împotriva propriilor săi cetăţeni sau, p. ext., împotriva populaţiei unui stat inamic; **2.** (p. anal.; fig.) atitudine intolerantă, de intimidare în domeniul cultural, intelectual şi spiritual. [Din fr. ***terrorisme***].

teroríst, ~şti, teroristă, ~e a. **1.** referitor la terorism, de teroare: *act terorist;* **2.** (p. anal.; fig.) care adoptă o atitudine intolerantă, de intimidare. // m., f. persoană care comite acte de terorism; partizan, adept al terorismului. [Din fr. ***terroriste***].

terorizá, terorizez vb. (tr.) a ţine pe cineva sub teroare, a inspira cuiva groază prin ameninţări sau prin alte mijloace de intimidare; a îngrozi, a înspăimînta, a înfricoşa. [Din fr. ***terroriser***].

terorizáre, terorizări f. acţiunea de a teroriza şi rezultatul ei. [V. ***teroriza***].

terpénă, terpene f. (la pl.) clasă de hidrocarburi naturale lichide, incolore, cu miros plăcut, care se găsesc în diverse uleiuri eterice izolate din plante, întrebuinţate în industria farmaceutică, în cosmetică etc.; (şi la sg.) hidrocarbură din această clasă. [Din fr. ***terpène***].

terpentín n. v. terebentină.

terpentínă f. v. terebentină.

tersană, tersanale f. (înv.) şantier naval unde se construiau şi se reparau vasele de război. [Din turc. ***tersane***].

tertél, terteluri n. (înv.) şnur sau ciucure făcut dintr-o împletitură de fire de mătase sau de aur şi folosit la împodobirea marginilor unei haine, ale unei perne, perdele etc.: *purta una dintr-acele scurte cataveici, ... broderia căreia cu fir şi tertel, îi acoperea tot pieptul.* NEGR. [Din turc. ***tirtil***].

terteleác, terteleci şi **tertelece** n. (reg.) titirez (la moară); (şi: **terteleag**). [Et. nec.].

terteleág n. v. terteleac.

tertíp, tertipuri n. **1.** (înv.) plan, proiect: *se atinge despre dreapta judecată, despre tertipul lumii.* AL.; **2.** (mai ales la pl.) mijloc, procedeu (mai ales necinstit); şiretlic, truc, vicleşug: *spuse fetei cu ce tertipuri umblă să-i încerce bărbăţia.* ISP. [Din turc. ***tertip***].

terţ, ~i, térţă, ~e a. **1.** care vine în rîndul al treilea; care apare ca o a treia posibilitate; al treilea: *Kir Costea înmînînd banii de cumpărături prin terţe persoane vătafului.* CĂL.; **2.** (jur.; şi m.) (persoană) care nu ia parte la încheierea unui act juridic sau la un litigiu nici direct, nici prin reprezentare, şi faţă de care actul juridic sau hotărîrea judecătorească nu produce efecte. // m. (log.) **terţul exclus,** principiu fundamental al gîndirii conform căruia dintre două enunţuri contradictorii, unul este adevărat, celălalt fals, o a treia posibilitate fiind exclusă. [Din lat. ***tertius***].

terţaról, terţarole f. porţiune dintr-o velă care poate fi strînsă prin înfăşurare, pentru a reduce suprafaţa de pînză expusă vîntului cînd acesta devine puternic. [Din it. ***terzeruolo***].

térţă, terţe f. **1.** (înv.) unitate de măsură a timpului, egală cu a şaizecea parte dintr-o secundă; **2.** (muz.) intervalul dintre două sunete ale gamei, la distanţa de trei trepte; **3.** (la unele jocuri de cărţi) serie de trei cărţi succesive de aceeaşi culoare; **4.** (la duel, scrimă) numele uneia dintre parade; **5.** (arg.) **a fi în terţă cu cineva,** a flirta (cu cineva). [Din it. ***terza***].

terţét, terţete n. **1.** formaţie de trei voci sau de trei instrumente care execută împreună o piesă muzicală; bucată muzicală (de obicei moment dintr-o operă sau un oratoriu) scrisă pentru acest ansamblu; trio: *reprezentarea ... merse înainte pînă la faimosul terţet.* FIL.; **2.** (rar) terţină; **3.** linie de atac, alcătuită din trei jucători, a unei echipe de hochei pe gheaţă; (scris şi: *terzet*). [Din it. ***terzetto***].

térţia f. corp de literă de şaisprezece puncte tipografice. [Din germ. ***Tertia***].

terţiár, ~i, terţiară, ~e a. **1.** care reprezintă al treilea stadiu, a treia fază în dezvoltarea unui lucru; **sector terţiar** (şi n.), sector economic, neproducător direct de bunuri, care cuprinde activităţi legate de comerţ, asigurări, transporturi, telecomunicaţii, turism etc.; **eră terţiară** (şi subst. n.), a treia eră din istoria Pămîntului, care cuprinde paleogenul şi neogenul; **2.** (despre faună, floră, formaţii geologice) care aparţine erei terţiare. [Din fr. ***tertiaire***, lat. ***tertiarius***].

terţínă, terţine f. strofă alcătuită din trei versuri, dintre care primul rimează cu al treilea, iar al doilea cu primul şi al treilea din strofa următoare; (p. ext.) poezie alcătuită din asemenea strofe: *Eliade băga de seamă criptica Divinei Comedii divizate în trei cărţi de cîte 33 de cînturi în terţine.* CĂL. [Din it. ***terzina***].

terţíu, ~ii, terţie, ~ii a. şi m. (miel sau berbec) a cărui limită de vîrstă variază, după regiuni, de la un an la trei ani: *un terţiu (berbece de 2 ani) viu, tot gras.* POP.; (şi: **tărţiu**). [Et. nec.; cf. lat. ***tertius***].

terzí-başa m. (înv.) staroste al breslei croitorilor: *işlicul cu patru colţuri al marelui terzi-başa părea că reclamă prioritatea nobleţei.* FIL. [Din turc. ***terzi başı***].

terzimán m. v. tergiman.

tesác, tesace n. sabie scurtă şi lată, purtată în trecut de infanterişti şi de sergenţii de stradă; sabie-baionetă. [Din rus. ***tesak***].

tescovínă, (rar) **tescovine** f. ceea ce rămîne după stoarcerea fructelor, mai ales a strugurilor sau a sfeclei de zahăr; boştină, boască; **rachiu de tescovină,** băutură alcoolică obţinută prin fermentarea resturilor rămase după stoarcerea mustului din struguri; (şi: (reg.) **tescuină**). [Et. nec.; cf ***tescui***].

tescuí, tescuiesc vb. (tr.) **1.** a presa struguri, fructe pentru a extrage mustul; a pune la teasc: *a tescui strugurii*; **2.** (înv.) a supune pe cineva la supliciu cu teascul; a tortura, a chinui: *îl băgară în teasc cu şurub de-l tescuiră.* DOS.; **3.** a îndesa, a ticsi, a bucşi: *a tescui buzunarul cu bani.* [***Teasc*** + ***-ui***].

tescuínă f. v. tescovină.

tescuíre, tescuiri f. acţiunea de a tescui; stoarcere cu teascul. [V. ***tescui***].

tescuít, ~ţi, tescuită, ~e a. **1.** stors cu teascul; **2.** presat: *icre negre tescuite prima.* CAR.; **3.** îndesat, ticsit, bucşit: *astă pernă tescuită, cu pietre scumpe-mbîcsită.* POP. [V. ***tescui***].

tésla f. unitate de măsură a inducţiei magnetice. [Din fr. ***tesla,*** germ. ***Tesla***].

teslár, teslari m. (înv. şi reg.) dulgher: *oare ce lucru lucrează feciorul teslarului?* CANT. [***Teslă*** + ***-ar***].

téslă, tesle f. unealtă tăietoare cu coada scurtă şi tăişul lat şi curbat, folosită de dulgheri, rotari şi dogari la fasonarea lemnului prin cioplire. [Din sl. ***tesla***].

teslăríe, teslării f. (înv. şi reg.) **1.** meseria de teslar; lucrare pe care o face teslarul: *se duce ... şi*

cumpără unelte de teslărie. CR.; **2.** atelierul teslarului. [*Teslar* + *-ie*].

teslím, teslimuri n. (înv.; mai ales construit cu verbul *a face*) predare, încredințare; livrare, înmînare: *să fie datori a face teslim acele condice în mîna ispravnicilor nuoi* (a. 1795). URIC. [Din turc. ***teslim***].

tesmofórii f. pl. sărbători celebrate în Grecia antică în cinstea zeiței Demeter. [Din fr. ***thesmophories***].

tesmotét m. titlu dat în Atena antică fiecăruia dintre cei șase magistrați însărcinați să codifice legile și să organizeze justiția. [Din fr. ***thesmothète***].

test[1], teste n. **1.** probă prin care se evaluează, în psihologia experimentală, nivelul mintal, intelectual, dezvoltarea anumitor capacități (fizice, morale, afective), aptitudinile unei persoane sau prin care se explorează personalitatea sa; (concr.) materialul (fișe, tablouri, scheme etc.) cu care se face această probă: *teste de memorie; test de inteligență; test de personalitate;* **2.** probă de examen prezentată sub forma unui chestionar care trebuie completat; **3.** (med.) probă permițînd evaluarea capacităților funcționale ale unui organ sau ale unui sistem de organe; analiză biologică sau chimică; (concr.) materialul utilizat pentru această analiză; **4.** determinare experimentală a rezistenței și a funcționării unei piese, unui aparat, unei instalații etc.; încercare, probă; **5.** probă, experiență care permite să-ți faci o părere despre cineva sau ceva: *acest fapt a fost un test al sincerității și loialității sale.* [Din fr., engl. ***test***].

test[2], teste n. înveliș mineral (calcaros), chitinos sau compozit care protejează corpul unor animale (crustacee, moluște etc.). [Din fr. ***test***].

testá[1], testez vb. **1.** (tr.) a lăsa (ceva) prin testament: *i-a testat averea;* **2.** (intr.) a face un testament, a da dispoziții prin testament cu privire la transmiterea unor bunuri materiale; **3.** (înv.; tr.) a face cunoscut, a arăta: *după ce voi muri, îți voi testa într-o broșurică romanul vieții mele.* EM. [Din fr. ***tester***, lat. ***testari***].

testá[2], testez vb. (tr.) a supune pe cineva unui test[1]; a face un test. [Din fr. ***tester***].

testábil, ~i, testabilă, ~e a. care poate fi supus unui test[1]; care poate fi probat. [Din fr. ***testable***].

testacéu, testacee a. (zool.) de natura unui test[2], care este prevăzut cu un test[2]: *animal testaceu.* // n. (la pl.) subordin de moluște al căror corp este acoperit de un test[2]; (și la sg.) moluscă din acest subordin. [Din fr. ***testacé***].

testaménț, testamente n. **1.** act juridic de voință unilaterală, personal și solemn, revocabil cît timp testatorul este în viață, prin care cineva își exprimă dorințele ce urmează a-i fi împlinite după moarte, mai cu seamă în legătură cu transmiterea averii sale: *o! am văzut scene unde mama ascunde testamentul în sînul ei, de frica fiilor ei.* EM.; **testament olograf**, testament scris în întregime, datat și semnat de testator; **testament autentic**, testament întocmit de către un funcționar de stat competent, cu formalitățile cerute de lege; **testament secret** (sau **mistic**), testament scris de testator sau de către un terț, dar semnat de primul, sigilat și prezentat unui funcționar de stat competent, care face un act de subscriere chiar pe înscrisul testamentului sau pe plic; **2.** (fig.) operă tîrzie a unui scriitor, a unui artist, considerată ca o ultimă expresie a concepțiilor sale estetice sau literare; **testament politic**, scriere a unui om politic în care acesta dezvăluie aspecte mai puțin cunoscute ale activității sale, explică principiile după care s-a condus, rațiunea acțiunilor sale, dă sfaturi succesorilor săi; **3.** (înv.) lege; legislație, așezămînt; **Vechiul Testament** sau **Testamentul (cel) vechi**, prima parte a Bibliei, cuprinzînd textele sfinte referitoare la credințele religioase și la viața poporului evreu (pînă la nașterea lui Hristos); **Noul Testament** sau **Testamentul cel nou**, a doua parte a Bibliei cuprinzînd evangheliile și alte scrieri religioase (posterioare nașterii lui Hristos); **4.** (înv.) act, hotărîre definitivă; (spec.) dispoziție privitoare la cler dată de domnitor în înțelegere cu capul bisericii: *obiceiul vechiu, ... legat de domnii vechi cu testament* (a. 1712). URIC. [Din lat. ***testamentum***, fr. ***testament***].

testamentár, ~i, testamentară, ~e a. referitor la un testament, care este prevăzut în testament sau rezultă dintr-un testament: *nu moartea propriu-zis înspăimîntă pe domn, cît gîndul încetării puterii, pe care caută a o prelungi prin dispoziții testamentare.* CĂL.; **executor testamentar**, persoană însărcinată de testator cu executarea dispozițiilor unui testament. [Din fr. ***testamentaire***, lat. ***testamentarius***].

testáre, testări f. acțiunea de a testa[1]. [V. ***testa[1]***].

testatór, ~i, testatoáre m., f. persoană care a făcut un testament, care a testat. [Din lat. ***testator***, fr. ***testateur***].

testeá, testele f. **1.** pachet conținînd un număr fix (de obicei 10 sau 12) de obiecte de același fel, legate sau ambalate împreună: *o testea de fuse; o testea de ace;* **2.** (fig.) număr de 12 persoane, duzină; (p. ext.) mulțime: *în trăsură făcui cunoștință cu mai bine de jumătate de testea de ființe omenești, bărbați și femei.* ISP; **3.** top de hîrtie cuprinzînd 24 de coli: *cum nu știu și eu birui pe nerăsuflate candoarea cîtorva testele de hîrtie?* CAR. [Din turc. ***deste***].

testeméi, testemele și (înv. și reg.) **testemeluri** n. (pop.) basma mare de pînză (subțire), de obicei neagră, cu flori colorate pe margini: *cîteva giupînese cu testemeluri.* AL. [Din turc. ***destemal, destimal***].

testemelár, testemelari n. (înv.) negustor sau fabricant de testemele. [*Testemel* + *-ar*].

testér, testere n. aparat care se introduce într-o gaură de sondă netubată pentru a recolta probe în vederea unor analize; (p. gener.) dispozitiv de încercare, de probă. [Din fr., engl. ***tester***].

testícul, testicule n. glandă genitală masculină, pereche, la vertebrate și la om, care produce spermatozoizii și hormonii masculini. [Din fr. ***testicule***, lat. ***testiculus***].

testiculár, ~i, testiculară, ~e a. care aparține testicului, referitor la testicule: *insuficiență testiculară.* [Din fr. ***testiculaire***].

testimoníal, ~i, testimonială, ~e a. (jur.) care se face prin martori, care se bazează pe o mărturie: *probă testimonială.* [Din fr. ***testimonial***, lat. ***testimonialis***].

testimóniu, testimonii n. (înv.) **1.** mărturie, dovadă: *asta este un testimoniu de lipsă de cultură națională.* CAR.; **2.** act, document doveditor: *începui a traduce testimoniul.* SL. [Din lat. ***testimonium***].

testosterón, testosteroni m. hormon testicular responsabil de apariția și dezvoltarea caracterelor sexuale la bărbat și de modificările psihologice care le însoțesc. [Din fr. ***testostérone***].

teș, ~i, teșă, ~e a. (reg.) **1.** încovoiat înapoi: *coarne teșe;* **2.** (despre vite) cu coarnele încovoiate înapoi: *bou teș.* [De la ***teși***].

teșchereá[1], teșcherele f. (reg.) rindea (îngustă). [Din turc. *testere* „ferăstrău"].

teșchereá[2], teșcherele f. **1.** (înv.) act doveditor: *mi-i plin sînul de atestaturi ... iaca teșcherele și din vremea turcilor.* AL.; **2.** (înv.) pașaport: *după ce face rost de teșcherea, Boliac trece iar peste Dunăre în dreptul Cercelari, sat de români.* CĂL.; (reg.) **a-și lua teșchereaua**, a pleca (repede), a o șterge; a nu mai avea nici o speranță; **a da cuiva teșchereaua**, a alunga, a expedia pe cineva; **3.** (fam.) pungă de bani: *pe de o parte opoziție la toartă, pe de altă parte teșcherea la buzunar! ...* CAR. [Din turc. ***tezkere***].

teșcoávă, teșcoave f. (reg.) burduf mic, făcut din petice de piele, în care se păstrează brînză. [Et. nec.; cf. ***teașcă***].

teșgheá f. v. tejghea.

teși, teșesc vb. **1.** (tr.) a tăia sau a reteza oblic un lemn, un trunchi; a subția un lemn la un capăt în formă de pană sau de cui; **2.** (tr.) a nivela, a rotunji muchea sau vîrful unui obiect; **3.** (tr.) a turti (cu o lovitură) strîmbînd sau aplecînd pe o parte: *a-și teși căciula;* **4.** (fam.; reg.; refl.) a se sinchisi: *a nu se teși de lume.* [Din bulg. ***teša***].

teșílă f. v. tașculă.

teșíre, teșiri f. **1.** acțiunea de a (se) teși și rezultatul ei; **2.** (tehn.) retezare oblică a extremității unui obiect; **3.** (tehn.) operație de formare a unei porțiuni tronconice la extremitatea unei găuri cilindrice. [V. ***teși***].

teșít, ~ți, teșită, ~e a. **1.** tăiat pieziș sau cioplit în formă de cui sau de pană: *lemn teșit;* **2.** cu colțurile sau muchiile nivelate sau rotunjite: *pietre teșite.* OD.; **3.** aplecat într-o parte; lățit, turtit: *căciulă teșită; frunte teșită;* **4.** (fig.; reg.) care pricepe greu; tîmp, obtuz. [V. ***teși***].

teșitór, teșitoare n. unealtă constituită dintr-o tijă de oțel cu una sau cu ambele extremități tronconice, folosită la teșirea găurilor cilindrice. [*Teși* + *-tor*].

teșitúră, teșituri f. **1.** tăietură piezișă făcută într-un copac pentru a-l doborî sau într-un lemn; (concr.) partea ascuțită, retezată în formă de pană sau de ic a unui par, a unui lemn etc.; **2.** tăietură sau crestătură făcută ca semn distinctiv la urechea oilor; **3.** (tehn.) suprafață conică obținută prin operația de teșire; **4.** suprafața teșită a unui obiect; **5.** partea care rămîne în pămînt dintr-un trunchi tăiat, rupt sau ars; buturugă: *ajunge roata de-o teșitură și iar se rupe.* CR. [*Teși* + *-tură*].

teșméc, teșmecuri n. (reg) înșelătorie, pungășie. [Din germ. *Techtelmechtel*].

teșmecherie, teșmecherii f. (reg.) înșelătorie, șmecherie, șarlatanie: *dizbrăcaseră lumea cu teșmecheriile lor.* AL. [Contaminare între ***teșmec*** și ***șmecherie***].

teșmení, teșmenesc vb. (reg.) **1.** (refl.) a se încurca, a se zăpăci; a se sminti; (tr.) **a teșmeni pe cineva în bătăi**, a bate pe cineva foarte tare, a sminti în bătăi; **2.** (tr.) a uza, a strica: *a teșmenit haina;* **3.** (fig.; refl.) a slăbi; a se șubrezi (de boală sau de bătrînețe): *s-a teșmenit de tot baba asta.* [Et. nec.].

teșmeníre, teșmeniri f. (reg.) faptul de a (se) teșmeni; zăpăceală, sminteală. [V. ***teșmeni***].

teșmenít, ~ți, teșmenită, ~e a. (reg.) **1.** zăpăcit, năucit; smintit: *e teșmenită de atîta treabă;* **2.** desfrînat, depravat, stricat; **3.** slăbit, șubrezit (de boală sau de bătrînețe). [V. ***teșmeni***].

teșós, ~și, teșoásă, ~e a. (rar) pieziș, înclinat; povîrnit: *urcăm prin strîmtoare, cărarea teșoasă, caii trudiți.* VLAH. [*Teș* + *-os*].

téta m. a opta literă a alfabetului grecesc și sunetul notat cu această literă. [Din gr. mod. ***théta***].

tetánic, ~ci, tetanică, ~ce a. **1.** referitor la tetanos, care provoacă tetanosul, care este provocat de tetanos: *bacil tetanic;* **2.** care este provocat de tetanie: *spasme tetanice.* [Din fr. ***tétanique***].

tetaníe, tetanii f. sindrom întîlnit în cursul unor boli (insuficiență paratiroidiană, hipovitaminoză D etc.), cauzat de scăderea calciului din umorile organismului și caracterizat clinic prin crampe dureroase, contractări ale mușchilor scheletici și netezi, convulsii, uneori stări de asfixie etc. [Din fr. ***tétanie***].

tetános n. boală toxiinfecțioasă gravă, provocată de pătrunderea în organism, printr-o rană, a bacilului tetanic, caracterizată prin rigiditate musculară, spasme, crampe musculare violente, asfixie. [Din gr. mod. ***tétanos***, fr. ***tétanos***].

tétă, tete f. **1.** (reg.) termen folosit de cineva pentru a vorbi cu (sau despre) mătușa sa ori cu (sau despre) cumnata sa; **2.** îngrijitoare de copii mici. [Din sb. *teta*].

téte m. (reg.) **1.** termen folosit de cineva pentru a vorbi cu (sau despre) tatăl, bunicul, fratele mai în vîrstă sau unchiul său; **2.** termen pe care îl folosește un bărbat vorbind despre sine cu cineva mai tînăr sau în glumă. [Din bulg. ***tete***].

tetiéră, tetiere f. piesă accesorie a unui fotoliu sau scaun pe care se sprijină capul. [Din fr. ***têtière***].

tetínă, tetine f. obiect de cauciuc în formă de mamelon, prevăzut cu un orificiu, care se atașează la biberon; (p. ext.) susetă. [Din fr. *tétine*].

tetra-[1] element de compunere cu sensul „patru", „format din patru părți, elemente etc.", „de patru ori". [Din fr. *tétra-*, gr. mod. *tetra-*].

tétra[2] f. **1.** model de tricot dintr-un fir, în care două ochiuri pe față alternează cu două ochiuri pe dos; (p. ext.) țesătură fabricată în acest mod; **2.** (p. ext.) produs confecționat din această țesătură; (adj.) *produs tetra.* [Denumire comercială].

tetrachénă, tetrachene f. (bot.) fruct compus din patru achene, care se desfac numai la maturitate. [Din fr. *tétrakène*].

tetraciclínă f. antibiotic utilizat în tratamentul infecțiilor cu colibacili, virusuri etc. [Din fr. *tétracycline*].

tetraclorúră, tetracloruri f. combinație a clorului cu un corp simplu tetravalent: *tetraclorură de siliciu.* [Din fr. *tétrachlorure*].

tetracórd, tetracorduri n. **1.** liră cu patru coarde (folosită în antichitate); **2.** (muz.) șir de patru sunete consecutive dintr-o scară muzicală. [Din fr. *tétracorde*].

tetracromíe f. ansamblu de patru culori; (tipogr.) tipar în patru culori. [Din it. *tetracromia*].

tetradactíl, ~i, tetradactilă, ~e a. (despre animale) care are câte patru degete la fiecare picior. [Din fr. *tétradactyle*].

tetrád n. v. **tartaj.**

tetrădă f. v. **tartaj.**

tetraédric, ~ci, tetraedrică, ~ce a. referitor la tetraedru; în formă de tetraedru. [Din fr. *tétraédrique*].

tetraédru, tetraedre n. (geom.) poliedru cu patru fețe triunghiulare, patru vârfuri și șase muchii: *piramida triunghiulară este un tetraedru.* [Din fr. *tétraèdre*].

tetraevănghel, tetraevanghele n. carte care cuprinde cele patru Evanghelii; evangheliar: *în fruntea lor mergea moș popa c-un tetravanghel la subțioară.* DELAVR.; (și: **tetravanghel**). [Din gr. mod. *tetraevanghélion*].

tetragón, tetragoane n. (rar) poligon cu patru laturi și patru unghiuri. [Din fr. *tétragone*].

tetragonál, ~i, tetragonală, ~e a. (despre figuri geometrice) care are la bază un tetragon: *piramidă tetragonală; prismă tetragonală;* **sistem tetragonal,** sistem de cristalizare în formă de prismă dreaptă cu baza pătrată. [Din fr. *tétragonal*].

tetragonicáște adv. (înv.) în mod categoric, ferm: *le-a făcut o jalbă lungă și lată, în care dovedea tetragonicește că ... lupii au trăit în bună pace în țară.* NEGR. [Din gr. mod. *tetragonikos*].

tetralínă f. lichid incolor, insolubil în apă, solubil în alcool, eter etc., obținut din naftalină, care se folosește ca dizolvant în industria chimică. [Din fr. *tétraline*].

tetralogíe, tetralogii f. **1.** grup de patru piese de teatru (trei tragedii și o dramă satirică), cu care poeții antici greci se prezentau la concursurile dramatice ținute în Atena, cu prilejul sărbătorilor dionisiace; **2.** serie de patru opere literare sau muzicale, legate între ele printr-o temă comună. [Din fr. *tétralogie*].

tetramétru, tetrametri m. **1.** (în versificația greco-latină) vers compus din patru unități ritmice trisilabice (ex. dactil sau anapest) ori din șase unități ritmice bisilabice (ex. iamb); **2.** (p. gener.) vers compus din patru unități ritmice. [Din fr. *tétramètre*].

tetraminíe, tetraminii f. (astăzi rar) interval de timp de patru luni: *Iordache Golescu pamfletarul destăinuie ... scandalul cu dările pe trei sau patru luni (triminii sau tetraminii) pe timp de asidosie (suspendare a impozitelor).* CĂL. [Din gr. mod. *tetraminía*].

tetraonídă, tetraonide f. (la pl.) familie de păsări galinacee care cuprinde ierunca, cocoșul-de-munte și speciile înrudite; (și la sg.) pasăre din această familie. [Din fr. *tétraonidés*].

tetrapetál, ~i, tetrapetală, ~e a. (despre flori) cu patru petale. [Din fr. *tétrapétale*].

tetraparéză, tetrapareze f. diminuare a forței musculare la cele patru membre. [Din fr. *tétraparesse*].

tetrapíl n. arc de triumf cu patru deschideri, în orașele din Orient din epoca romană, amplasat la intersecția a patru căi principale de circulație, pe sub care se putea circula în cele două direcții ale acestora. [Din fr. *tétrapyle*].

tetraplegíe, tetraplegii f. (med.) paralizie, mai mult sau mai puțin completă, a celor patru membre. [Din fr. *tétraplégie*].

tetrapód[1]**, tetrapoduri** n. **1.** piedestal cu patru picioare pe care se așază în biserică evanghelia sau diferite obiecte de cult; **2.** bloc de beton armat cu patru proeminențe tronconice, folosit pentru protecția digurilor și a coastelor maritime. [Din gr. mod. *tetrápodos*].

tetrapód[2]**, ~zi, tetrapodă, ~e** a. și n. (animal) care aparține grupului de animale vertebrate al căror schelet prezintă două perechi de membre, vizibile sau atrofiate, demonstrînd în evoluție o adaptare la mers, precum amfibienii, reptilele, păsările și mamiferele. [Din fr. *tétrapode*].

tetraptér, ~i, tetrapteră, ~e a. (despre insecte) care are două perechi de aripi. [Din fr. *tétraptère*].

tetrárh, tetrarhi m. **1.** guvernator al unei tetrarhii; **2.** titlu dat de romani anumitor principi tributari de la frontierele răsăritene ale imperiului. [Din gr. mod. *tetrárchis*, fr. *tétrarque*].

tetrarhát, tetrarhate n. demnitate, funcție de tetrarh. [Din fr. *tétrarchat*].

tetrarhíe, tetrarhii f. **1.** a patra parte dintr-o țară, supusă autorității unui tetrarh; **2.** formă de guvernământ în Imperiul Roman, instituită de împăratul Dioclețian (284-305 d.Hr.), în care autoritatea era împărțită între patru conducători, fiecare având teritoriul său propriu de guvernare și reședință proprie, Roma rămînînd însă capitala unică a imperiului; **3.** demnitatea de tetrarh; perioadă în care își exercită funcția un tetrarh. [Din gr. mod. *tetrarchía*, fr. *tétrarchie*].

tetrasilábic, ~ci, tetrasilabică, ~ce a. (despre cuvinte sau versuri) care este format din patru silabe. [Din fr. *tétrasyllabique*].

tetrastíh, ~i, tetrastihă, ~e a. 1. (despre strofe) de patru versuri; **2.** (p. gener.) format din patru părți. [Din lat. *tetrastichus*, gr. *tetrastihos*].

tetrastíl n. și a. (edificiu) cu patru coloane la fațadă. [Din fr. *tétrastylle*, lat. *tetrastylus*].

tetrasulfúră, tetrasulfuri f. sulfură a cărei moleculă conține patru atomi de sulf. [Din fr. *tétrasulfure*].

tetratlón, tetratloane n. probă atletică combinată, pentru bărbați și femei, care cuprinde patru discipline (100 m plat, aruncarea greutății, săritura în lungime și săritura în înălțime). [Din fr. *tétrathlon*].

tetratloníst, ~și, tetratlonistă, ~e m., f. sportiv specializat în tetratlon. [*Tetratlon* + *-ist*].

tetravalént, ~ți, tetravalentă, ~e a. (despre elemente chimice) care are valența 4. [Din fr. *tétravalent*].

tetravánghel n. v. tetraevanghel.

tetreá, tetrele f. (înv.) dulceață: *peltelele de gutui și de mere, tetrea de chitră.* GHICA. [Din turc. *tetre*].

tetródă, tetrode f. tub electronic cu patru electrozi. [Din fr. *tétrode*].

teu, teuri n. **1.** riglă de desen în formă de T, folosită la trasarea liniilor paralele cînd se lucrează la planșetă; **2.** fiting sau piesă fasonată în formă de T drept sau înclinat, folosite pentru ramificarea unei conducte; **3.** dispozitiv indicator în formă de T, folosit pe aeroporturi pentru a arăta direcția de aterizare sau sensul vîntului; **4.** obiect în formă de T, folosit la curățatul pardoselii. [Din fr. *té*].

téucă f. v. teică.

teúgă, teuge f. construcție situată deasupra punții superioare la prora unei nave, în interiorul căreia sînt amenajate magazii și, mai rar, locuințe pentru echipaj. [Din fr. *teugue*].

teúrg, teurgi m. practicant al teurgiei. [Din lat. *teurgus*, gr. *theourgos*].

teúrgic, ~ci, teurgică, ~ce a. referitor la teurgie, care ține de teurgie. [Din fr. *théurgique*].

teurgíe f. **1.** cunoștințe și practici magice care permit punerea în contact cu spiritele benefice și folosirea puterii lor; magie albă; **2.** (în filoz.) ansamblu complex de practici rituale care vizează realizarea uniunii mistice în divinitate: *pentru a se menține în proximitatea lui Dumnezeu, omul trebuie ... să-și înțeleagă ... creativitatea ca pe o teurgie, ca pe o faptă în care lucrarea lui se întrepătrunde cu lucrarea lui Dumnezeu.* PLEȘU. [Din fr. *théurgie*, lat. *theurgia*].

teutón, ~i, teutonă, ~e m. **1.** (la pl.) ordin monaho-cavaleresc creat în sec. al XII-lea în Palestina de cruciații germani și strămutat în secolul următor în Europa, devenind timp de trei secole principalul exponent al expansiunii germanilor în teritoriile slavilor din răsăritul Europei; (și la sg.) persoană care făcea parte din acest ordin; **2.** (la pl.) populație germanică din peninsula Iutlanda și insulele daneze care, la sfîrșitul sec. al II-lea î.d.Hr., a coborît spre sud și care, împreună cu cimbrii, au pustiit Galia și Spania; (și la sg.) persoană care aparținea acestei populații; **3.** (p. ext.) locuitor al Germaniei; german: *în mai 1905 se repezea la Potsdam, în octombrie era la București, în decembrie ieșea „din captivitate" și se întorcea la teutoni.* CĂL. // f. limbă germanică din evul mediu; gotica. // a. **1.** care aparține ordinului teutonilor sau membrilor săi: *cavaleri teutoni;* **2.** (p. ext.) german: *bătu călcîiele, se îndoi de mijloc ..., salutînd ceremonios după moda teutonă.* C.PETR. [Din fr. *teuton*].

teutónic, ~ci, teutonică, ~ce a. **1.** care aparține ordinului teutonilor sau membrilor săi, referitor la ordinul teutonilor sau la membrii săi; **2.** (înv.) german. [Din lat. *teutonicus*, fr. *teutonique*].

tevatúră f. **1.** larmă, gălăgie, scandal: *un zgomot și o tevatură la poarta raiului, de gîndeai că vin tătarii nu altceva.* CAR.; **2.** deranj, neplăcere: *de atîta tevatură ce avu pe drum, adormi.* ISP.; **3.** tulburare socială; răzmeriță, răscoală: *mălurenii au veche învățătură și pătimire de la tevatura din 907.* SAD. [Din turc. *tevatür*].

tex, texuri n. unitate de măsură folosită pentru indicarea finețiii firelor, fibrelor și a semifabricatelor textile obținute în diferite faze de prelucrare în filatură, reprezentînd masa în grame a 1000 m de material. [Din fr. *tex*].

texoprínt n. procedeu de obținere a unui dispozitiv fotografic după o formă de tipar înalt, pentru pregătirea unei forme de tipar plan sau de tipar adînc, prin fotografierea directă a formei de tipar înalt. [Din germ. *Texoprint*].

text, texte n. **1.** totalitatea elementelor grafice care alcătuiesc o scriere: *a corecta un text; variantele unui text; text incomplet; text multiplicat; textul unei scrisori;* **2.** cuvintele unei compoziții muzicale: *textul unui cîntec;* **3.** scriere considerată în redactarea ei originală, autentică: *textul unui act; textul unei legi; ediție critică a unui text;* **4.** conținutul unei scrieri sau al unei opere: *ce spune textul legii? textul unui roman;* **5.** parte a unei lucrări scrise sau tipărite care cuprinde comunicarea propriu-zisă fără titluri, observații, note etc.; parte a unei lucrări tipărite, compusă numai din litere și semne tipografice, fără ilustrații și fără titluri; **6.** operă literară sau științifică care constituie baza unei culturi sau a unui domeniu: *textele clasice; trebuie să revenim la marile texte ale culturii universale;* **7.** scriere tipărită sau în manuscris: *a predat un text la editură; două texte inedite; am primit cîteva exemplare din textul său;* **8.** fragment sau bucată dintr-o operă, considerată reprezentativă pentru gîndirea sau arta autorului: *culegere de texte; a comenta un text;* **9.** corp de literă de 20 de puncte tipografice; **10.** (inform.) mulțimea caracterelor

dintr-un mesaj care urmează după titlu şi care reprezintă informaţia utilă, datele transmise de către sursă la destinaţie într-un cod specificat; **text transparent,** text în care caracterele transmise nu reprezintă cuvinte de cod, ci vectori binari care trebuie trataţi ca atare la recepţie. [Din lat. ***textus***, fr. ***texte***, germ. ***Text,*** it. ***testo,*** engl. ***text***].

textiér, ~i, textieră, ~e m. autor de texte de muzică uşoară. [***Text*** + *-ier*].

textíl, ~i, textilă, ~e a. **1.** din care se obţin fibre: *plantă textilă*; **2.** care serveşte la ţesut sau la tricotat: *fibre textile*; *materiale textile*; **3.** ţesut sau lucrat din fibre sau din fire: *covoare textile*; **4.** referitor la ţesătorie sau la ţesături: *industrie textilă.* // f. pl. materiale din fibre textile; (p. ext.) obiecte confecţionate din astfel la materiale. [Din fr. ***textile***].

textilíst, ~şti, textilistă, ~e a. şi m., f. (persoană) care se ocupă cu ţesătoria; (persoană) specializată în industria textilă. [***Textil*** + *-ist*].

textolít, textolite n. material în formă de plăci, constituit din straturi de foi de pînză impregnate şi lipite cu răşini sintetice, folosit ca material electroizolant, în construcţia de maşini etc. [Din fr. ***textolit***].

textológ, textologi m. specialist în textologie. [Din rus. ***tekstolog***].

textologíe f. disciplină a filologiei care îşi propune ca, prin studiul comparativ al textelor unor opere literare sau de altă natură, să ajungă la stabilirea versiunii definitive, corecte, autentice, în vederea republicării operelor în ediţii postume. [Din rus. ***tekstologhia***].

textuál, ~i, textuală, ~e a. **1.** (adesea adv.) identic cu textul, (reprodus) cuvînt cu cuvînt: *reproducere textuală; copiez textual fraza subliniată.* CAR.; **2.** referitor la text, care priveşte textul: *analiză textuală.* [Din fr. ***textuel***].

textură, texturez vb. (tr.) a supune fibrele şi firele sintetice operaţiei de creştere a volumului în vederea îmbunătăţirii însuşirilor termoizolatoare, a extensibilităţii tuşeului, a stabilităţii dimensionale şi a aspectului general. [Din fr. ***texturer,*** engl. ***texture***].

texturáre, texturări f. acţiunea de a textura şi rezultatul ei. [V. ***textura***].

textúră, texturi f. **1.** mod de distribuire în spaţiu a părţilor componente ale rocilor: *textură masivă; textură stratificată*; **2.** mod de dispunere orientată a constituenţilor structurali ai unui metal sau ai unui aliaj: *textură granulară; textură fibroasă*; **3. textura solului,** alcătuirea mecanică sau granulometrică a solului, reprezentată prin proporţia diferitelor particule minerale elementare (argila, nisipul, pietrişul, mîlul): *textură argiloasă; textură nisipoasă*; **4.** aspectul unei ţesături, determinat de fineţea şi de legătura firelor constituente; **5.** (fig.) mod în care sînt dispuse părţile unei opere literare; **6.** imprimat de dimensiuni mici, sub formă de fişie, cu care se acoperă pasajele care trebuie rectificate într-o lucrare tipărită. [Din fr. ***texture***, lat. ***textura,*** germ. ***Textur,*** it. ***testura***].

tezáur, tezaure n. **1.** cantitate mare de monede, bijuterii, pietre preţioase sau obiecte reprezentînd valori spirituale, strînse şi păstrate în loc sigur; (p. ext.) avere, bogăţie: *cînd sînt ameninţaţi de cotropire, dacii ascund tezaurele sub apa Săgeţiei.* CĂL.; **2.** cantitate de bani sau de obiecte preţioase ascunse de multă vreme în pămînt şi descoperite întîmplător; comoară; **3.** totalitatea metalelor preţioase, a depozitelor de bani, a efectelor etc. care se găsesc în depozitul unei bănci de emisiune sau de care dispune un stat la un moment dat: *tezaurul căzu în 1917 în stăpînirea bunului plac al marii revoluţii ruseşti.* BL.; **bon de tezaur,** titlu de credit emis de stat pentru plasarea unui împrumut pe termen scurt, cu scopul acoperirii unei cheltuieli bugetare urgente; **4.** loc în care se păstrează depozitele de metale preţioase, bani sau efecte aparţinînd statului sau unei bănci; vistierie, trezorerie; **5.** (fig.) ceea ce este socotit ca foarte preţios şi folositor, ceea ce este foarte iubit şi preţuit; comoară, odor: *ea demult devenise tezaurul căsniciei lui.* EM.; **6.** (fig.) patrimoniul spiritual al unei societăţi, al unei epoci: *aveţi de apărat tezaurul cel mai scump ce aţi moştenit de la strămoşi, limba.* AL.; **7.** (fig.) nume dat unor lucrări de valoare, de erudiţie; **dicţionar tezaur,** tip de dicţionar explicativ, avînd ca principiu înregistrarea tuturor cuvintelor unei limbi din tot cursul evoluţiei ei. [Din lat. ***thesaurus***].

tezaurár, tezaurari m. (înv.; reg.) funcţionar care primea şi distribuia banii statului; casier, vistier. [Din lat. med. ***thesaurarius***].

tezaurariát, tezaurariate n. (înv.; reg.) instituţie care administra veniturile statului; vistierie. [Din lat. med. ***thesaurariatus***].

tezauríză, tezaurizez vb. (tr.) **1.** a strînge, a acumula bani sau obiecte de valoare; **2.** a scoate din circuitul economic normal mijloacele băneşti în monedă naţională sau în valută. [Din fr. ***thésauriser***].

tezaurizáre, tezaurizări f. acţiunea de a tezauriza şi rezultatul ei. [V. ***tezauriza***].

tezaurizatór, tezaurizatori m. (rar) persoană care tezaurizează. [Din fr. ***thésaurisateur***].

téză, teze f. **1.** afirmaţie expusă şi susţinută într-o discuţie; **2.** idee principală dezvoltată şi demonstrată într-o operă, într-o scriere: *a avansa o teză; a susţine o teză*; **3.** idee filozofică, morală, politică care funcţionează ca o schemă prestabilită, în care autorul încadrează forţat elementele realităţii; **4.** punct de vedere doctrinar, opinie a unui scriitor, savant, filozof, om politic asupra unei anumite probleme; poziţie; **5.** idee care stă la baza unei concepţii filozofice, juridice, politice etc.; **6.** (filoz.) idee, propoziţie, aserţiune care formează primul termen al unei antimonii (în filozofiile raţionaliste de tip kantian) sau al unei contradicţii de tip dialectic (în filozofiile hegheliene şi marxiste); **7.** lucrare scrisă, făcută de elevi sau de studenţi în clasă, sub supravegherea profesorului, la sfîrşitul unei perioade de studiu sau la un examen: *a da teză la matematică*; **teză de doctorat** (sau **de licenţă**), lucrare ştiinţifică prezentată de un candidat în vederea obţinerii titlului de doctor (sau de licenţiat). [Din fr. ***thèse***, lat. ***thesis,*** germ. ***These***].

tezíc n. v. **tizic.**

tezísm n. **1.** susţinere, propagare a anumitor teze; **2.** caracter al unei lucrări, al unui spectacol etc., care se limitează la ilustrarea sau demonstrarea unei teze; (p. ext.) didacticism, schematism. [***Teză*** + *-ism*].

tezíst, ~şti, tezistă, ~e a. **1.** care se bazează pe tezism, care aparţine tezismului: *lucrare tezistă*; **2.** (şi m., f.) (adept) al tezismului: *autor tezist, regizor tezist.* [***Teză*** + *-ist*].

tfilíne s. pl. (rar) bucăţi de pergament, cu versete din Biblie, închise într-o cutioară, pe care evreii ortodocşi şi le pun pe frunte şi pe braţul stîng cînd îşi fac rugăciunea; filacteră: *umbla de colo-colo ..., cu mantia lui dungată în spate şi cu tfilinele înfăşurate la braţ şi la frunte.* SAD. [Din ebr. ***tephîlîn***].

thriller [trílăr] n. roman, piesă sau film care provoacă groază. [Cuv. engl.].

ti interj. (de obicei cu *i* prelungit) exclamaţie care exprimă: a) satisfacţie: *tiii! ... ce frumoasă căţaveică am să fac nevestei mele!* CR.; b) mirare, uimire: *tii, Doamne, ce ţ-e cu nebunu!* VLAH.; c) mînie, ciudă, necaz: *ti, cum am uitat, uita-m-ar moartea!* TOP. [Onomat.].

tiamínă f. (farm.) vitamina B_1. [Din fr. ***thiamine***].

tiára, tiare f. **1.** coroană pe care o purtau regii vechilor perşi şi conducătorii altor popoare orientale; **2.** mitra papală, formată din trei coroane suprapuse, pe care o purtau papii cu ocazia unor ceremonii; (fig.) demnitatea de papă; **3.** (p. ext.) mitră bogat împodobită, purtată la solemnităţi: *veşmîntarul se consultă cu eclisiarhul dacă mitropolitul va pune tiara de aur bătut sau o mitră uşoară.* ARG.; **4.** (rar) acoperămînt al capului, de formă conică, pe care îl purtau astrologii, alchimiştii, vrăjitorii. [Din gr. mod. ***tiára***, lat. ***tiara***, fr. ***tiare***].

tibét n. **1.** (înv.) blană de oaie din Tibet, cu lîna lungă şi creaţă; **2.** (înv.) lînă de Tibet; (p. ext.) ţesătură făcută dintr-o astfel de lînă; **3.** (reg.) basma neagră de satin; panglică (de satin): *şi-au prăpădit tibetul roşu din codiţele cari le joacă pe spate.* DELAVR. [Din turc. ***tibet***].

tibetán, ~i, tibetană, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Tibetului sau locuitorilor lui, referitor la Tibet sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană originară din Tibet. // m. pl. populaţia de bază a Tibetului. // f. limba vorbită în Tibet. [***Tibet*** n. pr. + *-an;* cf. fr. ***tibétain***].

tíbia f. os lung şi gros care formează, împreună cu peroneul, scheletul gambei; fluierul piciorului, ţurloi. [Din fr., lat. ***tibia***].

tibiál, ~i, tibială, ~e a. referitor la tibia, care aparţine tibiei: *arteră tibială.* [Din fr. ***tibial***, lat. ***tibialis***].

tibiálă, tibiale f. (înv.) apărătoare a pulpei; pulpar, jambieră: *Traian, ... cu tibiale sau poturi vînătoreşti pe pulpe.* OD. [Din lat. ***tibiale***].

tibícen, tibiceni m. cîntăreţ din fluier sau din flaut din antichitate: *a început să ne vorbească numai de castre, cohorte, centurii, tibicini, gladiu.* TOP.; (şi: **tibicin**). [Din lat. ***tibicen***].

tibícin m. v. **tibicen.**

tibişír, tibişire n. (înv. şi reg.) cretă (de scris pe tablă): *bătăuşii ... au grijă să însemne pe spate cu tibişir pe cine nu sînt „d-ai noştri".* POP. [Din turc. ***tebeşir***].

tic[1], tícuri n. **1.** mişcare involuntară, bruscă, spasmodică, localizată la un grup de muşchi, de obicei ai feţei, care poate apărea ca urmare a oboselii, în unele boli nervoase şi se accentuează la emoţii; **tic psihic,** tic generat de idei cu conţinut obsesiv; **2.** deprindere (neplăcută, ridicolă) pe care o capătă cineva în mod inconştient: *o frumoasă prestanţă, un bărbat frumos; ... alături de toate acestea un tic îngrozitor: din cînd în cînd, la intervale destul de apropiate, deschidea larg gura şi scotea, vreme de un minut, o limbă interminabilă.* PLEŞU; **3.** (şi **tic verbal**) obicei caracteristic unor persoane de a repeta, involuntar, anumite cuvinte în timpul vorbirii; **4.** clişeu literar; şablon: *afectarea aceasta ... de a te mărturisi incapabil de a descrie, de a dori „un aparat de fotografiat" devine un tic supărător.* CĂL. [Din fr. ***tic***, germ. ***Tick***].

tic[2] interj. (adesea repetat) cuvînt care imită sunetul ritmic al ceasornicului, bătăile inimii etc. [Onomat.].

ticálă, ticale f. **1.** (înv.) suferinţă, chin: *şi Lot încă să veade, pentr-a lui ticală, c-au pus supt nevoinţă multă osteneală.* DOS.; **2.** (reg.) om neajutorat, nevolnic: *sînteţi nişte ticale!* AG. [Et. nec.; cf. ***ticăi[2]***].

tica-tác interj. v. **tic-tac.**

tica-táca interj. v. **tic-tac.**

tícă m. v. **tătic.**

ticăí[1], pers. 3 **tícăie** vb. (intr.) **1.** a emite un sunet ritmic, caracteristic, în timpul funcţionării; a face tic-tac: *ceasul ticăie*; **2.** a bate tare (din cauza unei emoţii puternice), a palpita: *un copil de se răstea la dînsul, începea să-i joace barba şi să-i ticăie inima.* REBR. [***Tic[2]*** + *-ăi*].

ticăí[2], ticăiesc vb. (intr. şi refl.) **1.** a lucra încet, fără spor; a (se) mocăi, a (se) mocoşi; **2.** (înv. şi reg.) a suferi, a se chinui; a se frămînta, a se zbuciuma: *tu dorul ţi-l ajungi, deşi te ticăi.* EM. [Et. nec.].

ticăiálă, ticăieli f. migăleală, încetineală în muncă; mocoşeală, mocăială. [***Ticăi[2]*** + *-eală*].

ticăíre f. (înv.) faptul de a (se) ticăi[2]; mizerie, suferinţă, chin. [V. ***ticăi[2]***].

ticăít[1], ticăituri n. **1.** tic-tacul ceasornicului; **2.** zvîcnire, palpitaţie a inimii. [V. ***ticăi[1]***].

ticăít[2], ~ţi, ticăită, ~e a. **1.** (adesea subst.) (persoană) nepricepută, care lucrează încet, fără spor; (p. ext.) (persoană) incapabilă: *am văzut destui bărbaţi mult mai ticăiţi ... decît cea mai biciznică femeie.* CR.; **2.** care se află într-o stare (materială sau sufletească) vrednică de plîns; mizer, nenorocit:

căutau să ajute pe ticăiții lor frați. BĂLC.; **3.** (înv. și reg.) mizerabil, ticălos: *i-auzi, măi! ... chiolhănosul și ticăitul ...!* CR. [V. *ticăi*²].

ticălós, ~și, ticăloásă, ~e a. **1.** (astăzi rar) care se află într-o stare (materială sau sufletească) jalnică; care inspiră milă, compătimire; mizer, nenorocit, sărman: *nu ți-e milă de o ticăloasă fată pe care ai ademenit-o cu jurumînți mincinoase?* NEGR.; *mulțumesc împăratului că a fost îndulșoat de starea cea proastă și ticăloasă în care ajunsesem.* ISP.; **2.** (înv.; despre obiecte) stricat, uzat; sărăcăcios: *doresc ca razele fericirii să străbată pînă în bordeiul cel ticălos al opincarului.* FIL.; **3.** (înv.; adesea subst.) (ființă) lipsită de putere (fizică sau morală), incapabilă de a face ceva; nevrednic, slab: *nu putea niciodată, ca mine, un ticălos, astfel de viteaz să bată.* ISP.; *l-ați călcat pe arendașul: dar nu te teme, căci eu sînt prea ticăloasă pentru ca să te pot da de gol.* SL.; **4.** (adesea subst.) (persoană) care are un caracter josnic, care comite fapte reprobabile; infam, mîrșav, nemernic, mizerabil, păcătos: *te-ai purtat ca un mojic și un ticălos.* VINEA; **5.** (despre acțiuni, manifestări) vrednic de dispreț; detestabil, infam, josnic, mîrșav: *luase ea singură în mînă frîul ... dînd poruncă să spele varul cu care fusese astupate sfintele zugrăveli din ticăloasa poruncă a socrului său.* SAD.; **6.** (fig.; despre vreme) rău, urît: *e mai bine acasă decît prin toate rîpele, pe asemenea ticăloasă vreme.* SAD. [*Ticală* + *-os*].

ticălоșénie, ticălоșenii f. (rar) ticăloșie, mîrșăvie. [*Ticălos* + *-enie*].

ticălоșéște adv. (înv.) în mod josnic, mîrșav. [*Ticălos* + *-ește*].

ticălоși, ticălоșesc vb. **1.** (astăzi rar; refl. și tr.) a ajunge sau a face să ajungă într-o stare nenorocită, vrednică de plîns; a (se) nenoroci: *să n-ajung ... să pierz vrun ochi ori vro mînă să mă ticăloșesc.* PANN; **2.** (înv.; refl.) a se plînge: *ce sînt aste cuvinte, ce te ticăloșești, ca o fără de minte?* PANN; **3.** (refl. și tr.) a decădea sau a face să decadă din punct de vedere moral; a (se) netrebnici: *acu s-au ticăloșit și boierii și domnul.* SAD. [De la *ticălos*].

ticălоșíe, ticălоșii f. **1.** (astăzi rar) mizerie, sărăcie; (la pl.) nenorociri, suferințe: *muri pribeag și în ticăloșie la Constantinopole.* BĂLC.; *zîna îl amenință cu boală și cu toate ticăloșiile omenești, dacă nu s-o duce.* ISP.; **2.** stare de decădere morală; (p. ext.) faptă, purtare, atitudine condamnabilă, detestabilă; josnicie, mîrșăvie, netrebnicie: *eșuînd și această ticăloșie, Ibis denunță lui August relațiile dintre poet și Iulia.* CĂL.; *în acest context ... de coborîre patetică pînă la stratul ultim al ființei noastre sociale, pînă la crusta groasă de minciună, ticăloșie și de duplicitate, am scris rîndurile intutulate „Apel către lichele".* LIIC. [*Ticălos* + *-ie*].

ticălоșíre, ticălоșiri f. faptul de a (se) ticăloși. [V. *ticăloși*].

ticălоșít, ~ți, ticălоșită, ~e a. **1.** (astăzi rar) aflat într-o situație (materială sau sufletească) vrednică de plîns; nenorocit, sărman; **2.** decăzut moral; mizerabil, mîrșav, netrebnic, ticălos. [V. *ticăloși*].

tichét, tichete n. mic imprimat care asigură deținătorului anumite drepturi (de a ocupa un loc la un spectacol, de a călători cu un mijloc de transport în comun, de a participa la un joc etc.). [Din fr., engl. *ticket*].

tichíe, tichii f. 1. obiect de îmbrăcăminte din pînză sau din stofă, de forma unei calote sferice, fără borurі, care acoperă numai creștetul capului (purtat altădată și sub căciulă); (p. ext.) acoperămînt al capului, de orice formă, care este lipsit de borurі: *mi-am scos degrabă și cușmă și chitie de pe cap.* AL.; **ce-i lipsește chelului? tichie de mărgăritar,** se spune ironic despre cel care, lipsit de lucruri de primă necesitate, dorește să aibă altele mai puțin utile sau inutile; (compus) **cel-cu-tichia,** denumire populară eufemistică a diavolului; **2.** (pop.) membrană care învelește uneori capul copiilor la naștere; căiță; **născut cu tichia-n cap,** se spune despre un om foarte norocos; (și: (reg.) **chitie**). [Din turc. *takke*].

tichiúță, tichiuțe f. **1.** diminutiv al lui tichie: *purta o tichiuță de paie.* VINEA; (și: **chitiuță**). [*Tichie* + *-uță*].

ticluí, ticluiesc vb. (pop. și fam.; tr.) **1.** a aranja, a potrivi; a înjgheba, a întocmi: *hainele ... mi le tichuiește de ți se par că-s noi.* ZAMF.; **2.** (fig.) a pune la cale (potrivind, născocind, inventînd): *își ticlui un plan, cum s-o tulească și el mai repede.* REBR.; **a o** (sau **a le**) **ticlui (bine)**, a-și potrivi spusele pentru a le da aparența de adevăr; **3.** a compune, a redacta (repede, ușor): *în mai 1857 ticluia într-o bună franțuzească un cuvînt în onoarea ... comisarului Franței.* CĂL. [Et. nec.].

ticluíre, ticluiri f. acțiunea de a ticlui și rezultatul ei; întocmire, așezare, rînduire. [V. *ticlui*].

ticluít, ~ți, ticluită, ~e a. potrivit, aranjat, întocmit: *amestecul de idei culte și de naivități dă impresia gustoasă a unei nerozii savant ticluite.* CĂL. [V. *ticlui*].

ticnafés n. v. tignafes.

tícnă f. v. tihnă.

ticneá, ticnele f. (reg.) vas de lemn în care se argăsesc pieile. [Din turc. *tekne* „albie"].

ticneálă f. v. tihneală.

ticní vb. v. tihni.

ticníre f. v. tihnire.

ticnít a. v. tihnit.

ticséu n. v. tisău.

ticsí, ticsesc vb. **1.** (tr.) a umple peste măsură (îngrămădind, înghesuind, îndesînd ceva): *îmi ticsesc buzunarele cu nuci*; **2.** (înv.; tr. și refl.) a (se) îngrămădi peste măsură; a (se) înghesui, a (se) îndesa: *norodul se ticsea, grămezi în anticameri, de cum se făcea ziuă.* NEGR.; (și: (înv.) **tecsi, tecsui**). [Et. nec.].

ticsíre f. acțiunea de a (se) ticsi; umplere, îngrămădire, înghesuire; (și: (înv.) **tecsuire**). [V. *ticsi*].

ticsít, ~ți, ticsită, ~e a. **1.** plin peste măsură, umplut pînă la refuz: *cu chimirele ticsite*; **2.** îngrămădit, înghesuit, îndesat: *cărți multe, ticsite pe nouă polițe mari.* VLAH.; **3.** acoperit în întregime; înțesat: *dă și ea de părul cel ticsit de omide.* CR.; (și: (înv.) **tecsit, tecsuit**). [V. *ticsi*].

tic-tác interj. cuvînt care redă sunetul ritmic al ceasornicului, bătăile inimii, loviturile ritmice într-un corp tare etc.: *și-ntr-o scoarță de copac o să bată, tica-tac, tactul gheunoaia.* COȘB. // n. zgomot regulat și monoton: *nu s-a clintit nimica și recunosc iatacul, ... și ceasul lui pe masă și-a mai păstrat tictacul.* PILLAT; (și: **tica-tac, tica-taca**). [Onomat.; cf. fr. *tic-tac*, germ. *Tick-tack*].

tícu m. v. tătic.

tídvă f. v. tigvă.

tifacée, tifacee f. (la pl.) familie de plante monocotiledonate, care trăiesc pe marginea apelor, avînd ca tip papura; (și la sg.) plantă din această familie. [Din fr. *thyphacées*].

tifán, tifane n. **1.** plasă de pescuit la adîncime mică; **2.** (reg.) crîșnic; (și: (reg.) **difan**). [Et. nec.; cf. rus. dial. *tifan*, turc. *difana*].

tifdruc, tifdrucuri n. **1.** procedeu de tipărire cu forme de tipar la care imaginea este realizată prin scobituri mai mult sau mai puțin adînci; calcografie; tipar adînc; **2.** mașină de tipar cu care se imprimă prin acest procedeu. [Din germ. *Tiefdruck*].

tífic, ~ci, tifică, ~ce a. care ține de tifos, referitor la tifos; care provoacă tifos: *bacilul tific.* // m., f. persoană bolnavă de tifos. [Din fr. *typhique*].

tifiricíe f. v. tefericie.

tíflă, tifle f. gest batjocoritor făcut cu palma întinsă, cu degetul mare apropiat de vîrful nasului și cu celelalte desfăcute și mișcate; blendă; **a da (cuiva) cu tifla** (sau **tiflă, o tiflă**) ori (rar) **a arunca cuiva o tiflă**, **a)** a face gestul descris mai sus; **b)** (fig.) a desconsidera, a disprețui, a sfida; a renunța cu dispreț la ceva: *nu e frumos ... să dai cu tifla unui bărbat care își apără iubirea ...* VINEA. [Din gr. mod. *tífla*].

tiflítă, tiflite f. inflamație acută sau cronică a cecului, care se manifestă prin dureri abdominale, tulburări dispeptice și uneori modificări ale scaunului. [Din fr. *typhlite*].

tiflografíe f. sistem de scriere în relief pentru nevăzători. [Din fr. *typhlographie*].

tifobacilóză, tiflobaciloze f. (med.) granulie. [Din fr. *typho-bacillose*].

tifoídă, tifoide a. (med.) care are caracterele tifosului, de natura tifosului, de tifos; **febră tifoidă** sau (înv.) **friguri tifoide**, boală infecto-contagioasă epidemică, provocată de un bacil specific, care se răspîndește în general acolo unde se consumă ape nedezinfectate, caracterizată clinic prin febră ridicată, stare de lîncezeală și toropeală, urmată de localizare intestinală cu leziuni ale țesutului limfatic intestinal ce pot fi însoțite de hemoragii și perforații; tifos, lingoare. [Din fr. *typhoïde*].

tifoídic, ~ci, tifoidică, ~ce a. referitor la febra tifoidă. [Din fr. *typhoïdique*].

tifón, tifoane n. pînză subțire de bumbac, cu țesătură foarte rară; (spec.) fîșie lungă și îngustă din acest material, întrebuințată la pansamente. [Cf. engl. *tiffany*].

tífos, (rar) **tifosuri** n. nume dat mai multor boli infecțioase și epidemice: **a) febră tifoidă**, v. **tifoid**; **b) tifos exantematic**, boală infecțioasă și contagioasă foarte gravă, provocată de un inframicrob, transmisă la om prin intermediul păduchelui, care se manifestă prin febră mare, exantem caracteristic, tulburări cardiace, nervoase etc.; **c)** pestă bovină. [Din gr. mod. *tifos*, fr. *typhus*].

tifóză, tifoze f. boală microbiană, contagioasă a păsărilor. [Din fr. *typhose*].

tigáie, tigăi f. **1.** vas de bucătărie de formă rotundă, cu marginea joasă, cu o coadă lungă, întrebuințat la prăjit: *scrobul cu smîntînă ... mai forfotește încetișor pe lîngă buza tigăii.* VLAH.; **2.** (reg.) cratiță; **3.** tigăiță (la armele de foc). [Din sl. *tigani*, bulg. *tigan*, sb. *tiganj*].

tigăíță, tigăițe f. **1.** diminutiv al lui tigaie: *mai ceru o tigăiță și o așează și pe dînsa pe foc.* ISP.; **2.** (reg.) crătițoară; **3.** mic recipient la vechile arme de foc, în care se punea praful de pușcă: *ei își examinează armele, reînnoiesc praful în tigăițele puștilor și a pistoalelor.* AL. [*Tigaie* + *-iță*].

tighél[1]**, tigheluri** și **tighele** n. **1.** cusătură vizibilă, foarte măruntă, făcută cu mașina sau cu mîna, și constînd dintr-o repetare a împunsăturilor, astfel încît fiecare pas să înceapă din locul împunsăturii precedente și avînd adesea și rol de ornament: *joacă, bată-l pustia, parc-ar trage tighel.* DELAVR.; **a trage cuiva un tighel, a)** a dojeni pe cineva cu asprime; **b)** a păcăli pe cineva; **2.** (reg.) tiv; **3.** (fig.) dungă, margine, contur. [Din turc. *tegel*].

tighél[2] n. mașină de tipar la care atît forma de imprimare, cît și suprafața de presiune sînt plane, iar în momentul imprimării ele se află în poziție verticală și paralelă. [Din germ. *Tiegel*].

tigheli, tighelesc vb. (tr.) **1.** a a face un tighel; (fig.) a mustra, a dojeni pe cineva; **2.** (reg.) a tivi; **3.** a aplica o dungă colorată. [De la *tighel*[1]].

tighelíre, tigheliri f. acțiunea de a tigheli și rezultatul ei. [V. *tigheli*].

tighelít[1] n. tighelire. [V. *tigheli*].

tighelít[2]**, ~ți, tighelită, ~e** a. cusut cu tighel[1]; ornamentat cu tigheluri sau cu o margine colorată; (fig.; despre stil) împodobit, ornamentat; (și: (reg.) **tigheluit**). [V. *tigheli*].

tigheluít a. v. tighelit[2].

tiglíci n. v. teglici.

tignafés, (rar) **tignafesuri** n. (pop.) enfizem pulmonar la animale, mai ales la cai, care se manifestă prin dificultăți de respirație: *iapa avea ... ori tignafes, ori vreo rană.* CAR.; (și: **ticnafes, tecnefes**). [Din turc. *tíknefes*].

tígnă f. v. tihnă.

tigneálă f. v. tihneală.

tigní vb. v. tihni.

tignít a. v. tihnit.

tigoáre, tigori f. (pop.) **1.** animal slab, jigărit, care abia se mişcă; **2.** termen injurios dat unei persoane leneşe; om de nimic, trîntor: *mai bine moartea decît aşa tigoare de bărbat.* VLAH.; **3.** termen injurios dat unei persoane rele, ticăloase: *nu te mai făţărnici, tigoare veninoasă ce eşti!* NEGR. [Et. nec.].

tigrát, ~ţi, tigrată, ~e a. cu dungi de culoare mai închisă: *blană tigrată.* [Din fr. *tigré*].

tigrésă, tigrese f. (rar) tigroaică: *geloasă ca o tigresă.* BOL. [Din fr. *tigresse*].

tigroaícă, tigroaice f. **1.** femela tigrului; **2.** epitet dat unei femei energice, impulsive, crude. [*Tigru* + *-oaică*].

tígru, tigri m. **1.** mamifer carnivor din familia felinelor, de talie mare, lungimea corpului atingînd 3 m, cu blana de culoare galbenă-roşcată cu dungi negre, transversale, care trăieşte în Asia şi în insulele Australiei (*Felis tigris*): *sînt ... gheara tigrului pe oaie.* NEGR.; **2.** epitet dat unui om energic, impulsiv, crud. [Din fr. *tigre*, lat. *tigris*].

tígvă, tigve f. **1.** numele mai multor plante din familia cucurbitaceelor: **a)** plantă erbacee agăţătoare sau tîrîtoare cu flori mari, albe, cu fructul de diferite forme, de obicei bombat, verde şi zemos, care la maturitate devine galben şi lemnos (*Lagenaria siceraria*); (p. restr.) fructul acestei plante; **b)** (reg.) dovleac (*Cucurbita maxima*); **c)** (reg.) bostan (*Cucurbita pepo*); **2.** vas făcut din fructul uscat şi golit de miez al tigvei, folosit la transportarea sau măsurarea lichidelor, la păstrarea sării etc.; **3.** (pop.) craniu, ţeastă; (p. ext.; iron.) cap: *furtuna e în tidva-ţi, Ciubăr!* AL.; *în Walhalla ... Odin e văzut bînd hidromel din tidve de eroi, ţinînd pe umeri doi corbi.* CĂL.; (şi: (reg.) **tidvă, tivgă**). [Din bulg., sb., ucr. *tikva*].

tigveánă f. (reg.) varietate de struguri de culoare albă, cu boabele mari, cărnoase şi cu coaja groasă, dispuse rar pe ciorchine; (şi: **tigvoană**). [*Tigvă* + *-eană*].

tigvoánă f. v. tigveană.

tigvoásă f. (reg.) tigveană. [*Tigvă* + *-oasă*].

tihăráie, tihărăi f. (reg.) **1.** povîrniş repede pe coasta unui munte; rîpă abruptă; loc rîpos acoperit cu vegetaţie deasă; **2.** pădure tînără şi deasă: *deal înalt şi plin de tihărăi.* CR.; **3.** păpuriş, stufărie. [Et. nec.; cf. magh. *cihere*].

tihăríe, tihării f. (reg.) tihăraie. [Cf. *tihăraie*].

tíhnă, tihne f. **1.** linişte, pace: *prea înţeleptul mare logofăt nădăjduia să păstreze tihna Vasilisei şi puterea împărăţiei greceşti.* SAD.; **în tihnă**, în linişte, în voie, nestingherit, netulburat: *puteau umbla în tihnă prin pădure.* ISP.; **2.** odihnă, repaus: *după suferinţi şi trudă, are dreptul la tihnă.* SAD.; **fără tihnă**, neîncetat, mereu, fără răgaz; **3.** (înv.) satisfacţie, mulţumire: *de vrei să trăieşti bine şi să aibi ticnă, să te sîleşti a fi totdeauna la mijloc de masă şi la colţ de ţară;* **cu tihnă**, satisfăcător, mulţumitor; (şi: (pop.) **ticnă, tignă**). [De la *tihni*].

tihneálă, tihneli f. (înv. şi pop.) tihnă: *n-am ticneală la mîncare, nici sara la culcare.* POP.; (şi: **ticneală, tigneală**). [*Tihni* + *-eală*].

tihní, pers. 3 **tihneşte** vb. (intr.) a avea pace, mulţumire de pe urma unui lucru, a se bucura în linişte de ceva; a-i cădea bine, a-i prii ceva: *ia lăsaţi-o-n pace, soro, să-i tihnească şi ei minunea, săraca!* TOP; *nu-mi tigneşte nici ce mînc, nici ce beau, nici cînd mă culc.* POP.; (şi: (pop.) **ticni, tigni, timni**). [Din sl. *tihnonti*].

tihníre f. (înv.) tihnă; (şi: (pop.) **ticnire**). [V. *tihni*].

tihnít, ~ţi, tihnită, ~e a. **1.** liniştit, lipsit de griji: *trai tihnit;* **2.** liniştit, odihnitor, plăcut: *mă hotărîi să dorm şi eu în fundul ticnit al vizuinii mele.* HOGAŞ; **3.** (despre persoane) calm, liniştit; mulţumit, satisfăcut: *plăcu mamei ... acest băiat tihnit şi atît de gînditor.* VLAH.; *îi veni inima la loc cînd îşi văzu bărbatul viind acasă seara tihnit şi potolit.* POP.; (şi: (pop.) **ticnit, tignit**). [V. *tihni*].

tij adv. (înv.) de asemenea: *două stropitori, tij de argint.* AL. [Din ucr. *też*].

tíjă, tije f. **1.** tulpina aeriană a plantelor erbacee; **2.** bară, de obicei metalică şi cu secţiune circulară, care constituie un organ de legătură într-un sistem tehnic, în care transmite eforturi de compresiune sau de întindere în lungul axei ei. [Din fr. *tige*].

tílburi n. (înv.) trăsură uşoară, neacoperită, cu două roţi, pentru două persoane, trasă de obicei de un singur cal; brişcă, cabrioletă. [Din fr. *tilbury*].

tíldă, tilde f. **1.** semn grafic de forma unui „s" de tipar culcat, folosit în unele lucrări pentru înlocuirea unui cuvînt care se repetă; **2.** semn diacritic de forma unui „s" de tipar culcat, care se pune deasupra unei litere pentru a conferi pronunţării sunetului pe care ea îl reprezintă un caracter nazal, palatal etc. [Din fr. *tilde*, germ. *Tilde*].

tiliacée, tiliacee f. (la pl.) familie de plante lemnoase sau (rar) erbacee, din clasa dicotiledonatelor, răspîndite în zona tropicală şi mai puţin în zona temperată, al căror tip este teiul; (şi la sg.) plantă din această familie; (adj.) *plantă tiliacee.* [Din fr. *tiliacées*].

tilínc interj. (de obicei repetat) cuvînt care imită sunetul unui clopoţel. [Onomat.].

tilíncă, tilinci f. **1.** vechi instrument muzical popular de suflat, asemănător cu fluierul, dar fără găuri pentru degete, cu timbru ascuţit, şuierat, care se confecţionează din scoarţă de paltin, răchită sau tei: *şi-n vremea cît s-au cununat, s-a-ntins poporul adunat să joace-n drum după tilinci.* COŞB.; **2.** clopot la oi, la vite (mai mic decît talanga); (şi: (reg.) **tilingă, telincă, telingă**). [Cf. *tilinc, talangă*].

tilincúţă, tilincuţe f. diminutiv al lui tilincă. [*Tilincă* + *-uţă*].

tilíngă f. v. tilincă.

tilipín n. v. tulichină.

tilíşcă, tilişti f. numele a două plante erbacee perene, cu rizomul tîrîtor, cu tulpina acoperită cu peri moi, cu flori trandafirii dispuse în ciorchine (*Circaea lutetiana*) sau cu flori albe (*Circaea alpina*); (şi: **telişcă**). [Et. nec.].

timár[1], timari m. (reg.) tăbăcar. [Din magh. *timár*].

timár[2], timaruri şi **timare** n. lot de pămînt conferit în proprietate temporară de către sultan oştenilor şi uneori dregătorilor, în schimbul obligaţiei de a presta serviciul militar şi al îndeplinirii funcţiei încredinţate. [Din turc. *tímar*].

timbrá, timbrez vb. (tr.) **1.** a aplica timbrul legal pe o scrisoare, pe un act oficial etc.; (p. ext.) a plăti o taxă de timbru; **2.** (despre cîntăreţi) a-şi exersa vocea în vederea obţinerii unui timbru plăcut şi bine marcat. [Din fr. *timbrer*].

timbrál, ~i, timbrală, ~e a. (muz.) caracteristic timbrului (muzical): *a schiţat cu un penel rafinat irizările timbrale ale unui cînt nocturn fremătător.* R.L. [*Timbru* + *-al*].

timbrát, ~ţi, timbrată, ~e a. **1.** pe care s-a aplicat timbrul legal; **2.** care are timbru plăcut, care are o bună rezonanţă: *voce timbrată; glas timbrat.* [V. *timbra*].

tímbru, timbre n. **1.** imprimat de dimensiuni mici emis de stat sau de o instituţie special autorizată, care se lipeşte pe acte oficiale, pe scrisori etc. şi care reprezintă o taxă, o cotizaţie, un impozit etc.; **2.** (şi **taxă de timbru**) taxă reprezentînd valoarea unui timbru, care se plăteşte direct, în numerar, unei administraţii publice; **3. timbru sec**, ştampilă în relief, fără tuş, care se imprimă pe anumite acte cu o maşină specială; **4.** (înv.) ştampilă aplicată de oficiile poştale, purtînd locul şi data plecării sau a sosirii unei scrisori; **5.** bucăţică de hîrtie, de plastic etc. care se lipeşte pe piele, servind drept suport pentru o substanţă cu rol terapeutic; **6.** (şi **timbrul cazanului**) plăcuţă aplicată pe un cazan de abur, pe care este imprimată presiunea de regim a acestuia; cifră care indică valoarea acestei mărimi. // (pl. **timbruri**) **1.** (fiz.; muz.) însuşire a sunetelor complexe, determinată de frecvenţele şi intensităţile sunetelor simple care le alcătuiesc, care permite să se distingă între ele sunetele cu înălţimi şi cu tării egale produse de surse diferite (instrumente muzicale, voci); **2.** calitate a vocii omeneşti de a produce o senzaţie auditivă caracteristică, determinată de forma rezonatorului constituit de cavitatea bucală: *o! ce liberă şi ce uşoară mă simt, zise ea cu o voace de un timbru de aur.* EM.; **3.** (fon.) particularitate a unui sunet (în special a vocalelor) care face ca acesta să fie deosebit de alt sunet rostit în condiţii de durată, de înălţime şi de intensitate identice. // (pl. **timbre** şi (înv.) **timbruri**) clopot, clopoţel: *dar iată că se aude prin toată uruiala un sunet de timbru: un vagon se opreşte.* CAR.; **jocuri de timbre**, instrument muzical de percuţie, alcătuit la început din clopoţei, iar ulterior fie din lame metalice aşezate pe un suport şi lovite cu un ciocănel de lemn, fie din lame dispuse în interiorul unei cutii cu claviatură. [Din fr. *timbre*, it. *timbro*].

timectomíe, timectomii f. (med.) extirpare (parţială sau totală) a timusului. [Din fr. *thymectomie*].

time-out [táim-aut] n. scurtă întrerupere regulamentară a jocului (la baschet, volei etc.), acordată de arbitru, la cererea antrenorului sau a căpitanului de echipă. [Cuv. engl.].

timf, timfi m. veche monedă poloneză sau rusească, care a circulat şi în Moldova. [Din pol. *tymf, tynf*].

timíd, ~zi, timidă, ~e a. **1.** care este incapabil să ia o hotărîre, să-şi asume un risc, din teamă sau din exces de prudenţă: *el era întîiul formulator, încă timid, al specificului naţional.* CĂL.; **2.** care dovedeşte lipsă de curaj, de îndrăzneală, de vigoare: *măsurile guvernului sînt timide; presa e încă timidă;* **3.** al cărui comportament, fel de a fi este delicat, reţinut, modest: *era om blînd, timid.* CĂL.; **4.** care exprimă, care denotă delicateţe, reţinere, modestie: *aprecierea mea, timidă prin ton, dar zdrobitoare în sine, era rostită cu siguranţa unei sentinţe implacabile.* BL.; **5.** care este lipsit de încredere în sine, de dezinvoltură în relaţiile cu semenii: *eram însă prea copil, prea timid.* GAL. [Din lat. *timidus*, fr. *timide*].

timiditáte, timidităţi f. **1.** fel de a fi, caracter al celui lipsit de îndrăzneală, de vigoare; incapacitate de a întreprinde, de a decide: *a suferit prea de timpuriu în lupta cu viaţa ... care taie aripile unui poet şi imprimă în manifestările lui o timiditate fără leac.* TOP; **2.** (la pl.) atitudine, manifestări ale unei persoane lipsite de curaj, de îndrăzneală: *are timidităţi care nu prea rimează cu cele ce şi-a impus în program.* IBR.; **3.** caracterul a ceea ce este lipsit de îndrăzneală, de vigoare: *timiditatea unei atitudini;* **4.** lipsă de încredere în sine, de dezinvoltură în relaţiile cu semenii: *junimiştii, ... oameni de moravuri rafinate, ... nu puteau vindeca timiditatea unor tineri de purtări simple, neobişnuiţi cu saloanele.* CĂL. [Din fr. *timidité*].

timíe f. (psih.) afectivitate. [Din fr. *thymie*, lat., engl. *thymia*].

timín, timini m. veche monedă turcească din care se făceau salbe purtate pe cap: *bani de cap, timin, jumătate poleiţi, jumătate albi.* OD. [Et. nec.].

timleác n. v. temleac.

timní vb. v. tihni.

timocraţíe, timocraţii f. formă de guvernămînt în care conducerea statului aparţine celor mai bogaţi cetăţeni; plutocraţie. [Din fr. *timocratie*].

timoftícă, timoftici f. plantă erbacee din familia gramineelor, cu tulpina înaltă, care creşte sălbatică sau cultivată ca nutreţ pentru vite; iarba-lui-Timoftei (*Phleum pratense*). [*Timofte* n. pr. + *-ică*].

timól, timoli m. **1.** compus organic cu miros aromatic şi gust pişcător, care se găseşte în unele uleiuri eterice sau se prepară pe cale sintetică, folosit ca medicament antiseptic; **2.** (med.) probă de laborator pentru verificarea funcţiilor ficatului. [Din fr. *thymol*].

timóm, timoame n. denumire generică pentru tumorile timusului. [Din fr. ***thymome***].

timónă, timone f. roată cu cavile, cu ajutorul căreia se manevrează cîrma unei nave. [Din fr. ***timon***, gr. mod. ***timóni***, it. ***timone***].

timoneríe, timonerii f. **1.** încăpere cu o bună vizibilitate, situată pe puntea unei nave, în care sînt instalate timona şi alte aparate pentru manevra unei nave; **2. timonerie de frînă**, ansamblu de piese care acţionează frîna unui vehicul de cale ferată. [Din fr. ***timonerie***, it. ***timoneria***].

timoniér, timonieri m. marinar însărcinat cu manevrarea timonei şi cu transmiterea semnalelor de legătură cu interiorul navei, cu alte nave sau cu coasta. [Din fr. ***timonier***].

timorá, timorez vb. (tr.) a înfricoşa, a intimida. [De la ***timorat***].

timorât, ~ţi, timorată, ~e a. stăpînit de teamă, intimidat: *evreii normali sînt timoraţi în forme defensive, văităreţi, acomodanţi.* CĂL. [Din fr. ***timoré***].

timp, timpi m. şi **timpuri** n. **I.** n. şi (înv.) m. **1.** scurgere succesivă de momente; durată, perioadă măsurată în ore, zile, ani etc. care corespunde desfăşurării unei acţiuni, unui fenomen, unui eveniment; interval, răstimp: *se strecurase atîta timp, se petrecuseră atîtea întîmplări.* NEGR.; *în tot timpul ospăţului să steie numai la spatele stăpîni-său.* CR.; **tot timpul** sau (înv.) **în tot timpul**, fără întrerupere, întruna, neîncetat, mereu; **din timp în timp** sau (înv.) **pe la timpi**, la anumită vreme, din cînd în cînd, în răstimpuri; uneori; **între timp** (sau (rar) **timpuri**), în răstimpul acesta, în intervalul acesta, între acestea; **de la un timp** sau (reg.) **de la un timp de vreme** sau (rar) **dintr-un timp**, (începînd de) la un moment dat, de la o vreme; (reg.) **la un timp**, la un moment oarecare, la o vreme; **într-un timp**, la un moment dat; **în timp ce**, în vremea în care, în vreme ce, pe cînd; **cît timp**, în toată perioada în care, cîtă vreme; **un timp**, o bucată de vreme, o vreme; **2.** moment prielnic, răstimp favorabil, potrivit pentru desfăşurarea unei acţiuni, pentru efectuarea unei operaţii: *este timpul secerişului*; **la timp**, la momentul potrivit, la vreme; **din timp**, înainte de a fi prea tîrziu, din vreme; **la timpul său** (sau **lui**, **lor**), la momentul oportun, la vremea potrivită; (**toate**) **la timpul lor** sau **tot lucrul la timpul său**, orice lucru trebuie făcut la momentul potrivit; **înainte de timp**, prea devreme; înainte de termen, prematur; **a (nu) fi timpul** (sau (rar) **timp**) (**să ... sau de ...**), a (nu) fi momentul potrivit pentru ...; **a-i fi** (sau **a-i sosi**, **a-i veni**) **timpul** (cuiva sau la ceva), a-i sosi (cuiva sau la ceva) momentul favorabil, prilejul aşteptat; **era şi timpul**, se spune atunci cînd intervine, cu puţin înainte de a fi prea tîrziu, o acţiune, un eveniment aşteptat; **3.** interval necesar pentru efectuarea unei acţiuni; vreme disponibilă, răgaz: *lasă-mi numai timp ... ca icoana ta să pătrundă adînc în inimă.* EM.; **a (nu) avea timp** (pentru ceva), a (nu) găsi răgazul necesar (pentru a face ceva); **a avea tot timpul să ...**, a dispune de o perioadă mai îndelungată de vreme (decît cea necesară) pentru a efectua ceva; **a nu avea timp de cineva**, a nu putea sta de vorbă, a nu se putea ocupa de cineva; **4.** (înv. şi reg.) anotimp; **5.** (sport) durată cronometrată a unei curse; **6.** mediu infinit în care se succed evenimentele, adesea considerat ca o forţă care acţionează asupra lumii şi fiinţelor: *cînd cu gene ostenite sara suflu-n lumînare, doar ceasornicul urmează lunga timpului cărare.* EM.; **7.** perioadă determinată istoric; epocă, secol: *un simţimînt atît de firesc ... a trebuit negreşit să se manifeste chiar în timpii primitivi.* OD.; **pe timpuri**, mai demult, odinioară, cîndva, în trecut, pe vremuri; **din toate timpurile**, de totdeauna; **din alte timpuri**, de altădată, de demult; (înv.) **în toţi timpii**, totdeauna, întotdeauna, mereu; **în alţi timpi**, altădată, în trecut, odinioară; **8.** (la pl.) stare de lucruri caracteristică unei perioade; împrejurări, vremuri: *să ne folosim de timpuri cînd alţi de noi se tem!* HASD.; **9.** stare a atmosferei într-un anumit loc şi într-o anumită perioadă, determinată de valorile temperaturii, presiunii, vîntului şi umidităţii aerului: *tîmplatu-s-au într-aceşti doi ani ... de au fost şi timpurile proaste.* NEC.; **10.** categorie gramaticală specifică verbului, cu ajutorul căreia se exprimă momentul în care se petrece acţiunea; fiecare dintre formele flexionare ale verbului, prin care se exprimă categoria gramaticală a timpului; **timp absolut**, timp care exprimă o acţiune raportată numai la momentul vorbirii. **II.** m. şi (rar) n. **1.** fiecare dintre fazele sau momentele unei mişcări, ale unei operaţii, ale unui fenomen, ale unei acţiuni etc.: *săritură în trei timpi*; **2.** (tehn.) fiecare dintre fazele unui ciclu de funcţionare a unei maşini termice, în decursul căreia se realizează o cursă completă a pistonului motor: *motor în patru timpi*; **3.** (muz.) fiecare dintre părţile egale ca durată, dar diferite ca intensitate, care alcătuiesc o măsură; bătaie. [Lat. ***tempus***, ***-oris***].

timpán, timpane n. **1.** membrană elastică care separă conductul auditiv extern de urechea medie, transmiţînd prin vibraţii undele sonore la urechea internă; **2.** instrument muzical de percuţie din familia tobelor, dar acordabil, alcătuit din una sau două emisfere sau conuri metalice acoperite cu cîte o membrană de piele, care este întinsă sau destinsă printr-un sistem de pîrghii, sunetele fiind produse prin lovirea cu măciuliile unor beţe; **3.** (arhit.) suprafaţă de zidărie cuprinsă între o grindă orizontală şi un arc aşezat deasupra golului unei uşi sau al unei ferestre, de obicei decorată cu sculpturi sau cu picturi; spaţiu cuprins între cornişele unui fronton, de obicei decorat: *un arc de triumf ... cu timpane şi cu medalioane sculptate.* OD. [Din fr. ***tympan***, it. ***timpano***].

timpanísm n. (med.) **1.** timpanită; **2.** sunet care se aude la percuţia unui abdomen balonat. [Din fr. ***tympanisme***].

timpaníst, ~şti, timpanistă, ~e m., f. instrumentist care bate timpanul într-o orchestră. [***Timpan*** + ***-ist***].

timpanítă, timpanite f. (med.) balonare a abdomenului, la oameni şi la animale, provocată de acumularea gazelor în intestine; meteorism. [Din lat. ***timpanites***, fr. ***tympanite***].

timpanón, timpanoane n. instrument muzical folosit în evul mediu, alcătuit dintr-o cutie de rezonanţă trapezoidală, cu coarde de metal, puse în vibraţie cu două ciocănele. [Din fr. ***tympanon***].

timpanoplastíe, timpanoplastii f. intervenţie chirurgicală pentru refacerea timpanului perforat, pentru restabilirea lanţului oscioarelor distruse în scopul îmbunătăţirii auzului. [Din fr. ***tympanoplastie***].

tímpină f. v. tîmpină.

timpuríu, ~ii, timpurie, ~ii a. **1.** care se întîmplă, apare sau care se face înainte de data sau de timpul obişnuit, aşteptat sau prevăzut: *moarte timpurie; toamnă timpurie; semănături timpurii;* (adv.) *s-a însurat timpuriu cu o fată săracă.* C.PETR.; **de timpuriu**, înainte de data sau de momentul obişnuit, aşteptat, prevăzut; din timp; **2.** (despre fructe sau legume) care se coace sau devine bun de mîncat înainte de timpul obişnuit sau înaintea altor varietăţi din acelaşi gen: *varză timpurie; cireşe timpurii;* **3.** (despre flori) care se dezvoltă mai devreme; **4.** (despre copaci) care înfloreşte sau înverzeşte mai devreme decît la timpul obişnuit sau înaintea altor copaci. [Lat. **temporivus*].

tímus n. glandă endocrină, situată în partea superioară a toracelui, care se dezvoltă în primii ani ai copilăriei şi se atrofiază la pubertate, avînd un rol important în dezvoltarea organismului şi în procesele imunitare. [Din fr. ***thymus***].

tînă f. **1.** (reg.) noroi: *am venit aici ca să scap de tina şi pulberea laşilor.* NEGR.; **2.** (fig.; înv.) ticăloşie: *Domnul ... m-au scos din groapa patimilor şi din tina cea adîncă.* NEC.; **3.** (înv. şi reg.) pămînt, ţărînă; **4.** (înv. şi reg.) murdărie, jeg. [Din sl. ***tina***].

tíncă, tinci f. (ornit.; reg.) curcă (*Meleagrius gallopavo*). [Et. nec.].

tinctoriál, ~i, tinctorială, ~e a. (despre plante) care conţine substanţe colorante; (despre substanţe) care este obţinut din plante şi folosit la colorarea produselor textile sau a pielor. [Din fr. ***tinctorial***].

tinctúră, tincturi f. **1.** medicament obţinut prin dizolvarea în alcool sau în eter a elementelor active dintr-o plantă sau dintr-un ţesut animal ori a unui produs chimic: *tinctură de opiu; tinctură de iod;* **2.** (înv.) vopsea; **3.** (fig.) nuanţă: *salonul literar al lui Asachi are şi o tinctură aristocratică.* CĂL.; (şi: **tintură**). [Din lat. ***tinctura***, germ. ***Tinktur***, it. ***tintura***, fr. ***teinture***].

tindalizáre, tindalizări f. metodă de sterilizare a unor produse prin încălziri şi răciri repetate. [Cf. fr. ***tyndallisation***].

tíndă, tinde şi (înv. şi pop.) **tinzi** f. **1.** încăpere servind ca intrare sau ca loc de trecere între camere la casele ţărăneşti, folosită adesea şi ca bucătărie: *tu n-ai la uşa ta zăvor, nici lacăt n-ai la tindă.* GOGA; **a face treaba pînă în grindă**, a nu termina un lucru început; **2.** (înv.) antreu, hol, coridor: *„şcoala" era o casă ca multe altele, cu două încăperi largi, despărţite printr-o tindă.* BL.; **3.** prispă, pridvor, cerdac: *troienii se ridicau namilă pînă în tinda creştinului.* DELAVR.; **4.** pronaos: *fu adus în ţară şi înmormîntat în tinda mitropoliei.* OD. [Lat. ***tenda***].

tínde, tind vb. **I. 1.** (înv. şi pop.; tr.) a trage de unul sau de amîndouă capetele unui obiect, desfăşurîndu-l în lungime sau încordîndu-l: *a tinde valul de pînză*; **2.** (înv. şi pop.; tr.) a desfăşura o parte a corpului în toată lungimea (îndreptînd-o într-o direcţie oarecare): *dascălul tinse braţul spre cuvintele scrise, cu un gest maiestos.* NEGR.; **a tinde** (cuiva) **mîna**, a ajuta, a sprijini (pe cineva); **a tinde dreapta** (pentru ceva), a sprijini o anumită cauză, a interveni pentru ceva; **3.** (înv. şi pop.; refl.; despre fiinţe) a se lungi, înălţînd mîinile sau ridicîndu-se în vîrful picioarelor: *să tinde cu amîndoao mînule şi cuprinde pre Dumitraşco Vodă de grumadzi.* NEC.; **4.** (înv.; tr.) a aşeza culcat în toată lungimea: *tinsără pre fiică-sa şi o bătură cu toiage.* DOS.; (refl.) **a se tinde pe cruce**, a se răstigni; **5.** (înv.; tr.) a înmîna, a prezenta; a da, a oferi: *îi tinse un bilet.* NEGR.; **6.** (înv. şi pop.; tr.) a desface, a desfăşura în toată întinderea un obiect strîns, împăturit; **a tinde masa**, a întinde masa; **7.** (înv. şi pop.; refl.) a se răspîndi pe o suprafaţă mare, a ocupa un spaţiu întins; a se extinde: *tătarii s-au tins de au trecut şi peste munţi la Ardeal* (a. 1650). GCR.; **8.** (înv.; refl. şi tr.) a (se) răspîndi, a (se) propaga: *părintele aciiaş tinse iubirea sa de oameni.* COR.; **9.** (înv.; tr.) a prelungi în timp; a amîna: *cît ... aceastâ muiare tindea-ş cererea, atîta şi Hristos întoarcerea.* COR. **II.** (intr.) **1.** (despre persoane) a-şi îndrepta activitatea sau aspiraţiile spre atingerea unui obiectiv, spre realizarea unui lucru dorit, a ţinti către ceva; a năzui, a aspira: *se luptă şi tinde s-aducă neamuri sub mîndru-i toiag.* COŞB.; **2.** (despre obiecte, abstracte) a avea tendinţă să ..., a evalua într-o anumită direcţie şi de o anumită manieră: *orice plăcere tinde la mine să se perpetueze.* LIIC. [Lat. ***tendere***; cf. fr. ***tendre***].

tindéche, tindechi f. stinghie de lemn sau de metal, prevăzută cu dinţi la capete, cu ajutorul căreia se menţine pînza întinsă în lăţime la războiul de ţesut manual, cînd se ţese; mecanism folosit în acelaşi scop la războaiele mecanice. [Lat. ***tendicula***].

tindechí, tindechesc vb. (reg.; intr.) a întinde pînza cu tindechea; (p. ext.) a ţese mereu (mutînd progresiv tindechea). [De la ***tindeche***].

tindúţă, tinduţe f. diminutiv al lui tindă; tindă mică. [***Tindă*** + ***-uţă***].

tinecheá f. v. tinichea.

tinerél, ~i, tinereá (~ícă), ~ele a. şi m., f. diminutiv al lui tînăr: *mi-aş lua şi eu tinerică şi macar trei zile să trăiesc în ticnă cu dînsa.* CR. [***Tînăr*** + ***-el***, ***-ea***].

tinerésc, ~şti, tinereáscă, ~eşti a. caracteristic tinereţii sau persoanelor tinere; de om tînăr: *modă tinerească; glas tineresc.* [***Tînăr*** + ***-esc***].

tinerésţe adv. în felul tinerilor, ca tinerii. [***Tînăr*** + ***-eşte***].

tinerét n. **1.** totalitatea tinerilor; oameni tineri: *tineretul casei o luase domol spre pădure.* VLAH.; **2.** totalitatea animalelor tinere de aceeaşi specie dintr-o gospodărie: *tineretul bovin.* [*Tînăr* + *-et*].

tinerețe, tinereți f. (la pl. cu valoare de sg.) **1.** perioadă de timp din viaţa omului între copilărie şi maturitate: *surîzînd îşi aduceau aminte de-a tinereţii zile dulci a lor.* EM.; **2.** perioadă de început a existenţei unui animal sau a unui copac; **3.** însuşire, stare a omului tînăr caracterizată prin forţă, vigoare, prospeţime: *împăratului i se făcu milă de tinereţele lui.* ISP; *ea, care şi-a păstrat tinereţea pînă la 60 de ani, îmbătrîni acum în cîteva săptămîni.* BL.; **4.** perioadă de creştere, de dezvoltare a unui lucru; stare, caracter al lucrurilor nou create sau instituite care nu şi-au atins plenitudinea: *tinereţea unui stat; tinereţea democraţiei;* **5.** (înv. şi pop.) tineret, tinerime: *la ce se gîndesc tinereţele?* C.; **6.** (la voc.) termen cu care se adresează cineva unui tînăr: *de, tinereţă* [tînărule], *ştiu eu ce sfat să-ţi dau?* POP. [*Tînăr* + *-eţe*].

tinerí, tineresc vb. (reg.; intr.) **1.** a petrece (undeva sau cu cineva) anii tinereţii: *am tinerit la ţară;* **2.** a întineri. [De la *tînăr*].

tineríme f. **1.** totalitatea tinerilor; oameni tineri: *va continua să se ocupe cu lucrări folositoare pentru tinerime.* AL.; *pînă în 1885, tinerimea liberală fusese agitată de problema dezrobirii ţiganilor.* CĂL.; **2.** (reg.) tinereţe, juneţe: *hainele din tinerime spune-i să le-ncuie bine.* POP. [*Tînăr* + *-ime*].

tinétă, tinete f. **1.** hîrdăiaş, putină mică care serveşte la colectarea şi transportul materiilor fecale în închisori; **2.** ploscă pentru bolnavi. [Din fr. *tinette*].

ting interj. (de obicei repetat) cuvînt care redă sunetul clopotului sau al clopoţelului: *în cireadă, unele vaci îşi mişcară clopotele, ting, tang, tîng.* DELAVR.; (şi: **tîng**). [Onomat.].

tinghílă, tinghile f. (reg.) lamă de cuţit sau de secure. [Et. nec.].

tínghi-línghi interj. cuvînt care imită sunetul clopotelor, al clopoţeilor sau al zurgălăilor. [Onomat.; cf. magh. *tingi-lingi*].

tingíre, tingiri f. vas adînc (de aramă sau de fontă) în care se fierbe mîncarea: *tingirile şi căldările clocotesc, grătarele sfîrîie.* CAR.; **şi-a găsit tingirea capacul** sau **după tingire şi capacul**, se spune despre două persoane apropiate care au cam aceleaşi cusururi. [Din turc. *tencere*].

tinicheá, tinichele f. **1.** placă sau foaie subţire de oţel cositorită sau necositorită, avînd diverse întrebuinţări: *acoperiş de tinichea;* **2.** (depr.) metal de calitate inferioară; **a fi** (sau **a rămîne, a ajunge** ori **a lăsa pe cineva) la tinichea**, a fi (sau a rămîne, a ajunge sau a lăsa pe cineva) lefter, sărac lipit; **3.** cutie, vas, recipient făcut din tablă: *hangiul s-aplecă sub tarabă să ridice tinicheaua cu gaz.* CAR.; **4.** (depr.) decoraţie; medalie: *de-acum să videţi bontonuri şi tenechele.* AL.; **5.** (înv. şi pop.) scîndură (subţire) de brad; (şi: (înv.) **tenechea**, (reg.) **tinechea**). [Din turc. *teneke*].

tinichelúţă, tinecheluţe f. diminutiv al lui tinichea. [*Tinichea* + *-eluţă*].

tinichigereásă, tinichigerese f. (reg.) tinichigiţă. [*Tinichigiu* + *-ăreasă*].

tinichigeríe, tinichigerii f. **1.** meseria tinichigiului; **2.** atelierul sau prăvălia tinichigiului; **3.** (rar) obiecte lucrate din tinichea. [*Tinichigiu* + *-ărie*].

tinichigíţă, tinichigiţe f. soţia tinichigiului. [*Tinichigiu* + *-iţă*].

tinichigíu, tinichigii m. meseriaş care lucrează sau repară obiecte de tinichea, sîrmă, bare metalice etc. sau care înveleşte casele cu tablă. [Din turc. *tenekeci*].

tinós, ~şi, tinoásă, ~e a. **1.** (înv. şi pop.) noroios, plin de tină: *pîrîu foarte tinos.* COSTIN; **2.** (reg.) murdar, jegos. [*Tină* + *-os*].

tins, ~şi, tínsă, ~e a. (înv.) **1.** desfăşurat în toată lungimea; întins: *mîine tinse;* **2.** desfăşurat pe toată suprafaţa; netezit, neted: *cu haine tinse la soare.* DOS.; **masă tinsă**, masă aşternută; **3.** plan, neted: *loc tins;* **4.** răspîndit pe o suprafaţă mare; răsfirat: *nuci tinse pe jos.* // adv. **a se duce** (sau **a merge**) **tins**, a se duce direct la ţintă, a se duce grăbit. [V. *tinde*].

tinsoáre f. (înv.; rar) **de-o tinsoare**, neîntrerupt, continuu; **într-o tinsoare**, repede, în goană. [*Tins* + *-oare*].

tíntă, tinte f. (reg.) cerneală. [Din magh. *tinta*, germ. *Tinte*].

tintúră f. v. tinctură.

tinzătoáre, tinzători f. (reg.) **1.** fiecare dintre lanţurile sau funiile care leagă crucea protapului cu capetele osiei la car; lambă, întinzătoare; **2.** sucitor pentru aluat; (şi: **tînzător**). [*Tinde* + *-ătoare*].

tio interj. (reg.) cuvînt cu care se alungă cîinii, vitele şi alte animale: *tio, haită.* AL.; **a da cu tioh**, a alunga, a izgoni; (şi: **tuo, tioh**). [Onomat.].

tioc n. v. toc[2].

tiocúş, tiocuşe şi **tiocuşuri** n. (reg.) **1.** teacă în care se păstrează cutea pentru ascuţit coasa; **2.** tocul în care se păstrează revolverul; **3.** vas făcut din scoarţă de brad în care se strîng fructe de pădure sau răşină; **4.** cornet de hîrtie. [*Tioc* + *-uş*].

tioh interj. v. tio.

tiohăí, tiohăiesc vb. (reg.; tr.) a alunga animalele cu strigătul „tio"; (p. ext.) a huidui (pe cineva): *cenuşerii de la giudecătorie ... m-o tiuit ca pe-un dulău cu tingirea-n coadă.* AL.; (şi: **tiui, ţuhăi**). [*Tioh* + *-ăi*].

tiohăiálă, tiohăieli f. (reg.) huiduială. [*Tiohăi* + *-eală*].

tiól, tioli m. mercaptan. [Din fr. *thiol*].

tiourée f. substanţă organică, cristalizată sub formă de cristale prismatice, incoloră, solubilă în apă şi în alcool, întrebuinţată la fabricarea unor medicamente, a unor materiale plastice, în tehnica fotografică etc. [Din fr. *thio-urée*].

tip[1], tipuri n. **1.** model, formă căreia îi corespunde o anumită grupă de obiecte sau de fenomene: *tip de casă de la munte; s-a impus un nou tip de a face politică;* **2.** obiect care reprezintă modelul original pe baza căruia se produc alte obiecte de acelaşi fel; prototip; **3.** caracter, formă de literă tipografică; **4.** (înv.) efigie, simbol al unei medalii; **5.** individ, exemplar care întruneşte trăsăturile caracteristice ale unui grup, ale unei categorii, ale unei rase: *iată tipul ciocoiului în toate ţările.* FIL.; **6.** totalitatea caracterelor distinctive esenţiale ale unui grup, ale unei familii, ale unei rase etc.: *tip mediteranean;* **7.** caracter distinctiv, particularitate; **8.** categorie de persoane cu anumite trăsături constituţionale, anatomo-fiziologice sau psihologice comune: *tipul astenic;* **9.** personaj din literatură sau din alt domeniu al artei care întruneşte în modul cel mai expresiv trăsăturile, caracterele esenţiale ale individizilor din categoria pe care o reprezintă: *tipii clasici creaţi de Rossini.* FIL. // m., f. (pl. **tipi, tipe**) (fam.) individ, ins: *un tip eminamente simpatic este amicul meu X.* CAR. [Din lat. *typus*, gr. mod. *týpos*, fr. *type*].

tip[2] adv. v. tipa.

típa interj. (adesea repetat sau în corelaţie cu *lipa*) cuvînt care redă zgomotul produs de cineva care păşeşte uşor sau care umblă descult; pîş. // adv. tiptil: *a intrat tipa-tipa în cetate.* CAR.; (şi: **tip**). [Onomat.].

tipár, tipare n. **1.** totalitatea operaţiilor de tipărire a unui text; imprimare cu ajutorul maşinilor tipografice; tehnica, meşteşugul de a tipări; ansamblul mijloacelor tehnice care imprimă un text: *curînd se introduse şi tiparul şi din teascurile călugărului muntenegrean ... ieşi în 1508, ... în vreo mînăstire muntenească, un Liturghier slavon.* CĂL.; **tipar înalt**, procedeu de tipărire cu forme a căror suprafaţă activă, mai înaltă decît suprafaţa neutră, este unsă în timpul imprimării cu o cerneală vîscoasă; pantografie; **tipar adînc**, procedeu de tipărire cu forme a căror suprafaţă activă, adîncită faţă de suprafaţa neutră, se umple în timpul imprimării cu o cerneală fluidă care ajunge în contact cu hîrtia presată pe formă; calcografie, tifdruc; **tipar plan**, procedeu de tipărire cu forme a căror suprafaţă activă este în acelaşi plan cu cea neutră, dar numai suprafaţa activă primeşte cerneală în timpul imprimării; **a da ceva la tipar**, a preda o lucrare pentru publicare; **a fi** (sau **a se afla**) **sub tipar**, a fi (sau a se afla) în curs de tipărire; **a vedea lumina tiparului** sau **a ieşi de sub tipar**, a apărea, a se publica; **2.** şablon, model (după care se pot confecţiona diferite lucruri); **3.** formă în care se toarnă sau se confecţionează anumite obiecte; (spec.) cofraj: (fig.) *cum se face că lumea imaginilor sale alunecă atît de firesc în lumea unor tipare seculare, lăsîndu-se integrată şi absorbită de ele?* LIIC.; **4.** urmă, întipărire: *cine-şi mai aduce aminte astăzi de noroiul adînc din zăvoiul Orbului, ... în care pocneau picioarele cailor şi lăsau tipar la fiecare pas.* GHICA; (fig.) *sufletul, lăsîndu-şi tiparul în lutul greu, să-şi găsească ţara, şi-n ea pe Dumnezeu.* PILLAT. [Din gr. biz. *typári*(*on*)].

tipárniţă, tiparniţe f. (înv.) tipografie: *Matei Basarab trimise un călugăr la Kiev cu scrisoare pentru mitropolitul de origine română Petru Movilă să cumpere tiparniţă.* CĂL. [*Tipar* + *-niţă*].

tipăí, tipăiesc vb. (intr.) a face un zgomot caracteristic, umblînd descult sau păşind uşor; a face tipa-tipa: *bursucii s-aud tipăind pe cărări.* SAD. [*Tip*[2] + *-ăi*].

tipări, tipăresc vb. **1.** (tr.) a reproduce pe un material (hîrtie, carton, piele etc.) texte, imagini, desene etc. cu ajutorul unei maşini speciale; (p. ext.) a publica, a edita: *dacă numele i-a fost tipărit la coada vreunor versurele ... ferice de el!* NEGR.; (refl. pas.) *Viaţa Românească apărea regulat ...; toată elita producţiei literare din ţară, aici se tipărea.* TOP.; **2.** (înv. şi pop.; tr.) a lăsa urme; a întipări; **3.** (fig.; înv.; tr. şi refl.) a face să se fixeze sau a se fixa în minte, în inimă, în conştiinţă: *chipul ei şi-l tipărise în gînd.* PANN; **4.** (reg.; tr.) a apăsa, a îndesa, a frămînta ceva cu mîna sau cu un obiect pentru a da o anumită formă: *se aşează cuminte la loc, tipărindu-şi fustele scurte de uniformă.* C.PETR. [De la *tipar*].

tipăríre, tipăriri f. acţiunea de a tipări; (p. ext.) editare, publicare: *permisul ... îl vîndui unui librar ... contra unei sume ce-mi îngăduia să achit tipărirea întîiului meu volum de versuri.* BL. [V. *tipări*].

tipărítură, tipărituri f. lucrare, carte tipărită: *făcu un plan de tipărituri şcolare bune.* CĂL. [*Tipări* + *-tură*].

tipésă, tipese f. (fam.) **1.** femeie şic; **2.** (peior.) femeie cu relaţii şi comportări dubioase; **3.** amantă. [Din fr. *typesse*].

tipí, tipésc vb. (înv., rar; tr.) a îngrădi, a limita. [De la *tip*[1]].

tipíc[1], tipicuri n. **1.** carte care cuprinde ansamblul regulilor după care se oficiază slujbele religioase: *înnoda o leturghie, ca vai de ea, cu tipicul deschis pe masa din altar.* VLAH.; **2.** rînduială a unei slujbe religioase: *cum intră în biserică, începp a căuta pricină părintelui Oşlobanu, care slujea, că nu se ţine de tipic.* CR.; **3.** formulă obişnuită, stereotipă; obicei, tradiţie, normă, regulă: *Golescu se ridică pînă la speculaţia de idei în dialoguri de tipic platonician.* CĂL.; *despărţirea lor din fiece seară se desfăşura după acelaşi tipic.* VINEA. [Din sl. *tipikŭ*, gr. mod. *typikón*].

típic[2], ~ci, tipică, ~ce a. **1.** care este caracteristic, specific unei persoane, unui obiect, unui fenomen: *trăsătură tipică; gest tipic;* **2.** care prezintă în mod pregnant particularităţile proprii unui tip[1] (grup, categorie, clasă etc.): *figură tipică de asiatic; exemplar tipic al noii clase sociale.* // n. caracterul a ceea ce este specific, caracteristic; (p. restr.) categorie specifică artei, care se referă la întruchiparea generalului prin individual. [Din fr. *typique*].

tipicár, ~i, tipicară, ~e a. şi m., f. **1.** (înv.) (persoană) care se ţine strict de tipicul[1] bisericesc; **2.** (persoană) care dă prea multă importanţă unor

aspecte exterioare mărunte, neglijînd fondul problemelor; (persoană) care manifestă o scrupulozitate exagerată şi inutilă; (om) formalist, pedant. [*Tipic*[1] + *-ar*].

tipicitáte f. caracterul a ceea ce este tipic[2]. [*Tipic*[2] + *-itate*].

tipíe, tipii f. (reg.) colină cu vîrful teşit, de forma unui trunchi de con. [Et. nec.; cf. turc. *tepe*].

tipizá, tipizez vb. (tr.) a realiza o tipizare. [*Tip* + *-iza*].

tipizáre, tipizări f. **1.** eliminare dintre mai multe produse destinate aceluiaşi scop a tipurilor[1] inutile sau foarte asemănătoare între ele, reţinînd pe cele recunoscute ca fiind mai folositoare şi mai corespunzătoare scopului, în vederea reproducerii lor pe scară largă; **2.** stabilire a caracteristicilor principale ale obiectelor de construcţii şi ale detaliilor acestora din punct de vedere al destinaţiei, al mărimii, al structurii etc. în vederea elaborării nomenclaturii şi a proiectării tipurilor unificate de clădiri, construcţii, ansambluri etc.; **3.** procedeu al creaţiei artistice, propriu mai ales artei realiste, constînd într-un proces complex de generalizare artistică a realităţii, în urma căruia esenţa relaţiilor sociale, psihologice, a evenimentelor istorice se dezvăluie în forma unor imagini concrete semnificative, în caractere vii, veridice. [V. *tipiza*].

tipizát, ~ţi, tipizată, ~e a. care a fost supus procesului de tipizare. // n. formular. [V. *tipiza*].

tipográf[1], ~i, tipografă, ~e m., f. muncitor specializat în lucrările de tipărire. [Din gr. mod. *typográfos*].

tipográf[2], tipografe n. maşină de cules şi de turnat litere sub formă de rînduri întregi. [Din fr. *typographe*].

tipográfic, ~ci, tipografică, ~ce a. care ţine de tipografie, referitor la tipografie; de tipografie: *arta tipografică; greşeală tipografică*. [Din fr. *typographique*].

tipografíe, tipografii f. **1.** meşteşugul, arta de a tipări; **2.** întreprindere sau atelier în care se execută operaţiile de tipărire de cărţi, de ziare etc.; imprimerie, tiparniţă: *s-au obligat să facă subscrieri lunare pentru susţinerea tipografiei.* CĂL. [Din gr. mod. *typografía*].

tipolitografíe, tipolitografii f. procedeu de imprimare a unor texte culese cu litere mobile, mai întîi pe hîrtie de transport şi apoi pe forme de tipar plan (placă litografică sau de metal). [Din fr. *typolithographie*].

tipológic, ~ci, tipologică, ~ce a. care ţine de tipologie, referitor la tipologie; care priveşte trăsăturile tipice ale unui fenomen. [Din fr. *typologique*].

tipologíe, tipologii f. **1.** studiu sau determinare a tipurilor în care se pot clasifica obiectele, fenomenele etc. dintr-un domeniu oarecare; clasificare rezultată în urma acestui studiu; ansamblu de tipuri; **2.** ramură a psihologiei care studiază tipurile în care se pot clasifica oamenii, luînd ca bază fie un anumit proces psihic, fie un grup complex de însuşiri ale personalităţii; **3.** (lingv.) mod de a studia caracteristicile de structură ale unui idiom sau ale unui grup de idiomuri înrudite sau neînrudite, făcînd abstracţie de istoria lor şi de relaţiile dintre ele. [Din fr. *typologie*].

tipométru, tipometre n. (tipogr.) **1.** instrument pentru măsurarea corpului literelor tipografice; **2.** riglă de metal avînd una sau mai multe scări gradate în unităţi de măsură tipografice (puncte, cicero, cuadraţi), cu care se controlează dimensiunile machetei, textelor etc. [Din fr. *typomètre*].

típos n. (înv.) chip, formă, model: *pruncia tipos şi pildă altor vîrste este.* CANT. [Din gr. mod. *týpos*].

tiposí, tiposesc vb. (tr.) **1.** (înv.) a crea: *pre Eva o au tiposit femeaie den coasta lui Adam* (a. 1650). GCR.; **2.** (reg.) a aranja. [Din gr. mod. *týposa* (aor. lui *tipóno*)].

tipsíe, tipsii f. **1.** tavă mare de metal, uneori artistic ornamentată, pe care se serveşte mîncare, băutură etc.: *aduseseră, pe tipsii de aur, şerbeturi de trandafiri.* SAD.; **2.** (înv. şi reg.) tavă de metal în care se coc mîncăruri, prăjituri sau se frig anumite alimente; **3.** (la pl.) chimval: *conştiinţa lui tresărea ... speriată ca de-o bruscă ciocnire de tipsii.* VLAH.; (şi: (înv.) **tepsie**). [Din turc. *tepsi*].

tiptíl adv. **1.** încet, uşor, pe furiş, pe nesimţite (pentru a nu fi auzit sau văzut): *mama ... vine tiptil, în vîrful degetelor, pe la spatele meu.* CR.; **2.** (înv.) deghizat, travestit (pentru a nu fi recunoscut); incognito: *un sultan odată care des tiptil umbla.* PANN; *îmbrăcat tiptil, eram introdus ca călugăr în odaia răposatului cuconu Tache.* GHICA; (şi: (înv.) **teptil, diptil**). [Din turc. *tebdil*].

tip-top a. invar. (fam.) elegant, pus la punct. [Din germ. *tipptopp*, engl. *tiptop*].

tir[1], tiruri n. **1.** tragere la ţintă cu o armă de foc: *tirul artileriei*; **2.** felul în care o armă (de foc) trimite proiectilul spre ţintă: *tir ultra-rapid*; **3.** ramură sportivă practicată cu arcul, arbaleta sau cu diferite tipuri şi calibre de arme de foc sau cu aer comprimat care cuprinde mai multe probe de tragere la ţintă; **4.** joc distractiv practicat în bîlciuri, care constă în trageri la ţintă, participanţii care obţin puncte primind diferite premii în obiecte; loc amenajat unde se desfăşoară acest joc: *îl duse la circ, la roata norocului, apoi în tir.* PR.; **5.** (fig.; fam.) atac verbal la care este supusă o persoană. [Din fr. *tir*].

tir[2] adv. v. **tiri**.

tirádă, tirade f. **1.** fragment de întindere mai mare dintr-o operă literară (dramatică) debitat fără întrerupere de acelaşi personaj, caracterizat printr-o deosebită intensitate afectivă; **2.** fragment dintr-un discurs în care oratorul dezvoltă pe larg (şi cu emfază) o singură idee. [Din fr. *tirade*].

tiráj, tiraje n. **1.** numărul de exemplare în care se tipăreşte o carte sau o publicaţie periodică: *lucrurile merseseră strună şi tirajul gazetei spori.* CĂL.; **de** (sau **cu**) **mare tiraj**, care apare într-un număr mare de exemple; **2.** multiplicare, prin copiere, a unui film; **3.** operaţie de tragere în sticle a vinului pregătit pentru fabricarea şampaniei; **4.** circulaţie a aerului carburant şi a gazelor de ardere într-o instalaţie de încălzire cu focar; diferenţa de presiune dintre două sectoare ale coşului care asigură această circulaţie. [Din fr. *tirage*].

tiraliór, tiraliori m. (înv.) infanterist aparţinînd formaţiunilor de luptă însărcinate cu misiuni de cercetare şi de hărţuire a inamicului. [Din germ. *Tirailleur*, fr. *tirailleur*].

tirán, ~i, tirană, ~e m., f. **1.** stăpînitor absolut al unei cetăţi sau al unui stat liber în antichitate, a cărei putere era instituită prin uzurpare; **2.** stăpînitor absolut al unui stat, care conduce cu asprime şi în mod arbitrar: *pieri-vor şi tiranii şi robii demni de ei.* BOL.; **3.** (p. ext.) persoană care abuzează de autoritarea sa. // a. autoritar, despotic; rău, crud, neîndurător. [Din gr. mod. *tírannos*, fr. *tyran*].

tiránic, ~ci, tranică, ~ce a. **1.** care guvernează într-un mod autoritar şi absolut, bazîndu-se pe măsuri de oprimare şi pe teroare: *conducător tiranic; regim tiranic*; **2.** samavolnic, opresiv: *lege tiranică; măsuri tiranice*; **3.** care se comportă autoritar, samavolnic, violent cu cei din jur: *tată tiranic; soţ tiranic*; **4.** care domină într-un mod obsedant gîndirea, sentimentele, voinţa cuiva; care impune constrîngeri materiale, morale: *dragoste tiranică; instincte tiranice; prejudecăţi tiranice.* [Din gr. mod. *tirannikós*, fr. *tyrannique*].

tiranicíd, tiranicide n. ucidere a unui tiran. // m. (pl. **tiranicizi**) ucigaş al unui tiran. [Din fr. *tyrannicide*].

tiranía, tiranii f. **1.** (în Grecia antică) guvernarea unui tiran; **2.** regim politic bazat pe conducerea discreţionară a unui stat de către un conducător politic, care se impune prin dispreţul legilor şi teroarea ridicată la rang de politică oficială; **3.** comportare, atitudine autoritară, samavolnică şi violentă a unei persoane sau a unui grup de persoane: *tirania tatălui; tiranie sindicală*; **4.** (fig.) putere irezistibilă, chinuitoare sau constrîngătoare a unui lucru, a unei idei, a unui sentiment asupra cuiva: *tirania moralei; tirania principiilor; tirania amintirilor; tirania modei.* [Din gr. mod. *tyrannía*, fr. *tyrannie*].

tiranizá, tiranizez vb. (tr.) **1.** a practica o conducere politică arbitrară şi fără limite a unui popor; a oprima: *domnii cei răi, de cari Moldova a avut cu prisos, tiranisau pe bieţii pămînteni.* BĂLC.; **2.** a trata pe cineva în mod tiranic; a oprima, a persecuta: *aristocraţii răzeşi ... tiranizează şi subjugă pe conrăzeşii lor.* NEGR.; **3.** a exercita o constrîngere apăsătoare asupra gîndirii, sentimentelor, voinţei cuiva; a impune cuiva exigenţe materiale, morale insuportabile: *e tiranizat de litera tipărită.* CĂL.; (scris şi: *tiranisa*). [Din fr. *tyranniser*].

tiranozáur, tiranozauri m. dinozaurian carnivor biped din era mezozoică, cea mai puternică şi mai feroce dintre toate reptilele. [Din fr. *tyrannosaure*].

tirănt, tiranţi m. element de construcţie confecţionat din cabluri, lanţuri, bare de oţel sau din beton armat, care are rolul de a prelua forţe de întindere, folosit pentru suspendarea sau ancorarea unor elemente de construcţie sau pentru a prelua împingerile orizontale ale unor cadre, arce, bolţi etc. [Din fr. *tirant*].

tiratrón, tiratroane n. tub electronic sau dispozitiv semiconductor cu joncţiuni, avînd trei electrozi, care se utilizează ca redresor comandat, ca amplificator de curent mediu în automatizări şi acţionări electrice etc. [Din fr. *thyratron*].

tirbuşón, tirbuşoane n. ustensilă casnică de metal, în formă de spirală, prevăzută cu un mîner, folosită pentru scoaterea dopurilor de la sticle; rac[1]. [Din fr. *tire-bouchon*].

tireghíe f. v. tirighie.

tireopatíe f. denumire generică pentru afecţiunile glandei tiroide. [Din fr. *thyréopathie*].

tireotróp, ~i, tireotropă, ~e a. care stimulează secreţia glandei tiroide: *hormon tireotrop; substanţe tireotrope*. [Din fr. *thyréotrope*].

tirfón, tirfoane n. şurub mare de oţel, folosit la fixarea pe traverse a şinelor de cale ferată. [Din fr. *tire-fond*].

tirfór n. cleşte special pentru îmbinarea tuburilor mari de beton armat şi de azbociment. [Din fr. *tire-fort*].

tíri adv. (reg.; în corelaţie cu el însuşi) ce mi-e ..., ce mi-e ...; tot una: *tir mi-e baba Rada, tir mi-e Rada baba.* POP. // conj. (reg.; în corelaţie cu el însuşi) ori ..., ori ...: *tiri-i prost, tiri-i cuminte, dacă n-are noroc, în zadar.* POP.; (şi **tir**). [Din sl. *teri*, gr. mod. *téri*].

tiriác n. (înv. şi pop.) preparat medicinal care conţine opiu, folosit în trecut ca anestezic; antidot pentru muşcătura de şarpe sau pentru otravă: *eu, acela care am puteri de mac, s-ameţesc simţirea ca un tiriac.* PANN; (şi: **teriac**). [Din turc. *tiryak*].

tiriachíu, ~ii, tiriachie, ~ii a. (înv. şi reg.) **1.** ameţit (de băutură sau de substanţe narcotice): *tiriachiu în cap cu fumul.* PANN; **2.** (p. ext.) indispus, posac; supărăcios, certăreţ. [Din turc. *tiryaki*].

tiribómbă, tiribombe f. carusel; căluşei. [Din it. *tiribomba*].

tirighíe f. **1.** (pop.) substanţă sticloasă care se depune pe pereţii butoaielor în care se păstrează vinul nou, folosită la vopsit sau pentru acrit mîncărurile; tartru; **2.** (înv. şi reg.) funingine: *fum cu sterevie faţa să le ardză.* DOS.; (şi: **tireghie, tirigie, sterevie, stirigie**). [Din gr. mod. *tryghía*].

tirigíe f. v. tirighie.

tiriplíc, tiriplicuri n. (înv.) fir răsucit de bumbac mercerizat sau de mătase, folosit la ţesut, la brodat sau la împletit: *cearşaf cu împletituri de tiriplic.* OD.; (adv.) **a merge** (**ceva**) **tiriplic**, a merge strună. [Din turc. *tire-iplik*].

tiroár n. (franţuzism) sertar. [Din fr. *tiroir*].

tiroíd, ~zi, tiroidă, ~e a. tiroidian: *cartilajiul tiroid*; **glandă tiroidă** (şi f.), glandă endocrină situată în faţa traheii, ai cărei hormoni influenţează

metabolismul, stimulează creşterea organismului, intervine în funcţiunea diverselor organe, aparate şi sisteme. [Din fr. ***thyroïde***].

tiroidián, ~eni, tiroidiană, ~ene a. referitor la tiroidă, al tiroidei; tiroid: *insuficienţă tiroidiană*. [Din fr. ***thyroïdien***].

tiroidísm n. nume generic pentru stările anormale sau patologice provocate de funcţia aberantă a glandei tiroide. [Din fr. ***thyroïdisme***].

tiroidítă, tiroidite f. inflamaţie a glandei tiroide. [Din fr. ***thyroïdite***].

tiroléz, ~i, tiroleză, ~e a. care aparţine Tirolului sau locuitorilor lui, referitor la Tirol sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Tirol. // f. model de îmbrăcăminte pentru femei, care constă din bluză albă, un fel de sarafan imprimat şi un şorţuleţ (alb). [De la ***Tirol*** n. pr.].

tiroxínă, tiroxine f. hormon tiroidian bogat în iod, care stimulează creşterea şi mai ales diferenţierea tisulară. [Din fr. ***thyroxine***].

tirs, tirsuri n. **1.** (mit.) toiag împodobit cu frunze de viţă de vie, de iederă şi cu un con de pin în vîrf, purtat de zeul Bachus şi de cei care îl însoţeau; **2.** (bot.) inflorescenţă în formă de con de brad (ca la liliac, castan etc.). [Din gr. mod. ***thyrsos***, lat. ***thyrsus***, fr. ***thyrse***].

tis m. v. **tisă**.

tísă, tise f. arbore sau arbust răşinos, cu frunze în formă de ace moi, verzi, lucioase, cu flori dispuse dioic, sămînţa ovoidă cu înveliş cărnos, cu lemnul tare şi foarte preţios (*Taxus baccata*); (p. restr.) lemnul acestui arbore, dur, de culoare roşcată, mirositor, folosit pentru confecţionarea mobilei de lux, în sculptură etc.: *lîngă scorbura tisei celei bătrîne îşi înălţase capul şarpele pestriţ*. SAD.; (şi: (înv.) **tis**). [Din sl. ***tisa***].

tisău, tisăuri n. (înv. şi reg.) chimir: *deşertă un ticseu plin de galbeni pe masă*. MOXA; (şi: (înv.) **ticseu**). [Din magh. ***tüszö***].

tist, tişti m. şi **tisturi** n. (înv. şi reg.) ofiţer; comandant, căpetenie: *am fost tist de vardişti la Ploieşti*. C.L. [Din magh. ***tiszt***].

tisulár, ~i, tisulară, ~e a. care aparţine ţesuturilor, referitor la ţesuturi. [Din fr. ***tissulaire***].

titán[1], titani m. **1.** nume dat în mitologia greacă fiecăruia dintre cei doisprezece fii ai lui Uranus şi ai Geei, cunoscuţi prin lupta lor împotriva lui Zeus pentru supremaţie; **2.** (fig.) om de o putere extraordinară; **3.** (fig.) om cu calităţi excepţionale, capabil de realizări ieşite din comun; uriaş, gigant: *după cotitură, se deschide aleea, unde surdul titan se plimba întovărăşit de sunetele născute din el*. BL. [Din lat. ***Titan, -anis***, fr. ***titan***].

titán[2] n. element chimic, metal alb-cenuşiu, cu duritate mare, care se găseşte răspîndit în natură sub formă de compuşi, întrebuinţat la fabricarea oţelurilor speciale şi, sub formă de oxid, ca pigment alb cu mare putere de acoperire. [Din fr. ***titane***].

titánic, ~ci, titanică, ~ce a. care are putere sau proporţii nemăsurate; gigantic, colosal: *nu răscoli cu-atîta grozavă uşurinţă titanica turbare ce-n aşchii sclipitoare gîndirea mi-o sfărîmă*. EM. [Din fr. ***titanique***].

titanísm n. **1.** spirit de revoltă; **2.** putere, forţă ieşită din comun. [Din fr. ***titanisme***].

titanít n. silicat natural de calciu şi de titan[2], de culoare galbenă, verzuie sau brună, întrebuinţat ca piatră semipreţioasă; sfen. [Din fr. ***titanite***].

titiréz, titirezi m. şi **titirezuri, titireze** n. **1.** prîsnel (la fusul de tors); **2.** jucărie mică făcută din metal, din lemn, din os etc., cu vîrf ascuţit, care poate fi rotită pe o suprafaţă plană; prîsnel, sfîrlează: *cît l-oi zări pe şatrarul, am să-l sucesc ca pe-un titirez*. AL.; **3.** (fam.) epitet pentru un copil (mic şi) foarte vioi sau pentru un om sprinten, harnic; **4.** (fam.) epitet pentru un om nedezvoltat fizic sau de statură mică; pitic; **5.** băţul de sub coşul morii care loveşte teica pentru a face să treacă grăunţele între pietrele morii; hădărag. [Et. nec.; cf. alb. ***tir*** (part. lui *tjerr* „a toarce")].

titirí, titiresc vb. (reg.) **1.** (tr.) a aranja, a potrivi cu multă atenţie; **2.** (fam.; tr. şi refl.) a (-şi) potrivi ţinuta (toaleta, coafura etc.) cu (prea) multă grijă; a (se) dichisi. [Et. nec.].

titirít, ~ţi, titirită, ~e a. (reg.; fam.) aranjat, dichisit cu (prea) multă grijă. [V. ***titiri***].

títlu, titluri n. **1.** calificare obţinută de cineva în urma unor studii speciale, a unei activităţi ştiinţifice deosebite sau a unei performanţe sportive: *îşi luase licenţa în drept la Bucureşti, nu ca să practice, ci să aibă un titlu*. REBR.; **2.** demnitate, funcţie deţinute de cineva sau acordate cuiva; denumire care corespunde acestor demnităţi, funcţii: *împărăteasa nu-şi păstra decît titlul*. NEGR.; *o voi, care un titlu ş-un nume pizmuiţi*. ALEX.; **3.** cuvînt sau text scurt pus în fruntea unei lucrări sau a unei părţi distincte a ei, a unui articol etc. care denumeşte lucrarea şi indică rezumativ sau sugestiv conţinutul; (p. gener.) lucrare editată: *titlul era scris şi latineşte*. EM.; **cu titlu de ...**, sub formă de..., cu caracter de ..., ca ...; **4.** capitol sau subdiviziune în textele de legi, de regulamente etc. (purtînd şi un nume de ordine); **5.** (jur.) act sau fapt juridic constituind temeiul unui drept subiectiv invocat de către o persoană; înscrisul constatator al acestui temei; **titlu executor**, hotărîre judecătorească sau alt înscris prevăzut de lege care permite executarea silită; **cu titlu oneros**, v. **oneros**; **6.** (fin.) **titlu de valoare**, înscris, imprimat, semnat, transmisibil şi negociabil, care face obiectul tranzacţiilor financiare şi a cărui proprietate conferă drept de asociere sau de creanţă (ex.: acţiunile, obligaţiunile etc.); **7.** proporţie de metal preţios (aur sau argint) dintr-un aliaj, exprimată în părţi la mie; titru; **8.** număr care indică fineţea firului de mătase şi a fibrelor sintetice. [Din lat. ***titulus***, sl. ***titlo***, gr. mod. ***títlos***, fr. ***titre***].

titrá, titrez vb. (tr.) 1. (chim.) a determina concentraţia unei soluţii prin analiză volumetrică; **2.** a determina proporţia de metal nobil dintr-un aliaj. [Din fr. ***titrer***].

titráre, titrări f. **1.** (chim.) acţiunea de a titra şi rezultatul ei; **2.** (text.) operaţie prin care se determină numărul care indică fineţea firului de mătase sau a fibrelor sintetice. [V. ***titra***].

titrát, ~ţi, titrată, ~e a. **1.** (şi m., f.) (persoană) care a obţinut un titlu în urma absolvirii unei instituţii de învăţămînt superior; **2.** (chim.; despre soluţii) a cărei concentraţie a fost determinată prin titrare. [V. ***titra***].

titratór, ~i, titratoáre m., f. chimist care titrează soluţiile. [***Titra*** + ***-tor***].

títru, titre n. cantitatea unei substanţe active, exprimată în grame, conţinută într-un mililitru de soluţie. [Din fr. ***titre***].

titulár, ~i, titulară, ~e a. şi m., f. **1.** (persoană) care ocupă un post, îndeplineşte o funcţie cu caracter de permanenţă, în baza unei numiri legale: *stăruie ca Ministerul să-l numească titular pe baza concursurilor anterioare*. CĂL.; **2.** (persoană) care se bucură de un drept juridic; **3.** (actor) care interpretează rolul principal într-un film sau într-o piesă de teatru. [Din fr. ***titulaire***].

titularizá, titularizez vb. (tr.) a numi (pe cineva) ca titular al unui post (pe care îl ocupa în mod provizoriu). [Din fr. ***titulariser***].

titulatúră, titulaturi f. mod de a (se) intitula; (concr.) titlu sau totalitatea titlurilor pe care le poartă o persoană, o instituţie etc. [Din fr. ***titulature***, germ. ***Titulatur***].

tíţă m. v. **tătiţă**.

tíţu m. v. **tătiţă**.

tiuí vb. v. **tiohăi**.

tiuléi n. v. **tulei**.

tiuléu m. v. **tuleu**.

tiulí vb. v. **tuli**.

tiv, tivuri n. **1.** îndoitură făcută de-a lungul marginii unui obiect de pînză, de stofă etc. şi fixată printr-o cusătură pentru a împiedica destrămarea; **2.** bordură, chenar: *perdele cu tiv de mătase*. [Et. nec.; cf. ***tighel***].

tíva interj. (reg.) hai! fuga! şterge-o!: *am ţîşnit o dată cu ţărna-n cap şi tiva la mama acasă*. CR.; **tiva, băiete**, şterge-o!, pe-aici ţi-e drumul!: *îşi ia cojocul între umere şi biciul în mînă şi tiva, băiete*. CR. [Et. nec.; cf. bulg. ***otivam***].

tiveálă, tiveli f. (înv. şi pop.) faptul de a tivi; (concr.) tiv: *să nu se vadă tiveala*. [***Tivi[1]*** + ***-eală***].

tívgă f. v. **tigvă**.

tivi[1], tivesc vb. (tr.) **1.** a face, a coase un tiv; **2.** (fig.) a mărgini, a împrejmui, a înconjura: *canalul morii, deşi acelaşi, mi s-a părut neverosimil de îngust, dar încă tivit cu tufe de soc*. BL. [De la ***tiv***].

tivî[2], tivesc vb. (reg.; intr.) **a o tivi (la fugă** sau **de fugă, fuga)**, a o lua la fugă. [De la ***tiva***].

tivíc, tivicuri n. (reg.) **1.** laţ cu care se prind păsări sau animale mici; **2.** lemn fixat orizontal în horn, de care se atîrnă ceaunul sau pe care se pun şuncile la afumat; (şi: **tivig**). [Et. nec.].

tivíg n. v. **tivic**.

tivilchíe f. v. **tivilichie**.

tivilichíe, tivilichii f. pieptar lung, împodobit cu cusături, purtat de femei: *să îmbrace şi tivilichie, să placă altor şi mie*. PANN; (şi: **tivilchie**). [Cf. ***tivilichiu***].

tivilichíu, ~ii, tivilichie, ~ii a. **1.** (înv.) neprevăzător, nesocotit: *am fost tivilichiu şi am pierdut banii*; **2.** (pop.) vesel, bine dispus; vioi; guraliv: *se făcuse un flăcăiandru frumos şi tivilichiu*. POP.; **3.** (reg.) elegant, sclivisit; **4.** (reg.) înalt şi zvelt. [Din turc. ***tevekkeli***].

tivíre, tiviri f. acţiunea de a tivi[1] şi rezultatul ei; tivit[1]. [V. ***tivi[1]***].

tivít[1] n. faptul de a tivi; tivire. [V. ***tivi[1]***].

tivít[2], ~ţi, tivită, ~e a. **1.** care are tiv, cu tiv; **2.** (fig.; despre buze) neted, întins ca un tiv; strîns, lipit. [V. ***tivi[1]***].

tivitúră, tivituri f. **1.** tivire; (concr.) locul unde a fost tivit ceva; tiv; **2.** bordură, chenar: *perdele cu tivitură de mătase*. [***Tivi[1]*** + ***-tură***].

tixotropíe, tixotropii f. transformare reversibilă a unui gel în lichid sub influenţa unei acţiuni mecanice (malaxare, vibrare etc.), a ultrasunetelor etc. [Din fr. ***thixotropie***].

tiz, ~i, tíză, ~e m., (rar) f. persoană care poartă acelaşi nume cu o altă persoană, considerată în raport cu aceasta; omonim: *este şi tiz cu unul*. PANN. [Din sl. ***tizŭ***].

tizánă, tizane f. **1.** băutură obţinută dintr-o infuzie de plante medicinale sau de cereale, indicată în regimul anumitor boli, după operaţii etc.; **2.** (înv.) şampanie slab alcoolizată: *luăm cîte-o tizană? ... mersi, ... nu pot bea şampanie*. CAR. [Din fr. ***tisane***].

tizíc n. material obţinut din baligă uscată amestecată cu paie, tăiat în forme prismatice, folosit de ţărani drept combustibil sau ca material de construcţie: *fumul subţiratic de tizic se strecura pe hoarnele de nuiele*. C.L.; (şi: (reg.) **tezic**). [Din turc. ***tezek***].

tîlc, tîlcuri n. 1. interpretare, explicaţie: *iară de veri socoti în ce chip strică averea cuvîntul lui Dumnedzău, atunce veri crede acesta tîlc*. VARL.; **2.** înţeles, sens, rost, semnificaţie: *în această panoramare extremă a fiinţei, omul îşi capătă un tîlc, viaţa lui prinde sens*. LIIC.; **cu tîlc**, cu subînţeles; cu rost, cu socoteală: *sub limbuţia frazelor nevinovate afli un rîs şiret, o intonaţie cu tîlc care depăşeşte sensul curat al cuvintelor*. CĂL.; **3.** povestire sau glumă alegorică, pildă, fabulă: *şi se iau ei ba din tîlcuri, ba din cimilituri, ba din pîcîlit*. CR.; **a vorbi cu tîlcuri**, a se exprima alegoric; a vorbi cu subînţelesuri. [Din sl. ***tlŭkŭ***].

tîlcuí, tîlcui şi **tîlcuiesc** vb. (înv. şi pop.; tr.) **1.** a explica, a interpreta tîlcul unor fapte, unor vorbe, vise etc.; a tălmăci: *ca om de pe atunci el tîlcuia şi vise, se-nţelege*. EM.; **2.** a traduce: *îi va fi dat în gînd a tîlcui pe românește acea baladă ... din Sîrbia*. OD. [Din sl. ***tlŭkovati***].

tîlcuíre, tîlcuiri f. (astăzi rar) **1.** interpretare a înţelesului unor fapte, vorbe, scrieri etc.; tălmăcire:

tîlcuiri de visuri, coordonate alfabetic. EM.; **2.** (înv.) traducere: *împreună cu tîlcuirea să păzească şi orînduiala elinescului tipic* (a. 1683). GCR. [*V.* ***tîlcui***].

tîlcuitór, ~i, tîlcuitoáre m., f. **1.** (astăzi rar) persoană care interpretează, comentează, explică tîlcul unor fapte, al unor vorbe, scrieri etc.: *sarcina lor întîi era a fi consiliari ai împăratului, pe urmă tîlcuitori ... ai tot dreptului.* BĂLC.; **2.** (înv.) traducător. [***Tîlcui*** + *-tor*].

tîlhár, tîlhari m. **1.** persoană care comite o tîlhărie; bandit: *incontestabil există o tară în familia în care un frate înnebuneşte iar altul se face tîlhar ca popă.* CĂL.; **2.** om ticălos, rău: *alelei! tîlhari păgîni, cum o să vă dau la cîini, că de-atîta sînteţi buni!* POP; **3.** (fam.) om şmecher, hoţoman: *scoboară-te jos, tălharule, că te-oi învăţa eu!* CR.; (şi: (reg.) **tălhar**). [Et. nec.].

tîlhărăşúg, tîlhărăşuguri n. (înv. şi reg.) hoţie, tîlhărie: *tălhărăşugul ... în veci nu se ascunde.* NEGR.; (şi: **tălhărăşug**). [***Tîlhar*** + *-şug*].

tîlhăreá, tîlhărele f. **1.** numele mai multor plante erbacee din familia compozitelor: **a)** plantă cu flori galbene, adesea roşietice în exterior, dispuse în capitule; susai-de-munte (*Mycelis muralis*); **b)** (reg.) creştăţea (*Lactuca quercina*); **c)** (reg.) susai (*Sonchus arvensis*); (şi: (reg.) **tălhărea**). [***Tîlhar*** + *-ea*].

tîlhărésc, ~şti, tîlhăreáscă, ~eşti a. **1.** de tîlhari; banditesc, hoţesc: *în loc de casa lu Dumnezeu ce era, fură peşteră tîlhărească.* COR.; **2.** josnic, mîrşav, criminal: *trimisese Duca-Vodă pe Dumitraşco Buhuş să omoare pre ... Bogdan hatmanul; ce Buhuş ... n-au vrut să facă acel lucru tălhăresc.* VLAH.; (şi: (înv. şi reg.) **tălhăresc**). [***Tîlhar*** + *-esc*].

tîlhăréşte adv. în felul tîlharilor, ca tîlharii; banditeşte, hoţeşte: *lucrurile s-au petrecut repede, aproape tîlhăreşte.* VLAH.; (şi: (înv. şi reg.) **tălhăreşte**). [***Tîlhar*** + *-eşte*].

tîlhări, tîlhăresc vb. (intr.) a duce viaţă de tîlhar; a jefui, a prăda: *scoase toate avuţiile ce adunase de cînd tîlhărea şi le făcu douăsprezece părţi deopotrivă.* ISP; (şi: (înv. şi reg.) **tălhări**). [*V.* ***tîlhar***].

tîlhăríe, tîlhării f. **1.** faptul de a tîlhari, de a trăi din hoţii, din jafuri: *văzîndu-se într-o nevoie aşa de mare a socotit să înveţe tîlhăria, că poate i-a merge cu aceasta mai bine.* POP.; **2.** furt săvîrşit prin violenţă sau ameninţări; (p. gener.) furt, hoţie: *i-au fost luat banii prin înşelăciune şi tîlhărie.* NEGR.; (şi: (înv. şi reg.) **tălhărie**). [***Tîlhar*** + *-ie*].

tîlhărít n. (înv. şi reg.) tîlhărie: *nu ave cum merge într-altă parte de răul tîlhăritului.* NEC. [*V.* ***tîlhări***].

tîlhăroáică, tîlhăroaice f. **1.** hoaţă; **2.** (fam.) fată sau femeie şmecheră, hoţomană, ştrengară. [***Tîlhar*** + *-oaică*].

tîlhăróii, tîlhăroi m. **1.** tîlhar, hoţ: *m-ai bătut în casa d-tale ca un tîlhăroi.* AL.; **2.** (fam.) copil ştrengar, poznaş. [***Tîlhar*** + *-oi*].

tîlhuşág, tîlhuşaguri n. (înv.) tîlhărie: *omul creştin să-ş ferească ochiul menţei sale ... de asuprele şi de tîlhuşaguri.* VARL. [Din magh. ***tolvajság***].

tîlmáci m. v. **tălmaci**.

tîlmăcí vb. v. **tălmăci**.

tîlmăcíre f. v. **tălmăcire**.

tîlmăcitór m. v. **tălmăcitor**.

tîlv, tîlvi m. (bot.; reg.) tigvă (*Lagenaria siceraria*). // n. (pl. **tîlvuri**) fructul uscat al tigvei, întrebuinţat la scoaterea, prin aspirare, a vinului sau a rachiului dintr-un butoi; (p. ext.) unealtă de forma unei pîlnii cu ţeavă lungă şi subţire, care se foloseşte în acelaşi scop. [Et. nec.].

tîmp, ~i, tîmpă, ~e a. **1.** (înv. şi reg.) tîmpit: *Trăsnea era înaintat în vîrstă, bucher de frunte şi tîmp în feliul său.* CR.; **2.** (reg.) cu vîrful sau cu tăişul tocit, ştirbit; tîmpit: *cuţit tîmp.* [Din sl. ***tonpŭ***].

tîmpănă f. v. **tîmpină**.

tîmpeálă, tîmpeli f. (rar) tîmpenie: *băutura de prisos ... aduce tîmpeală.* JIP. [***Tîmpi*** + *-eală*].

tîmpenă f. v. **tîmpină**.

tîmpénie, tîmpenii f. **1.** starea omului lipsit de capacitatea de a gîndi logic, de a judeca normal sau a celui cu minte redusă; atitudine, faptă sau vorbă de om tîmpit; (p. ext.) lucru absurd, aberant; **2.** faptul de a se tîmpi; tîmpire: *frîntură de limbă ca la aceşti nefericiţi dascăli nu s-a mai dat a vedea; cumplit mijloc de tîmpenie.* CR. [***Tîmp*** + *-enie*].

tîmpí, tîmpesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a-şi pierde sau a face să-şi piardă capacitatea de a gîndi logic, de a judeca normal, a deveni sau a face să devină tîmpit; a (se) prosti: *aproape să mă tîmpesc şi eu de prea multă admiraţiune.* CAR.; **2.** (înv. şi reg.; refl. şi tr.) a deveni sau face să devină tîmp; a (se) toci, a (se) ştirbi: *tîmpirăţi şi zdrobiră acele şarpelui.* DOS.; **a tîmpi (cuiva) nasul**, a tăia nasul cuiva; **3.** (fig.; înv.; refl.) a se domoli, a se potoli: *boala încetează, patimile se tîmpesc şi liniştesc se restatornicesţe.* NEGR. [De la ***tîmp***].

tîmpínă, tîmpine f. (înv.) dairea; (p. ext.) tobă, darabană: *cu tîmpine şi cu trîmbiţi ... a fost la casa sa dus.* PANN; (şi: **tîmpănă, tîmpenă, timpină**). [Din sl. ***tonpanŭ***].

tîmpíre, tîmpiri f. **1.** faptul de a (se) tîmpi; stare de tîmpenie. [*V.* ***tîmpi***].

tîmpít, ~ţi, tîmpită, ~e a. **1.** care nu (mai) are capacitatea de a gîndi logic, de a judeca normal sau care are mintea mărginită: *copil tîmpit; a rămas tîmpit de uimire*; **2.** care aparţine unui om tîmpit, caracteristic omului tîmpit; care denotă, trădează tîmpenie; (p. ext.) ilogic, aberant: *gest tîmpit; rîs tîmpit; întrebare tîmpită*; **3.** neplăcut, supărător: *miros tîmpit*; **4.** (înv.) lipsit de vîrf; bont, turtit: *ac tîmpit; nas tîmpit.* [*V.* ***tîmpi***].

tîmplár, tîmplari m. meseriaş care face mobile şi alte obiecte din lemn; stoler. [***Tîmplă***[2] + *-ar*].

tîmplă[1]**, tîmple** f. **1.** fiecare dintre cele două părţi laterale ale capului, cuprinse între ochi, urechi, frunte şi obraji: *tîmplele îmi zvîcneau, iar gîndurile îmi fugeau necontenit departe de locul în care mă găseam.* TOP.; **2.** părul care acoperă aceste părţi: *tîmple cărunte.* [Lat. **templa*].

tîmplă[2]**, tîmple** f. catapeteasmă; (p. ext.) perdea care acoperă uşile împărăteşti: *fusese iconarul de tîmple prin biserici, necunoscutul meşter.* PILLAT. [Lat. ***templa*** (pl. lui *templum*)].

tîmplăreásă, tîmplărese f. soţia tîmplarului; tîmplăriţă. [***Tîmplar*** + *-easă*].

tîmplăríe, tîmplării f. **1.** meseria tîmplarului; stolerie; **2.** atelier în care se confecţionează mobile sau alte obiecte din lemn; **3.** obiecte lucrate de tîmplar: *a produce tîmplărie de artă.* [***Tîmplar*** + *-ie*].

tîmplăríţă, tîmplăriţe f. **1.** muncitoare specializată în lucrări de tîmplărie; **2.** soţie de tîmplar; tîmplăreasă. [***Tîmplar*** + *-iţă*].

tînăr, tineri, tînără, tinere a. **1.** (şi m., f.) persoană care nu este înaintată în vîrstă, care se află între copilărie şi maturitate: *în acel echipagiu ... era o tănără damă.* NEGR.; *sub şirul lung de mîndri tei şedeau doi tineri singuri.* EM.; **de tînăr,** (care este) din fragedă vîrstă, de timpuriu: *însuratul de tînăr niciodată nu strică.* POP.; **2.** care aparţine, care este caracteristic unei asemenea persoane: *glas tînăr; suflet tînăr*; **3.** care de abia a ajuns la maturitate: *cal tînăr*; **4.** care a fost plantat sau a răsărit de puţină vreme; care este format din asemenea plante: *pom tînăr; pădure tînără*; **5.** care există de puţină vreme, care se află la începutul existenţei sale: *stat tînăr; literatură tînără*; **6.** care are încă vigoarea şi farmecul tinereţii: *o femeie încă tînără, cu privire energică.* SAD.; **7.** care este mai puţin înaintat în vîrstă decît alte persoane cu aceeaşi ocupaţie, funcţie etc.: *un medic tînăr; un preşedinte tînăr*; **8.** care nu are încă calităţile unei persoane mature; naiv: *nu-i prea tînăr de-nsurat?* AL. [Lat. ***tener***].

tînd adv. (înv. şi reg.; în corelaţie cu el însuşi) cînd ... cînd ..., aci ..., aci ...: *pune mîna tînd într-un umăr, tînd într-alt.* VARL.; *cu sufletele numai tînd biruia, tînd se biruia.* CANT. [Lat. **tando*].

tîndălă m. om care nu este bun de nici o treabă, care îşi pierde vremea fără rost, care lucrează încet, fără spor; (p. ext.) prost, tont. // f. pl. (înv.) vorbe goale, palavre. [De la ***tîndali***].

tîndăleálă, tîndăleli f. **1.** pierdere de vreme; lucru fără spor; **2.** (reg.) pălăvrăgeală, flecăreală. [***Tîndăli*** + *-eală*].

tîndălí, tîndălesc vb. (intr.) **1.** a-şi pierde vremea umblînd de colo pînă colo fără rost; a lucra încet, fără spor: *tăndăleşte căutînd nişte chei.* CAR.; **2.** (reg.) a pălăvrăgi, a flecări. [Din germ. ***tändeln***].

tîndălíre, tîndăliri f. faptul de a tîndăli. [*V.* ***tîndăli***].

tîndălitúră, tîndălituri f. pierdere de vreme; lucru fără folos, inutil; tîndăleală. [***Tîndăli*** + *-tură*].

tîng interj. v. **ting**.

tîngă, tîngi f. (înv. şi reg.) mîhnire adîncă, jale: *aşteptam cineva să mă plîngă, la nevoie ce sînt şi la tîngă.* DOS. [Din sl. ***tonga***].

tînguí, tînguiesc şi **tîngui** vb. **1.** (refl.) a-şi exprima prin cuvinte (însoţite de plînsˌ de vaiete) nemulţumirea, suferinţa, durerea etc.; a se lamenta, a se văicări: *mi-a vorbit; a plîns şi m-a îmbrăţişat şi s-a tînguit iarăşi.* SAD.; **2.** (fig.; refl.) a scoate sunete triste, asemănătoare unui vaiet: *clopotul se tînguie în depărtare*; **3.** (înv.; refl.) a se plînge de cineva; a reclama: *părinţii lui ... se tînguí de dînsul.* DRĂGHICI; **4.** (înv. şi pop.; tr.) a depîlnge, a compătimi; a jeli: *tînguieşte-mă, doamna mea, şi nu mă osîndi.* NEGR. [Din sl. ***tongovati***].

tînguiálă, tînguieli f. faptul de a (se) tîngui; tînguire, jelire, văicăreală. [***Tîngui*** + *-eală*].

tînguiós, ~şi, tînguioásă, ~e a. (adesea adv.) jalnic, trist; tînguitor: *tînguiosul glas de clopot.* EM. [***Tîngui*** + *-os*].

tînguíre, tînguiri f. **1.** acţiunea de a se tîngui şi rezultatul ei; văitare, lamentare: *era aci tînguire, aci blestem, aci întunecată resemnare.* VLAH.; **2.** sunet prelung şi jalnic; vaiet: *tînguirile viorii*; **3.** plîngere împotriva cuiva sau a ceva; reclamaţie: *tînguirile împotriva stăpînirii.* [*V.* ***tîngui***].

tînguít n. **1.** faptul de a se tîngui; văicărit, plîns: *cei buni n-au vreme de gîndit la moarte şi la tînguit.* COŞB.; **2.** sunet prelung şi jalnic; vaiet: *tînguitul vîntului.* [*V.* ***tîngui***].

tînguitór, ~i, tînguitoáre a. **1.** (despre persoane) care se tînguie; tînguios: *bărbat tînguitor.* COŞB.; **2.** (despre sunete, glasuri etc.) care este plin de durere; jalnic, tînguios: *cîntări tînguitoare se înălţau din naos.* PILLAT. [***Tîngui*** + *-tor*].

tînjálă, tînjeli f. proţap legat de oişte pentru a prinde a doua pereche de vite în jug, pentru a lega de jug uneltele agricole cu tracţiune animală (plug, grapă) sau pentru a transporta greutăţi mari; **a se lăsa pe tînjală, a)** (despre animale de tracţiune) a trage încet (sprijinindu-se pe tînjală); **b)** (despre oameni) a lucra încet, cu lene; a se neglija sau a amîna lucrul. [Din sl. ***tenžalo***].

tînjí, tînjesc vb. (intr.) **1.** a se consuma, a se prăpădi, a se topi (sub apăsarea unor suferinţe morale, de dorul cuiva sau a ceva): *de ani de zile Ana era focul amintirilor după care tînjeam.* BL.; **2.** a dori ceva foarte mult, a jindui: *tînjea după o bucată de pîine*; **3.** (despre fiinţe) a se afla într-o stare de slăbiciune fizică, a fi bolnăvicios; a lîncezi: *după ce-a făcut pe Lupuşor şi mult mai tîrziu pe Kivi, a tot tînjit.* SAD.; **4.** (despre plante; p. ext. despre culturi, plantaţii) a se veşteji: *trandafirul rău tînjeşte dacă-l smulgi de unde creşte.* POP.; **5.** (fig.) a lîncezi, a stagna: *începu a-i tînji trebile împărăţiei.* ISP. [Din sl. ***tonžiti***].

tînjíre, tînjiri f. faptul de a tînji; lîncezire. [*V.* ***tînji***].

tînjitór, ~i, tînjitoáre a. **1.** plin de dor, întristat, melancolic, galeş: *tînjitorii ochi căprii.* NEGR.; **2.** suferind, bolnav: *era tristă şi tînjitoare.* NEGR. [***Tînji*** + *-tor*].

tînt n. v. **tont**.

tînzătór n. v. **tinzătoare**.

tîrbácă f. v. **tărbacă**.

tîrbăceálă f. v. **tărbăceală**.

tîrbăcí vb. v. **tărbăci.**

tîrbăcít a. v. **tărbăcit.**

tîrbóc, tîrbocuri n. plasă de pescuit în formă de sac; (spec.) sac de pescuit scoici; (și: (reg.) **tărăbuc, tărbuc, tîrbuc**). [Din sb. ***trbok, trbuk***].

tîrbúc n. v. **tîrboc.**

tîrcav, ~i, tîrcavă, ~e a. **1.** (înv. și reg.) chel, pleșuv pe alocuri: *iară, de se va smulge cuiva capul din față, iaste tărcav.* BIBLIA; **2.** (reg.; despre oi) cu lîna scurtă; (despre lînă) cu firul scurt; **3.** (reg.; despre copaci) cu vîrful rupt, ciuntit; **4.** (reg.; despre terenuri) cu vegetație puțină, rară; **5.** (reg.; despre oameni) pipernicit, chircit; bolnăvicios, suferind. [Din ucr. ***tyrkavyĭ***].

tîrcăví, tîrcăvesc vb. (reg.; refl.) **1.** a cheli; **2.** (despre păr, barbă) a se roade, a se toci; **3.** (despre oameni) a se pipernici, a se chirci. [De la ***tîrcav***].

tîrcól, tîrcoale n. **a da tîrcoale** sau **a da** (ori **a face**) **un tîrcol, a)** a umbla de jur împrejur, a se învîrti în preajma cuiva sau a ceva: *dete cîteva tîrcoale curții împărătești.* ISP; **b)** a umbla pe lîngă o femeie, căutînd să-i cîștige simpatia; a face curte unei femei: *juca bine și da tîrcoale fetelor cu zestre mare.* VLAH. [De la ***tîrcoli***].

tîrcolí, tîrcolesc vb. (intr.) a se învîrti de jur împrejur. [Din bulg. ***tărkolĭa***(*se*)].

tîrfă, tîrfe f. **1.** (reg.) lucru vechi, uzat; zdreanță; **2.** femeie de moravuri ușoare; prostituată: *da nici eu nu am turbat, să iubesc tîrfa din sat.* POP. [Cf. ***tearfă***].

tîrfălóg n. v. **terfelog.**

tîrg, tîrguri n. **1.** loc mai întins și special amenajat într-o localitate sau la marginea unei localități, unde se vînd și se cumpără (zilnic, săptămînal sau la anumite date) vite, cereale, lemne, zarzavaturi etc. (p. ext.) activitatea de vînzare-cumpărare care se desfășoară în acest loc: *își ia boii de funie și pornește cu ei spre tîrg.* CR.; *într-o zi de tîrg s-a pornit la drum.* POP; **tîrgul de fete**, serbare populară anuală tradițională, care are loc pe muntele Găina, în Țara Moților (cu care prilej tinerii își aleg miresele); **tîrgul moșilor**, bîlci tradițional de mari proporții, organizat anual în București, în sîmbăta dinaintea Rusaliilor; **la spartul tîrgului**, la sfîrșit de tot, tîrziu; **2.** expoziție, pavilion, salon comercial; **3.** operație de vînzare-cumpărare; tocmeală, tîrguială: *se făcu însă mai năzuros în tîrg, ținu la preț.* ISP; **a face** (sau **a încheia**) **tîrg(ul) cu cineva**, a încheia cu cineva o afacere; **a se ajunge cu tîrgul**, a cădea de acord asupra prețului, a se învoi din preț; **4.** (pop.) învoială, înțelegere: *să nu se prostească acum, la tîrgul gata, și să facă de rușine amîndouă familiile.* AG.; **5.** așezare urbană în Țara Românească și Moldova, situată la întretăierea drumurilor comerciale, avînd în principal o funcție economică, politică și administrativă și care, deși subordonată domniei, se bucura de o organizare internă proprie; (astăzi) orășel; (p. ext.) locuitorii unui orașel: *acest tîrg ce-i zic în lume Iașul, alții Ieș.* AL.; *să se mire tot tîrgul ce mi-a făcut urîtul.* POP.; **6.** (pop.) zona centrală a unui oraș, care grupează unitățile comerciale: *haidem cu toții în tîrg, să ne cumpărăm haine frumoase.* VLAH. [Din sl. ***trŭgŭ***].

tîrgovéț, ~i, tîrgoveáță, ~e m., f. (înv.) locuitor al unui tîrg; (astăzi fam.) orășean: *educațiunea și instrucțiunea agricultorului este mai necăutată decît a tîrgoveților.* GHICA. [Din sl. ***trŭgovečĭ***].

tîrguí, tîrguiesc și **tîrgui** vb. 1. (tr.) a face cumpărături (din tîrg); a cumpăra: *mosneagul se duce la tîrg, tîrguiește el ce are de tîrguit și ... vine acasă.* CR.; **2.** (refl.) a se tocmi; (p. ext.) a discuta în contradictoriu, a nu ajunge la o înțelegere: *o dată în viața ta m-ai dus la restorant și te tîrguiești printr-o cartofă.* AL. [Din bulg. ***tărgovec***].

tîrguiálă, tîrguieli f. **1.** acțiunea de a tîrgui; (concr.) cumpărătură: *cucoana ... se pornește pe tîrguială.* CAR.; *îl vedea așa gură-cască ... cu legătura de tîrguieli în mînă.* VLAH.; **2.** faptul de a se tîrgui; tocmeală; (p. ext.) dispută, ciorovăială: *după mai multă tîrguială s-au învoit s-o cumpere.* POP.; (fig.) *popoare întregi ... au fost vîndute, trădate, în tîrguiala mîrșavă și rușinoasă, ce-a avut loc între marile puteri la sfîrșitul războiului.* BL. [***Tîrgui*** + ***-eală***].

tîrguíre, tîrguiri f. acțiunea de a (se) tîrgui. [V. ***tîrgui***].

tîrguitór, ~i, tîrguitoáre a. și m., f. (înv. și reg.) (persoană) care tîrguiește; cumpărător. [***Tîrgui*** + ***-tor***].

tîrguléț, tîrgulețe n. tîrgușor. [***Tîrg*** + ***-uleț***].

tîrgușór, tîrgușoare n. diminutiv al lui tîrg; tîrguleț: *femeia e nemulțămită de cariera obscură de judecător de pace într-un tîrgușor, a soțului.* CĂL. [***Tîrg*** + ***-ușor***].

tîrhát n. v. **tărhat.**

tîrî, tîrăsc vb. **1.** (tr.) a mișca un lucru (greu) dintr-un loc în altul trăgîndu-l pe jos; a trage după sine cu sila un om, un animal: *cîrnește căruța și-o tîrăște cum poate pînă în poiană.* CR.; *unii le tîrau de coade ca pe niște otrepe.* ISP.; **a tîrî barca pe uscat**, a trăi greu; **a-și tîrî zilele** (sau **viața**), a duce o viață grea, plină de necazuri; **a tîrî pe cineva în noroi, a)** a dezonora pe cineva; **b)** a îndemna pe cineva la o faptă josnică, a-l antrena pe un drum greșit; **2.** (tr.) a lua, a duce, a purta cu sine: *mă tîrăște seară de seară prin toate localurile.* PETR.; **3.** (tr.) a îndemna, a împinge spre ceva (reprobabil): *dușmancele m-au urît, tot la rele m-au tîrît.* POP; **4.** (refl.) a înainta sprijinindu-se pe pămînt cu genunchii, cu coatele; (despre animale) a înainta prin mișcări specifice, cu trupul lipit de pămînt: *unii ca broaștele sărea, alții ca șerpi se tîra.* POP; **5.** (refl.; despre plante) a crește cu tulpina întinsă pe pămînt; **6.** (refl.) a merge greu (abia trăgîndu-și picioarele): *mă tîram anevoie, prin zăpada necălcată de drumeți.* BL.; **7.** (refl.) a atinge pămîntul cu partea de jos, frecîndu-se de el: *spatele atîrnă pe jos și se tîrăște ca o mantie de rigă.* CĂL. [Din sl. ***trěti***].

tîrîi, tîrîi vb. (pop.; tr. și refl.) a (se) tîrî. // m. (compus) **tîrîie-brîu,** om de nimic; pierde-vară. [***Tîrî*** + ***-i***].

tîrîiálă, tîrîieli f. (pop.) faptul de a se tîrîi. [***Tîrîi*** + ***-eală***].

tîrîíre, tîrîiri f. (pop.) acțiunea de a se tîrîi; tîrîre. [V. ***tîrîi***].

tîrîíș adv. (pop.) tîrîș: *își dădu drumul tîrîiș în rîpă.* SAD. // n. (pl. **tîrîișuri**) tîrîre: *tîrîișul șarpelui.* POP. [***Tîrîi*** + ***-iș***].

tîrîitór, ~i, tîrîitoáre a. (pop.) tîrîtor. [***Tîrîi*** + ***-tor***].

tîrîre, tîrîri f. acțiunea de a (se) tîrî; tîrîș, tîrît. [V. ***tîrî***].

tîrîș adv. **1.** tîrînd pe jos: *s-arată vulpea cu coada tîrîș.* OD.; **2.** trăgînd după sine cu sila: *îl luă de piept și cu el tîrîș, se duse la curtea boierului.* ISP; **3.** tîrîndu-se pe jos (ca să nu fie văzut); abia mișcîndu-și picioarele de oboseală, de slăbiciune etc.: *ne luăm tîrîș cu moș Bodrîngă cu tot, și ne băgăm într-o cinstită crîșmă.* CR.; *m-am dus tîrîș pînă la rădăcina pomului.* TOP; **tîrîș-grăpiș,** cu mare greutate, cu chiu, cu vai: *tîrîș-grăpiș, scoborîrăm Gitioana.* HOGAȘ; *urmase tîrîș-grăpiș cîteva clase secundare.* CĂL. // n. (pl. **tîrîșuri**) **1.** tîrîre; tîrît: *tîrîșul melcului*; **2.** (reg.) buștean tîrît din pădure cu tînjala; sarcină de lemne, de nuiele, de paie, legate cu o funie și trase pe jos după sine. // m. (reg.; pl. **tîrîși**) papuc fără călcîi. [***Tîrî*** + ***-iș***].

tîrît, tîrîturi n. tîrîre. [V. ***tîrî***].

tîrîtór, ~i, tîrîtoáre a. **1.** care se tîrăște pe pămînt: *pași tîrîtori;* **2.** (fig.; înv.) lingușitor, slugarnic; **3.** care se întinde pe pămînt; repent: *plantă tîrîtoare.* // f. **1.** animal care se tîrăște; reptilă: *au și tîrîtoarele dansuri rituale?* BL.; **2.** (reg.) prostovol. [***Tîrî*** + ***-tor***].

tîrîtúră, tîrîturi f. **1.** faptul de a se tîrî; **2.** (fig.; depr.) om de nimic, fără caracter; **3.** (fig.; depr.) femeie de moravuri ușoare; tîrfă. [***Tîrî*** + ***-tură***].

tîrla-mîrla adv. (reg.) deodată, pe neașteptate: *cum pășî pe ușă, tîrla-mîrla s-a buimăcit.* [Et. nec.].

tîrláș, tîrlași m. **1.** stăpînul sau îngrijitorul unei tîrle; **2.** (reg.) muncitor agricol sezonier. [***Tîrlă*** + ***-aș***].

tîrlă, tîrle f. **1.** loc (neîmprejmuit) și neacoperit unde se odihnesc oile sau vitele în timpul pășunatului; (p. ext.) stîna cu toate dependințele ei: *rămîn la foc de tîrlă, pe sub stele, șoptirea stufărișului s-ascult.* PILLAT; **2.** turmă de oi: *să zburde toată tîrla cu mieii laolată.* AR.; **3.** (glumeț) număr mare de copii într-o familie. [Et. nec.; cf. bulg. ***trălo,*** sb. ***trlo***, tăt. ***tyrlau***].

tîrlíc, tîrlici m. (înv.; mai ales la pl.) pantof căptușit cu postav, peste care se purta o altă încălțăminte pentru a-l feri de praf; (astăzi) papuc moale de casă fără tocuri, confecționat din postav sau din lînă: *surorile împleteau zorit la ciorapi, la tîrlici și mînușî.* DELAVR. [Din turc. ***terlik***].

tîrlíe, tîrlii f. (pop.) sanie (mică) țărănească: *văd dealul alb, tîrlia și vremurile bune.* PILLAT. [Et. nec.; cf. ***tîrî***].

tîrn[1], tîrnuri n. **1.** mătură mare, făcută din nuiele sau din mărăcini, cu care se mătură curțile sau străzile; măturoi: *leneș tîrnul și-l proptește.* COȘB.; **2.** (reg.) targă făcută din crengi pe care se transportă (cu caii) căpițele de fîn; **3.** (reg.) cantitate de fîn cărată astfel; **4.** sarcină de lemne. // m. (pl. **tîrni**) (bot.; reg.) porumbar (*Prunus spinosa*); (și: (reg.) **tîrnă**). [Din sl. ***trŭnŭ***].

tîrn[2] n. v. **tîrnă[1].**

tîrnáț, tîrnațe n. (reg.) prispă, balcon: *tîrnațul galbăn încingea căsuța.* C. [Din magh. ***tornác***].

tîrnă[1], tîrne f. (reg.) **1.** coș mare din nuiele împletite, cu sau fără toarte, mai larg la gură decît la bază; coșarcă, tîrnog; **2.** (reg.) stup de albine făcut din nuiele lipite cu pămînt; **3.** unealtă de pescuit pești mici, făcută din nuiele împletite; **4.** (reg.) botniță împletită din sîrmă sau din nuiele, care se pune la vite pentru a le împiedica să pască; **5.** (reg.) vas mare cu care se transportă mîncarea lucrătorilor la cîmp; **6.** (reg.; artic.) numele unui dans popular care se joacă la nunți; melodia acestui dans; (și: **tîrn**). [Din bulg. ***trăvna***].

tîrnă[2] f. v. **tîrn[1].**

tîrnăcóp, tîrnăcoape n. unealtă formată dintr-o bară curbată de oțel, avînd un capăt ascuțit și celălalt în formă de pană, fixată într-o coadă de lemn, folosită la spart pietre, asfalt, la scos rădăcini, la săpatul pămînturilor tari etc.: *maghernițe coșcovite se prăbușeau sub loviturile tîrnăcoapelor.* GHEȚIE. [Din bulg. ***tărnokop***].

tîrnóg, tîrnoage n. (reg.) **1.** tîrnă, coșniță; **2.** săculeț în care se pune peștele prins. [***Tîrnă*** + ***-og***].

tîrnomátă f. (reg.) resturi de paie, de spice etc. rămase de la treierat, folosite ca nutreț sau ca așternut pentru vite; resturi de paie (amestecate cu bălegar) care se scot din grajd sau din ocolul vitelor: *de cîte ori îți fi dormit în stroh și pe tîrnomată.* CR.; (și: **tîrnomeată**). [Din bulg. ***tărnomet***].

tîrnomeátă f. v. **tîrnomată.**

tîrnoseálă, tîrnoseli f. **1.** tîrnosire: *și au adus la tîrnoseala casei Domnului tauri 100.* BIBLIA; **2.** tămîie sau altă substanță aromată folosită în ritualul bisericesc. [***Tîrnosi*** + ***-eală***].

tîrnosí, tîrnosesc vb. **1.** (tr.) a sfinți o biserică; **2.** (fam.; refl.) a se îmbăta. [Din sl. ***tronosati***].

tîrnosíre, tîrnosiri f. acțiunea de a tîrnosi; sfințire a unei biserici. [V. ***tîrnosi***].

tîrnosít, ~ți, tîrnosită, ~e a. **1.** sfințit: *biserică tîrnosită;* **2.** (fig.) amețit de băutură; afumat, cherchelit. [V. ***tîrnosi***].

tîrnuí, tîrnuiesc și **tîrnui** vb. (tr.) **1.** a mătura cu tîrnul[1]; **2.** (fig.; fam.) a tîrî pe cineva prinzîndu-l de păr; a bate zdravăn: *acuș vă tîrnuiesc prin casă, pe rudă, pe sămînță.* CR. [***Tîrn[1]*** + ***-ui***].

tîrnuiálă, tîrnuieli f. tîrnuire. [***Tîrnui*** + ***-eală***].

tîrnuíre, tîrnuiri f. acțiunea de a tîrnui; păruială; (fig.) tîrnuială. [V. ***tîrnui***].

tîrpán, tîrpane n. unealtă asemănătoare cu coasa, întrebuințată la tăiatul stufului și al cînepii. [Din bulg. ***tărpan***, turc. ***tırpan***].

tîrpénie, tîrpenii f. (înv.) răbdare, putere de a îndura: *şi ruga (Theodosie pe) D-dzău sfîntul pentru dînsul să-i dea tîrpeanie.* DOS. [Din sl. ***trŭpěnije***].

tîrpí, tîrpesc vb. (înv. şi reg.; tr. şi intr.) a răbda, a îndura, a suferi cu răbdare: *tărpeaşte, bătrînule, şi te voi iuşura de război.* DOS. [Din sl. ***trŭpěti***].

tîrpie f. (reg.) boală care se manifestă prin umflarea stomacului. [Din sb. ***trpija***].

tîrsă[1], tîrse f. (reg.) loc în pădure unde s-au tăiat copacii; curătură. [De la ***tîrsi***].

tîrsă[2], tîrse f. 1. (reg.) iarbă mare de munte; **2.** (fig.) barbă mare şi încîlcită. [Din ucr. ***tirsa***].

tîrsí vb. v. tîrşi[1].

tîrsînár, tîrsînari m. (reg.) persoană care poartă opinci cu tîrsîne; (p. ext.) ţăran, opincar. [***Tîrsînă*** + *-ar*].

tîrsínă[1], tîrsîne f. 1. împletitură din păr de cal sau de capră, din care se fac frînghii, băieri, nojiţe etc.: *dă-mi opinca ţărănească cu tîrsîna mocănească.* POP; **2.** (înv.) ţesătură aspră din păr de capră, purtată de asceţi sau de călugări direct de piele. [Din sl. ***trăsina***].

tîrsínă[2], tîrsîne f. (reg.) **1.** iarbă mare; tîrsă[2]; **2.** (fig.) barbă mare şi încîlcită; tîrsă[2]. [***Tîrsă[2]*** + *-ină*].

tîrsoácă f. 1. (bot.; reg.) troscot[1] (*Polygonium aviculare*); **2.** (bot.; reg.) păiuş (*Aira caespitosa*); **3.** (reg.; în forma **tîrsoagă,** pl. **tîrsoage**) barbă mare şi încîlcită: *cei mai mulţi cu nişte tîrsoage de bărbi cît badanalele de mari.* CR.; (şi: **tîrsoagă**). [***Tîrsă[2]*** + *-oagă*].

tîrsoágă f. v. tîrsoacă.

tîrş, tîrşi m. şi **tîrşuri** n. 1. copac pipernicit, nedezvoltat; (p. ext.) pădure mică, tînără; **2.** (pop.) lemn cu multe crengi, întrebuinţat la clădit clăilor, la îngrădituri etc.; **3.** (reg.; la pl.) crengi uscate, vreascuri; **4.** (reg.) măturoi de nuiele sau de mărăcini; tîrn[1]. [Et. nec.; cf. sl. ***trŭsŭ***].

tîrşí[1], tîrşesc vb. (reg.; tr.) **1.** a defrişa; **2.** a grăpa (cu grapa de mărăcini); (şi: **tîrsi**). [De la ***tîrş***].

tîrşí[2] vb. v. tîrşîi.

tîrşíi vb. v. tîrşîi.

tîrşíit n. v. tîrşîit[1].

tîrşít[1] n. săpat, prăşit. [V. ***tîrşi[1]***].

tîrşít[2] n. v. tîrşîit[1].

tîrşít[3] a. v. tîrşîit[2].

tîrşitoáre, tîrşitori f. (reg.) **1.** grapă formată din mai multe bare paralele, legate între ele cu lanţuri, folosită la mărunţirea şi netezirea pămîntului arat; **2.** grapă de mărăcini folosită la spargerea crustei pămîntului înainte de prăşit. [***Tîrşí[1]*** + *-toare*].

tîrşîí, tîrşîi vb. 1. (tr.) a tîrî picioarele sau încălţămintea în mers, frecîndu-le de pămînt şi producînd un zgomot caracteristic: *ofiţerul ... tîrşii picioarele.* DELAVR.; **2.** (refl.) a se deplasa tîrîş; **3.** (tr.) a trage după sine tîrînd pe pămînt; a tîrîi; (şi: **tîrşi, tîrşii**). [***Tîrş*** + *-îi*].

tîrşîít[1] n. faptul de a (se) tîrşîi; zgomot caracteristic produs de picioarele sau de obiectele care se tîrşîie sau sînt tîrşîite; (şi: **tîrşiit, tîrşit**). [V. ***tîrşîi***].

tîrşîít[2], ~ţi, tîrşîitá, ~e a. (despre picioare sau încălţăminte) care se tîrşîie, care se freacă de pămînt în timpul mersului, producînd un zgomot caracteristic; (despre mers) care produce un zgomot caracteristic prin frecarea de pămînt a tălpii; (şi: **tîrşit**). [V. ***tîrşîi***].

tîrtán[1], tîrtani m. numele a două plante erbacee din familia cruciferelor, cu tulpina mare, ramificată, cu flori albe, care cresc prin fineţe (*Crambe tataria* şi *Crambe maritima*); (şi: **tărtan**). [Et. nec.].

tîrtán[2], tîrtani m. 1. (depr.) evreu: *tîrtanul meu tremură ca de friguri.* AL.; **2.** (depr.) om gras. [Din germ. ***Untertan*** „supus"].

tîrtiţă, tîrtiţe f. regiune a corpului unei păsări, care include partea posterioară a coloanei vertebrale şi în care sînt înfipte penele cozii: *fratele mai mare îşi apucă el o pulpă, fratele mezin, altă pulpă, iar lui Petrea îi rămase tîrtiţa.* SL.; **a-i tremura cuiva tîrtiţa,** a-i fi cuiva foarte frică. [Din bulg. ***tărtica***, sb. ***trtica***].

tîrziélnic, ~ci, tîrzielnică, ~ce a. (pop.) **1.** care întîrzie; **2.** (fig.) greoi, încet, leneş: *om tîrzielnic.* [***Tîrziu*** + *-elnic*].

tîrziór adv. diminutiv al lui tîrziu: *s-a trezit cam tîrzior.* CAR. [***Tîrziu*** + *-or*].

tîrzíu, ~ii, tîrzie, ~ii a. 1. care este, se efectuează sau se întîmplă după trecerea unui (anumit) timp, după ce a trecut momentul potrivit sau timpul dinainte stabilit: *părerea de rău era prea tîrzie.* ARG.; (înv. şi pop.) **nu (după) tîrzie vreme,** nu după mult timp, curînd; **într-o tîrzie vreme** sau (subst.) **într-un tîrziu,** după mult timp, după multă aşteptare: *Harap-Alb şi cu ai săi merg ei cît merg, şi într-o tîrzie vreme ajung la împărăţie.* CR.; *mi se aduce într-un tîrziu laptele care aburează.* SAD.; **2.** (despre anotimpuri sau alte unităţi de timp) care s-a prelungit mai mult decît este normal, care se apropie de sfîrşit: *tîrzie toamnă e acum, se scutur frunzele pe drum.* EM.; *a fost într-o seară tîrzie, cînd se întorsese de la o petrecere.* VINEA; **3.** care se seamănă sau ajunge la maturitate după termenul obişnuit sau după alte plante din aceeaşi specie: *porumb tîrziu; flori tîrzii;* **4.** care se naşte după trecerea timpului cînd fată de obicei femelele aparţinînd aceleiaşi specii: *miel tîrziu;* **5.** (despre efemeride) care şi-a prelungit viaţa peste termenul obişnuit: *fluturi tîrzii;* **6.** (fig.) care pricepe greu, încet (la minte): *Epimeteu cel cu mintea tîrzie.* OD. // adv. **1.** după ce a trecut ora sau timpul aşteptat, hotărît sau prevăzut: *mai bine mai tîrziu decît niciodată;* **mai curînd sau mai tîrziu,** acum sau altădată, odată şi odată, la o dată oarecare (dar neîndoielnică); **cel (mai) tîrziu,** într-un timp socotit ca un ultim termen; **2.** în momentul cînd un interval de timp este pe sfîrşite: *lucrau pînă seara tîrziu.* TOP. [Lat. ***tardivus***].

tméză, tmeze f. intercalare a unui cuvînt (sau a unor cuvinte) între două elemente ale unui cuvînt compus sau ale unei unităţi frazeologice. [Din fr. ***tmèse***, lat. ***tmesis***].

toácă, toace f. 1. placă groasă de lemn sau de metal, uşor încovoiată, pe care se bate ritmic cu unul sau cu două ciocane, pentru a vesti începerea serviciului religios sau pentru a marca anumite momente ale acestuia la mănăstiri sau la biserici; (p. ext.) sunetul produs prin lovirea acestei plăci: *toaca răsună mai tare.* EM.; **toaca în** (sau **din**) **cer,** toaca pe care, potrivit credinţelor populare, Dumnezeu o bate în cer şi pe care n-o aud decît cocoşii şi oamenii cu multă ştiinţă de carte; **a şti şi toaca în** (sau **din**) **cor,** a şti multe lucruri; **a bate toaca,** a se lăuda; **a bate toaca la urechile surdului,** a vorbi cuiva degeaba; **a(-şi) face urechea toacă,** a se preface că nu aude sau că nu înţelege; **a-i merge cuiva gura ca toaca,** a vorbi mult (şi fără rost); **a fi uscat (ca o) toacă** (sau **ca toaca**), a fi foarte slab; **a da cu toaca peste cineva,** a surprinde pe cineva asupra unui fapt; (compus) **ucigă-l toaca,** v. **ucide;** 2. timp al zilei, după răsăritul soarelui sau înainte de apus, cînd se bate toaca de utrenie, respectiv, de vecernie: *pe la toacă, plecăm spre Tîrgu Jiu.* VLAH.; **3.** (art.) numele popular al constelaţiei Pegas. // a. (reg.) pustiu: *în urma lor, casa toacă şi o sărăcie lucie.* POP. // adv. (reg.) extrem de ...: *îngheţat toacă; surd toacă.* [De la ***toca***].

toáie[1], toi f. (bot.; reg.) omag (*Aconitum moldavicum, napellus, variegatum, cernuum*). [Din ucr. ***toja***].

toăie[2], toi f. (reg.) loc adînc în albia unei ape (curgătoare), unde, de obicei, se formează un vîrtej. [Et. nec.; cf. ***toi[1]***].

toáipă, toaipe f. (reg.) unealtă de dulgherie în formă de secure sau de topor, cu tăişul mare, întrebuinţată mai ales la cioplitul grinzilor. [Et. nec.].

toaletá, toaletez vb. (rar; tr. şi refl.) a(-şi) face toaleta. [Din fr. ***toiletter***].

toalétă, toalete f. 1. acţiunea de a se spăla, de a se pieptăna, de a se îmbrăca: *ca să-mi mai treacă de urît, m-am ocupat însămi de toaleta lor.* NEGR.; (înv.) **cabinet de toaletă,** încăpere în care se aflau obiectele necesare pentru spălat, pieptănat; **de toaletă,** care serveşte la curăţirea şi îngrijirea corpului; **a-şi face toaleta,** a se aranja, spălîndu-se, pieptănîndu-se; **2.** (med.) curăţarea unei plăgi sau a unei zone operatorii; **3.** closet (prevăzut cu chiuvetă); **4.** (în trecut) mobilă pe care se aflau obiectele necesare pentru spălat, pieptănat; (astăzi) mobilă compusă dintr-o oglindă mare şi mai multe dulăpioare, sertare şi rafturi, unde se ţin obiectele necesare îngrijirii corpului; **5.** totalitatea obiectelor de îmbrăcăminte şi a celor de podoabă (mai ales femeieşti) cu care se îmbracă cineva o dată; (p. ext.) rochie: *bine v-ar şedea, în toalete de bal, cu pantofi albi şi pe jos.* REBR. [Din fr. ***toilette***].

toălpă, toalpe f. (reg.) ceată, droaie. [Din ucr. ***tolpa***].

toámnă, toamne f. 1. anotimp care urmează după vară şi precedă iarna, reprezentînd (în emisfera boreală) intervalul dintre 23 septembrie şi 22 decembrie, caracterizat prin micşorarea treptată a zilelor, scăderea temperaturii, veştejirea vegetaţiei etc.: *se scutură salcîmii de toamnă şi de vînt.* EM.; **de toamnă,** care se face sau se întîmplă toamna, care este necesar sau caracteristic acestui anotimp: *ploaie de toamnă;* **astă-toamnă,** în toamna trecută; **la toamnă,** în toamna viitoare, cînd va veni toamna; **de (cu) toamnă,** fiind încă toamnă; **pe** (sau **în**) **toamnă,** cînd a sosit (sau cînd va sosi) toamna, pe timpul toamnei; **2.** (fig.) **toamna vieţii,** începutul bătrîneţii: *flori din toamna vieţii.* AL. // adv. (în forma **toamna**) în timpul toamnei: *toamna se numără bobocii.* [Lat. ***autumnus***].

toánă[1], toane f. 1. capriciu: *i-au căutat a-l smomi Ciubăr-Vodă pre acela să rămîie, nu de dragul lui, au dentr-o toană fără temeiu, cumu-i abate omului la băutură, ce cu plan adînc.* TOP.; **cu toane,** capricios, răsfăţat; **2.** criză, atac: *mă fac din vreme în vreme că am toane de nebunie.* AL.; **a-i veni cuiva o toană** (sau **toanele**), a-l apuca pe cineva furiile, năbădăile; a-i veni pe neaşteptate cheful să facă ceva (neobişnuit); **toană de plîns,** ropot, izbucnire de plîns; **3.** stare de spirit; dispoziţie (rea sau bună): *pînă s-ajungă în starea aceasta fericită, ... trebuie să fi cunoscut şi ei toate schimbările de toane prin care trec de obicei binecredincioşii.* TOP; **4.** (fig.) mişcare rapidă, violentă: *o toană de vînt;* **5.** interval de timp, răstimp (scurt): *stătu o toană pe gînduri.* DELAVR; **6.** cantitate (mică) de ceva. [De la ***tuna***].

toánă[2], toane f. 1. loc bogat în peşte, unde se aruncă năvodul: *să-ţi spui toana peştelui, ţinutul morunilor şi-adăpostul somnilor.* POP; **2.** ocolul făcut prin desfăşurarea largă şi completă a unui năvod, care prinde peştele înconjurîndu-l; **3.** spărtură făcută în gheaţa unei ape pentru a pescui sau a scoate apă; copcă; **4.** perioada cînd umblă peştele după mîncare. [Din ucr., rus. ***tonea***].

toáncă, toance f. (reg.) loc cu apă adîncă al cotiturile rîurilor de munte. [Din ucr. ****tonica;*** cf. rus. ***tonica***].

toăpsec f. (înv.) otravă, venin: *supt unghea deagetului mai vrăjmaş toapsec decît dintele viperii sta.* CANT. [Lat. ***toxicum***].

toárce, torc vb. 1. (tr.) a răsuci cu degetele şi cu ajutorul fusului fibrele de lînă, de cînepă, de in etc. trase din caier, pentru a obţine fire pentru ţesut, tricotat etc.; a prelucra fibre textile cu ajutorul unor maşini speciale, pentru a obţine fire necesare industriei textile; a fila: *vezi, bunica şi cu fiica şi nepoata n-or mai toarce ..., ca trei Parce, firul lînei, firul soartei nendurate ce ne ia.* PILLAT; **2.** (intr.; despre pisici) a produce un sunet continuu, asemănător cu sfîrîitul fusului în timpul torsului. [Lat. ***torquere*** „a întoarce"].

toárcere, toarceri f. acţiunea de a toarce şi rezultatul ei; tors[1]. [V. ***toarce***].

toártă, toarte şi **torţi** f. 1. parte ieşită în afară la unele obiecte, de obicei încovoiată în formă de arc, care serveşte pentru apucat cu mîna: *pleca la apă cu vasele de toartă.* VOIC.; (fam.) **la toartă,** **a)** zdravăn, straşnic: *bătălie la toartă, soro.* CAR.; **b)** extrem de strîns: *prietenie la toartă;* **2.** verigă,

inel sau belciug cu ajutorul cărora se atîrnă un obiect; **3.** urechea curbată a unui lacăt (care se petrece prin belciuge); **4.** cerculeţul cu care se prinde cercelul de ureche; (p. ext.) cercel (în formă de inel); **5.** circumferinţa inelului. [Lat. *torta*].

toást, toasturi n. mic discurs ocazional rostit la o masă în cinstea unei persoane sau unui eveniment. [Din fr. *toast*].

toastá, toastez vb. (intr.) a închina un pahar în sănătatea cuiva sau în cinstea unui eveniment; a ţine un toast: *în 1899 Hasdeu se retrăgea de la Arhive, în 1900 de la Universitate, în seara de 30 ianuarie i se dădea la Gapşa un banchet ... la care toastau Caragiale, Delavrancea, Anghel Demetrescu.* CĂL. [Din fr. *toaster*].

tobáş, tobaşi m. (înv. şi reg.) toboşar. [*Tobă* + *-aş*].

tóbă, tobe f. **1.** instrument muzical de percuţie, format dintr-un cilindru scurt, larg şi gol, de lemn sau de metal, acoperit la ambele capete cu cîte o membrană de piele, care, lovită cu una sau două baghete, produce sunete de înălţime nedeterminată, întrebuinţat în orchestre, fanfare: *ieşise întru întîmpinarea lui cu buciume, cu tobe şi cu surle.* ISP; **a bate toba, a)** a face o comunicare de interes obştesc oamenilor adunaţi la auzul bătăilor în tobă; **b)** a bate ritmic cu degetele într-un obiect (din nervozitate sau din nerăbdare); **c)** (fam.) a avea accese de tuse, a tuşi; **d)** (fam.) a divulga un secret; a lansa tot felul de zvonuri; **a bate toba (la urechea) surdului**, a vorbi cuiva degeaba, a nu fi ascultat; **a bate cuiva toba**, a lăuda (prea) zgomotos pe cineva; **a umbla cu toba sau a bate cuiva toba, a vinde averea cuiva cu toba**, a vinde lucrurile sau averea cuiva prin licitaţie publică; (adv.) **a (se) face tobă** sau **a face** ori **a i se face burta tobă**, a mînca peste măsură, a se ghiftui; **a face pe cineva tobă de bătaie** sau **a-i face cuiva pielea** (sau **spinarea**) **tobă**, a bate zdravăn pe cineva; **a fi tobă de carte** (sau **de învăţătură**), a fi foarte învăţat; **2.** nume dat mai multor obiecte de lemn sau de metal, fixe sau mobile, în formă de cilindru gol: **a)** cilindru metalic pe care se înfăşoară cablul unui ascensor, al unei macarale, al unui pod rulant etc.; **b)** piesă cilindrică rotitoare a unei batoze de treierat, care desface boabele de pe spic; **c) tobă de eşapament**, cutie cilindrică la motoarele cu ardere internă, care amortizează zgomotul produs la evacuarea gazelor de ardere; **3.** mezel preparat din membrana care formează stomacul porcului, în care se introduc bucăţele de carne, de măruntaie, de slănină etc.: *ştie ca să facă ... dobă, jambonuri.* AL.; **4.** (la jocul de cărţi) caro: *de roşu, de ghindă, de tobă sau de verde?* CAR.; (şi: (înv. şi reg.) **dobă**). [Din magh. *dob*].

tobíţă, tobiţe f. diminutiv al lui tobă. [*Tobă* + *-iţă*].

tobogán, tobogane n. **1.** cale de transport în formă de jgheab, pe care sînt coborîte prin alunecare (sub acţiunea gravitaţiei) diferite materiale; **2.** construcţie în formă de jgheab înclinat, pe care se poate aluneca uşor şi care serveşte ca mijloc de distracţie: *aveam ... un gol în stomac ca la alunecarea pe un tobogan foarte abrupt.* CĂRT.; (şi: **topogan**). [Din fr. *toboggan*].

toboşár, toboşari m. **1.** persoană care bate toba într-o orchestră sau într-o fanfară; tobaş: *se făceau exerciţii militare la cîmp, şcolarii plecînd încolonaţi, cu un fluier şi doi toboşari în frunte.* CĂL.; **2.** (în trecut) persoană care aduna lumea bătînd în tobă, pentru a comunica veşti şi ordine de interes obştesc; crainic: *a fost toboşar municipal.* CAR.; (şi: (înv. şi reg.) **doboşar, doboşer**). [*Tobaş* + *-ar*].

tobrálco n. ţesătură de bumbac cu dungi sau cu carouri, realizate prin introducerea unor fire mai groase în urzeală sau în bătătură. [Din fr. *tobralco*, germ. *Tobralko*].

tobultóc n. v. tăbultoc.

toc[1] interj. (de obicei repetat) cuvînt care imită zgomotul produs de o lovitură sau de o ciocănitură într-un obiect sau într-un material tare: *ca dintr-o toacă de la o mănăstire din cer, s-a auzit de trei ori: toc-toc-toc.* SAD. [Onomat.].

toc[2]**, tocuri** n. **1.** cutie sau suport de lemn, de metal, de piele sau material plastic, cu forme şi mărimi diferite, în care se păstrează anumite arme, instrumente, aparate etc.; teacă de piele sau de carton etc. în care se ţin diferite obiecte mici (ochelari, pieptene, stilou etc.): *stau spînzurate ... două perechi pistolele băgate în tocuri de piele.* FIL.; **2.** (reg.) văcălie (la moară); **3.** (reg.) învelitoare în care se pun penele unei perne; **4.** (reg.) vas de lemn în care se păstrează brînză, lapte, apă etc.; **5.** cadru de lemn sau de metal în care se fixează, la o construcţie, uşile şi ferestrele; **6.** ustensilă pentru scris sau desenat cu cerneală sau cu tuş, făcută din lemn, os, metal etc., în formă de tijă, prevăzută la un capăt cu un dispozitiv de fixare a peniţei; condei: *ca-ntotdeauna sta-vor, şi tocul şi caietul, şi fila încărcată cu colb de poezii.* PILLAT; **toc rezervor**, stilou; (şi: (pop.) **tioc**). [Din magh., sb. *tok*].

toc[3]**, tocuri** n. partea mai ridicată de pe talpa încălţămintei, corespunzînd călcîiului, făcută din bucăţi de piele suprapuse sau din lemn: *în picioare purta pantofi fără toc.* GHEŢIE. [Din bulg. *tok*].

tocá, toc vb. (tr.) **1.** a tăia un material în bucăţi foarte mărunte (uneori transformîndu-l în pastă) prin lovituri repetate cu un instrument tăios sau cu ajutorul unor maşini speciale: *a toca carne; a toca vinete;* **2.** (p. anal.) a distruge o ţesătură: *moliile au tocat un covor;* **3.** (fig.; fam.) a cheltui fără chibzuială, a risipi bani, averi: *neavînd ce să mai toace, după cum era-nvăţaţi, ori se-apuc de hoţie, ori de înşelătorii.* PANN; **4.** (fig.; fam.) a face să sărăcească, a ruina[2]: *a divorţat de Pascalopol după ce l-a tocat, şi acum e prin Spania.* CĂL.; **5.** (reg.) a lovi tare şi în mod repetat: *îmi vine să-l toc în cap, să-l omor.* POP; **6.** (fig.; şi intr.) a bate la cap, a plictisi pe cineva spunîndu-i fleacuri sau repetîndu-i acelaşi lucru: *cît i-am spus şi i-am tocat, nici în seamă n-a băgat.* C. // (intr.) **1.** a bate toaca: *nu se auzea de dimineaţă pînă în sară decît tocînd şi trăgînd clopotele.* NEGR.; **unde popa nu toacă**, foarte departe; **2.** a bate, a ciocăni, a lovi: *începe a toca în stative de pîrîie părelii casei.* CR.; **3.** (despre berze) a produce un zgomot caracteristic lovindu-şi, ritmic, una de alta, cele două părţi ale ciocului; **4.** (despre mitraliere) a produce sunete scurte şi dese în timpul tragerii; **5.** (fig.) a vorbi mult şi fără rost: *ce să mai tocăm degeaba; iată banii.* HASD. // (refl.) a se distruge treptat printr-o acţiune îndelungată de măcinare, de frecare: *lîna se toacă.* [Lat. **toccare*].

tocánă, tocane f. **1.** mîncare cu sos, făcută din bucăţi de carne prăjite cu ceapă (şi cu adaos de cartofi); mîncare făcută din anumite legume prăjite cu ceapă; **2.** (reg.) mămăligă: *de-ar fi puşca de tocană, bucuros aş fi cătană.* POP. [Din magh. *tokány*].

tocáre f. acţiunea de a toca. [V. *toca*].

tocát[1] m. faptul de a toca; **mult tocat, puţin mîncat**, muncă multă, bani puţini. [V. *toca*].

tocát[2]**, ~ţi, tocată, ~e** a. **1.** tăiat mărunt; (despre anumite alimente) transformat în pastă: *carne tocată;* **2.** (despre mers) cu paşi mici, sacadaţi. [V. *toca*].

tocátă, tocate f. **1.** veche denumire generică pentru compoziţiile muzicale concepute pentru instrumente cu claviatură; **2.** piesă muzicală de virtuozitate pentru un instrument sau pentru orchestră, cu caracter sacadat, ritmic, cu o dezvoltare fără reguli precise, alcătuită de obicei dintr-o singură parte. [Din it. *toccata*].

tócă, toci f. **1.** căciuliţă sau pălărie fără boruri, purtată de femei: *tocă de catifea neagră cu flori.* AL.; **2.** acoperămînt pentru cap, de formă cilindrică, fără boruri, purtat de avocaţi şi de magistraţi în exerciţiul funcţiunii. [Din fr. *toque*].

tocălíe, tocălii f. (reg.) **1.** morişcă de lemn care, învîrtită de vînt, produce o scîrţîitură, folosită pentru a speria păsările în lanuri şi în vii; **2.** piedică la războiul de ţesut; **3.** toacă (la biserică); **4.** unealtă cu care se răsuceşte sfoara groasă pentru plase, năvoade etc. [*Toacă* + *-ălie*].

tocăní, tocănesc şi **tócăn** vb. (reg.; tr.) **1.** a tăia mărunt, a toca; **2.** (fig.) a bate la cap pe cineva; a cicăli, a toca. // (intr.) **1.** a ciocăni, a bocăni: *cînta, lin tocănind pe o covată.* B.-DEL.; **2.** (despre berze) a produce un zgomot caracteristic lovindu-şi, ritmic, una de alta, cele două părţi ale ciocului; a toca. [*Toc*[1] + *-ăni*].

tocănire f. (reg.) acţiunea de a tocăni şi rezultatul ei; tocănit. [V. *tocăni*].

tocănít n. (reg.) faptul de a tocăni; (spec.) clămpănitul berzei. [V. *tocăni*].

tocănitúră, tocăniturí f. (reg.) zgomot produs prin lovituri repetate în ceva; tocănire. [*Tocăni* + *-tură*].

tocăniţă, tocăniţe f. diminutiv al lui tocană: *tocăniţă de pui.* [*Tocană* + *-iţă*].

tocătór, ~i, tocătoáre a. care toacă, care mărunţeşte. // m. cuţit mare de tocat carne; satîr. // f. maşină de tocat nutreţ, carne etc. // n. (pl. **tocătoare**) **1.** placă de lemn, de material plastic etc. pe care se toacă carne, legume etc.; **2.** butuc pe care se taie lemne. [*Toca* + *-ător*].

tocătúră, tocături f. **1.** carne tocată mărunt (amestecată cu ceapă, condimente etc.) din care se prepară anumite mîncăruri; (p. ext.) mîncare preparată din carne tocată: *nu-i plac tocăturile;* **2.** lucru tocat mărunt: *tocătură de paie.* [*Toca* + *-tură*].

toceálă, toceli f. **1.** faptul de a-şi însuşi mecanic lecţiile, învăţîndu-le pe dinafară; bucherealâ: *eram dat ca pildă ... de „toceală", adică de învăţătură papagalicească.* GAL.; **2.** faptul de a insista îndelung în învăţarea unei lecţii, unei materii etc. [*Toci*[1] + *-eală*].

toci[1]**, tocesc** vb. **1.** (reg.; tr.) a da la tocilă, a ascuţi: *toată jigania cumplită colţii îşi tocea şi toată pasirea rumpătoare pintenii îşi ascuţea.* CANT.; **2.** (tr. şi refl.) a face sau a deveni mai puţin ascuţit, mai puţin tăios prin întrebuinţare: *a tocit cuţitul; toporul s-a tocit;* **3.** (tr. şi refl.) a (se) roade, a (se) uza prin întrebuinţare, frecare, lovire etc.: *cercă să umble sprijinindu-se în toiagul său, dară îi fu cu neputinţă, căci şi acesta se tocise.* ISP; *şi-a tocit pantalonii în genunchi;* **4.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) uza, a (se) slei: *energia poporului se tocise de atîtea chinuri şi asupriri.* BĂLC.; *agresivitatea celor maturi a început să se tocească.* PR.; **5.** (tr.; fam.) a-şi însuşi mecanic lecţiile, învăţîndu-le pe dinafară; a buchisi; (cu sens atenuat) a insista îndelung în învăţarea unei lecţii, unei materii. [Din sl. *tociti*].

tocí[2]**, tocesc** vb. (reg.; tr.) **1.** a turna vinul dintr-un butoi într-altul, pentru a-l limpezi, după ce drojdia s-a aşezat la fund; **2.** a pritoci (varza, murăturile). [Din sb. *točiti*].

tocílár, tocilari m. persoană care se ocupă cu ascuţirea (la tocilă) a instrumentelor de tăiat. // (fig.; şi f. **tocilară, tocilare**) elev, student etc. care îşi învaţă lecţiile pe dinafară, în mod mecanic; bucher; (cu sens atenuat) elev, student care insistă îndelung în învăţarea unei lecţii, unei materii. [*Tocilă* + *-ar*].

tocílă, tocile f. maşină compusă dintr-un disc abraziv acţionat cu un mîner sau o pedală, cu care se ascut instrumentele de tăiat; (p. restr.) disc circular de piatră abrazivă pe care se ascut instrumentele de tăiat. [Din bulg., sb. *točilo*].

tocilăríe f. **1.** (rar) meseria tocilarului; **2.** (pl. **tocilării**) atelierul tocilarului. [*Tocilar* + *-ie*].

tocíre, tociri f. **1.** acţiunea de a (se) toci[1] şi rezultatul ei. [V. *toci*].

tocít, ~ţi, tocită, ~e a. **1.** care nu mai taie, cu tăişul îngroşat: *cuţit tocit;* **2.** ros, uzat: *scările de piatră tocite şi mîncate de mult umblet.* EM.; **3.** (fig.) uzat, sleit: *simţuri tocite;* **4.** (fig.) banalizat prin întrebuinţare repetată; răsuflat: *metaforă tocită.* [V. *toci*[1]].

tocitoáre, tocitori f. (înv. şi pop.) **1.** vas mare de lemn, în care se pun fructe la fermentat, în vederea fabricării vinului, rachiului etc.; bute, cadă, zăcătoare: *tocitorile sînt aşezate frumos pe căpătîie.* OD.; **2.** vas de lemn în care se pune varza la murat. [*Toci*[2] + *-toare*].

tócma adv. v. tocmai.

tocmác, tocmace n. (înv.) ciocan mare de lemn de care se foloseşte plăpumarul; (şi: (înv.) **tocmag**). [Din turc. *tokmak*].

tocmág n. v. tocmac.

tocmági m. pl. (reg.) tăiței: *supa cu tocmagi sau cu urechiușe mici.* POP; (și: **togmagi**). [Din turc. *tutmaç*].

tócmai adv. **1.** chiar, exact, precis, taman: *se vede că tot mai ai oleacă de noroc, de-ai nimerit tocmai la mine.* CR.; *întîmplarea ... avu loc tocmai în zilele cînd ținusem conferința în acea urbe.* BL.; (fam.) **tocmai pe tocmai**, exact (așa), cu rigurozitate, în totul: *Mercur îndeplini porunca tocmai pe tocmai, ca o slugă credincioasă.* ISP; **a fi tocmai pe tocmai**, a fi chit; **2.** în special, mai ales, îndeosebi: *ehe! neică, tocmai ăla mă omoară pe mine.* POP; **3.** abia, numai, chiar atunci: *fiindcă tocmai era trebuință de o gînărească, o primi.* ISP; *răspunsul ne vine tocmai în zorii zilei.* PETR.; *porcul tocmai după ce moare pe toți satură.* POP; **4.** taman, hăt, departe: *l-a găsit tocmai la marginea orașului;* **5.** (în construcții negative) chiar așa de ..., așa de ..., prea ...: *n-ai nimerit tocmai bine.* OD.; *părinții mei, țărani nu tocmai săraci, și-au mutat gospodăria într-o suburbie a orașului.* BL.; **6.** (reg.) **nu tocmai**, cu atît mai puțin; necum, darămite: *a început a zice că lui nici în cap nu i-a venit aceasta, nu tocmai să fi zis către țigan vrodată.* POP (și: (pop.) **tocma, togma, tomnai**). [Din sl. *tŭkŭma*].

tocmálă f. v. tocmeală.

tócmă, tocme f. (reg.) **1.** învoială; **2.** tîrguială, tocmeală: *la spițerie nu încape tocma.* ST.; (și: **togmă, tomnă**). [De la *tocmi*].

tocmăgél, tocmăgei m. **1.** (reg.; la pl.) diminutiv al lui tocmagi; tăiței subțiri; **2.** numele mai multor specii de ciuperci din familia clavariaceelor: **a)** ciupercă de toamnă, înaltă, gălbuie-roșcată, care crește pe mușchiul copacilor (*Clavaria crispula*); **b)** (reg.) meloșel (*Clavaria formosa*); **c)** (la pl.) barba-caprei (*Clavaria flava)* (și: (reg.) **togmăgel**). [*Tocmag*(*i*) + *-el*].

tocmeálă, tocmeli f. **1.** înțelegere deplină, acord; învoială, convenție; contract: *viind Zigmond au zis către toți să fie într-o tocmală.* N.COSTIN; *la stăpîn nu te băga fără tocmală.* PANN; (înv.) **tocmeli agricole**, obligații prevăzute în contractul agricol; **2.** discuție pentru stabilirea prețului la negocierea unui lucru; tîrg, tîrguială, tocmă: *cască ochii la tocmeală, iar nu după ce te-nșală.* PANN; **3.** (înv. și pop.) condiție, clauză: *ei bine, fie, însă cu o tocmeală.* GANE; **4.** (înv.) organizare, rînduială, orînduire: *toți rămaseră mulțumiți de tocmelele lui.* ISP; *bună țară, rea tocmeală;* **5.** (înv.) chibzuială, cumpănire: *lucrurile și faptele a strămoșilor săi ... au scris cu mare socoteală și cu tocmală.* N.COSTIN; **6.** (înv.) creare, întemeiere: *veniți ... de moșteniți ce e gătită voao împărăția den tocmeala lumiei.* COR.; **7.** (înv.) așezămînt, instituție; acaret: *au făcut chip cetății Cameniții de ceară, cu toate tocmelele ei dinlăuntru și denafară.* NEC.; (și: (înv.) **tocmală**). [*Tocmi* + *-eală*].

tocmí, tocmesc vb. **1.** (înv.; tr. și refl.) a (se) face deopotrivă, a (se) potrivi: *cine în nuori ... tocmise Domnului?* COR.; **2.** (înv.; refl.) a conveni, a face o învoială; a se înțelege, a se pune de acord: *acei vechi cu cești noi să văd a nu să tocmi.* CANT.; **3.** (refl.) a discuta asupra prețului unei mărfi, pentru a cădea la învoială; a se tîrgui: *mai bine să te tocmești întîi decît pe urmă.* CR.; **4.** (tr. și refl.) a (se) angaja ca lucrător, ca slugă etc.: *se tocmiră argați;* **5.** (tr.) a închiria; a arvuni: *a tocmi o trăsură; a tocmi lăutari;* **6.** (înv.; tr.) a pune în rînduială, a așeza într-o anumită ordine; a aranja, a orîndui, a potrivi: *cîtă vreme fu de a tocmi țara și a face pace.* BĂLC.; **7.** (reg.; tr.) a drege, a reface: *grindeiul pîn' l-a tocmit, s-a gătat de plugărit.* POP; **8.** (înv. și pop.; tr. și refl.) a (se) vindeca; a (se) însănătoși; (fig.) a (se) liniști, a (se) potoli: *cu glasul său ... spămîntarea lor tocmi.* COR.; **9.** (înv.; tr.) a crea, a realiza: *a treia zi ... tocmi iazerele și izvoarele.* MOXA; **10.** (înv.; tr.) a alcătui, a compune: *scriptura cea noo ... o ai tocmit.* BIBLIA; **11.** (înv.; tr.) a hărăzi, a sorti: *toate chinurile măriei neudați și fără de frică tocmească-ne a trece.* COR. [Din sl. *tŭkŭmiti*].

tocmíre, tocmiri f. acțiunea de a (se) tocmi și rezultatul ei. [V. *tocmi*].

tocofobíe, tocofobii f. teamă patologică de moarte. [Din engl. *tokophobia*].

tocográf, tocografe n. aparat pentru înregistrarea grafică a frecvenței, duratei și intensității contracției uterine. [Din engl. *tokograph*].

tocologíe f. studiul actului nașterii. [Din fr. *tocologie*].

tócot n. (rar) zgomot produs de izbiturile ciocanului. [*Toc*[1] + *-ot*].

tocsín, tocsine n. clopot de alarmă; (p. ext.) sunetul produs de acest obiect: *porunci să sune tocsinul.* BĂLC. [Din fr. *tocsin*].

todorusále f. pl. sărbătoare care cade cu 24 de zile înainte de Rusalii, în joia a patra după Paști, în ziua cuviosului Teodor Sfințitul, de care se leagă o serie de credințe: *la todorusele, rusaliile se întîlnesc și joacă cu Sînloaderii;* (și: **todoruse**). [(*Sfîntul*) *Todor* + *Rusalii*].

todorúse f. v. todorusale.

tofăí, tofăiesc vb. (reg.; intr.) a merge greu, plescăind prin apă, prin noroi etc. [Onomat.].

tofológ, ~gi, tofoloágă, ~ge a. (reg.) cu mișcări încete și greoaie; molîu: *femeie tofoloagă.* [Onomat.; cf. *fofolog*].

tófus, tofusuri n. nodul dur format prin depuneri de urați de sodiu și de calciu, care apare în jurul articulațiilor degetelor de la picioare și de la mîini la bolnavii de gută. [Din fr. *tophus*].

togát, ~ți, togată, ~e a. **1.** îmbrăcat în togă; **2.** (fig.) roman: *togata semințe-n veci a adormit.* NAUM. [Din lat. *togatus*].

tógă, toge f. **1.** piesă de îmbrăcăminte caracteristică romanilor, care consta dintr-o bucată lungă de stofă drapată pe corp, peste tunică, lăsînd descoperit umărul și brațul drept: *cîte veacuri, domnule, de cînd românul n-a văzut cu ochii toga și tunica!* HEL.; **2.** (rar) robă. [Din lat. *toga*].

tógma adv. v. tocmai.

togmági n. v. tocmagi.

tógmă f. v. tocmă.

togmăgél m. v. tocmăgel.

tohărcă f. v. tohoarcă.

toháricǎ a. **limba toharică**, limbă indo-europeană vorbită în antichitate în Asia Centrală și cunoscută din texte datînd din secolele al V-lea – al VII-lea d.Hr., scrise cu alfabet hindus. [Din germ. *tocharisch*].

tohoárcă, tohoarce f. (reg.) cojoc mare ciobănesc, făcut din piei de oaie neprelucrate (cu lîna în afară); (și: **toharcă**). [Et. nec.].

tóhu-bohú n. (înv.; rar) haos. [Din fr. *tohu-bohu*].

toi[1], (rar) **toiuri** n. **1.** (înv. și pop.) larmă, vacarm; ceartă, scandal; încăierare, luptă: *de-ar începe iarăși toiul, ah, de-acum de-ar fi războiul.* COȘB.; **2.** punct culminant, moment de intensitate maximă al unei acțiuni sau al unui fenomen în desfășurare; (concr.) partea principală, miezul unui lucru: *e în toiul iernii.* TOP; *la fîntîna hoțului, unde-i toiul fînului.* POP; **3.** (înv. și pop.) grup, ceată, stol: *între toiul neînsemnaților tineri ... ea deosebi pe Iancul.* NEGR.; *toi de rîndunele.* POP; **4.** (înv. și pop.) **după toiul cuiva**, după felul cuiva, pe măsura, pe potriva cuiva: *se dăduse ... în dragoste c-o fată sărăcuță și frumușică, după toiul lui.* POP. [Din turc. *toy*].

toí[2], **toiesc** vb. (înv. și pop.) **1.** (intr.) a face zgomot, gălăgie; **2.** (tr.) a certa, a mustra, a ocărî: *să feace ca focul asupra lor ... și-i toia zîcînd.* DOS. [De la *toi*[1]].

toiág, toiege n. **1.** băț lung și drept, de care se servește cineva pentru a se sprijini în timpul mersului sau pentru a se apăra la nevoie: *Sisoe ... rămase acolo, cu bărbia sprijinită-n toiag.* TOP; **2.** lovitură dată cu toiagul: *și au pus de i-au dat trei sute de toiege* (a. 1670). GCR.; **3.** (fig.) sprijin, reazem, ajutor: *vinul e toiagul bătrînețelor și nebunia tinereților.* PANN; **4.** baston purtat ca semn distinctiv sau ca simbol al unei anumite demnități sau autorități: *ai primit toiagul de rege.* COȘB.; **5.** (fig.) putere: *se luptă și tinde s-aducă neamuri sub mîndru-i toiag.* COȘB.; **6.** (pop.) lumînare (în formă de spirală) care se așază în mîna, pe pieptul sau la capul mortului; **7.** (pop.; la pl.; artic.) numele celor trei stele luminoase, așezate la rînd, în mijlocul constelației Orion. [Din sl. *tojagŭ*, *tojaga*].

toiegél, toiegele n. diminutiv al lui toiag; toieguț. [*Toiag* + *-el*].

toiegí, toiegesc vb. (tr.) **1.** (pop.) a străbate, a cutreiera; **a o toiegi**, a porni, a o tuli; **2.** (fam.) a bate pe cineva cu toiagul. [De la *toiag*].

toiegúț, toieguțe n. (reg.) toiegel. [*Toiag* + *-uț*].

tólă, tole f. foaie de tablă (groasă), tăiată la dimensiunile necesare pentru o anumită lucrare. [Din fr. *tôle*].

tolăní, tolănesc vb. **1.** (refl.) a se întinde într-o poziție comodă pentru **a** se odihni: *am încuiat ușa și m-am tolănit în pat.* VLAH.; **2.** (intr.) a sta culcat, a lenevi: *tolănește la umbră.* ST. [Et. nec.].

tolăníre f. acțiunea de a (se) tolăni. [V. *tolăni*].

tolbáș, tolbași m. (înv.) negustor ambulant de mărunțișuri, care își purta marfa în tolbă; bocceagiu, marchitan. [*Tolbă* + *-aș*].

tólbă, tolbe f. **1.** (înv.) toc[2] în care se păstrau săgețile: *Apolon ... luă din tolbă o săgeată.* OD.; **2.** geantă care se poartă atîrnată la șold și în care se păstrează merindele, vînatul etc.: *pe cărarea de sub coastă, Loveț pădurarul urca încet, cu torba goală și cu pușca la spinare.* TOP; **3.** (înv.) raniță sau cutie în care își purtau marfa negustorii ambulanți; (și: **torbă**). [Din tăt., turc. *torba*].

tolcér, tolcere n. (reg.) pîlnie. [Din magh. *tölcsér*].

tolerá, tolerez vb. (tr.) **1.** a îngădui, a permite o situație, un fapt (nepermis): *a tolera abuzurile; a tolera obrăznicia cuiva;* **2.** a admite, a suporta prezența cuiva: *era din ce în ce mai des invitat într-o lume care-l ignorase pînă atunci sau îl tolerase.* VR.; **3.** (med.) a suporta (un medicament, un aliment etc.) fără reacție patologică. [Din fr. *tolérer*].

tolerabíl, ~i, tolerabilă, ~e a. care poate fi tolerat; admisibil; suportabil. [Din fr. *tolérable*].

toleránt, ~ți, tolerantă, ~e a. care tolerează; îngăduitor, indulgent: *manifestă o filozofie socială tolerantă cu privire la țigani.* CĂL. [Din fr. *tolérant*].

toleránță, toleranțe f. **1.** atitudine îngăduitoare; îngăduință, indulgență: *își au și ei greșale și toleranța este reciprocă.* SAD.; **2.** respectarea libertății altuia, a modului său de a gîndi, de a acționa, a opiniilor sale politice sau religioase diferite de ale altcuiva: *toleranța nici nu este, în fond, altceva, decît un cult al multiplicității.* PLEȘU; **3.** libertate limitată acordată cuiva în anumite circumstanțe; **casă de toleranță**, bordel; **4.** obișnuință sau dispoziție a organismului de a suporta anumite medicamente sau substanțe; **5.** admiterea unei mici abateri de la greutatea, măsura, calitatea etc. prevăzută pentru un anumit produs; (tehn.) diferență dintre dimensiunea maximă și cea minimă admisă în prelucrarea unui anumit material și valoarea nominală a acestei dimensiuni. [Din fr. *tolérance*].

toleráre f. acțiunea de a tolera. [V. *tolera*].

toloácă, toloace f. (reg.) **1.** teren lăsat necultivat ca să se odihnească și să se îngrașe (și pe care pasc vitele); **2.** teren liber, neîngrădit, între case sau la marginea satului; maidan: *joacă țurca pe toloacă.* [Din ucr. *toloka*].

tolocăní, tolocănesc vb. (reg.) **1.** (intr.) a bombăni, a bodogăni, a nu mai tăcea din gură: *hojma tolocănește pentru nimica toată.* CR.; **2.** (tr.) a dojeni, a mustra: *ogoiți-vă, ce tolocăniți băiatul.* CR.; (și: **tologăni, torocăni**). [Onomat.].

tolocí, tolocesc vb. (reg.) 1. (tr.) a călca în picioare (semănăturile, iarba) culcîndu-le la pămînt; **2.** (tr.) a lăsa un teren necultivat (pentru a fi călcat și îngrășat de vite); (refl.; despre terenuri) a fi călcat (și îngrășat) de vite): *locul se tolocește pentru viitoarea cultură;* (și: **tologi**). [Din ucr. *toločyty*].

tologăní vb. v. tolocăni.

tologí[1], tologesc vb. (reg.; refl.) a se tolăni: *ne-am tologit subt un bătrîn plop.* NEGR. [Et. nec.].

tologí[2] vb. v. **toloci**.

tologít, ~ţi, tologită, ~e a. (reg.) tolănit, întins: *ziua tologit în soare, pîndind cozile de şoaric.* EM. [V. ***tologi[1]***].

tololói n. (reg.) gălăgie, zarvă, tămbălău. // m. (pl. **tololoi**) persoană care vorbeşte mult şi fără rost; flecar, palavragiu. [Cf. ***tălălău[2]***].

tolomác, ~ci, tolomacă, ~ce m., f. (reg.) persoană molîie, prostănacă. [Et. nec.].

toloşcán, ~i, toloşcană, ~e m., f. (reg.) **1.** copil gras, dolofan; **2.** (depr.) persoană leneşă, prostănacă. [Et. nec.].

toltéc, ~ci, toltecă, ~ce m., f. persoană care face parte dintr-o populaţie amerindiană din Mexic, care în secolele al VIII-lea – al XII-lea a dezvoltat o civilizaţie originală, avînd ca principale centre Teotihuacan şi Tula. [Din fr. ***Toltèque***].

tolú n. invar. balsam extras dintr-un arbore din America de Sud. [Din fr., sp. ***tolu***].

toluén n. hidrocarbură aromatică din seria benzenului, lichidă, incoloră, inflamabilă, care se obţine din gazele de cocserie, din gudroanele rezultate în procesul de cocsificare a cărbunilor şi din fracţiuni petroliere, folosită ca materie primă în industria coloranţilor, la fabricarea unor medicamente etc. [Din fr. ***toluène***].

toluidínă f. amină derivată din toluen, folosită la fabricarea unor coloranţi, a unor medicamente etc. [Din fr. ***toluidine***].

tom, tomuri n. fiecare dintre diviziunile principale ale unei lucrări de proporţii mai întinse, formînd adesea o unitate independentă şi purtînd, de obicei, un număr de ordine; (p. ext.) carte, scriere, lucrare: *luna străluceşte peste-a tomurilor bracuri.* EM. [Din gr. ***tómos***, lat. ***tomus***, fr. ***tome***].

tomahawk [tómăhoc] n. armă de luptă şi de vînătoare (în formă de măciucă, mai tîrziu, de secure) specifică amerindienilor. [Cuv. engl.].

tomátă, tomate f. (livr.) pătlăgea roşie (*Lycopersicum esculentum*); (p. restr.) fructul acestei plante. [Din germ. ***Tomate***, fr. ***tomate***].

tombác n. aliaj de cupru cu zinc, de culoare roşiatică, folosit în special sub formă de sîrme, de table: *cu toiag de liliac, cu mătănii de tumbac.* POP; (şi: **tumbac**). [Din fr. ***tombac***, turc. ***tumbak***].

tombál, ~i, tombală, ~e a. (livr.) de mormînt; funerar: *piatră tombală.* [Din fr. ***tombal***].

tombatéră, tombatere f. **1.** căciulă de modă orientală, care se purta în trecut: *de la zaveră, ei lepădase lebadeaua şi tombatera şi se îmbrăcase nemţeşte.* GHICA; **2.** (fig.; şi adj.) (persoană) cu idei învechite, retrograde: *cu cît înaintează în veac, Zilot se dezvăluie nu numai un întîrziat, ci o adevărată tombateră care priveşte cu ochi răi orice manifestaţie liberală.* CĂL.; (şi: **tompateră**). [Din gr. mod. ***ton patéra*** „(care imită) pe tata"].

tombaterísm n. (rar) atitudine conservatoare, retrogradă: *tombaterismul se observă şi la oameni mai inteligenţi cu porniri liberale, ca I.Eliade, C.Facca.* CĂL. [***Tombateră*** + ***-ism***].

tomberón, tomberoane n. recipient de tablă cu fundul rotunjit, montat pe o osie cu două roţi, care se foloseşte la transportarea pe distanţe mici a gunoiului, a unor materiale de construcţii etc. şi care se descarcă prin basculare; conţinutul unui asemenea recipient. [Din fr. ***tombereau***].

tómbolă, tombole f. loterie ocazională, la care cîştigătorii primesc premiile în obiecte. [Din fr. ***tombola***].

tomísm n. doctrină teologică şi filozofică a lui Toma d'Aquino şi a continuatorilor săi, care a susţinut armonia dintre ştiinţă, întemeiată pe raţiune, şi religie, întemeiată pe credinţă. [Din fr. ***thomisme***].

tomíst, tomişti m. adept al tomismului. [Din fr. ***thomiste***].

tomná, tomnez vb. (intr.) a ţine oile sau vitele peste toamnă într-un loc unde se găsesc păşuni; a petrece toamna undeva. [De la ***toamnă***].

tomnái adv. v. **tocmai**.

tomnát n. **1.** faptul de a tomna; **2.** plată pentru păşunatul oilor sau al vitelor în timpul toamnei. [V. ***tomna***].

tomnátec a. v. **tomnatic**.

tomnátic, ~ci, tomnatică, ~ce a. **1.** de toamnă, caracteristic toamnei: *cerul, căptuşit cu nouri tomnatici, apăsa greu.* REBR.; **2.** (despre pomi) care rodeşte toamna: *păr tomnatic;* (despre fructe) care se coace toamna: *prune tomnatice*; **3.** (fig.) trist, melancolic: *răguşit, tomnatec, vrăjeşte trist un greier.* EM.; **4.** (fig.; despre oameni) care nu mai e în prima tinereţe; trecut de maturitate; **flăcău** (sau **holtei, fecior**) **tomnatic,** bărbat trecut de tinereţe şi rămas neînsurat; becher, celibatar: *era cam burduhos la trup şi cam tomnatic holteiu, de îmbla tot cu ochii după giupînesele boierilor.* TOP. // n. loc unde stau păstorii cu animalele în timpul toamnei; (şi: **tomnatec**). [***Toamnă*** + ***-atic***].

tómnă f. v. **tocmă**.

tomográf, tomografe n. aparat cu ajutorul căruia se execută o tomografie. [De la ***tomografie***].

tomografíe, tomografii f. **1.** examen radiologic executat cu ajutorul tomografului prin care se realizează imagini ale secţiunilor unui organ; **2.** clişeu care conţine imagini obţinute prin tomografie. [Din fr. ***tomographie***].

tompatéră f. v. **tombateră**.

tom-tóm, tom-tomuri n. tobă de dimensiuni mici, folosită în muzica modernă şi de jaz. [Cuv. engl.].

ton[1], toni m. peşte teleostean marin, răpitor, comestibil, asemănător cu pălămida, care ajunge la 4-5 metri lungime şi la 500-600 kilograme greutate, care trăieşte în bancuri mari în Oceanul Pacific, în Atlantic, în Marea Mediterană şi, mai rar, în Marea Neagră, constituind obiectul unui întens pescuit industrial (*Thunnus thynnus*). [Din fr. ***thon***].

ton[2], tonuri n. **1.** sunet muzical simplu; interval între două sunete situate la distanţă de o secundă mare; (p. ext.) sunet reprezentînd cea mai mare distanţă dintre treptele alăturate ale unei game; **2.** tonalitatea unei bucăţi muzicale; **a da tonul, a)** a intona treptele principale, din punct de vedere funcţional, ale gamei în care este scrisă o bucată muzicală; a stabili tonalitatea unei cîntări vocale, orientîndu-se după diapazon; **b)** a fi iniţiatorul unei acţiuni, al unui fel de a fi, de a gîndi, de a vorbi etc.; **3.** (lingv.) înălţime cu care se pronunţă o silabă; **4.** felul în care urcă sau coboară glasul în timpul vorbirii; inflexiune, intonaţie: *a recitat pe un ton monocord;* **5.** fel de a spune ceva: *cum nu se poate? zise inspectorul jignit de tonul răspunsului.* REBR.; **tonul face muzica,** se spune pentru a sublinia importanţa felului în care se spune ceva; **a schimba tonul,** a-şi schimba atitudinea; **6.** atmosferă specifică rezultată din cuprinsul unei opere literare; nota dominantă a stilului sau a vorbirii cuiva: *dezbaterile au avut un ton susţinut de seriozitate.* SAD.; *constat ... tonul de persiflare.* CĂL.; **7.** grad de luminozitate a unei culori: *tonuri închise; tonuri pale;* **8.** fiecare dintre nuanţele a unei culori: *e îmbrăcat în tonuri de gri;* **9.** cerneală pentru tipar de fond. [Din fr. ***ton***, lat. ***tonus***].

tonáj, tonaje n. **1.** masa sau greutatea unui corp exprimată în tone, respectiv tone-forţă; **2.** greutatea totală a vagoanelor care formează un tren sau a unui autocamion, exprimată în tone-forţă; **3.** volumul interior al unei nave comerciale, exprimat în tone-registru; **4.** greutate maximă de încărcătură pe care o poate suporta un vagon sau un autocamion. [Din fr. ***tonnage***].

tonál, ~i, tonală, ~e a. **1.** (muz.) referitor la ton[2] sau la tonalitate; **2.** referitor la tonul[2] culorilor. [Din fr. ***tonal***].

tonalitáte, tonalităţi f. **1.** (muz.) raport care se stabileşte între sunetele unei scări muzicale faţă de acordul ei principal; centru armonic al gamei; **2.** intonaţie, modulaţie a vocii; (lingv.) intonaţie deosebită în unele limbi a unor cuvinte care se scriu la fel, dar au sensuri diferite; **3.** nuanţă a unei culori; ambianţă cromatică specifică unei picturi; **4.** trăsătură dominantă, notă specifică a unei scrieri. [Din fr. ***tonalité***].

tonánt, ~ţi, tonantă, ~e a. care face un zgomot puternic (asemănător tunetului): *voce tonantă.* [Din fr. ***tonnant***].

tonáre f. acoperire a părţilor albe ale unei tipărituri executate în tipar plan cu un strat de cerneală. [De la ***ton[2]***].

tónă, tone f. unitate de măsură a masei, egală cu 1000 de kilograme; **tonă-forţă,** unitate de măsură a forţei, egală cu greutatea unui corp cu masa de o tonă; **tonă-kilometru,** unitate de măsură folosită pentru exprimarea volumului transporturilor pe o linie de cale ferată, echivalentă cu deplasarea unei greutăţi de o tonă-forţă pe distanţa de un kilometru; **tonă-registru,** unitate de măsură pentru volumul interior al unei nave comerciale, egală cu 2,8316 m^3; **tonă-deadweight,** unitate de măsură pentru capacitatea totală de încărcare a unei nave comerciale, egală cu o tonă. [Din fr. ***tonne***].

tondó, tandouri n. tablou de dimensiuni mici, de formă rotundă sau ovală. [Cuv. it.].

tóner n. pulbere de grafit folosită la copiatoare şi imprimante laser, pentru reproducerea documentelor. [Cuv. engl.].

tonétă, tonete f. gheretă, stand mic pentru comerţul stradal: *tonetă cu ziare.* [Din fr. ***tonnelet*** „butoiaş"].

tónic, ~ci, tonică, ~ce a. **1.** (despre vocale, silabe) care poartă accentul, pe care cade accentul; **accent tonic,** accentul muzical al vocalelor sau al silabelor; (p.ext.) accentul expirator sau de intensitate; **2.** care reface şi fortifică activitatea organismului slăbit, imprimîndu-i rezistenţa vitală: *medicament tonic; vin tonic;* **3.** (fig.) reconfortant din punct de vedere psihic: *persoană tonică.* // n. substanţă, medicament care reface şi fortifică organismul. // f. treapta întîi a modurilor major sau minor; acord construit pe o astfel de treaptă. [Din fr. ***tonique***].

tonicitáte f. **1.** calitate a ţesuturilor sau a muşchilor de a fi permanent elastici; **2.** însuşirea a ceea ce este reconfortant: *tonicitatea rîsului.* [Din fr. ***tonicité***].

tonifiánt, ~ţi, tonifiantă, ~e a. care are un efect tonic, care fortifică: *o baie tonifiantă.* [Din fr. ***tonifiant***].

tonificá, tonífic vb. (livr.; tr.) a reface, a fortifica un ţesut, un organ, un organism: (fig.) *lectura mă tonifică.* [Cf. fr. ***tonifier***].

tonificáre f. acţiunea de a tonifica şi rezultatul ei; fortificare, întărire. [V. ***tonifica***].

tonitruánt, ~ţi, tonitruantă, ~e a. (rar) tunător, răsunător: *voce tonitruantă.* [Din fr. ***tonitruant***].

tonográf, tonografe n. tonometru înregistrator. [Din germ. ***Tonograph***].

tonografíe, tonografii f. procedeu tonometric de înregistrare grafică a tensiunii intraoculare. [***Tonograf*** + ***-ie***].

tonomát, tonomate n. aparat cu discuri muzicale care se declanşează automat prin introducerea unei fise. [Din germ. ***Tonomat***].

tonometríc, ~ci, tonometrică, ~ce a. care ţine de tonometrie, referitor la tonometrie. [Din fr. ***tonométrique***].

tonometríe f. **1.** procedeu utilizat pentru determinarea greutăţii moleculare a substanţelor nevolatile prin măsurarea tensiunii de vapori a soluţiilor acestor substanţe; **2.** măsurare a tensiunii vasculare; măsurare a tensiunii intraoculare. [Din fr. ***tonométrie,*** germ. ***Tonometrie***].

tonométru, tonometre n. (med.) aparat pentru măsurarea tensiunii. [Din fr. ***tonomètre***].

tonoscóp, tonoscoape n. (med.) aparat pentru tonoscopie. [De la ***tonoscopie***].

tonoscopíe, tonoscopii f. (med.) măsurarea tensiunii din artera centrală a retinei. [Din fr. ***tonoscopie***].

tonóu, tonouri n. rotație completă a unui avion în jurul axei sale longitudinale. [Din fr. ***tonneau***].

tonsúră, tonsuri f. **1.** ceremonie a tunderii părului din creștetul capului la consacrarea unui cleric catolic; **2.** porțiune rotundă din creștetul capului rasă în urma acestei ceremonii. [Din fr. ***tonsure***].

tont, ~ți, toántă, ~e a. (adesea subst.) prost, neghiob, nătîng: *se vedea, după apucături, că era tont și molatic.* C.L.; (și: **tînt**). [Et. nec.; cf. it. ***tonto***].

tontălău, tontălăi a. (fam.; adesea subst.) tont; (și: **tăntălău**). [***Tont*** + *-ălău*].

tontoléte, tontoleți a. (pop.; adesea subst.) tontălău: *după ce că era cam tontolete, rămase și cam zănatic.* ISP. [***Tont*** + *-olete*].

tontoróiul n. artic. **a juca** (sau **a sări**) **tontoroiul**, a juca sau a dansa cu mișcări bruște și cu sărituri, fără ritm; a țopăi; a fi neastîmpărat: *sărea și el tontoroiul de colo pînă colo.* ISP.; **a juca pe cineva tontoroiul** sau **a face pe cineva să joace tontoroiul**, a supune pe cineva capriciilor tale, a-l face să-ți împlinească toate gesturile; (și: **țonțoroi**). [Et. nec.].

tónus n. **1.** stare permanentă de ușoară tensiune a mușchilor unui organism sănătos (aflat în repaus); **2.** stare permanentă de excitație (în condiții de repaus) a centrilor nervoși; **3.** (fig.) energie, dinamism, vitalitate: *au reușit să mențină, o vreme, un tonus creator, să dea o anumită ținută activității creatoare.* R.L. [Din fr. ***tonus***].

top[1]**, topuri** n. **1.** pachet ambalat care cuprinde 250, 500 sau 1000 de coli de hîrtie sau de carton; **2.** (pop.) balot care cuprinde un anumit număr de obiecte de același fel sau o anumită cantitate de material; **3.** (înv.) val de postav. [Din turc. ***top***].

top[2] n. clasament al preferințelor pentru actori, cîntăreți, bucăți muzicale, spectacole etc. [Cuv. engl.].

topáz, topaze și **topazuri** n. silicat natural de aluminiu cu fluor, cristalizat, transparent, incolor, colorat, de obicei galben, uneori albastru, violet sau roșu, folosit ca piatră prețioasă. [Din gr. mod. ***topazion,*** lat. ***topazius,*** fr. ***topaze,*** germ. ***Topas***].

topcíu, topcii m. (înv.) soldat din artilerie; artilerist, tunar: *să arză fitilul! topciii la loc o dată, de două, a treia ori, foc!* BOL. [Din turc. ***topçi***].

topénie, topenii f. **1.** prăpăd, urgie; **a fi topenie de cineva**, (adesea prin exagerare) a fi vai și amar de cineva; **topenia pămîntului, a)** din cale afară, peste măsură: *rea, topenia pămîntului.* DELAVR.; **b)** căldură mare, caniculă, arșiță: *la soare, topenia pămîntului*; **2.** (reg.) sfîrșit, moarte: *îi va veni și lui topenia.* [***Topi*** + *-enie*].

topí, topesc vb. **1.** (tr.) a face ca un corp să treacă, prin încălzire, din stare solidă în stare lichidă; a lichefia: *a topi metale*; **2.** (fig.; intr.) a-și pierde consistența, a se muia sub efectul căldurii: *batonul de ciocolată i se topise în mînă*; **3.** (fig.; tr. și refl.) a (se) înmuia, a (se) înduioșa, a (se) îmblînzi: *parcă i se topea sufletul, ființa, viața, privind-o.* EM.; *cînd scrie mă mîngîie, cînd citește, mă topește.* POP.; **4.** (fam.; tr. și refl.) a (se) dizolva într-un lichid: *a topi zahărul în ceai*; **5.** (fig.; refl.) a se contopi, a fuziona: *Bizanțul era o prăpastie a desfătărilor, în care se amestecau neamurile, topindu-se.* SAD.; **6.** (tr.) a supune tulpinile unor plante (cînepa, inul, iuta etc.) acțiunii de descompunere biologică și de înlăturare a substanțelor pectice, prin menținerea lor un anumit timp în apă, sub zăpadă sau la rouă, în vederea separării fibrelor textile; **7.** (refl.) a se consuma prin ardere; a se mistui, a se trece: *pe vatră, lemnele se topise.* EM.; **8.** (fig.; refl.) a slăbi din zi în zi; a se usca, a se vlăgui; (p. ext.) a se prăpădi, a se sfîrși (de fericire, de dor, de rușine etc.): *nu era prea bătrîn, dar se topise rău în anul din urmă.* AG.; *zice mama să mă-nsor, să nu mă topesc de dor.* POP.; **a se topi după cineva**, a iubi cu patimă pe cineva; **a se topi de rîs**, a rîde cu poftă; **m-am topit!**, am pățit-o!: *nenea Iancu! să vie aici! m-am topit! ... sînt nenorocit!* CAR.; **9.** (fig.; refl.) a se estompa, a se șterge; a se risipi, a dispărea: *linia se topește în umbră.* BL.; *afară, toate zgomotele se topiră numaidecît.* PR.; **10.** (fam.; refl.) a pleca repede; a o șterge; **11.** (fig.; tr.) a distruge, a nimici: *aici a topit pe turci.* DELAVR.; **12.** (fig.; tr.) a consuma, a irosi (bani, avere, sănătate etc.): *sumele pe care le încasa le topea cu aceștia inși.* PR. [Din sl. ***topiti***].

tópic, ~ci, topică, ~ce a. **1.** (despre nume) care denumește locuri, localități, referitor la locuri sau localități: *nomenclatură topică*; *nume topice*; **2.** (rar) care se raportează direct la subiect, la problemă: *argument topic*; **3.** (și n.) (medicament) care se aplică direct pe locul bolnav. // f. **1.** (la pl.; în retorica antică) argumente de natură generală, aplicabile în toate cazurile analoage; locuri comune; **2.** (lingv.) ordine a cuvintelor în propoziție și a propozițiilor într-o frază; parte a sintaxei sau a stilisticii care se ocupă cu studiul ordinii cuvintelor în propoziție și a propozițiilor în frază. [Din fr. ***topique***, it. ***topica,*** germ. ***Topik***].

topíiă, topiile f. **1.** loc amenajat în albia unui rîu sau într-o apă stătătoare, unde se pun la topit[1] cînepa sau alte plante textile; bazin legat printr-un canal de alimentare și unul de scurgere de o sursă de apă (rîu, iaz etc.), unde se pun la topit[1] plantele textile; **2.** vas sau cuptor de topit[1] metale sau alte materiale; topitoare. [Din bulg., sb. ***topilo***].

topinambúr, topinamburi m. nap (*Helianthus tuberosus*). [Din fr. ***topinambour***].

topíre, topiri f. **1.** trecere a unei substanțe din stare solidă în stare lichidă, sub acțiunea căldurii; **2.** pierdere a consistenței sub efectul căldurii; **3.** (fam.) dizolvare; **4.** operație de fermentare în apă la care sînt supuse tulpinile de in, de cînepă etc. pentru a se distruge substanțele cleioase care leagă între ele fibrele, izolîndu-le astfel unele de altele și de restul tulpinii; **5.** (fig.) slăbire, vlăguire; **6.** (fig.) distrugere, nimicire, risipire. [V. ***topi***].

topít[1] n. **1.** topire: *topitul zăpezii*; **2.** topirea cînepii sau a altor plante textile. [V. ***topi***].

topít[2]**, ~ți, topită, ~e** a. **1.** devenit lichid sub acțiunea căldurii: *metal topit*; **2.** înmuiat sub efectul căldurii: *unt topit*; **3.** care a fost supus operației de topire: *cînepa topită*; **4.** (fig.) slab, istovit, vlăguit: *avea o înfățișare topită și oarecare sfîrșeală în mișcări.* BL.; **5.** (fam.; fig.) stăpînit de o emoție puternică; pierdut. [V. ***topi***].

topitór, ~i, topitoáre m., f. muncitor care lucrează la un cuptor de topit[1] sau, în general, la topirea unor materiale. // f. **1.** cuptor special pentru topit[1] metale sau alte materiale: *țăranii ... părăseau coarnele plugului ca să se-nchine cărăușiei cu produsele brute ale topitoarelor de fier.* BL.; **2.** topilă (pentru topirea plantelor textile): *bătut și stîlcit cum erai, te-au dus la baltă și te-au pus în topitoare.* CR. [***Topi*** + *-tor*].

topitoríe, topitorii f. **1.** unitate industrială sau instalație în care se efectuează procesul de topire a tulpinilor unor plante textile în vederea separării fibrelor; **2.** unitate industrială sau instalație pentru topirea diferitelor materiale (metale, grăsimi etc.). [***Topitor*** + *-ie*].

topitúră, topituri f. **1.** lichid obținut prin topirea unei substanțe, solidă la temperatura obișnuită; (spec.) metal lichid dintr-un cuptor de topit[1] în timpul ciclului de elaborare; **2.** (reg.) untură obținută prin topirea slăninii; mîncare preparată din bucățele de carne de porc prăjite (cu ceapă). [***Topi*** + *-tură*].

tópliță, topițe f. (reg.) **1.** izvor sau pîrîiaș cu apă caldă; ochi de apă caldă care nu îngheață iarna; **2.** apă stătătoare; braț izolat, mort al unui rîu; **3.** loc special amenajat într-o apă stătătoare, în care se face acomodarea puieților de salmonide înainte de a fi trecuți în apele curgătoare. [Din sl. ***toplica***].

topo- element de compunere cu sensul „loc", „regiune". [Din fr. ***topo-***].

topoclimát n. topoclimă. [***Topo-*** + ***climat***].

topoclímă f. climă influențată de condițiile geografice locale (relieful, repartiția apei și a uscatului, acoperirea cu vegetație etc.); topoclimat. [***Topo-*** + ***climă***].

topofobíe f. teamă patologică de anumite locuri (păduri, piețe etc.), care apare în anumite stări astenice. [Din fr. ***topophobie***].

topogán n. v. tobogan.

topogenéză f. proces de formare și dezvoltare a configurației morfologice a organismelor în cursul ontogeniei. [Din engl. ***topogenesis***].

topográf, ~i, topografă, ~e m., f. specialist în topografie. [Din fr. ***topographe,*** germ. ***Topograph***].

topográfic, ~ci, topografică, ~ce a. care ține de topografie, referitor la topografie: *hartă topografică*; **peniță topografică**, peniță specială cu care se execută hărți, planuri, desene etc. [Din fr. ***topographique,*** it. ***topografico,*** gr. mod. ***topografikós***].

topografíe, topografii f. **1.** ramură a geodeziei care se ocupă cu măsurarea și determinarea poziției elementelor scoarței terestre pe suprafețe restrînse și cu reprezentarea acestora, grafică sau numerică, în plan orizontal, în vederea întocmirii de planuri și hărți; **2.** descriere amănunțită a unui loc sub raportul așezării, al configurației etc.; **3.** mod în care sînt dispuse în spațiu elementele unui ansamblu. [Din fr. ***topographie,*** germ. ***Topographie,*** gr. mod. ***topografía***].

topológic, ~ci, topologică, ~ce a. referitor la topologie, care ține de topologie. [Din fr. ***topologique***].

topologíe f. (mat.) **1.** structură care se definește pe o mulțime de puncte (numită spațiu) cu ajutorul unei familii de părți a acesteia, avînd următoarele proprietăți: **a)** reuniunea unui număr oarecare de elemente ale familiei este un element din familie; **b)** intersecția unui număr finit de elemente ale familiei este un element din familie; în acest caz elementele familiei se numesc mulțimi deschise ale spațiului respectiv, numit și spațiu topologic; **2.** ramură a matematicii care studiază proprietățile spațiilor topologice și proprietățile invariante la transformările de echivalență dintre spații topologice. [Din fr. ***topologie***].

topometríe f. ramură a topografiei care se ocupă cu tehnica măsurătorilor și cu efectuarea calculelor necesare întocmirii hărților și a planurilor. [Din fr. ***topométrie***].

topometríst, ~și, topometristă, ~e m., f. topometru. [***Topometru*** + *-ist*].

topométru, topometri m. specialist în lucrări de topometrie. [Din fr. ***topomètre***].

toponím, toponime n. toponimic. [Din fr. ***toponyme***].

toponímic, ~ci, toponimică, ~ce a. referitor la toponimie, de toponimie: *dicționar toponimic.* // n. nume propriu de loc (de oraș, de sat, de apă, de munte etc.); toponim. [Din fr. ***toponymique***].

toponimíe, toponimii f. **1.** ramură a onomasticii care studiază originea, sensul, forma și evoluția numelor proprii de locuri; toponomastică; **2.** totalitate a numelor proprii de locuri, de ape, de munți etc. dintr-o țară sau dintr-o regiune; toponomastică; nomenclatură topică. [Din fr. ***toponymie***].

toponomástică f. **1.** toponimie: *rolul toponomasticii în cercetarea istoriei limbii*; **2.** toponimie. [Din fr. ***toponomastique***, germ. ***Toponomastik***].

topór, topoare n. **1.** unealtă compusă dintr-un corp de oțel cu tăiș fixat într-o coadă de lemn, folosită la tăiatul arborilor, la despicatul lemnelor etc., iar, în trecut, și ca armă de luptă; **coadă de topor**, trădător; **din topor**, lipsit de finețe; grosolan, necioplit: *lucruri din topor*; **topor de oase**, se spune despre o persoană foarte hărțuită, muncită de toți: *numai eu sînt topor de oase.* PANN; **a face cuiva un topor** sau **toporul, a)** a înșela, a păcăli pe cineva; **b)** a bate zdravăn (pe cineva); **a sta cu toporul la brîu**, a fi totdeauna gata de ceartă, de bătaie;

2. (astron.) numele popular al constelației Perseu. [Din sl. *toporŭ*].

toporán, toporani m. (înv.) ostaș înarmat cu o secure: *în aripa stîngă puse pe toporanii înarmați cu securi.* ISP. [*Topor* + *-an*].

toporáș, toporașe n. diminutiv al lui topor; toporel. // m. (pl. **toporași**; mai ales la pl.; reg.) **1.** numele mai multor plante erbacee din familia violaceelor, cu flori albastre-violete, rar roșietice sau albe: **a)** (și **toporași-de-munte, toporași de pădure**) violete (*Viola odorata*); **b)** tămîioară (*Viola hirta*); **c)** viorele (*Viola mirabilis*); **d)** colțunii-popii (*Viola silvestris*); **2.** (bot.; reg.) căldărușă (*Aquilegia vulgaris*); **3.** (bot.; reg.; și **toporaș-de-cîmp**) nemțișor (*Delphinium consolida*). [*Topor* + *-aș*].

toporáșiu, ~ii, toporășie, ~ii a. (rar) de culoarea toporașului; violet: *catifeaua toporășie a hainelor.* NEGR. [*Toporaș* + *-iu*].

toporél, toporele n. (pop.) topor mic, toporaș. [*Topor* + *-el*].

toporíșcă, toporiști f. topor cu coada scurtă (folosit în trecut și ca armă de luptă); bardă. [Din bulg. *toporiška*].

toporíște, toporiști f. coadă de coasă, de topor, de secure etc.; (și: (reg.) **toporîște**). [Din sl. *toporište*].

toporîe, toporîi f. (reg.) coada coasei; toporiște. [De la *topor*].

toporîște f. v. toporiște.

tópos n. loc comun într-o creație literară, într-o literatură; idee, temă, modalitate de tratare comună mai multor creații literare aparținînd aceluiași gen, aceleiași sau mai multor literaturi. [Din gr. *topos*].

topsecá, toápsec vb. **1.** (înv.; astăzi în descîntece; tr.) a otrăvi, a învenina: *m-a mușcat, m-a topsicat.* POP; **2.** (fig.; reg.; refl.) a se supăra; (și: (înv. și reg.) **topsica**). [Lat. *toxicare*].

topsecătúră, topsecături f. (înv. și pop.) mușcătură otrăvită, înveninată; (și: **topsicătură**). [*Topseca* + *-ătură*].

topsicá vb. v. topseca.

topsicătúră f. v. topsecatură.

topsín n. v. topspin.

topspín n. lovitură de atac la tenis de masă, la tenis de cîmp, în urma căreia mingea urmează o traiectorie neprevăzută; (și: **topsin**). [Cuv. engl.].

toptán adv. (înv.) cu grămada; (pop.; subst.) cu **toptanul**, **a)** angro: *cu toptanul și banii la anul.* PANN; **b)** (p. ext.) foarte mult, din belșug: *pumni și palme cu toptanul.* [Din turc. *toptan*].

toptangerîe, toptangerii f. (înv.) **1.** negoț cu ridicata; **2.** magazin în care se vindea cu toptanul, angro. [*Toptangiu* + *-ărie*].

toptangíu, toptangii m. (înv.) negustor care vinde cu toptanul, cu ridicata; angrosist: *fiul unui toptangiu în brașovenia din București, bogat, chibzuit, ... rămîne celibatar de frica răspunderilor economice.* CĂL. [Din turc. *toptancî*].

topúz, topuzuri și **topuze** n. **1.** buzdugan cu măciulia îmbrăcată în argint bătut cu nestemate, care (împreună cu sabia, tuiul și calul împărătesc) constituia unul dintre semnele învestiturii domnești conferite de sultan: *padișahul mi-a dat sabie și topuz.* FIL.; **cu topuzul**, cu forță, brutal; **2.** măciucă scurtă, conferită de domnitor marilor demnitari; (p. gener.) buzdugan; **3.** (înv.) lovitura la tălpi cu măciuca: *de-mi spui minciuni, îți voi da cincizeci de topuze la tălpi.* FIL.; **4.** (reg.) piatra cea mai mare dintre cele cinci în jocul de copii numit „cinci pietre". [Din turc. *topuz*].

tor[1], toruri n. **1.** mulură convexă, de obicei cu profil semicircular, folosită în compoziția bazei sau a capitelului unei coloane, la ancadramente, la formarea nervurilor etc.; **2.** (mat.) suprafață generată de un cerc care se rotește în jurul unei axe din planul cercului și care nu taie cercul; corp solid mărginit de o astfel de suprafață. [Din fr. *tore*].

tor[2], toruri n. (franțuzism) neplăcere, prejudiciu. [Din fr. *tort*].

tor[3] n. (reg.) **1.** ogrinji, toriște; **2.** tizic: *focul de tor arde mocnit.* ST. [Din bulg. *tor*].

torăce n. **1.** regiune a corpului la om și la animalele vertebrate, cuprinsă între gît și abdomen, formată dintr-o cavitate închisă lateral de coaste, anterior de stern, posterior de coloana vertebrală și inferior de diafragmă și în care se află principalele organe ale sistemului circulator și respirator; coșul pieptului; **2.** parte a corpului insectelor, de care se articulează picioarele. [Din lat., fr. *thorax*].

toracectomíe, toracectomii f. rezecție a mai multor coaste. [Din fr. *thoracectomie*].

toracentéză, toracenteze f. puncție pleurală, făcută în scop explorator sau terapeutic. [Din fr. *thoracentèse*].

torácic, ~ci, toracică, ~ce a. care ține de torace, referitor la torace; care se află în torace: *cutia toracică.* [Din fr. *thoracique*].

toracocentéză, toracocenteze f. toracenteză. [Din fr. *thoracocentèse*].

toracoplastíe, toracoplastii f. intervenție chirurgicală care constă în rezecția uneia sau a mai multor coaste sau părți de coastă în scopul realizării unui colaps pulmonar și a punerii plămînului bolnav în stare de repaos pînă la vindecare. [Din fr. *thoracoplastie*].

toracoscopíe, toracoscopii f. explorare vizuală a cavității pleurale cu ajutorul pleuroscopului introdus într-un trocar. [Din fr. *thoracoscopie*].

toracostomíe, toracostomii f. rezecție costală largă, efectuată în vederea reducerii intratoracice foarte mari, determinată de unele afecțiuni. [Din fr. *thoracostomie*].

toracotomíe, toracotomii f. deschidere pe cale chirurgicală a cavității toracice. [Din fr. *thoracotomie*].

tórbă f. v. tolbă.

torcătór, ~i, torcătoáre m., f. persoană care toarce (manual sau mecanic). // f. mașină de tors fire textile. [*Toarce* + *-ător*].

torcătorîe, torcătorii f. filatură. [*Torcător* + *-ie*].

torcretá, torcretez vb. (tr.) a aplica cu ajutorul aerului comprimat un strat de mortar de ciment sau de beton pe suprafața unor elemente de construcție, pentru unele reparații, tencuieli speciale etc. [Cf. germ. *torkretieren*].

torcretáre, torcretări f. procedeu de preparare și de aplicare în strat cu ajutorul aerului comprimat, a unui mortar de ciment sau a unui beton fin, folosit la executarea plăcilor subțiri de beton armat, la executarea unor tencuieli de calitate superioară etc. [V. *torcreta*].

toreadór, toreadori m. luptător cu taurii într-o coridă; torero. [Din fr. *toréador*].

torefiá, torefiez vb. (tr.) a efectua o torefiere. [Din fr. *torréfier*].

torefiére, torefieri f. operație de încălzire la foc, în contact cu aerul, a unor produse (tutun, cafea etc.) realizîndu-se un început de carbonizare a acestora, în vederea deshidratării, a înlăturării anumitor principii dăunătoare conținute de acesta și pentru a le da o aromă specifică. [V. *torefia*].

torént, torente m. **1.** curs de apă temporar, apărut în urma unor ploi mari, cu viteză și putere mare de eroziune, care acționează pe pantele înclinate ale munților sau ale dealurilor, creîndu-și un bazin de recepție, un canal de scurgere și un con de dejecție format la baza pantei, unde puterea de transport a apei scade; puhoi; șuvoi; **2.** (p. anal.) scurgere a unei cantități mari de materie: *torent de lavă; torent de noroi; torente de pietre;* (fig.) *torent de lacrimi; torent de sînge;* **3.** (p. anal.) masă[2] de fluid sau de elemente care se mișcă, se răspîndește în aer: *torent de praf; torent de petale;* **4.** (p. anal.) masă[2] densă de oameni, de vehicule în mișcare; **5. în torent**, din belșug, din plin: *vinul curgea în torent.* BOL.; **6.** (p. anal.; fig.) supraabundență care se revarsă copleșind; avalanșă: *torent de lumină; torent de muzică; un torent de injurii;* **7.** (p. anal.; fig.) mișcare năvalnică căreia nu i te poți opune; forță irezistibilă: *torentul evenimentelor; torentul afacerilor; torentul imaginației; torentul vieții.* [Din fr. *torrent*, lat. *torrens, -tis*].

torențiál, ~i, torențială, ~e a. **1.** (despre ploi) cu debit mare și de scurtă durată; **2.** (despre ape curgătoare) cu viteză mare de curgere și cu o mare forță distructivă. [Din fr. *torrentiel*].

toréro m. toreador. [Cuv. span.].

toreútică f. arta de a sculpta, cizela și de a asambla lemnul, aurul și fildeșul în antichitatea greacă; (p. ext.) artă a sculpturii în bronz. [Din fr. *toreutique*].

toríd, ~zi, toridă, ~e a. excesiv de cald; arzător, dogoritor, fierbinte: *zile toride;* **zonă toridă**, porțiune de pe suprafața terestră, cuprinsă între cele două tropice, unde temperatura este foarte ridicată în tot timpul anului. [Din fr. *torride*, lat. *torridus*].

tóriște, toriști f. (reg.) **1.** resturi de nutreț care rămîn în iesle sau în locul unde au mîncat vitele sau oile; ogrinji, tor[3]: *turiște la ei, ogrinji în ieslea vitelor nu se pomeneau nici de leac.* AG.; **2.** loc unde se odihnesc oile sau vacile în timpul amiezii, al nopții sau al iernii; loc unde se dă oilor de mîncare (iarna); loc unde pasc animalele; (și: **turiște**). [Din bulg. *torište*].

torít n. silicat natural de toriu, puternic radioactiv, de culoare galbenă variind pînă la negru, cu luciu sticlos sau gras, întrebuințat, ca minereu, pentru extragerea unor elemente radioactive. [Din fr. *thorite*].

tóriu n. element chimic radioactiv, metal cenușiu, greu, ductil, întrebuințat la fabricarea sitelor de lampă pentru gaz de iluminat, pentru activarea filamentelor tuburilor electronice, drept combustibil nuclear. [Din fr. *thorium*].

tornádă[1], tornade f. vîrtej de vînt extrem de violent, cu viteză foarte mare, devastator, cu arie de acțiune restrînsă, adesea însoțit de ploi torențiale, provocat de pătrunderea într-o regiune a unei mase de aer rece peste aerul cald și umed de acolo. [Din fr. *tornade*, sp. *tornado*].

tornádă[2], tornade f. dedicație care încheia poezia trubadurilor și în care se reluau o idee și unele versuri deja exprimate. [Din fr. *tornada*].

toroápă, toroape f. (reg.) **1.** mîrțoagă; **2.** încurcătură, necaz: *puneți pieptul cîțiva pentru el și cu binișorul scoateți-l din toroapă.* POP. [De la *toropi[1]*].

torocăní vb. v. tolocăni.

toroíd, toroide n. (mat.) **1.** suprafață generată de o curbă închisă care se rotește în jurul unei axe din planul curbei și care nu intersectează curba; **2.** corp solid mărginit de un toroid. [Din fr. *toroïde*].

toroipán, toroipane n. (reg.) bîtă, măciucă, ciomag: *cu toroipanul în spinare.* ISP.; **cu toroipanul**, cu sila, cu forța. [Et. nec.; cf. *toropală*].

toroipăní, toroipănesc vb. (reg.; tr.) **1.** a ciomăgi; **2.** (p. ext.) a ucide lovind cu toroipanul: *toroipăni pe cei mai mulți.* ISP. [De la *toroipan*].

torón[1], toroane n. **1.** grup de fire, răsucite împreună în același sens, din care se fac frînghii, cabluri etc.; **2.** (arhit.) ciubuc mare, rotund, așezat la extremitatea unei suprafețe. [Din fr. *toron*].

torón[2] n. (chim.) gaz produs prin dezintegrarea radioactivă a toriului. [Din fr., engl. *thoron*].

toropálă, toropale f. (reg.) toroipan: *să nu-i iei cu toropale?* AL. [Din gr. mod. *tò rópalon*].

toropeálă, toropeli f. (pop. și fam.) **1.** stare de moleșeală, de buimăceală, provocată de somn, de căldură, de oboseală etc.: *o toropeală mă pătrunde cu senzații de somn.* BL.; **2.** lîncezeală, apatie: *gîndurile, dezlănțuite dintr-o toropeală prelungă, l-au chinuit și i-au sfîșiat sufletul.* REBR.; **3.** visare, reverie: *să mă trezească din toropeala sentimentală în care mă cufundasem.* HOGAȘ; **4.** căldură mare, zăpușeală: *toropeala din afară e copleșită de toropeala dinlăuntru.* ST. [*Toropi[1]* + *-eală*].

toropí¹, toropesc vb. (tr.) **1.** (pop. şi fam.) a aduce în stare de toropeală; a ameţi, a moleşi: *toropiţi de căldură erau şi oamenii.* SAD.; **2.** (pop. şi fam.) a copleşi: *sufletul lui era toropit de amărăciune.* REBR. // (înv.; rar; refl.) a se exalta: *luaţi de minte, să toropea şi, ca cum ar fi din duh înflaţi, în gura mare striga.* CANT. [Din ucr. ***toropyty***].

toropí², toropesc vb. (reg.; tr.) **1.** a bate zdravăn; (p. ext.) a omorî: *o! îmi vine să-l toropesc.* AL.; *cît pe ce să ne toropească bradul aprins.* CR.; **2.** a strica, a distruge: *ploaia a toropit nutreţul.* [De la ***toropală***].

toropíre, toropiri f. **1.** (pop. şi fam.) toropeală, moleşeală: *toropirea şi moliciunea pe care-o lasă în organismele plăpînde o violentă zguduire de nervi.* VLAH.; **2.** (înv.; rar) exaltare: *i-au învăţat în toropirea lor să zică precum aşe va Dumnăzău.* CANT. [V. ***toropi¹***].

toropít¹, ~ţi, toropită, ~e a. **1.** (pop. şi fam.) cuprins de toropeală, ameţit, moleşit: *cîte-un răstimp de vreme stătea toropită pe un divan.* SAD.; **2.** copleşit (de ceva): *toropită, năucită ... Ilina îşi pierduse cunoştinţa.* VOIC. [V. ***toropi¹***].

toropít², ~ţi, toropită, ~e a. (reg.) **1.** bătut zdravăn; **2.** zdrobit, distrus. [V. ***toropi²***].

toropitór¹, ~i, toropitoare a. (pop. şi fam.) care provoacă toropeală; moleşitor: *căldură toropitoare.* [***Toropi¹*** + ***-tor***].

toropitór², ~i, toropitoáre a. (reg.) care toropeşte; distrugător: *grindină toropitoare.* [***Toropi²*** + ***-tor***].

torosí, torosesc vb. (reg.; intr.) a vorbi mult; a flecări, a trăncăni: *v-aţi plictisi auzindu-mă torosind la verzi şi uscate.* ISP. [Probabil onomat.].

torpédo¹, torpedouri n. **1.** perete care separă într-un autovehicul locul motorului de cel rezervat conducătorului şi pe care sînt fixate aparatele de bord; **2.** sistem de frînă la unele vehicule (bicicletă), la care frînarea se obţine prin inversarea sensului de rotaţie a pedalelor; (accent. şi: ***torpedó***). [Din fr. ***torpédo***].

torpédo² n. invar. salam preparat din carne tocată de porc şi de vită amestecată cu bucăţi de slănină. [Et. nec.].

torpíd, ~zi, torpidă, ~e a. (rar) leneş, molatic: *mişcări torpide.* [Din fr. ***torpide***].

torpilá, torpilez vb. (tr.) **1.** a ataca, a face să sară în aer, a distruge o navă cu ajutorul torpilelor; **2.** (fig.) a submina, a face să eşueze (o acţiune, un plan etc.): *a torpilat şansele unei politici externe şi de securitate comune.* D.; **3.** a efectua o explozie comandată de la suprafaţă în interiorul unei găuri de sondă, folosind o torpilă, pentru degajarea garniturii de foraj sau pentru detubarea coloanei, pentru dislocarea unor roci dure, mărirea afluxului de ţiţei etc. [Din fr. ***torpiller***].

torpiláre, torpilări f. acţiunea de a torpila. [V. ***torpila***].

torpílă, torpile f. **1.** peşte marin cu scheletul cartilaginos, cu corpul turtit dorso-ventral, lung de circa 1,5-2 m, înzestrat cu organe speciale care produc, la atingere, descărcări electrice cu care îşi ucide prada (*Torpedo marmorata*); **2.** (mil.) proiectil submarin, autopropulsat şi ghidat, care se lansează de la bordul unei nave, din avion sau de la o staţie de pe coastă, pentru a lovi şi a distruge o navă; **3.** recipient cu material exploziv folosit pentru torpilări în găurile de sondă. [Din fr. ***torpille***].

torpilór, torpiloare n. (mil.) navă de război uşoară şi rapidă, echipată cu lansatoare de torpile. [Din fr. ***torpilleur***].

torpoáre f. (rar) toropeală, moleşeală; lîncezeală, apatie. [Din fr. ***torpeur***].

torr, torri m. (fiz.) unitate de măsură a presiunii, egală cu presiunea exercitată de o coloană de mercur înaltă de 1 mm, la temperatura de 0°C. [Din fr. ***torr***].

tors¹, torsuri n. **1.** faptul de a toarce: *mama intră în camera de tors.* EM.; **2.** sunetul produs de pisici cînd torc. [V. ***toarce***].

tors², torsuri n. **1.** sculptură reprezentînd partea superioară a corpului omenesc, fără membre (şi fără cap); **2.** trunchiul (gol al) corpului omenesc; (şi: **torso**). [Din fr. ***torse***, it. ***torso***].

tors³, ~şi, toársă, ~e a. care a fost transformat în fire: *lînă toarsă.* [V. ***toarce***].

torsádă, torsade f. **1.** franj, ciucure: *cortină cu torsade de aur*; **2.** motiv decorativ care imită o funie răsucită. [Din fr. ***torsade***].

torsiográf, torsiografe n. aparat folosit pentru măsurarea şi înregistrarea grafică a deformaţiilor barelor supuse la răsucire. [Din fr. ***torsiographe***].

torsiométru, torsiometre n. **1.** instrument pentru determinarea deformaţiei unei bare supuse la torsiune; **2.** instrument folosit în industria textilă pentru determinarea torsiunii firelor textile prin stabilirea numărului de răsuciri pe 1 m de fir. [Din fr. ***torsiomètre***].

torsiúne, torsiuni f. **1.** (tehn.) răsucire: *eforturi de torsiune*; **2.** (med.) luxaţie. [Din fr. ***torsion***].

tórso n. v. tors².

torşón, torşoane n. (rar) bucată de cîrpă, de vată. [Din fr. ***torchon***].

tort¹, torturi n. **1.** fir tors de cînepă sau de in: *fusele cu tort.* CR.; **2.** legătură sau scul din astfel de fire; **3.** ţesătură din fire de cînepă sau de in: *ea îşi coase ochii într-un tort de in.* EM. [Lat. ***tortus***].

tort², torturi n. prăjitură făcută din straturi alternante de aluat şi de cremă, acoperită cu o glazură şi ornamentată: *elevilor săi le oferă şampanie şi tortă în formă de carte.* CĂL.; (şi: **tortă**). [Din germ. ***Torte***].

tortár, ~i, tortară, ~e a. (despre vase de ceramică) cu toarte: (subst.) *un tortar de lut.* [***Toartă*** + ***-ar***].

tórtă f. v. tort².

tortícolis n. (med.) simptom caracterizat prin înclinarea laterală permanentă a capului şi a gîtului din cauza unei hipertonii musculare. [Din fr. ***torticolis***].

tortíţă, tortiţe f. **1.** diminutiv al lui toartă: *galben cu tortiţă*; **2.** cercel; **3.** (reg.) inel. [***Toartă*** + ***-iţă***].

tortuós, ~şi, tortuoásă, ~e a. (livr.) **1.** (despre cursul unei ape) sinuos, cotit; **2.** (fig.; despre exprimare, gîndire) întortocheat, complicat; **3.** (fig.) lipsit de loialitate, de francheţe: *atitudine tortuoasă.* [Din fr. ***tortueux***].

tortură, torturez vb. (tr.) **1.** a supune pe cineva la suferinţe fizice şi (sau) psihice violente pentru a-l determina să facă o mărturisire, pentru a-l pedepsi sau din sadism; a căzni, a chinui: *faptul că un om îl poate omorî pe altul sau că îl poate tortura rămîne pentru mine cutremurător şi de neînţeles.* LIIC.; (fam.) **a-şi tortura mintea** (sau **creierul, imaginaţia**), a căuta cu multă trudă o soluţie la o problemă, a face eforturi mari pentru a realiza ceva; **2.** a provoca cuiva suferinţe fizice sau sufleteşti intense: *setea şi arşiţa ne-au torturat tot drumul; gelozia îl tortura;* **3.** (fig.) a deforma, a desfigura: *a tortura limba*; *a tortura ortografia.* [Din fr. ***torturer***].

torturánt, ~ţi, torturantă, ~e a. care torturează: *mustrări de cuget torturante.* [Din fr. ***torturant***].

tortúră, torturi f. **1.** suferinţă fizică şi (sau) psihică violentă la care este supus cineva pentru a-l face să mărturisească ceva pentru a-l pedepsi sau din sadism; caznă, chin, supliciu: *a scăpat teafăr datorită oaselor sale tari ce-au rezistat tuturor uneltelor de tortură.* BL.; **2.** suferinţă fizică sau sufletească intensă provocată cuiva: *tortura foamei şi a setei; tortura regretelor*; **3.** (fig.) deformare, desfigurare: *tortura versului.* [Din fr. ***torture***].

tórţă, torţe f. **1.** faclă: *brazii se aprind ca-nalte torţe.* AL.; **2.** (fiz.) tip de descărcare electrică asemănătoare unei flăcări de lumînare, care apare pe conductoarele de înaltă frecvenţă; (şi: (înv.) **torţie**). [Din it. ***torcia***; cf. fr. ***torche***].

torţéi m. numele a două plante erbacee din familia cuscutaceelor, parazite, fără frunze, cu tulpina filiformă, care se răsuceşte în jurul plantelor pe care trăiesc, una cu flori roşietice (*Cuscuta epithymum*), alta cu flori albe sau puţin roşietice (*Cuscuta europaea*) şi care cresc prin livezi, fîneţe, poieni. [***Tort¹*** + ***-el***].

tórţie f. v. torţă.

torţionár, ~i, torţionară, ~e a. şi m., f. (persoană) care torturează pe cineva. [Din fr. ***tortionnaire***].

tóry m. invar. nume dat membrilor partidului politic englez creat în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, care la mijlocul secolului al XIX-lea a devenit Partidului Conservator englez. [Cuv. engl.].

tos a. invar. **zahăr tos**, zahăr sub formă de cristale mărunte. [Din turc. ***toz*** „praf"].

tosc a. **dialectul tosc**, dialect albanez vorbit la sud de rîul Shkumb şi în coloniile albaneze din Grecia şi din Italia. [Din fr. ***tosque***].

toscán, ~i, toscană, ~e a. referitor la Toscana sau la locuitorii ei; **ordin toscan**, ordin arhitectonic caracterizat prin coloana cu fus scurt şi fără caneluri, prin arhitrava îngustă şi prin absenţa ornamentaţiei, fiind o reelaborare a ordinului doric folosit în arhitectura Romei antice; **dialect toscan**, dialectul italian din Toscana pe baza căruia s-a format limba italiană literară. // m., f. persoană (originară) din Toscana. [Din it. ***toscano***, fr. ***toscan***].

tóşcă f. v. ţoşcă.

tot, ~ţi, toată, ~e a. nehot. **1.** (la sg.) întreg, complet, din care nu lipseşte nimeni sau nimic; cît există, cît este, cît are; cît e de mare, cît se întinde, cît cuprinde; cît durează, cît ţine: *un tremur o cuprinde în tot trupul.* CR.; *în serile de vară ... toată mahalaua ieşea pe prispa de pămînt.* DELAVR.; *leasa aduna în scoverga ei şi prefira toată apa gîrliţei.* VOIC.; *grădina toata era plină de sori de argint.* VINEA; *toată vara mi-ai lucrat la o masă de bumbac.* POP; **cu tot ...** sau **de toată ...**, în ciuda, în pofida: *eram trist cu tot timpul frumos.* NEGR.; **2.** (la sg.) deplin, perfect: *ai toată voia de la mine, fătul meu.* CR.; **de tot ...** sau **de toată ...**, cum nu se poate mai mult: *o fată de toată frumuseţea*; **3.** (la sg.) fiecare (dintre): *de tot omul să dee un leu.* NEC.; *în toată sîmbăta să se procitească băieţii şi fetele.* CR.; **de toată ziua** sau **de toate zilele**, de fiecare zi; de purtare, obişnuit; **4.** (la sg.) oricare, orice fel: *tot pătitul e priceput.* POP.; *toată boala are leac.* POP; **5.** (la pl.) în număr sau în serie completă, fără să lipsească nici unul sau ceva: *mă cunoşteau vecinii toţi, tu nu m-ai cunoscut.* EM.; *toate întîmplările, cele grave, istorice, ..., şi cele liniştitoare, ale unei destinderi, ... se sublimau ca de la sine, în „misterul" la care lucram.* BL.; **în toate părţile**, pretutindeni; **cu toate acestea**, totuşi; **6.** (la pl.; alcătuieşte, împreună cu un num. card., un num. col.) *au plecat toţi şapte.* // pron. nehot. **1.** (la pl.) lucrurile sau fiinţele care intră în discuţie sau care sînt de acelaşi fel (fără să lipsească vreunul): *după ce-i uciseră mai pe toţi, se întoarseră la locul luptei.* BĂLC.; *cîte-s fete ardelene, toate-s negre la sprincene.* POP; **2.** lucrurile cîte există sau cîte intră în discuţie (fără nici o excepţie): *dar cine eşti tu ... de te lauzi că ştii toate?* CR.; *a riscat totul;* **înainte de toate**, în primul rînd; mai presus de orice considerente; **cu toate că ...**, deşi, măcar că ...; **3.** (în forma **tot** sau **totul**) lucrurile care, (luate) împreună, formează un ansamblu, fără să lipsească nici unul: *tot ce voia vedea.* EM.; **cu totul (şi cu totul)**, pe de-a-ntregul, în întregime: *lasă-ţi lumea ta uitată, mi te dă cu totul mie.* EM.; **cu totul, a)** în total: *am cheltuit cu totul un milion*; **b)** cu desăvîrşire, în întregime: *vîntul încă încetă cu totul.* BOL.; **de tot, a)** cu desăvîrşire, în întregime: *simţirea ... nu şi-o pierduse de tot.* CR.; **b)** pentru totdeauna, definitiv: *răul pieri-va de tot din lume.* BĂLC.; **c)** extrem de ..., foarte: *îi frumuşică de tot.* AL.; **cu tot cu cineva** sau **ceva** sau **cu (cineva** sau **ceva) cu tot**, împreună, la un loc: *a căzut în rîpă cu tot cu cal.* SAD.; **asta-i tot** sau **atîta** (ori **atîta-i**) **tot**, doar atît (şi nimic mai mult). // adv. **1.** şi acum, încă, în continuare; (în construcţii negative) nici (pînă) acum: *vai! tot mai gîndeşti la anii cînd visam în academii.* EM.; *tot n-a plecat*; **2.** mereu, tot timpul, veşnic; întruna, permanent: *dacă voi muri, tot la biserică am să şed.* CR.; *cine tot vorbeşte, lucru nu-i sporeşte.* POP; **să tot aibă ...** (sau **să tot fie ...**), ar putea să aibă ... (sau să fie ...) (cel mult) ...; **3.** în orice împrejurare sau

situaţie; totdeauna: *dar capra tot capră; se smucea tot timpul.* CR.; **4.** de repetate ori, adesea: *tot am auzit din bătrîni că dracii nu-s proşti.* CR.; **5.** din ce în ce: *plouă tot mai tare;* **6.** de asemenea, la fel, în acelaşi chip: *tot Ion mă cheamă;* **tot aşa** (sau **atîta, acelaşi**), exact aşa (sau atîta, acelaşi): *n-a umblat vorba tot aşa şi cînd a vîndut fratele boierului Miron?* REBR.; **mi-e tot atîta,** mi-e perfect egal; **7.** iarăşi, din nou, ca totdeauna: *tot el m-a ajutat;* **8.** numai, în mod exclusiv: *parcă tot ouă coapte mănîncă.* POP.; **tot unul şi unul,** de seamă, de frunte, ales; **9.** de fiecare dată, întotdeauna; cu regularitate, fără excepţie: *dau ca bir tot al zecelea din copiii supuşilor mei.* EM.; *oricum o arunca, tot pe fată cădea.* POP.; **10.** şi aşa, oricum: *pot să plec, tot sînt în plus;* **11.** totuşi, şi încă: *de-ar iubi bădiţa zece, de dorul meu tot nu-i trece.* POP. // n. **1.** întreg, unitate, totalitate: *a fost un geamăt întreit din totul inimii pornit.* COŞB.; *un tablou este un tot simultan.* VIANU; **2.** (fig.) lume, univers: *şi în noaptea nefiinţei totul cade, totul tace.* EM.; **3.** (fig.) bunul suprem (care le înglobează pe toate celelalte): *am copii care sînt acuma totul pentru mine.* SAD.; **4.** (fig.) lucru esenţial (la care se reduc toate celelalte): *totul e să fii atent;* **aici e totul,** în asta constă tot, asta explică tot. [Lat. *totus*].

totál, ~i, totală, ~e a. **1.** care cuprinde totul; întreg: *suprafaţa totală a casei; venitul total al unei familii;* **2.** care priveşte ansamblul, integralitatea părţilor, elementelor sale; complet: *eclipsă totală de lună; schimbarea totală a mobilierului; distrugerea totală a oraşului;* **3.** cît se poate de mare, de săvîrşit, deplin: *nepăsare totală; ignoranţă totală; libertate totală; lipsă totală de alimente; sinceritate totală;* **4.** care exploatează toate posibilităţile genului; care conţine şi elemente împrumutate din diferite genuri: *roman total; teatru total; spectacol total;* **5.** care prezintă, oferă toate posibilităţile genului: *fotbal total; ski total;* **6.** care se realizează în toată plenitudinea sa: *romancier total;* **actor total,** actor care întruneşte mai multe calităţi necesare unui spectacol teatral modern. // n. întreg rezultat din însumarea părţilor; (spec.) sumă rezultată dintr-o adunare; **în total,** cu totul, una peste alta. [Din fr. *total*].

totalitár, ~i, totalitară, ~e a. **1.** care aplică sau preconizează totalitarismul: *stat totalitar; regim totalitar; concepţie politică totalitară;* **2.** (rar) care se raportează sau tinde să se raporteze la totalitatea elementelor unui fenomen, care înglobează sau tinde să înglobeze totalitatea elementelor unui fenomen: *lucrările nu le înfăptuia fiindcă voia să le facă atît de adînci şi totalitare ..., încît nu depăşea niciodată faza fişelor.* CĂL. [Din fr. *totalitaire*].

totalitarísm n. regim politic autocratic de extremă stîngă sau dreaptă, caracterizat prin predominarea statului în raport cu individul, bazat pe primatul partidului unic şi pe cultul personalităţii şefului statului, în care puterea executivă îşi subordonează toate celelalte sfere de activitate ale politicului, libertăţile democratice şi drepturile omului sînt sever restrînse sau anihilate, iar statul exercită un control direct şi absolut asupra tuturor activităţilor cetăţenilor. [Din fr. *totalitarisme*].

totalitáte, totalităţi f. **1.** numărul complet al lucrurilor sau al fiinţelor care intră în discuţie; ansamblul lucrurilor sau fiinţelor care se află în relaţie de interdependenţă; **2.** tot, total, întreg: *volumul în totalitatea lui e sumbru.* CĂL. [Din fr. *totalité*].

totalizá, totalizez vb. (tr.) **1.** a face totalul, a aduna; **2.** a întruni un număr de ..., a însuma: *la sfîrşitul campionatului, echipa României a totalizat 8 puncte;* **3.** a sintetiza. [Din fr. *totaliser*].

totalizánt, ~ţi, totalizantă, ~e a. care sintetizează cel mai mare număr de elemente posibile: *a trăi în conformitate cu îndemnul totalizant al crucii.* D. [Din fr. *totalisant*].

totalizáre f. acţiunea de a totaliza; adunare, însumare. [V. *totaliza*].

totalizatór, ~i, totalizatoáre a. **1.** care însumează; **2.** care sintetizează, generalizează: *pentru Schelling ... este „ştiinţific" acel demers al gîndirii care, pornind de la o presupoziţiei absolută, poate să creeze o imagine totalizatoare a lumii, ca unitate necondiţionată de înlănţuiri întemeiate.* LIIC. // n. aparat care totalizează mecanic o serie de numere. [Din fr. *totalisateur*].

totalménte adv. cu totul, pe de-a-ntregul, în întregime, complet, absolut. [Din fr. *totalement*, it. *totalmente*].

totdeaúna adv. **1.** în tot timpul (de pînă acum); în toată vremea; mereu, oricînd, pururea, necontenit: *dreptatea totdeauna ca untdelemnul pluteşte deasupra apei.* POP.; **pentru totdeauna,** definitiv; pe vecie; **de totdeauna,** obişnuit, cunoscut: *hainele ei de totdeauna.* EM.; **2.** de fiecare dată, în orice ocazie; de obicei, de regulă: *cînd avea trebuinţă de asemenea lucruri, totdeauna supăra pe alţii.* CR.; (şi: (reg.) **totdeuna**). [*Tot + de + a + una*].

totdeúna adv. v. **totdeauna**.

totdeodátă adv. (astăzi rar) totodată: *cazul e jalnic şi comic totdeodată.* CĂL. [*Tot + de + o + dată*].

totém, totemuri n. **1.** animal, plantă sau, rar, obiect considerat de unele societăţi tradiţionale ca strămoş şi protector al clanului şi venerat ca atare; **2.** imagine reprezentată de obicei sculptural, a unor asemenea animale, plante etc. [Din fr. *totem*].

totémic, ~ci, totemică, ~ce a. care aparţine unui totem, referitor la totem sau la totemism. [Din fr. *totémique*].

totemísm n. cult al totemului; formă a religiei primitive caracterizată prin credinţa membrilor unui clan în totemuri. [Din fr. *totémisme*].

totíme, totimi f. (înv.) totalitate: *totimea siderală şi lumile din ea.* AL. [*Tot + -ime*].

totodátă adv. în acelaşi timp, simultan, totdeodată: *a făcut şi nunta şi cumetria totodată.* CR. [*Tot + o + dată*].

tótuna adv. **1.** la fel; acelaşi lucru: *dar nu-i totuna leu să mori ori cîine-nlăţuit.* COŞB.; *nemişcat şi încremenit, parcă ar fi fost totuna cu peretele.* PR.; **a-i fi cuiva totuna,** se spune cînd, din mai multe alternative, cineva nu dă preferinţă nici uneia socotindu-le pe toate pe acelaşi plan; **2.** (pop.) întruna, încontinuu: *de trei zile o ţin totuna cu mesele şi cu lăutarii.* AL. [*Tot + una*].

tótuşi conj. cu toate acestea, în ciuda celor spuse, fără a ţine seamă de cele anterioare: *dar uite, roata stă pe loc şi totuşi umblă-ntruna.* COŞB. [*Tot + şi*].

továl, tovaluri n. **1.** piele cu grosime medie, de obicei de taurine, tăbăcită cu substanţe vegetale sau sintetice, din care se confecţionează feţe de încălţăminte, articole tehnice etc.; **2.** (fig.; fam.) obraz al unei persoane lipsite de caracter. [Din ucr. *tovar*].

tovărăş, ~i, tovarăşă, ~e m., f. **1.** persoană considerată în raport cu alta, de care este legată prin viaţa, prin activitatea dusă în comun, prin idei, aspiraţii comune, prin lupta pentru aceeaşi cauză etc.: *această societate ajunsese la 1820 să numere 200 000 de tovarăşi.* GHICA; **tovarăş de viaţă,** soţ; **tovarăşă de viaţă,** soţie; **2.** epitet dat unei fiinţe sau unui lucru care însoţeşte pe cineva (în mod constant): *calu-i alb, un bun tovarăş, înşeuat aşteapt-afară.* EM.; **3.** termen de adresare în partidele comuniste şi muncitoreşti; **4.** asociat (într-o afacere): *se puseră tovarăşi şi se făcură negustori.* ISP. [Din ucr. *tovaryš*, rus. *tovarišč*].

tovărăşésc, ~şti, tovărăşeáscă, ~eşti a. care este specific relaţiilor dintre tovarăşi, care se petrece între tovarăşi: *critică tovărăşească; întîlnire tovărăşească.* [*Tovarăş + -esc*].

tovărăşíe, tovărăşii f. **1.** relaţia dintre tovarăşi, apropiere bazată pe relaţii tovărăşeşti: *legară amîndoi tovărăşie şi pe bine, şi pe rău.* ISP.; **2.** companie, societate: *era într-o mare tovărăşie de domni şi doamne.* PETR.; **a ţine cuiva tovărăşie,** a sta cu cineva pentru a nu rămîne singur, pentru a-l distra; a ţine cuiva de urît; **3.** asociere, participare la o întreprindere (comercială); întovărăşire, asociaţie. [*Tovarăş + -ie*].

tovărăşíţă, tovărăşiţe f. (fam.) diminutiv al lui tovarăşă. [*Tovarăşă + -iţă*].

toxemíe, toxemii f. intoxicaţie generală cauzată de acumularea în sînge a unei cantităţi mari de toxine, consecinţă a insuficienţei funcţionale a organelor excretoare. [Din fr. *toxémie*].

tóxic, ~ci, toxică, ~ce a. care poate intoxica, otrăvi; otrăvitor. // n. otravă. [Din fr. *toxique*].

toxicitáte f. **1.** proprietate a unor microorganisme de a elibera toxine dăunătoare organismului în care se dezvoltă; **2.** proprietate a unei substanţe, a unui mediu etc. de a fi toxic. [Din fr. *toxicité*].

toxicofór, ~i, toxicoforă, ~e a. (despre vieţuitoare) care conţine substanţe toxice (pentru om). [Din fr. *toxicophore*].

toxicológ, toxicologi m. specialist în toxicologie. [Din fr. *toxicologue*].

toxicológic, ~ci, toxicologică, ~ce a. care aparţine toxicologiei, referitor la toxicologie. [Din fr. *toxicologique*].

toxicologíe f. ramură a medicinei care studiază natura substanţelor toxice, proprietăţile lor fizice şi chimice, precum şi acţiunea lor asupra organismului. [Din fr. *toxicologie*].

toxicomán, ~i, toxicomană, ~e a. şi m., f. (persoană) care suferă de toxicomanie. [Din fr. *toxicomane*].

toxicomaníe, toxicomanii f. obişnuinţă morbidă de a consuma în cantităţi progresiv crescînde substanţe toxice medicamentoase (morfină, cocaină, opiu etc.) sau alimentare (alcool), care creează depedenţă şi duc la degradare fizică şi psihică, şi mai ales morală. [Din fr. *toxicomanie*].

toxicóză, toxicoze f. stare toxiinfecţioasă gravă a sugarului, manifestată prin tulburări digestive cu deshidratare acută, febră, comă etc. [Din fr. *toxicose*].

toxiinfácţie, toxiinfecţii f. infecţie acută provocată de consumarea unor alimente contaminate cu microorganisme şi cu toxinele lor şi manifestată prin dureri gastrointestinale, febră, tulburări nervoase, pierderi în greutate etc. [Din fr. *toxi-infection*].

toxiinfecţiós, ~şi, toxiinfecţioásă, ~e a. care aparţine unei toxiinfecţii, referitor la o toxiinfecţie. [*Toxiinfecţie + -os*].

toxínă, toxine f. substanţă organică (mai frecvent proteică) cu acţiune toxică, produsă de organisme vegetale (ex. ciuperci) sau animale (ex.: şerpi, scorpioni etc.). [Din fr. *toxine*].

toxoplasmóză, toxoplasmoze f. boală, congenitală sau dobîndită, provocată de un protozoar parazit, cea congenitală manifestîndu-se prin hidrocefalee, convulsii, întîrzieri psihomotorii, cea dobîndită, prin adenopatii, meningoencefalite etc. [Din fr. *toxoplasmose*].

trabánt, trabanţi m. (înv.) **1.** (la pl.) corp de gardă format din pedestraşi mercenari (înarmaţi cu halebarde); (şi la sg.) soldat din acest corp; dorobanţ: *erau atunci în garnizoană 2000 trabanţi.* BĂLC.; **2.** (astron.) satelit al unei planete. [Din germ. *Trabant*, it. *trabante*].

trabúc, trabucuri n. ţigară de foi. [Din it. *trabuco*, germ. *Trabuko*(*zigarre*)].

trac[1] interj. cuvînt care imită zgomotul produs de o lovitură bruscă şi scurtă, care însoţeşte descărcarea unei arme, tragerea unei săgeţi etc. [Onomat.].

trac[2] n. emoţie, teamă de care sînt cuprinse unele persoane (mai ales artiştii) înainte de a apărea în faţa publicului, de a se prezenta la un examen etc.: *e de fapt o pregătire infrigurată, un trac prelungit ... în vederea aşezării la masa de lucru.* LIIC. [Din fr. *trac*].

trac[3], **~ci, trăcă, ~ce** a. care aparţine, care este caracteristic Traciei sau locuitorilor acesteia, referitor la Tracia sau la locuitorii ei; tracic. // f. limba indo-europeană vorbită, în antichitate, în Dacia şi în Peninsula Balcanică de o populaţie numeroasă. // m., f. persoană care făcea parte dintr-o veche populaţie indo-europeană din Tracia. // m. pl. populaţie indo-europeană care la începutul mileniului al II-lea î.d.Hr. era aşezată în centrul şi estul Peninsulei

Balcanice şi în spaţiul carpato-dunărean, care nu a alcătuit niciodată un stat unitar, ci a trăit în triburi şi uniuni de triburi, a dezvoltat o cultură materială originală, adoptînd creator puternice influenţe scitice, greceşti, persane, macedonene, celtice, elenistice şi romane, cultura ei spirituală exercitînd, la rîndul ei, înrîurire asupra lumii greceşti, celtice şi romane; după cucerirea Peninsulei Balcanice şi a Daciei de către romani, urmează un proces treptat de romanizare, încheiat în secolul al VII-lea d.Hr. [Din lat. *Thracus*].

tracasá, tracasez vb. (livr.; tr.) a sîcîi, a plictisi, a supăra pe cineva. [Din fr. *tracasser*].

tracasánt, ~ţi, tracasantă, ~e a. (livr.) care tracasează. [Din fr. *tracassant*].

tracasáre, tracasări f. (livr.) faptul de a tracasa. [V. *tracasa*].

trachiníde n. pl. familie de peşti teleosteeni, avînd ca tip dracul-de-mare, dragonul. [Din lat. *trachinidae*].

trácic, ~ci, tracică, ~ce a. care aparţine Traciei sau locuitorilor ei, referitor la Tracia sau la locuitorii ei; trac[3]. [Din lat. *thracicus*].

tráco-dac, ~ci, traco-dacă, ~ce a. care aparţine populaţiei de origine tracă care a locuit în Dacia, referitor la această populaţie; traco-dacic. // f. limba tracă vorbită de populaţia din Dacia; traco-dacica. // m., f. persoană care făcea parte din populaţia tracă care a locuit în Dacia. // m. pl. populaţia tracă din Dacia. [*Trac*[3] + *dac*].

traco-dácic, ~ci, traco-dacică, ~ce a. traco-dac. // f. limba traco-dacă. [*Trac*[3] + *dacic*].

tracoióg, tracoiogi m. specialist în tracologie. [De la *tracologie*].

tracológic, ~ci, tracologică, ~ce a. referitor la tracologie, de tracologie. [De la *tracologie*].

tracologíe f. disciplină care studiază civilizaţia şi limba tracilor[3]. [Din fr. *thracologie*].

tracomaníe, tracomanii f. exagerare a importanţei tracilor[3] în elucidarea unor probleme de istorie, de cultură etc. [*Trac*[3] + *manie*].

tract[1], tracturi n. (înv.) **1.** unitate administrativ-teritorială; ţinut, regiune: *tot tractul carele cu numele Franconiii să cunoaşte.* CANT.; **2.** cale de comunicaţie importanţă; drum (urmat de cineva): *purcegînd cu oastea spre răsărit, şi luînd tractul de pe ceea parte de Dunăre, în cale unde i s-a tîmplat nescariva varvari, ... pre toţi i-au biruit.* CANT.; **3.** circulaţie, trafic (de persoane şi de animale). [Din lat. *tractus*, germ. *Trakt*, pol. *tract*].

tract[2], tracturi n. (med.) ansamblu de ţesuturi sau de organe care se înlănţuie, formînd un sistem: *tractul gastro-intestinal; tractul genital;* (şi: **tractus**). [Din lat. *tractus*, fr. *tractus*].

tractá[1], pers. 3 **tractează** vb. (tr.) a exercita o forţă de tracţiune asupra unui vehicul: *tractorul tractează o remorcă.* [Din fr. *tracter*].

tractá[2] vb. v. trata.

tractáre[1] f. acţiunea de a tracta[1] şi rezultatul ei. [V. *tracta*].

tractăre[2] f. v. tratare.

tractát[1] n. v. tratat.

tractát[2], ~ţi, tractată, ~e a. remorcat. [Din fr. *tracté*].

tractáţie f. v. trataţie.

tractír, tractire n. **1.** (înv.) han; ospătărie: *curtea unui tractir.* NEGR.; **2.** (reg.) bordel. [Din rus. *traktir*].

tractirgíu, tractirgii m. (înv.) persoană care ţine un tractir. [*Tractir* + *-giu*].

tractór, tractoare n. **1.** autovehicul cu putere mare de tracţiune, folosit în agricultură sau în industrie pentru a remorca sau a pune în acţiune diverse utilaje, maşini sau vehicule; (p. ext.) autovehicul descris mai sus împreună cu utilajul pe care îl remorchează: *au ieşit tractoarele la arat;* **2. tractor de sudare,** cărucior folosit la executarea sudurilor automate pe lungimi mari, echipat cu un cap de sudare, cu un recipient pentru presarea fluxului, cu o casetă pentru coborîrea automată a sîrmei de sudare şi cu un electromotor pentru autopropulsare. [Din fr. *tracteur*].

tractoríst, ~şti, tractoristă, ~e m., f. persoană care conduce un tractor; mecanic de tractor. [*Tractor* + *-ist*].

tractotomíe, tractotomii f. secţionarea chirurgicală a unui tract[2] de fibre nervoase în interiorul sistemului nervos central. [Din fr. *tractotomie*].

tráctus n. v. tract[2].

tracţiúne, tracţiuni f. **1.** acţiune de deplasare a unui vehicul cu ajutorul unei forţe (animale sau mecanice) aplicate la partea lui anterioară; forţă care pune în mişcare un vehicul; **2.** forţă pe care un organ de propulsie o exercită asupra unui sistem tehnic pentru a-l pune şi a-l menţine în mişcare; mişcare a vehiculelor terestre sub acţiunea acestei forţe; **3.** mişcare de gimnastică constînd în ridicarea corpului suspendat de o bară, de inele, aducînd umerii la înălţimea aparatului prin încordarea muşchilor braţelor şi ai umerilor; **4.** serviciu de mişcare a vagoanelor la căile ferate. [Din fr. *traction*].

tradescántia f. plantă erbacee perenă, originară din America de Sud, cu tulpini subţiri, cu frunze verzi sau roşii-violacee, uneori cu dungi argintii, cultivată ca plantă ornamentală de apartament (*Tradescantia zebrina*). [Din lat. *Tradescantia* (*zebrina*)].

trade-union, trade-unionuri [treid-iúnion] n. sindicat al muncitorilor din ţările anglo-saxone, organizat pe principiul de breaslă şi nu al locului de muncă. [Cuv. engl.].

tradiţie, tradiţii f. **1.** ansamblu de concepţii, obiceiuri, credinţe, datini, care se statornicesc istoriceşte în cadrul unor grupuri sociale sau naţionale şi care se transmit (prin viu grai) din generaţie în generaţie; (p. gener.) patrimoniu cultural şi istoric al unui popor; **2.** (în teologie) învăţătură, iniţial orală, apoi consemnată în scris, dar fără a beneficia de statutul cărţilor sfinte, care, prin însăşi continuitatea sa, constituie dezvoltarea firească a adevărului revelat; **3.** obicei, uzanţă, datină; **4.** informaţie cu conţinut real, legendar sau semilegendar privitoare la anumite fapte, evenimente din trecut, transmisă oral de-a lungul timpului: *Miron şi alţi hronicari au scris mai toţi după tradiţii.* NEGR.; **5.** (jur.; înv.) remitere a unui lucru în urma unei vînzări sau a unei înţelegeri; (şi: (înv.) **tradiţiune**). [Din fr. *tradition*, lat. *traditio, -onis*].

tradiţionál, ~i, tradiţională, ~e a. **1.** care este întemeiat pe o tradiţie, care este conform unei tradiţii: *cultură tradiţională; artă tradiţională; educaţie tradiţională;* **2.** care funcţionează potrivit unei tradiţii; care se conformează unei tradiţii: *societate tradiţională; şcoală tradiţională;* **3.** care trăieşte, acţionează potrivit regulilor fixate prin uz într-o anumită colectivitate: *ţăran tradiţional;* **4.** care este consacrat prin uz, care a intrat în obicei; obişnuit: *asta era plăcinta tradiţională de Anul Nou.* TOP [Din fr. *traditionnel*].

tradiţionalísm n. **1.** ataşament (exagerat) faţă de ideile, de concepţiile, de obiceiurile sau de tehnicile tradiţionale; atitudine dictată de acest ataşament; **2.** orientare social-politică şi culturală caracterizată prin supralicitarea elementelor tradiţiei ca valori în sine şi prin respingerea noilor valori, produse de evoluţia social-politică şi culturală. [Din fr. *traditionalisme*].

tradiţiúne f. v. tradiţie.

traducătór, ~i, traducătoáre m., f. persoană care traduce (un text) dintr-o limbă în alta (în cadrul profesiunii sale): *Iosif a fost un traducător minunat şi tălmăcirile lui răsună ca nişte opere originale.* CĂL. [*Traduce* + *-ător* (după fr. *traducteur*)].

tradúce, traduc vb. **1.** (tr.) a transpune (un text, o frază, un cuvînt, p. ext., un autor al unui text) dintr-o limbă în alta; a tălmăci: *scrisoare ... pe care ar fi bine s-o traduci şi s-o arăţi turcilor.* GHICA; **2.** (spec.; tr.) a transpune un text telegrafic pe baza semnalelor recepţionate; **3.** (fig.; tr.) a reda (prin cuvinte), a reprezenta (cu ajutorul artei): *arta germană ... a ştiut să traducă cu penelul ideile care se rezumă în legendara vînătoare.* OD.; *domnul Bernard nu se sfii, ca prieten şi bun cunoscător de oameni, să-şi traducă în cuvinte constatarea.* SAD.; **4.** (fig.; tr.) a transpune (un plan, un proiect) în realitate; a concretiza; **5.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) manifesta (prin ...); **6.** (fam.; intr.; tr.) a înşela (în dragoste): *să mă traducă pe mine ...* CAR.; **7.** (înv.; tr.) a deferi justiţiei; **8.** (tehn.; tr.) a face o traducere. [Din lat. *traducere*, fr. *traduire*].

tradúcere, traduceri f. **1.** acţiunea de a traduce şi rezultatul ei; (concr.) scriere cuprinzînd o transpunere a unui text dintr-o limbă în alta; traducţie: *au circulat o sumedenie de traduceri, unele din slavonă, multe din greceşte.* CĂL.; **2.** interpretare: *traducerea greşită a vorbelor cuiva;* **3.** (fam.; înv.) înşelare (în dragoste): *la mine e chestiune de traducere.* CAR.; **4.** (tehn.) transformare a unei mărimi de o anumită natură (viteză, presiune, temperatură etc.), numită *mărime de intrare,* într-o mărime de altă natură (tensiune electrică, curent electric etc.), numită *mărime de ieşire,* în vederea transmisiunii informaţiei asociate acestora; corespondenţa univocă dintre mărimea de intrare şi cea de ieşire ale unui dispozitiv (traductor) care realizează o astfel de transfomare. [V. *traduce*].

traductíbil, ~i, traductibilă, ~e a. **1.** care poate fi tradus dintr-o limbă în alta; **2.** care poate fi redat, exprimat, interpretat: *făcu un gest cu mîna, traductibil „prejudecăţii".* CĂL. [De la *traduce;* cf. fr. *traduisible*].

traductór, traductoare n. dispozitiv care efectuează operaţia de traducere într-un sistem tehnic de reglaj automat, de telecomunicaţie, de măsurare pe cale electrică a mărimilor neelectrice etc. (ex.: microfonul, tubul videocaptor, celula fotoelectrică etc.). [Din fr. *traducteur*].

tradúcţie, traducţii f. (înv.) traducere: *traducţia melodramei ... se datoreşte unei pene strălucite.* CAR.; (şi: **traducţiune**). [Din lat. *traductio, -onis,* fr. *traduction,* it. *traduzione*].

traducţiúne f. v. traducţie.

trafíc, traficuri n. **1.** (înv.) activitate economică avînd drept scop schimbul de mărfuri, de valori; **2.** comerţ ilicit: *trafic de arme; trafic de droguri;* **3.** (fig.) faptul de a cîştiga bani, de a trage un profit de pe urma unui lucru care nu poate fi vîndut, a unei valori morale: *trafic de voturi; a face trafic cu onoarea sa;* (jur.) **trafic de influenţă,** infracţiune constînd în fapta unei persoane care, prevalîndu-se de influenţa, reală sau închipuită, ce ar avea pe lîngă un funcţionar, primeşte ori pretinde bani sau alte foloase pentru a-l determina pe acel funcţionar să facă sau să nu facă un act care intră în atribuţiile sale; **4.** totalitatea transporturilor de mărfuri sau de persoane care se fac pe o anumită cale de comunicaţie cu anumite mijloace de transport, într-un interval de timp şi în condiţii precizate: *a crescut traficul în portul Constanţa;* **5.** totalitatea legăturilor de telecomunicaţie stabilite într-un anumit interval de timp, cu anumite mijloace tehnice şi în condiţii date; (accent. şi *tráfic*). [Din fr. *trafic*].

traficá, trafichez vb. **1.** (înv.; intr.) a face comerţ; **2.** (intr.) a face comerţ cu o marfă ilicită: *a trafica cu stupefiante;* (tr.) *a trafica arme.* [Din fr. *trafiquer*].

traficánt, ~ţi, traficantă, ~e m., f. **1.** (înv.) negustor; comerciant; **2.** persoană care face comerţ ilicit. [Din fr. *trafiquant*].

trafór, trafoare n. ornament arhitectural perforat. [Din it. *traforo*].

traforá, traforez vb. (tr.) a executa lucrări de traforaj. [Din it. *traforare*].

traforáj, traforaje n. **1.** operaţie de decupare cu ajutorul unui ferăstrău sau al unei maşini speciale a unor piese sau figuri artistice desenate pe o placă de lemn, de piatră etc., folosită pentru confecţionarea de ornamente, de şabloane, de machete etc.; (concr.) piesă sau lucrare executată prin această operaţie;

2. unelte folosite pentru această operație. [*Trafora* + *-aj*].

traforáre, traforări f. executare a lucrărilor de traforaj. [V. *trafora*].

traforăt[1] n. (rar) traforare. [V. *trafora*].

traforăt[2]**, ~ți, traforată, ~e** a. **1.** executat prin traforare; **2.** cu ornamente perforate. [V. *trafora*].

traforatór, traforatori m. lucrător care execută traforaje. // n. (pl. **traforatoare**) mașină de traforat[1]. [*Trafora* + *-tor*].

traforétă, traforete f. șablon de trasare folosit în industria confecțiilor, la croit. [Din it. *traforetto*].

traftológ n. v. taftolog.

tragacánt n. gumă obținută din anumiți arbuști exotici, folosită în industria textilă, în industria farmaceutică, alimentară etc. //m. plantă decorativă și furajeră din Asia, care produce o rășină asemănătoare cu cauciucul. [Din it. *tragacanthe*].

trágă, trăgi f. (reg.) **1.** sanie (pentru transportat lemne); **2.** tigvă, furtun cu care se scoate vinul sau țuica din butoaie; **3.** targă cu care se transportă pământ, fîn etc. [De la *trage*].

trăgăn[1]**, tragăne** n. **1.** (pop.) boală a vitelor sau a porcilor, produsă de o ciupercă, localizată de obicei în regiunea maxilarului, caracterizată prin apariția unor umflături tari și reci în diferite părți ale corpului; (p. restr.) umflătură produsă de această boală; **2.** (reg.) angină la cai și la vite; **3.** (fig.) inflamație a ganglionilor limfatici, provocată de o infecție microbiană; adenită. [Et. nec.; cf. gr. mod. *traganós*].

trăgăn[2]**, tragăne** n. (reg.) răcnet prelung. [De la *trăgăna*].

trâge, trag vb. **I. 1.** (tr.) a face efortul de a mișca, de a deplasa (ceva sau pe cineva), apucîndu-l, pentru a-l aduce spre sine sau spre un punct voit: *trage masa mai încoace*; **a trage pe sfoară**, v. **sfoară**; **a trage cenușă** (sau **spuză**) **pe turta sa**, v. **turtă**; **a trage la fund**, a pune pe cineva într-o situație grea, a antrena pe cineva într-o afacere sortită eșecului; **a trage la răspundere**, v. **răspundere**; **a trage pe cineva la** (sau **în**) **judecată**, a aduce, a cita pe cineva în fața justiției; **2.** (tr.) a apuca (pe cineva) de o parte a corpului sau a îmbrăcămintei și a-l smuci: *a trage de păr, de urechi*; **a trage de mînecă**, v. **mînecă**; **a trage de limbă**, v. **limbă**; **a trage mîța de coadă**, v. **mîță**; **3.** (fig.; tr.) a îndemna, a atrage, a da ghes: *ochii mîndrii care-mi plac de pe uliță mă trag.* POP; **a-l trage** (**pe cineva**) **inima**, a se simți atras să facă ceva; **a-l trageața** (**la ceva**), v. **ață**; **4.** (tr.) a întinde, a încorda: *trage ața cît să nu se rupă*; **a trage sforile**, v. **sfoară**; **5.** (tr.) a pune (sau a scoate) un obiect de îmbrăcăminte sau încălțăminte; a înfunda pe cap (o căciulă, o pălărie); a aduce un accesoriu de îmbrăcăminte înspre o parte a corpului (pentru a o acoperi); a aranja, a potrivi: *a trage ciorapii; a trage fularul peste urechi; trage-ți bine haina pe umeri*; **6.** (pop.; intr.) a avea greutatea de ..., a cîntări: *trage 80 de kilograme*; **a trage** (**greu**) **în cumpănă**, a avea importanță (mare); **7.** (tr.) a înfige (într-un corp ascuțit): *a trage în țeapă*; **8.** (tr.) a duce, a căra, a tîrî după sine; (despre animale de tracțiune) a face să meargă un vehicul: *boii trag plugul*; **a trage un picior**, a șchiopăta; **a trage targa pe uscat**, v. **targă**; (intr.) **a trage la** (sau **în**) **jug**, v. **jug**; **9.** (fig.; tr.) a aduce după sine, a provoca, a isca: *toată fapta trage după sine răsplata sa.* BĂLC.; **10.** (fig.; tr.) a îndura, a suporta, a pătimi: *ai să tragi însă multe necazuri.* CR.; *capul face, capul trage*; **a trage un păcat**, a ispăși; **11.** (tr.) a îndrepta și a opri un vehicul la locul de îmbarcare sau de coborîre: *a trage la mal*; **a trage pe dreapta**, **a)** a opri un vehicul pe partea dreaptă a drumului; **b)** a se culca; **12.** (intr.) a poposi undeva spre a fi găzduit; a se instala în mod temporar undeva sau la cineva: *a trage la un han*; **13.** (refl. și intr.) a se duce (împins de o dorință); (fig.) a tinde spre ..., a se simți atras către ...: *se bucura grozav cînd mă vedea că mă trag la carte.* CR.; *nu merse mult și zări fum gros înaintea lui și trase ață într-acolo.* POP; **14.** (fig.; intr.) a prevesti: *trage a sărăcie; trage a moarte*; **15.** (refl.) a se da la o parte, a se feri din cale, a se retrage din locul unde se afla (într-un adăpost, într-un loc retras); (p. ext.; înv.) a părăsi o slujbă, o instituție, o colectivitate; (despre ape curgătoare) a reintra în albie (după o inundație): *se trase dinaintea împăratului.* ISP; *apoi m-oi trage de la sfat.* DELAVR.; **a-și trage mîna de deasupra cuiva**, a înceta de a mai ocroti pe cineva; **a-și trage vorba**, a reveni asupra celor afirmate anterior; **16.** (înv. și reg.; refl.) a se perpetua, a dăinui: *acestu obicei rău ... să trage și pănă astădzi.* NEC. **II. 1.** (tr.) a scoate, a extrage; a smulge: *a trage un ghimpe dintr-un deget; a trage vin din butoi*; **a trage sabia din teacă**, a fi gata de luptă; **2.** (tr.) (la jocurile de noroc) a alege: *a trage lozul cel mare*; **a trage** (ceva) **la sorți**, v. **sorți**; **a trage cărțile** (sau, intr., **în cărți**), a prezice cuiva viitorul cu ajutorul cărților de joc; **3.** (tr.) a degaja, a deduce; (p. ext.) a elabora utilizînd elementele extrase: *astă poezie ... trasă din alta și adăugată.* PANN; **a trage concluzia** (**că ...**), a deduce o consecință; a conchide; **a trage învățăminte din** (sau **de pe urma**), a învăța (dintr-o) experiență; **4.** (tr.) a lua (cu forța); a obține; a executa: *trag cîte zece milioane pe an de la dantele.* GHICA; *Andrii-Popa ... trage bir din drumul mare.* POP; *îl trage pentru paguba făcută*; **5.** (tr.) a inspira, a inhala, a răsufla: *a trage aer curat*; **a-și trage sufletul** (sau **suflarea**, **răsuflarea**), a respira (greu); (fig.) a se odihni puțin; a-și reveni; (intr.) **a trage să moară**, a fi pe moarte; **6.** (tr.) a aspira: *a trage fumul în gură*; **a trage o țigară** (**o lulea**, **un ciubuc**), a fuma; **a trage tabac**, a priza; **7.** (intr.; despre sobe) a arde bine, a avea tiraj; **8.** (tr.) a sorbi, a înghiți, a bea; **a trage la măsea** (sau **la mustață**), a bea alcool mult, a fi bețiv; **9.** (tr.) a absorbi: *a trage umezeală*; **10.** (intr.) **a trage cu urechea**, a asculta pe furiș pentru a prinde zgomote ușoare sau vorbe șoptite; **a trage cu ochiul** (sau **cu coada ochiului**), a se uita pe furiș, a privi în fugă fără a fi observat. **III. 1.** (tr.) a trasa, a marca, a desena, a cresta (linii, semne, contururi): *a trage o linie pe hîrtie*; **tras cu sfoara**, aliniat; (intr.) **a trage** (**peste ceva**) **cu condeiul** (sau **cu buretele**), a șterge, a anula; a face uitat; **2.** (tr.) a săpa, a croi: *a trage brazdă adîncă*; **3.** (tr.) a imprima: *a trage o carte în mii de exemplare*; **4.** (fam.; tr. și refl.) a (se) fotografia: *mi-a tras o poză*; *m-am tras în poză*; **5.** (tr.) a copia: *a tras mai multe copii de pe acest act*; **6.** (înv.; tr.) **a trage** (**cuiva**) **o poliță** sau **a trage o poliță asupra cuiva**, a emite o poliță. **IV. 1.** (în expresii referitoare la diverse procese de muncă, la acțiuni care presupun un efort fizic; tr.) **a trage la rindea**, a rindelui; **a trage la piuă**, a supune o țesătură unor operații mecanice, la piuă, pentru a o face mai deasă; **a trage la tipar**, a tipări; **a trage la mașină**, a coase ceva la mașină; **a trage pe piatră**(sau **pe amnar**, **pe curea**), a ascuți; **a trage pe calapod**, a întinde pe calapod; (intr.) **a trage cu acul**, a coase; **a trage la rame**, a vîsli; **a trage cu coasa**, a cosi; **a trage cu mătura**, a mătura; **2.** (intr.) a toarce: *a trage din fuior*; **3.** (tr.) a trece prin ..., a vîrî prin ...: *a trage ața prin gămălie*; **a trage banul** (sau **gologanul**) **prin barbă**, a freca banul de barbă în credința că va atrage un cîștig bun; **tras ca prin inel**, cu trupul subțire, mlădios; **4.** (tehn.; tr.) a întinde și a subția un material ductil, trecîndu-l printr-o filieră; **5.** (fam.; tr.; cu sensul precizat de determinări) a face ceva din plin, cu pasiune, cu multă energie; **a trage un chef**, a chefui (strașnic); **a trage un pui de somn**, a dormi adînc; (intr.) **a trage cu gura**, a spune ceva cu convingere, cu furie, cu năduf; **a trage o horă** (sau **un dans**), a dansa cu multă energie; **a trage un cîntec**, a cînta cu pasiune; **6.** (intr.) **a trage cu coada ochiului**, a face cuiva un semn discret cu ochiul; **7.** (tr.) a da o lovitură; a bate, a plesni; **8.** (intr.) a descărca o armă spre țintă; (p. ext.) a ochi, a ținti: *a tras în lup*; **9.** (sport; intr.) a lovi, a arunca mingea cu putere: *a trage la poartă*; **10.** (pop.; tr.) a masa; a fricționa: *l-a tras cu spirt.* **V. 1.** (intr.; despre vînt) a bate, a sufla; (impers.) a fi curent, a veni răcoare, frig: *trăgea un vîntișor care abia adia.* ISP; *la fereastră trage*; **2.** (tr.) a învălui pe cineva provocîndu-i o senzație neplăcută de răcoare (urmată de îmbolnăvire): *m-a tras curentul.* **VI.** (refl.) **1.** a descinde din ..., a fi din neamul ..., a fi urmașul ...: *se trăgea și el din viță de împărat.* ISP; **2.** a fi originar din ...: *după mamă se trăgea din Pipirig.* CR.; **3.** a proveni din ..., de la ...: *din vorbe să trage și binele și răul ce ne vine.* ANTIM. [Lat. *trahere*].

tragedián, ~eni, tragedianá, ~ene m., f. actor specializat în roluri de tragedie: *din acea trupă făcea parte vestita Dilly, cîntăreață și tragediană de un mare merit.* GHICA. [Din fr. *tragédien*].

tragedíe, tragedii f. **1.** operă dramatică a cărei acțiune aduce în scenă personaje puternice aflate în situații conflictuale excepționale, al cărei deznodămînt este înfrîngerea și moartea eroului, trezind în spectator mila și frica, cele două componente ale emoției tragice (catharsis); specie a genului dramatic, cuprinzînd astfel de opere; **2.** (rar) totalitatea tragediilor unui dramaturg, unui popor, unei epoci: *destinul implacabil din tragedia greacă a fost înlocuit aci cu reaua naștere apăsînd asupra geniului.* CĂL.; **3.** întîmplare zguduitoare; catastrofă: *prietenia lui cu D.Anghel a trecut în toate memorialele vremii, precum și tragedia lui casnică.* CĂL.; (fam.) **a face** (**o**) **tragedie din ceva**, a exagera latura neplăcută a unei întîmplări. [Din lat. *tragoedia*, fr. *tragédie*, gr. mod. *tragodía*].

trágere, trageri f. **1.** acțiunea de a (se) mișca, de a deplasa ceva sau pe cineva, apucîndu-l și îndreptîndu-l spre sine sau spre un punct voit: *tragerea scaunului la masă*; **tragere pe sfoară**, păcăleală, înșelătorie; **2.** (fig.; înv.) îndemn, atragere; atracție, înclinație: *pofta și tragerea firii.* CANT.; **tragere de inimă**, zel, rîvnă, ardoare; **3.** (înv.) **tragere la** (sau **în**) **judecată**, aducere, citare în fața unui organ judecătoresc; **4.** scoatere, extragere; (spec.) extragerea numerelor cîștigătoare la loterie; **tragere la sorți**, hotărîre prin sorți a unei împărțeli, a unui cîștig; participare ca parte interesată la o alegere prin sorți; **5.** inspirare, aspirare: *tragerea aerului în plămîni*; (înv.) **tragere de moarte**, agonie; **6. tragere pe roată**, tortură întrebuințată în evul mediu, constînd în legarea condamnatului pe o roată și zdrobirea oaselor acestuia; **7.** operație de prelucrare a unui material ductil prin întindere și subțiere, prin care se obțin țevi, sîrmă etc.; **8.** descărcare a unei arme spre țintă; exercițiu sportiv sau militar de atingere a țintei cu un proiectil. [V. *trage*].

trăgic, ~ci, tragică, ~ce a. **1.** care aparține tragediei, care este propriu tragediei; care are caracter de tragedie: *genul tragic; personaj tragic; conflict tragic*; **2.** (fig.) care este marcat de un eveniment teribil, funest; care impresionează, tulbură prin caracterul jalnic, zguduitor: *accident tragic; sfîrșitul tragic al cuiva; destin tragic*; **3.** (fig.) care exprimă sau produce neliniște profundă, teamă; *figură tragică.* // n. artic. categorie estetică exprimînd un conflict al cărui deznodămînt este înfrîngerea sau pieirea unor valori umane (persoane, categorii sociale, idealuri) care nu și-au epuizat încă potențialitățile. // m. (rar) autor de tragedii: *tragicii greci.* [Din fr. *tragique*].

tragicomedíe, tragicomedii f. **1.** piesă de teatru în care desfășurarea conflictului tragic este contrapunctată cu elemente comice, iar deznodămîntul este fericit; specie a genului dramatic în care tragicul și comicul coexistă, punîndu-se reciproc în valoare; **2.** (fig.) amestec de întîmplări serioase și amuzante. [Din fr. *tragi-comédie*, lat. *tragicomoedia*].

tragicómic, ~ci, tragicomică, ~ce a. **1.** care aparține tragicomediei, referitor la tragicomedie; **2.** care este totodată tragic și comic: *cu o bufonă satisfacție, cronicarul înregistrează un necaz tragicomic al lui Gligoraşco-Vodă.* CĂL. // n. categorie estetică prin care se desemnează existența bivalentă, simultană, în viața socială și în artă a gravității ilariante și a gravității sumbre, în tonalități și doze variabile. [Din fr. *tragi-comique*].

tragísm n. caracter grav, tragic; situație tragică: *tragismul vieții cuiva.* [*Trag*(*ic*) + *-ism*].

tragódie, tragodii f. (înv.) cîntec (de jale): *jalnica tragodie a Moldovei.* [Din gr. mod. *tragoúdi*].

trahaná f. aluat nedospit din care se fac tăiţei pentru supă. [Din turc. *tarhana*].

traheál, ~i, trahealã, ~e a. care ţine de trahee, referitor la trahee: *plagă traheală*. [Din fr. *trachéal*].

traheán, ~eni, traheană, ~ene a. traheal: *respiraţia traheană a insectelor.* [Din fr. *trachéen*].

trahée, trahei f. **1.** (anat.) segment fibrocartilaginos şi elastic al căilor respiratorii la om şi la vertebratele cu respiraţie aeriană, cuprins între laringe şi bronhii, prin care aerul trece din cavităţile nazală şi bucală în bronhii; **2.** (zool.) fiecare dintre tubuleţele deschise la exterior şi ramificate în corpul insectelor, păianjenilor şi miriapodelor, care servesc drept organe de respiraţie; **3.** (bot.) fiecare dintre vasele lemnoase prin care circulă seva brută în interiorul plantelor superioare. [Din lat. *trachea*, fr. *trachée*].

traheídă, traheide f. (bot.) vas lemnos (unicelular) prin care circulă seva brută. [Din fr. *trachéide*].

traheítă, traheite f. inflamaţie acută sau cronică a mucoasei traheale. [Din fr. *trachéite*].

traheomicóză, traheomicoze f. (bot.) boală infecţioasă şi contagioasă a plantelor, provocată de unele ciuperci care trăiesc în vasele conducătoare, pe care le astupă, cauzînd veştejiri totale. [Din fr. *trachéomycose*].

traheoscóp, traheoscoape n. instrument pentru examinarea traheii. [Din fr. *trachéoscope*].

traheoscopíe, traheoscopii f. examen endoscopic al traheii cu ajutorul bronhoscopului. [Din fr. *trachéoscopie*].

traheotomíe, traheotomii f. intervenţie chirurgicală prin care se practică o incizie în partea superioară a traheii, în scopul de a permite pe această cale respiraţia. [Din fr. *trachéotomie*].

trahít n. rocă vulcanică de culoare cenuşie, folosită ca piatră de construcţie. [Din fr. *trachyte*].

trahóm, trahomuri şi **trahoame** n. (med.) conjunctivită granuloasă. [Din fr. *trachome*].

trai n. **1.** viaţă, existenţă: *şi-şi aleseră loc de trai, un bordei.* ISP.; **mod de trai,** ansamblul condiţiilor materiale şi spirituale în care trăiesc anumite grupe, clase sociale sau societăţi; **a-şi trăi traiul, a-şi mînca mălaiul,** v. **mălai**; **2.** viaţă bună, îmbelşugată; petrecere, desfătare: *vinuşor de nouă ai, cum e mai bun pentru trai.* POP.; **a se pune** (sau **a se aşeza**) **pe trai,** a începe o viaţă bună, de belşug; a se pune pe petreceri; **3.** (concr.) mijloacele materiale necesare existenţei cuiva: *s-a scumpit traiul*; **4.** convieţuire: *cu voinici-mi place traiul, ori îi văd cu spada-n mînă, ori cu naiul.* COŞB.; **a avea** (sau **a duce**) **trai bun** (sau **rău**) **cu cineva,** a trăi în bună înţelegere, în armonie (sau în duşmănie, în ceartă) cu cineva. [De la *trăi*].

traiéct, traiecte n. **1.** distanţă de străbătut între două puncte determinate; **2.** drum pe care îl urmează un vehicul, un călător; traseu, parcurs; **3.** traseu liniar pe care se situează un organ alungit (muşchi, nerv, arteră etc.); **4.** drum parcurs în spaţiu de un corp în mişcare; traiectorie; (şi: (înv.) **traject**). [Din fr. *traject*, lat. *traiectus*].

traiectórie, traiectorii f. **1.** drum parcurs în spaţiu de un corp în mişcare; traiect, parcurs: *traiectoria mingii şutate;* **2.** curbă descrisă de un punct material sau de centrul de greutate al unui mobil; (p. ext.) reprezentare grafică a acestor curbe sau a lungimii lor; (şi: (înv.) **trajectorie**). [Din fr. *trajectoire*].

tráilă, traile f. pod umblător care se deplasează de pe un mal pe celălalt al unei ape curgătoare de-a lungul unui cablu, fiind remorcat de o navă sau purtat de curentul de apă. [Din fr. *traille*].

tráiler n. v. **treiler.**

tráină, traine f. parîmă ale cărei capete sînt fixate pe două corpuri plutitoare şi care este tîrîtă pe fundul apei pentru a agăţa un corp scufundat sau pentru a-i determina poziţia. [Et. nec.; cf. fr. *traîne*].

tráinic, ~ci, trainică, ~ce a. **1.** care se menţine mult timp în stare bună; solid, rezistent: *lucru trainic;* **2.** care durează, care dăinuieşte o lungă perioadă de timp: *prietenie trainică.* [*Trai* + *-nic*].

tráistă, traiste f. **1.** obiect în formă de sac, confecţionat dintr-o ţesătură, din piele etc., prevăzut cu o baieră pentru a fi atîrnat de umăr sau agăţat, în care se transportă sau se păstrează unele obiecte, mai ales mîncarea: *cînd am isprăvit de mîncat, îi dădui traista să-mi puie merindea pe a doua zi.* TOP.; **cu traista-n băţ,** se spune despre cineva care nu are locuinţă stabilă sau care este foarte sărac; **a-i mînca cuiva cîinii din traistă,** a fi bleg, nătăfleţ; **a-i bate cuiva vîntul în traistă,** a fi extrem de sărac; **a umbla cu traista,** a cerşi; **2.** săculeţ din pînză groasă în care se dau grăunţe cailor, atîrnîndu-l de gîtul lor; **3.** conţinutul unor astfel de obiecte: *a mîncat toată traista de mere;* **4.** (compus) **traista-ciobanului, a)** plantă erbacee din familia cruciferelor, înaltă de 5-50 cm, cu frunze crestate, cu flori mici, albe şi cu fructe triunghiulare, folosită ca plantă medicinală (*Capsella bursa-pastoris*); **b)** (reg.) limba-mării (*Iberis umbellata*); **c)** (reg.) punguliţă (*Thlaspi arvense*); **5.** (compus; reg.) **traistă-goală,** nume dat crivăţului; (şi: **straiţă**). [Et. nec.; cf. alb. *trastë, trajstë*].

trajéct n. v. **traiect.**

trajectórie f. v. **traiectorie.**

traialá interj. cuvînt care imită cîntatul din gură sau care înlocuieşte cuvintele (necunoscute ale) unei melodii; (adj.) **a fi cam tralala,** a fi (cam) zăpăcit, a fi (cam) aiurit. [Onomat.].

trámă[1], trame f. (reg.) **1.** bătătura (unei ţesături); **2.** (fig.) urzeala (unei ţesături); **3.** fuior (din care se face bătătura sau urzeala). [Lat. *trama*].

trámă[2], trame f. **1.** fir de mătase obţinut prin răsucirea a două sau a mai multor fire, folosit în ţesătorie pentru bătătură; (p. ext.) ţesătură; **2. tramă stradală,** totalitatea străzilor dintr-o localitate; reţea stradală; **3.** (fig.) intrigă a unei opere literare; **4.** (fig.) plan ascuns, intrigă, complot: *în trame sîngeroase gîndirea-i e pierdută.* AL. [Din fr. *trame*].

trambalá, trambalez vb. (fam.; tr. şi refl.) a (se) deplasa dintr-o parte în alta (fără rost). [Din fr. *trimbaler*].

trambaláre, trambalări f. (fam.) acţiunea de a (se) trambala. [V. *trambala*].

trambulínă, tramburine f. **1.** aparat care serveşte la uşurarea executării unei sărituri în gimnastica sportivă; **a servi** (**cuiva**) **de trambulină,** a ajuta pe cineva să parvină (mai ales în politică); **2.** instalaţie specială, ridicată pe un postament la o anumită înălţime, prevăzută cu un dispozitiv de care se fixează o scîndură elastică, servind pentru sărituri în apă; **3.** (şi **trambulină de schi**) instalaţie în forma unei pante, servind la executarea săriturii în lungime cu schiurile; **4.** construcţie în formă de igheab, aşezată la extremitatea unui canal sau jilip, pentru evacuarea apei la distanţă de malul pe care se sprijină igheabul. [Din germ. *Trampoline*, it. *trampolino*].

tramcár, tramcare n. vehicul tras de cai, folosit în trecut în oraşe pentru transportul în comun: *o fotografie ni-l reprezintă pe dramaturg pe capra unui uriaş tramcar de excursionişti, la Hamburg.* CĂL. [Din engl. *tram-car*].

tramíner m. soi de viţă de vie, originară din Germania, cu ciorchini cilindrici, boabe mici, roz, nearomate, cultivat pentru producerea vinurilor superioare de masă. // n. vin obţinut din acest soi. [Din germ. *Traminer*].

tramp, trampe şi **trampuri** n. cargobot care nu face curse pe o linie regulată, ci spre orice port pentru care găseşte marfă de transportat. [Cuv. engl.].

trámpă[1], trampe f. (înv.) schimb în natură; troc; (p. ext.) schimb de obiecte: *hai să facem treampa: dă-mi carul şi na-ţi boii.* CR.; (fam.) **a face cuiva trampa,** a mijloci cuiva o afacere, o relaţie; (şi: (reg.) **treampă**). [Din turc. *trampa*].

trámpă[2] f. (adesea peior.) categorie: *deasupra lor, ... şi tot de trampa lor, ... izbuteşte să se ridice cîte unul.* VLAH. [Din fr. *trempe*].

tramvái, tramvaie n. mijloc de transport în comun, de obicei în interiorul oraşelor, cu tracţiune electrică (în trecut cu tracţiune animală), constituit din unul pînă la trei vagoane, dintre care unul este vagonul motor, care rulează pe două şine metalice: *un camion încărcat cu moloz se îndepărta de-a lungul liniei tramvaiului.* GHEŢIE. [Din engl., fr. *tramway*].

tramvaíst, tramvaişti m. persoană care lucrează la tramvaie; (spec.) manipulant de tramvaie. [*Tramvai* + *-ist*].

tranc interj. **1.** cuvînt care imită zgomotul produs de o lovitură bruscă şi puternică, de o căzere etc.: *spînul face tranc! capacul pe gura fîntînei.* CR.; **2.** (repetat; cu valoare adverbială) cuvînt care imită un zgomot ritmic: *(venea) tranca-tranca pe drum*; (şi: **tranca**). [Onomat.].

tránca interj. v. **tranc.**

tránca-fleánca interj. v. **treanca-fleanca.**

trancaná, trancanale f. (reg.; mai ales la pl.) **1.** vorbă goală, palavră: *d-aste vorbe d-ale tale, gogoşele, trancanale, sîntem sătui de ajuns.* PANN; **2.** lucruri casnice mărunte; catrafuse: *trăncănăile de la bucătărie.* ISP.; (şi: **trăncănaie**). [De la *tranc*].

tranchét n. v. **trinchet.**

tranchilizá, tranchilizez vb. (tr. şi refl.) a (se) linişti, a (se) calma. [Din fr. *tranquilliser*].

tranchilizánt, ~ţi, tranchilizantă, ~e a. şi n. (medicament) care reduce starea de tensiune psihică, frica, reacţiile psihomotorii, echilibrează afectul şi determină o stare de calmare, de indiferenţă; calmant. [Din fr. *tranquillisant*].

trandadá, trandadale f. (reg.) unealtă cu care se pescuieşte tîrîndu-se pe fundul apei, făcută dintr-o plasă care se strînge ca un sac cînd se scoate din apă; prostovol; (şi: **trandadaie**). [Et. nec.].

trandadáie f. v. **trandada.**

trandafír, trandafiri m. **1.** nume dat unor arbuşti spinoşi din familia rozaceelor, cu flori albe, galbene, roşii sau roz, plăcut mirositoare, folosite în industria parfumurilor sau în medicină; roză (*Rosa*); (p. restr.) floarea acestor arbuşti: *trandafiri aruncă roşii peste unda fermecată.* EM.; **trandafir de dulceaţă** (sau **de rusalii, de grădină**), numele a două specii de trandafiri cu flori roşii, din ale căror petale se face dulceaţă (*Rosa centifolia, Rosa rugosa*); **trandafir sălbatic** (sau **de munte, de cîmp**), măceş (*Rosa canina*); (p. restr.) floare de măceş; **trandafir-de-cîmp** (sau **mic, pitic**), răsură (*Rosa gallica*); **2.** (compuse; bot.; reg.) **trandafir-de-cîmp,** păducel (*Crataegus oxyacantha*); **trandafir-de-munte,** smirdar (*Rhododendron kotschyi*); **trandafir-galben,** teişor (*Kerria japonica*); (zool.) **trandafir-de-mare,** actinie (*Actinia*); **3. lemn de trandafir,** lemn al unui arbore din America de Sud, folosit la fabricarea mobilei de lux, a lambriurilor etc.; **4.** cîrnat din carne de porc tocată mare şi condimentată cu mult ardei iute, piper şi usturoi. [Din gr. mod. *triantáfyllon*].

trandafiráş, trandafiraşi m. diminutiv al lui trandafir; trandafirel, trandafiruţ. [*Trandafir* + *-aş*].

trandafirél, trandafirei m. (pop.) trandafiraş. [*Trandafir* + *-el*].

trandafiríu, ~ii, trandafirie, ~ii a. **1.** de culoarea roz (ca floarea unor trandafiri): *şiruri de cireşi scuturã grei omătul trandafiriu a înflorirei lor bogate.* EM.; **2.** (fig.) plin de optimism, luminos, senin; cu perspective favorabile: *un crîmpei de realitate crudă pătrundea în inima lui plină de închipuiri trandafirii.* REBR.; *viitor trandafiriu.* [*Trandafir* + *-iu*].

trans- element de compunere cu sensul: **a)** „dincolo"; **b)** „peste". [Din lat. *trans*, fr. *trans-*].

transafrícan, ~i, transafricană, ~e a., n. (şosea) care traversează Africa. [*Trans-* + *african;* cf. fr. *transafricain*].

transalpín, ~i , transalpină, ~e a. **1.** care este situat dincolo de munţii Alpi: *Galia transalpină;* **2.** (înv.) transcarpatic: *Dacia transalpină.* [Din lat. *transalpinus*, fr. *transalpin*].

transamazonián, ~eni, transamazoniană, ~ene a., n. (şosea) care traversează Amazonia. [Din fr. ***transamazonien***].

transamericán, ~i, transamericană, ~e a. şi n. (şosea) care traversează America. [***Trans-*** + ***american***; cf. fr. ***transaméricain***].

transaminăre f. proces de transferare a grupurilor aminice de la un aminoacid la un cetoacid, reacţie chimică foarte importantă în metabolismul general al organismului. [Cf. fr. ***transamination***].

transaminăză, transaminaze f. enzimă care catalizează procesul de transaminare. [Din fr. ***transaminase***].

transarăbic, ~ci, transarabică, ~ce a. şi n. (şosea) care traversează Peninsula Arabică. [Din fr. ***transarabique***].

transasiátic, ~ci, transasiatică, ~ce a. **1.** care traversează Asia: *şosea transasiatică*; **2.** care se efectuează traversînd Asia: *cursă transasiatică*. [Din fr. ***transasiatique***].

transatlántic, ~ci, transatlantică, ~ce a. **1.** care este situat dincolo de Oceanul Atlantic: *ţări transatlantice*; **2.** care traversează Oceanul Atlantic: *navă transatlantică*. // n. vapor de pasageri care traversează în cursă regulată Oceanul Atlantic, făcînd legătura dintre Europa şi America; (p. ext.) vapor mare. [Din fr. ***transatlantique***].

trănsă, transe f. **1.** stare specială în care se află o persoană hipnotizată, deosebită de cea de veghe sau de cea de somn, caracterizată prin slăbirea controlului conştient asupra propriei comportări şi a contactului cu realitatea la acţiunea unei sugestii: *transă hipnotică*; **2.** stare a mediumului în timpul comunicării cu spiritele, caracterizată prin tulburări de conştiinţă şi fiziologice: *îngîna frînturi de fraze, ce se desprindeau ca dintr-o stare de transă*. BL.; **3.** stare de exaltare, de uitare de sine a unei persoane; (spec.) stare a artistului cuprins de inspiraţie; **a fi** (sau **a intra**) **în transă**, a pierde controlul asupra propriilor manifestări ca efect al surescitaţiei sau al unei emoţii puternice. [Din fr. ***transe***].

transbordá, transbordez vb. 1. (tr.) a transporta mărfurile sau călătorii dintr-un vehicul (tren, navă etc.) în altul în cursul unei călătorii (de obicei din cauza întreruperii accidentale a circulaţiei); **2.** (tr.) a trece, cu ajutorul unui transbordor, locomotiva sau vagoanele unui tren de pe o linie pe alta, cînd cele două linii nu au legătură directă; **3.** (intr.) a schimba trenul sau alt vehicul într-un loc unde circulaţia pe un drum s-a întrerupt. [Din fr. ***transborder***].

transbordáre, transbordări f. acţiunea de a transborda şi rezultatul ei: *cu transbordarea pierdu timpul pînă la miezul nopţii*. CĂL. [V. ***transborda***].

transbordór, transbordoare n. 1. platformă mobilă, echipată cu linii de cale ferată, care serveşte la mutarea vehiculelor feroviare de pe o linie pe alta, cînd cele două linii nu au legătură între ele; **2.** navă de mic tonaj care serveşte la transbordarea călătorilor sau a mărfurilor. [Din fr. ***transbordeur***].

transcalculăre f. complex de operaţii necesare pentru calculul coordonatelor unui punct geodezic sau topografic într-un sistem de proiecţie cartografică sau de axe de coordonate dat, luînd ca bază aceste date dintr-un alt sistem şi folosind relaţiile matematice de legătură. [***Trans-*** + ***calculare***].

transcarpátic, ~ci, transcarpatică, ~ce a. care se află dincolo de Munţii Carpaţi (în raport cu Muntenia sau cu Moldova); de peste Carpaţi; transcarpatin: *ceea ce sperie şi descurajează pe cititorul Pelegrinului transilvan al lui I. Codru Drăguşanu ... este limba transcarpatică şi latinizantă*. CĂL. [***Trans-*** + ***carpatic***].

transcarpatín, ~i, transcarpatină, ~e a. (rar) transcarpatic: *români transcarpatini*. [***Trans-*** + ***carpatin***].

transcaucazián, ~eni, transcaucaziană, ~ene a. 1. care se află sau locuieşte la sud de Munţii Caucaz: *ţări transcaucaziene*; **2.** care străbate Caucazul. [***Trans-*** + ***caucazian***, cf. fr. ***transcaucasien***].

transceiver, transceivere [transívăr] n. aparat de emisie-recepţie folosit, în special, în practica radioamatorilor. [Cuv. engl.].

transcénde, transcend vb. (tr.) **1.** (livr.) a trece dincolo de ..., a se ridica deasupra cuiva sau a ceva: [Turnul Babel], *supus şi învins de gravitaţie, îşi transcende totuşi condiţia; neterminat la vîrf, el este totuşi o săgeată arătînd sensul parcurgerii ce îi mai rămăsese: „acolo este cel ce nu mă vrea"*. D.; **2.** (filoz.) a depăşi domeniul cunoaşterii raţionale. [Din fr. ***transcender***, lat. ***transcendere***].

transcendént, ~ţi, transcendentă, ~e a. **1.** care se ridică deasupra unui nivel dat, care este superior: *spirit transcendent*; **2.** (filoz.) care depăşeşte, care trece dincolo de orizontul experienţei sau al raţiunii: *lumea „cealaltă" (superioară) nu e niciodată total transcendentă lumii acesteia, tot ce e pămîntesc e ceresc*. PLEŞU; (subst. n.) realitate superioară inteligenţei obişnuite; modul de a exista al divinităţii dincolo şi independent de lumea creată; **3.** (la Kant) care se află dincolo de orice experienţă posibilă, fie că e vorba de realităţi (lucruri în sine), fie de principii de cunoaştere; **4.** (mat.) **număr transcendent**, număr care nu poate fi rădăcina unui polinom cu coeficienţi raţionali (de ex. numărul π); **ecuaţie transcendentă**, ecuaţie care nu se poate scrie sub forma unui polinom egal cu zero; **funcţie transcendentă**, funcţie definită pe mulţimea numerelor complexe, cu valori în mulţimea numerelor compexe şi care nu poate fi scrisă sub forma unui cît a două polinoame; **curbă transcendentă**, curbă plană a cărei ecuaţie este transcendentă. [Din fr. ***transcendant***, lat. ***transcendens, -tis***].

transcendentál, ~i, transcendentală, ~e a. **1.** (la Kant) care nu provine din experienţă, ci reprezintă o condiţie apriorică a posibilităţii cunoaşterii: *estetică transcendentală*; **2.** care este deasupra lumii reale: *autorul avea să trateze pe cadrul vechi al destinului grec problema eredităţii criminalistice, dînd un amestec de observaţie fiziopsihologică şi de fior transcendental*. CĂL. [Din fr. ***transcendantal***, lat. ***transcendentalis***].

transcendentalísm n. 1. concepţie filozofică a lui Kant bazată pe ideea că formele apriorice ale conştiinţei precedă experienţa şi constituie condiţiile existenţei ei; **2.** curent filozofic din SUA iniţiat de R.W. Emerson (1836), caracterizat prin religiozitate panteistă şi spirit umanitar, care critică de pe poziţii romantice capitalismul, propunînd rezolvarea problemelor sociale prin autoperfecţionarea morală. [Din fr. ***transcendantalisme***].

transcendentalíst, ~şti, transcendentalístă, ~e a. şi m., f. (rar) referitor la transcendentalism. // m., f. partizan al transcendentalismului. [Din fr. ***transcendantaliste***].

transcendentalitáte f. (rar) caracter transcendental. [***Transcendental*** + ***-itate***].

transcendentalizá, transcendentalizez vb. (rar; tr.) a atribui caracter transcendental. [***Transcendental*** + ***-iza***].

transcendentísm n. nume generic dat doctrinelor filozofice care admit transcendenţa divină. [Cf. fr. ***transcendantisme***, it. ***trascendentismo***].

transcendénţă f. 1. însuşire a ceea ce este transcendent; **2.** (în filozofiile teiste) ipostază a divinităţii, care se află deasupra creaţiei sale; **3.** (în existenţialism) situaţie a omului care se ridică deasupra condiţiilor alienante şi dezumanizante ale vieţii cotidiene, ale cadrului social; **4.** (în fenomenologie) rezultat al depăşirii datului obiectiv prin actul intenţional de conştiinţă sau prin intuiţie; dezvăluirea prin gîndire a lumii esenţelor şi semnificaţiilor. [Din fr. ***transcendance***].

transcéndere, transcenderi f. faptul de a transcende: *Maiorescu îşi face o estetică etică, în care frumosul este echivalent cu trancenderea lumii de toate zilele, a vulgarităţii*. CĂL. [V. ***transcende***].

transcontáiner, transcontainere n. container de mare capacitate, folosit în transportul mărfurilor. [Din fr. ***transconteiner***].

transcontainerizá, transcontainerizez vb. (tr.) a transporta cu un transcontainer. [De la ***transcontainer***].

transcontinentál, ~i, transcontinentală, ~e a. care traversează un continent: *şosea transcontinentală*. [Din fr. ***transcontinental***].

transcríe, transcriu vb. (tr.) **1.** a scrie din nou un text fără modificări; a face o copie scrisă; a copia: *transcriu aici trei epistole ce am primit la Constantinopol*. GHICA; *era de fapt o ciornă, nu fusese transcrisă*. V.R.; **2.** (jur.) a înscrie, a înregistra, a copia un act, o convenţie etc. într-un registru public special: *în anul 1874, ... Grandea se căsătorea cu o Elenă, transcriind actul dotal la Tribunalul Dolj*. CĂL.; **3.** (lingv.) a transpune un text dintr-un alfabet în altul pentru uşurarea lecturii; **4.** (lingv.) a transpune în scris un text înregistrat pe o bandă de magnetofon etc.; **5.** (lingv.) a nota în scris (cu semne speciale) elementele unui idiom; **6.** a prelucra o bucată muzicală scrisă pentru un anumit instrument sau pentru o anumită voce, pentru a fi cîntată la alt instrument sau de altă voce. [***Trans-*** + ***scrie***; cf. fr. ***transcrire***)].

transcríere, transcrieri f. 1. copiere, reproducere în scris a unui text: *nu vom putea întrerupe spicuirile acestea, fără transcrierea, parţială, a încă unei scrisori*. V.R.; **2.** (jur.) trecere într-un registru special a elementelor esenţiale ale unui act juridic privitor la dobîndirea, transmiterea sau stingerea unor drepturi reale imobiliare; transcripţie; **3.** (lingv.) transpunere a unui text dintr-un sistem de scriere în altul; **transcriere fonetică**, transpunere în scris a sunetelor unui idiom cu ajutorul unui alfabet existent, al unui alfabet convenţional sau al unei combinaţii de semne convenţionale şi de litere ale unui alfabet obişnuit, pentru a putea reconstitui pronunţarea reală; **4.** prelucrare a unei bucăţi muzicale scrise pentru un anumit instrument sau pentru o anumită voce, spre a fi cîntată de alt instrument sau de altă voce. [V. ***transcrie***].

transcriítor, ~i, transcriitoáre m., f. persoană care transcrie un text literar, o bucată muzicală etc. [***Transcrie*** + ***-tor***].

transcrípţie, transcripţii f. **1.** faptul de a transcrie; (concr.) copie; **2.** (jur.) transcriere; **3.** proces prin care informaţia genetică conţinută în ADN este transferată într-o moleculă de ARN mesager, ceea ce permite ulterior producerea de proteine specifice; (şi: (înv.) **transcripţiune**). [Din fr. ***transcription***].

transcripţiúne f. v. **transcripţie.**

transcultурál, ~i, transculturală, ~e a. care priveşte relaţiile dintre mai multe culturi. [Din fr. ***transculturel***].

transculturáţie f. trecere de la o formă de cultură inferioară la alta superioară prin contact şi adaptare a altor culturi. [Din fr. ***transculturation***].

transdanubián, ~eni, transdanubiană, ~ene a. transdunărean. [Din fr. ***transdanubien***].

transductór, transductoare n. **1.** dispozitiv constituit din miezuri feromagnetice, echipate cu înfăşurări, cu ajutorul căruia se poate comanda variaţia unei tensiuni sau a unui curent electric de ieşire prin variaţia unei tensiuni sau a unui curent de intrare, folosind fenomenul de saturaţie magnetică a miezurilor; **2.** dispozitiv folosit în telecomunicaţii care asigură transformarea energiei primite de la un sistem tehnic în energie de altă formă, pe care o cedează altui sistem tehnic sau fizic, îndeplinind concomitent şi funcţia de traductor (ex.: microfon, difuzor). [Din fr. ***transducteur***].

transdúcţie, transducţii f. (biol.) transfer de material genetic între bacterii, în care rolul de purtător al acestui material îi revine bacteriografului. [Din fr. ***transduction***].

transdunăreán, ~eni, transdunăreană, ~ene a. de dincolo de Dunăre; transdanubian. // m., f. persoană care se află, locuieşte la sud de Dunăre. [***Trans-*** + ***dunărean***].

transépt, transepturi n. (arhit.) navă transversală care intersectează nava principală şi care

separă corul de corpul bazilical, înscriind în plan forma unei cruci latine. [Din fr. ***transept***].

transeuropéan, ~eni, transeuropeană, ~ene a. care traversează Europa. [Din fr. ***transeuropéen***].

transfér, transferuri n. **1.** mutare a cuiva sau a ceva dintr-un loc în altul, respectînd formalităţile prescrise: *transferul unui deţinut; transfer de populaţie;* (spec.) mutare a unui angajat, a unui elev etc. dintr-o unitate de muncă, şcolară etc. la alta, cu acordul sau la cererea acestuia; (spec.) mutare a unui sportiv profesionist de la un club la altul; (concr.) act care certifică acest fapt; **2.** trecere, transmitere a unor drepturi, proprietăţi, obligaţii etc. unei persoane: *transfer de putere; transfer de proprietate;* **transfer bancar,** operaţiune bancară prin care, la ordinul unui client, banca sa realizează trecerea sumei de bani indicată din contul acestuia în contul beneficiarului indicat; **transfer tehnologic,** transferarea cunoştinţelor tehnologice către o terţă parte, îndeosebi cu ocazia acordării unei licenţe pentru aplicarea unui brevet de invenţie, referitor la un produs, o tehnologie sau un proces; **3.** (tehn.) schimb, trecere de energie, de căldură, de particule etc. de la un sistem fizic sau tehnic la altul; **4.** (inform.) deplasare a unor date dintr-un amplasament în altul, fără distrugerea înregistrării originale; **5.** (psih.) mutare a încărcăturii afective de la un obiect la altul, prin asociere. [Din fr. ***transfert***].

transferă, transfér vb. **1.** (tr.) a muta pe cineva sau ceva dintr-un loc în altul cu respectarea formalităţilor prescrise: *a transfera un prizonier;* (refl. pas.) *universitatea se transferase încă din toamnă în capitala Transilvaniei.* BL.; **2.** (spec.; tr. şi refl.) a (se) muta cu serviciul, cu şcoala etc. de la o unitate de muncă, şcolară etc. la alta (cu acordul sau la cererea angajatului, elevului etc.); (spec.) a (se) muta de la un club la altul (cu acordul sau la cererea sportivului profesionist); **3.** (tr.) a transmite un drept, o proprietate etc. unei persoane; **4.** (tr.) a face un schimb, o trecere, o transmitere de energie, de căldură, de particule etc. de la un sistem fizic sau tehnic la altul. [Din fr. ***transférer***].

transferábil, ~i, transferabilă, ~e a. care poate fi transferat. [***Transfera*** + ***-bil***].

transferáre, transferări f. acţiunea de a (se) transfera şi rezultatul ei. [V. ***transfera***].

transfigurá, transfigurez vb. (tr. şi refl.) a(-şi) schimba expresia feţei, înfăţişarea, forma, conţinutul, caracterul, natura, starea de spirit; (p. ext.) a (se) transforma total, a (se) metamorfoza: *numai gîndul că eşti chemat, fără să ştii la ce chemare, este de ajuns ca să te transfigureze.* ARG.; *statul politic se transfigurează în stat poliţienesc.* R.L. [Din fr. ***transfigurer***].

transfiguráre, transfigurări f. **1.** faptul de a (se) transfigura; transfiguraţie; **2.** procedeu specific procesului de creaţie prin care elementele realităţii exterioare sînt transformate, potrivit viziunii, imaginaţiei şi puterii de expresie a artistului, într-o realitate nouă, opera de artă: *pagina în care descrie năvala lăcustelor este cea mai puternică transfigurare biblică a realităţii din literatura română, un măreţ episod dantesc.* CĂL. [V. ***transfigura***].

transfigurát, ~ţi, transfigurată, ~e a. schimbat (în mod esenţial) la înfăţişare, la faţă (sub influenţa unei emoţii). [V. ***transfigura***].

transfiguráţie, transfiguraţii f. transfigurare. [Din fr. ***transfiguration***].

transfilá, transfilez vb. (mar.; tr.) a prinde cu saule. [Din fr. ***transfiler***].

transfiláj, transfilaje n. (mar.) **1.** prindere cu saule; transfilare; **2.** legătură cu care se prind unele vele pe vergea. [Din fr. ***transfilage***].

transfiláre, transfilări f. (mar.) transfilaj. [V. ***transfila***].

transfinít, ~ţi, transfinită, ~e a. (mat.) **număr transfinit,** număr care exprimă cantitatea elementelor unui ansamblu finit. [Din fr. ***transfini,*** germ. ***transfinit***].

transfluénţă, transfluenţe f. (geol.) trecere a gheţarilor dintr-o vale glacială în alta. [Din fr. ***transfluence***].

transfocá, transfóc vb. (tr.) a filma cu transfocatorul. [De la ***transfocator***].

transfocatór, transfocatoare n. obiectiv cu distanţă focală variabilă în mod continuu, folosit în cinematografie şi în televiziune, prin care se obţine efectul de apropiere sau de depărtare faţă de obiectiv. [Din rus. ***transfokator***].

transformă, transfórm vb. **1.** (tr. şi refl.) a(-şi) schimba înfăţişarea, a da sau a căpăta un alt aspect, o altă formă, a face să treacă sau a trece de la o stare la alta; a (se) preface, a (se) preschimba: *voi ca această peşteră mută să se transforme-ntr-un palat.* EM.; *nu voia nici ea să apară ca o slujnică şi-şi transformă o rochiţă, făcînd-o aproape nouă.* REBR.; **2.** (tr. şi refl.) a(-şi) schimba caracterul, felul de a fi: *în trei ani de cînd nu se văzuseră, capitala îl transformase.* C.PETR.; **3.** (mat.; tr.) a construi sau a calcula un corespondent, un echivalent al unei figuri date sau al unei valori, schimbînd anumite elemente şi păstrînd altele, potrivit anumitor formule; **4.** (fiz.; tr.) a schimba în cantităţi echivalente o formă de energie în altă formă de energie; **5.** (sport; intr.) a obţine, prin executarea reuşită a unei lovituri (de pedeapsă), unul sau mai multe puncte în avantajul echipei sale. [Din fr. ***transformer***, lat. ***transformare***].

transformábil, ~i, transformabilă, ~e a. care poate fi transformat. [Din fr. ***transformable***].

transformabilitáte f. (rar) calitatea unui lucru de a putea fi transformat. [***Transformabil*** + ***-itate***].

transformáre, transformări f. acţiunea de a (se) transforma şi rezultatul ei. [V. ***transforma***].

transformatór, ~i, transformatoáre a. care transformă, preface, schimbă; (p. ext.) înnoitor. // n. aparat sau instalaţie care serveşte la transformarea energiei unui sistem fizic sau tehnic în energia altui sistem, fie modificînd forma de energie, fie modificînd numai valorile anumitor mărimi de stare caracteristice; **transformator electric,** aparat care transformă un curent alternativ de o anumită tensiune, în curent alternativ de altă tensiune, fără a-i modifica frecvenţa. [Din fr. ***transformateur***].

transformaţionál, ~i, transformaţională, ~e a. (livr.) referitor la transformări succesive; (lingv.) **gramatică transformaţională,** gramatică de tip generativ, ce îşi propune găsirea unor structuri de adîncime care, prin transformări succesive, să permită obţinerea tuturor construcţiilor corecte posibile într-o limbă. [Din engl. ***transformational***, fr. ***transformationnel***].

transformaţionalísm n. (lingv.) curent care preconizează şi susţine gramatica transformaţională. [Din engl. ***transformationalism***, fr. ***transformationnalisme***].

transformísm n. (biol.) teorie formulată pentru prima dată de către J.-B. Lamarck, potrivit căreia fiinţele vii se transformă în cursul diferitelor epoci geologice, transformările datorîndu-se modificărilor condiţiilor de viaţă (de mediu), lentei perfecţionări a speciei sau mutaţiilor bruşte intervenite la nivelul cromozomilor şi al genelor. [Din fr. ***transformisme***].

transformíst, ~şti, transformistă, ~e a. care aparţine transformismului, referitor la transformism. // m. adept, partizan al transformismului. [Din fr. ***transformiste***].

transfúg, transfugi m. **1.** militar care dezertează şi trece la duşman; **2.** persoană care îşi părăseşte partidul, doctrina pentru a trece la foştii adversari politici: *Kogălniceanu creează metafore oratorice ca aceea despre transfugi numiţi „fluturi politici".* CĂL. [Din fr. ***transfuge***, lat. ***transfuga***].

transfuzá, transfuzez vb. (tr.) a face o transfuzie. [Din fr. ***transfuser***].

transfuzát, ~ţi, transfuzată, ~e a. căruia i s-au făcut una sau mai multe transfuzii. [V. ***transfuza,*** cf. fr. ***transfusé***].

transfúzie, transfuzii a. metodă de tratament biologic constînd în injectarea de sînge, plasmă sau globule roşii în sistemul circulator al unui bolnav sau al unui accidentat: *tînăra femeie se îmbolnăvi fără ca transfuzia de sînge să-i fi ajutat.* CĂL. [Din fr. ***transfusion***].

transgénic, ~ci, transgenică, ~ce a. **organism transgenic,** organism creat prin inginerie genetică, prin inserarea într-un ovul a unor gene provenite de la o altă specie pentru a provoca apariţia unor caractere noi. [Din fr. ***transgénique***].

transgresá, transgresez vb. (rar; tr.) **1.** a încălca, a viola o lege, un ordin, un regulament etc.; **2.** a depăşi o anumită limită. [Din fr. ***transgresser***].

transgresáre, transgresări f. (rar) faptul de a transgresa. [V. ***transgresa***].

transgresiúne, transgresiuni f. proces de înaintare a apelor marine spre uscat, pe suprafeţe mari, ca efect al mişcării de coborîre a scoarţei terestre, al eroziunii rapide a ţărmului etc. [Din fr. ***transgression,*** lat. ***transgresso, -onis***].

transgresív, ~i, transgresivă, ~e a. care transgresează. [Din fr. ***transgressif***].

transhumánt, ~ţi, transhumantă, ~e a. **1.** care practică transhumanţa; care are caracter de transhumanţă: *populaţie transhumantă; păstoritul transhumant;* **2.** (despre animale) care este mutat dintr-un loc în altul, după anotimpuri, în vederea asigurării hranei. [Din fr. ***transhumant***].

transhumánţă f. fenomen socio-economic străvechi, apărut o dată cu prima diviziune socială a muncii (desprinderea păstorilor de agricultori) care constă în deplasarea sezonieră a păstorilor cu turmele de animale (îndeosebi de oi), primăvara de la şes la munte şi toamna de la munte la şes, în vederea asigurării hranei animalelor: *mocani ardeleni, aflători prin Ialomiţa şi Dobrogea, datorează transhumanţei prezenţa lor în aceste locuri.* [Din fr. ***transhumance***].

transíge, transíg vb. (intr.) a face concesii reciproce în vederea aplanării unui diferend; a ajunge la un compromis; (jur.) a pune capăt unui proces sau a-l evita printr-o tranzacţie. [Din fr. ***transiger***].

transigént, ~ţi, transigentă, ~e a. (rar) împăciuitor, conciliant. [Din lat. ***transigens, -tis***].

transigénţă, transigenţe f. (rar) atitudine transigentă. [Din fr. ***transigéance***].

transiluminăţie, transiluminaţii f. (med.) metodă de examinare a anumitor părţi ale corpului (sinusuri, buze, degete), prin luminarea lor cu o lampă electrică într-o cameră obscură; diafanoscopie. [Din fr. ***transillumination***].

transilván, ~i, transilvană, ~e a. transilvănean: *clădirea aceasta fusese în veacuri de demult lăcaşul principilor transilvani.* BL. [Din lat. med. ***transilvanus***].

transilvăneán, ~eni, transilvăneană, ~ene a. care aparţine Transilvaniei sau locuitorilor ei, referitor la Transilvania sau la populaţia ei; ardelean, ardelenesc: *George Coşbuc s-a transformat în simbol al literaturii transilvănene.* R.L. // m., f. persoană (originară) din Transilvania; ardelean. [***Transilvania*** n. pr. + ***-ean***].

transilvăneáncă, transilvánence f. femeie care face parte din populaţia Transilvaniei sau este originară de acolo. [***Transilvănean*** + ***-că***].

translá, translez vb. (tr.) **1.** (rar) a traduce oral şi simultan; **2.** a deplasa prin translaţie. [De la ***translaţie, translator***].

translatív, ~i, translativă, ~e a. (despre un act juridic) prin care se transferă un drept. [Din fr. ***translatif***].

translátor, ~i, translatoáre m., f. traducător oficial, ataşat unui for diplomatic, administrativ sau judecătoresc; interpret: *fu chemat de Kogălniceanu la Ministerul Afacerilor Străine să depună jurămînt ca translator* CĂL. // n. **1.** transformator electric instalat pe liniile de telecomunicaţii pentru adaptarea

impedanţei de intrare a instalaţiei de telecomunicaţii la impedanţa caracteristică liniei; **2.** (inform.) compilator; (accent. şi: ***translatór***). [Din lat. ***translator***, fr. ***translateur,*** engl. ***translator***].

translăţie, translaţii f. **1.** (înv.) traducere: *structura clasică a sintaxei costiniene este învederată şi foarte adesea translaţiunea textului român în limba latină se poate face pe loc.* CĂL.; **2.** (jur.; înv.) trecere a unui drept, a unei proprietăţi, printr-un act juridic, de la o persoană la alta; **3.** (fiz.; şi **mişcare de translaţie**) deplasare a unui corp în decursul căreia toate punctele lui descriu traiectorii identice, avînd în orice moment viteze egale şi paralele; **4.** (mat.) corespondenţă care asociază oricărui punct de pe o dreaptă, din plan sau din spaţiu, un alt punct, astfel încît punctul asociat să fie cel de-al patrulea vîrf al paralelogramului format de originea axelor, punctul iniţial şi un punct dat; (şi: (înv.) **translaţiune**). [Din fr. ***translation,*** lat. ***translation, -onis***].

translaţiúne f. v. translaţie.

transliterá, transliterez vb. (tr.) a face translitera-ţie. [Din fr. ***translittérer***].

transliteráre, transliterări f. acţiunea de a translitera şi rezultatul ei; transliterare. [V. ***transliterа***].

transliterăţie, transliteraţii f. transcriere, folosită în lucrările filologice, care urmăreşte să redea în alt alfabet echivalentele semnelor textului copiat, fără a ţine seama de eventualele deosebiri de ordin fonetic dintre semnele celor două alfabete. [Din fr. ***translittération***].

translocá, translóc vb. (livr.; tr.) a muta. [De la ***translocaţie***].

translocáţie, translocaţii f. **1.** (rar) schimbare de aşezare, de loc; **2.** (biol.) mutaţie cromozomică în care un fragment dintr-un cromozom se ataşează la alt cromozom. [Din lat. ***translocatio,*** fr. ***translocation***].

translucíd, ~zi, translucidă, ~e a. (despre corpuri, medii) care este parţial transparent, putînd fi străbătut de lumină, dar nu permite să se distrugă contururile sau detaliile obiectelor aflate de partea opusă; diafan: *şi prin valuri translucide cu vibraţii de fosfor ... scufundat-am în adîncuri dorul meu lampadafor.* PILLAT. [Din fr. ***translucide***].

translucidităte f. proprietate, stare a ceea ce este translucid: *translucidităţea unui diamant; translucidităţea norilor*. [Din fr. ***translucidité***].

transmarín, ~i, transmarină, ~e a. care este situat dincolo de mare, de peste mare. [Din fr. ***transmarin***].

transmediteraneán, ~eni, transmediteraneană, ~ene a. care traversează Mediterana. [Din fr. ***transmediterranéen***].

transmigrá, transmigrez vb. (înv.; intr.) a emigra. [Din fr. ***transmigrer***].

transmigrăţie, transmigraţii f. **1.** (înv.) deplasare a unei populaţii dintr-o ţară în alta, temporară sau definitivă; emigrare; **2.** concepţie religioasă potrivit căreia sufletul dintr-un corp ar trece, după moarte, în alt corp; reincarnare. [Din fr. ***transmigration***, lat. ***transmigratio***].

transmisíbil, ~i, transmisibilă, ~e a. **1.** care poate fi transmis: *senzaţiile sau emoţiile sînt greu transmisibile.* LIIC.; **2.** (despre boli) contagios. [Din fr. ***transmissible***].

transmisibilităte f. calitatea de a fi transmisibil. [Din fr. ***transmissibilité***].

transmísie f. v. transmisiune.

transmisioníst, transmisionişti m. militar din trupele de transmisiuni. [***Transmisi(une)*** + ***-onist***].

transmisiúne, transmisiuni f. **1.** faptul de a transmite; transmitere; **2.** (jur.) trecere a unor drepturi de la o persoană la alta prin act juridic sau prin efectul legii; transfer de drepturi; **3.** (fiz.) trecere a energiei, a radiaţiilor, a undelor etc. dintr-un loc în altul, altfel decît prin deplasarea corpurilor care conţin localizată energia; transmitere; **4.** (telec.) trimitere de semnale purtătoare de informaţii de la un punct la altul al spaţiului, în scopul recepţionării lor; transmitere; **5.** (tehn.; în forma **transmisie**) comunicare a unei mişcări de la un organ de maşină la altul; **6.** (tehn.; în forma **transmisie**) ansamblu de organe de maşină şi de mecanisme care serveşte la transmiterea mişcării de la un organ de maşină la altul, de la un agregat la altul, mişcarea fiind însoţită de un transfer de energie; **7.** (mil.; la pl.) ansamblul mijloacelor tehnice utilizate pentru a se asigura legătura între unităţile unei armate; **trupe (sau unităţi) de transmisiuni**, trupe specializate în executarea şi asigurarea legăturilor prin telefon, radio etc.; **8.** (fiziol.) trecere a efectelor unei excitaţii dintr-un punct în altul al unui organism; (şi: **transmisie**). [Din fr. ***transmission***].

transmíte, transmít vb. **1.** (tr.) a trimite sau a comunica ceva prin intermediul unei persoane, al unei scrisori etc.: *ne-a transmis salutări de la Paris; guvernul transmite avertizări în teritoriu asupra pericolului inundaţiei;* **2.** (tr.) a aduce la cunoştinţă cuiva un fapt, o situaţie; a comunica cuiva ceva: *i-am transmis ce m-ai rugat;* **3.** (tr.) a face să treacă, să ajungă la altă persoană, la generaţia următoare, la o altă epoca (bunuri spirituale, caracteristici ereditare, sentimente, boli etc.): *Creangă trebuia să acţioneze ... ca depozitar al tezaurului transmis de înaintaşi ce n-au cunoscut alfabetul.* V.R.; (refl. pas.) *farmecul meu ... se transmite, par-se, din mamă-n fiu.* VINEA; **4.** (jur.; tr.) a trece un bun, un drept etc. de la o persoană la alta; **5.** (refl.; despre energie, radiaţii, unde etc.) a trece dintr-un loc în altul; a se propaga; **6.** (tr.) a realiza trecerea energiei sau a semnalelor purtătoare de informaţie pe o distanţă oarecare, printr-unul sau mai multe medii; **7.** (tr.) a comunica ceva prin intermediul unui post emiţător de telegrafie, telefonie sau radiocomunicaţii; a emite; **8.** (tr.) a comunica o mişcare de la un organ de maşină la altul, de la un agregat la altul etc. [Din fr. ***transmettre***, lat. ***transmittere***].

transmítere, transmiteri f. acţiunea de a (se) transmite şi rezultatul ei. [V. ***transmite***].

transmiţătór, ~i, transmiţătoare a. care transmite ceva de la unul la altul. // n. aparat ori dispozitiv (automat) pentru transmiterea semnalelor telegrafice sau radiofonice. [***Transmite*** + ***-ător***].

transmutá, transmút vb. (tr.) **1.** (fiz.) a face o transmutaţie; **2.** (p. gener.) a schimba, a transforma: *primul lucru care trebuie transmutat în conştienţă este chiar acest nivel imponderabil al apriorismelor.* D. [Din fr. ***transmuter***].

transmutábil, ~i, transmutabilă, ~e a. (livr.) care poate fi transmutat. [Din fr. ***transmutable***].

transmutáre, transmutări f. acţiunea de a transmuta şi rezultatul ei. [V. ***transmuta***].

transmutăţie, transmutaţii f. **1.** (fiz.) transformare a unui element chimic în alt element chimic, fie în mod spontan, printr-o dezintegrare radioactivă, fie în mod stimulat, printr-o reacţie nucleară; **2. transmutaţie genetică**, schimbare în ordinea liniară a genelor; **3.** (p. gener.) schimbare, transformare. [Din fr. ***transmutation***].

transnaţionál, ~i, transnaţională, ~e a. care depăşeşte graniţele naţionale. [Din engl., fr. ***transnational***].

transoceánic, ~ci, transoceanică, ~ce a. **1.** care este situat dincolo de ocean; de peste ocean; **2.** care străbate, care traversează oceanul: *linii aeriene transoceanice.* // n. navă (comercială) de mare tonaj care execută transporturi de persoane sau de mărfuri între porturi situate de o parte şi alta a unui ocean. [Din fr. ***transocéanique***].

transparént, ~ţi, transparentă, ~e a. **1.** (despre materiale, medii) care poate fi străbătut de radiaţii electromagnetice (mai ales de lumină), fără ca acestea să fie absorbite sau difuzate: *sticlă transparentă; apă transparentă;* **2.** prin care se poate vedea clar: *uşi transparente;* **3. culoare transparentă**, (în pictură) culoare care lasă să transpară suportul sau pictura peste care se întinde; **4.** (fig.) subţire, delicat: *să se uite la transparentele-i degete ore întregi.* EM.; **5.** (fig.) al cărui sentimente, gînduri, idei sînt uşor de înţeles, de pătruns: *criticul este din fire transparent.* MAIOR.; **6.** (fig.) care este uşor de înţeles sau de ghicit: *nu-şi luase nici o ostenealâ de a născoci pretexte mai puţin transparente.* BL.; **7.** (fig.) care permite accesul total al publicului la informaţii privind activitatea, practicile etc. sale: *justiţie transparentă;* **8.** despre care există informaţii complete, accesibile publicului: *finanţarea transparentă a partidelor.* // n. **1.** foaie de hîrtie liniată cu linii groase, paralele, care se aşază dedesubtul hîrtiei de scris, pentru a înlesni scrierea în rînduri drepte; **2.** (mai ales în forma **transperant**) stor; (şi: **transperant**). [Din fr. ***transparent***, it. ***transparente***].

transparénţă, transparenţe f. **1.** proprietate a unor corpuri sau a unor medii de a fi transparente: *transparenţa apei;* **2.** (fig.) însuşirea de a fi uşor înţeles; claritate, limpezime: *transparenţa stilului;* **3.** (fig.) atitudine a unei instituţii, a unei organizaţii etc. care presupune prezentarea obiectivă a informaţiilor de interes general. [Din fr. ***transparence***].

transpăreá, transpár vb. (intr.) **1.** a se întrezări: *corpul ei cel fin ce nobil transpare din giulgiul de in!* EM.; **2.** (fig.) a se observa: *interviul amintit lasă să transpară şi o altă dimensiune a episodului din 1934.* PLEŞU. [***Trans-*** + ***părea;*** cf. fr. ***transparaître***].

transperánt n. v. transparent.

transpirá, transpír vb. (intr.) **1.** a secreta şi a elimina sudoarea prin porii pielii; a asuda, a năduşi: *mi-e cald, şi transpir.* BL.; **2.** (despre elemente de construcţie) a se acoperi cu picături de apă: *pereţii transpiră;* **3.** (despre plante) a elimina apă sub formă de vapori; **4.** (fig.) a ieşi la suprafaţă, a reieşi: *mi-a plăcut bunătatea ce transpiră din toate nuvelele din volum.* AG.; **5.** (fig.; fam.) a se afla, a se auzi pe o cale neoficială: *uşile fură bine închise, ca să nu transpire nimic.* ARG. [Din fr. ***transpirer***].

transpirát[1] n. faptul de a transpira. [V. ***transpira***].

transpirát[2]**, ~ţi, transpirată, ~e** a. acoperit cu sudoare; asudat, năduşit: *îşi şterse fruntea transpirată.* GHEŢIE. [V. ***transpira***].

transpiráţie, transpiraţii f. **1.** secretare şi eliminare a sudorii prin porii pielii; (concr.) secreţie a glandelor sudoripare eliminată prin porii pielii; năduşeală, sudoare; **2.** (bot.) eliminare a apei, sub formă de vapori, din părţile aeriene ale plantelor în aerul înconjurător; (concr.) vaporii de apă eliminaţi de către plante (şi: (înv.) **transpiraţiune**). [Din lat. ***transpiratio, -onis***, fr. ***transpiration***].

transpiraţiúne f. v. transpiraţie.

transplánt, transplanturi n. (med.) **1.** transplantare: *a efectua un transplant de inimă;* **2.** organ, parte dintr-un organ sau fragment tisular luat din corp pentru a fi grefat în altă parte a corpului sau în alt organism. [Din engl., fr. ***transplant***].

transplantá, transplantez vb. (tr.) **1.** a scoate din pămînt o plantă adultă şi a o planta în alt loc; a răsădi; **2.** a duce şi a face să se aclimatizeze o plantă, un animal în altă regiune decît aceea unde trăieşte de obicei; **3.** (fig.) a adapta, a împămînteni (un obicei, un mod de creaţie, o specie literară etc.); **4.** (med.) a face o transplantare. [Din lat. ***transplantare***, fr. ***transplanter***].

transplantábil, ~i, transplantabilă, ~e a. (med.; despre organe, ţesuturi) care poate fi transplantat. [Din fr. ***transplantable***].

transplántare, transplantări f. **1.** acţiunea de a transplanta şi rezultatul ei; **2.** (med.) intervenţie chirurgicală care constă în înlocuirea unui organ sau a unui ţesut bolnav cu alt organ sau ţesut sănătos de acelaşi fel, provenite din acelaşi organism sau din altul. [V. ***transplanta***].

transplantologíe f. (med.) disciplină care studiază şi pregăteşte organele, ţesuturile pentru transplant. [De la ***transplant***].

transpórt, transporturi n. **1.** faptul de a transporta; transportare: *cheltuieli de transport; mijloace de transport;* **2.** (la pl.) ramură a economiei naţionale a cărei funcţie o constituie deplasarea călătorilor şi a mărfurilor, realizarea legăturilor între

toate celelalte ramuri economice, interconectarea tuturor judeţelor şi localităţilor ţării şi dezvoltarea legăturilor economice şi sociale cu diferite ţări, realizată prin mijloace feroviare, rutiere, navale, aeriene, prin conducte, cabluri etc.; **3.** totalitatea bunurilor sau a persoanelor care sînt transportate împreună în condiţii stabilite (ca traseu, mijloc, efectiv numeric etc.): *în portul Constanţa a sosit un transport de păcură*; **4. transportul energiei electromagnetice**, transmisiunea energiei electromagnetice; **5.** (fig.) uitare de sine, provocată de emoţie, de plăcere, de entuziam; stare de contemplaţie, de beatitudine: *tînărul luă cu transport mîna suferindului.* FIL.; **6.** (jur.; înv.) transmisiune de drepturi; **7.** (tipogr.) operaţie de transpunere, în litografie, a copiei originalului de pe clişeul sau forma originală pe piatra litografică destinată a deveni forma de tipar. [Din fr. ***transport***, germ. *Transport*].

transportá, transpórt vb. **1.** (tr.) a duce (cu un vehicul) bunuri sau persoane dintr-un loc în altul; a căra, a deplasa, a purta: *am tocmit cîteva căruţe ţărăneşti să transporte lăzile.* BL.; **2.** (fig.; tr.) a muta altundeva, într-un alt domeniu, într-un alt context: *a transporta o dramă franceză pe scena română;* **3.** (înv.; refl.) a se duce la faţa locului (pentru o constatare judiciară, pentru o anchetă, o inspecţie etc.); a se deplasa: *imediat ce am primit ordinul ..., m-am transportat la şcoala de fete No. 1 din urbea Z.* CAR.; **4.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) duce cu gîndul, cu imaginaţia într-un alt loc, într-o altă epocă: *stîngăciile lui i se păreau poetice şi o transportau în vremea dinainte de a cunoaşte pe Lang.* REBR.; **5.** (fig.; tr.) a aduce pe cineva într-o stare de uitare de sine, în urma unei emoţii profunde, a entuziasmului, a plăcerii; **6.** (jur.; înv.; tr.) a trece un bun, un drept altei persoane prin act juridic sau prin efectul legii; a transmite, a transfera. [Din fr. ***transporter***, lat. *transportare*].

transportábil, ~i, transportabilă, ~e a. care poate fi transportat: *utilaj transportabil.* [Din fr. *transportable*].

transportáre, transportări f. acţiunea de a (se) transporta. [V. ***transporta***].

transportát, ~ţi, transportată, ~e a. **1.** situat cu mintea, cu imaginaţia în altă situaţie, în alt loc, în alt timp; transpus: *ascultînd-o, ... te socoţi transportat într-un rai.* NEGR.; **2.** stăpînit de o emoţie puternică; dus pe gînduri, absent: *domnişoara cîntă cu mult brio din Chopin; ... doamnele sînt transportate.* CAR. [V. ***transporta;*** cf. fr. ***transporté***].

transportatór, transportatori m. persoană (fizică sau juridică) care se ocupă cu transportul de persoane sau de mărfuri. [***Transporta*** + *-tor*].

transportór, ~i, transportoáre a. care duce, care transportă: *bandă transportoare.* // n. **1.** utilaj sau instalaţie (cu debit continuu) pentru transportul materialelor pe direcţie orizontală, înclinată sau verticală, la distanţe relativ mici; **2.** autovehicul blindat, echipat cu armament uşor (mitraliere şi puşti-mitraliere), destinat transportului infanteriei. [Din fr. ***transporteur***].

transpozitív, ~i, transpozitivă, ~e a. (despre limbi) care nu are o topică fixă, raporturile sintactice fiind exprimate prin terminaţiile cuvintelor. [Din fr. *transpositif*].

transpoziţie, transpoziţii f. **1.** mutare, deplasare a ceva dintr-un loc în altul; (lingv.; înv.) schimbare a ordinii obişnuite a sunetelor unui cuvînt sau a cuvintelor într-o frază; (chim.) schimbare a poziţiei unor atomi sau a unor radicali djntr-o moleculă organică în anumite condiţii, cu formarea unui compus nou; (biol.) mişcare a unei gene dintr-un set cromozomial sau dintr-un cromozom în altul; (mat.) permutare a două litere într-o formulă; **2.** (muz.) transcriere sau executare a unei compoziţii în altă tonalitate decît cea iniţială; transpunere; **3.** adaptare a conţinutului unei opere, a unei teme la un context diferit, într-o formă diferită: *această transpoziţie de proporţii nu se soldează numai cu modificarea totală a demersului filozofic, ci şi cu aceea a auditoriului potenţial.* LIIC. [Din fr. ***transposition***].

transpúne, transpun vb. **1.** (tr.) a muta, a schimba ceva dintr-un loc în altul, dintr-o situaţie sau dintr-o stare în alta: *la două din portretele pictorului Rosenthal pictura a fost reconstituită şi transpusă pe pînză nouă.* C.; **2.** (fig.; tr.) a da expresie artistică (ideilor, sentimentelor, aspectelor din realitate etc.): *un scriitor îşi transpune gîndurile.* BAC.; **3.** (fig.; tr.) a trece conţinutul unei scrieri dintr-o limbă în alta; a traduce: *a transpus în română şi a prefaţat conferinţa lui Heidegger.* LIIC.; **4.** (fig.; tr.) a adapta o operă, o temă, un motiv etc. unor circumstanţe diferite, într-o formă diferită: *a transpus un roman pe ecran; a transpune pe scenă mitul lui Oedip;* **5.** (mat.; tr.) a muta un termen dintr-o parte a unei ecuaţii în alta (schimbîndu-i sensul); **6.** (muz.; tr.) a transcrie sau a executa o compoziţie muzicală în altă tonalitate decît aceea în care a fost scrisă iniţial; **7.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) situa cu mintea, cu imaginaţia în altă situaţie sau în alt timp: *Leonte a izbutit, cu evocarea sa, să ne transpună în alte vremi.* BL.; *încercam să mă transpun în situaţia ei.* [***Trans-*** + ***pune***; cf. fr. ***transposer***, lat. ***transponere***].

transpúnere, transpuneri f. **1.** acţiunea de a (se) transpune şi rezultatul ei; **2.** operaţie de transbordare a vagoanelor de cale ferată între două căi cu ecartamente diferite, prin mutarea lor de pe un boghiu pe altul; **3.** (tehn.) schimbare, prin rotaţie sau prin încrucişare, a aşezării, unul în raport cu celelalte, a conductoarelor electrice cu acelaşi traseu, efectuată în vederea anulării sau a compensării anumitor efecte de natură electromagnetică. [V. ***transpune***].

transrenán, ~i, transrenană, ~e a. care este situat dincolo de Rin; de dincolo de Rin. [Din fr. *transrhénan*].

transsaharián, ~eni, transsahariană, ~ene a. care este situat dincolo de Sahara; care traversează Sahara. // n. cale de comunicaţie (drum, linie ferată) care străbate Sahara; tren care străbate Sahara. [Din fr. ***transsaharien***].

transsexuál, ~i, transsexuală, ~e a. **1.** referitor la transsexualism: *manifestări transsexuale;* **2.** (şi m., f.) (persoană) care prezintă transsexualism. // m., f. persoană care şi-a schimbat sexul. [Din fr. ***transsexuel***, engl. ***transsexual***].

transsexualísm n. sentiment resimţit de o persoană că aparţine sexului opus, determinîndu-i dorinţa de a-şi schimba sexul: *nu judecăm homosexualitatea sau transexualismul cu măsuri morale.* D. [Din fr. ***transexualisme***].

transsexualitáte f. **1.** starea, situaţia transsexualului care caută să-şi adapteze modul de viaţă, aspectul corpului, psihologia potrivit sexului căruia el are sentimentul că îi aparţine; **2.** trecere de la un sex la altul. [Din fr. ***transsexualité***].

transsiberián, ~eni, transsiberiană, ~ene a. care este situat dincolo de Siberia; care traversează Siberia. // n. cale de comunicaţie (drum, cale ferată) care străbate Siberia; tren care străbate Siberia. [Din fr. ***transsibérien***].

transsubstanţiá, transsubstanţiez vb. (tr.) **1.** a preface o substanţă în altă substanţă; **2.** (teol.) a preface, în mod simbolic, pîinea şi vinul în trupul şi sîngele lui Isus Hristos. [Din fr. ***transsubstantier***].

transsubstanţiaţiúne f. (teol.) denumire a tainei prefacerii vinului şi a pîinii din împărtăşanie în sîngele şi trupului lui Isus Hristos. [Din fr. ***transsubstantiation***].

transsubstanţiére f. **1.** schimbare a unei substanţe în alta; **2.** transsubstantiaţiune. [V. ***transsubstanţia***].

transsúdat, transsudate n. plasmă care trece, în anumite stări patologice (insuficienţă cardiacă, insuficienţă renală etc.), din sînge în ţesuturi sau în cavităţile naturale ale organismului. [Din fr. ***transsudat***].

transsudáţie, transsudaţii f. **1.** transpiraţie; **2.** (med.) trecere a plasmei sangvine, prin pereţii vaselor mici, în ţesutul interstiţial sau în unele cavităţi naturale ale organismului. [Din fr. ***transsudation***].

transtráv n. procedeu de filmare constînd în folosirea simultană şi în sens contrar a unui transfocator şi a travellingului. [***Trans***(*focator*) + ***trav***(*elling*)].

transuranián, ~eni, transuraniană, ~ene a. transuranic. [Din fr. ***transuranien***].

transuránic, ~ci, transuranică, ~ce a. (chim.; fiz.) **element transuranic**, element sintetizat artificial prin bombardarea atomilor altor elemente, situat în tabloul periodic al elementelor dincolo de uraniu. [Din germ. ***transuranisch***].

transvazá, transvazez vb. (tr.) a muta un lichid sau un material pulverulent dintr-un vas în altul prin turnare, prin pompare etc, cu ajutorul unui sifon. [Din fr. ***transvaser***].

transvazáre, transvazări f. acţiunea de a transvaza şi rezultatul ei. [V. ***transvaza***].

transversál, ~i, transversală, ~e a. care are direcţia perpendiculară pe lungimea unui corp sau a unei suprafeţe, care taie ceva de-a curmezişul, care trece cruciş peste ceva: *perdele cu dungi transversale; vale transversală;* **secţiune transversală**, suprafaţă obţinută prin secţionarea unui obiect cu un plan perpendicular pe lungimea sau pe înălţimea lui. // f. **1.** (mat.) dreaptă care intersectează laturile sau prelungirile laturilor unui triunghi ori care taie o figură dată; **2.** galerie orizontală în interiorul unei mine, care trece de-a curmezişul direcţiei stratului. [Din fr. ***transversal***].

transvérter, transvertere n. aparat auxiliar folosit pentru translaţia radiocomunicaţiei bilaterale dintr-o gamă în alta. [Cuv. engl.].

transvertór, transvertoare n. aparat care transformă curentul electric continuu în curent alternativ şi invers sau care schimbă frecvenţa unui curent alternativ. [Din fr. ***transverteur***].

tranşá, tranşez vb. (tr.) **1.** a rezolva o dificultate, o problemă printr-o decizie categorică; **2.** a separa, în porţiuni anatomice, după calitate, sortimente etc. carnea unui animal tăiat pentru consum. [Din fr. *trancher*, germ. ***transchieren***].

tranşánt, ~ţi, tranşantă, ~e a. **1.** care nu admite contrazicere; categoric, hotărît: *în corespondenţă, Jung îşi îngăduie sinceritări, formulări abrupte şi verdicte tranşante pe care – în cercetările sale – le evită cu responsabilă prudenţă.* PLEŞU; **2.** care se opune puternic una alteia: *culori tranşante.* [Din fr. *tranchant*].

tranşáre, tranşări f. acţiunea de a tranşa şi rezultatul ei. [V. ***tranşa***].

tranşatór, ~i, tranşatoáre m., f. muncitor care execută lucrări de tranşare; (spec.) lucrător din echipa de preparare a peştelui de pe un vas de pescuit care are atribuţia de a despica peştele prins. [***Tranşa*** + *-tor;* cf. fr. ***trancheur***].

tránşă, tranşe f. **1.** fiecare dintre părţile în care este împărţit un lucru sau un grup de lucruri care urmează să fie produse sau distribuite în rate succesive; parte; **2.** fiecare dintre porţiunile anatomice în care este separată carnea tăiată, în vederea sortării pe calităţi; **3.** fiecare dintre feţele laterale ale unei cărţi, care rezultă prin tăierea transversală a filelor, uneori vopsită sau aurită. [Din fr. ***tranche***].

tranşée, tranşee f. **1.** (mil.) şanţ îngust, săpat pe o poziţie de luptă sau în spatele acesteia, amenajat cu parapete şi locaşuri de tragere cu armamentul de infanterie, care oferă protecţie împotriva focului inamic şi micşorează efectele exploziilor: *tranşeele veghează, paralele, la nesfîrşit, ca guri de cimitir.* PILLAT; **2.** şanţ de lăţime mică în raport cu lungimea, folosit pentru instalarea unor conducte, cabluri etc.; (şi: (pop.) **tranşeu**). [Din fr. ***tranchée***].

tranşéu n. v. **tranşee**.

tranzacţie, tranzacţii f. **1.** înţelegere intervenită între două sau mai multe părţi prin care se stabileşte modalitatea transmiterii anumitor drepturi sau a efectuării unor schimburi comerciale sau bancare: *se afla acolo atîta lemn de valoare, încît printr-o simplă tranzacţie, fanteziile lui Mavrocordat puteau să-şi ia zborul.* SAD.; **2.** (jur.) convenţie prin care părţile

urmăresc evitarea sau stingerea unui litigiu existent între ele, făcîndu-şi în acest scop concesii reciproce; **3.** (p. gener.) înţelegere, învoială: *rămăsese cu zîmbetul provocat ... de transacţia noastră.* IBR.; **4.** (fig.) concesie, compromis: *cînd un individ nu admite nici o tranzacţie în executarea ideii, acela nu este erou, ci maniac.* CĂL.; (scris şi: (înv.) **tranzacţiune**). [Din fr. ***transaction***, lat. ***transactio, -onis***].

tranzacţioná, tranzacţionez vb. (intr.) a face o tranzacţie. [De la ***tranzacţiune***].

tranzacţionál, ~i, tranzacţională, ~e a. referitor la o tranzacţie, care are la bază o tranzacţie sau rezultă dintr-o tranzacţie. [Din fr. ***transactionnel***].

tranzacţiúne f. v. tranzacţie.

tranziént, ~ţi, tranzientă, ~e a. (livr.) **1.** tranzitoriu; **2.** trecător, efemer. [Din lat. ***transiens, -tis***, engl. ***transiens***].

tranziénţă f. (livr.) **1.** caracterul a ceea ce este trecător; efemeritate; **2.** (filoz.) devenire continuă a realităţii care impune o permanentă adaptare a omului la schimbările intervenite. [Din engl. ***transience***].

tranzistór, tranzistoare n. şi **tranzistori** m. **1.** element de circuit electric neliniar, semiconductor, cu trei electrozi, cu funcţiuni asemănătoare cu ale tuburilor electronice cu mai mulţi electrozi şi utilizabil în locul acestora în circuitele electronice pentru amplificare, generare de oscilaţii, modulare şi demodulare, redresare etc.: *ai mei nu-mi dădeau bani pentru motoraşe, tranzistori şi alte lucruri complicate.* CĂRT.; **2.** aparat de radio portativ echipat cu astfel de elemente. [Din fr. ***transistor***, germ. ***Transistor***].

tranzistorizá, tranzistorizez vb. (tr.) a echipa (un aparat) cu tranzistoare. [Din fr. ***transistoriser***, engl. ***transistorize***].

tranzistormétru, tranzistormetre n. aparat pentru controlul şi măsurarea parametrilor tranzistoarelor. [Din fr. ***transistormètre***].

tránzit, tranzituri n. **1.** trecere a unor mărfuri sau a unor persoane dintr-o ţară în alta prin teritoriul altei ţări; **2.** regim vamal special, prevăzînd scutirea de taxe pentru mărfurile aflate în această situaţie; **bilet de tranzit,** autorizaţie scrisă privind scutirea de vamă a unor mărfuri care sînt în trecere printr-o ţară străină; **3.** trecere a unui tren sau a unui călător printr-o staţie sau printr-o ţară fără alte staţionări sau operaţii în afară de cele strict necesare pentru schimbări de direcţie şi încrucişări; **4. tranzit digestiv,** drumul parcurs de alimente prin tubul digestiv, din momentul introducerii lor în gură pînă la absorbţia elementelor asimilabile şi eliminarea resturilor. [Din fr. ***transit***].

tranzitá, tranzitez vb. **1.** (tr.) a transporta printr-o ţară străină mărfuri sau persoane aflate în tranzit; **2.** (intr.) a trece printr-o staţie sau printr-o ţară fără alte staţionări sau operaţii în afară de cele strict necesare pentru schimbări de direcţie sau încrucişări. [Din fr. ***transiter***].

tranzitív, ~i, tranzitivă, ~e a. **1.** (şi n.) (verb) a cărui acţiune se răsfrînge direct asupra unui obiect; **2.** (mat., log.) **relaţie tranzitivă,** relaţie stabilită între elementele unei mulţimi, avînd proprietatea ca, dacă într-un triplet de elemente ale sale primul e în relaţie cu al doilea, iar al doilea e în relaţie cu al treilea, atunci şi primul e în relaţie cu al treilea. [Din fr. ***transitif***, lat. ***transitivus***].

tranzitivitáte f. **1.** (lingv.) proprietate a unui verb de a fi tranzitiv; **2.** (mat.) proprietate a unei relaţii de a fi tranzitivă. [***Tranzitiv*** + ***-itate***].

tranzitóriu, ~ii, tranzitorie, ~ii a. 1. care face trecerea de la o stare, o situaţie etc. la alta; intermediar: *proces tranzitoriu;* **2.** (p. ext.) provizoriu: *soluţie tranzitorie;* **3.** (despre regimul de funcţionare al unui sistem) care este caracterizat prin variaţia în timp a cel puţin unei mărimi de stare, ca urmare a trecerii sistemului dintr-un regim static, staţionar sau permanent într-un alt regim static, staţionar sau permanent. [Din fr. ***transitoire***, lat. ***transitorius***].

tranzíţie, tranzíţii f. **1.** trecere (bruscă sau graduală) de la o stare, de la o situaţie etc. la alta: *două argumente ... erau citate în replică: moştenirea dezastruoasă a politicii ceauşiste şi imperativele tranziţiei la economia de piaţă.* D.; **de tranziţie,** de trecere; intermediar, tranzitoriu; (p. ext.) provizoriu: *perioadă de tranziţie; stare de tranziţie;* **2.** (fiz.) trecere (bruscă) a unui sistem fizic de la o stare la alta; transformare; salt; **3.** (fiz.) schimbare (bruscă) a stării unui atom, ion, nucleu atomic etc., însoţită de obicei de absorbţia sau de emisia unei cuante de energie; (şi: (înv.) **tranziţiune**). [Din fr. ***transition***, lat. ***transitio, -onis***].

tranziţionál, ~i, tranziţională, ~e a. (livr.) cu caracter de tranziţie, de tranziţie; tranzitoriu. [Din fr. ***transitionnel***].

tranziţiúne f. v. tranziţie.

trap interj. cuvînt care redă zgomotul făcut de mersul în fugă al calului, (p. ext.) de mersul grăbit al unui om. // n. (pl. **trapuri**) **1.** alergare cu viteză medie a calului (între pas şi galop), în care animalul păşeşte în acelaşi timp cu un picior din faţă şi cu piciorul opus din spate: *îl ajunse din urmă şi-şi lăsă calul să umble în trap moale.* SAD.; **2.** (concr.) zgomot făcut de un cal care merge la trap. [Din germ. ***Trab***].

trapă, pers. 3 **trăpă** vb. (rar; despre cai; intr.) a merge la trap: *cai de frunte ce saltă-n loc şi trapă.* AL. [De la ***trap***].

trăpă, trape f. **1.** uşă, capac, placă etc. fixată în plan orizontal, care închide o deschizătură practicată la nivelul solului, într-un planşeu, în puntea unei nave etc.; **2.** deschizătură pe care o acoperă o astfel de uşă; (spec.) deschidere verticală în podiumul unei scene, servind la apariţia şi dispariţia unor personaje; **3.** acoperămînt discret pus la o capcană pentru prinderea în stare vie a animalelor; **4.** (înv.) oblon la prăvălie; tarabă: *închide trapa.* [Din fr. ***trappe***].

trăpăd n. v. treapăd.

trăpăt n. v. treapăd.

trapéz, trapeze n. **1.** patrulater care are drept baze două laturi paralele şi neegale; **2.** bară orizontală atîrnată de două frînghii fixate în plafon sau de o grindă, pe care se pot executa exerciţii de gimnastică acrobatică. // m. (pl. **trapezi**) muşchi în formă de patrulater, situat în regiunea spatelui, întinzîndu-se de la occipital pînă la claviculă, acromion şi spina scapulei. [Din fr. ***trapèze***, lat. ***trapezium***].

trapezán, trapezani m. şalău mic, sub 30 cm lungime. [Et. nec.].

trapezăre, trapezări f. (înv.) **1.** sală de mese într-o mănăstire, într-un castel; **2.** (rar) pristol. [Din gr. mod. ***trapezárion***].

trapézăş, trapeze f. **1.** sală de mese într-o mănăstire, într-un castel: *obişnuiţi să cerem monahului ceea ce ne lipseşte nouă, noi sîntem foarte sensibili la ironizarea mînăstirii şi descoperirea în umbra chiliilor şi a trapezei a slăbiciunilor obşteşti.* CĂL.; **2.** masă (de sufragerie); **3.** (înv.) pristol. [Din sl. ***trapeza***].

trapezăríe, trapezării f. (înv.) sală de mese într-o mănăstire; trapeză: *maicele se prefac a gusta la trapezărie, apoi mănîncă în chilia lor.* CĂL. [Din gr. mod. ***trapezaría***].

trapezísm, trapezisme n. acrobaţie la trapez. [***Trapez*** + ***-ism***].

trapezíst, ~şti, trapezistă, ~e m., f. gimnast acrobat, specializat în exerciţiile la trapez. [Din fr. ***trapéziste***].

trapezoédru, trapezoedre n. corp cu feţe trapezoidale. [Din fr. ***trapézoèdre***].

trapezoíd, ~zi, trapezoidă, ~e a. trapezoidal. // n. suprafaţă generată prin rotirea unui trapez în jurul unei axe din planul său, care nu-l intersectează. [Din fr. ***trapézoïde***].

trapezoidál, ~i, trapezoidală, ~e a. care are forma unui trapez sau a unui trapezoid. [Din fr. ***trapézoïdal***].

trapión, trapioane n. deschizătură în planşeul unei scene, care permite trecerea decorurilor ce se ridică de dedesubt. [Din fr. ***trappillon***].

trapíst, trapişti m. membru al unui ordin călugăresc catolic înfiinţat în sec. al XVII-lea, în Normandia, caracterizat prin reguli de viaţă foarte austere. // n. brînză fabricată (odinioară) după un procedeu special de fermentare cunoscut numai de membrii acestui ordin. [Din fr. ***trappiste***].

tras[1], traşi, trasă, ~e a. **1.** închis: *oblon tras;* **2.** umezit prin absorbţie: *sare trasă;* **3.** (despre faţă sau părţi ale ei) slăbit, obosit; (despre oameni) cu faţa slabă, suptă, prelungă; **4.** (despre cartuşe) descărcat prin tragere. [V. ***trage***].

tras[2] n. persoană fizică sau juridică asupra căreia s-a emis o trată pe care este obligată s-o plătească unei persoane (beneficiar), la o dată precizată şi la locul menţionat. [De la ***trasa[2]***].

tras[3] n. faptul de a trage. [V. ***trage***].

trasá[1], trasez vb. (tr.) **1.** a însemna pe o suprafaţă linia sau desenul unui drum, al unui plan, al unei figuri geometrice etc.; (tehn.) a însemna prin zgîriere sau punctare pe o piesă brută conturul suprafeţelor de prelucrat; **2.** a da directive în vederea unei acţiuni, a unei activităţi; a indica (o cale de urmat); **3.** a surprinde, prin cîteva trăsături generale, ceea ce este esenţial într-o problemă, într-o situaţie; a schiţa. [Din fr. ***tracer***].

trasá[2], trasez vb. (ieşit din uz; tr.) a emite o poliţă. [Din germ. ***trassieren***].

trasáj, trasaje n. (rar) trasare. [Din fr. ***traçage***].

trasáre, trasări f. acţiunea de a trasa[1]; (tehn.) însemnare pe o bucată de metal, pe un bloc de piatră etc. a suprafeţelor de prelucrat. [V. ***trasa[1]***].

trasát n. faptul de a trasa[1]; **ac de trasat,** unealtă confecţionată dintr-o tijă subţire de oţel, cu vîrf ascuţit, care serveşte la trasarea suprafeţelor de prelucrat. [V. ***trasa[1]***].

trasatór, ~i, trasatoáre m., f. lucrător care execută trasarea suprafeţelor de prelucrat. // n. trasor. [***Trasa*** + ***-tor***].

trásă, trase f. **1.** diagramă a mişcării unui tren, înscrisă în graficul de circulaţie a trenurilor pe o linie de cale ferată; **2.** (fiz.) linie descrisă de fluxul de electroni pe ecranul unui tub catodic; spot. [Din fr., engl. ***trace***].

traséu, trasee n. 1. drum pe care îl urmează (în mod permanent) un vehicul. un călător; rută: *alegeam în voiagele noastre ... imposibile trasee marginale şi ciudate, străduţe care azi nu mai există.* CĂRT.; **2.** linie, direcţie pe care o are un drum, o cale ferată, un canal, o reţea electrică etc.; **3.** distanţă marcată care trebuie străbătută de concurenţi într-o probă sportivă; **4.** drum parcurs în spaţiu de un corp în mişcare; traiectorie. [Din fr. ***tracé***].

trasór, trasori n. 1. ac de oţel folosit pentru a indica pe o piesă metalică brută contururile suprafeţelor de prelucrat; trasator; **2.** unealtă de oţel cu mîner de lemn, folosită în legătorii pentru trasarea liniilor pe marginea scoarţelor îmbrăcate în piele sau pe marginea pielii la cotoare şi la colţurile trase în piele, precum şi la călcarea falţului la legăturile în pînză; **3.** proiectil care lasă o dîră luminoasă în urma sa, marcîndu-şi astfel traiectoria; **4.** izotop radioactiv al unui element stabil, care, introdus împreună cu elementul respectiv într-un sistem oarecare, permite, prin măsurări de radioactivitate, să se urmărească drumul parcurs de acel element în sistem şi evoluţia lui; atom marcat. [Din fr. ***traceur***].

trass n. material obţinut prin măcinarea fină a unor varietăţi de tuf vulcanic, folosit ca liant în construcţii. [Din engl. ***trass,*** germ. ***Trass***].

tratá, tratez vb. **1.** (tr.) a avea faţă de cineva o anumită comportare, a se purta cu cineva într-un anumit fel: *după cum eşti tratat de ai noştri, nu cred că ai fost propus.* BL.; a **trata pe cineva de sus,** a avea o atitudine arogantă faţă de cineva; (fam.) **a trata pe cineva cu refuz,** a refuza pe cineva; **a trata de ..., a)** (înv.) a califica, a numi: *pe aceştia îi tratau ... de cosmopoliţi.* MAIOR.; **b)** a lua de ..., a socoti: *mă tratează de prost;* **2.** (tr.) a oferi unui oaspete, unui invitat mîncare, băutură; a ospăta, a

cinsti: *domnul senator îl tratează cu cafea şi rom.* CAR.; *Stănică ... începu să-l trateze cu bere prin grădini.* CĂL.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) supune unui tratament medical; a (se) căuta: *însuşi ... îşi făcea beacurile şi se trate.* NEGR.; **4.** (intr.) a purta discuţii, a duce tratative în vederea încheierii unei convenţii, a unei înţelegeri etc.: *acest comitet să trateze diplomaticeşte cu Poarta.* GHICA; **5.** (tr.) a supune (o chestiune, o afacere) discuţiilor, negocierilor în vederea unui acord: *a plecat la comerciantul cu care colonia trata afaceri.* SAD.; **6.** (tr.) a expune, a dezvolta (oral sau în scris) o problemă, o temă, un subiect: *studentul nu a ştiut să trateze subiectul;* **7.** (tr.) a executa, a înfăţişa, a reprezenta într-o anumită manieră, într-un anumit fel: *voia să le trateze pe toate în ulei.* CĂL.; **8.** (tr.) a supune (un material, o substanţă etc.) unui tratament chimic, termic etc., pentru a obţine modificări în structura lor care să le îmbunătăţească calitatea; (spec.) a supune (seminţele, plantele) acţiunii unor agenţi chimici sau fizici pentru a combate germenii patogeni şi bolile provocate de ei; (şi: (înv.) **tracta**). [Din lat. ***tractare***, gr. mod. ***trattáro***, fr. ***traiter***].

tratábil, ~i, tratabilă, ~e a. care poate fi tratat. [*Trata* + *-bil*].

tratamént, tratamente n. **1.** fel de a se purta cu cineva, atitudine, comportare faţă de cineva: *îmi daţi voie să nu înţeleg tratamentul capricios căruia îi sînt supus.* BL.; **2.** îngrijire medicală; ansamblu de mijloace medicamentoase, balneoclimaterice, dietetice, igienice etc. cu care se tratează o boală; (spec.) mod, metodă, mijloc terapeutic folosit în combaterea bolilor: *aşteptam să fiu luat în tratament de doamna doctor.* BL.; *nu există un tratament eficace al meningitei sau cel puţin nu-l ştiu eu.* GHEŢIE; **3.** operaţie sau ansamblu de operaţii tehnice, fizice, chimice, biologice etc. executate asupra unui material, a unui organism etc. pentru a obţine modificări de calitate, de formă, de structură etc.; **4.** (fon.) modificare, schimbare, evoluţie. [Din lat. ***tractamentum***, it. ***trattamento***, fr. ***traitement***].

tratamentíst, tratamentişti m. muncitor specialist în tratarea la cald a plăcilor de fibre lemnoase. [*Tratament* + *-ist*].

tratáre, tratări f. acţiunea de a (se) trata; (şi: (înv.) **tractare**). [V. ***trata***].

tratát, tratate n. **1.** înţelegere scrisă încheiată între două sau mai multe state, prin care se creează, se modifică sau se sting drepturi şi obligaţii ori se stabilesc norme de conduită ce trebuie respectate în relaţiile dintre ele; **2.** lucrare de specialitate, în care sînt expuse, metodic, problemele fundamentale ale unei discipline: *tratat de anatomie*; (şi: (înv.) **tractat**). [Din lat. ***tractatus***, it. ***trattato***, fr. ***traité***].

tratatíve f. pl. discuţii, negocieri purtate între două sau mai multe părţi interesate, cu scopul de a se ajunge la o înţelegere, la un acord; trataţie: *tratative diplomatice; tratative la nivel înalt.* [Din it. ***trattative*** (pl. lui *trattativa*)].

tratáţie, trataţii f. **1.** faptul de a servi oaspeţilor, invitaţilor mîncare şi băutură; (concr.) ceea ce se serveşte cu acest prilej; **2.** (înv.; la pl.) tratative: *tractaţii de la care puţin se nădajduia.* BĂLC.; (şi: (înv.) **tractaţie**). [*Trata* + *-aţie*; cf. lat. ***tractatio***, ***-onis***, it. ***trattazione***].

trátă, trate f. cambie prin care o persoană fizică sau juridică, în calitate de creditor, dispune unui debitor al său să plătească o sumă de bani unei alte persoane, la o dată precizată şi la locul menţionat; poliţă[2]. [Din it. ***tratta***, germ. ***Tratta***].

traul, traule n. năvod de mari dimensiuni, în formă de sac, pentru pescuitul marin în larg. [Din engl. ***trawl***].

traulá, traulez vb. (intr.) a pescui cu traulul. [De la ***traul***].

tráuler, traulere n. navă maritimă de pescuit, echipată cu traule, folosită şi pentru dragarea epavelor. [Din engl. ***trawler***].

trauleríst, traulerişti m. muncitor care lucrează pe trauler. [*Trauler* + *-ist*].

traumátic, ~ci, traumatică, ~ce a. care are caracter de traumatism; de natura traumatismului: *leziuni traumatice.* [Din fr. ***traumatique***].

traumatísm, traumatisme n. **1.** leziune provocată organismului prin acţiunea unui factor extern (mecanic, fizic sau chimic); (p. ext.) ansamblu de tulburări cu caracter local sau general provocate organismului prin acţiunea unui factor extern violent; (p. restr.) şoc traumatic; **2.** (şi **traumatism psihic**) stare psihică patologică a unui organism care, nemaiputînd să suporte o excitaţie excesivă, din cauza unei traume suferite, nu mai reacţionează în nici un fel, devenind insensibil la orice alt excitant. [Din fr. ***traumatisme***].

traumatizá, traumatizez vb. (tr.) **1.** a provoca un traumatism fizic; **2.** a provoca o suferinţă psihică, un şoc, o traumă. [Din fr. ***traumatiser***].

traumatizánt, ~ţi, traumatizantă, ~e a. care traumatizează. [Din fr. ***traumatisant***].

traumatológ, ~gi, traumatologă, ~ge m., f. specialist în traumatologie. [De la ***traumatologie***].

traumatológic, ~ci, traumatologică, ~ce a. referitor la traumatologie. [Din fr. ***traumatologique***].

traumatologíe f. ramură a medicinei care se ocupă cu studiul şi cu tratamentul traumatismelor; (spec.) ramură a chirurgiei care se ocupă cu înlăturarea, pe cale chirurgicală, a traumatismelor. [Din fr. ***traumatologie***].

traúmă, traume f. **1.** leziune locală provocată organismului prin acţiunea unui factor extern; **2.** emoţie violentă care modifică personalitatea unui individ, sensibilizîndu-l la alte emoţii de acelaşi fel, astfel încît acesta nu mai reacţionează normal. [Din fr. ***trauma***, germ. ***Trauma***].

trautónium n. instrument muzical electronic care redă electroacustic tonurile şi semitonurile tuturor instrumentelor, dar produce şi sunete străine acestora. [Cuv. germ.].

traváliu, travalii n. **1.** (livr.) lucru, muncă: *la ce bun travaliul solemn al unor gînditori care, timp de un secol şi jumătate, au încercat să arate pînă unde se pot întinde pretenţiile de cunoaştere ale unui spirit prins într-un corp?* LIIC.; **2.** (med.) lucru mecanic: *travaliu cardiac*; **3.** totalitatea fenomenelor mecanice, plastice şi dureroase care se produc în timpul naşterii şi care concură la expulsia fătului. [Din fr. ***travail***, it. ***travaglio***].

travée, travee f. parte dintr-o construcţie (edificiu, pod, viaduct etc.) cuprinsă între axele a două grinzi sau a două elemente de rezemare (stîlpi, piloni, coloane, etc.), consecutive, dispuse transversal faţă de axa longitudinală a construcţiei. [Din fr. ***travée***].

travelling, travellinguri [trăvling] n. **1.** procedeu de filmare în cinematografie şi în televiziune, constînd în deplasarea în plan orizontal sau vertical a aparatului de filmat, montat pe un cărucior cu roţi care glisează pe şine; **2.** aparat de filmat folosit pentru acest procedeu; **3.** dispozitiv pe care este montat aparatul de filmat; **4.** mişcarea de translaţie executată de aparatul de filmat. [Cuv. engl.].

travérs, traverse n. **1.** direcţie perpendiculară pe planul diametral al unei nave; **2.** ţesătură în dungi. [Din fr. ***travers***].

traversá, traversez vb. (tr.) **1.** a trece de pe o parte (a unui drum, a unei căi ferate, a unui loc) pe cealaltă parte; a trece peste ...: *am fost acolo, ducînd copiii la pădurea Andronache, traversînd calea ferată plină de păcură.* CĂRT.; **2.** a străbate, a tăia de-a curmezişul (oraşe, ţări, mări, munţi etc.): *coşmarul suprem ar fi să traversez, pustii, sălile acestea.* LIIC.; **3.** (fig.) a parcurge o perioadă determinată de timp: *am traversat comunismul;* **4.** (fig.) a trăi, a simţi, a suporta (o anumită vreme): *a traversa o criză morală.* [Din fr. ***traverser***].

traversáre, traversări f. **1.** acţiunea de a traversa; **2.** instalaţie de întreţăierea a două linii de cale ferată; **3.** aşezare periculoasă a unei nave cu axa paralelă cu crestele valurilor. [V. ***traversa***].

travérsă, traverse f. **1.** grindă de oţel, de beton armat sau de lemn, aşezată transversal pe axa longitudinală a unei construcţii sau a unui sistem tehnic şi folosită ca piesă de rezistenţă la construirea scheletului unei clădiri, al unui pod, al unei maşini etc.; **2.** grindă de lemn, de beton armat sau de fier care se aşază transversal sub şinele de cale ferată şi de care acestea se fixează prin crampoane sau trifoane, avînd rolul de a menţine neschimbat ecartamentul şi a mări suprafaţa de reazem a căii; **3.** parîmă sau grindă transversală faţă de direcţia unei nave, pe care se sprijină puntea. [Din fr. ***traverse***].

traversiéră, traversiere f. lanţ folosit pentru a ridica ancorele la vapoarele care nu intră în port. [Din fr. ***traversière***].

traversínă, traversine f. traversă din scheletul de rezistenţă al unei nave, cu dimensiuni mai mici decît ale traverselor principale. [Din fr. ***traversine***].

travertín n. tuf calcaros care se poate lustrui ca marmura, folosit ca piatră ornamentală în construcţii, în special la placarea pereţilor. [Din fr. ***travertin***, it. ***travertino***].

travestí[1], travestiuri n. **1.** interpretare a unui rol masculin de către o femeie sau a unui rol feminin de către un bărbat; **în travesti,** deghizat sau deghizîndu-se pentru a interpreta un rol opus sexului său sau mai multe roluri în una şi aceeaşi piesă; **2.** costumaţie folosită pentru a ascunde identitatea, vîrsta, sexul etc., folosită în teatru, în carnavaluri, baluri mascate etc.; (şi: (rar) **travestiu**). [Din fr. ***travesti***].

travestí[2], travestesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) deghiza: *Gruie ucide fără să vrea pe prisăcar travestit în urs.* CĂL.; **2.** (refl.) a interpreta rolul unui personaj de sex opus sau mai multe roluri în una şi aceeaşi piesă, schimbîndu-şi înfăţişarea: *acesta se travesteşte în slugă, decorator, slujnică, actriţă, poet.* CĂL. [Din fr. ***travestir***].

travestíre, travestíri f. acţiunea de a (se) travesti şi rezultatul ei; deghizare. [V. ***travesti***[2]].

travestít, ~ţi, travestită, ~e a. deghizat: *părul undoind ... te-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite.* EM. // m. homosexual care se îmbracă, se machiază ca o femeie sau care prezintă caractere feminine evidente, mai ales în urma unui tratament hormonal. [V. ***travesti;*** cf. it. ***travestito***, engl. ***travestite***].

trávestiu n. v. travesti[1].

trădá, trădez vb. **1.** (tr.) a înşela în mod perfid încrederea cuiva, săvîrşind acte care îi sînt potrivnice, pactizînd în mod interesat cu duşmanul; a vinde: *a-şi trăda patria*; **2.** (tr.) a fi neloial faţă de cineva sau ceva: *a-şi trăda prietenii;* **3.** (tr.) a se abate de la o linie de conduită, a dovedi inconsecvenţă faţă de o acţiune, de o idee etc.: *a-şi trăda principiile; a-şi trăda interesele;* **4.** (tr.) a comite o infidelitate în dragoste sau în căsnicie; a înşela: *cu cine m-ai mai trădat în cursul anilor?* BL.; **5.** (tr.) a slăbi, a nu mai funcţiona (bine): *memoria îl trădează*; **6.** (tr.) a da pe faţă, a divulga (un secret, un plan etc.): *nimic din toate astea ale mele nu i-am trădat lui Leonte.* BL.; **7.** (fig.; tr.) a face evident, a scoate la iveală; a arăta, a vădi: *un om jovial ... trădează o sănătate morală.* AR.; **8.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) da de gol: *şi n-a vorbit cu nimeni de pag Teotolinda ... şi n-au trădat-o ochii, nici zîmbetul deschis.* COŞB.; *nu se aşteptau să mă găsească în calea lor, s-au trădat printr-o singură mişcare.* VINEA. [Din lat. ***tradere*** (după *da*); cf. it. ***tradire***, fr. ***trahir***].

trădáre, trădări f. acţiunea de a (se) trăda şi rezultatul ei; (concr.) faptă reprobabilă, infracţiune comisă de un trădător: *nu se înfăţişează ... tabloul dramatic al unei Moldove decăzute în care trădare, umilinţă, oscilaţie sînt aspectele tipice şi necesare ale vieţii politice.* CĂL. [V. ***trăda***].

trădătór, ~i, trădătoáre a. şi m., f. (persoană) care trădează, care comite o trădare: *totdeauna votantul pentru partida adversă e privit la Junimea ca un trădător.* CĂL. [***Trăda*** + *-tor*].

trăgáci, trăgace a. care trage (bine) la ham sau la jug; de tracţiune: *bou trăgaci.* // m. persoană care

trage cu o armă (mai ales de foc); trăgător. // n. piesă mobilă din mecanismul armelor de foc, de care se trage cu degetul arătător pentru a elibera percutorul; trăgător: *ridică încet puşca, ţinti îndelung – şi trase de trăgaci.* TOP. [*Trage* + *-aci*].

trăgănă vb. v. tărăgăna.

trăgănare f. v. tărăgănare.

trăgănat a. v. tărăgănat.

trăgăneálă f. v. tărăgăneală.

trăgăní vb. v. tărăgăna.

trăgătór, ~i, trăgătoáre a. (despre vite) care trage în jug sau în ham; de muncă, de povară. // m., f. **1.** persoană care trage ceva; **trăgător de sfori**, păpuşar; (fig.) persoană care unelteşte; **2.** (înv.) persoană care emite o poliţă[2]; **3.** persoană (în special ostaş) care trage cu o armă de foc; (mil.; înv.) **în trăgători**, în lanţ, unul după celălalt. // f. **1.** (reg.) fiecare dintre cele două curele care leagă scările de şa; **2.** (reg.) curea groasă care se prinde de pieptarul hamului şi se leagă de vehiculul tras de animal; **3.** (înv.) curea groasă cu care se aplicau loviturile corporale; (p. ext.) bătaie cu o astfel de curea; **4.** (reg.) un fel de scăunel cu o deschizătură, în care se bagă călcîiul cizmei pentru a o descălţa; **5.** (înv.) vas care servea ca măsură de capacitate pentru cereale, de mărimea unei băniţe. // **n. 1.** instrument folosit în lucrările de desen tehnic la trasarea în tuş a liniilor drepte sau curbe; **2.** trăgaci la o armă de foc. [*Trage* + *-ător*].

trăí, trăiesc vb. **1.** (intr.) a se afla în viaţă, a vieţui; **să trăieşti!**, formulă de salut, de urare, de mulţumire; **2.** (intr.) a-şi duce, a-şi petrece viaţa; (tr.) **a-şi trăi traiul**, a duce un trai bun, fără griji; **3.** (intr.) a fi stabilit undeva, a locui: *s-au dus la Don să trăiască.* NEC.; **4.** (intr.) a-şi petrece viaţa împreună cu cineva; a convieţui; a avea relaţii de dragoste cu cineva (în afara căsătoriei legale); **a trăi bine** (sau **rău**) **cu cineva**, a se înţelege, a se împăca (sau a nu se înţelege, a nu se împăca) cu cineva; **5.** (intr.) a se întreţine, a-şi cîştiga existenţa: *voi, ce din munca voastră abia puteţi trăi.* EM.; **a trăi pe spinarea cuiva**, a se întreţine din munca altcuiva; **6.** (intr.) a se bucura, a profita din plin de viaţă: *îi plăcea să trăiască*; **7.** (fig.; tr.) a simţi cu intensitate, a participa emotiv (la): *o, mai trăiţi vremile bătrîne şi zilele de la Baia şi de la Podul Nalt?* DELAVR.; **8.** (intr.) a se menţine, a dura, a dăinui: *mere şi pere cari trăiesc pînă după Paşti.* [Din sl. *trajati*].

trăinicíe f. însuşirea de a fi trainic, de a dura; durabilitate, rezistenţă, soliditate: *un neam trăind de veacuri, un stîlp de trăinicie.* COŞB. [*Trainic* + *-ie*].

trăíre, trăiri f. **1.** faptul de a trăi; vieţuire, existenţă, trai; **2.** proces sufletesc, experienţă sufletească (trăită cu intensitate): *a-şi dezvălui propriile trăiri;* **3.** (şi **trăire estetică**) stare de spirit declanşată în contactul cu o operă de artă sau cu diferite aspecte ale realităţii (o figură umană, o privelişte etc.) resimţite sau apreciate ca fiind frumoase. [V. *trăi*].

trăirísm n. orientare filozofică românească din perioada interbelică al cărei concept central este trăirea nemijlocită a vieţii, apărută în legătură cu filozofia europeană a vieţii, cu existenţialismul lui M. Heidegger şi reprezentată prin Nae Ionescu, Emil Cioran, Mircea Vulcănescu etc. [*Trăire* + *-ism*].

trăiríst, ~şti, trăiristă, ~e a. care aparţine trăirismului, referitor la trăirism: *estetica trăiristă.* // m. adept al trăirismului. [*Trăi*(*rism*) + *-ist*].

trăistúţă, trăistuţe f. diminutiv al lui traistă: *pe fiecare noapte să-i dea cîte o trăistuţă de alune.* ISP. [*Traistă* + *-uţă*].

trăít n. (pop.) faptul de a trăi; viaţă, trai: *eu mi-l întreb de trăit, el mă-ntreabă: – de ce-am vint?* POP. [V. *trăi*].

trăitór, ~i, trăitoáre a. **1.** care este în viaţă, care trăieşte; viu, vieţuitor: *numai eu să fiu pe lume remas singur trăitor.* AL.; **2.** care îşi duce viaţa, care locuieşte undeva: *oamenii trăitori la oraş*; **3.** care durează, care se menţine: *o cultură în veci trăitoare.* [*Trăi* + *-tor*].

trămăndău m. v. trămîndău.

trămîndă vb. v. tămînda.

trămîndău, trămîndăi m. (reg.) om leneş, zăbavnic; (şi: **trămăndău**). [*Trămînda* + *-ău*].

trăncălău n. trap; **în trăncălău**, la trap. [*Tranc* + *-ălău*].

trăncănáie f. v. trancana.

trăncăneálă, trăncăneli f. **1.** faptul de a trăncăni; zgomot produs de obiecte care se izbesc unele de altele sau răsturnate; hodorogeală; **2.** vorbărie, flecăreală, pălăvrăgeală; zgomot produs de cei ce trăncănesc. [*Trăncăni* + *-eală*].

trăncăní, trăncănesc vb. (intr.) **1.** a face zgomot trîntind sau lovind obiecte unele de altele; a troncăni; **2.** (fig.) a vorbi mult şi fără rost; a flecări, a sporovăi; **3.** (fig.) a spune minciuni; a scorni, a bîrfi. [*Tranc* + *-ăni*].

trăncăníre, trăncăniri f. acţiunea de a trăncăni şi rezultatul ei: *între aceşti muri afumaţi, plini de mirosul tutunului, de trăncăneala jucătorilor de domino, ... ardeau lămpi somnoroase.* EM. [V. *trăncăni*].

trăncănít[1] n. faptul de a trăncăni; trăncăneală. [V. *trăncăni*].

trăncănít[2], ~ţi, trăncănită, ~e a. (reg.) care vorbeşte mult şi fără rost; flecar, palavragiu. [V. *trăncăni*].

trăpăş, trăpaşi m. (la pl.) denumire dată raselor de cai specializaţi pentru o mare viteză la trap, destinaţi mai ales alergărilor pe hipodrom; (la sg.) cal antrenat pentru mersul la trap. [*Trap* + *-aş*].

trăsătúră, trăsături f. **1.** linie trasă (cu o singură mişcare) pe hîrtie cu creionul, cu pensula etc.; **dintr-o trăsătură de condei**, dintr-o dată, fără a sta mult pe gînduri; **trăsătură de unire**, liniuţă de unire, v. **liniuţă**; **2.** (mai ales la pl.) linie, contur caracteristic al figurii unei persoane; trasură: *ce nobile trăsături are tînărul.* EM.; **3.** (fig.) aspect esenţial al caracterului sau al personalităţii cuiva; caracteristică, particularitate; **4.** (fig.) aspect caracteristic general al unei opere, al unei doctrine, al unui fenomen, al unei activităţi, al unei epoci etc.: *trăsăturile epocii de tranziţie.* [*Tras* + *-ătură*].

trăscău n. (reg.) rachiu tare. [Et. nec.].

trăsnăie, trăsnăi f. **1.** idee năstruşnică, născocire ciudată: *i-a trăsnit prin cap o trăsnaie.* POP.; **2.** faptă năstruşnică, necugetată; năzbîtie, poznă: *a face o trăsnaie.* [*Trăsni[1]* + *-aie*].

trăsneálă, trăsneli f. (fam.) **1.** trăsnaie; **2.** pierdere a judecăţii provocată de o boală mintală; nebunie, ţicneală. [*Trăsni[1]* + *-eală*].

trăsnet, trăsnete n. **1.** descărcare electrică însoţită de o lumină vie şi un zgomot puternic, care se produce între un nor şi pămînt sau un obiect de pe pămînt (copac, clădire etc.): *o furtună cu trăsnete apropiate, ... tăbărî peste noi, să ne mistuie, nu altceva.* BL.; **a rămîne ca lovit de trăsnet**, a rămîne înlemnit (de spaimă, de uimire etc.); **lovitură de trăsnet**, întîmplare (nefericită) venită pe neaşteptate; **2.** zgomot puternic; bubuit: *trăsnetul tunului.* CANT. [*Trăsni[1]* + *-et*].

trăsní[1], trăsnesc vb. **1.** (intr. impers.) a se produce trăsnete, a cădea trăsnete: *tună, tună şi trăznească şi badea pe deal coseşte.* POP.; **2.** (înv. şi pop.; intr. unipers.; subiectul este „Dumnezeu") a face să cadă trăsnete: *tună, Doamne, şi trăsnească, tună-n cine despărţeşte dulcea dragoste-nfocată.* POP.; **3.** (tr.) a lovi (pe cineva) trăsnetul, a cădea asupra cuiva sau a ceva trăsnetul: *nu sta sub copac cînd plouă, că te trăznească*; **a trăsni pe cineva ca din senin**, a lovi pe cineva pe neaşteptate, pe negîndite: *moartea l-a trăznit ca din senin*; **a-l trăsni (pe cineva) prin minte** sau (intr.) **a-i trăsni (cuiva ceva) prin** (sau **în**) **cap** (sau **minte**, **gînd etc.**), a-i trece cuiva prin minte o idee, un gînd neaşteptat, a-i veni cuiva o idee năstruşnică; (în construcţii negative) a bănui, a-şi imagina, a-şi închipui: *nu ştiu ce i-a trăsnit*; *nici nu-i trăsnea prin cap cam în ce parte de loc cade acest oraş.* ISP.; **4.** (pop.; tr.; subiectul este „Dumnezeu", „Sfîntul Petru" etc.) a lovi cu trăsnetul pe cineva: *Petre, Sfinte Petre, ia să mi-l trăzneşti cu sete.* POP.; **5.** (tr.) a izbi, a lovi cu putere (şi pe neaşteptate): *s-o trăznească cu capul de perete.* CR.; (fig.; despre mirosuri) *te trăsneşte mirosul de tutun*; **6.** (fig.; intr.) a-şi manifesta zgomotos şi cu furie supărarea; a tuna şi a fulgera: *porneşte cu ciudă, trăsnind şi plesnind.* CR.; **7.** (fig.; refl.) a-şi pierde minţile; a se ţicni, a se sminti; **8.** (fig.; refl.) a se îmbăta; **9.** (intr.; despre arme de foc) a se descărcarea cu zgomot; a pocni, a detuna, a bubui. [Din sl. *trěsnonti*].

trăsní[2] vb. v. trosni.

trăsnít, ~ţi, trăsnită, ~e a. **1.** lovit de trăsnet; (fig.) înmărmurit: *rămase trăsnit*; **2.** (fam.) ameţit de băutură; **3.** aiurit, smintit; (fig.) afurisit, blestemat: *o trăsnită de măsea m-a durut de două ori trei zile.* POP.; **4.** ciudat, extravagant: *idei trăsnite*; *haine trăsnite.* [V. *trăsni[1]*].

trăsnitór, ~i, trăsnitoáre a. **1.** care trăsneşte; (fig.) zdrobitor, năprasnic; **2.** bubuitor, tunător; **3.** (fig.; despre mirosuri) tare, pătrunzător; (despre băuturi) care are o concentraţie mare de alcool, care te ameţeşte uşor. [*Trăsni[1]* + *-tor*].

trăsnitúră f. zgomot produs de trăsnet; bubuitură. [*Trăsni[1]* + *-tură*].

trăsúră, trăsuri f. **1.** vehicul pe patru roţi, cu arcuri, tras de cai şi întrebuinţat la transportul persoanelor: *după un ceas de mers cu trăsura, am ajuns la forturi.* TOP.; (înv.) **trăsură cu aburi**, tren; **2.** (astron.; pop.; artic.) constelaţia Vizitiul; **3.** (înv.) linie, contur, dungă: *şi sprincenele arcate fruntea albă i-o încheie, ce o singură trăsură măiestrit le încondeie.* EM.; **trăsură de unire**, liniuţă de unire, v. **liniuţă**; **4.** (înv.; la pl.) trăsături ale feţei; contur: *să pot recunoaşte trăsurile-ţi pale.* EM.; **5.** (înv.) linie de hotar între două proprietăţi; **6.** (înv.) suprafaţă de teren cu o lungime de 6 prăjini; (şi: (reg.) **tresură**). [*Tras* + *-ură*].

trăsurícă, trăsurici şi **trăsurele** f. **1.** trăsură mică şi uşoară (cu două roţi): *murguleţii ... duceau cu repeziciune trăsurica uşoară cu două locuri.* SAD.; **2.** cărucior pentru copii. [*Trăsură* + *-ică*].

trătádă f. v. tartaj.

trătáj n. v. tartaj.

treabă, treburi şi **trebi** f. **1.** chestiune, problemă; interes, afacere: *trebile împărăţiei*; (înv.) **ministerul trebilor-dinăuntru**, ministerul afacerilor interne; (înv.) **ministerul trebilor din afară**, ministerul afacerilor externe; **a avea treabă cu cineva** (sau **undeva**), a avea anumite interese cu cineva sau undeva; **ce treabă am** (sau **ai**, **are etc.**) **(cu ...)?**, **a)** ce mă (sau te, îl) interesează, ce mă (sau te, îl etc.) priveşte?; **b)** ce legătură am (sau ai, are) eu (sau tu, el etc.) cu asta?; **a (nu) avea (nici o) treabă cu cineva** (sau **cu ceva**), a (nu)-l interesa cineva sau ceva; **nu e treaba mea** (sau **ta**, **lui**), nu mă (sau te, îl) interesează; **a-şi face treaba**, a-şi face interesele; **treaba mea** (sau **ta**, **lui**), este problema mea (sau a ta, a lui), mă (sau te, îl) priveşte, mă (sau te, îl) interesează; **2.** lucru, muncă: *gură multă, treabă puţină*; **a se lua cu treaba**, a uita de ceva muncind; **a se pune pe treabă**, a se apuca serios de lucru; e **treabă**, e mult de lucru; **3.** activitate, ocupaţie, îndeletnicire: *dracul nu are treabă, dar nici nu stă degeaba*; **a avea treabă**, a fi ocupat; **a-şi căuta de treabă**, a-şi vedea de ocupaţiile lui, fără a se amesteca în treburile altora; **a se afla în treabă**, a-şi face de lucru fără a fi nevoie, pentru a-şi da importanţă; **4.** faptă; isprăvă: *începe să taie copacul, să cadă în car de-o dată; trebi ale lui Dănilă Prepeleac!* CR.; **mare treabă!**, mare lucru!, v. **lucru**; **5.** împrejurare, situaţie; rost, rînduială; fel: *toate la treaba lor*; **se vede treaba (că ...)**, se pare (că ...), probabil; **cum merge treaba**, cum se desfăşoară, cum evoluează evenimentele; **dacă-i astfel treaba** sau **dacă aşa stă treaba**, dacă aceasta este situaţia; **6.** (reg.) obicei, deprindere; năravi: *ştiu eu cum îi treaba nevestelor tinere.* CR.; **7.** (înv. şi pop.) folos, profit; utilitate: *de ce treabă sînt bicele alea?* ISP.; **a nu** (**mai**) **fi de nici o treabă**, a nu (mai) folosi la nimic, a fi inutil; **8.** (înv.) trebuinţă, necesitate,

nevoie: *nemică nu vor găsi hrană de treaba oştii.* NEC.; **9.** (eufemistic) eliminare din corp a urinei sau a materiilor fecale. [Din sl. *trěba*].

treácăt n. **1.** faptul de a trece; trecere; **în treacăt, a)** în trecere, în drum, din mers; **b)** în fugă, la repezeală; **c)** în cîteva cuvinte, pe scurt; pe deasupra; tangenţial; **din treacăt**, din fugă, fugitiv; **2.** (reg.) loc sau drum de trecere: *treacăt spre iarmaroace.* CR. [*Trece* + *-ăt*].

treámpă f. v. trampă[1].

tréanca-fleánca interj. cuvînt care imită pălăvrăgeala, trăncăneala; (subst.) epitet dat unui om de nimic, unui palavragiu, unui flecar; (şi: **tranca-fleanca**). [*Tranca* + *fleanca*].

treánţă f. v. **zdreanţă**.

treápăd n. **1.** trap: *în treapădul cel mare al cailor ne duce.* GHICA; **2.** zgomot produs de un cal care aleargă în trap sau de o persoană care calcă apăsat; tropăială; **3.** alergătură multă de colo pînă colo, umblătură: *trei zile trapădul şi un ceas praznicul.* CR.; **4.** (pop.) diaree; **5.** (înv.; în Ţara Românească şi în Moldova) amendă percepută de la cei care nu îşi plăteau datoriile sau care nu se prezentau de bunăvoie la procesele în care erau implicaţi; (şi: (înv.) **trapăd**, (reg.) **trapăt**). [De la *trepăda*].

treáptă, trepte f. **1.** fiecare dintre suprafeţele orizontale, cu lăţime relativ mică, situate la înălţimi diferite faţă de sol, la distanţe egale, care alcătuiesc o scară: *am început să urc treptele spre apartamentul meu.* LIIC.; **2.** (fig.) grad, nivel (de pregătire, de dezvoltare); fază, etapă (a unui lucru în evoluţie): *trepte diferite de dezvoltare; treapta întîi de liceu;* **3.** (fig.) rang, poziţie (într-o ierarhie): *la curte ... poate sta-vor pe trepte mai înalte.* COŞB.; **4.** (fig.) categorie socială, pătură: *numai el avea trecere la treptele de jos ale naţiunii;* **5.** condiţie socială: *Bălcescu nu urmăreşte desfiinţarea averii personale ci ridicarea ţăranului la treapta de proprietar.* CĂL.; **6.** (muz.) fiecare dintre sunetele unei octave, purtînd una dintre cele şapte denumiri sau una dintre notaţiile literale corespunzătoare lor. [Lat. *trajecta*].

treasc, treascuri n. (înv.) tun mic, primitiv, care se încărca pe la gura ţevii, folosit la serbări, pentru a produce pocnituri, focuri de artificii: *a prins să sune sunet viu de treasc şi trîmbiţi.* COŞB. [Din sb. *tresk*].

treaz, treji, treáză, treze a. **1.** care nu doarme, care se află în stare de veghe; deştept; **2.** (fig.) vigilent; (despre minte) clar, limpede; **3.** care nu e ameţit de băutură, care nu e beat: (subst.) *ce e în inima treazului stă în gura beatului.* POP. [Din sl. *trĕzvŭ*].

trebăluí, trebăluiesc vb. (fam.; intr.) a face tot felul de treburi mărunte (pe lîngă casă); a roboti; (tr.) *apucă spre păduri, să vadă de n-a putea ceva trebălui şi pe-acolo.* CR. [*Treabă* + *-ălui*].

trébnic[1], trebnice n. **1.** altar, jertfelnic: *trebnicul cu jărtvele.* DOS.; **2.** carte de ritual al bisericii ortodoxe; molitvelnic. [Din sl. *trĕbĕnikŭ*].

trébnic[2], ~ci, trebnică, ~ce a. (înv.) **1.** trebuincios, necesar: *aceste trîntituri trebnice măiestriii.* CANT.; **2.** capabil, bun: *dacă nu eşti trebnic la o treabă, nu-ţi băga capul degeaba.* PANN. [*Treabă* + *-nic*].

trebuí, pers. 3 **trébuie** vb. **1.** (intr. unipers.) a fi necesar sau obligatoriu (să ...), a se cere (neapărat), a fi în firea lucrurilor (să ...): *trebuie să plec;* **cum trebuie**, aşa cum se cade, cum se cere, bine; **atît mai trebuie!**, asta mai lipsea ca să fie rău; **2.** (intr.) a avea nevoie de ceva sau de cineva: *îi trebuie bani;* **atît i-a trebuit (ca să ...)**, asta a aşteptat (ca să ...); **aşa-ţi trebuie!**, aşa meriţi, asta ţi se cuvine; **atîta-ţi trebuie!**, asta mai lipsea s-o faci ca să fie rău de tine; **3.** (intr. unipers. şi impers.) a fi probabil sau posibil, a se putea presupune: *asta trebuie să fie scînteie din gîtejile culese de Malca.* CR.; **4.** (înv.; tr.) a folosi, a utiliza: *nu mi-am trebuit leacuri trupului.* DOS. [Din sl. *trĕbovati*].

trebuincíos, ~şi, trebuincioásă, ~e a. necesar, folositor: *îşi luară şi uneltele trebuincioase.* ISP. [*Trebuinţă* + *-ios*].

trebuínţă, trebuinţe f. **1.** necesitate, nevoie: *era trebuinţă de o găinăreasă.* ISP.; **de nici o trebuinţă**, nefolositor, inutil; **de trebuinţă**, necesar, util; **a-i face trebuinţă** sau **a avea trebuinţă de ...**, a-i fi necesar, a-i trebui; **2.** (înv.) chestiune, afacere: *am o trebuinţă cu d. Nae Girimea.* CAR. [*Trebui* + *-inţă*].

trebuitór, ~i, trebuitoáre a. (pop.) trebuincios: *te voi cruţa, căci îmi eşti trebuitor.* NEC. [*Trebui* + *-tor*].

trebuşoáră, trebuşoare f. diminutiv al lui treabă: **1.** afacere de mici proporţii: *trebuşoara nu-i rea.* NEGR.; **2.** îndeletnicire (măruntă): *mai am şi alte trebuşoare, nu numai grija dumitale.* CAR.; **3.** lucru lipsit de dificultate, sarcină uşoară: *spune-mi cu ce te mulţumeşti pentru trebuşoara-aceasta.* FIL. [*Treabă* + *-uşoară*].

trecătór, ~i, trecătoáre a. **1.** care trece printr-un loc fără a se opri (multă vreme); care este în trecere: *era trecător prin capitala Moldovei, unde n-avea intenţia să rămîie.* SAD.; **2.** care trece repede, care nu durează mult, de scurtă durată; temporar: *ştiu cît de trecătoare sunt toate.* SAD. // m., f. **1.** pieton: *era un fel de sătuc sau de mahala cu trecători rari, prost îmbrăcaţi.* CĂRT.; **2.** drumeţ, călător: *apă rece din fîntînă ... în calea trecătorilor* CR. // f. (pl. **trecători**) **1.** drum îngust de trecere printre doi munţi (de obicei de-a lungul unei văi); pas; **2.** loc de trecere: *aşezată la porţile împărăţiei şi în trecătoarea barbarilor.* BĂLC. [*Trece* + *-ător*].

tréce, trec vb. **1.** (intr.) a merge fără a se opri (printr-un anumit loc, prin dreptul cuiva sau a ceva, pe lîngă cineva sau ceva); a-şi urma drumul, a-şi vedea de drum: *cîinii latră, caravana trece;* **a trecut baba cu colacii**, e prea tîrziu, ai pierdut momentul potrivit, favorabil; **a nu-i trece cuiva pe dinainte**, a preţui, a respecta pe cineva; **2.** (intr.) a se succede, a se perinda: *să treacă toţi fiii de împăraţi şi de boieri pe dinaintea ei.* ISP; **3.** (intr.; despre ape curgătoare, drumuri) a avea cursul, traseul prin ..., pe lîngă ...; **4.** (intr.) a se deplasa, a înainta într-o anumită direcţie, spre o anumită ţintă, cu un anumit scop; a se îndrepta spre: *trecea cu cofa la apă.* ISP.; *trece la şcoală;* **5.** (intr.) a se abate pe undeva sau pe la cineva; a face o vizită (scurtă) cuiva: *trecui, mîndro, pe la tine.* POP.; **6.** (înv. şi pop.; tr.) a ocoli, a evita: *ce ne treci ca un drumeţ şi nu vii să ne mai vezi?* AL.; *paza bună trece primejdia rea.* POP.; **a trece cu vederea, a)** a nesocoti, a desconsidera: *trece-l cu vederea, pînă-i crapă fierea.* POP.; **b)** a lăsa de o parte, a omite: *să-mi spui tot ce se petrece în casa ei, fără să treci cu vederea cel mai mic lucru.* FIL.; **c)** a nu ţine cont de ..., a nu ţine seamă de ...; a nu lua în nume de rău: *să treci cu viderea oarecare necioplire a apucăturilor sale.* AL.; **a trece ceva sub tăcere**, v. **tăcere**; **a trece cu condeiul**, a nu pomeni în scris, a nu aminti, a nu menţiona; **7.** (p. ext.; fig.; înv.; tr.) a nesocoti, a neglija (o cerere, o rugăminte); a încălca, a nu respecta (o lege, o poruncă); a ierta, a scuza (o greşeală); **8.** (intr.) a depăşi, a merge mai departe de ..., a lăsa în urmă: *trenul trece de Ploieşti;* **a-i trece cuiva înainte**, a ocupa locul, rîndul cuvenit altcuiva; (fig.) a depăşi pe cineva în merite, în ranguri, în demnităţi; **9.** (tr.) a sări, a păşi (peste un obstacol, peste o barieră) pentru a ajunge dincolo, de cealaltă parte: *a trecut bădiţa dealul, că-i cunosc mersul şi calul.* POP.; *a trece o apă, un pod;* **a trece hopul**, a scăpa de o greutate, de o primejdie; **nu zi hop pînă nu treci şanţul**, nu te lăuda prea devreme cu o izbîndă nesigură; **10.** (intr.) a merge păşind peste cineva sau ceva, (călcînd, zdrobind în picioare): *căruţa trece peste copil; am jurat ca peste dînşii să trec falnic, fără păs.* EM.; **a trece peste cineva**, a desconsidera, a dispreţui pe cineva; **a trece peste cadavre**, a fi lipsit de scrupule în atingerea unui scop; **11.** (tr.) a transporta (dincolo de ... sau peste ...): *a trece mărfuri peste graniţă; l-au trecut Dunărea cu barca;* **12.** (tr.) a atinge, a netezi ceva cu o mişcare uşoară de alunecare pe suprafaţa lui: *a trece mîna peste frunte;* (intr.) **a trece cu buretele peste ceva**, a neglija, a nu lua în seamă; a da uitării; **13.** (tr.) a petrece peste ..., pe după ...: *a-şi trece ghiozdanul peste umăr; a-şi trece o haină pe spate;* **14.** (intr.) a se duce într-alt loc, a merge dintr-un loc în altul; a schimba un loc cu altul: *a trecut din Transilvania în Regat; a trece din casă în casă;* **a trece la inamic**, a dezerta; **a trece la cineva** (sau **în rîndurile cuiva** (sau **a ceva**)) ori **a trece de partea cuiva**, a adera la ceva, a se ralia la ceva sau cu cineva (părăsind pe foştii aliaţi sau renunţînd la vechile convingeri): *a trecut la laburişti;* **a trece pe lumea cealaltă** (sau **din viaţă, din lume**), a muri; **15.** (intr.) a ajunge la ..., a fi transmis (din mînă în mînă, din om în om) pînă la ...: *plosca trece la următorul nuntaş;* **a trece din tată în fiu** sau **a trece din generaţie în generaţie**, a se transmite de la părinţi la copii, de la o generaţie la alta; **16.** (tr.) a da, a lăsa ceva cuiva: *trece casa fiicei lor;* **17.** (intr.) a-şi îndrepta atenţia spre o nouă îndeletnicire, spre un nou domeniu de activitate, a începe să se ocupe sau a se ocupa de altceva: *eşti acum la ceaslov şi mîne-poimîne ai să treci la psaltire.* CR.; *a trece în cercetare;* **a trece la fapte**, a începe să acţioneze, a pune în practică o hotărîre; **18.** (intr.) a-şi schimba starea, dispoziţia, situaţia, felul de expunere etc.: *trece de la rîs la plîns; trece de la stilul grav la cel glumeţ;* **a trece de la o extremă la alta**, a trece de la o poziţie exagerată la alta opusă, dar tot exagerată; **19.** (tr.) a înregistra, a înscrie (într-un registru, într-o rubrică, într-o clasificare); a transcrie; a repartiza pe cineva undeva: *începe a trece hîrtii la registru.* CAR.; *a trece în catalog; a trecut lecţiile pe curat; l-a trecut la artilerie;* **a trece în cont** (sau **la socoteală**), a înscrie la rubrica datoriilor; a socoti în nota de plată; **20.** (tr.) a înscrie un bun pe numele cuiva: *a trecut casa pe numele copiilor;* **21.** (tr.) a fi promovat într-o clasă, pe o treaptă superioară; a susţine cu succes un examen: *a trece clasa; a trece un examen;* **22.** (intr.) a înainta, a merge străbătînd un loc îngust (mărginit de obstacole): *a trece printre maşini; trenul trecea prin tunel;* **a-i trece cuiva prin cap** (**prin gînd, prin minte**), a se gîndi, a reflecta; a concepe; (în construcţii negative) a presupune, a-şi închipui; a bănui; a se aştepta la: *nici prin gînd nu i-a trecut una ca asta.* ISP.; *acasă, îmi trec multe prin minte.* DELAVR.; **23.** (intr.) a străbate cu osteneală, a-şi face drum cu greu; a răzbate: *o pădure mare şi deasă, de nu putea să treacă prin ea nici pui de fiară.* ISP.; **a trece ca o gîscă** (sau **ca un cîine**) **prin apă**, a nu se alege (din şcoală, din viaţă) cu nici o învăţătură, cu nici o experienţă; **a trece prin foc şi prin apă**, a răzbate prin multe greutăţi, a fi om încercat, cu experienţă; (tr.) **a trece pe cineva prin toate apele**, a ponegri, a calomnia pe cineva; **24.** (fig.; intr.) a avea de suferit, de îndurat; a fi supus la ...: *a trece prin multe necazuri; trec prin fel de fel de ispite.* ISP.; **25.** (intr.; despre legi) a fi votat: *legea trece prin parlament;* **26.** (intr.) a străbate printr-o deschizătură, printr-o crăpătură, printr-un spaţiu îngust: *cămila ... pre urechile acului nu va trece.* VARL.; **a-i trece cuiva printre degete**, a lăsa să-i scape, a pierde; **27.** (tr.) a supune unei operaţii de filtrare, de cernere, de strecurare; **a trece (şi) prin ciur şi prin dîrmon, a)** a cerceta, a examina în amănunt; (p. ext.) a bîrfi; **b)** a păţi multe, a căpăta experienţă; **28.** (intr.) a ieşi pe partea cealaltă (făcînd o spărtură, o tăietură, o deschizătură); a străpunge: *nu ştiu rîndul la oţele, ş-o trece focu prin ele.* POP.; **a trece pe cineva prin** (sau **sub**) **ascuţişul sabiei** (sau **fierului**), a tăia, a omorî (cu o armă ascuţită); **29.** (tr.; despre stări fiziologice) a cuprinde, a apuca cu putere, fără a putea fi oprit: *l-au trecut sudori de moarte;* **a-l trece toate răcorile** (sau **căldurile**), a se speria tare; **a-l trece cu cald şi cu rece**, a fi cuprins de o emoţie puternică; **30.** (pop.; intr.; despre excremente şi despre urină) a nu putea fi reţinut; **31.** (intr.; despre timp) a se scurge, a se desfăşura (apropiindu-se de sfîrşit): *de cînd nu ne-am mai văzut, multă vreme a trecut.* EM.; **pe zi ce trece**, pe măsură ce se scurge timpul; tot mai mult; **mai trece ce mai trece**, după o bucată de vreme, după un timp (nu prea lung); **nu e timpul trecut** (sau **vremea trecută**), mai este timp; **32.** (intr.) a dispărea, a pieri, a se stinge (după o bucată de vreme); a înceta să mai existe, a lua sfîrşit; a se sfîrşi, a se isprăvi: *ce e val ca valul trece.* EM.; *i-a trecut pofta; frumuseţea trece;* **33.** (intr.) a se demoda, a se perima: *aceste practici au trecut;* **34.** (intr.) a petrece (un timp din viaţă): *îmi trec viaţa tot cu dor.* AL.; **35.** (intr.) a

depăşi o anumită vîrstă, o anumită limită de timp: *trecuse de 40 de ani*; (tr.) *nu ştiu cum vom trece iarna*; (intr. impers.) *trebuie să fie trecute de unsprezece.* CAR.; **36.** (refl.) a-şi pierde frumuseţea, frăgezimea; a se ofili, a se veşteji: *flăcăul începe şi el a se trece; florile s-au trecut; roşiile se trecuseră pe vrej*; **37.** (refl.; despre anumite materiale, alimente) a se consuma, a se împuţina: *se trecuse toată lumînarea.* VLAH.; *la asemenea petreceri, vin nu se prea trece.* POP; **38.** (refl.; despre foc, jăratic) a-şi pierde din tărie (aproape de a se stinge); **39.** (refl.; despre mărfuri) a avea căutare, a se vinde: *a se trece ca pîinea caldă*; **40.** (intr.) a fi mai mare sau mai mult decît o anumită mărime, valoare, cantitate; a depăşi: *numărul lor trecea de şase sute.* GHICA; **treacă de la mine** (sau **de la tine**), fac (sau fă) o concesie; **41.** (înv. şi pop.; tr. şi intr.) a îngădui sau a fi îngăduit, a admite sau a fi admis: *nu-i trec nevestii nici atîtica din al meu.* CAR.; *băutura asta mai trece*; **treacă!** sau **treacă- meargă!**, se poate admite sau accepta, fie!; **42.** (intr.) a ajunge pînă dincolo de: *apa îi trecuse de brîu*; **43.** (înv. şi pop.; refl.) a depăşi limita normală, obişnuită: *ca să nu se treacă bucatele la fiert, ei mîncaseră mai-nainte.* ISP.; **a se trece din băut** (sau **din pahare**), a bea prea mult, a se ameţi de băutură; **a se trece cu gluma**, a exagera; (tr.) **a-l trece pe cineva cu bătaia**, a bate pe cineva foarte tare; (tr.) **a trece măsura**, a exagera; **a se trece cu firea**, a lua lucrurile prea în serios; a se emoţiona; **44.** (înv. şi pop.; refl.) a fi luat în seamă, a avea crezare, trecere: *să nu vi se treacă cuvîntul vostru nu mi se cade.* COSTIN; *nu ţi se trec braşoavele pe la noi.* AL.; **45.** (intr.) a fi considerat, a fi socotit, a fi luat drept: *trece de învăţat; a trecut de mare om politic.* CAR. [Lat. ***traicere***].

trecentíst, ~şti, trecentistă, ~e a. referitor la trecento, din trecento: *arta trecentistă.* // m. scriitor sau artist italian care a trăit în sec. al XIV-lea. [Din it. ***trecentista***].

trecénto n. denumire dată culturii şi artei italiene a Renaşterii din secolul al XIV-lea, ai cărei principali reprezentanţi sînt Andrea Pisano, Cimabue, Bondone di Giotto, Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Giovanni Boccaccio ş.a. [Cuv. it.].

trécere, treceri f. **1.** acţiunea de a trece, traversare: *trecerea Dunării*; **2.** (concr.) loc pe unde se poate trece: *trecere de pietoni*; **3.** (concr.) construcţie amenajată într-un anumit loc pentru trecerea unui vehicul peste un obstacol, pasaj; **trecere de nivel**, loc de intersecţie la acelaşi nivel, între o cale ferată şi o şosea; **4.** schimbare a unei stări de lucruri, a unei situaţii, a unei dispoziţii etc. cu alta, tranziţie: *trecerea de la totalitarism la democraţie*; **5.** faptul de a trece; mişcare, mers fără oprire: *trecerea trenului*; **a fi în trecere** (**undeva**), a nu rămîne mult timp (undeva); **în trecere**, în treacăt, în fugă, fugitiv; **6.** scurgere, desfăşurare (a unui interval de timp): *trecerea vremii*; **7.** expirare a unui interval de timp, a unui termen; **8.** consideraţie, prestigiu, vază: *avea mare trecere la Poarta turcească.* BĂLC. [V. ***trece***].

treciét, trecleţi a. (înv.) blestemat, afurisit; **proclet şi treclet**, de trei ori blestemat: *mi-e uşor să dovedesc că proclet şi treclet e numai acela care a stricat legea.* SAD.; (şi: **triclet**). [Din sl. ***trekletŭ***].

trecút, ~ţi, trecută, ~e a. **1.** (despre timp) care s-a scurs; (despre unităţi sau intervale de timp) anterior celui prezent, precedent: *numai zilele trecute nu le fac să fie azi.* EM.; *în secolul trecut*; **nu e timpul trecut** (sau **vremea trecută**), nu e prea tîrziu, mai e timp; **2.** de demult, de altădată; (p. ext.) vechi, dispărut: *Oltule, care-ai fost martor vitejiilor trecute.* ALEX.; *trecuta fericire izvor e de jelire.* AL.; **3.** demodat, perimat: *o doctrină bătrînă şi trecută.* BOL.; **4.** îmbătrînit, famat: *cam prea trecut pentru vîrsta lui.* CAR.; **5.** ofilit, veştejit: *pepene trecut*; **6.** (pop.) ameţit (de băutură), beat tare. // n. **1.** timpul care s-a scurs (pînă în prezent); ceea ce a fost (pînă acum), ceea ce s-a sfîrşit: *viitorul şi trecutul sînt a filei două feţe.* EM.; *a se rupe de trecut*; **din trecut**, de altădată, de odinioară, de demult; **în trecut**, altădată, odinioară; **2.** (gram.) denumire dată grupului de timpuri verbale care exprimă o acţiune săvîrşită înainte de momentul vorbirii sau înainte de un moment de referinţă. [V. ***trece***].

trefilă, trefilez vb. (tr.) a trece forţat un metal prin filieră, pentru a obţine sîrmă. [Din fr. ***tréfiler***].

trefilăre f. acţiunea de a trefila şi rezultatul ei. [V. ***trefila***].

trefilát n. trefilare. [V. ***trefila***].

trefilatór, trefilatori m. muncitor specializat în operaţia de trefilare a metalelor. [***Trefila*** + *-tor*].

trefiát, ~ţi, treflată, ~e a. **1.** în formă de frunză de trifoi; **2.** (despre forma planului unei biserici) care are absida centrală şi cele două absidе laterale racordate între ele. [Din fr. ***tréflé***].

tréflă, trefle f. **1.** (la jocul de cărţi) una dintre cele patru culori, reprezentată printr-o frunză de trifoi de culoarea neagră; carte de joc cu acest semn: *as de treflă*; **2.** ornament de arhitectură în formă de frunză de trifoi; **3.** găitan de bumbac, de mătase etc. cusut ca podoabă în formă de frunză de trifoi la unele haine (de uniformă); cusătură în formă de frunză de trifoi; **4.** (tehn.) rozetă cu trei sau patru aripi, cu care se acţionează cilindrul unui laminor. [Din fr. ***trèfle***].

trei num. card. **1.** numărul care, în numărătoare, are locul între doi şi patru; (subst.) *strigă cît trei*; (adj.) *trei copii*; **Trei Ierarhi** (m.) numele sărbătorii creştine care se prăznuieşte la 30 ianuarie; trisfetite; (compuse; bot.; reg.) **trei-fraţi** (m.), **a)** trifoişte (*Menyanthes trifoliata*); **b)** micşunele gălbioare (*Viola rupestris, Viola saxatilis*); **c)** viorea (*Viola mirabilis*); **d)** (şi **trei-fraţi-pătaţi**) micşunea (*Viola tricolor*); **e)** (şi **trei fraţi-pătaţi**) unghia-păsării (*Viola declinata*); **trei-fraţi-pătaţi** (m.), **a)** panseluţă (*Viola wittrockiana*); **b)** clocotiş (*Viola arvensis*); **c)** curcubeu (*Lychnis coronaria*); **2.** (compus) **trei-păzeşte** (m.), dans popular oltenesc, în ritm binar, vioi, executat de bărbaţi în formaţie liniară, stînd cu mîinile încrucişate la spate; melodia acestui dans; **a lua pe cineva la trei-păzeşte**, v. **păzi**; **3.** (cu valoare de num. ord.) al treilea, a treia: *etajul trei*; **4.** (intră în componenţa num. adv.) *cu cîrja lui cea vechie el bate de trei ori.* EM. // m. **1.** semn grafic care reprezentă numărul trei; (p. ext.) desen, figură în forma acestui semn: *a scris un trei pe foaie*; **2.** notă cuprinsă între notele doi şi patru: *a luat un trei la teză*; **3.** carte de joc marcată cu numărul trei, care are trei puncte: *n-are nici un trei în mînă.* [Lat. ***tres***].

tréier, treiere n. treierat: *vorbea necontenit de treier.* GANE; **a băga la treier (pe cineva)**, a cere socoteală (cuiva) pentru ceva, a certa aspru (pe cineva). [De la ***treiera***].

treierá, tréier vb. **1.** (tr.) a separa boabele, seminţele de restul unei plante (în trecut, prin baterea cu îmblăciul sau prin călcare cu caii sau cu boii, astăzi, cu ajutorul batozei sau al combinei): *i se urîse cu această goană rotocolită, întocmai cu alergătura cailor cînd treieră la arie.* OD.; *eu sînt Iohan maşinistul; tot grîul de pe lanurile acestea eu le treier.* SAD.; **2.** (fig.; tr. şi intr.) a cutreiera: *toată vremea drumurile treiera.* PANN; *a treiera prin sat*; (şi: (reg.) **triera**). [Lat. ***tribulare***].

treieráre, treierări f. acţiunea de a treiera şi rezultatul ei. [V. ***treiera***].

treierát n. **1.** faptul de a treiera; operaţie prin care seminţele sînt desprinse şi separate de paie şi pleavă (la cereale), de capitule (la floarea-soarelui), de păstăi (la leguminoase) etc.; treier, treieriş; **2.** perioadă de timp în care se treieră; treieriş: *eram în treierat.* [V. ***treiera***].

treierătór, ~i, treierătoáre a. care treieră. // m. persoană care se ocupă cu treieratul cerealelor. // f. batoză. [***Treiera*** + *-tor*].

treieríş, treierişuri n. **1.** treierat: *tocma pe vremea treierişului era.* PANN; **2.** vremea treieratului: *şi va apuca voao treirişul culesul şi culesul va apuca sămînţa.* BIBLIA; (şi: (înv.) **trieriş, treiriş**). [***Treiera*** + *-iş*].

tréilea, treia num. ord. **1.** (precedat de art. *al, a*; adesea adj. sau subst.) care se află între al doilea şi al patrulea: *a treia zi; cînd doi se ceartă, al treilea cîştigă*; **2.** (la f., intră în componenţa num. fracţionar) a treia parte, o treime: *umblă ţara jumătate şi Moldova a treia parte.* POP; **3.** (la f., intră în componenţa num. adv.) *îţi repet pentru a treia oară.* [***Trei*** + *le* + *a*].

tréiler, treilere n. remorcă alcătuită dintr-o platformă joasă care se sprijină în spate pe un tren dublu de roţi, iar în faţă pe vehiculul motor, folosită la transportul obiectelor grele, acestea putînd fi uşor încărcate; (şi: **trailer**). [Din engl. ***trailer***].

treíme, treimi f. **1.** a treia parte dintr-un întreg: *o treime din oraş este destinată parcurilor.* ST.; **2.** grup de trei persoane care se prezintă ca o unitate; **3. Sfînta Treime**, uniune spirituală a celor trei persoane sau ipostaze divine (Dumnezeu-Tatăl, Dumnezeu-Fiul şi Duhul Sfînt) reprezentînd un singur Dumnezeu; troiţă. [***Trei*** + *-ime*].

treiríş n. v. **treieriş**.

tréisprezece num. card. **1.** numărul care, în numărătoare, are locul între doisprezece şi paisprezece; (adj.) *are treisprezece ani*; **2.** (intră în componenţa num. adv.) *am trecut pe acolo de treisprezece ori*; **3.** (intră în componenţa num. distrib.) *merg cîte treisprezece în rînd*; **4.** (cu valoare de num. ord.) al treisprezecelea, a treisprezecea: *etajul treisprezece.* [***Trei*** + ***spre*** + ***zece***].

tréisprezecelea, treisprezecea num. ord. (precedat de art. *al, a*; adesea adj. şi subst.) care se află între al doisprezecelea şi al paisprezecelea: *în al treisprezecelea veac.* [***Treisprezece*** + *le* + *a*].

treizéci num. card. **1.** număr care, în numărătoare, are locul între douăzeci şi nouă şi treizeci şi unu; (adj.) *treizeci de lei*; (compus; bot.; reg.) **treizeci de arginţi** (m.), pana-zburătorului (*Lunaria annua*); **2.** (intră în componenţa num. adv.) *a repetat de treizeci de ori*; **3.** (intră în componenţa num.distrib.) *stau cîte treizeci într-un dormitor*; **4.** (cu valoare de num. ord.) al treizecilea, a treizecea: *volumul treizeci.* // m. semn grafic care reprezintă numărul treizeci. [***Trei*** + ***zece***].

treizécilea, treizecea num. ord. (precedat de art. *al, a*; adesea adj. sau subst.) care se află între al douăzeci şi nouălea şi treizeci şi unulea: *al treizecilea an.* [***Treizeci*** + *le* + *a*].

tréla adv. (pop.) **a umbla trela**(**-lela**), a umbla fără rost, a bate drumurile. // m. invar. pierde-vară. [Din gr. mod. ***trélla*** „nebunie, demenţă"].

trematód, trematode n. (la pl.) clasă de viermi laţi, paraziţi, cu corpul turtit dorsoventral şi acoperit cu ventuze şi cîrlige care servesc la fixare; (la sg.) vierme din această clasă (*Trematoda*). [Din fr. ***trématodes***].

trémă, treme f. semn diacritic, întrebuinţat în ortografia unei limbi, format din două puncte, care, puse orizontal deasupra unei vocale, arată că aceasta trebuie pronunţată fie ca o unitate de sine stătătoare, fie cu o valoare modificată. [Din fr. ***tréma***].

tremîndă vb. v. **tămînda**.

trémol n. v. **tremolo**.

tremolát, ~ţi, tremolată, ~e a. (livr.) cu tremolo: *voce tremolată.* [Din it. ***tremolato***].

tremolít n. silicat natural de calciu şi de magneziu care se prezintă sub formă de cristale de culoare albă. [Din fr. ***trémolite***].

trémolo, tremolouri n. **1.** efect muzical obţinut prin repetarea rapidă a unuia sau a mai multor sunete; **2.** vibraţie, tremur al vocii provocat de o emoţie puternică, adesea simulată sau exagerată; (accent. şi: ***tremoló, tremólo***); (şi: **tremol**). [Din it. ***tremolo***, fr. ***trémolo***].

trémur, (rar) **tremure** n. **1.** mişcare involuntară, uşoară şi repetată a corpului sau a unor părţi ale corpului, provocată de frig, de frică, de o boală etc.; tremurare, tremurat, tremurătură: *de-al genei tale gingaş tremur atîrnă viaţa mea de veci.* EM.; **2.** clătinare, mişcare, zguduitură uşoară şi repetată a unui lucru: *apele-ncreţesc în tremur străveziile lor feţe.* EM.; **3.** vibraţie a glasului provocată de o emoţie: *glasul Mariei avea cîteodată ca un tremur de jale.* SAD.;

4. vibrație a sunetelor executate cu un instrument muzical. [De la ***tremura***].

tremurá, trémur vb. (intr.) **1.** a face mișcări involuntare, ușoare și repetate, provocate de frig, de o emoție, de o boală etc.: *tremura din tot trupul, de frig și de groază, căci noaptea care-l înconjura mărea și mai mult noaptea înfiorătoare din suflet.* TOP; **2.** (despre plante, frunze) a face o mișcare (oscilatorie) ușoară și repetată; (despre ape) a se undui, a se încreți; (despre lumini) a licări; **3.** (despre pământ) a se cutremura, a se zgudui; **4.** (despre sunete, melodii) a vibra; (despre voce) a avea variații de ton, oscilații; (p. ext.) a fi nesigur (din cauza emoției); **5.** (fig.) a fi cuprins de o emoție puternică: *oricît îi tremura sufletul, își păstra aparența de liniște și hotărîre.* REBR.; **6.** (fig.) a se înfiora de spaimă; a se cutremura: *turcii cei mai viteji ..., de cei de cari tremura chiar saraiul împărătesc.* GHICA; **a tremura după bani,** a fi lacom de bani; a fi zgîrcit. [Lat. ***tremulare***].

tremuráre, tremurări f. acțiunea de a tremura; tremur, tremurat: *răcoarea inului îți dă o tremurare ușoară ca o boare peste iaz.* PILLAT. [V. ***tremura***].

tremurát[1] n. faptul de a tremura; tremur: *un tremurat de gene.* EM. [V. ***tremura***].

tremurát[2]**, ~ți, tremurată, ~e** a. **1.** care se mișcă ușor, tremură, vibrează: *hangiul se arătă și el în lumina tremurată, privind țintă și cu liniște pe oaspeți.* SAD.; **2.** (despre glas) care tremură; nesigur, șovăielnic; **3.** (despre linii, scris) cu sinuozități, cu contururi nesigure, imprecise. [V. ***tremura***].

tremurătór, ~i, tremurătoáre a. **1.** care tremură, care e cuprins de tremur: *degetele lui tremurătoare.* VLAH.; **2.** care se mișcă, se clatină ușor: *plopi tremurători*; unduitor: *ape tremurătoare*; pîlpîitor, licăritor: *lumină tremurătoare*; **3.** tremurat[2], tremurînd: *glas tremurător.* // f. plantă erbacee perenă, din familia gramineelor, cu flori verzi sau purpurii, dispuse în spiculețe, care crește prin pășuni, tufișuri și poieni (*Briza media*). [***Tremura*** + *-tor*].

tremurătúră, tremurături f. tremur prelungit. [***Tremura*** + *-ătură*].

tremurici, (rar) **tremuriciuri** n. tremur: *l-a găsit un tremurici.* // m. ciupercă necomestibilă, gelatinoasă, tremurătoare, cu spini moi pe fața inferioară, care crește pe pămînt și pe trunchiurile putrede de brazi (*Tremellodon gelatinosum*). [***Tremura*** + *-ici*].

tremurînd, ~zi, tremurîndă, ~e a. **1.** tremurător: *scrise c-o mînă tremurîndă.* NEGR.; **2.** care are variații de ton (din cauza unei emoții); (p. ext.) care este nesigur, șovăielnic: *glas tremurînd.* [V. ***tremura***].

tren, trenuri n. **1.** șir de vagoane de cale ferată legate între ele și puse în mișcare de o locomotivă: *o dată pe lună luam trenul și mă duceam la el.* PR.; **a scăpa trenul,** a pierde o ocazie favorabilă;; **tren subteran,** metrou; **a scăpa** (sau **a pierde**) **trenul,** a scăpa sau a pierde o ocazie favorabilă, o șansă; **2.** convoi de vehicule, cu tracțiune animală sau mecanică, formînd o unitate de transport; (înv.) **tren regimentar,** convoi de vehicule care transporta pe front proviziile unui regiment; (înv.) **tren de luptă,** convoi de vehicule care transporta pe front munițiile pentru trupele aflate în linia de luptă; **3.** (reg.) **de-a trenul,** numele unui joc de copii; **4.** ansamblu de două sau de mai multe dispozitive, organe ale unui sistem tehnic, mașini-unelte etc. identice sau similare, care îndeplinesc împreună o anumită operație tehnică; **tren fix,** ansamblul roților dințate fixate pe arborele intermediar al unui schimbător de viteză; **tren de laminor,** ansamblu format din cilindrii de lucru și de sprijin, precum și din dispozitivele de susținere și de reglaj etc. ale unui laminor; **tren de aterizare** (sau **de amerizare**), ansamblul organelor prin care un avion (sau un hidroavion) alunecă pe sol (sau pe apă) înainte de a decola sau după ce a aterizat (sau a amerizat); **5. tren anterior** (sau **posterior**), partea de dinainte (sau de dinapoi) a corpului unui animal (de tracțiune); **6.** (rar) totalitatea elementelor de confort ale unei persoane sau ale unei familii; standard ridicat de viață. [Din fr. ***train***].

trenă, pers. 3 **trenează** vb. (intr.) **1.** a se desfășura cu încetineală; a se tărăgăna, a se lungi: *procesele succesorale trenează în general.* CĂL.; **2.** (rar; despre lucruri) a zăcea undeva, uitat sau lăsat din neglijență. [Din fr. ***traîner***].

trenáj n. transport minier în care vagonetele, cîte unul sau în convoi, sînt trase de un cablu care se înfășoară pe un troliu. [Din fr. ***traînage***].

trenánt, ~ți, trenantă, ~e a. care se desfășoară cu încetineală; monoton. [Din fr. ***traînant***].

trenárd, trenarzi m. (înv.) soldat care rămîne în urma trupei în marș. [Din fr. ***traînard***].

tréná[1]**, trene** f. **1.** partea din spate, prelungită, a unei rochii, care se tîrăște pe jos: *rochie cu trenă*; **a duce cuiva trena,** a urmări pe cineva pretutindeni, a se ține scai de cineva; **2. trenă de condensare,** dîră de picături pe care o lasă în urma sa un avion prin condensarea vaporilor suprasaturați din atmosferă. [Din fr. ***traîne***].

tréná[2]**, trene** f. viteză cu care aleargă concurenții într-o cursă atletică, ciclistă etc., imprimată de sportivii din frunte; **a duce trena,** a conduce plutonul concurenților într-o cursă atletică, ciclistă etc., imprimîndu-i un anumit ritm. [Din fr. ***train***].

trenci, trenciuri n. pardesiu cu croială raglan, făcut dintr-o țesătură impermeabilă. [Din engl. ***trench***(*coat*)].

tréncicot, trencicoturi n. trenci. [Din engl. ***trenchcoat***].

trend, trenduri n. tendință. [Cuv. engl.].

tréning, treninguri n. costum de sport, alcătuit dintr-o bluză și pantaloni, confecționat din tricot. [Din engl. ***training***].

trențárós a. v. **zdrențăros**.

trențerós a. v. **zdrențăros**.

trențuí vb. v. **zdrențui**.

trenuléț, trenulețe n. 1. diminutiv al lui tren; tren mic; **2.** tren de linie îngustă: *trebuia să luăm, pe la 5 dimineața, trenulețul spre Grădiște.* BL. [***Tren*** + *-uleț*].

trenúț, trenuțuri n. trenuleț. [***Tren*** + *-uț*].

trepán, trepane n. **1.** instrument chirurgical în formă de sfredel, folosit pentru găurirea unui țesut; (p. ext.) operație făcută cu acest instrument; **2.** instrument de gravor, în formă de sfredel mic; **3.** unealtă în formă de arbore cotit, folosită de sculptori pentru a face găuri în piatră, în marmură; **4.** (înv.) sapă mare, în formă de daltă, folosită la forarea găurilor de sondă. [Din fr. ***trépan***].

trepaná, trepanez vb. (intr. și tr.) a face o trepanație. [Din fr. ***trépaner***].

trepanáre, trepanări f. acțiunea de a trepana și rezultatul ei. [V. ***trepana***].

trepanáție, trepanații f. (med.) operație de găurire a unui organ sau țesut cu trepanul; **trepanație osoasă,** operație care constă în executarea cu ajutorul trepanului a unei deschideri (ferestre) în oasele cutiei craniene în scopuri neurochirurgicale (extirparea unor tumori cerebrale, extragerea unor cheaguri de sînge etc.) [Din fr. ***trépanation***].

trepádá, trépăd și **treápăd** vb. (pop.; intr.) **1.** a umbla repede și fără astîmpăr de colo pînă colo (după ceva sau datorită unei stări de neliniște sau de nerăbdare): *trepădase toată ziua după cămătar.* CAR.; **2.** (despre cai) a merge în trap; **3.** (pop.) a avea diaree. [Lat. ***trepidare***].

trepádáre, trepádări f. (pop.) **1.** acțiunea de a trepăda și rezultatul ei; alergătură, trepădat, trepădătură: *după mari osteneli și anevoioase trepădări, ajunse Ercule în cele din urmă la cea grădină.* ISP.; **2.** diaree. [V. ***trepăda***].

trepádát, trepădaturi și **trepádate** n. (pop.) **1.** trepădare; **2.** diaree. [V. ***trepăda***].

trepádátór, ~i, trepădătoáre a. (pop.) care treapădă, umblă repede și fără astîmpăr după treburi. // m. și f. (pop.) persoană care are anumite atribuții la nunți. // m. (înv.) persoană care strîngea dările; taxidar. // f. numele a două plante erbacee cu proprietăți laxative și diuretice: **a)** plantă cu rădăcina fibroasă, cu tulpina ramificată, cu flori verzui și cu fructul o capsulă (*Mercurialis annua*); **b)** (reg.) brei (*Mercurialis perennis*). [***Trepăda*** + *-tor*].

trepădătúră, trepădături f. (pop.) **1.** trepădare, alergătură; **2.** diaree. [***Trepăda*** + *-ătură*].

trepádúș, ~i, trepădușă, ~e m. persoană fără astîmpăr, care aleargă încoace și încolo (agitîndu-se pentru treburile altora); individ fără demnitate, lipsit de personalitate, care se pune în serviciul altuia, pentru treburi mărunte, adesea înjositoare: *trepăduși politici.* [***Trepăda*** + *-uș*].

trepétnic, trepetnice n. carte populară de origine asiriană, caldeeană sau egipteană, pătrunsă la noi prin intermediere bizantină și sîrbească, care cuprinde preziceri făcute pe baza interpretării unor mișcări musculare reflexe (bătaia ochiului, a tîmplelor, a buzelor etc.); prezicere din această carte: *răspîndite au fost ... zodiacele, calendarele (cu horoscope de actualitate), gromovnicele ... trepetnicele ... și alte asemenea copilării.* CĂL. [Din sl. ***trepetinikŭ***].

trepíci n. (înv.; rar) scaun sau suport cu trei picioare; trepied. [***Trei*** + ***pici***(*oare*)].

trepidá, trepidez vb. (intr.) **1.** a vibra puternic, cu oscilații rapide și de mică amploare: *motorul trepidează*; **2.** (fig.) a se agita, a fremăta (de emoție, de nerăbdare): *acum toți trepidau de nerăbdare.* C.PETR. [Din fr. ***trépider***].

trepidánt, ~ți, trepidantă, ~e a. **1.** care trepidează: *corp elastic trepidant*; **2.** (fig.) plin de mișcare; agitat, animat: *ritmul trepidant; viața trepidantă din capitală.* [Din fr. ***trépidant***].

trepidáție, trepidații f. **1.** vibrație a unui sistem tehnic solid, cu amplitudine mică și cu frecvență mare, provocată fie de însăși funcționarea sistemului respectiv, fie de surse perturbatoare exterioare acestuia: *trepidațiile motorului; trepidațiile podului la trecerea trenului;* **2.** (fig.) agitație, neastîmpăr, freamăt: *trepidația vieții moderne.* [Din fr. ***trépidation***].

trepiéd, trepiede n. **1.** scaun sau suport cu trei picioare: *sărman cizmar, ce demon te-a ursit să stai pe trepiedul tău barbar în noaptea limpede de mai?* TOP; **2.** dispozitiv format din trei picioare articulate, prevăzut la partea de sus cu un stativ pentru fixarea unui aparat topografic, fotografic, de filmat etc. [Din fr. ***trépied***].

treponémă, treponeme f. microorganism patogen (spirochet), în formă de spirală, agent specific al infecției sifilitice (*Treponema pallidum*). [Din fr. ***tréponème***].

treptát, ~ți, treptată, ~e a. **1.** care se realizează încetul cu încetul, la intervale de timp, în etape, succesiv: *plata treptată a datoriilor;* **2.** care se manifestă din ce în ce mai pronunțat, mai evident: *îmbătrînirea treptată a populației.* // adv. în etape, în mod progresiv: *și-a vîndut treptat toată partea lui.* REBR.; *treptat, ochii lui se împrieteniră iarăși cu decorul știut.* VINEA. [***Treaptă*** + *-at*].

trésă, trese f. **1.** șiret (din fire de lînă, de mătase sau metal) ori bandă de metal care se fixează la unele uniforme pentru a indica anumite distincții, grade militare etc.: *i-ar pune imediat a treia tresă la chipiu.* VLAH.; **2.** cordon plat obținut prin împletirea mai multor parîme, folosit la confecționarea chingilor de barcă, a sacheților etc. [Din fr. ***tresse***].

tresăltá, tresált vb. (intr.) **1.** a tresări, a vibra de emoție, a se bucura foarte tare: *n-a prins știre măcar să tresalte.* VOIC.; **2.** (fig.) a se clătina, a se sălta: *doar izvorul mai tresaltă ca un sîn de fată mare.* GOGA. [Din fr. ***tressauter*** (după *sălta*)].

tresăltáre, tresăltări f. acțiunea de a tresălta și rezultatul ei; tresărire, freamăt. [V. ***tresălta***].

tresărí, tresár vb. (intr.) **1.** a face o mișcare bruscă, involuntară și spontană, provocată de o emoție puternică și neașteptată (de spaimă, de bucurie etc.): *la fiecare mișcare ce se făcea în jurul lui, tresărea.* VLAH.; **2.** a-și accelera și intensifica bătăile, din

pricina unei emoţii; a zvîcni: *nu ştii că-n piept inima mea rănită tresare-adînc la întristarea ta?* EM.; **3.** a se trezi brusc din somn sau dintr-o stare de somnolenţă, de apatie, de visare: *la ţipetele de bucurie ale gaiţei, ... somnorosul, plecat pe oblîncul şelei, tresări.* OD.; **4.** (fig.) a se clătina; a undui, a văluri: *lacul codrilor albastru nuferi galbeni îl încarcă, tresărind în cercuri albe el cutremură o barcă.* EM.; *copacu-ntreg tresare şi se-ndoaie.* ARG.; **5.** (fig.) a răsuna brusc, pe neaşteptate: *dintr-odată tresări un şuier şi freamătul soborului se stînse.* SAD. [Din fr. *tresaillir* (după *sări*)].

tresărire, tresăriri f. acţiunea de a tresări şi rezultatul ei. [V. *tresări*].

tresăritúră, tresărituri f. (rar) tresărire. [*Tresări* + *-tură*].

tréstie, trestii f. **1.** numele a două plante erbacee din familia gramineelor: **a)** plantă care creşte pe marginea lacurilor sau în apele liniştite, înaltă pînă la 4 sau 5 m, cu tulpina rigidă, avînd numeroase noduri, cu frunze verzi-albăstrui şi cu flori verzi-gălbui, pătate cu violet, dispuse în spice (*Arundo donax*); (p. restr.) tulpinile acestei plante folosite la împletituri, îngrădituri etc.; **b)** (şi **trestie-de-baltă**) stuf (*Phragmites communis*); **2.** (compuse) **trestie-de-cîmp** (sau **-mică, -noduroasă**), plantă erbacee care creşte prin fîneţe, cu flori verzi-deschis, violacee sau purpurii (*Calamagrostis epigeios*); **trestie-de-zahăr**, plantă erbacee originară din sud-estul Asiei, cultivată în ţările calde ca plantă industrială, pentru fabricarea zahărului, cu tulpina înaltă şi puternică, cu frunze lungi şi înguste, cu inflorescenţa un panicul (*Saccharum officinale*); **trestie-de-mare** (sau **-spaniolă, -de-India**), plantă din familia palmierilor, cu tulpina lemnoasă, foarte lungă, subţire şi flexibilă, din care se fac bastoane şi împletituri (*Calamus rotang*); (reg.) **trestie-mirositoare,** obligeană (*Acorus calamus*). [Din sl. *tristije, trŭstije*].

trestiíş, trestiişuri n. desiş de trestie. [*Trestie* + *-iş*].

trestioáră, trestioare f. **1.** diminutiv al lui trestie; **2.** (fig.) epitet pentru o tînără înaltă şi subţire; **3.** numele mai multor plante erbacee din familia gramineelor, cu tulpina înaltă, asemănătoare cu trestia (*Calamagrostis arundinacea, canescens, pseudophragnites*). [*Trestie* + *-ioară*].

tresúră f. v. trăsură.

tréti a. invar. (înv.; precedă un titlu boieresc) al treilea în rang: *cînd eram treti-logofăt.* ISP. [Din sl. *tretiĭ*].

tretín, ~i, tretină, ~e a. (înv. şi pop.; despre animale) care este în vîrstă de doi pînă la trei ani: *capră tretină.* // m. animal domestic (mai ales cal) între doi şi trei ani: *dă de fin cîte-un tretin şi de fină o tretină.* POP. [Din sl. **tretinŭ*].

tretínă, tretine f. (înv.) amendă pe care o plătea în evul mediu, în Moldova, hoţul prins asupra faptului, egală cu a treia parte din valoarea lucrurilor furate. [Din sl. *tretina*].

tretiór, ~i, tretioáră, ~e a. diminutiv al lui tretin: *cerb tretior.* // m. cal tretin. [*Tretin* + *-ior*].

trezí, trezesc vb. **1.** (tr. fact. şi refl.) a (se) deştepta din somn: *se trezi din somn deodată de sărutu-i fermecat.* EM.; *un ronţăit de şoarece sau ceasul ma trezi?* PILLAT; **2.** (tr. fact. şi refl.) a-şi reveni sau a face să-şi revină dintr-o stare de ameţeală, de leşin, din beţie, dintr-o stare de rătăcire sufletească, din reverie; a ieşi sau a face să iasă dintr-o stare de letargie, de inactivitate: *cînd se trezi din cugetările lui, văzu că soarele dă în asfinţit.* ISP.; *palma bici că mi-o făcea, ... din beţie că-l trezea.* POP; **3.** (tr. fact. şi refl.) a deveni sau a face să devină conştient, a ajunge sau a face să ajungă să înţeleagă, să-şi dea seama de realitate, de adevăr; a (se) dumeri, a (se) lămuri: *ce făcu el patruzeci ani şi se trezi aşa tîrziu ca să se însoare?* NEGR.; **4.** (fig.; tr. fact. şi refl.) a lua sau a face să ia fiinţă, a (se) ivi sau a face să se ivească, a apărea sau a face să apară: *în chilia lui Chiril se înciнge o beţie zgomotoasă care trezeşte căinţa celui prin care s-a început smintirea.* CĂL.; *prin asocierea firească a gîndurilor se trezi în mine amintirea capului blond al asociatului meu.* BL.; **5.** (refl.) a se pomeni cu cineva sau ceva, undeva sau într-o anumită situaţie: *m-am trezit pe nesimţite că-mi zice satul „dumneata".* GOGA; *n-au trecut patruzeci şi opt de ore, şi mă trezii, la legaţie, cu faianţa rînduită în vreo zece lăzi.* BL.; *se trezi dintr-o dată alături de ea ... într-o nesperată intimitate.* GHEŢIE; **unde te trezeşti?,** se spune unui om prea îndrăzneţ sau prea obraznic care se comportă nepotrivit; **a se trezi vorbind,** a spune vrute şi nevrute, fără să-şi dea seama ce spune; **6.** (refl.) a se afla într-un anumit loc sau într-o anumită stare de cînd se ştie, de cînd îşi poate aduce aminte: *aşa m-am trezit eu de mic singur-singurel, străin şi fără de nime.* POP; **7.** (reg.; refl. despre băuturi, mîncăruri, substanţe aromatice) a-şi pierde tăria, gustul, aroma; a se răsufla. [Din sl. *trĕzviti*].

trezíe, trezii f. **1.** starea celui care nu doarme, care este treaz; veghe: *aceste vorbe din trezie sînt tot aşa de primejdioase ca şi cele din somn.* SAD.; **2.** stare a celui care este cu mintea limpede, care nu este beat: *asear-ai fost la beţie, acuma eşti la trezie.* POP. [*Treaz* + *-ie*].

trezíre, treziri f. faptul de a (se) trezi şi rezultatul ei. [V. *trezi*].

trezít, ~ţi, trezită, ~e a. **1.** care şi-a pierdut tăria, gustul, aroma; răsuflat; **2.** cu miros greu; stătut, înăcrit. [V. *trezi*].

trezoreríe, trezorerii f. **1.** instituţie, reprezentînd statul, care colectează taxele şi impozitele de la contribuabili, persoane fizice sau juridice, şi realizează plăţi în contul cheltuielilor administraţiei publice; **2.** administrare a tezaurului public. [Din fr. *trésorerie*].

trezoriér, trezorieri m. persoană însărcinată cu administrarea tezaurului unui stat, cu păstrarea şi distribuirea fondurilor unei organizaţii, unei asociaţii etc.; titlu, grad purtat de această persoană. [Din fr. *trésorier*].

trezvíe, trezvii f. (rar) stare de limpezime a minţii; curăţenie sufletească: *renaşterea Bisericii Ortodoxe nu se poate hrăni exclusiv din asemenea exerciţii de trezvie urbană.* D. [Din sl. *trĕzvenije*].

tri- element de compunere cu sensul „trei", „de trei ori", „triplu". [Din fr., lat. *tri-*].

triá, triez vb. (tr.) **1.** a împărţi un număr de obiecte pe categorii, după anumite criterii: *a tria scrisorile;* **2.** a separa unul sau mai multe elemente alegînd, după anumite criterii, dintr-un număr mai mare; a selecţiona. [Din fr. *trier*].

triádă, triade f. **1.** reunire de trei persoane sau de trei lucruri care formează împreună o unitate: *argeologia nu se poate adapta decît unui model ontologic şi antropologic de tipul triadei.* PLEŞU; **2.** (filoz.) schemă hegeliană de explicare a autodezvoltării „ideii absolute", constînd din trei trepte: teza (afirmaţia), antiteza (negaţia) şi sinteza (negarea negaţiei). [Din fr. *triade*].

triáj, triaje n. **1.** faptul de a tria; triere; **2.** (şi **staţie de triaj**) staţie tehnică de cale ferată, în care se garează materialul rulant, se descompun garniturile de tren, se triază vagoanele, se recompun şi se aranjează pe direcţie trenurile de călători sau de marfă. [Din fr. *triage*].

triál[1], **triale** n. număr gramatical caracteristic limbilor vechi (sanscrita, greaca veche, slava veche) şi slovenei actuale, deosebit de singular şi de plural, care arată că este vorbe de trei exemplare în aceeaşi categorie. [De la *trei* (după *dual*); cf. fr. *triel*].

triál[2], **trialuri** n. meci de selecţie. [Din engl. *trial* (*match*)].

trialísm n. (livr.) **1.** sistem compus din trei elemente; **2.** unitate alcătuită din trei state conduse de un singur suveran. [Din fr. *trialisme*].

triánglu, triangluri n. **1.** (înv.) triunghi; **2.** instrument muzical de percuţie, alcătuit dintr-o bară cilindrică de oţel îndoită în formă de triunghi, care produce sunete cristaline, de înălţime nedeterminată, prin lovire cu o baghetă metalică; triunghi; (şi: (înv.) **triangul**). [Din fr. *triangle*, it. *triangolo*].

triángul n. v. trianglu.

triangulá, triangulez vb. (tr.) a executa lucrări prin metoda triangulaţiei. [Din fr. *trianguler*].

triangulár, ~i, triangulară, ~e a. (înv.) triunghiular: *figură triangulară.* [Din fr. *triangulaire*].

triangulăţie, triangulaţii f. **1.** ansamblu de operaţii geodezice care au ca scop stabilirea coordonatelor unui număr de puncte pe teren, prin intermediul unor triunghiuri ale căror vîrfuri sînt aceste puncte; **2.** reţea de triunghiuri stabilită pe teren, care constituie baza oricărei ridicări topografice. [Din fr. *triangulation*].

triári m. pl. (înv.) soldaţi care formau a treia linie a legiunilor romane. [Din lat. *triarii*].

triás n. (înv.) **1.** prima perioadă a erei mezozoice; triasic; **2.** roci din perioada triasică. [Din fr., it. *trias*].

triásic, ~ci, triasică, ~ce a. care aparţine primei perioade a erei mezozoice, referitor la această perioadă. // n. **1.** prima perioadă a erei mezozoice, caracterizată printr-o floră în care predomină gimnospermele şi printr-o faună în care apar belemniţii, unii coralieri şi noi ordine de reptile; trias; **2.** roci, straturi din această perioadă; trias. [Din fr. *triasique*].

triatlón, triatlonuri n. concurs sportiv care reuneşte trei probe (100 m plat, săritura în lungime şi aruncarea greutăţii), la care participă aceiaşi concurenţi, clasamentul făcîndu-se prin adiţionea punctelor realizate la fiecare probă. [Din fr. *triathlon*].

triatloníst, ~şti, triatlonistă, ~e m., f. sportiv specializat în probele de triatlon. [*Triatlon* + *-ist*].

trib, triburi n. **1.** formă de organizare economică şi social-politică primitivă, constînd dintr-o grupare de mai multe ginţi sau familii înrudite, reunite pe baza comunităţii de teritoriu, de limbă, de viaţă spirituală şi supuse autorităţii unui şef ales; **2.** (la unele popoare din antichitate) seminţie, neam; **3.** (fam.) familie numeroasă care locuieşte împreună şi ai cărei membri au norme de viaţă comune. [Din lat. *tribus*, fr. *tribu*].

tribadísm n. lesbianism, safism. [Din fr. *tribadisme*].

tribál, ~i, tribală, ~e a. referitor la trib, care aparţine tribului, de trib: *organizare tribală.* [Din fr. *tribal*].

tribáli m. pl. triburi trace din sudul Dunării mijlocii, care s-au stabilit la începutul secolului al IV-lea î.d.Hr., sub presiunea ilirilor, între munţii Haemus (Balcani) şi Dunăre. [Din gr. *triballoí*].

tribalísm n. organizare socială de tip tribal. [Din fr. *tribalisme*].

tribázic, tribazici a. **acid tribazic,** acid care, prin disociere, pune în libertate trei ioni de hidrogen. [Din fr. *tribasique*].

triboelectricitáte f. electrizare produsă prin frecarea a două corpuri, dintre care cel puţin unul este dielectric. [Din fr. *tribo-électricité*].

triboluminescént, ~ţi, triboluminescentă, ~e a. care prezintă triboluminescenţă. [De la *triboluminescenţă*].

triboluminescénţă f. emisie slabă de lumină pe care o prezintă unele substanţe cristaline atunci cînd sînt sparte sau sfărîmate. [Din fr. *triboluminescence*].

tribórd, triborduri n. partea din dreapta a axei de simetrie a unei nave (privind de la pupă spre proră). [Din fr. *tribord*].

tribráh, tribrahuri n. (în versificaţia greco-latină) picior metric alcătuit din trei silabe scurte. [Din lat. *tribrachys*, fr. *tribraque*].

tribulăţie, tribulaţii f. (livr.; mai ales la pl.) zbucium sufletesc, frămîntare; supărare, necaz: *coconul Andronache se duse în voiaj ca să-şi uite tribulaţiile conjugale.* NEGR.; (şi: (înv.) **tribulaţiune**). [Din fr. *tribulation*].

tribulaţiúne f. v. tribulaţie.

tribún, tribuni m. **1.** (în Roma antică) magistrat care conducea o unitate administrativ-teritorială cuprinzînd şase curii, avînd funcţii militare şi civile; **tribun militar,** fiecare dintre cei şase comandanţi care conduceau alternativ o legiune; **tribun al poporului,** magistrat care apăra şi impunea interesele plebei în faţa patricienilor în senat; **2.** (p. anal.) comandant al unor unităţi de luptători în revoluţia românilor transilvăneni de la 1848; **3.** (fig.) persoană care luptă pentru o cauză (politică); **4.** (rar) orator popular. [Din lat. *tribunus*].

tribunál, tribunale n. **1.** organ de jurisdicţie care rezolvă litigiile dintre persoanele fizice sau dintre acestea şi persoanele juridice, unele recursuri, precum şi unele recursuri extraordinare: *amănuntele din viaţa tribunalelor sînt copiate cu fidelitate.* CĂL.; **2.** local în care funcţionează tribunalul: *s-a dus la tribunal*; **3.** complet de judecată la un tribunal: *tribunalul va decide*; **4.** (fig.) instanţă morală: *voi apela la tribunalul imparţial al marelui public.* CAR. [Din lat., fr. *tribunal*].

tribunát, tribunate n. **1.** (în Roma antică) funcţia de tribun; perioada în care îşi desfăşura activitatea un tribun; **2.** unitate de luptători comandată de un tribun în revoluţia românilor ardeleni de la 1848. [Din lat. *tribunatus*].

tribúnă, tribune f. **1.** platformă supraînălţată, fixă sau demontabilă, amenajată într-o sală, într-o piaţă sau într-o grădină publică, pe care stă cel ce vorbeşte în faţa publicului; **2.** (urmat de determinări care indică domeniul) nume dat unor emisiuni de radio sau de televiziune ori unor rubrici de ziar în care se dezbat probleme de interes general; **3.** construcţie din lemn sau din beton, cu mai multe rînduri de bănci aşezate în amfiteatru, de unde spectatorii urmăresc o întrecere sportivă, o festivitate etc.: *nu va putea vedea pe Vasilisa decît în tribuna ei împărătească, la hipodrom.* SAD.; **4.** (arhit.) balcon situat deasupra navelor laterale ale unei biserici. [Din fr. *tribune*, it. *tribuna*].

tribút, tributuri n. **1.** obligaţie (în bani sau în bunuri) pe care o putere învingătoare o impunea unui popor învins şi supus şi care se plătea la date fixe: *în fiecare an un slujbaş al Porţii va veni în Ţara Românească ca să primească tributul.* BĂLC.; **2.** (înv.) obligaţie băneacă a cetăţenilor către stat; impozit; **3.** (fig.) contribuţie (din considerente morale) la o acţiune: *am plătit un greu tribut războiului.* [Din lat. *tributum*, fr. *tribut*].

tributár, ~i, tributară, ~e a. **1.** care plăteşte tribut; (p. ext.) dependent, supus (din punct de vedere economic): *vreţi să fiţi în veci tributari străinului.* GHICA; **2.** (fig.) care datorează cuiva ceva; care este dependent unei cauze, idei etc.: *evocă în amplele romane, tributare romantismului naţional, bătăliile tumultoase ale poporului.* VR.; *figura lui e bestială, tributară evident prejudecăţilor rasiste.* CĂL. [Din fr. *tributaire*, lat. *tributarius*].

tricapél a. invar. (înv.) **hîrtie tricapel,** hîrtie de calitate superioară, care avea ca filigran trei pălării: *aşterne o otnoşănie pe hîrtie tricapel.* AL. [Din it. *tre cappelli*].

tricefál, ~i, tricefală, ~e a. **1.** care are trei capete; **2.** (fig.) cu trei conducători: *domnie tricefală.* [Din fr. *tricéphale*].

tríceps, tricepşi m. muşchi care are trei capete de inserţie la una dintre extremităţi. [Din fr. *triceps*].

tricerátops, triceratopşi m. (la pl.) gen de reptile fosile din ordinul dinozaurienilor, asemănătoare rinocerului, care cuprindea animale de 6-8 m lungime, cu craniul înconjurat, în regiunea posterioară inferioară, de un guler din plăci cornoase, cu două coarne frontale şi cu o protuberanţă nazală; (şi la sg.) animal din acest gen. [Din fr. *tricératops*].

trichér, trichere n. sfeşnic pentru trei lumînări (întrebuinţat de arhierei la serviciul bisericesc); (şi: (înv.) **trichilă**). [Din gr. mod. *trikéri*].

trichiázǎ, trichiaze f. (med.) inflamaţie permanentă a conjunctivei, cauzată de creşterea anormală a genelor şi devierea lor spre cornee, ceea ce produce iritarea mecanică a globului ocular. [Din fr. *trichiasis*].

trichílă f. v. tricher.

trichínă, trichine f. vierme parazit care trăieşte, în stare adultă, în intestinul şobolanilor, al porcilor, urşilor etc., şi, în stare larvară, în muşchii acestora, putînd trece şi la om, prin consumarea cărnii infestate. [Din fr. *trichine*].

trichinelóză, trichineloze f. trichinoză. [Din fr. *trichinellose*].

trichinóză, trichinoze f. boală parazitară, comună omului şi unor animale, provocată de trichină, caracterizată prin febră, dureri musculare şi tulburări digestive. [Din fr. *trichinose*].

triciclétă, triciclete f. vehicul (pentru copii) cu trei roţi, pus în mişcare cu ajutorul pedalelor. [De la *triciclu* (adaptat după *bicicletă*)].

tricíclu, tricicluri n. vehicul asemănător bicicletei, cu trei roţi, dintre care două sînt paralele. [Din fr. *tricycle*].

triclét a. v. treclet.

triclínic a. (min.) **sistem triclinic,** sistem cristalin caracterizat prin trei axe cristalografice înclinate unele faţă de altele, asimetrice şi de lungimi diferite. [Din fr. *triclinique*].

triclíniu, triclinii n. **1.** (la greci şi la romani) încăpere în care se lua masa (şi care cuprindea trei paturi aşezate pe trei laturi ale mesei): *alăturea în tricliniu ne aşteaptă un festin.* AL.; **2.** (în bazilicile creştine) sală anexă clădirii principale, în care se primeau pelerinii sau se celebrau diverse ceremonii; (şi (înv.): **triclinium, triclinion**). [Din lat. *triclinium*, gr. *triklínion*].

triclínion n. v. trichiniu.

triclínium n. v. tricliniu.

tricloretilénă f. lichid incolor, solubil în apă, neinflamabil, toxic în stare de vapori, utilizat ca solvent, ca agent frigorific etc. [Din fr. *trichloréthylène*].

triclorúră, tricloruri f. clorură cu trei valenţe. [Din fr. *trichlorure*].

tricó n. v. tricou.

tricocefál, tricocefali m. vierme lung de 3-5 cm, parazit în intestinul omului şi al calului, care se hrăneşte cu sîngele pe care îl suge din capilarele mucoasei (*Trichuris trichiura*). [Din fr. *trichocéphale*].

tricocefalóză, tricocefaloze f. boală provocată de tricocefali, care se manifestă prin anemie, enterită, tulburări nervoase etc. [Din fr. *trichocéphalose*].

tricofiţíe, tricofiţii f. boală parazitară contagioasă, comună omului şi unor animale, provocată de o ciupercă, care atacă pielea capului, provocînd căderea părului şi formarea de cruste şi plăci; (pop.) chelbe. [Din fr. *trichophytie*].

tricolíci m. v. pricolici.

tricolór, ~i, tricoloră, ~e a. care are trei culori, în trei culori: *stindarde tricolore.* AL. // n. drapel care are trei culori; (spec.) drapelul românesc. // m. (la pl.) echipă reprezentativă românească din diverse ramuri sportive. [Din fr. *tricolore*].

tricomónas m. nume dat mai multor protozoare flagelate, cu corpul piriform, parazite la oameni, la păsări şi la unele animale, cu localizare genito-urinară sau intestinală (*Trichomonas*). [Din fr. *trichomonas*].

tricomonázǎ, tricomonaze f. boală parazitară provocată de tricomonas, care determină avorturi, sterilitate, infecţii etc. [Din fr. *trichomonase*].

tricónc, triconcuri n. plan de biserică în care sînt înscrise trei abside opuse intrării (absida altarului pe axa principală şi două abside laterale, de o parte şi de alta a naosului), racordate între ele prin intermediul unui dreptunghi. [Din fr. *triconque*].

tricoptéră, tricoptere n. (la pl.) ordin de insecte caracterizate prin aripile mari acoperite cu peri sau cu solzi mici, ale căror larve trăiesc în apă într-un fel de căsuţe cilindrice sau conice, pe care le construiesc din resturi vegetale şi nisip; (şi la sg.) insectă care face parte din acest ordin. [Din fr. *trichoptère*].

tricórd, tricorduri n. (muz.) scară diatonică din trei trepte, cu un interval de terţă sau de cvartă. [Din fr. *tricorde*].

tricórn, tricornuri n. pălărie bărbătească cu borurile îndoite în trei colţuri, care se purta în trecut. [Din fr. *tricorne*].

tricót, tricoturi n. **1.** tip de împletitură obţinută prin formarea de ochiuri din fire textile şi prin înlănţuirea lor; **2.** ţesătură făcută din fibre împletite în ochiuri; **3.** obiect de îmbrăcăminte făcut din această ţesătură. [Din fr. *tricot*].

tricotá, tricotez vb. (tr.) a transforma (manual sau mecanic) firele de lînă, de bumbac etc. în tricot; (p. ext.) a confecţiona obiecte (de îmbrăcăminte) prin împletirea în ochiuri a unor fire textile: *am să citesc, am să tricotez sau poate ai ceva de cîrpit.* VINEA. [Din fr. *tricoter*].

tricotáj, tricotaje n. produs, îndeosebi de îmbrăcăminte, obţinut prin tricotare sau confecţionat din tricot. [Din fr. *tricotage*].

tricotáre, tricotări f. **1.** procedeu de transformare (manuală sau mecanică) a firelor de lînă, de bumbac etc. în tricot; **2.** (p. ext.) confecţionare a obiectelor (de îmbrăcăminte) prin împletirea în ochiuri a unor fibre textile; tricotat[1]. [V. *tricota*].

tricotát n. faptul de a tricota; **maşină de tricotat,** maşină pentru efectuarea tricotajelor sau a tricoturilor; tricoteză. [V. *tricota*].

tricotér, ~i, tricoteră, ~e m., f. muncitor calificat care lucrează la maşina de tricotat. [Din fr. *tricoteur*].

tricotéză, tricoteze f. **1.** maşină de tricotat; **2.** femeie care tricotează (manual sau mecanic). [Din fr. *tricoteuse*].

tricotín n. ţesătură specială folosită pentru mantouri şi taioare; (şi: **tricotină**). [Din fr. *tricotine*].

tricotínă f. v. tricotin.

tricotómic a. v. trihotomic.

tricotomíe f. v. trihotomie.

tricóu, tricouri n. **1.** (înv.) tricot; **2.** obiect de îmbrăcăminte din tricot de bumbac sau de lînă, care se poartă ca o cămaşă sau ca un maiou; **tricou galben,** tricou de culoare galbenă pe care îl poartă într-o cursă ciclistă sportivul care conduce în clasamentul general; (şi: **trico**). [Din fr. *tricot*].

tricroísm n. (fiz.) fenomen produs de un corp care prezintă trei culori distribuite diferit. [Din fr. *trichroïsme*].

tricromátic, ~ci, tricromatică, ~ce a. **1.** referitor la cele trei culori fundamentale (galben, albastru, roşu) sau la sistemul tricromatic: *vedere tricromatică;* **sistem tricromatic,** sistem de reprezentare a culorilor, bazat pe faptul că orice culoare poate fi reprodusă prin amestecul a trei culori fundamentale, mereu aceleaşi, şi care trebuie astfel alese încît nici una să nu poată fi reprodusă prin amestecul celorlalte două. [*Tri-* + *cromatic*].

tricromatísm n. capacitate normală a ochiului de a percepe cele trei culori primare. [Din fr. *trichromatisme*].

tricromíe f. ansamblu de procedee fotochimice de reproducere, constînd în descompunerea originalului în trei copii corespunzătoare celor trei culori fundamentale (galben, albastru şi roşu), realizîndu-se trei clişee, care, tipărite succesiv, dau prin suprapunere imaginea policromă a originalului. [Din fr. *trichromie*].

trictrác, trictracuri n. (înv.) **1.** joc de table; **2.** tablă pe care se joacă trictrac. [Din fr. *trictrac*].

tricuspíd, ~zi, tricuspidă, ~e a. care are trei vîrfuri; **valvulă tricuspidă,** valvulă a inimii care închide orificiul dintre atriul şi ventriculul drept. [Din fr. *tricuspide*].

tridactíl, ~i, tridactilă, ~e a. (despre animale) cu trei degete. [Din fr. *tridactyle*].

tridént, tridente n. furcă cu trei dinţi considerată în antichitate ca simbol al puterii lui Neptun, zeul mării: *cu lumina într-o mînă şi într-alta cu tridentul, ... pescuii ursine rare, mărgărint cu luci de stea.* PILLAT. [Din fr. ***trident***, lat. ***tridens, -tis***].

tridimensionál, ~i, tridimensională, ~e a. care are trei dimensiuni. [Din fr. ***tridimensionnel***].

triédru, triedre a. care are trei feţe plane. // n. figură geometrică formată din trei semidrepte concurente aflate în planuri diferite. [Din fr. ***trièdre***].

trienál, ~i, trienală, ~e a. care durează trei ani; care are loc din trei în trei ani; care are nevoie de trei ani pentru a se dezvolta complet. // f. festival, expoziţie care se organizează o dată la trei ani. [Din fr. ***triennal***].

triéniu, trienii n. (rar) interval de trei ani. [Din lat. ***triennium***].

trieră vb. v. treiera.

trierárh, trierarhi n. comandant al unei triere. [Din fr. ***triérarque***].

triéră, triere f. (rar) navă de război cu trei rînduri de rame suprapuse, la greci şi la fenicieni: *pogorînd din trierele împărăteşti la ţăranul limanului, ... au fost primiţi de dregătorii cei mari, înclinîndu-se unii altora.* SAD. [Din fr. ***trière***].

triére, trieri f. acţiunea de a tria şi rezultatul ei. [V. ***tria***].

trieríş n. v. treieriş.

trifazát, ~ţi, trifazată, ~e a. **1.** (despre sisteme fizico-chimice) care are trei faze; trifazic; **2.** (despre circuite electrice cu curent alternativ) care este alcătuit din trei circuite interdependente ale căror tensiuni sînt simetric defazate între ele; **3.** (despre generatoare, transformatoare sau receptoare electrice) care funcţionează în curent electric alternativ trifazat. [Din fr. ***triphasé***].

trifázic, ~ci, trifazică, ~ce a. (despre unele circuite electrice) trifazat. [Cf. ***trifazat***].

trifídă, trifide a. (despre frunze) care este împărţită sau despicată în trei părţi pînă la mijlocul lăţimii sau al lungimii sale. [Din fr. ***trifide***].

trifíl, ~i, trifilă, ~e a. cu trei frunze sau foliole; cu frunzele grupate cîte trei. [Din fr. ***triphylle***].

trifói m. nume dat mai multor plante erbacee din familia leguminoaselor, dintre care unele se cultivă ca plante furajere: **a)** (şi **trifoi roşu**) plantă cu frunzele alcătuite din trei foliole, cu flori purpurii, aşezate cîte două în vîrful tulpinii (*Trifolium alpestre*); **b)** (reg.; şi **trifoi sălbatic**) papanaş (*Trifolium arvense*); **c)** (reg.; şi **trifoi galben**) trifoiaş (*Trifolium campestre*); **d)** (şi **trifoi roşu**) plantă erbacee perenă, cu lăstari de 70-100 cm înălţime şi cu flori purpurii, cultivată ca plantă furajeră de calitate superioară, în zonele cu un climat umed şi răcoros (*Trifolium pratense*); **e)** (şi **trifoi alb**) plantă erbacee perenă cu lăstari culcaţi şi cu flori albe, cultivată ca plantă furajeră (*Trifolium repens*); (p. restr.) frunza trifoliată a acestor plante. // n. (pl. **trifoaie**) trifoişte: *flori de cîmp neadunate şi culcate în trifoi.* PILLAT. [Lat. ***trifolium***].

trifoiáş, trifoiaşi m. **1.** diminutiv al lui trifoi; **2.** plantă erbacee din familia leguminoaselor, cu tulpina întinsă pe pămînt, cu frunzele despicate în trei lobi şi cu flori galbene; trifoi, trifoi-galben (*Trifolium campestre*); **3.** (compus; bot.; reg.) **trifoiaş-de-baltă,** peştişoară (*Marsilea quadrifolia*). [***Trifoi*** + ***-aş***].

trifóişte, trifoişti f. **1.** cultură de trifoi; loc semănat cu trifoi; **2.** numele mai multor plante erbacee: **a)** (şi **trifoişte-de-baltă**) plantă erbacee cu flori albe-trandafirii, cu frunzele compuse din trei foliole, întrebuinţată în medicină ca tonic febrifug şi antiscorbutic (*Menyanthes trifoliata*); **b)** (reg.; şi **trifoişte colţurată**) ghizdei (*Lotus corniculatus*); **c)** (reg.) sovîrf (*Origanum vulgare*). [***Trifoi*** + ***-işte***].

trifoliát, ~ţi, trifoliată, ~e a. (despre frunze) care este alcătuit din trei foliole. [Din fr. ***trifolié***].

trifolióză, trifolioze f. boală a oilor, provocată de consumarea în cantitate prea mare a unor specii de trifoi sau de alte leguminoase. [Din fr. ***trifoliose***].

trifóriu, triforii n. (în arhitectura bazilicilor romanice şi gotice) galerie îngustă, susţinută de coloane subţiri, care înconjură nava centrală, deasupra nivelului navelor laterale. [Din lat., fr. ***triforium***].

triftóng, triftongi m. emisie vocalică constituită din trei sunete diferite (o vocală şi două semiconsoane) pronunţate în aceeaşi silabă, cu o singură tensiune musculară. [Din fr. ***triphtongue***].

trifurcát, ~ţi, trifurcată, ~e a. cu trei ramificaţii. [Din fr. ***trifurqué***].

trigám, ~i, trigamă, ~e a. şi m., f. (persoană) care se căsătoreşte pentru a treia oară, fără ca în prealabil să fi desfăcut legal căsătoriile anterioare. [Din fr. ***trigame***].

trigamíe f. situaţie în care se găseşte o persoană trigamă; infracţiune care decurge din această situaţie. [Din fr. ***trigamie***].

trigémen, trigemeni a. nerv trigemen, a cincea pereche de nervi cranieni, care asigură sensibilitatea feţei şi inervarea muşchilor maxilari inferiori. [Din lat. lit. ***trigeminus***].

triglíf, triglife n. ornament al frizei templelor dorice, de forma unei plăci dreptunghiulare din piatră, cu două caneluri verticale, care fac evidente trei creste în relief (ce se repetă la intervale egale); (şi: **triglifă**). [Din fr. ***triglyphe***].

triglífă f. v. triglif.

trigón, trigoane n. **1.** preparat de patiserie în formă de triunghi, făcut din foi de plăcintă şi umplut cu nuci, cremă, carne tocată etc.; **2. trigon cerebral,** lamă de materie nervoasă, triunghiulară, care (împreună cu corpul calos) face legătura între cele două emisfere ale creierului mare. [Din fr. ***trigone***].

trigonál, ~i, trigonală, ~e a. (rar) triunghiular, în formă de triunghi. [Din fr. ***trigonal***].

trigonocefál, trigonocefali n. (la pl.) nume dat mai multor specii de şerpi veninoşi din familia viperelor, cu capul triunghiular, care trăiesc în America şi în Asia; (şi la sg.) şarpe din aceste specii. [Din fr. ***trigonocéphale***].

trigonométric, ~ci, trigonometrică, ~ce a. referitor la trigonometrie, de trigonometrie: *calcul trigonometric*; **cerc trigonometric,** cerc cu raza egală cu unitatea şi cu sensul de măsurare al arcelor invers sensului în care se deplasează acele ceasornicului; **funcţie trigonometrică,** fiecare dintre funcţiile sinus, cosinus, tangentă, cotangentă, secantă şi cosecantă. [Din fr. ***trigonométrique***].

trigonometríe f. ramură a matematicii care studiază proprietăţile funcţiilor trigonometrice şi relaţiile dintre ele, precum şi relaţiile dintre laturile şi unghiurile triunghiurilor, cu ajutorul funcţiilor sinus, cosinus, tangentă, cotangentă, secantă şi cosecantă, în vederea rezolvării lor prin calcul; **trigonometrie plană,** capitol al trigonometriei care se ocupă cu studiul relaţiilor ce intervin între laturile şi unghiurile triunghiurilor plane; **trigonometrie sferică,** capitol al trigonometriei care se ocupă cu studiul relaţiilor ce intervin între laturile şi unghiurile triunghiurilor trasate pe o sferă şi avînd ca laturi arce de cercuri. [Din lat. ***trigonometria***, fr. ***trigonométrie***].

trihotómic, ~ci, trihotomică, ~ce a. care se bazează pe o trihotomie: *epistolele pauline încă păstrează, ca valabilă, această imagine trihotomică care, de altfel, e într-o perfectă coerenţă cu gîndirea trinitară a dogmaticii creştine.* PLEŞU; (scris şi: *trichotomic*); (şi: **tricotomic**). [Din fr. ***trichotomique***].

trihotomíe, trihotomii f. diviziune în trei părţi, grupe sau specii (scris şi: *trichotomie*); (şi: **tricotomie**). [Din fr. ***trichotomie***].

tril, triluri n. (muz.) ornament vocal sau instrumental constînd din alternarea foarte rapidă a unui sunet de bază cu unul vecin, superior sau inferior; (p. ext.) cîntecul unor păsări care produce un efect sonor similar celui descris mai sus: *trilul ... formează ornamentul cel mai principal al cantatricelor.* FIL. [Din fr. ***trille***, it. ***trillo***].

trilaterál, ~i, trilaterală, ~e a. **1.** care are trei laturi; **2.** care angajează trei părţi contractante cu obligaţii ale fiecăreia faţă de celelalte două: *contract trilateral.* [Din fr. ***trilatéral***].

trilémă, trileme f. (rar) situaţie care pune trei alternative, dintre care trebuie aleasă una. [Din germ. ***Trilemma***].

trilíngv, ~i, trilingvă, ~e a. **1.** care vorbeşte în mod curent trei limbi; **2.** (despre texte) scris în trei limbi. [Din fr. ***trilingue***, lat. ***trilinguis***].

trilión, trilioane n. număr egal cu un miliard de miliarde (în unele ţări) sau cu un o mie de miliarde (în alte ţări). [Din fr. ***trillion***].

trilít, trilite şi **triliturí** n. element de arhitectură primitivă format din trei blocuri de piatră, două aşezate vertical şi una aşezată orizontal deasupra lor, întîlnit în monumentele megalitice, arhitectura Egiptului antic, miceniană şi greacă. [Din fr. ***trilithon***, engl. ***trilithe, trilithon***].

trilobát, ~ţi, trilobată, ~e a. **1.** (bot.; despre organele unor plante) care are trei lobi: *frunze trilobate*; **2.** (arhit.; despre planuri, arcade, arce) în formă de trifoi sau de crin. [Din fr. ***trilobé***].

trilobít, trilobiţi m. (la pl.) clasă de artropode marine fosile, caracteristice erei primare, cu corpul divizat în trei părţi, atît transversal, cît şi longitudinal; (şi la sg.) animal din această clasă. [Din fr. ***trilobite***].

trilogíe, trilogii f. **1.** (în Grecia antică) ansamblu de trei tragedii, cu care poeţii tragici se prezentau la concursurile dramatice ţinute în cinstea lui Dionysos; **2.** suită de trei opere literare (dramatice sau epice) ori muzicale, aparţinînd aceluiaşi autor, caracterizate fie prin unitate tematică, fie prin eroi comuni, fie prin reprezentarea unor momente succesive ale aceleiaşi epoci istorice. [Din fr. ***trilogie***].

triluí, triluiesc vb. (rar; intr.) a scoate triluri, a cînta cu triluri. [***Tril*** + ***-ui***].

trimarán, trimarane n. ambarcaţiune cu trei corpuri legate între ele printr-o punte. [Din fr., engl. ***trimaran***].

trimestriál, ~i, trimestrială, ~e a. care durează trei luni, care trebuie executat în timp de trei luni; care are loc o dată la trei luni. // adv. pe trimestru. [Din fr. ***trimestriel***].

triméstru, trimestre n. **1.** fiecare dintre perioadele de trei luni consecutive în care este împărţit anul calendaristic; **2.** fiecare dintre cele trei intervale de cîte trei luni consecutive în care era împărţit anul şcolar; **3.** (înv.) sumă plătită sau primită la sfîrşitul unui trimestru. [Din fr. ***trimestre***, lat. ***trimestris***].

triméte vb. v. trimite.

trimétere f. v. trimitere.

triminíe, triminii f. (înv.) trimestru: *pamfletarul destăinuie ... scandalul cu dările pe trei şi patru luni (triminii şi tetraminii).* CĂL. [Din gr. mod. ***trimynía***].

trimís[1] n. (rar) trimitere. [V. ***trimite***].

trimís[2]**, trimişi** m. **1.** persoană însărcinată cu o misiune specială; sol, mesager, delegat, emisar: *veniră patru trimişi de la împărat să-l prindză.* DOS.; **trimis extraordinar, a)** şef al unei misiuni diplomatice însărcinat cu o funcţie specială şi temporară; **b)** reprezentant diplomatic cu rang imediat inferior ambasadorului, însărcinat cu conducerea unui oficiu diplomatic cu rang de legaţie; ministru plenipotenţiar; **2.** (bis.) apostol, misionar. [V. ***trimite***].

trimíte, trimit vb. (tr.) **1.** a dispune (printr-un ordin sau printr-o rugăminte) ca cineva să se ducă sau să fie dus undeva: *a trimite la şcoală*; **a trimite pe cineva pe lumea cealaltă,** a ucide; **a trimite pe cineva în judecată,** a intenta cuiva proces; **a trimite pe cineva la închisoare** (sau **la ocnă, la temniţă etc.**), a pedepsi pe cineva cu închisoarea; **2.** a delega, a alege (într-un organ de conducere sau într-un organ reprezentativ): *l-a trimis în parlament*; **3.** a indica cuiva să consulte un text sau o persoană competentă

în legătură cu o anumită problemă: *a trimite la textul legii*; *l-am trimis la un avocat*; **4.** (despre divinitate, forțe supranaturale) a face să vină, să se arate, să se manifeste: *el pricepe visul că-i trimis de la profet.* EM.; **5.** a dispune ca un obiect să fie dus, transportat și predat cuiva; a expedia: *a trimite o scrisoare*; **6.** a transmite prin cineva vești, porunci etc.; a face cuiva o comunicare prin cineva: *ne-a trimis vorbă; ne-a trimis salutări*; (și: **trimetere**). [Lat. *tramittere*].

trimítere, trimiteri f. **1.** acțiunea de a trimite și rezultatul ei; trimis[1]; **trimitere în judecată**, act prin care un procuror trimite un infractor în fața instanței penale pentru a fi judecat; **2.** document prin care un medic sau o instituție recomandă un pacient pentru consult sau tratament unui alt medic sau unei alte instituții; **3.** cifră sau alt semn, intercalate într-un text, care atrage atenția cititorului asupra unei completări, a unui comentariu etc. aflat în josul paginii sau la finele lucrării; notă în josul paginii unui text sau la sfîrșitul lui, care indică o carte, o revistă etc. pentru confruntare sau consultare; (și: **trimetere**). [V. ***trimite***].

trimițătór, ~i, trimițătoáre a. și m., f. (înv.) (persoană) care trimite ceva sau pe cineva; (spec.) (persoană) care expediază ceva prin poștă; expeditor. [***Trimite*** + ***-ător***].

trimórf, ~i, trimorfă, ~e a. (despre substanțe) care prezintă trimorfism. [Din fr. ***trimorphe***].

trimorfísm n. calitate a unor substanțe de a cristaliza în trei sisteme diferite. [Din fr. ***trimorphisme***].

trimotór, trimotoare a. avion **trimotor** (și subst. n.), avion cu trei motoare. [Din fr. ***trimoteur***].

tríncă, trinci f. (nav.) **1.** pînză pătrată așezată la baza trinchetului unei nave cu pînze; **2.** vergă care susține această pînză. [Din it. ***trinca***].

trinchét, trincheți m. și **trinchete** n. **1.** trunchi de copac (în special de brad) din care se fac catarge și plute; **2.** (nav.) catargul de la prora unei nave cu pînze; arbore mic. // n. (nav.; în forma **tranchet**) bară de lemn care împiedică lovirea unei nave acostate de o altă navă ori de chei sau care amortizează o astfel de lovitură; (și: **tranchet**, (înv.) **trînchet**). [Din it. ***trinchetto***, fr. ***trinquet***].

trinitár, ~i, trinitară, ~e a. referitor la trinitate. // m., f. trinitarian. // m. membru al ordinului călugăresc al Sfintei Treimi. [Din fr. ***trinitaire***].

trinitarián, ~eni, trinitariană, ~ene m., f. credincios creștin care acceptă dogma trinității; trinitar. // m. membru al ordinului călugăresc al Sfintei Treimi, înființat în secolul al XII-lea, în scopul eliberării creștinilor de sub musulmani; trinitar. // a. care aparține trinitarienilor, referitor la trinitarieni. [Din engl. ***trinitarian***, germ. ***Trinitarier***].

trinitáte f. **1.** (în religia creștină) Sfînta Treime; **2.** dogmă a Sfintei Treimi; **3.** grup de trei persoane, de trei obiecte etc. care formează o unitate. [Din lat. ***trinitas***, ***-atis***, fr. ***trinité***].

trinitrát m. (chim.) **trinitrat de glicerină**, nitroglicerină. [***Tri-*** + ***nitrat;*** cf. fr. ***trinitré***].

trinitrocelulóză f. (chim.) fulmicoton. [Din fr. ***trinitrocellulose***].

trinitrofenól m. (chim.) acid picric. [Din fr. ***trinitrophénol***].

trinitroglicerínă f. (chim.) nitroglicerină. [Din fr. ***trinitroglycérine***].

trinitrotoluén n. (chim.) substanță solidă, cristalină, de culoare galbenă, fabricată din toluen și folosită ca exploziv cu care se încarcă proiectilele de artilerie; trotil. [Din fr. ***trinitrotoluène***].

trinóm, trinoame n. expresie algebrică compusă din trei termeni. [Din fr. ***trinôme***].

trío, triouri n. **1.** compoziție sau parte dintr-o compoziție muzicală scrisă pentru trei voci sau pentru trei instrumente; grup vocal sau instrumental alcătuit din trei interpreți, care execută o asemenea compoziție; **2.** partea de la mijloc, mai melodioasă și mai liniștită, a unor compoziții muzicale; **3.** (fam.) grup de trei persoane (care se află mereu împreună). [Din it., fr. ***trio***].

triód, trioduri n. **1.** carte rituală ortodoxă cuprinzînd cîntările și rugăciunile din postul Paștelui; **2.** perioadă de timp cuprinzînd cele zece săptămîni dinainte de Paști, în care se citesc aceste rugăciuni. [Din sl. ***triodĭ***, gr. mod. ***triódion***].

triódă, triode f. tub electronic cu trei electrozi. [Din fr. ***triode***].

triólă, triole f. (muz.) triolet. [Din germ. ***Triole***].

trioleínă, trioleine f. substanță lichidă, incoloră, conținută de grăsimile vegetale, reprezentînd o combinație a acidului oleic cu glicerina. [Din fr. ***triolèine***].

triolét, triolete n. **1.** poezie cu formă fixă, de opt versuri octosilabice, în care primul vers este identic cu al patrulea și cu penultimul, iar al doilea cu ultimul; **2.** (muz.) grup de trei note de valoare egală care se execută în timpul necesar pentru executarea a două dintre ele; triolă. [Din fr. ***triolet***].

triónix, trionicși n. broască-țestoasă uriașă, feroce, din țările calde. [Din fr. ***trionix***].

triór, trioare n. **1.** mașină agricolă folosită pentru separarea semințelor de cereale sau de plante tehnice de impurități și pentru sortarea lor după lungime, formă sau starea suprafeței; **2.** (tehn.) dispozitiv folosit pentru separarea, după dimensiuni, a materialelor granulare (provenite din concasare). [Din fr. ***trieur***, germ. ***Trieur***].

triorá, triorez vb. (tr.) a separa și a sorta semințele cu ajutorul triorului. [De la ***trior***].

trioráre f. acțiunea de a triora. [V. ***triora***].

trioxíd, trioxizi m. compus chimic care conține trei atomi de oxigen în moleculă: *trioxid de aluminiu.* [Din fr. ***trioxyde***].

tripaflavínă, tripaflavine f. substanță chimică cu acțiune antiseptică, folosită împotriva bacteriilor și protozoarelor. [Din fr. ***trypaphlavine***].

tripanozómă, tripanozome f. gen de protozoare flagelate, cu corpul fusiform, parazit în corpul omului și animalelor (*Trypanosome*). [Din fr. ***trypanosome***].

tripanozomiázǎ, tripanozomiaze f. boală parazitară provocată de protozoarele flagelate din genul *Trypanosoma*. [Din fr. ***trypanosomiase***].

tripartísm n. coaliție guvernamentală formată din trei partide politice. [Din fr. ***tripartisme***].

tripartít, ~ți, tripartită, ~e a. **1.** care are trei părți; din trei părți: *frunză tripartită*; *plan tripartit*; **2.** care are loc între trei parteneri: *întîlnire tripartită, între guvern, patronat și sindicate*; **3.** care se realizează, care se încheie între trei partide, trei state etc.: *acord tripartit.* [Din fr. ***tripartite***].

tripartíție, tripartiții f. împărțire a unui ansamblu, a unei cantități în trei părți egale. [Din fr. ***tripartition***].

tripéd, tripede n. (înv.) scaun cu trei picioare; trepied. [Din lat. ***tripes***, ***-edis***].

tripetál, ~i, tripetală, ~e a. (despre flori) cu corola formată din trei petale. [Din fr. ***tripétale***].

triplá, triplez vb. (tr. și refl.) a (se) face de trei ori mai mare; a (se) întrei: *a tripla salariile*; *prețurile s-au triplat.* [Din fr. ***tripler***].

triplán, triplane a. și n. (avion) cu trei rînduri de aripi. [Din fr. ***triplan***].

tripláre, triplări f. **1.** acțiunea de a (se) tripla: *triplarea tirajelor*; **2.** depășire a unui vehicul de către un alt vehicul, atunci cînd acela este angajat în depășirea unui al treilea vehicul, oprit sau în mișcare, dacă prin această manevră, se trece peste axa care desparte cele două sensuri de circulație ale șoselei. [V. ***tripla***].

triplegíe, triplegii f. paralizie a trei membre. [Din fr. ***triplégie***].

triplét, triplete n. **1.** al treilea exemplar dintre trei de același fel; **2.** a treia formă a unor cuvinte care sînt de aceeași proveniență, dar care au intrat în limbă în epoci diferite; **3.** (fiz.) grup de trei linii spectrale cu frecvențe foarte apropiate; **4.** (rar) grup de trei gemeni. [Din fr. ***triplet***].

triplétă, triplete f. **1.** bicicletă cu trei locuri; **2.** grup de trei jucători care alcătuiesc înaintarea sau apărarea unei echipe sportive; (p. ext.) grup de trei persoane. [Din fr. ***triplette***].

tríplex n. **1.** geam de siguranță alcătuit dintr-o foaie de acetat de celuloză fixată între două foi de sticlă; **2.** carton alcătuit din trei straturi de materiale fibroase. [Din fr. ***triplex***].

triplicát, triplicate n. a doua copie după un act sau după un document. [Din lat. ***triplicatus,*** fr. ***triplicate,*** germ. ***Triplikat***].

tríplu, ~i, triplă, ~e a. **1.** (adesea adv.) care este de trei ori mai mare sau care cuprinde de trei ori mai mult, întreit: *porție triplă*; *preț triplu*; *a cîștigat triplu*; **2.** alcătuit, compus din trei părți: *triplu șțecăr;* **triplă legătură**, legătură covalentă, compusă din trei legături de valență simplă. [Din fr. ***triple***, lat. ***triplus***].

tripód, tripode n. (înv.) trepied: *pe un tripod se-aduce cățuia aurită.* EM. [Din gr. mod. ***tripódi***].

tripódie, tripodii f. vers compus din trei picioare. [Din fr. ***tripodie***, gr. mod. ***tripódia***].

tripól, tripoli m. rețea electrică tripolară. [Din fr. ***tripôle***, engl. ***tri-pole***].

tripolár, ~i, tripolară, ~e a. (despre rețele, circuite electrice) care are trei borne de acces spre exterior. [Din fr. ***tripolaire***].

trípoli n. diatomit. [Din fr. ***tripoli***].

tripotáj, tripotaje și (înv.) **tripotajuri** n. (livr.) afacere necinstită, potlogărie: *umblați ... cu tripotajuri ... de bursă.* CAR. [Din fr. ***tripotage***].

tripóu, tripouri n. local în care se joacă jocuri de noroc; (p. ext.) casă rău famată: *jucam toată ziua cărți într-un fel de tripou foarte secret.* VLAH. [Din fr. ***tripot***].

triptíc, triptice n. **1.** ansamblu compus din trei panouri (prinse în balamale în așa fel încît cele laterale să se închidă peste cel din mijloc) pictate, sculptate sau gravate cu chipuri de sfinți, scene religioase ori inscripții cuprinzînd liste de donatori; **2.** (p. gener.) ansamblu alcătuit din trei părți, trei elemente, trei idei etc. distincte. [Din fr. ***triptyque***].

trirémă, trireme f. ambarcație cu pînze și cu trei rînduri de rame, dispuse pe trei niveluri suprapuse, folosită de greci și de romani, cu precădere în bătăliile navale: *îmi trag la țărm trirema cu rostrul ei proptit de plaja aurie în raza înserării.* PILLAT. [Din fr. ***trirème***, lat. ***triremis***].

trisécțiune, trisecțiuni f. împărțire în trei părți egale. [Din fr. ***trisection***].

trisepál, ~i, trisepală, ~e a. cu trei sepale: *flori trisepale.* [Din fr. ***trisépale***].

trisfetíte f. pl. **1.** (pop.) sărbătoare creștină ortodoxă, care se celebrează la 30 ianuarie, dedicată Sfinților Trei Ierarhi; Trei ierarhi; **2.** constelația Orion. [Din sl. ***tri svetiteli***].

trisilábic, ~ci, trisilabică, ~ce a. compus din trei silabe: *cuvînt trisilabic.* [Din fr. ***trissyllabique***].

trísmus, trismusuri n. contracție spastică involuntară a mușchilor masticatori, care împiedică deschiderea gurii. [Din fr. ***trismus***].

trist, ~ști, tristă, ~e a. **1.** care este cuprins de o stare sufletească apăsătoare, căruia i se vede pe față supărarea, mîhnirea, amărăciunea; (p. ext.) melancolic: *mă simțeam foarte trist.* NEGR.; **2.** (despre privire, zîmbet) care exprimă tristețe; (despre gînduri) care este pricinuit de tristețe; (despre glas, cîntece) duios, tînguitor, jalnic; **3.** care răspîndește tristețe; întunecat, mohorît, deprimant, dezolant: *culori triste*; *o locuință tristă*; *o cîmpie tristă*; **4.** care provoacă supărare, care întristează, care mîhnește: *o veste tristă*; **5.** care prezintă lucruri neplăcute, supărătoare, apăsătoare: *o carte tristă*; *un film trist*; **6.** care provoacă un sentiment de regret, de compătimire, de milă; nenorocit, tragic, funest: *avea o existență tristă*; *o întîmplare tristă*; *un sfîrșit trist;*

7. întristător datorită caracterului său mediocru sau dezagreabil, insuportabil; lamentabil, penibil: *nesupunerea pusese pe comandantul lor în trista poziţiune de a ordona mai multe execuţiuni capitale.* GHICA; *cei doi au dat un trist spectacol în faţa întregii asistenţe.* [Lat. ***tristis***].

tríste f. v. strişte.

tristéţă f. v. tristeţe.

tristéţe, tristeţi f. 1. stare sufletească apăsătoare; mîhnire, amărăciune, întristare; (p. ext.) părere de rău, regret: *o tainică tristeţă îi îneca inima.* GANE; *azi nici măcar îmi pare rău că trec cu mult mai rar şi cu tristeţă capul tău se-ntoarce în zadar.* EM.; 2. neplăcere, supărare, necaz care produce această stare: *am împărţit cu el şi bucuriile şi tristeţile;* 3. caracterul, însuşirea a ceea ce exprimă sau provoacă această stare sufletească: *tristeţea ochilor; tristeţea pădurii desfrunzite; tristeţea morţii lui tragice;* (şi: **tristeţă**). [***Trist*** + *-eţe*].

tristíh, tristihuri n. strofă formată din trei versuri. [Cf. gr. mod. ***tristihos***, it. ***tristico***].

tristişór, ~i, tristişoáră, ~e a. (reg.) tristuţ: *dragă mioriţă ... ce-mi eşti tristişoară?* POP. [***Trist*** + *-işor*].

tristúţ, ~i, tristuţă, ~e a. diminutiv al lui trist: *brăduleţ, creangă, crenguţă, ce cauţi aşa tristuţă?* POP. [***Trist*** + *-uţ*].

trişá, trişez vb. (intr.) a înşela la jocul de cărţi; (p. gener.) a induce în eroare; a înşela, a păcăli: *a trişa în dragoste.* [Din fr. ***tricher***].

trişáre, trişări f. acţiunea de a trişa, înşelare, păcălire. [V. ***trişa***].

trişcár, trişcari m. 1. cîntăreţ din trişcă; 2. persoană care face triste. [***Trişcă*** + *-ar*].

tríşcă, triste f. 1. vechi instrument muzical popular de suflat, făcut din lemn de paltin sau de trestie, soc, asemănător cu fluierul, dar fără găuri, care produce sunete puternice şi ascuţite; 2. fiecare dintre tuburile sonore ale cimpoiului; ţurloi. [Et. nec.].

trişcúţă, trişcuţe f. diminutiv al lui trişcă. [***Trişcă*** + *-uţă*].

trişeríe, trişerii f. (rar) trişare (la jocul de cărţi). [Din fr. ***tricherie***].

trişór, trişori m. persoană care trişează (la jocul de cărţi). [Din fr. ***tricheur***].

trítiu n. izotop greu, radioactiv al hidrogenului, care se obţine în reactori nucleari, în special prin reacţia de bombardare cu neutroni a litiului şi care se foloseşte în reacţii de fuziune. [Din fr. ***tritium***].

tritón[1], tritoni m. 1. zeitate marină greacă, închipuit cu bust de om şi cu coadă de peşte: *mai suflă-n scoici prelung tritonii mării.* PILLAT; 2. numele mai multor specii de batracieni din ordinul urodelelor, adaptaţi la înot, avînd înfăţişarea unor mormoloci de broască, cu coada turtită lateral şi ai căror masculi au, la multe specii, o creastă tegumentară viu colorată, în lungul spatelui (*Triturus*). [Din fr. ***triton,*** lat. ***triton***, ***-onis***].

tritón[2], tritoni n. nucleu al atomului de tritiu, alcătuit dintr-un proton şi doi neutroni. [Din fr. ***triton***].

tritón[3], tritonuri n. interval melodic sau armonic de trei tonuri. [Din it. ***tritono,*** fr. ***triton***].

tritonídă, tritonide f. zeiţă marină. [Din fr. ***tritonide***].

tritură, triturez vb. (rar; tr.) a pulveriza o substanţă sau a omogeniza un amestec de substanţe prin presare, frecare şi amestecare. [Din fr. ***triturer,*** lat. ***triturare***].

trituráre, triturări f. acţiunea de a tritura şi rezultatul ei. [V. ***tritura***].

triúmf, triumfuri n. 1. (în vechea Romă) onoare maximă dată unui conducător militar victorios, care consta în organizarea unei intrări fastuoase în Roma; **arc de triumf,** v. **arc**; **a duce** (sau **a purta**) **pe cineva în triumf,** a ridica pe cineva pe sus (purtîndu-l pe braţe sau pe un tron), în cadrul unui cortegiu solemn sau vesel; 2. victorie în război, izbîndă strălucită: *triumfurile lui Alexandru cel Mare;* 3. succes strălucitor: *pledoaria sa fu un triumf;* 4. bucurie pe care ţi-o dă o victorie; satisfacţie deplină: *strigăte de triumf;* 5. aprobare entuziastă a publicului: *a repurtat un adevărat triumf.* [Din lat. ***triumphus***, fr. ***triomphe***].

triumfá, triúmf vb. (intr.) 1. (în Roma antică) a obţine onorurile triumfului; 2. a repurta o victorie strălucită, a birui în luptă: *oştirile imperiale au triumfat de atîtea ori* (a. 1774). URIC.; 3. a ieşi victorios într-o anume împrejurare; a se impune: *visul tău de glorii falnic triumfînd.* EM.; 4. a se mîndri, a jubila în urma unei victorii; 5. a reuşi în mod strălucit, a excela: *spectacolul a triumfat.* [Din lat. ***triumphare***, fr. ***triompher***].

triumfál, ~i, triumfală, ~e a. 1. care are caracteristicile unui triumf, care este însoţit de onoruri, de aclamaţii: *o primire triumfală;* 2. care constituie un triumf, o mare reuşită: *o victorie triumfală în alegeri;* **marş triumfal,** înaintare rapidă şi victorioasă a unei armate într-un teritoriu străin; 3. care exprimă bucuria, satisfacţia unei mari victorii: *zîmbet triumfal.* [Din lat. ***triumphalis***, fr. ***triomphal***].

triumfáre f. (rar) faptul de a triumfa; biruinţă strălucită. [V. ***triumfa***].

triumfătór, ~i, triumfătoáre a. 1. care triumfă, biruitor, învingător; 2. care a repurtat o victorie, un succes: *cum putu să învingă atîtea greutăţi şi să iasă triumfător?* FIL.; 3. care exprimă o mare încredere în succesul obţinut, care arată satisfacţia de a fi biruitor: *n-auziţi prin somnul nostru acel glas triumfător?* AL. // m. comandant militar roman care era sărbătorit cu triumf la Roma. [***Triumfa*** + *-tor*; cf. lat. ***triumphator, -oris,*** fr. ***triomphateur***].

triumvír, triumviri m. 1. fiecare dintre cei trei membri ai unui triumvirat în Roma antică; 2. (p. ext.) fiecare dintre persoanele care formează un grup de trei. [Din lat., fr. ***triumvir***].

triumvirát, triumvirate n. 1. formă de conducere politică, în Roma antică, la mijlocul sec. I î.d.Hr., reprezentînd alianţa a trei conducători politici şi militari; persoanele care deţineau această conducere; 2. (p. ext.) grup de trei persoane unite între ele: *numai expediţia nocturnă a triumviratului Bob, Pat, Yolanda, care se joacă de-a romanele senzaţionale, aduce o mică rază de graţie.* CĂL. [Din lat. ***triumviratus***, fr. ***triumvirat***].

triúnghi, triunghiuri n. 1. poligon cu trei laturi; **în triunghi,** triunghiular; 2. obiect, figură, suprafaţă etc. avînd forma unui triunghi; şir, grup de obiecte, de fiinţe etc. care sînt astfel aşezate încît formează un triunghi: *în zare cine-nscrie al berzelor triunghi?* PILLAT; 3. (muz.; înv.) trianglu. [***Tri-*** + ***unghi;*** cf. lat. ***triangulum***, fr. ***triangle,*** it. ***triangolo***].

triunghiulár, ~i, triunghiulară, ~e a. 1. în formă de triunghi: *piaţă triunghiulară.* FIL.; 2. a cărui bază sau secţiune are formă de triunghi: *piramidă triunghiulară; prismă triunghiulară;* 3. (şi subst. n.) (competiţie sportivă) la care participă reprezentanţi a trei ţări sau trei echipe. [De la ***triunghi***; cf. lat. ***triangularis***, fr. ***triangulaire,*** it. ***triangolare***].

trivalént, ~ţi, trivalentă, ~e a. care are valenţa trei: *element chimic trivalent.* [Din fr. ***trivalent***].

trivalénţă, trivalenţe f. proprietate a unui element chimic de a avea valenţa trei. [Din fr. ***trivalence***].

triviál, ~i, trivială, ~e a. 1. comun, de rînd, obişnuit: *o viaţă nouă apare din viaţa trivială şi comună tuturora.* DELAVR.; 2. de prost gust; vulgar, grosolan: *plăceri triviale;* 3. obscen, indecent: *vorbire trivială; cuvînt trivial.* [Din fr. ***trivial***].

trivialitáte, trivialităţi f. 1. caracterul a ceea ce este comun, de rînd, obişnuit; 2. lipsă de gust, vulgaritate; 3. lipsă de pudoare (în vorbe sau în fapte); necuviinţă, nerușinare, obscenitate; 4. (concr.) faptă, atitudine, vorbă etc. trivială. [Din fr. ***trivialité***].

trivializá, trivializez vb. (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină sau să pară vulgar, de prost gust; a (se) degrada: *unele obiceiuri s-au trivializat.* [Din fr. ***trivialiser***].

trivializáre, trivializări f. faptul de a (se) trivializa; vulgarizare, degradare. [V. ***trivializa***].

trívium n. primul ciclu de învăţămînt în şcolile medievale, care cuprindea gramatica, retorica şi dialectica. [Cuv. lat.].

trivógă, trivogi f. (înv.) alarmă dată prin sunete de tobă: *trivoga chema la arme gvardia naţională.* CAR. [Din rus. ***trevoga***].

trizaharídă, trizaharide f. substanţă organică din clasa hidraţilor de carbon, care are molecula alcătuită din trei resturi de monozaharid. [Din fr. ***trisaccharide***].

trîmbă, trîmbe f. 1. bucată mare de pînză, de postav sau de altă ţesătură (făcută sul); val[1]; vălătuc; 2. vîrtej de apă, de praf, de ninsoare etc.; 3. (fig.) fişie, dungă: *trîmba de oţel a Bistriţei.* VLAH.; 4. şir neîntrerupt de fiinţe; (p. ext.) ceată numeroasă, mulţime: *uliţi, uliţi făcea printre trîmbele de turci.* ISP. [Din sl. ***tronba***].

trîmbicioáră, trîmbicioare f. diminutiv al lui trîmbiţă. [***Trîmbiţă*** + *-ioară*].

trîmbiţá, trîmbiţez vb. 1. (intr.) a suna din trîmbiţă (pentru a anunţa ceva); 2. (fig.; tr.) a face ca un lucru să fie cunoscut lumii întregi; a răspîndi, a divulga: *faptele cunoscute ... trîmbiţau numele lui.* BĂLC. [De la ***trîmbiţă***].

trîmbiţáre, trîmbiţări f. acţiunea de a trîmbiţa; sunet produs de trîmbiţă. [V. ***trîmbiţa***].

trîmbiţáş, trîmbiţaşi m. 1. persoană care cîntă din trîmbiţă; gornist, trompet, trompetist; 2. persoană care chema, în trecut, locuitorii de la sate, prin sunete de trîmbiţă, pentru a le comunica ştiri de interes general. [***Trîmbiţă*** + *-aş*].

trîmbiţă, trîmbiţe f. 1. (pop.) trompetă, goarnă: *trîmbiţa dădea semnalul de alarmă.* VLAH.; 2. (fig.; depr.) gură a unei persoane care vorbeşte prea mult şi strident sau a unei persoane indiscrete; 3. (compus) **trîmbiţa-piticilor,** numele unui soi de ciuperci comestibile (*Craterellus cornucopioides*); 4. (reg.) bucium. [Din sl. ***tronbica***].

trînchét m. v. trinchet.

trînd, trînji m. 1. (pop.; mai ales la pl.) hemoroid; 2. (bot.; la pl.; şi **buruiană de trînji**) plantă erbacee din familia orhideelor, cu flori galbene, plăcut mirositoare, întrebuinţată în medicina populară la tratarea hemoroizilor (*Neottia nidus-avis*); 3. (bot.; reg.) **muma-pădurii** (*Lathraea squamaria*); 4. (bot.; reg.) trînjoaică (*Ranunculus illyricus*). [Din sl. ***trondŭ***].

trîndav, ~i, trîndavă, ~e a. (şi subst.) care se mişcă greu, care lucrează încet şi în silă, căruia îi place să doarmă, să lenevească: *să curăţim satul de un trîndav.* CR. [Et. nec.; sf. sb. ***truntav***].

trîndăví, trîndăvesc vb. (intr.) a trăi în trîndăvie, a-şi trece vremea mai mult dormind, nefăcînd nimic; a lenevi. [De la ***trîndav***].

trîndăvíe f. stare de inactivitate a omului trîndav; lene, lenevie: *prin vînătoare, scapă omul de păcatul trîndăviei.* OD. [***Trîndav*** + *-ie*].

trînjoaícă, trînjoaice f. plantă erbacee cu flori mari, galbene, întrebuinţată în medicina populară pentru tratarea trînjiilor (*Ranunculus illyricus*). [***Trînji*** (pl. lui *trînd*) + *-oaică*].

trîntă, trînte f. 1. luptă corp la corp între doi oameni neînarmaţi, care caută să se doboare unul pe altul: *mai bine ne întrecem din trîntă.* CR.; 2. (p. ext.) încăierare; 3. doborîre la pămînt; 4. izbitură de pămînt. [De la ***trînti***].

trînteálă, trînteli f. 1. trîntă: *dacă doreşti ... să ne luăm la trînteală.* GHICA; 2. (fig.) bătaie dată cuiva; scărmăneală, chelfăneală: *în puterea gîrbaciului şi a trîntelelor am strîns opt sute de vaci.* FIL. [***Trînti*** + *-eală*].

trînti, trîntesc vb. 1. (tr.) a culca (la pămînt), a doborî pe cineva: *Ipate odată mi ţi-o şi înşfacă de cozi, o trînteşte la pămînt şi-o ţine bine.* CR.; 2. (tr.; despre animale de călărie) a arunca din şa pe călăreţ: *săriţi de opriţi calu! ... nu mă lăsa, Ioane, că mă trînteşte.* AL.; 3. (fig.; fam.; tr.) a respinge un candidat

la examen, la vot etc., a face să cadă: *nu te trîntesc fiindcă nu ştii nimic, ci fiindcă ai ureche şi glas, şi cu toate astea nu ştii nimic.* BL.; **4.** (tr.) a arunca cu putere izbind de ceva, a azvîrli un obiect, o povară etc.: *scoate de după gît toba, pe care o trînteşte cît colo.* CAR.; **a i-o trînti cuiva în obraz** (sau **în faţă, în nas**), a i le spune cuiva de la obraz, în faţă, fără menajamente; **5.** (fig.; tr.) a spune ceva nepotrivit, nelalocul ei: *îi trîntea cîteva vorbe de-şi aducea aminte pînă la moarte.* SAD.; **6.** (tr.) a lovi tare, a izbi cu putere: *trînti pumnul în masă în faţa tuturor.* CĂL.; **7.** (tr.) a face să se izbească cu putere o uşă, o poartă etc.: *a plecat trîntind uşa.* C.PETR.; **8.** (refl.) a se aşeza brusc pe ceva, lăsîndu-se cu toată greutatea corpului: *a se trînti pe scaun;* **9.** (fam.; refl.) a se întinde în pat pentru a se odihni; **10.** (tr.) a-şi pune la repezeală pe sine un obiect de îmbrăcăminte sau de podoabă; a se îmbrăca în grabă, neglijent: *într-o clipă îmi trîntisem cizmele cele galbene, binişul, legătura la cap şi hangerul la brîu.* GHICA; **11.** (refl.) a se lua la trîntă, a se lupta corp la corp: *voi vreţi să vă trîntiţi cu mine?* POP; **12.** (fig.; tr.) a face, a produce (acţionînd energic, repede, violent, zgomotos): *Scaraoţchi trînti un hohot de rîs.* NEGR.; *a trîntit o nuntă cum n-a mai fost alta pe lume.* POP. [Din sl. **trontiti*; cf. bulg. *tărtja*].

trîntíre, trîntiri f. acţiunea de a (se) trînti şi rezultatul ei. [V. *trînti*].

trîntít, ~ţi, trîntită, ~e a. **1.** izbit cu putere: *uşi trîntite;* **2.** (fam.) aşezat într-o poziţie comodă; lungit, tolănit. [V. *trînti*].

trîntitúră, trîntituri f. **1.** lovitură, izbitură puternică: *lovită cu trîntituri de picioare.* DOS.; **2.** (reg.) trîntă; luptă. [*Trînti* + *-tură*].

trîntor, trîntori m. **1.** masculul albinei; **2.** (fig.) persoană care nu vrea să muncească şi care trăieşte din munca altora: *eu n-am nevoie de trîntori.* REBR. [Et. nec.; cf. sl. *trontŭ*].

trîntorí, trîntoresc vb. **1.** (tr.) a distruge trîntorii unui stup; **2.** (intr.) a sta ca un trîntor; a lenevi. [De la *trîntor*].

trîntorít n. exterminare a trîntorilor dintr-un stup. [V. *trîntori*].

trîntoriţă, trîntoriţe f. femeie care nu vrea să muncească şi care trăieşte din munca altora. [*Trîntor* + *-iţă*].

troacár, troacare n. pardesiu sau palton femeiesc mai scurt. [Din fr. *trois-quarts*].

troácă, troace f. **1.** covată scurtă şi lată, făcută de obicei dintr-o singură bucată de lemn scobit; albie, copaie; **2.** vas de lemn, mai ales în formă de jgheab, în care se pune apă sau mîncare pentru animale; **3.** (reg.) vas de lemn, cu apă, prin care trece roata de la tocilă; **4.** ladă în care curge făina în timpul măcinatului; **5.** (reg.) instrument pe care se împletesc găitanele; **6.** (bot.; reg.) tigvă (*Lagenaria siceraria*); **7.** (fam.; pl.) obiecte uzate, catrafuse; (spec.) încălţăminte uzată: *unde vom ajunge mîine cu troacele noastre?* CAR. [Din germ. dial. *Trok*].

troáhnă, troahne f. (pop.) guturai; (p. ext.) răceală: *aşa troahnă tătărască de mult n-am mai pătimit.* CAR.; (şi: (reg.) **trocnă**). [Et. nec.].

troánă f. v. tron[2].

troc, trocuri n. formă primitivă a schimbului de mărfuri, în care un produs se schimba direct pe alt produs (fără mijlocirea banilor). [Din fr. *troc*].

trocantér, trocantere n. **1.** parte a femurului de care se leagă muşchii coapsei; **2.** al doilea segment de la picioarele insectelor; (şi: **trohanter**). [Din fr. *trochanter*].

trocăr[1], trocari m. **1.** persoană care confecţionează sau vinde troace; **2.** (spec.) nume dat locuitorilor din Şcheii Braşovului (care se ocupau şi cu împletitul gaitanelor pe troacă); (p. ext.) poreclă dată ardelenilor de către locuitorii din vechiul regat: *micii trocari erau băieţii scheieni, băştinaşii.* BL. [*Troacă* + *-ar*].

trocăr[2], trocare n. instrument chirurgical, în formă de tub ascuţit, cu care se efectuează punctiile sau cu care se introduc în unele cavităţi ale organismului instrumente chirurgicale sau dispozitive optice. [Din fr. *trocart*, germ. *Trokar*].

trócnă f. v. troahnă.

trocúţă, trocuţe f. diminutiv al lui troacă. [*Troacă* + *-uţă*].

troféu, trofee n. **1.** (în antichitate) armura unui duşman învins, expusă pe un stîlp sau arbore, ca semn al victoriei; monument din metal sau din piatră ridicat în amintirea unei victorii sau în cinstea unui erou, pe care erau reprezentate, prin statui şi basoreliefuri, aspecte ale luptelor purtate; **2.** pradă de război: *Mihai se-ntoarce-ncărcat de trofee.* VLAH.; **3.** obiect ornamental, de obicei o cupă, oferit învingătorilor într-o întrecere sportivă; **4.** parte a unui animal vînat (blană, colţi, coarne etc.) păstrată pentru valoarea şi frumuseţea ei; **5.** ornament care reprezintă atributele unei arte sau ale unei ştiinţe. [Din fr. *trophée*].

trófic, ~ci, trofică, ~ce a. referitor la nutriţie, care întreţine nutriţia. [Din fr. *trophique*].

troficitáte f. **1.** proprietate a materiei vii de a-şi păstra structura normală prin asigurarea nutriţiei necesare; **2.** ansamblul fenomenelor de nutriţie a organismelor vii; **3.** stare de nutriţie a diferitelor organe şi ţesuturi. [*Trofic* + *-itate*].

trofíe, trofii f. trofism. [Din fr. *trophie*].

trofísm, trofisme n. stare dinamică a nutriţiei; trofie. [Din fr. *trophisme*].

trofopatíe, trofopatii f. maladie care afectează nutriţia. [Din fr. *trophopathie*].

trog, troguri n. vale glacială. [Din germ. *Trog*].

troglobíe, troglobii a. şi f. (vieţuitoare) care trăieşte în peşteri, fiind adaptată condiţiilor acestui mediu. [Din fr. *troglobie*].

troglodít, ~ţi, troglodită, ~e a. şi m., f. (om preistoric) care trăia în caverne sau în locuinţe săpate în piatră. // m., f. **1.** (fig.) om care are un nivel de trai foarte scăzut, care duce o viaţă primitivă; **2.** persoană necivilizată, grosolană, mărginită, retrogradă. [Din fr. *troglodyte*].

troháic, ~ci, trohaică, ~ce a. **1.** care este alcătuit din trohei: *vers trohaic;* **2. metru trohaic**, sistem de versificaţie a cărui structură are la bază troheul. [Din fr. *trochaïque*].

trohantér n. v. trocanter.

trohéu, trohei m. picior metric alcătuit dintr-o silabă lungă şi una scurtă (în poezia antică) sau dintr-o silabă accentuată şi una neaccentuată (în poezia modernă). [Din lat. *trochaeus*, fr. *trochée*, it. *trocheo*].

troián[1], troiene n. **1.** dig lung de pămînt, cu şanţ de apărare, care servea în antichitate ca fortificaţie militară; **2.** cantitate mare de zăpadă îngrămădită de vînt în valuri sau adusă de vînt şi depusă în valuri sau grămezi; nămete: *deschisei un oblon al ferestrei şi aruncai pistolul pe-un troian de ninsoare.* EM.; **3.** (p. ext.) grămadă, morman: *vîntul adunat-a de flori de tei troiene.* EM.; **4.** (fig.) mulţime de oameni în mişcare: *ce s-au făcut acele troiene de popoare?* BĂLC. [Probabil din sl. *trojanŭ*].

troián[2], ~eni, troiană, ~ene a. care aparţine Troiei sau populaţiei ei, referitor la Troia sau la populaţia ei; **cal troian**, (în Iliada) cal uriaş din lemn, construit de greci la sfatul lui Ulise, după zece ani de asediu al Troiei, în interiorul căruia s-au ascuns soldaţi, lăsat, sub pretextul unei ofrande religioase, înaintea cetăţii şi din care, după introducerea lui în cetate de către troieni, au ieşit în timpul nopţii grecii ascunşi şi au deschis oastei lor porţile, pricinuind astfel căderea Troiei; (fig.) stratagemă folosită pentru subminarea poziţiilor adversarului. // m., f. locuitor al Troiei. [*Troia* n. pr. + *-ean*].

tróică, troice f. **1.** sanie (rusească) cu trei cai, înhămaţi unul lîngă altul; **în troică**, cîte trei în linie (la ham): *cai înhămaţi în troică;* **2.** (fig.) grup de trei personalităţi. [Din rus. *troĭka*].

troiení, troienesc vb. **1.** (tr.) a acoperi cu troiene[1] de zăpadă; a înzăpezi: *afară era un viscol care troienise străzile.* PETR.; **2.** (refl.) a se strînge în troiene[1]: *zăpada se troienise peste bulgării de pămînt răscolit de obuze.* REBR.; **3.** (refl.) a rămîne imobilizat în mijlocul zăpezii; a se înzăpezi: *ne-am troienit? ... iaca! na, şi alta acum.* AL.; **4.** (tr.) acoperi un obiect îngrămădind ceva peste el; **5.** (tr.) a îngrămădi, a aduna la un loc: *dragul codru, troienindu-şi frunza toată.* EM. [De la *troian*[1]].

troieníre, troieniri f. acţiunea de a (se) troieni; înzăpezire. [V. *troieni*].

troienít, ~ţi, troienită, ~e a. acoperit cu troiene de zăpadă; înzăpezit: *oraşul doarme troienit.* BAC. [V. *troieni*].

tróiţă, troiţe f. **1.** (în religia creştină) unitate a celor trei ipostaze divine: Dumnezeu-Tatăl, Dumnezeu-Fiul şi Duhul Sfînt; treime: *sfîntă troiţă, nedespărţită şi neschimbată, ţie ne închinăm.* VARL.; **2.** grup de trei persoane sau de trei lucruri: *baba însă voia cu orice chip să aibă o troiţă nedespărţită de nurori.* CR.; **3.** cruce mare de lemn sau de piatră (împodobită cu picturi, sculpturi, inscripţii) aşezată la răspîntii, pe lîngă fîntîni sau în locuri legate de un eveniment, adesea ca semn al recunoştinţei pioase faţă de ostaşii căzuţi în războaie: *troiţele cu capul atît de sfinţi uitaţi ne făceau semn.* PILLAT; **4.** (înv.) triptic: *o mică candelă lumina o vechie troiţă de lemn.* OD.; (accent. şi *troíţă*). [Din sl. *troica*].

troleibúz, troleibuze n. vehicul rutier de transport urban în comun, asemănător cu autobuzul, echipat cu motoare electrice pentru propulsie şi alimentat cu energie electrică de la o linie aeriană bifilară cu ajutorul a două trolee. [Din fr. *trolleybus*].

troléu, trolee n. 1. dispozitiv instalat pe vehicule cu tracţiune electrică pentru a realiza un contact alunecător direct cu linia aeriană de alimentare cu energie electrică; **2.** (impr.) troleibuz. [Din fr. *trolley*].

tróliu, troliuri n. dispozitiv folosit pentru deplasarea unor sarcini, în special pe verticală (de obicei prin intermediul unui plan), alcătuit din una sau din două tobe care se pot roti în jurul axelor lor şi pe care se înfăşoară un cablu fixat cu un capăt de tobă şi cu celălat de sarcina pe care trebuie să o deplaseze. [Din fr. *treuil*].

trómbă[1], trombe f. **1.** coloană înaltă de apă, în formă de con, ridicată de vîrtejurile de vînt, care o fac să se învîrtească cu mare iuţeală în jurul ei însăşi; **2.** vînt în formă de vîrtej, cu axă verticală sau puţin înclinată şi cu viteză foarte mare; (p. ext.) coloană de praf, de zăpadă, de nisip etc. ridicată de un vînt puternic, vîrtej; **în trombă**, cu o mişcare rapidă şi violentă: *a sosit în trombă;* **3.** tub prin care se face ventilaţia în încăperile de jos ale unui vapor. [Din fr. *trombe*, it. *tromba*].

trómbă[2] f. v. trompă.

trombínă, trombine f. albumină prezentă în plasmă, avînd rol de substanţă-cheie în procesul de coagulare a sîngelui. [Din fr. *thrombine*].

tromblón, trombloane n. **1.** (înv.) puşcă cu ţeava foarte scurtă şi răsfrîntă la gură; **2.** dispozitiv care se ataşează la puşcă, pentru lansarea grenadelor, a proiectilelor de semnalizare etc. [Din fr. *tromblon*].

trombochinázã, trombochinaze f. (biol.) enzimă prezentă în sînge şi ţesuturi, care, împreună cu calciu, acţionează asupra protrombinei, transformînd-o în trombină. [Din fr. *trombokinase*].

trombocít, trombocite n. (biol.) celulă sangvină de forma unei plăcuţe, care are un rol important în coagularea sîngelui; plachetă sangvină; (şi: **trombocită**). [Din fr. *thrombocyte*, germ. *Thrombozyt*].

trombocítă f. v. trombocit.

trombocitopeníe, trombocitopenii f. (med.) scădere anormală a numărului de trombocite din sînge. [Din fr. *thrombocytopénie*].

trombocitóză, trombocitoze f. (med.) creşterea numărului trombocitelor peste limita superioară normală. [Din germ. *Thrombozytose*].

tromboflebítă, tromboflebite f. proces mixt de inflamaţie a peretelui unei vene şi de formare de cheaguri care pot obtura parţial sau total vena, iar

prin detaşare pot provoca embolii. [Din fr. ***thrombophlébite***].

trombón, tromboane n. **1.** instrument muzical de suflat, din alamă, mai mare decît trompeta, care emite sunete de înălţimi diferite prin deplasarea unei culise care lungeşte sau scurtează coloana de vibraţie a instrumentului sau prin acţionarea unui mecanism cu clape: *ar fi fost orb de la vîrsta de opt ani, însă om vesel, cîntăreţ din gură, vioară şi trombon.* CĂL.; **2.** (fam.; peior.) gură (considerată ca organ al vorbirii); **3.** (fam.; mai ales la pl.) minciuni; păcăleli, exagerări. [Din fr. ***trombon***].

tromboníst, tromboníşti m. **1.** instrumentist care cîntă la trombon; **2.** (fam.; depr.) persoană căreia îi place să mintă, să exagereze. [Din fr. ***tromboniste***].

trombóză, tromboze f. obturaţie totală sau parţială a unei artere sau vene prin formarea unui cheag de sînge. [Din fr. ***thrombose***].

trómbus, trombusuri n. şi **trombuşi** m. cheag format într-un vas sangvin sau în una dintre cavităţile inimii. [Din lat., fr. ***thrombus***].

tromf n. v. tronf.

trómpă, trompe f. **1.** (înv.) trompetă: *tromba ... cu glasul ei lugubru.* EM.; **2.** organ muscular tubular provenit mai ales din dezvoltarea musculaturii nărilor la elefant, la tapir etc., care serveşte la pipăit, la aspirarea lichidelor şi la apucat; proboscidă; **3.** prelungire a capului sau a gurii la unele animale nevertebrate (care serveşte la supt); **4.** (şi **trompa uterină**), organ pereche tubular membranos, la mamiferele femele, prin care ovulele ajung din ovar în uter; **5. trompa lui Eustache**, conduct membranos în interiorul urechii, care face legătura între urechea medie şi faringe; **6.** (arhit.) element de construcţie în formă de boltă trunchiată, care permite racordarea unui element de construcţie de un anumit contur (ex.: turlă, cupolă circulară sau poligonală) cu pereţi de susţinere avînd alt contur (pătrat, dreptunghiular etc.); **7. trompă de apă**, aparat de laborator pentru evacuarea gazelor dintr-un recipient, în scopul realizării vidului, prin antrenarea moleculelor de gaze de către o vînă de apă sub presiune; (şi: (înv.) **trombă**). [Din fr. ***trompe***, it. ***tromba***].

trompét, trompeţi m. persoană (de obicei militar) care cîntă la trompetă; trompetist, gornist. [Din fr. ***trompette***].

trompetáş, trompetaşi m. (înv.) trompetist. [*Trompetă* + *-aş*].

trompétă, trompete f. instrumet muzical de suflat, din alamă, format dintr-un tub prelung, îndoit de două ori şi terminat cu o deschizătură în formă de pîlnie, care emite sunete clare şi pătrunzătoare; goarnă; (fam.) **cu surle şi cu trompete**, cu multă zarvă. [Din fr. ***trompette***].

trompetíst, ~şti, trompetistă, ~e m., f. persoană care cîntă la trompetă; trompet, trompetaş, trîmbiţaş, gornist. [Din fr. ***trompettiste***].

tron[1], tronuri n. **1.** scaun sculptat, înălţat, pe care stau monarhii la ceremonii; (p. ext.) simbol al domniei, al puterii suverane: *azi sînt căzut din tronul lui Ştefan celui Sfînt.* AL.; **a (se) urca** (sau **a (se) ridica**, **a (se) înălţa**, **a (se) sui**) **la tron**, a ocupa (sau a face să ocupe) domnia, a (se) încorona ca monarh; **2.** (fig.) puterea suverană a monarhilor, domnie: *tu eşti cel mai bun sprijin al tronului meu.* AL.; **3.** scaun special pe care stau prelaţii cu suveranii în timpul unor ceremonii religioase: *strălucita Doamnă îşi clăti o clipă pietrele nestemate şi cununa şi se aşeză dreaptă pe tronu-i de aur.* SAD. [Din lat. ***thronus***, fr. ***trône***].

tron[2], tronuri n. **1.** ladă în care se păstrează diferite obiecte, mai ales de îmbrăcăminte; **tron de zestre**, ladă de lemn, ornamentată, în care se păstrează zestrea miresei; **2.** (pop.) sicriu: *să-mi facă tronu de nuc şi capacu de argint.* POP.; (şi: (reg.) **troană**). [Din germ. dial. ***Truh(e)n***].

tronă, tronez vb. (intr.) **1.** a domni (peste o ţară); a guverna; **2.** (fig.) a ocupa locul de onoare; **3.** (fig.; p. ext.) a fi plasat într-un loc vizibil; **4.** (fig.) a adopta o poziţie de superioritate, a-şi da aere de om important. [Din fr. ***trôner***].

tronár, tronari m. (reg.) tîmplar care face lăzi sau sicrie. [*Tron[2]* + *-ar*].

tronáre, tronări f. acţiunea de a trona şi rezultatul ei. [V. ***trona***].

tronc interj. **1.** cuvînt care imită zgomotul produs de o cădere, de o ciocnire, de trîntirea unui obiect etc.; tranc: *şi dracii tronc! închid poarta după Ivan.* CR.; (subst.) **a-i cădea** (sau **a-i pica**) **cu tronc** (**la inimă**), a-i deveni cuiva drag dintr-o dată; a îndrăgi (pe neaşteptate) pe cineva; **2.** cuvînt care sugerează caracterul brusc şi neaşteptat al unei acţiuni, al unei întîmplări etc.: *tronc! tocma cînd o să ne apucăm de treabă!* NEGR.; **tronc, Mărico** (sau **Marghioalo**), se spune cînd cineva face sau spune ceva nepotrivit cu situaţia în care se găseşte. [Onomat.].

trónca-trănca interj. v. tronca-tronca.

trónca-trónca interj. cuvînt care imită zgomotul făcut de două obiecte care se lovesc unul de altul în cadenţă regulată, monotonă: *se izbeau una de alta cînd mergea căruţa şi făceau: tronca, tranca, tronca, tranca.* CR.; (şi: **tronca-tranca**). [Onomat.].

troncăní, troncănesc vb. (pop. şi fam.) **1.** (intr.) a face zgomot izbindu-se de ceva sau izbind un obiect de altul: *cînd a sărit împăratu şi ţiganu în el, le-a trancănit oasăle-de cazan.* POP.; **2.** (intr.) a flecări, a trăncăni: *silă de vorbă îmi place, tot să troncănească-i place.* PANN; **3.** (fig.; tr.) a spune ceva nepotrivit, nelalocul lui; a trînti: *moş Nichifor îndată troncănea cîte una.* CR. [*Tronc* + *-ăni*].

troncăníre, troncăniri f. (pop. şi fam.) acţiunea de a troncăni; (concr.) zgomot produs de obiecte lovite sau izbite unele de altele: *tot cu carul şi cu mare troncănire merge pînă la Pesta.* CĂL. [V. ***troncăni***].

troncánit, troncănituri n. (pop. şi fam.) troncănire. [V. ***troncăni***].

tróncăt, troncăte n. zgomot produs de rostogolirea unui lucru, de izbirea unui obiect de altul etc.: *troncătul de zdraveni bolovani în rostogol.* AL.; (şi: **troncot**). [*Tronc* + *-ăt*].

troncón, tronconuri n. parte a unui con cuprinsă între bază şi o secţiune paralelă cu baza; trunchi de con. [De la ***tronconic***].

troncónic, ~ci, tronconică, ~ce a. care are forma unui trunchi de con, a unui troncon. [Din fr. ***tronconique***].

tróncot n. v. troncăt.

tronf, tronfuri n. (reg.) atu (la jocul de cărţi); (şi: **tromf**). [Din magh. ***tromf***, germ. ***Trumpf***].

tronişór, tronişoare n. **1.** diminutiv al lui tron[2]; lădiţă; **2.** sicriaş. [*Tron[2]* + *-işor*].

tronsón, tronsoane n. porţiune distinctă dintr-un obiect sau dintr-o construcţie cu lungime relativ mare, care se extinde în lungimea obiectului sau a construcţiei, şi care este despărţită de rest sau numai delimitată prin anumite repere: *tronsonul unui bloc; se construieşte un nou tronson la metrou.* [Din fr. ***tronçon***].

trop[1] interj. (adesea repetat) cuvînt care imită zgomotul făcut de picioare în timpul mersului sau al dansului: *se prinde în joc lîngă o fată ... şi tropai, tropai! ropai, ropai!* CR.; (şi: **tropa**, **tropai**). [Onomat.].

trop[2], tropi m. figură de stil realizată la nivelul semantic al textului, bazată pe transfer sau analogie de sens; figură semantică (ex.: metafora, metonimia, sinecdoca etc.): *în naiva lor încercare de a imita stilistica bizantină, întîii analişti şi apologeţi introduc elementul artistic al tropilor, făcînd pînă la un punct educaţia literară a urmaşilor.* CĂL. [Din gr. mod. ***trópos***, lat. ***tropus***, fr. ***trope***].

trópa interj. v. **trop[1]**.

trópai interj. v. **trop[1]**.

tropăor n. (înv.) un fel de postav. [Din germ. ***tropp-pauer*** (*Tuch*)].

tropăr, tropare n. scurtă cîntare bisericească de preamărire a unui sfînt sau a unui eveniment religios; imn. [Din sl. ***troparĭ***].

tropăí, trópăi vb. (intr.) a face zgomot lovind pămîntul, podeaua cu picioarele sau cu copitele; (fam.) a dansa, a juca: *cavaleri şi dame tropăiau de răsuna pămîntul.* NEGR. [De la ***trop[1]***].

tropăiálă, tropăieli f. faptul de a tropăi; zgomot produs de cel care tropăie; tropăit. [***Tropăi*** + *-eală*].

tropăít, tropăituri n. tropăială. [V. ***tropăi***].

tropăíta f. (artic.) dans popular românesc; melodia acestui dans. [V. ***tropăi***].

tropăitúră, tropăituri f. tropăială, tropăit: *s-a pornit un hohot, aplauze, tropăituri, şuiere.* CAR. [***Tropăi*** + *-tură*].

trópic[1], ~ci, tropică, ~ce a. (rar) tropical: *regiune tropică.* // n. **1.** fiecare dintre cele două paralele situate la latitudinea de 23°27′, nord (**tropicul cancerului** sau **racului**) sau sud (**tropicul capricornului**) de ecuatorul terestru, unde, în timpul celor două solstiţii, Soarele trece la zenitul locului; **2.** (la pl.) zonă, regiune aflată în jurul celor două tropice; zonă tropicală: *păsările migratoare se reîntorc din tropice.* TOP; **de tropice**, din regiunea tropicală. [Din lat. ***tropicus***, fr. ***tropique***].

trópic[2], ~ci, tropică, ~ce a. (livr.) referitor la trop[2]; figurat, metaforic. [Din fr. ***tropique***].

tropícal, ~i, tropícală, ~e a. referitor la tropice[1], caracteristic tropicelor[1]; din regiunea tropicelor[1]: *plante tropicale*; **căldură tropicală**, căldură caniculară, toridă. [Din fr. ***tropical***].

tropicalizá, tropicalizez vb. (tr.) a supune tropicalizării. [Din fr. ***tropicaliser***].

tropicalizáre, tropicalizări f. ansamblu de operaţii la care este supus un material, o piesă, o instalaţie etc. pentru a-l face mai puţin sensibil la acţiunea climei tropicale, în special la mucegai. [V. ***tropicaliza***].

tropicalizát, ~ţi, tropicalizată, ~e a. (despre piese, aparate, instalaţii etc.) căruia i s-au aplicat tratamente de tropicalizare. [V. ***tropicaliza***].

tropísm, tropisme n. tendinţă a organismelor fixate de a se orienta către o sursă de excitaţie (lumină, căldură, umiditate etc.) ce acţionează asupra lor (*tropism pozitiv*) sau în sens contrar (*tropism negativ*). [Din fr. ***tropisme***].

tropopáuză f. strat al atmosferei, intermediar între troposferă şi stratosferă. [Din fr. ***tropopause***].

trópos, troposuri n. (înv.) manieră, fel de a se purta: *baronu, ruşinat de acest tropos, s-a coborît la cea întîi staţie.* AL. [Din gr. mod. ***trópos***].

troposféră f. stratul inferior al atmosferei care vine în contact direct cu suprafaţa Pămîntului, în care se produc fenomenele meteorologice şi unde aerul este cel mai dens. [Din fr. ***troposphère***].

trópot, tropote n. zgomot de copite sau de picioare care izbesc pămîntul; mişcare precipitată care produce acest zgomot: *dar ce aud! ... un tropot ..., o fiinţă înaintează repede, fugind.* BOL.; *de tropotele jucătorilor se hurducă pămîntul.* REBR. [Din bulg., sb. ***tropot***].

tropotá vb. v. tropoti.

tropotí, tropotesc vb. (pop.; intr.) a tropăi: *şi bat pămîntul tropotind în tact uşor.* COŞB.; (şi: **tropota**). [De la ***tropot***].

tropotíre, tropotiri f. (pop.) acţiunea de a tropoti şi rezultatul ei. [V. ***tropoti***].

tropotít, tropotituri n. (pop.) tropot; (spec.) parte a unui dans popular care constă din bătăi ritmice cu piciorul în pămînt. [V. ***tropoti***].

tropotíta f. (artic.) dans popular românesc; melodia acestui dans. [V. ***tropoti***].

tropotitúră, tropotituri f. (pop.) tropot; (spec.) bătaie ritmică cu piciorul în pămînt la unele dansuri populare. [***Tropoti*** + *-tură*].

trosc interj. cuvînt care redă zgomotul produs de o lovitură, de o cădere, de o trosnitură etc.: *grinda face trosc.* [Onomat.].

troscăí, pers. 3 **tróscăie** vb. (reg.; intr.) a face zgomot; a trosni. [*Trosc* + *-ăi*].

tróscot[1] m. 1. numele mai multor plante erbacee din familia poligonaceelor: **a)** (şi **troscot gras**) numele a două plante anuale cu tulpina ramificată, de obicei întinsă pe pămînt, cu frunze mici, cu flori hermafrodite verzi, pe margine roşii sau albe, care cresc pe marginea drumurilor şi în locuri necultivate (*Polygonum aviculare* şi *Polygonium arenarium*); **b)** (reg.) răculeţ (*Polygonum bistorta*); **2.** (bot.; reg.) talpa-gîştei (*Chenopodium rubrum*); **3.** (bot.; reg.) coada-racului (*Potentilla anserina*). [Din sl. *troskotŭ*].

tróscot², troscote n. (reg.) zgomot, trosnet. [De la *trosc*].

troscoţél m. (bot.; reg.) **1.** numele mai multor plante erbacee din familia poligonaceelor: **a)** troscot[1] (*Polygonum aviculare*); **b)** răculeţ (*Polygonum bistorta*); **c)** sălcuţă (*Polygonum amphibium*); **2.** scîrţîitoare (*Polycnemum arvense*). [*Troscot* + *-el*].

trósnet, trosnete n. 1. trosnitură: *butucii ard în sobă cu trosnet şi scîntei.* PILLAT; **2.** (pop.) pocnet (de bici); detunătură (de armă). [*Trosni* + *-et*].

trosní, trosnesc vb. **1.** (intr.) a produce un zgomot caracteristic prin rupere, crăpare, ardere, apăsare, izbire; a crăpa, a pocni, a plesni cu zgomot: *auz ... trosnind podele putrede ca de pas de om.* CAR.; *s-a pus o geruială ... de trosneau lemnele.* DELAVR.; **2.** (intr.) a pîrîi (din încheieturi): *gura, aşa de căscată, ... trosnise din încheieturi.* DELAVR.; **a-i trosni cuiva fălcile,** se spune cînd cineva primeşte o lovitură puternică, cînd mănîncă lacom şi zgomotos sau cînd cască cu poftă; **3.** (tr.) a-şi întinde încheieturile, făcîndu-le să pîrîie: *oamenii căscau, se ridicau, îşi trosneau oasele.* VOIC.; **4.** (pop.; intr.) a pocni, a plesni din bici: *surugiii ... trăsneau din bici, chiuiau cît le lua gura.* GANE; **5.** (pop.; intr.) a se descărca, producînd un zgomot puternic; a bubui: *la Cetate trăsneau din răstimp în răstimp bombardele.* SAD.; (şi: (pop.) **trăsni**). [Et.; nec.; cf. *trăsni*[1]].

trosníre, trosniri f. faptul de a trosni. [V. *trosni*].

trosnitór, ~i, trosnitoáre a. care trosneşte: *descălecai la flăcăraia trosnitoare a brazilor* OD. [*Trosni* + *-tor*].

trosnitúră, trosnituri f. **1.** zgomot produs de un obiect cînd crapă, cînd plesneşte, cînd este rupt, izbit sau apăsat; **2.** detunătură (de armă); trosnet. [*Trosni* + *-tură*].

trot n. invar. trap scurt, liniştit şi ritmic. [Cuv. fr.].

trotá[1], pers. 3 **trotează** vb. (intr.; despre cai) a merge la trap; a avea un trap frumos. [Din fr. *trotter*].

troteur, troteuri [trotör] m. cal dresat să troteze; cal cu trapul întins şi ridicat; trăpaş. // a. comod, rezistent: *pantofi troteuri.* [Din fr. *trotteur*].

trotíl n. (chim.) trinitrotoluen. [Din germ. *Trotyl*].

trotiná, pers. 3 **trotinează** vb. (intr.; despre cai) a nu păstra pasul regulat, a bate pasul pe loc. [Din fr. *trottiner*].

trotinétă, trotinete f. mic vehicul pentru copii, constînd dintr-o scîndură montată pe două roţi, articulată cu o bară care serveşte drept ghidon, şi care se pune în mişcare împingîndu-l cu un picior. [Din fr. *trottinette*].

trotuár, trotuare n. porţiune marginală amenajată de-a lungul unei străzi, mai înaltă decît partea carosabilă, rezervată circulaţiei pietonilor: *bruma este încă vizibilă pe trotuar, de asemenea urmele lăsate de trecători.* BL.; (fam.) **a face trotuarul,** a practica prostituţia. [Din fr. *trottoir*].

troţkísm n. curent politic în cadrul social-democraţiei ruse de la începutul sec. al XX-lea, întemeiat de Lev Davidovici Troţki, care susţinea posibilitatea existenţei în partidul proletariatului a unor orientări şi fracţiuni diferite, considera ţărănimea incapabilă de acţiuni revoluţionare, negînd necesitatea alianţei clasei muncitoare cu aceasta, iar în problema revoluţiei susţinea teoria „revoluţiei permanente". [Din fr. *trotskysme*].

troţkíst, ~şti, troţkistă, ~e a. şi m., f. (adept) al troţkismului. [Din fr. *trotskyste*].

trubáci, trubaci m. (înv.) trîmbiţaş (la vînătoare): *trubaci gătiăniţi, cu cornul de vînătoare încolăcit subt umere.* OD. [Din rus. *trubaci*].

trubadúr, trubaduri m. poet medieval din secolele al XII-lea şi al XIII-lea ale cărui versuri, compuse în vechea franceză medievală şi debitate în formă de cîntec, cu acompaniament muzical, la petrecerile de curte ale marilor feudali, aveau de obicei un caracter erotic sau pastoral; (p. ext.) poet-cîntăreţ, care cultivă cu precădere romanţa şi balada cu tematică erotică, într-un anumit stil de pastişare a tradiţiei medievale a genului. [Din fr. *troubadour*].

trubadúric, ~ci, trubadurică, ~ce a. specific trubadurilor, în maniera trubadurilor: *lirica lui e galantă, în linia lui Conachi, împrospătată prin erotica trubadurică.* CĂL. [*Trubadur* + *-ic*].

trúbă, trube f. (reg.) trîmbiţă. [Din ucr., rus. *truba*].

truc[1]**, trucuri** n. **1.** manevră abilă prin care se maschează realitatea; **2.** şiretlic, stratagemă întrebuinţată pentru atingerea unui scop. [Din fr. *truc*].

truc², **trucuri** n. cadru suspendat elastic (prin intermediul unor arcuri) pe una sau pe două osii şi pe care se montează suprastructura unui vagon de tramvai. [Din fr. *truck*, germ. *Truck*].

trucá, truchez vb. (tr.) a folosi trucuri[1] sau trucaje. [Din fr. *truquer*].

trucáj, trucaje n. procedeu tehnic folosit în teatru sau în cinematografie pentru a crea o iluzie optică sau acustică spectaculoasă. [Din fr. *truquage*, *trucage*].

trucát, ~ţi, trucată, ~e a. **1.** (despre scene din filme sau din piese de teatru etc.) în care s-au folosit trucaje; **2.** a cărui desfăşurare sau rezultat a fost măsluit, falsificat: *meci trucat.* [V. *truca*].

trúcă f. utilaj complex folosit în cinematografie pentru filmări combinate. [Din fr. *truc*; cf. engl. *trick*].

truculént, ~ţi, truculentă, ~e a. (livr.) aspru, violent, brutal; pitoresc, plin de culoare: *comic truculent.* [Din fr. *truculent*].

truculénţă, truculenţe f. (livr.) caracterul a ceea ce este truculent. [Din fr. *truculence*].

trúdă, trude f. (pop.) **1.** efort fizic sau intelectual deosebit; muncă grea, obositoare; străduinţă, caznă: *goi, sarbezi, rupţi de foame şi obosiţi de trude.* AL.; *ninsoarea mai încetase şi după multă trudă am găsit drumul.* CR.; **cu trudă,** din greu, cu mare efort: *deşteleni cu trudă al gîndului ogor, dar nu putu să iasă din mintea lui pustie.* PILLAT; **2.** oboseală, osteneală: *de trudă, nu se mai putea ţine pe picioare*; **3.** (înv.) rezultat, rod al muncii cuiva; agoniseală, cîştig: *să nu cumva truda noastră ... să piardem.* COR.; **4.** chin, suferinţă; durere, necaz: *de multă trudă, n-a vorbit deloc.* COŞB. [De la *trudi*].

trudgen [trádgen] n. stil de înot, caracterizat printr-o mişcare de tracţiune alternativă a braţelor şi prin lovirea în foarfecă a picioarelor, corpul alunecînd pe aceeaşi parte. [Din fr., engl. *trudgen*].

trudí, trudesc vb. (pop.) **1.** (intr.) a munci din greu, a depune mari eforturi (fizice sau intelectuale): *am trudit toată viaţa*; **2.** (tr.) a supune la un efort, a obosi: *ne trudim ciolanele.* DELAVR.; **3.** (refl.) a se strădui, a-şi da toată silinţa (să facă ceva): *am stat cu mine însumi, trudindu-mă să desleg întrebările fără de răspuns.* SAD.; **4.** (refl.) a se chinui, a se căzni, a se munci; (fig.) a se necăji, a se întrista: *muierea mi se trudeşte cu durerile naşterii.* POP.; *viaţă, curmă-te de plînsuri, ca să nu mă mai trudesc.* CONACHI; **5.** (tr.) a supune pe cineva la chinuri, la suferinţe fizice sau morale: *le bătea şi le trudea pînă fierea le crăpa.* POP. [Din sl. *truditi*].

trudíre, trudiri f. faptul de a (se) trudi; muncă grea, trudă. [V. *trudi*].

trudít, ~ţi, trudită, ~e a. (pop.; adesea subst.) **1.** foarte obosit, ostenit peste măsură: *de-abia îl ţineau picioarele de trudit ce era.* CR.; **2.** supus la îndelungi eforturi, la munci grele; muncit: *figuri de oameni trudiţi*; **3.** supus la necazuri, la încercări grele, chinuit: *suflet trudit.* [V. *trudi*].

truditór, ~i, truditoáre a. (adesea subst.) care munceşte din greu, care desfăşoară o activitate extenuantă. [*Trudi* + *-tor*].

trúdnic, ~ci, trudnică, ~ce a. (pop.) **1.** care cere multă muncă, un efort de concentrare a forţelor fizice sau intelectuale; deosebit; obositor, epuizant, extenuant: *din pricina unor îndeletniciri aşa de trudnice, se cuvine Vasilisei şi puţintică odihnă binefăcătoare.* SAD.; **2.** ostenit: *era şi trudit şi genele-i scăpătau.* SAD.; **3.** trudit, muncit: *femeie trudnică*; **4.** trudit, chinuit: *un suflet trudnic.* [Din sl. *trudĭnŭ*].

trudnicíe, trudnicii f. trudă, suferinţă: *trudnicia vieţii.* [*Trudnic* + *-ie*].

trufandá, trufandale f. cel dintîi fruct sau rod al pămîntului dintr-o producţie anuală; (p. ext.) produs alimentar (mai ales fruct sau legumă) pus în vînzare mai înainte de timpul normal în care trebuie să apară pe piaţă: *jos, în stradă, oraşul vuia de trei ceasuri, de cînd au început oltenii să strige trufandalele sezonului.* C.PETR. [Din turc. *turfanda*].

trufáş, ~i, trufaşă, ~e a. şi m., f. (persoană) care are o părere foarte bună despre sine, adesea exagerată sau nejustificată, în contrast cu modul în care îi consideră pe ceilalţi; arogant, îngîmfat, înfumurat: *umilinţa ce arătau către dînsul aceşti aspri şi trufaşi nobili ... înşela pe Mihai.* BĂLC. // a. **1.** care exprimă, care trădează sau care denotă trufie: *privire trufaşă; visuri trufaşe*; **2.** măreţ, grandios, superb: *colo se ridic trufaşe şi eterne ca şi moartea piramidele-uriaşe.* EM. [*Trufă* + *-aş*].

trúfă[1]**, trufe** f. (înv.) trufie: *acesta birui trufa turcilor.* MOXA. [Lat. *trufa*].

trúfă², **trufe** f. **1.** nume dat mai multor specii de ciuperci comestibile, din familia eutuberaceelor, de culoare violetă-negricioasă, în formă de cartofi, care cresc în pămînt (*Tuber*); **2.** produs de cofetărie făcut din cremă de ciocolată. [Din fr. *truffe*].

trufí, trufesc vb. (refl.) 1. (înv.) a deveni trufaş: *se trufi şi se înălţă cu mintea, de cînd ... se rudi ... cu împăratul.* BĂLC.; **2.** a se lăuda, a se făloşi: *se trufea cu aceste prietenii.* ST. [De la *trufă*[1]].

trufíe, trufii f. părere foarte bună, adesea exagerată sau nejustificată despre sine, în contrast cu modul în care îi consideră pe ceilalţi; atitudine arogantă şi dispreţuitoare; aroganţă, îngîmfare, înfumurare: *păcatul cel dintăi este trufia.* ANTIM. [*Trufă*[1] + *-ie*].

truísm, truisme n. (livr.) adevăr banal, evident, care nu merită să fie exprimat; loc comun: *în Scrisori e multă „filozofie", de aceea unii înclină a vedea în ele o rece poezie a truismelor raţionale.* CĂL. [Din fr. *truisme*].

truncát, ~ţi, truncată, ~e a. (bot.; despre părţi ale plantelor) terminat brusc printr-o suprafaţă orizontală. [Din lat. *truncatus*].

trunchi, trúnchiuri n. **1.** partea unui arbore, cuprinsă între rădăcină şi locul de unde pornesc ramurile principale; tulpină; (p. ext.) copac: *pare-că şi trunchii vecinici poartă suflete sub coajă.* EM.; **2.** tulpina unui copac tăiat de la nivelul solului (uneori curăţată de crengi şi coajă); buştean: *sta în picioare pe un trunchi de pom tăiat.* ISP.; **3.** butuc pe care se sparg lemne de foc; butuc pe care ciopleşte rotarul; **4.** butuc pe care măcelarul taie carnea; (p. ext.; înv.) măcelărie; **5.** trupul unui om sau al unui animal, considerat fără cap şi membre; (p. ext.) corp, trup: *trunchi negru de balaur încolăcit şi rupt.* PILLAT; **6.** (fig.; înv.) linie directă a unei familii, de unde pleacă ramurile colaterale; **7.** (mat.) **trunchi de piramidă** (sau **de con, de prismă**), corp geometric obţinut prin secţionarea unei piramide (sau a unui con, a unei prisme) printr-un plan paralel cu baza şi aflat între acest plan şi bază. [Lat. *trunculus*].

trunchiá, trunchiez vb. (tr.) **1.** a ciunti, a reteza, a mutila: *să nu-mi zică pe nume, ... de nu ţi-oi trunchia capul ce se-ngîmfeaz atîta.* OD.; **2.** (fig.) a suprima unul sau mai multe pasaje dintr-un text; **3.** (fig.) a denatura, a falsifica (sensul, adevărul)

prin omiterea sau eliminarea (în mod conştient) a unor părţi (esenţiale). [De la *trunchi*; cf. fr. *tronquer*].

trunchiáre f. v. trunchiere.

trunchiát, ~ţi, trunchiată, ~e a. **1.** din care s-a tăiat partea superioară, partea principală: *con trunchiat; statuie trunchiată*; **2.** incomplet în urma suprimării: *discurs trunchiat*. [V. *trunchia*].

trunchiére, trunchieri f. acţiunea de a trunchia şi rezultatul ei; tăiere, ciuntire; (fig.) *ţara ... n-a fost scutită de cea mai aspră trunchiare.* EM.; (şi: (înv.) **trunchiare**). [V. *trunchia*].

trunchiós, ~şi, trunchioásă, ~e a. (pop.) **1.** care are trunchiul înalt şi gros: *nuc trunchios*; **2.** care are corpul bine dezvoltat; robust: *om trunchios*. [*Trunchi* + *-os*].

trunchiuléţ, trunchiuleţe n. diminutiv al lui trunchi. [*Trunchi* + *-uleţ*].

trup, trupuri n. **1.** corp (al unei fiinţe): *astfel vine mlădioasă, trupul ei frumos şi-l poartă.* EM.; **(cu) trup şi suflet**, cu totul, în întregime, fără rezerve; **(a fi) trup din trupul cuiva** (sau **a ceva**), (a fi) născut din ...; (fig.) (a face) parte integrantă din ceva; **2.** (p. restr.) trunchi (al unei fiinţe): *capul cînd te doare, tot trupul boleşte.* POP.; **3.** (p. ext.) cadavru: *ducînd la groapă trupul reginei dunărene.* EM.; **4.** partea principală a unui obiect, a unei construcţii; (p. ext.) obiectul însuşi; *un trup de casă*; **5.** patul războiului de ţesut; **6.** întindere neîntreruptă de pămînt; (spec.) sfoară de moşie; **7.** (înv.) porţiune determinată de materie; corp; **trup ceresc**, corp ceresc; **8.** (înv.) grupare de persoane unite prin interese comune; corp; **10.** (înv.) corp de armată: *un trup de lănceri ... deschidea marşa.* NEGR.; **11.** (înv.) **trup de legi**, corp de legi; corpus. [Din sl. *trupŭ*].

trúpă, trupe f. **1.** grup de persoane care sînt de obicei împreună, avînd aceleaşi preocupări: *am venit cu toată trupa*; **2.** totalitatea tinerilor care îşi fac serviciul militar; **3.** (la pl.) forţele armate ale unei ţări, ale unui regiment, ale unei specialităţi etc.; armată; oaste: *am înţeles că numai ... o înlocuire totală a trupelor ar mai putea pune în cumpănă soarta „capului de pod".* TOP.; **4.** colectiv de actori ai unui teatru sau ai unui circ; ansamblu; grup de actori care joacă în acelaşi spectacol: *timp de patru săptămîni, o trupă germană, călătoare din loc în loc, a dat reprezentaţii, seară de seară, în orăşelul nostru.* BL. [Din fr. *troupe*].

trupésc, ~şti, trupeáscă, ~eşti a. **1.** care ţine de trup, care priveşte trupul; corporal, fizic: *pedepse trupeşti*; **2.** senzual, sexual: *căldura trupească a acestei femei mă pătrundea din nou după ce atîţia ani ieşise din sfera simţurilor mele.* BL.; *porniri trupeşti*. [*Trup* + *-esc*].

trúpeş, ~i, trupeşă, ~e a. **1.** voinic zdravăn; bine făcut: *om trupeş; cal trupeş*; **2.** corpolent: *nu simte că, aşa destul de trupeşă cum a devenit, nu mai prind anumite graţii.* PETR. [*Trup* + *-eş*].

trupeşíe f. constituţie fizică robustă: *ai mintea ca de prunc într-atîta trupeşie.* OD. [*Trupeş* + *-ie*].

trupéşte adv. din punctul de vedere al trupului, relativ la trup; fizicеşte: *pre nebun nu-l pot certa trupeşte.* PRAV. [*Trup* + *-eşte*].

trupínă f. v. tulpină.

trúpiţă, trupiţe f. (reg.) parte a plugului alcătuită din brăzdar, cormană şi plaz, prinsă de cadrul plugului prin intermediul bîrsei. [Din sb. *trupica*].

trupşór n. v. trupuşor.

trupşorél, trupşorele n. (pop.) trupuşor. [*Trupşor* + *-el*].

trupuşór, trupuşoare n. diminutiv al lui trup: *trupşoru-i gingăşel părea tras printr-un inel!* AL.; (şi: (pop.) **trupşor**). [*Trup* + *-uşor*].

trúsă, truse f. cutie sau geantă (compartimentată) în care se ţin instrumente, unelte, obiecte etc. de primă necesitate, folosită în exercitarea unei profesiuni, în executarea unor operaţii complexe sau pentru toaletă; totalitatea instrumentelor, uneltelor, obiectelor etc. din această cutie sau geantă: *trusă chirurgicală; trusă de sudură; trusă de machiaj.* [Din fr. *trousse*].

trusóu, trusouri n. totalitatea obiectelor de rufărie şi de îmbrăcăminte confecţionate pentru o fată care se căsătoreşte; rufăria unui nou-născut. [Din fr. *trousseau*].

trust, trusturi n. formă de fuziune a intereselor unor companii, prin integrarea producţiei şi a capitalului, care duce la îngrădirea concurenţei prin împărţirea pieţei şi a canalelor de distribuţie şi de aprovizionare, prin practicarea unor discriminări comerciale faţă de partenerii comerciali, prin impunerea unor preţuri neechitabile şi prin limitarea producţiei şi distribuţiei cu efecte defavorabile asupra consumatorilor. [Din fr., engl. *trust*].

trustiér, ~i, trustieră, ~e a. al unui trust, referitor la un trust, de trust: *beneficii trustiere.* // m. asociat sau acţionar al unui trust. [*Trust* + *-ier*].

trúşnic, trupnice n. (reg.) turtă care rămîne în teasc după ce s-a stors uleiul din seminţele de floarea-soarelui, de cînepă, de dovleac etc. [Et. nec.; cf. sb. *trušni* (*hljeb*), *trušnica*].

truvăbíl, ~i, truvabilă, ~e a. (rar) care poate fi găsit, de găsit. [Din fr. *trouvable*].

truvér, truveri m. poet medieval din secolele al XII-lea şi al XIII-lea ale cărui versuri, compuse în vechea franceză de nord, recitate cu acompaniament muzical, demonstrează cultivarea unei lirici erotice rafinate şi a unei arte savante a compoziţiei muzicale; spre deosebire de trubadurii itineranţi, aceştia se stabileau la curţile principilor, în oraşe etc. [Din fr. *trouvère*].

tsunami [ţunámi] n. invar. valuri seismice, care devastează coastele Oceanului Pacific. [Din fr., engl. *tsunami*].

tu pron. pers. **1.** (înlocuieşte numele persoanei căreia i se adresează vorbitorul; cu funcţie de subiect, adesea marcînd insistenţa asupra lui): *tu taci şi asculţi povestea ei şi stai îngîndurată.* COŞB.; (impers.) *tu bani, tu muncă şi el, un neisprăvit*; **nici tu ..., nici tu ...**, nimic (din ceea ce ar trebui să fie sau te-ai aştepta să fie): *nici tu joc, nici tu veselie, nici tu dezmierdare.* ISP; (subst.) *fiecare tu era controversat.* EM.; **a-şi zice tu**, a se tutui; **2.** (la dativ, numai în formele neaccentuate, indică posesia) *leagă-ţi calul; unde ţi-este maşina?*; **3.** (la dativ, în formele neaccentuate, indică apartenenţa) *unde ţi-a fost capul?*; **4.** (în construcţii unipersonale; în forma neaccentuată *ţi*, cu valoare de subiect logic) *roiesc ploşniţele roşii, de ţi-i drag să te iuţi la ele.* EM.; **5.** (la dativ sau acuzativ, în formele neaccentuate, cu valoare de pronume reflexiv) *aminteşte-ţi ce ai spus; te joci cu focul*; **6.** (în formele neaccentuate, cu valoare de dativ etic) *o ia în spate şi pe ici ţi-i drumul.* CR.; *pentr-o ţîr de parastas, îţi zboară pîn' la amiaz.* POP; **7.** (urmat de *unul* sau *una*, la diferite cazuri, exprimă ideea de izolare dintr-o mulţime) *făcut-ai tu unul inimile lor!* COR.; (forme: dativ: **ţie, îţi, ţi**; acuzativ: (*pe*) **tine, te**). [Lat. *tu*].

tuarégi m. pl. populaţie nomadă, de religie musulmană, vorbitoare a unei limbi din grupa berberă a limbilor hamito-semitice, care trăieşte în partea centrală a Saharei, în munţii Ahaggar şi în deşerturile din nordul Nigerului şi care a rezistat colonizării datorită modului de viaţă nomad şi a firii ei războinice. [Din fr. *Touaregs*].

tub, tuburi n. **1.** piesă de formă cilindrică, din metal, cauciuc, sticlă etc., goală în interior, cu diametre şi lungimi diferite, avînd diverse utilizări; **2.** sistem tehnic a cărei carcasă are forma obiectului descris; (spec.) corp tubular în care se introduc conductele electrice ale instalaţiilor electrice din clădiri, în scopul izolării lor electrice şi al protejării lor mecanice; **tub electronic**, dispozitiv sau aparat constituit dintr-un recipient etanş (de sticlă sau de metal), vidat sau cu gaz rarefiat, şi echipat cu cel puţin doi electrozi, între care se stabilesc curenţi electrici datorită mişcării electronilor emişi de unii dintre electrozi; lampă de radio; **tub videocaptor**, tub electronic folosit în televiziune, care lucrează ca traductor, transformînd imaginile luminoase în succesiuni de semnale electrice; **tub catodic**, tub electronic care cuprinde, în principal, un tub electronic şi un ecran fluorescent, folosit ca osciloscop, iconoscop etc.; **3.** înveliş cilindric din metal sau din carton în care se află explozibilul şi proiectilul unei arme de foc; **4.** ţeavă la unele instrumente muzicale, care produce sunete cînd trece prin ea un curent de aer: *tuburile orgii*; **5.** recipient cilindric din metal subţire, închis cu un buşon, servind ca ambalaj pentru diferite paste alimentare, produse farmaceutice, cosmetice etc.; **6.** conduct sau canal natural din componenţa unor aparate sau organe animale ori vegetale, prin care circulă hrană, aer etc.; **tub digestiv**, v. **digestiv; tub fonator**, organ (în formă de canal), cu care se realizează sunetele în vorbire, mărginit în partea posterioară de laringe şi în partea anterioară de buze şi de nări. [Din lat. *tubus*, fr. *tube*].

tubáj, tubaje n. (med.) metodă de explorare sau tratament care constă în introducerea unui tub într-un organ cavitar; **tubaj duodenal**, introducerea în duoden prin gură, esofag sau stomac a unui tub subţire de cauciuc, de material plastic pentru recoltarea de eşantioane de bilă sau suc pancreatic, sau pentru introducerea de medicamente; **tubaj gastric**, introducerea în stomac a unui tub, cu scopul de-a recolta eşantioane de suc gastric sau de a face spălături gastrice; **tubaj laringian**, introducerea unui tub metalic în laringe în caz de asfixie. [Din fr. *tubage*].

tubalhaná f. v. tabulhana.

tubáre f. operaţie de introducere a unei coloane de ţevi de oţel în gaura unei sonde, pentru consolidarea pereţilor acesteia. [De la *tub*].

túbă, tube f. instrument muzical de suflat, din alamă, cu registru grav, format dintr-un pavilion larg, un tub răsucit şi un mecanism de pistoane. [Din lat., fr. *tuba*].

tubércul, tuberculi n. **1.** tulpină subterană, scurtă şi îngroşată, care înmagazinează substanţe nutritive de rezervă, putînd servi şi ca organ de înmulţire (ex. la cartof): *tuberculi de cartofi*; **2.** (anat.) denumire pentru diferite proeminenţe aflate pe vase, cartilaje, piele, organe etc.; **3.** (mod.) leziune elementară produsă în grosimea pielii sau în orice ţesut: *tubercul sifilitic; tubercul lepros; tubercul primar produs de bacilul Koch;* (şi: **tuberculă**). [Din fr. *tubercule*, lat. *tuberculum*].

tuberculát, ~ţi, tuberculată, ~e a. **1.** (despre plante) cu tuberculi; **2.** (despre unele organe) acoperit cu tuberculi; **3.** care are tuberculi. [*Tubercul* + *-at*].

tubercúlă f. v. tubercul.

tuberculínă f. lichid steril care conţine produşi toxici din culturile de bacili tuberculoşi, folosit la diagnosticarea persoanelor infectate cu acest germen. [Din fr. *tuberculine*].

tuberculizá, tuberculizez vb. (tr. şi refl.) a (se) îmbolnăvi de tuberculoză. [Din fr. *tuberculiser*].

tuberculós, ~şi, tuberculoásă, ~e a. şi m., f. bolnav de tuberculoză; ofticos, ftizic. [Din fr. *tuberculeux*].

tuberculóză f. boală infecţioasă şi contagioasă comună oamenilor şi animalelor, provocată de bacilul Koch, care poate afecta aproape orice ţesut sau organ, dar localizările cele mai frecvente sînt plămînii şi articulaţiile. [Din fr. *tuberculose*].

tuberóză, tuberoze f. (bot.; şi **tuberoză albă, tuberoză de grădină**) chiparoasă (*Polyanthes tuberosa*). [Din fr. *tubéreuse*].

tuberozitáte, tuberozităţi f. proeminenţă osoasă pe care sînt fixaţi muşchii şi ligamentele. [Din fr. *tubérosité*].

tubifórm, ~i, tubiformă, ~e a. care are forma unui tub; tubular. [Din fr. *tubiforme*].

túbing, tubinguri n. coloană de extracţie la sondele petroliere. [Din germ. *Tübbing*].

tubulár, ~i, tubulară, ~e a. în formă de tub; prevăzut cu tuburi. [Din fr. *tubulaire*].

tubulatúră, tubulaturi f. ansamblu de ţevi care comunică între ele sau care fac parte dintr-un sistem tehnic. [Din fr. *tubulature*, it. *tubulatura*].

tubuléţ, tubuleţe n. tubuşor. [*Tub* + *-uleţ*].

tubulúră, tubuluri f. bucată scurtă de ţeavă îmbinată etanş cu peretele unui recipient sau al unei conducte pentru a realiza un racord sau pentru a permite scurgerea fluidului din recipient sau din conductă. [Din fr. ***tubulure***].

tubuşór, tubuşoare n. diminutiv al lui tub. [*Tub* + *-uşor*].

tucán[1], tucani m. gen de păsări căţărătoare din regiunile tropicale ale Americii de Sud, cu ciocul mare şi puternic şi cu penajul viu colorat (*Rhamphastos*); pasăre din acest gen. [Din fr. ***toucan***].

tucán[2], tucani m. om naiv, neştiutor, nepriceput; (p. ext.) om prost: *acest mizerabil advocat e silit să puie toate într-o lumină strălucită ... pentru a înşela, în şcoală şi în biserică, pe tucanii cei mici care intră abia în scenă, asupra valorii vieţei reale.* EM. [*Tincă*[2] + *-an*].

túcă[1] m. v. **tătuc**.

túcă[2] f. v. **tutcă**.

tuceríe, tucerii f. turnătorie de fontă. [*Tuci* + *-ărie*].

tuci n. **1.** fontă: *licheanul şi ibricul de tuci.* VLAH.; **2.** (reg.; pl. **tuciuri**) ceaun, vas (din fontă): *atîrnă căldăruşa ori tuciul de cîrligul crăcanelor.* POP.; **3.** (înv.) bronz: *intră într-o sală cu muri de marmură ebenină lucind ca oglinzi de tuci.* CĂL. [Din turc. ***tuç***].

tuciuríu, ~ii, tuciurie, ~ii a. **1.** (despre piele, ten) de culoarea tuciului; (despre persoane) care are pielea feţei de culoare închisă; brunet, negricios, oacheş; **2.** (fig.) livid, pământiu la faţă din cauza unei supărări. [*Tuci* + *-uriu*].

túcu m. v. **tătuc**.

tudésc, ~şti, tudească, ~şti a. (înv.) german: *geniul tudesc se vădeşte cu toate naivele sale amănunte.* OD. [Din fr. ***tudesque***].

tuf, tufuri n. **1.** (şi **tuf vulcanic**) rocă formată prin întărirea depozitelor de cenuşă vulcanică; **2. tuf calcaros,** rocă sedimentară, poroasă, uşoară, formată prin depunerea calcarului din apele calcaroase care pierd o parte din bioxidul de carbon. [Din fr. ***tuf***, germ. ***Tuff***].

tufán, tufani m. **1.** specie de stejar cu lujeri şi frunze păroase (*Quercus pubescens*); **2.** tufar: *pădurea era cam rară, mai mult tufani decît copaci mari.* C. // n. (reg.; pl. **tufane**) ciomag, bîtă: *turcul zice-aman, aman, eu îi trag cu ăl tufan.* POP. [*Tufă* + *-an*].

tufár, tufari m. arbore cu ramuri dese, crescute direct de la rădăcină, avînd aspectul unei tufe: *o dureau şalele ... plecîndu-se atîta pe la rădăcinile celor tufari, după mlădiţe tinere.* CR. [*Tufă* + *-ar*].

túfă, tufe f. **1.** arbust cu ramuri dese, crescute direct de la rădăcină; grup de lăstari, de flori sau de plante erbacee cu rădăcină comună: *o tufă de sulcine.* AL.; *se culcă sub o tufă.* CR.; **a se da după tufă,** a se ascunde; a se eschiva; **tufă (de Veneţia)**, nimic, deloc; nimeni: *la examen, tufă*; **tufă-n pungă** sau **tufă-n buzunar**, nimic; (p. ext.) om fără bani, calic: *ajungi ... să dai mîna cu nişte tufă-n buzunar!* AL..; **2.** (fig.) păr mult şi des; claie: *are o tufă în cap!*; **3.** (reg.; şi **tufă albă, tufă rîioasă**) nume dat mai multor specii de stejar, îndeosebi tufanului; **gogoşi de tufă,** gogoşi de ristic; (fig.) minciuni; nimicuri, fleacuri; **4.** (reg.; şi **tufă albă**) alun (*Corylus avellana*); **5.** (rar) ramură, creangă înverzită: *pe domnescul tron înălţat cîrma în labe tare-o luase şi cu verzi tufe sta-ncoronat.* AL.; **6.** (reg.) băţ, ciomag: *pe jupîn îl ciomăgesc, ... cu tufele-i mulţămesc.* AL. [Lat. ***tufa***].

tufănícă, tufănele şi **tufănici** f. (bot.) nume dat mai multor specii de crizanteme cu flori mici, roşii, galbene sau albe (*Chrysanthemum indicum, morifolium, roseum*). [De la ***tufă***].

tufăríe, tufării f. desiş de tufe; hăţiş, huceag: *îmbla ... prin tufăriile şi ierburile insulei.* EM. [*Tufă* + *-ărie*].

tufăríş, tufărişuri n. tufărie, tufiş: *lasă turma cea de miei în tufărişul de tei.* POP. [*Tufă* + *-ăriş*].

tufeccí-başá m. (înv.) comandantul gărzii domneşti în timpul domniilor fanariote: *aveam odaie în curtea domnească, alături cu odaia lui tufeccibaşa.* GHICA; (scris şi: *tufeccibaşa*). [Din turc. ***tüfekçi başı***].

tufecciu, tufeccii m. (înv.) **1.** lefegiu în garda domnească, în timpul domniilor fanariote: *Caragea pierduse doi cîrcserdari şi-un tufecciu.* GHICA; **2.** armurier (de hangere, iatagane, mazdrace şi şuşanele): *tufecciul din Măcin.* POP. [Din turc. ***tüfekçı*** „oştean, puşcaş"].

tufíş, tufişuri n. desiş de tufe sau de arbuşti; mulţime de copaci tineri, stufoşi; tufărie, tufăriş: *zboară mierlele-n tufiş.* COŞB. [*Tufă* + *-iş*].

tufişoáră, tufişoare f. diminutiv al lui tufă: *stejarii ... privesc ... subt dînşii nişte slabe tufişoare.* CONACHI. [*Tufă* + *-işoară*].

tuffít n. rocă sedimentară formată sub apă din material detritic mărunt, din cenuşă vulcanică etc. [Din fr. ***tuffite***, germ. ***Tuffit***].

tuflí, tuflesc vb. (pop.; tr.) **1.** a pune pe cap (o căciulă, o pălărie etc.) cu o mişcare rapidă şi neglijentă: *el tufleşte cuşma pe cap, o îndeasă pe urechi şi habar n-are.* CR.; **2.** a înfunda (gura) cu mîncare: *tufleşte în gură cît nu-i încape.* CR.; **3.** a ascunde ceva repede (în sîn, în traistă, în buzunar). [Onomat.].

tufós, ~şi, tufoásă, ~e a. **1.** plin cu tufe: *munte tufos*; **2.** cu ramuri şi cu frunze multe şi dese; stufos: *un nuc bătrîn şi tufos dă umbră păstorului.* SL.; **3.** cu arbori deşi; stufos: *pădure tufoasă*; **4.** cu păr mult şi des; stufos: *barbă tufoasă; mustăţi tufoase.* [*Tufă* + *-os*].

tui[1], tuiuri n. **1.** însemn al puterii şi rangului demnitarilor în Imperiul Otoman şi în ţările vasale acestuia, reprezentat prin una sau mai multe cozi albe de cal, frumos împletite, atîrnate de o lance cu o sferă de metal aurit sau cu o semilună în vîrf, numărul cozilor variind în funcţie de rangul demnitarului: *sultanul avea şase tuiuri, vizirul trei, domnii români două*; **2.** (p. anal.) ornament în forma unui tui, care se aplica pe chipiul sau pe coiful militarilor. [Din turc. ***tuğ***].

tuí[2], tuiesc vb. (reg.; tr. şi refl. recipr.) a (se) tutui: *ian auzi-i cum se tuiesc.* AL. [De la ***tu***].

tui[3], túie a. (reg.) **1.** ţicnit, smintit; aiurit, zăpăcit; **2.** ameţit de băutură. [Et. nec.; cf. ***tehui, hututui***].

túia, tuia f. (bot.) arborele-vieţii (*Thuja orientalis*); (scris şi: *thuia, thuya*). [Din fr. ***thuya***].

túieş, ~i, tuieşă, ~e a. (reg.) ţicnit, smintit; aiurit, zăpăcit: *te socot cam tuieş.* AL. [*Tui*[3] + *-eş*].

tuiór, tuioare n. remorcher care se deplasează de-a lungul unui lanţ sau al unui cablu întins pe fundul apei. [Din fr. ***toueur***].

tujleán, tujleni m. (reg.) strujan (de porumb); (p. ext.) tulpină a unor plante erbacee. [Et. nec.; cf. ***tulean, strujan***].

tul, tuluri [tül] n. ţesătură fină şi străvezie din fire subţiri de mătase sau de bumbac, care formează o reţea de ochiuri rotunde sau poligonale: *tuluri şi dantele.* [Din fr. ***tulle,*** germ. ***Tüll***].

túlai interj. (reg.) exclamaţie care exprimă spaimă, mînie, mirare: *tulai, tulai, că se-neacă.* POP. [Din magh. ***tolvaj*** „tîlhar"].

tularemíe, tularemii f. boală infecţioasă şi contagioasă a rozătoarelor, transmisibilă animalelor domestice şi omului. [Din fr. ***tularémie***].

tulău m. v. **tuleu**.

tulbént, tulbente n. (reg.) 1. văl de mireasă; **2.** panglică cusută cu fir, pe care o poartă femeile tinere pe frunte sau pe cap; fruntar. [Din turc. ***tülbent***, sb. ***tulbenta***].

tulbură, túlbur vb. 1. (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni tulbure: *un mistreţ ... tulburase rîul.* BOL.; *vinul s-a tulburat*; **2.** (refl.) a se învolbura, a se răscoli: *se tulbură mările şi cerul nuoreadză.* NEC.; **3.** (refl.; despre cer) a se acoperi de nori, a se înnoura; (despre vreme) a se strica; **4.** (refl.; despre ochi, privire) a-şi pierde claritatea, a se împăienjeni; **5.** (tr.) a deranja, a perturba (o stare de echilibru, de pace): *a tulbura liniştea publică*; **6.** (fig.; refl. şi tr.) a-şi pierde sau a face să-şi piardă liniştea, calmul sufletesc: *vestea l-a tulburat*; **7.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) emoţiona (făcînd să se nască o dorinţă): *apariţia femeii îl tulbură*; **8.** (fig.; refl. şi tr.) a-şi ieşi din fire sau a scoate din fire; a (se) mînia: *împăratul, văzînd aşa mare obrăznicie, ... se tulbură grozav.* CR.; **9.** (fig.; refl. şi tr.) a-şi pierde sau a face să-şi piardă judecata limpede normală: *nu tulbura mintea copilului*; **10.** (tr.) a întrerupe sau a stînjeni cursul normal, funcţionarea normală a ceva: *un incident neplăcut a tulburat spectacolul*; (şi: **turbura**). [Lat. **turbulare*].

tulburáre, tulburări f. **1.** faptul de a (se) tulbura: *tulburarea vinului*; **2.** învolburare a apelor, a atmosferei: *eram vesel ca vremea cea bună şi copilăros ca vîntul în tulburarea sa.* CR.; **3.** (fig.) neliniştе sufletească, îngrijorare; emoţie; mînie: *cine ştia că inima ei o să aibă asemenea tulburări?* EM.; **4.** (fig.) dezordine; răzvrătire, răscoală: *se iviră oameni de acei care caută a se folosi de orice tulburare.* NEGR.; **5.** dereglare a funcţiei unui organ anatomic, a unei facultăţi fizice sau psihice: *tulburări de vedere*; (şi: **turburare**). [V. ***tulbura***].

tulburát, ~ţi, tulburată, ~e a. **1.** lipsit de limpezime: *vin tulburat*; **2.** (fig.) neliniştit, agitat, frămîntat; emoţionat; **3.** (fig.) mînios, furios; **4.** (fig.) nesigur, neaşezat: *vremuri tulburate*; **5.** care şi-a pierdut echilibrul normal; dereglat: *minte tulburată*; (şi: **turburat**). [V. ***tulbura***].

tulburătór, ~i, tulburătoáre a. 1. care tulbură, care neliniştеşte, care emoţionează: *o veste tulburătoare; o tulburătoare poveste de dragoste*; **2.** care ameţeşte, care îmbată: *un parfum tulburător.* // m., f. persoană care instigă; (şi: **turburător**). [***Tulbura*** + *-ător*].

túlbure, tulburi a. **1.** lipsit de limpezime, amestecat cu impurităţi: *apă tulbure; vin tulbure*; **2.** învolburat, agitat: *ape tulburi*; **3.** noros, ceţos: *cer tulbure*; **4.** vag, difuz: *întuneric tulbure*; **5.** (fig.) greu de înţeles, confuz, încurcat: *afacere tulbure*; **6.** lipsit de claritate, împăienjenit: *vedere tulbure*; **7.** (despre situaţii sociale, politice etc.) nesigur, frămîntat, agitat; **8.** (fig.; despre stări psihice) neliniştit, agitat; (şi: **turbure**). [Lat. **turbulus,* cf. lat. ***turbulentus***].

tulbureálă, tulbureli f. 1. faptul de a fi tulbure; starea, însuşirea a ceea ce este tulbure; (concr.) lichid tulbure; partea tulbure, impură a unui lichid; (şi: **turbureală**). [***Tulbure*** + *-eală*].

tulburél, ~i, tulbureá, ~ele a. diminutiv al lui tulbure: *tot ape tulburele.* POP. // n. vin nou care nu s-a limpezit încă; (şi: **turburel**). [***Tulbure*** + *-el*].

tulburíu, ~ii, tulburie, ~ii a. cam tulbure: *cer tulburiu*; (şi: **turburiu**). [***Tulbure*** + *-iu*].

tulburós, ~şi, tulburoásă, ~e a. (pop.) 1. tulbure, învolburat: *ape tulburoase*; **2.** (despre vreme) ceţos, posomorît; (şi: **turburos**). [***Tulbure*** + *-os*].

tuleán, tuleni m. (pop.) tulpina porumbului (verde sau uscată). [Cf. ***tuleu***].

tuléi, tuleie n. **1.** cotor al penelor nedezvoltate de pasăre; **2.** puf care acoperă corpul puilor de pasăre; **3.** (fam.) fir de păr abia crescut în mustaţa sau în barba tinerilor; (p. ext.) fir de păr mai gros decît celelalte; **4.** (fam.) fire rare de păr care se observă uneori pe faţa femeilor; (şi: (reg.) **tiulei**). [Et. nec.; cf. sb. ***tulaj***, ucr. ***tulij***].

tuléu, tulei m. şi **tuleie** n. **1.** (pop.) tulpina unor plante (mai ales a porumbului); **2.** (pop.) partea rămasă (în pămînt) din tulpina unor plante, mai ales a porumbului, după recoltare; **3.** (pop.) partea lemnoasă a tulpinii porumbului, fără frunze şi ştiuleţi; **4.** (şi **tuleu gras**) soi de prun cu coroana piramidală, fructul mare, ovoid-alungit, de culoare vînătă-închis; (şi: (reg.) **tulău, tiuleu**). [Et. nec.; cf. ***ştiulete***].

tulí, tulesc vb. 1. (pop.; intr.) a coborî: *cîrduri de hăitaşi pornesc să coboare şi tulesc în găvanele-adînci.*

VOIC.; **2.** (pop.; intr.) **a o tuli** (**la** sau **de fugă, la sănătoasa etc.**), a fugi (repede şi pe furiş), a o şterge: *cum îl zăriră, o tuliră în ruptul capului către casă.* POP; **tule-o** (sau **tulea**) **băiete!**, pleacă!, fugi!, întinde-o!: *ia sacul în spate şi tulea, băiete, în pădure.* POP; **3.** (înv. şi reg.; refl.) a se ascunde: *mearseră zifeanii la Saul de-i spusără că să tuliaşte David la dînşii.* DOS.; (şi: (reg.) **tiuli**). [Din sl. **tuliti;* cf. bulg. *tulja*, sb. *tuliti*].

tulichínă, tulichine f. arbust veninos cu flori albe sau trandafirii, plăcut mirositoare, cu fructe roşii de forma boabelor de mazăre, care creşte în regiunile muntoase (*Daphne mezereum*): *foaie verde tilipin, după nor e şi senin.* POP; (şi: (reg.) **tulipin, tulipină, tulpină, tilipin**). [Et. nec.].

tulimeán, tulimeni m. (înv.) ostaş din armata turcească: *paşa ... ceru ajutor; i se trimiseră ... cîteva mii de tulimeani.* NEGR. [Et. nec.; cf. turc. *tülümen* „om necioplit"].

tulipán, tulipani m. (reg.) nume dat mai multor specii de lalele. [Din magh. *tulipán*, germ. *Tulipan(e)*].

tulípă, tulipe f. lalea (*Tulipa*). [Din lat. *tulipa*, fr. *tulipe*].

tulipín m. v. tulichină.

tulipínă f. v. tulichină.

túliu n. element chimic din grupa lantanidelor. [Din fr. *thulium*].

túlnic[1], tulnice n. vechi instrument muzical popular de suflat, în formă de tub conic, lung de aproximativ 2 m, făcut din lemn sau din coajă de tei; (p. ext.) bucium. [Et. nec.].

túlnic[2], ~ci, tulnică, ~ce a. (reg.) nebun, smintit; zăpăcit, năuc. [Et. nec.].

tulnicá, túlnic vb. (intr.) a suna din tulnic; (şi: **tulnici**). [De la *tulnic*[1]].

tulnicáş, tulnicaşi m. persoană care tulnică; (p. ext.) buciumaş. [*Tulnic*[1] + *-aş*].

tulnicăreásă, tulnicărese f. femeie care tulnică. [*Tulnic*[1] + *-ăreasă*].

tulnicér, tulniceri m. tulnicaş. [*Tulnici*[2] + *-ar*].

tulnici[1], tulnicesc vb. (reg.; refl.) a se zăpăci, a se buimăci: *m-am tulnicit de atîtea treburi.* [De la *tulnic*[2]].

tulnici[2] vb. v. tulnica.

tulpán, tulpane n. **1.** pînză de bumbac, de lînă sau de mătase, cu ţesătura foarte subţire şi străvezie; muselină: *perne de tulpan cu flori de tiriplic.* OD.; **2.** basma (în trei colţuri) făcută, de obicei, din ţesătura descrisă mai sus, cu care femeile (de la ţară) îşi acoperă capul: *cu colanul lat pe şele, cu tulpanul pe sprîncene.* POP. [Din gr. mod. *tulpáni*].

tulpănáş, tulpănaşe n. diminutiv al lui tulpan: *în cap cu tulpănaş.* POP. [*Tulpan* + *-aş*].

tulpínă[1], tulpine f. **1.** parte a unui arbore cuprinsă între rădăcină şi coroană, care susţine ramurile, frunzele, florile şi fructele şi prin care trece seva la diverse părţi ale plantei; trunchi; parte a unor plante erbacee din care pornesc ramurile şi frunzele; **2.** (fig.; înv.) origine a unui popor, a unei familii, a unei persoane; spiţă: *tulpina Basarabilor*; **3.** (lingv.; înv.) temă[1] a unui cuvînt; **4.** (microbiologie) cultură pură de microbi. [Din sl. **trupina*; cf. bulg., sb. *trupina*].

tulpínă[2] f. v. tulichină.

tult, tulţi m. veche monedă turcească (în valoare de 15 parale) şi austriacă (în valoare de 15 creiţari) de argint, care a circulat şi în ţările româneşti; **un ort, un zlot, un tult şi o oală cu unt**, a plăti un preţ cam pipărat. [Din turc. *tult*].

tulúc, tuluci m. (reg.) juncan. [Din magh. *tulok*].

tulúm, tulumuri n. (înv.) **1.** burduf în care se păstra sau se transporta untdelemnul; **2.** sul de 20-40 de bucăţi de piei sau de blănuri. [Din turc. *tulum*].

tulumbagíu, tulumbagii m. (înv.) **1.** pompier: *cheamă un tulumbagiu să-i toarne o cofă de apă pe cap.* AL.; **2.** fabricant de tulumbe şi de stropitori. [Din turc. *tulumbacı*].

tulúmbă, tulumbe f. (pop.) furtun; pompă (de incendiu) cu furtun. [Din turc. *tulumba*].

tulumbíţă, tulumbiţe f. (înv.) irigator. [*Tulumbă* + *-iţă*].

tumbác n. v. tombac.

túmbă, tumbe f. **1.** rostogolire a corpului peste cap; salt în care corpul se rostogoleşte în aer: *Olguţa se suie pe divan şi face tumbe.* CĂL.; **de-a tumba**, peste cap, de-a rostogolul, de-a dura: *se duce de-a tumba peste nouă mări.* AL.; **2.** (fig.; la pl.) giumbuşlucuri, ghiduşii. [Din gr. mod. *túmba*].

tumbeléchi, tumbelechiuri n. tobă mică de aramă, de formă semisferică, instrumentul principal al fanfarei turceşti: *îi bătea în curte metarhaneaua cu surle, cu tobe şi tumbelechiuri.* GHICA. [Din turc. *dümbelek*].

tumefácţie, tumefacţii f. creştere patologică în volum a unei regiuni a corpului (ţesut, organ, membru) cauzată de o tulburare circulatorie, de o infecţie etc.; tumescenţă, umflătură. [Din fr. *tuméfaction*].

tumefiá, pers.3 **tumefiază** vb. (refl.; despre ţesuturi) a-şi mări volumul din cauza unei tumefacţii; a se umfla. [Din fr. *tuméfier*].

tumefiát, ~ţi, tumefiată, ~e a. (despre ţesuturi) umflat (din cauza unei tumefacţii): *are arcada tumefiată.* [V. *tumefia*].

tumefiére, tumefieri f. faptul de a se tumefia: *tumefierea unui ganglion.* [V. *tumefia*].

tumescént, ~ţi, tumescentă, ~e a. (med.; despre organe) care se umflă. [Din fr. *tumescent*].

tumescénţă, tumescenţe f. (med.) umflare a unui organ. [Din fr. *tumescence*].

tumíd, ~zi, tumidă, ~e a. umflat. [Din fr. *tumide*, lat. *tumidus*].

tumoáre, tumori f. masă de ţesut nou format, avînd un caracter neinflamator, care se dezvoltă într-un organism prin înmulţirea exagerată a celulelor aparţinînd unuia sau mai multor ţesuturi; neoformaţie; **tumoare benignă**, tumoare caracterizată prin faptul că este delimitată, creşte lent, nu prezintă tendinţa de invadare sau de metastazare şi nu recidivează după extirpare; **tumoare malignă**, tumoare caracterizată prin faptul că nu este delimitată, are o creştere rapidă, invadează ţesuturile înconjurătoare, produce metastaze la distanţă în alte organe şi ţesuturi şi recidivează după extirpare; (şi: **tumoră**). [Din fr. *tumeur*, lat. *tumor, -oris*].

tumorál, ~i, tumorală, ~e a. care aparţine tumorii, referitor la tumoare. [Din fr. *tumoral*].

tumóră f. v. tumoare.

túmul, tumuli m. movilă conică sau piramidală, din pămînt sau din piatră, pe care unele popoare din antichitate o înălţau, în scop de protecţie, deasupra mormintelor destinate membrilor marcanţi ai unei comunităţi: *în vara anului 1866 ... merse ... să facă explorări arheologice la temelia ruinelor din Pietroasa şi excavaţiuni în tumuli, pe malul Buzăului.* CĂL.; *sunt trei specii de tumuli după dimensiunea lor: măgure, movile şi gorgane*; (şi: **tumulus**). [Din lat. *tumulus*].

tumulár, ~i, tumulară, ~e a. care aparţine unui tumul, referitor la tumuli; (p. ext.) funerar: *piatră tumulară.* [Din fr. *tumulaire*].

tumúlt, tumulturi n. **1.** forfotă continuă şi zgomotoasă; zgomot confuz, mai mult sau mai puţin asurzitor: *un tumult de voci, de graiuri amestecate, răsuna vesel.* VLAH.; *trăsura se depărta încet de tumultul pieţii.* VINEA; **2.** învolburare, tălăzuire a unei ape: *tumulturi gigantice de talaze.* ARG.; **3.** (fig.) agitaţie, tulburare, frămîntare, zbucium sufletesc: *viaţa noastră de toate zilele cu tumulturile, bucuriile şi durerile ei.* CĂL. [Din fr. *tumulte*, lat. *tumultus*].

tumultuós, ~şi, tumultuoásă, ~e a. **1.** zgomotos, impetuos, năvalnic: *manifestaţii tumultuoase*; **2.** (despre ape) agitat, învolburat, clocotitor; **3.** (fig.) agitat, frămîntat: *o adolescenţă tumultuoasă.* [Din fr. *tumultueux*].

túmulus m. v. tumul.

tumurlúc m. v. tumurug.

tumurúg, tumurugi m. **1.** (pop.) lemn lung, rotund şi gros, întrebuinţat în construcţii; buştean: *începe a chiti copacii trebuitori: ista-i bun de ... grinzi, ista de tumurugi.* CR.; **2.** (înv. şi reg.) butuc în care se prindeau picioarele deţinuţilor; (p. ext.) temniţă, închisoare: *şi-l duse la tumurluc.* ISP.; (şi: (reg.) **tumurluc**). [Din turc. *tomruk*].

tun, tunuri n. **1.** (înv. şi pop.) tunet: *şi unde striga el, se răsuna văzduhul ca de tun.* MOXA; **2.** armă de artilerie care aruncă proiectile la mare distanţă; (p. ext.) nume dat tuturor armelor de artilerie: *cu multe tunuri grele şi mari.* NEC.; **(poţi) să dai cu tunul**, se spune despre cineva care nu se trezeşte uşor sau despre un loc unde nu se află nici o fiinţă vie; (arg.) **a trage** (sau **a da**) **un tun**, a fura (o sumă mare de bani, obiecte valoroase etc.); **3. tun electronic**, aparat folosit pentru producerea şi dirijarea unui fascicul de electroni într-un tub catodic, alcătuit dintr-un emiţător de electroni şi din dispozitive de concentrare, de focalizare, de accelerare şi de deflexiune a electronilor. // adv. **1.** adînc: *a dormi tun*; **2.** foarte, tare: *e sănătoasă tun.* [De la *tuna*].

tuná, pers. 3 **túnă** vb. **1.** (intr. impers.) a se produce un tunet; a se auzi tunetul: *dintr-un nor depărtat s-auzi tunînd.* VLAH.; **a tunat şi i-a adunat**, se spune despre oamenii care se întovărăşesc avînd aceleaşi defecte; **2.** (reg.; în imprecaţii; tr. impers.) a lovi pe cineva trăsnetul; a trăsni: *vai, tuna-te-ar, lume rea!* POP.; **3.** (reg.; tr.) a lovi pe cineva cu trăsnetul; a trăsni: *cine crede la drăguţ tune-l, Doamne, din noruţ.* POP; **4.** (intr.) a produce un zgomot asemănător tunetului; a bubui: *clopotul din turlă învierşunat tuna.* VOIC.; **5.** (fam.; intr.; despre glas, cuvinte etc.) a răsuna puternic; (despre oameni) a vorbi cu glas ridicat, a striga: *tună glas de bucurie.* VARL.; *dă-i drumul! tună de departe generalul.* VINEA; **a tuna şi a fulgera**, a fi foarte furios, a face scandal; **6.** (înv.; intr.) a trage cu tunul sau cu alte arme de foc: *ambele părţi începură a tuna una asupra alteia.* BĂLC.; **7.** (înv. şi pop.; intr.) a intra, a pătrunde undeva pe neaşteptate (şi cu mult zgomot); a da buzna, a năvăli: *turcu-n casă că tuna şi vin roşu aducea.* POP.; **a-i tuna cuiva** (**ceva**) **în minte** (sau **în cap**), a-i trăsni cuiva (ceva) prin minte, v. **trăsni**; **8.** (reg.; tr. şi intr.) a aduce ceva (sau a veni) la vale, a coborî: *şi-o tunat fînul acasă.* POP.; *brad încetinat, de unde-ai tunat, din vîrfşor de munte.* POP. [Lat. *tonare*].

tunár, tunari m. **1.** servant la tun; (p. ext.) artilerist: *tunarii noştri, afară de cei care sînt „de gardă" la lucru, s-au culcat.* TOP.; **2.** (fig.) sportiv care are un şut puternic (şi marchează des). [*Tun* + *-ar*].

tunárí, tunăresc vb. (înv.; intr.) a trage cu tunurile. [De la *tunar*].

tunáríre, tunăriri f. (înv.) acţiunea de a tunări; canonadă: *tunărirea înfricoşătoare de bombe şi ghiulele.* BĂLC. [V. *tunări*].

tunátór, ~i, tunătoáre a. **1.** care bubuie tare (ca un tunet): *tunul cel mai tunător.* AL.; **2.** (fig.) puternic, răsunător: *glas tunător.* [*Tuna* + *-tor*].

túnde, tund vb. **1.** (tr. şi refl.) a(-şi) scurta, a(-şi) reteza, a(-şi) tăia părul, barba sau mustăţile: *văzînd profesorul că purtam plete, a poruncit unuia dintre şcolari să ne tundă.* CR.; *e foarte important să te razi zilnic, să te tunzi la timp.* V.R.; **2.** (în ritualul bisericii ortodoxe; tr.) a tăia părul de pe capul unui bărbat înainte de a-l călugări; (p. ext.) a călugări; **3.** (tr.) a tăia lîna sau părul de pe corpul unui animal: *a tunde o oaie; a tunde un cîine*; **4.** (tr.) a scurta sau a uniformiza tăind fibrele unei ţesături, iarba, crengile copăcilor etc.; **5.** (fam.; intr.) **a o tunde** (**la sănătoasa** sau **la fuga** sau **pe-aci încolo**), a fugi (pe furiş), a dispărea. [Lat. *tondere*].

túndere, tunderi f. **1.** acţiunea de a (se) tunde şi rezultatul ei; **2.** tăiere, scurtare a lînii sau a părului de pe animale; **3.** operaţie de finisare a ţesăturilor,

care constă în uniformizarea înălțimii fibrelor de la suprafață cu ajutorul unor mașini speciale. [V. ***tunde***].

túndră, tundre f. zonă de vegetație situată la nord de zona pădurilor, ocupînd regiuni cu climă subarctică, formată din mușchi, licheni, arbuști pitici, unele graminee etc. [Din fr. ***toundra***, rus. *tundra*].

tunél, tunele n. **1.** galerie subterană construită pentru a permite trecerea uneia sau a mai multor căi de comunicație sau a unor rețele edilitare printr-un masiv muntos sau printr-un deal, pe sub nivelul solului sau pe sub fundul apelor: *galeria se deschidea în măruntaiele pămîntului, asemănătoare unei guri de tunel.* GHEȚIE; **2. tunel aerodinamic,** suflerie aerodinamică; **3. tunel de congelare,** cameră frigorifică în care se introduce carnea în vederea congelării; **4.** (fiz.) **efect de tunel,** trecerea unei particule printr-o barieră de potențial a cărei valoare este mai mare decît energia particulei. [Din fr. ***tunnel***, germ. ***Tunnel***].

tunelíst, tuneliști m. muncitor specializat în construirea de tuneluri. [***Tunel*** + *-ist*].

tuner [tiúnăr] n. radioreceptor de calitate, fără amplificator de putere, proiectat pentru a fi înglobat într-un sistem audio de înaltă fidelitate. [Cuv. engl.].

túnet, tunete n. **1.** zgomot foarte puternic, care însoțește fulgerul sau trăznetul, produs prin dilatarea bruscă a gazelor din vecinătatea descărcării electrice: *tunete prelungi se aud bubuind în depărtare.* VLAH.; **2.** (înv. și pop.) trăsnet: *e frumos, lovi-l-ar tunetul.* ST.; **3.** (p. anal.) zgomot puternic, răsunător; vuiet: *glasuri se aud strigînd.* VLAH. [***Tuna*** + *-et*].

túngsten n. (chim.) wolfram. [Din fr. ***tungstène***].

tunicát, ~ți, tunicată, ~e a. (bot.; despre bulbi) ale cărui frunze protectoare se acoperă complet unele pe altele. [Din fr. ***tuniqué***, lat. ***tunicatus***].

tunícă, tunici f. **1.** (în antichitate) cămașă cu sau fără mîneci, scurtă pînă la genunchi la bărbați, lungă și strînsă în talie la femei; **2.** haină bărbătească (de uniformă) ajustată pe corp, de obicei încheiată pînă la gît, care se poartă peste cămașă; **3.** haină cu mîneci, lungă (pînă la genunchi), făcută de obicei din postav, pe care o poartă ciobanii pe umeri; **4.** (anat.) membrană fibroasă care învelește unele organe, vasele sangvine etc.; **5.** (zool.) membrană care acoperă corpul unor animale marine; **6.** (bot.) înveliș cărnos al unui bulb. [Din lat. ***tunica***, fr. ***tunique***].

tuniciér, tunicieri m. (la pl.) încrengătură de animale marine, cu corpul în formă de sac sau de butoi, acoperit cu o tunică formată dintr-o substanță de natură celulozică (*Urochordata*); (și la sg.) animal din această încrengătură; urocordat. [Din fr. ***tuniciers***].

tunisián, ~eni, tunisiană, ~ene a. care aparține, care este caracteristic Tunisiei sau locuitorilor acesteia, referitor la Tunisia sau la locuitorii ei: *oraș tunisian.* // f. limbă de origine arabă, vorbită de locuitorii Tunisiei. // m., f. persoană care vorbește tunisiana ca limbă maternă; persoană (originară) din Tunisia. // m., f. popor constituit ca națiune în Tunisia. [Din fr. ***tunisien***].

tuns[1] n. faptul de a (se) tunde; tunsoare. [V. ***tunde***].

tuns[2]**, ~și, túnsă, ~e** a. **1.** (despre păr, barbă, mustață) tăiat, scurtat, retezat; (despre oameni sau unele animale) cu părul, barba, mustața, lîna tăiate, scurtate, retezate; **ba (că) (e) tunsă, ba (că) (e) rasă** sau **c-o fi tunsă, c-o fi rasă,** ba că-i una, ba că-i alta; în sfîrșit, după multă vorbă: *ce mai ... tura-vura, c-o fi tunsă, c-o fi rasă, l-a pus pe Galibardi de i-a botezat un copil.* CAR.; **a i se duce** (sau **a-i merge**) **(cuiva) vestea ca de popă tuns,** a stîrni vîlvă cu o faptă neobișnuită; a se face mare discuție, mare zarvă în jurul unui fapt neobișnuit; **a fugi** (sau **a se păzi**) **(de cineva) ca de popă tuns,** a evita pe cineva; **2.** (despre iarbă, copaci) cu firele sau crengile retezate (simetric). [V. ***tunde***].

tunsoáre, tunsori f. tuns[1]; fel de a (se) tunde, tunsură. [***Tuns***[1] + *-oare*].

tunsúră, tunsuri f. **1.** fel de a (se) tunde; **2.** tunsul oilor; (concr.) lîna tunsă de pe oi. [***Tuns***[1] + *-ură*; cf. lat. ***tonsura***].

tuo interj. v. **tio.**

tupéu n. îndrăzneală insolentă, nerușinare, impertinență: *participa la toate întîlnirile politice, locale, ale tuturor partidelor la putere, ținînd cu tupeu desfrînat discursuri, în care peria pe mai marii zilei.* BL.; *mai are tupeul să cearâ?* [Din fr. ***toupet***].

tupilá vb. v. **pitula.**

tupiláre f. v. **pitulare.**

tupilát a. v. **pitulat.**

tupiliș adv. v. **pituliș.**

tur[1]**, tururi** și **ture** n. **1.** mișcare circulară a unui corp în jurul unui ax sau al unui punct fix, efectuată pînă la revenirea în punctul de plecare; mișcare liniară pe un traseu, cu revenire la punctul de plecare; **tur-retur** sau **tur și retur,** dus și întors, plecare și sosire; **tur de orizont,** observare succesivă, cu ajutorul teodolitului, a diferitelor porțiuni caracteristice din jurul unui punct, pînă la revenirea lunetei în poziția din care s-a plecat; (fig.) privire de ansamblu asupra unei probleme; **a trage primul tur de manivelă,** a începe turnarea unui film; **2.** (sport) distanță egală cu lungimea pistei, considerată de la punctul de plecare al sportivului: *s-a întrat în ultimul tur al cursei;* **3.** plimbare scurtă pe un anumit traseu; raită: *am făcut un tur prin centru;* **4.** întrecere de ciclism, de automobilism etc. în cursul căreia se parcurge un circuit lung, cu mai multe opriri: *turul de ciclism al Italiei;* **5.** parte a unui campionat cuprinzînd jumătate din totalul etapelor: *ocupa primul loc în tur;* **6.** (la jocul de cărți) ciclu de jocuri în care fiecare partener distribuie, pe rînd, cărțile; **7. tur de forță,** acțiune care cere efort, perseverență, îndemînare; (și: **tură**). [Din fr. ***tour***].

tur[2]**, tururi** n. (fam.) parte a pantalonilor care acoperă partea dorsală a corpului; (p. ext.) partea dorsală a corpului omenesc: *mi s-a tocit turul nădragilor.* POP. [Din sb. ***tur***].

turá[1]**, turale** f. **1.** monogramă a sultanului otoman, care se aplica pe acte sau pe monede, pentru a le autentifica; **2.** (înv.) fața monedei pe care este imprimată emblema: *de cînd n-am văzut paraua, i-am uitat cum e turaua.* PANN; **3.** (înv.) semnătură; **4.** (p. gener.; înv.) orice efigie, emblemă, monogramă sau pecete; **5.** (reg.) rîșcă: *unii jucau nuci, alții iască și tura.* FIL.; **6.** (înv.) pachet care cuprinde un număr fix de obiecte (10 sau 12) de același fel, legate sau ambalate împreună. [Din turc. ***tura***].

turá[2]**, turez** vb. (tr.) a mări turația unui motor. [De la ***turație***].

turalíu, ~ii, turalie, ~ii a. (înv.; despre monede) care are tura: *tot parale turalii, luate de la beșlii.* POP. // m. veche monedă turcească de aur (cu tura). [Din turc. ***turalı***].

turán, ~i, turană, ~e a. care aparține turanilor, referitor la turani; turanic. // m., f. persoană de origine turcă sau uralo-altaică. // m. pl. popor de origine turcă sau uralo-altaică. [De la ***Turan*** n. pr.].

turanián, ~eni, turaniană, ~ene a. turanic: *popoare turaniene.* [Din fr. ***touranien***].

turánic, ~ci, turanică, ~ce a. de origine turcă sau uralo-altaică; turan, turanian: *cuvînt turanic.* [Din germ. ***turanisch***].

turáție, turații f. **1.** mișcare circulară a unei piese în jurul unui ax; rotație; **2.** număr de rotații efectuate de un corp rotitor într-o unitate de timp: *motorul a intrat în turația sa de regim.* [***Tur***[1] + *-ație* (după *rotație*)].

tura-vúra interj. cuvînt care exprimă vorbăria lungă și fără rost sau trecerea de la un subiect la altul: *din vorbă în vorbă, tura-vura, ne-am abătut pe la o țuică.* CAR.; (subst.) **ce mai tura-vura?,** ce mai atîta vorbă degeaba? [Onomat.].

túră[1]**, ture** f. serviciu succesiv, alternativ; totalitatea personalului care lucrează în același timp și după același program într-o întreprindere sau instituție în care se lucrează cu mai multe rînduri de angajați; interval de timp cît lucrează aceste persoane; schimb. [Din fr. ***tour***].

túră[2]**, ture** f. piesă la jocul de șah, în formă de turn, care se deplasează numai în linie dreaptă (orizontal sau vertical); turn. [Din fr. ***tour***].

túră[3] f. v. **tur**[1].

turbá, turbez și (pop.) **turb** vb. **1.** (intr.) a fi atins de turbare, a se îmbolnăvi de turbare: *pe fereastră nimănui să nu dai de mîncare că turbă.* ȘEZ.; **2.** (fig.; intr. și, înv., refl.) a se mînia peste măsură, a se înfuria, a-și ieși din fire (de ciudă, de furie, de durere, de ură etc.): *împăratul de mînie negurată să turba.* DOS.; **3.** (fig.; intr.) a se sminti, a înnebuni: *doară eu nu am turbat să jelesc p-un blăstămat.* POP. [Lat. ***turbare***].

turbán, turbane n. **1.** acoperămînt pentru cap, purtat de bărbați în unele țări orientale, format dintr-o fîșie lungă de mătase sau de pînză, mai ales albă, înfășurată de mai multe ori în jurul capului: *hainele și turbanul pașei.* BĂLC.; **2.** acoperămînt pentru cap, asemănător celor orientale, purtat de femei în loc de pălărie: *cocoanele cele tinere se purtau legate la cap cu turban.* GHICA; (și: **durban**). [Din turc. ***turban***].

turbáre, turbări f. **1.** boală infecțioasă acută a animalelor, provocată de virusul rabic, transmisibilă accidental la om prin mușcătura animalelor infectate, caracterizată prin accese nervoase violente, stări de agitație, urmate de paralizie și apoi de moarte; rabie, turbăciune, turbă[1]; **2.** (fig.) mînie nestăpînită, furie, înverșunare: *se aruncă cu turbare asupra lor.* BOL.; **3.** (fig.) intensitate, violență mare: *Oltul se rostogolea ... și se frîngea de mal, plin de turbare.* GAL.; **4.** (pop.) tulburare a minții, sminteală: *turbare de cap și frîntură de limbă la acești nefericiți dascăli.* CR. [V. ***turba***].

turbát, ~ți, turbată, ~e a. **1.** bolnav de turbare: *spînul se răpede ca un cîine turbat la Harap Alb.* CR.; **2.** (fig.) furios, violent, sălbatic: *hoț turbat și fără lege.* NEGR.; **3.** (fig.) scos din minți, înnebunit (de durere, de spaimă, de dragoste etc.); **4.** care are o mare intensitate, violență; extraordinar, grozav: *mînie turbată; ploaie turbată; țipete turbate.* [V. ***turba***].

turbáție, turbații f. (geol.) deplasare a materiei în sol sau în depozitele mobile superficiale sub acțiunea înghețului și a dezghețului. [Din germ. ***Turbation***].

túrbă[1]**, turbe** f. **1.** (pop.) turbare la om sau la animale; **2.** (fig.) mînie, furie: *aceste gînduri negre-n mine turba-mplîntă.* AL. [De la ***turba***].

túrbă[2]**, turbe** f. rocă sedimentară recentă, formată în mlaștini neaerisite și constituită din resturi de plante, parțial carbonizate, utilizată drept combustibil inferior, îngrășămînt agricol, ca material izolant în construcții etc. [Din fr. ***tourbe***].

turbăciúne, turbăciuni f. **1.** (înv. și reg.) turbare; (concr.) animal turbat; **2.** (fig.; înv.) mînie, furie; înverșunare: *capete strîmbate de turbăciune.* EM. [***Turba*** + *-(ă)ciune*].

turbăríe, turbării f. regiune (mlăștinoasă) bogată în turbă[2]; strat de turbă. [***Turbă*** + *-ărie*].

turbelariát, turbelariate n. (la pl.) clasă de viermi mici, cu corpul moale și lat în formă de frunză și cu tegumentul acoperit cu cili vibratili (*Turbellaria*); (și la sg.) vierme din această clasă. [Din fr. ***turbellariés***].

turbidimétru, turbidimetre n. (fiz.) instrument pentru măsurarea turbidității unei suspensii. [Din fr. ***turbidimètre***].

turbiditáte f. **1.** concentrație de particule solide în suspensie în apa rîurilor și a lacurilor; **2.** (tehn.) proprietate a unui mediu dispers (suspensie, emulsie etc.) de a împrăștia lumina incidentă. [Din fr. ***turbidité***].

turbínă, turbine f. mașină de forță, alcătuită dintr-un stator și un rotor, care transformă energia înmagazinată de un agent motor fluid (apă, abur, gaze) în energie mecanică de corp solid, transmisă apoi arborelui rotorului; **turbină de foraj,** turbină

hidraulică care se introduce în gaura de sondă, împreună cu sapa de foraj pe care o acționează; turbobur, turbofor. [Din germ. ***Turbine***, fr. ***turbine***].

turbíncă, turbinci f. (înv.) sac soldățeasc de merinde: *Doamne, ... blagosloveşte-mi turbinca asta, că ori pe cine oi vrea eu, să-l vîr într-însa.* CR. [Din ucr. ***torbynka***].

turbión, turbioane n. (rar) vîrtej (de apă sau de aer). [Din fr. ***tourbillon***].

turbionár, ~i, turbionară, ~e a. (despre curgerea unui fluid) care este însoțit de apariția vîrtejurilor la contactul fluidului cu corpurile întîlnite sau cu pereții conductei. [Din fr. ***tourbillonnaire***].

turbo- element de compunere cu sensul: **a)** (referitor la o) turbină; **b)** prevăzut cu o turbină. [Din fr., it. ***turbo-***].

turboagregăt, turboagregate n. agregat acționat de o turbină. [***Turb(ină)*** + ***agregat***].

turbobúr, turbobururi n. (min.) turbină de foraj. [Din rus. ***turbobur***].

turbocompresór, turbocompresoare n. compresor alcătuit dintr-un stator și dintr-un rotor cu palete, folosit la comprimarea gazelor. [Din fr. ***turbocompresseur***].

turbofór, turbofoare n. (min.) turbină de foraj. [Din fr. ***turbophore***].

turbogeneratór, turbogeneratoare n. generator electric de mare putere, în general de curent alternativ trifazat, a cărui acționare se face cu ajutorul unei turbine cu abur, frecvent utilizat în centralele electrice. [Din fr. ***turbogénérateur***].

turbopómpă, turbopompe f. agregat compus dintr-o pompă acționată de o turbină, cu ajutorul căruia se realizează debite foarte mari de pompare. [Din fr. ***turbopompe***].

turbopropulsór, turbopropulsoare n. motor aeroreactor la care turbina antrenată de gazele evacuate din camera de ardere pune în mișcare, prin intermediul unui reductor, o elice. [Din fr. ***turbopropulseur***].

turboreactór, turboreactoare n. aeroreactor la care compresorul de aer este acționat cu ajutorul unei turbine antrenate de gazele evacuate din camerele de ardere. [Din fr. ***turboréacteur***].

turbotrén, turbotrenuri n. tren foarte rapid, acționat de motoare cu turbină. [Din engl., fr. ***turbotrain***].

turbulént, ~ți, turbulentă, ~e a. **1.** (livr.) gălăgios, nedisciplinat: *elev turbulent*; **2.** (livr.) care provoacă agitație, dezordine; nesupus, revoltat: *au devenit foarte turbulenți și arțăgoși.* REBR.; **3.** (fiz.; despre fluide) care prezintă în masa lui vîrtejuri, agitație. [Din fr. ***turbulent***, lat. ***turbulentus***].

turbulénță f. **1.** (livr.) gălăgie, zgomot; **2.** (livr.) agitație, dezordine; nesupunere, revoltă: *am adus la Sebeș noutățile menite să excite atitudinea și turbulența.* BL.; **3.** (fiz.) stare a unui fluid în masa căruia există vîrtejuri. [Din fr. ***turbulence***, lat. ***turbulentia***].

turbură vb. v. tulbura.

turburáre f. v. tulburare.

turburát a. v. tulburat.

turburátor a. v. tulburător.

túrbure a. v. tulbure.

turbureálă f. v. tulbureală.

turburél a. și n. v. tulburel.

turburíu a. v. tulburiu.

turburós a. v. tulburos.

turc, ~ci, túrcă, ~ce a. care aparține, care este caracteristic Turciei sau locuitorilor ei, referitor la Turcia sau la locuitorii acesteia; turcesc: *femei turce.* // f. limba din familia limbilor turcice, vorbită de locuitorii Turciei. // m., f. persoană care vorbește turca ca limbă maternă; persoană (originară) din Turcia; (p. ext.) persoană de religie mahomedană; (m. pl.) popor constituit ca națiune în Turcia; **(doar) nu dau** (sau **vin**) **turcii**, se spune pentru a tempera graba nejustificată a cuiva; **a fi turc** (sau **ca turcul**), a fi încăpățînat, a nu ține seama de nimic; **turcul plătește**, se spune despre cineva care este silit să plătească, vrînd-nevrînd paguba sau cheltuiala făcută de alții; **cum e turcul și pistolul**, cum e omul, așa sînt și faptele lui, prietenii lui; **parcă se bat turcii la gura lui**, se spune despre cineva care mănîncă lacom sau care vorbește repede. [Din turc. ***türk***].

turcaléte m. v. turculeț.

turcaléț m. v. turculeț.

túrcă, turci și **turce** f. (pop.) **1.** (artic.) obicei practicat de Anul Nou, constînd în executarea pe la casele oamenilor a unor jocuri comice de către un flăcău mascat cu un cap de capră cioplit din lemn, învelit într-un cojoc și cu clopoței la gît; capră, brezaie, corbul; (p. ext.) flăcăul mascat astfel; **2.** mască înfățișînd un cap de animal sau de pasăre, împodobit cu panglici și mărgele, purtată de interpretul acestor jocuri; **3.** (fig.) femeie îmbrăcată nepotrivit sau împodobită cu prea multe zorzoane; **4.** stafie, nălucă: *noaptea ... toate stihiile năpădesc pe mine: ... strigoii, moroii ..., turca.* AL. [Et. nec.].

turcésc, ~ști, turceáscă, ~ești a. **1.** care aparține Turciei sau locuitorilor ei, referitor la Turcia sau la locuitorii acesteia; turc: *bani turcești*; **cafea turcească**, băutură preparată dintr-o pulbere fină obținută din boabe de cafea prăjite și măcinate, fiartă în apă cu adaos de zahăr; **baie turcească**, baie cu aburi, saună; **porumb turcesc**, varietate de porumb cu știuletele gros și cu boabe albicioase; **alune turcești**, fructele comestibile ale arbustului *Colyrus Colurna* sau *Colyrus tubulosa*; **izmă turcească**, izmă creață *(Mentha suaveolens)*; **(a fi) ca o babă turcească**, se spune despre bărbații spîni și cu zbîrcituri pe față; **2.** mahomedan: *lasă legea creștinească și te dă-n legea turcească.* POP. [***Turc*** + ***-esc***].

turcéște adv. în felul turcilor, ca turcii; în limba turcă: *legat la cap turcește.* FIL.; **a judeca turcește**, a judeca incorect; **a domni turcește**, a avea, ca monarh, puteri nelimitate, ca un despot; **a sta** (sau **a ședea**) **turcește**, a sta jos cu picioarele încrucișate sub corp (ca orientalii); **a vorbi turcește**, a vorbi o limbă neînțeleasă: *ca și cînd le-aș fi grăit turcește.* AL. [***Turc*** + ***-ește***].

turchéz, ~i, turcheză, ~e a. (pop.) turcoaz (ca peruzeaua). [Din it. ***turchese***].

turchín, ~i, turchină, ~e a. (rar) de culoare albastră-închisă. [Din fr. ***turquin***].

turcí, turcesc vb. **1.** (refl. și tr.) a adopta sau a fi silit să adopți limba, obiceiurile și, în special, religia turcilor: *de voie sau de nevoie, s-a turcit.* GHICA; *prindeau la tineri și-i duceau în țara lor, unde îi turceau.* ISP.; **2.** (fig.; fam.; refl.) a se îmbăta. [De la ***turc***].

túrcic, ~ci, turcică, ~ce a. **1. limbă turcică**, (la pl.) familie de limbi înrudite probabil cu limbile mongolice și tanguze, vorbite pe un teritoriu întins, din sud-estul Europei pînă în Siberia și China, printre ele numărîndu-se turca (osmanlîie), azera, diferitele limbi tătare, turkmena, uzbeca ș.a., dar și protobulgara, cumana și pecenga, care nu se mai vorbesc; (și la sg.) fiecare dintre limbile care aparțin acestei familii; **2.** care aparține familiei de limbi turcice, referitor la limbile turcice: *populații turcice.* [Din germ. ***türkisch***].

turcíme f. mulțime de turci; neamul turcesc: *i-au ieșit turcimea și cu tătărîmea înainte.* NEC. [***Turc*** + ***-ime***].

turcíre, turciri f. acțiunea de a (se) turci. [V. ***turci***].

turcísm, turcisme n. element lexical împrumutat din limba turcă și neasimilat: *ceea ce izbîndește ... e ușurința versificației, într-un metru de cîntec de stea, cu amestec hazliu de mahalagisme, turcisme, grecisme și radicale.* CĂL. [***Turc*** + ***-ism***].

turcít, ~ți, turcită, ~e a. care a adoptat limba, obiceiurile și, în special, religia turcilor; (p.ext.) plecat, supus turcilor. [V. ***turci***].

turcoáică, turcoaice f. **1.** femeie (originară) din Turcia; **2.** (bot.; reg.; la pl.) cîrciumărese (*Zinnia elegans*). [***Turc*** + ***-oaică***].

turcoáz a. invar. și n. invar. (culoare) albastră-verzuie (ca peruzeaua); turchez. [Din fr. ***turquoise***].

turcoáză, turcoaze f. piatră semiprețioasă, opacă, de culoare albastră-verzuie. [Din fr. ***turquoise***].

turcofíl, ~i, turcofilă, ~e m., f. simpatizant al turcilor, al culturii și al modului lor de viață. [Din fr. ***turcophile***].

turcofilíe, turcofilii f. (atitudine de) simpatie pentru ceea ce este turcesc sau vine de la turci. [Din fr. ***turcophilie***].

turcofób, ~i, turcofobă, ~e a. și m., f. (persoană) care dezaprobă, care este împotriva a tot ce este turcesc. [Din fr. ***turcophobe***].

turcofobíe f. ură maniacală față de turci și față de tot ceea ce este de origine sau de proveniență turcească. [Din fr. ***turcophobie***].

turcológ, turcologi m. specialist în turcologie. [Din germ. ***Turkologe***].

turcologíe f. disciplină care studiază limba, cultura și civilizația turcă. [Din germ. ***Turkologie***].

turcomán[1], turcomani m. (rar) turkmen. [Din fr. ***turcomane***].

turcomán[2], turcomani m. (peior.) turc: *de-ți găsi vreun dușman, vreun grec ori vreun turcoman.* POP. [***Turc*** + ***-oman***].

turcomerít, ~ți, turcomerită, ~e a. (înv.) **1.** care este partizan al turcilor: *oamenii se găseau cam turcomeriți.* NEGR.; **2.** (fig.) arbitrar, despotic, dictatorial: *nici ești un părinte blînd, dizmierdător ... ești prea turcomerit.* AL. [Din gr. mod. ***turkomerítis***].

turculéț, turculeți m. **1.** diminutiv al lui turc; copil de turc; **2.** (ornit.; reg.) sticlete (*Carduelis carduelis*); **3.** (bot.; reg.) floarea-paștelui (*Anemone nemorosa*); (și: **turcalete, turcaleț**). [***Turc*** + ***-uleț***].

tureác m. v. tureatcă.

tureátcă, turetci f. **1.** carîmbul cizmei: *ciubotele aveau turetci, cari îngropau în ele pantalonii individului.* EM.; **a fi tureatcă**, a fi nepregătit la lecție, a fi clei; **2.** epitet pentru o persoană cu idei învechite, retrograde: *te mai și poreclesc retrograd! ... tureatcă!* AL.; **3.** (pop.) un fel de ciorap fără talpă, făcut din dimie sau postav, care acoperă piciorul de la gleznă pînă la genunchi; (și: **turiac, tureac**). [Et. nec.; cf. ***tur[2]***].

turélă, turele f. locaș blindat, în formă de cupolă, deplasabil prin rotire pe plan orizontal și uneori pe verticală, prin telescopare, pentru a-l face invizibil, care adăpostește tunurile la tancuri, nave, cazemate etc. [Din fr. ***tourelle***].

turf, turfuri n. (livr.) **1.** hipodrom; **2.** hipism. [Din fr. ***turf***].

turfíst, turfiști m. (livr.) persoană care frecventează cursele de cai (și care face pariuri). [Din fr. ***turfiste***].

turgescént, ~ți, turgescentă, ~e a. (med.; despre țesuturi) care este umflat. [Din fr. ***turgescent***].

turgescénță, turgescențe f. **1.** (med.) umflare locală a unui țesut datorită acumulării de lichide (sînge, limfă etc.) din cauza unui obstacol ivit pe traiectul vaselor sangvine sau limfatice; **2.** (bot.) dilatare a celulei vegetale, datorită presiunii interne cauzate de absorbția apei în vacuole și în citoplasmă, care apasă asupra pereților celulari, contribuind la susținerea organelor plantei în poziție normală. [Din fr. ***turgescence***].

turiác m. v. tureatcă.

turicél, turicei m. plantă erbacee din familia cruciferelor, cu frunzele bazale dispuse în rozetă și acoperite cu peri, cu flori mici, albe sau gălbui (*Turritis glabra*). [Et. nec.].

turísm n. **1.** activitate cu caracter recreativ sau sportiv care constă din parcurgerea, pe jos sau cu un vehicul, a unor regiuni pitorești sau interesante din punct de vedere cultural, istoric, religios etc.; **2.** activitate prestatoare de servicii legată de deplasarea sau de sejurul turiștilor. [Din fr. ***tourisme***].

turíst, ~şti, turistă, ~e m., f. persoană care practică turismul. [Din fr. ***touriste***, germ. ***Tourist***].

turístic, ~ci, turistică, ~ce a. care aparţine turismului, referitor la turism: *hartă turistică; oraş turistic.* [Din fr. ***touristique***, germ. ***touristisch***].

túrişte f. v. toriste.

túriţă, turiţe f. **1.** plantă erbacee din familia rubiaceelor cu tulpina în patru muchii, acoperită cu ghimpi mici îndoiţi, cu flori albe sau verzi, cu fructele acoperite cu peri curbaţi la vîrf, care creşte prin poieni, margini de păduri şi locuri cultivate (*Galium aparine*); **2.** (şi **turiţă mare**) plantă cu tulpina dreaptă, cu frunze păroase pe faţa interioară, cu flori galbene-aurii grupate în formă de ciorchine şi cu fructe cu ghimpi mici la bază, folosită în medicina populară contra bolilor de plămîni (*Agrimonia eupatoria*); **3.** (bot.; reg.) cununiţă (*Spiraea ulmifolia*); **4.** (bot.; reg.) cîrligioară (*Bidens cernuus*); **5.** (bot.; reg.) dentiţă (*Bidens tripartitus*). [Din sb. ***turica***].

turkmén, ~i, turkmenă, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Turkmeniei (Turkmenistanului) sau locuitorilor acesteia, referitor la Turkmenia sau la locuitorii ei. // f. limbă din familia limbilor turcice vorbită de locuitorii Turkmeniei. // m., f. persoană care vorbeşte tukmena ca limbă maternă; persoană (originară) din Turkmenia. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Turkmenia. [Din fr. ***turkmène***, rus. ***turkmen***].

turlác, ~ci, turiacă, ~ce a. (pop.; fam.) ameţit de băutură; (p. ext.) zăpăcit, năuc: *cu capul de somn umflat şi la minte cam turlac.* POP. [Din turc. ***torlak***, bulg. ***turlak***].

túrlă, turle f. **1.** element arhitectonic de forma unui cilindru sau a unei prisme poligonale, care face parte din sistemul de coronament al unei biserici, compus din unul sau două socluri şi tambur şi prevăzut cu ferestre pentru iluminarea interiorului: *sunau clopote; scînteiau turlele bisericilor.* SAD.; **2.** construcţie de lemn, de metal etc. aşezată deasupra gurii unei sonde, care serveşte ca element de sprijin pentru manevrarea utilajelor în cursul forajului sau al exploatării. [Din gr. mod. ***túrla***].

turlăcí, turlăcesc vb. (reg.; refl.) a se ameţi de băutură, a se îmbăta: *Ercule îşi încălzi măseaua şi se cam turlăci.* ISP. [De la ***turlac***].

turlíst, turlişti m. constructor specializat în montarea turlelor. [*Turlă* + *-ist*].

turlíu interj. (înv.) exclamaţie care exprimă admiraţie faţă de ceva frumos; **turliu-turliu**, gătit, dichisit, scos din cutie. [Din turc. ***türlü*** „soi, fel"].

turmác, ~ci, turmacă, ~ce m., f. (reg.) **1.** bivol tînăr; (p. ext.) mînzat; **2.** epitet pentru un om scund şi îndesat sau înalt şi gras. [Din bulg. ***turmak***].

turmalínă, turmaline f. nume dat mai multor borosilicaţi de sodiu, de calciu, aluminiu, magneziu, cristalizaţi şi divers coloraţi, cu luciu sticlos şi cu duritate mare, folosiţi ca pietre semipreţioase sau în optică, în radiotehnică etc. [Din fr. ***tourmaline***, germ. *Turmalin*].

túrmă, turme f. **1.** grup (mai mare) de oi sau (p. ext.) de alte animale (domestice sau sălbatice) de acelaşi fel, care trăiesc împreună: *pe cărări fără de urme vin cerboaicele în turme.* EM.; *se cobor la vale trei turme de miei cu trei ciobănei.* AL.; **2.** (fig.; adesea depr.) grup (mare) de oameni în dezordine; (p. ext.) masă, oameni docili, săraci, umiliţi: *ce pasă bietei turme, în veci nenorocită, să ştie de ce mînă va fi măcelărită?* ALEX.; **3.** (fig.; bis.) mulţimea credincioşilor, popor: *să păzească casa Domnului şi turma ce i-a fost încredinţată.* VLAH. [Lat. ***turma***].

turmént, turmente n. (livr.) suferinţă, tortură (fizică sau morală); chin: *nu se putea linişti de turmentele spiritului.* FIL. [Din fr. ***tourement***].

turmentá, turmentez şi (înv.) **turmént** vb. (livr.) **1.** (tr.) a chinui, a tortura: *boala îl turmentă*; **2.** (tr.) a deranja, a sîcîi: *creditorii îl turmentă*; **3.** (tr. şi refl.) a (se) îmbăta. [Din fr. ***tourmenter***].

turmentáre f. acţiunea de a (se) turmenta şi rezultatul ei. [V. ***turmenta***].

turmentát, ~ţi, turmentată, ~e a. (livr.) **1.** frămîntat, agitat; **2.** ameţit de băutură; beat: *publică ... un cîntecel comic, ... unde un cetăţean turmentat propune „Frăţie, Unire" şi stingerea cometei cu bere.* CĂL. [V. ***turmenta***].

turn, turnuri n. **1.** construcţie de zidărie, de lemn, metalică etc., de formă cilindrică sau prismatică, de înălţime mare în raport cu baza, clădită separat sau făcînd parte dintr-un complex arhitectural (pe care îl domină), în antichitate şi în evul mediu, constituind un element deosebit de important în compunerea fortificaţiilor şi a ansamblurilor ecleziastice, în arhitectura modernă, utilizat în cadrul obiectivelor industriale şi la complexele de locuit: *zidurile întreite care împresurau lăcaşurile Împărăţiei, ... şi porţile de fier sub turnuri erau apărate de oşteni străini, după o rînduială a autocratorilor de demult.* SAD.; **turn de fildeş**, expresie prin care se arată retragerea (trufaşă), izolarea voită a artistului de viaţă, de realitatea înconjurătoare; **turnul Babel**, **a)** (în Biblie) turn uriaş, construit la Babilon de către fiii lui Noe, care sperau astfel să ajungă la cer; **b)** (fig.) loc unde se vorbesc multe şi felurite graiuri; amestecătură de lucruri sau de idei confuze; întreprindere temerară sortită eşecului; reuniune haotică în care toţi vorbesc fără să se poată înţelege; **turn-lanternă**, turn de mici dimensiuni, prevăzut cu ferestre, aşezat în vîrful unei cupole sau deasupra casei scărilor, ca luminator; **turn de răcire**, construcţie de lemn, piatră, beton armat etc., în interiorul căruia se realizează răcirea cu aer a apei care circulă într-o instalaţie industrială pentru a putea fi refolosită; **turn de extracţie**, construcţie de suprafaţă situată deasupra gurii unui puţ de mină, în interiorul căreia se găsesc organele de ghidare a cablurilor instalaţiilor de transport din puţ şi în care sînt amenajate platforme pentru încărcarea şi descărcarea coliviilor şi a skipurilor; **turn de control**, construcţie înălţată în care se află serviciile de supraveghere a circulaţiei aeriene dintr-un aeroport; **turn de sondă**, turlă; **2.** clopotniţă: *clopotul cel dogit gemea bolnav în turn şi toaca izbea de stîlpii clopotniţei.* EM.; **3.** tură[2]. [Din germ. ***Turn***].

turná[1], torn vb. **I.** (înv.) **1.** (refl.) a se întoarce de undeva, a reveni: *zise Domnul lui Iacov: toarnă-te la pămîntul tătîne-tău şi la rudele tale.* PALIA; **2.** (tr.) a da înapoi, a restitui: *aprumută păcătosul şi nu toarnă.* PSALT.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) îndrepta în altă direcţie: *toarnă urgiia ta de la noi.* PSALT.; **4.** (tr.) a orienta în altă direcţie: *turnînd a ei cătare spre bolţile cereşti.* BOL.; **5.** (tr.) a răsturna, a trînti la pămînt: *în unghii că mi-l lua, în pămînt că mi-l turna.* POP. **II.** (reg.) **1.** (tr.) a doborî, a trînti pe cineva; a răsturna: *cînd l-am plesnit la cap, l-am şi turnat la pămînt.* SAD.; **2.** (refl.) a se lăsa să cadă, a se trînti; a se răsturna: *s-a turnat pe un scaun în faţa tribunii.* CAR.; **III. 1.** (tr.) a face să curgă în, pe sau peste ceva (lichide, materii în formă de pulberi, granule sau bucăţi); a vărsa: *a turna vin*; **a turna ulei pe rană**, a alina necazurile cuiva, vor bindu-i cu înţelegere şi compasiune; **a turna gaz peste foc**, a atîţa pe cineva care este deja înfuriat, a învrăjbi şi mai tare; **a turna în coş**, a începe să macine; (fig.) a-i veni rîndul să facă ceva; (fam.) **a turna în el** (**ca într-un butoi sau ca într-un vas spart**), se spune despre cineva care bea (sau mănîncă) mult; **2.** (fam.; intr. impers.) a ploua torenţial: *afară toarnă cu găleata*; **3.** (tr.) a vărsa un material lichid într-un tipar pentru a obţine, prin solidificare, un obiect de forma tiparului; (p. ext.) a confecţiona prin turnare; (spec.) a realiza în bronz forma definitivă a unei sculpturi după un mulaj în ghips: *a turna plumb; a turna un clopot; a turna un bust*; **4.** (fig.; fam.; tr.) a face un lucru cu uşurinţă şi fără economie, din belşug: *porunci să-i toarne lui Negoiţă o casă cu zece caturi.* DELAVR.; **a turna (la) copii**, a naşte mulţi copii, într-un interval scurt, unul după altul; **5.** (fig.; fam.; tr.) a compune, a redacta (la repezeală): *într-un ceas îţi toarnă un foileton.* VLAH.; **6.** (fig.; fam.; tr.) a formula ceva (verbal sau în scris) cu scopul de a induce în eroare, de a pedepsi pe cineva: *ca să se poată apropia de dumneei, a fost silit să-i toarne o minciună de cele gogonate.* AL.; **a turna gogoşi** (sau **verzi şi uscate**), a minţi; **7.** (fam.; tr.) a pîrî, a denunţa pe cineva: *aleargă pînă-i iese limba de un cot şi ţi-l toarnă pe d. Caţavencu deputat la colegiul II.* CAR.; **8.** (pop.; tr.) a închide, a băga la închisoare: *îi aduc în ghionturi ca să-i toarne la beci.* CAR. [Lat. ***tornare*** „a învîrti, a răsuci"].

turná[2], turnez vb. (tr.) a înregistra succesiv pe peliculă diferite scene care vor compune un film cinematografic; a interpreta un rol într-un film cinematografic. [Din fr. ***tourner***].

turnánt, ~ţi, turnantă, ~e a. care se învîrteşte, care pivotează în jurul unui ax central; rotitor; **uşă turnantă**, uşă formată din mai multe aripi care se rotesc în jurul unui ax central vertical; **scenă turnantă**, scenă rotativă care permite schimbarea rapidă a decorurilor unui spectacol; **placă turnantă**, v. **placă**. // f. **1.** mică etajeră pentru cărţi, care se poate învîrti în jurul unui ax central; **2.** loc unde coteşte, în forma unui arc de cerc, un drum, o pistă sportivă etc.; **3.** (fig.) moment sau eveniment care marchează o orientare nouă, o schimbare importantă. [Din fr. ***tournant***].

turnáre[1], turnări f. acţiunea de a turna[1] şi rezultatul ei; vărsare a unui lichid într-un tipar, pentru a obţine, prin solidificare, un obiect de forma tiparului; confecţionarea unui obiect în acest fel; (spec.) realizarea în bronz a formei definitive a unei sculpturi după un mulaj de ghips. [V. ***turna[1]***].

turnáre[2], turnări f. acţiunea de a turna[2]; realizare a unui film. [V. ***turna[2]***].

turnát[1] n. faptul de a turna[1]. [V. ***turna[1]***].

turnát[2], ~ţi, turnată, ~e a. **1.** care a fost supus operaţiei de turnare[1]; confecţionat prin turnare[1]: *oţel turnat*; *clopot turnat*; **2.** (fig.) care se potriveşte cuiva sau la ceva întocmai, care este exact pe măsură: *hainele îi veneau turnate pe corpul lui.* [V. ***turna[1]***].

turnátor, ~i, turnătoáre m., f. **1.** muncitor din metalurgie, specializat în operaţia de turnare[1] a metalelor; **2.** (fam.) persoană care denunţă pe cineva; denunţător, delator. [***Turna[1]*** + *-tor*].

turnătorie, turnătorii f. **1.** tehnica turnării[1] metalelor; meseria de turnător; **2.** atelier sau secţie într-o întreprindere metalurgică, în care se execută operaţii de turnare[1]; **3.** (fig.) denunţ, delaţiune. [***Turnător*** + *-ie*].

turnăţéi m. pl. aluat subţire preparat din făină, ouă şi puţin lapte sau apă, care se fierbe în supă; zdrenţe. [***Turnaţi*** (pl. lui *turnat[2]*) + *-ei*].

turnél, turnele n. (înv.) turnură (la rochie). [Din fr. ***tournelle***].

turnesól n. (chim.) materie colorantă, sub formă de pulbere de culoare albastră, extrasă din unele specii de licheni; **tinctură de turnesol**, soluţie a acestei materii, care se întrebuinţează ca reactiv chimic; **hîrtie de turnesol**, hîrtie impregnată cu soluţie de turnesol, folosită ca reactiv chimic pentru determinarea caracterului acid sau bazic al unei soluţii sau al unei substanţe. [Din fr. ***tournesol***].

turnéu, turnee n. **1.** deplasare pe care o face un artist sau a un ansamblu artistic în mai multe localităţi sau ţări, pentru a da o serie de reprezentaţii; **2.** deplasare pe care o face un sportiv sau o echipă sportivă în mai multe localităţi sau ţări, pentru a susţine o serie de meciuri, de întîlniri; **3.** concurs, competiţie sportivă cu mai multe serii de meciuri: *turneu de tenis; turneu de box*; **4.** călătorie pe care o face o personalitate (politică) în diferite localităţi sau ţări, după un program dinainte stabilit. [Din fr. ***tournée***; pentru sensul **3** cf. fr. ***tournoi***].

turnichét, turnichete n. **1.** (mar.) rolă montată pe un ax vertical, servind la schimbarea direcţiei unei parîme sau a unui lanţ de ancoră; **2.** platformă rotativă pe care se aşază sticlele spre a fi umplute şi trecute apoi pe o platformă de ambalaj, în industria alimentară; **3.** bare în cruce, care se rotesc, instalate la intrarea pe peronul metroului, în stadioane etc., permiţînd trecerea cîte unei singure persoane. [Din fr. ***tourniquet***].

turnír, turnire şi **turniruri** n. (în evul mediu) competiţie organizată în cadrul unor serbări, în care

cavalerii îşi disputau întîietatea în mînuirea armelor. [Din germ. *Turnier*].

turnuléţ, turnuleţe n. diminutiv al lui turn: *răsar dintre copaci turnuleţele mînăstirii Arnota.* VLAH. [*Turn* + *-uleţ*].

turnúră, turnuri f. **1.** schimbare (neaşteptată) intervenită în desfăşurarea unor evenimente; cotitură, întorsătură; **2.** aspect sub care se prezintă lucrurile, faptele: *în tradiţia fracenză, unde stăpîneа figura lui Rabelais, erudiţia cea mai fină ia o turnură burlescă.* CĂL.; **3.** (spec.) fel în care sînt aşezate cuvintele într-o frază; aspect: *turnura elegantă a frazei lor învederea, prin contrast, asperităţile frazei noastre.* BL.; **3.** (înv.) ţinută a unei persoane: *turnură de diplomat.* AL.; **4.** perniţă sau bucată de stofă pe care femeile o purtau odinioară la spate, sub rochie, mai jos de talie: *noi facem mallarmism cuţo-vlah, pe care-l numim „modernism", cu toate că datează de pe vremea cînd se purta turnură la rochii.* TOP. [Din fr. *tournure*].

turpíd, ~zi, turpidă, ~e a. (livr.) care dă dovadă de urîţenie morală; josnic, mîrşav: *suflet turpid.* [Din fr. *turpid*].

turpitúdine, turpitudini f. (livr.) comportament infam; faptă urîtă, blamabilă: *cum poate supravieţui turpitudinii cu care se-nconjoară zi de zi?* CĂRT. [Din fr. *turpitude*, lat. *turpitudo, -nis*].

túrtă, turte f. **1.** pîine rotundă şi turtită, făcută din mălai sau din aluat nedospit: *au pus turta în foc să se coacă.* ISP.; **a trage spuza** (sau **cenuşa**) **pe turta sa**, a încerca să profite de ceva (pe seama altuia); **a coace cuiva turta**, a-i pune cuiva gînd rău, a-i întinde o cursă; **a rupe** (sau **a frînge**) **cuiva turta**, a sărbători împlinirea unui an de la naşterea unui copil (cu un anumit ritual, în cursul căruia se rupe o turtă deasupra capului acestuia); **2.** nume generic pentru diferite prăjituri; **turtă dulce**, produs de patiserie făcut din făină, miere, ouă şi nuci sau migdale; **3.** produs, în formă de turtă, rămas după extragerea uleiului din seminţele unor plante oleaginoase sau după stoarcerea mierii din faguri: *turte de floarea-soarelui; turtă de ceară;* **4.** (rar) azimă pe care evreii o mănîncă în timpul Paştilor, în locul pîinii; pască; **5.** plantă erbacee cu tulpina foarte scurtă, cu frunzele adînc crestate şi cu flori alburii, dispuse în capitule; ceapă-cioarească, turtea (*Carlina acaulis*); **6.** (compuse) **turta-lupului**, numele popular al seminţelor foarte toxice ale unui arbore din India (*Strychnos nux vomica*), din care se extrage stricnina; **turta-vacii**, ciupercă comestibilă, cu pălăria convexă, de culoare galbenă-roşcată sau cafenie, acoperită cu o substanţă vîscoasă, brună (*Boletus luteus*). // adv. (fig.; fam.) foarte, peste măsură: *beat turtă; îndrăgostit turtă.* [Lat. *turta*].

turteá, turtele f. 1. diminutiv al lui turtă: *gura mea mînca turtele.* POP.; **2.** (reg.) rotiţa de la fus; **3.** (bot.; reg.) turtă (*Carlina acaulis*). [*Turtă* + *-ea*].

turtí, turtesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) deforma prin apăsare, lovire, tescuire etc., căpătînd o formă lăţită, întinsă: *a-şi turti nasul la vitrină;* **a-i turti cuiva fesul**, a face o prostie de care pînă şi altul se ruşinează; **a-şi turti nasul**, a se compromite; **2.** (tr.) a strivi pe cineva cu o lovitură violentă (accidentînd, omorînd etc.): *ghioaga cînd o învîrteam ... cîte opt pe loc turteam.* POP; **3.** (fig.; fam.; tr. şi refl.) a face să-şi piardă sau a-şi pierde forţele, energia; a face să-şi piardă sau a-şi pierde încrederea, elanul, curajul să întreprindă ceva: *a se turti de somn; vestea aceasta m-a turtit definitiv;* **4.** (fig.; fam.; tr. şi refl.) a (se) îmbăta (tare): *bea de se turteşte şi cocă se face.* PANN. [De la *turtă*].

turtíre, turtiri f. acţiunea de a (se) turti şi rezultatul ei. [V. *turti*].

turtişoáră, turtişoare f. diminutiv al lui turtă; turtiţă, turtea: *scoală, maică, măicuşoară, de-mi fă altă turtişoară.* POP. [*Turtă* + *-işoară*].

turtít, ~ţi, turtită, ~e a. **1.** întins, lăţit (prin lovire, apăsare, comprimare): *o pălărie turtită;* **2.** strivit, zdrobit: *au rămas turtiţi şi hăcuiţi într-o baltă de sînge.* NEGR.; **3.** (fig.) obosit, moleşit; descurajat, blazat: *rămăsese turtită de ce văzuse;* **4.** care are o formă plată, lăţăreaţă, teşită: *nas turtit; deal turtit;* **5.** (fig.; fam.) beat tare. [V. *turti*].

turtiţă, turtiţe f. turtişoară: *fac nouă turtiţe, le ung cu miere şi le dau la cuptor.* POP. [*Turtă* + *-iţă*].

túrtură, turture a. **mere turture**, varietate de mere cu gust acrişor: *veneam acasă cu sînul încărcat cu covrigi, mere turture şi nuci poleite.* CR. [Et. nec.].

turtureá (~ícă), turturele f. pasăre călătoare, înrudită cu porumbelul, dar mai mică decît acesta, brună-roşcată pe spate şi cu pete negre tivite cu alb pe laturile gîtului (*Streoptopelia turtur*): *iar mai jos, pe-o rămurea cîntă şi o turturea.* POP. [Lat. *turturella*].

turturél, turturei m. bărbătuşul turturelei. [*Turturea* + *-el*].

turuí, túrui vb. (intr.) **1.** (fam.) a vorbi întruna şi repede (fără a spune lucruri importante): *îi turuie mereu gura.* CAR.; **2.** a hurui, a durui: *şi plugul că şi-l pornea, mergea, roatele turuind şi bicele tot plesnind.* POP.; **3.** (despre turturele şi porumbei) a scoate sunetele caracteristice speciei: *turtureaua turuie mereu.* POP. [Onomat.].

turuiálă, turuieli f. (fam. şi depr.) faptul de a turui; debit verbal deosebit de mare; vorbărie: *nu m-ar fi oprit nimeni din turuială.* DELAVR. [*Turui* + *-eală*].

turuitúră, turuituri f. **1.** turuială; **2.** sunetele caracteristice scoase de turturele. [*Turui* + *-tură*].

turungíu, ~ii, turungie, ~ii a. (înv.; astăzi, în descîntece) portocaliu: *bubă turungie, bubă cafenie.* POP. [Din turc. *turuncu*].

tus- element de compunere cu sensul „toţi", „laolaltă", „împreună", care, ataşat pe lîngă numeralele cardinale, (în special pe lîngă „trei" sau „patru"), formează numeralele colective. [De la *toţi* (pl. lui *tot*)].

túse f. act reflex care constă dintr-o inspiraţie scurtă urmată de o expiraţie bruscă şi zgomotoasă, cauzat de iritarea mucoasei laringelui, de pătrunderea în trahee a unor corpuri etc.; (p. ext.) boală a aparatului respirator care se manifestă şi prin acest simptom: *totul se stinsese în el: sîngele, glasul; numai febra şi tusea izbucneau, puternice, prin clădirea lui de vase.* BL.; **tuse convulsivă** (sau (pop.) **măgărească**), boală infecto-contagioasă epidemică sau endemică, mai frecventă la copii, provocată de un microb, caracterizată prin accese violente de tuse; **s-a întîlnit tusea cu junghiul**, se spune despre doi inşi care au cam aceleaşi cusururi. [Lat. *tussis*].

túset, tusete n. (rar) acces de tuse, tuse repetată, prelungită. [*Tuse* + *-et*].

tusigén, ~i, tusigenă, ~e a. (med.) care provoacă tuse. [Din fr. *tussigène*].

tuslamá, tuslamale f. mîncare preparată din burtă şi din picioare de vacă. [Din turc. *tuzlama*].

tusór n. mătase naturală, produsă de larvele unor specii de fluturi de noapte, elastică şi rezistentă, care se foloseşte la confecţionarea umbrelelor, a paraşutelor etc. [Din fr. *tussor*].

tuş, tuşuri n. **1.** cerneală specială (mai ales neagră), rezistentă la apă, folosită în lucrări de desen, în litografie, la aplicarea ştampilelor etc.; **2.** (şi **tuş de China** sau **tuş chinezesc**) substanţă solidă sau lichidă, de culoare neagră, obţinută din negru de fum şi folosită la desen; **3.** desen realizat cu substanţa descrisă. [Din germ. *Tusche*, rus. *tuş*].

tuşá, tuşez vb. (tr.) **1.** a executa operaţia de tuşare; **2.** (fig.) a emoţiona. [Din fr. *toucher*].

tuşáre, tuşări f. **1.** (tehn.) operaţie de verificare a gradului de netezime a unor suprafeţe metalice cu ajutorul unor unelte speciale sau cu ajutorul piesei cu care suprafaţa controlată vine în contact, prin întinderea unei vopsele de ulei pe suprafaţa acesteia; **2.** (fig.) emoţionare. [Din fr. *toucher*].

tuşaveráj n. raportul de puncte la floretă, scrimă şi box. [De la *tuşă* (după *golaveraj*)].

túşă, tuşe f. **1.** mică piesă de metal pe care este imprimată o literă, o cifră sau un semn convenţional, fixată la capătul unei pîrghii a maşinii de scris, de calculat sau de cules; tastă; **2.** (înv.) clapă la instrumentele muzicale cu claviatură; tastă; **3.** fiecare dintre liniile care delimitează lăţimea unui teren de fotbal sau de rugbi; **4.** scoatere a mingii dincolo de limita terenului şi repunerea ei în joc; **5.** manieră de a aplica culoarea cu pensula sau cu un alt instrument pe pînza unui tablou, care defineşte stilul unui pictor; urmă de pensulă în pasta unui tablou: *prin energia expeditivă a desenului, prin mişcarea plină de brio a tuşei ... pictura guardescă nu oferea clienţilor ei obiecte de consum facil.* PLEŞU; **6.** lovitură care atinge pe adversar, la scrimă. [Din fr. *touche*].

tuşéu, tuşeuri n. **1.** (med.) palpare a unui organ anatomic intern sau a unei cavităţi naturale a corpului, spre a constata starea lor; metodă de investigare a unei cavităţi naturale; **2.** (muz.) felul în care un pianist acţionează, ca intensitate şi colorit, asupra mecanismului pianului; **3.** senzaţie produsă de pipăirea cu mîna a unei ţesături pentru a-i constata gradul de fineţe. [Din fr. *toucher*].

tuşí, tuşesc vb. **1.** (intr.) a expira brusc şi zgomotos aerul din plămîni, după o scurtă inspiraţie, de obicei ca simptom al unei boli: a avea un acces de tuse; **2.** (reg.; tr.) a-i face cuiva semn atrăgîndu-i atenţia prin tuse: *care mîndră m-auzea pe fereastră mă tuşea.* POP. [Lat. *tussire*].

tuşiér, tuşieri m. (sport) arbitru secundar care supraveghează desfăşurarea jocului de pe marginea terenului. [*Tuşă* + *-ier*].

tuşiéră, tuşiere f. cutie de metal în care se află o perniţă îmbibată cu tuş, folosită la umezirea ştampilei înainte de a o aplica. [*Tuş* + *-ieră*].

tuşiná, tuşinez vb. (pop.; tr.) **1.** a tunde oile pe sub pîntece şi între picioarele dinapoi, pentru a uşura mulsul şi suptul mieilor; **2.** a tunde, a reteza scurt părul, barba sau mustăţile cuiva; **3.** a tăia firele destrămate de la marginile unei ţesături: *tuşinez un preş;* **4.** a tunde iarba, a reteza pentru a îndrepta frunzişul unor arbuşti, vîrfurile copăceilor. [Lat. **tonsionare*].

tuşinăre f. (pop.) acţiunea de a tuşina şi rezultatul ei. [V. *tuşina*].

tuşinát, ~ţi, tuşinată, ~e a. (pop.) **1.** (despre oi) tuns pe sub pîntece şi între picioarele dinapoi; tuns a doua oară; **2.** tuns scurt, retezat: *mustaţă tuşinată.* [V. *tuşina*].

tuşinătúră, tuşinături f. (pop.) lînă cu firul scurt, tunsă de pe pîntecele, picioarele şi coada oii; lînă tunsă a doua oară. [*Tuşina* + *-ătură*].

tuşít n. faptul de a tuşi; acces de tuse: *nu mai înceta cu tuşitul.* [V. *tuşi*].

tut, ~ţi, tútă, ~e a. (reg.) (adesea subst.) (persoană) prostănacă, neîndemînatică: *cîte mute, cîte tute, toate au bărbat de frunte.* POP. // f. **1.** cîine slab şi leneş, javră; **2.** persoană rea, fără caracter: *ce tută mi-eşti alde frate-miu!* C.L.; **3.** persoană flecară, care vorbeşte vrute şi nevrute. [Din germ. *Tute*].

tútă, tute f. **1.** instrument în formă de cilindru, folosit pentru a prinde şi a scoate burlanele de foraj scăpate accidental în gaura de sondă; **2.** vas din material refractar, folosit pentru topire la analiza minereurilor pe cale uscată. [Din fr. *tute,* germ. *(Fang)tute*].

tútcă, tutci f. (reg.) curcă (*Meleagris gallopavo*); (şi: **tucă**). [Din sb. *tuka*].

tuteá f. (înv.) oxid de zinc: *în pîntecele acestor munţi zac ... cobaltul, tuteaua, teluriul.* BĂLC. [Din turc. *tutya* „zinc"].

tutelá, tutelez vb. (tr.) a avea pe cineva sau ceva în grijă; a proteja, a ocroti; a patrona. [De la *tutelă*].

tuteláj, tutelaje n. (rar) tutelă. [*Tutelă* + *-aj*].

tutelár, ~i, tutelară, ~e a. **1.** referitor la tutelă, care aparţine unei tutele, care constituie o tutelă: *părea, în modesta ei tăcere, o şcolăriţă de la călugăriţe, escortată de rude tutelare.* VINEA; **2.** (fig.) care ocroteşte, protejează: *fiecare sejur s-ar petrece sub spiritul tutelar al locului.* LIIC.; *înger tutelar*; **3.** care are în subordine o instituţie, o organizaţie etc. (exercitînd atribuţii de coordonare, de control etc.) sau care are în administrare un teritoriu dependent:

minister tutelar; autoritate tutelară. [Din fr. ***tutélaire***, lat. ***tutelaris***].

tutélă, tutele f. **1.** instituție juridică cuprinzînd ansamblul dispozițiilor legale care reglementează regimul ocrotirii unor minori de către alte persoane decît părinții lor; sarcină gratuită și obligatorie în virtutea căreia o anumită persoană (tutorele) este chemată să-și exercite drepturile și îndatoririle părintești față de un minor (ai cărui părinți sînt decedați ori în imposibilitate permanentă de a-și exercita atribuțiile); activitate desfășurată de tutore în vederea asigurării, în condițiile legii, a protecției unor minori; **2.** sprijin, ocrotire, protecție: *a sta sub tutela cuiva; a lua sub tutela sa;* **3.** organizare, administrare, control care se exercită asupra unei instituții, organizații etc. aflate în subordine, asupra unui anumit teritoriu etc.; **tutelă internațională,** sistem de administrare a anumitor teritorii, instituit prin Carta ONU; **4.** drept abuziv pe care și-l ia cineva de a ține pe altul sub ascultare, sub dependență; stare de dependență a unei persoane supuse unei supravegheri stînjenitoare: *cea mai înțeleaptă soluție ..., unica în stare să mă scape de o tutelă nedorită a Magdei.* V.R. [Din fr. ***tutelle***, lat. ***tutela***].

tutíndeni adv. (înv.) peste tot, pretutindeni; (p. ext.) totdeauna: *era tutindinea mai îndrăzneț decît alalți ucenici.* COR.; *tutindinea birui.* MOXA; (și: **tutindinea, tutinderea, tutindirea**). [Lat. ***totum*** + ***inde*** + ***-re***].

tutíndinea adv. v. tutindeni.

tutínderea adv. v. tutindeni.

tutíndirea adv. v. tutindeni.

tutóre, tutori m., f. **1.** persoană autorizată să exercite dreptul de tutelă; epitrop; **2.** (fig.) protector. // m. suport, de obicei de lemn, care se așază lîngă unele plante, pentru a le ajuta să crească în poziție verticală; proptea. [Din lat. ***tutor,*** it. ***tutore,*** fr. ***tuteur***].

tútti adv. (muz.) cîntat de întregul ansamblu. // n. (invar.) **1.** ansamblu de instrumente ale unei orchestre; **2.** (în piesele de concert) muzică executată de orchestră în timpul pauzei solistului. [Cuv. it.].

tútti-frútti n. **1.** salată din diverse fructe; **2.** băutură răcoritoare preparată din diferite feluri de fructe; **3.** (fig.) amestecătură. [Cuv. it.].

tutu [tütü] n. costum de dans pentru balerine (în dansul clasic), constînd din mai multe fuste suprapuse făcute din material foarte subțire. [Cuv. fr.].

tutuí, tutuiesc vb. (fam.; tr. și refl. recipr.) a(-și) spune „tu" cînd stă (sau stau) de vorbă (ca semn al relațiilor familiare dintre persoane); a fi în relații familiare cu cineva: *să nu-i zică pe nume, să n-o tutuiască.* EM. [De la ***tu***; cf. fr. ***tutoyer***)].

tutuiálă, tutuieli f. (fam.) tutuire. [***Tutui*** + ***-eală***].

tutuíre, tutuiri f. (fam.) faptul de a (se) tutui; familiaritate: *între mine și Octavia erau relații de tutuire.* BL. [V. ***tutui***].

tutuít, tutuituri n. (fam.) faptul de a (se) tutui. [V. ***tutui***].

tutún m. **1.** numele a două plante erbacee din familia solanaceelor: **a)** plantă cu tulpina înaltă, cu frunze mari ovale, rotunde sau lanceolate, cu flori albe, roz sau roșii; tabac[1] (*Nicotiana tabacum*); **b)** (și **tutun turcesc, tutun de pipă**) plantă cu tulpina ramificată și cu flori galbene-verzui; tabac (*Nicotina rustica*): *le lua ... de pogonul de tutun cîte patru lei.* NEC. // n. (pl. **tutunuri**) **1.** frunze de tutun (supuse unui tratament special) care se fumează, se prizează sau se mestecă: *încep a-i aduce care dincotro rachiu, tutun, lăutari.* CR.; **2.** (p. ext.; pop.) pachet de tutun: *nu are bani nici de-un tutun.* [Din turc. ***tütün***, gr. mod. ***tutúni***].

tutunăríe, tutunării f. **1.** plantație de tutun; **2.** (înv.) tutungerie. [***Tutun*** + ***-ărie***].

tutunărít n. **1.** cultivare a tutunului; îndeletnicire a cultivatorului de tutun; **2.** dare plătită domniei de cei care cultivau tutun; **3.** (slujbă care consta în) încasarea impozitului pe tutun. [***Tutun*** + ***-ărit***].

tutungereásă, tutungerese f. (fam.) tutungioaică. [***Tutungiu*** + ***-ăreasă***].

tutungeríe, tutungerii f. debit de tutun; *ținuse o tutungerie și îi fusese luată.* PR. [***Tutungiu*** + ***-ărie***].

tutungí-başá m. (înv.) slujbaș al curții domnești care se îngrijea de tutun. [Din turc. ***tütüncü başı***].

tutungioáică, tutungioaice f. **1.** femeie care vinde într-o tutungerie; tutungereasă; **2.** (fam.) fumătoare pasionată. [***Tutungiu*** + ***-oaică***].

tutungíu[1], tutungii m. **1.** bărbat care vinde într-o tutungerie; **2.** (fam.) fumător pasionat. [Din turc. ***tütüncü***].

tutungíu[2], ~ii, tutungie, ~ii a. (în descîntece) tutuniu: *bubă tutungie, bubă vișinie.* POP. [Contaminare între ***tutuniu*** și ***turungiu***].

tutuníu, ~ii, tutunie, ~ii a. de culoarea frunzelor uscate de tutun; cafeniu-verzui: *mustață tutunie.* [***Tutun*** + ***-iu***].

tuţ m. v. tătuț.

túţă m. v. tătuț.

tuyau [tüió] m. cal considerat de către cei informați ca fiind cîștigătorul unei curse. [Cuv. fr.].

tuzlúc, tuzluci m. (la pl.) **1.** (înv.) ghetre, jambiere de aba încheiate la spate cu copci sau cu șireturi, care se trăgeau peste ciorapi și apoi se băgau în cizme: *tuzluci cu găitane de mătase;* **2.** (reg.) cizme de dimie; **3.** (reg.) ciorapi cu talpa groasă care se poartă fără altă încălțăminte; **n-are nici tuzluc nici ipingea,** n-are de nici unele, este sărac. [Din turc. ***tozluk***].

tvérdu m. invar. numele literei „t" din alfabetul chirilic. [Din sl. ***tverdo***].

tweed [tuid] n. stofă fină de lînă cu fibre lungi, care dă, prin coloritul diferit al firelor, desen ecosez, folosită la confecționarea pardesielor, a costumelor bărbătești, a taioarelor etc. [Cuv. engl.].

tweeter [tuítăr] n. difuzor special pentru redarea frecvențelor înalte. [Cuv. engl.].

twist, twisturi [tuist] n. dans de origine americană, cu un ritm alert, caracterizat prin mișcări de răsucire a picioarelor și a bazinului; melodie după care se execută acest dans. [Cuv. engl.].

Ţţ

Ţ[1], ţ m. invar. a douăzeci şi cincea literă a alfabetului limbii române; sunetul (consoană semioclusivă dentală surdă) notat cu această literă.

ţ[2] interj. **1.** (adesea repetat) exclamaţie care exprimă diverse stări emotive: **a)** mirare, uimire, surprindere: *ţ!ţ!ţ! ai ajuns şi tu o dată la timp!;* **b)** nemulţumire, neplăcere; dezaprobare: *ţţ! ... ce-are a face acuma politica?* CAR.; **c)** bucurie, plăcere, satisfacţie: *ţ, minunat!;* **2.** (pop.) exclamaţie folosită pentru a exprima o negare: *e măritată? – ţ!* SAD. [Onomat.].

ţa interj. (pronunţat şi cu „a" prelungit; adesea repetat) strigăt cu care se cheamă, se alungă sau se mînă caprele şi oile. [Onomat.].

ţac interj. (adesea repetat) **1.** cuvînt care redă zgomotul produs de ciocnirea a două obiecte (metalice), de declanşarea unui mecanism, de copitele calului în mers etc.; **2.** (adesea cu valoare verbală) cuvînt care sugerează o acţiune bruscă şi neaşteptată sau o mişcare rapidă care se repetă ritmic: *pune cleştele pe măsea şi ţac, o scoate; suveica ţac încolo, ţac încoace.* POP; **ţac-pac**, repede, una-două: *crezi că popa-i slab, să-l ţii şi să-l razi aşa, ţac-pac?* SAD.; **3.** (fam.; adesea cu valoare verbală) cuvînt care imită cicăleala cuiva: *femeia ţaca-ţaca cu gura pe bărbat;* (şi: **ţaca**). [Onomat.].

ţăca interj. v. **ţac.**

ţăcă f. v. **ţîţăcă.**

ţáchismă, ţachisme f. (grecism; înv.) **1.** moft, fandoseală: *e curată ţachismă muierească.* CAR.; **2.** grimasă, strîmbătură: *făcu cîteva ţachismete din ochi;* (şi: **ţachismete**). [Din gr. mod. *tsákisma*].

ţachismété f. pl. v. **ţachismă.**

ţafandáche m. invar. (fam.) tînăr spilcuit, fandosit şi uşuratic; filfizon, fante: *un ţafandache cu sticla în ochi, cu gîtul pus ca-ntr-un proţap, cu gulerul stînd să-l apuce de nas.* ISP. [Et. nec.].

ţágăr n. v. **ţaigăr.**

ţáglă, ţagle f. **1.** vîrf ascuţit (al unei suliţe, al unei săgeţi, al unui par etc.); **cu ochii ţaglă,** cu privirea aţintită; **2.** (în forma **ţiglă**) vergea de lemn sau de fier, ascuţită la un capăt, în care se înfige carnea pentru a o frige: *înfăţişa lui Ştefan-Vodă mîncările gătite de mamă-sa vitregă ... şi nume ... prepeliţe împănate în ţiglă subţire de lemn.* CĂL.; **3.** (în formele **ţiclă, ţiglă**) băţ despicat la un capăt, folosit la prinderea racilor; **4.** (reg.; mai ales în forma **ţiglă**) prăjină, ţepuşă, vergea, zăbrea; **5.** (reg.; în forma **ţagră**) pirostrie; **6.** (tehn.) semifabricat de oţel cu secţiunea pătrată sau circulară, din care se laminează sîrme, bare etc. şi din care se forjează sau se ştanţează diferite piese; biletă; (şi: **ţagră, ţiglă, ţiclă**). [Din germ. *Zagel*; pentru sensul **5,** cf. şi sb. *cagrije* „pirostrii"].

ţágră f. v. **ţaglă.**

ţah interj. (de obicei repetat) cuvînt care imită lătratul cîinelui; ham. [Onomat.].

ţáhăt n. (reg.) lătrat continuu şi insistent al cîinelui. [*Ţah* + *-et*].

ţăică[1], ţaice f. (reg.) drojdie (pentru dospirea aluatului): *se plămădeşte de colaci ... cu ţaică din tîrg.* POP. [Din magh. *cájg* (dial. *cájk*)].

ţáică[2] f. (reg.) **1.** mătuşă: *unde e văru-meu, ţaică?* ST.; **2.** termen afectiv folosit de o femeie referindu-se la ea însăşi cînd vorbeşte cu o persoană mai tînără sau cu bărbatul iubit: *acuş vă fierbe ţaica o cafea.* ST. [De la *ţaţă* (după *maică, taică*)].

ţaicău, ţaicăi m. (ornit.; reg.) gaiţă (*Garrulus glandarius*). [Din magh. *szajkó*].

ţáigăr, ţaigăre n. (reg.) arătător la ceasornic; limbă; (şi: **ţagăr**). [Din germ. *Zeiger*].

ţal interj. (înv.) cuvînt cu care era chemat chelnerul pentru a încasa costul consumaţiei într-un local public; plata: *un rom şi ţal!* CAR. // m. (înv.; pl. **ţali**) chelner care încasa costul consumaţiei într-un local public: *în localurile mari, ... trebuiesc şi trei ţali.* CAR. [Din germ. *Zahlen;* pentru sensul **2,** cf. şi germ. *Zahl*(*kellner*)].

ţambál, ţambale n. **1.** instrument muzical de percuţie asemănător cu talgerele; chimval: *s-au veselit cu feluri de giocuri şi de pitreceri, cu muzici den ţimbale şi den piţiburlă.* TOP; **2.** instrument muzical (lăutăresc) de percuţie, alcătuit dintr-o cutie de rezonanţă de formă trapezoidală, prevăzută cu mai multe rînduri de coarde duble de metal, pe care muzicantul le loveşte cu două ciocănele speciale: *lăutari cu ţambalul ... e o plăcere!* CAR.; *au auzit cîntec de ţimbal şi nai.* ARG.; **3.** (arg.) pat de la arest; (şi: **ţimbal**). [Din lat. *cymbalum,* germ. *Zimbel,* pol. *cymbal,* magh. *cimbalom*].

ţambalagíu, ţambalagii m. muzicant care cîntă la ţambal: *ţambalagiul se da de ceasul morţii, bătînd din ciocănaşe, doar o aduna viorele răzleţe.* ZAMF.; (şi: **ţimbalagiu**). [*Ţambal* + *-agiu*].

ţámbră, ţambre f. (reg.) **1.** scîndură, bîrnă; **2.** construcţie, făcută din bîrne, care căptuşeşte pereţii unei galerii de mină sau ai unei fîntîni. [Din pol. *cembra,* ucr. *cimbra*].

ţanc[1] interj. cuvînt care redă un zgomot ascuţit, produs de ciocnirea unor obiecte tari (metalice), de declanşarea unui mecanism etc. [Onomat.].

ţanc[2], ţancuri n. **1.** băţ cu care se măsoară, însemnîndu-se cu cîte o crestătură, cantitatea vinului sau a ţuicii dintr-un vas sau cantitatea laptelui muls de la oi cu ocazia alcătuirii stînei; ţăncuşă; (fam.) **la ţanc,** la momentul potrivit, exact cînd (sau cum) trebuie: *vrea să i se potrivească toate la ţanc.* SL.; **pe** (sau **în**) **ţanc,** fix, exact, tocmai: *au slujit ei un an pe ţanc.* POP.; **2.** (reg.) crestătură, de anumită formă făcută la urechea oilor ca semn de recunoaştere; ţăncuşă. [Et. nec.].

ţanc[3], ţancuri n. (reg.) vîrf ascuţit şi înalt de stîncă; vîrf, creastă de munte: *slujitorii templului din fundul plaiului de sub ţanc veniră să îngenuncheze.* SAD.; (şi: **ţenchi**). [Din germ. dial. *Zanken* (germ. *Zinken*)].

ţándără, ţăndări f. **1.** bucată mică şi subţire care sare sau se desprinde dintr-un lemn, dintr-un os, dintr-o piatră etc., prin cioplire, lovire sau spargere; aşchie: *el se opri la o depărtare cît arunci cu o zburătură de ţandără.* ISP.; **a-i sări cuiva ţandăra,** v. **sări; 2.** (reg.) bucată mică, neînsemnată: *o ţandără de pîine.* POP.; **3.** (mai ales la pl.) bucată mică dintr-un obiect de sticlă, de faianţă, de lut. etc. spart; ciob: *izbeşte un sifon, ... îl face ţăndări şi desfigurează o fetiţă care aştepta la rînd, cu sifoanele ei.* CĂRT.; (şi: (pop.) **ţandură**). [Din săs. *zander* (germ. *Zunder*)].

ţándură *f.* v. **ţandără.**

ţánţoş, ~i, ţanţoşă, ~e a. (adesea adv.) **1.** impunător prin ţinută, prin înfăţişare; falnic, măreţ, mîndru: *căpitanului îi plăcea să meargă oamenii ţanţoşi, veseli.* SAD.; **2.** care este plin de sine, care are o atitudine sfidătoare; fudul, îngîmfat, încrezut, arogant: *omul avea o cultură pestriţă şi superficială, era ţanţoş, obstinat, plin de sine şi cu un dispreţ neacoperit pentru contemporanii săi.* CĂL.; **3.** care exprimă, care trădează sau care denotă fudulie, îngîmfare, aroganţă: *impiegatul îşi dă demisia din*

slujbă printr-o petiţie ţanţoşă şi barocă de sclav eliberat. CĂL.; (şi: (reg.) **ţanţuş**). [Et. nec.].

ţanţoşi vb. v. ţănţoşi.

ţanţoşie f. v. ţănţoşie.

ţánţuş a. v. ţanţoş.

ţap, ţapi m. **1.** masculul caprei domestice: *ţapii cei bălţăţi şi cei albi.* BIBLIA; **ţap ispăşitor**, v. **ispăşitor; a sta ca un ţap logodit a)** a sta ţeapăn, prostit, aiurit; **b)** a sta îmbufnat; **2.** epitet injurios dat unui om (mai în vîrstă) desfrînat, rău, îngîmfat etc.; **3.** epitet glumeţ dat unui preot sau unui călugăr (datorită bărbii) sau unui bărbat cu barbă; **4.** (şi **ţap roşu, ţap sălbatic**) masculul căprioarei; căprior; **5.** (şi **ţap negru**) masculul caprei-negre; **6.** (reg.; la jocul de arşice) ichi; **7.** (astron.; pop.) constelaţia Capricornului; **8.** pahar special pentru bere, cu o toartă, avînd capacitatea de 300 ml; conţinutul unui astfel de pahar. [Cuv. autoht.; cf. alb. ***cap;*** sensul **8,** calc după germ. ***Bock****(bier)*].

ţapán n. v. sapan.

ţapáp n. v. ţapapie.

ţapápie, ţapapii f. parîmă înfăşurată pe arborada unei nave, pe care marinarii îşi sprijină picioarele cînd lucrează la pînze; (şi: **ţapap**). [Et. nec.; cf. ***sapan***].

ţaparínă, ţaparine f. (reg.) unealtă de pescuit formată dintr-o prăjină lungă de care se leagă o sfoară cu 10-15 cîrlige şi o greutate care le coboară spre fundul apei; (şi: **saparină**). [Et. nec.].

ţapín n. v. ţapină.

ţapinár, ţapinari m. muncitor forestier, care manevrează buştenii cu ţapina. [***Ţapină*** + *-ar*].

ţapínă, ţapine f. unealtă formată dintr-o cange de oţel fixată într-o coadă lungă de lemn, întrebuinţată la manevrarea buştenilor: *începuse ca simplu zilier, care urnea buştenii cu ţapina.* BL.; (şi: **ţapin,** (reg.) **sapină**). [Din germ. dial. ***Zappin***].

ţápoş, ~i, ţapoşă, ~e a. (reg.) **1.** (despre coarnele animalelor) drepte şi ridicate în sus; (despre animale) cu coarnele drepte şi ridicate în sus: *avea şi el o păreche de boi ... nalţi de trup, ţapoşi la coarne.* CR.; **2.** (p. ext.; despre păr, mustăţi) crescut sau răsucit în sus: *un neamţ ... cu musteţile tapoşe pline de tabac.* C.L. [***Ţap*** + *-oş*].

ţar, ţari m. titlu purtat de monarhii unor state slave în evul mediu şi în epoca modernă; persoană care purta acest titlu: *a venit ţarul, şi cronicarul participă la acea fantastică masă, în tabăra rusească.* CĂL. [Din sl. ***ţarŭ,*** rus. ***ţar***].

ţarát, ţarate n. stat condus de un ţar. [***Ţar*** + *-at*].

ţără, ţări f. **1.** întindere de pămînt (delimitată) pe care se exercită o anumită autoritate sau care se distinge prin anumite caracteristici (etnice, etnografice, de relief, de climă etc.); regiune, zonă, ţinut: *cîtă ţară şi cetăţi a Moldovei au luat leşii, toate s-or închina la dînsul.* NEC.; *Neculae, pui păun, din ţeara cu vinul bun.* POP; **ţara făgăduinţei,** v. **făgăduinţă; 2.** (pop.) şes; depresiune; (în limbajul ciobanilor) locul în care ciobanii de la munte îşi au casele, familiile: *hai să coborîm în ţeară, pîn' la mîndra primăvară.* POP; **3.** (pop.) proprietate agricolă; ogor: *şi iacă-te buzat ... cu ţara zălogită, dacă nu şi păpată.* POP; **4.** teritoriu locuit de un popor organizat din punct de vedere politic şi administrativ într-un stat; (p. ext.) stat: *tot ce mişcă-n ţara asta ..., mi-e prieten numai mie.* EM.; **ţara nimănui, a)** (în basme) ţară fără stăpîn; **b)** spaţiu neocupat de armate între două fronturi de luptă; zonă neutră; **ţara lui Cremene** (sau **a lui Papură-Vodă, a lui Han-Tătar**), loc fără stăpîn, unde fiecare face ce-i place, fără să dea seamă cuiva; **a pune ţara la cale, a)** a conduce, a administra o ţară; **b)** (iron.) a discuta o problemă importantă (de ordin politic) fără a avea competenţa necesară; (p. ext.) a discuta multe şi de toate; **a plăti** (sau **a costa, a fi**) **cît un colţ** (sau **cap**) **de ţară,** a fi foarte valoros; **la mijloc de masă şi la colţ de ţară,** într-un loc prielnic, comod şi ferit de primejdii; **ţara e largă!,** eşti liber să faci ce vrei, să pleci unde vrei; (fam.) **te joci cu ţara în bumbi?,** formulă prin care se atrage atenţia cuiva că greşeşte atunci cînd subestimează o persoană sau o problemă; **atîta pagubă în ţară** (sau **în ţara Moldovei**), se zice pentru a arăta că ceva este lipsit de importanţă; **5.** locul în care s-a născut sau trăieşte cineva; patrie: *se făcea luntre şi punte şi-şi scăpa ţeara de nevoie.* ISP; **ţară mamă** (sau **mumă**), patrie mamă, v. **patrie;** (înv.) **de ţară,** (despre oameni) băştinaş, pămîntean; (despre obiecte) indigen: *au ales din curteni de ţară.* NEC.; **6.** locuitorii unei ţări; popor, norod; (p. ext.) oameni, lume: *ce-ţi lipseşte Măriei tale? n-ai cu nime război; ţara este liniştită şi supusă.* NEGR.; *lumea, ţeara-mi strigă hoţ, c-am furat eu caii toţi.* POP; **a afla tîrgul şi ţara,** a afla toată lumea; **a se pune cu ţara,** a intra în conflict, a se pune rău cu toată lumea; **7.** (înv.) popor de rînd, ţărănime: *cînd o fi să se scoale ţara, tot noi om scula-o.* GHICA; **8.** (înv.) armată alcătuită din ţărani: *adunîndu-şi boierii şi ţara, le ceru jurămînt statornic ca să se lupte.* OD.; **9.** mediu rural, sat; **de** (sau **de la**) **ţară, a)** care trăieşte sau care se află la sat; **b)** specific satului, ţărănesc; **la ţară,** (care se află, care se petrece) la sat; **10.** (artic.) numele unui dans popular; melodie după care se dansează; (şi: (înv.) **ţeară**). [Lat. ***terra***].

ţarc, ţarcuri n. **1.** loc îngrădit, uneori acoperit, lîngă casă sau în cîmp, unde se adăpostesc sau se închid vitele, oile etc.; ocol: *pe garduri vii dau flori şi a ieşit din ţarcuri talanga turmelor.* PILLAT; **2.** îngrăditură de nuiele, de spini etc. făcută în jurul unei clăi de fîn sau al unui stog pentru a le feri de animale; **3.** (reg.) coş la teascul de struguri; **4.** îngrăditură făcută din stinghii în care sînt ţinuţi copiii mici cînd încep să meargă, pentru a le limita spaţiul de deplasare; **5.** (reg.) **în ţarc** sau **de-a ţarcul,** numele unui joc de copii; **6.** (astron.; reg.; artic.) numele unei constelaţii din emisfera boreală, situată în apropiere de constelaţia Gemenilor; Vizitiul. [Cuv. autoht.; cf. alb. ***cark, thark***].

ţárcă, ţărci şi (reg.) **ţarce** f. **1.** (ornit.; reg.) coţofană (*Pica pica*): *Axinia îşi ghemui cum putu pe o laviţă, lîngă vatră, trupul ei sprinten şi mărunt de ţarcă ostenită.* TOP; **a-i umbla cuiva gura ca la (o) ţarcă,** a fi guraliv, a vorbi mult şi fără rost; **a sta ca ţarca în par,** a sta foarte puţin timp, pe apucate; **2.** epitet depreciativ dat unei femei guralive; **3.** (reg.) **de-a sarea,** numele unui joc de copii; (şi: (reg.) **sarcă**). [Din magh. ***szarka***].

ţarévici, ţarevici m. titlu purtat de fiul ţarului desemnat a fi moştenitorul tronului; persoană care purta acest titlu. [Din rus. ***ţarevici,*** fr. ***tsarévitch***].

ţarfói m. v. ţifloaie.

ţarigrădéan, ~eni, ţarigrădeană, ~ene a. (înv.) care aparţinea Ţarigradului sau locuitorilor lui, referitor la Ţarigrad sau la locuitorii acestuia, originar din Ţarigrad: *era grec ţarigrădean de felul lui.* NEC. // m., f. (înv.) persoană (originară) din Ţarigrad: *să omoare pe toţi ţarigrădenii.* CANT.; (şi: **ţărigrădean**). [***Ţarigrad*** n. pr. + *-ean*].

ţarigrădeáncă, ţarigrădence f. (înv.) femeie care făcea parte din populaţia Ţarigradului sau era originară din Ţarigrad; (şi: **ţărigrădeancă**). [***Ţarigrădean*** + *-că*].

ţarínă[1], ţarine f. soţie de ţar; titlu dat împărăteselor Rusiei; persoană care purta acest titlu: *Cantemir scapă ascuns în careta ţarinei.* CĂL. [Din fr. ***tsarine***].

ţárină[2], ţarini f. **1.** cîmp cultivat sau cultivabil; ogor, arătură: *să nu pohteşti casa vecinului tău, nice ţarina lui.* BIBLIA; *păşeşte-n ţarină semănătorul.* VLAH.; **2.** (pop.) totalitatea terenurilor aparţinînd unei localităţi; hotar: *au făcut mănăstirea în ţarina Iaşilor.* UR.; **poarta ţarinii,** loc (cu poartă) la începutul unui drum prin care se intră într-un sat; **gardul ţarinii,** gard care împrejmuieşte un sat; **3.** (mai ales artic.; şi **ţarina de la Abrud**) numele unui dans de perechi din zona moţilor, cu mişcări moderate, în doi timpi, care se dansează însoţit de strigături cîntate sau recitate; melodie după care se execută acest dans; (şi: (înv.) **ţearină**). [***Ţară*** + *-ină*].

ţarísm n. formă de guvernare monarhică, în Rusia, în care puterea supremă aparţinea ţarului; regimul ţarist din Rusia; perioadă din istoria Rusiei în care au domnit ţarii: *ideologiile revoluţionare din Răsărit şi doctrinarii lor, ale căror nume au apărut pe rînd în cadenţa precipitată a vremurii sociale din Răsărit de la căderea ţarismului încoace, nu-mi erau cunoscute.* BL. [Din rus. ***ţarizm,*** fr. ***tsarisme***].

ţaríst, ~şti, ţaristă, ~e a. care aparţine ţarului sau ţarismului, referitor la ţar sau la ţarism, specific ţarismului: *s-a făcut cunoscut ... în timpul ocupaţiei ţariste.* BOL.; *Eliade are ideea neclintită că Ghica este un instrument străin, prin ruda sa N.Mavros, care intriga într-adevăr în vederile ţariste.* CĂL. // m., f. partizan al ţarului sau al ţarismului. [Din fr. ***tsariste***].

ţáţă, ţaţe f. (pop.) **1.** mătuşă: *de pe valea Oltului ne-a căzut oaspete numai unchiu-meu Găbunea, cu ţaţa Aretia, nevastă-sa.* ST.; **2.** termen de respect folosit de cineva pentru a se adresa unei persoane mai în vîrstă sau pentru a vorbi despre o asemenea persoană; lele: *ei, ţaţo, eu mă duc ... culcă-te şi matale, nu mai lucra dacă ţi-e rău.* CAR.; **3.** termen alintător dat de un bărbat femeii iubite; mîndră, lele: *pîrîiaş cu apă rece, pe la poarta ţaţii trece.* POP; **4.** epitet pentru o femeie vulgară; mahalagioaică: *îl ocărî o ţaţă lăbărţată.* ARG.; **5.** (arg.) patroană a unei case de toleranţă; proxenetă. [Din gr. mod. ***tsátsa***].

ţăbúc m. v. ţobîc.

ţăcălăş n. v. săcăluş.

ţăcălíe[1], ţăcălii f. **1.** (reg.) frigare de lemn; ţaglă; **la ţăcălie,** fript la frigare, deasupra jărateculuí; **2.** (fam.) barbă mică şi ascuţită; cioc, barbişon: *un bărbat scund, pocit, cu o ţăcălie mefistofelică se apropie în grabă.* GHEŢIE; (şi: **ţîcălie, căţălie**). [Et. nec.].

ţăcălíe[2], ţăcălii f. (reg.) străgălie la car. [Et. nec.].

ţăcăneálă, ţăcăneli f. **1.** faptul de a ţăcăni; ţăcănit[1]: *se auzi ţăcăneala unui pas de cal.* CAR.; **la** (sau **în, pe**) **ţăcăneală,** la pas: *poştalionul meu înainta pe ţăcăneală.* OD.; **2.** (fig.) cicăleală; **3.** (fig.; fam.) tulburare a minţii; sminteală, ţicneală. [***Ţăcăni*** + *-eală*].

ţăcăní, ţăcănesc şi (rar) **ţăcăn 1.** (intr.) a produce zgomote ritmice (lovind, ciocănind, izbind): *doi cai mărunţi ... mergeau liniştiţi ... din cînd în cînd ţăcănind din potcoave.* SAD.; (tr.) *calul îşi ţăcănea potcoavele pe prundul dramului.* SAD.; (fam.) **a ţăcăni pe cineva la cap,** a bate pe cineva la cap, v. **bate; 2.** (intr.; despre obiecte, aparate) a produce un zgomot ritmic, repetat (prin ciocăniturí, pocniturí, declanşarea unui mecanism etc.): *ceaşornicul ţăcănea pe perete.* CAR.; **3.** (fam.; tr.) a bate la maşina de scris; a dactilografia; **4.** (fig.; fam.; refl.) a-şi pierde puterea de judecată; a se ţicni. [***Ţac*** + *-ăni*].

ţăcănít[1], ţăcănituri n. faptul de a ţăcăni; zgomot scurt (repetat, ritmic) produs de un lucru care ţăcăneşte; ţăcănitură: *ţăcănitul din ce în ce mai obosit al roatelor.* CAR. [V. ***ţăcăni***].

ţăcănít[2], ~ţi, ţăcănită, ~e a. **1.** (mai ales despre mersul cailor) cu paşi mărunţi şi regulaţi: *din Poeniţa vine domol la vale un călăreţ tînăr în buiestru ţăcănit.* CAR.; **2.** (fig.; fam.) smintit, ţicnit. [V. ***ţăcăni***].

ţăcănitúră, ţăcănituri f. ţăcăneală, ţăcănit[1]: *auziră ţăcăniturile cucoaşelor.* SAD. [V. ***ţăcăni***].

ţăhní, ţăhnesc vb. (reg.; intr.) **1.** a chefni: *deprinde ... pre căpoieş s-alerge ţăhnind după găină.* NEGR.; **2.** a chelălăi; a mîrîi; (fig.) a ţipa, a striga (de necaz, de durere); (şi: **ţehni, ţihni**). [***Ţah*** + *-(ă)ni*].

ţăhnít, ţăhnituri n. (reg.) chefnit: *se aude ţăhnitul copoilor;* (şi: **ţîhnit**). [V. ***ţăhni***].

ţămbruí, ţămbruiesc vb. (tr.) a căptuşi, a întări cu ţambre pereţii unei galerii de mină sau ai unei fîntîni. [***Ţambră*** + *-ui*].

ţăncuí, ţăncuiesc vb. (reg.; tr.) a însemna pe ţanc[2] nivelul lichidului dintr-un vas; a măsura cu ţancul[2]. [***Ţanc***[2] + *-ui*].

ţăncúş n. v. ţăncuşă.

ţăncúşă, ţăncuşe f. (reg.) **1.** răboj; bucată mică tăiată din răboj, pe care o păstrează, ca mijloc de control, cel care trebuie să primească plata; **2.** băţ cu care se măsoară, însemnîndu-se cu cîte o crestătură, cantitatea lichidului dintr-un vas; ţanc[2]; **3.** bucăţică

lunguiaţă şi ascuţită care se taie şi se scoate dintr-un pepene, dintr-o pîine etc. pentru a verifica dacă e dulce, coaptă etc.; **4.** bucăţică de lemn, aşchie cu care se completează un gol, o spărtură; **5.** crestătură, de o anumită formă, făcută la urechea oilor, ca semn de recunoaştere; ţanc[2]; **6.** (la pl.) motive ornamentale în lemnărie, în cojocărie; **7.** numele mai multor jocuri de copii: **a)** ţintar: *aveam noi cu ce ne trece vremea, cînd voiam: ţencuşa, ba tăbăcăreasca sau concina.* CR.; **b) de-a ţăncuşa,** joc de copii care constă în înfigerea unui cuţit în pămînt; (şi: **ţencuşă, ţincuşă, ţîncuşă, ţăncuş**). [*Ţanc*[2] + *-uşă*].

ţăndări, ţăndăresc vb. (tr. şi refl.) a (se) preface în ţăndări; a (se) sfărîma în bucăţi; (şi: (pop.) **ţănduri**). [De la *ţandără*].

ţăndărică, ţăndărele f. **1.** diminutiv al lui ţandără; aşchiuţă, surcică; **2.** (fig.; şi m.) persoană mică de statură; copil; (şi: **ţăndurică**). [*Ţandără* + *-ică*].

ţăndărit, ~ţi, ţăndărită, ~e a. prefăcut în ţăndări; sfărîmat în bucăţi: *uşa ţăndăritâ căzu cu totul din ţîţîni.* C.L.; (şi: (pop.) **ţăndurit**). [V. *ţăndări*].

ţăndăros, ~şi, ţăndăroasă, ~e a. (reg.) care se desface cu uşurinţă în ţăndări; aşchios; (fig.) supărăcios, arţăgos; (şi: **ţănduros**). [*Ţandără* + *-os*].

ţăndurí vb. v. ţăndări.

ţăndurícă f. v. ţăndărică.

ţăndurít a. v. ţăndărit.

ţăndurós a. v. ţăndăros.

ţănţoşénie f. (rar) trufie: *se vede că ştiinţa mare de carte şi înscrierea cu domnul dădeau bostineştilor puţină ţănţoşenie.* CĂL. [*Ţănţoşi* + *-enie*].

ţănţoşí, ţănţoşesc vb. (rar; refl.) a se arăta ţanţoş; (şi: **ţanţoşi**). [De la *ţanţoş*].

ţănţoşie f. (rar) faptul de a fi ţanţoş; fudulie; (şi: ţanţoşie). [*Ţanţoş* + *-ie*].

ţăperíg n. v. ţipirig[2].

ţăpíş n. v. ţipiş.

ţăpoáică, ţăpoaice f. (reg.) **1.** ţăpoi; **2.** unealtă de pescuit formată dintr-un coş lung de nuiele, de formă conică, fără fund, cu o coadă lungă, folosită în apele puţin adînci. [*Ţăpoi* + *-că*].

ţăpói, ţăpoaie n. **1.** furcă cu coada lungă şi cu trei dinţi drepţi, cu care se ridică snopii, fînul, cocenii etc.; furcoi, ţăpoaică: *coasă, hreapcă, ţepoi, greblă ... nici că se aflau la casa acestui om nesocotit.* CR.; **2.** unealtă de pescuit de forma unei furci cu mai mulţi dinţi, care se înfige în peşte; ostie[2]; **3.** (reg.) parte a crîsnicului, de forma unei furci de lemn cu două coarne, în vîrful căruia se fixează mînerul sacului; **4.** (reg.) fiecare dintre căpriorii aşezaţi la mijloc, între sape, la cele două capete ale acoperişului caselor ţărăneşti; **5.** (rar) ghimpe mare (la plante): *prietenii roşcovanului sălbatec, îmbrăcat în ţăpoaie, surîd.* ARG.; **6.** numele unui dans popular; melodie după care se dansează; (şi: **ţepoi**). [*Ţeapă* + *-oi*].

ţăpúc, ţăpuci m. (reg.) diminutiv al lui ţap. [*Ţap* + *-uc*].

ţăpuleán, ţăpuleni m. (reg.) ţap tînăr. [*Ţap* + *-ulean*].

ţăpuşór, ţăpuşori m. diminutiv al lui ţap; ied (de un an). [*Ţap* + *-uşor*].

ţăr interj. v. ţîr[1].

ţărán, ~i, ţărană, ~e m. (rar) f. **1.** persoană care locuieşte la ţară şi care îşi cîştigă existenţa îndeletnicindu-se nemijlocit cu cultivarea pămîntului şi cu creşterea animalelor; sătean: *ţăranul mergea pe lîngă boi şi-i tot îndemna să meargă mai iute.* CR.; **2.** (peior.) persoană lipsită de educaţie, fără maniere; mojic; **3.** (reg.) locuitor de la şes; cîmpean; (şi: (înv.) **ţerean**). [*Ţară* + *-(e)an*].

ţărâncă[1], ţărânci f. **1.** femeie care locuieşte la ţară şi care îşi cîştigă existenţa îndeletnicindu-se nemijlocit cu cultivarea pămîntului şi cu creşterea animalelor; săteancă; **2.** (peior.) femeie lipsită de educaţie, fără maniere; mojică; (şi: (înv.) **ţereancă**). [*Ţăran* + *-că*].

ţărâncă[2] f. (iht.; reg.) ocheană (*Rutilus rutilus*). [Et. nec.; cf. ***tarancă***].

ţărâí vb. v. ţîrîi[1].

ţărâít[1] n. v. ţîrîit[1].

ţărâít[2] a. v. ţîrîit[2].

ţărăncúţă, ţărăncuţe f. **1.** diminutiv al lui ţărancă[1]; fată de ţăran; ţărancă tînără; **2.** (pop.) specie de libelulă cu aripile albastre strălucitoare, care trăieşte în apropierea apelor (*Calopteryx virgo*); (şi: (înv.) **ţerăncuţă**). [*Ţărancă*[1] + *-uţă*].

ţărănésc, ~şti, ţărăneáscă, ~eşti a. care aparţine ţăranilor, referitor la ţărani, de ţăran; de la ţară; rural, rustic, sătesc: *în Neculce se înfăptuieşte cu un veac înainte acel amestec de mică cultură de tîrgoveţ şi de înţelepciune ţărănească.* CĂL. // f. (artic.) numele mai multor dansuri populare; melodiile după care se execută aceste dansuri. [*Ţăran* + *-esc*].

ţărănéşte adv. ca ţăranii, în felul ţăranilor: *avea obicei să umble îmbrăcat jumătate ţărăneşte, jumătate orăşeneşte.* SAD.; (şi: (înv.) **ţerăneşte**). [*Ţăran* + *-eşte*].

ţărăní, ţărănesc vb. (rar; refl.) a-şi însuşi felul de viaţă sau de a se comporta al ţăranilor. [De la *ţăran*].

ţărăníe, ţărănii f. **1.** (înv.) ţărănime: *au făcut un ispisoc şi au pus numai giumătate de mazili, iar pe giumătate i-au dat la ţărănie.* NEC.; **2.** condiţia, starea, viaţa de ţăran: *are palmele bătătorite de sapă şi ţărănie.* SAD.; **3.** (adesea depr.) vorbă, faptă sau atitudine de ţăran: *asurzeşti lumea cu ţărăniile tale!* CR. [*Ţăran* + *-ie*].

ţărăníme f. populaţia mediului sătesc ocupată nemijlocit cu cultivarea pămîntului şi cu creşterea animalelor; totalitatea ţăranilor; mulţime de ţărani: *ţărănimea română ... păstrătoarea şi reprezentanta românismului.* IBR. [*Ţăran* + *-ime*].

ţărănísm n. **1.** tendinţă sau preocupare a unor scriitori de a trata în operele lor aspecte din viaţa ţărănească; **2.** curent de idei şi doctrină de partid, dezvoltate în România în perioada interbelică, care au exprimat interesele micilor proprietari agricoli. [*Ţăran* + *-ism*].

ţărăníst, ~şti, ţărănistă, ~e a. care se face pentru ţărani, în favoarea ţăranilor. // m., f. adept al ţărănismului; membru al unui partid ţărănesc. [*Ţăran* + *-ist*].

ţărănói, ţărănoi m. **1.** augmentativ al lui ţăran; **2.** persoană lipsită de educaţie, fără maniere; bădăran, mitocan: *bărbatu-tău îi un ţărănoi, un prost.* NEGR. [*Ţăran* + *-oi*].

ţărănós, ~şi, ţărănoásă, ~e a. (depr.) **1.** (despre persoane) cu apucături de ţăran: *Dabija e un soi de voievod ţărănos.* CĂL.; **2.** (înv.; despre ţări) primitiv, sălbatic: *Gavatiia cea necredincioasă şi ţărănoasă.* DOS.; **3.** (despre obiecte) rudimentar, grosolan: *un turn mai ţărănos.* CĂL. [*Ţăran* + *-os*].

ţărcalán n. v. ţărcălam.

ţărcălám, ţărcălamuri n. **1.** (reg.) un fel de compas (folosit în dulgherie); **2.** (reg.) inel luminos care se formează uneori în jurul unui astru (mai ales al Lunii) sau al unei alte surse de lumină; halo, cearcăn: *de cealaltă parte se arăta luna în crai nou cu un ţercalan galben împrejur.* GANE; **3.** (înv.) figură, desen etc. în formă de cerc: *şi sosim la un ... stîlp de piatră ... şi scria în ţărcălam: acest stîlp au ridicat Alexandru.* DOS.; **4.** (fig.; înv.) întindere, cuprins: *toate din fire aşea sînt tocmite şi orînduite, ca fietecare în ţircalamul hotarelor sale să se continească.* CANT.; (şi: **ţărcălan, ţărcalan, ţercalan, ţircalam, ţîrcălam, ţărcălău, cercalam, cercălău, cercalău**). [Din magh. ***cirkalom***].

ţărcălán n. v. ţărcălam.

ţărcălău n. v. ţărcălam.

ţărcăluí, ţărcăluiesc vb. (tr.) **1.** (reg.) a trasa linii cu ţărcălamul; **2.** (înv.) a controla, a verifica anumite activităţi prin deplasare la faţa locului: *să ţărcăluiască pre protopopi* (a. 1675). GCR.; (şi: **ţercălui**). [Din magh. ***cirkál***].

ţărcătóri f. pl. (reg.) moment al zilei cînd ciobanii duc oile în ţarc pentru a le mulge. [*Ţarc* + *-ători*].

ţărcói, ţărcoi m. (reg.) masculul ţărcii. [*Ţarcă* + *-oi*].

ţărcuí, ţărcuiesc vb. (tr.) **1.** a închide de jur împrejur cu o îngrăditură; a îngrădi: *a ţărcui curtea;* **2.** a închide, a adăposti vitele, oile într-un ţarc; **3.** (fig.) a ocroti, a îngrădi: *ţara să ne-o ţărcuim şi de iezme s-o ferim.* PANN; **4.** a da ocol, a înconjura: *lupii ţărcuiau* [oile]. [*Ţarc* + *-ui*].

ţărcuşór, ţărcuşoare n. diminutiv al lui ţarc; ţarc mic în care se ţin mieii pentru a fi înţărcaţi sau pentru a-i feri de frig. [*Ţarc* + *-uşor*].

ţărigrădeán a. v. ţarigrădean.

ţărigrădeáncă f. v. ţarigrădeancă.

ţărişoáră, ţărişoare f. diminutiv al lui ţară; ţară mică: *Enrice, stăpînitorul unei ţărişoare mici.* ISP; *pentru libertate, pentru ţărişoară cine n-ar pieri?* BOL. [*Ţară* + *-işoară*].

ţărînă, (rar) **ţărîne** f. **1.** pămînt mărunţit: *a fost prins cărînd ţărînă cu o tărăboanţă, într-un loc mai ferit, unde-şi pusese de gînd să răsădească urzici.* TOP; **praf şi ţărînă,** nimic, praf şi pulbere: *praf şi ţărînă rămase şi din fata cea mai mare de zmeu.* ISP; **2.** pămînt cu care se acoperă sicriul, cu care se umple mormîntul: *a pus-o într-o groapă, au aruncat ţărînă deasupra ei de-au acoperit-o ...* EM.; **fie-i ţărîna uşoară!,** formulă rostită la înmormîntarea sau la pomenirea unui mort; odihnească-se în pace!; **3.** (fig.) pămînt din care, după concepţia biblică, a fost făcut omul şi în care trupul lui se va preface după moarte: *trupul tău ce-au fost ţărînă în ţărînă s-a preface.* AL.; **4.** (fig.) trup neînsufleţit; oseminte: *şi totuşi, ţărînă frumoasă şi moartă, de racla ta razim eu harfa mea spartă.* EM.; **5.** stratul de la suprafaţă al pămîntului: *apoi îl izbi de pămînt şi-l băgă în ţărînă pîn' în glezne.* EM.; **a se aşterne ţărînii,** a se întinde, a se culca la pămînt; (şi: (înv. şi reg.) **ţerînă, ţărnă**). [*Ţară* + *-înă*].

ţărînós, ~şi, ţărînoasă, ~e a. **1.** fărîmicios; afînat: *pămînt ţărnos;* **2.** (în concepţiile religioase) făcut din ţărînă; (p. ext.) pieritor: *ţărînosul meu trup.* BOLLIAC; (şi: (reg.) **ţărnos**). [*Ţărînă* + *-os*].

ţărm, ţărmuri n. **1.** fîşie de pămînt de-a lungul unei ape mari, mai ales de-a lungul unei mări; mal, coastă; (p. ext.) regiune de lîngă o apă (mai ales de lîngă o mare): *Ovidiu ... a murit pe ţărmurile sălbatice ale Mării Negre.* OD.; *singura-mi dorinţă e ca pe ţărm de mare să urmăresc cu ochii corăbiile-n zare.* PILLAT; **2.** (fig.) loc de refugiu, de linişte; liman: *către nici un ţărm al vieţii n-am s-ajung să odihnesc.* MACED.; **3.** (p. gener.) ţinut, meleag, tărîm: *pe străine ţărmuri fiind a pleca.* BOL.; **4.** (fig.) graniţă; capăt, sfîrşit: *pe ţărmul scurtei vieţi.* AL.; (şi: (înv.) **ţărmur, ţărmure**). [De la ***ţărmur*** <lat. ****termulus*** „hotar" (=***terminus***)].

ţărmuí, ţărmuiesc vb. (rar) **1.** (intr.) a trage la ţărm, a se opri la ţărm; a ţărmuri; **2.** (tr.) a mărgini de jur împrejur. [*Ţărm* + *-ui*].

ţărmuitór, ~i, ţărmuitoáre a. (rar) care mărgineşte ceva; înconjurător: *mările ţărmuitoare şi cetăţi lîngă limanuri, toate se întind nainte-i.* EM. [*Ţărmui* + *-tor*].

ţărmur n. v. ţărm.

ţărmure n. v. ţărm.

ţărmureán, ~eni, ţărmureană, ~ene m., f. (înv.) persoană care locuieşte pe ţărmul unei ape; riveran: *apa este, pe alocurea, adîncă ...; ţărmurenii chiar nu se avîntă pe dînsa fără de oarecare sfială.* OD. [*Ţărmur(e)* + *-ean*].

ţărmurí, ţărmuresc vb. **1.** (tr.) a forma marginile, limitele; a limita, a mărgini: *Mirăslăul ... e aşezat în capătul de dincoaci al unei cîmpii ..., ţărmurită de o parte de munţi, iar de cealaltă de Mureş.* BĂLC.; **2.** (fig.; tr.) a îngrădi: *a înţeles că ... cineva vrea să-i ţărmurească libertatea.* GÎRL.; **3.** (înv.; refl.; despre ţări, regiuni etc.) a se mărgini cu ..., a se învecina; **4.** (înv.; refl.) a trage la ţărm, a acosta; a ţărmui. [De la ***ţărmur(e)***].

ţărmurós, ~şi, ţărmuroásă, ~e a. (înv.) cu maluri înalte şi abrupte: *au început a-i răsipi şi a*

căde acolo în pîrău, fiind ţărmuros. NEC. [*Ţărmur(e) + -os*].

ţărnă f. v. ţărînă.

ţărnós a. v. ţărînos.

ţărţără f. v. ţîrţîră.

ţărúcă f. v. ţîrucă.

ţărúş, ţăruşi m. par[1] mic, ascuţit la un capăt, care se înfige în pămînt şi care serveşte pentru a lega sau a fixa ceva de el, pentru a marca un hotar, a stabili o linie de demarcaţie etc.: *luai şaua şi desagii din spatele Pisicuţii şi o priponii de un ţăruş.* HOGAŞ. [Probabil cuv. autoht.; cf. alb. ***thurr***].

ţăţácă f. v. ţîţacă.

ţăţâí vb. v. ţîţîi[2].

ţăţéi n. v. ţiţei.

ţăţeícă f. v. ţiţeică.

ţăţícă, ţăţici f. (reg.) diminutiv al lui ţaţă: *vin şi eu după tine numaidecît, numai să vorbesc cevaşilea cu ţăţica.* CAR. [*Ţaţă + -ică*].

ţăúcă, ţăuce f. (reg.) peşte cu corpul alungit, turtit lateral, cu pete brune şi cu o dungă aurie pe mijloc, care scoate un sunet caracteristic prin evacuarea reflexă a gazelor din intestin (*Cobitis aurata balcanica*). [Et. nec.; cf. *ţăui*].

ţăuí vb. v. ţiui.

ţeápă, ţepi şi (reg.) **ţepe** f. 1. par[1] lung avînd diferite întrebuinţări în construcţii, pentru a clădi clăile de fîn sau de paie etc.; **2.** (spec.) bucată lungă de lemn sau de metal, ascuţită la unul din capete, folosită în trecut ca instrument de tortură; (p. restr.) vîrful unui astfel de instrument: *tot cu ţepi prin ea împunsă.* PANN; **3.** (spec.) par[1], ascuţit la vîrf, fixat vertical în pămînt, folosit în trecut ca instrument de execuţie, înfigîndu-se în el corpul condamnaţilor la moarte: *lancu ajunge la vreo 10 ani o adevărată căpetenie de lotri, şi e prins şi dus la ţeapă sub domnia lui Bogdan.* CĂL.; **4.** (fig.; arg.) înşelătorie: *pînă la urmă, rămîne o ţeapă dată tuturor românilor, care au plătit fără să li se ceară acordul.* A.; **5.** frigare: *mieii întregi se întorc în ţepe de lemn.* RUSSO; **6.** fiecare dintre prelungirile, subţiri şi ascuţite, care pornesc de la învelişul bobului unor graminee; aristă, barbă, mustaţă; **7.** (la pl.) resturile tulpinilor unor păioase rămase în pămînt după cosire; **8.** aşchie mică (care intră sub piele sau sub unghie). // şi m. (în forma **ţep;** mai ales la pl.) **1.** formaţie tare şi ascuţită de pe tulpinile, frunzele sau fructele unor plante; ghimpe, spin, ţepăruie, ţepuşă; **2.** fiecare dintre prelungirile epidermice ghimpoase care acoperă corpul unor animale: *profesorul era unul şi acelaşi pentru ambele materii, ce mă întîmpinau cu ţepi de arici.* BL.; **3.** fire aspre de barbă: *un bărbat scund şi oacheş, cu barba nerasă, neagră şi numai ţepi ..., apăru gîfîind.* VINEA; (şi: **ţep**). [Cuv. autoht.; cf. alb. ***thep*** „vîrf ascuţit de stîncă"].

ţeăpán, ţepeni, ţepapănă, ţepene a. (adesea adv.) **1.** care nu se mlădiază, care nu se încovoaie; rigid, tare, vîrtos: *copacii ... şi-ntindeau crengile ţepene.* VLAH.; **2.** nemişcat, neclintit; încremenit (de spaimă, de consternare etc.): *pedestrimea noastră ... sta ţeapănă fără a-şi strica linia.* BĂLC.; **3.** care nu se mai poate mişca sau îndoi (din cauza frigului, a oboselii, a unei boli etc.); (p. ext.) lipsit de viaţă, mort: *mîna îi era ţeapănă şi rece ca gheaţa.* CAR.; **4.** (fig.; despre oameni) cu o ţinută voit rigidă; băţos: *ţapăn, drept, cu schiptru-n mînă, şede-n perine de puf.* EM.; **5.** (pop.) solid, trainic: *mănăstirile clădite ... cu ţepene ziduri de apărare.* OD.; **6.** (pop.) robust: *ostaşi ţepeni, vîrtoşi.* POP; **7.** (pop.) grozav, strașnic (de tare, de mult, de mare etc.): *trase un somn ţeapăn.* [Din sl. ***cĕpĕnŭ***].

ţeáră f. v. ţară.

ţeárină f. v. ţarină[2].

ţeăstă, ţeste f. (pop.) **1.** craniu, cutie craniană; (p. ext.) cap: *avea pe ţeastă o căciuliţă după moda bulgărească.* SAD.; *fiecare vis pe care mi l-a povestit ... înmugurea în miezul creierului ei, dezvolta un filament translucid care-mi perfora ţeasta şi înflorea deodată, la capătul filamentului ... în craniul meu.* CĂRT.; **2.** craniu descărnat de om mort; hîrcă, scăfîrlie: *toarnă-n ţestele măreţe vin.* EM.; **3.** carapace: *ţeasta broaştei.* [Lat. ***testa***].

ţeávă, ţevi f. **1.** piesă de metal, de material plastic etc., cilindrică şi goală în interior, cu lungimea mare în raport cu diametrul, întrebuinţată pentru transportul fluidelor, în construcţii etc.; tub: *un frig de gheaţă îi şerpuia prin şira spinării, împrăştiindu-se, ca prin nişte ţevi, în tot trupul.* DELAVR.; **ţeavă de eşapament**, piesă la motoarele cu ardere internă, prin care ies în atmosferă gazele de ardere din toba de eşapament; **ţeavă de extracţie**, ţeavă de oţel cu diametrul relativ mic, utilizată la sondele de extracţie a petrolului, în vederea formării unei conducte, prin care se realizează curgerea fluidelor din stratul productiv la suprafaţă; tubing; **2.** tub tronconic sau cilindric, de carton, de lemn sau de metal, cu suprafaţa netedă sau riflată, folosit în ţesătorii ca suport pentru înfăşurarea firelor; mosor; **3.** cilindru de oţel al unei arme de foc, prin care trece proiectilul: *puşca o ţineam de ţeavă, cu stratul în iarbă.* TOP; **4.** parte a unor obiecte în formă de tub: *ţeava lulelei;* **5.** (reg.) partea tubulară a tulpinii unor plante: *ţeava trestiei;* **6.** (anat.; înv. şi reg.) canal sau conduct natural care se găseşte în diferite organe sau ţesuturi, prin care circulă hrană, aer etc.; tub; (şi: (înv. şi pop.) **ţevie**). [Din sl. ****cĕvĭ;*** cf. bulg. ***ceva***].

ţechín, ţechini m. veche monedă arabă şi italiană, de aur sau de argint, care a circulat şi în ţările româneşti: *prinţul Transilvaniei plătea 15000 sechini.* BĂLC.; (şi: (înv.; rar) **sechin**). [Din it. ***zecchino***].

ţechíră, ţechire f. (reg.) coşniţă: *mînc un măr şi două pere, la inimă tot nu mere, să mînc o ţechiră plină, inima nu mi-o alină.* POP. [Din săs. ***zecker,*** (germ. ***Zöger***)].

ţedúlă f. v. ţidulă.

ţef n. v. ţeh[1].

ţeft n. v. ţeh[1].

ţeh[1], ţehuri n. **1.** (înv. şi reg.) par[1], ţăruş sau alt obiect folosit pentru a stabili un hotar, o linie de demarcaţie etc.; **2.** (pop.) par[1] înfipt în mijlocul ariei de treier, de care sînt legaţi caii şi în jurul căruia se înfăşoară funia în timpul treieratului; **3.** (pop.) orcic; **4.** (fig.; înv.) centru (al unei activităţi); (p. ext.) stăpînire, conducere: *mult prăpăd făcură atunci tătarii ... pînă ce prinseră de veşte cei de la ţeft.* ISP; **a fi la ţeft,** a fi, a se găsi într-o poziţie cheie; **5.** (fig.; înv.) moment culminant, decisiv: *îl găsi somnul tocmai la ţeft.* POP; (şi: **ţef, ţeft**). [Din săs. ***zĕchə*** (germ. ***Zeichen***) „semn de hotar (la ogoare)"].

ţeh[2], ţehuri n. (înv. şi reg.) breaslă, corporaţie de meşteşugari. [Din germ. ***Zeche,*** magh. ***céh***].

ţehní vb. v. ţăhni.

ţel, ţeluri n. **1.** (înv. şi reg.) punct, semn care se ocheşte, care trebuie nimerit cînd se trage cu o armă; ţintă: *săgeata ajunse la ţăl, iar unul din feciorii Niobei căzu mort la pămînt.* OD.; **2.** cătarea puştii: *scoase o lumînărică de ceară albă, o lipi la buza puştii – deasupra ţelului.* GANE; **în ţel** sau **în ţelul puştii,** în bătaia puştii: *am aşteptat să-mi vie ursul în ţel.* GANE; **3.** punct, loc la care cineva vrea să ajungă: *căruţa ... înaintează încetinel şi rătăceşte fără ţel.* OD.; **4.** (p. ext.) obiectiv către care tinde cineva; scop, ţintă: *ţelul îi este înfăptuirea dorinţei ca românii să aibă o limbă şi o literatură comună pentru toţi.* CĂL. [Din germ. ***Ziel,*** magh. ***cél***].

ţeleníş n. ţeliniş.

ţéler, ţeleri m. (bot.; reg.) ţelină[2] (*Apium graveolens*); (şi: **seler, celer**). [Din săs. ***zăller,*** sb. ***celer,*** magh. ***celler***].

ţelí, ţelesc vb. (reg.; tr.) a ţinti pe cineva sau ceva cu o armă sau cu un obiect; a nimeri, a lovi ţinta: *acolo, în prăpastia aceea, ce ochi omenesc l-ar fi putut ţeli?* AG. [De la ***ţel***].

ţélină[1], ţelini f. **1.** pămînt care nu a fost lucrat niciodată sau care a fost lăsat multă vreme nelucrat; pîrloagă: *ţelină şi mărăcini va fi tot pămîntul.* BIBLIA; **2.** păşune (naturală sau semănată). [Din bulg., sb. ***celina***].

ţélină[2], ţelini f. plantă legumicolă bienală din familia umbeliferelor, cu frunze mari, aromate, cu flori albe şi cu rădăcină globuloasă, cărnoasă, folosită în alimentaţie (*Apium graveolens*); ţeler: *avem ficăţei de pasăre ..., măduvioare ..., momiţe cu ţelină.* PR.; (şi: (înv. şi reg.) **celină, selină**). [Din gr. mod. ***sélinon***].

ţeliníş, ţelinişuri n. (reg.) pămînt nelucrat; ţelină[1]; (şi: **ţeleniş**). [*Ţelină[1] + -iş*].

ţelinós, ~şi, ţelinoásă, ~e a. nelucrat, necultivat; învîrtoşat, tare: *cinci sute pluguri ară pămîntul ţelinos.* AL. [*Ţelină[1] + -os*].

ţeluí, ţeluiesc şi **ţélui** vb. (reg.; tr.) a ţinti pe cineva sau ceva cu o armă sau cu un obiect; a nimeri, a lovi ţinta: *orişicine de-a veni, puşca mea l-a ţălui.* POP; (intr.) *luîndu-şi puşcuţa ... se pune-n rînd ca să ţăluiască şi el.* POP. [*Ţel + -ui*].

ţenchi[1], ţenchiuri n. **1.** (înv.) semn care marchează graniţa unui teritoriu; (p. ext.) graniţă, hotar; **a umbla din ţenchi în ţenchi,** a umbla din loc în loc după ceva; **a pune ţenchi** (sau **ţenchiul**) **(unui lucru, unei situaţii),** a pune capăt, a face să înceteze; **2.** (înv. şi reg.) semn făcut pe un vas în locul pînă la care ajunge lichidul; **a lua ţenchi de la un vas,** a măsura cu ţancul[2] cantitatea de lichid dintr-un vas; **3.** (înv.; fig.) ţel, scop, ţintă: *departe de la ţenchiu-i se abătea.* CANT. [Et. nec.; cf. ***ţeh[1]***].

ţenchi[2] n. v. ţanc[3].

ţencúşă f. v. ţăncuşă.

ţéntner, ţentneri m. (înv.) unitate de măsură echivalentă cu 50 de kg în Germania şi cu 100 de kg în Austria: *pre urmă şi mai scump cumpăra ţitnarul de pîne coaptă.* N.COSTIN; (şi: **ţitnar**). [*Din germ. **Zentner,*** pol. ***cetnar***].

ţep m. v. ţeapă.

ţepár, ţepare n. (reg.) **1.** ţăpoi; **2.** lemn înfipt în pămînt care sprijină marginile ulucului pe care vin la vale buştenii de pe munte; **3.** crestătură făcută la urechea oilor ca semn de recunoaştere. [*Ţeapă + -ar*].

ţepărúie, ţepărui f. (reg.) **1.** băţ sau vergea de lemn ascuţită la un capăt; **2.** fiecare dintre parii[1] aşezaţi vertical la extremităţile carului sau ale saniei pentru a susţine o încărcătură mai mare; **3.** par[1] pe care se clădeşte claia de fîn; **4.** ţeapă (la cereale); ghimpe (la plante); (şi: **ţepîrluie**). [*Ţeapă + -ăruie*].

ţepelígă[1], ţepeligi f. (reg.) **1.** bucată (mică) despicată dintr-un lemn şi ascuţită la un capăt; **2.** ţeapă care intră sub piele sau sub unghie; **3.** frigare de lemn; ţepuşă. [*Ţeapă + -ăligă*].

ţepelígă[2] f. v. săpăligă.

ţepelín n. v. zeppelin.

ţepení, ţepenesc vb. (înv. şi reg.) **1.** (intr.) a deveni ţeapăn (din cauza frigului, a unei boli, a unei emoţii puternice etc.); a înţepeni: *Zaharia se spămîntă şi de frică ţepeni.* VARL.; **2.** (tr.) a face să nu se mişte, a fixa (bine); a înţepeni: *ţăpeneşte bine masa.* POP; **3.** (refl.) a deveni vîrtos, tare; a se întări: *tocmagi se mai ţepenesc.* POP; **4.** (refl.) a deveni rezistent, puternic: *lîngedul se ţepeneşte.* CANT. [De la ***ţeapăn***].

ţepeníe, ţepenii f. (înv.) forţă, tărie, putere: *Domnul însuşi ... destinge pre pămînt cu tăriia sa şi cu puterea şi cu ţepeniia.* COR. [*Ţeapăn + -ie*].

ţeperíg m. v. ţipirig[1].

ţepíş a. v. ţipiş.

ţepîrlúie f. v. ţepăruie.

ţepói n. v. ţăpoi.

ţepoiát, ~ţi, ţepoiată, ~e a. (reg.) **1.** (despre coarnele animalelor) îndreptat în sus şi ascuţit; (despre animale) cu coarnele îndreptate în sus şi ascuţite; ţapoş; **2.** (despre păr) cu firele drepte, ridicate în sus; băţos. [*Ţepoi + -at*].

ţepós, ~şi, ţepoásă, ~e a. **1.** cu vîrf ascuţit: *coarne ţepoase;* **2.** care are ţepi; ghimpos, spinos: *plantă ţepoasă; frunze ţepoase;* **3.** (fig.) sarcastic; maliţios: *jupîneasa Ilisafta se minuna văzîndu-l aşa de ţepos şi cu clonţ aşa de tare.* SAD.; **4.** (despre păr) cu firul aspru; ghimpos, sîrmos; (despre obraji, faţă)

acoperit cu fire aspre de păr; (despre oameni) neras, nebărbierit. [*Ţeapă* + *-os*].

ţepoşică, ţepoşici f. **1.** plantă din familia graminee lor cu tulpina rigidă şi aspră în partea superioară şi cu spice lungi (*Nardus stricta*); **2.** plantă păroasă din familia umbeliferelor, cu flori albe sau trandafirii şi cu fructul acoperit cu peri aspri (*Tordylium maximum*); (şi: **ţepuşică**). [*Ţepuşă* + *-ică*].

ţépur, ~i, ţepură, ~e a. (reg.) **1.** (despre coarne, urechi, fire de păr etc.) îndreptat în sus şi ascuţit; (p. ext.; despre animale) care are coarnele îndreptate în sus şi ascuţite; **2.** (despre ţiţele animalelor sau despre mamele) ţeapăn, tare, pietros (mai ales în perioada lactaţiei); **3.** (fig.) viguros, robust; mîndru, fudul. [De la *ţeapă*].

ţepúş n. v. ţepuşă.

ţepúşă, ţepuşe f. **1.** bucată de lemn sau de metal, lungă şi ascuţită la un capăt, avînd diverse întrebuinţări; (spec.) par[1] înfipt în pămînt, folosit în trecut ca instrument de execuţie; ţeapă; **2.** fiecare dintre parii[1] care se fixează la extremităţile carului sau ale saniei pentru a sprijini încărcătura; **3.** numele unor unelte sau unor părţi ale acestora făcute dintr-un ţăruş sau dintr-o vergea ascuţită la un capăt: **a)** (reg.) strămurare; **b)** (reg.) frigare: *îi lua într-o ţepuşă subţire, îi presura cu sare şi iar îi lăsa pe foc, ca să-şi capete gustul lor cel adevărat.* SAD.; **c)** fiecare dintre dinţii furcii sau ai ţepoiului; **d)** ţăruş cu care se fac găuri în pămînt pentru semănatul porumbului; **4.** vîrf ascuţit de fier sau de lemn: *o ţăpuşă de şarampoi.* POP.; **5.** aşchiuţă care intră sub piele sau sub unghie; (spec.) bucată de lemn (de trestie), ascuţită la un capăt, care se folosea ca instrument de tortură: *le-am bătut ţepuşi de trestie pe sub unghii.* FIL.; **6.** (reg.) ţeapă (la cereale); **7.** (pop.) ghimpe (la plante); **8.** (artic.) numele unui dans popular; melodia după care se dansează; (şi: **ţepuş**). [*Ţeapă* + *-uşă*].

ţepuşícă f. v. ţepoşică.

ţerăncúţă f. v. ţărăncuţă.

ţerănéşte adv. v. ţărăneşte.

ţercalán n. v. ţărcălam.

ţercălui vb. v. ţărcălui.

ţereán m., f. v. ţăran.

ţereáncă f. v. ţărancă[1].

ţerínă f. v. ţărînă.

ţerúlic m. v. ţirulic.

ţesálă, ţesale f. **1.** unealtă asemănătoare cu o perie, formată dintr-o placă de metal, dinţată, cu mîner, cu care se curăţă pielea şi părul vitelor, îndeosebi la cai: *de căpăstru mi-l scotea, cu ţesala-l ţesăla.* POP.; **2.** (fig.; fam.) neînţelegere, ceartă; scandal; bătaie zdravănă: *însurare fără stare, să fii gata la ţesală.* POP.; **3.** grapă uşoară, cu dinţi deşi şi lungi, folosită mai ales la curăţarea păşunilor naturale; (şi: (înv.) **ţeseală,** (reg.) **cesală, ceseală, săceală**). [Din sl. *česalo*].

ţesălă, ţésăl vb. (tr.) **1.** a curăţa un animal cu ţesala: *în ogradă, argaţii ţesală caii.* SAD.; **2.** (glumeţ; şi refl.) a (se) pieptăna, a (se) curăţa: *se ţesală în faţa oglinzii;* **3.** (fig.; fam.) a bate (zdravăn) pe cineva: *dacă nu v-am săcelat astăzi, faceţi otrocol prin cele mîţe.* CR.; (şi: **ţesela,** (înv. şi reg.) **cesăla, săcela**). [De la *ţesală*].

ţesăláre, ţesălări f. acţiunea de a (se) ţesala. [V. *ţesăla*].

ţesălát[1] n. faptul de a ţesăla. [V. *ţesăla*].

ţesălát[2]**, ~ţi, ţesălată, ~e** a. **1.** curăţat cu ţesala: *cal ţesălat;* **2.** (fig.; fam.; în forma **săcelat**) bătut; (şi: (reg.) **săcelat, cersălat**). [V. *ţesăla*].

ţesătór, ~i, ţesătoáre m., f. persoană care ţese, care se ocupă cu ţesutul; muncitor care lucrează la un război de ţesut: *lucru de ţăsătoriu să faci.* BIBLIA; (fig.) *toamna, mîndră ţesătoare.* AL.; (şi: (înv. şi reg.) **ţesetor**). [*Ţese* + *-ător*].

ţesătoríe, ţesătorii f. **1.** meseria ţesătorului; meşteşugul ţesutului; **2.** atelierul ţesătorului; întreprindere sau secţie a unei întreprinderi în care se fabrică ţesăturile: *mă opream vreme îndelungată în faţa ţesătoriilor „Doncea Simo", privind clădirea de cărămidă de la intrare cu un fel de leşin.* CĂRT.; **3.** (cu sens colectiv) diferite sortimente de ţesături; (şi: (înv.) **ţesetorie**). [*Ţesător* + *-ie*].

ţesătúră, ţesături f. **1.** produs textil obţinut la războaiele de ţesut prin împletirea în diverse moduri (legături) a firelor de urzeală, dispuse longitudinal, cu firele de bătătură, dispuse transversal; pînză, stofă sau alt obiect ţesut din fire textile: *purtau pe ele ţesăturile cele mai scumpe, aşa cum nici nu visaseră în viaţa lor sărmană.* SAD.; **2.** fel, mod în care e ţesută o stofă, o pînză; textură: *pînză cu ţesătura bătută;* **3.** reparaţie făcută la un obiect de îmbrăcăminte, la o pînză etc. ţesînd cu acul; **4.** (fig.) structură, alcătuire a unei opere, a unui fenomen, a unui lucru; urzeală: *după 1829, s-au băjenit spre Muntenia numeroase familii de bulgari, care azi intră în ţesătura etnică a oraşului Ploieşti.* CĂL.; **5.** (fig.) înlănţuire, împletire de lucruri de acelaşi fel: *ţesătură de intrigi;* **6.** (fig.) intrigă, uneltire: *intrigantul e lăsat în închisoare, ca pedeapsă pentru infama lui ţesătură.* CAR.; **7.** (anat.; înv.) ţesut: *ţesătură nervoasă;* **8.** (înv. şi reg.) meşteşugul ţesutului; ţesătorie: *cine au dat muierilor învăţătura ţeseturii?* BIBLIA; (şi: (înv. şi reg.) **ţesetură**). [*Ţese* + *-ătură*].

ţése, ţes vb. **1.** (tr.) a realiza o ţesătură din fibre textile cu ajutorul războiului de ţesut: *pînă ţese-un cot de pînză, codrul nu mai are frunză.* POP; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) alcătui, a (se) constitui: *tot atît de impresionantă e criza sufletească prin care trece acest tip, ţesută din gelozie, tristeţe sfîşietoare şi spaimă pentru viitor.* TOP; **3.** (p. anal.; despre păianjeni; tr.) a-şi face, a-şi întinde pînza; **4.** (tr.) a cîrpi (un obiect de îmbrăcăminte, pînzeturi) făcînd cu acul o împletitură de fire, care să acopere o gaură; (reg.) a ţîrîi: *a ţese un ciorap;* **5.** (tr.) a broda, a împodobi: *haine de aur ţesute cu mărgăritare.* ISP.; **6.** (fig.; refl. recipr.) a se încrucişa, a se întretăia (ca firele la ţesut): *la amiază, ... foiesc şi se ţes ulitele.* SAD.; **7.** (fig.; refl.) a se lega, a se îmbina: *celulele organice ... se ţes între ele înseşi pentru a forma organele.* CAR.; **8.** (fig.; tr.) a unelti, a urzi: *trufaşii ... ţesură fel de fel de zizanii.* ISP. [Lat. *texere*].

ţeseálă f. v. ţesală.

ţeselá vb. v. ţesăla.

ţésere, ţeseri f. (rar) acţiunea de a (se) ţese; ţesut. [V. *ţese*].

ţesetór m. v. ţesător.

ţesetoríe f. v. ţesătorie.

ţesetúră f. v. ţesătură.

ţesie f. v. cesiune.

ţest, ţesturi n. **1.** obiect de lut ars, de fontă etc. de forma unui capac adîncit, prevăzut cu o toartă, cu care, după ce este bine încins, se acoperă pîinea, mălaiul etc. puse la copt pe vatra fierbinte; **a pune cuiva ţestul în cap,** a prosti (pe cineva); **2.** (înv. şi reg.) craniu: *i-au făcut ţestul capului păhar.* DOS.; **3.** (înv. şi pop.) carapace de broască-ţestoasă: *dădu drumul broaştii să-şi spargă ţesturile.* DELAVR.; **4.** (înv.) partea superioară a unui stîlp, a unei coloane; capitel: *şi vor lua ţîsturile a doi stîlpi şi nime n-a şti unde sînt.* DOS.; **5.** (înv.) scheletul de lemn al şeii sau al samarului, peste care se întinde pielea; (şi: înv. şi reg. **ţist**). [Lat. *testum*].

ţestós, ~şi, ţestoásă, ~e a. **1.** care este acoperit cu o carapace: *păduche ţestos;* **2.** (fig.; reg.) încăpăţînat, îndărătnic: *nu se poate înţelege cu ei nimeni, ... sînt ţăstoşi.* POP; **3.** (glumeţ) cu capul mare; (p. ext.; fig.) căpos, deştept: *mă, ţestosule, ai luat primu întîi, mă?* PR. // f. broască-ţestoasă. [*Ţest* + *-os*].

ţesút, ţesuturi n. **1.** faptul de a ţese; meşteşugul ţesătoriei, al ţesătorului; **2.** (rar) ţesătură: *era îmbrăcat într-un halat de baie cu ţesutul roş şi creţ.* TEOD.; (fig.) *toată viaţa stă şi creşte pe acest ţesut de iluzii.* LIIC.; **3.** acumulare de celule, similare ca formă şi funcţie, unite prin substanţa lor intercelulară; ţesătură: *ţesut osos.* [V. *ţese*].

ţesutoterapíe f. (med.) tratament cu ţesuturi conservate în scopul refacerii unui organ bolnav. [*Ţesut* + *terapie*; cf. fr. *tissuthérapie*].

ţéţe f. invar. (entom.) musca-ţeţe (*Glossina palpalis*). [Din fr. *tsé-tsé*].

ţevár, ţevare n. dispozitiv, aparat care serveşte la răcire, la îngheţare; cadă de răcire prin care trece serpentina alambicului. [*Ţeavă* + *-ar*].

ţevăríe, ţevării f. **1.** totalitatea ţevilor unei instalaţii, ale unui aparat etc.: *pentru fierăriile, ţevăriile şi încrucişerile complicate de sîrme şi lemnişoare moarte ... Mavrocosti dădea tot seul pămîntului de la Necşeni.* SAD.; **2.** atelier, secţie într-o întreprindere în care se fabrică şi se prelucrează ţevi; (p.ext.) depozit de ţevi. [*Ţeavă* + *-ărie*].

ţévie f. v. ţeavă.

ţevişoáră, ţevişoare f. diminutiv al lui ţeavă. [*Ţeavă* + *-işoară*].

ţevós, ~şi, ţevoásă, ~e a. (rar) de forma unei ţevi. [*Ţeavă* + *-os*].

ţevuí, ţevuiesc vb. (tr.) a trece firele de bătătură de pe mosoare, bobine, sculuri etc. pe ţevile care vor fi introduse în suveici, cu ajutorul sucalei sau a unei maşini speciale. [*Ţeavă* + *-ui*].

ţíba interj. v. ţibă.

ţíbă interj. (reg.) cuvînt cu care se alungă cîinii; marş: *ţîbă, cotarlă!* AL.; (şi: **ţiba, cibă**). [Din ucr. *ciba,* magh. *csiba*].

ţic[1] interj. **1.** cuvînt care redă zgomotul produs prin ciocnirea a două obiecte de sticlă, de metal etc.; **2.** (repetat) cuvînt care redă strigătul specific al unor păsări. // n. (reg.) (şi) **de-a ţicul** sau **de-a mingea-n ţic,** joc în care participanţii lovesc mingea cu un băţ, iar după marcarea punctului, cei din echipa cîştigătoare îşi lovesc beţele între ei; (p. ext.) băţ folosit în jocul descris mai sus. // f. (ornit.; reg.; în forma **ţîcă**) ciocănitoare (*Dryobates maior*); (şi: **ţîcă**). [Onomat.; cf. sb. *cik* „detunătură"].

ţic[2]**, ţicuri** n. (reg.) **1.** vîrf de deal uşor rotunjit; ridicătură de teren; pantă abruptă; **2.** (anat.) (şi **ţicul gîtului**) uvulă; **3.** vîrful purulent al unei bube; (şi: **ţîc, ţigă**). [Cf. *ciucă* „măgură"].

ţic[3] m. v. ţică[2].

ţícă[1] f. (reg.) neam, viţă; soi, fel (de oameni): *să cunoaşte că e ţîca noastră.* C.L.; (şi: **ţîcă**). [Et. nec.; cf. *ciucă* „fel de a fi"].

ţícă[2] m. (fam.; reg.) termen cu care cineva se adresează unui copil; băieţică, pici: *da de unde eşti tu, măi ţică?* CR.; (şi: **ţic**). [De la *(băie)ţică*].

ţíclă[1]**, ţicle** f. (reg.) vîrf (ascuţit) de deal sau de munte; (vîrf ascuţit de) stîncă; ridicătură înaltă de pămînt; (şi: **ţiclu, ţiglă, ţihlă**). [Et. nec.; cf. *ţic*[2], magh. *szikla*].

ţíclă[2] f. v. ţaglă.

ţiclău, ţicláuri n. (reg.) vîrf de deal sau de munte înalt şi ascuţit; stîncă ascuţită şi înaltă. // m. (geol.; la pl.; în forma **ţiglăi**) alunecări de teren de mari dimensiuni în formă de movile; formă de relief pozitivă, cu aspect de turn de cetate, reprezentînd un rest al vechii suprafeţe topografice supuse eroziunii; (şi: **ţiglău, ţuclău, ciclău**). [*Ţiclă*[1] + *-ău*].

ţicleán, ţicleni m. (ornit.; reg.) **1.** scorţar (*Sita europaea*); **2.** piţigoi (*Parus maior*); **3.** sticlete (*Carduelis carduelis*); (şi: **ţiglean, ţiglan**). [Et. nec.; cf. *ţic*[1]].

ţicléte, ţicleţi m. (ornit.; reg.) **1.** scorţar (*Sita europaea*); **2.** piţigoi (*Parus maior*); **3.** sticlete (*Carduelis carduelis*). [Et. nec.; cf. *ţiclean, sticlete*].

ţiclínc n. v. ţiglină.

ţiclíng n. v. ţiglină.

ţíclu n. v. ţiclă[1].

ţicnál n. v. semnal.

ţicneálă, ţicneli f. (fam.) tulburare a minţii; scrînteală, sminteală; idee fixă, bizară. [*Ţicni* + *-eală*].

ţicní, ţicnesc vb. **1.** (pop.; tr.) a lovi uşor un obiect (producînd zgomot sau fisurîndu-l); **2.** (reg.; despre animale; intr.) a crăpa, a muri; **3.** (fig.; fam.; refl.) a-şi pierde puterea de judecată; a se scrînti, a se sminti; **4.** (reg.; intr.; despre undiţă) a

face o mişcare bruscă atunci cînd peştele muşcă din momeală; (şi: **ţigni**). [De la *ţic*[1]*;* cf. sb. *ciknuti*].

ţicnít, ~ţi, ţicnită, ~e a. **1.** (rar) plesnit: *pahar ţicnit;* **2.** (fam.) care şi-a pierdut puterea de judecată; scrîntit, smintit, ţăcănit: *lumea străzii bucureştene o credea ţicnită, şi atît.* BL.; (şi: **ţignit**). [V. *ţicni*].

ţidúlă, ţidule f. **1.** (pop.) bucată (mică) de hîrtie care cuprinde o însemnare scurtă şi care serveşte ca dovadă, permis, chitanţă etc.: *isnaful mai numără o dată paralele, ia ţidula, o îndoaie şi vrea să plece.* CAR.; **2.** (înv. şi reg.) înştiinţare, comunicare, dispoziţie dată în scris de către o autoritate: *a doua luminată poruncă a înălţimii tale ce prin ţidulă ni s-au dat, ca să ne adunăm iarăşi la un loc* (a. 1802). URIC.; (şi: **ţedulă,** (înv.) **ţudulă, cedulă**). [Din ucr. *cidula,* pol. *cedula,* magh. *cédula*].

ţif n. v. ţiu[2].

ţífă f. v. ţiu[2].

ţíflă, ţifle f. (pop.) vîrf (ascuţit) de deal sau de munte; ridicătură de pămînt ascuţită; (şi: **ţilfă**). [Et. nec.; cf. *ţicla*[1]*, ţif*].

ţifleícă, ţifleici f. (reg.) **1.** vîrf ascuţit de deal sau de munte; dîmb (ascuţit); **2.** coastă prăpăstioasă, rîpă. [*Ţiflă* + *-eică*].

ţiflí vb. v. ţivli.

ţiflitór a. v. ţivlitor.

ţifloáie, ţifloi f. (reg.) pîntece umflat, îndopat de mîncare. // m. (în forma **ţarfoi**) epitet pentru un om bătrîn, ramolit. // adv. foarte (sătul): *de plini ţifoaie, ... abia suflam.* C.; (şi: **ţifoaie, ţivoaie, ţarfoi**). [Et. nec.; cf. *foale*].

ţifloiá, ţifloiez vb. (reg.; tr.) a umple peste măsură cu mîncare; a îndopa, a umfla: *ţifloindu-şi pîntecele cu mîncări streine.* POP. [De la *ţifloaie*].

ţifloiát, ~ţi, ţifloiată, ~e a. (reg.; despre pîntece) plin peste măsură cu mîncare; îndopat; umflat. [V. *ţifloia*].

ţifnă f. v. ţîfnă.

ţifní vb. v. ţîfni.

ţifnós a. v. ţîfnos.

ţifoáie f. v. ţifloaie.

ţifraş, ~i, ţifraşă, ~e a. (reg.) **1.** cu multe culori; pestriţ; **2.** ornamentat, împodobit; înzorzonat: *pieptar ţifraş;* **3.** (despre persoane) îmbrăcat bine, dichisit; gătit peste măsură, înzorzonat; mîndru, ţanţoş. [Din magh. *cifrás*].

ţifră f. v. cifră.

ţigáie, ţigăi a. şi f. **1.** (oaie sau rasă de oi) cu lînă scurtă, creaţă, moale şi mătăsoasă: *un ţigan negru ca un fund de ceaun, creţ la cap ca o oaie ţigaie îmi ieşi înainte.* GANE; **2.** (lînă) cu firul scurt, moale, fin şi mătăsos (obţinută de la oaia descrisă mai sus). // f. stofă ţesută din lîna descrisă mai sus: *ţări de ţigaie.* CR. [Et. nec.].

ţigán, ~i, ţigană, ~e m., f. **I. 1.** (la pl.) populaţie originară din nord-vestul Indiei, vorbitoare a unei limbi indo-europene, care, începînd din sec. al X-lea, migrează spre vest, pătrunzînd în Europa Centrală şi de Sud-Est, inclusiv pe teritoriul ţării noastre (sec. al XIV-lea), astăzi, fiind răspîndită în toate ţările europene, în Africa, în America şi în Australia; (şi la sg.) persoană care aparţine acestei populaţii: *un băiat de ţigan ... schinjuia c-un arcuş ce rămăsese în cîteva fire de păr şi, cu degetele uscate, mişca nişte coarde false.* EM.; **a arunca moartea în ţigani,** a da vina pe alţii; **a fi învăţat ca ţiganul cu ciocanul** (sau **cu scînteia**), a fi deprins cu nevoile; **a se muta ca ţiganul cu cortul,** a se muta foarte des, cu tot calabalîcul; a hoinări; **a se îneca ca ţiganul la mal,** v. **mal; 2.** epitet pentru o persoană bruneţă; **3.** epitet pentru o persoană cu înfăţişare urîtă sau cu apucături rele. // a. (rar) care aparţine ţiganilor, referitor la ţigani, de ţigani; ţigănesc: *lăutari ţigani.* **II.** f. **1.** (reg.) varietate de struguri cu boabe negre; **2.** (ornit.; reg.) vrabie (*Passer domesticus*). // m. (reg.) **1.** (iht.) peşte-lup (*Aspius aspius*); **2.** (iht.) guvid (*Gobius lacteus*); **3.** (entom.) insectă cu corpul negru, cu dungi albe pe spate. [Din sl. *ţiganinŭ*].

ţigáncă, ţigănci f. **1.** femeie care face parte din neamul ţiganilor; soţie de ţigan: *ne-a prins războiul pe meleagurile astea şi n-am apucat barem să-mi mai văz ţiganca o dată ...* TOP; **2.** epitet pentru o femeie bruneţă; **3.** epitet pentru o femeie cu înfăţişare urîtă sau cu apucături rele; **4.** (bot.; reg.) numele mai multor plante erbacee: **a)** gheaţă (*Begonia semperflorens*); **b)** urzică-moartă (*Lamium purpureum*); **c)** (la pl.; în forma **ţigance**) crăiţe (*Tagetes patula*); **5.** (iht.; reg.) văduvioară (*Leuciscus idus*); **6.** (mai ales artic.) numele unui dans popular; melodia după care se execută acest dans. [*Ţigan* + *-că*].

ţigáră, ţigări f. **1.** mic sul făcut dintr-o foiţă de hîrtie umplută cu tutun tăiat mărunt; ţigaretă: *aprinde chibritul, trage din ţigară.* CAR.; **2. ţigară de foi** sau **ţigară de Havana,** trabuc, havană. [Din germ. *Zigarre* „ţigară de foi"].

ţigarét, ţigarete n. tub subţire de chihlimbar, de os, de lemn etc., îngustat la un capăt, în care se introduce ţigara pentru a o fuma; portţigaret; ţigaretă. [De la (*port*)*ţigaret*].

ţigarétă, ţigarete f. **1.** ţigară: *maiorul şi-a fumat ţigareta pînă la carton.* CAR.; **2.** ţigaret. [Din germ. *Zigarette;* pentru sensul **2,** cf. germ. *Zigarettenspitze*].

ţígă f. v. ţic[2].

ţigănáş, ţigănaşi m. **1.** diminutiv al lui ţigan; copil de ţigan: *patru ţigănaşi, curat îmbrăcaţi, aduceau bucate la masă.* FIL.; **2.** (entom.; reg.) scripcar (*Saperda carcharias*); **3.** (bot.; reg.; la pl.) crăiţe (*Tagetes patula*); **4.** (artic.; reg.) numele unui dans popular. [*Ţigan* + *-aş*].

ţigănátic, ~ci, ţigănatică, ~ce a. care seamănă cu un ţigan; brunet; negricios, oacheş. [*Ţigan* + *-atic*].

ţigănărít n. impozit care se percepea pe ţiganii robi: *au mai scădzut şi desetina ... şi au rădicat ţigănăritul şi morăritul ..., care le scorniră Mihai.* NEC. [*Ţigan* + *-ărit*].

ţigăncúşă, ţigăncuşe şi (reg.) **ţigăncuşi** f. **1.** diminutiv al lui ţigancă; ţigăncuţă: *din lăuntrul casei se strecură în cerdac cu grijă, cu paşi nesimţiţi de pîslă, una dintre ţigăncuşile domniţei.* SAD.; **2.** epitet pentru o persoană tînără, foarte bruneţă; **3.** (bot.; reg.; mai ales la pl.) crăiţe (*Tagetes patula*); **4.** (ornit.; reg.) numele mai multor păsări: **a)** vrabie (*Passer domesticus*); **b)** sticlete (*Carduelis elegans*); **c)** pescăruş (*Cinclus cinclus*); **5.** (mai ales artic.) numele unui dans popular. [*Ţigancă* + *-uşă*].

ţigăncúţă, ţigăncuţe f. ţigăncuşă: *iată că găsesc o ţigăncuţă zdrenţeroasă şi lihnită.* CAR. [*Ţigancă* + *-uţă*].

ţigăneálă, ţigăneli f. (reg.) faptul de a se ţigăni; ceartă, scandal; (la pl.) vorbe urîte, insulte. [*Ţigăni* + *-eală*].

ţigănésc, ~şti, ţigănească, ~eşti a. **1.** care aparţine ţiganilor; care este caracteristic ţiganilor, de ţigan: *limba ţigănească;* **muşchi ţigănesc,** preparat alimentar din muşchi de porc, condimentat şi afumat; **a sta ca o pomană ţigănească,** a nu face nimic; **2.** (fig.) vulgar, trivial: *purtare ţigănească.* // f. (artic.) numele unui dans popular; melodie după care se dansează. [*Ţigan* + *-esc*].

ţigănéşte adv. **1.** ca ţiganii, în felul ţiganilor; în limba ţigănească: *îţi vine să crezi uneori că o să se încaiere ţigăneşte.* VINEA; **a cere ţigăneşte,** a cere cu stăruinţă; **2.** (fig.) trivial. [*Ţigan* + *-eşte*].

ţigăní, ţigănesc vb. **1.** (refl.) a cere ceva cu insistenţă; a se tîrgui îndelung, excesiv: *ştii tu ce gîndesc, şi nu mă mai ţigănesc.* PANN; **2.** (refl.) a se comporta ca un ţigan; **3.** (tr.) a numi pe cineva ţigan. [De la *ţigan*].

ţigăníe, ţigănii f. **1.** fel de a fi, de a vorbi al ţiganilor; viaţă de ţigan: *fanfaronada, poltroneria, milogeala, spiritul de hărmălaie şi orbească înfuriere sînt aspecte triviale tipice pe care poetul le-a condensat într-un limbaj de ţigănie maximă, sintetic totuşi şi cu mirosuri ardeleneşti.* CĂL.; *ţiganul de ţigănie nu-şi mai uită pe vecie.* POP; **2.** (fig.) faptă, comportare urîtă; tîrguială excesivă; scandal; **3.** totalitatea ţiganilor care trăiesc în aceeaşi colectivitate; mulţime de ţigani; ţigănime; **4.** aşezare de ţigani; parte a unei localităţi locuită de ţigani; ţigănime: *am să mă reped eu pînă în ţigănie.* SAD. [*Ţigan* + *-ie*].

ţigănime f. **1.** totalitatea ţiganilor care trăiesc în aceeaşi colectivitate; mulţime de ţigani; ţigănie: *uliţa din dos ... face un ocol mare ... printre bordeile ţigănimii.* REBR.; **2.** parte a unei localităţi locuită de ţigani; ţigănie: *acea casă era la un colţ de pădure, la marginea ţigănimii.* SAD. [*Ţigan* + *-ime*].

ţigánism, ţigánisme n. termen împrumutat din limba ţigănească (şi neasimilat). [*Ţigan* + *-ism*].

ţigănós, ~şi, ţigănoásă, ~e a. **1.** care se comportă sau vorbeşte ca ţiganii; care se tocmeşte mult, insistent; zgîrcit: *era aşa de ţigănos, de-şi mînca de sub unghii.* ISP; **2.** brunet; oacheş. [*Ţigan* + *-os*].

ţigănúş, ţigănuşi m. **1.** ţigănaş: *văd numai ţigănuşi goi; ... parc-ar fi sculptaţi în lemn preţios.* SAD.; **2.** epitet pentru un copil brunet; **3.** pasăre călătoare din ordinul ciconiiformelor, cu penaj negru, cu cioc lung şi curbat în jos (*Plegadis falcinellus*); **4.** (ornit.; reg.) pescăruş (*Cinclus cinclus*); **5.** peşte răpitor, cu corpul scurt şi îndesat, de culoare închisă, stropit cu puncte negre, care trăieşte în apele mocirloase; peşte-ţigănesc (*Umbra krameri*). [*Ţigan* + *-uş*].

ţigărár, ţigărari m. insectă coleoptera dăunătoare, de culoare verde-albăstruie, a cărei femelă depune ouăle în frunzele de viţă de vie, de păr[1], de tei etc., pe care le distruge răsucindu-le în formă de ţigară (*Byctiscus betulae*). [*Ţigară* + *-ar*].

ţighér n. v. sicheră.

ţigî, ţigî m. (reg.) gîndac mare, cu corpul lunguieţ, negru cu pete galbene, cu capul prevăzut cu mandibule puternice, care trăieşte în pădurile de conifere, provocînd stricăciuni prin roaderea mugurilor (*Hylobius abietis*). [Et. nec.; cf. *ţîgîli*].

ţiglán m. v. ţiclean.

ţiglár, ţiglari m. **1.** persoană care face ţigle[1]; lucrător care acoperă casele cu ţiglă[1]; **2.** (reg.) cărămidar. [*Ţiglă*[1] + *-ar*].

ţíglă[1], ţigle f. **1.** (adesea cu sens colectiv) piesă de argilă arsă, de sticlă sau de mortar de ciment, în formă de placă dreptunghiulară, folosită pentru executarea unor tipuri de învelitori de acoperiş: *cîrciuma ... avea acoperişul de ţiglă.* REBR.; **2.** (reg.) cărămidă. [Din germ. *Ziegel,* sb. *cigla*].

ţíglă[2] f. v. ţaglă.

ţíglă[3] f. v. ţiclă[1].

ţiglăríe, ţiglării f. **1.** loc unde se fac sau se vînd ţigle[1]; **2.** (reg.) cărămidărie. [*Ţiglă*[1] + *-ărie*].

ţiglău m. v. ţiclău.

ţigleán m. v. ţiclean.

ţiglínă, ţigline f. unealtă constituită dintr-o lamă de oţel foarte ascuţită, folosită la ajustarea, netezirea sau curăţarea pieselor de metal, de lemn etc.; răzuitoare; (şi: **ţiclinc, ţicling**). [Din germ. *Ziehklinge*].

ţignál n. v. semnal.

ţigní vb. v. ţicni.

ţignít a. v. ţicnit.

ţíhlă[1] f. v. ţiclă[1].

ţíhlă[2] f. v. sihlă.

ţihlíş n. v. sihliş.

ţiitór, ~i, ţiitoáre a. (înv. şi reg.) rezistent, trainic, durabil: *vestminte nouă şi ţiitoare.* POP. // m. **1.** (înv.) conducător, stăpînitor: *Domnul Dumnezeu, ţiitoriul ceriului şi al pămîntului.* PALIA; **2.** (înv. şi reg.) persoană care creşte animale: *oameni ţietori de dobitoace.* PALIA. // f. (pl. **ţiitoare** şi (înv. şi reg.) **ţiitori**) **1.** (pop.) concubină: *vor sparge pe-ndelete cămară, poartă, safe, să-mbrace-o ţiitoare, să tragă cîte-un chef* PILLAT; **2.** loc pe unde trece vînatul; loc unde stau la pîndă vînătorii: *fiţi deştepţi la ţiitori!* OD. [*Ţine* + *-itor*].

ţiitoríe, ţiitorii f. (înv. şi reg.) concubinaj: *a trăi în ţiitorie.* POP. [*Ţiitor* + *-ie*].

ţiitúră, ţiituri f. **1.** (înv.) stăpînire, domnie; putere, forţă: *făcu ţiitură braţelor lui.* COR.; **2.** (reg.) concu-

binaj: *a trăi în ţiitură*; **3.** (reg.) acompaniament din vioară sau din alt instrument muzical; ison, hang; **4.** (artic.) numele unui dans popular; melodia după care se dansează: *ne cînta din fluier: doina, ... alivencile, ţiitura.* CR. [*Ţine* + *-itură*].

ţilfă f. v. ţiflă.

ţimár n., m. v. ţimir.

ţimáră f. v. ţimir.

ţímăt m. (reg.) scoarţa aromatică, de culoare roşcată-cenuşie a scorţişorului, întrebuinţată drept condiment şi în medicină; (şi: **ţimet**). [Din germ. *Zimmet*, sb. *cimet*].

ţimburúc n. v. ţîmburuc.

ţimbál n. v. ţambal.

ţimbalagíu m. v. ţambalagiu.

ţímet m. v. ţimăt.

ţimír, ţimire n. **1.** (înv.; reg.) semn convenţional distinctiv, caracteristic şi simbolic, al unei ţări, al unui oraş, la unei familii nobile sau al unei dinastii, al unei corporaţii etc.; blazon, ecuson, stemă: *oameni ... care nu au nici ţimară, nici stolă, nici coronă.* NEGR.; **2.** (reg.) mănunchi de flori artificiale sau alte podoabe pe care le poartă mirele la pălărie sau la căciulă în ziua nunţii. // m. (înv.; în Ţara Românească şi în Moldova; pl. **ţimiri**) călăuză sau însoţitor oficial al călătorilor străini, mai cu seamă de la hotare pînă la curtea domnească; ţimiraş; (şi: **ţimar, ţimară, cimir, zimir**). [Din magh. *címer*, pol. *cymer*].

ţimiráş, ţimiraşi m. (înv.; în Ţara Românească şi în Moldova) persoană în serviciul administraţiei publice, avînd însărcinarea să ducă ordine şi mesaje sau să însoţească pe călătorii străini; ţimir. [*Ţimir* + *-aş*].

ţimp n. v. ţîmp.

ţinc[1], ţincuri n. fiecare dintre cepurile, alternînd cu scobituri, tăiate la capetele a două scînduri pentru a permite îmbinarea acestora în unghi drept. [Din germ. *Zinke*].

ţinc[2] m. v. ţînc.

ţincár m. v. ţîncar.

ţíncă f. v. ţîncă.

ţincăní vb. v. ţingăni.

ţincuí, ţincuiesc vb. (tr.) a executa, manual sau mecanic, cepuri pentru îmbinări de colţ la produsele din lemn. [*Ţinc[1]* + *-ui*].

ţincúşă f. v. ţăncuşă.

ţíncvais n. alb de zinc. [Din germ. *Zinkweiss*].

ţíne, ţin vb. **I. 1.** (tr.) a avea ceva în mînă (sau în braţe) şi a nu lăsa să cadă sau să scape: *ţinînd în mîna dreaptă toiag, stăpînul locului ieşi întru întîmpinare.* SAD.; **a-i ţine cuiva cununa,** a-i fi naş (cuiva) la cunună; **a ţine frînele ţării** (sau **împărăţiei**), a conduce, a stăpîni, a guverna o ţară (o împărăţie); **a ţine pe cineva** (sau **ceva**) **în mînă,** a avea pe cineva (sau ceva) în puterea sa, a dispune de cineva (sau de ceva) după bunul plac; **a ţine pe cineva în braţe** (sau **îmbrăţişat**), a cuprinde pe cineva cu braţele (în semn de dragoste sau de prietenie); (urmat de determinări introduse prin prep. *de, de după, pe după*, arată partea de care se apucă): *ţine copilul de mînă*; **2.** (tr.; la imper.) ia! primeşte! poftim!: *ţine, zice ea, bea acest spirt în sănătatea mea!* FIL.; **3.** (tr.; adesea determinat prin „în mînă") a mînui: *nu ştie să ţină furculiţa*; **4.** (tr.) a susţine, a purta un obiect greu (ridicat de la pămînt) şi a nu-l lăsa să cadă: *dacă eşti tu aşa de tare, ... putea-mă-vei ţinea pe mine pe palmă?* POP; **a nu-l mai ţine pe cineva balamalele,** a-şi pierde vigoarea, a fi fără putere (din cauza bătrîneţii, a oboselii, a fricii); **cît îl ţin puterile,** v. **putere; 5.** (tr.) a sprijini (pe cineva sau ceva) ca să nu cadă: *hai de ţine scara, să mă sui eu colo pe casă.* SOR.; **6.** (tr.) a (putea) cuprinde; (p. ext.) a suporta: *vasul ţine zece litri*; **a nu-l mai ţine pielea,** v. **piele; a nu-l mai ţine pe cineva locul** (sau **pămîntul**) **de bucurie** (sau **de frică**), a fi cuprins de un sentiment puternic de bucurie, (de frică), a nu avea astîmpăr; **a nu-l mai ţine pe cineva pămîntul,** v. **pămînt; întinde-te cît te ţine plapuma,** v. **plapumă;** **II. 1.** (refl.) a se prinde cu mîinile de cineva sau de ceva (pentru a se sprijini, pentru a nu fi despărţit de cineva): *m-am ţinut de stranã ca să nu cad.* NEGR.; **2.** (refl.) a apăsa, a comprima o parte a corpului (pentru a-i încetini funcţia, a potoli o senzaţie neplăcută etc.): *boierii ... rîseră pînă se ţinură cu mîinile de inimă.* ISP.; **3.** (refl.) a se menţine într-un loc, a nu se prăbuşi, a nu cădea de undeva: *stăpîne, ţine-te bine pe mine, că am să zbor lin.* CR.; **4.** (refl.) a fi susţinut, legat, fixat de ceva; (intr.) a fi bine fixat sau înţepenit (şi a nu ceda, a nu se mişca din loc): *uşa putredă se ţinea numai într-o balama.* SAD.; *cuiul ţine bine*; **a nu se ţine nădrăgii pe cineva,** se spune despre cineva foarte sărac; **5.** (refl.; urmat de determinări introduse prin prep. *de* sau *după*) a merge în urma cuiva, la mică distanţă de el, fără a-l părăsi nici o clipă; (p. ext.) a fi mereu împreună cu cineva, a fi nelipsit de lîngă cineva: *cine poate ţie-se după mine!* OD.; *cojile de ouă să le pui pe un băţ, ca să se ţie puii de cloşcă.* POP; **a se ţine de coada cuiva** sau **a se ţine coadă** (sau **gaie, mînz, scai**) **de** (sau **după**) **cineva, a se ţine ca mînzul după iapă, a se ţine ca scaiul de oaie,** a urmări pe cineva pretutindeni, a nu lăsa în pace; **6.** (refl.; urmat de determinări introduse prin prep. *de*) a sta mereu în calea, în preajma cuiva stăruind cu o rugăminte, o cerere etc.; (p. ext.) a stărui pe lîngă cineva: *o urmăriţi, vă ţineţi ca nişte duhuri necurate de ea, pînă ce ... o faceţi de îşi ... uită virtutea.* NEGR.; *ea se ţinu de dînsul ca să-l înduplece.* POP; **7.** (refl.; urmat de determinări introduse prin prep. *după* sau *de*) a se orienta, a se ghida după ceva; (fig.) a lua în consideraţie pe cineva sau ceva; a lua ca model, ca exemplu pe cineva sau ceva: *întru păgînitate au grăit prorocul acela, să nu vă tineţ de dînsul.* BIBLIA; *tu te ţii după cei mai buni bucătari.* ISP.; *pînă la cabană ne-am ţinut după marcaje;* **8.** (refl.; urmat de determinări ca *lanţ, cîrd*) a se înşirui: *un şir de magazii se ţineau lanţ una de alta.* GHICA; *la orele de vîrf, automobilele se ţin lanţ;* **9.** (refl.) a se îndeletnici mult (numai) cu ..., a se preocupa continuu (numai) de ..., a nu se lăsa de ...: *îi bine de care se ţin de carte.* C.; **a se ţine de ale sale,** a-şi vedea de treabă; **10.** (intr. şi (înv. şi pop.) refl.) a aparţine cuiva sau la ceva; a se referi la ..., a fi în legătură cu ..., a face parte din ...; a privi, a interesa pe cineva: *cutezase să zică că ţara Moldovei ţinea de dînsul.* C.L.; *certitudinea este o stare sufletească, a cărei explicare se ţine de psihologie.* MAIOR.; *ce era să mai fie după aceea era ceva care nu mai ţinea de mine.* VLAH.; **11.** (intr.) a îndrăgi, a iubi (pe cineva sau ceva): *căci dă, care om nu ţine la viaţă înainte de toate?* CR.; *ţin la nevastă-mea, cum ştii bine.* CĂL.; **12.** (intr.) a susţine pe cineva, a fi alături de cineva, a fi de partea cuiva: *cîte fete mîndre-n sat toate ţin cu tine.* COŞB.; **13.** (intr.) a dori ca ceva să se întîmple, să fie, să se facă; a simţi imboldul de a face ceva: *băiatul a ţinut să se întoarcă acasă.* REBR.; *ţineau să ajungă cît mai repede.* BL.; **III. 1.** (tr.; complementul este corpul sau o parte a lui) a face să stea mai mult într-o anumită poziţie sau atitudine: *la pămînt dormea ţinîndu-şi căpăţîi mîna cea dreaptă.* EM.; *ea-şi ţinea trupul drept ca o statuie.* AG.; **a ţine capul sus** sau (refl.) **a se ţine cu capul pe sus,** a fi demn; a fi mîndru, orgolios; **a ţine coada sus** sau (refl.) **a se ţine cu coada în** (sau **pe**) **sus,** a fi încrezut; **a ţine nasul sus** sau (refl.) **a se ţine cu nasul** (**pe**) **sus,** v. **nas; a ţine cuiva piept,** v. **piept; 2.** (tr.) a face (pe cineva sau ceva) să stea un timp oarecare într-un anumit loc: *Cantemir îşi ţinu hoarda la tomnatic, pe marginile Lehiei.* SAD.; **a ţine pe cineva la distanţă,** a se arăta distant faţă de cineva; **a ţine pe cineva** (sau **ceva**) **în evidenţă,** a avea pe cineva sau ceva în vedere, a da o atenţie deosebită; **a ţine ceva în suspensie,** a nu se pronunţa sau a nu se hotărî asupra unui lucru; **a ţine pe cineva** (sau **ceva**) **sub oboroc,** v. **oboroc; 3.** (tr.) a găzdui, a adăposti pe cineva; a nu lăsa (pe cineva) să plece în altă parte: *n-ai unde să ţii atîta mulţime de copii.* PR.; *împăratul îl ospăta şi-l ţinu la dînsul.* POP; **4.** (tr.) a lipsi de cineva de libertate, a face să stea închis, legat: *de trei ani e ţinut bine într-o boltă-ntunecată.* POP; **5.** (tr.) a face ca cineva sau ceva să nu se poată mişca din loc; a imobiliza: *care de mîni, care de picioare l-apucă, îl leagă şi-l ţin.* B.-DEL.; **6.** (tr.) a face ca cineva sau ceva să stea sau să rămînă un timp oarecare într-o anumită stare sau situaţie: *se făcuse a treia noapte de cînd îi ţinea sub tensiune.* PR.; *ţine magazinul închis;* **a ţine pe cineva în şah,** v. **şah; 7.** (tr.; uneori cu determinările *pe loc, în loc*) a opri pe cineva sau ceva din mersul său, făcîndu-l să rămînă pe loc: *măi tătare, ţine-ţi calul ..., nu cerca a trece rîul.* AL.; **a-i ţine cuiva drumul** sau **calea, a)** a opri pe cineva din drumul său, împiedicîndu-l să treacă mai departe; a sta în calea cuiva; **b)** a pîndi trecerea cuiva, a aştepta pe cineva în drum pentru a-i adresa o rugăminte, a-i face un reproş etc.; a aţine calea cuiva; **c)** a urmări cu insistenţă pe cineva pentru a-i cîştiga bunăvoinţa, dragostea; a umbla în drumul cuiva; **a ţine drumurile** (sau **calea**), **a)** a practica tîlhăria la drumul mare; **b)** a umbla fără rost, haimana; **8.** (tr.) a nu lăsa pe cineva să plece; a reţine: *are procesuri ce îl ţin în Petersburg.* NEGR.; **9.** (tr.) a face pe cineva să aştepte: *dacă te-ai potrivi tu acestora, îi ţinea mult şi bine pe mămuca afară.* CR.; **10.** (refl.) a sta mai mult timp într-un anumit loc: *Mihai nimici pîlcurile de turci ce se ţinea prin preajma locului.* ISP.; **a se ţine la o parte** (sau **deoparte, la distanţă, în rezervă**), a nu lua parte la ceva; **11.** (înv. şi pop.; **refl.**) a trăi, a vieţui (undeva): *îndată trimise la crăiasa ce se ţinea în Buda.* N.COSTIN; **12.** (refl.) a sta într-o anumită poziţie, a avea sau a lua o anumită ţinută: *ea se ţinea drept, vorbea rar şi chibzuit.* SL.; **a nu se mai (putea) ţine în** (sau **pe**) **picioare,** a nu mai putea sta în picioare (de oboseală, de slăbiciune etc.); **13.** (tr.) a înfrîna, a stăpîni, a domina (un sentiment, o pornire, o izbucnire etc.): *mireasa abia-şi ţinea plînsul.* B.-DEL.; **a-şi ţine gura** (sau **limba**), a se abţine să vorbească, a tăcea; a nu vorbi prea mult, a-şi măsura cuvintele; **a-şi ţine răsuflarea** (sau **răsuflul, sufletul**), a se sili să nu răsufle sau a răsufla uşor, fără zgomot; a-şi opri respiraţia; **a-şi ţine cumpătul,** v. **cumpăt; a-şi ţine firea,** v. **fire; 14.** (tr.; de obicei urmat de un verb la conjunctiv sau de determinări introduse prin prep. *de, de la*) a opri pe cineva de la ceva; a împiedica pe cineva să facă ceva; a reţine: *îl ţin de la dulciuri; nu ştiu ce mă ţine să nu-ţi dau o palmă;* **15.** (refl.) a se stăpîni, a se abţine: *de-abia se ţinea să nu rîdă.* SAD.; **IV. 1.** (tr.) a păstra un lucru într-un anumit loc (pentru a-l pune la adăpost sau pentru a-l avea la îndemînă); a păstra mult timp un lucru, în vederea unei utilizări ulterioare: *eu nu ţin banii în ladă, ci îi bag în neguţătorie.* SL.; *am stat pironit ... privind ... uşa imensului garaj unde îmi ţineam bicicleta.* LIIC.; **2.** (tr.) a opri ceva la sine sau pentru sine; a reţine pe nedrept ceva: *popa să ţie şi el ce au luat sfînta parte.* COR.; *începe Toderaş a se ruga de împăratul ... să nu-i ţină cu puterea cornul şi punga.* POP; **3.** (tr.; construit cu dativul sau cu prep. *pentru*) a opri, a rezerva un lucru pentru cineva: *ţine-mi un loc lîngă tine;* **4.** (tr.) a păstra neatins, neschimbat; a conserva: *parfumul lor să-l ţină cenuşa ei uşoară.* PILLAT; **a ţine mînie** (sau **duşmănie, supărare** etc.) **cuiva** sau (reg.) **pe cineva,** a păstra cuiva ură, a rămîne mînios, supărat pe cineva, a nu ierta pe cineva; **a ţine legătură cu cineva,** a rămîne în (strînsă) legătură cu cineva, a păstra legătura cu cineva; **a ţine taina** (sau **secretul**) sau **a ţine ceva secret,** a nu dezvălui, a nu destăinui un secret; **a ţine minte,** v. **minte; 5.** (tr.) a păstra o calitate sau o stare vreme mai îndelungată: *nucii bătrîni de lîngă şură ţin umbră.* REBR.; **a-i ţine cuiva cald** (sau (intr.) **de cald**), a încălzi pe cineva; (fig.) a-i fi de folos cuiva, a-i prinde bine; **a-i ţine cuiva saţ** (sau (intr.) **de saţ**), v. **saţ**; (intr.) **a-i ţine cuiva de frig,** a apăra pe cineva de frig; (intr.) **a-i ţine cuiva de foame,** a sătura pe cineva; (intr.) **a-i ţine cuiva de urît,** v. **urît; 6.** (tr.; adesea întărit prin „drept", „înainte", „mai departe" etc.) a urma mereu acelaşi drum, aceeaşi cale, aceeaşi direcţie, a nu se abate din drum; (p. ext.) a merge (sau a o lua) pe un anumit drum: *ţapul nu ţinea drumul drept.* ISP.; *dăsară, ştii, cam pe lună, să ţii calea la fîntînă.* POP; **a ţine dreapta** (sau **stînga**), a merge pe partea dreaptă (sau stîngă) a drumului; **7.** (tr.) a respecta (o lege, un jurămînt, un principiu, o învoială etc.); a cinsti, a sărbători (o zi de sărbătoare): *dereptu Lazăr şi în vecie viu va fi, căce au păzit ş-au ţinut leagea.* COR.; *ai ţinut sărbători multe şi nimica n-ai*

lucrat. PANN; **a-şi ţine cuvîntul** (sau **vorba**) sau (refl.) **a se ţine de cuvînt** (sau **de vorbă**), a împlini promisiunea făcută; **8.** (refl.) a nu se îndepărta de ..., a nu se abate de la ..., a rămîne consecvent cu ...: *pe drumul meu m-oi ţinea de adevăr pe cît l-am cunoscut.* HEL.; **9.** (refl. şi rar, intr.; de obicei determinat prin „bine", „tare", „dîrz") a rezista (pe poziţie), a nu se da bătut; a se împotrivi cuiva (sau la ceva), a înfrunta (pe cineva sau ceva); a face faţă; a nu se lăsa înduplecat: *armia lor în risipă fugea în toate părţile; rezerva singură mai ţinea.* BĂLC.; *negustorul bea şi-mbie pe tînăr, şi tînărul, voinic, se ţine bine.* CAR.; **să se ţină bine**, formulă de ameninţare; **ţine-te** sau **ţine-te bine,** formulă de încurajare sau de îndemn; **ţine-te** (sau **să te ţii**) **pîrleo,** v. **pîrleo**; **10.** (intr.; de obicei urmat de determinări introduse prin prep. *la*) a suporta bine ceva, a rezista la o probă, la o încercare: *ţine la băutură*; (despre obiecte) a nu se deteriora, a nu se distruge, a nu se modifica sub acţiunea unui factor extern: *cămaşa lui ... nu ţinuse la spălat, plesnise la umeri.* PR.; **11.** (refl.; de obicei determinat de „bine") a se conserva în putere, sănătos, a părea tînăr în ciuda vîrstei: *Paisie era bătrîn, dar se ţinea bine.* VLAH.; **12.** (refl.; de obicei determinat prin „viu", „în viaţă", „cu viaţă") a se menţine în viaţă; a trăi: *noroc chiar şi să nu fie, lumea poate să se ţie, iar amorul să lipsească.* PANN; (despre obiecte) a se păstra, a se conserva: *pe lîngă ruinele curţei se mai ţine vreo biserică?* BĂLC.; **V.** (tr.) **1.** a ocupa (un loc, o poziţie): *fiecare din noi să ne ţinem locul împrejurul carului lui de triumf, fără să căutăm a lua cumva loc alături de el în car.* CAR.; **a ţine loc de ...,** a fi întrebuinţat ca ..., a servi drept ...; **a ţine locul cuiva** (sau **a ceva**), a înlocui pe cineva sau ceva; **2.** (înv.) a stăpîni (un loc): *tot pămîntul acesta care ai zis să-l dai seminţiei lor şi vor ţinea pre dînsul în veci.* BIBLIA; **3.** a apăra un loc de invazia duşmanului, a păstra o poziţie strategică: *armata grecească porneşte spre Slatina ca să ţie valea Oltului în contra lui Hagi-Ahmet-aga.* GHICA; **4.** a avea sub autoritatea, sub stăpînirea sa: *Ţarigradul şi cîte ţări ţin turcii în această parte de lume.* COSTIN; **5.** a avea pe cineva în serviciul său: *mi-oi ţinea şi eu porcar ca să-mi pască turmele de porci.* POP.; **6.** a conduce, a administra ceva; a ocupa o funcţie; a îndeplini o activitate: *şi cîte dregătorii la margine, tot grecii le ţineau.* NEC.; *ţine şi cîrciumă.* STAN.; **a ţine casa** (sau **contabilitatea**), a fi casier (sau contabil); **a ţine socotelile,** a fi însărcinat cu evidenţa intrării şi ieşirii banilor într-o instituţie, într-o societate comercială etc.; **7.** a avea, în folosinţă, pe timp limitat o proprietate (ca chiriaş sau ca arendaş); **8.** a vinde (ceva) în mod obişnuit: *mîndruţa peste punte ... ţine rachiu de frunte.* POP; **VI. 1.** (tr.) a suporta cheltuielile necesare întreţinerii unei case, unei proprietăţi etc.: *cu leafa mică ce avea ... îşi ţinea casa.* NEGR.; **a ţine casă mare,** a duce o viaţă îmbelşugată, luxoasă; **a ţine casă cu cineva,** a convieţui cu cineva (în calitate de soţ, de soţie); **a-şi ţine rangul,** a duce un fel de viaţă, a avea un fel de a fi potrivit cu rangul pe care îl ocupă; **2.** (tr. şi refl.) a(-şi) asigura cele necesare pentru trai; a (se) întreţine: *ne trebui bani să ţinem copiii la şcoală.* SOR.; *mergi în lume şi te ţine cum poţi.* POP; **3.** (tr.) a hrăni: *slugile tale n-au cu ce ţinea dobitoacele.* PALIA; **4.** (tr.) a purta cuiva de grijă, a avea grijă de cineva; a îngriji: *şi-l ţineam ca pe-un puiuţ, şi-l iubeam ca pe-un drăguţ.* POP; **a ţine pe cineva ca pe** (sau **în**) **palmă,** v. **palmă**; **5.** (tr.) a menţine ceva în stare bună; a îngriji, a gospodări: *cine ţine casa, cine îi spală ... şi le face mîncare?* PR.; **6.** (pop.; tr.) a fi căsătorit cu cineva: *Ştefan ... ţine o nemţoaică din Posen.* REBR.; **7.** (pop.; tr.) a avea pe cineva ca iubit, ca amant: *în post popa m-a rugat să nu-mi ţin drăguţ în sat.* POP; **8.** (pop.; refl.) a avea cu cineva relaţii de dragoste (în afara căsătoriei), a trăi cu cineva în concubinaj: *gurile rele vorbeau că împăratul se ţine cu găzdoaia.* POP; **VII. 1.** (intr.) a dura, a dăinui: *această criză morală ţinu cîteva momente.* FIL.; *n-au fost ploi ... care să ţie.* AG.; **2.** (intr.) a ajunge (pentru un timp oarecare); a nu se termina (mai mult timp): *săruta-te-ar neică, dulce, să-mi ţie pănă m-oi duce.* POP; *pîinea neagră ţine mai mult;* **3.** (tr.; mai ales despre boli, dureri) a nu mai slăbi pe cineva, a nu-l lăsa, a nu-i da pace: *tusea îl apucă mai des şi-l ţine mai mult.* DELAVR.; **cînd te-apucă, mult te ţine?,** v. **apuca**; **4.** (intr.) a se întinde, a se prelungi (într-o direcţie): *cît ţine răsăritul se-nalţ-un munte mare.* EM.; **VIII. 1.** (tr.) a face să dureze, să se manifeste: *al odei cei înfocate ton înalt nu poţi să-l ţii.* ALEX.; *Gheonoaia, de bucurie, ţinu masa trei zile.* ISP; **a (o) ţine una (şi bună)** sau **a ţine întruna** (sau **morţiş**), **a o ţine (coardă) înainte că ...,** a susţine cu tărie, cu insistenţă că ...; **a (o) ţine (tot) una (cu) ...,** a nu se opri (din ...), a continua (să ...); **a o ţine numai** (sau **tot**) **o** (sau **într-o**) **fugă** (sau **o gură, un plîns** etc.) ori **a ţine fuga** (ori **gura, plînsul** etc.) **întruna** (sau **totuna**), a alerga (sau a vorbi, a plînge etc.) fără întrerupere; **a ţine pas cu vremea** (sau **pasul vremii**), a fi în spiritul vremii, a nu rămînea în urmă; **a ţine (cuiva) isonul,** v. **ison**; **2.** (tr.; în loc.) **a ţine o cuvîntare** (sau **un discurs, un toast etc.**), a vorbi în faţa unui auditoriu; **a ţine o conferinţă** (sau **un curs, o prelegere**), a prezenta o conferinţă, un curs în faţa unui auditoriu; **a ţine (o) adunare** (sau **şedinţă, consiliu etc.**), a se întruni într-o adunare (şedinţă, consiliu etc.); **a ţine război** (sau **luptă, bătălie**) **(cu cineva)**, a face război; a se lupta cu cineva; **a ţine sfat,** a se sfătui, a delibera; **a ţine strajă,** a străjui, a sta de strajă; **3.** (refl. pas.) a se face, a se organiza: *şezătoarea ... se ţinea la văduva Nastasia.* AG.; **IX. 1.** (tr.) a considera, a socoti: *tu eşti fiul meu pe care toată lumea îl ţine de pierdut?* ISP.; **a ţine pe cineva de rău,** v. **rău**; **2.** (pop.; refl.) a avea o anumită părere despre sine, a gîndi lucrurile într-un anumit fel, a fi convins că ...: *deşi nu era însă dintre cei dintîi, el se ţinea în rîndul lor.* SL.; *mă ţineam că cheia e la mine.* POP; *nu te ţine, bade, mîndru, că la tine nu mi-i gîndu.* POP; **X.** (pop.; tr.) a obliga la o cheltuială; (intr.) a avea un preţ, o valoare în bani: *doresc să văz ... măcar un măr din acest pom care m-a ţinut atîta sumă de bani.* ISP; *curcanu ista ţine pînă acuma 696 lei?* AL.; (şi: **ţinea**). [Lat. ***tenere***].

ţineá vb. v. **ţine.**

ţinere, ţineri f. **1.** (înv.) ţinută sau poziţie a corpului: *falnica ţinere a corpului.* FIL.; **2.** (înv.) stăpînire, dominaţie; (concr.) teritoriu aflat în posesia sau în stăpînirea cuiva: *că a lui e slava şi ţinearea întru veacii de veac, amin!* COR.; *le deade lor ţineare, în pămîntul Eghipetului.* BIBLIA; **3. ţinere de minte,** memorie: *băietul văd că are ţinere de minte.* CR.; **spre ţinere de minte,** spre amintire; **4.** (înv.) respectare, păzire; (concr.) post: *veaseli să întrăm întru întîia deşchidere a ţineriei.* COR.; **5.** (înv.) întreţinere; aprovizionare cu cele necesare traiului: *200 galbeni pentru ţinerea bisericii, a şcolii şi a oamenilor.* BOL. [V. ***ţine***].

ţing interj. (de obicei repetat şi cu „i" prelungit) cuvînt care imită sunetul clopoţeilor sau al zurgălăilor ori zgomotul produs de ciocnirea unor obiecte de metal sau de sticlă; (şi: **ţinga**). [Onomat.].

ţínga interj. v. **ţing.**

ţingaléu n. v. **ţingălău.**

ţingălău, ţingăiaie n. (reg.) **1.** clopoţel care se atîrnă la gîtul vitelor sau al oilor: *iată boii bădiului ..., la juguri cu ciucuri, la restaie, ţingălaie.* C.L.; **2.** clopoţel cu care se sună în biserică în anumite momente ale slujbei; (şi: **ţîngălău, ţingaleu**). [*Ţing* + *-ălău*].

ţingăní, ţingănesc vb. 1. (intr.; despre clopoţei, obiecte de metal, de sticlă etc.) a produce un sunet caracteristic prin lovire, ciocnire: *furculiţele, cuţitaşele ţincăneau neîntrerupt.* AG.; **2.** (tr.) a lovi (un obiect de metal, de sticlă etc.) producînd un sunet scurt, ascuţit: *a ţingăni paharele;* (şi: **ţincăni**). [*Ţing* + *-ăni*].

ţingău m. v. **ţîngău.**

ţínghi-línghi interj. v. **ţing-ling.**

ţíng-líng interj. cuvînt care imită sunetul clopoţeilor, al zurgălăilor sau al clopotelor; (şi: **ţinghi-linghi**). [Onomat.].

ţintár, ţintare n. **1.** joc de societate în care doi jucători mută alternativ, după anumite reguli, nişte piese (sau nasturi, boabe etc.) pe un carton cu un desen special; car, moară: *ţintarul era pentru el un joc prea migălos, la care nu se pricepea prea bine şi rămînea totdeauna bătut.* TOP; **2.** unealtă de fierărie cu ajutorul căreia se fac ţinte. // m. (pl. **ţintari**) pasăre migratoare de culoare cenuşie, cu capul şi gîtul roşiatice şi cu o mică pată albă în frunte; inăriţă (*Cardueli flammea*). [*Ţintă* + *-ar*].

ţintáş, ţintaşi m. persoană care ţinteşte şi trage (bine) cu arcul sau cu o armă de foc; ochitor, trăgător, trăgaci. [*Ţintă* + *-aş*].

ţintát, ~ţi, ţintată, ~e a. **1.** prevăzut, întărit cu cuie sau cu ţinte; ţintuit: *ghioagă ţintată;* **2.** împodobit cu ţinte; ţintuit: *curea ţintată;* **3.** (despre animale) care are o pată albă în frunte; ţinteş: *prinde-mi pe murgul cel ţintat.* AL. [*Ţintă* + *-at*].

ţintáulă f. v. **ţintaură.**

ţintáur m. v. **ţintaură.**

ţintáură, ţintaure f. (reg.) numele a două plante erbacee medicinale: **a)** fierea-pămîntului (*Centaurium umbellatum*); **b)** frigurică (*Centaurium pulchellum*): *tot mai bună e ţintaura pentru friguri.* DELAVR.; (şi: **ţintaulă, ţintaur, centaură, cintaură**). [Din lat. ***centaurea*** (sub influenţa pronunţării germane)].

ţíntă, ţinte f. **1.** cui mare de fier, cu capul lat şi bombat, cu care se ghintuiau buzduganele, ghioagele etc.; cui mic de metal; cui scurt (de lemn) fără cap, folosit în cizmărie; cui scurt, cu floarea lată şi înflorată, folosit în tapiţerie, în tîmplărie, în curelărie etc., avînd şi rol de ornament: *puşculiţa-mi rugineşte, ţinta-n ghioagă se toceşte.* AL.; *ţască de piele înflorită cu ţinte.* SAD.; **2.** (reg.; despre ştiuleţii tineri de porumb) **în ţinte,** cu boabele destul de dezvoltate pentru a fi bun de mîncat (fiert sau copt); **3.** (reg.) pană, ic; **4.** (fig.) mică pată albă pe fruntea unui animal; stea, steluţă: *Norocel vizitiul începu a vorbi cu cei doi cai negri cu ţinte albe în frunte.* SAD.; **5.** semnul sau locul în care se ocheşte cu o armă; (p. ext.) ochire, ţintire: *să mă apuc acum să mă expun şi ţintei pistolului său?* NEGR.; *poate că săgeata ... va lovi, departe, ţinta.* VOIC.; **a privi** (sau **a se uita**) **fără (de) ţintă,** a privi în gol; (adv.) **a privi** (sau **a se uita**) **ţintă** sau **a ţine** (ori **a sta cu**) **ochii ţintă,** a privi fix, aţintit, a fi cu ochii pironiţi (la ceva); **6.** (la tir) obiect de ochire, fix sau în mişcare; **7.** (la rugbi) spaţiul de deasupra barei orizontale şi dintre barele verticale; but; **teren de ţintă,** spaţiu care cuprinde limitele laterale ale terenului din spatele stîlpilor porţii, din care se marchează încercările; **8.** (fig.) ceea ce este sau devine obiectul acţiunii, al atenţiei sau al privirilor cuiva: *patria noastră ... ţintă atîtor visuri lacome.* VLAH.; **limbă-ţintă,** limba în care se face o traducere; **public-ţintă,** segment din public, căruia îi este destinat un anumit produs (cultural, comercial, sportiv etc.); **9.** locul către care tinde să ajungă cineva sau ceva: *o navă-n depărtare, mergînd la ţinta sa.* BOL.; **fără ţintă,** în neştire, razna; (adv.; în legătură cu verbe de mişcare) fără ocol, drept: *s-a dus ţîntă la casa moşului.* POP.; **10.** (fig.) scop final, obiectiv, ţel: *aţi luptat luptă deşartă, a-ţi vînat ţintă nebună.* EM. [Din sl. ***centa*** „ban, monedă"].

ţintăţéi, ţintăţei a. (pop.) diminutiv al lui ţintat: *boi bourei, în coadă cudalbei, în frunte ţintăţei.* POP. [*Ţintat* + *-el*].

ţinterím n. v. **ţintirim.**

ţínteş, ~i, ţinteşă, ~e a. **1.** care este un bun ţintaş; (despre ochi) ager; **2.** care este îndreptat înainte: *coarne ţinteşe;* **3.** care are o pată albă în frunte; ţintat: *cal ţinteş.* [*Ţintă* + *-eş*].

ţintí, ţintesc vb. **1.** (înv. şi reg.; tr.) a prinde, a fixa ceva cu ţinte sau cuie; a ţintui; (spec.) a răstigni: *te duce la moartea cea mai cruntă; pe două bîrne cruce ţintit cu trei piroane.* CAR.; **2.** (tr. şi intr.) a îndrepta arma luînd drept ţintă pe cineva sau ceva; a ochi: *ridică încet puşca, ţinti îndelung şi trase de trăgaci.* TOP.; **3.** (tr.) a lovi ţinta: *ţinteşte fără greş uliul din zbor.* CĂL.; **4.** (fig.; tr.) a îndrepta asupra cuiva sau spre ceva (sentimente, gînduri etc.): *ţintind toată ura ei asupra adevăratului ei amant.* AS.; **5.** (fig.; tr.) a viza: *jelania ţinteşte desigur întîmplările de la 1821.* CĂL.; **6.** (fig.; intr.) a face aluzie la ...: *spune-ţi tot gîndul, vreau să văz mai aproape unde ţinteşti.* PETR.; **7.** (tr.) a îndrepta (ochii) sau a

concentra (privirea) într-o anumită direcţie: *îşi ţinti ochii la un stejar.* SL.; (intr.) *ochiul meu ţintea la faţa ta.* CAR.; **8.** (tr.) a privi fix, a fixa (cu ochii, cu privirea): *Sandu îl ţinti cu privirea lui tîmpă.* PR.; **9.** (fig.; intr.) a aspira, a năzui; (tr.) a urmări ceva: *ar obţine cu totul alte efecte decît acele la care a ţintit autorul.* TOP; *în fond, autorul ţinteşte să-şi realizeze un concept, acela că nobleţa sufletească a claselor umile vindecă de năzuinţa către străluciri zadarnice.* CĂL. [De la ***ţintă***].

ţintíre, ţintiri f. (înv.) **1.** acţiunea de a ţinti; ochire cu arma, luare la ţintă; (concr.) semnul, obiectul în care se ocheşte, ţintă; (fig.) insinuare, atac (la adresa cuiva): *ţintiri personale.* MAIOR.; **2.** (fig.) năzuinţă, aspiraţie; scop, ţel, obiectiv: *n-are alte ţintiri decît păstrarea păcii.* BĂLC. [V. ***ţinti***].

ţintirím, ţintirimuri n. (reg.) cimitir: *şi ţintirimul singur cu strîmbe cruci veghează.* EM.; (şi: **ţinterim, sinterim, sintirim, cinterim, săntirimb**). [Din magh. ***cinterem***].

ţintişoáră, ţintişoare f. diminutiv al lui ţintă: *frîu cu ţintişoare.* [***Ţintă*** + *-işoară*].

ţintít, ~ţi, ţintită, ~e a. (despre ochi, privire) care este îndreptat fix spre ceva, care este concentrat într-o anumită direcţie; pironit: *lupii urlă împreună, cu ochi roşi ţintiţi la lună.* AL. [V. ***ţinti***].

ţintitór, ~i, ţintitoáre a. (rar) **1.** care ţinteşte cu o armă; **2.** (fig.) care năzuieşte, care are ca ţel să ... . [***Ţinti*** + *-tor*].

ţintuí, ţintuiesc vb. (tr.) **1.** a prinde, a fixa, a bate (ceva) cu ţinte, cu cuie; a pironi: *cum dă un îngheţ, cum ţintuim potcoave la copitele de dinainte.* SAD.; a **ţintui (pe cineva) la stîlp** (sau **la stîlpul infamiei**), a supune (pe cineva) oprobriului public; a înfiera; **2.** a împodobi, a ornamenta cu ţinte, cu pietre preţioase etc.; a fereca cu ghinturi (buzdugane, ghioage); **3.** a înfige, a împlînta, a bate (ţinte, cuie, piroane): *prin talpe, prin palme, tot cuie de fer, ţinte de oţel;ş-und' le ţintuia, sînge că curgea.* POP; **4.** (de obicei determinat prin „locului" sau prin echivalente ale acestuia) a face, a constrînge pe cineva să stea neclintit, nemişcat (ca şi cînd ar fi bătut în cuie); a pironi, a ţinti: *durerea ... m-a ţintuit pe loc.* CAR.; *părea ca o prăpastie adîncă care te ţintuieşte pe buzele ei.* DELAVR.; **5.** a privi fix, insistent, a fixa (cu ochii sau cu privirea). [***Ţintă*** + *-ui*].

ţintuíre, ţintuiri f. acţiunea de a ţintui şi rezultatul ei; (în trecut) pedeapsă care consta în expunerea unei persoane vinovate într-un loc public, legat de un stîlp sau prins de acesta printr-un cui înfipt în ureche. [V. ***ţintui***].

ţintuít, ~ţi, ţintuită, ~e a. **1.** fixat sau prins, bătut cu ţinte sau cu cuie; (despre încălţăminte) cu ţinte pe talpă: *pietrile zmaragdului împănate şi ţintuite cu aur.* BIBLIA; **2.** împodobit cu ţinte sau cu pietre preţioase, cu mărgăritare etc.; (despre buzdugane, ghioage) ferecat cu ghinturi; **3.** (fig.) nemişcat, încremenit (din cauza unei emoţii puternice sau a unei stări sufleteşti): *Pandora rămase ţintuită în loc înaintea tronişorului.* VLAH.; **4.** (despre ochi, privire) atent, concentrat; îndreptat într-o anume direcţie. [V. ***ţintui***].

ţinţár[1]**, ţinţari** m. (la pl.) nume dat aromânilor de către populaţiile slave; (şi la sg.) persoană care face parte din populaţia aromână. [Din sb. ***cincar;*** cf. arom. ***ţinţi*** „cinci"].

ţinţár[2] m. v. ***ţînţar***.

ţinút, ţinuturi n. I. **1.** faptul de a (se) ţine; **2.** (înv.) atotputernicia (lui Dumnezeu): *dă ţinutul tău fătului tău.* COR.; **3.** (înv.) deţinere, posesiune; (p. ext.) autoritate, dominaţie: *creaşteţi şi vă înmulţiţi şi împleti pămîntul şi-l luaţi supt ţinutul vostru.* COR.; **4.** (înv.) cîrmuire, stăpînire: *să fie izgonit den toate cetăţile cîte sîmt supt oblastiia (ţinutul) craiului leşesc.* PRAV.; **5.** (înv.) ocupaţie: *gîndiia ei că supt mîinile şi ţinutul rîmleanilor va scumpăra pre ei şi le va da slobozie.* COR. II. **1.** (înv.) teritoriu aflat în stăpînirea, în proprietatea cuiva; (p. ext.) moşie: *luase cu sila şi cu nevoie muiarea lui şi a patra parte din ţinut.* COR.; **2.** (înv.) ţară; întindere, cuprins al unei ţări: *spune-mi ... de ce neam eşti şi în ce ţinut petreci.* DOS.; [împăratul] *porunci să-i adune cîţiva din ţinutul său.* PANN; **3.** unitate teritorial-administrativă în Moldova evului mediu (corespunzătoare judeţului): *Dabija Vodă ... era de locul lui din ţinutul Putnei.* NEC.; **4.** loc, regiune, zonă: *era ora obişnuită, ştiută de cîtva timp, a atacurilor aeriene peste ţinutul aurului negru, ceasul necruţător al bombardamentelor prin Valea Prahovei.* BL. [V. ***ţine***].

ţinutál, ~i, ţinutală, ~e a. (înv.; reg.) care aparţine unui ţinut, de ţinut: *autoritate ţinutală.* AL. [***Ţinut*** + *-al*; cf. fr. ***territorial***].

ţinutáş, ~i, ţinutaşă, ~e a. şi m., f. (înv. şi reg.) (persoană) care locuia într-un anumit ţinut: *prefect de ţinutaşi necunoscut.* AL. [***Ţinut***[1] + *-aş*].

ţinútă, ţinute f. **1.** atitudine, poziţie pe care o dă cineva corpului său: *cînd şedea, nu avea ţinuta plecată proprie femeilor înalte – splendidul ei bust de marmură rămînea drept şi mîndru.* EM.; *o ţinută marţială;* **2.** fel de a fi sau de a se comporta; comportare, atitudine: *ştrengăria fetelor, ţinuta ridiculă a corpului profesoral, totul are vizualizarea filmului.* CĂL.; **3.** calitate a ceea ce dovedeşte preocuparea pentru rigoare intelectuală, estetică, morală: *un spectacol de înaltă ţinută artistică;* **4.** mod de a se îmbrăca, de a se prezenta în societate; (p. ext.) îmbrăcăminte, costum, uniformă: *Lenica intră în casă ... ca să se pudreze şi să-şi aranjeze ţinuta.* GHEŢIE; **mare ţinută** sau **ţinută de ceremonie**, îmbrăcăminte sau uniformă de sărbătoare sau de paradă, destinată pentru anumite solemnităţi sau ceremonii; **ţinută de seară**, îmbrăcăminte elegantă, destinată petrecerilor sau reuniunilor care au loc seara; **5.** (fon.) fază a actului articulator în care organul vocal păstrează o anumită poziţie: *ţinuta vocalei „u".* [De la ***ţinut***; cf. fr. ***tenue***].

ţip, ţipuri n. (înv. şi reg.) şipot; (p.ext.) fîntînă, cişmea. [Din săs. ***Zip***(*erbrunnen*)].

ţipá[1]**, ţip** vb. (intr.) **1.** a scoate un strigăt sau strigăte puternice şi ascuţite (de spaimă, de enervare, de durere, de bucurie etc.): *spectacolul era atît de cumplit, încît în primele zece minute îmi venea să ţip şi să fug.* LIIC.; **2.** a vorbi mînios, cu glasul ridicat; a se răsti la cineva: *l-am auzit ţipînd în cancelarie.* SAD.; *a ţipat la Sofronie Vesbianu.* C.PETR.; (tr.) a spune (ceva) cu glas ridicat: *i-a ţipat în ureche să fie cu băgare de seamă.* CĂL.; **3.** (despre animale) a scoate strigăte puternice, ascuţite: *pescăruşii furtunilor se duc ţipînd.* PILLAT; **4.** a scoate sunete puternice, stridente dintr-un instrument muzical; (despre instrumente) a produce sunete puternice, înalte; **5.** (despre mecanisme, obiecte) a produce un zgomot ascuţit şi neplăcut în timpul funcţionării sau al utilizării: *porţile se deschideau ţipînd.* DELAVR.; **6.** (fig.; despre obiecte de îmbrăcăminte sau de încălţăminte) a sta gata să plesnească (fiind prea strîns sau prea strîmt): *haina ... ţipă-n spinare.* DELAVR.; **7.** (fig.; despre culori, obiecte colorate) a face o impresie neplăcută (din cauza intensităţii sau stridenţei nuanţelor); a bate la ochi: *roşu acela ţipă.* [Et. nec.].

ţipá[2]**, ţip** vb. (reg.) **1.** (tr.) a arunca (ceva nefolositor), a azvîrli (undeva sau după cineva): *ţipă coasa-n buruiene şi se cară la pomene.* POP; **a ţipa (cuiva) o palmă**, a pălmui; **2.** (tr.) a arunca de pe sine, a lepăda; (refl.) a se primeni: *şi-ncepu Marcu-a juca şi cîte-o hain-a ţîpa.* POP; **3.** (tr.) a scoate, a da afară; a slobozi: *mere murgul Radului, din picioare scînteind, din gură pară ţipînd.* POP; **4.** (tr.) a da (pe cineva) afară, a izgoni; a destitui (pe cineva): *te bate şi-ţi dă ocară, te ţipă pe uşă afară.* POP; **5.** (tr.) a lăsa să iasă, a slobozi; a dejuga: *de s-ar desprimăvăra să-şi ţîpe domnii stava.* POP; *ţîpă boii din giugu.* POP; **6.** (refl.) a se arunca, a se năpusti (în ceva sau asupra cuiva); a se repezi (pînă la ...): *Chiruţa ...în Dunăre se ţîpa.* POP; *mă ţip o ţîră pînă la vie.* POP; (intr.) **a ţipa la vale,** a coborî; (şi: **ţupa**). [Et. nec.].

ţipár, ţipari m. 1. peşte de apă dulce stătătoare, cu corpul lung de 18-25 cm, aproape cilindric, acoperit cu solzi mărunţi şi cu un strat de mucus, cu 10 mustăţi în jurul gurii; chişcar (*Misgurnus fossilis*): *Leca avea o dibăcie deosebită să zvîrlă pe jaratic ţiparii.* SAD.; **2.** anghilă (*Anguilla anguilla*). [Et. nec.; cf. ***ţipa***[1]].

ţípă, ţipe (reg.) fluier. [De la ***ţipa***[1]].

ţípăt, ţipete n. **1.** strigăt puternic şi ascuţit (de spaimă, de mînie, de durere etc.): *împărăteasa dete un ţipet şi deşeptă.* ISP; **2.** (mai ales la pl.) vorbă rostită cu glas puternic, care exprimă un apel, un avertisment: *auzeam ţipetele vînzătorilor de ziare, care aveau aerul de a spune că totul e nou sub soare.* BL.; **3.** (mai ales la pl.) izbucnire puternică de glasuri, de vorbe care exprimă un sentiment comun: *cînd s-a iscat tumult la vederea ei, cu ţipete de bucurie şi cîntări de strune, ea a salutat după rînduiala protocolului.* SAD.; **4.** strigăt specific scos de păsări sau de animale: *cocorii se-ntorc şi prin zare răzbate lung ţipătul lor.* PILLAT; **5.** sunet puternic şi înalt produs de un instrument muzical; sunet strident şi prelung, emis de o sirenă; **6.** zgomot strident produs de unele mecanisme în timpul funcţionării: *ţipătul ferăstrăului;* (şi: (reg.) **ţipet**). [***Ţipa***[1] + *-et*].

ţipătí vb. v. ***ţipoti***.

ţipătór, ~i, ţipătoáre a. **1.** (despre voce, sunete) strident; **2.** (despre culori, obiecte colorate, lumină) prea intens, prea viu; bătător la ochi, strident: *Zobie e un Quasimodo, tratat cu uleiuri ţipătoare (guşe roşii, păr roşcat, fond portocaliu).* CĂL.; (adv.) *a se îmbrăca ţipător;* **3. acvilă ţipătoare,** numele unei specii de acvile (*Aquila clanga*). // f. (pl. **ţipători**) un fel de fluier cu care vînătorii, imitînd glasul unor animale, atrag vînatul. [***Ţipa***[1] + *-ător*].

ţipău, ţipăi m. (reg.) pîine mică, rotundă (din făină de grîu): *putem sta pînă voi mînca un ţipău de pîne?* POP; (şi: **ţipou**). [Din magh. ***cipó***].

ţipénie f. (în construcţii negative; adesea determinat prin „de om") fiinţă omenească, om: *ţipenie de om nu le deschidea uşa.* CR. [Et. nec.; cf. ***ţipa***[1]].

ţiperíg[1] m. v. ţipirig[1].

ţiperíg[2] n. v. ţipirig[2].

ţípet m. v. ţipăt.

ţipiríg[1] m. numele mai multor plante erbacee care cresc în jurul bălţilor şi în locuri umede şi mlăştinoase: **a)** plantă perenă din familia ciperaceelor, înaltă de 50-150 cm, cu frunze reduse la teci şi cu spiculeţe multiflore, dispuse în inflorescenţă (*Schoenoplectus tabernaemontani*); **b)** (reg.) pipirig (*Schoenoplectus lacustris, Scirpus silvaticus*); **c)** (reg.) rugină (*Juncus effusus, conglomeratus* şi *inflexus*); **d)** (compus; reg.) **ţipirig-cu-flori,** crin-de-baltă (*Butomus umbellatus*); (şi: (reg.) **ţiperig, ţeperig, cipirig, ceperig**). [Et. nec.; cf. ***pipirig***].

ţipiríg[2] n. (pop.) clorură de amoniu; salmiac: *mirosea a spirt de ţiperig.* CAR.; (şi: (înv.) **ţăperig, ţiperig**). [Et. nec.; cf. sb. ***caparika***].

ţipíş, ~i, ţipişă, ~e a. (reg.) abrupt, prăpăstios: *Făt-Frumos ..., cînd da de munţi, urca stînci ţepişe, primejdioase.* C.L. // n. (pl. **ţipişuri**) pantă abruptă; prăpastie: *mînă boii ... peste rîpe, ţipişuri şi coaste.* B.-DEL.; (şi: **ţăpiş, ţepiş**). [***Ţipa***[2] + *-iş*].

ţíplă, ţiple f. membrană subţire, asemănătoare celofanului, provenită din intestinele sau din vezica animalelor, care se folosea pentru a acoperi borcanele cu conserve sau în locul sticlei la ferestrele caselor ţărăneşti; (p. ext.) celofan: *cînd rîde, sparge ţiple.* DELAVR. [Din gr. mod. ***tsípa,*** bulg. ***cipa***].

ţípot, ţipote n. (reg.) strigăt puternic; ţipăt. [De la ***ţipoti***].

ţipotí, ţipotesc vb. (reg.; intr.) a scoate ţipete; a striga tare; (despre copiii mici) a plînge tare, cu ţipete: *ea ţipătea, ... toată era meleştiuită de bătaie.* POP; (şi: **ţipăti**). [***Ţipa***[1] + *-oti*].

ţipóu n. v. ţipău.

ţipurí, ţipuresc vb. (reg.; intr.) **1.** a striga, a ţipa[1]; **2.** a scoate un strigăt ascuţit, puternic şi prelung de bucurie, de îndemn, de chemare în timpul dansului; a chiui (la joc). [De la ***ţipa***[1]].

ţipuritoáre, ţipuritori f. (reg.) femeie care ţipureşte. [***Ţipuri*** + *-toare*].

ţipurítură, ţipuriturí f. strigătură specifică în cîntecele maramureşene; chiuitură. [***Ţipuri*** + *-itură*].

ţir n. v. ţîrcal.

ţíră[1] f. v. ţîră[1].

ţíră[2] f. v. ţîră[2].

ţirău n. v. ţîrău.

ţircalám n. v. ţărcălam.

ţîrcăí vb. v. ţîrcîi.

ţîrcăl, ţîrcăle n. (reg.) unealtă asemănătoare cu compasul, întrebuinţată mai ales în dulgherie; ţărcălam; (şi: ţîr). [Din germ. *Zirkel*].

ţîrcúlă, ţîrcule f. (reg.) ferăstrău circular. [Din germ. *Zirkular(säge)*].

ţîrícă f. v. ţîrică.

ţîrií vb. v. ţîrîi[1].

ţîrlíit n. v. ţîrîit[1].

ţîrliitúră f. v. ţîrliitură.

ţîrlói n. v. ţurloi.

ţîrúcă f. v. ţîrucă.

ţîrúlic, ţîrulici m. (înv.; rar) chirurg: *decît boala iubostelor mai primejdioasă nici ţirulicii au vădzut.* CANT.; (şi: **ţerulic**). [Din pol. *cyrulik*].

ţíst[1] interj. cuvînt folosit pentru a-i cere cuiva să tacă; st!: *ţîst ... să nu-ţi aud gura!* AL.; (şi: **ţst, ţîst**). [Onomat.].

ţíst[2] n. v. ţest.

ţistár m. v. ţiştar.

ţistíí vb. v. ţistui.

ţistuí, ţistuiesc vb. **1.** (intr.) a cere (cuiva) tăcere (folosind interjecţia *ţist*): *cine ţistuieşte ... altuia tăcere arătînd, a tăcea îi porunceşte.* CANT.; **2.** (tr.) a domoli, a potoli: *cei de lîngă rănit îi ţistuiră.* SAD.; **3.** (intr.) a-şi exprima mirarea, nemulţumirea etc. (folosind interjecţia *ţist*); **4.** (intr.; despre gloanţe) a şuiera, a ţiui; (şi: **ţistîi, ţîstui, ţîştui**). [*Ţist* + *-ui*].

ţistuiálă, ţistuieli f. (rar) ţistuitură: *s-aud ţistuieli prin bănci, unii chicotesc de rîs.* VLAH. [*Ţistui* + *-eală*].

ţistuíre, ţistuiri f. (rar) acţiunea de a ţistui şi rezultatul ei: *ţîstuirile începură: tăceţi, măi, că vă faceţi de rîs.* SAD.; (şi: **ţîstuire**). [V. *ţistui*].

ţistuitúră, ţistuituri f. sunet produs prin repetarea interjecţiei *ţist* prin care se impune cuiva tăcere: *rîsetele fură întrerupte de o ţistuitură mînioasă.* SAD. [*Ţistui* + *-tură*].

ţişní vb. v. ţîşni.

ţişnitór a. v. ţîşnitor.

ţiştár, ţiştari m. nume dat mai multor specii de animale rozătoare: **a)** mamifer rozător înrudit cu popîndăul, foarte păgubitor pentru semănături (*Citellus suslica*); **b)** (reg.) popîndău (*Citellus citellus*); **c)** (şi **ţistar de cîmp**) şoarece (*Microtus arvalis*); (şi: (reg.) **ţistar, ţîştar**). [*Ţîşti*[2] + *-ar*].

ţişti[1] interj. v. ţîşti[1].

ţişti[2] vb. v. ţîşti[2].

ţíteră, ţitere f. instrument muzical popular cu coarde, care emite sunete prin ciupire cu o lamă de os sau de metal: *David cîntă, cu ţitera în mînă, psalmii săi, făcînd să răsune cetatea.* CĂL.; (şi: (înv.; rar) **citeră**). [Din germ. *Zither*; cf. lat. *cithara*].

ţitnár n. v. ţentner.

ţitroánă, ţitroane f. (reg.) lămîie. [Din germ. *Zitrone*, magh. *citrom*].

ţiţ interj. (reg.; adesea repetat) strigăt cu care se cheamă pisica; pis; **nici ţiţ,** nici un cuvînt; nici pis. [Din magh. *cic*].

ţiţă f. v. ţîţă.

ţiţéi, ţiţeiuri n. **1.** (reg.) lichid înăcrit, rămas după prepararea produselor din lapte; zer; **2.** amestec lichid uleios, format din hidrocarburi solide, lichide şi gazoase şi din alţi compuşi organici, de culoare brună sau gălbuie cu reflexe albastre-verzui, care se găseşte în pămînt sub formă de zăcămînt, folosit ca materie primă pentru obţinerea produselor petroliere; petrol; (la pl.) diferite feluri de ţiţei; (şi: (reg.) **ţîţîi, ţăţei, ţiţii**). [Et. nec.; cf. *ţîţă*].

ţiţéică, ţiţeici f. (reg.) **1.** un fel de carusel, făcut dintr-o scîndură fixată orizontal într-un par[1], care se poate roti cu copiii aşezaţi la fiecare capăt; **2.** un fel de balansoar, făcut dintr-o scîndură aşezată de-a curmezişul pe un butuc, ale cărei capete se ridică şi coboară alternativ sub greutatea copiilor care se aşază pe ea; **3.** leagăn făcut dintr-o scîndură suspendată cu frînghii sau din crengi plecate şi legate la capete; (şi: **ţîţeică, ţăţeică**). [*Ţîţu* + *-eică*].

ţîţîí[1] n. v. ţiţei.

ţîţîí[2] vb. v. ţîţîi[2].

ţîţínă f. v. ţîţînă.

ţîţişoáră f. v. ţîţişoară.

ţiu[1] interj. (şi cu vocalele *u* şi *i* prelungite) **1.** cuvînt care redă un sunet ascuţit şi prelung, cu rezonanţă metalică; **2.** cuvînt care redă sunetul produs în interiorul unei cavităţi prin pătrunderea puternică a unui curent de aer; **3.** cuvînt care redă strigătul unor păsări; **4.** exclamaţie cu care se îndeamnă caii la mers; **5.** cuvînt care redă un strigăt de durere; chiu. // n. (pl. **ţiuri**; reg.) clopot la gîtul animalelor; (şi: **ţîu**). [Onomat.].

ţiu[2]**, ţiuri** n. (reg.) **1.** vîrf (foarte) ascuţit de stîncă, de munte sau de deal; stîncă înaltă şi ascuţită; ridicătură ascuţită de teren; **2.** partea ascuţită a unui obiect: *ţîul glonţului;* **3.** numele unor unelte care au o parte ascuţită sau tăioasă: **a)** tîrnăcop; (spec.; min.) unealtă asemănătoare cu un tîrnăcop, a cărei parte metalică este formată dintr-o bară cu secţiunea pătrată, ascuţită la capete şi puţin arcuită; **b)** topor cu tăişul lung şi îngust (folosit la despicarea lemnelor); **c)** daltă de fier folosită în dulgherie; **d)** unealtă de fier în patru muchii ascuţită ca o daltă, cu care se fac găuri în gheaţă pentru pescuit; **4.** (p. anal.) parte proeminentă a corpului omului sau a unor animale: **a)** mărul lui Adam, v. **măr**; **b)** cucui; **c)** bot, rît; **5.** (în forma **ţif**); **a)** vîrful firului de iarbă sau al altor plante; **b)** (p. anal.) smoc (de barbă, de păr); (şi: **ţif, ţifă**). [Et. nec.].

ţiuí, ţíui şi **ţiuiesc** vb. (intr.) **1.** a produce un sunet ascuţit şi prelung (cu rezonanţă metalică): *ţiuia tăciunele, despre care se zice că te vorbeşte cineva de rău.* CR.; **a-i ţiui cuiva urechile** (sau **creierii, capul**), a avea o falsă senzaţie auditivă de zgomot continuu şi obsedant, provocată de afluxul mărit al sîngelui în cazuri de boală, de enervare etc.: *îi ţiueau urechile de încordare.* REBR.; **a-i ţiui cuiva (ceva) în urechi,** a da impresia că se mai aude, deşi vibraţiile au încetat; a răsuna: *o şuerătură de cele haiduceşti ... îmi ţiui multă vreme în urechi.* AL.; **2.** a şuiera, a vîjîi: *prin uşi ţiuie vîntul.* EM.; **3.** (despre unele păsări, insecte) a scoate un sunet ascuţit şi prelung: *acea nenumărată lume de insecte ... se strecoară prin ierburi, ţiuind, scîrţînd, fluierînd, şuierînd.* OD.; **4.** (rar; despre oameni) a ţipa (de durere, de spaimă, de ciudă etc.); a chiui (la dans); (şi: (reg.) **ţăui, ţîui**). [*Ţiu*[1] + *-ui*].

ţiuít, ţiuituri n. **1.** faptul de a ţiui; sunet prelung şi ascuţit (cu rezonanţă metalică); ţiuitură: *clopotele ... au un ţiuit anumit pe care numai eu îl cunosc.* AG.; **2.** zgomot ascuţit şi puternic pe care îl face vîntul; **3.** sunet sau ţipăt ascuţit pe care îl scot unele păsări, insecte etc. [V. *ţiui*].

ţiuitór, ~i, ţiuitoáre a. care sună ascuţit, strident; care scoate sunete sau ţipete ascuţite, specifice; care ţiuie. // f. (rar) fluier mic de metal; (spec.) un fel de fluier cu care vînătorii imită glasul diferitelor animale pentru a le atrage; ţipătoare. [*Ţiui* + *-tor*].

ţiuitúră, ţiuituri f. **1.** sunet prelung şi ascuţit (cu rezonanţă metalică); ţiuit: *scotea ... nişte ţiuituri din naiul lui, de zgîria şi sfredelea auzul.* ISP; **2.** zgomot ascuţit şi puternic pe care îl face vîntul. [*Ţiui* + *-tură*].

ţiví vb. v. ţivli.

ţivíl a. v. **civil.**

ţivlí, ţivlesc vb. (reg.; intr.) **1.** (despre unele păsări şi animale) a scoate sunete ascuţite, stridente: *savai puişor de corb, ce ţipi, neică, ce ţiveşti şi-mprejur mi te roteşti?* POP; **2.** a ţipa (de spaimă, de mînie, de durere etc.): *smîcul? ţivleşte cucoana Olga holbînd ochii.* SAD.; **3.** a scoate anumite sunete cu ajutorul ţivlitoarei; (şi: **ţîvli, ţîfli, ţivi**). [Din sl. *cviliti*].

ţivlíc interj. (reg.) cuvînt care redă sunetele ascuţite, stridente produse prin lovirea unor obiecte de metal. [Onomat.].

ţivlícă, ţivlici f. (reg.) fluier făcut din coajă de salcie, avînd un sunet ascuţit, strident; fluier care intră în componenţa unor instrumente muzicale. [De la *ţivlic*].

ţiviitór, ~i, ţivlitoáre a. (reg.; despre glas, sunete) ascuţit, subţire; şuierător. // f. un fel de fluier cu care vînătorii imită glasul diferitelor păsări pentru a le atrage; (şi: **ţiflitor**). [*Ţivli* + *-tor*].

ţivloáie, ţivloaie f. (reg.) **1.** fluier (pentru copii) făcut din coajă de salcie, din ţeavă de trestie etc.: *ai să auzi ... ţivloaiele şi hîrîitorile copiilor.* CAR.; **2.** (în forma **ţuvloaie**) un fel de fluier folosit de vînători pentru atragerea vînatului. // n. (pl. **ţivloaie**; în forma **ţivloi**) fluier mic de metal folosit de poliţist; (şi: **ţuvloaie, ţivloi**). [*Ţivli* + *-oaie*].

ţivlói n. v. ţivloaie.

ţívnă f. v. ţîfnă.

ţivoáie f. v. ţifloaie.

ţîc n. v. ţic[2].

ţîcă[1] f. v. ţic[1].

ţîcă[2] f. v. ţică[1].

ţîcălíe f. v. ţăcălie[1].

ţîfnă, ţîfne f. **1.** boală a găinilor care se manifestă prin apariţia unei excrescenţe cartilaginoase pe vîrful limbii; (p. ext.) excrescenţă cartilaginoasă care apare pe vîrful limbii la găinile care au această boală; cobe; **a-i sări cuiva ţîfna,** a se supăra, a se înfuria; **a umbla** (sau **a fi**) **cu ţîfna în** (sau **la**) **nas,** a fi pus pe ceartă, a fi arţăgos; **2.** pornire spre ceartă; arţag: *provocaţi în adevăr sau numai porniţi de ţîfnă, au început să înjure.* CAR.; **3.** îngîmfare, aroganţă, ifos: *ctitoriceasca ţîfnă îi dă brînci p-un povîrniş.* CAR.; (şi: **ţifnă, ţivnă**). [Din gr. mod. *tsífna*].

ţîfní, ţîfnesc vb. (intr.) **1.** (despre păsări) a scoate din gît un sunet specific din cauza ţîfnei; **2.** (despre oameni) a pufni pe nas de mînie: *se plimba de colo pînă colo ţîfnind şi aruncîndu-mi căutături foarte dîrze.* CAR.; **3.** (reg.; despre oameni) a vorbi repezit şi cu ciudă; a răbufni; (şi: **ţifni, ţîvni**). [De la *ţîfnă*].

ţîfnós, ~şi, ţîfnoásă, ~e a. **1.** (despre păsări) bolnav de ţîfnă; **2.** supărăcios, arţăgos, capricios: *fata babei era slută, leneşă, ţîfnoasă şi rea la inimă.* CR.; **3.** îngîmfat, cu ifose: *fata, proastă şi ţîfnoasă, dă norocului cu piciorul.* DELAVR.; (şi: **ţifnos, ţîvnos**). [*Ţîfnă* + *-os*].

ţîgîlí, ţîgîlesc vb. (reg.; tr.) **1.** (despre păsări) a ciuguli; **2.** (despre oameni) a rupe cu mîna cîte-o bucată, de ici şi colo, dintr-un aliment, pentru a mînca; a ciuguli: *nu ţîgîli mămăliga.* ŞEZ. [Et. nec.; cf. *ciuguli, piguli*].

ţîhní vb. v. ţăhni.

ţîhnít n. v. ţăhnit.

ţîmb m. v. ţimp.

ţîmburúc, ţîmburuce şi **ţîmburucuri** n. mică proeminenţă, de obicei rotundă, la un obiect: *ţîmburucul soneriei;* (şi: **ţumburuc, ţimburuc**). [Cf. *ţîmburuş*].

ţîmburúş, ţîmburuşe şi **ţumburuşuri** n. ţîmburuc: *aveam acum în pumn ... o roată grea cu ţumburuşuri crestate şi cîteva titireze zimţate.* CĂRT.; (şi: **ţumburuş**). [Cf. *sîmbure*].

ţîmp, ţîmpi m. şi **ţîmpuri** n. (reg.) **1.** coapsă (mai ales a picioarelor de dinapoi) la animale; **2.** picior de pasăre, tăiat pentru consum; copan; (şi: **ţîmb, ţimp, ţomb**). [Din magh. *comb* (dial. *comp*)].

ţîmpor n. (înv. şi reg.) sulf. [Din sb. *sumpor*, magh. *szompor*].

ţînc, ţînci m. **1.** (înv. şi reg.) pui de animal sălbatic sau de cîine: *veni o ... heară cumplită, cu ţîncul ei, ce era orb.* DOS.; **2.** (compus; reg.) **ţîncul-pămîntului, a)** rozător de culoare cenuşie-gălbuie, cu corpul subţire şi coada scurtă; şuiţă (*Spermophilus citellus*); **b)** orbete (*Spalax microphthalmus*); **c)** (mit.) căţelul-pămîntului, v. **căţel**; **3.** (fam.) copilaş, băieţaş;

(depr.) tînăr lipsit de experienţă: *na tifla, mişele, un ţînc să te-nşele!* AL.; (şi: **ţinc**). [Et. nec.; cf. magh. *cenk*].

ţîncár, ţîncari m. (reg.) copil; (depr.) tînăr fără experienţă: *să te mărite pe tine ... cu ţincariu ei?* AL.; (şi: **ţincar**). [*Ţînc* + *-ar*].

ţîncă, ţînce f. **1.** (înv. şi reg.) femela unui cîine de talie mică: *pre numele unei ţince ce o cheamă Molda ... s-a numit Moldova ... apa Moldovei.* N.COSTIN; **2.** (fam.) copiliţă; (şi: **ţincă**). [*Ţînc* + *-ă*].

ţîncúşă f. v. ţăncuşă.

ţîngălău n. v. ţingălău.

ţîngău, ţîngăi m. (pop.; şi depr.) băietan, flăcăiandru; (p. ext.) tînăr fără experienţă: *cu mine să te joci tu, mă! ţîngăule mucos?* CAR.; (şi: **ţingău**). [*Ţînc* + *-ău*].

ţînţár, ţînţari m. **1.** numele mai multor specii de insecte diptere: **a)** (şi **ţînţar vulgar, ţînţar obişnuit**) insectă cu corpul şi picioarele lungi, cu aripi înguste, cu aparatul bucal conformat pentru înţepat şi supt, ale cărei larve sînt acvatice, iar adulţii hematofagi (*Culex pipiens*); **b)** (şi **ţînţar anofel**) ţînţar caracterizat prin poziţia lui oblică în timp de repaus şi printre ale cărui specii există unele care transmit malaria; anofel (*Anopheles maculipennis, Anopheles sacharovi*): *să facem toată noaptea foc, să fugă ţînţarii şi toate gîngăniile pămîntului.* CR.; **a face din ţînţar armăsar,** a exagera; **a fi (gras) ca un ţînţar,** a fi slab la trup; **2.** epitet pentru o persoană slabă sau sprintenă în mişcări; **3.** (reg.; artic.) numele unui dans popular; melodia după care se dansează; (şi: **ţinţar**). [Lat. *zinzalus*].

ţînţăráş, ţînţăraşi m. **1.** diminutiv al lui ţînţar; **2.** (artic.) numele unui dans popular; melodia după care se dansează. [*Ţînţar* + *-aş*].

ţînţăríme f. mulţime de ţînţari: *aşa-i viaţa cîmpenească, zise Moş Luca, ciosmălindu-se şi învîrtindu-se ca pe jăratic, de răul ţînţărimei.* CR. [*Ţînţar* + *-ime*].

ţînţărói, ţînţăroi m. **1.** augmentativ al lui ţînţar; **2.** insectă din ordinul dipterelor, asemănătoare cu ţînţarul, dar mult mai mare decît acesta, cu corpul gălbui şi cu picioarele foarte lungi (*Tipula oleracea*); **3.** epitet dat unei persoane înalte şi slabe; **4.** (reg.; artic.) numele unui dans popular; melodia după care se execută acest dans. [*Ţînţar* + *-oi*].

ţîr[1] interj. **1.** (repetat) cuvînt care imită sunetul produs de un lichid care se scurge picurînd; **2.** (cu „r" prelungit) cuvînt care redă sunetul produs de ţînţari sau de alte insecte; **3.** (repetat) cuvînt care redă strigătul sau ciripitul păsărilor; **4.** (cu „r" prelungit) cuvînt care redă sunetul produs de o sonerie, de un clopoţel, de un fluier: *pui mîna pe telefon, şi ţîrrr, alo, Baldovineştii.* PR.; (şi: (rar) **ţăr**). [Onomat.].

ţîr[2]**, ţîri** m. **1.** scrumbie albastră mică, pescuită primăvara, în prima ei perioadă de viaţă, care se comercializează sărată şi uscată: *era un şarpe lung şi slab din cale-afară, ca un ţîr* TOP; **2.** (fig.) om foarte slab. [Din gr. mod. *tsíros*].

ţîră[1]**, ţîre** f. (pop.) cantitate, durată, măsură etc. (foarte) mică; pic[1], fir, fărîmă: *veniţi cu mine să vorbim o ţîră de timp laolaltă.* FIL.; **nici ţîră de ...,** nici urmă de ..., nici un fel de ...; **nici o ţîră,** deloc; (şi: **ţiră**). [De la *ţîr*[1]*;* cf. alb. *cërre* „picătură", „fărîmă"].

ţîră[2]**, ţîre** f. (reg.) bucată ruptă (de undeva); ruptură, zdreanţă: *să-ntîlni cu alt om, care avea o pălărie rea-n cap şi nişte desagi tot ţîră-n spate.* POP; **a face ţîră,** a ciurui, a zdrenţui; (şi: **ţiră**). [Et. nec.].

ţîrăí vb. v. ţîrîi[1].

ţîrăít n. v. ţîrîit[1].

ţîrăitoáre f. v. ţîrîitor.

ţîrău, ţîraie n. (reg.) izvor (a cărui apă este captată printr-un jgheab sau printr-o ţeavă): *bem apă rece dintr-un ţîrău care izvoreşte de sub munte.* SAD.; (şi: **ţirău**). [*Ţîr*[1] + *-au*].

ţîrc interj. (repetat) cuvînt care imită zgomotul intermitent produs de laptele care cade în vas în timpul mulsului. [Onomat.; cf. alb. *cërkë* „strop"].

ţîrcă f. v. ţurcă[1].

ţîrcăí vb. v. ţîrcîi.

ţîrcăiálă f. v. ţîrcîială.

ţîrcălám n. v. ţărcălam.

ţîrcîí, ţîrcîiesc şi **ţîrcîi** vb. (reg.; tr.) **1.** a mulge o vacă, o oaie, o capră care are lapte puţin; a mulge cîte puţin; **2.** (fig.) a cîştiga puţin şi ocazional; (şi: **ţîrcăi, ţircăi**). [*Ţîrc* + *-îi*].

ţîrcîiálă, ţîrcîieli f. (rar) **1.** mulgere a unui animal domestic care are lapte puţin; mulgere din care rezultă puţin lapte; **2.** (fig.) cîştig ocazional şi neînsemnat; (şi: **ţîrcăiálă**). [*Ţîrcîi* + *-ială*].

ţîrcóvnic, ţîrcovnici m. (pop.) paracliser; (p. ext.) dascăl de biserică: *ce mare şi ce solemn era acum băiatul ţîrcovnicului de la Sfîntu Neculai.* VLAH. [Din sl. *ţŭrkovinikŭ*].

ţîrcovnicésc, ~şti, ţîrcovniceáscă, ~eşti a. (pop.) de ţîrcovnic, referitor la ţîrcovnic: *viaţă ţîrcovnicească.* [*Ţîrcovnic* + *-esc*].

ţîrînă f. (reg.) **1.** nisip; ţărînă; **2.** lut amestecat cu paie pentru lipitul pereţilor, al vetrei etc. [Et. nec.].

ţîrîcă f. (reg.) ţîrişoară: *după această bătălie iară mai răsuflară moldovenii cîtva, avînd o ţîrică de repaus.* C.L.; **o ţîrică,** puţin, un pic; **nici o ţîrică,** deloc; (şi: **ţirică**). [*Ţîră*[1] + *-ică*].

ţîriitúră f. v. ţîrîitură.

ţîrişoáră f. (reg.) diminutiv al lui ţîră[1]; ţîrică; **o ţîrişoară,** puţin, un pic[1]: *ridică capacul o ţîrişoară ca să se uite.* ISP. [*Ţîră*[1] + *-işoară*].

ţîrîí[1]**, ţîrîi** şi **ţîrîiesc** vb. **1.** (intr.) a cădea picătură cu picătură, a curge în şuviţă subţire, cu intermitenţă (producînd un zgomot caracteristic): *un şipot abia ţîrîia.* AG.; *ploaia ţărîia cu o monotonie plictisitoare.* REBR.; **2.** (intr. unipers.) a bura: *afară ţîrîia mărunt din pîcla fumurie.* SAD.; **3.** (tr.) a face să curgă cîte puţin, cu intermitenţă; **4.** (fig.; pop.; intr.) a da, a scoate puţin cîte puţin (din ceva): *tot am ţîrîit şi to' s-o gătit.* POP.; **5.** (intr.; despre insecte, mai ales despre greieri şi despre unele păsări) a scoate sunete repetate scurte, ascuţite şi tremurătoare: *pe cîmp, ... ţîrîau şi forfoteau gîngăniile.* CAR.; **6.** (intr.; despre sonerie) a suna, a zbîrnîi; **7.** (rar; intr.; despre instrumente cu coarde) a răsuna în vibraţii scurte şi tremurătoare, lipsite de adîncime; (despre muzicanţi) a cînta făcînd instrumentele să răsune în acest mod; (şi: (reg.) **ţirii, ţirăi, ţărăi**). [*Ţîr*[1] + *-îi*].

ţîrîí[2]**, ţîrîi** vb. (reg.; tr.) a repara un obiect rupt astupînd găurile printr-o ţesătură făcută cu acul; a ţese: *a ţîrîi ciorapii.* [Din ucr. *ciruvati*].

ţîrîiálă, ţîrîieli f. faptul de a ţîrîi; (concr.) ploaie uşoară şi de scurtă durată. [*Ţîrîi*[1] + *-eală*].

ţîrîít[1]**, ţîrîituri** n. faptul de a ţîrîi[1]; (concr.) sunetul, zgomotul produs astfel; **cu ţîrîita,** (puţin) cîte puţin, cu încetul: *a plăti cu ţîrîita;* (şi: (reg.) **ţîrăit, ţiriit, ţărăit**). [V. *ţîrîi*[1]].

ţîrîít[2]**, ~ţi, ţîrîită, ~e** a.(reg.) mămăligă ţîrîită, mămăligă care se prepară lăsînd făina să curgă din mînă puţin cîte puţin şi amestecînd continuu. // adv. (în legătură cu modul de a cînta la un instrument cu coarde) din vîrful arcuşului, fără rezonanţă; tremurat: *un ţigan cînta dintr-o scripcă repede-repede, ţîrîit.* SAD.; (şi: (reg.) **ţărăit**). [V. *ţîrîi*[2]].

ţîrîitór, ~i, ţîrîitoáre a. **1.** care cade cu intermitenţă, picătură cu picătură: *ploaie ţîrîitoare;* **2.** (despre sunetele scoase de insecte): scurt, tremurător: *glas ţîrîitor* // f. **1.** pasăre migratoare de culoare cenuşie, cu pieptul mai deschis şi cu dungi transversale întunecate (*Sylvia nisoria*); **2.** (iht.; reg.) obleţ (*Alburnus lucidus, Alburnus alburnus*); (şi: **ţîrăitoare**). [*Ţîrîi*[1] + *-tor*].

ţîrîitúră, ţîrîituri f. **1.** ţîrîit[1]; **2.** numele unui dans popular; (şi: (reg.) **ţîriitură**). [*Ţîrîi*[1] + *-tură*].

ţîrlăí vb. v. ţîrlîi.

ţîrlîí, ţîrlîi vb. (intr.) **1.** (despre instrumente muzicale) a scoate sunete monotone şi puţin armonioase; (despre muzicanţi) a cînta făcînd cu instrumentele să scoată astfel de sunete: *doi ţigani ... ţîrlîie într-un colţ olteneşte.* CAR.; **2.** (despre păsări) a scoate sunete prelungi şi ascuţite; (şi: **ţîrlăi, ţurlui**). [Onomat.].

ţîrlîit, ţîrlîituri n. faptul de a ţîrlîi; (concr.) şir de sunete monotone şi puţin armonioase produse de un instrument muzical; ţîrlîitură: *un cîine nervos ... înşoţeşte c-un urlet prelung şi sfîşietor ţurluitul flaşnetei.* VLAH.; (şi: **ţurluit**). [V. *ţîrlîi*].

ţîrlîitór, ~i, ţîrlîitoáre a. care ţîrlîie; (subst.; f.) termen depreciativ pentru un instrument muzical stricat, dezacordat: *da' du-te pîrlii, şonţule, cu ţîrlîitoarea asta!* AL. [*Ţîrlîi* + *-tor*].

ţîrlîitúră, ţîrlîituri f. **1.** şir de sunete monotone şi puţin armonioase produse de un instrument muzical; ţîrlît: *prin uşa unei cîrciumi deschise auzii ţîrlîiturile unor coarde false pe care le schingiuia sub arcuşul său ... un biet copil de ţigan.* EM., **2.** şuier prelung (şi ascuţit) scos de unele păsări; (şi: **ţirliitură, ţurluitură**). [*Ţîrlîi* + *-tură*].

ţîrlói n. v. ţurloi.

ţîrţărá f. v. ţîrţîră.

ţîrţîrá f. (reg.) **1.** precipitaţie atmosferică care cade iarna sub formă de bobiţe de zăpadă sau de gheaţă; măzăriche; **2.** varietate de struguri cu boabe mici; (şi: **ţîrţără, ţărţără**). [Cf. *ţîr*[1]].

ţîrúcă f. (reg.) diminutiv al lui ţîră[1]; ţîrică, ţîrişoară; **nici ţîrucă,** nici pic[1], deloc, cîtuşi de puţin: *ce folos că nu-i putere, nici ţîrucă mîngîiere.* AL.; (şi: **ţirucă, ţărucă**). [*Ţîră*[1] + *-ucă*].

ţîst interj. v. ţist.

ţîstuí vb. v. ţistui.

ţistuíre f. v. ţistuire.

ţîşní, ţîşnesc vb. (intr.) **1.** (despre lichide, aburi) a ieşi cu presiune printr-o deschizătură sau printr-o crăpătură: *începu a-i ţîşni apa pe nări şi pe urechi.* CR.; **2.** (despre lichide, scîntei, ţărînă etc.) a se ridica brusc şi cu putere (sub impulsul unei forţe exterioare): *din locul unde pică, ţîşniră smocuri de stropi încărcaţi cu nenumărate curcubeuri.* C.L.; **3.** (despre fiinţe) a ieşi, a sări de undeva pe neaşteptate; a intra brusc undeva, a da buzna: *nici nu ştii din ce tufă ţîşneşte iepurele.* POP.; **4.** a porni brusc, a se repezi, a se năpusti: *nemaiauzind nici o foşniturâ ..., am ţîşnit o dată cu ţărna-n cap şi tiva, la mama acasă.* CR.; **5.** a se ivi dintr-o dată, a izbucni cu putere: *ţîşni o lumină orbitoare şi mîndră.* REBR.; (fig.) *instinctul străvechi şi nebănuit tresare şi ţîşneşte cu putere nebănuită.* SAD.; (şi: **ţişni**). [*Ţîşti*[1] + *-ni*].

ţîşníre, ţîşniri f. **1.** acţiunea de a ţîşni şi rezultatul ei; apariţie, săritură bruscă; **2.** (fig.) izbucnire, răbufnire neaşteptată, explozie: *ţîşnire de rîs.* [V. *ţîşni*].

ţîşnitór, ~i, ţîşnitoáre a. care ţîşneşte, care iese cu presiune; care aruncă lichid cu presiune; **fîntînă ţîşnitoare** (şi subst. f.), fîntînă arteziană, v. **artezian;** (şi: (rar) **ţişnitor**). [*Ţîşni* + *-tor*].

ţîşnitúră, ţîşnituri f. faptul de a ţîşni; (concr.) ceea ce a ţîşnit de undeva: *din ţîşnitura ce făcu laptele din ţîţă ... spun păgînii să se fi alcătuit pe cer Calea-Laptelui.* ISP. [*Ţîşni* + *-tură*].

ţîşt interj. v. ţîşti[1].

ţîşti[1] interj. **1.** (adesea cu valoare verbală) cuvînt care sugerează mişcarea bruscă şi precipitată a unei fiinţe care ţîşneşte (de) undeva sau care redă zgomotul produs de o asemenea mişcare: *bătrîna dădu să-l sărute; Neghiniţă, ţîşti pe nas, ţîşti iar pe mînă.* DELAVR.; **2.** cuvînt care redă zgomotul produs de lichidul care ţîşneşte: *ţîşti! sări din el toată apa;* **3.** (compus; fam.) **ţîşti-bîşti** m. invar. om mic de statură, slab şi care nu are astîmpăr; om (tînăr) neînsemnat; (şi: **ţîşt, ţişti**). [Onomat.].

ţîşti[2]**, ţîştesc** vb. (reg.; intr.) **1.** a ieşi sau a sări brusc de undeva; a ţîşni: *iată că broasca mai ţîşti o dată.* ISP; **2.** a ieşi cu putere printr-o deschizătură sau o crăpătură; a ţîşni: *ţîştește laptele din ţîţe.* POP.; (şi: **ţişti**). [V. *ţîşti*[1]].

ţîştuí vb. v. **ţistui.**

ţîţ interj. (adesea repetat) cuvînt care redă sunetele scoase de unele păsări, de şoareci etc. [Onomat.].

ţîţácă, ţîţace f. (reg.) diminutiv al lui ţaţă: *hai că ne-aşteaptă ţîţacele.* AL.; (şi: **ţăţacă, ţacă**). [*Ţaţă* + *-acă*].

ţîţă, ţîţe f. **1.** (pop.) organ al secreţiei lactate la femei şi la unele animale mamifere femele; mamelă; (spec.) fiecare dintre prelungirile ugerului la animalele femele mulgătoare, prin care se scurge laptele; (p. ext.) lapte secretat de acest organ: *şi crescu feciorul şi fu întercat de ţiţă.* PALIA; **copil de ţîţă,** sugar; **a da ţîţă,** a da să sugă, a alăpta; **a avea ţîţă,** (despre o femeie) a avea suficient lapte pentru a-şi alăpta copilul; **2.** (înv. şi pop.) mamelă atrofiată funcţional şi fizic la masculi: *sub ţîţa stîngă vreau să-i pui cuţitul.* COŞB.; **3.** (compuse; bot.; reg.) **ţîţa-vacii, a)** (şi **-oii, -caprei**) soi românesc de viţă de vie care produce struguri (de masă) cu boabe albe, roşii sau negre, mari, lunguieţe şi foarte cărnoase; razachie; **b)** (şi **-oii, -caprei**) ciuboţica-cucului (*Primula officinalis, veris* şi *elatior*); **c)** (şi **-caprei**) barba-caprei (*Tragopogon patula*); **d)** cupa-oii (*Campanula patula*); **e)** lupoaie (*Orobanche purpurea*); **f)** mierea-ursului (*Pulmonaria rubra*); **g)** numele unei varietăţi de pere; **h)** numele unei ciuperci comestibile, de culoare albă, cu piciorul scurt şi pălăria de formă lunguiaţă, care creşte pin locuri nisipoase; **ţîţa oii,** degetar (*Digitalis grandiflora*); **ţîţa-oilor,** arnică (*Arnica montana*); **ţîţa-caprei, a)** surguci (*Consolida ajacis*); **b)** barba-caprei (*Tragopogon dubius, orientalis* şi *pratensis*); **c)** numele unor ciuperci de culoare galbenă, care creşte în păduri, pe trunchiurile de brad (*Clavaria riscosa*); **d)** curpen de munte (*Clavaria viscosa*); **e)** caprifoi (*Lonicera caprifolium*); **f)** numele unei varietăţi de prune; **ţîţa-mielului,** urechelniţă (*Sempervivum tectorum*); **ţîţa-fiului,** răculeţ (*Polygonum bistorta*); **4.** (compus; reg.) **ţîţa-căţelii, a)** inflamaţie a ganglionilor limfatici de la gît şi de la subsuori; **b)** furuncul; **5.** (pop.) parte mai strîmtă, în formă de cioc, de la gura unui vas, prin care se toarnă, se scurge sau se bea un lichid; gurgui, ţîţînă, ţuturoi; **6.** (pop.) proeminenţă în formă de mamelon de pe toarta unui urcior, prin care se bea apă; ţîţînă, ţuturoi; (şi: (înv. şi reg.) ţiţă). [Lat. *titia*].

ţîţeícă f. v. **ţiţeică.**

ţîţínă f. v. **ţîţînă.**

ţîţişoáră, ţîţişoare f. (pop.) diminutiv al lui ţîţă; sînuleţ, ţîţucă: *fu bătută cu toiage şi-i tăiară ţîţişoarele.* DOS.; (şi: **ţiţişoară**). [*Ţîţă* + *-işoară*].

ţîţîí[1] n. v. **ţiţei.**

ţîţîí[2]**, ţîţîi** vb. (intr.) **1.** (despre insecte, animale) a scoate sunete caracteristice, repetate, ascuţite, scurte şi tremurătoare: *greierul copaciului a ţiţii începe.* CANT.; **2.** (despre oameni) a scoate un sunet asemănător unui „ţ" prelungit care exprimă mirarea, dezaprobarea, îndemnul etc.; **a-i ţîţîi cuiva măseaua,** a dori aprig să bea; **3.** a tremura; **a-i ţîţîi cuiva inima** (sau (fam.), **fundul, brăcinarul** etc.), a-i fi foarte frică; (şi: (înv. şi reg.) **ţiţii, ţăţăi, ţîţîia**). [*Ţîţ* + *-îi*].

ţîţîlă vb. v. **ţîţîi**[2].

ţîţîít, ţîţîituri n. faptul de a ţîţîi[2]; (concr.) sunet ascuţit, strident. [V. *ţîţîi*[2]].

ţîţînă, ţîţîni f. **1.** (mai ales la pl.) cîrlig de metal sau de lemn, bătut în uşorul uşii sau al porţii ori în perete, în jurul căruia se învîrte uşa sau poarta; placă de metal, bătută în uşă sau în poartă, care are la capăt o gaură sau un belciug care intră în cîrligul din uşor; mic dispozitiv metalic, compus din două piese articulate între ele pe un ax, una montată pe un cadru fix, iar cealaltă pe o piesă mobilă (uşă, fereastră, capac de ladă etc.), căreia îi permite o mişcare de deschidere şi de închidere; balama: *se-ndoaie stejarii bătrîni şi uşile gem în ţîţîni.* COŞB.; **a scoate pe cineva din ţîţîni,** v. **scoate; a-şi ieşi** (sau **a-şi sări**) **din ţîţîni,** v. **ieşi; 2.** ligament elastic care uneşte cele două valve ale unei scoici; **3.** (pop.) parte profundă, întărită, a unui abces sau a unei bătături; rădăcină; **4.** vîrful purulent al unui furuncul; **5.** (reg.) celulă în care se dezvoltă matca albinelor; **6.** (reg.) parte mai strîmtă, în formă de cioc de la gura unui vas, prin care se toarnă un lichid; proeminenţă, în formă de mamelon, de pe toarta unui urcior, prin care se bea un lichid; (şi: (înv. şi reg.) **ţîţînă, ţiţînă**). [Lat. **titina*].

ţîţoásă, ţîţoase a. (pop.; despre femei) cu sîni mari. [*Ţîţă* + *-oasă*].

ţîţu interj. v. **ţuţu.**

ţîţúcă, ţîţuci f. (reg.) ţîţişoară. [*Ţîţă* + *-ucă*].

ţîu interj. v. **ţiu**[1].

ţîuí vb. v. **ţiui.**

ţîvlí vb. v. **ţivli.**

ţîvní vb. v. **ţîfni.**

ţîvnós a. v. **ţîfnos.**

ţoábă, ţoabe f. (entom.; reg.) specie de ţînţar foarte mic, negru, cu abdomenul gros, care zboară în roiuri dese (*Simulium*). [Et. nec.; cf. *ţobic*].

ţoálă f. v. **ţol**[2].

ţoándră f. v. **ţundră.**

ţoángă, ţoange f. (reg.) **1.** clopot care se atîrnă la gîtul vitelor şi al oilor; **2.** clopoţel stricat. [Et. nec.; cf. *toangă*].

ţoápă, ţoape f. (fam.) persoană cu apucături grosolane; bădăran, ţopîrlan, mitocan. [De la *ţop*[1]].

ţoáşcă[1] f. v. **ţoşcă.**

ţoáşcă[2] f. v. **ţuşcă**[1].

ţoáţă f. v. **ţuţ.**

ţobîc, ţobîci m. (entom.; reg.) specie de ţînţar foarte mic, negru, cu abdomenul gros, care zboară în roiuri dese; ţoabă (*Simulium*); (şi: **ţăbúc**). [Et. nec.; cf. *ţoabă*].

ţoc[1] interj. (fam.; adesea repetat) cuvînt care imită zgomotul produs de sărut sau de supt: *se repede dînsa ş-o sărută, ţoc-ţoc!* SAD. // s. sărut zgomotos. [Onomat.].

ţoc[2]**, ţocuri** n. (reg.) suport pe care se fixează pieptenele de dărăcit. [Din germ. *Zug*(*stuhl*)].

ţocăí, ţócăi vb. (fam.) **1.** (tr. şi refl. recipr.) a (se) săruta (cu zgomot): *mi-o vede cu un flăcău în braţe, ţocăindu-se.* POP.; **2.** (intr.; despre copii) a suge; a mişca buzele prin somn ca şi cînd ar suge. [*Ţoc* + *-ăi*].

ţocăít, ţocăituri n. (fam.) **1.** faptul de a (se) ţocăi; sărut zgomotos, pupătură; **2.** zgomot făcut de copii la supt; zgomot făcut de cineva cu gura cînd mănîncă repede şi lacom. [V. *ţocăi*].

ţoc-în-poc s. (reg.) cu **ţoc-în-poc,** cu toate lucrurile pe care le are cineva, cu tot calabalîcul. [Din germ. *(mit) Sack und Pack,* magh. *cakompakk*].

ţoi[1] interj. cuvînt care imită sunetele specifice scoase de ţiclean. // m. (ornit.; reg.) ţiclean (*Sitta europaea*): *scatiii, ţoii, ţintezoii şi piţigoii, toţi îl întîmpinau peste tot cu dulcele lor cîntări.* OD. [Onomat.].

ţoi[2]**, ţoluri** n. păhărel de forma unei sticluţe cu gîtul lung şi îngust, din care se bea ţuică sau rachiu; conţinutul unui asemenea păhărel: *a dat ţoiul repede pe gît.* CAR.; (arg.) **a da pe ţoi,** a da pe datorie. [Et. nec.].

ţoi[1]**, ţoli** m. unitate de măsură pentru lungimi, egală cu 25,3 mm, folosită în ţările anglo-saxone şi germanice, la noi, pentru indicarea diametrului unei ţevi sau a dimensiunilor unui filet. [Din germ. *Zoll*].

ţol[2]**, ţoiuri** şi **ţoale** n. (pop.) **1.** ţesătură groasă de lînă sau de cînepă, folosită ca pătură, ca velinţă sau ca scoarţă pentru aşternut pe jos: *n-avem nici hrană, nici ţol de-nvelit.* AL.; **2.** (mai ales în forma **ţoală**) obiect de rufărie sau de îmbrăcăminte; (p. ext.) haină veche, uzată: *ţoalele sînt prin lăzi, dar unii au şi cîte un dulap de haine.* CĂL.; (şi: **ţoală**). [Din gr. mod. *tsóli; ţoală*: sg. refăcut după pl.].

ţolét, ţoleturi n. (pop.; cu sens col.) mulţime de haine, de ţoale: *nu-i lasă să treacă ... pănă nu le plătească şî lor ceva, ori în bani, ori în ţoleturi.* POP. [*Ţol*[2] + *-et*].

ţolínă, ţoline f. (pop.) femeie desfrînată; femeie rea, vicleană: *alei, ţolină ce-mi eşti, ... da bine m-ai vîndut.* CR. [*Ţol*[2] + *-ină*].

ţolínc n. v. **ţolincă.**

ţolíncă, ţolince şi **ţolinci** f. (pop.) ţol[2] mic: *baba ... se întorcea cu'faţa la perete, trăgea cataveica peste cap şi se ghemuia în ţolici.* SAD.; *pe vatra casei ţărăneşti se aştern ţolince;* (şi: **ţolinc**). [*Ţol*[2] + *-incă*].

ţolişór, ţolişoare n. diminutiv al lui ţol[2]: *un moşneag ... şedea cu luleaua între dinţi şi c-un ţolişor în spate.* POP. [*Ţol*[2] + *-işor*].

ţomb n. v. **ţîmp.**

ţóndră f. v. **ţundră.**

ţonţorói[1] a. (reg.) grozav, deosebit: *ei, măi nepoate, ce mai zici? sînt ţonţoroi ori ba?* AL. [Et. nec.; cf. *ţonţoroi*[2]].

ţonţorói[2] n. v. **tontoroi.**

ţop[1] interj. (adesea cu valoare verbală) **1.** exclamaţie care însoţeşte sau sugerează o săritură sau o mişcare bruscă: *atunci de ciudă ţup! sare şi el în oala cu covaşă.* POP.; **2.** (în chiuituri; însoţită de „hop" sau „hopa") exclamaţie care sugerează o săltare la joc: *hop, ţup, n-am să-mbuc şi la moară n-am să duc.* POP.; **3.** exclamaţie care exprimă neplăcerea, surprinderea provocată de sosirea sau de intervenţia cuiva: *încă nu apucaseră feciorii a aprinde lumînările, şi dumneaei, ţop! a şi fost aici.* AL.; **4.** exclamaţie care exprimă o schimbare subită de atitudine, de situaţie: *priviţi-i ... de-abia daţi afară din slujbă şi ţup în opoziţie!* AL.; (şi: **ţup, ţopa, ţupa**). [Onomat.].

ţop[2]**, ţopi** m. **1.** (înv. şi reg.) păr împletit; panglică (pe care şi-o împletesc fetele în păr); **2.** (înv.; rar; în forma **ţopf**) zuluf, buclă; **3.** (reg.) moţ[1] de păr la animale şi la oameni; (şi: **ţopf**). [Din săs. *tsõp* (germ. *Zopf*)].

ţop[3]**, ţopi** m. nume dat românilor dintr-o anumită zonă a Munţilor Apuseni de către românii din alte regiuni pentru faptul că îşi împleteau părul într-o coadă; moţ[2], moţogan. [De la *ţop*[2]].

ţópa interj. v. **ţop**[1].

ţopăí, ţópăi şi **ţopăiesc** vb. (intr.) **1.** a sări lăsîndu-se cînd pe un picior, cînd pe altul, a face sărituri repetate, a se mişca dezordonat, aruncînd picioarele: *iepuri roşcaţi se strecurau ţupăind prin tufişuri.* SAD.; **2.** (depr.) a dansa, a juca (prost, fără eleganţă): *ian priveşte-l cum ţopăieşte!* AL.; (şi: **ţupăi**). [*Ţop*[1] + *-ăi*].

ţopăiálă, ţopăieli f. acţiunea de a ţopăi; (depr.) dans (executat rău, greoi): *ţupăieli de oameni beţi.* VLAH.; (şi: **ţupăială**). [*Ţopăi* + *-eală*].

ţopăít n. faptul de a ţopăi; ţopăială: *nu ai obosit de atîta ţopăit?* [V. *ţopăi*].

ţopăitór, ~i, ţopăitoáre a. care ţopăie, care face sărituri repetate: *mă alegeam ...cu cîte o bîzdîganie ţopăitoare, într-o ordinară cutie de carton scămoşat.* CĂRT. [*Ţopăi* + *-tor*].

ţopénie, ţopenii f. (fam.) comportament, atitudine, vorbă etc. de ţoapă. [*Ţoapă* + *-enie*].

ţopf m. v. **ţop**[2].

ţopîrcă, ţopîrci f. (reg.) ţopîrlan: *iaca mă! nu cumva s-o boierit ţopîrca?* AL. [Cf. *ţopîrlan*].

ţopîrlán, ţopîrlani m. persoană lipsită de educaţie, cu apucături grosolane; bădăran, mojic: *stăi smirna, ţopîrlane.* AL. [Probabil contaminare între *ţop*[1] şi *mîrlan*].

ţopîrláncă, ţopîrlance f. femeie lipsită de educaţie, cu apucături grosolane; bădărancă, mojică, mitocancă. [*Ţopîrlan* + *-că*].

ţopîrlánesc, ~şti, ţopîrlăneáscă, ~eşti a. de ţopîrlan, caracteristic ţopîrlanului; bădărănesc, mitocănesc, mojicesc: *gusturi ţopîrlăneşti.* [*Ţopîrlan* + *-esc*].

ţopîrlăní, ţopîrlănesc vb. (rar; tr.) a numi pe cineva ţopîrlan: *m-ai şi ţopîrlănit dinaintea oamenilor.* AL. [V. *ţopîrlan*].

ţoropóc interj. (reg.) cuvînt care sugerează caracterul neaşteptat al unei mişcări, al unei acţiuni: *am răsărit aşa, ţoropoc, din pămînt.* POP. [Onomat.].

ţorţól m. v. **ţurţur.**

ţóşcă, ţoşti şi **ţoşte** f. (reg.) traistă, săculeţ; (adj.) plin, ticsit: *îi mai întinde şi o pungă toşcă de bani.* CR.; (şi: **toşcă, ţoaşcă**). [Et. nec.].

ţóţă f. v. **ţuţ.**

ţst interj. v. **ţist.**

ţu interj. (de obicei repetat) strigăt cu care se îndeamnă calul la mers; hi: *ţu-ţu-ţu, murguţ, mai tare, să sosîm în sat cu soare.* POP. [Onomat.].

ţucá, ţuc vb. (reg.; tr. şi refl. recipr.) a (se) săruta: *ţucu-ţi, nană, ochii tei!* EM.; *buze moi şi subţirele ... hai, să ne ţucăm cu ele!* POP.; (şi: **ciuca**). [De la **ţoc**[1]].

ţucál, ţucale n. oală de noapte. [Din gr. mod. *tsukáli*].

ţucălár, ţucălari m. persoană care îndeplineşte servicii degradante, umilitoare; (în trecut; depr.) ordonanţă militară; (astăzi) persoană servilă; ţuţăr. [*Ţucal* + *-ar*].

ţúcăr n. (reg.) zahăr. [Din germ. ***Zucker,*** magh. ***cukor***].

ţúcără a. **fasole ţucără** (şi subst. f.), varietate de fasole cu păstăile subţiri şi galbene, şi cu gust dulceag (*Phaseolus vulgaris*); (şi: **ţucheră**). [Din germ. *Zucker*(*bohne*)].

ţúcheră a. v. **ţucără.**

ţuclắu n. v. **ţiclău.**

ţuclúi n. v. **ţugui.**

ţucluiát a. v. **ţuguiat.**

ţucsuí, ţucsuiesc vb. (reg.; intr.) a bea băuturi alcoolice, a trage la măsea: *pînă şi a ţucsui sau a trage la mustaţă, cum se zice, tot un zeu trebui să-i înveţe.* ISP. [Et. nec.; cf. bulg. ***cukam***].

ţucsuiálă, ţucsuieli f. (reg.) faptul de a bea; (concr.) băutură alcoolică: *o veadră de ţucsuială.* POP. [*Ţucsui* + *-eală*].

ţucúi n. v. **ţugui.**

ţudúlă f. v. **ţidulă.**

ţug, ţuguri n. (înv.; reg.) tren: *parcă te văz şi pe tine ... pedalînd la întrecere cu ţugul sau cu şiful.* CAR. [Din germ. ***Zug,*** magh. ***cúg***].

ţuglúi n. v. **ţugui.**

ţugluiát a. v. **ţuguiat.**

ţúgu interj. (adesea repetat) strigăt cu care se cheamă porcii. [Onomat.].

ţugúi, ţuguie n. **1.** partea cea mai înaltă, de formă conică a unui deal sau a unei movile; pisc de munte, deal, movilă de formă conică; **2.** vîrf ascuţit, îndreptat în sus, al unor construcţii, al unor obiecte etc.: *ţuguiul stogului, al acoperişului, al opincii;* **3.** (reg.) smoc de păr din creştetul capului sau de pene de pe capul păsărilor; moţ[1]; (şi: (reg.) **ţucui, ţuclui, ţuglui**). [Et. nec.].

ţuguiá, ţuguiez şi **ţugúi** vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) ascuţi, a (se) subţia spre vîrf; a (se) înălţa în formă de ţugui: *capul i se ţuguia în con.* DELAVR.; *ce-a fi gîndit oare cel-de-sus ... de-a îngrămădit pe-aici atîtea stînci şi-a ţuguiat astfel pămîntul pînă-n slava cerului?* TOP.; *ce mîndru se ţuguiază acoperişul cu şindrilă ..., purtînd în vîrfu-i un urcior smălţuit.* CAR.; **2.** (tr.) a strînge buzele, rotunjindu-le şi întinzîndu-le înainte: *copilul adormise şi-şi ţuguia în somn guriţa.* VLAH. [De la ***ţugui***].

ţuguiát, ~ţi, ţuguiată, ~e a. **1.** subţiat, ascuţit spre vîrf; prelungit în formă de ţugui: *casa era cu-n acoperămînt ţuguiat.* EM.; *purta pe cap o tichie ţuguiată cu clopoţei.* CAR.; **2.** (despre buze) strîns, rotunjit şi întins înainte; (şi: (reg.) **ţugluiat, ţucluiat**). [V. ***ţuguia***].

ţuhál, ţuhali m. (reg.) sac mare întrebuinţat la transportarea sau la păstrarea cerealelor, a făinii etc.; (p. ext.) cantitate de cereale, de făină etc. cuprinsă într-un astfel de sac: *înşfăcă pe popă, parcă ducea un ţuhal.* C. [Din gr. mod. ***tsuvăli***].

ţuháus, ţuhausuri n. (arg.) închisoare: *auzi d-ta, să-mi vorbească de libertate tocmai cînd ştia că viu de la ţuhaus!* C.L. [Din germ. ***Zuchthaus***].

ţuhăí vb. v. **tiohăi.**

ţuicăr, ţuicari m. **1.** persoană care fabrică sau vinde ţuică; **2.** (fam.) băutor de ţuică. [*Ţuică* + *-ar*].

ţúică, ţuici f. **1.** băutură alcoolică obţinută prin fermentarea şi distilarea prunelor sau a altor fructe: *s-a apucat şi el ... de tras la mahorcă şi de chilit la ţuică şi holercă.* CR.; **cazan de ţuică,** alambic; **cu ţuica-n nas,** ameţit, beat; **2.** cantitate din această băutură cît încape într-un pahar: *băiete, un rînd de ţuici la domnii!* CAR. [Et. nec.; cf. sb. ***cujka***].

ţuicăréală, ţuicăreli f. (fam.) faptul de a bea, de a se cinsti cu ţuică; chef cu ţuică; ţuicuială: *încă de dimineaţă o luase cu ţuicăreala.* [*Ţuicări* + *-eală*].

ţuicărí, ţuicăresc vb. (fam.; refl. recipr.) a se cinsti cu ţuică; a se ţuicui. [*Ţuică* + *-ări*].

ţuicăríe, ţuicării f. local (improvizat) unde se bea ţuică. [*Ţuică* + *-ărie*].

ţuicuí, ţuicuiesc vb. (fam.; refl. recipr.) a se ţuicări. [*Ţuică* + *-ui*].

ţuicuiálă, ţuicuieli f. (fam.) ţuicăreală. [*Ţuicui* + *-eală*].

ţuiculíţă, ţuiculiţe f. diminutiv al lui ţuică. [*Ţuică* + *-uliţă*].

ţulúc, ţuluci m. (reg.) moţ[1], ciuf: *mi-i lua pe Gerilă de ţuluc şi l-îi purta cu nasul pe la soare.* CR. [Din gr. mod. ***tsulúfi,*** bulg. ***culuf***].

ţumburúc n. v. **ţîmburuc.**

ţumburúş n. v. **ţîmburuş.**

ţúnder, ţundere n. strat de oxid negru format la suprafaţa unei piese de oţel în timpul încălzirii la temperaturi înalte; arsură, scorie. [Din germ. ***Zunder***].

ţúndră, ţundre f. (reg.) **1.** haină ţărănească, largă şi lungă pînă la genunchi, făcută din dimie şi tivită pe margini şi pe la cusături cu şnur; zeghe, suman: *o cămaşă pe dînsul de borangic şi pe deasupra ţundra prinsă de gît cu încheieturi.* ISP.; **2.** epitet dat unei femei cu purtări imorale; (şi: **ţondră, ţoandră**). [Et. nec.; cf. magh. ***condra***].

ţundríţă, ţundriţe f. diminutiv al lui ţundră: *îmbrăcată cu ţundriţă şi în cap cu căciuliţă.* POP. [*Ţundră* + *-iţă*].

ţunţurlíu, ~ii, ţunţurlie, ~ii a. (reg.) grozav, deosebit; ţonţoroi; (adv.) *cunoaşteţi multe condeie carele să poată izvodi atît de ţunţurliu?* AL. [Cf. ***ţonţoroi***[1]].

ţup interj. v. **ţop**[1].

ţúpa[1] interj. v. **ţop**[1].

ţupá[2] vb. v. **ţipa**[2].

ţupắi vb. v. **ţopăi.**

ţupăiálă f. v. **ţopăială.**

ţur interj. (adesea pronunţat cu „r" prelungit) **1.** cuvînt care redă zgomotul produs de căderea de la înălţime a unui şiroi de apă, a grăunţelor, a nucilor etc.; **2.** (reg.) cuvînt cu care se cheamă păsările de curte; (şi: **ţuri**). [Onomat.].

ţúra interj. (reg.; de obicei repetat) cuvînt care serveşte, de regulă, ca început de vers în chiuituri, atrăgînd atenţia asupra a ceea ce urmează: *ţurai na şi ţurai ni, n-am furat oile popii, nici ogrăzile mîndrii.* POP.; (şi: **ţurai**). [Formaţie expresivă].

ţúrai interj. v. **ţura.**

ţurcắn[1], ţurcani m. (rar) locuitor de la munte care se ocupă cu creşterea oilor. [*Ţurcă*[2] + *-an*].

ţurcắn[2], ~i, ţurcană, ~e a. şi m., f. (oaie sau rasă de oi) cu lînă lungă, aspră şi cu firul gros, de culoare albă, neagră sau brumărie. // a. care este obţinut de la oile descrise mai sus: *lînă ţurcană.* // f. căciulă mare şi mitoasă făcută din pielicele de oaie ţurcană[2]; ţurcă[2]. [Et. nec.; cf. ***ţurcă***[2]].

ţúrcă[1], ţurci f. **1.** beţişor ascuţit la ambele capete, folosit în unele jocuri de copii; **2.** (şi **de-a ţurca**), joc de copii care constă în aruncarea obiectului descris mai sus cît mai departe cu ajutorul unui băţ sau în plasarea lui într-o groapă mică; **crezi că joc ţurca?,** se spune cînd cineva vrea să arate că e vorba de o treabă serioasă, că nu glumeşte; (şi: **ţîrcă**). [Din ucr. ***curka***].

ţúrcă[2], ţurci f. căciulă mare şi mitoasă, făcută din piele de oaie ţurcană, purtată de oamenii de la munte; ţurcană[2]: *în cap o ţurcă flocoasă, adusă la o parte.* OD. [Et. nec.; cf. ***ţurcan***[2]].

ţurcăneáscă, ţurcăneşti a. **căciulă ţurcănească,** căciulă înaltă şi ţuguiată (făcută din pielicele de oaie ţurcană): *puse ... de-i făcu un fel de căciulă ţurcănească.* ISP. // f. (artic.) numele unui dans popular. [*Ţurcan*[2] + *-esc*].

ţúri interj. v. **ţur.**

ţurlói, ţurloaie n. (pop.) **1.** fluierul piciorului; (p. ext.) parte a piciorului cuprinsă între genunchi şi talpă; gambă: *îl păli ... peste ţurloaie, dărîmîndu-l pe duşumea.* SAD.; **2.** fiecare dintre tuburile sonore ale cimpoiului; **3.** jgheab, ţeavă prin care curge apa (din izvor, din cişmea, din saca etc.): *se aducea altădată apă pe ţurloaie.* BOL.; **4.** ţurţur de gheaţă; (şi: (reg.) **ţurlui, ţîrloi, ţirloi**). [Et. nec.].

ţurlói-burlói a. (reg.; despre păr) zbîrlit, vîlvoi. [Cf. ***ţurlu-burlu***].

ţúrlu-búrlu a. (reg.; despre păr) zbîrlit, vîlvoi; ţurloi-burloi. // adv. ridicat în sus: *perii capului erau creţi, dară stăteau ţurlu-burlu, cum se zice.* ISP. [Formaţie expresivă].

ţurlúi[1] n. v. **ţurloi.**

ţurluí[2] vb. v. **ţîrlîi.**

ţurluít n. v. **ţîrlîit.**

ţurluitúră f. v. **ţîrlîitură.**

ţúrţur, ţurţuri m. **1.** sloi mic de gheaţă, prelung ascuţit spre vîrf, care se formează la streşini, pe ramuri etc., prin îngheţarea imediată a apei care se scurge; ţurloi, ţuturoi: *ciucuri de piatră, atîrnaţi de tavan ca nişte ţurţuri de gheaţă.* VLAH.; **a face ţurţuri,** a clănţăni din dinţi de frig; **2.** (mai ales la pl.) mici cocoloaşe de sînge închegat, de noroi, de gheaţă, prinse de blana animalelor, de părul, de barba sau de mustăţile omului: *şi-n barbă şi-n plete cu ţurţuri de sînge.* COŞB.; (reg.) **ţurţur de ...,** plin ciucure de ..., foarte încărcat de ...: *via e ţorţol de struguri;* **3.** (la pl.) ciucuri, franjuri. // n. (pl. **ţurţure**) ţeavă sau jgheab prin care curge apa de la izvor, de la cişmea; (p. ext.) cişmea: *mergeţi pînă daţi de-o fîntînă, unde curge apa pe-un ţurţur.* SOR.; (şi: **ţurţure, ţuţur, ţorţol**). [Et. nec.; cf. ***ţur***].

ţurţurát, ~ţi, ţurţurată, ~e a. cu ţurţuri, de care atîrnă ţurţuri. [*Ţurţur* + *-at*].

ţúrţure m. v. **ţurţur.**

ţurúc interj. (reg.) strigăt cu care se îndeamnă caii să dea înapoi. [Din magh. ***zurúch***].

ţuruí, ţúrui şi **ţuruiesc** vb. (reg.) **1.** (intr.; despre lichide) a cădea cu repeziciune, producînd un zgomot caracteristic: *ploaia ţuruia mereu în fereastră.* SĂM.; (despre burlane, robinete etc.) a produce un zgomot caracteristic la scurgerea şiroiului de apă; **2.** (tr.) a chema păsările la mîncare. [*Ţur* + *-ui*].

ţuşc, ţuşti, ţúşcă, ţuşte a. şi f. (reg.) (oaie sau varietate de oi) care se înrudeşte cu ţurcana[2]. [Et. nec.].

ţúşcă, ţuşte f. (reg.) **1.** ştergar, basma, batistă mare, făcută ghemotoc, care este folosită la jocul de-a ţuşca; **a se face ţuşcă,** a se îmbăta; **2.** (şi **de-a ţuşca**) numele unui joc, în care unul dintre jucători este lovit în palmă sau pe spate cu obiectul descris mai sus; (şi: **ţoaşcă**). [Et. nec.; cf. ***ţuşti***[1]].

ţúşcov, ţuşcovi m. peşte migrator, asemănător cu obletul, lung de 10-25 cm, cu carnea grasă şi gustoasă; obleţ mare (*Chalcalburnus chalcoides*). [Din sb. ***ciškov***].

ţuşti[1] interj. (adesea cu valoare verbală) cuvînt care sugerează mişcarea bruscă şi precipitată a unei fiinţe care sare, care ţîşneşte (de) undeva, care o ia la fugă: *fac ţuşti! din baltă şi-o iau la sănătoasa.* CR. [Onomat.].

ţuşti², **ţuştesc** vb. (reg.) **1.** (intr.) a sări, a ieşi pe neaşteptate de undeva; a ţîşni; **2.** (tr.) a arunca cu repeziciune, a azvîrli: *femeia ţuşteşte în cuptor purcelul şi găina.* POP. [De la ***ţuşti***[1]].

ţuţ, ţuţuri n. (reg.) **1.** excrescenţă cărnoasă: *ia puiul şi-i arde ţuţul (moţul) acela de carne în vîrf.* POP; **2.** (adv.) **a sta ţuţ,** a sta în picioare, vertical; **a lăsa pe cineva ţuţ, a)** a înşela pe cineva, a lăsa cu buzele umflate; **b)** a lăsa pe cineva uluit; **c)** a-i lua cuiva totul, a lăsa pe cineva lefter; **a rămîne ţuţ, a)** a rămîne uluit; **b)** a rămîne fără avere, a rămîne lefter; **c)** a rămîne foarte singur. // f. **1.** (în formele **ţuţă, ţoţă, ţoaţă**) stog, claie, glugă, morman; **2.** colibă (de formă conică) în care se adăpostesc ciobanii; (şi: **ţuţă, ţoţă, ţoaţă**). [Et. nec.].

ţúţă f. v. ţuţ.

ţúţăr, ţuţări m. (fam.) admirator plătit, aflat în slujba celor bogaţi; lingău, lacheu. [Et. nec.; cf. ţig. ***ţuţ***].

ţúţu interj. (reg.) cuvînt care însoţeşte datul în leagăn, în scrînciob sau săltatul pe genunchi; huţa; **a da (pe cineva) ţuţu,** a legăna, a balansa (pe cineva), a da huţa. // n. (pl. **ţuţuri**) leagăn, ţiţeică; (şi: **ţîţu**). [Onomat.].

ţuţúi, ţuţuiuri n. (reg.) **1.** vîrf de deal sau de munte; deal sau ridicătură de pămînt de forma unei căciuli; **2.** partea ascuţită, îndreptată în sus a unor obiecte: *ţuţuiul unei opinci;* **3.** umflătură sau excrescenţă: *are un ţuţui la cap;* **4.** moţ[1] de păr (la om sau la animale) sau de pene (la păsări). [Cf. ***ţuţ, ţuguí***].

ţuţuiá, ţúţui vb. (reg.) **1.** (tr.) a da formă ascuţită sau conică: *a-şi ţuţui unghiile;* **2.** (refl.) a se cocoţa: *a se ţuţui în vîrful copacului.* [De la ***ţuţuí***].

ţuţulán, ţuţuieni m. (reg.; depr.) **1.** nume dat de moldoveni şi de munteni ciobanilor ardeleni: *cu moş Nichifor ţuţuianul nu piere nimene la drum.* CR.; **2.** (depr.) om de rînd, ţăran: *iaca ţuţuianu ... şi-o pus livreaua.* AL. [***Ţuţui*** + *-an*].

ţuţuiáncă, ţuţuience f. (reg.) **1.** nevastă de ţuţuian; **2.** (artic.) numele unui dans popular din Ardeal; melodia după care se execută acest dans. [***Ţuţuian*** + *-că*].

ţuţuienésc, ~şti, ţuţuieneáscă, ~eşti a. care aparţine ţuţuienilor, propriu ţuţuienilor, de ţuţuian: *pălării ţuţuieneşti.* // f. (artic.) numele unei hore din Ardeal; melodia după care se execută acest dans. [***Ţuţuian*** + *-esc*].

ţúţul, ţuţule n. (reg.) leagăn, scrînciob. [De la ***ţuţula***].

ţuţuiá, ţúţul vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) da în leagăn, a (se) legăna. [De la ***ţuţu***].

ţuţúr[1], ţuţure şi **ţuţururi** n. (reg.) **1.** vîrf ascuţit de deal sau de munte; deal ascuţit; **2.** umflătură, excrescenţă (la om, la animale); (spec.) zgîrciul nasului. [Cf. ***ţuţ***].

ţúţur[2] m. v. ţurţur.

ţuţurá, ţúţur vb. (reg.) **1.** (tr.) a trage pe cineva de păr sau de urechi, de nas: *se apropie de cal, îl ţuţură de urechi, ... apoi se urcă şi pleacă.* SL.; **2.** (fig.; refl.) a se mîndri, a se îngîmfa. [De la ***ţuţur***[1]].

ţuţuróı, ţuţuroaie n. (reg.) **1.** ţurţur (de gheaţă); **2.** jgheab sau ţeavă prin care curge apa la o fîntînă; (p. ext.) robinet; **3.** şiroi (de apă): *paparudă, rudă, vină de mă udă ... tot cu ţuţuroaie, pămîntul să moaie.* POP.; **a ploua cu ţuţuroaie,** a ploua foarte tare. [***Ţuţur***[2] + *-oi*].

ţuvioále f. v. ţivloaie.

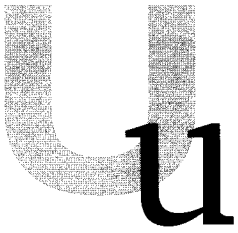

U[1], **u** m. invar. a douăzeci şi şasea literă a alfabetului limbii române; sunetul (vocală închisă, rotunjită, posterioară) notat cu această literă.

u[2] interj. (adesea prelungit sau însoţit de alte interjecţii) **1.** strigăt prin care se atrage atenţia unei persoane aflate la o anumită depărtare ori prin care se răspunde la chemarea cuiva aflat la o anumită depărtare: *uuu, Ileană-i! ... răsună cîntător glasul unei femei.* SAD.; *răspunse chemării cu palmele făcute pîlnie în dreptul gurii: uuu!* GHEŢIE; **2.** (însoţit de *„iu"* repetat) strigăt de bucurie care însoţeşte chiuiturile: *u, iu, iu, nănaşule, sucește-ţi mustăţile, sărută nevestele.* POP.; **3.** exclamaţie care constituie o avertizare; vezi!, ai grijă!: *u! cine-i mai mare în sat?* PANN; **4.** exclamaţie care exprimă surpriza, regretul sau indignarea: *u! ce om ursuz!*; **5.** exclamaţie reflex a celui cuprins de frig: *uuuu! brr! taicule, mi-e frig!* PR.; **6.** cuvînt care imită urletul unor animale (mai ales al lupului); **7.** cuvînt care imită şuieratul locomotivei. [Onomat.].

uá interj. (înv.; rar) exclamaţie care exprimă dispreţ: *ua, cela ce strică besereca şi în trei zile o zideşte.* BIBLIA. [Din gr. *úá*].

uau interj. exclamaţie care exprimă admiraţie, plăcere, satisfacţie: *uau, ce maşină!* [Din engl. ***wow***].

ubác n. versant al unui munte expus spre nord, spre umbră. [Din fr. ***ubac***].

uberál, ~i, uberală, ~e a. (livr.) referitor la sîni, al sînului; **fîntînă uberală,** fîntînă reprezentînd o femeie (o nimfă, o silfidă) din sînii căreia curge apa. [Din fr. ***ubéral***].

uberitáte f. (livr.) fecunditate, fertilitate: *momentul împărtăşirii cu hrană ... ia aspectul simbolic al unui imn adus uberităţii solului.* CĂL.; (şi: **ubertate**). [Din lat. ***uberitas, -atis,*** fr. ***uberté***].

uberós, ~şi, uberoásă, ~e a. (livr.) fecund, fertil. [Din lat. ***uberosus,*** fr. ***ubéreux***].

ubertáte f. v. **uberitate.**

ubichitáte f. v. **ubicuitate.**

ubicuíst a. v. **ubicvist.**

ubicuitáte f. (livr.) **1.** atribut al divinităţii de a fi prezent pretutindeni în acelaşi timp; **2.** faptul, posibilitatea de a fi prezent în mai multe locuri în acelaşi timp: *ubicuitatea este prin excelenţă semnul vocaţiei la omul de acţiune.* R.L.; **a avea darul ubicuităţii,** se spune despre cineva care este văzut peste tot; (şi: (înv.) **ubicvitate, ubichitate**). [Din fr. ***ubiquité***].

ubícuu, ~ui, ubicuă, ~ue a. (livr.) care este în orice loc, peste tot: *monstru niciodată sătul, cu sute de limbi ascuţite, „gura lumii" e un personaj colectiv şi ubicuu.* R.L. [De la ***ubicuitate;*** cf. lat. ***ubique***].

ubicvíst, ~şti, ubicvistă, ~e a. care trăieşte şi se dezvoltă la fel de bine în condiţii de mediu diferite; care este răspîndit într-un număr mare de zone geografice: *plante ubicviste; animale ubicviste;* (şi: **ubicuist**). [Din fr. ***ubiquiste***].

ubicvitáte f. v. **ubicuitate.**

ubuésc, ~şti, ubuească, ~şti a. (livr.) care este asemenea lui Ubu, personajul lui A. Jarry, caracterizat printr-o cruzime şi o laşitate care iau proporţii absurde; (p. ext.) grotesc: *personaj ubuesc; situaţie ubuească.* [Din fr. ***ubuesque***].

ucăz, ucazuri n. **1.** (înv. şi pop.) ordin, ordonanţă, decret: *moscalii n-au vrut să saie după dînşii ..., zicînd că n-au ucaz.* N.COSTIN; **2.** (fig.) hotărîre care nu admite discuţie: *familia ajunsă în impas, buimăcitor, venea cu un ucaz: în noul an şcolar trebuia să rămîn acasă.* BL. [Din rus. ***ukaz***].

ucenic, ~ci, ucenică, ~ce m., f. **1.** persoană (tînără) care învaţă o meserie lucrînd sub îndrumarea unui meşter sau urmînd o şcoală profesională: *se băgă ucenic la argintar.* ISP.; **2.** discipol: *tînărul agronom este ucenicul şi fiul său spiritual.* R.L.; **3.** (înv.) şcolar: *să aibă a ajuta pe ucenicii săraci, iubitori de învăţătură* (a. 1793). URIC.; **4.** novice (la mănăstire): *mai mult de jumătate din aceste mirese ale Domnului crescuseră, ucenice, în casa maicei Rahila.* GAL.; **5.** (fig.) începător într-o activitate: *e ucenic în gazetărie.* // m. (în limbajul religios) nume dat apostolilor: *ucenicii lui Isus.* [Din sl. ***učenikŭ***].

ucenicí, ucenicesc vb. (intr.) **1.** a învăţa o meserie lucrînd ca ucenic pe lîngă un meşter: *era copil, ucenicise la un iconar.* R.L.; **2.** a se forma, a se instrui într-un domeniu de activitate (lucrînd pe lîngă un maestru sau pe lîngă o persoană pricepută): *ceilalţi componenţi ai echipei de corectori, ... aşi în profesiune, pe lîngă care noi urma să ucenicim.* R.L. [De la ***ucenic***].

ucenície, ucenicii f. **1.** starea, calitatea, ocupaţia de ucenic; timpul petrecut ca ucenic: *acum eşti calfă, ai scăpat de ucenicie.* ISP; *a ajuns, după ucenicie, culegător.* CAR.; **2.** (p. gener.) formare, instruire a cuiva într-un anumit domeniu (lucrînd pe lîngă un maestru, pe lîngă o persoană pricepută): *anii de ucenicie.* SAD. [***Ucenic*** + *-ie*].

ucíde, ucíd şi (înv. şi reg.) **ucíg** vb. **1.** (tr.) a omorî, a asasina: *l-a ucis în luptă; tatăl ... a fost ucis de cîţiva locuitori unguri.* BL.; (compuse; pop.) **ucigă-l-crucea** (sau **-toaca, -tămîia**) m. invar. nume eufemistice date diavolului; **2.** (înv.; refl.) a se sinucide: *fata s-a otrăvit, iar lui nu-i mai rămîne decît să se ucidă cu pumnarul.* CĂL.; **3.** (fig.; tr.) a distruge, a nimici; a face să înceteze, să dispară: *neamţu a mai ucis păduri.* SAD.; *îmi voi ucide timpul şi visele.* ARG.; **4.** (fig.; tr.) a pricinui suferinţe fizice sau morale; a chinui: *setea îl ucide; litera ucide;* **5.** (înv. şi pop.; tr.) a lovi rău pe cineva, a bate pe cineva foarte tare: *coaste i-au frînt ucigîndu-o cu un ciocan de her.* DOS.; *l-am ucis şi s-a-ntîmplat de a murit.* POP; **6.** (înv. şi pop; refl.) a se lovi, a se izbi: *de pietri să ucidea şi hiarăle şi obedzile strica.* VARL.; *am căzut şi m-am ucis.* POP; **7.** (înv. şi reg.; refl. recipr.) a se bate, a se lupta: *tremease voinicii toţi ... să se ucigă cu turcii.* MOXA; **8.** (reg.; tr.) a sfărîma, a zdrobi: *ucise pe masă cu un pietroi nişte sare.* HOGAŞ. [Lat. ***occidere***].

ucídere, ucideri f. **1.** acţiunea de a (se) ucide şi rezultatul ei; omorîre; asasinare: *în dementa lui Lăpuşneanu a încolţit excelenta idee politică de a capta poporul cu uciderea boierilor.* CĂL.; *n-a premeditat uciderea.* PR.; **2.** (jur.) **ucidere din culpă,** infracţiune care constă în uciderea unei persoane ca urmare a nerespectării dispoziţiilor sau a măsurilor de prevedere în exercitarea unei profesiuni sau a unei meserii; **3.** (înv.) lovire puternică; bătaie, încăierare: *să îmbată ... de unde vin svadele, uciderile, morţile.* VARL. [V. ***ucide***].

ucigán, ucigani m. (reg.) nume dat diavolului: *împărăţia uciganilor.* POP. [***Ucigă(-l)*** + *-an*].

ucigáş, ~i, ucigaşă, ~e a. care provoacă sau poate provoca moartea cuiva; omorîtor, ucigător: *cuţit ucigaş;* (fig.) *şi gropiţe face-n unghiul ucigaşei sale guri.* EM. // m., f. persoană care a ucis sau care a încercat să ucidă pe cineva; asasin, criminal, omorîtor: *ucigaşul se simte îndemnat să se abată pe locul crimei.* BL. [***Ucig*** (prez. ind. al lui *ucide*) + *-aş*].

ucigător, ~i, ucigătoáre a. **1.** care ucide, care provoacă moartea; omorîtor, ucigaş: *cumplită iaste otrava şi ucigătoare de oameni.* VARL.; (fig.) *căci în priviri citeam o vecinicie de-ucigătoare visuri de*

plăcere. EM.; **2.** (fig.) chinuitor, exasperant: *sete ucigătoare; plictiseală ucigătoare.* // m., (rar) f. ucigaş, asasin; (p. ext.) călău: *tîlharii şi ucigătorii şi furii ... toţi păstori de porci cheamă-se.* COR.; (şi: (înv.) **ucizător**). [*Ucig* (prez. ind. al lui *ucide*) + *-ător*].

ucís[1], ucisuri n. (rar) ucidere: *chinurile şi ucisurile de care îmi vorbeşti n-au stîmpărat poporul.* SAD. [V. *ucide*].

ucís[2], ~şi, ucisă, ~e a. **1.** (şi subst.) (om) care a fost omorît, asasinat: *ucisul îşi găsise în sfîrşit hodina.* SAD.; **2.** (fig.) distrus, nimicit: *speranţe ucise*; **3.** (reg.) zdrobit de lovituri, bătut crunt, stîlcit în bătaie: *zăcea la Dropii, ... ucis, şi a biruit moartea.* SAD. [V. *ucide*].

ucisătură, ucisături f. (înv.) bătaie cruntă, stîlcire, vătămare prin lovituri: *într-atîta i-au ucisu-i cît într-aceleaşi ucisături îşi dederă la Domnul D-zeu sufletele.* DOS. [*Ucis[1]* + *-ătură*].

ucizător a. v. ucigător.

ucléi, uclei m. (iht.; reg.) obleţ (*Alburnus alburnus*); (şi: **oclei**). [Din bulg. *oclej*, rus. *ukleja*].

ucraineán, ~eni, ucraineană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Ucrainei sau locuitorilor ei, referitor la Ucraina sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Ucraina. // m. pl. popor constituit ca naţiune în Ucraina: *în locul tiparului de provenienţă veneţiană începu să intre în funcţiune litera mai urîtă a ucrainienilor.* CĂL. // f. limba (de origine slavă) vorbită de ucraineni; (şi: **ucrainian**). [*Ucraina* n. pr. + *-ean*].

ucraineáncă, ucrainence f. ucraineană. [*Ucrainean* + *-că*].

ucrainián a. v. ucrainean.

ucroníe, ucronii f. termen creat în 1876 de filozoful francez Charles Renouvier referitor la caracterul contingent al desfăşurării faptelor istorice. [Din fr. *uchronie*].

ucróp n. v. uncrop.

ud, uzi, udă, ~e a. **1.** acoperit, pătruns, plin de apă sau de alt lichid; foarte umed: *flori albastre tremur ude în văzduhul tămîet.* EM.; *prafturiţa îi o vergea lungă de fier, cu şomoig de cîrpă udă la vîrf.* TOP.; **ud lioarcă** (sau **pînă la piele**, (reg.) **blaşcă, fleaşcă**), foarte ud (de apă, de ploaie); **2.** încărcat cu vapori de apă: *frigul ud mă pătrundea.* CAR.; **3.** care are igrasie; igrasios, umed: *perete ud;* **4.** plin de lacrimi; înlăcrimat: *îşi acoperă prosteşte buzele învineţite cu o mînă, cu alta ochii uzi.* CAR.; **5.** plin de sudoare; asudat, transpirat: *birjarul învîrti un leu alb în mîna lui udă şi scorţoasă.* DELAVR.; **6.** care a urinat pe el: *copil ud.* // n. (pop.) urină; **băşica udului**, vezica urinară. [Lat. *udus*].

udă, ud vb. **1.** (tr.) a umple, a acoperi, a îmbiba sau a stropi cu apă sau cu alt lichid; a muia ceva în apă sau în alt lichid: *trimite Lazăr să-şi ude cel deget mai mic într-apă şi să răcească limba mea.* COR.; *ploaia-l udase pînă la piele.* EM.; *Mihai nu-şi putu opri lacrimile ce-i udau faţa.* C.L.; *cu apă-l uda, cu vin că-l stropea, pîna mi-l trezea.* POP.; **a-şi uda gura**, a bea puţin, pentru a-şi potoli setea; **a uda prînzul** (sau **bucatele**), a bea o băutură (alcoolică) în timpul mesei; (refl.) **a i se uda ochii**, a i se umple ochii de lacrimi; **2.** (tr.) a străbate o ţară, un ţinut (alimentîndu-l cu apă): *vezi Iordanul care udă cîmpii verzii Palestine.* EM.; **3.** (refl.) a urina; **4.** (tr.) a murdări cu urină: *micuţa găsi de cuviinţă să-şi ude scutecele tocmai în braţele Eugeniei.* REBR. [Lat. *udare*].

udáre, udări f. acţiunea de a (se) uda; stropire, stropit[1], udat[1]: *udarea străzilor.* [V. *uda*].

udát[1] n. **1.** udare: *udatul florilor;* **2.** obicei practicat în unele localităţi din Transilvania în a doua zi de Paşti, cînd tinerii stropesc fetele şi femeile cu apă de colonie, ca să-şi păstreze frumuseţea. [V. *uda*].

udát[2], ~ţi, udată, ~e a. muiat în apă sau în alt lichid; stropit cu apă sau cu alt lichid; ud: *rufe udate.* [V. *uda*].

udător, ~i, udătoare m., f. persoană care udă, care stropeşte. // m. tînăr care practică udatul[1]. // f., n. (reg.) stropitoare. [*Uda* + *-ător*].

udătură, udături f. **1.** acţiunea de a (se) uda (cu apă); stropire, udare, udat[1]: *maica, după multe udături, ş-au mai venit în fire.* DRĂGHICI; **2.** umezeală: *grîul putea sta ani întregi nebătut în snopi, netreierat, fără a se teme de a fi răzbit de udătură.* GHICA; **3.** (pop.) băutură (alcoolică); udeală: *mai daţi cu udături, că mi s-a uscat gura.* PANN; **4.** (reg.) mîncare (cu sos sau cu zeamă); ceea ce se mănîncă drept adaos pe lîngă mămăligă sau pîine: *încep a mînca cu toţii la pîne goală şi a bea apă rece din fintînă, căci altă udătură nu aveau.* CR. [*Uda* + *-ătură*].

udeăiă, udeli f. **1.** apă, umezeală; loc umed, plin de apă: *jigănii ce se găsesc la udeală, cumu-s culbecii* (a. 1645). GCR.; *lîngă foc îl aşez iute, ... udeala de pe capul lui usuc.* C.L.; **2.** băutură (alcoolică): *poate ni-ţi da şi ceva udeală, Măria Ta, zise Setilă, că ne sfîrîie gîtlejul de sete.* CR. [*Ud* + *-eală*].

údmă f. v. uimă.

udométru, udometre n. (înv.) pluviometru. [Din fr. *udomètre*].

uéd, ueduri n. curs de apă temporar, cu caracter torenţial, caracteristic regiunilor muntoase aride din Africa de Nord şi Arabia. [Din fr. *oued*].

uf interj. exclamaţie care exprimă diverse stări afective: **a)** necaz, supărare; amărăciune, tristeţe: *uf! iar am pierdut timpul; uf, ce rea e lumea!;* **b)** oboseală, plictiseală: *uf, ce greu am urcat scările; uf, nu mai pleacă de pe capul meu!;* **c)** repulsie, dezgust: *uf, ce femeie vulgară!;* **d)** uşurare: *uf, bine c-am scăpat de examene!* [Onomat.].

ufológ, ufologi m. specialist în ufologie. [Din fr. *ufologue*].

ufologíe f. studiu al obiectelor zburătoare neidentificate. [Din engl. *ufology*].

úger, ugere f. organ de secreţie a laptelui la femelele unor mamifere (ex.: vaci, capre etc.): *ţineau ... şase vaci cu ugerul cît căldarea.* DELAVR. [Lat. *uber, -eris*].

ugerét, ugereturi n. (înv.) taxă pentru folosirea cailor de poştă. [Din turc. *ücret*].

ughi, ughi m. veche monedă maghiară de aur; galben unguresc: *se oprea din tributul ce se da la Poartă 5 000 ughi.* BĂLC. [Din pol. *ug*].

ugiií vb. v. ofili.

ugilít a. v. ofilit

ugólniţă, ugolniţe f. (înv.) **piatră de ugolniţă**, piatră unghiulară, v. **piatră**: *cine-i dară acela ce-au pus piatră de ugolniţă preste dîns?* DOS. [Din sl. *ugolĭnikŭ*].

ugro-fínic, ~ci, ugro-finică, ~ce a. limbi **ugro-finice**, familie de limbi vorbite în unele regiuni din nordul şi centrul Europei şi din nordul Asiei, din care fac parte finlandeza, maghiara, lapona, estona ş.a.; **limbă ugro-finică**, limbă care aparţine acestei familii. [Din germ. *ugrisch-finnisch*].

uguí, pers. 3 **úguie** vb. (intr.; despre porumbei, turturele) a scoate sunete caracteristice speciei; a gînguri. [Onomat.].

uguíre, uguiri f. acţiunea de a ugui; uguit, gîngurire. [V. *ugui*].

uguít n. **1.** faptul de a ugui; **2.** sunete caracteristice pe care le scot porumbeii şi turturele; uguire, gîngurit. [V. *ugui*].

uhú interj. (adesea repetat sau însoţit de interj. *hu*) cuvînt care imită strigătul bufniţei şi al huhurezului. [Onomat.].

ui[1] interj. **1.** exclamaţie care exprimă surpriză, mirare, frică; vai!; ah!; **2.** (adesea repetat) strigăt care însoţeşte chiuiturile: *ui! leliţă-ncinsă bine, mor voinicii după tine.* POP. [Onomat.].

uí[2], uiesc vb. (reg.; intr.) **1.** a scoate un strigăt de mirare, de spaimă etc.; **2.** a chiui. [De la *ui[1]*].

uí[3] vb. v. vui.

uiăgă, uiegi f. (reg.) **1.** sticlă: *de la mine pîn' la draga făcui drumul ca uiaga.* POP.; **2.** recipient făcut din sticlă, în care se păstrează lichide: *să bem horincă-ndulcită din uiaga cea sucită.* POP. [Din magh. *üveg*].

uib, uiburi n. (reg.) **1.** cuprins, întindere: *o scorbură-ngropată în huma care crapă deschide-n oibul văii un ochi curat de apă.* V.OIC.; **în uibul locului, a)** cît vezi cu ochii, pretutindeni; **b)** la întîmplare: *să ieşim afară şi să strigăm aşa, în uibu locului, poate s-o găsi vrun creştin să mănînce.* POP.; **2. în uibul ..., a)** în ciuda, în necazul cuiva; **b)** sub pretextul: *în uibul securei, el îşi mai făcea drum pe la faţă.* POP. [Lat. *obvius*].

uícă, uici m. (reg.) unchi. [Din sb. *ujka*].

úie, ui f. (reg.) numele mai multor păsări răpitoare: **a)** şorecar (*Buteo buteo buteo* şi *Buteo lagopus lagopus*); **b)** bufniţă (*Bubo bubo*). [Din magh. dial. *újü, öjü*].

uiegár, uiegari m. (reg.) sticlar. // n. (reg.; pl. **uiegare**) dulap în care se păstrează pahare. [*Uiagă* + *-ar*].

uiegúţă, uieguţe f. (reg.) diminutiv al lui uiagă; sticluţă: *m-am pornit să-mi fac o casă, uieguţa nu mă lăsa.* POP. [*Uiagă* + *-uţă*].

uiemăş, uiemaşi m. (înv.) persoană care strîngea uiumul. [*Uium* + *-aş*].

uím n. v. uium.

uímă, uime f. (pop.) inflamaţie a ganglionilor limfatici (de la gît şi de la subsuori); adenită: *a fost chemată ... să le descînte de uimă.* AG.; (şi: **udmă**). [Et. nec.].

uimăcí, uimăcesc vb. (reg.; refl.) a se zăpăci: *s-a uimăcit şi ... a scăpat de tremurătură vasul din mînă.* JIP. [De la *uimi* + *buimăci*].

uimăcire f. (reg.) faptul de a se uimăci; buimăcire. [V. *uimăci*].

uimeálă f. (reg.) zăpăceală: *de uimeală, mă bag în gîrlă.* JIP. [*Uimi* + *-eală*].

uimí, uimesc vb. **1.** (tr.) a face să fie cuprins de o mare mirare, de o vie admiraţie, a face să rămînă foarte surprins, impresionat: *m-am apucat şi eu de am făcut colo ce vezi, ca să te uimesc cînd vei veni.* ISP; *tu mă uimeşti, pădure.* VLAH.; *cel dintîi lucru care a uimit un an de zile pe copii a fost ceasornicul de buzunar.* ARG.; **2.** (refl.) a fi cuprins de o mare mirare, de o vie admiraţie, a rămîne foarte surprins, impresionat: *s-au uimit mulţi de la noi în faţa revoluţiunii ţăranilor.* CAR.; *oricine o vedea se uimea de frumuseţea ei.* POP.; **3.** (înv.; tr. şi refl.) a (se) tulbura, a (se) zăpăci, a (se) buimăci: *m-am rănit pînă la suflet şi cu totul m-am uimit.* PANN; *ea se prinde de grumazu-i cu mînuţele-amîndouă şi pe spate-şi lasă capul: mă uimeşti dacă nu mîntui.* EM. [Din sl. *ujati*].

uimíre, uimíri f. **1.** faptul de a (se) uimi; mirare, admiraţie, surprindere profundă: *asta nu mă miră, răspunse kirie Agatocle, umflîndu-se şi înăbuşindu-se totuşi de mare uimire.* SAD.; *uimirea şi rîsul îl însoţesc pe cititorul de orice vîrstă în parcurgerea uneia dintre cele mai extraordinare cărţi.* R.L.; **2.** tulburare: *perechea nu vorbeşte şi nu se întreabă; ameţită de mediul înconjurător, ea cade într-o uimire, numită de poet „farmec".* CĂL. [V. *uimi*].

uimít, ~ţi, uimită, ~e a. **1.** cuprins de mirare adîncă, surprins, impresionat (profund): *sta în loc uimită văzînd frumuseţile cîmpului.* ISP.; **2.** care exprimă mirare sau admiraţie: *priveam cu ochi uimiţi împrejurimile.* SAD.; **3.** tulburat: *se frămînta multă vreme cu feliuri de gînduri, fiind galben la faţă şi uimit.* DRĂGHICI. [V. *uimi*].

uimitór, ~i, uimitoáre a. care uimeşte prin caracterul său cu totul neobişnuit sau neaşteptat: *această parte din Divan, cu pesimismul ei biblic, e de o uimitoare asemănare cu dialogurile de mai tîrziu ale lui Leopardi.* CĂL.; *amănunt uimitor, pianina nu era dezacordată.* VINEA; (adv.) **uimitor de ...**, foarte, extrem de ...: *păsarea ... mi se păru uimitor de frumoasă.* ARG. [*Uimi* + *-tor*].

uínă, uine f. (reg.) mătuşă. [Din sb. *ujna*].

uistíti m. maimuţă arboricolă de talie mică, cu coadă lungă şi stufoasă, care trăieşte în America de Sud. [Din fr. *ouistiti*].

uişag, uişaguri n. (reg.) ziar. [Din magh. *újság*].

uită, uit vb. I. **1.** (tr. şi intr.) a pierde din memorie (momentan sau pentru totdeauna), a nu-şi mai aduce

aminte, a nu (mai) ține minte: *trecuse zece ani fără să mai audă nimic de el, îl uitase.* VLAH.; *de spaimă că n-or putea nimeri acasă, au uitat și de vînat și de tot.* POP.; **a ști (sau a învăța) ce** (ori cît) **au uitat alții**, a nu ști (sau a nu învăța) (mai) nimic; **a uita ca pămîntul**, a pierde din memorie complet, a nu-și mai aminti nimic; **a uita de la mînă pînă la gură**, a uita repede, în scurt timp; **uitat de Dumnezeu, a)** (despre oameni) foarte bătrîn; **b)** (despre așezări omenești) foarte izolat; **2.** (tr. și intr.) a nu se mai gîndi, a nu mai fi preocupat de cineva sau de ceva, a deveni indiferent față de cineva (drag); a se dezinteresa: *se lua cu treaba și uita de urît.* CR.; *un rege nu putea să uite pe micul său prieten.* BL.; **3.** (tr. și intr.) a scăpa din vedere, a omite; a nu ține seama de ...: *na, c-am stins focul, și am uitat să-mi aprind luleaua.* CR.; *a uitat de bunul simț.* DELAVR.; **4.** (tr.) a se comporta ca și cum a încetat să se mai gîndească la ceva, a trece sub tăcere, a nu da urmare: *și tu uitași odată tot pentru fiul tău; îți era drag ca ochii din cap.* EM.; **a nu-i uita cuiva ceva**, a dușmăni pe cineva, a avea gînduri de răzbunare împotriva cuiva; **5.** (tr.) a lăsa undeva (din distracție, din grabă etc.) pe cineva sau ceva care trebuia luat; a nu lua cu sine: *ce-ai uitat, dragul tatei, de te-ai întors înapoi?* CR. II. (refl.) **1.** a-și îndrepta privirea spre cineva sau ceva pentru a vedea, a observa, a percepe, a cerceta; a privi: *se uita drept la dînsa cu niște ochi cari străbăteau ca două făclii.* ISP.; **a se uita în gura cuiva**, a fi atent la ceea ce spune cineva; a crede tot ce spune cineva, a da ascultare, a lua în considerare vorbele sau sfaturile cuiva; **a se uita în coarnele cuiva**, a face pe placul cuiva; **a se uita unul la altul** (sau **unii la alții**), **a)** a se înțelege din priviri; **b)** a se privi cu nedumerire, cu surprindere, cu mirare; **2.** (la impers.; cu valoare de interj.) iată!, iaca!, vezi!: *uite, ți-am adus datoria;* **uite ce-i treaba)!** sau **uite ce este!**, formulă exclamativă prin care se atrage atenția asupra celor ce urmează a se spune; **3.** a băga de seamă, a da atenție; a lua în considerare, a căuta: *nu te uită, lele hăi, că mi-s cioarecii cam răi.* POP. [Lat. **oblitare*].

uitáre, uitări f. 1. pierdere din memorie (pentru scurt timp sau pentru totdeauna); dispariția sau absența oricărei amintiri (din memoria unei persoane sau a unei colectivități): *imaginea s-ar fi destrămat în uitare, dacă n-ar fi fost mereu împrospătată prin propria-i vrajă.* BL.; **2.** indiferență față de o persoană sau față de un obiect (drag); dezinteres; neglijare: *urmează ani de amărăciune și uitare, în care-ți mai răsfoiești uneori vechile pagini, vechile cronici în care erai numit „o promisiune a literaturii de azi".* CĂRT.; **uitare de sine, a)** visare, reverie; **b)** nepăsare față de interesele proprii; **a (se) da** (sau a **lăsa**) **uitării** (sau **în uitare**) **pe cineva** sau **ceva**, a nu se mai gîndi, a nu se mai preocupa (de cineva sau ceva), a înceta să se mai intereseze sau să-și mai amintească (de cineva sau de ceva), a se sili să uite; **3.** rătăcire morală: *toate aceste cîștiguri ale momentelor ei de uitare îi făcură groază.* GANE; **4.** (fig.) neant, neființă: *un luceafăr, răsărit din liniștea uitării.* EM. [V. **uita**].

uitát[1] n. 1. faptul de a se uita; privit: *rămînea cu gîtul strîmb de atîta uitat înapoi.* ISP.; **2.** fel de a se uita; uitătură, căutătură: *amîndoi ne potrivim ... și la ochi și la uitat, ca doi porumbi la zburat.* POP. [V. **uita**].

uitát[2]**, ~ți, uitată, ~e** a. **1.** care a dispărut din memorie, de care nu-ți mai aduci aminte: *plîngea fără zgomot ca și cum și-ar fi adus aminte de-o nefericire uitată.* DELAVR.; **2.** neglijat, părăsit: *iar eu stau aici uitat nebăut și nemîncat.* POP. [V. **uita**].

uitácie f. v. **uitucie.**

uitátor, ~i, uitătoáre a. 1. care pierde repede din memorie sau care dă uitării cu ușurință (ceva sau pe cineva); uituc: *suflet înecat în basme, uitător de suferință.* VLAH.; **2.** (rar) care te face să uiți, care aduce uitare: *a băut din apa fără gust și uitătoare a Lethei.* EM. [**Uita** + **-ător**].

uitătúră, uitătúri f. 1. privire, ochire: *fu de ajuns o uitătură; căci îi răpi inima.* ISP.; **2.** fel de a se uita, de a privi; privire, expresie a ochilor; căutătură: *fața îi era măslinie, ... uitătura poruncitoare, concentrată, sfredelitoare.* CĂL. [**Uita** + **-ătură**].

uitít, ~ți, uitită, ~e a. (reg.) **1.** uituc; distrat, cu gîndurile aiurea; buimăcit, zăpăcit: *mă iartă că ți-am uitat numele .. sînt cam uititâ.* AL.; *omul ... se uita spărios și uitit la Dan.* EM.; *privind uitit pe apa Prutului, își năbuși dorul.* VLAH.; **2.** care s-a șters din memorie, de care nu-și mai aduce aminte: *nimeni nu l-a însoțit în uitita lui călătorie decît eu – ... umbra ta.* EM. [V. **uita**].

uitúc, ~ci, uitucă, ~ce a. care are memoria slabă sau care uită cu ușurință ceva sau pe cineva; (p. ext.) distrat, zăpăcit: *uite, ziua știu de toate, seara, însă, plec uitucă.* COȘB.; *domnul, care a putut face impresia că e obosit și uituc, are bună memorie.* CĂL. [**Uita** + **-uc**].

uituceálă, uituceli f. (pop.) lipsă de memorie sau de atenție; (p. ext.) zăpăceală: *la scoaterea mărfurilor din vamă,* [vameșii] *din uituceală cred și taxează, de pildă, ... catifeaua ... aba.* JIP. [**Uituc** + **-eală**].

uitucíe, uitucii f. (pop.) uituceală; (și: **uităcie**). [**Uituc** + **-ie**].

uiúm, uiumuri n. cantitate procentuală de făină sau de grăunțe reținută la moară ori la batoză drept plată pentru măcinat sau treierat; (și: (înv.; reg.) **uim, oiem**). [Din bulg. **ujem**, sb. **ujam**].

újbă, ujbe f. (reg.) cui (de lemn) fixat pe marginea luntrei, de care se leagă vîslă cu ajutorul unei cureluțe; strapazan. [Din ucr. **gužba**].

újină, ujini f. (reg.) **1.** moment al zilei situat aproximativ la jumătatea timpului dintre amiază și asfințit; **2.** masă pe care o iau țăranii între amiază și cină, vara, cînd muncesc la cîmp; **3.** loc pe cer unde ajunge soarele în momentul zilei descris mai sus; (și: **ojină**). [Din sl. **užina**].

újog n. v. **ojog.**

újui, pers. 3 **újuiește** și **újuie** vb. (reg.; intr.; despre ape, vînt, frunze etc.) a produce un zgomot puternic; a vîjîi, a vui. [Onomat.].

ukulele [iukeiléili] n. invar. chitară mică cu patru coarde, originară din insulele Hawaii, folosită în formațiile de jaz. [Cuv. engl.].

uláj, ulaje n. spațiu lăsat gol în tancurile unei nave petroliere, în cisterne, în butoaie după încărcare, pentru a se asigura loc de expansiune lichidului. [Din engl., fr. **ullage**].

ulalgíe, ulalgii f. dureri de gingii. [Din **ulo-** + **algie**].

ulamă[1]**, ulamale** f. (înv.) ciucure de mătase sau de lînă (la perdele, perne, rochii etc.); canaf. [Din turc. **ulama**].

ulamă[2] v. ulema.

ulăn, ulani m. **1.** ostaș din corpurile de cavalerie mongolo-tătare în secolele al XIII-lea și al XIV-lea; **2.** ostaș din regimentele de lăncieri călări care aparțineau cavaleriei ușoare în armata română și în armatele germană, austro-ungară și rusă, pînă la primul război mondial. [Din germ. **Ulan**].

uláncă, ulance f. tunică de ulan: *locotenentul, în ulancă strînsă pe corp și cu guler de blană sură, venea foarte grăbit.* REBR. [Din germ. **Ulanka**, pol. **ulanka**].

ulceá (~ícă), ulcele f. **1.** oală mică (de lut): *căută ulcica, o cufundă în apă și bău cu sete.* SAD.; **a fi** (sau **a se face**) **oale și ulcele**, v. **oală**; **2.** conținutul unui astfel de vas; conținutul împreună cu vasul respectiv: *să-mi cauți un ou și-o ulcică de lapte.* SAD.; *așa joacă babele cînd le cad măselele, cînd se scurg ulcelele.* POP.; **3.** (în superstiții) oală în care se prepară băuturi, alifii etc. vrăjite; (p. ext.) descîntece, farmece, vrajă: *unde-o fi, n-ai grijă ..., îl aduc eu cu ulcica.* AL.; **a-i face cuiva cu ulcica** sau **a-i pune cuiva ulcica**, a face farmece cuiva; **4.** (pop.) izolator fixat pe stîlpii liniilor electrice aeriene. [Lat. **ollicella* (<**olla**); **ulcică**: cu schimbare de sufix].

ulcelúșă, ulcelușe f. 1. diminutiv al lui ulcea; ulceluță; **2. de-a ulcelușa**, joc de copii. [**Ulcele** (pl. lui *ulcea*) + **-ușă**].

ulcelúță, ulceluțe f. ulceluță. [**Ulcele** (pl. lui *ulcea*) + **-uță**].

úlcer, ulcere n. **1.** leziune a pielii sau a unei mucoase (mai ales a stomacului sau a intestinelor) care atinge toate straturile acestora și care are tendința de a se permanentiza, de a se extinde și de a supura; boală caracterizată prin prezența unor astfel de leziuni; **2.** boală a arborilor caracterizată prin prezența unor plăgi pe scoarță, care se adîncește prin acțiunea unor bacterii. [Din fr. **ulcère**, lat. **ulcus, -eris**].

ulceră, ulcerez vb. **1.** (tr.) a provoca, a cauza o ulcerație; **2.** (fig.; tr.) a îndurera profund, a răni: *e ... ulcerat în permanență de un rău interior, de nevindecat.* CĂRT.; **3.** (refl.; despre țesuturi) a căpăta o ulcerație, a deveni ulceros. [Din fr. **ulcérer**].

ulcerăre, ulcerări f. faptul de a (se) ulcera. [V. **ulcera**].

ulcerát, ~ți, ulcerată, ~e a. **1.** care prezintă un ulcer, o ulcerație: *stomac ulcerat;* **2.** (fig.) îndurerat, rănit: *suflet ulcerat.* [V. **ulcera**].

ulcerație, ulcerații f. 1. proces de formare a unui ulcer; **2.** rană ulceroasă. [Din fr. **ulcération**].

ulcerós, ~și, ulceroásă, ~e a. **1.** care prezintă un ulcer; de natura ulcerului; referitor la ulcer; provenit dintr-un ulcer; **2.** (și m., f.) (persoană) care are ulcer. [Din fr. **ulcéreux**].

ulcicúță, ulcicuțe f. **1.** ulceluță; **2. de-a ulcicuța**, joc de copii. [**Ulcică** + **-uță**].

ulciór[1] n. v. **urcior**[1].

ulciór[2] n. v. **urcior**[2].

ulcioráș n. v. **urcioraș.**

ulciorél n. v. **urciorel.**

ulciorúș n. v. **urcioruș**[1].

ulciorúț n. v. **urcioruț.**

uléi[1]**, uleiuri** n. 1. grăsime în stare fluidă la temperatura obișnuită, insolubilă în apă și mai ușor decît aceasta, de proveniență vegetală, animală, minerală sau sintetică, folosită în alimentație, în industrie, ca lubrifiant etc.; oloi[1]; **ulei alimentar** (sau **comestibil**), ulei[1] vegetal extras din semințele sau fructele unor plante (floarea-soarelui, măslin, soia, dovleac etc.), folosit în alimentație ca substanță grasă; **ulei mineral**, ulei[1] obținut prin distilarea țițeiului, întrebuințat ca lubrifiant, insecticid etc.; **ulei animal**, ulei[1] extras din anumite părți ale corpului unui animal (grăsime de balenă, ficat de morun, oase de vită etc.), folosit în industrie, farmacie, cosmetică etc.; **ulei de ricin**, ulei[1] vegetal extras din semințele de ricin, întrebuințat în industrie, ca purgativ etc.; (înv. și pop.) **ulei de lampă**, petrol lampant: *ce te-a-adus în atmosfera asta ce miroase a ... ulei de lampe?* EM.; **în ulei, a)** (despre vopsele) preparate cu ulei[1]: *pictăm cu vopsele în ulei.* CĂL.; **b)** (despre picturi, zugrăveli etc.) executat cu vopsele preparate cu ulei[1]: *contempla un portret în ulei.* CĂL.; **a turna ulei pe rană**, a alina durerea sufletească a cuiva, tratîndu-l cu înțelegere, cu compasiune; **2.** vopsea preparată cu ulei[1]: *ajungeam în sfîrșit în calea, unde semnele de ulei roșii și albastre, puse pe brazi, ... ne călăuzeau spre Șurian.* BL.; **3.** pictură executată în culori preparate cu ulei: *a expus și cîteva uleiuri;* **4.** produs obținut prin macerarea sau decocția unor substanțe vegetale sau animale în ulei[1] vegetal, folosit în cosmetică, farmacie etc.; **5. ulei eteric,** substanță mirositoare, cu aspect uleios, extrasă din anumite plante (mentă, trandafir etc.), folosită în industria parfumurilor, medicină, cofetărie etc.; (și: (înv.; reg.) **olei, uleu**). [Din sl. **olej**].

uléi[2]**, uleie** și **uleiuri** n. (reg.) **1.** trunchi de copac scorburos; **2.** vas făcut dintr-un trunchi de copac scobit, în care se păstrează alimente, cenușă etc.; știubei; **3.** stup primitiv, făcut dintr-un trunchi de copac scorburos sau scobit; (p. ext.) adăpostul împreună cu albinele și cu fagurii; știubei; (și: **oleu**). [Din bulg. **ulej**].

uleiá, uleiez vb. (rar, tr.) **1.** a unge cu ulei[1]: *a uleia tigaia;* **2.** a îmbiba, a impregna cu ulei[1]; oloi[2]. [De la **ulei**[1]].

uleiát, ~ți, uleiată, ~e a. (rar) **1.** uns, îmbibat sau impregnat cu ulei[1]; **2.** (reg.) gătit, prăjit în ulei[1]: *mazăre oleiată.* POP.; (și: (reg.) **oleiat**). [V. **uleia**].

uleiér, uleieri m. (reg.) persoană care se ocupă cu stoarcerea uleiului[1] din semințe; proprietar al unei prese de ulei[1]. [*Ulei*[1] + *-ar*].

uleiére, uleieri f. acțiunea de a uleia; impregnare a unui material cu ulei[1] sau cu altă substanță grasă. [V. *uleia*].

uleiós, ~și, uleioásă, ~e a. **1.** care conține ulei[1]; care este uns, îmbibat sau impregnat cu ulei[1]; oloios, unsuros: *cedam prescura mai bucuros pentru o bucată de turtă de semințe de bostan, uleioasă încă, și impregnată de urmele teasculuí.* BL.; **2.** (fig.) prefăcut, ipocrit: *mulțumire uleioasă.* AG.; **3.** care pare să conțină sau să fie acoperit cu ulei[1]; unsuros: *la început marea apare lucie, uleioasă.* C. [*Ulei*[1] + *-os*].

ulemá, ulemale f. teolog musulman care avea și atribuții de legiuitor, apărător intransigent al credinței islamice: *ieși ulemalele (vlădicii) și imamii cu hogii și derviși și făcură rugăciune mare către Mohamed al lor.* ISP.; (și: **ulama**). [Din turc. *ulema*].

uléu n. v. ulei[1].

uli m. v. **uliu.**

ulicioáră, ulicioare f. diminutiv al lui uliță; uliță scurtă și îngustă; hudiță, ulicuță: *pe aceeași ulicioară bate luna în ferești.* EM. [*Uliță* + *-ioară*].

ulicuță, ulicuțe f. (reg.) ulicioară: *la Sibiu pe ulicuță, zece care și-o căruță.* POP. [*Uliță* + *-uță*].

uligáie, uligăi f. (ornit.; reg.) numele mai multor specii de păsări răpitoare: **a)** uliu (*Accipiter gentilis gentilis*); **b)** șoim (*Falco milvus* și *Falco rufus*); **c)** erete (*Astur palumbarius* și *Astur nisus*); **d)** gaie (*Milvus milvus milvus* și *Milvus migrans migrans*); **e)** șorecar (*Buteo rufinus rufinus*); **f)** pajură (*Aquila chrysaetos*). [De la *uliu* + *gaie*].

uligán, uligani m. (ornit.; reg.) numele mai multor specii de păsări răpitoare: **a)** gaie (*Milvus milvus milvus* și *Milvus migrans migrans*); **b)** șoim (*Falco milvus*); **c)** erete (*Astur palumbarius* și *Astur nisus*). [Et. nec.; cf. *uligaie*].

uliginós, ~și, uliginoásă, ~e a. (rar) care crește în locuri mlăștinoase sau inundate periodic: *plante uliginoase.* [Din fr. *uligineux*].

ulișór, ulișori m. **1.** diminutiv al lui uliu; **2.** numele a două specii de ulii: **a)** *Accipiter nisus nisus*; **b)** (și **ulișor cu picioare scurte, ulișor scund**) *Accipiter badius brevipes.* [*Uliu* + *-ișor*].

ulitúră, ulituri f. (reg.) epitet depreciativ pentru o pasăre de curte (care face stricăciuni). [De la *uliu*].

ulițắr, ulițắri m. haimana; vagabond: *eu în cap cum să nu-ți sar dacă ești un ulițắr.* POP. [*Uliță* + *-ar*].

ulițắrnic, ~ci, ulițắrnică, ~ce a. și m., f. (reg.) (persoană) care bate ulițele, căreia îi place să umble de colo pînă colo fără nici o treabă sau vreun scop, să hoinărească. [*Uliță* + *-arnic*].

úliță, ulițe și **uliți** f. **1.** drum îngust (nepavat) care străbate un sat (rar un oraș), mărginit de ambele părți de case sau de terenuri împrejmuite; (p. ext.) stradă: *umbre speriate alergă de-a lungul gardurilor, prin ogrăzi, pe uliți.* TOP.; *insulul nu-i era destul să se vadă zilnic reeditat în milioane de exemplare ... pe uliți și în saloane.* BL.; **a bate ulițele**, a umbla fără rost, haimana; **2.** (p. ext.) locuitorii unei ulițe: *încet, încet ulițele adorm.* EM. [Din sl. *ulica*].

úliu, ulii m. **1.** numele mai multor specii de păsări răpitoare de zi, din familia acvilidelor, mari și puternice, care se hrănesc cu păsări, cu reptile sau mamifere mici: **a)** (și **uliul găinilor**) pasăre mare, cu spatele cenușiu, cu partea ventrală alburie cu dungi brune-întunecate, cu ciocul scurt și încovoiat, care se hrănește mai ales cu păsări de curte; șoavă[1], uligaie (*Accipiter gentilis gallinarium*); **b)** (și **uliu mic, uliul păsărilor, uliu păsăresc**) pasăre de mărimea unui porumbel, cu spatele cenușiu închis, cu partea ventrală alburie sau roșcată cu dungi brune-întunecate, care se hrănește cu păsări mici; păsărar, săbioară, ulișor (*Accipiter nisus nisus*); **c)** (și **uliul mare, uli șorecar, uliul șopîrlelor**) șorecar (*Buteo buteo buteo*); **d) uliu cu picioare scurte** (sau **scund**), pasăre cu spatele cenușiu-albăstrui, cu partea ventrală alburie cu dungi transversale roșii-ruginii; ulișor (*Accipiter badius brevipes*); **e) uliu de baltă** (sau **încălțat**), șorecar încălțat (*Buteo lagopus lagopus*); **f) uliu de trestie** (sau **de baltă**), pasăre mare, cu penele brune, cu capul și gîtul ruginii, care trăiește în vecinătatea bălților, făcîndu-și cuibul între trestii și care se hrănește cu păsări de apă, pești, reptile și mamifere mici (*Circus aeruginosus aeruginosus*); **2.** numele mai multor specii de păsări răpitoare de zi, din familia falconidelor: **a)** (și **uliul rîndunelelor, uli păsărar**) șoim (*Falco subbuteo subbuteo*); **b) uliul vrăbiilor,** șoim (*Falco columbarius aesalon*); **c)** vindereu (*Falco tinnunculus*); **3.** epitet pentru un bărbat curajos, viteaz; **4.** (reg.) (și **de-a uliu, de-a uliu și cloșca, uliul și porumbeii**) numele unui joc de copii, în care unul dintre participanți îndeplinește rolul cloștii care își apără puii de uliu; cloșca, de-a puia-gaia; (și: (pop.) **uli**). [Din magh. *ölyü, ülii*].

ulm, ulmi m. numele mai multor specii de arbori din familia ulmaceelor, cu coroana stufoasă, cu frunze alterne, asimetrice și dințate, de obicei mai închise la culoare pe partea superioară, albicioase și cu peri moi pe partea inferioară, cu flori dispuse monoic, care apar înaintea frunzelor, cu fructul o monosamară aripată: **a)** (și **ulm de cîmp**), arbore înalt pînă la 30 m, cu scoarța groasă, negricioasă, crăpată, al cărui lemn tare este folosit în rotărie, în construcții etc. (*Ulmus carpinifolia*); **b)** (și **ulm de munte**), arbore înalt pînă la 35 m, cu scoarța subțire, cultivat și ca arbore ornamental (*Ulmus scabra*); **c)** velniș (*Ulmus laevis*). [Lat. *ulmus*].

ulmá, ulm și **ulmez** vb. (înv. și reg.; tr.) **1.** a adulmeca: *prin desișuri, dihăniile ... îi ulmează cu teamă urma și se trag din cale-i.* PILLAT; **2.** (fig.) a simți din vreme sau de departe; a intui: *îl și ulmi că are ochi de femeie.* POP.; (și: **ulmi**). [Et. nec.; cf. *adulma*].

ulmacée, ulmacee f. (la pl.) familie de arbori și de arbuști avînd ca tip ulmul; (și la sg.) arbore sau arbust din această familie. [Din fr. *ulmacées*].

ulmét, ulmeturi n. pădure de ulmi: *naltul cer primăvăratic ... mînă sus la munte, pe ulmet și pe arinești, norii albi.* PILLAT. [*Ulm* + *-et*].

ulmí vb. v. **ulma.**

ulnár, ~i, ulnară, ~e a. care aparține ulnei, referitor la ulnă. [Din fr. *ulnaire*].

úlnă, ulne f. (anat.) cubitus. [Din lat. *ulna*].

ulo- element de compunere cu sensul „gingie". [Din fr. *ulo-;* cf. gr. *oulon*].

úlster, ulstere n. (rar) palton bărbătesc lung și larg. [Cuv. engl.].

ulteriór, ~i, ulterioáră, ~e a. **1.** care urmează după cineva sau ceva; care are loc, se produce, se desfășoară mai tîrziu: *textul nu mai apare în edițiile ulterioare; aceste experiențe au avut influență asupra vieții lui ulterioare;* **2.** (înv.) de dincolo, de cealaltă parte, îndepărtat: *Galia ulterioară.* // adv. mai tîrziu, după aceea: *stătuse sub influența unui anume Strudel devenit, ulterior, pictor de curte.* PLEȘU. [Din lat. *ulterior*, fr. *ultérieur*].

últim, ~i, ultimă, ~e a. **1.** care este cel din urmă într-o succesiune spațială sau temporală: *ultimul vers; ultima lună a anului;* **în ultimă analiză,** în cele din urmă, în sfîrșit; **în ultimă instanță,** în cele din urmă, pînă la urmă; neavînd altă cale; **a avea ultimul cuvînt,** a avea cuvîntul hotărîtor într-o discuție, într-o controversă; **a(-și) juca ultima carte,** a face o ultimă încercare pentru atingerea unui scop; **2.** (fig.) decisiv, definitiv: *nu avem soluția ultimă pentru această problemă grea;* **3.** care este cel mai apropiat de prezent; recent: *ultima modă;* **ultima oră,** rubrică în ziare sau emisiune informativă de radio sau de televiziune în care se publică ori se anunță cele mai noi știri; **de ultimă oră,** v. **oră**; **4.** care se află pe treapta cea mai de sus sau cea mai de jos a unei scări valorice: *a ajuns la ultimul nivel de civilizație; este tratat ca ultimul om;* **în ultimul grad,** în stadiul cel mai avansat, cel mai grav: *bolnav în ultimul grad;* **5.** care este puțin important; care poate fi ignorat: *acesta să fie ultimul motiv de supărare; lectura e ultima lui preocupare.* [Din lat. *ultimus*, it. *ultimo*].

ultimát n. v. **ultimatum.**

ultimatív, ~i, ultimativă, ~e a. cu caracter de ultimatum, care conține un ultimatum: *termeni ultimativi; notă ultimativă.* [Din fr. *ultimatif,* it. *ultimativo*].

ultimátum, ultimatumuri n. **1.** notă diplomatică prin care un stat cere unui alt stat să săvîrșească anumite acțiuni într-un anumit termen, sub amenințarea că în caz de neconformare va lua măsuri de constrîngere sau va porni război împotriva lui; **2.** (fig.) cerere imperativă: *greviștii au prezentat un ultimatum direcției;* (și: (înv.) **ultimat**). [Din fr. *ultimatum*, germ. *Ultimatum*].

ultra- element de compunere cu sensul „dincolo de", „de peste", „foarte", „extrem de". [Din lat. *ultra,* fr. *ultra-*].

ultraacústic, ~ci, ultraacústică, ~ce a. referitor la ultraacustică, de ultraacustică. // f. parte a acusticii care studiază ultrasunetele. [Din fr. *ultraacoustique,* germ. *Ultraakustik*].

ultracentrál, ~i, ultracentrală, ~e a. care este situat în plin centru: *apartament ultracentral.* [*Ultra-* + *central*].

ultracentrifúgă, uitracentrifuge f. centrifugă cu turație foarte mare, care servește la separarea prin sedimentare a particulelor coloidale, a unor virusuri, a organitelor celulare etc. [*Ultra-* + *centrifugă*].

ultracivilizát, ~ți, ultracivilizată, ~e a. foarte civilizat: *limba de fantezie și administrația ultracivilizată a Moldovei nu mai lăsau îndoială asupra mistificației, atribuite lui Costache și Antohi Sion.* CĂL. [*Ultra-* + *civilizat*].

ultracondensór, ultracondensoare n. condensor de lumină cu care sînt dotate ultramicroscoapele. [*Ultra-* + *condensor*].

ultraconfidențiál, ~i, ultraconfidențială, ~e a. strict confidențial. [*Ultra-* + *confidențial*].

ultraconfortábil, ~i, ultraconfortabilă, ~e a. foarte confortabil: *locuință ultraconfortabilă.* [*Ultra-* + *confortabil*].

ultraconservatór, ~i, ultraconservatoáre a. și m., f. (persoană) care are idei conservatoare exagerate. [*Ultra-* + *conservator*].

ultrademagóg, ultrademagogi m., f. persoană care dă dovadă de o demagogie dusă la extrem. [*Ultra-* + *demagog*].

ultrademocrát, ~ți, ultrademocrată, ~e a., m. și f. (persoană) care afișează în mod exagerat democratismul. [*Ultra-* + *democrat*].

ultrafíltru, ultrafiltre n. filtru prevăzut cu o membrană specială, folosit la separarea materialelor foarte fine dintr-o suspensie, a particulelor în soluție coloidală, la regenerarea uleiurilor etc. [Din fr. *ultrafiltre,* germ. *Ultrafilter*].

ultragiá, ultragiez vb. (tr.) **1.** a ofensa grav pe cineva, a aduce atingere onoarei sau demnității cuiva: *cade împușcat la fereastră de glonțele soțului de două ori ultragiat.* CĂL.; (fig.) *poetul sensibilității ultragiate la maximum.* R.L.; **2.** a încălca, a nu respecta (reguli, principii): *a ultragia morala publică*; **3.** (jur.) a comite un ultraj. [De la *ultragiu*; cf. fr. *outrager*].

ultragiát, ~ți, ultragiată, ~e a. care a suferit un ultraj; ofensat grav: *bărbatul ultragiat omoară pe vinovați.* CĂL.; (fig.) *în poezia lui ... vorbește ... o sensibilitate ultragiată.* R.L. [V. *ultragia*].

ultragiére, ultragieri f. acțiunea de a ultragia. [V. *ultragia*].

ultrágiu n. v. ultraj.

uitraísm[1] n. extremism. [Din germ. *Ultraismus*].

ultraísm[2] n. mișcare literară de avangardă, inițiată în Spania, în 1919, sub influența experimentelor futuriste și dadaiste, răspîndită apoi și în literaturile hispano-americane. [Cuv. engl.].

ultraíst, ~ști, ultraistă, ~e a. (rar) exagerat. // m., f. extremist. [De la *ultraism*].

ultráj, ultraje n. **1.** ofensă gravă, lezare a onoarei sau demnității cuiva (prin cuvinte sau prin fapte): *acest nou ultragiu aruncat în față-mi cu asprime făcu să dispară din inima mea ultima speranță de*

amor. FIL.; **2.** încălcare a unor reguli, principii; **ultraj contra bunelor moravuri,** infracţiune care constă în săvîrşirea în public a unor acte ori gesturi reprobabile, în folosirea de cuvinte, expresii sau în orice manifestări prin care s-ar aduce atingere bunelor moravuri; **3.** (jur.) infracţiune constînd în insultă, calomnie, ameninţare, act de violenţă împotriva unui reprezentant al autorităţii publice aflat în exerciţiul funcţiunii; (şi: (înv.) **ultragiu**). [Din it. ***oltraggio,*** fr. ***outrage***].

ultraliberál, ~i, ultraliberală, ~e a. care manifestă un liberalism exagerat: *avea groază de tinerii ultraliberali, care nu cred nici în Dumnezeu, nici în dracul.* CĂL. [*Ultra-* + *liberal*].

ultraluxós, ~şi, ultraluxoásă, ~e a. de un lux exagerat: *femeie ultraluxoasă.* [*Ultra-* + *luxos*].

ultramarín, ~i, ultramarină, ~e a. albastru: *gîzele se ciocnesc în zborul lor în haosul ultramarin.* AR. // n. colorant mineral natural sau sintetic, obţinut prin topirea unui amestec de argilă, carbonat de sodiu, cărbune de lemn şi sulf, care are diverse culori în funcţie de condiţiile de preparare, cea mai frecventă fiind culoarea albastră. [Din germ. ***Ultramarin***].

ultramicroanalíză f. ramură a microanalizei care se ocupă cu identificarea şi dozarea substanţelor în cantităţi de ordinul microgramelor. [Din germ. *Ultramikroanalyse*].

ultramicrochimíe f. ramură a chimiei care studiază reacţiile chimice şi procedeele de analiză în care intervin substanţe în cantităţi foarte mici, de ordinul milionimii de gram. [Din fr. *ultramicrochimie*].

ultramicrón, ultramicroni m. particulă coloidală mai mică decît o zecime de micron, care poate fi văzută numai la ultramicroscop. [Din fr. *ultramicron*].

ultramicroscóp, ultramicroscoape n. microscop foarte puternic, utilizat pentru observarea obiectelor ale căror dimensiuni sînt sub limita de separare a microscopului obişnuit, în care iluminarea obiectelor se face lateral, iar în obiectiv pătrunde lumina împrăştiată de acestea. [Din fr. *ultramicroscope,* germ. *Ultramikroscop*].

ultramicroscópic, ~ci, ultramicroscopică, ~ce a. **1.** care se poate vedea numai cu ultramicroscopul; **2.** executat cu ultramicroscopul: *studiu ultramicroscopic.* [Din fr. *ultramicroscopique*].

ultramicroscopíe, ultramicroscopii f. tehnică de observare şi studiere a obiectelor şi fenomenelor cu ajutorul ultramicroscopului. [Din fr. *ultramicroscopie*].

ultramodém, ~i, ultramodernă, ~e a. foarte modern. [Din fr. *ultramoderne*].

ultramodernísm, ~şti, ultramodernistă, ~e a. de un modernism exagerat. [*Ultra-* + *modernist*].

ultramontán, ~i, ultramontană, ~e a. **1.** (rar) de dincolo de munţi; **2.** referitor la ultramontanism, care aparţine ultramontanismului. // m., f. **1.** (rar) locuitor de dincolo de munţi; **2.** partizan al ultramontanismului. [Din fr. *ultramontain*].

ultramontanísm n. curent în cadrul catolicismului, opus galicanismului, apărut în secolul al XV-lea, care susţinea infaibilitatea şi puterea nelimitată a papei în problemele bisericeşti şi laice. [Din fr. *ultramontanisme*].

ultranaţionalíst, ~şti, ultranaţionalistă, ~e a. de un naţionalism extremist. [*Ultra-* + *naţionalist*].

ultraoccidentál, ~i, ultraoccidentală, ~e a. cu un caracter, aspect etc. occidental foarte pronunţat: *oraş ultraoccidental.* [*Ultra-* + *occidental*].

ultrapás n. masă plastică obţinută din melanină. [Din germ. *Ultrapas*].

ultraporţelán n. porţelan cu caracteristici izolante superioare, folosit ca izolator pentru curenţi de înaltă frecvenţă. [*Ultra-* + *porţelan*].

ultraprogresíst, ~şti, ultraprogresistă, ~e a. şi m., f. (persoană) care susţine în mod exagerat progresul. [*Ultra-* + *progresist*].

ultrarapíd, ~zi, ultrarapidă, ~e a. extrem de rapid. [*Ultra-* + *rapid*].

ultrareacţionár, ~i, ultrareacţionară, ~e a. şi m., f. (persoană) care se opune cu înverşunare progresului. [*Ultra-* + *reacţionar*].

ultraretrográd, ~zi, ultraretrogradă, ~e a. şi m., f. (persoană) cu vederi înapoiate. [*Ultra-* + *retrograd*].

ultrarevoluţionár, ~i, ultrarevoluţionară, ~e a. şi m., f. (adept) al unui revoluţionarism radical. [Din fr. *ultra-revolutionnaire*].

ultraromantíc, ~ci, ultraromantică, ~ce a. de un romantism exagerat. [*Ultra-* + *romantic*; cf. fr. *ultraromantique*].

ultrascúrt, ~ţi, ultrascurtă, ~e a. **1.** foarte scurt: *tunsoare ultrascurtă;* **2. raze** (sau **unde, radiaţii**) **ultrascurte,** (şi subst. f.) radiaţii electromagnetice cu lungimi de undă foarte mici, utilizate în telecomunicaţii, în medicină etc. [*Ultra-* + *scurt*; cf. fr. *ultra-court*].

ultrasecrét, ~ţi, ultrasecretă, ~e a. foarte secret: *documente ultrasecrete.* [*Ultra-* + *secret*; cf. fr. *ultra-sécret*].

ultrasensibíl, ~i, ultrasensibilă, ~e a. extrem de sensibil: *peliculă ultrasensibilă.* [*Ultra-* + *sensibil*; cf. fr. *ultra-sensible*].

ultrasónic, ~ci, ultrasonică, ~ce a. referitor la ultrasunete, care se bazează pe ultrasunete; ultrasonor. [Din fr. *ultrasonique*].

ultrasonografíe, ultrasonografii f. (med.) ecografie. [Din fr. *ultrasonographie*].

ultrasonográmă, ultrasonograme f. (med.) imagine obţinută prin ultrasonografie. [Din engl. *ultrasonogram*].

ultrasonór, ~i, ultrasonoră, ~e a. ultrasonic. [Din fr. *ultrasonore*].

ultrasonoterapíe, ultrasonoterapii f. (med.) terapie prin ultrasunete. [Din fr. *ultrasonothérapie*].

ultraspeciál, ~i, ultraspecială, ~e a. care se deosebeşte foarte mult de alte lucruri, de alte fenomene etc. de acelaşi fel: *un material ultraspecial; o relaţie ultraspecială;* **2.** de strictă specialitate: *dicţionar ultraspecial.* [*Ultra-* + *special*].

ultrasúnet, ultrasunete n. vibraţie a unui mediu elastic, de aceeaşi natură cu sunetul, avînd însă frecvenţe superioare acestuia (peste 20 000 Hz), fapt pentru care nu poate fi percepută de urechea omului. [*Ultra-* + *sunet*; cf. fr. *ultrason*].

ultraviolét, ~ţi, ultravioletă, ~e a. **radiaţii** (sau **raze**) **ultraviolete** (şi subst. f.) radiaţii electromagnetice situate dincolo de marginea violetă a spectrului luminii, a căror lungime de undă este mai mică decît lungimea de undă minimă a radiaţiilor vizibile, utilizate în medicină, în fotochimie etc. // n. domeniu spectral corespunzător radiaţiilor descrise mai sus. [Din fr. *ultraviolet*].

ultravírus, ultravirusuri m. virus extrem de mic, care nu poate fi văzut cu microscopul obişnuit. [Din fr. *ultra-virus*].

ulúc, uluce n. **1.** jgheab făcut din scînduri ori scobit într-un trunchi de copac, într-o piatră etc., în care se pune apa sau mîncarea pentru animale; troacă: *să-ngrijască porcii bine, ..., să tocmească ... cotețe şi uluce.* C.; **2.** canal, ţeavă pentru captarea şi scurgerea apei dintr-un izvor, de la o cişmea etc.; burlan, ţurloi, ţurţur; **3.** parte a teascului prin care se scurge mustul; **4.** jgheab de lemn sau de tablă, montat de-a lungul streşinii caselor, pentru a aduna apa de pe acoperiş şi a o conduce spre burlane; **5.** (reg.) jgheab făcut din scînduri prin care curge apa pentru punerea în mişcare a unei mori; lăptoc, scoc; **6.** jgheab sau ţeavă prin care curge făina la moară; piscoaie, vrană; **7.** (reg.) jilip; **8.** şanţ tăiat în lungul muchiei unei piese de lemn, pentru a se putea îmbina cu altă piesă; canelură, nit. [Din turc. *oluk*].

ulucár, ulucari m. (iht.; reg.) sulac (*Cyprinus carpio hungaricus*). [*Ulucă* + *-ar*].

ulucáş, ulucaşe n. (reg.) jgheab sau ţeavă prin care curge făina la moară; piscoaie, uluc, vrană. [*Uluc* + *-aş*].

ulúcă, uluci f. **1.** scîndură întrebuinţată în construcţii, mai ales la facerea gardurilor: *tavanul acestei camere era de grinzi şi uluci de stejar.* FIL.; **2.** (la pl.) gard făcut din scînduri; zăplaz: *cînd venea trupa de teatru ... săreau ulucile înăuntru dacă n-aveam bani.* CĂL. [Et. nec.; cf. ***uluc***].

ulucí, ulucesc vb. (reg.; tr.) **1.** a tăia un şanţ în lungul muchiei unei piese de lemn, pentru a se putea îmbina cu altă piesă; **2.** a nivela scîndurile unei duşumele făcînd să se îmbuce lambele unora în ulucele celorlalte. [De la ***uluc***].

ulucitór, ulucitoáre n. unealtă de dulgherie cu ajutorul căreia se taie şanţuri în lungul marginilor unor piese de lemn care se asamblează. [*Uluci* + *-itor*].

ului, uluiesc vb. **1.** (tr.) a uimi peste măsură; a stupefia: *cu o îndrăzneala care mă ului, ... îmi afirmă pasionat că tocmai aceasta o aşteaptă.* CĂL. ; **2.** (înv. şi reg.; refl.) a-şi pierde facultatea de a judeca clar; a se buimăci, a se fistîci, a se năuci, a se zăpăci: *pierderea domnului lor îi făcură să se uluiască.* ISP. [Et. nec.; cf. sl. *ulajati*].

uluiálă, uluieli f. **1.** starea omului uluit, uimit peste măsură; perplexitate, stupoare, stupefacţie: *nu ne arde nouă de şcoală! răspunse mama după cîteva clipe de uluială.* PR.; **2.** ameţeală, năuceală: *nu se dezmeticise bine din uluiala somnului.* ISP. [*Ului* + *-eală*].

uluíre, uluiri f. faptul de a (se) ului; perplexitate, stupefacţie, stupoare, uluială: *mă scutură puţin, din uluirea ce mă cotropise.* BL. [V. ***ului***].

uluít, ~ţi, uluită, ~e a. **1.** uimit peste măsură; crucit, perplex, stupefiat: *am ascultat uluit declaraţia reprodusă la Radio.* BL.; **2.** (înv. şi reg.) care şi-a pierdut capacitatea de a judeca clar; ameţit, buimăcit, dezorientat, fistîcit, uimit: *trimeţînd un ostaş ca să-i caute sălaş, ostaşul, cam uluit, drept la noi a nemerit.* POP.; **3.** care exprimă sau presupune uluire, dezorientare, zăpăceală: *rămase într-o tăcere uluită.* PR. [V. ***ului***].

uluitór, ~i, uluitoáre a. **1.** care uluieşte, stupefiant: *o să ţi se pară uluitoare unele păreri ale mele.* BL.; **2.** ameţitor, năucitor: *ritm uluitor;* **3.** extraordinar, formidabil: *o inteligenţă uluitoare;* (adv.) *e uluitor de frumoasă.* [*Ului* + *-tor*].

úlus n. (în evul mediu) **1.** denumire a unui teritoriu şi a populaţiei sale aflate în dependenţă faţă de turco-mongoli; **2.** formă de organizare social-politică la popoarele din Asia Centrală. [Cuv. rus., germ.].

umán, ~i, umană, ~e a. **1.** care aparţine omului, propriu omului: *trup uman; voce umană; limbaj uman; inteligenţă umană;* (subst. n. sg.) ceea ce este uman, ceea ce este propriu omului sau aparţine oamenilor: *această topire a umanului în totul cosmic integrator se face ... fără brutalitate.* PLEŞU; **2.** referitor la om, care se ocupă de om: *ştiinţe umane; medicină umană;* **geografie umană,** antropogeografie; **3.** care este format, care este compus din oameni: *un uriaş lanţ uman; grup uman; colectivitate umană; rasă umană; genul uman;* **4.** cu dragoste de oameni, plin de omenie; omenos: *întîi trebuie să fii uman şi numai de aici încolo să vezi dacă eşti şi poet.* VLAH.; (adv.) *trebuie să te porţi uman cu cei învinşi;* **5.** care respectă nevoile omului; omenesc: *condiţii de detenţie umane;* **6. secţie umană,** secţie a învăţămîntului liceal în care se studiază cu precădere limbile clasice şi ştiinţele umaniste. [Din lat. ***humanus,*** fr. ***humain***].

umanioáre f. pl. **1.** (astăzi rar) totalitatea studiilor umanistice, în special ale celor clasice, considerate ca bază a culturii unui om: *niciodată mintea nu-l situase în tărîmul „umanioarelor".* LIIC.; **2.** (spec.) nume dat în trecut claselor liceale cu profil umanist. [Din germ. *Humaniora*].

umanísm n. **1.** orientare de gîndire şi mişcare culturală care definesc epoca Renaşterii (sec. XIV-XVI), apărute ca expresie a opoziţiei faţă de lumea medievală şi de valorile ei, care au promovat o viziune nouă, raţionalistă, asupra destinului omului, afirmînd libertatea, demnitatea şi perfectibilitatea fiinţei

umane şi al căror model se află în cultura greacă şi latină; **2.** concepţie, prezentă în întreaga istorie a civilizaţiei, care recunoaşte demnitatea, valoarea şi posibilităţile nelimitate de desăvîrşire ale fiinţei umane, militînd pentru dezvoltarea liberă a personalităţii umane: *umanismul creştin*; **3.** (rar) altruism, dragoste de oameni. [Din germ. ***Humanismus,*** fr. ***humanisme***].

umaníst, ~şti, umanistă, ~e a. **1.** care aparţine umanismului renascentist; referitor la umanismul renascentist: *ne-a vorbit despre condiţia culturii umaniste.* LIIC.; **2.** care este de domeniul culturii umane în general sau a celei clasice; umanistic: *studiu umanist*; **ştiinţe** (sau **discipline**) **umaniste,** ştiinţe (sau discipline) umanistice; **3.** care se consacră studiului operelor clasice greco-latine: *învăţat umanist;* **4.** care aparţine umanismului, care se bazează pe umanism sau promovează umanismul. // m. **1.** reprezentant al umanismului Renaşterii; **2.** cărturar din epoca Renaşterii care studia operele antichităţii; **3.** specialist al limbilor şi literaturilor greco-latine; **4.** adept, partizan al umanismului. [Din fr. ***humaniste***].

umanístic, ~ci, umanistică, ~ce a. care aparţine domeniului culturii umaniste în general sau a celei clasice: *editură cu profil predominant umanistic;* **ştiinţe** (sau **discipline**) **umanistice,** ştiinţe al căror obiect îl constituie omul cu dimensiunile sale psiho-fizice, sociale, istorice, artistice; **învăţămînt umanistic,** învăţămînt în care accentul se pune pe studiul limbilor clasice şi al ştiinţelor umanistice. [Din germ. ***humanistisch***].

umanitár, ~i, umanitară, ~e a. **1.** care este preocupat de binele omenirii, plin de umanitate, devotat umanităţii: *spirit umanitar*; **2.** care vine în ajutorul oamenilor aflaţi în nevoie, în suferinţă: *ajutor umanitar; organizaţie umanitară.* [Din fr. ***humanitaire***].

umanitarísm n. concepţie sau atitudine pătrunsă de înţelegere şi dragoste faţă de oameni; umanitate: *aceeaşi concepţie naţionalistă, uşor îmblînzită printr-un umanitarism mai mult de bună creştere ... şi-l formula în „Însemnări ieşene".* CĂL. [Din fr. ***humanitarisme***].

umanitaríst, ~şti, umanitaristă, ~e a. referitor la umanitarism, care este inspirat de umanitarism: *specializarea ideologică a lui Bolliac se face în direcţie umanitaristă.* CĂL. // m. adept al umanitarismului. [Din fr. ***humanitariste***].

umanitáte, (rar) **umanităţi** f. **1.** totalitatea oamenilor, neamul omenesc; omenire: *valorile ... guvernează mersul înainte al umanităţii.* R.L.; **2.** grup, colectivitate umană: *un mare rol filantropic, al cărui venit se va împărţi giumătate în folosul umanităţii suferinde.* CAR.; **3.** ansamblu de caractere specifice naturii umane; calitatea de om: *umanitatea generală a omului nu poate fi transformată în regulă de convieţuire la scară planetară, înseamnă ... că specia umană ori este scindată şi contradictorie (ascunzînd sub aceeaşi mască omul şi „anti-omul"), ori că ea este inhumană în esenţa ei.* LIIC.; **4.** bunătate, generozitate, omenie: *s-a mai pomenit atîta umanitate în vreo armată de cînd e istoria?* REBR.; **5.** (rar; mai ales la pl.) ştiinţe sau discipline umanistice: *experienţa clasicului cere un timp limitat de documentare: cunoaşterea umanităţilor.* CĂL. [Din fr. ***humanité***, lat. ***humanitas, -atis***].

umanizá, umanizez vb. **1.** (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni mai uman, mai sociabil, mai înţelegător, mai sensibil la necazurile sau suferinţele oamenilor: *suferinţele trăite l-au umanizat; ajungînd la stăpînirea pămîntului dorit, Ion se umanizează devenind un om ca oricare altul.* LOV.; **2.** (tr.) a face să fie mai puţin dur, mai suportabil: *a umaniza regimul din închisori;* **3.** (tr.) a apropia (pe cineva) de dimensiunea obişnuită a fiinţei umane: *scrisorile dezvăluie o lătură a lui, total inedită pentru cunoscătorii operei sale, care îl umanizează nespus.* LIIC.; **4.** (tr.) a da înfăţişare, însuşiri omeneşti (unei fiinţe, unui lucru, unei divinităţi): *a umanizat gîzele.* [Din fr. ***humaniser***].

umanizáre f. **1.** acţiunea de a umaniza, de a face mai puţin dur, mai suportabil ceva: *program ... de umanizare a instrucţiei.* CĂL.; **2.** acţiunea de a apropia pe cineva sau ceva de natura, de măsura omului: *constatăm şi în termenii legendei ... o surprinzătoare umanizare a Creatorului, care nu mai e privit ca atotştiutor.* BL. [V. ***umaniza***].

umanoíd, ~zi, umanoidă, ~e a. care seamănă cu omul: *robot umanoid.* // m. fiinţă cu aspect omenesc: *separată de spirit şi de conştiinţă, fiinţa umană este redusă la starea de umanoid.* R.L. [Din fr. ***humanoïde***].

úmăr, umeri m. **1.** fiecare dintre cele două părţi laterale ale corpului omenesc corespunzătoare articulaţiei braţelor cu trunchiul: *luă butoiaşul din car şi-l ridica pe umărul său.* SL.; **la umăr** sau **între umeri,** (reg.) **de-a umăr, de-a umărul, de-a umerele, în umeri,** pe umeri; în spate: *iese afară cu puşca la umăr.* CR.; *cînd fu buzduganul gata, îl luă Petrea de-a umărul.* POP; *pe ochi negri se spălase, conteşiul în umeri luase.* POP.; **umăr la umăr,** unul lîngă altul, alături; (p. ext.) împreună, uniţi; **a da** (sau **a strînge, a înălţa etc.**) **din umeri,** a strînge, a da din umeri în semn de nepăsare, neştiinţă, neputinţă, nedumerire, dispreţ etc.; **a se uita la cineva** (sau **a privi pe cineva**) **peste umeri,** a se uita dispreţuitor, batjocoritor la cineva; **a lua pe cineva peste umăr,** a-şi bate joc de cineva, a ironiza; a **bate pe cineva pe umăr,** a lovi uşor umărul cuiva pentru a-l face atent sau ca semn de aprobare, de acord sau de compasiune; **a-şi lua picioarele** (sau **călcîiele**) **de-a umeri,** a pleca în grabă, a o lua la fugă; **(a fi) cu capul pe umeri,** (a fi) cumpătat, rezonabil; **a pune cuiva pe umeri** sau **pe umerii cuiva, a)** a încărca pe cineva cu o obligaţie, cu o sarcină grea; **b)** a arunca vina asupra cuiva; a învinovăţi; **a lua ceva de pe umerii cuiva,** a uşura pe cineva de o obligaţie, de a sarcină grea; **2.** (p. anal.) culme a unui deal sau a unui munte; **3.** (p. ext.) parte a unui obiect de îmbrăcăminte care acoperă regiunea corpului descrisă mai sus; **4.** (p. anal.) **umărul obrazului** fiecare dintre cele două părţi proeminente, osoase din mijlocul obrazului; **5.** (p. anal.) nume dat unor obiecte sau părţi de obiecte asemănătoare ca formă, ca poziţie cu partea corpului descrisă mai sus (şi care servesc ca element de susţinere, de fixare etc.): **a)** partea bombată a unui vas, deasupra căreia se află gîtul sau gura; **b)** partea de sus a jugului, avînd două curburi, care se aşază pe gîtul vitelor; **c)** (reg.; şi **umărul osiei**) partea groasă a osiei, care intră în căpăţîna roţii de car; opor; **d)** (reg.; şi **umărul leucii**) colţ la capătul de sus al leucii, de care se leagă lanţul sau cîrligul care prinde loitra de leucă; măsea; **e)** (reg.) fiecare dintre cele două capete ale pieselor de lemn de care se prinde coarda ferăstrăului; cioacă; **f)** (tehn.) proeminenţă a unei piese servind la rezemarea ei ori a altei piese sau pentru a transmite o mişcare. // n. (pl. **umere**) umeraş (pentru haine). [Lat. ***humerus***].

umăráş m. v. **umeraş.**

umbélă, umbele f. (bot.) tip de inflorescenţă plană sau convexă la care pedunculii florali pornesc radial din acelaşi punct şi se ridică la (aproape) aceeaşi înălţime, ca pînza unei umbrele. [Din lat. ***umbella***, fr. ***ombelle***].

umbeliféră, umbelifere f. (bot.; la pl.) familie de plante erbacee dicotiledonate, ale căror flori sînt dispuse în umbele; (şi la sg.) plantă care face parte din această familie (ex. anasonul, chimenul, mărarul, morcovul); (adj.) *plantă umbeliferă.* [Din fr. ***ombellifère***].

umbeliíform, ~i, umbeliformă, ~e a. (bot.) care are forma unei umbele: *floare umbeliformă.* [Din fr. ***ombelliforme***].

umbelúlă, umbelule f. (bot.) umbelă secundară care intră în alcătuirea unei umbele compuse. [Din fr. ***ombellule***].

umblá, úmblu vb. (intr.) **1.** a merge, a se deplasa: *copilul a început să umble; calul umblă la pas; el să umble cu trăsura, eu să măturbătătura.* POP; **a-i umbla cuiva** (**vorba**) **prin gură** (sau **pe limbă**), a nu-şi putea aminti pentru un moment de ceva care îi este extrem de familiar, de cunoscut; **a-i umbla cuiva ceva prin** (sau **în**) **cap** (ori **minte, gînd**), a fi preocupat de ceva, a avea ceva de gînd: *îi umbla prin minte s-o despartă de soţul ei şi s-o ia de nevastă.* REBR.; *tot aşa-mi umblă prin cap, că nu mă văd însurat.* POP; **umblă sănătos, a)** (sau **cu bine**), urare adresată cuiva care pleacă: *umblă, Corbeo, sănătos, ca un trandafir frumos.* POP; **b)** pleacă de aici, lasă-mă în pace: *apoi dacă n-ai avut cai, umblă sănătos, noi nu cunoaştem altceva decît cai.* SAD.; **a umbla cu capul între urechi** (sau **în traistă**), v. **cap; 2.** a se ţine de sau după cineva (pentru a-l păzi, a-l îngriji etc.): *mama toată ziua umblă după frate-meu, că e bolnav*; **a umbla după cineva,** a căuta cu insistenţă să obţină simpatia cuiva; a face curte unei femei; **3.** (pop.) a întreţine relaţii cu cineva, a se întovărăşi cu cineva: *umbla cu ceata unuia, Cîrstea.* SOR.; **a umbla cu cineva,** a întreţine relaţii de dragoste cu cineva: *umblă cu fete;* **4.** a străbate (ca drumeţ) un loc; a merge din loc în loc, a colinda, a cutreiera; a hoinări, a vagabonda: *a umblat prin toate oraşele pămîntului ... cheltuind pe orice găsea pe placul său.* NEGR.; *negustori care umblau prin ţară îmi spuseră că ţine un han în Bucureşti.* SAD.; *să nu te prind eu că umbli haihui ... c-o să vezi tu ce-o păţeşti.* PR.; (tr.) *după ce umblase toate ţările, se întorsese acasă mai cuminte.* ISP.; **a umbla de ici-colo** (sau de **colo-colo**), a se mişca precipitat din loc în loc; a nu avea astîmpăr; **5.** a se plimba: *îi zisei să umblăm niţel, ştiind că nu dormise aseară.* DELAVR.; **6.** a se duce şi a se întoarce (în mod regulat); a circula: *a îmbla ... pe asemenea poduri era o adevărată tortură.* FIL.; **7.** (despre păsări, insecte) a zbura; (despre nori) a se mişca pe cer; **8.** a merge, a se duce undeva regulat; a frecventa: *are noroc să devie prim-ministru al unui rege care veşnic lipseşte ... umblînd la vînătoare.* CAR.; *umbli la liceu?* BL.; **9.** a se ocupa, a se îndeletnici cu ..., a lucra la ...: *umblase în bătălii să-şi facă un nume vrednic de iubita lui care făgăduise să-l aştepte.* SAD.; **10.** a se purta (îmbrăcat, încălţat, pieptănat etc.) într-un anumit fel: *toţi umblau îmbrăcaţi la fel, în cămăşoaie albe de in.* TOP.; **11.** a avea o anumită conduită, a se comporta, a se manifesta într-un anumit fel (în relaţiile sociale, faţă de cineva etc.); (p. ext.) a acţiona într-un anumit fel: *bătrîna îl povăţui cum să umble şi cum să se poarte.* ISP.; *sergenţii şi bragadirii umblau politicos, dar rece, pe lîngă mine.* CL.; **a umbla după capul lui,** a proceda cum socoteşte el singur că e bine; **12.** (despre vehicule) a circula, a merge: *trenurile nu mai umblau ... de vreo trei zile din pricina omătului.* C.; **13.** (despre unelte, aparate, instalaţii) a fi în stare de funcţionare: *moara nu umblă ..., pare pustie.* SAD.; **a-i umbla cuiva moara,** v. **moară**; **a-i umbla cuiva mintea, a)** a se gîndi intens la ceva; **b)** a fi isteţ; **14.** (despre gură, ochi etc.) a se mişca continuu; **a-i umbla cuiva gura** (ca **o meliţă, ca o moară stricată etc.**) v. **gură**; **15.** (despre degete, mîini, picioare) a se mişca cu uşurinţă, cu pricepere, cu iscusinţă; **16.** a trece (din mînă în mînă), a ajunge (de la unul la altul); a circula: *cuiul nou o săptămînă a umblat din mînă în mînă.* ARG.; **17.** (despre zvonuri, vorbe, păreri etc.) a trece de la unul la altul; a circula, a se răspîndi: *despre ceas umbla în sat o legendă odioasă.* BL.; **18.** (despre bani) a fi în circulaţie, a avea curs: *banii aceia sînt buni, carii îmblă în toate ţările.* N.TEST.; **19.** a căuta, a scotoci, a cotrobăi: *la ce-mi umblaţi prin lucrurile mele?* VLAH.; **20.** a pune mîna, a se atinge (de un lucru oprit): *la banii îngropaţi sub pătulul lui Cleşie nimeni nu umblă.* ST.; **21.** a lucra cu ..., a se servi de ...: *popa îşi scoate ... un pistol pe care-l încarcă ... fără nici o stîngăcie, ba chiar cu pricepere tehnică, parcă o viaţă întreagă ar fi umblat tot cu pistoale.* BL.; a **umbla cu ocaua mică,** v. **oca; 22.** a face uz de ..., a se folosi de ...: *ce-o face, să facă bine şi cinstit, să nu-mi umble cu pungăşii.* VLAH.; **23.** a căuta (în toate părţile) ceva sau pe cineva, a se sili să găsească ceva sau pe cineva, să pună mîna pe ceva sau pe cineva: *apoi să ştiţi că după ăsta umblă avioanele engleze şi americane.* BL.; **a umbla cu limba scoasă după ceva** (sau **după cineva**), v. **limbă; 24.** a căuta să obţină un avantaj, un folos, să ajungă la o situaţie favorabilă: *toţi umblă după posturi, adică după lefi.* AL.; **a umbla după doi iepuri deodată,** a urmări în acelaşi timp două scopuri, două avantaje diferite; **a umbla după colaci calzi,** a urmări să obţii lucruri bunevenite de-a gata; **a umbla după cai verzi,** v. **cal**; **a umbla după potcoave de cai morţi,** v. **potcoavă**; **25.** a se strădui, a se sili, a căuta să ...: *unde nu*

te-nţelege, nu mai umbla să dai lege. PANN; **26.** a avea de gînd, a intenţiona: *auzi ghiujul! în loc să-şi bată capul ca să mărite pe duduca, el umblă să se-nsoare.* AL.; **27.** a fi pe cale să ..., a se pregăti să ...: *cînd umbla să se culce, a văzut pe ceilalţi doi dormind.* POP; (şi: (înv. şi pop.) **îmbla**). [Lat. ***ambulare***].

umbláre, umblări f. **1.** acţiunea de a umbla; cutreierare, colindare: *venisem să mai răsuflu cîteva zile, ... după o îmblare de cinci luni.* NEGR.; **2.** (înv. şi pop.) păţanie, întîmplare: *cînd povestea ... despre umblările lui ... fraţii-l trăgeau de suman să nu mintă.* POP; (şi: (înv. şi reg.) **îmblare**). [V. ***umbla***].

umblát[1], umblaturi n. **1.** acţiunea de a umbla; umblare, mers: *mai naltă pare, şi-n umblat mlădie ca o vargă.* COŞB.; **2.** cutreierat, colindat: *era buimac de cap şi hămesit de foame, de atîta îmblat.* CR.; (şi: (înv. şi reg.) **îmblat**). [V. ***umbla***].

umblát[2], ~ţi, umblată, ~e a. **1.** pe care sau în care se umblă mult; circulat, străbătut: *drum umblat; loc umblat;* **2.** care a colindat multe locuri, a văzut multe şi a trecut prin multe; (p. ext.) cu experienţă, încercat: *plăcere îmi face să călătoresc cu un om aşa umblat ca dumneata.* CAR.; *oamenii cei bătrîni, păţiţi şi îmblaţi prin lume.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **îmblat**). [V. ***umbla***].

umblăréţ, ~i, umblăreáţă, ~eţe a. (fam.; glumeţ sau iron.) căruia îi place să umble mult, să se plimbe (fără rost), să hoinărească: *eu ... „dimonul" cu obrajii arşi de soare şi cu tălpile sparte de spini şi de ţăpuşi, pe care nu-l încăpea lungul văilor, de nebun şi umblăreţ ce era.* VLAH. [***Umbla*** + *-ăreţ*].

umblătór, ~i, umblătoáre a. **1.** (rar) care umblă; care merge dintr-un loc în altul: *aştepta mulţime mare de tîrgoveţi ... amestecaţi cu toţi vînzătorii umblători, cu marfa în spate.* PETR.; **2.** mobil; **pod umblător**, v. **pod**; **3** (reg.) **grîu umblător**, grîu care se poate semăna atît toamna, cît şi primăvara. // m. (înv.) curier; (spec.) ostaş dintr-un corp de curieri ai domnilor moldoveni. // f. **1.** compartiment dintr-o lucrare minieră subterană, amenajat pentru circulaţia personalului; **2.** (înv. şi pop.) closet; (şi: (înv. şi reg.) **îmblător**). [***Umbla*** + *-ător*].

umblătúră, umblături f. (pop.) **1.** faptul de a umbla; mers[1], umblat[1]; **2.** cutreierat, pribegit; alergătură (pentru a realiza, pentru a obţine ceva): *după multă umblătură şi călcătură ... a dat de tîrgul unde era vătaful acela.* POP; **3.** fel de a umbla, de a merge al cuiva; mers, umblet: *seamănă cu tată-său la umblătură.* [***Umbla*** + *-ătură*].

úmblet, umblete n. **1.** faptul de a umbla; umblare, mers: *după un ceas de umblet, am ajuns la izvor.* TOP; **2.** (pop.) mişcare astrală: *cometa ... se tot urca în sus către miezul nopţii, învîrtindu-se precum este umbletul cerului, cu stelele, către apus.* SAD.; **3.** cutreierare, colindare, hoinăreală: *după umblet de două luni, a sosit într-o pădure neumblată.* POP.; **4.** alergătură (pentru a realiza, a obţine ceva): *abia îşi simţea trupul, aşa de multe îi fuseseră umbletele şi truda, ca să pregătească primirea ... Măriei sale.* SAD.; **5.** mod, fel de a umbla, de a duce picioarele în mers; mers, pas: *azi le sameni tuturor la umblet şi la port.* EM.; **6.** (înv. şi pop.) fel de a fi sau de a se comporta al cuiva; comportare, conduită: *aşa-mi cere sufletul, aşa-mi este îmbletul.* POP.; **7.** (înv.) uneltire: *şi îndată de toate îmbletele lui Gaspar au dat ştire ... la împărăţie.* COSTIN; **8.** (înv.) desfăşurare, evoluţie: *neştrămutate sînt obiceiurile în umbletele lor.* OD.; (şi: (înv. şi pop.) **îmblet**). [***Umbla*** + *-et*].

umbrár, umbrare n. **1.** ansamblul crengilor şi al frunzelor unui copac (sau ale mai multor copaci) care dau umbră; loc ferit de soare la poalele unui copac: *nime nu mă auzea, numai mîndrul păcurar, ce şedea colo-n umbrar.* EM.; *am lăsat pridvorul casei sub umbrarele de nuci.* PILLAT; **2.** adăpost împotriva arşiţei, a vîntului sau a ploii, făcut din crengi verzi, din pînză, din scînduri etc., de obicei pe lîngă restaurante, hanuri etc.: *stătusem pînă tîrziu ... la popota infanteriştilor, ... subt un umbrar adăpostit de vedere.* TOP; **3.** (înv. şi reg.) umbrelă (de soare). [***Umbră*** + *-ar*].

umbrátic, ~ci, umbratică, ~ce a. (rar) **1.** care se află la umbră, lipsit de lumină: *strugurii cresc în viţă umbratică, umflaţi de vinul sălbatic.* BL.; **2.** de culoare mai închisă, întunecat: *nu se constata nimic umbratic la plămîni.* BL. [***Umbră*** + *-atic*].

úmbră, umbre f. **1.** porţiune întunecată din spaţiu sau de pe suprafaţa unui obiect, unde razele de lumină nu ajung direct, fiind oprite de un corp opac; întunecime, lipsă de lumină dintr-o astfel de porţiune: *patru plopi ascund în umbră casa dragei mele.* TOP; **la umbră**, într-un loc ferit de arşiţa soarelui, mai ales la poalele unui copac: *slujitorul descălecă repede şi feri catîrii împovăraţi într-o parte, la umbră.* SAD.; **din umbră, a)** care acţionează, se desfăşoară în secret: *presiunile combinate ale ... războaielor din umbră ale serviciilor secrete ale multor ţări ... au făcut ca aceste grupări să se ofilească şi să piară.* D.; **b)** (sau **în umbră**) fără a se arăta pe faţă; pe ascuns, pe furiş: *îl scuipau uşor în umbră ca pe un demon şi se închinau spre sfinţii iconostasului.* SAD.; **în** (sau **sub, la**) **umbra cuiva** sau **a ceva, a)** sub ocrotirea, protecţia cuiva sau a ceva: *îţi doresc să stai cît mai aproape în umbra acestui tînăr stîlp, Constantin fiul lui Leu-Împărat, şi să te bucuri de mila lui.* SAD.; **b)** sub pretextul, sub aparenţa a ceva: *în umbra asociaţiei dospea o înjghebare carbonară.* CĂL.; **fără umbră**, corect, desăvîrşit: *glasul şi înfăţişarea dovedeau sinceritate fără umbră.* REBR.; a **face** (sau **a ţine**) **umbră pămîntului (degeaba)**, a trăi (degeaba); a nu fi bun de nimic, a nu face nimic: *iacă fac şi eu umbră pămîntului pînă într-o zi.* ISP.; a **sta** (sau **a rămîne**) **în umbră**, a sta (sau a rămîne) deoparte, retras (din modestie): *alţii, stînd în umbră şi cu inima smerită, neştiuţi se pierd în taină.* EM.; a **pune** (sau a **lăsa**) **în umbră pe cineva** sau **ceva**, a lăsa (intenţionat) neobservat pe cineva sau ceva; a estompa, a diminua, a eclipsa: *în discuţiile noastre avea o strălucire care ne punea în umbră pe noi ceilalţi.* LIIC.; **a scoate din umbră ceva** sau **pe cineva,** a face cunoscut, a scoate la iveală; a da în vileag; (reg.) **a băga** (sau **a pune**) **pe cineva la umbră**, a aresta, a întemniţa; **2.** întuneric (al nopţii): *se îngîna umbra cu lumina, cînd morile au început să umble.* TOP; (fig.) *răsai din umbra vremilor încoace, ca să te văd venind.* EM.; **3.** pată întunecată, nuanţă mai închisă: *rotunzimea lui slăbise şi făcuse loc acelei umbre dulci şi interesante din mijlocul obrajilor.* EM.; **4.** parte mai întunecată dintr-o imagine plastică; umbritură; **a da umbre**, a înnegri cu creionul sau cu cărbunele porţiuni dintr-un desen; **5.** (fig.) expresie de tristeţe, de nelinişte etc. din ochii, de pe faţa cuiva: *femeia băgă de seamă umbrele ce se adunau pe faţa lui Nicodim.* AG.; **6.** conturul de umbră al unui corp proiectat pe o suprafaţă luminată: *îmi văzui umbra pe perete.* TOP; **teatru de umbre**, gen de spectacol teatral cultivat în Orient, realizat prin proiectarea pe un ecran transparent a umbrelor unor marionete; **umbre chinezeşti**, v. **chinezesc; a se teme şi de umbra lui**, se spune despre un om foarte fricos; **a fi umbra cuiva** sau **a se ţine după cineva ca umbra (după om), a urma** pe **cineva ca umbra,** a fi mereu în preajma cuiva; a urma pe cineva cu credinţă; (compuse) **umbra-iepurelui**, numele mai multor plante erbacee din familia liliaceelor: **a)** plantă cu tulpina rotundă, erectă, cu frunzele glabre, cu flori alburiu cu dungi verzi, cu fructele bace, negre şi mărunte (*Asparagus tenuifolis*); **b)** (reg.; şi **umbra-cucului**) sparanghel (*Asparagus officinalis*); **c)** plantă cu tulpina rotundă, erectă, cu ramurile striate, cu frunzele în formă de solzi, cu fructe bace, roşii şi mărunte (*Asparagus polyphyllus*); **d)** plantă cu tulpina înaltă, erectă, cu frunzele în formă de solzi, glabre, cu florile galbene-verzui şi cu fructele bace, roşii (*Asparagus collinus*); **e)** (reg.) aglică (*Filipendula vulgaris*); (reg.) **umbra-nopţii, a)** lăsnicior (*Solanum dulcamara*); **b)** zîrnă (*Solanum nigrum*); **7.** imagine neclară a unei fiinţe (sau a unui obiect), aşa cum se vede printr-un geam (mat), printr-o pînză etc.: *prin perdeaua subţire, la lumina slabă a lămpii, distinge umbre.* SAH.; **8.** fiinţă (sau lucru) care nu se vede bine din cauza întunericului, a ceţii, a depărtării etc.: *din timp în timp, el zărea umbre negre ce se furişau de-a lungul galeriilor.* AL.; **9.** duh al unui om defunct; fiinţă supranaturală reprezentînd sufletul unui defunct care se întoarce printre vii; fantomă: *umbre strămoşeşti, sublime, ... din tăcutele morminte fruntea voastră renălţaţi.* BOL.; *sub fagi, păşind alături de umbra lui Virgil, am întîlnit un înger cu gene de femeie.* PILLAT; **împărăţia** (sau **lumea, tărîmul**) **umbrelor**, lăcaşul morţilor; **10.** (fig.) fiinţă foarte slabă (şi bolnavă): *tata zăcea; era o umbră cu respiraţie retezată la un sfert.* BL.; **11.** urmă, semn abia perceptibil; cantitate foarte mică din ceva: *obrazul prea rumen ... şi acea umbră de mustaţă roşie.* VINEA; (fig.) *nici umbră de îndoială n-am că veţi şti să vă purtaţi cuviincios.* CAR.; **12.** (fig.) părere, iluzie, aparenţă: *să pot obţine măcar umbra unui vis.* MACED. [Lat. ***umbra***].

umbrelár, umbrelari m. persoană care face, repară sau vinde umbrele. [***Umbrelă*** + *-ar*].

umbrélă, umbrele f. **1.** obiect destinat să apere de ploaie sau de soare, alcătuit dintr-o pînză circulară care se poate strînge sau întinde prin intermediul unor spiţe metalice, fixate radial pe un baston: *în stradă, o mogîldeaţă, cu o umbrelă deschisă, îi ieşi în cale.* GHEŢIE; **2.** (compuse; bot.; reg.) **umbrelă-spinoasă,** scaiul-dracului (*Eryngium campestre*); **umbrelă- stelată,** ştevie (*Astrantia maior*). [Din fr. ***ombrelle***, prin apropiere de ***umbră***].

umbrelúţă, umbreluţe f. **1.** diminutiv al lui umbrelă; (spec.) umbrelă de soare: *începură a-şi ascunde obrajii din dosul umbreluţelor.* OD.; **2.** (compuse; bot.; reg.) **umbreluţă-de-apă** (sau **-de-baltă, -de-bălţi**), buricul-apei (*Hydrocotyle vulgaris*). [***Umbrelă*** + *-uţă*].

umbrí, umbresc vb. **1.** (tr.) a ţine umbră cuiva sau la ceva, a acoperi cu umbra sa; a adumbri: *închis-am fericirea în strîmtul ei hotar de nuci bogaţi în umbră, umbrind o casă albă.* PILLAT; **2.** (intr.) a da, a face umbră: *acel frasin ... umbrează cu mii de ramuri.* AS.; **3.** (fig.; intr. şi tr.) a apăra, a ocroti, a proteja: *duhul sfînt va pogorî spre tine şi puterea Celui de sus te va umbri.* BIBLIA; **4.** (refl.) a sta la umbră; a se adumbri: *nu putu nici să se umbrească puţin de arşiţa soarelui.* ISP.; **5.** (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni mai puţin luminat; a (se) întuneca: *zidurile lucii se umbriră, ferestrele de sus se albăstră.* SAD.; *o înserare precoce umbreşte lumea.* AR.; **6.** (fig.; tr.) a face să pară mai puţin important, merituos, a eclipsa: *lirica lui Eminescu ... a umbrit cîteva din inspiraţiile poetice ale trecutului apropiat.* VIANU; **7.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) estompa, a (se) diminua: *fericirea care îi inundase pînă atunci chipul se umbrise.* PR.; *resemnarea ... pare a fi umbrită de accentele unei încrîncenări în refuz.* R.L.; **8.** (tr. şi refl.) a face să aibă sau a căpăta o nuanţă mai închisă; a (se) întuneca: *treptat cîmpul se umbreşte sub a brazdelor desime.* AL.; *abia începuse tuleiele bărbei să-i umbrească peliţa copilărească.* OD.; **9.** (tr.) a da umbre unui desen; **10.** (fig.; tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni trist; a (se) posomorî: *durerea îi umbri faţa.* AG.; *ochii postelnicului se umbriră.* SAD. [De la ***umbră***].

umbríre, umbriri f. **1.** faptul de a umbri şi rezultatul ei: *clară e privirea-ţi inocentă sub a genelor umbrire.* EM.; **2.** (concr.) umbră: *vei şti să rechemi lumini de cleştar, vuiri şi umbriri de pădure.* PILLAT; **3.** (fig.; înv.) apărare, protecţie: *îşi părăsise ţeara ... şi trecuse ... sub umbrirea craiului Spaniei.* BĂLC.; **4.** (rar) întuneric (al nopţii); umbră: *noaptea umbririle-i şi-ntinse.* EM.; **5.** culoare (mai) închisă, (mai) întunecată: *în faţă nu se vedea decît umbrirea neagră a arăturii desfundate.* V.R.; **6.** executarea umbrelor într-un desen, într-o pictură; **7.** (fig.) întristare, îngîndurare: *la ce bun sînt ochii tăi izvoare liniştite ... de nu coboară soarele iubirii nicicînd să le aprindă cu seninul biruitor umbrirea mohorîtă?* PILLAT; **8.** (tehn.) procedeu de realizare a unui desen pe o ţesătură prin efecte de lumină şi umbră cu ajutorul unui dispozitiv special. [V. ***umbri***].

umbríş, umbrişuri n. loc umbrit; umbră: *uitaţi în grabă grădină, casă, umbriş.* C.L. [***Umbră*** + *-iş*].

umbrişoáră, umbrişoare f. (rar) diminutiv al lui umbră; umbriţă: *nici o boală nu-i uşoară ca vara la umbrişoară.* POP. [***Umbră*** + *-işoară*].

umbrít, ~ţi, umbrită, ~e a. **1.** care se află la umbră; plin de umbră; umbros: *iaca şi pădurea cu cărarea ei umbrită.* CAR.; **2.** care este slab luminat; întunecos, umbros: *un cerdac lung, umbrit şi multicolor, răspunde c-o scară ce dă-n curte.* EM.; **3.** (fig.)

rămas necunoscut, nelămurit: *nu este cu putinţă să-ţi alegi un domeniu oricît de îngust şi umbrit din istoria română fără să constaţi că N.Iorga a trecut pe acolo.* CĂL.; **4.** (fig.) îngîndurat, trist, îndurerat: *ochiul tău dulce şi umbrit mă-ncîntă.* EM.; **5.** (fig.) cu sonoritate scăzută; stins, voalat: *spune cu glas umbrit gîndul tuturor.* PETR. [V. ***umbri***].

umbritór, ~i, umbritoáre a. (rar) umbros: *copaci umbritori.* PANN. [***Umbri*** + *-tor*].

umbríţă f. (pop.) umbrişoară: *la umbriţa nucului, el şedea şi-mi odihnea.* POP. [***Umbră*** + *-iţă*].

umbrós, ~şi, umbroásă, ~e a. **1.** care face umbră, care umbreşte; umbritor, umbratic: *să vă adunaţi ... la rădăcina ăstui nuc umbros.* ISP; **2.** care se află la umbră; acoperit de umbră, plin de umbră; umbratic, umbrit: *cutreierasem dumbrăvile şi luncile umbroase.* CR.; **3.** care este slab luminat; întunecat, întunecos: *dacă nu v-aţi fi îndurat să veniţi, eram acum tot acolo, jos, în odaia mea umbroasă.* BL.; **4.** (fig.) îngîndurat; trist: *fruntea-ţi e umbroasă.* BOL.; **5.** care exprimă tristeţe; sumbru: *oricît de umbroasă, pictura lui Guardi nu e niciodată o emfatică ieremiadă.* PLEŞU. [***Umbră*** + *-os*].

umbrulíţă, umbrulíţe f. (pop.) umbriţă. [***Umbră*** + *-uliţă*].

umbrúţă, umbruţe f. (reg.) umbriţă: *de nenica nu mi-e drag ca de umbruţa de fag.* POP. [***Umbră*** + *-uţă*].

umectă, umectez vb. (livr.; tr.) a umezi uşor (şi numai la suprafaţă). [Din lat. ***humectare***, fr. ***humecter***].

umectáre, umectări f. (livr.) acţiunea de a umecta şi rezultatul ei; umezire. [V. ***umecta***].

úmed, ~zi, umedă, ~e a. care a stat într-un lichid sau a fost acoperit, stropit cu un lichid şi nu s-a uscat încă; care conţine puţin lichid în masa sau pe suprafaţa sa: *rufe umede; pereţii văruiţi aseară sînt încă umezi; iarbă umedă de rouă;* **2.** pătruns de umezeală; jilav: *făclie de veghe pe umezi morminte.* EM.; **3.** care are igrasie; igrasios: *o pivniţă întunecată şi umedă.* CĂL.; **4.** (despre aer, atmosferă) încărcat cu vapori de apă: *vîntul trecea prin văzduhul umed.* SAD.; **5.** (despre climă, vreme, perioade de timp) caracterizat prin precipitaţii multe; cu umiditate mare; **6.** plin de sevă; verde: *lemne de foc umede;* **7.** înlăcrimat; (p. ext.) galeş: *şi uimiţi de fata Dochiei, ... umezi au de lacrimi ochii.* COŞB.; *cazacul o privea dulce, cu ochii lui negri şi umezi.* SAD.; **8.** transpirat, asudat: *simţi umărul ... rece şi puţin umed.* REBR. [Lat. ***humidus***].

umejós a. v. umezos.

umerál, ~i, umerală, ~e a. care ţine de umăr, referitor la umăr: *arteră umerală.* [Din lat. ***humérale***].

umerár, umerare n. **1.** umeraş, port-mantou; **2.** un fel de perniţă de protecţie fixată pe umerii celor care poartă greutăţi; **3.** împletitură de lînă, de melană etc. cu care îşi îmbracă umerii persoanele care suferă de reumatism; **4.** (înv.) veşmînt bisericesc în formă de fîşie lungă de stofă, de mătase sau de bumbac, purtată pe umăr de diacon în timpul slujbei religioase; orar[2]. [***Umăr*** + *-ar*].

umeráş, umeraşi m. **1.** diminutiv al lui umăr; **2.** (reg.) altiţă. // n. (pl. **umeraşe**) **1.** obiect alcătuit dintr-o bară orizontală (puţin curbată), pe care se atîrnă hainele în dulap, în cuier etc. pentru a-şi păstra forma; umăr, umerar, portmantou; **2.** un fel de perniţă semicirculară care se fixează sub stofă la haine, rochii, bluze etc. în dreptul umerilor pentru a-i înălţa; (şi: **umăraş**). [***Umăr*** + *-aş*].

umerél, umerei m. (pop.) diminutiv al lui umăr; umeraş: *în cei doi umerei scrişi cei doi luceferi.* POP. [***Umăr*** + *-el*].

umerí, umeresc vb. (pop.; refl.) a face un efort fizic deosebit folosindu-se de umeri, de spate; (p. ext.) a se speti. [De la ***umăr***].

umerós, ~şi, umeroásă, ~e a. (pop.) lat în umeri; (p. ext.) puternic, vînjos: *un flăcău umeros, înalt.* REBR. [***Umăr*** + *-os*].

umezeálă, umezeli f. **1.** însuşirea, starea a ceea ce este umed; apă sau alt lichid conţinut într-un material solid, într-un vas etc.; umiditate: *peste tot e umed: umezeală de pădure neagră.* PETR.; *Mureşul ... aduce ... umezeală pentru zarzavaturi sădite în straturi.* BL.; **2.** igrasie: *l-am găsit zăcînd jos, într-o încăpere ... plină de umezeală.* TOP; **3.** loc umed: *zadarnic piatra cea mormîntală ne ţintuieşte sub umezeală.* MACED.; **4.** vapori de apă care fac ca atmosfera, aerul sau un anumit mediu să fie umede; umiditate: *îl pătrunse umezeala serii.* BAC.; **5.** aspect pe care îl au ochii înlăcrimaţi; (p. ext.) strălucire a ochilor: *o umezeală de plăcere în ochi.* DELAVR. [***Umezi*** + *-eală*].

umezí, umezesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină umed, a (se) uda puţin: *a cerut de la noi o ţigară, căci ale lui se umeziseră.* V.R.; **2.** (refl.) a deveni igrasios; **3.** (refl.; despre aer, atmosferă) a se încărca cu vapori de apă: *noaptea se umezise.* REBR.; **4.** (refl.; despre ochi) a se umple de lacrimi; (p. ext.) a străluci (din cauza lacrimilor): *simţea că i se umezesc ochii.* V.R.; (tr.) *lacrimile de mulţumire umezesc ochii fericiţilor părinţi.* VLAH. [De la ***umed***].

umezíre, umeziri f. **1.** acţiunea de a (se) umezi şi rezultatul ei; **2.** (tehn.) mărirea umidităţii unui material; **3.** (text.) operaţie de stropire cu apă pulverizată a produselor textile pentru a le reda netezimea, plasticitatea, strălucirea sau pentru a mări reactivitatea fibrelor faţă de coloranţi. [V. ***umezi***].

umezít, ~ţi, umezită, ~e a. 1. umed: *lîna umezită atinse flacăra chibritului care sfîrîi şi se stinse.* BL.; **2.** înlăcrimat; (p. ext.) strălucitor (din cauza lacrimilor): *niciodată nu i-a văzut ochii umeziţi la cîntecile lui.* AG. [V. ***umezi***].

umezitór, ~i, umezitoáre a. care umezeşte. // n. **1.** (pl. **umezitoare**) aparat de umezit hîrtia (pentru a o satina) în timpul procesului de fabricaţie; **2. umezitor de aer**, aparat care pulverizează apă şi umezeşte aerul relativ uscat adus prin conducte din exterior la o instalaţie industrială, unde este necesar aer condiţionat cu un anumit grad de umiditate. [***Umezi*** + *-tor*].

umezós, ~şi, umezoásă, ~e a. (înv. şi reg.) **1.** umed, cu umezeală: *pămîntu-i umedos şi fierul e ruginos.* PANN; **2.** igrasios: *pivniţa umedoasă.* DRĂGHICI; **3.** încărcat cu vapori de apă; **4.** cu multe precipitaţii, cu umiditate mare: *Tripole ... este un loc umedos.* A.R.; (şi: **umejos**). [***Umed*** + *-os*].

umflá, úmflu vb. **1.** (tr.) a mări volumul unui obiect cu pereţi elastici sau plianţi, umplîndu-l cu aer sau alt fluid: *a umfla un balon;* **2.** (refl. şi tr.) a(-şi) mări volumul prin inspirarea unei mari cantităţi de aer, din cauza mîncării şi a băuturii excesive, a depunerii de grăsime, a furiei etc.; (spec.) a se balona: *se stropşi la dînsul umflîndu-şi obrajii.* TOP; *tot mîncînd şi bînd i se umflă pîntecele cît un butori.* POP.; **a-l umfla pe cineva rîsul** (sau **plînsul**) sau **a se umfla de rîs** (sau de **plîns**), a nu-şi putea stăpîni rîsul (sau plînsul), a izbucni în rîs (sau în plîns), a rîde (sau a plînge) foarte mult; **a se umfla de somn** (sau de **dormit**), a se sătura de somn, a dormi foarte mult; **3.** (fig.; refl.) a se îngîmfa, a fi plin de sine: *umflîndu-se de satisfacţie la cea mai mică adulaţie.* CĂL.; **4.** (fig.; refl.) a se înfuria: *George se umfla, închidea puţin ochii şi fluiera din ce în ce mai aprig.* REBR.; **5.** (tr. şi refl.) a (se) întinde, a (se) desface, a (se) înfoia: *corabia tresare ... şi pînzele se umflă s-o-mpingă cu putere.* MACED.; *un singur vînt le umflă vestmîntul unduios.* PILLAT; **6.** (refl.) a-şi răsfira, a-şi înfoia penele; **a se umfla (în pene) ca un curcan** (sau **ca curcanul**), a se fuduli, a se lăuda; **7.** (refl.; despre materiale) a-şi mări volumul prin absorbţie de lichid: *s-a umflat uşa de la ploaie;* **8.** (refl.; despre ape) a-şi mări volumul în urma ploilor, a topirii zăpezilor etc. (peste nivelul normal): *rîul se umfla, norii se prăvăleau.* BL.; **9.** (refl.; despre lichide) a-şi ridica nivelul prin fierbere; **10.** (fig.; refl.; despre sunete, glasuri) a deveni mai puternic; a creşte, a se intensifica: *din balta de la poalele grindeiului ... se umflă către slava luminii corul înfricoşat al broaştelor.* SAD.; (tr.) *Cristea îşi umflă glasul.* SAD.; **11.** (refl.) a se inflama, a se congestiona: *i s-a umflat o măsea; simt că mi se umflă capul;* **12.** (fig.; tr.) a mări, a ridica în mod exagerat: *vînzătorii au umflat preţurile;* **13.** (fig.; tr.) a exagera: *sînt unii care au interes să umfle lucrurile.* V.R.; **14.** (fam.; tr.) a înşfăca, a înhăţa: *iute mă sui în pod, umflu pupăza de unde era ... şi mă duc.* CR.; **15.** (fam.; tr.; cu determinări ca *în spate, în cîrcă, în braţe, pe sus*) a apuca, ridicînd de la pămînt pentru a duce cu sine; a ridica, a sălta: *umflă cu uşurinţă cufărul în spate.* AG.; **16.** (tr.) a lua ceva de la cineva (forţînd mîna acestuia); (p. ext.; arg.) a fura: *după vreun ceas îmi şi umflase o sută de lei.* PR.; **17.** (fam.; tr.) a lovi, a bate pe cineva: *aveam de gînd ...să-l şi umflu!* CAR.; (şi: (înv. şi reg.) **îmfla, înfla**). [Lat. ***inflare***].

umfláre, umflări f. **1.** mărire a volumului unui obiect cu pereţii elastici sau pliaţi prin umplere cu aer sau cu alt fluid: *umflarea camerelor la roţi;* **2.** creştere a volumului unui corp, a unui material; **3.** creştere a volumului normal al unei ape (în urma ploilor, a topirii zăpezilor etc.); **4.** inflamaţie; tumefacţie; (spec.) dilatare a abdomenului rumegătoarelor ca urmare a acumulării gazelor rezultate, mai ales, din consumul în exces al unor furaje, precum lucerna sau trifoiul; **5.** (fig.) mărire exagerată a unui preţ, a unui număr, a unei cantităţi: *umflarea schemei de personal a ministerelor;* **6.** (fig.) supraestimare voită a importanţei, a valorii cuiva sau a ceva; exagerare: *umflare a rezultatelor; umflarea pericolului; umflarea calităţilor cuiva;* (şi: (înv. şi reg.) **îmflare**). [V. ***umfla***].

umflát, ~ţi, umflată, ~e a. **1.** care şi-a mărit (la maximum) volumul prin umplerea cu aer sau cu alt fluid: *cauciucuri umflate;* **2.** care şi-a mărit volumul prin inspirarea unei cantităţi mari de aer, din cauza mîncării sau a băuturii în exces, a depunerii de grăsime, a furiei etc.; **a rămîne** (sau **a sta, a lăsa**) **cu buzele umflate**, v. **buză;** **3.** (fig.) supărat; **4.** gros, voluminos: *Chiriţoaia-i sprîncenată şi ca un balon umflată.* AL.; **5.** umplut, plin; îndesat, burduşit: *scoase din portofelul umflat o hîrtioagă albă.* REBR.; **6.** întins, desfăcut (de vînt); înfoiat: *vîntul ... aducea ... corăbioare cu pînzele umflate.* SAD.; **7.** răsfirat, zburlit, înfoiat; **umflat în pene,** mîndru, fudul, ţanţoş; **8.** care a crescut, şi-a mărit nivelul (şi a ieşit din albie): *rîul Doamnei, umflat, curge repede în talazuri.* DELAVR.; **9.** inflamat; tumefiat; congestionat; **10.** (fig.) exagerat de mare, de ridicat: *preţ umflat;* **11.** (fig.) exagerat: *poveste umflată;* **12.** (fig.) afectat, bombastic, emfatic: *discurs umflat; cuvinte umflate;* (şi: (înv.; reg.) **îmflat**). [V. ***umfla***].

umflătúră, umfláturi f. **1.** loc umflat pe suprafaţa unui obiect; proeminenţă, protuberanţă; **2.** inflamaţie; **3.** (fig.; rar) mod de exprimare pretenţios, bombastic, emfatic; (şi: (reg.) **îmflătură**). [***Umfla*** + *-ătură*].

umíd, ~zi, umidă, ~e a. (rar) umed; ploios. [Din lat. ***humidus***].

umidificá, umidífic vb. (tr.) a realiza umidificarea. [Din fr. ***humidifier***].

umidificáre, umidificări f. **1.** producere şi întreţinere, prin mijloace artificiale, a umidităţii aerului într-o instalaţie industrială, într-o încăpere; **2.** operaţie prin care un material uscat devine umed sau prin care se ridică umiditatea unui material. [V. ***umidifica***].

umidifúg, ~gi, umidifugă, ~ge a. care nu poate fi adus în stare umedă, care nu se umezeşte: *material umidifug.* [Din fr. ***humidifuge***].

umiditáte f. **1.** proprietate a unui corp sau a unui mediu de a absorbi şi de a reţine o anumită cantitate de apă sau de vapori de apă; **2.** însuşirea, starea a ceea ce este umed; umezeală; **3.** cantitatea de apă pe care o conţine un material sau un mediu; **umiditate atmosferică**, conţinutul în vapori de apă, în picături de apă şi în cristale de gheaţă al atmosferei. [Din fr. ***humidité***, lat. ***humiditas, -atis***].

umidométru, umidometre n. 1. (tehn.) aparat pentru măsurarea umidităţii unui material solid; **2.** (meteor.) aparat pentru măsurarea umidităţii atmosferice sau a altor medii gazoase; higrometru. [Din fr. ***humidomètre***].

umíl, ~i, umilă, ~e a. **1.** care, fiind (sau avînd sentimentul, conştiinţa că este) inferior altora, adoptă o atitudine plecată, supusă, smerită: *Herdelea e tatăl prudent, umil, ca să-şi poată creşte progenitura.* CĂL.; **2.** caracteristic omului descris mai sus: *de aici chinul lui sufletesc, duplicitatea umilă, imprudenţele*

naţionaliste şi micile tranzacţii „renegate“. CĂL.; (adv.) *am cutezat atuncea, îngenuncheat umil, să te cobor ... pînă-n adînca mea smerire.* V.OIC.; **3.** (despre oameni, p. ext.) despre originea, viaţa, ocupaţiile etc. lor) lipsit de prezenţii, de importanţă; modest, obscur, simplu: *Lefter Popescu, umil impiegat, strivit de mediocritatea existenţei, ... se află în culmea celei mai legitime iritaţii.* CĂL.; (subst.) *umilii au intrat pe scena artei.* R.L.; **4.** (despre lucruri) sărăcăcios: *ajunsei în umila mea locuinţă.* EM. [Din lat. ***humilis***].

umilí[1], umilesc vb. (refl.) **1.** (înv.) a se înduioşa, a deveni (mai) blînd: *faţa-mi cîţi privesc, toţi se umilesc şi asupra mea mila îşi pornesc.* PANN; **2.** (înv.) a se îndura, a se milostivi: *să n-ai pe nimeni a se umili ca să-ţi tragă clopot sau a te jeli.* PANN; **3.** (astăzi rar) a se smeri (în faţa divinităţii), a se pocăi: *se vor ispovedui numelui tău şi se vor ruga şi se vor umili în casa aceasta.* BIBLIA; *faţă de sfintele icoane, către care se umilea, a vărsat lacrimi.* SAD. [Din sl. ***umiliti se***].

umilí[2], umilesc vb. (tr. şi refl.) a (se) pune într-o stare de inferioritate; a (se) înjosi: *ţinea mult ... să nu se umilească, dîndu-şi slăbiciunea pe faţă.* SL.; *ne vexează şi ne umileşte atitudinea de indiferenţă faţă de noi.* ARG. [De la ***umil;*** cf. fr. ***humilier***].

umilínţă[1], umilínţe f. **1.** sentiment de inferioritate; atitudine provocată de acest sentiment: *sufletul îi era plin ... de mîndrie întristată şi umilinţă nelămurită.* BART; *mă tem ... de a nu mă fi ilustrat prin umilinţa mea.* CĂL.; **2.** supunere exagerată; slugărnicie, servilism: *nu e umilinţă şi îndrăzneală, viclenie şi mlădiere pe care Filimon să n-o fi zugrăvit.* LOV.; **3.** (fig.) degradare, deteriorare: [hainele] *erau într-o stare de umilinţă pe care n-o mai putea masca stăpînul lor.* SAD.; **4.** sentimentul, atitudinea omului conştient de nimicnicia sa în faţa divinităţii; smerenie: *vorbele ... erau grăite cu atîta umilinţă creştinească.* SL. [***Umili[1]*** + ***-inţă***].

umilínţă[2], umilínţe f. situaţie umilitoare impusă cuiva; vorbă sau faptă care umileşte, care ofensează; ofensă, jignire: *nu voi suferi nici o umilinţă.* ISP.; *anevoie puteai să afli de la cei „scăpaţi“ ... bolile, chinurile şi umilinţele îndurate pentru nimic.* BL. [***Umili[2]*** + ***-inţă***].

umilíre[1], umiliri f. smerire; pocăire: *în toată înfăţişarea lui era atîta căinţă, atîta umilire, încît Mara se simţea cu desăvîrşire muiată.* SL. [V. ***umili[1]***].

umilíre[2], umiliri f. înjosire; batjocorire, jignire: *ţinea să se răzbune cu întîrziere pentru umilirea îndurată, pentru matrapazlîcurile sale.* BL. [V. ***umili[2]***].

umilít[1], ~ţi, umilită, ~e a. **1.** care adoptă o atitudine plecată, smerită; (despre manifestări, acţiuni etc. ale oamenilor) care exprimă umilinţă[1]: *cum privea umilită la el, fusul îi scăpă din mînă.* EM.; *se puse la poartă cu chip umilit şi smerit.* ISP.; **2.** slugarnic: *Hristea era umilit cu cei mari, obraznic şi asupritor faţă cu cei ce erau siliţi să se plece lui.* XEN.; **3.** smerit în faţa divinităţii; (despre manifestări, acţiunii etc.) care exprimă smerenie, cucernicie în faţa divinităţii: *intră Păturică cu ochii plecaţi în jos şi cu faţa mai umilită decît a unui călugăr.* FIL.; *mulţumesc, Dumnezeule, a murmurat ea umilită, că mi-ai dat şi această suferinţă.* SAD. [V. ***umili[1]***].

umilít[2], ~ţi, umilită, ~e a. **1.** înjosit, jignit: *cînd se văzu înşelat şi umilit în cele mai delicate sentimente ale sale, înnebuni.* ZAMF.; **2.** care are conştiinţa, sentimentul inferiorităţii sale; ruşinat: *am rămas în prag, am plecat umilit capul în jos.* DELAVR.; **3.** (despre oameni) lipsit de importanţă, simplu, obscur: *în lumea celorlalţi nu-i decît un sărman şi umilit ţăran.* SAD.; **4.** (despre viaţă, trai) plin de umilinţe[2], de mizerii: *se întorcea acasă ... chinuit de aceleaşi gînduri urîte despre viaţa lui săracă, umilită.* VLAH.; **5.** (despre lucruri) lipsit de prezenţii, de strălucire; modest, simplu, sărăcăcios: *pe ploaie măruntă şi strălucitoare, am ieşit din tîrgul umilit şi pustiu.* SAD. [V. ***umili[2]***].

umilitáte, (rar) **umilităţi** f. (livr.) **1.** sentiment, atitudine de mare devotament, de respect profund faţă de cineva sau ceva; deferenţă: *la aceste evenimente face aluzie în piesa lui Davila, aprigul şi totodată plinul de diplomatică umilitate Vlaicu vorbind către baronul Kaliany.* CĂL.; **2.** caracterul a ceea ce este umil, modest: *nu umilitatea meseriei o speria ..., ci riscul de a pune pe Filip în contact cu o lume nouă.* CĂL. [Din fr. ***humilité,*** lat. ***humilitas***].

umilitór, ~i, umilitoáre a. care umileşte; jignitor, ofensator, înjositor: *ceea ce un profesor nu poate obţine după umilitoare audienţe, obţine o actriţă într-o convorbire telefonică de un minut.* PETR. [***Umili[2]*** + ***-tor***].

umiválniţă, umivalniţe f. (înv.) vas în care preotul, în timpul slujbei religioase, îşi spală mîinile. [Din sl. ***umivalĭnica***].

umivánie, umivanii f. (înv.) ritual creştin care consta în spălarea picioarelor credincioşilor, în Joia-Mare, de către un cap al bisericii; niptiră. [Din sl. ***umivanije***].

úmlaut n. **1.** fenomen fonetic constînd în modificarea timbrului unei vocale accentuate din rădăcina unui cuvînt sub influenţa vocalei următoare; **2.** tremă folosită în unele limbi (ex. în germană) pentru a nota vocalele care au suferit acest fenomen. [Din germ. ***Umlaut***].

umnojí, umnojesc vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) înmulţi, a spori, a creşte: *se umnojeşti semînţa lor ca stealele cerului.* PSALT.; (fig.) *nu spămînta-te cîndu bogăţeaşte-se omul, sau cîndu umnojaşte-se slava caseei lui.* PSALT. [Din sl. ***umnožiti***].

umoáre, umori f. **1.** lichid biologic (sînge, limfă, bilă etc.) care constituie mediul intern în care trăiesc celulele organismului; **umoare apoasă,** lichid incolor şi transparent care umple camera anterioară a ochiului; **umoare vitroasă** (sau **sticloasă**), masă gelatinoasă transparentă care umple camera posterioară a ochiului; **2.** (livr.) fire, temperament, caracter; dispoziţie sufletească: *din pasul ţanţoş şi trăsăturile geometrice, băbeşti, ale feţei, ghiceşti cărerea lor, umoarea lor muşcătoare.* CĂL.; *stilul meu e „heirupist“, datorită succesiunii infinite de umori inegale.* LIIC.; (şi: (înv.) **humoare, umor**). [Din fr. ***humeur,*** lat. ***humor, -oris***].

umór[1] m. v. **umoare.**

umór[2] n. **1.** înclinare spre glume şi ironie îngăduitoare; manifestare prin vorbe, prin scris, desen, dans etc. a acestei înclinaţii; (p. ext.) veselie, haz: *o, ţară tristă, plină de humor.* BAC.; *eram cel mai mare adversar al ironiei şi umorului în poezie.* CĂRT.; **a nu avea simţul umorului sau a fi lipsit de umor,** a nu înţelege de glumă; **2.** una dintre formele de manifestare a categoriei estetice a comicului, care constă în evidenţierea indulgentă, detaşată sau complice a unor aspecte ridicole; **umor negru,** umor care se caracterizează printr-o atitudine detaşată faţă de o realitate tragică, feroce sau macabră; (şi: **humor**). [Din germ. ***Humor,*** fr. ***humour***].

umorál, ~i, umorală, ~e a. **1.** care aparţine umorilor, referitor la umori: *sistem umoral;* **teorie umorală,** teorie potrivit căreia funcţiile organismului sînt reglate prin intermediul umorilor; **2.** (livr.) referitor la temperament; temperamental: *cei doi poeţi fac parte din opuse categorii umorale.* STĂN. [Din fr. ***humoral***].

umoríst, ~şti, umoristă, ~e a. (despre scriitori) care scrie cu umor[2]: *dînd o mare întrebuinţare rîsului, Creangă se situează în categoria scriitorilor umorişti.* V.R. // m., f. autor de scrieri sau de desene umoristice: *la umorişti veselia plesneşte iute, cu primejdia facilităţii, cînd lipseşte talentul.* CĂL.; (şi: **humorist**). [Din fr. ***humoriste***].

umorístic, ~ci, umoristică, ~ce a. care conţine sau exprimă umor[2]; care provoacă rîsul; vesel, hazliu: *o lume întreagă de închipuiri umoristice îi umpleau creierii.* EM.; *anunţăm apropiata apariţie a unui nou confrate umoristic „Zeflemeaua“.* CAR.; *aceste zicături par a fi fost umoristice, căci mesenii, „s-au mai veselit“.* CĂL.; (şi: **humoristic**). [Din fr. ***humoristique***].

úmple, úmplu vb. **1.** (tr.) a face să fie plin (mai ales cu un lichid), a băga înăuntru (pînă sus); (p. ext.) a face să conţină o cantitate oarecare din ceva: *umpleţi cupele să bem.* BOL.; *mama umpluse încă din ajun rucsacurile.* BL.; *îşi umplu lighianul cu apă rece şi începu să se spele.* EL.; **a-şi umple burta** (sau **pîntecele**), a mînca sau a bea mult; **a-şi umple buzunarele** (sau **punga**), a cîştiga bani mulţi, a se îmbogăţi mai ales în mod necinstit; **a umple capul** (sau **urechile**) **cuiva,** a face să intre în mintea cuiva o idee, insistînd asupra ei; a zăpăci (pe cineva) cu vorba; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a face să se simtă, să fie sau a se simţi, a fi cuprins, pătruns (de un sentiment, de o senzaţie etc.): *vorba asta mă umplea de fiori.* NEGR.; *cînd el mînca cu poftă, inima ei se umplea de bucurie.* SL.; **3.** (fig.; tr.) a pune stăpînire (pe cineva sau ceva); a copleşi: *o milă şi-o duioşie înalt creştinesti umplură inima lui popa Tonea.* GAL.; **4.** (tr.) a completa (un gol, o lipsă etc.): *a umple o crăpătură cu mortar;* (fig.) *timpul ... a alinat „eterna“ durere, umplînd încet-încet cu uitare golul.* CAR.; **5.** (tr.) a adăuga (din cînd în cînd) apă sau un alt lichid, cînd fierbe mîncarea sau pentru a prepara ceva: *să ai grijă, bătrîno, să mai umpli oala cu fasole, că mă întorc şi eu numaidecît.* STĂNOIU; (pop.) **a umple borş,** a prepara borş turnînd peste tărîţele fermentate apă amestecată cu maia; (reg.) a **umple varză,** a turna apă cu sare peste varza pusă în butoi, pentru a se acri; **6.** (tr.) a introduce într-un înveliş de aluat, de carne, de legume etc. un preparat culinar, pentru a pregăti anumite mîncăruri; **7.** (tr.)a îmbiba un preparat culinar cu un lichid (dulce, aromat); **8.** (tr.) a ocupa, a acoperi o suprafaţă, o întindere, o încăpere etc.: *pelinul, izma, cimbrul ... umpleau nesupărate tot golul bătăturii.* VOIC.; *batalionul ... umplea pînă la refuz vagoanele trenului militar.* BL.; **9.** (tr.) a acoperi cu scrisul, cu desene etc. o hîrtie, un caiet etc.: *numărul hîrtiilor umplute cu poveşti şi însemnări creşte.* CĂL.; **10.** (tr.) a cuprinde, a învălui (un loc, un spaţiu etc.); a face ca un loc, un spaţiu etc. să fie cuprins, învăluit (de un miros, de un sunet, de fum, de întuneric etc.): *clopotul vechi împle cu glasul lui sara.* EM.; *scînteia ... prinsă de feştila unei lumînări umplu odaia c-o lumină gălbuie.* DELAVR.; *înflorea liliacul ... umplînd de miresme cerdacul.* TOP.; *cîntecul tău a umplut clădirea toată.* ARG.; **11.** (tr. şi refl.) a (se) acoperi cu o substanţă care păteză, care murdăreşte, care dăunează; a (se) mînji, a (se) murdări, a (se) păta: *lăsaţi căţelul în pace, că sare cu labele şi vă umple de noroi.* ARG.; *eroului nostru i se umplură degetele şi talpa de sînge.* BL.; **a umple pe cineva de noroi,** a discredita pe cineva; **a umple pe cineva de sînge** (sau, glumeţ, **de borş, de bulion**), a lovi pe cineva pînă îl podideşte sîngele; **12.** (tr. şi refl.) a (se) acoperi, a fi năpădit (de paraziţi, de bube, de viermi etc.): *cojocul ... s-a umplut de purici.* POP.; **13.** (tr. şi refl.) a (se) contamina, a (se) molipsi: *a să mă umple de guturai.* AL.; **14.** (înv. şi pop.; tr.) a da cuiva ceva din abundenţă, din belşug: *Capegi-başa ... au mers pre la Nicolai Vodă şi l-au umplut Nicolai Vodă de daruri şi de bani.* NEC.; **15.** (înv. şi pop.; refl.) a se îndestula, a se îmbogăţi: *umplutu-s-au căzacii de boarfe, de sabii, de rafturi şi de corturi.* COSTIN; **16.** (înv. şi reg.; tr.) a atinge vîrsta de ...; a împlini: [Rada] *de-abia pe la Sîn-Petru umple optsprezece vremuri.* COŞB.; **17.** (înv.; refl.) a se scurge, a trece un timp de ... (pînă la o dată fixă); a se împlini: *se împlură atunce 70 de ai de cînd era robiţi.* MOXA; **18.** (înv.; tr.) a duce ceva la îndeplinire; a îndeplini, a împlini: *împărate! ... împle-mi ce ai făgăduit.* MOXA; **19.** (înv. şi reg.; refl.) a se realiza, a se adeveri: *şi aceasta tot fu ca să se împle ce e zis de Domnul prin prorocul.* BIBLIA; (şi: (înv. şi pop.) **umplea, împle**). [Lat. ***implere***].

umpleá vb. v. **umple.**

úmplere, umpleri f. acţiunea de a (se) umple şi rezultatul ei; umplut[1]; **umplerea borşului,** punerea la fermentat a tărîţelor amestecate cu apă şi cu maia, pentru a obţine borşul. [V. ***umple***].

umplút[1] n. acţiunea de a umple; umplere: *la umplutul buţilor cu must erau alţi flăcăi.* PETR.; (şi: (înv.) **împlut**). [V. ***umple***].

umplút[2], ~ţi, umplută, ~e a. **1.** încărcat: *fiţi cu armele umplute şi s-aveţi urechi de ciute.* POP.; **2.** pregătit cu umplutură: *ardei umpluţi;* **3.** (reg.; despre flori) învolt; (şi: (înv.) **împlut**). [V. ***umple***].

umplutúră, umpluturi f. **1.** material care serveşte pentru a umple un spaţiu, un gol etc.: *a luat*

loc în birja străveche, cu pernele cu miros de umplutură de cîlți udă. VINEA; **2.** (spec.) material (pământ, moloz, beton etc.) așezat în locurile al căror nivel trebuie înălțat sau a căror suprafață trebuie nivelată; **3.** (spec.) rambleu; **4.** (spec.) cantitate de praf de pușcă și de alice cu care se încărcă un cartuș sau cu care se încărca altădată o armă de foc pe la gura țevii; **5.** (spec.) preparat culinar care se introduce într-un înveliș comestibil, alcătuind împreună cu acesta un fel de mîncare sau prăjitură; **6.** (fig.) element de valoare minoră sau lipsit de valoare, introdus într-o scriere, într-o publicație, într-un spectacol (spre a le completa); (și: (înv.) **împlutură**). [*Umple* + *-ătură*].

umúr n. (înv.; col.) afaceri, probleme importante: *va metahirisi domnul pentru îndreptarea umurului țării* (a. 1802). URIC. [Din turc. ***umur***].

un v. unu.

unaním, ~i, unanimă, ~e a. **1.** acceptat, împărtășit de toți; referitor de toți; care îi cuprinde pe toți; la care participă toți; care aparține tuturor; fără excepție, general: *altul vînează aplauzele unanime ale unei adunări.* CAR.; *sufletul lui Iorga funcționează prin explozii de sentiment, ... punîndu-se imprudent și, în consensul unanim, împotriva calculelor reci ale politicii.* CĂL.; *ceva din cadența ... sacrelor întîmplări cosmice intra și în măruntele întîmplări ale zilei și ale nopții, în alternanța de trezie și de somn unanim a satului.* BL.; (adv.) *nu poate exista o ierarhie unanim recunoscută.* R.L.; **2.** (la pl.) care au aceeași părere, a căror părere coincide: *am fost unanimi în a ferici ... pe amicul Manolache.* CAR. [Din fr. ***unanime***, lat. ***unanimus***].

unanimísm n. **1.** mișcare literară de la începutul secolului al XX-lea, apărută în Franța, răspîndită apoi și în alte literaturi, ai cărei reprezentanți au fost Jules Romains, Georges Chennevrière (ca teoreticieni), Georges Duhamel, Charles Vildrac în Franța, Dos Passos în SUA, influențată, într-o bună măsură, de ideologia democrată și socialistă, care urmărea evidențierea conștiinței comunităților umane, cultivînd ca teme predilecte viața orașelor, a străzilor, uzinelor, satelor, înțelese ca aglomerații umane și utilizînd tehnica simultaneismului, capabilă să surprindă adecvat viața colectivităților moderne și reacția subiectivă a individului subordonat acesteia; **2.** (rar) comportament unanim. [Din fr. ***unanimisme***].

unanimíst, ~ști, unanimístă, ~e a. și m., f. (adept) al unanimismului. [Din fr. ***unanimiste***].

unanimitáte f. **1.** acord deplin de idei, de opinii, de sufragii: *a garanta unanimitatea opiniilor dumneavoastră cu privire la ierarhiile îngerești.* D.; **în** (sau **cu**) **unanimitate**, cu aprobarea tuturor, în mod unanim: *opțiunea liderilor nu este acceptată în unanimitate.* R.L.; **2.** totalitate de persoane: *unanimitatea poporului nevoiaș ... se afunda văzînd cu ochii.* ARG. [Din fr. ***unanimité***, lat. ***unanimitas***, ***-atis***].

unchéș m. v. unchiaș.

únche, unche f. (reg.) mătușă prin alianță; termen de respect folosit de cineva pentru a se adresa unei mătuși prin alianță sau a vorbi despre ea. [De la ***unchi***].

uncheșél, uncheșei m. diminutiv al lui unchiaș: *foicică brebenel, și era d-un uncheșel.* POP. [***Unchiaș*** + ***-el***].

unchi, unchi m. **1.** frate al tatălui sau al mamei unei persoane, considerat în raport de rudenie cu nepoții; soț al surorii unuia dintre părinți, considerat în raport de rudenie cu copiii acestora; văr al unuia dintre părinți în raport cu copiii acestora; unchiaș, moș: *e-un congres de rubedenii, vreun unchi, vreo mătușă.* EM.; **2.** (înv. și pop.) termen de respect folosit de cineva pentru a se adresa unei persoane (mai) în vîrstă: *unchiule, spune-mi cine-i cetatea aceasta?* DOS. [Lat. ***avunculus***].

unchiáș, unchiași m. **1.** (pop.) om bătrîn; termen cu care cineva mai tînăr se adresează unui bătrîn sau vorbește despre acesta; bătrîn, moș, moșneag: *auzind împăratul că este la un sat aproape un unchiaș dibaci, a trimis să-l cheme.* ISP; **(de-a) baba și unchiașul, a)** datină de Anul Nou în Bucovina, în care doi flăcăi, deghizați unul în moșneag, altul în babă, întovărășesc cetele de urători; **b)** numele unor jocuri care se obișnuiesc la priveghi în unele zone din Moldova; **2.** (reg.) unchi: *mi-a spus uncheșul Mihu că tata zace mort.* SAD.; (și: (reg.) **uncheș**). [***Unchi*** + ***-aș***].

unchioáie, unchioi și **unchioaie** f. (reg.) mătușă prin alinață; termen de respect folosit de cineva pentru a se adresa unei mătuși prin alianță sau a vorbi despre ea. [***Unchi*** + ***-oaie***].

unchișór, unchișori m. diminutiv hipocoristic al lui unchi. [***Unchi*** + ***-işor***].

unciál, ~i, uncială, ~e a. literă **uncială** sau **caracter uncial** (și subst. f.) literă majusculă derivată din litera romană capitală, dar cu conturul mai rotunjit, întrebuințată în secolele al IV-lea – al VII-lea în inscripții și manuscrise, astăzi, la titlurile cărților, în inscripții etc.; **scriere uncială** (și subst. f.), scriere cu litere de acest fel. [Din lat. ***uncialis***, fr. ***oncial***].

úncie, uncii f. **1.** veche unitate de măsură pentru greutăți, folosită și astăzi în țările anglo-saxone, a cărei valoare a variat între 28 și 35 g: *pînă țese-un cot de pînză, mîncă șapte unți de brînză.* POP.; **uncie comercială**, unitate de măsură pentru masă, egală cu 28,34952 g; **uncie monetară**, unitate de măsură pentru metale prețioase, egală cu 31,103479 g; **2.** (fig.) cantitate foarte mică; (și: (înv.) **unție, unță**). [Din lat. ***uncia***, germ. ***Unze***].

uncifórm, ~i, unciformă, ~e a. (anat.) în formă de cîrlig. [Din fr. ***unciforme***].

uncinát, ~ți, uncinată, ~e a. (bot.) care este prevăzut cu un cîrlig; recurbat la vîrf. [Din lat. ***uncinatus***].

uncróp, uncropuri n. **1.** (înv. și pop.) apă clocotită: *cazane pline cu uncrop.* CR.; **a da în crop**, a da în clocot: *spînul făcu un foc mare ... și puse apa să dea în crop.* ISP; **2.** (reg.) băutură alcoolică fierbinte sau, în unele părți ale țării, ciorbă fierbinte care se servește la ospățul de la casa mirelui, a doua zi după cununie; **3.** ospățul și datinile obișnuite în această zi: *și sărim în hop și-n trop, că e ziua de uncrop.* POP.; **4.** numele dat cîntecului interpretat la această petrecere: *duminică-l ... nuntea, luni uncropul că-i cînta.* POP.; (și: (reg.) **ucrop, încrop**). [Din sl. ***ukropŭ***, ucr. ***ukrip***, ***ukropu***].

uncropeálă, ucropeli f. (rar) moleșeală, toropeală: *învăluit în coșul pieptului de o uncropeală dulce.* SAD. [***Uncrop*** + ***-eală***].

uncropél, uncropele n. (pop.) diminutiv al lui uncrop; apă călduță. [***Uncrop*** + ***-el***].

unctiúne, unctiuni f. (livr.) **1.** miruire, ungere; **2.** blîndețe, delicatețe în gesturi, în cuvinte care dovedește pietate. [Din lat. ***unctio***].

undă, undez vb. **1.** (înv. și pop.; intr.) a clocoti, a fierbe în clocot: *cînd unda căldarea de vărsa, ... băga mîna în căldare de potolia undele.* DOS.; **2.** (înv. și pop.; tr.) a face să clocotească, să fiarbă în clocot: *și-l aruncară într-o căldare cu untdelemn de l-au undat.* DOS.; **3.** (tr.) a face să se miște în valuri; a undui, a vălui: *o adiere călduță ... unda ușurel semănăturile verzi din depărtare.* DELAVR.; (și: **undi,** (înv.) **undeza**). [Lat. ***undare***].

undamétru, undametre n. instrument de măsură a lungimilor de undă pentru anumite unde electromagnetice. [Din fr. ***ondemètre*** (după *undă*)].

undáre, undări f. **1.** (înv.) mișcare în valuri; unduire; **2.** (fig.) revărsare: *înfricoșata arătare ... se zămisli sub larga undire a dimineții.* GAL.; **3.** (înv.) fierbere, clocot; (fig.) *scuturare și zmăcitură și undezare și frîngerea inimii.* BIBLIA; (și: **undire,** (înv.) **undezare**). [V. ***unda***].

undát, ~ți, undată, ~e a. (înv.) care clocotește; clocotit: *vinul ... de atocma cu apa undezată înfierbîntîndu-să, să nu fie putut bea.* CANT.; (și: **undezat**). [V. ***unda***].

úndă, unde f. **1. 1.** mișcare ritmică de ridicare și coborîre a apei de la suprafața mării, a unui lac, a unei ape curgătoare etc. provocată de vînt, de curenți, maree etc.; masă de apă care face această mișcare, dînd impresia că înaintează; val: [svîntul] *au potolit și unda mării ce se scornise și vivorul au încetat.* DOS.; *papura se mișcă-n freamăt de al undelor cutreier.* EM.; **2.** apă (stătătoare sau curgătoare); (p. restr.) suprafața apei: *nu m-aș fi încumetat să trec Dunărea; ... unda era tulbure și rece.* TOP.; *simt unda cum își mișcă alene pe-ntinse-oglinzi un cer senin.* PILLAT; **a ieși în undă**, a ieși biruitor; a înfrînge; **a scoate pe cineva în undă**, a scoate pe cineva din încurcătură, din impas, a salva: *banul te bagă afund, banul te scoate în und.* PANN; **3.** (fig.) emoție, sentiment, trăire care se reflectă în privirea, în glasul cuiva: *pe fața femeii trecu o undă de înviorare.* REBR.; **4.** revărsare de sentimente, de dorințe: *tîrît de unda emoțiunii universale, îngenungheai și eu.* GAL.; (reg.) **a-i veni cuiva undele cele rele**, a-i veni cuiva toanele, nebuniile, istericalele; **5.** mișcare făcută de un lichid care fierbe; clocot: [svîntul] ... *băga mîna în căldare de potolia undele și nu se vătăma.* DOS.; **a da în undă** (sau **a da undă** ori **unde**), a clocoti; a începe să fiarbă, a da în clocot; **6.** (p. anal.; fig.) mulțime, val de oameni care dau năvală: *curtea or păzi despre acea undă, au la mănăstiri s-or căra, ca și alți tîrgoveți.* N.COSTIN; **7.** (p. anal.) ondulație (a părului): *perișorul subțire și tufos îi cădea pe umeri în unde.* ISP; **8.** (la pl.) reflexe pe care le au unele țesături de mătase, ape: *sta minute întregi în contemplare ..., parcă oprită în plutire pe undele încremenite ale rochiei de tafta.* VINEA; **9.** viitură; torent: *în munți unda pogoară, rumpe iazul, răstoarnă poprele.* B.-DEL.; *l-am trecut eu Tazlăul de-amu vro trei zile, ... da' m-a prins unda dincoace și n-am mai putut trece-napoi.* HOGAȘ; **10.** masă de aer care se mișcă (ușor); (p. ext.) aer, văzduh: *unde de fierbințeală vibrau peste bisericuța adormită.* GAL.; **11.** sunet, zgomot (repetat): *din fluier unde repezi cad.* GOGA; **12.** (pop.; la pl.) rînduri, serii: *trage clopotul în trei unde.* POP. **II.** (fiz.) formă de propagare a unei oscilații, caracterizată printr-o variație spațială care se deplasează din aproape în aproape cu viteză finită; **lungime de undă**, distanța dintre două puncte succesive ale unei unde aflate în aceeași fază de oscilație; **a fi pe aceeași lungime de undă**, a simți, a gîndi în același fel cu cineva; **undă mecanică** (sau **materială**), vibrație care se propagă într-un mediu solid, lichid sau gazos datorită interacțiunilor cu caracter elastic dintre domeniile învecinate ale mediului (ex.: unda sonoră, undă de șoc); **undă de șoc, a)** undă caracterizată printr-o variație bruscă a vitezei, a presiunii, greutății specifice și temperaturii, datorită vitezei mai mici de propagare a variațiilor de presiune care apar în fluid; **b)** (fig.) consecință, repercusiune a ceva, de obicei neplăcută; **undă seismică**, undă discontinuă prin viteză și presiune, transmisă prin roci, care apare la suprafața solului sau în masa de apă a oceanului, în urma unor dislocări sau mișcări în profunzimea scoarței terestre; **undă electromagnetică**, cîmp electromagnetic variabil care se propagă, în substanțe sau în vid, datorită interacțiunilor reciproce dintre variațiile cîmpului electric și ale celui magnetic; **undă radio** (sau **hertziană**), undă electromagnetică a cărei frecvență se situează în domeniul radiofrecvențelor; **a pune în undă**, a realiza o emisiune radiofonică. **III. undă verde, a)** sistem de comandă coordonată a semafoarelor dispuse pe anumite artere de circulație dintr-un oraș, care face ca autovehiculele care circulă cu o anumită viteză să întîlnească numai culoarea verde; **b)** (fig.) libertatea de a acționa. [Lat. ***unda***; pentru sensul **II** cf. fr. ***onde***].

únde adv. **1.** (interogativ) în ce loc?, în care parte?; încotro?; la cine?; la ce?: *unde e cartea?; unde a sărit?; unde pleci?;unde te gîndești?;* **de unde?,** de la cine?; din ce loc? din ce motiv?: *de unde știi?; de unde e băiatul?; de unde atîta supărare?;* **pe unde?,** prin ce loc?: *pe unde ai intrat?;* **pe unde scoți cămașa?,** se spune cuiva care se află într-o încurcătură și nu știe cum să iasă din ea; **2.** (cu valoare nehotărîtă) **unde și unde,** din loc în loc, ici și colo: *abia unde și unde se mai vede cîte un palat vechi cu beciuri boltite.* NEGR.; **a (nu) avea de unde (să),** a (nu) fi în stare, a (nu) avea posibilitatea să ..., a (nu) dispune de mijloace pentru a ...: *tată-său, popa Neculai, nu-i vorbă, avea de unde să-i trimeată.* CR.; **de unde, de ne unde!** sau **de unde ai** (ori e), **de**

unde n-ai (ori **nu e**), cum, necum: *de va trece cineva şi va năzui la noi, de acolo de unde e, de unde nu e, i-om da şi lui o cojiţă uscată.* ISP.; **ia, dacă ai de unde** sau **ia-l de unde nu e**, se spune despre ceva sau cineva care nu mai este de găsit; **3.** (înv. şi pop.) pe neaşteptate, dintr-o dată: *şi unde nu porneşte stînca la vale, săltînd tot mai sus de un stat de om.* CR.; **4.** (interogativ-exclamativ, cu valoare de negaţie) cum s-ar putea (să ...), nici vorbă (să ...); nici pomeneală (să ...): *unde vrea să ştie pocitul de toate astea!* ISP.; **(da) de unde!**, imposibil!, nici vorbă: *aş, de unde? ce nălucă să piară?* ISP.; **de unde (şi) pînă unde?**, cum şi în ce fel?, în ce împrejurări?: *cucoana Lucsiţa la mine? ... de unde şi pînă unde?* AL.; (pop.) **unde se pomeneşte** (sau **se află**)!, imposibil!, nici nu poate fi vorba! // conj. **1.** (introduce o propoziţie circumstanţială de loc) în locul în care, încotro: *să se ducă unde ştie, că ei n-au cu ce s-o mai ţie.* CR.; **2.** (introduce o propoziţie atributivă) în care: *se duce în grajdurile împărăteşti unde erau cei mai frumoşi armăsari.* ISP.; **3.** (introduce o propoziţie completivă directă): *s-ar fi lăudat ... că ştie unde este Ileana Simziana.* ISP.; **4.** (introduce o propoziţie completivă indirectă): *caut să mă dumiresc unde mă aflu.* VLAH.; **5.** (pop.; introduce o propoziţie circumstanţială temporală) cînd, în momentul în care: *era frate de cruce cu Gheorghe al Tomii şi, unde putea să-i facă rău lui Ion, îi făcea.* REBR.; **6.** (pop.; introduce o propoziţie circumstanţială cauzală) pentru că, din cauza că: *bucuria tatălui său era aşa de mare unde vedea că fiiu-său are să fie procopsit.* ISP.; **7.** (precedat de *de*, introduce o propoziţie concesivă) cu toate că, deşi: *au adus zece căpăţîni de zahăr ... de unde făgăduise 12 căpăţîni.* ISP.; **8.** (înv.; introduce o propoziţie condiţională) în cazul cînd, dacă: *unde va Dumnedzău, sînt şi bani, şi prieteni, şi de toate.* NEC.; **de unde nu**, dacă nu, în caz contrar; **9.** (înv.; precedat de *de*, introduce o propoziţie circumstanţială opoziţională) pe cînd, în vreme ce: *de unde ceilalţi ... se ascundeau prin pivniţi ..., Aleodor se ascunsese astfel încît fata intră la grijă.* ISP. [Lat. ***unde***].

undelémn n. v. **untdelemn**.

undelemníu a. v. **untdelemniu**.

underground [ándărgraund] a. şi n. invar. (creaţie literară, teatrală, artistică etc.) de avangardă, realizată, difuzată în afara circuitului comercial obişnuit. [Cuv. engl.].

undevá adv. **1.** într-un loc oarecare, într-o direcţie oarecare, la cineva: *ascundeţi-mă undeva să nu mă găsească.* AL.; *acest lapte nu se bea; şi, cum a zis, l-a şi aruncat pe furiş undeva.* CR.; **de undeva**, dintr-un loc oarecare, de la cineva; **pe undeva**, într-un loc oarecare, printr-un loc oarecare; **2.** cîndva (în trecut sau în viitor): *amintirile mele ... mă-ntorc undeva departe, cînd lacrimile erau închinări soarelui.* CIORAN; **3.** într-un fel oarecare; cumva: *nu cumva s-ar putea deschide undeva noi perspective filosofiei?* BL. [***Unde*** + ***va***[2]].

undevăşi adv. (înv.) undeva: *de s-au făcut vreo greşeală undevaş ..., mă rog să mă învredniciţi iertăciunii* (a. 1765). GCR. [***Undeva*** + ***şi***].

undezá vb. v. **unda**.

undezáre f. v. **undare**.

undezát a. v. **undat**.

undí[1], **undesc** vb. (înv.) **1.** (tr. şi intr.) a pescui cu undiţa; (p. gener.) a prinde peşte: *a văzut aici pe unul şezînd şi peşte undind.* PANN; *Zaharia mă învăţase să undesc.* SAD.; **2.** (reg.; tr.) a cerceta fundul unei ape pentru a scoate ceva: *de-a lungul Prutului l-au undit, pe cei morţi i-au pescuit.* C.L.; **3.** (fig.; tr. şi intr.) a cerceta, a iscodi: *omule, nu undi marea lui Dumnezeu adîncime.* CONACHI; **4.** (fig.; tr.) a căuta şi a găsi: *ce inspirări minunate aş undi în zîmbetul tău!* AL. [Din sl. ***onditi***].

undí[2] vb. v. **unda**.

undíre[1] f. faptul de a undi[1]. [V. ***undi***[1]].

undíre[2] f. v. **undare**.

undişoáră, undişoare f. diminutiv al lui undiţă[1]: *undişoara lui îşi ia ... şi pleacă la mare cu ea.* PANN. [***Undi***(***ţă***[1]) + ***-işoară***].

undít n. faptul de a undi[1]; pescuit cu undiţa: *eu, fără ţigară, la undit nu pot.* SAD. [V. ***undi***[1]].

undiţár, undiţari m. (rar) pescar care pescuieşte cu undiţa[1]: *ucenicia mea de undiţar.* SAD. [***Undiţă***[1] + ***-ar***].

úndiţă[1], **undiţe** f. **1.** unealtă de pescuit alcătuită dintr-o vargă lungă şi flexibilă, de vîrful căreia se atîrnă o sfoară sau un fir de material plastic avînd la capăt un cîrlig, în care se înfige momeala pentru a prinde peşte: *ducîndu-te la mare, aruncă undiţa şi care peşte va ieşi întîiu, rîdică-l.* BIBLIA; **2.** (înv.) unealtă îndoită şi ascuţită la un capăt, cu care se apucă, de care se atîrnă ceva etc.; cîrlig: *şi-i băgară undiţe în melcii ochilor.* DOS. [Din sl. ***ondica***].

undíţă[2], **undiţe** f. diminutiv al lui undă: *pe cea undiţă de rîu.* POP. [***Undă*** + ***-iţă***].

úndo s. (inform.) comandă de program care readuce programul şi datele de lucru în starea în care erau înainte de a da ultima comandă, care este astfel anulată. [Cuv. engl.].

undoí vb. v. **undui**.

undoiá vb. v. **undui**.

undoiáre f. v. **unduire**.

undoiát a. v. **unduit**.

undoiós a. v. **unduios**.

undós, ~şi, unsoásă, ~e a. (înv.; despre păr) unduios: *mîna ei atinge coamele-i undoase.* BOL. [***Undă*** + ***-os***].

undreá, undrele f. **1.** unealtă de metal sau de lemn, lungă şi subţire, ascuţită la un capăt şi lăţită la celălalt, pentru perforat tălpi (la încălţăminte); **2.** ac mare şi gros pentru cusut saci, saltele, sumane etc.; **3.** (mai ales în forma **andrea**) fiecare dintre cele două (sau cinci) ace lungi de metal sau de lemn cu care se împletesc manual obiecte din lînă, din bumbac etc.; **4.** (pop.) croşetă; **5.** (reg.; şi **undrea de plasă**) unealtă cu care se împletesc plasele; igliţă; **6.** (p. anal.; pop.; şi **undreaua grumazului**) claviculă; **7.** (p. anal.; la pl.; şi **undrelele gîtului**) venele gîtului; **8.** (p. anal.; rar; la pl.) vene hemoroidale; **9.** (p. anal.) bucată de fier care se foloseşte la fixarea unor piese ale plugului de lemn pentru a-i da o rezistenţă mai mare; **10.** (p. anal.) fiecare dintre cele două grinzi pe care se reazemă perna morii de apă; ţeapă; (şi: **andrea**, (înv. şi reg.) **îndrea**). [Et. nec.].

undrofiţér m. v. **unterofiţer**.

undrofiţír m. v. **unterofiţer**.

unduí, unduiesc vb. (intr.) **1.** (despre suprafaţa unei apei) a face unde; a unda: *solzii apelor, ca o mătase, unduindu-şi moale foşnitura.* PILLAT; **2.** (despre ape curgătoare) a curge cu cotituri, a şerpui; **3.** (p. anal.) a se mişca asemenea undelor; a ondula: *plai rîzînd cu iarbă verde ... undoind încetişor.* EM.; **4.** (p. anal.) a forma (în mişcare) o linie ondulată: *vino să vedem ... cum, lăţîndu-şi unduirea, urcă unduind pămîntul.* PILLAT; **5.** (p. anal.; despre păr) a avea sau a face în mişcare unde: *părul undoind ... te-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite.* EM.; (şi: (înv.) **undoi, undoia, ondoi, ondoia**). [***Undă*** + ***-ui***; cf. fr. ***ondoyer***].

unduiós, ~şi, unduioásă, ~e a. **1.** (despre ape) care unduieşte, care are unde; unduit, unduitor: *vîntu-n trestii lin foşnească, unduioasă apă sune!* EM.; **2.** (p. anal.) care se mişcă asemenea undelor apei; (p. ext.) mlădios: *un singur vînt le umflă vestmîntul unduios.* PILLAT; *fetele voastre se tîrăsc unduioase, împrejurul meselor şi paharelor golite.* ARG.; (adv.) *sălciile ... se leagănă unduios.* C.; **3.** (p. anal.; despre suprafeţe, forme de relief) care prezintă uşoare diferenţe de nivel, asemănătoare undelor; ondulat, vălurat: *soarele învăluia colinele unduioase ale ţării.* C.PETR.; **4.** (p. anal.; despre drumuri, linii, contururi etc.) sinuos, şerpuit: *sînt aşa de potrivite feţele florilor în vărgi unduioase.* CAR.; **5.** (p. anal.; despre păr) care are sau face unde; ondulat, undos: *era înaltă, zveltă cu părul castaniu, unduios.* VOIC.; **6.** (fig.; despre sunete, vorbire etc.) melodios; **7.** (fig.; despre oameni sau despre firea lor) schimbător, ezitant; (şi: (înv.) **undoios**). [***Undui*** + ***-os***].

unduíre, unduiri f. **1.** mişcare în unde a suprafeţei apelor; **2.** curgere şerpuită a unei ape; **3.** (p. anal.) mişcare asemenea undelor: *vedeam valuri verzi de grîne, undoiarea unei inişti.* EM.; **4.** (p. anal.) faptul de a avea sau de a forma (în mişcare) o linie ondulată: *copilăria mea era cătunul de pe cîmpii cu unduire lină.* PILLAT.; **5.** (fig.) modulare, mlădiere a unui sunet, a vocii etc.; (şi: (înv.) **undoiare**). [V. ***undui***].

unduít, ~ţi, unduită, ~e a. **1.** (despre ape) cu unde; **2.** (fig.; despre sunete) modulat; melodios; (şi: (înv.) **undoiat**). [V. ***undui***].

unduitór, ~i, undultoáre a. unduios. [***Undui*** + ***-tor***].

undulá vb. v. **ondula**.

unduiós a. v. **ondulos**.

uneáltă, unelte f. **1.** obiect tehnic acţionat manual sau de un mecanism, care serveşte la prelucrarea mecanică, directă a unui material solid; (p. ext.) piesă care serveşte la efectuarea unei lucrări, unei operaţii etc.: *cumpără unelte de teslărie.* CR.; *a scăpat teafăr datorită oaselor sale tari, ce-au rezistat tuturor uneltelor de tortură.* BL.; **unelte de producţie**, parte principală a mijloacelor de producţie, constituită din scule, instrumente, mecanisme, maşini etc., cu ajutorul cărora oamenii acţionează asupra obiectelor muncii în procesul de producţie a bunurilor materiale; **2.** (fig.) mijloc folosit pentru atingerea unui anumit scop (reprobabil): *libertatea ... este unealta şi urmarea progresului.* BOL.; **3.** (fig.) persoană, grup sau organizaţie de care se serveşte cineva pentru atingerea unui scop (reprobabil): *pînă şi Ion al Glanetaşului, unealta lui nenorocită, tot la popa caută adăpost sufletesc.* REBR.; **4. unealtă gramaticală**, instrument gramatical, v. **instrument**; **5.** (înv. şi reg.; la pl.) lucruri, obiecte (de preţ), avere mobilă care aparţine cuiva: *s-au jefuit toate unealtele meale şi n-au rămas mie nemică.* BIBLIA. [***Une***(*le*) + ***alte***(*le*)].

unelţí, uneltesc vb. (tr.) **1.** a pregăti în ascuns, a pune la cale, a urzi o acţiune reprobabilă împotriva cuiva sau pentru a obţine ceva: *mai tîrziu i se pare Brîncoveanului că Ştirbei şi frate-său călugărul uneltesc împotrivă-i.* CĂL.; **2.** (înv.) a născoci, a inventa: *sfătuiră împreună ... vrun meşteşug iarăşi pentru vin a unelti.* PANN; **3.** (înv.) a practica o meserie: *ea plecă ochii şi părea că roşeşte de meseria ce uneltea.* BOL. [De la ***unealtă***].

uneltíre, uneltiri f. acţiune pregătită în ascuns de obicei împotriva cuiva sau pentru a obţine ceva: *judecîndu-l pentru cea mai ticăloasă uneltire din cîte puteau fi, i-a cerut să-şi numească tovarăşii cu care s-a înţeles ... să surpe împărăţia.* SAD. [V. ***unelti***].

uneltitór, ~i, uneltitoáre m., f. persoană care pregăteşte în ascuns, pune la cale, urzeşte o acţiune împotriva cuiva sau pentru a obţine ceva; complotist, conspirator: *dacă însă am vrea să socotim pe Ghica drept un Baboi, uneltitor fin şi infernal, ... sîntem dezarmaţi de sentimentele patriotice ... ce ies din corespondenţa şi opera lui.* CĂL. [***Unelti*** + ***-tor***].

uneóri adv. cîteodată, cînd şi cînd: *încă două nopţi au mers ... prin locuri pietroase şi paragini pustii, învăluite uneori în ceaţă deasă.* TOP. [***Une***(*le*) + ***ori***].

ungár, ~i, ungară, ~e a. maghiar. [Din germ. ***Ungar***].

ungătór, ~i, ungătoáre m., f. muncitor care unge piesele unei maşini într-un atelier, într-o fabrică. // n. gresor. [***Unge*** + ***-ător***].

únge, ung vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) acoperi cu un strat de materie grasă, unsuroasă, lipicioasă pentru a proteja, a da moliciune, în scop terapeutic etc.: *se ungea cu glodul din baltă ca cu alifia cea mai vindecătoare.* AL.; *eu ungeam canaturile cu lipici, el ... aplica fişiile de hîrtie.* PR.; **a unge pe cineva la inimă** (sau **la suflet**) (**cu miere**), a face cuiva o plăcere deosebită, a încînta, a bucura pe cineva, a da cuiva o mare satisfacţie; **a-şi unge gîtul** sau **a se unge pe gît**, a bea băuturi spirtoase; **a unge cuiva ochii, a)** a împiedica pe cineva să vadă limpede; **b)** a înşela pe cineva sau încrederea cuiva; **c)** a mitui; **2.** (fam.; tr.) a bate pe cineva zdravăn; **a unge cuiva o mamă de bătaie**, a trage cuiva o bătaie zdravănă;

3. (tr.) a pune lubrifiant între piesele aflate în contact ale unui sistem tehnic: *începură să desfacă roatele şi să ungă osiile căruţei.* PR.; **a unge osia**, v. **osie**; **4.** (fig.; tr.) a mitui: *mărimile de la Bucureşti ... trebuiesc unse.* ST.; **5.** (tr.; în practicile religioase) a unge capul sau o parte a corpului cuiva cu o substanţă uleioasă, parfumată; (spec.) a mirui: *cînd posteşti, unge capul tău şi spală faţa ta.* BIBLIA; *un piron de cuier ... îmi lăsă ... pe locul unde popa te unge cu mir, un semn sîngeros, ca de glonte.* BL.; **6.** (tr.; în ceremonialul încoronării unui monarh sau a învestirii unui arhiereu) a consacra (prin ungere cu mir): *să ducă împăratului valahilor şi bulgarilor diadema regală, să-l ungă şi să-l încoroneze de împărat.* XEN.; **7.** (tr.) a întinde, netezind cu palma udă, un strat de lut pe pereţii sau pe podeaua caselor, pe cuptor etc. pentru a nivela, a astupa găurile etc.; (p. ext.) a văruí; **8.** (tr. şi refl.) a (se) murdări, a (se) mînji: *unge toţi pereţii cu sînge.* CR. [Lat. ***ungere***].

úngere, ungeri f. **1.** acoperire a unei părţi a corpului, a unui obiect sau a unei suprafeţe cu un strat de materie grasă, unsuroasă sau lipicioasă pentru a proteja, a da moliciune, în scop terapeutic etc.: *împotriva muşcăturilor sau împunsurilor veninoase, ungeri cu unturi grase.* A.R.; **2.** introducere a unei cantităţi de lubrifiant între piesele aflate în contact ale unui sistem tehnic, pentru reducerea uzurii, micşorarea consumului de energie etc.; **3.** (fig.) mituire, corupere; **4.** (în practicile religioase) ungere cu o substanţă uleioasă parfumată; (spec.) miruire; **5.** consacrare, învestire (a unui domn sau a unui arhiereu): *cînta alegerea, parada la biserică, ungerea, parade la palat, întronarea domnului.* CĂL. [V. ***unge***].

únghe f. v. **unghie**.

unghér, unghere n. 1. porţiune dintr-o încăpere cuprinsă între extremităţile reunite ale pereţilor; colţ: *Stancio şi-a rînduit mantaua, puşca şi baioneta într-un ungher.* TOP; **2.** loc îndepărtat, retras, dosnic; colţ: *Millo, care a dus o viaţă strălucită trăind ca un prinţ, astăzi la adîncă bătrîneţe vegetează într-un ungher, uitat aproape de toţi.* CAR.; **3.** loc tainic, ferit de priviri; ascunziş, cotlon: *popa îşi scoate dintr-un ungher de dulap un pistol.* BL.; (fig.) *era o descoperire cu totul nouă, pe care mă simţeam obligat s-o păstrez ca un mare secret în cel mai ascuns ungher al inimii.* BL.; **4.** (pop.) dulap în formă de prismă triunghiulară care se aşază în colţul camerelor. [Lat. ****anglarius*** (=***angularius***); cf. ***unghi***].

unghéţ, ungheţe n. (reg.) **1.** colţ al unei încăperi; ungher: *la unghetul după uşă este-o mică găletuşă.* POP.; **2.** loc retras, dosnic; ascunziş, cotlon; ungher: *să mături curţile prin toate unghetele.* POP; *ce stai, lele, îngrămădită, ... grămădită într-un ungheţ de frica unui judeţ.* POP. [***Unghi*** + ***-eţ***].

unghi, unghiuri n. **1.** figură geometrică formată din două semidrepte care pleacă din acelaşi punct: *îşi rezemă capul în palme, privind liniile, punctele, unghiurile însemnate pe hartă.* REBR.; **2.** (astron.) **unghi orar**, unghi care serveşte la stabilirea poziţiei unui astru pe sfera cerească; **3.** (fiz.) **unghi de reflexie,** unghi pe care îl face raza de lumină reflectată pe suprafaţa de separaţie a două medii, cu normala la suprafaţă, în punctul de incidenţă; **unghi de refracţie**, unghi pe care îl face o rază de lumină ce s-a reflectat străbătînd suprafaţa de separaţie a două medii, cu normala în punctul de incidenţă la acea suprafaţă; **4.** (cinemat.; fotogr.) porţiune de spaţiu prinsă de obiectiv; felul în care este îndreptat aparatul asupra obiectului de filmat sau fotografiat; **5. unghi mort,** loc pe traiectoria unei arme de foc pe care nu îl poate ajunge proiectilul; **6.** (antrop.) **unghi facial**, unghiul format din unirea liniei care merge de la conductul auditiv la baza nărilor cu linia care leagă maxilarul superior cu partea cea mai proeminentă a frunţii; **7.** colţ (al unei clădiri, încăperi, suprafeţe, obiect); (p. ext.) loc retras, ascuns privirii; ungher: *clopotniţa ... este şi ea zidită de cărămidă cu unghiurile de piatră.* OD.; *i-au pus apoi în temniţi, în unghiuri de odaie.* COŞB.; *păunii cei vii, ... în unghiurile grădinii, păreau şi ei păzitori ai tăcerii de sară.* SAD.; **în** (sau **prin, din**) **toate unghiurile**, în (sau prin, din) toate părţile, (de) pretutindeni; **8.** (fig.; şi **unghi de vedere**) punct de vedere; perspectivă: *Arghezi păstrează unghiul de vedere cosmic.* CĂL.; *în primele sale epoci, scriitorul povesteşte din unghiul personagiilor.* VIANU. [Lat. ***anglus*** (=***angulus***)].

únghie, unghii f. **1.** lamă cornoasă, de origine epidermică, care acoperă partea de deasupra a ultimei falange a degetelor de la mîini şi de la picioare, la om: *a-şi tăia unghiile*; **pînă în vîrful unghiilor,** în cel mai înalt grad; în cele mai mici amănunte; **a lua** (sau **a apuca**) **pe cineva în unghii**, a lua pe cineva la bătaie; (fig.) a ataca pe cineva în mod violent; **a-şi arăta unghiile,** a deveni agresiv; **a fi (prieten) cu cineva unghie şi carne**, a fi prieten bun cu cineva, a fi solidar cu cineva; **a-şi pune unghia în gît**, a face orice pentru atingerea unui scop; **a pune cuiva unghia în gît,** a constrînge pe cineva să achite o datorie, o obligaţie; **a reteza** (sau **a tăia**) **cuiva din unghii**, a înfrîna îndrăzneala sau obrăzniciile cuiva; a pune pe cineva la punct; **a fi lung la unghii,** a avea obiceiul să fure; **a prinde la unghie**, a dobîndi avuţie, putere; **a-şi mînca de sub unghii,** v. **mînca**; **(nici) cît negru sub unghie**, v. **negru**; **2.** formaţie cornoasă care acoperă vîrfurile degetelor unor mamifere, reptile şi păsări; gheară, copită: *tot dobitocul cu unghe îngemănată ... veţi mînca.* BIBLIA; *corbule, ia seu în unghiile tale şi pune peste mine.* ISP; **3.** (compuse): **unghia-găii** (sau, reg., **-găinii**), plantă erbacee din familia leguminoaselor, cu tulpina întinsă pe pămînt, cu flori galbene-verzui, dispuse în ciorchine (*Astragalus glycyphyllos*); **unghia-păsării,** **a)** plantă erbacee din familia violaceelor, cu două tulpini neramificate, întinse pe pămînt, cu flori albastre avînd petala inferioară prelungită în formă de pinten şi o pată galbenă la bază, care creşte mai ales prin păşunile muntoase (*Viola declinata*); b) (*Viola dacica*); **unghia-ciutei,** plantă din familia polipodiaceelor (*Ceterach officinarum*); (reg.) **unghia-caprei,** burete-galben (*Cantharellus cibarius*); **4.** (înv.) instrument de tortură asemănător unui cui: *rane şi zdrobituri ... cu unghile ceale de her strujit.* DOS.; **5.** fiecare din cele două instrumente în formă de pîrghie folosite pentru a ridica şi lăsa coşul lesei la pescuit; (şi: (înv. şi pop.) **unghe**). [Lat. ***ungula***].

unghiéră, unghiere f. cleştişor pentru tăiat unghiile. [***Unghie*** + ***-ieră***].

unghinál, ~i, unghinală, ~e a. referitor la unghie, care aparţine unghiei; ungveal. [Din fr. ***unguinal***].

unghioáră, unghioare f. unghişoară: *un deget cu unghioară trandafirie.* SAD. [***Unghie*** + ***-ioară***].

unghişoáră, unghişoare f. **1.** diminutiv hipocoristic al lui unghie; unghioară, unghiuţă: *cu subţiri degeţele, cu roşioare unghişoare.* CANT.; **a tăia cuiva din unghişoară,** a dezvăţa pe cineva de un obicei; a tăia cuiva din pretenţii; a înfrîna îndrăzneala, obrăznicia cuiva; **2.** gheruţă; **3.** boală la vite sau la cai caracterizată printr-o umflătură deasupra copitei; **4.** (rar) umflătură sub limbă. [***Unghie*** + ***-işoară***].

unghiulár, ~i, unghiulară, ~e a. **1.** referitor la unghi; **2.** care formează unghiuri, în formă de unghi; colţuros: *faţă unghiulară; canapea unghiulară.* VINEA; **piatră unghiulară,** v. **piatră**. [De la ***unghi***; cf. fr. ***angulaire***].

unghiuláţie, unghiulaţii f. **1.** unghi de cuprindere al unui obiectiv fotografic; apertură; **2.** (cinemat.) operaţie prin care se stabilesc locul şi obiectivele aparatului pentru filmarea unei secvenţe. [Din fr. ***angulation***].

unghiúţă, unghiuţe f. unghişoară. [***Unghie*** + ***-uţă***].

ungrovlăh, ~i, ungrovlahă, ~e m., f. nume dat în trecut românilor din Ţara Românească de către alte popoare. [De la ***Ungrovlahia*** n. pr.].

unguént, unguente n. preparat farmaceutic de consistenţa unei paste, constînd dintr-un amestec de substanţe grase sau răşinoase, care se aplică pe piele; alifie, cremă, pomadă. [Din lat. ***unguentum,*** fr. ***onguent***].

ungulát, ungulate n. (zool.) copitat. [Din lat. ***ungulatus***; cf. fr. ***ongulés***].

unguligrád, ~zi, unguligradă, ~e a. şi n. (animal) care se sprijină în mers pe copite. [Din fr. ***onguligrade***].

úngur, unguri m. maghiar: *era un ungur papistaş.* TOP. // a. maghiar: *feciori de nemeşi unguri.* OD. [Din sl. ***ongrinŭ***].

unguráş, unguraşi m. **1.** diminutiv al lui ungur; **2.** (bot.; reg.) numele a două plante din familia labiatelor: **a)** voronic (*Marrubium vulgare*); **b)** cătuşnică-sălbatică (*Marrubium peregrinum*). [***Ungur*** + ***-aş***].

ungureán, ~eni, ungureană, ~ene a. **1.** care aparţine ungurenilor; din Transilvania; transilvănean; **2.** (înv.; rar) unguresc. // m. **1.** maghiar: *s-aude că să vie ungureni şi leşi.* SAD.; **2.** denumire dată în trecut persoanelor care făceau parte din populaţia română din Transilvania, în special cea din vecinătatea fostelor provincii istorice Ţara Românească şi Moldova; (spec.) cioban român din Transilvania: *trei turme de miei cu trei ciobănei, unu-i moldovan, unu-i ungurean şi unu-i vrîncean.* POP; **3.** (şi f.; artic.) numele unui dans popular; melodia după care se dansează; **4.** (reg.) bou de talie mare, mai puţin robust, cu coarne lungi şi întinse în lături. [***Ungur*** + ***-ean***].

ungureáncă, ungurence f. **1.** (înv. şi reg.) unguroaică; **2.** românică din Transilvania; **3.** (reg.; artic.) numele unui dans popular; melodia după care se dansează; **4.** (bot.; reg.) rodul-pămîntului (*Arum maculatum*). [***Ungurean*** + ***-că***].

ungureni, ungurenesc vb. (înv.; refl.) a se maghiariza. [De la ***ungurean***].

ungurenít, ~ţi, ungurenită, ~e a. (înv.) maghiarizat. [V. ***ungureni***].

ungurésc, ~şti, ungureáscă, ~eşti a. maghiar: *nimeni nu-i cunoştea povestea, limba ungurească fiind prea puţin cunoscută în sfîntul rai.* TOP; **bou unguresc,** ungurean; **flăcău unguresc,** holtei bătrîn, flăcău tomnatic. // f. **1.** limba maghiară: *spuse într-o ungurească foarte stricată.* REBR.; **2.** (şi (rar) m.; artic.) numele unui dans popular, asemănător ceardaşului; melodia după care se dansează. [***Ungur*** + ***-esc***].

ungurésţe adv. ca la maghiari, în felul maghiarilor; în limba maghiară: *opt telegari, înhămaţi ungureşte, ... purtau trăsure.* OD.; *copilul începe liniştit, să numere pe ungureşte.* BL. [***Ungur*** + ***-eşte***].

ungurí, unguresc vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) maghiariza; (fig.) *ungurii cugetau ... că vor putea unguri piatra rece şi izvorul vergin.* EM. [De la ***ungur***].

unguríme f. mulţime de maghiari; totalitatea maghiarilor; ţinut locuit de maghiari. [***Ungur*** + ***-ime***].

ungurísm, ungurisme n. (rar) maghiarism. [***Ungur*** + ***-ism***].

ungurizá, ungurizez vb. (rar; refl.) a se maghiariza. [***Ungur*** + ***-iza***].

unguroáică, unguroaice f. 1. femeie maghiară: *prefer şuviţa ideală a frumoasei unguroaice.* CAR.; **2.** (bot.; reg.; la pl.) narcise (*Narcissus stellaris*). [***Ungur*** + ***-oaică***].

ungveál, ~i, ungveală, ~e a. (rar) unghinal. [Din fr. ***unguéal***].

ungvículă, ungvicule f. (bot.) partea inferioară a petalelor, care se îngustează spre tijă şi este acoperită de caliciu. [Din lat. ***unguiculus***].

úngvis n. invar. (anat.) fiecare dintre lamelele osoase situate în partea anterioară a peretelui intern al orbitei; os lacrimal. [Din lat. ***unguis*** „unghie"].

uni-[1] element de compunere cu sensul „unul singur". [Din fr. ***uni-***].

uní[2] [iuni] a. invar. care are o singură culoare; unicolor: *rochie uni.* // n. ţesătură care are o singură culoare: *şi-a cumpărat un uni verde.* [Cuv. fr.].

uní[3]**, unesc** vb. 1. (tr.) a crea o unitate sau un întreg împreunînd, legînd, îmbinînd două sau mai multe elemente: *uni subt un singur sceptru provinţiile române.* NEGR.; **2.** (fig.; tr.) a apropia, a lega, a face să fie solidari: *îi unea acelaşi ideal;* **3.** (tr.) a stabili o legătură între două lucruri aflate la distanţă unul faţă de celălalt: *podul uneşte cele două maluri ale fluviului;* **4.** (refl.) a încheia o înţelegere, o alianţă în vederea unui scop comun: *într-un gînd să ne unim, pe Harap-Alb să-l slujim.* CR.; **5.** (refl.) a se ralia la

...; a adera: *acu mă sîmt vrednică să mă unesc şi eu la giurămîntul vostru.* AL.; **6.** (tr. şi refl. recipr.) a (se) lega prin căsătorie; a (se) căsători: *cu Ana, pe Despot să-l unim.* AL. [Lat. ***unire***].

uniarticulát, ~ţi, uniarticulată, ~e a. care are o singură articulaţie sau un singur articol. [Din fr. ***uniarticulé***].

uniát, ~ţi, uniată, ~e a. (adesea subst.) greco-catolic: *fiind de lege pravoslavnici toţi podolenii şi pesemne avînd dodăială de leşi pentru lege, să fie toţi uniaţi.* N.COSTIN. [Din pol. ***uniat,*** ucr. ***unijat***].

uniatísm n. formă de unire cu Biserica Romano-Catolică a unor fracţiuni ale bisericilor răsăritene, pe baza recunoaşterii primatului papal şi a altor dogme catolice, păstrînd în mare parte ritualul ortodox. [Din fr. ***uniatisme,*** it. ***uniatismo***].

uniáţie f. uniatism: *„uniaţia" a prins chiar de la început, îndeosebi în regiunile din nordul Mureşului.* BL. [***Uniat*** + ***-ie***].

uniáx, ~cşi, uniaxă, ~e a. (despre cristale) care are o singură axă optică. [Din fr. ***uniaxe***].

únic, ~ci, unică, ~ce a. **1.** care este unul singur, numai unul în genul, de felul său: *Manda, unica sa fiică ... era singura mîngăiere.* NEGR.; *mi-a vărsat călimara pe unica mea haină albă.* CĂL.; **sens unic,** v. **sens**; **2.** care nu poate fi asemănat cu nimic (datorită însuşirilor sale excepţionale); fără seamăn, excepţional, incomparabil: *eşti tu şi îmi ajunge să fii cum eşti: unică.* PILLAT. [Din lat. ***unicus***, fr. ***unique***].

unicamerál, ~i, unicamerală, ~e a. (despre sisteme parlamentare) care este constituit dintr-o singură adunare reprezentativă. [Din engl. ***unicameral,*** it. ***unicamerale***].

unicapsulár, ~i, unicapsulară, ~e a. **1.** care este format dintr-o singură capsulă: *fruct unicapsular;* **2.** al cărui fruct este format dintr-o singură capsulă: *plantă unicapsulară.* [Din fr. ***unicapsulaire***].

unicarpelár, ~i, unicarpelară, ~e a. (bot.) care are o singură carpelă: *fruct unicarpelar; ovar unicarpelar.* [Din fr. ***unicarpellaire***].

unicăt, unicate n. **1.** exemplar unic dintr-un document, dintr-o publicaţie, dintr-un obiect. [Din germ. ***Unikat***].

unicelulár, ~i, unicelulară, ~e a. care este format dintr-o singură celulă; monocelular: *organism unicelular.* [Din fr. ***unicellulaire***].

unicitáte, (rar) **unicităţi** f. însuşirea de a fi unic (de felul său); singularitate: *gestul fondator este cel care transpune de fiecare dată schema universală a iubirii într-o particularitate extremă şi coriferă astfel fiecărei iubiri unicitatea ei absolută.* LIIC. [Din fr. ***unicité***, it. ***unicità***].

unicolór, ~i, unicolorá, ~e a. care are o singură culoare; monocolor, uni[2]. [Din fr. ***unicolore***].

unicórd, ~zi, unicordă, ~e a. care nu are decît o coardă pentru fiecare notă: *instrument muzical unicord.* [Din fr. ***unicorde***].

unicórn, ~i, unicornă, ~e a. care are un singur corn. // m. **1.** (rar) rinocer cu un corn; rinocer indian (*Rhinoceros unicornis*); **2.** animal fabulos, imaginat sub forma unui cal cu un corn în frunte; inorog, licorn: *înalt unicorn fără glas s-a oprit spre asfinţit să asculte.* BL. [Din lat. ***unicornus,*** fr. ***unicorne,*** it. ***unicorno***].

unidimensionál, ~i, unidimensională, ~e a. care are o singură dimensiune: *matrice unidimensională.* [***Uni-***[1] + ***dimensional***].

unidirecţionál, ~i, unidirecţională, ~e a. care are o singură direcţie: *comunicarea prin radio şi televiziune este unidirecţională.* [Din fr. ***unidirectionnel***].

unifamiliál, ~i, unifamilială, ~e a. care este făcut pentru o singură familie: *locuinţă unifamilială.* [***Uni-***[1] + ***familial***].

unifică, unífic vb. (tr.) **1.** a realiza un singur tot din mai multe elemente, din mai multe părţi: *în 1990, cancelarului Kohl unifică Germania;* **2.** a cuprinde într-un sistem unic; a face să fie unitar: *ţările comunitare îşi unifică legislaţiile în conformitate cu normele europene; a unifica ortografia.* [Din fr. ***unifier,*** it. ***unificare***].

unificáre, unificări f. acţiunea de a unifica şi rezultatul ei. [V. ***unifica***].

unificatór, ~i, unificatoáre a. care unifică sau care contribuie la unificare: *Christos se manifestă ca un principiu unificator, care pune în paranteză multiplicitatea îngerilor.* D. [Din fr. ***unificateur***].

uniflór, ~i, uniflorá, ~e a. cu o singură floare: *plantă unifloră.* [Din fr. ***unifleur***].

unifoliát, ~ţi, unifoliată, ~e a. cu o singură frunză: *plantă unifoliată.* [Din fr. ***unifolié***].

unifórm, ~i, uniformă, ~e a. care are pe toată întinderea aceeaşi formă, aceeaşi intensitate; care are pe toată durata aceeaşi desfăşurare, care este lipsit de variaţie, de diferenţe: *relief uniform; mers uniform; viteza uniformă; viaţă uniformă;* (adv.) *viaţa ... de pe-o zi pe alta o tîrîi uniform.* EM. // f. îmbrăcăminte confecţionată după un anumit model (şi din acelaşi material) pe care o poartă în mod obligatoriu membrii unor instituţii (armată, şcoală etc.): *l-am găsit îmbrăcat ca maior de roşiori, în uniformă de mare ţinută.* CAR.; (fig.) *nu se potrivea cu sensibilitatea şi cu vioiciunea lui mentală uniforma ideologică pe care o vreme a fost nevoit s-o poarte.* LIIC. [Din fr. ***uniforme***, lat. ***uniformis***].

uniformitáte f. însuşirea a ceea ce este uniform: *uniformitatea reliefului; uniformitatea clădirilor.* [Din fr. ***uniformité,*** lat. ***uniformitas, -atis***].

uniformizá, uniformizez vb. (tr.) a da un caracter uniform, a face să fie uniform: *a uniformiza culoarea peretelui.* [Din fr. ***uniformiser***].

uniformizáre, uniformizări f. acţiunea de a uniformiza şi rezultatul ei: *uniformizarea unui amestec.* [V. ***uniformiza***].

uniformizát, ~ţi, uniformizată, ~e a. care a devenit uniform: *caractere uniformizate.* [V. ***uniformiza***].

uniformizatór, ~i, uniformizatoáre a. care uniformizează: *tendinţele uniformizatoare ale ideologiei.* [***Uniformiza*** + ***-ator***].

unilabiát, ~ţi, unilabiată, ~e a. care are o singură labie: *flori unilabiate.* [Din fr. ***unilabié***].

unilaterál, ~i, unilaterală, ~e a. **1.** (bot.) care este dispus, situat pe o singură parte: *flori unilaterale;* **2.** (şi adv.) care vede numai o singură parte a lucrurilor, un singur aspect al unei probleme, care judecă lucrurile dintr-un singur punct de vedere, care se rezumă la un singur domeniu de cunoştinţe; mărginit, limitat: *interpretare unilaterală;* **3.** care angajează, care dă naştere la obligaţii numai pentru una dintre părţi: *contract unilateral;* **4.** (şi adv.) care se ia de către una singură dintre părţi (fără consultarea celorlalţi): *decizie unilaterală.* [Din fr. ***unilatéral***, germ. ***unilateral***].

unilateralitáte f. caracterul a ceea ce este unilateral. [***Unilateral*** + ***-itate***].

unilíngv, ~i, unilingvă, ~e a. **1.** care vorbeşte o singură limbă; monolingv; **2.** redactat într-o singură limbă; monolingv. [Din fr. ***unilingue***].

uniliniár, ~i, uniliniară, ~e a. care este orientat într-o singură direcţie: *dezvoltare uniliniară;* **sistem de filiaţie uniliniar,** care ţine seamă doar de una din ascendenţe, matriliniară sau patriliniară. [Din fr. ***unilinéaire***].

unilobát, ~ţi, unilobată, ~e a. cu un singur lob. [Din fr. ***unilobé***].

uniloculár, ~i, uniloculară, ~e a. (bot.) care are o singură loja: *ovar unilocular.* [Din fr. ***uniloculaire***].

uníme, unimi f. **1.** (înv.) cifra unităţilor; **2.** (muz.; rar) notă întreagă. [***Unu*** + ***-ime***].

uninaţionál, ~i, uninaţională, ~e a. a cărui populaţie aparţine în întregime aceleiaşi naţionalităţi: *stat uninaţional.* [***Uni-***[1] + ***naţional***].

uninominál, ~i, uninominală, ~e a. **1.** care conţine un singur nume; **2.** în care se indică un singur nume; **scrutin uninominal,** v. **scrutin.** [Din fr. ***uninominal***].

unioculár, ~i, unioculară, ~e a. **1.** (despre sisteme optice) cu un singur ocular; **2.** cu un singur ochi: *vedere unioculară.* [Din fr. ***unioculaire***].

unionál, ~i, unională, ~e a. care aparţine unei uniuni, referitor la o uniune; care alcătuieşte o uniune: *republică unională; organizare unională; stat unional.* [***Uniune*** + ***-al***].

unionísm n. **1.** tendinţă de a se uni[3], de a realiza o unitate; **2.** curent, concepţie avînd la bază această tendinţă. [Din fr. ***unionisme***].

unioníst, ~şti, unionistă, ~e a. care susţine şi propagă ideea de unire (a unor provincii într-un singur stat): *piesa este unionistă, acţiunea se petrece în Valahia, lîngă hotarul Moldovei, Graur moldoveanul ia de nevastă pe Florica munteanca.* CĂL. // m., f. adept al unionismului; (spec.) susţinător al unirii Principatelor Române, înainte de 1859: *a fost un unionist înfocat şi deschis într-o vreme cînd se punea reticenţă în această problemă.* CĂL. [Din fr. ***unioniste;*** cf. germ. ***Unionist***].

uniovulát, ~ţi, uniovulată, ~e a. care are un singur ovul: *ovar uniovulat.* [Din fr. ***uniovulé***].

unipár, ~i, unipară, ~e a. (despre mamifere) care naşte de obicei un singur pui, la fiecare sarcină. [Din fr. ***unipare***].

uniparipenát, ~ţi, uniparipenată, ~e a. (despre frunzele compuse) care are foliolele dispuse de-a lungul unui peţiol comun. [Din fr. ***uniparipenné***].

unipersonál, ~i, unipersonală, ~e a. **1.** (rar) care se face de către o singură persoană, care aparţine unei singure persoane, care depinde de o singură persoană: *conducere unipersonală;* **2.** (despre verbe, forme şi construcţii verbale) care se întrebuinţează numai la persoana a treia singular. [Din fr. ***unipersonnel***].

unipetál, ~i, unipetală, ~e a. (bot.) care are o singură petală. [Din fr. ***unipétale***].

unipolár, ~i, unipolară, ~e a. **1.** care are un singur pol[1]: *întrerupător unipolar;* **2.** (despre neuroni) al cărui corp celular are o singură prelungire. [Din fr. ***unipolaire***, germ. ***unipolar***].

uníre, uniri f. **1.** contopire într-un singur tot: *să facem sfînta unire, adică înfrăţirea dorită de strămoşii noştri.* CR.; **2.** înţelegere, alianţă în vederea unui scop comun: *nu se va putea apăra ..., de nu va fi unire între boieri.* NEGR.; **în unire cu ...,** împreună cu: *văzînd încrederea ce toată ţara avea în românii din Paris, propune să se aleagă un comitet executiv care să lucreze în Franţa în unire cu democraţiile străine.* CĂL.; **3.** (p. ext.) acord de idei, de păreri între persoane: *au trăit în pace şi unire pînă la adînci bătrîneţi.* POP; **într-o unire** (sau **în unire**) de comun acord; împreună: *am socotit ... că vom sta cu toţi într-o unire pentru folosul ţărilor noastre.* SAD.; **4.** căsătorie: *unirea lor era potrivită, fiindcă şi dînsa îl iubea.* CAR. [V. ***uni***[3]].

uniséx a. invar. destinat deopotrivă bărbatului şi femeii: *îmbrăcăminte unisex; parfum unisex.* [Din fr. ***unisexe***].

unisexualitáte f. însuşirea de a fi unisexuat. [Din fr. ***unisexualité***].

unisexuát, ~ţi, unisexuată, ~e a. (despre flori, plante) care are organe de reproducere de un singur sex. [***Uni-***[1] + ***sexuat;*** cf. fr. ***unisexué***].

unisiláb, ~i, unisilabă, ~e a. (rar) monosilab. [Din lat. ***unisyllabus***].

unisilábic, ~ci, unisilabică, ~ce a. (rar) monosilabic. [***Uni-***[1] + ***silabic;*** cf. it. ***unisillabico***].

unisón n. executare de către un grup vocal sau instrumental a unei melodii la aceeaşi înălţime; **la unison (cu ...),** în înţelegere deplină (cu ...), în deplină concordanţă de idei, de sentimente, de interese (cu ...): *îşi dilata pupilele ..., satisfăcut de a se simţi la unison cu ea.* VINEA. [Din fr. ***unisson***, lat. ***unisonus***].

unisonánţă, unisonanţe f. îmbinare armonioasă a mai multor sunete; acord, armonie. [Din it. ***unisonanza***].

unişór, ~i, unişoáră, ~e a. (înv.; despre copii) unic la părinţi; singurel: *cuconaşul ei de şeapte ai, unişor, adeca numai acela avînd, îmbla pregiur masă.* DOS. [*Unu* + *-işor*].

unít, ~ţi, unită, ~e a. **1.** legat de altul; îmbinat, împreunat, reunit: *ce-ai să aduci tu ţărilor unite laolată?* ARG.; **2.** unitar: *tu fii ideea sîntă a Daciei unite.* EM.; **3.** solidar: *cît veţi trăi bine şi veţi fi uniţi, nime n-a putea să vă facă rău.* CR.; **4.** legat prin căsătorie, căsătorit: *iubesc pe cineva ... cu care voi să trăiesc unită toată viaţa.* BOL.; **5.** (şi m., f.) (persoană) care aparţine confesiunii greco-catolice: *acest Stabat, venit probabil prin uniţii ardeleni, se cînta în secolul XVIII.* CĂL. [V. ***uni***[3]].

unitár, ~i, unitară, ~e a. **1.** care formează un singur tot; indisolubil, indivizibil, inseparabil: *stat unitar;* **2.** care este lipsit de diferenţieri, de inconsecvenţe; omogen: *o naţiune există cîtă vreme constituie un organism şi are o conştiinţă unitară.* CĂL.; **3.** referitor la unitate, la un singur obiect dintr-o categorie: *preţ unitar.* // m. (înv.) **1.** unitarian; **2.** persoană care doreşte unitate politică. [Din fr. ***unitaire***].

unitarián, ~eni, unitariană, ~ene a. care aparţine unitarianismului, referitor la unitarianism: *confesiune unitariană.* // m., f. adept al unitarianismului. [Din fr. ***unitarien***].

unitarianísm n. doctrină a unei biserici protestante, apărută în sec. al XVI-lea în Germania şi apoi în cîteva ţări europene, care neagă dogma Trinităţii, nerecunoscînd în Dumnezeu decît o singură persoană. [Din fr. ***unitarianisme***, engl. ***unitarianism***].

unitarísm n. (rar) unitarianism. [Din fr. ***unitarisme***, germ. ***Unitarismus***].

unitaríst, ~şti, unitaristă, ~e a. şi m., f. (rar) unitarian. [Din germ. ***Unitarist***].

unitáte, unităţi f. **1.** element aritmetic care formează numerele; **cifra unităţilor,** cifra plasată la dreapta zecilor într-un număr format din două sau mai multe cifre; (mat.; şi **element unitate**), element neutru al unui grup multiplicativ (ex. numărul 1 pentru grupul multiplicativ al numerelor reale); **2.** (şi **unitate de măsură**), mărime care serveşte ca măsură de bază pentru toate mărimile de acelaşi fel: *secunda este unitatea de măsură a timpului;* **3.** însuşirea, calitatea a ceea ce constituie o singură fiinţă: *pierdere a omului în unitatea absolută a lui Dumnezeu.* BL.; **4.** însuşire de a fi un întreg indivizibil: *crezul absolut al lui Slavici şi al multor ardeleni, anume că unitatea culturală a neamului primează unitatea politică.* CĂL.; **5.** însuşire a ceea ce este coerent, omogen; coerenţă, omogenitate: *măreaţa unitate a peisajului universal nu e decît o răsfrîngere a Unului generator.* R.L.; **6.** armonia ansamblului unei opere artistice: *romanul este lipsit de unitate;* **regula celor trei unităţi,** regulă caracteristică teatrului clasic (antic şi modern), după care opera dogmatică trebuie să fie dezvoltarea unei acţiuni unice, care se desfăşoară în acelaşi loc şi într-un interval de 24 de ore; **7.** identitate, uniformitate, convergenţă: *unitate de sentimente;* **8.** ceea ce constituie un întreg indivizibil: *era firesc să formăm o unitate şi pe acest chin al depresiunii morale.* BL.; **9.** element al unui ansamblu omogen: *unităţi lexicale; preţ pe unitate de produs;* **10.** grup de aparate, de instalaţii care efectuează o anumită operaţie în cadrul unui ansamblu: *unitate de comandă a comunicaţiilor;* **11.** organizaţie, instituţie economică, sanitară, şcolară etc. care alcătuieşte un întreg şi funcţionează după un plan general; **12.** formaţie organizatorică permanentă din cadrul forţelor armate: *unitate de grăniceri.* [Din fr. ***unité***, lat. ***unitas, -atis***].

unitív, ~i, unitivă, ~e a. care tinde să unească: *posibilitatea ascensiunii unitive a omului către Dumnezeu.* PLEŞU. [Din fr. ***unitif***].

uniúne, uniuni f. **1.** asociere a mai multor persoane, grupuri, state etc., pe baza unor convenţii, în scopul promovării sau apărării unor interese comune (cu caracter politic, economic, financiar, sindical, cultural etc.); (p. ext.) asociaţie, alianţă, confederaţie etc. formată în urma acestei asocieri: *uniune electorală; uniune monetară; uniune vamală; uniune a scriitorilor;* **2.** formă de organizare a unui stat rezultată din asocierea mai multor state care se bucură de o anumită autonomie, dar care au acelaşi şef de stat, unele instituţii comune şi care constituie un singur subiect de drept internaţional; **3.** legătură (stabilită prin căsătorie) între un bărbat şi o femeie; **uniune liberă,** concubinaj. [Din lat. ***unio, -onis,*** fr. ***union***].

univalént, ~ţi, univaientă, ~e a. (despre elemente chimice) monovalent. // m. (biol.) cromozom neîmperecheat. [Din fr. ***univalent***].

univálv, ~i, univalvă, ~e a. care are o singură valvă. [Din fr. ***univalve***].

univérs, universuri n. **1.** lumea în totalitatea ei, ansamblul a tot ceea ce există; cosmos: *fiecare om trăieşte ca şi cum ar fi centrul universului.* CIORAN; **2.** (astron.) ansamblul galaxiilor, considerate în evoluţia lor în spaţiu şi în timp; cosmos: *ţinînd seama de schimbările de poziţii din univers, se încumeta a urmări pe Dante în călătoria lui; de aici calcule astronomice şi calendaristice.* CĂL.; **3.** globul pămîntesc; partea populată a globului pămîntesc (împreună cu tot ce se află pe el); locuitorii globului pămîntesc: *simţeam că universul la pasu-mi tresărea.* EM.; **4.** ansamblu distinct format din lucruri sau din fiinţe privite în totalitatea lor: *univers vegetal; univers sonor; univers acvatic;* **5.** mediul, cercul, lumea imediată în care trăieşte cineva sau ceva: *Emanoil Bucuţa e întîiul intimist în înţelesul propriu al cuvîntului, un poet care-şi cîntă micul univers casnic.* CĂL.; **6.** ceea ce cuprinde o sferă de activitate, un domeniu artistic, intelectual, moral etc.: *univers afectiv; universul emoţiilor, universul gîndirii; univers poetic;* **7.** ansamblu de lucruri abstracte care formează un tot bine organizat; sistem: *universul matematic.* [Din lat. ***universum,*** fr. ***univers***, germ. ***Universum***].

universál, ~i, universală, ~e a. **1.** care se extinde asupra întregului univers, care cuprinde tot ce există: *principiul cauzalităţii este universal; armonie universală;* **spiritul universal,** divinitatea creatoare a lumii; sufletul etern al tuturor oamenilor (parte din spiritul divin); **2.** referitor la cosmos, propriu cosmosului; cosmic: *legea gravitaţiei universale;* **3.** mondial, planetar: *reputaţie universală; catastrofă universală;* **4.** care se extinde la tot sau la toţi; care se raportează, se aplică tuturor oamenilor, la totalitatea lucrurilor; care este valabil pentru tot sau pentru toţi: *ştiinţă universală; explicaţie universală; adevăr universal;* **donator universal,** persoană care poate dona sînge potrivit pentru orice grupă sangvină; (jur.) **legatar universal,** persoană desemnată prin testament ca moştenitoare a tuturor bunurilor cuiva; **5.** care are aptitudini pentru tot, care are cunoştinţe din toate domeniile: *spirit universal;* **6.** care este comun tuturor oamenilor: *dragostea este un sentiment universal; tendinţa oamenilor spre fericire este universală; limbajul universal al matematicii, al muzicii; esperanto s-a dorit a fi o limbă universală;* **7.** care priveşte totalitatea oamenilor, care aparţine tuturor oamenilor: *istorie universală; declaraţie universală a drepturilor omului; literatură universală;* **8.** care cuprinde totalitatea elementelor a ceea ce se ia în consideraţie: *Dicţionar universal al limbii române de Lazăr Şăineanu;* **9.** care se extinde la totalitatea oamenilor aparţinînd unei colectivităţi date; **sufragiu universal,** sufragiu caracterizat prin recunoaşterea dreptului de vot tuturor cetăţenilor care au împlinit o anumită vîrstă; **10.** (despre unelte, aparate etc.) care are folosiri multiple: *cheie universală; maşină universală.* // f. pl. (astăzi în forma **universalii**) **1.** denumirea noţiunilor generale în filozofia scolastică; **disputa** (sau **cearta**) **universaliilor,** disputa în jurul naturii noţiunilor generale, care a determinat divizarea scolasticii în trei curente: realismul, nominalismul şi conceptualismul; **2. universalii lingvistice,** trăsături comune tuturor limbilor (sau mai multor limbi). [Din lat. ***universalis,*** fr. ***universel***].

universalísm n. **1.** caracterul de universalitate al unei teorii, al unei concepţii, al unui sistem etc.: *universalismul cartezian;* **2.** atitudinea celui care acceptă ca valabil numai ceea ce este recunoscut pe plan universal; **3.** (filoz.) denumire dată concepţiilor care consideră realitatea ca un tot unic; **4.** credinţă potrivit căreia toţi oamenii vor fi mîntuiţi. [Din fr. ***universalisme***].

universalíst, ~şti, universalistă, ~e a. **1.** care priveşte, care cuprinde lumea întreagă, totalitatea oamenilor: *ideologie universalistă; credinţă universalistă;* **2.** care se adresează tuturor oamenilor, care priveşte pe toţi oamenii, fără diferenţiere; **3.** referitor la universalismul filozofic. // m. şi f. adept al universalismului. [Din fr. ***universaliste***].

universalitáte f. **1.** caracterul a ceea ce este universal: *universalitatea unui adevăr, a unei metode ştiinţifice;* **2.** caracterul unui spirit universal; **3.** caracterul a ceea ce se extinde în întreaga lume, este răspîndit pretutindeni; **4.** caracterul a ceea ce se extinde la toţi oamenii, care este comun tuturor: *universalitatea unei credinţe;* **5.** caracterul a ceea ce este extins la totalitatea oamenilor aparţinînd unei anumite colectivităţi: *universalitatea votului;* **6.** ansamblu, totalitate: *natura, în universalitatea ei, nu este decît o manifestaţiune pentru noi a vieţii noastre.* MACED. [Din fr. ***universalité,*** lat. ***universalitas, -atis***].

universalizá, universalizez vb. (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni universal, comun tuturor oamenilor; a (se) răspîndi pretutindeni, a (se) generaliza: *acest sistem de viaţă se universalizează.* [Din fr. ***universaliser***].

universiádă, universiade f. denumire a competiţiilor sportive internaţionale cu caracter complex la care participă tineretul din învăţămîntul superior. [***Univers***(*itate*) + *-iadă* (după *olimpiadă*)].

universitár, ~i, universitară, ~e a. care aparţine universităţii sau unui institut de învăţămînt superior, referitor la universitate, de la universitate; care este propriu universităţii sau sistemului de învăţămînt superior: *cadru universitar; studii universitare;* **oraş** (sau **centru**) **universitar,** oraş în care funcţionează una sau mai multe universităţi şi institute de învăţămînt superior. // m. persoană care face parte din corpul didactic al unei universităţi sau al unui institut de învăţămînt superior: *îndărătnic, universitarul tăcea posomorît.* PR. [Din fr. ***universitaire***].

universitáte, universităţi f. **1.** instituţie de învăţămînt superior cu mai multe facultăţi şi secţii; **2.** localul acestor instituţii; **3.** totalitatea corpului didactic şi a studenţilor din aceste instituţii de învăţămînt; **4. universitate de vară,** ciclu de reuniuni şi conferinţe pe care le organizează partidele politice în cursul vacanţei de vară pentru membrii săi, în special pentru cei tineri, destinate să completeze pregătirea, să provoace dezbateri, să propună teme de reflecţie. [Din lat. ***universitas, -atis,*** fr. ***université***].

univitelín, ~i, univitelină, ~e a. care provine, cu un geamăn al său, din acelaşi ovul: *gemeni univitelini.* [Din fr. ***univitellin***].

univóc, ~ci, univocă, ~ce a. **1.** (despre cuvinte, expresii) care are un singur sens sau păstrează acelaşi sens în orice context; **2. rimă univocă,** rimă care constă din repetarea aceluiaşi cuvînt; **3.** (mat.; despre corespondenţa între două mulţimi) care are proprietatea ca unui element dintr-o prima mulţime să-i corespundă un singur element din a doua mulţime. [Din fr. ***univoque***, lat. ***univocus***].

univocitáte f. caracterul a ceea ce este univoc. [Din fr. ***univocité***].

uns[1] n. **1.** faptul de a unge; ungere: *unsul cizmelor;* **2.** gresaj: *păcura are multă căutare în oraş ... folosită la unsul osiilor.* PETR. [V. ***unge***].

uns[2], **~şi, únsă, ~e** a. **1.** acoperit cu un strat de materie grasă, unsuroasă, lipicioasă etc.: *podelele ... păreau unse cu cridă.* EM.; **(a fi) uns cu toate unsorile** (sau **alifiile**), (a fi) trecut prin multe, şi bune şi rele, (a fi) experimentat, versat; **2.** (fig.) mieros, onctuos: *„numai zece coroane", răspunse ... cu vocea unsă.* AG.; **3.** pătat de grăsime; unsuros: *ţineam ceaslovul deschis şi, cum erau filele cam unse, trăgeau mustele şi bondarii la ele.* CR.; **4.** preparat cu grăsime: *nu poate fi cu curechiul uns şi cu slănina întreagă.* POP. // m. (înv.) monarh sau cleric considerat, în urma unei ceremonii religioase speciale, ca reprezentant al lui Dumnezeu pe pământ. [V. ***unge***].

unsoáre, unsori f. **1.** substanţă grasă, uleioasă sau păstoasă (de origine animală, vegetală sau

minerală) cu care se unge cineva sau ceva: *cu hrane şi cu unsori la rane, mulţi s-au însănătoşit.* N.COSTIN; **2.** (reg.) untură: *am mîncat curechi cu moare şi-am gîndit că-i cu unsoare.* POP.; **3.** faptul de a unge: *căruţa acum am adus-o de la încălţat şi i-am tras şi-o unsoare de cele a dracului.* CR. [*Uns*[1] + *-oare*].

únsprece num. card. v. **unsprezece.**

únsprezece num. card. **1.** numărul care, în numărătoare, are locul între zece şi doisprezece; (adj.) *are unsprezece copii*; (subst. m.) echipă de fotbal: *unsprezecele rapidist joacă în deplasare*; **2.** (cu valoare de num. ord.) *etajul unsprezece*; (cu elipsa substantivului determinat, de obicei subînţelegîndu-se *ora, ziua, data* etc.) *iese în oraş pe la unsprezece*; **3.** (intră în componenţa num. adv.) *a scris tema de unsprezece ori*; **4.** (intră în componenţa num. distrib.): *lucrau cîte unsprezece într-un birou.* // m. semn grafic care reprezintă numărul unsprezece; (şi: (pop.) **unsprece, unşpe**). [*Unu + spre + zece*].

únsprezecelea, unsprezecea num. ord. (precedat de art. *al, a*; cu valoare de adj. sau subst.) care se află între al zecelea şi al doisprezecelea: *este la liceu, în clasa a unsprezecea; al unsprezecelea nu s-a mai întors*; (şi: (pop.) **unşpelea**). [*Unsprezece* + *le* + *a*].

unsurós, ~şi, unsuroásă, ~e a. **1.** pătat cu o substanţă grasă sau (p. ext.) cu orice substanţă care murdăreşte: *unul dintre porcarii unsuroşi mîna caii stînd în picioare.* SL.; **2.** care conţine multă grăsime; gras, untos: *mi-a pregătit nişte mîncări unsuroase.* AG.; **3.** (fig.) linguşitor: *îi înfăţişă ..., cu vorbe unsuroase, cele trei bucăţi de atlas.* SAD.; **4.** care pare să conţină sau să fie acoperit cu grăsime: *glod negru şi unsuros.* AL. [*Unsoare* + *-os*].

únşpe num. card. v. **unsprezece.**

únşpelea num. ord. v. **unsprezecelea.**

unt, (rar) **unturi** n. **1.** grăsime animală de consistenţă păstoasă, albă-gălbuie, extrasă din lapte şi folosită ca aliment: *untul se alegea la centrifugă.* BL.; **ca untul,** fără efort, uşor: *vorbele-i merg ca untul.* CAR.; **a scoate untul din cineva,** a stoarce pe cineva de puteri, a vlăgui; **a bate** (sau **a lovi, a croi** etc.) **pe cineva de-i iese** (sau **de-i merge**) ori **să-i iasă** (sau **să-i meargă**) **untul,** a bate pe cineva foarte tare; **2.** (şi **unt vegetal**) grăsime solidă sau păstoasă extrasă din seminţe sau din miezul fructelor unor plante tropicale (cacao, cocos, midgale etc.); **3.** (înv.) ulei întrebuinţat la săvîrşirea unor ritualuri religioase; mir: *uns-ai cu untu capul mieu.* PSALT.; **4.** (compuse) **untul-vacii, a)** plantă erbacee din familia orhideelor, cu tulpina simplă, cu doi tuberculi, cu frunze lanceolate, cu flori liliachii, purpurii, roz sau, rar, albe, dispuse în ciorchine la vîrful tulpinii; untişor (*Orchis morio*); **b)** (reg.) poroinic (*Orchis mascula, Orchis militaris, Orchis purpurea*); (reg.) **untul-vacilor,** untişor (*Ranunculus ficaria*). [Lat. *unctum*].

untár, untari m. persoană care se ocupă cu prepararea sau cu vînzarea untului. // n. (reg.; pl. **untare**) vas înalt de lemn în care se bate laptele pentru a se alege untul; putinei. [*Unt* + *-ar*].

untdelémn, (rar) **untdelemnuri** n. ulei comestibil extras din măsline; (p. gener.) ulei vegetal (comestibil): *aprinse o lampă neagră, împlută cu untdelemn.* EM.; **a ieşi deasupra (apei) ca untdelemnul,** (despre adevăr, dreptate) a birui, a învinge; (şi: **undelemn**). [*Unt* + *de* + *lemn*; cf. sl. *drévéno maslo*].

untdelemníu, ~ii, untdelemnie, ~ii a. care e de culoarea untdelemnului; gălbui, galben-auriu: *am să-i fac un fes roşu şi un tulpan undelemniu.* CR.; (şi: **undelemniu**). [*Untdelemn* + *-iu*].

unterofiţér, unterofiţeri m. (înv.) subofiţer: *văzui pe tînărul unterofiţer gălbenind ca ceara.* RUSSO; (şi: **unterofiţir, undrofiţer, undrofiţir**). [Din rus. *unterofiţer,* germ. *Unteroffizier*].

unterofiţír m. v. unterofiţer.

untiéră, untiere f. vas (de sticlă, de porţelan, de metal etc.) în care se ţine şi se serveşte untul la masă. [*Unt* + *-ieră*].

untişór n. diminutiv al lui unt. // m. (pl. **untişori**) **1.** (şi **untişorul-vacii**) plantă erbacee din familia ranunculaceelor, cu flori galbene-aurii, cu frunze în formă de inimă, groase şi lucioase care se consumă ca salată (*Ranunculus ficaria*); **2.** (bot.; reg.) untul-vacii (*Orchis morio*); **3.** (bot.; reg.) verigel (*Orobanche caryphilacea*); **4.** (bot.; reg.) mama-pădurii (*Lathraea squamaria*). [*Unt* + *-işor*].

untós, ~şi, untoásă, ~e a. **1.** care conţine (mult) unt; gras: *brînză untoasă de munte.* SAD.; **2.** (p. anal.) roditor, fertil: *pămînt untos*; **3.** care are aspectul sau consistenţa untului: *pară untoasă; vînătă untoasă.* [*Unt* + *-os*].

untúră, unturi f. **1.** substanţă grasă, insolubilă în apă, obţinută prin topirea grăsimii animale şi folosită în alimentaţie, în industrie, în medicină etc.: *i se aducea mămăliguţă caldă şi, într-un hîrb, ... sfîrîind în untură, costiţele de purcel.* SAD.; **untură de peşte,** ulei extras din ficatul unor specii de peşti, bogat în vitaminele A şi D, utilizat în tratamentul rahitismului, al debilităţii fizice etc.; **2.** (înv. şi pop.) substanţă unsuroasă răspîndită în ţesuturile animale, formînd primul strat de sub piele, care acoperă muşchii; grăsime: *scoţîndu-i apoi untura cea grasă, aş fi luat-o toată cu mine.* B.-DEL. [Lat. *unctura*].

unturós, ~şi, unturoásă, ~e a. (înv. şi reg.) gras: *lapte unturos.* POP. [*Untură* + *-os*].

únţă f. v. **uncie.**

únţie f. v. **uncie.**

únu, úna num. card. (cînd însoţeşte un substantiv, are formele **un, o,** cînd înlocuieşte substantivul are formele **unul, una**) **1.** primul număr din seria numerelor naturale, care reprezintă unitatea; (adj.) *i-a dăruit o carte şi un stilou*; (subst.) *mi-e dragă una şi-i a mea.* COŞB.; **tot unul şi unul,** numai oameni sau lucruri de valoare, deosebite; **de unul singur,** neînsoţit de nimeni; fără participarea altcuiva; **toţi pînă la unul,** cu toţii, fără excepţie, în unanimitate; (compus; sport) **un-doi** n. invar.: **a)** pasare repetată şi scurtă a mingii între doi jucători de fotbal în atac; **b)** serie de două loviturі pe care un boxer le aplică adversarului; **2.** (subst. f.; cu valoare neutră): *a rămas numai una: ca satul să-şi bată joc de popa.* SL.; **una şi cu una fac două,** fără vorbă multă; clar; **una-i una şi două-s mai multe,** scurt; **din două una** sau **una din două,** ori ..., ori ...; a **da toate pe una,** a nu mai avea încotro, a nu-i rămîne altceva decît ...; **una la mînă,** v. **mînă**[1]; **a şti una (şi bună),** v. **şti**; **3.** (adj.; în corelaţie cu „doi", indică un număr, o cantitate, o durată aproximativă, de obicei mică): *după o oră-două de lectură, ... mi-am luat ochii de pe carte.* BL.; (subst. f.) **una, două,** mereu, întruna, continuu: *una, două la pupăză, de nu ştiau cei din casă ce tot caut prin pod.* CR.; **nici una, nici două,** repede; pe neaşteptate, brusc; **cu una, cu două,** (în propoziţii negative), fără dificultate, uşor: *patroana nu se lasă bătută cu una, cu două.* PETR.; **4.** (subst.; în forma **unu**) numărul abstract corespunzător: *unu şi cu unu fac doi;* (în numerale compuse) *treizeci şi unu*; **5.** (adj.; în formele **unul, una**) singur, unic: *şi era una la părinţi şi mîndră-n toate cele.* EM.; *nu te teme ... mare-i unul Dumnezeu.* SAD.; **unul născut, a)** unicul copil; **b)** (în textele bisericeşti) Isus Hristos; **6.** (adj.) acelaşi; identic: *o să mă păzesc de el mereu, dar trebuie să merg pe-un drum cu omul ăsta.* AG.; *salutară într-un glas pe beiul lor.* SAD.; (subst.) **a fi** (sau **a face pe cineva** sau **ceva**) **una** (cu cineva ori cu ceva), a fi (sau a face să fie) la fel (cu altul): *ne-aţi luat moşiile şi ne-aţi făcut una cu locuitorii.* AL.; *între voi două, nici o deosebire nu fac; pentru mine sînteţi una.* BL.; **a fi tot una de ...,** a fi egali dintr-un anumit punct de vedere, a fi la fel de ...: *sîntem tot una de înalţi;* **a fi cuiva tot una,** a-i fi indiferent: *deaceea una-mi este mie de ar vorbi, de ar tăce.* EM.; **la un loc,** v. **loc**; **a fi de-o seamă,** v. **seamă**; **7.** (subst.) tot organic şi indivizibil; ansamblu, unitate: *Tecla e a mea şi noi doi sîntem unul.* REBR.; (la f.) **a (se) face** (sau **a fi, a sta, a (se) ţine** etc.) **una (cu ...), a)** a face corp comun (cu ...); a (se) contopi; a (se) uni: *bălţile şi cu Dunărea erau una, grindurile şi satele erau înecate.* SAD.; **b)** a se uni sau a fi unit (cu ...), avînd aceleaşi idei, interese, sentimente etc.: *de teamă, două inimi se făcură una.* BL.; **a face una cu pămîntul,** a distruge, a nimici; **8.** (pop.; adj.; contribuie la accentuarea ideii de continuitate exprimate de substantivul determinat): *ajung pe Ivan, care-o ducea tot într-un cîntec.* CR.; (subst. f.) (reg.) **în una** (sau **tot una**), mereu, necontenit: *cînd cucoşii cîntă în una, se va schimba vremea.* POP.; **a o ţine** (sau, înv., **a o duce**) **(tot) una cu ...,** a continua fără întrerupere cu ...: *de trei zile o ţin tot una cu mesele şi cu lăutarii.* AL.; **a o ţine una şi bună,** a nu ceda, a fi perseverent, a o ţine morţiş: *ea ţinea una şi bună: ca băiatul ei nu mai este altul.* CR.; **9.** (adj.; cu valoare de num. ord.) prim, întîi: *stăm la etajul unu;* (fam.) **clasa unu** sau **numărul unu,** de prima calitate, fără pereche; strașnic, excelent: *i-a tras ... o săpuneală numărul unu.* CAR.; **10.** (subst.; precedat de *cîte,* formează num. distrib. corespunzător): *oamenii intrau cîte unul;* **11.** (subst.; precedat de o negaţie sau în propoziţii negative) nimeni: *îi spargi pe toţi, să nu rămînă unul întreg.* ST. // **n. 1.** semn grafic care reprezintă numărul unu: *am scris un unu pe caiet;* **2.** prima notă (şi cea mai mică): *are doi de unu la fizică.* // pron. nehot. (substituie nume de fiinţe sau de lucruri necunoscute vorbitorului ori pe care acesta nu simte nevoia să le precizeze; în formele **unul, unii, úna, unele**) **1.** (la sg. păstrează, într-o oarecare măsură, ideea de număr; la pl. exprimă o parte neprecizată numeric de fiinţe sau de lucruri detaşate dintr-un întreg): *se duse în grajdurile împărăteşti, unde erau cei mai frumoşi armăsari ..., ca să ia unul.* ISP; *unii şedeau acolo pe scaun.* PETR.; **2.** (în corelaţie cu sine însuşi sau cu *altul*) exprimă opoziţia, distribuţia în cadrul unei enumerări, însoţirea etc.: *cînd unul moare, altul vine în astă lume a-l urma.* EM.; *se uită la unul, se uită la altul.* C.PETR.; *trei turme de miei cu trei ciobănei; unu-i moldovan, unu-i ungurean şi unu-i vrîncean.* POP.; **unuia şi altuia,** orişicui; **unii (şi) alţii,** mulţi; **unul cu altul, la fel,** deopotrivă, egal; **unul după altul,** succesiv, pe rînd; **unul mai ... decît altul,** fiecare la fel de ...; **3.** (în corelaţie cu *altul*) exprimă un raport de reciprocitate: *îşi jurară credinţă unul altuia.* CR.; **4.** (în corelaţie cu *altul* sau *celălalt*) primul, întîiul: *au plecat pe rînd, unele aseară, celelalte de dimineaţă*; **5.** cineva, oarecare: *toate sînt aşa, zise unul din noi rîzînd.* NEGR.; *nu mă pun eu cu unul ca dumneata.* SAD.; **6.** (urmat de un nume de persoană) exprimă faptul că aceasta este necunoscută interlocutorului sau este lipsită de importanţă: *bunicul lui Goraşcu, unul popa Ilie.* SAD.; **7.** (f.; cu sens neutru) ceva: *şi mai făcea una: se scula noaptea şi căuta cheile.* SAD.; **una ca aceasta** (sau **aceea,** pop., **asta**), aşa ceva, un asemenea lucru: *ai mai pomenit d-ta una ca asta, d-le?* CAR.; (în alternanţă cu „alta"): *de-o fi una, de-o fi alta ... ce e scris şi pentru noi, bucuroşi le-om duce toate, de e pace, de-i război.* EM.; **una (şi) alta,** de toate, ceva; **unul una, altul alta,** fiecare cîte ceva, în felul lui; **pînă una-alta,** deocamdată; **ba din una, ba din alta** sau **din una-n alta,** din vorbă în vorbă. // a. nehot. (însoţeşte un substantiv, pe care îl precedă, fără să-l identifice sau să dea o informaţie precisă asupra lui; în formele **un, unii, o, unele**) **1.** (la pl.; cu sens partitiv): *luă cartea lui Zoroastru, deschise unele pagini.* EM.; **2.** (în corelaţie cu pron. nehot. *altul,* cu a. nehot. *alt,* cu pron. sau a. dem. *celălalt*) exprimă de obicei opoziţia, distribuţia: *au ales năsipul de-o parte şi macul de altă parte.* CR.; *ocările dăscăliţei îi intră pe o ureche şi-i ies pe cealaltă.* REBR.; **3.** (precedînd cuvinte ca *mod, timp, loc, punct* şi în locuţiuni adverbiale) exprimă limitarea la un timp, la un loc, la o măsură, nedeterminate precis: *de la o vreme încoace ... nu ştiu ce avea.* ISP; *mă interesează pînă la un punct.* SAD. // art. nehot. (determină un substantiv, pe care îl precedă în imediată apropiere sau despărţit de acesta printr-un atribut; în formele **un, o**) **1.** (detaşează obiectul desemnat de substantiv din specia sau categoria din care face parte, fără să precizeze ceva despre el): *a fost odată un împărat pre nume Amfitrion.* ISP; **2.** accentuează noţiunea exprimată de substantiv: *şi-n toată casa a găsit o disciplină, o tăcere.* VLAH.; **3.** precedă substantive însoţite de determinări, accentuînd ideea exprimată de grupul nominal: *o, de luceafărul din cer, m-a prins un dor de moarte.* EM.; *e o altă lume.* PETR.; **4.** precedă epitetele care se leagă de termenul calificat prin *de*: *o maimuţă de*

față; **5.** în enunțuri afective, contribuie la exprimarea unei calități superlative a obiectului, a ființei etc. denumite de substantiv: *și-avea arhivarul o față ...* TOP; **6.** dă sens general substantivului: *un artist trebuie să cunoască viața;* **7.** precedă un nume propriu care servește ca exemplu pentru o calitate sau ca termen de comparație: *m-am plictisit de moșieri și de directori de fabrică; să dăm ... un Eminescu.* CĂL.; *e un don Juan.* VINEA; **8.** precedă un nume propriu, atribuindu-i, prin metonimie, conținut de substantiv comun: *a cumpărat un Alecsandri nou apărut;* **9.** (marcă a substantivării): *dă crezare unui mincinos; un pierde-vară; nu-i face nici un bine; e un nimic; a luat un zece;* (și: **un, unul, o**). [Lat. ***unus, una***].

únul num. card. v. **unu.**

únulea, una num. ord. (în num. ord. compuse; precedat de art. *al, a,* indicînd unitatea care urmează după zeci, sute, mii etc.; de obicei adj.): *este al treizeci și unulea elev din catalog.* [***Unu*** + *le* + *a*].

upanișáde f. pl. nume dat textelor sacre hinduse, considerate ca revelate, datînd de la sfîrșitul perioadei vedice (între secolul al VII-lea și secolul al III-lea î.d.Hr.) și care constituie baza teoretică a brahmanismului și a școlilor tradiționale ale filozofiei indiene: *cînd mă plictiseam de upanișadele indice, o luam agale pe aleea Ringului.* BL. [Din fr., engl. ***upanishad***].

úpercut, upercuturi n. (box) lovitură aplicată adversarului de jos în sus, sub bărbie sau în abdomen. [Din engl. ***upper-cut,*** fr. ***uppercut***].

upercutá, upercutez vb. (intr.) a aplica adversarului un upercut. [De la ***upercut***].

uperizáre, uperizări f. procedeu de sterilizare a laptelui prin tratament termic de scurtă durată și la temperatură înaltă (150°C), urmat de o răcire bruscă. [Cf. fr. ***upérisation***].

upovăí, upovăiesc vb. (înv.) **1.** (intr.) a se îndrepta cu încredere spre cineva sau ceva, în speranța de a obține ajutor, îndurare, adăpost etc.: *sfintele mueri ceale ce upovăiia spre D-zeu.* COD.VOR.; **2.** (tr. și intr.) a nădăjdui: *upovăiesc aciia și să te vază.* COR.; (și: **upuvăi**). [Din sl. ***upovati, upŭvati***].

upovăínță, upovăințe f. (înv.) **1.** nădejde: *upovăință aibîndu spre D-zeu.* COD.VOR.; **2.** ceea ce dă încredere, siguranță în realizarea dorinței cuiva: *tu, Doamne, upuvăința mea.* PSALT.; (și: **upuvăință**). [***Upovăi*** + *-ință*].

upovăire, upovăiri f. (înv.) faptul de a upovăi; nădejde: *ferecat bărbatul ce-i iaste numele Domnului upuvăire lui.* PSALT.; (și: **upuvăire**). [V. ***upovăi***].

upuvăí vb. v. **upovăi.**

upuvăínță f. v. **upovăință.**

upuvăire f. v. **upovăire.**

úra[1] interj. **1.** exclamație care exprimă însuflețire, entuziasm, aprobare, adeziune: *bravo! ... hura! ... vivat! strigară toți.* NEGR.; **2.** exclamație folosită ca strigăt de luptă pentru îmbărbătare, îndemn la atac: *în fruntea noastră drum făcu: „ura", băieți, acu-i acu.* COȘB.; **3.** (fam.) termen de urare sau de salut folosit între prieteni: *ura! țipă notarul și sorbi scurt paharul.* SAD. // n. (pl. **urale**) strigăt entuziast de aprobare, de adeziune etc.; aclamație: *zgomotul uralelor din arenele de altădată s-a transformat acum în zumzăitul alert al telefoanelor de susținere.* D.; (și: **hura**). [Din rus. ***ura,*** fr. ***hourra***, germ. ***hurra***].

ură[2]**, urez** vb. **1.** (tr.; construit de obicei cu dativul) a adresa cuiva o dorință de bine cu prilejul unei aniversări, al unui început de acțiune, al unui eveniment important etc.: *i-am urat cu seninătate: „bună dimineața!"* BL.; **2.** (intr.) a recita versuri populare care conțin urări, cînd se umblă cu colindul: *ură tu, măi Chiriece! ... și noi, măi Zaharie, să prufnim din gură ca buhaiul.* CR.; **3.** (reg.; intr.) a rosti o oratie de nuntă: *sărmanul Mură le-a urat din gură și din vioară.* GAL.; **4.** (înv.; tr. și intr.; despre preoți) a cere ocrotirea divină pentru cineva sau ceva; a binecuvînta: *și casii lui Aron îi ureadză dzîle bune și bișug să vadză.* DOS.; (și: (reg.) **ureza**). [Lat. ***orare***].

uragán, uragane n. **1.** ciclon tropical cu viteză mare de deplasare; (p. gener.) vînt foarte puternic cu acțiune distrugătoare, însoțit adesea de ploi torențiale și de descărcări electrice: *fugarii, scăpați la mal, începură să alerge mînați de uragan spre pînza neagră de pădure.* SAD.; **2.** (fig.) forță distrugătoare; dezlănțuire violentă: *împărați și regi se-adună să dea piept cu uraganul ridicat de Semilună.* EM.; *pesemne veacuri își topiră al urii uragan.* GOGA. [Din fr. ***ouragan***].

uralít n. varietate de hornblendă cu aspect fibros, utilizată la fabricarea unor țesături ignifuge. [Din fr. ***ouralite,*** germ. ***Uralit***].

uralo-altáic, ~ci, uralo-altaícă, ~ce a. care se află, care trăiește în regiunea munților Altai și Ural: *populații uralo-altaice;* **limbi uralo-altaice,** limbi vorbite de populațiile care trăiesc în regiunea munților Ural și Altai. [Din fr. ***ouralo-altaïque***].

uranát, uranați m. sare a acidului uranic. [Din fr. ***uranate***].

urangután, urangutani m. maimuță antropoidă de talie mare (cca 150 cm înălțime), cu părul lung, fără coadă, cu membrele anterioare foarte lungi, inteligentă și cu spirit de imitație foarte dezvoltat, care trăiește în pădurile tropicale din Sumatra și Borneo (*Simia satyrus*); (și: **orangutan**). [Din fr. ***orang-outan,*** it. ***orangutano***].

uranián, ~eni, uraniană, ~ene a. **1.** referitor la univers; cosmic; **2.** (despre unele religii) în care divinitățile sînt concepute ca locuind în cer; **3.** care aparține planetei Uranus. [Din it. ***uraniano***].

uránic[1]**, ~ci, uranică, ~ce** a. care aparține uraniului, de uraniu: *acid uranic;* **raze uranice,** radiații emise de uraniu și de combinațiile acestuia. [Din fr. ***uranique***].

uránic[2]**, ~ci, uranică, ~ce** a. referitor la univers; care este în relație cu universul; cosmic, uranian. [***Uranus*** n. pr. + *-ic*].

uraníde f. pl. grup de elemente chimice cu proprietăți înrudite, cuprinzînd uraniul, neptuniul, plutoniul și americiul. [Din fr. ***ouranides***].

uranifér, ~i, uraniferă, ~e a. care conține uraniu: *zăcămînt uranifer.* [Din fr. ***uranifère***].

uranină f. substanță colorantă întrebuințată ca sensibilizator în tehnica fotografică. [Din fr. ***uranine***].

uraninít n. oxid natural de uraniu, cristalizat, de culoare neagră și cu luciu gras; pehblendă. [Din fr. ***uraninite***].

uranísc, uraniscuri n. (înv.) baldachin: *paturile ... cu un fel de oranist dasupra, numai de mătăsărie.* ISP.; (și: **oranist**). [Din gr. mod. ***uranískos***].

uranísm n. pederastie. [Din fr. ***uranisme***].

uraníst, uranișt m. pederast. [Din fr. ***uraniste***].

urániu n. element chimic radioactiv, metal alb-argintiu, dur, care se găsește în natură ca oxid, mai ales în pehblendă, folosit în pilele atomice pentru obținerea elementelor transuranice; (și: **uranium**). [Din fr. ***uranium***].

uránium n. v. **uraniu.**

uranográf, ~i, uranografă, ~e m., f. specialist în uranografie. [Din fr. ***uranographe***].

uranografíe f. descriere a cerului. [Din fr. ***uranographie,*** germ. ***Uranographie***].

uranometríe f. disciplină care se ocupă cu măsurarea distanțelor interastrale. [Din fr. ***uranométrie***].

uranoplastíe, uranoplastii f. intervenție chirurgicală care vizează corectarea unor deformări congenitale sau accidentale ale bolții palatine. [Din fr. ***uranoplastie***].

uráre, urări f. **1.** acțiunea de a exprima dorințe de bine la adresa cuiva; (concr.) cuvînt sau formulă prin care se exprimă o dorință de bine la adresa cuiva: *se sărutară feciorii de împărați în urările boierilor.* EM.; *copiilor familiei ... li se rostea la botez urarea de toți cunoscută: să trăiești cît Codrul Borzei.* SAD.; **2.** acțiune de a recita sau a cînta texte populare care conțin urări cînd se umblă cu colindul; (concr.) text recitat sau cîntat de colindători: *ceata repeta urarea, uitîndu-se ... unii la alții.* AG.; *urările de Anul Nou, capra și călușul ... le respinsese de către sine.* SAD.; **3.** acțiunea de a adresa o oratie mirilor la nuntă; (concr.) text în versuri pe care colăcarii sau alți nuntași o adresează mirilor la nuntă; oratie: *a patra zi era să fie nunta lui Făt-Frumos ..., lăutarii măiestrir hore nalte și urări adînci.* EM.; (și: (reg.) **urezare**). [V. ***ură***[2]].

urăt[1]**, urați** m. sare a acidului uric. [Din fr. ***urate***].

urát[2]**, uraturi** n. **1.** faptul de a ura[2]; obiceiul de a umbla, de la casă la casă, pentru a face urări cu prilejul sărbătorilor de iarnă: *de Sfîntul Vasile, s-a dus cu flăcăii la urat.* SAD.; **2.** cuvînt sau formulă de urare la adresa cuiva; (și: (reg.) **urezat**). [V. ***ură***[2]].

uraturíe f. prezența uraților în urină. [Din fr. ***uraturie***].

úră[1]**, uri** f. **1.** sentiment puternic, nestăpînit, care îndeamnă pe cineva să-i dorească sau să-i facă un rău cuiva: *e ură-n pieptul meu de lup; aș vrea pe stepe fără drum oștiri cu ghioaga să le rup.* PILLAT; **2.** aversiune puternică față de ceva: *din ură împotriva „Junimei", ... vesteji, alături de alți contimporani, școala „pesimistă" a „Convorbirilor".* CĂL.; **ura de rasă,** rasism. [De la ***urî***].

úră[2] f. (bot.; reg.) **1.** numele a două plante erbacee din familia orhideelor: **a)** plantă cu frunzele late lanceolate, flori roșii-purpurii, mai rar albe, foarte parfumate, dispuse într-un spic la vîrful tulpinii, folosită, în medicina populară, împotriva sifilisului (*Gymnadenia conopea*); **b)** plantă cu frunze mai înguste, cu flori roșii-închise, rar albe sau roșietice (*Gymnadenia odoratissima*); **2.** (reg.) oreșniță (*Lathyrus tuberosus*). [Et. nec.].

urătór, ~i urătoáre m., f. colindător (care urează): *gazda ieși cu ciurul plin de covrigi și începu să-i împrăștie peste urători.* AG. // m. (reg.) persoană care rostește oratii la nuntă; (și: (reg.) **urezător**). [***Ură***[2] + *-ător*].

urătúră, urături f. **1.** cuvînt sau formulă de urare la adresa cuiva; urare: *sfătuiesc acuma cam ce urătură ... spune-vor din gură.* C.; **2.** text recitat sau cîntat de colindători cînd umblă cu uratul; urare: *și-am luat clopotu-n mînă să spunem o urătură.* POP. [***Ură***[2] + *-ătură*].

urbán, ~i, urbană, ~e a. **1.** care aparține orașului, referitor la oraș; citadin, orășenesc: *transport urban;* **2.** (fig.) care dă dovadă de urbanitate; politicos, civilizat: *atitudine urbană; comportament urban.* [Din lat. ***urbanus,*** fr. ***urbain***].

urbanísm, (rar) **urbanisme** f. **1.** disciplină științifică care se ocupă cu activitățile legate de organizarea, amenajarea, compoziția spațială și volumetrică a orașelor, în concordanță cu dezvoltarea lor economico-socială, posibilitățile tehnice, elementele specifice ale localității, condițiile dezvoltării istorice, tradiții, nivel de cultură etc.; **2.** (fig.) urbanitate. [Din fr. ***urbanisme***].

urbaníst, ~ști, urbanistă, ~e m., f. specialist în urbanistică. [Din fr. ***urbaniste***].

urbanístic, ~ci, urbanistică, ~ce a. care ține de urbanistică, referitor la urbanistică; edilitar: *proiect urbanistic.* // f. știință a proiectării și planificării lucrărilor de construire, sistematizare, reconstruire sau restructurare a așezărilor omenești (orașe, sate). [Din fr. ***urbanistique,*** it. ***urbanistico***].

urbanitáte f. (livr.) atitudine, comportare plină de politețe, de bună-cuviință; urbanism: *sperau să constrîngă adversarul să respecte anumite reguli ale urbanității.* D. [Din fr. ***urbanité***, lat. ***urbanitas, -atis***].

urbanizá, urbanizez vb. (tr. și refl.) a da sau a căpăta un caracter urban: *a urbaniza o comună; mahalalele orașelor s-au urbanizat.* [Din fr. ***urbaniser***].

urbanizáre, urbanizări f. acțiunea de a (se) urbaniza și rezultatul ei. [V. ***urbaniza***].

urbáriu, urbarii n. (înv.) registru oficial în care erau trecute proprietățile funciare; carte funciară. [Din lat. med. ***urbarium***, germ. ***Urbarium***].

úrbe f. (livr.; astăzi rar) **1.** oraș: *ținusem conferința în acea urbe a iubirilor mele de licean.* BL.; **2.** locuitorii unei astfel de așezări: *toată urbea așteaptă cu încordată nerăbdare să vină rezultatul examenului anual.* CAR. [Din lat. ***urbs, -is,*** it. ***urbe***].

urcă, urc vb. **1.** (intr. şi refl.) a se deplasa sau a merge pe un teren, pe un loc care este (din ce în ce) mai înalt; a (se) sui: *se lăsă apoi către Buzău, urcîndu-se pe Bîsca.* CĂL.; *vedeam trenul urcînd la Predeal;* **2.** (tr.) a deplasa spre un loc mai înalt; a sui: *primăvara, ciobanii urcă oile la stîni;* **3.** (intr. şi refl.) a fi în pantă suitoare; a duce în sus pînă la ..., a se întinde în sus pînă la ...; a sui: *priveşti de pe poteca ce urcă-n deal la noi.* PILLAT; *dumbrava, ... fiind totuşi o pădure adevărată, care prelugindu-se într-altele, se urcă pînă în Carpaţi.* CĂL.; *drumul ... urca spre Mitropolie.* VIANU; **4.** (tr.) a parcurge mergînd în sus: *urmau să urce poteca şerpuitoare pînă în vîrful Blidarului.* BL.; *bucuria mea, urcînd treptele la cămin, să-i împărtăşesc vestea.* EL.; **a urca treptele cuiva,** a solicita cuiva un serviciu (umilindu-se): *fiinţe zdrenţuite de vînt urcau treptele feluritelor instituţii şi întreprinderi.* BL.; **5.** (p. anal.; intr. şi refl.) a (se) deplasa (aparent) îndepărtîndu-se de linia orizontului, a se ridica pe bolta cerească: *se urcase luna cam de două suliţi.* CAR.; *de sînge urcă luna deodată.* PILLAT; **6.** (refl.) a se căţăra: *caprele ... dau să se urce în frasini.* SOR.; **s-a urcat scroafa în copac** (sau **în salcie**), v. **scroafă; a se urca în capul cuiva,** a abuza de bunătatea cuiva, a se obrăznici faţă de cineva; **7.** (refl. şi intr.) a se deplasa într-o mişcare de jos în sus sau a se duce şi a se aşeza pe ceva mai înalt: *Stancio s-a urcat şi el în patul cel înalt.* TOP.; *urcă pe podiu şi fixă cu pioneze cele şapte planşe.* GHEŢIE; **a se urca pe cal,** a încăleca; **a (se) urca pe tron** (sau **în scaunul împărăţiei**), a ajunge domn sau (înalt) demnitar (bisericesc); **8.** (tr.) a ridica ceva sau pe cineva de jos şi a-l pune pe un loc mai ridicat: *el o urcă pe cal.* EM.; **9.** (refl. şi intr.) a se deplasa în sus, păşind pe o scară, pentru a ajunge la un nivel superior al unei clădiri, al unei construcţii etc.: *se urcă în pod; urcă la etaj;* **10.** (spec.; refl.) a se deplasa într-o mişcare de jos în sus sau a păşi pe treptele unei scări, unei pasarele etc. în pantă pentru a ajunge ori a intra şi a se aşeza într-un mijloc de transport, cu scopul de a călători; (p. ext.) a călători cu un mijloc de transport: *la pornire urca în vagonul cel din urmă.* TOP.; *fetele se urcase în căruţă.* PR.; **11.** (fig.; refl. şi intr.) a progresa, a creşte (din punct de vedere material, intelectual, moral etc.); a accede la o treaptă superioară într-o ierarhie: *geniul liberale-naţionale nu se va putea urca mai sus.* CAR.; *echipa noastră a urcat în clasamentul general;* **12.** (refl.) a merge în sus prin aer, îndepărtîndu-se de pămînt; a se înălţa în văzduh: *avionul urcă continuu; urcă la ceruri volute de fum.* ARG.; (despre sunete, zgomote, glasuri) a se propaga în înălţime; **13.** (refl. şi intr.) a se ridica (pînă la o înălţime oarecare): *umezeala ... se urca pînă la cornişe.* VIANU; *apa urcă la ei pe creastă.* SOR.; **a ise urca cuiva sîngele în obraz** (ori **în** sau **la cap**), v. **sînge; a i se urca cuiva băutura la cap,** a se îmbăta; **a i se urca (fumurile) la cap,** a deveni încrezut, înfumurat; **14.** (fig.; refl. şi intr.) a creşte treptat în intensitate: *doamne, şopti ea, luptîndu-se din greu să înfrîngă încordarea care i se urca în gît.* PR.; *boala de suflet urca în mine.* LIIC.; **15.** (refl. şi intr.; despre temperatură, presiune atmosferică; (p. ext.) despre termometre, barometre) a avea ori a indica valori mai mari în comparaţie cu cele normale sau precedente; **16.** (fiz.; intr.; despre mărimi scalare) a suferi o variaţie de creştere a valorii pozitive; **17.** (refl. şi intr.; despre numere sau valori care se pot exprima în cifre) a creşte; a se ridica la ...: *cheltuielile se urcă la o mie de lei; acţiunile se vor urca vertiginos.* VINEA; (tr.) *a urcat preţul grîului;* **18.** (refl.; despre voce, ton sau glas; (p. ext.) despre cîntece) a se ridica de la un registru mai profund la unul mai înalt; (tr.) *a urcat tonul;* **19.** (refl. şi intr.) a merge înapoi în timp pînă la ..., a exista, a data din ...: *cît de departe ar voi istoricul să se urce pe scara vîrstelor.* OD.; *originea ei urcă mai sus, la Halima.* VIANU. [Probabil lat. **oricare* (=*oriri*)].

urcáre, urcări f. **1.** acţiunea de a (se) urca; urcat[1]; suire: *urcarea la catul de sus se făcea pe o scară de lespezi mari de piatră.* CĂL.; **2.** înălţare (în aer): *urcarea pe verticală a elicopterului;* **3.** creştere, sporire a unor valori care se pot exprima în cifre: *urcarea preţurilor.* [V. ***urca***].

urcát[1] n. faptul de a (se) urca; suit[1]. [V. ***urca***].

urcát[2], ~ţi, urcată, ~e a. crescut, ridicat. [V. ***urca***].

urcătór, ~i, urcătoáre a. **1.** care duce în sus, care urcă: *stîlpul ... suportă de jos, în mijlocul drumului, scările urcătoare la galerie.* CAR.; **2.** care se agăţă, se suie; agăţător, suitor: *plante urcătoare.* [***Urca*** + ***-ător***].

urceól, urceole n. (bot.) organ în formă de sac, de urcior, cum este caliciul la unele plante. [Din fr. ***urcéole***].

urceolát, ~ţi, urceolată, ~e a. (despre un organ) în formă de sac, de urcior. [Din fr. ***urcéolé***].

urciór[1], urcioare n. **1.** vas de lut (smălţuit), cu gîtul strîmt, cu una sau cu două toarte, avînd uneori un gurgui, folosit pentru transportarea sau pentru păstrarea unor lichide şi din care se poate bea: *luă un urcior plin cu apă în mînă.* EM.; **2.** (înv. şi reg.) loc mai adînc în albia unei ape curgătoare, unde se formează vîrtejuri; bulboană; (şi: **ulcior**). [Lat. ***urceolus***].

urciór[2], urcioare n. infecţie sub forma unui mic furuncul care apare la rădăcina genelor; (şi: **ulcior**). [Lat. ***hordeolus*** (după *urcior*[1])].

urcioráş, urcioraşe n. diminutiv al lui urcior[1]; urciorel, urcioruş, urcioruţ: *a adus baba ... din pivniţă un urcioraş de vinars.* POP.; (şi: **ulcioraş**). [***Urcior***[1] + ***-aş***].

urciorél, urciorele n. (reg.) urcioraş; (şi: **ulciorel**). [***Urcior***[1] + ***-el***].

urciorúş[1], urcioruşe n. (reg.) urcioraş; (şi: **ulcioruş**). [***Urcior***[1] + ***-uş***].

urciorúş[2], urcioruşe n. (reg.) diminutiv al lui urcior[2]. [***Urcior***[2] + ***-uş***].

urciorúţ, urcioruţe n. (reg.) urcioraş; (şi: **ulcioruţ**). [***Urcior***[1] + ***-uţ***].

urcúş, urcuşuri n. **1.** deplasare (pe jos sau într-un vehicul) spre sau pe un loc care este (din ce în ce) mai înalt; ascensiune, suire, suiş, suit[1], urcare, urcat[1]: *în beznă, urcuşul era nespus de anevoios.* BL.; **2.** (fig.) evoluţie; suiş: *se observă, în cursul civilizaţiei, urcuşuri, stagnări şi căderi ..., care confirmă intenţiile nedestăinuite ale Divinităţii.* CĂL.; **3.** loc, drum sau porţiune de drum în pantă; suiş: *şoseaua se îndoaie în urcuşuri trăgănate.* VLAH. [***Urca*** + ***-uş***].

urdăr, urdari m. persoană care face sau care vinde urdă. // n. (pl. **urdare**) **1.** unealtă ciobănească cu care se mestecă zerul pus la fiert pentru a se alege urda; **2.** vas în care se fierbe zerul pentru a se alege urda sau în care se păstrează urda. [***Urdă*** + ***-ar***].

urdăş, urdaşi şi **urdaşe** n. (reg.) mîncare ciobănească făcută din urdă prăjită sau fiartă, ceapă şi mărar. [***Urdă*** + ***-aş***].

urdă, (rar) **urde** f. **1.** brînză dulce obţinută prin fierberea şi închegarea zerului rămas de la prepararea caşului sau de la alegerea untului: *fiertura de făină şi de zăr era încetul cu încetul dozată cu toate derivatele stînii: cu urdă proaspătă, cu caş dospit, cu brînză ... şi cu unt de oaie tăiat în blocuri.* BL.; **2.** (compus) **urda-vacii, a)** plantă erbacee din familia cruciferelor, înaltă de 20-40 cm, cu flori mici, albe, dispuse în corimb, cu tulpina şi frunzele acoperite cu peri cenuşii şi cu fructele silicule (*Cardaria draba*); **b)** (reg.) hreniţă (*Lepidium campestre*); **c)** (reg.) creson (*Lepidium sativum*). [Cuv. autoht.; cf. alb. ***udhós***].

urdăríe, urdării f. (reg.) **1.** parte a stînii unde se păstrează urda; **2.** cantitate mare de urdă. [***Urdă*** + ***-ărie***].

urdí, urdesc vb. (reg.) **1.** (intr. şi refl.; despre zer) a se separa prin fierbere în urdă şi într-un zer apătos; **2.** (tr. şi intr.) a prepara urda. [V. ***urdă***].

úrdie f. v. ordie.

urdiná, úrdin vb. (intr.) **1.** (înv. şi pop.) a merge des undeva sau la cineva, a face acelaşi drum de nenumărate ori: *ţineau drumul de cai şi de olac şi de hrană pînă în Cameniţă cu multă nevoie de turci ce urdinau în sus şi în jos.* LET.; *poteceaua după vale făcută de-o fată mare, urdinînd la vrăjitoare.* POP; **2.** (pop.; despre albine) a intra şi a ieşi din stup prin urdiniş; **3.** (înv. şi reg.) a avea diaree. [Lat. ***ordinare***].

urdináre, urdinări f. (înv. şi reg.) **1.** acţiunea de a urdina; urdinat: *drum la mîndra peste vale, s-a luat lumea de mirare, de atîta urdinare.* POP; **2.** diaree. [V. ***urdina***].

urdinát n. (înv. şi reg.) **1.** urdinare; **2.** diaree. [V. ***urdina***].

urdiníş, urdinişuri n. deschizătură mică într-un stup, prin care intră şi ies albinele: *Harap Alb ... găseşte un buştihan putregăios, îl scobeşte cu ce poate şi-i face urdiniş.* CR. [***Urdina*** + ***-iş***].

urdíţă f. diminutiv al lui urdă: *urdiţă din trăistiţă.* POP. [***Urdă*** + ***-iţă***].

urdoáre, urdori f. (mai ales la pl.) secreţie gălbuie care se depune pe marginea pleoapelor, mai ales în timpul somnului; puchină: *pe la brîu e toată flori, pe la ochi toată urdori.* [Et. nec.; probabil ***urdă*** + ***-oare***].

úrdu n. limbă indiană modernă, unul dintre aspectele literare ale hindustanei, vorbită în nordul Indiei şi, ca limbă oficială, în Pakistan, scrisă în alfabet arab. [Din engl., fr. ***urdu***].

urdu-beleá adv. (înv.) pe neaşteptate (şi nedorit): *să scape de răul astei jivine, căzută urdu-belea pe spinarea bieţilor oameni al locului.* ISP. // f. pacoste, belea. [Din turc. ***urdu*** „a lovi" + ***belâ*** „necaz"].

urdurós, ~şi, urduroásă, ~e a. (despre ochi) plin de urdori; (despre fiinţe) care are urdori la ochi; (p. ext.) neîngrijit, nespălat, murdar; puchinos: *la urduroşii ochi cu mînule frecîndu-să.* CANT.; *cînd vei vorbi de mucos, nici tu să fii urduros.* PANN. [***Urdori*** (pl. lui *urdoare*) + ***-os***].

ureădnic, ureadnici m. (înv.; reg.) **1.** dregător; **2.** reprezentant al domnului în oraşe, care dubla conducerea aleasă de locuitori. [Din ucr., rus. ***ureadnic***].

ureáză, ureaze f. enzimă care acţionează asupra ureei, descompunînd-o în amoniac şi bioxid de carbon, utilizată pentru determinarea ureei în lichidele biologice. [Din fr. ***uréase***].

uréche, urechi f. I. **1.** fiecare dintre cele două organe ale auzului şi echilibrului la om şi la unele animale, aşezate de o parte şi de cealaltă a capului, alcătuite dintr-o parte externă, una mijlocie şi alta internă: *de-ar avea codrul ista gură să spuie cîte a văzut, cumplită pătăranie ne-ar mai auzi urechile.* CR.; **a fi numai urechi** sau **a-şi deschide urechile (în patru), a asculta cu toate urechile,** a asculta foarte atent; **a asculta numai cu o ureche,** a asculta distrat; **a nu-şi crede urechilor,** a nu crede ceea ce aude; **a-i intra cuiva ceva pe-o ureche şi a-i ieşi pe alta** (sau **pe cealaltă**), a nu reţine ceea ce i se spune, a trece uşor peste cele auzite, a nu asculta sfaturile primite; **a nu avea urechi pentru ceva,** a nu voi să asculte ce i se spune, a nu da importanţă celor aflate; **a ţine urechea la ...,** a fi atent la ceea ce spune cineva; **a fi (cam) într-o ureche,** a fi (cam) smintit; **a fi urechea satului** (sau **tîrgului**), a şti tot ce se petrece într-o localitate; **a-i ajunge cuiva la ureche** sau **a ajunge la urechea cuiva,** (despre afirmaţii, zvonuri, ştiri) a deveni cunoscut, ştiut de cineva; **a-l lăsa pe cineva urechile,** a surzi; **a fi tare** (sau **fudul**) **de o ureche,** a nu auzi bine, a fi surd; **a bate toaca la urechea surdului,** a vorbi cuiva degeaba, a nu fi ascultat; **2.** parte externă, cartilaginoasă, vizibilă a acestui organ; auriculă, pavilion: *a venit acasă cu o ureche lipsă.* PR.; **pînă peste urechi,** extrem de mult, foarte; **a rîde cu gura pînă la urechi,** a rîde foarte tare; **a nu duce (paharul, sticla) la ureche,** se spune despre cineva care bea mult; **a mişca din urechi,** a mitui pe cineva; **floare la ureche,** v. **floare; a i se lungi urechile de foame,** v. **lungi; a se culca pe-o ureche,** v. **culca; a-i rupe cuiva urechile,** v. **rupe; a roade cuiva urechile,** v. **roade; 3.** facultatea de a auzi; simţul auzului, auz: *urechea te minte şi ochiul te-nşală.* EM.; **(a avea) ureche muzicală,** (a avea) facultatea de a percepe şi de a reproduce exact sunetele muzicale; **a cînta după ureche,** a reproduce o melodie după auz, fără a folosi partitura; **4.** (compuse) **urechea-babei,** numele a trei specii de ciuperci din familia pezizaceelor: **a)** ciupercă necomestibilă, dar neotrăvitoare, cu pălăria de forma unei cupe răsucite, gălbuie pe partea exterioară şi portocalie pe cea interioară, care creşte

toamna în grupuri, în locurile umede din păduri (*Peziza aurantia*); **b)** ciupercă necomestibilă, dar neotrăvitoare, cu pălăria emisferică, trandafirie pe partea exterioară şi roşie pe cea interioară, care creşte primăvara, izolată sau în grupuri pe crengile căzute şi putrezite în locuri umede (*Peziza coccinea*); **c)** (reg.) ciupercă comestibilă cu piciorul scurt şi gros, cu pălăria mare, în formă de castron, galbenă-brună, care creşte, în grupuri mari, pe trunchiurile putrede de brad (*Peziza venosa*); **urechea-iepurelui**, **a)** numele a patru plante erbacee din familia umbeliferelor, cu flori galbene dispuse în corimb, care cresc prin locuri stîncoase (*Bupleurum rotundifolium, falcatum, diversifolium* şi *aureum*); **b)** plantă erbacee din familia labiatelor, cu tulpina şi frunzele prevăzute cu peri deşi, lînoşi, cu florile trandafirii (*Stachys lanata*); **c)** (reg.) urechelniţă (*Sempervivum tectorum*); d) (reg.) curcubeu (*Lychnis coronaria*); **urechea-porcului**, plantă erbacee din familia labiatelor, cu tulpina ramificată în partea superioară, cu frunzele ovale şi dinţate şi cu flori mici, albăstrii-violete (*Salvia verticillata*); **urechea-ursului**, **a)** plantă erbacee din familia primulaceelor, cu frunze ovale, uşor dinţate, cu florile galbene, dispuse în buchet în vîrful tulpinii, cultivată ca plantă decorativă (*Primula auricula*); **b)** (reg.) ciuboţica-ursului (*Cortusa matthioli*); **c)** roiniţă (*Melissa officinalis*); **5.** (p. anal.; pop.; la peşti) opercul; deschiderea branhială acoperită de opercul. II (p. anal.) nume dat unor părţi (pereche) ale unor obiecte, unelte, construcţii etc., asemănătoare ca formă sau ca aşezare cu o ureche sau cu părţi ale ei: **a)** gaura acului (prin care se trece aţa sau sfoara); **a scăpa ca prin urechile acului**, v. **scăpa**; **b)** fiecare dintre cele două părţi laterale mai ridicate de la buza găleţii, prin orificiul cărora se introduce toarta; **c)** fiecare dintre cele două cheotori de piele sau de pînză cusute la marginea de sus, din spate, a ghetelor sau a cizmelor, cu ajutorul cărora se trage încălţămintea pe picior: *poartă ghete cu talpa groasă şi cu urechile scoase auster afară.* CĂL.; **d)** fiecare dintre cheotorile de piele care se cos pe marginea de sus a opincii, prin care se petrece nojiţa; **e)** laţ la capătul unei sfori; **f)** toartă; **g)** fiecare dintre porţiunile unei lucrări de zidărie ieşite în afară, amenajate pentru a susţine un toc, un ornament etc.; **h)** ciocul de la vîrful cîrligului de undiţă, care reţine peştele prins; **i)** fiecare dintre părţile de la capătul bifurcat lateral al protapului, între care se fixează piscul carului; **j)** fiecare dintre cele două clape ale unei căciuli sau şepci, care acoperă urechile. [Lat. *oricla* (=*auricula*)].

urecheá, urechez vb. (tr.) a trage pe cineva de urechi (pentru a-l pedepsi); (p. ext.) a bate (un copil): *nu-i urecheşte, nu-i mustră ... şi nu-şi stăpîneşte copiii.* POP. [De la *ureche*].

urecheálă, urecheli f. faptul de a urechea; pedeapsă aplicată cuiva prin tragere de urechi; (p. ext.) bătaie (dată unui copil). [*Urechea* + *-eală*].

urecheát, ~ţi, urecheată, ~e a. cu urechi mari: *Dumitru e lung, urecheat, buzat şi practic.* PETR. // m. (glumeţ) nume dat iepurelui sau măgarului. [De la *ureche*].

urechélniţă, urechelniţe f. **1.** insectă omnivoră nocturnă, de culoare castanie, cu corpul alungit, cu elitrele scurte, avînd la capătul abdomenului două prelungiri în formă de cleşte (*Forficula auricularia*); **2.** miriapod nocturn de pradă, cu capul mare, cu antenele lungi şi cu 16 perechi de picioare, prima pereche transformată într-un fel de cleşte şi avînd la bază glande veninoase, iar ultima pereche este mai lungă şi îndreptată spre spate (*Lithobius forficatus*); **3.** (entom.; rar) scolopendră (*Scolopendra cingulata*); **4.** nume a două plante erbacee din familia crasulaceelor: **a)** plantă cu frunze ovale cărnoase, terminate într-un vîrf ascuţit, cu flori roşii sau roz, aşezate la partea superioară a tulpinii, care creşte pe stînci sau se cultivă, fiind folosită în medicina populară împotriva durerilor de urechi (*Sempervivum tectorum*); **b)** (reg.) borşişor (*Sempervivum schlehani*); **5.** (bot.; reg.) urechea-iepurelui (*Bupleurum rotundifolium* şi *falcatum*); **6.** (reg.) numele a două plante erbacee: **a)** rujă (*Sedum rosea*); **b)** iarbă-grasă (*Sedum maximum*); **7.** (înv.) instrument în formă de linguriţă prelungă, cu care se curăţă cleiul din urechi. [*Ureche* + *-elniţă*].

urechílă m. **1.** (glumeţ) nume dat măgarului sau iepurelui; **2.** epitet pentru o persoană cu urechi mari. [*Ureche* + *-ilă*].

urechíst, ~şti, urechistă, ~e m., f. persoană care interpretează o melodie după auz, fără să cunoască notele. // a. superficial. [*Ureche* + *-ist*].

urechiúşă, urechiuşe f. **1.** diminutiv al lui ureche: *îşi potrivea cerceii ieftini şi-şi freca uşor sfîrcurile urechiuşelor.* SAD.; **2.** nume dat mai multor specii de ciuperci: **a)** ciupercă comestibilă, cu pălăria ascuţită, de culoare roz-portocalie, care creşte pe pămînt sau pe lemne putrede, în păduri de brad, de obicei în grupuri (*Gyrocephalus rufus*); b) (reg.; mai ales la pl.) burete-galben (*Cantharellus cibarius*); **c)** (reg.; la pl.; în forma **urechiuşi**) urechea-babei (*Peziza coccinea*); **3.** (reg.) numele a două plante erbacee: **a)** (şi **urechiuşă de stîncă**) urechelniţă (*Sempervivum tectorum*); **b)** borşişor (*Sempervivum schlehani*); **4.** (reg.; mai ales la pl.) nume dat unor preparate alimentare asemănătoare ca formă cu o ureche: **a)** tăiţei de forma unei urechi mici, care se fierb şi se consumă ca adaos la supă, la borş etc.; **b)** colţunaşi umpluţi cu carne tocată, care se fierb în supă. [*Ureche* + *-uşă*].

uredinálă, uredinale f. (bot.; la pl.) ordin de ciuperci microscopice parazite care trăiesc pe plantele fanerogame, producînd boala numită rugină; (şi la sg.) ciupercă din acest ordin. [Din fr. *urédinales*].

urée f. compus organic incolor, cristalizat, solubil în apă, care se găseşte în sînge, ca principalul produs de degradare finală a proteinelor, şi se elimină prin urină în cantităţi variabile, în funcţie de regimul alimentar şi de integritatea filtrului renal sau care se obţine pe cale sintetică, fiind folosit în sinteza unor medicamente, a unor materiale plastice şi ca îngrăşămînt agricol. [Din fr. *urée*].

urémic, ~ci, uremică, ~ce a. **1.** referitor la uremie, care aparţine uremiei: *sindrom uremic;* **2.** (şi m., f.) (persoană) care suferă de uremie. [Din fr. *urémique*].

uremíe, uremii f. **1.** creştere patologică a cantităţii de uree sau de acid uric din sînge; **2.** sindrom clinic şi umoral complex, propriu insuficienţei renale acute şi stadiului final al insuficienţei renale cronice, caracterizat prin modificări generale şi prin manifestări cutanate, digestive, respiratorii, cardiovasculare. [Din fr. *urémie*].

ureométru, ureometre n. aparat pentru determinarea cantităţii de uree din urină. [Din fr. *uréomètre*].

uretăn, uretani m. sare a acidului carbamic folosită ca citostatic sau ca hipnotic; carbanat. [Din fr. *uréthanne*].

uretér, uretere n. fiecare dintre cele două conducte membranoase care conduc urina de la bazinetul renal în vezica urinară. [Din fr. *uretère*].

ureterál, ~i, ureterală, ~e a. care aparţine ureterului, al ureterului, referitor la ureter, de ureter. [Din fr. *urétéral*].

ureterografíe, ureterografii f. explorare radiologică a ureterelor. [Din fr. *urétérographie*].

ureterotomíe, ureterotomii f. deschidere operatorie a ureterului printr-o incizie trasată în axul său. [Din fr. *urétérotomie*].

uretrál, ~i, uretrală, ~e a. care aparţine uretrei, referitor la uretră: *canal uretral.* [Din fr. *urétral*].

urétră, uretre f. conduct membranos, cu conformaţie diferită la cele două sexe, prin care se elimină urina din vezica urinară la exterior, la mascul servind şi la conducerea lichidului spermatic în timpul ejaculării; canal urinar; (şi: **uretru**). [Din lat. *urethra*, fr. *urètre*].

uretrítă, uretrite f. inflamaţie acută sau cronică a uretrei. [Din fr. *urétrite*].

uretrografíe, uretrografii f. radiografie a uretrei cu ajutorul unei substanţe de contrast. [Din fr. *urétrographie*].

uretroscóp, uretroscoape n. aparat pentru examinarea endoscopică a uretrei. [Din fr. *urétroscope*].

uretroscopíe, uretroscopii f. explorare endoscopică a uretrei. [Din fr. *urétroscopie*].

uretrotóm n. instrument folosit pentru secţionarea stricturilor uretrale. [Din fr. *urétrotome*].

uretrotomíe, uretrotomii f. secţionarea operatorie a unei stricturi uretrale. [Din fr. *urétrotomie*].

urétru n. v. uretră.

urează vb. v. ura[2].

urezáre f. v. urare.

urezăt n. v. urat[2].

urezătór m. v. urător.

uréznic, ureznice n. (reg.) urioc. [Din scr. *ureznik*].

urgént, ~ţi, urgentă, ~e a. **1.** (adesea adv.) care trebuie să fie făcut, rezolvat, decis etc. fără întîrziere, care nu poate fi amînat; grabnic: *lucrări urgente; treburi urgente; a intervenit urgent;* **2.** (spec.; despre telegrame) care este expediat cu prioritate pentru a sosi mai repede. [Din fr. *urgent*, lat. *urgens, -tis*].

urgentá, urgentez vb. (tr.) a accelera, a grăbi mersul unei lucrări, al unei acţiuni, rezolvarea unei probleme etc.: *a urgenta lucrările agricole; a urgenta plecarea.* [De la *urgent*].

urgentáre, urgentări f. acţiunea de a urgenta şi rezultatul ei; grăbire: *se impune urgentarea lucrărilor.* [V. *urgenta*].

urgénţă, urgenţe f. **1.** însuşirea, caracterul a ceea ce este urgent: *vei începe să simţi tot mai acut scurtimea vieţii, urgenţa lucrurilor care trebuie spuse.* CĂRT.; **2.** necesitate de a acţiona rapid, de a rezolva imediat o problemă: *scris cu un constant sentiment al urgenţei, textul se complace, tot timpul, în sugestie şi eboşă.* PLEŞU; de **urgenţă, a)** imediat: *fu chemat de urgenţă la Viena.* BL.; b) urgent, grabnic: *ajutor medical de urgenţă;* **stare de urgenţă**, situaţie excepţională (tulburări sociale, calamităţi etc.) în care un stat poate lua, pe întregul teritoriu statului sau numai în anumite zone, măsuri de apărare a ordinii publice şi a securităţii statului; **3.** situaţie care necesită o rezolvare urgentă; (spec.) caz de boală, accident care necesită o intervenţie, o rezolvare urgentă; **spital** (sau **secţie**) **de urgenţe**, spital sau serviciu al unui spital către care sînt trimişi răniţii sau bolnavii care necesită un tratament urgent. [Din fr. *urgence*].

urgíe, urgii f. **1.** mînie violentă, furie dezlănţuită îndreptată împotriva cuiva: *este grozav lucru să vadă cineva urgia poporului.* ISP; **2.** (spec.) manifestare a mîniei divine; pedeapsă divină: *blestem din suflet, doară de l-o ajunge urgia cerească.* DELAVR.; **3.** nenorocire, calamitate, prăpăd: *aduceau în ţara asta blîndă urgia şi jaful războiului.* VLAH.; **4.** dezlănţuire violentă şi distrugătoare a forţelor naturii; prăpăd: *scăpai din valuri teafăr şi de urgia mării.* PILLAT; **5.** persoană nesuferită, rea sau urîtă: *cu cine mă cununai: cu cununa gardului, cu urgia satului!* POP; **6.** (înv.) exil: *neputîndu-l înduplleca, l-am trimis la urgie departe.* DOS. [Lat. *órgia*].

urgisí, urgisesc vb. **1.** (înv.; tr.) a urî, a duşmăni pe cineva: *urgisiia pre el fraţii săi ... şi această ziseră unul către alalt: „... să-l omorîm pre el şi să-l aruncăm în cea fîntînă veache".* PALIA; **2.** (înv. şi pop.; tr.) a provoca cuiva un necaz, un rău, o suferinţă; a oropsi: *maiestate! ... de-oi şti chiar că-i urgisi pe bătrînul Iablonovschi ..., mi-oi face datoria de a-ţi spune adevărul.* AL.; **3.** (înv.; şi pop.; tr.) a lăsa în părăsire, a abandona: *a urgisit copilul într-o pădure;* **4.** (înv.; şi pop.; tr.) a exila, a surghiuni: *au aflat creştini 10 000 şi i-au urgisit.* N.COSTIN; **5.** (înv.; refl.) a se înfuria, a se mînia: *deaca auzi Antioh împăratul cuvintele acestea, să urgisi cu mînie.* BIBLIA. [Din gr. mod. *órghizo* (după *urgie*)].

urgisíe, urgisii f. (înv.; rar) exil, surghiun: *chemat fiind ... de la urgisie, fu pus mitropolit.* DOS. [*Urgisi* + *-ie*].

urgisíre, urgisiri f. (înv.) **1.** acțiunea de a urgisi; detestare, dușmănie, ură: *urgisit de cer și oameni, le-am răspuns prin urgisire.* MACED.; **2.** faptă rea, netrebnicie: *pe prorocii tăi au ucis ... și au făcut urgisiri mari.* BIBLIA. [V. ***urgisi***].

urgisít, ~ți, urgisită, ~e a. **1.** năpăstuit, oropsit, persecutat: *urgisita și zbuciumata lui soție scosese ... și cloșca cu puii de aur.* CR.; **2.** lăsat în părăsire, desconsiderat: *găsise un tron vechi, urgisit într-un colț.* ISP.; **3.** (înv.) nesuferit, afurisit; rău: *urîtul cel urgisit, care usucă și topește, mereu și necurmat în inima copilei se prefira.* OD.; **4.** (înv.) blestemat; necurat: *fugea cu mare frică de acel loc urgisit.* NEGR. [V. ***urgisi***].

uriáș, ~i, uriașă, ~e m., f. **1.** personaj din Biblie, din mitologie și basmele românești, închipuit sub formă de om, de dimensiuni gigantice, cu puteri extraordinare și o înfățișare înspăimântătoare: *și uriașii era pre pământ în zilele acelea.* BIBLIA; **2.** om foarte înalt și voinic: *cele două neveste priviră cu spaimă la uriaș.* AG.; **3.** (fig.) personalitate cu merite excepționale într-un anumit domeniu; titan, gigant: *Alexandrescu în lirismul trecutului este un uriaș.* DELAVR. // a. de proporții neobișnuite, mult mai mare decît normal; enorm, colosal, gigantic: *văzu o zidire veche și mare ... cu o poartă uriașă în mijlocul zidului.* EM.; *N.Iorga apare masiv privit de departe, prin numărul uriaș de tonuri scrise și prin multiplicitatea preocupărilor.* CĂL. [Din magh. ***óriás***].

úric[1] a. acid **uric**, acid organic natural care se găsește în sînge și în urină, rezultat din descompunerea proteinelor în procesul metabolic. [Din fr. ***urique***].

uríc[2]**, urice** n. **1.** moșie boierească sau mănăstirească care se bucura de privilegiul ereditar de imunitate; ohabă: *și domnul, pentru credința și destoinicia lor, le dăruiește urice.* VLAH.; **2.** act de privilegiu acordat unei astfel de moșii; act de proprietate veșnică sau de donație acordat cuiva; (p. gener.) document, act. [Din magh. ***örök***].

uricár, uricari m. persoană care redacta, copia sau traducea actele în cancelariile domnești; diac. // n. (pl. **uricare**) colecție de urice[2]. [***Uric***[2] + *-ar*].

uricăș, uricași m. (înv.) moștenitor: *acesta iaste uricașul, veniț să omorîm pre el și să ținem uricul lui.* N.TEST. [***Uric***[2] + *-aș*].

uricemíe, uricemii f. prezența acidului uric în sînge. [Din fr. ***uricémie***].

uriciós a. v. urîcios.

uriciúne f. v. urîciune.

urieșésc, ~ști, urieșească, ~ești a. de proporții enorme; uriaș: *de jur împrejur stau stîncile urieșești de granit ca niște păzitori negri.* EM. [***Uriaș*** + *-esc*].

urieșíță, urieșițe f. personaj din basme, închipuit ca o femeie uriașă: *era o urieșiță groaznică, cu un cap ... cît o bute.* POP. [***Uriaș*** + *-iță*].

urină, urinez vb. (intr.) a elimina urina din vezica urinară. [Din fr. ***uriner***].

urinál, urinále n. vas plat de sticlă sau de material plastic, prevăzut cu un gît înclinat, care permite bărbaților bolnavi să urineze stînd culcați. [Din fr. ***urinal***].

urinár, ~i, urinară, ~e a. referitor la urină sau la organele care o secretă sau o elimină: *infecții urinare; canal urinar.* [Din fr. ***urinaire***].

urináre, urinări f. acțiunea de a urina; micțiune. [V. ***urina***].

urínă, urine f. lichid secretat de rinichi, care cuprinde în soluție o serie de substanțe rezultate din metabolismul organismului, colectat în vezica urinară și eliminat ritmic prin căile urinare. [Din lat. ***urina***, fr. ***urine***].

urinifér, ~i, uriniferă, ~e a. care aparține urinei sau organelor urinare, referitor la urină sau la organele urinare. [Din fr. ***urinifère***].

urinós, ~și, urinoasă, ~e a. de natura urinei; referitor la urină; de urină. [Din fr. ***urineux***].

urióc, urioci m. (pop.) totalitatea firelor de urzeală de la capătul pînzei, care rămîn nețesute (și care se taie cînd pînza se scoate din război); piedin, ureznic; (și: **uruioc**). [Et. nec.; cf. ucr. ***urivok***, sb. ***urivak***].

urî, urăsc vb. **1.** (tr.) a avea un sentiment de ură față de cineva: *și te uram cu-nverșunare, te blestemam, căci te iubesc.* EM.; (refl. recipr.) *au ajuns să se urască.* GAL.; **2.** (tr.) a detesta, a nu putea suferi ceva: *urăște deșertăciunile lumii.* SAD.; **3.** (refl.; adesea constituit cu dat. și urmat de determinări introduse prîn prep. *de* sau *cu*) a se plictisi; a se sătura de ceva, a nu mai simți nici o plăcere pentru cineva sau ceva: *a început a i se urî să stea serile singur în casă.* CAR.; *a fost odată un om, căruia i se urîse cu deșertăciunile cetăților.* ISP.; *tu să trăiești mult și bine, pînă te urăști de lume.* POP.; **a i se urî cuiva cu viața** (sau **cu zilele**), a se sătura de viață, a-și dori moartea; **a i se urî cuiva cu binele**, se spune cînd cineva comite imprudențe, riscîndu-și situația. [Lat. **horrire* (=*horrere*)].

urîciós, ~și, urîcioásă, ~e a. **1.** care displace prin atitudinea, vorbele sale; care inspiră antipatie; antipatic, dezagreabil, nesuferit: *învață-te să nu fii urîcios, și, cînd vorbești, uită-te la mine.* SAD.; **2.** care trezește dezgust, repulsie; detestabil, odios: *o asemenea crimă urîcioasă ... va rămîne o pată vecinică asupra neamului lui.* BĂLC.; **3.** (înv. și reg.) care este lipsit de frumusețe; urît[2]: *capul lui era un calup chelbos, nasul mare, fața sluțită de vărsat și niște mustăți zborșite ... complectau arătarea acestui om urîcios.* EM.; **4.** fără soare, ploios, friguros: *vreme urîcioasă;* (și: **uricios**). [***Urî*** + *-icios*].

urîciúne, urîciuni f. **1.** ființă cu înfățișare respingătoare; monstru, pocitanie, urîțenie: *vezi colo pe urîciunea fără suflet, fără cuget, cu privirea-mpăroșată și la fălci umflat și buget.* EM.; **2.** (înv. și reg.) faptul de a fi urît[2]; starea a ceea ce este urît[2]; urîțenie: *prin urîciunea mea, voi cunoașteți a prețui frumosul.* BOL.; **3.** (înv. și reg.) faptă urîtă[2]: *cumpenele viclene urîciune înaintea Domnului, și cîntarul direpț primit la dînsul.* BIBLIA; **4.** (înv. și reg.) faptul de a urî; dușmănie, aversiune: *de ce domnilor critici atîta urîciune?* ALEX.; (și: **uriciune**). [***Urî*** + *-iciune*].

urît[1] n. **1.** dezgust, aversiune față de cineva sau ceva: *să mira încătro să va duce de urîtul lui Aron Vodă.* N.COSTIN; *apa de băut era rea; ... de urîtul ei, oamenii beau apă pe furiș din Struma.* TOP.; (pop.) **a-i fi cuiva urît de cineva**, a avea resentimente față de cineva; a-i fi nesuferit, respingător; **2.** stare de insatisfacție, de plictiseală, de tristețe, provocată de singurătate, de lipsă de ocupație, de o activitate lipsită de interes, de monotonie etc.: *într-o după-amiază, ... hotărîi sub apăsarea urîtului ce m-a cuprins în fața manualului de școală, să scriu un foileton.* BL.; **a-și face de urît**, a-și alunga plictiseala, a se distra; **a ține cuiva de urît**, v. **ține**; **3.** stare de neliniște profundă pe care o are cineva aflat în singurătate, în întuneric la gîndul unui rău care i se poate întîmpla: *bine că venișî, că stau toată noaptea cu drugul pus, de urît.* SOR.; **4.** stare, condiție a celui neiubit de nimeni: *cînd te lai lunea, e rău de urît.* POP. [V. ***urî***].

urît[2]**, ~ți, urîtă, ~e** a. **1.** care displace din cauza înfățișării sale, a lipsei de armonie a mișcărilor, a liniilor, a formelor, a culorilor etc.; care este lipsit de valoare estetică: *un bărbat urît; o femeie urîtă la față; are mîini urîte; un oraș urît; o muzică urîtă;* **2.** (înv. și pop.; despre oameni) care displace prin purtarea, prin vorbele sale; antipatic, nesuferit, urîcios: *ibovnică părăsită, nu gîndi că mi-ești urîtă.* POP.; **3.** care provoacă o stare de nemulțumire, de neplăcere; care trezește repulsie; urîcios: *sînt oameni destinați să nu trăiască decît partea urîtă a vieții.* CĂL.; *parcă era puțin pustiu în jur din pricina țipetelor urîte ale păunilor.* PR.; **4.** (despre fapte, acțiuni, comportamente, vorbe) contrar moralei, dreptății sau bunei-cuviințe; imoral, incorect, necuviincios; **5.** grav; amenințător: *o boală urîtă; un nor urît;* **6.** ploios, friguros, posomorît: *vreme urîtă; zile urîte.* // adv. **1.** într-un mod dizgrațios: *doi ochi mici și gălbui ... fugeau ciudat și urît într-o parte.* CĂL.; **2.** într-un mod neplăcut, nepotrivit, imoral; **a se uita urît la cineva sau la ceva**, a se uita cu dușmănie, cu neplăcere la cineva sau la ceva; **a o păți urît**, a avea neplăceri mari, a intra într-o încurcătură; **a face urît**, a se comporta agresiv, violent. // n. categorie estetică modernă care se definește prin transfigurarea aspectelor dizarmonioase, dezagreabile ale naturii umane, ale realității. [V. ***urî***].

urîtór, ~i, urîtoáre a. (înv.) care urăște, care are aversiune față de cineva sau ceva: *am auzit că ești urîtor de femei.* EM.; (subst.) *dereapta ta află toți urîtorii tăi.* COR. [***Urî*** + *-tor*].

urîțél, ~ei, urîțícă, ~ele a. diminutiv al lui urît[2]; cam urît: *i-a ... lecții de dans într-o familie nobilă, unde mai veneau șapte fete ... printre care una urîțică, însă „fată bună".* CĂL. [***Urît***[2] + *-el*].

urîțénie, urîțenii f. **1.** (la sg.) faptul de a fi urît, starea a ceea ce este urît; urîciune: *de cîte ori mă uit în oglindă ..., mă conving că urîțenia e singura mea realitate.* VINEA; *brutalitatea imaginii care te întîlnește venind din față ... mă răstignea ... pe urîțenia acestei țări.* LIIC.; **2.** ființă urîtă sau obiect urît: *urîțeniile acestea își permit să facă dragoste subt ochii mei!* TOP.; **3.** trăsătură morală urîtă. [***Urît*** + *-enie*].

urîți, urîțesc vb. **1.** (tr.) a face să devină urît, respingător sub aspect fizic: *gura crispată și privirea aspră o urîțeau.* V.R.; **2.** (tr.) a schimba în rău aspectul, forma, natura a ceva; a deforma, a denatura: *să înlăturăm treptat greșelile și abaterile ... care urîțesc limba românească.* L.R.; **3.** (refl.) a deveni urît, respingător (sub aspect fizic): *erau zile cînd se urîțea și zile cînd era frumoasă.* EL.; **4.** (refl.) a deveni urît (sub aspect moral): *putea să eșueze înăuntrul unei relații între părinți distruse ... să se urîțească, să nu devină nimic.* LIIC. [V. ***urît***].

urîțíre, urîțiri f. faptul de a (se) urîți și rezultatul ei. [V. ***urîți***].

urîțít, ~ți, urîțită, ~e a. care și-a pierdut din frumusețe, care a devenit urît. [V. ***urîți***].

urlá, úrlu vb. I. **1.** (intr.; despre unele animale, mai ales despre cîini, lupi, hiene) a scoate strigăte prelungi, specifice: *auzea cîinii urlînd la lună.* EM.; **2.** (p. anal.; intr.; despre oameni) a scoate strigăte puternice de durere, de spaimă, de bucurie etc.: *Prometeu, mușcat de vultur, urlă.* CĂL.; **3.** (p. anal.; intr. și (rar) tr.; despre oameni) a spune ceva cu glas foarte ridicat; a se răsti la cineva: *urlau mereu vorbe fără șir și sudălmi.* REBR.; *urlă la copii;* **4.** (intr.) a cînta din gură foarte tare (și neplăcut pentru auz): *n-ai putea să te duci să urli mai departe?* AL.; (tr.) *erau cu toții la vîrsta aceea în care urli arii din opere.* EM.; **5.** (intr.) a plînge în hohote: *de cîte ori vine vorba de răposatul ori își aduce aminte de ele ... îmi urlă, toată ziua.* CAR.; **6.** (fig.; intr.; despre mulțimi) a produce un vuiet prin aclamații, strigăte de protest etc.; a se comenta, a se discuta ceva insistent, favorabil sau nefavorabil: *lumea urla afară.* BOL.; *urlă orașul, și dumneata parcă acum te-ai trezit din somn.* C.PETR.; **7.** (intr.; despre vînt, ape) a produce un zgomot puternic și prelung; a vui: *biruitoare urlă mareea.* GOGA; **8.** (intr.; despre tunete, arme de foc) a produce un zgomot înfundat și puternic, adesea repetat (prin ecou) la intervale scurte; a bubui, a vui: *tunetul urlă prin aer.* COȘB.; **9.** (intr.; despre mecanisme, instalații etc.) a produce zgomote puternice și prelungi în timpul funcționării: *tu știi să urli ca o uzină.* ARG.; **10.** (intr.; despre locuri, spații închise) a se umple de sunete, de zgomote puternice (prelungite prin ecou); a răsuna, a vui: *urlă cîmpul și de tropot și de strigăt de bătaie.* EM.; **a-i urla cuiva capul** (sau **urechile**), a avea senzația de zgomot continuu provocată de o situație stresantă, de tulburări fiziologice etc. **II.** (intr.; reg.) **1.** a merge la vale, a coborî; **2.** a curge la vale (cu vuiet puternic): *Oltul urlă între doi pereți înalți de stîncă.* CAR.; **3.** (despre clădiri, construcții, terenuri) a se surpa; **4.** a da năvală, a se năpusti undeva sau asupra cuiva; **a-i urla cuiva ceva prin** (sau în) **cap**, a-i trece, a-i trăsni cuiva ceva prin minte. [Lat. ***ululare***].

urlát[1] n. faptul de a urla. [V. ***urla***].

urlát[2]**, ~ți, urlată, ~e** a. **1.** rostit cu glas ridicat; **2.** (reg.) dărîmat, surpat. // m. (reg.) **a se duce pe urlați, a)** a o rupe la fugă; **b)** a se duce foarte departe și pentru totdeauna. [V. ***urla***].

urlătór, ~i, urlătoáre a. **1.** care scoate urlete: *dăduse, pe o piață, de patru pari nalți cu cîte un cap*

de om, pîndiți de cîini urlători și răspîndind duhori infernale. CĂL.; **maimuță urlătoare** (și subst. m.), maimuță care trăiește în America Centrală și de Sud, caracterizată prin strigătele puternice pe care le scoate; **2.** care produce un zgomot puternic și prelung, care vuiește. // f. (pl. **urlători**) **1.** (reg.) pîrîu care curge cu vuiet pe o pantă foarte abruptă (formînd o cascadă); **2.** (p. restr.; reg.) cascadă; **3.** loc unde se adună lupii și urlă. [*Urla* + *-ător*].

úrlet, urlete n. **1.** strigăt prelung, specific, scos de unele animale (mai ales lupi, cîini, hiene): *un urlet de cîine împușcat rupse rotogolul tăcerii.* ARG.; **2.** (p. anal.) strigăt puternic, prelung, scos de om, exprimînd durere, mînie, spaimă, bucurie etc.; răcnet: *dînd urlet de moarte, prietinul Împăratului se răsuci pe spate.* SAD.; **3.** (de obicei la pl.) cuvinte rostite cu glas puternic (răstit, prin care cineva își exprimă nemulțămirea): *profesorul își făcea simțită prezența printr-un urlet destinat să fie auzit pînă în biroul Directorului: „așa, mama dracului, liniște!"* BL.; **4.** (de obicei la pl.) aclamații, proteste; **5.** plînș în hohote: *urletele mari de-nmormîntare îi însoțeau mumia spre viața viitoare.* ARG.; **6.** (depr.) cîntare cu tonul foarte ridicat, neplăcută pentru auz: *izbucni ... un fel de urlet muzical răgușit și prelungit.* VINEA; **7.** zgomot prelung, puternic produs de vînt, de furtună, de ape; vîjîit, vuiet: *urletul apei ne silește să vorbim tare.* VLAH.; **8.** zgomot puternic și prelung produs de unele mecanisme, instalații în timpul funcționării: *morarul țipa teribil de întrecea urletul roților și duduitul pietrelor ferecate.* EM.; **9.** zgomot puternic produs de tunet, de o armă de foc, de explozii etc.; bubuit: *dacă n-ar fi urletul acesta neîntrerupt al artileriei, te-ai crede în mijlocul unor imașuri pustii.* TOP [*Urla* + *-et*].

urlui, urluiesc vb. (tr.) a măcina în granule mari boabe de cereale sau a zdrobi turte de semințe oleaginoase pentru a face urluială; (și: (reg.) **urui**). [Din magh. *örölni*].

urluiálă, urluieli f. **1.** urluire; **2.** boabe de cereale măcinate mare sau turte de semințe oleaginoase zdrobite, întrebuințate ca hrană pentru animale: *pîinea parcă era făcută din urluială.* PR.; (și: **uruială**). [*Urlui* + *-eală*].

urluíre, urluiri f. acțiunea de a urlui. [V. *urlui*].

urluít, ~ți, urluită, ~e a. măcinat sau zdrobit mare; (și: **uruit**). [V. *urlui*].

urluitoáre, uriuitori f. mașină cu care se urluiesc boabele de cereale sau turtele de semințe oleaginoase pentru prepararea urluielii; (și: **uruitoare**). [*Urlui* + *-toare*].

urm, urmi m. (bot.; reg.) mojdrean (*Fraxinus ornis*). [Lat. *ornus*].

urmá, urmez vb. **1.** (tr. și intr.) a merge în urma cuiva, a se ține după cineva sau ceva: *flămîndă, cumplită, vedem că-mi urmează o ceată turbată de lupi ce urla.* ALEX.; *pe cotite trepte monahul călăuză prin ganguri îl urmează.* PILLAT; (fig.) *de-i goni fie norocul, fie idealurile, te urmează în tot locul vînturile, valurile.* EM.; **2.** (p. ext.; tr.) a pleca împreună cu cineva, însoțindu-l, stîndu-i alături: *copila e gata să urmeze oriunde în lume pe cel care îl adoră.* SAD.; **3.** (fig.; tr.) a fi alături de cineva, a secunda pe cineva: *și-a urmat prietenii și la bucurii și la năcazuri.* SAD.; **4.** (tr. și, înv., intr.) a merge pe un anumit traseu, a ține drumul apucat: *Făt-Frumos îl aruncă în mare și-și urmă calea.* EM.; **5.** (tr. și (înv.) intr.) a respecta o anumită indicație primită; a se conduce după ..., a proceda conform cu ...; a se conforma: *scăparea noastră este de a urma firei.* CONACHI; *supus încă tradiției răzășilor, nu îndrăznea să urmeze în totul pilda stăpînului său.* SAD.; **6.** (tr. și intr.) a frecventa o formă de învățămînt: *urmau cursurile de la științele fizice.* DELAVR.; *Miron urmează la școala iezuiților.* CĂL.; **7.** (intr.) a veni, în timp, după cineva sau ceva (luîndu-i locul); a succeda: *în săptămînile ce au urmat vizitei în Cîmpul Frumoasei, întîmplările și faptele nu prea ieșeau din tiparul ce și-l alcătuiseră parcă din totdeauna.* BL.; (tr.) *cînd unul trece, altul vine în astă lume a-l urma.* EM.; **8.** (intr.) a succeda cuiva într-o demnitate, într-o funcție sau într-o activitate; (p. ext.) a înlocui pe cineva: *boierii țării te-au ales ca să urmezi răposatului în domnie.* OD.; **9.** (intr.) a-și avea locul după cineva sau ceva (într-o ierarhie, într-o înșiruire); a veni la rînd: *titlul de profesor urmează după cel de conferențiar; la catalog urmam imediat după colegul meu de bancă;* (refl.) *în casă se urmau în șir patru încăperi.* BL.; **10.** (tr.) a duce mai departe un lucru început; a continua: *te rog a urma să ocrotești sfintele icoane.* SAD.; (intr.) *dăscălimea o să urmeze înainte cu gazeta și în lipsa lui.* CAR.; **va urma**, indicație pusă la sfîrșitul unui text tipărit într-o publicație periodică sau la sfîrșitul unei emisiuni de televiziune, pentru a arăta că în numerele ori în emisiunile următoare vor apărea, respectiv transmite, fragmente în continuare; **11.** (spec.; tr. și intr.) a continua vorba începută, a spune mai departe: *individul stete un moment la gînduri și apoi urmă cu nu ton mai dulce.* CAR.; *eu socot, urmă șarpele cel vechi, că și pajura și lupoaica pot face spaimă neamțului.* SAD.; **12.** (intr.) a avea loc, a se desfășura, a se produce: *nu cumva să bleștești din gură către cineva despre ceea ce a urmat între noi.* CR.; **13.** (intr.) a proceda; a se comporta: *are să urmeze cum știm noi, nu cum vrea el, că doar nu-i de capul său.* CR.; **14.** (intr.) a rezulta: *de aici urmează că înțelegerea operei lui Van Gogh ... avea să însemne o mutație a conștiinței estetice.* BL.; **15.** (tr.) a trebui, a fi nevoie: *ajungînd pe rîu, în sus la curmătura de unde urmau să urce poteca șerpuitoare, ... ele văd ... întîia căruță cu ostașii ruși.* BL. [De la ***urmă***].

urmáre, urmări f. **1.** faptul de a urma; continuare (a unei acțiuni, a unei lucrări, a unei relatări, a unei scrieri etc.): *iată urmarea istoriei mele.* GHICA; **2.** consecință, rezultat: *nu s-ar putea spune că aberația lui Eliade n-a avut și o urmare pozitivă.* CĂL.; **prin** (sau **drept**) **urmare**, în consecință, așadar, deci; **3.** (înv. și reg.) mod de a proceda sau de a se comporta; procedeu, comportare: *poți avea urmare așa grosolană!* PANN; **4.** (înv.) model, exemplu (de urmat): *și-ai adus aminte și de urmarea plugarilor carii samănă puțină sămînță ca să cîștige mai multă.* DRĂGHICI. [V. *urma*].

urmáș, ~i, urmașă, ~e m., f. **1.** continuator al unei familii (considerat în raport cu cei din generațiile anterioare lui și care moștenește titluri, bunuri etc.); (la pl.) descendenți ai unui popor: *voi sînteți urmașii Romei?* EM.; *bunica ... declara că e urmașa logofătului Tăut.* CĂL.; **2.** înlocuitor, succesor într-o demnitate, într-o funcție: *românii, subt urmașii lui Dragoș, petrec o viață primitivă.* NEGR.; **3.** continuator al unei opere, al unei tradiții, persoană care a primit o moștenire spirituală: *postulatul „să fie înțeleasă" a dus și pe Maiorescu și pe urmașii săi la poezia măruntă „cu sentiment".* CĂL. [*Urmă* + *-aș*].

úrmă, urme f. **1.** semn concret lăsat de cineva sau de ceva pe locul unde a stat, pe unde a trecut etc.: *merg singur, apăsat pe drumul umed în care urma pasului rămîne.* PILLAT; **pe urma** sau **pe urmele cuiva** (sau **a ceva**), prin locul pe unde a trecut sau a existat cineva sau ceva, după cineva sau ceva; **a merge** (sau **a călca**) **pe urmele cuiva**, a avea calitățile, defectele, apucăturile, comportarea (bună sau rea a) cuiva, a semăna cu cineva (în comportare); a imita pe cineva; **2.** (înv.) măsură de lungime egală cu a șasea parte dintr-un stînjen; picior, talpă; **3.** semn sau indiciu despre existența sau trecerea unei ființe, a unui fenomen, a unui proces: *lăsasem de mult îndărătul meu orice urmă de viață omenească.* HOGAȘ; **a pierde** (sau **a nu mai ști, a nu mai da de**) **urma** (sau **de urmele cuiva**), a nu mai ști nimic despre cineva; **a da de** (sau **a găsi**) **urma** (sau **urmele**) **cuiva**, a obține unele date cu privire la o persoană căutată; **nici urmă de** ..., nici un pic de ..., cîtuși de puțin, deloc; **fără urmă (de ...)**, fără nici un pic (de ...); **4.** (fig.) impresie lăsată în mintea, în amintirea cuiva: *urmele acelei tăceri inițiale le caut însă în zadar în amintire.* BL.; **5.** (rar) sfîrșit, punct sau stadiu ultim: *urma însă ne va arăta că Andrei Bathory nu era deloc sincer în făgăduielile sale.* BĂLC.; **6.** (înv.) urmare, consecință, rezultat: *nu gîndește urma, nu gîndește răul.* PANN; **7. (cel) sau (cel mai) din** (ori **de pe**) **urmă**, **a)** care ocupă ultimul loc într-o serie, într-o succesiune, care vine după toate celelalte: *știa ... să le ia cea din urmă para din pungă.* FIL.; **b)** anterior față de timpul vorbirii; recent: *mărturisi că hotărîrea lui din urmă este să-și caute soție în satele oierilor.* SAD.; **c)** imediat următor, ulterior, de mai tîrziu: *mulți oameni învățați ... au scris istorii a crai ... arătînd celor de pre urmă și lăsînd învățătură* (cca 1650). GCR.; **d)** jalnic, mizerabil: *i-am aflat ... în cea de pe urmă stare.* DRĂGHICI; **din urmă, a)** din spate, dindărăt: *porni numaidecît să ne ajungă din urmă.* BL.; **b)** de la locul unde a rămas: *acum să ne întoarcem iar din urmă.* CR.; **în urmă, a)** în spate, îndărăt: *se uită în urmă;* **b)** apoi, după aceea, mai tîrziu, ulterior: *în zădar fata moșneagului spunea în urmă că acela este lucrul mînelor sale.* CR.; **c)** (cu determinări care arată o măsură de timp) înainte de timpul prezent, mai de mult (cu atîta timp): *răposat cu patruzeci de ani în urmă.* BL.; **d)** (adesea întărit prin „acum") de curînd: *acum în urmă m-a obsedat galbenul, culoarea deznădejdii.* VR.; **pe urmă, a)** în spate: *unde s-a văzut și s-a pomenit mireasa-nainte bărbatu pe urmă?* POP; **b)** mai tîrziu, ulterior: *învățăturile sfinte ale bătrînului din munte le ascultau cu evlavie, uitîndu-le pe urmă destul de ușor.* SAD.; **la urmă, a)** în ultimul moment, la sfîrșit de tot, într-un tîrziu: *la urmă mă hotărîi să mă duc la doamna B.* NEGR.; **b)** în definitiv: *sînt eu la urmă vinovată, că Leana umblă ca turbată, să-l vadă în casa lor intrînd o dată?* COȘB.; **(pînă) la urma urmei** (sau **urmelor**), **a)** la sfîrșit de tot: *prins a fost la urma urmei numai Gruiștea, nebunul.* EM.; **b)** în definitiv, la o adică: *la urma urmei, foarte bine i-a făcut.* TOP; **pînă la urmă** sau **în cele din** (sau **de pe**) **urmă**, la sfîrșit de tot, după ce s-a terminat totul: *pînă la urmă, tot au să mănînce papara.* TOP; **în urma cuiva** (sau **a ceva**), **a)** în spatele cuiva: *umbla în urma stăpînului său observîndu-l cu luare-aminte.* SAD.; **b)** după, ulterior: *puțin în urma Paștilor, crivățul suflа iute.* OD.; **c)** ca urmare a ..., ca o consecință a ...: *în urma unui roman spaniol, regina de astăzi a Egiptului se numea Tolla.* EM.; **de pe urma cuiva** (sau **a ceva**), **a)** din cauza cuiva sau a ceva: *numai eu știu ce a tras de pe urma lui.* CAR.; **b)** datorită cuiva sau a ceva: *nu căpăta ... nimic de pe urma pieselor sale.* CĂL.; **c)** obținut, dobîndit de la cineva sau ceva: *am văzut mult bine de pe urma bărbatului dumitale.* CAR.; **a rămîne în urmă, a)** a se lăsa întrecut de alții pe drum (sau, fig.) într-o activitate, în muncă; **b)** (sau **a fi** ori **a merge în urmă**), (despre ceas) a marca timpul cu întîrziere; **8.** (mat.) punct în care o curbă intersectează o anumită suprafață; **9.** (mat.) curbă de-a lungul căreia o suprafață intersectează altă suprafață. [Lat. **orma*].

urmări, urmăresc vb. (tr.) **1.** a merge, a alerga, a se deplasa (în ascuns) în urma cuiva, pe urmele cuiva (pentru a-l ajunge, pentru a-l prinde, pentru a-l supraveghea): *ea să alerge pe cărarile tăinuite ... și eu s-o urmăresc.* EM.; **2.** a ține pe cineva sau acțiunile cuiva sub observație, a supraveghea pe cineva sau activitatea cuiva: *a urmări mișcările inamicului;* **3.** a face demersuri judiciare împotriva cuiva: *a urmări în justiție;* **4.** a se ține de o linie, de o urmă, de o indicație (pentru a nu pierde direcția): *ulița principală urmărește mai departe apa, merge pe sub rîpe pietroase, sărace.* CĂL.; **5.** a însoți pe cineva sau ceva cu privirea, cu gîndul etc.; a privi ceva în mișcare, în desfășurare: *singura-mi dorință e ca pe țărm de mare să urmăresc cu ochii corăbiile-n zare.* PILLAT; *luă loc la biroul său, de unde putea să urmărească în voie scena.* BL.; **6.** (fig.) a preocupa neîncetat pe cineva; a obseda: *mă urmărește și amintirea unei zile cînd am pus la încercare cerul.* BL.; **7.** a studia o problemă, o temă, activitatea cuiva etc. cu un anumit scop (de obicei practic): *în anii mai tîrzii am urmărit, pe cît am putut, viața lui Creangă.* SAD.; **8.** a asculta cu atenție o expunere orală, o compoziție muzicală etc.: *urmăream cu cea mai susținută luare-aminte prelegerile lui.* SAD.; **9.** a avea drept scop, a tinde la ...: *poetul tragic urmărește să obțină o stare de tensiune ... în spectatorul său.* VIANU. [*Urmă* + *-ări*].

urmăríre, urmăriri f. **1.** mers, fugă, deplasare pe urmele cuiva (pentru a-l prinde, a-l aresta, a-l supraveghea etc.): *ca să scape de urmărire, Inorogul se sui în vîrful unui munte, unde-l descoperi Șoimul.* CĂL.; **2.** acțiune ofensivă de luptă, executată de trupe în scopul nimicirii inamicului care se retrage; **3.** activitate a organelor de poliție, a procurorului etc. de strîngere a probelor referitoare la existența

unei infracţiuni: *se zbate ani de zile în închisoare pentru vina de a fi cerut urmărirea ucigaşului tatălui său.* BL.; **4.** studiere, examinare, cercetare: *aceeaşi febrilitate ... o manifestă şi în urmărirea ultimei realizări în disciplina geografiei.* V.R. [V. ***urmări***].

urmărít, ~ţi, urmărită, ~e m., f. persoană care este căutată de organele judiciare, poliţieneşti etc. (pentru o infracţiune comisă). [V. ***urmări***].

urmăritór, ~i, urmăritoáre m. şi f. persoană care urmăreşte pe cineva (pentru a-l supraveghea, pentru a-l prinde, pentru a-l aresta etc.): *cînd urmăritorii mei văzură că mă depărtez, ... îmi mai trimiseră un glonţ de adio.* TOP. [***Urmări*** + ***-tor***].

următór, ~i, următoáre a. 1. care urmează după cineva sau ceva (în spaţiu sau în timp): *se întoarse la Iaşi, în 1824, pentru ca în anul următor, să fie dat în „pensionul grecesc".* CĂL.; *ajuns în staţia următoare, îşi scoase haina şi se pregăti să aştepte.* EL.; **2.** care este arătat în cele ce urmează: *îmi iau şi eu libertatea de a-i adresa următoarea adresă.* EM.; **3.** (înv. şi subst.) (persoană) care urmează întocmai un sfat, o poruncă, care se conformează întru totul unei hotărîri, unei decizii etc.: *căpătai încredinţarea că m-a înţeles şi că va fi următoare sfaturilor mele.* HOGAŞ. // m. **1.** (înv.) urmaş, succesor: *dorobanţii, sub Matei Basarab şi sub următorul acestuia, uciseră sute de familii.* BOL.; **2.** persoană chemată (după alta) să fie servită, întrebată etc. [***Urma*** + ***-ător***].

urmişoáră, urmişoare f. (pop.) urmuliţă: *a dat peste-o urmişoară de fiară.* POP. [***Urmă*** + ***-işoară***].

urmulíţă, urmulíţe f. (pop.) diminutiv al lui urmă; urmişoară, urmuşoară, urmuţă. [***Urmă*** + ***-uliţă***].

urmuşoáră, urmuşoare f. (pop.) urmuliţă: *aflînd urmuşoară de fiară, stau toţi oştenii, să miară.* POP. [***Urmă*** + ***-uşoară***].

urmúţă, urmuţe f. (pop.) urmuliţă: *după mine te-i uita, doar mă-i vedea undeva, ori pe mine, ori urmuţa, şi ţ-a rupe inimuţa.* POP. [***Urmă*** + ***-uţă***].

úrnă, urne f. 1. vas în care se păstrează cenuşa unui mort incinerat: *o urnă funerară păstrătoare de cenuşi.* OD.; **2.** vas de lut, de bronz etc., de formă şi de capacitate variabile, folosit în antichitate la scoaterea apei sau la păstrarea lichidelor: *amintirile izvorîte dintr-o minte nesigură se tîrăsc ca undele unei libaţii zgîrcite scăpînd din urnă stricată.* PILLAT; **3.** cutie prevăzută cu o deschizătură îngustă în partea superioară, în care se introduc buletinele de vot: *peste o jumătate de oră se deschide urna.* CAR.; **4.** cutie cu numerele de loterie, din care se extrag cele cîştigătoare. [Din lat. ***urna,*** fr. ***urne***].

urní, urnesc vb. I. (tr.) 1. a mişca din locul unde se află (împingînd, trăgînd, smucind): *braţul meu nu poate o piatră să urnească.* AL.; **2.** (fig.) a îndepărta, a scoate de la ..., din ...: *priimeşte-mi ruga, Hristoase, nu mă urni de la tine.* DOS.; *să pună umărul să urnească ţara din hăugaş.* AL.; **3.** a pune în funcţiune o maşină, un sistem tehnic etc. II. (refl.) **1.** a se mişca din loc cu oarecare greutate, depunînd un efort: *caii se urniră şi porniră la pas.* SAD.; **2.** a se pune în mişcare, a porni: *bătrînul Nour dădu porunca de plecare şi cetele de oameni se urniră, cu Alexandru în frunte.* SAD. [Din sl. ***urinonti***].

urníre, urniri f. acţiunea de a (se) urni şi rezultatul ei; mişcare, clătinare: *pietrii rătunde din vîrful dealului puţină urnire îi trebuie.* CANT. [V. ***urni***].

uro- element de compunere cu sensul „urină", „uree". [Din fr. ***uro-***].

urobactérie, urobacterii f. bacterie existentă în substanţele azotate în descompunere. [Din fr. ***urobactérie***].

urobilínă f. pigment biliar de culoare roşie-brună, prezent în materiile fecale, şi, în cantitate mai mică, în urină. [Din fr. ***urobiline***].

urocistítă, urocistite f. inflamaţie a vezicii urinare ca urmare a prezenţei calculelor. [***Uro-*** + ***cistită***].

urocordát, urocordate n. (la pl.) încrengătură de animale marine cu corpul în formă de sac sau de butoiaş, învelit într-o tunică şi cu notocordul prezent numai în stare larvară (*Urochordata*); (şi la sg.) animal din această încrengătură; tunicier. [Din fr. ***urocordés***].

urocultúră, uroculturi f. probă de laborator prin care se cercetează cultura microbiană din urină. [Din fr. ***uroculture***].

urodél, urodéle n. (la pl.) ordin de batracieni cu coadă; (şi la sg.) animal din acest ordin; caudat. [Din fr. ***urodèle***].

urodínie, urodínii f. micţiune însoţită de dureri. [Din fr. ***urodynie***].

urografíe, urografii f. metodă radiologică pentru explorarea morfofuncţională a căilor urinare. [Din fr. ***urographie***].

urológ, ~gi, urologă, ~ge m. medic specialist în urologie; nefrolog. [Din fr. ***urologue***].

urologíe f. ramură a medicinei care se ocupă cu studiul bolilor aparatului urinar şi ale aparatului genital al bărbatului. [Din fr. ***urologie***].

urométru, urometre n. aparat care serveşte la determinarea densităţii urinei. [Din fr. ***uromètre***].

uroscopíe, uroscopii f. examinare a aparatului urinar prin metoda endoscopiei. [Din fr. ***uroscopie***].

urs, urşi m. **1.** mamifer omnivor cu trupul masiv, acoperit cu o blană deasă, de culoare brună-negricioasă sau roşcată, cu botul ascuţit şi cu coada scurtă, care iarna hibernează şi care trăieşte în Europa şi în Asia (*Ursus arctos*): *drept în faţa sfinţiei-sale se ridică în două labe, bălăbănind din cap, o nămilă de urs.* TOP.; **a se aduna ca la urs**, a se aduna în număr foarte mare şi a privi cu o deosebită curiozitate şi interes; **de cînd se băteau urşii în coadă**, foarte de demult, de cînd nu se ţine minte; **a trage nădejde ca ursul de coadă**, a nădăjdui lucruri imposibil de realizat; **a vinde pielea ursului din pădure** sau **tocmeala în tîrg şi ursul în crîng**, a conta pe un lucru înainte de a fi sigur că îl poţi obţine; **2. urs alb** (sau **polar**) specie de urs cu blana albă, care trăieşte în regiunile arctice (*Ursus maritimus*); **3.** epitet dat unui om greoi, ursuz, nesociabil; **4.** (artic.) **de-a ursul,** numele unui colind practicat de Anul Nou, în care doi flăcăi sînt marcaţi în urşi; **5. jocul ursului de paie,** colind practicat în Dobrogea, imediat după treieratul grîului, în care un flăcău este înfăşurat în paie, cărora, în timpul dansului li se dă foc, iar, pentru a le stinge, flăcăul trebuie să se tăvălească şi să-şi scoată masca arzîndă; **6.** (reg.) boţ de mămăligă cu brînză la mijloc; **7.** fiecare dintre grinzile longitudinale ale unui pod de lemn; **8.** (reg.) fiecare dintre stîlpii care susţin talpa prispei caselor ţărăneşti. [Lat. ***ursus***].

ursár, ursari m. ţigan care dresa urşi pe care îi punea să joace, dînd un fel de spectacole în satele şi în tîrgurile prin care trecea, cu scopul de a cîştiga bani; (p. ext.) ţigan: *în jurul lăutarilor, ursarii duc urşii şi încep să bată cu degetele tobele lor cu clopoţei.* ST. [***Urs*** + ***-ar***].

úrsă, urse f. **1.** (rar) ursoaică; **2.** (compuse; astron.) **Ursa-mare**, Carul-mare; **Ursa-mică**, Carul-mic. [Lat. ***ursa***].

ursăreásă, ursărese f. ursăriţă: *ştepii de cucuruz ..., grebluiţi în pripă de degetele ursăreselor, începură să pîrîie.* C.L. [***Ursar*** + ***-easă***].

ursărésc[1], ~şti, ursăreáscă, ~eşti a. care aparţine ursului, (ca) de urs; **luptă ursărească,** luptă corp la corp; trîntă. [***Urs*** + ***-ăresc***].

ursărésc[2], ~şti, ursăreáscă, ~eşti a. 1. care aparţine ursarului: *urşii c-ursul ursăresc în danţuri nu se lovesc.* PANN; **2.** care este făcut de ţigan; ţigănesc: *pieptene ursăresc.* // f. (artic.) numele unui dans popular. [***Ursar*** + ***-esc***].

ursăréşte[1] adv. ca ursul, în felul ursului: *un urs, ochit de prinţ, începu să joace ursăreşte.* CĂL. [***Urs*** + ***-ăreşte***].

ursăréşte[2] adv. ca ursarii, în felul ursarilor; **a umbla ursăreşte,** a rătăci din loc în loc; a peregrina. [***Ursar*** + ***-eşte***].

ursăríme f. mulţime de ţigani (ursari): *este o cătună di-o parte, numa ursărime.* POP. [***Ursar*** + ***-ime***].

ursăríţă, ursăríţe f. soţia ursarului; (p. ext.) ţigancă; ursăreasă: *îi stinseră ursăriţe fiarele în apă neîncepută, ... o descîntară, dar boala stăruia.* SAD. [***Ursar*** + ***-iţă***].

ursésc, ~şti, urseáscă, ~eşti a. **1.** care aparţine ursului, (ca) de urs: *oaia să o păzească de laba cea ursească.* ALEX.; **2. mere urseşti,** varietate de mere cu coaja roşie, cu gust dulce-acrişor; **prune urseşti,** varietate de prune rotunde, roşietice, care se coc tîrziu şi nu se desprind de pe sîmbure. [***Urs*** + ***-esc***].

ursí, ursesc vb. (tr.; în credinţele populare) **1.** a hotărî dinainte soarta unei fiinţe sau a unui lucru; a destina, a meni, a predestina, a sorti: *şi fusese ursit lui Trică să fie cojocar.* SL.; **2.** a face cuiva farmece, vrăji: *el într-un fel o ursea şi-altfel ieşi la vopsea.* PANN. [Din gr. mod. ***oríso*** (viit. lui ***orízo***)].

ursídă, urside f. (la pl.) familie de mamifere omnivore şi carnivore, dintre care unele hibernează, de talie mare, plantigrade, cu blana deasă, diferit colorată; (şi la sg.) animal din această familie (ex. ursul). [Din fr. ***ursidés***].

ursín, ursini m. mic animal marin, cu carapace calcaroasă şi acoperit de ghimpi mobili, ale cărui glande reproducătoare sînt comestibile: *pescui ursine rare, mărgărint cu luci de stea.* PILLAT. [Din fr. ***oursin***].

ursíre, ursiri f. faptul de a ursi; menire, predestinare, sortire. [V. ***ursi***].

ursişór, ursişori m. **1.** ursuleţ; **2.** (reg.) boţ de mămăligă cu brînză. [***Urs*** + ***-işor***].

ursít[1] n. faptul de a ursi; vrăjit: *la ursitul acesta veneau numai fetele-mari care nu ştiau încă de viitorul soţ.* AG. [V. ***ursi***].

ursít[2], ~ţi, ursită, ~e a. care a fost hotărît dinainte; menit, predestinat, sortit: *deaca sosi dzua cea ursîtă, dzîsă D-dzău lui Ieremiia: „ia poporul ... şi ieşi din Vavilon".* DOS. // m., f. persoană considerată ca fiind predestinată să devină soţ (sau soţie) cuiva; ursitor: *dragii mei copii, v-aţi făcut mari; mergeţi de vă căutaţi ursitele.* ISP. // f. **1.** soartă, destin; fatalitate: *dacă-mi va fi ursita să mor de ea, voi muri şi aşa.* SL.; *canalele şi bărcile au fost nu numai decorul peisajului venet; ele au căpătat o altă învestire, recomandîndu-se ca purtătoare de ursită.* PILLAT; **2.** (mai ales la pl.) fiinţă imaginară despre care se crede că are darul de a hotărî soarta omului la naştere; ursitoare: *ursitele lor le dăruise cu patima jocului.* ISP. [V. ***ursi***].

ursitór, ~i, ursitoáre a. care urseşte, care hotărăşte dinainte soarta unei fiinţe sau a unui lucru. // m., f. (pop.) persoană considerată ca fiind predestinată să fie soţ (sau soţie) cuiva; ursit[2]: *care-o fi ursitorul meu de la D-zeu lăsat ... să nu poată răbda, pînă la mine n-o veni.* POP. // f. **1.** fiinţă imaginară despre care se crede că ar avea darul de a hotărî soarta omului la naştere; ursită: *ursitoarea lui a fost bună ... căci i-a dat talent.* CAR.; **2.** (înv. şi pop.) soartă, destin; fatalitate: *nouă ani dacă trecea ... ursitoarea se-mplinea, fecioraşul se-ntorcea.* POP.; **3.** (rar la m.) persoană care, prin farmece, prin vrăji încearcă să determine sau să prezică anumite evenimente din viaţa unui om; vrăjitoare: *ursitoarea scotea obiectul ascuns şi începea să-i tălmăcească viitorul.* AG. [***Ursi*** + ***-itoare***].

ursíu, ~ii, ursie, ~ii a. (pop.) de culoare brună-roşcată, ca blana ursului: *bou ursiu.* [***Urs*** + ***-iu***].

ursoáică, ursoaice f. 1. femela ursului; ursă, ursoaie: *era o ursoaică mare, guleratâ, de toată frumuseţea.* SAD.; **2.** (reg.) coş de nuiele lipite cu pămînt, construit deasupra cuptorului, care trage fumul şi care trece prin pod pînă la acoperiş; porţiunea coşului din podul caselor ţărăneşti, cînd acesta nu iese prin acoperiş, ci lasă fumul să se împrăştie în pod, avînd deasupra o apărătoare care opreşte răspîndirea scînteielor; **3.** (reg.) construcţie alcătuită din patru stîlpi care susţin podul morii. [***Urs*** + ***-oaică***].

ursoáie, ursoi f. **1.** (înv. şi reg.) ursoaică: *sînt ... amărîţi la sufletul lor ca o ursoaie lipsită de pui.* BIBLIA; **2.** (reg.) coş de nuiele construit deasupra cuptorului pînă în pod; ursoaică; **3.** (reg.) construcţie alcătuită din patru stîlpi care susţin podul morii;

ursoaică; **4.** (reg.) fiecare dintre bîrnele perpendiculare în ale căror scobituri se fixează jugul joagărului. [*Urs* + *-oaie*].

ursói, ursoi m. augmentativ al lui urs. // n. (reg.; pl. **ursoaie**) construcţie alcătuită din patru stîlpi care susţin podul morii. [*Urs* + *-oi*].

ursón n. **1.** ţesătură din fire sintetice care imită blana de urs; **2.** (pl. **ursoane**) palton, haină confecţionată din ţesătura descrisă mai sus. [Din fr. ***ourson***].

ursuléţ, ursuleţi m. diminutiv al lui urs; pui de urs. [*Urs* + *-uleţ*].

ursulínă, ursuline f. călugăriţă dintr-un ordin monahal catolic, întemeiat în sec. al XVI-lea în Italia şi stabilit mai tîrziu în Franţa, care se ocupă de educaţia fetelor şi de îngrijirea bolnavilor. [Din fr. ***ursuline***].

ursúz, ~i, ursuză, ~e a. **1.** nesociabil, necomunicativ, lipsit de amabilitate, prost dispus; (despre înfăţişarea, manifestările oamenilor) care exprimă sau trădează o proastă dispoziţie sufletească: *se făcuse mai de tot ursuz, ... nu mai zîmbea ca mai-nainte.* SL.; *se afundă deodată în tăcerea hursuză.* SAD.; **2.** (fig.) lipsit de atracţie, neplăcut, respingător: *cînd urîtul greu te-apasă, ce ursuză-i vatra veche.* VLAH.; **3.** (rar) nenorocos, de rău augur: *ce nenorocire, ce scrisă ursuză pe bietu stăpînu-meu.* POP; (şi: (înv. şi pop.) **hursuz**). [Din turc. ***uğursuz***].

ursuzénie f. (rar) atitudine morocănoasă, neprietenoasă; comportare de om ursuz: *se încăpăţîna într-o ursuzenie, de care nu se mai putea dezbăra.* CĂL. [***Ursuz*** + *-enie*].

ursuzlîc, ursuzlîcuri n. (înv.) **1.** nenoroc, ghinion: *ştiind că ziua plecării a căzut într-o marţi, o cam sfeclisem, şi mă aşteptam la cine ştie ce ursuzlucuri.* ISP; **2.** ursuzenie: *se găseau şi cucoane ... cu gînd de ... a-l mai scoate din hursuzlucul şi obişnuita lui mojicie.* HOGAŞ; (şi: **ursuzluc, hursuzlîc**). [Din turc. ***uğursuzluk***].

ursuzlúc n. v. **ursuzlîc**.

urşeníc n. v. **urşinic**.

urşiníc, urşinice n. (înv.) catifea; (p. ext.) îmbrăcăminte din această ţesătură: *paşa dede în mînele leşilor trei pungi de urşenic cu trei chei a porţilor cetăţii Cameniţei.* NEC.; *aprozii de divan ... purtau urşinice, cabaniţă cu jder şi cu hulpi.* BĂLC.; (şi: **urşenic**). [Cf. it. ***óloserico,*** gr. biz. ***ólosirikós*** „în întregime de mătase"].

urticacée, urticacee f. (la pl.) familie de plante erbacee, rar lemnoase, dicotiledonate, anuale sau perene, prevăzute adesea pe tulpină şi pe frunze cu peri urzicători; (şi la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***urticacées***].

urticánt, ~ţi, urticantă, ~e a. urzicător: *peri urticanţi.* [Din fr. ***urticant***].

urticáre f. v. **urticarie**.

urticárie f. dermatoză, de obicei de natură alergică, caracterizată prin erupţii de elemente papuloase sau plăci reliefate roşii sau albe, de scurtă durată, dar recidivante, însoţite de prurit; (şi: **urticare**). [Din fr. ***urticaire,*** it. ***urticaria***].

uruí vb. v. **urlui**.

uruiálă f. v. **urluială**.

uruióc n. v. **urioc**.

uruít a. v. **urluit**.

uruitoáre f. v. **urluitoare**.

uruitúră f. v. **huruitură**.

urzătúră f. v. **urzitură**.

urzeálă, urzeli f. **1.** fibre textile folosite pentru urzit; ansamblul firelor textile dispuse paralel, pe o anumită lăţime şi cu o anumită densitate pe războiul de ţesut, printre care, în timpul ţesutului, se petrece cu suveica, firul de bătătură: *au început a ţese: adecă a trece bătătura printre urzală cu ajutorul tălpigilor, al scripeţilor şi al iţelor.* CR.; *trăgea pe războiul de ţesut nişte urzeală de cînepă.* PR.; (fig.) *ploaia, cu o mie de fuioare, ... lăsase doar să tremure departe, ţesut dintr-o urzeală de lumină, un curcubeu tîrziu.* PILLAT; **2.** (fig.) alcătuire, structură: *dizertaţiile alcătuiesc aproape toată urzeala romanului ..., deşi fondul ar fi trebuit să fie al unui roman de aventuri.* CĂL.; **3.** (fig.) intrigă, uneltire, complot: *Ştefăniţă, prinzînd de veste urzeala, arestează pe Arbore.* CĂL. [***Urzi*** + *-eală*].

urzí, urzesc vb. (tr.) **1.** a pregăti urzeala pentru ţesut (trecînd firul de pe mosor pe alergătoare sau pe urzitoare, de unde se montează pe război): *îi dete o chită de cînepă şi-i spune ca pînă în seară s-o toarcă, ... s-o urzească, s-o ţease.* POP.; **2.** (fig.) a face ceva ce nu exista înainte; a da viaţă, fiinţă; a crea, a întemeia: *acest copaciu era-nalt şi gros şi bătrîn de cînd urzise Dumnezeu pămîntul.* ISP.; (refl. pas.) *a romanilor mărire azi în lume se urzeşte.* AL.; **3.** (înv. şi reg.) a pune bazele, a funda; a clădi, a construi: *pre acea vreme au urzit Petru-Vodă mănăstirea Probota, numai pînă la jumătate.* UR.; (refl. pas.) *se urzeşte casa.* POP.; **4.** (fig.) a gîndi, a concepe: *puterea ţării vine din treburile toate, urzite strîns şi bine.* ARG.; **5.** (fig.) a născoci, a inventa: *povestea o întîmplare pe care atunci, în clipa aceea, o urzea în minte.* VLAH.; **6.** (fig.) a pune la cale o acţiune (reprobabilă); a unelti, a complota: *urzeau comploturi şi aţîţau revolte.* NEGR. [Lat. ***ordire*** (=***ordiri***)].

urzicá, urzíc vb. **1.** (tr.) a produce prin atingere o usturime dureroasă (şi o băşicare a pielii): *urzica ... urzică împrejuru-i pe cîţi îi atinse.* PANN; **2.** (tr. şi refl.) a(-şi) produce o usturime dureroasă (şi o băşicare a pielii) prin atingere de sau cu urzici ori de sau cu alte plante sau animale urticante: *dacă vrei să răscoleşti o cloşcă, o urzici.* POP.; *s-a urzicat la picioare;* **3.** (fig.; tr.) a înţepa cu vorba; a ironiza, a satiriza: *satira ..., urzicînd pe cei demni de rîs ..., are o origine foarte veche.* OD. [De la ***urzică***].

urzicár, urzicari m. **1.** (pop.) pasăre mică, cu penele de culoare închisă, care îşi face cuibul prin bălării, mai ales prin urzici; mărăcinar (*Saxicola rubetra*); **2.** fluture mic de culoare brun-roşiatică, cu pete mari negre, a cărui omidă, de culoare neagră, trăieşte pe urzici (*Vanessa urticae*); **3.** (pop.) copil din flori; bastard. // n. (pl. **urzicare**) **1.** loc pe care cresc multe urzici; **2.** (reg.) pînză care se pune pe faţa şi trupul mortului. [***Urzică*** + *-ar*].

urzicáre, urzicări f. **1.** acţiunea de a (se) urzica şi rezultatul ei: *îmi amintesc din copilărie că înmuierea nărilor în apă e necesară ca să eviţi urzicarea.* BL.; **2.** (fig.) critică (usturătoare). [V. ***urzica***].

urzicát, ~ţi, urzicată, ~e a. **1.** cu pielea iritată, băşicată de urzici sau de alte plante ori animale urticante; **2.** (fig.) criticat, satirizat . [V. ***urzica***].

urzícă, urzici f. **1.** numele a două specii de plante erbacee din familia urticaceelor, cu tulpina şi frunzele acoperite cu peri urticanţi, folosite în alimentaţie, industria textilă sau ca plantă medicinală: **a)** (şi **urzică mare, urzică românească, urzică de pădure**) plantă cu rădăcina tîrîtoare, cu tulpina rigidă, ramificată, cu flori verzui, dispuse în panicule (*Urtica dioica*); **b)** (şi **urzică mică, urzică crăiască, urzică creaţă, urzică iute**) plantă cu rădăcina fusiformă, cu tulpina erectă sau întinsă pe pămînt, cu florile verzui, dispuse în panicule (*Urtica urens*); **2.** (compuse) **urzică-moartă**, numele mai multor plante erbacee din familia labiatelor: **a)** (sau **-albă**) plantă cu frunze peţiolate, cu flori albe, folosită în medicina populară ca leac împotriva durerilor de stomac sau a tusei (*Lamium album*); **b)** (sau **roşie**) plantă cu flori roşii-purpurii, cu miros neplăcut, folosită în medicina populară ca leac împotriva epilepsiei (*Lamium purpureum*); **c)** (sau **-de-cîmp, -moartă, -pătată**) plantă cu frunze peţiolate, uneori cu o pată pe partea superioară, cu flori mari purpurii, urît mirositoare (*Lamium maculatum*); **d)** (reg.) gălbiniţă (*Lamium galeobdolon*); **urzică-de-mare** (sau **-marină**), nume dat mai multor specii de actinii ale căror tentacule sînt urticante; **3.** ţesătură fabricată din fibrele plantelor descrise mai sus, din care se confecţionează saci. [Lat. ***urtica***].

urzicătór, ~i, urzicătoáre a. care urzică; urticant: *tentacule urzicătoare; peri urzicători;* **2.** (fig.) caustic, sarcastic, ironic. [***Urzica*** + *-ător*].

urzicătúră, urzicături f. iritaţie a pielii, însoţită de usturime, în urma atingerii cu urzici sau cu alte plante ori animale urticante. [***Urzica*** + *-ătură*].

urzicúţă, urzicuţe f. **1.** diminutiv al lui urzică; **2.** plantă din familia labiatelor, cu frunzele verzi-gălbui, purpurii-închis sau roşii, cu flori albe sau purpurii dispuse în spic, cultivată ca plantă ornamentală (*Coleus blumei*); **3.** (bot.; reg.) verbină (*Verbena hybrida*); **4.** (bot.; reg.) teişor (*Kerria japonica*). [***Urzică*** + *-uţă*].

urzíre, urziri f. **1.** acţiunea de a urzi, de a pregăti urzeala; **2.** (înv.) creare, plăsmuire; (concr.) ceea ce este creat, făcut, produs: *un popor de statui, a lui Fidias urzire.* ASACHI; **3.** (înv.) fundare, întemeiere; (concr.) temelie, fundament: *în şepte sute de ani şi mai bine după urzirea Rîmului.* COSTIN; **4.** uneltire, instigare; (concr.) maşinaţie, complot: *firele urzirii fatale.* ASACHI. [V. ***urzi***].

urzít, urzituri n. **1.** urzire: *urzitul pînzei;* **2.** (înv.) întemeiere: *au scris după urzitul Romei.* COSTIN. [V. ***urzi***].

urzitór, ~i, urzitoáre m., f. **1.** persoană care urzeşte pînza; **2.** (fig.; înv.) întemeietor; creator, făptuitor: *Ştefan pare a fi fost mai înţelept decît urzitorii fericirii române.* SL.; **3.** (fig.; înv.) uneltitor, instigator; conspirator, complotist: *pricep de unde vine această mişelească faptă; urzitorul ei ... este de faţă.* NEGR. // n. şi f. unealtă cu care se urzeşte materialul textil; maşină de urzit. [***Urzi*** + *-tor*].

urzitúră, urzituri f. (înv.) **1.** urzeală; (p. ext.) ţesătură: *s-au aflat şi-ntr-o veache urdzîtură zugrăvit.* DOS.; **2.** (fig.; înv.) temelie, fundament: *tari făcea* [Domnul] *urdzăturile pămîntului.* DOS.; **3.** (fig.; înv.) uneltire: *şi iarăşi văzuiu urzitura vrăjmaşului.* DOS.; (şi: **urzătură**). [***Urzi*** + *-tură*].

urzói, urzoaie n. (reg.) urzitor: *de pe mosoare te-am urzit pe urzoi.* CR. [***Urzi*** + *-oi*].

uscá, usúc vb. **1.** (tr. şi refl.) a îndepărta sau a-şi pierde umezeala printr-un procedeu tehnic sau prin expunerea la soare, la vînt, la foc etc.: *şedeam afară la soare cu pielea goală pînă se usca cenuşa pe noi.* CR.; *urma să-l frec bine pe cap pentru a-i usca părul aburind.* LIIC.; **a i se usca gura** (sau **gîtul**) ori **a se usca de sete**, a avea o senzaţie puternică de sete; **2.** (refl.; despre ochi) a înceta să mai verse lacrimi; (despre lacrimi) a înceta să mai curgă; **3.** (tr.) a deshidrata (pentru conservare); **4.** (tr. şi refl.) a face să-şi piardă sau a-şi pierde (cu totul) seva; a (se) pîrjoli, a (se) vesteji, a (se) ofeli: *o floare uscată de vînt.* EM.; *s-au uscat salcîmii şi plopii din grădină.* VINEA; **5.** (înv.; tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni sec; a seca: *au uscat ... D-zeu Marea Roşie de către faţa noastră.* BIBLIA; *păgînii au lăsat să se usuce izvorul de apă.* EM.; (absol.) **bea de usucă** sau **usucă pe unde trece**, bea foarte mult; **6.** (fig.; tr. şi refl.) a lua toată vlaga, a face să slăbească sau a-şi pierde toată vlaga, a slăbi (ca urmare a unei boli, a unei suferinţe etc.): *n-au fost în stare să-i potolească dorul părinţilor care-l usca pe d-a-ntregul.* ISP.; *s-a uscat şi s-a-nnegrit de parc-a stat la fum de cîndu-i măritată.* AG.; **7.** (tr. şi refl.) a (se) atrofia, a (se) închirci; (fig.) a face să-şi piardă sau a-şi pierde afectivitatea, sensibilitatea: *de ce nu-mi răspunzi, ţi s-a uscat limba?* C.; *sufletul mi s-a uscat, de cînd cătană am plecat.* POP.; **8.** (fig.; fam.; tr.) a ruina, a sărăci: *cheltuielile casei îl usucă.* [Lat. ***exsucare***].

uscáre, uscări f. acţiunea de a (se) usca şi rezultatul ei; uscat[1]. [V. ***usca***].

uscát[1] n. faptul de a (se) usca; uscare: *uscatul rufelor.* [V. ***usca***].

uscát[2], ~ţi, uscată, ~e a. **1.** lipsit de umezeală; zbicit, zvîntat: *Harap a dat de fîn uscat şi de grăunţe.* GAL.; **2.** fără precipitaţii atmosferice; secetos: *iarna a fost uscată;* **ger uscat,** ger fără zăpadă; frig mare; **vînt uscat,** vînt care nu aduce precipitaţii; **3.** lipsit de apă; sec, secat: *albie uscată; fîntînă uscată;* **4.** neroditor, lipsit de vegetaţie (din cauza lipsei de apă); arid: *pasc caprele pe uscatele coline de piatră sub azur dogoritor.* PILLAT; **5.** care dă o puternică senzaţie de sete; însetat: *gură uscată; gît uscat;* **6.** lipsit de lacrimi, (p. ext.) de strălucire, de expresie: *ochi uscaţi; privire uscată;* **7.** lipsit de grăsime; aspru: *ten uscat; păr uscat;* **8.** fără expectoraţie; sec: *tuse uscată;* **9.** lipsit de amploare sau de rezonanţă; sec; (p. ext.; despre ton) lipsit de bunăvoinţă, tăios:

roate de frunze moarte ... tremurau şi se zbăteau cu sunet uscat. SAD.; (adv.) *îi reclamă uscat 60 de ducaţi ce-i datora.* CĂL.; **10.** care şi-a pierdut umiditatea (datorită trecerii timpului, prin aplicarea unor procedee de conservare etc.): *pîine uscată; salam uscat; fructe uscate;* **11.** lipsit de sevă; veşted, ofilit, îngălbenit: *iarbă uscată;* **12.** slab, descărnat; (p. ext.) lipsit de putere, de energie, slăbit, vlăguit: *faţa era ... cam trasă, fără a fi uscată.* EM.; *îmbătrîni înainte de vreme, fiind la 50 de ani un om uscat, ca un ţăran istovit de legarea snopilor.* CĂL.; **13.** (înv. şi pop.) atrofiat, închircit: *era acolo un om avînd mîna uscată.* N.TEST.; **14.** (fig.) lipsit de căldură, de generozitate, de sensibilitate: *cardinalul e-o inimă uscată, a-l sancţiona e-un act de dreaptă judecată.* CĂL.; **15.** (fig.) care se adresează strict intelectului, care nu face apel la sensibilitate, la afect: *o propoziţie uscată se mişca în imagini.* SAD.; **16.** (despre stil) lipsit de ornamente, puţin variat; sobru: *clădirea, de o arhitectură tristă, uscată, înfăţişa ... un specimen de casă de raport de tip occidental.* CĂL. // n. (pl. **uscaturi**) suprafaţă a globului pămîntesc neacoperită de apele oceanului planetar; pămînt: *oprindu-se vaporul la Brăila, mă hotărîi a mă coborî pe uscat.* AL.; a fi **dracul pe uscat**, a fi şiret, abil; a fi rău sau urît; **a se zbate ca peştele pe uscat**, v. peşte; a **trage targa** (sau **barca**) **pe uscat**, v. **trage**. [V. *usca*].

uscăcíos, ~şi, uscăcioásă, ~e a. **1.** care se usucă repede, care nu păstrează umezeala: *pîine uscăcioasă; pămînt uscăcios;* **2.** lipsit de precipitaţii: *vreme uscăcioasă;* **3.** slab, uscăţiv: *om uscăcios.* [*Usca* + *-ăcios*].

uscăciúne f. **1.** stare a ceea ce este uscat, a ceea ce este lipsit de umezeală: *uscăciunea pămîntului; uscăciunea aerului;* **2.** senzaţie de sete, de căldură, de înecăciune: *în cerul gurii simţea o uscăciune parcă i s-ar fi aprins sufletul.* REBR.; **3.** secetă: *crăpături largi, căscate de uscăciune, făceau cam anevoios urcuşul.* VLAH.; **4.** (înv.) vreasc, uscătură: *toţi ca uscăciunile preste foc se vor arde.* BIBLIA; **5.** slăbiciune (a corpului sau a unei părţi a lui): *el are ... uscăciunea asimetrică a personagiilor lui El Greco.* CĂL.; **6.** (fig.) lipsă de sensibilitate sufletească; asprime, duritate: *îi bănuia şi însingurarea inimii şi uscăciunea sufletului.* V.R. [*Usca* + *-ăciune*].

uscătór, ~i, uscătoáre a. care usucă, care zvîntă. // n. aparat, maşină sau instalaţie care serveşte la uscarea unor obiecte, unor materiale, produse etc.; **uscător de păr**, aparat electric pentru uscarea rapidă a părului spălat; foehn. // f. (rar) uscătorie. // m. şi f. persoană specializată în uscarea furnirului sau a ţesăturilor, după ce acestea au fost vopsite. [*Usca* + *-ător*].

uscătoríe, uscătorii f. **1.** instalaţie specială pentru uscatul[1] prin evaporare accelerată a unor produse agricole, industriale, casnice etc.; local, încăpere în care se află o asemenea instalaţie; uscătoare; **2.** (spec.) încăpere (special amenajată) pentru uscatul rufelor. [*Uscător* + *-ie*].

uscătúră, uscături f. **1.** (mai ales la pl.) creangă subţire şi uscată (desprinsă de pe copac): *trosneau uscăturile pe unde călca.* ISP.; *fata, harnică cum era, curăţi părul de uscături şi de omizi.* CR.; **2.** (fig.; la pl.) epitet pentru oameni de nimic sau ticăloşi; **3.** fructe deshidratate din care se poate prepara compot, mîncare etc.; **4.** (mai ales la pl.) mîncare uscată, care se poate mînca rece (fără o preparare specială): *mă îndemnară ... să iau ceva uscături: salam, sardele, şuncă.* ISP.; **5.** (mai ales la pl.) uscăţea: *prăjeşte uscăturile în unt;* **6.** epitet dat unei persoane slabe, urîte şi rele: *aşa ţi se cade, uscătură netrebnică, care ştii numai să plîngi.* GANE. [*Usca* + *-ătură*].

uscătureá (~ícă), uscătureie f. diminutiv al lui uscătură: *plecînd la pădure ca să aducă ceva uscăturele pentru casă, văzu într-un copaciu un cuib de pasăre.* ISP. [*Uscătură* + *-ea*; *uscăturică* cu schimbare de sufix].

uscăţél, ~i, uscăţeá (~ícă), ~ele a. diminutiv al lui uscat[2]; cam slăbuţ: *o femeie mică, uscăţică şi nici tocmai urîtă.* HOGAŞ. // f. **1.** (la pl.) vreascuri; surcele; **2.** (mai ales la pl.) prăjitură făcută din bucăţele de aluat dospit, prăjite în grăsime sau coapte la cuptor; uscătură. [*Uscat*[2] + *-el*; *uscăţică* cu schimbare de sufix].

uscăţív, ~i, uscăţívă, ~e a. cam uscat[2], slab; costeliv: *faţa lui uscăţivă şi arsă de soare avea un nas coroiat ca un plisc de uliu.* GHICA; *o femeie uscăţivă intră pe poartă.* DELAVR. [*Uscat*[2] + *-iv*].

uscioáră f. v. uşcioară.

usciór m. v. uşor[1].

úsnă, usne f. **1.** (înv.; mai ales la pl.) buză; gură: *noi nici usnele nu desfacem să ne rugăm pentru ei.* COR.; **2.** (înv. şi pop.) marginea de sus (răsfrîntă) a unei oale, a unui pahar etc.; buză: *şi-n d-usna paharului scrisă-i viţa vinului.* POP.; **3.** marginea (răsfrîntă) a unui clopot; **a suna** (sau **bate**) **clopotul într-o usnă**, a trage clopotul în aşa fel încît limba să-l izbească numai într-o parte (pentru a anunţa o primejdie); **4.** marginea de sus a unei luntre; copastie; **5.** (înv.) margine a unei gropi, a unui şanţ etc.; **6.** (înv.; rar) mal, ţărm; **7.** (reg.) ghizd la fîntînă (de la nivelul solului în sus); **8.** (min.) parte mai largă la baza puţurilor din ocnele de sare, pe care se fixează o armătură de lemn. [Din sl. *ustĭna*].

uspénie, uspenii f. (bis.; înv.) adormire (a Fecioarei Maria); numele sărbătorii creştine Adormirea Maicii Domnului. [Din sl. *usĭpenije*].

ustá, ustale f. (înv.) **1.** supraveghetor, gardian (la turci); **2.** căpitan de ieniceri. [Din turc. *usta*].

ustáş, ustaşi m. membru al unei organizaţii croate de tip fascist, care a activat înaintea celui de al doilea război mondial. [Din sb. *ustaš*].

ustáv, ustavuri n. (înv.) rînduială (bisericească sau monahală): *tocmirea ustavului preuţesc.* DOS. [Din sl. *ustavŭ*].

ustensílă, ustensile f. obiect care serveşte la efectuarea unor operaţii curente în gospodărie, în laboratoare, în diferite meserii etc.: *am tocmit cîteva căruţe ţărăneşti să transporte lăzile cu sacii, cuprinzînd hrana, cărţile, ... ustensilele, de la veselă pînă la sticluţele cu cerneală, şi atîtea altele.* BL. [Din fr. *ustensile*].

ustilaginále f. pl. ordin de ciuperci parazite care provoacă diferite boli plantelor cultivate. [Din fr. *ustilaginales*].

ustură, ústur vb. **1.** (tr.) a provoca cuiva o senzaţie dureroasă de arsură, de înţepătură sau de urzicare: *pe tine se vede că nu te ustură ochii, eu nici nu mai văd.* VLAH.; **a-l ustura pe cineva inima** (sau **sufletul**), a simţi o durere puternică, fizică sau morală; **2.** (intr.) a provoca o senzaţie specifică de înţepătură, de usturime pe limbă, în nări; a pişca: *ceapa de apă ustură mai puţin;* **3.** (fig.; tr.) a provoca cuiva (prin vorbe caustice, prin răutate etc.) o suferinţă morală: *să le spuie-n faţă una care să le usture!* TOP; **4.** (înv. şi pop.; tr.) a trata rău pe cineva, chinuindu-l, făcîndu-l să sufere: *ne-am dat robi unuia Calistrat cel-vornic; ne-a ucis şi ne-a usturat acesta.* SAD. [Lat. *ustulare*].

usturáre, usturări f. acţiunea de a ustura şi rezultatul ei. [V. *ustura*].

usturătór, ~i, usturătoáre a. **1.** care ustură, care provoacă usturime: *simţea o sete usturătoare.* REBR.; **2.** (fig.) care ustură, care produce o suferinţă morală; (spec.; despre vorbe, scrieri) caustic, muşcător, tăios: *înfrîngere usturătoare; o critică usturătoare.* [*Ustura* + *-ător*].

usturătúră, usturături f. usturime: *a simţit usturătura palmelor.* SAD.; (fig.) *la usturătura cuvintelor se adaugă filozofia proverbelor acumulată ca la Creangă.* CĂL. [*Ustura* + *-ătură*].

usturíme, usturimi f. senzaţie dureroasă, caracteristică, provocată de o arsură, de o înţepătură, de o lovitură etc.; usturătură: *m-am deşteptat îndată, cuprins de usturime de parcă eram pus pe jăratec.* ISP. [*Ustura* + *-ime*].

usturói, usturoaie a. **1.** (înv.) care ustură; usturător: *lovi pre lov cu zgaibă ustunoaie.* DOS.; **2.** (reg.) care ustură, care produce o senzaţie specifică de usturime pe limbă sau în nări; iute, pişcător: *ceapă usturoaie.* AG.; **bureţi usturoi**, bureţi iuţi (*Lactarius piperatus*). // m. numele mai multor plante erbacee din familia liliaceelor: **a)** plantă legumicolă, cu miros şi gust caracteristic, cu frunzele lanceolate, al cărei bulb, format din mai mulţi bulbi mai mici, cu gust usturător, este bogat în substanţe nutritive şi vitamine (*Allium sativum*); (p. restr.) bulbul acestei plante; (p. restr.) căţel din bulbul acestei plante: *însprre seară a gustat niţel peşte sărat cu usturoi.* CAR.; **nici usturoi n-a mîncat, nici gura nu-i miroase**, se spune despre cineva care se face că nu ştie nimic despre ceva la care a participat sau care nu se ruşinează de o faptă a sa; **b)** (reg.) **usturoi sălbatic** (sau **usturoi de samulastră**), ceapa-ciorii (*Allium vineale*); **c)** (reg.; şi **usturoiul ursului**) leurdă (*Allium ursinum*); (compus; bot.; reg.) **usturoi-de-leac**, iarbă-usturoasă (*Teucrium scordium*). [*Ustura* + *-oi*].

usturoiá, usturoiez vb. **1.** (tr.) a condimenta cu (mult) usturoi; **2.** (reg.; refl.; despre alimente) a se iuţi (învechindu-se). [De la *usturoi*].

usturoiát, ~ţi, usturoiată, ~e a. cu gust sau cu miros de usturoi; preparat cu mult usturoi: *trandafiri usturoieţi şi slănină de cea subţire.* CR. [V. *usturoia*].

usturoiţă, usturoiţe f. plantă erbacee din familia cruciferelor, cu miros puternic de usturoi, cu flori mici, albe, ale cărei frunze şi seminţe sînt întrebuinţate în medicină populară (*Alliaria officinalis*). [*Usturoi* + *-iţă*].

usturós, ~şi, usturoásă, ~e a. (reg.) iute, pişcător; **bureţi usturoşi**, bureţi iuţi (*Lactarius piperatus*). [*Ustura* + *-os*].

usúc, usucuri n. **1.** substanţă unsuroasă, albă-gălbuie, secretată de glandele sebacee şi sudoripare ale ovinelor, care acoperă firele de lînă, menţinîndu-le rezistenţa şi elasticitatea; **2.** apă unsuroasă rezultată din prima spălare a lînii, folosită în medicina populară în tratamentul contra scabiei şi din care se extrag săruri de potasiu şi lanolină: *au început a mă scălda ba cu leşie de ciocălăi, ba cu usuc de lînă, ba a mă unge cu dohot.* CR. [Lat. *suc*(*c*)*us*].

uş interj. cuvînt cu care se alungă păsările. [Onomat.].

uşár, uşari m. **1.** (înv.) paznic la uşă, la poartă; portar: *acest uşariu deşchide şi oile glasul lor aud.* COR.; **2.** dregător de curte în Moldova, însărcinat cu paza curţii domneşti, cu primirea solilor şi a demnitarilor străini şi cu introducerea lor la domn, servind uneori şi ca translator; portar; (şi: **uşer**). [*Uşă* + *-ar*].

uşărnic, ~ci, uşarnică, ~ce a. şi m., f. (persoană) căreia nu-i place să stea pe-acasă, care îşi pierde vremea umblînd pe la alţii; (persoană) care umblă pe străzi fără treabă, haimana: *gura babei umbla cum umblă meliţa: că fata lui nu ascultă, că-i uşernică, că-i leneşă.* CR.; *dar nu-s nici un uşarnic deprins cu huiduială.* VOIC. // f. femeie desfrînată; (şi: (reg.) **uşernic**). [*Uşă* + *-arnic*].

úşă, uşi f. **1.** deschizătură de formă regulată, lăsată în peretele unei clădiri, la un vehicul, la o mobilă etc., pentru a permite accesul, intrarea (şi ieşirea); ansamblu format dintr-un cadru fix de care se prinde o tăblie mobilă de lemn sau de metal care închide sau deschide această deschizătură; (p. restr.) tăblia din acest ansamblu: *năvăleşte spre uşă.* EM.; *uşile erau deschise.* SAD.; **uşă domnească** (sau **uşile împărăteşti, uşile raiului, uşile altarului**), intrarea principală în altar; **uşa băii**, locul pe unde se coboară în mină; **cu uşile închise**, (care are loc în) secret, fără accesul publicului; **la uşă**, foarte aproape (în timp): *înţelese că Stavrat într-adevăr are dreptate şi că primejdia e la uşă.* REBR.; **a bate la uşă**, a fi foarte aproape, a fi iminent: *războiul bate la uşă;* **a da** (sau **a arunca**) **pe uşă afară**, a goni de undeva; **a(-şi) deschide** (**larg**) **uşile**, a permite, a lăsa intrarea liberă; **a intra pe** (sau **prin**) **uşa din dos**, a ocupa o funcţie, un post etc. prin protecţie; **a lăsa pe cineva după uşă**, a nesocoti pe cineva, a nu da cuiva nici o atenţie; **a sta după uşă**, a fi nebăgat în seamă; a sta deoparte, izolat; **a (nu) fi uşă de biserică**, v. **biserică**; **a strînge pe cineva cu uşa**, v. **strînge**; **2.** (fig.) casă, locuinţă: *care s-a întors de la uşa mea fără să cîştige dreptate şi mîngîiere?* NEGR.; **a bate** (sau **a cere, a creşte** etc.) **pe la uşile oamenilor** (sau **pe la uşile străine**), a munci pe la alţii, a trăi din mila altora, a cerşi; **a umbla din uşă în uşă**, a cere de pomană, a cerşi. [Lat. **ustia* (pl., devenit sg., al lui **ustium* = *ostium*)].

uşcheálă, uşcheli f. (arg.) fugă. [*Uşchi* + *-ieală*].

uşchí, uşchesc vb. (arg.; intr.) a pleca (repede şi pe neobservate). [Din ţig. *uşti*].

uşcioáră, uşcioare f. diminutiv al lui uşă; uşiţă: *ştia el cheia de la uşcioara altarului.* GAL.; (şi: (reg.) **uscioară**). [*Uşiţă* + *-ioară*].

uşciór m. v. **uşor**[1].

uşér m. v. **uşar**

uşérnic a. v. **uşarnic**.

uşiér, uşieri m. (ieşit din uz) om de serviciu care controlează accesul publicului în anumite instituţii. [*Uşă* + *-ier*; cf. fr. *huissier*].

uşiţă, uşiţe f. diminutiv al lui uşă; uşă mică: *un dulap cu multe uşiţe.* [*Uşă* + *-iţă*].

uşór[1], uşori m. fiecare dintre cei doi stîlpi verticali de care se prind canaturile porţii sau ale uşii; părţile laterale ale tocului uşii sau ferestrei: *cu zgomot sare poarta din vechii ei uşori.* EM.; (şi: **uscior, uşcior**). [Lat. *osteolum*].

uşór[2], ~i, uşoáră, ~e a. **1.** care are greutate mică, care cîntăreşte puţin (putînd fi ridicat, deplasat, lucrat etc. fără greutate): (despre materiale) cu greutate specifică redusă: *bagaj uşor; maşină uşoară; casă din materiale uşoare;* **categorie uşoară**, categorie în care intră boxerii, luptătorii, halterofilii şi judocanii cu greutatea corpului între 57 şi 61 kg; **industrie uşoară,** grup de ramuri industriale care produc bunuri de consum şi articole tehnice necesare industriei, agriculturii, transporturilor etc.; **fie-i ţărîna uşoară,** v. **ţărînă**; **2.** care nu poartă sau nu conţine greutăţi; (despre trupe) care poartă armament puţin şi se deplasează cu repeziciune: *noi hotărîrăm îndată a ne deşerta uşoarele noastre pungi.* BĂLC.; *artilerie uşoară.* AL.; **a fi** (sau **a se simţi**) **cu inima uşoară** ori **a se simţi uşor,** a fi despovărat de orice grijă, de orice preocupare, a fi vesel, fericit; (adv.) **a fi îmbrăcat uşor,** (a fi) îmbrăcat cu haine subţiri; **3.** (despre alimente) care nu cade greu la stomac, care nu se digeră greu; **4.** sprinten, rapid în mişcări: *cai uşori;* (despre pas; (p. ext.) despre mers) vioi, care abia atinge pămîntul; **a fi uşor de cap,** a pricepe repede, a fi isteţ; **a fi uşor de gură,** a fi vorbăreţ, flecar; **a fi uşor la mînă** (sau **a avea mînă uşoară**), v. **mînă**; **5.** care este (sau pare a fi) făcut printr-o apăsare slabă sau de un corp cu greutate redusă: *urmă uşoară; riduri uşoare în jurul gurii;* **6.** redus (ca volum, amploare, intensitate, consistenţă); (p. ext.) abia simţit, abia perceput: *picături uşoare de ploaie; o uşoară înclinare a capului; adiere uşoară; prînz uşor; miros uşor, un zgomot uşor de paşi; o mîngîiere uşoară pe obraji; o îndoială uşoară în glas;* **7.** (despre somn) care nu este profund, din care te trezeşti la cel mai mic zgomot; (p. ext.) liniştitor, odihnitor; **8.** care e lesne de suportat, de îndurat: *o durere uşoară de cap;* **9.** (despre boli) lipsit de gravitate, care se vindecă lesne: *o bronşită uşoară;* **10.** (despre obligaţii materiale) care nu împovărează; mic: *taxele nu sînt tocmai uşoare;* **11.** (despre legi, pedepse) lipsit de asprime; blînd, indulgent: *o mustrare uşoară;* **12.** (despre trai, viaţă) fără greutaţi materiale, fără griji; comod, bun; **13.** care se face fără greutate, care nu cere efort: *muncă uşoară; învăţătura nu este uşoară;* **14.** (despre drumuri, locuri) lesne de parcurs; **15.** care este lesne de înţeles, de lămurit, de rezolvat, de învăţat: *problemă uşoară; text uşor; întrebare uşoară; limbă uşoară;* **muzică uşoară,** gen muzical cult, larg accesibil publicului; **16.** lipsit de seriozitate, de chibzuinţă, de temeinicie; superficial, frivol: *mîne, poate acest om uşure ... se va căi.* BĂLC.; *beizadelele se ţineau şi de lucruri mai uşoare.* CĂL.; **17.** imoral: *femeie uşoară; moravuri uşoare.* // adv. **1.** încet, domol, lin: *a şopti uşor;* **2.** fără complicaţii, fără efort; lesne, comod, în voie: *s-au înţeles uşor; a trăi uşor;* **3.** repede, iute: *învăţăturile sfinte ale bătrînului din munte le ascultau cu evlavie, uitîndu-le pe urmă destul de uşor.* SAD.; **4.** puţin: *cerul părea uşor spoit.* BL.; **5.** fără seriozitate, fără adîncime; în mod superficial, uşuratic; **a lua uşor ceva** (sau (subst.) **în uşor**) ori **a trece uşor peste ceva,** a nu acorda importanţa cuvenită unui fapt; (şi: (înv. şi pop.) **uşure**). [De la **iu* (<lat. *levis*) + *-şor*].

uşuí, uşuiesc şi **úşui** vb. (reg.; tr.) a alunga păsările domestice cu „uş!". [*Uş* + *-ui*].

uşulíţă, uşuliţe f. (rar) uşiţă. [*Uşă* + *-uliţă*].

uşúr n. **1.** (înv.) dijma pe care o dădeau tătarii din Moldova pentru pămînturile ocupate; **2.** (reg.) uium (pentru măcinat). [Din turc. *öşür;* cf. tăt. *üşür*].

uşură, uşurez vb. **1.** (tr. şi refl.) a reduce sau a scădea din greutate: *deaca să săturară de bucate, uşurară corabiia, aruncînd hrana în mare.* N.TEST.; *sacul s-a uşurat;* **a uşura punga cuiva,** a lua banii cuiva prin mijloace necinstite; **2.** (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni mai uşor[2] de îndurat, mai suportabil: *Dumnezeu să uşureze păcatele celui cu fîntîna, că bun lucru a mai făcut.* SAD.; *i se mai uşurase viaţa;* **3.** (tr. şi refl.) a(-şi) alina, a(-şi) potoli o suferinţă fizică sau morală: *doctoria i-a uşurat durerea; plîngînd, s-a mai uşurat;* **4.** (refl.; despre boli) a ceda, a slăbi, a se ameliora: *tusa contenise, se uşurase şi vătămătura.* SAD.; **5.** (tr. şi refl.) a (se) elibera, a scoate sau a ieşi de sub apăsarea unui lucru greu; a (se) despovăra: *caii lor, uşuraţi din jug, ronţăiau cîte-o buruiană.* VLAH.; *se uşurară de hainele grele şi se aşezară pe divanuri.* SAD.; **a uşura pe cineva de bani,** a lua cuiva banii (prin furt sau prin mijloace necinstite); **a (se) uşura de bani,** a face pe cineva să cheltuiască sau a cheltui o mare sumă de bani sau toţi banii; **a-şi uşura inima** (sau **sufletul**), a-şi alina o durere sufletească destăinuindu-se; **6.** (pop.; refl.; despre femei) a naşte; **7.** (tr.) a scăpa de ceva; a scuti, a absolvi: *giudecata ... l-au uşurat cu cinste de toate pîrele ce erau pornite asupra lui.* A.R.; *uşurează-mă de această întrebare.* POP; **8.** (tr.) a înlesni, a facilita: *calculatorul îi uşurează munca;* (şi: (înv.) **iuşura**). [De la *uşor*[2]].

uşuráre, uşurări f. **1.** acţiunea de a (se) uşura şi rezultatul ei; scădere, reducere a greutăţii; **2.** micşorare, reducere, degrevare sau anulare (a unei obligaţii); **3.** eliberare de sub povara unui lucru greu; despovărare, descătuşare; **4.** (fig.) eliberare de o povară sufletească; destindere: *îmi primea gluma cu o respiraţie de uşurare.* BL.; **cu uşurare,** împăcat sufleteşte; liniştit, mulţumit; **5.** alinare (a unei suferinţe fizice sau sufleteşti); ameliorare (a stării unui bolnav): *cu toţi doctorii şi doctoriile, nu simt nici o uşurare la boala mea.* GHICA; **6.** înlesnire în îndeplinirea unui lucru, a unei sarcini: *uşurarea muncii;* **7.** îmbunătăţire, ameliorare: *nu puteam ..., deocamdată, să încep nici o acţiune pentru uşurarea stării incomode a lui Simion.* BL.; **8.** (pop.) eliberare a femeii de greutatea sarcinii; naştere: *Nae, iritat în aşteptarea uşurării nevesti-si, reduce la zero civilizaţia română.* CĂL. [V. *uşura*].

uşurát, ~ţi, uşurată, ~e a. **1.** cu greutatea micşorată; descărcat, despovărat: *pluta, uşurată de partea aceea, se plecă acum cu vîrful.* TOP.; **2.** (fig.) liber de orice apăsare morală; fără grijă, împăcat, liniştit: *izbuteam să respir, uşurat, pentru o clipă.* BL.; **3.** care a născut (eliberîndu-se de greutatea sarcinii): *să te văd eu uşurată.* PANN. [V. *uşura*].

uşurátec a. v. **uşuratic**.

uşurátic, ~ci, uşuratică, ~ce a. lipsit de seriozitate, fără minte; fluşturatic, frivol: *Kogălniceanu, fire veselă, nu uşuratecă, începe o muncă neostenită şi practică.* CĂL.; (şi: **uşuratec**). [*Uşor*[2] + *-atic*].

uşurătáte f. **1.** însuşirea, caracterul a ceea ce este uşuratic; neseriozitate, nechibzuinţă; frivolitate: *aflase chip a se dezlega pe nesimţite dintr-un lanţ ce nu era potrivit cu uşurătatea inimii lui.* NEGR.; **2.** faptă, acţiune, atitudine uşuratică; frivolitate: *poezia este luată de o uşurătate.* BOL. [*Uşor*[2] + *-ătate*].

uşurătór, ~i, uşurătoáre a. **1.** care uşurează, alină, potoleşte: *plîns uşurător;* **2.** (înv.) atenuant: *găsi mai multe împrejurări uşurătoare pentru Ion care, la urma urmelor, nu poate fi decît victima intrigilor învăţătorului.* REBR. [*Uşura* + *-ător*].

uşúre a. v. **uşor**[2].

uşurél, ~i, uşureá (**~ícă**), **~ele** a. **1.** cam uşor: *copilul este cam uşurel pentru vîrsta lui;* **2.** care nu conţine mai nimic: *punga îi este cam uşurică;* **(a fi) uşurel de** (sau **la**) **minte,** (a fi) cu minte puţină, (a fi) prostuţ; **a fi uşurel,** a nu avea bani, a fi lefter; **3.** puţin consistent; insuficient, sărac: *prînz uşurel;* **4.** sprinten, vioi; (despre mers) puţin apăsat: *ce frumos ştii mata să cazi; totdeauna ai fost uşurică.* DELAVR.; **5.** slab, încet: *un vînt uşurel; pe luciul apelor vălurele uşurele.* AL.; **6.** plăcut, fără grijă: *uşurică-i dragostea, ... la cine o ştii purta.* POP.; **7.** uşuratic; frivol: *cel ce a făcut o asemenea vitejie nu cred eu să fi fost aşa de uşurel, încît să nu fi luat vreun semn cu care să-şi dovedească fapta.* ISP.; **8.** lipsit de valoare; superficial: *un critic uşurel; o poezie uşurică.* // adv. **1.** încetişor: *pescarul poartă luntrea uşurel, printre buchete mari de trestie.* TOP; **2.** puţintel: *adevărat, n-are de unde să ştie ... zice femeia stăpînindu-se şi închizînd uşurel din pleoape.* SAD.; **3.** superficial, uşuratic: *a judeca uşurel.* [*Uşor*[2] + *-el, -ea, -ică*].

uşurínţă, uşurínţe f. **1.** însuşire a ceea ce este uşor[2] de făcut, de realizat: *uşurinţa plăţii salariilor prin carduri;* **2.** lipsă de efort, de greutate cu care face cineva un lucru: *m-a impresionat uşurinţa cu care socoteşte;* **cu (mare** sau **multă) uşurinţă, a)** fără (mult) efort, (fără multă) greutate; uşor[2]: *vorbea cu uşurinţă toate limbile pămîntului.* SAD.; **b)** cu calm, cu indiferenţă, cu nepăsare: *dacă port cu uşurinţă şi cu zîmbet a lor ură, laudele lor desigur m-ar mîhni fără măsură.* EM.; **3.** (rar) înlesnire în îndeplinirea unui lucru, a unei sarcini etc.: *se vestise că se dă arvună cu foarte mare uşurinţă de către furnizorii de ovăz ai armatei.* SAD.; **4.** lipsă de seriozitate, nesocotinţă; (concr.) faptă uşuratică, neserioasă, greşeală: *s-ar înşela cineva crezînd că toate uşurinţele călugărilor aveau vreo însemnătate.* EM.; *plătea pentru uşurinţa cu care urmase sugestiile unor consilieri improvizaţi.* D.; **5.** pripeală; superficialitate: *dovadă puternică pentru uşurinţa ce pun uneori oamenii în bănuielile lor;* **6.** (înv.) faptul de a avea greutate mică: *se cunoaşte omul prost din vorbuliţă şi nuca din uşurinţă.* PANN; **7.** sprinteneală, voiciune: *se mira de uşurinţa cu care îmbla el.* CĂL.; **8.** (înv.) alinare, potolire (a unei suferinţe fizice sau morale); ameliorare (a stării unui bolnav): *caut vreun mijloc spre a mea uşurinţă.* PANN; **9.** (înv.) naştere. [*Uşor*[2] + *-inţă*].

ut m. vechea denumire a notei do; semn care reprezinta această notă. [Din germ. *Ut*, fr. *ut*].

úter, utere n. organ cavitar musculos care face parte din aparatul genital feminin, situat în regiunea pelviană deasupra vaginului, în formă de con cu vîrful în jos, în care se fixează oul fecundat şi se dezvoltă fătul la animale superioare; mitră. [Din lat. *uterus*, fr. *utérus*].

uterín, ~i, uterină, ~e a. care aparţine uterului, referitor la uter: *hemoragie uterină;* **fraţi uterini,** fraţi născuţi din aceeaşi mamă, dar din taţi diferiţi. [Din fr. *utérin*].

úti interj. (de obicei repetat) strigăt cu care se cheamă raţele. [Et. nec.; cf. ucr., rus. *utka*].

útil, ~i, utilă, ~e a. **1.** care poate fi întrebuinţat cînd este necesar, care poate servi la ceva: *un aparat util; spaţiu util;* **în timp util,** la timp, la momentul oportun; **2.** care aduce sau poate aduce un cîştig material sau moral; folositor, avantajos: *muncă utilă; eforturi utile; rezultat util; sfat util;* (subst. n.) ceea ce este folositor: *a îmbina utilul cu plăcutul;* **3.** a cărui activitate sau ale cărui servicii sînt de ajutor pentru cineva: *un colaborator util; doreşte să fie util partidului său.* [Din fr. *utile*, lat. *utilis*].

utíla, utilez vb. (tr.) a înzestra cu utilajul necesar desfăşurării în bune condiţii a unei activităţi; a dota, a echipa: *a utila o uzină; a utila o bucătărie.* [Din fr. *outiller*].

utiláj, utilaje n. ansamblul uneltelor, aparatelor, instrumentelor, maşinilor de lucru necesare pentru efectuărea unei anumite lucrări sau pentru asigurarea procesului de lucru într-o întreprindere, într-un laborator etc. [Din fr. *outillage*].

utiláre, utilări f. acţiunea de a utila. [V. *utila*].

utilát, ~ţi, utilată, ~e a. înzestrat cu utilajul necesar. [Din fr. *outillé*].

utilitár, ~i, utilitară, ~e a. **1.** care aparţine utilitarismului, referitor la utilitarism: *concepţie utilitară; filozofie utilitară;* **2.** care vizează în mod exclusiv sau prioritar utilitatea: *activitate utilitară;*

spirit utilitar; **3.** (peior.) care nu este preocupat decît de ceea ce este util, de bunuri şi avantaje materiale: *în lumea consumistă ... actuală nu mai cunoaştem alt sens al fericirii decît acesta mediocru, utilitar, lipsit de orice aspiraţie care depăşeşte standardele materialiste.* CĂRT. // m. persoană care, din principiu, urmăreşte în primul rînd ceea ce este util din punct de vedere material, care nu ia în consideraţie decît interesul sau utilitatea practică. [Din fr. ***utilitaire***].

utilitarísm n. **1.** (filoz.) concepţie care consideră utilitatea drept principiu al tuturor valorilor; **2.** doctrină etică promovată în secolul al XIX-lea de J. Bentham şi J. St. Mill, după care este moral ceea ce este util; **3.** spirit utilitar, atitudinea unei persoane care nu este preocupată decît de ceea ce este util. [Din fr. ***utilitarisme***].

utilitaríst, ~şti, utilitaristă, ~e a. **1.** care aparţine utilitarismului, referitor la utilitarism: *teorie utilitaristă; morală utilitaristă;* **2.** care urmăreşte în mod exclusiv ceea ce este util: *psihologie utilitaristă.* // m. adept al utilitarismului. [Din fr. ***utilitariste***].

utilitáte, utilităţi f. însuşirea a ceea ce este util sau utilizabil: *utilitatea unei maşini; utilitatea medicinei; utilitatea artei;* **2.** folos, serviciu pe care îl (poate) aduce cineva sau ceva: *lucrări de utilitate publică; ce utilitate are pentru noi această lege?* **3.** (la pl.) nume dat activităţilor de furnizare a energiei electrice şi termice, a apei, a gazului etc. către beneficiar. [Din fr. ***utilité***, lat. ***utilitas, -atis***].

utilizá, utilizez vb. (tr.) **1.** a întrebuinţa, a face uz (de ceva): *utilizez calculatorul;* **2.** a face să devină util, să servească la ceva: *nu ştie să-şi utilizeze competenţele.* [Din fr. ***utiliser***].

utilizabíl, ~i, utilizabilă, ~e a. care poate fi utilizat; de care te poţi servi: *maşina nu este utilizabilă; despre evenimentele de la 1848 aduce ... ştiri încă utilizabile.* CĂL. [Din fr. ***utilisable***].

utilizáre, utilizări f. acţiunea, modalitatea de a utiliza; folosire, întrebuinţare: *utilizarea raţională a resurselor naturale; utilizarea de către şofer a telefonului mobil în timpul mersului este interzisă.* [V. ***utiliza***].

utilizatór, ~i, utilizatoáre m. şi f. persoană care utilizează ceva: *utilizator de servicii.* [Din fr. ***utilisateur***].

utópic, ~ci, utopică, ~ce a. referitor la o utopie sau la utopii; care exprimă, constituie o utopie: *C.A.Rosetti, odinioară sufletul liberalismului utopic, ... inventator al atîtor năzdrăvănii politice.* CAR.; *de nicăieri nu rezultă un sentimentalism al toleranţei, caracteristic ideologiei utopice.* CĂL.; **2.** care este adeptul unei utopii; **3.** care nu este (acum) realizabil; fantezist, himeric, iluzoriu: *muncitorii raportau creşteri utopice ale producţiei.* R.L.; **4.** (despre persoane) care nu există decît în imaginaţie. [Din fr. ***utopique***].

utopíe, utopii f. **1.** proiect de organizare a unei societăţi ideale (precum aceea descrisă de Platon sau Th. More, Saint-Simon, Fourier, Huwley, Orwell); proiect politic care nu ţine cont de realitate: *am trăit, cu comunismul, împlinirea celei mai terfiante utopii negre la scară planetară.* LIIC.; **2.** ceea ce aparţine de domeniul visului, al irealizabilului; ficţiune, himeră, iluzie, vis: *sinceritatea revărsată în valuri, fără oprelişti şi fără îngrădiri nu există, e o utopie.* D. [Din fr. ***utopie***].

utopísm n. concepţie utopică; credinţă în idealuri utopice: *atenţie la utopism, tentaţie a spiritului geometric, lipsit de priză asupra realului şi de energie afectivă.* D. [Din germ. ***Utopismus***, fr. ***utopisme***].

utopíst, ~şti, utopistă, ~e m., f. creator sau adept al unei utopii; (p. ext.) persoană care crede în proiecte, planuri, idei fanteziste, irealizabile: *cel mai extrem utopist nu şi-ar putea, credem, închipui o lume compusă din indivizi absolut deopotrivă la spirit.* CAR. [Din fr. ***utopiste***].

utrénie, utrenii f. **1.** slujbă religioasă care se oficiază în biserica ortodoxă dimineaţa (foarte devreme), înaintea liturghiei: *aşteaptă culcată pe lăviţi aspre, chemarea de utrenie.* GAL.; **2.** timp al zilei în zori, aproape de ora la care se oficiază utrenia; (şi: (înv.) **utrină, otîrnie**). [Din sl. ***utrĭnja***].

utrícul, utricule n. **1.** (anat.) formaţie anatomică în formă de sac; **2.** (anat.) una din cavităţile vestibulului urechii interne, în care se deschid canalele semicirculare; **3.** (bot.) cavitate mică în ţesutul celular al plantelor; **4.** (bot.) organ mic în formă de burduf la unele plante acvatice, care are rolul de a le menţine la suprafaţa apei şi de cursă pentru capturarea pradei; (şi: **utriculă**). [Din fr. ***utricule***].

utrículă f. v. **utricul.**

útrină f. v. **utrenie.**

uţupínă f. v. **huţupină.**

uválă, uvale f. (geol.) depresiune de origine carstică, alungită, puţin adîncă şi cu contururi sinuoase, formată prin contopirea a două sau a mai multe doline. [Din fr. ***ouvala,*** germ. ***Uvala***].

uvarovít n. granat de culoare verde ca smaraldul, folosit ca piatră semipreţioasă. [Din germ. ***Uwarowit***].

uvée f. strat pigmentar al irisului. [Din fr. ***uvée***].

uvertúră, uverturi f. compoziţie muzicală pentru orchestră, concepută ca introducere la o operă, la un oratoriu, la o suită instrumentală etc. sau ca o piesă orchestrală de concert de sine stătătoare. [Din fr. ***ouverture***].

uviól n. varietate de sticlă transparentă la radiaţiile ultraviolete, folosită pentru confecţionarea unor aparate optice. [Din germ. ***Uvio***[***glas***], fr. ***uviol***].

uvráj, uvraje n. **1.** (astăzi rar) scriere: *uvrajele în proză pentru uzul şcoalelor secundare.* C.; **2.** (livr.) (lucrare de) construcţie; **3.** (livr.) parte a unei cetăţi sau a unui fort constituind un punct de rezistenţă în caz de încercuire. [Din fr. ***ouvrage***].

uvriér, ~i, uvrieră, ~e m., f. (franţuzism) muncitor, lucrător: *nu sînt în măsură să fiu uvrieră sau spălătoreasă.* CĂL. [Din fr. ***ouvrier***].

uvulár, ~i, uvulară, ~e a. **1.** care aparţine uvulei, referitor la uvulă; **2.** (fon.) care se articulează în partea posterioară a cavităţii bucale, prin vibrarea uvulei: *sunete uvulare.* [Din fr. ***uvulaire***].

uvúlă, uvule f. (anat.) apendice cărnos situat în cavitatea bucală, mobil şi contractil, constituind marginea posterioară a vălului palatin şi care contribuie la închiderea foselor nazale în timpul deglutiţiei; luetă, omuşor. [Din fr. ***uvule***, lat. ***uvula***].

uz, uzuri n. **1.** faptul sau posibilitatea de a folosi ceva; folosinţă: *a pierdut ... uzul comod al mîinii drepte.* CAR.; *uzul limbii slavone în biserică şi în cancelarii a întîrziat apariţia textelor române.* CĂL.; *obiecte de uz casnic;* (jur.) **uz de fals,** infracţiune care constă în folosirea unui înscris oficial sau sub semnătură privată falsificat, cunoscînd că este fals, în vederea producerii unei consecinţe juridice; **a fi în uz,** a se utiliza: *nu-mi mai puteam închipui că bradul de lemn tare, cioplit cu barda, să mai fie în uz.* R.L.; **a face uz de ...,** a utiliza: *cum îi spuneam eu mai tîrziu, făcînd uz de-un cuvînt nemţesc.* BL.; **2.** utilizare efectivă (conform normelor) a elementelor de limbă, realizarea lor (corectă) în vorbire, într-o epocă dată, de către toţi vorbitorii; modul de folosire a acestor norme: *forma cuvintelor să fie aceea pre care a consfinţit-o uzul.* OD.; **3.** (jur.; şi **uz de drept**) drept real principal în temeiul căruia o persoană poate folosi un lucru proprietate a altuia şi poate trage foloasele necesare satisfacerii trebuinţelor sale şi ale familiei sale; **4.** obicei, deprindere (a unei persoane sau a mai multor): *a se dezbăra de uzul tutunului.* R.L.; **5.** fel de a fi sau de a acţiona transmis prin tradiţie: *împlinind 30 de ani, avea să fie iniţiat, după uz, în misterele tribului.* CĂL.; **6.** ansamblu de reguli şi practici care sînt curente în înalta societate: *înţelege să se conformeze uzului oamenilor bine educaţi.* CĂL. [Din lat. ***usus,*** it. ***uso***].

uză, uzez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) deteriora treptat: *uzează repede pantofii; maşina s-a uzat;* **2.** (fig.; tr.) a slăbi, a diminua forţele cuiva; (refl.) a-şi pierde forţele, sănătatea; a (se) epuiza fizic sau sufleteşte: *timpul însuşi ne-a uzat.* LIIC.; *s-a uzat de muncă;* **3.** (fig.; tr. şi refl.) (a face să-şi piardă sau a-şi pierde popularitatea, autoritatea, credibilitatea: *reformele iniţiate au uzat guvernul; miniştrii s-au uzat după şase luni de guvernare;* **4.** (fig.; refl.) a-şi pierde capacitatea expresivă (prin deasa întrebuinţare): *metafora aceasta s-a uzat;* **5.** (intr.) a utiliza ceva pentru a obţine un anumit rezultat, satisfacerea unei nevoi; a se servi de ..., a face recurs la ...: *cetele ce veneau din răsărit şi miazănoapte uzau totuşi de aceste drumuri.* BL.; *uzează de toate trucurile mărunte.* VINEA. [Din fr. ***user***].

uzábil, ~i, uzabilă, ~e a. care se uzează (uşor). [*Uza* + *-bil*].

uzáj, uzajuri n. **1.** uzură[1]: *uzajul maşinii;* **2.** uz, folosire, întrebuinţare: *uzajul cuvintelor englezeşti se extinde;* **3.** ansamblul de practici sociale curente în lumea bună: *fără a se îmbrăca ţipător, căci poseda uzajul lumii ..., ăţi dezvoltă garderoba într-un chip notoriu.* CĂL. [Din fr. ***usage***].

uzánţă, uzanţe f. **1.** mod de a proceda, de a lucra propriu pentru un anumit lucru, pentru o anumită activitate: *manuscrisele ... pot fi primite ... conform uzanţei obişnuite concursurilor literare.* R.L.; **2.** totalitatea regulilor şi practicilor care reglementează activitatea unei instituţii, relaţiile dintre state etc.: *uzanţe parlamentare, uzanţe diplomatice;* **3.** obicei statornicit, cutumă, datină. [Din fr. ***usance***].

uzáre, uzări f. faptul de a (se) uza. [V. *uza*].

uzát, ~ţi, uzată, ~e a. **1.** deteriorat: *maşină uzată;* **2.** (fig.) slăbit, epuizat fizic sau sufleteşte: *ochi uzat; om uzat;* **3.** (fig.) care şi-a pierdut valoarea expresivă (prin deasa întrebuinţare): *expresie uzată.* [V. *uza*].

uzbéc, ~ci, uzbecă, ~ce a. care aparţine, care este caracteristic Uzbekistanului sau locuitorilor lui, referitor la Uzbekistan sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Uzbekistan. // m. pl. popor de religie musulmană constituit ca naţiune în Uzbekistan. // f. limba (turcică) vorbită de uzbeci. [Din rus. ***uzbek***].

uzi m. pl. popor migrator de neam turcic, care în sec. al IX-lea a trecut Munţii Ural, iar în sec. al XI-lea se aşază în Moldova şi în Dobrogea, de unde face dese incursiuni în Peninsula Balcanică, fiind înfrînt de o coaliţie organizată de Imperiul Bizantin. [Din gr. ***úzoi***].

uzinà, uzinez vb. (tr.) a supune operaţiei de uzinare. [Din fr. ***usiner***].

uzináj n. prelucrare (aşchiere, deformare plastică, tăiere) a unui material cu ajutorul unei maşini-unelte; fabricare a unui produs într-o uzină. [Din fr. ***usinage***].

uzinál, ~i, uzinală, ~e a. care ţine de o uzină, al uzinei: *proces uzinal; laborator uzinal.* [Din fr. ***usinal***].

uzinăre f. acţiunea de a uzina; uzinaj. [V. ***uzina***].

uzínă, uzine f. **1.** întreprindere industrială de mari proporţii, dotată cu maşini, agregate, instalaţii, în cadrul căreia, prin prelucrarea sau transformarea mecanică, termică, chimică etc. a unor obiecte ale muncii, se produc în special utilaje, semifabricate sau materii prime pentru alte industrii: *uzină de tractoare; uzină metalurgică; uzină chimică;* **2.** centrală furnizoare de energie electrică sau termică, de apă etc. [Din fr. ***usine***].

uzitá, uzitez vb. (rar; tr.) a utiliza în mod obişnuit. [Din lat. ***usitari***].

uzitát, ~ţi, uzitată, ~e a. utilizat în mod curent; obişnuit, uzual: *metodă uzitată.* [Din lat. ***usitatus,*** fr. ***usité,*** it. ***usitato***].

uzuál, ~i, uzuală, ~e a. **1.** de uz larg, general; comun: *telefonul mobil a devenit un obiect uzual;* **2.** de uz frecvent; curent, obişnuit: *termen uzual; practică uzuală;* (subst. pl.) lucrări de referinţă puse la îndemîna publicului în biblioteci: *catalog de uzuale.* [Din lat. ***usualis,*** fr. ***usuel***].

uzualitáte f. (rar) însuşirea de a fi uzual. [***Uzual*** + *-itate*].

uzuár, uzuari m. (jur.) persoană care deţine dreptul de uz. [Din lat. ***usuarius,*** germ. ***Usuar***].

uzucapá, uzucapez vb. (jur.; tr.) a dobîndi prin uzucapiune un drept real asupra unui lucru. [Din lat. ***usucapere,*** fr. ***usucaper***].

uzucapiúne f. (jur.) mod de dobîndire a proprietăţii şi a altor drepturi în privinţa unui lucru prin posedarea neîntreruptă a acelui lucru în intervalul de timp prevăzut de lege; prescripţie achizitivă. [Din fr. ***usucapion***].

uzufrúct n. (jur.; şi **drept de uzufruct**) drept real, temporar, care conferă titularului său posesia şi folosinţa asupra lucrurilor ce aparţin altuia, precum şi posibilitatea exercitării acestor atribute în aceleaşi condiţii ca şi proprietarul, avînd însă îndatorirea de a conserva substanţa lucrurilor respective şi de a le restitui la încetarea acestui drept. [Din lat. ***usufructus;*** cf. fr. ***usufruit***].

uzufructuár, ~i, uzufructuară, ~e m., f. (jur.) persoană care deţine dreptul de uzufruct asupra unui bun. [Din lat. ***usufructuarius***, fr. ***usufructuaire***].

uzurár, ~i, uzurară, ~e a. (înv.) cămătăresc: *împrumut uzurar.* // m. (înv.) cămătar. [Din lat. ***usurarius,*** fr. ***usuraire***].

uzúră[1], uzuri f. (înv.) camătă; cămătărie. [Din lat. ***usura,*** fr. ***usure***].

uzúră[2], (rar) **uzuri** f. **1.** deteriorare, degradare a unui obiect prin întrebuinţare îndelungată sau datorită acţiunii unor agenţi fizici sau chimici; starea unui astfel de obiect: *materiale care rezistă la uzură; uzura unei statui;* **2.** (fig.) slăbire treptată, alterare lentă a forţelor vitale, a facultăţilor intelectuale, a reacţiilor afective ale unei persoane: *uzură fizică; uzură nervoasă; uzura sensibilităţii, a sentimentelor;* **3.** (fig.; înv.; rar) degradare morală; desfrîu: *ardeţi acele pînze cu corpuri de ninsori; ... ele fac să pice în ghearele uzurei din popor!* EM.; **4.** (fig.) diminuare progresivă a eficienţei, a autorităţii sau a creditului unei instituţii, organizaţii etc.: *uzura unui guvern; uzura poliţiei;* **5.** pierderea valorii expresive a unui curent, a unei expresii etc. prin întrebuinţare frecventă; **6.** acţiunea a ceea ce slăbeşte, alterează treptat pe cineva: *uzura anilor;* **război de uzură,** conflict în care se urmăreşte slăbirea forţelor adversarului pentru a-l determina să renunţe: *ne sleia al patrulea an de război de uzură.* BL. [Din fr. ***usure***].

uzurpá, uzúrp vb. (tr.) **1.** a-şi însuşi sau a-şi atribui în mod fraudulos un drept, o calitate, un titlu, o însărcinare pe care nu le are în realitate: *nu s-a mai întîlnit cu postul de capuchehaia, pe care-l uzurpase frate-său.* GHICA; **2.** (fig.) a lua pe nedrept locul cuiva: *categoria moralizării a uzurpat-o pe aceea a moralului în tot romanescul vremii.* MANOL. [Din lat. ***usurpare,*** fr. ***usurper***].

uzurpáre, uzurpări f. acţiunea de a uzurpa şi rezultatul ei; uzurpaţie: *metoda uzurpării atinge noţiunea însăşi de proprietate.* CĂL.; (jur.) **uzurpare de calităţi oficiale,** infracţiune care constă în folosirea fără drept a unei calităţi oficiale, însoţită sau urmată de îndeplinirea unui act legat de această calitate; (jur.) **uzurparea numelui de autor,** încălcarea dreptului la nume al unui autor de opere de creaţie intelectuală, prin fapta unei terţe persoane care îşi publică propria sa operă sub numele autorului respectiv (care se bucură de reputaţie); (jur.) **uzurparea paternităţii unei opere de creaţie intelectuală,** încălcarea dreptului personal nepatrimonial al creatorului operei de a fi recunoscut ca autor, prin fapta altei persoane de a-şi atribui calitatea de autor sau de a publica opera, în întregime sau în parte, sub numele sau pseudonimul său. [V. ***uzurpa***].

uzurpát, ~ţi, uzurpată, ~e a. (despre drepturi, titluri, calităţi etc.) care este obţinut în mod fraudulos: *în sfîrşit, vin, „blestemele" lui Sarmis, ... îngălbenirea sufletului, secarea ochilor, uscarea trupului pe tronul uzurpat.* CĂL. [V. ***uzurpa***].

uzurpatór, ~i, uzurpatoáre m., f. persoană care uzurpă, îşi însuşeşte în mod fraudulos un bun, un drept, o calitate etc.: *legile sînt neputincioase în faţa acestor uzurpatori.* DELAVR. [Din fr. ***usurpateur***, lat. ***usurpator***].

uzurpaţie, uzurpaţii f. (înv.) uzurpare: *Ramses era nemulţumit de nepotul său ... fiindcă ar persecuta pe fiul împărătesc Menephatah în scop de uzurpaţie.* CĂL.; (şi: **uzurpaţiune**). [Din lat. ***usurpatio, -onis,*** fr. ***usurpation***].

uzurpaţiúne f. v. **uzurpaţie.**

V

V, v m. invar. **1.** a douăzeci şi şaptea literă a alfabetului limbii române; sunetul (consoană fricativă labiodentală sonoră) notat cu această literă; **2. V,** abreviere pentru vest; **3. V,** cifră romană cu valoarea 5.

vac n. v. veac.

vacánt, ~ţi, vacantă, ~e a. **1.** care nu este ocupat, care nu are titular: *pe tronul vacant prin fuga lui Asan se urcă ... ambiţiosul Terteres.* EM.; *un post de subbibliotecar ... devenise vacant.* CĂL.; **2.** (jur.) care este disponibil şi nereclamat de moştenitori: *succesiune vacantă.* [Din fr. ***vacant***, lat. ***vacans, -ntis***].

vacánţă, vacanţe f. **1.** interval de timp în care un post, o funcţie etc. este, rămîne vacant: *avînd a se face mai multe alegeri pentru împlinirea vacanţelor din Cameră.* EM.; *mişcarea constituţională ... o pot folosi ... ca să provoace o vacanţă a tronului.* PETR.; **2.** întrerupere a procesului de învăţămînt la sfîrşitul unui trimestru, semestru sau an de şcoală ori de studii; perioadă determinată de timp cît durează această întrerupere: *veseli, sprinteni ca nişte şcolari în vacanţie, ne ducem la biuroul malpostei.* AL.; *studia ... la liceul grăniceresc din Năsăud, aşa că îl vedeau numai în vacanţe.* GHEŢIE; **3.** interval de timp în care tribunalele, judecătoriile, parlamentul îşi încetează activitatea; vacaţiune: *cît ţin vacanţele parlamentare, senatorii şi deputaţii primesc diurna îndoită.* CAR.; **4.** întrerupere anuală a unei activităţi pentru un interval de timp, în scopul odihnei, recreării etc.: *o vacanţă întreagă la Roznov i se părea ... o monstruozitate.* SAD.; (şi: (înv.) **vacanţie**). [Din lat. ***vacantia***, fr. ***vacance***, it. ***vacanza***].

vacánţie f. v. vacanţă.

vacárm, vacarmuri n. **1.** larmă (de glasuri, de strigăte), gălăgie: *în vacarmul şi forfota dimprejur îşi rotea zadarnic privirile.* GHEŢIE; **2.** zgomot asurzitor: *la vacarmul instrumentelor se adăoga răcnetul glasurilor.* C.PETR. [Din fr. ***vacarme***].

vacát, vacaturi n. pagină albă, intenţionat netipărită, dintr-o carte. [Din germ. ***Vakat***].

vacáţie f. v. vacaţiune.

vacaţiune, vacaţiuni f. (înv.) interval de timp în care tribunalele, judecătoriile, parlamentul îşi încetează activitatea; (şi: **vacaţie**). [Din lat. ***vacatio, -onis***, fr. ***vacation***].

vácă, vaci f. **1.** animal domestic din subfamilia bovinelor (femela taurului) crescut, mai ales, pentru lapte şi carne; (p. gener.; la pl.) taurine: *avea obicei să-şi lege vaca dinapoia căruţei.* CR.; **s-a dus bou şi a venit** (sau **s-a întors**) **vacă**, se spune, ironic, despre cei care, fiind săraci cu duhul, nu pot să se folosească de învăţătura primită: *unul cică s-a dus odată bou la Pariz ... şi a venit vacă.* CR.; **vacă (bună) de muls**, persoană sau situaţie de care cineva abuzează pentru a trage foloase materiale: *şi ... nu eşti numai aşa o vacă de muls pentru fiecare.* CR.; *ar fi nebun ... dacă ar da din mînă asemenea vacă de muls.* PETR.; **(get-beget) coada vacii**, neaoş, de origine rurală: *nu eşti ... ieşit din opincă, nepot, strănepot de plugar, get-beget coada vacei.* GHICA; **2.** (p. restr.) carnea acestui animal folosită ca aliment: *supă de vacă*; **3.** epitet injurios pentru o femeie grasă, nesimţitoare sau proastă; **4.** (compuse) **vacă-de-mare**, morsă (*Odobaenus rosmarus*); **vaca-Domnului, a)** insectă care are corpul plat şi alungit, cu aripile superioare de culoare roşie cu puncte negre (*Pyrrhocoris apterus*); **b)** buburuză (*Coccinella septempunctata*); **c)** (reg.) rădaşcă (*Lucarnus cervus*). [Lat. ***vacca***].

vaccín, vaccinuri n. **1.** (înv.) lichid seros, conţinînd virusul variolei, extras din pustulele caracteristice acestei boli şi care, inoculat omului, îi produce imunitate faţă de aceasta; altoi[1]: *vaccinul a fost descoperit în 1796 de medicul englez Jenner*; **2.** produs biologic preparat din germeni patogeni sau din secreţii microbiene, care se administrează unui om sau unui animal, în scop preventiv sau curativ: *a fost realizat vaccinul poliomielitic*; **3.** (p. ext.) vaccinare; **4.** (concr.) urmă, semn, cicatrice rămasă pe corp în urma unei vaccinări: *la un braţ al copilului, ... îmi arată vaccinul împotriva variolei.* CĂL. [Din fr. ***vaccin***, germ. ***Vakzin***].

vaccinà, vaccinez vb. (tr.) a inocula sau a administra cuiva un vaccin; a altoi[2]. [Din fr. ***vacciner***, lat. ***vaccinare***].

vaccinábil, ~i, vaccinabilă, ~e a. care poate fi vaccinat. [Din fr. ***vaccinable***].

vaccinái, ~i, vaccinală, ~e a. (rar) care aparţine vaccinului, referitor la vaccin; care serveşte la prepararea vaccinului: *virusul vaccinal imunizează omul împotriva variolei.* [Din fr. ***vaccinal***].

vaccináre, vaccinări f. acţiunea de a vaccina şi rezultatul ei; inoculare sau administrare a unui vaccin: *vaccinarea este obligatorie.* [V. ***vaccina***].

vaccinatór, vaccinatori m. (înv.) persoană care vaccinează. [Din fr. ***vaccinateur***].

vaccinăţie, vaccinaţii f. (rar) vaccinare. [Din fr. ***vaccination***].

vaccínă, vaccine f. **1.** boală infecţioasă şi contagioasă a bovinelor, mai ales a vacilor, caracterizată printr-o erupţie de pustule; **2.** (înv.) inoculare a vaccinului la om în scopul imunizării faţă de variolă: *act de vaccină.* [Din fr. ***vaccine***, lat. ***vaccina***].

vaccinoterapíe f. metodă terapeutică bazată pe imunizarea unui organism prin administrarea unor vaccinuri. [Din fr. ***vaccinothérapie***].

vacs, vacsuri n. **1.** preparat, de obicei de culoare neagră, folosit (în trecut) la unsul şi la lustruitul încălţămintei de piele şi al hamurilor; (p. ext.) cremă de ghete: *pentru ... o cutie de vacs ... încasează de trei ori preţul plătit.* ARG.; **2.** (fam.; fig.) lucru lipsit de valoare sau de importanţă: *a rămas cu ochii pe cele trei tablouri ... pe toate trei ţi le iau, ... deşi sînt nişte vaxuri.* ST.; (scris şi: *vax*). [Din germ. *(Schuh)**wachs***].

vacúf, vacufuri n. (în Imperiul Otoman) aşezămînt religios musulman; avere a unui asemenea aşezămînt, provenită din donaţii şi scutită de dări; donaţie făcută unui astfel de aşezămînt: *ţara noastră se făgăduieşte ca să plătească la vacuf pe tot anul.* (a. 1803). URIC. [Din turc. ***vakuf***].

vacuitáte, vacuităţi f. (livr.) starea a ceea ce este vid. [Din fr. ***vacuité***, lat. ***vacuitas***].

vacuolár, ~i, vacuolară, ~e a. referitor la vacuole; care prezintă vacuole; cu vacuole. [Din fr. ***vacuolaire***].

vacuólă, vacuole f. cavitate de diferite forme şi mărimi situată în citoplasma celulelor, care conţine suc celular, aer, substanţe de rezervă etc. [Din fr. ***vacuole***].

vácuum, vacuumuri n. **1.** (fiz.) vid; **2.** (tehn.) aparat cu ajutorul căruia se concentrează o soluţie prin fierbere în vid, la temperaturi joase. [Din fr. ***vacuum***].

vacuummétru, vacuummetre n. manometru folosit la măsurarea presiunilor foarte joase. [Din germ. ***Vakuummeter***].

vad, vaduri n. **1.** loc din albia unei ape curgătoare, cu maluri joase şi adîncime scăzută, prin care se poate trece de pe un mal pe altul cu piciorul, cu

căruța etc.: *naintașii trecuse apa prin vad.* OD.; *ieșisem din pădure și ne apropiam de vadul apei.* GAL.; (fig.) *unde-i vremea ceea, când eu cercam un vad să ies la lumea largă.* EM.; **a-și face vad, a)** a-și face loc de trecere; a răzbate: *pe aici și-au făcut vad oștile turcești.* VLAH.; **b)** a căuta un prilej, o ocazie pentru a merge undeva, a-și face cale: *peștitorii își făcuseră vad la noi.* VLAH.; (pop.) **a nu avea vad,** a nu avea ieșire, a nu avea scăpare: *urîtul n-are vad decît scîndura de brad.* POP.; **2.** loc pe cursul unei ape care oferă condiții pentru captarea și devierea cantității de apă necesare funcționării unei mori, a unei pive, a unui ferăstrău: [se judecă] *pîrcălabul Ieremia cu popa Frusânel pentru vaduri de pive.* DELAVR.; **3.** (p. anal.) loc situat pe o arteră de circulație sau în apropierea acesteia care, datorită afluenței de clienți, asigură rentabilitatea unui local public, unui magazin etc.: *cînd îți iei o prăvălie, nu cumperi numai clădirea, tejgheaua și marfa, ci și vadul negoțului respectiv.* GHEȚIE; **a avea vad,** a avea clientelă numeroasă; **4.** (p. ext.; înv.) loc (amenajat) situat la țărmul mării, care permite adăpostirea și acostarea navelor: *sosind la vad, află corabie.* DOS.; **5.** albie (minoră) a unei ape curgătoare; matcă: *se pare cum că alte valuri cobor mereu pe-același vad.* EM.; (fig.) *i se rumpe al lui suflet cînd privește peste-al vremurilor vad.* EM. [Lat. ***vadum***].

vadé f. v. vadea.

vadeá, vadele f. (înv. și reg.) termen de plată, scadență: *regula era, ca pentru polițe, vadea de trei luni.* GHICA; *bani nu știu de unde-oi face, oi face cum oi putea, și i-oi plăti cu vadea.* POP.; (și: **vade**). [Din turc. ***vade***].

vademécum n. **1.** (rar) obiect care se poartă de obicei cu sine; **2.** carte (manual, îndreptar, repertoriu etc.) care cuprinde noțiunile de bază pentru orientarea într-un anumit domeniu de cunoștințe (și care se poartă cu sine). [Din fr. ***vademecum***].

vádnic, ~ci, vadnică, ~ce m., f. (înv.; și adj.) clevetitor; calomniator; denunțător: *muierile lor ... să nu fie vadnice.* COR. [Din sl. **vadĭnikŭ*].

vadoásă, vadoase a. apă vadoasă, apă provenită din infiltrația în scoarța pămîntului a apelor rezultate din precipitațiile atmosferice. [Din germ. *Vadose*(*wasser*)].

vádră, vedre f. **1.** (pop.) găleată; ciutură; cofă, doniță; ciubăr, hîrdău: *luă vadra și se duse la fîntînă.* ISP.; **2.** veche unitate de măsură a capacității, folosită mai ales pentru lichide, a cărei mărime a variat între 10 și 12 ocale (=10 litri); vas cu această capacitate: *să-mi dai vinu cu vadra că-ți dau bani cu chivîra.* POP; **3.** cantitatea corespunzătoare unei vedre: *o fierbe ... cu o vadră de lapte dulce.* CR.; *bură cît ai clipi vadra de vin.* PETR.; **4.** (reg.) petrecerea desfășurată în seara premergătoare nunții, în casa mirelui sau a miresei, la care se aduc și se închină daruri: *în seara de vedre fugise în munți cu Bucur* SĂM. [Din sl. *vědro*].

văfelă, vafele f. foaie crocantă din aluat nedospit, care servește la prepararea napolitanelor, a cornetelor de înghețată etc. [Din germ. *Waffel*].

vag[1], ~gi, vagă, ~gi a. (franțuzism; rar) care nu are limite, margini precise: *spațiu vag.* [Din fr. ***vague***].

vag[2], ~gi, vagă, ~ge a. **1.** a cărui semnificație este neprecizată, nelămurită, nesigură; care este lipsit de claritate, de precizie, care este greu de înțeles: *această concepțiune generală este prea vagă.* MAIOR.; *dădu răspunsuri vagi.* GHEȚIE; (adv.) *paginile sînt amestecate și scenele vag schițate.* CĂL.; **2.** care este nedefinit, obscur, cu intensitate scăzută (din cauza depărtării în timp): *stam pe loc, cuprins de un vag sentiment de frică.* CAR.; *o neliniște vagă începu să mă stăpînească.* PR.; (adv.) *vag își amintea că ... fusese chemat.* C.PETR.; **3.** care este perceput într-un mod imperfect, imprecis, indistinct: *arhitectura acestui palat era vagă.* FIL.; *schiță un gest vag cu mîna.* GHEȚIE; (adv.) *nu-l mai auzeam decît vag.* VLAH.; **4.** (anat.) **nerv vag** (și m.), a zecea pereche de nervi cranieni, cu ramificații în cavitatea toracică și în cea abdominală și cu rol important pentru funcționarea aparatului respirator, circulator și digestiv: *cafeina lucrează asupra nervului vag.* C. // n. ceea ce este neclar, nedefinit, nelămurit: *a relevat vagul acestor idei.* MAIOR. [Din lat. ***vagus***, fr. ***vague***].

vagaboándă f. v. vagabond.

vagabónd, ~zi, vagabondă, ~e a. **1.** care umblă dintr-un loc în altul fără scop, fără țintă; care nu are domiciliu și care își asigură existența recurgînd la expediente: *îl alungă, ca pe un om fără căpătîi și vagabond.* NEGR.; **2.** (fig.) instabil, nestatornic, schimbător: *cercare ... contrară imaginației mele vagabonde.* AL. // m., f. **1.** persoană care umblă dintr-un loc în altul fără scop, fără țintă; persoană fără domiciliu, ocupație stabilă, mijloace de existență și care trăiește din expediente: *nu puteau ... descoperi bandele vagabonzilor.* NEGR.; *hamletizînd, cel din urmă dintre vagabonzi se întreabă asupra înțelesului vieții.* LOV.; **2.** epitet peiorativ pentru o persoană lipsită de preocupări serioase, care își petrece o bună parte a timpului umblînd în căutare de distracții, de aventuri etc.: *n-ai să mai ieși cu o femeie pe uliță, că se ia bagabonții laie după dumneata.* CAR.; (și: (înv.) **vagabund,** (forme corupte) **vagabont, vagaboandă**). [Din lat. ***vagabundus***, fr. ***vagabond***, it. ***vagabondo***].

vagabondá, vagabondez vb. (intr.) **1.** a umbla dintr-un loc în altul fără scop, fără țintă; a rătăci: *un copil fugit de acasă ... vagabondînd fără căpătîi.* C.PETR.; **2.** a duce viață de vagabond, recurgînd la expediente: *îl învățaseră ... să vagabundeze cu șatre din loc în loc.* HASD.; (și: (înv.) **vagabunda**). [Din fr. ***vagabonder***].

vagabondăgiu n. v. vagabondaj.

vagabondáj, vagabondaje și **vagabondajuri** n. **1.** faptul de a umbla dintr-un loc în altul fără scop, fără țintă: *ți-oi trimite productul vagabondajului meu.* AL.; **2.** faptul de a duce o viață de vagabond; situație, condiție a unei persoane fără domiciliu, fără ocupație stabilă, fără mijloace de existență și care trăiește din expediente: *ar da naștere vagabondagiului în clasa rurală.* KOG.; *autoritățile au început să-l încolțească pentru vagabondaj.* CĂL.; (și: (înv.) **vagabondagiu**). [Din fr. ***vagabondage***, it. ***vagabondaggio***].

vagabónt m. v. vagabond.

vagabúnd a., m. v. vagabond.

vagabundá vb. v. vagabonda.

vagánt, ~ți, vagantă, ~e a. (livr.) vagabond: *Ioanide e cleric vagant, fără domiciliu fix.* CĂL. // m. (în evul mediu, în Europa apuseană) student călător care circula de la o universitate la alta; poet rătăcitor. [Din fr. ***vagant***, lat. ***vagans***, ***-ntis***, germ. ***Vagant***].

vagín, vagine n. (anat.) parte a aparatului genital feminin, în formă de canal, care face legătura între vulvă și uter. // f. **(vaginǎ, vagine)** (bot.) teacă (la frunză). [Din fr. ***vagin,*** lat. ***vagina***].

vaginál, ~i, vaginală, ~e a. care aparține vaginului, al vaginului. [Din fr. ***vaginal***].

vaginísm n. contracție spasmodică dureroasă a mușchiului constrictor vaginal. [Din fr. ***vaginisme***].

vaginítă, vaginite f. inflamație a mucoasei vaginului. [Din fr. ***vaginite***].

vaginoragíe, vaginoragii f. (med.) hemoragie vaginală. [Din fr. ***vaginorragie***].

vaginoscopíe, vaginoscopii f. (med.) examinare a cavității vaginale cu ajutorul endoscopului. [Din fr. ***vaginoscopie***].

vagmístru, vagmiștri m. (înv.) **1.** grad militar în ierarhia subofițerilor de cavalerie sau de artilerie, în armata din trecut, superior celui de sergent și inferior celui de plutonier; persoană care avea acest grad: *cu vahmistru cu donții ... au purces ... pre la Focșani.* NEC.; **2.** (rar) ofițer însărcinat cu conducerea unui convoi militar; (și: (înv.) **vahmistru**). [Din rus. ***vahmistr***, germ. ***Wachtmeister***].

vagón, vagoane n. **1.** vehicul cu sau fără autopropulsie, care circulă pe șine și care este folosit la transportul persoanelor, al mărfurilor etc.: *noul venit în vagon era un bătrîn bine conservat.* GHICA; *în vagoane nu mai putea răzbate nimeni.* SAD.; **vagon de dormit,** vagon de tren, format din compartimente în care sînt instalate paturi pentru dormit: *nu știu dacă voi găsi bilete la vagonul de dormit.* GHEȚIE; **vagon-restaurant,** vagon de tren amenajat pentru a servi ca restaurant: *au vagon-restaurant pînă la Viena.* CAR.; **casă (sistem) vagon,** casă ale cărei încăperi se înșiră una după alta asemenea vagoanelor unui tren: *casa mătușei ei este sistem „vagon".* PETR.; **2.** cantitatea de încărcătură conținută într-un vagon, care servește și ca unitate de măsură. [Din fr. ***wagon***, germ. ***Waggon***].

vagonét, vagonete n. și (rar) **vagoneți** m. **1.** vehicul (basculant) care circulă pe șine (cu ecartament îngust), de obicei fără autopropulsie, folosit pentru transportul mărfurilor și al oamenilor în mine, la lucrări forestiere, pe șantiere etc.: *trec vagonetele cu cărbuni de la mină.* BR.-VOIN.; *nu lipseau nici șinele ... pe care circulau vagoneții.* GHEȚIE; **2.** vehicul de funicular folosit la transportul materialelor. [Din fr. ***wagonnet***].

vagonetáj n. (rar) transport cu ajutorul vagonetelor. [*Vagonet* + *-aj* (după fr. *wagonnage*)].

vagonetár, vagonetari m. muncitor care lucrează la încărcarea și la transportul materialelor cu vagonetul în minele de cărbuni, de sare, pe șantiere etc. [*Vagonet* + *-ar*].

vagotomíe, vagotomii f. (med.) intervenție chirurgicală care constă în secționarea trunchiului principal sau al ramurilor nervului vag[2], practicată în ulcerul duodenal. [Din fr. ***vagotomie***].

vagotoníe, vagotonii f. (fiziol.) stare de dezechilibru a funcționării sistemului nervos vegetativ parasimpatic. [Din fr. ***vagotonie***].

vaguláție, vagulații f. (în dreptul roman) somație făcută unui martor de persoana care îl citează pentru mărturie. [Din lat. ***vagulatio***, fr. ***vagulation***].

vah interj. (înv.) vai: *ah! ... vah! ... săriți ... alergați.* AL. [Cf. gr. mod. *váh*, turc. ***vah***].

váhmistru m. v. vagmistru.

vai interj. exclamație care exprimă diferite reacții, stări afective: **1.** exprimă durere, suferință, deznădejde, mîhnire: *vai di țară! ce vremuri cumplite au agiunsu!* NEC.; *ar răcni ca leii, dar, vai!, nu poate plînge.* EM.; **vai de mine,** se spune pentru a exprima un protest politicos, pentru a înlătura preventitor o îndoială, o rezervă a interlocuitorului: *dă-mi o scrisoare ... de recomandație ... te rog ... – vai de mine ... ce trebuie atîta insistență?* CAR.; (subst.) **cu chiu, cu vai** sau **cu chiu și vai, cu vai-nevoie,** cu trudă, după multă osteneală, cu mult necaz: *mă trezește mama într-o dimineață din somn cu vai-nevoie.* CR.; *cu chiu, cu vai ... balanța se echilibră.* GHEȚIE; **vai de păcatele mele** (sau **noastre**), se spune pentru a-și exprima necazul, nemulțumirea, contrarierea față de o situație neplăcută: *n-am dormit, măiculiță: că n-am somn, vai de păcatele mele!* CAR.; *vai de păcatele noastre, îmi răspunde unul.* PETR.; **2.** exprimă compătimire, milă: *vai de biet român săracul, îndărăt tot dă ca racul.* EM.; **ca vai de el** (sau **de ea, de dînsul, de dînsa** etc.) sau **ca vai de capul cuiva,** (într-un mod) vrednic de compătimire, vrednic de plîns: *se întoarse la curte, plouat ca vai de dînsul.* OD.; *năcăjită ca vai de ea.* CR.; **ca vai de lume** (sau **de om**), (care se află) într-o situație foarte grea, într-o stare mizerabilă: *plecă supărat și amărît ca vai de om.* CR.; *am trăit la Paris ca vai de lume.* SAD.; **vai (și amar) de capul** (sau **de zilele, de mama, de sufletul etc.) cuiva,** se spune pentru a-și exprima participarea la suferința, la necazul etc. cuiva sau pentru a-și exprima propria suferință: *ești nebun, vai de capul tău!* CAR.; *dar eu, vai de zilele mele, am fost în primărie, ... gîndeam că l-oi găsi pe perceptor.* C.; (a **fi**) **vai și amar de capul** (sau **de pielea, de viața etc.) cuiva,** exprimă situația foarte grea, neplăcută în care se poate afla cineva: *noroc că era o fată robace și răbdătoare, căci altfel ar fi fost vai și-amar de pielea ei.* CR.; *vai de viața lui, dacă aceea pe care o iubește nici nu vrea să se uite la dînsul.* SAD.; **3.** exprimă regret, nostalgie: *dar vai, un chip aievea nu ești, astfel de treci.* EM.; *vai, nu mai sîntem tineri.* SAD.; **4.** exprimă mirare, uimire, surpriză: *vai de mine ..., Harap Alb, ... parcă nu te-aș fi crezut așa slab de înger.* CR.; **5.** exprimă îngrijorare, teamă, spaimă: *vai de mine, moș Nichifor, unde să*

m-ascund eu? CR.; **6.** exprimă bucurie, încîntare, entuziasm, admirație: *abia-i un copilandru, vai, dar cît îmi e de drag!* COȘB. // n. (pop.) tînguire; suferință, durere: *și clopote, și plîns, și vai, și-oștenii-n șir ... și sfetnici, și feciori de crai.* COȘB. [Lat. ***vae***; cf. alb. ***vaj***].

văicăr, vaicăre n. (reg.) vaiet (al omului): *erau niște țipete și niște vaicăre de ți se rupea inima.* POP. [De la ***văicări***].

váier, vaiere n. (mai ales poetic) vaiet: *umple lumea ... de-un lung vaier necurmat.* AL.; (fig.) *atinge-ncet arama cu zimți-aripei sale de-auzi din ea un vaier, un aiurit de jale.* EM. [De la ***văiera***].

váiet, vaiete n. **1.** strigăt (prelung), geamăt al omului prin care se exprimă durerea, suferința, jalea etc.; succesiune de cuvinte prin care cineva își exprimă durerea, suferința, nemulțumirea etc.; vaier: *se auzeau țipetele și vaietele nenorociților.* GHICA; *înregistrară, palizi, vaietele contesei.* CĂL.; **2.** (p. anal.) sunet, țipăt tînguitor și prelung scos de unele păsări sau animale: *prin văzduhul negru ... trecu cu vaiete o înveluire de ciori.* SAD.; **3.** (fig.) zgomot prelung și tînguitor produs de ape, de vînt etc.: *sălbaticele ape gemeau ... cu vuiet și cu vaiet.* COȘB.; **4.** (fig.) sunet tînguitor și prelung produs de unele instrumente muzicale: *arcușul lui scotea vaiete.* DELAVR. [De la ***văita***].

vájnic[1], ~ci, vajnică, ~ce a. **1.** aprig, cumplit, nemilos; hotărît, ferm, neînduplecat: *s-a făcut un vajnic hoț de codru.* C.L.; *era ... un vajnic predicator din ordinul iezuiților.* GAL.; **2.** energic, viguros, puternic: *îi trage două palme vajnice și iese.* CAR.; **3.** (înv.) important, însemnat; serios, grav: *să chibzuim niște măsuri înțelepte în niște trebi vajnice a ocîrmuirii.* AL.; **4.** (înv.) vestit, renumit. [Din rus. ***vajnîi***].

vájnic[2], ~ci, vajnică, ~ce a. (jur.; înv.) **moarte** (sau **ucidere**) **vajnică**, omor făcut cu premeditare: *această ucidere ... să cheamă moarte vajnică.* PRAV. // m. persoană care a comis un omor cu premeditare: *vajnicul ... au pus vina sa asupra altuia și l-au ucis.* PRAV. [***Văji*** + ***-nic***].

val[1], valuri n. **1.** (mai ales la pl.) mișcare ondulatorie care apare la suprafața unei întinderi de apă, datorată vîntului, curenților maritimi, mareelor etc.; masă de apă care înaintează (sau dă impresia că înaintează) ridicîndu-se și coborîndu-se la suprafața mării[1], a unui lac, a unui fluviu etc.: *o beznă de nepătruns stăpînea pe întinsurile de vuiet și valuri.* BL.; **în valuri** sau **valuri-valuri**, în mod succesiv (și în mare cantitate): *cad săgeți în valuri care șuieră, se toarnă.* EM.; **valurile vieții** (sau **lumii, lumești**), greutățile, încercările prin care trece cineva în viață; vicisitudinile vieții: *omul e dator să se lupte ... cu valurile vieții.* CR.; *au o avere care le-ar permite să înfrunte primele valuri ale vieții.* GHEȚIE; **valurile tinereții** (sau **tinereților**), întîmplări, incidente, încurcături pricinuite de impulsivitatea, entuziasmul și lipsa de experiență inerente tinereții: *ei! nu te rușina! ale tinereții valuri.* CAR.; **2.** (fig.; înv. și pop.) încercare, dificultate, adversitate; supărare, necaz; frămîntare, tulburare, neliniște, zbucium: *am venit la pămîntul mieu, zăbovind ... 7 ani în Țara Leșască, cu multe valuri și supărări.* NEC.; *de val și de păcat pe-astă lume ai scăpat!* POP; **a avea val** (sau **valuri**) **(cu cineva)**, a avea neplăceri, dificultăți etc. (din partea cuiva): *au am avut val, odată, cînd am scăpat de la tătari.* SAD.; **a face (cuiva) val**, a pricinui (cuiva) neajunsuri, necazuri, a-i face (cuiva) un rău: *nime la nimică să nu le facă val* (a. 1709). URIC.; **3.** (p. anal.) ceea ce poate fi comparat cu valul prin formă, mișcare, impetuozitate etc.: **a)** (predomină ideea de mișcare ondulatorie, de unduire) *o boare lină stîrnea valuri în întinsele mări galbene de grîu.* SAD.; **b)** (predomină ideea de formă de relief proeminentă, de întindere ondulată, sinuoasă) *pădurea se desfășura în valuri către înălțimi și văi.* SAD.; **c)** (predomină ideea de linie, de formă ondulată, sinuoasă) *noadă păru-i elegant peste cap, în valuri dese.* BOL.; **d)** (predomină ideea de masă de oameni în mișcare și succesiune) *asemenea unei rumperi de nouri, valurile de mongoli rupsese stavilele.* EM.; **e)** (predomină ideea de cantitate mare, de masă fizică, materială care se revarsă, se propagă, se răspîndește brusc etc.) *în cîrciumă ... răbufni un val de abur și ger.* GAL.; *un val de ninsori s-a abătut asupra Ungariei.* GHEȚIE; **f)** (predomină ideea de număr mare, de năvală, de ceva care copleșește) *alt val de rîsete cuprinse mulțimea.* REBR.; **g)** (predomină ideea de reacție bruscă, intensă, uneori psihică) *am simțit un val de căldură în piept.* PETR.; *un val de mînie îi întunecă mintea.* GHEȚIE; **noul val**, orientare, mișcare artistică, literară etc. a generației tinere în raport cu generațiile anterioare; grupare de persoane care o reprezintă; **4.** sul de pînză, de postav sau de altă țesătură (înfășurată pe un cilindru special de lemn sau de carton): *începuse a scoate din lada babei valuri de pînză.* CR.; **5.** (reg.) cantitate de fîn învălătucit, obținută din brazdele de fîn adunate cu grebla; **6.** (la pescuit) legătură de nuiele (lungi cît lățimea pîrîului) care este rostogolită prin apă și lovită periodic de fundul acesteia pentru a stîrni peștele: *într-o apă curată ... a intrat cu crîsnicul lui și cu valul de mlajă.* SAD.; **7.** (reg.) sul mobil de lemn sau de metal, pe care se înfășoară lanțul care ține găleata la o fîntînă; **8.** (reg.) cilindru care susține piatra morii și care este pus în mișcare prin acțiunea roții cu măsele; **9.** (agric.; reg.) tăvălug (folosit la sfărîmarea bulgărilor de pămînt și la netezirea solului); **10.** piesă cilindrică, la mașinile tipografice, de obicei de metal, cu ajutorul căreia se întinde cerneala, se ghidează hîrtia etc.; **val de corectură** (sau **de mînă**), piesă cilindrică de metal, cu unul sau cu două mînere, folosită la ungerea manuală, cu cerneală, a formelor de tipar în vederea executării corecturii. [Din sl. **valŭ*; cf. bulg., sb. ***val***].

val[2], valuri n. fortificație formată dintr-o ridicătură continuă de pămînt, de obicei cu un șanț în partea exterioară, folosită în sistemul defensiv roman (și mai tîrziu); întăritură prelungă de pămînt care marca limitele unui teritoriu: *își întări tabăra cu valuri și șanțuri adînci.* BĂLC. [Din lat. ***vallum***].

valábil, ~i, valabilă, ~e a. **1.** care este (sau poate fi) acceptat ca adevărat, autentic; căruia i se recunoaște o valoare, un fundament, un temei: *sîntem departe de a admite ca valabile toate argumentele.* HASD.; *intuiția tînărului scriitor de la 1900 cred că e valabilă și azi.* SAD.; **2.** care întrunește condițiile cerute de lege, de o autoritate; pe baza căruia se conferă cuiva un anumit drept: *diploma mea a fost valabilă.* CAR. [Din fr. ***valable***].

valabilitáte, valabilități f. **1.** calitatea sau starea a ceea ce este valabil, autentic: *nu are nici o valabilitate obiecția.* PETR.; **2.** calitate sau starea a ceea ce îndeplinește condițiile cerute de lege, de o autoritate: *pentru spectatorii întîrziați biletele își pierd valabilitatea.* R.L. [***Valabil*** + ***-itate***].

valăh, valahi m. (la pl.) nume dat românilor, în evul mediu, de alte popoare și menținut pînă la mijlocul secolului al XIX-lea pentru populația Țării Românești; (și la sg.) persoană care aparținea comunității etnice românești: *am dovedit ... a fi Italiia pricina descălicării valahilor.* COSTIN; *din toate părțile auzeam răsunînd pe podul vaporului cuvintele: valah, Valahia.* AL. // a. (și **valahă**, **~e**) care aparține valahilor, referitor la valahi: *voi fi așteptat la granița de către un trimis al prințului valah.* V.R.; (și: **vlah**). [Din lat. med. ***valachus***, sl. ***vlahŭ***, gr. mod. ***vláhos***].

valanginián, ~eni, valanginiană, ~ene a. și n. (geol.) (care ține de, referitor la) primul etaj al cretacicului, reprezentat prin faună și amoniți, lamelibranhiare etc. [Din fr. ***valanginien***].

valansiénă, valansiene f. (franțuzism) dantelă fină, fabricată inițial în Valenciennes. [Din fr. ***valenciennes***].

valdráp n. v. valtrap.

válе[1], văi f. **1.** depresiune, adîncitură de teren alungită, străbătută (permanent sau vremelnic) de o apă curgătoare; regiune de șes situată sub nivelul ținuturilor din jur (străbătută de o apă curgătoare): *din văi se ridică încet răcoare.* CAR.; *părinții mamei mele au fost țărani din valea Moldovei.* SAD.; **la vale, a)** în sensul coborîșului, spre capătul coborîșului, în jos: *caii porniră în trap mărunt la vale.* AG.; **b)** în direcția în care curge o apă, în sensul cursului apei: *se duceau pe apă, la vale.* VOIC.; **mai la vale**, în cele ce urmează, în continuare: *studiul ce-l publicăm mai la vale împlinește această lacună.* EM.; **ce mai la deal, la vale?**, ce să mai lungim vorba în zadar?: *mă rog, ce mai la deal, la vale? așa e lumea asta.* CR.; **calea-valea**, v. **cale**; (fam.) **a-și lua valea**, a pleca, a fugi (de undeva); (bis.) **valea lacrimilor** sau **valea plîngerilor** (sau a **plîngerii**), pămîntul, considerat ca loc al suferințelor și al durerii, în raport cu cerul: *nu cuteza să păleștí ... acel crin semănat de mîna Domnului în această vale a lacrimilor.* FIL.; *scrie cu cruzime despre năcazurile din această vale a plîngerii.* SAD.; **2.** (înv. și pop.) apă curgătoare; **albia** unei ape curgătoare: *au așteptat pre Mihai Vodă ... la o vale ce să cheamă Milcovul cel mare.* COSTIN; (fam.) **a lua (pe cineva) la vale**, a rîde, a-și bate joc (de cineva). [Lat. ***vallis***].

válе[2] interj. (latinism; înv.) cuvînt folosit ca formulă de salut la încheierea unei scrisori: *dă scrisoarea ... lui Costică și insistă să nu mă lase fără răspuns. Vale!* CAR. [Din lat. ***vale*** (imper. al lui *valere*)].

valecúlă, valecule f. adîncitură alungită și îngustă pe suprafața unui organ. [Din lat. ***vallicula***, fr. ***vallécule***].

valént, ~ți, valentă, ~e a. (livr.) curajos, viteaz, brav: *unul dintre cei mai arzători și mai „valinți" patrioți.* CAR.; (și: (înv.) **valinte**). [Din it. ***valente***, lat. ***valens, -ntis***].

valénță, valențe f. **1.** (chim.) mărime care arată capacitatea de combinare a elementelor și a radicalilor, reprezentînd numărul atomilor de hidrogen (sau de echivalenți ai acestuia) cu care se poate combina atomul elementului sau radicalul respectiv; **2.** (chim.; și **liniuță de valență**) semn grafic care marchează, în formule chimice, legătura dintre atomii moleculelor; **3.** (chim.) forță de legătură între doi atomi ai unei molecule; **4.** (fig.) însușire, calitate: *există, însă, alte valențe ale sale ... pe care numai unele spirite adînc pătrunzătoare au putut să le recunoască.* R.L. [Din fr. ***valence***, it. ***valenza***].

valeráș, valerașe n. (reg.) butoiaș. [Et. nec.].

valerianacée, valerianacee f. (la pl.) familie de plante erbacee dicotiledonate cu flori gamopetale, cu frunze opuse, întregi sau divizate și cu fructul o nucule; (și la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***valérianacées***].

valeriánă, valeriane f. **1.** plantă din familia valerianaceelor, cu tulpina înaltă și dreaptă, cu flori mari trandafirii sau albe, cu miros caracteristic, neplăcut; rădăcina sau rizomul acesteia servesc la prepararea unor produse farmaceutice cu proprietăți sedative; năvalnic, odolean (*Valeriana officinalis*); **2.** substanță extrasă din rizomul acestei plante, folosită sub formă de infuzie, extract, tinctură, cu acțiune antispasmodică și sedativă: *calmant de valeriană și de bromura de potasiu adormi repede.* GHEȚIE. [Din fr. ***valériane***].

valeriánic, valerianici a. **acid valerianic**, lichid incolor, uleios, cu miros specific, solubil în apă, eter și alcool, extras din rădăcina de valeriană și folosit ca medicament antispasmodic și sedativ. [Din fr. ***valérianique***].

valét, valeți m. **1.** (livr.; în epoca feudală, în apusul Europei) scutier; **2.** servitor aflat în serviciul personal al stăpînului: *trecu un echipaj demodat, ... cu valet în livrea.* C.PETR.; **3.** fiecare dintre cele patru cărți de joc, reprezentînd figura unui cavaler; fante: *nu pot să bat măcar o carte! ... ce ghinion! ... zece galbini pe valet.* AL. [Din fr. ***valet***].

valetudinár, ~i, valetudinară, ~e a. și m., f. (livr.) (persoană) bolnăvicioasă, firavă, șubredă: *bătrînul e valetudinar, a pierdut încrederea în puterea sa de muncă.* CĂL. [Din lat. ***valetudinarius***, fr. ***valétudinaire***].

valéu interj. (reg.) exclamație care exprimă diferite reacții, stări afective: **1.** exprimă durere, suferință: *valeu, cumătră, talpele mele! mă rog scoate-mă!* CR.; **2.** exprimă îngrijorare, teamă: *valeu! ... zice întru sine tînărul tremurînd.* ZAMF.; **3.** exprimă mirare, uimire, surpriză: *valeu, fată, că tare neroadă te-am mai făcut!* CAR.; **4.** exprimă entuziasm, admirație: *valeu, că frumușică leliță!* AL.; (și: **văleu**). [Cf. ***vai***, ***aoleu***].

válex n. (chim.) extract uscat de valonee, bogat în substanțe tanante, folosit în industria pielăriei. [Din fr. ***valex***].

válgus n. (med.) deviație a piciorului în afară. [Din fr. ***valgus***, lat. ***valgus***].

valíd, ~zi, validă, ~e a. **1.** care are o stare de sănătate satisfăcătoare, care este apt pentru o activitate fizică sau intelectuală: *pretindea că este ... destul de validă.* CAR.; **2.** care întrunește condițiile cerute de lege: *contract valid;* **3.** care este (admis ca) adevărat, autentic; căruia i se recunoaște un fundament, un temei: *ipoteze valide.* [Din fr. ***valide***].

validá, validez vb. (tr.) **1.** a confirma, a recunoaște un act juridic ca valid, ca având putere juridică; **2.** a declara, a recunoaște ca legală alegerea unui deputat, a unui senator etc.: *vă rog să binevoiți a valida alegerile d-lor Nădejde și Morțun.* MAIOR.; (refl. pas.) *pe cît am văzut cele mai multe alegeri s-au validat.* MAIOR.; **3.** a confirma, a atesta ca adevărat, autentic idei, concepte, ipoteze etc.: *a verifica în ce măsură cele propuse sînt validate de texte.* R.L. [Din fr. ***valider***].

validáre, validări f. **1.** confirmare, recunoaștere a validității unui act juridic; **2.** acțiunea de a declara ca legală alegerea unui deputat, a unui senator etc.: *guvernul nu trebuie să se amestece în chestii de validare sau invalidare a deputaților.* MAIOR. [V. ***valida***].

validéa f. titlu purtat de mama sultanului; persoană care purta acest titlu; (adj.) *dorințele sultanei valide ... fost-au oare vreodată neîmplinite?* FIL.; *a sporit dăjdiile ... mai adăogind și daruri pentru sultana valide.* SAD. [Din turc. ***valide*** (*sultan*)].

validitáte f. **1.** calitate, însușire a unui act juridic de a fi valid: *validitatea unui testament;* **2.** calitate a unor alegeri de a fi conforme cu legea: *validitatea unei alegeri;* **3.** caracterul a ceea ce este (admis ca) adevărat, autentic. [Din fr. ***validité***, lat. ***validitas, -atis***].

valijoárá, valijoare f. diminutiv al lui valiză: *își puse într-o valijoară hainele de zi.* R.L. [***Valiză*** + *-ioară*].

valínă f. aminoacid prezent în proteinele naturale și care are un rol esențial în coordonarea sistemului nervos central. [Din fr. ***valine***].

valínte a. v. **valent**.

valíu, valii m. (în Imperiul Otoman) guvernator al unui vilaiet: *m-am dus de am făcut vizită valiului acelui vilaiet.* GHICA; *valiul Izzet Pașa ... s-a văzut silit de-a se retrage.* EM. [Din turc. ***vali***].

valíză, valize f. **1.** geamantan; geantă (mare, pentru bagaje): *așezară valiza în plasa compartimentului.* GHEȚIE; **a-și face** (sau **a-și lua**) **valiza** (sau **valizele**), a se pregăti de plecare; a pleca; a fi obligat să plece din cauza împrejurărilor: *debarcarea din Palatul Victoria l-a făcut pe migratorul politician să-și ia valiza și ... dus a fost.* R.LIB.; (fam.) **a-și da foc la valiză**, a-și provoca necazuri, neplăceri; a-și periclita situația: *sugerîndu-mi vinovăția printr-o replică ..., „singur ți-ai dat foc la valiză".* PR.; **2. valiză diplomatică**, geamantan, geantă etc. cu care se transportă corespondență, acte diplomatice etc. și care intră sub regimul imunității diplomatice; transport de corespondență, acte, obiecte etc. căruia îi este asigurată imunitatea diplomatică. [Din fr. ***valise***].

válmă f. **1. de-a valma**, împreună, laolaltă; claie peste grămadă; în neorînduială, în dezordine: *d-a valma pintre soldați se luptă.* NEGR.; *citise foarte multe romane franțuzești, de-a valma.* CĂL.; *adunați ... d-a valma și cu zgomot pe piața mare.* OD.; **de-a valma cu ...**, împreună cu ..., laolaltă cu ...: *călării de-a valoma cu inicerii ... au dat năvală.* COSTIN; *la deal ... se da pe jos și trăgea de-a valma cu iepele.* CR.; (jur.; înv.) **(în) de-a valma**, (care este) în comun, în devălmășie, în indiviziune: *lucrau pămîntul de-a valma;* **2.** (rar; pl. **válmi**) învălmășeală, confuzie; îmbulzeală, vălmășag: *pierîră-n valma răzvrătitelor talazuri.* VLAH.; **a da valma**, a se năpusti, a da buzna: *cîțiva flăcăi ... dau valma prin fete.* DELAVR.; (și: (înv. și reg.) **valoma**). [Din ucr. ***valom*** (instrumentalul lui *val*)].

válmeș adv. (rar) de-a valma, v. **válmă**: *valmeș se răstoarnă cu-o furie turbată.* AL. [(*De-a*) ***valma*** + *-eș*].

valoáre, valori f. **1.** caracter evaluabil al unui obiect susceptibil de a fi schimbat sau vîndut; (în special) prețul său în bani: *era de datoria Consiliului comunal de-a cerceta ... valoarea reală a acelor bunuri.* EM.; *îmi închipui că v-ați făcut o idee asupra valorii întreprinderii mele.* GHEȚIE; **de valoare**, scump, prețios: *nu luase cu sine de acasă, nici bani, nici lucruri de valoare.* CĂL.; **a pune în valoare**, a face să devină profitabil, rentabil: *Anglia a știut să-și pună în valoare resursele miniere;* **2.** (ec.) consumul de factori de producție necesar pentru obținerea de bunuri economice și servicii: *valoarea muncii industriale e ... augmentabilă în infinit.* EM.; **valoare de întrebuințare**, capacitatea unui bun economic (materiale, servicii, informații) de a satisface nevoile omului sau ale societății; **valoare de schimb**, raport cantitativ în care se schimbă două bunuri economice; **3.** (comerț; fin.) exprimare în bani a prețului unei mărfi sau al unui cec, al unei acțiuni etc.: *banul de hîrtie ... e un înscris prin care se constată că cel care-l emite are să primească neapărat valoarea înscrisă pe el.* EM.; *în mijloc, cu litere mari, era trecută valoarea acțiunii și numărul ei de emisie.* GHEȚIE; **valoare nominală**, v. **nominal; valoare de piață**, prețul fixat pe piață la o anumită dată; curs; **4.** (comerț; fin.) înscris (cec, cambie, obligațiune etc.) reprezentînd un drept în bani sau în bunuri de altă natură: *are în portofoliu valori pentru un milion;* **valoare mobiliară**, înscris reprezentînd un drept asupra unor bunuri mobiliare (marfă, bani etc.); **valoare imobiliară**, înscris reprezentînd un drept asupra unor bunuri imobiliare (clădiri, pămînt etc.); **5.** ceea ce face ca o persoană să fie demnă de prețuire, de stimă etc. din punct de vedere moral, intelectual, profesional: *relevăm modul incalificabil cu care ... au fost tratat personalul nostru diplomatic, oameni de valoarea unui Kogălniceanu.* EM.; *libertatea îi risipise timiditatea și dăduse sentimentul valorii lui personale.* CĂL.; **de valoare**, important, merituos; valoros: *înainte de a avea un singur pictor de valoare, am făcut școala de Bele-Arte.* MAIOR.; **6.** (concr.) persoană înzestrată cu însușiri deosebite: *Einstein a fost o valoare;* **7.** (înv.) bravură, vitejie în luptă: *oastea moldovană ... au trecut în valoră pe cea polonă.* ASACHI; **8.** ceea ce face ca un lucru să fie demn de interes, de prețuire; caracterul a ceea ce este recunosut demn de interes, de prețuire: *există ... un singur lexicon aproape complet al limbei române, operă de fond de mare valoare, ... lexiconul d-lui Cihac.* EM.; **a(-și) pune ceva în valoare**, a scoate în relief; a evidenția: *crezu că a venit momentul să-și pună în valoare însușirile lui de mediator.* CĂL.; *tablourile sînt puse în valoare cu multă grijă.* V.R.; **9.** importanță acordată în mod subiectiv unui lucru: *pentru ea albumul cu fotografii avea valoare deosebită;* **10.** caracterul a ceea ce îndeplinește condițiile cerute pentru a fi valabil: *fără semnătură acest act nu are nici o valoare;* **11.** ceea ce este considerat adevărat, bun, frumos etc. după criterii personale sau general admise și servește ca element de referință sau ca principiu moral: *această strămutare de perspectivă echivalează în estetică cu o răsturnare de valori.* BL.; **scară de valori**, ierarhie a valorilor: *la porțile Răsăritului ... scara valorilor morale e cu totul răsturnată.* M.CAR.; **judecată de valoare**, judecată normativă care enunță o apreciere; **12.** (fiz.)număr asociat unei mărimi fizice după un anumit procedeu de măsurare sau de reperare, permițînd compararea acesteia cu alte mărimi de aceeași natură; **13.** (mat.; fiz.) mărime matematică asociată unei mărimi fizice (după un anumit procedeu de măsurare); **14.** (lingv.) sens pe care îl ia un cuvînt într-un context determinat: *fiecare cuvînt întrebuințat ... avea o valoare deosebită.* C.L.; *a dat cuvintelor simple valori nouă.* SAD.; **15.** (lingv.) întrebuințare, accepție a unui element fonetic, grafic, lexical etc.; **16.** (muz.) durată absolută sau relativă a unei note ori a unei pauze; **17.** (pict.) efect obținut prin alăturarea a două tonuri diferite, dar calitativ apropiate pentru a sugera volumul; proporția de lumină și de umbră pe care o conține un ton; (și: (înv.) **valoră**). [Din fr. ***valeur***, it. ***valore***, lat. ***valor, -oris***].

váloma f. v. **valmă**.

valón, ~i, valonă, ~e a. care aparține sudului Belgiei sau populației originare de acolo, referitor la sudul Belgiei sau la populația acestuia: *veni la Brașov însoțit ... de 400 călărăți cazaci, sîrbi și valoni.* BĂLC. // f. dialect al limbii franceze, vorbit de valoni. // m., f. persoană (originară) din sudul Belgiei; (scris și: *walon*). [Din fr. ***wallon***].

valonée, valonee f. cupă a ghindei unei specii de stejar din regiunile mediteraneene, din care se obține valex. [Din fr. ***vallonée***].

valorá, valorez vb. (intr.) **1.** a avea un anumit preț, o anumită valoare materială: *brățările de la mîini și cerceii ... valorau o avere.* PETR.; *zece milioane?! ... bine dar întreprinderea valorează de două ori pe atît!* GHEȚIE; **2.** a reprezenta, a avea pentru cineva (o anumită) valoare, importanță datorită unor însușiri legate de calitate, de vechime etc. sau datorită unor considerente morale, afective etc.: *un sonet fără defect valorează singur cît o poemă lungă.* HEL.; *avu conștiința ... că predica lui nu valorează nimic.* AG. [De la ***valoare***].

valoráție, valorații f. procedeu artistic prin care se poate sugera în pictură iluzia volumului obiectelor prin efecte de valoare. [***Valora*** + *-ție* (după fr. *valorisation*)].

valórá f. v. valoare.

valóric, ~ci, valorică, ~ce a. care se raportează la valoare, de valoare; considerat din punctul de vedere al valorii. [***Valoare*** + *-ic*].

valorificá, valorífic vb. (tr.) **1.** a face ca un lucru să primească o anumită valoare, a scoate în evidență valoarea unui lucru; a valoriza: *a valorificat tradițiile folclorice;* (refl. pas.) *critica nu se valorifică decît pe măsura acțiunii ei asupra publicului.* LOV.; **2.** (spec.) a folosi în producție anumite materiale, materii prime etc. astfel încît să se obțină ca rezultat un produs de valoare superioară; **3.** a schimba o hîrtie de valoare sau un produs, o marfă cu contravaloarea lui în bani. [***Valoare*** + *-ifica*].

valorificáre, valorificári f. acțiunea de a valorifica: *cerea originalității noastre etnice valorificarea.* SAD. [V. ***valorifica***].

valorizá, valorizez vb. (tr.) **1.** (rar) a valorifica; **2.** (filoz.) a conferi sau a recunoaște o valoare; a formula judecăți de valoare. [Din fr. ***valoriser***].

valorizáre f. (rar) acțiunea de a valoriza: *procesul de valorizare se întemeiază pe o perspectivă estetică.* R.L. [V. ***valorizа***].

valorós, ~și, valoroásă, ~e a. **1.** (înv.) curajos, viteaz, brav: *în cursul veacurilor și sub domnii cei mai valoroși ... au fost prefăcuți în robi.* KOG.; **2.** care are valoare, calități, merite (deosebite): *valorosul său coleg ... a găsit necesar să-l și învingă.* VLAH.; *am plăcerea să salut ... pe cel mai valoros discipol al meu.* GHEȚIE; **3.** care reprezintă o valoare materială ridicată; prețios: *bijuterii valoroase.* [Din it. ***valoroso***, fr. ***valeureux***].

valós, valosuri n. (reg.) răspuns scris: *așteaptă, mîndră, ... c-a veni valos la tine.* POP; **a-și da valosul**, a) a-și spune păsul, a se destăinui; b) a-și da arama pe față (v. **aramă**); (și: **valost**). [Din magh. ***válasz***].

valóst n. v. **valos**.

vals, valsuri n. **1.** dans în măsura de trei timpi, cu mișcări relativ vioaie, care se dansează în perechi: *am învățat la pansion și valțu.* AL.; *în sală se dansară cîteva valsuri.* AG.; **2.** melodia acestui dans: *orchestrul preluda ... un vals nou.* AL.; *aș fi deschis eu vorba dacă lăutarii n-ar fi început tocmai un vals.* M.CAR.; **3.** piesă vocală sau instrumentală, de formă liberă, compusă în ritmul acestui dans: *să-i scrie ... un vals comic.* FIL.; *valsurile sale ... nu se pot dansa.* CĂL.; (și: (înv.) **valț**). [Din fr. ***valse***, germ. ***Walzer***].

valsá, valsez vb. (intr.) a dansa un vals: *cealaltă domnișoară ... începu să valseze.* CĂL.; (și: (înv.) **vălsui, vălțui**). [Din fr. ***valser***, germ. ***walzen***].

valsatór, ~i, valsatoáre m., f. persoană care valsează; (și: (înv.) **vălțuitor**). [***Valsa*** + *-ător*].

valtrăp, valtrapuri n. învelitoare, de obicei împodobită cu diferite cusături, care se pune pe spatele calului, sub șa; cioltar: *cai domnești, împodobiți cu cioltare (valtrape) de fir.* FIL.; (și: **valdrap**). [Din rus. ***valitrap***; cf. germ. ***Waltrappe, Waldrappe***].

valţ[1] n. v. **vals**.

valţ[2]**, valţuri** n. **1.** piesă de formă cilindrică, componentă a unei maşini, care se poate roti în jurul axei sale, folosită pentru a mărunţi, a zdrobi, a transporta, a presa etc. un material; cilindru: *moara mergea ziua întreagă, vuind şi zgîlţîindu-şi valţurile.* GHEŢIE; **2.** (tipogr.) piesă cilindrică, la maşinile tipografice, cu ajutorul căreia se întinde cerneala, se ghidează hîrtia etc.; **3.** maşină sau instalaţie al cărei organ principal este constituit dintr-un ansamblu de cilindri grei, dispuşi paralel şi care se rotesc în sensuri contrare, folosită la prelucrarea prin deformare plastică sau la sfărîmarea unor materiale; **4.** (reg.) tăvălug (folosit la sfărîmarea bulgărilor de pămînt şi la netezirea solului); **5.** (reg.) trior (folosit pentru sortarea boabelor de cereale). [Din germ. ***Walze***].

valutár, ~i, valutară, ~e a. referitor la valută, de valută. [***Valută*** + *-ar*].

valútă, valute f. **1.** unitate monetară a unui stat, definită printr-o anumită cantitate de metal preţios: *înghiţea din bugetul statului miliardele în valută.* ARG.; **2.** totalitatea mijloacelor de plată exprimată în moneda altui stat (monede, cu excepţia celor de aur sau de argint, bilete de bancă, cecuri etc.) folosite în decontările internaţionale: *pînă la Zăgani nu aveţi nevoie nici de paşaport, nici de valută!* GHEŢIE; **valută forte**, valută care are acoperire în aur şi care este acceptată de mai multe ţări ca mijloc de plată: (fig.) *în materie literară, avem valută forte.* LOV. [Din it. ***valuta***].

válvă, valve f. **1.** (zool.) fiecare dintre cele două părţi (simetrice) ale cochiliei unei scoici: *midii şi scoici din valvele cărora cădeau grăuncioare de mărgăritar.* VOIC.; **2.** (bot.) fiecare dintre cele două părţi simetrice ale păstăilor leguminoaselor, care se deschid lăsînd seminţele libere; **3.** (anat.) valvulă; **4.** (tehn.) organ de maşină sau armătură care serveşte la întreruperea sau la reglarea circulaţiei unui fluid printr-o conductă, printr-un tub etc. [Din fr. ***valve***, lat. ***valva***].

valvîrtéj adv. **1.** cu cea mai mare repeziciune, cu iuţeală; repede, vijelios: *m-oi duce pe jos val-vîrtej pîn-în capitală.* AL.; *se repezi val-vîrtej pe scări.* GHEŢIE; **2.** în dezordine, în neorînduială, în învălmăşeală (şi repede): *răsturnat-ai valvîrtej oştile leite-n zale de-mpăraţi şi de viteji.* EM. // *n.* **1.** volbură, vîrtej; bulboană, vîltoare; **2.** învălmăşeală, dezordine; **a face** (ceva) **valvîrtej**, a perturba, a tulbura: *toate întocmirile administrative, financiare, religioase, militare ... erau făcute valvîrtej.* OD.; **a se face** (sau **a sta, a umbla**) **valvîrtej**, a depune toate eforturile spre a reuşi, a-şi da toată silinţa în vederea realizării unui scop: *baba ... umbla valvîrtej să-i găsească mireasă.* CR.; (scris şi: *val-vîrtej*). [***Val***[1] + ***vîrtej***].

valvolínă, valvoline f. ulei mineral vîscos obţinut prin distilarea unor ţiţeiuri şi întrebuinţat ca lubrefiant la unele angrenaje închise. [Din germ. ***Valvolin***(*öl*)].

valvulár, ~i, valvulară, ~e a. referitor la valvule, care ţine de valvule; cu valvule. [Din fr. ***valvulaire***].

válvulă, valvule f. (anat.) cută membranoasă subţire şi elastică, avînd o margine liberă, situată în interiorul vaselor şi canalelor organismului sau al unor organe cavitare, care permite trecerea lichidelor biologice într-o singură direcţie, împiedicînd întoarcerea lor; valvă. [Din fr. ***valvule***, lat. ***valvula***].

valvulectomíe, valvulectomii f. (med.) rezecţie operatorie a unei valvule cardiace, în caz de stenoză. [Din fr. ***valvulectomie***].

valvulítă f. (med.) inflamaţie a valvulelor inimii. [Din fr. ***valvulite***].

valvulopatíe, valvulopatii f. (med.) denumire generică pentru cardiopatiile valvulare. [Din fr. ***valvulopathie***].

valvuloplastíe, valvuloplastii f. (med.) reparaţie chirurgicală a unei valvule cardiace. [Din fr. ***valvuloplastie***].

valvulotomíe, valvulotomii f. (med.) intervenţie chirurgicală pe inimă, care constă în secţionarea valvulelor. [Din fr. ***valvulotomie***].

vamál, ~i, vamală, ~e a. referitor la vamă, care ţine de vamă: *dările vamale şi proibiţiunile au creat industria în statele cele mari.* GHICA; *unele puteri ... voiau a ne ţine sub regimul vamal al Regulamentului Organic.* EM.; **uniune vamală**, acord încheiat între două sau mai multe state în scopul suprimării frontierei vamale dintre ele, în vederea creării unui teritoriu vamal comun (scutit de taxe pentru circulaţia bunurilor). [***Vamă*** + *-al*].

vámă, vămi f. **1.** (în antichitate şi în evul mediu) taxă în bani (sau în produse) care se percepea pentru trecerea unor mărfuri peste graniţă, prin unele oraşe, prin vadurile unor rîuri etc.: *vama Ocnii şi altor tîrguri să fie venitul domnilor.* NEC.; **2.** (sens curent) taxă percepută de stat pentru mărfurile importate sau exportate; **3.** (în epoca feudală, în Ţările Române) taxă care se plătea pentru vînzarea anumitor mărfuri: *a vîndut brînză, a dat în mîna perceptorului vama şi birul.* SAD.; **4.** (pop.) plată în natură (sau în bani) percepută la moară, proporţional cu cantitatea produsului măcinat: *i-o măcinat, nu i-o luat vamă nimică.* POP; **5.** (reg.) plată pretinsă mirelui de rudele miresei, înainte de a părăsi, împreună cu mireasa, petrecerea nunţii; **6.** (la romani şi în unele state feudale) împuternicire, drept de a-şi însuşi veniturile realizate din perceperea vămii care se acorda unei persoane, prin concesiune: *vămile Moldovei se dădeau în arendă*; **7.** (în antichitate şi în evul mediu) instituţie care administra şi controla veniturile realizate din perceperea vămii; loc, clădire unde îşi avea locul această instituţie: *văzu un om şăzînd la vamă, de-l chema Matei.* N.TEST.; *craiul au trecut în Ardeal, pe la vama Beranului.* LET.; **8.** (sens curent) instituţie de stat care exercită controlul asupra mărfurilor importate sau exportate şi care percepe taxele legale pentru aceste bunuri; loc, clădire în care funcţionează această instituţie: *toată lumea se dă jos, e vama de la Vîrciorova.* VLAH.; *în faţa vămii ancorase un vas de pasageri.* TUD.; **a duce** (**ceva**) **prin vama cucului** sau **a trece** (ori **a se strecura**) **prin vama** (sau **vămile**) **cucului**, a duce ceva sau a trece, a se strecura clandestin peste graniţă, evitînd contactul cu autorităţile; a trece prin contrabandă; **9.** (bis.; şi **vămile văzduhului**) popasurile (şapte, nouă, douăzeci şi patru etc.) pe care trebuie să le străbată sufletul după moarte, pentru a ajunge purificat în împărăţia cerului: *acestea din văzduh sîmt vamele ... sufletelor.* VARL.; **10.** taxă pe care trebuie să o plătească sufletul după moarte, la trecerea sa prin fiecare dintre aceste popasuri: *i-am pus ban de vamă şi o cruciuliţă ... pe piept.* SAD. [Din magh. *vám*].

vámăş m. v. **vameş**.

vámeş, vameşi m. **1.** (în antichitate şi în evul mediu) slujitor care se ocupa cu administrarea şi controlul veniturilor realizate din perceperea vămii; (la romani şi în unele state feudale) persoană căreia i se concesiona, în schimbul unei arenzi, încasarea veniturilor realizate din perceperea vămii: *fost-au acel sat dat de la Ştefan Vodă Ilei vamăşului* (a. 1657). GCR.; *mănîncă şi bea cu vameşii şi cu păcătoşii.* BIBLIA; **duminica vameşului** (şi **a fariseului**), cea de a zecea duminică înainte de Paşti, în care se citeşte în biserică parabola despre vameş şi fariseu; capitol din Noul Testament care cuprinde parabola despre vameş şi fariseu; **2.** (sens curent) funcţionar care se ocupă cu controlul mărfurilor importate sau exportate şi cu perceperea taxelor vamale: *l-a cercetat cum cercetează vameşii paşapoartele pasagerilor.* C.PETR.; (fig.) *somnul, vameş vieţii, nu vrea să-mi ieie vamă.* EM.; **3.** fiinţă imaginară care (după credinţa poporului) păzeşte vămile văzduhului şi căreia sufletul trebuie să-i plătească o taxă pentru a ajunge la cer; (şi: (înv.) **vamăş**). [Din magh. *vámos*].

vámpă, vampe f. **1.** vedetă de cinema care interpretează roluri de femeie fatală, misterioasă şi irezistibilă; **2.** femeie fatală şi irezistibilă: *are sprîncenele lung trase, cu intenţia de a părea ... vampă.* PETR. [Din engl., fr. ***vamp***].

vampír, vampiri m. **1.** strigoi care, după credinţele populare, iese noaptea din mormînt pentru a suge sîngele celor vii; (fig.) *guvernul ... dă unul din cele mai frumoase judeţe ... pradă în ghiarele unui vampir.* CAR.; **2.** (fig.) persoană avidă de bani şi care se îmbogăţeşte pe căi ilicite, în dauna celor mulţi; **3.** asasin care comite crime misterioase şi sadice; **4.** specie de lilieci mari, care trăiesc în America de Sud şi în America Centrală şi care se hrănesc cu sîngele păsărilor şi mamiferelor (surprinse în somn). [Din fr. ***vampire***, germ. ***Vampir***].

vampíric, ~ci, vampirică, ~ce a. (rar) lacom, avid, nesăţios. [Din fr. ***vampirique***].

vampirísm n. **1.** perversiune sexuală manifestată printr-un sadism extrem; **2.** cruzime excesivă. [Din fr. ***vampirisme***].

vampirizá, vampirizez vb. (rar; tr.) a chinui: *există oameni a căror predilecţie stă în a fi vampirizaţi de femei.* VINEA. [***Vampir*** + *-iza*].

van, ~i, vaná, ~e a. (livr.) **1.** zadarnic, inutil: *e o agonie a sufletului, o luptă vană.* EM.; **în van**, în zadar, degeaba: *cu mîna mea în van pe liră lunec.* EM.; **2.** neîntemeiat, iluzoriu: *zîmbetul tău m-ar împle de speranţe vane.* EM. [Din lat. ***vanus***, it. ***vano***].

vanadát m. sare a acidului vanadic. [Din fr. ***vanadate***].

vanádic a. **acid vanadic**, acid derivat din vanadiu. [Din fr. ***vanadique***].

vanadifér, ~i, vanadiferá, ~e a. (chim.) care conţine vanadiu. [Din fr. ***vanadifère***].

vanadinít n. vanadat natural de plumb. [Din fr. ***vanadinite***].

vanádiu n. element chimic cu caracter metalic, de culoare cenuşie, dur, casant, aflat în natură sub formă de compuşi, folosit ca adaos la fabricarea oţelurilor speciale. [Din fr. ***vanadium***].

vănă, vane f. **1.** (tehn.) dispozitiv de deschidere, de închidere sau de modificare a debitului unui fluid care circulă printr-o conductă; **2.** vas mare (de tablă, de lemn, de faianţă etc.) pentru făcut baie sau pentru spălat rufe; cadă. [Din germ. ***Wanne***].

vandábil, ~i, vandabilă, ~e a. (despre mărfuri) care poate fi vîndut. [Din fr. ***vendable***].

vandabilitáte f. însuşirea de a fi vandabil. [***Vandabil*** + *-itate*].

vandál, vandali m. **1.** (la pl.) numele unui grup de triburi germanice care, în primele secole d.Hr., s-au deplasat de pe ţărmurile Mării Baltice, s-au stabilit în Silezia, Moravia, Cîmpia Tisei, au migrat apoi înspre apus, au pustiit Galia, au ocupat Spania, au trecut în nordul Africii unde au întemeiat un regat puternic; (şi la sg.) persoană care aparţinea acestui grup; **2.** (fig.) persoană necivilizată, ignorantă, care distruge valori culturale, artistice, edificii publice etc. // a. (şi **vandală, ~e**) care aparţine vandalilor, referitor la vandali: *regatul vandal s-a prăbuşit în 533 şi 534.* [Din fr. ***vandale***].

vandálic, ~ci, vandalică, ~ce a. **1.** caracteristic vandalilor, de vandal; **2.** necivilizat, barbar. [Din fr. ***vandalique***].

vandalísm, (rar) **vandalisme** n. faptă sau comportare de vandal; distrugere a unor opere de artă, a unor edificii publice etc.: *această biserică ... a fost părăsită şi supusă la vandalismul păgînilor.* OD. [Din fr. ***vandalisme***].

vandralău, vandralăi m. (reg.) vagabond, haimana. [Din magh. *vándorló*].

vándrug, vandrugi m. stîlp de lemn, lung de 3-4 metri şi despicat la un capăt folosit la susţinerea pereţilor unei mine. [Din germ. ***Wanddruck***].

vang, vanguri n. (tehn.) grindă aşezată de-a lungul marginilor unei scări fixe, pe care se reazemă capetele treptelor. [Din germ. ***Wange***].

vanghélie f. v. evanghelie.

vanilát, ~ţi, vanilată, ~e a. aromatizat cu vanilie: *zahăr vanilat.* [Din fr. ***vanillé***].

vanílie, vanilii f. **1.** plantă exotică erbacee, agăţătoare, din familia orhideelor, cu fructele aromatice, bogate în vanilină, care se recoltează înainte de maturitate (*Vanilla panifolia*); **2.** fructul acestei plante, care după un proces special de fermentare se foloseşte mai ales pentru a da aromă unor preparate culinare: *s-a oprit ... într-o mare băcănie ... ca să ia ... vanilie şi scorţişoară.* PETR.; **3.** substanţă aromatică extrasă din acest fruct,

utilizată în medicină, în patiserie etc.; **4.** plantă erbacee cu tulpina ramificată, cu flori mici albastre sau liliachii, cu miros foarte plăcut (*Heliotropium peruvianum*). [Din fr. ***vanille***, it. ***vaniglia***].

vanilié́r, vanilieri m. (bot.; franţuzism; rar) vanilie (*Vanilla panifolia*). [Din fr. ***vanillier***].

vanilínă f. substanţă organică foarte aromată care se extrage din fructul de vanilie sau care se prepară pe cale sintetică, folosită în alimentaţie, în parfumerie etc. [Din fr. ***vanilline***].

vanilísm n. (med.) intoxicaţie provocată prin ingerarea de vanilie, care se manifestă prin prurit, cefalee, ameţeli etc. [Din fr. ***vanillisme***].

vanitáte, vanităţi f. **1.** caracterul a ceea ce este zadarnic, inutil; deşertăciune, zădărnicie: *ar fi fost un melancolic ... obsedat de vanitatea lumii.* CĂL.; **2.** caracter al unei persoane care are, în mod neîntemeiat, încredere exagerată în calităţile proprii, o părere foarte bună despre sine; ambiţie deşartă; dorinţă de a străluci, de a face impresie: *vanitatea îl împingea la triumfuri închipuite.* LOV; *mai intra în socoteală ... vanitatea de a se număra în rîndul corpului ofiţeresc.* GHEŢIE. [Din fr. ***vanité***, lat. ***vanitas, -atis***].

vanitós, ~şi, vanitoásă, ~e a. care are, în mod neîntemeiat, încredere în calităţile proprii, o părere foarte bună despre sine; care este plin de vanitate, de ambiţie: *funcţiunile statului ... o condiţiune rîvnită de oameni vanitoşi.* GHICA; (subst.) *un asemenea vanitos ... multe şi mari servicii le-ar putea mijloci.* C.PETR. [Din fr. ***vaniteux***].

vántură, vanturi f. (reg.) cosoroabă (la casă). [Din săs. ***wantrud, wandrud***].

vapél, vapeiuri n. (înv.) volan (la obiecte de îmbrăcăminte, la lenjerie de pat etc.): *perină cu vapeluri.* GHICA. [Din germ. ***Falbel***; cf. ***falbala***].

vapór, vapori m. **1.** apă în stare gazoasă, starea normală a apei peste punctul ei de fierbere (care se poate utiliza ca forţă motrice); abur: *ca agitoriul vaporului (aburului) să pot bine ocîrmui balonile* (a. 1837). AR.; *m-a interesat ... vizitarea vaselor de vapor.* AL.; **2.** (de obicei la pl.) substanţă aflată în stare gazoasă la o temperatură inferioară temperaturii ei critice: *vaporii de sodiu ... dau o lumină galbenă.* C.; **3.** (înv.; la pl.) exalaţii care, după medicina veche, erau emanate de sînge sau de unele umori şi care erau considerate a fi cauza unor tulburări ale creierului; tulburări ale creierului (isterie, ipohondrie etc.) produse de aceste exalaţii. // n. (pl. **vapoare**) **1.** navă propulsată cu ajutorul unei maşini cu aburi; (p. gener.) navă propulsată cu ajutorul unei surse proprii de energie: *priveam ... colosalele vapoare americane.* GHICA; *se gîndea ... să fugă ... în lume, ca fochist pe un vapor.* CĂL.; **2.** (reg.) locomobilă (cu aburi). [Din it. ***vapore***, lat. ***vapor***, fr. ***vapeur***].

vaporáş, vaporaşe n. diminutiv al lui vapor; vapor mic: *tramvaiele par niste vaporaşe de curse interurbane.* CAR. [***Vapor*** + ***-aş***].

vaporeán, vaporeni m. persoană care face parte din echipajul unei nave comerciale. [***Vapor*** + ***-ean***].

vaporiză, pers. 3 **vaporizează** vb. (refl. şi tr.) a trece sau a face să treacă în stare de vapori. [Din fr. ***vaporiser***].

vaporizáre, vaporizări f. faptul de a (se) vaporiza; trecere a unui lichid în stare de vapori. [V. ***vaporiza***].

vaporizatór, vaporizatoare n. **1.** aparat cu ajutorul căruia se efectuează vaporizarea unui lichid, în scopul concentrării sau al distilării acestuia; **2.** (rar) pulverizator (pentru parfum, apă de colonie etc.): [îţi] *strica vaporizatorul de parfum.* C.PETR. [Din fr. ***vaporisateur***].

vaporizáţie, vaporizaţii f. trecere a unui lichid în stare de vapori; (şi: (înv.) **vaporizaţiune**). [Din fr. ***vaporisation***].

vaporizaţiúne f. v. vaporizaţie.

vaporós, ~şi, vaporoásă, ~e a. **1.** a cărui claritate sau strălucire este diminuată, estompată de vaporii din atmosferă; aburos, ceţos: *creştetele vaporoase ale munţilor ... tăiau o dungă violetă ... pe adîncimea cerului albastru.* HOGAŞ.; **2.** (fig.) vag, difuz, nedefinit: *sînt pagini de jurnal vaporoase, inconsistente, în care o notaţie acută este înecată în divagaţiuni.* CĂL.; **3.** diafan, fin: *Vera într-o rochie albă, vaporoasă, ce-i da înfăţişarea de fluture.* CĂL.; *o vedea ... în toaleta vaporoasă de tul alb.* GHEŢIE; **4.** delicat; graţios; eteric: *pare o mireasă de prin basme, ... atît e de vaporoasă în rochia ei albă de mătase.* VLAH. [Din lat. ***vaporosus***, fr. ***vaporeux***].

vaporozitáte f. însuşirea a ceea ce este vaporos. [***Vaporos*** + ***-itate***].

vapoterapíe, vapoterapii f. (med.) tratament cu vapori sau cu apă fin pulverizată. [Din fr. ***vapothérapie***].

vapotrón, vapotroáne n. tub electronic de mare putere pentru staţii de radioemisie, a cărui răcire se face cu apă. [Din fr. ***vapotron***].

var[1], (rar) **varuri** n. **1.** (şi **var nestins, var ars**) oxid de calciu obţinut prin calcinarea calcarului, folosit în industrie, în construcţii etc.; (şi **var stins**) hidroxid de calciu obţinut prin hidratarea oxidului de calciu, folosit în construcţii, în industrie etc.; (şi **lapte de var**) suspensie de hidroxid de calciu în apă, folosită mai ales la văruit[1]: *ca unse cu var lucesc zidiri, ruine, pe cîmpul solitar.* EM.; *purta pe cap ... o pălărie ... stropită cu tencuială şi var.* CĂL.; **alb ca varul,** sugerează paliditatea obrajilor: *cînd îl zări alb ca varul, Helena se sperie.* GHEŢIE; **var hidraulic**, oxid de calciu obţinut din roci care conţin peste 10% argilă şi care se întrebuinţează la construcţiile aflate în mediu umed; **apă de var**, soluţie apoasă, clară, de hidroxid de calciu cu proprietăţi antidiareice, antiacide şi antiseptice; **2.** strat subţire de lapte de var aplicat pe un perete: *un mucegai verde se prinsese de var.* EM.; **3.** (reg.) tencuială. [Din sl. ***varŭ***].

var[2], vari m. (fiz.) **1.** unitate de măsură a puterii electrice reactive, corespunzînd unui curent alternativ de un amper sub tensiunea de un volt; **2.** simbol pentru această unitate de măsură. [*V*(*olt*) + ***a***(*mper*) + ***r***(*eactiv*)].

varáng, varangi m. soldat mercenar de origine normandă care făcea parte din garda particulară a împăraţilor bizantini: *în preajma Vasilisei, teorii de varangi şi maglabiţi ţineau strajă cu suliţi şi securi.* SAD. [Din fr. ***Varangue***].

varángă, varange f. (mar.) piesă de lemn sau de tablă care intră în componenţa scheletului transversal al unei nave şi care serveşte la consolidarea acestuia. [Din fr. ***varangue***].

vără, veri f. anotimpul cel mai călduros al anului, care urmează după primăvară şi precedă toamna şi care, în emisfera nordică, corespunde perioadei de timp delimitată convenţional între solstiţiul din 21 iunie şi echinocţiul din 23 septembrie: *gerurile iernii, arşiţile verii vîrîseră în mine boli necunoscute.* SAD.; **vara Sfinţilor Arhangheli** sau **vara Sfintului Martin**, perioadă de încălzire care se înregistrează, uneori, în prima jumătate a lunii noiembrie: *vîntul cald, vestind vara Sfinţilor Arhangheli, învăluia vîlvătăile focurilor.* SAD.; **miezul verii,** v. **miez; de vară, a)** care rodeşte în timpul verii: *grîu de vară;* **b)** care se coace vara (de timpuriu): *mere de vară;* **c)** care se practică în timpul verii: *sport de vară;* **d)** care se poartă în timpul verii, care este adecvat verii: *tremura iarna în haine de vară.* GHICA; **astă-vară** (sau (pop.) **an-vară**), în timpul verii anului precedent: *s-a purtat bine astă-vară, în Bulgaria.* PETR.; **la vară**, în timpul verii următoare: *la vară, am să pot dobîndi şi iarba-fierului.* SAD.; **peste** (sau **pe**) **vară**, în timpul verii; pe toată durata verii: *peste vară ... geograful socotea să se instaleze ... într-o regiune muntoasă.* CĂL.; (reg.) **la vara cailor**, niciodată. // (adv.; în formele **vara** sau **verile**) **1.** în timpul, în perioada, de-a lungul verii; în fiecare vară: *vara doina mi-o ascult.* EM.; *toată „lumea bună" ... îşi face un punct de demnitate din a părăsi Bucureştii vara.* PETR.; **2.** (fig.; înv.) **vara vieţii**, etapă de maturitate din viaţa omului: *acum eşti în vara vieţii.* HEL. [Lat. ***vera*** (=***ver*** „primăvară")].

várcă, vărci f. (reg.) luntre făcută dintr-un trunchi de copac scobit, folosită la pescuit. [Din gr. mod. ***varka***].

várda interj. (înv.; în limbajul marinarilor, al birjarilor) cuvînt prin care se atrage cuiva atenţia să se dea la o parte; fereşte-te! atenţie!: *varda! – şi punţile se trag cu zgomot.* VLAH. [Din gr. mod. ***várda,*** turc. ***varda***].

várdă[1] f. v. vartă[1].

várdă[2] f. v. gardă.

vardíst m. v. gardist.

varéc, vareci m. nume dat unor alge brune marine aruncate de valuri[1] pe ţărm, care se folosesc ca îngrăşământ pentru pămînturile nisipoase, ca materie primă pentru fabricarea sodei, a iodului etc. [Din fr. ***varec***].

varég, varegi m. (la pl.) nume dat populaţiilor germanice din Peninsula Scandinavă care, între secolele al IX-lea şi al XI-lea, au pătruns în răsăritul Europei, ajungînd pînă la Bizanţ; (şi la sg.) persoană care aparţinea acestei populaţii. [Din fr. ***Varègues***].

vargă, vergi f. **1.** băţ subţire, lung şi flexibil obţinut dintr-o ramură dreaptă de arbore sau dintr-o tulpină de arbust; nuia: *un bătrîn păstor ţăsea din vergi de lozie paniere.* ASACHI; **a tremura ca varga**, a tremura foarte tare (de frică sau de frig): *tace ca peştele şi tremură ca varga de frică.* CR.; (reg.) **a bate satu-n vergi**, a cerşi; **2.** nuia folosită pentru aplicarea de lovituri corporale; (la pl.) mănunchi de nuiele tăiate egal, care se folosea ca instrument de pedeapsă corporală: *pe aceşti sărmani călugări ... îi bătuseră cu vergi.* SAD.; **(a fi) varga lui Dumnezeu, a)** a fi rău, aspru, necruţător: *rămăsei ... orfan sub epitropia unei mătuşi, varga lui Dumnezeu.* C.L.; **b)** (a fi) prăpăd, urgie, nenorocire: *ne ameninţă varga lui Dumnezeu, foametea.* EM.; (reg.) **a-i duce (cuiva) vergile**, a fi îngrijorat de soarta cuiva; a compătimi (pe cineva): *cu smîrţogul ista îţi duc vergile.* CR.; **3.** (şi **vargă magică**) baghetă de care se folosesc magicienii, vrăjitorii etc. în practicile lor: *varga magică a vrăjitorilor să preschimbe ... colibele în palate.* EM.; *mi se părea că văd pe babă ... cum ... diriguieşte cu o vargă de alun un taraf negru de duhuri.* HOGAŞ.; **4.** (înv.) un fel de baston purtat ca simbol al autorităţii sau al unei demnităţi (religioase): *în fruntea alaiului, dregători măreţi purtau semnele împărăteşti: sabia, varga şi globul de aur.* SAD.; **5.** (p. anal.) vergea lungă (şi subţire) de metal: *începi de la mijlocul vergei de oţel.* EM.; **6.** (compuse; bot.) **varga-ciobanului**, plantă erbacee cu tulpina şi ramurile spinoase, cu frunzele opuse, cu florile liliachii dispuse în capitule şi care se foloseşte în medicina populară (*Dipsacus silvester*); (reg.) **vargă-de-aur**, splinuţă (*Solidago virgaureia*); **7.** nume dat unor obiecte, unelte etc. alcătuite dintr-o vargă sau dintr-o vergea: **a)** băţ de undiţă: *poartă cu el o mulţime de vergi de undiţă.* SAD.; **b)** (reg.) un fel de prăjină lungă folosită de pescari pentru a stîrni peştele; **c)** băţ sau vergea de metal care se folosea la încărcatul puştilor şi al pistoalelor sau cu care se curăţa ţeava acestora; **d)** (reg.) un fel de prăjină de lemn prinsă de inima şi de crucea căruţei, de care se leagă orcicul calului prăştiaş; **e)** (reg.) ţeavă de pipă. // (pl. **vărgi**; mai ales la pl.) dungă, linie; (în special) fiecare dintre dungile (paralele) de culori diferite sau de altă culoare decît cea a fondului (într-o ţesătură, pe blana unor animale, în penajul unor păsări etc.): *o ie ... cusută în lungul mînecilor cu vărgi de fir.* OD. [Lat. ***virga***].

vari m. invar. specie de maimuţă de talie mică, cu blana deasă, care trăieşte în pădurile din nordul insulei Madagascar (*Lemur variegatus*). [Din fr. ***vari***].

variá[1], variez vb. **1.** (tr.) a face să ia aspecte noi, multiple şi diferenţiate; a face să capete trăsături particulare distincte, să se deosebească: *pentru a varia lectura, să revenim la un exemplu bun.* MAIOR.; *operaţiunea se poate repeta variind după plac condiţiile.* BL.; **2.** (tr.) a supune teme sau motive muzicale unor transformări melodice, ritmice, armonice etc., menţinînd elementele caracteristice fundamentale: *cîntînd ... un exerciţiu complicat, care varia la infinit o temă.* CĂL.; **3.** (intr.) a trece prin modificări succesive; a lua valori diferite; a prezenta diferenţe (în funcţie de anumiţi factori): *timpul variază între ploaie, vînt, umezeală şi negură.* AL.; *distanţa ce se intercala între promisiune şi faptă*

varia în funcţie de interesele Casei. BL. [Din it. ***variare***, fr. ***varier***].

varía², **varii** f. (înv.) accent grav. [Din gr. mod. ***vareía***].

vária³ s. invar. **1.** culegere de scrieri diverse şi, de obicei, de mică întindere; **2.** rubrică a unei publicaţii periodice, care cuprinde articole scurte, note, informaţii etc. cu conţinut variat. [Din fr. ***varia***].

variábil, ~i, variabilă, ~e a. **1.** care trece prin modificări succesive; care prezintă diferenţe (în funcţie de anumiţi factori): *timp variabil; în opera de artă ... elementul individual, temperamental,* [e] *variabil la infinit.* CĂL.; **vînt variabil**, vînt a cărui direcţie şi a cărui intensitate sînt instabile; **stea variabilă**, stea a cărei strălucire prezintă fluctuaţii; **2.** care îşi schimbă valoarea; care prezintă valori diferite: *dimensiunile sînt variabile;* (mat.) **mărime** (sau **cantitate**) **variabilă**, mărime (sau cantitate) care variază în raport cu altele, care au valori constante; **3.** (lingv.) care îşi poate schimba desinenţa, sufixul etc.; **4.** (despre sisteme tehnice, despre parametri ai acestora etc.) care poate fi reglat, în conformitate cu necesităţile; **condensator variabil**, condensator a cărui capacitate poate fi variată prin deplasarea relativă a armăturilor sale. // n. **1.** ceea ce este susceptibil de modificări, de fluctuaţii; ceea ce se realizează sub forme multiple şi diferenţiate; **2.** punct în gradaţia unui barometru, care corespunde unui timp instabil. // f. **1.** (mat.) mărime care poate lua valori numerice diferite; **2.** (mat.; şi **variabilă independentă**) simbol care indică un element oarecare din domeniul de definiţie al unei funcţii; argument; **3.** (şi **variabilă logică**) parte componentă cu conţinut nedeterminat a unei expresii logice, care poate fi înlocuită printr-o constantă logică; **4.** (şi **variabilă statistică**) caracteristică statistică al cărei nivel se modifică sub acţiunea conjugată a factorilor esenţiali şi întîmplători, putînd lua un număr finit sau infinit de valori. [Din lat. ***variabilis***, fr. ***variable***].

variabilitáte, variabilităţi f. **1.** însuşirea sau faptul de a fi variabil; **2.** (biol.) proprietate a organismelor vii de a-şi schimba, sub influenţa mediului şi a eredităţii, însuşirile lor morfologice, fiziologice, biochimice etc., de a se deosebi unele de altele; manifestarea acestor proprietăţi; **3.** (mat.) proprietate a unei cantităţi sau a unei funcţii algebrice de a lua succesiv o infinitate de valori diferite; **4.** proprietate pe care o au cuvintele flexibile de a-şi schimba desinenţa, sufixul etc. [Din fr. ***variabilité***].

variántă, variante f. **1.** fiecare dintre lecţiunile diferite ale aceluiaşi text manuscris; fiecare dintre formele diferite ale unei creaţii literare, ale unui motiv artistic etc. care a suferit modificări, prelucrări etc. (în raport cu forma considerată de bază): *citaţiunea de mai sus ... este o variantă originală, aceea anume la care ţinea poetul.* CAR.; *dansul acesta avea o mulţime de variante.* AG.; **2.** formă a unui element lingvistic (fonem, cuvînt, formă flexionară sau construcţie sintactică) diferită de aspectul tipic al acestuia; **3.** fiecare dintre formele concrete, diferenţiate, sub care se poate manifesta un fenomen, o acţiune etc.; aspect particular diferit faţă de forma considerată de bază sau tipică a unui fenomen, a unei manifestări etc.; versiune: *„simbolismul" nu e decît o variantă poetică a impresionismului.* BL.; *imagina variante peste variante, ca să le dărîme una după alta.* GHEŢIE; **4.** porţiune de drum sau de linie ferată între două puncte ale unui anumit traseu, care se abate de la traseul existent. [Din fr. ***variante***].

variát, ~ţi, variată, ~e a. **1.** care prezintă aspecte multiple şi diferenţiate: *programul sindrofiei ... era foarte puţin variat.* IBR.; **mişcare variată**, mişcare cu viteză inconstantă; **2.** care prezintă trăsături particulare distincte, care se diferenţiază: *ocupaţiile lui cele multe şi variate.* FIL.; *paginile de faţă au variate vîrste.* ARG. [V. ***varia¹***].

variátor, variatoare n. (şi **variator de viteză**) schimbător de viteză care permite transmiterea mişcării, de la arborele motor al unei maşini la arborele principal, prin variaţia continuă a demultiplicării turaţiei. [***Varia¹*** + ***-tor***].

variáţie, variaţii f. **1.** trecere succesivă sau alternativă de la o stare la alta, de la un aspect la altul etc.; modificare (repetată) a valorii (unei mărimi sau a unei cantităţi): *coloarea se schimbă după variaţiile timpului.* CAR.; *se găseau acolo ... un program dietetic, variaţia tensiunii.* CĂL.; **2.** oscilaţie a unui aparat de măsură care indică valori fluctuante: *variaţiile barometrului;* **3.** (mat.) **calculul variaţiilor**, parte a analizei matematice care se ocupă cu determinarea valorilor maxime sau minime a funcţiilor, exprimată prin integrale; **variaţia unei funcţii**, comportarea valorilor funcţiei atunci cînd variabila independentă parcurge domeniul de definiţie al funcţiei; **4.** schimbare, primenire, diversificare (a unei ocupaţii, a unei situaţii, a unor circumstanţe etc.): *numai prin această nevoie de variaţie ne putem explica ... atitudinea imorală a opiniei publice.* LOV; **5.** varietate, diversitate, felurime: *variaţiunea acestor jocuri este nesfîrşită.* C.L.; **6.** (mai ales în forma **variaţiune**; de obicei la pl.) modificare melodică, ritmică, armonică etc. a unei teme, a unui motiv muzical, cu menţinerea elementelor caracteristice fundamentale; piesă muzicală realizată prin asemenea modificări succesive: *se auzîră ... primele măsuri ale Sonatei în la minor cu variaţiuni.* R.L.; **7.** dans solistic clasic de virtuozitate: *balerinele piruetau pe variaţii graţioase şi pastorale.* CĂL.; **8.** (biol.) schimbare a unei însuşiri morfologice, fiziologice, biochimice etc. care diferenţiază individual organismele vii; **9.** schimbare a nivelului unei variabile statistice de la un element la altul în cadrul unei colectivităţi sub influenţa factorilor esenţiali şi întîmplători; (şi: **variaţiune**). [Din fr. ***variation***, lat. ***variatio, -onis***].

variaţionál, ~i, variaţională, ~e a. care ţine de variaţie, referitor la variaţie. [Din fr. ***variationnel***, engl. ***variational***].

variaţiúne f. v. variaţie.

varíce s. pl. dilataţie patologică permanentă, de formă neregulată, a unor vase (sangvine), în special a unor vene, mai frecventă la membrele inferioare: *varicele ... o supărau la mers mai ales iarna.* GHEŢIE; (şi: (pop.) **varici**). [Din it. ***varice***, lat. ***varix, -icis***, fr. ***varice***].

varicélă f. boală infecţioasă şi contagioasă benignă, produsă de un virus, care se caracterizează printr-o erupţie sub formă de vezicule (cutanate) şi care apare mai ales la copii; vărsat de vînt (v. **vărsat¹**). [Din fr. ***varicelle***].

varíci s. pl. v. **varice**.

varicocél n. dilataţie patologică permanentă a venelor cordonului spermatic (sau ale uterului, ale ovarelor). [Din fr. ***varicocèle***].

varicoflebítă, varicoflebite f. infecţie latentă într-o venă varicoasă. [Din fr. ***varicophlébite***].

varicografíe, varicografii f. radiografie a unei vene varicoase. [Din fr. ***varicographie***].

varicós, ~şi, varicoásă, ~e a. **1.** care prezintă varice sau varicozităţi; care se caracterizează prin varice; care este provocat de varice; **2.** (şi subst.) care suferă de varice. [Din fr. ***variqueux***].

varicozitáte, varicozităţi f. (mai ales la pl.) dilataţie a unor vene, în special a micilor vene superficiale ale tegumentelor. [Din germ. ***Varikosität***].

varietáte, varietăţi f. **1.** calitatea a ceea ce prezintă aspecte multiple şi diferenţiate; faptul de a prezenta trăsături particulare distincte; diversitate: *acest vers ... uneşte totodată în sine cea mai mare varietate.* EM.; *varietatea se obţinea prin diversificarea detaliilor.* CĂL.; **2.** fiecare dintre formele concrete, diferenţiate, sub care se prezintă o anumită esenţă, o anumită categorie etc.: *calamburul este o varietate ieftină a comicului.* R.L.; **3.** (biol.; înv.) grup restrîns de plante sau de animale dintr-o specie (sau dintr-un gen), înrudite între ele şi diferenţiate prin unele caractere de indivizii din alte grupuri ale aceleiaşi specii (sau ale aceluiaşi gen); (astăzi) categorie sistematică subordonată subspeciei, cu caractere diferenţiale secundare, dar cu areal propriu: *diferitele specii, precum şi varietăţile lor, se disting prin mărime, prin coloritul penelor.* OD.; *au făcut din lalea o minune ...; au fixat varietăţi ... măreţe.* SAD.; **4.** (la pl.) rubrică a unei publicaţii periodice, cuprinzînd articole scurte, note, informaţii etc. cu conţinut variat; **5.** (la pl.) culegere de scrieri diverse şi, de obicei, de mică întindere: *varietăţi literare*; **6.** (la pl.; şi **spectacol de varietăţi**) (gen de) spectacol de divertisment cu program variat (cîntece, dansuri, scheciuri, numere de circ etc.): *începură grădinile de vară cu spectacole de varietăţi.* PETR.; **teatru de varietăţi**, teatru al cărui repertoriu este format din astfel de spectacole: *am auzit aplauzele ... izbucnind în teatrul de varietăţi.* ARG. [Din lat. ***varietas, -atis***, fr. ***variété***].

varietéu, varieteuri n. teatru sau local public în care se prezintă spectacole de divertisment cu program variat (cîntece, dansuri, scheciuri, numere de circ etc.): *Bella e cîntăreaţă de varieteu.* PETR. [Din fr. (*théâtre de*) ***variétés***].

variólă, variole f. **1.** boală infecţioasă, contagioasă şi epidemică, provocată de un virus, caracterizată prin apariţia la suprafaţa pielii (şi a mucoaselor) a numeroase pustule care, după ce se usucă, lasă cicatrice; vărsat¹: *la un braţ ... îmi arată vaccinul contra variolei.* CĂL.; **variolă hemoragică** (sau (rar) **neagră**), formă gravă de variolă, în majoritatea cazurilor mortală, în care pustulele sînt foarte numeroase şi pline de sînge, provocînd hemoragii la nivelul mucoaselor şi al tegumentelor; **2.** numele mai multor boli infecţioase şi contagioase, caracterizate prin erupţii (sub formă de vezicule sau pustule), generalizate sau localizate în anumite regiuni ale corpului, care afectează unele animale sau unele păsări. [Din lat. ***variola***, fr. ***variole***, germ. ***Variola***].

variólic, ~ci, variolică, ~ce a. **1.** care ţine de variolă; caracteristic variolei; care este provocat de variolă; **2.** (şi subst.) care suferă de variolă. [Din fr. ***variolique***].

variolizáre, variolizări f. (înv.) metodă de imunizare folosită în variolă, constînd în inocularea unui virus spre a provoca o formă benignă care să preîntîmpine o formă mai gravă de variolă. [Cf. fr. ***variolisation***].

varioloíd n. formă uşoară, benignă de variolă. [Din fr. ***varioloïde***].

variométru, variometre n. **1.** dispozitiv format de obicei din două bobine electrice legate în serie, una fixă şi alta mobilă, a cărui inductivitate poate fi variată prin rotirea bobinei mobile în interiorul celei fixe; **2.** (şi **variometru magnetic**) aparat care serveşte la măsurarea variaţiei, de la un punct geografic la altul, a uneia dintre componentele cîmpului magnetic pămîntesc sau a ambelor componente; **3.** aparat care serveşte la măsurarea vitezei verticale de urcare sau de coborîre a unei aeronave. [Din fr. ***variomètre***].

varistór, varistoáre n. rezistor a cărui rezistenţă depinde de valoarea tensiunii aplicate la bornele lui. [Din fr. ***varistor***].

váriu, ~ii, varie, ~ii a. **1.** (astăzi rar) variat, felurit, diferenţiat: *îţi voi povesti ... variile şi multiplele împrejurări cari m-au întîrziat.* CAR.; **2.** (înv.) variat, divers: *n-a putut defini civilizaţia, atît de varie este ea în formele ei.* EM. [Din lat. ***varius***].

varméghe f. v. varmeghie.

varméghie, varmeghii f. **1.** unitate teritorial-administrativă, în organizarea din trecut a Transilvaniei, în componenţa căreia intrau mai multe localităţi: *a treia varmeghie, ce se spune ţinutul Turdei (cca 1660-1680).* GCR.; **2.** instituţie de conducere a unei asemenea unităţi teritoriale; reprezentanţii acestei instituţii; clădire în care îşi avea sediul această instituţie; (şi: (reg.) **varmeghe**). [Din magh. ***vármegye***].

varmétru, varmetre n. instrument cu care se măsoară puterea electromagnetică reactivă. [Din fr. ***varmètre***].

varnevíci m. (pl.) (rar) cîrnaţi care se fierbeau şi se consumau calzi: *varnevicii cu hrean ... sînt o mîncare demnă de eroii unei tragedii.* PETR. [Din germ. ***warme Würstchen***].

várniţă, varniţe şi **varniţi** f. **1.** groapă adîncă special amenajată pentru arderea pietrei-de-var; cuptor de var cu funcţionare intermitentă: *în varniţă aruncat s-au săvîrşit.* DOS.; *pe pîrîul Iapa se găsesc varniţe.* C.; **2.** groapă special amenajată pentru stingerea (şi depozitarea) varului; ladă de scînduri (îngropată

pe jumătate în pămînt), fără capac, folosită la stingerea varului sau la prepararea mortarului: *temeliile au aşteptat ... privegheate de ... varniţele gata de folosire.* C.PETR. [Din bulg. ***varnica***].

varóră, varore f. (fiz.) unitate de măsură a energiei electromagnetice reactive, corespunzătoare puterii reactive de un var² pe oră. [Din fr. ***varheure***].

varormétru, varormetre n. contor pentru înregistrarea directă a energiei electromagnetice reactive. [Din fr. ***varheuremètre***].

varóş¹ n. (înv.) parte a unui oraş situată în afara fortificaţiilor. [Din turc. ***varoş***].

vároş², ~i, varoşă, ~e a. **1.** (înv.) roşu; **2.** (reg.; despre oi) care are pete roşcate sau gălbui pe cap şi pe bot sau care este de culoare albă, cu pete roşii pe picioare şi pe bot. [Din magh. ***vörös***].

varsecúndă, varsecúnde f. (fiz.) unitate de măsură a energiei electromagnetice reactive corespunzătoare puterii reactive de un var² pe secundă. [Din fr. ***varseconde***].

varşovián, ~eni, varşoviană, ~ene a. care aparţine, este caracteristic Varşoviei sau locuitorilor ei, referitor la Varşovia sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Varşovia. [***Varşovia*** n. pr. + ***-ean***].

vart s. v. vartă².

vártă¹, vărţi f. **1.** (înv.) clădire în care îşi avea sediul un corp de gardă şi care servea şi ca loc de detenţie: *l-au fost închis în vartă, fără ştirea domniei.* NEC.; **2.** (înv.) strajă, gardă: *au schimbat toate vărţile pre la toate porţile.* NEC.; *au trimis de i-au luat cu vartă de i-au dus la Harcov.* KOG.; **3.** (înv.; reg.) santinelă; (şi: (reg.) **vardă**). [Din germ. ***Warte***, pol. ***Warta***, magh. ***várda***].

vártă² f. (reg.) **1.** necaz, belea, bucluc: *cine ştie în ce vartă intri.* POP.; **a da (pe cineva) în vart**, a băga pe cineva în bucluc: *să facem ce-om face ca să-i astupăm gura, să nu ne dea-n vart.* POP.; **2.** vrajbă; ceartă; *scandal: am tras o vartă cu vecinul.* POP.; (şi: **vart**). [Din turc. ***varta***].

várus n. (med.) deviaţie a piciorului spre înăuntru. [Din fr. ***varus***, lat. ***varus***].

várvar, varvari m. (înv.; adesea depr.; la pl.) nume dat de vechii greci şi de romani popoarelor şi populaţiilor străine; (şi la sg.) persoană de altă origine decît elenă sau latină; (p. ext.) persoană de altă origine etnică; persoană de altă religie; persoană fără nici o religie: *năvăli asupră-i un varvar cu o lance.* DOS.; *vei trece pe lîngă locuri unde au stat varvarii huni.* SAD. // a. (**varvară, ~e**) necivilizat; incapabil de a înţelege cultura; grosolan, necioplit: *ei sînt ... varvari cu totul şi neînvăţaţi, nu numai la credinţă* (a. 1764). URIC.; (subst.) *acesta, ca un varvar, nefiind de neam, n-au socotit.* NEC.; **2.** (despre modul de exprimare) caracteristic oamenilor necultivaţi: *s-au socotit la limbă varvară şi i-au tîlcuit glasul.* CANT.; **3.** cu o comportare inumană, crudă, sălbatică: *mai spurcat, şi mai varvar, şi mai tiran nu era alt om.* NEC.; (subst.) *taci, varvarule!* AL. [Din sl. ***varŭvarŭ***, gr. mod. ***várvaros***].

varvarésc a. v. vărvăresc.

varvaríc s. (în poezia populară) **în** (sau **de**) **varvaric**, (despre mustăţi; probabil) cu vîrfurile lungi şi răsucite: *cu mustăţi de varvaric cum stă bine la voinic.* POP; (şi: **varvarichi, barbaric**). [Cf. gr. mod. ***varvarikós*** „de barbar"].

varvaricésc, ~şti, varvariceáscă, ~eşti a. **1.** (înv.) care aparţine varvarilor; care este caracteristic varvarilor; **2.** caracteristic oamenilor necivilizaţi, necioplţi, sălbatici. [***Varvar*** + ***-icesc***].

varvaríchi s. v. varvaric.

varvaríe, varvarii f. (înv.) **1.** stare primitivă de dezvoltare social-culturală: *naţiunea noastră ... este astăzi mîntuită şi scăpată de varvaria timpilor trecuţi.* OD.; **2.** atitudine, comportare sau faptă care denotă incultură, primitivitate, brutalitate, cruzime: *n-am mai avut zile bune; am pătimit toate vărvăriile din partea lui.* AL.; (şi: **vărvărie**). [***Varvar*** + ***-ie***].

várză, verze f **1.** (înv.; la pl.) verdeaţă; plante; ierburi: *rodi pămîntul iarbă şi veardze şi pomi roditori.* PALIA; **2.** (reg.; la pl.) buruieni folosite ca nutreţ; **3.** (reg.; la pl.) mîncare făcută mai ales din frunze tocate de lobodă, ştir şi sfeclă, fierte şi drese de obicei cu ou sau cu smîntînă: *în verze se pune sare şi chiperi după ce au fiert.* POP.; **4.** plantă legumicolă bienală din familia cruciferelor, cu frunze mari, groase şi ondulate, care se învelesc unele pe altele, formînd o căpăţînă compactă, folosită în alimentaţie (*Brassica oleracea*); (p. restr.) căpăţîna acestei plante; **varză roşie**, plantă asemănătoare cu cea descrisă mai sus, cu frunzele roşii-violacee, folosită în alimentaţie mai ales sub formă de salată (*Brassica oleracea rubra*); **varză creaţă**, plantă cu frunze creţe, de culoare verde-gălbuie care formează o căpăţînă afînată şi care se foloseşte în alimentaţie (*Brassica oleracea sabauda*); **varză de Bruxelles**, plantă cu tulpina înaltă pînă la un metru de la care se consumă mai ales mugurii formaţi la subsuoara frunzelor (*Brassica oleracea gemmifera*); (**a fi**) **ca o varză învelită**, a fi închis în sine, ascuns; **a se înfoia ca varza**, a se îngîmfa; **a împăca (şi) capra şi varza** sau **a împăca capra cu varză**, a mulţumi şi pe unul şi pe altul; a împăca două interese opuse: *vreţi să evitaţi ce vă proorocesc eu, împăcînd capra cu varză.* CAR.; (reg.) **a se împăca ca capra cu varza**, a fi în relaţii proaste, a nu se putea înţelege unul cu altul; **5.** (compuse) (bot.; reg.) **varză-de-stîncă**, urechelniţă (*Sempervivum tectorum*); **varză-de-mare**, plantă cu tulpina dreaptă, ramificată, cu frunze mari şi groase, cu flori albe sau trandafirii, care creşte pe nisipurile de pe malul mării (*Crambe maritima*); **6.** frunze ale unor varietăţi de varză, de obicei tocate în şuviţe subţiri, care servesc la prepararea unor mîncăruri sau care se pun la murat; (şi **varză acră**) frunze tocate sau căpăţîni ale unor varietăţi de varză murate; (p. ext.) mîncare preparată din frunze de varză (murată): *raţă friptă pe varză.* CAR.; *mîncaseră numai varză acră goală.* CĂL.; (reg.) **varză umplută** sau **varză cu găluşte**, sarmale; (reg.) **banii verzelor**, bani care se adună de la nuntaşi după jocul miresei; (reg.) **a face varză ceva** sau **pe cineva, a)** a tăia în bucăţele: *dă-te jos ... să te fac varză cu paloşu.* POP.; **b)** a bate zdravăn; **c)** a reduce (pe cineva) la tăcere; (fam.) **a (se) face** (sau **a ajunge, a fi etc.**) **varză**, (despre cărţi, caiete etc.) a (se) deteriora, a face (sau a ajunge) să aibă foile mototolite, înfoiate, zdrenţuite; (fam.) **a o face varză** sau **a face o varză**, a suporta un eşec; (reg.) (**a fi**) **bun de făcut cu varză, a)** (a fi) prost; **b)** (a fi) de proastă calitate; **e murat în varză acră**, se spune, glumeţ, despre o persoană care a mîncat o bătaie zdravănă; (reg.) **a-i lua (cuiva) pietroiul de pe varză**, a scăpa de sărăcie. [Lat. **virdia* (<*viridia*)].

vas, vase n. **1.** recipient (de lut, de metal, de sticlă etc.) de diferite forme şi mărimi care serveşte mai ales la păstrarea lichidelor sau care se foloseşte ca obiect de ornament, de cult etc.: *o bogată colecţiune de vase în agat.* FIL.; *intră cu un vas nou ... plin cu apă neîncepută.* HOGAŞ; **2.** (mai ales la pl.) fiecare dintre farfuriile, oalele, castroanele etc. folosite la masă sau la pregătirea mîncării: *a fost încîntată de vasele de bucătărie.* BR.-VOIN.; *isprăvise ... cu spălatul vaselor şi stinsese focul.* AG.; **3.** (bis.) **vas ales** (sau **dumnezeiesc etc.**), persoană considerată purtătoare a graţiei divine: *să trecem ... de la vasul luminat la vasul cel ales, de la Petru la Pavel.* ANTIM; **vas rău** (sau **diavolesc**), persoană considerată purtătoare a unor însuşiri malefice, diavoleşti: *împăratul cu urgie zice: vas rău, învechit şi spurcat!* PANN; **4.** vehicul construit, amenajat şi echipat pentru a pluti şi a se deplasa pe (sau sub) apă, pentru transportul persoanelor, al materialelor sau cu destinaţii speciale; ambarcaţie cu vîsle, cu vele sau cu motor: *la un semn, un ţărm de altul, legînd vas de vas, se leagă.* EM.; *mărfurile orientale îi soseau la Constanţa pe un vas grecesc.* CĂL.; **vas-amiral**, navă pe care îşi are sediul amiralul unei flote; navă pe care este arborat pavilionul amiralului; **5.** (anat.) fiecare dintre formaţiile tubulare închise prin care circulă sîngele, limfa etc. în interiorul organismului: *i se vedeau ... păienjenişurile vaselor sîngerii din obrajii căzuţi.* PETR.; **6.** (bot.) celulă vegetală alungită sau tub capilar gol, provenit din fuziunea mai multor celule, prin care circulă seva în plante. [Lat. ***vasum***].

vasál, vasali m. **1.** (în epoca feudală, în apusul Europei) nobil care, în urma primirii unei feude şi a prestării omagiului, devenea dependent de un suzeran, datorîndu-i acestuia fidelitate şi anumite servicii militare sau civile: *Ioan de Brienne strînsese pînă atunci pe vasalii şi aliaţii săi.* EM.; **2.** (în epoca feudală, în unele părţi ale Europei) principe, domnitor sau duce care, în urma prestării omagiului, devenea parţial dependent de un suzeran, obligîndu-se să respecte interesele acestuia şi să-i facă anumite servicii, în condiţii prestabilite: *au luat în stăpînirea sa provinţia ... cu titlul de ducă ..., cu condiţie a fi vasal craiului de Polonia.* ASACHI; **3.** (în epoca feudală, în sud-estul Europei şi în alte zone limitrofe Imperiului Otoman) domnitor, principe sau alt conducător de stat care, fiind numit sau confirmat de sultan, se obliga să plătească acestuia tribut, să ofere ajutor militar şi să se conformeze politicii externe a suzeranului, păstrînd autonomia internă: *tractatul de la Paris le dă puterilor dreptul de [a] interveni la regularea raporturilor dintre sultan şi vasalii săi.* EM.; **4.** (p. gener.; rar) persoană aservită cuiva, dependentă de cineva. // a. (şi: **vasală, ~e**) (mai ales în epoca feudală, despre state) care era în raport de dependenţă politică, economică şi militară faţă de un alt stat considerat suzeran; închinat, atîrnat: *principat vasal.* [Din fr. ***vassal***].

vasalitáte f. **1.** (în epoca feudală, în apusul Europei) instituţie care exprima obligaţiile reciproce apărute între vasal şi suzeran în urma încheierii contractului feudal; starea, calitatea de vasal; **2.** (în epoca feudală, în unele părţi ale Europei) instituţie care exprima obligaţiile reciproce apărute între vasal şi suzeran în urma prestării omagiului; starea, calitatea de vasal: *în anul 1393 prestă, împreună cu boierii săi de frunte, omagiu formal de vasalitate şi jură credinţă regelui Vladislav Iagello.* EM.; **3.** (mai ales în epoca feudală, în sud-estul Europei şi în alte zone limitrofe Imperiului Otoman) raport de dependenţă politică, economică şi militară a unui stat faţă de altul considerat suzeran; stare, calitate de vasal: *întări cu jurămînt raportul de vasalitate al ţării cu împărăţia grecească.* EM.; **4.** (p. gener.; rar) aservire, dependenţă. [Din fr. ***vassalité***].

vasalític, ~ci, vasalitică, ~ce a. (înv.) referitor la vasalitate: *uită curînd jurămîntul şi atîrnarea sa vasalitică.* EM. [Din fr. ***vassalitique***].

vasculár, ~i, vasculară, ~e a. **1.** (anat.) care aparţine vaselor, care conţine vase: *ţesătură vasculară*; **sistem vascular**, totalitatea vaselor dintr-un organism; **2.** (bot.) **plantă vasculară**, plantă superioară care are în structura organelor vase prin care circulă seva. [Din fr. ***vasculaire***].

vascularitáte f. (anat.) dispunere a vaselor sangvine. [Din fr. ***vascularité***].

vascularítă, vascularite f. (med.) inflamaţie a vaselor sangvine. [Din fr. ***vascularite***].

vascularizá, pers. 3 **vascularizează** vb. (tr.) a străbate un ţesut, un organ cu o reţea, cu un sistem de vase sangvine: *arterele renale vascularizează rinichiul.* [Din fr. ***vasculariser***].

vascularizát, ~ţi, vascularizată, ~e a. care conţine vase sangvine: *ţesut sau organ vascularizat.* [Din fr. ***vascularisé***].

vascularizáţie f. **1.** proces de formare a unor vase noi într-un ţesut, într-un organ; **2.** totalitatea vaselor unui organ sau ale unei structuri biologice; mod de aşezare a vaselor într-un ţesut, într-un organ, într-un organism. [Din fr. ***vascularisation***].

vasectomíe, vasectomii f. (med.) rezecţie a canalelor deferente. [Din fr. ***vasectomie***].

vasél, vasele n. (înv.) navă (de război) cu vele sau cu aburi: *înaintat la gradul de căpitan de vasel.* GHICA. [Din gr. mod. ***vasélo***].

vaselínă, vaseline f. substanţă lubrefiantă obţinută ca reziduu la distilarea ţiţeiului, utilizată în parfumerie, în farmacie etc.: *am adus cu mine vată, tinctură de iod, ... vaselină.* ARG. [Din fr. ***vaseline***].

vasílcă, vasilci f. **1.** (mai ales artic.) obicei practicat în ajunul Anului Nou şi în ziua de Sfîntul

Vasile de colindători, de obicei ţigani, care umblă pe la case cu o căpăţînă de porc (sau cu o păpuşă) purtată pe o tavă şi împodobită cu panglici, cu mărgele, cu flori etc.; căpăţîna de porc (sau păpuşa) folosită cu această ocazie; (p. ext.) colindă cîntată cu acest prilej: *copiii românilor ... umblă cu brezaia, vasilca, pluguleţul şi altele.* ISP.; *toţi aşteptau să vază astă grozavă „vasilcă".* DELAVR.; **2.** (artic.; reg.) numele unui dans popular; melodia acestui dans. [De la ***Vasilca*** n. pr.].

vasilicále f. pl. corp de legi şi dispoziţii juridice din dreptul bizantin, alcătuite după legislaţia din timpul împăratului Iustinian şi folosite, cu unele adaptări, şi în Ţările Române: *domnul Alexandru I ... văzînd nevoia de legi în care se găsea ţara, au cerut şi au primit vasilicalele de la împăraţii Paleologi* (a. 1817). URIC.; (şi: **basilicale, bazilicale**). [Din gr. mod. (*tà*) ***vasiliká*** (pl. lui *vasilikós*)].

vasilísc, vasilişti m. (mit.) reptilă fabuloasă căreia i se atribuia puterea de a ucide cu privirea: *iaste o fiară de să cheamă vasilisc, carea numai cu ochii deaca veade pre om ucide-l şi-l omoară.* VARL.; (fig.) *am auzit că este o dihanie cu ochi de vasilisc.* AL.; (şi: **bazilisc**). [Din sl. ***vasiliscŭ***, gr. mod. ***vasilískos***; cf. lat. ***basiliscus***].

vasistás, vasistasuri n. (rar) ferestruică (într-o fereastră mai mare sau într-o uşă). [Din fr. ***vasistas***].

vasoconstrictór, ~i, vasoconstrictoáre a. care provoacă vasoconstricţie, care are ca efect vasoconstricţia. // n. medicament care provoacă vasoconstricţie. [Din fr. ***vasoconstricteur***].

vasoconstrícţie, vasoconstricţii f. micşorare a diametrului vaselor sangvine prin contracţia fibrelor musculare netede din pereţii lor (ceea ce are drept rezultat reducerea afluxului de sînge). [Din fr. ***vaso-constriction***].

vasodilatátor, ~i, vasodilatatoáre a. care provoacă vasodilataţie, care are ca efect vasodilataţia. // n. medicament care provoacă vasodilataţie. [Din fr. ***vaso-dilatateur***].

vasodilatáţie, vasodilataţii f. mărire a diametrului vaselor sangvine prin relaxarea fibrelor musculare netede din pereţii lor (ceea ce are drept rezultat sporirea afluxului de sînge). [Din fr. ***vaso-dilatation***].

vasografíe, vasografii f. (med.) metodă radiologică folosită pentru evidenţierea vaselor sangvine sau a celor limfatice, prin opacifierea acestora cu o substanţă de contrast. [Din fr. ***vaso-graphie***].

vasomotór, ~i, vasomotoáre a. **1.** care provoacă sau reglează contracţia sau relaxarea vaselor sangvine: *nervi sau centri vasomotori;* **2.** referitor la contracţia sau la relaxarea vaselor sangvine, care aparţine acestor mişcări: *tulburări vasomotorii* (şi: **vasomotoriu**). [Din fr. ***vaso-moteur***].

vasomotóriu m. v. vasomotor.

vasomotricitáte, vasomotricităţi f. însuşirea de a determina modificări vasomotorii. [Din fr. ***vasomotricité***].

vast, ~şti, vastă, ~e a. **1.** care este foarte întins: *la miazăzi cîmpia vastă ... se-ntinde uşor povîrnită.* CAR.; *într-o suburbie vastă şi labirintică.* CĂL.; **2.** care are dimensiuni, proporţii foarte mari, care este foarte larg, foarte încăpător, foarte spaţios: *am pornit ... pe latura vastului salon.* CAR.; *în holul vast ... domnea o linişte deplină.* GHEŢIE; **3.** care cuprinde mult, care este deosebit de important din punct de vedere cantitativ sau numeric: *în bogăţia cea splendidă şi vastă petrec ca şi în ceruri.* EM.; **4.** care are amploare şi complexitate: *închipuie cu vasta-i inteligenţă o sistemă completă de evocare.* CAR.; *era un vast proiect de poem.* VINEA; [Din fr. ***vaste***, lat. ***vastus***].

vastitáte f. **1.** calitatea a ceea ce este vast; întindere foarte mare: *strada lărgită prin cele două peluze căpătase ... vastitate.* CĂL.; **2.** calitatea a ceea ce este foarte larg, foarte încăpător, foarte spaţios: *interioarele surprindeau prin vastitate ... şi lux.* CĂL.; **3.** amploare; complexitate: *uneşte gravitatea omului de finanţe cu fineţea şi vastitatea diplomaţilor europeni.* EM. [Din fr. ***vastité***, lat. ***vastitas, -atis***].

vatálă f. v. vătală.

vátă f. **1.** bumbac prelucrat, care se foloseşte la căptuşirea hainelor, la confecţionarea plăpumilor, la capitonarea mobilelor etc.; **2.** material format din fibre elastice de bumbac care se întrepătrund formînd o masă compactă albă, obţinut prin procedee speciale de curăţare, de albire etc. şi folosit mai ales pentru pansamente: *se întoarse cu ... o sticluţă de alcool şi cu un pachet de vată.* ST.; **(a fi) crescut în vată**, a fi crescut cu grijă exagerată: *cu tot aspectul său atletic, crescut în vată, simţi un fior neplăcut.* CĂL.; **vată de sticlă**, masă de fibre scurte de sticlă împîslite, întrebuinţată ca izolant termic şi acustic sau ca filtru pentru lichidele corosive; **vată de zgură**, material obţinut din zgura topită, lăsată să curgă încet în apă, folosit ca izolant termic şi acustic; **vată de zahăr**, produs alimentar, dulce, pufos, care se obţine, prin centrifugare, dintr-o soluţie de zahăr şi care se vinde înfăşurată pe beţişoare de lemn. [Din germ. ***Watte***].

vátăm n. v. vătăm.

vatelínă, vateline f. tricot scămoşat (din bumbac) care se introduce între stofa şi căptuşeala unei haine. [Din germ. ***Watteline***].

vátes m. invar. (livr.) **1.** poet vizionar, care impresionează prin intensitatea sentimentelor umanitare şi prin tonul retoric al versurilor: *cu harpa ta de aur ... salută ca un vates amorul.* HEL.; **2.** (la romani) profet. [Din lat. ***vates***].

vatícán, ~i, vaticană, ~e a. (rar) care aparţine Vaticanului; din Vatican: *să se observe ... unul din manuscriptele vaticane.* HASD. [Din it. ***vaticano***, fr. ***vatican***].

vaticaníst, vaticanişti m. (rar) specialist care se ocupă cu studiul manuscriselor din arhivele Vaticanului: *istoric, cercetător, singurul vaticanist român recunoscut în străinătate.* R.LIB. [***Vatican*** n. pr. + ***-ist***].

vaticiná, vaticinez vb. (livr.; tr.) a profeţi; (absol.) *să-l inspire a vorbi ... a cînta şi a vaticina.* HEL. [Din it. ***vaticinare***, fr. ***vaticiner***].

vaticinár, ~i, vaticinară, ~e a. (livr.) care are caracter de profeţie: *forţa vaticinară a lui A. Mureşanu.* R.L. [Din fr. ***vaticinaire***, lat. ***vaticinarius***].

vaticinátor, vaticinatori m. profet. [Din lat. ***vaticinator***, fr. ***vaticinateur***].

vaticináţie, vaticinaţii f. (livr.) profeţie, prorocire; (şi: **vaticinaţiune**). [Din lat. ***vaticinatio, -onis***, fr. ***vaticination***].

vaticinaţiúne f. v. vaticinaţie.

vaticíniu, vaticinii n. (livr.) profeţie, prorocire. [Din lat. ***vaticinium, vaticinio***].

vatír, vatiruri n. (şi, adj., **pînză vatir**) ţesătură de bumbac, de in sau de cînepă, foarte apretată, folosită pentru a întări anumite părţi ale unei haine (bărbăteşti). [Din germ. ***Wattier***(*leinen*)].

vatmán, vatmani m. persoană care conduce un tramvai (sau, rar, o locomotivă, un automobil); (scris şi: *watman*). [Din fr. ***wattman***].

vatologhíe, vatologhii f. (grecism înv.; rar) formă de exprimare retorică constînd în repetarea aceluiaşi enunţ cu topica inversată. [Din gr. mod. ***vattologhía***].

vátos, vatoşi m. peşte de mare asemănător cu calcanul, cu corpul rombic acoperit cu plăci osoase prevăzute cu cîte un spin; vulpe-de-mare (*Raja clavata*). [Din gr. mod. ***vátos***].

vátră, vetre f. **1.** platformă înălţată, amenajată sub un horn, în tinda vechilor case ţărăneşti, pe care se face focul pentru a pregăti mîncarea; suprafaţa orizontală inferioară, plană, din interiorul unui cuptor ţărănesc pe care se face focul; platforma de la baza unui cuptor ţărănesc (pe care se scoate focul); suprafaţa plană care prelungeşte cuptorul în afară şi pe care se poate sta sau dormi: *se coceau pe vatra sură două turte în cenuşă.* EM.; *venise la biserică, lăsîndu-şi acasă fiertura pe vatră.* CAR.; **a nu avea nici cenuşă în vatră** sau **a nu-i arde nici focul în vatră**, se spune despre cineva foarte sărac: *n-are nici cenuşă-n vatră.* Z.; **a-i lua** (sau **a-i vinde**) **cuiva şi cenuşa din vatră**, a-i lua cuiva tot ce are: *bate pe bieţii români ..., le ia şi cenuşa din vatră.* FIL.; **a şedea** (sau **a cloci**) **pe vatră**, a lenevi, a trîndăvi: *să ieşim ... la vînat, că ni s-a urît clocind acasă pe vatră.* ISP.; **a îmbătrîni în vatră**, a rămîne fată bătrînă: *împăratul intrase la grije că o să-i îmbătrînească fetele în vatră.* ISP.; **a-i cădea** (**cuiva**) **în vatră**, a fi oaspete nepoftit şi nedorit al cuiva: *ne cad în vatră neamurile din cătun.* ST.; (reg.) **a se prinde cu mîinile de vatră**, a începe să se chivernisească, a se înstări: *de-abia acum se prinsese bietul om cu mînele de vatră.* CR.; **2.** (tehn.) parte a forjei în care se depozitează şi unde arde combustibilul; parte plană din interiorul unui cuptor metalurgic, pe care se aşază materialele care trebuie încălzite sau topite; **3.** locuinţă, aşezămînt stabil, cămin, casă (părintească): *nu ştiau de se vor mai întorna la vetrele lor.* NEGR.; *a fost viaţa mai ticnită la vatra noastră.* SAD.; **ţigan de vatră**, ţigan care şi-a întemeiat o gospodărie şi care s-a statornicit într-un loc; ţigan stabil: *ţiganii de vatră ... erau meseriaşi sau servitori pe la casele stăpînilor.* GHICA; **4.** (şi **vatră părintească**) loc de origine, de baştină, loc natal; (p. ext.) patrie: *poporul ... trăia în frăţie ... cu codrul şi cu calul său, pentru apărarea vetrei părinteşti.* AL.; *dus pe tărîmuri depărtate ... şi nedorind alta decît a se întoarce la vatra părintească.* ZAMF.; (înv.) **a fi lăsat la vatră**, a fi eliberat după efectuarea stagiului militar: *acolo îşi făcuse el armata ... şi fusese lăsat la vatră.* PR.; **5.** (p. anal.) culcuş, cuib al unui animal sălbatic care are pui: *trecu în alt sălaş, tainic, într-o sihlă unde fusese vatră de lup.* SAD.; **6. vatra satului**, (în evul mediu) loc cuprinzînd întîia aşezare a unui sat, măsurat în jurul stîlpului central al satului; (p. ext.; şi **vatra satului, vatra tîrgului, vatra oraşului, vatra mănăstirii**) suprafaţă, întindere de teren ocupată de ansamblul gospodăriilor, locuinţelor şi terenurilor care alcătuiesc un sat, un tîrg, un oraş, o mănăstire: *proprietarii de moşii păstrează pe seama lor toate clădirile ... precum şi iazurile ..., cu morile lor ce vor fi avînd în coprinsul vetrelor satelor.* KOG.; *mergem din vatra mînăstirii ca o jumătate de ceas în sus.* VLAH.; **7.** (reg.) **vatra băii**, loc unde se aşază piatra scoasă din carieră sau din mină; **8.** (reg.) **vatra stînei**, locul unde a fost o stînă; **9.** (reg.) podeaua (de pămînt) a casei ţărăneşti; **a veni** (sau **a umbla**) **pe vatră**, a veni sau a umbla pe jos, cu piciorul: *cum ai venit? – pe vatră.* POP.; **10.** (pop.) loc (pe cîmp sau în pădure) pe care creşte compact o anumită vegetaţie (diferită de aceea de pe suprafaţa înconjurătoare) sau pe care nu creşte nimic. [Cuv. autoht.; cf. alb. ***vatrë***].

vavasór, vavasori m. (în epoca feudală, în apusul Europei; franţuzism înv.; rar) vasal al unui suzeran (care era el însuşi vasalul unui senior). [Din fr. ***vavasseur***].

vaviloáne f. pl. (reg.) **1.** descîntece; **2. a fi în ăle vaviloane**, a fi zăpăcit, năucit, dezorientat; **a vorbi în ăle vaviloane**, a vorbi aiurea, anapoda; **a se pomeni în ăle vaviloane**, a se trezi pe neaşteptate într-o învălmăşeală, într-o zarvă mare. [Et. nec.].

vavilonícţă, vavilonicţe f. (înv.; rar) babiloniană: (adj.) *femeile vavilonicţe ce-au mărs după evrei.* DOS. [Cf. ***Vavilon*** (=***Babilon***) n. pr.].

vavilonésc, ~şti, vaviloneáscă, ~eşti a. (înv.) babilonian: *părăsindu-şi ... necurăţîia cea vavilonească.* DOS. [***Vavilon*** (=***Babilon***) n. pr. + ***-esc***].

vázăˡ f. **1.** (înv.) vedere, văz: *şi stelele ce vecinic pe ceruri colindează, cu toate la picioare-ţi eu le puneam în vază.* EM.; **2.** consideraţie; prestigiu, autoritate: *regele ... voia să-şi sporească vaza sa în popor.* EM.; **de vază**, cunoscut, vestit, renumit: *sculptor de vază.* [De la ***vedea***].

vázăˢ, vaze f. **1.** vas de diferite forme şi mărimi, împodobit de obicei cu picturi sau cu sculpturi, care serveşte ca element (arhitectonic) decorativ: *vaze de Corint;* **2.** vas special (cu apă) în care se păstrează flori ale plantelor decorative; vazon: *aduse un braţ de ramuri de liliac pe care îl împărţi în vaze.* PETR. [Din germ. ***Vase***, it. ***vaso***, fr. ***vase***].

vazón n. vază (pentru flori). [Din fr. ***vason***, it. ***vasone***].

vă vb. (reg.; intr. defectiv; la imper. pers. 2) du-te, mergi: *vă înaintea lu Moisi în pustie!* PALIA; (imper. pers. 2 pl.: *vaţi, vareţi*). [Lat. ***vadere***].

văcár, văcari m. **1.** persoană care duce la păscut, păzeşte sau îngrijeşte vacile; **2.** (artic.) constelaţie din emisfera boreală, situată în apropierea Carului-Mare. [***Vacă*** + *-ar*].

văcăláş, văcălaşe şi **văcălaşuri** n. (reg.) tencuială (care se aplică pe pereţi). [Din magh. ***vakolás***].

văcălíe, văcălii f. **1.** (reg.) cerc de lemn (sau de metal) aşezat în jurul pietrelor morii, pentru a împiedica risipirea făinii; **2.** cercul de lemn (sau de metal) al sitei sau al ciurului; **a juca** (sau **a suci**) **pe cineva în ciur fără văcălie**, a stăpîni, a domina pe cineva determinîndu-l să facă ceva care nu este în interesul său: *îl joacă cu viclenie în ciur fără văcălie.* PANN; **3.** (reg.) bor (la pălărie); **4.** (bot.) numele mai multor specii de ciuperci necomestibile, cu consistenţă lemnoasă, care cresc pe trunchiurile arborilor: **a) văcălie de brad,** ciupercă a cărei pălărie este acoperită cu o crustă de culoare galbenă-roşcată (*Fomes pinicola*); **b) văcălie de fag,** ciupercă de forma unei etajere, de culoare brună-negricioasă (*Ganoderma applanatum*); **c) văcălie de mesteacăn,** ciupercă de forma unei copite, cenuşie-roşcată, acoperită cu o pieliţă subţire şi netedă (*Placodes betulinus*); **d) văcălie de salcie,** ciupercă cu pălăria bombată, albă, apoi brună, cu miros de anason (*Trametes suaveolens*). [***Veacă*** + *-ălie*].

văcăluí, văcăluiesc vb. (reg.; tr.) a tencui un zid, un tavan ĕtc. [Din magh. ***vakol***].

văcăreásă, văcărese f. femeie care duce la păscut, păzeşte sau îngrijeşte vacile. [***Văcar*** + *-easă*].

văcărí, văcăresc vb. (reg.) **1.** (tr.) a duce la păscut, a păzi sau a îngriji vitele mari, mai ales vacile; **2.** (intr.) a face munca de văcar: *astă-vară am văcărit c-o fată de pocăit.* POP. [V. ***văcar***].

văcărícă, văcărele f. (pop.) **1.** floarea-călugărului (*Vaccaria pyramidata*); **2.** săpunariţă (*Saponaria officinalis*). [***Vacă*** + *-ărică*].

văcăríe[1], **văcării** f. **1.** cireadă de vaci; **2.** loc îngrădit şi amenajat pentru adăpostirea vacilor (sau a altor bovine). [***Vacă*** + *-ărie*].

văcăríe[2] f. meseria de văcar. [***Văcar*** + *-ie*].

văcărít n. dare în bani percepută, în evul mediu în Ţara Românească şi Moldova, de domnie pentru vitele mari. [***Vacă*** + *-ărit*].

văcăríţă, văcăriţe f. **1.** femeie care duce la păscut, păzeşte sau îngrijeşte vacile; **2.** (bot.; pop.) **a)** floarea-călugărului (*Vaccaria pyramidata*); **b)** săpunariţă (*Saponaria officinalis*). [***Văcar*** + *-iţă*].

văcésc, ~şti, văceáscă a. (reg.; în descîntece) de vacă: *bubă văcească, bubă căprească.* POP. [***Vacă*** + *-esc*].

văcsuí, văcsuiesc vb. (tr.) a unge încălţămintea cu cremă de ghete sau, în trecut, cu vacs şi a o lustrui: *unul papuci văcsuia, altul calul pregătea.* POP.; (scris şi *văxui*). [***Vacs*** + *-ui*].

văcsuíre f. acţiunea de a văcsui. [V. ***văcsui***].

văcsuít[1] n. (rar) văcsuire: *băieţi, repaus pentru văcsuitul cizmelor* V.R. [V. ***văcsui***].

văcsuít[2], **~ţi, văcsuită, ~e** a. uns cu cremă de ghete sau, în trecut, cu vacs şi lustruit: *ghete văcsuite.* [V. ***văcsui***].

văcsuitór, ~i, văcsuitoáre m., f. persoană care se ocupă cu văcsuirea încălţămintei: *se face văcsuitor de ghete.* CĂL. [***Văcsui*** + *-tor*].

văcuí vb. v. **vecui**.

văcuitór a. v. **vecuitor**.

văcuşoáră, văcuşoare f. diminutiv al lui vacă: *nu mai striga atîta pe biata văcuşoară.* CR. [***Vacă*** + *-uşoară*].

văcúţă, văcuţe f. **1.** diminutiv al lui vacă; vacă tînără: *o văcuţă cu viţei.* POP.; **2.** (entom.; compus) **văcuţa-Domnului**, buburuză (*Coccinella septempunctata*). [***Vacă*** + *-uţă*].

vădán, ~i, vădană, ~e a. şi m., f. (pop.) văduv: *era odată o babă căreia îi murise moşneagul şi rămăsese vădană.* POP.; (subst.) *era o vădană tînără şi frumoasă.* VOIC. [***Văduv*** + *-an*].

vădáncă, vădance f. (reg.) văduvă. [***Vădan*** + *-că*].

vădăní, vădănesc vb. (reg.; intr. şi tr. fact.) a rămîne sau a face, a lăsa pe cineva văduv: *arză-l focul pe-mpăratul, că mi-o omorît bărbatul, ... pe mine m-a vădănit.* POP. [De la ***vădan***].

vădăníe, vădănii f. (reg.) văduvie: *nu-mi crede mie năcazul din vădănie.* POP. [***Vădan*** + *-ie*].

vădáói m. v. **văduvoi**.

vădí, vădesc vb. **1.** (înv.; tr.) a acuza, a învinui pe cineva: *cine dentru voi mă va vădi de păcat?* N.TEST.; **2.** (tr.) a da pe faţă, a denunţa, a demasca: *înţelese că nu-i bine să-l vădească în acel loc, faţă cu toţi.* SAD.; **3.** (tr. şi refl.) a (se) face cunoscut, a ieşi la iveală; a fi evident sau a face să fie evident: *reaua creştere se vădeşte din cea mai fagedă copilărie.* CĂL.; *idei şi propuneri ... vădeau spiritul lui practic de inginer.* PETR. [Din sl. ***vaditi***].

vădít, ~ţi, vădită, ~e a. care este limpede, clar, evident; care nu poate fi pus la îndoială: *e-n stare să tăgăduiască celuilalt cele mai vădite merite.* CAR.; *a căutat să-l dezarmeze ... cu intenţia vădită de a-l face ridicul.* PETR. // adv. în mod clar, evident, neîndoielnic: *vădit jicnită de aluzia mea, Magda se duse.* HOGAŞ. [V. ***vădi***].

vădrár, vădrari m. persoană care încasa vădrăritul. [***Vadră*** + *-ar*].

vădrărít n. dijmă sau impozit care se percepea în trecut, în Moldova şi în Ţara Românească, pentru fiecare vadră de vin: *una sută vedre vin de vădrărit* (a. 1793). URIC. [***Vadră*** + *-ărit*].

văduí vb. v. **văduvi**.

văduói m. v. **văduvoi**.

vắduu a. v. **văduv**.

vắduv, ~i, văduvă, ~e a. şi m., f. (persoană) care şi-a pierdut soţia sau soţul prin deces şi nu s-a recăsătorit; vădan: *voi omorî pre voi cu sabia şi vor fi femeile voastre văduve.* BIBLIA; *văduvul nemîngîiat şi-a măritat fata curînd.* CAR. // m., f. **văduv** (sau **văduvă**) **de paie,** v. **pai.** // a. (fig.) **1.** lipsit (de ...), privat (de ...): *peşteră ... cu scorburi multe, văduve de soare.* GOGA; **2.** (înv.) fără titular, vacant: *n-au mai hirotonisit patriarhu, ce le-au rămas biserica ... văduvă.* NEC. // f. (reg.; compus) **văduvă-loatră,** mierlă (*Turdus merula*); (şi: (înv.) **văduu**). [Lat. ***viduus, -ua***].

văduvár, văduvari m. (reg.) văduv. [***Văduv*** + *-ar*].

văduví, văduvesc vb. **1.** (intr. şi tr. fact.) a rămîne sau a lăsa, a face pe cineva văduv: *arinul săracului au luat şi vaca văduvei pre carea au văduvit.* BIBLIA; *doamna ta să văduvească, neamul tău calicească.* POP.; **2.** (intr.) a duce viaţă de văduv: *m-a povăţuit ... să nu văduvesc îndelung.* ISP.; **3.** (fig.; tr.) a lipsi de ..., a priva de ...: *împroşcă printre gingiile văduvite de dinţi ... pesmeţi.* C.PETR.; **4.** (intr.) a fi lipsit de titular, a fi vacant: *domnia ţării se află văduvind.* FIL.; (şi: (înv. şi reg.) **vădui**). [De la ***văduv***].

văduvíe, văduvii f. **1.** situaţie, stare de văduv: *cît priveşte văduvia, biata de ea merită să nu fie condamnată.* GHEŢIE; (fig.) *de cînd vodă ... a murit ... ţara este-n văduvie.* AL.; **2.** interval de timp petrecut de cineva ca văduv: *după o văduvie tristă s-a hotărît să se însoare a doua oară.* GAL. [***Văduv*** + *-ie*].

văduvioáră, văduvioare f. **1.** diminutiv al lui văduvă; văduvă (tînără); văduviţă: *îmi place văduvioara asta.* SAD.; **2.** (iht.) văduviţă (*Leuciscus idus*). [***Văduvă*** + *-ioară*].

văduvíre, văduviri f. (rar) văduvie: *muzele vor plînge rămase-n văduvire.* MACED. [V. ***văduvi***].

văduvít, ~ţi, văduvită, ~e a. (pop.) care a rămas văduv: *văduvita sa mumă îl crescu pe el cum putu.* EM. [V. ***văduvi***].

văduvíţă, văduviţe f. **1.** văduvioară: *m-am înamorat de-o văduviţă.* AL.; *cine trece pe uliţă? doi flăcăi de văduviţă.* POP.; **2.** (iht.) peşte asemănător cu crapul, lung de 30-60 cm, acoperit cu solzi mici, albi pe burtă şi verzui sau albăstrui pe spate; are carnea grasă şi foarte gustoasă; văduvioară (*Leuciscus idus*). [***Văduvă*** + *-iţă*].

văduvói, văduvoaie m., f. (depr.; pop.) văduv: *măritată de curînd după un văduvoi bătrîn.* CR.; (adj.) *moşneagul era şi el văduvoi.* POP.; (şi: (reg.) **văduoi, vădăoi**). [***Văduv*** + *-oi*].

vắgăş n. v. **făgaş**.

vắgăúnă, vắgăuni f. **1.** loc adîncit şi ascuns între dealuri sau între munţi şi mîncat de ape: *valea Podenilor este o văgăună închisă din patru părţi de dealuri păduroase.* CAR.; **2.** scobitură adîncă, strîmtă şi întunecoasă într-un munte: *trăia un pustnic într-o văgăună de munte.* ISP.; **3.** loc ascuns, izolat (şi mizer): *rendez-vous i-a dat în şură, ori în pod, în găvăună.* EM.; **4.** (p. anal.; rar) orbita ochiului; (şi: (reg.) **găvăună**). [Et. nec.].

văiágă, văiegi f. (reg.) piuă (pentru ţesături de lînă). [Et. nec.].

văicărá vb. v. **văicări**.

văicăreálă, văicăreli f. (fam.) acţiunea de a se văicări şi rezultatul ei: *aude ... o văicăreală de-ţi lua auzul.* POP. [***Văicări*** + *-eală*].

văicărí, vắicăresc vb. (fam.; refl.) a scoate strigăte (prelungi), gemete (din cauza unei dureri, a unei suferinţe etc.); a-şi exprima prin cuvinte, în mod insistent, durerea, suferinţa, nemulţumirea etc.: *mama ... s-a văicărat mult de tristeţe şi de grije.* CAR.; *ce te văicăreşti, ce te mişeleşti?* POP.; (fig.) *vîntul gemea ca un nebun, copacii din pădure se văicărau, pietrele ţipau.* CR.; (şi: **văicăra**). [De la ***vai***].

văierá, văier vb. (înv. şi reg.) **1.** (refl.) a se văita: *am prins a plînge ... şi-a mă căina şi-a mă văiera.* POP.; **2.** (tr.) a compătimi, a deplînge (pe cineva): *în tot chipul vrednic de văierat fiind.* CANT. [De la ***vai*** (după *şuiera, fluiera*)].

văietá vb. v. **văita**.

văietáre f. v. **văitare**.

văietătór a. v. **văitător**.

văietătúră f. v. **văitătură**.

văitá, vait vb. **1.** (refl.) a scoate strigăte (prelungi), gemete (din cauza unei dureri, a unei suferinţe etc.); a-şi exprima prin cuvinte durerea, suferinţa, nemulţumirea etc.: *se apucă de cap şi ieşi în coridor văitîndu-se.* SAD.; **2.** (tr.) a compătimi, a deplînge (pe cineva): *nu văita pe sărac de traistă.* PANN; **3.** (p.anal.; refl.; despre unele animale sau păsări) a scoate sunete, ţipete tînguitoare (şi prelungi): *ciorile începură a se văita pe sub nourii cenuşii.* SAD.; (şi: **văieta**). [De la ***vai***].

văitáre, văitări f. acţiunea de a se văita şi rezultatul ei; strigăt, geamăt de suferinţă; jeluire, lamentare, văitătură: *auzi un ţipăt şi o văietare care îi împlu inima de jale.* ISP.; (şi: **văietare**). [V. ***văita***].

văităréţ, ~i, văităreáţă, ~eţe a. (adesea depr.) care are obiceiul să se vaite. [***Văita*** + *-ăreţ*].

văitătór, ~i, văitătoáre a. care se vaită, care are obiceiul să se vaite: (adv.) *daa! răspunse ... văitător bătrînul.* CĂL.; (şi: **văietător**). [***Văita*** + *-ător*].

văitătúră, văitături f. văitare: *aud pe pod văitături.* POP.; (şi: **văietătură**). [***Văita*** + *-ătură*].

văitắu, văitaie n. (reg.) măsură (de aproximativ 2 litri) cu care se ia vama la moară: *la moara de Husăsău, macină, n-are văitău.* POP. [Cf. magh. ***vaytó*** „coş pentru pîine"].

văiúgă[1], **văiugi** f. vale mică, puţin adîncă (şi îngustă): *stă ascuns într-o văiugă ... schitul Vovidenia.* SAD. [***Vale***[1] + *-ugă*].

văiúgă[2], **văiugi** f. (reg.) cărămidă nearsă, făcută dintr-un amestec de lut cu paie, turnată în forme. [Din magh. ***vályog*** (=dial. ***vályug***)].

văji, vắjesc vb. **1.** (reg.; tr.) a aduce un obiect într-o poziţie de echilibru instabil; **2.** (reg.; refl.) a se potrivi, a corespunde unul cu altul (prin însuşiri): *hai, bade, să ne iubim, că noi bine ne văjim, şi pă ochi şi pă sprincene.* POP.; **3.** (reg.; refl.) a-i fi pe potrivă, a-i fi pe măsură: *bucuria fetei că i se vîjeşte* [*papucul*]. POP.; **4.** (reg.; refl. unipers.) a se nimeri, a se întîmpla (în mod incidental): *de s-a văji şi-a*

muri, cine ... l-a jeli? POP; **5.** (înv., rar; tr.) a unelti, a urzi, a pune la cale: *ceia ce văjea nouă rău astădzi-i vedem zdrobiţi şi pieriţi.* VARL.; (şi: **vîji, vuji**). [Din ucr. *vajiti*].

văl, văluri n. **1.** bucată de ţesătură (fină), de obicei brodată, folosită pentru a acoperi, a proteja sau a feri de priviri ceva (mai ales un obiect de cult): *vălul ce copere monumentul pe dinafară, îl schimbă pe tot anul.* BOL.; *Curata era împodobită ... cu văluri albe.* SAD.; **2.** bucată de ţesătură fină (şi transparentă) folosită de femei pentru a-şi acoperi capul sau pentru a-şi ascunde faţa (potrivit unor obiceiuri sau ritualuri): *să-ţi desprind din creştet vălul, să-l ridic de pe obraz.* EM.; (rar) **a lua vălul,** a se călugări: *a două zi ea luă vălul.* BOL.; **a i se pune cuiva un văl pe ochi,** a înceta să vadă, să judece clar; a nu mai înţelege realitatea; **a-i cădea cuiva vălul de pe ochi** sau **a i se lua cuiva un văl de pe ochi,** a i se dezvălui, a i se revela cuiva adevărul: *a trebuit acest eveniment ... ca ... să-i cază vălul de pe ochi.* EM.; **a arunca un văl** (sau **vălul uitării**) **peste ...** (sau **asupra ...**), a ascunde, a tăinui; a da uitării (în mod intenţionat): *peste ultimele lucrări ale d-tale ... trebuie să aruncăm un văl.* MAIOR.; **3.** (compus; bot.) **vălul-miresei,** plantă erbacee anuală, cu flori foarte mici roz sau purpurii (*Gypsophila muralis*); **4.** (fig.) ceea ce acoperă ca un văl (reducînd vizibilitatea, claritatea): *vălul nopţii să risipea şi Pesta devenea mai superbă.* FIL.; *un văl uşor de aburi rătăcea în văi.* GAL.; **5.** (fig.) ceea ce serveşte pentru a ascunde, pentru a disimula o situaţie, un fapt etc.; aparenţă care ascunde realitatea: *de ce să mai îmbrac amorul cu vălul ruşinei ... cînd te iubesc.* EM.; *vălul obscurităţii ... făcea să vredniceascâ un nume ca acesta.* I.NEGR.; **6.** (anat.; şi **vălul palatului** sau **palatin**), porţiune musculară care continuă, în partea posterioară a cavităţii bucale, palatul. [De la ***învăl(u)i*** (după lat. ***velum***, it. ***velo***, fr. ***voile***, prin falsă apropiere etimologică)].

vălar, vălari m. (reg.) persoană care umblă cu vălăritul. [Et. nec.].

vălărít n. (reg.) obicei practicat de grupuri de tineri de la sate, cu ocazia sărbătorilor de Paşti, de Crăciun, de Anul Nou, cînd se merge pe la casele oamenilor şi se fac urări gazdelor, care îi răsplătesc cu daruri în bani sau în natură. [Et. nec.; cf. ***vălar***].

vălăşág, vălăşaguri n. (înv.) supărare, necaz; tulburare, nelinişte, zbucium: *grijile şi vălăşagurile cu carile sămt împietrite inimile lor.* VARL. [***Val*** + *-(ă)şag*].

vălătáş, vălătaşuri n. (reg.) interogatoriu; anchetă, cercetare juridică: *faceţi vălătaşu bine şi-mi încap şi eu în lume.* POP. [Din magh. ***vallatás***].

vălătúc, vălătuci m. **1.** material flexibil (lînă, stofă, hîrtie etc.) sau obiect dintr-un asemenea material, înfăşurat, făcut sul: *te-au uscat, te-au făcut vălătuc, te-au croit.* CR.; *a desfăcut vălătucul şi l-a întins pe iarbă.* VOIC.; **de-a vălătucul,** de-a rostogolul, în mare grabă, foarte repede: *cad mereu, cad de-a vălătucul, fără a mă pute opri.* AL.; **2.** ghemotoc, cocoloş, mototol: *hăţ un şumuiag de fîn, îl face vălătuc şi sfîr!* POP; **a se face vălătuc,** a se strînge, a se ghemui; **3.** (spec.; mai ales la pl.) material de construcţie, în formă de sul, făcut din lut amestecat cu paie sau cu rogoz, folosit pentru a îmbrăca îngrădituri de pari sau împletitura de nuiele care formează scheletul unei construcţii: *bojdeuca de căsuţă, în care locuiesc de vreo 18 ani, e de vălătuci.* CR.; **4.** (agr.; reg.) tăvălug (folosit la sfărîmarea bulgărilor de pămînt şi la netezirea solului); **5.** (agr.; reg.) tăvălug (pentru treierat); **6.** (bot.; reg.) săricică (*Salsola kali*). [De la ***val***].

vălătuceálă, vălătuceli f. (rar) faptul de a (se) vălătuci; învălătuceală; (p. anal.) *a rămas în bordei ... privind vălătuceala ... fumului.* GAL. [***Vălătuci*** + *-eală*].

vălătucí, vălătucesc vb. (tr.) **1.** (rar) a învălătuci, a înfăşura: *o vălătuci iar şi o zvîrli după sobă.* VOIC.; (p. anal.; refl.) *nişte nori groşi ... se vălătuceau înghesuindu-se.* VR.; **2.** a îmbrăca, a acoperi cu vălătuci scheletul de lemn al unor construcţii: *din grajdul de nuiele vălătucit cu grijă, se auzi un muget.* SAD.; **3.** (agr.; reg.) a tăvălugi. [De la ***vălătuc***].

vălătucít, ~ţi, vălătucită, ~e a. **1.** (rar) învălătucit, înfăşurat: *ridicîndu-şi ochii dintr-o ladă cu manuscrise vălătucite.* R.L.; **2.** (pop.) care are scheletul de lemn îmbrăcat în vălătuci: *avem bordeie ... veltucite şi lipite.* POP.; (şi: (reg.) **veltucit**). [V. ***vălătuci***].

vălătuí, vălătuiesc vb. (reg.; tr.) a interoga; a ancheta, a cerceta juridic. [Din magh. ***vallat***].

vălău, vălaie şi **văläuri** n. (reg.) **1.** jgheab făcut de obicei dintr-un trunchi de copac scobit din care se adapă animalele sau în care se pune mîncare pentru porci, pentru păsări etc.: *apa descîntată se pune în vălău oilor* POP; **2.** iesle; **3.** jgheab prin care se captează şi se scurge apa unui izvor; **4.** vrană (la moară); **5.** scoc (la moară sau la piuă); **6.** uluc (la streaşina casei); **7.** olan (care se pune peste ţiglă, pe creasta şi la colţurile acoperişului); (şi: **hălău**). [Din magh. ***vályú*** (dial. ***válló***)].

vălcălúie, vălcălui f. (reg.) vîlcea. [De la ***vălcea***].

válceá f. v. **vîlcea.**

vălcelúşă f. v. **vîlceluşă.**

vălcícă f. v. **vîlcea.**

văleán, ~eni, văleană, ~ene a. şi m., f. (persoană) originară de la cîmpie, care locuieşte într-o vale sau la cîmpie: *eşti tu fată de muntean sau copilă de vălean?* AL. [***Vale***[1] + *-ean*].

văleát n. v. **veleat.**

văléu interj. v. **valeu.**

vălicícă, vălicele f. diminutiv al lui vale: *în cea vali, vălicică, este-o casă mititică.* POP [***Vale***[1] + *-icică*].

vălişoáră, vălişoare f. diminutiv al lui vale. [***Vale***[1] + *-işoară*].

vălitoáre, vălitori f. (reg.) acoperămînt pentru cap, folosit de femei, confecţionat dintr-o bucată lungă de pînză albă, brodată şi tivită cu mărgele colorate, înfăşurată pe un cerc sau pe un cilindru de carton (şi ale cărei capete sînt lăsate să atîrne pe spate): *neveste cu vălitori, de parcă-s rupte din sori.* POP. [(*În*)***văli*** + *-toare*].

vălmăci vb. v. **vălmăşi.**

vălmăşág, vălmăşaguri n. **1.** mulţime, aglomerare de oameni, de obiecte, de fenomene etc. în neorînduială, în dezordine, în agitaţie: *în toate gările ... vălmăşag de oameni speriaţi.* REBR.; **2.** îmbulzeală, dezordine, confuzie, debandadă, agitaţie: *pusese ... capăt lungii lupte în vălmăşagul căreia îl aruncase mohorîta lui zodie.* M.CAR. [(*De-a*) ***valma*** + *-şag*].

vălmăşeálă, vălmăşeli f. (pop.) **1.** învălmăşeală, îmbulzeală, confuzie, agitaţie: *ce-i, oameni buni? întrebă dînsul văzînd vălmăşeala în cîrciumă.* REBR.; **2.** derută, zăpăceală: *acum cînd am reluat literele străbune ne găsim într-o mare vălmăşeală.* NEGR. [***Vălmăşi*** + *-eală*].

vălmăşí, vălmăşesc vb. (pop.; tr. şi refl.) **1.** a (se) amesteca în dezordine, în neorînduială; a se învălmăşi: *în creieri i se vălmăşeau vertiginos gînduri şi amintiri.* REBR.; **2.** a (se) încurca; a (se) zăpăci: *e vălmăcit de mulţeri.* POP.; (şi: (reg.) **vălmăci**). [De la ***vălmăşag***].

vălmăşíe, vălmăşii f. (reg.) stăpînire sau folosire în comun a unei suprafeţe de pămînt. [***Vălmăşi*** + *-ie*].

vălmăşíre, vălmăşiri f. (pop.) **1.** învălmăşeală: *nici atunci n-a priceput rostul vălmăşirilor.* REBR.; **2.** zăpăceală, năuceală: *o necurmată a minţei vălmăşire.* NEGR. [V. ***vălmăşi***].

vălmăşít, ~ţi, vălmăşită, ~e a. (pop.) amestecat în dezordine, în neorînduială; (adv.) *vălmăşit îţi trec prin minte valsul, tinerii.* VLAH. [V. ***vălmăşi***].

vălnic n. v. **vîlnic.**

vălsuí vb. v. **valsa.**

vălturá vb. v. **vîltura.**

vălţuí[1] vb. v. **valsa.**

vălţuí[2]**, vălţuiesc** vb. (tr.) a prelucra cu ajutorul valţurilor. [***Valţ*** + *-ui*].

vălţuíre, vălţuiri f. acţiunea de a vălţui şi rezultatul ei. [V. ***vălţui***].

vălţuitór[1] m. v. **valsator.**

vălţuitór[2]**, ~i, vălţuitoáre** m., f. persoană care lucrează la valţ. [***Vălţui***[2] + *-tor*].

vălúg, văluge şi **văluguri** n. (reg.) **1.** val (de pînză, de postav etc.); **2.** (agr.) tăvălug (folosit la sfărîmarea bulgărilor de pămînt şi la netezirea solului); **3.** sul (la roata fîntînii). // m. (pl. **vălugi**) **1.** fachie (întrebuinţată noaptea pentru a stîrni peştele, care se prinde mai ales cu ostia); **2.** crîng (la moară). [***Val***[1] + *-ug*; cf. sb. ***valyuga***].

vălui, văluiesc vb. (înv., rar) **1.** (intr.) a face valuri mari, tumultuoase: *va striga ... în zioa aceea, ca glasul mării ce văluiaşte.* BIBLIA; **2.** (tr.) a pricinui (cuiva) supărări, necazuri: *icoanelor nu se închina şi pre ceia ce se închina elu-i văluia.* MOXA; **3.** (refl.) a se înfăşura, a se înveli. [***Val***[1] + *-ui*].

vălurá, pers. 3 **vălurează** şi (înv.) **válură** vb. (adesea poetic) **1.** (intr.) a se mişca asemenea valurilor; a ondula: *coama rumenelor zori vălura pe negri nori.* BOL.; **2.** (refl.) a fi ondulat, a fi asemenea valurilor: *culmile munţilor ... se dezumflau ... coborîndu-se şi vălurindu-se în spinări de dealuri.* CĂL.; (şi: **văluri**). [De la ***val***[1]].

vălurát, ~ţi, văluratá, ~e a. **1.** care se mişcă asemenea valurilor; **2.** cu uşoare diferenţe de nivel asemănătoare valurilor, ca valurile: *ogoare vălurate ca o mare.* MACED.; *îşi petrecu timpul ... cu ochii pierduţi pe întinderile vălurite ale Cîmpiei Ardealului.* GHEŢIE; (şi: **vălurit**). [V. ***vălura***].

văluréle n. pl. diminutiv al lui valuri: *privesc cum apa curge ... cum se schimbă-n vălurele pe prundişul lunecos.* AL. [***Valuri*** (pl. lui ***val***[1]) + *-ele*].

văluri vb. v. **vălura.**

vălurít a. v. **vălurat.**

vălurós, ~şi, văluroásă, ~e a. **1.** cu valuri, care face valuri tumultuoase: *Oltule, ... mult vii mari, văluros.* POP.; **2.** care este unduios, care are aspect de valuri: *pe cosiţa-i văluroasă negri fluturaşi ... tremur drăgălaşi.* BOL.; **3.** cu uşoare diferenţe de nivel asemănătoare valurilor, ca valurile. [***Valuri*** (pl. lui ***val***[1]) + *-os*].

vămeşésc, ~şti, vămeşeáscă, ~eşti a. care aparţine vameşului sau vămii, referitor la vameş sau la vamă: *acest domn bun ... mi-a sosit ... din Bucureşti cu cărţi vămăşeşti.* POP. [***Vameş*** + *-esc*].

vămeşíe, vămeşii f. **1.** (înv.) funcţia, slujba de vameş: *ei toati ... pîrcălăbiele şi vămăşiile celi di pi margini, cu agonisit, tot ei le cuprinseră de le-au luat.* NEC.; **2.** (înv. şi reg.) taxă percepută ca vamă: *cum să scoaţă ... cei bani de vămăşie?* POP. [***Vameş*** + *-ie*].

vămuí, vămuiesc vb. (tr.) **1.** a stabili şi a percepe, a încasa taxele vamale; **2.** a lua uium la moară, ca plată pentru măcinat; **3.** (fig.) a lua pe ascuns (sau cu forţa) o parte din bunurile care aparţin altcuiva: *aveau obiceiul să vămuiască, mascaţi, pe oameni paşnici.* SAD. [***Vamă*** + *-ui*].

vămuiálă, vămuieli f. faptul de a vămui. [***Vămui*** + *-eală*].

vămuíre, vămuiri f. acţiunea de a vămui. [V. ***vămui***].

văpáie, văpăi f. **1.** flacără puternică; pară de foc, vîlvătaie: *dibui pe vatră cuţitul pe care să-l înfigă semn, în mijlocul văpăii.* GAL.; (fig.) *văpăi de ochi sălbatici.* AL.; **2.** dogoare, arşiţă: *afară, cît vezi cu ochii, e numai o văpaie ...; respiri focul soarelui.* VINEA; **3.** (fig.) lumină strălucitoare (provenind de la corpurile cereşti): *luna varsă peste toate voluptoasa ei văpaie.* EM.; **4.** (reg.) văpaiţă (focul folosit la pescuitul de noapte). [Cuv. autoht.; cf. alb. ***vapë***].

văpáiţ n. v. **văpaiţă.**

văpáiţă, văpaiţe f. **1.** (pop.) opaiţ (pentru iluminat): *vopaiţa era pe isprăvite.* CĂR.; **2.** făclie făcută dintr-un mănunchi de ţăndări de brad, de crengi etc., îmbibate cu răşină sau cu păcură, întrebuinţată la pescuitul de noapte, pentru a stîrni peştele; (şi: (reg.) **văpaiţ, vopaiţă**). [Contaminare între ***văpaie*** şi ***opaiţ***(*ă*)].

văpái, pers. 3 **văpăieşte** vb. (înv.; intr.) a arde cu văpăi, a scoate, a arunca văpăi: *un foc de surcele văpăia pe vatră.* OD.; (şi: **văpăia**). [De la ***văpaie***].

văpăiá vb. v. văpăi.

văpăiére, văpăieri f. (înv.) acţiunea de a văpăi; (p. ext.) pîlpîire: *semăna cu cea din urmă văpăiere a candelei ce se stinge.* OD. [V. ***văpăi***].

văpseá f. v. vopsea.

văpseálă f. v. vopsea.

văpsí vb. v. vopsi.

văpsitór m. v. vopsitor.

văpsitoríe f. v. vopsitorie.

văr, veri, vară, vere m., f. grad de rudenie între copiii persoanelor care sînt fraţi ori surori sau (p.ext.) între descendenţii de acelaşi grad ai acestora; persoană care se află într-un asemenea raport de rudenie cu alta: *văru-meu ... se punea de pricină că nu ură.* CR.; *e vară cu fata cea mai frumoasă din Pripas.* REBR.; (cu determinări care indică ierarhia gradului de rudenie) *venise la mine o vară bună.* CAR.; *părinţii mei erau ... veri primari.* M.CAR. // m. **1.** (fam.; la voc.) termen de adresare către o persoană de sex masculin, care marchează un raport de egalitate între vorbitori sau care exprimă o atitudine condescendentă: *vezi ce face pustia de dragoste, vere?* CAR.; **2.** (fam.; la voc.) termen întrebuinţat în cursul unei povestiri, pentru a exprima, exclamativ, mirare, satisfacţie etc. faţă de cele relatate: *îi sclipea ochii, vere, de parcă era două schintei.* CAR.; **3.** (reg.) frate de cruce (v. **frate**). [Lat. *(consobrinus, -a)* ***verus, -a***].

vără, várez vb. **1.** (înv. şi pop.; intr.) a petrece vara într-un anumit loc (favorabil traiului): *au rămas în Ţara Muntenească de-au iernat ş-au şi vărat.* NEC.; **2.** (pop.; intr.) a rămîne de primăvara pînă toamna, cu oile sau cu alte animale erbivore, în locuri favorabile păşunatului, mai ales la munte: *vărează la oi.* POP.; **3.** (pop.; intr.) a fi ţinut de primăvara pînă toamna în locuri favorabile păşunatului, mai ales la munte: *oile vărau în munţi*; **4.** (tr.) a ţine de primăvara pînă toamna oile sau alte animale erbivore în locuri favorabile păşunatului, mai ales la munte: *vara le vărează în cei vîrşei de munte.* POP.; **5.** (intr.) a petrece vara într-un anumit loc care oferă condiţiile necesare procurării hranei, reproducerii etc.: *cocoarele vărează la noi în ţară.* [V. ***vară***].

vărăr, várari m. lucrător specializat în construirea cuptoarelor de var şi în arderea pietrei-de-var; persoană care vinde var; vărnicer. [***Var*** + *-ar*].

vărát n. **1.** faptul de a văra; ţinere a animalelor erbivore, în special a oilor, de primăvara pînă toamna, în locuri favorabile păşunatului, mai ales la munte: *m-au lepădat ... la un tamazlîc de vite, în grija unor boari aşezaţi pentru vărat acolo.* VOIC.; *ducem oile la vărat.* POP.; **2.** taxă care se plătea pentru ţinerea oilor sau a vitelor în locuri favorabile păşunatului, pe timpul unui sezon de păşunat. [V. ***văra***].

vărátec a. v. văratic.

vărátic, ~ci, văratică, ~ce a. **1.** care ţine de vară, caracteristic verii, care se manifestă vara: *înplu aerul văratic de mireasmă şi răcoare.* EM.; **2.** (fig.; reg.) comunicativ, prietenos; ager, vioi: *are firea văratică*; **a fi văratec de gură**, a fi vorbăreţ, guraliv; **3.** care ajunge la maturitate în timpul verii; care face fructe timpurii: *încă la vro două locuri din sat era cîte-un cireş văratec.* CR.; **4.** care se coace vara (de timpuriu): *era ... spre sfîrşitul lui august ... cînd merele văratice cad de pe ramuri.* GAL.; **5.** (reg.) care este expus la soare şi a cărui vegetaţie apare de timpuriu: *p-acolo locu-i mai varatic.* POP. // n. **1.** ţinere a animalelor erbivore, în special a oilor, de primăvara pînă toamna în locuri favorabile păşunatului, mai ales la munte; (în special) loc favorabil păşunatului, mai ales la munte, pe care sînt ţinute animalele erbivore, mai ales oile, de primăvara pînă toamna: *într-un cotlon al văii ... se afla stîna unor oieri străini veniţi la văratic.* SAD.; **2.** taxă care se plătea pentru ţinerea oilor sau a vitelor în locuri favorabile păşunatului pe timpul unui sezon de păşunat; **3.** loc care oferă condiţiile necesare procurării hranei, reproducerii etc., în care îşi petrec vara păsările migratoare şi peştii migratori: *în Taşaul ... intră la văratic, în apă scăzută, chefalii.* SAD.; *iote trec cucoarele la văratic.* POP.; (şi: **vărátec**). [***Vară*** + *-atic*].

vărăríe, vărárii f. loc de unde se extrage piatra-de-var; locul şi instalaţiile pentru producerea manuală sau mecanizată a varului; loc unde se depozitează sau se vinde var: *unde coteşte valea ..., acolo sînt vărăriile.* SL. [***Var*** + *-ărie*].

vărgă, várghez vb. (tr.) a face să aibă dungi (paralele) de culori diferite sau de altă culoare decît cea a fondului; a împodobi cu dungi: *la ferestre perdele de pînză vărgată cu arnici.* VLAH. [De la ***vărgat***].

vărgát, ~ţi, vărgată, ~e a. **1.** cu dungi (paralele) de culori diferite sau de altă culoare decît cea a fondului; împodobit cu dungi: *ocnaşul era îmbrăcat în haina vărgată de la ocnă.* CAR.; **2.** (rar) care are linii orizontale (sau verticale) vizibile prin transparenţă: *e tipărită pe hîrtie albă şi vărgată.* [***Vargă*** + *-at*].

vărgălui, vărgáiuiesc vb. (reg.; tr.) a întări muchia coasei cu o vergea de metal, cu scopul de a mări rezistenţa acesteia. [***Vargă*** + *-ălui*].

vărgătúră, vărgături f. (rar; mai ales la pl.) vargă, dungă. [***Vărga*** + *-ătură*].

vărgulíţă, vărguliţe f. (rar) vărguţă. [***Vărga*** + *-uliţă*].

vărgúţă, vărguţe f. diminutiv al lui vargă; vărguliţă: *de mă-i bate cu o vărguţă ... tot m-oi duce la portiţă să dau altuia guriţă.* POP. [***Vargă*** + *-uţă*].

vărnicér, vărniceri m. (înv. şi reg.) vărar; (şi: (reg.) **vărnitar**). [***Varniţă*** + *-ar*].

vărniţăr m. v. vărnicer.

várós, ~şi, văroásă, ~e a. care conţine (mult) calcar, format din calcar; calcaros: *pămînt văros*; (înv.) **piatră văroasă**, piatră-de-var. [***Var*** + *-os*].

vărsá, vărs vb. **1.** (tr.) a face să cadă, a face să curgă un lichid (sau, p. anal., o materie sub formă de pulbere, de granule etc.) prin înclinarea sau prin răsturnarea unui recipient în altul sau pe o suprafaţă: *cere plosca cu apă ... şi varsă toată apa dintr-însa.* CR.; *a vărsat călimara pe unica mea haină albă.* CĂL.; **a vărsa (şiroaie de) lacrimi** sau (pop.) **a vărsa lacrimi de sînge** (ori **fierbinţi**), a plînge foarte tare (cu jale): *a vărsat lacrimi şi şi-a presărat cenuşă în cap.* SAD.; *nu să plîngă cum se plînge, făr' vărsa lacrimi de sînge.* POP.; **a vărsa sînge**, a ucide, a omorî pe cineva: *împăratul Roş ... nu se mai saturâ de a vărsa sînge.* CR.; **a-şi vărsa sîngele pentru cineva** (sau **pentru ceva**), a se sacrifica; a-şi da viaţa pentru cineva sau ceva: *acest popor şi-a vărsat sîngele ... pentru neatîrnarea sa.* CAR.; **a vărsa (multe) sudori** (sau **năduşeli**) ori a **vărsa sudori de moarte, a)** a munci din greu: *pentru aceastâ treabă are să verse multe năduşeli.* ISP.; **b)** a fi în agonie, a fi pe moarte: *cînd era la cîntători, Vălenaş vărsa sudori.* POP.; (pop.) **a-i vărsa cuiva maţele**, a spinteca pe cineva; a ucide: *de-o pune mîna pe mine ... îi vărs maţele!* CAR.; **2.** (refl.) a curge în altă apă mai mare (unindu-şi apele cu aceasta): *în şesul frumos şi roditor ..., şi anume acolo unde Moldova se varsă în Siretiu, Roman zidi ... un nou oraş.* EM.; **3.** (refl.) a se revărsa (ieşind din albie): *Dunărea, umflată de ploi şi zăpoare, nu se mai vărsase atît de năpraznic ca în primăvara aceea.* VOIC.; (fig.) *Doamne, mulţi mai sînt, mulţi se varsă turcii pe acest pămînt.* BOL.; **4.** (refl.) a cădea, a curge din abundenţă: *ploaia vărsîndu-se în şiroaie sileşte pe toţi a-şi căuta aciuare.* NEGR.; *ploaia se vărsa necontenit.* AG.; **5.** (pop.; intr.; şi **plouă de varsă**) a ploua torenţial: *afară vărsa cu găleata; lasă-mă, mîndruţo-n casă, c-afară plouă de varsă.* POP.; **6.** (tr.) a da afară prin esofag şi pe gură conţinutul stomacului; a vomita: *începu să verse cu icniri prelungi.* GHEŢIE; *vărsă ... sînge-nchegat cu venin amestecat.* POP.; **a-şi vărsa (şi) maţele**, se spune despre cineva care vomită foarte tare; **a-i veni cuiva să-şi verse maţele**, a simţi o greaţă puternică; **a-şi vărsa veninul** (sau **mînia, năduful, necazul etc.**), a-şi descărca mînia, furia (asupra cuiva), a se răzbuna pe cineva: *să nu-şi vearse veninul său spre ceia ce s-au slobozit den păcate.* COR.; **a-şi vărsa focul** (sau **amarul, amărăciunea etc.**), a-şi descărca sufletul, a-şi uşura inima (destăinuindu-se cuiva): *credea ... că în mine a găsit un om, în inima căruia să-şi poată vărsa focul.* VLAH.; **7.** (p. anal.; tr.) a arunca cu forţă, a scoate afară: *începură a vărsa din tunurile şi puştile lor descărcături omorîtoare.* BĂLC.; *Etna varsă flăcări*; **8.** (tr.; de obicei poetic) a revărsa, a răspîndi lumină, căldură etc.: *a nopţii reginâ varsă-n calea noastră duioasa-i lumină.* AL.; *doamna mărilor şi a nopţii varsă linişte şi somn.* EM.; (pop.; refl.) **a se vărsa zorile** (sau **de ziuă**), a se ivi zorile, a se lumina de ziuă: *mîndră, cînd să vin la tine se vărsa zorile bine.* POP.; **9.** (pop.; tr.) a risipi, a împrăştia (fără voie): *bani prin casă că-i vărsa, bani prin colţuri că-i lăsa.* POP; **10.** (înv.; tr.) a turna (într-un tipar) un clopot, o statuie etc.: *acest turn îi vărsat în bronz.* KOG.; **11.** (tr.) a preda cuiva o sumă de bani, sau anumite obiecte de valoare etc.; a efectua un vărsămînt: *în ultimele trei zile acesta vărsase în casă trei mii de lei.* GHEŢIE; **12.** (tr.) a repartiza un soldat la o anumită unitate militară sau a-l trece dintr-o unitate în alta: *l-a vărsat la artilerie.* [Lat. ***versare***].

vărsáre, vărsări f. **1.** acţiunea de a (se) vărsa şi rezultatul ei: *vărsarea laptelui*; **vărsare de sînge**, omor; masacru: *răpi cu asalt, deşi cu mare vărsare de sînge, oraşul Filipopole din mînile romeilor.* EM.; **2.** loc unde o apă curgătoare se varsă în alta mai mare ca volum (sau în mare ori în ocean): *un orăşel aşezat la vărsarea Oltului în Dunăre.* VLAH.; **3.** (rar) vomitare: *puţin de nu au leşinat, dacă nu s-ar fi uşurat prin vărsare.* DRĂGHICI; **4.** (poetic; rar) **vărsarea serii**, înserare, amurg: *cu vărsarea serii un strein sosi.* BOL.; **vărsare de ziuă** (sau **de zori**), timpul cînd se luminează de ziuă; zori de zi. [V. ***vărsa***].

vărsát[1] n. **1.** faptul de a (se) vărsa; **2.** (rar) vomitare, vomă; **3.** (pop.) **vărsat de zori** (ori **de ziuă**) sau **vărsatul zorilor**, timpul cînd se luminează de ziuă; zori de zi: *în vărsat de zori, glas de cîntători.* POP.; **4.** (med.; pop.) **a)** variolă: *era şi ciupit de vărsat.* GHICA; **vărsat negru**, variolă hemoragică (v. **variolă**); **b) vărsat de vînt**, varicelă; **c) vărsat mare**, scarlatină; **d) vărsat mic**, rujeolă. [V. ***vărsa***].

vărsát[2]**, ~ţi, vărsată, ~e** a. **1.** care a curs (prin înclinarea sau prin răsturnarea unui recipient în altul sau pe o suprafaţă): *să vă admir curajul în vinure vărsate, în sticle sfărîmate ...?* EM.; (fig.) *ajungă atîta sînge vărsat, atîtea văduvii.* NEGR.; **2.** care se vinde cu amănuntul (fiind luat dintr-o cantitate mai mare); care nu este preambalat (şi care se împachetează în momentul cumpărării). [V. ***vărsa***].

vărsămînt, vársăminte n. **1.** depunere a unei sume de bani la dispoziţia cuiva (de obicei a statului) pe baza unei obligaţii legale; (p. gener.) plată a unei sume de bani; **2.** (concr.) sumă de bani care constituie obiectul acestei depuneri sau plăţi: *mai aveau de plătit ... cele patru vărsăminte de cîte o mie de lei.* GHEŢIE. [***Vărsa*** + *-ămînt* (după fr. *versement*)].

vărsător, ~i, vărsătoáre a. (rar) care varsă. // m. **1.** (înv.) **vărsător de sînge**, ucigaş: *vărsătoriu de sînge s-au arătat ... Tomşea Vodă.* COSTIN; **2.** (înv.) turnător (în metal, în ceară etc.): *un vărsător de ceară ca meşter iscusit a nimerit ... un chip desăvîrşit.* NEGR.; **3.** (sg.; artic.) numele unei constelaţii zodiacale din emisfera australă, situată între constelaţia Capricornului şi cea a Peştilor; unul dintre cele douăsprezece părţi şi semne ale zodiacului. [***Vărsa*** + *-ător*].

vărsătúră, vărsături f. **1.** (înv.) loc unde o apă curgătoare se varsă în alta mai mare (sau în mare ori în ocean): *cîmpii ... stau d-a lungul ţărmului stîng al Dunării, aproape de vărsătura ei în mare.* OD.; **2.** evacuare violentă şi repetată a conţinutului stomaului prin esofag şi pe gură: *o nouă vărsătură, prelungită, istovitoare o decise să se adreseze lui Antalffy.* GHEŢIE; **3.** (concr.) ceea ce a fost vomitat. [***Vărsa*** + *-ătură*].

vărúc, ~ci, vărucă, ~ci m., f. (reg.) verişor: *care mi-ar plăcea, mi-i văruc din viţa mea.* POP. [***Văr*** + *-uc*].

văruí[1]**, văruiesc** vb. **1.** (tr.) a acoperi o suprafaţă tencuită sau lipită a unui element de construcţie sau, p. ext., o încăpere, o casă etc. cu un strat subţire de lapte de var (amestecat cu materii grase); a spoi: *pereţii groşi era văruiţi cu alb.* PETR.; *casa avutului din afară-i văruită, înlăuntru-i otrăvită.* POP.; **2.** (fam.; refl.) a se pudra în mod exagerat: *mîndra mea, frumoasă eşti, atunci cînd te văruieşti.* POP. [***Var*** + *-ui*].

vărui², **văruiesc** vb. (înv.; fam.; intr.) a spune cuiva „vere" cînd i te adresezi: *vere? cine eşti, de îndrăzneşti a mă vărui?* AL.; (şi: **verui**). [*Văr* + *-ui*].

văruială, **văruieli** f. **1.** văruire; **2.** (concr.) strat (subţire) de lapte de var (amestecat cu materii grase) aplicat mai ales pe suprafeţele tencuite ori lipite ale unor elemente de construcţie: *văruiala este învechită.* [*Vărui* + *-eală*].

văruícă, **văruici** f. (reg.) **1.** verişoară: *ce bătaie ţi se cade ... [că] n-ai pus mîna pe mine, chiar văruică să-ţi fi fost.* POP; **2.** (fam.; la voc.) termen de adresare către o persoană de sex feminin şi care marchează un raport de egalitate între vorbitori: *cîte potecele-n luncă cu cin' le-ai făcut, văruică?* POP [*Vară* + *-uică*].

văruíre, **văruiri** f. acţiunea de a vărui şi rezultatul ei; văruială, văruit[1], spoire. [V. *vărui*[1]].

văruít[1] n. văruire: *am terminat cu văruitul casei.* [V. *vărui*].

văruít², **~ţi**, **văruită**, **~e** a. **1.** acoperit cu un strat (subţire) de lapte de var (amestecat cu materii grase); spoit: *se văd ... casele frumos văruite.* EM.; (în textele religioase) (**a fi**) **mormînt** (sau **perete**) **văruit**, se spune despre cineva sau despre ceva care produce (sau caută să producă) o impresie favorabilă, ascunzîndu-se sub aparenţe înşelătoare: *dzise Pavelu cătră elu: bate-te-va Dumnedzeu, păreate văruitu.* COD.VOR.; **2.** (fam.) pudrat în mod exagerat. [V. *vărui*[1]].

văruşán, **~eni**, **văruşană**, **~ene** m., f. (reg.) verişor. [*Văr* + *-uşan*].

vărúţ, **~ţi**, **văruţă**, **~e** m., f. (reg.) verişor. // m. (reg.) frate de cruce (v. **frate**). // f. (reg.) soră de cruce (v. **soră**): *văruţa-i ca şi-o sor, floare de bujor.* POP. [*Văr* + *-uţ*].

vărúţă, **văruţe** f. (reg.) vericică: *îmblînd ... tot cu puşca cît fu văruţa de mare.* POP [*Vară* + *-uţă*].

vărvărésc, **~şti**, **vărvăreáscă**, **~eşti** a. (înv.) **1.** care aparţine varvarilor; care este caracteristic varvarilor: *acest galileian sărac şi cu graiu varvaresc.* COR.; **2.** caracteristic oamenilor necivilizaţi, necioplţi, sălbatici; (şi: **varvaresc**). [*Varvar* + *-esc*].

vărvăríe f. v. varvarie.

vărzár, **vărzari** m. (rar) **1.** cultivator (şi vînzător) de varză; **2.** călugăr însărcinat cu aprovizionarea într-o mănăstire. [*Varză* + *-ar*].

vărzáre, **vărzări** f. plăcintă umplută cu varză (prăjită în untdelemn şi ceapă), cu mărar, cu ştir etc. (care se mănîncă mai ales în post): *gătitu-le-aţi ceva bob fiert, găluşte, turte cu julfă şi vărzare?* CR. [*Varză* + *-are*].

vărzăríe, **vărzării** f. (reg.) **1.** grădină de zarzavat, plantată mai ales cu varză: *au fost tovarăşi la o vărzărie.* POP; **2.** loc amenajat special, de obicei în pivniţă, în care se păstrează varza murată. [*Varză* + *-ărie*].

vărzuí, **vărzuiesc** şi **vărzui** vb. **1.** (fam.; tr.) a face ca o carte, un caiet etc. să aibă foile înfoiate, răvăşite, rupte; **2.** (reg.; refl.) a forfoti, a mişuna; a se foi: *a început să se vărzuie lumea încoa şi încolo.* POP. [*Varză* + *-ui*].

vărzuít, **~ţi**, **vărzuită**, **~e** a. care are foile înfoiate, răvăşite, rupte: *cotrobăia să descopere ... cărţile şi caietele vărzuite ale elevului.* C.PETR. [V. *vărzui*].

văsár, **văsari** m. (reg.) meseriaş care face şi vinde ciubere, putini, butoaie şi alte vase de lemn. [*Vas* + *-ar*].

văsărí, **văsăresc** vb. (reg.; tr.) a practica meseria de văsar; a face diverse vase de lemn: *moţul ... „vasarește" face vase.* POP. [De la *văsar*].

văsăríe f. totalitatea vaselor (dintr-o gospodărie, dintr-un restaurant etc.) în care se găteşte sau din care se mănîncă; veselă: *fu atras de un zgomot suspect de văsărie ciocnită.* GHEŢIE. [*Vas* + *-ărie*].

văsciór, **văscioare** n. diminutiv al lui vas; văsuleţ, văsuşor, văsuţ: *avea în 2 văşcioare ... unt şi făină.* DOS.; (şi: (înv.) **văşcior**). [*Văsuţ* + *-ior*].

văscreásnă f. v. voscreasnă.

văsuléţ, **văsuiețe** n. (rar) văscior. [*Vas* + *-uleţ*].

văsuşór, **văsuşoare** n. (rar) văscior. // m. (reg.) mică plantă erbacee care creşte în zonele alpine (*Splachnum sphaericum*). [*Vas* + *-uşor*].

văsúţ, **văsuţe** n. (reg.) văscior. [*Vas* + *-uţ*].

văşcălíe f. v. veşcălie.

văşcíor m. v. văscior.

vătáf, **vătafi** m. **1.** (în epoca feudală în Ţările Române) conducător al unui grup de curteni, de slujitori sau de oşteni domneşti: *în urma logofătului Ştefan au răpedzit ... pre Iacomi, ce era vătav de aprodzi.* COSTIN; *era vătaf de vînători cînd s-a ales domn.* BĂLC.; **vătaf de plai**, conducător al unui grup de plăieşi; subprefect al unui plai: *să-l ducă în munte ..., cu ordin către vătaful de plai d-acolo.* GHICA; **vătaf de agie**, şef al poliţiei; **mare vătaf de ţinut**, comandant al slujitorilor domneşti dintr-un ţinut; **vătaf de Divan**, dregător care avea misiunea de a organiza activitatea Divanului domnesc; **2. vătaf de ţigani**, slujitor domnesc (mai tîrziu boieresc sau mănăstiresc) care administra o comunitate ţigănească: *a fost vătaf de ţigani în vremea lui.* EM.; **3.** conducător al unui grup de meşteşugari sau de negustori organizaţi în breaslă: *ne-am pomenit cu vătaful de arabagii că vine cu şase care.* FIL.; **4.** (în trecut) administrator al unei gospodării boiereşti sau mănăstireşti; vechil, logofăt: *mi-ar fi cu greu să găsesc un vătaf mai priceput decît dînsul.* AL.; *fu întîmpinată de vătaful de la arman.* ZAMF.; **5.** (pop.) baci (la o stînă): *nouă ciobani şi vătaful zece toţi cu căciuli creţe.* POP; **6.** (p. gener.) conducător, căpetenie, şef: *cine va vrea întru voi să fie vătah, fie voao rob.* COR.; *unde nu este pisică, şoarecii vătaf ardică.* PANN; **7.** (reg.) căpetenie a căluşarilor, a colindătorilor etc.: *măi, vătaşe, vere măi! poartă bine pe flăcăi.* POP; **8.** (reg.) vornic (la nuntă): *vătavul a dat semn din steag şi-atunci porniră toţi şireag.* COŞB.; (şi: (înv.) **vătah**, (înv. şi reg.) **vătav**, **vătaş**, **vătaj**). [Et. nec.; cf. pol. *wataha*, ucr. *vataha*, bulg. *vatah*].

vătáh m. v. vătaf.

vătáj m. v. vătaf.

vătálă, **vătale** f. **1.** partea de sus a dispozitivului de război de ţesut, în care se fixează spata, alcătuită dintr-o scîndură de lemn bombată la mijloc şi dispusă orizontal; (p. ext.) partea de jos a acestui dispozitiv, formată dintr-o bară de lemn, paralelă cu cea de sus; (în special) dispozitivul în care se fixează spata, împreună cu cadrul de lemn în care este montat acesta, formînd organul mobil al războiului, care permite menţinerea paralelă a firelor de urzeală şi îndesarea firului de bătătură: *fete mîndre care ştiau a învîrti şi hora, dar şi suveica, de vuia satul de vătale.* CR.; *gospodina ... sărise de la vatale şi fugise.* SAD.; (reg.) **a fi** (sau a **intra**) **la vătale**, a îndeplini sau a începe să îndeplinească munca cea mai anevoioasă; **2.** (reg.) fiecare dintre cele două bare de lemn verticale la joagăr, care se sprijină pe ceafa jugului; (şi: **vatală**, (reg.) **batală**). [Din bulg. *vatala*].

vătăş m. v. vătaf.

vătáv m. v. vătaf.

vătăjél m. v. vătăşel.

vătăjésc a. v. vătăşesc.

vătăjí vb. v. vătăşi.

vătăjíe f. v. vătăşie.

vătăjíţă f. v. vătăşiţă.

vătăm, **vătămuri** n. (reg.) **1.** vătămare: *la ochi că mi-l lua, trii vătămuri cî-i făcea: una-n pept şi douî-n spati.* POP; **2.** hernie; (şi: **vatăm**). [De la *vătăma*].

vătămá, **vătăm** vb. **1.** (tr.) a produce (cuiva) o suferinţă, un rău fizic, a dăuna integrităţii corporale (prin rănire, lovire etc.); a afecta starea sănătăţii cuiva: *turcii nu pregetă de a le răspunde, vătămînd cîţiva oameni şi cai din artileria noastră.* OD.; *fumul ... le roşea şi le vătăma ochii.* ST.; **2.** (pop.; refl.) a se îmbolnăvi de hernie; a se boşorogi; **3.** (fig.; tr.) a cauza, a pricinui (cuiva) neplăceri, neajunsuri, necazuri etc. sau pagube, daune materiale; a atinge, a ştirbi onoarea, prestigiul, interesele (cuiva); a ofensa, a prejudicia: *la fireasca lui dușmănie ... înveninată de neputința de a le vătăma ..., se răspunse cu ... dispreț.* M.CAR.; **4.** (tr.) a cauza, a produce pagube, stricăciuni (foarte mari); a deteriora, a avaria: *ciocnirea a vătămat vaporul;* (refl. pas.) *aveţi grijă de cufăr, fiindcă înăuntru sînt lucruri care se pot vătăma.* TUD. [Lat. *victimare*].

vătămán, **vătămani** m. **1.** (în epoca feudală în Moldova) conducător al unui sat liber sau al unei cete de săteni liberi, devenit, uneori, reprezentant al stăpînului feudal în satele aservite: *au scris cărţi pe la stăpînii satelor ... şi pe la vătămani, să-i scoată pe toţi la rumte.* NEC.; **2.** (mai tîrziu în administraţia rurală din Moldova) slujbaş la primărie, însărcinat mai ales cu strîngerea dărilor şi a impozitelor: *vornicul ... cu paznicul, vătămanul şi cîţiva nespălaţi de mazili.* CR.; (reg.) **a şedea** (**uitată**) **ca fata vătămanului**, a-şi irosi timpul neavînd griji, obligaţii: *fiind Irinuca dusă în sat şi avînd obicei a şedea uitată ca fata vătămanului.* CR. [Din pol. *wataman*, ucr. *vataman*].

vătămáre, **vătămări** f. **1.** acţiunea de a (se) vătăma şi rezultatul ei; (producere a unui) rău fizic, afectare a integrităţii corporale (prin rănire, lovire etc.) sau a stării sănătăţii; vătămătură: *negăsind nici o vătămare lăuntrică, le făcu un provizoriu pansament.* CĂL.; **vătămare corporală** (sau (înv.) **trupească**), infracţiune care constă într-o atingere adusă integrităţii corporale sau sănătăţii unei persoane; **2.** (fig.) neplăcere, neajuns, necaz etc. sau pagubă, daună materială adusă cuiva; atingere, ştirbire adusă onorarei, prestigiului etc. cuiva; prejudiciu: *toată lumea ... îl îndrăgeşte ..., fiindcă el nu aduce nici o vătămare nimănui.* VOIC.; **3.** stricăciune, deteriorare, avariere (cauzată unor bunuri materiale, unor obiecte etc.): *corabia întreagă şi făr' de nici o vătămare au ajuns la adăpostealâ.* ANTIM. [V. *vătăma*].

vătămát, **~ţi**, **vătămată**, **~e** a. **1.** care a suferit un rău fizic, a cărui integritate corporală a fost afectată (prin rănire, lovire etc.); a cărui sănătate a avut de suferit: *să va afla boul ... de vreun ochi orbit sau şi aiurea vătămat.* PRAV; **2.** (pop.) bolnav de hernie; boşorogit; **3.** (fig.) care a suferit un necaz, un neajuns; prejudiciat; ofensat; lezat; **parte vătămată**, v. **parte**; **4.** stricat, deteriorat, avariat. [V. *vătăma*].

vătămătór, **~i**, **vătămătoáre** a. **1.** care vatămă, dăunează sau pricinuieşte un rău fizic; nociv: *să se impuie cît de greu băuturile vătămătoare sănătăţii.* GHICA; **2.** (fig.) care cauzează neajunsuri, necazuri etc. sau pagube, daune materiale; care prejudiciază, lezează; care ofenseză: *politica cea nouă a acelui imperiu este foarte vătămătoare intereselor germane.* FIL.; *se apucă să nareze ... fără a spune ... nimic vătămător pentru familia sa.* CĂL.; **3.** care strică, deteriorează: *gîndaci vătămători.* // m. nume dat insectelor (sau altor vietăţi) care produc stricăciuni plantelor de cultură. // f. **1.** plantă erbacee perenă din familia leguminoaselor, cu flori galbene-aurii, cu fructul o păstaie, întrebuinţată ca plantă medicinală şi de nutreţ (*Anthyllis vulneraria*); **2.** plantă graminee cu frunze păroase, cu floarea grupată în spiculeţe (*Bromus commutatus*). [*Vătăma* + *-ător*].

vătămătúră, **vătămături** f. (pop.) **1.** vătămare: *dentru păcate avuse ei neputinţă şi boală, nu de vreo vătămătură a trupului.* COR.; **2.** hernie: *haida dura, ... strîmba-ţi-ar Dumnezeu gura, şi draculŭ vătămătura.* POP.; **3.** numele mai multor afecţiuni abdominale, mai ales ale stomacului, manifestate prin dureri acute; (reg.) loc dureros: *cînd m-apucă vătămătura, beau un pahar de rachiu.* GANE; **4.** (bot.; şi **iarbă de vătămătură**) plantă erbacee perenă din familia leguminoaselor, cu flori galbene-aurii, cu fructul o păstaie, întrebuinţată ca plantă medicinală şi de nutreţ (*Anthyllis vulneraria*). [*Vătăma* + *-ătură*].

vătăşél, **vătăşei** m. **1.** diminutiv al lui vătaf; subaltern al vătafului: *Lazăr Oduhie, vătăşelul arendaşului Cozma.* REBR.; **2.** (înv.) slujbaş inferior la poliţie: *parcă e vătăşel de mahala.* PANN; **3.** (în trecut) funcţionar inferior la primărie (care îndeplinea şi funcţia de curier): *nu e o raritate ca revizorul, sosind pe neaşteptate în comună, să afle ... pe d. învăţător ... făcînd pe vătăjelul primarului.* EM.; *cel mai mare ... era băiatul vătăjelului de la primărie.*

SAD.; **4.** (reg.) vornicel (la nuntă): *vătăşele, vătăşele, rău mă tem să nu te-nşele.* POP; **5.** (reg.; p. ext.) băţ împodobit cu panglici, năframe etc. pe care-l poartă vorniceii la nuntă; (şi: (înv. şi reg.) **vătăjel**). [*Vătaş* + *-el*].

vătăşésc, ~şti, vătăşeáscă, ~eşti a. care ţine de vătaf, care aparţine vătafului, de vătaf: *aste-s glume vătăjeşti.* AL.; (şi: (reg.) **vătăjesc**). [*Vătaş* + *-esc*].

vătăşí, vătăşesc vb. (tr.) a stăpîni, a conduce, a administra (în calitate de vătaf): *mai mare-l punea, pe levinţi că-i da ca să-i vătăşească şi să-i haiducească.* POP; (şi: (reg.) **vătăji**). [De la *vătaş*].

vătăşíe, vătăşii f. **1.** (în epoca feudală, în Ţările Române) funcţia, slujba sau demnitatea de vătaf: *l-au chemat şi i-au dat vătăjiia de aprodzi.* COSTIN; **vătăşie de plai**, instituţie în care îşi desfăşura activitatea vătaful de plai: *fără a îndrăzni să aspire la slujbe mai înalte decît ... o vătăşie de plai sau o sămeşie.* GHICA; **2.** (în trecut) slujba vătafului, a vechilului (de moşie); (şi: (înv. şi reg.) **vătăjie**). [*Vătaş* + *-ie*].

vătăşíţă, vătăşiţe f. **1.** (rar) soţie de vătaf; vătăşoaie: *măcar vătăjiţe să fie, tot nu se cuvinea.* AL.; **2.** (în trecut) femeie care conducea gospodăria unei case boiereşti: *fosta lui doică, iar acum vătăşiţa casei, îi pofti ... la masă.* ZAMF.; **3.** (reg.) vornicească (la nuntă); (şi: (înv. şi reg.) **vătăjiţă**). [*Vătaş* + *-iţă*].

vătăşoáie, vătăşoaie f. (reg.) vătăşiţă. [*Vătaş* + *-oaie*].

vătmăníţă, vătmăniţe f. femeie care conduce un tramvai. [*Vatman* + *-iţă*].

vătrái, vătraie n. **1.** obiect de uz casnic, de lemn sau de fier, de obicei în formă de cîrlig lung sau de lopăţică prevăzută cu o coadă lungă, cu care se scormoneşte ori se trage jarul sau cenuşa: *sclipuim de cole o coasă ruptă ... mai un vătrar cu belciug ... şi pornim pe la case.* CR.; (pop.) **trai cu vătrai**, viaţă cu permanente certuri şi neînţelegeri; (reg.) **trai pe vătrai, a)** viaţă foarte grea, de mizerie; **b)** viaţă lipsită de griji; (reg.) **a toca** (sau **a bate toaca**) **pe vătrai, a)** a trăi în mare sărăcie: *au rămas şi popa şi neica Ionică ... să toace pe vătrai, săraci, săraci.* POP; **b)** a sta degeaba, a pierde timpul; **2.** (p. anal.; pop.) fiecare dintre cele două vergele de metal care leagă, la căruţă, capetele crucii de capetele osiei. // m. (reg.; pl. **vătrai**) căpetenie a colindătorilor care, în timpul colindului (din ajunul Crăciunului), scorneşte cu un băţ jarul din vatră; (şi: (pop.) **vătrar**). [*Vatră* + *-ar* (cu *r* muiat evoluat la *i*)].

vătrár n. v. vătrai.

vătrăş, vătraşi m. ţigan stabil: *vătraşii sînt fierari.* ST. [*Vatră* + *-aş*].

vătrăiáş, vătrăiaşe n. diminutiv al lui vătrai: *eu m-oi face d-un mic vătrăiaş cu coada de fier.* POP. [*Vătrai* + *-aş*].

vătrărél, vătrărele n. (reg.) vătrăiaş: *eu m-oi face un mic vătrărel frumos, subţirel.* POP. [*Vătrar* + *-el*].

vătúi[1], vătui m. **1.** ied (de capră, de căprioară, de capră neagră) sau ţap a cărui limită de vîrstă variază, după regiuni, de la cîteva luni pînă la doi sau trei ani; **2.** piele (prelucrată) a puiului[1] de căprioară; **3.** pui[1] de iepure (pînă la un an): *speriindu-se ... de broasca ce sălta în mlaştină, de vătuiul ce zbughea din iarbă.* OD. [Cuv. autoht.; cf. alb. *ftujë, vëtulë*].

vătuí[2], vătuiesc vb. (tr.) **1.** a căptuşi cu vată sau (p. ext.) ca lînă şi a matlasa, mai ales un obiect de îmbrăcăminte; **2.** (p. ext.) a capitona. [*Vată* + *-ui*].

vătuí[3], vătuiesc vb. (înv., rar; bis.; tr. despre Dumnezeu) a promite în mod solemn; a făgădui: *vătuiiu leage aleşilor miei.* PSALT. [Din sl. *vĕtovati*].

vătúle, vătui şi **vătuie** f. **1.** iadă sau capră a cărei limită de vîrstă variază, după regiuni, de la cîteva luni pînă la doi sau trei ani: *va aduce ... vătuie den capre pentru păcat.* BIBLIA; **2.** (reg.) puiul[1] de sex feminin al iepurelui (pînă la un an). [De la *vătui[1]*].

vătuíre, vătuiri f. acţiunea de a vătui şi rezultatul ei. [V. *vătui[2]*].

vătuít, ~ţi, vătuită, ~e a. **1.** căptuşit cu vată sau (p. ext.) cu lînă şi matlasat: *haine vătuite;* **2.** (p. ext.) capitonat: *din cupeul vătuit, suia în iatacul căldicel.* GAL.; **3.** (fig.) înăbuşit, stins, surd, estompat: *de afară urca vătuit zgomotul străzii.* V.R. [V. *vătui[2]*].

văvedénie f. v. vovedenie.

văz n. **1.** unul dintre cele cinci simţuri, prin care se percep imaginile, se înregistrează forma, culoarea, mărimea etc. obiectelor sau situarea în spaţiu şi mişcarea lor: *zburînd cum zboară văzul din ochi omeneşti.* AL.; *dacă ai fi lipsit de miros, ... de văz şi de auz ... ai mai zice ... că trăieşti şi că ai suflet?* CĂL.; **în văzul**, în faţa ..., faţă de ...: *ştiu că nu-ţi plac asemenea scene în văzul lumii.* GHEŢIE; **2.** capacitatea de a vedea; vedere: *loviturile care curg ca grindina le iau văzul.* VLAH. [De la *vedea*].

văzătór, ~i, văzătoáre a. (înv.; astăzi rar; şi subst.) **1.** care vede: *cine au făcut ... văzător şi orbu.* BIBLIA; **2.** care este sau a fost martor ocular la ceva: *am fi înşine văzători acelor ciudese.* COR. // m. (în textele religioase; înv.) cel căruia i s-a arătat Dumnezeu: *Moisi, văzătoriul de Dumnezeu.* ANTIM. [*Vedea* + *-ător*].

văzdúh, văzduhuri n. **1.** (astăzi rar ales poetic) înveliş gazos care înconjoară globul pămîntesc; spaţiul ocupat de acest înveliş: *flori albastre tremur ude în văzduhul tămîiet.* EM.; *paseri aprinse se zbat prin văzduh.* BL.; (reg.) **a vorbi în văzduh**, a vorbi fără a fi luat în seamă; **2.** (rar) amestec de gaze care alcătuiesc straturile inferioare ale atmosferei şi care este absolut necesar vieţăţilor aerobe; aer: *în locuinţa-i îngustă şi rece ... suflarea se curmă ... văzduhul lipseşte.* HASD. [Din sl. *vŭzduhŭ*].

văznesénie f. (în religia creştină; înv.; şi **văznesenia Domnului**) înălţarea lui Isus Hristos la cer; sărbătoare care se ţine la patruzeci de zile după Paşti, în amintirea acestui eveniment: *de-aciia se arătă lui Iacov ...; de-aciia la codrul Eleonului, cînd au fost văzneseniia la Ispas, cînd se-au suit la ceriu.* COR. [Din sl. *vŭznesenije*].

văznesí, văznesesc vb. (înv.) **1.** (refl.; în textele religioase) a se înălţa la cer; **2.** (tr.) a preamări, a proslăvi: *sfîntul lui nume în veci văznesesc.* CANT.; **3.** (refl.) a se îngîmfa, a se fuduli, a se semeţi: *văzîndu-să în cinste la moscali, să văznosisă şi cu nime nu să sfătuie.* NEC.; (şi: **văznosi**). [Din sl. *vŭznesti, voznesiti*].

văznosí vb. v. văznesi.

văzút[1] n. (înv. şi reg.) faptul de a vedea; văz, vedere: *cu văzutul aţi văzut ... zinişoara munţilor?* AL. [V. *vedea*].

văzút[2], ~ţi, văzută, ~e a. **1.** care se vede; vizibil, clar: *zburau amîndoi ... ca două abie văzute închegări ale văzduhului.* EM.; (subst.; f. pl.; în corelaţie cu „nevăzute") *pentru el fură zidite toate, carele-s în ceriure şi carele-s pre pămînt, văzutele şi nevăzutele.* N.TEST.; **2.** care a fost perceput în mod direct: *„tipicul" devenise uneori o forţă fizică în cadrul realităţii văzute şi simţite.* BL.; (subst.) *se găsea ... sub impresia celor văzute.* GHEŢIE; **3.** care este stimat, apreciat, cu vază: *e om văzut în partea locului.* CAR. [V. *vedea*].

veac, veacuri n. şi **veci** m. **1.** (înv. şi pop.) durata vieţii omului; viaţa omului în succesiunea tuturor întîmplărilor trăite; (bis.) existenţa pămînteasă: *petrec cu mîndrii şi cu buiecii, înşelaţi de veacul acest trecătoriu.* VARL.; (pop.) **(de) un veac de om**, (de) mult timp: *sîntem prieteni de un veac de om.* GAL.; (pop.) **a-şi face** (sau **a-şi duce**, **a-şi petrece**, **a-şi trece**) **veacul**, a-şi duce, a-şi petrece viaţa într-un anumit fel, a duce un anumit trai: *îşi petrecea veacul pe la cîrciumă.* REBR.; (pop.) **a-i trece cuiva vacul**, a nu mai fi în floarea vîrstei: *Daicăi i-a trecut vacu.* POP; **cît (e) veacul** sau **pînă e veacul, a)** (pentru) foarte mult timp: *nu-i bine să ţină duşmăniile cît veacul.* AG.; **b)** niciodată: *n-am să-l văd cît veacul!* COŞB.; **2.** (bis.; mai ales la pl.) durată nelimitată în viitor; existenţa veşnică de după moarte; veşnicie, eternitate: *la ceriu dobîndi-veri viaţa veacilor.* COR.; *îţi prorocesc fericirea cea din veac.* SAD.; **de veci**, care nu va avea sfîrşit; veşnic, etern: *cîntări tînguitoare prin zidurile reci cerşi-vor pentru mine repaosul de veci.* EM.; **lăcaş de veci**, mormînt: *l-a dus cu mare cinste pînă la lăcaşul de veci.* CAR.; **loc de veci**, teren într-un cimitir aflat în proprietatea cuiva şi destinat pentru morminte sau cavouri: *poseda un loc de veci, cu acte în regulă.* CĂL.; **în veci de veci** sau (**pînă**) **în vecii vecilor**, **în veacul veacului, în veac de veac etc.**, în tot timpul; în eternitate: *ai fi trăit în veci de veci.* EM.; (jur.; înv.) **în** (sau **de**) **veci** ori **în veci de veci**, pe termen nelimitat: *i-a dăruit cu hrisov o moşie, s-o stăpînească de veci.* CAR.; *aici sînt scrise hotarele în veci.* SAD.; **pe veci,** pentru totdeauna, în mod definitv: *să uit pe veci norocul ce-o clipă l-am avut.* EM.; **în veci** sau **în veci de veci, în vecii vecilor,** (înv. şi reg.) **în veac (de veac),** niciodată: *să nu crezi pe vrăjmaşul tău în veac.* BIBLIA; *aurul de la „Arhanghelii" nu va mai seca în veci.* AG.; **a adormi (somnul cel) de veci**, a muri: *maică-sa adormi într-o zi, de veci.* SAD.; **3.** perioadă îndelungată de timp (considerată ca etapă în desfăşurarea istoriei sau în raport cu stări, situaţii, fapte etc.); epocă, eră: *puternica ta liră, de mîna-ţi pipăită, a veacurilor stinse cenuşă-ar fi mişcat.* ALEX.; *emanaţii solare vor pluti peste veacurile viitoare.* AG.; (mit.; înv.) **veacul de aur** (sau **aurit**), vîrsta de aur (v. **vîrstă**): *dragostea şi rîvna se revărsară ... în veacul acel de aur.* CONACHI; **veacul de mijloc**, evul mediu (v. **ev**): *romantismul ... descria veacul de mijloc cu culori atît de strălucite.* EM.; **veac de aur**, perioadă istorică de maximă înflorire şi strălucire a vieţii materiale şi culturale: *vă citează toţi nerozii, mestecînd veacul de aur în noroiul greu al prozii.* EM.; **din veac** sau **de veac**, din cele mai vechi timpuri; din moşi strămoşi: *aceia era puternici den veac bărbaţi vestiţi.* PALIA; *nu uita de învăţătura din veac.* SAD.; **4.** (sg. artic.) epoca (considerată, privită ca) actuală, contemporană; (p. ext.) generaţia acestei epoci: *veacul te-a ajutat: în vremea cînd te-ai născut, stilul era curăţit şi drumul era făcut.* ALEX.; *răspîndeau în jurul lor un calm patriarhal, ... desprins de atmosfera veacului.* VINEA; **5.** interval de timp de o sută de ani; (adesea însoţit de un numeral ordinal) fiecare dintre intervalele de o sută de ani succesive, socotite în raport cu începutul erei creştine; secol: *în veacul al patrusprezecelea dupe Christos, Francia avu un război foarte trudnic cu englezii.* OD.; *se împlinise cam un veac de cînd .... se aciuase în Valahia.* M.CAR.; (fam.; prin exagerarea ideii de durată) *nu te-am văzut de un veac.* CĂL.; **6.** (la sg.; reg.; cu determinări ca: *bun, rău* etc.) timp, vreme: *ţine, Doamne, veacul bun, c-acuma plecăm la drum.* POP.; (şi: (înv. şi pop.) **vac**). [Din sl. *věkŭ*].

veácă, veci f. (reg.) **1.** cercul de lemn (sau de metal) al sitei sau al ciurului; **2.** cerc de lemn (sau de metal) aşezat în jurul pietrelor morii, pentru a împiedica risipirea făinii; **3.** cerc de lemn (sau de metal) folosit ca tipar, în care se strînge caşul la teasc; **4.** bor (la pălărie). [Din sl. *věko* „pleoapă"].

vecérnie, vecernii f. **1.** (în practicile bisericii ortodoxe) slujbă care se face spre seară (la mănăstiri): *tremurătoriul glas al clopotului împlea seara, chemînd la vecernie.* EM.; **2.** perioadă de timp dintr-o zi spre apusul soarelui; chindie: *cam pe la vecernie, venea să vază pe Ibraim.* GAL. [Din sl. *večerinja*].

vechi[1], ~chi, veche, ~chi a. **1.** (înv. şi pop.) înaintat în vîrstă; bătrîn: *acesta fiind vechiu şi mult învăţat om.* DOS.; *femeile vechi, cum e nana Chira, ştiu să rostească ... descîntece şi chemări.* SAD.; **din vechi**, din bătrîni; din moşi strămoşi (v. **moş**): *începînd cu acel oaspe, ce din vechi se pomeneşte, cu Dariu a lui Istaspe.* EM.; **2.** care deţine de mult timp o anumită calitate, care se află de mult timp într-o anumită relaţie cu cineva: *nu părăsi pe priiatenul cel vechiu.* BIBLIA; *îl luă de braţ ca pe un vechi prieten.* REBR.; (reg.) **fată veche**, fată bătrînă (v. **bătrîn**): *să le spui pă la ureche că tu nu eşti fată veche.* POP; **3.** care exercită mult timp o anumită îndeletnicire (şi a căpătat multă experienţă): *vedeau prima oară o asemenea hartă chiar cei care erau marinari vechi.* TUD.; **4.** care există de mult timp, care a apărut, a luat fiinţă, a fost făcut cu mult timp în urmă; care se menţine de mult timp: *pe cărări cu cotituri, unde noaptea se trezeşte glasul vechilor păduri.* EM.; **vorbă veche**, zicătoare, proverb: *vorba veche: părerii au urechi şi ferestile ochi.* CR.; (pop.) **lună veche**, v. **lună**; **5.** care este preluat şi păstrat prin tradiţie; strămo-

şesc: *prezentă M[ăriei] sale, după vechiul obicei al pământului, pînă şi sare.* EM.; **6.** care a ajuns în stare de degradare, de deteriorare prin acţiunea timpului sau datorită folosirii îndelungate: *hainele despre care ţi-am vorbit sînt vechi şi ponosite.* CR.; **7.** care, prin trecerea timpului, şi-a pierdut sau este pe punctul de a-şi pierde calităţile iniţiale; (p. ext.) stricat, alterat: *cămătniciia ... un aluat vechi este.* COR.; *copiii sănătoşi nu se cresc cu pîine veche.* SAD.; **8.** care este contractată de mult timp (şi are o evoluţie lentă); cronic: *îl îngrijeşte de un cancer vechi al ficatului.* SAD.; **9.** care există de mai mult timp (decît ...), care a apărut, a luat fiinţă, a fost făcut înaintea unui alt lucru: *se întoarse la tatăl său, în casa cea veche.* REBR.; **Vechiul Testament** sau **Vechea lege, Legea veche** prima parte a Bibliei cuprinzînd textele sfinte referitoare la credinţele religioase şi la viaţa poporului evreu: *au cercetat Dumnedzău pre feciorii lui Ilie, preutul din Leagea veache.* VARL.; **Lumea veche**, nume dat Europei, Asiei şi Africii, considerate în raport cu America (**Lumea nouă**); **10.** care este din recolta anilor precedenţi: *veţ mînca din roade vechi, pînă la al noaolea an.* BIBLIA; *cucoşii ... începură a da sunet ... ciugulind cucuruz vechi.* SAD.; **vin** (sau (rar) **coniac**) **vechi**, vin sau coniac care a suferit un proces de ameliorare a calităţilor iniţiale, prin trecerea timpului: *aduse ... două sticle de vin negru vechi.* CĂL.; **11.** care a încetat de a fi în uz, care nu mai corespunde, care ţine de o epocă revolută; depăşit, demodat: *romanul ... ne înfăţişează tocmai tranziţia de la obiceiurile cele vechi spre spiritul cel nou al generaţiei după 1848.* MAIOR.; **de modă veche**, v. **modă**; **lume veche** sau (rar) **vechea lume**, epocă istorică încheiată sau pe cale de a se încheia, de a lua sfîrşit: *a simţit nevoile trecerei de la lumea veche la cea nouă.* OD.; **12.** care a existat, s-a întîmplat, a funcţionat în trecut; care nu mai există, care a fost schimbat, înlocuit: *se pomenirăţ vorbind de lucruri vechi, uitate, din tinereţea lor.* REBR.; **anul vechi**, anul (calendaristic) care s-a încheiat; **stil vechi**, metodă de socotire a timpului după calendarul iulian (v. **iulian**): *suspensiunea ostilităţilor s-a prelungit pînă la 21 septemvrie st[il] vechi.* EM.; (înv. şi pop.) **literă**(sau **slovă, buche**) **veche**, literă chirilică; (rar) **crai de Curtea veche**, haimana, derbedeu; om destrăbălat: *„crailor", ne mai strigă totuşi; „crai de Curtea veche".* M.CAR.; **13.** (despre limbi) care reprezintă o etapă trecută, anterioară, distinctă de etapa actuală, modernă: *am acolo şi o colecţie ... de poveşti italieneşti ...; e o italiană veche.* PETR.; **14.** care aparţine sau care este caracteristic trecutului (îndepărtat); (în special) care aparţine antichităţii, referitor la antichitate; antic: *mii roiuri vorbitoare curgînd spre vechea Romă.* EM.; *puterile sufletului erau proaspete şi curate în lumea veche a Daciei.* SAD.; (înv.) **lumea** (sau **istoria**) **veche** sau **veacul** (ori **evul**) **vechi**, antichitatea: *franco-galic se raportă la timpurile evului vechi.* MAIOR.; **istoria veche**, parte a istoriei care studiază preistoria şi antichitatea. [Lat. ***veclus*** (=***vetulus***)].

vechí², **vechesc** vb. **1.** (înv.; intr. şi refl.) a ajunge la vîrsta bătrîneţii, a deveni bătrîn; a căpăta, a avea aspectul, caracteristicile bătrîneţii; a îmbătrîni: *m-am vechit în pizmaşii carii mă defaimă.* DOS.; **2.** (înv.; refl.) a se menţine, a dura de mai mult timp; a nu mai fi de dată recentă, a nu mai fi nou; a dobîndi vechime; a se învechi: *vechindu-să domnia nu să mai teme că-i va mai strica nime nemic.* NEC.; **3.** (înv. şi reg.; refl.) a ajunge în stare de uzură, de degradare, de deteriorare, prin acţiunea îndelungată a timpului sau prin folosire îndelungată; a se învechi: *hainele lor nu s-au vechit şi încălţările lor nu s-au spart.* BIBLIA. [De la ***vechi¹***].

vechíe f. (înv.) **1.** faptul de a fi vechi, de a exista de multă vreme; existenţă îndelungată: *un lanţ de dughene de lemn mucede de vechie.* NEGR.; **2.** trecut (îndepărtat), epocă veche a civilizaţiei, în special, antichitatea: *pe toată ziua rupem cîte o foaie din frumoasa carte a vechiei.* NEGR. [***Vechi¹*** + ***-ie***].

vechíl, vechili m. **1.** (înv.) locţiitor, reprezentant, purtător de cuvînt al unui suveran, al unui demnitar etc.: *tălmaciul Ioniţă ... devenise între timp vechilul dragomăniei.* C.GANE; **2.** (înv.) persoană care avea împuternicirea de a acţiona în numele altei persoane sau al unui grup de persoane într-o afacere, într-un litigiu etc.; (p.ext.) avocat: *au ales o deputaţie dintre ei, care viind în capitalie, şi-au tocmit un vechil ca să le apere dreptul.* NEGR.; **3.** persoană care supraveghea şi administra, în trecut, munca de pe o moşie; logofăt, vătaf: *vechilii de moşii, vătajii se boieresc toţi.* EM.; (şi: **vichil**). [Din turc. ***vekil***].

vechilét n. (înv.) **1.** (act prin care se acorda) împuternicirea de a acţiona în calitate de vechil; vechilîc; **2.** calitatea de vechil; slujba vechilului. [Din turc. ***vekâlet***].

vechil-hárgi m. dregător însărcinat cu evidenţa cheltuielilor unui vizir. [Din turc. ***vekilharç***].

vechilimeá f. (înv.) (act prin care se acorda) împuternicirea de a acţiona în calitate de vechil; procură, mandat; (şi: **vichilimea**). [Cf. turc. ***vekâletname***].

vechilíţă, vechiliţe f. (înv.) soţie de vechil. [***Vechil*** + ***-iţă***].

vechilîc n. (înv.) vechilet: *să le deie scrisoare de vechilîc din partea tuturor că sînt deplini răspunzători* (a. 1803). URIC. [Din turc. ***vekillik***].

vechíme, (rar) **vechimi** f. **1.** faptul de a fi vechi; însuşirea, calitatea, starea a ceea ce este vechi; existenţă, durată îndelungată: *o căsuţă tupilată şi acoperită cu muşchi ... mărturisea despre vechimea ei.* CR.; *deasupra izvorului ... se ridica o cruce de stejar neagră de vechime.* SAD.; **2.** (cu determinări introduse prin prep. *de*) timpul scurs de cînd a apărut, de cînd există, de cînd durează ceva: *poarta de stejar de o vechime seculară.* EM.; **3.** trecut (îndepărtat); epocă veche a civilizaţiei, în special antichitatea: *famoasă fu în vechime astă cetate ca o colonie fundată ... de împăratul Trăian.* HASD.; *unul rostea domol o istorie din vechime.* SAD.; **4.** activitate îndelungată într-un post, într-o funcţie; numărul de ani pe care cineva i-a prestat într-un post, într-o funcţie: *nu-i trebuia, pentru ca să ajungă polcovnic nici vechime, nici practică.* CAR. [***Vechi¹*** + ***-ime***].

vechitúră, vechituri f. **1.** (depr.) lucru vechi sau învechit, uzat; (spec.) obiect de îmbrăcăminte uzat sau demodat: *era amator de vechituri, pe care le luase ... pe nimic.* CĂL.; **2.** ceea ce este depăşit, demodat, perimat: *stagiunea teatrului nostru ... şi iarna asta îşi va duce-n spate marfa de traduceri şi de vechituri.* VLAH.; **3.** (înv.) însuşirea, calitatea, starea a ceea ce este vechi; vechime: *soldaţi ... înveliţi în mantale transparente de vechitură şi de gloanţe turceşti.* GHICA. [***Vechi¹*** + ***-tură***].

vecíe, (rar) **vecii** f. **1.** (bis.) durată nelimitată în viitor; existenţa veşnică de după moarte; eternitate, veşnicie: *trupul ... împreună cu sufletul îndulci-se-va în veciia ceaia nesfîrşita.* COR.; (bis.) **de vecie**, care nu va avea sfîrşit; etern, veşnic: *viaţa de vecie în lacrimi o căta.* ALEX.; (bis.) **în vecie** sau (înv.) **în vecia veacului**, în tot timpul; în eternitate: *prea mîndrului Domn, cinste şi slavă în veciia veacului.* COR.; **în** (sau **pe**) **vecie**, (în construcţii negative) niciodată: *atunci în vecie suflarea ta caldă ea n-o să învie.* EM.; (înv. şi reg.) **pe** (sau **în**) **vecie**, pe termen nelimitat; pe viaţă: *să mă dai lui pe vecie.* POP.; **pentru** (sau **pe**) **vecie**, pentru totdeauna, în mod definitiv: *în faţa lui Dumnezeu ... sîntem uniţi pe vecie.* CĂL.; **a închide ochii pe** (sau **pentru**) **vecie**, a muri; **2.** durată fără început şi fără sfîrşit, extensiune infinită a timpului; existenţă care nu se supune nici unei determinări cronologice, care este infinită în timp; eternitate, veşnicie: *o zi bună, fericită, e o parte din vecie.* ALEX.; (fig.) *din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate de dureri.* EM. [***Veac*** + ***-ie***].

vecín, ~i, vecină, ~e a. **1.** care este situat, care se află în imediată apropiere sau la o distanţă relativ mică (în raport cu ...); care are hotar comun (cu ...): *ferestrele dădeau în curte, înspre dosul înalt al casei vecine.* CĂL.; *nu s-ar spune ... că avem moşii vecine.* PETR.; **2.** a cărui locuinţă, a cărui proprietate se află în imediată apropiere sau la o distanţă relativ mică (în raport cu ...): *ar crepa pe loc să nu o spună ... la pretenele vecine.* B.-DEL.; **3.** care trăieşte într-un teritoriu vecin, într-o ţară vecină: *naţiuni vecine*; **4.** (fig.) care prezintă caractere (esenţiale) comune, trăsături analoge: *sălbatecul să fie ... atît de vecin filozofului ...?* HASD.; *un sentiment de uşurare, vecin cu bucuria, puse stăpînire pe el.* GHEŢIE. // m., f. **1.** persoană a cărei locuinţă, a cărei proprietate etc. se află în imediată apropiere sau la o distanţă relativ mică (în raport cu ...): *vor fi prezenţi toţi vecinii lor ... de la ţară.* REBR.; **din** (sau **de prin**) **vecini**, care este din (sau de prin) apropiere: *intraseră să se încălzească prin casele din vecini.* AG.; **în** (sau **prin**) **vecini**, în (sau prin) apropiere, (pe undeva pe) aproape: *plecă prin vecini să-şi astîmpere amarul.* VLAH.; **2.** persoană care, într-o anumită împrejurare, ocupă locul cel mai apropiat (de cineva), care se află în (imediata) apropiere (a cuiva): *revenind la locul meu, asupră-mi căutau ... admirativi, ochii vecinei mele.* GAL. // m. **1.** (la pl.) populaţie, popor care trăieşte într-un teritoriu vecin, într-o ţară vecină; stat vecin: *nemini nu cunoştea mai afund pe toţi vecinii Imperiului Bizantin.* HASD.; *ascunde declaraţiile de război pe care ni le trimit vecinii.* PETR.; **2.** (artic.) (înv.; mai ales în textele religioase) aproapele: *vom iubi pre vecinii noştri după porunca lui Dumnezeu, ca înşine pre noi.* ANTIM; **3.** ţăran aservit, împreună cu bunurile sale, unui stăpîn feudal, căruia îi datora rentă în muncă, în produse sau în bani; iobag, rumân (v. **român**), şerb: *rădica de prin sate toţi vecinii cu gloata, de rămîneau ţarinele nearate.* OD.; (şi: (înv. şi reg.) **vicin**). [Lat. ****vecinus*** (=***vicinus***)].

veciná vb. v. **vecini**.

vecináş, ~i, vecinaşă, ~e a. (rar) vecin: *s-au rădicat neamurile vecinaşe.* C.L. // m., f. (reg.) vecinel: *vecinaşilor, ... nu vă miraţi dă (cutare) că e gras şi frumos.* POP. [***Vecin*** + ***-aş***].

vecinătáte, vecinătăţi f. **1.** starea, situaţia cuiva sau a ceva care locuieşte, care se află în imediată apropiere sau la o distanţă relativ mică de altcineva sau de altceva; raportul dintre doi sau mai mulţi vecini: *avînd grija unei aşa de primejdioase vecinătăţi, stătu ... pe gînduri de pace.* EM.; *avînd ... bucurie de vecinătatea mitropolitului.* SAD.; **2.** loc, regiune care se află în imediată apropiere sau la o distanţă relativ mică (în raport cu un loc dat): *se aşază o tăcere mare în vecinătăţi.* SAD.; **din** (sau **de prin**) **vecinătate**, care este, care se află în (sau prin) apropiere, în (sau prin) preajmă: *masa o primeam amîndoi de la pensiunea din vecinătate.* EL.; **în** (sau **prin**) **vecinătate**, în (sau prin) apropiere, (pe undeva pe) aproape, în (sau prin) preajmă: *auzi în vecinătate glasuri spăriate.* SAD.; **în vecinătatea ..., a)** (cu sens local) în apropierea, în jurul, în preajma (cuiva sau a ceva): *în vecinătatea sa nu se afla nimic.* CĂL.; **b)** (înv.; cu sens temporal) puţin înainte de ..., în timpul apropiat de ...: *dau voiniceşte asalt ... în vecinătatea serii.* BĂLC.; **3.** (artic.; cu sens colectiv) vecinii: *trezea adeseori vecinătatea din somn.* GANE; **4.** (reg.) fiecare dintre subdiviziunile teritoriale ale unui sat, constituite, în mod neoficial, în trecut, pentru a înlesni o administrare mai eficientă; **5.** (fon.) poziţie alăturată sau apropiată a unor sunete într-un cuvînt: *oclusivele preferă vecinătatea lichidelor*; **6.** instituţie feudală care exprimă starea de aservire a ţăranilor faţă de stăpînii feudali; starea, condiţia de vecin; iobăgie, rumânie (v. **românie**), şerbie, vecinie: *de la Măria sa Constantin Mavrocordat rădicîndu-să vecinătatea* (a. 1765). URIC. [***Vecin*** + ***-ătate***; cf. lat. ***vicinitas***, ***-atis***].

vecinéi, ~i, vecineá (~ícă), ~ele m., f. diminutiv al lui vecin; vecinaş: *vecinele! cumpără-mi două inele.* PANN. [***Vecin*** + ***-el***, ***-ea*** (***-ieă***)].

vecinésc, ~şti, vecineáscă, ~eşti a. (înv.) care aparţine vecinilor, care este caracteristic vecinilor: *strîngînd oastea sa ... vecinească.* UR. [***Vecin*** + ***-esc***].

veciní, vecinesc vb. **1.** (înv. şi reg.; refl.) a se învecina: *grădină vecinindu-se alăturea cu casa lui.* BIBLIA; **2.** (tr.) a face (pe cineva) să devină vecin; a rumâni (v. **români**), a şerbi: *fiind creştin ca şi tine, şi tu vei în veci să-l vecineşti.* N.COSTIN.; (şi: (înv.) **vecina**). [De la ***vecin***].

vécinic a. v. **veşnic**.

vecinicí vb. v. **veşnici**.

vecinicíe f. v. **veşnicie**.

veciníe, vecinii f. instituţie feudală care exprima starea de aservire a ţăranilor faţă de stăpînii feudali; starea, condiţia de vecin; iobăgie, rumânie (v. ro-

mânie), şerbie, vecinătate: *prieteşugul şi frăţia, iară nu vrăjmăşiia şi veciniia, să poftim.* CANT. [*Vecin* + *-ie*].

véclu s. (reg.) franzelă. [Din germ. dial. *Weckel*, magh. *vekni*].

vécsel, vecsele n. **1.** (fin.; înv.) poliţă, cambie: *pricina acelei înfăţoşeri poliţieneşti era un vecsel iscălit de stăpînul meu, dar neplătit.* AL.; **2.** (reg.) macaz de cale ferată. [Din germ. *Wechsel*].

véctăr, vectări m. (reg.) **1.** paznic; străjer: *la şapcă nu-ţ trebe flori, că-ţ pun vectării cînd mori.* POP.; **2.** cantonier; **3.** infirmier. [Din germ. *Wächter*].

vectăriţă, vectăriţe f. (reg.) infirmieră. [*Vectăr* + *-iţă*].

vectór, ~i, vectoáre a. (geom.) **rază vectoare**, segment de dreaptă orientat care uneşte un punct fix cu un punct mobil de pe o curbă dată. // m. **1.** (mat., fiz.) mărime matematică sau fizică definită prin direcţie, sens, punct de aplicaţie şi valoare numerică (reprezentată grafic printr-un segment de dreaptă orientat); **2.** (biol.) animal, plantă etc. care serveşte ca intermediar în transmiterea agenţilor patogeni ai unor boli: *vectorul paludismului este ţînţarul anofel.* [Din fr. *vecteur*].

vectoriál, ~i, vectorială, ~e a. (mat.) care se raportează la vectori, referitor la vectori; **mărime vectorială**, mărime caracterizată prin valoare numerică, direcţie şi sens; **calcul vectorial**, capitol al matematicii în care se studiază vectorii, operaţiile algebrei şi ale analizei matematice făcute cu vectori, precum şi aplicaţiile acestora. [Din fr. *vectoriel*].

vecuí, vecuiesc vb. (intr.) **1.** (înv. şi pop.) a trăi (timp îndelungat): *p-aşa vremuri se zice că ar fi văcuit împăratul cu stema ruptă din soare.* DELAVR.; *cît pe lume-am văcuit, nouă feciori mi-am avut.* POP.; **2.** (pop.) a-şi duce, a-şi petrece viaţa într-un anumit fel: *trăiţi şi vecuiţi cu mese-ntinse, cu făclii aprinse.* POP.; **a trăit şi a văcuit**, se spune despre cei care au dus un trai bun, fără griji; **3.** (pop.) a-şi petrece viaţa sau o parte din viaţă într-un anumit loc; a fi stabilit cu locuinţa undeva: *pe tărîmurile acelea văcuia unul.* VOIC.; *de-amu noi ne ducem să vecuim în ostrovele noastre.* POP.; **4.** a convieţui: *naţiile ce vecuiau cu dînşii într-aceeaşi ţară.* BĂLC.; *mi l-a dat Dumnezeu, să vecuim el şi eu.* POP.; **5.** (înv.) a dura, a dăinui veşnic: *mila dumnezăiască cu noi să văcuiască.* DOS.; (şi: (înv. şi pop.) **văcui**). [*Veac* + *-ui*].

vecuít, ~ţi, vecuită, ~e a. **1.** (reg.) care a trăit mult; **2.** (înv.) care durează, care există de mult timp: [moşia] *i se cade lui ... după vecuită moştenire.* ZILOT. [V. *vecui*].

vecuitór, ~i, vecuitoáre a. (înv.; mai ales bis.) care există, care durează în tot timpul, în eternitate: *unul iaste Dumnădzău văcuitoriu demaintea începăturilor.* DOS.; (şi: **văcuitor**). [*Vecui* + *-tor*].

véde f. pl. nume dat culegerii de texte sacre indiene scrise în sanscrita veche: *înţelepciunea vedelor e opera colectivă a unor gînditori rămaşi în mare parte anonimi.* BL. [Din fr. *Védas*].

vedeá, văd şi (înv. şi reg.) **văz** vb. **1.** tr. (şi absol.) a primi imaginile obiectelor prin simţul văzului, a avea simţul văzului; a percepe ceva sau pe cineva cu ajutorul văzului: *gură au, şi nu vor grăi; ochi au, şi nu vor vedea.* BIBLIA; *am văzut faţa ta pală de o bolnavă beţie.* EM.; **pe văzute, a)** în faţa tuturor, de faţă cu toţi: *asudă mereu şi se emoţionează pe văzute.* CAR.; **b)** cu condiţia de a avea (ceva) în faţa propriilor săi ochi; **a vedea lumina (zilei), a)** a căpăta viaţă, a se naşte (un copil): *să însemne ... ziua şi locul unde micul Mihai a văzut lumina zilei.* CĂL.; **b)** (şi în forma **a vedea lumina tiparului**) a fi publicat, a ieşi de sub tipar: *pînă acum au văzut lumina două numere din această revistă.* C.; **a vedea stele verzi**, v. **stea**; **văzînd cu ochii**, în mod sensibil; evident, vizibil: *mi se rumenea faţa văzînd cu ochii.* GANE; *începe ... a creşte văzînd cu ochii.* CR.; **cît vezi cu ochii**, cît se poate cuprinde cu privirea, pînă la o depărtare (foarte) mare: *cît vezi cu ochii, drumul e numai paie risipite.* PETR.; (fam.) **cum te văd şi cum mă vezi**, se spune pentru a preciza că cele afirmate nu pot fi puse la îndoială de interlocutor: *sînt adevărate toate acestea? – uite, cocoane, cum te văz şi cum mă vezi.* FIL.; **a nu vedea (lumea) înaintea ochilor**, v. **ochi**; **a vedea în ce ape se scaldă**, v. **apă**; **cînd mi-oi vedea ceafa**, v. **ceafă**; **văzînd şi făcînd**, v. **face**; **a-şi vedea visul cu ochii**, v. **vis**; **a nu vedea de nas**, v. **nas**; **vezi Doamne** sau (înv.) **văz Doamne**, vorba vine, chipurile, aşa zicînd: *sv[î]nta, văz Doamne că-i bărbat, să da vinovată.* DOS.; *avu norocul să trăiască, vezi Doamne, cu o femeie.* POP; **vezi că**, pentru că, deoarece, căci: *se făcea că ascultă, dar tăcea într-însa şi rîdea înfundat; vezi că ea ştia ea ce ştia.* ISP.; **2.** (tr.) a-şi reprezenta mental o realitate absentă sau imaginară: *am văzdut în vis astă-noapte ce ne va împresura astădzi.* VARL.; **3.** (refl.) a se privi în oglindă: *oglinzi ca să se vază nu se află în ţară.* ALEX.; **4.** (refl.) a fi vizibil: *acest far se vede de departe*; **5.** (tr.) a asista la un spectacol, la o competiţie sportivă etc.: *n-am avut ... parte să văz ... spectacolul.* VOIC.; **6.** (tr.) a fi martor ocular al unui eveniment, la o întîmplare: *la Nicopole văzut-ai cîte tabere s-au strîns.* EM.; **7.** (tr.) a fi martor al unei epoci, al unui eveniment: *este din generaţia care a văzut sfîrşitul războiului din 1914*; (p. ext.) *multe bătălii crîncene au văzut aceste locuri*; **8.** (tr. şi refl.recipr.) a (se) întîlni undeva: *feciorii craiului şi fetele împăratului nu se văzuse niciodată.* CR.; **să ne vedem sănătoşi** (sau **cu bine**)**!**, formulă de salut la despărţire: *să ne vedem sănătoşi, dacă ne vom mai vedea!* DELAVR.; **9.** (tr.) a vizita (pe cineva): *venea uneori să-l vadă.* VOIC.; **10.** (tr.) a vizita un loc, un monument etc.: *nici mai denainte au văzut Roma, nici pre urmă.* CANT.; **11.** (tr.) a consulta o persoană competentă: *trebuie să vadă pe avocatul său.* SAD.; **12.** (refl.) a fi, a se afla, a ajunge într-o anumită situaţie: *văzîndu-se acum aşa de nenorocită şi horopsită.* CR.; *mă vedeam în curînd silit să depun armele.* M.CAR.; **13.** (intr.) a se ocupa, a se îngriji de cineva sau de ceva: *dispăru să vadă de cafeaua cu lapte.* REBR.; **a-şi căuta** (ori **a-şi vedea**) **de treabă** (ori **de treaba lui, a ei etc.**), v. **treabă**; (pop.) **a(-şi) vedea de coada măturii** (sau **de fuse şi mosoare**), a se ocupa de treburile casei, ale gospodăriei: *şezi acasă ..., de vezi de coada măturii.* ISP.; **a-şi vedea de drum**, a-şi continua călătoria, a merge mai departe: *vezi-ţi, cătană, de drum.* POP.; **14.** (pop.; tr.) a ajuta: *să îngrijească de noi, să ne vază la nevoi.* POP.; **15.** (tr.) a primi, a încasa o sumă de bani: *cu dumneata nici nu vorbesc pînă nu văz toată chiria.* CAR.; **16.** (tr.) a căpăta, a obţine, a avea în posesie: *bani n-am mai văzut de-un secol.* EM.; **17.** (tr.) a examina, a studia, a cerceta (cu atenţie, cu interes) cărţi, documente etc.: *văzuse mii de vechi crisoave domneşti.* HASD.; **vezi, a se vedea, vedeţi etc.**, formule care apar într-un text scris, prin care se fac referiri la un autor sau la o lucrare: *pentru această etimologie vezi dicţionarul*; **18.** (tr.) a-şi da seama, a constata; a remarca, a observa un fapt, a lua cunoştinţă de ceva: *azi abia vedem ce stearpă şi ce aspră cale este cea ce poate să convie unei inime oneste.* EM.; **ce să vezi?** sau **ce să vadă?**, formulă prin care se exprimă mirarea faţă de ceva neaşteptat: *ce să vezi d-ta? deodată îl apucă un dor de tată-său.* ISP.; **19.** (tr.) a avea sau a-şi forma o anumită părere, o anumită convingere despre cineva sau despre ceva; a socoti, a considera: *aşa am văzut eu lucrurile şi cred că le-am văzut bine.* C.PETR.; **a fi bine văzut**, a fi apreciat: *om aşezat şi foarte bine văzut de toată obştea.* CAR.; **20.** (tr.; despre Dumnezeu) a observa, a avea în vedere, a ţine seama de ...: *Dumnezeu vede faptele noastre*; **a-l vedea (pe cineva) Dumnezeu** (sau **sfîntul**), **a)** a avea şansă, a avea noroc, a reuşi: *ţăranii au făcut mult orz ...; îi vede Dumnezeu anul ăsta.* ZAMF.; **b)** a fi pedepsit, a o păţi; **21.** (tr.) a înţelege ceva, a-şi da seama de ceva; a pricepe: *nu vedeţi ce-nţelepciune e-n făptura voastră chiară?* EM.; *acum vedea ce greşeală săvîrşise.* VOIC.; **vezi bine**, aşa e, negreşit, desigur: *ştia, vezi bine, soarele cu cine are de-a face.* CR.; **22.** (tr. şi refl.) a-şi imagina, a-şi închipui, a-şi înfăţişa ceva: *vedea răsărind domni în haine de aur.* EM.; *mă văd serile cu tine pe treptele acelea înverzite.* VINEA; (intr.) **a vedea departe**, a avea perspicacitate, clarviziune; **23.** (la imper.; intr.) bagă de seamă, ia seama, ai grijă să ...: *amice vezi să nu paţi şi tu ca simigiul.* OD.; *vezi să nu o păţeşti*; **24.** (cu valoare de interj.) cuvînt întrebuinţat în cursul unei povestiri, al unei discuţii pentru a atrage atenţia asupra celor relatate: *vezi! împrejurul acestui instinct se-nvîrteşte viaţa omenirei.* EM.; **25.** (refl. impers.) a avea aerul, a părea, a se arăta: *cum arată el? întrebă bătrînul, preocupat cum se vede de-o cugetare complicată.* EM.; *nu e aşa de prost cum se vede*; **se vede că ...** sau **se vede treaba** (sau **lucrul**) **că ...**, e probabil că ...: *se vede lucru că şi moş Nichifor era făcut pe drumuri.* CR.; *se vede treaba că or fi ştiind ei ceva.* PR. [Lat. *videre*].

vedeálă f. (înv. şi reg.) **în** (sau) **la vedeală**, în văzul tuturor, în public; pe faţă: *o purta în vedeală între toată boierimea.* NEC.; **a scoate la vedeală**, a face să fie văzut, cunoscut, descoperit. [*Vedea* + *-eală*].

vedénie, vedenii f. **1.** (în credinţele religioase) apariţie imaginară (mai ales a unui arhanghel, a unui sfînt) prin care persoanelor dotate cu **facultăţi** supranaturale li se face cunoscută voinţa divină; arătare, vedere: *videnie pren noapte s-au arătat lui Pavel.* BIBLIA; *să spună ..., spre laudă deşartă, vedeniile trimise ei de Sus.* GAL.; **2.** percepţie imaginară a unor lucruri ireale; halucinaţie, nălucire: *adineaori avu vedenii.* DELAVR.; **3.** fiinţă fantastică, nălucă, fantomă: *m-am văzut înconjurat de vedenii, fantasme, stahii, strigoi ... şi de toate fiinţele fantastice.* AL.; **4.** fiinţă care apare în mod nedesluşit sau neaşteptat, care sperie prin aspectul ei ciudat: *calul, vedenie mută, cu coama de vînturi bătută, stă-n noaptea cu neguri de pază.* COŞB.; **5.** imagine, reprezentare: *vedenia trecutului ... era singurul lucru în stare să-l mişte.* M.CAR.; **6.** (înv.) faptul de a vedea; vedere: *vede în oglindă că ... seraschierul trăsese sabia ...; la această vedenie se repede pe scară şi s-aruncă în cel dîntîi caic.* GHICA; (şi: (înv. şi reg.) **videníje**). [Din sl. *viděnije*].

vederá, vederez vb. **1.** (reg.; refl.) a se face lumină; a se lumina: *îi zise vulpea să pună vro două lemne pre foc, ca să se vedereze.* POP.; **2.** (înv.; tr. şi refl.) a face să fie sau a deveni vizibil, clar, evident; a (se) arăta în mod vădit; a (se) evidenţia: *aceasta o vedereadză cărţile ce-s scrise de dînsul.* DOS.; *s-au vederat prin tine că pot iroii să fie viteji.* CONACHI. [De la *vedere*].

vederát, ~ţi, vederată, ~e a. (înv.) care este clar, evident; vădit: *educaţia grecească a veaculuі trecut au lăsat urme vederate.* RUSSO; (adv.) *spusă vederat şi numele său şi credinţa.* DOS.; *duşmănia între împăratul Theodor şi împăratul Ioan Vatatzes ca rivali crescu vederat.* EM. [V. *vedera*].

vedére, vederi f. **1.** faptul de a vedea; percepere a imaginilor cu ajutorul văzului: *la vederea acestei minunăţii, toţi au rămas încremeniţi.* CR.; **la vedere**, în văzul tuturor, în public, deschis: *dacă eşti aicea, ce nu te-arăţi mai la vedere?* CAR.; *şedeau ... la vedere ... un număr mai mic sau mai mare de fete tinere.* GHEŢIE; **din vedere**, privind: *meşteşugul vreme cere, nu să-nvaţă din vedere.* PANN; **în vederea ...**, în scopul ..., pentru ...: *să-mi rostuiesc daraverile în vederea unei lipse pentru totdeauna.* M.CAR.; **a cunoaşte** (sau **a şti**) **pe cineva din vedere**, a cunoaşte, a şti pe cineva după înfăţişare, fără a fi făcut cunoştinţă: *tu o cunoşti din vedere.* PETR.; **a avea pe cineva în vedere**, a se interesa în mod special de cineva; a avea grijă de cineva: *amîndoi i-au făgăduit că ... îl vor avea în vedere.* VLAH.; *are pe altcineva în vedere pentru postul respectiv.* CĂL.; **a avea ceva în vedere**, a avea o intenţie, a urmări un scop: *nu vom avea în vedere decît poeziile ... pe care le-a scris Eminescu în epoca deplinei sale dezvoltări.* MAIOR.; **a pune cuiva în vedere**, a-i atrage cuiva atenţia, a-l avertiza: *mă grăbesc a vă pune în vedere că ... este un om pierdut.* CAR.; *îi puse în vedere că ... va trebui să plătească întreaga sumă.* GHEŢIE; **a scăpa ceva din vedere**, a lăsa la o parte din nebăgare de seamă; a omite, a neglija ceva din neatenţie: *altceva ... scăpase tutulor celorlalţi din vedere.* M.CAR.; **a nu scăpa pe cineva din vedere**, v. **scăpa**; **a pierde ceva** sau **pe cineva din vedere**, a da uitării pe cineva (sau ceva); a nu mai şti de cineva (sau de ceva): *nu-i este permis unui istoric conştiincios să-l piardă din vedere.* CAR.; **a trece cu vederea**, a nu ţine seama, a nu lua în seamă: *trebuie să-i trecem cu vederea unele curiozităţi.* GHEŢIE; **a fi scump la vedere**, v. **scump**; **2.** (pop.) faptul de a se întîlni iar, după o oarecare vreme: *mai rara vedere este mai cu miere.* PANN; (fam.) **la bună vedere!**, formulă de salut la despărţire: *la bună*

77816 intrări • 70339 articole

vedere, domnilor! SAD.; **3.** (pop.) întîlnire (pusă la cale de părinți sau de peţitori) între doi tineri pentru mijlocirea unei căsătorii; **4.** facultatea de a vedea, simțul văzului; privire; (de obicei la pl.) ochii: *o negură albă îi cuprinse vederea.* EM.; **a-i lua** (sau **a-i fura cuiva**) **vederile**, a nu mai vedea, a orbi (din cauza unei lumini puternice, a strălucirii unor obiecte etc.); a ului, a zăpăci: *împăratul ... porunci să-i dea ... un rînd de haine de aur ce-ţi luau vederile de frumuseţe.* ISP.; **a avea vederea scurtă** sau **a fi scurt de vedere**, a fi miop: *ştii că e scurt de vedere.* HOGAŞ.; **5.** chip, înfăţişare: *să fie oare cumplit la vedere cum se spune?* SAD.; **6.** (înv.) viziune, vedenie: *văzu în vedere că ieşi dentr-un părete o mînă şi scrise trei cuvinte.* MOXA; **7.** priveliște, peisaj: *este o terasă de pe care ai o vedere excelentă.* CĂL.; **8.** desen, tablou, fotografie reprezentînd un peisaj; carte poștală ilustrată; **cameră de luat vederi**, v. **cameră**; **9.** (fig.) intenţie, scop, proiect: *înclinăm a crede că ... politica aceasta are vederi largi.* EM.; **10.** (fig.) concepţie, convingere, idee, judecată: *junele nostru are foarte sănătoase vederi morale.* CAR.; **punct de vedere**, v. **punct**. [V. ***vedea***].

vederós, ~şi, vederoásă, ~e a. **1.** (înv. şi reg.) expus vederii; vizibil: *se vede la loc vederos stînd.* DOS.; **2.** (înv. şi reg.) strălucitor, luminos: *soarele-i cam vederos.* POP.; **3.** (înv. şi reg.) arătos, chipeş: *au lovit pre omul egiptean, om vederos de 5 coţi.* BIBLIA; **4.** (înv.; fig.) apreciat, preţuit, stimat: *omul vederos ... la împărat trebuie a dvori.* BIBLIA. [***Vedere*** + *-os*].

vedétă, vedete f. **1.** santinelă (de cavalerie) avînd misiunea de a semnala venirea inamicului; **2.** (tipogr.) cuvînt sau rînd tipărit cu caractere mai groase, pentru a fi pus în evidenţă; **3.** actor avînd rolul principal într-un spectacol teatral sau într-un film şi al cărui nume este tipărit pe afiş cu caractere mai groase; **4.** actor, cîntăreţ, sportiv etc. de renume: *aveau dreptul acesta ... numai regizorii şi vedetele.* PETR.; **5.** personalitate care se bucură de admiraţia opiniei publice: *vedeta baroului*; **6.** (p. ext.) persoană care are preocuparea de a se remarca, de a se pune în evidenţă cu orice preţ; **7.** navă de război cu tonaj mic, avînd viteză mare, utilizată pentru supravegherea şi apărarea litoralului maritim sau pentru operaţii în apele fluviale; **8.** ambarcaţiune cu motor, mică şi rapidă. [Din fr. ***vedette***].

vedetísm n. preocupare de a se remarca, de a se pune în evidenţă cu orice preţ; atitudine specifică mai ales actorilor şi sportivilor de a-şi afirma propriile calităţi în mod exagerat. [***Vedetă*** + *-ism*].

védic, ~ci, vedică, ~ce a. care aparţine Vedelor, referitor la Vede, care este caracteristic Vedelor: *cărţile vedice*; *imnele vedice.* [Din fr. ***védique***].

vedísm n. ansamblul credinţelor şi ritualurilor cuprinse în Vede; brahmanism primitiv. [Din fr. ***védisme***].

vedrişoáră, vedrişoare f. vedriţă: *vedrişoara şi-o luase şi la fîntînă plecase.* POP. [***Vadră*** + *-işoară*].

vedríţă, vedriţe f. diminutiv al lui vadră; vedrişoară: *bea vinul cu vedriţa.* POP. [***Vadră*** + *-iţă*].

vegetá, vegetez vb. (intr.) **1.** a trăi, a se dezvolta, a creşte (cu dificultate): *se ascunde-o mîndră floare, ce ... vegetează, creşte, moare.* ASACHI; **2.** (fig.) a avea o existenţă puţin activă; a avea o viaţă lipsită de strălucire, mediocră, obscură: *la adînci bătrîneţe vegetează într-un ungher.* CAR. [Din fr. ***végéter***].

vegetábil, ~i, vegetabilă, ~e a. (înv.) care vegetează, care poate vegeta. [Din fr. ***végétable***].

vegetál, ~i, vegetală, ~e a. **1.** care ţine de plante, referitor la plante, care se raportează la plante: *agricultura cere mai multă cunoştinţă şi ştiinţă ... de fiziologie vegetală şi animală.* GHICA; **regn vegetal**, una dintre cele trei mari diviziuni ale corpurilor din natură, cuprinzînd plantele; **2.** care provine din plante, care este extras din plante: *uleiuri animale, vegetale şi minerale.* CAR.; **cărbune vegetal**, pulbere neagră şi foarte fină, obţinută prin pulverizarea cărbunelui de lemn şi întrebuinţată în medicină; **pămînt vegetal**, strat superficial al solului, bogat în materii organice, provenind din descompunerea plantelor şi propice pentru dezvoltarea vegetaţiei. // f. (mai ales la pl.) **plantă**: *mă nutresc cu vegetale crude care cuprind vitamine.* CĂL. [Din fr. ***végétal***].

vegetăre f. faptul de a vegeta. [V. ***vegeta***].

vegetarián, ~eni, vegetariană, ~ene m., f. şi a. (persoană) care se hrăneşte cu produse vegetale, excluzînd din alimentaţia sa carnea, dar nu şi unele alimente de origine animală (lactate, ouă, miere): *era ... un vegetarian cu principii.* ARG. // a. care se bazează pe produse vegetale şi pe unele alimente de origine animală (lactate, ouă, miere): *regimul vegetarian recomandat de medic a fost prea aspru.* [Din fr. ***végétarien***].

vegetarianísm n. regim alimentar sau sistem de alimentaţie bazat pe produse vegetale, care exclude carnea, permiţînd unele alimente de origine animală (lactate, ouă, miere): *la aşa vrîstă şi cu aşa cherestea trebuie ... gimnastică, umblet ..., vegetarianism.* CAR. [Din germ. ***Vegetarianismus***].

vegetatív, ~i, vegetativă, ~e a. **1.** referitor la creşterea, la nutriţia plantelor, care face să crească, să se dezvolte plantele: *codrul ... este imaginea tipică a încolţirii veşnice şi a stării vegetative.* CĂL.; **organe vegetative**, totalitatea rădăcinilor, tulpinilor şi frunzelor care asigură nutriţia plantelor; **înmulţire vegetativă**, înmulţire asexuată a plantelor prin bulbi, rizomi, butaşi etc.; **2.** care se limitează la întreţinerea funcţiilor vitale comune animalelor şi plantelor: *viaţă vegetativă*; **3.** referitor la activitatea sistemului neurovegetativ: *funcţii vegetative ale organismului* (circulaţia, metabolismul etc.); **sistem nervos vegetativ**, sistem nervos care inervează organele interne; **4.** (fig.) inactiv: *totul, în afară de o stare vegetativă şi o contemplaţie vagă, ... i se părea caznă şi sforţare.* VINEA. [Din fr. ***végétatif***, germ. ***vegetativ***].

vegetáţie, vegetáţii f. **1.** creştere, dezvoltare şi întreţinere a vieţii unei plante: *perioadă de vegetaţie a grîului*; **2.** totalitatea plantelor care cresc într-un anumit loc; mulţime de plante: *o vegetaţiune puternică; măzărichea ... ţese păturile ei de flori asupra întregei vegetaţii.* EM.; **3.** totalitatea plantelor distribuite pe suprafaţa pămîntului, în funcţie de climat, de sol etc.; mulţime de plante: *vegetaţia era parcă ştearsă, decolorată de un soare necruţător.* PETR.; *este necesar să cunoaştem zonele de vegetaţie*; **4.** (rar) verdeaţă: *flori de apă să încunjure cu vegetaţia lor corpul meu.* EM.; **5.** (rar; fig.) stare a unei persoane care duce o viaţă inactivă sau obscură; **6.** (med.; mai ales la pl.) excrescenţă care apare pe piele sau pe mucoase (în special obturînd fosele nazale): *vegetaţii adenoide*; (şi: (rar) **vegetaţiune**). [Din fr. ***végétation***, lat. ***vegetatio***, ***-onis***].

vegetaţiúne f. v. vegetaţie.

véghe, veghi şi (înv.) **veghe** f. **1.** faptul de a veghea; pază, străjuire: *soldaţii stăteau de veghe cu mîna pe armă.* SAD.; **de veghe**, care veghează; (fig.) *făclie de veghe pe umezi morminte.* EM.; **2.** (concr.) persoană sau grup de persoane care păzeşte pe cineva sau ceva; strajă; (fig.) *veghe în veci deştepte spre paza binelui public.* OD.; **3.** supraveghere a orizontului (mării) cu scopul de a observa diferite semnalizări, nave, avioane, obstacole de navigaţie etc.: *veghea se execută în mers şi la ancoră*; **4.** (concr.) persoană sau grup de persoane din echipajul unei nave însărcinate cu supravegherea orizontului; **5.** (la romani) fiecare dintre cele patru diviziuni egale în care era împărţită noaptea, în funcţie de schimbarea străjilor; **6.** faptul de a rămîne treaz noaptea, de a nu dormi în timpul nopţii; stare fiziologică a fiinţelor caracterizată prin deplină activitate a centrilor nervoşi; trezie: *în veghile ei nesfîrşite i s-au ascuţit simţurile.* VINEA; **lampă de veghe**, lampă cu lumină slabă care se lasă aprinsă noaptea; **7.** veghere la căpătîiul unui bolnav pentru a-l îngriji: *într-a şaptea noapte de veghe, simptoamele păreau că cedează.* ARG.; **8.** (rar) priveghi (la un mort): *îşi reluă locul de veghe de lîngă pat.* GHEŢIE; **9.** veghere petrecută în rugăciuni: *soţii îmi stingheresc veghile.* VOIC. [De la ***veghea***].

vegheá, veghez şi (înv.) **veghi** vb. **1.** (tr.) a ţine sub observaţie, sub pază, sub control: *o santinelă ... veghează în tăcere mişcările unei tabere inamice.* FIL.; **2.** (intr.) a sta de pază, a face de strajă: *străjile vegheau la locurile lor.* SAD.; (fig.) *legea veghează la uşa cetăţeanului englez.* GHICA; **3.** (înv.; refl.) a se feri, a se apăra (de un rău, de o primejdie); a fi cu băgare de seamă, a lua aminte (la ...); a se învăţa minte: *vegheaţi-vă să nu cumva neştine voi prilăstească.* COR.; **4.** (înv.; tr.) a ţine seama de ..., a lua în consideraţie: *nemica acealea se veaghie ei.* COD.VOR.; **a(-i) veghea voia** (sau **voie**) **cuiva**, a favoriza, a avantaja pe cineva; a avea (faţă de cineva) atitudine părtinitoare: *era un om groznic: nu veghe nimărui voia.* NEC.; **5.** (intr.) a rămîne treaz (în mod intenţionat) noaptea (sau o parte din noapte), a nu dormi în timpul destinat somnului: *vegheam învăluit în singurătate pe corabie.* PETR.; **6.** (rar; tr.) a priveghea un mort: *am găsit-o pe masa din salon ...; o veghea un rîndaş.* VINEA; **7.** (tr. şi intr.) a avea grijă de un bolnav, de un copil etc. (mai ales în timpul nopţii): *nedezlipită de la capul lui, Saşa veghea.* ZAMF.; *zi şi noapte l-a vegheat, perne albe i-a mutat, cînd la cap, cînd la picioare.* POP.; **8.** (intr.) a fi atent la ..., a se preocupa, a se interesa în mod stăruitor de ...: *bărbaţii aceştia au cugetat, au vegheat, au asudat pentru voi.* HEL.; *să vegheze în chip deosebit asupra locuinţei lui.* CĂL. [Lat. ***vigilare***].

vegheát, ~ţi, vegheată, ~e a. **1.** (rar) care este ţinut sub observaţie, sub pază, sub control: *grecii ... ajung pe vegheatele maluri.* COŞB.; **2.** (înv.) **voie vegheată, a)** favorizare, avantajare (a cuiva); atitudine părtinitoare: *întoarse spre dînsul voia vegheată a sultanului.* OD.; **b)** rea intenţie: *am citit, dar nu cu voie vegheată.* HASD.; **3.** (înv.) vădit; făţiş: *nimeni nu poate fi arestat afară de cazul de vină vegheată*; **faptă vegheată**, flagrant delict; **4.** (înv. şi reg.) atent; treaz, vigilent: *o nepregetată ciudă ... în veci le ţine mintea vegheată.* OD. [V. ***veghea***].

veghére, vegheri f. **1.** (rar) faptul de a veghea; pază, străjă: *în veghere necurmată stă pe loc la postul său.* AL.; **2.** (înv.) faptul de a fi cu băgare de seamă, cu luare-aminte (la ...); învăţătură de minte: *va fi veghere şi altora.* LET.; **3.** faptul de a rămîne treaz noaptea, de a nu dormi în timpul nopţii (pentru a desfăşura o activitate); stare fiziologică a fiinţelor caracterizată prin deplină activitate a centrilor nervoşi; trezie: *în piroteala lungilor vegheri, spovedania vieţii sale se depăna nesilită, întreagă.* M.CAR.; **4.** atenţie susţinută, preocupare, grijă (pentru ...): *vegherea lui era neobosită ... nu-l părăsea niciodată.* BĂLC. [V. ***veghea***].

veghetór, ~i, veghetoáre m., f. **1.** persoană care veghează, care stă de pază, care face de strajă; păzitor, străjer: *a două zi veghetorul nu mai află pe prins.* BOL.; **2.** (reg.) paznic (la vie). // a. (rar) care veghează, care este atent la ..., care este vigilent. [***Veghea*** + *-ător*].

vegliót, vegliotă a. **1. dialectul vegliot** (şi subst. f.) unul dintre cele două dialecte ale limbii dalmate, care se vorbea în insula Veglia; **2.** care aparţinea dialectului vegliot. [***Veglia*** n. pr. + *-ot*].

vehemént, ~ţi, vehementă, ~e a. **1.** (înv.) care se produce, se manifestă cu intensitate deosebită, cu violenţă: *vînturi vehemente*; **2.** înflăcărat, impetuos, înverşunat, violent: *farsor neruşinat ... este vehement, tare, energic, plin de sare acră şi muşcătoare.* HEL.; *se născu o discuţie vehementă între fiu şi tată.* AG.; (adv.) *denunţa vehement un cartel industrial.* PETR. [Din lat. ***vehemens***, ***-ntis***, fr. ***véhément***].

vehemánţă f. **1.** (înv.) intensitate deosebită, putere (a vîntului); **2.** înflăcărare, impetuozitate, înverşunare, violenţă (în manifestări, în acţiuni): *discursurile lui sînt pline de momente de vehemenţă.* CAR.; *protestă cu o vehemenţă crescîndă.* CĂL. [Din lat. ***vehementia***, fr. ***véhémence***].

vehícol n. v. **vehicul**.

vehícul, vehicule n. **1.** ceea ce serveşte ca mijloc de propagare, de transmitere: *aerul e vehiculul sunetului*; **2.** mijloc de comunicare (a unor idei, a unor cunoştinţe etc.): *tiparul e cel mai bun vehicul al cugetării*; **3.** (farm.; astăzi rar) excipient lichid; **4.** mijloc de transport pe o cale de comunicaţie terestră, subterană, pe (sau sub) apă, aeriană, cosmică; (şi: (rar) **vehicol**). [Din fr. ***véhicule***, lat. ***vehiculum***].

vehiculă, vehiculez vb. (tr.) **1.** (rar) a constitui un mijloc de propagare, de transmitere: *serul sangvin*

vehiculează diverşi pigmenţi; **2.** a face să circule idei, opinii etc.; a difuza, a propaga, a răspîndi: *asemenea ... scrieri vehiculau ficţiuni literare.* V.R. [Din fr. ***véhiculer***].

vehiculáre f. acţiunea de a vehicula; punere în circulaţie a unor idei, a unor opinii etc.; difuzare, propagare: *se adăugă, în vehicularea noţiunii de autenticitate, un timbru nou, existenţialist.* R.L. [V. ***vehicula***].

veióză, veioze f. lampă (electrică) cu lumină slabă (care rămîne aprinsă în timpul nopţii): *întinsese mîna pentru a aprinde veioza.* R.L. [Din fr. ***veilleuse***].

véjie, vejii f. (reg.) **1.** tulpina porumbului (după ce a fost tăiată de la pămînt şi i s-au cules ştiuleţii); **2.** pănuşă (uscată). [Et. nec.].

vel- (înv.) element de compunere care înseamnă „mare" şi care, precedînd denumiri de dregători, indica treapta cea mai înaltă a dregătoriei respective: *te înalţ spre răsplătire la rangul de vel-armaş.* NEGR.; (însoţit de alte determinări legate de o denumire de dregătorie) *Zărzărel, vel-treti-logofăt cu caftan.* CĂL.; *fusese mărităta cu biv-vel-logofăt Ortoscoleu.* PETR. [Din sl. ***vel(iĭ)***].

velár[1], velari m. **1.** persoană specializată în confecţionarea şi repararea velelor (şi a altor obiecte din pînză de vele folosite la bordul navelor): *mai fuseseră tocmiţi ... la lucru un bătrîn velar şi ajutoarele lui.* TUD.; **2.** marinar care manevrează velele unei nave. [***Velă*** + *-ar*].

velár[2], velară, ~e a. (fon.) **1.** care se produce în regiunea vălului palatului; (despre sunete) care se articulează prin atingerea sau prin apropierea rădăcinii limbii de vălul palatului: *limba română are două oclusive velare*; **2.** care este propriu sunetelor articulate în regiunea vălului palatului: *caracter velar al vocalelor.* // *f.* sunet velar: *studierea velarelor.* [Din fr. ***vélaire***].

velárium n. (la romani) acoperămînt de pînză al unui amfiteatru sau al arenei unui circ. [Din lat. ***velarium***, fr. ***vélarium***].

velarizá, velarizez vb. (fon.; tr. şi refl.) a deveni sau a face să devină velar, prin mutarea locului de articulaţie în regiunea vălului palatului: *„i" se velarizează devenind „î".* [Din fr. ***vélariser***].

velarizáre, velarizări f. (fon.) faptul de a (se) velariza; modificare fonetică prin care un sunet devine velar: *velarizarea palatalelor.* [V. ***velariza***].

velastrái, velastraiuri n. (nav.) velă triunghiulară întinsă pe straiurile dintre arbori. [***Velă*** + ***strai***].

velatúră, velaturi f. totalitatea velelor unei nave. [Din it. ***velature***].

vélă, vele f. **1.** bucată (mare) de ţesătură rezistentă (de in, cînepă, bumbac etc.) formată din mai multe fîşii cusute între ele, care se fixează de vergă, de strai etc. şi care, prin acţiunea vîntului, serveşte ca mijloc de propulsie a unei nave; pînză: *prin chaos tu îmi apari, cum printre valuri a navei velă.* EM.; **2.** (astăzi rar) navă, ambarcaţie cu pînze: *un convoi de 20 de vele*; **3.** (la pl.) sport practicat pe ambarcaţii cu pînze. [Din it. ***vela***].

velăríe[1] f. **1.** meseria de velar; **2.** (pl. **velării**) atelier în care se confecţionează vele şi obiecte din pînză de vele. [***Velar[1]*** + *-ie*].

velăríe[2], velării f. (col.) obiecte din pînză de vele folosite la bordul navelor. [***Velă*** + *-ărie*].

veleát, veleaturi n. **1.** (înv.) an (considerat ca unitate cronologică); (p. ext.) dată calendaristică: *au fost în dzua de Sînpetru la velet de la Adam 7217.* NEC.; **2.** (pop.) soroc, termen final, sfîrşitul vieţii: *i se împlinise şi lui, îi sosise veleatul.* ISP.; **veleatul de apoi**, sfîrşitul lumii; **a face** (cuiva) **veleatul**, a omorî; **3.** (pop.) durată a vieţii; trai, viaţă, soartă: *se vede că pîn-acum le-a fost şi lor veleatul.* CR.; **4.** (înv.; azi poetic) perioadă determinată de timp; epocă istorică: *lacul rău îşi avea tainele lui venite din vechi veleaturi.* VOIC.; (şi: (înv.) **velet, văleat**). [Din sl. ***vŭ lĕto*** „în anul"].

veleitár, ~i, veleitară, ~e a. şi m., f. (persoană) care are veleităţi: *eminescologii de tot felul, autentici sau simpli veleitari, au căutat să îmbogăţească ... acest material iconografic.* R.L. // a. care denotă veleităţi: *literatură veleitară.* [Din fr. ***velléitaire***].

veleitarísm n. tendinţă de a manifesta veleităţi; atitudine veleitară. [***Veleitar*** + *-ism*].

veleitáte, veleităţi f. dorinţă, intenţie (care depăşeşte posibilităţile de realizare); pretenţie, ambiţie (nejustificată): *are ... veleităţi şi pretenţiuni de personalitate.* CAR.; *n-avea nici o veleitate de comandat.* VOIC. [Din fr. ***velléité***].

velét n. v. veleat.

velicorús, ~şi, velicorusă, ~e m., f. persoană care face parte din ramura cea mai numeroasă a ruşilor, situată pe teritoriul nord-vestic al părţii europene a Rusiei; rus propriu-zis. // a. care aparţine populaţiei majoritare a ruşilor, referitor la aceasta: *tendinţe specifice graiurilor velicoruse.* [Din rus. ***velikorus***].

veliér, veliere n. navă, ambarcaţiune cu vele: *în port văzuse mai multe vapoare decît veliere.* TUD. [Din it. ***veliero***].

veliglás s. (înv.) **în veliglas**, cu voce tare, cu glas puternic: *cetindu-să la Divan în veliglas cărţile înaintea tuturor.* COSTIN. [Din sl. ***veliĭ glasŭ***].

velín, velină, ~e a. care are culoare albă, suprafaţă netedă, lucioasă şi care se caracterizează prin rezistenţă: *o gingaşă cutioară de hîrtie velină albă.* OD.; *erau cîteva versete ... pe hîrtie velină.* PETR. // m. (rar) piele (de viţel) prelucrată în mod special pentru a se putea scrie pe ea, mai fină şi mai netedă decît pergamentul: *manuscris pe velin.* [Din fr. ***vélin***].

velínţă, velinţe şi **velinţi** f. ţesătură ţărănească de lînă, de obicei vărgată sau cu alesături, întrebuinţată ca pătură, cuvertură, covor etc.: *zări pe bătrînul armaş uscat şi galbin ... zăcînd lungit pe spate pe o velinţă albă.* OD.; *în colţ ... un divan ... acoperit cu velinţe româneşti.* PETR. [Din gr. mod. ***veléntza***].

vélişte f. v. vielişte.

velít[1], veliţi a. care deţinea una dintre dregătoriile cele mai importante; de rangul întîi: *să plătesc eu capitaţie? ... eu, boier velit?* AL.; *descoperirea a dovedit amestecul celor mai de aproape boieri veliţi ai mei.* SAD.; (subst.) *protipendada şi veliţii purtau pe cap gugiuman de samur.* GHICA. // m. (p. ext.; înv., rar) magnat, pan: *nişte veliţi poloni din avangardie întîlnind cîţiva neguţători ... îi prădară.* BĂLC. [De la ***vel***].

velít[2], veliţi m. **1.** (de obicei la pl.) soldat de infanterie uşor echipat şi înarmat care, în armata română, avea însărcinarea de a hărţui inamicul: *iată-n frunte sagitarii şi veliţii ... înarmaţi cu proaşte, scuturi.* AL.; **2.** soldat din armata napoleoniană, care aparţinea unui corp de vînători de infanterie. [Din fr. ***vélite***, lat. ***veles***, ***-itis***].

velitúră, veliturі f. (reg.) acoperămînt pentru cap, în formă de coif, de pălărie etc., folosit de femei, confecţionat dintr-o bucată lungă de pînză albă, brodată (şi tivită cu mărgele colorate), înfăşurată de obicei pe un cerc sau pe un cilindru de carton (şi ale cărei capete sînt lăsate să atîrne pe spate. [*(În)veli* + *-tură*].

velnicér, velniceri m. (înv. şi reg.) proprietar al unei velniţe; persoană care lucrează la o velniţă; povarnagiu; (şi: **velniţar**). [***Velniţă*** + *-ar*].

vélniş, velnişi m. **1.** arbore înalt din familia ulmaceelor, cu frunze asimetrice, cu flori verzui sau roşietice dispuse în umbele; vînj (*Ulmus laevis*); **2.** (bot.; reg.) arţar (*Acer. platanoides*). [Et. nec.].

velniţár m. v. velnicer.

vélniţă, velniţe şi **velniţi** f. (reg.) instalaţie (rudimentară) pentru fabricarea rachiului; (p. ext.) clădire (sau încăpere) care serveşte ca adăpost pentru o asemenea instalaţie; povarnă: *boierii moldoveni au băgat mulţi bani în facerea velniţelor.* C.GANE. [Din ucr. ***vynnycja***].

veloból n. joc cu mingea, care se practică pe biciclete de construcţie specială, golurile marcîndu-se cu roata bicicletei. [Din fr. ***vélobol***, engl. ***veloball***].

velóce, veloci a. (rar) agil, sprinten; iute, rapid. // adv. (indică modul de executare a unei bucăţi muzicale) repede, iute. [Din lat. ***velox***, ***-cis***, fr. ***véloce***, it. ***veloce***].

velocipéd, velocipede n. (astăzi rar) vehicul cu două (sau cu trei) roţi, propulsat prin mişcarea picioarelor direct pe sol sau apăsînd pe un sistem de pedale; (sens curent) vehicul cu două roţi inegale, asemănător bicicletei, avînd roata din faţă mai mare, folosit în trecut: *englezul din Brighton se ţine ţapăn vertical, alergînd de colo pînă colo ... cu velocipedul.* GHICA. [Din fr. ***vélocipède***].

velocipédic, ~ci, velocipedică, ~ce a. (rar) care ţine de velocipedie. [Din fr. ***vélocipédique***].

velocipedíe f. (astăzi rar) practica deplasării cu velocipedul. [Din fr. ***vélocipédie***].

velocipedíst, velocipedişti m. (astăzi rar) persoană care merge cu velocipedul; (p. restr.) biciclist. [Din fr. ***vélocipédiste***].

velocitáte f. **1.** (rar) agilitate; rapiditate: *Hermorhd era zeul velocităţei (iuţelei).* FIL.; **2.** (muz.) agilitate, rapiditate în maniera de a cînta la un instrument muzical. [Din lat. ***velocitas***, ***-atis***, fr. ***vélocité***, it. ***velocità***].

velodróm, velodromuri n. **1.** (astăzi rar) teren amenajat pentru exerciţii de velocipedie sau pentru curse de velocipede; **2.** teren de sport, acoperit sau în aer liber, amenajat special pentru curse cicliste: *cicliştii s-au reîntîlnit pe pista velodromului.* [Din fr. ***vélodrome***].

velografíe, velografii f. procedeu de tipar înalt prin care se obţin tipare de artă asemănătoare cu cele obţinute prin fotogravură; autogravură. [Din fr. ***velographie***].

velogravúră, velogravuri f. reproducere obţinută prin velografie. [Din fr. ***velogravure***].

velométru, velometre n. anemometru pentru măsurarea directă a vitezei curentului de aer. [Din fr. ***vélomètre***].

velş, ~i, velşá, ~e a. care aparţine Ţării Galilor sau populaţiei acesteia, referitor la Ţara Galilor sau la populaţia acesteia; galez. // f. limba vorbită în Ţara Galilor. // m., f. persoană (originară) din Ţara Galilor. [Din engl. ***Welsh***].

veltucít a. v. vălătucit.

vélum n. **1.** (rar) bucată mare de pînză utilizată pentru a acoperi un circ, un amfiteatru etc.; **2.** (zool.) formaţie de structură membranoasă, asemănătoare unui văl, prezentă la meduze, la unele larve etc. în apropierea cavităţii bucale. [Din lat. ***velum***, fr. ***vélum***].

velúr n. **1.** ţesătură de mătase, de bumbac etc. care prezintă pe faţă fire dese şi scurte, perpendiculare pe suprafaţa ţesăturii; catifea: *poartă în portret ... un veşmînt somptuos de ... velur.* CĂL.; **2.** stofă de lînă de calitate superioară cu aspect de catifea, obţinută prin procedee tehnologice speciale; **3.** piele tăbăcită, mai ales de taurine, scămoşată pe una din feţe, care se foloseşte de obicei la confecţionarea încălţămintei fine; (şi: (rar) **velură**). [Din fr. ***velours***].

velurá, velurez vb. (tr.) a scămoşa pieile pe una din feţe pentru a se obţine un aspect de catifea. [De la ***velur***].

velurát, ~ţi, velurată, ~e a. **1.** (înv.) catifelat; (fig.) *sprincenele-i arcate; negri, lucii, velurate.* BOL.; **2.** scămoşat pe una din feţe pentru a se obţine un aspect de catifea: *confecţii din piele velurată.* [V. ***velura***].

velúră f. v. velur.

velutínă, velutine f. (rar) ţesătură de bumbac sau de lînă, asemănătoare catifelei: *în ceaprazării găseşti turnuri şi velutină.* GHICA. [Din fr. ***veloutine***].

venál, ~i, venală, ~e a. **1.** (rar) care poate fi cumpărat; **valoare venală**, valoare a unui lucru exprimată în bani; **2.** (depr.) care se oferă din interes, care poate fi obţinut în schimbul unor avantaje materiale: *ritualul amorului venal se reducea la ... vorbele strict necesare.* PETR.; **3.** care acceptă să încalce normele morale pentru a obţine un profit: *oamenii legii sînt venali.* VLAH. [Din fr. ***vénal***, lat. ***venalis***].

venalitáte, venalităţi f. **1.** (rar) faptul de a putea fi cumpărat; practică prin care o funcţie, o demnitate etc. erau obţinute în schimbul unei sume

de bani: *abolirea sistemului venalității slujbelor*; **2.** (depr.) însușirea sau faptul de a fi venal; coruptibilitate: *foaia vinează ... discută declamațiunile acestui domn cunoscut ... prin venalitatea sa advocățească.* EM.; *aderenții posibili erau studiați din punctul de vedere al venalității.* CĂL.; **3.** (la pl.) fapte de om venal: *s-a făcut cunoscut ... prin venalități și tot soiul de abuzuri.* BOL. [Din fr. ***vénalité***, lat. ***venalitas***].

vénă, vene f. **1.** fiecare dintre vasele sangvine convergente care asigură circulația sîngelui din vasele capilare la inimă: *o venă albastră, umflată, îi șerpuia pe sub tîmplă.* VINEA; **vena portă**, venă scurtă și groasă care colectează sîngele de la organele digestive și îl transportă la ficat; **vena cavă**, v. **cav**; **2.** (franțuzism) conjunctură favorabilă; șansă (la un joc de noroc): *toate se reduc ... pentru cartofor la o venă extraordinară.* VLAH. [Din lat. ***vena***, fr. ***veine***].

vend, ~zi, vendă, ~e m., f. **I.** (la pl.) populație slavă, descendentă a veneților, stabilită pe cursul superior al rîului Spree; (și la sg.) persoană care face parte din această populație: *nu găsim un singur popor ... care să n-aibă conștiința identității sale, să samene cu venzii sau finii germanizați din Prusia.* EM. // a. care aparține acestei populații, caracteristic acestei populații: *limba vendă.* **II.** (la pl.) populație slavă care trăia în antichitate într-o regiune cuprinsă între cursul mijlociu al Vistulei și cursul superior al Elbei; (și la sg.) persoană care făcea parte din această populație; venet[2]. [Din germ. ***Wende(n)***, fr. ***vendes***].

vendecá vb. v. **vindeca**.

vendecáre f. v. **vindecare**.

vendemiár n. prima lună a calendarului republican francez, care corespundea intervalului cuprins între 22 septembrie și 21 octombrie. [Din fr. ***vendémiaire***].

vendétă, vendete f. **1.** obicei corsican, sicilian etc. potrivit căruia răzbunarea unei ofense sau a unei crime este obligatorie pentru toate rudele victimei și se îndreaptă împotriva tuturor membrilor familiei dușmane: *ura ce învrăjbea familiile Franco și Romano a înregistrat ... cea de-a 26-a victimă a unei vendete.* R.LIB.; **2.** (p. gener.) ură puternică, dorință intensă de răzbunare: *era stăpînit de un simțămînt de vendetă.* [Din it. ***vendetta***].

vendúză f. v. **ventuză**.

venectazíe, venectazii f. (med.) dilatație a unei vene. [Din germ. ***Venektasie***].

venéd m. v. **venet[2]**.

venenifér, ~i, veneniferă, ~e a. (rar) care conține otravă. [Din fr. ***vénénifère***].

venerá, venerez vb. (tr.) **1.** a manifesta un respect religios pentru ..., a cinsti în cel mai înalt grad: *Fecioara Maria este venerată de toți.* CĂL.; **2.** a avea, a arăta o prețuire profund respectuoasă și afectuoasă pentru ...: *să-i iubim pe poeții noștri, să-i venerăm.* CAR.; *veneram în vechi palate și biserici capodopere auguste.* M.CAR. [Din fr. ***vénérer***, lat. ***venerari***].

venerábil, ~i, venerabilă, ~e a. care este demn de o deosebită considerație; care impresionează, care impune respect prin vîrstă, prin vechime: *venerabilul monah avea ... și o aplecare firească de a asculta șoaptele trecutului.* SAD. // **m.** șef al unei loji masonice: *doctorul Tavernier, venerabilul logei din București.* GHICA. [Din fr. ***vénérable***, lat. ***venerabilis***].

venerabilitáte f. însușirea sau faptul de a fi venerabil: *atingînd vîrsta venerabilității.* R.L. [Din fr. ***vénérabilité***].

venerăre, venerări f. **1.** faptul de a venera; (manifestare a unui) respect religios față de ceea ce este considerat sfînt; **2.** prețuire profund respectuoasă și afectuoasă: *iubirea camarazilor, venerarea șefilor.* CAR. [V ***venera***].

venerát, ~ți, venerată, ~e a. **1.** cinstit cu venerație, cu respect religios: *Maria ... este* [un nume] *purtat de o ființă venerată a religiunii creștine.* MAIOR.; **2.** prețuit cu respect profund și cu afecțiune: *cunoscută ... prin virtuțile ei căsătorești, reînnoi memoria venerată a matroanelor romane.* OD. [V. ***venera***].

venerație f. **1.** respect religios față de ceea ce este considerat sfînt; venerare: *numele tău glorios ... ar trebui să însufle o veneratiune religioasă poporului.* OD.; **2.** prețuire profund respectuoasă și afectuoasă; venerare: *raporturile s-au răcit ... fără ca veneratia acestora față de Goethe să sufere vreo scădere.* BL.; (și: (înv.) **veneratiune**). [Din fr. ***vénération***, lat. ***veneratio, -onis***].

veneratiúne f. v. **veneratie**.

venerián, ~eni, venerianá, ~ene a. (rar) veneric: *blenoragia este o boală venerianá contagioasă*; (curent) **vegetații veneriene**, vegetații care se localizează în regiunea genitală sau anală, provocate de un ultravirus transmis prin raport sexual. [Din fr. ***vénérien***].

venéric, ~ci, venerică, ~ce a. **1.** (despre boli) care se transmite mai ales prin raport sexual, care se localizează mai ales la organele genitale; venerian: *s-a îmbolnăvit de o boală venerică*; **2.** care ține de aceste boli, caracteristic acestora: *buba venerică împle părțile cele mai nobile ale corpului.* EM. [Din germ. ***venerisch***].

venerológ, venerologi m. medic specialist în boli venerice. [Din germ. ***Venerolog***].

venerologíc, ~ci, venerologică, ~ce a. (rar) care aparține venerologiei, referitor la venerologie. [Din germ. ***venerologisch***].

venerologíe f. ramură a medicinei care studiază patologia și tratamentul bolilor venerice. [Din fr. ***vénérologie***, germ. ***Venerologie***].

venesécție, venesecții f. deschidere, pe cale operatorie, a peretelui unei vene, pentru a face să se elimine, în scop terapeutic, o cantitate de sînge. [Din lat. ***venaesectio***].

venét[1], ~ți, venetă, ~e m., f. **I.** (la pl.) populație indo-europeană stabilită în nord-estul Italiei, supusă de romani în anul 183 î.d.Hr.; (și la sg.) persoană care făcea parte din această populație. // a. care aparținea acestei populații, caracteristic acestei populații: *limba venetă este cunoscută din inscripții.* **II.** (la pl.) populație celtică de navigatori din Armoricum (Bretania), supusă de romani în anul 56 î.d.Hr.; (și la sg.) persoană care făcea parte din această populație. [Din lat. ***Veneti***, fr. ***vénètes***].

venét[2], ~ți, venetă, ~e m., f. (la pl.) populație slavă care trăia în antichitate într-o regiune cuprinsă între cursul mijlociu al Vistulei și cursul superior al Elbei; (și la sg.) persoană care făcea parte din această populație; vend. // a. care aparținea acestei populații, caracteristic acestei populații: *triburile venete*; (și: **vened**). [Din lat. ***Veneti***, ***Venedi***, fr. ***vénèdes***].

venétic, ~ci, venetică, ~ce a. (înv.) venețian: *stofă venetică*; (înv. și pop.) **galben venetic** (și subst. m.) monedă venețiană de aur, în valoare de (aproximativ) 5 lei vechi, care a circulat în trecut și în Țările Române: *covorul pe care stau mirii la cununie era semănat cu galbini venetici.* OD.; *zece pungi de irmilici, ... și vro trei de venetici.* POP. // m. (înv.) venețian: *s-au dus la frînci, la țara Moriii, ce o ține veniticii.* NEC. // m., f. epitet depreciativ pentru o persoană venită din alte locuri și considerată străină în locul unde s-a stabilit: *poporul românesc n-au fost în drept a vă privi decît ca pe niște venetici de ieri-alaltăieri veniți aci să vă hrăniți.* EM.; (adj.) *acei domni ..., crescuți în Fanar, adunară în jurul lor străini venetici.* OD.; (și: (înv. și reg.) **venitic**). [Din gr. mod. ***venetikós***].

venețián, ~eni și (înv.) **~ani, venețiánă, ~ene** și (înv.) **~ane** a. care aparține (sau aparținea) Veneției (sau republicii Veneției) sau populației acesteia, referitor la Veneția, la republica Veneției sau la populația ei; caracteristic acestei populații; venetic: *îl introduse în saloanele venețiene.* CĂL.; **lanternă venețiană**, v. **lanternă**; **roșu venețian**, v. **roșu**. // m., f. persoană (originară) din Veneția (sau din republica Veneției); venetic: *posedau în statele lor o navigațiune exercitată de genoveji și de venețiani.* EM. [***Veneția*** n. pr. + ***-ean***].

venețiáncă, venețiánce f. (rar) femeie (originară) din Veneția (sau din republica Veneției). [***Venețian*** + ***-că***].

veneție f. (înv. și pop.) marfă care provenea din Veneția; **de veneție**, (despre mărfuri) care proveneau din Veneția: *le da cai de călărie, pistoale de veneție.* POP. [De la ***Veneția*** n. pr.].

venezueleán, ~eni, venezueleană, ~ene a. care aparține Venezuelei sau populației ei, referitor la Venezuela sau la populația acesteia. // m., f. persoană (originară) din Venezuela; (și: (rar) **venezuelian**). [***Venezuela*** n. pr. + ***-ean***; cf. fr. ***vénézuelien***].

venezuelián a. v. **venezuelean**.

véngher, vengheri m. (înv.) slovac (din fostul stat austro-ungar) care se ocupa în special cu comerțul ambulant; (p. ext.) negustor ambulant; (fig.) *din elementele tinere care dau puține roade astăzi, cine știe dacă n-am vedea ieșind o mînă de oameni, vengheri de marfă bună?* AL. [Din ucr. ***vengher***].

venghércă, vengherci și **vengherce** f. (înv. și reg.) haină scurtă de postav, îmblănită (și împodobită cu șireturi sau cu brandemburguri), purtată de bărbați: *vengherca de postav negru cu brandebururi și cu chiostecuri.* GHICA. [Din rus. ***vengerka***].

vení, vin și (înv. și reg.) **viu** vb. (intr.) **1.** a merge, a se deplasa spre persoana care vorbește sau despre care se vorbește; a se apropia de un loc, de o așezare considerată aproape de vorbitor: *fă-i semn să se coboare de pe zid și să vie încoace.* NEGR.; *se întoarse din cale și veni spre dînsul.* REBR.; (pop. și fam.) **vino-ncoace**, (de obicei construit cu „a avea pe" sau „a fi plin de") atracție, farmec, drăgălășenie: *i se tulburau mințile ... văzînd-o cît era de tînără, de frumoasă și plină de vină-ncoace.* CR.; *nu mai are pe vino-ncoace, ca odinioară.* SAD.; (fam.) **așa** (sau **acum**) **mai vii de-acasă**, se spune cuiva care revine asupra unei hotărîri, care adoptă o atitudine mai conciliantă, mai înțeleaptă: *ei bravo! așa mai vii de-acasă, puiule!* C.PETR.; **a-și veni de-acasă**, a înțelege, a se lămuri (asupra unui lucru): *atuncea își veni și țăranii de-acasă, ... înțeleseră șiretenia vorbei cucoanei.* ISP.; **a veni în** (sau **întru**) **întîmpinarea cuiva**, a întîmpina pe cineva: *cu stîlpări și cu ramuri ați venit ... întru întîmpinarea lui.* ANTIM; **2.** a merge împreună cu cineva sau în urma cuiva: *vin' cu mine, rătăcește pe cărări cu cotituri.* EM.; *să faci bunătate să vii după mine.* CAR.; (pop.) **a veni după cineva**, a se căsători cu cineva: *e muiere bună, ne iubește și ... a zis c-ar veni după d-ta, tată.* POP.; **3.** (p. anal.) a zbura (dintr-un punct mai îndepărtat către unul mai apropiat): *din cea zare luminoasă vine-un lung șir de cucoare.* AL.; **4.** (de obicei cu determinări introduse prin prep. *asupra, peste*) a se repezi asupra cuiva cu intenții agresive, dușmănoase; a se repezi (pe neașteptate) la cineva, a da buzna; (în special) a se repezi asupra dușmanului sau asupra unui obiectiv inamic, a ataca: *veni ca un tîlhariu asupra învățătorului său cu gloate multe.* VARL.; *au venit asupra lui Pătru Vodă Suleiman, împăratul turcesc, cu toată puterea sa.* UR.; **5.** a pătrunde, a intra în număr mare (cu repeziciune) într-un teritoriu străin, cu scopul de a-l cotropi; a năvăli: *vin și hunii, vin și goții, vin potop, potop cu toții.* AL.; **doar nu vin turcii** (sau **tătarii**), se spune pentru a potoli pe cineva prea grăbit sau speriat, înfricoșat brusc, fără motiv: *ce ședeți în picioare? că doar nu vin turcii.* AL.; **6.** a intra în ...: *viind în grădină, găsiră pe Făt-Frumos cu colivia în mînă.* ISP.; *bătrîna ... veni în casă.* PR.; **7.** a îmbrățișa o îndeletnicire, o activitate; a se angaja într-o slujbă: *se îmbogățise însutit și înmiit, de cînd a venit Chirică în slujbă la dînsul.* CR.; **8.** (de obicei determinat prin *afară*) a ieși, a trece din interior în exterior: *strigă în ușă: – să vie un băiat afară!* CAR.; **9.** (determinat prin *jos, în jos, la vale* etc.) a se deplasa de sus în jos pe suprafața unei forme de relief, pe un drum în pantă; a coborî: *din Poeniță vine domol la vale un călăreț.* CAR.; **10.** a cădea de la oarecare înălțime: *veni pietroiu vîjîind pînă jos.* POP.; **11.** (fig.) a se abate, a cădea asupra cuiva: *nu știe de astă mare urgie, ce i-a venit pe cap.* CR.; **12.** (cu determinări care indică punctul de sosire) a ajunge, a sosi într-un anumit loc; a descinde, a se opri într-un anumit loc (reprezentînd punctul final al deplasării): *plecară și veniră ... la Cezara acasă.* EM.; *își aduse aminte de seara cînd venise cu valiza în mînă.* CĂL.; **a veni pe** (sau **în**) **lume**, **a)** a se naște: *cine poate ști în ce zi va fi venit pe lume Ionuț?* SAD.; **b)** (bis.; despre Fiul lui Dumnezeu) a se întrupa: *în vreme cînd veni Domnul Hristos pre*

lume, Fiiul lui Dumnedzău. VARL.; **bine ai** (sau **aţi**) **venit!**, formulă de salut la primirea unui oaspete: *bine-ai venit, Făt-Frumos – zise împăratul.* EM.; **bine că ai** (sau **aţi**) **venit**, formulă prin care se evidenţiază caracterul oportun al apariţiei cuiva, căruia i se solicită intervenţia: *bine că ai venit ... vreau să vă ştiu părerea.* PETR.; **a veni drăguş la căuş**, v. **drăguş**; **a**(**-i**) **veni cuiva în** (sau **întru**) **ajutor**, a interveni prompt pentru a ajuta pe cineva, a sări în ajutorul cuiva: *cînd îi avea vreodată nevoie de mine, ... eu împreună cu tot neamul meu avem să-ţi venim în ajutor.* CR.; **a-i veni cuiva mintea** (sau **minţile**) (**la** sau **în cap**), a dobîndi (o dată cu vîrsta, cu trecerea timpului, cu experienţa) capacitate de înţelegere, de judecată, de discernămînt: *omului nostru îi veniră minţile la cap.* POP; **a-i veni cuiva de hac, a)** (înv.) a răsplăti sau a pedepsi pe cineva după cuviinţă: *iacă tătarilor le-au venit hanul de hac.* LET.; **b)** a găsi mijlocul, posibilitatea de a face inofensiv pe cineva, de a se impune cuiva: *mare-i Dumnezeu ... vom putea veni de hac şi spînului celuia.* CR.; **13.** a fi adus de undeva, a ajunge la o destinaţie: *marfă străină ... ne vine de peste nouă mări şi nouă ţări.* GHICA; **14.** a ajunge la cunoştinţa destinatarului; a deveni cunoscut: *a venit şi veste de la Broşteni despre stricăciunea ce făcusem.* CR.; *veştile cele mari pe care le aştepta nu mai veneau.* GAL.; **15.** a se propaga prin spaţiu pînă într-un loc anumit, a se face perceput, simţit: *îi venise şi ei miros de pîrleala pieilor.* ISP; *şedeau ... ascultînd sunetele ce veneau ca un concert.* CĂL.; **a veni la urechile cuiva**, a ajunge ceva la cunoştinţa cuiva, a deveni cunoscut: *suferinţa lui veni la urechile contesei.* BOL.; **16.** (de obicei cu determinări introduse prin prep. *la*) a vizita (în mod repetat) pe cineva, a face o vizită cuiva; a merge în vizită undeva: *venea în toate zilele să cerceteze cum îi mai merge.* CAR.; *acest individ vine aproape zilnic în casa noastră.* CĂL.; **17.** (de obicei cu determinări introduse prin prep. *la*) a fi de faţă, a asista; a lua parte (la ...), a participa: *se clădeşte ... un teatru ... îţi trebuie public – publicul nu vine la exhibiţiile d-tale.* CAR.; *la un bîlci ... venea lumea de pe lume ca să vază ... mărfurile şi vitele.* POP; **18.** a se înfăţişa, a se prezenta la cineva, înaintea cuiva sau undeva (cu un anumit scop, cu o anumită intenţie): *trei tineri ... veniră să sărute mîna domnească.* OD.; *tată, am venit să sorocim nunta.* ST.; (reg.) **a veni** (**la cineva**) **pe credinţă** (sau **în peţit**), a se prezenta la o fată în vederea logodnei: *veniseră în peţit la fiica cea mică.* ISP; **a veni în numele cuiva** sau **a veni din partea cuiva**, a se prezenta (undeva) ca trimis, ca reprezentant al cuiva: *mi-a spus că vii din partea împăratului.* EM.; **19.** (jur.) a se înfăţişa (ca parte) în faţa unui organ juridic: *s-au sculat tîrgoviştenii ... ş-au venit la Divan, la Bucureşti.* GHICA; (înv.) **a veni cu jalba în protap**, v. **protap**; **20.** (de obicei urmat sau precedat de determinări introduse prin prep. *din* sau *de la*) a-şi avea originea, obîrşia, provenienţa din ceva sau de undeva, a lua naştere, a rezulta din ceva; a proveni: *acestea sînt defăimări ce vin din pizmă.* NEGR.; *cartoful vine din America;* **21.** (lingv.; despre limbi sau despre elemente ale unei limbi) a deriva din ...: *această vorbă vine din greceşte;* **22.** a se întoarce în locul de unde a plecat; a merge din nou unde a mai fost; a reveni: *se urcă repede în palat şi peste două minute veni o spadă.* EM.; *maică, pînă ce-oi veni, tu cămaşă mi-i croi.* POP.; **a-i veni cuiva** (**numai**) **numele**, a muri undeva, departe de locul de unde a plecat; (la optativ, pers. **2**, **3**, 5, 6; ca imprecaţie) *sînt toţi duşi. – dar Cănuţă? ... veni-i-ar numele.* CAR.; **a-i veni sufletul la loc**, a-şi recăpăta sau a-şi potoli respiraţia; a se linişti: *l-au scuturat, l-au frecat, pînă i-a venit iar sufletul la loc.* CAR.; **a-i veni** (cuiva) **inima la loc**, a-şi recăpăta calmul, curajul etc. după un moment de emoţie, de spaimă etc.: *pe urmă venindu-i inima la loc ... se înfăţoşează înaintea tată-său.* CR.; **23.** a curge (în cantitate mare); (p. ext.) a se revărsa: *casa ... fiind pre piatră zidită viind povoiul, nu o va surpa.* CANT.; **a veni mare**, a-şi spori debitul, a-şi ridica nivelul (revărsîndu-se): *Prahova, din cauza ploilor la munte, venise mare.* BOL.; **a-i veni cuiva apa** (sau **apă**) **la moară**, a se schimba împrejurările în favoarea cuiva: *îi venise acum şi lui Dănilă apa la moară.* CR.; **24.** (de obicei cu determinări care indică un reper spaţial) a fi situat, a se afla, a se găsi într-un anumit loc (în raport cu ...): *aproape de Boişte vine satul Blebea ...; înspre apus-miazăzi vin mănăstirile.* CR.; **25.** a avea un loc determinat în cadrul ansamblului: *peste haină vine şalul, iar peste şal, brîul;* **26.** a corespunde unui loc prestabilit: *coroana ... e acoperită cu pietre scumpe ...; în partea ce vine pe frunte, deasupra e crucea.* EM.; **27.** a-şi avea traseul, a se întinde (de la ... pînă la ...): *drumul lui Traian, ... venind de către Recica, intră în hotarul cătunului Potopin.* OD.; **28.** a fi situat pe o anumită treaptă într-o ierarhie; a urma după cineva în grad sau în rang: *după boierime veneau breslele negustorilor şi a meseriaşilor.* AL.; **29.** (urmat de determinări introduse prin prep. *pînă la, la*) a ajunge pînă la nivelul ...; a avea ca limită ...: *un gheroc mare, a cărui talie îi vine pînă la gleznе.* CAR.; *apa îi venea pînă la gît;* **a nu-i veni cuiva nici la degetul cel mic**, a nu se putea compara cu cineva: *toate muierile la un loc nu sînt Sultănica ...; nu-i vin ei nici la deştul ei cel mic.* PETR.; (pop.) **a-i veni cuiva apa la gură** (sau **la gît**), a se afla într-o situaţie foarte dificilă, a fi în primejdie; a ajunge la capătul răbdării: *alegea totdauna vremurile cele mai grele ... cu gînd ca, văzînd Mihai că-i vine apa la gură, să făgăduiască tot ce va cere ... Batori.* ISP; **30.** (cu determinări introduse mai ales prin prep. *la*) (a sfîrşi prin) a ajunge într-o anumită situaţie, stare: *nu s-au ascultat sfatul lui Ureche ... ce apoi vin la primejdie şi ei şi casele lor.* COSTIN; (complinit prin unele substantive, exprimă ideea pe care o cuprinde verbul corespunzător) **a veni la bucurie**, a se bucura; **a veni la căinţă**, a se căi; **a veni la pricopseală**, a se pricopsi; **31.** a fi împuternicit, învestit cu autoritatea, cu funcţia de ...: *au venit domn în ţară Alexandru Vodă.* COSTIN; *d. Tache Giani vine ministru de justiţie.* EM.; **a veni în** (sau **la**) **scaun** sau **a veni pe tron**, a fi înscăunat, întronat: *au venit Ghica Vodă în scaun.* GHICA; **a veni la putere** (sau **la guvern**), a prelua puterea: *a venit atunci la guvern ministerul Brătianu.* MAIOR.; **32.** (înv. şi pop.) **a**(**-şi**) **veni la** (sau **în**) **vîrstă** sau **a veni la măsura vîrstei**, a depăşi vîrsta adolescenţei şi a deveni matur: *cînd copiii vin în vîrstă, părinţii aleargă ... pînă ce le procură o slujbă.* GHICA; **33.** a reveni la o stare, la o situaţie anterioară, a redobîndi o stare, o situaţie anterioară: *căindu-să de păcatele lui, iară ş-au venit în firea ce-au fost mai nainte.* ANTIM; **a-şi veni în chef**, a-şi recăpăta voia bună, buna dispoziţie: *auzind aceste cuvinte, îşi veni în chef* C.L.; **a-şi veni în fire** (sau (reg.) **în puteri**, **în ori**), a-şi recăpăta vigoarea, a se restabili (după o stare de boală, de epuizare, de slăbiciune etc.): *tocmai noaptea tîrziu ... îşi mai veni în fire.* REBR.; *ticăitul monah îşi venise în ori din spaima ce îndurase.* SAD.; **a-şi veni în simţire** (sau **în sine**, **în fire**), a-şi reveni dintr-un şoc, a-şi recăpăta cunoştinţa în urma unui leşin, a unei crize etc.: *m-am pus pe mal ţiindu-mă cu mîinile de inimă, ... şi de-abia mi-am venit în simţire peste vrun ceas.* CR.; **a-şi veni în sine** (sau **în fire**), a-şi recăpăta cumpătul, stăpînirea de sine, a-şi reveni la starea psihică normală, a se linişti: *moşneagul ... s-a spăriet ...; dar nevăzînd pe nime, şi-a mai venit în sine.* CR.; **a-şi veni în cunoştinţă** (sau **în fire**, (fam.) **în minţi**), a-şi regăsi capacitatea de judecată, de discernămînt; a-şi da seama, a se lămuri (în legătură cu o situaţie): *boierii şi-au venit în cunoştinţă; au văzut că turma nu poate fi fără păstor.* NEGR.; *veniţi-vă-n fire! ... vedeţi de munca voastră cinstită.* REBR.; **34.** a se produce, a avea loc, a se întîmpla; a surveni: *schimbări vin peste noapte.* EM.; **după noi** (**vie**) **potopul**, v. **potop**; **a veni vorba** (sau **vorbă**) **de** (sau **despre**) **cineva** sau **ceva** sau a **veni vorba că ...**, a ajunge cu discuţia la un anumit subiect, a se întîmpla să se vorbească despre cineva sau ceva: *cînd vine vorba ... despre pictură ... ne gîndim numaidecît la Italia.* OD.; *a venit vorba despre tine.* PETR.; **aşa vine vorba**, aşa se vorbeşte: *toţi rozînd pita lui Vodă, cum vine vorba.* EM.; (**adică**) **vorba vine**, v. **vorbă**; **35.** a începe să se desfăşoare (de la un moment dat): *va veni o zi în care nimeni nu va mai putea conta pe un popor sărăcit şi demoralizat.* EM.; *va veni vremea să îndeplinim fapta de care am vorbit.* SAD.; **nu ştii** (sau **mai ştii**) **cum vine vremea**, se spune pentru a evidenţia caracterul imprevizibil sau accidental al unor întîmplări survenite: *mai ştii cum vine vremea, poate să te faci popă aici.* CR.; **a-i veni cuiva ceasul** (sau **vremea**), **a)** a sosi pentru cineva timpul să moară: *omul nu ştie cînd îi vine ceasul.* DELAVR.; **b)** a sosi pentru cineva timpul să se căsătorească: *i-a venit şi lui ceasul şi s-a însurat.* CAR.; **36.** a urma după o periodicitate specifică: *cînd venea dumineca şi sărbătorile, fata babei era împopoţată şi netezită pe cap.* CR.; **37.** (pop.) a cădea, a se petrece la o anumită dată: *aceasta neşchită pocaanie ... vine în vreamea de post.* COR.; *lăsata secului ... nu ştiu în ce zi vine.* PR.; **38.** (înv. şi pop.) a se împlini: *mă muncesc de vine-un an să fac din pelin zahar.* POP; **39.** a cuprinde, a pune stăpînire pe cineva: *l-a bătut pînă i-a venit copilului boala rea.* CAR.; *cine ştie cum ţi-a venit ameţeală?* CĂL.; **a-i veni cuiva ceva pe buze** (sau **pe limbă**), a avea impulsul, pornirea de a rosti, de a spune: *vorbe calde îi veneau pe buze.* ZAMF.; *povestea cu zîna, nici ea nu ştia cum i-a venit pe limbă.* AG.; **cum îi** (sau **îţi etc.**) **vine la gură**, (în legătură cu *a blestema, a ocărî* etc.) nestăpînit, cu brutalitate, cu violenţă: *zvîrcolindu-se ca şarpele şi blăstămîndu-se cum îi venea la gură.* CR.; **a-i veni cuiva rău**, a ameţi, a simţi deodată dureri etc.; a i se face rău: *simte că-i vine rău şi se teme să cadă-n stradă.* VLAH.; **a-i veni cuiva o toană** sau **toane**, v. **toană**; **a-i veni cuiva o nebunească să ...**, a i se năzări să ...: *dacă-i vine aşa o nebunească sergentului să spuie că el e stăpînul averii.* CAR.; **a-i veni cuiva** (**toţi**) **dracii**, a se înfuria, a se mînia; **nu ştiu ce-mi vine**, formulă exclamativă prin care se exprimă tulburarea: *vai de mine ... nu ştiu ce-mi vine.* AL.; **ce ţi-a venit** sau **ce-ţi veni** (**să ...** sau **de**)?, se spune pentru a atrage atenţia cuiva care face ceva nesăbuit, nepotrivit: *ce ţi-a venit de-mi răscoleşti amintirile?;* **a-i veni cuiva la îndemînă** sau **la socoteală**, a-i conveni, a-i fi pe plac: *să rup zapisu? ... nu-mi vine la socoteală!* AL.; **a-i veni cuiva greu** (**să ...**), v. **greu**; **a-i veni bine** (**să ...**), a găsi momentul prielnic, potrivit (să ...); **40.** (şi **a-i veni în minte** sau **în gînd**, **în cap**), a-i da (cuiva) prin gînd, a-i trece prin minte; a-şi închipui, a-şi imagina: *a început să-i vină în minte idei vrednice de a fi împărtăşite ... generaţiunilor viitoare.* OD.; *cum ţi-a venit gîndul ăsta trăznit?* PETR.; **a-i veni cuiva ceva în minte** (sau **în memorie**, **în amintire**), a-şi aminti: *ne vine în minte numele nihiliştilor români din Iaşi.* EM.; **41.** a i se potrivi cu dimensiunile (părţii corespunzătoare a) corpului, a fi pe măsură; (p. ext.) a-i şedea bine (cuiva): *ghetele sînt gata şi-mi vin de minune.* CAR.; *cearcă să vadă dacă papucul vine pe piciorul fetei babei.* POP.; **42.** (înv. şi pop.; şi refl.) a i se cădea, a i se cuveni, a i se atribui (cuiva prin partaj) ca moştenire, ca zestre etc.: *părinte, dă-mi ce mi să vine partea de avuţie.* VARL.; **43.** (înv. şi pop.) a fi determinat, evaluat ca mărime în unităţi corespunzătoare de măsură: *măciuca ... venea şaptesprece oca.* POP.; **44.** (înv. şi pop.) a valora, a avea ca preţ: *cît vine un metru de stofă?*; **45.** (cu valoare de semiauxiliar; urmat de un verb la conjunctiv sau la infinitiv) a simţi (în mod involuntar sau imprevizibil) impulsul, pornirea, dorinţa de a ...; a fi pe punctul de a ..., a fi gata să ...: *cînd sorii se sting şi stelele pică, îmi vine a crede că toate-s nimică.* EM.; *îi venea să-şi frîngă mîinile şi nu putea.* REBR.; **46.** (cu funcţie de verb copulativ) **a)** a fi: *un bou în post mare? drept cam ciudat vine.* ALEX.; **b)** (pop.; despre operaţii aritmetice) a face: *3 şi cu 4 vin 7;* **c)** (pop.) a deveni: *pui un prav dă făină şi un pumn dă tărîţe ca aluatul să vie dulce.* POP.; **47.** (ca auxiliar pentru formele analitice ale diatezei pasive) *consoanele vin geminate în limba latină.* [Lat. ***venire***].

veniál, ~i, venială, ~e a. **1.** (relig. catolică) **păcat venial**, păcat care se poate ierta; **2.** fără gravitate, neînsemnat; scuzabil: *faptă venială.* [Din fr. ***véniel***, lat. ***venialis***].

venín, (rar) **veninuri** n. **1.** substanţă toxică secretată de glandele unor animale (şerpi, arahnide, miriapode etc.) şi de unele plante pentru a servi ca mijloc de apărare sau de atac: *cu venin de vipere m-ar fi adăpat.* CANT.; *o şerpoaică sură ... din coadă venin picură.* POP.; **2.** (pop.) substanţă otrăvitoare preparată de om (din plante otrăvitoare); otravă: *în astă noapte am băut veninul.* BOL.; (fig.) *d-ta n-ai iubit, doamnă? nu ştii ce venin este acesta.* NEGR.; **3.** (înv.; rar) virus: *veninul turbării;* **4.** (anat.; pop.) fiere: *era naltă, uscată, galbănă de venin.* AL.; *mîndra mea varsă venin.* POP.; **a face venin**, a (se) supăra

foarte tare, a se mînia: *amabilul Fănică trebuie să facă venin de moarte ... atît mai bine pentru mine.* CAR.; **a pune cuiva venin la inimă**, a face pe cineva să se supere, să se enerveze foarte tare: *am să-mi arăt puterile ... ca să-i punem venin la inimă.* CR.; **a-şi vărsa veninul**, a-şi manifesta supărarea, mînia, furia (faţă de cineva): *cu limba-i mişcătoare şi înveninată îşi vărsă ... veninul asupra nenorocitului Licamb.* OD.; **5.** (fig.) supărare, necaz; furie, mînie: *baba, de venin, se smulse odată din piuă-n sus.* EM.; **6.** (p.ext.; fig.) răutate; ură: *combătînd pe adversari cu un venin şi cu o răutate care-a devenit proverbială.* EM. [Lat. ***venenum***].

veniná, veninez vb. (pop.) **1.** (tr.) a învenina, a umple cu venin, a face să aibă venin: [şarpele] *cu gura l-a muşcat ... cu dinţii l-a veninat.* POP; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) amărî, a (se) supăra, a (se) turbura: *a sa prea iubită inimă şi-a veninat.* PANN. [De la ***venin***].

veninăríţă, veninaríţe f. plantă erbacee cu flori albe sau trandafirii, folosită în medicină pentru proprietăţile ei iritante sau purgative; avrămeasă (*Gratiola officinalis*). [***Venin*** + *-ariţă*].

veninát, ~ţi, veninată, ~e a. (pop.) **1.** care are venin; purtător de venin: *năpîrcă, neam de şearpe prea veninat.* CANT.; *aduse în Europa această prea veninată plantă.* FIL.; **2.** (fig.) duşmănos, răutăcios: *e din natură foarte veninată.* PANN. [V. ***venina***].

veninós, ~şi, veninoásă, ~e a. **1.** care are venin, care secretă venin: *se zăreau cîţiva copaci ... şi nişte tufiş sălbatic, pe unde ...cuibează şerpii cei veninoşi.* OD.; *se gîndeşte să-mi dea ciuperci veninoase.* SAD.; **2.** (rar) care este otrăvit, care poate otrăvi: *voinicii noştri ... au lănci veninoase.* BOL.; **3.** (fig.) duşmănos, ostil, răutăcios: *era rea şi veninoasă ca o viespe costelivă.* HEL.; *acţiunea acestor discipoli bizantini era ... veninoasă şi ascunsă.* SAD. [***Venin*** + *-os;* cf. lat. ***venenosus***].

veníre, veniri f. **1.** acţiunea de a veni şi rezultatul ei; deplasare făcută cu scopul de a ajunge într-un loc unde se află vorbitorul sau interlocutorul: *nu făcu veste de venirea sa pre uliţe, ce îndată întră într-o casă.* VARL.; **2.** invazie, năvălire, năvală; (înv.) agresiune, atac: *porni armie de călăreţi ... care să împiedice asemenea veniri ale turcilor.* BĂLC.; **3.** faptul de a sosi undeva; sosire, apariţie; (p. ext.) prezenţă, participare: *banul aşteaptă în camera grămăticiei venirea domnitorului.* FIL.; *se afla acolo ... să le dea onorul la venire.* PETR.; (relig.) **întîia venire (a lui Isus Hristos)**, venirea lui Isus Hristos în lume, prin întruparea sa ca Fiul lui Dumnezeu: *venirea cea dintîi pre pămînt a lui Hristos.* ANTIM; **a doua venire (a lui Isus Hristos)**, venirea lui Isus Hristos la sfîrşitul lumii, pentru Judecata de apoi: *voi veni ... la a doa venire, la cea înfricoşată ... judecată.* BIBLIA; (înv.) **bună venire**, formulă de salut cu care se întîmpină noii veniţi; **venire pe lume**, naştere: *după venirea pe lume a unei fetiţe ... plecase pe furiş.* M.CAR.; **4.** aşezare într-un loc, statornicire a unei populaţii: *la venirea slavilor, românii erau creştinaţi;* **5.** început unui interval de timp, al unui anotimp etc.: *vă rugăm să luaţi măsuri o dată cu venirea iernii.* PETR. [V. ***veni***].

venít[1], venituri n. **1.** venire, sosire: *cu venitul la Ieşi şi cu cele cinsti şi tefericii multe să hămeisă.* NEC.; **bun venit**, formulă de salut cu care se întîmpină noii veniţi; (relig.) **întîiul venit al lui Isus Hristos**, întîia venire, v. **venire**: *întîiul venitului a lu Hristos, fraţilor, cînd au venit spre pămînt să spăsească noi.* COR.; **al doilea venit al lui Isus Hristos**, a doua venire, v. **venire**: *Dumnezeu ... va veni la al doilea venit al lui cu putere şi slavă multă.* COR.; **2.** sumă de bani care revine unei persoane sau unei firme dintr-o activitate prestată sau din proprietatea deţinută, într-o perioadă de timp; cîştig, beneficiu: *îmi adună pe o coloană veniturile pe care le aştepta în campania de vară.* CĂL.; **venit naţional**, indicator macroeconomic al rezultatelor activităţii (anuale), reprezentînd suma veniturilor încasate de posesorii factorilor de producţie care participă direct sau indirect la producţie. [V. ***veni***].

venít[2], ~ţi, venită, ~e a. şi m., f. **1.** (persoană) care a ajuns, a sosit, şi-a făcut apariţia undeva sau la cineva: *vezi ce vor ultimii veniţi;* **nou venit**, (persoană) care a sosit de curînd undeva sau la cineva: *un nou venit ... atrage curiozitatea.* AG.; *se îndreptă spre noul venit cu ... mîinile întinse.* GHEŢIE; **2.** (înv. şi pop.) venetic, pribeag: *văduva şi săracul omorîră şi venitul uciseră.* PSALT. [V. ***veni***].

venitíc a. v. venetic.

venitór a. v. viitor.

venitúră f. v. viitură.

venós, ~şi, venoásă, ~e a. **1.** (anat.) care aparţine venei, referitor la venă; care se face prin venă, circulă prin venă sau se află în regiunea venelor; care este constituit din vene: *transparitiunea acelui fin sistem venos.* EM.; **2.** (bot.; despre organe sau părţi ale plantelor) foarte fin reticulat. [Din lat. ***venosus***, fr. ***veineux***].

venosclerózá f. (med.) scleroză a venelor. [Din fr. ***veinosclérose***].

venozitáte f. (med.) mod de dispunere a venelor în corp sau într-un organ. [Din fr. ***vénosité***].

ventíl, ventile n. (tehn.) dispozitiv care reglează închiderea sau deschiderea unui orificiu de trecere pentru lichide sau gaze. [Din germ. ***Ventil***].

ventilá, ventilez vb. (tr.) **1.** a face să circule şi a împrospăta aerul (viciat) dintr-un spaţiu închis; **2.** (fig.) a face să fie discutate, examinate proiecte, planuri etc.; (refl. pas.) *se ventila ideea acordării unor credite.* V.R. [Din fr. ***ventiler***, lat. ***ventilare***].

ventiláre, ventilări f. acţiunea de a ventila şi rezultatul ei. [V. ***ventila***].

ventilatór, ventilatoare n. **1.** aparat care serveşte pentru a împrospăta aerul (viciat) dintr-un spaţiu închis prin producerea unui curent de aer: *ventilatorul, vîjîind nu prididea să absoarbă fumul.* C.PETR.; **2.** aparat sau dispozitiv care produce un curent de aer (puternic) pentru a alimenta cu oxigen o combustie, pentru a răci un motor etc.: *ventilator cu turbină.* [Din fr. ***ventilateur***].

ventilaţie, ventilaţii f. **1.** operaţie prin care aerul (viciat) dintr-un spaţiu închis este făcut să circule cu scopul de a fi împrospătat: *am asigurat localului o bună ventilaţie;* **2.** (med.) **ventilaţie pulmonară**, proces fiziologic de circulaţie a aerului prin căile respiratorii şi plămîni, prin alternarea ritmică a inspiraţiei şi a expiraţiei; **3.** sistem, aparat, instalaţie care permite ventilarea; (şi: (înv.) **ventilaţiune**). [Din fr. ***ventilation***].

ventilaţiúne f. v. ventilaţie.

ventrál, ~i, ventrală, ~e a. **1.** care ţine de pîntece, referitor la pîntece; din regiunea pîntecului; abdominal; **2.** care se raportează la partea anterioară a corpului uman sau la partea inferioară a corpului unui animal. [Din fr. ***ventral***, lat. ***ventralis***].

véntre f. v. vintre.

ventriceá, ventricele f. (bot.) ventrilică (*Veronica persica*). [Et. nec.].

ventrícul, ventricule n. (anat.) **1.** cavitate naturală, de dimensiuni reduse, din interiorul unor organe (inimă, creier, laringe etc.); **2.** fiecare dintre cele două cavităţi ale inimii, care au rolul de a pompa sîngele în artere: *inima are două ventricule: ventricului drept şi ventricului stîng;* **3.** fiecare dintre cele patru cavităţi ale creierului, prin care circulă lichidul cefalorahidian: *ventriculele creierului;* (şi: (înv.) **ventriculă**). [Din fr. ***ventricule***, lat. ***ventriculus***].

ventriculár, ~i, ventriculară, ~e a. care ţine de ventricule, referitor la ventricule, din regiunea ventriculelor: *cavitate ventriculară.* [Din fr. ***ventriculaire***].

ventrículă f. v. ventricul.

ventriculografíe, ventriculografii f. radiografie a ventriculelor cerebrale sau ale inimii. [Din fr. ***ventriculographie***].

ventrilícă, ventrilici f. (bot.) **1.** plantă erbacee, cu tulpină simplă sau ramificată, cu flori mari, albastre, care cresc la subsuoara frunzelor şi care se întrebuinţează în medicină; ventricea (*Veronica persica*); **2.** plantă erbacee păroasă, cu tulpina tîrîtoare la bază, cu florile albastre, albe-trandafirii sau albe (*Veronica officinalis*); (şi: (reg.) **vintrilică**). [Et. nec.].

ventrilóc, ~ci, ventrilocă, ~ce m. şi a. (persoană) care poate vorbi fără a mişca buzele şi fără a deschide gura, dînd impresia că vocea se aude din abdomen: *ştia atîtea istorii şi le spunea cu dichisul lor şi cu ... aptitudini de ventrilog.* VLAH.; *clovn ventriloc;* (şi: **ventrilog**). [Din fr. ***ventriloque***].

ventrilóg m. şi a. v. ventriloc.

ventúză, ventuze f. **1.** pahar mic de sticlă, cu marginea superioară puţin răsfrîntă, care se aplică pe pielea unui bolnav, după ce s-a creat vid în interiorul său, pentru a provoca o uşoară congestie locală a sîngelui; **2.** organ în formă de disc, la unele animale (acvatice sau parazitare), care le permite să se fixeze pe corpul altor animale, pentru a le suge sînge sau limfă; (şi: (înv.) **venduză**). [Din gr. mod. *ventoíxa*, fr. ***ventouse***].

venusián, ~eni, venusiană, ~ene a. care aparţine planetei Venus, caracteristic planetei Venus: *climă venusiană.* // m. presupus locuitor al planetei Venus. [***Venus*** n. pr. + *-ian*; cf. fr. ***vénusien***].

venúst, ~şti, venustă, ~e a. (livr.) care are o frumuseţe plină de farmec şi de graţie. [Din lat. ***venustus***, ***-a***, it. ***venusto***].

venustáte f. (livr.) frumuseţe plină de energie şi de graţie. [Din lat. ***venustus***, ***-atis***, it. ***venustà***, fr. ***vénusté***].

ver, veră, ~e a. (livr., înv.) adevărat, autentic: *de-i voieşti vrun bine, arată-i adevărul şi gloria cea veră ce face pe om mare.* HEL. [Din it. ***vero***, lat. ***verus***, ***-a***].

veracitáte f. (livr.) **1.** calitatea, însuşirea de a spune adevărul: *ar da loc oarecărei îndoieli asupra veracităţii lui.* AL.; **2.** calitate a ceea ce este conform cu adevărul; autenticitate; veridicitate: *cîte din povestirile lui Herodot n-au fost ... tratate de fabule, pînă ce au venit împrejurări cari au dovedit ... veracitatea spuselor şi observaţiunilor sale?* GHICA; *niciodată nu s-a obţinut o mai mare veracitate prin mijloace mai puţin realiste.* BL. [Din fr. ***veracité***].

verándă, verande f. **1.** galerie exterioară, acoperită, închisă cu geamuri, aşezată de-a lungul faţadei unei case: *de pe verandă o scuipă, să n-o deoache.* CAR.; *luase în stăpînire întinsa şi luminoasa verandă.* GHEŢIE; **2.** balcon acoperit, închis cu geamuri. [Din fr. ***véranda***].

verb n. **1.** (gram.; pl. **verbe**) parte de vorbire care exprimă o acţiune, o stare sau un proces şi care se caracterizează prin flexiune proprie (numită conjugare): *verbul are forme deosebite pentru a exprima diateza, modul, timpul, persoana şi numărul;* **verb activ**, v. **activ**; (înv.) **verb neutru**, v. **neutru**; (înv.) **verb reciproc**, v. **reciproc**; **2.** (livr.; la sg.) cuvînt, mod specific de exprimare: *avea convingerea mare că verbul său fierbinte merge ... drept în inima ţăranului.* REBR. [Din lat. ***verbum***, fr. ***verbe***].

verbál, ~i, verbală, ~e a. **1.** care se face, se comunică prin viu grai: *acest pasaj – în numele guvernului – ... nu era decît rezultatul tratărilor verbale şi în scris între Viena şi Bucureşti.* EM.; (adv.) *lămuresc şi întăresc verbal legămîntul de familie.* EM.; **notă verbală**, notă diplomatică nesemnată, echivalentă cu o declaraţie orală: *citise ministrului Porţii o notă verbală.* GHICA; (compus) **proces-verbal**, v. **proces**; **2.** care se raportează la modul de exprimare, la cuvinte: *poezia ... se valorifică ... pe măsura realizării sale în material verbal.* LOV.; **3.** (gram.) care ţine de verb, referitor la verb; de verb: *unele întrebuinţări ale infinitivului ţin de valoarea sa verbală;* **adjectiv verbal**, adjectiv provenit dintr-un verb la participiu sau la gerunziu; **locuţiune verbală**, grup de cuvinte (între care este obligatoriu un verb) cu sens unitar şi care se comportă ca un verb; **flexiune verbală**, conjugare. [Din fr. ***verbal***, lat. ***verbalis***].

verbalísm n. **1.** tendinţă de a da mai multă importanţă cuvintelor decît ideilor; abuz, exces de cuvinte în detrimentul ideilor: *cînd îşi va corecta acest mic defect ... va scăpa implicit şi de verbalism.* R.L.; **2.** metodă de învăţămînt bazată mai mult pe învăţarea cuvintelor decît pe formarea raţionamentului elevilor. [Din fr. ***verbalisme***].

verbalizá, verbalizez vb. **1.** (înv.; intr.) a dresa sau a încheia un proces-verbal: *iată călimări şi pene: procede, verbalizează, domnule ... consemnează toate.*

HEL.; **2.** (rar; tr.) a formula, a exprima în cuvinte idei, gînduri, sentimente etc. [Din fr. ***verbaliser***, it. ***verbalizzare***].

verbalizáre, verbalizári f. acţiunea de a verbaliza şi rezultatul ei. [V. ***verbaliza***].

verbenacée, verbenacee f. (la pl.) familie de plante erbacee sau lemnoase, cu fructul o nucule, folosite în scopuri medicinale; (şi la sg.) plantă din această familie (ex. verbina). [Din fr. ***verbénacées***].

verbénă f. v. **verbină**.

verbiáj n. (franţuzism) abundenţă de cuvinte inutile care ascund puţinătatea ideilor; vorbărie, pălăvrăgeală: *nu voi da decît un vers, spre a se vedea acest verbiaj.* IBR. [Din fr. ***verbiage***].

verbigeráţie, verbigeraţii f. exprimare incoerentă, caracterizată prin repetiţii, aliteraţii şi prin utilizarea a numeroase neologisme, specifică mai ales pentru unii bolnavi mintali: *spaniolii ... excitaţi de climă, se lasă în voia unei tonice verbigeraţii în care se strecoară ... ironia latină.* CĂL. [Din fr. ***verbigération***].

verbínă, verbine f. **1.** plantă decorativă, cu florile mici, liliachii sau roşii, plăcut mirositoare (*Verbena hybrida*); **2.** plantă cu frunze ovale şi cu flori mici de culoare violetă; se foloseşte în medicină datorită proprietăţilor antispasmodice, tonice etc. (*Verbena officinalis*); (şi: **verbenă**). [Din lat. ***verbena***].

verbomanie, verbomanii f. tendinţă de a vorbi excesiv. [Din fr. ***verbomanie***].

verbós, ~şi, verboasă, ~e a. (rar) **1.** vorbăreţ, guraliv; **2.** care se caracterizează prin verbozitate: *scrise poezii verbioase şi uscate.* CĂL.; (şi: **verbios**). [Din lat. ***verbosus***, fr. ***verbeux***].

verbiós a. v. **verbos**.

verbozitáte f. (livr.) abuz de cuvinte; vorbărie, limbuţie: *verbozitatea unui conferenţiar.* [Din fr. ***verbosité***].

verdăicá f. (reg.) ciocănitoare verde (*Picus viridis*). [De la ***verde***].

verdáre f. v. **vîrdare**.

vérde a. **1.** care este de culoarea ierbii, a frunzelor, a vegetaţiei de vară: *păreţii erau negri ... şi un mucegai verde se prinsese de var.* EM.; **la moşii (ăi) verzi**, v. **moş**; **cai verzi (pe pereţi)**, v. **cal**; **a vedea stele verzi**, v. **stea**; **2.** care este acoperit cu verdeaţă: *se învîrteau ... pe pajiştea verde.* AG.; **joia verde**, v. **joi**; **zonă verde**, suprafaţă mare de teren, situată la marginea unui cartier, a unui oraş etc., acoperită cu vegetaţie; **3.** care este înfrunzit şi înverzit: *la noi sînt codri verzi de brad şi cîmpuri de mătasă.* GOGA; **4.** (fig.) livid, vînăt (la faţă): *cum auzii eu de „lunion", mă făcui verde la faţă.* CAR.; **5.** plin de sevă; viu: *ce-a fost verde s-a uscat, ce-a-nflorit s-a scuturat.* POP; *arbore totdeauna verde*; **din pămînt, din iarbă verde**, cu orice preţ, prin orice mijloace: *din pămînt, din iarbă verde, să te duci să-mi aduci herghelia.* ISP.; (**a îndruga, a spune, a trăncăni etc.**) **verzi şi uscate**, (a îndruga, a spune etc.) fleacuri, nimicuri: *bătrîna ... trăncăneşte verzi şi uscate.* OD.; *cerîndu-şi scuze că le-a împuiat capul cu verzi şi uscate.* GHEŢIE; **lemn verde**, lemn umed şi plin de sevă, tăiat din pădure de curînd: *arde-te-ar focul, cetate! pe trei părţi cu lemne verzi ...!* POP.; **6.** care nu a ajuns la maturitate; crud, necopt: *vremea era rece şi merele încă verzi*; **7.** (p. ext.; despre oameni) imatur, fără experienţă: *mai ai multe de învăţat, eşti încă prea verde ca să le ştii pe toate!*; **8.** în stare naturală, neprelucrat, netăbăcit: *cumpără piei verzi şi le dă la tăbăcit*; **9.** (reg.) proaspăt: *caş verde; îi aducea în toate dimineţile coşurile cu peşte verde.* SL.; **10.** (fig.) plin de vigoare, de energie; viguros, energic; voinic, robust, puternic: *polcovnicul Ioniţă Ceganu, din Cloşani, bătrîn verde, rumen la faţă.* GHICA; **11.** (fig.) sincer, deschis, direct, făţiş: *în urma acestora şi altor verzi cuvinte ... a terminat cuvîntarea sa.* OD.; *libertatea de a folosi un limbaj verde.* PETR.; **a(-i) spune cuiva verde (în faţă** sau **în ochi)**, a(-i) spune cuiva adevărul de-a dreptul, fără menajamente: *s-o spunem verde.* EM.; *spunea omului verde în ochi, fie cine-a fi, cînd îl scormonea ceva la inimă.* CR. // n. **1.** una dintre culorile fundamentale ale spectrului solar, situată între galben şi albastru; este culoarea frunzelor, a ierbii, a vegetaţiei de vară: *grădina de dedesubtul ferestrei ... era de un verde umed.* EM.; **a i se face cuiva verde înaintea ochilor**, a i se face cuiva rău, a-i veni ameţeală; **de verde, a)** (la cărţile de joc) de culoarea numită „pică"; **b)** (în limbajul ghicitorilor de cărţi) cu ochi verzi şi cu părul negru: *văd ... femeia de verde ţinîndu-i calea.* C.PETR.; **2.** substanţă colorantă de culoare verde: *verde de crom*; **verde de Paris**, cristale mixte de arsenit de cupru cu acetat de cupru, foarte toxice, folosite ca insecticid; soluţie preparată cu aceste cristale. [Lat. ***vir(i)dis***].

verdeáţă f. **1.** culoarea verde a ierbii, a frunzelor, a vegetaţiei de vară: *soarele deveni splendid, verdeaţa frunzelor se înviora.* AL.; **2.** (p. ext.; la sg. col.) ierburi verzi, plante, frunze: *trunchii pădurilor ... formau bolţi nalte de verdeaţă.* EM.; *pe Cetăţuia năpădită de verdeaţă ... pomii îşi desfăceau coroanele.* GHEŢIE; **3.** (la pl., în forma **verdeţuri**) plante potagere ale căror frunze se mănîncă: *după borşul polonez, veneau mîncări greceşti fierte cu verdeţuri.* NEGR.; **4.** (fam.; la sg.) frunze de pătrunjel, de mărar, de leuştean etc. folosite în alimentaţie: *mă duc la piaţă să cumpăr verdeaţă*; **5.** (compus) **verdeaţa-zidurilor**, nume dat unor specii de alge verzi care cresc pe stînci, pe ziduri umede, pe scoarţa arborilor. [***Verde*** + ***-eaţă***].

verdéte, verdeţi m. (reg.) **1.** (iht.) boiştean (*Phoxinus phoxinus*); **2.** (entom.) larva fluturelui-de-varză; **3.** bîtă scurtă şi groasă de lemn verde. [***Verde*** + ***-ete***].

verdíct, verdicte n. **1.** (jur.) declaraţie prin care juriul răspunde, după deliberare, întrebărilor puse de curtea cu juraţi şi se pronunţă asupra culpabilităţii unui acuzat; (p.ext.) sentinţă: *procurorul general apelează la Curtea de casaţiune în contra verdictului juriului.* MAIOR.; **2.** (fig.) părere, opinie (definitivă) asupra unui subiect oarecare: *nu-mi va rămîne ... decît ... a aştepta verdictul publicului.* AL.; *dîndu-şi silinţa să dea asupră-şi un verdict cît mai obiectiv.* CĂL. [Din fr. ***verdict***].

verdoăicá, verdoaice f. (reg.) **1.** ciocănitoare verde (*Picus viridis*); **2.** ciocănitoare sură (*Picus canus*). [***Verde*** + ***-oaică***].

verdói, verdoi m. (ornit.; reg.) florinte (*Carduelis chloris chloris*). [***Verde*** + ***-oi***].

verdúnc, ~ci, verduncă, ~ci a. (reg.) verzui. // f. varietate de struguri cu boabele verzi, rotunde, cu gust acrişor. [De la ***verde***].

verdúră, verduri f. **1.** (înv.) verdeaţă, vegetaţie: *prin cărări rătăceau umbre diafane şi fericite şi se pierdeau prin verdura întunecată a dumbravelor.* EM.; **2.** tapiserie în care predomină motivele vegetale. [Din it. ***verdura***, fr. ***verdure***].

veresíe f. (pop. şi fam.) credit: *trecuse peste puterile condicii lui de veresie.* C.PETR.; **pe veresie**, pe credit, pe datorie; (p. ext.) degeaba, gratis: *mănîncă pe datorie, bea pe veresie.* CAR. [Din turc. ***veresiye***].

verg n. v. **vergă**.

vérgă, vergi f. (nav.) fiecare dintre barele de lemn sau de metal, fixe sau mobile, prinse de arborele unei nave în poziţie transversală sau înclinată şi care servesc la susţinerea velelor sau a saulelor de semnalizare; (şi: (înv.) **verg**). [Din fr. ***vergue***].

vergeá, vergele f. **1.** băţ subţire, lung, drept şi flexibil obţinut dintr-o ramură de arbore sau dintr-o tulpină de arbust; nuia, vargă: *ceru ... o vergea de porumbar din gardul viu.* PETR.; *face ... podişor împletit din vergele subţiri.* POP; **2.** vargă folosită ca instrument pentru aplicarea de lovituri corporale; (la pl.) mănunchi de vergi care se folosea ca instrument de pedeapsă corporală: *văzui o vergea lungă ... rezemată de masa profesorului.* DELAVR.; **3.** baghetă de care se folosesc magicienii, vrăjitorii etc. în practicile lor: *baba ... lovi apa de mai multe ori cu vergeaua.* POP; **4.** (p. anal.) bară (îngustă şi flexibilă) de obicei de metal: *se spînzură ... cu amîndouă mîinile de vergeaua de alamă.* CAR.; **5.** numele unor unelte, unor obiecte, unor părţi de unelte etc. alcătuite dintr-o vargă sau asemănătoare, ca formă, cu o vargă, avînd diverse întrebuinţări: **a)** (reg.) băţ uns cu clei folosit pentru a prinde unele păsări; **b)** (reg.) un fel de prăjină lungă folosită de pescari pentru a stîrni peştele; **c)** sul neted de lemn cu care se întinde şi se subţiază foaia de aluat pentru plăcinte, tăiţei etc.; sucitor; **d)** băţ sau tijă de metal care se folosea la încărcatul puştilor şi al pistoalelor sau cu care se curăţa ţeava acestora: *ruginise încărcătura înăuntru şi te apucaseşi s-o scoţi cu vergeaua.* CAR.; **e)** fiecare dintre beţişoarele sau bucăţile înguste de draniţă introduse între firele de urzeală pe măsură ce aceasta se înfăşoară pe sulul de dinapoi al războiului de ţesut: *punînd vergele ..., ca să nu se hrentuiască urzala.* CR.; **f)** (reg.) nuia arcuită sau un fel de greblă prinsă la ambele capete de toporiştea coasei, pentru a aşeza în brazde grînele cosite; **g)** (reg.) fiecare dintre şipcile care se bat paralel, la mică distanţă una de alta, pe pereţii sau pe tavanele de lemn, ca să se prindă muruiala; **h)** fiecare dintre barele de lemn sau de metal care formează un grilaj sau un gard; (în special) gratie la fereastră: *privii în jos printre vergelele de fier de la al doilea cat.* DELAVR.; (şi: (reg.) **vergeauă, vergel, vergică**). [Lat. ****virgella***; **vergică** (cu schimbare de sufix); **vergel** (sg. refăcut după pl.)].

vergeăuă f. v. **vergea**.

vergél[1] n. obicei practicat în noaptea de Anul Nou, uneori la Crăciun sau la Bobotează, constînd dintr-o petrecere în cursul căreia prin diverse practici magice se prezice viitorul celor prezenţi pentru anul ce urmează sau li se ghiceşte fetelor ursitul; (p. ext.) petrecere care are loc la Crăciun, la Anul Nou etc.; vergelat: *crainicul vesteşte ... satului că, în sara despre Anul Nou, vergelul se va face de Ilie.* HOGAŞ; *după ci s-o fîrşit „vergelu" sî pun pi băuti şî pi giucati.* POP. [De la ***vergela***].

vergél[2] s. v. **vergea**.

vergelă, vergelez vb. **1.** (reg.; tr.) a şipcui pereţii sau tavanele de lemn ale unei case; **2.** (tr.) a prezice viitorul (cuiva) în timpul vergelului; **3.** (reg.; refl.) a se ciondăni, a se ciorovăi. [De la ***vergea***].

vergelát n. vergel[1]. [V. ***vergela***].

vergelatór, vergelatori m. persoană care prezice viitorul celor prezenţi la vergel[1]. [***Vergela*** + ***-ător***].

vergelúşă, vergeluşe f. **1.** diminutiv al lui vergea; vergeluţă; **2.** (reg.; artic.) horă; melodia acestei hore. [***Vergea*** + ***-uşă***].

vergelúţă, vergeluţe f. vergeluşă. [***Vergea*** + ***-uţă***].

vergetúră, vergeturi f. (med.; mai ales la pl.) dungă sau şir de dungi de culoare violacee, apoi sidefie, localizate mai ales în regiunea abdominală, cauzate de întinderea sau de ruptura fibrelor elastice ale pielii (în obezitate, în timpul sarcinii etc.). [Din fr. ***vergeture***].

verghétă f. v. **verighetă**.

vergícă f. v. **vergea**.

vergín a. v. **virgin**.

verginál a. v. **virginal**[1].

verginitáte f. v. **virginitate**.

vérgur, ~i, vergură, ~e a. (înv.) **1.** neprihănit; cast; **2.** nelucrat, necultivat: *pămînt vergur*; **3.** nestrăbătut, neumblat: *prin codrii verguri ... securea ... încă nu străbătusă.* ASACHI. // f. **1.** (înv.; şi a., **fată vergură, fecioară vergură**) fecioară: *acesta avea patru fete vergure.* N.TEST.; *o cunună de vergură cu lumină s-a-mpletit.* BOL.; **2.** (înv.; spec.) Fecioara Maria, Maica Domnului: *Vergura Maria.* [Din lat. ****virgula*** (=***virgo***)].

vergurál, ~i, vergurală, ~e a. (înv.) de fecioară; fecioresc, virginal: *frumuseţea-i vergurală.* BOL. [***Vergură*** + ***-al***].

verguríe, vergurii f. (înv.) feciorie; virginitate, castitate: *sv[î]ntu Nichita dorind verguria ... să sălăşlui în munţi.* DOS. [***Vergură*** + ***-ie***].

verhóvnic m. v. **vîrhovnic**.

veri conj. (înv.) ori: *orice v-ar trebui, veri bani, veri haine.* COSTIN. [Lat. ****velis*** (prez. ind. pers.2 al lui ****volere***)].

veríc, verici m. (pop. şi fam.; la voc.) **1.** văr; termen de adresare către o persoană de sex masculin: *lungă noapte fu asta, măi vere, – lungă, da, vericule.*

ISP; **2.** termen întrebuinţat în cursul unei povestiri pentru a exprima, exclamativ, mirare, satisfacţie etc. faţă de cele relatate: *ce să vezi? unde venea, măre vericule, asupra lui năbădăioasa de scorpie.* ISP. [*Văr* + *-ic*].

vericáre, vericare şi **vericari** pron. neh. (înv.) oricare: *vericari din voi nu veţi purta grijă să faceţi aşa, ... veţi cădea în osîndă.* ANTIM. [*Veri* + *care*].

vericé pron. neh. (înv.) orice: *verice va păsa cuiva ... alerge la mine.* ANTIM; (adj.) *vesti pre toţi de verice pericol.* OD. [*Veri* + *ce*].

vericícă f. diminutiv al lui vară; văruţă: *toată vericica a plouat.* [*Vară* + *-icică*].

vericíne pron. neh. (înv.) oricine: *să se plimbe cu vericine va voi.* [*Veri* + *cine*].

vericínd adv. (înv.) oricînd: *le dete libertatea de a se strămuta ... vericînd le va place.* BĂLC. [*Veri* + *cînd*].

vericít, ~ţi, vericîtă, ~e pron. neh. (înv.) oricît: *iertat de toate ... angăriile, vericîte ar ieşi peste an* (a. 1753). URIC. [*Veri* + *cît*].

vericúm adv. (înv.) oricum. [*Veri* + *cum*].

veridic, ~ci, veridică, ~ce a. **1.** (rar) care spune în mod obişnuit adevărul: *om veridic*; **2.** care este conform cu adevărul, cu realitatea, cu ceea ce a fost verificat, demonstrat, dovedit; autentic, adevărat: *trebuie ... să-ţi povestesc o mică întîmplare absolut veridică.* CAR.; *în fiece versiune e ceva veridic.* CĂL. [Din fr. *véridique*, lat. *veridicus*].

veridicitáte f. caracterul, însuşirea a ceea ce este veridic. [Din fr. *véridicité*].

verít n. **în verif**, (la croit) în diagonală, pieziş. [Din bulg. *verev*].

verifică, verífic vb. (tr.) **1.** a examina, a controla ceva pentru a stabili în ce măsură corespunde adevărului, principiilor, normelor sau anumitor date, condiţii etc.: *a mărturisit că ... nu a verificat şi nici nu putea verifica deficitul de 31 milioane.* EM.; **2.** a face să se vadă, să se confirme adevărul, exactitatea unui lucru; a proba: *caută iar în bibliorafţ şi verifică date.* PETR.; **3.** a cerceta activitatea cuiva. [Din lat. *verificare*, fr. *vérifier*].

verificábil, ~i, verificabilă, ~e a. care poate fi verificat: *ipoteză verificabilă.* [Din it. *verificabile*, fr. *vérifiable*].

verificáre, verificări f. **1.** acţiunea de a verifica şi rezultatul ei; examinare, control, expertiză: *din acel pretins deficit a şters ... 8 milioane, iar asupra restului ... ţine sentinţa în suspensiune pînă la verificarea deplină.* EM.; **2.** confirmare a exactităţii unui lucru: *această concluziune ... ne va îndemna să-i căutăm verificarea într-o experienţă efectivă.* MAIOR. [V. *verifica*].

verificát, ~ţi, verificată, ~e a. **1.** supus unei examinări, unui control etc.; examinat, controlat: *a-şi baza cercetările pe fapte certe şi verificate.* R.L.; **2.** cu experienţă, încercat; (p. ext.) capabil. [V. *verifica*].

verificatór, ~i, verificatoáre m., f. persoană care verifică ceva (din punct de vedere contabil, tehnic etc.): *ajunsesem ... verificator de conturi de gestiune.* GAL. [Din fr. *vérificateur*].

verificáţie, verificaţii f. (înv.) verificare; (şi: **verificaţiune**). [Din fr. *vérification*].

verificaţiúne f. v. verificaţie.

verigár, verigari m. (bot.) arbust cu ramurile terminate cu cîte un spin, cu florile galbene-verzui, cu fructele cărnoase, negre, întrebuinţate în medicină pentru proprietăţile lor purgative; paţachină, părul ciutei (*Rhamnus cathartica*). [*Verigă* + *-ar*].

verigáş, ~i, verigaşă, ~e m., f. (înv.) proxenet, codoş: *verigaşă cu verigaşă dă moarte să pizmuiesc.* I.GOL. [*Verigă* + *-aş*].

verígă, verigi f. **1.** (înv.) lanţ: *nice cu verigi nimenea nu-l putea lega.* COR.; **2.** fiecare dintre inelele care alcătuiesc un lanţ; za: *verigile se desfăceau, căzînd unele dintr-altele.* ARG.; **3.** (fig.) element intermediar de legătură; parte componentă: *orice faptă este o verigă ruptă dintr-un lanţ infinit.* MAIOR.; *întîmplarea din după-amiaza aceea nu era decît o verigă din şirul multelor încercări ... tulburi din ultima vreme.* GHEŢIE; **4.** (p.ext.) inel de metal de diferite mărimi, avînd întrebuinţări variate: *au făcut doao paveze de aur şi doao verigi de aur.* BIBLIA; **5.** (spec.) belciug (de lacăt): *cînd pipăi să găsească clanţa, dete cu mîna de verigă.* CAR.; **6.** (pop.) verighetă: *puse-o verigă în degetul Mitei.* VLAH.; **a fi tras prin verigă**, a fi tras prin inel, v. **inel**: *mîndră naltă, subţirică, parcă-i trasă prin verigă.* POP.; **7.** (înv.) proxenetism, codoşlîc: *muierea dacă-mbătrîneşte şi nimeni o mai priveşte, la verigă gîndeşte.* I.GOL.; **8.** (reg.) fiecare dintre segmentele inelare care formează toracele albinei; **9.** (reg.) braţ de apă care împrejmuieşte un ostrov. [Din sl. *veriga*].

verigél, verigei m. (bot.) plantă parazită lipsită de clorofilă, cu frunzele reduse la solzi mici, cu florile galbene-roşietice, dispuse în ciorchini (*Orobanche caryophylacea*). [*Verigă* + *-el*].

verighétă, verighete f. inel de metal (preţios) care se poartă pe degetul inelar, ca simbol al legăturii dintre logodnici sau dintre soţi: *tot aurul meu e cel din verighetă.* CĂL.; *avea o verighetă la mîna dreaptă.* GHEŢIE; (şi: (rar) **verghetă**). [*Verigă* + *-etă*; cf. gr. mod. *verghéta*].

verigúţă, veriguţe f. diminutiv al lui verigă: *perdeluţe de adamască, aninate în nişte veriguţe ce se înşirau pe o vargă de fier.* GANE. [*Verigă* + *-uţă*].

veríncă, verinci şi **verince** f. (reg.) velinţă. [Din ucr. *verinka*].

verisímil a. v. **verosimil**.

verísm n. curent literar şi artistic apărut, sub influenţa naturalismului francez, în Italia, la sfîrşitul secolului la XIX-lea, care susţine întîietatea observaţiei în raport cu imaginaţia, necesitatea obiectivităţii şi a impersonalităţii artistului. [Din it. *verismo*, fr. *vérisme*].

veríst, ~şti, veristă, ~e a. care aparţine verismului, referitor la verism, caracteristic verismului. // m., f. adept al verismului. [Din fr. *vériste*].

verişánă, verişene f. (reg.) verişoară. [*Vară* + *-işană*].

verişcán, ~i, verişcană, ~e m., f. (reg.) verişor. // m. (pop.; la voc.) termen de adresare către o persoană de sex masculin: *pre legea mea ... nu înţeleg nimica, verişcane.* DELAVR. [*Văr* + *-işcan*].

verişór, ~i, verişoáră, ~e m., f. **1.** diminutiv al lui văr: *priveau la verişor, cum priveşte cînele pe mîţă.* CR.; **2.** (fam.; la voc.) termen de adresare către o persoană, care marchează un raport de egalitate între vorbitori: *de unde sînteţi, verişoarelor? – după tărîmbu ălant.* POP. // f. (reg.) soră de cruce (v. **soră**). [*Văr* + *-işor*].

verişorícă, verişorici f. (fam.) diminutiv al lui verişoară: *stăi, verişorică, că eu sînt ... Leonil, verişorul matale.* AL. [*Verişoară* + *-ică*].

veritábil, ~i, veritabilă, ~e a. **1.** care este adevărat, autentic, real: *nutrind pentru ea ... un veritabil sentiment de protecţie.* CĂL.; *s-a integrat în rîndul celor ce l-au precedat, ca un veritabil succesor.* GHEŢIE; **2.** care nu-i fals sau imitat; care nu este amestecat cu nimic: *ne aşteptau cafelele, ... preparate cu cafea veritabilă.* VOIC.; *era într-un costum superb, ... cu o perlă veritabilă la cravată.* CĂL. [Din fr. *véritable*].

veritáte, veritáţi f. (rar) **1.** adevăr, realitate: *îmi place şi ador tot ce este veritatea.* HEL.; **2.** axiomă: *veritáţi matematice.* [Din fr. *vérité*, lat. *veritas*, *-atis*].

veriúnde adv. (înv.) oriunde: *va fi nepriimit veriunde ar merge.* ANTIM. [*Veri* + *unde*].

vermél n. v. **vermeliu**.

vermelíu, ~ii, vermelie, ~ii a. (franţuzism; înv.) roşu aprins: *nu e raza zilei, ci a mea guriţă de vermelii flori.* BOL. // n. **1.** (franţuzism; înv.) culoare roşu-aprins: *părul său pe sînu-ţi alb farmec rar, ceresc, ce luce! e vermeliul cel dalb.* BOL.; **2.** (franţuzism, rar) argint aurit (colorat într-o nuanţă de roşu): *îmi zîmbi sorbind infuzia ... din ceaşca de vermeil.* NEGR.; *medalie de aur, de vermeil, de argint, de bronz argintat*; (şi: **vermeil**). [Din fr. *vermeil*].

vermiál, ~i, vermială, ~e a. (rar) referitor la viermii de mătase. [Et. nec.; cf. lat. *vermis*].

vermicíd, vermicidă, ~e a., n. (substanţă, preparat) care se foloseşte pentru distrugerea viermilor dăunători. [Din fr. *vermicide*].

vermícul n. (arhit.) motiv ornamental, săpat sau în relief, care imită forma sinuoasă a unui vierme. [Cf. fr. *vermiculure*].

vermiculár, ~i, vermiculară, ~e a. care are forma sau aspectul unui vierme. [Din fr. *vermiculaire*].

vermifórm, ~i, vermiformă, ~e a. care are forma unui vierme. [Din fr. *vermiforme*].

vermifúg, ~gi, vermifugă, ~ge a., n. (substanţă, medicament) care provoacă eliminarea viermilor intestinali: *usturoiul e vermifug.* [Din fr. *vermifuge*].

vermililión n. v. vermilion.

vermilión n. **1.** sulfură roşie de mercur, pulverizată; cinabru; **2.** culoare roşu-aprins, folosită în pictura de ulei; **3.** (înv.; rar) argint aurit (colorat într-o nuanţă de roşu): *12 linguri de vermilion, patru chisele de cristal.* AL.; (şi: **vermilílion**, **vermillon**). [Din fr. *vermilion*; pentru sensul **3**, cf. fr. *vermeil*].

vermillión n. v. vermilion.

vermínă, vermine f. (livr.; la sg. col.) **1.** mulţime de insecte parazite (purici, păduchi, ploşniţe etc.): *toate soiurile de vermine foiesc în acest locaş de ospitalitate şi aşteaptă ... pe nenorociţii călători.* AL.; *scăpat cu totul de vermină, l-au îmbrăcat ... cu haine nouă.* CAR.; **2.** (fig.) oameni demni de dispreţ, josnici, mîrşavi şi periculoşi din punct de vedere social: *deasupra acestei vermine sociale, ... se etalează marele bazar de forme goale şi pompoase.* VLAH. [Din fr. *vermine*].

verminóză, verminoze f. (med.) afecţiune parazitară datorată viermilor intestinali. [Din fr. *verminose*].

vérmis n. (anat.) partea mediană a cerebelului la vertebrate, aşezată între cele două emisfere cerebrale. [Din fr. *vermis*].

vermorél, vermorele n. aparat portabil folosit pentru stropirea pomilor, a viţei de vie etc. cu soluţii toxice în scopul distrugerii dăunătorilor. [De la *Vermorel* n. pr.].

vermút, vermuturi n. **1.** băutură alcoolică preparată din vin în care s-au macerat plante amare şi aromatice: *un pahar de vermut cu o felie de lămîie tot aş bea.* GHEŢIE; **2.** cantitate de vermut cît încape într-un pahar: *două vermuturi franceze! comandă Iancu.* CAR. [Din fr. *vermouth*].

vermutizá, vermutizez vb. (tr.) a prepara vinul ca să devină vermut. [Din fr. *vermouthiser*].

vermutizáre f. acţiunea de a vermutiza şi rezultatul ei. [V. *vermutiza*].

vermutizát, ~ţi, vermutizată, ~e a. care a fost preparat ca să devină vermut. [V. *vermutiza*].

vernál, ~i, vernală, ~e a. (livr.) **1.** care ţine de primăvară, referitor la primăvară; primăvăratic; **2.** (astr.) **punct vernal**, punctul de intersecţie a eclipticii cu ecuatorul ceresc (corespunzînd echinocţiului de primăvară). [Din fr. *vernal*, lat. *vernalis*].

verniér, verniere n. scară gradată suplimentară trasată pe o rigletă sau pe un cursor şi folosită la unele instrumente sau aparate de măsură în scopul măririi preciziei de măsurare a acestora. [Din fr. *vernier*].

verníl a. invar. de culoare verde-deschis: *mă retrăsei într-un mic salonaş vernil.* R.L. [Din fr. *vert Nil*].

vernís n. **1.** soluţie formată din răşini (naturale sau artificiale), din uleiuri şi dintr-un solvent, fără pigment, care, aplicată pe anumite obiecte, formează, după uscare, un strat neted şi lucios, transparent, cu rol ornamental sau protector: *vernisul e folosit pentru acoperirea picturii în ulei, a mobilierului, şi în gravura pe metal*; (pict.) **vernis moale**, tehnică de gravură prin care se obţine aspectul desenului în creion; **2.** smalţ, email; **3.** (fig.; franţuzism) aparenţă strălucitoare, dar înşelătoare de cultură, de educaţie

etc.; lustru, spoială: *sub vernisul omului civilizat se poate ascunde un barbar.* [Din fr. ***vernis***].

vernisá[1], vernisez vb. (tr.) a acoperi un tablou în ulei, un obiect de mobilier etc. cu un strat de vernis (pentru a proteja culorile şi pentru a le da strălucire). [Din fr. ***vernir***].

vernisá[2], vernisez vb. (tr.) a deschide oficial, a inaugura o expoziţie de artă plastică: *a fost vernisată de curînd o expoziţie de pictură.* R.LIB.; (refl. pas.) *luni, la ora 18, se vernisează ... expoziţia colecţiei de artă universală.* R.LIB. [De la ***vernisaj***].

verniságiu n. v. **vernisaj**.

vernisáj, vernisaje n. **1.** faptul de a vernisa[1] şi rezultatul lui; aplicare a unui strat de vernis pe un tablou; **2.** deschidere oficială, inaugurare a unei expoziţii de artă plastică: *era la vernisajul unei expoziţii colective a unui grup de pictori şi sculptori.* PETR.; (şi: **vernisagiu**). [Din fr. ***vernissage***].

vernísáre[1], vernisări f. faptul de a vernisa[1] şi rezultatul lui. [V. ***vernisa[1]***].

vernísáre[2], vernisări f. acţiunea de a vernisa[2] şi rezultatul ei. [V. ***vernisa[2]***].

verólă f. (rar) sifilis. [Din fr. ***vérole***].

veronál n. (farm.) pulbere cristalină, albă, cu gust amărui, folosită ca hinoptic şi sedativ. [Din germ. *Veronal*, fr. ***véronal***].

veronícă, veronici f. (bot.) ventrilică (*Veronica officinalis*). [Din lat. med. ***veronica***].

verós, ~şi, veroásă, ~e a. **1.** necinstit, incorect, nedemn de încredere: *afacerile politicienilor veroşi au trecut cu aceeaşi grabă.* SAD.; **2.** dubios, suspect: *atacase pe Gheorghidiu pentru „afaceri veroase".* PETR. [Din fr. ***véreux***].

verosímil, ~i, verosimilă, ~e a. care pare adevărat, care pare a corespunde realităţii; plauzibil: *victoriei verisimile a Austriei ... i s-ar putea opune cel puţin o solidă organizare.* EM.; (subst. n.) *începu pe tonul cu care relatezi un fapt divers, aflat dincolo de marginea verosimilului.* GHEŢIE; (şi: (înv.) **verisimil**). [Din lat. ***verisimilis***, it. ***verosimile***].

verosimilitáte f. faptul, însuşirea de a fi verosimil. [***Verosimil*** + ***-itate***].

vers, versuri n. segment de enunţ constituit, de obicei potrivit unei scheme ritmice determinate de cantitatea silabelor, de accent sau de numărul de silabe; rînd dintr-un text, corespunzător unui asemenea segment; verş: *impresia produsă prin această strofă provine ... din personificarea lunei în versul din urmă.* MAIOR.; *de zece ani n-am scris un singur vers.* C.PETR.; **versuri libere**, v. **liber**; **versuri albe**, v. **alb**; **vers adonic**, v. **adonic**; **vers alexandrin**, v. **alexandrin**; **2.** (la pl.) lucrare literară în versuri; ansamblu de asemenea lucrări: *e uşor a scrie versuri cînd nimic nu ai a spune.* EM.; **3.** (la sg.) (manieră caracteristică de) exprimare (artistică) în versuri; (manieră de) realizare artistică a versurilor; versificaţie: *mînuieşte cu aceeaşi dexteritate versul şi proza.* CAR. [Din lat. ***versus***, fr. ***vers***, it. ***verso***].

versánt, versante n. şi **versanţi** m. **1.** fiecare dintre cele două coaste ale unui munte sau ale unui deal; fiecare dintre cele două pante care delimitează o vale: *între versantele munţilor circulaţia nu putea să fie împiedicată.* BL.; **2.** fiecare dintre suprafeţele înclinate ale unui acoperiş. [Din fr. ***versant***].

versát, ~ţi, versată, ~e a. care are cunoştinţe aprofundate într-un anumit domeniu, care are experienţă; experimentat, competent: *împăratul Vatatzes, înţelept ca om de stat şi versat în expediente.* EM.; *lui Hagienuş, foarte versat în istoria artelor, îi plăcea biserica lui Ioanide.* CĂL. [Din fr. ***versé***].

versatíl, ~i, versatilă, ~e a. care îşi schimbă cu uşurinţă părerile, convingerile, atitudinea; nestatornic, schimbător: *prea capricios şi versatil ... pentru a putea duce la capăt ceea ce începea.* BL. [Din fr. ***versatile***].

versatilitáte f. însuşirea de a fi versatil: *„presa", atît de vinovată prin versatilitatea caracterului, ... ne insinuă şi nouă acelaşi defect.* EM.; *la Stănică, lăcomia şi versatilitatea nu obtenebrau observaţia morală.* CĂL. [Din fr. ***versatilité***].

versét, versete n. **1.** fiecare dintre paragrafele (de mică întindere) cu înţeles de sine stătător, de obicei numerotate şi dispuse în alineate, în care este împărţit textul Bibliei, al Coranului sau al altor scrieri religioase: *nici o speţie de versuri din poezia profană nu se poate compara cu versetele biblice.* HEL.; *corul intonează ..., la unison, versetele regelui David.* SAD.; **2.** diviziune a unui text literar de proză ritmată: *versetele din „Cîntarea României".* [Din it. ***versetto***, fr. ***verset***].

versificá, versífic vb. **1.** (intr.) a se exprima în versuri, a scrie lucrări în versuri: *mulţi versifică admirabil ..., dar le lipseşte „muzica".* CĂL.; **2.** (tr.) a transpune în versuri un text în proză, o temă etc.: *Apoloniu de Rodos versifica mitul elenic despre espediţiunea argonauţilor* HASD. [Din lat. ***versificare***, it. ***versificare***, fr. ***versifier***].

versificáre, versificări f. **1.** acţiunea de a versifica şi rezultatul ei; alcătuire de versuri: *e o critică ... a maniei versificării ce domneşte la noi.* AL.; **2.** transpunere în versuri: *scrie cîteva poeme, versificări ale unor legende.* R.L.; **3.** (înv.) versificaţie: *nu sînt respectate regulele de versificare ale sonetului.* VLAH. [V. ***versifica***].

versificát, ~ţi, versificată, ~e a. alcătuit sau transpus în versuri: *Psaltirea moldoveneasc versificată a metropolitului Dositeu.* HASD. [V. ***versifica***].

versificatór, ~i, versificatoáre m., f. **1.** persoană care compune lucrări în versuri; autor de versuri considerat din punctul de vedere al artei de a versifica: *versificator pe teme date ... Ovidiu n-a cîntat dragostea ca o pasiune.* LOV.; **2.** (depr.) autor de versuri lipsite de inspiraţie: *deveniră ... poeţi fără poezie, versificatori fără versuri.* HEL. [Din lat. ***versificator***, fr. ***versificateur***].

versificăţie, versificăţii f. **1.** arta de a face versuri după anumite reguli prozodice; ramură a poeticii care studiază regulile de alcătuire a versurilor; versificare: *să tractăm ... despre versificaţiune sau despre regulile facerii versurilor.* HEL.; **2.** (manieră de) realizare artistică a versurilor: *e mai bine să nu ne apucăm să facem versuri, dacă nu avem pentru versificaţie ureche muzicală.* MACED.; **3.** (manieră caracteristică de) exprimare (artistică) în versuri: *cîţiva coconaşi ... se aventurau în versificaţii.* ARG.; (şi: (înv.) **versificaţiune**). [Din lat. ***versificatio***, ***-onis***, fr. ***versification***].

versificaţiúne f. v. **versificaţie**.

versiúne, versiuni f. **1.** traducere a unui text dintr-o limbă în alta; fiecare dintre traducerile diferite ale aceluiaşi text într-o anumită limbă străină; fiecare dintre redactările în limbi diferite ale aceluiaşi text: *a dat ... o dulce versiune a odei răposatului Tennyson.* CAR.; **în versiune originală**, în original (v. **original**); **2.** exerciţiu şcolar de traducere a unui text dintr-o limbă străină, în special clasică, în cea maternă: *teme greceşti şi versiuni latine.* ARG.; **3.** fiecare dintre formele diferite ale unei lucrări literare, ştiinţifice etc. care a suferit prelucrări, modificări etc. (în raport cu forma considerată de bază): *într-o săptămînă, ... am scris prima versiune din „Jocul ielelor".* PETR.; **4.** fiecare dintre modalităţile diferite de a interpreta, de a prezenta etc. un fapt, o situaţie etc.; informaţie, opinie (asupra unui fapt, a unei situaţii etc.) care nu prezintă suficiente garanţii de verosimilitate: *cuvintele mele se deosebesc oarecum de versiunea prezentată aici de dumneavoastră.* GHEŢIE; **5.** manevră de modificare a poziţiei fătului în uter pentru a facilita naşterea. [Din fr. ***version***, it. ***versione***].

verslibrísm n. (livr.) şcoală a poeţilor simbolişti, partizani ai versului liber; manieră de versificaţie care constă în utilizarea versului liber. [Din fr. *vers-librisme*].

verslibríst, ~şti, verslibristă, ~e a. (livr.) care aparţine verslibrismului; caracteristic verslibrismului; referitor la verslibrism: *experienţa verslibristă a lui St.O.Iosif.* // m. (livr.) poet care aparţine verslibrismului; adept al verslibrismului. [Din fr. ***vers-libriste***].

vérso, (rar) **versouri** n. faţa a doua a unei foi de hîrtie; pagina a doua a unei file (de carte, de caiet etc.): *pe verso (fără dată).* AL. [Din fr. ***verso***; cf. lat. (*folio*) ***verso***].

versór, versori m. (mat., fiz.) vector avînd modulul egal cu unitatea. [Din fr. ***verseur***].

vérstă, verste f. unitate de măsură pentru distanţe, folosită în trecut în Rusia, egală cu 1,067 km: *piaţa se întinde ... pe un neted şes, într-o cercoferinţă de trei verste.* NEGR. [Din rus. ***versta***].

versuí, versuiesc vb. (înv.) **1.** (intr.) a versifica, a scrie lucrări în versuri; **2.** (tr.) a versifica (un text în proză, o temă etc.). [***Vers*** + ***-ui***].

versuíre, versuiri f. (înv.) acţiunea de a versui şi rezultatul ei: *această plecare către versuire să însamnă şi între români.* ASACHI. [V. ***versui***].

versuít, ~ţi, versuită, ~e a. (înv.) versificat. [V. ***versui***].

versuitór, versuitori m. (rar) versificator. [***Versui*** + ***-tor***].

versuréle n. pl. (adesea depr.) diminutiv al lui versuri: *numele i-a fost tipărit la coada vreunor versurele.* NEGR. [***Versuri*** (pl. lui *vers*) + ***-ele***].

verş, verşuri n. **1.** (înv. şi reg.) compunere în versuri (cu caracter ocazional, de obicei însoţită de melodie): *din tocmite verşurile stihotvorţilor ... bună pomenirea numelui nici s-au părăsit.* CANT.; *noi cu verşurile pe la toate căşile.* POP; **2.** (înv.) vers: *Omiros ... cu verşuri nepotrivite şi cu iscusită limbă elinească au scris războiul ... grecilor.* CANT.; (şi: (înv. şi reg.) **vierş**). [Din magh. ***vers***, pol. ***wiersz***].

verşóc, verşoace n. (înv.) măsură de lungime egală cu un palmac: *este nalt de 10 verşoace.* OD. [Din ucr., rus. ***veršok***].

verşuníe, verşunii f. (înv.) înverşunare: *petreci şi zi şi noapte în moală verşunie.* NEGR. [***Verşun*** + ***-ie***].

vertebrál, ~i, vertebrală, ~e a. (anat.) care ţine de vertebre, referitor la vertebre: *fractură vertebrală*; **coloana vertebrală**, v. **coloană**. [Din fr. ***vertébral***].

vertebrát, ~ţi, vertebrată, ~e a. care are vertebre şi schelet osos sau cartilaginos: *animalele vertebrate au fost clasificate.* MAIOR. // n. (la pl.) încrengătură de animale care au corpul cu simetrie bilaterală, diferenţiat în cap, trunchi, membre, cu sau fără coadă, cu scheletul osos sau cartilaginos intern, al cărui ax principal este coloana vertebrală; (şi la sg.) animal care face parte din această încrengătură: *vertebratele sînt împărţite în următoarele clase: ciclostomi, peşti, batracieni, reptile, păsări şi mamifere.* [Din lat. ***vertebratus***, fr. ***vertébré***].

vertébră, vertebre f. fiecare dintre oasele scurte, în formă de inel, care împreună alcătuiesc coloana vertebrală la om şi la animalele vertebrate. [Din fr. ***vertèbre***, lat. ***vertebra***].

vértex n. **1.** creştetul capului, punctul cel mai înalt al cutiei craniene; **2.** (mar.) punctul ortodromei cu latitudinea cea mai ridicată; **3.** (meteorologie) punctul cel mai vestic atins de traiectoria unui ciclon. [Din fr., lat. ***vertex***].

verticál, ~i, verticală, ~e a. **1.** care este orientat perpendicular pe un plan orizontal; care are direcţia căderii corpurilor; (sens curent) care este orientat drept (în sus): *mă restabileşte în poziţia verticală.* CAR.; *murmurul ... mulţimii ajungea prin pînzele verticale de ploaie pînă la urechile lui.* GHEŢIE; **dreaptă verticală**, dreapta care uneşte un punct de pe pămînt cu zenitul respectiv; **plan vertical**, **a)** (geom.) plan care trece printr-o dreaptă verticală; **b)** (astr.) plan care trece prin verticala locului. // f. linie dreaptă care cade perpendicular pe un plan orizontal; direcţia urmată de această linie; **verticala locului**, direcţie determinată de poziţia firului cu plumb aflat în stare de echilibru într-un punct dat. // n. (astr.) semicerc al sferei cereşti care intersectează un plan determinat de verticala locului şi de un astru. [Din fr. ***vertical***].

verticalitáte f. **1.** poziţie verticală a ceva; starea a ceea ce este vertical; **2.** (fig.) intransigenţă; demnitate: *se leapădă de acest mucenic al verticalităţii româneşti.* R.LIB. [Din fr. ***verticalité***].

verticíl, verticile n. (bot.) totalitatea frunzelor, a florilor şi a părţilor unei flori, dispuse circular în jurul unui ax sau al unui punct central; mod de

aşezare a florilor, a frunzelor sau a ramurilor, în formă de cerc, la acelaşi nivel, în jurul unui ax. [Din fr. ***verticille***].

verticilát, ~ţi, verticilată, ~e a. aşezat, dispus în formă de verticil: *frunze verticilate; flori verticilate.* [Din fr. ***verticillé***].

vertiginós, ~şi, vertiginoásă, ~e a. care se petrece, se produce, se succede etc. cu mare repeziciune, într-un ritm ameţitor: *e un moment de repaus în timpul vertiginoasei călătorii.* CAR.; (adv.) *o cavalcadă de valuri ... se rostogoleau ... coborîndu-se apoi vertiginos într-o mare pîlnie.* CĂL.; *timpul trecea vertiginos.* GHEŢIE. [Din fr. ***vertigineux***].

vertíj, vertije n. **1.** (med.) stare în care cineva are impresia că obiectele se învîrtesc în jurul său şi că el însuşi se învîrteşte; **2.** senzaţie de pierdere a echilibrului şi de vîrtej; ameţeală: *lui Saferian un asemenea oracol îi dădea vertij.* CĂL. [Din fr. ***vertige***].

verúcă, veruce f. (med.) **1.** tumoare benignă a pielii datorată unui virus; **2.** (bot.) proeminenţă cu asperităţi. [Din it., lat. ***verruca***].

verucós, ~şi, verucoásă, ~e a. **1.** (bot.) care are forma unei veruci; **2.** (med.) însoţit de veruci: *tuberculoză verucoasă.* [Din fr. ***verruqueux***].

verucozitáte, verucozităţi f. (med.) excrescenţă care se formează pe piele şi pe mucoase de consistenţă dură sau cornoasă, datorată proliferării papilelor dermice. [Din fr. ***verrucosité***].

veruí vb. v. **vărui**[2].

vérvă f. **1.** inspiraţie vie, înflăcărată, imaginaţie creatoare: *în „Moştenitorii" Millo joacă cu nesecata lui vervă rolul lui Izidor Giridot.* EM.; *lipseşte verva dialectică a lui Ibrăileanu, acel stil rostogolit care excită gîndirea.* CĂL.; **2.** însufleţire, entuziasm, imaginaţie, fantezie manifestate în vorbire: *ne-a povestit cu multă vervă cum ajunsese ... ban mare.* GHICA; **a fi în** (sau **cu**) **vervă, a)** a fi într-o dispoziţie verbală neobişnuită, a fi inspirat, însufleţit: *deputatul era ... în vervă şi într-adevăr era amuzant.* PETR.; *în seara aceea ... a fost mai cu vervă decît oricînd.* C.PETR.; **b)** (despre sportivi, artişti) a manifesta o formă deosebit de bună. [Din fr. ***verve***].

verzăciúne f. v. **verziciune**.

verzálă, verzale f. (tipogr.; mai ales la pl.) majusculă, capitală: (adj.) *caractere verzale.* [Din germ. ***Versal***(*buchstabe*)].

verzătúră f. v. verzitură.

verziciúne, verziciuni f. (pop.; mai ales la pl.) fructe necoapte, verzi: *verzăciunile ... produc totdeauna friguri.* POP; (şi: **verzăciune**). [***Verde*** + *-iciune*].

verzíş n. verdeaţă, frunziş, vegetaţie: *munţii ... de verziş se despoiau.* AL.; *te plimbai ... privind ... împrejur la verzişul copacilor.* GANE. [***Verde*** + ***-iş***].

verzişoáră, verzişoare f. **1.** diminutiv al lui varză; **2.** (bot.; reg.; la pl.) varză de Bruxelles (*Brassica oleracea*); **3.** (bot.; reg.) urechelniţă (*Sempervivum tectorum*). [***Varză*** + ***-işoară***].

verzişór, ~i, verzişoáră, ~e a. (pop.) diminutiv al lui verde: *papuci verzişori, pe la toc cu flori.* POP. // m. (la pl.) corp de cavalerie înfiinţat de Matei Basarab; (la sg.) ostaş cu uniformă de culoare verde, care făcea parte din acest corp: *în urma lor veneau roşiorii şi verzişorii călări.* OD. [***Verde*** + ***-işor***].

verzitúră, verzituri f. (fam.; mai ales la pl.) fructe necoapte, verzi; (şi: **verzătură**). [***Verde*** + ***-itură***].

verzíu, ~ii, verzie, ~ii a. (pop.) verzui: *frunză verde şi verzie.* POP. [***Verde*** + ***-iu***].

verzúi, verzuie a. care are o culoare apropiată de verde; care bate în verde; verziu, verzuliu, verzuriu: *vaporul lasă-n urmă o cărare de spumă verzuie.* VLAH. [***Verde*** + ***-ui***].

verzuliu, ~ii, verzulie, ~ii a. (rar) verzui. [***Verde*** + ***-uliu***].

verzuríu, ~ii, verzurie, ~ii a. (rar) verzui: *ochii săi verzurii, scăpărînd scîntei.* DELAVR. [***Verde*** + ***-uriu***].

vésel, ~i, veselă, ~e a. **1.** bine dispus, care manifestă voioşie, voie bună sau (p. ext.) bucurie, mulţumire: *eram vesel ca vremea cea bună.* CR.; *unde era fata veselă, plină de viaţă?* GHEŢIE; **2.** care exprimă, denotă bună dispoziţie, voie bună sau (p. ext.) bucurie, mulţumire: *a lăsat plăcute şi vesele suvenire printre subordonaţii lui.* OD.; *de afară răzbătea larma veselă a copiilor.* SAD.; (adv.) *ploscele ciocnesc, vesel chiuiesc.* POP; **3.** care provoacă hazul, care amuză: *anecdote triste sau vesele.* AL.; **4.** (p. ext.) care este plăcut vederii, care produce încîntare, desfătare: *am întîlnit-o ... într-o căsuţă albă, veselă.* REBR.; **5.** (p.ext.) care are loc, care se petrece în bună dispoziţie, într-o atmosferă de veselie; plin de voie bună, de voioşie: *ce vesele sînt acele întruniri de una sau două ore.* OD. [Din sl. ***veselŭ***].

veselár, veselari m. persoană care are în păstrare vesela într-o unitate militară, într-o închisoare etc. [***Veselă*** + ***-ar***].

vesélă f. totalitatea vaselor folosite la masă sau, rar, la pregătirea mîncării: *comandă cîteva bufete pentru veselă.* CĂL. [Din fr. ***vaisselle***].

veselí, veselesc vb. **1.** (pop.; refl.) a deveni vesel, a manifesta bună dispoziţie, voie bună sau (p. ext.) bucurie, mulţumire; a simţi bucurie, a fi cuprins de bucurie: *cu toţii acmu de lucrul isprăvit veselindu-să.* CANT.; *descoperind acest adevăr, se veseli şi începu a rîde singur.* SAD.; **2.** (pop.; tr.) a face (pe cineva) să devină sau să fie vesel, a produce cuiva bună dispoziţie, voie bună sau (p. ext.) bucurie, mulţumire, a umple de bucurie: *vinul veseleşte inima omului.* SAD.; **3.** (refl.) a-şi folosi timpul în mod plăcut, distrîndu-se, amuzîndu-se, chefuind etc.; a se distra, a se amuza; a chefui, a petrece: *mîncaţi, beţi şi vă veseliţi, dar de fata împăratului Roş nici nu gîndiţi!* CR. [Din sl. ***veseliti***].

veselíe f. **1.** stare de bună dispoziţie, de voie bună sau (p. ext.) de bucurie, mulţumire; expresie, manifestare a unei asemenea stări: *din veselia cea mai mare cazi deodată în uricioasa întristare.* CR.; *era acum de o stranie veselie.* PETR.; (înv.) **în** (sau) **întru veselie**, cu voie bună; cu bucurie deplină, din toată inima: *lucraţi Domnului în veselie.* COR.; **2.** (rar; la pl.) gesturi, fapte, vorbe etc. care provoacă haz, amuzament etc.: *am asistat ... la acea serbare ... şi am auzit glumele, veseliile, toasturile nenumărate.* AL.; **3.** (p. ext.) ceea ce constituie cauza, motivul unei bune dispoziţii: *Anton Pann, Nănescu şi Chiosea fiul erau veselia grădinilor lui Deşliu.* GHICA; *copiii sînt veselia casei*; **4.** distracţie, amuzament (specifice unei petreceri); petrecere, de obicei, cu masă mare, cu muzică etc., prilejuită de celebrarea unui eveniment festiv (nuntă, botez etc.) sau de o sărbătoare; ospăţ, chef: *trei zile n-a fost noapte, ci numai senin şi veselie, ... chiotele despicau bolta cerului.* EM.; **5.** (p. ext.; reg.) nuntă. [Din sl. ***veselije***].

veseliór, ~i, veselioáră, ~e a. (pop.) diminutiv al lui vesel; uşor ameţit de băutură: *îmi vine cam veselior.* POP. [***Vesel*** + ***-ior***].

veselíre, veseliri f. (pop.) înveselire. [V. ***veseli***].

veselít, ~ţi, veselită, ~e a. **1.** (rar) înveselit; **2.** (înv.) înveselitor: *am învăţat şi acea veselită muzică a cîntării.* DOS. [V ***veseli***].

veselitór, ~i, veselitoáre a. (înv.) înveselitor; îmbucurător; plăcut: *aflînd ... această veselitoare ştire.* BĂLC.; *nu mai am curaj şi putere să sorb această băutură veselitoare.* SAD. [***Veseli*** + ***-tor***].

veselós, ~şi, veseloásă, ~e a. (reg.) **1.** vesel, bine dispus: *tu, mireasă veseloasă, bota ta-i pe grind-acasă.* POP; **2.** care este plăcut vederii, care produce încîntare: *pe ast' rîturi veseloase să culegem flori frumoase.* POP; **3.** care are loc, care se petrece în bună dispoziţie, într-o atmosferă de veselie: *am ajuns Sf. Crăciun veselos şi frumos.* POP. [***Vesel*** + ***-os***].

vespasiánă, vespasiene f. construcţie, special amenajată, în locurile publice, care serveşte bărbaţilor pentru urinat: *a fost amendat pentru că a acoperit pereţii unei cabine dintr-o vespasiană cu ... texte obscene.* GHEŢIE. [Din fr. ***vespasienne***].

vesperál, ~i, vesperală, ~e a. de seară, din timpul serii, caracteristic serii: *pauze mari ... umpleau siestele lor vesperale.* VINEA. [Din fr. ***vespéral***, it. ***vesperale***].

vésperă, vesperi şi **vespere** f. **1.** (în Biserica romano-catolică) slujbă religioasă care se făcea seara, astăzi oficiindu-se după nonă şi înaintea ultimei ore canonice; **2.** (înv.) seară, asfinţit: *a apus soarele, începe vespera*; **3.** (în evul mediu) **vesperile siciliene** sau **vespera siciliană**, revoltă a sicilienilor, urmată de masacrul ocupanţilor francezi, începută în Sicilia la 31 martie 1282, în lunea Paştilor, în urma semnalului dat de clopotele care anunţau slujba de seară. [Din lat. ***vespera***, it. ***vespero***].

vest n. sg. **1.** unul dintre cele patru puncte cardinale, opus estului, situat într-o direcţie care formează un unghi de 90° cu direcţia nordului; (p. ext.) loc pe orizont, zonă în care apune soarele; parte a globului pămîntesc, a unui continent, a unei ţări, a unei regiuni, a unui oraş etc. aşezată spre acest punct cardinal; apus, occident: *intrarea în oraş se va face dinspre vest.* PETR.; **2.** (mai ales în terminologia referitoare la politica internaţională) nume dat Europei occidentale şi statelor Americii de Nord: *un regim pseudoliberalizat se străduia, din răsputeri, să obţină sprijinul Vestului diplomatic şi financiar.* R.LIB. [Din germ. ***West***(***en***)].

vestálă, vestale f. **1.** (în antichitatea romană) preoteasă care întreţinea focul sacru în templul zeiţei Vesta şi pentru care castitatea era o condiţie obligatorie: *văd două vestale osîndite de druizi a fi îngropate de vii.* BOL.; **2.** (fig.; rar) fată sau femeie de o virtute exemplară: *actriţă de mîna a doua, ea nu e o vestală, are amanţi.* CĂL. [Din fr. ***vestale***, lat. ***vestalis***, it. ***vestale***].

vestálii f. pl. (în antichitatea romană) serbări în cinstea zeiţei Vesta, celebrate la **15** iunie. [Din fr. ***vestalies***; cf. lat. ***vestalia***].

véstă, veste f. obiect de îmbrăcăminte fără mîneci şi fără guler, care acoperă corpul de la talie în sus şi care este purtat mai ales de bărbaţi (sub haină); jiletcă: *scoase din buzunarul vestei un ceasornic.* VINEA; **a avea** (sau **a ţine**) **pe cineva** sau **ceva în buzunarul de la vestă**, a avea în puterea sa, a domina pe cineva sau ceva: *Metternich avea politica europeană în buzunarul de la vestă.* [Din germ. ***Weste***, fr. ***veste***].

véste, veşti f. **1.** informaţie; noutate; înştiinţare: *să nu cumva să primesc gazetele ... fără vestea despre moartea lui Mihăileanu.* CAR.; *acuma lucrul fiind dat pe faţă ..., vestea avea mare greutate.* SAD.; **fără (de) veste, a)** pe neaşteptate; pe neobservate; brusc: *tresări ca deşteptat fără veste din somn.* HOGAŞ; **b)** neaşteptat; nepreväzut: *la întrebările fără veste ca bezmeticii să uluiesc.* CANT.; **a(-i) da cuiva (de) veste**, a înştiinţa; a anunţa: *nu s-au mai întors înapoi să dea veste.* ANTIM; *mă duc să dau de veste lui cuconu Costache.* SAD.; **a prinde de veste** ori (reg.) **a purcede de veste**, a lua cunoştinţă (de ...), a afla; a-şi da seama (din timp): *unii ... prinseră mai dinainte de veste şi fugiră în Ardeal.* OD.; *n-am prins de veste cînd s-a topit vara.* C.PETR.; **a-i prinde cuiva de veste**, a remarca (la momentul oportun) prezenţa cuiva într-un anumit loc; a-şi da seama de situaţia, sentimentele, intenţiile etc. cuiva: *au întrat în ţară să prade ..., prinzîndu-le de veste Ştefan Vodă, le-au ieşit înainte.* UR.; (pop. şi fam.) **ce** (**mai**) **veste?** sau **ce** (**mai**) **veste-poveste?**, ce (mai) e nou? ce se aude? ce ştii nou?: *aminteri, ce mai veste-poveste pe la dv.?* CAR.; *dar la voi ce mai veste-poveste? se interesă ea.* GHEŢIE; **2.** faimă; renume; reputaţie: *care izbîndă i-au făcut mare nume şi veste lui Ioan Corvin.* COSTIN; **a se duce** (sau **a merge**, **a se lăţi**) **vestea** (**cuiva, a ceva** sau **de ceva**) sau **a i se duce** (ori **a-i merge, a i se lăţi**) **vestea, a-i merge** (sau **a i se duce cuiva**) **vestea şi povestea**, a deveni foarte bine cunoscut, a i se duce faima; a căpăta notorietate: *mama era o păpuşă ... de frumuseţea ei mersese vestea.* M.CAR.; *se dusese vestea ... despre o frumuseţă de la Moldova.* SAD. [Din sl. ***vĕsti***].

vestejí vb. v. **veşteji**.

vestejíre f. v. **veştejire**.

vestejít a. v. **veştejit**.

vest-europeán, ~eni, vest-europeană, ~ene a. care aparţine Europei de Vest sau populaţiei ei, referitor la Europa de Vest sau la populaţia ei: *s-a ajuns ca numai în trei ani guvernele vest-europene să se confrunte cu probleme deosebite.* R.LIB. [***Vest*** + ***european*** (după germ. ***westeuropäisch***)].

vestezít a. v. veştejit.

vest-germán, ~i, vest-germană, ~e a. care aparţine fostei Republici Federale a Germaniei sau populaţiei acesteia, referitor la fosta Republică Federală a Germaniei sau la populaţia ei. // m., f. persoană (originară) din fosta Republică Federală a Germaniei: *a reprodus ... o, „telegramă" adresată lui Heine ... de romancierul vest-german Martin Wasler.* R.L. [*Vest + german* (după. germ. *westdeutsch*)].

vestí, vestesc vb. **1.** (tr.) a aduce la cunoştinţă fapte care au avut loc sau sînt în curs de desfăşurare, situaţii trecute sau existente, informaţii referitoare la asemenea fapte sau situaţii; a anunţa, a comunica, a încunoştinţa: *du-te şi vesteşte împăratului ce-am spus eu.* CR.; *cîteva guri de tun vesteau deplina biruinţă.* GAL.; **2.** (tr.) a anunţa, a înştiinţa pe cineva (despre ...): *ne-au vestit copiii că aţi sosit.* VOIC.; **3.** (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni bine cunoscut (pretutindeni); a face să capete (sau a căpăta) faimă, popularitate: *ajunse de trei ori mare vizir, vestindu-se mai presus de toţi căpitanii turci în toate războaiele.* BĂLC.; (refl. pas.) *s-a vestit în toată ţara mare praznic sub munte.* SAD.; **4.** (tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni cunoscut ca ..., a face să capete sau a căpăta notorietate de ...: *vor lua pildă din acest cîrpaci, prin ce uneltire s-a vestit dibaci.* PANN; **5.** (refl.) a-şi face remarcată existenţa, a-şi afirma prezenţa: *vara acelui an se vestea sub semnul ropotelor de grindină.* C.PETR.; **6.** (tr.) a face cunoscut dinainte, a anunţa anticipat (orientîndu-se după anumite indicii) fapte care vor avea loc, situaţii care urmează să se realizeze; (spec.) a prooroci, a prezice: *trăgeau cu sorţii noaptea ... şi vesteau fetei mare noroc.* AL.; *îi vestise acest drum de sară cu bucurie de dragoste.* SAD.; **7.** (tr.) a pune la curent pe cineva, a face să afle dinainte: *se simţise ... dator s-o vestească ... că se hotărîse să-i ia nepoata de nevastă.* M.CAR.; **8.** (tr.) a anunţa pe cineva că urmează să sosească, să se prezinte, să fie de faţă (în cel mai scurt timp): *aflîndu-mă singură acasă, îmi vestiră pe doamna Olga.* NEGR.; **9.** (refl.) a-şi face simţită apariţia iminentă; a da primele semne de existenţă: *zorile de iulie se vestiră ... printr-o ceaţă de necrezut.* PETR.; **10.** (refl.) a prezenta indicii ale unei anumite evoluţii, ale unei anumite stări viitoare: *noaptea se vestea grăbită din adîncuri.* HOGAŞ; **11.** (tr.) a constitui un indiciu care înlesneşte să se prevadă: *ciorile strînse grămadă ... iarna ne vestesc zăpadă.* PANN. [De la ***veste***].

vestiár, vestiare n. **1.** loc special amenajat la intrarea într-o sală de spectacole, într-un local public etc. unde se lasă în păstrare paltoanele, pălăriile etc.; garderobă: *Sufleţel nu-şi lăsa niciodată bastonul la vestiar.* CĂL.; **2.** încăpere sau grup de încăperi într-o clădire publică, într-o întreprindere, pe un stadion etc. unde se lasă hainele în păstrare şi se îmbracă echipamente speciale; **3.** încăpere, situată la intrarea într-o locuinţă, unde se lasă paltoanele, pălăriile etc. [Din fr. ***vestiaire***].

vestibúl, vestibule şi **vestibuluri** n. **1.** (la romani) spaţiul din faţa unui edificiu public, a unei case etc., situat între uşa de intrare şi stradă, adesea delimitat de un portic sau de prelungirea zidurilor, în care, de obicei, erau primiţi vizitatorii care nu aveau acces în clădire: *în vestibulul templului se văd mai multe stane, cu chipul guvernorilor ai Daciei traiane.* BOL.; **2.** încăpere prin care se intră într-un edificiu public, într-o casă, într-un apartament şi din care se trece în alte încăperi; antreu, hol: *stă rezemat de un perete al vestibulului Teatrului Naţional.* CAR.; *Sever pătrunse într-un vestibul arcuit ..., iar de aici într-un hol.* GHEŢIE; **3.** (anat.) prima cavitate a labirintului osos din urechea internă. [Din lat. ***vestibulum***, fr. ***vestibule***].

vestibulár, ~i, vestibulară, ~e a. (anat.) care aparţine vestibulului, care se află în regiunea vestibulului. [Din fr. ***vestibulaire***].

véstic, ~ci, vestică, ~ce a. care este situat, în raport cu un punct, cu o regiune etc., la (sau în, spre) vest; care ţine de vest, mai ales de apusul Europei, care este caracteristic vestului, mai ales apusului Europei: *Oltenia pînă la Temeş şi o bucată vestică a Transilvaniei ... constituiau Dacia propriu-zisă.* HASD. [***Vest*** + *-ic*; cf. germ. ***westlich***, ***westisch***].

vestígiu, vestigii n. **1.** (livr.) urmă lăsată de piciorul unui om sau al unui animal; **2.** (de obicei la pl.) ceea ce a rămas din vechime (şi care prezintă o importanţă culturală, documentară etc.); mărturie, probă, indiciu care atestă existenţa în trecut a ceva (care nu mai există); (fig.) ceea ce rămîne, se menţine dintr-o concepţie, dintr-o mentalitate, dintr-o cultură; relicvă, urmă: *îmi va da ... mijlocul de a urmări treptat vestigiile antichităţii peste toată întinderea României.* OD.; *ne pătrundeam de sufletul trecutului contemplîndu-i vestigiile sublime.* M.CAR. [Din lat. ***vestigium***, fr. ***vestige***].

vestimentár, ~i, vestimentară, ~e a. care ţine de îmbrăcăminte, referitor la îmbrăcăminte: *îl jena felul ei de a vorbi tare, ... luxul vestimentar de gust îndoielnic.* C.PETR. [Din fr. ***vestimentaire***].

vestimentáţie, vestimentaţii f. îmbrăcăminte; mod de a se îmbrăca: *îl amuza ... un tînăr cu o vestimentaţie mai năstruşnică.* R.LIB. [De la ***vestimentar***].

vestíre, vestiri f. **1.** acţiunea de a (se) vesti şi rezultatul ei; înştiinţare, încunoştinţare (asupra unui fapt care a avut loc, care este în curs de desfăşurare sau care urmează să se producă); (spec.) prevestire, prezicere: *la această vestire trufaşă, prinţul Andrei ... trămise înapoi pe crainic.* BĂLC.; *am recunoscut ... calea pe care primesc toate sufletele alese vestirile bune.* ARG.; **a da vestire**, a comunica o informaţie; a face cunoscut: *un crainic îşi ridică ... cuşma, poftind să deie vestire.* SAD.; **2.** (mai ales la pl.) anunţare în biserică a datei la care urmează să se oficieze o căsătorie: *să facă vestirile şi să-i cunune.* AG.; **3.** semn prevestitor: *raţele ... băteau ... din aripi, la vestirile că se apropie potop.* C.PETR.; **4.** (înv. şi pop.) faimă, renume; (pop.) **de vestire**, renumit, faimos: *boieri de vestire ... ascultaţi cuvinte de bucurie.* POP [V. ***vesti***].

vestít, ~ţi, vestită, ~e a. **1.** (rar) care este adus la cunoştinţa cuiva; anunţat, încunoştinţat: *aş vrea să văz ziua pămîntului vestită, să răsuflu un aer mai slobod, mai curat.* ALEX.; **2.** care este bine cunoscut pretutindeni, care se bucură de reputaţie, de faimă, de renume; celebru, renumit: *nici visezi, bătrîne, cîţi în cale mi s-au pus! toată floarea cea vestită a întregului Apus.* EM. [V. ***vesti***].

vestitór, ~i, vestitoáre a. care vesteşte, care anunţă, care face cunoscut (un fapt care a avut loc, care este în curs de desfăşurare sau care urmează să se producă): *părea ... îngerul vestitor.* CĂL. // m., f. persoană care vesteşte, care anunţă, care face cunoscut (un fapt care a avut loc, care este în curs de desfăşurare sau care urmează să se producă): *stătea ... dincolo de Nistru ... priveghind ceambulurile de pradă şi primind vestitori.* SAD. // m. (reg.) colăcar; vornicel: *vestitorii ajung la casa ginerelui.* ST. [***Vesti*** + *-tor*].

vestmînt n. v. veşmînt.

vestmîntár m. v. veşmîntar.

vestón, vestoane n. haină bărbătească (de uniformă) care se poartă peste cămaşă: *privirile avocatului ... erau aţintite asupra vestonului lui Victor.* GHEŢIE. [Din fr. ***veston***].

véşcă, veşti şi **veşte** f. **1.** (pop.) cercul de lemn sau de metal al sitei, al ciurului etc.; văcălie: *veşca ciurului dincoace şi dincolea batem şi zbatem.* CANT.; **a fi trecut** (sau **purtat**) **şi în** (sau **prin**) **ciur şi în** (sau **prin**) **veşcă**, a păţi multe, a suporta încercări felurite, cîştigînd experienţă; **2.** (pop.) cerc din coajă de arbore pus în jurul pietrelor de moară pentru a împiedica risipirea făinii; **3.** (reg.) tipar de lemn sau de metal în formă de cerc, în care se presează caşul; (reg.) bor la pălărie. [Din sl. ***vécko***].

veşcălíe, veşcălii f. (reg.) **1.** veşcă (la sită, la ciur etc.); **2.** veşcă (în jurul pietrelor de moară); (şi: **văşcălie**). [De la ***veşcă***].

veşmînt, veşminte şi (înv şi reg.) **veşmînturi** n. **1.** obiect de îmbrăcăminte; (la pl.) totalitatea obiectelor care servesc ca îmbrăcăminte a cuiva (purtate în special peste rufăria de corp); haină: *viermii şi putrejunea piiarde şi bucatele şi veşmintele.* COR.; *lumea ... judecă pe oameni după veşmînte.* CAR.; (fig.) *o scurtă scară ... se deschidea în peretele îmbrăcat în veşmîntul veşted-arămiu al iederii.* GHEŢIE; **2.** (fig.) aspect exterior, înfăţişare, aparenţă: *cuvîntul e veşmîntul cugetării;* **3.** (la pl.; şi **veşminte sfinte**) îmbrăcăminte specială (stihar, sacos, epitrahil, mantie etc.) pe care o poartă arhiereii, preoţii şi diaconii la oficierea slujbelor religioase sau în împrejurări solemne; odăjdii: *făcut-au 2 sfinte mănăstiri mari în Moldova, Bistriţa şi Moldoviţa şi le-au înzăstrat ... cu veşminte scumpe.* UR.; *aştepta cu un pachet de veşminte bisericeşti.* CĂL.; (şi: **veştmînt**, **vestmînt**). [Lat. ***vestimentum***].

veşmîntár, veşmîntare n. loc în altar unde se păstrează veşmintele liturgice; veşmîntărie. // m. (pl. **veşmîntari**) persoană care are în grijă veşmintele liturgice: *cere de la vestmîntar odăjdiile care îţi trebuie.* GAL.; (şi: **vestmîntar**). [***Veşmînt*** + *-ar*].

veşmîntárie, veşmîntării f. veşmîntar: *se aşează în strana mică dintre uşa veşmîntăriei şi tronurile domniei.* SAD. [***Veşmînt*** + *-ărie*].

véşnic, ~ci, veşnică, ~ce a. **1.** (în limbajul religios şi filozofic) care nu a avut început şi nu va avea sfîrşit, care este în afara timpului; etern: *vecinic numai singur Domnul Dumnezeu este.* MUSTE; **2.** (în limbajul religios) care ţine de Dumnezeu: *razele slavei tale cei vecinice pururea luminează pe cei ce se jertfesc ţie.* MARC.; **3.** care există din totdeauna, pe care experienţa umană îl recunoaşte că a existat din totdeauna şi că va exista întotdeauna; etern: *natura e vecinică, ea nu se supune prefacerilor ca obiceiurile.* HEL.; *materia e vecinică, e mama noastră a tuturor.* AG.; **4.** care nu va avea sfîrşit; etern: *temîndu-se de muncile vecinice, să părăsesc de păcate şi vin la pocăinţă.* VARL.; *să-ngăduie intrarea-mi în vecinicul repaos!* EM.; **viaţa veşnică**, v. **viaţă**; **veşnica** (**lor, ei etc.**) **pomenire**, v. **pomenire**; **a trece** (sau **a se muta**) **la cele veşnice**, a muri; **a dormi** (**de**) **somnul cel veşnic**, a fi mort: *îl găsi dormind de somnul cel veşnic.* NEGR.; **5.** care durează foarte mult timp fără a se schimba şi fără a se întrerupe: *ce folos ţi-a adus această înşelătorie? nimic alt, fără numai căinţă veşnică.* CAR.; **6.** (p. exager.) care pare că nu se mai sfîrşeşte, care oboseşte, plictiseşte prin repetiţie, insistenţă: *vecinica plîngere că poeţii, literaţii şi artiştii nu sînt îndestul încurajaţi.* CAR. // m. (înv.; la sg.; artic.; şi **Cel Veşnic**) Dumnezeu: *socoteală nu am de dat ... decît Celui Veşnic.* M.CAR. // adv. întruna, mereu, necontenit; (pentru) totdeauna: *vecinic ar fi dorit să ţie ... atît de fericita lui nebunie.* EM.; (şi: (înv. şi pop.) **vecinic**). [Din sl. ***vĕţĭnŭ***].

veşnicí, veşnicesc vb. (înv.; tr.) a înveşnici, a eterniza: *neamul lui Set, privilegiat împotriva morţii ca să vecinicească durerea în veacuri!* HEL.; (şi: **vecinici**). [De la ***veşnic***].

veşnicíe, veşnicii f. **1.** durată care nu a avut început şi nu va avea sfîrşit, care nu se supune nici unei determinări temporale; eternitate, vecie: *timpul mort şi-ntinde trupul şi devine vecinicie.* EM.; **2.** durată nelimitată în viitor; existenţa veşnică de după moarte; vecie: *Doamne, ... să ne deşteptăm într-acele tainice locuri ale vecinicii, unde ne aşteaptă fericirea cea desăvîrşită.* MARC.; **în veşnicie**, în tot timpul; în eternitate: *căsătoria ... nici moartea nu poate sfărîma şi care rămîne înfiinţată în vecinicie.* MARC.; **pentru** (sau **pe**) **veşnicie**, pentru totdeauna, în mod definitiv: *de-acum, pe vecinicie ţie sufletul îmi vînd!* AL.; *dă poruncă să-i culce în casa cea de aramă înfocată, ca să doarmă pentru veşnicie.* CR.; **3.** (înv.) nemurire: *cu vecinicia sînt legat, ci voi să mă dezlege.* EM.; **4.** (p. exager.) perioadă de timp foarte îndelungată: *avea gînduri pline de farmec, cu cari nu i s-ar fi urît de a sta o veşnicie.* VLAH.; (şi: (înv. şi pop.) **vecinicie**). [***Veşnic*** + *-ie*].

veşted, ~zi, veştedă, ~e a. **1.** care şi-a pierdut prospeţimea, seva; care a început să se usuce; ofilit: *mi-aruncă ... floarea veştedă de luncă.* EM.; *învolburări bruşte de vînt ridicau în slăvi frunzele veştede ... de pe trotuare.* GHEŢIE; **2.** a cărui vegetaţie şi-a pierdut prospeţimea, s-a uscat: *în cîmpul veşted iată un fir de iarbă verde.* AL.; **3.** (fig.) lipsit de farmec, şters: *totu-mi pare veşted, căzut şi uniform.* EM.; **4.** (fig.) palid, tras la faţă, lipsit de vigoare; (p.ext.) îmbătrînit; ofilit: *sînge proaspăt începu să-i rumenească obrajii, aşa de veştezi mai înainte.* CAR.; *trufie aprigă şi haină învrăjbire se destăinuiau în trăsăturile feţei*

sale veştede. M.CAR.; **5.** (fig.) lipsit de strălucire; pal, şters: *în umerii obrajilor slomnea aceea roşaţă veştedă a ofticoşilor.* VLAH. [Lat. **vescidus* (<*vescus* „firav, uscăţiv")].

veştejí, veştejesc vb. **1.** (refl. şi tr.) a deveni sau a face să devină veşted; a (se) ofili: *florile s-au vestejit de cînd tu le-ai părăsit.* AL.; *io sînt rece brumărel ... veştejesc orişice floare.* POP; **2.** (fig.; refl. şi intr.) a-şi pierde frăgezimea, culoarea feţei, a deveni palid, tras la faţă; a-şi pierde vigoarea; (p. ext.) a îmbătrîni, a se trece: *tu nu ai fost născută să te veştejeşti la umbra acestei închisori.* BOL.; (tr.) *necazurile au veştejit tinereţile sale*; **3.** (fig.; tr.) a condamna, a blama, a stigmatiza: *veştejea pe faţă fără cruţare purtările unor credincioşi.* GHEŢIE; **4.** (fig.; tr.) a dezonora, a compromite, a necinsti: *calcă în picioare credinţa juratăsoţului ei, vesteieşte onoarea sa şi a familiei.* FIL.; (şi: **vesteji**, (înv. şi pop.) **veştezi**). [De la *veşted*; sensurile **3** şi **4** calc după fr. *flétrir*].

veştejíre, veştejiri f. **1.** faptul de a (se) veşteji şi rezultatul lui; ofilire, pălire (a plantelor): *iarba cu gălbenirea şi florile cu veştedzirea.* CANT.; **2.** ofilire, paloare a feţei; pierdere a vigorii: *duc ... pe biata junime la sărăcie, la veştejiri.* FIL.; (şi: **vestejire**, (înv.) **veştezire**). [V. *veşteji*].

veştejít, ~ţi, veştejită, ~e a. **1.** veşted, ofilit, pălit: *un strat cu florile pe jumătate vestezite.* EM.; **2.** (fig.) palid, tras la faţă, lipsit de vlagă; (p. ext.) îmbătrînit: *ne-aţi venit apoi ... vestejiţi fără de vreme, dar cu creieri de copil.* EM.; *apăru o femeie încă tînără, dar cu obrazul palid şi veştejit.* EL.; (şi: **vestejit**, (pop.) **vestezit**, **veştezit**). [V. *veşteji*].

veştezí vb. v. veşteji.

veştezíre f. v. veştejire.

veştezít a. v. veştejit.

veştmínt n. v. veşmînt.

veterán, veterani m. **1.** (la romani) soldat eliberat din armată după un anumit număr de ani de serviciu şi care se bucura de anumite privilegii: *veteranii ... îmbătrîniţi în slujbe vestite îi scotea de supt steaguri şi le da pre la oraşă şi la sate locuri de casă, de vii, de grădini.* COSTIN; **2.** militar, activ sau în retragere (cu experienţă de luptă), avînd un stagiu îndelungat de serviciu; persoană (în vîrstă) care a participat la unul sau mai multe războaie: *bătrînul colonel ... a lăsat plăcute şi vesele suvenire printre subordonaţii lui, acum toţi veterani ai oştirii.* OD.; *au defilat cu şcolile şi armata veteranii, – oşteni de la '77.* SAD.; **3.** persoană (în vîrstă) avînd experienţă într-un anumit domeniu de activitate şi care lucrează de mult timp într-o instituţie: *văduva răposatului veteran al corpului didactic ..., fost profesor.* CAR.; *un veteran al jurnalismului.* [Din lat. *veteranus*, fr. *vétéran*].

veterinár, ~i, veterinară, ~e a. referitor la prevenirea, combaterea şi vindecarea bolilor de care suferă animalele (domestice); care este destinat ocrotirii şi îngrijirii sănătăţii animalelor (domestice): *dispoziţii sanitare şi veterinare referitoare la combaterea epidemiilor*; **medicină veterinară**, ştiinţă care are ca obiect cunoaşterea anatomiei, fiziologiei şi patologiei animalelor (domestice): *reţetele ... medicinei veterinarii sînt ... furişate printre o mulţime de noţiuni istorice.* OD.; *în medicina veterinară nu se cunoaşte nici un mijloc de lecuit hidrofobia.* HOGAŞ. // m. **1.** (şi adj. **medic, doctor veterinar**) persoană care profesează medicina veterinară, specialist în medicina veterinară: *fiind prefectul dus la Pesta ... întovărăşit şi de veterinar.* EM.; **2.** (şi adj., **tehnician, agent veterinar**) persoană cu pregătire medie din serviciul sanitar-veterinar; (şi: (înv.) **veterinariu**). [Din lat. *veterinarius, -a*, fr. *vétérinaire*, germ. *Veterinär*].

veterinăriu a. v. veterinar.

veterinăríe f. (rar) medicină veterinară (v. **veterinar**): *şcoală de veterinărie.* [*Veterinar* + *-ie*].

véto n. **1.** (în Roma antică) formulă prin care tribunii plebei puteau să se opună decretelor Senatului şi ale consulilor sau hotărîrilor magistraţilor; **2.** (şi **drept de veto**) drept conferit unei autorităţi (şef de stat, membru al consiliului de securitate ONU etc.) de a se opune promulgării unei legi votate, adoptării unei rezoluţii etc.; **3.** (fig.; livr.) opoziţie, împotrivire la o hotărîre, la o decizie: *islamul a fost chemat să puie un veto curentului germanic spre răsărit.* EM. [Din fr., lat. *veto*].

vétrelă, vetrele f. (înv.) **1.** pînză (de corabie), velă: *slăbiră funile cîrmelor, şi, rădicînd veatrila către suflarea vîntului, siliia la ţărmure.* N.TEST.; **a trage vetrela pe uscat**, a trage mîţa de coadă (v. **mîţă**): *trage neîncetat vetrela pe uscat.* PANN; **2.** (p. ext.) corabie; (şi: **vetrilă**). [Din sl. *vétrilo*].

vetríce, vetrice f. **1.** plantă erbacee aromatică, din familia compozitelor, cu florile galbene-aurii, dispuse în capitule şi care se foloseşte în medicină pentru proprietăţile sale (*Chrysanthemum vulgare*): *vetricea ie bună la lingoare.* POP; **2.** (entom.; reg.) (larvă de) efemeră. [Lat. **vietrix, -cis* (<*uietrix*)].

vétrilă f. v. vetrelă.

vetrişoáră, vetrişoare f. diminutiv al lui vatră; vetriţă: *mă sui pe vetrişoară.* POP. [*Vatră* + *-işoară*].

vetríţă, vetriţe f. vetrişoară: *oala fierbe în vetriţă.* POP. [*Vatră* + *-iţă*].

veturín, veturini m. (italienism; înv.) birjar: *m-am coborît din trăsura veturinului care m-au adus.* AL. [Din it. *vetturino*].

vetúst, ~şti, vetustá, ~e a. (livr.) **1.** care aparţine unor vremuri trecute; arhaic, vechi: *vetuste capiteluri romanice.* CĂL.; **2.** care a încetat de a fi în uz, care nu mai corespunde, care ţine de o epocă revolută; demodat, depăşit, desuet, perimat: *în odaie era o canapea vetustă.* CĂL.; **3.** deteriorat prin acţiunea îndelungată a timpului; învechit, vechi. [Din lat. *vetustus*, it. *vetusto*, fr. *vétuste*].

vetustáte f. (livr.) faptul de a fi vetust; vechime. [Din lat. *vetustas, -atis*, it. *vetusta*, fr. *vétusté*].

véveriţă, veveriţe, şi (pop.) **veveriţi** f. **1.** mamifer rozător, cu corpul zvelt, de talie mică, cu blană roşcată sau neagră pe spate şi albă pe piept, cu coada lungă şi stufoasă, care trăieşte în arbori (*Sciurus vulgaris*): *două veveriţi ... se jucau pe un trunchi de molid.* SAD.; **2.** epitet pentru o fată vioaie şi sprintenă. [Din sl. *věverica*].

vexá, vexez vb. (livr.; tr.) **1.** (înv.) a persecuta, a asupri (pe cineva): *o organizaţie care-l vexează şi-l şicanează în toate zilele.* EM.; **2.** a răni pe cineva în amorul propriu; a jigni, a ofensa; a contraria: *pe Georgeta o vexase pur şi simplu.* CĂL. [Din lat. *vexare*, fr. *vexer*].

vexánt, ~ţi, vexantă, ~e a. (franţuzism) jignitor; contrariant. [Din fr. *vexant*].

vexáre, vexări f. (livr.) **1.** (înv.) acţiunea de a vexa; persecutare, asuprire: *mersul real şi concret al lucrurilor ... nu se poate împiedica nici prin fanatism naţional, nici prin vexarea altora.* EM.; **2.** (rar) jignire, ofensare; contrariere. [V. *vexa*].

vexát, ~ţi, vexată, ~e a. (livr.) rănit în amorul propriu; jignit, ofensat; contrariat: *văzînd că-mi răcesc gura degeaba, rămîn foarte vexat.* CAR. [V. *vexa*].

vexatór, ~i, vexatoáre a. (livr.) **1.** care vexează, care provoacă persecuţii, aspriri: *măsuri vexatoare*; **2.** ofensator, jignitor; contrariant: *folosea un limbaj vexator la adresa mea.* // m. (înv.) persoană care vexează; persecutor, asupritor: *vexatori ai poporului.* [*Vexa* + *-tor*; cf. fr. *vexateur*].

vexatóriu, ~ii, vexatorie, ~ii a. (livr.) **1.** care vexează, care provoacă persecuţii, aspriri: *le va părea rău ... pentru legile vexatorii pe cari le votează cu atîta uşurinţă.* EM.; **2.** ofensator, jignitor; contrariant. [Din fr. *vexatoire*].

vexáţie f. v. vexaţiune.

vexaţiúne, vexaţiuni f. (livr.) **1.** faptul de a vexa; persecuţie, asuprire: *popularitatea n-o gonim niciodată cu preţul vexaţiunilor consîngenilor noştri.* EM.; *un poet napoletan suferea în 1821 vexaţiile principelui de Canossa.* CĂL.; **2.** rănire a amorului propriu; jignire, ofensare; vorbă sau faptă care jigneşte, contrariază: *l-a expus la teribile ironii şi vexaţiuni din partea colegilor.* CĂL.; (şi: **vexaţie**). [Din lat. *vexatio, -onis*, fr. *vexation*].

vexíl, vexile f. **1.** stindard al unei cohorte în armata romană; **2.** (bot.) petală superioară a florilor leguminoaselor. [Din fr. *vexille*].

vexilár, vexilari m. purtător al unui vexil în armata romană. [Din lat. *vexillarius*].

vezarét n. (înv.) vizirat: *moşteni vezaretul.* [Din turc. *vezaret*].

vezetéu m. v. vizitiu.

vezicál, ~i, vezicală, ~e a. (anat.) care ţine de vezică, referitor la vezică; de vezică. [Din fr. *vésical*].

vezicánt, ~ţi, vezicantă, ~e a. care determină apariţia unor băşici pe piele, provocînd o congestie locală; vezicator. [Din fr. *vésicant*].

vezicatór, ~i, vezicatoáre a. vezicant. // f. substanţă iritantă aplicată pe piele cu scopul de a provoca formarea unor vezicule cu conţinut seros şi care se foloseşte ca mijloc terapeutic în unele boli; plasture îmbibat cu această substanţă şi folosit în aceleaşi scop: *să nu punem vezicătoarea decît după sfatul medicului.* V.OIC.; (şi: **vezicătoare**, (înv.) **vezicatoriu**). [Din lat. *vesicatorius*, fr. *vésicatoire*].

vezicatóriu a. v. vezicator.

vezicáţie, vezicaţii f. efectul produs de un medicament vezicant. [Din fr. *vésication*].

vezícă, vezici f. **1.** (anat.) organ cavitar care colectează temporar unele produse de excreţie sau de secreţie, evacuîndu-le ulterior prin contracţia fibrelor musculare din pereţii săi; **vezică biliară**, organ format dintr-un rezervor membranos care conţine secreţia biliară colectată din ficat şi transportată aici de canalul hepatic; colecist: *vezica ta biliară a cedat.* GHEŢIE; **2.** (biol.) **vezică înotătoare**, organ caracteristic peştilor osoşi, plin cu gaze, care determină ridicarea şi coborîrea în apă. [Din lat. *vesica*].

vezicătoáre f. v. vezicator.

veziculár, ~i, veziculară, ~e a. care are formă de veziculă; care prezintă vezicule; veziculos. [Din fr. *vésiculaire*].

veziculectomíe, veziculectomii f. extirpare a veziculelor seminale. [Din fr. *vésiculectomie*].

vezículă, vezicule f. **1.** (anat.) formaţie membranoasă, de formă sferică sau ovoidală, care îndeplineşte diferite funcţii organice; **vezículă biliară**, vezică biliară (v. **vezică**); **2.** (med.) leziune a pielii de dimensiuni variabile, în formă de umflătură, care conţine un lichid clar, seros: *vezicula se sparge adesea spontan, nelăsînd urme.* [Din fr. *vésicule*].

veziculítă, veziculite f. (med.) inflamaţie a veziculelor seminale. [Din fr. *vésiculite*].

veziculografíe, veziculografii f. explorare radiologică a veziculelor seminale cu ajutorul unei substanţe opace. [Din fr. *vésiculographie*].

veziculós, ~şi, veziculoasă, ~e a. vezicular. [Din fr. *vésiculeux*, lat. *vesiculosus*].

veziculotomíe, veziculotomii f. incizie a veziculelor seminale. [Din fr. *vésiculotomie*].

vezigón, vezigoane n. tumoare care se formează la articulaţia genunchiului sau a jaretului unui cal. [Din fr. *vessigon*].

vezír m. v. vizir.

veziríe f. v. vizirie.

vía[1] prep. pe drumul, pe direcţia, (trecînd) prin ...: *Bucureşti–Suceava via Iţcani.* [Din fr. *via*, germ. *via*].

viá[2]**, viez** vb. (intr.) **1.** (astăzi rar) a fi, a exista, a trăi, a vieţui: *tot ce simte şi viază, fiară, pasere sau plantă.* AL.; *foamea îi dete în ştire că el viază încă.* ISP.; **2.** (înv.) a vieţui într-un anumit fel, în anumite condiţii: *întru meserătate şi în sărăcie viia.* COR.; **3.** (înv.) a vieţui împreună (cu cineva) sau în preajma cuiva: *bărbaţii ... să viiaze cu muierile sale.* N.TEST.; **a via bine** (sau **în pace**) **cu cineva**, a trăi în armonie cu cineva: *viia bine Theod*[o]*sie cu împărăteasa.* MOXA; **4.** (înv.) a-şi petrece viaţa într-un anumit loc; a-şi avea domiciliul undeva: *şi-l văzură toţi ce via în Lida.* COR.; **5.** (rar) a se menţine, a dura, a dăinui: *în poporul românesc ... viază un simţimînt al datorinţelor sale către ţară.* OD. [Lat. *vivere*].

vía[a] f. (în antichitatea romană) drum pavat în interiorul unei localităţi; cale de comunicaţie principală, special amenajată, care lega două localităţi sau două provincii. [Din lat. ***via***].

viábil, ~i, viabilă, ~e a. **1.** care este apt să trăiască; care prezintă calităţile anatomice şi fiziologice indispensabile vieţii: *copil născut viabil*; **2.** (fig.) care prezintă condiţiile necesare pentru a dura, pentru a se menţine timp îndelungat: *pentru a face o operă de artă, o operă viabilă, trebuie talent.* CAR. [Din fr. ***viable***].

viabilitáte f. **1.** faptul, însuşirea de a fi viabil: *trebuiră ... să recunoască viabilitatea bolnavului.* CĂL.; **2.** (fig.) durabilitate, trăinicie: *important e felul în care înţelegem azi rolul şi viabilitatea critică a impresionismului.* R.L. [Din fr. ***viabilité***].

viadúc n. v. **viaduct**.

viadúct, viaducte n. construcţie din piatră, din metal sau din beton armat asemănătoare cu un pod, care susţine o porţiune a unei căi de comunicaţie terestră deasupra unei văi, deasupra unei alte căi de comunicaţie etc.: *am fost invitat la aşezarea celei întîi petre de viaduc a drumului de fier.* AL.; *construi gări, viaducte.* TUD.; (şi: (înv.) **viaduc**). [Din germ. ***Viadukt***, fr. ***viaduc***].

viagér, viageră, ~e a. care se acordă unei persoane pe tot timpul vieţii şi care nu este transmisibil urmaşilor: *în ziua aceea i se votase o pensie viageră de o mie de lei vechi pe lună.* GHICA; *şi-i stabilea ... o rentă viageră de cincizeci de mii de lei anual.* GHEŢIE. [Din fr. ***viager***].

viár m. v. **vier**[1].

viárbă, vierbe f. (pop.) mănunchi de trei fire de tort din care se alcătuiesc jirebii şi păpuşi (care servesc ca unitate de măsură la urzitul pînzei); **(a fi) în toate vierbele (lui)**, (a fi) într-o stare de spirit bună, (a fi) bine dispus: *striga ... cu un glas ... al unui om liniştit şi în toate vierbele lui.* VLAH.; (şi: **vierbă**). [Din sl. ***vrŭvĭ*** „sfoară"].

viáş, viaşi m. (înv. şi reg.) vier (la vie): *trimise la viiaş sluga în vreamea rodului.* N.TEST. [***Vie*** + ***-aş***].

viátic n. (livr.) provizii şi bani necesari unei călătorii. [Din lat. ***viaticum***, it. ***viatico***].

viáţă, vieţi f. **1.** faptul de a trăi, de a fi viu; proprietate esenţială a fiinţelor, care evoluează de la naştere pînă la moarte: *frumoasă ca o statuă antică, avînd înaintea acestei din urmă avantagiul vieţei.* EM.; *viaţa se deştepta; mugurii crăpau; vrăbiile ... ciripeau ..., cocoşii s-auzeau cîntînd.* DELAVR.; **în viaţă**, care este (încă) viu, care trăieşte; care supravieţuieşte: *vizitat-aţi salonul nostru? expoziţia artiştilor în viaţă?* CAR.; **fără (de) viaţă**, lipsit de vlagă; neputincios: *pieliţa ei semăna cu batista subţire, fără pic de viaţă.* NEGR.; **cu preţul vieţii**, sacrificîndu-şi viaţa: *vă vom apăra cu preţul vieţii noastre*; **a fi** (sau **a se afla) în viaţă**, a trăi, a fi viu; a supravieţui: *să nu spui la nimeni că sînt în viaţă.* GHICA; *mai erau în viaţă încă vreo zece.* SAD.; **de viaţă şi de moarte**, capital, crucial: *aceasta este o chestiune de viaţă şi de moarte*; **a avea drept de viaţă şi de moarte** (asupra cuiva), a dispune de existenţa cuiva: *domnul avea drept de viaţă şi de moarte asupra supuşilor săi*; **pe viaţă şi pe moarte**, v. **moarte**; **între viaţă şi moarte**, v. **moarte**; **a da viaţă, a)** (pop.) a aduce pe lume (un copil): *aceşti oameni ... mi-au dat viaţa.* CĂL.; **b)** a readuce la viaţă; a învia: *din inimă-i pămîntul la morţi să deie viaţă.* EM.; **c)** a însufleţi, a anima: *apoi, glob rubinos, noptea dînd mişcare şi viaţă se-nălţă.* ALEX.; **a prinde (la) viaţă**, v. **prinde**; **a lăsa** (sau **a cruţa**) **cuiva viaţa**, a îngădui cuiva să (mai) trăiască, a-l lăsa să trăiască: *cruţă-mi viaţa, Aleodor.* ISP.; **a-i dărui cuiva viaţa**, a ierta pe cineva de pedeapsa capitală, îngăduindu-i să trăiască: *domnul fu silit a se îmblînzi şi a-i dărui viaţa.* BĂLC.; **a scăpa cu viaţă**, a-şi salva viaţa dintr-o mare primejdie: *încă mă mier cum am scăpat cu viaţă.* CR.; **a(-i) scăpa cuiva viaţa** sau **a-şi scăpa viaţa**, a (se) salva de la moarte: *îi scăpă viaţa în luptă, omorînd un secui.* BĂLC.; **a da (un) semn** (sau **semne**) **de viaţă**, v. **semn**; **a înceta** (sau **a se stinge**, înv. şi reg., **a se săvîrşi**) **din viaţă**, a muri: *s-a săvîrşit din viaţă ... după o boală cruntă. AL.; a încetat din viaţă în ... 16 iulie 1890.* MAIOR.; **a-i lua** (sau **a-i ridica**) **cuiva viaţa**, a omorî, a ucide pe cineva: *zicea să-l piarză, să-i ia şi stăpînirea şi viaţa.* ANTIM; *veneau să-i ridice viaţa.* ISP.; **a-şi lua** (sau **a-şi ridica**, înv. şi pop., **a-şi răpune**) **viaţa**, a se sinucide: *nu le rămîne ... decît a-şi lua viaţa.* C.L.; **a-şi pune viaţa în primejdie** (sau **în joc**), a se expune pericolului, a-şi risca existenţa: *viaţa şi a ta junie tu le pui în joc.* BOL.; **a(-şi) pierde viaţa**, v. **pierde**; **a-şi da viaţa pentru cineva** sau **ceva**, a se sacrifica, a se jertfi (pentru cineva sau ceva): *sînt gata a-mi da viaţa pentru tine.* ISP.; **2.** (fig.) vitalitate, energie, însufleţire: *oameni ... foarte robuşti şi plini de viaţă.* HASD.; *e plin de viaţă, uneori cu izbucniri năprasnice.* PETR.; **3.** (fig.) obiect al iubirii, al admiraţiei, al interesului cuiva: *tu eşti viaţa mea.* AL.; **4.** (biol.) totalitatea fenomenelor (creştere, metabolism, reproducere) comune fiinţelor organizate, care constituie modul lor propriu de activitate de la naştere pînă la moarte; **5.** existenţa omenească privită în toată durata sa; interval de timp cuprins între naşterea şi moartea cuiva: *unii plini de plăcere petrec a lor viaţă.* EM.; *viaţa e grea şi nesigură.* PR.; **din viaţă**, din timpul cînd încă trăieşte cineva: *a-şi comanda statuie încă din viaţă.* CAR.; **în viaţa mea** (sau **a ta, a lui etc.**), (în construcţii negative) niciodată: *în viaţa mea n-am văzut ceva mai îngrozitor.* VLAH.; **6.** (spec.; relig.) **a)** (şi **viaţa aceasta, viaţa de aici etc.**; în opoziţie cu *viaţa de apoi*) existenţa pămînteasă a omului: *chiar din-această viaţă vei gusta rodurile virtuţilor şi ale bunătăţilor tale.* MARC.; **b) viaţa de apoi** sau **viaţa viitoare**, vieţuirea, existenţa sufletului după moarte; **c)** (şi **viaţa veşnică, viaţa de veci**) fericirea veşnică de care se vor bucura cei drepţi: *vor merge aceştia în munca de veaci, iară drepţii în viaţa veacinică.* BIBLIA; **7.** (p. ext.) timp care îi rămîne de trăit cuiva (plecînd de la un moment determinat): *cum, toată viaţa ta ai să rămîi judecător de pace?* VLAH.; **pe viaţă**, pentru tot timpul cît trăieşte cineva, cît va trăi: *zic şi eu că pot duce vornicia pe viaţă fără să te simţi.* CR.; **8.** totalitatea evenimentelor, întîmplărilor etc. care se succed în intervalul de timp cît durează existenţa cuiva: *este lungă şi nu prea veselă istoria vieţii lui Zibal.* CAR.; *asculta povestea vieţii aceştia nenorocite.* SAD.; **9.** scriere biografică: *citesc vieţile sfinţilor cu multă osîrdie.* CAR.; **10.** mod, manieră de a trăi a cuiva: *o meserie care i-a permis să trăiască o viaţă onorabilă.* GHICA; *avea o viaţă regulată*; **11.** totalitatea activităţilor specifice ale unei persoane sau ale unei colectivităţi într-un anumit domeniu: *să va întîmpla ... să pohtească viaţa călugărească.* ANTIM; *între mijloacele de-a înlătura pe români de la viaţa publică, cel mai de căpetenie e legea electorală.* EM.; **12.** totalitatea mijloacelor materiale (alimente, bani etc.) necesare pentru asigurarea existenţei zilnice: *sărăcia, sarcina familiilor, grijile vieţii făcu ... să alunece pe căi contrarie justiţiei.* EM.; **13.** (p. anal.) existenţa unor lucruri, susceptibile de a evolua în timp: *viaţa cuvintelor; viaţa şi moartea unei civilizaţii.* [***Viu*** + ***-eaţă***].

vibrá, vibrez vb. (intr.) **1.** a avea vibraţii, a intra în vibraţie; (p. ext.) a produce sunete: *strunele vibrează, sunînd zbîrnîitoare.* AL.; *clopotele prinseră a vibra.* SAD.; **2.** a răsuna, a avea o sonoritate prelungă, tremurătoare: *un murmur surd de mii de glasuri vibra pe deasupra largii pînlii a amfiteatrului.* CĂL.; **3.** a fi modulat, a avea o sonoritate tremurătoare, a exprima o emoţie puternică: *glasul îi vibra mînios.* VINEA; **4.** (fig.) a pîlpîi, a licări: *în depărtare, spre Siret, vibra lumina.* SAD.; **5.** (fig.) a fi mişcat, a fi cuprins de o emoţie puternică: *vibrau de durerile altora.* VLAH.; *tremura toată, vibrînd în adîncul fiinţei, încleştată într-o încordare dureroasă.* GHEŢIE. [Din fr. ***vibrer***, lat. ***vibrare***].

vibrafón, vibrafoane n. instrument muzical de percuţie, asemănător xilofonului, alcătuit din lame metalice de diferite lungimi, sub care sînt dispuse tuburi de rezonanţă: *am ascultat ... două fantezii ... transcrise pentru flaut şi vibrafon.* R.L. [Din fr. ***vibraphone***].

vibrafoníst, ~şti, vibrafonistă, ~e m., f. instrumentist care cîntă la vibrafon. [Din fr. ***vibraphoniste***].

vibrándo adv. (indică modul de executare a unei bucăţi muzicale) vibrato. [Din it. ***vibrando***].

vibránt, ~ţi, vibrantă, ~e a. **1.** care vibrează, care poate intra în vibraţie; (p. ext.) care produce sunete: *placa vibrantă a microfonului*; **consoană vibrantă** (şi f.), consoană care se realizează printr-o succesiune rapidă de închideri şi deschideri ale canalului fonator, determinată de vibrarea părţii superioare a glotei, a uvulei, a vălului palatin sau a vîrfului limbii; **2.** care este modulat, care are o sonoritate tremurătoare, care exprimă o emoţie puternică; care este puternic, răsunător; vibrator: *cu glas declamatoriu şi vibrant producea o ... inexplicabilă emoţie asupra publicului.* CĂL.; **3.** (fig.) a fi stăpînit de entuziasm, de pasiune, de emoţie: *în sufletul ei ... vibrant trăiesc toate pasiunile.* VLAH.; **4.** (fig.) patetic, impresionant: *le ţinu un discurs patriotic, vibrant şi energic.* REBR. [Din fr. ***vibrant***].

vibrăre, vibrări f. **1.** acţiunea de a vibra şi rezultatul ei; vibraţie: *fă să-i auz vibrarea a coardelor sonore.* HEL.; *pădurea în vibrare le răspunde-armonios.* AL.; **2.** (fig.) emoţie, simţire puternică: *încerca să rîdă, simţind că el nu răspunde vibrărilor ei sufleteşti.* ZAMF.; **3.** (tehn.) operaţie de compactare a materialelor de construcţie, granulare sau păstoase, cu ajutorul unui vibrator. [V. ***vibra***].

vibratíl, ~i, vibratilă, ~e a. care poate vibra. [Din fr. ***vibratile***].

vibráto adv. (indică modul de executare a unei bucăţi muzicale) cu oscilaţii uşoare şi rapide ale sunetului în înălţime; vibrando. // n. **1.** bucată (sau parte dintr-o bucată) muzicală astfel executată; **2.** efect obţinut la un instrument cu coarde prin mişcări de oscilaţie a arcuşului; **vibrato vocal**, modulaţie a vocii umane (de frecvenţă, de amplitudine, de spectru) de foarte joasă frecvenţă. [Din it. ***vibrato***].

vibratór, ~i, vibratoáre a. **1.** care vibrează, care poate intra în vibraţie; vibrant; **2.** (rar) vibrant: *îşi şterse năduşeala şi începu cu glas vibrător.* REBR. // n. **1.** oscilator; **2.** întrerupător electromagnetic automat care produce oscilaţii slabe de înaltă frecvenţă; **3.** dispozitiv folosit pentru transformarea curentului continuu în curent alternativ monofazat; **4.** dispozitiv de apel pentru telefonul unui abonat; **5.** aparat folosit la compactarea prin vibrare a materialelor de construcţie; (şi: **vibrător**). [***Vibra*** + ***-tor***; cf. fr. ***vibrateur***].

vibratóriu, ~ii, vibratorie, ~ii a. referitor la vibraţii; compus din vibraţii: *mişcare vibratorie; cîmp vibratoriu.* [Din fr. ***vibratoire***].

vibráţie, vibraţii f. **1.** mişcare oscilatorie periodică a unui corp sau a particulelor unui mediu, efectuată în jurul unei poziţii de echilibru, cu o frecvenţă relativ înaltă; vibrare: *mi-a vorbit multă vreme de ... fenomenele pricinuite de vibraţii.* VOIC.; **2.** modulaţie caracteristică a unui sunet: *o voce de bas ... de o vibraţie nemaipomenită.* VINEA; **3.** (fig.) emoţie, simţire puternică: *tot sufletul cu vibraţia lui.* ARG.; (şi: **vibraţiune**). [Din fr. ***vibration***].

vibraţiúne f. v. **vibraţie**.

vibrátor a. v. **vibrator**.

vibrión, vibrioni m. (biol.) tip de bacterii mobile, în formă de virgulă, care trăiesc mai ales în medii lichide: *în pîraiele acestea ... mişună vibrionii.* SAD. [Din fr. ***vibrion***].

vibrióză f. boală infecţioasă a taurinelor şi a ovinelor, datorată unor vibrioni. [Din fr. ***vibriose***].

vibrísă f. **1.** părul din nările omului; **2.** mustăţi (la unele mamifere); (şi: **vibriză**). [Din fr. ***vibrisse***].

vibrízǎ f. v. **vibrisă**.

vibrínd, ~zi, vibrîndă, ~e a. (înv.) **1.** care vibrează; răsunător: *metalica, vibrînda a clopotelor jale vuieşte în cadenţă şi sună întristat.* EM.; **2.** (fig.) fremătător: *eu n-aş alege lira vibrîndă de iubire.* EM.; **3.** (fig.) care se înfioară, care se cutremură: *chiar moartea ce răspînde teroare-n omenire, prin vinele vibrînde gheţoasele-i fiori, acolo m-ar adoarme.* EM. [V. ***vibra***].

vibroforéză, vibroforeze f. instalaţie de foraj prin vibraţie. [Din fr. ***vibroforeuse***].

vibrográf, vibrografe n. (tehn.) aparat sau dispozitiv pentru măsurarea și înregistrarea valorilor instantanee ale unor vibrații. [Din fr. *vibrographe*].

vibrolaminăre, vibrolaminări f. confecționare a panourilor mari de beton armat cu ajutorul unei instalații care laminează și vibrează concomitent betonul. [*Vibra + laminare*].

vibromasáj, vibromasaje n. masaj pe bază de vibrații electrice. [Din fr. *vibromassage*].

vibromasór, vibromasoare n. instrument folosit pentru vibromasaj. [Din fr. *vibromasseur*].

vibrométru, vibrometre n. (fiz.) instrument de măsurare a vitezei sau accelerației vibratorii a unui corp. [Din fr. *vibromètre*].

vibroscóp, vibroscoape n. (fiz.) instrument pentru măsurarea simultană a amplitudinii, frecvenței și a fazei vibrațiilor. [Din fr. *vibroscope*].

vibroterapíe f. (med.) procedeu terapeutic folosit în tratamentul unor atonii funcționale, constînd în a imprima organismului anumite vibrații mecanice de mică amplitudine; seismoterapie. [Din fr. *vibrothérapie*].

vicár, vicari m. **1.** (în Biserica ortodoxă) arhiereu, arhimandrit sau preot numit de ierarhul unei eparhii pentru a-l ajuta la exercitarea atribuțiilor sale executive: *procurorul primi replica severă a vicarului.* ARG.; (adj.) *slujba a fost făcută de arhiereul vicar.* PETR.; **episcop vicar**, arhiereu cu rang de episcop, ales de Sfîntul Sinod, care ajută pe ierarhul unei eparhii în exercitarea atribuțiilor sale canonice sau îl suplinește în caz de absență; **2.** (în Biserica romano-catolică; și **vicar parohial**) preot care ajută parohul și îl înlocuiește în caz de absență sau de boală; **vicar general** sau **mare vicar**, preot numit de un episcop, pentru a-l ajuta în administrarea diocezei; **vicar episcopal**, preot delegat de episcop pentru a conduce o parte a diocezei; **vicar apostolic**, prelat desemnat de Sfîntul Scaun pentru a conduce activitatea misionară dintr-o țară unde nu există ierarhie ecleziastică; **vicarul lui Isus Hristos**, titlu dat papei de la Roma: *vicarul lui Crist aruncă anatema asupra lui Huss.* FIL.; **3.** funcționar, în organizarea tîrzie a Imperiului Roman, care administra o dioceză. [Din lat. *vicarius*, fr. *vicaire*].

vicáreș, vicareși m. (înv. și reg.) vicar; (și: **vicarăș**). [Din magh. *vikarius*].

vicarăș m. v. **vicareș.**

vicariál, ~i, vicarială, ~e a. care aparține vicarului sau vicariatului, referitor la vicar sau la vicariat: *cununia se ține în biserica vicarială.* GHEȚIE. [Din fr. *vicarial*].

vicariánt, ~ți, vicariantă, ~e a. (anat.) care exercită o funcție compensatorie; care se poate substitui altui organ: *organ vicariant.* [Din fr. *vicariant*].

vicariát, vicariate n. **1.** funcția sau demnitatea de vicar; timpul cît un vicar exercită această funcție: *protopopul de Zalău gira treburile vicariatului în timpul absențelor lui Alexandru.* GHEȚIE; **2.** teritoriu asupra căruia se exercită autoritatea unui vicar: *noul prelat petrece în palatul vicariatului.* GHICA; **3.** reședința, sediul vicarului: *la vicariat, avea șase camere.* GHEȚIE. [Din fr. *vicariat*].

vică, vici f. (reg.) **1.** unitate de măsură a capacității, folosită mai ales pentru cereale, a cărei mărime a variat între 13 litri și 39 litri; vas care are această capacitate: *apucai una de chică și-o aruncai într-o vică.* POP; **2.** cantitate de cereale sau de făină cuprinsă într-o vică. [Din magh. *véka* (dial. *vika*)].

vicărășie f. v. **vicărește.**

vicărășiță, vicărășițe f. (reg.) soție de vicar: *se îndreaptă spre strana din stînga altarului, unde obișnuia să șadă pe vremea cînd era vicărășiță.* GHEȚIE. [*Vicaraș + -iță*].

vicăreșie, vicăreșii f. (înv. și reg.) **1.** funcția sau demnitatea de vicar; timpul cît un vicar exercită această funcție; **2.** reședința, sediul vicarului: *oricine va fi numit vicar să va muta la vicărășie.* GHEȚIE; (și: **vicărășie**). [*Vicareș + -ie*].

vice- element de compunere care înseamnă „adjunct", „subordonat imediat". [Din fr., it. *vice-*; cf. lat. *vice*].

viceamirál, viceamirali m. grad în marina militară inferior celui de amiral și superior celui de contraamiral, corespunzător gradului de general de divizie din armata terestră; persoană care are acest grad. [Din fr. *vice-amiral*].

viceamiralitáte f. funcție de viceamiral. [*Vice- + amiralitate* (după fr. *vice-amiralité*)].

vicecampión, ~i, vicecampioană, ~e m., f. persoană (sau echipă) care se clasează pe locul al doilea într-un campionat. [*Vice- + campion* (după fr. *vice-champion*)].

vicecancelár, vicecancelari m. locțiitor al unui cancelar; titlu, funcție deținută de această persoană: *se pregătea ... să meargă să vadă pe vicecancelarul conte Coblenz.* C.GANE; (și: (înv.) **vițecanțelar**). [*Vice- + cancelar* (după germ. *Vicekanzler*, fr. *vice-chancelier*)].

vicecómite, vicecomiți m. (în vechea organizare administrativă a Transilvaniei) funcționar superior subordonat comitelui și numit de acesta: *vicecomitele ungur al Zarandului prinse veste de mișcările românilor* OD. [*Vice- + comite*].

vicecónsul, viceconsuli m. diplomat care urmează în ierarhie imediat după consul; persoană care îndeplinește funcția de consul într-un oraș unde nu există consulat: *era caimacamul întovărășit ... de vreo zece consuli și viceconsuli.* GHICA. [Din fr. *vice-consul*].

viceconsulát, viceconsulate n. **1.** reprezentanță diplomatică a unui stat în alt stat, condusă de un viceconsul; **2.** funcția de viceconsul. [Din fr. *vice-consulat*].

viceguvernatór, viceguvernatori m. locțiitor al guvernatorului (unei provincii, unei colonii etc.); titlu, funcție deținută de această persoană. [*Vice- + guvernator* (după fr. *vice-gouverneur*, it. *vicegovernatore*)].

vicepreședínte, ~ți, vicepreședintă, ~e m., f. persoană care urmează ierarhic după un președinte și îi ține locul cînd acesta lipsește; titlu, funcție deținută de această persoană; viceprezident: *locul de vicepreședinte este încă vacant.* CAR.; *refuzase funcția de vicepreședinte al Curții de Conturi.* GHEȚIE. [*Vice- + președinte* (după fr. *vice-président*)].

vicepreședințíe f. funcția de vicepreședinte; durata acestei funcții. [*Vice- + președinție* (după fr. *vice-présidence*)].

viceprezidént, ~ți, viceprezidentă, ~e m., f. (înv.) vicepreședinte: *intră în imaginația străinătății ... miniștri ca Giani, viceprezidenți de adunare ca Sihleanu?* EM. [Din fr. *vice-président*].

viceprim-ministru, viceprim-miniștri m. locțiitor de prim-ministru. [*Vice- + prim-ministru*].

viceregát, viceregate n. provincie guvernată de un viceregе: *Venezuela a făcut parte din viceregatul spaniol Noua Granadă.* [*Vice- + regat* (după fr. *vice-royauté*)].

vicerége, viceregi m. înalt demnitar care guverna un stat, o provincie, o colonie etc. în numele autorității suverane: *împrejurarea aceasta ... ne amintește o istorie ce se povestește despre Mehmed-Ali, fost viceregе al Egiptului.* EM. [*Vice- + rege* (după fr. *vice-roi*)].

vicetribún, vicetribuni m. locțiitor sau adjunct al unui tribun, în revoluția românilor ardeleni de la 1848: *tot ca preot slujise și bunicu-său, fost în tinerețe vicetribun al lui Avram Iancu.* GHEȚIE. [*Vice- + tribun*].

vicevérsa adv. inversînd rolurile, situațiile; invers; reciproc: *pe scenă talentul unui artist schimbă chiar defectele în calități și viceversa.* AL.; *m-am plimbat ... de la sobă la fereastră și viceversa.* CĂL. [Din fr., lat. *vice versa*].

vichí n. v. **vechi.**

vichilimeá f. v. **vechilimea.**

viciá, viciez vb. (tr.) **1.** a strica, a altera puritatea aerului: *tehnocrația modernă nu viciază numai aerul.* R.L.; **2.** (fig.) a corupe, a perverti: *o altă industrie foarte periculoasă se răspîndește în țară, de natură a falsifica și a vicia toată viața noastră publică.* EM.; (refl. pas.) *toată viața publică a poporului tînăr se viciază, moralitatea lui scade.* EM.; **3.** (jur.) a face ca un act, o clauză etc. să fie defectuoase sau nule; (și: (înv.) **viția**). [Din fr. *vicier*, lat. *vitiare*].

viciábil, ~i, viciabilă, ~e a. care poate fi viciat, corupt; (și: (înv.) **vițiabil**). [Din fr. *viciable*].

viciáre f. v. **viciere.**

viciát, ~ți, viciată, ~e a. **1.** care a devenit impropriu pentru respirație, prin lipsa oxigenului și prin prezența bioxidului de carbon; stricat, alterat: *aer vițiat*; **2.** impur, contaminat: *are sîngele viciat*; **3.** (fig.) care este corupt, pervertit; decăzut, desfrînat; **4.** (fig.) care denotă corupție, imoralitate: *vor curăți de la sine atmosfera estetică vițiată.* MAIOR.; **5.** (jur.) care a devenit nul (din cauza unor vicii de formă); (și: **vițiat**). [V. *vicia*].

viciére, vicieri f. **1.** acțiunea de a vicia și rezultatul ei; stricare, alterare a aerului: *acest amestec de gazuri ... irită gîtul ... și, prin vițiarea aerului, aduce lîncezirea ... funcțiunilor corpului.* MAIOR. (și: (înv.) **vițiare**). [V. *vicia*].

vicín a. v. **vecin.**

vicinál, ~i, vicinală, ~e a. care leagă localități învecinate, mai ales rurale: *drum vicinal.* [Din fr. *vicinal*].

viciós, ~și, vicioásă, ~e a. **1.** care are defecte, vicii; defectuos; imperfect: *nemic nu poate fi mai vițios ca o esplicațiune unilaterală a fenomenelor istorice.* HASD.; *conformație vicioasă a bazinului*; (log.) **cerc vicios**, v. **cerc**; **2.** (fig.) care este predispus, înclinat spre rele; corupt, pervers, decăzut, depravat: *era ... un om dezordonat, dar nicidecum vițios.* CAR.; *oamenii uită, sînt leneși, sînt vicioși.* ARG.; **3.** care este marcat de viciu, de dezmăț: *am rămas cu o deprindere veche, vițioasă, totuși scuzabilă.* CĂL.; *aveau priviri vicioase*; **4.** (jur.) care are vicii de formă și de fond: *testament vicios*; (și: (înv.) **vițios**). [Din fr. *vicieux*, it. *vizioso*, lat. *vitiosus*].

vicisitúdine, vicisitudini f. **1.** (înv.) schimbare, succesiune de stări diferite: *cîteva forme caracteristice și fundamentale ... rămîn neatinse în vicisitudinea timpurilor.* MAIOR.; **2.** (mai ales la pl.) succesiune de evenimente bune sau rele; (în special) totalitatea evenimentelor nefavorabile, dificile care afectează existența umană: *inteligența destinată științei trebuie pusă la adăpostul luptei pentru existență, la adăpost de vicisitudinile celorlalte clase ale societății.* EM. [Din fr. *vicissitude*, lat. *vicissitudo*, *-inis*].

víciu, vicii n. **1.** defect, cusur, imperfecțiune: *este ... foarte adevărat că vițiul instituțiunilor ... poate mișeli națiunile.* HASD.; *viciu de construcție a unui edificiu*; **viciu de conformație**, dispoziție anormală a unor părți sau organe ale corpului; diformitate fizică; **2.** (fig.) înclinație, pornire nestăpînită și perseverentă spre rău; deprindere rea; năravi, patimă: *acești ... spoliatori ... introduc vițiul în comuna rurală.* EM.; *are nenorocul de a transmite fiului vițiul său.* CĂL.; **3.** (fig.) desfrîu, dezmăț; perversiune, imoralitate: *vedem în treptele cele mai de jos ale societății ... privelișteа viților cele mai scîrboase.* MARC.; **4.** (jur.; și **viciu de formă**) greșeală comisă în redactarea unui act, prin omiterea unor formalități cerute de lege, care duce la anularea acestuia; (și: (înv.) **vițiu**). [Din fr. *vice*, lat. *vitium*, it. *vizio*].

vicleán, ~eni, vicleană, ~ene a. **1.** (înv.) care își calcă credința sau cuvîntul dat, care trădează încrederea ce i s-a acordat; necredincios; trădător; perfid: *au început a tăie capetili celor vicleni.* NEC.; (subst.) *la viclean parola dumnădzăiască și basna poeticească tot o cinste au.* CANT.; **2.** (înv.) înșelător; fals: *cu viclene jurăminte.* OD.; **3.** (pop.) rău, crud, neîndurător: *faptele crunte ale unor domni tirani, vicleni.* EM.; **4.** care, printr-o comportare binevoitoare sau indiferentă, își ascunde răutatea, perfidia, necinstea; care știe să profite de naivitatea sau de buna-credință a celor din jur, spre a-și atinge scopurile pe căi ocolite; prefăcut, perfid, fățarnic; șiret: *acel străin viclean îl trăgea de limbă.* SAD.; *canonicul se bucura de faima unui domn iscusit și viclean.* GHEȚIE; **5.** isteț; ghiduș, șiret: *doritor ca o femeie și viclean ca un copil!* EM.; **6.** care exprimă, denotă perfidie,

vicleníe: *vicleana cursă ce i-o întinsese tătarul, făcu pe Mihai a fi foarte neîncrezător.* BĂLC.; *s-a încuibat în privirea vicleană, chiorîşă şi mioapă.* EM. // m. sg. artic. (şi **cel viclean**) unul dintre numele diavolului: *unde iaste ... lucrul hitleanilor, acolo e scădere.* COR.; *sînt ucigător de tată, vicleanul m-a amăgit.* HEL.; (şi: (înv. şi reg.) **hiclean**, (înv.) **hitlean**). [Din magh. ***hitlen***].

vicleím, vicleimuri n. 1. dramă religioasă şi populară, reprezentînd naşterea Mîntuitorului, jucată de flăcăi costumaţi, de la Crăciun pînă în ajunul Sfîntului Vasile; **2.** (fig.) spectacol ridicol: *vedem lumea grămădindu-se la operete ... şi la alte vicleimuri.* EM. [Din sl. ***Vitleemŭ*** n. pr.].

viclení, viclenesc vb. **1.** (înv.; tr.) a trăda, a înşela încrederea cuiva (trecînd de partea duşmanului): *cînd hicleneşte pre domnu-său să va spînzura.* PRAV.; **2.** (reg.; tr.) a ispiti, a iscodi: *se luă ... pe lîngă dînsul cu şoptele, cu momele, viclenindu-l ca să-i afle puterea.* ISP.; **3.** (înv. şi pop.; intr.) a unelti (pe ascuns) împotriva cuiva; a face rău cuiva (pe ascuns): *destul ai viclenit asupra tatălui meu.* EM.; **4.** (pop.; refl.) a deveni viclean, perfid; a se înrăi: *lumea s-a viclenit şi oamenii au sărăcit.* POP.; (şi: (înv.) **hicleni, hitleni**). [De la ***viclean***].

viclenie, viclenii f. **1.** (înv.) trădare, necredinţă, infidelitate: *nici craiul are voie să piarză pre vreun nemişu, fără numai de-l va dovedi de viclenie.* UR.; *capetele vicleniei se vor fi găsind între veliţii din jurul scaunului.* SAD.; **2.** însuşirea de a fi viclean, făţarnic; atitudine, comportare de om viclean: *cu slugarnică viclenie făcea mare haz de gluma ... stăpînului său.* OD.; **3.** faptă, procedeu care denotă viclenie; truc, stratagemă; subterfugiu; şiretlic, vicleşug: *arsenalul vicleniilor femeieşti este foarte mare.* FIL.; (şi: (înv. şi reg.) **hiclenie, hitlenie**). [***Viclean*** + *-ie*].

vicleníre, vicleníri f. (înv.) acţiunea de a vicleni; viclenie, trădare: *ai stricat, mucenice, viclenirile vrăjmaşilor.* MIN. [V. ***vicleni***].

viclenít, ~ţi, viclenită, ~e a. (înv.) care a devenit viclean, perfid: *viclenită, ca toate femeile, ... ea se bucura că n-a ajuns Persida să vorbească cu Bocioacă.* SL. [V. ***vicleni***].

viclenitór, ~i, viclenitoare a. (înv.; adesea subst.) care viclenește, care trădează: *împreună cu ... viclenitorii şi cu hanul Crîmului, ... pre toţi i-au trimis la Ţarigrad.* N.COSTIN. [***Vicleni*** + *-tor*].

vicleşúg, vicleşuguri n. **1.** (înv.) trădare; uneltire: *simţi şi Antohi Vodă de vicleşugul boierilor.* NEC.; **2.** faptă, procedeu care denotă viclenie; truc, stratagemă; subterfugiu; viclenie: *de ce vicleşuguri ... mai sînt capabili ... nepreţuiţii confraţi de la „Românul"? EM.; şi-a pus în gînd să descopere vicleşugul babei.* CR.; (şi: (înv.) **hicleşug, hitleşug**). [Din magh. ***hitlenség***].

vicodól, vicodoale n. (reg.) vijelie. [Cf. ***vicol***].

vícol n. v. viscol.

vicolí vb. v. viscoli.

vicolitúră f. v. viscolitură.

vicólniţă, vicolniţe f. (reg.) viscol. [***Vicol*** + *-niţă*].

vicolós a. v. viscolos.

vicónte, viconţi m. titlu de noblețe superior aceluia de baron şi inferior aceluia de conte; persoană care poartă acest titlu: *vicontele nu avea umor.* R.L. [Din fr. ***vicomte***].

vicontésă, vicontese f. soţia sau fiica vicontelui. [Din fr. ***vicomtesse***].

víctimă, victime f. **1.** (ant.) fiinţă vie care era oferită drept jertfă unei divinităţi: *multe popoare străvechi aveau obiceiul de a aduce victime omeneşti zeilor*; **2.** persoană care suportă pe nedrept ura, nedreptatea, violenţa etc. cuiva; persoană care este sacrificată intereselor cuiva: *trebuie garantată o deplină securitate pentru părţile contractante, ca nici una nici alta să nu fie victima celeilalte.* EM.; *se complace în postura amară a victimei.* CĂL.; **3.** persoană rănită sau ucisă; persoană care are de suferit sau este ucisă într-un război, într-un accident, într-o catastrofă, într-o epidemie: *niciodată acest flagel n-a făcut atîtea victime.* GHICA; *catastrofă minieră ... prăbuşirea unei galerii ... victime omeneşti.* GHEŢIE; **victima datoriei**, persoană care a căzut jertfă fiind în exerciţiul funcţiunii. [Din fr. ***victime***, lat. ***victima***].

victimizá, victimizez vb. (rar; refl. şi tr.) a deveni sau a face pe cineva să devină victimă: *tendinţa ... de a se victimiza este evidentă.* R.LIB. [***Victimă*** + *-iza*].

victimizáre, victimizări f. (rar) faptul de a (se) victimiza: *poeta vorbeşte ... de condiţia femeii ..., despre tutelă şi victimizare.* R.L. [V. ***victimiza***].

victória f. v. victorie[1].

victoriál, ~i, victorială, ~e a. (înv.) care ţine de victorie[2], referitor la victorie[2]. [Din lat. ***victorialis***, it. ***vittoriale***].

victorián, ~eni, victoriană, ~ene a. care aparţine perioadei de domnie (1837-1901) a reginei Victoria a Angliei; care este caracteristic acestei perioade: *erotica lui Jules Verne este învăluită ... în amabile falduri de pudoare victoriană.* R.L. [Din fr. ***victorien***, engl. ***victorian***].

victoriát, victoriaţi m. (în antichitatea romană) monedă de argint avînd pe revers efigia zeiţei Victoria. [Din lat. ***victoriatus***].

victórie[1], victorii f. trăsură de lux, descoperită, cu două locuri (folosită în trecut): *în şură se găsea un landau, o victorie şi faimosul cupeu galben.* AL.; (şi: **victoria**). [Din fr. ***victoria***].

victórie[2], victorii f. **1.** succes repurtat asupra inamicului, în urma unui conflict armat, într-un război, într-o bătălie etc.; biruinţă, izbîndă: *în două luni victoria e a noastră ..., eliberăm poporul.* PETR.; **2.** succes obţinut asupra unui rival, asupra unui adversar sau asupra unei grupări adverse; (spec.) reuşită într-o competiţie sportivă: *reporta victoria în concursuri.* HEL.; *principalul partid ... obţinea o victorie ... în alegerile din landul Baden-Württemberg.* R.LIB.; **3.** afirmare, impunere, supremaţie a unei valori morale, spirituale, intelectuale etc. (rezultată prin confruntarea dintre realităţi opuse): *victoria libertăţii asupra servituţii.* HASD.; **4.** succes moral obţinut prin dominarea propriilor instincte, pasiuni etc.: *obţineam o victorie asupra propriei mele reţineri sufleteşti.* V.R.; **5.** succes obţinut prin înfăptuirea unui ţel, a unui ideal (depăşind unele dificultăţi); rezultat deosebit, remarcabil într-o activitate: *îmi pregăteam cinic victoria.* VOIC. [Din lat. ***victoria***, fr. ***victoire***].

victoriós, ~şi, victorioásă, ~e a. **1.** care a repurtat o victorie[2]; biruitor, învingător: *sîntem victorioşi la toate hotarele.* PETR.; **2.** care constituie o victorie[2]; care are drept urmare o victorie[2]; care reprezintă un succes asupra unui inamic: *susţinură un asediu victorios*; **3.** care a obţinut o victorie[2] asupra unui adversar, a unui rival etc.: *în sport nu eşti totdeauna victorios*; **4.** care s-a afirmat, s-a impus (în ciuda unor adversităţi): *argument victorios*; **5.** care este mîndru, satisfăcut de succesul obţinut: *apare victorios şi strălucitor.* CAR.; **6.** care exprimă mîndrie, orgoliu pentru succesul obţinut: *i-am prins eu, zise băiatul cu un aer victorios.* HOGAŞ. [Lat. ***victoriosus***, fr. ***victorieux***].

victuálii f. pl. (latinism; înv.) (provizii de) alimente. [Din lat. ***victualia***].

víd, ~zi, vidă, ~e a. **1.** care nu conţine nimic sesizabil, vizibil, nici un corp solid sau lichid; care este lipsit de conţinutul său obişnuit; gol; (fig.) *nu ştiu care-ndemn spre dînsa mă atrage nencetat: împle vidul întunerec astui suflet dezolat.* HEL.; (mat.) **mulţime vidă**, mulţime care nu conţine nici un element; **2.** (filoz.; despre spaţiu) care se presupune că nu este ocupat de materie; **3.** (fiz.) care nu conţine materie ponderală, care conţine foarte puţine particule materiale: *spaţiu vid;* **4.** (fig.) lipsit de gînduri, de idei, de sentimente: *plin de sine, scorţos şi taciturn, ... vid şi important, bătrînul îşi proporţiona darea mînii ... după situaţia precisă a colegilor săi.* LOV; **5.** (fig.) lipsit de expresie: *ochi vizi*; **6.** lipsit de înţeles, de semnificaţie, de conţinut: *am stors mult astă vorbă, şi-aflatu-o-am tot vidă.* HEL.; *estetica fără critică este vidă.* VIANU; **7.** nepopulat, nelocuit; pustiu: *un loc, un ţinut vid.* // n. 1. (filoz.) spaţiu despre care se presupune că nu este ocupat de materie: *materialiştii zic că nu există vid, că orice loc în univers e împlut cu materie.* EM.; **2.** (fiz.) spaţiu lipsit de orice corp material sau în care particulele materiale existente sînt extrem de rarefiate; stare de rarefiere a unui gaz, realizată într-un spaţiu închis; vacuum: *îl strigă de jos, de lîngă pompa de făcut vid.* CĂL.; **vid barometric**, vid din spaţiul de deasupra mercurului într-un barometru cu mercur; **3.** pustietate; singurătate: *se ghiceşte şi aici ... vidul acela resimţit, iarna, în oricare staţiune.* PETR.; **a face vid în jurul său**, a îndepărta, a elimina pe oricine din jurul său; **4.** spaţiu gol, privit de la înălţime; abis, hău: *mintea omului are oroare de vid.* R.L.; **în vid, a)** suspendat în aer: *întinse mîna spre receptorul de pe măsuţă, dar numaidecît o lăsă ... să spînzure în vid.* VINEA; **b)** fără ţintă, cu privirea fixă: *îşi pipăi colierul de la gît şi privi în vid.* C.PETR.; **c)** în zadar, în van, fără rost: *ani şi ani ... m-am zbătut în vid pentru neant.* M.CAR.; **5.** ceea ce lipseşte unui lucru pentru a fi întreg, complet; lacună: *ne confruntăm cu un vid legislativ*; **6.** absenţă a unor partide politice, a unor oameni politici capabili să facă faţă unei situaţii: *dispariţia liderului ţărănist lasă un mare vid politic*; **7.** (fig.) absenţă provocată de dispariţia cuiva, care este simţită ca o pierdere ireparabilă: *moartea sa lasă un mare vid*; **8.** (fig.) caracterul a ceea ce este lipsit de idei, de sentimente, de profunzime: *nu cunoştea vidul sufletesc al oamenilor.* PR.; **9.** (fig.) caracterul a ceea ce este inutil, zadarnic: *de două luni nu poate scăpa de senzaţia aceasta a vidului.* C.PETR. [Din fr. ***vide***].

vidá, videz vb. (rar; tr.) **1.** a face ca un recipient să-şi piardă complet conţinutul (lichid, solid etc.); a goli, a deşerta; **2.** (fiz.) a realiza vid într-un spaţiu închis, a elimina gazele conţinute de un recipient; **3.** (fig.) a lipsi, a priva de înţeles, de semnificaţie, de conţinut: *prejudecăţi – cel mai adesea vidate de raţiune.* R.L.; **4.** (fig.) a face să înceteze un conflict, un litigiu etc.; a termina, a sfîrşi. [Din fr. ***vider***].

vidám, vidami m. (în evul mediu) nobil care deţinea o feudă într-un domeniu episcopal şi care avea temporar atribuţii juridice sau militare: *vidamul ... urmăreşte pe-o copilă cu colan.* NEGR. [Din fr. ***vidame***].

vidánj, vidanjuri n. vidanjare. [Din fr. ***vidange***].

vidanjá, vidanjez vb. (tr.) a goli haznalele, latrinele etc. pentru a le curăţa. [Din fr. ***vidanger***].

vidanjáre, vidanjări f. acţiunea de a vidanja şi rezultatul ei; vidanj. [V. ***vidanja***].

vidanjór, vidanjori m. persoană care se ocupă cu golirea şi curăţarea haznalelor, latrinelor etc. [Din fr. ***vidangeur***].

vidáre, (rar) **vidári** f. **1.** (rar) acţiunea de a vida; golire; **2.** (fiz.) operaţie de îndepărtare a gazelor dintr-un recipient, în scopul obţinerii vidului. [V. ***vida***].

vidénie f. v. vedenie.

video-[1] element de compunere savantă care înseamnă „imagine", „vizual". [Din fr. ***video-***].

vídeo[2] a. invar. referitor la tehnicile şi sistemele de înregistrare, de transmisie, de reproducere etc. a imaginii sau a semnalelor de televiziune; care foloseşte aceste tehnici sau aceste sisteme: *intenţionează să lanseze pe piaţă, o casetă video.* R.LIB.; *există martori şi înregistrări video.* R.LIB. // n. aparatură care serveşte la înregistrarea, transmisia şi reproducerea imaginii. [Din engl. ***video***, fr. ***vidéo***].

videocámeră, videocamere f. cameră pentru înregistrări video. [***Video-[1]*** + ***cameră***].

videocanál, videocanale n. canal de televiziune sau al unei alte instalaţii video[2]. [Din germ. ***Videokanal***].

videocaptór, videocaptoare n. tub videocaptor, tub electronic esenţial în sistemul de televiziune pentru transformarea imaginii în semnale electrice. [Din fr. ***vidéocapteur***].

videocartélă, videocartele f. cartelă care înregistrează sunetul pe cale magnetică. [***Video-[1]*** + ***cartelă***].

videocasétă, videocasete f. casetă conţinînd o bandă magnetică, utilizată pentru înregistrarea şi

reproducerea imaginii şi a sunetului. [Din engl. *videocassette*, fr. *vidéocassette*].

videocasetofón, videocasetofoane n. aparat utilizat pentru înregistrarea şi (sau) reproducerea videocasetelor pe un ecran de televiziune: *poliţiştii au găsit în timpul percheziţiei un adevărat arsenal de aparatură electronică (videocasetofoane, ... combine muzicale).* R.LIB. [*Video-*[1] + *casetofon*].

videoclíp, videoclipuri n. scurt metraj cu caracter artistic sau publicitar, turnat în sistemul video[2]. [Din fr. *vidéoclip*].

videocomunicáţie, videocomunicaţii f. comunicaţie video[2]. [Din fr. *vidéocommunication*].

videoconferínţă, videoconferinţe f. procedeu modern de telecomunicaţie: *a enumerat în cadrul ultimei videoconferinţe ... şi cîteva monumente care au fost distruse.* R.LIB. [Din fr. *vidéoconference*].

videoconvertór, videoconvertoare n. convertor pentru aparatele video[2]. [*Video-*[1] + *convertor*].

videodísc, videodiscuri n. disc pe care sînt înregistrate programe audiovizuale care pot fi reproduse pe ecranul unui televizor. [Din engl. *videodisc*, fr. *vidéodisque*].

videodiscotécă, videodiscoteci f. **1.** colecţie de videoclipuri; **2.** încăpere în care se păstrează colecţia de videodiscuri. [*Video-*[1] + *discotecă*].

videofílm, videofilme n. film pe casetă video[2]. [*Video-*[1] + *film*].

videofón, videofoane n. videotelefon. [Din engl. *videophone*, fr. *vidéophone*].

videofónic, ~ci, videofonică, ~ce a. referitor la videofon, prin videofon. [Din fr. *vidéophone,* engl. *videophone*].

videofoníe, videofonii f. sistem de transmisie a imaginii şi a sunetului prin cablu telefonic. [Din engl. *videophony*, fr. *vidéophonie*].

videofrecvénţă, videofrecvenţe f. fiecare dintre frecvenţele cuprinse în spectrul semnalului de imagine al unui canal de televiziune. [Din germ. *Videofrequenz*, fr. *vidéofrequence*].

videointerviu, videointerviuri n. interviu realizat prin tehnici video[2]. [*Video-*[1] + *interviu*].

videomagnétic, ~ci, videomagnetică, ~ce a. referitor la înregistrările video[2] pe bandă magnetică. [Din fr. *vidéomagnetique*].

videomagnetofón, videomagnetofoane n. aparat care înregistrează imaginea şi sunetul pe o bandă magnetică şi le reproduce pe un ecran de televiziune. [*Video-*[1] + *magnetofon*].

videopick-up n. pick-up pe ale cărui discuri sînt imprimate imagini alb-negru şi color, însoţite de înregistrări sonore, şi care poate fi conectat la orice televizor. [*Video-*[1] + *pick-up*].

videopiayer n. aparat de redare a videocasetelor. [*Video-*[1] + *player*].

videorecórder, videorecordere n. aparat pentru înregistrarea şi redarea videocasetelor: *au furat ... un televizor color şi un videorecorder.* R.LIB. [*Video-*[1] + *recorder*].

videoteátru n. spectacol de teatru înregistrat video[2]. [Din fr. *vidéothéâtre*].

videotécă, videoteci f. **1.** colecţie de videocasete; **2.** dulap cu rafturi pentru păstrarea videocasetelor; **3.** încăpere în care se păstrează şi se vizionează videocasetele. [Din fr. *vidéothèque*].

videotelefón, videotelefoane n. aparat bazat pe principiul videofoniei, care permite interlocutorilor să se vadă în timpul unei convorbiri telefonice; videofon. [Din engl. *videotelephone*, fr. *vidéo-téléphone*].

videotelefonía, videotelefonii f. telefonie care transmite şi imagini video[2]. [Din fr. *vidéotelephonie*].

videotéxt n. sistem de televiziune în care fiecare abonat primeşte la domiciliu un program după preferinţele sale. [*Video-*[1] + *text*].

videotransmisiúne, videotransmisiuni f. transmisiune a unor imagini prin mijloace electronice. [*Video-*[1] + *transmisiune*].

vidíc, vidicuri n. (înv.) ţinut; district; judeţ: *vidicul Braşovului.* [Din magh. *vidék*].

vidicón, vidicoane n. tub videocaptor în care este folosit efectul creşterii conductivităţii unui material sub acţiunea luminii. [Din fr., engl. *vidicon*].

vidimá, vidimez vb. (înv.; tr.) **1.** a colaţiona copia unui act cu originalul şi a confirma că este conform acestuia; a certifica; a legaliza; **2.** a viza. [Din germ. *vidimieren*].

vídmă, vidme f. (reg.) **1.** nălucă, fantomă: *de năluciri şi de vidme mintea le painjinirâ.* CONACHI; **2.** vrăjitoare: *poate n-ai ştiinţă ce vidmă de fată e aceea: cînd vrea, se face pasăre măiastră.* CR. [Din ucr. *vidjma*].

vídră, vidre f. **1.** mamifer carnivor semiacvatic din familia mustelidelor, cu corpul acoperit cu blană deasă, de culoare castanie-roşcată, cu degetele picioarelor unite printr-o pieliţă, care trăieşte pe malurile împădurite ale rîurilor, hrănindu-se mai ales cu peşte; lutră (*Lutra vulgaris*): *vidrele colţate de pe malul bălţilor.* OD.; *trăiesc aici ş-un soi ... de mistreţi; e şi o domnie a vidrelor.* SAD.; **2.** blană prelucrată a acestui animal; lutru: *purta ... blană cu guler de vidră.* SAD.; **3.** (în credinţele populare) fiinţă fantastică, înzestrată cu însuşiri supranaturale, despre care se crede că trăieşte în apele rîurilor şi ale lacurilor şi care poate pricinui pescarilor necazuri sau îi poate ajuta; iudă: *ochii de-şi arunca, cam înspre soare-răsare, vedea pe vidra a mare din picioare scăpărînd, din gură văpăi lăsînd.* POP. [Din sl. *vydra* (<*vŭdra*)].

viduitáte, viduităţi f. (jur.) **termen de viduitate**, perioadă de timp (zece luni) în care o femeie văduvă nu poate contracta o nouă căsătorie. [Din fr. *viduité*, lat. *viduitas, -atis*].

víe, vii f. **1.** (bot.) viţă (*Vitus vinifera*): *au zis sihemitenilor o pildă ... pentru smochin, pentru vie şi pentru păducel.* ANTIM; *ne cheamă să legăm joardele viei pe araci.* ST.; (fig.) *D[u]mnezeul puterilor, întoarce-te ... şi caută den ceriu şi vezi şi socoteşte via aceasta.* BIBLIA; (reg.) **poamă de vie** (sau **din vie**), strugure; **2.** plantaţie de viţă; teren cultivat cu viţă: *în dreapta mănăstirei se ridicau dealurile cu păduri, grădini, vii.* EM.; *ca ofiţer ai nevoie de independenţă, îţi las via mea.* CĂL.; (fig.) *fraţilor ... să ne nevoim în viia lu Hristos să lucrăm.* COR. [Lat. *vinea*].

viélă, viele f. instrument muzical medieval cu coarde, la care vibrarea acestora se realiza printr-un dispozitiv acţionat de o manivelă. [Din it., fr. *vielle*].

viélişte, vielişti f. **1.** (reg.) loc deschis, expus vîntului; suflare, bătaie (puternică) a vîntului: *o-ncarcat doauăsprîdzăci carî ... şî li-o dus în fundu pămîntului, în gelişteа vîntului.* POP.; **2. de velişte**, de origine, de baştină: *de-aicea-i de velişte.* POP.; **din velişte**, din bătrîni, din moşi-strămoşi: *asta aşa am pomenit-o din velişte.* POP.; (şi: **velişte, gelişte, jilişte**). [Din sl. **vijalište;* cf. sl. *viialiţa* „furtună"].

vienéz, ~i, vieneză, ~e a. care aparţine oraşului Viena sau populaţiei lui, privitor la oraşul Viena sau la populaţia acestuia: *autoritatea vieneză sări trei paşi înapoi.* EM.; *avea douăzeci şi patru de ani, era vienez din naştere.* GHEŢIE; **şniţel vienez**, v. **şniţel**. // m., f. persoană (originară) din Viena: *parizienii au aperitivul, vienezii fanfara.* CAR.; *sosirea vienezilor întoarse pe dos existenţa Henţeştilor.* GHEŢIE. [*Viena* n. pr. + *-ez*; cf. fr. *viennois*].

viér[1]**, vieri** m. **1.** paznic la vie; lucrător (şi proprietar) al unei vii; (rar) persoană specializată în cultura viţei de vie şi în producerea vinurilor; viaş: *vierul ţi-a găsit cuţitaşul la piciorul unui butuc.* AL.; *în via de alături este un vier.* SAD.; **2.** (entom.; în forma **viar**) ţigărar (*Bycticus betulae*); (şi: **viar**). [*Vie* + *-ar*].

vier[2]**, vieri** m. **1.** porc necastrat, apt pentru reproducere: *acest specialist cunoştea o artă subtilă a castrării de vieri.* ARG.; **2.** (şi **vier sălbatic** sau **de codru, de pădure**) porc mistreţ mascul (v. **porc**): *o vînătoare de vieri.* OD.; *am putut şti ... ce-i un vier sălbatic ... cum n-am mai văzut.* AG.; **3.** (astr.; pop.; la pl. artic.) porcii, v. **porc**. [Lat. *verres*].

viérbă f. v. **viarbă**.

viereásă, vierese f. soţia vierului; lucrătoare la o vie; vieriţă: *am dat poruncă vieresei ... să mă înştiinţeze.* BR.-VOIN. [*Vier*[1] + *-easă*].

vierí, pers. 3 **viereşte** vb. (pop.) **1.** (tr.; despre vieri[2]) a monta[2]; **2.** (refl. pas.) a se împreuna cu vierul[2], a se împerechea în vederea reproducerii. [De la *vier*[2]].

vierít n. ocupaţia, îndeletnicirea vierului[1]. [*Vier*[1] + *-it*].

vieriţă, vieriţe f. viereasă: *acelea le-a copt vieriţa.* SAD. [*Vier*[1] + *-iţă*].

viermár, viermare f. **1.** (rar) viermărie; **2.** (reg.) unealtă (de metal) asemănătoare unui cleşte mic, cu care se scot viermii sau insectele din rănile oilor (sau ale altor animale). [*Vierme* + *-ar*].

viermănár, viermănari m. insectă vivipară, asemănătoare cu musca şi care se hrăneşte cu resturi de carne sau de materii vegetale intrate în putrefacţie (*Sarcophaga carnaris*). [De la *vierme*].

viermános, ~şi, viermánoasă, ~e a. **1.** cu viermi, plin de viermi; mîncat de viermi: *îl păgubise ... cu un şirag de zbîrciogi viermănoşi.* VOIC.; *rămîi, maică, sănătoasă, ca ş-o pară viermănoasă.* POP.; **2.** (fig.; rar) necinstit, corupt, decăzut: *deasupra acestui strat viermănos şi stricat pînă-n măduva ciolanelor se maimuţăreşte o droaie de trîntori.* VLAH. [Lat. *verminosus*].

viermănoşă, pers. 3 **viermănoşează** vb. (refl.) a face viermi, a se umple de viermi; a deveni viermănos. [De la *viermănos*].

viermăráie f. mulţime de viermi; forfoteală de viermi; viermărie, viermăt. [*Vierme* + *-răie*].

viermărie, viermării f. viermăraie: *era o viermărie acolo!* [*Vierme* + *-ărie*].

viermărít n. **1.** (rar) viermuială: *în mijlocul unui viermărit de copii sensibili numai la realităţi.* LOV.; **2.** (reg.) sărbătoare populară, ţinută la 1 februarie, prin respectarea căreia se crede că se înlătură pericolul ca viermii şi lăcustele să strice semănăturile. [*Vierme* + *-ărit*].

viérmăt, viermăte n. **1.** (rar) viermăraie; **2.** viermuială: *acolo nu mai avea în jur viermăt de oameni.* SAD. [*Vierme* + *-et*].

viérme, viermi m. **1.** (la pl.) nume dat unor animale nevertebrate cu corpul moale, alungit, lipsit de apendice, care trăiesc în sol, în ape sau ca parazite pe plante ori pe animale şi care sînt cuprinse în mai multe încrengături; (la sg.) animal care face parte din una dintre aceste încrengături; (pop.) nume dat larvelor de insecte: *animalele s-au deosebit mai întîi în 6 grupuri: mamifere, păsări, amfibii, peşti, insecte şi viermi.* MAIOR.; *sînt viermi care iau coloarea, forma, rigiditatea crengilor uscate.* CĂL.; (reg.) **marţea viermilor**, sărbătoare populară, ţinută în marţea din prima săptămînă a postului Paştelui, prin respectarea căreia se crede că se înlătură pericolul ca viermii să strice semănăturile sau pomii; **a trăi** (sau **a fi deprins, a se învăţa**) **ca viermele în hrean** (sau **în, la rădăcina hreanului**), a duce (cu resemnare) o viaţă grea: *să hîrşieşte cu necazurile ... să învaţă ca viermele în hrean.* PANN; **a-l mînca pe cineva viermii de viu**, a fi foarte leneş (şi murdar); **a avea** (sau **a-l roade pe cineva**) **un vierme la inimă**, a fi muncit, apăsat de griji; a fi neliniştit: *pre împăratul îl rodea un vierme la inimă.* POP.; **a avea un vierme la limbă**, a fi limbut; **a avea viermi** (**neadormiţi**), a fi neastîmpărat, a nu-şi găsi locul; (compus) **vierme-de-mătase**, larva unei specii de fluturi (*Bombix mori*), care se hrăneşte cu frunze de dud şi care produce gogoşile de mătase; fluture-de-mătase: *viermii-de-mătase sînt de mare folos.* C.L.; **2.** (fig.; mai ales bis.; la pl.; şi **vierme neadormit**) chinurile, muncile veşnice ale iadului: *om neispoveduit şi nepocăit merge în focul vecinic, ... în viiarmele cel neadormit.* ANTIM; *smereaşte sufletul tău foarte, căci izbînda celui necurat foc şi viarme iaste.* BIBLIA; **3.** (fig.) gînd, sentiment obsedant şi chinuitor; neliniştе lăuntrică: *viermele bănuielii ... i-a lăsat o rană ascunsă în fundul sufletului.* CAR.; *ora aceea aşa de plăcută ... îi era tulburată de viermele unei griji.* SAD.; **4.** (p.ext.; pop.; şi **vierme lucitor**) licurici (*Lampyris noctiluca*);

5. (p. anal.; reg.) **a)** şarpe; **b)** viperă (*Vipera berus berus*); **6.** epitet depreciativ pentru un om considerat fără valoare, fără însemnătate sau josnic, lipsit de caracter: *nu ai făcut decît să urmezi legea ta de vierme.* PETR. [Lat. ***vermis, -is***].

viermişór, viermişori m. diminutiv al lui vierme; viermuleţ, viermuş, viermuşor. [***Vierme*** + *-işor*].

viermuí, pers. 3 **viermuieşte** vb. (intr.) a se mişca continuu şi în număr mare de colo pînă colo; a forfoti, a furnica, a mişuna: *în lumina roşie oamenii viermuiau ca nişte umbre fără odihnă.* REBR.; (fig.) *ne-a făcut să vedem viermuind şi încolăcindu-se toate aplecările lacome ... şi zavistioase ale boierilor ... de odinioară.* OD. [***Vierme*** + *-ui*].

viermuiálă, viermuieli f. agitaţie, mişcare, aglomeraţie dezordonată şi continuă a unui mare număr de fiinţe; viermăt, viermuire: *era o viermuială în Amara de parcă satul ar fi pornit să-şi mute locul.* REBR. [***Viermui*** + *-eală*].

viermuíre, viermuiri f. faptul de a viermui; viermuială. [V. ***viermui***].

viermuléţ, viermuleţi m. viermişor. [***Vierme*** + *-uleţ*].

viermúş, viermuşi m. viermişor: *nu se mai găseau rîme, ... nici viermuşi îndestulători pentru ... păsări.* VOIC. [***Vierme*** + *-uş*].

viermuşór, viermuşori m. viermişor: *rădăcina este retezată de un viermuşor.* SĂM. [***Vierme*** + *-uşor*].

viers, viersuri n. (pop.) **1.** melodie (în timpul executării ei); executare a unei compoziţii muzicale: *ades mi-aduc aminte ca printr-un vis duios de-un viers cîntat de mama cu glas armonios.* AL.; *fluiera un viers de voinicie, străbătînd poienile deşarte.* SAD.; **2.** sonoritate melodioasă a vocii; timbru vocal; glas, voce: *avea un viers frumos şi tremurător de te pătrundea la inimă.* SAD.; **3.** sunet caracteristic scos de unele păsări; succesiune melodioasă de asemenea sunete: *pasărea se părea a fi mută, căci nu da nici un viers.* ISP.; **4.** sunet melodios produs de instrumente muzicale: *ce vuiete şi ce viers de alăute se auzeau ieri?* SAD. [Lat. ***versus***].

viersuí, viersuiesc vb. (pop.; intr. şi tr.) a cînta (din gură sau dintr-un instrument); (fig.) a (se) exprima în cuvinte alese, în viersuri: *mîna-n şale că punea ş-aşa, zău, că-mi viersuia.* POP. [***Viers*** + *-ui*].

viersuíre, viersuiri f. (pop.) acţiunea de a viersui şi rezultatul ei. [V. ***viersui***].

viersuitór, viersuitori m. (rar) cîntăreţ, rapsod: *am cunoscut măiestru cîntăreţ şi viersuitoriu mai ales a vremilor noastre.* B.-DEL. [***Viersui*** + *-tor*].

vierş n. v. **verş**.

viésc, ~şti, viască, ~eşti a. (reg.) **măr viesc**, varietate de mere cu coaja roşie-vineţie, cu gust dulce; **pară viască**, numele unei varietăţi de pere; **poamă viască**, varietate de struguri cu boabele mărunte şi acre, de culoare verzuie. [Cf. ***vie***].

viespár, viespare n. **1.** cuib de viespi; (p. ext.) totalitatea viespilor dintr-un asemenea cuib; viespărie; **2.** (fig.) grup de oameni ostili unii faţă de alţii, dezbinaţi, învrăjbiţi; loc în care se află un asemenea grup: *nu îndrăznea să intre în viespar.* VOIC. // m. (pl. **viespari**) **1.** (entom.; pop.) gărgăun (*Vespa crabo*); **2.** (ornit.) pasăre migratoare, viu colorată, cu cioc lung şi curbat, cu coadă lungă şi ascuţită, care se hrăneşte mai ales cu albine şi viespi; prigoare, viepsariţă (*Merops apiaster*). [***Viespe*** + *-ar*].

viespáriţă, viespăriţe f. (reg.) **1.** viespar; **2.** (ornit.) viespar (*Merops apiaster*). [***Viespe*** + *-ariţă*].

viéspă f. v. **viespe**.

viespărie, viespării f. mulţime de viespi; cuib de viespi. [***Viespe*** + *-ărie*].

viéspe, viespi f. **1.** nume dat mai multor insecte himenoptere, asemănătoare cu albina, prevăzute de obicei la partea posterioară a abdomenului cu un ac şi cu o pungă de venin, dintre care mai cunoscute sînt: **a)** insectă cu trupul foarte subţire la mijloc, cu abdomenul galben, care trăieşte în roiuri organizate (*Vespa vulgaris*); **b)** gărgăun (*Vespa crabo*): *ţi trimisă la un loc păduros ... ce era plin de viespi şi gărgăuni.* DOS.; *o viespe cu trupul subţire şi înelat dădu ... tîrcoale perelor de pe masă.* C.PETR.; (ca termen de comparaţie, de obicei cu referire la talie, cu aluzie la subţirimea viespii): *o talie de viespe, iar ochii ei te sorb.* C.L.; **viespe de stejar** sau **viespea stejarului**, insectă care îşi depune ouăle în frunzele stejarului, producînd pe ele nişte protuberanţe de mărimea unor cireşe (*Cynips quercus*); **viespe de rug**, insectă care îşi depune ouăle pe rămurelele tinere ale rugilor, formînd un fel de gogoşi (*Diplolepis rosae*); (**a fi**) **ca viespea** (sau **ca o viespe**), (a fi) plin de neastîmpăr, nestăpînit (şi agresiv); a **înţepa ca viespea** (sau **ca o viespe**), a se exprima în termeni caustici; a fi rău de gură: *duh neastîmpărat şi cutezător, în predicele sale ... înţepa ca vespea.* CR.; **cuib de viespi**, grup, colectivitate de oameni ostili unii faţă de alţii, dezbinaţi, învrăjbiţi; loc în care se află un asemenea grup, o asemenea colectivitate de oameni; **2.** epitet pentru o femeie rea: *stăpîna acestei slujnice era viespea care înălbise pe dracul.* CR.; (şi: (reg.) **viespă**, **viespie**). [Lat. ***vespa***].

viéspie f. v. **viespe**.

viespişór, viespişori m. diminutiv al lui viespe. [***Viespe*** + *-işor*].

viespói, viespoi m. **1.** augmentativ al lui viespe; **2.** specie de viespe mare, cu corpul rotund şi terminat cu un ghimpe lung, cu pîntecele roşu (*Sirex gigas*). [***Viespe*** + *-oi*].

vietáte, vietăţi f. tot ceea ce are viaţă (şi se mişcă); fiinţă, vieţuitoare; (spec.) dobitoc, jivină: *îndată s-au adunat toate vietăţile: cele din apă, cele de pe uscat şi cele zburătoare.* CR.; *libertatea este lucrul cel mai adînc al tuturor vietăţilor de pe pămînt.* DELAVR. [***Viu*** + *-ătate*].

vietnaméz, ~i, vietnameză, ~e a. care aparţine Vietnamului sau populaţiei lui, referitor la Vietnam sau la populaţia acestuia: *expoziţia ... permite o viziune ... sistematică asupra acestui gen de sculptură vietnameză veche.* R.L. // m., f. persoană (originară) din Vietnam. // f. limba vorbită de vietnamezi: *vorbeşte vietnameza.* [***Vietnam*** n. pr. + *-ez*].

vietór, vietori m. (înv.) **1.** persoană care vieţuieşte, care este vie: *rădică protivire tuturor jidovilor, vietorilor pretutindenea.* COR.; **2.** (relig.) persoană care a dobîndit viaţa veşnică; **3.** persoană care îşi duce viaţa, existenţa într-un anumit loc, care locuieşte undeva: *tuturor vietorilor întru Asia auzindu-se cuvîntul Domnului.* COR. [***Via²*** + ***-tor***].

vieţáş, vieţaşi m. (arg.) persoană care a fost condamnată la închisoare pe viaţă: *vieţaşii ... propuneau deschis să-i facă de petrecanie.* ST. [***Viaţă*** + *-aş*].

vieţíst, vieţişti m. (rar) nume dat membrilor grupului de colaboratori şi prieteni ai revistei „Viaţa Românească" (din perioada ieşeană). [***Viaţa*** (*Românească*) n. pr. + *-ist*].

vieţişoáră, vieţişoare f. (pop.) diminutiv al lui viaţă: *vieţişoara omului, ca şi floarea cîmpului.* POP. [***Viaţă*** + *-işoară*].

vieţuí, vieţuiesc vb. (intr.) **1.** a fi viu, a fi în viaţă; a-şi duce existenţa; a trăi, a exista: *acesta ... au vieţuit în zilele lui Diocliţian.* DOS.; *nu mai putea vieţui fără ele.* VOIC.; **2.** a-şi duce, a-şi petrece viaţa într-un anumit fel, într-un anumit mediu etc.; a se comporta într-un anumit fel: *vieţuia foarte retrasă.* NEGR.; *vieţuieşte de una singură.* ST.; **3.** a-şi duce viaţa împreună (cu cineva); a-şi duce viaţa în preajma, în societatea cuiva; a convieţui: *au luat altă fată de boier ... şi cu acie au vieţuit, de-au făcut copii.* NEC.; *urmînd în pustnicie pe soţul ei vînător şi vieţuind cu el într-o colibă.* SAD.; **4.** a-şi petrece viaţa sau o parte din viaţă într-un anumit loc; a-şi avea domiciliul, a fi stabilit cu locuinţa undeva: *vieţuia ... într-o mănăstire îmbelşugată.* VOIC.; **5.** a-şi procura cele necesare traiului, a-şi cîştiga existenţa, a se întreţine (din ceva); a trăi: *stau în cîmp şi mă gîndesc cu ce o să vieţuiesc?* POP.; **6.** a continua să existe, să dureze, să se menţină: *cît va vieţui amorul ... nu pot a şti.* BOL.; *şcoala vieţui aşa cum putu, cînd deschisă, cînd închisă.* PETR. [***Viaţă*** + *-ui*].

vieţuíre, vieţuiri f. **1.** (înv.) faptul de a vieţui, de a fi viu, de a fi în viaţă: *cu încetul îi seca şi izvoarele vieţuirii.* OD.; **2.** fel de viaţă, mod de a trăi, de a se comporta: *vieţuirea lui aici n-a putut fi decît mizerabilă.* CĂL.; **3.** convieţuire: *cum se face dar că ... cu aseminea frumoşi tovarăşi de vieţuire să nu aibă cele mai nobile sîmţiri?* AL.; **4.** locuire, domiciliere: *pe teritoriul aceluiaşi sat mai apar urme de vieţuire.* R.LIB.; **5.** (înv.) asigurare a mijloacelor necesare vieţii; întreţinere a existenţei zilnice: *trăiesc făr' a avea nici un chip de vieţuire.* AL. [V ***vieţui***].

vieţuitór, ~i, vieţuitoáre a. **1.** care este viu, care este în viaţă; care există; trăitor: *orice fiinţă vieţuitoare îl dispensează de răspundere.* EM.; **2.** (şi subst.) care îşi duce viaţa, existenţa într-un anumit loc, care locuieşte undeva: *milostenii date ... pentru cei dinăuntru obştie vieţuitorilor schitelnici* (a. 1852). URIC.; **4.** (înv.) care vieţuieşte, care durează, care dăinuieşte: *florile ... pururea vieţuitoare ale Sfinteei Evanghelie strîngînd aducem.* COR. // f. (şi (înv.) m.) tot ceea ce are viaţă (şi se mişcă); vietate: *începură a umbla toate vieţuitoarele prin munţi şi prin văi.* ANTIM. [***Vieţui*** + *-tor*].

viezuínă f. v. **vizuină**.

viézune m. v. **viezure**.

viezuníe f. v. **vizuină**.

viézur m. v. **viezure**.

viézură f. v. **viezure**.

viézure, viezuri m. şi (reg.) f. mamifer omnivor din familia mustelidelor, cu trupul greoi, acoperit cu o blană deasă şi aspră de culoare cenuşie-deschisă, cu două dungi negre de o parte şi de alta a capului, avînd botul ascuţit şi gheare puternice; bursuc (*Meles meles*): *viezurii cu perii suri, lungi şi drepţi ca ţepele ... ies numai noaptea din vizuini.* OD.; (reg.) **a-i roade cuiva viezurea minţile**, a ajunge într-o stare de confuzie, a-şi pierde capacitatea de a judeca: *Ilinchei ciupitei i-a ros viezurea minţile.* DELAVR.; (şi: (reg.) **viezur**, **viezură**, **viezune**). [Cuv. autoht.; cf. alb. ***vjedhullë***].

viezuroáică, viezuroaice f. (reg.) femela viezurelui. [***Viezure*** + *-oaică*].

vífel, vifeli m. (reg.) vornicel (la nuntă): *vifelii îmblă din casă în casă cu ploşcă cu vin.* POP. [Din magh. ***vőfély***].

vífeliţă, vifeliţe f. (reg.) vorniceasă, druşcă. [***Vifel*** + *-iţă*].

vífor, vifore n. 1. (înv. şi reg.) volbură, vîrtej; (sens curent) vînt puternic (însoţit de ninsoare sau de ploaie) cu rafale violente: *vivorul apei să nu mă tragă, să nu mă-nghită genunea cea largă.* DOS.; *prin urletul viforului i se pare c-aude glasuri de oameni.* CAR.; (fig.) *se înălţă în văzduh un vifor nemaipomenit de aplauze.* AG.; **2.** (reg.; în descîntece) numele unui duh rău, despre care se crede că pricinuieşte dureri (puternice) mai ales de dinţi sau de măsele; nume dat unor dureri (puternice) mai ales de dinţi sau de măsele: *vivor, nu vivora, nu junghia; ... ieşi din măsele, ieşi din dinţi.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **vihor**, **vivor**). [Din sl. ***vihorŭ*** (<***vihŭrŭ***)].

viforá vb. v. **viforî**.

viforatéc a. v. **viforatic**.

viforátic, ~ci, viforatică, ~ce a. (rar) viforos: *un vîrtej viforatec mă-mpinse ... dupe urmele tale.* OD.; (şi: **viforatec**). [***Vifor*** + *-atic*].

viforeálă, viforeli f. (pop.) suflare violentă a vîntului (însoţită de ninsoare); viforîre, viscolire: *dar-ai, Doamne, ... de cu seară ploi, ninsoare, peste noapte viforeală.* POP. [***Viforî*** + *-eală*].

viforî, pers. 3 **viforăşte** vb. (pop.) **1.** (intr. impers.) a fi, a sufla vînt puternic (cu ninsoare), a fi furtună: *azi-noapte a viforît şi a nins.* CAR.; **2.** (intr. unipers.; despre vînt, furtună etc.) a sufla cu putere, a se năpusti cu violenţă: *şi la baltă mi-am plecat, d-un vifor mi-a viforat.* POP.; **3.** (înv.; tr.; fig.) a provoca cuiva nelinişti, frămîntări: *necazurile şi asupărele celor rele şi feliuri de patimi viforăsc smeritul mieu suflet.* MIN.; (şi: **vifora**, (reg.) **vivora**). [De la ***vifor***].

viforîre, viforîri f. (pop.) faptul de a viforî; suflare violentă a vîntului (însoţit de ninsoare); viscolire. [V. ***viforî***].

viforît, ~ţi, viforîtă, ~e a. (înv. şi pop.) viforos: *vîntul vivorît sau aerul tare clătit.* CANT.; *prin tătari*

abătea ... ca un vînt viforît. POP.; (şi: (înv.) **vivorît**). [V. *viforî*].

vifórnic, ~ci, vifornică, ~ce a. (rar) **1.** viforos; **2.** (fig.) aprig, impetuos, violent: *se iubeau unul pe altul ... cu patimă vifornică.* BL. [*Vifor* + *-nic*].

vifórniţă, viforniţe f. vînt puternic, însoţit de ninsoare (sau de ploaie); vijelie, vifor, viscol: *puteai să te prăpădeşti pe viforniţa asta.* VLAH.; *ne găseam blocaţi de o viforniţă înspăimîntătoare.* VOIC.; (şi: (înv. şi reg.) **vivorniţă, givorniţă**). [*Vifor* + *-orniţă*].

viforoálcă, viforoaice f. (reg.; în descîntece) numele unui duh rău, despre care se crede că pricinuieşte dureri (puternice) mai ales de dinţi sau de măsele: *viforu cu viforoaica, buba cu buboaica ... să piei, să răspiei ca spuma de mare, ca roua de soare.* POP. [*Vifor* + *-oaică*].

viforós, ~şi, viforoásă, ~e a. **1.** care are violenţa viforului, ca viforul; caracteristic viforului, (ca) de vifor; (fig.) năvalnic, dezlănţuit, tumultuos; viforatic, viforît, vifornic: *o viforoasă şuierătură a vîntului ... îi curmă povestirea.* OD.; *noianul viforos, izbindu-şi apele de amîndouă malurile înalte ale albiei, ... se răsfrîngea spre mijloc spumegînd.* HOGAŞ; **2.** bîntuit, răscolit de vifor: *voi profita de zilele viforoase ... ca să mă pun pe lucru.* AL.; **3.** (fig.) agitat, zbuciumat: *traiul în casa lui era tot mai viforos.* AG.; **4.** (fig.) aprig, impetuos, violent: *a jucat natural chiar în scenele cele mai viforoase.* EM.; (şi: (înv.) **vivoros**). [*Vifor* + *-os*].

vig, viguri n. 1. (pop.) val[1] (de pînză, de postav etc.): *rafturile gem de viguri neîncepute de chimbrică neagră.* ST.; **2.** (înv. şi reg.) sfîrşit, capăt; **a face cuiva vig**, a chinui pe cineva, a da gata: *farmecele-m face vig.* POP. [Din magh. *víg* (dial. *vég*)].

vigán[1], vigane şi **viganuri** n. (reg.) fustă (cu bretele, cu piepţi etc.) sau (p. ext.) rochie lungă de croială specifică portului de la oraş: *fie doamna de ţigan, numai să aibă vigan.* POP.; (şi: **viganǎ**). [Din magh. *viganó*].

vigán[2], ~i, viganǎ, ~e a. (reg.) vesel, bine dispus; vioi, sprinten; viguros: *dacă-i mai „vigan" îl botează la o săptămînă.* POP. [Din magh. *vígan* „cu veselie"].

vigánă f. v. **vigan[1]**.

vigíe f. (rar) stîncă în formă de coloană ascuţită, al cărei vîrf nu iese la suprafaţa mării. [Din fr. *vigie*].

vigíl, ~i, vigilă, ~e a. (livr.) care veghează; deştept, treaz. // m. membru al unei gărzi instituite în Roma antică de Augustus pentru siguranţa cetăţii în timpul nopţii şi pentru paza contra incendiilor. [Din lat. *vigil;* cf. it. *vigile*].

vigilént, ~ţi, vigilentă, ~e a. **1.** care are atenţia încordată şi susţinută; care este cu deosebită luare-aminte, care observă cu atenţie ceea ce se întîmplă (pentru a descoperi un neajuns, o neplăcere, un pericol posibil etc.): *la mesele puse la cale de Gaittany, dacă nu erai vigilent, te trezeai alături de un inamic.* CĂL.; **2.** care exprimă, denotă etc. vigilenţă: *o bună administraţie cinstită, experimentată şi vigilentă ar fi primul ... remediu.* EM. [Din fr. ***vigilant***, lat. ***vigilans, -ntis***].

vigilénţă, vigilenţe f. atenţie încordată şi susţinută; observare atentă, luare-aminte, supraveghere stăruitoare a ceea ce se întîmplă (pentru a preîntîmpina sau pentru a descoperi un neajuns, un pericol posibil etc.): *a amăgi, a dejuca vigilenţa acestui Argus fiscal s-ar părea absurd.* CAR.; *conducea micul bal ... cu vigilenţa unui căpitan de vas în furtună.* VINEA. [Din fr. ***vigilance***, lat. ***vigilantia***].

vignétă f. v. **vinietă**.

vigoáre f. **1.** stare de sănătate deplină (fizică şi psihică), de integritate a funcţiilor vitale; capacitate de a acţiona, de a se manifesta cu fermitate şi eficienţă: *l-au ignorat cîtă vreme era în toată vigoarea lui.* MAIOR.; *omul ăsta e şi la trup, ca şi la moral, lipsit de vigoare.* CĂL.; **2.** (fig.) însuşire, proprietate de a exprima pregnant idei, sentimente etc.: *romancierul suprapune unei false intrigi poliţiste ... vigoarea unui studiu psihologic.* R.L.; **3.** (înv.) valabilitate, putere de aplicare a unei legi, a unei dispoziţii etc.: *legea veche a Moldovei ... are vigoare pentru toţi.* KOG.; (curent) **în vigoare**, (despre legi, dispoziţii, regulamente etc.) valabil într-un anumit interval de timp, aflat în curs de aplicare: *tratatele se menţin în vigoare prin echilibrul real al puterilor europene.* EM.; **a intra în vigoare**, (despre legi, dispoziţii etc.) a deveni aplicabil. [Din fr. ***vigueur***, lat. ***vigor, -oris***].

vigónie, vigonii f. **1.** animal rumegător din genul lamei[2], cu blana moale şi fină de culoare galben-roşcată, care trăieşte în regiunile muntoase ale Americii de Sud (*Lama vicugna*); **2.** fir textil mătăsos obţinut din părul acestui animal; **3.** (şi **fir vigonie**) fibră textilă obţinută dintr-un amestec de fire scurte de bumbac şi de lînă sau din deşeuri de bumbac. [Din fr. ***vigogne***].

vigoróso adv. (indică modul de execuţie a unei bucăţi muzicale) cu vigoare, cu putere, voios. [Din it. ***vigoroso***].

vigurós, ~şi, viguroásă, ~e a. **1.** care are o sănătate deplină (fizică şi psihică), care este în deplinătatea funcţiilor vitale; care are capacitatea de a acţiona, de a se manifesta cu fermitate şi eficienţă: *talentul lui viguros avea să lase posterităţii sinistra icoană a nebunului încoronat.* LOV.; *opt copii sănătoşi ... sînt o dovadă că neamul e viguros şi rodnic.* GHEŢIE; **2.** care are proprietatea de a exprima pregnant idei, sentimente etc.: *se simţea jignită de expresiile prea viguroase, prea crude ale poetului.* CAR. [Din fr. ***vigoureux***].

vigurozitáte f. (rar) însuşirea de a fi viguros. [*Viguros* + *-itate*].

víhor n. v. **vifor**.

viişoáră, viişoare f. diminutiv al lui vie: *plăcîndu-i foarte mult vinul din viişoara Domniei sale de la Bucium.* SAD. [*Vie* + *-işoară*].

viitór, ~i, viitoáre a. **1.** (înv.) care vine, care se deplasează spre locul unde se află vorbitorul sau spre un loc considerat aproape de vorbitor: *ieşi Isac ca să se primble în cîmpu ...; şi, căutînd cu ochii lui, văzu cămile viitoare.* BIBLIA; **2.** care va veni, care va fi, va exista, va apărea, urmînd momentului actual: *ce s-a mai face cu leşii, vremea viitoari va arăta.* NEC.; *societatea viitoare va accentua rolul iubirii, nu-l va diminua.* PETR.; (bis.) *tu eşti Acela ce era venitoriu, au pre altul vom aştepta?* N.TEST.; (relig.) **viaţa** (sau **lumea**) **viitoare**, existenţa veşnică de după moarte: *să cîştige blagoslovenііa lui Sim, ... care rugăm să vă dăruiască milostivul Dumnezeu şi în această lume şi în cea viitoare.* ANTIM; **3.** care va urma, care va începe să se desfăşoare imediat după momentul prezent şi în conformitate cu o periodicitate anumită: *latinii se pregăteau pe anul viitor pentru o campanie ... în Asia.* EM.; *voi căuta să dezvolt într-un număr viitor propoziţiile de mai sus.* CAR.; **4.** care urmează să ajungă într-o anumită situaţie, să îndeplinească un anumit rol: *copila mea, viitorul tău soţ este postelnicul.* FIL.; *ieşi ... împreună cu viitorul său director de cabinet.* CĂL. // n. **1.** perioadă variabilă de timp, care urmează prezentului; viitorime: *viitorul şi trecutul sînt a filei două feţe.* EM.; *nu poţi şti ce hotărăşte viitorul.* GHEŢIE; **în** (sau **pe**) **viitor**, de acum înainte: *posturile bugetare la cari aspiră în viitor.* EM.; *după alte cărţi de geografie vor învăţa copiii în viitor.* GHEŢIE; **2.** generaţiile viitoare; viitorime, posteritate: *viitorul va judeca faptele noastre;* **3.** situaţie, stare posibilă în perspectivă: *viitorul mi se arăta acoperit de flori.* AL.; *a început să discute ... despre viitorul Mariei.* SAD.; **cu viitor** (sau **de viitor**), cu perspective de realizare: *îl socot între poeţii cu viitor.* AL.; *profesorii universitari, oameni în urcare şi de viitor.* M.CAR.; **fără viitor**, care nu are şanse de reuşită, de realizare: *cum l-ar mai fi putut iubi pe el, ... atît de sărac, atît de fără viitor* EM.; **a (nu) avea viitor**, a (nu) avea şanse de reuşită: *instituţiunea monarhică nu poate avea viitor decît întorcîndu-se la originea sa.* GHICA; **4.** (gram.) timp al verbului care exprimă o acţiune ulterioară momentului vorbirii; (şi: (înv.) **venitor**). [*Veni* + *-tor*].

viitoríme f. **1.** (înv.) viitor: *n-ai avut de gînd ... să arăţi poeţilor din viitorime poteca cea bună.* OD.; **2.** oamenii din viitor, generaţiile viitoare; posteritate: *trebuie o pildă pentru viitorime.* NEGR. [*Viitor* + *-ime*].

viitorológ, viitorologi m., f. specialist în viitorologie; futurolog: *editorul a reunit texte din viitorologii cei mai cunoscuţi.* R.L. [De la ***viitor*** (după *futurolog*)].

viitorologíe f. ştiinţă care se ocupă cu teoriile şi metodele de previziune şi de cercetare a viitorului; futurologie. [De la ***viitor*** (după *futurologie*)].

viitúră, viituri f. **1.** (pop.) venire: *alaltăseară, în viitura vacilor, în scapătul soarelui ... mi-a sosit, mi-a poposit trei voinici.* POP.; **2.** (în forma **venitură**; înv. şi pop.; depr.) venetic: *un străin, o venitură, un om fără căpătîi ... să fie tot cel dentîi?* HASD.; **3.** creştere bruscă a debitului unei ape curgătoare provocată de ploi abundente, de topirea rapidă a zăpezilor etc.: *la cea mai mică viitură de ape comunicaţiunile încetau.* GHICA; *numai lostriţa ... nu se arăta ... o tîrîse năprasnica viitură pe alte meleaguri.* VOIC.; **4.** mîl, bolovani, pietriş, crengi etc. antrenate de creşterea apelor: *viitură multă şi amestecată acoperea o parte din grădina părinţilor.* GAL.; (şi: (înv.) **venitură**). [*Veni* + *-tură*].

vijelíe, vijelii f. vînt puternic, în rafale (însoţit de ploaie, adesea cu descărcări electrice, sau de ninsoare); furtună, uragan, vifor: *afară plouă, ninge!, afară-i vijelie, şi crivăţul aleargă pe cîmpul înnegrit.* AL.; *după ce se domolesc vijeliile lui ianuarie, pe omătul cu reflexe violete ... se înşiră lupii.* SAD.; (fig.) *aceştia trebuiră să fugă denaintea vijeliei mongolilor.* EM. [Et. nec.; cf. *vîjîi*].

vijeliós, ~şi, vijelioásă, ~e a. **1.** care are violenţa vijeliei, ca vijelia; caracteristic vijeliei, (ca) de vijelie; (fig.) năvalnic, dezlănţuit, tumultuos: *să veştejesc frunzele pomilor, cînd vijeliosul crivăţ al iernii începe a sufla.* MARC.; *vuietul ... Tazlăului se schimbase în urlet clocotitor de ape vijelioase.* HOGAŞ; (adv.) *viscolul venea din ce în ce mai vijelios.* SAD.; **2.** bîntuit, răscolit de vijelie: *era o noapte urîtă şi vijelioasă.* VLAH.; **3.** (fig.) agitat, zbuciumat: *petrece repede vijeliosul period al vîrstei bărbăteşti.* MARC.; **4.** aprig, impetuos, violent: *poetul nu concepe odihna, anii fac din el un luptător şi mai vijelios.* CĂL. [***Vijelie*** + *-os*].

víjlă, vijle f. (reg.) 1. prepelicar (în special femela acestui animal); **a umbla ca o vijlă**, se spune despre o femeie neserioasă; **2.** (depr.) epitet pentru o femeie de moravuri uşoare; (şi: **vislă, vişlă**). [Din magh. *vizsla*].

víking, vikingi m. (la pl.) nume dat populaţiilor germanice de războinici, de navigatori şi de negustori din ţările scandinave care au întreprins între secolele al VIII-lea şi al XI-lea numeroase expediţii maritime în Europa şi în America de Nord; (şi la sg.) persoană care aparţine acestei populaţii: *cea mai mare catastrofă ar fi ... să iasă din veacuri, la ţărm, nişte wikingi hirsuţi.* SAD.; (scris şi: *wiking*). [Din fr. ***Vikings,*** germ. ***Wiking***].

vil, ~i, vilă, ~e a. (înv.) **1.** de origine, de condiţie modestă, umilă; **2.** josnic, abject, infam, mîrşav; care exprimă josnicie, mîrşăvie: *corpul gol ce rîde cu mutra de vîndută cu ochi vil şi viclean.* EM.; **3.** care este de valoare redusă, fără valoare; care are un preţ mic: *ar însemna ... să plăteşti o marfă mult prea vilă afară din cale de scump.* M.CAR. [Din fr. ***vil,*** lat. ***vilis***].

vilafranchián, ~eni, vilafranchianǎ, ~ene a. şi n. (geol.) (care ţine de, referitor la) primul etaj al cuaternarului, reprezentat prin depozite continentale, cu resturi de mamifere exotice; (scris şi: *villafranchian*). [Din fr. ***villafranchien***].

vilaiét, vilaiete n. diviziune administrativ-teritorială în Imperiul Otoman, guvernată de un valiu: *căzu ... sub stăpînire osmană ca simplă provincie (vilaiet).* EM. [Din turc. ***vilayet***].

vilanélă, vilanele f. cîntec polifonic, în măsură binară şi mişcare vie, cu caracter umoristic, originar din sudul Italiei, răspîndit mai ales în secolele al XV-lea şi al XVI-lea. [Din it. ***villanella***].

vílă, vile f. 1. casă spaţioasă, construită într-un stil arhitectonic particular, de obicei înconjurată de grădină, folosită ca locuinţă sau destinată găzduirii de vilegiaturişti: *şedeam la via lui Stratulat de la Socola, aproape de frumoasa vilă a lui vodă.* GHICA; *vila, modernă de tot, se distingea albă, umbroasă, cu linii geometrice şi balcoane dreptunghiulare.* PETR.;

2. (în Imperiul Roman) reşedinţă somptuoasă, construită în apropierea unui oraş, care era folosită de aristocraţia romană ca loc de vilegiatură; clădire sau ansamblu de clădiri care includea locuinţa proprietarului şi anexele gospodăriei, situată pe un domeniu rural: *ea şede ... în villa cea clădită pe-o culme-ntre livezi.* AL.; *cîntau ... lungiţi în triclinele bogatei ville de pe Exulin, Virgil, Oraţiu ... şi amicii lor.* OD.; **3.** (în epoca Renaşterii italiene) reşedinţă somptuoasă construită în stilul celei romane: *în anul 1864 ... se afla în villa Borgheze.* C.L.; **4.** (în evul mediu) denumire care desemna diferite forme de aşezări (obştea ţărănească, satul liber, satul dependent de domeniul stăpînului feudal şi, uneori, centrul urban); (scris şi: *villa*). [Din fr., lat. ***villa***].

vilbrochén, vilbrochenuri n. (tehn.) arbore al unui motor cu explozie, care permite transformarea mişcării rectilinii a pistoanelor în mişcare de rotaţie, prin intermediul bielelor; arbore cotit. [Din fr. ***vilebrequin***].

vileág n. **1.** (înv. şi pop.) lume; mulţime (de oameni): *cînd o fi tot vileagul strîns, o să strige-n gura mare.* CAR.; **în vileag**, în public: *să se pomenească în vileag ... numele iubitorilor de Hristos ... ce au miluit acest sfînt lăcaş.* ANTIM; (curent) **a da** (sau **a scoate**) **în vileag**, a face cunoscut, a dezvălui, a divulga în public: *fericirea lui e să te scoată în vileag.* OD.; *pentru a nu da în vileag lucruri de mare gravitate, i se plătea scump tăcerea.* M.CAR.; (curent) **a se da în vileag**, a-şi trăda sentimentele, intenţiile ascunse: *deşi nu se dădu în vileag, în sinea ei fierbea de nemulţumire.* GHEŢIE; **2.** (reg.) lume, univers; **cîtu-i** (sau **pînă-i**) **lumea şi vileagul, a)** totdeauna; **b)** niciodată: *cîtu-i lumea şi vileagu nu te ia cine ţi-i dragu.* POP. [Din magh. ***világ***].

vilegiatură, vilegiaturez vb. (intr.) a merge în vilegiatură. [Din fr. ***villégiaturer***].

vilegiaturáre, vilegiaturări f. (rar) acţiunea de a vilegiatura: *nădăjduiesc să n-am nevoie în curînd de vilegiaturare.* CAR. [V. ***vilegiatura***].

vilegiatúră, vilegiaturi f. petrecere a unei perioade de timp (în cursul vacanţei sau al concediului) la ţară, într-o staţiune balneo-climatercă, într-o localitate de interes turistic; călătorie de plăcere: *m-a făcut să-mi petrec luna de vilegiatură într-un mod ... plăcut.* CAR.; *mănăstirea Neamţului e loc de vilegiatură ... al ieşenilor.* SAD.; (şi: **viligiatură**). [Din fr. ***villégiature***].

vilegiaturíst, ~şti, vilegiaturístă, ~e m., f. persoană care se află în vilegiatură: *cîţiva vilegiaturişti ... se plimbau în mijlocul drumului.* C.PETR.; (şi: **viligiaturist**). [***Vilegiatură*** + *-ist*].

vilegiaturístic, ~ci, vilegiaturística, ~ce a. (rar) de vilegiaturist, caracteristic vilegiaturiştilor. [***Vilegiaturist*** + *-ic*].

vilénie, vilenii f. (franţuzism; înv., rar) mîrşăvie, josnicie; meschinărie, avariţie. [Din fr. ***vilenie***].

vílic, vilici m. (în Imperiul Roman) sclav sau libert care îndeplinea funcţia de administrator al unui domeniu: *a decis în gîndu-i să-mi deie de bărbat pe Hebro, haldeeanul, un vilic nempăcat.* AL. [Din lat. ***villicus***].

viligiatúră f. v. vilegiatură.

viligiaturíst m., f. v. vilegiaturist.

vilipendá, vilipendez vb. (înv., rar; tr.) a disprețui, a nesocoti; a ponegri, a defăima, a blama: [unul] *dintre acei scriitori ... este blagat şi vilipendat.* CAR. [Din lat. ***vilipendere***, fr. ***vilipender***].

vilişoáră, vilişoare f. (rar) diminutiv al lui vilă. [***Vilă*** + *-işoară*].

vilós, ~şi, viloásă, ~e a. **1.** (bot.) acoperit cu peri moi, mai lungi sau mai scurţi, asemănători cu lîna: *frunze viloase;* **2.** (anat.) **membrană viloasă**, membrană acoperită cu vilozităţi. [Din fr. ***villeux***, lat. ***villosus***].

vilozitáte, vilozităţi f. **1.** (bot.) suprafaţă acoperită cu peri moi, mai lungi sau mai scurţi; **2.** (anat.) proeminenţă, prelungire, încreţitură, cută mică situată pe suprafaţa internă a unor organe ale corpului, mai ales a intestinului gros sau subţire. [Din fr. ***villosité***].

vin, vinuri n. **1.** băutură alcoolică obţinută prin fermentarea mustului de struguri; cantitate determinată din această băutură: *a cerut hangiului să-i dea ... o bărdacă de vin mai ieftior.* CAR.; *vinul e bun şi la bucurie şi la scîrbă.* SAD.; la **un pahar de** (sau **cu**) **vin,** v. **pahar**; (pop. şi fam.) **a (i) se sui** (sau **a i se urca**) **cuiva vinul la** (sau **în**) **cap**, a se ameţi de băutură; a se îmbăta; **2.** (la pl.) varietăţi, sorturi, specialităţi de vin: *nu biruiau să pritocească şampaniile, vinurile, cognacurile.* CAR.; *mîncară pe-ndelete, udînd ... bucatele cu vinuri vechi.* AG.; **3.** (bis.) element esenţial, împreună cu pîinea, pentru săvîrşirea tainei sfintei euharistii: *parcă s-ar fi împărtăşit împreună din aceeaşi cupă cu vin sfinţit.* PETR.; **4.** (p. ext.) băutură alcoolică obţinută prin fermentarea mustului (îndulcit) de mere, de pere, de prune etc.; **5.** (med.; p. ext.) preparat medicinal lichid, rezultat prin acţiunea dizolvantă a vinului asupra unor substanţe medicamentoase: *vin de chinină*; **6.** (rar; p. ext.) lichior obţinut prin fermentarea unor produse vegetale: *vin de palmier; vin de trestie-de-zahăr.* [Lat. ***vinum***].

vinár, vinari m. **1.** (pop.) podgorean, vier; comerciant de vinuri: *că mi-şi are-un fiu vinar.* POP; **2.** (reg.) persoană trimisă de familia miresei, în ajunul nunţii, pentru a aduce de la familia mirelui vinul promis sau pentru a duce plocon mirelui. [***Vin*** + *-ar*].

vinăriţă, vinariţe f. plantă erbacee, cu frunze verticilate, cu flori mici, albe, plăcut mirositoare, folosită în medicină sau la parfumarea rufelor, la aromatizarea unor băuturi etc. (*Asperula odorata*). [***Vin*** + *-ariţă*].

vinárs, vinarsuri n. (reg.) rachiu (din vin, din cereale, de prune etc.): *reveni ... cu o sticlă ... în care se găsea vinars de trevere.* GHEŢIE; *vinu-i bun, vinarsu-mi place, om bogat eu nu m-oi face.* POP. [***Vin*** + ***ars*** (după germ. ***Branntwein***)].

vinásă f. lichid obţinut ca reziduu după fermentarea şi distilarea melasei de sfeclă (întrebuinţat ca materie primă pentru obţinerea carbonatului de potasiu). [Din fr. ***vinasse***].

vináţ, vinaţuri şi **vinaţe** n. (mai ales la pl.) (varietate, sort de) vin: *are strînsă o avere bunicică în bani şi vinaţuri bine îngrijite.* CAR.; *plecăm să încercăm alt vinaţ.* M.CAR. [Lat. ***vinaceus***].

vínă, vini f. **1.** (înv.; astăzi rar) cauză, motiv, pricină: *vina a toate realele trufa iaste.* COR.; **2.** faptă ale cărei consecinţe pot fi imputate cuiva; abatere de la normele morale, juridice etc., care este susceptibilă de a fi sancţionată; răspundere morală implicată de săvîrşirea unei asemenea fapte, a unei asemenea abateri; greşeală; păcat, delict; culpabilitate, vinovăţie: *necredincios eşti tu, şi aceasta ţi-au fost vina de nu se-au vindecat feciorul tău.* COR.; *fecioraşul comisului găsi în asta iertare pentru propria sa vină.* SAD.; **fără(de) (nici o) vină, a)** care nu poate fi făcut răspunzător pentru vreo faptă reprobabilă, căruia nu i se poate imputa ceva (într-o împrejurare oarecare), care are o conduită ireproşabilă: *noi sîntem fără de nici o vină.* B.-DEL.; *înspăimîntau atîta omenire fără vină.* SAD.; **b)** impecabil, fără cusur: *legea Domnului ... fără vină.* DOS.; **c)** fără vreun temei care să justifice o acuzaţie: *au mai omorît pre nişte vornicei ... fără nice o vină.* COSTIN; **a avea o** (sau **vreo**) **vină**, a purta (o anumită) răspundere pentru crearea unei situaţii nedorite, pentru un act condamnabil etc.: *am o mare vină că v-am părăsit.* CĂL.; **a fi vina cuiva**, a-i reveni cuiva (în mod exclusiv) responsabilitatea unei situaţii sau a unui fapt (care constituie obiect de imputare): *că te-am zărit e a mea vină.* EM.; **din vina cuiva**, din cauza atitudinii, a comportării etc. cuiva, ca urmare a ...: *iată-mă-s în codru, haiducind din vina ta.* HASD.; **a cădea** (sau **a pica**) **în vină**, a comite o faptă reprobabilă: *n-am de gînd să cad în vină.* NEGR.; **a face cuiva o vină din ...**, a considera o manifestare a cuiva drept reprobabilă; a face pe cineva răspunzător (pentru ...): *din faptul că întîmplarea l-a făcut nepotul d-tale nu-i poate face nimeni nici o vină.* CAR.; (pop.) **bată-l** (sau **bat-o, bată-i etc.**) **vina**, se spune pentru a exprima o dojană îngăduitoare, cu o nuanţă de simpatie: *ei! bată-te vina ta să te bată!* CAR.; **2.** (astăzi rar) acuzaţie; imputare: *de supt vina greşelii ... vom ieşi.* CANT.; (înv. şi reg.) **a băga cuiva vină**, a formula o acuzaţie împotriva cuiva: *eu îţi spui de la inimă că nu-ţi bagă nici o vină.* POP.; **a da** (sau **a arunca**) **(toată) vina pe ...** (sau **asupra ...**), a indica (pe cineva) drept (singurul) răspunzător, drept (singurul) făptaş (cu scopul de a se sustrage unei acuzaţii): *au să spuie că eu am dosit banii şi arunc vina pe hoţi.* VOIC.; **a fi de vină**, a fi susceptibil de acuzaţie; a constitui factorul determinant, cauza (unui rău): *străjile-s de vină la toată nenorocirea.* AG.; *de vină este ... şi regia.* R.L. [Din sl. ***vina***].

vinăricér, vinăriceri m. slujbaş care percepea vinăriciul: *încasarea vinăriciului se efectua prin vinăriceri.* [***Vinărici*** + *-ar*].

vinărici, vinăriciuri n. dijmă sau impozit care se percepea în trecut, în Ţara Românească şi în Moldova, de la proprietarii de vii, de la producătorii de vin şi de la cîrciumari; împuternicire de a percepe sau drept de a-şi însuşi această dijmă sau acest impozit; vinărit: *vinăriciul, oieritul şi fumăritul erau dăjdii indirecte.* FIL.; *au intrat ... în vii, cotropindu-le, ... lipsind de darea vinăriciului visteria.* SAD. // m. (reg.; pl. **vinărici**) viticultor, podgorean: *cel mai mic, mai mititel ăla-mi este vinărici, vinărici cu vinuri dulci.* POP.; (şi: (înv.) **vinăriciu**). [***Vin*** + *-ărici*(*u*)].

vinăríciu n. v. vinărici.

vinăríe, vinării f. (rar) pivniţă sau depozit în care se păstrează (şi se vinde) vin. [***Vin*** + *-ărie*].

vinárit, vinărituri n. vinărici: *taxidarii lua întreită zeciuială pentru oierit, ierbărit, tutunărit şi vinărit.* FIL. [***Vin*** + *-ărit*].

vinársár, vinársari m. (reg.) persoană care fabrică vinars; velnicer. [***Vinars*** + *-ar*].

vinársărie, vinársării f. (reg.) instalaţie pentru fabricarea vinarsului; velniţă; (p. ext.) clădire în care se află această instalaţie. [***Vinars*** + *-ărie*].

vínce, vinc vb. (înv.; tr.) **1.** a învinge, a birui pe cineva (în război, într-o luptă, într-o întrecere etc.): *acolo ... oaste multă peste samă strîngînd şi pe mare şi pe uscat, mult mai tare decît întîi fu vincit.* CANT.; **2.** (absol.) a dovedi, a demonstra: *vrednice de credinţă istorii am istorisit ş-am vincit.* CANT.; (şi: **vinci, vinge**). [Lat. ***vincere***].

vinceálă f. (înv.) victorie, biruinţă: *la 1389 armele lor se ilustrase prin o memorabilă vinceală.* ASACHI. [***Vinci***[2] + *-eală*].

vinci[1]**, vinciuri** n. **1.** (tehn.) troliu; cabestan; cric; **2.** troliu folosit pe bordul unei nave pentru manevrarea ancorei, a parîmelor, a lanţului de ancoră sau pentru ridicarea greutăţilor. [Din turc. ***vinç***].

vincí[2] vb. v. vince.

vinciér, vincieri m. marinar specializat în manevrarea vinciului[1]. [***Vinci***[1] + *-ar*].

vincitór, ~i, vincitoáre a. (înv.) victorios, învingător: *Mahomed II, vincitoriul imperiei Orientului.* ASACHI. [***Vinci***[2] + *-tor*].

vínclu, vincluri n. **1.** instrument în formă de echer cu ajutorul căruia se trasează sau se măsoară unghiurile; **2.** bară metalică profilată, care are în secţiune două aripi. [Din germ. ***Winkel***].

vínde, vînd vb. **1.** (tr.) a ceda cuiva dreptul de proprietate asupra unui bun, în schimbul unei sume de bani: *se clădesc mai multe case decît trebuiesc, cari apoi nu se pot nici închiria, nici vinde la nimenea.* EM.; *şi-a vîndut oile, două fote şi o bondiţă.* ARG.; **a vinde castraveţi la grădinar** (sau **grădinarului**), v. **castravete**; **a vinde pielea ursului din pădure** (sau **peştele din baltă**), a dispune de un lucru fără să-l ai: *a vîndut pielea ursului, pe cînd ursul juca ... prin pădure.* OD.; **a-şi vinde** (şi) **pielea** (sau **cămaşa**) **(de pe sine)**, a fi nevoit să renunţe la tot ce are, din cauza unor situaţii dificile; **a-şi vinde scump viaţa** (sau **pielea**), a se apăra, a lupta cu înverşunare, chiar fără sorţi de izbîndă, provocînd pierderi mari adversarului: *găsim noi un cotlon din care să ne vîndem scump viaţa.* SAD.; **cum** (sau **aşa**) **am cumpărat-o, aşa o vînd**, relatez ceea ce am auzit, fără a-mi asuma vreo răspundere; (refl. pas.) **cum** (sau **cu cît**) **se vinde?**, ce preţ are? cu cît se plăteşte?: *mă dusei miercurea-n tîrg să văz boii cum se vînd.* POP;

2. (p. ext.; înv.; tr.) a oferi o demnitate, o slujbă în schimbul unei sume de bani: *au vîndut preoţia Ierusalimului lui Iason.* ANTIM; **3.** (tr.) a trece un sclav, un rob etc. în posesiunea altui stăpîn în schimbul unei sume de bani: *luau turcii pe atunci fete şi muieri în robie ... şi le vindeau.* ST.; **4.** (tr.) a scoate un bun la licitaţie (pentru neplata datoriilor): *a zis că ne dă afară şi ne vinde casa dacă nu plătim.* VOIC.; (refl. pas.) *tot ce vezi în casa asta se va vinde cu toba.* VLAH.; **5.** (tr.; şi absol.) a face comerţ cu mărfuri: *deschise ... jitniţile şi vindea tuturor eghiptenilor.* BIBLIA; (fig.) *eu m-aş face negustor şi mi-aş pune şatra-n şură, şi-aş vinde la dor şi gură.* POP.; **6.** (refl. pas.) a atrage cumpărători, a fi vandabil: *marfa de calitate se vinde bine;* **se vinde ca pîinea caldă**, v. **pîine**; **calul bun se vinde din grajd**, lucrul de calitate nu are nevoie de reclamă; **7.** (fig.; refl.) a trăda interesele propriei comunităţi (etnice, politice, sociale etc.), punîndu-se în slujba unor puteri adverse pentru avantaje materiale sau din alte motive: *românii ... afirmau sus şi tare că s-a vîndut ungurilor.* GHEŢIE; **8.** (fig.; tr.) a face compromisuri morale în schimbul unor avantaje materiale: *juna greacă ... se învoi ... a-i da gratis fericirea ce o vindea foarte scump postelnicului.* FIL.; **a-şi vinde sufletul**, v. **suflet**; **9.** (fig.; tr.) a trăda sau a denunţa, a pîrî pe cineva (pentru interese materiale sau din alte motive): *pîrcălabul de la Hotin vînduse pe domn şi trecuse de partea năvălitorilor.* SAD.; *o făcut ea ce-o făcut şi la jandarmi m-o vîndut.* POP.; **10.** (tr. şi refl.) a (se) prostitua: *am aflam că umblau să o vîndă cum făcuseră şi cu o soră a ei.* M.CAR.; *m-am vîndut, Cellino, ... orice trecător pentru un ban de argint, putea să aibă pe fata primului magistrat.* PETR. [Lat. ***vendere***].

vîndec, vindecuri n. (înv. şi reg.) vindecare: *nu iaste a opri boala cu vreun lucru, ... ce cînd pleacă pre sănătate ... dă Dumnezeu vindec.* COR. [De la ***vindeca***].

vindecă, vîndec vb. **1.** (refl. şi tr.) a scăpa sau a face pe cineva să scape de o boală; a-şi recăpăta sau a face pe cineva să-şi recapete sănătatea; a (se) însănătoşi, a (se) lecui, a (se) tămădui: *ţaţa Nastasia ... a vindecat şi pe fata lui Zamfir.* REBR.; *cum vrei să te vindeci dacă nu ştii ce ai?* CĂL.; **2.** (p. ext.; tr.) a face să dispară o boală (ca urmare a unui tratament medical): *a învăţat meseria în Elveţia, vindecă toate beteşugurile.* VINEA; **3.** (spec.; refl.) a se închide, a se cicatriza: *i s-a vindecat plaga de la glonţ de la piept.* PETR.; **4.** (fig.; tr.) a face să înceteze, să dispară o suferinţă sufletească, o stare de tristeţe, de deprimare etc.: *cu durerile iubirii voind sufletul să-mi vindec, l-am chemat în somn pe Kama.* EM.; (refl. pas.) *era un sentimental care se vindeca de melancolie prin rememorare.* CĂL.; **5.** (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) închide, a (se) astupa: *pămîntul s-au desfăcut ... şi l-au sorbit de viu ... şi s-au vindecat pămîntul preste dînsul.* DOS.; (şi: (înv.) **vendeca**). [Lat. ***vindicare***].

vindecábil, ~i, vindecabilă, ~e a. care poate fi vindecat, care are leac. [V. ***vindeca***].

vindecăre, vindecări f. acţiunea de a (se) vindeca şi rezultatul ei; însănătoşire, tămăduire, vindec: *şi celor ce trebuiia vendecare, vindeca-i.* N.TEST.; (fig.) *inimioara rău mă doare şi tu nu-mi dai vindecare.* POP.; (şi: (înv.) **vendecare**). [V. ***vindeca***].

vindecát, ~ţi, vindecată, ~e a. însănătoşit, lecuit, tămăduit (de o boală, de o suferinţă). [V. ***vindeca***].

vindecătór, ~i, vindecătoáre a. care vindecă; lecuitor, tămăduitor: *îmi curăţeşte ranele ..., apoi pune ierburile cele vindecătoare.* ANTIM. // m. (rar) persoană care poate vindeca pe cineva de o boală: *vindecătorii ... n-au ştiut de unde să înceapă lecuirea.* ARG. [V. ***vindeca***].

vindeceá, vindecele f. plantă erbacee, cu florile purpurii, dispuse într-un spic şi care, datorită proprietăţilor sale aromatice şi tonice, se întrebuinţează în medicină; iarba-tăieturii, iarbă-de-răni (*Betonica officinalis*). [***Vindeca*** + *-ea*].

vindecúţă, vindecuţe f. (bot.) usturoiţă (*Alliaria officinalis*). [***Vindeca*** + *-uţă*].

víndere, vinderi f. acţiunea de a (se) vinde şi rezultatul ei; vînzare. [V. ***vinde***].

vinderéu, vinderei m. numele unor specii de şoimi: **a)** specie de şoim, cu capul şi gîtul negre, cu spatele cenuşiu-albăstrui, cu partea ventrală alburie; vînturel (*Falco peregrinus peregrinus*); **b)** vînturel (*Falco tinnunculus tinnunculus*): *cetatea Neamţului ... străjuită de ceucele şi vindereii care au găsit-o bună de făcut cuiburi într-însa.* CR. [Cf. magh. ***vándorol, vándor (sólyom)***].

vindiác, vindiacuri n. haină scurtă, cu croială specifică, făcută dintr-un material rezistent la vînt. [Din germ. ***Windjacke***].

vindicatív, ~i, vindicativă, ~e a. (livr.) **1.** care nu poate să ierte răul ce i s-a făcut şi urmăreşte să se răzbune cu orice preţ; înclinat spre răzbunare; răzbunător: *era vanitos şi vindicativ şi nu suporta critica.* CĂL.; **2.** care exprimă pornirea, dorinţa de a se răzbuna: *este un roman al acumulărilor vindicative.* [Din fr. ***vindicatif***].

vindíctă, vindicte f. (livr.) urmărire a autorului unei crime, a unei fărădelegi pentru a-l pedepsi sau pentru răzbunare; (p. ext.) răzbunare: *şi-a plecat capul călăilor lui Ipsilante, ca să nu compromită viitorul ţării sale, expuind-o la vindicta turcească.* GHICA. [Din fr. ***vindicte***].

vindobonián, ~eni, vindobonianã, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) al doilea etaj al miocenului. [Din fr. ***vindobonien***].

vineciór, ~i, vinecioárã, ~e a. (pop.) **1.** diminutiv al lui vînăt; **2.** cu penele cenuşii-albăstrii bătînd în vînăt: *un stol de porumbei, porumbei cam vineciori.* POP; **3.** cu părul sur (bătînd în vînăt): *călări pe cai vineciori.* POP. [***Vînăt*** + *-ior*].

vinegrétă f. **1.** sos rece, preparat cu oţet, untdelemn, sare şi piper; **2.** veche trăsurică, cu două roţi, acoperită, trasă de un om. [Din fr. ***vinaigrette***].

vínere f. v. **vineri**.

víneri, vineri f. **1.** ziua a cincea a săptămînii, care urmează după joi: *cu maximă punctualitate, preasfinţite, în fiecare vinere.* GHEŢIE; *vinerile le cinstesc şi nu mă prea ostenesc.* POP.; (pop.) **a avea multe vineri (de trăit)**, a avea multe zile de trăit: *spune tu, dacă mai are multe vineri pe pămînt.* DELAVR.; **2.** (bis.) zi închinată, în desfăşurarea săptămînii liturgice (împreună cu miercuri), cinstirii sfintei cruci şi sfintelor patimi ale Domnului; **Vinerea Mare** sau **Vinerea Paştilor, Vinerea Patimilor,** (pop.) **Vinerea Seacă**, vinerea din ajunul Paştilor, în care se slujeşte prohodul şi în care creştinii ţin post sever: *în Vinerea Seacă ne-am trezit vindecaţi.* CR.; *cele sfinte sînt înconjurate cu mănunchi de busuioc ... din Vinerea Patimelor.* DELAVR.; *în Vinerea Paştilor ... nouî ouî ni înroşa.* POP; **Vinerea Mare**, nume dat sărbătorii ortodoxe în care se prăznuieşte Sfînta Parascheva (14 octombrie); **3.** (mit. pop.) **Sfînta Vineri**, personaj imaginat ca divinitate fastă sau nefastă: *s-o ştergi mîine din revărsatul zorilor la Sfînta Vineri, milostiva.* DELAVR. // adv. (mai ales în forma **vinerea**) **1.** într-o zi de vineri; în cursul zilei de vineri: *nu încheia vineri afaceri importante.* CĂL.; *vinerea nu se toarce.* POP; **2.** în fiecare vineri: *veneau din satele vecine la tîrgurile săptămînale marţea şi vinerea.* PETR.; (şi: (pop.) **vinere**). [Lat. ***Veneris*** (*dies*)].

vineríţă, vineriţe f. plantă erbacee, cu florile albastre, rar, roşii sau albe, aşezate în spic în vîrful tulpinii, întrebuinţată în medicină; tămîiţă (*Ajuga reptans*). [***Vineri*** + *-iţă*].

vineţeá (~ícă), vineţele f. (bot.) **1.** albăstrea (*Centaurea cyanus*): *foaie verde vineţea, cînd de ziuă se crăpa ... cu ciobani se pomenea.* POP; **2.** (reg.; în forma **vineţică**) vineriţă (*Ajuga reptans*); **3.** (în forma **vineţică**) numele mai multor ciuperci (comestibile) cu pălăria tare, cărnoasă, de culoare albă, purpurie sau portocalie (*Russula*); **vineţică cu lapte**, ciupercă comestibilă cu pălăria cărnoasă, aurie sau portocalie, care conţine un suc lăptos şi dulce (*Lactarius volenus*). [***Vînăt*** + *-ea* (*-ică*)].

vineţeálă, vineţeli şi **vineţele** f. **1.** (rar) însuşirea de a fi de) culoare vînătă: *vineţeala feţii;* **2.** vînătaie: *i-a arătat urmele umflăturilor şi vineţelelor de pe trup.* CAR.; **3.** (reg.) vopsea albastră; albăstreală pentru rufe (şi var); **4.** boală a viţei de vie produsă de o ciupercă parazită, manifestată prin apariţia unor pete brune-roşietice pe suprafaţa superioară a frunzelor. [***Vînăt*** + *-eală*].

vineţí, vineţesc vb. **1.** (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) face vînăt; a (se) învineţi: *frigul îi vineţise buzele;* **2.** (înv. şi reg.; tr.) a învineţi pe cineva (făcîndu-i vînătăi); **3.** (reg.; tr.) a albăstri rufe. [De la ***vînăt***].

vineţít, ~ţi, vineţită, ~e a. (înv. şi reg.) învineţit, vînăt: *buzele-i vineţite şoptiră tremurînd aceste cuvinte.* OD. [V. ***vineţi***].

vineţíu, ~ii, vineţie, ~ii a. care bate în vînăt, cu reflexe vinete: *fumul vineţiu se înălţa neîntrerupt.* AG.; *pîcle vineţii se ridicaseră de pe dealuri.* GHEŢIE. // n. culoare vînătă. // f. (reg.) albastrul cerului; văzduh: *a zburat pasărea ... prin vineţia cerului.* POP. [***Vînăt*** + *-iu*].

vingalác, vingalace n. (tipogr.) instrument tipografic, din metal, avînd forma unei cutii alungite, cu un perete mobil, în care se culeg manual literele în rînduri egale; culegar: *dă-i şi lui un dar: pentru fiece bîrfire ce-a trecut pîn degetele şi pîn vingalacul lui cîte trei parale.* CAR.; (şi: **vingălac**). [Din germ. ***Winkelhaken***].

vingălác n. v. **vingalac**.

vingătór, ~i, vingătoáre a. şi m., f. (înv.) învingător; biruitor, victorios: *tinere fecioare cununau cu flori ... bravii vingători.* BOL. [***Vinge*** + *-ător*].

vínge vb. v. **vince**.

vinicér m. (pop.) nume al lunii septembrie: *românii dau lunelor numiri potrivite cu timpurile anului; de exemplu: septembrie, răpciune sau vinicer şi viniţel (a vinului).* AL.; (şi: (reg.) **viniţel**). [Cf. sl. ***viniţije*** „vie"].

vinícol, ~i, vinicolá, ~e a. referitor la cultura viţei de vie sau la producţia vinului, care aparţine culturii viţei de vie sau producţiei vinului: *societate vinicolă.* [Din fr. ***vinicole***].

viniétă, viniete f. ilustraţie de mici dimensiuni, folosită ca ornament, care se pune la începutul sau la sfîrşitul unui text (tipărit sau manuscris), al unui capitol dintr-o lucrare etc.; ornament pe coperta sau pe pagina de titlu a unei cărţi; clişeu folosit în tipografie pentru ornamentaţie: *pune ... în paginea după urmă a cărţii o vignetă ce reprezente doi drăculeţi de îngeraşi sau doi amori.* HEL.; *îl vedeam pierdut printre machete, coperţi, vignete în labirintul editurilor clujene.* R.L.; (şi: **vignetă**). [Din fr. ***vignette***].

vinietíst, ~şti, vinietistă, ~e m., f. desenator sau gravor de viniete. [Din fr. ***vignettiste***].

vinifér, ~i, viniferă, ~e a. pe care se cultivă vita de vie; care produce vin foarte mult: *teren vinifer.* [Din fr. ***vinifère***].

vinificá, vinífic vb. (tr.) a supune mustul de struguri unui proces de prelucrare pentru a-l preface în vin; a face operaţiile necesare obţinerii vinului de struguri. [Din fr. ***vinifier***].

vinificáre, vinificări f. acţiunea de a vinifica şi rezultatul ei; ansamblu de operaţii prin care se obţine, se ameliorează şi se conservă vinul; vinificaţie. [V. ***vinifica***].

vinificatór, ~i, vinificatoáre m., f. persoană care se ocupă cu vinificarea. [Din fr. ***vinificateur***].

vinificáţie, vinificaţii f. vinificare; (şi: (rar) **vinificaţiune**). [Din fr. ***vinification***].

vinificaţiúne f. v. **vinificaţie**.

vinîi n. radical organic nesaturat obţinut din etilenă şi utilizat în fabricarea maselor plastice. [Din fr. ***vinyle***].

vinílic, ~ci, vinilică, ~ce a. (despre substanţe chimice) care se obţine din vinil, pe bază de vinil. [Din fr. ***vinylique***].

vinilín n. masă plastică pe bază de vinil, cu mare rezistenţă, întrebuinţată ca materie primă în industria chimică. [Denumire comercială].

viniplást, viniplaste n. material plastic obţinut prin amestecarea policlorurii de vinil cu plastifianţi şi stabilizatori de temperatură. [Din fr. ***vinyplaste***].

vinişoárá, vinişoare f. diminutiv al lui vînă; vînă subţire: *vinişoare roşii-vineţii îi colorau pomeţii obrajilor.* GHEŢIE. [*Vînă* + *-işoară*].

vinişór n. (fam.) diminutiv al lui vin; vin bun; vinuţ, vinuleţ: *mi-a plăcut ... să beau un vinişor cum ştiu eu.* CAR. [*Vin* + *-işor*].

viníţă f. (înv. şi reg.) vin: *pune viţă bea viniţă.* POP. [Et. nec.].

viníţél m. v. **vinicer**.

vinográd, (rar) **vinograduri** n. **1.** sos rece, preparat cu oţet, untdelemn, sare, pătrunjel verde tocat şi piper; salată de legume (cu carne fiartă) la care se adaugă acest sos: *sînt duşmanul hotărît al pişcoturilor, ... zalatinelor şi a altor vinograduri.* HOGAŞ; **2.** (fig.) amestec, învălmăşeală, babilonie: *toată această lume este un adevărat vinograd.* KOG. [Din rus. *vinograd* (cu sensul fr. *vinaigrette*)].

vinós, ~şi, vinoasá, ~e a. (pop.) care este mustos, zemos, din care se obţine vin mult: *strugure vinos.* [*Vîn* + *-os*].

vinotécá, vinoteci f. colecţie de vinuri de calitate superioară şi din ani de recoltă diferiţi. [Din fr. *vinothèque*].

vinovát, ~ţi, vinovatá, ~e a. **1.** care a săvîrşit o faptă (considerată) reprobabilă; care este răspunzător de o situaţie, de un fapt (care constituie obiect de imputare): *atitudinea noastră ar trebui să fie de-a nu ne face complici vinovaţi ai procederilor lor.* EM.; *n-aş putea spune că nu te găsesc vinovat.* SAD.; **a se face vinovat de ...,** a săvîrşi, a comite; a avea o atitudine reprobabilă manifestată prin ...: *se făcuseră vinovaţi de o crimă contra unităţii statului.* CAR.; **2.** care contravine legii sau bunelor moravuri: *trebuia ... să-şi smulgă din suflet amorul vinovat.* ZAMF.; **3.** (înv.) pasibil (de ...); osîndit (la ...): *cine se va atinge de omul acesta, au de fămeaia lui cu moarte va fi vinovat.* BIBLIA. // m. persoană care a săvîrşit o abatere de la normele morale; persoană care a comis o infracţiune, un delict, o crimă; inculpat; (înv.) persoană condamnată pentru o faptă reprobabilă: *să vor duce ca neşte vinovaţi spre perire goli şi amărîţi.* VARL.; *îi ştia pe toţi vinovaţii ..., dar nu îndrăznea să-i divulge.* REBR. [Din sl. *vinovatŭ*].

vinovăţí, vinovăţésc vb. (înv. şi reg.; tr.) a învinui, a acuza; a osîndi, a condamna: *cu moarte grozavă să-l vinovăţim pre el.* BIBLIA. [De la *vinovat*].

vinovăţíe, vinovăţii f. **1.** faptul de a fi vinovat; starea celui vinovat: *nu atîta de grea era pricina vinovăţiei mele.* CANT.; *privea ... cu un sentiment penibil de vinovăţie.* CĂL.; **2.** abatere de la normele morale, juridice etc. (care este susceptibilă de a fi sancţionată): *tot astfel de vinovăţii să-mi deie Dumnezeu!* AL.; **3.** (înv.) acuzaţie: *să-şi dea seama să nu rămîie supt vinovăţie* (a. 1785). URIC. [*Vinovat* + *-ie*].

vintíl n. v. **vintir**.

vintír, vintire n. unealtă de pescuit alcătuită dintr-o plasă întinsă pe mai multe cercuri, ca un sac cu gura strîmtă şi întoarsă înăuntru; (şi: **vintil**). [Din rus. *venter*].

víntre, vintre f. (pop.) **1.** pîntece; (p. restr.) porţiunea inferioară a pîntecelui: *au apucat suliţa şi au tîmpinat pre un slujitor de ai noştri dirept pen vintre.* COSTIN; *după alţi doi paşi, apa îmi puse un brîu rece sub vintre.* SAD.; **2.** (la pl.) organele interne aflate în cavitatea abdominală; măruntaie: *alese din cirezi un bou ... îl junghie şi făcu dintr-însul două părţi; într-una puse vintrele şi carnea.* OD.; **3.** (şi **boală de vintre**) dizenterie: *boale să scornise multe în nemţi şi în leşi şi mai ales boală de ventre.* COSTIN; *sînt bolnavi oamenii di tifos şi di vintre.* POP.; (şi: (înv.) **ventre**). [Lat. *venter*, *-ris*].

vintreá f. v. **vîntrea**.

vintrilícă f. v. **ventrilică**.

vintríş adv. **1.** pe burtă, tîrîş; **2.** de-a curmezişul, curmezis, pieziş. [*Vintre* + *-iş*].

vinţelér, vinţeleri m. (reg.) vier (la vie): *zise vinţelerului: ... „ai să puşti pe oricine ar veni noaptea-n vie".* POP. [Din magh. *vincellér*].

vinuí, vinuiesc vb. (înv.; tr.) a învinui; a acuza: *cu grele şi aspre cuvinte răspunsul le dede, de lenevire şi de nenevoinţă tare vinuindu-i.* CANT. [*Vină* + *-ui*].

vinuléţ, vinuleţe n. (fam.) vinişor: *un vinuleţ de Cotnari.* [*Vin* + *-uleţ*].

vinúţ, vinuţe n. (reg.) vinişor: *eu te beau, vinuţ, de bun, tu mă faci pe min' nebun.* POP. [*Vin* + *-uţ*].

vioálá f. v. viola[2].

vioárá[1] a. (pop.) **apă vioară,** apă limpede, cristalină: *Prutule, apă vioară, face-te-ai neagră cerneală.* POP.; (subst.) **limpede vioară** sau **limpede ca** (sau **cum e**) **vioara,** limpede, ca lacrima: *apa curgea de pe o sută de părţi, limpede ca vioara şi rece ca gheaţa.* ISP. [Probabil lat. **vivula* (<*vivus*)].

vioárá[2], vioare f. (bot.; reg.) **1.** viorea (*Viola odorata*); **2.** (şi **vioară roşie**) micsandră (*Matthiola incana*); **3. vioară de noapte,** nopticoasă (*Hesperis matronalis*). [Lat. *viola*].

vioárá[3], viori şi (înv.) **vioare** f. **1.** instrument muzical din lemn, alcătuit dintr-o cutie de rezonanţă, avînd întinse pe faţa superioară patru coarde, care sînt puse în vibraţie cu un arcuş sau prin ciupire; violină, scripcă: *în urma stăruitoarelor insistenţe a unui public fermecat de sunetele vioarei sale, ... va mai da încă un concert.* EM.; *muzicanţii îşi încordară viorile.* AG.; **2.** muzician care cîntă la vioară; violonist; **vioara întîi,** prim-violonist într-o orchestră. [Cf. it. *viola*].

vióri, vioaie a. **1.** plin de viaţă, de vitalitate; rapid în mişcări, în gesturi şi reacţii; care are minte ageră, care manifestă isteţime: *în uşa crăpată se ivi ... un bătrînel ... verde şi vioi.* VOIC.; *dimineaţa se trezi odihnită şi vioaie.* GHEŢIE; **2.** (spec.) zglobiu, zburdalnic, neastîmpărat: *e un copil zburdalnic, vioi.* V.R.; **3.** care are o expresie însufleţită; viu, luminos: *ochii vioi, albaştri ... cercetau faţa bătrînului.* AG.; *avea o înfăţişare ... vioaie şi glasul cutezător.* REBR.; **4.** (fig.) care se caracterizează prin agerime, isteţime: *băiatul avea o minte vioaie.* R.L.; **5.** (despre stilul unei opere literare, artistice) viu, suplu, dezinvolt: *critica gazetărească trebuie să fie vioaie, spirituală.* SĂM.; **6.** cu ritm accelerat; săltăreţ: *în sunetul vioi ... al muzicii iese în coloană de marş regimentul.* SAD. [*Viu* + *-oi*].

vioiciúne, vioiciuni f. **1.** însuşirea de a fi vioi; rapiditate în mişcări, în gesturi, în reacţii; agerime, spontaneitate: *îşi regăsi singură vioiciunea, pornindu-se să-şi laude fata.* REBR.; *o găsi foarte drăguţă ..., însă lipsită de vioiciunea nervoasă a Otiliei.* CĂL.; **2.** însufleţire, animaţie, expresie vie: *ochii lui ... îşi păstrau încă toată vioiciunea şi frumuseţea.* VLAH.; **3.** (fig.) capacitatea de a înţelege cu uşurinţă ceva, de a pătrunde repede sensul unui eveniment; agerime, isteţime a minţii: *prin vioiciunea glumeaţă a caracterului său ... a lăsat plăcute şi vesele amintiri.* OD.; *cu toată vioiciunea inteligenţei nu arată în scrierile sale nici o inspiraţiune de adevărat poet.* MAIOR.; **5.** (fig.) strălucire, intensitate a culorilor: *aceste picturi sînt foarte apreţiate pentru vioiciunea coloritului.* FIL.; **6.** supleţe, dezinvoltură, spontaneitate a stilului: *„Momentele" lui Caragiale vibrează de vioiciune.* SAD. [*Vioi* + *-iciune*].

viól, violuri n. act de violenţă (pedepsit de lege) prin care un bărbat are relaţii sexuale cu o femeie, împotriva voinţei acesteia; siluire, violare. [Din fr. *viol*].

violá, violez vb. (tr.) **1.** a încălca, a nesocoti etc. o lege, o dispoziţie, o înţelegere etc.: *nu se tem d-a falsifica spiritul şi d-a viola litera legilor şi regulamentelor.* EM.; **2.** a intra, a pătrunde într-un anumit loc prin violenţă; a deschide prin abuz: *aţi violat domiciliul lui Caţavencu şi l-aţi arestat.* CAR.; *a viola secretul corespondenţei*; **3.** a pîngări, a profana: *a viola un mormînt*; **4.** a silui o femeie; a comite un viol: *le violau consoartele şi fecioarele.* FIL.; *sora lui fusese violată.* PR. [Din fr. *violer*, lat. *violare*].

violábil, ~i, violabilá, ~e a. (rar) care poate fi violat. [Din fr. *violable*].

violabilitáte f. (rar) însuşirea de a fi violabil. [Din fr. *violabilité*].

violacée, violacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate, cu flori solitare, zigomorfe şi cu fructul o capsulă; (şi la sg.) plantă din această familie (ex.: vioreaua, micşunelaua). [Din fr. *violacées*].

violaceú, ~ei, violacee a. care bate în violet, care are nuanţe de violet: *căpuşeala de catifea ... era roasă şi violacee.* TEOD. // n. culoare care are aceste nuanţe. [Din fr. *violacé*, lat. *violaceus*].

violáre, violări f. **1.** acţiunea de a viola şi rezultatul ei; încălcare, nesocotire etc. a unei legi, a unei dispoziţii, a unei înţelegeri etc.; violaţiune: *violarea secretului voturilor, ... bătăile ... au fost la ordinea zilei.* EM.; **2.** profanare, pîngărire: *violarea unui mormînt*; **3.** intrare, pătrundere cu forţa într-un anumit loc; deschidere prin abuz (a unei scrisori, a unui colet): *violarea domiciliului ar fi un lucru îngrozitor.* CAR.; **4.** siluire a unei femei; comitere a unui viol. [V. *viola*].

violatór, ~i, violatoáre m., f. **1.** persoană care violează, care încalcă o lege, o dispoziţie etc.: [au] *să-i gratifice cu titlurile obicinuite ... de călcători de legi, de violatori de constituţiune.* GHICA; **2.** profanator, pîngăritor: *violator de morminte.* // m. (rar) bărbat care comite un viol; siluitor. [Din fr. *violateur*].

violáţie f. v. **violaţiune**.

violaţiúne, violaţiuni f. (înv.) violare: *proteste energice ... au venit ... în contra violaţiunii secretului votului.* EM.; (şi: **violaţie**). [Din fr. *violation*].

viólă[1], viole f. **1.** instrument muzical din lemn, cu coarde, asemănător cu vioara, mai mare decît aceasta şi avînd timbru mai grav; alto: *unei orchestre pot ... să-i lipsească vioara, viola, violoncelul, ... însă ... nu trebuie să-i lipsească harpa.* CAR.; **2.** muzician care cîntă la violă. [Din it. *viola*, fr. *viole*].

viólă[2], viole f. (bot.; reg.) **1.** viorea (*Viola odorata*): *hai, mîndrule,-n jos la vale, c-o făcut viola floare*; **2.** micşunea (*Cheiranthus cheiri*); **3.** micsandră (*Mathiola incana*); **4. violă de noapte** (sau **de primăvară**), nopticoasă (*Hesperis matronalis*); (şi: **violală**). [Din magh. *viola* (<lat. *viola*)].

violént, ~ţi, violentă, ~e a. **1.** care se produce, care se manifestă, care acţionează cu forţă, cu intensitate, cu violenţă; intens, puternic: *ieri a fost cald; astăzi ploaie şi pîclă, după o furtună violentă.* CAR.; **2.** strident, ţipător: *culoarea, bogată şi strălucitoare, prezenta contraste violente.* GHEŢIE; **3.** izbitor, orbitor: *ochii i se obişnuiră cu lumina aceea violentă.* VINEA; **4.** care se lasă dominat de furie, care nu-şi poate controla manifestările; impulsiv, coleric, agresiv: *era violent şi autoritar şi nu suporta contradicţia.* CĂL.; **5.** care trădează violenţă, impulsivitate, agresivitate: *după cîteva replici violente, s-a încins o bătaie în regulă.* CAR.; *trecuse o lună de la cearta violentă din seara vizitei la baron.* GHEŢIE; **6.** care rezultă din utilizarea forţei, a violenţei etc.; brutal, silnic: *progresul nu se improvizează prin comoţiuni violente.* EM.; **moarte violentă,** moarte produsă printr-un act de violenţă sau printr-un accident. [Din fr. *violent*, lat. *violentus*, *violento*].

violentá, violentez vb. (livr.; tr.) a constrînge, a sili pe cineva să facă ceva împotriva voinţei proprii. [Din fr. *violenter*].

violentáre, violentări f. acţiunea de a violenta şi rezultatul ei. [V. *violenta*].

violénţă, violenţe f. **1.** caracterul, însuşirea a ceea ce este violent, intens, puternic; forţă nestăpînită, intensitate, tărie: *cu toată violenţa şi cu tot fanatismul ... lupta între naţionalităţi ... nu degenerează nici în atentate, nici în nihilism.* EM.; **2.** impulsivitate, nestăpînire; agresivitate (în vorbe sau în fapte): *era vestit ... pentru violenţa şi străşnicia sa.* GHICA; *face opoziţie ..., combătînd cu violenţă tot.* CĂL.; **3.** faptul de a recurge la forţă, la brutalitate; constrîngere; încălcare a ordinii legale: *în materie de politică nu-ţi este permis a mai întrebuinţa violenţa.* CAR.; **4.** faptă violentă: *se-nmulţesc omorurile, aceste morţi fizice prin violenţă.* EM. [Din fr. *violence*, lat. *violentia*, it. *violenza*].

violét, ~ţi, violetă, ~e a. de culoarea florii de viorea; care are culoarea intermediară între roşu şi albastru (-închis); mov: *lumina soarelui pătrunde cu tonuri de amurg violet.* CĂL. // n. culoare violetă; a şaptea culoare a spectrului solar (care urmează după indigo): *trec singur spre seară pe ape-nghetate cînd filfîie pe lume violetul.* BAC. [Din fr. *violet*].

violétă, violete f. nume dat mai multor plante erbacee din familia violaceelor, dintre care cea mai cunoscută este o specie sălbatică, cultivată şi în grădină, cu flori violacee şi cu miros plăcut; viorea (*Viola odorata*): *suflarea ei te face să-ţi aduci aminte cu mult regret de mirosul violetelor de Parma.* CAR. [Din fr. ***violette***].

violín m. v. violină.

violíná, violine f. **1.** vioară[3]: *să prezintă ... la Paganini cu o violină de Stradivar.* FIL.; **2.** muzician care cîntă la violină; violonist: *vrei să treci de primul violin al Europei.* FIL.; *tînărul, prima violină ... din Viena.* CAR.; (şi: (înv.) **violin**). [Din it. ***violino***].

violoncél, violoncele n. **1.** instrument muzical din lemn, cu coarde, asemănător cu vioara, dar mult mai mare, avînd timbrul cel mai grav; cello: *ascultai cu mare atenţiune celebrul solo de violoncel.* FIL.; **2.** (rar) violoncelist. [Din it. ***violoncello***, fr. ***violoncelle***].

violoncelíst, ~şti, violoncelístă, ~e m., f. muzician care cîntă la violoncel: *am ascultat ... pe violoncelistul Enrico Mainardi.* CĂL. [Din it. ***violoncellista***, fr. ***violoncelliste***].

violoníst, ~şti, violonístă, ~e m., f. muzician care cîntă la vioară: *abia mai există un alt violonist în lume de talentul lui Sarasate.* EM.; *se poate accepta sau ... refuza violonistei alura impulsivă ... a unor fraze clasice.* R.L. [Din fr. ***violoniste***].

violonístic, ~ci, violonístică, ~ce a. care este caracteristic viorii[3], care se referă la vioară sau la cîntatul la vioară: *este cîştigătorul compoziţiei violonistice din cadrul concursului internaţional „George Enescu".* R.L. // f. arta de a cînta la vioară: *nimeni nu poate tăgădui locul singular pe care îl ocupă în peisajul violonisticii contemporane.* R.L. [Din it. ***violinistico***].

vioreá, (~ícă), viorele f. **1.** plantă erbacee din familia violaceelor, cu florile albastre-violete, rar roşietice sau albe, cu miros plăcut; vioară[2], violă[2] (*Viola odorata*): *şi-au pus ghiocei şi viorele la ureche.* EM.; **2.** (şi **viorea nemirositoare**) plantă erbacee din familia violaceelor, cu flori albastru-violet, rar albe, nemirositoare (*Viola hirta*); **3.** tămîioară (*Viola jooi*); **4. viorea galbenă**, micşunea (*Cheiranthus cheiri*); **5.** plantă erbacee din familia liliaceelor, cu flori albastre, roz sau albe (*Scilla bifolia*). [***Vioară***[2] + *-ea* (*-ică*)].

viorínt, ~ţi, viorîntă, ~e a. (reg.) vioriu; vînăt. [Cf. ***vioriu***].

vioríst, ~şti, viorístă, ~e m., f. violonist (într-o orchestră de muzică populară): *complicele acestui furt era un tînăr viorist.* CAR. [***Vioară***[3] + *-ist*].

vioríu, ~ii, viorie, ~ii a. de culoare violetă, care variază între violet-deschis şi violet-albăstrui; liliachiu: *va ascunde cu-a lui mînă, vioriul glob al lampei.* EM.; *e prelungă la chip, codalbă, cu ochii viorii.* DELAVR. // n. culoare viorie: *se cufundară măreţ în vioriul amurgului.* SAD. [***Vioară***[2] + *-iu*].

víperă, vipere şi (pop.) **víperi** f. **1.** şarpe mic, foarte veninos, cu capul de formă triunghiulară şi cu o pată de culoare închisă în formă de V, pe spate cu o dungă lată, neagră, în zigzag; năpîrcă, aspidă (*Vipera berus berus*): *o vipere ieşind den căldură năvăli spre mîna lui.* N.TEST.; *l-a muşcat de pulpa piciorului o viperă.* SAD.; **viperă cu corn**, specie de viperă, deosebit de veninoasă, care are în partea anterioară a capului, deasupra gurii, o proeminenţă acoperită cu solzi (*Vipera ammodytes ammodytes*); **a tresări ca muşcat de viperă**, a tresări cu violenţă, a resimţi un şoc puternic: *în aceeaşi clipă ... tresări ca muşcată de viperă.* REBR.; **2.** (şi **pui de viperă**) epitet pentru o persoană rea, perfidă, primejdioasă: *atîta am vrut să aflu din gura ta, pui de viperă ce mi-ai fost.* CR.; (şi: (înv. şi reg.) **vipere**). [Lat. ***vipera***].

vípere f. v. viperă.

viperín, ~i, viperínă, ~e a. (rar) de viperă, referitor la viperă: *o frunte viperină, sterilă, implacabil îngustă.* VINEA. [Din fr. ***vipérin***].

vípie, vipii f. (reg.) **1.** (moment sau perioadă de) intensitate maximă (a unei stări, a unui proces în curs de desfăşurare etc.); (moment, răstimp de) precipitare, febrilitate, zor: *încălecă calul şi, în vipia gătelii lor, scăpă din tabără.* ISP.; *s-a lăudat că ... îţi aduce acum în vipia iernii cireşe coapte.* POP; **a veni în vipii**, a veni foarte repede, cu mare grabă; **2. caniculă**, arşiţă: *cînd se potolea vipia, ieşeau cu toţii pe mirişte.* BR.-VOIN.; **3.** febră; stare febrilă: *în vipia boalei, ... aiura întruna.* POP. [Et. nec.].

vipíşcă f. v. vipuşcă.

víplă f. aliaj de oţel cu crom şi nichel, inoxidabil şi rezistent la acizi, întrebuinţat în tehnica dentară. [Din germ. ***Wiepla***].

vipt, vipturi n. **1.** (înv.; la sg. adesea col.) rod; (recoltă de) grîne, cereale: *în ploi bune vesele să crească vipturile şi să să mulţască.* DOS.; *viptul copt şi deplin le era a da.* CANT.; **2.** (reg.) hrană, mîncare (pentru oameni); (p. ext.) întreţinere (cu hrană); pensiune (v. **pensie**): *dzeace asini carele grîu, pîine şi vipt ducea tătîni-său pre cale.* PALIA; *se plîngea ... mai ales de mîncare ... "să ferească Dumnezeu pe oricine de viptul acesta".* GHEŢIE; **în vipt**, în pensiune, în gazdă: *era în vipt la bătrîna aceea murdară şi zbîrcită.* V.R.; **3.** (reg.) cantitate determinată de boabe de cereale care se duce la măcinat: *sînt multe vipturi la moară?* POP. [Lat. ***victus***].

viptuí, viptuiesc vb. (înv.; tr. şi refl.) a (se) hrăni; a se întreţine: *petrec tot anul prin vizunii, viptuindu-se cu poame şi ierburi.* ASACHI. [***Vipt*** + *-ui*].

vipúşcă, vipuşti f. fîşie îngustă de ţesătură sau şiret care se aplică drept garnitură de altă culoare la unele uniforme, adesea pentru a masca anumite cusături, în special cusăturile laterale ale pantalonilor: *cîte giupinese cu testemeluri ... cîţi logofeţei cu vipiscă.* AL.; *frac de postav cenuşiu, cu vipuşcă galbenă pe margine şi pe cusăturile pantalonilor.* PETR.; (şi: (înv.) **vipiscă**). [Din rus. ***vypuška***].

virá, virez vb. **1.** (intr.) a schimba direcţia de mers, descriind o curbă: *maşina ... viră nebuneşte şi dispăru.* C.PETR.; **2.** (intr.) a face ca un vehicul în mers să-şi schimbe direcţia: *dă ordin cîrmaciului să vireze către un mic port.* GHICA; *am virat brusc şi am intrat în şanţ.* PETR.; **3.** (mar.; tr.) a trage, a întinde, a strînge o parîmă; a strînge lanţul ancorei cu ajutorul cabestanului sau al vinciului; **a vira ancora**, a readuce ancora la bord; **4.** (tr.) a trece o sumă de bani dintr-un cont în altul; **5.** (tr.) a trata o copie fotografică cu o soluţie specială pentru a-i schimba nuanţele de negru în alte nuanţe; **6.** (chim.; intr.) a trece la altă culoare sub acţiunea unui reactiv: *soluţia virează spre roşu.* [Din fr. ***virer***].

virágiu n. v. viraj.

viráj, viraje şi **virajuri** n. **1.** faptul de a vira; schimbare a direcţiei de mers a unui vehicul; virare; **2.** porţiune curbă a unei şosele sau a unei piste, cu raza de curbură mică: *lua virajurile în plină viteză.* C.PETR.; **3.** operaţie care constă în schimbarea nuanţelor unei copii fotografice prin tratarea acesteia cu diferite soluţii; **4.** (chim.) schimbare a culorii unei substanţe cu ajutorul unui reactiv; (şi: (rar) **viragiu**). [Din fr. ***virage***].

virál, ~i, virală, ~e a. (biol.) virotic. [Din fr. ***viral***].

viramént, viramente n. operaţie contabilă prin care o sumă de bani trece dintr-un cont într-altul, fără a fi nevoie ca suma să fie vărsată în numerar; operaţie bancară de plată, fără numerar, care constă în trecerea unei sume de bani din contul celui care face plata în contul beneficiarului; document prin care se dispune efectuarea unei astfel de operaţii sau plăţi; virare: *după regulamentul financiar de la 1860 ... guvernul avea dreptul să facă viremente în toate ministerele.* KOG.; **cont de virament**, cont deschis la o instituţie bancară, prin care se fac şi se primesc plăţi, fără a se întrebuinţa banii în numerar; (şi: (rar) **viriment**, (înv.) **virement**). [Din fr. ***virement***, it. ***viramento***].

virán, ~i, virană, ~e a. care se află în zona construită şi locuită a unei localităţi şi care este fără clădiri şi, de obicei, neîngrădit: *de cu noapte a-nceput a turna ..., pieţele, ogrăzile, locurile virane sînt mări şi lacuri.* CAR.; *marile terenuri virane din jur erau pustii.* ST.; (fig.) *căutînd ... un colţişor unde să-mi durez sau un palat sau o colibă pe locul cam viran al literaturei.* OD. [Din turc. ***viran***].

viraneá, viranele f. (înv.) ruine ale unei clădiri arse; loc viran: *dinspre viraneaua cea mare, unde a fost hanul lui Constantin, vin zeci ... de oameni.* PETR. [Din turc. ***virane***].

virăre, virări f. **1.** acţiunea de a vira şi rezultatul ei; viraj; **2.** (rar) virament. [V. ***vira***].

virdáre f. v. vîrdare.

viremént n. v. virament.

vírga[1] f. (muz.) semn întrebuinţat în notaţia muzicală cu neume, în evul mediu şi în cîntecul gregorian. [Din it. ***virga***].

vírga[2] s. (met.) fenomen constînd în evaporarea apei de ploaie înainte de a atinge solul, întîlnit mai ales în zonele montane. [Din fr., lat. ***virga***].

virgilián, ~eni, virgiliană, ~ene a. care aparţine poetului latin Vergiliu, care evocă aspecte ale operei lui Vergiliu, care este în genul operei lui Vergiliu: *o descripţie oricît de bogată a unui modern nu-i sugera ... atît cît simple hexametre virgiliene.* CĂL. [Din fr. ***virgilien***].

virgín, ~i, virgină, ~e a. **1.** cast, neprihănit, feciorelnic: *viile dorinţe ... plutesc pe vergine sînuri.* BOL.; *Jack ... era virgin ca un ascet.* CĂL.; **2.** (fig.) candid, inocent, nevinovat: *Madona dumnezeie ... cu surîsul blînd, vergin.* EM.; **3.** nelucrat, necultivat: *s-au dat culturei cerealelor cîmpii întinse şi virgine.* GHICA; **4.** nestrăbătut, neumblat: *ne-am uita în lună – în virgina lună.* EM.; **5.** (rar) neamestecat, pur: *aur virgin.* // f. **1.** fată, fecioară: *zace palida vergină cu lungi gene.* EM.; **2.** (astr.; artic.) constelaţie zodiacală din regiunea ecuatorială a cerului; unul dintre cele douăsprezece semne simbolice ale zodiacului; fecioara; (şi: (înv. şi pop.) **vergin**). [Din lat. ***virgo***, ***-inis***].

virginál[1], ~i, virginală, ~e a. **1.** de virgină, de fecioară; feciorelnic: *un negru cuib de alunie care încununa sînul virginal.* BOL.; *surîdea cu o candoare virginală.* REBR.; **2.** (fig.) candid, nevinovat: *a ta inimă-i închină virginalele-i comori.* AL.; *se depărta ... sprintenă şi virginală ca o ciută.* VINEA; (şi: (înv. şi pop.) **verginal**). [Din fr. ***virginal***, lat. ***virginalis***].

virginál[2] n. instrument muzical cu coarde şi claviatură, asemănător clavecinului: *la virginal se cînta în Anglia, pe vremea reginei Elisabeta.* [Din it., fr. ***virginale***].

virginitáte, virginităţi f. **1.** starea unei persoane virgine; feciorie, castitate: *naivitatea mişcărilor indica o virginitate întîrziată.* ARG.; **2.** (fig.) candoare, nevinovăţie: *ochii săi albaştri ... avea o limpezime care reflecta verginitatea sufletului.* AL.; (şi: (înv.) **verginitate**). [Din fr. ***virginité***, lat. ***virginitas***, ***-atis***].

virglorián, ~eni, virgloriană, ~ene a. şi n. (care ţine de, referitor la) etajul al doilea al triasicului, reprezentat prin depozite marine, mai ales prin calcare cu cefalopode. [Din fr. ***virglorien***].

vírgulă, virgule f. **1.** semn de punctuaţie care marchează o pauză de scurtă durată şi care delimitează grafic unele părţi de propoziţie în cadrul propoziţiei şi unele propoziţii în cadrul frazei: *să fi poftit ... să nu fi pus virgulele ... la locul potrivit.* CAR.; **a nu modifica o virgulă** sau **fără a modifica** (sau **a schimba**) **o virgulă**, (a reproduce un text) cu cea mai mare exactitate: *noi n-am modificat o virgulă în textul lui Erodot.* HASD.; **2.** (şi **virgulă zecimală**) semn întrebuinţat pentru a separa, într-un număr zecimal, partea întreagă de partea fracţionară; **3.** semn întrebuinţat în partitură pentru a arăta cînd trebuie făcută respiraţia în timpul unei interpretări muzicale vocale. [Din fr. ***virgule***].

viridín n. **1.** (min.) andaluzit de culoare verde; **2.** (tipogr.) colorant verde-gălbui folosit la prepararea cernelurilor pentru tipar înalt. [Din fr. ***viridine***, germ. ***Viridin***].

víril, ~i, virilă, ~e a. **1.** care este propriu bărbatului, referitor la vîrsta de maturitate a bărbatului; plin de energie, de vigoare; bărbătesc: *respinge orice rezoluţiune virilă.* EM.; *avea figura virilă, părul ţepos, tuns scurt.* C.PETR.; **togă virilă**, togă purtată de adolescenţii romani la împlinirea vîrstei de optsprezece ani; **2.** (jur.) **parte** (sau **porţiune**) **virilă**, parte care revine unui moştenitor prin împărţirea legală a

moşteniri: *interveni o tranzacţie prin care tutoarea renunţa la o parte virilă în uzufruct.* CĂL. [Din lat. *virilis*, fr. *viril*].

virílism n. dezvoltare a caracterelor sexuale secundare masculine la o femeie, ca urmare a unor tulburări endocrine. [Din fr. *virilisme*].

virílist, viriliştí m. (în organizarea politico-administrativă mai veche a Transilvaniei) contribuabil care plătea un impozit mare şi care, datorită acestui fapt, beneficia de dreptul de a fi membru al consiliului comunal sau al celui judeţean fără a fi ales, precum şi de dreptul de a participa la alegerile parlamentare. [Din germ. *Virilist*].

virilitáte, virilităţi f. vîrsta de maturitate a bărbatului; ceea ce este specific sexului masculin; vigoare, energie masculină; bărbăţie: *o „voce muzicală" ... e ... o dovadă ... de absenţă a temperamentului şi a virilităţii.* PETR. [Din fr. *virilité*].

virilizá, virilizez vb. (tr. şi refl.) a face să capete sau a căpăta caracter viril. [Din fr. *viriliser*].

viriménd n. v. **virament**.

virnánţ, virnanţi m. plantă erbacee aromatică având flori galbene, dispuse în corimb, întrebuinţată în medicină; rută[1] (*Ruta graveolens*). [Din magh. *virnánc*].

viroágă, viroage f. vale mică, îngustă, mocirloasă, formată de apa ploilor, de inundaţii sau de un pîrîu prin părăsirea albiei; albie îngustă (cu maluri adînci şi abrupte) săpată de ape: *stufărişuri de papură-naltă, deasă ca peria, astupă viroagele.* VLAH.; (şi: (înv. şi reg.) **virugă**). [Et. nec.].

virólă, virole f. **1.** inel (mic) de metal care se fixează la extremitatea mînerului de lemn al unui cuţit, al unei unelte etc. pentru a-l împiedica să crape; **2.** (tehn.) cilindru format din foi de tablă, asamblate prin nituire sau prin sudare, din care se confecţionează rezervoare, cazane de abur etc. [Din fr. *virole*].

virológ, virologi m. specialist în virologie. [Din fr. *virologue*].

virologíe f. parte a microbiologiei care se ocupă cu studiul virusurilor; virusologie. [Din fr. *virologie*].

virótic, ~ci, virotică, ~ce a. care ţine de virusuri; caracteristic unui virus; care este provocat de un virus; viral: *boli virotice.* [De la *virozá*].

virózá, viroze f. nume generic dat bolilor infecţioase provocate de virusuri. [Din fr. *virose*].

virtuál, ~i, virtuală, ~e a. care există numai ca posibilitate, fără a se produce în fapt; al cărui efect este potenţial şi nu actual: *banul n-are decît valoarea virtuală a plăcerilor procurate.* LOV.; (adv.) *producţiunea ţărilor industriale nu are virtual nici o margine.* EM.; (fiz.) **imagine virtuală**, imagine obţinută într-un sistem optic, prin intersecţia prelungirilor razelor de lumină şi care nu poate fi prinsă pe un ecran. [Din fr. *virtuel*].

virtualitáte, virtualităţi f. caracterul, însuşirea a ceea ce este virtual; posibilitate: *geniul limbii helenice ... este acea virtualitate ce exista latentă în glosa pelasgilor.* HEL.; *viaţa sufletească se dezvoltă în direcţia virtualităţilor afirmate de la început.* LOV. [Din fr. *virtualité*].

virtuáliter adv. (latinism; înv.; rar) în mod virtual: *poate că mişcarea metafizică de sub suprafaţa lumei nu este decît lupta pentr-un mai devreme sau mai tîrziu a miilor de forme virtualiter întotdeauna prezente.* EM. [Din lat. med. *virtualiter*].

virtualizá, virtualizez vb. (rar; tr.) a da un caracter virtual. [*Virtual* + *-iza*].

virtualizáre, virtualizări f. (rar) acţiunea de a virtualiza. [V. *virtualiza*].

virtualménte adv. (rar) în mod virtual: *lipsa analizei este evidentă ... prin totala ratare a unui personaj virtualmente important.* V.R. [Din fr. *virtuellement*].

virtuós[1], ~şi, virtuoásă, ~e a. **1.** (înv.) brav, curajos, viteaz: *de este patria în primejdie, ... fiţi virtuoşi şi gata la toate.* MARC.; **2.** care respectă şi realizează binele (printr-un efort de voinţă); care are virtuţi, calităţi morale: *Alceste mizantropul este omul cel mai virtuos.* MAIOR.; (subst.) *virtuoşii murind nu desper.* EM.; **3.** care denotă, care exprimă virtute: *traiul lor ticnit, patriarhal şi virtuos.* NEGR.; **4.** castă sau fidelă (în căsătorie): *zise rînjind: păcat că-i aşa de virtuoasă.* AG. [Din lat. *virtuosus*, fr. *vertueux*].

virtuós[2] m. v. **virtuoz**.

virtuóz, virtuozi m. **1.** muzician a cărui tehnică interpretativă este desăvîrşită: *nu era un virtuoz, însă executa piesele cu o puritate remarcabilă.* CĂL.; (adj.) *am apreciat ... talentul său de violonist virtuoz.* R.L.; **2.** (p. ext.) scriitor, actor, artist plastic etc. care stăpîneşte în mod desăvîrşit tehnica unei arte: *Rossi este un virtuos; el joacă pe Hamlet şi pe Romeo cu o interpretare miraculoasă.* CAR.; *se distinge ... ca un virtuoz al versului.* R.L.; (şi: **virtuos**). [Din it. *virtuoso*, fr. *virtuose*].

virtuozitáte, virtuozităţi f. **1.** (muz.) însuşirea de a avea talent muzical deosebit, de a stăpîni în mod desăvîrşit tehnica vocală sau instrumentală; manifestarea acestei însuşiri: *performanţele de virtuozitate flautistică ale lui Voicu Vasinca.* R.L.; **2. piesă de virtuozitate**, lucrare muzicală ce conţine dificultăţi tehnice, pentru a cărei execuţie este necesară o deosebită măiestrie din partea interpretului: *am mai ascultat ... şi „Cvartetul nr. 1", lucrare ... bine construită şi totodată piesă de virtuozitate.* R.L.; **3.** (p. ext.) abilitate, măiestrie, perfecţiune artistică (a unui scriitor, a unui actor, a unui artist plastic etc.); manifestare a acestor însuşiri: *unde trucul de virtuozitate ... atinge culmea ... este în Gioconda a Dusei.* CAR.; *spectacolul a relevat o coregrafie stăpînind toate secretele artei cu o virtuozitate admirabilă.* CĂL. [Din it. *virtuosità*, fr. *virtuosité*].

virtúte, virtuţi f. **1.** (înv.) bărbăţie, bravură, curaj, vitejie; faptă vitejească: *o, ţeară românească! fii demnă prin virtute, de fala strămoşească.* BOL.; **2.** însuşire morală care constă în realizarea binelui; forţă morală care are drept scop respectarea principiilor şi a normelor morale: *virtutea pentru om e de a deosebi ce e drept, folositor, ceea ce e onest, care lucruri sînt bune, care sînt rele.* OD.; *nu virtuţile lor de eroi şi de sfinţi pot fi măsura ... ilustraţiunilor actuale.* EM.; **3.** conduită, viaţă caracteristică unei persoane virtuoase: *Anghelina trecea ca model de virtute în ochii boierilor.* SION; **4.** castitate, fidelitate conjugală: *văzu pe postelnicul ... cerîndu-i iertare că a bănuit un moment virtutea ei.* FIL.; **5.** tendinţă constantă îndreptată spre un anumit gen de îndatoriri morale, îndeplinite printr-un efort de voinţă; calitate morală determinată: *călugărul avea virtutea care lipseşte cărturarului ..., a credinţei.* ARG.; **6.** principiu activ care face ca un lucru să fie apt de a produce un anumit efect; eficacitate, eficienţă; proprietate, însuşire: *tot scrisul ei era dominat de virtutea măsurii şi a moderaţiei.* LOV.; *virtuţile sale terapeutice au fost remarcate din timpuri străvechi.* R.LIB.; **7. în virtutea ...**, pe baza ..., în temeiul ..., în conformitate cu; ca urmare a ...: *animalele răpitoare există în virtutea rapacităţii lor.* EM.; *mă adresez, în virtutea funcţiunilor şi darului meu de preot.* CAR. [Din lat. *virtus*, *-utis*; cf. fr. *vertu*, it. *virtù*].

virúgă f. v. **viroagă**.

virulént, ~ţi, virulentă, ~e a. **1.** (despre microbi, virusuri) care are o mare toxicitate; care poate produce boli; **2.** (despre boli) care este cauzat de un virus; **3.** (fig.) vehement, violent: *abia a avut curajul să răspundă discursului virulent al prinţului Dimitrie Ghika.* EM. [Din fr. *virulent*, lat. *virulentus*].

virulénţă, virulenţe f. **1.** capacitate a unor microbi patogeni de a pătrunde într-un organism şi de a se înmulţi în ţesuturi, rezistînd la reacţiile de apărare ale acestuia; **2.** (fig.) vehemenţă, violenţă: *virulenţa satirică a verbului arghezian este răzbunarea unor dureri şi a unor ofense trecute.* VIANU. [Din fr. *virulence*, lat. *virulentia*].

vírus, virusuri n. şi **viruşi** m. **1.** germen inframicrobian, agent patogen, invizibil cu microscopul obişnuit, care se reproduce numai în interiorul celulelor vii, provocînd diverse boli infecţioase; inframicrob; (p. ext.) toxina acestui microb: *virusul turbării*; **2.** (fig.) sursă de contaminare morală: *lumea e o ticăloşie; pretutindenea colcăie virusul corupţiunei.* VLAH.; **3.** (inform.) program care se autoproduce, se ataşează sau se lipeşte altor programe, pe care le parazitează sau le distruge. [Din fr. *virus*].

virusológ, virusologi m. specialist în virusologie. [Din fr. *virusologue*].

virusologíe f. virologie. [Din fr. *virusologie*].

vis, visuri şi **vise** n. **1.** faptul de a visa; înlănţuire de fenomene psihice (idei, imagini, reprezentări) care apar în timpul somnului: *povesti cel mai mare peste păharnici visul lui.* BIBLIA; *i se pare că s-a trezit din nişte vise lungi, obscure.* EM.; **carte de vise**, carte care cuprinde semnificaţia profetică a visurilor; **în vis**, în timp ce visează, visînd: *au văzut în vis un chip.* ANTIM; **de vis**, incredibil de frumos, ireal, minunat: *se auzea ... o muzică de vis.* EM.; *era o fantasmagorie de vis, de nespusă frumuseţe.* SAD.; **ca prin** (sau **ca în**) **vis**, vag, confuz: *vedea ca-n vis chipul mirelui.* EM.; *auzii, ca prin vis, o detunătură.* GANE; **a nu-i trece cuiva ceva nici prin vis**, se spune despre întîmplări, situaţii etc. neaşteptate, care provoacă uimire, surprindere: *povestea ... o mulţime de întîmplări minunate care ... nu trecuse nimănui nici măcar prin vis.* OD.; **2.** (fig.) ambianţă, frumuseţe ireală: *luna ... împlea noaptea de vis.* EM.; **3.** reverie, visare: *domneşte o linişte care te îndeamnă la visuri.* VLAH.; **4.** (fig.) iluzie, închipuire (deşartă); gînd, idee, aspiraţie irealizabilă: *vei pierde dorul de părinţi şi visul de luceferi.* EM.; *părea purtată în acele clipe de înşelarea unui vis.* SAD.; **5.** speranţă, proiect, dorinţă arzătoare: *întelesese sensul, dar şi neputinţa realizării viselor lui.* EM.; *această mutare era visul secret al Helenei.* GHEŢIE; **a-şi vedea visul cu ochii**, a i se îndeplini cuiva cea mai arzătoare dorinţă: *te-am făcut să-ţi vezi visul cu ochii.* M.CAR. [Lat. *visum*].

visá, visez vb. **1.** (tr.) a avea un vis, a vedea, a i se arăta în vis: *şi-l certă tată-său şi-i zise lui: „ce e visul acesta ce ai visat?".* BIBLIA; *ne-a povestit că te-a visat.* PETR.; a **visa cai (verzi) pe pereţi**, a-şi închipui lucruri fantastice, nerealizabile: *nu-mi place, ... e cheltuitoare ... visează cai pe pereţi.* AL.; **2.** (refl.) a se vedea în vis: *zîmbi, cînd se visă atît de frumoasă.* EM.; **unde te visezi?**, unde crezi că te afli?, unde te trezeşti?: *unde te visezi de umbli cu porcii după tine?* CR.; **3.** (intr.) **a visa deştept**, a delira, a aiura: *rîdea de dînsul, ca de unul ce aiurează sau visează deştept.* ISP; **4.** (intr.; şi **a visa deştept** sau **a visa cu ochii deschişi**) a se lăsa în voia gîndurilor, a imaginaţiei, a reveriei: *tot mai gîndeşti la anii cînd visam în academii.* EM.; *îi plăcuse să viseze în faţa stîncii de pe care Sapho se aruncase în valuri.* M.CAR.; **5.** (tr.) a-şi imagina ceva, a avea viziunea unei fiinţe sau a unui lucru: *ş-atuci sufletul visează toat-istoria străveche.* EM.; **6.** (fig.; tr.) a-i trece cuiva ceva prin gînd: *o, tu nici visezi, bătrîne, cîţi în cale mi s-au pus!* EM.; (intr.) **cînd nici nu visezi** sau **cînd cu gîndul nu visezi**, pe neaşteptate, prin surprindere: *cînd nici nu visa ... numai iată că se trezeşte cu dînsa.* CR.; **7.** (tr. şi intr.) a dori cu ardoare, a aspira (spre ceva): *nulităţi absolute ... n-ar îndrăzni a se amesteca în viaţa publică, necum să viseze la portofolii ministeriale.* EM.; *a sosit ceasul nostru, Alexandre, ceasul la care visăm de pe vremea tinereţii.* GHEŢIE. [De la *vis*].

visáre, visări f. **1.** (rar) faptul de a visa; vis: *adoarme pe sînu-i, ... în tandre visări.* EM.; **2.** (fig.) reverie: *mă cufund ca într-o mare de visări dulci şi senine.* EM. [V. *visa*].

visátór, ~i, visătoare a. **1.** care visează, care este cufundat în visare; înclinat spre reverie, spre contemplaţie: *prin parc, îngîndurată, se plimbă visătoare.* COŞB.; **2.** care exprimă o stare de reverie: *ochii mei nălţam visători la steaua Singurătăţii.* EM. // m., f. **1.** persoană care visează, care este predispusă la reverie, la contemplaţie: *cele mai disparate spirite s-au putut întîlni ... înaltul visător Eminescu cu nemilosul observator Caragiale.* MAIOR.; **2.** (p. ext.) persoană lipsită de simţul realităţii; **3.** persoană care se dedică unui ideal irealizabil, care se lasă condusă de utopii: *un ideal frumos, o idee patriotică şi măreaţă ... are dreptul să doarmă tainică şi liniştită în cugetul cîtorva ... visători.* EM. [*Visa* + *-ător*].

visătorie, visătorii f. (rar) predispoziţie spre visare; stare de visare, de reverie: *ochii lui cei moi şi*

străluciți se pierdură iar în acea intensivă visătorie, care stă cîteodată atît de bine băieților. EM. [***Visător*** + *-ie*].

viscerál, ~i, visceralâ, ~e a. 1. (anat.) care ține de viscere, referitor la viscere: *avea ... tulburări viscerale.* CĂL.; 2. (fig.) care provine din profunzimile ființei omenești; instinctual: *reacție, ură viscerală.* [Din fr. ***viscéral***].

víscere n. pl. (anat.) totalitatea organelor care se află în cavitățile craniană, toracică și abdominală (la om și la animale); (în special) organele aflate în cavitatea abdominală: *creierii, inima și plămînii sînt viscere.* [Din fr. ***viscère***].

viscerográf, viscerografe n. aparat în formă de sondă, folosit pentru înregistrarea activității unor viscere. [Din fr. ***viscérographe***].

viscerografíe, viscerografii f. înregistrare a contracțiilor diferitelor părți ale tubului digestiv cu ajutorul viscerografului. [Din fr. ***viscérographie***].

visceroptóză, visceroptoze f. (med.) deplasare, cădere a viscerelor abdominale. [Din fr. ***viscéroptôse***].

víscol, viscole n. vînt puternic însoțit de ninsoare sau de lapoviță; vînt violent, în rafale, care spulberă zăpada: *iarna viscolu-l ascult.* EM.; *afară se pusese pe ninsoare cu viscol.* M.CAR.; (fig.) *cetele române ... pășesc tot înainte sub viscolul de foc.* AL.; *cîndva, după viscolul anilor, un semen al nostru va pomeni de trecerea noastră.* SAD.; (și: (înv. și reg.) **vicol**). [Et. nec.].

viscoleálă, viscoleli f. (rar) viscolire. [***Viscoli*** + *-eală*].

viscolí, pers. 3 **viscolește** vb. 1. (intr. impers.) a bate vînt puternic (însoțit de ninsoare sau de lapoviță), spulberînd zăpada în vîrtejuri: *așezat la gura sobei, noaptea pe cînd viscolește.* AL.; *zi și noapte vicolește.* POP.; 2. (tr. unipers.) a spulbera și a troieni zăpada: *vîntul a bătut puternic, viscolind pe alocuri zăpada.* R.LIB.; (și: (reg.) **vicoli**). [De la ***viscol***].

viscolíre, viscoliri f. faptul de a viscoli; viscoleală: *noaptea, rătăcit în viscolire ... zăreste cu uimire o căsuță.* AL. [V. ***viscoli***].

viscolít, ~ți, viscolită, ~e a. bătut de viscol; troienit; spulberat de viscol: *în odaia viscolită, o mînă fîșîi pe lemnul uși.* SAD. [V. ***viscol***].

viscolitór, ~i, viscolitoáre a. (rar) care troienește, care spulberă zăpada: *o furtună cu vînt viscolitor.* [***Viscoli*** + *-(i)tor*].

viscolitúră, viscoliturí f. faptul de a viscoli; (concr.) zăpadă viscolită, troian de zăpadă îngrămădită de viscol: *se suiră prin viscolituri pe opcina muntelui.* SAD.; (și: (reg.) **vicoliturâ**). [***Viscoli*** + *-(i)tură*].

viscolós, ~și, viscoloásă, ~e a. 1. asemănător viscolului; însoțit de viscol: *o pasăre de noapte gonită din adăpostul ei de o suflare mai viscloasă a crivățului.* OD.; 2. bîntuit, răscolit de viscol: *a pornit afundîndu-se în negura nopții viscoloase.* CAR.; (și: (reg.) **vicolos**). [***Viscol*** + *-os*].

viscózá, viscoze f. substanță vîscoasă obținută din celuloză prin tratarea cu o soluție de sulfură de carbon și de sodă caustică și care poate fi trasă în fire; fibră textilă artificială, elastică, rezistentă și cu luciu mătăsos obținută din această substanță. [Din fr. ***viscose***].

viscozimétru, viscozimetre n. aparat folosit pentru măsurarea viscozității fluidelor. [Din fr. ***viscosimètre***].

viscozitáte, viscozități f. 1. însușire a unui fluid de a fi vîscos, de a opune rezistență la curgere; 2. (concr.) substanță vîscoasă: *dacă sufli deasupra ... nu mai rămîne decît un mototol, o vîscozitate.* C.PETR.; (și: **vîscozitate**). [Din fr. ***viscosité***].

viséct a. v. **bisect**.

visílă, visile f. (reg.) cîrlig mare de undiță, folosit la pescuitul somnului primăvara în ape mari; (și: vișilă). [Et. nec.].

vîslă f. v. **vijlă**.

vist n. joc cu 52 de cărți, la care participă trei sau patru persoane (grupate cîte două) și care se află la originea jocului de bridge: *nu te-ai deprins încă nici vistu să-l joci bine.* ALEX.; (scris și: *wist*). [Din fr., engl. ***whist***].

vistavói, vistavoi m. 1. (mil.; înv.) ordonanță (în serviciul unui ofițer): *sporăvăia, la cazarmă, Negoțoi, vistavoiul, și de cocoana dlui maior.* DELAVR.; (reg.) **a veni vistavoi**, a veni pe neașteptate; 2. (înv.) epitet depreciativ pentru un sergent de stradă sau pentru un ofițer de poliție; 3. (reg.; în trecut) vătășel la primărie. [Din rus. ***vestovoj***].

vistéar n. v. **vistier**[2].

vistér n. v. **vistier**[2].

visteríe f. v. **vistierie**.

vistérnic m. v. **vistiernic**.

visterniceásă f. v. **vistiernicească**.

visternicél m. v. **vistiernicel**.

visternicíe f. v. **vistiernicie**.

vistiáriu n. v. **vistier**[2].

vistiér[1]**, vistieri** m. (în epoca feudală în Țara Românească și în Moldova) 1. (și **mare vistier**, înv., **vistier mare**, **vel-vistier**) mare dregător din sfatul domnesc, care avea obligația repartizării dărilor asupra populației contribuabile, a încasării acestora de la slujbașii din ținuturi (sau din județe), a gestionarii tezaurului țării și a judecării pricinilor care se iveau la strîngerea impozitelor; vistiernic: *sub numele de protipendadă se înțelegeau cele întîi cinci ranguri din arhondologia boierească, adecă: marele ban, marele logofăt, marele vornic, marele vistier și marele spătar.* KOG.; *fusese de mai multe ori agă ... și chiar vistier și ban mare.* GHICA; 2. (și **vistier al doilea, vistier al treilea,** (înv.) **vtori-vistier**) subordonat sau locțiitor al acestui mare dregător: *nu mai aștepta decît rangul de vtori vistier.* FIL. [Din sl. ***vistijari***].

vistiér[2]**, vistiere** n. (înv.) 1. depozit, ascunzătoare în care se păstrau obiecte prețioase: *să dusă în vistiariul său și-ș luă aur și pietri scumpe.* DOS.; 2. (p. ext.) comoară; avuție, bogăție: *alte vistere, ce n-au fostu apucat să le rîdice Petru Vodă cu sine, ... le-au luat atunce împărăția.* N.COSTIN; 3. (fig.) ceea ce este mai de preț, ceea ce înnobilează sufletul; (ceea ce aduce) generozitate, fericire, liniște sufletească: *vom vedea ... iarăși scaunul lui Dumnezeu ... întru care lumină sămt vistearele a toată bucuriia.* VARL.; (și: **vister, vistiariu, vistear**). [Din lat. med. ***vestiarium***].

vistiereásă, vistierese f. soție sau fiică de vistier[1]. [***Vistier***[1] + *-easă*].

vistieríe, vistierii f. (în epoca feudală în Țara Românească și în Moldova) 1. instituție care administra veniturile țării și ale domnului; tezaurul țării și cel domnesc; clădire sau încăpere în care se păstra acesta: *capitația și leafa lor ... la început se plătea din casa rezervei vistieriei.* BĂLC.; *vodă era sculat ... și coborîse în Divanul cel mic ..., să ieie socotelile vistieriei.* SAD.; 2. cantitate mare sau depozit de bani, obiecte prețioase etc.: *luo aurul și argintul ... ce s-au aflat ... în visteriile casii împăratului.* BIBLIA; 3. (p. ext.) comoară; avuție, bogăție: *trimițînd ... soli cu daruri ... au arătat lor visteriile bisericii lui Dumnezeu.* ANTIM; 4. (fig.) ceea ce este mai de preț, ceea ce înnobilează sufletul; (ceea ce aduce) fericire, generozitate, liniște sufletească: *ca să să mîngîie inemile lor ... spre cunoștința tainii lui Dumnezău ... întru carele sînt toate visteriile înțelepciunii și ale cunoștiinții ascunse.* BIBLIA; 5. (înv.) vistiernicie: *vodă Ghica îl chemă la înalte dregătorii, încredințîndu-i vistieria.* OD.; (și: **visterie**). [***Vistier***[1] + *-ie*].

vistiérnic, vistiernici m. (în epoca feudală în Țara Românească și în Moldova) 1. (și **mare vistiernic**, (înv.) **vistiernic mare**, **vel-vistiernic**) vistier[1]: *numise din vreme pe tînărul Niculache Roznovanu vistiernic mare.* GHICA; 2. (și **vistiernic al doilea, vistiernic al treilea,** (înv.) **vtori-vistiernic**) subordonat sau locțiitor al acestui mare dregător: *vistiernic al doilea la ținutul Neamțului.* SAD.; 3. (fig.; înv.) depozitar: *chiar moartea însăși e-o părere și un vistiernic de vieți.* EM.; (și: **visternic**). [Din sl. ***vistijarĭnicŭ***].

vistierniceásă, vistiernicese f. soție sau fiică de vistiernic: *le cumpărasă ... de la Ghenculeasa visterniceasa.* NEC.; (și: **visterniceasă**). [***Vistiernic*** + *-easă*].

vistiernicél, vistiernicei m. slujbaș aflat în subordinea marelui vistiernic, însărcinat cu strîngerea dărilor de la populația contribuabilă, devenit din secolul al XVIII-lea și membru al unei bresle comandată de un căpitan sau de un vătaf; (și: **visternicel**). [***Vistiernic*** + *-el*].

vistiernicíe f. demnitatea, funcția de mare vistiernic; perioadă de timp în care cineva deține această demnitate și exercita această funcție; vistierie: *pe atunce visternicia se da celui care da mai mult.* KOG.; (și: **visternicie**). [***Vistiernic*** + *-ie*].

vișílă f. v. **visilă**.

víșin, vișini m. pom roditor din familia rozaceelor, cu frunze lucioase, cu flori albe, cultivat pentru fructele sale (*Cerasus vulgaris*): *vișinii și cireșii înfloriți ... tăinuiau cărările risipite.* EM.; **vișin sălbatic**, vișinel (*Cerasus fruticosa*); **vișin turcesc**, arbust din familia rozaceelor, cu lemnul roșu, tare (folosit la confecționarea lulelelor), cu frunze plăcut mirositoare (întrebuințate drept condiment), cu flori albe și cu fructe mici, negre, amărui (*Prunus mahaleb*). [De la ***vișină***].

vișinép, vișinapuri n. (înv.) 1. vișinată: *boieriul bea vișinap.* AL.; 2. (la pl.) varietăți de vișinată: *ședeau grămădite pe polițe ... sticle de vutci și vișnapuri.* GANE; (și: **vișnap**). [Din turc. ***viș(i)nab***].

vișinátă, vișinate, rar, **vișinaturi** f. 1. băutură preparată prin fermentare din vișine, zahăr și alcool; cantitate determinată din această băutură; vișinap: *puțină vișinată ... tot vă place.* PETR.; 2. (la pl.) varietăți din această băutură: *făcea vișinaturile și păstrămurile cele mai bune din lume.* SAD. [Cf. gr. mod. ***visinádha***].

vișínă, vișine și (pop.) **vișini** f. fructul vișinului, mic, rotund, cărnos, de culoare roșie întunecată și cu gust acrișor: *să cumpere două legături de vișine.* CAR. [Din bulg. ***višna***].

vișineá (~ícă), vișinele f. diminutiv al lui vișină: *purta snopi de floricele și crenguți cu vișinele.* AL. [***Vișină*** + *-ea* (*-ică*)].

vișinél, vișinei m. 1. diminutiv al lui vișin: *prin cel verde vișinel.* POP.; 2. arbust din familia rozaceelor, cu flori albe și cu fructe mici, roșii-purpurii, foarte acre (*Cerasus fruticosa*). [***Vișin*** + *-el*].

vișinét, vișineturi n. livadă de vișini: *prin cel verde vișinet.* POP. [***Vișin*** + *-et*].

vișiníu, ~ii, vișinie, ~ii a. de culoarea vișinei coapte: *roșu închis cu nuanță violetă: apăru ... îmbrăcat cu anteriu de atlas vișiniu.* FIL.; *trecu o femeie cu o pălărie vișinie.* PETR. [***Vișină*** + *-iu*].

víșlă f. v. **vijlă**.

vișnáp n. v. **vișinap**.

vitacée, vitacee f. (la pl.) familie de plante dicotiledonate lemnoase, agățătoare, cu frunze alterne, cu flori grupate în inflorescențe și cu fructe bace cărnoase; (la sg.) plantă din această familie. [Din fr. ***vitacées***].

vitál, ~i, vitală, ~e a. 1. care se raportează la viață, care aparține vieții, care este esențial pentru menținerea vieții: *plaga ... nu pare să intereseze nici un organ vital.* PETR.; *făcea ... impresia unui om care și-a cheltuit energia vitală.* GHEȚIE; **nod vital**, v. **nod**; **principiu vital** sau **forță vitală**, realitate energetică distinctă de materie, care stă, potrivit teoriei vitalismului, la baza tuturor fenomenelor vieții; 2. care este absolut necesar, care este indispensabil pentru existența unei persoane sau a unei colectivități; care este de importanță maximă; esențial, fundamental: *d-sa n-are nici o idee a guvernului său în cestiunile cele mai vitale și mai arzătoare.* EM.; *conversația se învălmașea în jurul decadenței acestei activități vitale ..., vînătoarea.* VOIC.; **spațiu vital**, v. **spațiu**. [Din fr. ***vital***, lat. ***vitalis***].

vitalísm n. **1.** (filoz.; biol.) doctrină potrivit căreia procesele vieţii se explică prin acţiunea în organismul viu a unui principiu vital; **2.** (rar) capacitatea de a trăi intens, de a se bucura de viaţă: *dinamismul nostru ... avînd analogie cu acela al eroilor stendhalieni, care şi ei cultivă vitalismul.* CĂL. [Din fr. ***vitalisme***].

vitalíst, ~şti, vitalistă, ~e a. care aparţine vitalismului, referitor la vitalism, specific vitalismului. // m., f. adept al vitalismului. // m. (rar) persoană care are capacitatea de a trăi intens, de a se bucura de viaţă: *fundamental, Călinescu a fost un vitalist.* V.R. [Din fr. ***vitaliste***].

vitalitáte, vitalităţi f. **1.** starea a ceea ce este viu, a ceea ce are viaţă; ansamblu de proprietăţi caracteristice unui organism viu: *natura omenească şi natura organică ... îşi au economia lor, care nu se poate ignora decît în detrimentul vitalităţii.* EM.; **2.** caracterul a ceea ce manifestă putere de viaţă; forţă, vigoare, energie, dinamism: *avem prea mare credinţă în vitalitatea poporului românesc de pretutindeni.* EM.; *sentimentul zădărniciei ... nu izbutea să anuleze vitalitatea extraordinară a arhitectului.* CĂL. [Din fr. ***vitalité***, lat. ***vitalitas, -atis***].

vitalizá, vitalizez vb. (rar; tr.) a face să capete vitalitate, vigoare: *a reuşit să reliefeze mesajul uman al unei muzici vitalizate de tradiţie.* R.L. [Din fr. ***vitaliser***].

vitállium n. (chim.) aliaj pe bază de crom, cobalt şi molibden. [Din engl., fr. ***vitallium***].

vitamínă, vitamine f. nume dat unor compuşi organici indispensabili vieţii, avînd rol esenţial în menţinerea proceselor celulare vitale, care se găsesc în alimente sau se prepară sintetic: *dulciurile sărăcesc organismul de vitamine.* PR. [Din fr. ***vitamine***, germ. ***Vitamin***].

vitaminizá, vitaminizez vb. **1.** (tr.) a îmbogăţi alimentele în vitamine; **2.** (refl.) a urma un tratament cu vitamine. [Cf. germ. ***vitaminisieren***].

vitaminizáre f. acţiunea de a (se) vitaminiza şi rezultatul ei. [V. ***vitaminiza***].

vitaminizát, ~ţi, vitaminizată, ~e a. îmbogăţit în vitamine: *margarină vitaminizată.* [V. ***vitaminiza***].

vitaminologíe f. ştiinţă care se ocupă cu studiul vitaminelor. [Din fr. ***vitaminologie***].

vitaminós, ~şi, vitaminoásă, ~e a. care conţine vitamine, bogat în vitamine. [***Vitamină*** + ***-os***].

vitaminoterapíe f. metodă de tratare a unor boli sau a consecinţelor acestora cu ajutorul vitaminelor. [Din fr. ***vitaminothérapie***].

vitaminóză, vitaminoze f. boală provocată de excesul de vitamine. [Din germ. ***Vitaminose***].

vítă, vite f. **1.** (înv. şi reg.; adesea la sg. cu sens col.) animal; (p. restr.; sens curent) animal domestic (mare), în special animal cornut: *o vie cu livadă ..., vite şi multe paseri alcătuiau gospodăria babei.* CR.; **vită cornută** (sau **mare**, (rar) **albă**, (înv. şi pop.) **cu coarne**), (mai ales la pl.) bou sau vacă: *se plătea de fiecare vită mare ... cîte cincisprezece parale.* FIL.; *puse o trupă de cumani să execute o năvală ... asupra turmelor de vite albe.* EM.; **vită mică** (sau (reg.) **măruntă**), oaie sau capră: *în curtea lor se află şi vite mici.* ISP; **2.** (şi **vită încălţată**) epitet injurios pentru o persoană (considerată) grosolană, nesimţitoare sau proastă: *mergi la loc, vită!* CAR.; *vită, îndrăzneşti să arestuieşti pe un mare vornic?* PETR. [Lat. ***vita*** „viaţă“].

viteáz, ~eji, vitează, ~eze a. care dă dovadă de bărbăţie, de eroism în luptă; (p. ext.) îndrăzneţ, curajos, dîrz: *Ivan de Brienne, exrege de Ierusalim, om viteaz şi în plină putere.* EM.; *oricît vor fi fiind de viteji, ... steagurile domniei îi pot împresura.* SAD. // m. **1.** războinic, luptător, ostaş; erou: *răsturnat-ai val-vîrtej oştile leite-n zale de-mpăraţi şi de viteji.* EM.; *viteji cărora ea le alinase chinurile au dus-o, plîngînd, pe umerii lor la groapă.* M.CAR.; **2.** (în epoca feudală în Ţările Române) denumire dată luptătorilor călări, înzăuaţi, care, distingîndu-se în bătălii, se bucurau de beneficii speciale din partea domnului (devenind stăpîni de pămînt sau dregători în sfatul domnesc) şi formau o categorie militară distinctă în oastea domnească: *multe sate şi cetăţi au dăruit vitejilor lui* (cca 1660-1680). GCR.; *mulţi şi den boiari au picat, şi vitejii cei mai aleşi, cu totul.* N.COSTIN. [Din sl. ***vitenzĭ***, magh. ***vitéz***].

vitejésc, ~şti, vitejeáscă, ~eşti a. de viteaz, care aparţine vitejilor, referitor la viteji, caracteristic celor viteji: *muri ... lăsînd un fiu june, ... nedestoinic de a-şi scăpa ţeara printr-o voinţă puternică şi vitejească.* OD.; *nici nu se putea alege un loc mai nemerit pentru a pregăti la fapte vitejeşti inimile acelora cari ... aveau să se arunce cu pieptul deschis în foc.* VLAH. [***Viteaz*** + ***-esc***].

vitejéşte adv. ca vitejii, în felul vitejilor; cu bărbăţie: *apără vitejeşte independinţa ţării sale.* BĂLC. [***Viteaz*** + ***-eşte***].

vitejí, vitejesc vb. **1.** (rar; intr. şi (înv.) refl.) a se lupta cu vitejie, cu eroism; a da dovadă de bărbăţie: *întăreşte-te şi te vitejeşte, pentru că tu vei împărţi nărodului acestuia pămîntul.* BIBLIA; **2.** (înv.; fig.; intr.) a se sili, a se strădui să ispitească, să corupă: *să vă răbdaţi de poftele trupeşti, carele vitejescu împrotiva sufletului.* N.TEST.; **3.** (pop.; intr.) a haiduci: *acela să vie cu mine-n frăţie, ca să vitejească, numele să-i crească.* AL. [De la ***viteaz***].

vitejíe, vitejii f. **1.** însuşirea de a fi viteaz; atitudine, comportare de om viteaz; bărbăţie, bravură, eroism: *cu toată eroica lor vitejie ..., contele Ludovic de Blois cade pe cîmpul de onoare.* EM.; *i-a fost dată lui vitejia ca un dar al firii.* SAD.; **2.** faptă vitejească: *de au făcut vreo vitejie acolea, să scrie muntenii.* COSTIN; *îi explicase cine fusese Ioan Corvinul, din ce neam se trăgea, ce fapte de vitejie săvîrşise.* GHEŢIE; **3.** (pop.) haiducie: *te las naibei sărăcie, şi mă duc la vitejie.* POP. [***Viteaz*** + ***-ie***].

vitelín, ~i, vitelină, ~e a. (biol.) care aparţine vitellusului, referitor la vitellus; care conţine vitellus; **sac vitelin**, v. **sac**. // f. proteină cu fosfor, care se găseşte, combinată cu lecitină, în gălbenuşul de ou. [Din fr. ***vitellin***].

vitéllus n. nume dat citoplasmei oului, care serveşte la formarea embrionului şi ca substanţă nutritivă pentru embrion. [Din fr., lat. ***vitellus***].

vitésă f. v. viteză.

viteşúg, viteşuguri n. (înv.) **1.** însuşirea de a fi viteaz; **2.** faptă vitejească. [Din magh. ***vitézség***].

vitéză, viteze f. **1.** rapiditate în deplasare; iuţeală, repeziciune: *trenul şi-a micşorat ... simţitor vitesa.* CAR.; **beţia** (sau **boala**, **mania**) **vitezei**, pasiune pentru viteză excesivă; **în** (**plină**) **viteză** sau **cu toată viteza**, cu foarte mare iuţeală: *motocicleta porni, îndepărtîndu-se în viteză.* V.R.; **2.** faptul de a face ceva în foarte scurt timp, cu iuţeală: *lămurirea deplină a cititorilor asupra acestui caracteristic vot de mare viteză.* EM.; *vitesa înviersunată a activităţii acelor mulţimii era făcută să ne înfricoşeze.* SAD.; (fam.) **a băga pe cineva în viteză**, a obliga pe cineva să iasă din starea de inerţie şi să facă ceva mai repede decît este obişnuit; **3.** raportul dintre spaţiul străbătut de un mobil şi timpul necesar pentru parcurgerea acestui spaţiu: *cu o vitesă de o sută de kilometri pe oră, am ajuns cei dintîi.* CAR.; **viteză cosmică**, viteză imprimată navelor cosmice de la înscrierea pe o orbită circulară a Pămîntului pînă la părăsirea sistemului solar; **4.** raportul dintre variaţia unei mărimi şi timpul în care se produce această variaţie; **5.** ritmul în care se produce sau se repetă un proces chimic, fiziologic, electric etc., raportat la o unitate de timp; **viteză de sedimentare**, interval de timp în care se depun hematiile în sîngele rămas necoagulat, servind la diagnosticarea sau urmărirea evoluţiei unor boli; **6.** fiecare dintre treptele de demultiplicare care stabilesc raportul dintre turaţia unui motor şi turaţia arborelui mecanismului pe care îl pune în mişcare: *un timp merse atentă ... la viragii, schimbînd vitezele, frînînd.* C.PETR.; **cutie de viteze**, v. **cutie**; **schimbător de viteză**, v. **schimbător**; (şi: (rar) **vitesă**). [Din fr. ***vitesse***].

vitezomán, vitezomani m. şofer care are mania vitezei: *radarul a depistat 140 de vitezomani.* R.LIB. [De la ***viteză*** (după *recordman, sportsman* etc.)].

vitezomaníe, vitezomanii f. manie pentru viteză exagerată. [De la ***viteză*** (după *mitomanie, grandomanie* etc.)].

vitezométru, vitezometre n. instrument pentru măsurarea vitezei de deplasare a unui vehicul. [***Viteză*** + ***metru*** (după *barometru, manometru*)].

vitícol, ~i, viticolă, ~e a. **1.** referitor la viticultură, care aparţine viticulturii, care se ocupă cu viticultura: *simt nevoia de a aminti rezultatele congreselor viticole.* C.L.; **2.** care posedă culturi întinse de vii, bogat în vii: *fiecare din regiunile viticole ... avea un regim deosebit.* C.L. [Din fr. ***viticole***].

viticultór, ~i, viticultoáre m., f. persoană care se ocupă de cultura viţei de vie; specialist în cultura viţei de vie şi în producerea vinurilor: *viticultorul, în lipsa numerariului necesar, se împrumuta în mod oneros.* C.L. [Din fr. ***viticulteur***].

viticultúră, viticulturi f. ramură a ştiinţelor agricole care se ocupă cu studiul metodelor de cultivare a viţei de vie în vederea producerii strugurilor şi a vinurilor de calitate superioară; (ramură a agriculturii care se ocupă de) cultura viţei de vie: *tragedia prin care trecea viticultura în anul 1926, am arătat-o într-un memoriu.* C.L.; *filoxera ... a ruinat o sută de ani de viticultură, lăsînd rîpele goale.* ARG. [Din fr. ***viticulture***].

vitilígo n. (med.) boală de piele caracterizată prin apariţia pe piele a unor zone depigmentate, de culoare albă. [Din fr. ***vitiligo***].

vitión a. v. **hition**.

vitişoáră, vitişoare f. diminutiv al lui vită; vituţă: *n-avea cine să-i îngrijească de casă şi de vitişoare.* CR. [***Vită*** + ***-işoară***].

vitrăi n. v. **vitraliu**.

vitráj, vitraje şi **vitrajuri** n. **1.** (perete de) geam; totalitatea geamurilor unui edificiu, ale unei uşi etc.: *înlocuirea geamurilor albe prin vitrajuri colorate.* AL.; **2.** (rar) marchiză (închisă cu geamuri): *o casă cu vitraj.* C.PETR. [Din fr. ***vitrage***].

vitráliu, vitralii n. (fereastră alcătuită din) bucăţi de sticlă colorată sau pictată, montate într-o reţea de rame metalice: *în bisericile gotice lumina pătrunde ... modificată de culorile vitraliilor.* BL.; (şi: **vitrai**). [Din fr. ***vitrail***].

vitrát, ~ţi, vitrată, ~e a. (rar) care este făcut din sticlă: *uşă vitrată; perete vitrat.* [Din fr. ***vitré***].

vítreg, ~gi, vitregă, ~ge a. **1. tată vitreg** (şi m.) sau **mamă vitregă** (şi f.), soţul mamei sau soţia tatălui consideraţi în raport cu copiii lor dintr-o căsătorie anterioară: *era horopsită şi de sora cea de scoarţă şi de mama cea vitrigă.* CR.; *l-am urît pentru fapta sa pe tatăl meu cel vitreg.* SAD.; **2. fiu** (sau **fecior**) **vitreg** sau **fiică** (sau **fată**) **vitregă**, fiu sau fiică din altă căsătorie a unuia dintre soţii recăsătoriţi, consideraţi în raport cu tatăl vitreg sau cu mama vitregă; fiastru, fiastră: *pe alt fiu vitreg al căpitanului îl trăsese ... în ţeapă.* OD.; *sînt informat că intenţionezi să adoptezi pe fiica dumitale vitregă.* CĂL.; (fig.) *fii vitregi ai acestei ţări.* EM.; **3. frate vitreg** sau **soră vitregă**, fiu sau fiică din altă căsătorie a unuia dintre soţii recăsătoriţi, consideraţi în raport cu copilul sau cu copiii celuilalt soţ ori cu copiii rezultaţi din noua căsătorie: *ar trebui să mă bucur ... să am fraţi şi surori, chiar şi vitregi.* CĂL.; **4.** (p. ext.) care are o atitudine răuvoitoare, ostilă, nedreaptă etc. faţă de cineva; care este aspru, nemilos, necruţător: *sîntem înconjuraţi ... de români ... cari trăiesc sub guverne vitrege, unele duşmane chiar existenţei lor.* EM.; (adv.) *conferinţa de la Londra a tratat România în mod vitreg.* EM.; **5.** (fig.) defavorabil, neprielnic, potrivnic: *oricît de vitregă ne-ar fi istoria, Dumnezeu a pus în noi semnele sale nebiruite.* SAD.; (şi: (pop.) **vitric, vitrig**). [Lat. ***vitricus***].

vitregí, vitregesc vb. (rar; tr.) **1.** a avea faţă de cineva o atitudine ostilă, nedreaptă, potrivnică etc.: *menirea mea este să trăiesc în mijlocul neamului vitregit de soartă.* REBR.; **2.** a lipsi, a priva (pe cineva) de ...: *a i se restitui bunurile de care pe nedrept a fost vitregită.* R.LIB. [V. ***vitreg***].

vitregíe, vitregii f. **1.** atitudine, comportare care denotă răutate sau ostilitate, duşmănie: *am auzit-o*

... mărturisindu-mi plîngînd traiul ei chinuit de vitregia nevestei a doua a lui tată-său. M.CAR.; **2.** dificultate, adversitate, potrivnicie; vitregitate: *cu toată vitregia împrejurărilor ... poetul şi pictorul nu încetă de a lucra.* SAD. [***Vitreg*** + *-ie*].

vitregitáte f. (rar) vitregie: *cu toată vitregitatea legilor, totuşi mai erau în ţară cîteva municipii unde naţionalităţile reuşau în preponderanţă faţă de maghiari.* EM. [***Vitreg*** + *-itate*].

vítric a. v. **vitreg**.

vitrifiá vb. v. **vitrifica**.

vitrifiábil, ~i, vitrifiabilă, ~e a. care se poate vitrifica, care poate fi vitrificat. [Din fr. ***vitrifiable***].

vitrifiánt, ~ţi, vitrifiantă, ~e a., m. (material de bază) folosit în industria silicaţilor pentru a obţine mase sticloase, amorfe. [Din fr. ***vitrifiant***].

vitrificá, vitrífic vb. (tr. şi refl.) a (se) transforma într-o masă amorfă, sticloasă, printr-o operaţie de topire urmată de solidificare: *focul vitrifică nisipul;* (şi: **vitrifia**). [Din fr. ***vitrifier***, it. ***vitrificare***].

vitrificáre, vitrificări f. acţiunea de a (se) vitrifica şi rezultatul ei; vitrificaţie; (şi: **vitrifiere**). [V. ***vitrifica***].

vitrificáţie, vitrificaţii f. (înv.) vitrificare: *vitrificaţiunea nisipului;* (şi: **vitrificaţiune**). [Din fr. ***vitrification***].

vitrificaţiúne f. v. **vitrificaţie**.

vitrifiére f. v. **vitrificare**.

vítrig a. v. **vitreg**.

vitrigón n. (reg.) plantă erbacee cu flori albastre, folosită în medicina populară (*Eryngium maritimum*). [Et. nec.].

vitrínă, vitrine f. **1.** spaţiu special amenajat pentru expunerea mărfurilor în spatele ferestrei dinspre stradă a unui magazin; fereastră care închide spre stradă acest spaţiu; (p. ext.) totalitatea mărfurilor expuse într-un astfel de spaţiu: *se opri în faţa unei vitrine cu mărgean şi obiecte ieftine de artă.* EL.; **2.** mobilă sau dispozitiv, cu unul sau cu mai mulţi pereţi din sticlă, folosit pentru expunerea mărfurilor într-un magazin, a exponatelor într-un muzeu, a veselei (de lux) într-o casă particulară etc.: *nu pot încredinţa dacă ... şi-a aflat un loc în gravele şi artisticele vitrine ale Luvrului.* OD.; *ghemuită în faţa marelui bufet cu vitrină.* GHEŢIE. [Din fr. ***vitrine***].

vitriniér, ~i, vitrinieră, ~e a. şi m., f. (persoană) care este specializată în aranjarea vitrinelor unui magazin. [***Vitrină*** + *-ier*].

vitriól, vitrioluri n. **1.** (înv.) acid sulfuric (în soluţie concentrată): *a dizolvat victima ucisă, într-o baie cu vitriol.* ARG.; **2.** nume dat unor sulfaţi; **vitriol alb**, sulfat de zinc, v. **sulfat**; **vitriol albastru**, sulfat de cupru, v. **sulfat**; **vitriol verde**, sulfat feros (sau de fier), v. **sulfat**; (şi: (înv. şi reg.) **vitrion**). [Din lat. med. *vitriolum*, germ. *Vitriol*, fr. *vitriol*].

vitrioiá, vitriolez vb. (rar; tr.) **1.** a arunca vitriol asupra cuiva pentru a-l desfigura; **2.** (fig.) a critica violent. [Din fr. ***vitrioler***].

vitriolăj, vitriolaje n. tratare a ţesăturilor cu acid sulfuric pentru înlăturarea impurităţilor. [Din fr. ***vitriolage***].

vitriolánt, ~ţi, vitriolantă, ~e a. **1.** (rar) care arde, care provoacă arsuri: *substanţă vitriolantă;* **2.** (fig.) caustic, incisiv, muşcător: *Arghezi nu şi-a găsit dintr-odată concentrarea vitriolantă în expresia pamfletară.* VR. [***Vitriola*** + *-ant*].

vitrión n. v. **vitriol**.

vitrít n. **1.** component principal al cărbunilor minerali, de culoare neagră, lucios şi compact; **2.** material constituit din sticlă cu mangan, folosit ca izolant între soclul becurilor electrice şi capsă. [Din germ. *Vitrit*, fr. *vitrite*].

vitrós, ~şi, vitroásă, ~e a. **1.** care are aspect de sticlă, asemănător sticlei; cu structură caracteristică sticlei; care are luciul sau transparenţa sticlei; sticlos: *putea să bea din ceşti de ceai vitroase şi subţiri.* CĂL.; **2.** (anat.) **corp vitros** sau **umoare vitroasă**, masă gelatinoasă transparentă care se găseşte între cristalin şi retină. [Din fr. ***vitreux***].

vitrozitáte, vitrozităţi f. (geol.) structură asemănătoare sticlei. [Din fr. ***vitrosité***].

vituláră a. **febră vitulară**, febră puerperală la vaci. [Din fr. ***vitulaire***].

vituperá, vituperez vb. (livr.; tr.) a blama, a defăima, a denigra, a discredita; a dezaproba: *Alecsandri este vituperat şi azi pentru că a „înfrumuseţat" textele culese.* CĂL. [Din fr. ***vitupérer***, lat. ***vituperare***].

vituperáre, vituperări f. (livr.) acţiunea de a vitupera şi rezultatul ei; blamare, defăimare; dezaprobare; vituperaţie. [V. ***vitupera***].

vituperáţie, vituperaţii f. (livr.) vituperare. [Din fr. ***vitupération***].

vitúţă f. (reg.) vitişoară: *nici un pic de apă nu mai este, toată am beut-o noi şi vituţele noastre.* POP. [***Vită*** + *-uţă*].

viţ, viţuri n. (germanism) glumă, vorbă de spirit: *vorbă cumpănită, cîte un viţ nemţesc în onoarea lui Bacchus – iar încolo, rezervă.* ZAMF. [Din germ. *Witz*].

víţă, viţe f. **1.** (şi **viţă de vie**) arbust din familia vitaceelor, cu rădăcina puternică, cu tulpina scurtă, din care se dezvoltă mlădiţe lungi şi subţiri care se agaţă prin cîrcei, cu frunze mari, lobate, cu inflorescenţa în racem şi cu fructe sub formă de boabe sferice sau ovale, suculente, de culoare verde-gălbuie, roşie etc., dispuse în ciorchini; vie (*Vitis vinifera*): *era afară, sub o boltă de viţă şi aştepta trăsura.* GAL.; *înlocui butucii de viţă uscaţi cu alţii noi.* CĂL.; **viţă sălbatică**, arbust tîrîtor sau agăţător din familia vitaceelor, cu frunze lobate, cu fructe mici, albastre-violacee, foarte acre (*Vitis silvestris*): *aduseră ... în foişorul ... încununat de viţă sălbatică şi caprifoi, paturi moi.* SAD.; **viţă de Canada** sau **viţă sălbatică**, arbust ornamental agăţător din familia vitaceelor, originar din America, cu frunze mari, care toamna se colorează în roşu, cu cîrcei ramificaţi, cu fructe mici, negre-albăstrui (*Parthenocissus quinquefolia*); **a lucra pe cineva în foi de viţă**, a unelti împotriva cuiva cu multă iscusinţă: *toată lumea îşi amintea cum îl „lucrase în foi de viţă" ... în acele luni, din 1821.* PETR.; **2.** (bot.; compuse) (reg.) **viţa-evreilor**, lăsnicior (*Solanum dulcamara*); **viţă-albă**, plantă agăţătoare din familia ranunculaceelor, cu flori albe, plăcut mirositoare, care creşte prin păduri şi pe lîngă garduri etc. (*Clematis vitalba*); (reg.) **viţă-neagră**, fluierătoare (*Tamus communis*); **3.** fiecare dintre ramurile (tinere) subţiri şi flexibile ale viţei; coardă; (p. ext.) vrej, curpen; lujer: *să făcu vie mare, şi au făcut săpături, şi au întins viţa ei.* BIBLIA; *viţele gem, îndoite sub greutatea strugurilor.* ST.; **4.** (pop.) fiecare dintre ramificaţiile lungi ale unei rădăcini; rădăcină (ramificată): *la o cotitură ... dormita o răchită: şi printre viţele rădăcinilor ..., grămezi verzi de ouă de broască stăteau neclintite.* SAD.; **5.** (pop.) fiecare dintre firele de in, de cînepă etc. răsucite, din care se împleteşte o funie, o sfoară etc.; (p. ext.) sfoară, funie: *îl bătură cu un bici de aramă cu patru viţe.* DOS.; *cu frînghie de mătasă, viţele-mpletite-n şase.* POP.; **6.** (mar.) parîmă de sîrmă; **7.** (pop.) şuviţă de păr: *de pe fruntea mea cea tristă tu dai viţele-ntr-o parte.* EM.; **8.** (fig.) faptul de a descinde în linie directă dintr-un strămoş comun; totalitatea descendenţilor care se succed în timp; descendenţă, filiaţie: *conţi, duci, a căror viţă prin veacuri străluceşte.* MACED.; *mi-a plăcut mîndria ta, în care eu văd o însuşire a viţei noastre.* PETR.; **9.** (fig.) descendent direct: *Ioan Neculce, viţă din familiile cele mari a ţării.* KOG.; **10.** (fig.) aparteneţă prin naştere la o familie domnească sau la o categorie socială de condiţie nobiliară; origine nobilă: *umbla să se suie pe scaunul Ţarigradului, ca unul ce era viţă de împărat.* GHICA; *se simt viţă de boier, întocmai ca mine.* VINEA; **de viţă veche**, de obîrşie nobilă, foarte veche: *ca mulţi lorzi de viţă veche ... e-ntr-o ureche.* COŞB.; **de viţă**, nobil (prin naştere): *parvenitul şi ciocoiul voiesc numaidecît să fie de viţă.* GHICA; **11.** (fig.) origine etnică; naţionalitate: *străinii ştiu astăzi şi recunosc că noi sîntem de viţă latină.* MAIOR.; *de viţă sînt străin: ... „sînt grec", urmă el.* M.CAR.; **12.** (fig.) punct de plecare, început, obîrşie, strămoş al unei colectivităţi, al unui neam, al unui popor: *ruinele unei cetăţi romane li spuneau din ce viţă strălucită îşi trag neamul.* VLAH.; **13.** (fig.) popor, neam, seminţie: *arabii, după „Biblie", se cobor din Sem: dar se subîmpart în mai multe viţe.* BOL.; **14.** (fig.) totalitatea persoanelor înrudite între ele prin sînge; aparteneţă prin naştere la o familie de o anumită condiţie (socială): *şi nici neamuri n-are şi-i din viţă rea.* COŞB.; *noi Şendreştii din viţa lui Haralambie Şendrea am fost la casa părintească şase.* SAD.; **de** (sau **din**) **viţă**, (pop.) care este de familie bună, aleasă etc.: *alta mi-am căpătat mai din viţă şi sămînţă.* POP.; **15.** (fig.; pop.) specie, varietate de animale sau de plante: *întreprinde o ameliorăţiune determinată a unei viţe de animali domestici sau a unei plante cultivate.* HASD.; **16.** (fig.; pop.) rasă: *aceşti cai sînt ... produsele unei încrucişări ... între cai de viţă anumită.* SĂM. [Lat. ***vitea***].

viţeá, (~ícă), viţele f. **1.** puiul de sex feminin al vacii; (p. ext.) vacă tînără: *nu cumva ai pofti să-mi iei viţica pentr-un cuc armenesc?* CR.; **2.** (fam.) epitet (peiorativ) pentru o fată sau pentru o femeie tînără naivă, proastă etc.; (şi: (reg.) **viţeauă**). [Lat. **vitella*].

viţeáuă f. v. **viţea**.

viţecanţelár m. v. **vicecancelar**.

viţél, viţei m. **1.** puiul (de sex masculin al) vacii, de la naştere pînă la un an; (p. ext.) junc: *sînt vreo cinci-şase zile de cînd a fost să ducă viţeii la suhat.* CR.; **a sta** (sau **a se uita**) **ca viţelul la poarta nouă**, v. **poartă**; **a trăi ca viţelul la oraş**, a duce un trai plin de lipsuri, de greutăţi, de necazuri: *nevoia îl face să trăiască ca viţelul la oraş!* PANN; (reg.) **a trăi ca viţelul la curtea boierească**, a duce un trai îmbelşugat; (livr.) a **înjunghia** (sau **a tăia**) **viţelul cel gras**, (cu aluzie la Parabola fiului risipitor din Evanghelia lui Luca) a da un banchet îmbelşugat, somptuos, în familie, mai ales în cinstea întoarcerii cuiva; **2.** (în textele biblice) **viţelul de aur**, idol de aur făcut de vechii evrei, pe vremea lui Moise, la poalele muntelui Sinai, după asemănarea boului Apis din Egipt: *şi făcură viţel în zilele acealea, şi aduseră jărtvă idolului, şi să veseliia.* N.TEST.; (livr.) **viţelul de aur**, (cu aluzie la idolul pe care l-au venerat vechii evrei la poalele muntelui Sinai) adoraţia, cultul bogăţiei, al banului: *tot cultul viţelului de aur din familia lor putea s-o ţină departe de ai săi.* AG.; **3.** (fam.) epitet peiorativ pentru un bărbat naiv, prost etc.; **4.** (p. restr.) carne de viţel, folosită ca aliment: *o halbă ... şi o friptură de viţel, strigă domnul Ilie.* AG.; **5.** (p. restr.) pielea prelucrată a viţelului: *pantofi de viţel;* **6.** (p. ext.) puiul ciutei: *a găsit supt adăpost ... de crengi pe viţelul cerboaicei.* SAD.; **7.** (zool.; pop.; compus) **viţel-de-mare**, focă (*Phoca vitulina*); **8.** (pop.) raniţă făcută din piele de viţel, purtată în spate de soldaţi: *puseră-mi viţelu-n spate, şi la brîu curele late.* POP. [Lat. ***vitellus***].

viţelár, viţelari m. **1.** persoană care păzeşte şi îngrijeşte viţeii (ducîndu-i la păscut): *hodiniseră în bordeiul vatamanului bouarilor şi viţelarilor.* SAD.; **2.** plantă erbacee din familia gramineelor, cu tulpina înaltă, cu spicul verde şi cu miros plăcut; părangină (*Anthoxanthum odoratum*); **3.** (zool.; pop.) mormoloc. [***Viţel*** + *-ar*].

viţelúş, ~i, viţeluşă, ~e m., f. diminutiv al lui viţel: *se auzea ... din cînd în cînd cîte un muget frînt al viţeluşilor.* AG. [***Viţel*** + *-uş*].

viţlá vb. v. **vicia**.

viţlábil a. v. **viciabil**.

viţlăre f. v. **viciere**.

viţlát a. v. **viciat**.

viţlére f. v. **viciere**.

viţión, viţioane n. (reg.; mai ales la pl.) şuviţă de păr: *părul, nepieptănat şi lung, i-atîrnă în viţioane pe ceafă şi pe frunte.* DELAVR. [***Viţă*** + *-ion*].

viţiós a. v. **vicios**.

víţiu n. v. **viciu**.

viţós, ~şi, viţoásă, ~e a. (pop.) **1.** cu ramificaţii numeroase şi lungi: *rădăcină viţoasă;* **2.** cu fire lungi şi dese, cu miţe: *eram ... învălit într-o sarică ghiţoasă de Caşina.* CR.; **3.** care are blana, lîna, părul cu fire lungi şi dese; miţos: *oaie viţoasă;* (şi: **ghiţos**). [***Viţă*** + *-os*].

viu, vii, víe, víi a. **1.** care este în viaţă, care trăieşte: *au dat Avraam daruri ... încă fiind el viu.* BIBLIA; *arzi, cumătre, mori, că nici viu nu eşti bun!* CR.; **de viu**, fiind încă în viaţă: *cade de viu în prinsoarea inamicului.* EM.; **a fi mai mult mort decît viu**, a fi într-o stare de sfîrşeală (din cauza spaimei, a bolii etc.): *fusese adus mai mult mort decît viu, snopit în bătăi.* PETR.; **viu sau mort**, în orice stare s-ar afla: *să-l prindă viu sau mort*; (pop.) **viu-viuţ** (sau **-vuleţ**), în viaţă, nevătămat: *puse în gînd ca să prinză dobitocul viu-viuleţ.* ISP.; **a băga pe cineva de viu în mormînt**, a omorî pe cineva cu zile, a pricinui moartea cuiva; a cauza cuiva supărări mari: *are de gînd să mă bage de vie în mormînt cu apucăturile lui.* CR.; **a mînca pe cineva de viu**, a-i face cuiva viaţa grea, a amărî, a chinui pe cineva: *nu ţi-a fost ... păcat că de viu tu m-ai mîncat?* POP; **a-i lua cuiva pielea de viu** sau **a jupui pe cineva de viu**, a fi fără milă faţă de cineva, a pretinde cuiva mai mult decît poate da; a jecmăni, a jefui pe cineva: *nu umbla să-i iei pielea de viu.* PANN; **2.** care este înzestrat cu viaţă, cu simţire; însufleţit: *laceşti fără de viaţă, căci eu sunt vie, tu eşti mort.* EM.; **rană** (sau **carne**) **vie**, rană (sau carne) a unui organism în viaţă care sîngerează, de pe care s-a luat pielea; **a trage** (sau **a tăia**) **în carne vie**, a trage, a lovi în plin: *nu tot trage-n carne vie şi mai trage-n cea pustie.* AL.; **a tăia în carne vie**, a rezolva o situaţie dificilă, neplăcută prin măsuri radicale, fără cruţare: *banca îşi va recupera creditele cu orice preţ, tăind în carne vie.* GHEŢIE; **argint viu**, v. **argint**; **3.** (relig.; despre Dumnezeu) veşnic, etern: *binecuvîntat Dumnăzău cel viu în veaci.* BIBLIA; (în formule de jurămînt) *mă jur pe viul Dumnezeu ... că ... îi voi da pe fata mea.* ISP; **4.** care supravieţuieşte, care se menţine încă: *n-a rămas ... nici un vestigiu viu al Romei.* HASD.; **limbă vie**, limbă care se vorbeşte în mod curent în prezent, limbă în circulaţie: *acele influenţe istorice ... s-au conservat în limba vie.* EM.; **prin** (sau **cu**) **viu grai**, oral: *limba se transmite numai prin viu grai din generaţie în generaţie.* EM.; *una-i să spui în scrisori şi alta cu viu grai.* GHEŢIE; **5.** care este plin de viaţă, de elan, de dinamism; agil, alert, cu mişcări iuţi, vioaie: *era ... ispititoare şi dulce ca păcatul însuşi, mlădioasă şi vie ca văpaia şi ca unda.* M.CAR.; *neasemuit de viu şi nepreväzut în tot ce făcea, gîndea şi scria.* R.L.; **6.** care exprimă vioiciune, inteligenţă; expresiv: *ochii vii, glas răstit şi gros.* GHICA; **7.** ager, pătrunzător, ascuţit: *avea inteligenţă vie.* CAR.; **8.** animat, însufleţit, aprins: *via discuţiune iscată asupra acestei materii.* OD.; *convorbirile dintre ei deveneau tot mai vii.* GHEŢIE; **9.** intens, puternic: *inima-ţi frămîntă doruri vii şi patimi multe.* EM.; **10.** adevărat, real, convingător: *o dovadă şi mai vie este mărturisirea comitetului.* EM.; **11.** plin de sevă, verde; viguros: *tufă vie*; **gard viu**, v. **gard**; **12.** (despre ape) care curge repede: *izvoară vii murmură şi saltă de sub piatră.* EM.; **apă vie**, (în basme) apă căreia i se atribuie puteri miraculoase: *îl stropeşte cu apă vie şi atunci ... îndată învie.* CR.; **13.** care arde cu intensitate: *leliţa fleana hrănea un foc viu sub şopron.* SAD.; **focul viu**, v. **foc**; **14.** (despre sunete) răsunător, puternic; **15.** strălucitor, orbitor: *se văzu în lumina vie că ochii lui erau plini de lacrimi.* EM.; **16.** intens; aprins: *niciodată germanii nu au produs coloratura vie a picturii italiene.* MAIOR.; *ochii ... au rămas ca fixaţi de roşul viu al unor maci.* PETR. // m., f. **1.** persoană care este în viaţă, care trăieşte: *şi numi Adam numele muierii lui Viaţă pentru că e mumă tuturor viilor.* BIBLIA; *la judecata cea viitoare vor să se judece vii şi morţii.* ANTIM; **pe viu** (în mod) direct, nemijlocit: *a constata pe viu cîte ... afinităţi ... există între cele două limbi.* R.L.; **nici cu viii, nici cu morţii**, se spune despre un bolnav care nici nu moare, nici nu se însănătoşeşte; **a lua** (**şi**) **de pe viu şi de pe mort**, se spune despre cineva lacom, hrăpăreţ: *în loc să umble morţiş, ... luînd şi de pe viu, şi de pe mort.* CR.; **morţii cu morţii** (**şi**) **viii cu viii**, formulă de îmbărbătare adresată rudelor unei persoane care a murit: *ia mai dă-ne şi nouă ceva, morţii cu morţii, viii cu viii.* CĂL.; **2.** (relig.) cel ce va dobîndi viaţa veşnică: *voi vedea dulceaţa Domnului în pămîntul viilor.* COR.; **3.** (înv.) vieţuitoare: *toate viile din mare muriră.* N.TEST. // n. **1.** (rar) viaţă: *a-nvîrtit pumnalu-n carne să se scurgă viul tot.* COŞB.; **2.** (reg.) **viul nopţii**, toiul nopţii (v. **toi**); **viul focului**, parte din foc unde arderea atinge intensitatea maximă: *a azvîrlit-o ... în cuptor, în viul focului.* POP. [Lat. ***vivus***].

viuiéţ, viuleţi a. (pop.) diminutiv al lui viu; **viu-viuleţ**, care este foarte viu: *puse în gînd ca să prinză dobitocul viu-viuleţ.* ISP. [***Viu*** + ***-uleţ***].

viúţ, ~i, viuţă, ~e a. viuleţ; **viu-viuţ**, care este foarte viu. [***Viu*** + ***-uţ***].

vivácе adj. invar. **1.** (livr.) care are o vitalitate deosebită, manifestată prin rapiditate şi uşurinţă în mişcări; agil, sprinten: *era mică ... dar prea vivace pentru a da răgaz ochiului să o cuprindă.* TEOD.; **2.** (livr.) care dovedeşte, care exprimă vivacitate, însufleţire: *cercetîndu-i obrazul ... în care abia mai dura suvenirul unui ... chip, tînăr, vivace, agresiv.* C.PETR.; **3.** care este înzestrat cu o minte ageră, pătrunzătoare; perspicace; care dovedeşte agerime, subtilitate: *a demonstrat compatibilitatea perfectă a spiritului vivace.* R.L.; **4.** (rar) care poate trăi mult timp: *corbul este vivace;* **5.** care trăieşte mai mulţi ani (fără a fi nevoie de o nouă însămînţare); care rodeşte timp de mai mulţi ani la rînd; peren: *numai coniferele şi unele plante vivace înverzesc tot anul.* VINEA; **6.** (fig.; rar) persistent, durabil: *suflarea trecutului e ... atît de vivace în inima ei.* OD. // adv. (indică modul de executare a unei bucăţi muzicale) în tempo foarte rapid, între alegro şi presto. [Din it., fr. ***vivace***, lat. ***vivax, -acis***].

vivacíssimo adv. (indică modul de executare a unei bucăţi muzicale) în tempo mai rapid decît vivace. [Din it. ***vivacissimo***].

vivacitáte f. **1.** însuşirea de a fi vivace; vitalitate care se manifestă prin rapiditate şi uşurinţă în mişcări; agilitate, sprinteneală: [îi] *admirau părul, genele şi vivacitatea de veveriţă îmblînzită.* TEOD.; **2.** (fig.; rar) ardoare, înflăcărare: *ei nu se mai cunosc decît prin faţa lor smolită ... şi prin vivacitatea imaginaţiunei lor.* KOG.; **3.** (fig.; rar) însufleţire, animaţie (a gesturilor, a expresiei etc.): *ne-au sugerat prin vivacitatea, supleţea intelectuală şi culoarea interpretării, eventuale ... reuşite ale scenelor.* R.L.; **4.** (rar) impetuozitate, vehemenţă: *vivacitatea confruntărilor derivă ... din varietatea şi adîncimea literaturii înseşi.* R.L.; **5.** (rar) agerime a minţii; perspicacitate, subtilitate: *ca gazetar, el avea vivacitate, prinzînd din zbor subiectele la ordinea zilei.* R.L.; **6.** rapiditate, însufleţire, vioiciune a tempoului unei bucăţi muzicale; **7.** (tehn.) caracteristică a unei pulberi exprimată prin cantitatea de gaze degajată, în unitatea de timp, de unitatea de volum de pulbere, care arde la presiunea de o atmosferă. [Din fr. ***vivacité***, lat. ***vivacitas, -atis,*** it. ***vivacità***].

vivandiéră, vivandiere f. femeie care era autorizată, în unele ţări, să însoţească trupele în campanie, pentru a vinde soldaţilor alimente, băuturi şi obiecte de primă necesitate: *defilînd pe uliţele Bucureştilor cu tunurile lor, cu puştile lor, cu vivandierele şi chiar cu cîinii lor.* FIL. [Din fr. ***vivandière***].

vivánt, ~ţi, vivantă, ~e a. **1.** (înv.) care trăieşte, care este în viaţă: *într-aceste patru săli sînt cadrele pictorilor vivenţi.* FIL.; **2.** (rar) care dă impresia de viaţă; animat, însufleţit; (curent) **tablou vivant**, grup de persoane dispuse pe o scenă, care stau nemişcate în anumite poziţii, pentru a evoca o pictură celebră, o temă istorică etc.: *la doisprezece ani te arătai pe scenă în tablouri vivante.* VLAH.; (şi: (înv.) **vivent**). [Din it. ***vivente***, fr. ***vivant***].

vivárіu, vivarii n. loc închis, special amenajat pentru creşterea animalelor mici, în care este reconstituit mediul lor natural. [Din fr. ***vivarium***].

vívat interj. exclamaţie prin care este aclamat, ovaţionat cineva şi prin care i se urează viaţă lungă, prosperitate etc.; (p. ext.) exclamaţie care exprimă entuziasm, satisfacţie, aprobare etc.: *vivat! ... am prins pe Sînziana ... am dus-o la palatul Iernii.* AL.; *vivat directorul, strigă bădicul răpit de entuziasm.* AG. // n. (pl. **vivate** şi **vivaturi**) **1.** aclamaţie; urale; toast: *urau pre domn cu vivate zgomotoase.* NEGR.; **2.** (reg.) numele unui cîntec săltăreţ şi vioi (asemănător marşului): *vivatul care îi cîntă toată compania beţivilor.* PANN. [Din lat., germ., fr. ***vivat***].

vivént a. v. **vivant**.

viveur, viveuri [vivör] m. (franţuzism) persoană care duce o viaţă plină de plăceri, de aventuri, de distracţii etc.: *pe vapor s-a întîmplat să fie şi boierul Manolache Melissiano, fruntaş politic şi „viveur" renumit.* M.CAR. [Din fr. ***viveur***].

viviéră, viviere f. **1.** bazin a cărui apă este continuu împrospătată, amenajat pentru creşterea peştelui; **2.** compartiment special construit pe unele nave de pescuit, în scopul păstrării în stare vie a peştelui; navă mică amenajată în acelaşi scop. [Din fr. ***vivier***].

vivifiánt, ~ţi, vivifiantă, ~e a. (livr.) care dă viaţă, care menţine viaţa, însufleţitor. [Din fr. ***vivifiant***].

vivificá, vivífic vb. (livr.; tr.) **1.** a da viaţă, a menţine viaţa; a anima, a însufleţi: *el şi ea ... vivificaţi d-un suflet, trăind aceeaşi viaţă.* HEL.; **2.** (fig.) a înviora, a însufleţi: *desteritate* [care] *... se loveşte cu toate măştile posibile ce i le impui, fără însă de-a vivifica vrodată numai una din acele măşti.* EM. [Din lat., it. ***vivificare***].

vivificáre f. (livr.) acţiunea de a vivifica; însufleţire, înviorare: *la apropierea pensionării unui profesor, făcea vizite de vivificare a atenţiei corpului profesoral.* CĂL. [V. ***vivifica***].

vivificátor, ~i, vivificatoare a. (livr.) care vivifică, care însufleţeşte, care animă, care înviorează: [o artă] *e chemată ... să influenţeze astfel asupra a mii de oameni, într-un mod (vivificător) regenerator.* EM.; (şi: (înv.) **vivificător**). [Din lat. ***vivificator,*** fr. ***vivificateur***].

vivificătór a. v. **vivificator**.

vivipăr, ~i, vivipară, ~e a. **1.** care naşte pui vii (complet dezvoltaţi în organismul matern): *mamiferele în majoritate sînt vivipare;* **2.** (bot.) care se înmulţeşte prin muguri desprinşi de pe planta-mamă. // n. (mai ales la pl.) animal care naşte pui vii (complet dezvoltaţi în organismul matern): *o codiviziune a animalelor ... este acea în vivipare şi ovipare.* MAIOR. [Din fr. ***vivipar***, lat. ***viviparus***].

viviparitáte f. mod de reproducere a animalelor vivipare. [Din fr. ***viviparité***].

vivisécţie, vivisecţii f. **1.** disecare a unui animal viu în scopuri ştiinţifice: *acestea sînt ca animalele inferioare, asupra cărora este permisă vivisecţiunea în interesul ştiinţei.* CAR.; **2.** (fig.) analiză minuţioasă a unei opere literare, a unui fenomen social etc.; (şi: (înv.) **vivisecţiune**). [Din fr. ***vivisection***].

vivisecţioná, vivisecţionez vb. (tr.) a face disecţia unui animal viu în scopuri ştiinţifice. [Cf. germ. ***vivisezieren***].

vivisecţionáre, vivisecţionări f. acţiunea de a vivisecţiona şi rezultatul ei. [V. ***vivisecţiona***].

vivisecţionát, ~ţi, vivisecţionată, ~e a. disecat pe viu în scopuri ştiinţifice. [V. ***vivisecţiona***].

vivisecţiúne f. v. **vivisecţie**.

vívor n. v. **vifor**.

vivorá vb. v. **viforî**.

vivorît a. v. **viforît**.

vivórniţă f. v. **viforniţă**.

vivorós a. v. **viforos**.

vizá[1], vizez vb. (tr.) a examina un act oficial şi a-i aplica o viză[1] de validitate: *cerînd să mi-l dea* [paşaportul] *îndată ..., mi se răspunde că nu se poate, pînă ce nu l-o viza ispravnicul.* GHICA; *avea paşapoarte cu scadenţă lungă, vizate de legaţii.* CĂL. [Din fr. ***viser***].

vizá[2], vizez vb. (tr.) **1.** a prinde imaginea unui punct de pe teren sau a unei ţinte în sistemul de ochire al unui aparat de măsură sau al unei arme; a ochi, a ţinti; **2.** (fig.) a urmări un ţel, a avea ca scop: *romanul acesta ... vizează în prim plan ... prezentarea unei opoziţii dintre două categorii istorice: trecut şi viitor.* R.L.; (intr.) *o lege generală ... va trebui să sancţioneze principiile legilor din trecut şi să nu vizeze la nici un sistem nou.* EM.; **3.** (fig.) a se referi, a face aluzie la cineva sau la ceva; a avea în vedere (pe cineva sau ceva): *programul lui Horia viza ... privilegiile şi situaţia nobilimii.* BL. [Din fr. ***viser***].

vizáre[1], vizări f. acţiunea de a viza şi rezultatul ei. [V. ***viza[1]***].

vizáre², **vizări** f. acțiunea de a viza și rezultatul ei. [V. *viza²*].

vizaví adv. **1.** peste drum, (față) în față; în punctul exact opus: *fetele ... îi opriră ei cadrilul întîi, cu condiția să aibă vizavi pe Laura.* REBR.; *un domn mai în vîrstă ... stătea vis-à-vis de ea.* GHEȚIE; **de vizavi**, care se află peste drum: *perdeaua de vis-à-vis se dete puțin într-o parte.* EM.; **2.** față de ..., în raport cu ..., în comparație cu ...: *dumneaei n-are niciodată o politică vizavi de mușterei.* CAR. // m. persoană care se află în fața alteia la masă, în tren etc.: *vizaviul ... îi fu clericul Murășanu.* AG.; (scris și: *vis-à-vis*). [Din fr. ***vis-à-vis***].

vízā¹, **vize** f. însemnare sau formulă oficială însoțită de o parafă, de o ștampilă și aplicată de o autoritate pe un act pentru a-i da validitate sau pentru a-i confirma primirea etc.: *așteptă, iritată, să obțină viza de plecare din țară.* CĂL. [Din fr. ***visa***].

vízā², **vize** f. pește de apă dulce, asemănător cu nisetrul, cu botul scurt, conic, care trăiește în Dunăre și în Marea Neagră (*Acipenser nudiventris*); **vză galbenă**, șip² (*Acipenser sturio*). [Din rus. ***viz***, magh. ***viza***].

vízā³, **vize** f. linie imaginară formată în prelungirea razei vizuale, printr-un aparat topografic, pînă la un anumit punct de pe teren; (p. ext.) linie trasată pe o planșetă, care unește punctul unde s-a aflat aparatul de observare cu punctul vizat. [După fr. ***visée***].

vizdéi m. v. **ghizdei**.

vizétă, **vizete** f. deschizătură mică (circulară) făcută într-o ușă care permite cuiva să vadă în exterior (sau în interior). [Din it. ***visetto***].

vizíbil, **~i**, **vizibilă**, **~e** a. **1.** care se vede, care poate fi văzut (cu ochiul sau cu un instrument optic): *turlele ..., vizibile de sus ca niște ace, nu cred că pot fi țintite.* CĂL.; (adv.) *iscălea vizibil Alexander Henția și așa s-a prezentat și episcopului.* GHEȚIE; (fiz.) **spectru vizibil**, domeniu de radiații electromagnetice vizibile cu ochiul omenesc; **2.** (fig.) evident, vădit; neîndoielnic, incontestabil: *cu un regret vizibil, a făcut această importantă ... declarațiune.* EM.; (adv.) *era prins într-o convorbire telefonică care-l agasa vizibil.* GHEȚIE. [Din fr. ***visible***, lat. ***visibilis***].

vizibilimétru, **vizibilimetre** n. (met.) aparat folosit pentru măsurarea vizibilității pe orizontală. [Din fr. ***visibilimètre***].

vizibilitáte f. **1.** însușirea de a fi vizibil; **2.** distanța maximă pînă la care un obiect, luat ca punct de reper, poate fi văzut în funcție de condițiile atmosferice: *zidul despărțitor trebuie să fie scurt ca să nu împiedice vizibilitatea din orice unghi.* PETR.; **3.** stare de claritate a atmosferei, care permite să se vadă obiectele pînă la o anumită distanță. [Din fr. ***visibilité***].

viziéră, **viziere** f. **1.** parte mobilă a coifului care acoperea fața cavalerului pentru a o feri de lovituri: *sînt încălecați pe cai ... cu vizierele lăsate.* SAD.; **2.** cozoroc. [Din fr. ***visière***].

vizigót, **~ți**, **vizigotă**, **~e** m., f. (la pl.) nume dat populațiilor gotice care, în secolele al III-lea și al IV-lea d.Hr., au migrat în regiunile din nordul Mării Negre și apoi în Peninsula Balcanică; în secolul al V-lea d.Hr. au ocupat Galia sudică, unde au întemeiat un regat; între secolele al VI-lea și al VIII-lea au fost asimilați de populația ibero-romană; (și la sg.) persoană care aparține acestei populații. // a. care aparține vizigoților, privitor la vizigoți: *au ocupat sudul Galiei, întemeind regatul vizigot.* [Din lat. ***Visigothus***, fr. ***Visigoths***].

viziomát, **viziomate** n. **1.** aparat automat folosit în instalații de fotoreproducere; **2.** (poligr.) calorimetru fotoelectric pentru măsurarea transparenței materialelor, a înnegririi lor sau a intensității de culoare. [Din germ. ***Visiomat***].

vizioná, **vizionez** vb. (tr.) **1.** a urmări, a vedea un film, un spectacol înainte de premieră (mai ales în calitate de specialist); **2.** (p. ext.) a vedea, a privi un film (la televizor), o piesă de teatru, o expoziție etc.; **3.** a urmări un meci, o partidă sportivă; **4.** (rar) a vizita un apartament, o casă etc., pentru cumpărare; **5.** (rar) a privi ceva cu atenție; a cerceta: *fură aduși pe rînd să vizioneze descoperirea.* CĂL. [Din fr. ***visionner***].

vizionár, **~i**, **vizionară**, **~e** a. **1.** (rar) care are sau crede că are viziuni (imaginare), revelații; (sens curent) care se lasă stăpînit de vise, de idealuri irealizabile: *rămîneți dară cu bine, sînte firi vizionare.* EM.; (subst.) *privim reci la lumea asta – vă numim vizionari.* EM.; **2.** (și subst.) care este capabil de a intui, de a prevesti evenimente viitoare: *prin politica sa, De Gaulle a fost un vizionar*; **3.** care are caracter de ficțiune; iluzoriu: *vei ști să-mi descrii toată natura vizionară și înșălătoare a lucrurilor lumești.* EM. [Din fr. ***visionnaire***].

vizionáre, **vizionări** f. acțiunea de a viziona și rezultatul ei: *după vizionare, oaspeții au apreciat ... creațiile documentariștilor români.* R.L. [V. ***viziona***].

vizionarísm n. (livr.) atitudine, concepție caracteristică vizionarului. [***Vizionar*** + ***-ism***].

vizír, **viziri** m. **1.** înalt dregător în Imperiul Otoman (și în alte țări musulmane), avînd prerogativele unui ministru: *hanul au trimis pre ... veziriul său și craiului pre canțeliarul său.* COSTIN; *după sfatul unui vizir credincios, Mehmed-Ali a trimis o samă de tineri în Franța ca să urmeze studii speciale.* EM.; **mare vizir**, înalt dregător care îndeplinea prerogativele unui prim-ministru: *a trimis haraciul la Poartă dimpreună cu ... daruri scumpe pentru marele vizir.* C.L.; **2.** (reg.) nume dat unei poziții a arșicului în jocul de arșice; armaș; (și: **vezir**). [Din turc. ***vezir***].

vizirát, **vizirate** n. demnitatea, funcția de (mare) vizir; perioadă în care cineva exercita această funcție; vezaret, vizirie, vizirîc: *îndată ce ... sosi în capitală, sultanul îl scoase din vizirat.* BĂLC. [Din fr. ***vizirat***].

vizirésc, **~ști**, **vizireáscă**, **~ești** a. care aparține (marelui) vizir, referitor la (marele) vizir; vizirial: *pentru a cincea oară fu învestit cu slujba vizirească.* BĂLC. [***Vizir*** + ***-esc***].

vizirí, **viziresc** vb. (înv.; intr.) a îndeplini funcția de (mare) vizir: *nu pute să vizirească de rău muftiului.* NEC. [De la ***vizir***].

viziriál, **~i**, **vizirială**, **~e** a. (înv.) viziresc: *îi dă ... o scrisoare vizirială către domnul Valachiei.* GHICA. [Din fr. ***vizirial***].

viziríe, **vizirii** f. (înv.) vizirat: *l-au tîmpinat călărașii ... cu veste că s-au schimbat veziria.* COSTIN; (și: **vezirie**). [***Vizir*** + ***-ie***].

vizirîc, **vizirîcuri** n. (înv.) vizirat. [Din turc. ***vezirlik***].

vizitá, **vizitez** vb. (tr.) **1.** a merge la cineva pentru a-l vedea din politețe, din prietenie, din obligație profesională etc.; a face (cuiva) o vizită: *nu mă vizita decît ca să mă certe.* EM.; *pe la amiază, Ioanide vizită pe Saferian.* CĂL.; **2.** a consulta un bolnav, mergînd la domiciliul acestuia sau în cabinetul său: *doctorul venea ... cu să-și viziteze pacienta.* GHEȚIE; **3.** a merge să vadă, să cunoască (din interes turistic, profesional etc.) o localitate, un muzeu etc.: *vizită toate mănăstirile cîte erau ... dincolo de Olt.* OD.; (fig.) *norii cei negri par sombre palate de luna reginâ pe rînd vizitate.* EM.; **4.** a inspecta, a controla; a cerceta, a examina în detaliu și la fața locului: *cine-a vizitat o școală rurală se va fi mirat de aerul bolnăvicios al bieților copii.* EM.; *porni ... să viziteze școalele din județul Vaslui.* CĂL. [Din fr. ***visiter***, lat. ***visitare***].

vizitáre, **vizitări** f. acțiunea de a vizita și rezultatul ei; deplasare cu un anumit scop într-o localitate, la un muzeu etc.: *vizitarea cîtorva monumente.* CĂL. [V. ***vizita***].

vizitatór, **~i**, **vizitatoáre** m., f. **1.** (rar) persoană care face cuiva o vizită: *mă plictisea oarecum această vizitatoare inoportună.* EL.; **2.** persoană care vizitează o localitate, un muzeu etc.: *aceea ce atrage ... mai mult curiozitatea vizitatorului este celebrul mauzoleu.* FIL.; *expoziția era plină de vizitatori.* PR. [***Vizita*** + ***-tor***].

vizítă, **vizite** f. **1.** faptul de a merge la cineva pentru a-l vedea, din politețe, din prietenie, din obligație profesională etc.: *m-am dus la Sf. Ion să fac o vizită doamnei Maria Popescu.* CAR.; **carte de vizită**, bucată mică de carton dreptunghiulară pe care cineva își imprimă numele, adresa, titlurile: *grăbindu-se să-și ridice arma, a uitat jos cartea de vizită.* CAR.; (iron.) **vizită armenească**, vizită de foarte lungă durată; (fam.) **a fi în vizită cu cineva**, a fi în relații de prietenie cu cineva, a se vizita reciproc; **2.** consultație acordată de un medic la domiciliul unui bolnav sau în cabinetul său: *a plătit vizita doctorului.* CAR.; *își petrece dimineața în cabinet, după-amiază e plecat în vizite.* GHEȚIE; **3.** consultație zilnică, în spital, la paturile bolnavilor, făcută de medici; **vizită medicală**, control medical (periodic) făcut elevilor, profesorilor etc.: *am fost respins la vizita medicală.* CF; **4.** faptul de a vizita o localitate, un muzeu etc.: *vizita la Mitropolie fu discutată.* ZAMF; **5.** faptul de a inspecta, de a controla ceva la fața locului: *era întîia sa vizită la Colegiul Național.* PETR. [Din fr. ***visite***].

vizitíu, **vizitii** m. **1.** persoană care mînă (ca profesionist) caii la o trăsură, la o căruță de poștă etc.: *vezeteul se dă iute jos din capra trăsurei.* CR.; *se plimba într-o victoria ... condusă de un vizitiu în livrea.* CĂL.; **2.** (pop.; artic.) numele unei constelații din emisfera boreală situată în apropiere de constelația Gemenilor; (și: (reg.) **vezeteu**). [Din magh. ***vezető***].

viziúne, **viziuni** f. **1.** percepție vizuală a lumii exterioare; imagine, reprezentare: *amintirea e așa de puternică, încît după atîtea ani se ridică în mine viziunea desăvîrșită a lucrurilor.* SAD.; **2.** mod personal de a vedea, de a concepe realitatea; concepție, opinie: *e un poet filozof, în sensul unei viziuni anumite asupra lumii.* LOV.; **3.** apariție imaginară prin care persoanelor dotate cu facultăți supranaturale li se face cunoscută voința divină; arătare, vedenie: *era bîntuit de viziuni cerești.* LOV.; **4.** percepție imaginară a unor lucruri fantastice; halucinație, nălucire: *se scutură cu ochii închiși, cu oroare, ca de o viziune.* PETR. [Din fr. ***vision***; cf. lat. ***visio***, ***-onis***].

vizón, **vizoni** m. **1.** mamifer carnivor asemănător cu nurca și care trăiește în Europa sau în America de Nord, vînat pentru blana lui (*Lutreola vison*); **2.** blana acestui animal: *aveam un mantou de vizon.* PETR. [Din fr. ***vison***].

vizór, **vizoare** n. **1.** dispozitiv optic care permite delimitarea, după necesitate, a cîmpului vizual și a liniei de vizare sau citirea indicațiilor de pe o scară gradată; **2.** dispozitiv optic montat la o ușă și care, prin lărgirea cîmpului vizual, permite să se privească în exterior: *prin vizor nu văd nimica, este becul spart în hol.* CĂRT. [Din fr. ***viseur***].

vizuál, **~i**, **vizuală**, **~e** a. care ține de vedere, referitor la simțul văzului; de vedere: *surîzînd de această reminiscență vizuală.* CAR.; **tip vizual**, persoană cu o acuitate ieșită din comun a percepțiilor obținute prin văz; **memorie vizuală**, memorie care se bazează pe imaginile văzute; **rază** (sau **linie**) **vizuală**, linie dreaptă imaginară care unește ochiul observatorului cu obiectul observat; **cîmp vizual**, porțiune din spațiu pe care o poate cuprinde cineva dintr-o singură privire. [Din fr. ***visuel***, lat. ***visualis***].

vizualizá, **vizualizez** vb. (tr.) **1.** (tehn.) a face posibilă observarea vizuală pe un ecran a unui fenomen cercetat: *sînt dotate cu trichineloscoape moderne, care vizualizează pe un ecran posibilele focare ... în carnea expertizată.* R.LIB.; **2.** (livr.) a face vizibilă o idee, un subiect prin imagini filmate: *Fellini și-a vizualizat obsesiile.* [Din fr. ***visualiser***].

vizualizáre, **vizualizări** f. acțiunea de a vizualiza și rezultatul ei: *meritul spectacolului ... constă în vizualizarea unor pagini ... dificile.* R.L. [V. ***vizualiza***].

vizuínă, **vizuini** și **vizuine** f. **1.** cavitate naturală (în stîncă, în trunchiul unui copac etc.) sau săpată în pămînt de unele animale sălbatice, pentru a le servi ca adăpost sau culcuș; bîrlog: *în fundul pădurei sub niște stînci, se afla o bizunie de urși.* CR.; *a fost mai mult o vizunie de lupi decît baie.* AG.; **2.** (fig.) adăpost; ascunzătoare: *Ștefan Vodă, atît de viteaz între stînci, ponoară, codri și vizunii, pierde curajul la cîmp limpede.* EM.; *vizuina neînduplecatului voievod era așezată pe niște colți de stîncă.* CAR.; **3.** (fig.) cocioabă, bordei: *sînt siliți a-și săpa vizunie pe sub pămînt.* HASD.; *oamenii aceștia trăiesc în vizuini.* GHEȚIE; (și: (înv. și reg.) **viezuină**, **viezunie**, **vizunie**, **bizunie**). [De la ***viezure***].

vizuní, **vizunesc** vb. (reg.; intr.) a-și avea culcușul, vizuina într-un anumit loc: *orbecăind ... au picat*

într-o bortă foarte adîncă; aicea vizunea trei bălauri tare înfiorători. POP. [De la ***vizuină***].

vizunie f. v. **vizuină**.

vîj[1] interj. (de obicei repetat) cuvînt care imită zgomotul caracteristic produs de vînt, de curgerea apei, de mişcarea unui corp care străbate cu viteză un spaţiu etc. [Onomat.].

vîj[2]**, vîji** m. (reg.) om bătrîn; moşneag: *un vîj bătrîn, dar bătrîn nu glumă, alb la păr.* POP. [Et. nec.].

vîjăí vb. v. **vîjîi**.

vîjăít n. v. **vîjîit**[1].

vîjăitúră f. v. **vîjîitură**.

vîjí vb. v. **văji**.

vîjiálă f. v. **vîjîială**.

vîjietór a. v. **vîjîitor**.

vîjlí vb. v. **vîjîi**.

vîjlít n. v. **vîjîit**[1].

vîjlitór a. v. **vîjîitor**.

vîjlitúră f. v. **vîjîitură**.

vîjîí, pers. 3 **vîjîie** şi **vîjîieşte** vb. (intr.) **1.** a produce un zgomot caracteristic, ascuţit, prelung şi puternic: *crivăţul de miazănoapte vîjie prin vijelie.* AL.; **2.** a produce un zgomot strident, scurt şi intens; a şuiera: *vin săgeţi de pretutindeni vîjîind ca vijelia.* EM.; **3.** a pulsa cu violenţă: *simţi că-i vîjîie sîngele în urechi.* VLAH.; **a-i vîjîi (cuiva) capul** (sau **urechile, tîmplele** sau (p. ext.) **creierul, auzul**), a avea o senzaţie de zgomot continuu şi obsedant, provocată de afluxul mărit al sîngelui la cap: *îi vîjîiau urechile ca lîngă scocul unei mori.* VLAH.; **4.** a ţiui, a dudui: *focul vîjîie şi huieşte.* POP.; **5.** (reg.) a bîzîi, a zumzăi: *flori mîndre ... şi ... vîjăiau albinele în ele.* POP.; (şi: (reg.) **vîjii, vîjăi**). [Onomat.; cf. ***vîj***[1]].

vîjîiálă, vîjîieli f. vîjîit: *nu puteam înţelege nimic de vîjiala havuzului.* CAR.; (şi: (reg.) **vîjiálă**). [***Vîjîi*** + *-eală*].

vîjîíre, vîjîiri f. vîjîit[1]. [V. ***vîjîi***].

vîjîít[1]**, vîjîituri** n. faptul de a vîjîi; zgomot caracteristic produs de ceva care vîjîie; vîjîială, vîjîire, vîjîitură: *c-un vîjîit năprasnic se-nalţă valurile.* VLAH.; (şi: (reg.) **vîjăit, vîjiit**). [V. ***vîjîi***].

vîjîít[2]**, ~ţi, vîjîită, ~e** a. ameţit (de băutură), cherchelit: *măcar că-s cam vîjîit, ... căciula din cap încă nu mi-a picat.* SAD. [V. ***vîjîi***].

vîjîitór, ~i, vîjîitoáre a. care vîjîie: *luptă ... cu vîntul cumplit, vîjîitor.* AL. // f. zbîrnîitoare (la zmeul cu care se joacă copiii): *literatura modernă fără vin este un zmeu fără vîjietoare.* DELAVR.; (şi: (reg.) **vîjiitor, vîjietor**). [***Vîjîi*** + *-tor*].

vîjîitúră, vîjîituri f. vîjîit prelung: *se auzi o ... vîjiitură de vînt care aducea un miros de trandafiri.* ISP.; (şi: (reg.) **vîjiitură, vîjăitură**). [***Vîjîi*** + *-tură*].

vîjói[1]**, vîjoaie** n. (reg.) apă care curge repede şi zgomotos; şuvoi, torent: *năvăli ca vîjoiul la munte.* POP. [Cf. ***vîj***[1]].

vîjói[2]**, vîjoi** m. (reg.) augmentativ al lui vîj[2]. [***Vîj***[2] + *-oi*].

vîlcăn, vîlcani m. (iht.) avat (*Aspius rapax*). [Et. nec.].

vîlceá (**~ícă**)**, vîlcele** f. **1.** vale îngustă şi puţin adîncă, avînd fundul aproape plat şi versantele în pantă uşoară, de obicei fixate prin vegetaţie: *în fund, pe o vălcică singuratică, o turmă de dropii stă tăbărîtă.* ZAMF.; *cîtă apă-i pe vîlcele sînt tot lacrămi de-ale mele.* POP.; **2.** pîrîu mic de-a lungul unei văi înguste: *de-ar da Dumnezeu o ploaie să se facă tot şiroaie, să crească vălcelele.* POP.; (şi: (reg.) **vălcea, vălcică**). [Lat. **vallicella* (=*vallicula*)].

vîlced, ~zi, vîlcedă, ~e a. (reg.) vînăt, înveneţit din cauza unei lovituri; palid, livid. [Et. nec.].

vîlcelúşă, vîlceluşe f. diminutiv al lui vîlcea; vîlcicuţă, vîlcioară: *într-o vălcelușă latră-o căţeluşă.* POP.; (şi: **vălceluşă**). [***Vîlcea*** + *-eluşă*].

vîlcezí, vîlcezesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a face să devină sau a deveni vînăt (în urma unei lovituri): *de pămînt izbitu-l-o, carnea vîlcezitu-i-o.* POP. [De la ***vîlced***].

vîlcicúţă, vîlcicuţe f. vîlceluşă. [***Vîlcică*** + *-uţă*].

vîlcioáră, vîlcioare f. vîlceluşă: *aş vrea să văd acuma natala mea vîlcioară.* EM. [***Vîlcea*** + *-(i)oară*].

vîlfă f. v. **vîlvă**.

vîlhvá f. v. **vîlvă**.

vînec n. v. **vînic**.

vînic, vînice n. **1.** fotă încreţită în talie şi despicată în faţă, specifică portului popular oltenesc sau muntenesc: *şi ce vînic, şi ce năframă, şi ce cămaşe de borangic.* DELAVR.; **2.** pînză ţărănească subţire; învelitoare de cap făcută din această pînză: *acolo se ţeseau ... vînicele de borangic portocaliu şi alb.* MACED.; (şi: (reg.) **vînec, vălnic**). [Din bulg. ***vůlnjanik***].

vîltoáre, vîltori f. **1.** loc adîncit în albia unui rîu, unde apa se învîrteşte şi formează vîrtejuri; vîrtej format de apă în acest loc; bulboană, volbură: *apa se cufundă, parc-ar fi suptă de gura unei vîltori.* VLAH.; **2.** (fig.) agitaţie, învălmăşeală, vălmăşag: *sub toată această vultoare, veşnic mişcătoare, există un popor statornic, care-şi are calităţile şi defectele lui.* CAR.; *posesor cîndva al unei averi frumoase, risipită în vîltoarea războiului.* GHEŢIE; **3.** (reg.) instalaţie rudimentară, formată dintr-o îngrădătură circulară de lemn, amenajată sub o cădere de apă, care serveşte la îngroşarea şi scămoşarea unor ţesături de lînă; ştează: *s-a oprit la o vultoare la marginea unui sat.* PANN; (şi: (pop.) **vultoare**). [Lat. **voltoria* (<***volutus***)].

vîltură, vîltur vb. **1.** (înv.; intr.) a se învîrti repede în cerc, în vîrtejuri: *un nour de corbi fîlfîia pe deasupra croncăind, vîltura şi se învîrtejea în toate părţile.* BĂLC.; **2.** (reg.; tr.) a bate postavul la vîltoare; (şi: (înv.) **văltura**, (reg.) **vultura**). [Et. nec.; cf. ***vîltoare***].

vîlvă, vîlve f. **1.** (înv.; la pl.) magii (veniţi să se închine lui Isus la naşterea sa): *vîlhvele de la Răsărit veneră în Ierusalem.* COR.; **2.** (mit. pop.) personaj, imaginat de obicei ca o femeie, care veghează asupra casei, a pădurilor etc.: *pe florile acestea zace blăstămul: cine rupe din ele, acela să se lupte cu vîlva pădurii.* C.L.; *în pod era ... o vîlvă: ea era aceea care prefăcuse în piatră toate cătanele.* POP.; **vîlva băii**, zînă despre care se crede că protejează minele de aur; **3.** (înv.) pompă, fast: *solul leşesc ... intrînd în Ţarigrad cu aceea podoabă şi vîlhvă.* COSTIN; **4.** (înv.) glorie, slavă, măreţie: *craiul Ungariei ... nu mai putea dormi de vîlva lui Ştefan cel Mare.* VLAH.; **5.** (înv.; fig.) deşertăciune, zădărnicie: *vîlva lumii e rîu cu nalte maluri.* AL.; *sufletul ei cerea ... strălucirea averilor, vîlva trufiilor.* OD.; **6.** agitaţie, frămîntare, zarvă: *mare vîlvă se făcu în împărăţie cînd se auzi de moartea împăratului.* ISP.; *hotărîră să facă cît mai puţină vîlvă în jurul evenimentului.* GHEŢIE; **7.** veste, faimă: *se lăţise vîlva în lumea întreagă de bunătatea şi harul ... sfîntului.* VLAH.; **8.** (înv.; fig.) culme, apogeu: *nu putea scăpa tălmăcitorul de înrîurirea ... grecească, scriind tocmai în vîlva epocei fanariotice.* C.L.; **9.** (pop.) vîlvătaie: *foc de trei părţi le punea, vîlva-n ceri se ridica.* POP.; (şi: (pop.) **vîlfă**,(înv.) **vîlhvă**). [Din sl. ***vlŭhvŭ***].

vîlvătáie, vîlvătăi f. flacără mare, pălălaie; vîlvoare: *privind la vîlvătăile din sobă.* DELAVR.; *isprăvnicelul îngrijise de un foc ce ardea cu vîlvătăi.* MACED.; (şi: (reg.) **vîlvotaie**). [Cf. ***vîlvă***].

vîlvoáre, vîlvori f. **1.** vîlvătaie: *un nor de fum umplu chilia; vîlvori de foc ieşea pe gura vetrei.* OD.; **2.** (fig.) lumină (roşiatică) incandescentă: *luna, mai dînd o vulvoare, s-ascunde într-un nor.* BOL.; (şi: (pop.) **vulvoare**). [Cf. ***vîlvă***].

vîlvói a. invar. ridicat în sus (în neorînduială, în dezordine); zbîrlit, ciufulit: *cu părul vîlvoi, cu ochii aprinşi în cap.* EM.; (adv.) *coada-i sta vulvoi.* BOL.; (şi: (pop.) **vulvoi**). [Et. nec.].

vîlvorá, pers. 3 **vîlvorează** vb. (rar; intr.) a arde cu vîlvătăi. [De la ***vîlvoare***].

vîlvotáie f. v. vîlvătaie.

vîná, vînez vb. (tr.; şi absol.) **1.** a urmări, a pîndi animale sau păsări sălbatice spre a le prinde sau a le ucide: *cine iaste cela ce mi-au vînat mie vînat şi mi-au adus.* BIBLIA; (refl. pas.) *apoi bine, măi ţîncule, aşa se vînează raţele?* SAD.; **2.** (despre animale şi păsări sălbatice) a pîndi şi a ucide un alt animal sau pasăre sălbatică pentru a-şi asigura hrana: *stîrcul dacă îmbătrîneşte, le cade penile şi nu mai pot a vîna şi a să hrăni* (a. 1777). GCR.; **3.** a pescui (mai ales peşti mari): *s-au întorsu înapoi pe Bîrlad, tot vînînd ... peşte.* NEC.; **4.** (pop.) a cutreiera, a străbate un ţinut în căutarea vînatului: *a vînat ... munţii cu văile, cîmpii cu florile.* POP.; **5.** (fig.) a urmări, a hăitui (pe cineva): *Bogdan Vodă se ascuţea ca să-i poată vîna* [pe leşi] *unde ar putea.* URECHE; **6.** (fig.) (adesea peior.) a urmări cu aviditate, cu stăruinţă (ceva sau pe cineva), a alerga după ...: *sub pretextul luptei pentru libertăţile publice, vînează funcţiile publice.* EM.; *veşnic vîna un cămătar, care să-i cumpere pe nimica leafa-nainte cu cîteva luni.* CAR.; **7.** (relig.; fig.) a urmări, a pîndi, a spiona; a momi, a ademeni, a ispiti: *acest jude ... vrea să vîneaze pre Iisus în cuvinte.* COR.; **8.** (fig.) a năzui, a aspira: *aţi luptat luptă deşartă, aţi vînat ţintă nebună.* EM. [Lat. **venare* (=***venari***)].

vînáre, vînări f. (rar) acţiunea de a vîna şi rezultatul lui; vînătoare. [V. ***vîna***].

vînát, vînaturi n. **1.** vînătoare: *eu iubesc vînatul, jocul.* EM.; **2.** ceea ce se vînează, animal sălbatic, pasăre: *umblase toată ziua şi afară de cîteva păseri de munte nu întîlnise alt vînat.* C.L.; **3.** animal, pasăre vînată; (p. restr.) carnea acestui animal: *şezi şi mănîncă den vînatul mieu.* BIBLIA. [V. ***vîna***].

vînă, vine şi (înv. şi reg.) **vini, vîni, vîne** f. **1.** fiecare dintre vasele sangvine convergente care asigură circulaţia sîngelui din vasele capilare la inimă; venă; (p. gener.; pop.) orice vas sangvin: *vine albastre se trăgeau pe faţa ei albă ca o marmură vie.* EM.; *vînele se umflă sub pielea galbenă-vineţie.* AG.; (înv.) **vînă goală** (sau **cavă**), venă cavă, v. **cav**; **a-i îngheţa** (sau **a-i sta, a i se slei cuiva**) **sîngele în vine**, a fi cuprins de frică, a încremeni de groază: *simţi sîngele sleindu-se în vinele sale.* NEGR.; **a nu avea picătură de sînge în vine**, a fi slab, anemic; **2.** (pop.) fibră musculară; tendon (în special la picioare); muşchiul gambei: *veniră la el, aducînd slăbitul de vine, ce-l purta patru înşi.* N.TEST.; *fetele erau în catrinţe de lînă ...; flăcăii cu ţiari strînşi pe vînă.* SAD.; **vînă de bou**, cravaşă făcută din ligamentul cervical posterior al boului; (p. ext.) baston scurt de cauciuc, folosit de cei care menţin ordinea publică; (p. ext.) lovitură dată cu o astfel de cravaşă sau cu un astfel de baston: *l-a domolit ... cu vreo două-trei vine de bou pe spinare.* CAR.; **pe vine**, ghemuit, cu genunchii mult îndoiţi şi sprijinind greutatea corpului pe gambe: *se aşezase pe vine.* DELAVR.; *o ţigancă ... se lăsă pe vine şi începu să vrăjească.* M.CAR.; **(a fi) tare** (sau **bun**) **de vînă** sau (reg.) **(a fi) vîrtos** (sau **tare**) **la vînă**, **(a fi) numai vînă**, (a fi) vînjos, viguros; (a fi) plin de energie, de vitalitate: *ştiind bine că ... e mai vîrtos la vînă decît dînsul, ... căuta prilej să scape.* OD.; *feciori buni de mînă, căliţi, tari de vînă.* POP.; **(a fi) slab de vînă**, (a fi) slăbănog, lipsit de vigoare, de energie; **cu coada între vine**, umilit, ruşinat: *deputaţii ieşiră cu coada între vine.* NEGR.; **3.** (fig.) forţă, energie; inspiraţie, dispoziţie creatoare: *publicistica lui Eminescu, foiletonistica lui Călinescu etc. au, ... în componenta de spirit şi expresivitate, o vînă imperisabilă.* R.L.; **4.** pătură minerală continuă infiltrată între straturile solului; filon: *vîna de aur din galeria cea veche se îmbunătăţise.* AG.; (fig.) *complimentele mele ... că ai descoperit vîna literară pe care eşti chemat a o exploata cu succes.* AL.; **5.** pătură subterană de apă (care alimentează un izvor); loc de unde izvorăşte suprafaţa pămîntului un izvor: *advocatul începu o nouă conferinţă despre vinele de apă.* AG.; **6.** (ramificaţie a unui) zăcămînt de ţiţei: *vîna de ţiţei ... ţîşneşte şi se aprinde arzînd luni de zile.* CĂL.; **7.** pîrîu; ramificaţie îngustă a unui curs de apă: *îndată dăm de o vînă liniştită de apă, care se desprinde din rîu.* SAD.; **vîna apei**, curentul, şuvoiul unei ape curgătoare; **8.** coloană de lichid care ţîşneşte printr-un orificiu îngust; **9.** (mai ales la pl.) fiecare dintre dungile înguste, ramificate, de altă culoare decît cea a fondului, vizibile într-o rocă sau în structura lemnului: *peretele din fund ... e îmbrăcat ... în stuc marmurean, cu vine negricioase şi albăstrui.* PETR.; **10.** (bot.) nervură (la frunză); **11.** (pop.) rădăcină; (la pl.) fiecare dintre ramificaţiile unei rădăcini; **12.** (rar)

ramură, creangă; mlădiță: *fereastra mi-este plină de iederi împletite cu vine de glicină.* ARG. [Lat. ***vena***].

vînăt, vineți, vînătă, vinete a. **1.** de culoare albastru-închis (cu nuanțe violete): *Maica Domnului desprinsese din cer două vinete stele ale dimineții.* EM.; *conturată pe cerul vînăt, silueta clopotniței ... părea că se pierde în nori.* GHEȚIE; **2.** albastru-cenușiu: *să orbesc cetind pe carte în fum vînăt de tămîie.* EM.; *uitați-vă colo, sus, ... unde se prelinge un nor vînăt.* DELAVR.; **3.** întunecat, plumburiu (în anumite momente ale zilei sau din cauza ceții, a depărtării etc.): *munții vineți ... se văd în depărtare.* NEGR.; **4.** lipsit de sînge; palid, livid: *era vînăt la față, îi clocotea veninu-n inimă.* VLAH.; (urmat de determinări introduse prin prep. *de*) *vînătă de mînie, se dezbrăcă, bufnind ... ușa dulapului.* GHEȚIE; **5.** învinețit (de frig, în urma unei lovituri etc.): *vînăt, cu gura încleștată, cu capul sfărîmat.* DELAVR.; **6.** cenușiu (bătînd în albastru); sur: *sitarii vineți și becațele cu cioc alb ... se plimbă ... pe lîngă vapor.* VLAH.; *o trăsură cu doi cai vineți ... aștepta în fața uzinei.* GHEȚIE; (subst.) *scoboram din deal devale cu vînătu de zabale.* POP. // n. culoare albastru-închis (cu nuanțe violete): *chipul ei, gălbejit de boală, ... începuse a da în vînăt.* DELAVR. // f. **pătlăgea vînătă**, v. **pătlăgea**. [Lat. ***venetus***].

vînătăie, vînătăi f. pată vînătă care apare pe corp (mai ales în urma unei lovituri); vinețeală, vînătare, vînătură: *a fost bătut și umplut de vînătăi.* EM. [Cf. ***vînăt***].

vînătáre, vînătări f. **1.** (înv.) vînătaie: *de ... nu va face vînătare sau sînge, atunce nu să cheamă sudalmă mare.* PRAV.; **2.** (pop.; și **vînătarea cerului**) albastrul cerului: *s-a dus* [în zbor] *la vînătarea cerului, la marginea pămîntului.* POP. [Cf. ***vînăt***].

vînătoáre, vînători f. **1.** acțiunea de a vîna și rezultatul ei; vînat, vînătorie: *în legendara sa vînătoare după bour, ar fi aflat aci lîngă apa Sucevei pe un prisăcar.* EM.; *rămîi aici pînă ... s-a întorna împăratul de la vînătoare.* CR.; (fig.) *cuprins de un adevărat delir neologistic, poetul e în vînătoare de franțuzisme.* CĂL.; **corn de vînătoare**, v. **corn**; **2.** ocupația, îndeletnicirea de vînător: *pornindu-mă a-ți vorbi despre vînătoare.* OD.; **3.** (p.anal.) pîndirea și uciderea prăzii de către un animal sălbatic: *pe potică stă un urs la vînătoare.* AL.; **4.** (fig.) urmărire (polițienească) a unei persoane bănuite sau vinovate de o infracțiune: *începură vînătoarea după republicani.* CAR. [Lat. ***venatoria***].

vînătór, vînători m. **1.** persoană care vînează, care se ocupă cu vînătoarea: *acesta era uriaș vînătoriu.* BIBLIA; **2.** (fig.) persoană care încearcă să obțină prin orice mijloace o situație (pe care nu o merită): *hotărîrea încordată a vînătorilor de portofolii.* EM.; **vînător de zestre**, cel care urmărește să se însoare cu o fată foarte bogată: *o droaie de coconași ... ahteiați vînători de zestre.* VLAH.; **3.** (în epoca feudală) soldat aparținînd unei unități militare formată din pedestrași și călărime: *au ieșit și Mihai Vodă cu seimenii și cu streleții, adecă vînătorii ce ave.* NEC.; **4. vînător de munte** (sau **de plai**), soldat special instruit pentru luptă în zone muntoase: *în cap mergeau ... dorobanții cu gîrbace și vînătorii de plai ... cu lungi sănețe.* OD. [Lat. ***venatorem***].

vînătorésc, ~ști, vînătoreáscă, ~ești a. care ține de vînător sau de vînătoare, care aparține vînătorului sau vînătorii: *petrecerile zgomotoase ... înveselesc viața vînătorească.* OD.; *poftiți! îi invită el cu mîna întinsă spre foișorul împodobit cu trofee vînătorești.* GHEȚIE. [***Vînător*** + *-esc*].

vînătorésțe adv. în felul vînătorilor, ca vînătorii. [***Vînător*** + *-ește*].

vînătoríe, vînătorii f. **1.** (rar) ocupația, îndeletnicirea de vînător: *știe regulele vînătoriei mai bine decît mine.* OD.; **2.** (înv.) vînătoare. [***Vînător*** + *-ie*].

vînătorîme f. mulțime de vînători; totalitatea vînătorilor. [***Vînător*** + *-ime*].

vînătúră, vînături f. (înv.) vînătaie: *lovitura biciului face vînături.* BIBLIA. [Cf. ***vînăt***].

vînj, vînji m. (bot.) velniș (*Ulmus levis*). // n. (înv. și pop.) putere, vigoare. [Cf. sl. ***vonže***].

vînjolí vb. v. **vînzoli**.

vînjós, ~și, vînjoásă, ~e a. musculos; puternic, viguros: *în curtea bisericii recunoscu silueta vînjoasă, cu umeri voinici, a vicarului.* GHEȚIE. [***Vînj*** + *-os*].

vînjoșă, vînjoșez vb. (reg.; tr.) a face să devină vînjos: *așa de tare își vînjoșase trupul, încît întrecea pe amîndoi frații săi ... în puterea brațelor.* POP. [De la ***vînjos***].

vînjoșíe, vînjoșii f. (rar) putere, forță, vigoare: *puțini își păstrează vînjoșia ... pînă la adînci bătrînețe.* SL. [***Vînjos*** + *-ie*].

vînós, ~și, vînoásă, ~e a. **1.** (rar) venos: *sînge vînos*; **2.** care are vinele proeminente; care are mușchii tari; (p. ext.) puternic, viguros, vînjos; energic: *cîțiva flăcăi scurți de stat, vînoși și înarmați pînă la dinți.* FIL.; (fig.) *puținele și vînoase dovede vom aduce.* CANT.; **3.** (rar) cu vine: *lemn vînos*; **4.** fibros, cu zgîrciuri: *carne vînoasă.* [***Vînă*** + *-os*].

vînslá vb. v. **vîsli**.

vînslă f. v. **vîslă**[1].

vînt, vînturi n. **1.** deplasare a unei mase de aer într-o direcție anumită, produsă de diferența de presiune atmosferică dintre două regiuni: *era o vreme de moină, fără pic de vînt.* SAD.; *ce te legini, codrule, și cu vînt și fără vînt, cu cetina la pămînt?* POP.; **vînt(ul) turbat**, (mit. pop.) vînt despre care se crede că suflă cu putere la o mare înălțime și care face să turbeze păsările care ajung acolo: *un stol de corbi ... se urcase pînă la vîntul turbat.* ISP.; **vînt rău** (sau **turbat**), (mit. pop.) vînt despre care se crede că este însoțit de duhuri rele și care produce îmbolnăviri: *un vînt rău pesemne a dat peste dînsa, sărmana! ... ielele îi au luat gura și picioarele.* CR.; (reg.) **boală de vînt** (sau **din vînt**), numele unor boli, despre care se crede că ar fi provocate de vînt; **de vînt**, care poate fi folosit în timp ce bate vîntul, fără a se stinge: *au îmblat pe la otace cu făclii de vînt.* COSTIN; **ca vîntul** (și **ca gîndul**), foarte repede: *să mă duceți ca vîntu și ca gîndu.* AL.; **de culoarea vîntului (turbat)**, care are o culoare vagă[1], nedefinită: *purta un impermeabil vechi, de culoarea vîntului.* VINEA; **a se da în vînt (după ...** sau **ca să ...), a)** a desfășura o activitate febrilă, agitîndu-se încoace și încolo (pentru a duce la bun sfîrșit ceva); a-și da toată osteneala (pentru a obține ceva): *văd pe mama cum se da în vînt după trebi.* CR.; **b)** a da curs unui impuls puternic, unei atracții imperioase (față de cineva sau de ceva): *e un bărbat cum rar s-a văzut, știu femei care s-ar da în vînt pentru el.* CĂL.; **din** (sau **de la**) **cele patru vînturi**, din cele mai diferite direcții; de pretutindeni: *nu-i sufere pe acasă, ci-i trimite ... în celea patru vînturi.* AG.; **(a avea parte de) odihna vîntului** (sau **vînturilor**), a avea o existență agitată, frămîntată, zbuciumată: *liniștea apelor și hodina vîntului a fost viața sărmanului.* SAD.; **a zvîrli** (sau **a arunca**) **banii în vînt**, a cheltui fără chibzuială, a irosi banii; **a vorbi în vînt** sau **a-i rămîne cuiva vorba în vînt, a-și bate gura-n vînt**, a vorbi fără a fi luat în seamă: *n-am teamă că vorbesc în vînt.* CAR.; **vorbă** (**spusă** sau **aruncată**) **în vînt**, vorbă spusă într-o doară, lipsită de importanță; vorbă neluată în seamă: *am zis și eu, așa, o vorbă în vînt.* CR.; **a se risipi** (sau **a se spulbera, a se împrăștia**) **în vînt** sau **a se duce pe vînturi, a se pustii în patru vînturi**, a-și pierde consistența; a pieri fără urmă: *vorbele s-au spulberat în vînt.* VOIC.; *oase-n Dunăre cădea scrum pe vînturi se ducea.* POP.; **plin de vînt**, gol, deșert, lipsît de conținut, de substanță: *săraci, lipiți pămîntului ...: două trăiste goale, pline de vînt.* POP.; **a-i sufla cuiva vîntul prin buzunare** sau **a-i bate cuiva vîntul în traistă**, a fi foarte sărac; a fi lipsit de bani: *ce, vrai ... să-ți iasă fecioru condeieriu, ca să-i sufle vîntul prin buzunări?* HOGAȘ; **a paște** (sau **a goni**) **vînturile** sau **a paște vînt**, a se angaja în acțiuni, în activități lipsite de sens; a-și irosi timpul: *umblă gonind vînturile și măsurînd cîmpurile.* PANN; **a prinde din vînt**, a auzi, a afla din întîmplare (din ceea ce vorbește lumea); **ce vînt** (sau **vînturi**) **te aduce** (sau **te poartă, te-a abătut**) **(pe aici** sau **pe la noi)?**, ce întîmplare te-a adus?: *bună vremea, cumătro; da ce vînt te-a abătut pe-aici?* CR.; a **bate vîntul dintr-o anumită parte** sau **a bate un anumit vînt**, a se prezenta situația într-un anumit fel, a se manifesta o anumită tendință de evoluție a lucrurilor: *aice bate alt vînt, nu-i America ori Anglia.* C.; **slab de-l bate vîntul** sau **slab de-i fluieră vîntul prin oase**, foarte slab; lipsit de vlagă; **a se da după vînt**, a fi oportunist; **a face vînt**, a produce o mișcare a aerului printr-o deplasare rapidă, prin agitarea unui obiect etc.: *te văd pe drum trecînd ... cu poalele vînt făcînd.* POP.; **a-și face** (sau **a-i face cuiva**) **vînt**, a produce un curent de aer, prin agitarea unui evantai sau a altui obiect, pentru a face răcoare: *au început să-i facă vînt cu niște apărători de pene.* CAR.; (fig.) *treaz de vîntul cel sălbatic al durerei.* EM.; *mă întrebam: unde poate fi? unde l-au mînat vînturile întîmplării?* SAD.; **2. în vînt**, a) în bătaia vîntului; (p. ext.) în aer, în văzduh: *luîndu-și fata alături cu el, pieri în vînt, ca și cînd nu mai fusese.* EM.; **b)** răvășit (de vînt); în dezordine: *umbla cu pletele în vînt să găsească alt dascăl.* CR.; **c)** (ridicat) în sus: *roibii cu nările-n vînt vor trece-n sălbatec galop.* COȘB.; **d)** aiurea; fără a-și atinge țința: *un duel ... cu focuri oarbe, trase în vînt.* CAR.; **e)** în gol, fără țintă: *se uită spăriată-n vînt.* COȘB.; **f)** în zadar, fără rezultat: *ei doar durează-n vînt deșarte idealuri.* EM.; **a merge** (sau **a se ține**) **cu nasul în vînt**, a fi fudul, fălos; **3. a-i face vînt, a)** a împinge, a îndepărta (izbind, îmbrîncind cu putere); a arunca: *i-am făcut un vînt de i-a sărit fesul cît colo.* CAR.; **b)** a izgoni, a pune pe fugă; a expedia, a alunga: *cînd o pleca, dă-mi de veste fă-i vînt degrabă.* CAR.; **a da** (sau **a face**) **vînt callor**, a face să meargă caii cît mai repede (îndemnîndu-i, lovindu-i cu biciul etc.): *luă hățurile din mîna vizitiului și dete vînt cailor.* ZAMF.; **a-și face** (sau **a-și lua**) **vînt**, a se încorda, a-și lua elan (pentru a sări, pentru a o porni cu iuțeală); a porni, a se îndrepta (într-o anumită direcție) cu repeziciune: *cînd își făcu vînt, se aruncă drept în slava cerului.* ISP.; *eu făcîndu-mi vînt, sării.* HOGAȘ; **a-și lua vînt, a)** a fi pe punctul de a trece la o acțiune: *simțea ... că țăranii fierb și tot își iau vînt să facă ceva.* REBR.; **b)** a deveni încrezut, a-și exagera meritele: *prea și-a luat vînt, umblă cu capul pe sus.* PR.; **a(-și) da vînt**, a (se) legăna, a (se) balansa: *codrul vînt să dea frunzișului veșted.* EM.; **a-și da vînt gurii**, a vorbi vrute și nevrute: *îi spusese de multe ori, cînd se afla în toane rele și-și da vînt gurii, că e o belea pe casa lui.* VLAH.; **4.** (muz.) **instrument de vînt**, instrument de suflat: *renumele lui și l-a dobîndit ... mai cu seamă de la instrumentele de vînt.* FIL.; **5.** (eufemistic) gaz intestinal (eliminat prin anus); **6.** (astr.) **vînt solar**, flux de protoni și neutroni emiși continuu de Soare. [Lat. ***ventus***].

vîntărăie f. (reg.) vîntoasă. [***Vînt*** + *-ăraie*].

vînteș, ~i, vînteșă, ~e a. (reg.) care aleargă repede; iute de picior: *cal vînteș.* AL. [***Vînt*** + *-eș*].

vînticél, vînticele n. vîntuleț: *un vînticel adia, încît de abia îl simțeai.* ISP. [***Vînt*** + *-icel*].

vîntișór, vîntișoare n. vîntuleț: *bătea un vîntișor supțire în ziua acea.* CR. [***Vînt*** + *-ișor*].

vîntoáică, vîntoaice f. (rar) vîntoasă. [***Vînt*** + *-oaică*].

vîntoáie, vîntoaie f. (reg.) vîntoasă: *s-au risipit dușmanii, cum risipește vîntoaia frunzele codrului.* SĂM. [***Vînt*** + *-oaie*].

vîntós, ~și, vîntoásă, ~e a. **1.** cu vînt; cu vînturi frecvente; vînturos: *nu-mi prieșe clima ploioasă, ... vîntoasă care domnește asupra Parisului.* AL.; **2.** (fig.) de vînt: *pe miazănoapte călare cu aripi vîntoase ... urlă ... mama pădurilor.* EM.; **3.** (înv.) nestatornic, schimbător, ușuratic. // f. **1.** vînt puternic (cu vîrtejuri); vîntăraie, vîntoaică, vîntoaie: *vîntoasa a trecut munții și lumea a intrat în rînduiala ei.* SAD.; **2.** (mit. pop.; la pl.) iele: *se duseră cum se duce năluca cînd umblă vîntoasele și gonesc în miezul nopții pricolicii.* SL. [***Vînt*** + *-os;* cf. lat. ***ventosus***].

vîntreá, vîntrele f. (înv.) pînză de corabie; vetrelă: *coborînd pe scări ... ca să strîngă și să dezvălească vîntrelele.* GHICA; *luntrea cu-ale ei vintrele spînzurate de catarg.* EM.; (și: **vintrea**). [Cf. ***vînt***, sl. ***vétrilo***].

vîntuí, pers. 3 **vîntuiește** vb. (pop.) **1.** (intr. impers.; despre vînt) a sufla cu putere, vijelios: *afară vîntuia și ploua.* VINEA; **2.** (în superstiții; tr.; despre vînturile rele) a face pe cineva să se sminteacă sau să ologească: (refl.) *omul peste care dau vînturile rele se vîntuiește.* POP. [***Vînt*** + *-ui*].

vîntuít, ~ţi, vîntuită, ~e a. (reg.) smintit: *îl categoriseau cum că i-ar fi lipsit o doagă; prietenii gazdelor mele ... întrebuinţau altă expresie populară: „să ştiţi că-i cam vîntuit".* SAD. [V. ***vîntui***].

vîntuléţ, vîntuleţe n. **1.** diminutiv al lui vînt; vînt slab; vînticel, vîntişor, vîntuşor, vîntuţ: *soarele şi un vîntuleţ zbiceau văile.* DELAVR.; (artic.; reg.) numele unui dans popular; melodia acestui dans. [***Vînt*** + *-uleţ*].

vînturá, vînturi vb. **1.** (tr.; şi absol.) a face să cadă boabe, grăunţe (cel mai adesea de cereale) de la mică înălţime, pentru ca vîntul să împrăştie impurităţile uşoare; a curăţa de impurităţi cu ajutorul unei maşini speciale: *cînd ajunse acasă, Chiricâ treierase, vînturase, măcinase.* CR.; *un gospodar îşi vîntura grîul de pleavă.* BL.; **2.** (p. anal.; tr.) a ridica în aer şi a lăsa să cadă (împrăştiindu-se) o materie sub formă de pulbere, o îngrămădire de obiecte mărunte etc.: *da' vînturaţi banii în mîini şi veţi simţi ce răcoare ţine cînd vă e cald.* DELAVR.; *dintr-acolo a venit vîntoasa prevestitoare, vînturînd uriaşe linţolii de pulberi albe.* SAD.; **3.** (fig.; tr.) a împrăştia, a risipi; a spulbera, a nimici: *îi plăcea ... să vînture ca pleava oştirile duşmane.* AL.; **4.** (fig.; tr.) a cerceta, a analiza, a cumpăni idei, gînduri etc.: *gîndurile acestea le-am vînturat toate.* PETR.; **5.** (tr.) a vărsa de mai multe ori un lichid dintr-un recipient într-altul (pentru a răci, pentru a amesteca etc.): *cu lingura apa vînturînd.* CANT.; **6.** (tr.) a agita, a mişca într-o parte şi în alta prin aer: *ieşiră din rînduri şi începură a-şi vîntura braţele prin aer.* SAD.; **7.** (tr.) a răspîndi, a difuza, a colporta ştiri, zvonuri etc.: *satul vuia de năzdrăvăniile preotesei şi-i vîntura faptele.*VLAH.; **8.** (refl.) a umbla (repede) încoace şi încolo: *se vînturа în ogradă de la zămnic la poieţi şi de la ocoale la cămară.* C.PETR.; **9.** (tr.) a cutreiera, a colinda, a străbate: *să aibi tu puterea mea, ... ai vîntura ţările şi mările.* CR.; *alţii au vînturat lumea, noi stăm aici.* SAD. // (compuse; pop.) **vîntură-cenuşă**, (m. invar.) om fără căpătîi; **vîntură-vorbe** (sau **-vorbă**), (m. invar.) palavragiu; colportor; **vîntură-lume** (sau **-ţară**), (m. invar.) hoinar; aventurier: *îi trimise trei mii de călăreţi, tot de-alde vîntură-ţară.* ISP. [Lat. ***ventulare*** (=***ventilare***)].

vînturár, vînturare n. (rar) evantai. [***Vîntura*** + *-ar*].

vînturáre, vînturări f. **1.** acţiunea de a vîntura şi rezultatul ei; curăţare de impurităţi a boabelor, mai ales de cereale, a seminţelor prin căderea de la mică înălţime, cu ajutorul vîntului sau al unei maşini speciale; vînturat, vînturătură; **2.** (fig.) frămîntare, nelinişte, zbuciumare. [V. ***vîntura***].

vînturát[1] n. **1.** vînturare: *vînturatul grîului.* [V. ***vîntura***].

vînturát[2]**, ~ţi, vînturată, ~e** a. curăţat de impurităţi cu ajutorul vîntului sau al unei maşini speciale: *ţi-oi da apă stricurată şi grăunţă vînturată.* POP [V. ***vîntura***].

vînturátec a. v. **vînturatic**.

vînturátic, ~ci, vînturatică, ~ce a. (rar) neserios, uşuratic, fluşturatic: *întrerupse monologul lui vînturatec.* ZAMF.; (şi: **vînturatec**). [***Vînturi*** (pl. lui *vînt*) + *-atic*].

vînturătór, ~i, vînturătoáre m., f. persoană care hoinăreşte, care rătăceşte din loc în loc (**în** căutare de aventuri): *e o vînturătoare ce cutreieră lumea pentru plăcerile ei.* NEGR.; (adj.) *n-ar fi pierdut timpul ca un cavaler vînturător.* GHICA. // m. **1.** persoană care vîntură boabe, seminţe etc.: *vînturătorii şi ciurarii lucrau în hambare.* SAD.; (fig.) *vînturătoriul celor necuraţi e împăratul înţelept.* BIBLIA; **2. vînturător de fraze (goale)**, palavragiu, demagog: *o, vînturători de fraze, scripcari sarbezi şi smintiţi.* VLAH. // f. **1.** (în trecut) unealtă de lemn, de obicei în forma unei lopeţi scobite, folosită la vînturatul boabelor, al seminţelor etc.; **2.** maşină agricolă care curăţă seminţele de impurităţi printr-un curent de aer produs de un ventilator: *s-au curăţit ... la vînturători cincizeci de vagoane seminţuri.* SAD. [***Vîntura*** + *-(ă)tor*].

vînturătúră, vînturături f. vînturare; (concr.) ceea ce rămîne (ca impuritate) după vînturarea seminţelor; pleavă. [***Vîntura*** + *-ătură*].

vînturél, vînturele n. **1.** pasăre răpitoare, din familia falconidelor, cu capul şi coada de culoare cenuşie, cu spatele ruginiu; vindereu (*Falco tinnunculus tinnunculus*); **2.** vindereu (*Falco peregrinus peregrinus*). [De la ***vînt***].

vînturós, ~şi, vînturoásă, ~e a. (înv. şi reg.) **1.** vîntos: *vara friguroasă ... neroditoare, vînturoasă* (a. 1733). GCR.; **2.** (fig.; înv.) neserios, uşuratic; care denotă neseriozitate: *de alte ale lui vînturoase fantazii bine m-am adeverit.* CANT. [***Vînturi*** (pl. lui *vînt*) + *-os*].

vîntuşór, vîntuşoare n. (rar) vîntuleţ: *florile desmierdate de un vîntuşor lin răspîndea în aer feliuri de miroase.* AL. [***Vînt*** + *-uşor*].

vîntúţ n. (reg.) vîntuleţ: *cînd era cam pe la dzăce o suflat un vîntuţ răce.* POP [***Vînt*** + *-uţ*].

vînzáre, vînzări f. **1.** acţiunea de a vinde şi rezultatul ei; vindere: *văzînd Iacov că iaste vînzare de grîu la Eghipet.* BIBLIA; *se ajunsese la vînzarea mobilelor din casă.* GHEŢIE; (pop.) **vînzare bună!**, urare făcută negustorului (sau vînzătorului) pentru a-şi vinde marfa bine şi repede; **vînzare-cumpărare**, strămutarea proprietăţii unui lucru de la vînzător la cumpărător, în schimbul unui preţ: *se ocupa, pe lîngă altele, de vînzări-cumpărări şi făcea pe samsarul de locuinţe.* GHEŢIE; **vînzare silită**, vînzare ordonată de autoritatea judiciară pentru datorii neachitate; **de vînzare**, destinat să fie vîndut: *de vînzare ţi-e găinuşa ceea, măi băiete? – de vînzare, moşule!* CR.; **2.** (fig.) trădare: *nu muncă-i trebuie ... pentru a se ridica şi a face avere, ci trădare, vînzarea celui care te plăteşte pentru a-i păzi viaţa.* EM. [***Vînde*** + *-are*].

vînzătór, ~i, vînzătoáre m., f. **1.** persoană fizică sau juridică care, ocazional sau permanent, vinde ceva: *e Riven ... vînzătorul de cărţi.* EM.; *un vînzător de ziare anunţa ... demisia guvernului.* GHEŢIE; **vînzător ambulant**, persoană care umblă din loc în loc spre a-şi vinde marfa; **vînzător de piei de cloşcă**, se spune ironic unui negustor fără marfă şi fără capital; **2.** (spec.) persoană angajată într-un magazin pentru a efectua vînzarea mărfurilor şi pentru a servi clientela: [erau] *amîndouă vînzătoare într-un mare magazin.* GHEŢIE; **3.** (fig.) trădător: *în locul Iudei vînzătoriul, să aleage Mattia.* N.TEST.; *el n-are dreptul de-a apăra poporul în contra ... vînzătorilor de ţară.* EM. // a. care este de vînzare, destinat vînzării, de vîndut: *de-ar fi dorul vînzător, eu m-aş face negustor.* POP.; **a face (un bun imobil) vînzător,** a pune în vînzare; a vinde: *îi ceru vechilului să-i facă hanul vînzător pe numele ei.* PETR. [***Vînde*** + *-ător*].

vînzoleálă, vînzoleli f. faptul de a se vînzoli; frămîntare, agitaţie; vînzolit: *gara cu vînzoleala de călători a rămas în urmă.* C.PETR. [***Vînzoli*** + *-eală*].

vînzolí, vînzolesc vb. **1.** (refl.) a se frămînta, a se foi, a se agita (de colo pînă colo): *pe trotuarele largi se vînzolea o lume pestriţă.* REBR.; **2.** (rar; tr.) a cutreiera, a străbate: *urmaşii ... legionarilor biruitori cari-au vînzolit lumea şi au bătut codri.* VLAH.; **3.** (tr.) a răvăşi, a răscoli; (fig.) *în vremile răzvrătite, cînd ardea foc de pieire, toate erau vînzolite în cumplită răsipire.* CONACHI; **4.** (înv.; refl.) a se lupta, a se încăiera: *se apucară la luptă şi se trîntiră şi se vînzoliră.* POP.; (şi: **vînjoli**). [Din magh. ***vonszolni***].

vînzolíre, vînzoliri f. acţiunea de a (se) vînzoli şi rezultatul ei. [V. ***vînzoli***].

vînzolít n. (rar) vînzoleală. [V. ***vînzoli***].

vîrcă, vîrci f. (reg.) umflătură a pielii: *ţînţarii ... au scos vîrci preste tot trupul.* DOS. [Din bulg. ***várga***].

vîrcolác, vîrcolaci m. **1.** (mit. pop.) fiinţă fabuloasă, imaginată ca un balaur, ca un lup etc. despre care se crede că ar lua naştere dintr-un copil mort nebotezat, şi care ar înghiţi Soarele şi Luna, provocînd fazele Lunii sau eclipsele; pricolici: *vîrcolacul se lăţeşte, sus, pe lună, ca un nor.* AL.; **2.** (mit. pop.) strigoi: *pentru omul ce va fi mort şi vor dzice oamenii că iaste vîrcolac* (a. 1645). GCR.; **3.** peştişor artificial de metal întrebuinţat drept nadă la pescuitul cu undiţa; (şi: (reg.) **vîrcolaci**, **vîrgolac**). [Din bulg. ***vúrkolak***].

vîrcoláci m. v. **vîrcolac**.

vîrcolí, vîrcolesc vb. (înv. şi reg.; refl.) a se zvîrcoli, a se zbate: *mi-l aduceţi legat, iară de s-a vîrgoli, tăiaţî-l.* DOS.; *sfîşiaţi ... de-o nespusă durere, se zbăteau şi se vîrcoleau şi mai cumplit.* EM.; (şi: **vîrgoli**). [Et. nec.].

vîrdáre, vîrdări f. specie de ciocănitoare cu penele verzi, împestriţate cu roşu, galben, negru şi alb (*Picus viridis*): *verdarea cearcă copaciul şi mai slab unde găseşte, acolo ciocăneşte.* PANN; (şi: (înv.) **verdare**, (reg.) **virdare**). [Et. nec.; cf. ***verde***].

vîrf, vîrfuri n. **1.** partea cea mai de sus, de obicei îngustă şi ascuţită, a unui deal, a unui munte etc.; partea cea mai de sus a unor obiecte înalte (copaci, construcţii etc.): *să ne zidim noao cetate şi turnu, căruia vîrfu va fi pănă în ceriu.* BIBLIA; *se simţi pătruns de o melancolie adîncă privind vîrfurile munţilor.* AL.; **(plin sau încărcat) cu vîrf**, plin de tot, pînă sus: *vagoane trec ... pline cu vîrf.* CAR.; *umplu cu vîrf farfuria Reghinei.* GHEŢIE; (rar) **cu vîrf**, la limită: *casele, care erau proprietatea nevestei, ipotecate cu vîrf.* CAR.; **cu vîrf şi îndesat**, v. **îndesat**; **a pune vîrf la toate** sau **asta (le) pune vîrf (la toate)**, se spune despre ceva care întrece orice închipuire sau aşteptare: *prin multe trecuse ..., asta însă punea vîrf la toate.* C.L.; **2.** (bot.) partea superioară a unei tulpini sau extremitatea unei ramificaţii: *mă făcea să tai cu nuiaua vîrfurile de ştir şi de urzici.* DELAVR.; **3.** (spec.) coamă, creastă a acoperişului unei case; **4.** (spec.) partea de sus, de formă conică sau de coamă, a stogului, a clăii sau a şirei: *iată că-l văzu dormind pe vîrful unei girezi.* CR.; **5.** (reg.) suprafaţă a unei ape: *peste vîrful Oltului, suflă vîntul codrului.* POP.; **6.** (fig.) punct de intensitate maximă în evoluţia unui fenomen, a unei acţiuni etc.: *agiungînd la vîrful bunătăţilor să dusă către Hristos.* DOS; **de vîrf**, care reprezintă nivelul, momentul etc. cel mai important în evoluţia unui fenomen, în activitatea cuiva etc.: *anul 1910 este acela de vîrf al activităţii sale*; **oră de vîrf, a)** oră de afluenţă maximă, de mare aglomeraţie în mijloacele de transport, în magazine etc.; **b)** oră în care consumul de energie electrică, de gaze etc. atinge punctul de intensitate maximă; **7.** (fig.) treapta cea mai înaltă a unei ierarhii; persoană care deţine poziţia cea mai înaltă într-o ierarhie, într-o instituţie etc.: *Petru ... au fost vîrf cetei apostoleşti.* ANTIM; *în vîrful scării sociale un domn cu topuzul în mînă.* AL.; **la vîrf**, (despre întîlniri, convorbiri etc.) la care participă şefi de state, de guverne sau conducătorii unor organizaţii internaţionale; **8.** capăt, extremitate (ascuţită sau subţiată) a unui lucru: *iată vine-un sol de pace c-o năframă-n vîrf de băţ.* EM.; **9.** (spec.) extremitate foarte ascuţită a unui instrument, a unei arme albe etc.: *Ieronim plesni cu vîrful sabiei într-un zid de granit.* EM.; **(nici) cît un vîrf de ac** sau **nici cît vîrful acului, a)** foarte puţin; **b)** foarte mic; **10.** nume dat unor părţi de obiecte, de unelte etc., care reprezintă extremităţile lor ascuţite; **11.** extremitate a unor părţi ale trupului la om sau la animale: *un nas drept şi cu vîrful cam ridicat în sus.* FIL.; *îşi aşează pălăria pe vîrful capului.* C.PETR.; **în (sau pe) vîrful** (ori **vîrfurile**) **degetelor** (sau **picioarelor**), cu corpul sprijinit numai pe degetele picioarelor; fără zgomot, încet, tiptil: *stinse lampa, pe vîrful degetelor trecu prin tindă.* EM.; *păşind în vîrful picioarelor, ieşea ... să cumpere ziare.* GHEŢIE; **din** (sau **în**) **vîrful buzelor** (sau **limbii**), fără convingere, afectat: *dă ziua bună din vîrful buzelor.* SAD.; **pînă în vîrful urechilor**, foarte tare: *fata s-a roşit pînă-n vîrful urechilor.* CAR.; **a i se sui cuiva tot sîngele în vîrful capului**, se spune despre cineva care se înroşeşte la faţă din cauza furiei, a ruşinii etc.; **a i se sui cuiva părul în vîrful capului**, a i se ridica părul cuiva pe cap de frică: *i s-a suit tot părul în vîrful capului.* CR.; **12.** (geom.) punctul de intersecţie a laturilor unui unghi sau ale unui poligon, a muchiilor unei piramide etc.; (şi: (înv. şi reg.) **vîrv, vîrh**). [Din sl. ***vrŭhŭ***].

vîrfăr, vîrfare n. **1.** ţăpoi foarte lung folosit pentru a aşeza fînul în vîrful stogului; **2.** (reg.) vîrful stogului, al clăii etc.; (şi: (reg.) **vîrvar**). [***Vîrf*** + *-ar*].

vîrfşór n. v. **vîrfuşor**.

vîrfuí, vîrfuiesc vb. (tr.) **1.** a face vîrf unui stog, unei clăi etc.: *vro cinci clăi de le-am clădit, patru mi le-am vîrfuit.* POP.; **2.** a umple pînă sus un vas, un recipient etc.; a face să fie plin ochi: *numai borcanul să-l umplu, să-l vîrfuiesc.* PANN. [***Vîrf*** + *-ui*].

vîrfuít, ~ţi, vîrfuită, ~e a. **1.** cu vîrf: *în genunchi se suie ... pe culmea vîrfuită.* AL.; **2.** plin pînă sus, umplut cu vîrf: *întinse lui Teofil o ceaşcă ... vîrfuită cu rachiu.* C.L. [V. ***vîrfui***].

vîrfuléţ, vîrfuleţe n. vîrfuşor: *orzul este lunguieţ ... şi ţeapă în vîrfuleţ.* POP. [***Vîrf*** + *-uleţ*].

vîrfuşór, vîrfuşoare n. diminutiv al lui vîrf; vîrfuleţ, vîrfuţ: *la vîrfşor de nouă meri ardu-mi noaă lumînări.* POP.; (şi: (pop.) **vîrfşor**). [***Vîrf*** + *-uşor*].

vîrfúţ, vîrfuţuri n. vîrfuşor: *cîntă puiul cucului în vîrfuţul nucului.* POP.; (şi: (pop.) **vîrvuţ**). [***Vîrf*** + *-uţ*].

vîrgolác m. v. **vîrcolac**.

vîrgolíi vb. v. **vîrcoli**.

vîrh n. v. **vîrf**.

vîrhóvnic, vîrhovnici m. (relig.; înv.) **1.** şef, căpetenie a celor doisprezece apostoli: *Petr apostol, vîrhovnicul apostolilor Domnului Hristos.* DOS.; (adj.) *ai în loc de acoperămînt pre verhovnicii apostoli Petru şi Pavel.* ANTIM; **2.** (p. ext.) nume dat fiecăruia dintre cei doisprezece apostoli; **3.** (p. ext.) conducător, şef; (şi: **verhovnic**). [Din sl. ***vrŭhovínikŭ***].

vîrí, vîr vb. **1.** (tr.) a introduce, a băga; a înfunda; a cufunda: *luo bozii şi-i vîrî în samarul cămilei şi săzu deasupra lor.* BIBLIA; *şi-a vîrît ... un picior în apă.* VOIC.; **a vîrî cuiva ceva în cap, a)** a învăţa; a face pe cineva să înţeleagă, să priceapă ceva: *are să trebuiască ... să-ţi vîrî în cap stihuri de Omer.* SAD.; **b)** a face (pe cineva) să creadă (ceva neadevărat), să aibă o anumită părere (eronată): *cine ţi-a vîrît în cap şi una ca aceasta?* CR.; **a vîrî cuiva ceva pe gît**, a sili pe cineva să accepte ceva împotriva voinţei proprii: *părerea lui, ... să nu ne-o vîre nouă cu de-a sila pe gît!* CAR.; **a-şi vîrî coada** (în ceva), a se amesteca, a interveni (în chestiuni care nu-l privesc): *să nu mai permiţi domnilor de la „Tribuna" să-şi mai vîre coada şi-n Revista ta.* CAR.; **îşi vîră** (sau **şi-a vîrît**) **dracul coada** (în ceva), se spune cînd într-o situaţie se ivesc neînţelegeri sau complicaţii (neaşteptate): *aşa se învrăjghiră, fără să vrea, ca şi cum necuratul şi-ar fi vîrît coada.* DELAVR.; **a-şi vîrî** (sau **a-i vîrî**) **cuiva mînţile** (sau **mintea**) **în cap**, a-şi da bine seama (sau a face să-şi dea seama) de urmările faptelor sale; a se cumînţi sau a face să se cumînţească: *sper că acest preaviz îţi va vîrî mînţile în cap.* CĂL.; **a vîrî cuiva pumnul în gură**, a împiedica (pe cineva) cu brutalitate să-şi spună cuvîntul; **a vîrî un fitil** (sau **fitiluri**), a provoca intrigi, discordie; **2.** (tr.) a înfige, a împlînta: *alsacianul a spus că-i vîră sabia în piept.* PETR.; **3.** (p. exager.; tr.) a apropia (de ...), a se apleca mult (către ...): *casierul vîră nasul în hîrtii.* PETR.; **a-şi vîrî nasul**, a iscodi, a cerceta cu indiscreţie: *îşi vîrîse nasul peste tot.* TUD.; **a-şi vîrî nasul (în toate** sau **pretutindenea, unde nu-i fierbe oala)**, a se amesteca, a interveni (inoportun) în chestiuni care nu-l privesc: *l-am închis la expediţie ... prea vrea să-şi vîre nasul în toate.* PETR.; **4.** (tr.) a investi bani, bunuri materiale: *şi-a vîrît economiile în lucruri de artă.* CĂL.; **5.** (tr.) a stîrni, a declanşa: *a dat poruncă tuturor slugelor sale ... să vîre vrajbă între oameni.* CR.; **6.** (tr.) a face (pe cineva) să intre undeva (de bună voie sau forţat): *luîndu-mă de mînă m-a vîrît în odăi.* SAD.; **a vîrî pe cineva la puşcărie** (sau **la închisoare, în ocnă**), a face să fie închis, întemniţat: *am să-l vîr la puşcărie pe mizerabilul acela.* ZAMF.; **a vîrî pe cineva (de viu) în groapă** (sau **în mormînt, în pămînt**), a) a omorî (pe cineva): *mai tare comanda, mai tare! că te vîr în pămînt!* SAD.; **b)** a cauza cuiva supărări foarte mari, a omorî pe cineva cu zile: *bieţii părinţi! ... cum i-am răsplătit! i-au vîrît în mormînt faptele mele.* VLAH.; **7.** (tr.) a face să fie angajat (ca slujitor sau ca slujbaş): *consimte ... să-l vîre ucenic la giuvaiergiul Antonie.* LOV.; **8.** (tr.) a împinge, a îmboldi (la ...); a face să fie cuprins, copleşit (de ...): *mi-a ieşit înainte un urs grozav, care m-a vîrît în toţi spăriei.* CR.; *cîţiva viteji vîrîseră în spaime pe duşmanii Moldovei.* SAD.; **9.** (refl.) a intra, a pătrunde (într-un spaţiu închis sau acoperit): *mezinul se vîră iute în horn.* CR.; **a se vîrî sub pielea cuiva**, a cîştiga (prin mijloace nepermise) încrederea, protecţia sau dragostea (cuiva); **a se vîrî în sufletul cuiva**, a plictisi (pe cineva), manifestînd un interes sau o simpatie prea stăruitoare, prea insistentă, agasantă: *cînd mă aflu singur, prea ai meşteşugul de a mi te vîrî nepoftită în suflet.* HOGAŞ; **10.** (refl.) a se amesteca (intervenind într-un sens oarecare): *deputaţii se vîrau în trebi la care n-aveau nici un amestec.* I.NEGR. [Din sl. ***vrěti***].

vîrîre, vîrîri f. (rar) acţiunea de a se vîrî şi rezultatul ei; băgare, introducere (în ...), afundare (în ...): *vîrîrea piciorului gol în apă.* CĂL. [V. ***vîrî***].

vîrît, ~ţi, vîrîtă, ~e a. **1.** băgat, introdus (în ... sau sub ...); afundat, adîncit (în ...): *cu pumnii vîrîţi ... în buzunarele unui surtuc.* VLAH.; **2.** intrat (pentru a se adăposti, pentru a se ascunde etc.): *vede un şarpe mare vîrît în gura fetii.* POP.; **vîrît pînă în gît în ...**, absorbit cu totul de ..., copleşit de ...: *vîrît pînă în gît în treburile lui, nu făcea distincţie între oamenii de pe stradă.* CĂL. [V. ***vîrî***].

vîrlán, vîrlani m. (iht.; reg.) **1.** ţipar[1] (*Misgurnus fossilis*); **2.** molan[1] (*Noemacheilus barbatulus barbatulus*). [Cf. ***vîrlugă***].

vîrláv, ~i, vîrlavă, ~e a. **1.** (reg.) iute în mişcări; vioi, sprinter: *vîrluga e vîrlavă;* **2.** îndemînatic; vrednic: *să gătească mîncăriţă la cele secerătoare, vîrlave la lucru.* POP; **3.** durduliu, grăsuliu. [Et. nec.].

vîrlóg n. (reg.) plasă de pescuit. [Et. nec.].

vîrlúgă, vîrlugi f. **1.** (pop.) zvîrlugă (*Cobitis taenia taenia*): *copilul s-a smuncit dintre degetele popii ca o vîrlugă.* CAR.; **2.** molan (*Noemacheilus barbatulus barbatulus*). [Et. nec.].

vîrsnicíe f. v. **vîrstnicie**.

vîrstá, vîrstez şi (reg.) **vîrst** vb. (tr.) **1.** (înv. şi reg.) a face să alterneze, să se deosebească, să se diferenţieze: *o! nestătătoare şi niceodată încredinţate lucrurile a lumii, cum vîrsteadză toate şi turbură şi face lucruri împotivă!* COSTIN; *înjghebase cu fetele jocuri „de societate", pe care le vîrsta ... cu cîte-o boscărie cu o batistă.* HOGAŞ.; **2.** (pop.) a face să fie străbătut de dîre, de fîşii de altă culoare decît cea a fondului; a împodobi cu dungi: *se arăta sprintenă, cu cămaşă albă şi catrinţă neagră vîrstată roş.* SAD.; *cîteva fire albe vîrstau părul negru ca pana corbului.* GHEŢIE; **3.** (reg.) a împleti din flori: *să-şi aplece vîrvurile ... să-şi rupă mlădiţă, să-mi vîrste o coroniţă.* POP; (şi: (pop.) **vîrsta**). [De la ***vîrstă***[2], cf. sb. ***vrstati***].

vîrstát, ~ţi, vîrstată, ~e a. **1.** (înv.; la pl.) aşezaţi unii printre alţii, situaţi în locuri dispuse alternativ: *singur în capul mesăi, den-a-direapta Ştefan Vodă, den-a-stînga Constantin Vodă; boierii lui cu boierii amînduror ţărîlor vîrstaţi.* COSTIN; **2.** (pop.) dungat, vărgat; (p. ext.) bălţat, pestriţ: *pe o scoarţă vîrstată ... dormea încovrigat Patrocle.* SAD.; **săptămînă vîrstată**, (şi f.), săptămîna dinaintea celei albe, din postul Paştelui, în care zile de post alternează cu zile de frupt; (şi: (reg.) **vrîstat**). [V. ***vîrsta***].

vîrstă[1], vîrste f. **1.** timpul scurs de la naşterea unei fiinţe pînă la un anumit moment din viaţa ei; numărul de ani (de luni, de zile) prin care se exprimă acest timp; etate: *slujind cu credinţă ba la unul, ba la altul, pînă la vîrsta de treizeci şi mai bine de ani.* CR.; *am patruzeci şi cinci de ani vîrstă, din care treizeci numai în mănăstire.* VOIC.; **decan de vîrstă**, persoana care a împlinit numărul cel mai mare de ani sau care are vechimea cea mai mare în funcţie în anumite corpuri constituite (asociaţii, colegii, instituţii parlamentare etc.); **preşedinte de vîrstă**, preşedinte al unei adunări ales în persoana celui mai în etate dintre membri; **de aceeaşi** (sau **de o**) **vîrstă (cu ...)** sau **de vîrsta (cuiva)**, care are acelaşi număr de ani (de luni, de zile) (cu ...): *mai am o fată luată de suflet, tot de o vîrstă cu fata mea.* CR.; **fără vîrstă**, care are un număr de ani greu de determinat: *din haraba coborî o ţărancă fără vîrstă.* TUD.; **2.** (p. anal.) timpul scurs de cînd există, de cînd durează, de cînd se menţine ceva; vechime: *casele erau bătrîne de vîrstă, dar trainice.* CAR.; **3.** număr de ani împliniţi, în funcţie de care o persoană poate fi considerată aptă pentru ceva, în funcţie de care se acordă anumite drepturi (civile, politice etc.): *înainte ... de vîrsta legiuită s-a aruncat cu pasiune în luptele politice.* CAR.; (înv.) **fără de vîrstă**, minor: *pentru fraţii săi cei mici arată că fiind fără de vîrstă ... să-n-aibă nici o treabă a se amesteca la aceste moşii* (a. 1793). URIC.; (înv. şi reg.) **de** (sau **în**) **vîrstă**, care, prin numărul anilor împliniţi, poate fi considerat apt pentru ceva; (spec.) major: *pre legea direaptă nice fecior pentru fapta tătîne-său, nice părintele pentru fapta fecioru-i de vîrstă nu-i platnic.* COSTIN; **în** (sau (înv. şi reg.) **de**) **vîrstă**, matur; (în special) bătrîn: *deşi om în vîrstă, ...îşi purta sprinten anii.* SAD.; **mai în** (sau (înv.) **de**) **vîrstă**, care a împlinit un număr mai mare de ani (decît altcineva); care aparţine unei generaţii trecute de anii tinereţii: *aceasta era mai în vîrstă ... dar foc de harnică.* CR.; *îi zicea fratelui său ... bade ... deşi era numai cu trei ani mai în vîrstă.* AG.; **4.** spor de ani trăiţi (considerat ca factor al evoluţiei biologice): *are o voce limpede şi plăcută, pe care vîrsta n-o va altera.* VIANU; **(o dată) cu vîrsta**, pe măsura acumulării anilor trăiţi: *cususrile le-au crescut cu vîrsta.* CAR.; **5.** etapă din viaţa unei fiinţe caracterizată printr-o anumită fază de dezvoltare: *aşa eram eu la vîrsta cea fericită.* CR.; *priceperea filozoflcă a poetului la acea vîrstă nu trebuie exagerată.* CĂL.; **vîrsta critică**, fiecare dintre perioadele de tranziţie ale vieţii omeneşti, corespunzătoare mai ales apariţiei sau încetării funcţiilor sexuale, caracterizate prin procese fiziologice şi psihice complexe; **vîrsta a treia**, perioadă a vieţii omeneşti care corespunde bătrîneţii şi care începe după etatea de şaizeci de ani; **între două vîrste**, care nu este nici prea bătrîn, nici prea tînăr: *apăruse ... însoţită de un domn între două vîrste.* GHEŢIE; **6. în floarea vîrstei**, care se află în plină tinereţe: *în floarea vîrstei, se afla la apogeul unei cariere de care puţini avuseseră parte.* GHEŢIE; **în puterea vîrstei**, matur; în deplină vigoare: *ceilalţi doi fraţi franţuscani ... erau încă în puterea vîrstei.* SAD.; **7.** perioadă de timp în decursul căreia societatea omenească are anumite trăsături caracteristice; epocă: *din vremile trecute, în veacuri viitoare, un nume să răsune ... să treacă peste vîrste şi peste ani să zboare.* ALEX.; (înv.) **vîrsta de mijloc**, evul mediu: *aducea aminte de turnerile cavalerilor vîrstei de mijloc.* NEGR.; **vîrsta de bronz**, epoca bronzului (v. **bronz**); **vîrsta de fier**, epoca fierului (v. **fier**); **vîrsta de aur, a)** perioadă (mitică) de înflorire şi strălucire a vieţii materiale şi spirituale: *a trecut de mult vîrsta de aur.* CAR.; **b)** (fig.) perioada cea mai fericită, cea mai prosperă din viaţa cuiva: *ajuns la patruzeci de ani, trăia vîrsta de aur a Henţeştilor.* GHEŢIE; **8.** (şi **vîrstă geologică**) cea mai mică subdiviziune a timpului geologic în decursul căreia s-a format un complex de straturi grupat într-un etaj geologic; **9.** (astr.) **vîrsta lunii**, numărul de zile trecute de la faza de lună nouă; (şi: (pop.) **vîrstă**). [Din sl. ***vrŭsta***].

vîrstă[2], vîrste f. **1.** (pop.) dungă, bandă de altă culoare decît cea a fondului (într-o ţesătură, în penajul unei păsări etc.): *o merindare albă ca omătul şi pe la capete cu vîrste roşii şi vinete de arnici.* POP; (p. anal.) *o vîrstă de nori ... se vedea înspre apus.* SL.; **2.** (reg.) rînd, şir de pomi, de porumb etc.; **3.** (reg.) mănunchi, buchet (de flori); podoabă (constînd într-un mănunchi de flori, de pene etc.) care se poartă la pălărie sau la căciulă: *culegea la flori domneşti; culegea, vîrstă-şi punea.* POP; **4.** (reg.) şuviţă de păr; (şi: **vîrstă, vîstră**). [Din sb. ***vrsta***].

vîrstnic, ~ci, vîrstnică, ~ce a. **1.** (înv. şi reg.) de aceeaşi vîrstă (cu ...): (subst.) *era şi mai ... frumos decît toţi vîrstnicii lui.* VARL.; **2.** (înv.) care, prin numărul anilor împliniţi, poate fi considerat apt pentru ceva; (spec.) major: *un tînăr vîrstnic, voinic ... s-a băgat ucenic.* PANN; **3.** matur; (în special) bătrîn: *era cel mai vîrstnic dintre ei.* VOIC.; (subst.) *strîns în autoritatea vîrstnicilor, adolescentul ajunge la înţelegerea datoriilor.* SAD.; **4.** (la comparativ) care a împlinit un număr mai mare de ani (decît ...); care aparţine unei generaţii trecute de anii tinereţii: *era cu optsprezece ani mai vîrstnic decît fata.* PETR.; (şi: (înv. şi reg.) **vîrstnic, vîrsnic**). [***Vîrstă***[1] + *-nic*].

vîrstnicíe f. (înv. şi reg.) maturitate; (spec.) majorat: *se ţinu ascuns în Rusia, unde petrecu mai multă vreme pînă la vîrstnicie.* EM.; *mă duc maică-n miliţie, c-am ajuns în vîrsnicie să port puşca.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **vîrstnicie, vîrsnicie**). [***Vîrstnic*** + *-ie*].

vîrşár, vîrşari m. pescar care pescuieşte cu vîrşa. [***Vîrşă*** + *-ar*].

vîrşă, vîrşe şi **vîrşi** f. **1.** unealtă de pescuit alcătuită dintr-un coş de formă alungită făcut din nuiele (de răchită) împletite sau din sîrmă, cu gura largă şi întoarsă înăuntru în formă de pîlnie: *vă duc într-un loc pe iaz unde îmi am vîrşele.* SAD.; (reg.) **a intra în vîrşie**, a intra într-o încurcătură; **2.** (reg.) unealtă de pescuit, în formă de sac, alcătuită dintr-o plasă întinsă pe mai multe cercuri şi cu gura răsfrîntă înăuntru; vintir; (şi: (reg.) **vîrşie**). [Din sl. **vrŭša;* cf. bulg. *vŭrša,* sb. *vrša*].

vîrşie f. v. vîrşă.

vîrşóg, vîrşoage n. (reg.) gura vîrşei, în formă de pîlnie întoarsă înăuntru. [*Vîrşă* + *-og*].

vîrşti interj. v. vîşti[1].

vîrşuliţă, vîrşuliţe f. diminutiv al lui vîrşă: *făcui o vîrşuliţă şi-o pusăi în cea topliţă ... şi-am scos-o plină cu peşte.* [*Vîrşă* + *-uliţă*].

vîrtecáp, vîrtecapi m. (ornit.; reg.) capîntorturâ (*Junx torquilla torquilla*). [*Vîrti* + *cap*].

vîrtecúş, vîrtecuşuri n. (reg.) **1.** vîrtej de vînt: *un vîrtecuş ridică val de cenuşă.* VR.; **în vîrtecuş**, într-o mişcare de înaintare în spirală; **2.** vîrtej de apă: *la acest cot Arieşul ... făcea spume şi vîrtecuşuri.* VR.; **3.** învîrtitură; (şi: **vîrticuş**). [Cf. *vîrtej, vîrti*].

vîrtéj, vîrtejuri şi **vîrteje** n. **1.** porţiune din masa unui fluid în care acesta, de obicei datorită unui obstacol ivit în cale, are o mişcare de rotaţie; turbion, vîltoare: *nu te abate din vad, stăpîne, ... să nu dai în vîrtejuri.* SAD.; *schimbă-ţi apele, slăbeşte-ţi vîrtejele să-ţi văd pietricelele.* POP; **2.** rotire a apei (sau a spumei) în locul unde se cufundă cineva sau ceva: *unde turcii murea, tot vîrtejuri se făcea şi mereu tot spumega.* POP.; **3.** vînt (puternic, vijelios) care se învîrteşte cu viteză pe loc, ridicînd în aer obiecte uşoare (praf, zăpadă, frunze uscate etc.); trîmbă, coloană (de praf, de zăpadă, de frunze uscate etc.) ridicate de un asemenea vînt: *venind un vîrtej înfricoşat, a ridicat pe ginerele împăratului în sus şi s-a făcut nevăzut.* CR.; *vîntul spulbera fulgii de zăpadă în vîrteje şi stoluri.* DELAVR.; (p. anal.) *vîrtejul norilor mă ameţea.* CAR.; (fig.) *în tătari ei se izbea, vîrtej de moarte făcea ... pe tătari îi risipea.* POP; **4.** (p. anal.) grup de fiinţe care se mişcă repede şi în învălmăşeală: *un vîrtej de tineri din lumea mare au dat năvală împrejuru-i.* CAR.; **5.** mişcare rapidă (şi ameţitoare) în cerc: *o pereche tînără trecu pe lîngă ei, purtată în vîrtejul valsului.* GHEŢIE; **6.** (fig.) agitaţie, trepidaţie; învălmăşeală (de situaţii, de evenimente): *evenimentele ... m-au aruncat în vîrtejul luptelor politice.* GHICA; *smulgîndu-se din vîrtejul petrecerilor ... s-a mutat la Paris.* M.CAR.; **7.** ameţeală; (p. ext.) tulburare sufletească: *lui Felix i se făcu un vîrtej în cap şi se ridică, împleticindu-se, de pe scaun.* CĂL.; **8.** loc în creştetul capului unui om, pe fruntea sau pe pielea unor animale de unde părul este orientat în toate direcţiile: *l-ar fi tentat ... să încerce cu podul palmei netezimea părului pe locul rotund al vîrtejului din creştet.* CĂL.; **9.** (reg.) cot, cotitură (a unui curs de apă, a unui drum etc.): *rîul face-un vîrtej spre stînga.* VLAH.; **10.** (reg.) semn de recunoaştere (sub forma unei tăieturi rotunjite) făcut la urechea oilor sau a vitelor; **11.** nume dat mai multor unelte, instalaţii sau părţi ale acestora care, atunci cînd funcţionează, descriu o mişcare de rotaţie: **a)** (înv.) instrument de tortură, acţionat cu un sistem de şuruburi, cu care erau zdrobite sau dislocate oasele unui osîndit: *îndată îi băgară în vîrteje şi cu plumb topit îi adăpară.* DOS.; **b)** (reg.) încuietoare la uşă sau la poartă, compusă dintr-o bucată de lemn care se învîrteşte în jurul unui cui; **c)** (reg.) bucată de lemn sau cerc de fier, aşezat deasupra perinoculuі de pe osia de dinainte a carului sau a căruţei, care se poate învîrti în jurul unui cui; **d)** (reg.) unealtă cu care se poate ridica osia carului pentru a se scoate sau a se pune roata: *pune vîrtejul, ridică căruţa ... parcă n-ar fi nimic.* DELAVR.; **e)** (reg.) fus pe care se înfăşoară o funie sau un lanţ şi care se învîrteşte cu ajutorul unei manivele sau al unei roţi, folosit pentru a scoate apă din fîntînă, pentru a ridica greutăţi etc.: *poruncirăţ numaidecît vîrteje şi funii groase.* ISP.; **f)** (reg.) şurub care serveşte la strîns, la presat (la masa de dulgherie, la teasc); **g)** (pop.) instalaţie compusă dintr-un par dispus orizontal, prins cu un capăt de peretele stînii sau de un stîlp înfipt în pămînt, care poate fi rotit în jurul punctului de sprijin şi de care se atîrnă ceaunul sau căldarea; **h)** schimbătoare (la moară); **i)** (reg.) dispozitiv cu care se ridică sau se coboară piatra morii; **12.** (compus) **vîrtejul-pămîntului, a)** mică plantă erbacee, cu flori roşii dispuse în vîrful tulpinii (*Pedicularis verticilatta*); **b)** plantă erbacee cu tulpina tîrîtoare şi cu flori galbene (*Medicago orbicularis*); **13.** (fiz.) mişcare a unui fluid, în cursul căreia particulele componente au o deplasare complexă de translaţie şi de rotaţie. // adv. cu cea mai mare iuţeală (şi în învălmăşeală): *corbii zbor vîrtej, răpiţi de vînt.* AL. [Din sl. *vrŭtežĭ*].

vîrtejí, vîrtejesc vb. **1.** (pop.; tr. şi refl.) a (se) învîrteji, a (se) învîrti (în cerc, în vîrtejuri); a (se) învolbura: *a-nceput o ninsoare mărunţică şi deasă şi s-a pornit crivăţul s-o vîrtejească.* CAR.; **2.** (înv.; refl.) a se întoarce (din drum); a se abate din drum: *cu pace s-au învîrtejit înapoi, la scaunul său, la Suceava.* UR. [V. *vîrtej*].

vîrtejíre, vîrtejiri f. (înv.; rar) acţiunea de a (se) vîrteji; învîrtejire. [V. *vîrteji*].

vîrtejít, ~ţi, vîrtejită, ~e a. (înv.) învîrtejit; răsucit în formă de spirală: *finul, de leandră, ... de trifoi ..., de măzăriche vîrtojită, să mişca în valuri uşoare.* DELAVR.; (şi: **vîrtojit**). [V. *vîrteji*].

vîrtejitór, ~i, vîrtejitoáre a. (înv.) care vîrtejeşte, care învolburează, care răscoleşte: (fig.) *lăsaţi ... inimilor voie să-şi ia zborul ... şi feriţi-le de crivăţul vîrtejitor al patimilor politice.* AL. [*Vîrteji* + *-tor*].

vîrtélnic, ~ci, vîrtelnică, ~ce a. (înv.) care se învîrteşte: *trece iute ... sucind fusul vîrtelnic ce-o atinge la picioare.* AL. [*Vîrti* + *-elnic*].

vîrtélniţă, vîrtelniţe f. **1.** unealtă de lemn folosită în industria casnică la depănarea firelor de lînă, cînepă, bumbac etc. pe ţevi sau pe mosoare, pentru a servi la ţesut; depănătoare: *i-a mai dat ... şi o vîrtelniţă de aur care depăna singură.* CR.; **2.** (industria textilă) dispozitiv pe care se aşază sulurile la maşinile care deapănă firul pe mosoare sau pe ţevi; **3.** (tehn.) maşină care serveşte la înfăşurarea, desfăşurarea sau întinderea sîrmei, a benzilor sau a tablelor, în timpul tragerii sau al laminării. [Din sl. **vrŭtĕnica;* cf. bulg. *vŭrtenitsa*].

vîrtí, vîrtesc vb. (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) învîrti, a (se) roti, a se suci. [Din sl. *vrŭteati*].

vîrticúş n. v. vîrtecuş.

vîrtojít a. v. vîrtejit.

vîrtóp n. v. hîrtop.

vîrtós, ~şi, vîrtoásă, ~e a. **1.** (pop.) tare, puternic, viguros; robust, zdravăn: *văzutu-s-au chipurile lor bune şi vîrtoase la trupuri mai mult decît ... cei ce mînca den masa împăratului.* BIBLIA; *era nevoie de braţe vîrtoase.* SAD.; **2.** (fig.; înv.) convingător, cert, elocvent: *alte mai vîrtoase mărturii, carile mai înainte îi vom aduce.* CANT.; **3.** (fig.; înv. şi reg.) crud, nemilos, necruţător: *văzînd soţia lui această fire vîrtoasă, au început a plînge.* POP.; **4.** solid, dur, tare; rigid: *zid gros şi vîrtos de piatră în patru colţuri cioplită era.* CANT.; *sculîndu-mă fericit de pe patul meu cel vîrtos, ... începui să colind stradele.* EM.; **5.** compact, consistent, dens: *vezi să nu iasă prea vîrtoasă mămăliga.* VOIC.; **6.** care are o concentraţie mare de alcool: *ceru un vin mai vîrtos, alt rînd de cafele.* M.CAR. // adv. **1.** cu putere, cu forţă, cu tărie: *ca să ieşiţi la mal din vîltoare, ... daţi vîrtos din mîini.* SAD.; (înv.) **a sta vîrtos**, a interveni cu energie: *sta împărăteasa vîrtos să facă pace.* NEC.; **2.** (înv. şi pop.; la comparativ) mai mult, mai tare, în mai mare măsură: *fieştecare om să iubeşte pre sine mai vîrtos decît toate lucrurile.* ANTIM; **3.** (înv. şi pop.; la comparativ) mai ales, în special, îndeosebi: *mai vîrtos ne-am ţinut de izvodul grecescu.* N.TEST.; **4.** (înv. şi pop.; la comparativ) **cu atît(a)** (sau (înv.) **cît) mai vîrtos**, cu atîta mai mult: *cu atîta mai vîrtos să ne nevoim cu ruga şi cu bunătăţile.* DOS.; *omul trebuie să fie milos către săraci ...; cu cît mai vîrtos ... tatăl vitreg şi muma maştehă către fiiastrii lor* (a. 1685). GCR.; (înv.) **mai vîrtos că ...**, mai cu seamă că ...; mai ales datorită faptului că ...: *vrînd să cinstească pre oaspeţii săi ..., văzîndu-i mai vîrtos că-s cam mulţi, zise vătafului să taie un ied.* NEGR.; **5.** (înv.; la comparativ; în construcţii adversative) mai degrabă; dimpotrivă: *nice de unul folos află, ce mai vîrtos întru amar mearse.* COR. [Lat. ***virtuosus***].

vîrtoşá, vîrtoşez vb. (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) învîrtoşa, a (se) întări, a (se) solidifica. [De la *vîrtos*].

vîrtoşáre, vîrtoşări f. acţiunea de a (se) vîrtoşa şi rezultatul ei; întărire, soliditate; duritate. [V. *vîrtoşa*].

vîrtoşíe f. **1.** putere, tărie, vigoare: *idei energice ... ar scălda mintea obosită ... în roua întăritoare a timpilor de antică vîrtoşie trupească.* OD.; *spiritul obosit şi blazat ... ţinut pe loc de o vîrtoşie trupească înnăscută, mai luptă cîtăva vreme.* CĂL.; **2.** (înv.) soliditate; duritate; trăinicie. [*Vîrtos* + *-ie*].

vîrtoşíme, vîrtoşimi f. (înv.) duritate, soliditate. [*Vîrtos* + *-ime*].

vîrtuciós, ~şi, vîrtucioásă, ~e a. (înv.) puternic, vînjos, viguros, zdravăn: *ce iaste mai dulce decît miiarea şi ce e mai vîrtucios decît leul?* BIBLIA; (subst.) *vîrtucioşii ... vor sprejeni pre cei slabi.* VARL. [*Vîrtute* + *-os*].

vîrtúte, vîrtuţi f. **1.** (înv. şi pop.) putere (fizică), tărie, vigoare: *şi vîrtute nu avea nemică, că fu luată tăriia lui de Dumnezeu.* COR.; *slăbiciunea firească a vîrtuţii făceau pe locuitorii ţării aceştia să nu ajungă la bătrîneţe.* SAD.; **în** (sau **cu**) **vîrtute** sau **tare de** (sau **la, în**) **vîrtute**, plin de vigoare, în deplinătatea puterii: *se simţi mai în vîrtute, şi gîndurile negre i se împrăştiară.* AG.; *vrednici slujitori ..., slabi de minte, însă tari de vîrtute.* SAD.; **2.** (înv.) forţă morală; voinţă puternică; statornicie, neclintire, fermitate, hotărîre; tărie: *să iubeşti pre Domnul Dumnezeul tău din tot sufletul tău ... şi din toată vîrtutea ta.* ANTIM; *Dumnezău ne-au dat sufletească ... vîrtute.* DRĂGHICI; (înv.) **din** (sau **cu**) **toată vîrtutea,** cu toată rîvna, cu toată străduinţa; **3.** (înv.) capacitate, destoinicie, iscusinţă, vrednicie (în război); bravură, curaj, vitejie: *a ştiut să recunoască şi să reînvie în inimile româneşti vîrtutea strămbună.* OD.; *pădurile şi imaşurile ... cu vîrtute cîştigate în războaie ..., se vor întoarce după dreptate neamurilor.* SAD.; **4.** (înv.) însuşire morală a omului, virtute: *au metaharisit (trebuinţat) obiceiul elinilor şi-a latinilor, care personisesc patimile şi vîrtuţile (îmbunătăţirile).* B.-DEL.; **5.** (înv.) proprietate, însuşire, virtute: *pămîntul întreg e încins cu coarde şi cu reţele de fier, care prin vîrtuţile de curînd aflate ale aburului şi ale trăsnetului, poartă pretutindeni ştiri.* OD. [Lat. ***virtus, -utis***].

vîrv n. v. vîrf.

vîrvár n. v. vîrfar.

vîrvúţ n. v. vîrfuţ.

vîrzób n. v. hîrzob.

vîsc m. **1.** arbust parazit, care creşte pe ramurile unor specii de arbori (meri, peri, plopi etc.), cu frunzele totdeauna verzi, cu tulpina foarte ramificată, cu fructul în forma unei bobiţe albe (din care se prepară cleiul de prins păsări) (*Viscum album*): *druizii atribuiau vîscului o virtute fecundătoare şi-l culegeau în fiecare an cu mare solemnitate;* **2.** (bot.; compus) **vîsc-de-stejar**, mărgăritar (*Loranthus europaeus*); **3.** (înv.) clei de prins păsări, preparat din bobiţele vîscului: *în vîrvul limbii din fire aşe este dăruit, ca cum clei sau vîsc ar avea.* CANT. [Lat. ***viscum***].

vîscós, ~şi, vîscoásă, ~e a. care prezintă viscozitate, care este asemănător vîscului; cleios, lipicios. [Lat. ***viscosus***].

vîscozitáte f. v. viscozitate.

vîsgăi vb. v. vîşca.

vîslár, vîslari m. (înv.) vîslaş. [*Vîslă*[1] + *-ar*; cf. sb. *veslar*].

vîsláş, vîslaşi m. persoană care mînuieşte (una sau două dintre) vîslele unei ambarcaţiuni sau care conduce o ambarcaţie cu vîsle; vîslar: *acel vîslaş cutezător era Radu.* OD.; (fig.) *barca vieţii sale, lipsită de vîslaş, plutea ... pe-oceanul uriaş.* MACED. [*Vîslă*[1] + *-aş*].

vîslă[1], **vîsle** f. **1.** unealtă de lemn (sau de metal), folosită la propulsarea şi la conducerea unei ambarcaţiuni, formată dintr-o parte mai lată, care

loveşte apa, şi dintr-o coadă lungă, de care ţine cel ce o mînuieşte; lopată, ramă: *a insistat să mă plimbe în gondolă, luînd vîsla din mîna barcagiului.* CĂL.; **2.** (înv.) un fel de lopată cu coada lungă folosită la amestecat borhotul; **3.** (reg.) lopată cu coadă lungă cu care se introduce aluatul şi se scot copturile din cuptor; (şi: (înv. şi reg.) **vînslă**). [Din sl. *veslo*].

vîslă², **vîsle** f. (reg.) **1.** coardă de viţă de vie cu cîţiva ciorchini care se păstrează pentru iarnă; **2.** mănunchi de spice cît poate cuprinde secerătorul cu mîna. [Din bulg. *sveslo*].

vîslí, vîslesc vb. **1.** (intr.) a mînui vîslele[1] în apă, pentru a manevra sau a face să înainteze o ambarcaţiune: *Făt-Frumos se sui-n luntre şi, vîslind, ajunse pînă la scările de marmură ale palatului.* EM.; (p. anal.) *prin văzduhul sur vîslea spre asfinţit un cîrd de gîşte.* SAD.; **2.** (înv.; tr.) a manevra o corabie folosind vîslele[2]: *văzu pre ei chinuindu-să cînd vîsliia corabiia.* BIBLIA; **3.** (înv.; intr.) a se deplasa plutind pe apă; a pluti, a naviga: *şi arătîndu-ni-să Chiprul, şi lăsîndu-l în a stînga, vînslăm în Siriia.* N.TEST.; (şi: (înv. şi reg.) **vînsla**). [De la ***vîslă***[1]; cf. bulg. ***veslĕa***].

vîslíre, vîsliri f. acţiunea de a vîsli şi rezultatul ei; mînuire a vîslelor[1] în apă, în scopul manevrării sau al înaintării unei ambarcaţiuni; vîslit. [V. ***vîsli***].

vîslişoáră, vîslişoare f. diminutiv al lui vîslă[1]. [***Vîslă***[1] + *-işoară*].

vîslít n. vîslire. [V. ***vîsli***].

vîslitór, vîslitori m. (rar) vîslaş; (fig.) *nenorocit vîslitoriul ce-l pedepseşte amoriul.* CONACHI. [***Vîsli*** + *-tor*].

vîstră f. v. vîrstă[2].

vîşcá, vîşc vb. (reg.; intr.) **1.** a se mişca; a se foi; a se agita, a se zbate să scape: *dacă vîşcaţi, ... nu mai călcaţi iarbă verde.* SAD.; *o legat şoimii, că nu mai putea vîşca nici ca cum.* POP.; **2.** (despre cîini) a da din coadă; **3.** (fig.) a cîrti, a murmura: *cu mine nu vîşcă, trebuie să muncească.* C.; (şi: **vîşcăi, vîşgăi, vîsgăi**). [Et. nec.].

vîşcăí vb. v. vîşca.

vîşgăí vb. v. vîşca.

vîşti[1] interj. (reg.; adesea cu valoare verbală) cuvînt care sugerează mişcarea bruscă şi precipitată a unei fiinţe care sare, care ţîşneşte de undeva; (şi: **vîrşti**). [Onomat.].

vîşti², vîştesc vb. (reg.; intr.) **1.** a ţîşni pe neaşteptate din locul în care se află, luînd-o la fugă; **2.** a intra cu forţa undeva. [De la ***vişti***[1]].

vîzdoăcă f. v. vîzdoagă.

vîzdoágă, vîzdoage f. (reg.) **1.** numele a două plante erbacee din familia compozitelor, cu tulpina puternică şi ramificată, cu flori galbene, dispuse în capitule mari şi frumoase, sau galbene-brune ori roşcate şi catifelate, dispuse în capitule mici, cu miros pătrunzător (*Tagetes erecta* şi *patula*): *Galofira ... îşi puse busuioc la piept şi vîzdoage în păr.* C.L.; **2.** (reg.; şi **vîzdoance umplute**) garoafă (*Dianthus caryophyllus*); (şi: (reg.) **vîzdoacă, vîzdoancă**). [Cf. rus. ***gvozduka***].

vîzdoáncă f. v. vîzdoagă.

vîzdogeá (~icá), vîzdogele f. diminutiv al lui vîzdoagă; vîzdoguţă: *cărticică-n cornurele, pe de lături vîzdogele.* POP. [***Vîzdoagă*** + *-ea* (*-icâ*)].

vîzdogúţă, vîzdoguţe f. (reg.) vîzdogea: *face-m-aş o vîzdoguţă tocmai l-a ta inimuţă.* POP.; (şi: **vîzdoncuţă**). [***Vîzdoagă*** + *-uţă*].

vîzdoncúţă f. v. vîzdoguţă.

vládnic, ~ci, vladnică, ~ce a. (înv.) mare, imens; rezistent, solid: *se văd ... urmele unei cetăţi de urieşi şi brazda vladnică a Troianului.* OD. [Cf. sl. ***vladin***].

vlágă f. **1.** (înv.) umiditate a pămîntului; sevă: [sămînţa] *căzu spre piatră şi răsări şi secă, derep' ce nu avu vlagă.* COR.; **2.** putere, forţă, vigoare, energie: *atît ... să fi secătuit vlaga din voi?* DELAVR.; *trebuia să-şi găsească o fată potrivită ca vîrstă ..., dintr-o familie bună, dar care nu-şi cheltuise vlaga.* GHEŢIE. [Din sl. ***vlaga***].

vlah a. v. valah.

vlăşiţă, vlaşiţe f. (bot.; reg.) haşmă (*Allium ascalonicum*). [Cf. sb. ***vlašac***].

vlávie f. (înv.) putere, vlagă. [Et. nec.].

vlădíc m. v. vlădică.

vlădícă, vlădici m. **1.** (înv.) cîrmuitor, stăpînitor, domnitor: *şi-naintea vlădicilor şi împăraţilor duşi veţi fi pentru mine.* COR.; **de la vlădică pînă la opincă**, de la domnitor pînă la omul de rînd, tot poporul: *toţi, de la vlădică pînă la opincă, trebuie să luăm parte la nevoile ... ţării.* CR.; **2.** (înv.) mitropolit: *cînd se apropie domnul de biserica cea mare ..., îl întîmpină vlădica în capul clerului său.* BĂLC.; **3.** (înv. şi pop.) episcop: *politică n-a făcut în anii aceia, de ochii vlădicului Vicaş, un bătrîn autoritar.* GHEŢIE; (şi: (înv. şi pop.) **vlădic**). [Din sl. ***vladĭka***].

vlădicésc, ~şti, vlădiceáscă, ~eşti a. (înv. şi pop.) care ţine de vlădică, specific vlădicăi: *scaunul cel vlădicesc ... unde şede arhiereul.* DOS. [***Vlădică*** + *-esc*].

vlădicí, vlădicesc vb. (înv.; intr.) a exercita funcţia de vlădică. [De la ***vlădică***].

vlădície, vlădicii f. **1.** (înv.; bis.) stăpînire, putere, autoritate: *împărăţiia ta împărăţie în toate veacurele, vlădiciia ta în toate neamure.* COR.; **2.** (înv. şi pop.) funcţia sau demnitatea de vlădică; timpul cît un vlădică exercită această funcţie: *vorbind în taină cu Măriia sa, i-am zis cum că mă las de vlădicie, de voia mea.* ANTIM; **3.** (înv. şi pop.) teritoriul asupra căruia se exercită autoritatea unui vlădică; reşedinţa unui vlădică: *a mere la vlădicie şi m-a ţipa din popie.* POP. [***Vlădică*** + *-ie*].

vlăguí, vlăguiesc vb. **1.** (tr.) a stoarce pe cineva de puteri, a face să-şi piardă vlaga, vigoarea; a epuiza, a istovi: *aşa l-am vlăguit, de-i era acum lehamete de noi.* CR.; (refl.) *m-am vlăguit de tot ieri la tîrg.* CR.; **2.** (rar; tr.) a prelucra pielea într-o tăbăcărie. [***Vlagă*** + *-ui*].

vlăguíre, vlăguiri f. faptul de a vlăgui; istovire, epuizare. [V. ***vlăgui***].

vlăguít, ~ţi, vlăguită, ~e a. stors de puteri, sleit de vlagă, de vigoare; istovit, epuizat: *cît de prăpădit şi de vlăguit bietul locuitor de sat.* VLAH. [V. ***vlăgui***].

vlăguitór, ~i, vlăguitoáre a. care vlăguieşte; istovitor. // m. (rar) muncitor care lucrează la prelucrarea pielor într-o tăbăcărie. [***Vlăgui*** + *-tor*].

vlăjăn m. v. vlăjgan.

vlăjgán, vlăjgani m. tînăr înalt, voinic, zdravăn: *ce mai vlăjgan mare se făcuse ... n-avea 17 ani împliniţi.* VLAH.; (şi: (reg.) **vlăjan**). [Cf. ***vlagă***].

vlăjgăncă, vlăjgance f. tînără înaltă, voinică, zdravănă. [***Vlăjgan*** + *-că*].

vlăstár, vlástare n. şi **vlăstari** m. **1.** lăstar: *în vie era trei viţe, şi ea odrăslind era scoţînd vlăstare.* BIBLIA; *umblînd cîteodată ... după vlăstări sălbatice şi după zmeură.* CR.; **2.** (fig.) descendent, coborîtor al unei familii: *Germanus cununâ solemn vlăstarii logodiţi ai celor două dinastii.* EM.; (fig.) *despotismul şi demagogia sînt două vlăstare ale unui şi aceluiaşi principiu, a egalizării condiţiilor sociale.* EM.; (şi: (înv. şi reg.) **vlăstare**). [Din gr. mod. ***vlastări***].

vlástáre f. v. vlăstar.

vlăstárí, vlăstăresc vb. (intr.) **1.** a da vlăstari: *trunchiul tăiat vlăstărește*; **2.** (fig.) a răsări, a încolţi: *ar veni rîndul cugetărilor dulci şi duioase ce vlăstăresc adesea în traiul singuratic al vînătorului.* OD. [De la ***vlăstar***].

vlăstăríş n. mulţime de vlăstari. [***Vlăstar*** + *-iş*].

vo a. nehot. v. vreun.

voal, voăluri n. **1.** bucată de ţesătură fină, transparentă, folosită de femei, în anumite ocazii, pentru a-şi acoperi capul sau faţa; văl: *un voal alb flutura în jurul unei figuri tinere, frumoase.* VLAH.; **2.** ţesătură fină (transparentă) de mătase, de bumbac etc. folosită la confecţionarea unor obiecte vestimentare femeieşti, a perdelelor etc.: *apăru în prag, îmbrăcată într-o toaletă de casă vaporoasă din voal verde.* GHEŢIE; **3.** înnegrire a unui material fotografic fotosensibil, datorită unui defect de fabricaţie sau a developării prelungite, a luminii difuze care îl impresionează accidental etc. [Din fr. ***voile***].

voalá, voalez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) acoperi cu un voal: *şi-a voalat faţa;* (fig.) *doi ochi albaştri voalaţi de melancolie.* C.L.; **2.** (fig.; tr.) a ascunde realitatea sub o aparenţă înşelătoare; a disimula, a masca: *a voala adevărul*; **3.** (refl.) a-şi pierde claritatea, sonoritatea: *vocea i se voalase puţin*; **4.** (refl.; despre unele materiale fotografice) a se înnegri uşor, a se strica datorită venirii în contact cu lumina, unei greşeli de fabricaţie sau folosirii unui revelator de calitate inferioară. [Din fr. ***voiler***].

voaláre, voalări f. acţiunea de a (se) voala şi rezultatul ei. [V. ***voala***].

voalát, ~ţi, voalată, ~e a. **1.** care poartă voal, acoperit cu un voal; **2.** care ascunde realitatea sub o aparenţă înşelătoare; mascat, disimulat: *replicile lui aveau un sarcasm voalat*; **3.** lipsit de claritate, de sonoritate: *avea vocea voalată ... a cuiva care a răcit sau a plîns.* GHEŢIE; **4.** (despre negative fotografice) degradat, înnegrit. [V. ***voala***].

voalétă, voalete f. voal folosit de femei pentru a-şi garnisi pălăriile şi cu care îşi pot acoperi faţa. [Din fr. ***voilette***].

voalúră, voaluri f. **1.** totalitatea velelor unei nave; **2.** curbura suprafeţei unei paraşute deschise; (p. ext.) pînza paraşutei. [Din fr. ***voilure***].

voáme vb. v. voma.

voáscă, voaşte f. (reg.) **1.** ceea ce rămîne din fagurele fiert, după ce s-a stors mierea şi din care s-a scos ceara; **2.** tescovină; **3.** ceea ce rămîne din prunele (sau din alte fructe) fermentate, după ce s-a făcut ţuica; (şi: **voscă**). [Din sl. ***voskŭ***; cf. scr. ***voska*** (gen. al lui *vosak*)].

voáspă f. v. hoaspă.

vobulatór, vobulatoare n. generator electronic cu frecvenţă variabilă, care produce oscilaţii de amplitudine constantă, pentru măsurarea caracteristicilor de amplitudine şi frecvenţă. [Din engl. ***wobbulator***, fr. ***vobulateur***].

vocabulár, vocabulare n. 1. (înv.) dicţionar de obicei de proporţii mici; lexic, glosar: *am vrut să-mi fac vocabularul terminilor tehnici.* HEL.; **2.** totalitatea cuvintelor unei limbi; lexic: *feluritele influenţe sub care s-au dezvoltat şi s-au transformat vocabulariul şi gramatica limbei române.* OD.; **vocabular activ**, totalitatea cuvintelor pe care vorbitorul le foloseşte efectiv în exprimare şi care variază de la o categorie de vorbitori la alta; **vocabular pasiv**, totalitatea cuvintelor unei limbi, pe care vorbitorii le înţeleg, dar nu le întrebuinţează (decît foarte rar); **vocabular de bază** (sau **fundamental**), fondul principal de cuvinte; **3.** totalitatea cuvintelor specifice unui anumit domeniu de activitate, unui anumit stil al limbii sau unui scriitor, unui vorbitor, unui grup de vorbitori etc.: *nişte salahori dintr-o parohie engleză nu aveau mai mult de 300 de vorbe în vocabularul lor.* MAIOR.; *vocabularul critic îi e destul de redus.* PETR.; **4.** (inform.) mulţime de simboluri cu care se pot forma cuvinte; (şi: (înv.) **vocabulariu**). [Din fr. ***vocabulaire***, lat. ***vocabularium***, it. ***vocabulario***].

vocabulárìu n. v. vocabular.

vocăbulă, vocabule f. (livr.) cuvînt, vorbă: *gramatiştii limbei sanscrite au redus întregul tezaur de vocabule sanscrite.* MAIOR. [Din fr. ***vocable***, lat. ***vocabulum***].

vocál, ~i, vocală, ~e a. **1.** care aparţine vocii, referitor la voce, care serveşte la producerea vocii: *organe vocale*; **coarde vocale**, v. **coardă**; **2.** (muz.) care este destinat pentru a fi interpretat cu vocea: *n-ar trebui să lipsească nici muzica vocală.* EM.; (adv.) *mai dădu cîteva ocoluri odăii, ascultînd exerciţiile Otiliei, care le intona şi vocal acum.* CĂL. [Din fr. ***vocal***, it. ***vocale***, lat. ***vocalis***].

vocálă, vocale f. (fon.) sunet al vorbirii la a cărui emitere curentul de aer sonor iese liber prin canalul fonator, fără să întîlnească nici un obstacol; semn grafic, literă care reprezintă un asemenea sunet:

ce caracteristice pentru spiritul unui popor sînt uneori vocalele cuvintelor lui! MAIOR.; **vocală neutră**, v. **neutru**. [Din germ. ***Vokal***, it. ***vocale***, lat. ***vocalis***].

vocálic, ~ci, vocalică, ~ce a. care ţine de vocale, referitor la vocale: *limba română este printre limbile cu mare frecvenţă vocalică*; **armonie vocalică**, fenomen fonetic caracteristic unor limbi, care constă în potrivirea de timbru a vocalelor din elementele alcătuitoare ale unui cuvînt. [Din fr. ***vocalique***].

vocalísm n. **1.** sistem al vocalelor unei limbi, considerat din punctul de vedere fonetic şi fonologic, într-un anumit moment al evoluţiei sale; **2.** parte, capitol al foneticii istorice a unei limbi, care se ocupă cu studiul vocalelor. [Din fr. ***vocalisme***].

vocalíst, vocalişti m. **1.** cîntăreţ (din gură); **2.** specialist în vocalise. [Din germ. ***Vokalist***].

vocalitáte f. **1.** caracter vocal; **2.** sonoritate. [Din engl. ***vocality***].

vocalizá, vocalizez vb. **1.** (muz.; tr. şi intr.) a executa vocalize: *dacă s-ar ispiti cineva ... a vocaliza prin codri muzică clasică, ... chiar şi iepurii ar apuca-o îndată la picior.* OD.; **2.** (fon.; refl.; despre consoane) a trece de la valoarea de consoană la cea de vocală, a căpăta valoare de vocală. [Din fr. ***vocaliser***, it. ***vocalizzare***].

vocalizáre, vocalizări f. acţiunea de a (se) vocaliza şi rezultatul ei. [V. ***vocaliza***].

vocalízá, vocalize f. (muz.) **1.** exerciţiu vocal constînd în a executa o serie de note pe o vocală (cel mai adesea *a*), fără articularea silabelor; **2.** piesă vocală (de virtuozitate), fără cuvinte, cîntată numai pe vocala a. [Din it. ***vocalizzo***, fr. ***vocalise***].

vocatív, vocative n. (gram.) caz al declinării care exprimă o chemare sau o invocare adresată cuiva. [Din fr. ***vocatif***, lat. ***vocativus***].

vocáţie, vocaţii f. **1.** înclinaţie, aptitudine deosebită pentru un anumit domeniu al artei sau al ştiinţei ori pentru exercitarea unei anumite profesiuni; predispoziţie: *pretindea că-şi „mîncase" vocaţia de tenor.* CAR.; *vărul său îşi găsise vocaţia politică încă de pe băncile facultăţii.* GHEŢIE; **2.** (jur.) **vocaţie succesorală**, îndreptăţire a unei persoane de a veni la succesiune în temeiul calităţii sale de rudă; (şi: (înv.) **vocaţiune**). [Din fr. ***vocation***, lat ***vocatio***, ***-onis***].

vocaţionál, ~i, vocaţională, ~e a. referitor la vocaţie; profesional: *încep înscrierile absolvenţilor de gimnaziu care au optat pentru un liceu vocaţional (sportiv, militar, teologic, artistic sau pedagogic).* R.LIB. [Din engl. ***vocational***].

vocaţiúne f. v. **vocaţie**.

vóce, voci f. **1.** facultate specifică omului de a emite sunete articulate; sunet sau ansamblu de sunete produse prin vibrarea coardelor vocale umane; glas: *în darn răsună vocea-mi de eco repetită.* EM.; *îşi schimbă vocea.* BR.-VOIN.; **a ridica vocea**, a vorbi tare, răstit: *cei doi fraţi au convorbit îndelung, ridicînd vocile şi sfădindu-se.* GHEŢIE; **cu jumătate de voce**, **a)** încet, abia auzit, în taină; **b)** nesigur, şovăitor; **2.** fel de a vorbi; intonaţie, inflexiune: *şi aşa de-ncet răspunde cu o voce dulce, slabă.* EM.; **3.** (fig.) avertisment, mesaj lăuntric: *ascultaţi vocea raţiunii; voce interioară*; **vocea sîngelui**, v. **sînge**; **4.** facultatea omului de a cînta; sunetul emis: *cîntare frumoasă, voce dulce şi armonioasă.* HEL.; **a avea voce**, a avea calităţi vocale, a cînta frumos; **a fi în voce**, a fi în dispoziţie vocală: *tenorul era în voce.* CAR.; **5.** (muz.) registru de sunete muzicale, mai înalte sau mai profunde, în care cineva poate cînta: *lăutarii ... începeră ca să dea loc unei voci de tenor.* FIL.; *altfel ar fi observat vocea ... de soprană lirică a cîntăreţei.* GHEŢIE; **6.** (gram.; înv.) diateză: *voce activă, pasivă.* [Din lat. ***vox***, ***vocis***, it. ***voce***].

vociferá, vociferez vb. (intr.) a vorbi cu glas tare, răstit; a-şi manifesta pe un ton ridicat nemulţumirea, indignarea, mînia: *aşa? vociferează decanul ... astea sînt iar intrigile lui dom' director.* CAR.; *maşiniştii înălţau panourile, ... se îmbrînceau, vociferau.* GHEŢIE. [Din fr. ***vociférer***].

vociferánt, ~ţi, vociferantă, ~e a. şi m., f. (rar) (persoană) care vociferează. [Din fr. ***vociférant***].

vociferáre, vociferări f. acţiunea de a vocifera şi rezultatul ei; strigăt, răcnet; manifestare a nemulţumirii, a mîniei etc. pe un ton ridicat, răstit: *s-a pronunţat cu vociferări la adresa guvernului.* CAR. [V. ***vocifera***].

vociferatór, ~i, vociferatoáre m., f. (rar) persoană care vociferează. [Din fr. ***vociférateur***].

vocodér, vocodere n. **1.** (inform.) organ de analiză a sunetelor, care permite reconstituirea codificată într-un sistem informatic; **2.** sistem electronic de telefonie, în care vorbirea este codificată şi apoi reconstituită, pentru a obţine o inteligibilitate mărită; **3.** aparat muzical electric de transformare a sunetelor deja existente (pe benzi de magnetofon) prin procedeul analizei, filtrării şi sintezei electrice. [Din engl. ***vocoder***, fr. ***vocodeur***].

vódă m. titlu purtat de domnii Moldovei şi ai Ţării Româneşti, care se adăuga de obicei după numele lor; (p. ext.) principe, rege; persoană care avea acest titlu: *mai mare decît toţi la noi este vodă.* GHICA; **a nu-i păsa** (cuiva) **nici de vodă**, a nu se teme de nimeni şi de nimic: *şi-ncolo – pălăria pe ceafă şi nici de vodă să nu-ţi pese.* VLAH.; **a se plimba ca vodă prin lobodă**, a umbla fără grijă (şi dîndu-şi aere); **vodă da, şi Hîncu ba**, se spune cînd într-un conflict sau într-o dispută nu se ajunge la înţelegere din cauza împotrivirii unuia dintre oponenţi; **a mînca** (**din**) **pita lui vodă**, a fi slujbaş la stat. [Din sl. (*voje*)***voda***].

vódcă f. v. **votcă**.

vodeásă, vodese f. (pop.) soţia lui vodă; voduleasă. [***Vodă*** + ***-easă***].

vodevíl, vodeviluri şi (înv.) **vodevile** n. **1.** (înv.) cîntec popular francez cu caracter satiric; **2.** piesă de teatru, de un comic facil, cu o intrigă complicată, şi pretenţii moralizatoare, în al cărei text sînt intercalate cuplete satirice care se cîntă: *„Urîta satului", vodevil în 2 acte, prelucrat de d. E.Carada, muzica de d. A. Flechtenmacher.* CAR.; *la Paris, vremea şi moda era a melodramelor, a vodevilurilor, a operetelor.* C.PETR. [Din fr. ***vaudeville***].

vodevilésc, ~şti, vodevilésca, ~eşti a. în maniera vodevilului: *gesticulaţia ... onctuoasă şi inconştient vodevilescă.* CĂL. [Din fr. ***vaudevillesque***].

vodevilíst, vodevilişti m. autor de vodeviluri; (adj.) *subiectul acestei piese este tras din un roman de George Sand ..., dramatizat în franţuzeşte de un fabricant vodevilist cu un nume puţin cunoscut.* CAR. [Din fr. ***vaudevilliste***].

voduleásă, vodulese f. (pop.) vodeasă: *voduleasa cea frumoasă, hătmăneasa cea aleasă.* POP. [***Vodă*** + ***-uleasă***].

vógă f. succes trecător, notorietate temporară obţinută de cineva sau provocată de un eveniment (literar, artistic etc.): *în anii '40 era voga actorilor de comedie; în urmă cu două decenii era voga poemului epic*; **a fi în vogă**, care se bucură la un moment dat de succes: *artistul era în vogă.* [Din fr. ***vogue***].

voi[1] pron. pers. **1.** (la nominativ; înlocuieşte numele persoanelor cărora li se adresează vorbitorul sau al grupului, al categoriei de oameni în care este inclusă persoana căreia i se adresează vorbitorul) *voi sînteţi urmaşii Romei: nişte răi şi nişte fameni!* EM.; **2.** (la dativ, în forma *vi*, are valoare de dativ etic) *acuş vi-l mătur de aici.* CR.; **3.** (la acuzativ) *m-am gîndit cu dragoste la voi.* AG.; *care din voi coboară la fîntînă?* SAD.; **(pe) la voi**, **a)** în casa voastră; în gospodăria voastră: *nu-mi place, cînd vin la voi, să pun frac şi mănuşi albe.* HOGAŞ; *trec azi pe la voi.* PETR.; **b)** în satul sau în oraşul vostru; în părţile voastre: *nu ştiu cum o fi pe la voi.* CAR.; *aici la voi văz că n-aveţi biserică.* VOIC.; **4.** (la dativ şi la acuzativ; în formele neaccentuate; are valoare de pronume reflexiv) *vă bateţi joc ... de casa mea?* GAL.; *v-aţi pus ... amîndoi să mă jefuiţi?* REBR.; **5.** (la dativ; în formele neaccentuate, are valoare de adjectiv posesiv; indică posesiunea sau apartenenţa) *pregătiţi-vă baltagurile şi staţi de strajă.* SAD.; *vă strîng mîna cu dragoste.* CAR.; **6.** (la dativ şi la acuzativ; în formele neaccentuate, cu valoare de pronume de politeţe) *ce vă lipseşte, prinţesă?* PETR.; *v-am rugat să-mi daţi cuvîntul, dle preşedinte.* MAIOR.; (forme: dativ: **vouă**, **vă**, **vi**; acuzativ: (**pe**) **voi**, **vă**). [Lat. ***vos***].

voí[2] vb. v. **vrea**.

voi[3]**, voiuri** n. (reg.) **1.** rînd de împletitură de papură sau de nuiele, într-o leasă sau în pereţii unui pătul de păstrat porumb; **2.** fîşie de pămînt (arabil). [Et. nec.].

voiáj, voiajuri n. călătorie într-un loc depărtat: *scopul voiajului dlui Brătianu se crede a fi regularea ordinei de succesiune la tronul României.* EM.; **agenţie** (sau **birou**) **de voiaj**, întreprindere sau sucursală a unei întreprinderi în care se vînd cu anticipaţie bilete pentru călători: *îi aduse biletele cumpărate la biroul de voiaj.* GHEŢIE. [Din fr. ***voyage***].

voiajá, voiajez vb. (intr.) a călători într-un loc depărtat: *voiajase tot timpul ... păstrînd cel mai strict incognito.* GANE. [Din fr. ***voyager***].

voiajá[1] n. (rar) faptul de a voiaja: *cît despre voiajat ... în această privinţă aş putea da înainte lui Cristofor Columb.* HOGAŞ. [V. ***voiaja***].

voiajá[2]**, ~ţi, voiajată, ~e** a. care a călătorit mult; umblat. [V. ***voiaja***].

voiajór, voiajori m. **1.** persoană care călătoreşte în locuri depărtate: *călătoresc, îi zice voiajorul, pentru cercetarea de antichităţi romane.* GHICA; **2.** (şi **voiajor comercial**) reprezentant al unei firme comerciale care se deplasează în diferite localităţi pentru a face oferte de vînzare şi pentru a găsi clienţi: *voiajorul doarme; la geamantan adresa firmei.* R.L. [Din fr. ***voyageur***].

vóie, (rar) **voi** f. **1.** voinţă, vrere: *unde este voia lui Dumnezeu se biruiescu toate firili omeneşti.* NEC.; *nevoia te duce pe unde nu ţi-i voia.* CR.; **cu voie** sau **cu voia** (**cuiva**), intenţionat, din proprie iniţiativă, dinadins: *de ţi-oi fi făcut poate vreun rău, n-a fost nici cu voia, nici cu ştirea mea.* CAR.; **fără** (**de**) **voie** sau **fără voia mea**, fără să vrea, involuntar; neintenţionat: *îşi aruncă fără voie ochii asupra ciocoiului.* FIL.; **peste voia cuiva** sau (înv. şi reg.) **peste voie**, împotriva voinţei cuiva: *preste voie era turcilor această înălţare a lui Racoţii.* COSTIN; *ai făcut-o peste voia mea;* **cu voie, fără voie** sau **de voie, de nevoie**, vrînd-nevrînd: *de voie, de nevoie trebui să se scoale.* CR.; **2.** (înv.) bunăvoinţă: *nu este la Dumnezeu strîmbătate, nice făţărie, nice voie pentru daruri.* VARL.; **voie vegheată**, v. **vegheat**; **a**(**-i**) **veghea voia** (sau **voie**) (**cuiva**), v. **veghea**; **3.** dorinţă, plac, plăcere: *aş încerca să mă duc într-un spaţiu cu totul după voia mea.* EM.; **a se lăsa** (sau **a merge**, **a fi** etc.) **în voia** (**cuiva** sau **a ceva**), a se lăsa, a se încredinţa bunului plac al cuiva; a se lăsa după dorinţa, după placul cuiva: *mă las cu totul în voia poruncilor tale.* MARC.; *Harap Alb încalecă şi se lasă în voia calului, unde a vrea el să-l ducă.* CR.; **în** (sau, rar, **la**) **voie** sau **în toată voia**, nestingherit, nestînjenit: *hotărî să esploateze acest eveniment pentru a-şi mări ... în voie teritoriul.* EM.; (pop.) **în voia cea bună**, fără teama de a greşi: *mai bine ar fi să zic, în voia cea bună, că se măritase Iţic după Malca.* CR.; **de** (**bună**) **voie**, fără constrîngere, nesilit de nimeni: *să vă despărţiţi de bună voie.* CAR.; **voia la dreapta ca la banul Ghica**, eşti liber să faci ce vrei; **a-i fi** (**cuiva**) **voia** (**să ...**), a dori, a-i plăcea (să ...): *nevoia te duce pe unde nu ţi-i voia.* CR.; **după voie** sau **după voia** (**cuiva**), **pe voie, pe voia** (**cuiva**), după dorinţa cuiva: *evreii Sfînta Scriptură după voie tîlcuiesc.* CANT.; *să cutreierăm oraşul în lung şi-n lat, după voia inimii.* GHEŢIE; **a face pe voia** (**cuiva**) sau **a face** (**toate**) **voile** (**cuiva**), **a-i face** (**cuiva**) **voile** (sau **pe voie**), a satisface dorinţa, plăcerea cuiva: *am hotărît să fac pe voia Sînzianei.* AL.; *şi-ţi fac toate voile, de ... n-ai să fii bucuros de mine.* SAD.; **a-i fi cuiva pe voie** sau **a fi pe voia cuiva**, a-i fi cuiva pe plac: *nu şi nu, că el şede pe prispă; şi a fost pe voia lui.* POP; **a împlini voia** (sau **voile**) **cuiva**, a îndeplini dorinţele sau poruncile cuiva: *nu ştia cum să facă ... ca să împlinească voia acelui împărat.* ISP; **a fi la voia cuiva**, a fi la discreţia, la dispoziţia cuiva: *sînteţi la mîna şi la voia măritului Padişah.* SAD.; **4.** poftă, chef: *feciorii nu mai aveau voie la nimica, nici la mîncare, nici la băutură.* POP; **a-i strica cuiva voia**, a indispune, a amărî pe cineva: *aş iubi pe cel mai mic voia la cel mare-o stric.* POP; **5.** (determinat prin „bună" sau „rea") stare sufletească, dispoziţie: *cînd se-ntoarce*

ochii lucesc de voie bună. EM.; (pop.) **a-şi face** (sau **a face cuiva**) **voie bună**, a(se) înveseli: *de cînd trecui dealu-ncoace, voie bună nu-mi poci face.* POP.; **a-şi face** (sau **a face cuiva**) **voie rea**, a (se) întrista, a (se) mîhni: *las', jupîneşică, nu-ţi face voie rea, că are să fie cît se poate de bine.* CR.; **6.** permisiune, încuviinţare, învoire, îngăduinţă: *domnul să nu aibă voie a omorî pre vreun boier fără de judecata mitropolitului.* MUSTE; *dobîndiseră voie de la Măria sa să se înfăţişeze şi să închine brînză în bărbînţe.* SAD.; **a da voie**, a permite, a îngădui: *îmi veţi da voie, domnişoară, să vă petrec pîn-acasă?* EM.; **bilet de voie**, dovadă scrisă prin care se permite elevilor, soldaţilor etc. să meargă în oraş: *fireşte că poţi lipsi; vino să-ţi fac bilet de voie.* GHEŢIE; **pas de voie**, v. **pas**[1]; **cu voia cuiva**, cu aprobarea, cu îngăduinţa cuiva: *cu voia mitropolitului ... o scoase den cartea sîrbească pre limba rumânească.* COR.; **fără (de) voie** sau **fără (de) voia cuiva**, fără permisiune, fără învoire sau fără încuviinţarea cuiva: *cum ai îndrăznit să făgăduieşti fără voia mea?* CAR.; **nu-i voie** sau **nu e voie**, nu se poate, e interzis: *nu e voie să suni.* CAR. [Din sl. ***volja***].

voiéşniţă f. v. **voieştniţă**.

voiéştniţă (reg.) f. **1.** (în forma **voşniţă**) ceea ce rămîne din fagurele fiert, după ce s-a stors mierea şi din care s-a scos ceara; **2.** (bot.) izmă (*Mentha longifolia*); **3.** izma-broaştei (*Mentha aquatica*); (şi: **voieşniţă, voşniţă**). [Cf. bulg. ***voşteniţa*** „lumînare de ceară"].

voievód, voievozi m. **1.** (înv.) conducător, căpetenie militară a unor comunităţi statale de tip feudal existente pe teritoriul românesc înainte şi după formarea principatelor: *voievodul românilor din Maramureş, numit Bogdan, ... adună o ceată, trece peste munţi.* HASD.; **2.** (înv.) comandant de oşti; comandant al unei unităţi militare: *iară împăratul tremese voievod pre Velisarie cu oştile.* MOXA; **3.** (înv.) conducător (cu atribuţii militare) al unei cetăţi, al unui ţinut etc.: *fu prins de voievodul Alexandriei.* DOS.; **4.** (bis.) nume dat arhanghelilor Mihail şi Gavriil, căpeteniile îngerilor: *au chemat într-ajutoriu pre sfinţii voivozi ... Mihail şi Gavriil* (a. 1747). GCR.; **5.** (în evul mediu) titlu purtat de domnii Moldovei şi ai Ţării Româneşti, precum şi de guvernatorul Transilvaniei (pînă în 1571); (p. ext.) principe; persoană care avea acest titlu: *unirea voievozilor Ardealului, Moldaviei şi Ţării Româneşti ... fu în primejdie de a fi zdrobită.* BĂLC.; *el dete voie lui Mircea voievodului Valachiei ... să trateze şi să încheie în domneasca rezidenţă a Sucevei un legămînt defensiv cu regele polon.* EM.; **6.** (p. ext.) căpetenie a unei cete sau a unui sălaş de ţigani: *Corcodel voivodul era în frunte.* B.-DEL.; **7.** (p. ext.; reg.) conducătorul călăşarilor; (şi: **voivod**). [Din sl. ***vojevoda***].

voievodál, ~i, voievodală, ~e a. care ţine de voievozi, referitor la voievozi, din vremea voievozilor, creat de un voievod: *îşi puse cuşma şi mantia voievodală.* PETR.; *la picioarele unei mănăstiri voievodale, ... păşi înalt şi zvelt cel dintîi fecior de domn.* C.PETR.; (şi: **voivodal**). [***Voievod*** + ***-al***].

voievodăt, voievodate n. **1.** formă de organizare de tip statal existentă pe teritoriul românesc, în epoca feudală, aflată sub jurisdicţia unui voievod; teritoriu inclus în această formă de organizare: *în Oltenia am avut cel dintîi voivodat.* VLAH.; *în Maramureş s-a păstrat pînă în veacul al XV-lea instituţia voievodatului*; **2.** (înv.; rar) voivozie: *trămise ... să ducă lui Mihail Vodă ... semnele „voievodatului".* BĂLC.; (şi: **voivodat**). [***Voievod*** + ***-at***].

voievodeásă, voievodese f. soţia voievodului; (şi: **voivodeasă**). [***Voievod*** + ***-easă***].

voievozí, voievozesc vb. (înv., rar; intr.) a conduce în calitate de voievod: *era în dzîlele împăratului Maximian voievodzînd în Eghipet.* DOS. [De la ***voievod***].

voievozíe, voievozii f. (înv.) **1.** ceată, trupă militară aflată sub conducerea unui voievod: *nu era toate voevodziile sosite, nici Litfa, că Litfa avea cu căzacii ... mare dodeială.* COSTIN; **2.** funcţia, demnitatea de voievod; voievodat; (şi: **voivozie**). [***Voievod*** + ***-ie***].

voiníc, ~ci, voinică, ~ce a. robust, viguros, vînjos: *era voinic, sănătos, rumen la faţă.* DELAVR.; *era arătoasă şi voinică, plesnind de sănătate.* GHEŢIE. // m. **1.** (înv. şi pop.) luptător, oştean: *cela ce nu avea voinici de oaste, ci strîngea păstorii din munţi şi argaţii de-i într-arma.* UR.; *bate vîntul peste paie, trec voinicii la bătaie.* POP.; **2.** bărbat (tînăr) bine făcut, îndrăzneţ, curajos, viteaz: *un voinic cu ochi de vultur lunga vale o măsoară.* EM.; **3.** (şi **voinic de codru**) haiduc: *la zarea focului, stau voinicii codrului.* POP; **4.** (pop.) flăcău, fecior: *puneau la cale că ce rost să-i facă fetei ăsteia, să-i găsească un voinic.* CAR.; *pe cel deal, pe cel colnic trece-o pruncă şi-un voinic.* POP.; (şi: (înv. şi pop.) **vonic**). [Din sl. ***vojnikŭ***].

voinicáme f. (înv.; relig.) ceată de îngeri: *această oaste a lu Dumnezeu cheama-se a ceriului voinicame.* COR. [***Voinic*** + ***-ame***].

voinicár m. v. **vonicer**.

voinicáş, voinicaşi m. (pop.) voinicel: *n-auzii glas de voinicaş.* POP [***Voinic*** + ***-aş***].

voinicél, voinicei m. **1.** diminutiv al lui voinic; voinicaş: *vin' la mine, voinicele, că eu noaptea ţi-oi cînta.* AL.; (adj.) *care-a fost mai voinicel acum e mai vai de el.* POP.; **2.** (bot.) varga-ciobanului (*Dipsacus silvester*); **3.** (bot.) crucea-voinicului (*Hepatica transilvanica*). [***Voinic*** + ***-el***].

voinicésc, ~şti, voiniceăscă, ~eşti a. **1.** (înv.) ostăşesc: *să afla la o ceată voinicească de oaste.* DOS.; **2.** de voinic, propriu voinicului; vitejesc, eroic: *cu chip vesel şi domnesc şi cu mersul voinicesc.* AL.; *la asemenea viaţă, volnică şi voinicească, se prinseră a năzui cu dor.* OD.; **luptă voinicească** (şi subst., f.) trîntă; **3.** puternic, viguros: *cîteva lovituri voinieşti de lopată avîntară micul vas departe de coastă.* OD.; (adv.) *călare pe rotaşul din stînga, plesnind voinieşte în naintaşi.* DELAVR.; **4.** de flăcău, de fecior; de bărbat: *nu putea să fie decît ... fată, măcar că se ascundea sub ţoalele cele voinieşti.* ISP.; **parte voinicească**, parte bărbătească: *de cocon de parte voinicească n-ai să ai parte.* DELAVR. // f. (artic.) **1.** fel de a înota care constă în întinderea alternativă a braţelor în lături, fără a da din picioare; **2.** numele unui dans popular jucat de patru sau de opt flăcăi; melodia acestui dans. [***Voinic*** + ***-esc***].

voinicéşte adv. **1.** ca un voinic; bărbăteşte, vitejeşte: *pe cîmpul bătăliei el apără voinieşte ţara şi creştinătatea.* BĂLC.; **2.** cu putere, cu vigoare: *pluta ... intră voinieşte în groaznica strîmtoare de la Toance.* VLAH.; **a înota voinieşte**, a înota voinicească; **3.** (înv.) ca un flăcău: *sfînta Eufrosina s-au îmbrăcat voinieşte.* DOS. [***Voinic*** + ***-eşte***].

voinicí, voinicesc vb. **1.** (înv.; intr. şi refl.) a sluji ca ostaş, a fi ostaş; a se lupta, a se războ: *iaste încă sutaş ... şi se voinieaşte lu chesariu celuia ce ţine lumea.* COR.; (fig.) *se feriţi-vă de peliteştile pohtiri ceale ce voinicescu spre suflete.* COD.VOR.; **2.** (pop.; intr.) a face fapte voinieşti, vitejeşti: *armele mele cu care am voinicit să le puneţi într-o pereche de desagi pe cal.* POP.; **3.** (pop.; intr.) a haiduci: *eu creştini n-am omorît cît în ţară-am voinicit.* AL.; **4.** (pop.; fam.; refl.) a se lăuda, a face pe grozavul. [De la ***voinic***].

voinicícă, voinicele f. (bot.) **1.** plantă erbacee din familia cruciferelor, cu flori galbene, dispuse în ciorchini (*Sisymbrium loeselii*); **2.** (reg.) usturoiţă (*Alliaria officinalis*). [***Voinic*** + ***-ică***].

voinicíe, voinicii f. **1.** (înv.) starea, condiţia de ostaş; ostăşie, militărie: *puind gios brîul cel de voinicie ... mearse de întră într-o mănăstire.* DOS.; **2.** (pop.) bărbăţie, vitejie, bravură: *Chiajna, încălecată bărbăteşte ... le insufla tutulor aspra sa voinicie.* OD.; **3.** (pop.) faptă vitejească: *Ţigulea este viteaz ..., a făcut ... atîtea voinicii.* ISP.; **4.** (pop.) haiducie: *frunza-n codru cît învie, doina cînt de voinicie.* AL.; **5.** (pop.) putere, robusteţe, vigoare: *fusese un bărbat înalt, voinic ...; nu-i slujea la nimic voinicia.* ST.; **6.** (înv.) vîrsta tinereţii: *vîrstele sînt acestea: pruncia, copilăria, cătărigia, voinicia, bărbăţia.* CANT. [***Voinic*** + ***-ie***].

voinicíme, voinicimi f. (înv. şi pop.) mulţime de voinici, de ostaşi. [***Voinic*** + ***-ime***].

voinicós, ~şi, voinicoásă, ~e a. bine făcut, voinic; arătos, chipeş: *de ce creştea, se făcea mai trupeş şi mai voinicos copilul.* ISP.; *să fii mîndru, voinicos.* POP. [***Voinic*** + ***-os***].

voinicúţ, ~i, voinicuţă, ~e m., f. diminutiv al lui voinic: *voinicuţul de Gheorghe ... smuci ... sabia din pămînt ... şi tăie în două scorpia.* ISP.; (adj.) *un copil voinicuţ.* [***Voinic*** + ***-uţ***].

voínţă, voinţe f. **1.** facultatea de a decide şi de a alege în mod liber mijloacele de acţiune, în funcţie de temeiuri raţionale; puterea pe care o are cineva de a se hotărî să facă sau să nu facă ceva: *întîrziată de împrejurări neatîrnate de voinţa noastră ... stabilirea unei dinastii ereditare n-a mai întîmpinat nici o rezistenţă.* EM.; *uneori ne facem rău unul altuia fără s-o dorim şi chiar împotriva voinţei noastre.* GHEŢIE; **2.** trăsătură de caracter manifestată prin decizie şi perseverenţă în îndeplinirea scopurilor: *n-ar fi greu de polemizat în ziaristică dacă am avea a face cu raţiunea, nu cu voinţa adversarilor noştri.* EM.; **3.** ceea ce vrea, ceea ce hotărăşte cineva; hotărîre, decizie, voie, vrere: *voinţa alegătorului ... nu mai e decît o voinţă stoarsă în momente de nevoie şi formulată după voinţa ministrului.* EM.; *dorinţa mea ... e să vă fiu de ajutor, ... numai dacă aceasta e şi voinţa voastră.* GHEŢIE; **4.** dorinţă, poftă, chef: *văzu că i se împlini şi astă voinţă.* ISP.; *te rog, fă şi-a mea voinţă: nu ieşi seara-n uliţă!* POP.; **ultima voinţă** sau **voinţa cea de pe urmă**, ultima dorinţă a cuiva înainte de a muri: *are voie ... să se ducă, ca să împlinească voinţa cea mai de pe urmă a moşului vostru.* CR.; **5.** intenţie, scop: *îţi sărut mîna pentru voinţa ce ai de-a mă face fericit.* EM.; **6.** învoire, permisiune, încuviinţare: *apoi tu aice fără biruinţă nu poţi ca să intri cu a mea voinţă.* BOL. [***Voi***[2] + ***-inţă***].

voiós, ~şi, voioásă, ~e a. **1.** cu voie bună, bine dispus; vesel: *pe la noi ... oamenii* [sînt] *mai sănătoşi, mai puternici, mai voinici şi mai voioşi.* CR.; **2.** care exprimă, care denotă bună dispoziţie, voie bună: *strigăte voioase şi hohote de rîs se amestecau cu tropotul cailor.* VLAH.; **3.** (p. ext.) care este plăcut vederii: *toate păsările ies, ... la voiosul luminiş.* EM. [***Voie*** + ***-os***].

voioşíe, voioşii f. stare de bună dispoziţie, de voie bună; veselie: *cuvintele etiopianului şterseră ultima urmă de voioşie de pe chipul principelui.* C.PETR.; *răspîndesc ... un aer de voioşie şi de vigoare tinerească.* GHEŢIE; (fig.) *cu toată voioşia timpului, cronica are să înregistreze încă un caz de sinucidere.* EM. [***Voios*** + ***-ie***].

voíre f. v. **vrere**.

voitór, ~i, voitoáre a. (înv. şi pop.; şi adesea subst.) care vrea, care doreşte; doritor: *slujaşte lui cu inimă direaptă şi cu suflet voitoriu.* BIBLIA; *pre Cămilă să împodobască ... toată monarhiia pasirilor voitoare iaste.* CANT.; **voitor de bine**, care doreşte binele cuiva: *atîtea silinţe ... şi-au dat voitorii voştri de bine ca să vă facă să înţelegeţi ... adevăratele voastre interese.* BOLLIAC; (ca formulă de încheiere la scrisori) *al tău voitor de bine Zaharia.* CR.; **voitor de rău**, care doreşte răul cuiva: *mulţi din nobili, voitori de rău ai prinţului Andrei.* BĂLC. [***Voi***[2] + ***-tor***].

voivód m. v. voievod.

voivodál a. v. voievodal.

voivodăt n. v. voievodat.

voivodeásă f. v. voievodeasă.

voivozíe f. v. voievozie.

volán, volane n. **1.** fîşie de ţesătură fină sau de dantelă, încreţită sau plisată, care este aplicată, ca garnitură, pe unele obiecte de îmbrăcăminte femeiască, pe perdele etc.: *scoase o rochie de tul cu multe volane.* CĂL.; **2.** (franţuzism; rar) un fel de minge confecţionată dintr-un material uşor (mai ales din plută), prevăzută cu mai multe aripioare şi care se trimite de la un partener la altul prin lovituri de rachetă; jocul practicat cu această minge: *două dame s-apuc de jucat volanu.* AL.; **3.** piesă de formă circulară, care face parte din mecanismul de direcţie al unui autovehicul, cu ajutorul căreia se acţionează manual roţile directoare: *şoferul răsuci aprig volanul şi automobilul ţîşni ... ca o săgeată.* REBR.; **4.** (p. ext.) conducere a unui autovehicul: *ea trecu la volan, Radu alături.* C.PETR.; **5.** (spec.) conducere cu abilitate, cu măiestrie a unui automobil: *era un as*

al volanului; **6.** (tehn.) piesă de formă circulară, la unele maşini-unelte, la tablouri de distribuţie etc., acţionată manual, care serveşte pentru transmiterea unor comenzi; **7.** (tehn.; mai ales în forma **volant**; pl. şi **volanţi**) roată metalică grea, de dimensiuni mari, montată pe arborele unei maşini cu piston, care serveşte la uniformizarea vitezei de rotaţie şi permite depăşirea punctelor moarte; (şi: **volant**). [Din fr. ***volant***].

volánt[1], **~ţi, volantă, ~e** a. **1.** (rar) care poate zbura; care se poate menţine în aer, care se deplasează în aer, care străbate aerul; **2.** care se deplasează sau care poate fi deplasat cu uşurinţă (dintr-un loc în altul); mobil: *masă volantă;* (mil.) **unitate** (sau **trupă**) **volantă**, unitate militară care se poate deplasa rapid; **echipă volantă**, echipă specială formată din muncitori, agenţi de poliţie etc., care se deplasează rapid pentru îndeplinirea obligaţiilor de serviciu; **bibliotecă volantă**, fond de cărţi care aparţine unei biblioteci publice şi care este împrumutat temporar unei instituţii; **3.** care nu este ataşat, fixat de ceva; care poate fi desprins, detaşat: [îşi] *retrăgea toate exemplarele posibile, comandînd în pripă un erratum volant.* CĂL.; **foaie volantă**, foaie de hîrtie, tipărită sau scrisă de mînă, care se difuzează ca manifest, ca anunţ publicitar etc.: *la 4 octomvrie s-a răspîndit o foaie volantă ... îndreptată ... contra circularei ministeriale.* EM. [Din fr. ***volant***].

volánt[2] n. v. volan.

volapük n. limbă artificială, cu caracter internaţional, creată în 1879 de J.M. Schleyer, mai ales pe baza elementelor germanice. [Din germ. ***Volapük***, fr. ***volapük***].

volatíl, ~i, volatilă, ~e a. care se evaporează spontan sau cu uşurinţă la temperatura obişnuită; volatilizabil: *eterul este lichidul cel mai volatil.* // f. (înv.) pasăre: *împarte acest soi de volatile în patru specii.* OD. [Din fr. ***volatil***].

volatilitáte, volatilităţi f. însuşirea de a fi volatil: *volatilitatea eterului.* [Din fr. ***volatilité***].

volatilizá, volatilizez vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) evapora repede (la temperatura obişnuită); **2.** (fig.; refl.) a dispărea fără urmă: *îşi pierduse glasul, se volatilizase.* C.PETR. [Din fr. ***volatiliser***].

volatilizábil, ~i, volatilizabilă, ~e a. volatil. [Din fr. ***volatilisable***].

volatilizáre, volatilizări f. acţiunea de a se volatiliza şi rezultatul ei; evaporare. [V. ***volatiliza***].

volatilizát, ~ţi, volatilizată, ~e a. prefăcut în vapori; evaporat. [V. ***volatiliza***].

volănăş, volănaşe n. diminutiv al lui volan: *purta o cămaşă de noapte de mătase verde, cu volănaşe.* GHEŢIE. [***Volan*** + *-aş*].

volbá, volb vb. (reg.; intr.) a creşte şi a se revărsa cu valuri mari, care se rostogolesc: *Crişule, Murăşule, nu volba, nu tulbura, că-i mîndra pe matca ta!* POP. [Cf. ***învolba***].

volboráre vb. v. volbura.

volbură, vólbur şi **volburez** vb. (înv. şi reg.; refl., tr. şi intr.) **1.** a se învolbura, a se învîrteji: *lucrurile lui ... cu vînturile să holbureşte.* CANT.; *vîntul turbat peste Ocean zburînd deslănţat alţi munţi va nălţa, unda volborînd.* HEL.; **2.** (fig.; înv.; intr.) a fremăta, a clocoti: *ci azi simţ gelozia, şi focul ce-astupasem azi volvoră în mine.* HEL.; (şi: (înv.) **volbora, volvora,** (înv. şi reg.) **holburi**). [De la ***volbură***].

volburát, ~ţi, volburată, ~e a. (înv. şi reg.) învolburat; (şi: (înv.) **holburat**). [V. ***volbura***].

vólbură, volburi şi (înv.) **volbure** f. **1.** vîrtej; bulboană, vîltoare; agitaţie violentă (şi zgomotoasă) a apei: *după durăul pîrăului se făcea o volbură într-o mare adîncime.* SAD.; **2.** vînt puternic cu vîrtejuri; vîrtej; (p. ext.) furtună: *moara a ars-o pojarul şi au spart-o volburile vîntului.* SAD.; *veni un vînt cu volbură.* POP.; **3.** trîmbă, coloană (de praf, de zăpadă etc.) ridicată de vînt: *volburi de nisip rotind în aer cu ceru-ntunecat uneau pămîntul.* EM.; **4.** (fig.) agitaţie, zbucium; tulburare: *persoana regelui Carol este singura garanţie ce ne mai rămîne pentru scăparea României din volvura peirei.* AL.; *ajung în volbura evenimentelor din 1821 să-şi lege numele de fapte mai însemnate.* VIANU; **5.** (bot.; şi **volbură mică**) plantă erbacee agăţătoare cu tulpina subţire, cu frunze ovale, cu flori albe sau roz, plăcut mirositoare, cu corola în formă de pîlnie; rochiţa rîndunicii (*Convolvulus arvensis*): *dintr-o volbură naltă, verde, se vedeau nemişcaţi doi ochi de jeratec.* EM.; **6.** (bot.; şi **volbură de garduri, volbură mare**) cupa-vacii (*Calystegia sepium*); (şi: (reg.) **volvură, holbură**). [Lat. **volvula* (<*volvere*)].

volburătór, ~i, volburătoáre a. (înv.) învolburat: *încunjurată de stînci şi grămezi de piatră ..., stînci ... încunjurată de adînc-volburătorul rîu Axios.* EM. [***Volbura*** + *-tor*].

volburós, ~şi, volburoásă, ~e a. învolburat: *numai foc şi sînge rostogolesc valurile pripite şi volburoase ... ale Arieşului.* OD. [***Volbură*** + *-os*].

volcamérie, volcamerii f. plantă ornamentală, din familia verbenaceelor, cu flori albe-roşietice, plăcut mirositoare (*Volkameria fragrans*); (şi: **volgameră**). [Din fr. ***volkamérie***].

volcán m. v. vulcan.

volcánic a. v. vulcanic.

vólei n. joc sportiv care se dispută, după anumite reguli şi cu o minge specială, între două echipe compuse din cîte şase jucători, pe un teren dreptunghiular despărţit la mijloc de un fileu ridicat la o înălţime determinată; (scris şi: *voley*); (şi: **vólei-bal**). [Din engl. ***volley*** (*ball*)].

vólei-bal n. v. volei.

voleibalíst, ~şti, voleibalistă, ~e m., f. sportiv care practică voleiul; jucător de volei. [***Volei-bal*** + *-ist*].

voleibalístic, ~ci, voleibalistică, ~ce a. care aparţine jocului de volei sau celor care îl joacă, referitor la volei sau la cei care îl joacă; de volei. [***Volei-bal*** + *-istic*].

vólens nólens adv. vrînd-nevrînd: *va trebui, volens-nolens, să te înscrii într-un partid.* GHEŢIE. [Cuv. lat.].

volét, voleturi n. **1.** (rar; mai ales în forma **voleu**) jaluzea, oblon; **2.** (tehn.) element mecanic mobil plasat la fiecare aripă de avion şi care serveşte la mărirea sustentaţiei; **3.** (tehn.) fiecare dintre elementele mecanice ale radiatorului unui motor de avion care serveşte pentru reglarea circuitului aerodinamic de răcire al acestuia; **4.** (fig.) parte dintr-un studiu literar, ştiinţific etc.: *al doilea volet al textului;* (şi: **voleu**). [Din fr. ***volet***].

voléu[1], **voleuri** n. (sport) procedeu prin care mingea este lovită înainte de a atinge pămîntul. [Din fr. ***volée***].

voléu[2] n. v. volet.

volgaméră f. v. volcamerie.

voliéră, voliere f. adăpost cu pereţii din plasă de sîrmă, special amenajat pentru a permite zborul, în care se cresc şi se ţin păsări (porumbei, fazani etc.): *eram nevoiţi să mînăm devreme la culcare în volierele înalte cîrdurile de fazani.* VOIC. [Din fr. ***volière***].

volintír, volintiri m. **1.** ostaş care făcea parte din oastea pămînteană neregulată din Moldova şi din Ţara Românească; (spec.) ostaş înrolat în armata lui Al. Ipsilanti, la 1821: *aceşti panduri dimpreună cu volontirii se deosebiră foarte mult în războiul din urmă a ruşilor.* BĂLC.; **2.** (p. ext.; depr.; înv.) om violent, zurbagiu: *nineacă ... ne-mpuşcă! ... vai de mine, c-aista-i volintir!* AL.; **3.** (p. ext.) voluntar (în armată): *încai să mă fac martir al independenţii ... şi m-am înrolat de bunăvoie ... – volintir?* CAR.; (şi: (înv.) **volonter, volontir**). [Din rus. ***volontër***; pentru sensul **3**, cf. fr. ***volontaire***].

volintiráş, volintiraşi m. (înv.) diminutiv al lui volintir; (depr.) *e vrun duşman ticălos, vreun hoţ volintiraş şi la inimă vrăjmaş.* AL. [***Volintir*** + *-aş*].

volintirésc, ~şti, volintireáscă, ~eşti a. (înv.) care aparţine volintirilor, referitor la volintiri: *cîntece volintireşti.* [***Volintir*** + *-esc*].

volintiréşte adv. (înv.) ca volintirii, în felul volintirilor. [***Volintir*** + *-eşte*].

volintiríe, volintirii f. (înv.) oaste de volintiri: *trimite-l la volintirie pe malu Dunării.* AL. [***Volintir*** + *-ie*].

volintiríme f. mulţime, oaste de volintiri: *volintirimea, adică oastea lui Constantin Vodă Ipsilant, ce era harvaţi, greci, sîrbi, arnăuţi şi alte neamuri.* ZILOT. [***Volintir*** + *-ime*].

volintiróI, volintiroi m. (înv.) augmentativ al lui volintir; (depr.) *da ce te socoţi tu? volintiroi!* AL. [***Volintir*** + *-oi*].

volitív, ~i, volitivă, ~e a. voliţional. [Din fr. ***volitif***].

voliţionál, ~i, voliţională, ~e a. care ţine de voinţă, care se raportează la voinţă; volitiv. [Din fr. ***volitionnel***].

voliţiúne, voliţiuni f. (psih.) act de voinţă. [Din fr. ***volition***].

vóina f. (reg.) **de-a volna**, din belşug, din abundenţă, berechet: *ce le pasă? lemne la trunchi sînt; slănină şi făină în pod este de-a volna.* CR. [Din ucr. ***dovolĭno***].

vólnic, ~ci, volnică, ~ce a. (înv.) **1.** care este liber, slobod (de a face ceva); care nu depinde de voinţa nimănui: *au nu sînt volnic să fac ce voiu vrea cu al mieu?* COR.; *pre cine ar vrea Băsărab Vodă să popească la sine, să fie volnic a-i popri.* MUSTE; **a fi volnic** (**să ...**), a fi (cuiva) permis, îngăduit (să ...): *să nu fie volnic a lua bani*; **2.** neatîrnat, independent, autonom: *fost-ai multe veacuri volnică ca pasărea văzduhului.* RUSSO; **3.** abuziv, samavolnic. // adv. de bunăvoie: *te rugăm ... să priimeşti volnic şi bucuros această sarcină.* OD. [Din sl. ***volĭnŭ***].

voinicéşte adv. (înv.) după voinţă proprie, nesilit de nimeni, de bunăvoie. [***Volnic*** + *-eşte*].

volnicí, voinicesc vb. **1.** (înv.; tr.) a elibera, a slobozi pe cineva; (refl. pas.) *de va dormi neştine cu muiarea ... şi ea va fi roabă ... nu vor muri, pentru că nu s-au volnicit.* BIBLIA; (fig.) *zac la umbră, legate, ferecate, patimele ... de le-i volnici, ai să-ţi vezi supuşii pe unii în desfătări, iar pe alţii în ahtieri.* DELAVR.; **2.** (înv. şi pop.; refl. şi tr.) a(-şi) îngădui, a(-şi) permite: *Dumnezeu ceartă cîteodată tot pentru ca să nu se prea volnicească nime.* MUSTE; *cine ţie ţi-a poruncit şi ţie ţi-a volnicit să ţii calea domnilor.* POP; **3.** (înv.) a se strădui, a-şi da silinţa. [De la ***volnic***].

volnicíe, volnicii f. (înv.) **1.** libertate, slobozenie: *ea cu răscumpărări nu s-au răscumpărat, volnicie nu s-au dat ei.* BIBLIA; *şi aşa jurînd, îi da volnicie să fie slobod în veci de vecinătate.* N.COSTIN; **2.** neatîrnare, independenţă, autonomie: *aşe va Dumnăzău ca, de acmu înainte, neamul bulgarilor şi a vlahilor, lepădînd jugul, cel ce de demult îl purta, să-şi dobîndească volnicia lor.* CANT.; **3.** încuviinţare, permisiune: *chemînd pre cei 12 ucenici ai Lui, deade lor puteare şi volnicie ... boalele să vindece.* BIBLIA; **4.** (concr.) autorizaţie, act scris: *ştia să facă jălbi ..., pitace, volnicii, catastişe de lude şi alte forme cancelarice.* FIL. [***Volnic*** + *-ie*].

volo n. (înv.) numele unui joc de cărţi, la care se folosesc treizeci şi două de cărţi. [Et. nec.].

volóc, voloace n. **1.** unealtă de pescuit alcătuită dintr-o plasă dreptunghiulară, de dimensiuni variabile, ale cărei capete sînt prinse pe două vergele de lemn, cu ajutorul cărora este trasă prin apă: *cuvioşia ta, părinte stareţe, ... să nu cumva să vă mai vîrîţi cu voloacele în iazul de la Miroslava.* SAD.; (şi: **volog**). [Din ucr. ***volok***].

volocél, volocele n. diminutiv al lui voloc: *laşi să cadă în apă un volocel afund.* SAD. [***Voloc*** + *-el*].

vológ n. v. voloc.

volontér m. v. volintir.

volontír m. v. volintir.

voisc, volsci m. (la pl.) veche populaţie italică, înrudită cu oscii şi cu umbrienii, care trăia în Latium, la sud-est de Roma, şi care a fost supusă de romani la mijlocul secolului al IV-lea î.d.Hr.; (şi la sg.) persoană care aparţinea acestei populaţii: *făcu mare pierdzare împotriva volscilor.* N.COSTIN. [Din lat. ***Volsci***; cf. fr. ***Volsques***].

volt, volţi m. (fiz.) unitate de măsură a tensiunii electrice, a tensiunii electromotoare şi a diferenţei de potenţial egală cu tensiunea de la capetele unui conductor care, străbătut de un curent de un amper, dezvoltă o putere de un watt. [Din fr. ***volt***].

voltáic, ~ci, voltaică, ~ce a. referitor la pila electrică inventată de Volta sau, p.ext., la curentul electric obţinut cu ajutorul pilelor electrice; **arc voltaic**, arc electric. [Dín fr. ***voltaïque***].

voltairian, ~eni, voltairiană, ~ene [volterián] a. care aparţine lui Voltaire sau creaţiei lui, specific lui Voltaire sau creaţiei lui, referitor la Voltaire sau la creaţia acestuia; specific, în maniera lui Voltaire: *cele mai disparate spirite s-au putut întîlni ... veselul voltairian Pogor cu sistematicul politic Carp.* MAIOR.; *mă oprea ... gîndul la zîmbetul ironic al tatei care era voltairian.* SAD. [Din fr. ***voltairien***].

voltairianism [volterianísm] n. filozofia lui Voltaire şi a adepţilor săi. [Din fr. ***voltairianisme***].

voltáj, voltaje n. tensiune electrică măsurată în volţi. [Din fr. ***voltage***].

voltamétru, voltametre n. aparat pentru măsurat intensitatea unui curent electric prin măsurarea cantităţii de substanţă depusă într-o electroliză. [Din fr. ***voltamètre***].

voltampér, voltamperi m. unitate de măsură a puterii electromagnetice aparente a unui circuit electric de curent alternativ, la capetele căruia tensiunea este de un volt şi prin care trece un curent de un amper. [Din fr. ***voltampère***].

voltampermétru, voltampermetre n. instrument electric de măsură folosit succesiv ca voltmetru şi ca ampermetru. [Din fr. ***voltampèremètre***].

vóltă, volte f. **1.** mişcare în formă de cerc sau de arc de cerc, pe care o face un călăreţ cu calul său într-un manej: *da-mprejur cîte o voltă şi iară venea la loc.* PANN; **2.** (p. gener.) mişcare în formă de cerc sau de arc de cerc: *începe a face volte prin casă.* HEL.; **3.** (fig.) schimbare bruscă de opinie, de atitudine, mai ales în politică: *se ilustră chiar din prima legislatură prin cîteva volte de o adresă şi agilitate în adevăr artistice.* VLAH.; **4.** (scrimă) mişcare (de rotaţie) a armei, care se face pentru a evita loviturile adversarului; **5.** (mar.) **a)** buclă formată de o parîmă pe o baba, pe un tachet etc.; **a lua volta**, a lega o parîmă, o saulă la baba, la tachet etc.; **b)** schimbare de direcţie a unei nave cu vele pentru a fi utilizată cît mai eficient puterea vîntului; **a naviga în volte**, a naviga în zigzag; **voltă în vînt**, manevră de trecere a velierului împotriva vîntului; **voltă sub vînt**, manevră de trecere a velierului în sensul vîntului; **6.** vechi dans popular în ritm vioi răspîndit în vestul Europei, în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea; **7.** (muz.) semn care indică reluarea unui fragment muzical, cu un final deosebit. [Din fr. ***volte***, it. ***volta***].

voltígiu n. v. voltijă.

voltíj n. v. voltijă.

voltíjă, voltije f. exerciţiu de acrobaţie făcut pe coardă sau la trapez; ansamblu de exerciţii acrobatice executate de un călăreţ în fuga calului, mai ales la circ; (şi: **voltigiu, voltij**). [Din fr. ***voltige***].

voltijór, voltijori m. **1.** acrobat sau călăreţ care execută voltije; **2.** cal dresat pentru exerciţii de voltijă; **3.** (înv.) soldat francez care aparţinea unei unităţi de elită a infanteriei uşoare. [Din fr. ***voltigeur***].

voltmétru, voltmetre n. instrument electric folosit pentru măsurarea, în volţi, a tensiunii electrice şi a tensiunii electromotoare. [Din fr. ***voltmètre***].

volúbil, ~i, volubilă, ~e a. **1.** (bot.) a cărei tulpină se înfăşoară în spirală în jurul unui arac, al unei sfori etc.: *zorelele sînt volubile*; **2.** care are uşurinţă şi rapiditate în vorbire, care are debit verbal bogat, curgător şi rapid; fluent, locvace: *se amesteca des în conversaţie, volubilă, chiar expansivă.* GHEŢIE; (adj.) *poftiţi să vedeţi ... şi-i înşiră, foarte volubil, toată lista prospăturilor sosite.* CAR.; **3.** spontan; prompt: *îşi execută presupuşii amici ... cu o inventivitate volubilă.* C.PETR. [Din fr. ***volubile***, lat. ***volubilis***].

volubilitáte f. **1.** uşurinţă de a vorbi mult, repede şi curgător; vervă: *vorbeşte şi gesticulează ... cu multă volubilitate şi cu o figură plină de expresie.* CAR.; **2.** spontaneitate, promptitudine; **3.** proprietate a unor plante de a-şi înfăşura tulpina în jurul unui arac, al unei sfori etc. [Din fr. ***volubilité***, lat. ***volubilitas, -atis***].

volúm, volume şi (înv.) **volumuri** n. **1.** spaţiu ocupat de un corp; mărime care măsoară acest spaţiu, calculată pe baza celor trei dimensiuni ale corpului: *volumul cubului se obţine ridicînd la cub măsura lungimii unei laturi*; **2.** debit de apă al unui izvor, al unui rîu etc.: *volumul de apă al Dunării*; **3.** (fig.) cantitate globală: *volumul schimburilor comerciale*; **4.** intensitate a sunetelor emise de o voce sau produse de un instrument muzical: *vocea solistei nu avea volum*; **5.** nivelul de intensitate acustică al semnalelor audio în transmisiile de electrocomunicaţii; **6.** (ant.) manuscris al cărui capăt era prins pe o baghetă, în jurul căreia se înfăşura; **7.** carte (avînd mai mult de zece coli de tipar): *d. Mitilineu ... publica un volum de tractate de alianţă şi de comerţ.* EM.; **8.** fiecare dintre cărţile care alcătuiesc o lucrare unitară, de dimensiuni mari; tom: *d. P Teulescu a publicat volumul întîi al scrierii sale „Revoluţia şi revoluţionarii".* EM.; *se vede că autorul a avut intenţia să umple o mulţime de volumuri.* I.NEGR. [Din fr. ***volume***, lat. ***volumen***, it. ***volume***].

volumáş, volumaşe n. diminutiv al lui volum: *am aranjat un volumaş de poveşti.* CAR. [***Volum*** + ***-aş***].

volumétric, ~ci, volumetrică, ~ce a. referitor la determinarea volumului unui corp; **analiză volumetrică**, analiză care stabileşte cantitatea de substanţă prin măsurarea volumului soluţiei etalonate folosite pentru titrare. [Din fr. ***volumétrique***].

volumetríe f. capitol al chimiei analitice care se ocupă cu analizele volumetrice. [Din fr. ***volumétrie***].

volumétru, volumetre n. instrument electric pentru controlul nivelului semnalului audio într-o cale de transmisie. [Din fr. ***volumètre***].

voluminós, ~şi, voluminoásă, ~e a. **1.** care are volum mare, care ocupă mult loc în spaţiu: *trăsura greoaie şi voluminoasă a prefecturii se oprea în mijlocul ţăranilor.* REBR.; **2.** (înv.) care cuprinde un mare număr de volume; care are mai multe volume: *operă voluminoasă*; **3.** care este gros, mare, care are file multe: *lucrarea, voluminoasă, ca toate tezele nemţeşti de filosofie.* GHEŢIE; **4.** (rar) care este în cantitate însemnată, foarte numeros: *corespondenţă voluminoasă*; **5.** (p. ext.; despre oameni) corpolent, gras, mătăhălos: *Gogu se rotea voluminos în toată camera.* C.PETR. [Din fr. ***volumineux***].

voluntár, ~i, voluntară, ~e a. **1.** care rezultă dintr-un act de voinţă, care se face în mod deliberat; voit: *vor recunoaşte pe faţă eroarea lor, fie voluntară, fie involuntară.* EM.; *act de voinţă*; **2.** care se face de bunăvoie, din proprie iniţiativă, fără constrîngere: *ne e peste putinţă a vedea în aceste mişcări ceva voluntar, de sine stătător ..., ci sîntem siliţi a admite influenţe de dinafară.* EM.; **3.** care acţionează potrivit propriei voinţe, care îşi impune voinţa: *ca urmare a naturii sale, era ...voluntar şi manifesta o independenţă de spirit neliniştitoare.* GHEŢIE; **4.** care denotă, exprimă voinţă, fermitate, dîrzenie: *are o fire voluntară; profesorul era un bărbat ... între două vîrste, cu faţa prelungă ... şi bărbia voluntară.* GHEŢIE. // m. **1.** persoană care se înrolează în armată fără a fi obligată de lege sau înainte de a fi împlinit vîrsta cerută: *un tînăr student sărac ... îndată ce dete bacalaureatul ... se înrolă ca voluntar.* CAR.; **2.** (p. ext.) persoană care participă la o campanie militară din proprie iniţiativă sau care se oferă să execute o misiune de luptă: *încheie ... un pact cu romeii, prin care se punea la dispoziţia lor împreună cu ceata lui de voluntari de 500 de oameni.* EM.; *ştia ... că voluntarii au să fie liberaţi ... fiindcă războiul s-a sfîrşit.* CAR.; **3.** persoană care se oferă să facă un serviciu din proprie iniţiativă şi dezinteresat: *acţiunile ecologiste se bazează pe participarea voluntarilor.* [Din lat. ***voluntarius***, fr. ***volontaire***, it. ***volontario***].

voluntariát n. **1.** serviciu militar îndeplinit de un voluntar; durată a acestui serviciu militar; **2.** participare voluntară la o acţiune, la o misiune. [Din fr. ***volontariat***].

voluntarísm n. **1.** doctrină filozofică şi psihologică potrivit căreia voinţa şi tendinţele afective au preponderenţă în raport cu funcţiile intelectuale şi cu datele realităţii; **2.** concepţie psihologică după care se poate modifica mersul evenimentelor prin intervenţia voinţei. [Din germ. ***Voluntarismus***, fr. ***volontarisme***].

voluntaríst, ~şti, voluntaristă, ~e a. (rar) care ţine de voluntarism, referitor la voluntarism. [Din fr. ***volontariste***].

voluptáte, voluptăţi f. **1.** plăcere a simţurilor: *ei cheamă-n voluptatea orgiei zgomotoase de instrumente oarbe a voastre fiici.* EM.; *întîlnirile s-au transformat în prilejuri de abandonare totală în voia voluptăţii.* REBR.; **2.** desfătare sufletească; încîntare: *surîdea în faţa valurilor cu acea intensivă şi dulce voluptate.* EM. [Din fr. ***volupté***].

voluptuár, ~i, voluptuară, ~e a. care ţine de lux; care nu este necesar, ci făcut numai pentru plăcere. [Din fr. ***voluptuaire***].

voluptós a. v. voluptuos.

voluptuós, ~şi, voluptuoásă, ~e a. **1.** care este înclinat spre voluptate, spre senzualitate; plin de voluptate: *eşti tot atît de voluptoasă în gips, ca şi în carne şi oase.* PETR.; (adv.) *tologindu-se voluptos pe patul de valuri.* EM.; **2.** care exprimă, care denotă voluptate, senzualitate: *vezi acele femei, cari li răspund prin ochiri voluptoase.* EM.; **3.** care produce un sentiment de desfătare, de încîntare: *declamatorul va călca într-al treilea cerc tractînd poeziile acelea cari s-au născut din îmbătarea voluptoasă a fantaziei.* EM.; (adv.) *stelele ... tremură voluptos în aerul moale şi clar.* EM.; (şi: **voluptos**). [Din fr. ***voluptueux***, lat. ***voluptas, -atis***].

volútă, volute f. **1.** (arhit.) ornament în formă de spirală, alcătuit din arcuri de cerc formînd o linie continuă, care împodobeşte mai ales capitelurile coloanelor ionice, corintice şi compozite; **2.** (p. ext.) ceea ce este în formă de spirală: *îşi contempla acum volutele de fum.* C.PETR.; (fig.) *dezvolta în volute metodice definiţia barbarilor.* LOV; **3.** moluscă gasteropodă cu cochilia în spirală, care trăieşte în mările calde. [Din fr. ***volute***, it. ***voluta***].

volvorá vb. v. volbura.

vólvulus n. (med.) ocluziune intestinală provocată de o răsucire a intestinului subţire sau a colonului pelvian, care are drept consecinţă tulburări grave ale circulaţiei, necroza peretelui intestinal etc. [Din fr. ***volvulus***].

vólvură f. v. volbură.

vomá, vomez şi (înv. şi reg.) **vom** vb. (tr.) a vomita; (şi: (înv. şi reg.) **voame**). [Lat. ***vomere***].

vomáre, vomări f. faptul de a voma. [V. ***voma***].

vomát, ~ţi, vomată, ~e a. vomitat. [V. ***voma***].

vómă, vome f. evacuare violentă şi repetată a conţinutului stomacului prin esofag şi pe gură. [De la ***voma***].

vomér, vomere n. os lat şi subţire, care formează partea superioară a peretelui despărţitor al foselor nazale. [Din fr. ***vomer***].

vómică a. **nucă vomică**, seminţele unui arbore răspîndit în zona tropicală a Asiei, care conţin stricnină şi au proprietăţi vomitive. [Din fr. ***vomique***].

vomitá, vomít vb. (tr.) a da afară cu forţă prin esofag şi pe gură conţinutul stomacului; a vărsa, a voma: *începu ... să vomite ... un jet de salată verde cu ouă nedigerate.* PR. [Din lat., it. ***vomitare***].

vomitáre, vomitări f. faptul de a vomita; vomă. [V ***vomita***].

vomitát, ~ţi, vomitată, ~e a. dat afară cu forţă prin esofag şi pe gură; vomat. [V. ***vomita***].

vomitív, ~i, vomitivă, ~e a. care provoacă vomitări. // n. medicament care are proprietatea de a provoca vomă: *vomitivele cele mai întrebuinţate sînt ipecacuana şi emeticul;* (fig.; iron.) *aşa vomitiv mai rar chiar în literatura daco-română!* CAR. [Din fr. ***vomitif***].

vomitóriu, vomitorii n. (ant.) fiecare dintre pasajele care permiteau accesul spectatorilor la

diferitele etaje ale unui amfiteatru, ale unui teatru etc. [Din lat. ***vomitorium***].

vonic m. v. voinic.

vonicér, voniceri m. arbust înalt, cu flori verzi-gălbui, cu fructele capsule, de culoare roşie (*Evonymus europaea*); (şi: (reg.) **voinicar**). [***Vonic*** + ***-ar***].

vopáiţă f. v. văpaiţă.

vopséa, vopsele f. **1.** (înv. şi pop.) culoare (a unui obiect): *să va arăta Domnul Iisus Hristos spre nouri ... de aur, în toate feliurile de văpsele podobiţi şi frumoşi.* VARL.; *soarele îşi schimbă locul şi apune roş ca focul, întinzînd pe cea cîmpie o văpseală purpurie.* AL.; (pop.) **a ieşi la văpsea,** a ieşi la un capăt, a se termina într-un fel: *să vă povestesc una din aceste datine ce s-ar părea că n-are nici o însemnătate, dar care poate să iasă rău la văpsea.* ISP.; **2.** (înv.) nuanţă (a unei culori): *ochii lui aveau încă o uşure văpsea de alb-albastru.* NEGR.; **3.** substanţă colorantă, vegetală sau sintetică; lichid conţinînd o substanţă colorantă în soluţie, care serveşte la colorarea ţesăturilor, a obiectelor etc.: *e doftor de bătături în Italia şi face şi văpsea pentru păr.* CAR.; **4.** (spec.) culoare folosită în pictură: *pe pereţi erau ţintuite cîteva cadre de hîrtie, zugrăvite cu vopseli proaste.* FIL.; (fig.) *ba chiar fiinţe nevinovate ... cu văpseli negre şi-ntunecate încondeiete să pomenesc.* ALEX.; **5.** (în trecut) diviziune administrativă într-un municipiu (mai ales în Bucureşti); culoare: *oraşul Bucureşti era împărţit în cinci vopsele;* (şi: (pop.) **văpsea, văpseală, vopseală**). [De la ***vopsi***].

vopseálă f. v. vopsea.

vopsí, vopsesc vb. **1.** (tr.) a colora un obiect, acoperindu-i suprafaţa cu o substanţă colorantă; a colora un material textil, lîna etc. cu ajutorul unui colorant; a boi: *un om bătrîn ..., îmbrăcat în haină lungă şi văpsită fel de fel, cînta.* EM.; *zăriră în cealaltă parte a curţii o trăsură străină, vopsită în galben.* GHEŢIE; **2.** (înv.; tr.) a arginta, a auri: *cela ce va văpsi vreun feali de bani fiind de arame, să arăte că iaste de aur sau de argint, sau de va văpsi argintul să arate că iaste aur, să-l omoară.* PRAV.; **3.** (pop.; tr. şi refl.) a (se) stropi; a (se) mînji, a (se) păta: *pala-i roş văpsită pînă la mănunchi.* AL.; **4.** (refl. şi tr.) a (se) farda, a (se) machia: *Iezavel auzi, şi-ş văpsi ochii ei şi-ş împodobi capul ei.* BIBLIA; (şi: (pop.) **văpsi**). [Din sl. ***vapĭsati***].

vopsíre, vopsiri f. acţiunea de a (se) vopsi şi rezultatul ei; vopsit[1]. [V. ***vopsi***].

vopsít[1] n. vopsire: *pentru vopsitul lînei am folosit coloranţi vegetali.* [V. ***vopsi***].

vopsít[2], ~ţi, vopsită, ~e a. **1.** dat cu vopsea; colorat prin vopsire: *călătorea într-un rădvan, care pe atunci era o largă cutie de lemn vopsit.* OD.; **2.** (rar) fardat, machiat: *pe buzele vopsite tare îi juca un surîs neputincios.* REBR. [V. ***vopsi***].

vopsitór, vopsitori m. **1.** meseriaş care se ocupă cu vopsitul[1]; boiangiu: *mătăsurile orientale ... au de acele tonuri ... pe care nu le pot atinge cu nici un preţ văpsitorii din Occident.* OD.; **2.** (reg.) zugrav; (şi: (pop.) **văpsitor**). [***Vopsi*** + ***-tor***].

vopsitoríe f. **1.** meseria de vopsitor; **2.** atelier sau secţie a unei fabrici în care se vopseşte; boiangerie; (şi: (pop.) **văpsitorie**). [***Vopsitor*** + ***-ie***].

voráce, ~ci, vorace a. **1.** care mănîncă lacom, cu poftă exagerată; **2.** care sfîşie, care devorează prada: *ştiuca este vorace; vulturul este vorace;* **3.** (fig.) avid, hrăpăreţ. [Din lat. ***vorax, -acis***, it., fr. ***vorace***].

voracitáte f. **1.** lăcomie la mîncare; **2.** (fig.) aviditate, cupiditate. [Din lat. ***voracitas, -atis***, it. ***voracità***, fr. ***voracité***].

vorbár, ~i, vorbară, ~e a. (reg.) vorbăreţ: *ne-a ales pe noi ... cu caii fugari, din gură vorbari.* POP. // n. (înv.) dicţionar. [***Vorbă*** + ***-ar***].

vorbăreţ, ~i, vorbăreţă, ~e a. (înv. şi reg.) **1.** vorbăreţ: *eşti cam vorbariţă, cam neastîmpărată.* NEGR.; (subst.) *era o vorbareţă mogîldeaţa asta.* VLAH.; **2.** (fig.) expresiv, grăitor: *numai ochiul e vorbareţ, iară limba lor e mută.* EM.; (şi: **vorbariţ**). [***Vorbi*** + ***-areţ***].

vorbáriţ a. v. vorbareţ.

vorbáriu, vorbare n. (înv.) dicţionar. [De la ***vorbă***].

vórbă, vorbe f. **1.** (înv. şi reg.; la sg.) vorbire: *el pierde minte, vorbă ..., obrazu-i e pălit.* BOL.; **2.** (înv. şi reg.; la sg.) (mod particular de) rostire, pronunţare a sunetelor, cuvintelor unei limbi; pronunţie: *îi smucit la vorbă, cam gîngav şi bolboroseşte.* SAD.; **3.** (înv. şi pop.; la sg.) limbă, dialect, grai: *acuma înţelegea bine că nu-i vorbă moldovenească.* SAD.; **4.** (la sg.) faptul de a vorbi; exprimare orală: *din cînd în cînd se oprea din vorbă.* ZAMF.; **lasă vorba!** sau **vorba!** linişte! tăcere!; a (**nu**) **da cuiva pas la vorbă,** a (nu) îngădui cuiva să vorbească; a (nu) încuraja pe cineva să vorbească; **a avea** (sau **a prinde, a da etc.**) **spor la vorbă,** v. **spor; (a fi) scurt la vorbă,** v. **scurt; (a fi) lung la vorbă,** (a fi) vorbăreţ, flecar: *părintele era cam lung la vorbă.* CAR.; **5.** mod, stil de a vorbi, de a se exprima: *căutătura-i semeaţă, vorba răspicată şi poruncitoare.* M.CAR.; **6.** şir de cuvinte prin care cineva îşi exprimă (oral) gîndurile, ideile, sentimentele etc.; (p. restr.) cuvînt (rostit); voroavă: *erau cumpătaţi la veselie şi bine chibzuiţi în potrivirea vorbelor.* SL.; *rupea cîteva vorbe nemţeşti, cîteva greceşti.* CĂL.; **vorbă cu vorbă,** cuvînt cu cuvînt, fără nici o modificare, întocmai: *rostiră vorbă cu vorbă după părintele Evtichie rugăciuni.* VOIC.; **a nu scoate (nici) o vorbă,** a nu vorbi: *nu scoase o vorbă de cînd venise.* VLAH.; **a(-i) scoate cuiva vorba cu cleştele (din gură),** a determina cu greu (pe cineva) să vorbească: *se uscase ca iasca şi-i scoteai vorba cu cleştele.* DELAVR.; **a(-şi) pierde şirul vorbelor,** a nu mai avea continuitate în exprimare, în gîndire; **7.** părere, opinie; convingere, hotărîre: *mai degrabă i-ar putea strîmba fălcile, decît vorba.* CR.; **8.** subiect de discuţie, de conversaţie: *holera au slujit de vorbă prin salonurile Eşului.* RUSSO; **a fi vorba** (sau **vorbă**) **de ...** (sau **despre ...**), a constitui subiectul discuţiei, al dezbaterii; a fi în discuţie, a se vorbi de ...; a se face referire la ...: *nepăsător, ca şi cum nu de dînsul ar fi fost vorba, mînca şi bea.* M.CAR.; **a aduce** (sau **a deschide**) **vorba despre ...** (ori **de ...**), a îndrepta discuţia asupra cuiva sau a ceva; a face aluzie la ..., a pomeni despre: *niciodată nu aducea vorba despre întîmplările răzmeriţei.* REBR.; **a veni vorba (de ...** ori **despre ...),** v. **veni; a schimba** (sau **a-şi întoarce**) **vorba** ori (pop.) **a lua altă vorbă,** a schimba subiectul discuţiei: *Titu încercă să schimbe vorba.* REBR.; **9.** chestiune (în discuţie), problemă; stare de fapt, realitate; (p. ext.) adevăr: *vorba e să ştii prinde momentul.* AG.; **a (nu) (putea) fi vorba de ...,** a (nu) se pune problema; a (nu) (putea) fi (în realitate, cu adevărat): *cînd era vorba de progenitura sa, îşi pierdea orice cumpăt.* CĂL.; **este vorba să ...,** urmează să ...; trebuie să ...: *dacă-i vorba să scot banii de la tine, apoi slabă nădejde.* REBR.; **a pricepe** (sau **a înţelege, a vedea etc.**) **despre ce este vorba,** a înţelege, a vedea etc. ce se întîmplă, care este realitatea, adevărul: *cînd procesiunea coborî scările, vizitatorii văzură despre ce era vorba.* CĂL.; **dacă ţi-i vorba de-aşa** sau **dacă aşa ţi-i vorba,** dacă aşa stau lucrurile, dacă astfel se prezintă situaţia: *dacă ţi-i vorba de-aşa, ai să-ţi rupi ciochinele umblînd şi tot n-ai să găseşti slugă.* CR.; **10.** ceea ce comunică (oral) cineva, ceea ce spune cineva (cuiva); afirmaţie, declaraţie, expunere, istorisire, mărturisire, povestire, relatare: *n-am priceput mare lucru din vorba lui.* VOIC.; *vorbele acestor oameni înşală.* SAD.; **vorbă goală** (sau **deşartă**), vorbire lipsită de conţinut, de temei, fără importanţă: *ai să afli că nu e vorbă goală.* PETR.; **vorbă de clacă,** flecăreală fără rost: *nu preţuieşte deloc ... vorba de clacă.* SAD.; **vorbă bună,** vorbire, spusă prietenoasă, amabilă: *îl linişti cu vorbe bune.* ISP.; **vorbe grele,** mustrare, insultă: *de ce i-ai spus vorbe atît de grele.* PETR.; **din două vorbe** ori **dintr-o vorbă,** fără a sta pe gînduri, fără multă discuţie; imediat: *din două vorbe, fiul craiului îl tocmeşte.* CR.; *Stoicea primeşte dintr-o vorbă.* GAL.; **fără (nici o) vorbă** sau **fără (multă) vorbă,** fără (multe) comentarii, fără a crîcni; într-o clipă; pe neaşteptate: *intră ... fără vorbă şi se înghesuieşte peste ceilalţi dimoni.* CR.; *Elenuţa, fără o vorbă, se strecură în camera vecină.* AG.; **vorba vine,** exprimă îndoială în privinţa exactităţii unei afirmaţii sau avertizează că cele spuse nu trebuie luate ca atare: *timp de un an ... Arnotenii stătuseră la dînsa cu chirie – cu chirie vorba venea.* M.CAR.; **vorbă să fie,** nu cred aşa ceva; imposibil: *îi păru că mai prinsese niţel suflet; vorbă să fie.* ISP.; **(i-)auzi vorbă!,** exprimă surprinderea sau indignarea faţă de afirmaţiile, părerile etc. cuiva; ce spui?, e posibil?: *mie unuia să-mi fie ruşine să iau pe aceea care-mi place! auzi vorbă.* GANE; **a se întrece cu vorba,** a se întrece cu gluma; **ce vorbă!,** se înţelege de la sine; bine spui, într-adevăr: *ei! zise ursul, ca gîndul ori ca vîntul să mergem? – ca gîndu, ce vorbă! mai e vreme de stat?* POP.; **vorba e vorbă** cele spuse de cineva au greutate, rămîn valabile: *am să vă fac o socoteală cu tahmin, ca să vedeţi că vorba mea e vorbă.* FIL.; **cu vorba** (sau **cu vorbă**) **că ...,** zicînd că ...; sub pretext că ...: *se dusese de-acasă cu vorba că vine a doua zi.* ISP.; **a lua cuiva vorba din gură, a)** a spune ceea ce voia să zică cineva în momentul respectiv; **b)** a întrerupe pe cineva cînd vorbeşte: *mămuca, le luă cea mai tînără vorba din gură, mămuca nu face bine ce face.* CR.; **a scăpa o vorbă, v. scăpa; a lungi vorba** sau **a se lungi la vorbă, a întinde vorba (despre ceva),** a vorbi (despre ceva) mai mult decît trebuie: *să fugi bine să nu lungeşti vorba.* HOGAŞ.; *îşi băură cafeaua şi se lungiră la vorbă, doar ... s-o ivi şi Victor.* GHEŢIE; **ce mai (atîta) vorbă (lungă)?** se spune cînd vrem să scurtăm o relatare sau să încheiem o discuţie: *ce mai atîta vorbă lungă? dintr-o pereche de boi m-am ales c-o pungă.* CR.; **a arunca (cuiva cîte) o vorbă** (sau **două vorbe**), a spune cuiva ceva în treacăt, la întîmplare: *arunca din cînd în cînd cîte o vorbă unei doamne de peste drum de el.* CĂL.; **a-i rămîne (cuiva) vorba în vînt,** v. **vînt; a pune o vorbă (bună) pentru cineva,** a interveni în favoarea cuiva: *te roagă să pui o vorbă bună la Ministerul de război.* CAR.; **nici vorbă (de ...** sau **să ...),** nici pomeneală; nicidecum; în nici un caz: *dacă voi vă duceţi la moară, nici vorbă nu poate fi ca eu să rămîn aici.* SL.; **nu mai încape vorbă** sau **nu-i vorbă,** e de la sine înţeles; fără îndoială, firește: *banii, nu-i vorbă, îi primesc eu.* GANE; *aci nu mai încape vorbă ..., trebuie plătit.* ISP.; **11.** sfat, învăţătură, povaţă, îndemn: *zici că-s mîndră şi n-am vrut ca s-ascult vorbele tale?* COŞB.; **a veni** (sau **a ajunge**) **la vorba** (sau **la vorbele**) **cuiva,** a recunoaşte că cineva a avut dreptate: *ei, Harap-Alb, aşa-i că ai venit la vorbele mele?* CR.; **12.** dispoziţie, ordin, poruncă: *vorbele tale, bărbate, sînt pentru noi ca o icoană la care ne închinăm.* ISP.; **a nu-i ieşi cuiva din vorbă,** a îndeplini întocmai dispoziţiile, porunca, ordinul cuiva; a se supune dorinţei cuiva: *Barbu ... nu mai ieşea acum din vorba lui Nicu.* PETR.; **13.** proverb, zicătoare, zicală; (p. ext.) dicton, maximă; expresie: *ştii, vorba românului: călătorului îi şade bine cu drumul.* BR.-VOIN.; *ştii vorba: cine nu lucrează nu greşeşte.* CĂL.; (pop. şi fam.) **vorba ceea,** expresie stereotipă folosită cînd se introduce în discuţie o zicală, un proverb, o sentinţă etc.: *vorba ceea: la calic slujeşti, calic rămîi.* CR.; **14.** promisiune, făgăduială; angajament: *vorba unui prieten e ... sfîntă.* REBR.; **a se ţine de vorbă** sau **a-şi ţine vorba,** a-şi îndeplini promisiunea făcută, a-şi respecta angajamentul luat: *s-a ţinut de vorbă, l-a trimis la Pisa.* GHICA; **a purta** (sau **a duce, a ţine**) **pe cineva cu vorba,** a înşela pe cineva prin amînarea îndeplinirii unor promisiuni; a amăgi, a păcăli pe cineva: *de opt luni mă poartă cu vorba nişte ... negustoraşi.* M.CAR.; (pop.) **a zice** (sau **a spune**) **vorbă mare,** a-şi lua un angajament, a face o promisiune; a garanta: *nu spune vorbă mare, întîmpină celălalt, noi nu putem calcula urmările unei înşelătorii.* VINEA; **vorba-i vorbă,** cuvîntul dat trebuie respectat: *da te-ai ţinut de cuvînt ... – apăi, de, ... vorba-i vorbă.* CR.; **15.** ştire, veste, informaţie; zvon, bănuială, presupunere: *se lăţi vorba în ţară că cetele răzvrătitului paşă înaintează asupra Bucureştilor.* C.GANE; **umblă vorba (că ...)** sau **merge vorba (că ...),** se spune, se vorbeşte, se zvoneşte (că ...): *umblă vorba că se va însura în cîşlegi.* REBR.; **a (se) face vorbă,** a se răspîndi o ştire, un zvon: *vei fi luat măsuri să nu se facă vorbă.* GANE; **16.** mesaj: *l-am plătit după vorba pe care mi-a spus-o flăcăul.* SAD.; **a trimite vorbă cuiva,** a transmite un mesaj cuiva, a înştiinţa pe cineva: *îi trimit vorbă acasă.* CAR.; **a lăsa vorbă,** a comunica ceva înainte de a pleca undeva; a lăsa un mesaj, o dispoziţie care să se execute: *dacă sînteţi plecaţi de-acasă, lăsaţi vorbă unde să vă găsesc.* CAR.; **17.** bîrfire, clevetire; calomnie:

pătimea ... din pricina vorbelor care alergau ... prin sat. SAD.; **a-i scoate cuiva vorbe rele,** v. **scoate; a(-i) ieşi cuiva vorbă** (sau **vorba, vorbe**), a deveni subiect de bîrfe: *o să-mi iasă vorbă că torn statui în metale preţioase.* CĂL.; **18.** (înv.) cuvîntare, discurs: *nu tăiaţi vorba oratorului.* CAR.; **a lua vorba,** a lua cuvîntul; **19.** convorbire, conversaţie; taifas: *notarul avea chef de vorbă.* PETR.; **din vorbă în vorbă,** din discuţie în discuţie, din una în alta: *din vorbă în vorbă, ... m-a rugat să-l las în banca întîia.* LOV.; **(să) fie** (sau **să rămînă**) **vorba între noi** sau **între noi fie vorba,** ţi-o spun numai d-tale, să rămînă între noi, să nu afle nimeni: *eşti plină de cusururi ... fie vorba între noi.* HOGAŞ.; **a ţine pe cineva de vorbă,** a antrena pe cineva într-o conversaţie (sustrăgîndu-l sau reţinîndu-l de la ceva): *dar eu te ţin de vorbă, ... şi poate ... ai venit cu alte gînduri.* C.PETR.; **a sta** (sau **a şedea**) **de** (sau, înv. şi reg., **la**) **vorbă cu cineva,** a discuta (cu cineva), a conversa; (p. ext.) a tăifăsui: *le-am promis că vom sta de vorbă cînd va fi cazul.* REBR.; *am stat cu Domnia ta la vorbă şi la petrecere.* SAD.; **a intra în vorbă cu cineva** sau (pop.) **a se da** (ori **a se lua, a se prinde**) **în** (sau) **la vorbă (cu cineva),** a începe o conversaţie; a aborda o discuţie (cu cineva): *Pantazi intrase în vorbă cu o fetiţă.* M.CAR.; **a avea o vorbă cu cineva,** a avea de comunicat cuiva ceva (secret); a urma să aibă o discuţie cu cineva: *îi spusese că are o vorbă cu arendaşul.* SL.; **a-şi face de vorbă cu cineva,** a căuta prilej de discuţie cu cineva: *îşi făcea de vorbă cu părenţii şi cu vîntul.* EM.; **a se amesteca** (ori **a se băga, a intra**) **(nepoftit) în vorbă,** a interveni (în mod inoportun) într-o discuţie: *aşa o fi ..., se amestecă în vorbă Marin.* PETR.; **a schimba o vorbă** (**-două**) sau **a schimba două-trei** (sau **cîteva**) **vorbe** (**cu cineva**), a discuta cu cineva puţin sau în treacăt, pe fugă: *schimba cu el cîteva vorbe de ochii lumii.* AG.; *pînă se deschide drumul vrea să schimbe o vorbă, două.* PETR.; **20.** discuţie în contradictoriu, controversă; neînţelegere, dispută, ceartă, scandal: *multă vorbă s-a făcut între tata şi mama pentru mine.* CR.; **21.** înţelegere, învoială; tocmeală, tîrguială, negociere: *fusese vorba ... să-i trimiţă înapoi banii.* CAR.; **aşa (ne-)a fost vorba,** formulă prin care se reproşează cuiva că nu a respectat o înţelegere: *dar bine, Ivane, aşa ne-a fost vorba?* CR.; **a fi în vorbă (cu cineva),** a fi în tratative cu cineva pentru încheierea unei înţelegeri de căsătorie, de afaceri etc.: *se mărita şi ea cu un băiat de ispravă ..., cu care era în vorbă de pe vremea cînd îi trăia tatăl.* GHEŢIE; (pop.) **a intra** (sau **a se da**) **în vorbă (cu cineva),** a lega relaţii de prietenie, de dragoste cu o persoană de sex opus: *intră în vorbă cu Aristiţa.* PR.; *Maria ... s-a dat în vorbă cu Petrea.* POP; (pop.) **a face vorba** (sau **vorbele**), a peţi: *făcură vorba şi, iute-iute, se logodi şi el cu dînsa.* ISP. // (compus; fam.) **vorbă-lungă** s. invar., om vorbăreţ, flecar, palavragiu: *acest vorbă-lungă nu obosea niciodată povestind.* VR.; (şi: (înv. şi reg.) **horbă, dvorbă**). [Cf. ***dvorbă***].

vorbăréţ, ~i, vorbăreáţă, ~eţe a. **1.** căruia îi place să vorbească mult (şi fără rost); flecar, guraliv, palavragiu, vorbareţ; (p. ext.) comunicativ; jovial, volubil: *era vorbăreţ din fire.* REBR.; *nu ţin să fiu prea vorbăreţ.* PETR.; **2.** (fig.) expresiv; elocvent, grăitor: *scoate-ţi şalul să-ţi văz ... ochii tăi vorbăreţi, cari ştiau odinioară să spună atîtea.* SĂM. [***Vorbi*** + ***-ăreţ***].

vorbăríe, vorbării f. vorbă multă şi fără rost; pălăvrăgeală, trăncăneală: *se încinse o vorbărie care nu se sfîrşi pînă la miezul nopţii.* REBR. [***Vorbă*** + ***-ărie***].

vorbí, vorbesc vb. **1.** (intr.) a avea facultatea, capacitatea de a utiliza limbajul articulat: *nici nu mai putea vorbi; limba i se încurca mereu.* AG.; **2.** (intr.) a rosti, a pronunţa, a emite (sunetele, cuvintele unei limbi); a spune; a zice: *vorbea bolborosit şi din fundul gîtlejului.* SAD.; (reg.) **a vorbi de-a băţul** (sau **în resteu**), a vorbi cu ton ridicat, răstit, amenin-ţător; **a-şi sparge pieptul vorbind,** v. **piept; a vorbi cu sufletul la gură,** a vorbi gîfîind, cu vocea întretăiată de emoţie, de oboseală etc.; **3.** (tr.) a utiliza o anumită limbă, un anumit dialect etc.: *mulţi români ardeleni culţi ... vorbesc limba maghiară frumos.* CAR.; (refl. pas.) *malorosieneasca ... se vorbeşte la Pragurile Niprului.* SAD.; (intr.) *vorbesc ... cu mare dragoste pe limbă latinească.* SAD.; **4.** (intr.) a se exprima în limba unui anumit popor: *vorbeşte sîrbeşte şi ungureşte.* SL.; **a vorbi româneşte** (sau **creştineşte**), a se exprima pe înţeles, clar, de-a dreptul: *ce să-nţeleg? vorbeşte-mi creştineşte!* AL.; **a vorbi păsăreşte,** v. **păsăreşte; a vorbi turceşte** (sau **chinezeşte**), a se exprima într-o limbă necunoscută, neînţeleasă de interlocutor; **a vorbi turceşte** (sau **greceşte, nemţeşte**), a se exprima greoi, neclar, din cauza stării de ebrietate; (p. ext.) a fi beat: *limba-n gurî sî-ncîlceşti, şi-ncep a vorghi turceşti.* POP; **5.** (intr.) a-şi exprima gîndurile, sentimentele, intenţiile etc. prin viu grai; a spune, a zice: *începu a vorbi slobod şi îndrăzneţ.* SAD.; *dă-mi voie ... să vorbesc mai fără înconjur.* CĂL.; **a vorbi în numele cuiva,** a se exprima în numele cuiva, invocînd autoritatea cuiva sau reprezentînd pe cineva: *poate vorbi oricînd în numele tuturor.* PETR.; **a vorbi cu jumătate de gură** (sau **de glas**) sau **a vorbi cu gura** (**pe**) **jumătate** (ori **cu gura altuia**), a spune ceva în silă, fără convingere, nehotărît: *vorbea cu jumătate de glas, înfricoşat parcă de ceva.* SAD.; **a vorbi în şarade,** v. **şaradă; a şedea strîmb şi a vorbi drept,** v. **şedea; a vorbi ca din carte,** v. **carte; a vorbi într-un ceas rău,** a cobi; a meni rău: *ai vorbit într-un ceas rău, cucoane!* AL..; **a vorbi a pagubă,** v. **pagubă; a vorbi cu păcat,** v. **păcat; a vorbi din şa,** v. **şa; a vorbi în vînt** (sau **în pustiu**), a spune ceva fără a fi luat în seamă, zadarnic, degeaba: *a vorbi în vînt nu înseamnă a-ţi împlini chemarea.* AG.; **a vorbi aiurea** (sau **într-aiurea,** pop., **în bobote, în dorul lelii, în pustiu** etc.), a spune ceva fără rost, fără socoteală sau fără sens, inconştient: *toată noaptea a vorbit într-aiurea şi te-a chemat.* GAL.; *vorbiţi în bobote, măi.* ST.; (tr.) **a vorbi vrute şi nevrute** (sau **cîte-n lună şi-n stele, cîte şi mai cîte**) sau **a vorbi verzi şi uscate,** a flecări, a pălăvrăgi, a sporovăi: *dupe ce se cam ameţi, ... începu să vorbească verzi şi uscate.* FIL.; *a început să vorbească vrute şi nevrute, ca să abată atenţia bătrînei în altă parte.* C.PETR.; **6.** (intr.; p. anal.) a se exprima, a comunica printr-un limbaj codificat care nu utilizează vorbirea: *surdomuţii vorbesc prin semne;* **7.** (intr.) a-şi exprima o anumită părere, o anumită convingere despre cineva sau ceva; a aprecia, a considera, a fi de părere, a-şi da cu părerea; a zice: *vorbesc, bineînţeles, din punctul lui de vedere.* CĂL.; **(la) drept vorbind,** în realitate, de fapt: *la drept vorbind, îmi placi, asta-i principalul!* CĂL.; **8.** (tr. şi intr.) a comenta, a discuta cu insistenţă despre o persoană ieşită din comun, despre un fapt neobişnuit, despre un eveniment etc.: *toată lumea vorbea că Ipolit a să ia pe colonela D.* NEGR.; *toate femeile din sat ... vorbeau despre soacra cu trei nunori.* CR.; (refl. impers.) *ştii că se vorbeşte mult despre d-ta?* PETR.; **a vorbi pe** (sau **de**) **cineva** (**de rău** ori **rău**), a bîrfi, a calomnia pe cineva: *de la o vreme începuse să-l vorbească de rău pe frate-său.* AG.; *ruda ... te necăjeşte şi vecinul te vorbeşte.* POP; **a vorbi pe** (sau **de**) **cineva (de) bine,** a lăuda pe cineva: *toţi te vorbesc de bine, toţi zic că eşti pricopsit.* PANN; **9.** (intr. şi tr.) a afirma cu fermitate, a susţine, a pretinde: *eu cînd vorbesc, vorbesc cu documente.* CAR.; **10.** (fig.; intr.) a constitui o dovadă, un argument; a milita, a pleda: *legea rurală ..., secularizarea averilor mănăstireşti vorbeau în favoarea lui Cuza.* MAIOR.; **11.** (intr.) a pomeni de cineva sau de ceva, a aduce în discuţie; a aminti, a invoca; **a vorbi de funie în casa spînzuratului,** v. **funie;** (refl. impers.) *n-am auzit niciodată vorbindu-se despre ei!* PETR.; **12.** (intr.) a se adresa cuiva (pentru a comunica ceva, pentru a aborda o discuţie, pentru a angaja o conversaţie): *se înfăţişă la strana stareţului, se frînse de mijloc şi ... ceru îngăduinţa să-i vorbească.* VOIC.; **a vorbi soacrei să priceapă nora,** a face aluzie la o terţă persoană prezentă, adresîndu-se formal interlocutorului; **a vorbi cu pereţii** (sau **la pereţi**), v. **perete; 13.** (intr.) a apela la cineva, a cere concursul, sprijinul cuiva: *mi-a promis că a doua zi vorbeşte neapărat cu directorul.* PETR.; **14.** (intr.) a(-i) aduce la cunoştinţă (cuiva), a comunica ceva prin viu grai; a povesti, a relata, a istorisi: *îi plăcea să-l asculte vorbind.* SAD.; *îi vorbi pe larg despre situaţia ... de pe frontul italian.* GHEŢIE; **15.** (intr.) a menţiona, a semnala în scris (ceva); a expune, a relata prin scris: *Jules Huret ... vorbeşte cu admiraţie de viaţa ... tineretului de peste ocean.* SAD.; (p. ext.) *fabulele vorbesc de animale.* CĂL.; **16.** (refl. impers.) a se zvoni, a se auzi: *se vorbea că peste o săptămînă Toderică va peţi pe Marta.* SL.; **17.** (intr.) a lua cuvîntul într-o adunare; a ţine un discurs, o cuvîntare, o conferinţă; a conferenţia, a cuvînta: *convingerea cu care vorbi notarul învioră numaidecît pe mineri.* AG.; **a vorbi liber,** a ţine un discurs, o prelegere etc. fără a citi de pe un text; **18.** (intr.) a discuta cu cineva sau unul cu altul (despre ...), a convorbi, a dialoga, a se sfătui; a întreţine o conversaţie, a sta de vorbă, a tăifăsui, a flecări, a pălăvrăgi: *n-am avut timp să vorbim.* VOIC.; *veneau încet, vorbind.* CĂL.; **una vorbim (şi) başca ne înţelegem,** se spune cînd doi oameni discută şi nu ajung să se pună de acord, fiecare înţelegînd altceva: *asta-i! una vorbim şi başca ne-nţelegem.* CAR.; **19.** (fam.; intr.) a avea relaţii de dragoste cu cineva, a umbla cu cineva: *nu voia să ştie ... cum s-a pomenit el vorbind, aşa din senin, cu fata ei.* SL.; **20.** (refl. recipr.) a stabili o înţelegere cu cineva (în vederea unei acţiuni comune); a conveni, a se înţelege, a se învoi, a se sfătui: *după cum se vorbiseră din vreme, luaseră ... acelaşi număr de cai la fiecare sanie.* PETR.; (şi: **horbi**). [De la ***vorbă***].

vorbíre, vorbiri f. **1.** acţiunea de a vorbi şi rezultatul ei; **2.** facultate proprie omului de a-şi exprima gîndurile, sentimentele, intenţiile etc. şi de a le comunica printr-un sistem de sunete articulate emise cu ajutorul unor organe specializate; exersarea acestei facultăţi; limbaj articulat; vorbă, vorbit: *actul de vorbire e un dat organic.* PETR.; **vorbire interioară,** formă nonverbală a limbajului uman (servind ca instrument al gîndirii); **3.** (mod particular de) rostire, pronunţare a sunetelor, a cuvintelor unei limbi; pronunţie: *fiecare păstrează puţin accent în vorbire.* DELAVR.; **organele vorbirii** (sau **de vorbire**), organele cu ajutorul cărora omul produce sunete articulate; organe articulatorii; **4.** utilizare a unui anumit idiom de (fiecare dintre) membrii unei comunităţi umane istoric constituite; limbă, dialect, grai: *societatea impune vorbirii noastre anumite norme;* **vorbire literară** (sau **cultă**), vorbire caracteristică vorbitorilor unei limbi cu oarecare nivel de instrucţie, care respectă normele limbii literare; limbă literară; **vorbire populară** (sau **dialectală, regională**), vorbire specifică indivizilor (neinstruiţi) din mediul rural, care reflectă particularităţile fonetice, lexicale etc. locale ale unei limbi; limbă populară: *autorul îmi va arăta ... proverbele împrumutate de Eminescu din vorbirea populară.* VIANU; **vorbire curentă** (sau **obişnuită, cotidiană, zilnică, de toate zilele**), vorbire caracteristică majorităţii vorbitorilor unei limbi, în relaţiile zilnice: *limba poetică se deosebeşte de vorbirea zilnică.* CĂL.; **vorbire familiară,** vorbire simplă, fără prenţenţii, obişnuită într-un mediu restrîns, intim; **5.** (lingv.) realizarea concretă, individuală a limbii (concepută ca sistem abstract sau ca instituţie socială); **6.** (mod, manieră de) exprimare (orală); vorbit: *Pietro cu o adîncă seriozitate, cu ceva solemn în vorbire.* PETR.; **darul vorbirii,** talent oratoric: *seamănă cu tată-său la darul vobirii.* CĂL.; **7.** mod de exprimare (în scris sau oral) caracteristic unui grup profesional, unui domeniu de activitate, unei discipline etc.: *singură vorbirea poetică ... obţine cu fiecare expresie o imagine plină de căldură.* VIANU; **vorbirea obiectivă** (sau **neutră, intelectuală**), mod de exprimare specific lucrărilor ştiinţifice, prin care autorul nu-şi prezintă propriile sentimente, trăiri sufleteşti etc.; stil neutru; **vorbire directă,** v. **direct; vorbire indirectă,** v. **indirect; 8.** ceea ce comunică (oral) cineva, ceea ce spune cineva (cuiva); afirmaţie, expunere, mărturisire, relatare: *ştia numeroase dictoane latineşti, cu care-şi presăra vorbirea.* CĂL.; **9.** (rar) cuvîntare, discurs, expunere în public: *la Senat, lungă vorbire a lui I. Brătianu.* C.L.; **10.** (înv.) discuţie cu cineva sau între mai multe persoane; conversaţie, convorbire: *cu cît ne suiam pe coastă, cu atît vorbirea noastră devenea mai aprinsă.* GHICA. [V. ***vorbi***].

vorbişoáră, vorbişoare f. (pop.) vorbuliţă: *ieşi, ... pîn-afară, ca să-ţi spun d-o vorbişoară.* POP. [***Vorbă*** + ***-işoară***].

vorbít[1] n. **1.** (rar) vorbire: *vorbitul se deprinde în primii ani ai copilăriei;* **2.** discuţie, conversaţie:

este interzis vorbitul cu şoferul în timpul mersului. [V. ***vorbi***].

vorbít², **~ţi, vorbită, ~e** a. **1.** care este rostit, exprimat oral; care este comunicat, expus, prezentat oral: *indicaţiile ... care privesc mişcarea interioară a interpreţilor ... sunt mai importante ... decît textul vorbit.* PETR.; **limba vorbită**, aspect, formă a limbii folosită în comunicarea orală (uzuală); (p. ext.) limbă populară: *aria de înrîurire a limbii vorbite s-a lărgit.* SAD.; **2.** (p. ext.; rar) expus oral: *examen vorbit*; **3.** stabilit, hotărît: *noi sîntem odată băieţi şi ce-am vorbit odată, vorbit rămîne.* CR. [V. ***vorbi***].

vorbitór, ~i, vorbitoáre a. **1.** care are facultatea de a vorbi, care utilizează limbajul articulat: *trezeau din codri vecinici, din pace seculară, mii roiuri vorbitoare curgînd spre vechea Romă.* EM.; **2.** care se exprimă cu uşurinţă, convingător, plăcut, care are darul vorbirii; comunicativ, volubil: *ea-i năltuţă, mlădioară ... şi-i frumoasă, vorbitoare.* AL.; *de firea ei nu prea vorbitoare şi aşezată.* BR.-VOIN.; **3.** (fig.) convingător, elocvent; evident: *săpăturile arheologice dau la iveală urme vorbitoare ale trecutului.* // m., f. **1.** persoană care vorbeşte, care utilizează limbajul articulat: *vorba purtată de altul nu e gîndul vorbitorului.* MAIOR.; **2.** persoană care vorbeşte un anumit idiom: *era vorbitor de limbă engleză;* (lingv.; adj.; **subiect** sau **individ vorbitor**) persoană a cărei vorbire este supusă observaţiei, analizei, cercetării; **3.** persoană care vorbeşte, care discută, care conversează cu cineva: *cei doi necunoscuţi vorbitori tăcură deodată.* SAD.; *nu asculta ce-mi spunea vorbitorul*; **4.** orator, conferenţiar: *graseînd uşor, era ... un vorbitor de un debit uimitor ..., cu o putere remarcabilă de însufleţire.* LOV. // n. încăpere destinată întrevederilor dintre vizitatori şi persoanele aflate într-un internat, într-o cazarmă, într-o închisoare etc.: *a dat ordin să-l aducă la vorbitor în lanţuri.* PETR. [***Vorbi*** + *-tor*].

vorbuliţă, vorbuliţe f. diminutiv al lui vorbă; vorbişoară, vorbuşoară: *dacă mă iei aşa, nu-mi scoţi tu vorbuliţa din gură.* VLAH. [***Vorbă*** + *-uliţă*].

vorbuşoáră, vorbuşoare f. (rar) vorbuliţă: *dacă ţi-a trecut mahmureala, spune-mi o vorbişoară bună.* CAR. [***Vorbă*** + *-uşoară*].

voréţ, voreţe n. (reg.) ogradă, curte. [Din bulg. ***dvoreţ***].

vórnic, vornici m. **1.** (în evul mediu, în Ţara Românească şi în Moldova; şi **mare vornic** sau **marele vornic, vornicul cel mare,** (înv.), **vel-vornic**) mare dregător în sfatul domnesc, care avea obligaţia administrării curţilor domneşti din întreaga ţară (cu excepţia Olteniei) şi dreptul de jurisdicţie asupra curtenilor şi slujitorilor domneşti care depindeau de acestea; în secolele XV şi XVI, a avut şi funcţii militare: *atunce au chiematu pre Boldur vornicul şi i-au dat lui oaste de ... au trecut Prutul.* UR.; *murind Gavriliţă cel bătrîn, pus-au vornic mare în locul lui pe fiiu-său.* NEC.; **vornic de Ţara de Jos** sau **mare vornic de Ţara de Jos, vornic de Ţara de Sus, mare vornic de Ţara de Sus,** fiecare dintre cei doi mari dregători care aveau aceleaşi atribuţii şi care îşi exercitau autoritatea asupra unei jumătăţi de ţară: *atunce au pus pre Costantin Ruset vornic de Ţara de Gios, iar pre mine, Ioan Niculce ..., m-au pus vornic de Ţara de Sus.* NEC.; (în Moldova, în sec. XVI-XVIII) **vornicul doamnei** (ori **despre doamna**) sau **vornic de harem,** dregător care făcea parte dintre slujitorii de la curtea doamnei, se ocupa de protocolul oficial al funcţionării curţii şi administra veniturile care îi reveneau din patrimoniul domnesc: *mărturisind într-acel zapis boiariul nostru Toader Tomiţă, vornicul despre doamna, pentru un ţigan* (a. 1722). URIC.; (în Moldova, din sec. XV pînă la Regulamentul Organic) **vornic de poartă** (sau **de gloată**), dregător care funcţiona la poarta domnească şi ale cărui atribuţii constau în judecarea pricinilor, în stabilirea celor care trebuiau înfăţişate Divanului domnesc şi, uneori, în participarea la hotărîriile de moşii: *pentru mai mare credinţă, noi, toţi vornicii de poartă, carii am fost de faţă, am iscălit şi am pus peceţi* (a. 1666). URIC.; (în Moldova la sfîrşitul sec. XVIII şi în epoca regulamentară) **(vel-)vornic de aprozi,** mare dregător, de la curtea domnească, avînd atribuţii judecătoreşti, care prezenta pricinile în sfatul domnesc şi urmărea executarea hotărîrilor acestuia: *tinerele odrasle din tulpina evghenistă păşeau triumfal peste toate treptele ierarhiei, pentru ca de-a dreptul să între în posturile de ispravnici şi de vornici de aprozi.* AL.; (sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea) **(marele** ori **vel-)vornic de politie** (sau **al politiei**), dregător domnesc, care avea atribuţii administrative, judecătoreşti şi financiare în capitalele celor două ţări româneşti, Bucureşti şi Iaşi: *am alcătuit un rang de boierie înadins spre aceasta, sub numire de vel-vornic de polite* (a. 1813). URIC.; (în Moldova, în prima jumătate a sec. XIX) **(mare** ori **vel-) vornic de obşte** (sau **al obştii**), mare dregător din sfatul domnesc, care administra casa sau cutia milelor şi care avea atribuţii edilitare şi judecătoreşti, mai ales succesorale: *al nostru boieriul vornic de obştie va avea şi epistasia ceşmelelor* (a. 1803). URIC.; **2.** (şi **vornic al doilea** sau (înv.) **vtori-vornic**) subordonat al acestor dregători; **3.** (în perioada regulamentară; şi **marele vornic** sau **vornicul cel mare,** (înv.) **vornic al trebilor din lăuntru**) ministru de interne: *mi-a trebuit ... să mă căciulesc la toate autorităţile civile şi militare, de la dorobanţ pînă la vornicul cel mare, pînă să dobîndesc o scrisoare cu trei iscăliturі, în puterea căreia un ofiţer mi-a deschis uşa odăiei prizonierului.* GHICA; **vornic al temniţelor** (ori **de temniţă, de închisori**), conducător, administrator şi supraveghetor al închisorilor: *e întîmpinat cu pompă mare, fiind luat drept vornicul de închisori.* CĂL.; **4.** (în sec. XVIII şi XIX, pînă la Unirea Principatelor) titlu onorific, fără funcţie, recunoscut sau acordat de domnie unor mari boieri: *iată-i citaţi, pe rînd toţi: vornicul Costache Rolla, vornicul Dimitrie Miclescu, clucerul Bădărău.* EM.; **5.** (în evul mediu, mai ales în Moldova) reprezentant al domniei în tîrguri, la curţile domneşti şi în ocoalele dependente de acestea, care avea atribuţii judecătoreşti, administrative şi fiscale; locţiitor şi subordonat al celor doi mari vornici, în oraşele lor de reşedinţă, avînd atribuţii judecătoreşti, administrative şi fiscale: *se roagă dumnealor vornicii de tîrg ... să binevoiesti a-i primi, avînd a pune o rugare la picioarele Măriei tale.* SAD.; **6.** (în Ţara Românească, în sec. XVI – începutul sec. XIX) subaltern, în judeţe, al marelui vornic, care avea atribuţii judecătoreşti şi fiscale; (în Moldova, în sec. XVI – începutul sec. XIX) reprezentant al puterii centrale în satele domneşti sau al stăpînului feudal în satele aservite, care avea atribuţii judecătoreşti şi fiscale: *se înfăţişase vornicul din sat calare ... şi-i arătase o hîrtie cu ... pecete sturzască.* SAD.; **7.** (mai ales în Moldova; în perioada Regulamentului Organic şi pînă la începutul sec. XX) primar de sat: *ne băgăm într-o cinstită crîşmă, la fata vornicului de la Rădăşeni.* CR.; **8.** (înv.) slujbaş inferior la primărie (care avea sarcina să împartă corespondenţa, să anunţe diferite dispoziţii etc.); **9.** (pop.) flăcău, ales de mire sau de mireasă dintre rudele sau prietenii acestora, purtînd ca semn distinctiv un băţ împodobit cu panglici şi cu o năframă, şi care are îndatorirea de a pofti oaspeţii la nuntă, de a-i primi şi de a-i cinsti la mesele organizate cu acest prilej, de a conduce alaiul nupţial la biserică, de a închina darurile primite, de a rosti oraţiile tradiţionale etc.; vornicel: *cinstite vornice de loc, Dumnezeu să-ţi dea noroc.* POP; (şi: (înv.) **dvornic**). [Din sl. ***dvorĭnicŭ***].

vorniceásă, vornicese f. soţie de vornic: *s-au dus ... vorniceasa lui Chiriac Sturdzii, la Ţarigrad, de au zăbăvit giumătate de an.* NEC.; **2.** (înv. şi reg.) soţie de primar de sat; vorniciţă: *da frumuşică vornicească are vornicul!* AL.; **3.** (pop.) fată aleasă dintre rudele sau prietenele miresei, cu scopul de a o însoţi la cununie, avînd şi diferite atribuţii în cadrul ceremonialului nunţii; **4.** fiecare dintre tinerele femei alese de mire dintre rudele sau prietenele sale sau ale miresei, pentru a îndeplini ceremonialul uncropului; vorniciţă. [***Vornic*** + *-easă*].

vornicél, vornicei m. **1.** (în Ţara Românească, în sec. XVI – începutul sec. XIX) subaltern, în judeţe, al marelui vornic, care avea atribuţii judecătoreşti şi fiscale; (în Moldova, în sec. XVI – începutul sec. XIX) reprezentant al puterii centrale în satele domneşti sau al stăpînului feudal în satele aservite, care avea atribuţii judecătoreşti şi fiscale: *au mai omorît pre nişte vornicei a lui Ştefan Vodă, fără nici o vină.* COSTIN; **2.** (mai ales în Moldova; în perioada Regulamentului Organic şi pînă la începutul sec. XX) primar al unui sat: *vornicele, cînd ţi-oi spune, multe pătimesc în lume.* POP; **3.** (pop.) flăcău, ales de mire sau de mireasă dintre rudele sau prietenii acestora, purtînd ca semn distinctiv un băţ împodobit cu panglici şi cu o năframă, şi care are îndatorirea de a pofti oaspeţii la nuntă, de a-i primi şi de a-i cinsti la mesele organizate cu acest prilej, de a conduce alaiul nupţial la biserică, de a închina darurile primite, de a rosti oraţiile tradiţionale etc.; vornic: *doi vornicei de nuntă, cu pălăriile împodobite cu flori.* AL.; *cum au văzut oameni străini pe drumul de sus, vorniceii ... le-au ieşit înainte.* SAD.; (fig.) *iată vine nunta-ntreagă – vornicel e-un grierel.* EM. [***Vornic*** + *-el*].

vornicí, vornicesc vb. **1.** (intr.) a exercita funcţia de (mare) vornic: *se pogorî pe Prut în direcţiunea Ţerei de Jos, în care vornicise Zbierea.* HASD.; **2.** (reg.; intr.) a exercita funcţia de primar al unui sat; **3.** (pop.; tr.) a anunţa, a striga la o nuntă darurile primite de miri şi a rosti oraţia în care se menţionează numele dăruitorilor. [De la ***vornic***].

vornicíe, vornicii f. **1.** demnitatea, funcţia de (mare) vornic; perioadă de timp în care cineva deţinea această demnitate şi exercita această funcţie: *deodată la boierii mai mănunte, apoi la vorniciia cea mare de Ţara de Gios au agiuns.* COSTIN; *boierii prefereau să fie ... mai multe logofeţie, mai multe vornicie, ... mai multe „locuri boireşti".* HASD.; **2.** instituţie condusă de (marele) vornic; sediul acestei instituţii: *înainte mergeau suitarii călări ...; apoi urmau panţirii isprăvniciei, ... aprozii vorniciei, simenii hatmaniei.* NEGR.; **3.** (în epoca regulamentară şi mai tîrziu) ministerul de interne (şi serviciile subordonate); **4.** (înv.) funcţia de primar al unui sat: *de douăzeci şi mai bine de ani ... port vornicia în Pipirig.* CR.; **5.** (înv.) localul primăriei unui sat. [***Vornic*** + *-ie*].

vornicíţă, vornicíţe f. **1.** (înv. şi reg.) soţie de primar; **2.** (pop.) vorniceasă (la nuntă). [***Vornic*** + *-iţă*].

voroávă, voroave f. (înv.) **1.** vorbă, spusă; cuvînt: *pentru ce voroavele meale nu înţeleageţi?* N.TEST.; *pre cît voroava şi cuvîntul îi ieste de lămurit, pre atîta inima şi sufletul încă mai curat.* CANT.; **2.** discuţie, convorbire, conversaţie; taifas: *după voroava ce-au avut Şerban Vodă cu Cantemir Vodă, prins-au pe Iordache postelnicul.* NEC; **3.** sfat, îndemn: *pururea asculta svintele lor voroave şi învăţături.* DOS.; **4.** sfadă, ceartă, gîlceavă: *voroavă se aţiţă între ei pentru ce ar fi de s-au schimbat aşea Rîmul.* N.COSTIN; **5.** cuvîntare, discurs, oratorie: *domnul voroavei rîmleneşti, Cicero.* N.COSTIN; **a apuca voroava,** a lua cuvîntul: *apucînd Gogoman voroava.* B.-DEL. [De la ***vorovi***].

voronícă s. plantă erbacee, meliferă, din familia labiatelor, cu frunzele ovale, cu florile albe dispuse în verticile multiflore, întrebuinţată în medicină; unguraş (*Marubium vulgare*); (şi: **voronică**). [Et. nec.].

voronícă f. v. voronic.

voroví, vorovesc vb. (înv. şi reg.) **1.** (intr.) a vorbi, a grăi: *atîta era de pătruns de dureri, încît a vorovi nu pute* (a. 1750-1780). GCR.; *feciorul-i mare şi voroveşte.* POP; **2.** (intr.) a discuta, a dialoga cu cineva; a sta de vorbă, a tăifăsui: *Ştefan Vodă ... s-au împreunat cu craiul şi toate ce au avut mai de treabă au vorovit.* UR.; *spune, mîndră, ce gîndeşti, de toată îngălbineşti cînd cu mine voroveşti.* POP; **3.** (tr.) a bîrfi, a cleveti pe cineva: *vine sara, te iubeşte, ziua-n sat te voroveşte.* POP; **4.** (refl. recipr.) a se înţelege, a se învoi, a se sfătui: *s-au vorovit cu toţii şi au dat ştire ţărîi.* COSTIN; *ei numai s-o vorovit şi s-o luat ş-o fugit.* DOINE. [Din ucr. ***ghovoriti*** (prin dublă metateză)].

vorovíre, voroviri f. (înv.) acţiunea de a vorovi şi rezultatul ei: *întîi la ... înţăleapta şi filosofasca-ţi vorovire ... am alergat.* CANT. [V. ***vorovi***].

vórtex n. structură anatomică (muşchi, peri) dispusă în vîrtej. [Din fr., lat. ***vortex***].

vorticélă, vorticele f. (la pl.) gen de infuzori ciliaţi care trăiesc în ape dulci sau sărate; (şi la sg.) animal din acest gen. [Din fr. ***vorticelle***].

vorticísm m. mişcare artistică de avangardă, apărută în Anglia în al doilea deceniu al secolului al XX-lea, care lega arta plastică, poezia, muzica şi dansul de mecanicism şi de civilizaţia industrială modernă, propunînd organizarea formelor într-un sistem de unghiuri şi de curbe în jurul unui punct determinat: *vorticismul a influenţat pictura abstractă.* [Din engl. ***vorticism***].

vorticíst, ~şti, vorticistă, ~e a. referitor la vorticism. // m. şi f. adept al vorticismului. [Din engl. ***vorticist***].

vóscă f. v. **voască**.

voscreásnă f. **1.** (înv.; bis.) Învierea lui Iisus Hristos; slujba religioasă a Învierii; **2.** (pl. **voscresne**) cîntare bisericească executată duminica la utrenie, prin care este celebrată Învierea lui Isus Hristos; (şi: (înv.) **văscreasnă**). [Din sl. ***voskresenie, vŭskrŭsenije***].

vost pron. pos. v. **vostru**.

vóstru, ~ştri, voástră, ~e pron. pos. (precedat de art. *al, a, ai, ale*) **1.** (înlocuieşte numele obiectului posedat de persoana căreia i se adresează cineva şi de un grup din care persoana respectivă face parte, precum şi numele acestora) *ce-o fi în oala aceea al vostru să fie.* CAR.; **2.** (pop.; mai ales la m. pl.; indică soţul, soţia, familia, rudele apropiate ale persoanei căreia i se adresează cineva şi ale persoanelor din acelaşi grup cu ea, înlocuind şi numele acestora) *pururea în buza tunului ..., meniţi poate a muri departe de ai voştri.* NEGR.; (după prep. *care* cer genitivul) *pe voi contra voastră la luptă ei vă mîn.* EM.; **ai voştri** sau **alor voştri**, partizani politici, comunităţi sociale sau etnice etc.: *contra alor voştri prin urmare s-a sculat românii la 1821.* EM.; *vin ai voştri la putere*; **3.** (la sg. indică lucrurile personale, proprietatea, avutul persoanei căreia i se adresează cineva şi ale persoanelor din acelaşi grup cu ea, înlocuind şi numele acestora) *fondul nostru de bani s-a epuizat; vom cheltui dintr-al vostru*; **4.** (la pl.; indică preocupările, părerile etc. persoanei căreia i se adresează cineva şi ale persoanelor din acelaşi grup cu ea, înlocuind şi numele acestora) *vedeţi-vă de ale voastre.* // a. pos. (primeşte art. *al, a, ai, ale,* cînd stă înaintea substantivului, cînd determină un substantiv nearticulat sau cînd, între substantiv şi adjectiv, au fost intercalate mai multe cuvinte) **1.** (care se află în posesiunea persoanei căreia i se adresează cineva şi a unui grup din care persoana respectivă face parte, care este legat printr-o relaţie de proprietate cu persoana căreia i se adresează cineva şi cu grupul din care acesta face parte) *veţi ajunge ... să daţi de capăt tuturor turmelor voastre!* OD.; **2.** (care este legat printr-o relaţie cu persoana căreia i se adresează cineva şi cu grupul din care aceasta face parte) *perii capului vostru încă-s număraţi.* N.TEST.; *voi cu mîna voastră aţi risipit orice controversă.* EM.; **3.** (care este legat printr-o relaţie de dependenţă cu persoana căreia i se adresează cineva şi cu grupul din care aceasta face parte) *iaca ce-mi scrie frate-meu şi moşul vostru.* CR.; **4.** (care este spus, săvîrşit de persoana căreia i se adresează cineva şi de grupul din care aceasta face parte) *şi de-aceea spusa voastră era sîntă şi frumoasă.* EM.; **5.** (formează cu substantivul anterior termeni de reverenţă) *ce ziceţi Domnia voastră despre acele amoruri zgomotoase ...?* FIL.; *sfinţiile voastre, urmaţi-vă datoria!* OD.; (şi: (înv. şi pop.) **vost**). [Lat. pop. ***voster*** (=***vester***), ***vostra***].

vóşniţă f. v. **voieştniţă**.

vóştină f. v. **boştină**.

vot, voturi n. **1.** opinie exprimată de fiecare dintre membrii unei adunări deliberante sau ai unui corp politic; sufragiu: *el şi-a dat oficial demisia în urma unui vot al Consiliului Federal asupra unei cestiuni a timbrelor.* EM.; *cererile ţăranilor nu s-au bucurat de votul Divanului.* VIANU; **a-şi da votul**, a-şi exprima opinia într-o adunare deliberantă sau într-un corp politic; a vota: *toţi îşi dederă votul său într-acel chip lucru să aşeze.* B.-DEL.; **2.** (şi **drept de vot**) drept de a-şi exprima opinia într-o adunare deliberantă sau într-un corp politic: *nici nu mai are drept de vot, de cînd şi-a măritat fata.* CAR.; **3.** (fig.; astăzi rar) adeziune, aprobare (unanimă); aviz favorabil: *ne propune să ne întovărăşească la Alczar; cererea lui e încuviinţată cu majoritatea absolută a voturilor.* AL.; **4.** operaţie prin care membrii unei adunări deliberante sau ai unui corp politic îşi exprimă voinţa, opţiunea cu ocazia unor alegeri, a unor dezbateri sau a luării unor decizii; rezultatul acestei operaţii: *cu o majoritate de 20 voturi în contra a 8, Senatul a decis trimiterea fostului ministru în judecata Curţii de Casaţie.* EM.; *temîndu-mă de vreun atac din partea oamenilor subprefectului, în scopul de a împiedica venirea la vot a alegătorilor.* CĂL.; **a-şi da votul**, a-şi exprima voinţa, opţiunea cu ocazia unor alegeri, a luării unor decizii etc.: *urmăreau ... pe cei care mergeau să-şi deie votul.* AG.; **a pune la vot**, a supune aprobării, hotărîrii membrilor unei adunări deliberante sau unui corp politic legi, amendamente, decizii etc.: *pusă la vot, propunerea lui Maiorescu ... a fost primită prin aclamaţie.* LOV.; **5.** (şi **buletin de vot**) foaie de hîrtie scrisă sau tipărită care cuprinde numele candidaţilor (şi siglele partidelor) şi care este folosită în procesul votării: *dle Caţavencu, scrie-i, mă rog, votul acestui onest cetăţean.* CAR.; **6.** modalitate prin care membrii unei adunări deliberante sau ai unui corp politic îşi exprimă opţiunea; **vot deschis**, vot care se exprimă public, prin ridicare de mîini; **7. vot universal**, sistem de votare în care dreptul de vot este acordat tuturor cetăţenilor majori ai unei ţări; sufragiu universal: *se înverşuna împotriva ... votului universal.* LOV.; **vot direct**, sistem de votare în care dreptul de vot este exprimat personal; **vot secret**, sistem de votare cu buletine sau cu bile, în care votantul are dreptul de a-şi ţine secret votul; **8. vot consultativ**, dreptul cuiva de a-şi exprima opinia în cadrul unor dezbateri, dar fără a fi îndreptăţit să participe la deciziile ce urmează să fie votate: *propunerea de-a-i acorda numai vot consultativ a fost pusă de Germania.* EM.; **vot deliberativ**, dreptul cuiva de a-şi exprima opinia şi de a vota hotărîrile luate în dezbaterile unei adunări: *i-a luat României orice perspectivă de-a cîştiga ... un vot delibarativ.* EM.; **vot de încredere** vot prin care Parlamentul se declară de acord cu politica, programul sau cu o hotărîre a guvernului: *provoacă o şedinţă secretă a Camerei, în care primeşte cu mare majoritate un vot de încredere.* MAIOR.; **vot de neîncredere** (sau de **blam**), vot prin care Parlamentul dezaprobă politica, programul sau o hotărîre a unui membru al guvernului ori a întregului guvern, ceea ce poate provoca demisia acestuia: *grave neînţelegeri se ivesc în sînul partidului; cabinetul e ameninţat cu vot de blam.* EM.; **vot de blam**, vot prin care membrii unui comitet, ai unei asociaţii, ai unei societăţi cu caracter lucrativ etc. îşi manifestă dezaprobarea faţă de o acţiune sau o hotărîre a unuia dintre ei: *vor fi aduse în discuţie problema împrumutului la Banca Naţională şi, în subsidiar, problema poliţelor; ... se va discuta pe faţă şi fără menajamente, ... nu m-aş mira dacă s-ar propune un vot de blam.* GHEŢIE; **9.** (livr.) promisiune, făgăduinţă solemnă făcută unei zeităţi sau lui Dumnezeu, în semn de mulţumire pentru îndeplinirea unei rugăminţi: *împreună ... călugăriţa, făcu vot de a peligrina la Ierusalim, a cere acolo dizlegarea blăstămului sub care se afla.* ASACHI; **10.** (livr.) ofrandă, prinos (adus unei zeităţi): *zeilor voturi plătind pe mal în altare clădite.* COŞB.; **11.** (livr.) promisiune, jurămînt făcut de bunăvoie unei zeităţi sau lui Dumnezeu; angajament, legămînt religios: *Atala este creştină şi destinată prin vot fecioriei.* R.L.; **12.** (livr.) dorinţă puternică, năzuinţă; (şi: (înv.) **votum**). [Din lat. ***votum***, germ. ***Votum,*** fr. ***vote,*** it. ***voto***].

votá, votez vb. 1. (intr.) a-şi exprima votul într-o adunare deliberantă sau într-un corp politic, cu ocazia unor alegeri, a unor dezbateri etc.: *votează cineva în colegiul I pe baza unor acte de donaţiune nule şi de nul efect?* EM.; *se ducea în ziua alegerii la vot, ca să voteze.* BR.-VOIN.; **2.** (tr.) a alege un candidat prin vot: *votez pe domnul candidat Beck! zise învăţătorul.* REBR.; **3.** (tr.) a adopta, a confirma prin vot o lege, o hotărîre etc.: *plebiscitul este o lege pe care a votat-o plebea şi nu poporul.* MAIOR.; *proiectul de revizuire votat de Cameră ... a fost ieri, după o dezbatere de două zile, luat în consideraţie şi de Senat.* CAR.; (refl.pas.) *se vede cu cîtă îngrijire ... se discută şi se votează legile.* EM.; **4.** (tr.) a aproba prin vot credite, pensii etc.: *miniştrii, puterea executivă, votează pensiunile funcţionarilor.* GHICA; **5.** (fig.; rar; intr.) a se învoi, a fi de acord cu ..., a consimţi la ...: *eu votez pentru o salată de icre!* SAD. [Din fr. ***voter***].

votánt, ~ţi, votantă, ~e a. şi m. (persoană) care are dreptul de a vota; (persoană) care votează, care participă la vot; votator: *găsim o mare greutate în numărul mare al votanţilor.* KOG.; *toţi membrii votanţi ai Academiei s-au pus oare să studieze limbistica?* MAIOR. [Din fr. ***votant***].

votáre, votări f. **1.** acţiunea de a vota şi rezultatul ei; exprimare a votului într-o adunare deliberantă sau într-un corp politic, cu ocazia unor alegeri, a unor dezbateri etc.; votaţie: *începîndu-se votarea pentru biuroul definitiv.* EM.; **2.** adoptare, confirmare etc. prin vot a unei legi, a unei decizii etc.: *ni se propune votarea unui proiect de lege de reformă a codicelui penal.* MAIOR. [V. ***vota***].

votát, ~ţi, votată, ~e a. care a fost adoptat, confirmat etc. prin vot: *ţara nu s-a învrednicit o dată măcar să aibă bugetul votat.* EM. [V. ***vota***].

votatór, ~i, votatoáre a., m. (înv.) votant: *legile cele mai importante trec cu iuţeala fulgerului prin conştiinţa votatorilor noştri.* EM. [***Vota*** + ***-ător***].

votáţie, votaţii f. (înv.) votare: *colegiile ... cu două graduri de votaţiune.* EM.; (şi: **votaţiune**). [Din fr. ***votation***].

votaţiúne f. v. **votaţie**.

vótcă, votci f. băutură alcoolică foarte tare, fabricată din alcool de cereale şi din apă cu duritate scăzută: *toţi încep cu ceaiul şi sfîrşesc cu vodca.* C.; *mi se pare că mai avem ceva votcă într-o sticlă.* GHEŢIE; (şi: **vodcă**). [Din rus. ***vodka***].

votív, ~i, votivă, ~e a. care conţine o promisiune, o făgăduinţă solemnă făcută unei zeităţi, lui Dumnezeu sau unui sfînt, în semn de mulţumire pentru îndeplinirea unei rugăminţi; care este făgăduit, oferit, închinat în urma unei promisiuni solemne făcute unei zeităţi, lui Dumnezeu sau unui sfînt în semn de mulţumire pentru îndeplinirea unei rugăminţi: *în acel cîmp al bătăliei decise a se face o biserică votivă, consfinţită marelui arhistratig Mihail.* ASACHI; *se conservă douăzeci şi nouă sculpturi egiptene, între care se văd mai multe busturi ... restul se compune din pietre votive.* FIL.; **tablou votiv**, fragment dintr-o pictură murală bisericească, reprezentînd pe ctitor şi familia sa, ctitorul ţinînd de obicei miniatura bisericii în mîini, pe care o închină lui Dumnezeu. [Din lat. ***votivus***, it. ***votivo***, fr. ***votif***].

votrí, votresc vb. **1.** (înv. şi reg.; intr.) a mijloci practicarea prostituţiei, a îndemna sau a constrînge pe cineva să practice prostituţia pentru a obţine foloase materiale: *să să taie capul hotrului, ales cînd va îmbla hotrind.* PRAV; **2.** (înv. şi reg.; tr.) a face să se prostitueze, să practice prostituţia: *cela ce-şi va hotri muiarea pentru să ia bani, să va certa cumplit.* PRAV.; **3.** (reg.; tr.) a peţi; (şi: (înv. şi reg.) **hotri**). [De la ***votru***].

votríe, votrii f. 1. (înv.) proxenetism: *la greşeala hotriei să va certa mai mult boiariul decît cel mai micşor* PRAV.; **2.** (reg.) peţit; (şi: (înv.) **hotrie**). [***Votru*** + ***-ie***].

vótru, ~i, voátră, ~e m., f. **1.** (înv. şi reg.) proxenet: *hotru să cheamă cela, ce are muieri la casa lui, de le ţine pentru dobînda lui.* PRAV.; *decît dragoste cu votru mai bine în pămînt cu totu.* POP; **2.** (reg.) persoană care mijloceşte o căsătorie; peţitor; (şi: (înv.) **hotru**). [Et. nec.].

vótum n. v. **vot**.

vovedénie f. (înv. şi pop.) sărbătoare religioasă celebrată de biserica creştină la 21 noiembrie, în amintirea zilei cînd Fecioara Maria a fost însoţită de părinţii săi în templul din Ierusalim; Intrarea în biserică (a Maicii Domnului): *Văvedeniia presventei şi preacuratei Fecioare Mariei.* VARL.; *de va fi la Ovidenie senin, vara va fi secetoasă.* POP; (şi: **vovedenie**, (pop.) **ovedenie**, **ovidenie**, (înv.) **văvedenie**). [Din sl. ***vŭvedenije***].

vovidénie f. v. **vovedenie**.

voyeur, voyeuri [voaiór] m. (franţuzism) **1.** persoană care asistă, fără a fi văzută, pentru satisfacerea propriilor porniri erotice, la un act sexual

sau la o scenă erotică: *Nerval călătorul ... se prezintă ca un voyeur, mulţumindu-se cu deliciile spectaculare.* R.L.; (adj.) *venim la zi ..., la romanul făcut cu reţetă, cu lesbiene ... şi cu soţi voyeuri.* R.L.; **2.** persoană care asistă, fără a fi văzută, datorită unei curiozităţi exagerate, imorale, la desfăşurarea unor evenimente; (scris şi: *voaior*). [Din fr. ***voyeur***].

voyeurism [voaiörísm] n. (franţuzism) **1.** perversiune sexuală în care plăcerea este obţinută de cineva prin simpla privire, fără a fi văzut, a unui act sexual sau a unei scene erotice: *sfîşiată între sublim şi grotesc, între Schubert şi voyeurism.* R.LIB.; *poezia descrie o scenă de voyeurisme.* R.L.; **2.** (p. ext.) curiozitate; interes; (scris şi: *voyeurisme, voaierism*). [Din fr. ***voyeurisme***].

vozglás, vozglasuri n. (bis.) formulă de încheiere a unei ectenii, pe care preotul o rosteşte cu glas tare; vozglaşenie. [Din sl. ***vŭzglasŭ, vozglasŭ***].

vozglaşénie f. (bis.; înv.) vozglas. [Din sl. ***vŭzglašenije, vozglašenie***].

vrábie, vrăbii f. **1.** pasăre mică, cu penele de culoare brună împestriţate cu negru, cu pîntecele cenuşiu, cu coada trunchiată şi cu ciocul scurt şi conic; vrăbete (*Passer domesticus domesticus*): *într-un gard ... se adunau mii şi sute de vrăbii.* CAR.; **a avea minte cît o vrabie** sau **a avea minte de vrabie**, se spune despre o persoană lipsită de judecată: *eşti cărunt, Lupule, şi ai minte de vrabie.* REBR.; **vrabia-i tot pui (şi ea moare de bătrînă)**, se spune despre cineva care pare cu mult mai tînăr decît este: *bine-a zis cine-a zis că vrabia-i tot pui, dar numai dracul o ştie de cînd îi.* CR.; **2.** (reg.) **de-a vrăbiile**, numele unui joc de copii în care jucătorii îşi schimbă între ei locurile; **3.** (compus) **vrabie-de-trestie** (sau (reg.) **vrabie-de-stuf**), pasăre migratoare cu capul şi guşa de culoare neagră şi cu aripile dungate în negru, ruginiu şi alb (*Emberiza schoeniclus*). [Din sl. ***vrabij***].

vrac, vracuri n. mod de depozitare şi de transport în grămezi neordonate şi fără ambalaj a unor materiale sub formă de pulbere, granule sau bucăţi; **în vrac**, (care este transportat, depozitat sau vîndut) fără a fi ambalat: *grîne transportate în vrac; mărfuri în vrac.* [Et. nec.].

vraci, vraci m. **1.** (înv. şi pop.) medic; tămăduitor, lecuitor: *nu trebuieşte sănătosului vraci, ce bolnavului.* COR.; *din boală vraciul te scoate, iară din urît nu poate.* POP.; (fig.) *Domnul nostru Iisus Hristos, vraciul şi lecuitoriul oamenilor.* VARL.; **2.** (pop.) vrăjitor: *a umblat pe la vraci şi filozofi, ca să le caute la stele şi să le ghicească dacă or să facă copii.* ISP. [Din sl. ***vrači***].

vraf, vrafuri n. **1.** (pop.; col.) snopi de cereale puşi pe arie pentru a fi treieraţi; grămadă de grîu şi pleavă care se formează la treierat: *cînd s-a vîntura dintr-are vravul, vă veţ duce cum să duce pravul.* DOS.; **2.** (p.ext.) morman, grămadă de lucruri aruncate în neorînduială unele peste altele: *aruncă pe cărbunii din vatră un vraf de uscături.* GAL.; **3.** grămadă de lucruri de acelaşi fel aşezate unele peste altele; teanc: *filozoful, uitîndu-se dintre vrafurile sale de cărţi, ... ar rîde de comedia aceasta a vieţii omeneşti.* EM.; *scoate din buzunar un vraf de scrisori.* CAR.; (fig.) *să laşi tot vravul de vorbe deoparte.* EM.; (şi: (înv. şi reg.) **vrav**, **vrau**). [Din sl. ***vrahŭ***].

vráişte f. dezordine, neorînduială, harabaură: *ce vraişte înspăimîntătoare – vezi butoaie răsturnate, bani aruncaţi.* VLAH. // adv. în dezordine, în neorînduială: *lîngă soba care-i mai totdeauna rece, sînt aruncate vraişte ţoale vechi.* VLAH. // a. care este larg deschis, dat în lături: *văz lumină ... şi ferestrele vraişte.* CAR.; *duhneala ţuicii din pivniţile cu obloane vraişte.* C.PETR. [Et. nec.].

vrăjă, vrăji f. **1.** acţiunea de a vrăji şi rezultatul ei; (practică ocultă care utilizează) formule, procedee, gesturi cu caracter ocult, prin care se crede că, invocînd ajutorul unor forţe supranaturale, mai ales al diavolului, se pot influenţa destinul sau sănătatea cuiva, i se poate supune voinţa, pot fi transformate (în rău) fiinţe, obiecte etc.: *făcură aşa şi vrăjitorii Eghipetului cu vrăjile lor şi scoaseră broaştele pre pămîntul Eghipetului.* BIBLIA; *nici leturghiile, nici descîntecele, nici vrăjile nu-i scăpa copila de vestejire.* DELAVR.; **2.** descîntec: *vrajă de ursită*; **3.** (fig.) atmosferă de încîntare, de farmec, de fascinaţie: *iar izvorul prins de vrajă, răsărea, sunînd din valuri.* EM.; **4.** (fig.) însuşirea, puterea de a fermeca, de a captiva, de a fascina: *pare că şi trunchii vecinici poartă suflete sub coajă, ce suspină printre ramuri cu a glasului lor vrajă.* EM.; (înv.) **în vrajă**, care este vrăjit: *izvorul cel în vrajă sună dulce în urechi.* [Din sl. ***vraža***].

vrájbă, vrajbe şi (pop.) **vrăjbi** f. **1.** duşmănie, dezbinare, zizanie, discordie: *oare noi să nu ştim că vrajba socială şi politică n-a avut altă ţintă decît a altera caracterul ... poporului nostru.* EM.; **a face** (sau **a băga**, (pop.) **a vîrî**) **vrajbă**, a provoca discordie, a face intrigi; a învrăjbi: *nu iubi a face vrajbă către om în deşert.* BIBLIA; *a dat poruncă ... să vîre vrajbă între oameni.* CR.; **2.** ceartă, gîlceavă: *o persoană de-naltă influenţă, aflînd despre vrajba celor doi cumnaţi, a stăruit de i-a împăcat.* CAR. [Din sl. ***vražĭda***].

vramíţă f. v. vraniţă.

vramniţă f. v. vraniţă.

vrână, vrane f. **1.** gaură rotundă sau dreptunghiulară, făcută la butoaiele înfundate pentru a le umple sau a le goli; **2.** uluc prin care curge făina la moară; **3.** (reg.) urdiniş. [Din bulg. ***vrana***].

vrániţă, vraniţe f. (reg.) poartă făcută din scînduri sau din nuiele împletite: *deschise vraniţa cu mare băgare de seamă ... şi vru să iasă în uliţă.* REBR.; *aducea Petru porcii acasă, îi băga într-o grădină, închidea vramiţa.* POP.; (şi: **vramiţă**, **vramniţă**). [Din sb. ***vratnica***].

vráscă f. v. vreasc.

vrau n. v. vraf.

vrav n. v. vraf.

vrăbéte, vrăbeţi m. (reg.) vrabie; bărbăţuşul vrabiei: *acel vrăbete grăsun ... se îndoapă cu fructe de prin grădini.* OD.; (şi: **vrăbeţ**). [Din bulg. ***vrabec***, sb. ***vrabac***].

vrăbéţ m. v. vrăbete.

vrăbiér, vrăbieri m. (rar; iron.) vînător de vrăbii: *taci din gură, vrăbierule! minciuni spui tu care împuşti numai ciocîrlani.* GANE. [***Vrabie*** + ***-ar***].

vrăbioáră, vrăbioare f. **1.** vrăbiuţă; **2.** carne de vită din regiunea şalelor; friptură preparată din această carne. [***Vrabie*** + ***-ioară***].

vrăbióі, vrăbioi m. bărbăţuşul vrabiei; vrabie mai mare: *eşti un fel de vrăbioi închircit.* CR. [***Vrabie*** + ***-oi***].

vrăbiúţă, vrăbiuţe f. diminutiv al lui vrabie; vrăbioară: *vrăbiuţă de pe deal, zbori degrabă în Ardeal.* AL. [***Vrabie*** + ***-uţă***].

vrăcíţă, vrăciţe f. (înv.) doftoroaie: *să rogi pe ... împăratul ca s-aducă vraci şi mai cu samă vrăciţe, să te tămăduiască de asemenea fel de spaime.* SAD. [***Vraci*** + ***-iţă***].

vrăciuí, vrăciuiesc vb. (înv.) **1.** (tr.) a vindeca, a lecui, a tămădui: *vracii ... vrăciuiesc numai trupul.* VARL.; **2.** (intr.) a profesa meseria de vraci: *Luca marele apostol ... era doftor de meşterşug ... vrăciuind în dzîlele lui Clavdie împărat.* DOS. [***Vraci*** + ***-ui***].

vrăfuí, vrăfuiesc vb. (tr.) **1.** (înv.) a pune, a aşeza snopi de cereale pe arie pentru a fi treieraţi; a face vraf, grămadă din boabele de cereale şi pleavă rezultate de la treierat: *grămădiră, vrăvuiră, aruncară, scuturară, spulbărară, vînturară, pleavele din grăunţe a despărţi.* CANT.; **2.** a aşeza lucruri de acelaşi fel în neorînduială sau unele peste altele; a aşeza în vrafuri, în teancuri; (p. ext.) a răvăşi, a răscoli: *toate celelalte lucruri: cărţi, primenele, vechituri le aruncă vrăfuite sub pat.* VLAH.; *îşi vîra mîna pînă-n coate în banii de argint şi de aur, ... îi vrăvuia, ... îi făcea să sune.* GANE; (şi: (înv.) **vrăvui**). [***Vraf*** + ***-ui***].

vrăjăr, vrăjari m. (reg.) arac: *a curăţit astă-toamnă zăvoiul, ca să scoată pari şi vrăjari şi nuiele pentru cîrpirea zăgazurilor.* SL. [***Vrej*** + ***-ar***].

vrăjbí, vrăjbesc vb. (înv. şi pop.) **1.** (tr.) a fi duşman sau a face (pe altul) duşman; a învrăjbi: *tu vătămaş toţi ceia ce vrăjbesc mie în deşert.* COR.; **2.** (tr.) a face pe cineva să-ţi fie ostil, duşmănos: *ţi-ai vrăjbit ibovnicul.* POP.; **3.** (refl. recipr.) a se învrăjbi, a se duşmăni. [De la ***vrajbă***].

vrăjbíe, vrăjbii f. (înv.) **1.** vrajbă; **2.** războaie: *sîngele fiilor tăi şi vrăjbiia lor izbîndi.* COR. [***Vrăjbi*** + ***-ie***].

vrăjbitór, ~i, vrăjbitoáre a. (înv.) care învrăjbeşte; (subst.) *să nu se bucure vrăjbitorii-mi.* COR. [***Vrăjbi*** + ***-tor***].

vrăjeálă, vrăjeli f. (fam.) mod de a vorbi cu cineva, în scopul de a-i înşela buna credinţă, prin linguşeli, exagerări, minciuni etc. [***Vrăji*** + ***-eală***].

vrăjí, vrăjesc vb. **1.** (intr.) a face vrăji: *parcă dracul vrăjeşte de n-apuc bine a scăpa de una şi dau peste alta.* CR.; (tr.) *peste ea în piez sărea, o vrăjea, o fermeca.* POP.; (fig.) *biserica-n ruină ... se pare că vrăjeşte şi că-i auzi cuvîntul.* EM.; **2.** (tr.) a fi transformat în mod miraculos cu ajutorul vrăjilor: *plocatul era vrăjit, că cine şedea pe el ... ajungea unde gîndea.* CAR.; *bărbatu-său ziua este porc şi noaptea om; pasămi-te el era fermecat, vrăjit.* ISP.; **3.** (fig.; tr.) a încînta, a fascina: *călătorii erau vrăjiţi de priveliştea Ceahlăului*; **4.** (fig.; tr.) a invoca, a chema: *Cîrlova oştirea cheamă, în prezent vrăjeşte umbre dintr-al secolelor plan.* EM.; **5.** (înv.; tr.) a prezice: *veni la muiare noaptea şi-i zise ei: „vrăjaşte-m mie dară întru cel den pîntece".* BIBLIA; **6.** (fam.; tr.) a-i vorbi cuiva cu intenţia de a-i înşela buna credinţă, folosind linguşeli exagerate, minciuni etc. [Din sl. ***vražiti***].

vrăjíre, vrăjiri f. acţiunea de a vrăji şi rezultatul ei; vrajă: *doresc chiar astăzi să cerc a lui vrăjire.* AL. [V. ***vrăji***].

vrăjít, ~ţi, vrăjită, ~e a. **1.** care este sub puterea unei vrăji; fermecat: *ajunseră la palatul vrăjit.* ISP.; **2.** (fig.) încîntător, fascinant: *teiul vechi şi sfînt, ce cu flori pîn' în pămînt un izvor vrăjit ascunde.* EM. [V. ***vrăji***].

vrăjitór, ~i, vrăjitoáre m., f. persoană care face vrăji, care se ocupă cu vrăjitoria: *să nu urmaţi celor ce băsnuiescu ... şi către vrăjîtori să nu vă lipiţi.* BIBLIA; *biserica reformată din Germania poartă aceeaşi maculă ... de arderi de viu a vrăjitoarelor.* EM. // m. **1.** (înv.) prezicător: *chiemă înlăuntru toţi vrăjitorii Eghipetului.* PALIA; **2.** (înv.; la pl.) magii (de la Răsărit): *Iisus născundu-Să în Vithleaemul jidovesc, ... vrăjitorii de la răsărituri au venit la Ierusalim.* BIBLIA. // f. (bot.; reg.) vrotilică (*Circaea lutetiana*). [***Vrăji*** + ***-tor***].

vrăjitoreásă, vrăjitorese f. (pop.) vrăjitoare (v. vrăjitor). [***Vrăjitor*** + ***-easă***].

vrăjitorésc, ~şti, vrăjitoreáscă, ~eşti a. care ţine de vrăjitor, referitor la vrăjitor, de vrăjitor: *se temea să soarbă ... socotind a fi o băutură vrăjitorească.* DRĂGHICI. [***Vrăjitor*** + ***-esc***].

vrăjitoríe, vrăjitorii f. **1.** faptul de a face vrăji; îndeletnicirea vrăjitorului: *de mititică se dedese la ştiinţa fermecelor şi la meşteşugul vrăjitoriei.* CAR.; **2.** vrajă; descîntec: *ţigăncile sînt foarte ghibace în tot soiul de vrăjitorii şi de descîntece.* AL. [***Vrăjitor*** + ***-ie***].

vrăjitúră, vrăjituri f. (pop.) vrăjitorie; vrajă: *cu vrăjiturile ... a legat cîinii ca şi cu nişte lanţuri.* POP. [***Vrăji*** + ***-tură***].

vrăjmăş, ~i, vrăjmaşă, ~e m., f. **1.** persoană care are sau care manifestă duşmănie, ostilitate, ură etc. faţă de cineva sau de ceva; persoană care vrea răul cuiva, care caută să facă rău cuiva; duşman: *blagoslovit Dumnezeu cel nalt, carele au dat vrăjmaşii tăi supt mîna ta.* BIBLIA; *ne aruncă acuzaţiunea că am fi ... vrăjmaşi de moarte ai asociaţiunilor naţionale.* EM.; **2.** adversar în războaie; inamic, potrivnic: *au plecat asupra vrăjmaşilor.* ANTIM; *înaintează repede spre Adrianopol în contra vrăjmaşului.* EM. // m. sg. artic. (înv. şi pop.) unul dintre numele diavolului: *stăpîne Hristoase, ... ne-ai răscumpărat cu prea scump sîngele tău din mîinile vrăjmaşului celui viclean.* ANTIM. // a. **1.** care are sau care manifestă duşmănie, ostilitate, ură etc. faţă de cineva sau ceva, care vrea răul cuiva, care caută să facă rău cuiva: *spiritele vrăjmaşe tiraniei l-au descris în colori potrivite.* CAR.; **2.** care se află în stare de război cu cineva; inamic,

potrivnic: *oaste vrăjmaşă se apropie pentru a ne respinge.* HASD.; **3.** hain, crud, cînos: *Aron Vodă ..., cumu-ş era vrăjmaş, să apucă tot asuprele să facă ţărăi şi punea dabile mari.* N.COSTIN; **4.** straşnic, cumplit, grozav: *ploaie, zăpadă, măzărică şi vînt vrăjmaş, de nu mai ştia vita cum să se-ntoarcă să poată răsufla.* CAR.; (adv.) *au început a se bate prea vrăjmaş.* NEC.; (şi: (pop.) **vrăşmaş**). [Et. nec.; cf. ***vrajbă***].

vrăjmăşésc, ~şti, vrăjmăşeáscă, ~eşti a. **1.** de vrăjmaş, care aparţine vrăjmaşilor, specific vrăjmaşilor: *vom urma domnului nostru oriunde ... ne va porunci să mergem, pentru mîntuirea ţării ... de bîntuielile vrăjmăşeşti.* ISP.; **2.** (înv.) vrăjitoresc: *făcea lucruri vrăjmăşăşti, de fărmăcături.* BIBLIA. [***Vrăjmaş*** + *-esc*].

vrăjmăşéşte adv. (înv.) cu vrăjmăşie; ca un vrăjmaş, în felul vrăjmaşilor: *să porneşte să-l scuture vrăjmăşeşte.* PANN. [***Vrăjmaş*** + *-eşte*].

vrăjmăşí, vrăjmăşesc vb. **1.** (înv.; tr.) a avea gînduri duşmănoase faţă de cineva, a atenta la viaţa cuiva: *toţi mă vrăjmăşeau şi voiau să-mi surpe drepturile.* GANE; **2.** (tr. şi refl.) a (se) învrăjbi, a (se) înverşună: *vedem două, trei partide politice vrăjmăşîndu-se întîre dînsele.* GHICA. [De la ***vrăjmaş***].

vrăjmăşíe, vrăjmăşii f. **1.** sentiment de ură împotriva cuiva; atitudine ostilă faţă de cineva; duşmănie: *avea Dipses vrăjmăşie pre Palamid.* MOXA; *nu se părăseşte de aceste fapte, cu vrăjmăşia împotriva creştinilor.* COSTIN; **2.** (înv.) comportare plină de asprime, de răutate, de cruzime etc.: *neaudzit au fost în vrăjmăşia sa acela paşa, cît tremura tot omul.* COSTIN. [***Vrăjmaş*** + *-ie*].

vrăjmăşós, ~şi, vrăjmăşoásă, ~e a. (reg.) duşmănos, plin de ură. [***Vrăjmaş*** + *-os*].

vrănceán a. v. **vrîncean.**

vrănceáncă f. v. **vrînceancă.**

vrăşmăş m. v. **vrăjmaş.**

vrăvuí vb. v. **vrăfui.**

vrea, vreau şi (înv.; astăzi rar) **voi,** (pop.) **vreu,** (reg.) **vrau** vb. **1.** (tr.) a fi hotărît, a fi decis să ...; a avea de gînd să ..., a intenţiona: *voi să mă lupt cu Lie; ci te roagă pentru mine, chiemînd numele lui Hristos.* MIN.; *vreau să-mi răscumpăr sufletul de la muncile cele veşnice.* GAL.; **pe vrute,** cu intenţie: *mai multe fără să vrei decît pe vrute.* DELAVR.; **(care) va** (sau (înv.) **vrea** ori **vra**) **să zică** sau (în formă aglutinată) **vasăzică, vazăzică, vrasăzică,** aşadar, deci, prin urmare, în consecinţă, adică: *urcarea importului cu 15 milioane peste export, vazăzică peste producţiunea anuală a ţării.* EM.; *va să zică e serios şi irevocabil.* REBR.; **va** (sau **vrea,** (înv. şi pop.) **vra**) **să zică,** înseamnă, semnifică: *ce vrea să zică această neutralitate?* CĂL.; **fără să vreau** (sau **să vrei, să vrea** etc.), în mod involuntar: *îşi aruncă ochii, fără să vrea, spre Florica.* REBR.; **a nu şti ce vrea,** v. **şti**; **2.** (intr.) a avea voinţă; a-şi manifesta voinţa: *ţeranul trebuie să vadă, ... să ştie şi să voiască.* SĂM.; **3.** (tr.; despre Dumnezeu) a hotărî, a porunci: *Dumnezeul nostru, în ceriu şi pre pămînt, toate cîte au vrut au făcut.* BIBLIA; *cum a vra Dumnezeu, se umili el.* SAD.; **4.** (tr.) a alege, a prefera: *eu vrau pi cea mijlocie, de mi-o dă tatăl ei mie.* C.L.; **5.** (tr.) a dori să facă, să obţină, să fie sau să se întîmple (ceva); a dori (ceva) cu ardoare, cu patimă; a fi pe placul cuiva, a-i plăcea (cineva sau ceva): *o, muiare, mare iaste credinţa ta! fie ţie cum vrei.* COR.; *cere-mi cărţi, orice vrei, eşti liber să alegi.* CĂL.; **pe vrute,** pe plac: *nu-i este pe vrute.* POP; **pe vrute, pe nevrute,** indiferent dacă doreşte sau nu; silit de împrejurări: *logodna s-a făcut pe vrute, pe nevrute.* GAL.; **vrînd-nevrînd** sau (înv.) **vrînd şi nevrînd,** fie că-i place, fie că nu-i place; mai mult de silă decît de bunăvoie, constrîns de împrejurări, de voie, de nevoie: *vrînd-nevrînd au iscălit toţi.* EM.; *vrînd-nevrînd, Alexandru trebuia să se supună mai marelui.* GHEŢIE; **vrei, nu vrei,** fie că doreşti, fie că nu doreşti; în mod inevitabil; obligatoriu: *reia-ţi activităţile obişnuite, vrei, nu vrei!* GHEŢIE; **vrei, nu vrei, bea Grigore agheasmă,** se spune despre cineva care trebuie să îndeplinească ceva împotriva dorinţei sale; **a face (tot) ce vrea din** (sau **cu**) **cineva,** a avea mare influenţă asupra cuiva; a dispune de cineva după bunul plac: *făceau din el ce vreau.* VOIC.; **a vrea (cuiva) binele** (sau (înv. şi pop.) **bine**), a dori să i se întîmple cuiva lucruri prielnice, plăcute; a-i fi binevoitor cuiva: *să te ferească Dumnezeu să-ţi vrea o femeie binele.* PETR.; *voinice! ... tu mă mîncaşi pe mine, dar eu îţi vreau tot bine.* POP; **a vrea (cuiva) rău** (sau (înv. şi pop.) **rău** ori **rele**), a dori să i se întîmple (cuiva) lucruri neplăcute, neprielnice; a duşmăni, a urî (pe cineva): *stăpîne, ştii că eu nu-ţi voiesc răul.* CR.; **6.** (tr.) (despre Dumnezeu) a-şi arăta îndurarea, mila faţă de cineva; a se îndura, a se milostivi de cineva: *unde nu va să ajute Dumnezeu, în deşertu să nevoiaşte neştine.* MOXA; *diseară, vrînd Dumnezeu, vom fi în Bucureşti.* MACED.; **7.** (tr.) a dori ca cineva sau ceva să fie sau să devină într-un anumit fel: *să ştii că sînt foarte incultă, aşa m-a vrut familia.* VINEA; **8.** (refl.) a dori să devină, să fie altfel decît este: *în nesaţul cosmic al adolescenţii, fiecare s-a vrut mai bun.* C.PETR.; **9.** (tr.) a pretinde, a cere; a aştepta ceva de la cineva: *ce vrei de la mine şi de la noi toate?* AG.; **10.** (tr.) a accepta, a consimţi, a primi, a se învoi, a fi de acord: *împăratul n-a vrut să dea ucaz şi au socotit că nu este bine, că poate să-l prindză turcii.* NEC.; *tată, zise ... feciorul cel mijlociu, să mă duc eu, dacă vrei.* CR.; **a nu vrea să ştie (nimic) (de ...),** v. **şti**; **a nu vrea să audă (de ...),** a respinge categoric (o propunere, o situaţie etc.): *Miai nu vroia să audă de haiducie.* PETR.; **a nu (mai) vrea să audă** (sau **să ştie**) **de cineva,** a rupe orice relaţii cu cineva: *tată-său nu mai voia să audă de el.* VLAH.; **11.** (tr.) a accepta pe cineva într-o anumită funcţie, demnitate, calitate etc.: *cine te vrea de ginere, cînd ai crescut din mila satului?* GAL.; **12.** (tr.) a putea, a fi în stare: *focul nu vrea să ardă;* **13.** (înv. şi reg.; intr. impers.; mai ales în forma **va**) a trebui, a fi necesar; a se cere; a se cuveni, a se cădea: *ca să fii avocat iscusit şi căutat, va să fii şiret, pişicher, chiţibuşar.* BR.-VOIN.; *ca să nu te-neci va să dai din mîini.* POP; **mai va** (sau (reg.) **vrea**), mai trebuie să aştepţi, mai este mult (pînă atunci sau pînă acolo): *mai va pînă ce o să-i poată vorbi despre moară.* SL. // (cu valoare de semiauxiliar; înv. şi pop.) a fi pe punctul să ... (sau de a ...), a fi pe cale să ... (sau de a ...); a fi gata-gata: *şi vru să între într-un oraş, tîmpinară pre ele zeace bărbaţi.* COR.; *i-a venit rău, a vrut să cază, şi au trebuit s-o scoaţă pe braţe ... la aer.* CAR.; *am mai zăbovit odată şi-a vrut maica să mă bată.* POP // (cu valoare de auxiliar) **I.** (la indicativ prezent, astăzi numai în formele flexionare specializate: *voi, vei, va, vom, veţi, vor;* înv., pop. şi fam., cu afereza lui *v-*): **1.** (urmat de infinitivul fără prep. *a* al verbului de conjugat serveşte la formarea timpului viitor I) *eu ştiu că ... nu veţi vedea faţa mea.* COD.VOR.; *ţ-oi da eu vrun ajutor.* CR.; *vei plînge mult atunci ori vei ierta.* BL.; **2.** (înv. şi pop.; mai ales la pers. 3; urmat de conjunctivul prezent al verbului de conjugat formează o construcţie de viitor I) *aşteptăm ... veacul cela ce va să fie.* COR.; *toate or să meargă bine.* CAR.; **3.** (urmat de infinitivul fără prep. *a* al verbului *a fi* ca auxiliar formează viitorul I al acestuia care, împreună cu participiul verbului de conjugat, intră în alcătuirea timpului viitor anterior) *Huţu ... are să uite în urmă şi ceea ce va fi învăţat.* SL.; **4.** (viitorul I al verbului *a fi* ca auxiliar urmat de gerunziul verbului de conjugat formează timpul prezent al modului prezumtiv) *sărmana fată, cum va fi plîngînd ea-n pustiu şi mă va fi blestemînd.* EM.; **5.** (viitorul I al verbului *a fi* ca auxiliar urmat de participiul verbului de conjugat formează timpul perfect al modului prezumtiv) *domniră în pace şi în linişte lăudaţi de popor pînă în ziua de astăzi, de n-or fi murit.* ISP; *el îţi va fi vorbit de Cotnari şi-ţi va fi lăudat vinul lui.* SAD.; **II.** (la imperfect, astăzi numai în formele specializate: *aş, ai, ar, am, aţi, ar*): **1.** (urmat de infinitivul fără prep. *a* al verbului de conjugat serveşte la formarea modului condiţional-optativ prezent) *îmi spune că mă iubeşte ca şi cum m-ar întreba ce mai fac.* NEGR.; *mai bine te-ai potoli.* ST.; **2.** (urmat de infinitivul fără prep. *a* al verbului *a fi* ca auxiliar formează condiţionalul-optativ prezent al acestuia, care împreună cu participiul verbului de conjugat alcătuiesc modul condiţional-optativ perfect) *multă răsipă ţărîlor să vrea fi făcut.* UR.; *nu mi-aş fi închipuit niciodată că am să ajung să fiu tratat astfel.* PETR.; **3.** (condiţional-optativul prezent al verbului *a fi* ca auxiliar urmat de gerunziul verbului de conjugat formează timpul prezent al modului prezumtiv) *ar fi fiind asta dorinţa prinţesei?* SAD.; **4.** (condiţional-optativul prezent al verbului *a fi* ca auxiliar urmat de participiul verbului de conjugat intră în alcătuirea timpului perfect al modului prezumtiv) *începuse ... să vină ştire cum că turcii ar fi trecut Dunărea la Giurgiu.* OD.; (şi: **voi,** (pop.) **vroi**). [Lat. **volere*].

vreasc, vreascuri n. **1.** (mai ales la pl.) creangă, ramură subţire, uscată, desprinsă de pe un copac: *împăraţi va spăimînta şi va da la pămînt sabiile lor şi ca nişte hreascuri lepădate arcele lor.* BIBLIA; *vreascurile ţiuiau şi chiar lemnele de pe foc pocneau de ger.* CR.; **2.** (reg.) nuia, vargă: *iau o vrască şi-ţi dau cîteva.* POP; (şi: (înv. şi reg.) **hreasc,** (reg.) **vrească, vrască**). [Din sl. **hvrastŭ*].

vreáscă f. v. **vreasc.**

vreăvă f. (înv.) **1.** strigăt, chemare: *vreava mea într-îns întră în urechea lui.* COR.; **2.** murmur, protest: *au audzit vreava voastră împotriva Domnului.* PALIA; **3.** gălăgie, larmă: *auzind iară ... vreava oamenilor ce se veseliia.* PALIA; **4.** agitaţie, învolburare: *slobozeşte potopirea şi vreava vîntului şi a mării.* COR. [Din bulg. *vréva*].

vrédnic, ~ci, vrednică, ~ce a. **1.** demn de ..., care merită să ..., căruia i se cuvine pe drept ceva: *a cărui mărturisire o certifică toţi oamenii vrednici de credinţă din acea vreme, ca fiind cu temei.* EM.; *să spunem o anecdotă istorică, ... pe care am căpătat-o dintr-un izvor vrednic de toată încrederea.* CAR.; (bis.) **vrednic este,** formulă rostită în timpul ritualului de hirotonie sau de ridicare pe una din treptele superioare ale ierarhiei; (înv. şi reg.) **a fi vrednic,** a face, a preţui, a valora: *peştirea cea îndoită care iaste a lui, ... pre argint ce va fi vrednică, să-m dea mie.* BIBLIA; *moşule, ce gîndeşti că ar fi vrednic plugul acest de aur?* POP; **2.** care este pe măsura cuiva, care este potrivit cu ...: *nu-i vrednic pentru tine să omori voinici ca mine.* POP; **3.** înzestrat, capabil, destoinic: *va veni ... o altă generaţie, mai vrednică şi mai bărbată.* EM.; *avem şi noi mijloace să dăm celor vrednici ce li se cuvine.* GHEŢIE; (adv.) *astăzi v-aţi purtat vrednic, zise cu glas ... repezit Tomşa.* SAD.; **4.** care este în stare, care are însuşirile necesare pentru a săvîrşi ceva: *om bun şi milostiv, dar nu-i vrednic de a ţinea nevastă tînără.* SAD.; **5.** care este harnic, sîrguincios, cu rost la treabă: *Irina mea e vrednică de n-are cum mai fi, da' tot se simte că nu e cruce de voinic în casă.* DELAVR.; (şi: (reg.) **vrenic**). [Din sl. ***vrědĭnŭ***].

vrednicí, vrednicesc vb. (înv.) **1.** (tr.) a face pe cineva să aibă parte de ..., să aibă cinstea, norocul etc. să ...: *să o vredniceşti împărăţiei tale.* DOS.; **2.** (refl.) a se învrednici (să facă ceva): *s-au vrednicit pentru a ei viaţă svîntă, de trăiaşte fără moarte.* DOS.; **3.** (tr., intr. şi refl.) a fi vrednic de ceva, a merita ceva: *ce pedeapsă vredniceşte omul acesta?* NEGR.; *o afla pe cel ce ar dori mai mult ca fitecine, ... să se vredniceascâ de scaunul împărăţiei.* DELAVR. [De la ***vrednic***].

vrednicíe, vrednicii f. **1.** ceea ce face pe cineva vrednic de laudă, de răsplată etc.: *fieştecăruia îi era cu bună dreptate după cinste şi după vrednicia sa.* NEC.; **2.** faptă meritorie, acţiune demnă de răsplată: *mama ... m-a lăudat de vrednicia ce făcusem.* CR.; **3.** vitejie: *ostaşi! ... sînt mulţumit de voi! ... v-aţi purtat cu vrednicie la luptă!* AL.; **4.** capacitate, destoinicie, competenţă: *bunul părinte ... atribuind ştiinţa mea la vrednicia înveţămîntului.* NEGR.; **5.** hărnicie, sîrguinţă: *toată curtea împărătească lua în nume de bine pe această găinăreasă pentru vrednicia şi curăţenia ei.* ISP.; *era din Siciu, sat bogat, cunoscut prin vrednicia locuitorilor.* GHEŢIE; **6.** (înv.) cinste, virtute: *a mîntui pre omul ... şi a-l aduce la frumuseţea cea dintîi şi la vredniciia de la care au căzut.* ANTIM; **7.** (înv.) demnitate, rang: *dumnezeiasca pronie ... m-a rădicat la vrednicia de ispravnic.* FIL.; (şi: (pop.) **vrenicie**). [***Vrednic*** + *-ie*].

vrej, vrejuri n. **1.** tulpină a unor plante agăţătoare sau tîrîtoare (ex.: bostanul, castravetele etc.); curpen: *vrejurile de dovlecei se încolăciseră unu peste altu.* DELAVR.; **ţi-ai întins vrejul ca dovleacul şi-ai**

umplut lumea de castraveţi, se spune despre cineva care îşi propune să realizeze foarte mult, dar obţine rezultate de mică însemnătate; **2.** (p. anal.) lăstar, mlădiţă (mai ales la viţa de vie): *case vechi ... cu balcoane ruginite de cari atîrnă vrejuri uscate de iederă.* VLAH. [Din sl. ***vrežŭ;*** cf. bulg. ***vrež,*** sb. ***vreža***].

vréme, vremuri şi **vremi** f. **1.** dimensiune a Universului după care se ordonează succesiunea ireversibilă a fenomenelor; timp: *unde-ajunge nu-i hotar, nici ochi spre a cunoaşte, şi vremea-ncearcă în zadar din goluri a se naşte.* EM.; **2.** durată delimitată de două întîmplări, evenimente etc. sau măsurată în ore, zile etc.; interval, răstimp: *biserica latină nu putu să ajungă în Ungaria la acea domnie exclusivă pe care o avea în vedere de atîta vreme.* EM.; *Doamne, ... dar eu slujesc la poarta raiului de multă vreme.* CR.; **cu vremea** sau (înv.) **cu vreme**, după un timp oarecare, cîndva, odată şi odată: *să nu socotească că cu vreme iară îşi va lua cinstea.* ANTIM; *acolo ai să intri copist în vreo cancelarie şi ... cu vremea ai să-naintezi.* CAR.; **din vreme**, mai înainte, la timpul potrivit, înainte de a fi prea tîrziu: *scîrţîie roatele căruţelor ce pleacă din vreme, să nu le ajungă zăduful.* CAR.; (înv.) **de cu vreme**, din timp: *îl vestirăm de cu vreme despre înfrîngerea suferită.* EM.; **din vreme în vreme**, din cînd în cînd, uneori: *pe drumul lung şi cunoscut mai trec din vreme-n vreme.* EM.; **(în) toată vremea**, continuu, mereu, fără întrerupere: *cercînd răutăţile în toată vremea.* BIBLIA; *se ţinea de farse toată vremea.* CAR.; **în vreme ce** sau (înv.) **în vreme cînd**, în timpul în care, pe cînd: *în vreame ce argintul carele am aflat în sacii noştri l-am întorsu cătră tine ..., cum am fi furat den casa stăpînului tău argint?* BIBLIA; *degetele i se mişcau harnice, în vreme ce ... ghemul de aţă se depăna încetişor.* GHEŢIE; **o vreme**, o perioadă limitată de timp, un timp: *forţele vii ale unui neam pot fi stînjenite o vreme.* SAD.; **a-şi pierde** (sau **a-şi trece**, **a-şi omorî**) **vremea**, a-şi irosi timpul în zadar; a sta degeaba, a lenevi: *Camerele au lucrat aproape în permanenţă pierzîndu-şi zadarnic vremea.* EM.; (în sau **la**, **pe**) **vremea mea** (ori **ta**, **lui etc.**), (în) tinereţe, (în) plinătatea puterii: *ce era pe vremea mea voi n-aţi apucat.* CAR.; **acum mi-i** (**ţi-i etc.**) **vremea**, acum sînt la vîrsta cînd trebuie să mă bucur (ori să te bucuri etc.): *aveţi dreptate, băieţi, acum vi-i vremea!* CR.; **3.** (înv.) an: *inima de hiară să va da lui şi şapte vremi să vor premeni preste el.* ANTIM; **4.** (înv.; rar) vîrstă: *şi-i puseră ei la masă împrotiva lui: născutul de-a prima după naşterea sa de-a prima şi cei mai tineri după vreamea lor.* PALIA; **5.** timp disponibil; răgaz: *ce l-au grăbit Simion Vodă, de n-au avut vreme să să mai întărească.* COSTIN; **6.** timp (considerat) prielnic pentru desfăşurarea unei acţiuni, pentru efectuarea unei activităţi etc.; prilej; moment: *încă iaste ziuă multă, încă nu iaste vreame a se aduna toate dobitoacele.* BIBLIA; *nu face să mergem tocmai la vremea mesei.* CAR.; **într-o vreme**, la un moment dat, cîndva: *şi tot mergînd ei ... într-o tîrzie vreme au dat de nişte curţi foarte mari.* CR.; **la vreme**, la timpul oportun, la momentul potrivit: *nu s-a învrednicit o dată măcar să aibă bugetul votat la vreme.* EM.; *a iscălit cambii, pe care nu le-a putut solvi la vreme.* GHEŢIE; **la vreme de ..., a)** cînd e nevoie: *prietenul la vreme de nevoie se cunoaşte.* POP; **b)** în timpul ..., pe timp de ...: *doi oameni cu doi boi, la vreme de iarnă, abia îşi puteau scoate mămăliga.* CR.; **pînă la o vreme**, pînă la un moment dat, pînă la un timp oarecare: *şi nu pănă la o vreme i-au cercat Constantin Vodă, ce vro doi ani.* COSTIN; **de la o vreme** (**încoace**), a) de cîtva timp: *de la o vreme-ncoace într-o băutură o ducea.* CAR.; **b)** în cele din urmă: *mai merge Harap Alb, ... cît mai merge şi de la o vreme ajung şi ei.* CR.; **fără (de) vreme** sau **înainte de vreme**, înainte de termen; prea devreme: *moartea ... au secerat făr' de vreme pre această floare aleasă.* ANTIM; **de vreme ce** sau (înv.) **de vreme că**, din moment ce, deoarece, fiindcă: *monetă naţională de argint ... nu se va realiza, de vreme ce s-a hotărît a se bate în ţară.* EM.; **vreme cu prilej**, v. **prilej**; **a i se apropia** (**cuiva**) **vremea**, a fi în preajma morţii; (relig.) **vremea de apoi**, judecata din urmă: *pre noi va învie la vreame de apoi.* COR.; **7.** perioadă îndelungată de timp (considerată ca etapă în desfăşurare istoriei); epocă, veac: *că din vreme veche nu se pomenise atîta prisos de bucate.* DELAVR.; **de** (sau **în**) **atîta amar de vreme**, de foarte mult timp: *ia palmele aceste ţărăneşti ... vă ţin pe dumneavoastră de atîta amar de vreme.* CR.; **pe** (sau **în**) **vremea aceea** sau **pe acea vreme, pe vremurile acelea, pe** (sau **în**) **acele vremuri**, (pe) atunci: *tot am fi bănuit că şi pe vremea aceea se găseau boieri pămînteni rătăciţi.* EM.; **(de) pe vremuri**, în (sau din) acele timpuri, în (sau din) trecut; odinioară: *aceia carî au uzat ... de libertatea presei ... au fost redactorii de pe vremuri ai acestei foi.* EM.; **din vremuri**, din cele mai vechi timpuri; din moşi strămoşi: *obicei din vremuri este ca-ntr-aceastâ zi să fie sărbătoare.* COŞB.; **după vremuri**, în cursul veacurilor: *mulţi durară, după vremuri, peste Dunăre vrun pod.* EM.; **în negura vremii**, în trecutul îndepărtat: *scaunul vestiţilor bani ai Severinului, a căror obîrşie se pierde în negurile vremii.* VLAH.; **8.** (mai ales la pl.) stare de lucruri; împrejurări, circumstanţe: *vremi grele apăsau peste tot provinciile apucate de puterea de fier a războiului.* EM.; *ne aşteaptă vremuri grele; vom fi în pericol de moarte.* GHEŢIE; **9.** stare a atmosferei într-un anumit loc şi într-o anumită perioadă, determinată de valorile temperaturii, presiunii, vîntului şi umidităţii aerului; timp: *cam pe la amiază deodată s-a schimbat vremea cea frumoasă într-o vijelie cumplită.* CR.; *după grele vînturi şi viscoliri vine iar vremea bună, cu soare.* SAD.; **manta de vreme rea**, v. **manta**; (pop.) **bună vreme**(**a**) sau **vreme**(**a**) **bună**, formulă de salut: *bună vreme, măi băiete!* EM. [Din sl. ***vrěmen***].

vremélnic, ~ci, vremelnică, ~ce a. care durează sau care este destinat să dureze un timp limitat, a cărui durată este limitată; temporar, trecător, vremelnicesc: *veneau pentru vechi procese, cu multă îndoială faţă de judecăţile vremelnice.* SAD.; (adv.) *avea să deschidă uşile atelierului societăţii de prieteni, vremelnic părăsită.* GHEŢIE. [***Vreme*** + *-elnic*].

vremelnicésc, ~şti, vremelniceáscă, ~eşti a. (înv.) vremelnic: *am făcut ... un guvern vremelnicesc.* PETR. [***Vremelnic*** + *-esc*].

vremelnicéşte adv. (înv.) în mod vremelnic: *puterea publică nu era delegată vremelniceşte de popor unor aleşi ai săi.* BĂLC. [***Vremelnic*** + *-eşte*].

vremelnicíe f. însuşirea, faptul de a fi vremelnic: *îi părea că e singurul om ... pe care nu-l atinge vremelnicia.* C.PETR. [***Vremelnic*** + *-ie*].

vremuí, pers. 3 **vremuieşte** vb. (pop.; intr.) **1.** a fi, a se face vreme urîtă cu ploaie, ninsoare etc.: *a început de ieri să vremuiască.* CAR.; **2.** (despre vreme) a trece, a se scurge: *dac-a fi adevărat ... că pentru feţii-frumoşi vremea nu vremuieşte, apoi poate c-or fi trăind şi astăzi.* EM. [***Vreme*** + *-ui*].

vremuiálă, vremuieli f. (pop.) vreme rea. [***Vremui*** + *-eală*].

vremuíre, vremuiri f. (pop.) faptul de a vremui; vreme rea. [V. ***vremui***].

vrénic a. v. vrednic.

vrenicíe f. v. vrednicie.

vreodátă adv. **1.** mai demult, odinioară, cîndva: *dreapta a voit ... introducerea libertăţilor publice ... într-o măsură mult mai mare de cum au făcut-o vreodată liberalii.* EM.; **2.** la un moment dat, în viitor: *îţi jur pe ce am mai scump că nici n-am să-i pomenesc vreodată.* CAR.; **3.** niciodată: *ochii tăi, înşelătorii a ghici nu-i pot vreodată.* EM.; (şi: (înv. şi pop.) **vrodată**). [***Vre***(*o*) + ***dată***].

vreodinioáră adv. (înv.) **1.** vreodată, cîndva, odinioară: *cu vitejie vrodinioară bătîndu-se.* BIBLIA; *cine au văzut vreodinioară între zidiri atîta dragoste cîtă iaste aceea ce arată soarele spre pămînt.* ANTIM; **2.** la un moment dat, în viitor; vreodată: *de vor şi greşi vreodinioară, de cătră el cu blîndeaţe să să cearte.* BIBLIA; **3.** niciodată: *să nu pui vreodinioară făgăduinţă cu cei ce şăd pre pămînt.* BIBLIA; (şi: **vrodinioară**). [***Vre***(*o*) + ***odinioară***].

vrére, vreri f. **1.** faptul de a vrea; voinţă, voie: *nu-ţi este puterea cît îţi este vrerea.* PANN; (înv.) **cu bună vrere**, de bună voie: *curîndul ajunseră boale grele şi-şi dede cu bună vrere a lui împărăţia şi avuţia lui Constantin Duca.* MOXA; **2. bună vrere** (sau **voire**), **voire de bine**, bunăvoinţă, îngăduinţă: *pre pămînt pace şi întru oameni bună vreare.* VARL.; *Doamne, ca cu o armă de bună voire ne-ai cununat pre noi.* BIBLIA; **3.** hotărîre, decizie: *de multe ori împăraţii să văd preste vrerea lor a proroci.* CANT.; *au avut greşală că s-au pus de-a curmezişul vrerei tale.* GAL.; **4.** intenţie, scop: *nu cum îi este vrerea pe vinovaţi a-i munci.* PANN; **fără (de) vrere**, involuntar; **5.** dorinţă, poftă, plăcere: *în plin să-ţi meargă vrerile tale, precum tu, dragă, ne ieşi cu plin.* AL.; *patima asta nouă ... mă făcea să uit tot şi să mă mulez după ... vrerile Maitreyiei.* EL.; (şi **voire**). [V. ***vrea***].

vrescuréle n. pl. (pop.) diminutiv al lui vreascuri: *flăcăruia aşaz-o în clădirea de vrescurele de mai înainte pregătite.* SAD. [***Vreascuri*** (pl. lui *vreasc*) + *-el*].

vreún, vreo a. nehot. (stă înaintea substantivului) **1.** care este un (sau o) oarecare; careva: *ca mîni vedem iar vrun diplomat însărcinat cu gingaşa misiune de-a spune M. Sale „să scutească ţara de-o crimă"!* EM.; **2.** aproximativ: *aveţi să vă opriţi încă mult timp aice ...? „vo lună încă".* C.L.; (cu valoare adverbială, înaintea unui numeral sau adj. nehot. *cîtva*, indică o aproximaţie numerică sau o cantitate nedefinită) *într-un colţ al casei, ... dormeau una peste alta vo cîteva sute de cărţi vechi.* EM.; **vreo doi** (sau **două**), cîţiva (sau cîteva): *se suie iute în pod şi scoboară de acolo ... vreo două dimerlii de pasat.* CR. // pron. nehot. (în forma **vreunul**, **vreuna**) cineva, oarecine; careva: *iară de nu vor vrea vreunii să mănînce spurcatu, pre aceştea ... să-i omoară.* BIBLIA; (şi: (înv. şi pop.) **vrun**, **vro**, **vun**, **vo**). [Lat. ****vere-unus***].

vreví, vrevesc vb. **1.** (înv.; intr.) a protesta, a cîrti: *vreviră toată gloata fiilor lu Israil în aleanul lu Moisi şi Aron în pustie.* PALIA; **2.** (reg.; tr.) a dojeni, a certa. [Din sb. ***vreviti***].

vríe, vrii f. mişcare de rotaţie a unui avion în jurul unei axe longitudinale imaginare, în timpul coborîrii şi în condiţiile pierderii de viteză; (şi: **vrilă**). [Din fr. ***vrille***].

vrílă f. v. vrie.

vrînceán, ~eni, vrînceană, ~ene a. care aparţine , care este caracteristic vechiului ţinut Vrancea, actualului judeţ Vrancea sau locuitorilor acestora, referitor la vechiul ţinut Vrancea, la actualul judeţ Vrancea sau la locuitorii acestora: *documente vrîncene; sat vrîncean.* // m. persoană (originară) din vechiul ţinut Vrancea sau din actualul judeţ Vrancea: *închişi în munţi, ... deştepţi şi harnici, vrăncenii sînt, cu adevărat mîndri.* VLAH.; *unu-i moldovan, unu-i ungurean, şi unu-i vrăncean.* POP; (şi: **vrăncean**). [***Vrancea*** n. pr. + *-ean*].

vrînceáncă, vrîncence f. femeie (originară) din vechiul ţinut Vrancea sau din actualul judeţ Vrancea; (şi: **vrănceancă**). [***Vrîncean*** + *-că*].

vrísnic a. v. vîrstnic.

vrîstă vb. v. vîrsta.

vrîstát a. v. vîrstat.

vrîstă[1] f. v. vîrstă[1].

vrîstă[2] f. v. vîrstă[2].

vrîstnic a. v. vîrstnic.

vrîstnicíe f. v. vîrstnicie.

vro a. nehot. v. vreun.

vrodátă adv. v. vreodată.

vrodinioáră adv. v. vreodinioară.

vroí vb. v. vrea.

vrotilícă f. plantă erbacee cu rizomul tîrîtor, cu tulpina acoperită cu peri moi, cu flori trandafirii, dispuse în ciorchine; tilişcă, vrăjitoare (*Circaea lutetiana*). [Et. nec.].

vrun a. nehot. v. vreun.

vrut, ~ţi, vrută, ~e a. (rar) hotărît, decis; dorit, voit. // f. voinţă, vrere; **vrute şi nevrute**, vorbe goale, nimicuri, palavre: *mergînd ea tot bodrogănind vrute şi nevrute, ajunge la poarta raiului.* CR.; *se întrecea în a-i înşira vrute şi nevrute.* GHEŢIE. [V. ***vrea***].

vuí, pers. 3 **vuieşte** vb. (intr.) **1.** a produce un zgomot puternic şi prelung; a vîjîi: *lungi valuri ce*

vuiesc și se frămîntă. EM.; *se auzea vuind în geamurile mari vîntul.* AG.; **2.** a bubui: *tunetul vuia în depărtare.* NEGR.; **3.** a produce în timpul arderii un zgomot caracteristic; a dudui: *vuia în sobă tăciunele aprins.* CR.; **4.** a produce un zgomot caracteristic, intens și prelung: *pe cerul alb de toamnă zbor bombele vuind.* AL.; *trenul trecu vuind peste podul alb.* C.PETR.; **5.** a emite sunete prelungi, repetate: *metalica, vibrînda a clopotelor jale vuiește în cadență și sună întristat.* EM.; **6. a-i vui** (cuiva) **capul** (sau **urechile**), a avea o senzație de zgomot continuu și obsedant provocată de tulburări circulatorii, de anomalii ale aparatului auditiv, de enervare, de emoție etc.: *îi huiesc urechile de-un șuier depărtat, neîntrerupt, obsedant.* VLAH.; *capul îi vuia mereu și începu să-l doară cumplit.* AG.; **7.** a face un zgomot intens, continuu și confuz: *mulțimea vuia întruna, întrecînd vuietul apei.* PETR.; **8.** a se umple de sunete, de zgomote puternice și prelungi (și a le retransmite prin ecou); a răsuna: *sala vuia de aplausuri.* AL.; *poiana vuia de glasuri și de hohote.* SAD.; **9.** (fig.) a se comenta, a se discuta cu insistență despre o persoană, despre un eveniment etc.: *toți își bat capul vrînd să afle cine-i acea ... romîncă de care vuiește Parisul.* C.; *de cîteva ceasuri vuia Bucureștii și umblau fel de fel de zvonuri.* PETR.; (și: (pop.) **hui**). [Onomat.].

vuiálă, vuieli f. faptul de a vui; vuiet: *vîrî cheia în lăcătul tăinuit și pe loc s-auzi o vuială de cutremur.* DELAVR.; (și: (pop.) **huială**). [*Vui* + *-ială*].

vúiet, vuiete n. **1.** zgomot puternic și prelung făcut de ape, de vînt, de furtună etc.: *în vuietul de vînturi auzit-am al lui mers.* EM.; *ne-am dus departe în adîncul codrului: întuneric, huiet de izvoare, pustietate.* VLAH.; **2.** zgomot puternic și prelung repetat la intervale scurte, produs de tunete, de arme de foc, de explozii etc.; bubuit: *la sunetele clopotelor și vuietul tunurilor, ... intră Mihai în capitala Ardealului.* BĂLC.; *în vuietul crîncen al bombei de foc, orice-altă strigare se-neacă pe loc.* BOL.; **3.** zgomot caracteristic, intens și prelung produs de vehicule în mers, de unele instalații și mecanisme în timpul funcționării sau de obiecte care se mișcă, se deplasează cu viteză: *tîrgul ... cu vuietul trăsurilor, cu petrecerile de mahala li se făcuse nesuferit.* GANE; *se aude ... vuietul vîrtelnițelor de la o fabrică de țesături.* SAD.; **4.** zgomot specific, intens și prelung produs de corpuri, de obiecte lovite sau care se lovesc, se izbesc și vibrează: *buzduganul, căzînd, se izbi de o poartă de aramă și făcu un vuiet puternic și lung.* EM.; *ciocanul căzu cu vuiet de două ori în poarta turnului de la intrare.* SAD.; **5.** sunet prelung, repetat emis de unele instrumente muzicale, de clopote etc.: *clopote mari și mici sunau la o sută de biserici ..., urla orașul de vuiet.* GHICA; *vuiet de trîmbiți răsună.* COȘB.; **6.** zgomot intens, continuu și confuz făcut de o mulțime de oameni, de glasurile, de strigătele lor etc.; larmă, zarvă: *vuiet greu de glasuri porni o clipă.* SAD.; *vuietul mulțimii crescu.* PETR.; **7.** răsunet, ecou: *vuiet surd să înconvoaie pe după dealuri și se pierde în văi adînci.* DELAVR.; **8.** (fig.) agitație, zarvă stîrnită de un fapt ieșit din comun, de un eveniment etc.; comentariu, discuție vie, aprinsă în jurul unui fapt deosebit, a unui eveniment etc.: *se deschid Camerele, se votează legea împroprietăririi; atunci s-ar fi făcut într-adevăr vuiet mult, dar se spărgea de stînca maiestății.* EM.; *Fănică! ... ce vuiet! ce scandal! ce cronică infernală.* CAR.; **9.** (înv.) știre neverificată, care circulă din gură în gură; zvon: *se răspîndește vuiet printre dascali despre desființarea catiheților.* CR.; (și: (pop.) **huiet**, (înv. și reg.) **uiet**). [*Vui* + *-et*].

vuietá, pers. 3 **vúietă** vb. (rar; intr.) **1.** a produce un zgomot puternic și prelung; a vui: *dar furtuna de departe vuietînd sosi-ntr-o clipă.* COȘB.; **2.** a face un zgomot intens, continuu și confuz: *vuietă vaiet de guri și se vuietă vuiet de trîmbiți.* COȘB. [Cf. *vui, vuiet*].

vuietór a. v. **vuitor**.

vuíre, vuiri f. acțiunea de a vui și rezultatul ei; vuiet: *vuirea mării, măreția nopții, îl adînceau într-un somn ... fericit.* EM. [V. *vui*].

vuitór, ~i, vuitoáre a. care vuiește: *apele atîtor vîltori vuitoare.* COȘB. // f. (mai ales în forma **vuietoare**) arbust mic de munte, totdeauna verde, cu tulpina întinsă pe pămînt, cu flori mici roz și cu fructe comestibile în formă de bobițe negre (*Empetrum nigrum*); (și: **vuietor**). [*Vui* + *-tor*].

vují vb. v. **văji**.

vulcán, vulcani m. **1.** deschidere în scoarța terestră prin care magma, sub formă de lavă, gaze etc., iese la suprafață, dînd naștere unei forme de relief, de obicei muntoase, conice; formă de relief constituită astfel: *ne vorbi despre un vulcan ce s-ar fi aflînd în apropierea satului.* AL.; *un vulcan din sudul Japoniei a aruncat un val de cenușă la o înălțime de un kilometru.* R.LIB.; (fig.) *deodată ... izbucni vulcanul războiului și lumea se cutremură.* SAD.; **vulcan activ**, vulcan care continuă să erupă periodic în zilele noastre; **vulcan stins**, vulcan care și-a încetat activitatea cu mult timp în urmă; **a sta** (sau a **dansa**) **(ca) pe un vulcan**, a fi amenințat de un pericol, de o primejdie care se poate dezlănțui oricînd: *răzvrătirea aceasta ... n-ar fi putut avea loc, dacă nu ar fi stat țara pe un vulcan gata să facă erupțiune.* C.GANE; **2.** (fig.) loc de unde poate porni în orice moment o acțiune primejdioasă; stare de lucruri, situație periculoasă, încordată, amenințătoare; pericol iminent: *Anglia, ... neputînd suferi să vază lîngă limitele sale un vulcan aprins ce amenință să o arză, decretă pierderea lui Napoleon.* FIL.; *nu lux, nu automobile și castele ... astea-s pojghița care acopere un vulcan de dureri.* REBR.; **3. vulcan noroios**, loc în care erup la suprafața solului gaze, însoțite de apă și noroi; ridicătură conică noroioasă formată în jurul acestor locuri; (și: (înv.) **volcan**). [Din it. *vulcano*, germ. *Vulkan*, fr. *volcan*].

vulcánic, ~ci, vulcanică, ~ce a. **1.** care aparține vulcanilor, care se referă la vulcani sau la acțiunea lor; care este format prin acțiunea vulcanilor: *barca aducea la Samos cenușă vulcanică de la Nisiro.* GHICA; *este un lac de natură vulcanică.* SAD.; **rocă vulcanică**, rocă eruptivă formată prin răcirea magmei la suprafața scoarței terestre; vulcanit; **2.** (fig.) înflăcărat, impetuos, furtunos, nestăvilit, năvalnic: *sub valurile sensibilității sale, uneori vulcanice, alteori molcome ..., simțim răceala concepției sale filozofice.* VIANU; *temperament vulcanic, G.Călinescu se consuma în spectacol public.* R.L.; (și: (înv.) **volcanic**). [Din it. *vulcanico*, fr. *volcanique*].

vulcanísm n. **1.** totalitatea proceselor geologice care se produc în timpul unei erupții vulcanice; activitate a vulcanilor; **2.** (fig.) înflăcărare, impetuozitate: *nu mai întîmpinăm aci vulcanismul unui temperament în luptă cu destinul.* VIANU. [Din germ. *Vulkanismus*, it. *vulcanismo*].

vulcanít n. rocă vulcanică (v. **vulcanic**). [Din germ. *Vulkanit*].

vulcanizá, vulcanizez vb. (tr.) **1.** a supune (cauciucul) operației de vulcanizare; **2.** a repara, a lipi un obiect de cauciuc prin procedeul vulcanizării. [Din fr. *vulcaniser*].

vulcanizáre, vulcanizări f. 1. operație de transformare chimică a cauciucului și de trecere din stare plastică în stare elastică, prin acțiunea agenților chimici (sulf, seleniu etc.) și fizici; **2.** reparare, lipire a unui obiect de cauciuc prin procedeul vulcanizării. [V. *vulcaniza*].

vulcanizát, ~ți, vulcanizată, ~e a. care a fost supus unei vulcanizări, obținut prin vulcanizare. [V. *vulcaniza*].

vulcanizatór, ~i, vulcanizatoáre m., f. muncitor specializat în operația de vulcanizare. [*Vulcaniza* + *-tor*].

vulcanológ, vulcanologi m. specialist în vulcanologie. [Din germ. *Vulkanolog*(*e*), fr. *vulcanologue*].

vulcanologíe f. știință care studiază fenomenele vulcanice, cauzele și mecanismul acestora. [Din germ. *Vulkanologie*, fr. *vulcanologie*].

vulg n. (adesea depr.) poporul de rînd; gloată, plebe: *aur, nestimate, ce vulgul le adoară.* HEL. [Din lat. *vulgus*].

vulgár, ~i, vulgară, ~e a. **1.** care este lipsit de originalitate; care este comun, obișnuit, banal: *costumu-i este îmbrăcămintea vulgară a vînătorilor contimporani cu artistul.* OD.; *comparațiunile lui ... ies din cercul comparațiunilor vulgare.* MACED.; (mat.) **logaritm vulgar**, logaritm zecimal; **2.** (înv.; rar) care ține de mulțime, de gloată: *el ades suit pe-o piatră ... părea ca o noapte neagră de furtune-acoperită, ochii fulgerau și vorba-i trezea furia vulgară.* EM.; **3.** (rar; despre denumiri de plante sau de animale) care este cunoscut și utilizat de popor; **4.** (înv.; despre limbă) vorbit de popor; popular: *mă condamni să-ți vorbesc în limba vulgară a părinților mei.* AL.; **limba latină vulgară**, limba latină populară; **5.** care este lipsit de educație, grosolan, necioplit: *miniștrii ... trec peste întîmpinările cele mai justificate ... cu cîte-o contraacuzare vulgară.* EM.; *directorul regreta că s-a coborît să discute cu un om atît de vulgar.* REBR.; **6.** deșănțat, obscen: *nu agrea cuvintele vulgare;* (adv.) *cuvîntul suna vulgar, impudic asemenea vorbelor obscene interzise în copilărie.* GHEȚIE; **7.** lipsit de suport științific; neștiințific: *era o epocă ... dedată unui materialism vulgar.* GAL. [Din lat. *vulgaris*, fr. *vulgaire*].

vulgarísm, vulgarisme n. expresie vulgară; cugetare vulgară: *roman plin de vulgarisme.* [Din fr. *vulgarisme*].

vulgaritáte, vulgarități f. **1.** (rar) caracterul a ceea ce este comun, banal: *începusem a mă deprinde cu vulgaritatea florilor noastre.* NEGR.; **2.** caracterul a ceea ce este vulgar, lipsit de distincție; grosolănie; trivialitate: *a încercat să-l cîștige prin șantaj ca o leliță de suburbie; degeaba s-a ferit de vulgaritate.* REBR.; *mă înviorai și nevoia mea de violență și vulgaritate se potoli.* PR.; **3.** (mai ales la pl.) faptă, vorbă, atitudine vulgară, indecentă. [Din lat. *vulgaritas*, *-atis*, fr. *vulgarité*].

vulgarizá, vulgarizez vb. **1.** (tr.) a face cunoscute și pe înțelesul publicului larg (cunoștințe științifice, artistice etc.); a populariza: *acest autor are ... talentul de a vulgariza într-un mod atrăgător misterele ceriului.* AL.; **2.** (înv.; tr. și refl.) a (se) răspîndi, a face să devină cunoscut sau a deveni cunoscut: *poate să fie de folos țării noastre, vulgarizînd în Germania poezia românească.* AL.; *comitele Széchény a scris o carte ... maghiarii își dau toată silința s-o vulgarizeze atît în Ungaria cît și în Europa.* EM.; **3.** (tr.) a trata ceva în mod simplist; a banaliza. [Din fr. *vulgariser*].

vulgarizáre, vulgarizări f. acțiunea de a (se) vulgariza și rezultatul ei: *vulgarizarea artelor evoacă talente din cele mai adînci ... straturi ale unei societăți.* CAR. [V. *vulgariza*].

vulgarizatór, ~i, vulgarizatoáre m., f. **1.** persoană care vulgarizează, care popularizează cunoștințe științifice, artistice etc.: *Figuier ... cel mai bun vulgarizator al științelor naturale.* HASD.; **2.** persoană care dă o interpretare simplistă noțiunilor pe care vrea să le popularizeze. [Din fr. *vulgarisateur*].

vulgáta f. artic. numele traducerii latine a Bibliei, făcută de Sf. Ieronim în sec. al IV-lea d.Hr., adoptată la Conciliul din Trent și folosită și azi în Biserica romano-catolică; carte care conține această traducere. [Din lat. (*versio*) *Vulgata*, fr. *Vulgate*].

vulnerá, vulnerez vb. (rar; tr.) a vătăma, a răni. [Din it., lat. *vulnerare*].

vulnerábil, ~i, vulnerabilă, ~e a. **1.** (rar) care poate fi vătămat, rănit; **2.** (fig.) care poate fi ușor atacat; care are părți slabe, criticabile; slăbiciuni: *viițiurile îi sînt părțile descoperite și vulnerabile.* CAR.; *sensibilitatea sa îl face vulnerabil;* **punct vulnerabil**, parte slabă a cuiva; punct sensibil, punct nevralgic: *slăbiciunea de caracter era punctul lui vulnerabil.* [Din lat. *vulnerabilis*, it. *vulnerabile*, fr. *vulnérable*].

vulnerabilitáte f. caracter vulnerabil al cuiva sau a ceva. [Din fr. *vulnérabilité*].

vulnerár, ~i, vulnerară, ~e a. care se folosește ca remediu pentru vindecarea rănilor: *pojarnița, pătlagina și potbalul sînt plante vulnerare.* [Din it. *vulnerario*, lat. *vulnerarius*].

vulpán, vulpani m. (pop.) vulpoi. [*Vulpe* + *-an*].

vulpăríe, vulpării f. 1. mulțime de vulpi; **2.** loc unde se găsesc multe vizuini de vulpi. [*Vulpe* + *-ărie*].

vúlpe, vulpi f. **1.** mamifer carnivor sălbatic, din familia canidelor, cu blana roșcată, cu urechile ascuțite, cu botul îngust, avînd coada lungă și

stufoasă (*Vulpes vulpes*); vulpoaică: *era odată o vulpe vicleană, ca toate vulpile.* CR.; **vulpe argintie**, specie de vulpe cu blana neagră cu luciu argintiu; **a tocmi vulpea din pădure**, a promite un lucru pe care nu-l ai, a face planuri în legătură cu ceva nesigur: *să nu mai tocmim vulpea din pădure; să nu ne mai certăm pe ceea ce nu are nimeni dintre noi.* BOLLIAC; **a umbla cu vulpea în sac**, a recurge la procedee incorecte: *d-sa se-ncurcă în citate de proverbe uzate: lupul părul îşi schimbă ..., umblaţi cu vulpea-n sac!* CAR.; **a-i intra cuiva vulpea în sac**, **a)** a nu mai şti ce să facă pentru a scăpa dintr-o încurcătură; **b)** a-şi pierde cumpătul, a se speria: *zmeii cînd auziră una ca asta, le intră vulpea în sac.* ISP.; **2.** blana prelucrată a acestui animal: *Kira, într-o dulamă cu hărşii de vulpi, se repede înspre Cornul-Caprei.* DELAVR.; **3.** (fig.) epitet pentru o persoană vicleană, ipocrită: *Simion, o vulpe vînătoare de diurne şi afaceri tăinuite.* CAR.; **4.** (compuse) **a)** (iht.) **vulpe-de-mare**, vatos (*Raja clavata*); **b)** (zool.) **vulpea-deşertului**, fenec (*Fennecus zorda*); **5.** (reg.) varietate de strugure cu ciorchinele lung, cu boabele rare, dulci şi de culoare roşiatică; **6.** (pop.) ferestruică în acoperişul caselor ţărăneşti, prin care iese fumul din pod; **7.** (reg.) dar în vin, rachiu sau în bani pe care îl pretind mirelui flăcăii din satul miresei; (şi: (pop.) **hulpe**). [Lat. ***vulpes***].

vulpénie, vulpenii f. şiretenie, viclenie; truc, stratagemă: *căuta prin mijloace viclene să bată pe turci cu mîinile altora; pentru aceasta întrebuinţa toate vulpeniile.* ISP. [***Vulpe*** + *-enie*].

vulpésc, ~şti, vulpeáscă, ~eşti a. **1.** de vulpe, a vulpii; ca de vulpe; **2.** (fig.) viclean, perfid. [***Vulpe*** + *-esc*].

vulpéşte adv. **1.** ca vulpea, în felul vulpii; **2.** (fig.) cu viclenie, cu perfidie. [***Vulpe*** + *-eşte*].

vulpişoáră, vulpişoare f. diminutiv al lui vulpe; vulpiţă. [***Vulpe*** + *-işoară*].

vulpíţă, vulpiţe f. vulpişoară. [***Vulpe*** + *-iţă*].

vulpoáică, vulpoaice f. **1.** vulpe; **2.** (fig.) epitet pentru o femeie vicleană, ipocrită. [***Vulpe*** + *-oaică*].

vulpói, vulpoi m. **1.** masculul vulpii: *ce frumoasă cataveică am să fac nevestei mele din blana istui vulpoi.* CR.; **2.** (fig.) epitet pentru un om viclean, ipocrit: *Petru Aron iese din ascunzătoare, momit de cîţiva boieri, vulpoi bătrîni, cu chip că iarăşi îl vor domn.* VLAH. [***Vulpe*** + *-oi*].

vultăn, vultani m. **1.** vultur: *avea un vrav de paseri dinainte şi ospăta dintr-însele cu lăcomie, ca un vultan hămisit.* CR.; **2.** epitet pentru un bărbat curajos, viteaz: *vitejii mei oşteni, ... vultani din Războieni.* AL.; (şi: (pop.) **hultan**). [Cf. ***vultur***].

vultoáre f. v. **vîltoare**.

vúltur, vulturi m. **1.** numele mai multor păsări răpitoare de zi, mari, cu aripi lungi, cu picioare puternice, cu ciocul lung, ascuţit şi încovoiat: **a)** (şi **vultur pleşuv brun**) vultur cu gîtul gros, cu penele de culoare brun-închis (*Aegypius monachus*); **b)** (şi **vultur pleşuv sur**) vultur cu penele de culoare gri, cu un guler de pene albicioase (*Gyps fulvus*); **c)** (şi **vultur bărbos**) vultur cu penele negricioase, cu capul colorat în galben-auriu; zăgan (*Gypaëtus barbatus*); **d)** (şi **vultur pescar**) vultur cu penele de culoare cafenie, care se hrăneşte mai ales cu peşte (*Pandion heliaëtus*): *şi acestea să le urîţi den zburătoare şi nu se vor mînca, scîrbe sînt: vulturul şi gripsorul.* BIBLIA; *vulturii ... stau amuţiţi pe creştele seci şi sure a stîncelor nalte.* EM.; (cu aluzie la acuitatea vizuală a ochilor vulturului) *un voinic cu ochi de vultur lunga vale o măsoară.* EM.; **2.** epitet pentru un bărbat curajos, viteaz, semeţ: *unde e acuma puternica mărire ... cînd vulturul Daciei cu fruntea-ncoronată ... da semnul biruinţei?* ALEX.; **3.** stindard al legiunilor romane, înfăţişînd un vultur; **4.** figură simbolică, reprezentînd un vultur, de pe stemele, monedele, peceţile sau steagurile unor ţări; **5.** (astr.; artic.) constelaţie boreală, situată la sud de constelaţia Lebedei, vizibilă vara. [Lat. ***vultur, -uris***].

vultúră vb. v. **vîltura**.

vulturáş, vulturaşi m. diminutiv al lui vultur; vulturel: *vultur, vulturaş! du-te şi adă două picături de lapte, una rece şi una caldă.* CR. [***Vultur*** + *-aş*].

vulturél, vulturei m. vulturaş: *deprinde vulturelul să zboare în văzduh.* NEGR. [***Vultur*** + *-el*].

vulturésc, ~şti, vultureáscă, ~eşti a. **1.** de vultur, al vulturilor; ca de vultur: *m-am întrebat pe mine însumi dacă aripele vultureşti ... nu m-ar duce şi m-ar rătăci prin nouri?* AL.; *am simţit fiorii zărilor fără sfîrşit, cînd calul mă ducea în zbor vulturesc.* SAD.; **2.** (p. ext.) ager, iute; puternic. [***Vultur*** + *-esc*].

vulturéşte adv. **1.** ca vulturul; cu iuţeală, foarte repede: *numai ochii săi mişca, vultureşte-i alerga, pe cea zare cenuşie.* AL.; **2.** în mod îndrăzneţ, cutezător: *visul său se-nfiripează şi se-ntinde vultureşte, an cu an împărăţia tot mai largă se sporeşte.* EM. [***Vultur*** + *-eşte*].

vulturícă, vulturici f. plantă erbacee din familia compozeelor, cu flori galbene-purpurii, cu tulpina fără frunze (*Hieracium pilosella*). [***Vultur*** + *-ică*].

vulturíţă, vulturiţe f. (rar) vulturoaică. [***Vultur*** + *-iţă*].

vulturoáică, vulturoaice f. femela vulturului; vulturiţă, vulturoaie. [***Vultur*** + *-oaică*].

vulturoáie, vulturoaie f. (rar) vulturoaică. [***Vultur*** + *-oaie*].

vúlvă, vulve f. partea externă a organului genital feminin. [Din fr. ***vulve***, lat. ***vulva***].

vulvectomíe, vulvectomii f. rezecţie a vulvei. [Din fr. ***vulvectomie***].

vulvítă, vulvite f. inflamaţie a vulvei. [Din fr. ***vulvite***].

vulvoáre f. v. **vîlvoare**.

vulvói a. v. **vîlvoi**.

vum interj. cuvînt care redă sunetul unui clopot cu timbru grav: *vum! sunetul unui clopot urieşesc ... şi Dan se simţi trăsnit şi afundat în nemărginire.* EM. [Onomat.].

vumétru, vumetre m. aparat folosit pentru controlul modulaţiei în sisteme de înregistrare, redare şi transmitere a semnalelor audio. [Din fr. ***vumètre***].

vun a. neh. v. **vreun**.

vurt, vurturi n. (reg.) rachiu slab şi de proastă calitate. [Et. nec.].

vúrtă f. v. **hurtă**.

vútă, vute f. lucrare de zidărie în formă de boltă. [Din fr. ***voûte***].

vutcár, vutcari m. (înv.) persoană care fabrica sau vindea vutcă: *lei ... 10 ~ de la starostele de vutcari* (a. 1776). URIC. [***Vutcă*** + *-ar*].

vútcă f. (înv.) rachiu; (în special) un fel de lichior (care se prepara în casă): *preste tot ceasul be ori vin cu pelin ori vutcă.* NEC.; *cinstiţii boieri ... au să binevoiască să adaste aici, îndeletnicindu-se, pe lîngă cafea, c-o vutcă tare bună de vişine.* SAD. [Din pol. ***wódka***].

vuvăr, vuvari m. (reg.) muzicant care cîntă din vuvă. [***Vuvă*** + *-ar*].

vúvă, vuve f. (reg.) dairea. [Et. nec.].

vuvuí, vúvui vb. (reg.; intr.) **1.** a cînta cu vuva: *nu vuvui cu vuva.* POP.; **2.** a vîjîi, a vui; **3.** a bîzîi, a zumzăi. [***Vuvă*** + *-ui*].

vuvuít, vuvuituri n. (reg.) faptul de a vuvui; vuiet, vîjîit; **2.** bîzîit, zumzet: *odată auzi un vuvuit ca de un roi de albine.* ISP. [V. ***vuvui***].

vuvuitoáre, vuvuitori f. (reg.) dairea. [***Vuvui*** + *-toare*].

vuvuitúră, vuvuituri f. (reg.) **1.** vuiet, vîjîit; **2.** zumzet. [***Vuvui*** + *-tură*].

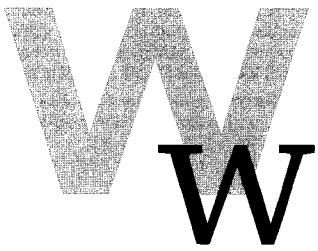

W, w m. invar. **1.** literă (denumită *dublu ve*) existentă în alfabetul de origine latină al unor limbi moderne, care se foloseşte în limba română numai pentru a reda ortografia originară a unor cuvinte străine (împrumutate) sau în nume proprii străine (şi avînd de obicei pronunţia *v*); **2. W,** (fiz.) simbol pentru „wat"; **3. W,** (chim.) simbol pentru „tungsten (wolfram)".

wagnerián, ~eni, wagneriană, ~ene a. care este creat de Wagner, care aparţine lui Wagner, specific lui Wagner sau creaţiei sale muzicale. [Din fr. *wagnérien*].

wagnerísm n. concepţie, structură muzicală sau stil specific lui Wagner. [Din fr. *wagnérisme*].

wagon-lit [vagón-li] n. vagon de dormit (prevăzut cu paturi). [Cuv. fr.].

wălchia f. (geol.) gen fosil de conifere, caracteristic pentru carboniferul superior şi permian. [Din fr. *walch*].

walchíră f. v. **walkirie.**

walhálla f. locaş al zeilor şi al eroilor în mitologia germanică şi scandinavă. [Din germ. *Walhalla*].

walkírie, walkirii f. (în mitologia scandinavă) nume dat fiicelor lui Wotan, fecioare războinice şi foarte frumoase, care hotărau soarta bătăliilor şi combatanţilor, potrivit voinţei zeilor: *spiritele cele bune erau de gen feminin şi se numeau walchire.* FIL.; (şi: (înv.) **walchiră**). [Din germ. *Walkyrie,* fr. *walkyrie*].

walkman, walkmani [uókmen] n. radiocasetofon portabil mic cu căşti. [Din engl. *walkman*].

walk-over [uóc-ouvăr] n. (sport) calificare a unui sportiv, rămas singur în competiţie, prin neprezentarea adversarului. [Cuv. engl.].

walpúrgic, ~ci, walpurgică, ~ce a. care ţine de Walpurgie, referitor la Walpurgie (noaptea cînd, potrivit unei legende medievale, vrăjitoarele se întîlneau cu diavolii); (p. ext.) satanic. [*Walpurgie* n. pr. + *-ic*].

waránt, warante n. act eliberat la depunerea unei mărfi într-un doc sau într-un antrepozit, care poate fi negociat ca poliţă sau poate servi drept garanţie pentru obţinerea unui împrumut: *warantul se poate negocia prin andosare.* [Din engl., fr. *warrant*].

wash-board [uóş-bod] n. instrument de percuţie folosit în primele forme ale muzicii de jaz. [Cuv. engl.].

water balast [uótăr balast] n. tanc conţinînd lestul lichid al unei nave şi fiind plasat în fundul dublu al acesteia. [Din fr., engl. *water ballast*].

water-closet [uótăr-clost] (prescurtat WC) n. (rar) closet: *îşi instalase sonerie electrică, pe care învăţase s-o manipuleze singur, water-closet englezesc.* CĂL. [Cuv. engl.].

water-polo [uótăr-pólo] n. polo pe apă. [Cuv. engl.].

water-proof [uótăr-pruf] n. manta impermeabilă. [Cuv. engl.].

watt, waţi m. (fiz.) unitate de măsură a puterii electromagnetice, egală cu puterea unui joule pe secundă: *deasupra mesei atîrnă la capătul unei sîrme un bec de şaizeci de waţi.* GHEŢIE. [Din fr., engl. *watt*].

wattmétru, wattmetri m. instrument pentru măsurarea în waţi a puterii electrice dintr-un circuit. [Din fr. *wattmètre*].

wattóră, wattore f. unitate de măsură a energiei electrice, egală cu puterea furnizată de un watt într-o oră. [*Watt* + *oră;* cf. fr. *wattheure*].

wattormétru, wattormetre m. contor pentru măsurarea în waţi a energiei electrice care trece printr-un circuit. [Din fr. *wattheuremètre*].

web [ueb] n. sistem care permite accesul la internet. [Din engl. *(wold wide) web*].

wéber, weberi m. unitate de măsură a fluxului de inducţie magnetică, egală cu fluxul care produce într-o spiră o forţă electromotoare de un volt. [Din fr. *weber*].

webermétru, webermetre n. instrument pentru măsurarea fluxului magnetic. [Din germ. *Webermeter*].

week-end, week-enduri [úik-end] n. (englezism) sfîrşit de săptămînă (cuprinzînd sîmbăta şi duminica), destinat odihnei. [Din engl. *week-end*].

wehrmacht [vérmaht] n. denumire pentru armata imperială germană. [Din germ. *Wehrmacht*].

weismannism [vaismanísm] n. teorie biologică care postulează separarea organismului în „germeni" (substanţă ereditară) şi „soma" (corpul inert din punct de vedere genetic), afirmînd independenţa absolută a germenului faţă de soma. [Din germ. *Weismannismus*].

weismannist, ~şti, weismannistă, ~e [vaismaníst] a. care ţine de weismannism, referitor la weismannism. // m., f. adept al weismannismului. [Din engl. *weismannist*].

werfenián, ~eni, werfeniană, ~ene a. şi n. (geol.) (care ţine de, referitor la) etajul din triasicul inferior. [Din fr. *werfénien*].

western, westernuri şi **westerne** [uéstărn] n. film de aventuri, a cărui acţiune se petrece de obicei în perioada colonizării vestului Statelor Unite ale Americii. [Din engl. *western*].

westfalián, ~eni, westfaliană, ~ene a. şi n. (geol.) (care aparţine, referitor la) etajul superior al carboniferului mediu din vestul Europei, caracterizat prin importante zăcăminte de cărbuni. [Din fr. *westphalien*].

whig, whigi [uig] m. membru al partidului liberal din Anglia (în prima jumătate a secolului al XIX-lea). [Din engl. *whig*].

whisky, (rar) **whiskiuri** [úiski] n. **1.** băutură alcoolică, obţinută din cereale (orz, ovăz, secară) prin distilare în condiţii speciale: *au pus patefonul ..., au comandat whisky şi oranjadă.* EL.; **2.** cantitate din această băutură: *am băut un whisky.* [Din engl. *whisky, whiskey*].

white-spirit [uâit-spirit] n. produs obţinut prin distilarea petrolului, întrebuinţat ca solvent în vopsitorie şi în industria lacurilor. [Cuv. engl.].

widia f. **1.** carbură de tungsten foarte dură folosită la armarea pieselor supuse uzurii, în special a sculelor de prelucrare prin aşchiere a metalelor; **2. (oţel widia)** oţel aliat foarte rezistent care are în compoziţie această carbură; **gloanţe widia,** proiectile perforante (pentru armele portabile) care au miezul dintr-un astfel de oţel; **plăcuţă widia,** plăcuţă metalică care conţine această carbură şi care se sudează pentru a forma tăişul unor scule aşchietoare. [Din germ. *Widia,* fr. *widia*].

wigwam [uiguóm] n. **1.** cort din piele al indienilor din America de Nord; **2.** aşezare, sat format din astfel de corturi. [Cuv. engl.].

willemít n. silicat natural de zinc, de culoare albă, verde sau cafenie. [Din fr. *willémit*].

wilow [uílou] n. maşină de destrămat şi curăţat deşeurile de bumbac. [Cuv. engl.].

witz, witzuri [viț] n. (germanism) vorbă de spirit, glumă: *în scrierile mărunte, witzul romantic este învederat.* CĂL.; *un fabricator de witzuri și acrobații lexicale.* CĂL. [Din germ. *Witz*].

wofatít n. rășină sintetică. [Din fr. *wofatite*].

wolffián, ~eni, wolffiană, ~ene a. care aparține wolffianismului, referitor la wolffianism: *n-ar avea o altă cunoștință a sistemului wolfian decît una complectă istorică.* EM. // m. adept, continuator al filozofiei lui Christian Wolff. [*Wolff* n. pr. + *-ian*].

wolffianísm n. concepție filozofică eclectică, inspirată din sistemul lui Leibniz, aparținînd lui Christian Wolff. [*Wolffian* + *-ism*].

wólfram, (rar) **wolframuri** n. oxid natural de fier, de mangan și de tungsten, foarte rezistent din punct de vedere chimic, întrebuințat la fabricarea oțelurilor și a filamentelor becurilor electrice. [Din germ. *Wolfram,* fr. *wolfram*].

wolframát, wolframați m. sare a acidului wolframic. [Din germ. *Wolframat*].

wolfrámic, ~ci, wolframică, ~ce a. de wolfram, al wolframului; **acid wolframic,** acid pe bază de wolfram. [*Wolfram* + *-ic*].

wolframít, wolframite n. wolframat natural din care se extrage wolframul. [Din germ. *Wolframit,* fr. *wolframite*].

wombát, wombați m. mamifer marsupial care trăiește în Australia și are aspectul unui urs mic (*Vombatus ursinus*). [Din fr., engl. *wombat*].

wow [uau] interj. (englezism) exclamație care exprimă surprinderea sau admirația. [Din engl. *wow*].

wulfenít n. minereu de plumb și de molibden. [Din germ. *Wulfenit,* fr. *wulfénite*].

würm [viurm] n. ultima epocă glaciară (a patra) din cuaternar în munții Alpi. [Din germ. *Würm,* fr. *würm*].

würmián, ~eni, würmiană, ~ene [viurmián] a. care ține de würm, referitor la würm. [Din fr. *würmien*].

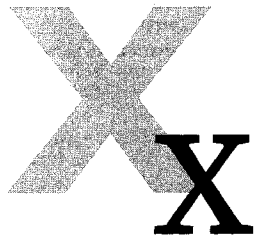

X, x m. invar. **1.** a douăzeci şi noua literă (denumită *ics*) a alfabetului limbii române: *scrie un „x" pe tablă;* **2.** grup de sunete redate prin această literă: *cs,* sau *gz;* **3.** (fig.) persoană, loc etc. necunoscut, al cărui nume este lipsit de importanţă sau este păstrat anonim; **4.** (fiz.) **raze** (sau **radiaţie**) **X,** radiaţie electromagnetică de mică lungime de undă care impresionează placa fotografică şi este întrebuinţată mai ales în medicină: *radioscopie cu raze X;* **5.** (biol.) **cromozom X,** cromozom care conţine gene determinante pentru sex; **6. X,** cifră romană avînd valoarea „zece"; **7. X,** (chim.) simbol pentru „xenon"; **8. X,** (mat.) simbol pentru necunoscuta unei ecuaţii; **9. X,** (mat.) simbol pentru variabila independentă a unei funcţii.

xantelásma f. (med.) pete galbene care apar mai ales pe pleoape. [Din fr. *xanthélasma*].

xantínă f. (chim.) produs organic care se găseşte în sînge, urină, ceai, cafea etc. [Din fr. *xanthine*].

xantípă f. (depr.) epitet pentru o femeie rea şi cicălitoare (precum Xantipa, soţia lui Socrate). [De la *Xantipa* n. pr.].

xantocít, xantocite n. (biol.) celulă care conţine pigment galben. [Din fr. *xanthocyte*].

xantocromátic, ~ci, xantocromatică, ~ce a. colorat în galben. [Din fr. *xanthochromatique*].

xantocromíe, xantocromii f. colorare în galben (spre maro) a unor leziuni de tegumente sau a unor lichide organice. [Din germ. *Xanthochromie,* fr. *xanthochromie*].

xantodermíe, xantodermii f. (med.) colorare în galben a pielii. [Din fr. *xanthodermie*].

xantofílă, xantofile f. pigment galben care se găseşte în gălbenuşul de ou, în petalele florilor galbene, în alge etc. şi care dă culoarea specifică plantelor veştejite; lateină. [Din fr. *xanthophille*].

xantogenát, xantogenaţi m. compus chimic obţinut prin acţiunea unui hidroxid metalic asupra sulfurii de carbon, care se întrebuinţează în industrie. [Din fr. *xanthogénate*].

xantóm, xantoame n. (med.) nodul de culoare gălbuie sau roşcată, care apare pe piele ca urmare a unei tulburări în metabolismul lipidelor. [Din fr. *xanthome*].

xantomatóză, xantomatoze f. (med.) boală provocată de tulburarea metabolismului, datorată creşterii cantităţii de colesterol din sînge, şi caracterizată prin apariţia de xantoame. [Din fr. *xanthomatose*].

xantopsíe, xantopsii f. (med.) tulburare a vederii care produce colorarea în galben a tuturor imaginilor, cauzată de icter, de intoxicaţia cu santonină etc. [Din fr. *xantopsie*].

xénie, xenii f. (biol.) apariţie, la generaţiile obţinute prin hibridare sexuată, a caracterelor organismului patern în endospermul seminţei. [Din fr. *xénie*].

xenísm, xenisme n. cuvînt străin împrumutat de o limbă, fără a-l fi adaptat la propriul sistem. [Din fr. *xénisme*].

xeno- element de compunere cu semnificaţia „străin". [Din fr. *xeno-,* gr. *xenós*].

xenobióză, xenobioze f. (biol.) vieţuire în asociaţii străine sau în dauna altui organism. [Din fr. *xénobiose*].

xenocraţíe, xenocraţii f. (rar) conducere, dominaţie de către reprezentanţii unei etnii străine dintr-o ţară: *acesta va fi rezultatul final al xenocraţiei.* EM. [Din gr. *xenokratía*].

xenofíl, ~i, xenofilă, ~e a. şi m., f. (persoană) care admiră, care preţuieşte tot ceea ce este străin: *Gherea, xenofilul, împrumută doctrina sa.* CĂL. [Din fr. *xénophile*].

xenofilíe, xenofilii f. ataşament, admiraţie, dragoste faţă de tot ceea ce este străin. [Din fr. *xénophilie*].

xenofób, ~i, xenofobă, ~e a. şi m., f. (persoană) care manifestă atitudine ostilă faţă de străini (şi faţă de realizările lor): *conservatorismul său e genealogic şi xenofob.* CĂL.; *împrumută doctrina sa xenofobilor şi antisemiţilor.* CĂL. [Din fr. *xénophobe*].

xenofobíe, (rar) **xenofobii** f. atitudine ostilă, ură, duşmănie faţă de străini şi faţă de ceea ce provine de la străini: *formele nouă sînt rele, deci ură contra introducătorilor lor, prin urmare xenofobie.* IBR. [Din fr. *xénophobie*].

xenoftalmíe, xenoftalmii f. (med.) uscare a conjunctivitei şi a corneei, datorată afecţiunii aparatului lacrimal şi lipsei vitaminei A; xeroză. [Din fr. *xénophtalmie*].

xenogamíe, xenogamii f. **1.** (biol.) încrucişare între indivizi deosebiţi genetic; **2.** (bot.) polenizare încrucişată cu polen de la alte plante din aceeaşi specie. [Din fr. *xénogamie*].

xenoglosíe, xenoglosii f. fenomen constatat la mediumurile care în timpul somnului hipnotic vorbesc limbi pe care nu le-au învăţat. [Din it. *xenoglossia*].

xenolít, xenolite n. (geol.) fragment de rocă străin ca proveniență şi compoziţie în raport cu roca eruptivă în care este prins. [Din fr. *xénolite,* germ. *Xenolith*].

xenomăn, ~i, xenomană, ~e m., f. persoană care manifestă o admiraţie deosebită pentru străini şi pentru ceea ce provine de la ei. [Din fr. *xénomane*].

xenomaníe, (rar) **xenomanii** f. admiraţie, pasiune exagerată pentru tot ceea ce este străin: *a avut un mare succes pentru că combătea xenomania.* IBR. [Din fr. *xénomanie*].

xenomórf, ~i, xenomorfă, ~e a. (geol.) care prezintă xenomorfie: *mineral xenomorf.* [Din fr. *xénomorphe*].

xenomorfíe, xenomorfii f. proprietate a unui mineral de a se prezenta şi sub altă formă de cristalizare decît cea obişnuită, datorită mineralelor înconjurătoare formate mai de timpuriu; xenomorfism. [Din fr. *xénomorphie*].

xenomorfísm n. xenomorfie. [Din fr. *xénomorphisme*].

xenón n. element chimic din grupul gazelor nobile, incolor şi inodor, folosit la umplerea lămpilor electrice. [Din fr. *xénon*].

xenopatíe, xenopatii f. (med.) delir în care bolnavul crede că o persoană acţionează asupra sa (de la distanţă) prin sugestie, hipnoză etc. [Din fr. *xénopathie*].

xenoscópic, ~ci, xenoscopică, ~ce a. (înv., rar) care examinează, urmăreşte modul de manifestare a xenocraţiei: *prin studii xenoscopice am arătat că roşii nici nu sînt măcar români.* EM. [*Xeno-* + *-scopic* (extras din cuvinte ca *macroscopic, microscopic* etc.)].

xenotropísm, xenotropisme n. (biol.) fenomen care atrage un parazit către o fiinţă, un organ sau o celulă. [Din fr. *xénotropisme*].

xeres [héres] m. vin superior, foarte tare şi cu aromă specifică, originar din Spania. [Din sp. *xeres,* fr. *xérès*].

xero- element de compunere cu semnificaţia „uscat", „arid", „(de) uscăciune". [Din fr. *xéro-*].

xerocopía, xerocopiez vb. (tr.) a xeroxa. [De la *xerocopie*].

xerocópie, xerocopii f. copie făcută la xerox. [Din fr. *xérocopie,* it. *xerocopia*].

xerocopiére, xerocopieri f. acţiunea de a xerocopia. [V. *xerocopia*].

xerodermíe, xerodermii f. (med.) boală congenitală caracterizată prin uscarea şi descuamarea continuă a pielii, datorită scăderii secreţiilor cutanate. [Din fr. *xérodermie*].

xerofág, ~gi, xerofagă, ~ge a. care se hrăneşte numai cu alimente uscate. [Din fr. *xérophage*].

xerofagíe, xerofagii f. regim de alimentaţie vegetariană bazat pe alimente uscate, seci. [Din fr. *xérophagie*].

xerofíl, ~i, xerofilă, ~e a. (biol.) care poate trăi în locuri uscate, lipsite de umezeală: *plantă xerofilă; animal xerofil.* [Din fr. *xérophile*].

xerofilíe f. (biol.) proprietatea de a fi xerofil. [Din germ. *Xerophilie*].

xerofít, ~ţi, xerofită, ~e a. şi f. (bot.) (plantă) adaptată unui mediu uscat, cu umiditate scăzută. [Din fr. *xérophyte*].

xerofób, ~i, xerofobă, ~e a. (biol.) care nu poate trăi în ţinuturi secetoase. [*Xero-* + *-fob*].

xeroförm, xeroformuri n. substanţă medicamentoasă sub forma unei pulberi galbene, întrebuinţată ca antiseptic (intestinal). [Din fr. *xéroforme*].

xerogél, xerogeluri n. material obţinut prin uscarea gelurilor şi folosit ca absorbant. [Din fr. *xérogel,* germ. *Xerogel,* engl. *xerogel*].

xerográf, xerografuri şi **xerografe** n. aparat folosit în xerografie. [Cf. it. *xerografo*].

xerografiá, xerografiez vb. (tr.) a xeroxa. [De la *xerografie*].

xerografiát, ~ţi, xerografiată, ~e a. xeroxat. [V. *xerografia*].

xerográfic, ~ci, xerografică, ~ce a. care aparţine xerografiei, referitor la xerografie, folosit în xerografie. [*Xerograf* + *-ic*].

xerografíe, xerografii f. procedeu de tipărire, fără contact direct cu obiectul tipărit, bazat pe impresionarea unei plăci electrizate acoperite cu un strat de material fotosensibil şi încărcat cu electricitate statică. [Din germ. *Xerographie*].

xerografiére, xerografieri f. acţiunea de a xerografia. [V. *xerografia*].

xeróm, xeroame n. (med.) xeroftalmie. [Din fr. *xérome*].

xeromórf, ~i, xeromorfă, ~e a. (bot.) adaptat la secetă: *plantă xeromorfă.* [Din germ. *xeromorph*].

xeromorfísm n. fenomen de modificare a structurii şi funcţiilor specifice întîlnit la plantele care trăiesc în medii aride, sărace în apă. [Din fr. *xéromorphisme*].

xerostomíe, xerostomii f. (med.) senzaţie de uscare a gurii, datorită unei insuficienţe a glandelor salivare. [Din fr. *xérostomie*].

xerotérm, ~i, xerotermă, ~e a. (bot.) adaptat la un mediu uscat şi cald: *plantă xerotermă.* [Din fr. *xérotherme,* germ. *xerotherm*].

xérox, xeroxuri n. aparat pentru multiplicare şi reproducere directă după original, bazat pe xerocopiere; **a trage la xerox,** a multiplica prin xerocopiere. [Din engl. *xerox*].

xeroxá, xeroxez vb. (tr.) a multiplica sau a copia cu ajutorul xeroxului. [De la *xerox*].

xeroxáre, xeroxări f. acţiunea de a xeroxa. [V. *xeroxa*].

xeroxát, ~ţi, xeroxată, ~e a. care a fost xerocopiat, tras la xerox. [V. *xeroxa*].

xeróză, xeroze f. (med.) boală a ochilor caracterizată prin uscarea şi contractarea conjunctivei, prin dispariţia secreţiei lacrimale şi prin opacitatea corneei (care poate deveni albă); xeroftalmie. [Din fr. *xérose*].

xífie, xifii f. cetaceu care trăieşte în Marea Mediterană şi are maxilarul superior alungit, în formă de sabie; peşte-sabie (*Xiphias galdius*). [Din fr. *xiphias*].

xifoíd, ~zi, xifoidă, ~e a. asemănător unei spade; în formă de spadă; **apendice** (sau **cartilaj**) **xifoid,** cartilaj, în forma unui vîrf de sabie, care formează extremitatea inferioară a sternului. [Din fr. *xiphoïde*].

xifoidalgíe, xifoidalgii f. (med.) durere la nivelul apendicelui xifoid. [Din fr. *xiphoïdalgie*].

xifoidítă, xifoidite f. (med.) inflamaţie a cartilajului xifoid. [Din fr. *xiphoïdite*].

xilăn, xilani m. polizaharidă care se găseşte, alături de celuloză, în celulele lignificate ale lemnului, paielor, cocenilor etc. [Din fr. *xylane,* germ. *Xylan*].

xilém n. (bot.) ansamblu de ţesuturi ale plantelor, provenit din celule cu membranele îngroşate şi lignificate, care serveşte la susţinere. [Din fr. *xylème,* germ. *Xylem*].

xilén, xileni m. (chim.) hidrocarbură lichidă, derivată din benzen, care se găseşte în gudronul de huilă şi se foloseşte în industria lacurilor, a coloranţilor, a cauciucului etc. [Din fr. *xylène*].

xilidínă, xilidine f. (chim.) produs derivat din xilen prin tratarea acestuia cu agenţi reductori, folosit la fabricarea coloranţilor şi a medicamentelor. [Din fr. *xylidine*].

xilo- element de compunere cu semnificaţia „(referitor la) lemn", „lemnos". [Din fr. *xylo-,* gr. *xylon*].

xilofág, ~gi, xilofagă, ~ge a. (zool.) care se hrăneşte cu lemn, care roade lemnul: *insectă xilofagă.* [Din fr. *xylophage*].

xilofagíe f. însuşirea de a fi xilofag; acţiune a insectelor xilofage. [Din fr. *xylophagie*].

xilofón, xilofoane n. instrument muzical de percuţie, alcătuit din plăci de lemn, care vibrează şi emit sunete cînd sînt lovite cu ciocănele speciale. [Din fr. *xylophone*].

xilofoníst, ~şti, xilofonistă, ~e m., f. persoană care cîntă la xilofon. [Din it. *xilofonista*].

xilográf, xilografi m. persoană care execută clişee de tipar gravate în lemn; gravor în lemn: *procedeu de xilograf vechi.* CĂL. [Din fr. *xylographe*].

xilografá, xilografez vb. (rar; tr.) a executa clişee de tipar gravate în lemn; a grava în lemn: *există un portret xilografat excelent al lui Ştefan Gheorghe.* [De la *xilografie*].

xilográfic, ~ci, xilografică, ~ce a. care aparţine xilografiei, referitor la xilografie; obţinut prin xilografie: *portretul taichii are o oareşicare vigoare xilografică.* CĂL. [Din fr. *xylographique*].

xilografíe, xilografii f. **1.** arta de a grava în lemn; **2.** clişeu tipografic gravat în lemn; (p. ext.) gravură în lemn; **3.** procedeu tipografic în care se folosesc clişee gravate în lemn. [Din fr. *xylographie*].

xilogrămă, xilograme f. (rar) clişeu în lemn obţinut prin gravare. [Din fr. *xylogramme*].

xilogravúră, xilogravuri f. **1.** totalitate a procedeelor de producere a formei de tipar prin gravare în lemn; xilografie; **2.** clişeu gravat în lemn; **3.** reproducere tipărită a unui astfel de clişeu; **4.** procedeu de gravură care constă în imprimarea pe hîrtie a unui desen săpat pe o placă de lemn; **5.** gravură realizată prin acest procedeu. [Din fr. *xylogravure*].

xiloíd, ~zi, xiloidă, ~e a. care este de natură lemnoasă sau are o structură asemănătoare cu cea a lemnului. [Din fr. *xyloïde*].

xilól n. xilen brut, folosit contra paraziţilor sau ca solvent. [Din fr. *xylol*].

xilolít, xilolite şi **xilolituri** n. amestec de rumeguş de lemn şi de clorură de magneziu, colorat cu pigmenţi naturali, folosit la fabricarea plăcilor pentru pardoseli, a cabinelor de nave etc. [Din germ. *Xylolith*].

xilolitografíe, xilolitografii f. (tipogr.) procedeu de tipar litografic la care clişeul se execută pe o placă de lemn acoperită cu un strat de calcar format din cretă pulverizată. [Din fr. *xylolithographie,* germ. *Xylolithographie*].

xilolitogravúră, xilolitogravuri f. (tipogr.) reproducere obţinută prin xilolitografie. [Din fr. *xylolithogravure*].

xilologíe f. ramură a botanicii care se ocupă cu studiul lemnului şi al proprietăţilor lui. [Din fr. *xylologie*].

xilón, xiloane n. fibră sintetică din care se ţes materiale textile (pufoase) pentru obiecte de îmbrăcăminte, huse etc. [Din fr. *xylon*].

xilotipíe, xilotipii f. (tipogr.) procedeu de tipar folosit la reproducerea structurii lemnului din care se prepară forma de tipar; tipar cu litere din lemn. [Din germ. *Xylotypie*].

xilóză, xiloze f. monozaharid, constituent al xilanilor, care se găseşte în lemn, paie, coceni etc. [Din fr. *xylose*].

xografíe, xografii f. procedeu poligrafic de imprimare în relief a fotografiilor. [Din fr. *xographie*].

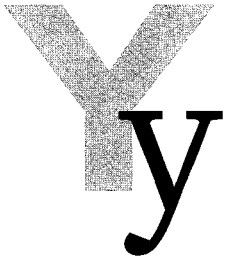

Y, y m. invar. **1.** literă (denumită *i grec*) grecească preluată în alfabetul de origine latină al unor limbi moderne, care se foloseşte în limba română numai pentru a reda ortografia originară a unor cuvinte străine (împrumutate) (şi avînd pronunţia *i*); **2.** (fig.) persoană, loc etc. necunoscut, lipsit de importanţă sau al cărui nume este păstrat anonim; **3.** (biol.) **cromozom Y,** cromozom care conţine gene determinante pentru sex; **4. Y,** (chim.) simbol pentru „ytriu"; **5. Y,** (mat.) simbol pentru necunoscuta unei ecuaţii; **6. Y,** (mat.) simbol pentru variabila independentă a unei funcţii.

yálă, yale f. broască (pentru uşă) cu siguranţă; mecanism de încuiere (a unei uşi, a unui sertar etc.), fabricat dintr-un aliaj special de alamă (care se poate monta la o broască şi) care prezintă un grad mare de siguranţă: *broască cu yală.* [Denumire comercială].

yankéu, yankei m. (adesea iron.) nume dat, începînd cu secolul al XVIII-lea, locuitorilor din estul Statelor Unite ale Americii de către englezi şi francezi; nume dat locuitorilor din statele de nord ale SUA în timpul războiului de secesiune; (p. gener.) locuitor al Statelor Unite; american. [Din engl. ***yankee***].

yemenít, ~ţi, yemenită, ~e a. care aparţine Yemenului sau populaţiei lui, referitor la Yemen sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Yemen. [Din fr. ***yéménit***].

yen, yeni m. unitate monetară în Japonia. [Din engl., fr. ***yen***].

yeoman [ióumăn] m. **1.** (ist.) servitor la o curte regală sau seniorială; **2.** subordonat sau ajutor; **3.** om liber; (spec.) fermier englez. [Cuv. engl.].

yesman [iésmăn] m. persoană slugarnică (care aprobă orice); oportunist. [Cuv. engl.].

yóga n. **1.** şcoală filozofică indiană care urmăreşte eliberarea eului individual de viaţa materială şi contopirea cu sufletul universal, prin contemplare, imobilitate, extaz mistic etc.: *yoga este un sistem filosofic a cărui importanţă consistă ... mai vîrtos în dezvoltarea practicilor extatice.* BL.; **2.** (p. restr.) practică sportivă de educare a corpului şi a spiritului prin practicarea sistematică a unor exerciţii riguroase care conduc la stăpînirea deplină a funcţiilor vitale ale organismului. [Din engl., fr. ***yoga,*** germ. ***Yoga***].

yoghín, ~i, yoghină, ~e m., f. persoană care practică yoga, exerciţiile de educare a corpului şi a spiritului; (adj.) *la adepţii yogini găsim aspectele stilistice ale spiritului indic.* BL. // m. ascet indian adept al filozofiei yoga: *yoghinii ni se destăinuiesc aluziv şi cu bogate referinţe la stări de toate zilele.* BL. // a. care ţine de yoga, referitor la yoga: *în practicile yogine se spune că starea de vid e superioară sentimentelor.* PR.; (şi: **yogin**). [Din engl. ***yogin,*** germ. ***Yogi,*** fr. ***yogi***].

yoghínic, ~ci, yoghinică, ~ce a. care ţine de yoga sau de yoghini, referitor la yoga sau la yoghini. [Din fr. ***yoginique***].

yoghíst, ~şti, yoghistă, ~e a. **1.** care ţine de filozofia yoga, referitor la această filozofie: *concepţia yoghistă;* **2.** care aparţine practicilor yoga. // m. ascet indian adept al filozofiei yoga; yoghin. // m., f. persoană care practică exerciţiile yoga. [***Yoga*** + *-ist*].

yogín m. v. **yoghin.**

yohimbínă, yohimbine f. alcaloid extras din scoarţa unui arbore african cu acţiune asupra sistemului nervos simpatic. [Din fr. ***yohimbine***].

yom kippúr n. sărbătoare religioasă mozaică amintind reconcilierea dintre om şi divinitate. [Din ebr. ***Yom kippur***].

york m. rasă de porci de culoare albă, cu părul rar, obţinută în Anglia. [Din engl. ***York***].

ytérbiu n. (chim.) element din familia pămînturilor rare, din grupa lantanidelor, cu caracter metalic. [Din fr. ***ytterbium***].

ýtru n. (chim.) element din familia pămînturilor rare, avînd caracter metalic şi fiind folosit la realizarea unor aliaje. [Din fr. ***ytrium***].

yuan, yuani m. unitate monetară în China. [Din germ. ***Yuan***].

yúcca f. **1.** (bot.) plantă din familia liliacee, din care se obţine o fibră textilă, aclimatizată în zonele temperate unde se cultivă ca plantă ornamentală (*Yucca*); **2.** (p. restr.) fibră textilă obţinută din această plantă. [Din engl., fr. ***yucca***].

Z

Z, z m. invar. a treizeci şi una literă a alfabetului limbii române; sunetul (consoană fricativă dentală sonoră) notat cu această literă.

za[1], zale f. **1.** fiecare dintre verigile care alcătuiesc un lanţ: *numai odată să umflă şi lanţurile cad rupte zală cu zală.* POP.; **a fura** (sau **a lua**) **luleaua neamţului cu zale cu tot,** a se îmbăta foarte tare: *a furat luleaua neamţului, cu zale cu tot.* Z.; **2.** (la pl.; p. ext.) lanţ: *la podu cu zalele, răsărit-a soarele.* POP.; **3.** lănţişor de metal întrebuinţat mai ales ca podoabă: *mijlocul le era coprins de o cingătoare ... cu zale aurite de care atîrna sabia.* ISP.; **4.** (pop.) cusătură în formă de lănţişor, făcută pe ie, pe catrinţă etc.: *rochiţă cu zale lăsată pe şale.* POP.; **5.** (mai ales la pl.) împletitură făcută din inele mici de fier; (p. ext.) armură făcută din această împletitură, pe care o purtau, în antichitate şi în evul mediu, oştenii spre a-şi apăra corpul de loviturile de lance, de spadă etc.; zălar: *pintre bumbii dulămii se zărea o zea de sîrmă.* NEGR.; *s-a-mbrăcat în zale lucii cavalerii de la Malta.* EM.; (fig.) *cu o zale argintie se îmbracă mîndra ţară.* AL.; (şi: (înv. şi reg.) **zală, zale, zea**). [Cf. gr. mod. ***záva***].

za[2] prep. (înv.) de, de la; la: *după zisele diaculuí za Divan Neculai Mustea.* OD. [Din sl. ***za***].

zabét m. v. **zabit.**

zabíc n. (reg.) fel de mîncare preparată din turte de mălai sau din bucăţele de mămăligă uscată (şi ouă) prăjite în untură (şi coapte în ţest); (şi: **zabig, zăbic, zăbig**). [Et. nec.].

zabíg n. v. **zabic.**

zabít m. (turcism; înv.) **1.** căpetenie otomană (militară sau din administraţie): *către zabitul ienicerilor şi către alţi zabitaşi şi agale* (a. 1793). ŞIO.; **2.** (p. ext.) funcţionar administrativ însărcinat cu poliţia bîlciurilor; **3.** (p. ext.) administrator de judeţ: *e păcat de Dumnezeu să mă dai pe mîna zabetului.* FIL.; (şi: **zabet**). [Din turc. ***zabit***].

zabitáş, zabitaşi m. (înv.) zabit: *către zabitul ienicerilor şi către alţi zabitaşi şi agale* (a. 1793). ŞIO. [***Zabit*** + *-aş*].

zabitlíc n. (turcism; înv.) conducere, administraţie. [Din turc. ***zabitlık***].

zabrác n. (reg.; fam.) **1. a-i trage** (sau **a-i da cuiva**) **un zabrac,** a dojeni, a certa, a mustra pe cineva: *i-am dat şi eu un zavrac să mă ţină minte.* POP.; **2.** încercare grea; primejdie: *va întîmpina un zabrac ..., din care va scăpa cu faţă curată.* ISP.; (şi: **zavrac**). [Et. nec.].

zabrán, zabrane n. (reg.) pădurice rară; dumbravă; (şi: **zăbran**). [Din sb. ***zabran***].

zábră, zabre f. (bot.) **1.** plantă erbacee cu tulpina pubescentă şi cu flori purpurii (*Galeopsis pubescens*); **2.** tapoşnic (*Galeopsis laudanum*). [Et. nec.].

zaceálă, zaceale f. (înv.) capitol; (p. restr.) fiecare dintre părţile în care sînt divizate capitolele din Evanghelie şi care se citesc în biserică: *din faptele apostolilor citenie ... zacealo 1* (a. 1683). GCR.; *capituluri ... zaceale, condeaie, capete.* CANT.; (şi: **zăceală**). [Din sl. ***začalo***].

zacherlínă f. numele unui insecticid folosit în trecut. [***Zackerl*** n. pr. + *-ină*].

zacón[1], zacoane n. (înv.) (capitol de) lege: *au aşedzat şi au scos zaconului sau leagei nemţeşti întărire.* COSTIN. [Din sl. ***zakonŭ***].

zacón[2], zacoane n. (reg.) datină; obicei: *aşa-i zăconul pe la noi.* POP.; (şi: **zăcon**). [Din sb. ***zacon***].

zacón[3], zacoane n. (înv.) ordin militar de cavaleri sau de călugări: *la acest zacon, pre urmă foarte mulţi den cneji, den domni şi nemeşi ... se adăogea.* COSTIN. [Din pol. ***zakon***].

zacúscă, zacuşte f. gustare, aperitiv: *zacusca ne fu prezentată ... pe o tavă enormă.* SAD.; (spec.) preparat culinar făcut din vinete, gogoşari, ceapă etc. prăjite în ulei: *ai păpat zacuscă astăzi?* AL. [Din rus. ***zakuska***].

zadár n. **1. în zadar** (şi înv.; adv.) degeaba, fără folos, în deşert, în van: *zădar se trudeşte* [omul] *de zî pînă-n sară.* DOS.; *în zadar caut al vieţei înţeles nedezlegat.* EM.; **2.** (înv.) deşertăciune, zădărnicie: *decît s-alungi zadarul, de-ai vrea a m-asculta, ai soarbe picătura şi lumea-ar fi a ta.* AL. // a. (înv.; în forma **zadară**) zadarnic: *zădară poate că i-ar fi toată a lui ispravă.* B.-DEL.; *cercarea le-i zadară.* AL.; (şi: **zădar**). [Din sl. ***za darŭ***].

zadárnic, ~ci, zadarnică, ~ce a. **1.** care este fără folos, fără rost; inutil, nefolositor: *speranţele sale au rămas zadarnice.* EM.; *cîntarea ... se stingea ... pierdută, o prea tîrzie şi zadarnică chemare.* M.CAR.; **2.** (înv.) vanitos, înfumurat, trufaş: *Sigismund Bathori, nestatornic şi zadarnic, se trufi şi se înălţă ... de cînd tractă şi se rudi prin căsătorie cu împăratul nemţesc.* BĂLC. // adv. fără folos, fără rost; degeaba: *a trimis zadarnic pe aprod în Dobroteasa.* CAR.; *se plictisise ... tot asmuţind zadarnic lumea.* PETR.; (şi: **zădarnic**). [***Zadar*** + *-nic*].

zádă, zade f. **1.** arbore conifer răşinos, cu frunze lungi în formă de ace, care cad iarna, cu conurile mici, cu lemnul tare şi durabil, foarte preţuit (*Larix decidua*): *cînţi ... despre văraticele rariştí şi cetina de zadă.* BL.; **2.** făclie făcută din lemnul acestui arbore. [Lat. pop. ***daeda*** (=***taeda***)].

zádie, zadii f. (pop.) catrinţă, fotă: *se plecă să îndepărteze cu vîrful unghiilor o scamă de pe zadie.* REBR.; *aruncă năframa cu galbinii ... şi căzu chiar în poala zadiei la o fată.* POP. [Cf. ucr. ***zad*** „spate, dos"].

zagará f. blană de animal prelucrată; fişie de blană de altă culoare aplicată ca garnitură la căciuli sau la unele obiecte de îmbrăcăminte: *în cap purta o căciulă albă cu zagara neagră.* SAD.; *cu cuşma cu zagara, zagaraua că-i boită, lui Nicuţă dăruită.* POP. [Din turc. ***zağra***].

zahaná f. v. **zalhana.**

zahár n. v. **zahăr.**

zahară f. v. **zaherea.**

zaharát[1], zaharaţi m. sare a acidului zaharic. [Din fr. ***saccharate*** (după *zahăr*)].

zaharát[2], ~ţi, zaharată, ~e a. **1.** care este îndulcit cu zahăr; care conţine zahăr, cu zahăr: *sorbiră ... limonadă ... care nu era decît apă zaharată.* CĂL.; **2.** provocat de (excesul de) zahăr: *diabetul zaharat.* [***Zahăr*** + *-at*].

zaharáză, zaharaze f. (biol.) invertază. [Din fr. ***saccharase*** (după *zahăr*)].

zahareá f. v. **zaherea.**

zahăríc a. **acid zaharic,** acid obţinut prin oxidarea unor sorturi de zahăr şi de amidon. [Din fr. ***saccharique*** (după *zahăr*)].

zaharicále f. pl. bomboane, cofeturi, acadele, fructe etc. preparate în zahăr: *du-te degrabă, Frănţi-şorule, în tîrg şi-mi cumpără o oca de zaharicale pe deseară.* AL.; *dascălul îi aducea zaharicale.* REBR. [Din gr. mod. ***zaharikă***].

zaharíde f. pl. nume generic dat hidraţilor de carbon. [Din fr. ***saccharides*** (după *zahăr*)].

zaharificá, zaharífic vb. (tr.) a efectua procesul de zaharificare. [Din fr. ***saccharifier*** (după *zahăr*)].

zaharificáre, zaharificări f. proces chimic sau biochimic de scindare a polizaharidelor în produşi cu un grad de polimerizare mai mic sau în monozaharide utilizat în prepararea glucozei din amidon şi în industria spirtului. [V. ***zaharifica***].

zaharificatór, zaharificatoare n. instalaţie folosită pentru zaharificare. [***Zaharifica*** + *-tor*].

zaharigén, ~i, zaharigenă, ~e a. care se poate transforma în zahăr, prin hidratare. [Din fr. ***saccharigène***].

zaharimetríe f. metodă pentru determinarea concentraţiei unei soluţii de zaharoză. Din fr. ***saccharimétrie***].

zaharimétru, zaharimetre n. instrument folosit pentru determinarea concentraţiei unei soluţii de zaharoză. [Din fr. ***saccharimètre***].

zaharínă f. substanţă organică solidă, cristalizată, de culoare albă, puţin solubilă în apă, cu o putere de îndulcire foarte mare, utilizată ca înlocuitor al zahărului. [Din fr. ***saccharine***].

zaharisí, zaharisesc vb. 1. (tr.) a fierbe fructe în sirop de zahăr; **2.** (pop.; tr.) a presăra un strat de zahăr; a îndulci cu zahăr: *a făcut un colăcel, rumenel şi-mpleticel ... cu miere mi-l ungea, cu zahăr îl zăhărea.* POP.; **3.** (fig.; tr.) a-şi îndulci tonul sau timbrul vocii, a face să devină mieros: *e cam demult, zice jupînul, zaharisind şi mai tare tonul.* CAR.; **4.** (refl.) a căpăta un aspect specific datorită cristalizării zahărului conţinut: *îmi găsise pricină ... de la un rod-de-zahar care se zăhărise.* GANE; **5.** (fig.; fam.; refl.) a se ramoli: *a fost pe vremuri, ceva de capul lui, dar acum s-a zaharisit.* M.CAR.; (şi: **zăhări**). [Din gr. mod. ***zahariázo***].

zaharisíre, zaharisiri f. faptul de a se zaharisi. [V. ***zaharisi***].

zaharisít, ~ţi, zaharisită, ~e a. **1.** conservat prin fierbere în sirop de zahăr: *s-a înfăţişat c-un coşuleţ de aur plin cu ... caise zăhărîte.* SAD.; **2.** (pop.) îndulcit cu zahăr: *gîndeşte-te la dulcea fericire ... ea să-ţi aducă dimineaţa, cafeaua cu lapte, fierbinte, zăhărită, cu chifle proaspete.* AL.; **3.** (fig.) mieros, dulceag, siropos: *tinerilor nu le stă bine să fie pretenţioşi, zise el ... c-o voce zaharisită.* AG.; **4.** care are un aspect specific datorită cristalizării zahărului conţinut: *luă ... dintr-o chisea un bulgăre de dulceaţă zaharisită.* CĂL.; **5.** (fig.; fam.) ramolit: (subst.) *te-ai lăsat prostit de zaharisitul ăla.* PETR.; (şi: **zăhărit, zăhărît**). [V. ***zaharisi***].

zahárniţă, zaharniţe f. vas special (dintr-un serviciu de ceai, de cafea etc.) în care se ţine zahăr: *ia zahărul cu degetele din zăharniţă.* AL.; *una i-a făcut ceaiul, alta i-a adus zaharniţa.* CAR.; (şi: **zăharniţă**). [***Zahăr*** + *-niţă*].

zaharoíd, ~zi, zaharoidă, ~e a. care prezintă aspect cristalizat, compact, avînd aspectul zahărului. [Din fr. ***saccharoïde***].

zaharométru, zaharometre n. instrument folosit pentru determinarea concentraţiei soluţiilor de zahăr prin măsurarea densităii lor. [Din fr. ***saccharomètre***].

zaharós, ~şi, zaharoásă, ~e a. **1.** care conţine mult zahăr, bogat în zahăr, foarte dulce; preparat din zahăr: *produse zaharoase*; **2.** (rar) care are aspectul zahărului; alb, compact, cristalin ca zahărul: *aceea marmură zaharoasă era, de fapt, sarea.* CĂL.; (şi: **zăhăros**). [Din fr. ***saccharеux***; cf. ***zahăr***].

zaharóză, zaharoze f. substanţă din clasa zaharurilor, formată din combinarea unei molecule de glucoză cu o moleculă de fructoză, cu gust dulce, solubilă în apă şi cu mare valoare nutritivă. [Din fr. ***saccharose***].

zahăruri n. pl. nume generic dat substanţelor organice care formează, alături de albuminoide şi de grăsimi, una dintre cele trei grupe de combinaţii specifice celulelor organismelor vii (din care fac parte glucoza, fructoza, zaharoza, lactoza, maltoza etc.); glucide. [De la ***zahăr***].

záhăr n. **1.** specie de zaharoză de culoare albă, cristalizată, uşor solubilă în apă, uşor asimilabilă, cu gust dulce şi plăcut, obţinută mai ales din sfecla de zahăr şi din trestia de zahăr: *căpăţîne de zahăr ... bani, odoare, toate le primesc în dar.* AL.; *sorbea cîte puţin ... dintr-o ceaşcă de cafea fără zahăr.* M.CAR.; **zahăr candel** sau **de gheaţă**, v. **candel, gheaţă**; **zahăr ars**, zahăr topit (şi descompus parţial prin încălzire) folosit la prepararea unor prăjituri, a unor lichioruri etc.; **zahăr de struguri**, glucoză; **zahăr de lapte**, lactoză; **zahăr de malţ**, maltoză; **2. de zahăr**, generos, gentil; serviabil, cumsecade: *să se împrietenească cu Aristide, care e un băiat de zahăr.* REBR.; **3.** exces de glucoză în sînge; (şi **boală de zahăr**) boală provocată de acest exces; diabet zaharat; (şi: **zahar**). [Din gr. mod. ***záhar(i)***].

zahereá, zaherele f. **1.** (înv.) provizii de alimente necesare unei armate: *el şede în Ruşi şi nemţîi în Bucureşti ... şi purta de grijă Brîncovanul de zahara, de le da tot de-agiunsu.* NEC.; **2.** (în evul mediu în Ţările Române) dare, constînd din provizii de alimente furnizate anual armatei otomane: *strîngea zaherea de prin satele vecine pe preţurile capanului.* GHICA; *găsind un voievod plecat lor, strîngînd zaherea, salahori şi căruţe.* SAD.; **3.** (p. gener.; înv.) provizii de alimente: *au nu de cu vară stăpînii caselor, de iarnă grijindu-se, toată zaharaoa trebuitoare în jitniţele şi cămările sale grămădesc?* CANT.; **4.** (reg.) tain pentru vite; (p. ext.) nutreţ, furaj; (şi: **zahara, zaharea**). [Din turc. ***zahire***].

zai, zaiuri n. (reg.) **1.** sloi de gheaţă; **2.** pojghiţă subţire de gheaţă care se formează pe geamuri sau deasupra apei. [Din magh. ***zaj***].

zaiafét, zaiafeturi n. (pop. şi fam.) petrecere cu mîncare şi băutură, cu lăutari etc.; chef (mare): *avea ziafet de ziua lui şi ne poftise pe toţi.* GHICA; *fac ... zaiafet cu ţigănci.* ST.; (iron.) *slugile lui Fliondor îi da palme ... acest fel de zeefet frumos i-au făcut.* NEC.; (şi: (înv.) **zeefet, zaifet, ziafet**). [Din turc. ***ziyafet***].

záibăr n. (reg.) **1.** soi de viţă de vie nealtoită; **2.** vin făcut din struguri de acest soi. [Et. nec.].

záică, zaici f. (ornit.; reg.) gaiţă (*Garrulus glandarius*). [Et. nec.].

zaíf, ~i, zaifă, ~e a. (înv.) bolnav; slăbit; indispus: *cînd o damă este zaifă după troahnă ..., i se recomandă ... să facă următoarea cură.* CAR. [Din turc. ***zayıf***].

zaifét n. v. zaiafet.

zaiflíc n. v. zaiflîc.

zaiflíc, zaiflîcuri n. (înv.) boală; indispoziţie, slăbiciune: *eu unul, slavă Domnului!, sînt ferit de asemine zaiflîc.* AL.; (şi: **zaiflic**). [Din turc. ***zayiflick***].

zaímf, zaimfuri n. (rar) văl, voal: *învăluită pînă la grumaz cu zaimfuri străvezii.* ARG. [Din fr. ***zaïmph***].

zairéz, ~i, zairează, ~e a. care aparţine, care este caracteristic Zairului sau locuitorilor lui, referitor la Zair sau la locuitorii acestuia. // m., f. persoană (originară) din Zair. [***Zair*** n. pr. + *-ez*].

zălă f. v. za[1].

zále f. v. za[1].

zaihană, zalhanale f. **1.** (turcism) abator: *ai moşii, vii ... şi zalhanale.* FIL.; **2.** restaurant în care se prepară anumite mîncăruri din carne friptă (de ovine); (şi: (reg.) **zahana,** (înv.) **salhana**). [Din turc. ***salhane***].

zalhanagíu, zalhanagii m. (înv.) persoană însărcinată cu strîngerea vitelor pentru zalhana. [***Zalhana*** + *-giu*].

zámă f. v. zeamă.

zambác, zambaci m. (bot.; reg.) crin (*Lilium candidum*). [Din turc. ***zambak***].

zambián, ~eni, zambiană, ~ene a. care aparţine, care este caracteristic Zambiei sau locuitorilor ei, referitor la Zambia sau la locuitorii acesteia. // m., f. persoană (originară) din Zambia. [Din fr. ***zambien***].

zambílă, zambile f. **1.** plantă erbacee din familia liliaceelor, cu frunzele crescute dintr-un bulb, cu flori albe, roz, violete sau albastre, aşezate în ciorchine la vîrful tulpinii şi plăcut mirositoare (*Hyacinthus orientalis*): *adunase el o mulţime de roze ... de crini şi de zambile de pre pajiştea cea smţlţuită.* OD.; **2.** (bot.; reg.; şi **zambilă de cîmp**) viorea (*Scilla biofilia*); (şi: (înv.) **zambul**). [Din turc. ***zümbül,*** gr. mod. ***zimpíli***].

zambilícă f. diminutiv al lui zambilă. [***Zambilă*** + *-ică*].

zámbo m., a. (persoană care este) născută în America din mamă indiană şi tată negru. [Din fr., sp. ***zambo***].

zamból n. v. zimbil.

zambúl n. v. zambilă.

zămcă, zămci f. (în evul mediu, în Moldova) întăritură, fortăreaţă, cetate: *numai ce s-audzie tunurili dînd din ocup şi de pen zămci dînd.* NEC. [Din pol. ***zamek*** (pl. ***zamki***)].

zamfír n. v. safir.

zamparagíu, zamparagii m. (pop.) derbedeu, puşlama: *ce cauţi să te amesteci ... cu zamparagii, cu pungaşii ... să spargi uşi şi să intri noaptea în prăvăliile oamenilor?* CAR. [Cf. turc. ***zampara*** „desfrînat"].

zamparlíc, zamparlîcuri n. (turcism; înv.) desfrînare, destrăbălare: *peri din pricina zamparlîcurilor şi a ticăloşiilor* (a. 1881). ŞIO. [Din turc. ***zamparlık***].

zananá f. v. zenana.

zanfír n. v. safir.

zang interj. cuvînt care redă zgomotul caracteristic produs de ciocnirea unor obiecte de metal, de clopote etc.; (şi: zîng). [Onomat.].

zap interj. v. zapa.

zăpa interj. (pop.; repetat) cuvînt care imită lătratul cînelui: *moşneagul dă să intre şi el, căţeluşa iar: zapa, zapa!* POP.; (şi: **zap**). [Onomat.].

zapát n. (reg.) vînt care bate din nord-vest. [Din rus. ***zapad***].

zapateádo n. dans de origine spaniolă, în măsură ternară, cu mişcare rapidă, ale cărui accente ritmice se marchează prin lovituri de toc; melodia acestui dans. [Din sp. ***zapateado***].

zăpcă f. v. zatcă.

zapciálă, zapcieli şi **zapciele** f. (înv.) zapcilîc: *sînt sătul de biruri grele ... de ciocoi, de zapciele.* AL. [***Zapcii*** + *-eală*].

zapcíe, zapcii f. (înv.) plasă condusă de un zapciu. [***Zapciu*** + *-ie*].

zapcieríe, zapcierii f. (înv.) zapcilîc. [***Zapciu*** + *-ărie*].

zapcíi, zapciesc vb. (înv.; tr.) a încasa cu forţa dările sau datoriile de la cineva: *scrie ... să zapciiască pe boieri de bani.* NEC.; (şi: **zăpcii**). [De la ***zapciu***].

zapciitúră, zapciituri f. (înv.) zapcilîc: *ce şi pre cale, păn' la Focşeni, mărgîndu cu oastea, tot zapciituri era.* NEC. [De la ***zapciu***].

zapcilíc, zapcilîcuri n. (înv.) **1.** funcţia de zapciu; zapcierie: *trăiau uitaţi pe moşiile lor, fără a îndrăzni să aspire la slujbe mai înalte decît un zapcilîc ... o sămeşie.* GHICA; **2.** executare forţată a dărilor sau a datoriilor scadente; zapcială; zapciitură: *cine v-a scăpat pe voi de zapcilîc, de bir, de havalele?* GANE. [***Zapciu*** + *-lîc*].

zapcíu, zapcii m. 1. (în evul mediu, în Ţara Românească) dregător mărunt însărcinat cu conducerea unei plase (avînd şi atribuţii fiscale): *zapciul ne jupoaie.* FIL.; *cumpărau, cu ajutorul zapciului, la preţuri hotărîte silnic ... toată bruma de bucate.* PETR.; **a sta zapciu,** a sta de capul cuiva: *era un*

capegi-başe în Ieşi, pentru banii birului, de sta zapciu. NEC.; **2.** (înv.) funcţionar poliţienesc în subordine; agent de poliţie; sergent de stradă: *care parte nu va urma a veni la soroc, se va aduce cu zapciu* (a. **1821**). URIC.; *la toate răspintenile cîte un zapciu al agiei oprea carele ... pînă după trecerea alaiului.* NEGR.; **3.** (înv.) grad în oştire, echivalent cu cel de căpitan; persoană care avea acest grad: *vel-căpitan de dorobanţi cu zapciii săi.* FIL. [Din turc. ***zaptiye***].

zápis, zapise n. (înv.) înscris, act, document: *astfel îţi păzeşti domnia ta legăturile zapisului de arenduire?* FIL.; *nu putu dovedi că el e proprietarul locului, căci nu avea nici un fel de zapis.* PETR.; (fig.) *acestea sparg zapisul păcatelor noastre.* ANTIM. [Din sl. ***zapisŭ***].

zapíscă, zapişte f. (înv.) adeverinţă, certificat: *banul e cea mai bună zapiscă, a răspuns ... hagiul.* SAD. [Din rus. ***zapiska***].

zapián, zaplani m. vlăjgan: *cîţiva zăplani de împuşcă-n lună intră în odaia lui.* GHICA; (adj.) *doi sergenţi de noapte zaplani.* C.L.; (şi: **zăplan**). [Et. nec.].

zapláz n. v. zăplaz.

zaporojeán, zaporojeni m. cazac de pe Nipru, care făcea parte dintr-o organizaţie autonomă cu caracter militar (între sec. XVI-XVIII): *porneşte ... cu un corp de 10 000 de turci, ... zaporojeni, tătari şi manafi să ocupe Bucureştii.* GHICA; (adj.) *cazacii zaporojeni aduceau între săbii alţi prinşi.* SAD. [***Zaporojie*** n. pr. + *-ean*].

zapt n. **1.** (înv.) administraţie; autoritate, stăpînire: *pentru zaptul şi buna ocîrmuire a pămîntului* (a. 1781). URIC.; **2.** (înv.) **a face** (ceva) **zapt**, a-şi însuşi ceva cu forţa, a acapara; a confisca, a sechestra: *turcii balgii din ţară foarte-i înfrînasă, şi să teme de dînsul, de nu pute face zapt oamenilor întru nemica.* NEC.; **3.** (reg.) jaf. [Din turc. ***zapt***].

zar[1], zaruri n. **1.** cub mic de os, de lemn etc., avînd imprimate pe fiecare dintre feţe puncte de la unu la şase şi care se foloseşte la anumite jocuri de noroc: *zarurile începură din nou să cadă.* CĂL.; **zarurile au fost aruncate**, se spune atunci cînd, după multe ezitări, a fost luată o decizie irevocabilă: *dar zarurile fuseseră aruncate.* VINEA; **2.** (p. ext.; la pl.) joc de noroc la care se folosesc asemenea cuburi: *zaruri nu le dă voie deloc să joace.* SAD. [Din turc. ***zar***].

zar[2], zaruri n. (reg.) broască la uşă: *a închis după sine uşa şi a învîrtit cheia în zarul ei.* C.L. [Din magh. ***zér***].

zaráf, zarafi m. (înv. şi pop.) **1.** casier al vistieriei: *este grămăticul marelui ban C ..., este sărdarul Gheorghe, zaraful vistieriei.* FIL.; *alţi trei taleri de cap se vor plăti ... de către ... zaraful Măriei sale.* SAD.; **2.** bancher; cămătar: *vestitul vizir Reşid-Paşa căzuse de la putere ... şi, după obicei, zarafii armeni şi ovrei năpădise pe cel căzut.* GHICA; *a tras punga şi a numărat ... zarafului douăzeci şi şase de taleri.* SAD. [Din turc. ***sarraf***].

zarafír, zarafiruri n. (pop.) fir de aur; stofă ţesută cu astfel de fir; brocart: *la cuvinte propiată şi-n zarafir îmbrăcată.* POP. [Din turc. ***seraser*** „brocart", influenţat de *fir*].

zarafíîc, zarafîîcuri n. **1.** ocupaţia zarafului; **2.** schimb de bani. [Din turc. ***sarraflyk***].

zaratít n. carbonat bazic de nichel natural, de culoare verde. [Din fr. ***zaratite***].

zárá, zare f. lichid albicios, gras şi acrişor, care rămîne după ce s-a extras untul din lapte: *şi m-a scăldat mama-n zară, să fiu plăcut la o ţară.* POP. [Cf. ***zer***].

zarbá f. v. zarpa.

záre, zări f. **1.** lumină vie; strălucire: *cuvintele ... mi le-am încercat şi-n zarea soarelui.* ARG.; *străluceau toate şi mai şi decît zarea soarelui în zi de vară.* POP.; **a se uita în zare** (la ceva) sau **a privi** (ceva) **în zare**, a privi un obiect (transparent) aşezîndu-l în dreptul unei surse de lumină: *luă paharul, îl privi în zare.* SAD.; **2.** lumină slabă; licărire: *au aprinsu vadul cu armata, cît s-au fost văzînd zările luminii la Ierusalim.* BIBLIA; **de zare** sau **zare de ...**, deloc; nici urmă de ...: *zare de stea nu se vedea deasupra.* VLAH.; *mazăre nu-i nici de zare anul ista.* POP; **3.** zori de ziuă, zorii zilei: *de ce să cadă crinul în zarea dimineţii? de ce să moară Emmi în floarea tinereţii?* AL.; **4.** (înv.) arătare, nălucire: *păru-le că zare fu.* COR.; **5.** partea cerului sau a pămîntului pe care o mărgineşte linia orizontului; orizont: *trec în stoluri rîndunele ... zarea lumii-ntunecînd.* EM.; *zarea s-a umplut de înserare.* SAD.; (fig.) *pierdut e totu-n zarea tinereţii.* EM.; **în zare** sau (rar) **în zări**, la orizont; (p. ext.) în depărtare, departe: *privea în zare cum pe mări răsare şi străluce.* EM.; **din zare** sau **din zări**, din depărtare: *pulberea din zări se întinde.* SAD.; **6.** culme, creastă, coamă: *ne suirăm ... pe zarea muntelui.* GANE; *pe cea zare de colnic merge-un tînăr de voinic.* POP. [Din sl. ***zarja***].

zarf, zarfuri n. (înv.) **1.** suport de metal lucrat în filigran, pe care se punea felegeanul sau paharul cu ceai: *doi arnăuţi aduc cafele în felegene cu zarfuri.* AL.; **2.** vas în formă de cupă: *purta un zarf de aur plin de fel de fel de poame* (a. 1895). ŞIO. [Din turc. ***zarf***].

zaríf, ~i, zarifă, ~e a. (înv.) **1.** elegant, cochet: *aleea ... era acoperită de trăsuri elegante (zarife)* (a. 1835). AR.; **2.** nostim, amuzant, agreabil: *un bal mare care avea să se sfîrşască cu un banc de cele mai zarife.* NEGR. [Din turc. ***zarif***].

zariflíc n. v. zariflîc.

zariflíc, zariflîcuri n. (înv.) eleganţă, cochetărie; podoabă: *balurile ... se diosebea prin aleasă eleganţie (zariflic)* (a. 1832). AR.; *se vînd prin magazinuri cele mai frumoase zariflicuri.* ŞIO.; (şi: **zariflic**). [Din turc. ***zariflık***].

zárişte f. (pop.) zare, orizont: *un tăpşan verde, de pe care privirile scapă în zarişstea largă.* VLAH. [***Zare*** + *-işte*].

zarnacadeá, zarnacadele f. (bot.) narcisă (*Narcissus*): *era ... îmbobocită ca o zarnacadea.* AL. [Din turc. ***zerinkadé***].

zarpá, zarpale f. (înv.) brocart; (p. ext.) îmbrăcăminte de brocart: [mojicul] *fie-n zarpale de aur, nu este decît un taur.* PANN; (şi: **zarba**). [Din turc. ***zerbaf***].

zárvă f. **1.** ceartă, gîlceavă, discordie: *după multă zarvă şi gîlceavă nemică bun n-au isprăvit.* UR.; *aud zarvă şi răcnete peste zaplaz.* SAD.; **2.** larmă, gălăgie; frămîntare, tumult: *în zarva negustorilor adunaţi din toate politiile lumii.* VLAH.; *zarva şi strigătele erau la culme.* ZAMF. [Cf. ucr. ***zarva***].

zarzavagioáicá, zarzavagioaice f. (fam.) negustoreasă de zarzavaturi. [***Zarzavagiu*** + *-oaică*].

zarzavagíu, zarzavagii m. negustor de zarzavaturi; grădinar care cultivă zarzavaturi: *piaţa mare ... forfotind de zarzavagii, care îşi pregăteau tarabele.* PR. [Din turc. ***zarzavatçi***].

zarzavát, zarzavaturi n. (de obicei col.) plante comestibile, cultivate în grădini, sere etc., de la care se consumă mai ales frunzele şi rădăcinile: *grădini de flori şi de zarzavaturi.* GHICA; *pusese şi zarzavat şi ducea legume proaspete pe la case.* ARG. [Din bulg. ***zarzavat,*** turc. ***zerzevat***].

zarzavéla m. artic. (înv., fam.) nume dat diavolului: *afurisi-te-ar zarzavela!* AL. [Din gr. mod. ***zarzavoílis***].

zárzăr, zarzări m. **1.** pom fructifer asemănător cu caisul, ale cărui fructe sînt mici, cu gust acrişor şi cu sîmburi amari (*Armeniaca vulgaris*): *nu pot uita acea ... noapte de april ... îmbălsămată de zarzării înfloriţi.* M.CAR.; **2.** (reg.) corcoduş. [De la ***zarzără***].

zárzără, zarzăre f. **1.** fructul zarzărului: *ai mîncat cinci zarzăre.* ST.; **2.** (reg.) fructul corcoduşului. [Din bulg. ***zarzala***].

zasc, zascuri n. (reg.) fiecare dintre bucăţile de lemn pe care se aşază butoaiele în pivniţă. [Din magh. dial. ***zászok***].

zátcă, zătci f. (reg.) întinzător la războiul de ţesut; (şi: **zapcă**). [Din bulg. ***zadka***].

zatán n. v. zăton.

zaţ, zaţuri n. **1.** ceea ce se depune pe fundul unui vas, prin limpezirea unui lichid (mai ales a cafelei): *sorbi zaţul gros şi dulce al cafelei.* ST.; **2.** (tipogr.) text cules cu litere de plumb şi aşezat în forme de dimensiunile paginilor, gata pentru tipărit: *fac corectura în zaţ pentru tot tirajul.* IBR. [Din germ. ***Satz***].

zaveásă f. v. zăvează.

zaveáză f. v. zăvează.

zavélcă f. v. zăvelcă.

zavéră, zavere f. **1.** nume dat răscoalei eteriştilor din anul 1821 (cu ramificaţie şi în Ţările Române) condusă de Al. Ipsilanti, împotriva stăpînirii turceşti: *de la zaveră rămăseseră în ţară trupe turceşti.* GHICA; **2.** (p. gener.) revoltă, răscoală: *striga şi prin somn c-o venit zavera.* AL. [Din bulg. ***zavera***].

zavergisí, zavergisesc vb. (înv.; refl.) a se răzvrăti: *deşi m-am abonarisit la masa paraponisiţilor, nu vra să zică că ... m-am zavergisit.* AL. [***Zavergiu*** + *-isi*].

zavergíu, zavergii m. **1.** răzvrătit (mai ales grec) de la 1821; eterist: *descurajarea a pătruns în inimile zavergiilor prin ştirile de la Laibah.* GHICA; **2.** (p. gener.) răsculat, răzvrătit: *ce sînteţi d-voastră, mă rog? ... zavragii? nu ... căuzaşi? nu.* CAR.; (şi: **zavragiu**). [***Zaveră*** + *-giu*].

zavéscă f. (în evul mediu, în Moldova) taxă plătită vistieriei de părţile participante la un proces, în cazul în care nu respectau hotărîrea judecătorească. [Et. nec.].

zavísnic a. v. zavistnic.

zavístie, zavistii f. (înv. şi pop.) **1.** invidie, pizmă; gelozie; ură, duşmănie; zavistnicie: *şi-ş încred domnia lor asupra unui om ... şi nu iaste zavistie, nici rîvnire întru ei.* BIBLIA; *îţi declar că nu voi cădea în păcatul zavistiei.* SAD.; **2.** intrigă, uneltire, pîră: *boierii de toate părţile umblau cu zavistii care de care s-apuce domnia.* OD. [Din sl. ***zavistĭ***].

zavistíi vb. v. zavistui.

zavistiós, ~şi, zavistioásă, ~e a. (înv. şi reg.) **1.** invidios, intrigant: *mi-era dragă ca un suflet rar, aruncat în neştire printre cealaltă lume nesimţitoare, mojică, fudulă, zavistioasă.* DELAVR.; (subst.) *zavistiosul dă drac ... numai dă rele bun.* POP; **2.** care exprimă invidie, duşmănie: *aplecările zavistioase şi neastîmpărate ale firii sale.* OD. [***Zavistie*** + *-os*].

zavístnic, ~ci, zavistnică, ~ce a. (înv.) **1.** invidios, intrigant: *la omul zavisnic pentru ce-s averile?* BIBLIA; *oamenii erau buni şi drepţi, nu ca astăzi zavistnici, ... clevitetori.* HOGAŞ; (subst.) *această piatră să cuvine să o rădice zavistnicul, pre aceasta pizmătariul.* ANTIM; **2.** care exprimă invidie, răutate: *aruncîndu-şi zavistnica ochire văzu că megieşul îşi face o căsută.* NEGR.; (şi: **zavisnic**). [Din sl. ***zavistĭničŭ***].

zavistnicíe, zavistnicii f. (înv.) zavistie. [***Zavistnic*** + *-ie*].

zavistuí, zavistuiesc vb. (înv.) **1.** (tr.) a invidia, a pizmui; a urî, a duşmăni: *avea dobitoace mici şi mari ..., derept aceaia zavistiia pre el filistenii.* PALIA; **2.** (intr.) a rîvni, a jindui: *cu cît ar avea neştine mai mult, cu atît zavistuieşte la averea altuia.* N.COSTIN; **3.** (intr.) a face intrigi: *acel care nu face alta decît să samene ura şi vrajba, zavistuind şi calomniind.* GHICA; (şi: **zavistii**). [***Zavistie*** + *-ui*].

zavistuitór, ~i, zavistuitoáre a. (înv.) invidios, intrigant: *răutatea lumei zavistuitoare ... ne-au supus fără dreptate la vecinica chinuire.* CONACHI; (subst.) *sau singur din capul său au scornit-o, sau de la ... zavistuitoriul ... au aflat-o.* CANT. [***Zavistui*** + *-tor*].

zavrác n. v. zabrac.

zavragioáică, zavragioaice f. ţigancă din grupul ţiganilor nomazi (ursari sau căldărari). [***Zavragiu***[1] + *-oaică*].

zavragíu[1], zavragii m. ţigan nomad (ursar sau căldărar): *un sălaş mare de zavragii se încuibase în*

inima pădurii. GAL.; (adj.) *a studiat bine maniera şi limba ţiganilor zavragii.* FIL. [Et. nec.].

zavragiu² m. v. **zavergiu.**

zăbálă, zăbale f. **1.** piesă a frîului, în formă de bară subţire de metal cu două braţe, prevăzute cu cîte un inel mare, care se introduce în gura calului înapoia ultimilor incisivi, pentru a-l struni şi a-l conduce: *fiul craiului punîndu-i zăbala în gură încălecă şi atunci calul odată zboară cu dînsul.* CR.; *Nicoară ... a strîns zăbala murgului.* SAD.; **2.** (la pl.) bubuliţe albicioase, molipsitoare, care apar la oameni, în colţurile gurii, şi la vite, pe buze; zăbăluţă: *dacă muști din pînea din care au mîncat şoarecii, faci puşchele şi zăbale.* POP.; **3.** (pop.; la pl.) bale: *lelea-i cu brîu şi cu zale şi la gură cu zăbale; ţipă-ţi, lele, zalele şi-ţi şterge zăbalele!* POP.; **4.** (la pl.) colţurile cărnoase, umflate, uneori albicioase ale ciocului unor pui de păsări. [Din magh. ***zabola***].

zăbávă, (rar) **zăbave** f. **1.** lipsă de rapiditate sau de grabă în ceea ce face; încetineală, tărăgăneală: *m-am pornit cu graba şi m-am întîlnit cu zăbava.* CR.; *am apucat pe un drum cotit al văii ... ca să nu mă întîlnesc iar cu zăbava.* SAD.; **fără (de) zăbavă,** fără întîrziere, imediat, îndată: *le va pune, fără zăbavă, în legătură cu un avocat.* REBR.; (fam.) **un bob (de) zăbavă,** puţină răbdare; îndată, imediat: *mai am numai un bob de zăbavă.* POP.; **2.** (înv.) şedere mai îndelungată într-un loc; popas: *venise mari apele Siretului, pentru care au căutat oştilor cîteva zile a facere zăbavă.* COSTIN; **3.** petrecere plăcută a vremii; amuzament, distracţie: *te-ai deprins a socoti amorul o zăbavă, nimic mai mult.* NEGR. [Din sl. ***zabava***].

zăbávnic, ~ci, zăbavnică, ~ce a. (înv.) **1.** care lucrează încet, fără grabă: *nu te sfătui ... cu robul cel zăbavnic pentru multă lucrare.* BIBLIA; *omul trebuie să fie bun, îngăduitor ..., zăbavnic la mînie.* GAL.; **2.** greoi: *mersul ei ... era ... zăbavnic.* HEL. [Din sl. ***zabavĭnŭ***].

zăbălós, ~şi, zăbăloásă, ~e a. (pop.) cu zăbale la colţurile gurii; (p. ext.) murdar, nespălat: *la gură-i zăbăloasă.* POP.; (subst.) *ce te uiţi la un zăbălos ca acela?* POP. [***Zăbală*** + *-os*].

zăbălúţă, zăbăluţe f. **1.** parte a frîului care înconjură bărbia calului şi se prinde de cele două capete ale zăbalei; **2.** zăbală (la colţurile gurii). [***Zăbală*** + *-uţă*].

zăbăúc, ~ci, zăbăucă, ~ce a. (pop.) zăpăcit, aiurit, năuc; (subst.) *tunde-o dă fugă, că vine zăbăucul.* C.PETR.; (şi: **zăpăuc**). [Et. nec.].

zăbăví vb. v. **zăbovi.**

zăbíc n. v. **zabic.**

zăbíg n. v. **zabic.**

zăblău¹, zăblaie n. (pop.) ţesătură de cînepă, de lînă etc. folosită ca pătură, ca scoarţă etc.: *mai încolo, pe ziduri, stau rînduite, peste-un zăblău vărgat, arme de tot felul.* OD.; (fig.) *pe zăblăul verde al platoului ... merge de-a-n-boulea Zobie guşatul.* DELAVR. [Din bulg. ***zŭblo***].

zăblău², zăblăi m. (reg.) **1.** flăcău (voinic); vlăjgan: *flecău se zice pe une locuri ... zăblău.* B.-DEL.; **2.** dulău, zăvod: *cînd a văzut-o boieriul că vine, a dat drumul tuturor zăblăilor, ca s-o rumpă.* POP. [Din magh. ***zăbaló***].

zăbovi, zăbovesc vb. **1.** (pop.; intr.) a întîrzia prea mult la efectuarea unui lucru, la săvîrşirea unei acţiuni; a lucra prea încet, a nu se grăbi: *fanaragiii, masalagiii ... pîndeau pe nesocotitul pedestru care zăbovise a se întoarce acasă.* NEGR.; *zăboveau ... uitîndu-se unii la alţii.* GAL.; (tr.) *de la Poartă îl zăbăvesc cu răspunsul.* NEC.; (refl.) *văzînd că parte din slugile lui se zăbăvesc, porneşte cu grăbire.* CR.; **2.** (pop.; tr.) a face pe cineva să întîrzie, a reţine pe cineva: *crîşmăriţa cea frumoasă ... se roagă să n-o zăbovim, că mai are şi alţi muşterei.* CR.; **3.** (pop.; intr.) a rămîne, a petrece (prea) mult timp într-un loc: *hotărîseră ... să nu mai zăbovească de-a surda la Cucuteni.* SAD.; (refl.) *iară Nicanor să zăbovia la ierusalimneani şi nici un lucru fără cale făcea.* BIBLIA; **4.** (înv.; refl.) a-şi petrece vremea, a se îndeletnici cu ceva; (spec.) a se distra: *Ermioni se zăbăvea şi cu meşterşugul doftoriei.* DOS.; (fig.) *fortuna ... cu întristările şi mîhnirile meale giucîndu-se, se zăbăveaşte.* CANT.; (şi: **zăbăvi**). [Din sl. ***zabaviti***].

zăbovíre, zăboviri f. (pop.) acţiunea de a zăbovi şi rezultatul ei. [V. ***zăbovi***].

zăbovít, ~ţi, zăbovită, ~e a. (înv. şi reg.) întîrziat; amînat: [mîndro] *nu mă ţinea zăbovit, ca pe un cal legat la birt.* POP. [V. ***zăbovi***].

zăbovitór, ~i, zăbovitoáre a. (înv.) care zăboveşte. [***Zăbovi*** + *-tor*].

zăbrán n. v. **zabran.**

zăbránic, zăbranice n. **1.** ţesătură fină de mătase, de borangic sau de lînă, de obicei de culoare neagră; văl făcut dintr-o asemenea ţesătură: *baiadere îmbrăcate ... cu ii de borangic şi de zăbranic bogat ţesute.* OD.; *cu zăbranic de borangic ... pişca inima tuturor bărbaţilor.* GAL.; (fig.) *seara se lăsă ca un zăbranic sur.* DELAVR.; **2.** văl negru pe care-l poartă pe cap femeile în semn de doliu: *pentru ea şi pentru fete, a poruncit un mare doliu, rochii lungi şi zăbranice de la pălărie şi pînă în pămînt.* DELAVR.; **3.** pînză neagră care se pune la o casă sau la uşa bisericii, în semn de doliu: *zece popi, ... colivă, steagul Bisericii Troiţa, flori, lumînări, zăbranice.* DELAVR. [Din bulg. ***zabradnik***].

zăbreá, zăbrele f. 1. (înv.) meterez, crenel: *să nu mai îmble să leşiască, pre supt zebrele să căpuiască.* DOS.; **2.** gratie (la ferestre, la uşi etc.): *ferestrele aveau zăbrele ca puşcăriile.* GHICA; **3.** (înv. şi pop.) fereastră (cu gratii): *împăratul a zărit, la o zăbrea, o femeie.* SAD.; **4.** fiecare dintre barele de lemn sau de fier ale unui gard, ale unui grilaj etc.: *se vedea oprindu-se în faţa unei portiţe ... cu zăbrele roşii.* CĂL.; *frunzuliţă trei smicele ..., leagă calul de zăbrele.* POP.; (şi: **zebrea**). [Din sl. ***zabralo***].

zăbrelí, zăbrelesc vb. (rar; tr.) a pune zăbrele (la o fereastră, la o uşă etc.). [De la ***zăbrea***].

zăbrelít, ~ţi, zăbrelită, ~e a. cu zăbrele, care are zăbrele: *a trecut la altă ferestruică zăbrelită, de unde să poată urmări tot.* CAR.; *anul fondării ..., înscris cu arabescuri de fier forjat pe ferestrele zăbrelite ale parterului.* GHEŢIE; (şi: **zebrelit**). [V. ***zăbreli***].

zăbún, zăbune n. **1.** (înv.) haină lungă, fără mîneci, din stofă scumpă, purtată de boieri: *peste zobonul de stofă aurită, purta un benişel, de felendreş.* NEGR.; **2.** anteriu lung şi larg, purtat de preoţi şi de călugări; **3.** haină groasă, lungă, cu mîneci, vătuită, (împodobită cu cusături) purtată de ţărani: *trînti căciula, aruncă zăbunul, scoase punga ... şi o puse în tarabă.* DELAVR.; *să tîrguiască ... şi bumbac de cel mai bun, să-i fie lui de zăbun.* POP.; (şi: (înv.) **zobon**). [Din bulg. ***zabun***].

zăbunăr, zăbunari n. persoană care face sau vinde zăbune: *petreceau cu lăutari vreo 10 negustori ... cîrciumari, cojocari şi zăbunari.* GAL. [***Zăbun*** + *-ar*].

zăbunáş, zăbunaşe n. diminutiv al lui zăbun; zăbunel: *zobonaş cu flori cusut şi cu fluturi tot bătut.* POP.; (şi: (reg.) **zobonaş**). [***Zăbun*** + *-aş*].

zăbunél, zăbunele n. zăbunaş. [***Zăbun*** + *-el*].

zăbuşít a. v. **zăpuşit.**

zăcáre, zăcări f. (înv. şi pop.) boală grea şi de lungă durată: *Troil s-au războlit cu grea zăcare spre moarte.* DOS.; **a cădea în** (sau **la**) **zăcare,** a se îmbolnăvi foarte tare: *împăratul acela ..., căzînd la zăcare, a scris carte frăţîne-său.* CR. [***Zăcea*** + *-are*].

zăcáş, ~i, zăcaşă, ~e a. 1. (pop.) care zace bolnav în pat; fără putere; (p. ext.) leneş, trîndav; (subst.) *cînd mă-i vide la căpătîiul zăcaşului, să nu ti apuci să-l tămădui.* POP.; **2.** rău, invidios; răzbunător: *era pizmătareţ şi zăcaş la inimă; nu voia ... să-l întreacă alţii nici în bogăţie, nici în procopseală.* ISP. [***Zăcea*** + *-aş*].

zăcămînt, zăcăminte n. acumulare naturală de substanţe minerale utile, de origine diferită, cu forme şi dimensiuni variate: *mulţi dibuie cu sondele vîna de ţiţei, dar unul nimereşte ... zăcămîntul.* CĂL. [De la ***zăcea***; cf. fr. ***gisement***].

zăcăşeálă, zăcăşeli f. (pop.) **1.** boală; inerţie; **2.** răutate, ură, invidie; dorinţă de răzbunare, pică: *nu mi-a mai rămas la inimă nici o zăcăşală.* ISP. [***Zăcaş*** + *-eală*].

zăcăşíe f. (pop.) **1.** boală; inerţie; **2.** răutate, invidie; dorinţă de răzbunare: *sînt unii care ... se hrănesc cu o nepregetată ciudă, c-o adîncă zăcăşie, care în veci le ţine mintea vegheată şi le porneşte sufletul la viclenii şi la răutăţi.* OD. [***Zăcaş*** + *-ie*].

zăcătór, ~i, zăcătoáre a. (înv.) **1.** care zace, care stă culcat, întins pe pămînt, pe pat etc. din lipsă de ocupaţie, din cauza oboselii etc.; (subst.) *leneşii şi zăcătorii rădică-i spre ascultare.* COR.; **2.** bolnav la pat; **3.** mort; îngropat (în mormînt): *uliţa ticsită de trupuri zăcătoare.* NEGR.; **4. piatră zăcătoare** (şi f.), piatra de jos a morii, deasupra căreia se roteşte alergătoarea: *dar morarul, meşter mare, şedea pe-un fund de zăcătoare.* POP. // **f. 1.** vas mare în care se păstrează vinul sau rachiul şi care se umple mereu din alte butoaie: *o fostă cramă, altădată cu zăcători imense.* ARG.; **2.** vas mare cu gura largă, îngropat în pămînt, în care se pun strugurii şi se strivesc în vederea fermentării; **3.** vas mare de lemn căptuşit cu tablă, în care se pun la dospit pieile pentru tăbăcit; **4.** vas în care se depozitează, provizoriu, peştele la cherhana; **5.** (pop.) loc ferit, adesea lîngă o apă, unde se odihnesc vara vitele; zăcătură: *te scoli în prînzu mare, cîndu-i ciurda-n zăcătoare şi soarele pe răzoare.* POP. [***Zăcea*** + *-ător*].

zăcătúră, zăcături f. (reg.) 1. zăcătoare: *duceţi-vă ...* [î]*n zăcătura vacilor.* POP.; **2.** rachiu sau vin păstrat într-o zăcătoare. [***Zăcea*** + *-ătură*].

zăceá, zac vb. (intr.) **1.** a sta întins, culcat sau tolănit pe pat, pe pămînt etc. din lipsă de ocupaţie, din cauza oboselii etc.: *mama veni voioasă, la umbra corcoduşului, unde zăceam întins.* DELAVR.; *porni nepăsător spre prispa casii unde zăcea Paraschiv.* PR.; **2.** a sta culcat (multă vreme) în pat din cauza unei boli grele; a fi bolnav (timp îndelungat): *pe-un pat alb ca un lînţoliu ... zace palida verginâ.* EM.; *avea acasă trei copii şi o nevastă care zăcea de astă-toamnă.* REBR.; (reg.) **a zăcea pe picioare,** a fi bolnav (uşor) fără a sta în pat, a duce boala pe picioare: *galbanarea ... la unia ţine ani întregi şi omul zace pe picioare.* POP.; **3.** a fi mort; a fi îngropat (în mormînt): *luară piatra unde era mortul zăcînd.* COR.; *la dreapta ... zăcea căzăvrul unui om.* REBR.; (înv.) **aici zace ...,** formulă cu care începe un epitaf scris pe o cruce; **4.** (fig.) a sta ascuns, a fi în stare latentă: *să te prinzi în joc lîng-o fată care ţi-a plăcea; eu atunci ... oi ochi-o bine şi apoi ţi-oi spune eu ce zace într-însa.* CR.; **5.** (despre bogăţii minerale) a exista zăcăminte în pămînt: *în pîntecele acestor munţi zac comorile minerale cele mai bogate şi mai felurite din Europa.* BĂLC.; **6.** a fi, a se afla de multă vreme (sau pentru multă vreme) în aceeaşi stare, situaţie etc.: *toate acele producţiuni literare zăceau uitate.* CAR.; *tablourile zăceau prin toate colţurile.* PR.; **a zăcea la închisoare** (sau **în puşcărie etc.**), a fi întemniţat: *acel singur om ar zăcea în puşcărie sau la ocnă.* EM.; **7.** (fig.) a fi aşezat, a fi situat undeva: *iată-ne ajunşi cu bine pe naltele hotare, ce zac între Moldova şi ţările maghiare.* AL. [Lat. ***iacere***].

zăceálă f. v. **zaceală.**

zăcére, zăceri f. faptul de a zăcea; şedere îndelungată la pat; boală (grea şi lungă); zăcut¹: *după o zăcere de cîteva luni, cînd se întoarse la stăpîn, locul lui era ocupat.* CAR.; **a cădea la zăcere,** a se îmbolnăvi foarte tare, a cădea la pat: *bietul om a căzut la zăcere de inimă rea.* SAD. [V. ***zăcea***].

zăcon n. v. **zacon.**

zăcút¹ n. zăcere: *de zăcutul îndelungat bolnavului i se rănise tot spatele.* AG. [V. ***zăcea***].

zăcút², ~ţi, zăcută, ~e a. **1.** (rar) care a fost (foarte) bolnav, mai ales de vărsat; **2.** (rar) care a fost ţinut mult timp într-un loc, în ceva etc.: *le dădea boabe şi grăunţe zăcute-n rom.* CAR.; **3.** (pop.) stătut, clocit: *apă zăcută.* [V. ***zăcea***].

zădár n. v. **zadar**.

zădárnic a. v. **zadarnic**.

zădărí vb. v. zădărî.

zădăríre f. v. zădărîre.

zădărít a. v. zădărît.

zădărî, zădărăsc vb. (tr.) **1.** a aţîţa, a întărîta, a provoca; a sîcîi, a necăji, a irita: *zise Domnul către Moisi: „pînă cînd mă zădăraşte norodul acesta?“.* BIBLIA; *a chemat lîngă ea pe slujitor, zădărîndu-l şi împungîndu-l cu glume.* SAD.; **2.** (înv.) a hărţui (inamicul): *în tot cursul verii ne zădărise ei bîntuind ... tîrguleţul nostru.* OD.; **3.** (reg.) a zgîndări (o rană, o bubă etc.); **4.** (rar) a aţîţa focul, flăcările etc.: *a rupt un mănunchi de stuf uscat, zădărînd flăcările.* SAD.; (şi: **zădări**). [Din sl. *zadĭrati*].

zădărîre, zădărîri f. acţiunea de a zădărî şi rezultatul ei; provocare; sîcîială: *amărăciune sufletului iaste vinul bîndu-se mult, în zădărîre şi în căderea împotrivă.* BIBLIA; (şi: **zădărire**). [V. *zădărî*].

zădărît, ~ţi, zădărîtă, ~e a. întărîtat, provocat; sîcîit: *omul zădărit se da înfrînt.* V.R.; (şi: **zădărit**). [V. *zădărî*].

zădărnici, zădărnicesc vb. (tr.) a face să nu se realizeze ceva, a face să eşueze un plan, o acţiune etc.; a dejuca: *credem că nici o punere la cale internaţională nu poate şi nu trebuie să zădărnicească acest principiu constituţional.* EM.; *mi-ai zădărnicit toată iscusinţa mea diplomatică.* HOGAŞ. [De la *zadarnic*].

zădărnicíe, zădărnicii f. **1.** caracterul a ceea ce este zadarnic, fără folos; deşertăciune: *tot ce-a fost ori o să fie în prezent le-avem pe toate, dar de-a lor zădărnicie te întreabă şi socoate.* EM.; *sentimentul zădărniciei ... nu izbutea să anuleze vitalitatea ... arhitectului.* CĂL.; **2.** (înv.) ambiţie nemăsurată, vanitate, trufie: *dacă am considera suferinţele poporului de jos, care plăteşte din sudoarea lui toate zădărniciile şi viciile celor ce-l stăpînesc.* EM. [*Zadarnic* + *-ie*].

zădărnicíre, zădărniciri f. acţiunea de a zădărnici şi rezultatul ei; dejucare a unui plan, a unei acţiuni: *Păturică ... vedea în această atitudine zădărnicirea viselor sale celor ambiţioase.* FIL. [V. *zădărnici*].

zădărnicít, ~ţi, zădărnicită, ~e a. care a fost împiedicat să se realizeze; dejucat: *o tristeţe îndepărtată, o obosealâ de viaţă zădărnicită.* PETR. [V. *zădărnici*].

zădúf, zădufuri n. **1.** căldură mare, înăbuşitoare; arşiţă, zăpuşeală: *au nu va potoli roua pe zăduf?* BIBLIA; **2.** (fig.) nelinişte; supărare, necaz: *zăduhul ce-o munceşte simte bine c-o zugrumă.* DELAVR.; **3.** (fig.; la pl.) dificultăţi, greutăţi: *am dat zarafului ... lei una mie, ca să nu-mi facă zădufuri ... la numărătoarea banilor.* FIL.; (şi: (înv.) **zăduh**, (reg.) **zăduv**). [Din sl. *zaduhŭ*].

zădufós, ~şi, zădufoásă, ~e a. (înv.) arzător, dogoritor, înăbuşitor: *porunci Dumnezău la vînt arzătoriu, zăduhos, şi lovi soarele pre capul lui Iona.* BIBLIA; *să nu fie vară zădufoasă, nici iarnă cu ger.* B.-DEL.; (şi: **zăduhos**). [*Zăduf* + *-os*].

zădúh n. v. **zăduf**.

zăduhós a. v. **zădufos**.

zădúv n. v. **zăduf**.

zăgăn, zăgani m. (ornit.) vultur bărbos (*Gypaëtus barbatus*): *atîta-i găina cît un zagan.* POP. [Din turc. *zagan*].

zăgáştină, zăgaştine f. (reg.) plasă de pescuit. [Et. nec.].

zăgáz, zăgazuri n. **1.** stăvilar, baraj de dimensiuni mici: *printre copitele zglobiilor mînji ... se strecoară pitpalacul ... pe un heleşteu cu zăgaz de taraci.* OD.; *rumpeţi peste şanţuri zăgazul heleşteului.* GAL.; **a se rupe** (sau **a se deschide, a se descuia**) **zăgazurile cerului**, se spune cînd plouă torenţial sau fără încetare: *sub urgia întregului zbucium al făptuirii, zăgazurile cerului se rupseră.* HOGAŞ; **2.** (fig.) ceea ce stă în calea unei acţiuni sau ceea ce împiedică realizarea unui ţel; oprelişte, obstacol: *într-o zi ... ridicase singur zăgazul şi se prăvălise în desfrîu.* M.CAR.; **3.** (p. ext.) lac sau iaz format în spatele unui baraj; **4.** (p. ext.) braţ derivat dintr-o apă curgătoare: *şi-şi avea ... noauă vii într-un pîrleaz, noauă mori într-un zăgaz.* POP.; **5.** întăritură de protecţie făcută în malul unui rîu; dig: *cine vine pe zăgaz? Costică cu calu breaz.* POP. [Cf. sb. *zagatiti* „a stăvili“].

zăgăzui, zăgăzuiesc vb. (tr.) **1.** a opri o apă curgătoare prin construirea unui zăgaz; a stăvili, a bara; a îndiguí: *nişte lunecări de straturi or fi închis şi zăgazuit albia, la ieşirea Bicazului spre chei.* SAD.; **2.** (fig.) a împiedica, a opri: *încercă să-i zăgăzuiască destăinuirile.* REBR.; *pornirea născută în pietul ei se dovedea prea puternică pentru a fi zăgăzuită.* GHEŢIE. [*Zăgaz* + *-ui*].

zăgăzuíre, zăgăzuiri f. acţiunea de a zăgăzui şi rezultatul ei; stăvilire, barare; îndiguire. [V. *zăgăzui*].

zăgăzuít, ~ţi, zăgăzuită, ~e a. stăvilit, barat; îndiguit. [V. *zăgăzui*].

zăgînă f. v. zăgîrnă.

zăgînă, zăgîrne f. (reg.) săculeţ de pînză, folosit la stînă, în care se pune caşul sau urda, pentru a se scurge zerul; (şi: **zăgînla**). [Et. nec.].

zăgnătă f. v. zăgneată.

zăgneátă, zăgnete f. (reg.) **1.** surcea, vreasc pentru foc: *pune nişte zăgnete pe foc, să se aprindă.* POP.; (fig.) *se gătiia pre eişi zăgneată focului veacinic.* DOS.; **2.** foc de nuiele sau de surcele uscate care se face la gura cuptorului (şi arde cu flacără vie): *plăcinta nu-i nici fătată, ai avut slabă zăgnată.* POP.; **a da zăgneată focului**, a înteţi focul: *daţi zăgnată focului, ca să ospătăm pe Măria sa.* SAD.; **3.** (fig.) **a da zăgneată cuiva**, a încuraja, a îndemna pe cineva la o acţiune: *de nu-i da cumătra zăgnată, el tăcea ca un modoroi.* POP.; (şi: **zăgnată, segnetă**). [Din rus. *zagneta*, ucr. *zagnit*].

zăhárniţă f. v. zaharniţă.

zăhătă, zăhate f. (reg.) 1. perete de nuiele construit pentru a adăposti vitele contra vîntului; **2.** ulicioară: *casa ... era pe o zăhată strîmtă.* POP. [Din ucr. *zagata*].

zăhăí, zăhăiesc vb. (tr.) **1.** (înv.) a hărţui (cu atacuri repetate): *hanul tătărăsc ... tot zăhăia cîte o aripă moschicească de nu să pute lăţi.* NEC.; **2.** (înv. şi reg.) a supăra, a necăji, a sîcîi; a stingheri: *nu cumva mulţimea* [stupilor] *... să zăhăiască pe megieşi.* CANT.; *om scăpa de dînsul, nu ne-a zăhăi mai mult.* POP.; **3.** (înv. şi reg.) a arunca în dezordine; a răscoli, a deranja; a rătăci: *pe o grindă, călepe de tort şi lînuri boite fel de fel pentru scoarţe şi lăicere; apoi cîlţi, buci şi alte lucruri, zăhăite prin cele poliţi şi colţare.* CR.; *nu ştiu cum mi-am zăhăit tocul de ochelari.* POP. [Din ucr. *zagaïti*].

zăhăiálă, zăhăieli f. (înv.) **1.** hărţuială: *şi nu trece ceie la ceştie, nici ceştie la ceielalţi, nici făce zăhăială, nemică.* NEC.; **2.** tulburare, nelinişte: *avea frică şi să mira ce va face ... fiind într-atîta zăhăială la suflet.* DOS. [*Zăhăi* + *-eală*].

zăhárel n. diminutiv al lui zahăr: *să-i dea mama băieţelului zăhărel? ...* CAR.; **a duce sau a purta** (**pe cineva**) **cu zăhărelul**, a abuza de buna credinţă a cuiva folosind vorbe şi promisiuni înşelătoare; a ademeni, a înşela: *m-ai purtat şase luni cu zăhărelul.* M.CAR.; *nu vor putea fi duşi cu zăhărelul la nesfîrşit.* GHEŢIE. [*Zahăr* + *-el*].

zăhárí vb. v. **zaharisi**.

zăhárít a. v. **zaharisit**.

zăhárît a. v. **zaharisit**.

zăhárós a. v. **zaharos**.

zăitín, zăitinuri n. (reg.) untdelemn; a **fi zăitin pe apă**, a fi învingător; a fi nevinovat. [Din sb. *zejtin*].

zălár, zălare n. **1.** (reg.) lanţ de care se atîrnă ceaunul de mămăligă; **2.** (reg.) cîrlig de lemn de care se atîrnă lanţul la vatră; **3.** (pop.) za[1]: *de-odată s-arăta cu zelar, cu buzdugan.* POP. // m. (pl. **zălari**) meseriaş care face zale[1]; (şi: **zelar**). [*Zale* (pl. lui za[1]) + *-ar*].

zălezeálă, zălezeli f. (reg.) obosealâ. [*Zălezi* + *-eală*].

zălezí, zălezesc vb. (reg.; intr.) a-şi pierde puterile, a slăbi; a obosi. [Et. nec.].

zălezít, ~ţi, zălezită, ~e a. (reg.) fără vlagă, slăbit. [V. *zălezi*].

zălezitúră, zăleziturí f. (reg.) slăbiciune, moleşeală. [*Zălezi* + *-tură*].

zăloágă[1], zăloage f. fişie de hîrtie, de pînză etc. care se pune între paginile unei cărţi ca semn; semn de carte: *pe o măsuţă erau versurile lui Lamartine, cu zăloaga de mătase cam pe la mijloc.* PETR. [Din rus. *zaloga*].

zăloágă[2] f. arbust înalt din familia salicaceelor, cu lujeri anuali viguroşi, cenuşii-verzui sau bruni (*Salix cinerea*); (şi: **zălog**). [Et. nec.].

zălód a. v. **zălud**.

zălóg[1], zăloguri şi **zăloage** n. **1.** (pop.) amanet, garanţie, gaj; obiect sau persoană lăsată drept garanţie: *craiul leşesc ... pus-au zălog la Alexandru Vodă ... toată Pocuţia şi au luat 1000 de ruble de argint.* UR.; *l-au adus cu ei zălog pentru boul lipsă.* SAD.; **a-şi lăsa pieile zălog**, a-şi pierde viaţa: *crezi d-ta că puţini lupi dau cinstea pe ruşine, lăsîndu-şi pieile zălog?* CR.; **2.** (înv.) ostatic: *şi au luat pre fiii povăţuitorilor ţării zăloage şi au pus pre ei la margine, în Ierusalim, în pază.* BIBLIA. [Din sl. *zalogŭ*].

zălóg[2] m. v. zăloagă[2].

zălogí, zălogesc vb. (tr.) **1.** (înv. şi pop.) a pune (ceva) zălog; a amaneta; a ipoteca: *ş-au zălogit toate moşiile sale drept zece mii de galbeni de aur.* N.COSTIN; *moşia şi-o zălogea, herghelia şi-o vindea.* POP.; **2.** (înv.) a da (pe cineva) ca ostatic. [De la *zălog[1]*].

zălogíre, zălogiri f. (înv.) acţiunea de a zălogi; amanetare; ipotecare: *au rămas hîrtii ... privitoare la o afacere de zălogire din partea logofătului.* CĂL. [V. *zălogi*].

zălogít, ~ţi, zălogită, ~e a. **1.** amanetat; ipotecat; **2.** luat ca ostatic: *şi au luat cei den margine lui Ionathan pre cei zălojiţ.* BIBLIA. [V. *zălogi*].

zălúd, ~zi, zăludă, ~e a. **1.** (înv. şi pop.) nerod, nătîng, prostănac: *Mihai Vodă îţi părea că este un om zălud.* NEC.; **2.** (pop.) neserios; uşuratic: *astîmpăraţi-vă, ... nu fiţi zălude.* POP.; **3.** (înv. şi pop.) nebun, smintit: *ca cum ... mintea şi-ar fi pierdut ... cătră toţi chip de zălod ... arată.* CANT.; (subst.) *cum vine moşneagu de la lucru, baba, ca o zăludă, îi iese înainte.* POP.; (şi: (înv.) **zălod**). [Din bulg. *zaluden*].

zălúţă, zăluţe f. **1.** diminutiv al lui za[1]; **2.** cusătură în formă de lănţişor, care se face pe ie sau pe catrinţă: *iată vine-a mea drăguţă cu cătrinţa cu zăluţă.* POP. [*Zale* (pl. lui za[1]) + *-uţă*].

zăluzeálă, zăluzeli f. (reg.) nebuneală, sminteală. [*Zăluzi* + *-eală*].

zăluzí, zăluzesc vb. (reg.; tr., refl. şi intr.) a deveni zălud; a se sminti: *s-a speriat el de rău că a fost mai să-şi sară din minte, a fost mai să zăluzească.* POP.; *se zăluzise la minte.* POP. [De la *zălud*].

zăluzíe, zăluzii f. **1.** (înv. şi reg.) prostie, nerozie: *svîntul Grigorie ... probrădzînd de agiuns hulenia lor, zăludzîia şi nepriceperea.* DOS.; **2.** (reg.) nebunie, sminteală. [*Zălud* + *-ie*].

zăluzít, ~ţi, zăluzită, ~e a. (reg.) năucit; smintit. [V. *zăluzi*].

zămăríe f. v. zemărie.

zămentí n. v. zăminti.

zăminteálă, zămínteli f. (înv.) amestecătură, învălmăşeală: *într-atîta de numere şi de neamuri zăminteală, cum s-ar putea singură a dachilor stăpînire dintr-altora a să despărţi.* CANT. [*Zăminti* + *-eală*].

zămíntí, zămintesc vb. (înv.; tr.) a învălmăşi: *cursul vremilor acelea ... fără nici o bună orînduială amestecate şi zămentite era.* CANT.; (şi: **zămenti**). [Din sl. **zametiti*].

zămislí, zămislesc vb. **1.** (înv. şi pop.; tr.) a concepe, a procrea: *şi iată, vei zămisli în zgău, şi vei naşte fiiu.* BIBLIA; **2.** (înv. şi pop.; refl.) a lua fiinţă; a se naşte: *Carele s-au zemislit din Duhul Sfînt, adecă s-au născut din Fecioara Maria.* ANTIM; *întru fărădelegi m-am zămislit.* GAL.; **3.** (fig.; tr. şi refl.) a (se) crea, a (se) produce; a (se) forma, a (se) înfiripa: *vremea închisă zămisleşte visuri spăimîntoase.* ISP.; *basmul tinereţii fără bătrîneţă ... într-acele locuri trebuie să se fi zămislit.* SAD. [Din sl. ***zamisliti***].

zămislíre, zămisliri f. (înv. şi pop.) **1.** acţiunea de a (se) zămisli; procreare: *minunată zemislirea lui, minunată şi naşterea.* ANTIM; **2.** naştere: *zimislirea svîntului slăvit ... Botedzătoriu Ioan.* DOS.; **3.** (fig.) apariţie; creare: *erau zămisliri ale imaginaţiei sale.* GHICA; (şi: (înv.) **zemislire, zimislire**). [V. ***zămisli***].

zămislitór, ~i, zămislitoáre a. (rar) care zămisleşte; creator: *viaţa e privită ca un produs accidental al materiei despoiate de orice intenţie zămislitoare.* BL. [***Zămisli*** + *-tor*].

zămorí, zămorăsc vb. **1.** (înv. şi reg.; tr.) a chinui prin înfometare; a slei de puteri; a istovi: *tată-său l-au băgat în temniţă şi l-au zămorît cu foamea.* DOS.; **2.** (reg.; refl.) a-şi potoli foamea sau setea numai atît cît să-şi ţină zilele: *începe cînd a roade la copaci tineri, cînd a forfăca smicele ... se zămorea şi ea, sărmana, cum putea.* CR. [Din sl. ***zamoriti*** „a omorî"].

zămós a. şi m. v. **zemos**.

zămoşiţă, zămoşiţe f. plantă erbacee, cu tulpina ramificată de la bază, acoperită cu peri aspri, cu flori mari gălbui sau purpurii, catifelate la mijloc; macul-cioarei (*Hibiscus trionum*). [***Zămos*** + *-iţă*].

zămúrcă f. v. **zemurcă**.

zămuşoáră f. v. **zemuşoară**.

zănát, zănaturi n. (reg.) **1.** obicei: *tot satu cu zănatu.* POP.; **2.** meşteşug, meserie: *dă copilul la un zănat, nu-l ţinea acasă!* POP. [Din sb. ***zanat***].

zănátec a. v. **zănatic**.

zănátic, ~ci, zănatică, ~ce a. zăpăcit, aiurit; smintit: *nervos, iute, cam zănatic uneori, dar un fond excelent de prieten.* VLAH.; (subst.) *umblă ca o zănatică.* PANN; (şi: **zănatec**). [Cf. lat. ***dianaticus***].

zăngăneálă, zăngăneli f. zgomot metalic; zăngănit. [***Zăngăni*** + *-eală*].

zăngăní, zăngănesc vb. **1.** (intr.) a produce un zgomot caracteristic prin lovire, ciocnire, izbire etc.: *un orologiu zîngăneşte încet şi subţire în părete.* EM.; *izbucni o bubuitură de tun şi geamurile zăngăniră.* PR.; **2.** (tr.) a face să producă sunete caracteristice prin lovirea, ciocnirea etc. a unor obiecte de metal, de sticlă etc.: *banii ... tot să-i zuruieşti, tot să-i zingăneşti, să-i numeri mereu.* POP.; (şi: **zîngăni, zingăni, zingheni**). [***Zang*** + *-ăni*].

zăngănire, zăngăniri f. acţiunea de a zăngăni şi rezultatul ei; zăngănit: *ce vuiet surd s-aude viind din depărtare, ce zăngăniri de arme, ce tropot, ce strigare?* C.L.; (şi: **zîngănire, zingănire, zinghenire**). [V. ***zăngăni***].

zăngănít, zăngănituri n. zgomot specific, produs de unele obiecte metalice, de sticlă etc., prin ciocnire sau prin lovire; zăngăt: *de zăngănitul armelor copilul a adormit.* CAR.; (şi: **zîngănit, zingănit**). [V. ***zăngăni***].

zăngănitór, ~i, zăngănitoáre a. care zăngăneşte; zornăitor; (şi: **zîngănitor, zinghenitor**). [***Zăngăni*** + *-tor*].

zăngănitúră, zăngănituri f. zăngănire: *la fitece zăngănitură a clopotului conductorului, sufletul lui tresălta.* C.L.; (şi: **zîngănitură**). [***Zăngăni*** + *-tură*].

zăngăt, zăngăte n. zăngănit: *mare zgomot în dreapta; răcnete, vaiete, împuşcături, zinghete de arme.* AL.; (şi: **zîngăt, zinghet, zînghet**). [***Zîng*** + *-ăt*].

zănoágă, zănoage f. **1.** depresiune circulară cu pereţi înalţi şi prăpăstioşi, situată la mare altitudine; căldare: *falnicul munte acoperit odineoară de gheţuri, din a căror înceată topire i-au rămas pe zănoagele de la Găuri turme de stînci.* VLAH.; **2.** poiană sau coastă de deal (pentru agricultură): *în cea zănoagă verde, unde iarba-mi creşte.* POP.; **3.** ochi larg de apă adîncă, format pe cursul unei ape, mai jos de un stăvilar. [Din sl. ****zanoga;*** cf. bulg. ***zanoga***].

zăpádă, zăpezi f. **1.** precipitaţie atmosferică solidă, sub formă de fulgi albi, alcătuiţi din cristale de apă îngheţată; strat provenit din aglomerarea acestor fulgi, care se formează cînd temperatura solului coboară sub 0°; omăt, nea, ninsoare: *sara era liniştită; ... zăpada strălucea în singurătatea uliţei.* EM.; **2.** (chim.) **zăpadă carbonică**, bioxid de carbon în stare solidă. [De la ***zăpădi***].

zăpăceálă, zăpăceli f. **1.** faptul de a (se) zăpăci; stare în care se află cel zăpăcit; tulburare, buimăceală, năuceală: *atîta turburare şi zăpăceală pricinui lui Albert unele ca acestea, încît îl apucă frigurile.* ISP.; *avînd întîpărit pe figură un aer de zăpăceală şi de nehotărîre.* GHEŢIE; **2.** dezordine, neorînduială, învălmăşeală: *e mare zăpăceală acasă la ei.* [V. ***zăpăci***].

zăpăcí, zăpăcesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a-şi pierde sau a face să-şi piardă capacitatea de a judeca limpede; a (se) tulbura la minte, a (se) năuci, a (se) buimăci: *ca şi cînd m-aş fi sculat în mijlocul nopţii după un vis care te zăpăceşte, mă sculai de la masă.* DELAVR.; *mai rău o să ne zăpăcim la cap.* PR.; **2.** (fam.; refl.) a-şi pierde stăpînirea de sine; a (se) fîstîci; a (se) încurca, a se intimida: *nu mă lua iute, coconaşule, că mă zăpăcesc.* FIL.; **3.** (tr.) a deranja, a răscoli, a învălmăşi: *cine mi-a zăpăcit hîrtiile?* [Et. nec.].

zăpăcíre f. acţiunea de a (se) zăpăci şi rezultatul ei; buimăceală, tulburare: *se afla într-o stare de zăpăcire din care nimic nu putea să-l scoată.* HEL. [V. ***zăpăci***].

zăpăcít, ~ţi, zăpăcită, ~e a. **1.** care are mintea tulbure; buimăcit, năucit: *ce porunceşti, cocoane? ziseră ei intrînd în casă somnuroşi şi zăpăciţi.* FIL.; (subst.) *feciorul de împărat rămase ca un zăpăcit.* ISP.; **2.** derutat, încurcat: *atît era de zăpăcit, încît nu ştia în care mînă să ţie cuţitul.* SL. [V. ***zăpăci***].

zăpăcitór, ~i, zăpăcitoáre a. (rar) care zăpăceşte; ameţitor, năucitor. [***Zăpăci*** + *-tor*].

zăpădí, zăpădesc vb. (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) acoperi cu zăpadă; a (se) înzăpezi: *cîndu împarte de ceriu împărăţii spr-insu, zăpădeşte-se în Selmon.* COR.; (fig.) *sufletul ... să se zăpădească cu scîrbele.* COR. [Din sl. ****za-pasti, *za-padq***; cf. sb. ***zapasti*** „a cădea" (despre ploaie, zăpadă)].

zăpădós, ~şi, zăpădoásă, ~e a. (rar) cu multă zăpadă. [***Zăpadă*** + *-os*].

zăpăí, pers. 3 **zăpăie** vb. (reg.; intr.; despre cîini) a lătra: *cîinele ciobănesc a zăpăit.* SAD. [***Zap*** + *-ăi*].

zăpăít n. (reg.) faptul de a zăpăi; lătrat, zăpăitură: *un zăpăit furios de cîine izbucni.* SAD. [V. ***zăpăi***].

zăpăitúră, zăpăituri f. (reg.) zăpăit: *trei cîini năvăliră cu zăpăituri supărate.* SAD. [***Zăpăi*** + *-tură*].

zăpăúc a. v. **zăbăuc**.

zăpcií vb. v. **zapcii**.

zăpîrstea m. artic. (reg.) **1.** cel mai mic dintre copiii unei familii: *numai lui zăpîrstea îi era frică să-ntingă.* POP.; **2.** copil nedezvoltat fizic, pipernicit. [Et. nec.].

zăplán m. v. **zaplan**.

zăpláz, zăplazuri n. (reg.) gard de ulucă: *şi aceiaşi pomi în floare crengi întind peste zaplaz.* EM.; (şi: **zaplaz**). [Et. nec.].

zăpódie, zăpodii f. **1.** (înv.) vale între munţi sau între dealuri: *învestiră-se berbecii oilor şi zăpodiile înmulţiră grîu.* PSALT.; **2.** loc şes pe o înălţime; platou: *avea pe zăpodia dealului mahala foarte mare.* CANT.; **3.** şes aşezat mai jos faţă de zona înconjurătoare: *cele mai mănoase şesuri sînt zăpodiile.* [Din sl. ****zapodije***].

zăpór, zăpoare n. (pop.) **1.** baraj format prin îngrămădirea sloiurilor de gheaţă, primăvara, mai ales în zonele înguste ale unui rîu sau la coturile acestuia; (p. ext.) revărsare de ape, inundaţie: *are să întîrzie ... pînă ce se va mîntui zăporul şi se vor scurge puhoaiele.* SAD.; **2.** baraj construit pentru a permite funcţionarea unei mori de apă sau plecarea plutelor; **3.** apă care se acumulează în spatele stăvilarului de la moară; **4. a pune zăpor**, (despre cai) a nu voi să tragă, a se opri: *caii pun zăpor la coastă în deal.* C.L.; **a sta la zăpor**, a înfrunta primejdiile. [Din sl. ***zaporŭ***].

zăporí, pers. 3 **zăporăşte** vb. (pop.; refl.; despre ape) a se revărsa din cauza dezgheţului. [De la ***zăpor***].

zăpreálă f. (reg.) retenţie urinară (mai ales la cai). [***Zăpri*** + *-eală*].

zăprí, zăpresc vb. (reg.; refl.) **1.** a avea retenţie urinară; **2.** a se constipa. [Din sl. ***zapréti***].

zăpsí, zăpsesc vb. (reg.; tr.) **1.** a prinde pe cineva asupra unui fapt săvîrşit în ascuns; a surprinde: *avea o mare ciudă pe mine, de cînd mă zăpsise în grădina lui la furat mere domneşti.* CR.; **2.** a prinde de veste, a băga de seamă; a observa: *numaidecît zăpsi că-i lipsesc din bani.* POP. [Et. nec.].

zăpúc, zăpucuri n. (pop.) zăpuşeală, năduf: *dete odată Dumnezeu un zăpuc mare.* POP. [Cf. sb. ***zapuhati*** „a sufla"].

zăpuşálă f. v. **zăpuşeală**.

zăpuşeálă, zăpuşeli f. căldură mare, înăbuşitoare; arşiţă, zăduf: *aerul fierbe de zăpuşală.* VLAH.; *se simţea zăpuşeala şi subt umbrarul de frunze.* PETR.; (şi: **zăpuşală**). [***Zăpuşi*** + *-eală*].

zăpuşí, zăpuşesc vb. (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) înfierbînta; (p. ext.) a (se) sufoca: *soarele ... scînteia pe cerul fără pic de nori, ameninţînd să zăpuşească oraşul cu arşiţa sa.* DELAVR. [Din bulg. ***zapuša***, sb. ***zapušiti*** „a umple de fum"].

zăpuşít, ~ţi, zăpuşită, ~e a. (înv. şi reg.) **1.** înfierbîntat; sufocat de căldură: *umbrar răcoritor al turmelor zăbuşite.* OD.; **2.** înăbuşitor (din cauza căldurii), sufocant, zăpuşitor: *năduhul greu şi zăpuşit al dormitoarelor.* DELAVR.; (şi: **zăbuşit**). [V. ***zăpuşi***].

zăpuşitór, ~i, zăpuşitoáre a. (înv. şi reg.) care zăpuşeşte, înăbuşitor, sufocant: *soarele e zăpuşitor.* DELAVR. [***Zăpuşi*** + *-tor*].

zăr n. v. **zer**.

zărár, zărari m. (pop.) cioban care mulge oile; mulgător: *pleacă Costea la Galaţi să ia ... glugi mari la cei zărari.* POP. [***Zăr*** + *-ar*].

zărăfíe f. (înv.) **1.** ocupaţia zarafului: *te-ai apucat de zărăfie.* PETR.; **2.** casă de schimb; localul zarafului: *fost condicar la zărăfie.* CĂL. [***Zaraf*** + *-ie*].

zărgán, zărgani m. specie de peşte marin cu corpul alungit şi cilindric, acoperit cu solzi mici şi cu oasele colorate în verde (*Belone belone euxini*). [Din turc. ***zarghana***].

zărgheálă, zărgheli f. (reg.) sminteală; zăpăceală. [***Zărghi*** + *-eală*].

zărghénie, zărghenii f. (reg.) zărgheală. [***Zărghi*** + *-enie*].

zărghí, zărghesc vb. (reg.; refl.) a se sminti; a se zăpăci: *da ci, bre, voi v-aţi zărghit?* CĂL. [Et. nec.].

zărghít, ~ţi, zărghită, ~e a. (reg.) smintit, ţicnit; zăpăcit: *pesemne, măi băiete, eşti cam zărghit de minte.* POP.; (subst.) *zărghitul de Trăsnea dormea pe hat, cu gramatica sub nas.* CR. [V. ***zărghi***].

zări, zăresc vb. **1.** (tr.) a vedea (ceva sau pe cineva) slab, nedesluşit (din cauza depărtării, a întunericului etc.): *o fantomă-ncoronată din el iese ... o zăresc ...* ALEX.; *după un pătrar de oră zăririm o lumină.* HOGAŞ; **a zări ca prin sită**, a vedea numai conturul obiectelor, fără a distinge culoarea, forma etc.: *luă laptele ce-i adusese şi apoi se unse cu dînsul ... simţi că parcă începuse a zări ca prin sită.* ISP.; **2.** (tr.) a vedea (ceva) în treacăt, în fugă: *am zărit de la fereastră vro două trăsuri coborînd dealul spre sat.* AL.; **3.** (tr.) a observa, a descoperi pe cineva

sau ceva: *după gratii de fereastră o copilă el zări.* EM.; **4.** (refl.) a se vedea, a se arăta, a se ivi, a apărea: *stingîndu-se lampa din cameră, se zăreşte lumina din dulap.* LOV; *şi pe cer el se zărea întîi ca un porumbaş, apoi ca un lăstunaş.* POP; **a se zări de ziuă**, a se face ziuă: *mă răpăd acasă la mine ... şi cînd s-a zări de ziuă, sînt aici.* CR.; **5.** (pop.; intr.) a străluci, a lumina: *nu-s case ca casele, ci zăresc ca soarele.* POP. [Din sl. *zĭrĕti*].

zărpălatec a. v. zărpălatic.

zărpălátic, ~ci, zărpălatică, ~ce a. (reg.) fluşturatic, uşuratic; (subst.) *da' nu ca zărpălatecul de fi-meu: în loc să puie şi el ochii pe vruna, d-o vreme încoace umblă craun.* DELAVR.; (şi: **zărpălatec**). [Et. nec.].

zărvăí, zărvăiesc vb. (reg.; intr.) a face zarvă, gălăgie: *negustorii începură a zărvăi şi a-şi rîndui marfa.* DELAVR. [*Zarvă* + *-ăi*].

zărzăráş, zărzăraşi m. (pop.) zărzărel. [*Zarzăr* + *-aş*].

zărzărél, zărzărei m. (pop.) diminutiv al lui zarzăr; zărzăraş: *foaie verde zărzărel, cînd eram mai mititel, unde mă culcam, dormeam.* POP. [*Zarzăr* + *-el*].

zărzărícă, zărzărele f. (pop.) diminutiv al lui zarzără. [*Zarzără* + *-ică*].

zăstímp, zăstimpuri n. (înv. şi reg.) răstimp: *după un zăstîmp de vreme.* POP; (şi: **zăstîmp**). [*Zăs-* + *timp*].

zăstímp n. v. zăstimp.

zăticneálă, zăticneli f. (pop.) piedică, opreliştе: *ce fel de zăticneală ai putea să întîmpini din pricina asta?* CR. [*Zăticni* + *-eală*].

zăticní, zăticnesc vb. (pop.) **1.** (tr.) a împiedica, a incomoda, a stînjeni: *îl împiedicaseră să apună cu fală, zăticnindu-i minunata cumpănire a însuşirilor.* M.CAR.; **2.** (refl.) a se opri, a se întrerupe: *staţi pe la locuri, boieri! ... ci nu vă zăticniţi din gustare!* OD.; (şi: **zătigni**). [Din sl. *zatŭknonti*].

zăticníre, zăticniri f. (pop.) acţiunea de a (se) zăticni şi rezultatul ei; împiedicare, opreliştе: *am intrat în viaţa expresiei cu zăticnire.* ARG. [V. *zăticni*].

zătigní vb. v. zăticni.

zătoácă, zătoace f. (reg.) braţ de fluviu format între malul unei ape şi al unui ostrov. [Din ucr. *zatoka*].

zătón, zătoane n. (reg.) **1.** loc cu apă liniştită şi adîncă, pe cursul unui rîu, unde pot ierna navele; **2.** zăgaz pe cursul unei ape; **3.** îngrăditurâ din stuf sau din nuiele făcută pe cursul unui rîu pentru prinderea peştelui; locul închis cu această îngrăditurâ: *se năcăjeau, după ce-l trăseseră la mal dintr-un zăton, c-un somn.* SAD.; (şi: **zaton**). [Din rus., ucr. *zaton*].

zătonár, zătonari m. (reg.) pescar care pescuieşte la zătoane. [*Zăton* + *-ar*].

zătoní, zătonesc vb. (reg.) **1.** (refl.; despre peşti) a se aduna, a se strînge într-un zăton; **2.** (tr.) a zăgăzui (cu zătoane). [De la *zăton*].

zău interj. **1.** (întăreşte o afirmaţie sau o negaţie) jur că ...: *de-ar fi-n lume-un stat de mîţe, zău! că-n el te-aş pune vornic.* EM.; (pop.) **a zice zău,** a jura: *poţi tu, mîndră, zice zău că nu te-am sărutat eu?* POP; **ba (nu) zău,** dimpotrivă, te asigur că ..., vorbesc serios: *apoi ce-ţi trebuie mai bună vorbă, decît asta? ba zău, încă mă mier c-am avut răbdare să ţin casă cu baba.* CR.; **2.** (pune în evidenţă o întrebare, o nedumerire sau o îndoială) într-adevăr, desigur, fără îndoială, bineînţeles: *ce are el cu mine? zău! biata cocoană şi cu nea Chiriac! cu ei mai am noroc.* CAR.; **nu ştiu, zău,** mă îndoiesc, mă întreb dacă ...: *nu ştiu, zău, la cît mi-a sta norocul.* CR.; **3.** (însoţeşte şi întăreşte o rugăminte) te rog: *nu voi, ţi-am spus odată ... – zău! ţăţico, parol! să mă-ngropi!* CAR.; (şi: **zeu**). [Cf. *zeu*[1]].

zăuită, zăúit vb. (înv. şi reg.; tr.) a uita: *voinicii zăuitîndu-şi de toate, bea, mînca, juca.* B.-DEL.; *nu-i gînd de la părinţi, ce-l gîndeşti şi-l mai zăuiţi, ci-i gîndul de la mîndra.* POP. [*Zău-* + *uita*].

zăvádă f. v. zăvează.

zăveáză, zăveze f. **1.** (înv.) perdea, draperie (la tîmpla bisericii): *ruşinîndu-se de dînsa a-l vedea în faţă, au pus zaveasă polog pre denainte-ş de-au grăit de după zaveasă cu svîntul.* DOS.; **2.** (înv.) covor de pus pe perete; scoarţă: *casa cea mare, unde păreţii sînt acoperiţi cu zaveze.* C.L.; **3.** (pop.) adăpost de iarnă mai ales pentru oi; perdea; (şi: (înv.) **zaveasă**, **zavează**, (reg.) **zăvadă**). [Din sl. *zavěsa*].

zăvélcă, zăvelci f. fotă cu dungi împodobită cu cusături, care se poartă în zilele de sărbătoare: *de-a lungul prispelor atîrnă ... cămăşi înflorite, scurteici şi zăvelci cusute cu fluturi.* VLAH.; (şi: **zavelcă**, **zevelcă**, **zuvelcă**, **zivelcă**). [Cf. bulg. *zavivka*].

zăvelcúţă, zăvelcuţe f. diminutiv al lui zăvelcă: *suspinînd din suflet, ştergînd cu zăvelcuţa şiroaiele de lacrimi.* BOLLIAC. [*Zăvelcă* + *-uţă*].

zăvód[1], zăvozi m. cîine mare (ciobănesc): *la poartă un zăvod voinic şedea legat în lanţ.* GANE. [Et. nec.].

zăvód[2], zăvoade n. (reg.) aşezare vremelnică de pescari, în zonele optime pentru pescuit: *acuma s-au întors luntrele de la zăvod.* C. [Din rus. *zavod*].

zăvói, zăvoaie n. pădurice pe malul unei ape; loc (inundabil) pe care creşte această pădurice; luncă: *un zăvoi mare de plopi şi de anini seculari umbreşte malurile frumosului rîu.* VLAH.; *apa curgea lin printre zăvoaie.* SAD. [Din sl. *zavoi* „întoarcere, cotitură"].

zăvór, zăvoare n. **1.** mică bară mobilă care serveşte ca încuietoare la uşi, uneori şi la ferestre: *impiegatul trage zăvorul şi ridică oblonul, lăsînd ferestruia închisă numai cu geamul.* CAR.; (fig.) *şi cuvintelor fă jug şi cumpănă, şi la gura ta fă uşă şi zăvor.* BIBLIA; **2.** băţul cu care se strînge pe sulul de dinainte pînza ţesută, la războiul de ţesut; întinzător; **3.** (reg.) despicătură lungă din trunchiul unui copac, întrebuinţată ca leaţ la garduri; **4.** (pop.; la pl.) cătuşe; fiare: *e legat ... şi de mîini şi de picioare cu lanţuri şi cu zăvoare.* POP; (şi: (înv.) **zovor**). [Din sl. *zavorŭ*].

zăvoráş, zăvoraşe n. diminutiv al lui zăvor. [*Zăvor* + *-aş*].

zăvorí, zăvorăsc vb. (tr.) **1.** a încuia cu zăvorul: *în prima seară, zăvorînd uşile şi obloanele, ochii îi jucară în toate părţile.* DELAVR.; *intra în chilie, zăvora uşa pe dinlăuntru.* HOGAŞ; (refl. pas.) *închiză-se porţile şi zăvorască-se, şi pune strejari celor ce locuiesc în Ierusalim.* BIBLIA; **2.** a închide, a întemniţa pe cineva. [De la *zăvor*].

zăvorîre f. acţiunea de a (se) zăvorî şi rezultatul ei; închidere cu zăvorul. [V. *zăvorî*].

zăvorît, ~ţi, zăvorîtă, ~e a. care este închis cu zăvorul; (despre oameni) care se află într-un spaţiu închis cu zăvorul: *în zăvorîta sa locuinţă ..., el ţinea, ascunsă ..., o femeie.* M.CAR.; *rămînea zăvorîtă în casă cu săptămînile.* GHEŢIE. [V. *zăvorî*].

zbalţ, zbalţuri n. **1.** verigă de metal la capătul unei funii; **2.** verigă de metal la joagăr. [Cf. *balţ*].

zbanghíu, ~ii, zbanghie, ~ii a. **1.** saşiu: *cevaşilea am învăţat de la Bănică zbanghiul.* ST.; **2.** fluşturatic, zvăpăiat; (şi: **spanchiu, şpanchiu, şpanchi**). [Cf. ţig. *bango* „răsucit, strîmbat"].

zbanţ[1], zbanţuri n. (reg.) **1.** legătură de fier folosită pentru a lega, a strînge sau a fixa unele piese de la trăsură, car etc.: *caleaşca e gata; mai are nevoie ... doar de cîteva zbanţuri şi de mai multe şuruburi.* AL.; **2.** verigă de fier la jugul joagărului; **3.** petic la încălţăminte. [Et. nec.].

zbanţ[2], zbanţuri n. (reg.) ventuză: *îşi pune zbanţuri cu sînge.* SAD.; **a pune zbanţul cuiva, a)** a reduce la tăcere pe cineva; **b)** a păcăli. [Cf. ucr. *zbanja*].

zbat, zbaturi n. fiecare dintre palele metalice sau de lemn montate pe o roată metalică şi care servesc la propulsia unei nave. [De la *zbate*].

zbáte, zbat vb. **1.** (pop.; tr.) a scutura, a agita ceva: *precum în ciurul cu găurile largi mulţime de grăunţe mititele punem şi veşca ciurului dincoace şi dincolea batem şi zbatem.* CANT.; **2.** (refl.) a face mişcări precipitate, bruşte sau violente din cauza unei dureri sau pentru a scăpa dintr-o strînsoare, de unde este prins, închis: *se smîci fiara sălbatică, se zbătu ... dară toate opintelile îi fură deşarte.* ISP.; *doi pui ... se zbăteau în mîinile lui.* HOGAŞ; **a se zbate ca peştele pe uscat** (sau **ca musca în pînza păianjenului**), a face eforturi zadarnice: *bietul om! se zbate ca musca-n pînza păianjenului.* AL.; **a se zbate în ghearele morţii,** a fi în agonie, a fi între viaţă şi moarte; **3.** (fig.; refl.) a se zbuciuma, a se frămînta, a se chinui: *se zbăteau ca peştii în vîrşa.* CR.; *ne zbatem cu măruntele noastre îndeletniciri zilnice.* SAD.; **4.** (refl.) a zvîcni, a palpita: *inima Siminei se zbătea în piept.* COŞB.; **5.** (refl.) a face tot ce-i stă în putinţă pentru a-şi îndeplini scopurile: *unde e mizerie acolo condiţiile de existenţă sînt nefavorabile, cel mizer se zbate în zadar.* EM.; **6.** (refl.) a se agita; a se învolbura, a se învîrteji: *se zbate-n dulce ropot apa-n vad.* COŞB.; *se zbate frunza din dumbravă.* GOGA; **7.** (reg.; refl.) a se tîrgui, a se tocmi: *apoi fără să ne zbatem, jupîne Ştrul, mi-i da şeisprezece lei.* CR.; **8.** (înv.; tr.) a reduce, a scădea din preţ prin tocmeală. [Lat. pop. *exbattere;* cf. lat. *battere*].

zbátere, zbateri f. **1.** acţiunea de a (se) zbate şi rezultatul ei; zbuciumare, zvîrcoleală: *o zbatere de peşti* [în plasă]. CĂL.; **2.** frămîntare: *a avut fericirea să vadă ... o încununare a zbaterilor şi străduinţelor.* SAD. [V. *zbate*].

zbănţuí[1], zbănţuiesc vb. (reg.; tr.) a petici un obiect de încălţăminte. [*Zbanţ*[1] + *-ui*].

zbănţuí[2] vb. v. zbînţui.

zbănţuiálă f. v. zbînţuială.

zbănţuíre f. v. zbînţuire.

zbănţuít[1] n. v. zbînţuit[1].

zbănţuít[2] a. v. zbînţuit[2].

zbănţuitúră f. v. zbînţuitură.

zbeg n. v. zbeng.

zbegúi vb. v. zbengui.

zbeguiálă f. v. zbenguială.

zbeguíre f. v. zbenguire.

zbeng, zbenguri n. (reg.) zbenguială: *o tulea prin vecini după zbeng.* ST.; (şi: **zbeg**). [De la *zbengui*].

zbenghi n. v. benghi.

zbenguí, zbéngui vb. (refl.) **1.** a se juca sărind şi alergînd; a zburda: *o sumedenie de copii ţipau, se zbenguiau, săreau într-un picior la şodron.* DELAVR.; **2.** a se hîrjoni: *se uita cu jind ... cum alţii se zbenguiau cu fetele.* ISP.; (şi: **zbegui**). [Et. nec.].

zbenguiálă, zbenguieli f. faptul de a se zbengui; zburdălnicie; zbînţuială, hîrjoneală; zbenguit[1], zbeng: *copiii, aprinşi la faţă de zbeguială, se adunau unul cîte unul.* DELAVR.; (şi: **zbeguială**). [*Zbengui* + *-eală*].

zbenguíre, zbenguiri f. acţiunea de a se zbengui şi rezultatul ei; zbenguială; (şi: **zbeguire**). [V. *zbengui*].

zbenguít[1] n. zbenguială. [V. *zbengui*].

zbenguít[2], ~ţi, zbenguită, ~e a. zburdalnic; neastîmpărat. [V. *zbengui*].

zbicér, zbiceri m. nume dat căluşarului care pocneşte din bici în timpul jocului. [*Zbici*[3] + *-ar*].

zbicí[1], zbicesc vb. (refl. şi tr.) a (se) usca (la suprafaţă) la soare sau la vînt; a (se) zvînta: *pialea ... nici aerul decît era uscată, a o mai zbici putu.* CANT.; *de vreo cîteva zile se îndreptase vremea, se zbicise bine.* CAR. [Et. nec.].

zbicí[2], zbicesc vb. (tr.) **1.** (înv.) a biciui: *dintr-înşii, unii zbici-veţi în săboarele voastre şi goni-i-veţi den oraş.* N.TEST.; **2.** (reg.) a smuci: *la ciobănaş că mergea, de spinare îl lua, pe potecă îl zbicea.* POP; (intr.) *cînd a zbicit o dată a rupt hulubele.* POP. [Et. nec.].

zbicí[3] n. (reg.) bici: *ia zbiciul să mă bată.* POP. [*Z-* + *bici*].

zbicíre, zbiciri f. faptul de a se zbici[1]: *la cîmp am ieşit o dată cu venirea primăverii şi cu cele dintîi zbiciri.* SAD. [V. ***zbici***[2]].

zbicít, ~ţi, zbicítă, ~e a. uscat, zvîntat: *să dea de rușine într-o băltoacă zbicită.* CAR. [V. ***zbici***[2]].

zbieră, zbier vb. (intr.) **1.** (despre animale sau, (p. ext.), despre păsări) a scoate sunete puternice, caracteristice: *păsările ceriului zbiera cu glasuri amare.* DOS.; *oiţele tale zbiară prin ocoale.* POP; **2.** (p. anal.; despre oameni) a striga foarte tare, strident; a ţipa, a răcni: *am auzit zbierînd pe Lăcustă.* AL.; *nu mai zbieraţi, strigă cadiul.* CAR. [Probabil lat. **exbelare*].

zbierát, zbierături n. **1.** faptul de a zbiera; **2.** zbieret al animalelor: *mocanu o stat din şuierat şi oaia din zbierat.* POP; **3.** zbieret (al oamenilor): *răguşit de atîta zbierat, protopopul de abia mai cîrîia.* ZAMF. [V. ***zbiera***].

zbiérăt n. v. zbieret.

zbierătúră, zbierături f. **1.** acţiunea de a zbiera; **2.** strigătul puternic, caracteristic scos de animale sau (p. ext.) de păsări: *nu găti bine vorba, cînd auzi o zbierătură în pădure.* POP; **3.** (p. anal.) strigăt puternic, strident al omului: *oastea într-o clipită, cu vaiet şi multă zbierătură, ... fu pornită.* B.-DEL. [***Zbiera*** + *-ătură*].

zbiéret, zbierete n. **1.** strigăt puternic, caracteristic scos de animale sau (p. ext.) de păsări: *de vînat el n-a vînat ... de zbieretul oilor, de răcnetul vacilor.* POP; **2.** (p. anal.) strigăt puternic, strident al omului: *cu toate zbieretele reacţiunii.* CAR.; (şi: **zbierăt**). [***Zbiera*** + *-et*].

zbihuí, zbihuiesc vb. (reg.; tr.) a zgîlţîi, a scutura pe cineva: *aşa tremura de tare de parcă-l zghihuia dracul.* CR. [Et. nec.].

zbihuiálă, zbihuieli f. (reg.) scuturătură, zgîlţîială: *te-apucă-o zghihuială de te sfarmă.* C. [***Zbihui*** + *-eală*].

zbihuít, ~ţi, zbihuită, ~e a. (reg.) scuturat, zgîlţîit: *au purces zbihuită ... mai departe.* POP. [V. ***zbihui***].

zbilţ, zbilţuri n. **1.** laţ de sîrmă folosit mai ales de hingheri la prinderea cîinilor vagabonzi; **2.** cîrlig fixat la o coadă de lemn, folosit pentru a scoate din apă peştii mari, după ce au fost prinşi. [Et. nec.].

zbir, zbiri m. **1.** agent de poliţie (brutal, fără scrupule): *poporul a fost maltratat pe strade de zbirii agiei.* AL.; *sub ochii zbirilor poliţiei ţariste.* SAD.; **2.** (înv. şi pop.; fig.) agent fiscal: *puterea impozabilă e sleită cu desăvîrşire şi atunci zbiri guvernamentali acopăr ţara ca lăcustele.* EM.; **3.** (fig.) om aspru, crud, brutal. [Din fr. ***sbire***, it. ***sbirro***].

zbînţ n. (reg.) zbînţuială, zbenguială. [De la ***zbînţui***].

zbînţuí, zbînţuiesc vb. (pop.; refl.) a se zbengui, a zburda; a se ţine de pozne, de zburdălnicii: *mă uitam cu dor la ceilalţi copii cum alergau şi se zbănţuiau pe afară.* VLAH.; *ziua şi noaptea ... m-am zbînţuit ... pe coclaurile bulgăreşti.* GAL.; (şi: **zbănţui**). [Et. nec.].

zbînţuiálă, zbînţuieli f. (pop.) zbînţuire: *ajunge atîta zbînţuială, spuse mama supărată.* V.R.; (şi: **zbănţuială**). [***Zbînţui*** + *-eală*].

zbînţuíre, zbînţuiri f. (pop.) acţiunea de a se zbînţui şi rezultatul ei; zbenguială; zburdălnicie; zbînţuială, zbînţuit[1]; (şi: **zbănţuire**). [V. ***zbînţui***].

zbînţuít[1] n. (pop.) zbînţuire: *mă mir că nu s-o săturat de zbînţuit.* AL.; (şi: **zbănţuit**). [V. ***zbînţui***].

zbînţuít[2]**, ~ţi, zbînţuită, ~e** a. (pop.) zburdalnic, ştrengar, neastîmpărat: (subst.) *de zbînţuitul ista al dumnitale nimica nu scapă.* CR.; (şi: **zbănţuit**). [V. ***zbînţui***].

zbînţuitúră, zbînţuituri f. (reg.) zburdălnicie, ştrengărie, ghiduşie: *numai la zbănţuituri ţi-i gîndu.* AL.; (şi: **zbănţuitură**). [***Zbînţui*** + *-tură*].

zbîr interj. (de obicei cu *r* prelungit) **1.** cuvînt care imită zgomotul produs de zborul păsărilor sau al insectelor: *se făcu o albină ..., după ce ajunse acolo, zbîrn! în sus, zbîrn! în jos.* ISP.; (cu valoare verbală) *pupăza, zbîrr! pe-o dugheană.* CR.; **2.** cuvînt care imită sunetul produs de o coardă care vibrează; (şi: **zbîrn**). [Onomat.].

zbîrceálă, zbîrceli f. (pop.) zbîrcitură: *adă părul mai pe frunte, ca să se mai ascundă zbîrcelele.* AL. [***Zbîrci***[2] + *-eală*].

zbîrcí[1]**, zbîrcesc** vb. (refl.; despre piele; (p. ext.) despre părţi ale corpului) a face zbîrcituri, riduri; a se rida, a se încreţi: *m-am albit de griji, necazuri, şi faţa mi s-a zbîrcit.* PANN; *pleoapele i se zbîrciră uşor.* PETR.; (fam.; intr.) **a zbîrci din nas**, a strîmba din nas (v. **nas**): *cum văzu pe Irina ... se roşi, zbîrci din nas.* DELAVR.; (tr.) **a(-şi) zbîrci sprîncenele**, a se încrunta. [Din bulg. ***sbărča***].

zbîrcí[2]**, zbîrciuri** n. (reg.) zbîrcitură. [De la ***zbîrci***[1]].

zbîrcióg, zbîrciogi m. **1.** ciupercă comestibilă, cu pălăria brună sau negricioasă, zbîrcită, cu piciorul alburiu, gol înăuntru (*Morchella conica*): *auzi ghiuju! ... să se-nsoare cînd îi bătut de brumă ca un zbîrciog.* AL.; **cu nasul zbîrciog**, cu o atitudine de dispreţ, de superioritate etc.: *vine de la Paris, izmenit, cu monoclu-n ochi, cu nasul zbîrciog, parcă tot îi pute ceva.* VLAH.; **2.** (bot.) ciuciulete (*Morchella esculenta*); **3.** (compus) **zbîrciogi-graşi**, ciupercă comestibilă, cu pălăria zbîrcită, cărnoasă, de culoare brun-roşcată sau negricioasă (*Gyromitra esculenta*). [***Zbîrci***[1] + *-og*].

zbîrcíre, zbîrciri f. faptul de a se zbîrci[1]; încreţire a pielii: *cărunţeala mai accentuată a părului ... şi zbîrcirea unui colţ la buză vesteau senilitatea.* CĂL. [V. ***zbîrci***[1]].

zbîrcít, ~ţi, zbîrcită, ~e a. care are zbîrcituri, cute: *pîn' nu-i faţa mea zbîrcită, pîn' nu-i inima bătrînă.* EM.; *o să îmbătrînim şi eu o să mă fac urîtă şi zbîrcită.* CĂL.; (fam.) **a fi cheag zbîrcit**, se spune despre un om bătrîn, lipsit de puteri: *eşti un cheag zbîrcit, mai ca şi mine.* CR. [V. ***zbîrci***[1]].

zbîrcitúră, zbîrcituri f. **1.** încreţitură a pielii, mai ales de pe faţă sau de pe mîini; rid, cută, zbîrceală: *bătrîn verde, rumen la faţă, fără zbîrcituri pe obraz.* GHICA; **2.** (iron.) epitet pentru o persoană în vîrstă: *e o căzătură, o zbîrcitură.* C.L.; **3.** (p. anal.) încreţitură formată pe suprafaţa unui obiect, pe o pînză etc. [***Zbîrci***[1] + *-tură*].

zbîrlí, zbîrlesc vb. **1.** (refl.) a se ridica (sau a da impresia că se ridică) în sus de spaimă, de mînie etc.; a se întoarce în răspăr, a fi în neorînduială, a se ciufuli: *simţea părul zburlindu-i-se pe cap şi dinţii săi clănţănind.* OD.; *i se zbîrlise ariciul bărbii.* SAD.; (tr.) *vulturoaica ... îşi zburli penele de pe dînsa şi puse gînd rău copilului.* ISP.; **2.** (fig.; tr.) a face să se încreţească suprafaţa unei ape; a agita: *o suflare răcoroasă zbîrlea faţa apii.* OD.; **3.** (fig.; refl.) a se mînia, a se indigna: *într-o seară, boierul ... s-a zbîrlit de gelozie.* GHICA; **a se zbîrli la cineva**, a se răsti la cineva; **4.** (fig.; refl.) a se strica, a se înrăutăţi: *vremea s-a zbîrlit.* SAD.; (şi: **zburli**). [Et. nec.].

zbîrlíre, zbîrliri f. acţiunea de a (se) zbîrli şi rezultatul ei; (şi: **zburlire**). [V. ***zbîrli***].

zbîrlít, ~ţi, zbîrlită, ~e a. **1.** în neorînduială, ridicat în sus; ciufulit, încîlcit: *bătrîn, scurt şi slab, obrazul numai mustăţi şi favorite dese, albe şi zbîrlite.* GHICA; **2.** cu părul sau cu penele în dezordine; ciufulit: *nişte curci îmbătrînite, gîrbovite şi zburlite sta sub şură.* AL.; **3.** (fig.) înfuriat, indignat: *se mişcau ..., zburliţi de supărare.* PETR.; (şi: **zburlit**). [V. ***zbîrli***].

zbîrn interj. v. zbîr.

zbîrnîí, zbîrnîiesc vb. (intr.) 1. (despre insecte care zboară) a produce un sunet specific; a zumzăi: *se putea auzi musca zbîrnîind, atîta liniște ... se făcu.* ISP.; **2.** a produce un zgomot prelung, caracteristic: *zbîrnîie coarda din arcu-i, fulgeră săgeata-n vînt.* AL.; (fig.) *nu ştiu ce coardă misterioasă a inimii zbîrnîie la acea sălbatică armonie?* OD.; **3.** (despre sonerie, telefon) a suna: *soneria zbîrnîie lung.* CAR.; **4.** (despre sunete, cuvinte, cîntece, glas) a produce vibraţii monotone (puternice, stridente): *pe sub candida veselie a melodiei, zbîrnîie un acompaniament surd.* OD.; *felicitările zbîrnîiau la urechile tînărului.* REBR.; **5.** (fig.) a se agita, a-şi arăta nemulţumirea: *începuseră să cam zbîrnîie ... împotriva birtaşului.* ZAMF. [***Zbîrn*** + *-îi*].

zbîrnîiálă, zbîrnîieli f. zbîrnîire. [***Zbîrnîi*** + *-eală*].

zbîrnîíre, zbîrnîíri f. acţiunea de a zbîrnîi şi rezultatul ei; zgomotul produs de ceea ce zbîrnîie; zbîrnîială; zbîrnîit: *monotona zbîrnîire a greierilor.* CĂL. [V. ***zbîrnîi***].

zbîrnîít, zbîrnîituri n. zbîrnîire: *zăngănit de paveze şi zbîrnîit de săgeţi.* VLAH. [V. ***zbîrnîi***].

zbîrnîitór, ~i, zbîrnîitoáre a. care zbîrnîie: *trag, strunele vibrează, sunînd zbîrnîitoare.* AL.; (fig.) *ai atins coarda cea mai zbîrnîitoare a inimii mele.* AL. // f. **1.** fîşie de hîrtie fixată în partea de sus a zmeului, care zbîrnîie în bătaia vîntului; **2.** jucărie făcută dintr-o scîndurică subţire legată cu o sfoară care, învîrtită în aer, zbîrnîie. [***Zbîrnîi*** + *-tor*].

zbîrnîitúră, zbîrnîituri f. **1.** zbîrnîire: *zbîrnîitura diblei, care abia se auzea, la joc, la tropăitură, pe fete le îmbulzea.* PANN; **2.** zgomot surd, continuu în urechi. [***Zbîrnîi*** + *-tură*].

zbor[1]**, zboruri** n. 1. planare şi mişcare în aer a unei păsări, a unei insecte etc. cu ajutorul aripilor: *în adîncu-i se pătrunde ... şi de lună şi de stele şi de zbor de rîndunele.* EM.; *ochii ei ... văzură deasupra ... zbor de albine.* SAD.; **în** (sau **din**, **într-un**) **zbor**, **a)** în timp ce zboară: *dacă se întîmpla să nu nimerească paserile cu săgeata, ... ţi le prindea cu mîna din zbor.* CR.; **b)** în fugă, repede, iute: *ne spunea de sfinţenia călugărilor de la Stavros, ... unde nu călca picior de parte femeiască, unde nici în zbor nu putea să intre decît cocoşii.* GHICA; **c)** dintr-o dată; pe loc: *scriu o strofă dulce pe care-o prind din zbor.* AL.; **2.** deplasare în atmosferă sau în spaţiu cosmic a unui corp, a unui avion, a unei aeronave etc. care se menţin în aer (cu sau fără consum de energie): *imperiul oţelului, al zborului şi al iuţelii s-a manifestat.* ARG.; **a-şi lua zborul**, **a)** a se înălţa în aer; **b)** a începe să alerge repede: *caii repezi, ageri ... la sunete de luptă, pe cîmp îşi luau zborul.* ALEX.; **c)** a pleca; a evada: *am să te închid în turnul ăsta, de unde n-ai putea să-ţi iei zborul.* AL.; *te-ai săturat de mine şi abia aştepţi să-ţi iei zborul.* GHEŢIE; **d)** a se dezvolta, a-şi lua avînt: *al meu e Despot! ... planu-mi ia zbor acum mai tare.* AL.; (înv.) **a face** (cuiva) **zbor**, a împinge, a îndemna, a îmboldi: *în loc să încurajăm fetele române în această direcţiune ..., voim să le facem zbor la universitate pentru a le înzestra cu diplome de doctor.* EM.; **a trece în zbor**, a trece foarte repede; **3.** trecere rapidă, prin aer, a unui obiect aruncat, zvîrlit sau purtat de vînt: *zborul săgeţii; zborul gloanţelor;* **4.** (fig.) mers iute, vijelios; goană, fugă: *pe Ben-Ardun n-ai să-l mai vezi în zbor nebun, pe urma unui şoim uşor.* COŞB.; **5.** (fig.) avînt, elan, ardoare: *aprinzi în bolta vremii aştri, din zborul tristului tău gînd.* VLAH. [De la ***zbura***].

zbor[2]**, zboruri** n. 1. (înv. şi reg.) bîlci, iarmaroc: *la zboruri mergi şi pînă nu se strică jocurile nu fugi.* ANTIM; **2.** (înv.) piaţă publică: *va fi dus ... la zborul vechi al oraşului, unde, în vederea tuturor, va fi rnşinat şi tăiat pentru vinovăţiile sale.* NEGR. [Din sb. ***zbor***, bulg. ***sbor***].

zbórnic, zbornice n. (înv.) **1.** culegere care cuprinde legende hagiografice, scrieri religioase, tîlcuiri ale scripturii, lucrări literare diverse etc.; **2.** codice manuscris alcătuit din texte variate copiate laolaltă. [Din sl. ***sŭbornicŭ***].

zborş, zborşi m. (iht.; reg.) pălămidă-de-baltă (*Pungitus platygaster*). [De la ***zborşi***[1]].

zborşí[1]**, zborşesc** vb. **1.** (reg.; tr. şi refl.) a-şi înfoia, a-şi zbîrli penele, părul: *cloşcă ce te zborşeşti aşa.* VLAH.; *mîţa se zborşeşte la cîne.* POP; **2.** (reg.; tr.) a ciufuli părul cuiva; **3.** (fam.; refl.) a deveni furios; a se înfuria; a ţipa, a se răsti la cineva: *are să se cam zborşască giupînu Arvinte, d-apoi n-am ce-i face.* AL.; *cînd îi pomenea cineva de Ana, se zborşea şi fulgera.* REBR. [Et. nec.].

zborşí², pers. 3 **zborşeşte** vb. (reg.; refl.) a se altera prin înăcrire: *laptele s-a zborşit, căldura fiind mare.* [*Z-* + ***borşi***].

zborşíre, zborşíri f. acţiunea de a (se) zborşi şi rezultatul ei. [V. ***zborşi***[2]].

zborşít¹, ~ţi, zborşítă, ~e a. **1.** (reg.) zbîrlit; ciufulit: *un cap zborşit ca de arici.* GANE; **2.** (fam.) înfuriat, înverşunat; furios, mînios: *dar cine eşti tu, zise Ivan cam zborşit, de te lauzi că ştii toate?* CR. [V. ***zborşi***[2]].

zborşít², ~ţi, zborşítă, ~e a. (reg.) alterat prin înăcrire. [V. ***zborşi***[2]].

zbránca interj. (reg.) cuvînt care imită zgomotul produs de o izbitură: *uşile beciului ... deodată, zbranca, se deschiseră în lături.* C. // f. artic. **a face zbranca**, a da năvală, distrugînd, prăpădind; **a da cuiva zbranca**, a îndepărta pe cineva, a izgoni: *cum l-aş trimite la pod ... asta s-ar chema să-i dau zbranca.* C. [Onomat.].

zbrehúi a. v. **sprehui.**

zbrehuiát a. v. **sprehuiat.**

zbúcium, zbuciumuri, (rar) **zbuciume** n. **1.** agitaţie, tumult: *ce mai freamăt, ce mai zbucium! codrul clocoti de zgomot şi de arme şi de bucium.* EM.; **2.** zbatere, zvîrcolire: *bag mîna şi scot pupăza vlăguită de atîta zbucium.* CR.; **3.** (fig.) stare de nelinişte sufletească; frămîntare, tulburare: *şi cum va înceta al inimei zbucium, ce dulce-mi va suna cîntarea de bucium!* EM. [De la ***zbuciuma***].

zbuciumá, zbúcium vb. (refl.) **1.** a se mişca cu neastîmpăr; a se agita cu violenţă: *mări, omule, nu te zbuciuma aşa, că-mi rupi coastele.* AL.; **2.** a fi tulburat, neliniştit; a se frămînta: *văzîndu-le zbuciumîndu-se aşa, au început care dincotro să le mîngîie.* CR. [*Z-* + ***buciuma***].

zbuciumáre, zbuciumări f. acţiunea de a se zbuciuma şi rezultatul ei; agitaţie; zbatere: *privirile lor se întîlnirăşi fiecare citi în faţa celuilalt aceeaşi zbuciumare.* REBR. [V. ***zbuciuma***].

zbuciumát, ~ţi, zbuciumată, ~e a. **1.** agitat, tumultuos: *gondole fericite se pierdeau în larguri zbuciumate.* GAL.; **2.** frămîntat, tulburat; neliniştit, îngrijorat: *urgisita şi zbuciumata lui soţie scosese acum pe tipsie şi cloşca cu puii de aur.* CR. [V. ***zbuciuma***].

zbuciumătór, ~i, zbuciumătoáre a. (rar) care zbuciumă; chinuitor; zguduitor: *deodată-n lupta morţii grozav zbuciumătoare, el scoate-un geamăt aprig şi tremură şi moare!* AL. [***Zbuciuma*** + *-ător*].

zbughi[1] interj. cuvînt care sugerează o plecare bruscă şi neaşteptată sau o săritură: *dacă ... miroase că se apropie de dînsul cineva ... zbughi! şi p-aci i-e drumul!* OD.; (şi: **zbughia**). [Onomat.].

zbughí², zbughesc vb. (intr.) (şi a **o zbughi**), a pleca în fugă şi pe neaşteptate; a o şterge; a sări brusc de undeva: *vătuiul zbughea din iarbă.* OD.; *voi să o zbughească; dară zîna măiastră îl opri.* ISP.; (la imper.; cu valoare de interj.) **zbughi-o**, sugerează o mişcare, o plecare precipitată, neaşteptată: *zbughi-o înapoi lîngă sobă!* ISP; *înjugă boii la car şi zbughi-o, băiete, la pădure.* POP. [Et. nec.; cf. ***zbughi***[1]].

zbúghia interj. v. **zbughi**[1].

zburá, zbor vb. **1.** (intr.) a se deplasa în aer cu ajutorul aripilor: *trec stoluri zburînd la marginea mării.* EM.; *deasupra acestor palate ... zburau stîrci şi pajuri.* SAD.; **2.** (intr.) a părăsi locul unde se află înălţîndu-se în văzduh; a pleca în zbor, a-şi lua zborul: *toată ziua prindea buburuzi şi ... zicea: buburuz, buburuz, încotro vei zbura, într-acolo m-oi însura!* CR.; *stolul de păsări trebuie să fi zburat.* ISP.; **3.** (p. ext.; intr.) a se deplasa (cu iuţeală) prin aer fiind aruncat, zvîrlit sau purtat de vînt: *peste capul alb al fetei zboară florile şi-o plouă.* EM.; **4.** (intr.;) a se desprinde de pămînt, a se menţine şi a se deplasa în aer: *pe deasupra satului, zburau în fiecare zi avioane.* ST.; **5.** (intr.) a călători cu un aparat de zbor; **6.** (fig.; intr.) a se deplasa foarte repede; a alerga, a goni: *înainte! strigă Făt-Frumos calului, care zbura asemenea unui demon.* EM.; **7.** (fig.; intr.) a se duce foarte repede undeva, a parcurge spaţii mari cu iuţeală: *să pot zbura pe trei zile la Iaşi, tare-aş veni.* VLAH.; **8.** (fig.; intr.; despre timp) a se scurge foarte repede: *odinioară îţi părea că zboară ceasurile ca minutele.* NEGR.; **9.** (fig.; intr.; despre gînduri, idei) a se succeda cu mare repeziciune: *nenţeles rămîne gîndul ce-ţi străbate cînturile, zboară vecinic îngînîndu-l, valurile, vînturile.* EM.; **a zbura cu gîndul** (sau **cu mintea**) ori **a-i zbura cuiva gîndul la** (sau **către** etc. **cineva** sau **ceva**), a se îndrepta cu gîndul către cineva sau ceva: *zbura cu gîndul în toate părţile.* COSTIN; *îi zbura gîndul ... la căsuţa lui.* SAD.; **10.** (fig.; tr.) a smulge pe cineva sau ceva din locul său: *o lovitură de tun ... zboară acelui soldat coiful din mînă.* BĂLC.; **a-i zbura capul cuiva**, a decapita pe cineva: *în cinci minute iataganul gealatului îi zbură capul.*GHICA; **a-şi zbura** (sau **a-i zbura cuiva**) **creierii**, a-şi trage (sau a-i trage cuiva) un glonţ în cap: *de ruşine, şi-a zburat creierii.* M.CAR.; **11.** (fig.; intr.) a se transmite de la unul la altul; a se răspîndi, a circula: *numele-i zboară din gură în gură*; **12.** (pop.; tr.) **a zbura laptele**, a pune lapte acru în laptele dulce fierbinte, ca să se aleagă brînza. [Lat. **exvolare*].

zburáre, zburări f. (rar) acţiunea de a zbura şi rezultatul ei; zbor[1]: *pe cer un vultur mare, făcînd cercuri de zburare.* AL. [V. ***zbura***].

zburát¹, zburaturi n. faptul de a zbura; zbor[1]: *ne potrivim ... ca doi porumbei la zburat.* POP. [V. ***zbura***].

zburát², ~ţi, zburată, ~e a. **1.** (rar) care este risipit, împrăştiat, spulberat de vînt: *pe aici frig şi zăpadă zburată; nu-i de ieşit.* CAR.; **2.** (rar; fig.; despre timp) care s-a scurs, care a trecut foarte repede: *urmele zilelor zburate.* OD.; **3.** (pop.) **brînză zburată**, brînză făcută din lapte dulce fiert în care s-a pus zer, cheag sau lapte acru; **lapte zburat**, lapte corăslit. [V. ***zbura***].

zburátec a. v. zburatic.

zburátic, ~ci, zburatică, ~ce a. (pop.) **1.** ager, iute, sprinten: *pe şarga alegea, că-i ... zburatecă la fugă.* POP.; **2.** nestatornic, uşuratic: *cel ce* [nu] *se sileşte la învăţătură şi* [e] *cu gîndurile zburatice, aceluia poţi să-i zici carne cu ochi, iar nu om.* FIL.; (şi: **zburatec**). [***Zbura*** + *-atic*].

zburătăcí, zburătăcesc vb. **1.** (intr. şi refl.; despre păsări) a-şi lua zborul, a pleca în zbor: *familia din molid s-a zburătăcit şi eu am rămas cu două gaiţe.* SAD.; (fig.) *omul trebuie să ia bine seama cînd zburătăceşte din cuibul părintesc.* POP; **2.** (intr. şi refl.; despre puii păsărilor) a deveni apt pentru zbor: *pînă cînd se zburătăcesc, şed prin cuiburi.* C.; **3.** (fig.; intr.; despre copii) a creşte, a începe să se bizuie pe propriile puteri: *care cum se zburătăcea, se prindea de slujit.* POP; **4.** (fig.; tr.) a ajuta pe cineva să-şi facă un rost în viaţă: *fiind cel mai mare, norocul său; trebuie să căutăm a-l zburătăci, căci nu se ştiu zilele omului!* CR.; **5.** (refl.; despre stoluri de păsări) a zbura aproape de pămînt: *stoluri de grauri se zburătăceau prin stuh.* GANE; **6.** (intr. şi refl.; despre păsări de curte) a se risipi bătînd din aripi şi încercînd să zboare: *răgeau vacile, nechezea caii, se zburătăceau rîţele şi găştele.* POP; **7.** (tr.) a face să se împrăştie; a spulbera: *vîntul zburătăcea frunzele*; **8.** (tr.) a azvîrli cu ceva într-o pasăre sau (p. ext.) într-un pom etc.: *găsca şchioapă ... o zburătăceşte cu pietre şi bete.* SAD.; *copilul cel străin e ca pomul lîngă drum, cîţi trec, îl zburătăcesc, şi crenguţe nu-i mai cresc.* POP. [De la ***zbura***].

zburătăcíre, zburătăciri f. acţiunea de a (se) zburătăci şi rezultatul ei. [V. ***zburătăci***].

zburătăcít, ~ţi, zburătăcită, ~e a. (reg.; despre pui; fig., despre copii) care s-a dezvoltat, care a crescut mare: *de sînt copii mai zburătăciţi, se joacă de-a mingea.* C.L. [V. ***zburătăci***].

zburătăí vb. v. **zburătui.**

zburătăíre f. v. **zburătuire.**

zburătór, ~i, zburătoáre a. **1.** care zboară (cu ajutorul aripilor); care poate să zboare; înaripat: *unde iaste văzduhul ..., sînt acolea toate păsările ceale zburătoare.* ANTIM; *cum mergea el, numai iată că i se înfăţoşează o furnică zburătoare.* CR.; **2.** (pop.) destinat zborului, de zburat: *el îşi făcea aripi zburătoare de şindrili uşoare.* POP; **3.** (rar) care pluteşte în aer (purtat de vînt): *paltinii ... îşi împrăştiau sămînţa zburătoare-n tot oraşul.* BL. // m. **1.** (rar) aviator: *a mai murit un zburător; i s-a defectat motorul.* SAD.; **2.** (mit. pop.) personaj fantastic, imaginat, de obicei, ca un bărbat tînăr şi frumos, care îşi face apariţia noaptea şi tulbură somnul fetelor şi femeilor tinere: *vis frumos avut-am noaptea; a venit un zburător şi strîngîndu-l tare-n braţe, era mai ca să-l omor ...* EM.; **3.** (pop.) boală despre care se credea că este provocată de zburător; lipitură: *cum se sparge tîrgul, aşa să se spargă lipitura şi zburătorul.* POP; **4.** numele uneia dintre velele unui velier; verga pe care este prinsă această velă. // f. **1.** pasăre (sau animal) care zboară: *creaşteţi şi vă înmulţiţi şi umpleţi apele în mări, şi zburătoarele mulţeascăse asupra pămîntului.* BIBLIA; **2.** plantă erbacee, cu tulpina înaltă, cu florile roşii-purpurii, cu fructele în formă de capsule, folosită în medicina populară (*Chamaenerion angustifolium*). [***Zbura*** + *-ător*].

zburătorí vb. v. **zburături.**

zburătuí, zburătuiesc vb. **1.** (reg.; refl.; despre păsări) a zbura aproape de pămînt: *graurii se zburătuiau prin stuf*; **2.** (pop.; tr.) a azvîrli cu ceva într-o pasăre sau (p. ext.) într-un pom etc.: *ambiţia noastră era de a chiti şi a zburătăi cu pietricele late pe palamarul bisericii.* GHICA; *dorobanţul, zburătuind un stol de lari albi ... cari ciuguleau în petecul de secară.* VLAH.; (şi: **zburătăi**). [De la ***zbura***].

zburătuíre, zburătuiri f. (rar) acţiunea de a zburătui şi rezultatul ei: *nu mai îndrăzneau a trece pe strada casei noastre, din cauza zburătăirilor de pietre cu care îi împroşcam.* AL.; (şi: **zburătăire**). [V. ***zburătui***].

zburătúră, zburături f. **1.** (rar) zburare, zbor[1]; **2.** (pop.) faptul de a azvîrli cu ceva; distanţă pînă la care ajunge un obiect aruncat de cineva: *departe ca la o zburătură de praştie*; **3.** bucată scurtă de lemn care se azvîrle după o pasăre, într-un pom etc.; scurtătură: *începură a arunca în corăbii, care cu pietre, ... care cu zburături de lemne.* ISP.; **4.** aşchie, ţandără (mai ales dintr-o piatră): *de cîte ori da, de atîtea ori cădea cîte o zburătură din piatră.* ISP.; **5.** (înv.) sfărîmătură de fier, de plumb etc. folosită la încărcarea armelor de foc: *turna praful cu mîna, zburături cu chivăra.* POP. [***Zbura*** + *-ătură*].

zburături, zburătúresc vb. (pop.) **1.** (tr.) a zvîrli cu ceva într-o pasăre sau (p. ext.) într-un pom etc.: *voinicul străin, ca mărul din drum: ... cine se opreşte mi-l zburătoreşte.* POP; *cucul mi-auzea, ... mă-sa mi-l vedea ... şi-l zburătureа.* POP; (intr.) *mi-e cuibul lîngă drum, într-o tufă de alun, cîţi drumaşi călătoresc tot în el zburătoresc.* POP; **2.** (reg.; intr.) a se deplasa (cu iuţeală) prin aer fiind aruncat, zvîrlit etc.: *Călin arcu-ncordează şi zburătorind, săgeata trece-n lume ca o rază.* EM.; (şi: **zburători**). [De la ***zbura***].

zburdá, zburd vb. (intr.) **1.** a alerga cu sprinteneală, sărind cu vioiciune de colo colo: *caii zburdă prin ceairuri.* AL.; *zburdau prin soare viţeluşi porumbi.* SAD.; **2.** (mai ales despre copii) a se juca alergînd şi sărind; a se zbengui: *mergeam tot zburdînd şi hîrjonindu-ne, de parcă nu eram noi rîioşii din Broşteni.* CR.; **3.** (fig.) a-şi petrece timpul fără a-şi asuma vreo răspundere, fără a avea vreo grijă; a se distra (ţinîndu-se de nebunii, de ştrengării etc.): *Duţu îşi luă angajamentul solemn să nu zburde ca pe Bărăgan.* C.PETR.; (tr. fact.) *şi care ţări să suie prea la mare bivşuguri, zburdeadză hirea omenească peste măsură.* COSTIN; **a zburda de bine**, a nu mai putea de bine; **a-i zburda** (**inima**), a avea chef de petreceri, a fi foarte vesel: *Iorgu-i tînăr şi trebuie să-l iertăm, dacă-i zburdă inima.* AL. [Et. nec.].

zburdálnic, ~ci, zburdalnică, ~ce a. **1.** (despre animale) care zburdă: *se făcuse un cîrlănaş zburdalnic, de n-avea astîmpăr.* ISP.; **2.** care

este neastîmpărat, zglobiu, zvăpăiat: *eu vreau să-mi dai copilul zburdalnic – pe Arald.* EM.; **3.** (p. ext.) uşuratic, nestatornic: *femeie! ochi alunecoşi, inimă zburdalnică!* ... CAR.; **4.** (fig.) care se caracterizează prin vioiciune, care este plin de avînt: *mîndrele dealuri de după care-mi zîmbeau zorile în zburdalnica vîrstă a tinereţii!* CR. [*Zburda* + *-alnic*].

zburdáre, zburdări f. **1.** acţiunea de a zburda şi rezultatul ei; vioiciune, neastîmpăr: *să mai privesc o dată cîmpia-nfloritoare ... ce jocurile-mi june, zburdarea mi-a văzut.* EM.; **2.** (fig.) exuberanţă; avînt: *în anii tinereţii, ... trupul ... s-avîntă mai lesne după zburdările inimii.* OD. [V. *zburda*].

zburdátec a. v. **zburdatic.**

zburdátic, ~ci, zburdatică, ~ce a. (înv.) **1.** zburdalnic, sprinten, vioi: *cu suliţi lungi ... alerg pe cai zburdatici.* AL.; **2.** neastîmpărat, zvăpăiat: *femeia astă ... veselă, zburdatecă, judecînd amorul o trecere de vreme.* NEGR.; (şi: **zburdatec**). [*Zburda* + *-atic*].

zburdăciúne, zburdăciuni f. (înv. şi reg.) **1.** zburdălnicie: *le-a trece lor zburdăciunea, cînd or fi mai mari şi i-or lua grijile înainte.* CR.; **2.** desfătare, petrecere: *semeni cu tatăl tău, căruia foarte i-au plăcut zburdăciunile.* SAD. [*Zburda* + *-ăciune*].

zburdălnicíe, zburdălnicii f. **1.** însuşirea de a fi zburdalnic; vioiciune, neastîmpăr; zburdăciune: *dacă s-au lăsat zburdălniciii lor şi s-au văzut la cîmp, nu s-au mai gîndit în urmă.* ISP.; **2.** faptă care denotă avînt, exuberanţă: *el poartă steagurile ţării în zburdălniciile tinereţii lui hoinare.* VLAH. [*Zburdalnic* + *-ie*].

zburdătór, ~i, zburdătoáre a. (înv.) zburdalnic: *zgomotu-i mare de tunuri, de oaste, de cai zburdători.* AL. [*Zburda* + *-ător*].

zburlí vb. v. **zbîrli.**

zburlíre f. v. **zbîrlire.**

zburlít a. v. **zbîrlit.**

zdélcă, zdelci f. **1.** (înv.) contract de vînzare-cumpărare: *îl întîlneam în toate zdelcile, în toate otnoşeniile.* GHICA; **2.** (p. gener.) chitanţă care înlocuieşte un contract de vînzare-cumpărare. [Din rus. *sdelka*].

zdrahón, zdrahoni m. (pop. şi fam.) om voinic şi puternic: *un zdrahon cît un munte înhăţase de gît un lăutar.* SAD. [Et. nec.].

zdranc interj. v. **zdrang.**

zdrang interj. cuvînt care imită zgomotul produs de lovirea sau de căderea unor obiecte de metal, de ciocnirea sau de spargerea unor obiecte de sticlă etc.: *zdrîng, scapă fără veste inelul.* C.L.; *zdranc cu sălbile pe masă.* POP; (şi: **zdranc, zdring**). [Onomat.].

zdrăvăn, ~eni, zdravănă, ~ene a. **1.** care este sănătos (la trup şi la minte), care nu suferă de nici o infirmitate; teafăr, nevătămat: *şi fireşte şi-a venit pătimaşa-n fire, bună zdravănă ca mai-nainte.* CAR.; **2.** care este voinic, puternic, viguros: *căpătase ... pe cei cinci copii ai săi zdraveni şi sănătoşi.* HOGAŞ; **3.** solid, trainic, rezistent: *cumpără ... două belciuge şi un lăcătoi zdravăn.* CR.; **4.** care este în cantitate însemnată; abundent; consistent: *smulsei din zmeuriş ... un braţ zdravăn de iarbă.* HOGAŞ; **5.** intens, mare: *porunci să facă un foc zdravăn.* POP. // adv. **1.** cu putere, tare: *căciula cea de oaie, pe urechi am tras-o zdravăn.* EM.; **2.** din plin, mult: *mănîncă zdravăn, nu se încurcă.* VLAH. [Din sl. *zdravenŭ (<sŭdravŭnŭ)*].

zdrăb n. v. **zdrob.**

zdrăncăní vb. v. zdrăngăni.

zdrăngăneálă, zdrăngăneli f. zdrăngănit. [*Zdrăngăni* + *-eală*].

zdrăngănél, zdrăngănei m. pl. (reg.) clopoţel, zurgălău: *feciori, la zece fete, cinci, cu zdrîngăneii la opinci.* COŞB.; (şi: **zdrîngănel**). [De la *zdrăngăni*].

zdrăngăní, zdrăngănesc vb. (intr.) **1.** a produce un sunet caracteristic prin lovire, prin ciocnire etc.: *cu pinteni la călcîie, cînd păşeşte zdrăngăneşte.* POP; (tr. fact.) *s-a suit în fugă pe scară, zdrăngănind sabia de toate treptele.* GHICA; **2.** a face să vibreze (nearmonios) coardele unui instrument muzical; a cînta fără talent, fără iscusinţă la un instrument muzical (cu coarde): *cînta colinzi la ferestre, zdrăngănind din cobză.* CĂL.; *una dintre ele ... zdrăngănea la pian.* ST.; (şi: **zdrăncăni, zdrîngăni**). [*Zdrang* + *-ăni*].

zdrăngăníre, zdrăngăniri f. acţiunea de a zdrăngăni şi rezultatul ei. [V. *zdrăngăni*].

zdrăngănít n. **1.** faptul de a zdrăngăni; producere a unor sunete caracteristice prin lovirea, ciocnirea etc. a unor obiecte de metal sau de sticlă etc.: *poarta de la stradă scîrţîi ... şi se închise cu un zdrăngănit sec.* V.R.; **2.** vibrare nearmonioasă a coardelor unui instrument muzical; cîntec executat fără talent la un instrument muzical (cu coarde); (şi: **zdrîngănit**). [V. *zdrăngăni*].

zdrăngănitór, ~i, zdrăngănitoare a. care zdrăngăneşte. [*Zdrangăni* + *-tor*].

zdrăngănitúră, zdrăngănituri f. zdrăngănit. [*Zdrăngăni* + *-tură*].

zdrăvení, zdrăvenesc vb. (înv. şi reg.; refl. şi tr.) **1.** a (se) înzdrăveni: *l-a bătut pe Alisandru, de l-a lăsat aproape mort; nevasta sa l-a zdrăvenit.* POP.; **2.** (fig.) a-şi veni în fire, a se desmetici: *ţi-am spus că nu se poate; înţelege-mă şi te zdreveneşte.* VLAH.; (şi: **zdreveni**). [De la *zdravăn*].

zdreánţă, zdrenţe f. **1.** fîşie ruptă dintr-o pînză, dintr-o stofă, dintr-o haină veche etc.: *cioclii ... nu lipseau de-a arunca zdrenţe rupte de la ciumaţi ca să răspîndească contagiunea.* GHICA; (fig.) *vedea din cînd în cînd cîte o streanţă uriaşă atîrnată de cer.* EM.; **2.** rufă sau haină veche, ruptă: *barba lui, albă şi deasă, ascundea trenţele de pe dînsul.* OD.; (fig.) *Teatrul Naţional ... începe a înţelege că paltoanele vechi ... sînt şi mai călduroase şi mai prezentabile decît ferfeliţele şi zdrenţele moderne.* CAR.; **3.** (fig.; fam.) epitet pentru un om lipsit de caracter, decăzut etc.: *nu mai era bărbatul arătos ..., ci doar umbra lui, o zdreanţă.* PETR.; **4.** (la pl.) bucăţele de aluat subţiri, preparate din făină, ouă şi apă, care se fierb în supă; (şi: **streamţă, streanţă, treanţă**). [Cf. sl. *sŭdranŭ*].

zdrelí, zdrelesc vb. (refl. şi tr.) a (se) răni uşor julindu-şi pielea; a se juli: *pietrarul ... îşi va zdreli degetele între dalta şi ciocanul cu care va ciopli-o.* DELAVR. [Et. nec.].

zdrelíre, zdreliri f. acţiunea de a (se) zdreli şi rezultatul ei. [V. *zdreli*].

zdrelít, ~ţi, zdrelită, ~e a. cu pielea julită, zgîriată: *unul cu mîna ruptă, altul cu falca zdrelită.* DELAVR. [V. *zdreli*].

zdrelitúră, zdreliturí f. julitură, zgîrietură a pielii. [*Zdreli* + *-tură*].

zdremţuí vb. v. **zdrenţui.**

zdrenţăros, ~şi, zdrenţăroasă, ~e a. **1.** care este rupt, foarte uzat; zdrenţos: *îmbrăcat într-un suman strenţeros.* GANE; **2.** îmbrăcat în haine rupte, foarte uzate; flenduros: *urmînd la pas după un ţigan desculţ şi zdrenţeros.* GHICA; *într-un paznic zdrenţăros al unei menajerii, rudele recunosc pe unchi.* CĂL.; (subst.) *tocmai un trenţăros ca tine să o facă?* ISP.; (şi: **zdrenţeros, stremţuros, strenţuros, strenţeros, trenţeros, trenţăros**). [*Zdreanţă* + *-ăros*].

zdrenţerós a. v. zdrenţăros.

zdrenţós, ~şi, zdrenţoásă, ~e a. (înv. şi pop.) **1.** zdrenţăros: *n-are decît o haină stremţoasă ce abia îi copere goliciunea.* NEGR.; **2.** flenduros: *zdrenţos, murdar, desculţ, cu părul capului viţioane.* DELAVR.; (şi: **stremţos, strenţos**). [*Zdreanţă* + *-os*].

zdrenţuí, zdrenţuiesc vb. (refl. şi tr.) a (se) preface în zdrenţe: *ia numai priveşte opincile mele că să trenţuiră în mici peticele.* PANN; *rărite erau rîndurile şi steagurile zdremţuite de gloanţe.* VLAH.; (şi: **zdremţui, stremţui, strenţui, trenţui**). [*Zdreanţă* + *-ui*].

zdrenţuít, ~ţi, zdrenţuită, ~e a. **1.** care este rupt, foarte uzat: *sta să-i crape sucmanul cel zdrenţuit de pe dînsul.* ISP.; (fig.) *voia să-şi cîrpească haina zdrenţuită a popularităţii sale.* EM.; **2.** îmbrăcat în haine rupte, foarte uzate; flenduros: *şi mîna-i care poartă destinele lumeşti, cea grupă zdrenţuită în cale-i o salută.* EM. [V. *zdrenţui*].

zdrevení vb. v. **zdrăveni.**

zdrîng interj. v. **zdrang.**

zdrîngănél m. pl. v. **zdrăngănel.**

zdrîngăní vb. v. **zdrăngăni.**

zdrîngănít n. v. **zdrăngănit.**

zdrob, zdroburi n. (înv. şi pop.) bucată din ceva; bucată mică rămasă din ceva (care s-a spart, s-a sfărîmat etc.): *căzură toţi idolii şi să făceră zdroburi şi prav.* DOS.; *s-a împedecat cu tablaua şi ... toate paharele s-au făcut zdrăburi.* POP.; **a (se) face** (sau **a cădea**) **zdrob,** a se zdrobi: *jos, săcată de simţuri, căzu ea toată zdrob.* COŞB. // f. (reg.) (în forma **zdroabă, zdroabe**) oboseală; zbucium: *cu multă zdroabă a ajuns călare pe luntre.* AG.; (şi: **zdrăb**). [De la *zdrobi*].

zdrobí, zdrobesc vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) preface în bucăţi (prin lovire, ciocnire etc.); a (se) sfărîma, a (se) fărămiţa: *va bea pîn-în fund cupa, pîn' va vrea s-o zdrobească.* EM.; *marmura s-ar zdrobi sub această apăsare.* C.; **2.** (tr.) a strivi, a terciui legume, fructe etc. modificînd forma şi consistenţa: *zdrobeşte în copite struguri.* BL.; **3.** (tr.) a distruge, a nimici construcţii, aşezări umane etc.: *să zdrobească idolii ce era acolo.* DOS.; *au zdrobit ... aşezările unei civilizaţii luminoase.* SAD.; **4.** (fig.; tr.) a desfiinţa, a distruge: *închipuieşte-ţi ... să-i zdrobească băiatului cariera.* CAR.; **5.** (tr.) a lovi puternic pe cineva, provocînd distrugerea ţesuturilor, traumatisme etc.; a sfărîma, a strivi: *iară de va zdrobi dintele robului sau roabei lui, zlobozi va trimite pre ei.* BIBLIA; *le zdrobesc tîlharii capetele cu ciomegile.* PETR.; **6.** (fig.; tr.) a produce cuiva durere sufletească, tristeţe, deznădejde: *am primit o telegramă din Iaşi, care m-a zdrobit.* CAR.; **7.** (tr.) a omorî pe cineva prin mijloace violente: *dacă l-am fi prins aci, l-am fi zdrobit.* ST.; **8.** (fig.; înv. şi pop.; refl.) a se frămînta, a se zbuciuma: *pentru aia se zdrobea, ca să fie dreptate.* V.R.; *se-ntoarce baba pe lîngă lac şi să zdrobeşte, dar în zadar, că răţoiul nu-şi scoate capul din apă.* POP.; **9.** (tr.) a obosi foarte tare; a epuiza, a extenua pe cineva: *voia să adoarmă ... fiindcă, într-adevăr, călătoria îl zdrobise.* REBR.; **10.** (tr.) a învinge, a birui pe cineva într-o luptă: *generalul polonez ... a zdrobit pe imperiali ... la Sibiu.* PETR. [Din sl. *zdrobiti (<sŭdrobiti)*].

zdrobíre, zdrobiri f. **1.** acţiunea de a (se) zdrobi şi rezultatul ei; sfărîmare, fărîmiţare; **2.** distrugere, nimicire a unor construcţii, a unor aşezări umane etc.: *după zdrobirea oraşului, a rămas aicea o populaţie ... înfricoşată.* SAD.; **3.** (fig.) nimicire, distrugere: *ştiinţa nouă ... a continuat zdrobirea lumii vechi.* BĂLC.; **4.** (fig.) durere sufletească, disperare: *ce farmec avea din nou, chiar în mijlocul zdrobirii lui sufleteşti, numele rîului.* ZAMF. [V. *zdrobi*].

zdrobít, ~ţi, zdrobită, ~e a. **1.** care este sfărîmat, fărîmiţat: *se găsesc ş-acum pe rîpe bucăţi de armuri zdrobite.* ALEX.; **2.** care este lovit puternic: *frînt, şi zdrobit şi tăiat, şi spentecat să nu le aduceţ acestea Domnului.* BIBLIA; **3.** (fig.) nimicit, distrus, învins: *lupta iar începe ... duşmanii zdrobiţi cad ca nişte spice, de securi loviţi.* BOL.; **4.** (fig.) copleşit de durere, demoralizat: *m-au trimis a vindeca pre cei zdrobiţi cu inima.* ANTIM; **5.** sleit de puteri, foarte obosit; extenuat: *eram zdrobit de oboseală.* CAR. [V. *zdrobi*].

zdrobitór, ~i, zdrobitoáre a. **1.** care zdrobeşte: *zbor crierii din tidve, sub ghioaga zdrobitoare.* AL.; **2.** (fig.) care nu lasă posibilitatea nici unei îndoieli; hotărîtor, determinant: *zîmbeşte caracteristic: se vede bine că mestecă-n sine o replică zdrobitoare.* CAR. // f. **1.** maşină folosită pentru măruntirea sau separarea prin strivire, rupere etc. a unor produse, utilizată în industria textilă, în industria alimentară şi în agricultură; **2.** maşină manuală folosită la zdrobirea strugurilor. // n. (reg.) meliţă. [*Zdrobi* + *-tor*].

zdrobitúră, zdrobituri f. **1.** (rar) sfărîmătură; **2.** (înv.) rană produsă prin zdrobire: *zdrobitură pentru zdrobitură, ochiu pentru ochiu, dinte pentru dinte.* BIBLIA; **3.** (fig.; înv.) pocăință: *cu zdrobitură de cuget ... să mănînc de ... ale tale sfinte taine.* DOS. [***Zdrobi*** + *-tură*].

zdronc interj. **1.** cuvînt care imită zgomotul produs de lovirea, izbirea etc. unor obiecte de metal; **2.** cuvînt care redă zgomotul produs de mersul zdruncinat, hurducat al unui vehicul: *închipuiește-ți să vii pe drum cu birza ținți postii, hodoronc-hodoronc, zdronca-zdronca ...; stii, m-a zdrunținat!* CAR.; (și: **zdronca**). [Onomat.].

zdrónca interj. v. **zdronc**.

zdroncăní, zdroncănesc vb. (intr.; despre vehicule în mers) a face un zgomot continuu, caracteristic, din cauza zdruncinăturilor: *drumul e moale, alb; carul țăcăne, zdroncăne.* ST. [***Zdronc*** + *-ăni*].

zdruhăí, zdruhăiesc și **zdrúhăi** vb. (reg.; tr.) a zgudui, a zdruncina: *m-a zdruhăit căruța de mi-or clănțănit dinții.* POP. [Din pol. ***zdrogati***].

zdrumicá, zdrúmic vb. (pop.) **1.** (tr. și refl.) a (se) preface în bucățele, a (se) face fărîme; a (se) sfărîma, a (se) zdrobi: *lutul ... călcat fărămîndu-să în prav și pulbere zdrumicîndu-să.* CANT.; *sabia scotea, în vînt o-nvîrtea, pe șerpe-l lovea, trupu-i zdrumica.* POP.; **2.** (fig.; tr.) a nimici, a distruge: *zdrumicară pe păgîni ca pe furnici.* ISP.; (refl. pas.) *libertatea și legea popoarelor se zdrumică.* BĂLC. [Contaminare între ***zdrobi*** și ***dumica***].

zdrumicáre, zdrumicări f. (pop.) **1.** acțiunea de a (se) zdrumica și rezultatul ei; sfărîmare, zdrobire; **2.** (fig.) nimicire, distrugere: *apoi vine ... robirea și zdrumicarea nației sub „turcul păgîn".* BĂLC. [V. ***zdrumica***].

zdrumicát, ~ți, zdrumicată, ~e a. (pop.) **1.** prefăcut în bucățele; sfărîmat, zdrobit; (fig.) *iar prin mîndrul întuneric al pădurii de argint vezi izvoare zdrumicate peste pietre licurind.* EM.; **2.** (fig.) nimicit, distrus: *știm ce greu și anevoie este ... a întrupa o patrie atît de zdrumicată.* BĂLC. [V. ***zdrumica***].

zdrumicătúră, zdrumicături f. (pop.) sfărîmătură. [***Zdrumica*** + *-ătură*].

zdrúncen n. v. **zdruncin**.

zdrúncin n. **1.** zdruncinătură: *duduca Balașa ... nu simțea decît zdruncinul calului.* GANE; **2.** (fig.) efort, strădanie: *cu mare greutate și zdruncen au trecut peste nenumărate țări și mări.* CR.; **3.** (fig.) tulburare, zbucium, frămîntare: *tot să-i fi rămas ... din atîta zdruncin zece mii de lire turcești.* VLAH.; (și: **zdruncen**). [De la ***zdruncina***].

zdruncinã, zdrúncin vb. **1.** (înv. și pop.; tr.) a zdrobi, a strivi: *tu struncinași capul zmeului.* COR.; **2.** (tr.) a scoate ceva din poziția inițială, mișcîndu-se brusc într-o parte și în alta, încoace și încolo etc.; a hurduca, a zgudui, a zgîlțîi: *închipuiește-ți să vii pe drum cu birza ținți postii, ... stii, m-a zdrunținat!* CAR.; (refl.) *vagonul se clătina zdruncinîndu-se în același ritm monoton.* CĂL.; **3.** (tr. și refl.) a (se) cutremura, a (se) clătina: *s-a zdruncinat casa;* **4.** (fig.; tr. și refl.) a (se) tulbura, a (se) zbuciuma: *spectacolul acesta îi zdruncina mintea.* VLAH.; **5.** (fig.; tr. și refl.) a (se) clătina, a slăbi; a (se) șubrezi: *a fost destul ca ... un demagog cosmopolit să stea ministru, pentru ca conștiința de drept a poporului să înceapă a se întuneca, să se zdruncine în el complexul de idei abituale.* EM.; *coborîrea lui de pe piedestal îmi zdruncina echilibrul sufletului.* SAD.; (și: **struncina**). [Et. nec.].

zdruncináre, zdruncinări f. acțiunea de a (se) zdruncina și rezultatul ei; (fig.) șubrezire, subminare: *să nu ni se obiecteze că războiul ruso-turco-român a fost cauza unei asemenea zdruncinări a prevederilor bugetare.* EM. [V. ***zdruncina***].

zdruncinát, ~ți, zdruncinată, ~e a. **1.** (înv. și pop.) zdrobit, strivit: *foi de iederă și varză sărată și zdruncinată.* POP.; **2.** zguduit, zgîlțîit, hurducat: *calul ... mă tîrăște ...; pe cînd mă ridic zdruncinat, auz fosneală pîntre coceni.* CAR.; **3.** (fig.) tulburat, agitat, zbuciumat: *unul din senatori ... în tinerețe dusese o viață zdruncinată pe mare și pe uscat.* GHICA. [V. ***zdruncina***].

zdruncinătór, ~i, zdruncinătoáre a. care zdruncină, care hurducă: *cărăușii găsesc ... mai puțin zdruncinătoare drumurile croite de ei.* SAD. [***Zdruncina*** + *-ător*].

zdruncinătúră, zdruncinături f. **1.** faptul de a (se) zdruncina; zguduitură, hurducătură, zdruncin: *despre zdruncinături nu vă mai vorbesc; și le poate închipui oricine a călătorit cu asemenea trăsuri.* ISP.; **2.** (fig.) tulburare, zbuciumare. [***Zdruncina*** + *-ătură*].

zdup interj. cuvînt care sugerează zgomotul unei căderi precipitate, al unei sărituri etc. sau al unor pași grei, apăsați: *numai ce-aud așa ca un vînt greu în văzduh și, deodată, zdup! pe prispă.* SAD.; *luă mațele și cu un zgomot mare, zdup! cu ele în foc.* POP. // n. (fam.) închisoare: *or să te bage la zdup.* PR. [Onomat.].

zdupăí, zdúpăi vb. (reg.; intr.) a călca apăsat, cu zgomot; a tropăi: *murgu ... din picioare zdupăia.* POP. [***Zdup*** + *-ăi*].

zdupăiálă, zdupăieli f. (reg.) faptul de a zdupăi. [***Zdupăi*** + *-eală*].

zea f. v. **za**[1].

zeámă, zemuri f. **1.** (înv.) lichid care se scurge din carne, cînd este preparată; suc: *ceia ce mănîncă cărnuri de porc și zama jîrtvelor, pîngărite-s toate vasele lor.* BIBLIA; **2.** lichid pe care îl conțin celulele și țesuturile vegetale, mai ales fructele și care poate fi extras prin presare sau prin stoarcere: *dete copilului zeama stoarsă din o smochină.* ISP.; **zeamă de struguri** sau (înv.; rar) **zeamă nobilă**, vin: *luați-vă lumea! a strigat Domnul ... vînătorul porni să bată pădurile ... vierul își alese zeama nobilă.* CAR.; (pop.) **zeamă de prune**, țuică (de calitate inferioară): *nu țuică de a d-voastră, zeamă de prune.* POP.; **3.** (pop.) supă; borș, ciorbă: *o aripă galbenă iese din zeama presărată cu steluțe de grăsime.* DELAVR.; **a nu fi de nici o zeamă**, se spune despre cineva neserios, ușuratic, pe care nu te poți bizui la nevoie; **a fi tot de-o zeamă ca ...**, a fi de-o teapă: *primarul satului aceluia era tot de-o zamă cu dînsul.* POP.; **zeamă de clopot** (sau **de hîrleț**), moarte: *leacu-i zamă de clopot, leacu-i zamă de hîrleț.* POP.; **a nu fi nici de zeama ouălor**, a nu fi bun de nimic: *sărace, sărace! nu ești nici de zama ouălor.* CR.; **4.** sos; **zeamă lungă, a)** mîncare neconsistentă, în care s-a pus prea multă apă; **b)** (fam.) vorbărie lungă și fără rost; **5. zeamă de varză**, lichid acru și sărat în care s-a murat varza: *îi plăcea cu deosebire ciorba de știucă fiartă în zeamă de varză acră cu hrean.* GHICA; **6.** (înv.) lichid care intră în compoziția celulelor sau a țesuturilor animale; secreție produsă de unele celule, glande sau organe; **7.** (și **zeamă roșie**) sînge: *să nu zugrum javra asta, încît să iasă zamă roșie prin toți porii!* NEGR.; **8.** nume generic pentru diverse lichide: *zăpada mieilor începe să-și scurgă zeama topită.* R.L.; **ou cu zeamă**, ou fiert puțin, cu albușul necoagulat; **9.** (chim.) **zeamă bordeleză**, suspensie de sulfat bazic de cupru în apă, întrebuințată ca fungicid; (și: (pop.) **zamă**). [Lat. ***zema***].

zeamíi n. produs alimentar dietetic, obținut prin tratarea amidonului din porumb cu hidroxid de sodiu. [Denumire comercială].

zebereálă, zebereli f. (înv.) sechestru. [***Zeberi*** + *-eală*].

zeberí, zeberesc vb. (înv.; tr.) a sechestra, a lua cu forța, a confisca. [Et. nec.].

zebrát, ~ți, zebrată, ~e a. vărgat, cu dungi ca ale zebrei. [Din fr. ***zébré***].

zébră, zebre f. **1.** mamifer sălbatic care trăiește în Africa, înrudit cu calul, avînd părul galben-deschis sau alb, vărgat cu dungi paralele negre sau brune (*Equus zebra*); **2.** marcaj constînd din dungi paralele, albe sau galbene, prin care se semnalează locul pe unde se poate traversa o stradă; (și: (înv.) **zebru**). [Din fr. ***zèbre***].

zebreá f. v. **zăbrea**.

zebreiít a. v. **zăbrelit**.

zébru m. v. **zebră**.

zébu m. mamifer domesticit din țările tropicale, asemănător cu boul, avînd o cocoașă de grăsime pe greabăn (*Bos indicus*). [Din fr. ***zébu***].

zéce, zeci num. card. **1.** (adesea în componența unor numerale cardinale compuse) numărul care, în numărătoare, are locul între nouă și unsprezece; (adj.) *votă o convenție ... pentru regularea datoriei de zece milioane contractată de stat.* EM.; **a avea zece vieți**, se spune despre cineva care scapă cu viață dintr-o situație limită; **a asculta cu zece urechi**, a asculta cu mare atenție și cu interes: *„vorbiți", i-am zis, ascultînd cu zece urechi.* C.L.; **cele zece porunci**, v. **poruncă**; **2.** (la pl.; adesea prin exagerare, indică un număr mare, nedeterminat) *a concura în mod neonest pe meseriașul cu zeci de ani de deprindere industrială.* EM.; **3.** (intră în componența num. adv. corespunzător) *ei înșiși cîntăresc cestiunile de zece ori pînă a le hotărî o dată.* EM.; **4.** (precedat de *cîte*, intră în componența num. distr. corespunzător) *am primit cîte zece cărți;* **5.** (cu valoare de num. ord.) *etajul zece;* **6.** (intră în compunerea numeralelor cardinale compuse de la unsprezece pînă la nouăsprezece) *doisprezece;* **7.** (la pl.; intră în compunerea numeralelor cardinale compuse de la douăzeci pînă la nouăzeci și nouă) *treizeci.* // m. **1.** semn grafic care reprezintă numărul zece: *scrie un zece pe tablă;* **2.** nota zece: *a luat un zece;* **3.** carte de joc marcată cu numărul zece, care are zece puncte: *un zece de caro.* [Lat. ***decem***].

zécelea, zécea num. ord. (precedat de art. *al, a*) **1.** care se află între al nouălea și al unsprezecelea: (adj.) *a zecea poruncă zice să nu pohtim verice lucru strein.* ANTIM; (subst.) *al zecilea a plecat;* **2.** (la f.; urmat de *parte*, intră în componența num. fracționar corespunzător, indicînd o zecime) *nu conținea nici a zecea parte de mineral.* GHICA; (înv.; cu elipsa substantivului determinat; și **de-a zecea**) *dau a zecea den toate cîte cîștig.* BIBLIA; *rîmlenii din toată lumea lua de-a zecea din oamenii tineri.* COSTIN. [***Zece*** + *le* + *a*].

zecícă f. (fam.) carte de joc marcată cu numărul zece, care are zece puncte. [***Zece*** + *-ică*].

zecimál, ~i, zecimală, ~e a. **1.** (mat.) referitor la numărul zece, care ține de zece, care se bazează pe raporturi ale numărului zece și ale puterilor lui; **număr zecimal**, număr a cărui parte fracționară este exprimată printr-o fracție zecimală; **fracție zecimală**, fracție al cărei numitor este egal cu o putere întreagă și pozitivă a numărului zece; **logaritm zecimal**, logaritmul unui număr în sistemul cu baza zece; **sistem zecimal**, sistem de unități de măsură în care multiplii și submultiplii unităților principale au valori egale cu puteri întregi, pozitive sau negative, ale numărului zece; **balanță zecimală** sau **cîntar zecimal**, balanță cu brațe inegale, care permite echilibrarea greutăților de măsurat cu greutăți etalonate de zece ori mai mici; **clasificare zecimală**, sistem de clasificare a cărților în biblioteci, după conținut, avînd la bază o sistematizare în zece clase, împărțite în zece diviziuni, iar acestea în zece subdiviziuni etc. // f. fiecare dintre cifrele scrise la dreapta virgulei unui număr zecimal. [De la ***decimal*** (după *zece*)].

zecíme, zecimi f. **1.** a zecea parte dintr-un întreg împărțit în părți egale; **2.** prima cifră din dreapta virgulei la numerele zecimale; **3.** (în trecut) a zecea parte din impozitul perceput de stat, care revenea județului sau comunei: *zecimi județene;* **4.** (înv.; la pl.) zeci (v. **zece**): *importul celor dentîi datează de zecimi de ani.* EM. [***Zece*** + *-ime*].

zeciuí, zeciuiesc vb. (înv.; tr.) **1.** a lua a zecea parte din recolta de cereale, din vite etc.: *vai voao, cărturari și farisei fățarnici! că zeciuiți izma și mărariul și chimenul și ați lăsat ceale mai greale ale legii.* BIBLIA; **2.** (fam.) a-și însuși o parte din bunurile

cuiva; a fura: *vătaful de curte al armașului ... începuse de mult timp a zeciui averile stăpînului său.* FIL.; **3.** a face victime; a decima: *un regiment a fost zeciuit.* C.; (absol.) *o teribilă ciumă zeciuia prin sate și prin orașe.* HASD. [*Zece* + *-ui*].

zeciuiálă, zeciuieli f. **1.** (înv.) dare reprezentînd a zecea parte din recolta de cereale, din vite etc. sau valoarea echivalentă în bani; dijmă: *taxidarii luau întreită zeciuiala pentru oierit, ierbărit, tutunărit și vinărit.* FIL.; **2.** (reg.) uium la moară: *Troian mult se bucura, zeciuială morii da, pe morari îl dăruia.* POP. [*Zeciui* + *-eală*].

zeciuíre, zeciuiri f. (înv.) acțiunea de a zeciui și rezultatul ei; zeciuit[1]. [V. *zeciui*].

zeciuít[1], zeciuituri f. (înv.) zeciuire. [V. *zeciui*].

zeciuít[2], ~ți, zeciuită, ~e a. (înv.) dijmuit. [V. *zeciui*].

zeefét n. v. zaiafet.

zefc n. v. zefchi.

zefchi, zefchiuri n. (înv.) petrecere; ospăț: *noi n-am venit aicea să facem zefchiuri, ce să lucrăm.* N.COSTIN; (și: **zefc**). [Din turc. *zevk*].

zefír, zefiri m. vînt ușor care suflă primăvara dinspre apus; (p. gener.) vînt cald, plăcut; adiere: *ca zefirii ce adie cînturi dulci ca un fior.* EM. // n. (pl. **zefiruri**) țesătură subțire de bumbac mercerizat, din care se fac obiecte de lenjerie; (și: (înv.) **zepfir**). [Din lat. *zephyrus*, gr. mod. *zépfiros*, fr. *zéphyr*].

zeflemeá, zeflemele f. ironie (ușoară), luare în rîs, bătaie de joc: *zeflemelile unchiului ... le găsea grosolane.* PETR.; **în zeflemea**, în glumă; **a lua în zeflemea**, a-și bate joc de cineva, a lua în rîs: *rîdea și de bun și de rău și pe toți îi lua în zeflemea.* ISP. [Din turc. *zevklenme*].

zeflemisí, zeflemisesc vb. (tr.) a lua în rîs, a ironiza pe cineva sau ceva: *era zeflemisit cu vorba „poetul".* CĂL. [De la *zeflemea*].

zeflemisíre, zeflemisiri f. acțiunea de a zeflemisi și rezultatul ei; ironizare. [V. *zeflemisi*].

zeflemísm n. (rar) înclinare, tendință de a lua totul în zeflemea: *această răceală a dat naștere, „zeflemismului".* IBR. [*Zeflemea* + *-ism*].

zeflemíst, ~ști, zeflemistă, ~e a. căruia îi place să facă ironii, să ia totul în rîs: *există ... un transparent scepticism de intelectual zeflemist.* R.L.; (subst.) *nu-l știi pe șeful? ... – zeflemist ... am rîs alaltăieri cu el la „Continental"! ...* CAR. [*Zeflemea* + *-ist*].

zeflemitór, ~i, zeflemitoáre a. (rar) **1.** zeflemist; **2.** care exprimă, reflectă o atitudine plină de ironie, batjocoritoare: *provoca ... surîsuri zeflemitoare.* PETR. [*Zeflemea* + *-itor*].

zeflíu, ~ii, zeflie, ~ii a. (turcism; înv.) glumeț, hazliu: *ești zefliu, jupîne, și cu poftă de vorbă.* POP. [Din turc. *zevkli*].

zéghe, zeghi f. **1.** haină țărănească de dimie, mai ales albă, împodobită de obicei de-a lungul cusăturilor cu găitane negre, purtată în ținuturile muntoase: *Ion se-nvelește în zeghe, se trîntește pe o laviță și se culcă.* CAR.; **2.** haină (lungă) făcută din piele de oaie, pe care o poartă ciobanii; **3.** postav gros din care se fac unele haine țărănești; dimie: *străinătatea ... ne trimite ... țesături groase ... abale, zeghii, dimii.* GHICA; **4.** (fam.) uniformă purtată de pușcăriași; (și: **zeghie**). [Et. nec.].

zéghie f. v. zeghe.

zégras n. frunze lungi și uscate ale plantei iarbă-de-mare (*Zostera marina*) folosite la tapisatul mobilelor, la umplerea saltelelor etc.; iarbă-de-mare. [Din germ. *Seegrass*].

zeibég, zeibegi m. (turcism; înv.) pușcaș turc: *trămitea tot zeibegi d-ăia cu cealmalele cît o claie pe cap.* GHICA. [Din turc. *zeybek*].

zéie, zeie f. (înv.; azi livr.) zeiță: *ești o zeie și ție mă închin.* AL.; *virtutea despletită și patria-ne zeie nu pot ca să aprinză o singură scînteie.* EM. [Din lat. *dea* (prin apropiere de *zeu*)].

zeiésc, ~ști, zeiáscă, ~ești a. (rar) care aparține unei zeități; referitor la zei; de zeu: *strămoașa sa zeiască ieșise din spumele vînturate ale mării.* FIL.; *în Olimp stau ele ... iar cu cîntările lor măiestre înveselesc tot soborul zeiesc.* CAR. [*Zeu* + *-esc*].

zeificá, zeifíc vb. (tr.) a deifica, a diviniza, a idolatriza. [*Zeu* + *-ifica*; cf. fr. *déifier*].

zeificáre, zeificări f. acțiunea de a zeifica; deificare, divinizare, idolatrizare. [V. *zeifica*].

zeificát, ~ți, zeificată, ~e a. deificat, divinizat, idolatrizat: *profetul dac zeificat a descins în infern, asemenea lui Orfeu.* R.L. [V. *zeifica*].

zeínă f. proteină care se extrage din boabele de porumb. [Din fr. *zéine*].

zeități, zeități f. divinitate păgînă; zeu, zeiță: *pe vremea aceea ... nu prea era pace pe pămînt cu atîtea zeități.* ISP.; (fig.) *eu făcut-am zeitate dintr-o palidă femeie.* EM. [*Zeu* + *-itate*].

zeiță, zeițe f. **1.** divinitate păgînă feminină: *el se uită furiș la formele perfecte ale zeiței.* EM.; **2.** epitet pentru o femeie foarte frumoasă și adorată: *îndurau veseli ... despotismul ei de zeiță locală.* PETR. [*Zeu* + *-iță*].

zel n. sîrguință, rîvnă, străduință; ardoare: *metoda dumitale e admirabilă ... și zelul dumitale vrednic de laudă.* CAR.; **exces de zel**, sîrguință excesivă (și adesea inutilă): *am fi dispuși să credem că ... sînt dictate de interes sau pornite dintr-un exces de zel condemnabil.* EM. [Din fr. *zèle*, lat. *zelus*].

zelár n. v. zălar.

zelatór, ~i, zelatoáre m., f. (livr.) persoană care dovedește zel în susținerea unei cauze. [Din fr. *zélateur*].

zelós, ~și, zeloásă, ~e a. care este plin de zel, de rîvnă, de ardoare: *astfel se încurajează chiar oamenii cei mai zeloși pentru a servi țara lor.* EM. [*Zel* + *-os*].

zelót, zeloți m. **1.** (mai ales la pl.) membru al unei grupări politice din Palestina antică, reprezentînd interesele păturilor mijlocii și care lupta împotriva marii preoțimi iudaice și a dominației romane; **2.** conducător spiritual al unui grup de credincioși în anumite confrerii sau asociații religioase; **3.** membru al unei grupări politice radicale din Tesalonic, care s-a aflat în fruntea puternicei răscoale populare în Imperiul Bizantin între anii 1342 și 1349. [Din fr. *zélote*].

zemăríe, zemárii f. (reg.) mîncare cu zeamă multă; (și: **zămărie**). [*Zeamă* + *-ărie*].

zemislíre f. v. zămislire.

zémnic, zemnice n. (reg.) pivniță: *sărmanul copil se culca unde putea, cînd într-un coșer, cînd într-un zămnic părăsit.* AL. [Din bulg. *zemnik*].

zemós, ~și, zemoásă, ~e a. **1.** care conține multă zeamă; suculent: *vreau ... bostanii zemoși.* ST.; **2.** care are zeamă, sos mult: *mîncare zemoasă.* // m. pepene galben, v. **pepene** (*Cucumis melo*): *panerul ... e plin cu-ndestulare de roze, de zămoși.* NEGR.; (și: (reg.) **zămos**). [*Zeamă* + *-os*].

zemoșí, pers. 3 **zemoșește** vb. (reg.; refl.) a deveni zemos. [V. *zemos*].

zemuí, pers. 3 **zemuiește** vb. **1.** (refl.) a se umple de zeamă, a deveni zemos: *creierul parcă mi s-a zemuit.* PETR.; **2.** (intr.) a lăsa să iasă lichidul din interior; a musti: *țarina zemuiește.* [V. *zeamă*].

zemuíre, zemuiri f. acțiunea de a zemui. [V. *zemui*].

zemúrcă, zemurci f. (reg.) zămărie: *mîncare să le-ajungă, mai mult zămurcă lungă.* POP.; (și: **zămurcă**). [De la *zeamă*].

zemușoáră, zemușoare f. (reg.) diminutiv al lui zeamă *pentru olecuță de zămușoară se bat.* POP.; (și: **zămușoară**). [*Zeamă* + *-usoară*].

zenaná, zenanale f. țesătură lucioasă pe o parte și scămoșată pe cealaltă, folosită la confecționarea unor obiecte de îmbrăcăminte pentru femei; (și: **zanana**). [Din fr. *zénana*].

zend, zendă a. **limbă zendă** (și subst. f.) limba vechilor perși, în care sînt scrise textele din „Avesta". [Din fr. *zend*].

zenít n. **1.** punct de pe sfera cerească, opus nadirului, situat la intersecția verticalei locului cu emisfera cerească: *soarele se găsea ... tocmai la zenit.* BL.; **2.** (fig.) punct culminant al unei evoluții, al unei cariere etc.; apogeu: *Pașadia s-a stins la zenit.* M.CAR. [Din fr. *zénith*].

zenitál, ~i, zenitală, ~e a. care aparține zenitului, referitor la zenit; **distanță zenitală**, coordonată orizontală egală cu unghiul complementar înălțimii unui astru deasupra orizontului. [Din fr. *zénithal*].

zeolít, zeoliți m. silicat natural complex utilizat la dedurizarea apei. [Din fr. *zéolit(h)e*].

zeonifér, zeonifere n. funicular folosit la transportul oamenilor și al mărfurilor. [Et. nec.].

zepfír m. v. zefir.

zeppelín, zeppeline n. navă aeriană dirijabilă de dimensiuni mari, cu schelet metalic, care s-a folosit în prima jumătate a secolului al XX-lea; (și: (pop.) **țepelin**). [Din germ. *Zeppelin*].

zer, zeruri n. **1.** lichid galben-verzui care se separă din lapte, după coagulare, cînd se prepară brînzeturile, și care este folosit la fabricarea lactozei, urdei etc.: *barba albă-i e cam rară, ochii ca zărul, neexpresivi.* EM.; **a se alege brînza** (sau **urda**) **din zer**, a se alege binele de rău; **a stoarce zer din piatră**, a realiza imposibilul: *mințile omenești storc din piatră zăr.* C.L.; **2.** lichid verzui care se separă din iaurt sau din laptele de vacă prins; **3.** lichid alb și gras care rămîne cînd se separă untul; zară; (și: **zăr**). [Et. nec.].

zerdiceáf m. **1.** plantă din a cărei rădăcină se extrage o vopsea galbenă (*Curcuma longa*); **2.** substanță colorantă galbenă extrasă din această plantă. [Din turc. *zerdeçav*].

zerí, pers. 3 **zerește** vb. (reg.; refl.) a se face ca zerul, a se înăcri: *s-a zerit laptele.* POP. [De la *zer*].

zermacúp, zermacupi m. monedă turcească de aur care a circulat și în Țările Române în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. [Din turc. *zer mahbup*].

zernoáică f. v. zîrnoaică.

zéro, zerouri n. **1.** număr care, în numărătoare, reprezintă o cantitate vidă și se indică prin cifra 0; nulă; **a reduce** (ceva) **la zero**, a minimaliza excesiv importanța unui lucru; **2.** cifră reprezentînd numărul 0 și care, pusă în dreapta altei cifre, îi mărește de zece ori valoarea; **3.** (fig.) epitet pentru o ființă, un lucru etc., fără valoare: *sînt părerile mele și fără ele ... sînt un zero.* PR.; **4.** (fiz.) punct care servește ca origine a unei scări cu ajutorul căreia se indică valorile unei mărimi: *se cobora termometrul la treizeci de grade sub zero.* SAD.; **5.** (fiz.) grad de temperatură în unele sisteme de măsură a temperaturii, fixat la punctul de înghețare a apei distilate la presiunea normală: *azi dimineață pe la 5 era ger sub zero.* CAR.; **zero absolut**, temperatura de minus 273 de grade Celsius, socotită drept cea mai scăzută temperatură posibilă; **6.** (lingv.) **desinență** (sau **sufix**) **zero**, absența unui afix gramatical la o formă flexionară, care este marcată, față de alte forme cu afixe exprimate, prin lipsa unei mărci formale propriu-zise. [Din fr. *zéro*].

zerós, ~și, zeroásă, ~e a. care conține mult zer: *lapte zeros; unt zeros.* [*Zer* + *-os*].

zerovalént, ~ți, zerovalentă, ~e a. (despre elemente chimice) care nu se poate combina cu nici un element, care are valența zero. [Din fr. *zérovalent*].

zestráș, zestrași m. (reg.) bărbat care se mută, după căsătorie, în gospodăria soției. [*Zestre* + *-aș*].

zéstre f. **1.** avere, bunuri (mobile sau imobile) care se dau unei fete cînd se mărită; dotă: *acea proprietate de zestre nemaifiind a d-sale, nu mai putea vota în calitate de proprietar.* EM.; *o plictiseau toate preocupările de a i se face zestre.* CĂL.; **foaie de zestre**, act care consemnează zestrea miresei sau a unei femei

căsătorite: *foile de zestre curgeau de la fel de fel de împărați.* ISP.; **ladă de zestre**, ladă care se folosește la păstrarea zestrei: *scot, din lăzile de zestre, salbe cu galbeni de aur.* V.R.; **de zestre,** care este primit ca zestre: *am vîndut ... moșia pe care o avem de zestre.* PETR.; **2.** avere, bunuri cedate mănăstirii de o femeie care se călugărește; **3.** totalitatea bunurilor care constituie averea unei comunități, a unei instituții etc.: *policandre de argint, suflate cu aur, candele de argint ... erau zestrea monastirii aceleia.* ISP.; **4.** totalitatea calităților morale, intelectuale etc. ale unui individ sau ale unei colectivități: *cu această zestre sufletească intram ... în acest colț de provincie.* GAL. [Lat. ***dextrae*** „făgăduință solemnă"].

zestricícă, zestricele f. (pop.) zestrișoară: *voi căta să-ți dau o fată bună din sat, cu nițică zestricică.* POP. [*Zestre* + *-icică*].

zestrișoáră, zestrișoare f. diminutiv al lui zestre; zestricică: *e zestrișoara mea care mi-a dat-o maica.* POP. [*Zestre* + *-işoară*].

zeţáj, zeţaje f. (tehn.) metodă de separare sau de concentrare a minereurilor ori a cărbunilor sfărîmați cu ajutorul unui curent de apă. [Din fr. ***zetzage***].

zeţár, zeţari m. tipograf care culege manual literele, după manuscris; culegător: *ia seama să nu ne joace festa zețarul și corectorul.* CAR. [Din germ. ***Setzer***].

zeţărie f. **1.** meseria de zețar; **2.** (pl. **zețării**) atelier în care lucrează zețarii într-o tipografie; culegătorie. [*Zeţar* + *-ie*].

zeţărițá, zeţărițe f. (rar) culegătoare într-o tipografie. [*Zeţar* + *-iță*].

zeţuí, zeţuiesc vb. (tr.) a culege manual un text, după manuscris, pentru a fi tipărit. [Din germ. ***setzen***].

zeţuíre, zeţuiri f. acțiunea de a zețui și rezultatul ei; zețuit, culegere: *cred că zețuirea ultimelor două acte din* [piesă] *... este acum terminată.* AL. [V. ***zețui***].

zeţuít, zeţuituri n. faptul de a zețui; zețuire. [V. ***zețui***].

zeu[1] m. **1.** (înv.) Dumnezeu: *Tu ești Zeul spășitoriul mieu.* COR.; **2.** (pl. **zei**) divinitate păgînă; idol: *scriitorii vechi zic că înaintea trădării chiar zeii își acopereau fețele.* EM.; *Prometeu a coborît din cer aprinsul jar ce l-a furat din vatra zeilor.* BL.; **3.** persoană cu calități fizice sau morale excepționale: *Arald, ... tu zeu cu ochii negri.* EM.; *zeul poeziei*; **4.** (fam.) persoană cu putere, cu influență (politică): *vorba și scrisul oficiază pentru un Caliban, devenit zeu tutelar.* SAD.; **a fi (inițiat) în secretele zeilor,** a fi la curent cu ceea ce știu sau au de gînd să facă cei care dețin puterea politică: *ce fericit sînt eu cînd aflu de la dînsul importantele secrete ale zeilor* CAR.; *ei bine? făcu Titu, deodată grav, văzîndu-se inițiat în secretele zeilor.* REBR. [Lat. ***deus***].

zeu[2] interj. v. ***zău***.

zéugmă, zeugme f. figură de stil prin care se unesc gramatical două sau mai multe substantive cu un verb sau cu un adjectiv care, logic, nu se referă decît la unul dintre substantive. [Din fr. ***zeugma***].

zevélcă f. v. zăvelcă.

zevzéc, ~ci, zevzeacă, ~ece a. nătărău, neghiob: *un tînăr boier pe atît de urît și de zevzec, pe cît era de fervent.* CAR.; *arendașul e zevzec, coniță.* REBR.; (subst.) *să te păzești de amici, să nu te-ncrezi în oricine ca un zevzec.* CAR. [Din turc. ***zevzek***].

zéxe interj. (arg.) **1.** cuvînt folosit pentru a atrage cuiva atenția asupra unei primejdii iminente; atenție!; **2.** cuvînt prin care se exprimă dezacordul sau disprețul față de o afirmație. [Din germ. ***sechs***].

zgáibă, zgaibe f. (pop.) **1.** bubă mică, zgîrietură sau rană care a început să prindă coajă: *untul de sunătoare nu e așa de bun pentru bube, tăieturi și zgaibe, ca pătlagina.* DELAVR.; **2.** crustă care se formează pe o rană, pe o bubă; zgancă: *n-am s-o rup ... singură se desprinde zgaiba.* ST.; **3.** (reg.) boală de ochi; **4.** boală a vitelor, manifestată prin apariția unor bubulițe pe diferite părți ale corpului; **5.** (reg.; fig.) epitet pentru o persoană urîtă, slabă, rea sau neastîmpărată: *se suie ca o zgaibă în pomi.* POP. [Lat. ***scabia***].

zgáncă, zgănci f. (reg.) crustă care se formează pe o rană (mică), pe o bubă; (p.ext.) rană mică, bubă; zgaibă: *are o zgancă la mînă.* [Et. nec.].

zgárdă, zgărzi și (reg.) **zgarde** f. **1.** curea, lanț sau cerc de metal care se pune în jurul gîtului la cîini (sau, p. ext., la alte animale) și de care se prinde un lanț, o curea etc.: *purtînd de zgardă un frumos ogar.* OD.; **2.** (înv.) salbă, colan, șirag de pietre scumpe: *rumpe zgarda și brățelile și le aruncă.* NEGR. [Cuv. autoht.; cf. alb. ***shkardhë***].

zgăibát, ~ți, zgăibată, ~e a. (rar) cu zgîrieturi, cu cicatrice: *am avut obrazul zgăibat, de parcă aș fi adormit într-un culcuș de pisici.* ST. [*Zgaibă* + *-at*].

zgăibulíță, zgăibuițe f. diminutiv al lui zgaibă: *din zgăibulița cea mică, bubă mare se ardică.* PANN. [*Zgaibă* + *-uliță*].

zgărdát, ~ți, zgărdată, ~e a. (înv. și reg.) care are zgardă, cu zgardă: *trei sute de ogari zgărdați.* POP. [*Zgardă* + *-at*].

zgărdíță, zgărdițe și **zgărdiți** f. **1.** diminutiv al lui zgardă; **2.** (reg.) panglică (îngustă), bentiță pe care s-au cusut mărgele mărunte de diferite culori și pe care o poartă, la țară, fetele la gît sau la brîu, iar flăcăii la pălărie: *m-am întors la cîmp cu zgărdița de la gîtul copilei.* CR.; *flăcăii ... de basmale și zgărdiți le golesc pe fete.* POP. [*Zgardă* + *-iță*].

zgărdúță, zgărduțe f. (reg.) panglică cu care se împodobește masca flăcăilor care joacă turca la Anul Nou. [*Zgardă* + *-uță*].

zgăriá vb. v. zgîria.

zgărietúră f. v. zgîrietură.

zgău, zgăuri f. **1.** (înv.) uter; (p. ext.) pîntecele femeii (considerat ca loc unde se concepe fătul): *goli am ieșit din zgăul maicei noastre.* VARL.; *cela ce-și va omorî muiarea avînd prunc în zgău ... să va certa după voia giudețului.* PRAV.; **2.** (înv.; p. gener.) pîntece; (p. restr.) stomac: *au fost Iona în zgăul chitului trei dzile.* VARL.; **3.** (înv.; fig.) interiorul, adîncul ființei omenești, considerat ca sediu al gîndirii, al sentimentelor etc.: *cine va creade întru mine, cum zice scriptura, rîuri din zgăul lui cură-vor ape vii.* COR.; **4.** (reg.) coșul carului sau al căruței: *nici zgăul carului nu-l umpluse.* C.L.; **5.** (reg.) adîncitură (în munți); **6.** (reg.) râpă într-un pîrîu adînc, unde cresc tufișuri dese. [Et. nec.].

zgăurá, zgăur vb. (reg.) **1.** (intr.) a se holba; a fixa cu privirea fără un anumit scop: *și așa mîne îl rîd c-o zgăurat pe la ferestrile șăzătoarei.* POP.; **2.** (refl.; despre ochi) a se adînci în orbite. [Cf. ***gaură***].

zghihárá f. sg. **1.** soi autohton de viță de vie, care are ciorchini neuniformi, cu boabele albe-gălbui; **2.** vin obținut din acești struguri: *zghihara e vin de vorbă ticluită și petrecere tihnită.* POP. [Et. nec.].

zgîciná, zgîcinez vb. (reg.; tr. și refl.) a (se) clătina, a (se) zgîlți. [Et. nec.].

zgîí, zgîiesc vb. **1.** (pop. și fam.; refl.) a se holba: *nu te mai zgîi la mine, ci, dacă știi unde-i, spune-mi.* AG.; **2.** (pop. și fam.; tr.) a holba ochii: *ce tot zgîiești ochii la mine!* PR.; *niște fete pe gunoi zgîise ochii la noi.* POP.; **3.** (reg.; refl.) a se strîmba, a se schimonosi, a se uita batjocoritor. [Cf. ***zgău***].

zgîire, zgîiri f. acțiunea de a (se) zgîi. [V. ***zgîi***].

zgîit, ~ți, zgîită, ~e a. **1.** (pop. și fam.) holbat: *bagabontul cu ochii zgîiți la cocoane.* CAR. // m. (pop.) ochi holbat: *unde nu mi-l lovește pe drac peste ochi, de i-au pleznit zgîiții.* POP. // m., f. (pop.) epitet pentru o persoană urîtă: *dacă te mai legi de băiatul meu zgîitule, îți culegi fasolea din gură de pe jos.* ST.; *ba, meargă zgîita, c-a ei e nunta.* POP. [V. ***zgîi***].

zgîlț interj. (de obicei repetat) cuvînt care imită zgomotul produs de mișcarea bruscă și repetată, într-o parte și în alta, a unui obiect. [Onomat.].

zgîlțîí vb. v. zgîlții.

zgîlțîí, zgîlțîi vb. **1.** (tr. și refl.) a scoate din poziția inițială, mișcînd încoace și încolo, în sus și în jos etc.; a (se) hurduca, a (se) zgudui, a(se) zdruncina: *vîntul ... uneori zgîlțîia ușa cu mînie, parcă voia s-o deschidă.* VLAH.; *îi fu rușine că a zgîlțîit stîlpul.* REBR.; **2.** (tr.) a mișca pe cineva brusc și repetat, dintr-o parte în alta; a clătina; a scutura pe cineva pentru a-i provoca durere: *însfăcînd-o de umeri, începu s-o zgîlțîie cu violență.* R.L.; (și: (reg.) **zgîlții, zgîțîi**). [*Zgîlț* + *-îi*].

zgîlțîiálă, zgîlțîieli f. zgîlțîire. [*Zgîlții* + *-eală*].

zgîlțîíre, zgîlțîiri f. **1.** faptul de a (se) zgîlțîi; **2.** cutremurare, cutremurătură, zguduire; zgîlțîială, zgîlțîit. [V. ***zgîlții***].

zgîlțîít, zgîlțîituri n. zgîlțîire. [V. ***zgîlții***].

zgîlțîitúră, zgîlțîituri f. zgîlțîire: *trenul porni din loc cu o nouă zgîlțîitură.* GHEȚIE. [*Zgîlții* + *-tură*].

zgîlțînă, zgîlțîn vb. (tr.; pop.) **1.** a zgîlții, a zgudui: *a bătut la ușă ... a zgîlțînat-o.* PETR.; **2.** a zgîlții, a clătina pe cineva: *a pus amîndouă palmele pe umerii lui ... și l-a zgîlțînat din temelii.* C.PETR.; (și: (reg.) **zgîțîna**). [Cf. ***zgîlții***].

zgîmboí[1], **zgîmbói** și **zgîmboiesc** vb. (reg.; refl.) **1.** a se uita cu insistență, cu mirare; (p. ext.) a se holba: *de ce te zgîmboi așa la mine?* POP.; **2.** a se strîmba, a se schimonosi. [Cf. ***zgîmboi***[2]].

zgîmbói[2], **zgîmboi** m. (reg.; fam.) epitet pentru un copil (mic) neastîmpărat. [Et. nec.].

zgîmboít, ~ți, zgîmboită, ~e a. (reg.) schimonosit. [V. ***zgîmboi***[1]].

zgîmșí vb. v. zgîmuși.

zgîmușí, zgîmușesc vb. (reg.; tr.) **1.** a desface știuleții de pănuși, pentru a vedea dacă sînt buni de mîncat: *să nu mai zgîmșești porumbii că te omor.* POP.; **2.** a vătăma, a aduce stricăciuni; (și: **zgîmși**). [Et. nec.].

zgîncilí, zgîncilesc vb. (reg.; tr.) a zgîndări o rană (rupîndu-i crusta). [De la ***zgancă***].

zgîndără vb. v. zgîndări.

zgîndărí, zgîndăresc și (rar) **zgîndăr** vb. (tr.) **1.** a răscoli, a scormoni (cenușa, cărbunii, focul etc.): *se duce ... la sobă, zgîndăre cenușa absent.* PETR.; **2.** (fig.) a agasa, a atîța, a enerva, a irita pe cineva: *vorbeam și eu ca să-l zgîndăresc, din invidie.* PR.; **3.** a(-și) irita o rană, o bubă etc. rupînd-o, scărpinînd-o etc.: *își zgîndăreau ... palmele băsicate.* V.R.; **4.** (fig.) a readuce în memorie lucruri triste; a provoca întristare, durere etc.: *zgîndărise o coardă simțitoare încă din sufletul văruței sale.* AG.; **5.** a atinge (ușor) coardele unui instrument muzical; a zdrăngăni: *lăutarul care zgîndără țambalul, cîntă.* ST.; (și: (reg.) **zgîndăra**). [Et. nec.].

zgîndăríre, zgîndăriri f. **1.** acțiunea de a zgîndări; scormonire; **2.** (fig.) atîtare, întărîtare, sîcîire. [V. ***zgîndări***].

zgîrcénie, zgîrcenii f. trăsătură de caracter specifică omului zgîrcit; pasiune de a aduna bani, bogății prin economii exagerate; avariție: *zgîrcenia lui mă dezgusta.* ST. [*Zgîrci*[1] + *-enie*].

zgîrcí[1], **zgîrcesc** vb. **1.** (refl.) a se strînge, a se ghemui, a se contracta (de frig, de durere etc.): *se zgîrcirâ unul lîngă altul sub un țol prăfuit.* VLAH.; (fig.) *femeile se uitau chiorîș la Aristița, zgîrcindu-li-se inima că n-a dat peste ele așa noroc.* C.; (tr. fact.) *peste noapte a și dat holera peste mine și m-a frămîntat, și m-a zgîrcit cîrcel.* CR.; **2.** (tr.) a-și încorda membrele în vederea unui efort: *biata Pisicuță, zgîrcindu-și picioarele de dinapoi ... luneca ... pe luciul foilor ca pe ghețuș.* HOGAȘ; **3.** (refl.) a se pipernici; (p. ext.) a degenera: *vitele se zgîrcesc datorită lipsei de hrană*; **4.** (refl.) a da dovadă de zgîrcenie; a se scumpi: *se zgîrcește și nu-și cumpără ce-i trebuie*; (fig.; tr.) *pînă trăiești, fă-ți pomana, nu zgîrci mîna-ți dușmana.* PANN. [Din sl. ***sŭgrŭčiti***].

zgîrci[2], **zgîrciuri** n. **1.** cartilaj: *zgîrciul nasului îi albea pe sub pielea subțire.* DELAVR.; **2.** unealtă folosită în dogărie pentru răzuirea muchiilor vaselor. [De la ***zgîrci***[1]].

zgîrciób, ~i, zgîrcioábă, ~e m., f. (fam.) persoană foarte zgîrcită. [De la ***zgîrci***[1]].

zgîrcíre, zgîrciri f. **1.** acțiunea de a (se) zgîrci[1]; contractare, încordare, chircire; **2.** faptă de om zgîrcit; zgîrcenie. [V. ***zgîrci***[1]].

zgîrcít, ~ţi, zgîrcită, ~e a. **1.** care face economii exagerate; care strînge bani, bunuri materiale cu lăcomie; avar: *era pestriţă la maţe şi foarte zgîrcită.* CR.; (subst.) *vrînd să strîngă totul, zgîrcitul pierde tot.* ARG.; **2.** (fig.) lipsit de generozitate; **zgîrcit la vorbă**, care vorbeşte puţin şi cu chibzuială; tăcut: *îi răspunse la fel de zgîrcit la vorbă.* PETR.; **3.** strîns, ghemuit; contractat: *un flăcăuan isteţ stătea zgîrcit în pat, pironit ... de reumatism.* GAL. [V. ***zgîrci***[1]].

zgîrcitúră, zgîrcituri f. (rar) contracţie; parte contractată a corpului: *a rămas mic cît un pui chinuit în toate zgîrciturile lui.* ARG. [***Zgîrci***[1] + *-tură*].

zgîrciurós, ~şi, zgîrciuroásă, ~e a. (rar) care are zgîrciuri, cu zgîrciuri. [***Zgîrciuri*** (pl. de la *zgîrci*[2]) + *-os*].

zgîrfáci, zgîrface n. (reg.) căuş mare de lemn (folosit la stînă în loc de strachină). [Et. nec.].

zgîriá, zgîrii vb. **1.** (tr. şi refl.) a(-şi) produce o rană uşoară pe piele cu unghiile, cu ghearele sau cu un obiect ascuţit: *nu puteau scăpa bietele mîţe din mînile noastre pînă ce nu ne zgîriau şi ne stupeau.* CR.; *se gîndea la gardul de sîrmă ghimpată, îi era frică să nu se zgîrîie.* REBR.; **2.** (tr.) a face pe o suprafaţă urme de mică adîncime cu ajutorul unui corp ascuţit şi dur: *nu e voie să zgîrii uşile cu grebla.* ARG.; (compuse) **zgîrie-brînză** (m., f.), persoană zgîrcită, avară: *moş Vasile era un cărpănos şi-un pui de zgîrie-brînză.* CR.; **zgîrie-nori** (m.), clădire înaltă, cu foarte multe etaje: *micul zgîrie-nori în fier şi blocuri de piatră.* CĂL.; **3.** (tr.) a ara superficial: *zgîrii pămîntul şi grîul îţi dă la bob treizeci de boabe.* DELAVR.; **4.** (tr.) a scrie apăsat; (p. ext.) a scrie prost: *slovele n-ar fi fost bine rotunjite şi zgîrîiate din peană.* SAD.; *poţi să stai toată ziua ... să zgîrîi mereu pe hîrtie.* ST.; **5.** (fig.; tr.) a produce o senzaţie auditivă neplăcută: *scotea ... nişte şiuituri din naiul lui, de zgîria şi sfredelea auzul.* ISP.; **6.** (fig.; tr.) a impresiona neplăcut gustul sau mirosul; a ustura: *praful acela dobrogean ... zgîrie gîtlejul şi sureşte părul.* C.PETR.; (şi: (pop.) **zgăria**). [Lat. **scaberare* (<*scaber*)].

zgîriát, ~ţi, zgîriată, ~e a. care are zgîrieturi pe piele: *întinzînd mîinile negre, bătătorite şi zgîriate.* C.PETR. [V. ***zgîria***].

zgîriéci, zgîrieci m. (pop.) instrument de dulgherie, alcătuit dintr-o bucată prismatică de lemn, în care se fixează una sau două tije cu vîrf ascuţit şi cu ajutorul căruia se trasează linii paralele pe suprafaţa unei piese de lemn. [***Zgîria*** + *-eci*].

zgîriére, zgîrieri f. acţiunea de a (se) zgîria. [V. ***zgîria***].

zgîrietór, ~i, zgîrietoáre a. (rar) care produce o impresie auditivă neplăcută; strident: *glasul acesta zgîrietor risipi încurcătura oamenilor.* REBR. // m. (iron.) scriitor fără talent: *este ridicol a judeca valoarea unei poezii de cel dintîi zgîrietor de hîrtie.* MACED. [***Zgîria*** + *-ător*].

zgîrietúră, zgîrieturi f. **1.** rană superficială făcută pe piele cu unghiile, cu ghearele sau cu un obiect ascuţit, tăios: *sîngele ţîşnea din zgîrieturi, dar tot se tîra.* AG.; **2.** tăietură superficială, urmă pe suprafaţa unui obiect făcută de un corp ascuţit: *masa are zgîrieturi*; **3.** (fig.) arătură superficială; (şi: (pop.) **zgărietură**). [***Zgîria*** + *-ătură*].

zgîţie, zgîţii f. (reg.) fată sau femeie tînără, vioaie; ştrengăriţă: *a dracului zgîţie de fată.* CR. [Et. nec.].

zgîţînă vb. v. zgîlţîna.

zgîţîi vb. v. zgîlţîi.

zglăvóc, ~ci, zglăvoácă, ~ce m., f. peşte mic de culoare cenuşie-cafenie, cu capul mare şi turtit, cu corpul subţire, fără solzi, care trăieşte în apele de munte (*Cottus gobio*): *cîteva foi late şi rotunde de potbal cu zglăvoace şi boisteni.* HOGAŞ. // m. **1.** floare de cînepă (de toamnă); **2.** (bot.) numele a două plante erbacee: **a)** plantă din familia compozitelor, cu tulpina simplă, cu flori purpurii (*Centaurea nervosa*); **b)** (pop.) albăstriţă (*Centaurea cyanus*). [Din bulg. ***glavok,*** sb. ***glavoč***].

zglobiór, ~i, zglobioáră, ~e a. (pop.) diminutiv al lui zglobiu: *d-alei, Miule, ... zglobior de minte.* POP. [***Zglobiu*** + *-ior*].

zglobíu, ~ii, zglobie, ~ii a. **1.** (înv.) impulsiv, răutăcios: *pizmaşii mei stau împotrivă fără număr cu ceată zlobivă.* DOS.; **2.** care este plin de viaţă, de vioiciune, de veselie etc.; vioi, zburdalnic, zvăpăiat: *o fetiţă zglobie a ţîşnit pe poarta unui bloc.* PR.; **3.** care exprimă, care denotă vioiciune: *îi sărutau buzele întredeschise într-un surîs zglobiu.* REBR.; **4.** care se mişcă repede şi cu uşurinţă; ager, agil, sprinten: *printre copitele zglobiilor mînji ce pasc în erghelii.* OD.; **5.** săltăreţ, animat: *iată-le-ntr-un joc zglobiu.* COŞB.; (şi: **zglobiv, zlobiv**). [Din sl. ***zŭlobivĭ***].

zglobív a. v. **zglobiu.**

zgodí, zgodesc vb. (reg.; tr. şi refl.) a se nimeri: *omul cearcă, da nu ştie cum o zgodeşte.* [Din sb. ***zgoditi***].

zgómot, zgomote n. **1.** sunet sau amestec de sunete discordante, puternice, care impresionează în mod neplăcut auzul: *din ce în ce s-alină toate zgomotele-n sat.* COŞB.; *năvăleşte cu zgomot mare un automobil.* ST.; **zgomot de fond, a)** perturbaţie sonoră (de mică intensitate) care apare în orice mediu de transmisie a semnalelor; **b)** ansamblu de zgomote care se suprapun unui dialog; **zgomot alb,** zgomot de bandă largă, folosit în măsurători electroacustice, caracterizat prin energie egală pe lăţime de bandă constantă; **zgomot colorat,** zgomot de bandă largă, folosit în măsurători electroacustice, caracterizat printr-un spectru continuu şi uniform într-un domeniu de frecvenţe specidicat; **zgomot roz,** zgomot de bandă largă, folosit în măsurători electroacustice, caracterizat prin energie constantă pe octavă; **2.** (med.) sunet emis de anumite organe interne, a cărui modificare denotă o stare patologică: *zgomot cardiac;* **3.** amestec confuz de glasuri, de sunete (puternice); (p. ext.) gălăgie, hărmălaie, vacarm, zarvă: *zgomotul gloatei ne curmă vorba.* NEGR.; **4.** (fig.) impresie puternică pe care o produce un fapt, un eveniment asupra cuiva; răsunet, vîlvă: *femeile vor să umple universul ... cu zgomotul unei activităţi multiple.* LOV.; **fără (mult) zgomot,** fără să se facă remarcat; discret: *şi-au disputat ... măsura vredniciei, fără mult zgomot.* SAD.; **5.** veste recentă (şi interesantă); noutate, ştire: *ajuns în sat, auzi felurite zgomote care posomorau feţele.* GANE. [Din sb. ***glomot***].

zgomotá, zgomotez vb. (rar; intr.) **1.** a produce zgomote; **2.** a trosni: *crapă, zgomotînd, tavanul.* COŞB.; **3.** a face gălăgie, hărmălaie; **4.** a susura, a şopoti: *pe coaste-auzi pîraie, prin noapte zgomotînd.* COŞB. [V. ***zgomot***].

zgomotós, ~şi, zgomotoásă, ~e a. **1.** care face (mult) zgomot, gălăgios: *de la gîrlă-n pîlcuri dese zgomotoşi copiii vin.* COŞB.; (adv.) *începu iarăşi a vorbi zgomotos.* DELAVR.; **2.** plin de zgomot, de gălăgie: *n-am mulţămire în adunările zgomotoase unde domneşte eticheta.* NEGR.; *privea furnicarul de oameni de pe străzile zgomotoase.* REBR.; **3.** (fig.) agitat; frămîntat: *viaţa zgomotoasă nu le mai permite conversaţia.* C.PETR.; **4.** care are răsunet, care face vîlvă: *îi trebuia o zgomotoasă afirmare publică.* GAL. [***Zgomot*** + *-os*].

zgorghín, zgorghini m. (bot.; reg.) măceş (*Rosa canina*): *era băgat în nişte zgorghini.* POP. [Cf. ***ghiorghin***].

zgorghínă, zgorghine f. (bot.; reg.) măceaşă. [De la ***zgorghin***].

zgorní vb. v. **scorni.**

zgrăbălá, zgrăbăl vb. (reg.; tr. şi refl.) a (se) zgîria: *mîţu s-o dus şi l-o zgrăbălat.* POP. [Et. nec.].

zgrăbúnţă, zgrăbunţe f. (pop.) **1.** bubuliţă, coş: *eşti toată zgrăbunţe, ai buzele vinete.* R.L.; **2.** bucată mică de unt, de brînză, de gheaţă etc. (care pluteşte într-un lichid). [Et. nec.].

zgrăbunţícă, zgrăbunţele f. plantă erbacee cu tulpina ramificată, cu frunze ovale şi cu flori galbene (*Lapsana communis*). [***Zgrăbunţă*** + *-ică*].

zgrăbunţós, ~şi, zgrăbunţoásă, ~e a. (pop.) **1.** plin de zgrăbunţe; bubos; **2.** granulos, grăunţos. [***Zgrăbunţă*** + *-os*].

zgrében, zgrebeni m. (pop.; mai ales la pl.) rest de lînă, de in sau de cînepă, de calitate inferioară, rămas de la dărăcit sau de la pieptănat; (p. restr.) cîlţi: *toarce gros ... zgreben de lînă sau de in.* POP. [Cf. sb. ***greben***].

zgrepţánă, zgreápţăn vb. (pop.) **1.** (intr.) a zgîria, a rîcîi (cu ghearele): *vulpea ... zgrepţănă cît zgrepţănă la rădăcina copacului.* POP; **2.** (refl.) a se scărpina: *se zgrepţenă cu asprime la tîmplă şi la ceafă.* SAD.; **3.** (tr.) a ara (numai) la suprafaţă, a zgîria pămîntul; **4.** (refl.) a se căţăra: *mezinul se zgrepţăna şi n-ajungea ... la geam.* C. PETR.; **5.** (refl.) a se agăţa, a se prinde de ceva: *se ridică în coate şi se zgreapţănă de pat.* C.PETR.; (şi: (reg.) **zgrepţena**). [Et. nec.].

zgrepţánáre, zgrepţănări f. (reg.) acţiunea de a (se) zgrepţăna; zgîriere, rîcîire. [V. ***zgrepţăna***].

zgrepţená vb. v. **zgrepţăna.**

zgribulí, zgribulesc vb. (pop.) **1.** (intr.) a dîrdîi: *s-a prefăcut într-un băiet ... şi umbla zgribulind pe la poartă.* CR.; *am zgribulit de frig, de-mi clănţăneau dinţii.* POP.; **2.** (refl.) a se strînge, a se ghemui; a i se încreţi pielea de frig: *se zgribuli ca de frig.* VINEA; *găsi fereastra larg deschisă; se zgribuli toată, cuprinzîndu-şi umerii.* GHEŢIE; (şi: (reg.) **zgriburi, zgribura**). [Et. nec.].

zgribulít, ~ţi, zgribulită, ~e a. **1.** care stă strîns, ghemuit, tremurînd de frig: *mergeam zgribuliţi şi plîngeam în pumni de frig.* CR.; **2.** zbîrlit de frig sau de frică: *cu blăniţa zgribulită, stă şi-ascultă nemişcat.* TOP.; (şi: (reg.) **zgriburit**). [V. ***zgribuli***].

zgribúrá vb. v. **zgribuli.**

zgriburí vb. v. **zgribuli.**

zgriburít a. v. **zgribulit.**

zgrípsor m. v. **zgripţor.**

zgripsoroáică f. v. **zgripţoroaică.**

zgrípţor, zgripţori m. **1.** (ornit.; înv. şi pop.) pajură (*Aquila heliaca*): *ca nişte aripi de zgripţori negri, atîrnau ... pădurile de brad.* GAL.; (fig.) *zgripţorii din Vrancea cu lancea căngiuită în gloată pătrundeau.* AL.; **2.** (mit. pop.) pasăre uriaşă, cu înfăţişări diferite, de obicei fioroase, înzestrată cu puteri supranaturale: *biruise zgripţori şi zmei şi-n împărăţia gîndului se întărea.* VOIC.; **3.** persoană rea, avară, hrăpăreaţă: *crezi tu oare că acest zgripţor se va mulţămi cu aceea ce-i vom da?* FIL.; **4.** (înv. şi pop.) figură simbolică reprezentînd o pajură sau un vultur, care serveşte ca semn convenţional distinctiv pe steagurile, stemele, peceţile sau monedele unor ţări; (p. ext.) stemă, emblemă avînd o asemenea figură: *titulaşul craiului ... se scrie pe o parte ... a unui hrisov, sub stemele puterii lui şi a zgripsorului negru care le ocroteşte.* SAD.; **5.** motiv ornamental reprezentînd un animal fantastic înaripat, folosit în ceramica medievală românească; **6.** veche monedă austriacă de argint, care a circulat şi în Ţările Române, şi avea imprimată, pe una din feţe, stema cu acvila bicefală şi a cărei valoare a variat de la 5 la 12 lei: *monedele ce circulau în timpul lui Caragea sînt acestea: ... galbenul, lei 30; zgripţorul, lei 12.* FIL.; (şi: (înv. şi pop.) **zgripsor**). [***Z-*** + ***gripţor***].

zgripţoráş, zgripţoraşi m. **1.** (pop.) diminutiv al lui zgripţor; **2.** monedă austriacă de argint, care a circulat şi în Ţările Române, care avea imprimată pe una din feţe stema cu acvila bicefală şi a cărei valoare era de 10 creiţari. [***Zgripţor*** + *-aş*].

zgripţoroáică, zgripţoroaice f. **1.** femela zgripţorului; **2.** (mit. pop.) personaj din basme cu înfăţişări diferite, închipuit ca un vultur de mari dimensiuni sau ca o femeie urîtă, bătrînă şi rea: *prinse pe zgripţoroică ... şi o apucă de după gît.* POP.; **3.** (p. anal.) femeie bătrînă, zgîrcită şi rea; cotoroanţă: *cică era baba ... o zgripţoroaică urîtă şi bătăioasă.* VLAH.; (şi: (reg.) **zgripsoroaică, zgripţuroaică**). [***Zgripţor*** + *-oaică*].

zgripţoróí, zgripţoroi, zgripţoroaie, zgripţoroaie m., f. persoană rea, nemiloasă, avară: *un zgripţuroi d-ăla de-şi goneşte neamurile.* C.PETR. // m. (reg.) pajură (*Aquila heliaca*): *apoi se urcă la pui; cum îl zăriră zgripţuroii, îl apucară iute.* POP.; (şi: **zgripţuroi**). [*Zgripţor* + *-oi*].

zgripţuroáică f. v. zgripţoroaică.

zgripţurói m. v. zgripţoroi.

zgrunţ, zgrunţuri n. (reg.) grunz: *rămase întins ... cu obrazul ... lipit de zgrunzurii înghеţaţi.* PR.; (şi: **zgrunţur, zgrunzur**). [*Z-* + *grunţ*].

zgrunţuít, ~ţi, zgrunţuită, ~e a. zgrunţuros; (fig.) zdrenţuit: *cîţiva nori zgrunţuiţi ce plutesc în albastrul cerului.* VLAH. [De la **zgrunţ**].

zgrúnţur n. v. zgrunţ.

zgrunţurós, ~şi, zgrunţuroásă, ~e a. **1.** care are o structură granuloasă; care prezintă asperităţi; grunzuros: *întinse mîinile spre brazdele drepte, zgrunţuroase şi umede.* REBR.; *ghete enorme dintr-o piele puternică şi zgrunţuroasă.* SAD.; **2.** (fig.) strident, aspru: *glasul lui, ... zgrunţuros şi ursuz, se înălţă.* REBR. [*Zgrunţur* + *-os*].

zgrunţurozitáte, zgrunţurozităţi f. însuşirea de a fi zgrunţuros. [*Zgrunţuros* + *-itate*].

zgrúnzur m. v. zgrunţur.

zguduí, zgúdui vb. **1.** (tr. şi refl.) a (se) mişca puternic sau a transmite o mişcare puternică vibrînd sau făcînd să vibreze, stricînd echilibrul, afectînd soliditatea etc.; a (se) clătina, a (se) cutremura, a (se) zdruncina: *docarul se zgudui şi se aplecă pe o aripă.* SAD.; *începu să se plimbe cu paşi care zguduiau podeaua.* PETR.; (fig.) *un răcnet mare cutremură pădurea şi zguduie şi munţii.* OD.; **2.** (fig.; tr. şi refl.) a-şi pierde sau a face să-şi piardă trăinicia, forţa; a (se) clătina, a se şubrezi: *Europa întreagă se zgudui de răzvrătirea clasei de mijloc.* C.; **3.** (fig.; tr.) a clătina convingerile cuiva, a zdruncina conştiinţa cuiva: *căinţa zguduise adînc conştiinţa ei.* BOL.; **4.** (tr. şi refl.) a scoate din poziţia iniţială mişcînd (cu putere) brusc şi repetat, dintr-o parte, în alta, încoace şi încolo etc. producînd un zgomot caracteristic; a (se) clătina, a (se) cutremura: *o mînie de vifor zguduie ferestrele.* VLAH.; *clopotul ... sună rar şi greu, zguduind ferestrele.* PETR.; **5.** (tr. şi refl.) a se cutremura, a (se) înfiora, a (se) zgîlţîi: *zguduită de suspine, Lenica crezu că s-a îmbrăcat şi a ieşit.* GHEŢIE; **6.** (fig.; tr.) a emoţiona puternic trezind spaimă; a cutremura, a înfiora: *au fost zguduiţi de o întîmplare dramatică.* PR. [Et. nec.].

zguduiálă, zguduieli f. zguduitură: *la fiecare zguduială de geamuri îşi făcea cruce şi ofta.* VLAH. [*Zgudui* + *-eală*].

zguduíre, zguduiri f. **1.** acţiunea de a (se) zgudui; **2.** cutremurare, zdruncinare; **3.** (fig.) agitare, frămîntare: *gîndeam la zguduirea ce se făcu în Europa.* NEGR.; **4.** (fig.) înfiorare, cutremurare: *aflarea nenorocirii să nu-i poată face zguduire.* CAR. [V. **zgudui**].

zguduít, ~ţi, zguduită, ~e a. **1.** clătinat din temelii; zdruncinat; **2.** (fig.) agitat, frămîntat: *au găsit ţările zguduite pînă în temelie.* GHICA; **3.** (fig.) înfiorat, mişcat, emoţionat: *te-am cunoscut cît de zguduită ai fost cînd m-ai recunoscut.* LOV. [V. **zgudui**].

zguduitór, ~i, zguduitoáre a. **1.** care zguduie; (fig.) *glasurile copiilor şi ţipetele trîmbiţelor ... sînt acoperite de urale zguduitoare.* CAR.; **2.** (fig.) care impresionează, emoţionează puternic, care înfioară: *plînsul ciobanului era sălbatic şi zguduitor ca un puhoi de ape.* GAL. [*Zgudui* + *-tor*].

zguduitúră, zguduituri f. **1.** scuturătură puternică; zdruncinătură, zguduire: *trenul se opreşte pe loc, producînd o zguduitură puternică.* CAR.; **2.** (fig.) înfiorare, impresionare puternică: *cînd ai pricepe zguduiturile inimei mele!* AL. [*Zgudui* + *-tură*].

zgulí, zgulesc vb. (reg.; refl.) a se strînge ghem; a se ghemui: *puişorii se zgulesc, sărmanii, şi încep a plînge.* POP. [Cf. sb. ***sguriti se***].

zgulít, ~ţi, zgulită, ~e a. (reg.) ghemuit. [V. *zguli*].

zgúră, zguri f. **1.** nume generic dat reziduurilor solide provenite din topirea minereurilor metalice, din rafinarea anumitor metale sau aliaje; reziduul rezultat din combustia anumitor cărbuni (de obicei a huilei): *oţelarii strîng lăncile fierbinţi ale perforatoarelor de zgură.* R.L.; **2.** funingine (sticloasă şi zgrunţuroasă): *peste oraş, pluteau zgură şi aburi.* PR.; **3.** cenuşă întărită rezultată prin ardere: *focul se făcuse zgură în sobă.* EM.; (fig.) *sufletul încărcat de zgura păcatului.* BL. [Cuv. autoht.; cf. alb. ***zgjyrë***].

zgurificá, pers. 3 **zgurifică** vb. (refl.) **1.** a se acoperi cu zgură; **2.** a se transforma în zgură. [*Zgură* + *-ifica*].

zgurificáre, zgurificări f. acţiunea de a se zgurifica şi rezultatul ei. [V. *zgurifica*].

zgurít, ~ţi, zgurită, ~e a. (rar) **1.** acoperit cu zgură, plin de zgură; **2.** făcut scrum, ars. [V. *zgură*].

zgurós, ~şi, zguroásă, ~e a. **1.** cu zgură: *se chinuia să ajungă spre cer un copac crescut în pămîntul zguros.* C.PETR.; **2.** care are aspectul zgurei; (p. anal.) ars: *mai bine mălai zguros şi să-l mînci c-un om frumos.* POP. [*Zgură* + *-os*].

zguruí, zguruiesc vb. (rar; refl.) a se preface în zgură. [*Zgură*+ *-ui*].

zguruít, ~ţi, zguruită, ~e a. (rar) zguros: *mălai negru zguruit şi uscat şi mucezit.* POP. [V. *zgurui*].

zi, zile f. **1.** lumină pe care o răspîndeşte Soarele pe Pămînt, care face ca obiectele şi fiinţele să fie vizibile, clare; (p. ext.) soare ca sursă de lumină pentru pămînt: *pînă iaste zio să lucrăm.* COR.; *acuşi se face ziuă.* C.PETR.; (**pînă**) **la** (sau **înspre, spre, către, despre, în, de, cu**) **ziuă**, puţin înainte de a se lumina; spre dimineaţă: *înspre ziuă, îmi veni somn şi mie.* EM.; *despre ziuă stătuse să fie foc mare.* CAR.; (pop.) **a se face ziuă albă,** a se lumina complet, a fi plină zi: *făcîndu-se ziua albă, ... iese la marginea drumului.* CR.; **2.** timp care se scurge de la răsăritul la apusul soarelui; timp cît soarele rămîne deasupra orizontului: *ziua scade, noaptea creşte şi frunzişul mi-l răreşte.* EM.; *zilele scurte de iarnă i se păreau nesfîrşite.* REBR.; **zi de muncă,** durata timpului în care cineva prestează zilnic muncă; **zi de lucru** (sau **lucrătoare**), **a)** perioadă de timp în care se efectuează programul de lucru obişnuit: *îl cicălea ... în toate zilele anului, şi în cele lucrătoare şi în sărbători.* SAD.; **b)** zi de corvadă obligatorie care se presta în folosul boierului sau al statului: *prin hrisovul său ... scăzu numărul zilelor de lucru la 12.* BĂLC.; **zi-lumină,** perioadă a zilei cuprinsă între apusul şi răsăritul soarelui; **zi scurtă,** zi lucrătoare cu program redus; (înv. şi pop.) **zi de cale** (sau **de drum**), distanţă care se poate străbate într-o zi de mers cu piciorul: *se afla ... la o zi de cale către asfinţit.* SAD.; **cu ziua,** fără angajament permanent: *toarce-n sat cu ziua fata.* COŞB.; **nici zi, nici noapte** sau **nici ziua, nici noaptea,** niciodată, deloc: *nice dziua, nice noaptea nu să pot odihni.* VARL.; *nu dorm nici zi, nici noapte.* ISP; **(şi) zi şi noapte** sau **(şi) ziua şi noaptea, zi, noapte, zile** (şi) **nopţi, toată ziua** (şi) **toată noaptea, noaptea şi ziua,** (înv.) **din zi, din noapte,** tot timpul, fără încetare; fără odihnă: *în trei ani, noaptea şi dzuoa ... învaţă.* COD.VOR.; *ş-au stătut, din dzi, din noapte, cu rugăciune.* NEC.; *mergînd ea acum zi şi noapte ... se rătăci.* CR.; **toată ziua (bună ziua)** sau **ziua toată,** de dimineaţă pînă seara; mereu, continuu: *toată ziua ... umple satul cu răutăţile ... ei.* AG.; **a face ziua noapte şi noaptea zi** sau **a face din noapte zi,** a lucra şi a petrece noaptea şi a dormi ziua; (p. ext.) a duce o viaţă dezordonată: *catihetul ... făcea ziua noapte şi noaptea zi, jucînd stos.* CR.; **3.** interval de timp care corespunde unei rotaţii a Pămîntului în jurul axei sale; durată de 24 de ore luată ca unitate de timp sau timpul care separă momentul prezent de un alt moment evaluat după această unitate; (p. ext.) durată imprecisă de timp care corespunde aproximativ unei perioade de 24 de ore: *o zi din viaţă să-mi fi dat ... mi-era de-ajuns.* EM.; *două dzile n-o vădzui.* POP.; (determinînd pe *an, lună*, pentru a le sublinia durata) *să-l slujeşti taman trei ani de zile.* CR.; **de toate zilele** sau **de toată ziua,** de fiecare zi; (p. ext.) curent, obişnuit: *aveau pîinea cea de toate zilele.* SAD.; **de zi cu zi,** zilnic: *o luptă de zi cu zi;* **din zi în zi, a)** de azi pe mîine; fără termen precis, la infinit: *amîna din zi în zi şi de joi pînă mai apoi.* CR.; **b)** pe măsură ce trece timpul; încetul cu încetul (şi continuu): *se încălzea din zi în zi mai mult, pămîntul se zbicea.* AG.; **zi de** (sau **cu**) **zi, a)** în fiecare zi; zilnic: *nu mi-a dat prin cap să ţin zi cu zi socoteala.* CAR.; *am fost împreună zi de zi.* V.R.; **b)** din ce în ce; treptat: *zi de zi ... se înstrăina.* PETR.; *zi cu zi şi an cu an munca lui a sporit.* SAD.; **de la o zi la alta,** zilnic; repede, progresiv: *vederea i se slăbea de la o zi la alta.* C.PETR.; **în toate zilele** sau (înv. şi reg.) **în toată zi** (sau **ziua**), **în toate zile,** foarte des; mereu: *porîncile tale ... în toate zile învăţătură mie iaste.* COR.; *el vine-n toată ziua, se roagă şi se-nchină.* SĂM.; **într-o** (**bună**) **zi** sau **într-una din** (sau (înv.) **de**) **zile,** la un moment dat; odată, cîndva: *într-una de zile fu băgat în foc.* DOS.; *într-una din zile, ... li s-au adus nişte sălăţi foarte minunate.* CR.; *într-o zi, privind lung ..., a văzut-o.* PETR.; **a trăi** (sau **a o duce**) **de pe o zi pe alta,** a duce un trai nesigur, precar: *trăim de pe o zi pe alta, putem muri oricînd.* CĂL.; **4.** perioadă de timp (de 12 sau de 24 de ore, sau de mai lungă durată) considerată după aspectul vremii: *copiliţă bălăioară, ca o zi de primăvară.* EM.; *iulie, pe la noi a adus zile foarte frumoase.* SAD.; **5.** perioadă de timp (de 12 sau de 24 de ore sau de mai lungă durată) caracterizată prin calitatea şi modul de desfăşurare al unor evenimente fericite sau nefericite, importante sau lipsite de importanţă: *negreşit, avut-ai zile de noroc şi de iubire.* VLAH.; *urmară zile grele pentru ... elevii bursieri.* PETR.; **bună ziua!** sau (înv. şi reg.) **ziua bună,** formulă de salut, în timpul zilei, la întîlnire sau la despărţire: *nimurui pre cale nu ziceţi ziua bună.* N.TEST.; *n-are cine ... să-mi mulţumească la „bună ziua".* SĂM.; **a da** (sau **a dori, a pofti**) **cuiva bună ziua** (sau (înv.) şi reg.) **ziua bună,** a saluta pe cineva: *dădu cu acreală bună ziua.* PETR.; **a-şi lua bună ziua** (sau **ziua bună**) **de** la cineva sau de la ceva: **a)** a-şi lua rămas bun: *plecaşi fără să ne luăm ziua bună.* CAR.; **b)** (fam.)a renunţa pentru totdeauna la ceva; a socoti ceva ca pierdut: *ia-ţi ziua bună de la lume.* GANE; *să mă duc în satul meu şi ziua bună să-mi ieu.* POP.; **6.** perioadă de timp (de 12 sau de 24 de ore sau de mai lungă durată) considerată după caracterul împrejurărilor religioase, sociale etc.: *să ne arătăm înaintea lui deşărti în ziua de praznic.* COR.; *s-au dus zilele babei şi nopţile vegherii.* AL.; **zi-ntîi, a)** prima zi a fiecărei luni sau a unui an: *asta a fost la zi-ntîi iulie.* SAD.; **b)** prima zi a fiecărei luni în care preotul sfinţea locuinţele credincioşilor; **7.** (de obicei la pl.) perioadă de timp (de 12 sau de 24 de ore sau de mai lungă durată) care se defineşte în legătură cu evenimente sociale, istorice etc.: *aceştia să nevoiră în dzîlele lui Lichinie.* DOS.; **în** (sau **la**) **zilele lui,** în perioada de început, de maximă eficienţă: *haina fusese în zilele ei, albastră;* **8.** perioadă de timp (de 12 sau 24 de ore sau de mai lungă durată) care se defineşte după semnificaţia zilei, în mod particular: **a)** (şi **zi aniversară, ziua naşterii** sau **zi de naştere**) aniversare a unui eveniment (naşterea) petrecută la aceeaşi dată, cu ani în urmă: *m-au felicitat de ziua mea.* CAR.; **b)** (şi **ziua numelui, zi de nume**) onomastica cuiva: *la botezuri, la zilele de nume cîntau.* ARG.; **9.** indicare (precisă) a momentului în care un eveniment a avut sau va avea loc; dată: *din ziua în care s-a tocmit ..., norocul îi curgea gîrlă.* CR.; *s-au întrunit în congres la Sibiu în ziua de 15 iulie.* SAD.; **la zi, a)** la termenul stabilit (fără întîrziere): *te pui la zi cu examenele.* C.PETR.; **b)** în fiecare zi, zilnic; **10.** timpul viitor apropiat de momentul prezent; (p. restr.) prezent: *zilele acestea am să plec.* REBR.; **ziua de mîine,** viitorul (apropiat): *mă gîndesc la ziua de mîine.* PETR.; **ziua de astăzi** (sau **de azi**) ori **zilele noastre,** prezentul: *nu se putea călători aşa de uşor ... ca în ziua de astăzi.* CR.; *dovedesc, după cum se spune în zilele noastre, prejudecată.* SAD.; **11.** perioadă de timp situată în trecut: *şi-a adus aminte de zilele tinereţii.* GAL.; **ziua de ieri,** trecutul; **12.** (la pl.) interval de timp cuprins între naşterea şi moartea cuiva; (p. ext.) totalitatea evenimentelor care au

avut loc în acest interval de timp; existență; trai: *zilele îi erau numărate.* PR.; *mai dă-mi zile să trăiesc.* POP.; **cu zile,** cu viață; sănătos: *a scăpat Duca Vodă cu dzile.* NEC.; **în** (sau (reg.) **de**) **zilele mele (tale, sale etc.),** în toată viața mea (ta, sa etc.); (p. ext.) niciodată: *nu te-am văzut în zilele mele atît de tulburat.* SĂM.; *aista-i sat de calici ... cum n-am văzut de zilele mele.* C.PETR.; **a i se isprăvi cuiva zilele,** a muri; **a-și urî zilele** sau **a i se urî cuiva cu zilele,** a nu mai voi să trăiască: *multă minte îți mai trebuie ... se vede că ți-ai urît zilele.* CR.; **a-și pune capăt zilelor** sau **a-și curma zilele,** a se sinucide: *așa îmblă tinerii, cu anii, cu lunile, pîn ce-și curmă zilele.* POP.; **a (nu mai) avea zile (multe)** sau **a avea zile cu carul,** a (nu) mai avea mult de trăit: *de-aș ști că am zile multe, m-aș sui cu calu în munte.* POP.; **a-și ține** (sau **a-și duce) zilele,** a-și duce (cu greu) existența: *cu struguri, cu smochine ... își ducea zilele.* CĂL.; **a avea zi bună** (ori **zile multe și bune cu cineva**), a avea trai liniștit: *și de-atunci nurorile n-au mai avut zi bună în casă cu baba.* CR.; *de atunci, ... n-are zile bune în casă.* POP.; **a face cuiva zile fripte,** v. **fript**; **(a fi) vesnic de zile** (sau **în) zile** (ori **înaintat în zile**), (a fi) (foarte) bătrîn: *cutezară să meargă la biserică ...bătrînele cele mai vechi în zile din sat.* AG.; *era un moșneag înaintat în zile.* GAL.; **a fi învechit în zile rele,** a fi înrăit: *nu simțeam ... mustrare de cuget, parcă eram un învechit în zile rele.* GANE; **vai de zilele mele** (sau **tale, sale etc.**), vai de capul meu (sau al tău etc.), vai de mine (sau de tine etc.): *e vai de zilele tale ... potera-i colea pe vale.* POP.; **(a fi) veșnic de zile,** (a fi) nemuritor: *o, mag, de zile veșnic, la tine am venit.* EM.; **(a fi) mic de zile,** a) a (fi) tînăr: *da mi-i murgu mic de zili.* POP; **b)** (fig.) (a fi) lipsit de valoare, mediocru: *simțiri reci, harfe zdrobite, mici de zile, mari de patimi.* EM.; **a muri cu zile,** v. **muri**; **n-au intrat zilele în sac,** v. **intra**; // adv. (artic.) în timpul zilei: *ieri, sîmbătă, ziua, a sosit ... vaporul.* CAR.; (și: **ziuă**). [Lat. ***dies***].

ziafét n. v. zaiafet.

ziár, ziare n. **1.** publicație cotidiană, consacrată actualității, în care se tipăresc știri, informații politice, sociale, culturale etc.; jurnal, cotidian, gazetă: *face cuvenita dare de seamă în ziarul său.* CAR.; **2.** (rar) însemnări personale zilnice ale cuiva; jurnal: *Ziarul unui pierde-vară.* COȘB.; **3.** (fam.; înv.) persoană care vindea sau distribuia ziare. [*Zi* + *-ar* (după it. ***giornale,*** fr. ***journal***)].

ziarist, ~și, ziaristă, ~e m., f. **1.** persoană care lucrează la redactarea unui ziar, a unei reviste etc.; jurnalist, gazetar: *ca ziarist, trebuie să vedeți atîtea.* C.PETR. [***Ziar*** + *-ist* (după fr. ***journaliste***)].

ziarístic, ~ci, ziaristică, ~ce a. referitor la ziarist sau la profesia sa, care ține de ziar sau de ziarist. // f. profesiunea, activitatea de ziarist; totalitatea scrierilor publicate în ziare de un ziarist: *ziaristica noastră ... a avut și timp puțin ... pentru studiul chestiunilor sociale.* GHICA; *aflăm în discursurile polemistului ..., idei din ziaristica lui Eminescu.* R.L. [***Ziarist*** + *-ic* (după fr. ***journalitique***)].

zibelínă, zibeline f. **1.** (zool.) samur (*Martes zibelina*): *avea un biniș ... căptușit cu blană de zibelină albă.* PETR.; **2.** blană de zibelină; obiect de îmbrăcăminte confecționat din blană de zibelină: *palton de zibelină;* **3.** țesătură din lînă de calitate superioară, cu firul puțin răsucit și scămoșat. [Din fr. ***zibeline***].

zibétă, zibete f. mamifer carnivor cu părul cenușiu cu pete negre, care trăiește în Africa (*Viverra zibetha*). [Din fr. ***zibeth***, lat. ***zibetha***].

zicălă, zicale f. **1.** zicătoare, proverb: *a adunat o bogată culegere de proverbe și zicale românești.* PETR.; **2.** (reg.) melodie executată cu un instrument muzical; cîntec (de joc): *cum zicala ș-o pornește tot omul se veselește.* POP. [***Zice*** + *-eală*].

zicáș, zicași m. (reg.) lăutar. [***Zice*** + *-aș*].

zicăláș, zicălași m. (reg.) lăutar. [***Zice*** + *-ălaș*].

zicălău, zicălăi m. (reg.) lăutar. [***Zice*** + *-ălău*].

zicătoáre, zicători f. **1.** frază scurtă, propoziție, de obicei de factură populară, uneori ritmată, asemănătoare cu maxima, prin care se exprimă o constatare de ordin general, filozofic, un principiu etic, o normă de conduită etc.; proverb, zicală, zicătură, zicere: *ea venise costumată așa ca s-adevereasca zicătoarea că puiul, și de drac, e frumos.* CAR.; **2.** (înv. și reg.) cîntec popular: *unde mai sînt ... acele zicători de țară cu care se desfătau ... boierii.* C.L.; **3.** (reg.) instrument muzical: *au sosit o mulțime de draci ... cu zicători feliu de feliu și au început ... a cînta.* POP. [***Zice*** + *-toare*].

zicătúră, zicături f. (înv. și reg.) **1.** zicală: *s-au îndemnat a aduna felurimi de zicături.* C.L.; **2.** executare a unui cîntec (la un instrument muzical); cîntare: *știind bine în tambur, îl chema agii la ospețe pentru zicături.* N.COSTIN; *oile nu-și dau rînd la joc la zicătura ta.* POP.; **3.** cîntec (executat de lăutari): *dzicături, giocuri și de țară și streine.* COSTIN. [***Zice*** + *-ătură*].

zíce, zic vb. (tr.) **1.** a exprima prin viu grai, silabe, cuvinte, grupuri de cuvinte etc.; a rosti, a spune: *taci, dragul tatei, zicea împăratul, că ți-oi da împărăția.* ISP.; *zî mai tare că n-aud, zise călugărul.* POP.; **2.** a se adresa cuiva (pentru comunicare): *zise apostolul către corinteani: cu alte limbi și cu alte buze voiu grăi către dînșii.* BIBLIA; *d-ta, moșule, n-o să ne spui ceva? am zis către bătrînul pădurar.* NEGR.; **mai zi o dată,** repetă: *mai zi o dată, n-am fost atent.* R.L.; (pop. și fam.) **a-i zice cuiva una,** a se exprima dezagreabil față de cineva; **3.** (pop.) a promite: *el zice c-o să mă iee.* POP.; **zis și făcut,** care este pus în aplicare cu promptitudine: *hai să-i cumpere o prepeliță; zis și făcut.* SĂM.; **4.** a emite cu ajutorul organelor vorbirii sunete, silabe, cuvinte; a articula, a pronunța: *se zăreau grupe de jucători de cărți ... mișcîndu-și buzele fără a zice o vorbă.* EM.; (pop.) **a zice zău,** a se jura: *cînd a zice zău ..., atuncea face mai rău.* POP.; **a zice nu** (sau **ba**), a refuza, a se opune: *n-oi zice ba, m-oi mărita după dînsul.* POP.; **a zice da,** a afirma, a accepta, a consimți; **mai bine zis** (sau **zicînd**), mai exact, mai precis: *fiecare țăran rus primește sau, mai bine zicînd, păstrează casa și îngrădătura sa.* KOG.; *arborii ... formau ... un fel de grădină sau, mai bine zis, pădurice.* EM.; **ca să zic așa,** dacă îmi este permis să mă exprim astfel; **5.** a aduce la cunoștința cuiva gînduri, idei, opinii etc. sau a face cunoscut ceva prin cuvinte; a comunica, a formula ceva: *zi-i să vie la al doilea ceas din noapte.* HEL.; (fig.) *ne zice gîndul că vei pieri.* ISP.; **6.** a scrie: *Basarab, după cum zice istoricul ... la a șaptea carte a istoriei lui, fost-au pe vremea lui Sultan Murat.* BIBLIA; *o femeie a făcut pe greci, după cum zic cărțile, să se bată zece ani.* FIL.; **7.** a expune, a istorisi, a relata: *zic unii că, după ce l-au prisu viu, să să fie otrăvit.* N.COSTIN.; **8.** a face cunoscută dorința, voința cuiva; a cere prin cuvinte să se facă ceva, a dispune, a porunci: *după ce a șezut la masă, a zis fetei să se suie în pod.* CR.; *de ce nu mi-ai zis mie să mătur curtea?* DELAVR.; (fig.) *inema-i va dzîce să nu-și mute pașii.* DOS.; **9.** a face cunoscut (public) că ..., a afirma, a confirma, a certifica: *eu am dzîs ... Doamne sfinte, tu-mi ești Dumnedzăul de mainte.* DOS.; *ziceau că bine a făcut dacă a zgîlțîit puțin pe ... George.* REBR.; **tu ai zis-o,** se spune pentru a marca părerea sau aprobarea cuiva; **ce-am zis eu?,** nu ți-am spus?, vezi că am avut dreptate?; **10.** a face reflecții (în gînd); (p. ext.) a gîndi: *ah, nu, își zisese Helepliu ... în inima mea crește floarea recunoștinței.* PETR.; *mi-am zis că nu mai trebuie să stau pe gînduri.* VR.; **11.** a destăinui, a dezvălui, a divulga ceva: *taina aceasta vecinic la om nu va fi zisă.* HEL.; **între noi fie zis,** în mod confidențial; **12.** a recita; (p. ext.) a citi: *niciodată nu s-a pomenit un actor român care să zică versurile atît de bine.* CAR.; **13.** (înv.) a însemna: *sămînța amu acicea, învățătură zice.* COR.; (**care** sau **ce**) **va** (ori **vrea**) **să zică** sau (refl.) **ce se zice, a)** înseamnă, are sensul, semnificația, valoarea: *avea ochi albaștri, ceea ce vra să zică mult.* EM.; **b)** deci: *va să zică, totul e în regulă!* CĂL.; (refl.) **cum s-ar zice** sau **ce se zice,** adică: *dînsul este băiatul cocoanei noastre, cum s-ar zice.* CĂL.; **14.** a pune cuiva un nume, o poreclă etc.: *făcuse un clopot mare ..., pentru aceea îi ziceau Clopotarul.* CR.; *a fost odată un voinic ce-i zicea Tei-Legănat.* POP.; **15.** a avea sau a-și exprima o anumită părere, o anumită convingere despre cineva sau despre ceva, a aprecia, a chibzui, a considera: *mare a fost ... că de mărirea lui nu mai sufla nici un boier ... ei, ce ziceți?* DELAVR.; (**că**) **bine zici,** ai dreptate, așa e, bună idee: *că bine mai zici tu, nevastă, răspunse bărbatu-său.* CR.; **zi ..., a)** judecă, dă-ți părerea; **b)** așadar: *zi, așa, ... ați crezut că o să puneți voi mîna pe gospodărie.* PR.; **ce-ai zice ...?,** ce părere ai avea, ce-ai socoti: *măcar tu să fii acela, ce-ai zice cînd ți-ar strica cineva somnul?* CR.; **să zicem (că), a)** să presupunem, să admitem că ...: *să zicem că n-a căzut.* CAR.; **b)** de exemplu: *vino la ora nouă, să zicem;* **(așa mai) zic și eu,** (așa) e bine, așa e convenabil: *bravo, o lăudă ... comisarul, așa elevă zic și eu.* CĂL.; **16.** a face comentarii, a critica: *zică toți ce vor să zică, treacă-n lume cine-o trece.* EM.; **17.** (pop.) a cînta: *să se hodinească o țîră țiganii, c-au zis atîta de-a amorțit și sufletul dintr-înșii.* REBR. [Lat. ***dicere***].

zícere, ziceri f. **1.** acțiunea de a zice și rezultatul ei; expresie verbală a gîndirii, comunicare, exprimare, formulare; ceea ce zice cineva la un moment dat; (p. ext.) rostire; cuvîntare: *dacă gîndul era certăreț și jucăuș, zicerea era de o nespusă duioșie.* PETR.; **2.** (înv. și pop.) cuvînt, termen: *el nu înțelege că zicerea ciocoi este sinonimă cu ... bogat.* FIL.; **3.** zicătoare: *am pierde ... un șir de ziceri, zicători și proverbe frumoase.* C.L. [V. ***zice***].

zid, ziduri n. **1.** element de construcție, așezat vertical, executat din piatră, din cărămidă, din beton etc., destinat să delimiteze, să separe sau să izoleze un spațiu ori alte elemente de construcție; (p. restr.) perete: *glonțurile lui să cunoște în zidurile cetății.* COSTIN; *e împrejmuită de ziduri înalte curtea.* ST.; (fig.) *n-avem oști, dară iubirea de moșie e un zid.* EM.; **zid chinezesc,** v. **chinezesc**; **zidul morții,** spațiu special amenajat în formă cilindrică, cu deschidere mai largă în partea superioară, pe care evoluează motocicliștii acrobați (la circ); **în** (sau **între**) **ziduri,** în interiorul, în incinta unei clădiri: *se vor extinde bibliotecile ... între zidurile cărora se promova istorismul.* R.L.; **a face zid împrejurul cuiva,** a înconjura pe cineva pentru a-l apăra; (fig.) a se solidariza cu cineva, a se uni în jurul cuiva; **a pune pe cineva la zid,** v. **pune**; **de-a zidul,** joc de copii în care participanții formează un șir, cei de la margine trecînd pe sub brațele celorlalți; **2. zid sonic,** barieră imaginară situată dincolo de viteza sunetului. [Din sl. ***zidŭ***].

zidár, zidari m. muncitor specializat în executarea lucrărilor de zidărie: *nouă meșteri mari, calfe și zidari.* POP. [***Zid*** + *-ar*].

zidăreásă, zidărese f. (rar) femeie care zidește; soție de zidar; zidăriță. [***Zidar*** + *-easă*].

zidărie[1] f. meseria zidarului: *fiindcă fiul de împărat știa toate meșteșugurile, el cunoștea și zidăria.* ISP. [***Zidar*** + *-ie*].

zidărie[2]**, zidării** f. lucrare de construcție făcută din zid, partea de zid a unei construcții; (p. ext.) construcție: *toate zidăriile ... sînt delicate.* SAD.; *zidăria era crăpată și scorojită.* CĂL. [***Zid*** + *-ărie*].

zidărít n. (rar) meseria de zidar; zidărie[1]. [***Zidar*** + *-it*].

zidăríță, zidărițe f. zidăreasă. [***Zidar*** + *-iță*].

zidí, zidesc vb. **1.** (tr.) a ridica un zid; (p.gener.) a ridica o clădire, a construi; a clădi: *plăcerea nobilă de a zidi nu a lipsit unora din voievozi.* M.CAR.; (fig.) *din vina voastră mi-e zidit păcatul.* GOGA; **2.** (fig.; refl.) a se îngrămădi: *în răsărit, se zidise o culme de nouri posomorîți.* SAD.; **3.** (tr.) a băga, a închide în zid sau între ziduri: *au zidit în temelie un voinic și o fată.* DOS.; **4.** (relig.; despre Dumnezeu; tr.) a da viață, ființă, a crea, a plăsmui: *mîinile tale m-au făcut și m-au zidit și mi-au dăruit viață* (a. 1633). GCR. [Din sl. ***zĭdati***].

zidíre, ziduri f. **1.** acțiunea de a zidi și rezultatul ei; construire; ziditură; **2.** (concr.) clădire, construcție, edificiu: *lucesc zidiri, ruine pe cîmpul solitar.* EM.; **3.** (relig.) creare din neant, de către Dumnezeu, a lucrurilor, a ființelor; facere; lume, univers: *nu vrea*

să-i piară zidirea mînilor lui. COR.; *se defăşur' în ochi-mi minunile zidirii.* ALEX.; **4.** (înv. şi pop.) făptură; (p. ext.) omenire: *să propoveduiască ... cuvîntul său la toată zidirea.* BIBLIA; *toate celelante ziditi a pămîntului sînt supusă omului.* DRĂGHICI. [V. ***zidi***].

zidít[1] n. zidire. [V. ***zidi***].

zidít[2]**, ~ţi, ziditǎ, ~e** a. **1.** clădit, construit; executat din zidărie; **2.** închis, astupat cu un zid: *diamantele coroanei se află în hazna zidită.* SAD.; *fereastră zidită*; **3.** creat din neant de către Dumnezeu; făcut, plăsmuit; (subst.) *deade firea întîiului zidit a lu Adam oamenilor.* COR.; **4.** (fig.) conformat, constituit fiziceşte: *nu puteai zice decît că e femeie bine zidită, tînără încă.* DELAVR. [V. ***zidi***].

zidítór, ~i, ziditoáre m., f. **1.** persoană care zideşte, care construieşte: *stilul ... uniform ... a călăuzit pe ziditorul acestei biserici.* HOGAŞ; **2.** (numai m.; relig.) Dumnezeu: *lasă-mă în pace, darnicule căpitane, ca să mulţămesc întîi Ziditorului meu.* DRĂGHICI. [***Zidi*** + *-tor*].

zidirúră, zidiruri f. (înv.) **1.** zidire: *nu pot şti şi de această zidiră la cetatea Chiliei.* COSTIN.; **2.** clădire, construcţie: *să arate lui ziditura bisericii.* N.TEST.; **3.** (relig.) zidire: *Fiul lui Dumnezeu nu mai putu răbda ziditura lui robită de păcat* (a. 1648). GCR. [***Zidi*** + *-itură*].

ziduí, ziduiesc vb. (rar; tr.) a zidi, a închide sau a înconjura cu ziduri. [***Zid*** + *-ui*].

ziduréle n. pl. (în poezia populară) diminutiv al lui ziduri: *cine, foc, te-a lăudat că sînt bani prin zidurele?* POP. [***Ziduri*** (pl. de la *zid*) + *-el*].

zigomátic, ~ci, zigomatică, ~ce a. care aparţine zigomei, referitor la zigomă: *muşchi zigomatic*; **apofiză zigomatică**, apofiză inferioară a osului temporal; **os zigomatic** (şi n.) zigomă; **arcadă zigomatică**, arcadă osoasă formată prin unirea apofizei zigomatice cu osul molar. [Din fr. ***zygomatique***].

zigómă, zigome f. prelungire a osului temporal prin care acesta se leagă de osul molar. [Din fr. ***zygoma***].

zigomórf, ~i, zigomorfă, ~e a. (bot.) cu un singur plan de simetrie: *floare zigomorfă.* [Din fr. ***zygomorphe***].

zigomorfie f. (bot.) caracterul de a fi zigomorf. [Din fr. ***zygomorphie***].

zigospór, zigospori m. zigot. [Din fr. ***zygospore***].

zigót, zigoţi m. celulă rezultată din unirea a doi gameţi; ou fecundat; zigospor. [Din fr. ***zygote***].

zigurát, zigurate n. templu monumental de forma unei piramide în trepte în vechea Mesopotamie. [Din fr. ***ziggourat***].

zigzác n. v. zigzag.

zigzág, zigzaguri n. linie frîntă formînd unghiuri alternative, care pare alcătuită dintr-un şir de litere Z aşezate cap la cap; (p. ext.) obiect, formă de relief etc. care are aspectul unei astfel de linii frînte: *cîte tunuri le mai rămîneau bune, toate îşi pierdeau în zădar gloanţele printre zigzagurile ruinelor.* HASD.; *Carpaţii stingîndu-şi zigzagul în lumina cerului.* SĂM.; (fig.) *într-o viaţă zigzagul e mai frumos, mai uman.* C.PETR.; **în zigzag** sau **în zigzaguri**, în formă de linie frîntă, zigzagat: *suiam în zigzaguri spre acele de fulger ale ploii.* SAD.; (şi: (înv.) **zigzac**). [Din fr. ***zigzag***, germ. ***Zickzack***].

zigzagát, ~ţi, zigzagatǎ, ~e a. care este în formă de zigzag. [***Zigzag*** + *-at*; cf. fr. ***zigzagué***].

zilár m. v. ziler.

ziláş m. v. ziuaş.

zilér, ~i, zileră, ~e a şi m., f. (muncitor) angajat (temporar)şi retribuit cu ziua; ziuaş: *apucă hîrletul ca un săpător zilar la vie.* C.PETR.; *zilierii ... cărau lăzile.* PR.; (şi: **zilar**, **zilier**). [***Zile*** (pl. de la *zi*) + *-ar*].

zilí, zilesc vb. (intr.) **1.** (înv. şi pop.) a trăi: *aşa a venit lumea pe lume ...; şi a grăbit să zilească.* R.L.; **2.** (reg.) a trăi de azi pe mîine. [De la ***zile*** (pl. lui *zi*)].

ziliér m. v. ziler.

zilişoáră, zilişoare f. (pop.) diminutiv al lui zi; **a avea zilişoare**, a mai avea de trăit: *a pomeni ea baba mea, cîte zilişoare-a avea, de năcazul acesta.* CR. [***Zile*** (pl. lui *zi*) + *-işoară*].

zílnic, ~ci, zilnică, ~ce a. care are loc în fiecare zi; cotidian; (p.ext.) obişnuit, banal: *trebile luară mersul lor zilnic.* GANE; (adv.) *primea zilnic veşti de la soţul său.* CAR.; **pîine zilnică**, hrană de toate zilele. [***Zile*** (pl. lui *zi*) + *-nic*].

zílos n. (grecism; înv.) zel, rîvnă: *slujeşte cu zilos pe stăpînul său.* FIL. [Din gr. mod. ***zílos***].

zimázǎ f. complex de enzime care se găseşte în drojdia de bere şi care transformă zahărul în alcool şi în bioxid de carbon. [Din fr. ***zymase***].

zimberéc, zimberecuri n. (turcism; înv.) arc de ceasornic; (p. ext.) maşinărie; (şi: **zimberechi**). [Din turc. ***zemberek***].

zimberéchi n. v. zimberec.

zimbí vb. v. zîmbi.

zimbíl, zimbiluri n. (înv.) coş din papură sau din rogoz: *cafe martinică în zîmbiluri.* AL.; *avea să rămîie ... cu ... un zimbil de cartofi.* VOIC.; (şi: **zîmbil**, **zambol**). [Din turc. ***zembil***].

zímbre f. pl. v. zîmbre.

zímbru, zimbri m. **1.** animal sălbatic din familia bovinelor, cu capul mare şi gîtul scurt, cu coarnele scurte, întoarse în sus, cu greabănul înalt, avînd gîtul şi bărbia acoperite cu păr lung (răspîndit odinioară şi în Carpaţi) (*Bison bonasus*): *n-ai să mai auzi mugetul cerbilor şi al zimbrilor.* SAD.; *iată că ieşea zimbru aprig ca un zmeu.* POP.; **2.** figură simbolică reprezentînd un cap de zimbru, care a servit ca semn convenţional distinctiv pe steme, steaguri sau monede în Moldova; (p. ext.) stemă, emblemă avînd o asemenea figură: *pe antice monumente, am văzut ades sculptate acvila ce poartă crucea, zimbrul ţării-nvecinate.* ALEX.; *stema ţării a rămas capul de zimbru.* SAD. [Din sl. ****zonbrŭ***].

zimír n. v. ţimir.

zimislíre f. v. zămislire.

zimogén, ~i, zimogenă, ~e a. (biol.) care produce fermentaţie: *bacterii zimogene.* // n. şi f. formă inactivă a unei enzime. [Din fr. ***zymogène***].

zimologíe f. disciplină care se ocupă cu studiul fermenţilor, al enzimelor. [Din fr. ***zymologie***].

zimotehníe f. tehnică a producerii şi a conducerii procesului de fermentaţie. [Din fr. ***zymotechnie***].

zimţ, zimţi m. **1.** fiecare dintre crestăturile de pe muchia unei monede: *cîte 1500 galbeni de fată; bani ... împărăteşti şi cu zimţi.* AL.; *napoleoni de aur cu zimţi neştirbiţi.* SAD.; **2.** (înv. şi fam.) monedă (de aur): *ne-am calicit cu desăvîrşire: ba zimţi, ba oiţe, ba stupi, ba cai şi boi s-au dus ca pe gura lupului.* CR.; *îl poftii ... să-mi caute, şi fără zăbavă, ceva zimţi.* M.CAR.; **3.** fiecare dintre dinţii unei rotiţe (dintr-un mecanism) sau ai unei pînze de ferăstrău, ai secerei etc.: *plecase ... să dea zimţi celor două seceri stricate.* PR.; (fig.) [demonul] *atinge-ncet arama cu zimţii-aripei sale.* EM.; **4.** (înv.) crenel: *se prinseră întîi de Galata să o dobîndească şi ... oboriia zimţii cetăţiei.* MOXA; **5.** (reg.; la pl.) tindeche; **6.** (reg.) crestătură pe piatra morii. [Cf. bulg. ***zǎbec***, sb. ***zubac***].

zimţă, zimţez vb. (tr.) a zimţui. [De la ***zimţ***].

zimţár, zimţare n. unealtă cu care se înclină dinţii ferăstrăului de o parte şi de alta a pînzei lui; dinţar. [***Zimţ*** + *-ar*].

zimţáre, zimţări f. acţiunea de a zimţa şi rezultatul ei. [V. ***zimţa***].

zimţát, ~ţi, zimţatǎ, ~e a. **1.** care este prevăzut cu zimţi; dinţat, crestat: *rotiţe zimţate*; **2.** (despre monede) care are zimţi: *arginţi albi şi zimţaţi.* C.PETR. [V. ***zimţa***].

zimţeá, zimţele f. (reg.) zimţ: *cu dinţii ca undrelele, cu măselele ca zimţelele.* POP. [***Zimţ*** + *-ea*].

zimţişór, zimţişori m. diminutiv al lui zimţ. [***Zimţ*** + *-işor*].

zimţós, ~şi, zimţoásǎ, ~e a. **1.** care are zimţi, care este prevăzut cu zimţi: *şi-a făcut seceri zîmţoase.* POP.; **2.** care are zimţi, crestat: *bani zimţoşi.* [***Zimţ*** + *-os*].

zimţuí, zimţuiesc vb. (tr.) a face zimţi la o piesă, la o pînză de ferăstrău, la o secere etc.; a cresta, a dinţa, a zimţa: *secerea ... o zimţuiesc ţiganii lăcătuşi.* POP.; (fig.) *sute de piscuri răsar de pretutindeni, se desfac unele de altele, zimţuind zarea pînă-n albastrul depărtărilor.* VLAH. [***Zimţ*** + *-ui*].

zimţuíre, zimţuiri f. acţiunea de a zimţui şi rezultatul ei; operaţie prin care se fac zimţi; zimţare. [V. ***zimţui***].

zimţuít, ~ţi, zimţuitǎ, ~e a. **1.** care este prevăzut cu zimţi; crestat, dinţat: *luciul zimţuit al secerii scrîşneşte.* SĂM.; **2.** care este prevăzut cu creneluri: *zidurile zimţuite, unde stăteau străjile cu zale.* SAD.; (fig.) *coama vînătă, zimţuită a Pietrosului.* VLAH.; **3.** (despre monede) care are zimţi; crestat: *a vîndut toată încălţămintea ... pe aur zimţuit.* GAL. [V. ***zimţui***].

zínă f. v. zînă.

zinc n. element chimic din clasa metalelor, de culoare albă-albăstrie, care se găseşte în natură sub formă de sulfură de carbonat, întrebuinţat în industrie mai ales în aliaje: *luase străluciri ... de foi de zinc.* CĂL.; **clorură de zinc**, sare incoloră, solubilă în apă, obţinută prin dizolvarea deşeurilor de zinc şi a oxidului de zinc cu acid clorhidric, folosită în industrie; **oxid** (sau **alb**) **de zinc**, praf alb, amorf, folosit în industria coloranţilor şi a cauciucului. [Din fr. ***zinc***, germ. ***Zink***].

zincá, zinchez vb. (tr.) a acoperi un (obiect de) metal cu un strat subţire de zinc, pentru a-l feri de oxidare; zincui. [De la ***zinc***; cf. fr. ***zinquer***].

zincáre, zincări f. acţiunea de a zinca şi rezultatul ei; zincuire. [V. ***zinca***].

zincát[1]**, zincaţi** m. (mai ales la pl.) sare obţinută la tratarea hidroxidului de zinc cu exces de hidroxizi alcalini. [Din fr. ***zincate***].

zincát[2]**, ~ţi, zincatǎ, ~e** a. care este acoperit cu un strat subţire de zinc; zincuit: *două lăzi mari de scînduri căptuşite cu tablă zincată.* ST. [V. ***zinca***].

zincifér, ~i, zinciferă, ~e a. care conţine zinc. [Din fr. ***zincifère***].

zincít, zinciţi m. oxid natural de zinc, de culoare galbenă-portocalie sau roşu-închis, dizolvabil în acizi, care are proprietăţi detectoare. [Din fr. ***zincit***].

zincográf, zincografi m. lucrător calificat care execută clişee de zinc (într-o tipografie). [Din fr. ***zincographe***, germ. ***Zinkograph***].

zincografiá, zincografiez vb. (tr.) a reproduce imagini, desene etc. prin procedeul zincografiei. [Din fr. ***zincographier***].

zincográfic, ~ci, zincografică, ~ce a. care se întrebuinţează în zincografie, care ţine de zincografie. [Din fr. ***zincographique***].

zincografíe, zincografii f. **1.** tehnica realizării clişeelor de zinc destinate tiparului; **2.** atelier sau secţie într-o tipografie în care se execută clişee în zinc; **3.** reproducere, ilustrată realizată prin clişee în zinc. [Din fr. ***zincographie***].

zincografiére, zincografieri f. acţiunea de a zincografia şi rezultatul ei. [V. ***zincografia***].

zincogravúră, zincogravuri f. **1.** tehnica preparării clişeelor de zinc prin gravare; **2.** clişeu zincografic; reproducere după un astfel de clişeu. [Din fr. ***zincogravure***].

zincuí, zincuiesc vb. (tr.) a zinca. [***Zinc*** + *-ui*].

zincuíre, zincuiri f. zincare. [V. ***zincui***].

zincuít, ~ţi, zincuitǎ, ~e a. zincat[2]. [V. ***zincui***].

zingǎní vb. v. zăngăni.

zingǎníre f. v. zăngănire.

zingǎnít n. v. zăngănit.

zinghení vb. v. zăngăni.

zinghenire f. v. zăngănire.

zinghenitór a. v. zăngănitor.

zínghet n. v. zăngăt.

zingirlíu, zingiriíi m. monedă turcească de aur, care a circulat şi la noi în secolele al XVIII-lea – al XIX-lea. [Din turc. ***zincirli, zencirli***].

ziorél m. sg. v. **ziurel.**

zircón n. silicat natural de zirconiu, foarte dur, de obicei de culoare galbenă-portocalie, roşie sau verde, folosit pentru obţinerea bioxidului de zirconiu sau ca piatră semipreţioasă. [Din fr. ***zircon***].

zirconítă f. varietate de zircon. [Din fr. ***zirconite***].

zircóniu n. metal de culoare cenuşie, intermediar între siliciu şi aluminiu, întrebuinţat la fabricarea recipientelor rezistente la temperaturi înalte, a unor oţeluri speciale etc. [Din fr. ***zirconium***].

zis, ~şi, zisă, ~e a. **1.** (înv. şi pop.) numit, denumit: *zisul Dillon ... i-a spus că trebuie să reziste opresiunii.* PETR.; **aşa-zis** (sau **-zisă, -zişi, -zise**), pe nedrept sau convenţional numit astfel; aparent, fals: *dacă ne gîndim cît s-a trîmbiţat aşa-zisa reformă, e de mirare că nu s-au găsit cîţiva leuţi pentru schimbarea unor amărîte de sigilii.* R.LIB.; **2.** (înv. şi pop.) care are numele de ...; (p. ext.) poreclit: *vîrsta zisă a nevinovăţiei ... nu-i nici copilăria.* RUSSO. // f. **1.** (şi n.) faptul de a zice; expresie verbală a gîndirii, comunicare, exprimare; ceea ce zice cineva la un moment dat; (p. ext.) rostire: *Dumnezeu a făcut cerul şi pămîntul ... marea şi toate ... numai cu zisa.* POP.; (fam.) **a se alege cu zisul**, a vorbi în zadar; a nu fi ascultat; **2.** (înv.) cuvînt: *este drept ca fiecare să poarte ponosul ... ziselor sale.* OD.; **3.** (şi n.; înv. şi pop.) poveaţă, sfat; ordin, poruncă: *cu dzisa ceaea de la arhierei ... în cale vădzuiu.* COD.VOR.; *moşilor noştri le-ai dat să petreacă în sfînta ta ţară şi dzisa să-ţi facă.* DOS.; **4.** (şi n.; înv. şi pop.) afirmaţie, declaraţie, mărturie: *cum poţi dovedi zisele tale?* ISP.; **5.** (înv. şi pop.) zicală: *îmi plăceau basmele, zisele din bătrîni şi ... întîmplările apucate de neamul meu.* DELAVR.; **6.** (şi n.; înv.) cîntec. [V. ***zice***].

ziuáş, ziuaşi m. (pop.) ziler: *la 12 ani ... s-a angajat ziuaş la lopată.* VR.; (şi: (reg.) **zilaş**). [***Ziuă*** + ***-aş***; ***zilaş*** < ***zile*** (pl. lui ***zi***) + ***-aş***].

ziuátic, ~ci, ziuatică, ~ce a. (reg.; despre fraţi, surori) care este născut în aceeaşi zi a anului, dar în ani diferiţi. [***Ziuă*** + ***-atic***].

zíuă f. v. zi.

ziúcă, ziuci f. (reg.) ziulică. [***Zi*** + ***-ucă***].

ziulícă f. diminutiv al lui zi; ziucă, ziuliţă: *cît era ziulica ... de mare şedeau singurei.* CR.; **toată ziulica** sau **ziulica toată** (ori **întreagă**), de dimineaţă pînă seara: *o pădure pe care o cutreieră ... toată ziulica.* CAR.; **pînă în ziulica de astăzi**, pînă acum: *tot Nichifor Coţcariul i-a rămas bietului om numele şi pînă în ziulica de astăzi.* CR. [***Zi*** + ***-ulică***].

ziulíţă, ziulíţe f. (înv. şi pop.) ziulică: *visează cîte o ziuliţă întreagă.* HEL.; *întreaga ziuliţă nu se lasă de doiniţă.* POP.; **cît e ziuliţa** sau **toată ziuliţa**, mereu, continuu: *umblă feciorii mai toată ziuliţa.* POP. [***Zi*** + ***-uliţă***].

ziurél m. sg. (pop.) luceafărul de ziuă: *voi, zorel de ziuă, ş-ăl de dimineaţă, ce tot rătăciţi ... ca să-mi răsăriţi.* POP.; (şi: (reg.) **ziorel, zorel**). [De la ***zi***].

ziuşoáră, ziuşoare f. (rar) ziulică; **la ziuşoară**, în zori de zi, dis-de-dimineaţă: *cînd era la ziuşoară Valenaş sub pînzuşoară.* POP. [***Zi*** + ***-uşoară***].

zivélcă f. v. zăvelcă.

zizánie f. v. zîzanie.

zîmbăréţ, ~i, zîmbăreáţă, ~eţe a. care zîmbeşte (prea) des, (prea) mult; (p. ext.) vesel; zîmbitor: *rămîneau senini şi zîmbăreţi.* PR. [***Zîmbi*** + ***-ăreţ***].

zîmbet, zîmbete n. faptul de a zîmbi, rîs abia schiţat; surîs: *iar pe buze-i trece un zîmbet înecat, fermecător.* EM.; *nu observă zîmbetul ce-mi mijise în colţul gurii.* GHEŢIE; (fig.) *arta lui Creangă va păstra acel zîmbet hîtru al poporului.* SAD. [***Zîmbi*** + ***-et***].

zîmbí, zîmbesc vb. (intr.) **1.** a schiţa o mişcare uşoară a buzelor, însoţită de o expresie specifică a feţei, pentru a exprima bucurie, satisfacţie etc.; a surîde: *după gratii de fereastră o copilă el zări ce-i zîmbeşte.* EM.; *îmi zîmbi cu nesfîrşită dragoste.* EL.; **a-i zîmbi (cuiva) mustaţa**, v. **mustaţă**; (înv. şi pop.) **a zîmbi a rîde** (sau **de rîs**), a începe să surîdă; a surîde discret: *a zîmbit a rîde, bătîndu-mă pe spate.* SAD.; **2.** a exprima veselie, voioşie: *cînd i-am vorbit, privirea ei zîmbea, înviorată.* COŞB.; **3.** (fig.) a fi (cuiva) favorabil: *abia îmi zîmbeşte un minut de fericire ... şi se stinge ca un vis.* BOL.; **4.** (fig.) a conveni cuiva, a găsi aprobare la cineva: *propunerea aceasta zîmbi bătrînului.* NEGR.; (şi: **zimbi**). [Din sl. **zǫbiti se*].

zîmbíl n. v. **zimbil.**

zîmbíre, zîmbiri f. faptul de a zîmbi; zîmbet, surîs: *a ta zîmbire mi-arată cît de dulce eşti.* EM.; (fig.) *tainicele-i raze, dînd pieziş pre o zidire ..., mîngîie a ei ruină cu o palidă zîmbire.* ALEX. [V. ***zîmbi***].

zîmbitór, ~i, zîmbitoáre a. **1.** care zîmbeşte; (p. ext.) prietenos, vesel; surîzător: *înalt, frumos, elegant şi pururea zîmbitor.* VLAH.; (fig.) *pe faţă i se prelinge şirul de lacrimi zîmbitoare.* COŞB.; **2.** care exprimă, care denotă veselie: *s-a îmbătat de privirile ei zîmbitoare.* PETR. [***Zîmbi*** + ***-tor***].

zîmbitúră, zîmbituri f. (înv.) zîmbire, zîmbet. [***Zîmbi*** + ***-tură***].

zîmbóc, zîmboace şi **zîmbocuri** n. (reg.) cuiul mobil al cataramei care se introduce în gaura de la curea: *curelile le trăgea, zîmboacele le scotea.* POP. [Et. nec.].

zîmbre f. pl. boală a cailor manifestată prin inflamarea gingiilor şi prin ulceraţii dureroase pe cerul gurii; (pop. şi fam.) **a face zîmbre**, a dori ceva foarte mult; a rîvni: *fac zîmbre aşteptînd să fie poftiţi la masă.* PETR.; (şi: (înv.) **zimbre**). [Cf. pol. ***zabrze***].

zîmbru, zîmbri m. **1.** arbore conifer cu scoarţa cenuşie, cu frunze în formă de ace, grupate cîte cinci, cu seminţe lungi, comestibile (*Pinus cembra*); **2.** (p. restr.) lemnul acestui arbore, rezistent, de calitate superioară, folosit în sculptură. [Et. nec.].

zînă, zîne f. **1.** (înv.) zeiţă: *pe acei idoli oamenii îi numeau zei şi zeiţe ori zîne.* ISP.; *să cinăm sub candelabre ... slujiţi ... de zînele eline.* CĂL.; **2.** personaj feminin fantastic din basme, imaginat ca o femeie frumoasă (şi bună), cu puteri supranaturale şi cu darul nemuririi: *povesteau ... poveşti fantastice despre zîne îmbrăcate în aur şi lumină.* EM.; **3.** (fam.) femeie foarte frumoasă: *tu, printre femei, eşti zînă fără de asemănare.* VLAH.; **4.** (reg.; la pl.) iele; (şi: (pop.) **zină**). [Lat. ***Diana*** n. pr.].

zîng interj. v. **zang.**

zîngăní vb. v. **zăngăni.**

zîngăníre f. v. **zăngănire.**

zîngănít n. v. **zăngănit.**

zîngănitór a. v. **zăngănitor.**

zîngănitúră f. v. **zăngănitură.**

zíngăt n. v. **zăngăt.**

zínghet n. v. **zăngăt.**

zînişoáră, zînişoare f. diminutiv al lui zînă: *zînişoara munţilor, sorioara florilor.* AL.; *o, tu, mîndră zînişoară, stai să-mi fii de şoţioară.* POP. [***Zînă*** + ***-işoară***].

zírnă, zîrne f. **1.** plantă erbacee veninoasă, cu flori albe dispuse în mici umbele, cu frunze dinţate, ovoidale şi cu fructe în formă de bobiţe negre sau verzi (*Solanum nigrum*); **2.** (bot.; reg.) lăsnicior (*Solanum dulcamara*). [Cuv. autoht.; cf. sl. ***zrŭno***].

zîrnoáică, zîrnoaice f. (înv. şi reg.) vrăjitoare: *sub poalele ceriului ... unde fată zmeoaicele şi s-adun zernoaicele.* AL.; (şi: **zernoaică**). [Et. nec.].

zît interj. (reg.) cuvînt cu care se alungă pisicile. [Onomat.].

zîzánie, zîzanii f. **1.** plantă erbacee perenă cu frunze liniare, alungite, cu spicul asemănător cu cel al pirului, cultivată ca plantă furajeră sau ornamentală (*Solium perenne*); **2.** (bot.; reg.) neghină (*Agrostemma githago*); **3.** (reg.; la pl.) buruieni. // (mai ales în legătură cu verbele *a băga, a face, a vîrî* etc.) intrigă, discordie; vrajbă, neînţelegere, gîlceavă: *n-au de vorbit decît bîrfeli şi răutăţi, ca să vîre fitiluri şi zîzanie.* CAR.; *între toţi băgă zîzanie.* C.PETR.; (şi: **zizanie**). [Din gr. mod. ***zizánia***].

zîzîí, zîzîi vb. (intr.) **1.** a bîzîi, a zumzăi: *începură a zîzîi într-un chip scîrbos, aşa cum face o mare mulţime de muscoi, de trîntori, de viespi, de tăuni ori de ţînţari.* ISP.; **2.** a pronunţa defectuos anumite sunete, făcînd să se audă „z". [Onomat.].

zîzîít, zîzîituri n. faptul de a zîzîi; bîzîit, zumzet. [V. ***zîzîi***].

zlac m. sg. **1.** (înv.) iarbă; otavă: *ce răsari în codri fin şi zlac slujbeei oamenilor.* COR.; **2.** (bot.; înv. şi reg.) floarea-Paştilor (*Anemone nemorosa*). [Din sl. ***zlakŭ***].

zlamác m. (reg.) amestec din frunze de porumb, strujeni şi paie; **a face (pe cineva) zlămac**, a bate foarte tare (pe cineva): *au năvălit ... şi l-au făcut zlămac.* SAD.; **a cădea zlămac**, a cădea zdrobit de oboseală: *joacă ... toată ziua şi seara cade zlămac.* POP.; (şi: **zlămac**). [Cf. bulg. ***slamka***].

zlămac m. v. **zlamac.**

zlătár, zlătari m. **1.** (înv.) meşter (ţigan) care se ocupa cu extragerea sau cu prelucrarea aurului: *să-i arete cu fapte ... zlătariului că n-are dreptate.* B.-DEL.; **2.** ţigan (nomad): *e adevărat că specialitatea acestui meşteşug o au zlotarii nomazi.* ARG.; (şi: (înv. şi reg.) **zlotar**). [Din sl. ***zlatarĭ***].

zlătăreásă, zlătărese f. **1.** soţia zlătarului; **2.** femeie ce participa la prelucrarea aurului. [***Zlătar*** + ***-easă***].

zlătăríe f. meseria zlătarului. [***Zlătar*** + ***-ie***].

zloátă, zloate f. **1.** ploaie amestecată cu zăpadă; lapoviţă: *era o zloată nemaipomenită: ploaie, zăpadă, măzărică şi vînt vrăjmaş.* CAR.; **2.** (reg.) grindină: *afară plouă de varsă, da nu plouă cum să plouă, ci plouă cu zloată-n două.* POP.; (şi: **sloată**). [Din sl. ***slota***].

zlobív a. v. **zglobiu.**

zlot, zloţi m. **1.** unitate monetară de bază a Poloniei; **2.** monedă de aur (de valoarea unui galben), care a circulat între secolele al XV-lea şi al XVII-lea în Europa centrală şi răsăriteană: *să li se deie fiecăruia cîte cincizeci de zloţi.* NEGR.; **3.** monedă de argint care la începutul secolului al XIX-lea valora 30 de parale: *adă-mi vin de un zlot.* POP.; **a nu plăti nici un zlot (rău) în ochii cuiva**, a nu valora nimic pentru cineva: *evghenia nu plăteşte nici un zlot în ochii mei.* AL.; **4.** florin austriac; monedă de argint, de două coroane: *cu poala plină de zloţi.* POP. [Din pol. ***zloty***].

zlotár m. v. **zlătar.**

zlotáş, zlotaşi m. (înv.) slujbaş care strîngea impozitele: *au băut la masă ... cu nişte slugi boiereşti, ce era zlotaşi.* NEC. [***Zlot*** + ***-aş***].

zlotós, ~şi, zlotoásă, ~e a. (înv. şi reg.) ploios, umed: *timpul a fost zlotos.* [***Zloată*** + ***-os***].

zmaragdín a. v. **smaragdin.**

zmăcíná vb. v. **smăcina.**

zmăcináre f. v. **smăcinare.**

zmăcinát a. v. **smăcinat.**

zmău m. v. **zmeu.**

zmead a. v. **smead**[1].

zmeiós, ~şi, zmeioásă, ~e a. (rar) ca un zmeu; aprig, focos: *văd ... zburînd o herghelie de armăsari zmeioşi.* AL.; (şi: **smeios**). [***Zmei*** (pl. lui ***zmeu***) + ***-os***].

zmeoáică, zmeoaice f. **1.** personaj fantastic din basme, imaginat ca o femeie uriaşă, rea şi dotată cu puteri supranaturale: *cum se scuală zmeoaica, se duse într-un suflet la fiul său şi văzu florile veştede.* ISP.; **2.** (pop. şi fam.) iapă care aleargă repede: *hi!*

zmăoaicele tatei, îndemnaţi înainte! CR.; **3.** plantă erbacee din familia umbeliferelor, cu tulpina cilindrică şi cu florile albe, care creşte la munte în poieni şi tufişuri (*Laserpitium latifolium*); (şi: **smeioaică**). [*Zmeu* + *-oaică*].

zmeoáie, zmeoaie f. **1.** (înv. şi pop.) zmeoaică: *răsună toată curtea ş-o zmeoaie îmi stete înainte cu zmei o droaie.* B.-DEL.; **2.** plantă erbacee din familia umbeliferelor, cu tulpina şi fructele păroase, care creşte prin văile umbroase de munte (*Libanotis montana*); **3.** plantă erbacee cu flori galbene-aurii (*Laserpitium archangelica*). [*Zmeu* + *-oaie*].

zmeói, zmeoi m. augmentativ al lui zmeu. [*Zmeu* + *-oi*].

zmeu, zmei m. **1.** (înv.) şarpe; (p. ext.) balaur: *tu frămseş capetele zmiilor într-apă.* COR.; *un zmău mare de-aproape din pustie şi dînd groază, să spăriiară ucinicii.* DOS.; **2.** fiinţă fantastică din basme, considerată ca spirit al răului, imaginată ca un uriaş cu puteri supranaturale şi fiind întotdeauna învinsă de forţele binelui : *Făt-Frumos întrebă pe zînă ce putere are zmăul ei?* CR.; *împăratul ... avea trei fete şi, de frica zmeilor, le ţinea închise în casă.* POP.; **a se lupta ca un zmeu**, a se lupta vitejeşte; **3.** (fig.) bărbat tînăr, voinic şi viteaz; (p. ext.) erou: *şi la dreapta lui se vede doi Căpleşti şi trei Buzeşti, zmeii Ţării Româneşti.* POP.; **4.** (fig.) cal aprig, nărăvaş, care aleargă repede: *noi l-am văzut călare pe zmeul arăpesc.* AL.; **5.** (la sg.; înv. şi pop.) boală care apare la fetele sau la femeile care au o dragoste neîmpărtăşită şi despre care se crede că este provocată de zmeu sau de zburător, manifestată prin frisoane, somnolenţă etc.: *mi se pare că cuconiţa are zmeu ... a ajuns ca o scîndură.* FIL.; (pop.) **a prinde zmeu**, a se îmbolnăvi de zmeu; **6.** (înv. şi pop.) stea căzătoare; (p. ext.) cometă: *steaua aceea ce cade ... se numeşte de popor zmeu.* POP. // n. (pl. **zmeie**) jucărie făcută dintr-un dreptunghi de hîrtie sau de pînză, fixat pe un schelet uşor de lemn care, fiind mînuită cu ajutorul unei sfori lungi, se ridică în aer la bătaia vîntului: *înalţ zmeul peste sat cu prietenul meu.* ST.; (şi: **smeu**, (înv. şi pop.) **zmău**). [Din sl. *zmeĭ*].

zmeuléţ, zmeuleţi m. şi **zmeuleţe** n. diminutiv al lui zmeu. [*Zmeu* + *-uleţ*].

zmeúr, zmeuri m. arbust din familia rozaceelor, cu ramuri ghimpoase, flexibile, cu flori albe şi cu fructe roz, aromate, comestibile (care creşte în regiunile de dealuri şi de munte) (*Rubus idaeus*); (şi: **smeur**). [De la *zmeură*].

zmeurár, zmeurari m. (bot.; pop.) zmeur (*Rubus idaeus*). [*Zmeură* + *-ar*].

zmeurátă, zmeurate f. **1.** băutură alcoolică preparată din zmeură fermentată cu zahăr şi cu alcool; **2.** băutură răcoritoare preparată din sirop de zmeură şi apă (gazoasă). [*Zmeură* + *-ată*].

zméură, zmeure f. **1.** fructul comestibil al zmeurului, de culoare roşie, aromat şi dulce, folosit în alimentaţie: *îmi punea la îndemînă zmeura răcoritoare ... a munţilor.* HOGAŞ; **2.** (bot.; reg.; şi **smeură** de **munte**) zmeur (*Rubus idaeus*): *căzu într-o tufă de smeură.* SAD.; (şi: **smeură**). [Et. nec.].

zmeurét, zmeureturi n. zmeuriş: *se opriră ca să prînzească ... într-o poiană încărcată cu ... zmeuret.* PETR. [*Zmeur* + *-et*].

zmeurícă, zmeurici f. **1.** diminutiv al lui zmeură; **2.** (bot.; pop.) rozetă (*Reseda odorata*): *zmeurica ... se pune în scăldătoarea copiilor mici.* POP. [*Zmeur* + *-ică*].

zmeuríş, zmeurişuri n. loc pe care cresc, spontan sau cultivat, (mulţi) zmeuri; zmeuret: *mi-aduc aminte că l-am întîlnit odată prin zmeuriş.* CR.; (şi: **smeuriş**). [*Zmeur* + *-iş*].

zmeuríu, ~ii, zmeurie, ~ii a. de culoarea roşiatică a zmeurei. [*Zmeură* + *-iu*].

zmiceá f. v. **smicea**.

zmicurá vb. v. **smicura**.

zmintí vb. v. **sminti**.

zmintít a. v. **smintit**.

zmírnă f. v. **smirnă**[2].

zmîc interj. v. **smîc**.

zmîcí vb. v. **smuci**.

zmîngăleálă f. v. **mîzgăleală**.

zmîngălí vb. v. **mîzgăli**.

zmîngălít a. v. **mîzgălit**.

zmîngălitúră f. v. **mîzgălitură**.

zmîrc n. v. **smîrc**[1].

zmîrd a. şi m., f. v. **smîrd**.

zmîrdoáre f. v. **smîrdoare**.

zmoc n. v. **smoc**.

zmucí vb. v. **smuci**.

zmucitúră f. v. **smucitură**.

zmúlge vb. v. **smulge**.

zmuls a. v. **smuls**[1].

zmuit a. v. **smuls**[1].

zmuncí vb. v. **smuci**.

zmuncít a. v. **smucit**[1].

zmuncitúră f. v. **smucitură**.

znaménie, znamenii f. **1.** (înv.) faptă însemnată, ieşită din comun; minune: *mergea mulţi după el ... derepta ciudesele şi znameniile ce făcea.* COR.; **2.** (reg.) persoană slabă, pipernicită şi foarte urîtă; (şi: **snamenie**). [Din sl. *znamenije*].

známie, znamii f. (reg.) om slab şi pocit; pocitanie: *a rămas znamia asta de Iancu, peltic şi gîngav.* ST. [Cf. *znamenie*].

zoábă f. v. **zoavă**.

zoáie, zoi f. (pop.; mai ales la pl.) apă (cu săpun sau cu leşie) rămasă după spălatul rufelor, al vaselor etc.; apă murdară: *o garafă de vin de pe care zoile se prelingeau în toate părţile.* HOGAŞ; (şi: **soaie**). [Cf. bulg., ucr. *zola*].

zoălă, zoaie f. (înv. şi reg.) **1.** trudă, osteneală; strădanie, frămîntare: *după atîta zoală-l cuprinse un somn ..., de adormi.* POP.; **2.** (reg.) ceartă, neînţelegere: *în casa lui ... vechea zoală cu slugile.* SL. [Et. nec.].

zoănă, zoane f. (înv. şi reg.) pleavă: *zilele, ca zoana şi pleava vînturată.* ARG. [Cf. sb. *zona*].

zoantróp, zoantropi m. (med.) persoană care suferă de zoantropie. [Din fr. *zoanthrope*].

zoantropíe f. (med.) delir în timpul căruia bolnavul se crede metamorfozat în animal. [Din fr. *zoanthropie*].

zoávă, zoave f. (reg.) scurteică, cataveică; (şi: zoabă). [Cf. *zuav*].

zob, zoburi n. **1.** (înv. şi reg.) grăunţe de ovăz (amestecate cu alte grăunţe, folosite ca hrană pentru cai): *bine calul îl hrănea, îi da zob cu merniţa.* POP.; **2.** (pop.; de obicei col.) bucăţi foarte mici rezultate din tăierea lemnului, din spargerea unui obiect de sticlă etc.; (p. ext.) fărîmă: *putea să taie din zăvoi ... nuiele, zob şi pari.* SL.; **a** (**se**) **face zob**, a (se) sfărîma, a se sparge în bucăţi: *geamurile de la casă se făcură zob.* C.L.; *aruncă de pămînt un pepene ..., de-l făcu zob.* PETR.; (şi: (pop.) **zop**). [Din sl. *zobĭ*; cf. magh. *zab*].

zobí, zobesc vb. (reg.) **1.** (tr. şi refl.) a (se) sfărîma; a (se) zdrobi; a (se) strivi; **a fi zobit de oboseală**, a fi frînt, doborît de oboseală: *e zobit de oboseală.* DELAVR.; **2.** (fig.; tr.) a agita, a frămînta: *îşi zobea mintea.* [De la *zob*].

zobíre, zobiri f. acţiunea de a zobi şi rezultatul ei. [V. *zobi*].

zobít, ~ţi, zobită, ~e a. sfărîmat, zdrobit. [V. *zobi*].

zobón n. v. **zăbun**.

zobonáş n. v. **zăbunaş**.

zodiác, zodiace n. **1.** zonă circulară a sferei cereşti în care se află cele douăsprezece constelaţii corespunzătoare lunilor anului şi prin faţa cărora trece drumul aparent al soarelui în cursul unui an; fiecare dintre cele douăsprezece sectoare egale ale acestei zone în care se află soarele timp de aproximativ o lună şi care poartă numele uneia dintre constelaţiile zodiacale: *soarele s-ar pierde pe căi necunoscute de n-ar domni un zimbru în zodiacul său.* AL.; *a pus problema unei mişcări solare prin zodiac.* BL.; **semnele zodiacului** (sau **zodiacale**), figuri simbolice ale zodiacului, reprezentînd cele douăsprezece constelaţii: *a introdus şi însemnări cu privire la iscodirea destinului prin semnele zodiacului.* BL.; **2.** carte de astrologie care cuprinde preziceri asupra destinului oamenilor în funcţie de zodia în care s-au născut; carte de zodii: *inelul nici l-am găsit eu, ci-l poci găsi numai cu zodiacul meu.* PANN. [Din gr. mod. (*kíhlos*) *zodhiakós*, fr. *zodiaque*].

zodiacál, ~i, zodiacală, ~e a. care ţine de zodiac, referitor la zodiac: *constelaţii zodiacale*; **semn zodiacal**, fiecare dintre cele douăsprezece simboluri grafice ale zodiilor: *semnele zodiacale ale lunilor ... au fost cetite.* SAD.; **lumină zodiacală**, fîşie de lumină difuză, slabă, orientată după direcţia zodiacului, de forma unui triunghi cu baza la orizont, vizibilă înaintea aurorei sau după sfîrşitul crepusculului. [Din fr. *zodiacal*].

zodiár, zodiare n. (înv.) zodiac, carte de zodii. [*Zodie* + *-ar*].

zodiáş, zodiaşi m. zodier. [*Zodie* + *-aş*].

zódie, zodii f. **1.** fiecare dintre cele douăsprezece constelaţii ale zodiacului; (p. ext.) constelaţie, planetă; **2.** interval de timp delimitat de anumite caracteristici, care corespunde, aproximativ, unei anumite luni a anului, în care se naşte cineva, şi care ar avea o mare influenţă asupra destinului acestuia; (p. ext.) destin, soartă, ursită: *cititorii cei de zodii.* EM.; *pusese ... capăt lungii lupte în vălmăşagul căreia îl aruncase mohorîta lui zodie.* M.CAR.; **a se naşte în zodia porcului**, a fi foarte norocos; **a se naşte în zodia raţelor**, a fi mereu însetat: *vestitul Setilă, fiul secetei, născut în zodia raţelor.* CR.; **a citi** (ori **a da**) **în zodii**, a prezice cuiva soarta, viitorul după poziţia stelelor: *ajungi să citeşti în zodie mai ghine ca-n carte.* ZAMF.; **3.** (rar) ursitoare. [Din gr. mod. *zódhión*].

zodiér, zodieri m. (pop.) persoană care prezice soarta cuiva, interpretînd zodia în care acesta s-a născut; astrolog, solomonar, zodiaş: *toţi zodierii şi cărturăresele pe la care căutase pentru mine îi băgase mamei o mulţime de bazaconii în cap.* CR.; *un zodier italian îi prevesti că nou-născutul Ştefăniţă ... avea să fie ucis tînăr.* CĂL. [*Zodie* + *-ar*].

zof n. (înv.) ţesătură de lînă fină şi uşoară: *giubea de zuf albastru-deschis.* FIL.; (şi: **zuf**). [Din turc. *sof*].

zogoní, zogonesc vb. (reg.; tr.) a alunga, a izgoni. [Din sb. *zagoniti*].

zoí vb. v. **zoli**.

zoíl, zoili m. (livr.) critic invidios, nedrept, negativist. [Din fr. *zoïle*].

zoiós, ~şi, zoioásă, ~e a. (pop.) murdar, nespălat, soios: *sîntem zoioşi, cu straiele zdrenţe.* ST. [*Zoaie* + *-os* (după *soios*)].

zoií, zolesc vb. **1.** (pop.; tr.) a spăla rufe, haine etc. cu leşie sau cu săpun: *se apucase nevasta de zolit cămăşile.* C.L.; **2.** (reg.; fig.; tr.) a mustra: *l-a zolit bine.* POP.; **3.** (pop.; tr.) a frămînta aluatul: *ce gîndeşti d-atîta pîine zoleşti.* POP.; **4.** (reg.; fig.; refl.) a se strădui, a se munci; a se trudi: *avea să se zolească cu oamenii care nu mai ieşeau la lucru.* AG.; (şi: (reg.) **zoi**). [De la *zoală*].

zolíre, zoliri f. (reg.) **1.** acţiunea de a zoli şi rezultatul ei; spălare a rufelor, a hainelor etc. cu leşie sau cu săpun; **2.** (fig.) străduinţă, trudă: *trecuseră doi ani de zolire, de înfrigurare continuă.* AG. [V. *zoli*].

zolísm n. şcoală literară naturalistă, aflată sub influenţa ideilor lui Émile Zola. [*Zola* n. pr. + *-ism*].

zolít[1] n. faptul de a zoli[1]: *zolitul rufelor.* [V. *zoli*].

zolít[2]**, ~ţi, zolită, ~e** a. (reg.) care a fost spălat cu săpun sau cu leşie: *rufe zolite bine.* [V. *zoli*].

zoiitór, zolitoare n. (reg.) scîndură de lemn cu mici şanţuri transversale pe care se freacă rufele la spălat. [*Zoli*[1] + *-tor*].

zólniţă, zolniţe f. (reg.) ciubăr în care se spală rufele cu leşie: *l-a pus în zolniţă între cămăşi.* C.L. [Din ucr. *zolůniţa*].

zómbi m. **1.** strigoi în credinţele populare ale negrilor din Antile şi Haiti; **2.** persoană lipsită de voinţă, de dorinţa de a acţiona. [Din fr. *zombi*].

zomoníţă, zomoniţe f. (reg.) bordei. [Din sb. *zemunica*].

zóna zóster s. boală infecţioasă virotică, localizată pe ganglionii spinali şi caracterizată prin dureri şi prin erupţii veziculare dispuse pe traiectul nervilor senzoriali: *vom vedea ... dacă nu e cumva zona zoster.* GHEŢIE. [Din fr. *zona* şi fr. *zoster*].

zonál, ~i, zonală, ~e a. care este situat într-o anumită zonă, corespunzător unei zone, de zonă: *centre economice zonale.* [Din fr. *zonal*].

zonalitáte f. mod de repartiţie a fenomenelor naturale geografice pe suprafaţa Pămîntului. [Din fr. *zonalité*, germ. *Zonalität*].

zonáre, zonări f. **1.** împărţire administrativă şi economico-financiară în zone: *zonarea centrelor populate;* **2.** lucrare cu caracter tehnico-economic prin care se delimitează zonele favorabile de cultură a plantelor agricole în funcţie de cerinţele acestora faţă de factorii de climă şi de fertilitate a solurilor: *lucrări de zonare a producţiei agricole.* [De la *zonă*].

zónă, zone f. **1.** fiecare dintre cele cinci mari diviziuni ale globului terestru delimitate de poli, de cercurile polare şi de tropice şi caracterizate printr-o climă specifică: *zonă temperată; zonă ecuatorială; zonă glaciară;* **2.** (astr.) fiecare dintre părţile cerului care corespunde uneia din cele cinci diviziuni ale Pămîntului; **3.** porţiune dintr-o întindere, dintr-un ansamblu, dintr-un tot, delimitată pe baza unor caracteristici distinctive, a unor împrejurări speciale, a unei destinaţii determinate etc.: *pentru o zonă de platouri şi munte, aci în Ardeal, nopţile astea îngheţate trebuie să fie obişnuite.* PETR.; *nici un medic nu ar risca să se stabilească în zonele defavorabile.* R.LIB.; (fig.) *înaintarea romanului e atît de nămoloasă încît nimic nu iese din zona bunelor intenţii.* CĂL.; **zonă de influenţă**, teritoriu, spaţiu sau domeniu de specialitate în care se exercită o influenţă a cuiva sau a ceva: *zona ei de influenţă nu putea îngloba decît un număr restrîns de cititori.* LOV.; **zonă liberă**, parte din teritoriul unui stat, de obicei situată într-un port, care nu este supusă aplicării legilor vamale; **4.** teritoriu sau spaţiu în care se desfăşoară operaţii militare: *au mai fost arestaţi încă patru oameni ... tot în zona frontului.* REBR.; **5.** (geom.) parte din suprafaţa unei sfere, cuprinsă între două planuri paralele; **6.** (fiz.) bandă de frecvenţă în care oscilaţiile au anumite caractere comune. [Din fr. *zone*].

zonifică, zonífic vb. (tr.) a împărţi în zone. [*Zonă* + *-ifica*].

zonificáre, zonificări f. zonare: *zonificare urbanistică.* [V. *zonifica*].

zonítă, zonite f. (med.) afecţiune (tuberculoasă) a unei zone pulmonare. [Din fr. *zonite*].

zóo f. grădină zoologică. [Din fr., engl. *zoo*].

zoobiologíe f. disciplină care se ocupă de biologia animală. [Din fr. *zoobiologie*].

zoocenologíe f. ramură a biologiei care studiază zoocenozele. [Din fr. *zoocénologie*].

zoocenóză, zoocenoze f. (biol.) grupă naturală a tuturor animalelor care trăiesc într-un anumit mediu. [Din fr. *zoocénose*].

zoochimíe f. disciplină care studiază compoziţia chimică a corpului animalelor şi procesele chimice care se petrec în el. [Din fr. *zoochimie*].

zoocór, ~i, zoocoră, ~e a. şi f. (bot.) (plantă) ale cărei seminţe sînt răspîndite cu ajutorul animalelor. [Din fr. *zoochore*].

zoocoríe f. (bot.) răspîndire a seminţelor unor plante prin intermediul animalelor. [Din germ. *Zoochorie*, it. *zoocoria*].

zoocultúră f. ramură a agriculturii care se ocupă cu creşterea animalelor. [Cf. it. *zoocultura*].

zooeconomíe f. disciplină care se ocupă cu aplicarea principiilor de economie rurală la creşterea animalelor. [Din fr. *zooéconomie*].

zoofág, ~gi, zoofagă, ~ge a. care se hrăneşte cu carnea animalelor. [Din fr. *zoophage*].

zoofagíe f. faptul de a se hrăni cu carne de animale. [Din fr. *zoophagie*].

zoofíl, ~i, zoofilă, ~e a. **1.** care este atins de zoofilie; **2.** (bot.) a cărei polenizare se face de diferite specii de animale: *plantă zoofilă.* [Cf. it. *zoofilo*].

zoofiliíe f. dragoste morbidă pentru animale (cu porniri erotice). [Din fr. *zoophilie*; cf. it. *zoofilia*].

zoofít, zoofite n. şi **zoofiţi** m. (la pl.) încrengătură care cuprinde animale inferioare, al căror aspect seamănă cu al plantelor; (şi la sg.) animal din această încrengătură; fitozoar: *tot în zoofite s-au format şi protozoarele.* C. [Din lat. *zoophyta*, fr. *zoophyte*].

zoofític, ~ci, zoofitică, ~ce a. care aparţine zoofitelor, referitor la zoofite; care conţine zoofite. [Din fr. *zoophytique*].

zoofób, ~i, zoofobă, ~e a. **1.** care este atins de zoofobie; **2.** (bot.) care prezintă adaptări (ghimpi, spini etc.) pentru apărarea împotriva animalelor erbivore. [Din fr. *zoophobe*].

zoofobíe f. stare patologică manifestată prin teamă de (unele) animale. [Din fr. *zoophobie*].

zoofór n. **1.** friză ionică sau corintică, ornată cu figuri de animale; **2.** platbandă cu ornamente de tip zoomorf în relief. [Din fr. *zoophore*].

zooforíc, ~ci, zooforică, ~ce a. care serveşte ca suport pentru figuri de animal. [Din fr. *zoophorique*].

zoogén, ~i, zoogenă, ~e a. (geol.) de natură animală. [Din fr. *zoogène*].

zoogeníe f. studiul dezvoltării animalelor. [Din fr. *zoogénie*].

zoogeografíe f. ramură a geografiei care studiază repartiţia speciilor animale pe suprafaţa Pămîntului. [Din fr. *zoogéographie*].

zoográf, zoografi m. **1.** specialist în zoografie; **2.** pictor de animale. [Din fr. *zographe*].

zoografíe, zoografii f. **1.** parte a zoologiei care se ocupă cu descrierea diverselor specii de animale; **2.** (ant.) arta picturii animaliere. [Din fr. *zographie*].

zooiatríe f. (rar) medicină veterinară. [Cf. it. *zooiatria*].

zooíd, ~zi, zooidă, ~e a. care are forma unei figuri de animal sau a unei părţi a corpului acestuia. [Din fr. *zooïde*].

zooiatríc, ~ci, zoolatrică, ~ce a. care aparţine zoolatriei, referitor la zoolatrie: *se adaugă mai tîrziu un antropomorfism mai mult sau mai puţin zoolatric.* C. [Din fr. *zoolâtrique*, germ. *zoolatrisch*].

zooiatríe, zoolatrii f. religie primitivă caracterizată prin divinizarea animalelor; cult al animalelor în diverse religii (antice): *la unii, se găsesc urme de zoolatrie ..., căci se numesc: tribul crocodilului, al momiţei.* C. [Din fr. *zoolâtrie*].

zoolátru, ~i, zoolatră, ~e a. şi m., f. (persoană) care practică zoolatria: *triburi zoolatre.* [Din fr. *zoolâtre*].

zoolít, zooliţi m. şi **zoolite** n. animal sau parte a unui animal fosil petrificat. [Din fr. *zoolit(h)e*].

zoológ, zoologi m. specialist în zoologie. [Din fr. *zoologue*].

zoológic, ~ci, zoologică, ~ce a. care aparţine zoologiei, referitor la zoologie, de zoologie: *nu e bine să mai ştie şi altcineva ce gînduri avem asupra unor aşa delicate chestiuni zoologice.* CAR.; **muzeu zoologic**, muzeu în care sînt expuse animale reconstituite sau împăiate; **grădină zoologică** sau **parc zoologic**, parc sau grădină în care sînt ţinute animale sălbatice, rare sau exotice, într-o relativă libertate şi într-un mediu apropiat condiţiilor lor de viaţă. [Din fr. *zoologique*, germ. *zoologisch*].

zoológie f. ştiinţă care se ocupă cu studiul animalelor: *acestui îndemn Aristotel îi dă urmare cu mari şanse de reuşită în ştiinţele clasificatoare, precum zoologia şi botanica.* BL. [Din fr. *zoologie*, germ. *Zoologie*].

zoom [zum] n. obiectiv fotografic cu distanţă focală variabilă. [Din engl., fr. *zoom*].

zoomagnetísm n. magnetism animal. [Din fr. *zoomagnétisme*].

zoomanie f. afecţiune exagerată şi morbidă pentru animale. [Din fr. *zoomanie*].

zoométru, zoometre n. instrument pentru măsurarea dimensiunii corporale a animalelor. [Din fr. *zoomètre*].

zoomórf, ~i, zoomorfă, ~e a. (în artele plastice) zoomorfic. [Din fr. *zoomorphe*, germ. *zoomorph*].

zoomórfic, ~ci, zoomorfică, ~ce a. **1.** referitor la zoomorfie; **2.** (în artele plastice) care reprezintă animale; zoomorf: *motiv zoomorfic.* [Din fr. *zoomorphique*].

zoomorfíe f. parte a zoologiei care studiază conformaţia animalelor. [Din fr. *zoomorphie*].

zoomorfísm n. **1.** credinţă religioasă care admite posibilitatea metamorfozării după moarte a oamenilor în animale; **2.** cult primitiv care constă în adorarea unor animale ca zeităţi; (concr.) reprezentare a zeităţilor prin animale sau prin atribute ale acestora: *prin activitatea profeţilor un rar proces de spiritualizare îşi găseşte deznodămîntul, înlăturînd din mitologie antropomorfismul, ... şi extirpînd total zoomorfismul.* BL. [Din fr. *zoomorphisme*].

zoonomíe f. ansamblul legilor după care se desfăşoară viaţa animală; ramură a zoologiei după care se studiază aceste legi. [Din fr. *zoonomie*].

zoonóză, zoonoze f. (med.) boală infecţioasă sau parazitară a animalelor, transmisibilă omului. [Din fr. *zoonose*].

zoopaleontologíe f. ştiinţa care studiază animalele fosile. [Din fr. *zoopaléontologie*].

zoopárc, zooparcuri n. (rar) grădină zoologică. [Din germ. *Zoopark*].

zoopatíe, zoopatii f. (med.) delir în care bolnavul crede că un animal (şarpe, broască etc.) locuieşte în corpul său. [Din fr. *zoopathie*].

zoopatologíe f. ştiinţă care studiază bolile animalelor. [Din fr. *zoopathologie*].

zooplanctón n. (biol.) totalitatea organismelor animale care alcătuiesc planctonul. [Din fr. *zooplancton*].

zooprofilaxíe, zooprofilaxii f. măsură de protecţie împotriva bolilor animalelor. [Din fr. *zooprophylaxie*].

zoopsíe, zoopsii f. (med.) halucinaţie vizuală în care se percep diferite animale (hidoase sau periculoase), manifestată în intoxicaţia cu alcool, stupefiante etc. [Din fr. *zoopsie*].

zoopsihologíe f. ramură a psihologiei care studiază fenomenele psihice la animale (instinctele, deprinderile, emoţiile etc.); psihologie animală. [Din fr. *zoopsychologie*].

zoospór, zoospori m. (bot.) spor (întîlnit la alge şi la ciuperci) prevăzut cu cili vibratili. [Din fr. *zoospore*].

zoosporánge, zoosporangi m. sporange cu zoospori. [Din fr. *zoosporange*].

zootaxíe f. clasificare metodică a regnului animal. [Din fr. *zootaxie*].

zootéhnic, ~ci, zootehnică, ~ce a. care ține de zootehnie, referitor la zootehnie; de zootehnie: *știință zootehnică*. [Din fr. ***zootechnique***].

zootehnician, ~eni, zootehniciană, ~ene m., f. specialist în zootehnie; (adj.) *se prezentase la el un inginer zootehnician*. PR. [Din fr. ***zootechnicien***].

zootehníe f. știință care studiază creșterea, îmbunătățirea speciilor și exploatarea animalelor domestice: *zootehnia este o ramură importantă a agriculturii*. [Din fr. ***zootechnie***].

zootehníst, ~ști, zootehnístă, ~e m., f. zootehnician. [***Zootehnie*** + *-ist*].

zooterapeutíc, ~ci, zooterapeutică, ~ce a. referitor la zooterapie. // f. zooterapie. [Din fr. ***zoothérapeutique***].

zooterapíe f. terapeutică aplicată animalelor; zooterapeutică. [Din fr. ***zoothérapie***].

zootomíe f. **1.** știință care studiază structura corpului animalelor; **2.** disecție pe animale. [Din fr. ***zootomie***].

zootoxínă, zootoxine f. venin secretat de unele animale (șerpi, scorpioni etc.), cu efect nociv asupra organismului omului. [Din germ. ***Zootoxine***].

zop n. v. **zob**.

zopăí vb. v. **zupăi**.

zopăitúră f. v. zupăitură.

zopotí, zopotesc vb. (reg.; intr.) a alerga de colo pînă colo, fără odihnă. [Et. nec.].

zor[1], (rar) **zoruri** n. **1.** (înv. și reg.) silnicie, constrîngere, violență; **dor de zor,** dragoste cu sila: *dor de zor nu cunoaștem pe la noi*. AL.; **cu zorul** sau **de zor,** forțat: *să-i sărute mîinile cu zorul*. CAR.; *dragostea nu-i de zor*. POP.; **a lua la zor pe cineva**, a cere socoteală; a mustra: *creștinul, nici una, nici două, ia la zor pe Dumnezeu*. POP.; (înv.) **a lua cu zorul pe cineva**, a constrînge, a forța: *nu mă lăsa inima ... ca să-i iau cu zorul spre a goli raiul*. ISP.; **2.** activitate însuflețită, febrilă; grabă mare; urgență: *dă mai iute, soacră-mare, că la nuntă e zor tare*. POP.; **cu zor** sau **cu (tot) zorul** ori **zor, zor,** în grabă, repede: *unchiașul mîna, mîna zor, zor și calea nu să mai isprăvea*. DELAVR.; *mama toarnă cu tot zorul apă-n pumni*. COȘB.; **de zor,** din plin, din toate puterile, cu însuflețire: *lucra de zor, cu inima veselă*. AG.; **a avea zor,** a se grăbi: *cînd aveam zor mare, chemăm și din afară*. PETR.; (pop.) **a(-i** sau **a-și) da zor,** a (se) zori: *am să-mi dau zor, ca să-mi iau ... licența*. SL.; *dă zor, mă neiculiță, că sîntem grăbiți*. BR.-VOIN.; (înv. și reg.) **a da zor cuiva**, a grăbi pe cineva să facă ceva: *îmi dă zor să fac loc*. PR.; (înv. și reg.) **a (-i) da zor (înainte) cu ...** (sau **că ...**), a nu mai conteni cu ceva, a insista: *ce tot îmi dai zor ... cu scrupulele dumitale!* GAL.; **3.** necesitate, nevoie; strîmtoare, necaz: *să-mi fii de ajutor la nevoie și la zor*. POP.; **a nu avea zor să ...,** a nu avea interes să ...: *îl iubește și n-avea nici un zor să-i ceară un răspuns*. VLAH.; **a avea zor de ..., a)** (înv. și reg.) a avea (mare) nevoie de ...: *dacă ai zor de ea, scrie ..., să ți-o expediez*. CAR.; *de lînă zor n-avea*. POP.; **b)** (rar) a-l interesa, a-i păsa de ...: *ce zor ai de ce spune ea*. [Din turc. ***zor***].

zor[2] interj. v. **zur**.

zorbá f. v. **zurba**.

zorbalîc n. v. **zurbalîc**.

zoralíe, zoraiii f. (de obicei artic.) dans popular caracterizat prin mișcări neregulate; melodia acestui dans: *ciocoii ziseră lăutarilor să cînte zoralia*. FIL. [Et. nec.].

zorcán, zorcani m. (iht.; reg.) plătică (*Abramis brama*). [Et. nec.].

zorcăí, zórcăi și **zorcăiesc** vb. (reg.; tr.) a spăla prost rufele. [Et. nec.].

zoreá, zorele f. plantă agățătoare decorativă, cu flori albe, roșii sau albastre, avînd corola în formă de pîlnie (*Ipomaea purpurea*): *zorelele se deschiseseră*. SAD. [***Zori[1]*** + *-ea*].

zorél m. sg. v. **ziurel**.

zori[1] m. pl. **1.** (și **zori de zi** (sau **de ziuă**) lumină care se arată pe cer înainte de a răsări Soarele; timp al zilei cînd răsare Soarele; faptul zilei, aurora: *cînd se trezește Ipate în zori de ziuă, se sparie ce vede!* CR.; *numai cîte un cocoș întîrziat mai vestea ici-colo zorile*. REBR.; (fig.) *înnegrit-am multe pagini ..., chiar din zorii tinereții*. EM.; **din zori în zori** sau **din zori și pînă-n seară** (sau **noapte**), toată ziua; mereu, continuu; **a da în fapt de zori**, a se face ziuă, a se lumina de zi: *de cum a dat în fapt de zori, veneau, cu fețe și feciori, trăsnind rădvanele de crai*. COȘB.; (înv.) **a suna** (sau **a bate**) **zorile,** a da semnalul de deșteptare, în căzărmi; **2.** (artic.; pop.) numele unui dans popular care se joacă la nuntă; melodia acestui dans; **3.** (artic.; pop.) melodie care se cîntă miresei la uncrop; **4.** (artic.; reg.; și **cîntecul zorilor**) numele unui bocet care se cîntă mai ales la moartea unei persoane tinere. [Din sl. ***zorĭu***].

zorí[2], pers. 3 **zorește** vb. (intr. și refl.) a se ivi zorile. [V. ***zori[1]***].

zorí[3], zoresc vb. **1.** (tr.) a îndemna, a încuraja sau (p. ext.) a constrînge pe cineva să acționeze într-un anumit fel, să facă ceva (în grabă): *primarul ... zorise lumea să se adune*. REBR.; *zorit de ambele părți, redactă cît putu de repede contractul*. GHEȚIE; **2.** (intr. și refl.) a lucra cu grabă, febril; a da zor, a se grăbi: *ce te zorești așa, te-așteaptă Masinca?* M.CAR.; *era lucrătoare harnică ... și zorea cît șapte*. REBR.; **3.** (intr.) a merge repede, a se grăbi (să ajungă undeva): *din urmă, zoreau călărețiicu jungherele trase*. SAD.; **4.** (intr.) a insista pentru grăbirea unei acțiuni: *umbla ... zorind să se facă mai curînd nunta*. ISP.; **5.** (rar; intr.) a susține ceva în mod stăruitor, a se grăbi cu ceva: *să pomenim pe toți aceia cari ... zoresc că-i om nebun*. COȘB. [V. ***zor[1]***].

zoríi, zorili m. animal carnivor din Africa, asemănător cu nevăstuica, a cărui blană neagră vărgată cu alb este foarte prețuită (*Mustela*). [Din fr. ***zorille***].

zorílă m. **1.** (reg.) zori[1]: *zorilă înțeleg zorile*. POP.; **2.** (adesea ca n. pr.) ființă fantastică, din basme, de obicei animal, care întruchipează zorile: *nu făcu multă cale și întîlni pe Zorilă*. ISP.; **3.** (pop.) bou sau viței născut în zori; **4.** (pop.) luceafărul de dimineață. [***Zori[1]*** + *-ilă*].

zoríre, zoriri f. (rar) acțiunea de a (se) zori[3] și rezultatul ei; grabă. [V. ***zori[3]***].

zorít[1], zorituri n. (reg.) **1.** ivirea zorilor; momentul cînd se luminează de ziuă: *zoritul dimineții ne-a dușmănit pe noi*. GOGA; **la zoritul zorilor**, la revărsatul zorilor, în zori: *la zoritul zorilor, stau naintea Domnului*. POP.; **2.** (p. ext.) locul unde se ivesc zorile; răsărit: *și din zorit și din apus, ... venit-au roiuri de-mpărați*. COȘB. [V. ***zori[2]***].

zorít[2], ~ți, zorită, ~e a. care se grăbește, foarte repede; care acționează cu mare grabă: *plecă zorit să dea porunci*. BR.-VOIN.; (adv.) *surorile împleteau zorit la ciorapi*. DELAVR. [V. ***zori[3]***].

zornăí, zórnăi vb. **1.** (intr.) a produce un zgomot caracteristic prin lovirea, ciocnirea sau rostogolirea unor obiecte de metal, de sticlă etc.; a zăngăni, a zurui: *din buzunarele jiletcei atîrnau de o parte și de alta, zornăind, două lanțuri groase cu chei și peceți multime*. GHICA; *bani mărunți ... se risipiră zornăind pe dușumele*. GHEȚIE; **2.** (tr.) a face să producă un zgomot caracteristic prin lovirea, ciocnirea sau rostogolirea unor obiecte de metal, de sticlă etc.: *își zornăi pintenii într-un salut milităresc*. VLAH.; (intr.) *vine sora Iancului, din sălbiță zornăind*. POP. [De la ***zor[2]***].

zornăiálă, zornăieli f. zornăit. [***Zornăi*** + *-eală*].

zornáire, zornăiri f. acțiunea de zornăi și rezultatul ei. [V. ***zornăi***].

zornáit, zornăituri n. faptul de a zornăi; zgomot caracteristic pe care-l fac unele obiecte cînd se lovesc, se ciocnesc sau se rostogolesc; zornăială, zornăitură, zornet: *sună zornăit de zale, strigăt mare de război*. COȘB.; *se auzi ... un zornăit de geamuri*. CĂL. [V. ***zornăi***].

zornăitór, ~i, zornăitoáre a. care zornăie, care răsună: *se aruncă cu fața în jos, ca pe o claie de fîn, pe zornăitoarea grămadă de aur*. VLAH. [***Zornăi*** + *-tor*].

zornăitúră, zornăituri f. zornăit: *se auziră zornăituri de monede*. C.L. [***Zornăi*** + *-tură*].

zórnet, zornete n. zornăit: *s-auzi zornetul de pinteni și foșnirile de rochii*. EM. [***Zornăi*** + *-et*].

zórnic, ~ci, zornică, ~ce a. (rar) zorit[2]: *zornică, fire de tort ea strecoară prin grabnicii piepteni*. COȘB.;(adv.) *sergenții tropăiau zornic*. SAD. [***Zor[1]*** + *-nic*].

zoroastrián, ~eni, zoroastriană, ~ene a. care ține de zoroastrism; referitor la zoroastrism. // m. adept al zoroastrismului. [Din fr. ***zoroastrien***].

zoroastrísm n. religie antică proprie popoarelor din Asia Centrală, Iran și Azerbaidjan, întemeiată de Zoroastru, avînd la bază concepția dualistă a luptei dintre bine și rău. [Din fr. ***zoroastrisme***].

zoroclíe, zoroclii f. (reg.) cămașă bărbătească făcută din pînză groasă: *c-o floare la ureche, da cu zoroclia veche*. POP. [Et. nec.].

zorzoánă, zorzoane f. (mai ales la pl.) podoabă excesiv ornamentată, lipsită de valoare și fără gust: *flăcăi cu pălăriile numai în panglice, cu zorzoane de alamă la opinci*. OD.; *îmbrăcată curat, fără zorzoane, afară de niște mărgele mărunte de sticlă albastră*. GHEȚIE. [Et. nec.].

zorzoí, zorzoiesc vb. (reg.; intr.) a zornăi: *din mînecă filfîind și din sălbi tot zorzoind*. POP. [De la ***zor[2]***].

zorzoná, zorzonez vb. (fam.; tr. și refl.) a (se) înzorzona. [De la ***zorzoană***].

zorzonát, ~ți, zorzonată, ~e a. (fam.) înzorzonat: *găteala ei zorzonată și bătătoare la ochi*. VLAH. [V. ***zorzona***].

zosterián, ~eni, zosteriană, ~ene a. referitor la zona zoster; care este cauzat de zona zoster. [Din fr. ***zostérien***].

zotcă f. sg. (reg.) **1.** rît (la porc); **2.** (arg.) gura (considerată ca organ al vorbirii): *dă-i peste zotcă*. [Din bulg. ***zotka*** „partea din spate a porcului"].

zovón n. v. **sovon**.

zovór n. v. **zăvor**.

zuáv, zuavi m. **1.** soldat francez dintr-un corp de infanterie, cu uniforme asemănătoare portului arab care a existat în Algeria: *zuavii erau de obicei cantonați în Algeria*; **2.** soldat algerian dintr-un corp de infanterie. [Din fr. ***zouave***].

zuf n. v. **zof**.

zugráv, zugravi m. **1.** (înv.; astăzi rar) pictor (de biserici): *la casa zugravului de sfinți s-a adunat norodul*. CĂL.; **2.** lucrător specializat în executarea lucrărilor de zugrăveală: *a chemat zidari și zugravi să dreagă tencuiala*. VINEA. [Din gr. mod. ***zográphos***].

zugrăveálă, zugrăveli f. **1.** (livr.) reprezentare, reproducere pe pînză, pe hîrtie, pe sticlă etc. a imaginilor, a modelelor folosite, cu ajutorul pensulei și al culorilor; zugrăvire, zugrăvit[1]: *în zugrăveala-nvechită, el searbăd; ea, cu ruje-aprinse*. MACED.; **2.** acoperire, împodobire cu picturi; zugrăvire: *am privit zugrăveala pridvorului ..., două cete de ctitori*. GAL.; **3.** (fam.; depr.) sulemeneală, fard: *fața nu mi-e schimbată? ... zău cuconiță, ai pus atîta zugrăveală, încît nu se mai cunoaște*. NEGR.; **4.** pictură sau desen pe pînză, pe carton, pe sticlă etc., înrămată și așezată pe perete într-o încăpere; zugrăvire: *această icoană se află ... în mijlocul altor zugrăveli foarte vrednice de însemnat*. HEL.; **5.** (înv.) ramură a artelor plastice, pictură: *au intrat în Rosia măiestriile ce înflorea în Grecia ... mai cu samă arhitectura și zugrăveala*. ASACHI; **6.** zugrăvire; (concr.) strat de protecție și ornamental aplicat pe zidurile unor elemente de construcție, format de obicei dintr-o soluție apoasă cu pigmenți minerali și cu var: *pe zidul spălat de ploi rămăsese un spațiu dreptunghiular de culoare galbenă-cafenie, contrastînd cu actuala*

zugrăveală a clădirii. GHEŢIE; **7.** (p. anal.) descriere sugestivă (într-o operă beletristică) a ficiculai, a caracterului personajelor, a unor scene din viaţa reală, din natură etc.: *i le descrisese după entuziasta zugrăveală a lui Kurabaşev.* GAL. [***Zugrăvi*** + *-eală*].

zugrăvetúră f. v. **zugrăvitură.**

zugrăví, zugrăvesc vb. **1.** (tr.) a reproduce, a reprezenta imagini, modele pe pînză, pe hîrtie, pe sticlă etc. cu ajutorul pensulei şi al culorii; a picta: *erau două cete de ctitori zugrăviţi pe doi pereţi.* GAL.; **2.** (înv.; tr. ; absol.) a se îndeletnici cu pictura: *în tinereţe zugrăvise frumos.* M.CAR.; **3.** (înv.; tr.) a desena; a schiţa: *zugrăvit-au c-un cărbune copilaşul cel isteţ.* EM.; **4.** (înv. şi reg.; tr.) a scrie (caligrafic): *numele gării e zugrăvit mare pe frontispiciu.* SAD.; **5.** (tr.) a acoperi, a împodobi cu picturi: *e pus de stareţul unei mînăstiri să zugrăvească o biserică.* CĂL.; **6.** (fam.; depr.; refl. şi tr.) a (se) farda: *nu era ... zugrăvită cu frunzişoară şi cu suliman.* HOGAŞ; **7.** (tr.) a picta; a crea cu mijloacele specifice picturii: *a zugrăvit cîteva icoane de lemn şi le-a prins pe pereţi.* ST.; (fig.) *credinţa zugrăveşte icoanele-n biserici.* EM.; **8.** (tr.) a acoperi pereţii unei clădiri sau ai unei încăperi cu o soluţie apoasă de var amestecată cu humă (şi cu diverşi coloranţi), uneori şi cu desene care imită tapetul: *camera rea zugrăvită într-o culoare alburie.* GAL.; **9.** (refl. şi tr.) a (se) contura, a (se) proiecta, a (se) profila: *în zarea plumburie, satul se zugrăvea ca un muşuroi uriaş.* REBR.; **10.** (refl.) a se imprima, a se reflecta, a se exterioriza pe figura cuiva: *nu puteau suferi fericirea ce se zugrăvea pe faţa Elenuţei.* AG.; (tr.) *nemulţumirea se vede zugrăvită pe toate feţele.* FIL.; **11.** (intr.) a înfăţişa (sugestiv) prin cuvinte (într-o operă beletristică); a reproduce, a descrie, a prezenta: *Sadoveanu zugrăveşte necontenit natura pictural.* IBR.; *mulţi istorici literari îşi închipuie că operele de mîna a doua sînt mai importante, întrucît ele zugrăvesc o epocă.* CĂL.; (refl.) *Eminescu se zugrăveşte pe el însuşi.* IBR. [De la ***zugrav***].

zugrăvíe f. (înv.) **1.** tablou, pînză, pictură: *singură zugrăviia face minuni în toate zilele.* DOS.; **2.** ramură a artelor plastice, pictură: *aice învăţam ... călăria, armile, zugrăvia.* KOG. [***Zugrav*** + *-ie*].

zugrăvíre, zugrăviri f. **1.** acţiunea de a (se) zugrăvi şi rezultatul ei; **2.** (rar) zugrăveală (pe pînză, pe hîrtie, pe sticlă etc.): *meşteră în zugrăvirea cu leneş penel a unor ... icoane pe sticlă.* R.L.; **3.** acoperire, împodobire cu picturi: *bisericile Chievului ... s-au împodobit cu zugrăviri.* ASACHI; **4.** (înv.) ramură a artelor plastice; pictură: *uneori îmi închipuiam că aş avea darul zugrăvirii.* ST.; **5.** operaţie de finisare cu un strat ornamental şi de protecţie a suprafeţei unui element de construcţie: *zugrăvirea caselor a început;* **6.** descriere sugestivă (într-o operă beletristică) a ficicului şi caracterelor personajelor, a unor scene din viaţa reală, din natură etc.: *ochiul lui e de o rară ascuţime în zugrăvirea eroilor.* CĂL. [V. ***zugrăvi***].

zugrăvít[1] n. **1.** faptul de a zugrăvi; **2.** (rar) reproducere, reprezentare pe pînză, pe hîrtie etc. a imaginilor, a modelelor folosite, cu ajutorul pensulei şi al culorilor; **3.** (înv.) ramură a artelor plastice, pictură: *zugrăvitul ... învăţ de la octombrie.* KOG.; **4.** operaţie de finisare cu un strat ornamental şi de protecţie a suprafeţei unui element de construcţie: *era meşter la zugrăvitul caselor.* V.R. [V. ***zugrăvi***].

zugrăvít[2]**, ~ţi, zugrăvită, ~e** a. 1. (astăzi rar) pictat, desenat; (p. ext.) împodobit, decorat cu picturi, desene etc.: *pe marginea ferestrelor ... se răsfaţă cîte o stiblă de busuioc ... în oale de lut zugrăvite.* C.; **parcă e zugrăvit**, se spune despre un om frumos; **2.** (înv. şi reg.) vopsit: *douăsprezece iepe ... cu copitele zugrăvite.* POP.; **3.** care este dat cu un strat de var sau de humă (amestecat cu o culoare), uneori cu desene care imită tapetul: *peretele redacţiei nu mai era zid tencuit şi zugrăvit.* TEODOR.; **4.** care este reprodus, descris prin cuvinte: *scene zugrăvite în roman;* **5.** care este reflectat, exteriorizat pe figura cuiva: *apăru în uşă cu o expresie de zăpăceală zugrăvită pe figură.* GHEŢIE; **6.** (înv.; fig.) prefăcut, fals: *decît pacea zugrăvită, războiul crunt mai curat ... iaste.* CANT. [V. ***zugrăvi***].

zugrăvítor, zugrăvitori m. (rar) **1.** pictor (de biserici): *tehnica zugrăvitorilor de Sibile pe biserici.* CĂL.; **2.** scriitor care descrie sugestiv fizicul şi caracterul personajelor, scene din viaţa reală, din natură etc.: *ni se arată ... ca un zugrăvitor ironic al defectelor omeneşti.* SĂM. [***Zugrăvi*** + *-tor*].

zugrăvitúră, zugrăvituri f. **1.** (astăzi rar) pictură, tablou: *cum îşi poart-a ei faptură, toată-i ca-n zugrăvitură.* COŞB.; **2.** împodobire cu picturi: *biserica are pe pereţii exteriori zugrăvituri.* CĂL.; **3.** (înv.) ramură a artelor plastice; pictură: *măiestriile cele mai frumoase adică arhitectură, zugrăvitură.* ASACHI; (şi: (înv.) **zugrăvetură**). [***Zugrăvi*** + *-tură*].

zuliár, ~i, zuliară, ~e a. (înv.) **1.** gelos: *s-a prefăcut că-l teme, că e zuliară.* CAR.; **2.** invidios: *îi zuliar de norocu meu.* AL. [Din gr. mod. ***zoiliáris***].

zulíe f. (înv.) gelozie: *ai văzut cîte nenorociri poate s-aducă zulia?* AL.; *l-a pişcat zulia de inimă.* AL. [Din gr. mod. ***zoília***].

zulipsí, zulipsesc vb. (înv.; tr.) a fi gelos. [Din gr. mod. ***zoílepsia*** (aor. al lui ***zoíleio***)].

zulúf, zulufi m. 1. şuviţă de păr răsucită în spirală; buclă, cîrlionţ: *îşi drege sprîncenele şi zulufii.* AL.; **2.** (rar) perciune: *eşti cu zuluf, şi pe cap plin de paf.* AL. [Din turc. ***zülüf***, gr. mod. ***zoiloífi***].

zulufát, ~ţi, zulufată, ~e a. (rar) cu părul aranjat în zulufi. [***Zuluf*** + *-at*].

zulufél, zulufei m. (rar) diminutiv al lui zuluf: *să nu poarte cercei, numai negri zulufei.* POP. [***Zuluf*** + *-el*].

zulúm, zulumuri n. (turcism) neajuns; nedreptate, persecuţie: *nici locuitorilor să nu li se facă zulumuri* (a. 1823). URIC. [Din turc. ***zulüm***].

zulúşi m. pl. populaţie negroidă aparţinînd grupului bantu din Africa de Sud. [Din fr. ***Zoulous***].

zum interj. (de obicei repetat) cuvînt care imită sunetele caracteristice produse de unele insecte în zbor. [Onomat.].

zumaricále f. pl. (înv.) **1.** prăjituri, bomboane: *dulceţuri, zumaricale, vinuri, cafele şi vutci.* CAR.; **2.** (fig.) isericale: *era să-mi vie zumaricale ... să leşin.* AL. [Din gr. mod. ***zimariká*** (pl. lui *zimarikón*)].

zumbá interj. v. **zumbai.**

zúmbai interj. (rar; de obicei repetat) cuvînt care imită sunetul produs de un instrument cu coarde, prin ciupire: *lin îi zice alăuta, iară cobza: zumba-zumba!* SĂM.; (şi: **zumba**). [Onomat.].

zumbăí, pers. 3 **zúmbăie** vb. (rar; intr.) **1.** a produce sunete caracteristice prin ciupirea coardelor; **2.** a zumzăi, a bîzîi. [De la ***zumbai***].

zumbăíre, zumbăiri f. (rar) **1.** acţiunea de a zumbăi şi rezultatul ei; **2.** producere a sunetelor caracteristice prin ciupirea coardelor unor instrumente muzicale: *colindau ... uliţele satului în ... zumbăirile cobzelor.* SAD.; **3.** zumzet, bîzîială. [V. ***zumbăi***].

zumzăí, pers. 3 **zúmzăie** vb. (intr.) **1.** (despre insecte; mai ales despre albine) a produce un sunet caracteristic în timpul zborului; a bîzîi: *salcîmul era înflorit şi zumzăiau albinele în el.* V.R.; (p. anal.) *strada zumzăia discret asemenea unei săli de spectacole.* GHEŢIE; **2.** a produce un zgomot caracteristic sau o vibraţie în timpul mişcării, al funcţionării etc.: *elicele ventilatoarelor de pe tavan zumzăie monoton.* R.L. [De la ***zum***].

zumzăít n. **1.** acţiunea de a zumzăi; **2.** zgomot vibrant, continuu, caracteristic zborului insectelor: *atît zumzăit de albine şi gîze au străpuns-o în ochi.* C.PETR.; **3.** zgomot caracteristic, surd, continuu, produs de vibraţia unor maşini, mecanisme etc. în timpul funcţionării, al mişcării etc.: *zumzăitul avioanelor.* [V. ***zumzăi***].

zumzăitór, ~i, zumzăitoáre a. (despre insecte) care zumzăie: *un şuierat mărunt ... făcea să se ridice deasupra capului un roi zumzăitor de muşte.* R.L. [***Zumzăi*** + *-tor*].

zúmzet, zumzete n. **1.** zgomot vibrant, continuu, caracteristic zborului insectelor, mai ales albinelor; bîzîit; zuzet, zuzuit, zuzuitură: *se odihnea în stupină, alintat de zumzetul harnic al albinelor.* REBR.; **2.** (p. anal.) zgomot slab, continuu şi monoton, produs de curgerea liniştită a unei ape, de bătaia lină a vîntului etc.: *auzea ... zumzetul frunzelor tinere de fag.* REBR.; **3.** succesiune de sunete slab şi monoton articulate, de cuvinte rostite încet etc.; zgomot surd şi nelămurit de glasuri: *în zumzetul discret al conversaţiilor îşi recăpătă buna dispoziţie.* GHEŢIE; **4.** zgomot produs de o vibraţie puternică şi continuă a unor obiecte sau maşini: *curînd se auzea o bufnitură ..., apoi zumzetul roţilor de tren.* PR. [***Zumzăi*** + *-et*].

zup interj. (adesea repetat) cuvînt care redă zgomotul unei mişcări precipitate, al unei sărituri, al unei căderi: *odată fac: zup! în nişte cînepă.* CR.; *zup! zup! mere de plop, la noi sînt.* POP. [Onomat.].

zupăí, zupăiesc vb. **1.** (înv. şi reg.; intr.) a tropăi, a tropoti; **2.** (înv.; intr.) a da din picioare: *zupăiau din picioruşe.* EM.; **3.** (reg.; tr.) a bate: *după ce-l zupuise zdravăn, îl tîrîse lîngă apă.* ST.; (şi: **zopăi, zupui**). [***Zup*** + *-ăi*].

zupăít n. (reg.) tropăitură. [V. ***zupăi***].

zupăitúră, zupăituri f. (reg.) tropăitură: *numai ce aud o zupăitură ca cum s-ar scutura cineva de omăt.* POP. (şi: **zopăitură**). [***Zupăi*** + *-tură*].

zupuí vb. v. **zupăi.**

zur interj. (adesea cu *r* prelungit sau repetat) cuvînt care redă zornăitul metalelor sau zgomotul produs de ciocnirea sau de rostogolirea unor obiecte mici: *la Iaşi, pe uliţa mare, ... făcea zur-zur cu gologani în palmă?* C.L.; (şi: **zor**). [Onomat.].

zurăí vb. v. **zurui.**

zurbă, zurbále f. **1.** (înv.) răzvrătit: *zorbalele au găsit pe un casap.* NEC.; **2.** (înv.) răzvrătire, revoltă: *pentru acee s-au făcut zorba, de-au schimbat împărăţii.* NEC.; *zurbaua din nouă sute şapte m-a pus pe gînduri.* M.CAR.; **3.** (înv. şi reg.) gălăgie, zarvă: *în preajma bordeielor nu mai era nici o zurba.* SAD.; **4.** (fam.) scandal, ceartă; (p. ext.) bătaie, încăierare: *vreme şi poftă de zurbă n-avea.* C.PETR.; *împărăţia le tăia pofta de zurba.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **zurbă,** (înv.) **zorba**). [Din turc. ***zorba***].

zurbagíu, ~ii, zurbagie, ~ii a. şi m., f. 1. (înv. şi reg.) răzvrătit: *va întoarce el foaia şi se va răfui cu toţi zurbagiii de azi.* REBR.; **2.** (fam.) scandalagiu: *pricepuse cine este zurbagiul din maşină.* GAL. [***Zurba*** + *-giu*].

zurbalîc, zurbalîcuri n. 1. (înv.) răzvrătire, revoltă: *de vară s-au mutat Iusuf Paşe ... la Tighine, puindu pricina zorbalîcul tătarilor.* NEC.; **2.** (înv. şi pop.) ceartă (zgomotoasă); (p. ext.) conflict violent, bătaie: *nu se caută sluga numai la zurbalîc, se caută şi la cinste.* POP.; (şi: (înv. şi reg.) **zorbalîc**). [Din turc. ***zorbalık***].

zurbáv, ~i, zurbavă, ~e a. (înv.) răzvrătit. [De la ***zurbavă***].

zurbăvă, zurbave a. **1.** (reg.) răzvrătire; **2.** (înv. şi reg.) ceartă, gîlceavă, scandal: *ca să nu mai facă zurbavă ... i-a mai dat ginerelui ... pe deasupra zestrei.* POP. [***Zurba*** + ***gîlceavă***].

zúrbă f. v. **zurba.**

zurbălui, zurbălulesc vb. (înv. şi reg.; tr. şi refl.) a (se) răzvrăti: *dacî s-a zurbalui, tu pe-ici nu-i mai veni.* POP. [***Zurba*** + *-ălui*].

zurgalắu m. v. **zurgălău.**

zurgălắu, zurgălăi m. (mai ales la pl.) glob metalic cu una sau mai multe găurele şi o bilă în interior, care sună la cea mai mică mişcare sau atingere: *în văzduh voios răsună clinchete de zurgălăi.* AL.; *zurgălăul spulberă sinistrul vis.* CĂL.; (şi: (reg.) **zurgalău**). [Din magh. ***zörgó*** (dial. ***zürgo***'')].

zurliu, ~ii, zurlie, ~ii a. (fam.) zvăpăiat, nebunatic; smintit: *e cam prost crescută şi cam zurlie.* PR.; (subst.) *uită-te, zurlia, cîte lanţuri şi-a pus.* R.L. [Cf. turc. ***zorlu***].

zurui, zuruiesc şi **zúrui** vb. (intr.) **1.** a zornăi: *sălbaticul vodă e-n zale şi-n fier şi zalele-i zuruie crunte.* COŞB.; (tr.) *un avocat renumit ... zuruind o pilă de napoleoni.* DELAVR.; **2.** (pop. şi fam.) a murmura, a susura: *ploaia zuruia în ferestrele înguste.* ST.; (şi: **zurăi**). [*Zur* + *-ui*].

zuruíre, zuruiri f. acţiunea de a zurui şi rezultatul ei; zornăire, zornăit: *zinghetul pricinuit prin înfocata atingere a monedelor se schimbă încet-încet într-o zuruire slabă.* AL. [V. ***zurui***].

zuruít, zuruituri n. zornăit: *m-am sculat iute din pat pentru ca să cunosc pricina zuruitului.* AL. [V. ***zurui***].

zuruitór, ~i, zuruitoáre a. care zuruie; zornăitor. [*Zurui* + *-tor*].

zúrzur, zurzuri m. (reg.) podoabă: *cu potcoavele de argint cu zurzuri pînă-n pămînt.* POP. [Et. nec.].

zuvélcă f. v. **zăvelcă**.

zuzăí vb. v. zuzui.

zúzet, zuzete n. (pop.) **1.** zumzet: *zuzet de albine;* **2.** zgomot, gălăgie: *îi zuzet mare la vecinu.* POP.; **3.** zgomot specific pe care îl face un obiect care străbate aerul cu viteză: *zboară cu zuzet săgeata.* COŞB.; **4.** susur, murmur, şopot: *linul zuzet ce din apă se ridică.* NEGR. [*Zuzui* + *-et*].

zuzuí, zúzuiesc vb. (intr.) **1.** (pop.) a zumzăi: *zuzuie albinele în toate grădinile.* SAD.; **2.** (rar) a murmura, a susura: *rîuleţul ... zuzuind pe prundiş.* NEGR.; **3.** (înv. şi pop.) a zornăi: *cu fiarele zuzăind şi la sare ciocănind.* POP.; (şi: (reg.) **zuzăi**). [Onomat.].

zuzuít, zuzuituri n. (pop.) **1.** zumzet: *au avut un ceas de alinare ... asculţînd zuzuitul albinelor.* SAD.; **2.** murmur: *auzi ... zuzuitul apei.* C. [V. ***zuzui***].

zuzuitór, ~i, zuzuitoáre a. (rar) zumzăitor: *bîzîitul muştelor ... revarsă cataracte zuzuitoare.* TEODOR. [*Zuzui* + *-tor*].

zuzuitúră, zuzuituri f. (rar) zumzet: *veneau nouri de muscuţe a căror zuzuitură şi muşcături nu încetau nici zi, nici noapte.* C. [*Zuzui* + *-tură*].

zvăpăiá, zvăpăi vb. (rar; refl.) **1.** a deveni zvăpăiat; a se zvîrcoli: *urla dracul şi se zvăpăia.* POP.; **2.** (fig.) a se înflăcăra: *gesturile mi se zvăpăiau, faţa mi se aprindea şi mînia-mi întuneca ochii.* DELAVR. [De la ***zvăpăiat***].

zvăpăiálă, zvăpăieli f. neastîmpăr. [*Zvăpăia* + *-ială*].

zvăpăiát, ~ţi, zvăpăiată, ~e a. **1.** care este excesiv de vioi, care este plin de viaţă; nebunatic, zburdalnic, zglobiu: *nu era acelaşi drac zvăpăiat care-şi arunca cartea în pridvor.* DELAVR.; **2.** care trădează, exprimă vioiciune sau neastîmpăr: *un moment de odihnă pentru această zvăpăiată tinereţe.* CAR.; **3.** neserios, uşuratic: *traiul cu un soţ zuliar ... nu putea avea nimic încîntător pentru zvăpăiata Sultana.* M.CAR.; (şi: **svăpăiat**). [Cf. ***văpaie***].

zveádză, zvedze f. (bis.; înv.) stea de metal cu care sînt ornate, de obicei, obiectele de cult: *de va cădea zveadza dăspre discos, să fie oprit* [preotul] *de liturghie* (a. 1652). GCR. [Din sl. ***zvězda***].

zvecuí, zvecuiesc vb. (tr.) a întinde feţele de încălţăminte pe calapod. [Et. nec.].

zvecuíre, zvecuiri f. acţiunea de a zvecui. [V. ***zvecui***].

zvelt, ~ţi, zveltă, ~e a. **1.** care are talia subţire; care este bine proporţionat; graţios, suplu: *membrele ei zvelte în bluza de catifea neagră.* EM.; *se apropia de treizeci de ani, dar înaltă, zveltă.* GHEŢIE; **2.** care se înalţă graţios, cu forme armonioase, cu linii suple: *clădire zveltă; sub acoperişul înalt, încoronat la una din margini de cupola zveltă, din metal şi sticlă, lumina ardea.* GHEŢIE; **3.** (fig.) vioi, sprinten, elegant: *zborul zvelt al rîndunicii;* (şi: **sveld**). [Din fr. ***svelte***].

zveltéţe f. **1.** însuşirea de a fi zvelt; suplеţe, graţie: *talia, pînă nu de mult greoaie, îşi recîştigase ceva din zvelteţea de odinioară.* GHEŢIE; **2.** însuşirea a ceea ce este zvelt; suplеţe: *plănuise un monument ... plin de zvelteţă şi avînt.* CĂL.; *turnurile bisericilor noastre de lemn au ... o sprintenă zvelteţe, un aer luminos.* BL. [*Zvelt* + *-eţe*].

zviduí, zviduiesc vb. (reg.; refl.) a se vindeca, a se însănătoşi: *de toate boalele să se zviduiască.* POP. [Din sb. ***izvidati***].

zvîc interj. cuvînt care sugerează o mişcare bruscă, precipitată, o săritură; (şi: **svîc**). [Onomat.].

zvîcîí, zvîcîi vb. (rar; intr.) a zvîcni; *inima lui Radu îi zvîcîi ca de spaimă.* VLAH. [*Zvîc* + *-îi*].

zvîcneálă, zvîcneli f. palpitaţie puternică a inimii, a tîmplelor; zvîcnire: *între zvîcnelile repezi ale inimii, nu mai încape nici un moment de căinţă.* CAR. [*Zvîcni* + *-eală*].

zvîcnet, zvîcnete n. **1.** zvîcneală: *simţea că zvîcnetele şi durerile i se alină şi capul i se luminează.* SL.; **2.** tremur, tresărire: *un timp nu se întîmplă mai nimic: nici o mişcare, nici un zvîcnet.* R.L. [*Zvîcni* + *-et*].

zvîcní, zvîcnesc vb. (intr.) **1.** (despre inimă) a-şi accelera şi intensifica sau a-şi deregla ritmul normal din cauza unei emoţii, a unui efort etc.; a bate, a palpita: *îşi simte inima zvîcnind.* SAD.; (p. anal.) *urechile începură să-i vuiască, tîmplele îi zvîcneau.* GHEŢIE; **2.** a mişca brusc şi involuntar o parte a corpului: *începu să zvîcnească grozav din picioare.* CAR.; **3.** a sări, a ţîşni, a se repezi pe neaşteptate (de undeva): *arabul s-a încordat, a zvîcnit dintr-odată.* SAD.; **4.** a sări brusc în picioare: *soneria ... stridentă o făcu să zvîcnească în picioare.* GHEŢIE; **5.** (pop.) a se smuci: *ea tresări ... şi zvîcni ca un peşte.* PR.; (şi: **svîcni**). [*Zvîc* + *-ni*].

zvîcníre, zvîcniri f. **1.** acţiunea de a zvîcni; tresărire, palpitare: *cu o zvîcnire de inimă se opri la ultimele rînduri.* C.PETR.; **2.** mişcare bruscă şi involuntară a corpului sau a unei părţi a corpului: *nu vedeai decît zvîcnirea omuşorului.* TEOD.; **3.** (fig.) izbucnire trecătoare, de scurtă durată: *o conspiraţie perfidă s-a urzit să-i poticnească zvîcnirea.* C.PETR. [V. ***zvîcni***].

zvîcnít[1] n. zvîcnire, zvîcnet. [V. ***zvîcni***].

zvîcnít[2]**, ~ţi, zvîcnită, ~e** a. cu zvîcniri; precipitat, repezit: *mîinile cu mişcări repezi, zvîcnite ... au deschis grabnic lacăte.* C.PETR. [V. ***zvîcni***].

zvîcnitór, ~i, zvîcnitoáre a. (înv.) care zvîcneşte, care palpită: *staţi înfipte, omorîtoare, în pieptele zvîcnitoare.* NEGR. [*Zvîcni* + *-tor*].

zvîcnitúră, zvîcnituri f. 1. zvîcnire, palpitare, pulsaţie; **2.** mişcare bruscă şi involuntară a corpului sau a unei părţi a lui: *copilul ... avu succesiv, din mîini, din picioare zvîcnituri.* PR.; (şi: **svîcnitură**). [*Zvîcni* + *-tură*].

zvîntá, zvînt şi (înv. şi reg.) **zvîntez** vb. **1.** (tr. şi refl.) a face să piardă sau a pierde din umezeală (la aer, la soare etc.); a se zbici: *se zvîntase bine pămîntul de-o săptămînă.* AG.; *vîntul zvîntase pămîntul.* ST.; **2.** (tr.) a face să se usuce ştergînd lacrimi, sudoare sau, (p. ext.) faţa: *a ei gene tainic zvîntă picurii, din preajma lor.* COŞB.; **3.** (fig.; tr.) a distruge, a nimici: *vă zvînt! vă sparg capetele!* PR.; **4.** (tr.) a snopi pe cineva în bătaie: *poruncea haidăilor de-i zvîntau în bătaie.* POP.; **5.** a secătui, a epuiza bunuri materiale, bani etc.: *tata a zvîntat tot ce era în casă mai de preţ.* CĂL.; (şi: **svînta**). [Lat. ***exventare***].

zvîntáre, zvîntări f. acţiunea de a (se) zvînta şi rezultatul ei; uscare incompletă la vînt, la soare etc., zbiceală: *pe măsura zvîntării terenului ... lucrările agricole ... să se declanşeze.* R.L. [V. ***zvînta***].

zvîntát[1] n. zvîntare: *rogojinile, bine opărite, atîrnate la zvîntat.* R.L. [V. ***zvînta***].

zvîntát[2]**, ~ţi, zvîntată, ~e** a. **1.** care şi-a pierdut (parţial) umezeala; care este uscat, mai ales la suprafaţă; zbicit: *căutară loc zvîntat să se aşeze.* ST.; **2.** (despre alimente) deshidratat, uscat (la vînt sau la soare) pentru a fi conservat: *sfîrşii ospăţul meu cu mere zvîntate şi nuci.* HOGAŞ; (şi: **svîntat**). [V. ***zvînta***].

zvîntură, zvîntur vb. **1.** (reg.; tr.) a vîntura, a treiera cereale; **2.** (fam.; tr.) a cutreiera; (şi: **svîntura**). [*Z-* + *vîntura*].

zvînturát, ~ţi, zvînturată, ~e a. **1.** uşuratic, fluşturatic, zvăpăiat, zburdalnic: *împotriva acestui fecior zvînturat ... sînt şi alte pîri.* SAD.; **2.** care este caracteristic unui aventurier: *ducea viaţă zvînturată de boier tînăr.* SAD. // m., f. (înv.) aventurier, pribeag: *eu, ... un zvînturat străin, în casa ta mănoasă căzut chiar din senin.* AL.; (şi: **svînturat**). [V. ***zvîntura***].

zvînturátec a. v. zvînturatic.

zvînturátic, ~ci, zvînturatică, ~ce a. zvînturat, uşuratic. // m. aventurier: *în zilele lui Despot Vodă ... ale acestui zvînturatic de geniu.* BĂLC.; (şi: **zvînturatec, svînturatic**). [*Zvîntura* + *-atic*].

zvîr interj. (adesea cu *r* prelungit) cuvînt care redă zgomotul produs de un lucru aruncat cu putere în aer: *iar el, zvîrr! cu o scurtătură în urma noastră.* CR.; *ia-n mîni o cofă de sub masă şi zvîr! în capul lui.* COŞB.; (şi: **zvr, svîr**). [Onomat.].

zvîrcol n. (rar) zvîrcolire, zvîcnet, clocot. [De la ***zvîrcoli***].

zvîrcolác, zvîrcolaci (înv. şi pop.) vîrcolac: *copiii cari mor nebotezaţi se fac zvîrcolaci.* POP. [*Z-* + *vîrcolac*].

zvîrcoleálă, zvîrcoleli f. zvîrcolire: *s-a uitat cum iese lupu după multă zvîrcoleală din sac.* POP. [*Zvîrcoli* + *-eală*].

zvîrcolí, zvîrcolesc vb. (refl.) **1.** a face mişcări bruşte, violente sau convulsive; a se zbate: *se zvîrcolea ca o şopîrlă călcată pe cap.* CAR.; (fig.) *două lacrimi se zvîrcoleau în ochii lui blînzi.* REBR.; **2.** a se întoarce (în aşternut) de pe o parte pe alta (din cauza unei stări de nelinişte): *se zvîrcolea în patul lui, nemaigăsind astîmpăr* SAD.; **3.** (p. ext.) a se mişca încoace şi încolo (de neastîmpăr); a nu-şi găsi locul: *erau unsprezece bursucei, cari se zvîrcoleau, chiţăind.* OD.; **4.** (fig.) a se agita, a se zbuciuma, a se frămînta: *lumea occidentală se zvîrcoleşte de secule între autoritate şi libertate.* GHICA; (şi: (înv. şi pop.) **svîrcoli**). [Din bulg. ***vrŭgolia***].

zvîrcolíre, zvîrcoliri f. **1.** acţiunea de a se zvîrcoli; **2.** mişcare bruscă, violentă sau convulsivă; zbatere: *zvîrcolirile şi ţipetele au încetat.* GAL.; *auzi urletul şi zvîrcolirea balaurilor.* POP.; **3.** (fig.) agitare, frămîntare: *nu puteam aprecia îndeajuns ... crîncenele zvîrcoliri sociale.* SAD.; (şi: **svîrcolire**). [V. ***zvîrcoli***].

zvîrcolitúră, zvîrcolituri f. zvîrcolire. [*Zvîrcoli* + *-tură*].

zvîrlí, zvîrl pers. 3 **zvîrîie** vb. (intr.) **1.** (înv.; rar) a vui; **2.** a produce zgomote caracteristice deplasării prin aer. [*Zvîr* + *-îi*].

zvîrlet n. (rar) zvîrlitură. [*Zvîrli* + *-et*].

zvîrlí, zvîrl vb. **1.** (tr.) a face să se îndepărteze la o distanţă oarecare, printr-o mişcare bruscă şi rapidă; a azvîrli: *zvîrli parul în grădina ovreiului şi porni spre casă.* REBR.; (fig.) *am zvîrlit asupra-ţi, crudo, vălul alb de poezie.* EM.; **de-a zvîrlitelea**, prin zvîrlire: *s-au ales cu cîteva măciuci primite de-a zvîrlitelea.* AG.; (reg.) **a da de-a zvîrlita**, a arunca; **2.** (tr.) a arunca în afară, printr-o mişcare bruscă şi rapidă; a da afară (de la sine): *din rana pămîntului groparii zvîrleau lut.* REBR.; *vulcanul zvîrle lavă;* **3.** (tr.) a spune cuvinte, fraze etc. în treacăt, ca din întîmplare: *se va abate pe la Toma, să zvîrle o vorbă.* REBR.; **4.** (tr.) a da la o parte, a lepăda (printr-o mişcare bruscă) un lucru (nefolositor sau vătămător); a zvîrli: *după ordinul de popas ..., flăcăii zvîrl ranîţele.* SAD.; *zvîrli paleta cît colo , sătulă ... de pictură.* GHEŢIE; **a zvîrli pe cineva pe drumuri** (sau **pe drum**), a lăsa pe cineva fără adăpost sau, (p. ext.) fără mijloace de trai: *vrei să ne-aprindem paie în cap? să ne zvîrlă baba pe drum?* CR.; **5.** (pop.; tr.) a împrăştia, a arunca: *oasele strîngea, cenuş-alegea şi-n vînt o zvîrlea.* POP.; **6.** (pop.; tr.) a cheltui bani fără nici o socoteală; a irosi: *vor fi cinci mii de galbeni zvîrliţi în vînt.* PETR.; **a zvîrli banii pe fereastră**, a fi risipitor, a cheltui fără rost; **7.** (intr.) a lovi brusc şi puternic cu piciorul, a fi nărăvaş: *calul începu a*

zvîrli cu picioarele; **8.** (intr.) a mișca brusc o parte a corpului: *a zvîrlit din picioare în dreapta și-n stînga.* SAD.; **9.** (intr.) a arunca cu ceva asupra cuiva (pentru a-l lovi, pentru a-l face să plece etc.): *au zvîrlit cu o piatră în el.* KOG.; *au zvîrlit cu putineiu după el.* POP; **a zvîrli (și) cu barda în Dumnezeu,** se spune despre cei nestăpîniți, violenți, capabili de gesturi necontrolate: *leșii îi păreau lumii că ar fi așa de răi, de zvîrl și cu barda în Dumnezeu.* SAD.; **a zvîrli praf în ochii lumii,** a căuta să impresioneze, să înșele prin aparențe; **10.** (refl.) a se repezi asupra cuiva: *cîțiva bărbați și flăcăi se zvîrliră la Vasile ostoindu-l.* REBR.; **11.** (refl.) a porni cu avînt: *și că-n apă m-am zvîrlit la copila ce-am iubit.* POP; (și: **svîrli**). [De la ***zvîr***].

zvîrlíre f. acțiunea de a (se) zvîrli și rezultatul ei; aruncare a unui obiect la o distanță oarecare cu o mișcare bruscă și rapidă; zvîrlitură. [V. ***zvîrli***].

zvîrlitúră, zvîrlituri f. **1.** zvîrlire; **2.** distanță străbătută de un obiect care a fost azvîrlit: *mă aduseră la o rîpă adîncă, de o zvîrlitură de largă.* DOS.; (fam.) **la** (sau **ca de**) **o zvîrlitură de băț** sau **la (două, trei** etc.) **zvîrlituri de băț** (sau **de piatră**), (la o) distanță mică (pînă la care se poate arunca cu bățul sau cu piatră): *m-a dat să învăț psaltichie ... la vreo două zvîrlituri de piatră departe de satul nostru.* CR.; *pădurea e la o zvîrlitură de băț de școală.* SAD. [*Zvîrli* + *-tură*].

zvîrlúgă, zvîrlugi f. **1.** pește mic, cu corpul alungit, comprimat lateral, de culoare gălbuie, cu gura prevăzută cu mustăți și cu o țeapă sub ochi, cu mișcări foarte iuți (*Cobitis taenia*): *iată, se găsesc aicea boișteni, zvîrlugi și porcușori.* SAD.; **2.** (fam.) epitet pentru o persoană iute în mișcări, vioaie, sprintenă: *unde-ai stat tu, fa zvîrlugă, așa singuratică, trei zile.* HOGAȘ.; (și: (înv.) **vîrlugă, svîrlugă**). [*Z-* + ***vîrlugă***].

zvoánă f. v. zvon.

zvon[1], zvonuri n. **1.** sunet prelung emis de instrumente muzicale, de clopote etc.: *mii de glasuri ..., cu-a clopotelor zvonuri, în cale-i se unesc.* AL.; *suna un zvon de cornuri militare.* SAD.; **2.** zgomot slab, monoton și continuu produs de o apă curgătoare, de vînt etc.: *papura se mișcă-n freamăt ... e atît de dulce zvonul.* EM.; *pîrîul Sîmbetei făcea zvon.* SAD.; **3.** (pop.) zumzet, bîzîit de insecte: *de la tini nu m-aș duce, de mirosul florilor, de zvonul albinelor.* POP; **4.** gălăgie, rumoare produsă de glasuri, de strigăte sau de mișcarea unei mulțimi: *era un zvon de glasuri ne-nțelese.* SĂM.; **5.** știre, veste care circulă de la om la om; (p. ext.) informație neîntemeiată, care nu a fost verificată (și uneori tendențioasă): *începuseră să umble zvonuri de război.* REBR.; *atîta mai lipsește să întărim zvonul acesta, care a și început să umble prin oraș.* GHEȚIE; **a (se) face zvon,** a (se) zvoni, a (se) scorni: *îndată se făcu zvon în sat că uncheașul și baba se procopsiseră.* ISP; **a da zvon,** a înștiința: *nu puteam să-mi primejduiesc operațiile mele, dînd zvon.* C.PETR.; (și: (înv. și reg.) **zvoană, svon**). [Din sl. ***zvonŭ***].

zvon[2], zvonuri n. (reg.) clopot: *clopotarul face zvonuri.* POP. [Din sb. ***zvono***].

zvonár, zvonari m. (rar) zvonist. [***Zvon*** + *-ar*].

zvoní, zvonesc vb. **1.** (intr.) a bate, a suna: *au zvonit din toate clopotele bisericilor.* SAD.; **2.** (intr.) a zumzăi: *zvoneau albinele;* **3.** (intr.) a produce un zgomot prelung: *vîntul trecu zvonind prelung pe culmile brazilor.* SAD.; **4.** (intr.) a se auzi sau a răsuna de departe, confuz: *dinspre chilii ... zvoneau mereu cîntări bisericești.* TEODOR.; **5.** (refl. impers.) a circula o veste, o știre (de la om la om); a se răspîndi o informație neîntemeiată, un zvon: *se zvonise că nu-și destăinuia obîrșia.* M.CAR.; *se zvonea că un pîlc de turci o luase spre Curtea de Argeș.* GAL.; (și: **svoni**). [De la ***zvon[1]***].

zvoníre, zvoniri f. **1.** acțiunea de a (se) zvoni; **2.** (fig.) adiere, susur (de vînt). [V. ***zvoni***].

zvoníst, ~ști, zvonistă, ~e m., f. (rar) persoană care lansează sau colportează zvonuri, știri (false); zvonar. [***Zvon*** + *-ist*].

zvr interj. v. **zvîr.**

zwinglianísm n. doctrină religioasă reformistă teoretizată de reformatorul religios Ulrich Zwingli. [Din fr. ***zwinglianisme***].

30.872